ELEKTRONINĖ LITERATŪROS CHRESTOMATIJA

11 KLASEI

ELEKTRONINĖ LITERATŪROS CHRESTOMATIJA

11 klasei

versija 1.0

LIETUVIŲ
LITERATŪROS
IR TAUTOSAKOS
INSTITUTAS

VILNIUS 2011

SUDARYTOJA Aušra Martišiūtė-Linartienė

REDAKCINĖ KOLEGIJA: Darius Kuolys, Aušra Martišiūtė-Linartienė, Dainora Pociūtė-Abukevičienė, Brigita Speičytė, Gytis Vaškelis

TEKSTŲ AUTORIAI:
Natalija Arlauskaitė (*A. Čechovas, A. Achmatova, O. Mandelštamas B. Pasternakas*), Gintarė Bernotienė (*H. Hesė*), Dagnė Beržaitė (*F. Dostojevskis*), Vigmantas Butkus (*XX a. pradžios literatūra. Realizmas. Neoromantizmas*), Dalia Čiočytė (*M. Valančius*), Aušra Jurgutienė (*J. Baltrušaitis*), Nijolė Kašelionienė (*Gi de Mopasanas, O. Milašius Š. Bodleras, P. Verlenas*), Laurynas Katkus (Keturių vėjų *manifestas, F. T. Marinetis, R. M. Rilkė, F. Kafka*), Darius Kuolys (*Barokas, Apšvieta, K. Sirvydas, M. K. Sarbievijus, D. Naborovskis, S. Pšipkovskis, M. K. Pacas, K. Donelaitis, M. P. Karpavičius, T. Kosčiuška, I. Kantas*), Mindaugas Kvietkauskas (*M. Riomeris, M. Kulbakas, K. Kavafis*), Aušra Martišiūtė-Linartienė (*V. Šekspyras, P. Kalderonas, J. V. Gėtė, F. Šileris, Dž. Baironas, V. Krėvė, Vydūnas, B. Sruoga*), Gediminas Mikelaitis (*S. Šalkauskis*), Dainora Pociūtė-Abukevičienė (*Renesansas, Metraščiai, M. Husovianas, A. Kulvietis, M. Mažvydas, A. Volanas, L. Sapiega, J. Radvanas, M. Daukša, M. K. Radvilas-Našlaitėlis*), Brigita Speičytė (*XIX a. literatūra. Romantizmas. Realizmas, A. Strazdas, S. Daukantas, A. Mickevičius, A. Baranauskas, Žemaitė, Maironis, V. Vordsvortas, Šatrijos Ragana*), Vaidas Šeferis (*Jonas Basanavičius*), Marijus Šidlauskas (*V. Kudirka*), Skirmantas Valentas (*K. Būga*), Inga Vidugirytė-Pakerienė (*A. Puškinas*), Eugenijus Žmuida (*J. Tumas-Vaižgantas, I. Šeinius, XX a. vidurio modernioji literatūra, V. Mykolaitis-Putinas, J. Savickis, S. Nėris, H. Radauskas, I. Simonaitytė*), Manfredas Žvirgždas (*J. Biliūnas, M. K. Čiurlionis, J. Aistis, A. Miškinis A. Vaičiulaitis B. Brazdžionis*).

PROJEKTO KOORDINATORIUS Gytis Vaškelis

KONSULTANTĖS: Vilija Dailidienė, Dainora Eigminienė, Aušra Jurgutienė
REDAKTORĖS: Irena Daugirdaitė, Laima Arnatkevičiūtė, Danutė Kalinauskaitė, Asta Vaškelienė
KNYGOS DAILININKAS IR MAKETUOTOJAS Rokas Gelažius

Išleido
Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
Antakalnio g. 6, Vilnius LT-10308
www.llti.lt
knyga@llti.lt

© Darius Kuolys, Aušra Martišiūtė-Linartienė, Dainora Pociūtė-Abukevičienė, tekstai, 2011
© Aušra Martišiūtė-Linartienė, sudarymas, 2011
© Rokas Gelažius, 2011
© Ugdymo plėtotės centras, 2011
© Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011

ISBN 978-609-425-055-2

TURINYS

Pratarmė 9

RENESANSAS 13

Lietuvos metraščiai 18
Platusis Lietuvos Metraščių sąvadas 20
Mikalojus Husovianas 23
Mikalojus Husovianas. *Giesmė apie stumbrą* 25
Abraomas Kulvietis 33
Abraomas Kulvietis. *Tikėjimo išpažinimas* 36
Dainora Pociūtė. *Maištininkų katedros* 41
Martynas Mažvydas 43
Martynas Mažvydas. *Katekizmas* 46
Andrius Volanas 51
Andrius Volanas. *Apie politinę arba pilietinę laisvę* 53
Leonas Sapiega 57
Leonas Sapiega. *Trečiojo Lietuvos Statuto pratarmė LDK luomams* 58
Jonas Radvanas 60
Jonas Radvanas. *Radviliada* 63
Mikalojus Daukša 77
Mikalojus Daukša. *Prakalba į malonųjį skaitytoją* 80
Mikalojus Kristupas Radvilas Našlaitėlis 83
Mikalojus Kristupas Radvilas Našlaitėlis. *Kelionė į Jeruzalę* 88
Imelda Vedrickaitė. *Piligrimas. Keliaujantis riteris. Keliautojo provaizdis Radvilo Našlaitėlio Kelionėje į Jeruzalę* 104
Viljamas Šekspyras 125
Viljamas Šekspyras. *Sonetai* 129
Viljamas Šekspyras. *Hamletas, Danijos princas* 133

BAROKAS 237

Konstantinas Sirvydas 243
Konstantinas Sirvydas. *Punktai sakymų Dievo žodžio* 246
Motiejus Kazimieras Sarbievijus 251
Motiejus Kazimieras Sarbievijus. *Lyrika* 254
Živilė Nedzinskaitė. *Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus poezijos barokiškumas* 264
Danielius Naborovskis 270
Danielius Naborovskis. *Poezija* 271
Samuelis Pšipkovskis 273
Samuelis Pšipkovskis. *Rudens ekvinokcijai* 274
Mykolas Kazimieras Pacas 275
Mykolas Kazimieras Pacas. *Testamentas* 277
Vanda Zaborskaitė. Teatras senajame Vilniaus universitete 279

Pedras Kalderonas de la Barka 282
Pedras Kalderonas de la Barka. *Gyvenimas – tai sapnas* 285

APŠVIETA 349

Kristijonas Donelaitis 358
Kristijonas Donelaitis. *Metai* 367
Mykolas Pranciškus Karpavičius 444
Mykolas Pranciškus Karpavičius. *Pamokslai* 446
Tadas Kosciuška 450
Imanuelis Kantas 465
Imanuelis Kantas. *Atsakymas į klausimą „Kas yra Švietimas“* 468
Imanuelis Kantas. *Draugo prierašas* 472
Johanas Volfgangas Gėtė 473
Johanas Volfgangas Gėtė. *Faustas* 478

XIX A. LITERATŪRA. ROMANTIZMAS. REALIZMAS 567

Antanas Strazdas 582
Antanas Strazdas. *Poezija* 595
Juozas Girdzijauskas. *Antanas Strazdas* 600
Simonas Daukantas 606
Simonas Daukantas. *Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių* 612
Adomas Mickevičius 619
Adomas Mickevičius. *Poezija* 630
Adomas Mickevičius. *Vėlinės* 636
Adomas Mickevičius. *Ponas Tadas arba paskutinis antpuolis Lietuvoje* 692
Adomas Mickevičius. *Slavų literatūra* 694
Antanas Baranauskas 700
Antanas Baranauskas. *Anykščių šilelis* 707
Antanas Baranauskas. *Poezija* 719
Julija Beniuševičiūtė-Žymantienė Žemaitė 724
Žemaitė. *Autobiografija* 730
Žemaitė. *Sutkai* 788
Donatas Sauka. *Žemaitės stebuklas* 802
Vincas Kudirka 812
Vincas Kudirka. *Poezija* 816
Jonas Mačiulis-Maironis 820
Maironis. *Poezija* 826
Tomas Venclova. *Laimei, Maironis* 851
Vanda Zaborskaitė. *„...Paėmęs aukso lyrą...“* 856
Motiejus Valančius 859
Jonas Basanavičius 864
Frydrichas Šileris 872
Frydrichas Šileris. *Poezija* 875
Frydrichas Šileris. *Laiškai* 878
Viljamas Vordsvortas 889

Viljamas Vordsvortas. *Poezija* 891
Džordžas Gordonas Baironas 892
Baironas. *Kainas* 895
Aleksandras Puškinas 919
Aleksandras Puškinas. *Poezija* 923
Fiodoras Dostojevskis 925
Fiodoras Dostojevskis. *Broliai Karamazovai* 928
Fiodoras Dostojevskis. *Nusikaltimas ir bausmė* 936

XX A. PRADŽIOS LITERATŪRA. REALIZMAS. NEOROMANTIZMAS 989

Juozas Tumas-Vaižgantas 995
Tumas-Vaižgantas. *Dėdės ir dėdienės* 1000
Vanda Zaborskaitė. *Didžiausias Lietuvos moralinis autoritetas* 1060
Petras Vileišis. *Autobiografija* 1064
Šatrijos Ragana 1074
Šatrijos Ragana. *Sename dvare* 1080
Jonas Biliūnas 1177
Jonas Biliūnas. *Apsakymai* 1181
Vincas Krėvė 1205
Vincas Krėvė. *Skirgaila* 1212
Ignas Šeinius 1281
Ignas Šeinius. *Kuprelis* 1285
Vydūnas 1367
Mikalojus Konstantinas Čiurlionis 1374
Merkelis Račkauskas. *Užrašai. Dvidešimt metų Žemaitijos užkampy* 1379
Kazimieras Būga 1403
Mykolas Riomeris 1406
Gi de Mopasanas 1413
Gi de Mopasanas. *Pjeras ir Žanas* 1417
Antonas Čechovas 1425
Antonas Čechovas. *Storasis ir plonasis* 1428
Antonas Čechovas. *Žmogus futliare* 1429

XX A. VIDURIO MODERNIOJI LITERATŪRA 1439

Keturių vėjų manifestas 1446
Keturių vėjų pranašas „Keturių vėjų“ manifestas 1447
Futurizmo manifestas 1448
Filippo Tommaso Marinetti Futurizmo Manifestas 1449
Futuristų literatūros techninis manifestas 1450
Jurgis Baltrušaitis 1452
Jurgis Baltrušaitis. *Poezija* 1455
Oskaras Milašius 1458
Oskaras Milašius. *Poezija* 1465
Vincas Mykolaitis-Putinas 1469
Vincas Mykolaitis-Putinas. *Poezija* 1474

Vincas Mykolaitis-Putinas. *Altorių šešėly* 1530
Jurgis Savickis 1873
Jurgis Savickis. *Apsakymai* 1877
Balys Sruoga 1906
Balys Sruoga. *Milžino paunksmė* 1911
Moišė Kulbakas 1978
Moišė Kulbakas. *Poezija* 1980
Salomėja Nėris 1983
Salomėja Nėris. *Poezija* 1987
Jonas Aistis 2023
Jonas Aistis. *Poezija* 2029
Antanas Miškinis 2044
Antanas Miškinis. *Poezija* 2048
Antanas Vaičiulaitis 2091
Antanas Vaičiulaitis. *Poezija* 2095
Bernardas Brazdžionis 2122
Bernardas Brazdžionis. *Poezija* 2126
Henrikas Radauskas 2148
Henrikas Radauskas. *Poezija* 2153
Tomas Venclova. *Nenugalimoji arkadija* 2163
Stasys Šalkauskis 2169
Ieva Simonaitytė 2172
Šarlis Bodleras 2176
Šarlis Bodleras. *Paryžiaus splinas* 2180
Polis Verlenas 2189
Polis Verlenas. *Poezija* 2192
Konstantinas Kavafis 2195
Konstantinas Kavafis. *Poezija* 2197
Raineris Maria Rilkė 2203
Raineris Maria Rilkė. *Poezija* 2205
Hermanas Hesė 2209
Hermanas Hesė. *Stepių vilkas* 2212
Francas Kafka 2255
Franz Kafka. *Metamorfozė* 2257
Ana Achmatova 2282
Ana Achmatova. *Poezija* 2284
Osipas Mandelštamas 2290
Osipas Mandelštamas. *Poezija* 2292
Borisas Pasternakas 2295
Borisas Pasternakas. *Poezija* 2297

Laiko juosta 2999

PRATARMĖ

[...]
Ir tuomet, sėdėdami ten, kur anądien buvo
Tas puikus miestas, pirštais žarstėme
Tuštumos smėlį, atradom saldų
Tėvynės vardą. Tai buvo tik smėlis
Ir vėjo gausmas pelynuose. Nes tėvynė
Be praeities yra niekas. Vien žodis,
Kurs skambesio vidury netenka prasmės,
Trapi siena, kurią suryja ugnis,
Aidas laukinių aistrų. Buvo smėlyje
Amžių pelenai, sumišę su šviežiu krauju.
Ir dingo mūsų puikybė, ir žemai
Nusilenkėm praeities žmonėms,
Ir tada jau turėjom savo namus istorijoj.

Česlovas Milošas, „Legenda“

Eilėraštį „Legenda“ būsimas Nobelio premijos laureatas Česlovas Milošas, vadinęs save paskutiniuoju Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės piliečiu, parašė 1949-aisiais, vos keletui metų prabėgus po Antrojo pasaulinio karo, po žmoniją sukrėtusios tragedijos. Jame kalbama apie XX amžiaus žmogaus puikybę, apie jo jaustą pranašumą prieš buvusias kartas, įtikėjimą išskirtine savo išmintimi. Karo beprotybė pakerta tokį modernaus žmogaus išdidumą. Žarstydamas karo griuvėsiuose likusį „tuštumos smėlį“, jis atsigręžia į tėvynę, į pamirštą jos praeitį – pagarbiai nusilenkia protėviams ir taip vėl „atranda savo namus istorijoje“. Č. Milošo „Legenda“ lieka svarbi ir mums, XXI amžiaus žmonėms. Ji primena, kad kiekvienas mūsų priklausome bendruomenei, sudarytai iš buvusių ir būsimų kartų, kad kiekvienas galime semtis išminties iš seniai išėjusių žmonių patirčių ir siekti gyvenimo prasmės įsišaknydami, atrasdami namus protėvių žemėje ir jų kurtoje istorijoje.

Jūsų atverta elektroninė literatūros chrestomatija – tai svarbiausių Lietuvos ir Europos literatūros tekstų rinktinė. Jos paskirtis – padėti Jums geriau pažinti Renesanso, Baroko, Apšvietos, Romantizmo epochų ir moderniųjų laikų asmenybių sukauptą išmintį, keltas idėjas, išsakytą gyvenimo supratimą. Praeities autoriai kalba apie amžinus dalykus – žmogaus pašaukimą šioje žemėje, jo buvimo prasmę, laisvę ir priedermes, kilnumą ir menkystę. Jie pasakoja apie žmogaus ir visuomenės, žmogaus ir tautos ryšį, apie tautinės bendruomenės likimą ir išlikimą. Pažindami jų kūrybą, mes geriau suprasime pasaulį, kuriame šiandien gyvename. Mat mūsų pasaulį sukūrė jų lūkesčiai, viltys ir idėjos. Beje, pasakodami praeities žmonės galvojo ir apie mus – po jų ateisiančius ir jų pasakojimą tęsiančius. Renesanso laikų Lietuvos istorikas Motiejus Strijkovskis teigė, kad tautos rašančios savo istorijas tam, kad ir amžiams prabėgus galėtų jose susitikti bei šnekučiuotis su savo pro-

tėviais. Iš tiesų, praities rašytojus mes šiandien galime paversti savo pašnekovais. Galime su jais tartis ir ginčytis. Galime jų balsus įtraukti į pokalbį apie mums ir mūsų visuomenei svarbius dalykus. Būtent į tokį pašnekesį norėtų Jus pakviesti ši elektroninė knyga.

Chrestomatija yra parengta pagal atnaujintą Lietuvių kalbos ir literatūros programą. Laikantis jos nuostatų, stengtasi knygoje pateikti literatūros kūrinio visumą bei jo kultūrinį kontekstą. Taigi mėginta Jums perduoti skirtingomis kalbomis kurtos Lietuvos ir lietuvių kultūros visumos vaizdą, atskleisti senųjų kultūros epochų ir šiuolaikinės literatūros jungtis, parodyti Lietuvos ir Vakarų Europos literatūrų sąsajas. Kūrinio analizė ir interpretacija šiuo atveju nėra savitikslės: tai – būdas, padedantis suvokti kūrinio keliamas problemas ir idėjas. Chrestomatijoje greta programinių Renesanso, Baroko, Apšvietos, Romantizmo, XX a. literatūros tekstų skelbiami apžvalginiai, įvadiniai, kritiniai straipsniai, aptariantys kultūros epochas, pagrindinius autorius bei jų kūrinius. Geriau suprasite nagrinėjamų kūrinių istorinį bei kultūrinį kontekstą, atsivertę tam skirtą laiko juostą. Visiems bus naudingos straipsnių pabaigoje pateiktos siūlomos papildomos literatūros nuorodos. Gerbdami knygos skaitytojus ir praeities autorius, šio leidinio rengėjai stengėsi laikytis mokslinei literatūrai būdingos vardų ir pavadinimų rašybos. Visų didžiųjų kultūros epochų – Antikos, Viduramžių, Renesanso, Baroko, Apšvietos, Romantizmo – pavadinimai rašomi didžiąja raide. Senosios Lietuvos asmenybių pavardės rašomos taip, kaip lietuviškai rašytos anais laikais: ne Radvila, o Radvilas, ne Bžostovskis, o Brastauskis.

Knygos rengėjai nuoširdžiai dėkoja literatūros kūrinių vertėjams į lietuvių kalbą, maloniai sutikusiems savo darbais pasidalinti su Jumis ir Jūsų mokytojais. Taip pat taria ačiū patarimus ir pastabas teikusiems mokytojams.

Skaitydami praeities autorių tekstus, neturėtume pamiršti: jie kūrė ir pasakojo tam, kad kurtume ir pasakotume mes. Rašė tam, kad jų pasakojimas būtų tęsiamas.

Renesansas

RENESANSAS (lot. *renascens* – atgimstantis) – Europos kultūros istorijos epocha tarp Viduramžių ir Baroko. Istoriškai Renesansas sutampa su Naujųjų amžių socialinės-ekonominės santvarkos pradžia ir išreiškia jos kultūrinius idealus.

Kas yra taip bedieviška, kas žiauriau, kas labiau svetima tikrajam Kristaus tikėjimui už norą ir bandymą tironiškai pavergti žmogaus mintis, kurios yra laisvos...

Mikalojus Radvilas Juodasis, LDK kancleris, 1556

Spausdintos knygos atsiradimas XV a. Vokietijoje esmingai pakeitė Europos kultūrą – rašymas ir skaitymas, pažinimo siekimas tapo visuotine visuomenės vertybe. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje spaudos pradininku tapo Pranciškus Skorina, iš Polocko kilęs ir Italijoje medicininį išsilavinimą įgijęs LDK pilietis, kuris Vilniuje įkūrė spaustuvę ir 1522–1525 m. išleido dvi pirmas LDK knygas bažnytine slavų kalba. Skorinos spaustuvės veikla nutrūko, tačiau nuo XVI a. antrosios pusės Lietuvoje buvo leidžiamos knygos lotynų, rusėnų, lenkų ir lietuvių kalbomis.

Renesanso epocha nesukūrė vienos dominuojančios pasaulėžiūrinės sistemos, bet pasižymėjo Europoje iki tol neregėtu minties ir kultūros formų išlaisvinimu, filosofinių tendencijų įvairove ir žmogaus minties bei jo kūrybinių galių išaukštinimu. Ryškiausias beveik visą Europą apėmęs Renesanso intelektualinis ir socialinis judėjimas – reformacija – suskaldė iki tol vieningą Vakarų Bažnyčią į katalikiškąją ir protestantiškąją. Religinė įvairovė nulėmė ir subrandino skirtingas ir tarpusavyje konkuravusias pasaulėžiūros, meno bei literatūros tendencijas ir kultūrines diskusijas. Reformacijos idėjas skatino Nyderlandų filosofo ir humanisto Erazmo Roterdamiečio scholastinės minties kritika ir iškelta idėja, jog krikščionybė turi būti atnaujinta remiantis atidžiai studijuojamu, filologiškai pagrįstu ir visiems prieinamu Biblijos, ypač Naujojo Testamento, mokymu. Žymiausi bažnytinės reformos tėvai – vokietis Martynas Liuteris ir prancūzas Jonas Kalvinas – XVI a. Europoje įtvirtino dvi pagrindines reformuotos Bažnyčios ir krikščionybės atšakas – liuteronizmą ir kalvinizmą. Jos tapo ir svarbiomis Lietuvos Renesanso kultūros srovėmis. Pirmasis Europoje protestantiškas Vitenbergo universitetas, nors ir draudžiamas Lietuvos ir kitų katalikiškų šalių atstovams, itin traukė studentus. Pagrindine reformacijos opozicijos jėga ir Katalikų Bažnyčios tradicijos gynėju tapo XVI a. ispano Ignaco Lojolos ir bendraminčių sukurtas jėzuitų ordinas, kuris greitai išplito visoje Europoje. Viena pagrindinių ordino veiklos sričių buvo jėzuitų kolegijų ir universitetų steigimas. 1579 m. jėzuitai įsteigė pirmą aukštąją mokyklą Lietuvoje – Vilniaus universitetą.

Renesanso tėvyne ir iškiliausia renesansinės kultūros ir meno šalimi laikoma Italija, kurioje Renesanso epocha datuojama XIV–XVI a. Dantė Aligjeris – Viduramžių pasaulėvaizdį savo *Komedijoje* italų kalba įprasminęs filosofas ir poetas – laikomas Renesanso epochos pranašu, numačiusiu tautinių kalbų vertės iškilimą ankstyvaisiais Naujaisiais amžiais. Vienas pirmųjų Italijos humanistų, gaivinusių antikinę kultūrą, buvo poetas Frančesko Petrarka. Kaip pavyzdinis Renesanso miestas iškilo Florencija. Jame buvo sukurtas ir žymiausias italų Renesanso literatūrinis paminklas – Džovanio Bokačo *Dekameronas* (parašytas 1349–1353, išspausdintas 1471 m.). Visą Europą apėmęs Renesansas buvo kultūros sužydėjimo, pasaulio geografinių atradimų ir visuomeninio gyvenimo formų tobulinimo amžius. Renesanso žmogaus vidinio pasaulio brandą atskleidžia iškilus Renesanso

Jei mūsų protėviai pasirūpino ir paliko po savęs tokias saugias sąlygas, ar nedera mums taip pat rūpintis, kad paliktume savo palikuonims visą Respubliką sveiką.

Valerijonas Protasevičius,
Vilniaus vyskupas,1566

epochos pabaigos kūrėjas anglas Viljamas Šekspyras. Jo dramose jau akivaizdūs ir humanizmo krizę liudijantys egzistencinio tragizmo ženklai.

Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir daugelyje kitų Šiaurės ir Vidurio Europos šalių Renesansas sutapo su XVI a. Pagrindiniai Renesanso Lietuvos valdovai buvo Žygimantas Senasis, jo sūnus Žygimantas Augustas, o išnykus Jogailaičių dinastijai – Steponas Batoras. Renesanso kultūros ugdymo istorijoje lemtingą vaidmenį suvaidino ir iš Renesanso tėvynės Italijos kilusi Žygimanto Senojo žmona, karalienė Bona Sforca. Tačiau Renesanso Lietuvos valdovo simboliu tapo Žygimantas Augustas. Skirtingai nei daugelis valdovų, kurie dažniau buvojo karalystės sostinėje Krokuvoje, Žygimantas Augustas Vilnių pasirinko savo pagrindine rezidencija ir LDK sostinę pavertė renesansinės kultūros židiniu. Jo pasipriešinimas politiniams valdovo įvaizdžio standartams – meilė Barborai Radvilaitei bei tragiškai trumpa jų vedybinės laimės istorija – romantiškai vainikavo išlaisvintus Renesanso epochos jausmus ir tapo viena svarbiausių lietuvių literatūros temų.

Kritinis visuomeninių reiškinių vertinimas, valstybės tobulinimo projektai Renesanso epochoje tampa įprastine norma: Renesanso žmogus siekia tobulumo. Todėl nereikia stebėtis, jog renesansinė Lietuvos valstybė, kurią XVI a. lankė vis daugiau kitų kraštų gyventojų, pirmą kartą sulaukė ir daug kritikos, o patys valstybės piliečiai, nors ir be išlygų gerbdami luominės visuomenės taisykles, nevengė ironijos net valdovų atžvilgiu. Štai Vilniuje gyvenęs ispanų kilmės poetas Petras Roizijus šmaikščiose lotynų kalba rašytose satyrose ir epigramose kritikavo aukštuomenės ydas ir nebijojo pašiepti Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto, kuris garsėjo nuolat atidedamais sprendimais ir klausė savo motinos karalienės Bonos Sforcos:

Stovi karalius ramiai ir didingai, o karalienė
Laksto tai šen, tai ten tartumei viesulas koks.
Jei kas paklaustų manęs, išdrįsčiau aš pasakyti:
Šios karalystės tvarka šachmatus primena man.

Renesanso epochoje susiformavo įvairios valstybių valdymo ir visuomeninio gyvenimo tobulinimo teorijos: vienos teigė krikščioniškosios ir pasaulietinės moralės vienybę, kitos pripažino valdovų teisę būti aukščiau įstatymo. Jų autoriai – pasauliečiai ir naujai besikuriančių religinių sistemų (konfesijų) vadovai. Viena įtakingiausių Renesanso politinių teorijų, išplėtojusių moralės ir politikos nesuderinamumo idėją, buvo sukurta Florencijos mąstytojo ir politikos veikėjo Nikolo Makiavelio. Savo idėjas jis apibendrino veikale *Valdovas*. Vienas pirmųjų Lietuvos mąstytojų, kėlusių valstybė reformos idėjas, buvo Mykolo Lietuvio slapyvardžiu veikalą *Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius* (apie 1550) parašęs bajoras Venclovas Mikalojaitis. Lygindamas tautų papročius, jis nurodė LDK privalumus ir trūkumus, siūlė valdovui pradėti religines ir socialinės reformas ir atkreipti dėmesį į opiausią, Viduramžiais visiškai apleistą valstybės problemą – piliečių švietimą. Brandžiausiu Lietuvos Renesanso politinės minties paminklu laikomas kalvinisto Andriaus Volano veikalas

Apie politinę arba pilietinę laisvę (1572), kuriame buvo iškelti visų vienodos atsakomybės prieš įstatymą, luomų lygiateisiškumo ir asmens vertės idealai, užtikrinantys politinę laisvę.

Stipraus kario šaunumui nieko nėra sunkaus ir nepasiekiamo.

Motiejus Strijkovskis, 1582

Esminis Renesanso kultūros ir visuomenės siekinys – atrasti ir paskelbti tikrąją tiesą bei įgyvendinti pilietinį teisingumą. Daugelis Renesanso mąstytojų teigė, kad tiesa turi būti viena visiems, ir kritikavo dualistinę Viduramžių tiesos sampratą, dvejopus standartus Bažnyčios ir pasauliečių luomams, kilmingiesiems ir prasčiokams. Vienos tiesos standartai buvo pradėti įgyvendinti kuriant teisinės visuomenės pagrindus. Pasaulietinė teisė, be bažnytinės (kanonų) teisės, tapo viena iš svarbiausių studijų sričių Renesanso Europos universitetuose. Renesanso Lietuvoje buvo sukurtas ir per XVI a. gerintas bei normintas pirmasis Lietuvos teisynas – Lietuvos Statutas (trys redakcijos: 1529, 1566, 1588 m.), kuris galiojo Lietuvoje iki pat LDK padalijimo XVIII a. pabaigoje. Nors statutas buvo pažangus, XVI a. Lietuvos intelektualai siekė kuo demokratiškesnių teisės normų. A. Volanas, kritikuodamas Antrąjį Lietuvos Statutą, reikalavo visiems vienodų (nežiūrint luominės padėties) bausmių už žmogžudystę ir teigė, kad „įstatymus, jei jų nereguliuoja teisybė, reikia laikyti labai kenksmingais viešajai laisvei“.

Renesansinės tiesos paieškos formavo ir istorinę Naujųjų amžių pradžios žmonijos sąmonę. Renesanso žmogus pakerėtas istorijos reiškinių didybės ir prasmingumo. Asmens, tautos ir žmonijos gyvenimą matė ir vaizdavo išimtinai istorinėje šviesoje, iš dalies dėl to, kad, kaip ir Antikos mąstytojai, Renesanso veikėjai istoriją vadino „tiesos šviesa“ (*lux veritatis*). Renesanso šūkis – „Tiesa yra laiko duktė“ (*veritas filia temporis*), todėl buvo manoma, kad istorija ir tiesa – neatskiriamos vertybės. Jau vėlyvoji, XVI a. pradžioje sukurta Lietuvos metraščių redakcija (*Bychoveco kronika*), parašyta pagal Viduramžiais pradėtus ankstyvuosius Lietuvos metraščius, pasižymėjo renesansinėmis tendencijomis. Ieškant lietuvių, kaip garbingos Europos tautos šaknų, joje buvo išplėtotas lietuvių kilmės iš romėnų mitas, kuris netrukus Renesanso mąstytojams davė pagrindą susieti lietuvių ir lotynų kalbas bei papročius ir taip sutvirtinti savo ryšius su Renesanso tėvyne Italija. Motiejus Strijkovskis lenkų kalba parašė *Lenkų, lietuvių, žemaičių ir visos Rusios kroniką.* Tai buvo pirmoji spausdinta Lietuvos istorija (1582), kuri pagrindė Lietuvos istoriografiją ir iškėlė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybinius idealus. Lotynų kalbą ir papročius Lietuvos intelektualai, remdamiesi kalbų ir papročių panašumais, ėmė laikyti savo protėvių kalba, siūlydami lotynizuoti valstybės tradiciją ir lotynų kalbą paversti pagrindine šalies rašto kalba. Tik Mikalojus Daukša XVI a. pabaigoje savo *Postilės* (1599) „Prakalboje į malonųjį skaitytoją“ teigė, esą lietuvių kalbos teises pagrindžia tai, kad ši kalba yra įgimta lietuviams, vadinasi, šiai tautai natūraliai Dievo, kuris yra lygiateisės pasaulio įvairovės ir identiteto kūrėjas, duota kalba.

Istoriniai LDK Renesanso kūriniai išaukštino Lietuvos Viduramžių, ypač Vytauto valdymo, laikotarpį kaip politinės jėgos ir galios ženklą, kuomet lietuviams, anot Jono Radvano, priklausė „didžiulė valdžia ir valstybė“, besidriekusi nuo „Baltijos jūros iki Juodosios krantų ir toliausių Volgos pakrančių“. Renesanse sustiprėjusi Lietuvos kaimynė – Maskvos kunigaikštystė – tapo pagrindine politine grėsme Lietuvos valstybei, todėl karų su Maskva ir maskvėnais siužetai yra viena pagrindinių XVI a. temų, plėtotų gausiai kuriamuose herojinėse poemose.

Kai Vilniaus kunigas italams pasakė, kad pas mus dėl skirtingo žmonių tikėjimo jokios neapykantos nekyla ir mylimės kaip geri draugai, gyrė tai italai, kalbėdami, kad čia tarp mūsų Dievas gyvena.

Teodoras Jevlašauskis, atsiminimų autorius, 1604

Renesansas iškėlė žmogų kūrėją, teigė žmogaus laisvę ir teisę priimti sprendimus pagal savo sąžinę ir protą, suformavo visuomenei bei valstybei pasišventusio herojaus idealą. Pirmasis šiuos idealus paviešino ir savo gyvenimu realizavo lietuvių humanistas ir reformacijos šauklys Abraomas Kulvietis savo *Tikėjimo išpažinime* (1543). Kulvietis bei pirmasis lietuvių protestantų teologas Stanislovas Rapolionis pradėjo kurti lietuvių raštijos pagrindus ir iškėlė žmonių mokymo ir krikščioniškųjų tiesų pažinimo per raštą idealus. Juos įgyvendino jų bendramintis Martynas Mažvydas, kuris 1547 m. Karaliaučiuje išleido pirmąją lietuvišką knygą *Katekizmo prasti žadei,* skirtą paprastų lietuvių švietimui. Reformacijai besipriešinantys visuomenės sluoksniai pirmuosius lietuvišką raštiją ketinusius puoselėti protestantus privertė emigruoti į kaimyninę protestantiškąją (liuteroniškąją) Prūsiją. Ši valstybė susikūrė 1525 m. Lietuvos kaimynystėje, Vokiečių ordino nukariautose baltų žemėse buvusio ordino didžiojo magistro Albrechto Brandenburgiečio pastangomis. Tapęs pasaulietiniu Prūsijos valdovu Albrechtas ilgai ir nuosekliai rėmė lietuviškų (ir pirmųjų prūsiškų) knygų rengimą ir leidybą. XVI a. pabaigoje ten gyvenęs lietuvių liuteronų kunigas Jonas Bretkūnas realizavo lietuvių protestantų svajonę ir pirmą kartą į lietuvių kalbą išvertė visą Bibliją, kuri, deja, liko neišleista, tačiau vėliau buvo naudinga XVIII a. Prūsijoje pasirodžiusiems pirmiesiems lietuviškos Biblijos leidimams. LDK teritorijoje reformacijos šalininkai buvo knygų leidybos iniciatoriai. Į protestantizmą perėjęs kunigaikštis Mikalojus Radvilas Juodasis 1553 m. savo valdose Brastoje (dab. Baltarusijoje) įkūrė pirmąją lotyniškojo šrifto LDK spaustuvę, joje buvo rengiamos ir spausdinamos knygos lenkų ir lotynų kalbomis. Radvilo spaustuvėje 1563 m. buvo išspausdinta ir pirmoji Lietuvos Biblija (lenkų kalba).

1569 m. Lietuvoje pradėję veikti jėzuitai tapo pagrindiniu katalikiškosios kultūros varikliu. Šios kultūros uoliu rėmėju tapo į katalikybę sugrįžęs Radvilo Juodojo sūnus Mikalojus Kristupas Radvilas Našlaitėlis, kuris buvo ir pirmasis iškilus lietuvių keliautojas bei piligrimas, aplankęs Jeruzalę ir Afriką. Savo įspūdžius jis aprašė kelionių memuaruose *Kelionė į Jeruzalę*, kurie išgarsino Našlaitėlį visame pasaulyje.

Lietuvos Renesanso literatūra, kurta lotynų, lenkų, rusėnų bei lietuvių kalbomis, rūpinosi politinių, istorinių ir religinių problemų sprendimu. Ji vadovavosi antikinės retorikos taisyklėmis, krikščioniškąjį mokymą derino su antikine išmintimi ir įvaizdžiais. Tačiau atviro pasaulio samprata, įtampa tarp individo gebėjimų ir gamtos fatališkumo, su likimu besigrumiančio žmogaus įvaizdis suformavo ir savitą Renesanso literatūros problemų lauką bei įvaizdžių ir kategorijų sistemą. Vienas iš populiariausių Renesanso topų (retorikoje dar vadinamų „bendrosiomis vietomis“, lot. *loci communes*) – „žmogus – keleivis audringoje jūroje, plaukiantis link ramybės ir palaimos uosto“. Šis skirtinguose kūriniuose įvairiai plėtojamas įvaizdis puikiai atstovauja renesansinei pasaulio ir žmogaus sampratai. Pasaulis ir visata – Dievui ir likimui pavaldi, už žmogų stipresnė stichija, tačiau žmogaus sugebėjimai ir ryžtas, jame glūdinti dieviškumo ir kūrybiškumo galia leidžia jam būti ne anonimiška šios stichijos dalimi, bet savo tikslo siekiančiu ir kliū-

tis įveikiančiu herojumi. Tai pabrėžiama ir žymiausios LDK Renesanso herojinės poemos, Jono Radvano *Radviliados* (1592), pabaigoje:

Nejau jau žemė arti? Būk sveika, mylimiausioji žeme!
Jau tarp hiantų salų begaliniais sąsiauriais plaukiam,
aonų jūros bangas tiek laiko irklais vagoję.
Štai ir ramybė laukta: prie krantų vanduo tik liūliuoja,
mes priartėjam visai prie tvirtos žemyno pakrantės,
ir nenauja eldija, atviruos vandenys nukamuota,
uostan įplaukia linksmai apkaišytu kaip pridera priekiu.
(IV, 543–548)

To paties topo įvaizdžiais naudojasi ir A. Volanas, 1592 m. publikavęs panegiriką pirmam žymiam lietuvių keliautojui Kristupui Radvilai Našlaitėliui. Panegirikos pradžioje jis teigia:

..Jokiam žmogui niekad nėra visą laiką gerai, ir nė vienas, kiek ilgai jis begyventų, nėra taip puikiai prigimties ar likimo surėdytas, kad nebūtų blaškomas sunkiausių nemalonumų audrose; ir kad šioje pavojingoje pasaulio jūroje taip ramiai galėtų keliauti, kad koks nors netikėtas sūkurys nesudaužytų jo laivo, ir kai jau tikisi pasiekęs uostą,– nenusviestų jo į kokį nors staigų netikėtumą ar į didžiulius pavojus.

Panegirikos pabaiga vainikuojama savo užsibrėžtą tikslą įvykdžiusio ir palaimos uostą pasiekusio herojaus įvaizdžiu:

Kas galėtų piktintis matydamas, kad brangiausias jam žmogus plaukia audringa jūra, bet galiausiai laimingai pasiekia uostą ir suranda palaimą bei ramybę? Juk mes esame blaškomi šioje audringoje jūroje ir negalime savęs laikyti nei palaimintais, nei laimingais anksčiau nei pasieksime uostą, kurio ieškome, ir pateksime ten, kur visas yra ramu ir pripildyta laimės.

Vienas iš svarbių Renesanso klausimų – kaip žmogui, ribojamam prigimties ir valdomam visagalio likimo – tapti laimingam? „Negi paveikti graudžiomis raudomis neįmanoma griežto likimo?“ – *Radviliadoje* klausė Radvanas. Laimės temą, kaip ir daugelį kitų žmogaus egzistencijos aktualijų, nutylėtų Viduramžiais, Renesanso literatai atgaivino remdamiesi Antikos mąstytojais, tačiau siejo su žmogui suteikta krikščioniška Dievo dovana būti laisvu kūrėju ir įgyvendinti savo siekius. Italų Renesanso filosofas Džovanis Piko dela Mirandola yra sušukęs: „O, koks didelis Dievo Tėvo dosnumas, kokia didelė ir nuostabi žmogaus laimė! Jam leista turėti tai, ko pageidaus, ir tapti tuo, kuo panorės.“

Siūloma literatūra: *Dainos pasauliui, saulei ir sau. Lietuvos XVI–XVII amžiaus poezijos antologija*, sudarė Eugenija Ulčinaitė, Vilnius: Vaga, 1993; Eugenija Ulčinaitė, *Lietuvos Renesanso ir Baroko literatūra*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001; D. Pociūtė, *Maištininkų katedros. Ankstyvoji reformacija ir lietuvių-italų evangelikų ryšiai*, Vilnius: Versus aureus, 2008; Peter Burke, *Renesansas*, Vilnius: Pradai, 1992.

Lietuvos metraščiai

Lietuvos metraščiai – Viduramžiais pradėta rašyti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorija. Vakarų istoriografijoje tokie kūriniai dar vadinami kronikomis, tad pavadinimai *istorija, metraštis, kronika* viduramžių istoriografijoje gali būti suvokiami sinonimiškai. Literatūriniu požiūriu metraščiai yra senosios epikos, kurios tradicijos ištakos glūdi Antikos kultūroje, rūšis. Herodotas iš Halikarnaso savo veikale *Istorija*, vienas pirmųjų pateikė pasakojimą apie tų laikų pasaulio bei istorinius įvykius ir pagrindė mintį, jog literatūrinio pasakojimo objektas gali būti ne tik mitologija, bet ir kasdienė žmonių veikla.

Viduramžiais kronikos (metraščiai) kaip žanras išplito beveik visoje Europoje. Jose chronologine tvarka būdavo pateikiami regiono, tautos ar valstybės praeities bei to laiko įvykiai, kurie rodydavo tam tikrą politinę ideologiją bei autoriaus poziciją. Viduramžių istoriniam pasakojimui būdingas pakilus stilius, jame gausu grožinės kūrybos elementų. Viduramžiais sukurta ir eiliuotų kronikų. Vienoje jų – vokiškoje *Eiliuotojoje Livonijos kronikoje* (parašyta apie 1290 m.) – pateikiama žinių apie Lietuvos istoriją.

Lietuvos metraščiai – anoniminiai kūriniai, rusėnų kalba rašyti XV–XVI a. keletu etapų. Dalis jų buvo išversti į lenkų ir lotynų kalbas. Pagal sukūrimo laiką ir turinį jie skirstomi į tris sąvadus (didžiąsias redakcijas): Trumpąjį, Vidurinįjį ir Platųjį.

Ankstyviausi yra Trumpojo sąvado Lietuvos metraščiai, rašyti apie 1446 metus Smolenske, kuris tuo metu priklausė Lietuvai. Trumpąjį sąvadą sudaro dvejopos kilmės dalys – „rusiškoji“, parašyta remiantis rusų metraščiais, ir *Didžiųjų Lietuvos kunigaikščių metraštis*, kurio kilmė susijusi su Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto politinės veiklos laikotarpiu, XIV-uoju amžiumi. Trumpajame sąvade pateikta klasikinė viduramžiška valdovo panegirika „Didžiojo Kunigaikščio Vytauto pagyrimas“ yra daugiausia grožinių elementų turinti Trumpojo metraščių sąvado dalis. Joje Vytautas giriamas kaip išskirtinis pasaulio valdovas, kuriam lygaus nebuvo „nuo jūrų iki jūrų“. Ši Vytauto laikasi sukurta panegirika tapo istoriniu politinio Vytauto kulto formavimosi pamatu.

Visos tautos turi mokytų žmonių surašytas savo protėvių kronikas arba istorijas, kuriose kaip skaidriausiame veidrodyje stebi savo protėvių narsių darbų bei dorybių pavyzdžius ir kaip su gyvais šnekučiuojasi su proseneliais ir išties su didžiu džiaugsmu regi jų veidus prieš savo veidus.

Motiejus Strijkovskis, 1582

Kiti du – Vidurinysis ir Platusis – Lietuvos metraščių sąvadai atsirado Viduramžių ir Renesasno epochų sankirtoje, XVI a. pirmoje pusėje. Jų rašymą inicijavo Lietuvos didikas, Vilniaus vaivada ir LDK kancleris Albertas Goštautas. Platusis sąvadas dar vadinamas *Bychoveco kronika.* Tai plačiausias, nuosekliausias ir stilistiškai vieningiausias Lietuvos istorijos variantas, kuriame pateikiami istoriniai įvykiai iki 1506 metų. XVI a. Lietuvos metraščiuose jau atsispindėjo LDK elitinių didikų ideologija, juose iškelti Goštautų giminės nuopelnai. Kilus Maskvos karinei grėsmei, juose atsiribota nuo Trumpajame sąvade buvusių rusiškųjų dalių: jos pakeistos pasakojimais apie Lietuvos proistorę bei toliau plėtojamu lietuvių kilmės iš romėnų mitu. Viduriniajame sąvade teigiama, kad lietuvių kuni-

gaikščių ir bajorų protėviai buvo kilmingi romėnai, I a. po Kr. pabėgę nuo imperatoriaus Nerono persekiojimų. Plačiajame sąvade pasakojama, esą romėnai Lietuvą pasiekė V a. po Kr., bėgdami nuo hunų vado Atilos. Metraščiuose buvo pateikta Lietuvos valdovų genealogija nuo legendinio romėnų kunigaikščio Palemono bei jo trijų sūnų (Barkaus, Kūno ir Speros) iki Vytenio ir Gedimino. Taip Lietuvos istorija buvo susieta su pasaulio istorija, o lietuvių tautos ir kultūros kilmė – su Vakarų civilizacija ir jos centru Roma. Pasakojimą apie Lietuvos valstybės susiformavimą ypač sutvirtino viena įspūdingiausių šių metraščių dalių – legenda apie sostinės Vilniaus įkūrimą. Valstybės sostinės atsiradimas susietas su didžiojo kunigaikščio Gedimino susapnuotu pranašingu sapnu apie staugiantį geležinį vilką, kurį išaiškino žynys Lizdeika. Legenda tapo bene plačiausiai išplitusiu lietuvių literatūros topu, kuris turėjo daug variacijų. Viduriniojo ir Plačiojo sąvado Lietuvos metraščiai pagrindė ir įtvirtino Lietuvos valstybingumo ideologiją ir atrėmė XVI a. sustiprėjusias Maskvos bei Lenkijos pretenzijas į Lietuvą. LDK laikotarpiu metraščiai plito nuorašais, kurie buvo saugomi Žygimanto Augusto bibliotekoje Vilniuje bei žymiausių didikų ir bajorų bibliotekose. Metraščiai smarkiai paveikė LDK Renesanso kultūrą, davė pagrindo gilintis į lietuvių tautos ir kalbos kilmę, ieškoti lotynų ir lietuvių kalbų bei papročių sąsajų. Renesanso epochoje jais naudojosi įvairūs LDK autoriai. Mykolas Lietuvis apie 1550 m. sukūrė politinį traktatą „Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius“, kuriame pateikė lietuvių tautos iš romėnų kilmės teoriją „patvirtinančius“ kalbotyrinius duomenis – lietuvių ir lotynų kalbų lyginimo pavyzdžius. Plačiai metraščiais pasinaudojo ir pirmos renesasinės Lietuvos istorijos (*Kronika*, 1582) autorius Motiejus Strijkovskis.

Ar tai, ką padarė Palemono palikuonys Spera, Kūnas, Barkus, Dausprungas ir kiti, steigdami lietuvių gyvenvietes, nėra visos Lietuvos ir Žemaitijos bei kiekvieno šios tėvynės paveldėtojo šlovė?

Motiejus Strijkovskis, 1582

Siūloma literatūra: *Lietuvos metraštis. Bychovco kronika*, parengė Rimantas Jasas, Vilnius: Vaga, 1971. Mečislovas Jučas, *Lietuvos metraščiai ir kronikos*, Vilnius: Aidai, 2002.

PLATUSIS LIETUVOS METRAŠČIŲ SĄVADAS

APIE ROMOS KUNIGAIKŠTĮ PALEMONĄ IR KAIP JIS ĮSIKŪRĖ ŽEMAITIJOJE

Kunigaikštis, vardu Apolonas[1], taip pat buvęs tame mieste, bėgo su jais, viską pasiėmęs, o su juo – penki šimtai vien Romos patricijų. Tarp jų saloje pasirodė beesančios keturios Romos patricijų giminės: Kentauro herbo[2] – Dausprungas[3], Stulpų herbo[4] – Prosperas Cezarinis[5], Meškos herbo[6] – Julijonas, o Rožės herbo[7] – Hektoras.

Ir išplaukė jis Viduržemio jūra, pasiėmęs su savimi vieną astronomą, kuris nusivokė apie žvaigždes. Plaukė jie laivais per jūrą į šiaurę ir, aplenkę Prancūziją ir Angliją, įplaukė į Danijos karalystę. O Danijos karalystėje įplaukė į jūrą-vandenyną ir jūra-vandenynu priplaukė žiotis, kur Nemuno upė[8] įteka į jūrą-vandenyną.

Tuomet leidosi plaukti Nemuno upe aukštyn, į marias, vadinamas Mažosiomis, kurios dar vadinamos Nemuno mariomis[9]. O Nemuno marios jos vadinasi dėl tos priežasties, kad į tas marias Nemunas įteka dvylika atšakų, ir kiekviena vadinama skirtingu vardu. Iš tų dvylikos atšakų viena yra praminta Gilija.

Ir nuplaukė toliau tąja atšaka aukštyn, ir priplaukė nebeišsišakojusį Nemuną, kur jis jau visas teka viena vaga. Plaukdami Nemunu aukštyn, pasiekė Dubysos upę ir, įplaukę į tą Dubysos upę, pamatė abipus aukštus kalnus, o už tų kalnų – plačias lygumas ir vešlius ąžuolynus, lūžtančius nuo gausybės visokių žvėrių, visų pirma taurų, stumbrų, briedžių, elnių, stirnų, lūšių, kiaunių, lapių, voverių, šermuonėlių ir įvairių kitų, o čia pat upėse aibę nepaprastų žuvų – ne tik tų, kurios veisiasi tose upėse, bet daugybę įvairių ir nuostabių žuvų, atplaukiančių iš jūros, nes netoli Nemuno žiotys, kur Nemunas įteka į jūrą.

Prie šitų upių – prie Dubysos, prie Nemuno ir prie Jūros – apsigyveno ir ėmė daugintis. Tosios vietos prie tų didelių upių jiems labai patiko, ir tą žemę praminė Žemaitija.

[1] Toliau šiame ir kituose metraščiuose rašoma ne Apolonas, o tik Palemonas.
Romos imperijos istorijoje žinomi keli Palemonai. Palemonas I apie 37–36 m. pr. Kr. buvo gavęs iš Romos imperatoriaus M. Antonijaus valdyti Ponto karalystę (dabartinėje Turkijoje). Jo vaikaitis Palemonas II, buvęs Ponto karaliumi, taip pat šio sūnus ar palikuonis M. Antonijus Palemonas iš tikro buvo tolimi Romos imperatoriaus Nerono giminės.

[2] Romėnai herbų neturėjo; jie atsirado Viduramžiais. Kentauras — žirgas su vyro liemeniu ir galva, paimtas iš graikų mitologijos, senovės Lietuvoje buvo Alšėnų kunigaikščių giminės ženklas.

[3] Dausprungo vardas XIII amžiuje minimas rusiškame Ipatijaus metraštyje.

[4] Stulpų herbas, arba vadinamieji Gedimino stulpai, – trys balti ar geltoni bokštai raudoname lauke, vaizduojantys stilizuotus miesto vartus, buvo Gediminaičių dinastijos, bet pirmiausia, matyt, valstybės sostinės Vilniaus ženklas.

[5] Prospero Cezarinio pavardė paimta iš Romos istorijos Lietuvos didžiųjų kunigaikščių kilmei iš Romos imperatorių pabrėžti.

[6] Meškos herbas buvo Žemaitijos ženklas.

[7] Rožė – kunigaikščių Giedraičių giminės ženklas.

[8] Čia turima galvoje ne pats Nemunas, o Klaipėdos sąsiauris.

[9] Kuršių mariomis.

APIE TRIS PALEMONO SŪNUS IR APIE LIETUVOS VALSTYBĖS PRADŽIĄ

Ir paskui minėtam kunigaikščiui Palemonui gimė trys sūnūs: vyriausias Barkus[1], antras – Kūnas[2], trečias – Spera[3]. Vyriausias sūnus Barkus įkūrė miestą prie Jūros upės, ir to kunigaikščio vardas susijungė su upės vardu, kuri vadinosi Jūra, o kunigaikščio vardas – Barkus, tai tas miestas imta vadinti Jurbarku[4].

Vidurinis sūnus Kūnas atsikėlė prie Nevėžio upės žiočių, kur įteka į Nemuną, ir įkūrė miestą, pavadino jį pagal savo vardą Kauno miestu.

O trečias sūnus Spera keliavo tolyn per girias į rytus, kur saulė teka, ir persikėlė per Nevėžio upę, ir per trečią upę – Širvintą, aptiko ežerą, dabinamą pievų ir įvairių medžių, pamėgo tą vietą, apsigyveno prie to ežero ir tą ežerą pavadino savo vardu – Spera.

O Dausprungas, Kentauro herbo, keliavo Šventosios upe ir atrado labai gražią vietą, panašią į piliakalnį; ji labai jam patiko, ir jis ten apsigyveno, įkūrė miestą ir tą miestą praminė Ukmerge, o pats ėmė vadintis Deltuvos kunigaikščiu ir ten ėmė daugintis. Bet mes grįžkime atgal.

Ir viešpatavo Spera daugelį metų, buvo geras savo valdiniams, paskui mirė, nepalikęs įpėdinių. Valdiniai, jį mylėjusieji, jo atminimui romėnų papročiu pastatė stabą ir praminė jį Spera. O paskui tie žmonės, gyvenantys aplinkui, ėmė jam atnašauti aukas ir laikyti jį dievu. Paskiau, kai tas stabas sutrūnijo, jie garbino tą ežerą bei vietą ir laikė dievu. Vėliau nebeturėjo patys valdovo ir gyveno be valdovo. Bet grįžkime atgal.

Neilgai trukus mirė jo brolis Barkus, kuris gyveno Jurbarke, neturėdamas vaikų; jo brolis Kūnas perėmė ir tą savo brolio Barkaus dalį, ir Jurbarko miestą, ir ėmė viešpatauti toje jo dalyje.

O tasai kunigaikštis Kūnas turėjo du sūnus: vieną Kernių, o kitą Gimbutą[5]. Beviešpataudamas Žemaičių žemėje, ėmė stiprėti, plėstis ir pereidinėti per Neries upę į Užnerio kraštą [6]. Žengdamas nuo Šventosios aukštyn, atrado labai gražią vietą; jam labai patiko toji vieta, jis ten įkurdino savo sūnų Kernių ir tam miestui davė Kerniaus vardą, pavadinęs Kernave.

O paskui Kūnas mirė, ir po jo visame Užnerio krašte, ligi Latgalos[7] sienos, ir ligi Užnerio Breslaujos[8], ir iki pat Dauguvos upės valdė jo sūnus Kernius. O jo brolis Gimbutas Jurbarką ir Kauną, ir visą Žemaičių žemę.

Tais laikais, kai Kernius viešpatavo Užnerio pusėje, jo žmonės įsikūrė už Neries. Jie grodavo vamzdžiais, ir Kernius savo italų kalba vadino krantą, kuriame žmonių vis daugėjo, lotyniškai *litus*, o vamzdžius, kuriais grojo — *tuba*, ir, sujungę krantą su vamzdžiu, tuos savo žmones ėmė lotyniškai vadinti Litusbania. O prasti žmonės nemokėjo lotyniškai ir ėmė vadinti tiesiog Lietuva. Ir nuo to laiko valstybė ėmė vadintis Lietuva ir ėmė plėstis nuo Žemaičių[9].

[1] Nei Barkus, nei Kūnas, nei Spera nėra istoriniai asmenys.
[2] Kūno vardas turbūt pasidarytas iš Kauno vietovardžio.
[3] Speros vardas gali būti nusižiūrėtas iš Speros ežero, esančio netoli Kernavės.
[4] Jurbarko vardas kilęs ne iš išgalvoto Barkaus, o nuo kryžiuočių pilies, kurią jie 1259–1260 m. pasistatė dabartinio Jurbarko vietoje ir pavadino Georgenburgu (Jurgio pilimi).
[5] Kernius ir Gimbutas nėra istoriniai asmenys.
[6] Užnerio kraštu čia ir toliau vadinama Lietuvos (Aukštaičių) dalis į šiaurę nuo Neries.
[7] Istorinė Latgala – rytinė Latvijos dalis, bet čia Latgala reiškia visą Latviją.
[8] Brėslauja (baltarusiškai Braslav) – Baltarusijos Vitebsko srities miestas (apie 50 km į rytus nuo Zarasų).
[9] Istorijoje laikomasi pažiūros, kad Lietuvos valstybės užuomazga buvo ne Žemaitijoje, o Lietuvos žemėje – į rytus nuo Nemuno vidurupio arba Vilniaus krašte.

APIE GEDIMINO SAPNĄ, VILNIAUS IR TRAKŲ ĮKŪRIMĄ

Vieną kartą didysis kunigaikštis Gediminas išvyko iš savo sostinės Kernavės medžioti už penkių mylių, už Neries, ir rado girioje gražų kalną, apsuptą ąžuolynų ir lygumų; jam didžiai patiko, jis apsigyveno tenai, įkūrė miestą ir davė jam Trakų vardą – tenai, kur buvo Senieji Trakai; ir iš Kernavės perkėlė savo sostinę į Trakus.

Neilgai trukus, išvyko didysis kunigaikštis Gediminas medžioti už keturių mylių nuo Trakų; ir randa ties Vilnios upe gražų kalną, ant kurio užtinka didžiulį žvėrį, taurą, užmuša jį ant to kalno, kuris ir dabar tebevadinamas Taurakalniu. O kad buvo labai vėlu grįžti į Trakus, jis sustojo Šventaragio slėnyje, kur degindavo pirmuosius didžiuosius kunigaikščius, ir čia apsinakvojo. Tenai miegodamas, jis susapnavo, kad ant kalno, kuris buvo vadinamas Kreivuoju, o dabar Plikuoju, stovi didžiulis geležinis vilkas, o jame staugia tarytum šimtas vilkų. Pabudo iš miego ir tarė savo žyniui, vardu Lizdeika[1], kuris buvo rastas erelio lizde, – tasai Lizdeika buvo Gedimino žynys ir vyriausiasis pagonių kunigas: „Sapnavau keistą sapną." Ir nupasakojo viską, kas jam sapne buvo pasirodę. Tasai žynys Lizdeika tarė: „Didysis kunigaikšti, geležinis vilkas reiškia: sostinė čia stovės, o staugimas jo viduje – tai jo garsas sklis po visą pasaulį." Ir didysis kunigaikštis Gediminas tuoj rytojaus dieną, nebeišvykdamas, pasiuntė žmonių ir įkūrė vieną pilį Šventaragyje – Žemąją[2], o antrą – Kreivajame kalne[3], kuris dabar vadinamas Plikuoju, ir toms pilims davė Vilniaus vardą. Ir, įkurdinęs miestą, perkėlė savo sostinę iš Trakų į Vilnių ir pirmuoju Vilniaus vaivada paskyrė savo etmoną Goštautą[4], Stulpų herbo, gimusį iš Grumbio, kurį vokiečiai Kaune buvo paėmę nelaisvėn.

Iš rusėnų kalbos vertė Rimantas Jasas

[1] Lizdeikos istoriškumas galutinai nenustatytas, nes patikimuose XIV a. šaltiniuose jo vardas neaptinkamas. Pagal XVI a. tradiciją, Lizdeika buvęs vienas iš Radvilų giminės pradininkų.

[2] Vilniaus Žemąja pilimi laikomas gynybinių įrengimų ir kitų pastatų kompleksas, buvęs Vilniuje Gedimino kalno papėdėje. Šioje vietoje sodybų žymių rasta jau iš I tūkstantmečio vidurio.

[3] Kreivasis, arba Plikasis, kalnas tapatinamas su Trijų Kryžių kalnu (šiauriniame Vilnelės krante, priešais dabartinį Gedimino kalną). Didelė medinė Kreivoji pilis minima kryžiuočių kronikoje, 1390 m. Vilniaus puolimo aprašyme. Tuomet ji buvo sudeginta ir daugiau nebeatstatyta.

[4] Iš Gedimino valdymo metų jokie Vilniaus viršininkų vardai nėra žinomi. Vilniaus vaivadų pareigybė buvo įvesta tik 1413 m., ir pirmuoju Vilniaus vaivada buvo ne Goštautas, o Albertas Manvydas, kuris pirma (1396–1412) buvo Vilniaus seniūnu. Pirmuoju Goštautų giminės atstovu tarp Vilniaus viršininkų buvo Andrius Goštautas, Vilniaus seniūnas 1387 m.

Mikalojus Husovianas

Mikalojus Husovianas (Nicolaus Hussovianus, apie 1475–1485 – po 1553) – vienas pirmųjų LDK poetų, Viduramžių ir Renesanso sankirtos kūrėjas, lotyniškose eilėse išaukštinęs krikščioniškosios tradicijos vertybes ir ankstyvojo Renesanso idealus. Husoviano kilmė nežinoma, jis galėjo būti gimęs tuometinės LDK arba Lenkijos teritorijoje, nekilmingoje šeimoje. Vienas iš Husoviano globėjų buvo žymus LDK ir Lenkijos Renesanso diplomatas ir Katalikų bažnyčios veikėjas, karaliaus Žygimanto Senojo pasiuntinys popiežiaus dvare Erazmas Vitelijus, kuris palaikė artimus ryšius su žymiais Italijos humanistais. Vitelijui remiant, 1518–1522 m. Husovianas gyveno ir lavinosi Italijoje, lankėsi popiežiaus dvare. Renesanso tėvynės meno ir literatūros pažinimas sužadino Husoviano kūrybines galias, ir Romoje jis pradėjo rašyti pirmąją ir žymiausią savo poemą – *Giesmę apie stumbro išvaizdą, žiaurumą ir medžioklę* (*Carmen de statura, feritate ac venatione bisontis*). Kūrinys turėjo būti dedikuotas popiežiui Leonui X, kuriam Husovianas norėjo papasakoti apie Lietuvą – „šiaurės kraštą“, kuris, nors ir buvo pati tolimiausia europinė popiežiui pavaldžios Katalikų bažnyčios dalis, XVI a. pradžioje dar buvo labai menkai pažįstamas pačiam popiežiui ir visai Europai. Ši reprezentacinė Husoviano poemos misija bandyta sutvirtinti ir iki galo nepavykusia akcija – bandymu iš Lietuvos į Italiją atgabenti ir stumbro, kaip žymiausio to meto LDK girių gyvūno, iškamšą. Romoje kilusio maro metu mirus popiežiui ir Husoviano globėjui Vitelijui, poemos autorius grįžo į gimtinę ir 1523 m. poemą išspausdino Krokuvoje. Knygos dedikacijoje buvo įrašyta, kad poema skirta karalienei Bonai Sforcai. Gyvendamas Krokuvoje, 1524–1525 m. Husovianas parašė ir išspausdino dar du stambesnius kūrinius – 1524 m. Žygimanto Senojo kariuomenės pergalę prieš turkus apdainuojančią poemėlę *Nauja ir nuostabi pergalė prieš turkus liepos mėnesį* bei hagiografinę poemą *Apie šventojo Hiacinto gyvenimą ir darbus.* Pastarasis kūrinys labiausiai atskleidė griežtas antireformacines Husoviano nuostatas, senųjų religinių tradicijų („senolių papročių“) idealizavimą.

Husovianas, kilęs iš paprastų žmonių ir patyręs Katalikų bažnyčios hierarchų globą, ištikimai stojo į Europoje prasidėjusios reformacijos priešininkų gretas. Tačiau šalia konservatyvių Viduramžių idealų gynimo nuostatų Husoviano kūryboje atsispindėjo ir renesansinės tendencijos, ryškiausios *Giesmėje apie stumbro išvaizdą, žiaurumą ir medžioklę*. Husovianas sekė kai kuriais Antikos autoriais (Vergilijumi, Ovidijumi), rėmėsi Naujųjų amžių kūrėjais. Pagrindine poemos tema Husovianas pasirinko medžioklę – populiariausią Renesanso aukštuomenės laisvalaikio leidimo būdą. Šis motyvas Husovianui suteikė progą pirmą kartą taip ryškiai poetizuoti Lietuvos peizažą ir miškus, iškelti natūralios gamtos grožį ir jos teikiamą naudą bei „dvejopą palaimą kūnui ir sielai“:

Jis visose srityse teisingumo švento žiūrėjo,
Kad negalėtų kur nors slėptis apgaulė kokia. [...]
Vytautui čia viešpataujant, išnyko gaujos gobšuolių,
Ir už nuopelnus tuos bus jam garbė amžina.

Mikalojus Husovianas, 1523

Kartais žinia maloni nuskaidrinus džiugina protą
Padeda ji net labiau nei kūnui vaistai geri.
Jeigu kas nors įsigeis malonumo medžioklėj patirti
Ir savo kūną norės girios užgrūdint vargu,
Ar kas didžiuliuos miškuos panorės sveikai laiką praleisti,
Kad nekamuotų daugiau nuobodulys įkyrus, –
Tas pasijuokti galės iš medikų, ir išgyvens jis
Ilgus metus, neprašys jųjų pagalbos jokios
Ir negadins vidurių jis vaistais, būdamas sveikas.

Dualistinė pasaulio samprata būdinga visai Husoviano kūrybai – šalia asketizmo idealų joje akivaizdus ir gyvenimo malonumų poetizavimas. *Giesmė apie stumbrą* buvo pirmasis iškilus literatūrinis bandymas Europai pristatyti Lietuvą ne tik kaip lygiavertę krikščioniškosios Europos dalį, kurioje ginami bendri Europos kultūros idealai, bet ir kaip išskirtinį Vakarų kultūros šiaurinį frontą, ginantį Europą nuo kitatikių ir saugantį jos identitetą. Šiam Lietuvos idealui išryškinti Husovianas pasitelkė ne tik turtingos ir klestinčios gamtos bei stiprių jos žmonių, bet ir istorinius Lietuvos motyvus. Vaizduodamas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto valdymo laikus, Lietuvą pasauliui Husovianas pristatė kaip tvirtos, centralizuotos, patikimos ir gerai valdomos valstybės pavyzdį, sukūrė vieną pirmųjų renesansinių idealaus valdovo portretų.

Siūloma literatūra: Mikalojus Husovianas, *Raštai,* iš lotynų kalbos vertė Benediktas Kazlauskas, Sigitas Narbutas, Eugenija Ulčinaitė, Tomas Veteikis, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007.

Mikalojus Husovianas

GIESMĖ APIE STUMBRĄ

Žemė derlinga, naši, nedaug pastangų reikalauja.
Pjūtį džiaugsmingą visad neša derlingiems laukams.
Daug čia galvijų būriais po laukus ir miškus pasiskleidę, –
Ir tai vienur, tai kitur ganos eiklieji žirgai[1].
Svetimo krašto laivus savųjų vaisių prikrauna,
Ko tiktai būna svetur, turi ir jie visada.
Nors ši tauta ir labai turtinga visokių gėrybių,
Bet ji už viską labiau vertina savo girias.
Ir ne dėl to jiems miškai žalieji be galo patinka,
Kad šeimininkams saviems teikia gėrybių gausių.
Girios jiems duoda kasmet geltonojo vaško daugybę,
Duoda daugybę dervos, taip reikalingos laivams.
Gauna ir kailių puikių iš jų žieminiams drabužiams
Svečias šalies tolimos, jei piniginė pilna.
Jie į plačiąsias marias rąstus savo upėmis siunčia
Ir visa tai, kas statyt tinka lenktiesiems laivams.
Siunčia kraštams lygumų, tiems, kas girių savųjų neturi,
Kad galėtų jie ten ręst ir statyti namus.
Medžiai čia auga vešliai, ir niekad mes nesame matę
Vietoj kurioj nors kitoj tokio didumo, kaip čia.
Vaismedžių čia negausu, bet ar kas juos vadintų bevaisiais?
Gausiai jie turi medaus, dūzgesio bičių pilni.
Nuo įvairiausių gėlių laukai aplinkui pakvipę, –
Čia valstiečių būriai pluša juose tarp miškų.
Kad būtų vietos koriams, aukštai išskobiamas medis, –
Padedant rankoms žmogaus, ruošiamas šitaip medus.
Paukščių sparnuotųjų daug strėlėmis eikliosiomis jie pašauna,
Daug ir nuo šūvių trankių krinta iš aukšto dangaus.
Ten tarp sparnuočių kitų dažniau susitelkę būreliais
Skraidžioja tetervinai – Plinijus mini juos taip[2].
Jie dideli, būna net sunkesni ir už riebiąją žąsį,
O jų skanioji mėsa traukia mus savo kvapu.
Koks malonus reginys, kai jie pašauti krinta žemėn![3]
Juos gi nušovęs šaulys gauna dvejopos naudos:
Kūną maitina mėsa, ir dvasiai ji peno suteikia,
Stiprina ji taip abu – vieną ir kitą drauge.

---

[1] Lietuvoje ir Lenkijoje yra buvę laukinių arklių, apie tai rašė ir Motiejus iš Miechovo (Miechovita).
[2] Plinijus – romėnų gamtininkas, filosofas, istorikas.
[3] Tetervinai suteikia medžiotojams gražių reginių savo judesiais poravimosi metu, o tai kartu būna vienintelė proga juos sumedžioti.

Ar apgaulingus raizgus, ar tinklus labiau mėgsta kas spęsti,
Darbas toksai nė vienam niekad bevaisis nebus.
Te sau medžioja visi, – visiems bendra ši taisyklė:
Laisvė tokia suteikta jiems dėl gėrybių gausių.
Žūsta savaime dėl to sparnuotieji paukščiai ir žvėrys,
Jeigu per šykščiai su jais elgiasi turintys juos.
Teko ne kartą matyt, kaip didžiuos ežeruos nyksta žuvys,
Jei šeimininkas per daug gailisi gaudyti jas;
O aptvertajam sode dažniau ir medžiai retėja,
Dirvoj godžioj visada žūsta pasėliai greičiau.
Visa tai savo krašte dažnai mes stebėdamies matom.
Ar tokia Dievo valia – viską paskleisti žmonėms,
Ar nuo kerų magiškųjų čia viskas žūna ir auga, –
Kartais ateina tokia man begalvojant mintis.
Didelė būna čionai žolių ir net žodžių galybė,
Šiaurėj šaltojoj tiek daug burtų baisiųjų giesmių,
Jog neatrodo išties, kad Medėja tik pasakoj buvo,
Aišku visiems kaip diena, jog ji gyveno tikrai[4],
Jeigu apžvelgtume šių laikų būrimus įstabiausius, –
Nors krikščionys griežtai juos reikalauja uždraust:
Jie paprastai tuojau pat kiekvieną meta į ugnį,
Kad paaiškėtų greičiau kaltinamojo kaltė
To, kuris burtų veiksmais yra bent kiek užsiėmęs
Ar, matydamas juos, tuoj nesistengia pranešt.
Jeigu gandai nelemti tiktai apie ką nors pasklinda,
Nors padaryti darbai glūdi tamsos apgaubti,
Tą pačiumpa tuojau ir, rankas bei kojas surišę,
Sviedžia įsupę tolyn į sūkuringas gelmes:
Jeigu jis skęsta, tuomet paskelbia jį esant nekaltą,
Jei atvirkščiai, – visuomet būna apkaltintas jis.
Matėm, kaip jie surišti vandens srovėje verpetingoj
Grūmės, panert geisdami galvas į šaltas bangas,
O tūkstantinė minia šaukdama stebėjo nuo kranto;
Baimė be galo kraupi apėmė tąsyk mane.
Nuo baisiosios galvos vanduo tekėdamas traukės,
Jis man atrodė tada, tarsi nebūtų vanduo[5].
Bet teisingesnė ugnis, kuri gali nutraukti tą siaubą
Ir sutramdyt dažnai tokius gėdingus veiksmus.
Jeigu kas tuo abejos, tas galės ir pats įsitikint,

---

[4] Interpretuodamas mitą apie Medėją, poetas bando antikinėje literatūroje ieškoti liaudiškų būrimų tradicijos ištakų. Kadangi Kolchidė, iš kur buvo kilusi Medėja, antikinėje literatūroje buvo priskiriama Skitijai, tai leidžia Husovianui šią burtininkę sieti su savo (Šiaurės ir Rytų Europos) regiono istorija.

[5] Vandeniui ir ugniai krikščionių rašytojai priskirdavo ypatingą apvalymo galią; be to, Viduramžiais buvo pasklidusi nuomonė, jog vanduo, būdamas šventas, traukiasi nuo raganų ir eretikų, nepriima jų į savo glėbį, neleidžia jiems nuskęsti.

320 Kad taip yra Lietuvoj ir kad aš tiesą sakau.
O būrimų, kuriais raganaujančios moterys verčias,
Vyrai aptingę – ir tie – imas gana neretai,
To aš nenoriu minėt, užtenka tik viena nurodyt:
Visa tai mūsų miškams turi menkutės reikšmės.
325 Nors ir be galo yra juose įvairių malonumų,
Bet iš jų girioms didžioms būna mažiausia naudos.
Jų tik viena puošmena, kad jos turi žvėrių kilmingiausių
Itin gausingas bandas, tinkamas vyrams šauniems;
Grūdina jie medžiokle savo dvasią, sugrįžę iš Marso,
330 Ir laisvą laiką joje leidžia, didžiai vargdami.
Šitoks vargas – ir sielai nauda, ir grūdina kūną,
Lieka jis vis dar stiprus ir po senatvės našta;
Jis ilgam laikui žmogaus gyvenimą žemėj pratęsia,
Kaip mums ilga patirtis liudija tai iš tiesų;
335 Taip medžioklė neleidžia pasent ir sulaukt žilo plauko,
Aštrina pojūčius ji, teikia žvalumo šaunaus.
Kai tik įtempiam stipriau ausis, vos kam sukrebždėjus,
Mums beklausant tada, puikiai stiprėja klausa;
O kai skvarbiu žvilgsniu mes žiūrim į tolių platybes,
340 Tai tarsi vaistas akims, ugdo regėjimą jis.
Taip ir medžiotojas tuo bemedžiodamas nuolat naudojas,
Savo ausies budrumu stiprina jėgą regos.
Kai medžioklį žvėris išvydęs dar tyliai galvoja
Ir gudrumu įstabiu svarsto klastingus žingsnius, –
345 Tai prigimties dovana žvėrims netikėtoj nelaimėj, –
Mums ir suprasti sunku, kaip pasielgt jis galės.
Tokius tačiau dalykus pažįstančiam girią kartoju,
Bet nepažįstančiam jos gal patikėti sunku.
Tai paminėjęs trumpai visa kita palieku įvertint
350 Tiems, kieno triūsas uolus leido pažint tai geriau.
Jie tegu sako verčiau, kad nedaug esu aš parašęs;
Bet aš rašau, vien kada laikas nevaržo manęs.
Kai tik sugaudžia dangus nuo lojimo skalikų didžiulio,
Kokį mums jausmą širdy sukelia šis gaudesys!
355 Kaip mus paveikia šauksmai, kai perskrodžia ramiąją tylą,
Kai ta daugybė garsų kyla ir krinta žemyn!
Ką mums gali suteikt laukinis maurojimas lokio,
Perverto ietim, arba sužeisto šerno riksmai?
Kaip tada virpa žmogus, kai sužeistą stumbrą pamato,
360 Kai iš nasrų atvertų sklinda siaubingi garsai,
Kai įsiutimas smarkus jį pagauna – baugu pažiūrėti –
Ir kai iš pykčio baisaus varto akis jis aplink!
Jei šiurpulingu balsu suriaumoja čia sužeistas stumbras,
Tai aplinkui giria dreba nuo jojo garsų.

365 Mėto jis pėdas savas ir šuolius grėsmingus vis keičia,
Rodos, pabaisa kokia gali pavirsti tuoj pat.
Kaip tada širdys žmonių išgyvena šitą šėlimą!
Kaip pralinksmėja, kada jie atsipeikėja vėl!
Ar mes kilnius dalykus iš tikrųjų prisimenam tąsyk?
370 Ar paaiškėja tuomet, ko nesupratom seniau?
Ar priderėtų svarstyt sunkiąsias tėvynės nelaimes,
Kad suprastume, kaip reikia ją vėl atstatyt?
Kartais žinia maloni nuskaidrinus džiugina protą
Padeda ji net labiau nei kūnui vaistai geri.
375 Jeigu kas nors įsigeis malonumo medžioklėj patirti
Ir savo kūną norės girios užgrūdint vargu,
Ar kas didžiuliuos miškuos panorės sveikai laiką praleisti,
Kad nekamuotų daugiau nuobodulys įkyrus, –
Tas pasijuokti galės iš medikų, ir išgyvens jis
380 Ilgus metus, neprašys jųjų pagalbos jokios,
Ir negadins vidurių jis vaistais, būdamas sveikas;
Juos vartojęs ilgai, tuoj pat nutraukti galės.
Nieko nėra tiems medžiokliams gaivesnio už šaltąją šiaurę,
Nes tik medžioklė žvėries visas jų penas tėra.
385 Taigi reikėtų dėl to miškus žaliuosius branginti,
Žvėris, tuos klajūnus, vertint už viską labiau.

[...]
655 Jeigu norėčiau kalbėt apie tai, kas labiausiai garsėja,
Ir apie žvėrį taip pat viską smulkiausiai primint,
Tai vargu ar kada aš savąją kalbą pabaigčiau,
Kokio ilgumo tuomet būtų knyga, nežinau.
Tokią medžioklę, kuri pražūtinga daugeliui vyrų,
660 Kartais kas nors palaikyt gal ir galėtų paika,
Jei tarp jos kaltininkų nebūtų toks aukštas valdovas, –
Vardas šis jo ir dabar vertas didžios pagarbos.
Šiais išradimais gilus nepalenkiamo Vytauto protas
Stiprino dvasią karių, savo tėvynės jėgas.
665 Lavino jis jaunuolius, šiais žaidimais rengė juos karui,
Kai jis visos Lietuvos buvo valdovas kadai;
Kad nereikėtų patirt ko nors netikėto iš priešo,
Vertė pakęst sunkumus, nors buvo laikas ramus.
Didis gerbėjas taikos ir ugningas karo žibintas,
670 O kiek jis kart iš makštų kardą turėjo ištraukt!
Jo išsigandęs, lankus sulaužytus klojo totorius,
Tartum koks vergas klusnus galvą nuleidęs žemyn.
Kas prisiplėšęs namo po pergalės grobį gabeno,
Gėdos patyrė daugiau dėl savo poelgio šio.
675 Nepripažino kitų valdovų, nebent kuriuos skyrė

Pats, ir įsakymų jo klausė visi nuolankiai.
Tąsyk meilingu balsu valdovu jį vadino maskvėnas,
Nors galingiausias jėga buvo jisai iš visų.
Turkas galiūnas tada didžias jam dovanas siuntė
Ir jau beveik jam paklust ruošėsi jis nuolankiai[6].
Trys milžinai[7], prieš kuriuos drebėdavo visas pasaulis,
Baimės didžios apimti, tąsyk tylėjo visi.
Bet ne tiktai miškuose toks ugningas narsumas išaugo, –
Ugdomas buvo visaip ir kitose srityse.
Jam vadovaujant, laukai nuo kareivių tolydžio mirgėjo,
Matėsi karo vaizdai ir taikinguoju metu.
Kad ištvermingas karys kuo mikliausiai svaidytų ietis,
Darbas grūdino jo tąsyk tvirtąsias rankas.
Dūzgė templės lankų nuo jų nuolatinio tempimo,
Kario rankos taiklios šitokie buvo ženklai:
Raiteliai lėkė ratu ir, išmetę aukštyn sviedinėlį,
Savo eikliosiom strėlėm taikliai kapodavo jį;
Ir į kepurę, padangėn aukšton ją išmetę, jie šaudė;
Ji, tos daugybės strėlių perverta, krito žemyn.
Gervė, aukštai skrisdama, sparnais pakirstais žemėn krinta,
Bet paukštės kūne nėra net ir žaizdelės jokios.
Nei betupėdamas medy, nei sparnais kapodamas orą,
Nei vandens vidury paukštis mirties neišvengs.
Didelis džiaugsmas įteikt sparnuotąjį paukštį valdovui,
Jeigu pavykdavo jį tik išmoningai nukaut.
Didelė buvo garbė gyvenimą leist bemedžiojant:
Girios žvėris bailius vydavos Marso būrys,
Kai tik iš vietų slaptų per miško tankiausius krūmynus
Juos išvarydavo greit vyrų galingi šauksmai.
Skrieja baisingas žvėris, kaip plunksnom strėlėm apsmaigstytas,
Kol nuo žaizdos mirtinos griūna, netekęs jėgų.
Betgi valdovui svarbiau atrodė kitas dalykas, –
Kad lenktynėm dažnom lavintų žirgus kariai.
Jeigu prabėgdavo jie šimtą stadijų, leisdavo tąsyk
Jiems po vargų didelių finišo liniją kirst.
Štai prie jos lekia būriai raitųjų ir prakaitą lieja,
O keturkojai žirgai šnervėmis šniokščia plačiom.

---

[6] Husovianas šiek tiek perdeda Vytauto galią, sakydamas, kad jam lankstėsi ir Maskvos kunigaikštis, ir turkų valdovai. Tačiau toks Vytauto vaizdavimas jau turėjo savo literatūrinę tradiciją, buvo taip pat metraščių skleistos tradicijos tąsa. Panegirika Vytautui buvo sudėtinė LDK metraščių dalis – išlikęs rusėnų kalba parašytas „Didžiojo kunigaikščio Vytauto pagyrimas“. Gali būti, kad vieną iš jo nuorašų skaitė poemos autorius. Ten ir minima, jog „Maskvos didysis kunigaikštis gyveno su juo didelėje meilėje“ ir kad „Turkų sultonas didžiai gerbė ir brangias dovanas dovanojo šlovingajam valdovui“.

[7] Manoma, kad kalba eina apie Šventosios Romos imperatorių Zigmantą Liuksemburgietį (1368–1437), Maskvos didįjį kunigaikštį Vasilijų I ir Prancūzijos karalių Karolį VI.

Vienišas žirgas tokių lenktynių ištvert negalėtų,
Bet su savuoju vadu skrieja jų visas būrys.
715 Stengias greituoliai žirgai pakelt šį sunkumą ir džiaugias,
Jei šeimininką rungčiom savąjį gali jie nešt.
Ir nuostabiausiu būdu jaunuoliai su savo strėlinėm
Čia nuo vienų žirgų šoka tuojau ant kitų.
Bet kad bailiai niekada negalėtų pralenkti narsuolių,
720 Tamsiąją naktį dėl to viską reikėjo atlikt.
Dovanas gaudavo tie, kurie laimėt sugebėjo,
O nedrąsiems, nevikriems – tik pajuoka, negarbė.
Teko daug vargo padėt, jeigu kas per giliąją upę
Persikelt bandė tenai, kur pats sraunumas tėkmės,
725 Kur sukūringa vilnis pakilusi muša į krantą,
Kur verpetingu ratu siaučia smarkioji banga.
Buvo toksai paprotys, kad kiekvienas prie šakių lenktųjų
Rišdavo savo ginklus, rūbais apvijęs savais.
Juos, per audringas bangas krūtine prasiveržDamas, žirgas
730 Nešdavo šitaip visus, visiškai sausutėlius.
Šoka ristieji žirgai ir būriu tuoj per vandenį plaukia,
Šnervės bekyšo tiktai, girdis šniokštimas smarkus.
Laikosi jųjų kaklų jaunuoliai, ranka dešiniąja
Kimba tvirtai į karčius, vandeniu irias kaire.
735 Dovanas pelnė vėliau: pirmiau geresnes, o paskui jau
Kiek menkesnes, ir toliau – kiek buvo vertas kas nors.
Taip išmankštintas karys ir be tilto pereina upę:
Nors čia vanduo ir gilus, kelias su ginklais kartu.
Nėr to dalyko, kuris būtų kariui narsiam tinkamesnis,
740 Kaip ryžtingumas, nes jis viltis ir baimę pranoks.
Vytautas tokią daugybę karių narsiųjų turėjo,
Jog vargu ar kas nors kitą tokį pasauly suras.
Esant jam valdovu, viešpatavo taurus teisingumas,
Vyrams garbingiems dažnai dovanas skyrė didžias,
745 Panieką rodė taip pat didžiūnams už jų ištižimą,
Nes jisai papročių buvo teisėjas rūstus.
Jis visose srityse teisingumo švento žiūrėjo,
Kad negalėtų kur nors slėptis apgaulė kokia.
Kalbama, jog dar prieš tai, kai bausmės paskirdavo dieną,
750 Daugelis jau pasmerktų patys nuspręsdavo mirt:
Nedelsdami ant kaklų stiprias jie sau nerdavos kilpas,
Nes neturėjo vilties, kad panaikintų bausmes[8]49.
Liudininkus melagius įsakydavo žiauriai kankinti,
Kad daugiau ateity niekas nedrįstų meluot.

[8] Apie Vytauto griežtumą, net žiaurumą santykiuose su pavaldiniais rašė ir italų Renesanso istorikai, aprašę Lietuvą, – Enėjas Silvijus Pikolominis ir Aleksandras Gvanjinis.

755 Priesaikų pats nedorų beklausydamas, veidu rūsčiuoju,
Jis baugino žvilgsniu, grasė melagiui bausme
Ir kaltuosius žvėrių gauruotais kailiais apvilkęs,
Liepdavo tuoj atiduot juos sudraskyti šunims[9]50.
Niekam nebuvo jis toks rūstus, kaip kuriam nors teisėjui,
760 Dovanomis papirktam, jeigu susekdavo jį.
Sako, jog vienas iš jų sudraskytas į gabalus buvo,
Kad, tik paėmęs kyšius, bylą išsprendė tuoj pat.
Mat, tas vargšas tada nepaklausė jo įsako griežto,
Tad jį kankino kad jis būtų kitiems pavyzdys.
765 Vytautui čia viešpataujant, išnyko gaujos gobšuolių,
Ir už nuopelnus tuos bus jam garbė amžina.
Daugel jo žygių yra garsiausiais vardais pavadintų,
Betgi mums dar svarbu darbą ir šį paminėt:
Jis žemdirbių taikingosios tautos dar lavino žmones, –
770 Arklas rūpėjo vien jai ir niekas kitas tada, –
Liepdavo į stovyklas atvesti supančiotų stumbrų,
Kad sužeidimų jokių kūne nebūtų visai,
Siūlo įvykdyti bausmę, už tai dar dovaną žada,
O susirinkus minia imasi darbo tuojau,
775 Šitą įsakymą jo, nepabūgusi nieko, įvykdo,
Ir grėsmingas žvėris guli prie kojų tuoj pat.
Prisipažinti turiu, jog vargiai aš tuo patikėčiau,
Jeigu neverstų tikėt seniai, man perdavę tai.
Kad abejočiau mažiau, nusakė ir priemones, būdą,
780 Ir kaip kalbėjo jie man, įtaisai buvo tokie:
Stovi dvieilė tvora, išsiskleidus, toliau vis siaurėja,
Tarsi pleištas, kurio priekis aiškiausias yra;
Jo pačiam vidury įspraustos tvirtosios kartys, –
Jas ten pušis nukirsta dengia savu žalumu.
785 Užmestos šakos aplink čia viską paslėpusios dengia,
Kad negalėtų pajust pinklių žvėris atsargus.
Vienas raudonu rūbu mojuoja ir kardu švytruoja,
Kiršina jį iš toli, degantį baisiai pykčiu.
Šis tartum viesulas koks įnirtęs tuoj puola į priekį,
790 Gręžiasi tuokart žmogus, traukiasi ten, kur saugiau,
Kolei pasiekia spąstus, paruoštus stumbrui iš anksto,
Ir tuoj įbėga vidun, vejantis žvėriui čia pat.
Net ir smarki ugnis nepajėgs sulaikyti jau stumbro
Šoka galvotrūkčiais jis, spraudžias klastingon tvoron.
795 Čia per kamputį šone galėjo tik vyras pralįsti;
Stumbras, suspaustas staiga, grįžti negali atgal.
Tuoj iš slėptuvių išnyra kiti ir įstrigusį žvėrį

[9] Enėjo Silvijaus Pikolominio aprašyme – atiduodavo sudraskyti meškoms.

Supa, užmetę virves, sąnarius veržia stiprius.
Pančiais apraizgo bemat nasrus putojančius stumbro.
800 Suriša šikšnom tvirtom, styro virš kūno mazgai.
Žvėrį, kurio net ginkluoti būriai sulaikyt negalėtų,
Jeigu užtvertų kelius, jis prasiveržtų jėga, –
Surištą tempia dabar; apnarpliotas virvėmis, eina
Viduryje tarp žmonių, apimtas baimės didžios.
805 Bet buvo laisvė duota – paleistas į lygųjį lauką;
Jam iš tikrųjų dabar pančių jokių nebaisu.
Buvo paleistas, kad skitų strėlėm raitieji smaigstytų
Ir kad galėtų kariai lavinti savo rankas.
Gaudavo jie dovanų didelių už ietis taikliąsias;
810 Sako, už narsą kariams skirdavo balnui diržų.
Kas smeigia ietį taikliau, dovanų tas gauna vertesnių;
Taip palaipsniui vis aukščiau premijų kilo vertė.
Kas į šio milžino kūną giliau įsmeigdavo ietį,
Dovaną skirdavo tam didis valdovas patsai.
815 Tais laikais iš visų tikrai jisai buvo garsiausias,
Bet ne dėl to, kad karų žygiai išgarsino jį:
Jis virš žmonių reikalų aukščiau dangiškuosius iškėlė
Ir nuolankia širdimi garbino Dievą karštai.
Pats su savąja tauta įstatymus priėmė Kristaus
820 Ir sugriovė senas dar stabmeldžių šventyklas,
Dievui aukščiausiajam jis šventovių pristatė, tarnus jų,
Būdamas toks pamaldus, apdovanojo turtu.
Jis senųjų dievų stabus iš šventovių išmėtė,
Ir savąsias klaidas pats pripažino tada.
825 Tad nuo jo vardo garsaus nenoriai aš pasitraukiu,
Ir neminėsiu kitų didžio valdovo darbų.

Iš lotynų kalbos vertė Benediktas Kazlauskas, Sigitas Narbutas, Eugenija Ulčinaitė ir Tomas Veteikis

Abraomas Kulvietis

Abraomas Kulvietis (apie 1510–1545) – pirmasis renesansinio humanizmo idealus įgyvendinęs lietuvis, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės nepriklausomos religinės minties pradininkas, viešas Lietuvos Bažnyčios ydų kritikas, Europos reformacijos įkvėptų evangelizmo (protestantizmo) idėjų skelbėjas Lietuvoje. Išdrįsęs atvirai pasisakyti prieš viduramžišką Bažnyčios, netarnaujančios valstybei ir piliečiams, sistemą, jis tapo pirmuoju iškiliu lietuvių disidentu, nukentėjusiu dėl pastangų tobulinti visuomenę remiantis visuotiniais krikščioniškosios doros ir lavinimosi idealais. Kulviečio pasaulėžiūra buvo paremta Naujųjų laikų idėjomis, kurios ragino suteikti prioritetą asmenybės laisvei, pažinimui ir rašto kultūros skatinimui visuomenėje. Jį drąsiai galime vadinti ankstyvosiosios LDK protestantų kartos, dėl persekiojimų turėjusios trauktis iš Lietuvos į Prūsiją ir ten pradėjusios lietuviškąją raštiją, įkvėpėju.

Kulvietis gimė Kulvoje (Kauno pavietas, dab. Jonavos raj.), pagal dvaro pavadinimą šeima vadinosi Kulviečiais. Jo tėvas buvo kilęs iš bajorų Ginvilų, todėl Sienos universitete (Italija) apginto Kulviečio doktorato (1540 m.) protokole Kulvietis buvo užfiksuotas ir Ginvilonio pavarde: lietuvis Abraomas Kulvietis Ginvilonis (lot. *Abramus Culvensis Gynvilonis litevanus*). Abraomo tėvai – Petras Jonaitis Ginvilonis ir bajoraitė Elžbieta Jodotaitė (Jadautaitė, Jadotovna) – siekė sūnaus išmokslinimo, todėl Kulvietis yra vienas pirmųjų lietuvių, nuėjusių nuoseklų universitetinių studijų Vakarų Europoje kelią. 1529 m. rugsėjo 14 d. Kulvietis įgijo bakalauro laipsnį Krokuvos universitete, tačiau šiomis studijomis nepasitenkino. 1533 m. balandžio mėnesį Kulvietis buvo įrašytas į Liuveno universiteto Nyderlanduose studentų sąrašus ir tapo pirmuoju lietuviu, kuris studijavo žymiojoje Liuveno universiteto Trijų kalbų kolegijoje (*Collegium Trilingue*). Liuvene jis susipažino su Erazmo Roterdamiečio skelbto krikščioniškojo humanizmo pagrindais, išmoko senąją graikų ir hebrajų kalbas. 1536 m. pavasarį Kulvietis išvyko į Vokietiją, studijavo Leipcigo universitete ir 1537 m. gegužės mėnesį pradėjo mokytis pirmajame Europos liuteroniškajame Vitenbergo universitete. Bendravo su Melanchtonu, studijavo Antikos filosofiją, išmoko vokiečių kalbą ir susipažino su protestantizmo idėjomis. Patirtis Vokietijoje, kurioje reformacijos metais suklestėjo literatūra tautine kalba, paskatino ir Kulviečio – lietuvių raštijos pradininko – inspiracijas: į lietuvių kalbą jis pirmą kartą išvertė Martino Liuterio tekstą – Velykų giesmę „Gott sey gelobet und gebenedeiet“ („Pagarbints būki ir pačėstavotas“), kuri po Kulviečio mirties buvo išspausdinta Mažvydo giesmyno *Giesmės krikščioniškos* antrojoje dalyje, (Karaliaučius, 1570). Kulvietis netapo liuteronizmo išpažinėju ir ieškojo dar menkai sukrikščionintai Lietuvos visuomenei kuo tinkamesnio religinių reformų varianto. Apie 1538 m. jis nusprendė aplankyti Renesanso tėvynę Italiją, lankėsi Romoje, vėliau išvyko studijuoti į Sienos universitetą, kuris tuo metu garsėjo teisės studijomis. 1540 m. lapkričio 28–29 dienomis Sienos universitete Kulvietis apgynė abiejų (kanonų ir civilinės) teisių mokslų daktaro tezes ir tapo pirmuoju lietuvių abiejų teisių mokslų daktaru. Renesanso Italijoje iki inkvizicijos atkūrimo (1542 m.) aktyviai reiškėsi religinį atsinaujinimą ir ištikimybę gyvajam Evangelijos mokymui propagavę mąstytojai. Bažnyčios reformos idėjas generavusi aplinka ir įgytas aukščiausio lygio išsilavinimas

Kulviečio herbas

suformavo Kulviečio apsisprendimą pradėti kovą su religinio ir kultūrinio gyvenimo stagnacija tėvynėje.

1541 m. pradžioje teisių mokslų daktaras Kulvietis grįžo į Lietuvą, prisistatė Vilniuje tuo metu rezidavusiai Lenkijos karalienei ir LDK kunigaikštienei italei Bonai Sforcai ir pelnė jos palankumą. 1541 m. pavasarį Kulvietis atidarė pirmą Lietuvoje viduriniojo mokslo tipo mokyklą, kurioje ėmė mokyti klasikinių kalbų ir kitų humanistinių disciplinų. Tokia laisvo intelektualo veikla nepatiko tuometiniams Katalikų bažnyčios hierarchams, kurie nepageidavo, kad švietimo įstaigas kurtų pasauliečiai. Pasinaudodamas tuo, kad Kulvietis atvirai kritikavo tuometinės Bažnyčios ydas, Vilniaus vyskupas Paulius Alšėniškis ėmė Kulvietį persekioti ir pasiekė, jog Lietuvos valdovas Žygimantas Senasis 1542 m. paskelbtų prieš jį dekretą. Pagal šį dekretą Kulviečiui buvo iškelta bažnytinio teismo byla. Kulvietis dekrete buvo įvardytas eretiku ir „valstybei pavojingu maištininku“, pasaulietinio teismo pareigūnams nurodyta jį atvesdinti į teismą jėga. Taip pat jis buvo paskelbtas netekęs bet kokių bajorystės ir piliečio teisių. Tai pirmas istorinis Lietuvos nuosprendis prieš niekuo nenusikaltusį asmenį, išdrįsusį viešai reikšti nepriklausomas pažiūras ir Bažnyčios kritiką. Dėl grėsmės būti sudegintam ant laužo Kulvietį perspėjo pati Bona Sforca, todėl vengdamas teismo Kulvietis pabėgo į liuteroniškąją Prūsiją, jos sostinę Karaliaučių, kur jį džiaugsmingai priėmė kunigaikštis Albrechtas Brandenburgietis ir pavedė ten kuriamo universiteto rūpesčius, paskyręs jau įkurtos paruošiamosios mokyklos – partikuliaro – vadovu. 1544 m. atidarius Karaliaučiaus universitetą, Kulvietis tapo vienu svarbiausių jo profesorių ir Graikų kalbos katedros vadovu. Nepaisant gerų sąlygų Prūsijoje, Kulvietis troško tarnauti tėvynei, kurioje ypač trūko renesansinį išsilavinimą turinčių asmenybių ir nebuvo ne tik universiteto, bet ir gimnazijų. Prašydamas leisti grįžti į tėvynę, 1543 m. Kulvietis sukūrė pirmą Lietuvos reformacinį kūrinį, parašytą viešo lotyniško laiško karalienei Bonai Sforcai forma, pavadintą *Confessio fidei* (*Tikėjimo išpažinimas*). Tekste Kulvietis kritiškai įvertino jam iškeltą bylą, teigdamas, jog ji prieštarauja teisingumui, nes kaltintojas ir teisėjas joje yra tas pats subjektas – Bažnyčia. Jos tarnus, siekiančius Kulviečio bausmės, lietuvių reformacijos pradininkas įvardijo godžiais kūno malonumų vergais, „epikūriečiais“, kurie, priešingai Evangelijos prisakymui būti pasaulio šviesa, vengia pažinimo, tačiau teisia aukščiausią išsilavinimą turintį mokslų daktarą: „Jeigu jie teistų, net ir Kristus negalėtų būti nekaltas...“ Didžiausios kritikos Bažnyčia Kulviečio laiške sulaukė dėl savanaudiško gyvenimo „savo dievo pilvo“ vardan ir valstybės interesų bei piliečių švietimo ignoravimo. Laiške Kulvietis pabrėžė, kad tokia krikščionybė neatitinka Evangelijos mokymo, juo besivadovaujančios žmogaus sąžinės ir yra nenaudinga

Yra daug lietuvių, labai išsimokslinusių, kurie galėtų būti naudingi valstybei. [...] Skaudu, kad, trokšdami dirbti saviesiems, dabar dirbame svetimiesiems.

Abraomas Kulvietis, 1543

valstybei. Kaip pagrindinę naują religinę tiesą Kulvietis iškėlė Naujajame Testamente apaštalo Pauliaus skelbtą idėją apie žmogaus išganymą kaip Dievo dovaną, bet ne atlygį už nuopelnus ar darbus, taip iškeldamas laisvo žmogaus idėją.

Bonos Sforcos pastangomis 1545 m. pavasarį Kulviečiui buvo leista grįžti į Lietuvą. Lietuvos reformacijos pradininkas entuziastingai ėmėsi religinių disputų bei kitos šviečiamosios veiklos, tačiau 1545 m. balandį Vilniuje staiga susirgo ir, nuvežtas į gimtąją Kulvą, mirė tų pačių metų birželio 6 dieną. Motina Elžbieta Kulvietienė teigė, jog Abraomas buvo nunuodytas priešininkų. Bažnyčia Kulvietį ir po mirties laikė eretiku ir neleido laidoti kapinėse, todėl jis buvo palaidotas prie namų – ant kalvos Kulvoje. Mirdamas Kulvietis draugų prašė lietuviškai giedoti jo paties išverstas psalmes. Tai pirmoji žinia apie lietuviškus Biblijos vertimus Lietuvoje. Po Kulviečio mirties Karaliaučiuje liko jo 80-ies Europoje įsigytų knygų lotynų, senovės graikų ir hebrajų kalbomis rinkinys. Tai buvo pirmoji privati lietuvio bajoro biblioteka, sukaupta dar neprasidėjus knygų leidybai Lietuvoje.

Kulviečio gyvenimas buvo lietuvių idealistinės nepriklausomo asmens veiklos dėl valstybės ir visuomenės gerovės pavyzdys. Jo idėjos atvėrė kelią išsilavinimo, tiesos, sąžinės ir krikščioniškųjų vertybių sklaidai Lietuvoje ankstyvaisiais Naujaisiais amžiais.

Siūloma literatūra: D. Pociūtė, *Maištininkų katedros. Ankstyvoji reformacija ir lietuvių-italų evangelikų ryšiai*, Vilnius: Versus aureus, 2008, p. 54–173.

Abraomas Kulvietis

TIKĖJIMO IŠPAŽINIMAS,

parašytas Šviesiausiajai
Lenkijos karalienei[1] ir t. t.
Siunčiu sveikinimą,

nuolankiausiai pareikšdamas savo atsidavimą. Šviesiausioji Karaliene ir Maloningiausioji Ponia, nors ankstesniuose laiškuose[2] užsiminiau Jūsų Šviesiausiajai Didenybei apie savo reikalų būklę, tačiau kasdieninės mano nelaimės verčia mane apie tuos pačius dalykus vėl ir vėl rašyti. Mūsų tėvų laikais, Maloningiausioji Ponia, nebuvo girdėta, kad kas nors nenusikaltęs ir be teismo sprendimo būtų pasmerktas. O mano priešai ne tik mane pasmerkė, bet ir diena iš dienos per pamokslus viešai šmeižia, pajuokia, plūsta ir įžeidinėja. Dėl to ir draugai yra nepalankiai man nusiteikę, o priešai dar drąsiau ir įžūliau puola. Juk bičiuliai tų mokinių, kuriuos Vilniuje mokiau, išskyrus poną Sandomirietį ir kai kuriuos kitus, man labai negražiai atsidėkojo. N. už savo sūnaus ir seserėno mokymą bei išlaikymą man nesumokėjo 16 kapų lietuviškų grašių. Jo pavyzdžiu pasekė kiti. Bet man ne taip skaudus piniginis nuostolis, kaip už mano triūsą parodytas nedėkingumas. Prie to prisideda šeimos skriaudos: mano kaimynai, pasinaudoję proga, kad aš nebūnu namie, vienas per kitą, kiek įstengdami, grobsto mano turtą. Tarnai, grasindami pabėgsią, nebenori klausyti mano motinos; lauko darbai uždelsiami, ūkis apleidžiamas[3]. O labiausiai mane kankina tai, kad brangiausioji motina, ir neseniai ištikusios tėvo mirties[4], ir skriaudų namuose, ir mano ištrėmimo prislėgta, vos vos besilaiko. Net budelis galėtų atjausti mano sielvartą, vien priešai negali pasisotinti mano nelaimėmis. Jie prikaišioja, kad dėl to taip kenčiu, jog nusikaltau erezija. Jiems taip atsakau. Prikaišioti ir neįstengti įrodyti yra grynas šmeižtas ir akiplėšiškumas. Liudininkas Dievas ir visi teisieji, kad man patikėtus mokinius sąžiningai mokiau Dievo baimės ir drausmės. Tai patvirtins Jūsų Didenybei daugelis mano mokinių, tarp jų ir Pauliaus Naruševičiaus sūnus. O kad įsigytų Jūsų Didenybių pasitikėjimą ir nuteiktų prieš mane, jie klastingai apsimeta tai darą iš uolumo tikėjimo dalykuose. Bet iš tikrųjų ne uolumas, o nelabumas, šventasis pelnas, pilna kišenė, ne Kristus, yra priežastis, kad jie taip įtūžę šėlsta prieš mane. Žinoma, epikūrininkai[5] bijo savo pilvus susiveržti, bijo, sakau, kad jų, – kadangi niekuo nenaudingi valstybei, – nepristatytų prie arklo. Vienu žodžiu, jie bijo, kad apgaulės ir veidmainystės, kuriomis tiek amžių valstybę mulkino, nebūtų į viešumą iškeltos. Iš čia tas jų šventasis uolumas pilvo, jų dievo labui, iš čia tie šauksmai: nukryžiuok!

---

[1] Bona Sforca (1494–1557), Milano kunigaikštytė, Neapolio valdovų Aragonų dinastijos atstovės Izabelės Aragonietės ir Milano kunigaikščio G. Sforcos duktė. Nuo 1518 m. Lenkijos ir Lietuvos valdovo Žygimanto Senojo žmona, Lenkijos karalienė ir LDK didžioji kunigaikštienė, rezidavusi Lenkijos sostinėje Krokuvoje ir LDK sostinėje Vilniuje. 1556 m. grįžo į Italiją (Barį).

[2] Šiuo metu nežinomi jokie anksčiau Kulviečio Bonai Sforcai rašyti laiškai.

[3] Tokia padėtis buvo susidariusi po 1542 m. paskelbto Žygimanto dekreto prieš eretikus, kuriame pagrindinis kaltinamasis buvo Kulvietis. Pabėgęs nuo bažnytinio teismo Kulvietis dekretu buvo paskelbtas kaip nebetekęs piliečio (bajoro) padėties ir teisių.

[4] Kulviečio tėvas Petras Kulvietis mirė 1542 m. pavasarį, prieš pat dekreto paskelbimą ir Abraomo pabėgimą į Karaliaučių.

[5] Senovės Graikijos filosofo Epikūro, mokiusio apie buvimo malonumą, pasekėjai.

nukryžiuok! ant laužo! ant laužo! Jis piktžodžiavo Kristui, Švenčiausiajai Mergelei, šventiesiems, nusikalto Didenybės įžeidimu! Jis neigė Katalikų bažnyčią! Taip šūkaloja jie per pamokslus, taip šmeižia sueigose, Jūsų Didenybių akyse juodina. Todėl aš nesistebiu ir nepykstu, jeigu kartais Jūsų Didenybės elgiasi kiek griežčiau, negu esu nusipelnęs. Kristus liepia tikrus Bažnyčios mokytojus pažinti iš vaisių[6]. Tad pažiūrėkime, kokie puikūs tie jų vaisiai. Paulius nori[7], kad Bažnyčios mokytojas būtų apsišarvavęs mokslu, idant galėtų mokyti tikinčiuosius ir atsispirti eretikams; kad būtų ne gobšus, ne atsidavęs šlykščiam godumui, ne piktadarys, bet toks nepriekaištingas, kad niekas nedrįstų skleisti apie jį melagingų gandų. O dabar matome, kad jie didesni nemokšos už neišprususius vienuolius. Jie netinka net vaikų mokyklai vadovauti, ką jau kalbėti apie tai, kad būtų verti Bažnyčios mokytojo vardo. Ką besakyti apie jų nepasotinamą gobšumą, puikybę, garbės troškimą ir daugybę kitų nedorybių, kuriomis yra aptekę. O Kristus juos vadina žemės druska, pasaulio šviesa[8]. Jau kada pati šviesa virsta tamsybe, kuo reikia laikyti žemesniuosius, jei ne visiška tamsa? Kadangi jie taip nenusivokia Šventajame Rašte, yra tokie nedori ir tokie žiaurūs, jog, jeigu jie teistų, net ir Kristus negalėtų būti nekaltas; kadangi jie yra teisėjai savo byloje priešingai teisingiausiam teisės dėsniui, kuris sako, kad niekas negali būti teisėju savo byloje[9], aš kreipiuosi į Jūsų Didenybes ir Dievo vardu prašau, kad Jūsų Didenybės ištirtų mano ginčą su priešais. Jeigu man bus leista, ko prašau, tikiuosi, Dievui padedant, aiškiai įrodyti jų suktybes, kuriomis jie Dievo garbę žemina ir valstybę slopina. Jeigu Jūsų Didenybės mane atiduoda jų jurisdikcijai, tai aš, kadangi jie, kaip priešingoji pusė, negali būti teisėju savo byloje, apeliuoju į artimiausią visuotinį Bažnyčios susirinkimą[10]. Nuolankiai prašau Jūsų Didenybes, kad man tai leistų. Teprisimena Jūsų Didenybės, kad visi valdovai sėdi Dievo soste kaltiesiems bausti, nekaltiesiems ginti. Jeigu Jūsų Didenybės į tai nekreips dėmesio ir priešai gers mano kraują, bijausi, kad Dievas nepasiimtų manęs iš Jūsų rankų. Savo ruožtu, jeigu tai reikalinga Dievo garbei, aš esu pasiruošęs gyvybę atiduoti. Tačiau, kad Jūsų Šviesiausioji Didenybė galėtų spręsti apie mano tikėjimą daugiau iš mano paties rašto negu iš jų šmeižtų, maniau būsiant pravartu pridėti savo tikėjimo išpažinimą. Todėl pirmiausia prisiekiu slėpiningąja ir nedaloma Švenčiausiąja Trejybe, kad tiesą sakysiu. O jeigu ką prieš sąžinę[11] pasakyčiau, tekrinta ant manęs Dievo rūstybė, Jūsų Didenybių apmaudas, tenetenku turto, teištinka mane staigi mirtis[12] ir tegul būsiu amžinai prakeiktas. Visų pirma, tikiu visomis tikėjimo tiesomis, kurios yra Apaštalų tikėjimo

[6] Mt 7, 20

[7] Tit 1, 7–9

[8] Mt 5, 13.14

[9] *Nemo potest esse iudex in sua causa*, Codex Iustinianus 3, 5.

[10] Artimiausias visuotinis Bažnyčios susirinkimas buvo istorinis Tridento Susirinkimas (1545–1563), kuris prasidėjo kaip tik Kulviečio mirties metais. Sinodas suvaidino lemiamą vaidmenį kovoje su reformacija. Jo organizavimo išvakarėse būta daug scenarijų, svarstytos ir dialogo su protestantais galimybės. Nugalėjus konservatyviajam sparnui, Tridento Susirinkimas įvyko kaip kontrreformacinis manifestas, numatęs kovos su evangelizmu priemones ir būdus. Evangelikų bylos šiame susirinkime nebuvo išspręstos jų naudai.

[11] Sąžinė (lot. *conscientia*) – Lietuvos minties istorijoje Kulviečio aktualizuota kategorija, netrukus plačiai taikyta ir kitų LDK protestantų raštuose. Reformacijos lyderių perimta visų pirma vadovaujantis Naujojo Testamento žodynu, daugiausiai vartota apaštalo Pauliaus.

[12] Priesaikoje minima „staigi mirtis“, pagal ankstyvaisiais Naujaisiais laikais tebegaliojusį klasikinį mirties supratimą, skyrusį „gerąją“ ir „blogąją“ mirtį, buvo laikoma bloga mirtimi. Tuo pačiu metu parašytuose pirmuose lietuviškuose tekstuose staigi mirtis (M. Mažvydo giesmėse vartojamas posakis „nogla smertis“) taip pat laikoma bloga mirtimi.

išpažinime[13]. Taip pat tikiu, kad sakramentai yra įsteigti Evangelijoje ir kad jais Dievo įsakymu visi turi naudotis. Tikiu ir tuo, kad Evangelijos skelbimas, sakramentų teikimas, Bažnyčios raktai pirmiausiai priklauso Dievo tarnams, arba kunigams. Dėl šitų straipsnių su priešais sutinku. Su tolesniais straipsniais nesutinku. Pìrma. Tikiu, kad esame išganomi vien Dievo gailestingumu, dėka Kristaus kančios, dovanai, be jokių mūsų nuopelnų. Reikia daryti gerus darbus, bet nereikia jais pasikliauti, nes jie yra menki ir negryni, kaip Izaijas sako: „suteršti skudurai"[14]. O nuodėmių be galo daug. Septynis kartus per dieną parpuola teisusis[15]. Kiekvieną dieną šventoji Bažnyčia meldžiasi: atleisk mūsų kaltes. Ribotas dalykas neproporcingas beribiam. Pirmasis tėvas Adomas už vienui vieną nuodėmę negalėjo atsiteisti, nei visi angelai, nei pagaliau visas pasaulis. Kristaus kančia atpirko. Antras straipsnis, dėl kurio mano priešininkai nesutinka su manimi. Aš manau, kad Švenčiausiąjį Eucharistijos Sakramentą pasauliečiams reikia teikti dviem pavidalais, kaip Kristus įsteigė ir kaip buvo daroma apaštalų bei senosios Bažnyčios. Sakramento teikimas antruoju pavidalu ne taip jau seniai yra uždraustas. Trečias straipsnis. Aš tvirtinu, kad kunigams, kurie negali susilaikyti, reikia vesti. Jokios vertės neturi jų argumentas, kad santuoka suteršianti šventąjį luomą. Jeigu santuoka yra Dievo įsteigta, ji negali suteršti šventojo luomo. Pranašai, šventieji Tėvai, Cheremonas[16], Spiridonas[17] ir kiti buvo vedę. Tai patvirtina senieji kanonai[18]. Ketvirtas straipsnis. Tvirtinu, kad bažnytinis turtas bažnyčių rektorių gėdingai eikvojamas, užrūstinant Dievą ir darant didžiulių nuostolių valstybei. Turtai bažnyčioms tam yra dovanoti, kad visų pirma iš jų santūriai ir taupiai gyventų Bažnyčios tarnai, paskui, kad būtų padedama beturčiams mokiniams, pagaliau, kad, reikalui esant, būtų teikiama pagalba valstybei. Kad iš tikrųjų taip yra, galėčiau akivaizdžiai įrodyti, jeigu būtų leista. Dėl šių keturių straipsnių buvo diskutuota tiek daugelyje ankstesnių Bažnyčios susirinkimų, tiek ir paskutiniajame, dalyvaujant Jo Imperatoriškajai Didenybei ir Imperijos luomams, taip pat popiežiaus legatui, ir buvo prieita prie beveik tokios pat nuomonės[19]. Jeigu ir aš tokio garbin-

---

[13] Apaštalų tikėjimo išpažinimas (*Symbolum Apostolorum*), IV a. nustatytas dvylikos frazių tekstas „Tikiu Dievą Tėvą" (Credo). Šią pirmąją krikščionių tikėjimo santrauką kaip pamatinį tikėjimo išpažinimą pripažino ir protestantai.

[14] Iz 64, 5

[15] Pat 24, 16

[16] Cheremonas (III a.), šventasis, Egipto miesto Nilo (Nilopolio) vyskupas, miręs nuo persekiojimų imperatoriaus Decijaus valdymo laikotarpiu (apie 250 m.).

[17] Spiridonas (apie 270–348), Vakarų ir Rytų bažnyčių krikščionių garbinamas šventasis, kilęs iš Kipro. Anot hagiografinės tradicijos, jis buvo pamaldus piemuo, vedęs ir turėjęs dukterį.

[18] Ankstyvoji krikščionių Bažnyčia protestantų buvo laikoma teisingos Bažnyčios modeliu, LDK evangelikai save taip pat laikė šios tikrosios Bažnyčios įpėdiniais.

[19] Turimas galvoje bažnytinis Regensburgo (Ratisbonos) susirinkimas, vykęs 1541 m. balandžio–gegužės mėnesiais. Kulvietis turėjo savo bibliotekoje šio susirinkimo nutarimų knygą, sudarytame jo bibliotekos sąraše įvardytą kaip *Regensburgo nutarimai* (*Acta Ratisbonensia*), įsigytą, tikėtina, Italijoje. Regensburgo susirinkimas buvo imperatoriaus Karolio V 1539 m. balandį paskelbtos 15 mėnesių taikos su protestantais dalis. Taikos ir nutrauktų procesų prieš protestantus laikotarpiu buvo pradėti disputai su protestantais, kurie teikė viltį, jog Regensburge katalikams ir reformų šalininkams pavyks susitarti kai kuriais doktrininiais, ypač nuteisinimo, klausimais. Nuteisinimas iš malonės Regensburge buvo pagrindinė doktrininė tema.

Regensburgo susirinkime dalyvavo pats Šventosios Romos imperijos imperatorius Karolis V (1519–1556), protestantams atstovavo Pilypas Melanchtonas ir kiti. Kaip popiežiaus legatai susirinkime dalyvavo kai kurie italų kardinolai ir vyskupai.

Pagrindinis protestantų ir katalikų pozicijų nesutarimus bandęs derinti asmuo, popiežiaus legatas kardinolas Gasparas Kontarinis (Contarini) faktiškai pripažino tokio mokymo evangelinį pamatą.

go susirinkimo nurodymo laikausi, tai negali būti laikoma nusikaltimu. Apie Švenčiausiąją Mergelę Mariją taip galvoju: ji yra nekalčiausioji ir švenčiausioji Mergelė, Dievo motina, kuriai nė viena šventųjų mergelių ar moterų negali prilygti. Mano nuomone, šventuosius reikia gerbti ir jų gyvenimą, papročius šlovinti viešai Bažnyčioje, tačiau maldauti ir garbinti reikia tik vieną Dievą, remiantis žodžiais: „Neturėsi kitų dievų, tiktai mane“[20] ir „Savo garbės neperleidžiu kitiems“[21]. Į priešų šauksmus, kad tokiais klausimais diskutuoti nepriklauso mano kompetencijai, atsakau: per krikštą išpažinau, kad esu Dievo tarnas ir jo Bažnyčios narys. O kada gavau daktaro laipsnį, man buvo suteikta teisė aiškinti, diskutuoti, mokyti Šventojo Rašto. Taigi teisėtai elgiuosi, jeigu ginu Viešpaties ir savo Kūrėjo mokslą. Bet apie tai užteks. Jeigu atrodytų, kad rašiau karščiau ir aitriau, negu derėjo, dėl to prašau kaltinti mano skausmą. Kas nešaukia mušamas? Kad Jūsų Šviesiausioji Didenybė aiškiai suprastų, ką galvoju ir ko mokau, maniau būsiant pravartu tai, kaip išpažinimą, parašyti viešai. Meldžiu amžinąjį Tėvą, kad Jūsų Šviesiausiąją Didenybę ilgai sveiką saugotų.

1543 metais.

Yra daug Jūsų Šventosios Didenybės pavaldinių lietuvių, puikiai išsimokslinusių, kurie galėtų būti naudingi valstybei. Bet, mano likimo įbauginti, jie apsigyveno Vokietijoje. Kai kuriuos jų priglobė Šviesiausiasis Prūsijos kunigaikštis[22], kai kuriuos kiti kunigaikščiai. Šviesiausiasis kunigaikštis, negailėdamas didelių išlaidų, įsteigė pagarsėjusią mokyklą, iš visur prisikvietė mokytų vyrų; profesoriams kasmet išmoka tūkstančius auksinų; daugeliui neturtingų mokinių duoda nemokamą išlaikymą. Jis nori mane paskirti šios mokyklos rektoriumi. Todėl jeigu Jūsų Šviesiausios Didenybės viešpatystėje man nebus vietos, šį skyrimą priimsiu[23]. Bet, Maloningiausioji Ponia, skaudu, kaip Dievą myliu, mums visiems, kad, trokšdami dirbti saviesiems, dabar dirbame svetimiesiems.

Karaliaučiaus Akademijoje
išspausdino Johannas Weinreichas.
Birželio mėnesį
1547 metais.

Iš lotynų kalbos vertė Benediktas Kazlauskas (1957)
Peržiūrėjo ir pataisė Eugenija Ulčinaitė (2010)
Komentavo Dainora Pociūtė (2011)

[20] Iš 20,3

[21] plg. Iz 42,8; 48,11

[22] Albrechtas Brandenburgietis (1490–1568), Brandenburgo markgrafas, nuo 1511 m. Vokiečių ordino magistras, nuo 1525 m. Prūsijos kunigaikštis).

[23] Kulvietis buvo pirmasis Karaliaučiaus gimnazijos (partikuliaro, įsteigtas 1542 m.) rektorius ir pirmasis Karaliaučiaus universiteto (įsteigtas 1544 m.) graikistas.

ABRAOMO KULVIEČIO BIBLIOTEKOS KNYGŲ SĄRAŠAS

1. Civilinės teisės teksto 4 tomai.
2. Plinijus. Livijus.
3. Platono veikalai graikiškai.
4. Aristotelio du tomai graikiškai.
5. Homeras su komentarais.
6. Dioskoridas graikiškai ir lotyniškai.
7. Laurentijaus Valos veikalai.
8. Apulėjus su Beroaldo komentarais.
9. Prūsiška knygelė.
10. Aristotelis apie gyvulių istoriją.
11. Dviejų Petro laiškų parafrazė.
12. Urbano graikų k. gramatika.
13. Aristofanas graikiškai.
14. Laktancijus.
15. Heziodas su komentarais.
16. Ptolomėjaus geografijos knygos.
17. Heziodo komentarai.
18. Jonas Husas.
19. Ksenofonto veikalų du tomai.
20. Lukiano vienas tomas.
21. Vadiano istorijos ištrauka.
22. Ciceronas apie senatvę ir Scipijono sapną.
23. Heziodas.
24. Pilypo Melanchtono sintaksė.
25. Muzikos klausimai.
26. Euripido tragedijos.
27. Euripido Rėzas.
28. Ezopas graikiškai ir lotyniškai.
29. Pomerano psalmynas.
30. Teokritas.
31. Hebrajų k. žodynas.
32. Sofoklio tragedijos.
33. Ptolomėjus su žemėlapiais.
34. Isokratas. Varonas.
35. Hebrajų k. gramatika.
36. Katonas apie žemdirbystę. Kolumela.
37. P. Melanchtonas apie Danielių.
38. Aristotelio etika lotyniškai.
39. Dionyzijus.
40. Dialektikos klausimai.
41. Erazmas apie valios priklausomybę.
42. Teokritas su komentarais.
43. P. Melanchtono graikų k. gramatika.
44. Miunsterio graikų k. gramatika.
45. P. Melanchtono graikų k. gramatika.
46. Plutarchas apie vaikų auklėjimą.
47. P. Melanchtonas apie kalbą „Pro Milone“.
48. Lenkiška knygelė.
49. Raštas apie Aristotelio gyvenimą ir apie mėsos valgymo uždraudimą.
50. Jeronimo laiškai.
51. Hebrajų k. asmenavimo lentelė.
52. Vala apie Naująjį Testamentą.
53. Valerijus Maksimas.
54. Cicerono paradigmos.
55. Polibijus graikiškai.
56. Lenkijos karalystės statutas.
57. Aristotelio fizika.
58. Klausimai apie sielą.
59. Lotyniškos postilės. Vergilijus.
60. Lentelė hebrajų k. gramatikai.
61. Cingularijaus gramatika.
62. Horacijaus laiškų dvi knygos.
63. P. Melanchtono dialektika.
64. Graikiškas ir hebraiškas psalmynas.
65. Katonas. Glarianas.
66. Alberto Didžiojo fizika.
67. Regensburgo aktai.
68. Nikandras graikiškai.
69. P. Melanchtono dialektika.
70. Pranciškaus Filadelfo laiškai.
71. Avicena. Priscianas.
72. Anatomija. Pagražinimai.
73. Didysis žemėlapis.
74. Heziodas.
75. Graikų gramatikų knyga.
76. Diomedo gramatika.
77. P. Melanchtonas apie sielą.
78. Pastabos Justiniano vadovėliui.

Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija, Vilnius, 1957

Dainora Pociūtė

MAIŠTININKŲ KATEDROS

(monografijos ištraukos)

Kulviečio mirtis

Tų pačių metų vasarą Karaliaučiuje buvo įkurtas universitetas, kuriame lietuviai buvo paskirta graikų kalbos katedra, sykiu pavedant dėstyti hebrajų kalbą bei komentuoti psalmes.

Kulviečio šeimos ir motinos reikalai ir toliau jam kėlė rūpesčių, be to, kaip rodo ir jo *Confessio fidei*[1], Abraomas nepaliovė galvoti apie nuolatinį gyvenimą Lietuvoje. Vos semestrą padėstęs universitete, 1545 m. sausio 2 d., gavęs Albrechto parašytą rekomendacinį laišką Mikalojui Radvilai Juodajam, kuriame apeliuota į neabejotiną Radvilos galią Lietuvoje, Kulvietis pasiryžo atsisakyti darbho universitete ir visam laikui sugrįžti į Lietuvą. Rekomendacijoje Radvilai Juodajam pažymėta, kad pats Kulvietis Albrechtui ne sykį buvo minėjęs Radvilos Juodojo dorybes ir palankumą Prūsijos kunigaikščiui. Į Radvilą Juodąjį kreiptasi ir dėl Kulvietienės bei jos turto reikalų globos. Su tokia pat po savaitės parašyta rekomendacija Juodajam į Lietuvą grįžo ir Lietuvoje prieš tai persekiotas Jurgis Zablockis. Laiške buvo pabrėžtas Zablockio išsilavinimas ir ypatingas kuklumas, nurodyta, kad jis jau buvo nukentėjęs nuo priešų, todėl prašyta, jog kunigaikštis tikrai parodytų savo globą ir tai, jog Albrechto rekomendacija padėjo. Gali būti, kad Zablockis ir Kulvietis į Lietuvą grįžo panašiu metu arba net kartu. Abu neabejotinai turėjo aktyvios reformacinės veiklos planų ir Vilniuje pradėjo religinius disputus. Po Kulviečio mirties rašytame Kulvietienės laiške Albrechtui buvo minėta, kad Kulvietis grįžęs į Lietuvą iš karto aplankė motiną, tačiau viešėjo pas ją tik tris dienas ir iš karto išskubėjo į Vilnių padėti „vienam magistrui, ten su kitais dvasiniais magistrais besiginčijančiam apie evangeliškąją teisybę“.

Manytina, kad Kulvietis šįsyk tikėjosi rimtai visam laikui pasilikti ir veuikti Vilniuje, ir ši žinia neramino Prūsijos liuteronus. Gegužės 1 d. Prūsijos kunigaikštystės Pamedės vyskupas Paulius Speratas susirūpinęs kreipėsi laiškais į abu žymiausius lietuvių protestantus – Rapolionį ir Kulvietį. Pastarąjį Speratas kvietė sugrįžti atgal į Prūsiją, retoriškai apeliuodamas į tautinius jausmus ir apgailestaudamas, jog Prūsijoje nėra kam skleisti tarp lietuvių evangelizacijos:

> tai, ką esu parašęs daktarui Stanislovui, noriu parašyti ir tavo prakilniai asmenybei, ypač noriu parašyti ir tai, kas pasakyta apie tuos vargšus lietuvius, kurie mūsų Prūsijoje įsikūrę naujas gyvenvietes, klaidžioja tarsi avys be ganytojo, be mokytojo, be Dievo žodžio, negauna sakramentų. Aš jiems kaip įmanydamas norėčiau padėti. Rašau taip pat ir kunigaikščiui, tikėdamas jo maloningumu ir gerumu, kad suteiktų jiems daugiau naudos. Tavo vardas Abraomas. Jei nori pateisinti savo vardo kilmę – būti daugelio tautų tėvu, tai aš tau pasakau, kaip visa tai įmanoma tam tikru mastu padaryti: būtent tėviškų jausmų vedamas turi stengtis kartu su mumis, kad Tavo tautai būtų sėkmingai padedama, kad ji turėtų mokytoją, savo kalba skleidžiantį išganymo žodį.

[1] Tikėjimo išpažinimas. (Lot.)

Deja, gegužės pradžioje Prūsijos dar buvo nepasiekusi žinia apie tai, kad Kulvietis balandį Vilniuje susirgo ir draugų lydimas buvo nugabentas į Kulvą. 1545 m. birželio 6 d., Švč. Trejybės išvakarėse, Kulvietis mirė savo tėvų namuose. Merdėdamas paprašė pusbrolio Mykolo Kulviečio, kad šis „sušaukęs visą šeimą, lietuviškai pagiedotų psalmes, kurių buvo išmokęs savo draugus. Be abejo, giedojimo metu ir pats kartu giedojo, kiek tik leido pražūtingas skausmas“. <...> Kulvietis buvo palaidotas be katalikiškojo Bažnyčios paskutinio patepimo sakramento, išpažindamas savo programinę krikščionio nuteisinimo per Kristų tiesą. Gulėdamas mirties patale Abraomas motinai pasakė

> tikrai trokštąs, kad įprastinėje vietoje, tarp kitų krikščionių ir savo protėvių būtų palaidotas, bet kadangi neabejoja, jog priešai, nusiteikę jo atžvilgiu rūsčiai ir negailestingai, to tikrai neleis, liepė, kad būtų palaidotas kalnelyje greta savo namų tardamas: „Sielai, kurią Kristus atpirko, visiškai nesvarbu, kur kūnas dulkėmis pavirsta, tačiau geriau jam ilsėtis švaresnėje ir ramesnėje vietoje iki pat ateinant su šlove amžinajam teisėjui, kuris sužinos jo bylą su priešininkais ir kada nors atkeršys už tą skriaudą.

Elžbieta Kulvietienė iš tiesų negavo leidimo sūnaus palaidoti kapinėse ir šį faktą ji pati interpretavo kaip Bažnyčios bandymą išgąsdinti ir visus kitus evangelikus. Netrukus po laidotuvių birželio 15 d. laiške kunigaikščiui Albrechtui Kulviečio motina pranešė:

> neleido mirusiojo palaidoti bažnyčioje, o išmetė į laukus, idant šitaip ir mano skausmą padidintų, ir jam nešlovę paruoštų, ir tiesos mylėtojus įbaugintų <...> Budeliai nepasitenkino tuo, kad siautėjimu degė mano mylimam sūnui gyvam esant, bet ir per pačias laidotuves norėjo pasimėgauti.

Pirmasis lietuvių maištininkas ir po mirties buvo atribotas nuo teisės būti kartu su krikščionimis, taip paliudydamas pirmą mūsų kultūros istorijai svarbų palaidojimą ne kapinėse – reiškiančią, Bažnyčios požiūriu, amžinąją „eretiko“ prapultį. Pradedant Kulviečiu, atskalūnų laidojimas kalvose už miesto Lietuvoje tapo tradicija.

Dainora Pociūtė, *Maištininkų katedros: Ankstyvoji reformacija ir lietuvių–italų evangelikų ryšiai*, Vilnius: Versus aureus, 2008, p. 104–107.

Martynas Mažvydas

Martynas Mažvydas (Martynas Mažvydas Vaitkūnas, Martinus Mosvidius, Mossuidius, apie 1510–1563) – lietuviškosios raštijos pradininkas, pirmosios lietuviškos knygos autorius. Mažvydas gimė Vakarų Žemaitijoje (spėjama, Švėkšnos, Žemaičių Naumiesčio ar Gardamo apylinkėse). Buvo nekilmingas arba kilęs iš smulkiųjų bajorų, jo pusbrolis iš motinos pusės Baltramiejus Vilentas po Mažvydo mirties užbaigė kai kuriuos pradėtus Mažvydo rašto darbus ir tęsė lituanistinę veiklą. Pirmosios lietuviškos knygos autoriaus pradinio lavinimosi aplinkybės nežinomos. Tikslesnių duomenų stokojama ir apie Mažvydo dalyvavimą pirmosios Lietuvos pasaulietinės ir evangeliškas idėjas skelbusios kolegijos veikloje. Šią kolegiją 1541 m. pavasarį Vilniuje įsteigė Abraomas Kulvietis. 1546 m. birželio 8 d. Prūsijos kunigaikštis Albrechtas laišku kreipėsi į Mažvydą, vadindamas mokytu (*eruditus*), ir pakvietė atvykti į Karaliaučių. Tai patvirtina, kad Mažvydas jau tada dalyvavo Lietuvoje tuo metu draudžiamame reformacijos judėjime ir laikėsi evangeliškų (protestantiškų) pažiūrų, už kurias buvo numatytos griežtos bausmės. Manytina, jog vieną iš savo laiškų Karaliaučiaus universiteto rektoriui (1548) jis lotyniškai pasirašė *protomartyr* („pirmasis kankinys“) dėl to, kad Vilniuje buvo nukentėjęs dėl reformacinės veiklos. 1546 m. rugpjūtį Mažvydas įstojo į liuteronišką Karaliaučiaus universitetą ir jau 1548 m. balandį jam buvo suteiktas bakalauro laipsnis. 1549 m. Mažvydas gavo paskyrimą kunigauti lietuviškoje Rytų Prūsijos Ragainės parapijoje. Čia pradėjo aktyvią visą likusį gyvenimą trukusią liuteronų kunigo veiklą, vedė buvusio Ragainės kunigo dukterį Benigną Lauterštern, rūpinosi išlaikyti visą mirusio kunigo šeimą. 1554 m. buvo paskirtas Ragainės apskrities arkidiakonu. Mažvydas mirė Ragainėje 1563 m. gegužės 31 dieną. Buvo palaidotas savo bažnyčioje, kurioje kunigavo keturiolika metų.

Dar iki kelionės į Karaliaučių Mažvydas gerai mokėjo lietuvių, lenkų ir lotynų kalbas, gyvendamas Prūsijoje išmoko vokiečių kalbą. Išliko 13 Mažvydo lotynų kalba 1548–1560 m. rašytų laiškų, iš kurių 12 buvo parašyti kunigaujant Ragainėje ir adresuoti Prūsijos kunigaikščiui Albrechtui. Šiuose laiškuose Mažvydas išsamiai nušvietė tuometinę religinę parapijos situaciją, menką lietuvių religinį išprusimą, aprašė savo pastangas skatinant juos lankyti bažnyčią ir supažindinant su krikščionybės tiesomis. Savo parapijiečių švietimą ir krikščioniškųjų tiesų platinimą, kaimiečių atitraukimą nuo pagoniškais vadinamų jų liaudies kultūros papročių Mažvydas laikė pagrindine savo misija, kurią stropiai vykdė. Kunigo darbą suprato kaip pašaukimą, už kurio įgyvendinimą jautėsi atsakingas Dievui. Biblijoje dažnai minimą dvasios miegą Mažvydas laikė viena didžiausių nuodėmių. „Kadangi didžiulis grasinimas apsnūdusiems ar apsileidusiems sielų ganytojams aiškiai išreikštas pranašo Ezekielio raštuose posakiu „O jo kraujo pareikalausiu iš tavo rankos“, mano širdį ir protą apima baimė ir skatina mane uoliai atlikti savo pareigas: juk aš pirmiausia Dangaus tėvo – Dievo, o paskui ir tavo šviesiosios aukštybės pašaukimu ir malone esu pastatytas tarp daugelio ganytojų“, – rašė viename iš laiškų kunigaikščiui Albrechtui. Mažvydas kunigaikščiui siūlė nustatyti kaimų ir parapijiečių vizitavimo tvarką, egzaminavimą iš katekizmo tiesų, privalomą Bažnyčios lankymą sekmadieniais, tobulinti pradinį švietimą. Mažvydas priklauso pirmajai Lietuvos evangelikų kartai, kurios viena pagrindinių kultūrinių misijų buvo lietuviškos raštijos kūrimas ir pirmųjų spausdintų knygų lietuvių kalba rengimas. Ši karta buvo įsitikinusi, kad tikėjimas neįmanomas be skaitymo ir tikėjimo tie-

Martyno Mažvydo autografas

sų pažinimo. Lituanistinius darbus dar iki Mažvydo buvo pradėję pirmieji lietuvių religiniai pabėgėliai Prūsijoje – Abraomas Kulvietis ir Stanislovas Rapolionis. Gyvendamas Prūsijoje Mažvydas parengė ir išleido pirmas penkias lietuviškas knygas, tačiau nemažą jų tekstų dalį ruošė ir kiti Mažvydo bendradarbiai. Jiems kartu su Mažvydu buvo lemta tapti lietuvių raidyno, rašybos ir visos rašytinės lietuvių kalbos tradicijos kūrėjais.

Pirmoji lietuviška knyga – 1547 m. Karaliaučiuje išspausdintas *Katekizmas* (*Katechizmuso prasti žodžiai*) – išleista anonimiškai, tačiau lietuviškos prakalbos 3–19 eilutėse akrostichu užrašyti Mažvydo vardas ir pavardė. Knygą sudaro lotyniška ir lietuviška prakalbos, trumpas elementorius, katekizmas ir 11 giesmių rinkinėlis. Katekizme ir kituose pirmosios knygos tekstuose skelbiamos bendrosios protestantizmo ir svarbiausios liuteronizmo idėjos: žmogaus nuteisinimo per tikėjimą malonė, būtinas ryšys tarp tikrojo tikėjimo ir Šventojo Rašto pažinimo, du (Krikšto ir Eucharistijos) Sakramentai – pagrindiniai teisingos Bažnyčios požymiai ir kt. *Katekizmas* buvo vadinamojo mažojo katekizmo tipo leidinys, skirtas religiją mažiau išmanantiems žmonėms ir vaikams, tačiau jo eiliuota lietuviška prakalba („Knygelės pačios bylo lietuvinykump ir žemaičiump“) turėjo visuotinių užmojų kreipiantis į visą lietuvių tautą ne tik Prūsijoje, bet ir LDK. Prakalboje lietuviškos knygos atsiradimas ir žodžio skelbimas tautine kalba iškeltas kaip išskirtinis istorinis reiškinys ir prilygintas pagrindinei krikščioniškojo mokymo tiesai – išganymui. Mažvydas ryšį tarp spausdinto žodžio ir Dievo pažado išganyti žmoniją pabrėžė ir žodine paralele, išryškinta eiliuotoje prakalboje: žadis– žadėjimas. Katekizme Mažvydas ne sykį kreipėsi į vaikus („bernelius“) ir visų pirma su jais siejo lavinimo perspektyvas.

Katekizmą sudaro originalūs ir verstiniai tekstai. Originalios yra prakalbos, dedikacijos ir kai kurie kiti knygos intarpai. Elementorius rengtas pagal lotynišką G. Sauromano elementorių (1529), katekizmas – derinant du lenkiškų šaltinių vertimus: pirmuosius lenkų liuteronų katekizmus, Karaliaučiuje parengtus J. Seklucjano (1545) ir J. Maleckio (1546). Šiuose nebuvo „Urėdų“ (moralinių pamokymų įvairiems visuomenės luomams) dalies, kurią Mažvydas išvertė iš lotyniškojo J. Vilichijaus katekizmo (1542). Giesmės (tarp jų dvi biblinės psalmės) buvo verstos iš lenkų (1547 m. J. Seklucjano giesmyno), lotynų ir vokiečių kalbų, viena iš jų, spėjama, yra originali. Katekizmas galėjo būti išleistas 200–300 egzemplioriū tiražu, šiuo metu pasaulyje žinomi tik du išlikę egzemplioriai, saugomi Vilniaus ir Torunės (Lenkija) universitetų bibliotekose. Antroji Mažvydo parengta knyga *Giesmė šv. Ambraziejaus bei Augustino* (1549) buvo mažas trijų velykinių giesmių su gaidomis rinkinėlis, dedikuotas Ragainės apskrities viršininkui S. Perbantui. 1559 m. Mažvydas išleido pirmąją lietuvišką agendą – krikšto apeigų knygą *Forma krikštymo,* verstą iš Prūsijoje patvirtintos vokiškos agendos *Kirchenordnung* (1558). Didžiausias Mažvydo literatūrinis darbas – pirmasis lietuviškas giesmynas *Giesmės krikščioniškos* – buvo išleistas jau po jo mirties. Giesmyną baigė rengti B. Vilentas ir išleido jį dviem atskiromis knygomis: vienoje (1566) buvo sudėtos pirmojo bažnytinio pusmečio giesmės pradedant advento giesmėmis, kitoje (1570) – antrojo pusmečio giedojimui skirti tekstai, pradedant velykinėmis giesmėmis. Iš viso abiejuose giesmynuose buvo pateikta daugiau kaip 100 giesmių ir apie 30 biblinių psalmių. Tekstai buvo rengti didelio žmonių kolektyvo, kaip vertėjai arba autoriai

Laimingoji tėvyne didžių valdovų, garsinga Lietuva, Dievo žodžius gryna priimki širdim.

Martynas Mažvydas, 1547

giesmyne nurodyti 13 žmonių (tarp jų A. Kulvietis, S. Rapolionis, J. Zablockis, M. Blotnas ir kt.). Giesmės ir psalmės buvo verstos iš lotynų, vokiečių ir lenkų kalbų, nedidelė jų dalis – originalios. Giesmyno tekstai grupuojami bažnytinių metų principu. Klasikinių įvairių laikotarpių Viduramžių himnų vertimai giesmyne derinami su naujosiomis liuteronų (M. Liuterio ir kt.) giesmėmis. Giesmynas vertingas ir kaip lietuvių muzikinės kultūros paminklas. Mažvydas buvo parengęs ir pirmą lietuvišką maldynėlį *Parafrazis, permanytina poteriaus malda*, kuriame aiškino maldą „Tėve mūsų“. Jį 1589 m. paskelbė Jonas Bretkūnas.

Katekizme išspausdinta eiliuota lietuviška prakalba „Broliai, seserys“ laikoma ir pirmuoju lietuvišku eilėraščiu, parašytu sintaksine-intonacine eilėdara. Prakalba sukurta kaip iškilus kreipimasis į lietuvius (brolius, seseris), panaudojant kai kurias tradicines klasikinės retorikos ir kompozicijos priemones: personifikaciją (į lietuvius kreipiasi pati knyga), akrostichą, tiesioginę apibendrinto personažo, iliustruojančio užsispyrusį lietuvių valstietį, kalbą, paties autoriaus kreipimąsi į tautą, kviečiant mesti senuosius stabmeldiškus įpročius ir atrasti žodžio ir knygos šviesą.

Siūloma literatūra: *Pirmoji lietuviška knyga*, Vilnius: Vaga, 1974; Albinas Jovaišas, *Martynas Mažvydas*, Kaunas: Šviesa, 1997.

Martynas Mažvydas

KATEKIZMAS

DIDŽIAJAI
LIETUVOS KUNIGAIKŠTYSTEI
Laimingoji tėvyne didžių valdovų, garsinga
Lietuva, dievo žodžius gryna priimki širdim,
Kad, kai duosi teisme aukštajam apyskaitą savo,
Neprispaustų tavęs pyktis teisėjo baisaus.

KNYGELĖS
Pačios bylo[1] lietuvinykump ir
žemaičiump[2].

Broliai, seserys, imkiat mani ir skaitykiat,
Ir tatai skaitydami permanykiat.
Mokslo šito[3] tėvai jūsų trokšdavo turėti,
Ale to negalėjo nė vienu būdu gauti.
Regėti to norėjo savo akimis,
Taip ir išgirsti savo ausimis.
Jau nū[4], ko tėvai niekada neregėjo,
Nū šitai vis jūsump[5] atėjo.
Veizdėkiat ir dabokiatėse[6], žmonės visos,
Šitai eit jūsump žodis dangaus karalystos.
Maloniai ir su džiaugsmu tą žodį priimkiat,
O jūsų ūkiūsu šeimyną mokykiat.
Sūnūs, dukterys jūsų tur tatai mokėti,
Visa širdžia tur tą Dievo žodį mylėti.
Jei, broliai, seserys, tus žodžius nepapeiksit[7],
Dievą Tėvą ir Sūnų sau mylu[8] padarysit
Ir pašlovinti po akimis Dievo būsit.
Visuosu daiktuosu palaimį turėsit.
Šituo mokslu Dievą tikrai pažįsit[9]
Ir dangaus karalystėsp prisiartysit.

---

[1] bylo „byloja, kalba“.
[2] lietuvinykump ir žemaičiump „į lietuvius ir žemaičius“.
[3] Mokslo šito – Mažvydas mokslu prakalboje ir visuose savo raštuose vadina krikščioniškųjų tiesų pažinimą.
[4] nū „nūnai, dabar“.
[5] jūsump „pas jus“.
[6] veizdėkiat ir dabokiatėse „žiūrėkit ir supraskit“.
[7] nepapeiksit „neišpeiksit“.
[8] mylu „mielu, brangiu“.
[9] pažįsit „pažinsit“.

Neužtrukiat, broliai, seserys, manęs skaityti,
Jei pagal valios Dievo norit gyventi.
Jei kas šventą giesmę nor giedoti,
Mane po akimis savo tur turėti.
Dieną ir naktį prieg savęs mani laikykiat
Ir niekada manęs nuog jūsų neatmeskiat.
Jei kursai mane nuog savęs atmes,
Tasai nė vieno pažytko[10] manip[11] negaus.
Aš sakau, jog tasai visada tur kleidėti
Ir apie sveikatą savo netur nieko žinoti.
Kursai nenorėtų to mokslo žinoti ir mokėti,
Tasai amžinosu tamsybėsu tur būti.
Todrin[12] jūs, žmonės, manęsp prisiartinkiat
Ir pagal to švento mokslo gyvenkiat.
Tamsybes senąsias nuog jūsų šalin atvarysit,
Sūnus, dukteris nuog jų išgelbėsit,
Jei tą mažą krikščionių mokslą mokėsit
Ir pagal jo jūs patys save rėdysit.
Kaukus, žemėpatis ir laukasargus[13] pameskiat,
Visas velnuvas, deives apleiskiat.
Tos deivės negal jums nieko gero duoti,
Bet tur visus amžinai prapuldinti.
Sveikatą, visus daiktus nuog to Dievo turit,
Kurio prisakymus čia manip[14] regit.
Tasai Dievas dangų, žemę žodžiu vienu sutvėrė,
Šituo būdu žmones ir visus daiktus padarė.

[10] nė vieno pažytko „jokios naudos“.
[11] manip „pas mane“, čia – „iš manęs“.
[12] Todrin „todėl“.
[13] kaukus, žemėpatis ir laukasargus – lietuvių pagoniškosios tikybos mitologinės ir religinės būtybės.
[14] manip „pas mane“.

Tasai kožnam žmogui vienas gal padėti,
Sveikatą ir palaimį tasai gal priduoti.
Tasai Dievs visas žmones nor didžiai mylėti,
Dangaus karalystę dovanai nor dovanoti.
Aitvars ir deivės to negal padaryti,
Bet ing peklos ugnį veikiaus gal įstumti.
Pameskiat tas deives, Dievop didžiop pristokiat[15],
Šitą mokslą[16] visi linksmai prieimkiat[17].
Tasai mokslas tur teisiai jus išmokyti,
Kaip Dievą turit pažinti, priegtam ir garbinti.
Tasai mokslas rodo tikrą kelį Dievo Sūnausp,
Mūsų išganytojop Jėzausp Christausp[18].
Šitą Sūnų ir Tėvą tikrai pažįsit[19],
Jei tą mokslą gerai mokėsit ir permanysit.
Be šito mokslo žmones regit kleidžiančias[20]
Ir deivių šimtą (jei tatai nemaž) turinčias.
Aš žinau ir tatai dręsu[21] čia sakyti,
Jog šimte žmonių vieno negalėčia atrasti,
Kursai vieną žodį Dievo prisakymo mokėtų
Ir poteriaus ben du žodžiu atmintų.
Jei klausi žmogų, biau[22] moki poterį byloti,
Prisakymus Dievo biau galėtų atminti,
Vieros krikščionių straipsčius ar gali skaityti,
Apie dūšios išganymą biau gali ką žinoti,
Zotagomis[23] tau žmogus tur atsakyti,
Jog geresniai[24] atmen arti, nent poterį byloti.

[15] Dievop didžiop pristokiat „prie didžio Dievo pristokit“, t. y. „eikit, stokit į didžio Dievo pusę“.
[16] mokslą, turimas galvoje *Katekizme* pateikiamas mokymas, pagrindinės krikščioniškosios tiesos.
[17] prieimkiat „priimkit“.
[18] Dievo Sūnausp, Mūsų išganytojop Jėzausp Christausp „pas Dievo Sūnų, Mūsų išganytoją Jėzų Kristų“.
[19] pažįsit „pažinsite“.
[20] kleidžiančias „klystančias“.
[21] dręsu „drįstu“.
[22] biau „ar“.
[23] zotagomis „tuojau“.
[24] geresniai „geriau“; nent „negu“.

„Dievo prisakymų, bylo[25], aš niekada negirdėjau
Nei straipsčių vieros krikščionių[26] skaičiau.
Bažnyčio[je] nuog dešimties metų nebuvau,
Tiektai su burtinyke ant burtos veizdėdavau[27].
Be geresni[28] su šventa burtinyke gaidį valgyti[29],
Neig bažnyčio[je] šaukimo žėkų[30] klausyti.“
Ach, ponai, klausykiat ir permanykiat,
Balsus tus jūsų žmonių išgirskiat.
Tų dūšias[31] Dievs nuog jūsų norės turėti,
Kurias jums ing rankas devė rėdyti[32].
Ei, viešpatys visoki, ant žmonių susimilkiat,
Kunigump, žėkump žmones tremkiat[33],
Kiek nedėlias[34] bažnyčion vaikščioti prisakykiat,
Kunigus, idant mokytų žmones, raginkiat,
Plebonus[35], kunigus vienu balsu prašykiat,
Idant to mokslo neslėptų, didžiai melskiat.
Jei kunigai tingėtų tą mokslą patys sakyti,
Jūs galėsit ūkiūsu[36] žmones mokinti.
Bet kunigų yra urėdas[37] žmones mokyti,
Bo ant to visi yra apskirti[38].
O jūs, kunigai, pagal jūsų seno urėdo
Mokykiat žmones, tatai[39] visos paklydo.
Šitai turit trumpą mokslą krikščionystės
Pagal būdo senosios bažnyčios.
Skaitykiat ir duokiat ing rankas kiek vaiko[40],
Kaip žemaičio, taip ir lietuvinyko.

---

[25] bylo „byloja, sako“.
[26] straipsčių vieros krikščionių „krikščionių tikybos straipsnių“, t. y. „krikščionių tikybos tiesų, teiginių“.
[27] ant burtos veizdėdavau „į burtus žiūrėdavau“, t. y. „burtininkaudavau“.
[28] Be geresni „nes geriau“.
[29] gaidį valgyti – turimas galvoje apeiginis, maginis valgymas burtininkavimo metu.
[30] žėkų „mokinių, bažnyčios giedotojų berniukų“.
[31] dūšias „sielas“.
[32] jums ing rankas devė rėdyti „jums į rankas atidavė“.
[33] Kunigump, žėkump žmones tremkiat „varykit žmones pas kunigus, pas žėkus“, t. y. „raginkit eiti į bažnyčią, mokytis“.
[34] Kiek nedėlias „kiekvieną sekmadienį“.
[35] Plebonus „klebonus“.
[36] ūkiūsu „ūkiuose“.
[37] urėdas „pareiga“.
[38] Bo ant to yra apskirti „nes tam visi yra paskirti“.
[39] tatai „o tai, nes“.
[40] kiek vaiko „kiekvieno vaiko“.

Raginkiat žmones to trumpo mokslo išmokti,
Be kurio platesnis mokslas[41] negal stovėti.
Jei to trumpo mokslo mokyti užtruksit,
Aveles jūsų amžinai pražudysit.
Todėl, kunigai, ant avelių susimilkiatėse[42],
Astro sūdo ir narso Dievo[43] bijokiatėse.
Be geresni[44] čia Dievo žodžio žmones mokinti,
Nent[45] aštrą sūdą alba narsą Dievo turėti.
Dėl to rankosn[46] šitą mokslą trumpą imkiat
Ir aveles jūsų tuo mažu Dievo mokslu penėkiat.
Priegtam platesnio mokslo kiek dienas laukiat[47]
Ir ilgai Dievo valio[je] ant svieto[48] gyvenkiat,
Dievo žodžio karštai dieną ir naktį ieškokiat,
O mano darbą už ger priimkiat.

[41] trumpo mokslo... be kurio platesnis mokslas – Mažvydas čia ragina pradėti mokytis iš mažojo, t. y trumpojo, jo pateikiamo katekizmo, kuris parengia platesniojo, t. y. didžiojo, katekizmo ir gilesnių religinių mokslų studijoms.
[42] ant avelių susimilkiatėse „pasigailėkite avelių“.
[43] astro sūdo „aštraus (t. y. griežto) teismo“; narso Dievo „rūstaus Dievo“.
[44] Be geresni „nes geriau“.
[45] nent „negu“.
[46] rankosn „į rankas“.
[47] priegtam „be to“; platesnio mokslo kiek dienas laukiat „platesnio mokslo kiekvieną dieną laukit“, Mažvydas čia užsimena apie ketinimą parašyti ir didesnį katekizmą.
[48] ant svieto „pasaulyje“.

Andrius Volanas

Tik įstatymai yra tokia jėga, kuri minią sulydo į vieną tautos kūną.

Andrius Volanas, 1572

Andrius Volanas (1530–1610) – LDK religinis ir politinis veikėjas, religinių, publicistinių ir politinių kūrinių autorius, vienas žymiausių XVI a. antrosios pusės–XVII a. pradžios LDK protestantų mąstytojų. Gimė Silezijos (dab. Vakarų Lenkija) vokiečių šeimoje, studijavo Frankfurto prie Oderio universitete. Nuo 1547 m. gyveno Lietuvoje, tarnavo kunigaikščio Mikalojaus Radvilo Rudojo, kuris 1550 m. jį išsiuntė studijoms į Karaliaučiaus universitetą, dvare. Grįžęs tęsė tarnybą Radvilams, o nuo 1568 m. buvo Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio sekretorius. Šias pareigas ėjo valdant Žygimantui Augustui, Steponui Batorui ir Zigmantui Vazai. Mirė Bijutiškių (Vilniaus apskr.) dvare.

Volanas sukūrė ir išleido daugiau nei trisdešimt veikalų, paliko rankraštinių kūrinių. Didžioji jo palikimo dalis yra lotyniška, dalis kūrinių parašyti lenkų kalba. Nuo ankstyvos jaunystės Volanas buvo protestantas. Nors jo religinei pasaulėžiūrai nemažą įtaką turėjo liuteronizmas, ypač Pilypo Melanchtono mokymas, tačiau jau nuo 1566 m. savo konfesinę tapatybę Volanas apibrėžė kaip helvetišką, tai yra susietą su Šveicarijos reformatų (kalvinistų) religiniu mokymu, kurio lyderiai buvo Jonas Kalvinas ir Henrikas Bulingeris. Tuo pačiu metu, iš dalies paties Volano pastangomis, išryškėjo ir visos Lietuvos evangelikų (protestantų) Bažnyčios akivaizdus posūkis į šveicariškojo kalvinizmo pusę. XVI a. pabaigoje Volanas buvo pagrindinis Lietuvos Reformatų bažnyčios lyderis, susisteminęs šios Bažnyčios mokymą. Šiam tikslui jis paskyrė daug religinio pobūdžio veikalų. Volanas gyveno ir kūrė smarkiausių religinių kovų ir ginčų laikotarpiu, todėl yra ir vienas žymiausių Lietuvos religinių polemistų. Gindamas reformatų idėjas ir mokymą Volanas kovojo dviem kryptimis. Polemizavo su Katalikų bažnyčios doktrinos atstovais (ypač jėzuitais) ir ginčijosi su LDK reformacijos metu susiformavusiomis radikalių religinių doktrinų, tokių kaip antitrinitorizmas (dieviškosios Trejybės kritika), ar anabaptizmas (vaikų krikšto kritika) lyderiais. Volanas karštai gynė pagrindines protestantų religines tiesas (išganymą per tikėjimą, predestinacinę – Dievo nulemtą – žmogaus būtį), pasisakė prieš religinę hierarchiją, šventųjų ir jų atvaizdų garbinimą. Kalvinizmo mokymas turėjo įtakos Volano kūrybai. Visuose savo kūriniuose jis aukštino žmogaus veiklą ir darbą visuomenės labui. Žmogų Volanas laikė Dievo pašauktu įvykdyti savo misiją. Idealiu tokio gyvenimo pavyzdžiu, nepaisant religinių skirtumų, Volanas laikė Mikalojų Kristupą Radvilą Našlaitėlį, politiką ir valstybės veikėją, kurio dorybes vainikavo istorinė kelionė ir mūrinio Nesvyžiaus miesto statyba. Našlaitėliui Volanas parašė jo gyvenimą šlovinančią panegiriką.

Volano kūrinys *Apie politinę arba pilietinę laisvę* (1572) – žymiausias XVI a. antrosios pusės Renesanso Lietuvos socialinės-politinės minties pavyzdys. Penkiolikos dalių traktatas buvo parašytas netrukus po to, kai buvo priimtas Antrasis Lietuvos Statutas (1566), kuris, Volano nuomone, turėjo nemažai trūkumų. Traktate Volanas pateikė ankstyvųjų Naujųjų amžių liberaliosios pasaulėžiūros pagrindus. Visuomenę jis matė ne kaip hierarchinę piramidę, bet kaip iš lygiateisių ir vienodos svarbos luomų sudarytą organizmą,

kurio veiklą reguliuoja visiems bendri įstatymai. Volanas nepripažino dvasininkų luomo ir visuomenės darną grindė trijų luomų – kilmingųjų (karių), miestiečių ir žemdirbių – santykiais. Tik tokia visuomenė, kuri laikosi visiems bendrų įstatymų ir kurioje bausmės už įstatymo pažeidimus yra visiems vienodos, Volano teigimu, gali vadintis pilietine ir laisva. Atskiras individas, įsipareigojęs visuomenei ir ugdantis savo dorybes, yra pagrindinis tokios visuomenės elementas. Vienas liberaliausių Volano minties aspektų buvo teiginys, jog asmens vertė nėra įgimta ir nepriklauso nuo luomo: „šaunumas nei pagal kilmę, nei gamtos duodamas, bet pelnomas ryžtingu darbu“. Nepaisant liberalios visuomenės sampratos, Volanas buvo ypač griežtus moralės reikalavimus jai kėlęs mąstytojas. Todėl kai kuriuos santūrumą, nuosaikumą ir krikščioniškąją moralę pažeidžiančius poelgius (pavyzdžiui, girtuokliavimą, paleistuvavimą) Volanas taip pat siūlė reguliuoti bausmėmis.

Siūloma literatūra: Andrius Volanas, *Rinktiniai raštai*, sudarė Marcelinas Ročka ir Ingė Lukšaitė, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.

Andrius Volanas

APIE POLITINĘ ARBA PILIETINĘ LAISVĘ, – KNYGELĖ, KURIĄ TIKRAI VERTA PERSKAITYTI

Žymiajam ir kilniajam ponui Mikalojui Radvilai, Jurgio sūnui[1], Dubingių ir Biržų kunigaikščiui, Vilniaus vaivadai, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleriui, Mozyrio, Borisovo, Lydos viršininkui, visada labai vertam aukščiausios pagarbos savo ponui ir geradariui

KOKIE TURI BŪTI VALSTYBĖJE ĮSTATYMAI, KAD PILIEČIAI TURĖTŲ TIKRĄ IR VISIŠKĄ LAISVĘ

Iš viso to, kas ligi šiol buvo pasakyta, lengva pastebėti, kad jokia valstybė negali teisingai didžiuotis laisve, jei joje visų piliečių gyvenimas nesutvarkytas pagal įstatymų normą. Ir jei bet kurioje žmonių bendrijoje nebus kokių nors nuostatų, pagal kuriuos griežtai baustų nusikalstančius, neatsiras nė vieno, kuris abejotų, kad tokiu atveju visų arba bent jau silpnesniųjų laukia žiauri vergija. Tiesa, beveik visuose pasaulio kraštuose visą laiką buvo daug ir įvairių tautų, kurios, gyvendamos pagal vienokius ar kitokius įstatymų nuostatus, vis dėlto pelnytai negalėjo savęs vadinti nevergaujančiomis. Tačiau dėl šios neteisybės, matyt, nereikia atsisakyti tokio reikšmingo dalyko, koks yra įstatymas, taip pat ir paties žodžio, kad įstatymas dėl bjauraus nemokšų nesugebėjimo juo naudotis nebūtų laikomas vergijos instrumentu; jį protingi senovės žmonės, visi sutartinai, laikė laisvės pagrindu.

Įstatymas, teigia Ciceronas 1 knygoje „Apie įstatymus“[2], yra svarbiausias proto reikalavimas, įdiegtas žmogaus prigimčiai: jis liepia daryti tai, kas reikia, draudžia tai, ko nereikia. Arba, kaip kitoje vietoje rašo kitokiais žodžiais, bet ta pačia reikšme: įstatymas yra ne kas kita, kaip dievų valia nubrėžtas proto reikalavimas, liepiantis elgtis dorai ir draudžiantis [elgtis] priešingai. Įstatymas yra dievų sumanyta dovana žmonėms, pritardamas tokiai nuomonei skelbia Demostenas, norėdamas pabrėžti, kad dorumo, teisingumo ir gėrio supratimas yra dievų įbrėžtas į žmonių dvasią; tas įstatymas visose gyvenimo srityse pateikia dorus bei naudingus nurodymus ar nuostatas bendrai žmonių sąjungai apsaugoti. Dėl to ir Aristotelis pageidauja, kad įstatymai derintųsi su įgimtu sveiko proto sprendimu. Jei jie tiek nutolsta nuo įgimtos dorumo taisyklės, kad ardo piliečių sąjungą ir tarp žmonių pasėja bjaurią maišatį bei vergiją, jie pagrįstai neturi būti vadinami įstatymo vardu. Išties, kas pavadins įstatymu, o ne didžiuliu ir begėdišku nusikaltimu tai, kad kadaise kipriečiai prieš ištekant mergeles atiduodavo viešai ištvirkauti, kad augijai vestuvių naktį visiems leisdavo paleistuvauti su savo žmonomis? Indai savo tėvus, kai tie nusendavo, žudydavo, o užmušę – surydavo, nes, anot jų, jų kūnai esą garbingiausias karstas. Tačiau toks barbariškas ir žiaurus paprotys prieštarauja žmogaus sveiko proto sprendimui, todėl kvaila, kai jis puošiamas įstatymo vardu. Taigi žmonių bendruomenėje negalima leisti jokių nuostatų, niekas neturi turėti įstatymo reikšmės, jei negalima remtis, vadovaujantis teisingumu ir gėriu, įgimtu sveiko proto reikalavimu. Tarp žmogaus dvasios nuostatų, kurias diktuoja įgimtas sveikas protas, yra ir tikri bei prigimties galia pasireiškiantys dalykai: negalima įžeisti niekieno gėdos jausmo, kėsintis į kieno nors turtą ar gyvybę. Nors šias įgimtas žmogaus dvasios nuostatas kokia nors barbariška ir laukinė tauta, nepaisydama visuotinės nuomonės, galėjo pažeisti ir žmonių papročiais paversti prieštaraujančias gyvenimui nuostatas, tačiau ji negalėjo pasiekti, kad jos

[1] A. Volanas veikalą *Apie politinę arba pilietinę laisvę* dedikavo savo globėjui Vilniaus vaivadai, LDK etmonui, LDK kancleriui Mikalojui Radvilui Rudajam (apie 1515–1584).

[2] A. Volanas čia remiasi Cicerono (106–43 pr. Kr.) veikalu *De legibus* (*Apie įstatymus*).

pelnytų pastovios gyvenimo taisyklės bei įstatymo autoritetą ir pagaliau pati neišnyktų, negalėdama prie jų priprasti. Iš tikrųjų dėl visų prieštaraujančių teisingam žmogaus proto sprendimui įstatymų yra ginčijamasi tol, kol pagaliau [jie] atšaukiami arba remiantis valdžios žmonių autoritetu, arba jų didžiai kenksmingas veikimas nutraukiamas liaudies sukilimo. Kad tarp žmonių būtų įtvirtinta tikra laisvė ir gyvenimo ramybė, prisidengiant įstatymo vardu nieko neturi būti įnešta į žmonių gyvenimą, ko nepasiūlo pati išmintis ir nenurodo teisingas proto sprendimas. Nepajudinamas ir nepažeidžiamas yra prigimties įstatymas – nė vieno neskriausti, kiekvienam atiduoti kas priklauso ir, kaip sako Ciceronas, pažaboti visus geismus: tai, kas priklauso mums, – saugoti, o nuo svetimo nukreipti mintis, akis ir rankas. Bet kurioje valstybėje turi būti saugi ir žudikui neprieinama žmogaus gyvybė, turtas [neprieinamas] grobstymui; taigi tik ten išsaugojamas nepaliestas ir sveikas piliečių susivienijimas, o malonus bei gražus laisvės vardas ilgai būna tvarus.

APIE TRIS ŽMONIŲ LUOMUS MŪSŲ TAUTOJE IR AR VISI JIE NAUDOJASI TA PAČIA LAISVE

Iš visų kada nors besididžiavusių garsia laisve tautų mūsiškė tikrai gaubiama tokia laisvės šlove, kad neabejotinai išsiskiria iš visų tautų. Iš tikrųjų daugybė žmonių tą faktą savo kalbose sutartinai pateikia ne tik susirinkimuose. Gausūs jų raštai rodo, kokia didžiulė pagarba teikiama mūsų laisvei, skelbiama net, jog ji priklausanti tik mūsų tautai. Tačiau kad per didelė meilė mūsų valstybei nepaskatintų mūsų tuščiai girtis ir kad protingi žmonės į tai atsiliepdami neapkaltintų mūsų siekiant ne to, ko reikia, man atrodo, jog čia reikėtų būti bent kiek kuklesniems ir remtis verčiau pašalinių nei mūsų pačių pagyromis. Mat labai dažnai mes neteisingai sprendžiame apie save, o patirtis rodo, kad kitų nuomonės yra daug tikresnės ir teisingesnės. Aš savo ruožtu, besvarstydamas įvairių tautų nuomones ir bevartydamas kai kuriuos jų raštus, niekur nepastebėjau, kad kiti girtų tą mūsų laimę. Man net pasirodė, kad esu skaitęs, jog nemaža žmonių mano priešingai. Kadangi aptariamas dalykas liečia mums įprastą žmonių gyvenimą ir tiesiog vyksta visų akyse, nereikia nei ilgai ir sunkiai svarstyti, nei labai prakaituoti, kad tikrai sužinotume, ką iš tiesų apie tai dera manyti.

Mūsų tauta skirstoma į tris žmonių luomus, todėl ne pro šalį, manau, žvilgterėti, kokiomis sąlygomis gyvena kiekvienas luomas, kad būtų galima spręsti, ar visi lygiai, ar tik vienas kuris turi šlovingąją laisvę.

Taigi yra arba kilmingieji, arba miestiečiai, arba žemdirbiai. Jie turi skirtingus užsiėmimus, gyvena nevienodą gyvenimo būdą, laikosi kitokių įstatymų, ir tai skiria vieną nuo kito. Kilmingieji, neužsiimdami jokiais patarnavimo darbais arba mechaninio pobūdžio verslais, atlieka tik karinę tarnybą ir budi gindami tėvynę nuo priešo puldinėjimų. Miestiečiai tenkina visų gyvenimo poreikius arba užsiiminėdami prekyba ir iš svetur įveždami reikalingų daiktų, arba atsidėdami mechaniniams verslams. Pagaliau žemdirbiai atlieka rimtą darbą dirbdami žemę ir ruošdami visiems maistą. Kalbant apie įstatymus, dažnai toje pačioje byloje vienoki įstatymai leisti kilmingiesiems, kitoki miestiečiams, trečioki – žemdirbiams; tai įrodo, jog šiuo atžvilgiu jų visų laisvė pagrįsta skirtingu pamatu. Neminėsiu labai daugelio nuoskaudų, kurias suteikę liaudžiai kilmingieji užsitraukia lengvesnę baudą, o sunkesne ir žiauresne baudžiama liaudis; jei įžeistų ar kokį nors nemalonumą padarytų kilmingajam, pačios bausmės dėl žmogžudystės būtų sveriamos ne tomis pačiomis svarstyklėmis, nes, kaip gerai žinoma, kiekvienam luomui jos yra skirtingos ir nepanašios; kilmingųjų laisvei labiausiai palankios, o kitų luomų – su tikromis vergijos žymėmis. Juk tik tokioje valstybėje, kur visiems taikoma vienoda teisė, piliečiai gali būti vadinami laisvais. Jeigu vieni turi daugiau teisių už kitus ir nebaudžiami, visai nebijodami įstatymo, visaip gali skriausti žemesnius, tuomet pirmieji, kaip teisingai sakoma, viešpatauja, o antrieji – vergauja. Ne

dėl to tuos dalykus prisimename ir ne to siekiama šiais žodžiais, kad norėtume valstybėje panaikinti visą skirtumą tarp kilmingųjų ir liaudies, bet kad teisinga lygybė, kuri aritmetine proporcija priklauso visiems, nebūtų pažeidžiama kokių nors blogų nuostatų ir vietoj bendrosios laisvės neįsigalėtų oligarchijos, arba mažumos, viešpatavimas. Kilmingiesiems, mūsų įsitikinimu, turėtų priklausyti ir būti neliečiamos tos privilegijos, pagal kurias jie valdovų malone yra atleisti nuo visokių patarnaujamo pobūdžio įpareigojimų ir mokesčių bei kitokių mokėjimų; tačiau kad jie turėtų daugiau teisių bei galios varžyti kitų laisvę, – daugiau negu jie patys norėtų, kad kiti turėtų tą patį jų atžvilgiu, – joks įstatymas ir teisingumas to neleidžia ir atmeta kaip labai netinkamą dalyką. Kadaise, piktnaudžiaujant padėtimi, tokia nesaikinga valdžia buvo duota savininkams tik savo vergų atžvilgiu, ir žmonės, užsidegę akla valdymo aistra ir užmiršę bet kokį žmoniškumą, suteikė sau teisę vergus žudyti ar palikti gyvus. Bet tokia įžūli savivalė vėlesniaisiais amžiais buvo pažabota įstatymų varžtais taip, kad savininkui, tiesa, buvo valia bausti nusikaltusį vergą, tačiau net grasinant bausme visai uždrausta atimti gyvybę. Net įstatymuose sužymėta daugelis atvejų, kai vergai gali skųsti ne tik pašalinius, bet ir savo šeimininkus, paduoti juos į teismą, kad taip nevaržoma šeimininkų galia nepavirstų visiška savivale. Tačiau mūsų tauta nepakęstų, jei jos įgeidžiai būtų sutramdyti ne tik tada, kai atimamas turtas. Net nužudymo atveju valstietis neturi jokios teisės savo poną paduoti į teismą. Kodėl gi to negalėtų daryti ponas, kai bet koks žmogus gali kiek nori užmušinėti valstiečius, jei tik turi šiek tiek pinigų apmokėti užmuštojo mirtį[3]? Tikrai labai gaila, kad mūsų tauta, kuri apskritai yra tikrai kultūringa, pritaria tokiems nešvelniems įstatymams, o jeigu ir nepritaria, tai labai ilgai nuolaidžiavo tai netikusiai žmonių nuostatai bei įstatymui, nors jis ir prieštarauja teisingam sveiko proto reikalavimui. Tai, ko pagal romėnų įstatymus šeimininkas negalėjo daryti savo vergui, pagal mūsų įstatymus leidžiama daryti ne vergams, o savo tautos žmonėms. Turėtų pakakti, jog valstybėje žmonės vienas nuo kito skiriasi luomu, veikla bei pareigomis, kad kiekvienas darytų kas jam priklauso ir neliestų to, kas neįeina į jo pareigas, ir taip išsilaikytų tas geometrinis, arba paskirstomasis, teisėtumas. Tačiau kuriai nors žmonių grupei suteikti daugiau nei kitiems teisių ar valios ir nesulyginti visų pagal tuos pačius įstatymus – tai, mano nuomone, skirtina greičiau nežmoniškumui ir barbariškam žiaurumui, o ne teisingai, įstatymais pagrįstai santvarkai. Komutatyvinis teisingumas, kurį filosofai vadina aritmetiniu, nepripažįsta jokio skirtumo tarp plebėjo ir kilmingojo, turtingo ir vargšo, visiems stengiasi seikėti po lygiai, o už įvairias nuoskaudas ir nužudymus be jokio asmens skirtumo baudžia ta pačia bausme. Jei žmonėms, kurie buvo pagonys, protas padiktavo tokį įstatymą ir privertė juos saugoti jį savo valstybėje, mums, krikščionims, turintiems visuose savo raštuose tiek daug teisingų įstatymų, kuriuos įkvėpė Šventoji Dvasia, turėtų būti gėda[4], kad leidžiamės jų nugalimi kultūringumu ir įstatymų teisingumu. Viešpats Mozės lūpomis kalba savo tautai (Pakartoto Įstatymo knyga, 1 sk.): „Teiskite (sako jis) teisingai, nedarydami skirtumo tarp brolio ir svetimšalio, išklausykite ir mažą, ir didelį, neatsižvelkite į niekieno asmenį.“ Ir išmintingasis karalius Saliamonas sako: „Amžinai bus laimingas tas karaliaus sostas, kuris teisingai teisia vargšus.“ Iš tikrųjų niekas tegul nesitiki, kad valstybėje, kur atleidžiami varžtai galingesniesiems spausti žemesniuosius, ilgai išsilaikys taika ir ramybė. Juk sukilimai, nesutarimai bei karai dažniausiai kyla dėl tokių aplinkybių; taip suardoma piliečių vienybė, sunaikinama santarvė, kuri tik viena geriausiai palaiko amžinus žmonių siekius, ir galų gale dėl to visai žlunga valstybė.

---

[3] A. Volanas čia kalba apie 1566 m. Antrojo Lietuvos Statuto įstatymus ir jame numatomas pinigines baudas už nekilmingo asmens nužudymą.

[4] 1558 m. atsinaujino Livonijos karas, ir Maskvos kariuomenė užėmė Narvą, Tartu ir kitus Livonijos miestus.

Iš kokių nors tautų ar kraštų tai aiškiausiai galėtų parodyti Livonija, nes ji artimesnė mūsų kaimynė ir geriau žinoma, ypač dėl to, kad jos baisus žlugimas[34] duoda mums gerą pavyzdį. Gerai žinoma, todėl nereikėtų apie tai ilgai kalbėti, kaip, su niekuo nesiskaitydami, netrukdomi ir nevaržomi, kilmingieji valdė valstiečius bei kaimiečius. Todėl kai maskvėnų valdovas užpuolė tą kraštą ir plačiai viską niokojo kardu ir ugnimi, kaimiečiai patys ėmė vadovauti priešui, puolančiam kilmingųjų namus, ir greitai prisijungė prie priešų. Kokia nelaimė ištiko tą kraštą, kai daug tūkstančių žmonių buvo išžudyta, kai daugybė kilmingų moterų, kilnių mergelių bei vaikų išvesta į vargingą bei žiaurią nelaisvę, – gerai paaiškina liūdnas ir baisus padėties vaizdas, kurį ir dabar ten galima regėti. Todėl visiems, norintiems ilgai turėti sveiką ir tvirtą valstybę, reikia stengtis, kad visų luomų žmonės būtų sulyginti tam tikra įstatymų proporcija, kad, nors vieni už kitus ir turėtų geresnę padėtį, tačiau niekas nebūtų kito skriaudžiamas dėl kokios nors teisinės nelygybės.

Tą reikalą gerai paaiškina labai protinga Venecijos Respublikos [santvarka]. Nors joje patricijų, arba kilmingųjų, luomas naudojasi kai kuriomis labai didelėmis prerogatyvomis ir, be kilmingųjų, nė vienam žmogui iš liaudies niekad neleidžiama Respublikos valdyti, tačiau tokioje ilgoje tos valstybės istorijoje niekad nekilo liaudies pasipriešinimo ar sukilimo, taip pat nebuvo mėginta daryti perversmo ir neparodyta nė mažiausio įtarimo, kad susilpnėjo pasitikėjimas kilmingaisiais. Tokios būklės priežastis, mano Kontarinis, rašydamas apie Venecijos Respubliką[5], yra tai, kad Venecijos gyventojai visuomet laikėsi nusistovėjusios senolių tvarkos, kad tos pačios teisės buvo aukščiausiojo ir žemiausiojo luomo [piliečiams] ir niekam nebaustam nebuvo leidžiama skriausti žmogaus net iš žemiausio liaudies sluoksnio. Patricijui įžeisti plebėją, pasinaudosiu Kontarinio žodžiais, visuomet buvo laikoma šventvagyste ir labai dideliu nusikaltimu. Ir jeigu koks nors lengvabūdis kada išdrįsdavo taip padaryti, niekur negalėdavo pasislėpti nuo bausmės, net, juo smarkiau būdavo baudžiamas, juo garsingesnis jis būdavo. [Linkėčiau], kad verčiau šią didžiai reikšmingą puikiosios Venecijos valstybės saikingą tvarką sektų mūsų tautos kilmingieji, o ne didžiuotųsi nepaprastai sunkiai spausdama liaudį ir stengdamasi laikyti ją už įstatymo ribų! Juk kaip Venecijos piliečiai išlaiko nepaliestą kilmingumą ir orumą, nors į savo teisės bei įstatymų sąjungą ir priėmė plebėjus, taip ir mūsiškiai jos neprarastų, ir neatsitiktų nieko, iš ko pastebėtume, kad ji kokiu nors atžvilgiu svyruoja. Dabar gi, kai kiekvienas savo laisvę matuoja pagal tai, kiek jis nebaudžiamas gali engti kitus, tasai laisvės vardas šiek tiek neteko savo grožio ir, kaip matome, visur valdo beveik visų nekenčiamoji savivalė. Ir nėra lengva nustatyti saiką saugant laisvę ten, kur kiekvienas save aukština, kad tik prispaustų kitą; nesaikinga laisvė, kaip teisingai įspėja Livijus[6], ir kitiems nemaloni, ir tiems patiems, kurie ją turi, paprastai tampa nepavaldi ir pražūtinga. Tuo tarpu saikinga laisvė, priešingai, būna palaiminga ir pavieniams žmonėms, ir valstybėms. Tačiau kadangi laimingos bei išganingos valstybės santvarkos mes galime veikiau pageidauti nei ją sukurti, sprendimą palikime Dievui ir protingų žmonių išmintingumui. Dabar gi trumpai paliesime tai, kokia laisve naudojasi mūsų tautos kilmingieji, taip pat kokiomis prerogatyvomis jie pasikelia virš liaudies. Bet prieš tai darant, mūsų nuomone, būtų naudinga bei reikalinga pirmiausia trumpai aptarti, kas apskritai yra kilmingumas ir kokia jo kilmė.

Iš lotynų kalbos vertė Marcelinas Ročka

---

[5] A. Volanas čia cituoja italo Gasparo Kontarinio veikalą *De magistratibus et republica Venetorum libri quinquae* (*Penkios knygos apie valdymą ir Venecijos respubliką*, 1544).

[6] Romėnų istorikas Titas Livijus (59 pr. Kr.–17), žymiausias jo veikalas *Ab urbe condita* (*Nuo miesto įkūrimo)* apie Romos istoriją.

Leonas Sapiega

Leonas Sapiega (1557–1633). Pirmasis Lietuvos Statutas (Teisynas) buvo priimtas Vilniaus seime 1529 m., Žygimanto Senojo valdymo laikotarpiu. Vieni pagrindinių Statuto rengimo iniciatorių buvo Radvilai – LDK kancleris ir Vilniaus vaivada Mikalojus Radvilas bei jo brolis Jonas Radvilas, Radvilo Juodojo tėvas. Statuto tolesnę kodifikaciją kontroliavo LDK kancleris Albertas Goštautas. Statutas buvo išskirtinės politinės reikšmės įvykis LDK istorijoje. Šiuo rašytiniu teisės kodeksu buvo pradėtos tvirtinti humanistinės Naujųjų amžių teisinės valstybės normos Lietuvoje. Statutas laikomas ryškiu Renesanso politinės kultūros įsigalėjimo ženklu Lietuvoje. Vėliau Statutas taisytas ir tobulintas dar du kartus, naujos (antroji ir trečioji) jo redakcijos buvo patvirtintos 1566 ir 1588 m., pastaroji galiojo Lietuvoje iki pat XVIII a. pabaigos. Lietuvos Statutas užtikrino Lietuvos teisinę nepriklausomybę po to, kai buvo sudaryta unija. Jis buvo parašytas rusėnų kalba, tačiau iš karto, raginant karalienei Bonai Sforcai, Albertas Goštautas suorganizavo šio statuto vertimą į lotynų kalbą, dar po kelerių metų buvo parengtas ir jo variantas lenkų kalba.

Kiekvienos valstybės doram žmogui nėra nieko brangesnio už laisvę.

Leonas Sapiega, 1588

Šimtmečius galiojusio Trečiojo Lietuvos Statuto redagavimui vadovavo Leonas Sapiega – vienas labiausiai išsilavinusių XVI a. LDK rusėnų kilmės didikų, iškilus Lietuvos politinis veikėjas, humanistinį išsilavinimą įgijęs Leipcigo universitete. Rengiant Statutą, jis buvo LDK vicekancleris, nuo 1589 – LDK kancleris, vėliau – Vilniaus vaivada ir LDK didysis etmonas. Sapiegos nurodymu XVI a. pabaigoje buvo perrašytos visos Lietuvos valstybės archyvo – *Lietuvos Metrikos* – knygos.

Leonas Sapiega

Nors įprasta Sapiegos rašto kalba buvo lenkų kalba, Trečiojo Lietuvos Statuto pratarmė liudija, kad LDK kancleris skyrė gimtosios ir rašomosios kalbos kategorijas ir Statuto pratarmėje džiaugėsi, kad teisiniai Lietuvos valstybės tekstai rašomi ne svetima, bet „sava“, (t. y. rusėnų) LDK kalba, kuri buvo viena iš pagrindinių tautinių to meto LDK kalbų. Tautinės kalbos įvertinimas Lietuvos ir Lenkijos valstybėje, kurioje ypač greitai plintanti lenkų kalbos vartosena XVI a. pabaigoje ėmė stelbti kitas tautines kalbas, buvo svarbus Sapiegos humanistinę pasaulėžiūrą liudijantis pareiškimas. Netrukus iškilų lietuvių kalbos gynimo manifestą – „Prakalbą į malonųjų skaitytoją“ savo *Postilėje* (1599) išspausdino

Tokia tad yra mūsų laisvė, kuria prieš kitas krikščioniškas tautas didžiuojamės, kad valdovo, kuris pagal savo valią, o ne pagal mūsų tieses viešpatautų, neturime.

Leonas Sapiega, 1588

Mikalojus Dauša. Po Lietuvos ir Lenkijos unijos redaguojamame Statute buvo išsaugotos išskirtinės Lietuvos piliečių teisės užimti Lietuvoje politinius postus bei įgyti turtinę nuosavybę. Sapiega buvo vienas iš pagrindinių 1581 m. pradėjusio veikti LDK Vyriausiojo Tribunolo steigėjų. Jaunystėje buvęs protestantu, vėliau Sapiega grįžo į katalikybę ir pasižymėjo kaip dosnus daugelio bažnyčių fundatorius, mokyklų savo dvaruose steigėjas. Žymiausias Sapiegos funduotas architektūrinis ansamblis – Vilniaus Šv. Arkangelo Mykolo bažnyčia (2005 m. joje įkurtas Bažnytinio paveldo muziejus) ir bernardinių (klarisių) vienuolynas. Vilniaus Šv. Arkangelo Mykolo bažnyčia – vienas iškiliausių Lietuvos vėlyvojo Renesanso architektūros pavyzdžių – tapo paties didiko šeimos mauzoliejumi. Iki šių dienų joje išliko išskirtinės reikšmės LKD meno paminklas – antkapinių skulptūrų Sapiegai ir dviem jo žmonoms kompozicija.

Sapiegos pastangomis Trečiajame Lietuvos Statute buvo įtvirtinti religinės tolerancijos principai, draudžiantys persekioti, teisti ir bausti dėl religinių pažiūrų. Sapiega įgyvendino kai kuriuos Andriaus Volano veikale *Apie politinę arba pilietinę laisvę* išsakytus teisinės valstybės tobulinimo principus, pritardamas Volano mintims apie tai, kad tik gerai sutvarkyta teisė užtikrina atskiro piliečio ir visos visuomenės laisvę ir dorą.

Leonas Sapiega

TREČIOJO LIETUVOS STATUTO PRATARMĖ LDK LUOMAMS

VISIEMS LUOMAMS VISOJE LIETUVOS DIDŽIOJOJE KUNIGAIKŠTYSTĖJE LEONAS SAPIEGA

[...]

Protingi žmonės visais laikais yra pastebėję, kad kiekvienos valstybės doram žmogui nėra nieko brangesnio už laisvę, o nelaisve jis taip bjaurisi, kad nuo jos ginasi ne tik savo turtais, bet ir aukodamas gyvybę. Dėl to dori žmonės, stodami prieš bet kurį priešą, nesigaili nei savo turto, nei gyvybės, kad tik nepakliūtų į žiauraus priešo jungą ir, netekę laisvės, nebūtų priversti pagal pavergėjo valią ir norą kaip vergai gyventi. Tačiau to irgi būtų maža, jei žmogus, apsisaugojęs nuo išorinio priešo, būtų priverstas kentėti nuo savųjų prispaudėjų. Todėl šie žabokliai, arba žąslai, yra išrasti, kad kiekvienas akiplėša būtų pažabotas, kad jis, bijodamas teisės, nuo bet kokios savivalės susilaikytų, kad negalėtų niekinti ir engti mažesnio ir silpnesnio; užtat teisynas yra sudarytas, kad galingas ir turtuolis nesavavaliautų, nes, kaip yra pasakęs Ciceronas, teisės vergais esame dėl to, kad galėtume naudotis laisve. Ir jeigu doram žmogui nėra nieko malonesnio, kaip, sau-

giai savo tėvynėje gyvenant, nesibijoti, kad jo gerą vardą kas nors suterš arba jo kūną ir sveikatą sužalos, ar jo nuosavybę pažeis, už tai ne kam kitam, o tik teisynui jis turi būti dėkingas, nes, nuo bet kokio pasikėsinimo saugomas teisės, sau ramiai gyvena ir jokios savivalės, šmeižto ar skriaudos nepatiria. Tad visų teisynų pasaulyje paskirtis ir prigimtis yra ir turi būti tokia, kad niekieno geras vardas, sveikata ir turtas būtų nepaliečiami ir kad niekas jokio nuostolio nepatirtų. Tokia tad ir yra mūsų laisvė, kuria mes tarp kitų krikščioniškų tautų didžiuojamės, kad valdovo, kuris pagal savo valią, o ne pagal mūsų teises viešpatautų, neturime ir kad ramiu gyvenimu bei savo turtu, kaip ir savo geru vardu, laisvai naudojamės. Ir jei kas nors mus šiuose trijuose dalykuose kuriuo nors būdu nuskriausti įsigeistų ir pagal savo nuožiūrą, o ne pagal mūsų teisyną, siektų virš mūsų iškilti, tasai ne mūsų valdovas, o mūsų teisės ir laisvės laužytojas būtų, mes gi jo vergais turėtumėme tapti. Ir už tai nuolankiai turime dėkoti Viešpačiui Dievui, kad, jų mylistoms karaliams bei didiesiems kunigaikščiams, mūsų valdovams, viešpataujant, šitokią valdžią ir laisvę savo rankose turime, o patys nustatydami ir kurdami savo teises visur, kiek tai įmanoma, savo laisvę saugome, nes ne tik kaimynas ir eilinis mūsų tėvynės pilietis, bet ir pats valdovas, mūsų ponas, jokios kitos valdžios mums negali turėti, kaip tik tą, kurią jam leidžia teisė. Todėl, turėdamas savo rankose tokią gėrybę, kurios už jokius pinigus negalima nupirkti, kiekvienas doras žmogus privalo gerai ją pažinti, o pažindamas – pats save ir savo įgeidžius valdyti bei pagal rašytinį teisyną elgtis ir nieko neskriausti, o jeigu pats kieno nors būtų skriaudžiamas, turi žinoti, kur dėl savo skriaudos užtarimo ir pagalbos ieškoti. Panašiai kaip vienas Romos senatorius kad nubaudė kitą už tai, kad tas nežinojo savo tėvynės teisyno, taip turėtų būti smerkiamas kiekvienas pilietis, kuris, girdamasis savo laisve, savųjų teisių, kuriomis tą savo laisvę turi apsaugotą, nenorėtų pažinti ir suprasti. Ir jeigu kiekvienai tautai gėda savo teisių nežinoti, tai juo labiau mums, kurie ne kuria nors svetima, o sava kalba turime sudarytą teisyną ir todėl kiekvienu metu galime žinoti, ko mums bet kuriai skriaudai atremti reikia. Ligi šiol buvo dar ir tas nemažas sunkumas, kad ne kiekvienas galėjo turėti Statutą dėl sunkaus ir ilgo perrašinėjimo, tačiau ir šiame reikale ateidamas pagalbon kiekvienam piliečiui bei tarnaudamas valstybės gerovei, ryžausi, negailėdamas lėšų nei triūso, šį veikalą išspausdinti, kad šitaip kiekvienam būtų užtikrintas patogesnis ir lengvesnis kelias teisei pažinti. Dabar, kai jau kiekvienas, jei tik panorės, galės Statutą savo rankose turėti, prašau: teikitės, Gerbiamieji, šį veikalą maloniai iš manęs priimti, o turėdami savo laisves, užtikrintas teisyno, žiūrėkite, kad rinktumėt į teismus bei tribunolus ne tik gerus, nuodugniai mūsų teisę išmanančius, bet ir dievobaimingus bei dorovingus žmones, kurie ne savanaudiškai ir artimojo skriaudai, ne savo gobšumui patenkinti ir dovanoms gauti teisę klastotų, o tiesiu keliu eidami, šventosios teisybės ir tiesos sargyboje stovėtų ir tą laisvę, kuria visi džiaugiamės, mums nepaliestą išsaugotų. Su tuo jūsų malonei ir broliškai meilei atsiduodu.

Iš rusėnų kalbos vertė Vladas Abramavičius

Jonas Radvanas

Jonas Radvanas (apie XVI a. vidurį–po 1592) – LDK Renesanso poetas, herojinio lotyniško epo *Radviliada* autorius. Apie Radvano gyvenimą neišliko beveik jokių istorinių žinių, rekonstruotos tik kai kurios jo biografijos detalės, daugiausiai remiantis Radvano kūriniais, kurie visi parašyti lotynų kalba. Kadangi pirmą žinomą savo eilėraštį pasirašė Vilniečiu, – *Joannes Radvanovius Vilnensis (*Vilnietis Jonas Radvanovijus), – manytina, kad buvo kilęs iš Vilniaus arba Vilniaus krašto. Šis eilėraštis (epigrama) buvo parašytas 1584 m. mirus Vilniaus vaivadai Mikalojui Radvilui Rudajam ir tais pačiais metais Vilniuje išspausdintas kartu su Andriaus Volano *Laidotuvių kalba, pasakyta pagerbiant šviesiausią didiką Mikalojų Radvilą, Dubingių ir Biržų kunigaikštį*. Abu kūrinius sieja turinio ir juose iškeltų svarbių Radvilo Rudojo biografijos faktų panašumas. Radvilo Rudojo, kaip iškilaus tėvynės gynėjo portretas, buvo įamžintas ne tik *Radviliadoje*, bet ir kituose LDK Renesanso kūriniuose. Kadangi kunigaikštis Radvilas Rudasis po savo pusbrolio Radvilo Juodojo buvo svarbiausias Lietuvos reformacijos lyderis ir mecenatas, o Andrius Volanas – žymiausias XVI a. LDK protestantų (evangelikų reformatų) mąstytojas ir teologas, neabejotina, kad jau nuo jaunystės su jais susijęs Radvanas taip pat buvo protestantas. Visoje jo kūryboje yra nemažai reformacijos bei protestantizmo idėjų atspindžių ir Katalikų bažnyčios kritikos. Nežinoma, kur jis mokėsi, bet labai gerai mokėjo lotynų kalbą ir buvo nuodugniai susipažinęs su klasikine romėnų literatūra, galėjo mokėti ir senąją graikų kalbą. Be poemos *Radviliada*, šiandien dar žinoma 18 Radvano eilėraščių, išspausdintų įvairiuose XVI a. Lietuvos evangelikų reformatų (vadinamųjų kalvinistų) knygose. Radvanas turėjo gana aktyviai dalyvauti Vilniaus protestantų kultūrinėje veikloje, nes kaip priešininkas minimas vienoje iš 1590 m. išleistų jėzuitų satyrų, kurioje pašiepiamai aprašomos neva Radvano ginamos protestantų teologijos tezės. XVI a. antrojoje pusėje, kuomet gyveno Radvanas, vyko patys aštriausi ginčai tarp katalikų ir protestantų ne tik Lietuvoje, bet ir visoje Europoje. Šis Renesanso laikotarpis dėl to vadinamas religinės polemikos epocha.

Radviliada (visas lietuviškas pavadinimas – *Radviliada, arba Keturios knygos apie gyvenimą ir garsiausius žygius amžino atminimo šviesiausiojo kunigaikščio Mikalojaus Radvilo, Jurgio sūnaus, Dubingių ir Biržų kunigaikščio, Vilniaus vaivados ir t. t., prakilnaus pono Jono Abramavičiaus, Varnėnų pono, liepimu bei valia parašytos lietuvio Jono Radvano*) – žymiausia XVI a. lotyniškoji poema. Sykiu su dešimčia palydimųjų paties Radvano eilėraščių poema buvo išspausdinta atskira knyga Vilniuje, Jono Karcano spaustuvėje, 1592 metais. Pasirodžius šiai knygai, daugiau žinių apie Radvaną nebuvo.

Poemos pavadinimas ir knygos prakalba rodo, kad ją rašyti paskatino vienas ištikimiausių Radvilo Rudojo patikėtinių, įvairiais postais apdovanotas Lydos seniūnas Jonas Abramavičius. Pats Radvanas kukliai teigė, kad jo poemą mokyti žmonės galėtų pavadinti „Adonio sodais“ – tai buvo aliuzija į išplitusį paprotį garbinti antikinėje mitologijoje vaizduojamą jauną mirusį gamtos dievą Adonį, statant vazeles su greit nuvystančiomis gėlėmis, taip parodant gyvenimo trapumą. Ši Radvano užuomina nurodė, kad nė vienas kūrėjas negali būti tikras dėl savo kūrybos amžinumo. Nepaisant to, Radvanas jautė didelę atsakomybę už pavestą darbą ir reikalavimą įamžinti XVI a. LDK istoriją ir Radvilo Rudojo

žygius. Poemos turinys ir siužetas buvo susiję su XVI a. LDK politinėmis realijomis ir Livonijos karo istorija. 1557 m. Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas pasirašė LDK sutartį su Livonijos ordinu – taip tikėjosi įveikti galimą Maskvos kunigaikštystės agresiją. Ši sutartis paskatino didįjį Maskvos kunigaikštį Ivaną Rūstųjį 1558 m. pradėti Livonijos karą, trukusį dvidešimt penkerius metus. LDK kariuomenės etmono Radvilo Rudojo vadovaujama LDK kariuomenė į karą įsijungė 1561 m. Maskvos kariuomenė per šį karą atėmė iš lietuvių nuo Viduramžių jiems priklausiusį svarbų miestą Polocką ir net grasino užimti LDK sostinę Vilnių. 1564 m. sausio 26 dienos vakare Polocko apylinkėse, Ivansko kaime prie Ulos upės, Radvilos vadovaujama lietuvių kariuomenė (apie 4 tūkstančiai vyrų) užpuolė nakvynei besiruošiančią didelę (apie 25 tūkstančius karių, vadovaujamų Piotro Šuiskio) Maskvos kariuomenę ir ją nugalėjo. Tai buvo viena didžiausių XVI a. lietuvių pergalių, kuri sutrukdė Maskvai užimti Vilnių ir skverbtis tolyn į LDK teritoriją. 1577 m. Ivano Rūsčiojo kariuomenė stipriai nusiaubė Livoniją (dabartinę Latvijos teritoriją), o 1578 m. Radvilas Rudasis, tapęs LDK didžiuoji etmonu, pergalingai užbaigė kovas prieš Maskvos kariuomenę ir taip nulėmė Livonijos karo pabaigą. Šie Livonijos karo įvykiai, supinti su jo herojaus Radvilo Rudojo gyvenimo detalėmis ir herojišku vadovavimu lemtingiems LDK kariuomenės mūšiams tapo *Radviliados* siužeto pagrindu. Tačiau poemos tikslas buvo ne tik detaliai aprašyti mūšius, bet ir įprasminti Radvilo – tėvynės didvyrio, idealaus herojaus – biografiją, pašlovinti XVI a. LDK valstybės politinius veiksmus ir išryškinti jų vaidmenį visoje Lietuvos valstybės istorijoje. *Radviliadoje* gausu LDK istorijos detalių, užuominų apie lietuvių tautos kilmę iš romėnų. Štai Radvilo turimas nepaprastas skydas, kuriuo prisidengęs joja į lemiamą Ulos mūšį, tampa Lietuvos istorine emblema. Jame iškalti svarbiausi Lietuvos proistorės ir istorijos įvykiai: italų atvykimas į Lietuvą, karalius Mindaugas, kunigaikščiai Erdvilas, Skirmantas, Vytenis ir Gediminas, Vilniaus įkūrimas, Gedimino, Algirdo ir Vytauto kovos su kryžiuočiais, Oršos mūšis. Poema atspindi Renesanso žmogui būdingą istorinę savimonę, tačiau *Radviliadoje* ryškus ne nostalgiškas praeities apdainavimas, bet praeities ir savojo laiko istorinių įvykių dermė. Radvanas iškėlė ir tuo metu valdžiusio karaliaus Stepono Batoro vaidmenį. Šis valdovas Lietuvos Kunigaikštystei sugrąžino Livonijos karo pradžioje prarastas žemes. Batoras poemoje įvertintas kaip „Lietuvai ir jos žmonėms dovanojęs aukso epochą“.

Herojinė epinė Radvano poema Renesanso poetikos stiliumi mėgdžiojo iškiliausias tokio žanro antikines poemas, visų pirma Vergilijaus *Eneidą,* ir siekė išaukštinti žmogaus veiklą istorijoje bei jo įgyvendintų tikslų prasmę. Kaip ir antikinė *Eneida*, *Radviliada* parašyta klasikiniu hegzametru. Radvilas, kaip ir Enėjas, vykdo likimo jam skirtą misiją. Enėjui Italijoje lemta įkurti miestą, išgarsėsiantį ir valdysiantį pasaulį, Radvilui – apginti lietuvių tautą ir valstybę. *Eneida* ir joje pateiktas pasakojimas apie Enėją mirusiųjų pasaulyje neabejotinai paveikė ir svarbų *Radviliados* vidinės kulminacijos akcentą: Radvilo susidūrimą su kunigaikščio Vytauto šmėkla trečiojoje poemos dalyje. Čia pateiktas Vytauto monologas uždegė Radvilo vadovaujamą kariuomenę. Nors Radvilas Rudasis, skirtingai nuo mitinio Enėjo, yra realus istorinis žmogus, Radvilo Rudojo palyginimas su Enėjumi Radvanui leidžia kūrybiškai plėtoti LDK ir romėnų paraleles bei panaudoti visuomenėje jau nuo XVI a. pradžios įsitvirtinusį lietuvių kilmės iš romėnų mitą ir legendą apie lietuvių protėvio Palemono atsikraustymą į Lietuvą („Ar yra toks žmogus, kurs nežino / šiandien

Tik, Visagali, prašau: pagailėjęs lietuvių, galingai Lietuvai dar dovanok ir skeptrą, ir garbę, ir šlovę!

Jonas Radvanas, 1592

Libono tremties, Palemono didvyriškų žygių?“). Šis mitas ir visa Lietuvos senovė plačiai vaizduojami renesansinėje LDK istorijoje – Motiejaus Strijkovskio *Kronikoje* (1582), kuri buvo vienas iš pagrindinių Radvano istorinių žinių šaltinių, padariusių jo savimonei didelę įtaką. Radvanas buvo skaitęs ir anksčiau parašytas LDK herojines poemas, pavyzdžiui, Andriaus Rimšos *Dešimtmetį pasakojimą* apie Kristupo Radvilo Perkūno žygius (1585).

Mūšis prie Ulos upės neabejotinai paskatino upių ir vandenų įvaizdžių ir jais įprasmintų poetinių reikšmių gausą visoje *Radviliadoje.* Lietuvos upių tinklas Radvanui tapo vienu iš pagrindinių LDK kraštovaizdžio poetizavimo būdų. Įspūdinga yra poemos pabaiga: mirštantį Radvilą gedulo giesmėmis aprauda ir nuo ašarų išsilieja „šventosios“ Vilniaus upės Vilija ir Vilnelė (Vilnia). Lietuvos valstybę Radvanas taip pat piešia kaip didelę, į dviejų jūrų (Baltijos ir Juodosios) krantus besiremiančią teritoriją: „juk nuo Baltijos iki Juodosios / valdo lietuviai žemes, o šlove Olimpą pasiekia“. (I, 38–39).

Radviliados pasakojimo pradžia ir pabaiga taip pat įrėminta vandenų poetikos. Šiam įrėminimui naudojamasi populiariu renesansiniu įvaizdžiu „gyvenimas – jūra, kuria žmogaus laivas plaukia į ramybės uostą (krantą)“. Jūros stichija Renesanso poetikoje simbolizavo likimo nepastovumą, žmogui iškylančias dideles, sunkiai įveikiamas kliūtis, reikalaujančias herojiškumo ir atsidavimo tikslui ar net gyvybės. Radvilas poemos pabaigoje iškyla kaip herojus, nugalėjęs likimo žabangus, savo žygiais įsiamžinęs ir, svarbiausia, – savo tautai leidęs laimingai pasiekti uostą:

Štai ir ramybė laukta: prie krantų vanduo tik liūliuoja,
mes priartėjam visai prie tvirtos žemyno pakrantės,
ir nenauja eldija, atviruos vandenys nukamuota,
uostan įplaukia linksmai apkaišytu kaip pridera priekiu.

Siūloma literatūra: Jonas Radvanas, *Raštai*, iš lotynų kalbos vertė Sigitas Narbutas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009.

Jonas Radvanas

RADVILIADA,

ARBA GIESMĖ APIE GYVENIMĄ IR GARSIAUSIUS ŽYGIUS AMŽINO ATMINIMO ŠVIESIAUSIOJO KUNIGAIKŠČIO MIKALOJAUS RADVILOS, JURGIO SŪNAUS, DUBINGIŲ IR BIRŽŲ KUNIGAIKŠČIO, VILNIAUS VAIVADOS, LDK KARIUOMENĖS NARSIAUSIO ETMONO IR T. T.

PIRMA DALIS

Dangiškom temom rašą kūriniuos pavaizduoja mėnulį,
saulės slinkimą dangum ir padangių erdves, vandenynus
ir kitados ištisai negyvenamos žemės gimimą.
Jie užsimoja plačiai, bet poetams stiprybės vis teikia
atpildas saldžia garbe ir alyvų vainiko siekimas...
Deukaliono marias – atminimą nelemtojo amžiaus –
dainiai kiti teminės, apdainuos per aukštąsias padanges
ėjusį karą ir tuos, kas laimėjo kovas prieš gigantus.
Trečias visus stebuklus ilgaamžio pasaulio tegarbsto:
negandas Kadmo šeimos ir nelaimę atnešusį karą,
baisis Pelopo namais nelabaisiais ir vaišėm Tiesto,
Semiramidės pilis apdainuoja ir įvykius Trojoj.
Galvas tuščias paprastai težavėdami, žinomi daugiur,
šie padavimai visi nusipelnė tik kedro – ne lyros.
Vis dėlto mano giesmėms neprikiš žodlaužystės joks amžius!..
Radvila! Patį dabar apdainuosiu, atmintinus darbus
tavo, Senoli, ir tau šią pierišką auką aukosiu.
Nors apie tavo žygius po Europą ir barbarų kraštą
garsas skersai išilgai iš trilypio rago pasklido,
ryšiuosi savo giesmėn vis viena, Didysis, sudėti
tavo garbingus vardus ir karus, ir šlovę nemarią.
Man dėmesinga pabūk, Kaliope, ir tujen, Erata,
ir apsakyk, kaip narsa lig žvaigždynų iškėlė šį didį
vadą lietuvį, kai jis ar taika, ar karu, taip sėkmingu,
gynė tėvynės žemes, ir pasakok, koks pragaištingas
viesulas siautė laukuos prie Ulos bei Ivansko dirvonuos.
Deivės! Priminkite man, kaip Livonijos garbę pakando
jo patarimai geri ir kaip Skitiją tramdė herojus!
Na o, mergelės, tada jūs ženklais palankiais palydėkit

19 eilutė – Dzeusas, supykęs ant žmonių, sukėlė tvaną, bet pagailėjo dorojo Deukaliono bei jo žmonos Piros, tad jie abu išsigelbėjo. Deukalionas ir Pira graikų mitologijoje laikomi graikų protėviais.
20 eilutė – Kadmas – finikiečių karaliaus sūnus, Dzeuso pagrobtos Europos tėvas. Pasakojama, kad jis įkūręs Tėbus ir įvedęs raidžių raštą.
21 eilutė – Pelopas – Tantalo sūnus, kurio mėsą tėvas patiekė valgyti dievams. Dievai prikėlė Pelopą, o Tantalą nubaudė. Tiestas – Olimpijos karaliaus sūnus, kurį jo brolis Atrėjas pavaišino jo paties vaikų mėsa. Semiramidė – legendinė Asirijos karalienė.
22 eilutė – Kaliopė – epinės poezijos ir mokslų mūza, jos sesuo Erata – elegijos mūza.

kūrinį šį, nes jis tau, įžymioji Lietuva, gimsta!
Ginklais galinga yra ir šlove išgarsėjusi žemė
čia, plačiuose laukuose, per kuriuos Lietuva nusidriekus –
motina derlių skalsių ir gentis, įgudus kariauti.
Sako, kad ją kitados nukariavo Italijos sūnūs –
vyrai karingom širdim. (Ar yra toks žmogus, kurs nežino
šiandien Libono tremties, Palemono didvyriškų žygių?)
Virtine ilga iš jos atsiranda ainybė lietuvių –
šita valdovų gentis; juk nuo Baltijos iki Juodosios
valdo lietuviai žemes, o šlove ir Olimpą pasiekia.
Ginklais patenkintiems, jiems išmintinga gamta pašykštėjo
klonių Kampanijos, kur Cerera, įstatymų motė,
varžos gausa su Bakchu, nepaskyrė Panchajos Tempėjų
nei Alkinojo miškų, nei derlingojo Pesto rožynų,
nedavė persų laukų ar upokšnių, turtingų metalo.
Derlių, kokį šventi dovanoja Gargarai, skyrė
jiems užtatai ir žemes, kur per amžius lengva išmisti.
Tyras kaip stiklas upes vainikuoja ta žemės grožybė –
girių aukštų karūna; jos viršūnėmis šičia žvaigždynus
remia, o medžių šaknim ligi Stikso vėlių nusileidžia.
Šičia atranda namus sau elniai, briedis ir stumbras
(šitas galiūnas yra sulaikyti, ką nutveria, pratęs
savo šiurkščiu liežuviu ir aukštai į orą išmesti),
šičia ir lūšis dėmėm išmargintu apdaru glaudžias,
randa namus ten žvitri stirnelė ir didelis tauras.
Kam man upes ir vandens didumu prilygstančius marioms
ežerus girti? Žuvis? Čia netrūksta didžuvių irgi.
Kam apdainuoti žilus jugerus baltuojančio lino?
Argi išvardinčiau tai, kas palaimintoms čia dovanota
girioms? – Gūdūs miškai čia turtus neapsakomus slepia.
Čia ąžuolynai pilni bitučių skysto nektaro:
medžiais tyriausias medus putodamas bėga, valstiečiai
gauna korių dovanai, čia rasoja ir patys kamienai,
ir ant vaivados skobnių kvepėdamos sklidinos taurės.
Kiekgi čia upių, kurias vis skirtingi šaltiniai pagirdo?
Štai Boristenis sravus: prasiveržę pro kaukarus, duslūs
vandenys jo su triukšmu neapsakomu krinta į plačią
jūrą ir sūrias bangas vilnimis atmiešia saldžiausiom.

36 eilutė – Anot LDK Renesanso istoriko M. Strijkovskio, romėnus į Lietuvą atvedęs Publijus Libonas, Pompėjaus laivyno karo vadas. Kitas legendinis lietuvių protėvis Palemonas daug kur tapatinamas su Libonu.
41 eilutė – Kampanija – pietų Italijos regionas, jo centras Neapolis; Cerera – derlingumo deivė.
42 eilutė – Bakchas – vynuogių, vyndarystės dievas.
43 eilutė – Alkinojas – fajakų karalius, gyvenęs amžinai žaliuojančių sodų saloje, Odisėjui padovanojęs laivą.
45 eilutė – Gargarai – miestas ir kalnai Mažojoje Azijoje (Anatolijoje), pavadinimas kilęs nuo Dzeuso sūnaus Gargaro.
65 eilutė – Boristenis – graikiškas Dniepro upės pavadinimas.

Štai Dauguva, aukštupy upeliu į kelionę išbėgus,
Polocko žemėm veržliais sūkuriais sūkuriuodama skuba,
kol pagaliau taip plati į Venedų marias įsilieja.
Tik ne mažesnė už ją ta lietuvių skaidriausioji upė –
Vilija, tekanti ten, kur kadai iglionams priklausė
žemės ir našūs laukai; pasiėmusi seserį Vilnią,
Vilija leidžias žemyn į brolelio Nemuno glėbį,
Nemuno – to, už kurį gražesnės mes neturime upės!
Daugelis deivių, kurios ąžuolynuos ir upės gyvena,
geidė jo meilės, tačiau jos sulaukė vien tik gražuolė –
upė Šventoji, kuri – skaistesnė už gintarą – srūva
per Žemaitijos laukus ir į Nemuną įteka našų.
Šitos štai žemės vaikai – lietuviai, ryžtingi sūduviai,
jotvingiai – žmonės, mirties nebiją, poloviečiai klajokliai,
prūsų sena giminė, narsiaširdžių krūtinių alanai,
vieno kilimo su jais gepidai ir kitos dar tautos.
Čia Erdivilo lopšys ir gimtinė narsuolio Traidenio,
Skirmanto, ginklais stipraus, ir narsaus kunigaikščio Mingailos,
Romanto, Mindaugo, kurs ant galvos užsidėjo vainiką
Romos, Vytenio kilnaus ir atšventusio pergalių daugel
tėvo visos Lietuvos Gedimino, kuriam vadovaujant
mūrai iškilo aukšti tirštai apgyvendinto Vilniaus.
Čia pamatysi abu Gedimino vaikus narsiaširdžius –
Algirdą su Kęstučiu; ši Jogailą pagimdžiusi žemė
davė sarmatų kraštams karalius, valdovus dovanojo
hunui galingam, taip pat ir bohemams iš Čeko šeimynos.
Šitiek šlovingų vadų čia gimė!.. Ir vienas jų buvo
mūsų giesmės Radvila Didysis, kuriam Mikalojaus
vardą ir lemtį tėvų pranašingas numanymas davė.
[...]

70 eilutė – Venedų jūra – vienas iš senųjų Baltijos jūros pavadinimų.
72 eilutė – Iglionus mini graikų geografas Klaudijas Ptolemajas (apie 90–168) Sarmatijos europinės dalies aprašyme. Renesanso epochoje leistoje Ptolemajaus *Geografijoje* teigiamą, esą iglionai gyvena Neries ir Nemuno tarpupyje.
84 eilutė – Erdvilas – Žemaičių kunigaikštis, Tautvilo sūnus, su juo siejamas Naugarduko atstatymas po totorių antplūdžio 1212 m., lietuvių pergalės prieš totorius ir Kijevo Rusios nukariavimo pradžia; Traidenis – Lietuvos didysis kunigaikštis, gynęs Lietuvą nuo kryžiuočių.
85 eilutė – Mingaila – Erdvilo sūnus, Naugarduko kunigaikštis, pirmą kartą užėmęs Polocką. Mingailos sūnus Naugarduko kunigaikštis Skirmantas pirmasis užėmė Pinską ir Turovą.
86 eilutė – Romantas – Traidenio tėvas; Mindaugas – Lietuvos karalius.
87, 88 eilutės – Vytenis, Gediminas – Lietuvos didieji kunigaikščiai.
91 eilutė – Algirdas, Kęstutis – Lietuvos didieji kunigaikščiai, Algirdo sūnus Jogaila – Lietuvos didysis kunigaikštis, Lenkijos karalius.

ANTRA DALIS

[...]
Matė kilnus Radvila, kad karai šiurpulingi iš naujo
kyla ir semia laukus baisulys bei ugnis, ir didžiulį
skausmą, tėvynės žiauraus pralaimėjimo sukrėstas, jautė.
Dieną ir naktį širdy įvairiausius sumanymus svarstė,
nė nesudėjo akių per kankinamus rūpesčius tąsyk.
Renkas didikai keli pasitarti, ko verkiant valstybei
reikia, ir štai ką tada karžygys Radvila jiems pasako:
„Niekas nemato geriau, iš kur didžiausias pavojus
kyla, už jus, ką ginklu nuožmus kunigaikštis užpuolė.
Baisų karą reikės su žiauria gentimi mums kariauti:
ji nesistengia gyvent sutartim, tikėjimu, teise –
vien tik jėga ir žmonių krauju! Tad savęs pagailėkit,
Maskvai tėvynės mielos ir mirčiai vaikų neišduokit,
stokit visos didelės Lietuvos Didenybę apginti;
šito su ašarom šiom vardan nelaimingos tėvynės
jūsų maldauju – skubiau atremkit didžiulę nelaimę!“
Jį palaikė visi, ir tada paaiškėjo, ką gali
iškalba: eina pas jį karuose išbandytas jaunimas,
renkasi Marso tarnai, nors geri, tik labai jau negausūs,
bet susiremti kovoj ir kautis ginklu pasiryžę –
pats Lietuvos dabinys ir geriausi kareiviai!.. Prabyla
garsūs trimitai, jauni susiglaudžia gretoj ir tik prašo
mūšio žiauraus, nes kančia susigrumti skatina vyrus.
Ruošia ginklus ir tėvų atidėtą ginkluotę sutaiso.
Ima, va, šis į rankas ir giriasi lanko grožybe,
šveičia skydus kai kurie ir senas rūdis nuo geležčių
svidina, rūpinas, kaip pasipuošti gauruotais sultonais
šalmus, galanda bude strėlių lengvasvorių akuotus
ir iš sifonų vidaus pradvokusį natrį ištraukia.
Jie padarytus gražiai ir žėrinčius tarsi elektras
blizgina šarvus ir, jei kur sulaužyta randa, pataiso.
Žirgus mankština kiti, kad šuoliuodami vėją sukeltų,
bėgtų, išrietę kaklus, o iš šnervių kibirkštys lėktų,
pratina juos prie ragų ir kanopomis ritmą išmušti;
šoka skubiai ant žirgų ir, ištroškę kautynių, nubaudžia
juos už gaišimą, nes daug pasiruošti laiko nelieka:
girdis duslus gaudesys, ir kapoti trimitų kvietimai
skamba, ir pats padėties rimtumas juos šaukia į kovą.
Veikiai prie vado aukštos palapinės kareiviai atvyksta –
vyrų pulkai, o žirgų šnarpštimas, net kibirkštys žyra.

627 eilutė – Čia paminėtu elektru Antikoje buvo vadinamas baltasis auksas – aukso ir sidabro lydinys.

Tirštos rikiuotės pilnos ryžtingumo kariuomenės žengia –
daugel žirgų ir būriai kavalerijos, tviskančios auksu.
840 Šitokiais žodžiais žvaliai narsuoliai į Radvilą kreipias:
„Didis lietuvių šalies karvedy! Tavo laimė neleidžia
mums nusivilti: esi apsauga veiksminga saviesiems.
Liepk, ir mes seksim tave pas Luciferą ir pas Aurorą,
eisim pas Žemės vaikus, kur nėra teisingumo nė Dievo;
845 liepk, ir užgriūsim karu Mauritanijos marių užlietą
Afrikos žemę arba iš dvikalbių dakų atimsim
prarastas vėliavas; vesk, kur patinka, – visur mes lydėsim
tą, kam Karinė Sėkmė aplinkui galvą lakioja!
Niekas geriau už tave neišmano Marso gudrybių.
850 Neš dar iš šičia tave Šlovė nepailstančiom plunksnom,
lauro šakelė šventa dovanos dar tau amžiną garbę.
Karą nedelsdamas skelbk ir mumis pasirengusiais kliaukis:
veda troškimas visus Narsumo keliu akmenuotu
žengti į garbę tiesiog per priešų ginklus ir per ugnį!“
[...]

TREČIA DALIS

[...]
Tarp ariergardo karių Radvila pasirenka vietą:
karo veiksmams jis iš čia vadovauja, ir savo ramybę
80 drumsčia mintim įvairiom, nors paties kovų patyrimas
padeda, remia klotis palanki ir patsai Visagalis.
Žirgas trakėnų veislės kunigaikštį ant nugaros neša,
priešinas žąslams karštai ir aukso brizgilą kramto.
Joja, o Karo Sėkmė didžiulė aplinkui lakioja!
85 Karvedžio šalmas – galvos puošmena – žaižaravo ir ryškiai
saulės skaisčiuos spinduliuos atsigręžęs į dangų žioravo.
Puošnų jo skydą ilga praeities nutikimų grandinė
auksino, jį puošdama marginiais geltono metalo.
Šitam skyde Lietuvos praeitis ir garbingos senolių
90 pergalės mena laikus, kai į Platelių krantą smėlėtą
sykį Libono laivai atkeliavo per Baltijos jūrą,
laiminant Dievui žemes, ligi tol nežinotas, priplaukę;
mena Libono vargus ir ant žemės, ir jūroj, kol kojos
atvedė jį prie krantų, pasišiaušusių giriom aukštosiom.
95 Mena, kaip kėlės krantan iš Italijos vyrų rinktinė,
elnius, taurus ir žiaurius stumbrus ant žemės ji vertė,
kaip puikiose žiotyse žydravilnės Dubysos pastatė
Naująją Romą kariai – tą senosios viltingą paguodą.
Vienas po kito štai čia atsiranda garbingi karaliai,
100 garsūs valdovų protu ir kautynių trimitais įžymūs.

Dvylika smailių skaisčių ant galvos lietuvių karalius
Mindaugas nustelbė juos, nes tik vienas nešiojo vainiką
Lacijaus; dviem strėlėmis į totorių valdovo liepimą
duoklę mokėti narsus karžygys Erdivilas atsakė.
Veikiai atėjo eilė sužalotiems totorių žygūnams:
žiaurų atsakymą šį Balaklajus, totorių valdovas,
gavo iš Skirmanto, tad pasikėlė kautynėms kariaunos
ir Kaidanovo raistai nuo kraujo pralieto paplūdo.
Aršūs Vytenio kariai, pralaimėję Lešekui mūšį,
pergalę švęs ir išklos kitose kautynėse lenkus;
grobio teks kiekvienam, kas lietuvių kariuomenėj kovės, –
net ir kareiviui žaliam, – po dvidešimt lenkų belaisvių.
Giesmės ir šokiai skambės ir pagerbs nugalėtojai Ledą,
žmonės džiaugsmingais „valio!“ nepaliaujamai pergalę sveikins.
Kalno viršūnė aure suskambėjo nuo vilko staugimo:
šarvu tvaskios geležies apdarytą, šį žvėrį sukūrė
rankios sumanios, kurios panašumo į vilką suteikti
geidė pamėnui gyvam, o šisai kad užstaugė – lyg staugtų
šimtas vilkų jo pilve! „Čia miestas iškils pagarsėjęs“, –
taria žynys Lizdeika, ir lemtingi žodžiai pagimdo
Vilnių – globėją tautų, ir kadaise stovėjusios lūšnos,
kėlusios juoką kitiems, į didingą sostinę virsta:
miestams didžiausiems dabar ji prilygsta dėl galios lietuvių.
Štai Gedimino duktė Aldona – lietuvaitė gražiausia –
žengia į tavo namus, Kazimierai; pulkas jaunosios:
seniai, garsūs protu, ir tvirčiausi lietuvių kareiviai,
stumbro didžiulėm rusvais šeriais pasišiaušusiom odom,
Polocko lokių skrandom užsidengę pečius, atlydėjo
kraitį – lenkaičių būrius, į nelaisvę patekusius, dartės
laisvus; šie tankiu pulku, neskustom galvom po kepurėm
žengė laimingi drauge, ir grandinės nespaudė jiems rankų.
Santuoka ši dvi tautas, vienodom valdysimas teisėm,
bendro likimo plienu sukabina nuo šiol kuo tvirčiausiai.
Amžiną taiką, kurios visa širdimi taip norėjo
Dievas, vedybos atneš į lietuvių ir lenkų valstybę.
Teremia nūn Lietuva ir šlovė nemari jos karalių,
vardas didžių Lietuvos kunigaikščių per amžius teaidi,
garbę tereiškia bendrai tam pačiam valdovui dvi tautos,
mušasi mūšiuos bendrai, ir šlovė jų dangaus tepasiekia!
Štai Gedimino kariai ugnimi ir kardu naikina
Brandenburgo laukus, net padangė aptemsta nuo dūmų.
Štai jis ir prūsus aršius, ir totorių ordas sutramdo,
išbruka jas, nuožmioje kovoje nugalėjęs, už Dono.
Tuoj Lietuvos lygumom paleista žiauriaširdžių kryžiuočių

145 vėtra šuorais keliaus: tai magistras Dusmeris veda
prūsų galybę ir du karalius: Bohemijos – Joną,
Liudviką – vengrų. Kartu su karaliais į Lietuvą traukė
danai, moravai, galvom auksaplaukėm britanai ir galai.
Tai lietuvius visomis jėgomis Germanija puola,
150 Reinas triragis kartu su kitais prieš Lietuvą eina!
Nors ir negali ginklu ar gudrybe palaužti kryžeivių
Algirdas su Kęstučiu, bet įveikia alkiu: jie palieka
plačią dykynę tenai, kur kryžiuočiai keliavo, o patys
prūsų žemes ir pilis Livonijoj dūmais paleidžia.
155 Tartum širšės pikti į namus parkeliavo kryžiuočiai
ir apraudojo savų, čia patyrusių kruviną pirtį,
žūtį. Beprotis! Tave ši nelaimė ištiko, magistre.
Kitąkart leido atgal Maskvos kunigaikščio žygūną
Algirdas, davęs namo liepsnojantį deglą parnešti.
160 Paskui žygūną pernakt prie Maskvos atsiradęs, Maskvietį
privertė klauptis ir dar jį pamokė: „Kas rytą ginkluojas?
Liaukis grasinti!“ – Ir čia į tvirtovę įsmeigė ietį.
Veikiai Jogaila drauge su laisvės augintiniais lenkais
ir su lietuvių pulkais prieš kryžiuočių kariuomenę stoja.
165 Iečių liūtis ir strėlių pilaga germanus paskandina;
veikiai kryžiuočių kariai kas iš mūšio pabėga, kas galą
gauna kautynių lauke nuo galingos rankos sarmatų.
Griunvaldas plūsta kraujais, ir magistrą mirtis čia ištinka:
Griunvaldo smėly jisai atidavė Viešpačiui sielą.
170 Štai Tamerlano pulkus nesuskaitomus Vytautas puola:
stoti prieš šlovę drąsos niekada kunigaikštis netrūko.
Štai ilgaeiliai stalai nepabaigiamo pokylio lūžta
Lucko pily, kur drauge imperatorius, trys nematytai
orūs karaliai, Maskvos kunigaikštis, abudu magistrai,
175 šiaip kunigaikščių kitų su palydais gausiais susirinko.
Vytautą sveikina šis suėjimas, erdvė sutartinėm
aidi, negali puikiais reginiais pasisotinti akys,
žemė nuo kraujo skaistaus sumedžiotų žvėrių raudonuoja,
ir iš daugybės kraštų svečiašalį kas žingsnis sutiksi.
180 Šičia Apvaizdos ranka pamokino karingąją Olgą,
kaip ji paimti galės su trejetu žvirblių tvirtovę,
ir Sviatoslavą – kaip jam išguldyti achajų kariauną.
Tik va, gyvybės patsai nuo lietuvio Kureto neteko:
galvą nukirtęs, iš jos pasidirbdino taurę prabangią
185 priešas, įrašęs: „Gavai, ieškodamas svetimo, galą“.
Štai pagalių ir šakų lig viršaus Zavichostą primetę,
gaidį lietuvių kariai ant tvirtovės raudoną užtupdo.
Štai užsitvenkus Maskvos kunigaikščio kareivių lavonais

srūva vos vos Krapivna: didikus ir vadus surakintus
vedas namo su triumfu nugalėtojai mūšy prie Oršos.
Tarsi Aušrinė danguj prieš tą valandą ryto, kai saulės
rato ugninio šviesa akiratį ryškiai nušviečia,
puošia viršūnes kalnų spinduliais tarsi krokai geltonais,
žemės visus plyšelius padabina spindėjimu savo, –
tokiu šlovingu skydu Radvila prisidengia per mūšį.

[...]
Vaistais nuo rūpesčių jau ir tave, kunigaikšti, gaivino
miegas saldus, ir nakties ramybei leidai apimti
po debesuotu dangum – tuo visatos dangalu – kūną,
nors ir trimitų garsai vis nutraukdavo miegą negilų,
kai pasirodė sapne iš Elisijo sodų nužengus
tau Kęstutaičio vėlė – bekūnio Vytauto šmėkla.
Buvo jis toks kaip tada, kai po pergalės Griunvaldo mūšy
grobio paėmęs gražaus iš kryžiuočių į Lietuvą grįžo.
Tokiu žodžiu nelauktai į Radvilą kreipias pamėnas:
„Mano tautiečių dalia negarbinga Elisijo soduos
sukrėtė, o Lietuvos nelaimės mane sugraudino.
Šitai numanėm anksčiau... Bet kad vėjais žygiai nueitų?!
To nežinojau, kada bėdomis už bėdas atmokėjau:
lėmė jos mano žmonėms neaprėpiamą amžiną valdžią.
Aš Lietuvos pražūties, jos griuvėsių akivaizdoj šituo
guodžiausi, laukiau, kad štai, karaliaus dar, keičiantis metams,
mano tauta visuose kraštuose nuo Baltijos jūros
ligi Juodosios krantų ir toliausių Volgos pakrančių,
jai priklausys amžinai didžiulė valdžia ir valstybė
ir lig žvaigždynų aukštų ji lietuvių dar vardą išaukštins.
Na, o dabar ne šlovės senovinės aidas atėjo
ligi manęs pas vėles, o žinia, kad jau priešas užpuola
mano valstybę dažnai ir kad ainis, įkurdintas mano
prie Mitridato kalvos ir Juodosios jūros pakrantės,
įveiktas klauso Maskvos, per silpnos Lietuvoj jodinėti.
Argi dėl to kažkada mes žaizdas kariaudami kentėm,
argi dėl to piliečius grobiu, o tėvynę savosiom
pergalėm gražinom mes, nelaimingi jūsų senoliai?
Ak, neprilygstantys mums ištižusio kraujo vaikaičiai!
Tik jau visai ne dėl to užsimoja Narimanto tvirtas
raitelis kardu, kad jūs, menkesni, nenorėtumėt karo!
Ar atidėjo kada už tuščius grasinimus kerštą
Algirdas? Ar ši tauta su jumis nekariavo tiek metų,

252 eilutė – Griunvaldo mūšis – Žalgirio mūšis.

argi nesuruošė jums tiek pirčių kruviniausių be keršto?
280 Ne, ne tokia vyrija kaimynų valstybes ir priešus
triuškino, o garsumu lig aukščiausių žvaigždynų iškilo!
Narsios krūtinės, o ne kazematai, kuorai ir sienos –
toji galybė, kuria mes išgriovėm stipriausias tvirtoves.
Kitąkart dėl kelerių marškinių ir kirvių užpuoliau
285 Maskvą baisingu karu, nes manęs niekada nesutrukdė
karą pradėti jokia begėdė žavi Tinginystė.
Šlykščiai lietuvių miestus užvaldo ir juos apgyvena
priešai, tik jau nei šlovė nebeuždega jūsų, nei gėda.
Tujai, viltie Lietuvos, atsidavusi mūsų valstybės
290 saule, kuri ir bėdas, ir pašlijusius reikalus greitai
vėl pataisai ir kuri visomis jėgomis pragaištingo
amžiaus paveikslą mainai! Tu saviškiams padėk ir iškirsdink
mūšy bailius maskviečius, nes tik vienas gali nugalėti –
taip aš galvoju ir to, jei neapvilia nuojauta, laukiu.
295 Saulė rytoj pamatys laukuose maskviškių lavonus.
O, kaip man kaulams tada bus saldu ir lengva ilsėtis,
kai prie manosios garbės ir šlovingos jūsų senolių
dvasios ir pergalių dar prisidės ir jūsų narsumas!
Štai kas svarbu: nugalėk! Ir tada nepažįstantis kapo
300 gandas tave po mirties per ilgus šimtmečius garsins.
Ženk, kur žindyvė Drąsa tau rodo, ir vykdyk, ką dirbti
liepia ji garbei tėvų ir lietuvių istorijos labui!“
Šitokiais žodžiais karan kunigaikštį Vytautas kėlė.
Karvedžiui gilūs miegai išsilaksto, jis kelias ir ankstų
305 rytmetį tokia malda į žvaigždėtą dangų prabyla:
„Tujai, kuris įsakai padangėmis metai po metų
leistis dienos ir nakties šviesuliams ir, pareikšdamas savo
valią galvos mojimu, spinduliuojančius ženklus paleidi,
gentį vienišių valdai ir rikiuoji žmogiškus darbus
310 ir Okeano gelmes, ir nurimusių amžiams buveinę,
būk, Palaimingas, saviems palankus, išklausyk mano viešą
maldą, tačiau ne todėl, kad to esam verti, o kad myli
mus!.. Palaikyk ir suteik spindulingo Olimpo pagalbą,
mano karius ir mane panorėk nuo pavojų apginti!“

269 eilutė – Čia turbūt turimas galvoje Kerčės kyšulys Kryme.
275, 276 eilutė – Narimantas – Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino sūnus, turėjęs savo herbe „raitelį su kardu“, tai yra Vytį.
285 eilutė – Vytautas čia primena 1406 m. įvykius, kuriuos aprašo M. Strijkovskis: maskviškiai pasienyje užpuolę lietuvius ir atėmę du kirvius ir tris sermėgas. Keršydamas už savųjų skriaudą Vytautas pradėjo karą prieš Maskvos valdovą.

KETVIRTA DALIS

[...]
Nei viesulų ir audrų valdovės šaltosios žiemos,
100 negandos kelio sunkaus, nei kokia dangaus nemalonė
jo nesulaikė tada, į karą vedančio žmones,
puolančio tvirtas pilis ar kariuomenę visą iš karto,
nors jau į Marso kovas jam leistis ir trukdė senatvė,
nuopelnais jo įžymiais ir amžiaus grožiu padabinta.
105 Jukgi vis vien valanda neatmainoma žmogų užgriūna,
prislenka tykiai prie jo senatvė, kurią netikėtai
pats pamatai – net anksčiau, nei galvotum, kad gali ateiti.
Visgi devynis kartus laimingesnis tasai, ką senatvė
randa ne pasmerktą už negarbingą sėdėjimą vietoj,
110 bet ir įžymų darbais padarytais, ir karšatim orų.
Nors ir gyvenimas tau užtikrina karšatį tokią,
visgi likimas kur kas didingesnę tau lemia senatvę.
Ak, tik į karą nestok, nekariauk, narsingiausias senoli!
Juk užsiversti tokios didžiulės karų sunkenybės
115 sau ant pečių nestiprių Lietuva ir Batoras neprašė.
„Radvila, to, ką davei ir tėvynei, ir savo karaliui, –
žmonės kalbėjo, – gana, nes laimėjimų tau vadovaujant
pelnėme tiek, kad vargu ar begalim visus suskaičiuoti!
Vyre, savęs pagailėk, užteks jau vargų begalinių!“
120 Žodžiai draugų Radvilos neįtikina: meilė tėvynei
laimi. „Apsaugok mane, didingo Olimpo karaliau, –
taria, – nuo šito! Na, ne! Neveikia sidabrinių blakstienų
man neužspaus – tarp karių, legionams žmonių neprarandant,
krisiu verčiau kaip karys ar mirtis išvaduos iš šio kūno,
125 rūpesčiuos dėl Lietuvos mane paskendusį radus!
Koks aš būčiau smagus ir kokią ramybę turėčiau,
mirdamas taip!.. Tad prašau nesirūpinti jūsų manaisiais
turtais: ar ašen, kuris netausoju savęs, jų gailesiu?
Argi prašysiu kely į viršūnes sau lėšų kelionei?
130 Kalbinkit, vyrai, kitus dėl geltono metalo, o mūsų
siekis – iškelti aukščiau tėvynės gerovę ir garbę.
Jos man atstoja turtus, o garbė, už perlą skaistesnė,
draudžia viena praeity didingoj apmirus man snausti.
Šarvus, draugai, ant pečių, kad nuo metų ir virpančių, vilkit
135 ir į ratus neštuvus – paskutiniąją dovaną – dėkit!“
Taigi į Marso kelius Radvila lietuvius vėl skraidina,

115 eilutė – Steponas Batoras (1533–1586), Lietuvos ir Lenkijos valdovas.
119 eilutė – Ir kituose LDK kūriniuose yra liudijimų apie tai, kad karalius Steponas Batoras, turėdamas galvoje senyvą Radvilo Rudojo amžių, atkalbinėjo kunigaikštį pradėti žygį į Maskvos žemes.

žengiantį prieš maskviškius karalių Steponą lydi
ten, kur Pskovo pilis, trimis pilimis išsidėsčius,
vienas nuo antro atstu pastatytus bokštus iškėlus,
140 mūro ir kieto akmens gardiniais apsisaugojus stūkso.
Ilmenio ežeras ją bangomis patyliukais skalauja.

[...]
230 Nei jis už auksą kada svetimiems karaliams tėvynę
pardavė, nei jis stipraus šeimininko tėvynei ant sprando
geidė užkarti, jėgos ar kokių dovanų nugalėtas.
Pulti neprivertė jo nei minios lengvabūdės mainumas,
nei – Visagali! – pilna ir apgaulių, ir ydų Taryba,
235 nei iš tėvynės tasai žaltys – savanaudis Troškimas
paveržė jį ar baisia liga sugadino Tuštybė –
kapas gilus, kuriame karalystės, įstatymai žūna.
Kuo man žavėtis labiau jo mylinčioj sieloj: teisybe
ar palaiminga taika? Niekada į krūtinę tėvynei
240 kardu netaikė, šalims maloningos ramybės netrikdė,
niekad bruzdėti greitų piliečių po vėliavom savo
nešaukė ir nuo šalies išmintim ir palaimintais žygiais
staugiančią audrą, kurią prieš mūsų valstybę Ajolas
kėlė toli nuo čionai, nukreipdavo šitas herojus.
245 Nekentė jis nedoros pilietinio karo tarnybos,
nekentė nė ištiestų tarpusavio karui jos rankų,
laikės šventos sutarties ir bauginančio priesaikos žodžio
jis – nemarus šviesulys ir puošmuo lietuvių valstybėj,
toks kaip pasaulio garbė Aušrinė, kai, tamsiąją naktį
250 gimus, ryškiais spinduliais rasotas miglas paauksuoja;
progumuos tarp debesų sužėri žvaigždės aureolė,
apšviestus kalnus šviesos vytinės plaka ir skverbias
ligi visų pašalių, kol galiausiai apšviečia pasaulį...
Nei jis už grašį kada įstatymus kalė, nei plėšė.
255 Radvilą rūpestis dėl tėvynės švenčiausias vis varė
savo liepimais ir taip ypatingą jo dvasią išugdė;
būti geru iš vidaus, o ne išore tokiu atrodyt
troško labiau Radvila, atsidavęs karaliui, bet priešas
tiems, kas norėtų veikiau sukilti nei stoti į karą.
260 Didis kare, o namuos visada nuosaikus ir galvotas!
Protą išlavino jam patirtis įvairiausiom pratybom;
nors ir išmanė menkiau įstatymus – tiek, kiek žinoti
turi Senato narys, – Sumanumas, visad galingesnis
nei pajėgi dešinė, ir šiam atsidavus raiškioji

138 eilutė – Pskove buvo trys pilys: Kremliaus, Daumanto ir Vidurinė. Miestas buvo apjuostas galinga siena.

Iškalba pašvęstą jiems jo krūtinėje rinkos šventovę.
Kerinčios dvasią kalbos saldumu tarp žmonių išgarsėjęs,
jis, išrinktąja žmonėms gėle vadintas ir rimdęs
širdis šneka, – jis gerai ne sykį patarti mokėjo.
Mat po laiminga žvaigžde į pasaulį atėjusiam protą
ir palaimingus kalbos gražumus Išmintis dovanojo.
Valdė minias kalbomis ir atskirdavo gėrį nuo blogio,
tildyti ėmęs žodžiu Senato posėdį aukštą.
Kai jis sarmatų seime atverdavo žavinčią burną,
balsas ir raiški kalba išduodavo kalbant ne žmogų –
šičia jis dėstė mintis, prilygdamas Pilo senoliui.
Ir spindulingų kalbų saldumu, ir svariais argumentais
jis vadovavo širdims prieštaraujančio nuolat Senato;
vis dėlto darbo dienų jisai netrumpino žodžiais,
ne priešingauti tuščiai, o naudingai kalbėti papratęs.

[...]
Tu už dorybes buvai, kunigaikšti Radvila, vertas
ilgo gyvenimo, bet... Neišvengiamas laikas išplėšia
visa geriausia žmonėms, ir ilgiau labdarybėmis grįsti
kelio, kuriuo tu ėjai, ankstyva nebeleido senatvė.
Leidžia likimas rūstus ilgėliau gyventi net gyviams:
elniams, paukščiams, žvėrims... Ir tiktai vienintelė žemėj
vargšė žmonių giminė šią gyvenimo skriaudą patyrė.
O, koks traputis žmogaus gyvenimas! Griežtas likimas!..
Negi traputis žmogaus gyvenimas? Negi paveikti
mums graudžiomis raudomis neįmanoma griežto likimo?..
Griežtas likimas, deja! Ir gyvenimas – trumpas, traputis!..
Sprendžiamas metas nūnai: nuo mirties neapgynė didinga
tavo dorybė, kurią mums reikės pripažinti per amžius,
nė pamaldumas, kuris tau beširdės mirties nežadėjo.
Parkos prikišo rankas, o mirtis, pykdama, kad nuo liaudies
kraujo strėlių smaigaliai jai nuo seno vis niekais nueina,
taikliai paleido tiesiog į Radvilą nešančią mirtį
strėlę – tą ginklą, kurio nei jokie žmonių pasiekimai,
kraujas dievų, nei šventi karaliai kadaise išvengė.
Merkė tuomet Radvila, išbalęs kaip mirštanti gulbė,
baltas blakstienas, kurias jau gyvybės šiltis paliko,
ir jo nuilsus galva nusviro nuo marmuro kaklo.
Ką bepridėčiau apie žavėjusias šitaip Senatą
lūpas? Jos buvo mirties būsimos išblukintos irgi.
Baimės akim sklidinom į dangų pažvelgęs, senelis
kreipės į Dievą dangaus viešpatystėj ir dangui žvaigždėtam

376 eilutė – Parkos – likimo deivės.

meldės dar ilga malda už tėvynę ir savo karalių:
„Tėve vienmečio Sūnaus, kuris ir aukštiesiems žvaigždynams
valdžią turi, ir esi vienatinis Žemės valdovas!
Būk maloningas – Tave netuščiai juk mylim ir gerbiam! –
šitąją sielą priimk ir išlaisvink nuo šitojo vargo,
garbę nepaprastą skirk ir suteik man išganymą amžiams:
jeigu ne Tu, tai ar kas tarp dievų ir žmonių jį suteiktų?
Pagyvenau ir kelius, kuriuos Tu man skyrei, išmyniau;
gyniau tėvynę, baudžiau, atmokėdamas nuostolius, priešą,
tad palieku ir žmonių vargus, ir rūpesčius noriai.
Tik, Visagali, prašau: pagailėjęs lietuvių, galingai
Lietuvai dar dovanok ir skeptrą, ir garbę, ir šlovę!“
Ištarė tai, ir dvasia Mikalojaus kūną apleido.
Varge!.. O tu, Lietuvos garsenybe! Tave pasiėmus
mirčiai, aptemsta danguj mums saulė, ir tuoj viešpatauti
nuožmios apgaulės, maištai ir piliečių nesantarvės ima,
artimos tautos, iškart suteršusios sutartį, grumias
tarpu savęs, nebėra įstatymų, valdo beprotis
Vaidas ir ginklais draustais nedorėlis Marsas vėl siaučia,
taiko tėvynei kardais į krūtinę piliečiai ir amžių
ruošiasi (tai bent laikai!) pražudyti savo šėlimais.
Metė sarmatų žemes paskutinė – Santarvės – deivė
ir nugalėta Dora, Tikėjimas, buvęs Skaistumas;
vietoje jų iš svetur atsikraustė tikros pabaisos:
Pinklės ir Klastos drauge su Smurtu apgaulingu ir Vyliais, –
lyg susitarę visi, štai taip čia Erinija valdo.
Aiškiai parodė tuomet užeisiantį gedulą upės:
Vilijos drumsto vandens sūkuriai ir dugnu akmenėtu
virvanti Vilnia balsi kaimynystėje stūksančius kalnus,
upių krantus ir girias ant kalvų apipylė dejonėm.
Radvilai gulint mirties patale, nuo ašarų šitos
šventosios upės plačiai išsiliejo, apverkdamos Vilnių,
ir neregėtom raudom net skardėjo liūdnos pakrantės.
Vilija, girių medžius risdama putotais verpetais,
kalnus plikus ir namus pakrantėmis sėmė ir griovė,
ir vargani statiniai nuo šėlstančio srauto pakraupo.
Tuo pat metu verkdama nesulaikomai gedinti Vilnia
iš akmenėtos vagos sielvartingom dejonėm plyšojo,
garbanas sau raudama, inkšdama be galo, be krašto:
Radvila, tau atminams ir tavosios mirties gedulingai
aukai tekėjo iš jos akelių ašaros upėm!
Žmonės byloja, kad ji to kalno, kur stovi aukštasis
Bekešų kapo akmuo, papėdėje graudžiai raudojus
šitiek dienų pagrečiui, kad, kol savo negyjančią žaizdą

ašarom laistė, vandens vagoje beveik nebelikę.
Dar ir dabar ta vieta, kur seklioji Vilnelė į Nerį
įteka, saugo ano senovinio gedulo ženklus.

[...]
O vandenyno, dangaus, žmonių ir žemės Kūrėjau!
Tujai valdai ir žemes, ir sunkiuosius žvaigždynus rikiuoji,
garsina vartai dangaus ir Olimpas liudija garbę
amžiną Tavo, kuriam karalystėmis rūpintis tenka:
būk palaimingas dabar ir paskui, pastatytai kolonai
griūti ant žemės neleisk ir kartu padaryk, Geradari,
kad nuo nelaimių visų apsaugotų Kristupas, šitam
turtui – žemei tėvų – ir galingai tautai padėtų!..
Rodos? Ar traukias tikrai nuo naktingos padangės šios miglos?
Negi jau žemė arti? Būk sveika, mylimiausioji žeme!
Jau tarp hiantų salų begaliniais sąsiauriais plaukiam,
aonų jūros bangas tiek laiko irklais vagoję.
Štai ir ramybė laukta: prie krantų vanduo tik liūliuoja,
mes priartėjam visai prie tvirtos žemyno pakrantės,
ir nenauja eldija, atviruos vandenys nukamuota,
uostan įplaukia linksmai apkaišytu kaip pridera priekiu.

RADVILIADOS PABAIGA

Iš lotynų kalbos vertė Sigitas Narbutas

430 – Bekešai – vengrų didikai karvedžiai, Stepono Batoro valdymo laikotarpiu gyvenę ir tarnavę Lietuvoje. Kasparas Bekešas, miręs 1579 m., buvo antitrinitorius (doktrinos, kritikavusios krikščioniškąją Trejybės sampratą išpažinėjas). Krikščioniškosios bažnyčios jį laikė eretiku, todėl Kasparas Bekešas buvo palaidotas ne kapinėse, bet ant vienos iš Vilniaus kalvų prie Vilnelės, netoli Gedimino ir Trijų Kryžių kalnų. 1581 m. Pskovo kovose žuvęs jo brolis Gabrielius Bekešas buvo palaidotas šalia savo brolio. Kalnas, ant kurio karalius įsakė pastatyti kolonos pavidalo antkapį, iki šiol vadinamas Bekešo kalnu. Antkapis ant šio Vilniaus kalno stovėjo iki XIX a.

Mikalojus Daukša

Mikalojus Daukša (apie 1532–1613) – lietuviškos katalikiškos literatūros pradininkas, pirmųjų LDK lietuviškųjų knygų autorius. Gimė bajorų šeimoje Babėnuose, netoli Kėdainių, kurie tuomet priklausė Žemaitijos seniūnijai. Daukšos gimimo ir brendimo metu Lietuvoje dar nebuvo kolegijų ar universiteto. Mokslo siekę LDK bajorai iš pradžių lavindavosi privačiai dvaruose, vėliau studijuodavo užsienyje. Be gimtosios lietuvių, Daukša puikiai mokėjo lenkų, rusėnų ir lotynų kalbas, turėjo humanistinį ir teologinį išsilavinimą, tad jis neabejotinai kažkur studijavo, tačiau iki šiol apie Daukšos studijas kokiame nors universitete nėra rasta jokių patvirtinančių dokumentų. Gali būti, kad jis mokėsi kuriame nors iš artimiausių lietuviams universitetų – Krokuvos (Jogailos atnaujintas 1400) arba net liuteroniškame Karaliaučiaus (įkurtas 1544). Daukša augo ir gyveno reformacijos klestėjimo metais, tačiau visa savo veikla jis gynė ne protestantizmo, bet katalikybės, Katalikų bažnyčios atnaujinimo idealus. Vis dėlto Daukšos raštai liudija jį gerai išmanius reformacijos metais suformuotas protestantiškąsias doktrinas. XVI a. viduryje reformacijos idėjomis buvo susižavėję daug bajorų, dalis jų vėliau grįžo į katalikybę. Jaunystėje protestantizmo pusėje buvo net būsimieji Daukšos mecenatai vykupai – Jurgis Petkūnas-Petkevičius, studijavęs Vitenbergo universitete, bei vienas iš žymiausių XVI a. Lietuvos Katalikų bažnyčios veikėjų vyskupas Melchioras Giedraitis, studijavęs protestantiškame Tiubingeno universitete.

1579 m. popiežiaus Grigaliaus XIII įgaliotas pasiuntinys Tarkvinijus Pekulas vizitavo Žemaičių vyskupiją (jos bažnyčias) ir tikrino, kaip joje įgyvendinamos svarbaus katalikybės istorijoje Tridento Susirinkimo (1545–1563) numatytos religinio gyvenimo reformos. Savo vizitacijos duomenis jis kruopščiai suregistravo ir aprašė ataskaitoje, kuri iki šių dienų išliko kaip pirmas svarbus XVI a. dokumentas, plačiai nušviečiantis Lietuvos Katalikų bažnyčios padėtį. Šiame dokumente randame ir pirmąsias svarbias žinias apie Daukšą, kuris Pekulo vizitacijos metu buvo Žemaičių vyskupijos kanauninkas bei Krakių klebonas. Pekulo apklausiamas Daukša paliudijo, kad kunigauti į Krakių (dab. Kėdainių raj.) parapiją atvyko 1570 m. Krakių klebonu Daukša dirbo iki 1592 m., vėliau gavo Betygalos parapijos klebono vietą, tačiau Betygaloje nerezidavo, ten laikė savo vikarą (pavaduotoją). Nuo 1572 m. iki mirties Daukša buvo ir Žemaičių vyskupijos kanauninkas, artimas vyskupo padėjėjas, taip pat Žemaičių vyskupijos oficiolas (bažnytinio teismo teisėjas). Daukša buvo vienas iš retų Žemaitijos kunigų, kurie turėjo knygų. Tarp jų buvo ir tokie žymių Europos Renesanso autorių veikalai kaip Pilypo Melanchtono *Graikų kalbos gramatika* bei Erazmo Roterdamiečio religinė knyga. Šie veikalai liudijo apie plačius Daukšos

Du Mikalojaus Daukšos autografai ir herbas

Kalba yra bendras meilės ryšys, vienybės motina, pilietiškumo tėvas, valstybės sargas. Sunaikink ją – sunaikinsi santaiką, vienybę, gerovę.

Mikalojus Daukša, 1599

kultūrinius interesus, bet vizitatorius, atsižvelgdamas į tai, kad jų autoriai, kaip reformacijos šalininkai, buvo įtraukti į garsųjį XVI a. pradėtą leisti *Uždraustųjų knygų sąrašą* (lot. *Index librorum prohibitorum*), Daukšai nurodė atsisakyti tokių skaitinių. Mirus globėjui ir mecenatui vyskupui Giedraičiui, Daukša administravo visą Žemaičių vyskupiją, kol buvo išrinktas naujas vyskupas M. Pacas. Daukša mirė ir buvo palaidotas Varniuose, kur parengė ir savo knygas.

Žemaičių vyskupija XVI a. antrojoje pusėje neprilygo Vilniaus vyskupijai, kurios centre (sykiu ir valstybės sotinėje) Vilniuje 1579 m. buvo įsteigtas universitetas (Vilniaus jėzuitų akademija), pradėjo veikti įvairios spaustuvės, klestėjo dvarų kultūra. Nepaisant to, Žemaičių vyskupijos centras Varniai (dar vadinami Medininkais) taip pat ėmė formuotis kaip kultūrinio ir intelektualinio gyvenimo židinys. Daukša artimai bendravo su dviem Žemaičių vyskupystės vyskupais – Jurgiu Petkūnu-Petkevičium ir Melchioru Giedraičiu. Abu jie buvo renesansinį išsilavinimą gavusios asmenybės, vertinusios literatūrą ir menus. Vyskupystės kapitulos (dvasininkų tarybos) nariais (vadinamaisiais kanauninkais) buvo renkami ne tik iškilesni kunigai, bet ir dvasiniuose bei kultūros reikaluose galintys pasitarnauti pasauliečiai. Daukšos laikais Varniuose apie dešimt metų gyveno ir kanauninko pareigas ėjo garsiausias XVI a. Lietuvos istorikas, pirmosios spausdintos Lietuvos istorijos autorius Motiejus Strijkovskis, kurį į Varnius 1578 m. pakvietė Giedraitis. Varniuose Strijkovskis parašė savo garsiąją *Kroniką*, išspausdintą Karaliaučiuje 1582 m. Bendraudamas su Daukša, lenkų kilmės LDK piliečiu tapęs Strijkovkis galėjo išmokti ir lietuvių kalbą, nes *Kronikoje* jis minėjo ne vieną lietuvių liaudies posakį, legendą, dainas. Strijkovskį ir Daukšą vienijo XVI a. humanistams būdingas siekis aprašyti lietuvių tautos kilmę ir nurodyti svarbiausius tautinio identiteto aspektus. Kurį laiką Žemaitijos vyskupijoje dirbo ispanų kilmės LDK poetas ir teisininkas Petras Roizijus. Vyskupijos valdžia rūpinosi Žemaitijos kunigų rengimu: siuntė jaunuolius studijuoti į Vilnių ir kaupė lėšas pirmai Žemaičių (Varnių) kunigų seminarijai. XVI a. pabaigoje–XVII a. pradžioje Žemaitijoje katalikybei vis sparčiau įsitvirtinant, pradėjo kurtis ir pirmieji vienuolynai (Bernardinų Kretingoje). Tačiau visą šį kultūrinį Žemaitijos atgimimą vainikavo dvi pirmosios Daukšos parengtos lietuviškos katalikiškos knygos. Jos tapo visos lietuviškos LDK literatūros pradininkėmis ir tautinės literatūros tąsos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje įkvėpėjomis.

Nors Daukša pats nebuvo jėzuitas, abi savo knygas parengė pagal jėzuitiškuosius šaltinius. Tai suprantama, nes jėzuitai XVI a. pabaigoje tapo pagrindine Europos ir Lietuvos katalikiškosios kultūros jėga. Jie vykdė Tridento Susirinkimo nutarimus, rengė knygas, sakė pamokslus tautinėmis kalbomis, steigė mokyklas. Abi Daukšos knygos – *Katekizmas* ir *Postilė* – buvo parengtos ir Vilniaus akademijos spaustuvei pateiktos tais pačiais 1595 metais, bet *Katekizmui* buvo lemta dienos šviesą išvysti anksčiau. 1595 m. išspausdintas Daukšos *Katekizmas* tapo ir pirmąja išlikusia lietuviška LDK knyga. Ši pirma lietuviška katalikiška knyga buvo parengta pagal lenkišką ispanų jėzuito Jokūbo Ledesmos katekizmą. Joje buvo išspausdintos ir dvi pirmos katalikiškos lietuviškos giesmės. 1599 m. Vilniaus jėzuitų akademijos spaustuvėje buvo išleista ir Daukšos *Postilė* – didelės apimties (dau-

giau nei 600 puslapių) pamokslų rinkinys, interpretuojantis ir komentuojantis Naujojojo Testamento Evangelijas. *Postilė* buvo laisvas lenkiškos jėzuito Jokūbo Vujeko postilės vertimas, pasižymintis turtinga, raiškia lietuvių kalba ir rodantis ypatingus Daukšos – lietuvių literatūrinės kalbos kūrėjo – sugebėjimus. Versdamas ir plėtodamas pamokslus Daukša turėjo tik kai kuriuos pirmuosius lietuviškųjų tekstų ir knygų pavyzdžius, leistus Prūsijoje. Daukšai teko sukurti lietuviškos religinės katalikiškos leksikos pagrindus, tarp visų senųjų raštų jo kalba išsiskiria sinonimų gausa, antikinės retorikos taisyklių taikymu, ypatinga pamokslų ritmika, abstrakčių sąvokų bei gyvosios kalbos derme. *Postilės* turinys labai polemiškas, pamoksluose karštai kritikuojamos protestantų doktrinos ir ginami Katalikų bažnyčios papročiai bei tradicijos. Daukšos teigimu, jo pamokslų tikslas buvo „apginti tiesą prieš naujųjų laikų nemokėlius“.

Postilėje buvo įdėtos dvi paties Daukšos parašytos prakalbos – lotyniškoji prakalba, skirta Daukšos mecenatui ir, autoriaus teigimu, *Postilės* įkvėpėjui vyskupui Giedraičiui bei lenkiškoji „Prakalba į malonųjų skaitytoją“. Lenkų kalba Daukša kreipėsi į savo tautiečius, kurie dar nebuvo susidūrę su rašytinės lietuvių kalbos tradicija ir savo kasdieniame gyvenime vartojo kitas kalbas. „Prakalba į malonųjį skaitytoją“ tapo išskirtinės istorinės reikšmės lietuvių tekstu. Jame pirmą kartą LDK literatūros istorijoje buvo apibrėžta tautos samprata. Tauta – tai bendruomenė, kurią vienija teritorija, papročiai ir ta pati kalba. Šia teorija buvo pagrįsta lietuvių kalbos vartosenos ir jos rašytinės tradicijos įgyvendinimo būtinybė. Lietuvoje, kurioje per XVI a. jau buvo įsigalėjusios trys pagrindinės – rusėnų, lotynų ir lenkų – rašytinės kalbos tradicijos, tad buvo nelengva pagrįsti lietuvių kalbos vartojimo būtinybę. Lotyniškosios lietuvių tautos ir kalbos kilmės šalininkai rėmė LDK lotynizacijos tradiciją, slaviškosios teorijos rėmėjai laikė lietuvių tautą ir kalbą slavų pasaulio dalimi. Renesanso Lietuvoje dar tik kristalizuojantis baltų kalbų sampratai, Daukša buvo pirmasis, kuris lietuvių kalbos teisę pagrindė labai paprastai – remdamasis humanistine prigimties teorija. Ji nurodė, jog kalba yra įgimta, suteikta sutvėrėjo ir dėl to yra dieviškosios pasaulio ir visuomenės tvarkos ženklas: „Pati prigimtis visus to moko, ir kiekvienas beveik iš motinos krūtinės įgauna polinkį į savąją kalbą – ją vartoti, išlaikyti ir propaguoti.“ Žmogus, kuris paniekina tokia prigimtinę dievišką sąrangą, anot Daukšos, „keičia prigimtį“ ir griauna pasaulio tvarką. LDK visuomenėje Daukša įžiūrėjo tokį „prigimties keitimo“ ir chaoso pavojų ir raiškiai jį palygino su amžina gyvojo pasaulio tvarka: „Ar ne keista būtų gyvuliams, jei varna panorėtų giedoti kaip lakštingala, o lakštingala krankti kaip varna; arba ožys riaumoti kaip liūtas, o liūtas bliauti kaip ožys?“ Kalbą Daukša paskelbė pilietiškumo, santaikos, meilės ir valstybės išlikimo pamatu, pagrindiniu „tautos kūno“ ženklu. Jis teigė, kad lietuviai, norėdami išlaikyti savo valstybę, lietuvių kalbą turi vartoti kaip pagrindinę valstybės kalbą, ja kurti įstatymus, rašyti knygas, mokytis mokyklose. Daugiakalbystės aplinkoje matydamas grėsmę tautos identitetui, Daukša pirmasis suprato, kad kalba yra itin svarbi tautos ir valstybės išlikimui.

Siūloma literatūra: Mikalojus Daukša, *Postilės prakalbos*, Vilnius: Mintis, 1990; Jurgis Lebedys, *Mikalojus Daukša*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1963.

Mikalojus Daukša

PRAKALBA Į MALONŲJĮ SKAITYTOJĄ

Man, norinčiam, gerbiamas ir mielas Skaitytojau, ką nors gera savo tėvų šaliai padaryti ar kuo nors jai pagelbėti, atiteko ir mano luomui priderantis, ir mūsų garsiojoje Lietuvos Kunigaikštystėje paplitusiai Katalikų Bažnyčiai ne tik puikus ir didžiai malonus, bet ir labai reikalingas darbas: jau seniai kunigo Vujeko[1], mokyto teologo jėzuito, parašytus ir surinktus ir visiems katalikams didelę paslaugą teikiančius, į čekų ir vokiečių kalbas išverstus pamokslus į savąją, mūsų, lietuvių, kalbą išversti ir visiems skaitymui pateikti.

Tikiuosi tuo savo darbu ir patarnavimu ne tik lietuvių Bažnyčiai, bet ir visiems Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės piliečiams iš dalies įtiksiąs, kai kuriems duosiąs progos pagalvoti ir pasvarstyti didesnius dalykus ir paskatinsiąs karščiau rūpintis gimtąja kalba ir ją skleisti. Nors, tiesą sakant, retas kuris iš mūsų, ypač prakilnesniųjų, nemoka lenkų kalbos ir negali skaityti lenkiškai rašytų pamokslų, tačiau, mano manymu, daugiausia yra tokių, kurie lenkų kalbos nesupranta arba menkai ją temoka. Žinau, kaip visos tautos vertina, myli ir brangina veikalus, gimtąja kalba rašytus (todėl, manau, visos tautos ir suskato versti knygas iš kitų kalbų į savas), tiktai mūsų lietuvių tauta, besimokydama lenkų kalbos ir ją vartodama, taip yra paniekinusi, apleidusi, kone išsižadėjusi savo kalbos, jog kiekvienas tai aiškiai mato, bet už tai vargu ar kas ją pagirs.

Kurgi, sakau, pasaulyje yra tauta, tokia prasta ir niekinga, kad neturėtų šių trijų savų ir tarsi įgimtų dalykų: tėvų žemės, papročių ir kalbos? Visais amžiais žmonės kalbėjo savo gimtąja kalba ir visados rūpinosi ją išlaikyti, turtinti, tobulinti ir gražinti. Nėra tokios menkos tautos, nėra tokio niekingo žemės užkampio, kur nebūtų vartojama sava kalba. Tąja kalba paprastai visi rašo įstatymus, jąja leidžia savosios ir svetimų tautų istorijas, senas ir naujas, jąja aptaria visus valstybės reikalus, ją gražiai ir padoriai vartoja visokiais atvejais Bažnyčioje, tarnyboje, namie. Pati prigimtis visus to moko ir kiekvienas beveik iš motinos krūties įgauna potraukį į savąją kalbą – ją mielai vartoti, išlaikyti ir propaguoti.

Tai akivaizdžiai matome ne tiktai žmonių, bet ir neišmintingų padarų gyvenime. Kas per keistenybės būtų tarp gyvulių, jeigu varnas užsimanytų suokti kaip lakštingala, o lakštingala – krankti kaip varnas, ožys – staugti kaip liūtas, o liūtas – bliauti kaip ožys? Dėl tokio savo būdo pakeitimo pranyktų savitumas, beveik pranyktų ir tokių įvairių gyvulių esmė ir prigimtis. Jeigu toks gyvulių paikumas sukeltų tarp jų tokį sąmyšį, tai galime suprasti, koks sumišimas ir netvarka kyla, kai žmogus, dėl kitos tautos kalbos savo gimtąją visiškai paniekinęs, taip pamėgsta svetimąją (pamiršdamas savąją, kuria Dievas ir gamta liepia kalbėti), lyg pats būtų ne to krašto ir kalbos.

Ne žemės derlumu, ne drabužių skirtingumu, ne šalies gražumu, ne miestų ir pilių tvirtumu gyvuoja tautos, bet daugiausia išlaikydamos ir vartodamos savo kalbą, kuri didina ir išlaiko bendrumą, santaiką ir brolišką meilę. Kalba yra bendras meilės ryšys, vienybės motina, pilietiškumo tėvas, valstybės sargas. Sunaikink ją – sunaikinsi san-

---

[1] Jokūbas Vujekas (1541–1597) – lenkų jėzuitų teologas ir rašytojas, Biblijos vertėjas į lenkų kalbą. Dirbo įvairiose Lenkijos ir Lietuvos jėzuitų kolegijose, 1578–1579 m. buvo Vilniaus kolegijos rektorius. Daukšos *Postilė* – tai Vujeko mažosios postilės vertimas.

taiką, vienybę ir gerovę. Sunaikink ją – užtemdysi saulę danguje, sumaišysi pasaulio tvarką, atimsi gyvybę ir garbę. Kas išsklaidė ir išvaikė tuos, kurie buvo pastatę bokštą[2] iki pat debesų, norėdami išgarsinti savo vardą? Kalbų nesantaika. Kas daugiausia pradėjo kovas, maištus ir sukilimus pasaulyje? Kalbų skirtingumas. Visos nesantaikos tarp tautų, visi šmeižtai, vienos tautos niekinimas kitos, visa tai kilo iš kalbų skirtingumo, kaip iš visokio sąmyšio šaknų.

Juk iš prigimties kiekvienas labiausiai linksta ir stipriai prisiriša tiek prie savo tautos ir kraujo, tiek ir prie savo kalbos. Antra vertus, kuo gi išsilaikė iki šiol ta didžioji Persijos karalystė, senovinė monarchija? Tiktai savo kalbos santaika. Kuo gi kitose tautose garsėjo ana Romos valstybė? Dėl ko jų žygdarbiai net tolimiausius žemės kraštus pasiekė? Vien tik išlaikymu gimtosios kalbos, kuriai praturtinti ir skleisti ne tiktai įstatymus leido, bet ir įvairius filosofijos mokslus dėstė ir savo dievų garbę aprašė. Graikų kalbą draudė vartoti įstatymuose ir senate. Kuo išsilaikė Arabų šalis, Graikų valstybės ir kiti tolimi kraštai? Vien tiktai savo gimtosios kalbos išlaikymu. Nekalbu apie Italų žemę, kuri taip rūpinasi išlaikyti ir skleisti savo kalbą, jog nėra jokių, net sunkiausio turinio knygų, kurių jos žmonės nebūtų išvertę į savo kalbą. Neliesiu, nes visi tai žinome, mūsų kaimyninės Lenkijos, kurioje kaip žydi ir turtėja kalba – kas nežino? Kas nėra girdėjęs?

Visa tai sakau ne tam, kad peikčiau kitų kalbų mokėjimą ir vartojimą (tai visados visų žmonių buvo ir tebėra vertinama ir giriama), ypač lenkų kalbos, kuri, mūsų Didžiajai Kunigaikštystei mielai susijungus su garsinga Lenkijos valstybe, virto lyg ir gimtąja. Aš tiktai smerkiu mūsų gimtosios lietuvių kalbos apleidimą, kone išsižadėjimą ir bodėjimąsi ja. Duok Dieve, kad mes laiku apsidairytume ir iš to praradimo kada nors prisikeltume. Argi nematome, kiek daug mūsų Didžiojoje Kunigaikštystėje žūsta dėl tikybos ir sielos išganymo dalykų nežinojimo; kiek daug atsilikusių ir paskendusių sunkiuose pagoniškuose prietaruose ir šiandien tebegyvena. Argi negirdime, kiek daug jų miršta, piktai ir nekrikščioniškai gyvenę, ir į amžiną prapultį eina. Tai žala, atsirandanti dėl tėvų kalbos apleidimo, dėl gimtosios kalbos paniekinimo. Kaip paprasti žmonės supras, kas gera ir išganinga, jeigu tas, kuris turi juos mokyti, jų kalbos arba nemoka, arba ja bjaurisi; kaip jie klausys ir tikės, sako šv. Paulius, jeigu neturi skelbėjo[3]; ką jie darys, jeigu nesupranta mokytojo. Pasigailėkime mūsų pačių kraujo, kuris džiūsta dėl barbariškos ganytojiško darbo padėties. Pasigailėkime mūsų pačių kūno dalių (nes mes sudarome vieną kūną ne vien Kristuje, bet ir Tėvynėje). Neleiskime, kad mūsų pačių dalis taip niekingai pražūtų. Neniekinkime sielų, apšlakstytų brangiu Kristaus krauju, idant rūstusis Dievas tame didžiajame Tribunole nepateiktų mums didžiulės sąskaitos, idant tasai, kuris, gyvybę atėmęs kūnui, turi galią nutremti sielą į amžinąjį pasmerkimą[4], nepareikalautų iš mūsų atpildo už mūsų brolių kraują. Bijokime to drebėdami ir neniekinkime savo tautos kalbos – ypač tie, kurie žmonių sieloms tarnaujame, nes dėl jos nepaisymo ir apleidimo mes

---

[2] Turimas galvoje Biblijos pasakojimas apie Babelio bokštą, aiškinantis skirtingų kalbų atsiradimą pasaulyje. Esą pasaulio pradžioje žmonės kalbėjo viena kalba. Jie sumanė pastatyti Babelio miestą, o jame – dangų siekiantį bokštą. Dėl puikybės žmonės buvo nubausti Dievo, kuris nusprendė sumaišyti jų kalbą. Ėmę kalbėti skirtingomis kalbomis, jie pakriko po pasaulį.

[3] Aliuzija į Naujojo Testamento *Pauliaus laiško romiečiams* dešimtame skyriuje (Rom 10, 14) išsakytą mintį: „Kaipgi žmonės šauksis to, kurio neįtikėjo?! Kaipgi jie įtikės tą, apie kurį negirdėjo?! Kaip išgirs be skelbėjo?!“

[4] Aliuzija į Naujojo Testamento *Evangeliją pagal Matą* (Mt 10, 28): „Nebijokite tų, kurie žudo kūną, bet negali užmušti sielos. Verčiau bijokite to, kuris gali pražudyti ir sielą, ir kūną pragare.“

su visa gentimi atsiduriame pavojuje. Štai kas, štai kas iš tiesų didžia dalimi pažadino ir paskatino mane išversti tas knygas į mūsų tėvų kalbą; štai kas tą iš tiesų nelengvą darbą pasaldino, padarė jį dėkingą ir malonų.

Tad priimkite, žmonių sielų Ganytojai, tą menką savo brolio paslaugą. Priimki, Lietuvos Didžioji Kunigaikštyste, tą mano darbelį, mažą, bet atsiradusį iš didelės meilės Tau. Klausyki ir mūsų tauta, mokyto vyro, pagarsėjusio savo tuo turtingo išganingo mokslo veikalu ir Lenkijoje, ir kitose šalyse, bylojančio į Tave jau ne lenkų, o tavo pačios kalba. Ir čia išgirsi gryną ir nesuklastotą Tavojo Jėzaus mokslą. Pasisemsi iš čia sukauptos Šventųjų Tėvų ir mokytų vyrų senovinės išminties bei tikrojo katalikų tikėjimo. Čia rasi tiesos apgynimą nuo naujų pseudomokslų. Skaitykite visi su meile, o ypač jūs, kurių rūpesčiui patikėtos tikinčiųjų sielos. Iš čia semsitės sveiko mokslo, teisingo visuotinio tikėjimo mokymo, kurį jiems perteikinėsite. Ir čia išmoksite, kaip suprasti ir aiškinti Šventąjį Raštą bei įveikti jo neaiškumus. Iš čia kaip iš strėlinės galėsite traukti aštrias strėles, kuriomis perversite ir beveik sunaikinsite ir eretikų žabangas, ir klaidingų mokslų apgaules, ir naujus piktžodžiavimus. Čia rasite vaistų įvairiausioms dvasiškoms ligoms ir žaizdoms gydyti. Čia sužinosite net savo ir savo Avelių privalomas pareigas. Kai kada tas mano veikalas galės padėti ir užsiėmusiems ganytojams, kurie dažnai sugaišta gerokai laiko, ieškodami pamokslui medžiagos ir žodžių. Ši knyga palengvina ir viena, ir kita. Nes ir medžiagos įvairumas, ir žodžių gausumas lengvai praturtins stropų skaitytoją. Padės taip pat ir katalikams ūkininkams, kurie kartais arba kokių nors sunkumų supančioti, arba dėl didelio bažnyčių atstumo (nors kiekviena katalikų šventė turėtų tuos sunkumus lengvinti) negali atvykti į pamokslą. Tai galės išlyginti, skaitydami tuos pamokslus namie, semdamiesi iš jų, kaip pridera, dvasinės stiprybės bei krikščioniškos saldybės ir naudos.

Pagaliau, kad ir negautum kitos paramos ir naudos iš tų knygų, išverstų į lietuvių kalbą, gana man bus, jog šiuo, nors ir mažu savo darbeliu, – kaip manau ir geidžiu, – duosiu pradžią ir paskatinsiu mūsiškius mylėti gimtąją kalbą, jos laikytis ir ją ugdyti. Juk tatai mums ir visiems Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyventojams, kaip sakyta, labai turėtų rūpėti. Likis su Dievu, mielas Skaitytojau, ir gauk iš šių taip reikalingų knygų malonumo ir naudos.

Versta iš lenkų kalbos

Mikalojus Kristupas Radvilas Našlaitėlis

Mikalojus Kristupas Radvilas Našlaitėlis

Mikalojus Kristupas Radvilas Našlaitėlis (1549–1616) – įtakingiausios ir LDK Naujųjų amžių kultūrai labiausiai nusipelniusios lietuvių didikų – kunigaikščių Radvilų – giminės atstovas. Pirmasis žymus lietuvių keliautojas ir vienas didžiausių LDK Renesanso kultūros, mokslo ir meno mecenatų. Našlaitėlis (lenk. *Sierotka*) – prigijusi šio didiko pravardė, nes pagal įsigalėjusią tradiciją šios gausios giminės vyrams dažnai buvo suteikiamas Mikalojaus (reiškiančio „pergalinga tauta“) vardas, todėl įgytos pravardės tapdavo antraisiais jų vardais. Našlaitėlio motina buvo Elžbieta Šidlovecka Radvilienė (ištekėjusi vos penkiolikos metų), tėvas – iškili Lietuvos Renesanso ir reformacijos figūra Mikalojus Radvilas Juodasis. Našlaitėlis – vyriausias jų vaikas, turėjęs dar keturis brolius ir keturias seseris. Radvilai turėjo daug valdų ne tik Lietuvos sostinėje Vilniuje, bet ir įvariose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Lenkijos vietovėse, bet vaikystę Našlaitėlis daugiausia praleido vienoje iš gražiausių Radvilų rezidencijų – Lukiškėse, kurios tuo metu buvo Vilniaus užmiestis.

Našlaitėlis gimė didelių Lietuvos kultūrinių permainų – reformacijos įsigalėjimo, viešų religinių disputų, pirmųjų spausdintų knygų tautinėmis kalbomis atsiradimo – laiku. Šias naujoves valstybėje labai skatino jo iškilus, nepaprastai aktyvus ir talentingas tėvas. Netrukus po Našlaitėlio atėjimo į pasaulį Radvilas Juodasis, artimiausias Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus Žygimanto Augusto draugas, gavo aukščiausias šalyje – LDK kanclerio ir Vilniaus vaivados – pareigas. Įgijęs išskirtinę politinę galią, jis nusprendė pereiti į reformacijos pusę ir sukurti nuo Romos nepriklausomą Lietuvos Evangelikų bažnyčią. Tad Našlaitėlis augo ir brendo protestantiškoje aplinkoje: nuo 1553 metų Radvilų dvaruose Lukiškėse ir Brastoje imtos laikyti evangeliškos pamaldos, o pirmojoje Radvilo Juodojo įkurtoje Lietuvos spaustuvėje Brastoje imtos leisti protestantiškos knygos (katekizmai, pamokslai, giesmynai ir kt.), kuriomis naudojosi ir mažasis Mikalojus, turėjęs tėvo dvare savo mokytojus, kurie mokė lenkų, lotynų kalbų bei krikščioniškojo (evangelikų) tikėjimo pagrindų. Našlaitėlis gana anksti neteko savo jaunos, 1562 m. mirusios mamos, kuri dalyvaujant karaliui Žygimantui Augustui buvo palaidota pirmojoje Vilniuje Radvilo Juodojo įkurtoje protestantų koplyčioje Didžiojoje gatvėje. Pats neturėjęs galimybės nuosekliau studijuoti tėvas Radvilas Juodasis užsibrėžė savo sūnus išlavinti užsienio universitetuose, todėl Našlaitėlis yra pirmasis šios didikų giminės atstovas, išėjęs universitetinių studijų kelią. 1563 m. Našlaitėlis su mokytojų ir bajorų palyda tėvo buvo išsiųstas studijuoti į tuo metu išgarsėjusią Vokietijos Strasburgo (dab. Strasbūras, Prancūzija) protestantų

Jūsų Didenybe, esi lietuvis – ne lenkas. Linkėk, Jūsų Didenybe, savo tautai, kad ji būtų žinoma. [...] Teikis, Jūsų Didenybe, kur tik gali, savo tautą aukštinti.

Mikalojus Kristupas Radvilas Našlaitėlis broliui Jurgiui, 1577

gimnaziją (nuo 1566 m. akademiją), kuriai vadovavo žymus humanistas Johanas Šturmas. Ten tobulino lotynų kalbą, išmoko vokiškai. Našlaitėlis tėvo buvo auklėjamas ypač patriotiška dvasia, todėl ir užsienyje jam buvo įsakyta atstovauti Lietuvai ir lietuvių aristokratijai. Našlaitėlis buvo pageidaujamas asmuo žymiausiuose dvaruose, taip pat ir imperatoriaus dvare Augsburge, o tėvas jam siųsdavo dovanoms tinkamas knygas ir medalius, kuriuose būdavo reprezentuojama Lietuva ir jos valstybinė simbolika. 1564 m. sūnui jis persiuntė ir savo pusbrolio Mikalojaus Radvilo Rudojo laišką, informuojantį apie svarbią Rudojo vadovaujamos LDK armijos pergalę prie Ulos upės, vėliau apdainuotą Jono Radvano *Radviliadoje.* Laišką Juodasis liepė išversti į vokiečių ir lotynų kalbas ir platinti žinią apie šios politinės lietuvių pergalės reikšmę. Vokietijoje Našlaitėlis tėvo pavedimu pirko ir siuntė knygas asmeninei Radvilų bibliotekai. Dėl maro 1564 m. rudenį iš Strasburgo Našlaitėlis pasitraukė į Tiubingeną, kur lankė Tiubingeno universitetą ir bendravo su savo tėvo bičiuliu, žymiu į protestantizmą perėjusiu italų humanistu Pjeru Pauliumi Vergerijumi, buvojusiu ir vykdžiusiu aktyvią kultūrinę veiklą Lietuvoje bei Prūsijoje. Studijos Vokietijoje Našlaitėliui suteikė matematikos, geografijos, medicinos ir teologijos žinių, be lotynų ir vokiečių kalbų, jis išmoko ir populiarią Renesanso Europoje italų kalbą. Nors jokių raštų lietuvių kalba nepaliko (daugiausia rašė lotynų ir lenkų kalbomis), yra istorinių liudijimų, jog Našlaitėlis mokėjo ir lietuviškai.

1565 m. gegužės 28 d. mirė Našlaitėlio tėvas Radvilas Juodasis, prieš mirtį įsakęs sūnui tęsti studijas. Tad po tėvo mirties Tiubingene Našlaitėlis liko dar metams. 1566 m. rudenį jis leidosi į lemtingą kelionę Italijon, aplankė Romą, Milaną, Veneciją, Paduvą. Šios kelionės metu patyrė religinį atsivertimą ir tėvo išauklėtas protestantu perėjo į katalikų tikėjimą. Našlaitėlio atsivertimas buvo istorinis. Jis simboliškai liudijo vis ryškėjančio XVI a. antrosios pusės Lietuvos kultūros proceso pradžią: LDK didikų ir bajorijos rekatalikizaciją – posūkį į kontrreformacinės katalikiškosios kultūros pusę ir dalies protestantų grįžimą į katalikybę. Našlaitėliui atsivertus ir plati Radvilų giminė suskilo į dvi šakas: Rudojo linija liko protestantais, Juodojo palikuonys grįžo į katalikybę. 1567 m. grįžęs į Lietuvą Našlaitėlis ilgainiui į katalikybę atvertė ir savo jaunesniuosius brolius. Visa šios Radvilų atšakos šeima pasišventė katalikiškosios kultūros stiprinimui, o vienas iš Našlaitėlio brolių – Jurgis Radvilas – Našlaitėlio pastangomis tapo Vilniaus vyskupu ir net pirmuoju lietuvių kilmės kardinolu.

Lietuvoje Našlaitėlis pradėjo aktyvią veiklą, siekdamas sustabdyti reformaciją ir įtvirtinti katalikiškosios kultūros pergalę. Jis dėjo pastangas nutraukti pirmųjų dviejų Lietuvos protestantiškųjų spaustuvių veiklą Radvilų valdose Brastoje ir Nesvyžiuje (dab. Baltarusijoje). 1569 m. į Lietuvą atvykus jėzuitams, jis tapo pagrindiniu jų kultūrinės bei religinės veiklos rėmėju ir mecenatu, dovanojusiu naujai įkurtai Vilniaus jėzuitų kolegijai spaustuvę, kuri iki tol veikė kaip Radvilo Juodojo įkurta protestantiškoji Lietuvos Brastos spaustuvė. Politinėje veikloje Našlaitėlis tęsė Radvilo Juodojo politinės ir tautinės nepriklausomybės strategiją: pabrėžtinai deklaravo savo ir visos Radvilų giminės lietuvišku-

mą, neigiamai vertino 1569 m. pasirašytą Liublino uniją, kuriai anuliuoti vėliau dėjo daug pastangų. Našlaitėlis liko ištikimas savo tėvo draugui karaliui Žygimantui Augustui, kartu su karaliumi buvo ir 1572 m. liepą jam mirštant. Nuo 1569 m. kaip LDK dvaro maršalka Našlaitėlis aktyviai dalyvavo valstybės politinėje veikloje, o po Žygimanto Augusto mirties buvo vienas pagrindinių prancūzo Henriko Valua išrinkimo Lenkijos ir Lietuvos karaliumi organizatorių. 1573 m. vyko į Paryžių tuo klausimu tartis su Prancūzijos karaliumi Karoliu IX bei elektu Henriku Valua, kuris 1574 m vasarį buvo karūnuotas, tačiau išbuvo karaliumi tik keletą mėnesių.

Tais pačiais metais Našlaitėlis pajuto kažkokios sunkios ligos simptomus ir kuriam laikui atitrūko nuo aktyvesnės politinės veiklos. 1575 m., tikėdamasis išgijimo, davė įžadus aplankyti Viešpaties kapą Jeruzalėje. Piligrimines keliones į šventąsias vietas reformuota potridentinė katalikybė skatino kaip vieną iškiliausių tikėjimo įrodymų, turinčių ne vien tikėjimo sutvirtinimo, kelio į išganymą, bet ir stebuklingo veikimo galią, tad giliai tikintis Našlaitėlis pasiryžo būti pirmuoju lietuvių piligrimu. 1578 m. Našlaitėlis apie savo įžadus informavo popiežių Grigalių XIII ir gavo iš jo privilegiją aplankyti Jeruzalę. Į daugiau nei metus trukusią kelionę su palyda jis leidosi laivu iš Venecijos 1583 m. balandį. Aplankė Kretą, Kiprą ir pro Damaską birželio mėnesį pasiekė Jeruzalę, kurioje dvi savaites lankė ir tyrinėjo įvairias biblines vietas. Aplankę Kristaus kapą, birželio 29 d. Našlaitėlis ir jo palydovai buvo įšventinti į Viešpaties karsto ordino riterius (lot. *Sancti Sepulchri Eques*). Šis ordinas buvo įsteigtas Viduramžių kryžiaus karų metu ir rūpinosi katalikybės sutvirtinimu islamo valdomose istorinėse krikščionių vietose. Nuo to laiko Našlaitėlis ant krūtinės nešiojo priklausomybę šiam ordinui liudijantį simbolį (raudoną kryžių su keturiais mažais kryželiais kampuose), su kuriuo prašėsi būti ir palaidotas, o Jeruzalės pranciškonams iš savo pajamų įsteigė dosnią kasmetinę fundaciją. Po kelionės į Tripolį ir kitas Artimųjų Rytų vietas Našlaitėlis leidosi į Egiptą, lankėsi Kaire, buvo pirmasis lietuvis, matęs ir aprašęs Egipto piramides ir senąją Egipto kultūrą. Daug dėmesio Našlaitėlis skyrė ir tuometinės islamiškosios visuomenės religijai ir papročiams, todėl yra ir vienas iš pirmųjų kultūrų tyrinėtojų. Visą savo kelionę Našlaitėlis plačiai aprašė dienoraštinio tipo memuaruose. Našlaitėliui grįžus į Lietuvą jo rankraštiniai atsiminimai tapo tokie populiarūs, kad buvo imti perrašinėti. Jėzuitų paskatintas Našlaitėlis pagal memuarus nusprendė išleisti knygą pavadinimu *Kelionė į Jeruzalę*. Jos pirmas lotyniškas leidimas su jėzuito Tomo Treterio prakalba pasirodė 1601 m. Braunsberge (Prūsija) ir atnešė Našlaitėliui pasaulinę šlovę. Netrukus veikalo leidimas buvo dar keletą kartų pakartotas vokiečių, lenkų ir lotynų kalbomis, o 1787 ir 1879 m. Peterburge išleistas vertimas į rusų kalbą. Veikalas padarė didelę įtaką Lenkijos ir Lietuvos kelionių literatūros tradicijai ir yra vienas žymiausių kelionių literatūros pavyzdžių visoje Rytų Europos tradicijoje. Iki pat XX a. jis buvo žinių apie Jeruzalę ir Egiptą šaltinis, juo žavėjosi Lietuvos romantizmo klasikai J. Slovackis ir A. Mickevičius. Išskirtiniu veikalas tapo dėl savo originalumo, atsisakymo kartoti žinomus ar ankstesnių keliautojų užrašytus faktus, taip tapdamas unikalių geografinių, architektūrinių, archeologinių, antropologinių ir kultūros istorijos žinių šaltiniu. Našlaitėlis buvo pirmasis lietuvis, ėmęs rinkti senosios Egipto kultūros radinius. Į Lietuvą jis bandė pargabenti ir dvi Egipte įsigytas mumijas, norėdamas pademonstruoti senosios Egipto civilizacijos medicinos ir balzamavimo, aktualaus to meto diduomenei, pasiekimus. Veikale aprašytą

paslaptingą mumijų gabenimo istoriją iki šiol skaitome kaip paties autoriaus užfiksuotą skirtingų kultūrų ir patirčių mįslę. Papasakojęs apie tai, kaip dėl laive paslėptų mumijų kunigui naktimis ėmė vaidentis, o laivą ėmė skandinti audra, Našlaitėlis skaitytojui paliko pačiam spręsti apie tikrovę. Veikale religinė XVI a. žmogaus patirtis unikaliai derėjo su renesansinio toškimo pažinti atradimais. Pats Našlaitėlis kelionę į Jeruzalę laikė savo tikrosios dvasinės permainos, religinės ir pasaulėžiūrinės brandos liudininke. Po kelionės grįžęs į Lietuvą, jis nusprendė dar labiau atsidėti dvasiniams ir kultūriniams reikalams ir atsisakė karaliaus Stepono Batoro siūlomų valstybėje vienų svarbiausių – Vilniaus vaivados – pareigų. 1584 m. jis vedė kalvinistę Elžbietą Eufemiją Višniovecką, kuri po vedybų perėjo į vyro religijos pusę. Su ja susilaukė devynių vaikų (išgyveno ne visi). Turėdamas kitų interesų, politinės veiklos Našlaitėlis nelaikė savo prioritetu, tačiau kaip žymiam savo giminės atstovui jam teko eiti aukštas ir atsakingas Trakų, o nuo 1604 m. galiausiai ir Vilniaus vaivados pareigas. Vis dėlto labiausiai Našlaitėlis atsidėjo potridentinės Katalikų bažnyčios reformos idealų įgyvendinimui. Įvairiose LDK vietose jis fundavo daug bažnyčių, špitolių, dosniai šelpė karitatyvines draugijas, steigė fondus našlaičiams ir nukentėjusiesiems kare, rūpinosi karo belaisvių išpirkimu, rėmė Viešpaties Karsto, Maltos riterių ordinus ir įvairias vienuolijas. Pagrindinė jo idealų realizavimo vieta tapo paveldėta rezidencija Nesvyžiuje, kurio pavertimui iškiliu mūriniu miestu jis skyrė didelę viso savo gyvenimo dalį. Iki tol buvęs medinis nežymus miestelis Našlaitėlio pastangomis tapo vienu gražiausių LDK miestų ir svarbiu katalikų kultūros centru. 1586 m. Nesvyžiui išrūpinęs magdeburgo teises ir tais pačiais metais pasikvietęs į savo dvarą žymų italų architektą Džiovanį Mariją Barnardonį, Našlaitėlis pradėjo mūrinio Nesvyžiaus statybą. Vienu puošniausių miesto pastatų tapo jėzuitų Dievo kūno bažnyčia, kurioje jau 1593 m. laikytos pirmosiosios mišios. 1601 m. konsekruota bažnyčia laikoma pirmuoju baroko architektūros šedevru visoje LDK ir Lenkijos teritorijoje, jos vidaus interjerą puošė dar keletas Našlaitėlio samdytų italų architektūros ir tapybos meistrų. Nesvyžiuje fundavo ir pastatė iškilią jėzuitų kolegiją, – antrąją LDK teritorijoje kolegiją po Vilniaus, – pradėjusią veikti 1586 m. (vėliau Našlaitėlis žymiai prisidėjo ir prie Kražių kolegijos steigimo), fundavo ir pastatė du mūrinius vienuolynus: 1590 m. benediktinių vienuolyną – pirmąjį katalikišką moterų vienuolyną Lietuvoje, o 1598 m. pradėjo greitai baigtą bernardinų vienuolyno statybą. Miestas buvo sutvirtintas didinga itališko pavyzdžio fortifikacine siena. Pačiu iškiliausiu miesto akcentu tapo 1582 m. miesto pusiasalyje Našlaitėlio pradėta statyti pilis – viena puošniausių ir didžiausių XVI a. Lietuvos didikų rezidencijų. Kaip bastioną Našlaitėlis sutvirtino ir netoliese esančią jam priklausiusią Myriaus pilį – gražiausią vėlyvosios gotikos pavyzdį LDK teritorijoje. Nesvyžiaus pilis tapo tikru mokslo ir meno židiniu: Našlaitėlis nuolat pildė tėvo Juodojo pradėtą kaupti biblioteką, kuri tapo viena didžiausių ir turtingiausių XVI–XVII a. bibliotekų Lietuvos ir Lenkijos teritorijoje. Biblioteka Radvilų palikuonių buvo pildoma ir po kunigaikščio mirties – XVIII a. viduryje joje buvo apie 20 000 knygų (1772 m. jos atsidūrė Peterburge). Našlaitėlis buvo aistringas vaizduojamojo meno gerbėjas ir kolekcininkas, Nesvyžiaus pilyje sukaupęs nepaprastai vertingą meno kūrinių, pradedant Antika, baigiant Naujaisiais amžiais, kolekciją (pats Našlaitėlis ypač mėgo savo laikrodžių rinkinį). Iškiliausia Nesvyžiaus pilies meno kolekcija buvo Našlaitėlio pradėta kaupti portretų galerija, kurią sudarė pačių Radvilų bei įvairių kitų didikų bei monarchų portretai. Šiandieną ji taip pat yra Peterburgo Ermitažo muziejaus dalis. Nesvyžiaus dvare nuolatos gyveno šimtai dvariškių (tarp jų ypač daug

italų), ten lankėsi žymūs to meto muzikai, filosofai, literatai, gydytojai, kartografai. Našlaitėliui, kaip meno mecenatui, buvo dedikuota daugybė veikalų visoje Europoje.

Paskutinis didelis istorinės reikšmės darbas Našlaitėlio buvo pradėtas apie 1595 m., kuomet pasamdęs žymų to meto geometrijos ir geografijos specialistą, kartografą Tomą Makovskį, jis pradėjo LDK teritorijos matavimo darbus ir pirmojo Lietuvos žemėlapio rengimą. 1603 m. pasirodė iki šių dienų neišlikęs pirmasis Našlaitėlio žemėlapio leidimas. Žemėlapis buvo pardavinėjamas ne tik Lietuvoje ir Lenkijoje, bet ir Vokietijoje. Našlaitėlio užsakymu Makovskis parengė ir kitą – pasaulio – žemėlapį, kuriame buvo pavaizduota Lietuva, tačiau ir šio žemėlapio pėdsakų šiuo metu nėra. Iki mūsų dienų pasaulyje (Upsalos universiteto bibliotekoje Švedijoje) yra išlikęs vienintelis 1613 m. Našlaitėlio žemėlapis, atspausdintas Nyderlanduose, Amsterdame, pagal Makovskio išraižytas vario plokštes. Tai pirmas šiuo metu žinomas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėlapis, pagal kurį vėliau Lietuva buvo vaizduojama pasaulio atlasuose. Našlaitėlio tikslas buvo pavaizduoti nepriklausomos LDK didybę, todėl žėmėlapyje buvo vaizduojama Lietuvos teritorija iki Liubino unijos, kairiajame žemėlapio kampe nupiešiant Lietuvos herbą. 107X82 cm dydžio žemėlapis buvo labai detalus – jame pavaizduota 1020 LDK vietovių: miestų, miestelių ir kaimų (tai sudarė apie 70 procentų realiai egzistavusių LDK vietovių), tiksliai nubraižytas hidrografinis (upių ir vandenų) tinklas, nužymėtos vaivadijų, pavietų ir vyskupijų teritorijos. Našlaitėlio žemėlapis reprezentavo Lietuvą visą likusį LDK gyvavimo laikotarpį, nes iki pat XVIII a. pabaigos nebuvo išleista kito detalesnio Lietuvos žemėlapio. Norėdamas paneigti Vakaruose Viduramžiais ir Naujaisiais amžiais išplitusią nuomonę apie Lietuvą kaip „pelkių ir miškų“ krašą, Našlaitėlis siekė pasauliui parodyti tai, kam ir pats paskyrė didelę savo gyvenimo dalį – modernią ir urbanizuotą Lietuvą. Žemėlapis buvo papildytas ir istoriniais tekstais: apie pirmąją Lietuvos sostinę Kernavę ir du svarbiausius XVI a. lietuvių mūšius – Oršos (1514) ir Ulos (1564). Žemėlapio aiškinamojoje dalyje buvo pateikta bendra Lietuvos ir lietuvių tautos charakteristika, nurodant, kad Lietuvos valstybė turi patogius ir visais metų laikais išvažiuojamus kelius, prekiauja javais, kailiais ir kitais produktais ir „nors aukso, sidabro ir vario kasyklų neturi, tačiau šių dalykų visuomet užteko ir užtenka“. Sostinė Vilnius buvo aprašyta kaip didelis mūrinis miestas su dviem pilimis: „viena stovi vadinamame Tauro kalne [tai istorinis Gedimino kalno pavadinimas], dar pagonybės laikais statyta, tačiau dėl senumo jau apgriuvusi, kita stovi slėnyje, kur Vilnia įteka į Viliją ir kur brangiai buvo pastatyta šv. Stanislovo garbei vyskupystės bažnyčia. Be to, mieste yra daug kainavusių Romos tikėjimo ir rusų apeigų bažnyčių, veikia Jėzaus draugijos akademija, pražydusi įvairiais mokslais“. Lietuviai buvo aprašyti kaip civilizuota, draugiška, puošniai besirengianti, kariaujanti tik užpulta, gerbianti svetimtaučių papročius ir „besidžiaugianti daugeliu laisvių“ tauta.

Našlaitėlis mirė 1616 m. vasario 28 d. savo Nesvyžiaus pilyje ir buvo kukliai palaidotas Nesvyžiaus jėzuitų bažnyčioje, kurią pats pastatė, šalia žmonos, kūną aprengus piligrimo apsiaustu, kurį vilkėjo keliaudamas į Šventąją žemę. Bažnyčioje iki mūsų dienų išliko Našlaitėlio antkapinis paminklas, vaizduojantis pirmąjį lietuvių keliautoją šiais piligrimo rūbais klūpantį maldoje. Toks atgailaujančio pamaldaus žmogaus paveikslas buvo būdingas visai tolesnei Lietuvos Baroko meno ir literatūros tradicijai.

Siūloma literatūra: Mikalojus Kristupas Radvilas Našlaitėlis, *Kelionė į Jeruzalę*, iš lotynų kalbos vertė Ona Matusevičiūtė, Vilnius: Mintis, 1990.

Mikalojus Kristupas Radvilas Našlaitėlis

KELIONĖ Į JERUZALĘ

TREČIASIS LAIŠKAS

Liepos trisdešimtą dieną, paruošęs ir įdavęs tau laišką, dvidešimt trečią valandą išvykau iš Tripolio valtimi. Plaukiau toliau nuo miesto stovinčių prekinių laivų link pasiimti kai kuriuos kelionei į Egiptą būtinus daiktus. Ten nuvykus pakilo tokia vėtra, kad valtis negalėjo priplaukti prie dzermos, todėl buvau priverstas ten nakvoti.

Šiaurės vėjui aprimus, pasiėmęs reikiamus daiktus, atplaukiau prie dzermos, į kurią įsėdome pradėjus švisti. Laive radau daug žmonių, neturėjusių teisės sėsti į jį, nes tą dzermą buvau tiktai sau nusisamdęs. Dėl vėjų pavojaus laivas negalėjo būti perkrautas, todėl laivo kapitonas arabas juos išvarė. Dienai visai auštant, greičiau paleidęs, jis išvedė dzermą į atvirą jūrą. Tuo metu iš šono pakilo smarkesnis šiaurės vakarų vėjas, itališkai vadinamas *Ponente Maestro*. Kitaip negalėdami leidomės plaukti į Kipro pusę. Praėjus šešioms valandoms, jau nebematėme jokios sausumos.

Iš Tripolio pasiėmiau etiopą vertėją, vardu Fajetanas, ir pasisamdžiau sargybinį. Laive buvome apie keturiasdešimt žmonių. Ta diena mums pasitaikė ypač sunki ir dėl vėjo, ir dėl laivo lynų, kurie buvo susukti iš datulių medžio žievės; aptaškyti jūros vandeniu, jie nepakenčiamai dvokė. Dėl to tą ir rytojaus dieną kiekvienas iš mūsų turėjome prie nosies laikyti acte pamirkytą skarelę, net ir miegodami. Tas vėjas siautėjo visą naktį ir dar kitos dienos rytą.

[...]

Rugpjūčio aštuntą dieną tikėjomės apie vidudienį pamatysią Egiptą, bet atstumas iki žemyno buvo per didelis. Po dviejų valandų pakilo smarkesnis, mums patogus vėjas, todėl apie devynioliktą valandą iš tolo pamatėme žemę. Net jūros vanduo atrodė drumzlinas nuo Nilo ištakų. Tą Egipto krantus drėkinančią upę šv. Raštas vadina drumzlinąja. Apie dvidešimt antrą valandą įplaukėme į Nilo žiotis, į kraštinę iš rytų pusės jo ištakos vagą.

Kairėje jūros ir upės pusėje buvo garsioji keturkampė Damjetos tvirtovė, puikiai sustiprinta aukštais keturkampių akmenų bokštais ir sienomis. Anksčiau joje būdavo dviejų šimtų karių įgula. Tada dėl karo su persais vos dvidešimt apsauginių teturėjo.

Įplaukdami į Nilą, jūroje, dešinėje pusėje, matėme keletą nelabai didelių laivų. Didesni čia ir negali priplaukti, nes nėra uosto, tik laikina prieplauka: čia iškrautą laivą dėl saugumo įtraukia į upę. Prie pat miesto stovėjo trys laivai karamuzanai, t. y. mažesnieji, dėl to teisingai taip pavadinti.

Plaukdami Nilu, krantuose matėme daugybę gandrų. Tuo metu, t. y. rugpjūčio mėnesį, jie ten suskrenda iš mūsų kraštų. Tada Nilas patvinsta, o atslūgdamas visur laukuose suneštame dumble palieka daugybę šliužų, kuriais jie maitinasi. Pakrantėse taip pat labai daug ilgakojų žalių ir rausvų ančių, tokių kaip Haifoje vyskupas buvo man padovanojęs. Kairėje matyti daugybė daržų. Bus gausus derlius, ypač ryžių. Juos čia daugiausiai sėja krantuose upės, kuri daugeliu vagų išsilieja į jūrą.

Tvirtovė stovi už vienos mylios nuo miesto. Ketvirtadalį tos mylios nukeliavę, upėje matėme keturis jūros arklius (*hippopotamus*). Išvaizda, kailiu ir dydžiu jie labai primena

mūsų taurus, tik be ragų. Jie daro labai didelius nuostolius ryžių pasėliams, dėl to apie daržus yra gilūs perkasai. Mat tų gyvulių kojos trumpos, tad jie ant pylimo negali užlipti. Darže radę žmogų, kandžiodami lengvai pribaigia.

Iššovėme į juos iš keleto ilgųjų šaudyklių (bombardų), bet nežinia, ar kokį nušovėme, nes gyvuliai dideli, tvirti, tik iš kokios didesnės patrankos iššovus, tegalėtų būti užmušti. Kai kurie tuos jūrų arklius norėtų pavadinti odontotironais, nes jie dantimis kandžiojasi. Graikai juos vadina amfibijomis, nes tai gyvūnai, pusiau vandeny, pusiau sausumoje gyvenantys. Cedrenas rašo tą gyvulį esant tokio dydžio, kad dramblį galėtų praryti. Nelabai tikėtina. Vieno ypatingu didumu stebėjosi su mumis dzermoje plaukę vietiniai gyventojai, tačiau nė tas nebuvo didesnis už dramblį, tik ilgio buvo kaip dramblys. Esant Kaire, buvo atnešta netoli nuo ten užmušto vieno jūrų arklio galva – didžiulė ir baisi pažiūrėti. Pražioti jo nasrai buvo pusantros uolekties pločio. Iš jų kyšojo taip pat įsidėmėtino didumo dantys.

Dvidešimt trečią valandą atvykome į Damjetą, kadaise vadintą Peluzijumi, o kitų – Heliopoliu, taip pat vadintą Peluzijaus Vartais (*Ostium Pelusianum*). Tai pirmasis Egipto miestas, gražiai išsidėstęs Nilo krante, apie pusės mylios ilgio.

Esant vėlyvai valandai, sustojome ten, kur mokamas mokestis. Jį priima žydai. Tuojau prie mūsų pribėgo muitininkas; manydamas, kad esame pirkliai, tą naktį pernakvojo kartu su mumis dzermoje. Kad būtų saugiau, mes patys nudavėme esą pirkliai, nes šiems, mokantiems turkų imperatoriui didelį mokestį, Egipte paprastai saugiau esą.

Rugpjūčio devintos dienos rytą iškratė mūsų nešulius; nesant juose prekių, pasakėme jas turį Kaire, kur vykstame. Taip paleisti išlipome į sausumą ir nuėjome pas Venecijos vicekonsulą. Jis buvo graikas Tomas Kandiota. Visą dieną sugaišome apžiūrinėdami miestą, bet jokių vertų pamatyti senienų nepasitaikė. Tada pasisamdėme mažesnę dzermą vykti i Kairą. Pavakariais susinešėme į ją savo daiktus ir ten pernakvojome. Kad būtų saugiau, plaukdami Nilu, pasiėmėme su savim du sargybinius.

Rugpjūčio dešimtą dieną, saulei gerai pakilus, leidomės plaukti prieš srovę. Kadangi apie tą laiką paprastai pučia šiaurės vakarų vėjas Kauras, italų vadinamas Maestro, o Nilas teka iš pietų, tai, išskleidę bures, sėkmingai plaukėme. Tiktai upės posūkyje užnešė ant seklumos, tad upeiviai kurį laiką tempė laivą virvėmis. Prieš pusiaudieni praplaukėme turtingą ir dideli Serbino miestą. Nakčiai atvykome į vieną mažą miestelį. Saulė jau krypo žemyn, todėl ten ilsėjomės.

Atidžiau įsižiūrėję, pamatėme įrengimus, panašius į krosnis, kuriuose dirbtinai perina viščiukus. Tai apvalios, iš šiaudų supintos, iš visų pusių moliu aplipdytos būdelės. Viršuje mažas, apvalus langelis, kad tiesioginiai saulės spinduliai nepakenkta viduje sudėtiems kiaušiniams. Jie greitai išvirtų, nes vidudienį žemė nuo saulės taip įkaista, kad kažin ar kas apsiavęs vieną „Tėve mūsų“ sukalbėjimo laiką iškęstų ant jos stovėdamas. O vietos gyventojai vaikščioja basi. Nuo pat vaikystės papratę, todėl jų padai nuo karščio taip sukepę ir sukietėję, kad, kaip patyrėme, plaktuko smūgį ne daugiau pajunta kaip arkliai kalant pasagas. Tos būdelės iš pietų pusės turi dureles, iš šiaurės – skylę. Pro ją naktį tas „krosnis“ šildo galvijų mėšlu, kad kiaušiniams nepakenktų šaltis. Dieną saulė per molį teikia saikingą šilumą tai „krosniai“. Jos grindiny kiaušiniai sudėti taip, kad nesusiliestų. Taip be didelio rūpesčio, be perekšlių vištų viščiukai greičiau išsiperi. Visuose miesteliuose ir kaimuose prie ūkininkų namų yra pristatyta tokių būdelių. Kai kurioj tokios didelės, kad jose lengvai telpa trys tūkstančiai kiaušinių.

Užsiminus apie Egipto klimatą, jau iš to galima lengvai suprasti, koks čia karštis, kad, išplaukę iš Damjetos, kai gerai įsižiūrėjome į smėlynus, mums rodėsi, jog visur matome karštą, verdantį vandeni; smėlis taip spindėjo, kad akys jo bijojo ir raibo kaip nuo krosnyje degamos stiklo masės. Mat daugiau kaip per dešimtį mylių nuo jūros ir visame Egipte tarp daržų ir kaimų, ir pačiuose laukuose žemė yra smiltinga. Ją tokią labai mėgsta datulių palmės. Iš pradžių pamanėme, kad kokie ežerai dega, nes nuo saulės įkaitęs smėlis yra lengvas, tarsi ištirpęs. Vėjui papūtus, iš tolo žiūrint, taip raibuliuoja, kad atrodo, degančio vandens bangos kyla.

Taigi prie minėtojo miestelio, kaip Damjetoje pats laivo kapitonas mus buvo įspėjęs, visą naktį turėjome budėti, nes egiptiečiai ne tik sausumoje vagiliauja, bet, būdami labai geri narai, pasislėpę po vandeniu, priplaukia prie atvykstančių dzermų, ką nors pagriebę, nusitempia į vandenį ir taip nusineša. Neretai atsitinka, kad pačiumpa dzermoje ant suolo gulintį žmogų, įtraukia jį į vandenį, pagrobia rūbus, kartu ir gyvybę. Kai būna plėšikų būrys, jie seka dzermas ir miegančius keleivius iššudo. Taip atsitiko kiek anksčiau, prieš mums atvykstant. Šitaip žuvo keturi prancūzų pirkliai pakeliui iš Kairo į Aleksandriją. Taigi, kad mums ko nors panašaus neatsitiktų, visą naktį budėjome ir, paruošę šaudykles, žiūrėjome į upę. Tą pat rūpestingai darė ir pats laivo kapitonas.

Po vidunakčio pajudėjome iš vietos. Apie vidudienį praplaukėme Talchos miestelį. Jis įsikūręs tarp įvairiai išvedžiotų perkasų; jame gyvena vieni plėšikai ir vagys. Naktimis plėšikauja visoje upėje ir kur tik įmano.

Pirkliams nuolat šen ten keliaujant, tokioje žmonių daugybėje, kokia visame Egipte knibžda, sunku būna pavojaus išvengti. Visų Nilo šakų krantuose iš abiejų pusių matyti žmonių minios, jaučių, buivolų, karvių, avių, ožkų bandos. Dėl to praeiviai dažnai patenka į pinkles.

Tą pačią dieną matėme apie šimtą žvejų. Pasinėrę drumstame vandenyje, jie gaudė žuvį. Kai kurie ištraukdavo po tris: dvi laikydavo rankose, trečią – burnoje. Žuvys buvo uolekties ilgio. Vienos buvo panašios į mūsų menkes, kitos gal į lašišas arba esokas. Buvo ir kažkokių didelių baltų žuvų.

Nilo žuvys riebios ir labai skanios, bet nelabai sveika jas valgyti, nes Nilo dugne dumblas, ne akmenys. Tačiau jo vanduo sveikas, nes atiteka iš toli, iš Mėnulio kalnų, iš kurių išteka. Taigi, kol pasiekia jūrą, teka tris šimtus septyniasdešimt dvi mylias, be to, per abejus tropikus, kur dėl didelio karščio dumblas tampa nekenksmingas. Vanduo, tiesa, kaip jau sakyta, drumstas, bet inde per porą valandų nusistoja. Per naktį pastovėjęs, pasidaro tyras kaip krištolas ir labai skanus gerti.

Kadangi jau daugelis rašytojų aprašė Nilo prigimtį ir ypatumus, skaitytojui siūlau juos pasiskaityti, o aš tiktai prabėgomis paminėsiu tą, ką pats mačiau.

Žvejai, norėdami įkvėpti oro, galvų neiškiša iš vandens, tik burnas. Tikra tai, kad jie visą dieną gali išbūti vandenyje ir į paviršių išplaukę kvėpuoja neiškišdami galvų. Kai pamatėme juos po vandeniu plaukiančius, laivo kapitonas liepė iš šaudyklių iššauti, kad, paplaukę po apačia, neapverstų dzermos.

Pavakariais dešinėje pusėje palikome dailų, tolokai pailgai išsidėsčiusi Abuzyro miestą. Naktį išmetę inkarus, stovėjome viduryje upės, nes prie kranto priartėti buvo nelabai saugu. Juo labiau kad matėme narus prie mūsų plaukiant, bet jie, pamatę, kad nemiegame, nieko nebandė daryti.

Rugpjūčio dvyliktą visą dieną laimingai plaukėme. Saulei nusileidus, plėšikai, priplaukę su valtimi, mus užpuolė: paleido ietį, ta nukrito šalia sargybinio. Bet kai keletą kartų iš

šaudyklių iššovėme, jie paspruko. Kitą naktį bandė mus pulti narai, bet, pamatę mus ilgais šautuvais ginkluotus, budinčius, labai bijodami šautuvų, atsisakė savo užmojo.

Pučiant palankiam vėjui, *rugpjūčio tryliktą* dieną pamatėme Kairo piramides, kurios, nors ir už miesto yra, tačiau dėl savo aukštumo ir dėl to, kad stovi kalnuose, pirmiau pasirodo kaip pats miestas. Pamatėme ir pačią pilį kalne. Jau iš atšakų buvome įplaukę į patį Nilą. Jis toks platus, koks būtų dvigubas Dunojus prie Austrijos miesto Linco. Apie keturias mylias prieš Kairą Nilas jau teka viena vaga, paskui pasidalija į dvi šakas, padaro tą garsųjį trikampį. Už penkių mylių žemiau nuo to vadinamojo Deltos trikampio viena šaka dalijasi į keturias atšakas, kita – į tris. Tomis vagomis teka į jūrą.

Pagaliau dvidešimt trečią valandą atvykome į Bulhachą, kuris yra aštuonios dešimtys mylių nuo Damjetos. Čia iš dzermos jau išlipama į sausumą, nes tas miestas yra prie pat Kairo. Verta nors trumpai užsiminti, koks jis turtingas.

Ne tiktai turkai, bet ir patys čia gyvenantys europiečiai pirkliai tvirtina, kad į tą uostą kasdien per dvidešimt keturias valandas iš visur sueina daugiau kaip dešimt tūkstančių žmonių: vieni išlipa iš laivų, kiti įlipa. Ir kad kasdien praplaukia po tris tūkstančius dzermų, kurių dauguma būna šešių šimtų statinių talpos. Ir iš aukščiau esančio Senojo Kairo (apie jį paskui) atplaukia daugiausiai tokių laivų, kurie iš Saito kraštų, iš labai turtingų Kunigo (*presbyter*) Jono žemės sričių veža kviečius, šuniagalvius (*cynocephalos*), papūgas, kitokius paukščius ir žvėris, taip pat įvairias prekes. Iš berberų kraštų vežamus parduoti negrus pirmiau atgabena į Rozetę, iš ten – Nilu į Kairą, o vėliau parduoda prie Bulhacho. Vėlokai į Bulhachą atvykę, nakvojome dzermoje ir vos per pusvalandį matėme daugiau kaip dešimt laivų atplaukiant ir išplaukiant.

Rugpjūčio keturioliktos dienos rytą su dviem saviškiais išlipau iš laivo į sausumą (kol rasime kur apsistoti, kitiems liepiau pasilikti dzermoje), ir tuojau du turkai puolė mus kiekvieną surišti. Uoliai apčiupinėjo, ar neturime paslėpę kokių prekių užanty ar kur kitur. Pamanė, kad esame pirkliai prancūzai, kurie, kaip patys turkai sakė, dažnai juos apgauna. Sužinoję, kad tokių daiktų neturime, paleido laisvai eiti.

Tuo tarpu mums tarpusavy lenkiškai kalbantis, muitinės viršininkas žydas, kuris buvo įsakęs turkams mus suimti, supratęs mūsų tarmę, turkams paėjus toliau, priėjo prie mūsų, pasisakė pats esąs mūsų tautietis, kilęs iš Rusijos miesto Chelmo. Prašė atleisti, kad su mumis nelabai civilizuotai pasisveikino. Nuolankiai pasiūlė mums savo paslaugas ir, kol tik buvome Kaire, mandagiai mus aplankydavo.

Paskui, susėdę ant asilų, tarp sodų jojome į miestą pas Venecijos konsulą Georgijų Emą. Jam pasakėme, kad iš tolimų kraštų esame atvykę, prašėme padėti išsinuomoti užeigą. Buvo mums labai draugiškas, ir šv. Mišias kartu su juo išklausėme, bet pats, būdamas ne per seniausiai atvykęs, dar ne visai gerai pažinodamas vietos aplinkybes, patarė mums kreiptis į Prancūzijos konsulą Paulių Marianą, taip pat venecijietį. Šis jau buvo daugiau kaip dvidešimt metų šiame mieste išgyvenęs, labai gerai viską žinojo, mokėjo turkų ir arabų kalbas. Jo namuose taip pat radome du tėvus jėzuitus: Joną Krikštytoją Elianą, kuris, kaip anksčiau užsiminėme, buvo Damasko maronitams ir Libano kalnų patriarchui atvežęs popiežiaus Grigaliaus XIII siunčiamus apeiginius rūbus, taip pat Pranciškų Sasą, kuris tuo metu, kai išplaukėme iš Venecijos, to paties popiežiaus Grigaliaus pasiųstas, rengėsi plaukti į Aleksandriją. Buvo ir trys šv. Pranciškaus vienuolijos vienuoliai, nes šio konsulo namuose yra katalikų koplytėlė.

Taigi minėtasis Marianas mums leido apsistoti kituose savo namuose, priešais Venecijos konsulatą. Pasišaukę iš dzermos kitus mūsiškius, ten ir susikraustėme. Paskiau

ėmėme apžiūrinėti miestą. Koks jis turtingas, kiek daug gyventojų, tegalėtų pasakyti tas, kuris pats savo akimis pamatė. Mano nuomone, jis triskart didesnis už Prancūzijos Paryžių, tiktai ne taip dailiai suplanuotas, ir namai ne tokie gražūs, nes tiktai Kairo Naujamiestis apjuostas siena, o Senamiestis ir Bulhachas be sienų. Naujamiestyje yra iš senovės išlikusių daug labai brangiai kainavusių rūmų. Etiopų pirkliai naujuosius pastatus taip pat statosi ne pigesnius ir ne mažiau dailius. Matėme vieną tokią įžymybę, nors dar ne visai baigtą statyti, bet jau, kaip šnekėjo, kainavusią tris šimtus tūkstančių dukatų. To namo savininkas vaikščiojo vienais medvilniniais marškiniais, kojas tik sandalais apsiavęs, su gobtuvu ant galvos. Šitaip rengiasi ir kiti turtingieji etiopų pirkliai.

Turkai Egipte tiktai tarnautojai arba kareiviai. Egipto gyventojai arba žemę dirba, arba namų ūkiu verčiasi. Arabai gyvena iš plėšikavimo, o etiopai, kaip ir kita miesto liaudis, beveik visi pirkliai.

Daugiau kaip dvidešimtį metų šiame mieste išgyvenę europiečiai italų ir prancūzų pirkliai tvirtino, – mes juk suskaičiuoti negalėjome, – kad Naujamiestyje yra trisdešimt tūkstančių privačių namų. Pridėjus priemiesčius, Senamiestį, Bulhachą ir daugybę mažesnių namelių, susidarys du šimtai tūkstančių. Gatvių esą šešiolika tūkstančių. Šventovių arba dailesnių mečečių su bokštais yra šeši tūkstančiai aštuoni šimtai, neskaitant tų mažųjų be bokštų, kartais ir be stogų; tų taip pat nemažai. Tiktai viename priemiestyje pilies papėdėje, esančiame į rytų pusę, yra tūkstantis du šimtai mečečių. Kitame priemiestyje, į pietus, – septyni šimtai. Iš jų dauguma yra tokių, kurias žymieji tos šalies žmonės pasistatę savo kūnams palaidoti. Tačiau primena, kad žymiosios, ypatingesnės šventovės esančios kadaise pastatytos krikščionių, kol ta karalystė dar nebuvo patekusi į bedievių saracėnų rankas.

Tas pirklys, kurio tokius brangius rūmus apžiūrėjome, per vertėją mums papasakojo apie savo gyvenimo būdą. Turįs dvylika baltųjų žmonų ir aštuoniolika etiopių. Kiekvieną laikąs atskirame kambaryje ir nuo jų raktus su savimi nešiojąsis, nes jei jos galėtų susitikti, tai viena kitą pasmaugtų. Maistą joms paduoda per langą. Pas kurią įeinąs, rūpestingai uždaręs duris, kad kitos neįeitų, nes jos, be abejo, jį užmuštų ir pačios išsižudytų. Iš to aiškiai galima suprasti, koks vargingas šių pagonių gyvenimas. Dievas už nuodėmes juos taip apakino, kad patys savųjų ne mažiau bijosi kaip laukinių žvėrių. Mums pasakius, kad šitaip jis gyvenąs visada dideliame pavojuje, atsakė, jog taip ir esą. Dėl to jas griežtai saugąs. Bet jeigu panorėtų, galėtų visas išžudyti, nes jos esančios jo nuosavybė, tai yra už paties pinigus pirktos, o kiekvienas su savo pirktu daiktu galįs elgtis kaip tinkamas. Daug yra baisių ir bjaurių dalykų, kaip tąja pirkta nuosavybe naudojamasi, bet, gailintis pamaldžių ausų, verčiau tai nutylėti.

Dar ir tas nuostabu ir paminėtina, kaip jie nepasitiki savo giminaičiais. Šiam minėtajam pirkliui kartu su mumis vaikščiojant, rodant savo rūmus, jo vergas etiopas pranešė, kad atvyko vyriausiasis jo sūnus. Jis kartu su mumis išėjo į galeriją ir kalbėjosi su žemai kieme stovinčiu sūnumi. Pasisakė niekada sūnaus pas save neįsileidžiąs, paprastai taip su juo kalbąsis. Paklausėme, kodėl taip darąs. Atsakė, jog nepasitikįs juo, – galįs nužudyti. Ir sūnus su juo taip elgiąsis. Ir su kitu sūnumi lygiai taip kalbąsis, nes abu turį savo žmonas ir vaikus, todėl nepasitikįs jais. Trečiasis, jauniausiasis, sūnus galėdavo pas tėvą įeiti, bet negyveno tuose pat namuose.

Tasai vyriausiasis sūnus, kuris buvo pas jį atėjęs, kokių trisdešimties metų amžiaus. Etiopai visur labai atidžiai vieni kitų saugosi, nors ir artimiausia giminystė juos sietų.

Todėl daugiausiai kalbasi gatvėse, retai kada vieni kitus įsileidžia į namus, nebent tiktai pasistatę griežtą sargybą.

Tas pirklys savo namuose turėjo tiktai tris vergus, kurie tenai naktį miegodavo. Ir tuos, pats eidamas miegoti, kambaryje užrakindavo: bijojo, kad jo neužmuštų. Rytą ateidavo trys amatininkai, kurie statė jam rūmus.

Visą Egiptą valdo paša. Man ten esant, paša buvo Ibrahimas. Turkų imperatorius jį buvo paskyręs trejiems metams, kad surinktų kraitį dukteriai, kurią buvo už jo išleidęs. Galėjo plėšti kiek įmanydamas, o ne tik jo pareigybei priklausančius mokesčius. Iš paprastų ūkio pajamų privalėjo jį labai gerai išlaikyti. Tada jis turėjo tūkstantį raitelių ir tūkstantį pėstininkų. Dažnai pasirodydavo mieste: labai iškilmingai žygiuodavo gatvėmis su didžiule palyda. Savo žinioje turėjo tris šimtus čiaušų (tarnautojų valdininkų) įvairiems reikalams tvarkyti. Turėjo dvidešimt keturis sangiachus kraštui valdyti, nes visas kraštas suskirstytas į dvidešimt keturias apygardas.

Dėl plėšikaujančių arabų naktį ir dieną aplink miestą budi sargyba. Man ten esant, jie keturiskart buvo pasirodę prie pat miesto vartų. Daug turkų nužudę, pasitraukė patys nenukentėję. Mieste buvo kilęs didelis išgąstis. Todėl anksčiau tiems arabų puolimams atmušti nuolat būdavo laikomi šeši tūkstančiai raitelių ir tiek pat pėstininkų. Bet, prasidėjus karui prieš persus, buvo paimti trys tūkstančiai raitelių ir trys tūkstančiai pėstininkų. Raiteliai turi tris kapitonus. Vienas – tūkstančio ietininkų vadas, kitas – tiekos pat čerkesų. Sako, jog tai esą palikuonys Egipto gyventojų krikščionių, dabar visi virtę mahometonais. Trečiasis yra tūkstančio lengvai ginkluotų turkų pulko vadas. Lygiai taip sutvarkytos ir pėstininkų eilės, kurias sudaro janyčarai.

Kas penktadienį po keletą šimtų turkų eina į lauką prie Nilo ir ten atlieka karines pratybas, mėtydami vieni į kitus trumpesnes nendres. Taip netvarkingai, sumišai tą daro, kad tose pratybose visada vienas kitas iš pačių kareivių arba žiūrovų žūva. Pavarę arklius, taip paleidžia pavadžius, kad paskui jau sulaikyti nebepajėgia. Taip susidūrę paskui žiauriai užsimuša.

Čia labai daug žydų, iš jų ima pagalvės mokestį. Man ten esant, kalbėjo, kad, priskaičiavus moteris ir vaikus, jų būtų apie vienas milijonas šeši šimtai tūkstančių. Tą patvirtino ir tas pats muitinės viršininkas žydas. Paprastai kalbama, kad Asano pašos laikais jų buvę septyni milijonai. Mat jis norėjęs žinoti tikrąjį gyventojų skaičių. Bet dėl nuolatinių pasikeitimų tikrą skaičių nustatyti vargiai galėjo.

Tokioj žmonių daugybėj vos trečdalio geras regėjimas. Visų visur nesveikos akys dėl valgymo vaisių, kuriais paprasti žmonės maitinasi užsigerdami vandeniu. Be to, tame krašte toks karštis, kad jie visada nešioja gana sunkų galvos gobtuvą. Dėl to nuo prakaito gauna akių uždegimą. Jis paūmėja dėl gatvių dulkių, nes gatvės neišgrįstos akmenimis.

Aštuoni tūkstančiai kupranugarių, kiekvienas iš abiejų pusių su dviem odiniais maišais ant kupros (maišas mūsų paprastos statinės talpos), nuo durų prie durų nešioja Nilo vandenį. Nešiotojai pardavinėja tą vandenį ir pašai moka savo pajamų mokestį. Kas atlieka, išlaisto gatvėse, kad dulkės nusėstų. Yra daug kitokių kupranugarių. Jų manoma esant aštuonis tūkstančius. Tai vietininkų, pašos tarnautojų čiaušių, sangiachų ir pirklių kupranugariai. Nuo tų nemoka jokio mokesčio. Taip pat yra pėstieji nešiotojai. Jie vandenį nešioja užsivertę ant nugarų stirnų odos maišelius, ir taip pat jį pardavinėja. Ir iš jų pašalima tam tikrą pajamų mokestį. Šitų esą apie trisdešimt tūkstančių.

Stebina ir miesto didumą rodo tai, kad patvinęs Nilas, keturiais ar penkiais kanalais tekėdamas per miestą, gausiai pripildo visus šulinius, tačiau vis tiek nė kiek nesumažėja

nei kupranugarių, nei žmonių vandens nešiotojų. Sako, kad dėl to kiek sumažėjąs pašos mokestis, bet tas nuostolis tesąs vos pusė ar trečdalis viso mokesčio.

Viešų valgyklų yra apie dvidešimt tūkstančių. Tiktai turtingieji ir laimingesnieji namie verdasi valgyti, o liaudis maitinasi valgyklose. Jose labai daug mėsos, ypač avienos. Taip pat begalė ančių ir viščiukų, bet daugiausiai parduoda ryžių ir aliejuje keptų tešlainių.

Maisto prekių labai daug: skaniai kvepianti jautiena, begalė avienos, viščiukų, ančių, kurie, kaip anksčiau minėta, „krosnyse“ dirbtinai išperinami. Vyno Egipte nėra: mat jo lygumoje dėl Nilo potvynių vynmedžių sodinti negalima, o kalvų ar kalnų nėra. Tiktai vieną kažkokio krikščionio vynuogyną mačiau vykdamas į Natarėją (apie ją bus vėliau). Todėl krikščionys daugiausiai geria Kretos vyną. Europiečiai konsulai pasirūpina atsivežti vyno iš Italijos.

Kai kurie pasakoja tokį dalyką, rodantį gyventojų gausumą: siaučiant marui, per parą išmirdavę po dvidešimt tūkstančių žmonių. Venecijos pirklys Jonas Leonardas, jau dvidešimt penktus metus čia gyvenąs, pasakojo, jog dvi savaites siautėjęs toks baisus maras, kad kiekvieną dieną sunaikindavęs dar daugiau žmonių negu čia pasakyta. Tas tikėtina, nes turkai paprastai nesisaugo nuo maro. Jie tvirtina, kad tai neišvengiamai turi įvykti, reikią pasiduoti Dievo bausmei, kokia kam skirta. Jie juokiasi iš krikščionių, kad tie, tarsi priešindamiesi Dievo valiai, bėga, stengiasi išvengti maro, bet dažniausiai veltui. Mirusiuosius iš namų išneša ne kojomis pirmyn kaip krikščionis, bet galvą atgręžę.

Dar tą reikia pažymėti, kad Egipte maras siautėja kas septyneri metai. Daugiausiai jis trunka trejus metus. Pirmaisiais metais po truputį prasideda tuo metu, kai saulė įeina į Svarstyklių ženklą. Smarkiausias maras būna gruodžio, sausio, vasario ir kovo mėnesiais; per karščius sumažėja. Kitais metais, saulei į Liūto ženklą įėjus, kai karščiai sustiprėja, tuojau maras liaujasi. Netgi taip, kad jeigu kas, jau turėdamas maro skaudulį, išgyveno iki saulei įeinant į tą dangaus ženklą, visai išvengia pavojaus. Tas dalykas kelia nuostabą. Apie tą laiką mūsų pirkliai grįžta iš ten, kur buvo pasitraukę, ir vėl laiko namus atvirus.

Taigi pas mus šalčiai sulaiko marą, o pas juos – karščiai. Du mėnesius gyvena saugūs. Paskui, kai tik saulė įeina į Svarstyklių ženklą, maras vėl pamažu prasideda ir tęsiasi, kaip anksčiau sakyta, lig saulė įeina į Liūto ženklą, bet jau ne taip smarkiai siaučia. Trečiaisiais metais vėl ta pati tvarka, tiktai maro žiaurumas vis silpsta. Po to, jei iš niekur nebus užneštas užkratas, kitus ketverius metus niekas neserga, nes turi imunitetą. Kartais būna ir ilgesnė pertrauka, bet dažniausiai nelaimė grįžta kas septyneri metai. Čia dar galima matyti ir pagarbinti ypatingą Dievo gerumą, kad krikščionis paprastai baudžia daug lengvesnėmis rykštėmis nei pagonis.

[...]

Rugpjūčio aštuonioliktos dienos ankstų rytą, valandą prieš švintant, atvykome į Senamiestį, kuris, einant vis tarp sodų, yra už ketvirčio mylios nuo Naujamiesčio. Po poros valandų, saulei patekėjus, persikėlėme per Nilą ir, paėję penktadalį mylios, atsidūrėme prie piramidžių. Apie jas autoriai daug yra parašę. Aš trumpai pažymėsiu, ką pats savo akimis mačiau.

Visi vienodai liudija, kad čia kadaise buvo šventuosiuose ir pasaulietiniuose raštuose išgarsėjęs Memfio miestas. Dabar nė jokių jo pėdsakų nebėr, išskyrus kažkokias menkas griuvenas pietų pusėje. Visa uždengė gryni smėlynai. Tik septyniolika piramidžių lig

šiol matyti išlikusios kaip buvusios. Iš jų dvi didesnės ir trečioji – ištvirkėlės Rodopės. Jos formą ir architektūrą aprašo Plinijus 36 knygoje, 12 skyriuje. Ypač daili, tačiau vos šešiasdešimties ar septyniasdešimties uolekčių aukščio.

Šios trys piramidės, visai gerai išlikusios, priklauso prie pasaulio stebuklų. Abi didesniosios stulbinančio, neįtikėtino didumo. Sako, kad aukštesnioji iš jų yra trijų šimtų uolekčių ilgio, tiek pat aukščio ir pločio. Viduje ir iš lauko pusės yra labai platūs, sumaniai padaryti laiptai. Jais užlipa iki pat viršūnės. Yra keli kambariai: du iš jų didesni, vienas ant kito pastatyti. Juose buvo Egipto karalių karstai. Apatiniame dar ir šiandien stovi didelis karstas, kuriame buvo paguldytas kažkoks kūnas. Palieku daugiau apie tuos dalykus rašiusiems istorikams spręsti, kokie karaliai, kokio dydžio lėšomis ir kaip: ar remdamiesi mokslu, ar Egipto vergijoje buvusių žydų rankomis tas piramides pastatė, – kaip beveik visi autoriai rašo, – ir ar tie patys žydai iškasė ir tuos kanalus, kuriais nuleidžia Nilo vandenį, bei supylė pylimus, nes visai aišku, kad jie ne gamtos, bet žmogaus rankų darbas.

Lieka tik stebėtis matant, kad minėtosios piramidės pastatytos ant aukšto granito uolos kalno. Bet, kiek galima suvokti iš akmenų rūšių, jos ne iš tos pačios uolos akmenų pastatytos. Nelengva suprasti, iš kur ir kokiais būdais galėjo būti ten sugabenta šitokia daugybė akmenų, nes net ir patvinęs Nilas teka už trijų ketvirčių mylios nuo to pastato. Nė to negalima suvokti, kaip tie akmenys, kurių kiekvienas trijų uolekčių ilgio ir pločio, o storio daugiau kaip pusantros uolekties, remiantis kokiu mokslu ir kokiu darbu, galėjo būti užtraukti į tokį aukštą kalną ir padėti pačioje viršūnėje. Pati didžiausioji piramidė iš taip dailiai nutašytų keturkampių akmenų, kažkaip ypatingai pastatyta kaip natūralus kalnas. Ji keturkampė, iš apačios pamažu kyla į viršų, tačiau tie keturkampiai akmenys taip nuostabiai nelygia eile sudėti, kad visas pastatas panašus į gamtos suformuotą kalną. Užlipti, kadangi akmenys tokie stori, sunku, varginga, bet saugu. Nors žengiau visai prideramu žingsniu, piramidės viršūnę per pusantros valandos tepasiekiau. Tenai yra keturkampė plokštuma, kiekviename šone dešimties uolekčių ilgio.

Nuo šios didžiosios piramidės einant prie gretimos, dešinėje pusėje, uoloje, yra dailiai iškalti būstai. Jų viršutinė dalis padaryta tarsi lentų danga, kuri pas mus laikosi ant įstrižai sudurtų rąstų, tik tie rąstai tenai atrodo ne keturkampiai, bet pusapvaliai. Panašiai iškaltos ir sienos.

Kai kurie tvirtina, kad čia buvę Egipto karalių ar Egipto šventikų kambariai, nes, kaip toliau pasakyta, ir tos piramidės laikomos šeimų ar apylinkės gyventojų apsisaugojimo vieta (receptaculum).

Antroji piramidė, kiek mažesnė už pirmąją, stovi nuo šios per dvigubo strėlės lėkimo atstumą. Į vidų įėjimo visai nėra. Mano, kad jis užslėptas. Iš lauko pusės galima į ją lipti iki pusės, nes akmenys taip pat sudėti kaip ir pirmosios, tiktai kiek mažesni ir lygesni. Nuo vidurio akmenys taip sulyginti, kad toliau aukštyn kopti nebeįmanoma. Tai, atrodo, daugiausiai dėl to ir padaryta. Trečiojoje tos piramidės dalyje, lig pat viršūnės, akmenys tartum nerūpestingai ir netvarkingai sukrauti kaip ir apatinėje dalyje. Tad jei netrukdytų ta lygi keleto dešimčių uolekčių aukščio akmenų eilė, būtų galima lengvai užkopti į jos viršūnę kaip ir į pirmosios.

Prie antrosios šono iš miesto pusės yra trečioji piramidė tos Rodopės, kurią jau minėjome. Ji visa pastatyta iš nudailintų akmenų, tad užlipti visai negalima. Nuo jos per trigubą lanko šūvį, dar labiau į miesto pusę, yra septynių uolekčių aukščio tos ištvirkėlės galva su kaklu ir pečiais, nuostabaus pavidalo, iš granito akmens iškalta.

Kai kas mano, kad iš anos didžiosios piramidės, į kurią buvome įėję, per požeminį uoloje iškaltą urvą, – tokį matėme akmenimis užverstą, – esąs slaptas siauras kelias prie tos galvos. Metus burtą, iš ten, pro tos galvos burną, patikliai pagonių liaudžiai būdavę skelbiami orakulo sprendimai. Aplinkui galvą yra padėta keletas akmenų. Ant jų būdavę dedamos aukos. Dabar negalima suprasti, kas buvo.

Kaire iš tokių, kurie tvirtino matę, girdėjau, bet pats nemačiau, kad į pietus, kur, sako, buvęs Memfio miesto pakraštys, esančios dvi statulos, arba kolosai, dvidešimties uolekčių aukščio. Abu labai gražiai iš granito akmens iškalti. Vienas esąs kažkokio faraono, kitas galbūt jo žmonos. Abu parvirtę, bet tebesą sveiki. Mūsų piramidės esančios už penkių mylių nuo tų kolosų. Iš to galima suprasti, kokio dydžio buvęs tas miestas. Tai, beje, matyti ir iš griuvėsių, nes pačios piramidės tęsiasi daugiau kaip keturias mylias, o nuo tų kolosų ligi piramidžių penkios mylios. Taigi, jeigu šioje Nilo pusėje buvo toks miesto didumas, ir pats Kairas, kaip dabar yra, iš kitos Nilo pusės buvo prisijungęs, – nes nuo didžiųjų, arčiau miesto esančių, piramidžių lig Naujojo Kairo tiktai pusantros didelės mylios, – tai to Memfio miesto plotis buvęs keletas mylių aplinkui, o per vidurį tekėjęs Nilas.

[...]

Rugsėjo vienuoliktą dieną anksti rytą sėdę ant asilų, – juos iš Kairo buvome atsisiųsdinę, – gerą mylią nujojome prie pietų pusėje esančių piramidžių, šalia kurių yra daug uolose iškaltų požeminių urvų. Kadaise tai buvo gyvenvietės arba įvairių šeimų kapai. Dabar jie smėlio užpilti. Nukasę smėlį, į tas kriptas leidžiasi virvėmis. Tai ir mes šalia vienos aukštesnės piramidės tokiu būdu nusileidome į dešimties ar daugiau uolekčių gylio skylę.

Tenai radome labai daug kitų uolose išilgai iškaltų urvų. Juose buvo palaidoti daugelio žmonių lavonai. Juos ima vadinamosioms mumijoms padaryti. Tvirtinama, kad šie kūnai buvę balzamo ar kokiais įvairių žolių tepalais apsaugoti nuo gedimo. Kokie tie tepalai buvo, teištiria medikai. Pasirodo, kad iš tikrųjų buvę kažkas labai nepaprasta ir nuostabu: per tris tūkstančius metų tie kūnai, be mažiausio kurio nors sąnario suirimo, visai nesugedę išsilaikė iki šios dienos.

Aš ten nusileidau su arabais, kurie paprastai juos pardavinėja, tai radau tų kūnų labai daug. Visi čia esantys lavonai paprastai būna anatomiškai išimtais viduriais. Į vidų įdėti ir aplinkui sustatyti stabai. Tie stabai būna moliniai mėlynos spalvos arba su violetiniu atspalviu, vieno piršto didumo, kiti dar mažesni. Jų forma kaip mažų suvystytų kūdikių; būna išrašinėti egiptiečių hieroglifais.

Ir stabai, ir kūnai susupti į drobules. Tos nuo senumo taip sunykusios, kad primena sudegusį popierių, pajuodusį ir trapų. Atskiri sąnariai atskirai apsukti audeklu. Karstai arba akmeniniai, arba mediniai. Juose matyti kilmingesniųjų kūnai. Kitų, paprastų žmonių, be tvarkos guli žemėje išmėtyti. Karstai pritaikyti prie kūno formos ir prie pridėtų stabų.

Yra tenai ir didesnių stabų, kiti iki vienos uolekties aukščio. Jie iškalti iš akmens arba iš medžio išdrožti, labai įvairūs: vieni žmonių, kiti – paukščių, vieni roplių, kiti, kaip pas mus vaizduojama, velnių pavidalo. Tokiais stabais apstatyti palaidotųjų kūnai. Karstuose rasti kūnai ties veidu turėjo spalvomis arba auksu išpieštas kaukes. Jose buvo matyti ten palaidotųjų veidų bruožai, turbūt tokie, kokie buvo būdingi jiems gyviems esant. Audekluose, į kuriuos buvo įsupti kūnai, visur matyti juostos ar pakraščiai, mažais spalvotais stikliniais karoliukais išsiūti. Tarsi brangakmeniais, – jų trūksta, – nusagstytos

juostos. Jomis perjuostos išsiuvinėtosios drobulės. Vyrų kūnai visai nesiskiria nuo moterų kūnų. Vadinasi, vyrai neaugino barzdų. Jų tiktai kūnai didesni, kitokia veido kaukė ir galvos papuošalas. Tose kiaurymėse yra tiek daug kūnų, kad jei kas norėtų juos visus apžiūrėti, turėtų ropomis šliaužioti. Bet nedaugelis pajėgia pakęsti tą klaikumą.

Iš tokių kūnų, kaip jau minėjome, daro mumijas. Jos kvepalų ir riebalų tepalo taip primirkusios, kad blizga kaip sudžiūvusi derva; ypač smegenys, raumenys, riebesni pečiai. Mažiau mėsingos dalys – krūtinė, rankos ir kojos – ištempiamos kaip styga ir tepalais nemirkomos. Lavonų kvapas kriptose nėra toks stiprus, kad negalėtum pakęsti, jį pastiprina kvepalai. Kiek įmanoma užuosti, j šiuos tepalus turėjo būti dėta daug miros, nes kiaurymės visur atsidavė tuo kvapu. Tų kūnų kaulai labai balti. Tokios sudėties kvepalai nuostabiai išsaugojo jų baltumą. Tada iš tų arabų už porą cekchinų pirkau du – vyro ir moters – kūnus, rastus tenai karstuose. Toliau bus rašyta, kas su jais atsitiko vėliau, kai plaukėme iš Aleksandrijos.

Tiek tenorėjau čia pasakyti apie mumijas, ką pats matydamas visai tikrai sužinojau. Ypač dėl to, kad girdėjau daugelį tuos dalykus kitaip pasakojant. Tvirtina, jog mumijas daro iš tų kūnų, kurie tuose kraštuose būna smėlio užnešti. Grynos pasakos, nes mumija ne atsitiktinai pasidaro, tik iš kūnų, nuo neatmenamų laikų tepalų mišiniu ištepty, kaip jau sakyta, susiformuoja. Taip pat pasakos, kad smėlis ką nors mirtinai užpiltų, nebent kas nors tyčia atsigultų, kad jį užpiltų. Tas galėtų ir mūsų krašto smiltingose žemėse įvykti.

Teisybė, per tuos smėlynus, pas mus vadinamus smėlio jūra, esant stipriam vėjui, keliauti negalima, būtinai reikia sustoti, kol nurims vėjas. Bet smėlynuose stovinčiųjų nė vieno smėliu neužneša, nebent kam nors atsitiktinai tenai tenka numirti ir nebūna palaidotas, o taip neretai pasitaiko. Tokiu atveju tas kūnas nuo saulės smėlyje taip iškepa, kad pasidaro juodesnis už anglį. Tačiau mumija iš jo nepasidaro, ir panaudoti netinka.

Vykstantys per tuos smėlynus pučiant vėjui todėl turi palaukti, kad lakus smėlis kalvomis užpila kelius ir padaro juos nepereinamus, kad sukelia akims kenkiančias dulkes, taip pat užneša visokius kelio ženklus, kurių keliautojai turi laikytis, nes reikia keletą dienų keliauti nematant nei jokio medžio, nei uolos. Be to, ir kupranugariai, nepakęsdami skaudinančių dulkių, visai susitraukia. Dėl to pagrįstai, kaip sakyta, keliautojai turi stovėti, kol vėjas nurims, tačiau nė vieno gyvo smėlis neužpila.

Kai mes su venecijiečiu Jonu Emu, vedami arabų, leidomės į tas kiaurymes, buvome įspėti, kad su savimi jei ne durtuvus, tai bent peilius pasiimtume, mat dažnai būna, kad krikščionis tenai nužudo. Taigi visokiam atvejui turėjome pasiimti, kuo galėtume apsiginti. Taip pat sakė, kad ne visi kartu tenai leistumės, o keletą mūsiškių su šaudyklėmis paliktume sargyboje. Mat ne kartą atsitikę taip, kad užėję egiptiečiai arba plėšikai arabai nusileidusius į urvus užversdavo žemėmis ir nusinešdavo viršuje paliktus daiktus, nes dėl dulkių ir sugedusio uždarų urvų oro bei tvankumo žemyn lipti tegalima su vienais marškiniais ir dar kokiu prastesnio audeklo rūbu.

Mums artinantis prie minėtųjų kriptų, pasirodė kažkoks raitas arabas. Sargybiniai ir mūsų arabai nutarė, kad tai žvalgas. Pamatęs mus šautuvais apsiginklavusius, pasitraukė atgal. Todėl, leisdamasis į požemius, prie urvo angos palikau savo palydovus šaulius su dviem sargybiniais; trečiasis buvo pasilikęs prie valties, kad tos nepagriebtų.

Iš urvo ištraukti, prie valties grįžome per griuvėsius, kurių šiek tiek yra likę senovinio Memfio miesto vietoje. To, kaip sakėme, tokio didelio miesto beveik jokių kitų pėdsakų nėra, tik piramidės.

[...]
Aleksandrijoje parduoda daug visokių žvėrių. Ir aš nusipirkau keletą ir parsivežiau į Europą du leopardus, dvi faraono žiurkes. Į jas panašių daug buvau matęs privačiuose namuose Aleksandrijoje ir daug laukuose, ypač Sirijoje. Parsivežiau katiną, gaminantį kvapnųjį žibetą (*Zibetum*). Dar būdamas Tripolyje, liepiau Apamėjoje nupirkti porą šuniagalvių beždžionių, patiną ir patelę. Buvo rausvos, nuo kitų skyrėsi kailiu. Patelė, pamačiusi moteriškę ar berniuką, tuojau siekdavo kąsti, didesnių vyrų neliesdavo. Turėjau keliolika įvairių rūšių mažų beždžionėlių (*Simiolos*). Daugumą užpylė vanduo, kai prie Karpato salos mus mėtė audra. Turėjau dailių papūgų. Buvau išsivežęs tris ožiaragius, iš kurių du padvėsė jūroje. Tų gyvūnų neįtikėtinai greitos kojos: nuostabiai lengvai bėgioja po stačiausias uolas; nors kojos labai plonos, bet taip laksto, kad nustebina žiūrinčiuosius.

Apie Aleksandriją yra daug paukščių penimių rūšies (*altilium genus*); panašūs į mūsų žvyres, baltuosius tetervinus. Jie nepaskrenda, bet taip greitai bėga, kad šunys jokiu būdu jų nepaveja, nebent tie patenka į paspęstą tinklą. Nelesa kitokio maisto kaip tik žvyrą. Paukštis labai riebus ir gero skonio, bet šviežią valgyti labai pavojinga, nes kelis kartus jo mėsos pavalgę miršta. Priežastis esanti tokia, kad tie paukščiai minta žvyru, ir kas nesaikingai privalgo jų mėsos, suserga vandenlige (*hydropisim*) ir taip pagreitina savo mirtį.

Taigi nupešus plunksnas, pirmiausiai juos pasūdo, per naktį palaiko, paskui iškepa ir pamerkia į actą. Jame išmirkę, pasidaro labai skanūs ir sveiki valgyti. Taip paruošia ir kitus mažus paukščius, panašius į tuos, kuriuos mes vadiname *Cize*. Jie skraido ir yra riebūs. Jų ir Kipre daug, ir tuos panašiai acte mirko. Keliavusieji po Derlingąją Arabiją, pasakoja, kad ir ten esą tokių žvyrių. Kiti mano, kad tokie paukščiai žydams į tyrus buvę dangaus atsiųsti. Šv. Raštas juos vadina putpelėmis (*cothurnices*).

Sinajaus teritorijoje, apie Horebio kalną, auga mana kaip Kalabrijoje, tik ne tokia balta, truputį rausva. Mačiau tokią Kaire. Ji net vidurius valo. Kai kurie tvirtina, kad tokia buvusi ši dangaus duota žydams. Tačiau nei vieno nei kito dalyko negalima patikrinti.

Tuose smėlynų tyruose, į Raudonosios jūros pusę, yra labai daug stručių. Arabai, juos pamatę, iš tolo ratu apsupa, suvaro į vieną vietą, puola ir užmuša. Bet kadangi arabai nevalgo mėsos, negali lengvai parduoti ir plunksnų (daugybę jų pirkliai kitur parduoda), todėl retai rengia tokias medžiokles, nes iš jų turi mažai naudos, o arklius labai nuvaro. Mat stručiai, kol pakyla aukštyn, irdamiesi sparnais, daug greičiau bėga nei mūsų didieji elniai, kuriuos vadiname *Dropy*.

Kaire, žiūrėdami arklių lenktynes, kurias, kaip jau anksčiau apie tai sakėme, kas savaitę ketvirtadieniais po pietų rengia pratyboms, matėme nuogą etiopą ant kupranugario (*dromedarus*). Ta kupranugarių rūšis labai eikli: risčia taip greitai bėga, kad arklys net greitai šuoliuodamas negali jo pavyti.

Tas etiopas, kaip sako, pašto keliu (*per postas*) buvo atvykęs iš Mekos. Pašto gabenimas patvarkytas taip, kad per penkiolika dienų iš Mekos atvyksta į Kairą. Vienas kurjeris, užsėdęs ant kupranugario, joja penkias dienas, paskui kitas, užsėdęs ant kito kupranugario, joja kitas penkias dienas, pagaliau trečias trečiu gyvuliu atjoja į Kairą. Tokia pat kelionės tvarka grįžtant iš Kairo į Meką. Kurjeris, prieš išjodamas į kelią, tiek prisivalgo, kad užtektų penkioms dienoms. Su savim neima jokio maisto, tik šiek tiek datulių.

Tuose smėlynų ir akmenų tyruose gali penkias dienas keliauti ir nerasti ne tik duonos, bet ir vandens. Ir kupranugaris gali išbūti iki šeštos dienos negėręs. Jo maistas –

kvietiniai kukuliai, bet jų taip pat kurjeris negali daug paimti, dėl to maitina labai taupiai. Vandens nepasiima nė sau, bet jei jo ir turėtų, kupranugariui neduotų. Kiti, – aš nedrįsčiau, – tvirtina, kad inde laikomą vandenį gyvulys užuostų, kiltų troškulys ir, trokšdamas gerti, negalėtų ištverti nustatytų penkių dienų kelionės. Ilsisi jis labai menkai, nes per dvidešimt keturias valandas kurjeris sustoja tik tris kartus gamtos reikalais. Kupranugaris eidamas išsituština. Kai reikia nulipti, raitelis lazdele suduoda per kojas, tada kupranugaris, atsiguldamas ant žemės, leidžia patogiai nulipti. Truputį pailsėjęs, tęsia kelionę.

Arabijos dykumos gyventojai niekada nevalgo nei duonos, nei mėsos, maitinasi tik datulėmis ir labai sveiku ožkų pienu. Tas juos palaiko. Yra sveiki, labai gražaus kūno sudėjimo. Arklius šeria saulėje išdžiovinta ožkų mėsa, supjaustyta mažais gabaliukais, Tai ir maistingas pašaras, ir patogus tyruose nešiotis, supylus į odinį maišelį ir pririšus prie arklio. Tokio pašaro rieškučių vienam arkliui visiškai užtenka dvidešimt keturioms valandoms. Tokia mėsa nesukelia arkliui troškulio taip trūkstant vandens, teikia stiprybės ir greitumo. Gyventojai arklius iš mažens augina taip: kumelę žįsti teduoda devynias dienas, paskui girdo kupranugarių pienu, kad nuo kumelės pieno neišaugtų silpni. Taip išlaiko gražų sudėjimą, o gerdami kupranugarių pieną, įgauna jų tvirtumo. Jis dar nuostabiai malšina troškulį, nes vanduo tuose kraštuose aukso vertas.

Kai Kairo ir Aleksandrijos gyventojams pasakojome, kad mes, europiečiai, visur esame pertekę vandens, tai jie sakė, kad mus, visada gausiai turinčius šviežio, gėlo vandens, esą, galima laikyti nemirtingais. Kaire pasiūlius jiems duonos, – jie vadina ją chopsu, – atsisakė valgyti, įvyniojo į audeklą, sakydami parnešią namiškiams parodyti, ką mes valgome. Sakė, jeigu ir jie valgytų duoną, tai greitai mirtų.

[...]

Spalio penkioliktą dieną, apie dvidešimt antrą valandą, kilo tokia baisi audra, kad tuos kartu plaukusius keturis laivus vėtros išmetė kur kurį. Ypač baisiai blaškė mūsų saitiją, nes buvo mažesnė už kitus, kol apie vidunaktį mums sužibo šv. Germano žiburėlis. Tą naktį mes jį matėme šešis kartus. Taip pagaliau audra nutilo.

Rytojaus dieną, *spalio šešioliktąją*, jau pavakariais, vėl pakilo labai smarkus vėjas. Visą naktį buvo labai didelis pavojus. O *septynioliktą dieną*, prieš pat dvidešimt antrą valandą, mus supurtė toks audros sūkurys, kad jau buvome visai netekę vilties išsigelbėti. Mat dvi priešingos pietų ir šiaurės vėtros,– itališkai *Garbino* ir *Graeco*,– viena po kitos baisiai stipriais gūsiais su lietumi, priešpriešiais pūsdamos, taip suko laivą ratu ir spaudė žemyn, kad pakilusios bangos siekė viršutinę stiebo dalį. Išmesdami akmenis, lengvinome laivą, kiek buvo galima, nes prekių jokių neturėjome. Bet dėl sūkurio smarkumo nepadėjo mums nė tas, nes bangos taip smarkiai šoko į laivą, kad atrodė jau tuojau mus paskandins.

Nors naktis buvo visai tamsi, griaudžiant perkūnijai ir baisiai blyksčiojant žaibams, jūrininkai pamatė salą su dviem viršuje kyšančiomis uolomis. Pamatė, kad esame nunešti į Archipelagą, prie dviejų, viena nuo kitos netoli esančių negyvenamų salų, paprastai vadinamų Divonijomis. Nieko daugiau negalėdami padaryti, kadangi saitija buvo maža, nuleidę bures norėjo bent įplukdyti laivą į jų tarpą, kad, esant tarp dviejų salų, ne taip vėtroms trankant, nors kiek nuo tokios baisios audros apsisaugotų.

Priplaukus arčiau, kažkaip ypatingai Dievui patvarkius, žaibams blyksčiojant, stiebo viršūnėje esąs jūrininkas pamatė, kad tenai ne dvi salos, bet viena. Kyšojo dvi uolos, at-

rodančios kaip dvi salos, į kurių tarpą buvo nutarta įplaukti. Taigi nuleido visas bures, palikdami tik vieną, vadinamąją trinchietą, kad galėtų praplaukti pro tą salą. Bet audra jau beveik skandino saitija. Nuo vėtros smūgių jau žiojėjo plyšiai. Reikėjo be perstojo semti iš apačios vandenį. Laivo kapitonas, visai netekęs vilties, viešai mums pasakė, kad jau visai nebegalima išsigelbėti, kad ten laivas suduš ir mes žūsime. Tą liūdną žinią išgirdę, kiekvienas susirūpinome savo siela. Dievui save pavedę, laukėme paskutinės valandos.

Tuomet, jau po pusiaunakčio, vėl pamatėme šv. Germano žiburėlį. Tuojau šiaurys šiek tiek nurimo, ir, pietų vėjui stipriau saitija nešant, praplaukėme pro tą salą. Septynis kartus mums pasirodė šv. Germanas, ir kiekvieną kartą vėjas vis silpo ir silpo. Taip ėmė aušti. Prašvitus pamatėme, kad sala, į kurią buvome nukreipę savo bures, vadinamoji Kaso (*Casso*) sala, visai negyvenama, baisi savo stačiomis uolomis. Jei būtume ją pasiekę, būtų buvęs didelis pavojus užplaukti ant povandeninių uolų ir akmenų, kurių naktį nebūtume galėję nei pamatyti, nei dėl didelių bangų išvengti. Žaibams blyksčiojant, buvo matyti tik labai aukštų uolų viršūnės.

Aštuonioliktą dieną pamatėme Rodo salą. Tą visą dieną ir dalį nakties mėtė smarkus vėjas. Šv. Germanui pasirodžius, jis tuojau nurimo, ir likusią nakties dalį buvo visai ramu. Kitą visą dieną praleidome klaidžiodami tarp Rodo ir Karpato (itališkai *Scarpanto*) salų. Poetai pasakoja, kad toje saloje buvo gimusi ir užaugusi Paladė.

[...]
Jei kam pasirodys, kad aš čia negalimus dalykus pasakojau apie šv. Germano šviesulį, tai kiekvienas, kas plaukiodamas buvo patekęs į audrų pavojų, tą patvirtins. Nes nėra nė vieno, kuris, patekęs į didžiausią užkilusių audrų pavojų, nebūtų jo matęs. Aš nepagalvojęs negalėčiau tvirtinti, ar šv. Germanas, kaip daugelis tiki, pasirodo į beviltišką pavojų patekusiems, ar, kaip kiti mano, dėl gamtos priežasčių to žiburėlio spinduliai sušvinta. Visiškai tikra, kad šis šviesulys plaukiojant pasirodo, nes ne aš vienas, bet ir visi su manimi laive buvę patvirtino, tiek kartų jį matę, kiek kartų anksčiau parašiau aš pats jį matęs. Pasirodo kaip šviečianti žvaigždė arba deglas, tai silpniau, tai stipriau sužibėdamas. Kartais jo spindėjimas visai šviesus, balzganas kaip žvaigždės. Sustoja arba ties stiebo viduriu, arba kitur, bet visada aukštesnėje vietoje. Jei kas norėtų paliesti, tuojau pakyla aukštyn ir nubėga. Dažniausiai apsistoja pačioje stiebo viršūnėje ir laikosi ant kryžiaus, paprastai ten pritvirtinto. Toje vietoje pabūna tiek laiko, kiek reikia sukalbėti „Tėve mūsų“, kartais pusę ketvirčio valandos, kartais šviečia ir visą ketvirtį. Tai didelei audrai siaučiant, išbuvo pusę valandos, degdamas kaip užžiebta žvakė. Jam pasirodžius, tikrai neabejotina, kad vėjas gerokai susilpnėdavo, ir kuo dažniau jis nušvisdavo, tuo mažiau ir mažiau viesulas siautėdavo. Dėl to, jam pasirodžius, žmonės atgauna viltį išsigelbėti, pasijunta apsaugoti nuo žūties. Tą gali patvirtinti daugelis pavyzdžių. Tą pat. tvirtino ir jūrininkai: daugeliui laivų daug kartų tokios pat audros ištiktiems esant, kai ši žvaigždė pasirodydavo, tie išsigelbėdavo, kuriems nepasirodydavo, žūdavo audroje. Tie patys pasakojo, kad, pasirodžius dviem žiburiams greta, – tas būna labai retai, – laivas būtinai žūsta. Sako, jog tuo atveju, kai pasirodo du, esąs demono, arba pabaisos, ženklas, nes tie niekada nepasirodą vientisi, vis dvilypu pavidalu. Neminėsiu to, ką stabmeldžių autoriai yra rašę apie Kastorą ir Poliuksą. Ką čia parašiau, esu sužinojęs iš patikimo pasakojimo tų, kurie patys išgyveno tokius laivų sudužimus.

Manau, neverta čia praleisti ir to, ką jūrininkai tvirtino patys plaukiodami patyrę: jei į laivą būna įnešta mumija, tą laivą būtinai arba didelė audra ištiks, arba jis suduš. Todėl tie, kurie krauna laivus, labai atkalbinėja imti su savimi mumijas. To dalyko tokią pateikia priežastį: mumijos yra stabmeldžių lavonai, juose būna, kaip anksčiau sakyta, įdėta stabų. Taigi neabejotina, kad tie lavonai, kaip ir jų sielos, yra demonų žinioje ir galioje. Tie demonai niekada nuo jų nepasitraukią, net iš vietos į vietą mumijas perkeliant.

Kaire, nusileidęs į požeminį urvą, kur tokie lavonai sudėti, kaip jau minėjau, nusipirkęs du nesudūlėjusius vyro ir moters kūnus, taip įsuptus, kaip jie ten buvo palaidoti, pasiėmiau su savimi. Kad lengviau būtų gabenti, patvarkiau kiekvieną į tris dalis perskyrus, sudėti į džiovintos medžio žievės dėžes. Taigi turėjau šešias tokias mumijų pridėtas dėžes. Septintoje buvo sudėti moliniai stabai, kurie paprastai būna priderinti prie jų kūnų.

Iš jūrininkų sužinojęs, kaip pavojinga jas gabenti, tariausi su pažįstamais pirkliais, ką jie patartų daryti, ar tiesa, ką jūrininkai sakė. Daugelis tvirtino, kad iš tikrųjų taip esą. Kiti tą gąsdinimą laikė pasakomis, sakydami, jog patys daug kartų jūromis gabenę mumijas į Italiją ir dėl to jokio pavojaus nepatyrę. Tų įtikinimų nuramintas, nutariau tuos kūnus vežtis su savim. Norėjau Europoje parodyti, kaip palaidotus randa. Juo labiau kad anksčiau niekada nebuvau girdėjęs, ką nors į mūsų kraštus sveiką mumiją atvežus. Todėl, nieko laivo kapitonui nesakydamas, liepiau kartu su kitais daiktais į laivą įnešti ir tas septynias dėžes su mumijomis. Bet nedaug tetrūko, kad čia pat būčiau patyręs didelių keblumų. Mat turkai, kurie Aleksandrijoje atėjo patikrinti mano daiktų ir paimti už juos mokestį, buvo su savimi atsivedę žydą, savo vertėją ir raštininką. Šis krikščionims kartais būdavo prielankus, mat, atsidėjęs peržiūrėdamas krikščionių prekes, turėjo nemažai naudos, nes dažnai gaudavo kyšių. Pamatęs dėžėse mumijas, tuojau liepė uždaryti ir virvėmis surišti, o vynu vaišinamiems turkams pranešė, kad dėžėse esančios sraigių kriauklės, kurių paprastai prisirenka jūros krante. Turkai patikėjo jo žodžiais ir dėl to, kad buvo jų tarnautojas, ir dėl to, kad nesiskubino iškelti kojos iš kambario, kur gėrė vyną.

Tą faktą, kad turkai draudžia išvežti mumijas, taip aiškina. Patys būdami labai prietaringi, tiki, jog krikščionys tuos pagonių lavonus panaudoja magijai. Taigi bijo, kad kokiais užkalbinėjimais nepadarytų ir jų valdoms kokios lengvai neatitaisomos žalos. To uoliai saugosi. Todėl sveiką mumiją labai sunku parduoti pirkliams: jie tokias prekes paprastai išveža slapta ir nedidelėmis dalimis. Todėl tam žydui gerai atsilyginau, nes jeigu jisai turkams būtų pranešęs apie mumijas, mums būtų kilęs nemažas pavojus, ir būtų reikėję labai didelės sumos išsipirkti.

Ištikus pirmajai audrai, niekas iš mūsiškių neatsiminė mumijų. Tame pat laive kartu su manimi buvo lenkas kunigas Simonas Albimontanas. Jis turėjo karaliaus Stepono išduotą pasą, buvo aplankęs Viešpaties Karstą. Pirmiau, grįždamas iš Jeruzalės, jį buvau matęs Tripolyje, paskui, vėl vykdamas į Egiptą, buvau sutikęs Kipre, Tada jis vyko į Jeruzalę. Paskui šeštadienį, apie dvidešimtą valandą, atvyko į Aleksandriją. O aš rytojaus dieną, apie penkioliktą valandą, sėdau į laivą. Taigi jisai, neturėdamas pinigų, svetimame krašte nežinodamas ką daryti, prašė pagalbos. Noriai pasiūliau, ką galėjau. Bet pastebėjęs, kad greitai jam bus visai blogai, nes, aplankęs šv. Karstą, Egipte neturės ką veikti, jo prašomas nuvežti į krikščionių kraštus, mielai sutikau, nes mačiau, kad tai doras vyras ir pamaldus kunigas, be to, iš mano krašto, tai negalima buvo nepadėti. Apie tas mumijas jis visai nieko nežinojo, nes mano daiktai buvo sunešti į laivą trys dienos

prieš jam atvykstant į Aleksandriją. Tuo tarpu pats buvau mieste, laukdamas patogaus vėjo ir galimybės išplaukti.

Taigi pirmajai audrai mus užklupus, tas kunigas, kalbėdamas trumpąsias maldas (horas canonicas), skundėsi, kad jam trukdą du vaiduokliai: kad ir kokioj laivo vietoj atsistotų, visur jie einą kartu. Tatai išgirdę iš pradžių stebėjomės, o paskui (kaip paprastai žmonės bendroje nelaimėje, kai vienam atsitiktinai kas pasidaro, kiti greičiau pasijuokia negu atjaučia), audrai nutilus, juokais nuleidome, manydami, kad iš baimės pasivaideno, ką paprastai plaukiantiems jūromis dažniausiai prikiša. Bet, ištikus antrajai audrai, jis vėl ėmė labai nekantriai skųstis tais vaiduokliais: matąs vyrą ir juodą moterį apsirengusius tokiais rūbais, kokių nė mano tarnai nebuvę matę, išskyrus tiktai du mačiusius anų mumijų aprangą, tačiau jie negalėjo kunigui to papasakoti. Tada jau ėmėme rimčiau stebėtis. Visai buvo tikra, kad nė vienas tarnas apie tuos lavonus nieko nesužinojo, išskyrus tuos du, kurie, be abejo, niekam, ypač svetimšaliui, tos paslapties nepapasakojo. Bet nė tada mumijos mums neatėjo į galvą. Pagaliau kunigas atbėgo pas mane visai sumišęs, išbalęs, drebėdamas ir pasisakė, kad, jam meldžiantis, tie vaiduokliai baisiai jį kamuoją, tiesiog draską. Tada jau man atėjo į galvą, kad jis kenčia tikriausiai dėl tų mumijų. Taigi pasiunčiau pas laivo kapitoną, kad lieptų mums atidaryti apatinę laivo dalį, tačiau priežastį nutylėjau. Norėjau tas dėžes su mumijomis slapta išmesti į jūrą. Bet kapitonas atsakė negalįs to padaryti dėl didelių bangų: jos taip daužė į saitiją, kad visus permerkė. Palaukime truputį, tuojau visi žūsią: nesą ko žemyn lipti, greitai pačioje gelmėje atsidursime. Matėme patys, koks būtų pavojus, jei laivą atidarytų. Antra vertus, kunigas aimanavo, kad jį vaiduokliai kankina, tiesiog nežinojome, ka daryti.

Kada pradėjo rodytis šv. Germano žiburys ir priešingas vėjas ėmė silpti, švintant liepiau atidaryti laivą. Nors kaip anksčiau rašiau, tam žiburiui pasirodžius, laivui jau paprastai negrėsdavo pavojus, tačiau vaiduokliams vis tiek varginant kunigą, liepiau tas septynias dėžes išmesti į jūrą. Tą padarius tuojau prie manęs pribėgo laivo kapitonas, klausdamas, ką mes išmėtėme, ar ne mumijas? Prisipažinau. Jisai labai išbalo, bet paskui susivaldydamas atsigavo ir garantavo, kad daugiau audra mūsų nebeištiksianti. Teisingai įspėjo. Nors prie Karpato salos ir buvo pakilusi, bet jau ne tokia smarki. Dar kartą pasirodžius šv. Germano žiburėliui, tuojau nurimo.

Paskui laivo kapitonas man sakė, kad tuo metu, kai pasiunčiau pas jį laivą atidaryti, jeigu ir būčiau pasakęs, kad dėl mumijų, vis tiek nebūtų atidaręs dėl užliejančių bangų mūšos ir dėl to, kad jau manęs tikrai mus žūsiant ir žiūrėjęs tiktai, kada panirsime. Klausė ir kunigas, ką mes išmėtėme į jūrą. Kai jam pasakiau, dar labiau persigando. Kaipo dvasininkas puolė mane barti: kaip aš nebijojęs vežiotis pagonių kūnų, kurie jį taip iškankinę. Ta ir buvusi vaiduoklių rodymosi priežastis.

Aš mielai priėmiau gerojo kunigo pabarimą, tačiau, kad neįtartų mane ką negera sumanius, šito poelgio priežastį taip paaiškinau: būtinai prireikus, medicina dažnai panaudoja mumijas, kad galėtų padėti ligoniams, tam ir aš norėjęs jas parvežti. Nė bažnyčia niekam nedraudžianti vežti mumijas į krikščionių kraštus.

Mums atvykus į Kretą, jisai klausė, kokia teologų nuomonė dėl mumijų. Tie paaiškino, kad krikščionims nesą uždrausta jas įsivežti. Taip pagaliau jau buvau išteisintas, kaltės nebebuvo. Ir iš to paaiškėjo, kad jis apie tuos kūnus nieko nebuvo pagalvojęs. Jeigu jis būtų apie juos ką žinojęs, tai ir pavojaus bijodamas, ir kunigo pareigų verčiamas tikrai būtų man ką sakęs, ypač kad jau tikrai manėme žūsią, ir pats jau buvo pradėjęs, mums pritariant, skaityti maldas, kalbamas mirties akivaizdoje.

Ne dėl to aš čia tuos dalykus prisiminiau, lyg norėčiau įrodyti, kad iš tikrųjų dėl mumijų, kaip daugelis mano, laivai sudūžta, bet tik kad papasakočiau, jog tą kartą mums plaukiant tas taip įvyko.

Kunigas iš tikrųjų buvo labai pamaldus ir pavyzdingo gyvenimo. Jis kartu su manimi plaukė iki Korkyros. Paskui, kai nuvykęs į Italiją aš išlipau Tarante, jisai su mano tarnu ir mano daiktais karo laivu nuplaukė į Veneciją ir ten laukė manęs atvykstant. Norėdamas įvykdyti savo įžadus, buvo ketinęs tęsti kelionę į Kompostelą, iš ten į Romą, paskui jau grįžti į Lenkiją. Kur tiktai su manimi pasiekdavo krikščionių kraštus, kasdien labai pamaldžiai, su ašaromis akyse laikė šv. Mišias. Namie mažiausius, vaikams įprastus patarnavimus taip rūpestingai atlikdavo, kad mums reikėdavo jį raginti nesiimti pačių menkiausių virtuvės darbų: neplauti indų ir puodų, nešluoti. Visus stebino toks pamaldus kunigo nusižeminimas.

Dar dera čia įrašyti, kokia tą kunigą aplankiusi vizija. Po tos didžiosios audros, kai prie Karpato salos mus mėtė ir kai vieną kartą pasirodė šv. Germanas, tuojau pasisakė man, kaip arčiausiai esančiam, paskui kitiems, kad melsdamasis, atrodo, matęs mūsų saitiją sudraskytą į gabalus, o mus plaukiojančius jūroje, skęstančius. Tada šv. Mergelė Marija savo skraiste mus pridengusi, surinkusi laivo dalis, sudėjusi į vieną ir tarusi: „Štai kokį pavojų patyrėte“... Tada, tarsi iš kokio sapno pabudęs, pašoko. Tą aiškiai matėme. Staiga atsistojęs apsidairė, ar laivas ir mes sveiki, nes vizijoje jau buvo manęs, kad mus užpylė bangos.

Tuos dalykus panorėjau tarp kitko čia užrašyti, nes pats savo akimis tai mačiau ir daug ką pats išgyvenau. Visai tikra, kad jei audra, kaip anksčiau užsiminėme, dar butų užsitęsusi porą valandų, saitiją jokiu būdu nebūtų galėjusi atlaikyti jos smarkavimo. Tą visai aiškiai pamatėme, kai prie minėtosios Karpato salos ištisas dvidešimt keturias valandas reikėjo laivą taisyti, tepti jį derva. Jis jau taip smarkiai buvo bangų sudaužytas, kad jūrininkai pasikeisdami, nuolatos turėjo semti iš jo vandenį.

[...]
Šį trečiąjį laišką sumaniau tau iš čia parašyti, nes bijau, kad dėl audrų man teks čia Kretoje ilgiau užtrukti negu aš norėčiau ir negu man būtų patogu. Bet paskubėsiu į Kandiją ir, kas toliau bus, nepraleisiu nedavęs tau žinios. Rašyta Sitijoje 1583 m. spalio mėnesio 25 dieną.

Iš lotynų kalbos vertė Ona Matusevičiūtė

Imelda Vedrickaitė

PILIGRIMAS. KELIAUJANTIS RITERIS. KELIAUTOJO PROVAIZDIS RADVILO NAŠLAITĖLIO *KELIONĖJE Į JERUZALĘ*

Pirmieji lietuvių itinerarijai

Pirmieji lietuvių kelionių dienoraščiai atsirado XVI a. pabaigop. Itinerarijus į šventas vietas (lot. *itinerarium* – kelionės aprašymas, kelionių vadovas) tuomet rašė broliai Radvilos – Jurgis ir Mikalojus Kristupas.

Pirmasis lietuvių kelionės aprašymas yra lotyniškas Jurgio Radvilos kelionės į Romą dienoraštis – *Kelionė į Italiją. 1575 metų dienoraštis* (paskelbtas tik 1935)[1]. Brevėje, kuria Popiežius Grigalius XIII skyrė Jurgį Radvilą Vilniaus vyskupo padėjėju su įpėdinystės teise, Popiežius reikalavo, kad jaunuolis patobulintų filosofijos ir teologijos žinias[2]. Tuo tikslu Jurgis Radvila išvyko į Romą. Mūsų dienas pasiekė tik jo kelionės iki Paduvos užrašų dalis. Menkos literatūrinės vertės tekstas yra statistinė *Grand Tour* atliekančio aristokrato ataskaita. Tačiau ji iškalbingai liudija keliavimo ir politinės įtakos sąryšį, kurio sklaidą matome ir Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio kelionės į Jeruzalę dienoraščiuose-laiškuose. 1582–1584 m., keliaudamas po Palestiną, Siriją, Egiptą, Kretą ir Kiprą, Radvila Našlaitėlis rašė dienoraštį[3]. Po kelionės apdoroti rankraščiai, rašyti greičiausiai 1590–1591 m., LDK ir Lenkijos dvaruose pasklido nuorašais. Painus Radvilos Našlaitėlio teksto *Kelionė į Jeruzalę* likimas. Kadangi pats rankraštis neišliko, tiksliai nežinome, kokia kalba jis buvo rašomas. Lietuvių literatūrologės yra linkusios manyti jį buvus lotynišką (Jūratė Kiaupienė, Dainora Pociūtė-Abukevičienė)[4].

To meto skaitytojų poreikius formavo Kristupo Kolumbo atradimai, Naujojo Pasaulio sukeltas visuotinis europiečių smalsumas (pirmoji Kolumbo kelionė į „Indiją“ įvyko 1492). Atsivėrusi tolimų kraštų egzotika, kitokio pasaulio paslaptis kaitino skaitytojų vaizduotę. Stebuklingumo, egzotikos žavesys įsisiaudė ir to meto itinerarijų „privalomose“ temose: šalies istorijoje, žmonių mąstysenoje, religijoje, tikėjimuose, papročiuose. *Kitokumo* keliauninkas ieškojo amatuose, virtuvėje, soduose, moters visuomeniniuose vaidmenyse. Susižavėjimas egzotika veikė ir paties Našlaitėlio „regos filtrą“. Jo pasakojime nuostaba

[1] Žr. Eugenija Ulčinaitė, „Kardinolas Jurgis Radvila: dvasininkas, politikas, literatas“, in: Jurgis Radvila, *Kelionė į Italiją. 1575 metų dienoraštis*, vertė Eugenija Ulčinaitė, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2001, p. 23; Eugenija Ulčinaitė, „Dienoraščiai, kelionių aprašymai, memuarai“, in: Eugenija Ulčinaitė, Albinas Jovaišas, *Lietuvių literatūros istorija: XIII–XVIII amžiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 281–288.

[2] Paulius Jatulis, „Kardinolo Jurgio Radvilos pirmoji kelionė Italijon (1575)“, *Aidai*, 1961, Nr. 4, p. 159.

[3] Apie Radvilos Našlaitėlio veiklą, charakterį, tikėjimą, jo gyvenimo raidą ir pasirinkimus išsamių žinių pateikė Tomaszas Kempa, savo monografijoje itin gausiai rėmęsis Radvilų laiškais. Iš jos sėmiausi Našlaitėlio biografinių žinių ir jo kelionių knygos kontekstų. Žr.: Tomasz Kempa, *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka (1549–1616). Wojewoda Wileński*, Warszawa: Wydawnictwo naukowe Semper, 2000.

[4] Lotyniškosios versijos vertėja į lietuvių kalbą Ona Matusevičiūtė tekste pastebėjo detalę, leidusią jai daryti prielaidą, kad rankraščio originalas buvęs lotyniškas. Tačiau tai nebūtinai įrodo lotynišką teksto kilmę. Vertėjas Treteris interpretavo rankraštį ir greičiausiai kai ką komentavo bei papildė Našlaitėlio tekste savo paties nuožiūra. Tikėtina, kad jo pastangomis knygoje atsirado ir pasakojimo paralelės su Biblija bei kitų keliautojų itinerarijais. Tekstologų ateities darbams lieka palyginti lotyniškojo laiškų forma publikuoto ir lenkiško dienoraščio nuorašus. Kai kuriuos jų publikavo lenkų tyrinėtojai Janas Czubekas (1925) ir Leszekas Kukulskis (1962). Istorikas Tomaszas Kempa Vavelyje, Sanguškų archyve, saugomą rankraštį (datuojamą apie 1590) laiko pilniausiu ir ankstyviausiu išlikusiu bei paties autoriaus taisytu. Žr.: Tomasz Kempa, *op. cit.*, p. 126.

dėl *kitokumo* intensyvėja iki ekstazės, nors pasiektas kelionės tikslas, susitapatinimas su Kristaus mirties vieta, ekstazės nesužadino[5].

Našlaitėlio rankraščių populiarumas paskatino išleisti dienoraštį knyga. Jėzuitų patartas, jis rankraštį patikėjo išversti į lotynų kalbą leidėjui Tomui Treteriui, Varmijos kustodui, kardinolo Stanislovo Hozijaus sekretoriui. Šis Našlaitėlio dienoraščiui suteikė tuomet populiarią laiškų formą. Vertėjas manė ją būsiant įtaigesnę, labiau tinkančią potridentinės bažnyčios antireformacinei propagandai. Įžangoje Treteris pabrėžė „eretikų aklumą ir beprotybę“, jų „skelbiamą karą piligrimų kelionėms į Šventąją žemę“[6]. Našlaitėlio *Kelionė į Jeruzalę* turėjo būti karingas akibrokštas reformatų nuostatai, kad Dievo pasaulis yra vienodai šventas visur. Šis tekstas turėjo priminti religijos centro reikšmę, jo spinduliuojamą galią, pasiekiančią ir periferijoje plytinčius bedieviškus kraštus. Tokiu būdu *kitokumas*, kuriuo ypač imta domėtis po Kolumbo geografinių atradimų, įsikomponavo krikščionių įsivaizduojamoje pasaulio hierarchijoje. Jūratė Kiaupienė lietuviško *Hierosolymitana peregrinatio* leidimo įvade, sekdama lenkų tyrinėtojų išvadomis, nurodo ir kitą, ne mažiau pragmatišką, politinę, šio leidinio populiarumo prielaidą. Tai 1594–1596 m. Europos krikščioniškųjų valstybių pasirengimas žygiui prieš Osmanų imperiją: „Prie to prisidėti, matyt, turėjo ir M. K. Radvilos Našlaitėlio kelionės užrašai. Neatsitiktinai vienas pirmųjų piligrimo žodinių pasakojimų klausytojų buvo Lenkijos ir Lietuvos valdovas Steponas Batoras.“[7]

Tačiau *Kelionės į Jeruzalę* vaidmuo pranoko taikomuosius leidėjų lūkesčius. Išleistas lotyniškai, lenkiškai, vokiškai, rusiškai, fragmentai – prancūziškai, dienoraštis išpopuliarėjo net tarp reformatų (dažnai vadinamas pirmuoju lietuvių bestseleriu). Tokio populiarumo nesulaukė jokie kiti aukštuomenės keliautojų užrašai. Aristokratų ir diplomatų gyvenimo atodangas aptinkame ir kituose to meto kelionių aprašymuose: karalaičio Vladislovo Vazos kelionė į Vakarų Europos šalis 1624–1625 m.[8] ir Elijo Pilgrimovijaus dienoraštis *Didžioji Leono Sapiegos pasiuntinybė į Maskvą 1600–1601.* Tačiau Pilgrimovijaus užrašai neprilygsta Našlaitėlio laiškams meniškumu, o prašmatnus polilogas net keturių pasakotojų, išaukštinusių karalaičio kelionę (fragmentai rašyti eilėmis), dėl pagarbos karališkam asmeniui fiksavęs netgi „tuščias“ įvykių dienas, nesukuria tokio intymaus humaniško žvilgsnio iliuzijos, kuri vyrauja Našlaitėlio pasakojime. Iki pat XIX a. lenkų ir lietuvių skaitytojams bei keliautojams Našlaitėlio kelionės užrašai buvo pagrindinis žinių šaltinis apie Artimųjų Rytų šalis. Beje, LDK ir Lenkijoje jo šlovė ilgam tapo kliūtimi rastis kitiems kelionių į Šventąją Žemę aprašymams[9].

---

[5] „Filtro“ apibūdinimą XVI–XVII amžių keliautojų dienoraščiams, būtent miesto aprašams, kuriuose ryškėja ne betarpiškas, o literatūrinės tradicijos suformuotas „žvilgsnis“, taiko Hanna Dziechcińska, žr. Hanna Dziechcińska, *O staropolskich dziennikach podróży,* Warszawa: IBL, 1991.

[6] „Varmijos Kustodas Tomas Treteris linki sveikatos krikščioniui skaitytojui“, in: Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis, *Kelionė į Jeruzalę*, Vilnius: Mintis, 1990, p. 28.

[7] Jūratė Kiaupienė, „Įvadas“, in: *ibid.*,p. 20.

[8] Adamas Przyboś parengė šios kelionės dienoraščių rinkinį, į kurį įtraukė: Stepono Paco, Albrechto Stanislovo Radvilos, Jano Hagenawo ir Samuelio Twardowskio kelionės dienoraščius, žr. *Podróż królewicza Władyslawa Wazy do krajów Europy Zachodniej w latach 1624–1625 w świetle ówczesnych relacji*, Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1977.

[9] Tomasz Kempa, *op. cit.*, p. 126.

Peregrinacio ad loca sacra

Piligriminės kelionės krikščioniškame pasaulyje išplito po šventosios Elenos apsilankymo Jeruzalėje (apie 326 m. e. m.), ten karalienė ieškojo Kristaus kapo. Susapnavusi kryžių kalno vietą, kurioje Kristus buvo nukryžiuotas, Elena po Veneros šventyklos pamatais rado tris kryžius, tarp jų tą, ant kurio, kaip tikėjo, buvo nukryžiuotas Kristus. Elenos palieptas, po kryžiais sveikatos meldęs luošys pasveiko. Ši stebuklingo pasveikimo istorija tapo vienu iš šaltinių krikščioniškų piligriminių kelionių provaizdžiui. 333 m. buvo parašytas pirmasis lotyniškas kelionių vadovas – *Bordo itinerarijas* (*Itinerarium Burdigalense*) – sausas kelionės iš tuometinės Burdigalijos į Jeruzalę aprašas, nurodantis vietoves ir atstumus[10]. Net iki XII a. terminas *peregrinatio* reiškė tiek ypatingai asketišką gyvenseną, tiek ir šventų vietų lankymą. Prie Kristaus kapo keliauta su mintimi sekti Kristumi (*imitatio Christi*). Šios laisvanoriškos kelionės tradicija, įsivyravusi maždaug nuo IV a., ilgainiui tapo viena iš sunkiausių atgailos formų, o apie XI a. kelionė į Šventąją Žemę imta suvokti kaip paskutinė gyvenimo kelionė, susijusi su mirties Šventojoje Žemėje troškimu ir artėjančios paruzijos viltimi[11]. Terminas piligrimas kilo iš lotyniško *peregrinus*, romėnų teisėje reiškusio asmenį, laisvanoriškai išvykusį į tremtį, kad išvengtų mirties bausmės. Šis žodis reiškė ir svetimšalį, neturintį piliečio teisių. Šiuo žodžiu reiškiama „niekieno“ erdvė. Piligrimas išvyksta į socialumo dykrą ir „prisikelia“ perkeistas, „atgimsta“ dieviškas, „apsivalo“ nuo ligi tol jį varžiusių socialinių vaidmenų ir fizinės ligos. Kūno tikėjimą ir dvasios virsmą dubliavo išoriniai viduramžių piligrimo atributai: jo abitas buvo itin panašus į vienuolišką, o nešiojama kriauklė simbolizavo prisikėlimą. Prisikėlimo virsmas piligriminėje kelionėje atitiko perėjimą iš *profanum* į *sacrum* zoną ir sugrįžimą atgal. Sugrįžti į „namus“ reiškė užbaigti „perėjimo ritualą“ (Arnoldas van Gennepas)[12]. Ilgainiui piligrimui tapo itin svarbu įtvirtinti savo pasikeitusį statusą, įgyti šlovę dėl sėkmingos piligriminės kelionės, pasidalinti Dievo palaiminimu su gentimi – užbaigti perėjimą. Leidėjas Treteris apie Našlaitėlio sugrįžimą rašė kaip apie vertingą tarpininkavimą, esą jo veikalas leido skaitytojui be pastangų priartėti prie Jeruzalės ir tapti piligrimystės vaisių dalininku. Jis ne tik šlovino grįžusį piligrimą ir riterį, bet ir masino smalsų skaitytoją jam nepasiekiama kelionės egzotika ir „dangaus alkio“ pasotinimu, galbūt ir išrinktųjų luomo slapto gyvenimo atodanga: „Knygoj šitoj pasotint galėsi kelionių troškimą, Šventąjį alkį dangaus ji numaldys kiekvienam.“[13]

Net iki XIX a. vienintelė gausi ir laisva valia keliaujanti žmonių grupė buvo piligrimai[14]. Žečpospolitoje šios kelionės taip išplito, kad Stanisławas Staszicas kelionių į Krokuvą, Vengriją, Vokietiją, Prancūziją ir Italiją dienoraščiuose (1789–1805) piligrimines keliones

---

[10] Pagal: Е. И. Малето, *Антолоґия хождений русских путешественников в XII–XV века*, Москва: Наука, 2005, p. 3; *Do Ziemi Świętej, Najstarsze opisy pielgrzymek do Ziemi Świętej (IV-VIII w.)*, Kraków: Wydawnictwo WAM, Księża Jezuici, 1996, p. 68–72.

[11] Aleksandra Witkowska, *Peregrinatio religiosa* w średniowiecznej Europie“, in: *Peregrinationes. Pielgrzymki w kulturze dawnej Europy*, Warszawa: Instytut Historii Polskiej AN, 1995.

[12] Trinarę perėjimo ritualų struktūrą analizavo antropologas Arnoldas van Gennepas studijoje *Perėjimo apeigos* (orig: *Les rites de Passage*). Keliautojas atsiskiria/išsiskiria iš artimosios aplinkos (separacija), įvyksta jo marginalizacija (limen) ir galų gale jis iš naujo įsijungia į paliktą poziciją (reagregacija). Van Gennepas pabrėžė sąryšį tarp asmens statuso pasikeitimo ir jo persikėlimo erdvėje.

[13] „Religinis pasveikinimas Šviesiausiajam Kunigaikščiui Mikalojui Kristupui Radvilai“, vertė E. Ulčinaitė, in: Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis, *Kelionė į* Jeruzalę, p. 31.

[14] Krzysztof Podembski, *Socjologia podróży*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2004, p. 14.

jau laikė tinginių ir apsimetėlių užsiėmimu. Išaukštinęs žmogaus proto galias, asmeninio orumo ir gailestingumo dorybes despotų valdomose visuomenėse, jis savo amžininkų Europoje stebėjo pasibjaurėtino fanatizmo ir švaraus religingumo samplaiką[15]. Bet lietuvių itinerarijų ištakose piligrimystė dar buvo aukštinama. Dviejų Tautų Respublikos klestėjimo laikais rašytuose laiškuose iš kelionės į Jeruzalę ir Egiptą autorius suderino tikinčiojo ir valdovo, piligrimo ir bajoro, mistiko ir enciklopedijos žmogaus laikysenas.

Piligrimystė Našlaitėliui buvo ir padėkos už kūno ir sielos sveikatą išraiška, ir diplomatinės misijos priedanga. Bet svarbiausia – ji pelnė jam dievišką pasaulietinės valdžios palaiminimą[16]. Kelionę į pasaulio centrą, jo ašį Jeruzalę ar jos atitikmenį Romą Našlaitėlis suprato kaip prielaidą įtvirtinti pasaulietinę valdžią[17]. Šis kelionės ritualas suteikė galios „nematomajam valdovo kūnui“ (Ernstas Hartwigas Kantorowiczius), jo politinės galios „kūnui“. Taip jis prisitaikė prie pasaulio sąrangos principo, pagal kurį valdovas įsikuria visatos centre. Kaip pastebėjo Cliffordas Geertzas straipsnyje „Centrai, karaliai ir charizma“, visiškai demistifikuotas pasaulis būtų ir visiškai depolitizuotas[18]. Ar valdovo kelionė būtų iškilminga procesija, ar pavojinga klajonė dykumoje, ji įtvirtina charizmą. Aristokratas keliautojas ne tik pasineria į piligriminės kelionės išbandymus ir juos aprašo. Drauge jis leidžiasi ir į „šlovės kūno“ nuotykį, išviešina nematomą galios kūną. Jis sukuria savo charizmos legendą. Pagal Geertzo hipotezę, galima trejopa valdovo charizmos išraiška, kurią jis iliustravo kaip: *alegorinę* (pavyzdžiu pasitelkė Anglijos karalienės Elžbietos teatralizuotas eisenas tarp moralines vertes ir nuodėmes alegorizavusių nebylių scenų), *statišką* susitapatinimo su pasaulio centru pagal visatos sandaros principą, ir nuolatos *judrią*, imituojančią „visur esančio valdovo akį“. Našlaitėlis judėjo visatos centro link. Jis ieškojo asmeninio ryšio su Dievu ir Biblijos tekstais pasinaudojo kaip kelionės vadovu. Pats keliavimo veiksmas tapo galios ieškojimo išraiška. Biblijos citatos, įsiterpiančios tarp keliavimo veiksmo ir kelionės tikslo, dokumentinio pasakojimo mimetinę pastangą pakeitė alegorija.

Našlaitėlis sukūrė piligrimo, keliaujančio riterio, karvedžio-valdovo ir diplomato vaizdinį, gimininga XX a. kelionių aprašymų keliaujančiam subjektui. Juos jungia tas pats susirūpinimas galios tverme, kurią laiduoja tiek kūno apsivalymas, tiek atnaujintas požiūris į socialines normas. Taip kūno sveikata siejasi su socialumo sveikata – žinoti ir mokėti valdyti viešą valstybės gyvenimą. Susitapatinęs su Dievu, keliautojas tampa palaimintu valdovu. *Kelionės į Jeruzalę* leidėjas Varmijos kanauninkas Tomas Treteris „Religiniame pasveikinime Šviesiausiajam Kunigaikščiui Mikalojui Kristupui Radvilai“ riterio šlovę apibūdino kaip Dievo vadovaujamo asmens šlovę danguje ir ant žemės, dangaus palaimintą veiklą „tėvynės namuos“. Treteris „Pasveikinime“ jungė biblinius ir antikinius motyvus. Kristaus ir jo kario pašlovinimui jis pasitelkė dangišką ir žemišką plotmes siejantį Prometėjo ugnies įvaizdį

---

[15] *Dziennik podróży Stanisława Staszyca 1789–1805*, Kraków: Polska Akademija Umiejętności, 1931, p. 175.

[16] Krikščionybė, būdama antipolitinė religija, keitė santykį su valdžios instancija. Apie ankstyvosios krikščionybės apolitiškumą ir palaipsnį susitaikymą su pasaulietinės valdžios institucijomis rašė Bryanas Terneris: pauliniškoji teologija įvedė požiūrį, jog pasaulietinė valdžia kyla iš dieviškosios galios ir tuo būdu įgyja aukščiausios galios; viduramžų visuomenė įsivedė du visiškai priešingus požiūrius į klausimą, kas legitimuoja galią: arba galia nužengia iš Dievo, arba galia kyla iš visuomenės. – Bryan S. Terner, *Religion and Social Theory*, London: Sage Publications, 1997, p. 178–179.

[17] Žr. Ernst H. Kantorowicz, *Dwa Ciała króla: Studium ze średniowiecznej teologii politycznej,* Warszawa: PWN, 2007.

[18] Clifford Geertz, „Centers, Kings, Charizma“, in: *Culture and Its Creators: Essays in Honor of Edward Shils*, ed. by J. Ben-David, T. N. Clark, Chicago, London: University of Chicago, 1977, p. 168.

Kristaus karys tu esi: kokia didi tai šlovė!
Kristų ir kryžių nuo priešų apgink kaip riteriui dera,
Sielą ir darbus tavus kryžiaus ženklai težymės.
Dukart gimusį vadą atmink, kuris šitoje vietoj,
Mirdamas už tave kentė skausmingas žaizdas.
Ašaros tryško, kuriom tu šventąjį kapą aplaistei,
Ir maldomis savomis uždegei liepsną širdy.
Liepsną tą iš dangaus gavai, pamaldusis ateivi,
Tad ji tėvynės namuos te pamaldumą uždegs.[19]

Pragmatišką Našlaitėlio piligrimystės tikslą, be abejo, padiktavo priklausymas karvedžio luomui. Kario pašaukimą, jo veiklos efektyvumą turi patvirtinti prisikėlusio Kristaus („dukart gimusio vado“) palaiminimas. Šitaip antrąkart gimsta ir karvedys piligrimas. Jo naujasis vaidmuo – įkūnyti svajojamą utopiją (Prometėjo liepsna). Piligrimas keliavo po šventraščio vietas, jo kelionės ritmas sinchronizavosi su mitiniais įvykiais ir sustiprino tiek tikėjimo, tiek ir socialinę galią. Našlaitėlis planavo kelionę iš Venecijos į Jeruzalę taip, kad prie Kristaus kapo atsirastų per Velykų šventes[20]. Jis sinchronizavo savo kelionės ritmą, jos kulminaciją prie Kristaus karsto, su Kristaus prisikėlimo švente. Istorinis įvykio epicentras turėjo sutapti su mito kartote. Šios kelionės ritmą Našlaitėlis sinchronizavo su liturgijos pasikartojimu, kuris, kaip tikima, sustiprina maldos poveikį.

Pasiekti communitas

Visų laikų žinomų religijų piligriminių kelionių tikslas bendras – gauti atsakymus į egzistencinius klausimus, išlaikyti asmens ir bendruomenės sveikatą, sustiprinti ryšį su bendruomene, iš kurios iškeliaujama[21]. Šį magišką prisilietimą prie religinio lauko centro piligrimystės tyrėjas antropologas Victoras Turneris studijoje *Visuomenės žaidimai, laukai ir metaforos: Visuomenės simbolinė veikla* vadina liminaline – ribine, virsmo, patirtimi. Ji išveda visuomenės narį už socialinės struktūros ribų, leidžia jam asmeniškai priartėti prie *communitas* idėjos. Tai yra ikistruktūrinis socialumo šaltinis, pirminė žmonių vienybė, kurios dar nesuskaidė socialiniai vaidmenys (autorius *communitas* konceptą lygino su Platono *anamneze* – ir viena, ir kita, pasak jo, nepakenčia struktūros sąstingio). Būtent iš *communitas* asmuo semiasi naujų bendruomenės formavimo sumanymų, tai bendras ir neišsemiamas žmonijos vaizduotės lobynas. Našlaitėlio pasakojime *communitas* reiškiasi kaip Prometėjo ugnis, tarnaujanti tėviškės gerovei. Ji keliautojui, ar bent jau leidėjui Treteriui, sukelia pasigėrėjimą atliktais nesavanaudiškais darbais: „Tavo vadovaujamas, regiu aš pergalės savo triumfą: Kyla bažnyčios, namai vargšams, mokyklos vaikams.“[22]

Turneris pastebėjo visų religijų piligrimystei universalią piligrimo situaciją, kuri sušvelnina, nors ir nepanaikina struktūrinių padalijimų. Pasak jo, piligrimystė išvaduoja keliautoją nuo neišvengiamų kasdienių apribojimų, susijusių su statusu ir vaidmenimis, apibrė-

[19] „Religinis pasveikinimas Šviesiausiajam Kunigaikščiui Mikalojui Kristupui Radvilai“, p. 30.
[20] *Ibid*., p. 39.
[21] Jonas Nekrašius, „Ekskursas į piligrimystę, arba maldininkų kelionių magija“, in: *Kelionių antropologija*, p. 111–134.
[22] „Religinis pasveikinimas Šviesiausiajam Kunigaikščiui Mikalojui Kristupui Radvilai“, p. 31.

žia jį kaip integralią žmogišką būtybę, apdovanotą gebėjimu laisvai rinktis, o religinės ortodoksijos ribose parodo gyvą žmonių brolybės modelį. Ji taip pat perkelia žmogų iš vieno laiko tipo į kitą. Jis išeina iš istorinio ir visuomeninio-struktūrinio laiko kombinacijos ir atgaivina laiko sekvencijas, kurias padiktuoja dievų, šventųjų, guru, pranašų ir kankinių įsikūnijimai. Užsiangažavęs sekinančiai ir pavojingai kelionei, žmogus atsiduoda kur kas įtaigesniam simbolinės sferos poveikiui, nei tai vyksta kalendoriškai struktūruotos religijos liturgijoje, kurioje dominuoja vizualiniai ir akustiniai simboliai. Čia piligrimas ne tik žiūri, bet ir dalyvauja: „Piligrimas pats tampa totaliu simboliu, o iš esmės, – totalumo simboliu.“[23]

Šis antropologo pastebėjimas apie piligrimo dalyvavimą perėjimo rituale ir jo akivaizdos svarbą turi sąsajų su Renesanso meistro Leonardo da Vinci mintimis apie piligrimystę prie šventų atvaizdų. Galimybė susisiekti su dievybe per šventą paveikslą jam prasideda dėl akistatos. Kūno buvimą priešais šventą paveikslą, kelionę iki jo, Da Vinci suprato kaip abipusę dievybės ir piligrimo pastangą suartėti. Jis rašė apie piligriminės kelionės sunkumus:

> Bet jeigu į tokias keliones nuolat leidžiamasi, kas gi stumia juos į jas be reikalo? Žinoma, tu pripažinsi, jog tai atvaizdas; šito negali padaryti visi raštai, jie neįstengtų tokios dievybės akivaizdžiai ir deramai pavaizduoti. Todėl atrodo, kad pati dievybė mėgsta tokį paveikslą ir myli tą, kuris jį myli ir garbina, ir yra labiau patenkinta, kai lenkiamasi tokiam, o ne kitokiam jos atvaizdui, ir todėl, į tokią vietą susirenkančiųjų nuomone, parodo malonę ir suteikia išganymą.[24]

Našlaitėlio pasakojime „akis“ ir „žodis“ veikia kaip partneriai. Biblijos tekstas, šventųjų gyvenimų aprašymai čia pirmauja, bet neužgožia veiklaus stebėtojo žvilgsnio. Vakarų krikščioniškajame pasaulyje piligriminės kelionės prie stebuklingų paveikslų tik XV a. tapo statistiškai gausesnėmis už keliones, susijusias su šventomis relikvijomis[25]. Našlaitėliui Biblijos žodžio pirmenybė netrukdė kolekcionuoti suvenyrinių patirties pėdsakų: jis ruošė tėvynainiams tiek relikvijų rinkinius, tiek egzotiškų daiktų ir gyvūnų, netgi egiptiečių mumijų, kolekcijas. Keliautojas taip įsijautė į fizinį artumą biblinėms vietoms, į savo ankstesniųjų žinių apie Šventąją Žemę tikrinimą, kad „patikrino“ netgi patį Dievą, kalbėjusį apie savo šalį. Jis gėrisi gerovės ir pertekliaus ženklais: „Nors visai negalima abejoti, ir tas aiškiai matyti, kad visi dieviškieji pažadai yra tvirti ir tikri, tačiau tas dar aiškiau matyti šioje žemėje, labai derlingoje ir visokių turtų pertekusioje, kurią Dievas buvo pažadėjęs duoti Izraelio tautai.“[26]

Kelionėje į Jeruzalę užsimezga lietuvių kelionių literatūros ir utopinių horizontų ryšys. Lietuviškasis Gralis pasirodo kaip asmeniškas susirūpinimas savos bendruomenės gerove ir tobulinimusi jam pasiekti – padaryti taip, kad *pieno ir medaus upės tekėtų.* Našlaitėliui šis Gralis yra Kristaus artuma, garantuojanti riterio valdžios tvermę. Kone be išimties visose tų laikų kelionėse jis atsiranda kaip būtinas, numanomas kontekstas. Jis gali reikštis

---

[23] Victor Turner, *Gry społeczne, pola i metafory: Symboliczne działanie w społeczeństwie* (originalo pavadinimas: *Dramas, Fields, and Metaphors: Symbolic Action in Human Society*), p. 174.
[24] Leonardas Da Vinčis, „Traktatas apie tapybą“, in: *Filosofijos istorijos chrestomatija*, Vilnius: Mintis, 1984, p. 90.
[25] Aleksandra Witkowska, *op. cit.*, p. 14.
[26] *Ibid.*

ir kaip demonstratyvus mito atmetimas, tačiau netgi tokia negatyvia forma tebedalyvauja kiekvienoje kelionės apybraižoje kaip jos prasmės kūrimo dalis.

Dievop einąs piligrimas miršta senajam socialumui, nes ieško geresnio pasaulio ištakų. Todėl Našlaitėliui aukščiausiojo karaliaus šviesoje nublanksta ir žemiškųjų valdovų – karaliaus ir popiežiaus – valia, kurios jis nepaisė kaip vienintelio aukščiausiojo karaliaus vasalo valios[27]. Steponas Batoras bandė atkalbėti Našlaitėlį nuo kelionės Jeruzalėn, Popiežius siūlė ją pakeisti lengvesne – į Romą. Tačiau paties Našlaitėlio jokie kelionės pakaitalai negalėjo patenkinti. Jis ilgėjosi herojiško veiksmo, šlovės, kuri paneigtų mirtį. Kelionė į šventas vietas jam reiškė ritualinį vienuolio ir dievybės, mokinio ir mokytojo susitikimą kelyje į Naująją Jeruzalę, Naująją karalystę, tėvynės klestėjimą. Našlaitėliui buvo svarbu įsismelkti į šventą vietą, kad būtų atleistos nuodėmės, įsteigta naujo gyvenimo pradžia: „Kiekvienas sukalbėjome Viešpaties maldą ir Angelo pasveikinimą, sielose priimdami visuotinius atlaidus, kuriuos popiežius suteikia pirmąkart matantiems šį miestą [Jeruzalę].“[28]

Našlaitėlis manė, kad jis asmeniškai įžeistų Dievą ir užsitrauktų žmonių kalbas bei netektų autoriteto, jei sulaužytų duotą įžadą keliauti. Sutvarkęs namų reikalus ir parašęs testamentą, nes tarėsi nebegrįšiąs tėvynėn, jis vyko į Gardiną atsisveikinti su karaliumi Steponu Batoru, kuris prašė atsisakyti kelionės ar verčiau vykti į Romą. Popiežius Grigalius XIII, palaiminęs Našlaitėlio pasiryžimą kelionei ir nusiuntęs jam raštus, apsaugančius piligrimą bei garantuojančius jam krikščionių svetur pagalbą, taip pat netiesiogiai užsiminė apie tai, kad neprieštarautų, jei Našlaitėlis apsiribotų kelione į Romą. Tačiau pasiryžėlis atkakliai laikėsi aukščiausiajam valdovui duoto įžado.

Kelionės pradžią atskyręs nuo istorinių apnašų, Našlaitėlis siekė sąlyčio su legendiniu mokytoju, skelbusiu „aš esu kelias“, tačiau tolesnį kelionės aprašymą tuoj pat ir vėl ima istoriškai dokumentuoti. Legendą jis verčia realia patirtimi, susitikimo su dievybe mitą sudabartina ir suasmenina. Pasirengimo išvykti ceremonialas (kelionės užrašuose pateikti rekomendaciniai raštai) Našlaitėlio tekstą apipynė socialinių vaidmenų gijomis. Taip keliautojas pasiruošė laisvai pasirinktam tapatybės kismui. Pasiruošimus kelionei dokumentuojantys tekstai atrodo neproporcingai didelė knygos dalis, jei lygintume ją su pačiais kelionių laiškais. Čia randame Našlaitėlio kelionėje pasižymėtus šventovių planus (leidėjas jų nepridėjo, tačiau keliautojas kai kuriuos aprašė itin detaliai), riterio iniciacijos apeigų raštus (dukart Našlaitėliui pažadėto ceremonijos aprašo Treteris vis dėlto neįtraukė į tekstą), Popiežiaus bules ir, kaip dabar pavadintume, rekomendacinius Popiežiaus laiškus, Našlaitėlį jau baigiantis kelionei pasiekusį turkų imperatoriaus Sultano Amurato rekomendacinį globos raštą (keliautojas kruopščiai užsirašė ir kai kurių antkapių įrašus, tarp jų – karalienės Bonos Sforcos miesto, Astumo, vartuose iškaltą panegiriką Sarmatijos karalienei). Tekstas įsišaknija istorijos akimirkoje rašančiojo patirties sertifikatais. Įvykius patvirtinantys dokumentai pačiam įvykiui suteikia išskirtinės vertės ir „apdraudžia“ keliautoją, susiduriantį su nežinomybe. Socialinių vaidmenų magiškasis ratas simboliškai apsaugo nesocialų piligrimą ir jo paliekamo pasaulio tvermę. Jų keliautojui reikia, kad išsilaikytų ant pasaulio pakraščio, ant jo paties įsivaizdavimo apie pasaulį ribos. Baimę, kurią

[27] *Ibid.*, p. 38.
[28] Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis, *Kelionė į Jeruzalę*, p. 70–71.

sužadina atsiversianti nežinomybė, įveikti gali tik atmintis, keliautojo tapatybės ženklai (minėti dokumentiniai pasakojimo inkliuzai juos fiksuoja). Perėjimo rituale jie išlaiko galimybę užbaigti perėjimą. Juk įsiminti (dokumentuoti) verta tik ypatingus įvykius, tokius, kurie neturėjo įvykti, arba tokius, kurie atrodė mažai tikėtini (Jurijus Lotmanas). Būtent su šiuo rašytinės atminties principu Lotmanas siejo literatūros dokumentiškumo kilmę: „Tam pačiam dėsniui paklūsta ir grožinė literatūra. Atsiranda asmeninė korespondencija, memuarai ir dienoraščiai, kurie irgi fiksuoja ‚atvejus' ir ‚įvykius'."[29] Lotmanas daro prielaidą, kad pati istorija yra vienas šalutinių raštijos atsiradimo rezultatų. Minėti Našlaitėlio dokumentai atitinka dvasią tų kelionių vadovų, kurie XIV–XV a. pabrėžtinai įrodinėjo kelionės autentiškumą – tekstai buvo papildomi žemėlapiais, jų autoriai ėmė pabrėžtinai tvirtinti, kad visa išvydo savo pačių akimis[30]. Šie autentiški kelionių pasakojimai prilygo atsivežtoms relikvijoms, nes „prisiliesti" prie jų reiškė ir susitapatinti su nepasiekiamo pasaulio keliautoju, su „realiu" egzotikos stebuklingumu. Intriga dar labiau masina dėl Našlaitėlio luominės priklausomybės „kerinčiai išrinktųjų bendruomenei" (Erichas Auerbachas). Šią Viešpaties patikėtinių broliją vienijo skaitytoją žavėjusios bendros moralinės nuostatos – drąsa, garbė, vasalo ir draugo ištikimybė, pagarba, reiškiama netgi priešui, taurūs papročiai. Našlaitėlis, piligriminėje kelionėje išlaikęs socialinių vaidmenų įgaliojimus, išvyksta kaip karaliaus ir popiežiaus vasalas, aristokratas, karvedys, kuriam patikėti kai kurie slapti Romos bažnyčios ketinimai. Grigaliaus XIII laiške Našlaitėliui aptinkame užuominą apie slaptą diplomatinę jo kelionės misiją:

> Taigi mes, norėdami suteikti ypatingas malones ir parodyti Tau savo prielankumą, patenkiname šitą Tavo prašymą, kad galėtum laisvai ir prideramai asmeniškai aplankyti Viešpaties karstą ir kitas minėtąsias Šventosios Žemės vietas už jūrų, šiuo raštu suteikdami visiškai laisvą galimybę ir leidimą, tik su sąlyga, kad pagonims neperduotum draudžiamų dalykų.[31]

Taigi Našlaitėlis ritualinį artėjimą dievop ir savo legendinę kilmę verčia asmenišku, realistiškai pateikiamu, dokumentuotu tekstu.

Ir piligrimas, ir keliaujantis riteris. Veiksmas kaip alegorija

Našlaitėlio *Kelionėje į Jeruzalę* susipina dvejopas keliauninko vaidmuo. Jis yra ir sociumą užmirštantis piligrimas, ir kartu atstovauja aristokratams, Respublikai ir Popiežiui įsipareigoja išlaikyti jam patikėtas paslaptis. Jis priklauso krikščionių pasaulio išrinktųjų bendruomenei, kuri tarpusavyje remia visus Romos popiežiaus vasalus. Našlaitėlio kelionės laiškuose susipynę piligrimo ir riterio vaidmenys siejo katalikų stebuklingumo troškimą, Dievo veikimo akivaizdą, su protestantiškuoju racionalumu ir „asmeniniu" *aš-tu* santykiu. Šis balansavimas tarp *sacrum* ir *profanum* sferų suteikė Našlaitėliui laisvę tikrinti socialinių vaidmenų sinchroniją su jų šaltiniu – *communitas*. Vidinę laisvę, nebevaržomą socialinių vaidmenų jis suvokia kaip mistikas – tai asmeniškas bendravimas su Dievu. Jo

[29] Jurijus Lotmanas, *op. cit.*, p. 109.
[30] Donald R. Howard, *Writers and Pilgrims, Medieval Pilgrimage, Narratives and Their Posterity*, Berkley-Los Angeles-London: University of California Press, 1980, p. 26.
[31] Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis, *Kelionė į Jeruzalę*, p. 42.

savivoką taikliausiai išreiškia Angelo Sileziečio žodžiai: „Dievas yra manyje, o aš jame“, kuriais Darius Kuolys įvaizdino žmogaus ir Dievo persismelkimą, baroko asmenybę laikydamas Dievo likimo dalininke[32]. Kita vertus, būtent priklausomybė išrinktųjų luomui pasitarnavo saugesnei, sėkmingesnei kelionei ir leido priimti šventimus į Kristaus riterius (ne visi kartu su Našlaitėliu apeigose dalyvavę piligrimai buvo pagerbti šiuo vardu). Tačiau, nors ir priklausydamas išrinktųjų luomui, Našlaitėlis prigimtinę aristokrato teisę į šį luomą privalėjo išbandyti mirtinai pavojinga kelione. Šį veiksmą keliautojas įgyvendina kaip alegoriją. Jis kūnu ir tikėjimu Biblijos žodžiu susitapatina su keliaujančiu Kristumi, kad pasiruoštų įeiti „į jo tabernakulį“.

Alegorijos sąvoką taikau, sekdama Paulio Ricoeuro alegorijos samprata, kurią jis, savo ruožtu, perėmė iš Henri de Lubaco veikalo apie keturias Švento Rašto prasmes (istorinę, alegorinę, moralinę ir anagoginę). Ricoeuras alegoriją susiejo su moraline Rašto prasme:

> Alegorijos funkcija – raidės senume parodyti Evangelijos naujumą. Bet šis naujumas išnyksta, jei jis nėra kasdienis naujumas, jei jis nėra naujas *hic et nunc.* Būtent tokia yra moralinės prasmės funkcija: ji neieško Rašte moralės pamokų, nemoralizuoja istorijos, o siekia padaryti taip, kad žmogaus vidus atitiktų Kristaus įvykį. Jai rūpi interiorizuoti, aktualizuoti, kaip sakė šventasis Bernardas, dvasinę prasmę, parodyti, kad ji skleidžiasi *hodie usque ad nos,* „šiandien tarp mūsų“. Toji tikroji moralinės prasmės vieta yra po alegorijos. Šį alegorinės prasmės ir mūsų egzistencijos atitikimą gerai išreiškia veidrodžio metafora. Mūsų egzistencija dešifruojama remiantis panašumu į Kristų.[33]

Kelionėje Našlaitėlis vadovavosi keliaujančio žydų karaliaus Kristaus kelionių aprašu. Biblija jam diktavo laiką ir vietą, jos tekstas jam tarnavo kelrodžiu į susitapatinimą su valdovo provaizdžiu. Našlaitėlis itin gausiai citavo Bibliją bei minėjo krikščionių šventųjų gyvenimų faktus. Tenka pastebėti, kad greičiausiai leidėjas Treteris, apdorojęs *Kelionės* teksto nuorašus, papildė juos nuorodomis į Bibliją bei kitų keliautojų itinerarijus (galbūt jo pasaulėvokai priklauso ir dažnos vertinamosios pastabos, tokios kaip: „Pasibaisėtinas paprotys, nevertas krikščionių tikėjimo vardo.“)[34]. Deja, neturime tekstologinės šių apybraižų analizės, todėl Biblijos tekstų inkliuzus tenka laikyti paties Našlaitėlio pastangomis ieškoti vietos ir legendos sąsajų, Knygos ir pasaulio tapatumo. Taigi ir Našlaitėlio pasirinkta moralinių verčių trajektorija kol kas laikytina asmenine autoriaus įžvalga. Jis savarankiškai tikrino savo tikėjimo ir geografinio krikščionių pasaulio ribas. Detaliai vaizdavo krikščionių bendruomenę, tarpusavio paramos gestus, priėmimo ritualus (vaišes, nakvynes, jo teikiamas dovanas šeimininkams). Juos priešpriešino musulmonų „priėmimo-atstūmimo“ ritualams (piligrimai europiečiai Šventojoje Žemėje turėjo sumokėti duoklę už leidimą įeiti į jiems svarbias šventąsias vietas, o kai kurios jų katalikams apskritai buvo uždraustos lankyti). Našlaitėlio keliautojas stebėjo krikščionių ir kitatikių kultūrų skirtumus

---

[32] Darius Kuolys, *Asmuo, tauta, valstybė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorinėje literatūroje: Renesansas, Barokas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1992, p. 144.

[33] Paul Ricoeur, *Egzistencija ir hermeneutika: Interpretacijų konfliktas*, Vilnius: Baltos lankos, 2001, p. 138–139.

[34] Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis, *Kelionė į Jeruzalę*, p. 207.

kaip šalikeles, tarp kurių rinkosi asmeniškai tikrinamų dorybių kelią. Ne priešiškas kario atsakas į visuotiną musulmonų priešiškumą, o diplomato tolerancija ir smalsumas, noras įsismelkti į kitą kultūrą ir ją suprasti, drauge ir patikrinti tikimas vertes, vedė šį keliautoją prie Kristaus kapo. Našlaitėlis bandė bent iš tolo žvilgtelėti į jam musulmonų uždraustas lankyti šventoves, rūmus, tvirtoves („Tada jos vartai buvo atviri, tai mes žvairakiuodami, – nes tiesiai žiūrėti būtų buvę pavojinga, – pastebėjome, kad kiemas nelabai didelis, kaip ir pati pilis.“[35]). Jo keliauta per nematomą „fronto“ liniją, neužgesusią Kryžiaus žygių atmintį. Šventojoje Žemėje katalikai laikyti itin pavojingais priešais (turkai tikėjo netgi krikščionių žvilgsnio pragaištingumu). Tačiau iš jų vis dėlto buvo galima pasipelnyti („Šiaip jau arabus, šiuos alkanus plėšikus, nesunku nuraminti dovanomis.“[36]). Našlaitėlis mini ir kelias žaismingas, vietinį įstatymą komiškai sulaužančias susitikimo su musulmonais situacijas. Jis savaip žavisi iškilmingai vyną geriančiu musulmonu, kurio gestikuliacija primena maldą; šiam nusigėrus, gailestingai jį slepia nuo gentainių[37]. Tačiau nevengia ir pasišaipyti iš musulmonų garbės kodekso pompastikos: kad nereikėtų mokėti didelio įėjimo mokesčio, Našlaitėlio virėjas, kurį prižiūrėtojai palaikė kunigu, iškilmingai prisiekė, kad jis yra kunigas, tardamas „nesu kunigas“ – lenkiškai... Tačiau apie patį musulmonų kilnumą ir priesaikos šventumą Našlaitėlis rašo pagarbiai ir pakiliai[38]. Taigi musulmonų pasaulis keliautojui neatrodė vien negatyvus. Jis pastebėjo ne tik egzotiškus ir europiečiui nepriimtinus musulmonų pasaulio papročius (karingą panieką krikščionims; atvirą kitatikių piligrimų plėšimą; pirklių melą; narkomanus, vadinamus masliokais; palaidą vietinių krikščionių sektų gyvenimą; kūno žalojimą už pinigus), bet ir kitatikių kultūros pozityviąsias puses (istorinio paveldo apsaugą; pagarbą visoms šventoms vietoms, tarp jų ir su Kristaus bei Marijos kultu susijusioms; dorovinį gailestingumą; egiptiečių ūkininkavimo išmonę). Savo ruožtu, katalikų pasaulyje, Italijoje, Našlaitėlis patyrė Popiežiaus pareigūnų savivalę, pažeidusią visuotinį Popiežiaus vasalų solidarumo kodeksą (Italijoje organizuotų galvažudžių apiplėštas, Popiežiaus vietininko prašęs pagalbos, netgi parodęs Popiežiaus laiškus, Našlaitėlis ir jo palyda pagalbos nesulaukė). Kaire Našlaitėlis išpirko keletą vergų italų (ten už vergų išlaisvinimą krikščionys buvo baudžiami mirties bausme), susitikęs Venecijos pirklį diskutuoja vergijos tema, per ją apibūdindamas pats save: „Vienas daugelį metų Kaire išgyvenęs pirklys tvirtino, kad iš tų išpirktųjų vergų nieko gero nebūna. [...] Jisai pateikė moralines, bet ne katalikų priežastis. Sakė: kam Dievas leido būti nelaisvėje ir vergovėje, tas lengviau susilaikys nuo nuodėmių. Bet tokios priežastys neįtikina, nes Išganytojas Kristus kitaip sakė apie vergų išlaisvinimą.“[39]

Šioje alegorinėje kelionėje tarp tikrovės scenelių, iliustruojančių moralės gaires, LDK karvedys Radvila Našlaitėlis ne tik rinkosi asmeninį kelią, bet ir ruošėsi tapti Kristaus riteriu, Išganytojo Kapo kavalieriumi. Šios iniciacijos svarba aiškėja jo mirties perspektyvoje: ispanišką karvedžio rūbą jis pakeitė piligrimo abitu, kuriuo aprengtas, laikantis testamento, buvo palaidotas. Valdovui mirti persirengus abitu, *sub cuculla,* vėlyvaisiais vidu-

[35] *Ibid*, p. 97.
[36] *Ibid*., p. 65.
[37] *Ibid*., p. 106.
[38] *Ibid*., p. 106.
[39] *Ibid*., p. 192.

ramžiais tapo įprasta sureikšmintos mirties praktika[40]. Barokinė gyvenimo meno figūra „gyvenimo kelią“ pateikė kaip piligriminės kelionės alegoriją, galbūt netgi kaip asmens ir Dievo susitikimą, kaip atsisakymą pretenzijos būti pačiam sau šeimininku. Juoba kad Našlaitėlio testamentas[41] rodo jį asmeniškai kartojus Kristaus laikyseną. Pačiu keliavimo veiksmu jis įsitraukė į „hermeneutinį ratą“ – „tam, kad suprastum, turi tikėti, tam, kad tikėtum – turi suprasti“[42]. Galime tarti – tam, kad keliautum, turi tikėti, tam, kad tikėtum, turi keliauti. Suprasti ir keliauti Našlaitėliui tapo sinonimais. Perfrazuojant Ricoeurą, nuplėšdamas mitologinius Biblijos teksto apvalkalus, atsidūręs Kristaus lankytose vietose, Radvila Našlaitėlis atskleidė ir, svarbiausia, priėmė pirminę Biblijos prasmę – jos kreipinį (*kerigmą*). Biografinį, istorinį laiką keliautojas susiejo su Kristaus ir istoriniu, ir legendiniu laiku. Ši sąsaja virto interpretacijos atstumu. Našlaitėlis pritaikė save tikėjimo tekstui, lygiai taip, kaip Kristus pritaikė savo kelionę Senojo Testamento pranašystėms. Kelionės metu, vis labiau sutapdamas su Kristumi, piligrimas pats tapo ženkliškas, virto nuoroda į šventraščio pažadą, istoriška įsikūnijimo alegorija. Savo ruožtu piligrimo rūbais aprengtas riterio kūnas ir jo laidotuvių askezė istorinį laiką įpynė į mito kartotę. Tai tolimas Pranciškaus Asyžiečio teatralizuotų pamokslų aidas. Kūno *kerigma*[43]. Keliautojas įveikia interpretacijos atstumą – tampa gyvu mito vaizdiniu. Mito įvaizdinimą, atkariavimą iš anapusybės, Ricoueras siejo su vaizduotės galia:

> Mitas – ne tiek žmogaus galios projekcija į įsivaizduojamą anapusinį pasaulį, kiek su objektyvavimo ir įpasaulinimo pagalba atliekamas žmogaus pradžios ir pabaigos sučiuopimas. Vaizdinio plotmėje mitas yra projekcija todėl, kad jis yra visų pirma anapusybės redukavimas į šiapusybę. Vaizduotės atliekama projekcija tėra tik anapusybės įpasaulinimo šiapus priemonė ir etapas.[44]

Našlaitėlio keliautojo kreipinys *Kelionėje į Jeruzalę* skamba Dovydo psalmių citatomis: „Įėjome į Jo tabernakulį, pagarbinome toje vietoje, kur Jo kojos stovėjo.“ (131 psalmė); „Aš čia tik svečias, aš tik praeivis, kaip visi mano senoliai.“ (38 psalmė)

---

[40] Rūta Guzevičiūtė tyrė Našlaitėlio reprezentacinių kostiumų kaitą ir jo dėvėseną apibendrino kaip dviejų šimtmečių sandūros kostiumo eklektiką, nulemtą sentimentalaus prieraišumo asmeniškai sėkmingam laikotarpiui (kelionei į Jeruzalę taip pat). Ji rašė apie Našlaitėlio kostiumuose dominavusį veržlaus kario įvaizdį ir kosmopolitinę tendencją – Našlaitėlio ispaniško kostiumo madą, išsiskyrusią vietinio sarmatizmo ir žaidimo „liaudiškumu“ kontekste. Guzevičiūtė rašė apie Išganytojo Kapo kavalieriaus ženklą vėlesniame Našlaitėlio portrete (lygino portertus: Džovanis Batista Fontana, Dominikas Kustas, *Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis*//Nežinomas dailininkas, *Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis,* XVII a. vid. kopija). Riteriškajam kelionės kontekstui svarbus dar vienas tyrinėtojos pastebėjimas: „Kaip ispaniškosios aristokratinės-riteriškos ideologijos atspindys šiame paradiniame portrete puikuojasi gausiai dekoruoti riterio pusšarviai, XVI a. pabaigoje, atsiradus šaunamajam ginklui, praradę savo funkcinę paskirtį, tačiau ypač sureikšminti simboline prasme.“ – Rūta Guzevičiūtė, *Tarp Rytų ir Vakarų: XVI–XIX a. LDK bajorų kostiumo formavimosi aplinkybės ir pavidalai*, Vilnius: Versus Aureus, 2006, p. 217.

[41] Apie Našlaitėlio požiūrį į laidotuves ir askezę užsiminė Liudas Jovaiša, Kotryna Korzeniewska, „Piligrimystė“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūra: Tyrinėjimai ir vaizdai*, Vilnius: Aidai 2001, p. 474; Mindaugas Paknys, „Mirtis“, in: ibid., p. 373.

[42] Paul Ricoeur, *op. cit.*, p. 144.

[43] Apie viršgamtines karaliaus kūno savybes žr. Artūras Tereškinas, *Kūno žymės: Seksualumas, identitetas, erdvė Lietuvos kultūroje*, Vilnius: Baltos lankos, 2001, p. 44–59.

[44] *Ibid*., p. 147.

Kur nuginti „kūno asilėlį“?

Pirmajame laiške apie slaptas kelionės paskatas įsivaizduojamam patikėtiniui giminaičiui Našlaitėlis rašė vyksiąs ieškoti kūno ir sielos sveikatos. Nes silpna sveikata – tai tėviškas Dievo rūpestis. Taip jis siunčia ženklą, „kad bent dėl tos priežasties mirtingasis klusniau pagalvotų, į kokį tikslą šis kūno asilas, kurį jis taip maitina ir myli, pagaliau privalo eiti“[45]. Karvedys pasitelkė asilo, o ne žirgo, taikos, o ne herojinę, ne karo alegoriją savo kūniškumui, savo išgyvenamai akimirkai apibrėžti. Jis pats sau ganytojas, kuris renkasi, kur link ginti savąjį kūną. Našlaitėlis savo kūno asilą gena dievop: piligriminėje kelionėje jį „pritaiko“ legendai. Išgijimo stebuklas Našlaitėliui įmanomas tik fiziškai ir dvasiškai susitapatinus su Dievu, perleidus Jam atsakomybės naštą, nuolankiai „įėjus į jo tabernakulį“ (lot. „pastogė, palapinė“). Susitapatinęs su dievybe sergantis Našlaitėlis įvykdė sutartį su ja – įžengė į Jeruzalę ir Kristaus kapą bei perleido atsakomybės naštą Dievui[46].

Kaip piligrimas išgyvena įėjimo, susitapatinimo apeigas? Įšventinimas į Kristaus riterius kelionės pasakojime turėtų būti jos kulminacija. Kaip tik šis epizodas tiesiogiai pasakoja apie piligriminės kelionės tikslą – Našlaitėlis tampa dukart gimusiu karvedžiu, Kristaus palaimintu valstybės kūrėju, jo pasiuntiniu žemėje. Vis dėlto pasakojimo emocinė įtampa kulminaciją pasiekia tik vėlesniuose kelionės po Egiptą epizoduose, beje, kaip pastebėjo Jūratė Kiaupienė, apimančiuose ir gerokai ilgesnes laiko sekvencijas[47] (audra atviroje jūroje, slapta gabenamų mumijų prakeiksmas ir mergelės Marijos pasirodymas išsigelbėjimo epizode). Našlaitėlis apie svarbiausiąjį kelionės įvykį pasakoja santūriai. Ir tik pasikeitusį Našlaitėlio rangą įrodantys raštai leidžia suvokti įvykio svarbą. Jie kaip deimanto apsodas įkomponuoja pagrindinę pakėlimo į Kristaus riterius sceną. Tai pergamente surašytas šv. Karsto riterio diplomas ir Šventosios Žemės vietų generalinio prokuratoriaus diplomas bei Našlaitėlio dovanų aprašas. Jais buvo apsikeista tarsi diplomatinėmis sutartimis. Dieviškos šlovės „autentiškumą“ Našlaitėlis skaitytojui įrodo ir apsaugo dokumentais lygiai kaip anksčiau karaliaus ir popiežiaus duotus įgaliojimus piligrimui. Jis taip pat sumini ritualo dalyvių ir liudininkų vardus bei pavardes. Tačiau patį ritualą Našlaitėlis pasakoja taupiai:

> Po vidunakčio sugiedojo rytines maldas. Prie šv. Karsto atlaikė ansktyvąsias mišias. Kitas Mišias – sumą – tėvas vikaras atgiedojo Kalvarijos kalne prie katalikų altoriaus, toje vietoje, kur Kristų prikalė prie Kryžiaus. Ten priėmusius šv. Sakramentą, mus nuvedė prie šv. Karsto. Jo viduje priėmėme pagal senovinį krikščionių paprotį suteikiamą šv. Karsto riterio vardą ir ženklus.[48]

Kaip matyti iš pateikiamų dokumentų, šis įšventinimo į riterius aktas reiškė kilmingų ir dosnių svečių pagerbimą, juo buvo pripažinti piligrimų nuopelnai – pamaldumas ir „ypatingas atsidavimas bei uolumas, platinant krikščionybę“[49]. Tikėtinos stebuklingumo

---

[45] Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis, *Kelionė į Jeruzalę*, p. 34.
[46] Su atsakomybės našta sietinas Radvilos Našlaitėlio atsivertimas į katalikybę.
[47] Jūratė Kiaupienė, *op. cit.*, p. 21.
[48] Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis, *Kelionė į Jeruzalę*, p. 85–86.
[49] *Ibid.*, p. 87.

auros autorius čia tiesiog nesistengia kurti. Jis pabrėžtinai asketiškas, dokumentiškas, konkretus. Tačiau piligriminės-riterinės kelionės kulminaciją supa kiti mikropasakojimai, kuriuose ryškėja sutankintas stebuklingumo tinklas, dengiantis vardijamas vietoves.

Stebuklai. Vietos spindesys Biblijos raidėje ir ritualo atmintyje

Piligriminės kelionės kulminaciją, įšventinimą į Kristaus kapo riterius, Našlaitėlio pasakojime supa krikščioniškojo pasaulio stebuklai. Stebuklingi šaltiniai, tvenkiniai, medžiai, miškeliai ir urvai, kalnai, uolos ir akmenys su Kristaus pėdsakais – visa tai Našlaitėlis vardija ir enciklopediškai konkretizuoja kaip liudininkas ir gamtininkas. Keliautojas nuolatos stengiasi aprašyti stebuklingumą kaip gamtos reiškinį. Stebuklas jį stebina netgi mažiau už egzotiškus reiškinius: neregėtus gyvūnus (chameleono ir hipopotamo aprašai, stručių medžioklė), Indijos pirklius, savo veidus inkrustavusius brangiaisiais akmenimis, Egipto mumijų tatuiruotes, piramidžių luitų dydį, sutiktų kinikų viešą gašlumą, prašmatnias Egipto kurtizanes, Kairo vandens šventę, Germano ugnis skęstančiame laive. Stebuklingumą Našlaitėlis įrašė, iš šiuolaikinės perspektyvos žvelgiant, kaip prietarus. Jis konstatuoja, objektyvuoja, tyrinėja, bando paaiškinti ar įrodyti. Daugumai jo regimų stebulingų objektų būdinga neišsemiama materiali tvermė. Jie nesunaikinami ir nesunaudojami. Stebuklingos vietos teikia prieglobstį ir saugo gyvybę. Šventųjų neyrantys palaikai, galima numanyti, irgi semiasi tvermės iš antgamtinių šaltinių. Amžinybė maitina ir su Lietuva susijusius stebuklus: Italijoje, Astumoje, Našlaitėlis stebėjo Bonos Sforcos neyrantį kūną: „Jis guli katedros bažnyčios zakristijoje, juodo šilko aksomu apdengtame karste, dar nepalaidotas. Iki šiol nesuiręs, tik viršutinė lūpa kiek išgedusi.“[50] Štai Našlaitėlis svarsto, ar galima suklastoti, kalteliu atnaujinti, nuolatos piligrimų bučiuojamus ir liečiamus Kristaus delnų ir pėdų pėdsakus, įsispaudusius akmenyje prie tiltelio per Cedroną, kur Kristus suklupo. Po ilgo svarstymo ir gretinimo su kitais žinomais dirbtiniais pėdsakais piligrimas daro išvadą: „aiškiai matyti, kad čia ne rankos darbas, bet stebuklas.“[51] Pasikalbėjimo akmuo, ant kurio sėdėjo Kristus ir kalbėjosi su Marija apie Lozoriaus mirtį, stulbina Našlaitėlį, nes jis irgi stebuklingai išsilaiko nepakitęs, nors piligrimai kaskart atsiskelia ženklią jo dalį. Stebuklinga yra žemė iš urvo, kuriame nuo Erodo siautėjimo slėpėsi Mergelė Marija su kūdikiu, įberta į gėrimą ji vėl suteikia pieno žindyvėms, jei jos jo netekusios[52]; žemė, kurią Judas įsigijo už išdavystės sidabrinius, per parą sugeria lavono mėsą[53].

Piligrimą stebina ne tik neišsemiama stebuklingų objektų fizinė tvermė, bet ir jų gebėjimas sutaikyti religinių skirtumų supriešintus žmones. Stebuklingu Našlaitėlis laikė ir tai, kad musulmonai dažnai gerbia ir garbina krikščionims šventas vietas. Turkai garbina Slibino šaltinį, kuriame Marija sėmė vandenį[54], figos medį, perskilusį perpus ir drevėje priglaudusį Mariją su kūdikiu, kaip jie pasakojo: „jame buvo apsistojusi Dievo Dvasia, – taip jie vadina Kristų, – su savo Motina.“[55]

[50] *Ibid.*, p. 225.
[51] *Ibid.*, p. 84.
[52] *Ibid.*, p. 101.
[53] *Ibid.*, p. 85.
[54] *Ibid.*, p. 85.
[55] *Ibid.*, p. 168.

Stebuklo vietoje Našlaitėlis susiduria su kažkuo, kas pranoksta jo pasakojime nuolatos pabrėžiamą religinių konfesijų ribą. Jis užčiuopia bendrą žmonių dievobaimingumą (turkai garbina Betliejų, Alyvų kalną ir t. t.). Stebuklingumas sklinda iš bendros, religijų kovos dar nesuskaidytos atminties. Greičiausiai šis visuotinai išpažįstamas vietos šventumas kilo iš pagoniškos ikirašytinės patirties, iš kolektyvinės atminties tradicijos. Tai ji simbolines vertes priskirdavo ritualinėms vietoms. Galbūt dėl jos peizažo elementai Našlaitėlio keliautojui atsiveria ir kaip vientiso pasaulio-teksto dalis, ir kaip piligrimo atliekamo ritualo „mnemoniniai-sakraliniai simboliai“[56]. Jie primena apie visoms religijoms svarbiausią dievybės garbinimo įstatymą. Našlaitėlis šiuos simbolinius peizažus tekste fiksuoja kaip ritualinio keliavimo atskaitas. Tiesa, jis yra linkęs žiūrėti į Dievo ar Gamtos sukurtą pasaulį kaip į Tekstą, stengiasi jį perskaityti kaip Dievo pranešimą, t. y. žvelgti iš rašytinės-istorinės atminties pozicijos. Tačiau Gamtoje jis ieško ne tik dėsnių, bet ir pranašiškų ženklų, o tai jau mito, ritualo stichija (perfrazuoju Jurijų Lotmaną)[57]. Pranašingi ženklai ir tikėjimas šventose vietose gaunamais atlaidais yra nukreipti į ateitį. Šios projekcijos Našlaitėlis negali patikrinti, todėl ji atrodo kaip prietaras.

Su ikirašytine kultūra Našlaitėlio kelionę sieja ir pati jos prigimtis – piligrimystė. Keliaujant ieškoma sakralių vietų, per kurias iš vienkartinio, unikalaus įvykio persikeliama į universalų ritualinio pakartojimo veiksmą. Pasaulį Našlaitėlis regi kaip Biblijos išklotinę, pro kurią švyti ritualinė vietos simbolika, primenanti mito sceneriją. Štai kalnų virtinę Našlaitėlis aprašo ir kaip estetinį mito įpavidalinimą:

> Birželio dvidešimt trečios dienos rytą atvykome prie Taboro kalno. Juozapas Flavijus, jį aprašydamas „Judėjos senybių“ ketvirtosios knygos antroje dalyje, „Judėjos karo“ penktosios knygos pirmoje dalyje, vadina Itabarijumi, arba Itabiriku. Kalnas labai aukštas, apvalus ir toks gražus, kad panašesnis į meno kūrinį negu į gamtos padarą. Apatinė dalis apjuosta pelenų spalvos uolų ratu, žalių krūmų eilės tą ratą kerta nuo apačios iki pat viršaus, atrodo kaip apvali uola, apipinta žalių lapų vainiku. Kalno viršūnėje yra nedidelė bažnyčia tarp dviejų koplyčių, šv. Elenos pastatyta toje vietoje, kur Kristus buvo pakeitęs savo pavidalą.

Radvilos Našlaitėlio peizažų atmintyje (*mnemonikoje*) glūdi romantinių ir neoromantinių lietuvių kelionių literatūros simbolių ištakos. Toks žvelgimas dievop per kalnų peizažą yra ypač būdingas Antano Vaičiulaičio ir Antano Vienuolio kelionių apybraižoms. Tačiau šie autoriai pasitenkina labiau užuomina į legendą, o Radvila Našlaitėlis nepatikliai tyrinėja peizažą ir jo elementus ir kaip gamtos reiškinius, ir kaip legendos pretekstą. Gamtos dalis Našlaitėliui tampa nuoroda į Kristaus kančios paslaptį ir netgi prielaida tikrinti šventraščio tiesosaką (pavyzdžiui, jis aprašo Sinajuje augančios manos gydomąsias savybes bei legendą, tačiau daro išvadą, kad „nei vieno, nei kito dalyko negalima patikrinti“)[58]. Pasaulis jam yra vientisas, nesuskaidytas į „aukštesnės“ ir „žemesnės“ kilmės reiškinius, jį visą persmelkęs Dievo esimas. Dievo ženklų skaitymas yra bendras epochos keliauto-

[56] Jurijus Lotmanas, *op. cit.* , p. 111.
[57] *Ibid*., p. 115.
[58] *Ibid*., p. 193.

jams pasaulio šventumo pojūtis: šventus įrašus gamtoje skaitė daugelis keliautojų. Kaip viduramžių piligriminių kelionių tekstų tyrinėjime pabrėžė Donaldas R. Howardas, skirtumas tarp fakto ir fikcijos tuomet nebuvo esminis: pati kelionė, pasak jo, yra vaizduotės padarinys, nes keliautojas mato tai, ką jis nori matyti, todėl viduramžių piligrimai Šventoje Žemėje, be abejonės, regėjo krucifiksą banano skiltelėje... kaip ir šiuolaikinis žmogus[59]. Našlaitėlis, žinodamas stebuklo ar egzotiško reiškinio istoriją, stebuklingumą stengiasi patikrinti patirtimi. Jis dalijasi su skaitytoju atradimo nuostaba ir tą egzotišką reiškinį įkomponuoja į pažintą pasaulį. Štai piligrimas stebisi Rojaus pažinimo medžio vaisiumi mauza (bananu). Jame, kaip ir kiti rašantys keliautojai, įžvelgia sureikšminamą kryžiaus formos gyslelę. Pats save tramdydamas, kad ši kelionės detalė nesusilauktų tekste per daug dėmesio, Našlaitėlis banano komentarui skyrė gana ilgą ir detalų aprašą. Išvardijęs mauzos fizines ir skonio savybes (vaisius yra sotus, panašus į „mūsų agurką“, skonis ir kvapas primenąs kriaušę), jis pereina prie banano legendos – kodėl mauza laikytina pirmosios nuodėmės vaisiumi. Našlaitėlis užsimena apie Biblijos vertimo sunkumus, interpretacinį atstumą, išryškėjantį tik betarpiškai pažįstant objektą:

Šių kraštų krikščionių nuomone, Adomas ir Ieva rojuje valgę šituos vaisius. Tą stengiasi pagrįsti tam tikromis priežastimis: pirma, kad obuolių čia nėra ir kad šv. Jeronimas, versdamas Bibliją, negalėdamas žodžio *mauza* lotyniškai perteikti, parašęs „medžio vaisius“. Tačiau nepanašu, kad šv. Jeronimas, kuris, diktuojamas šv. Dvasios, sėkmingai išvertė šv. Įstatymo knygas, gerai mokėdamas kalbas, nebūtų galėjęs to išreikšti. Antras įrodymas: mauzos vaisių supjausčius skrituliukais, pasirodo „T“ raidės, būtent, kryžiaus, formos gyslelė. Tai esąs ženklas, kad protėvių pirmasis nusikaltimas turėjęs būti nuplautas Nukryžiuoto Kristaus mirtimi. Bet ir mūsų agurkuose galima kažką panašaus įžiūrėti. Trečia priežastis, kad šiuos vaisius ne medis brandina, bet krūmas, kurio stiebas maždaug kumščio storumo, tačiau kabančių vaisių jisai nepajėgia nulaikyti: tie, kaip minėta, guli ant žemės, tad pirmieji tėvai lengvai galėję nusiskinti. Ketvirtoji priežastis, kad šios mauzos lapai yra vienos uolekties pločio ir dviejų uolekčių ilgio; taigi, supratus savo nuodėmę, iš jų lengvai buvo galima pasidaryti prijuostes. Šv. Rašte sakoma, kad tos prijuostės buvo iš figos lapų. Taigi patys tegul sprendžia, kiek tikras tas jų aiškinimas. Priduria dar ir kitas, menkesnes priežastis.[60]

Ženklas, daiktas ir jo legenda Našlaitėliui yra būtinai susiję. Jo pasaulis vientisas ir aiškus, o tikėjimą grindžia žinojimas. Dievas stebuklą į pasaulį įrašė kaip paslaptį, kurią tereikia išversti. Tačiau ne visą Našlaitėlio regimą peizažą dengė Biblijos tekstas. Nors ir tapdamas pagrindiniu Našlaitėlio kelionės vadovu ir įtvirtindamas rašytinės atminties domeną *Kelionėje į Jeruzalę*, jis anaiptol neužtemdė savarankiškos, smalsios, atsargios ir įžvalgios keliautojo patirties. Našlaitėlio ir Biblijos tekstų sąšauka yra orientuota į praeitį, Kristaus ir šventųjų gyvenimus. Tai piligrimo kelionės žemėlapis. Tačiau *Kelionėje į Jeruzalę* yra ir ateities „būrimo“, stebuklingo sėkmės spėjimo momentas. Į ateitį Našlaitėlį nukreipia pati alegorinė riterio būsena, kuri savaime reiškia buvimą kryžkelėje, būtinybę rinktis. Kryžkelėje riteriui svarbu tinkamai nuspėti ateitį. Regima aplinka, vieta jam tampa

[59] Donald R. Howard, *op. cit.*, p. 10.
[60] Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis, *Kelionė į Jeruzalę*, p. 63.

ateities pranašyste, kuri leidžia ryžtingai veikti. Našlaitėlio intuicija ir gebėjimas nuspėti ateitį aiškiausiai išmėginama pereinant iš pagonių į krikščionių pasaulį, sugrįžtant iš kelionės. Kelionėje iš Egipto (*Išėjimo knygos* „vietoje“), kaip vėliau ir Italijoje, siaubiamoje plėšikų, keliautojas patyrė mirties išmėginimą. Iš Egipto laivu Našlaitėlis gabeno dvi mumijas, kurios, kaip vėliau „paaiškėjo“, kerštavo už pasikėsinimą jas išvežti už „tėvynės“ ribų ir sukėlė pražūtingą audrą. Su šypsena galime tvirtinti, kad romantiniai egiptologų pasakojimai apie mumijų prakeiksmą turi ir lietuviškos legendos prieskonį. Būtent audros ir stebuklingo išsigelbėjimo nuo kerštaujančių mumijų epizodas Našlaitėlio kelionės užrašuose pasižymi didžiausia emocine įtampa ir siautulinga barokine fantazija. Išsigelbėjimo stebuklą keliautojas pasakoja tiek kaip patiriamą, tiek ir kaip paslėptą nuo jo stebėtojų. Jis pasitelkia bendrakeleivio lenkų vienuolio regėjimą, kurio metu laivą ir jo keleivius išgelbėjo Mergelė Marija[61]. Du reginio planai – audros ir vienuolio ekstazės – yra maksimaliai intensyvūs, dramatiški dėl išgyvenamo mirties siaubo, gamtos siautulio ir grėsmės prarasti pomirtinį gyvenimą (būti mumijų pagrobtiems, sunaikintiems krikščionių amžinybei). Per audrą įsiveržianti anapusybė ir suvokimas, kad be Marijos prieglobsčio gyvybė yra trapi ir bejėgė gamtos stichijoje, įkurdina keliautoją magijos prieangyje. Į keliautojo žinojimu grįstą pasaulėjautą įsiveržė mirties siautulys, piligrimas susitiko su nežinomybe, prieš kurią jautėsi bejėgis, nors ir stengėsi racionaliai paaiškinti likimo savivalės priežastis. Anksčiau pasišaipęs iš prietaringo turkų burtininkavimo, juos saugojusio nuo piktos krikščionių akies, dabar Našlaitėlis pats „įsitikino“ pavojumi, kuris kyla, prisilietus prie *kito* tikėjimo. Nepaisant kilnių mokslo tikslų parodyti Europai gydančias mumijas, Našlaitėlis jautėsi kaltas dėl „prisilietimo“ prie pagonybės. Religinės ekstazės, siaubo dėl mirties artumo pasigedome įšventinimo į riterius rituale, ankštoje ir saugioje Kristaus kapo scenerijoje. Čia tai su kaupu išsiliejo beribiame audros fone. Prasiveržė, bet ir pasislėpė už *kito* patiriamo regėjimo.

Kurtuazinės literatūros ir herojinio epo atšvaitai

Radvilos Našlaitėlio riterystės titulai, jo išrinktumo, įšventinimo statusas, žinoma, dar ne prielaida ieškoti jo kūrinyje viduramžių kurtuazinės literatūros pėdsakų. Tačiau kai kurie šio daugialypio teksto bruožai skatina pažvelgti į jį būtent kaip į riteriškojo etoso įkvėptą kūrinį. Tai patvirtina pati pavojinga piligriminė kelionė ir riterio etinių nuostatų joje laikymasis. Kurtuazinio romano tematinė dominantė – kovoti ir mylėti – reiškėsi kaip nuotykis ir damos garbinimas. Antroji jos dalis, damos garbinimas, buvo veikiau subjektyvumo, asmeninio absoliutaus idealo figūrinė išraiška[62]. Ir nors Našlaitėlio kelionės laiškuose šio damos kulto pėdsakų išvis nėra (greičiausiai šią figūrą čia pakeitė garbinamo valdovo figūra), – jų dvasia yra persismelkusi kurtuazija. Pirma, pavojinga kelionė yra riterinio nuotykio atitikmuo. Antra, – tekste neįkyriai, tačiau tikslingai fiksuojamos etinės riterio nuostatos, dėmesį sutelkiančios į herojaus subjektyvumą. Piligrimo-riterio kelio kontūrus kaip tik ir sudaro vidinė projekcija į stebimo išorinio pasaulio reiškiniją ir ją grindžiantį etinį principą. Našlaitėlis prisistato kaip pagarbus,

[61] *Ibid*., p. 205.

[62] Apie kurtuazinės literatūros vaizduotą riterių gyvenimą, derinusį tarpusavyje nederančias vertes, ir dviprasmį damos kultą: Maria Ossowska, *Ethos rycerski i jego odmiany*, Warszawa: PWN, 1986, p. 77–88.

tolerantiškas *kitokumui* karžygys-diplomatas. Jis kilnus, nes yra katalikiško gyvenimo normų paisantis aristokratas, dosnus silpnųjų ir nuskriaustųjų globėjas, gausiomis aukomis remiantis kovojančią su kitatikiais Katalikų bažnyčią bei jos forpostus. Našlaitėlis pavaizdavo save kaip „žmogiškųjų idealybės vaizdinių" (Erichas Auerbachas) žinovą, nepasitenkinantį „prigimtine teise" į šiuos vaizdinius ir siekiantį juos patvirtinti asmeniniu gyvenimu. Kaip rašė Auerbachas apie riteriškąjį galantiškumą studijoje *Kurtuazinis riteris leidžiasi į žygį*:

> Asmeninės kurtuazinės dorybės nėra prigimties dovanotos, nuo gimimo turimos; gimimas aukštame luome dar nereiškia, kad tos dorybės garantuotos, kad jos savaime pamažu vystysis pagal tam tikrus gyvenimo reikalavimus; ne, be gimimo, joms įskiepyti dar reikia gauti tam tikrą auklėjimą, reikia nuolat savo noru ir be paliovos bandyti save – ir tik tokie išmėginimai padės išsaugoti tai, kas įgyta.[63]

Likimo netikėtumai išbando labiau Našlaitėlio intuiciją, o ne protą, jo prigimtį, o ne išsilavinimą. Jis tarsi antrina prigimties diktuojamam teisingo kelio, nuotykio, pasirinkimui, kurį aprašė Auerbachas (šis kalba apie riterio intuityviai surastą kelią į dešinę kaip teisingos krypties kelią)[64]. Pavyzdžiui, Našlaitėlis stebisi ypatinga Dievo malone, kad kelionės maršrutą pasirinko tinkamai ir išvengė mirtino pavojaus. Jis keliskart mini, jog niekuo nepaaiškinami ir dažniausiai kitų valią, pavyzdžiui, karaliaus, ignoravę pasirinkimai buvo sėkmingi – pasinaudota saugiai tikslą pasiekusiais laivais ir maršrutais, o ne siūlytais ir vėliau patyrusiais katastrofas. Taigi Našlaitėlis remiasi prigimtimi, intuicija, pasitikėjimu Dievo valia, kai susiduria su išbandymais. Nuotykių *Kelionėje* negausu (mumijų kerštas laive, italų plėšikų ir musulmonų išpuoliai), be to, savitikslės rizikos lietuvių riteris apskritai vengia, o tai lyg ir prieštarautų kurtuazinės literatūros išaukštintai kovos aistrai. Apdairiai numatydamas pavojų, Našlaitėlis saugo savo diplomatinės misijos paslaptį ir bendrakeleivių gyvybę. Jis nesiveržia į didvyriškumą bet kokia kaina, nerizikuoja vien tam, kad kaip riteris nuotykyje patvirtintų savo galią. Vis dėlto keliaujantis piligrimas-riteris nepamiršta gailestingumo net ir tuomet, kai kilnus elgesys gali sukelti pavojų. Jis išperka vergus, apsaugo pernelyg pamaldžią gentainę nuo tikėtinos mirties. Tiesa, Našlaitėlis neparodo jokios tolerancijos kone beprotiškai lenkės piligrimės Dorotėjos Sekežinskos egzaltacijai ir norui mirti Šventojoje Žemėje (šlovę pripažįsta tik šv. Elenos piligrimystei). Jis „užgesina" nepageidaujamo skandalo židinį, apšaukdamas musulmonų niekinamą ir mušamą katalikę beprotybe, kad galėtų ją prievarta išvežti iš Jeruzalės. Gailestingumas čia siejasi su smulkiais politiniais sumetimais – pašalinti nepageidaujamą menkavertę moteriškę iš „rimto", politiniais ritualais įteisinto vyriško žaidimo lauko („Dėl triukšmo, kurį ji sukeldavo šiose šventose vietose, popiežius Grigalius XIII, grasindamas ekskomunika, uždraudė moterims vykti į Jeruzalę.")[65]. Panašų gailestingumo ir užuojautos mišinį, sergstintį krikščionis nuo atsivertimo į musulmonų tikėjimą, Našlaitėlis įlieja į konvertito triumfopaniekinimo sceną[66].

---

[63] Erich Auerbach, *Mimezis: Tikrovės vaizdavimas Vakarų pasaulio literatūroje*, Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 142.
[64] *Ibid*., p. 143.
[65] *Ibid*., p. 80.
[66] *Ibid*., p. 133.

Našlaitėlio pasakojimą ir riterių romanus, be jau minėtos subjektyvios žvelgimo prizmės ir nuotykio, jungia statikos figūra, herojų susaistanti su vieta. Tai *Kelionės* karalius ir kurtuazinės literatūros pavydžioji žmona, uždaranti riterį rūmuose, iš kurių jis veržiasi į riterių turnyrus, kovų nuotykius ir širdies damos adoraciją. Tiesa, *Kelionėje į Jeruzalę* susipynusios valstybingumo ir religingumo temos, kelionės heroikos patosas nustelbė bet kokį galimą eroso pradą. Vidujybės akcentą jos perkėlė nuo moters, *sacrum* prieangio, prie Kristaus, Naujojo pasaulio valdovo, emblemos. Ne pavydžios žmonos ir adoruojamos damos dvarai, o suvereno ir aukščiausiojo karaliaus sostai Našlaitėlio keliautojui tapo kelionės atskaita. Kone visose sustojimo vietose Našlaitėlis su palyda meldžiasi, ieško susitapatinimo su Kristaus bažnyčia salelių.

Iš pirmo žvilgsnio Našlaitėlio teksto kompoziciją organizuoja tik keliavimo chronotopo padiktuotas pasakojimo ritmas. Padieniui jis pasižymi kelionės vietas, tiksliai geografiškai apibūdinamas. Atstumus dažnai matuoja kaip karys – „strėlės lėkimo atstumu“, o laiko tarpus kaip maldininkas – maldos „Tėve mūsų“ trukme, kas greičiausiai buvo bendra vėlyvųjų viduramžių frazeologija. Našlaitėlis sumini vietos žmonių tikėjimo išpažinimą, kai kuriuos būdinguosius papročius, ypač tuos, kurių nežinojimas ateities keliauninkams gali turėti skaudžių pasekmių, istorinius ir mitologinius įvykius, kuriais garsėja vieta ir kuriuos dažniausiai pateikia vietos gyventojai. Savarankiški mikropasakojimai primena pasakojimo rožinį. Dėl gausių nuorodų į Bibliją, į pirmapradį laiką ir įvykį, šie mikropasakojimai tik prišlyja prie kurtuazinio romano pasakiškų vietovių, prie legendinio nuotykio scenerijos[67]. Laikas ir vieta Našlaitėlio aprašyme yra itin tikslūs. Jie nė iš tolo neprimena pasakiškų vietų, kuriose be aiškaus tikslingo kelio klajoja riteris, – miško ir dykros. Našlaitėlio pasakojime vyrauja racionalus žemėlapio orientavimas, pastanga ateities piligrimams palengvinti kelionę, sukurti kuo tikslesnį vadovą po Šventąją Žemę[68]. Kurtuaziniam pasakiškumui toks konkretus istorinių realijų ir tikslių geografinių nuorodų pasaulis yra visiškai svetimas. Tačiau pasakiškumo ir „realybės“ vaizdavimo kryptis galime vertinti kaip to paties literatūrinio žaismo variantus. Jie skirtingai taiko į tuos pačius etinių normų abstraktus, žmogaus artėjimą dievop. Kelionės dienoraščiai su realistine iliuzija žaidžia kaip kurtuazinis romanas su pasakiškumo atmosfera. Šioje renesansinio realizmo erdvėje veikia netikėtumas, dažnai susipynęs su egzotika (laivą paskandinti grasinusios kerštaujančios mumijos), nenumatomi likimo sūkuriai, staiga įtraukiantys keliauninką į išbandymų lauką (plėšikai), į dvikovą su likimo klastomis. O tai jau kurtuazinio pasakojimo bruožas.

Iš pažiūros chaotiška, nuotykinė riteriškojo toposo raiška išties yra nuosekli pasaulio tvarkos paieška. Našlaitėliui ši pasaulio tvarka – kartografinė. Jos idėją atspindi labirinto mozaika, dažnai dėliota ant gotikos katedrų grindų. Jų principas tas pats – nukreipti vieninteliu keliu į tikslą (Dangų arba Jeruzalę) arba suklaidinti, kad piligrimas pasijustų klystantis ir nuolatos išbandomas. Apie labirintą, arba „Dedalo namus“, Howardas rašė kaip apie piligriminių kelionių pakaitalą, išpopuliarėjusį nuo XVII a.: viduramžių katedrose šiuo labirintu keliais buvo keliaujama į centrą, vadintą *ciel,* arba Jeruzale. Tai *vienakrypčiai raizginiai*, kurių kilpose, nors ir negali judėti „aklai“, vis dėlto neturi ir pasirinki-

[67] *Ibid.*, p. 144–145.

[68] Donaldas R. Howardas mini viduramžių itinerarijus, prie kurių buvo pridėti žemėlapiai ir piligrimų giesmių tekstai, *op. cit*, p. 21.

mo, kaip judėti. Buvo ir *daugiakrypčių labirintų*, kuriuose kiekvienas klaidžiodavo ir taip pasijusdavo išbandomas. Juose atsispindi moderni gyvenimo kaip piligrimystės idėja, kuri numato empiriškumą ir pastangą įgyti malonę[69]. Našlaitėlio keliauninkas kryžkelėje intuityviai renkasi teisingą kelią. Jo pirmeviškos pastangos yra skirtos palengvinti judėjimą ainiams, nurodyti teisingą orientaciją dievop. Nuolatos atnaujinama riterio kompetencija (Našlaitėlio geradarystės) įrodo, kad jis yra vertas išmanyti pasaulio tvarką ir iš dalies jį valdyti. Ši pasakas ar mitus apie persikėlimą į kitą pasaulį menanti pasakojimo tradicija (herojus persikelia į kalne, vandenyse ar sapne įsikūrusią anapusinę karalystę ir iš jos grįžta) sietina su išbandymų faze. Intuityvus kelionės trajektorijos ieškojimas, vietų ir biblinių tekstų kaita, atvirumas nuotykiui yra ir Našlaitėlio keliautojo stichija. Nors keliautojo judesys įsikomponuoja į aiškią pasaulio hierarchijos struktūrą, nors jis atlieka istorinę politinę užduotį, kaip ir herojinio epo žmogus, vis dėlto Našlaitėlio piligrimas-riteris yra asmeniškas, jis nepasirodo „kaip didingi modeliai išskirtinės asmenybės“, kuriuose „asmeninio gyvenimo, žmogaus, tikrovės“ dar nėra[70]. Auerbachas kurtuazinį romaną priešino herojiniam epui. Pirmasis jam yra suabsoliutinta savitikslės feodalinės etikos raiška, o antrasis – politiniams tikslams, praktinei tikrovei tarnaujanti riterių išpažįstama kario etika[71]. Lietuvių raštijoje pastarosios patosas persunkė Jono Radvano *Radviliadą*, iš dalies Saliamono Risinskio *Trumpą pasakojimą apie garsiuosius šviesiausiojo didiko Biržų ir Dubingių kunigaikščio Kristupo Radvilos žygius.* Kaip šios knygos įvade rašė Sigitas Narbutas, mirties tema kaip Ariadnės siūlas veda per herojų gyvenimus, išryškindama jų dorybes – taurumą visuomeninėje ir politinėje veikloje, pasiaukojimą Tėvynei, aštrų protą, teisingumą, santūrumą, įžvalgumą[72]. *Radviliadoje* galime stebėti deindividualizuotą didvyrio paveikslą (Mikalojaus Radvilos Rudojo), kurį autorius įkomponavo į pasaulio sąrangos centrą, o herojaus verčių branduolį sutapatino su jo dievobaimingumu ir patriotizmu[73]. Ir Radvano riteris, ir Našlaitėlio keliautojas laikosi Radvano suformuluotos maksimos: „Miegot ant šlovės svetimos – negarbinga.“[74] Jie abu susitapatina su pasaulio centro, galios figūra (*Radviliadoje* tai – „gimtinė dangaus karalystė“, „didvyrių turtas – dangui“[75] ir Viešpaties veidas; *Kelionėje į Jeruzalę* – Kristaus kapas). Tačiau Našlaitėlio keliautojas, priešingai herojinio epo didvyriui, keliauja kaip paveldėtą šlovę slepiantis asmuo. Jis persikėlė į musulmonišką pasaulį, slėpdamas savo, kaip valstybės vyro, tapatybę. Nors kartais nevengė parodyti ir asmenines tauriąsias etines nuostatas, siejusias jį su riterių brolija (dosnumą, pagarbą kitokios kultūros žmonėms, rūpinimąsi silpnaisiais). Našlaitėlis piligrimo kostiumu užmaskavo LDK karvedžio šarvus, tapo „nuoga“ akimi, ieškančia savasties, Kristaus pėdsakų, svetimoje ir priešiškoje žemėje. Šis užsimaskavusio keliaujančio valdovo įvaizdis į pirmą planą iškėlė Našlaitėlio keliautojo subjektyvumą, jo individualius bruožus, ko neaptinkame *Radviliadoje*. Našlai-

[69] *Ibid*., p. 8.
[70] Erich Auerbach, *op. cit*., p. 129.
[71] *Ibid*., p. 141–142.
[72] Sigitas Narbutas, „Žmogiškumo sklaida Saliamono Risinskio raštuose“, in: *Trumpas pasakojimas apie garsiuosius šviesiausiojo didiko Biržų ir Dubingių kunigaikščio Kristupo Radvilos žygius*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000, p. 44–45.
[73] Sigitas Narbutas, „Didysis Lietuvos dainius“, in: Jonas Radvanas, *Radviliada*, Vilnius: Vaga, 1997, p. 39.
[74] *Ibid*., p. 29.
[75] *Ibid*., p. 25–27.

tėlio riterio užmojį ar garbėtrošką patenkintų vien tik akistata, kūniškas susitapatinimas su šventąja vieta ir Kristaus kapu: „Net jeigu ir numirti tektų, man nebūtų sunku, kai Dievas bus leidęs mano mirtingojo kūno akimis pamatyti šventąsias mūsų atpirkimo vietas ir pasijusti įvykdžius savo pasižadėjimą.“[76]

Praganytas Vyčio žirgas

Kelionės į Jeruzalę tekstas mums pasirodo ne tik kaip pramoginis dailiojo žanro kūrinys (laiškai iš kelionės), bet ir kaip įrankis formuoti politinės galios lauką, valdovo charizmą. Skaitome „tikrovę“ keičiantį ir, šia prasme, magišką tekstą. Piligriminė kelionė broliams Radviloms buvo lygiai svarbi, kaip ir jų socialinė galia. Tai vienas tų konteksto suvokimo slenksčių, kurį būtina peržengti, norint rekonstruoti *Kelionės į Jeruzalę* prasmę, matyt, akivaizdžią pačiam autoriui ir jo amžininkams, tačiau kiek užtemdytą šiuolaikiniam skaitytojui. Jau prieš kelionę Našlaitėlis LDK užėmė svarbius valstybės valdymo postus. Steponas Batoras jam patikėdavo ir kai kurias diplomatines misijas, apie kurias užuominų randame ir kelionės laiškuose. Į kelionę Jeruzalėn Radvila Našlaitėlis vyko kaip Lietuvos didysis maršalka. Po kelionės Batoras jam pasiūlė Vilniaus vaivados – tuomet aukščiausią LDK valdininko rangą. Tačiau Našlaitėlis šios vietos atsisakė, teisindamasis prasta sveikata. Jis ėmėsi rūpintis tėvonijos gerove, ją civilizuoti ir taip toliau skleisti Radvilų politinę įtaką taikiomis priemonėmis. Jis ėmė tobulinti vietą, iš kurios buvo kilęs. Pasiekęs savo pasaulio ribas ir „susitapatinęs“ su Dievu (susitaikęs su savimi?), grįžo sudievinti savo ištakų vietos. Naujosios Jeruzalės idėją perkėlė į Nesvyžių. Taip mezgėsi netiesioginė paralelė tarp Radvilų visuomeninės veiklos ir kelionių. Ji susiejo dvi tuomet valdovui būtinas galias – viešąją valdovo ir „nematomąją“ dvasinę. Ypač ryškiai šios galios išsiskleidė Našlaitėlio biografijoje: karo vadas, tapęs Kristaus karsto riteriu Jeruzalėje, į tėvynę grįžo kaip švietėjas. Jis svajojo steigti jėzuitų mokyklą Nesvyžiuje, dovanojo Brastos spaustuvę Vilniuje steigiamam universitetui, savo tėvonijoje statė rūmus, kuriuose įsteigė teatrą, tapo literatų ir menininkų mecenatu. Jausdamasis pasaulio piliečiu, Radvila Našlaitėlis siekė priartinti Lietuvą Europai: leido Lietuvos ir pasaulio žemėlapius (1603 m. leisti Nesvyžiuje arba Gdanske, 1613-aisiais – Amsterdame)[77]. Taip Našlaitėlio biografijoje susipynė mirtingo kūno kelionė ir jo „nematomo kūno“ matoma šlovė[78]. *Kelionė į Jeruzalę* pašlovino krikščionių pasaulio valdovą ir šia šlove nušvietė paties piligrimo gyvenimą. Knygos leidėjo aiškintas ypatingu pamaldumu, Našlaitėlio poreikis gauti betarpišką „palaiminimą“ valdyti, savotišką neoficialų įšventinimą į karalių luomą, primena Radvilų vienvaldystės aistras LDK. Šis Našlaitėlio aistringas riterio kvalifikacijos siekis tiesiogiai sietinas su Radvilų europietiškojo tapatumo ieškojimais ir jų politine laikysena. Liublino uniją Radvilos vertino negatyviai iki pat XVI a. pabaigos: ji jiems reiškė Lietuvos nepriklausomybės praradimą. Svajonė tapti savarankiškos valstybės išsilavinusiais, europietiškais

[76] Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis, *Kelionė į Jeruzalę*, p. 38.
[77] *Ibid.*, p. 207–216.
[78] Skarulių šv. Onos bažnyčioje Našlaitėlio bendrakeleivis Kauno maršalka Andrius Skarulskis šį šlovingą epizodą įamžino Jeruzalės kryžiumi. – Alfredas Bumblauskas, *Senosios Lietuvos istorija (1009–1795)*, p. 345; Našlaitėlio kelionei eilių skyrė Adamas Mickiewiczius, Juliuszas Słowackis, Leonardas Gutauskas.

valdovais skatino Radvilas studijuoti Europos universitetuose[79]. Jų giminės vyrai vyko į kultūrinius centrus mokytis riteriškumo, gerai išmokti įtakingiausių šalių kalbų, susipažinti su naujausiais technologiniais pasiekimais. Istorikė Raimonda Ragauskienė pastebėjo, kad Radvilos, Lietuvos kūrimo architektai, nors ir vartodami europietiškus produktus, XVI a. dar nebuvo europiečiai, jie kūrė kiek bizantišką europietiškumo variantą. Istorikė apibendrino, kad, nors geografiškai Lietuva ir priklausė Europai, Radvilų sąmonėje ji, netgi atsiradus bendrai Abiejų Tautų Respublikai, buvo tarp Europos ir Rusijos. Išgyvendami nepilnavertiškumo kompleksą dėl istorinės tradicijos, ekonominio atsilikimo, universitetinio išsilavinimo stokos, jie „jautėsi įpareigoti įrodinėti, kad yra neblogesni už kitus, nėra barbarai, maskvėnai, bet labiau panašūs į vakariečius“[80]. Geografinis europietiškumo suvokimas tuomet nesutapo su kultūriniu, paremtu Graikijos civilizacijos (lotyniškumo), laisvės ir krikščionybės atsparomis. Kad ir geriausios nuomonės apie Europą, Našlaitėlis, savo ruožtu, išlaikė kritišką santykį su jo lankytų šalių papročiais. Nepaisant tuometinio (ir šiandienos?) prancūzų tapatinimosi su europietiškumo etalonu, jis pajuokė Prancūziją, mėgo Italiją, palankiai vertino Ispanijos monarchus, tačiau kritikavo Anglijos karalienę Elžbietą II, taip pat kritiškas liko ir Vokietijai, nors ir suvokė jos įtaką Europai[81]. Našlaitėlio kritiškumas mums svarbus kaip tapatumo pasirinkimo pozicija. Betarpiškai pažinęs šių šalių kultūrines realijas, jis rinkosi tam tikrą tapatumo konfigūraciją. Mylėjęs tėvynę, negatyviai vertinęs tokią unijos su Lenkija formą, kokia buvo priimta Lubline 1569 m., laiškuose jis išlaikė ir kritišką santykį su Lietuva (Kempa citavo Našlaitėlio laišką: „kraj nasz jako podlejszy we wszystkim nad insze kraje“)[82]. Pati Našlaitėlio laikysena, santūri ir ori, kitam neprimetanti egocentrinio tapatinimosi su etiniu etalonu, *Kelionėje į Jeruzalę* išsiskleidžia jau ne kaip riteriško etoso apraiška, o kaip šiuolaikiškai suprasto europietiškumo savybė[83]. Kelionė prie Kristaus kapo, matyt, buvo šio tapatumo konstravimo dalis. Galbūt jį paskatino panašūs motyvai, kurie lėmė ir lietuvių romėniškos kilmės teorijos kūrimą. Lietuva galėjo tapti nepriklausoma, nes atrado kilnią mito pradžią, o Radvila Našlaitėlis galėjo tapti jos valdovu, nes prisilietė prie visų Europos karalių legitimavimo šaltinio – Kristaus kapo... Taigi jis tapo palaimintuoju Kristaus įpėdiniu, bent jau „dvasinio karaliaus kūno“ prasme, kaip ir kiti Europos šalių valdovai. Europą vienijusi humanizmo dvasia, įsitikinimas, kad žmogus gali tapti pats sau Dievu, nustelbusi net ir religinius protestantų ir katalikų vaidus, matyt, kurstė ir Nesvyžiaus Radvila pasijusti pirmiausia savo žemės, tėvonijos (drauge ir valstybės?) kūrėjais. Radvila Našlaitėlis, grįžęs iš Jeruzalės, ne tik pasinėrė į tėvonijos „perkūrimo“ darbus, ne tik žemėlapiais pristatė Lietuvą (ir savo giminę) Europai ir formavo jos įvaizdį europiečio sąmonėje. Jis užrašė valdovo charizmos legendą, be kita ko, bylojančią, kaip susigrąžinti praganytą Vyčio žirgą.

---

[79] Apie Radvilų edukacines keliones: Jūratė Kiaupienė, „Ar galima rasti Europietiško identiteto pėdsakų XVI a. Lietuvoje?“, in: *Europos idėja Lietuvoje: Istorija ir dabartis*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2002, p. 52–54.

[80] Raimonda Ragauskienė, „XVI a. Radvilų požiūris į Lietuvos vietą Europoje“, in: *Europos idėja Lietuvoje: Istorija ir dabartis*, p. 71. Istorikė straipsnyje pateikė kai kurių prancūzų istorikų formuotą nuomonę apie lietuvių bajorų papročių, išvaizdos ir viešosios laikysenos barbariškumą.

[81] Tomasz Kempa, *op. cit.*, p. 244–245.

[82] *Ibid.*, p. 242

[83] Raimonda Ragauskienė, *op. cit*.

Viljamas Šekspyras

Viljamas Šekspyras (William Shakespeare, 1564–1616) – anglų poetas ir dramaturgas, vienas žymiausių pasaulio rašytojų. Gimė Stratforde prie Eivono (Vorikšyro grafystė, Anglija), mirė gimtajame mieste, pasak legendos, per savo gimtadienį. Šekspyras gyveno Anglijos politinio ir ekonominio pakilimo laikotarpiu, karalienės Elžbietos I, Jokūbo I laikais. Tai buvo didelių visuomeninių pokyčių, politinių konfliktų metas, Renesanso epochos pabaiga, Baroko pradžia.

Pirmasis V. Šekspyro dramų leidimas, Londonas 1623

Žinių apie Šekspyro gyvenimą išliko labai mažai, mokslininkai iki šiol nesutaria, ar Stratforde prie Eivono gimęs Šekspyras yra Šekspyro vardui priskiriamų 38 pjesių, 154 sonetų, 2 poemų ir eilėraščių autorius. Spėjama, kad lotynų kalbos, istorijos, retorikos jis mokėsi Stratfordo gramatikos mokykloje. 1582 m., būdamas aštuoniolikos metų, vedė Aną Hatavėj, su kuria susilaukė 3 vaikų. Manoma, kad Šekspyras buvo priimtas į „Karalienės žmonių“ teatro trupę, kuriai 1587 m. gastroliuojant Stratforde, buvo užmuštas vienas aktorius, todėl skubiai reikėjo naujo žmogaus. Apie 1587 m. Šekspyras atvyko į Londoną, pradėjo vaidinti aktoriaus Ričardo Biorbedžo trupėje, rašyti scenai. 1594 m. kartu su kolegomis aktoriais subūrė naują trupę „Lordo Šambeliono žmonės“, vėliau pavadintą „Karaliaus žmonės“, kurią išpopuliarino jo dramos. 1599 m. trupė pastatė teatrą „Globe“, kuriame spektaklį galėjo žiūrėti net 3000 žiūrovų. Šekspyras buvo šio teatro dalininkas ir greitai praturtėjo, pinigus apdairiai investavo: Stratforde šeimai nupirko didžiulį namą, žemės sklypų. Apie Šekspyrą kaip aktorių žinoma nedaug. XVIII a. pradžioje redaktorius ir biografas Nikolas Rouvas teigė: „Nieko daugiau apie tokią jo veiklą negalėjau išgirsti, tik tai, kad jo vaidybos viršūnė buvo šmėkla jo paties *Hamlete*.“ Apie 1612 m. grįžo į Stratfordą ir paskutinius gyvenimo metus praleido su šeima.

Ankstyvuoju laikotarpiu (1590–1594) parašytose istorinėse kronikose *Henrikas VI, Ričardas II, Ričardas III* Šekspyras seka Viduramžių dramos tradicija, atpažįstama romėnų tragiko Senekos, komedijų rašytojo Plauto, amžininkų Tomo Kydo, Kristoferio Marlou įtaka. Marlou drama *Tamerlanas* (1587), ypač joje atskleistas valdžios troškimo garbinimas, Šekspyrui padarė didžiulį įspūdį. Jis perėmė Marlou idėją sukurti istorinį epą, kuriame į sceną būtų išvesta ne egzotiškų Rytų kraštų, kaip *Tamerlane*, o pačios Anglijos praeitis. Šekspyro draminės istorinės kronikos atspindi Renesansui būdingą istorinio pasakojimo atsiradimą. Šekspyras, daugiausia remdamasis savo amžininko Rafaelio Holinšedo darbais, atskleidžia Anglijos karalių ir XIV–XV a. politinių konfliktų istorijas. Ankstyvosiose

Hamletas neturi lyties. Shakespear'as parašė pojūčių pjesę. Tai, ką jaučia Hamletas, gali jausti ir mergina. Šaltis yra šaltis, skausmas yra skausmas, keršto jausmas yra keršto jausmas. Lytis čia niekuo dėta. Tai ir yra viena iš „Hamleto" universalumo priežasčių.

Eimuntas Nekrošius

komedijose *Užsispyrėlės sutramdynas*, *Du veroniečiai*, *Tuščios meilės pastangos*, *Vasarvidžio nakties sapnas*, *Klaidų komedija* sekama romėnų, ypač Plauto komedijomis. Pasak Stiveno Grinblato, „kai jaunas Londono dramaturgas dairėsi siužeto komedijai, jis tiesiog paėmė [Plauto] *Dvynius*, pridėjo antrą dvynių porą chaosui padvigubinti ir parašė *Klaidų komediją*". Antruoju laikotarpiu (1595–1599), prasidedančiame nuo tragedijos *Romeo ir Džuljeta*, sukurtos komedijos (*Venecijos pirklys, Dvyliktoji naktis, Daug triukšmo dėl nieko, Vindzoro šmaikštuolės, Kaip jums patinka*) ir istorinės dramos (*Henrikas IV, Henrikas V, Julijus Cezaris*). Trečiuoju laikotarpiu (1600–1608) sukurtos didžiosios tragedijos atskleidžia naują Šekspyro kūrybos bruožą – į sceną perkeltą žmogaus vidinio pasaulio vaizdavimą, vidinio veiksmo dramatizmą, kuris atsiranda suvokus, kad gyvenimo pilnatvė yra nepasiekiama pasaulyje, kur paminamos pagrindinės moralinės vertybės (*Hamletas, Otelas, Karalius Lyras, Makbetas, Antonijus ir Kleopatra* ir kt.) Ketvirtajame laikotarpyje (1609–1611) parašytos romantinės dramos ir tragikomedijos *Žiemos pasaka, Audra,* kuriose įtampos, magijos ir fantastikos kupini įvykiai vainikuojami laiminga atomazga.

Šekspyro kūryboje sutinkame trijų epochų – Viduramžių, Renesanso, Baroko – idėjų atspindžių. XVI a. antrojoje pusėje keliaujančių teatrų repertuaruose dominavo moralitė žanro pjesės – nuo Viduramžių populiarūs pasaulietiški pamokslai, turintys parodyti siaubingus nederamo elgesio padarinius. Iš moralitė tradicijos Šekspyras perėmė liaudiškos išminties ir autoritetų nepaisančio humoro derinį. Rimtumo ir komiškumo dermė yra išskirtinis šekspyriškosios tragedijos bruožas (pvz., komiška *Romeo ir Džuljetos* pradžia, duobkasių scena *Hamlete*). Iš alegorinių moralitė figūrų Šekspyro kūryboje atpažįstama Yda – destruktyvi, griaunanti jėga (Ričardas III, Falstafas, Jagas, karalius Klaudijus ir kt.). Moralitė laikoma Šekspyro kūrybos pagrindu, kuris yra paremtas dviem esminiais lūkesčiais: kad žiūrima pjesė palies tai, kas esmiškai svarbu žmogaus likimui, ir kad ji pasieks ne tik išsilavinusią publiką, bet ir didžiulę paprastų žmonių minią. Šekspyro paauglystės laikais dar buvo vaidinamos Viduramžius menančios *Corpus Christi* misterijos, kuriose buvo rodomas žmonijos likimas nuo Sukūrimo iki Atpirkimo. Jos formavo įsitikinimą, kad scenoje įmanoma pavaizduoti visus dangiškus ir žemiškus dalykus. Svarbiu Šekspyro kūrybos šaltiniu laikomos liaudies šventės, išsaugojusios ikikrikščioniškosios kultūros reliktų, Viduramžių karnavalų dvasią (gegužės pirmoji – Robino Hudo diena, Kalėdiniai mimų vaidinimai ir kt.).

Šekspyras, kaip Renesanso žmogus, suvokė Antikos svarbą Naujųjų amžių istorijai. Pagal Antikos siužetus parašytos tragedijos *Julijus Cezaris*, *Antonijus ir Kleopatra*, *Periklis*, *Koriolanas*, *Timonas Atėnietis.* Antikos temų apstu tragedijose (pvz., *Hamlete* deklamuojamas monologas apie Priamo nužudymą ir Hekubės skausmą, gausu antikinės mitologijos vaizdinių). Renesanso žmogaus gaivališkas optimizmas, asmens ir gyvenimo vertės iškėlimas, meilės ir draugystės temos vyrauja komedijose. Komedijos baigiasi laimingai – vedybomis arba susitaikymu, jose gausu žaismingumo, tautosakinės fantastikos, bufonados, lyrizmo, ryškių komiškų charakterių. Dramose, sukurtose iki 1600 m. – iki didžiųjų trage-

dijų laikotarpio – Šekspyras atskleidė, kaip gundo kerštas, kokie patologiškai ambicingi ir fatališkai neatsakingi būna monarchai, kokia kraugeriška namiškių nesantaika ir kokie lemtingi politinės žmogžudystės padariniai. Šiose dramose yra jaučiamas tvirtas Renesanso idėjų pagrindas, atskleidžiami ryškūs gėrio ir blogio bruožai, vaizduojamas aiškus herojų tikslas. Epochų lūžio pasaulėjautą atspindi Šekspyro tragedijose *Hamletas*, *Otelas*, *Karalius Lyras*, *Makbetas* atskleidžiamas žmogaus ir pasaulio prieštaringumas, herojų išgyvenama vidinė drama. Pavyzdžiui, Hamletas suvokia, kad renesansinis pasaulio ir žmogaus suvokimas jau yra komplikuojamas naujų, todėl dar miglotai jaučiamų, aiškiai nesuformuluotų problemų. Nuostabioji žemė atrodo „tik nederlingas iškyšulys“, oras – „dvokiančių garų migla“, o renesansinio žmogaus didybė – „dulkių kvintesensija“: „Ir kas per kūrinys žmogus! Koksai kilnus jo protas! Kokios bekraštės jo galimybės! Koks nuostabiai raiškus savo judesiu ir forma! Koks panašus į angelą savo veiksmais! Koks panašus į Dievą savo protu! Pasaulio grožis! Gyvūnijos viršūnė! Bet kas man toji dulkių kvintesensija?“

Žinai, kokia man sunkiausia Shakespear'o mįslė? Tėvas savo vaiką, našlaitį, padaro ligoniu. Traumuoja. Siunčia vaiką į mirtį. Koks tėvas gali to norėti? Tėvas stumia sūnų į nusikaltimą. Man tai sunkiausias klausimas pjesėje. Ir dar. Kaip gali ateiti miręs žmogus? Hamletas turi būti ypatingos psichinės būsenos, kad Šmėkla pasirodytų.

Eimuntas Nekrošius

1593–1594 m., kai dėl maro teatras buvo uždarytas, Šekspyras parašė dvi labai išpopuliarėjusias poemas *Venera ir Adonis* (1593), *Lukrecijos išniekinimas* (1594), 1609 m. išleisti 154 Šekspyro *Sonetai.* Šekspyro laikais dramos buvo didelis teatro turtas, todėl neskubėta jų spausdinti. Šekspyrui esant gyvam pasirodė įvairūs, taip pat ir piratiniai dramų, leidimai. Po Šekspyro mirties, norėdami užkirsti kelią falsifikacijoms, ilgamečiai Šekspyro draugai ir partneriai Džonas Hemingsas ir Henris Kondelas parengė ir 1623 m. išleido pirmąjį 36 dramų rinkinį *Pono Viljamo Šekspyro komedijos, kronikos ir tragedijos. Spausdinta iš tikslių pirminių tekstų.* Manoma, kad leidinys parengtas pagal rankraštį, kuris buvo naudojamas teatro reikmėms. Kadangi Šekspyro rankraščiai neišliko, šis leidinys laikomas tikruoju Šekspyro dramų tekstu.

Lietuvos teatro ištakos siekia Šekspyro laikus. Nuo 1570 metų, kai Vilniuje buvo įkurta jėzuitų kolegija, vėliau – universitetas, iki XVIII amžiaus pabaigos mokyklinis jėzuitų teatras ugdė teatro kultūrą. Pagrindiniai mokyklinių dramų sceniniai motyvai ir siužetai buvo imami iš Antikos, Viduramžių literatūros, XVI–XVII a. Europos dramaturgų – Šekspyro, Kalderono, Rasino, Moljero dramų. Taip Lietuvos mokyklinėje scenoje (Vilniuje, Kražiuose, Pašiaušėje) įsitvirtino vadinamieji „klajojantys siužetai“, buvo susipažįstama su literatūros naujienomis.

Vienas talentingiausių jėzuitų mokyklinio teatro dramaturgų – Grigalius Knapijus, gimęs tais pačiais metais kaip ir Šekspyras, sukūrė dramą *Filopatris* (lot. *Philopater*), kuri buvo pastatyta Vilniuje (1596) ir Poznanėje (1600). Drama yra priskiriama moralinių dramų grupei. „Komiškai tragiška drama“ vaizduoja karaliaus sūnų apsisprendimo dramą. Du karaliaus Timolajaus sūnūs Filopatris („tėvą mylintis“) ir Telegonas („siekiantis tikslo“) privalo įvykdyti priešmirtinį tėvo prašymą: kad gautų valdžią, jie turi perverti strėle mirusio tėvo širdį. Valdžios troškimas – viena svarbiausių Renesanso dramų temų. Abu

broliai ilgai svyruoja, ieško motyvų „už“ ir „prieš“, jiems pataria Storgė (meilė) ir Filarchija (valdžios troškimas), kol galiausiai apsisprendžia. Telegonas paleidžia strėlę, o Filopatris atsisako tai daryti. Perskaičius testamentą paaiškėja, kad valdžia skiriama tam sūnui, kuris nedrįs išniekinti tėvo palaikų. Karaliumi tampa Filopatris, o Telegonas, išgirdęs nuosprendį, išgyvena dramatišką jausmų ir emocijų audrą. *Filopatris* yra tipiška moralitė, siužetas paimtas iš Viduramžiais populiarių pasakojimų rinkinio *Romėnų žygiai*. Tačiau kaip ir dauguma Renesanso dramaturgų, Knapijus rėmėsi Senekos dramaturgija (deklamatiškas teksto pobūdis, retoriškumas, likimo neišvengiamumo ir žmogaus stiprybės jo akivaizdoje priešprieša), sukūrė dramatišką, šekspyrišką herojaus Telegono paveikslą. Telegonas yra tragiškas personažas, žmogiškai gyvas ir individualizuotas. Jis pats priima sprendimą šauti į tėvą, motyvuodamas tai nauda tėvynei, ir pats save nubaudžia, suvokęs kaltę. Tai renesansiška asmenybė. Telegonas yra artimas Šekspyro personažams, kurie bet kokia kaina siekia valdžios. Jis sako: „Gyventi be valdžios? Už mirtį tai blogiau!“

Šekspyro kūrybos įtaka pastebima įvairių epochų rašytojų, ypač dramaturgų, kūryboje. Šekspyriškasis dramatizmas atpažįstamas lietuvių dramaturgijos klasikų (Vinco Krėvės, Balio Sruogos) kūriniuose. Dramų herojumi yra tapęs ir pats Šekspyras, ir jo sukurti veikėjai (Kostas Ostrauskas).

Siūloma literatūra: Stephen Greenblatt, *Vilas ir pasaulio valia: Kaip Šekspyras tapo Šekspyru*, iš anglų kalbos vertė Jūratė Levina, Vilnius: Mintis, 2007; *Lietuvos jėzuitų teatras: XVI–XVIII amžiaus dramų rinktinė*, parengė, iš lotynų ir lenkų kalbų išvertė, įvadą ir komentarus parašė Eugenija Ulčinaitė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008.

Viljamas Šekspyras

SONETAI

1.
Geidaujame, kad vaismedis kerotų
Ir leistų atžalas, ir viskas klotųs dailiai, –
Tegu sau krinta žiedlapiai nuo rožių,
Bet ūgliai jas atsimena su meile:

O tu, patsai save įsižiūrėjęs,
Gražumui savo viską atiduodi,
Didžiausią turtą leisdamas ant vėjo,
Pats sau esi ir priešas neraliuotas.

Tu žemės papuošalas vienadienis;
Pavasaris, kurį skelbi, neilgas,
Esi pradėtas, nieko nepradėjęs,
Gobšuolis, išlaidautojas niekingas.

Gailėkis sau, tačiau iš gelmenų
Išleisk daug ūglių, atvašų liaunų.

1.
From fairest creatures we desire increase,
That thereby beauty's rose might never die,
But as the riper should by time decease,
His tender heir might bear his memory:

But thou contracted to thine own bright eyes,
Feed'st thy light's flame with self-substantial fuel,
Making a famine where abundance lies,
Thy self thy foe, to thy sweet self too cruel:

Thou that art now the world's fresh ornament,
And only herald to the gaudy spring,
Within thine own bud buriest thy content,
And tender churl mak'st waste in niggarding:

Pity the world, or else this glutton be,
To eat the world's due, by the grave and thee.

5.
Kaip išmintingas meistras patyliukais
Stebuklų šventę mums surengia Laikas,
Čia pat neliauja savo ratą sukęs,
Kur mes į koją niekaip nepataikom.

Net nematai, o vasara panyra
Dienų ir valandų tėkmėj į gruodį;
Belapiai medžiai, syvai jų apmirę,
Apmirus žemė po baltom paklodėm.

Išliko vien tik rožių aromatas,
Lakus belaisvis į stiklus įkliuvęs,
Kai speigas mus ir šalčmirystė krato,
Jis primena, kas vasarojant buvę.

Mes matome, kas žiedui atsitiko,
Tačiau skaisti substancija išliko.

5.
Those hours that with gentle work did frame
The lovely gaze where every eye doth dwell
Will play the tyrants to the very same,
And that unfair which fairly doth excel:

For never-resting time leads summer on
To hideous winter and confounds him there,
Sap checked with frost and lusty leaves quite gone,
Beauty o'er-snowed and bareness every where:

Then were not summer's distillation left
A liquid prisoner pent in walls of glass,
Beauty's effect with beauty were bereft,
Nor it nor no remembrance what it was.

But flowers distilled though they with winter meet,
Leese but their show, their substance still lives sweet.

24.
Mana akis tave išgraviravo, –
Širdy aš tavo atvaizdą nešioju,
Dabar esu gyvieji rėmai tavo!
Perspektyva visi menai puikuojas;

Tai apie meistrą spręsk iš meistriškumo, –
Žiūrėdamas šiuos rėmuos į portretą.
Ogi dirbtuvė, kur plušėta buvo
Akių stiklais ir meile kalinėta.

Mudviejų akys taip yra susiję:
Savom tave matau aš savo sieloj,
O saulė iš padangių karalijos
Tavom – apžiūrinėja mano sienas.

Deja, deja, savom akim pro langą
Širdies tavos matyti neįstengiu.

24.
Mine eye hath played the painter and hath stelled,
Thy beauty's form in table of my heart,
My body is the frame wherein 'tis held,
And perspective it is best painter's art.

For through the painter must you see his skill,
To find where your true image pictured lies,
Which in my bosom's shop is hanging still,
That hath his windows glazed with thine eyes:

Now see what good turns eyes for eyes have done,
Mine eyes have drawn thy shape, and thine for me
Are windows to my breast, where-through the sun
Delights to peep, to gaze therein on thee;

Yet eyes this cunning want to grace their art,
They draw but what they see, know not the heart.

65.
Granitas, varis, žemė, o ir jūra
Neatlaikys, kai bus Mirtis atėjus, –
Tai kaipgi Laikas grožio nesugurins,
Jei grožis toks trapus yra kaip gėlės?

Kaip gali Laiko lėksmą atlaikyti
Dvelkimas liepos, jeigu kietą uolą
Įsiutę bangos baigia sudaužyti?
Ir juodvario, ir marmuro koloną...

O karčios mintys! Kaip galėčiau rasti
Tavajam grožiui prieglobą nuo Laiko?
Ir kaip švytuoklę sustabdyti — rankom?
Lai judesį ir stingulį sutaiko!

Nėra vilties nė lašo. Tavo vaizdas
Išlieka ten, kur šviečia juodos raidės.

65.
Since brass, nor stone, nor earth, nor boundless sea,
But sad mortality o'ersways their power,
How with this rage shall beauty hold a plea,
Whose action is no stronger than a flower?

O how shall summer's honey breath hold out,
Against the wrackful siege of batt'ring days,
When rocks impregnable are not so stout,
Nor gates of steel so strong but time decays?

O fearful meditation, where alack,
Shall Time's best jewel from Time's chest lie hid?
Or what strong hand can hold his swift foot back,
Or who his spoil of beauty can forbid?

O none, unless this miracle have might,
That in black ink my love may still shine bright.

116.
Aš sandraugai dviejų širdžių nedrįsčiau
Pakišti kojos. Kaip, sakyk, įstengtų
Sudrumsti meilės šviesą išdavystė?
Nežino meilė užtvarų, nei slenksčių!

O ne! Ji amžinasis švyturys,
Kur per didžiausią audrą kelią rodo.
Jinai – žvaigždė ir šviesulas, kuris
Jūreiviui naktį suvokimą duoda.

Ji ne lėlė, kurią Laikai atėję
Kaip rožės spalvą veiduose išblukins,
Ir nuo užgriūvančių audrų bei vėjų
Ji nenublykšta kaip raudonis lūpų.

O jeigu aš netiesą čia kalbėjau,
Tai nerašiau, ir niekas nemylėjo!

116.
Let me not to the marriage of true minds
Admit impediments, love is not love
Which alters when it alteration finds,
Or bends with the remover to remove.

O no, it is an ever-fixed mark
That looks on tempests and is never shaken;
It is the star to every wand'ring bark,
Whose worth's unknown, although his height be taken.

Love's not Time's fool, though rosy lips and cheeks
Within his bending sickle's compass come,
Love alters not with his brief hours and weeks,
But bears it out even to the edge of doom:

If this be error and upon me proved,
I never writ, nor no man ever loved.

132.
Man mielos tavo akys, ir sakau:
„Jūs apleistajam teikiate paguodą
Ir gedulą jūs pasirinkot juodą
Nuo tol, kai savo draugo netekau."

Tu patikėk, saulėtekis ne taip
Senyvą veidą rytmečio gaivina,
Ir ta žvaigždė, kuri dangun išeis, —
Akis, nužvelgianti mus vakarinė,

Ne tokia spinduliuota ir šviesi,
Kaip žvilgsnis nuskaidrėjęs, lyg sudievu...
O, jeigu gedulingam debesy
Ir savo širdį būtumei sudėjus!

Sakyčiau aš, kad tikras grožis — juodas,
Naktis mums daug ryškesnę šviesą duoda.

132.
Thine eyes I love, and they as pitying me,
Knowing thy heart torment me with disdain,
Have put on black, and loving mourners be,
Looking with pretty ruth upon my pain.

And truly not the morning sun of heaven
Better becomes the grey cheeks of the east,
Nor that full star that ushers in the even
Doth half that glory to the sober west

As those two mourning eyes become thy face:
O let it then as well beseem thy heart
To mourn for me since mourning doth thee grace,
And suit thy pity like in every part.

Then will I swear beauty herself is black,
And all they foul that thy complexion lack.

154.
Meilės dievaitis po medžiu prisnūdo,
Nusviedęs deglą degantį į šalį,
Ir pagalvoję, kad apgrobt jį gali,
Nimfos iš girių dunksančių išsprūdo.

Viena dievaitė prie ugnies prislinko,
Kuri mergelėms tiek kančių suteikus,
Griebė tą karštą įnagį, naudingą, –
Drybsok, dievaiti, mūsų bėdos baigias!

Vandenys sraunūs nuo deglo karštėja, –
Daugelį ligų pasigydė žmonės.
Ir aš į maudyklę buvau šią atėjęs,
Tam, kad išvengčiau jausmo nemalonės.

Meilė įšildo vandenis, bet tie vandens
Neatvėsina meilės, bandyk sau nebandęs!

Vertė Sigitas Geda

154.
The little Love-god lying once asleep,
Laid by his side his heart-inflaming brand,
Whilst many nymphs that vowed chaste life to keep,
Came tripping by, but in her maiden hand,

The fairest votary took up that fire,
Which many legions of true hearts had warmed,
And so the general of hot desire,
Was sleeping by a virgin hand disarmed.

This brand she quenched in a cool well by,
Which from Love's fire took heat perpetual,
Growing a bath and healthful remedy,
For men discased, but I my mistress' thrall,

Came there for cure and this by that I prove,
Love's fire heats water, water cools not love.

Viljamas Šekspyras

HAMLETAS, DANIJOS PRINCAS

Tragedija

DRAMATIS PERSONAE

KLAUDIJUS, Danijos karalius
HAMLETAS, mirusiojo karaliaus sūnus ir dabartinio sūnėnas
FORTINBRAS, Norvegijos princas
POLONIJUS, karaliaus šambelionas
HORATIO, Hamleto draugas
LAERTAS, Polonijaus sūnus
VOLTIMANDAS, KORNELIJUS, ROZENKRANCAS, GILDENSTERNAS, OSRIKAS, Bajoras, Kunigas } dvariškiai
MARCELAS, BERNARDO, } karininkai
FRANCISKO, kareivis
REINALDO, Polonijaus tarnas
Aktoriai
Du kaimiečiai, duobkasiai
Kapitonas
Anglų pasiuntiniai
GERTRŪDA, Danijos karalienė, Hamleto motina
OFELIJA, Polonijaus duktė
Didikai, damos, karininkai, kareiviai, jūrininkai, pasiuntiniai, tarnai ir palydovai
Hamleto tėvo dvasia

Veiksmas vyksta *Elsinore*[1]

I VEIKSMAS

I SCENA

Elsinoras. Aikštelė priešais pilį.
FRANCISKO stovi poste. Įeina BERNARDO

BERNARDO. Kas ten?
FRANCISKO. Ne! Stok ir pasirodyk man, kas tu!
BERNARDO. Tegyvuoja karalius!
FRANCISKO. Bernardo?

[1] Elsinoras – vietovė, kuri atitinka dabartinį Helsingioro miestą Danijoje.

BERNARDO. Jis.
FRANCISKO. Atėjote kaip tik pačiu laiku.
BERNARDO. Jau po vidurnakčio. Eik gult, Francisko.
FRANCISKO. Dėkoju jums, kad pakeitėt. Nuo šalčio
Apkarto man širdis.
BERNARDO. O kas sargyboj –
Ramu?
FRANCISKO. Net ir pelė nesujudėjo.
BERNARDO. Gerai. Labanakt! Jei sutiktum
Marcelą ir Horatio, šio posto
Kitus sargybinius, paragink juos.
FRANCISKO. Manau, kad juos girdžiu. – Ei, stot! Kas ten?

Įeina HORATIO *ir* MARCELAS

HORATIO. Draugai šio krašto.
MARCELAS. Ir vasalai Dano.
FRANCISKO. Labanaktis.
MARCELAS. Sudie, šaunus kary!
Kas pakeitė tave?
FRANCISKO. Bernardo. Jums taip pat
Linkiu labos nakties!

Išeina

MARCELAS. Bernardo!
BERNARDO. Ei,
Ar ten Horatio?
HORATIO. Tik jo dalis!
BERNARDO. Sveiki, Horatio! Sveiki, Marcelai!
MARCELAS. Na kaip? Ar jis ir šiąnakt pasirodė?
BERNARDO. Ne, nieko nemačiau.
MARCELAS. Horatio štai sako, jog tas siaubas –
Vien tik fantazija, ir vis nenori
Tikėti tuo, ką mes jau du kartu
Regėjome. Tad pakviečiau aš jį
Budėti šiąnakt su mumis. Jei šmėkla
Ir vėl ateitų, te patsai pamato,
Teįtiki ir tekalba su ja.
HORATIO. Na! Na! Bet neateis!
BERNARDO. Trumpam prisėskit
Ir leiskit mums dar kartą pulti jūsų
Galingąją ausų tvirtovę tuo,
Ką mes jau dvi naktis regėjom.
HORATIO. Sėskim,
Ir te Bernardo pasakoja mums.
BERNARDO. Tad vakarnakt,
Kai ta žvaigždė – į vakarus nuo poliaus –

Sugrįžo šviesti į tą pačią sritį,
Kur spindi ji dabar, aš su Marcelu,
Pilyje varpui mušant pirmą...

Įeina Dvasia

MARCELAS. Palauk! Tyliau! Štai jis ir vėl ateina!
BERNARDO. Ir povyza – kaip mirusio karaliaus.
MARCELAS. Tu mokytas, Horatio, – kalbėk!
BERNARDO. Horatio, žiūrėk! Argi ne panašus?
HORATIO. Labai. Ir nuostabu, ir šiurpas krečia!
BERNARDO. Norėtų, kad prakalbintumėm.
MARCELAS. Klausk!
HORATIO. Kas tu, kursai šią valandą nakties,
Pagrobęs dailų ir karingą stotą
Palaidotos Jo Daniškos Didybės,
Mums rodais? Dėl dangaus, meldžiu, prabilk!
MARCELAS. Įsižeidė.
BERNARDO. Žiūrėkite, – išeina!
HORATIO. Sustok! Prabilk! Meldžiu tave, prabilk!

Dvasia išeina

MARCELAS. Išėjo; neatsako.
BERNARDO. Na ką, Horatio? Atrodote išblyškęs
Ir drebate! Juk tai šis tas daugiau
Negu fantazija, ar ne?
HORATIO. Kaip Dievas mato, niekad netikėčiau,
Jei pats nebūčiau savo akimis
To matęs.
MARCELAS. Ar nepriminė karaliaus?
HORATIO. Taip, kaip tu pats save.
Net šarvus jis dėvėjo tuos pačius
Kaip mūšiuos su puikiuoju Norvegu,
Rūstus kaip kitados nuožmioj kovoj
Ant ledo blokšdamas rogėtus lenkus.
Kaip keista.
MARCELAS. Jau dukart šiuo gūdžiu metu jisai
Pro mūsų postą kariškai praėjo.
HORATIO. Kaip tat tiksliai išaiškint – nežinau,
Bet aš manyčiau, jog tai pranašauja
Kažkokį sąmyšį šiame krašte.
MARCELAS. Na, sėskim, ir sakykit man, jei žinot,
Kodėl dabar sargyba ta budri
Kankina per naktis šio krašto žmones?
Kam liejamos kasdien patrankos, kam
Iš svetimų šalių ginklus gabena?
Kam spaudžia taip statytojus laivų,

Jog jie net ir sekmadienių nemato?
Kas bus, kad taip skuboj ir prakaite
Naktis dienos pagalbininke virto?
Kas man galėtų pasakyti?
HORATIO. Aš.
Bent kalba taip. Kaip žinote, velionį
Karalių, kurs mums ką tik pasirodė,
Norvegų Fortinbras pavydulingos
Puikybės kvaituly iššaukti drįso
Į kovą. Štai tada narsa žymus
Šioj žemės pusėj Hamletas kilnusis
Nudėjo Fortinbrą, ir tuo būdu šisai,
Prarasdamas gyvybę, pagal teisę
Bei sutartis, laiduotas papročiais
Ir antspaudais, laimėtojui prarado
Lig tol valdytąsias žemes, iš anksto
Paskirtas nugalėtojui, kaip lygiai,
Laimėjus Fortinbrui, ir mūsų krašto
Tolygus plotas būtų tekęs jam, –
Tuo pat būdu, kaip Hamletui dabar.
Tad Fortinbro sūnus, nors nepatyręs,
Bet karštas ir didžiai narsus jaunuolis,
Norvegijos pasienyje surinkęs –
Už pinigus ir valgį – nežinia kam
Būrius padaužų bei klajūnų, kelia
Mums nerimą. Ir kam gi visa tai, –
Taip bent šio krašto akimis atrodo, –
Jei ne jėga iš mūsų atsiimti
Minėtąsias žemes, kurias jo tėvas
Prarado? Ir tai, aš manau, yra
Prasmė sargybų ir to sujudimo
Bei nutrūktgalviškos skubos krašte.
BERNARDO. Ir man taip rodosi; dėl to ir šmėkla,
Praeinanti ginkluota pro sargybą,
Taip panaši į mirusį karalių,
Kuris sukėlė tuos visus karus.
HORATIO. Tai krislas dvasios akyje. Juk Romoj
Aukščiausios jos garbės ir garso metais,
Prieš Julijaus galingojo žuvimą,[2]
Taip pat kapai stovėjo apleisti;
Būriai šiurpių lavonų drobulėtų
Klajojo cypčiodami po gatves;
Erdvėj – kometos; kruvina rasa;

[2] Prieš Julijaus galingo žuvimą... – Horacijus kalba apie Julijų Cezarį (100–44 m. pr. Kr.), kurį nužudė Romoje sąmokslininkai, vadovaujami Bruto ir Kasijaus.

Sprogimai saulėj, ir drėgna žvaigždė,
Kuri Neptūno karalystę valdo,
Nusilpus temo, tartum Teismo dieną.
Dabar tolygiais negando ženklais,
Kuriuos nežinomas likimas siunčia
Lyg prieššaismį artėjančios grėsmės,
Dangus ir žemė, veikdami kartu,
Štai perspėja šį kraštą ir jo žmones.

Dvasia ir vėl pasirodo

Tyliau! Ir vėl ateina – ten! Užstosiu
Jam kelią, nors ir žūčiau. – Stok, vaiduokli!

Išskečia rankas

Jei tu turi kokios nors balso galios, –
Prabilk!
Jei tau kokiais gerais darbais galėčiau
Palengvinti, o sau laimėt malonių, –
Sakyk!
Jei tu žinai savos šalies likimą,
Kurio dar būtų galima išvengti, –
Kalbėk!
Jei tu kadaise prisiplėštą lobį
Dar gyvas užkasei į žemę, – sako,
Dėl to jūs, dvasios, grįžtat po mirties, –

Gaidys pragysta

Sustok ir pasakyk! – Stabdyk, Marcelai!
MARCELAS. Ar smogt jam savo alebarda, ką?
HORATIO. Smok, jeigu nesustos!
BERNARDO. Jis ten!
HORATIO. Jau ten!

Dvasia išeina

MARCELAS. Išėjo!
Be reikalo gi mes tokiam didingam
Vaiduokliui bandėm rodyt savo jėgą:
Kaip oras nesužeidžiamas jisai,
Ir mūsų smūgiai – tik nevykęs pokštas.
BERNARDO. Prabilęs būtų, tik gaidys pragydo.
HORATIO. Tada jis krūptelėjo – lyg kaltasis,
Išgirdęs baisų jam kvietimą. Sako,
Gaidys, tas rytmečio trimitas, savo
Aštriu ir skardžiai spiegiančiu balsu
Pažadinąs šviesos dievus; jo giesmę
Išgirdę, visos klaidžiojančios dvasios –
Ugny ir vandeny, danguj ir žemėj –

Sugrįžtančios namo. Kad tai tiesa –
Ką tik matytas reginys parodė.
MARCELAS. Pragydus gaidžiui, jis išnyko. Sako,
Jog priartėjus toms dienoms, kuomet
Mes Išganytojo gimimą švenčiam,
Tas ryto paukštis giedąs lig aušros.
Tada nebekenksmingos tampą naktys;
Išnykstą dvasios; nebereikią vengti
Nei raganų, nei fėjų, nei planetų –
Tiek daug palaimos tuo šventu metu!
HORATIO. Girdėjau; iš dalies net ir tikiu.
Bet štai aušra ten su rusvu apsiaustu, –
Ateina iš rytų kalvos rasa!
Tad metas baigt sargybą. Aš manau,
Mes Hamletui turėtumėm pranešti,
Ką šiąnakt matėme. Nes ta dvasia,
Mums nebylė, prisiekiu, jam prašnektų!
Tad ar sutinkate pranešti jam,
Kaip pareiga ir meilė reikalauja?
MARCELAS. Tai taip ir padarykim. Aš žinau,
Kur šįryt jį lengviausiai galim rasti.

Visi išeina.

II SCENA

Valstybinių priėmimų salė pilyje. Trimitai.
Įeina KARALIUS, KARALIENĖ, HAMLETAS, POLONIJUS, LAERTAS, VOLTIMANDAS, KORNELIJUS, *didikai ir palydovai*

KARALIUS. Nors Mūsų mielo brolio atmintis
Dar vis tebėr jauna ir mums tebepritiktų
Gedėti širdyse ir visą kraštą
Paversti skausmo suraukta kakta,
Štai prigimtis jau ima lenktis protui,
Ir Mes, liūdėdami jo išmintingai,
Prisiminėm save. Todėl, kaip matot,
Mes paėmėm sau žmoną – kitkart svainę
Ir šios karių šalies valdovo našlę
Bei dabartinę Mūsų karalienę –
Vis dar tiktai su parblokštu džiaugsmu,
Viena skaidria, kita drėgna akim,
Vestuvių ráudoj, šermenų linksmybėj,
Gėlos ir laimės lygiai sverdami.
Neniekinom nė jūsų išminties,
Kurios šiam reikale Mums teikėt. Ačiū!
Toliau, kaip žinot, Fortinbras jaunasis,

Menkai tevertindamas Mus pačius, –
O gal manydamas, kad, Mūsų brolio
Mirties nelaimės skaudžiai ištikta,
Sugniužusi bus ir pati valstybė, –
Padrąsintas savųjų pranašumo
Sapnų, vis nesiliauja Mus kankinęs
Laiškais su reikalavimu grąžinti
Velionio tėvo prarastas žemes,
Kurios visai teisėtai atiteko
Narsiajam Mūsų broliui. Tiek tebūna
Dėl jo. O šičia dar šis tas, kas liečia
Šį sambūvį ir Mus pačius. Štai čia
Parašėm jaunojo Fortinbro dėdei
(Kurs, lovoje gulėdamas, paliegęs,
Vargu ką žino apie šio planus),
Kad jį sudraustų, nes karius juk renka
Iš jo pavaldinių. Tad šiuo ir siunčiam
Mes jus, Kornelijau ir Voltimandai,
Nunešt linkėjimus senam Norvegui,
Neįgaliodami plačiau derėtis,
Negu šie smulkūs nuostatai jums leidžia.
Keliaukite sveiki! Tegu skubumas
Patvirtina uolumą jūsų Mums!

KORNELIJUS ir VOLTIMANDAS. Dabar ir visados jums
klusnūs, Pone!

KARALIUS. Mes tuo neabejojame. Sudie! –

KORNELIJUS ir VOLTIMANDAS išeina

Dabar, Laertai, kas girdėt pas jus?
Minėjot prašymą. Na, kas tai būtų?
Protingą žodį Danas visuomet
Išklauso. Ar yra tokia malonė,
Kurios dosnumas mano nepralenktų?
Galva nėra gimininingesnė širdžiai,
Ranka nėra reikalingesnė burnai
Kaip Danų sostas tavo tėvui. Na,
Tai ko norėtum iš manęs?

LAERTAS. Leidimo
Į Prancūziją, o rūstus Valdove,
Iš kur aš savo noru sugrįžau
Išreikšti paklusnumo jums karūną
Užsidedant. Dabar, prisipažįstu,
Ten visos mano mintys. Tad lenkiuos,
Prašydamas išleisti ir atleisti.

KARALIUS. O tėvas ar išleis? – Polonijau, kaip jūs?

POLONIJUS. Tik atkakliu maldavimu jisai

Išgavo mano lėtą sutikimą
Ir aš uždėjau antspaudą. Todėl
Prašyčiau teiktis leisti jam išvykti.
KARALIUS. Štai tavo valanda! Naudok, Laertai,
Ją savo džiaugsmui taip, kaip tau patiks. –
Na, mielas giminaiti ir sūnau...
HAMLETAS *į šalį*. Daugiau nei giminė, tik jau ne mielas!
KARALIUS. Tai vis dar debesys jums virš galvos?
HAMLETAS. Ne, priešingai: man saulės čia per daug!
KARALIENĖ. O Hamletai, mesk tas nakties spalvas
Ir draugiškiau į Daną pažiūrėk!
Nebeieškoki taip akis nuleidęs
Velionio tėvo dulkėse – visiems taip,
Visi, kas gyvas, miršta, gamtoje
Sustoję pakeliui į amžinybę.
HAMLETAS. Visiems taip, Ponia, iš tiesų.
KARALIENĖ. Jei taip,
Kodėl atrodo tau kažkas kitaip?
HAMLETAS. Atrodo? Ne, aš nežinau „atrodo“:
Yra taip! Ir ne vien tamsus apsiaustas,
Ne iškilmingas apdaro juodumas,
Ne atdūsiai krūtinės prislėgtos,
Ne akyse plačiai ištvinus upė,
Ne sielvartingai iškraipytas veidas
Ar kitos skausmo formos – ne, ne jos
Mane parodo. Tai tiktai „atrodo“;
Tiek galima ir suvaidint. Bet tai,
Ką aš jaučiu, yra many – tikrai,
O visa kita – gedulingi apdarai.
KARALIUS. Taip, Hamletai, tikrai labai gražu
Ir girtina gedėti savo tėvo.
Bet turite žinot, kad ir jisai taip pat
Neteko savo tėvo, o anas gi – savo.
Sūnus tam tikrą laiką iš tiesų
Privalo gedulą nešioti. Betgi
Taip užsispyrus ir be galo tęsti –
Šventvagiška, nevyriška. Tatai
Išduoda valią, nepalankią dangui,
Netvirtą širdį bei nekantrią dvasią
Ir neišlavintą prastuolio protą.
Nes tai, kas neišvengiama ir aišku –
Kaip pojūčiams kasdieniška tikrovė, –
Kam imt su priešgynišku irzlumu
Į širdį? Juk tatai įžeidžia dangų,
Velionį tėvą, prigimtį bei protą,

Kuriam tėvų mirtis – kasdienis žodis:
Jisai – nuo pačio pirmojo lig to,
Kuris tik vakar mirė, – šaukia mums:
„Taip turi būti!“ Meskite, prašau,
Betikslį sielvartą ir Mus pačius
Laikykit tėvu: te pasaulis žino,
Kad sostui artimiausias esat jūs!
O to, ką aš jaučiu jums, kilnumu
Vien tik geriausias tėvas tegalėtų
Prilygti man. Tačiau tas jūsų noras
Į Wittenbergą[3] grįžti mokslų tęsti
Griežčiausiai priešinasi Mūsų valiai.
Tad Mes maldaujame jus pasilikti
Čia, Mūsų žvilgsnio prieglobsty, pirmuoju
Dvare, mielu sūnėnu ir sūnum.

KARALIENĖ. Neleisk, kad mano maldos eitų veltui:
Į Wittenbergą nebegrįžk, prašau!

HAMLETAS. Klausysiu jūsų nuolankiausiai, Ponia!

KARALIUS. Kaip mylinčiai ir dailiai atsakyta!
Gyvenk čia, Danijoj, kaip Mes. – Gertrūda,
Toks laisvas ir švelnus jo sutikimas
Man šypsosi širdy! O tam atšvęsti
Tegu šiandieną didžiosios patrankos
Byloja debesims, Mums taurę keliant
Ir tuštinant ją, iš dangaus teaidi
Atsimušantis žemės griausmas! Einam!

Trimitai. Visi, išskyrus HAMLETĄ, išeina

HAMLETAS. O kad tasai per kietas mano kūnas
Sutirptų ir išnyktų kaip rasa!
Ir jeigu Viešpats būtų neuždraudęs
Savižudybės! Dieve, mano Dieve!
Koksai beprasmis, tuščias ir šleikštus
Atrodo šis pasaulis ir jo monai.
Šlykštus! Šlykštus! Tarsi apleistas sodas,
Kur vien tik piktžolės augina sėklas.
Ir taip dabar reikėjo atsitikti!
Du mėnesiai – ne, dar nė tiek! – kaip mirė;
Ir koks puikus karalius: šis prieš jį –

[3] Wittenbergas (Vitenbergas) – Vokietijos miestas, kuriame Martynas Liuteris paskelbė savo tezes, tapusias reformacijos pradžios ženklu. Šekspyro laikas Vitenbergas asocijavosi su kritiškomis ir maištingomis humanistinėmis mintimis.

Tiktai satyras[4] prieš Hiperioną[5]!
Ir mano motiną mylėjo taip,
Jog vėjui pūsterėt šiurkščiau veidan
Nebūtų leidęs. O dangau ir žeme!
Ar prisimint? Ji kybojo prie jo
Taip, lyg nuo soties alkis tedidėtų.
Vos mėnuo – bet geriau neprisimint!
Silpnybe, tavo vardas – moteris! –
Vos mėnuo – kurpės dar nesunešiotos,
Kuriom ji mano tėvo kūną sekė
Tarsi Niobė[6] verkdama, – ir ji
(O Dieve! Net žvėris, kurs neprotauja,
Ir tas ilgiau gedėtų!) ištekėjo
Už dėdės, kurs į tėvą panašus
Tik tiek, kiek aš į Herkulį! Vos mėnuo –
Niekingų ašarų aitri druska
Jos užverktas akis dar tebegraužia –
Ir ištekėjo. O skuba gėdinga! –
Taip pulti kraują žagiančiojon lovon!
Ne, nieko gero juk iš to nebus.
Tad plyšk, širdie, bet aš turiu tylėti!

Įeina HORATIO, MARCELAS *ir* BERNARDO

HORATIO. Sveiki, Šviesybe!
HAMLETAS. O! Labai džiaugiuos...
Horatio! Arba aš pats – ne aš!
HORATIO. Tas pats – žemiausias jūsų tarnas, Prince!
HAMLETAS. Joks tarnas – draugas! Taip, kaip ir aš jums.
Kodėl iš Wittenbergo grįžot, ką? –
Marcelas?
MARCELAS. Šviesusis Prince!
HAMLETAS. Džiaugiuosi jus sutikęs!

Pamato BERNARDO

Labas, Pone! –
Bet iš tiesų, kas jus iš ten parvijo?
HORATIO. Klajūniški nusiteikimai, Prince.
HAMLETAS. Iš jūsų priešo lūpų nenorėčiau
Išgirsti to! Nejaugi mano ausys
Bus priverstos tikėti tuo, ką sakot
Pats prieš save? Žinau – jūs ne klajūnas.

---

[4] Satyras – senovės graikų mitologijoje girių ir kalnų dvasia, vaizduojamas ožio kojomis, ragais, uodega, mėgstantis gašlumą ir besaikį gėrimą.
[5] Hiperionas – mitinis senovės graikų didvyris, titanas, kurio vaikai – Helias (saulė), Selena (mėnulio deivė), Eos (aušra).
[6] Niobė – antikinės mitologijos herojė, ją dievai nubaudė pražudydami vaikus. Iš skausmo ji suakmenėjusi, tačiau iš akių ir toliau riedėjusios ašaros.

Tad ko jūs Elsinore? Na, reikės
Išmokyti jus gerti, kol išvyksit!
HORATIO. Į jūsų tėvo šermenis grįžau.
HAMLETAS. Prašau tiktai nesišaipyt, kolega!
Ar ne į motinos sutuoktuves?
HORATIO. Iš tikro, jos įvyko tuoj po to.
HAMLETAS. Taupumas! Šermenų kepsniais vaišino
Svečius per vestuves. Geriau jau būčiau
Pikčiausią priešą danguje sutikęs
Negu sulaukęs tos dienos! – Tėvas!
Man rodos, lyg matyčiau savo tėvą.
HORATIO. Kur, Prince?
HAMLETAS. Savo dvasios akyse.
HORATIO. Mačiau jį kitkart. Koks puikus karalius!
HAMLETAS. Tai buvo vyras, apskritai paėmus;
Neberegėsiu tokio aš daugiau!
HORATIO. Man rodos, aš jį vakarnakt mačiau.
HAMLETAS. Ką matėt?
HORATIO. Karalių, jūsų tėvą.
HAMLETAS. Mano tėvą?
HORATIO. Trumpam sudrauskit savo nustebimą
Ir paklausykit įtempta ausim,
Ką aš papasakosiu, o šie ponai
Paliudys jums.
HAMLETAS. Dėl Dievo, tik greičiau.
HORATIO. Gerai. Sargyboj dvi naktis šiems ponams,
Marcelui ir Bernardo, budint poste,
Kraupiam vidurnakty štai kas nutinka:
Vaiduoklis, panašus į jūsų tėvą,
Iki dantų ginkluotas, pasirodo
Ir iškilmingai praslenka pro juos;
Taip triskart tik per jo ramento ilgį
Pro siaubo iškreiptas akis praeina,
O jie tik stovi priešais jį, iš baimės
Beveik drebučiais virtę ir bežadžiai.
Po to lyg kokią paslaptį šiurpiausią
Jie visa tai papasakoja man,
Ir trečią naktį aš budžiu su jais.
Tuo pat metu, toj vietoj ir tokia,
Patvirtindama jų žodžius, ateina
Dvasia. Aš pažinau karalių. Rankos
Nebūna panašesnės!
HAMLETAS. Kur tai buvo?
MARCELAS. Pilies aikštelėj, kur mes budim, Prince.
HAMLETAS. Ar kalbinote jį?

HORATIO. Taip, aš bandžiau,
Bet neatsakė, ir tik kartą, rodos,
Pakėlė galvą, sujudėjo – taip,
Lyg ruoštųsi prabilti. Bet kaip tik
Tuomet pragydo rytmečio gaidys,
Ir jis paskubomis pradėjo trauktis,
Išnykdamas mums iš akių.
HAMLETAS. Kaip keista!
HORATIO. Bet tai tiesa, kaip gyvą matot, Prince!
Ir mes galvojom, – mūsų pareiga
Tatai pranešti jums.
HAMLETAS. Taip, taip. Bet man tai neramu dėl to.
Ar budit šiąnakt?
MARCELAS ir BERNARDO. Taip, šviesusis Prince.
HAMLETAS. Ginkluotas, sakot?
MARCELAS ir BERNARDO. Ginkluotas, Prince.
HAMLETAS. Iki dantų?
MARCELAS ir BERNARDO. Tikrai iki dantų!
HAMLETAS. Tad veido nesimatė, ką?
HORATIO. O, taip,
Nes antveidis jo buvo nenuleistas.
HAMLETAS. O kaip atrodė? Ar piktai?
HORATIO. Manau, greičiau liūdnai negu piktai.
HAMLETAS. Išblyškęs ar raudonas?
HORATIO. Išblyškęs.
HAMLETAS. Ir žiūrėjo jis į jus?
HORATIO. Be atvangos.
HAMLETAS. Kad būčiau buvęs ten!
HORATIO. Apstulbęs būtumėt ir jūs.
HAMLETAS. Galbūt. Bet ar ilgai jis pasiliko?
HORATIO. Kol suskaičiuotut neskubėdamas lig šimto.
MARCELAS ir BERNARDO. Ilgiau, ilgiau.
HORATIO. Bet ne tada.
HAMLETAS. Barzda pražilus, ne?
HORATIO. Juoda ir taip, kaip gyvo, sidabru
Pabirusi.
HAMLETAS. Ir aš budėsiu šiąnakt!
Gal vėl pasivaidens.
HORATIO. Tikriausiai, Prince!
HAMLETAS. Jei kilnų tėvo stotą pasiėmus
Dvasia ir vėl ateis, – prakalbinsiu aš ją,
Nors pragaro nasrai nutilti lieptų!
Todėl prašau, – jei niekas dar nežino, –
Laikykit paslaptį šią ir toliau.
Ir kas beatsitiktų šiąnakt – viską

Priimkit protu, bet ne liežuviu.
Už meilę atsilyginsiu. Sudie.
Prieš dvyliktą ir vėl pasimatysim
Aikštelėj.

VISI TRYS. Mūsų pagarba jums, Prince!

HAMLETAS. Ne! Meilė! Kaip ir mano jums. Sudie!

Visi, išskyrus HAMLETĄ, *išeina*

Ginkluota tėvo šmėkla! Čia kažkas
Įtartina. Kad būtų jau naktis!
Kantrybės, siela! Nes darbai pikti
Iškils, nors ir po žemėm užkasti!

Išeina.

III SCENA

Kambarys Polonijaus rūmuose.
Įeina LAERTAS *ir* OFELIJA

LAERTAS. Kelionės reikmens jau laive. Sudie!
Ofelija, jei vėjas palankus
Ir laivas progą teiks, tu tik nesnausk
Ir atsiliepk.

OFELIJA. Nejau tu abejoji?

LAERTAS. Dėl Hamleto, tai tu jo palankumą
Laikyk tik kraujo žaidimu, tik forma,
Ankstyva žibuokle gamtos jaunystėj,
Miela, bet žydinčia tik taip trumpai:
Tiktai vienos trumpos minutės kvapas,
Tik tiek!

OFELIJA. Tik tiek?

LAERTAS. Tikėk man, ne daugiau.
Nes augančioj gamtoj ne vien tik kūnas
Ir raumenys didėja: su šventove
Išauga ir vidus kartu – dvasia
Ir protas. Gal dabar jisai ir myli,
Gal norai jo tebėr nesutepti
Klastos purvu. Bet tu turi bijoti,
Nes luome jo valia ne jam priklauso,
Ir jis – tiktai kilnaus gimimo vergas.
Negali jis kaip žmonės paprasti
Pats rinktis kąsnio, nes kaip tik nuo to
Pareina krašto gėris ir saugumas.
Dėl to jis pasirinkdamas privalo
Klausyti vien tiktai to kūno balso,
Kurio galva – jis pats. Ir jei sakytų tau,
Kad myli, patikėk tik tiek, kiek tai –

Jo aukštą padėtį ir luomą žinant –
Galėtų tapti kūnu, taigi tiek,
Kiek tai su Danijos valia sutampa.
Atmink tik, kiek pakenktų tavo garbei,
Jei kartais, patikėjus jo giesmėms,
Prarastum širdį ir skaistybės lobį
Jo nesuvaldomiems geismams atvertum!
Venk to, Ofelija, mieloji sese,
Laikydamos atokiai nuo jausmų,
Toli nuo geismo iečių bei pavojų.
Per išlaidi jau ta, nors ir kukliausia,
Kur savo grožį mėnesiui atskleidžia.
Pati dorybė neišvengia šmeižto.
Vikšrai gležnus pavasario vaikus
Pakanda, šiems dar pumpuruos tebesant,
O rytą tyroje rasoj jaunystės
Labiausiai gresia pragaištingas dvelksmas.
Tad baimę savo sargu pasirink
Ir netikėk jaunystei! Atsimink!

OFELIJA. Aš tavo pamokos žodžius laikysiu
Širdies sargyboje. Bet, mielas broli,
Nebūk kaip tūlas pastorius, kurs rodo
Į dangų statų, erškėčiuotą taką,
O pats – ištvirkęs palaidūnas – eina
Linksmybių rožėmis klotais keliais,
Užmiršęs tai, ką sakė.

LAERTAS. Nebijok!

Įeina POLONIJUS

Bet man jau laikas. Štai ir tėvas. Dukart
Palaimintam – malonė dviguba:
Ir vėl man šypsos laimė atsisveikint!

POLONIJUS. Dar čia? Į laivą! Gėdinkis, Laertai!
Jau vėjas sėdi burei ant pečių,
Ir laukia ten tavęs. Štai – laiminu. Klausyk
Ir taisykles šias įsirėžk giliai:
Neduok mintims liežuvio ir neversk
Veiksmais, jeigu tiktai jos nesaikingos.
Būk paprastas, bet ir nebūk storžievis.
Draugus, jei jau esi gerai išbandęs,
Priveržk prie sielos plieniniu lanku;
Tačiau nezulink rankos su kiekvienu
Vos išperėtu beñdru. Venk kiek galint
Kivirčų, bet patekęs elkis taip,
Kad priešas kitąkart tavęs bijotų.
Duok ausį kiekvienam, ne žodį. Klauskis

Visų, bet spręski visuomet patsai.
Nešiok gražiai, jei tau kišenė leidžia:
Neperdedant, puošniai, bet ne margai.
Nes rūbas juk dažnai atskleidžia žmogų;
Todėl Prancūzuose aukštasis luomas
Išsiskiria ir skoniu, ir saiku.
Pats nesiskolink ir kitam neduok,
Kitaip – prarasi pinigus ir draugą;
Į skolą ūkio ašmenys atšimpa.
Svarbiausia gi – būk ištikimas sau;
Iš to, kaip po nakties diena, jau seka:
Būk ištikimas ir kitiems. Lik sveikas!
Tepadeda palaiminimas mano!

LAERTAS. Nužemintai sakau sudie jums, Pone!

POLONIJUS. Pats laikas! Eik, tarnai tavęs jau laukia.

LAERTAS. Sudie, Ofelija! Atmink gerai,
Ką tau sakiau!

OFELIJA. Užrakinau giliai
Atmintyje, o raktą tu laikysi.

LAERTAS. Sudie!
Išeina

POLONIJUS. Ofelija, ką gi jisai tau sakė?

OFELIJA. Tai lietė princą Hamletą, jums leidžiant.

POLONIJUS. Kaip tik pataikė!
Girdėjau – pastaru metu jisai
Daug laiko skyręs tau, o tu pati
Jam leidusi visai laisvai lankytis.
Jei taip yra, kaip man tatai paduoda, –
Nemoki, perspėdamas tau sakau,
Kaip mano dukteriai pritiktų, elgtis.
Tai kas gi iš tiesų yra tarp jūsų?
Sakyk, tik visą tiesą man, prašau.

OFELIJA. Paskutiniu metu jisai daug kartų
Man siūlė savo meilę.

POLONIJUS. Ką? Meilę? Fui! Kalbi lyg mergiščia,
Nepersijota pro pavojų tokį.
Ar tu pati tiki jo pasiūlom?

OFELIJA. Aš nežinau nė ką ir begalvoti.

POLONIJUS. Galvok, jog tebesi visai dar vaikas,
Nes tu už tikrą pinigą imi
Jo pasiūlas. Pati bent nesisiūlyk!
Kitaip – te dusulys negriebia žodžio –
Pasiūlymai tie pasibaigs kvailai!

OFELIJA. Jis savo meilę reiškė visuomet
Garbinga forma...

POLONIJUS. Tu vadini tai forma? Eik jau, eik!
OFELIJA. Paremdamas žodžius beveik visom
Šventų švenčiausiom priesaikom dangaus.
POLONIJUS. Žabangai slánkom! Aš ir pats žinau:
Kai kraujas dega, siela nesigaili
Liežuviui priesaikų. Iš tos liepsnos –
Daugiau šviesos nei šilimos, dukrele,
Ir gęsta ji kartu su pažadais.
Dėl to tu neturi laikyti jos
Tikra ugnim. Ir jau nuo šios dienos
Tegu jisai rečiau tave bemato.
Pasibrangink: neprasidėk su juo
Tuoj pat, lyg įsakyta. Kai dėl princo, –
Žinok, kad jis dar jaunas ir kad jo
Pavadis leidžia daug laisviau judėti
Negu tavasis. Visa tai suglaudžiant:
Jo priesaikom nepasikliauk, nes jos –
Tik sąvadautojos; jų rūbų spalvos –
Apgaulė: nešvarius geismus jos slepia
Tarytum šventos ir pamaldžios kekšės,
Kad tik lengviau sugundytų. Todėl
Nuo šiol, trumpai ir aiškiai tau sakau,
Kad man laisvalaikio nebešvaistytum
Kalbom su princu Hamletu. Žiūrėk,
Kad būtų, kaip sakau! Gali sau eiti.
OFELIJA. Klausysiu jūsų valios, Pone.

Abu išeina.

IV SCENA

Aikštelė priešais pilį.
Įeina HAMLETAS, HORATIO *ir* MARCELAS

HAMLETAS. Taip šalta, jog net griebia už ausų.
HORATIO. Tikrai šią naktį kandžiai šaltas oras.
HAMLETAS. Kiek laiko?
HORATIO. Rodos, dvylikta tuojau.
MARCELAS. Jau išmušė.
HORATIO. Tikrai? Neišgirdau. Tad jau artėja laikas,
Kuomet dvasia, kaip įprasta, ateina.

Pasigirsta trimitai ir patrankos šūviai

Bet ką tatai turėtų reikšti?
HAMLETAS. Karalius šiąnakt budi ir puotauja,
Apsvaigęs šokio sūkury, ir jam
Išlenkus taurę reinvynio lig dugno,
Sudunda būgnai, sugaudžia trimitai

Šio tosto garbei.
HORATIO. Ar tai paprotys?
HAMLETAS. Deja, kad taip.
Bet aš, nors čia ir gimęs, ir užaugęs,
Manau, jog laužyt jį daugiau garbės
Nei gerbti. Tas puotavimas besaikis
Suniekina mus prieš kitas tautas
Rytuos ir Vakaruos. Jie mus vadina
Girtuokliais, šitaip kiaulišku žodžiu
Suteršdami mums vardą, ir iš mūsų
Didingų žygdarbių šlovės bei garso
Jie iščiulpia ir smegenis, ir sultis.
Dažnai taip ir pavieniam žmogui būna:
Vien dėl kokios nors ydos įgimtos
(Nors tai nėra jo kaltė, nes juk niekas
Negali savo gymio pasirinkti)
Arba per daug išaugus kokiai aistrai,
Kuri dažnai pralaužia proto sienas,
Ar tik dėl įpročio, kursai iškreipia
Jo elgseną, – tiktai dėl to, kad jis
Nelemtu ydos ženklu pažymėtas,
Ir nesvarbu, ar tai žvaigždė likimo,
Ar prigimties drabužis – jo dorybės
Galėtų būti tyros kaip malonė
Ir gausios, kiek tik pakelia žmogus –
Jį vertins pagal ydą. Pikto lašas
Suniokoja kilnios dorybės vertę,
Palikdamas tik gėdą.

Įeina Dvasia

HORATIO. Jau ateina!
HAMLETAS. O angelai dangaus, globokit mus!
Kas tu bebūtum – ar gera dvasia,
Ar piktas kipšas, ką tu beatneštum –
Dangaus dvelksmus ar pragaro liepsnas,
Pikti ar kilnūs būtų tavo siekiai, –
Tu toks prakalbinamas ateini!
O Hamletai, karaliau, Dane, tėve,
Kreipiuosi į tave! O atsakyk!
Neleisk man nežinios tamsoj uždusti!
Kodėl gi tavo kaulai pašvęstieji
Suplėšė įkapes? Kodėl gi karstas,
Kur mes tave regėjom paguldytą,
Pravėrė marmuro sunkaus nasrus
Tave išspjauti? Ką turėtų reikšti,
Kad tu, numirėlis, ir vėl šarvuotas

Lankai mėnulio žvilgsnį ir naktis
Šiurpu užlieji, mus, gamtos kvailius,
Priversdamas siaube drebėti, mąstant
Tai, ko nesuvokia mūsų sielos?
Sakyk, kodėl? Ir ką gi mums daryti?

Dvasia moja HAMLETUI

HORATIO. Jis moja jums, kad eitumėt kartu,
Tarsi norėdamas ką pasakyti
Tik jums.
MARCELAS. Žiūrėkite, kaip jis grakščiai
Jus kviečia ten – į nuošalesnę vietą.
Bet neikite su juo!
HORATIO. Jokiu būdu!
HAMLETAS. Nenori atsakyti. Tad aš eisiu.
HORATIO. Tik neikite, prašau!
HAMLETAS. Ir ko bijoti?
Gyvybė man segtuko neverta;
O sielai, nemirtingai kaip ir jis,
Ką gi galėtų pikta padaryti?
Ir vėl štai moja kviesdamas. Aš eisiu.
HORATIO. Bet jeigu nuvilios jus į bangas
Arba į gūdžiąją uolos viršūnę,
Pakibusią toli viršum gelmės,
Ir ten, į klaikų siaubą pasivertęs,
Palauš jums dvasią ir išves iš proto?
Prašau jus, pagalvokit apie tai.
Tiktai vieta, be priežasties kitokios,
Jau kelia nykų šiurpą kiekvienam,
Kuris, tiek sieksnių žvelgdamas į gelmę,
Ją girdi šniokščiant apačioj.
HAMLETAS. Dar moja.
– Aš seksiu. Eik!
MARCELAS. Jūs neisit, Prince!
HAMLETAS. Tik šalin rankas!
HORATIO. Ramiau. Bet neikite.
HAMLETAS. Likimas šaukia,
Kiekvieną menką kūno dalelytę
Paversdamas Nemėjos liūto[7] nervu.

Dvasia moja

Dar kviečia. Ponai, leiskite mane!
Kiekvieną, kurs trukdys, dvasia paversiu!
Sakau – šalin! – Eime, aš seksiu.

---

[7] Nemėjos liūtas – nepaprastai plėšrus liūtas, siautėjęs Nemėjos slėnyje. Jį įveikė Heraklis, kuris vėliau vaikščiojo apsigaubęs jo kailiu.

Dvasia ir HAMLETAS *išeina*

HORATIO. Vis dar tebėr fantazijos valdžioj.
MARCELAS. Pasekime; nereiktų jo klausyti.
HORATIO. Gerai. Žiūrėkim, kas iš to išeis.
MARCELAS. Kažkas pašvinkę Danijos valstybėj.
HORATIO. Dangus jai vadovaus.
MARCELAS. Tad sekim jį.

Abu išeina.

V SCENA

Kita aikštelės pusė.
Įeina Dvasia ir HAMLETAS

HAMLETAS. Kur tu vedi? Kalbėk! Toliau nebeisiu.
DVASIA. Klausyk manęs.
HAMLETAS. Gerai.
DVASIA. Tuojau bus laikas,
Kuomet ir vėl reikės man atsiduoti
Sieros liepsnoms.
HAMLETAS. Deja, o vargše dvasia!
DVASIA. Nesigailėk, tiktai rimtai klausyk,
Ką aš atversiu tau.
HAMLETAS. Mielai klausau. Kalbėk!
DVASIA. Ir keršysi mielai, tatai išgirdęs.
HAMLETAS. Ką?
DVASIA. Aš – tavo tėvo šmėkla, pasmerkta
Tam tikrą laiką naktimis klajoti,
O dieną degti liepsnose, kol mano
Gyvatos nuodėmes sunkias ugnis
Sudegins ir nuplaus. Bet aš tau negaliu
Išduoti paslapties kančių buveinės:
Nuo vieno menko žodžio apie tai
Apmirtų siela ir sustingtų kraujas;
Iššoktų akys iš duobių kaip žvaigždės;
Suveltos garbanos tau išsitiestų
Ir atsistotų ant galvos plaukai
Tarsi įtūžusio ežiuko durtys.
Bet tokis amžinybės atskleidimas –
Ne žmogiškajai ausiai. O klausyk!
Jei kada nors mylėjai savo tėvą...
HAMLETAS. O Dieve!
DVASIA. Atkeršyki už baisią žmogžudystę!
HAMLETAS. Žmogžudystę?
DVASIA. Jos visos baisios, žmogžudystės, ši
Tačiau pati baisiausia ir šlykščiausia.

HAMLETAS. Greičiau sakyk, kad aš sparnais lakiaisiais –
Kaip meilė ir svajonės – pulčiau
Atkeršyti.
DVASIA. Matau – pajėgsi. Būtum
Bejausmis kaip ta piktžolė nutukus,
Tingiai trūnijanti ant Letos[8] kranto,
Jei nesukiltum. Hamletai, klausyk!
Štai sakoma, kad man tuomet sode
Bemiegančiam įkandusi gyvatė –
Taip šlykščiai mulkinamos danų ausys
Melu. Bet tu žinok, kilnus jaunuoli, –
Angis, kuri įkando tavo tėvui,
Šiandieną dėvi mano karūna.
HAMLETAS. O pranašiška mano siela! Dėdė?
DVASIA. Taip, tas kraujožaga, žvėris ištvirkęs
Klastingom dovanom ir sąmojų kerais –
O dovanų ir sąmojų pagunda! –
Palaužė savo nešvariems geismams
Doriausios, rodos, karalienės valią.
O Hamletai, koks nuopuolis! Mane,
Kurs savo meilės jausmo tyrumu
Kartu su priesaikom jungtuvių ėjo,
Iškeisti į nenaudėlį, kuris
Net ir gamtos dovanomis negali
Prilygti man!
Dorybės kad ir dieviška pagunda
Nesuvilios, kaip lygiai ir gašlumas,
Nors su šviesiausiu angelu sutuok,
Greit persisotins dangiškąja lova
Ir puls prie šiukšlių!
Tyliau! Man rodos, kad tai ryto dvelksmas.
Todėl – trumpai. Bemiegant man sode,
Kaip aš buvau kas popietę įpratęs,
Vogčiom prisėlino tavasis dėdė
Su juodmedžio nelemto syvų skysčiu
Ir atsargiai įlašino į ausį
Raupsinio skiedinio, kurio veikimas
Yra pikčiausias mūsų kraujo priešas:
Jisai kaip gyvsidabris ima skrieti
Gamtos takais bei praėjimais kūne
Ir lyg rūgštis, įlašinta į pieną,
Staiga sukrešina sveikiausią kraują.
Tokia lemtis ištiko ir mane:
Kaip Lozorių pradėjo berti votys,

[8] Leta – antikos mitologijoje upė, kurios vandenys teikdavę mirusiųjų vėlėms užsimiršimą.

Padengdamos švelniausią mano kūną
Bjauria šašų pluta.
Ir atėmė taip brolio rankos miegant
Gyvybę, karalienę ir karūną,
Ir nuodėmių žydėjime pačiam,
Be atgailos, visai nepasiruošęs,
Negavęs paskutinio patepimo
Ir slegiamas gausių netobulybių,
Turėjau stoti aš į Dievo teismą.
O kaip siaubinga! Kaip šiurpu! Jei tu
Dar neišsigimei, tai nepakęsk,
Kad Danijos karališkoji lova
Kraujožagos šlykščiausios guoliu taptų!
Tačiau, kaip visa tai tu beatliktum,
Nesusitepk minčių patsai ir sielai
Neleisk prieš savo motiną sukilti:
Palik ją dangui ir širdies dygliams –
Te jie krūtinę bado! Na, lik sveikas.
Jau švitulys aušros artumą skelbia
Ir ima blykšti jo silpna ugnis.
Sudie! Sudie! Sudie! Atmink mane!

HAMLETAS. O jūs, dangaus pulkai! O žeme! Dar ko –
Gal pragaro paties – man šauktis? Tik laikykis,
Širdie! Ir raumenys, dar nepasenkit,
Kad būčiau tvirtas! Atsimint tave?
Taip, vargše šmėkla, – tol, kol atmintis
Šiam rutuly gyvens! Tave atminti.
O taip! Aš savo atminties lentoj
Ištrinsiu viską: išmintį iš knygų,
Vaizdus ir įspūdžius iš praeities,
Kuriuos jaunystė kitados įrašė,
Ir vien tik tavo įsakas nuo šiol
Gyvens manojoj smegenyno knygoj –
Be priemaišų! Prisiekiu dangumi!
O moterie pragaištingiausia!
O besišypsantis prakeiktas niekše!
Ei, lenteles! Juk reik užsirašyti,
Kad galima šypsotis ir šypsotis,
Ir būti niekšu! Danijoj bent taip.

Rašo

Tai šitaip, dėde! Bet dabar – prie šūkio.
Jis bus: „Sudie, sudie! Atmink mane!“
Prisiekta.

HORATIO ir MARCELAS *už scenos*. Prince!

Įeina HORATIO *ir* MARCELAS

MARCELAS. Hamletai!
HORATIO. Dangus
Te jį globoja!
HAMLETAS. Amen!
MARCELAS. Ei-lio-li-o! Prince!
HAMLETAS. Ei-lio-li-o! Eik šen, paukšteli!
MARCELAS. Na kaip, šviesusis Prince?
HORATIO. Kaip ten buvo?
HAMLETAS. O, viskas puikiai!
HORATIO. Pasakykit, kaip?
HAMLETAS. Ne, jūs išduosit.
HORATIO. Ne, aš dangum prisiekiu!
MARCELAS. Ir ne aš!
HAMLETAS. Argi žmogus galėtų pagalvoti?..
Bet neišduosite?
HORATIO ir MARCELAS. Dėl Dievo, ne!
HAMLETAS. Visam krašte nerastum tokio niekšo,
Kuris... nebūtų dar ir sukčius.
HORATIO. Nereiktų šmėklai keltis iš kapų
To mums pranešti, Prince.
HAMLETAS. Jūs teisus.
Dabar, manau, turėtumėm nedelsdami,
Rankas paspaudę, skirstytis kas sau:
Jūs – ten, kur reikalai ir norai kviečia
(Jų niekados netrūksta), o aš pats,
Kadangi nieko kita nebelieka,
Turėsiu eiti melstis.
HORATIO. Tai tik paklaikę žodžiai, mielas Prince.
HAMLETAS. Gailiuos įžeidęs jus. Visa širdim. Tikrai.
HORATIO. Nėra čia įžeidimo, Prince.
HAMLETAS. O taip, Horatio! Ir dar gilus,
Šventuoju Patriku[9] prisiekiu! Toji
Dvasia – tikrai kilni. Tačiau smalsumą
Patirti, kas tarp mūsų atsitiko,
Valdykit, kiek tik galit. Tad prašau
Jus kaip draugus, karius ir bendramokslius
Mažytės paslaugos.
HORATIO. Mielai, tiktai kokios?
HAMLETAS. Ką šiąnakt matėt, niekad neišduoti.
HORATIO ir MARCELAS. O Prince, niekuomet!
HAMLETAS. Prisiekit!
HORATIO. Žodis,

[9] Šventasis Patrikas – Airijos globėjas, išvadavęs Airiją iš žalčių ir gyvačių. Priesaikoje šv. Patrikas Hamletui asocijuojasi su tėvo skirta sunkia, tačiau kilnia pareiga.

Kad niekuomet!
MARCELAS. Ir mano žodis, Prince!
HAMLETAS. Prisiekit mano kardu[10].
HORATIO ir MARCELAS. Jau prisiekėm.
HAMLETAS. Bet mano kardu.
DVASIA *iš po scenos*. Prisiekit!
HAMLETAS. Ir tu sakai taip? Ar tu čia, bičiuli?
Juk girdite, ką jis ten rūsy šneka, –
Prisiekite!
HORATIO. Kokiais gi žodžiais, Prince?
HAMLETAS. Ką šiąnakt matėt, niekad neišduoti
Prisiekit mano kardu.
DVASIA *iš po scenos*. Prisiekit!
HAMLETAS. *Hic et ubique*?[11] Tad pakeiskim vietą.
Ateikit šičia, Ponai, ir dar kartą
Uždėkite rankas ant mano kardo:
Neprasitarti niekad, ką girdėjot,
Prisiekit mano kardu.
DVASIA *iš po scenos*. Prisiekite jo kardu!
HAMLETAS. Taip, senas kurmi! Bet ir greit rausies!
Tikrai šaunus knyslys! – Darsyk kitur, draugai!
HORATIO. O diena ir naktie, kaip viskas keista!
HAMLETAS. Taip viską ir sutik. Daugiau dalykų,
Horatio, dangus ir žemė slepia,
Nei jūsų filosofija aprėpia[12].
Bet tęskim.
Čia kaip prieš tai te jums Apvaizda gelbsti,
Prisiekit, – kaip keistai aš besielgčiau
(Man gali kartais tekti suvaidinti
Keistuolį), kad, mane išvydę tokį,
Jūs niekad – nei sunerdami rankas,
Štai taip, nei purtydami galvą – šitaip,
Nei posakiais reikšmingai neaiškiais,
Kaip: „Taip, mes žinom“, „Jei norėtumėm tiktai“,
„Jei leistų mums“, „Yra juk žinančių, kurie“,
Pabrėžiančiais, jog žinot, neišduosit.
Tepadeda dangaus malonė jums!
DVASIA *iš po scenos*. Prisiekit!
HAMLETAS. Nurimki, sutrikdyta dvasia!

Prisiekia

---

[10] Prisiekit mano kardu – priesaika, duota uždėjus rankas ant kardo, buvo laikoma svarbia ir dėl to, kad rankena yra panaši į kryžių.
[11] *Hic et ubique?* – Čia ir visur (lot.). Hamletas kalba apie šmėklą, kurios balsas girdimas vis kitoje vietoje.
[12] Daugiau dalykų, / Horatio, dangus ir žemė slepia, / Nei jūsų filosofija aprėpia. – Hamletas abejoja, ar mokslai, kuriais jie su Horacijumi tikėjo studijuodami Vitenberge, gali atsakyti į visus gyvenimo klausimus.

Ponai,
Aš atsiduodu jums su savo meile.
O kuo toks varganas žmogus kaip aš
Galėtų savo meilę ir draugystę
Išreikšti, Dievui padedant, netrūks.
Eime; tiktai prašau – pirštus prie lūpų!
Išniro laikas[13]. Prakeiksmas būties,
Kad jį sujungti skirta man lemties!
O, ne! Eime visi kartu!

Išeina.

II VEIKSMAS

I SCENA

Kambarys Polonijaus rūmuose.
Įeina POLONIJUS *ir* REINALDO

POLONIJUS. Šiuos pinigus ir laiškus jam įteiksi.
REINALDO. Gerai, šviesiausias Pone.
POLONIJUS. Protingai padarytumei, Reinaldo,
Jei prieš lankydamas jį pasiklaustum,
Kaip elgiasi.
REINALDO. Aš irgi taip maniau.
POLONIJUS. Gerai, labai gerai! Žiūrėk – pirmiausia
Išklausinėk apie danus Paryžiuj:
Ir kas, ir kaip, iš ko ir kur gyvena,
Su kuo draugauja, kiek ir kam išleidžia.
Ir jeigu taip užuolankom patirtum,
Kad jie pažįsta mano sūnų, stenkis
Arčiau negu tik klausimais prieiti.
Vaizduok, lyg jį pažintum tik iš tolo:
„Žinau jo tėvą ir draugus; jį patį –
Tiktai šiek tiek.“ Ar supranti, Reinaldo?
REINALDO. Labai gerai, šviesiausias Pone.
POLONIJUS. „Šiek tiek“, toliau pridėdamas: „menkai,
Ir jei tai jis, tai toks padauža, kad...“ –
Ir čia gali jau išgalvoti pats,
Ką nori, vengdamas vien tiktai to,
Kas jį pažeminti galėtų. Šiaipgi
Kokie išdykėliški paslydimai –
Visiems gerai pažįstami jaunystės
Ir laisvės bendrai – tinka.
REINALDO. Kaip lošimas?

[13] Išniro laikas. Prakeiksmas būties, / Kad jį sujungti skirta man lemties! – Alegorinė laiko figūra buvo vaizduojama žmogaus arba skeleto pavidalu. Hamletas savojo meto laiką apibūdina kaip nesveiką, suluošintą, – išnirusiais sąnariais, kuriuos atstatyti į vietą lemta jam, Hamletui.

POLONIJUS. Girtavimas, keiksmai, peštynės, špagos
Ir kekšės – šitiek tai tikrai gali.
REINALDO. Bet tai jį žemintų, šviesiausias Pone!
POLONIJUS. O ne! Juk visa tai gali atmiešti.
Todėl teneatrodo, kad jisai
Iš nesivaldymo taip daro. Ne!
Patiek jo ydas taip gudriai ir švelniai,
Kad jos atrodytų tik laisvės dėmės,
Ugningos dvasios protrūkių žaibai
Ir neaprimusio dar kraujo siausmas,
Kuris ištinka mus visus.
REINALDO. Bet, Pone...
POLONIJUS. Kam visa tai?
REINALDO. Tikrai, šviesiausias Pone,
Norėčiau sužinoti.
POLONIJUS. Ogi štai kam –
Ir aš manau, tai nebloga klasta.
Primetęs jam šias nežymias dėmes,
Tarytum jos tebūtų darbo dulkės,
Įsidėmėk:
Jei tavo pokalbyje tiriamasis
Bus matęs tik užsimintą jaunuolį
Nusidedant taip, kaip sakei, būk tikras,
Jis prisijungs prie tavo žodžių šitaip:
„Bičiuli“, „Mielas Pone“, „Gerbiamasis“,
Priklausomai nuo frazės, padėties,
Žmogaus ir krašto...
REINALDO. Taip, šviesiausias Pone.
POLONIJUS. Ir štai tada jisai, štai taip... tada... – Ką aš
čia buvau besakąs? Prisiekiu mišiomis, aš gi norėjau
kažką pasakyti! Kur aš sustojau?
REINALDO. Ties „tavo žodžių šitaip“, ties „Bičiuli“.
POLONIJUS. Ties „tavo žodžių šitaip“? O, tikrai!
Ir baigs jis taip: „Tą poną aš pažįstu.
Mačiau jį vakar, o gal kitą dieną,
Ten ir su tuo; tikrai, jis lošė, girtuokliavo
Ir pešėsi prie teniso.“ Arba:
„Mačiau – jis ėjo į linksmus namus“,
Atseit, bordelį, na ir taip toliau.
Dabar matai,
Kaip neteisybės jaukas privilioja
Teisybės karpį. Taip ir mes, gudriai
Naudodami užuolankas bei vingius,
Surandam kryptį. Taigi pagal šiuos
Nurodymus bei pamokas ištirsi

Ir mano sūnų. Viską supratai?
REINALDO. Taip, viską.
POLONIJUS. Tad sudie! Keliauk sau sveikas!
REINALDO. Šviesiausias Pone!
POLONIJUS. Paslapčiomis jo elgesį stebėk!
REINALDO. Stebėsiu, Pone.
POLONIJUS. Ir netrukdyk jam muzikos!
REINALDO. Gerai!
POLONIJUS. Sudie!

REINALDO išeina. Įeina OFELIJA

Ofelija! Na, kas gi tau?
OFELIJA. O mano Pone, kaip išsigandau!
POLONIJUS. Sakyk, dėl Dievo, ko?
OFELIJA. Man besiuvant kambaryje, staiga
Įeina princas Hamletas: liemenė
Neužsegta, vienplaukis, lig kulnų
Nusmukę kojinės – be raiščių; pats gi –
Išbalęs kaip jo marškiniai, o keliai –
Kad virpa! Jis atrodė toks suvargęs –
Tarsi iš pragaro paties išleistas
Papasakoti apie jo siaubus.
POLONIJUS. Iš meilės tau pamišo!
OFELIJA. Nežinau,
Bet aš tikrai bijau.
POLONIJUS. Ką jis tau sakė?
OFELIJA. Jis paėmė stipriai mane už riešo;
Tada, per rankos ilgį atsitraukęs,
Pridėjo kitą prie kaktos ir taip
Įsistebeilijo į mano veidą –
Lyg piešdamas, ir laikė gan ilgai.
Po to lengvai pakratė mano ranką
Ir, linktelėjęs galva tris kartus,
Jis atsiduso taip giliai ir skaudžiai,
Jog, rodės, kūnas nebeišlaikys
Ir nusibaigs čia pat. Po to jisai
Mane paleido ir, atgal per petį
Atsukęs galvą, žengė į duris.
Ir taip išėjo be akių pagalbos,
įsmeigęs šviesų žvilgsnį į mane.
POLONIJUS. Eime kartu. Aš noriu pas karalių.
Juk tai tikriausias meilės pamišimas,
Kurs maišto priepuoly ją pačią žudo
Ir veda prie beviltiškų veiksmų
Kaip lygiai bet kuri kita aistra,
Ištinkanti mus šiam pasauly. Gaila. –

Ar žodžiais nebuvai jam per šiurkšti?
OFELIJA. Ne, aš tiktai, kaip jūs man buvot liepę,
Nepriėmiau laiškų, uždrausdama
Lankytis.
POLONIJUS. Tai ir išvedė iš proto!
O gaila, kad aš jo prieš tai daugiau
Nevertinau. Maniau – dar pražudys,
Taip žaisdamas. Nelemtas įtarumas!
Atrodo, jog būdinga mums, seniems,
Besvarstant viską, per toli nueiti,
Kaip lygiai jaunesniems už mus dažnai
Pritrūksta apdairumo. Pas karalių!
Ta meilė nuslėpta daugiau žalos
Atneštų jam nei atskleista gėlos.
Einam.

Abu išeina.

II SCENA

Kambarys pilyje.
Trimitai. Įeina KARALIUS, KARALIENĖ, ROZENKRANCAS, GILDENSTERNAS ir palydovai

KARALIUS. Sveiki atvykę, mielas Rozenkrancai
Ir Gildensternai! Jus iškviest skubiai
Ne vien tik noras pamatyti vertė,
Bet reikalas. Manau, kad jau girdėjot,
Kaip Hamletas pakito. Taip sakau,
Nes jis nei išore, nei vidumi
Jau nebe tas, kas buvo. O kas kita,
Išskyrus tėvo mirtį, būtų jam
Sudrumstę šitaip nuovoką ir protą –
Mįslė man. Tad prašau aš jus abu,
Kurie su juo nuo pat vaikystės augot,
Taip artimus jaunyste ir būdu,
Sutikti pasilikti nors trumpam
Dvare ir čia, su juo kartu bendraujant,
Įtraukt į pramogas ir, progai pasitaikius,
Suuost, ar kas nežinoma dar mums
Jo neslegia, prieš ką, aikštėn iškilus,
Galėtumėm dar priemonių surasti.
KARALIENĖ. Malonūs Ponai; daug jis apie jus
Kalbėjo, ir esu tikra, jog niekur
Nėra kitų tokių dviejų žmonių,
Kuriuos jisai taip mėgtų. Jeigu jūs
Kilniai sutiktut savo buvimu
Paremti ir sutvirtint mūsų viltis,

Atsidėkotumėm mes jums už tai
Karališkai.
ROZENKRANCAS. Šviesiausios Didenybės,
Turėdamos visavaldystės teisę,
Įsakymais galėtų reikšti norus,
Ne prašymu.
GILDENSTERNAS. Abu mes nuolankiausiai
Klusnumą savo ir atsidavimą
Tarnauti jums laisvai po kojų klojam,
Tik įsakykit.
KARALIUS. Ačiū, Rozenkrancai,
Ir jums, mielasis Gildensternai! Ačiū!
KARALIENĖ. Dėkoju, Gildensternai! Ačiū jums,
Mielasis Rozenkrancai! Ir prašau
Tuojau pas mano sūnų. – Te kas nors
Pas Hamletą palydi šiuos ponus.
GILDENSTERNAS. Duok Dieve, kad tik jam draugystė mūsų
Atneštų džiaugsmo ir naudos!
KARALIENĖ. Taip. Amen!

ROZENKRANCAS ir GILDENSTERNAS su kai kuriais palydovais išeina. Įeina POLONIJUS

POLONIJUS. Šviesiausias Viešpatie, pasiuntiniai
Laimingai iš Norvegijos sugrįžo!
KARALIUS. Tu vis buvai gerų naujienų tėvas.
POLONIJUS. Ar aš, Šviesybe? Būkite tikri,
Jog mano paklusnumas, kaip ir siela,
Tik Dievui ir karaliui. Štai, man rodos, –
Jei smegenys dar nenustojo galios
Suuosti reikalus taip, kaip seniau, –
Kad ir dabar pavyko sužinoti,
Kodėl iš tikro Hamletas pamišo.
KARALIUS. Sakyk greičiau, – nebegaliu ištverti!
POLONIJUS. Pirmiausia – pasiuntinius; mano žinios
Tebus desertui šios didžios puotos.
KARALIUS. Pasveikinki juos pats ir vesk čionai.

POLONIJUS išeina

Miela Gertrūda, štai jis sako radęs
Šaltinį jūsų Hamleto ligos.
KARALIENĖ. Vargu tai bus kas kita negu tėvo
Mirtis ir staigios mudviejų vedybos.
KARALIUS. Ištirsime vėliau.

Grįžta POLONIJUS su KORNELIJUM ir VOLTIMANDU

Sveiki, draugai!
Kas gero iš Norvego, Voltimandai?
VOLTIMANDAS. Linkėjimai ir sveikinimai jums.

Išklausęs mus, jis uždraudė sūnėnui
Karius verbuoti (ligi tol jis manė,
Kad tai prieš Lenkiją; tik iš arčiau
Pažvelgęs jis suprato, jog tatai
Prieš Jūsų Didenybę) ir, nuliūdęs,
Kad šitaip piktnaudojamas jo amžius,
Liga ir negalė, tuojau pat liepė
Suimti Fortinbrą, kuris iš karto
Pakluso ir, priėmęs papeikimą,
Pasižadėjo savo dėdei niekados
Nekelt prieš Jūsų Didenybę ginklo.
Nudžiugintas to, senasai Norvegas
Paskyrė jam tris tūkstančius algos
Kartu su teise surinktus karius
Kampanijai prieš lenkus panaudoti.
Tad šiuo, kaip pamatysite, jis prašo

Paduoda raštą

Jus teiktis Fortinbro karius praleisti
Per jūsų valdomas žemes tam žygiui,
Prijungdamas garantijas, kurios
Štai čia išdėstytos.

KARALIUS. Tai Mums patinka;
Kai tik surasim laiko patogaus,
Skaitysim ir apsvarstę atsakysim.
Tuo tarpu ačiū jums už puikų darbą.
Nusnūskit, o nakčia kartu puotausim.
Sveiki sugrįžę!

KORNELIJUS ir VOLTIMANDAS išeina

POLONIJUS. Baigėsi gerai. –
Valdove ir Madame, mums čia svarstyti,
Kas ta didybė ir kas pareiga,
Kodėl diena – diena, naktis – naktis,
O laikas – laikas, reikštų vien tiktai
Eikvoti veltui dieną, naktį, laiką.
Glaustumas – proto siela. Daugžodystė –
Jo kūnas bei puošnus paviršius. Taigi –
Glaustai. Kilnus sūnus pamišo. Taip.
Nes tikras pamišimas juk ir reiškia
Būti pamišusiam, ir nieko kito!
Tai tiek.

KARALIENĖ. Ne taip puošniai, bet esmingiau!

POLONIJUS. Prisiekiu, Ponia, jokio čia puošnumo!
Tiesa, kad jis pamišo, ir tiesa,
Kad gaila, bet ir gaila, kad tiesa.

Šauni figūra! Bet gana to meno!
Sutikim – jis pamišo. Mums telieka
Surasti priežastį šios pasekmės,
Arba, tikriau pasakius, nesėkmės,
Nes toji nesėkminga pasekmė
Juk turi priežastį, – štai kas palieka.
Įsidėmėkit:
Turiu aš dukterį (kol ji dar mano),
Kuri, iš pareigos bei paklusnumo,
Man įteikė tatai. Klausykit, spręskit.

(Skaito laišką) Dangiškajai mano sielos dievaitei, grožingiausiajai Ofelijai –

Pigus ir nevykęs išsireiškimas; „grožingiausiajai“ –
nevykęs išsireiškimas. Bet paklausykite toliau. Štai:

Prie jos puikios baltos krūtinės šie – etc.

KARALIENĖ. Ar tai iš Hamleto?
POLONIJUS. Kantrybės, Ponia! Perskaitysiu viską.
(Skaito) Abejok žvaigždėm ir saule,
Netikėk šviesa dienos.
Abejok tiesos apgaule, –
Mano meile – niekados.
Ofelija brangiausioji, nesiseka man eiliuoti; nemoku meno savo atodūsius eilėmis išreikšti. Bet patikėk, o nuostabioji, kad mano meilė be ribų, be krašto. Sudie!

Tavo amžinai, brangioji mergaite,
Kol toji mašina priklauso jam –
Hamletas.
Vien iš klusnumo ji tatai parodė;
Be to, ir visą meilinimosi jo eigą,
Taip sakant, vietą, laiką, būdą – viską
Man atskleidė.
KARALIUS. Bet kaip jinai sutiko
Jo meilę?
POLONIJUS. Kuo jūs laikote mane?
KARALIUS. Doru ir ištikimu žmogumi.
POLONIJUS. Norėčiau būti toks. Ką pagalvotut,
Jei aš, pajutęs meilės liepsną kylant
(O pajutau, turiu prisipažinti,
Anksčiau, nei ji pasakė) taip, ką jūs
Ir Jos brangi Didybė pagalvotut,
Jei aš, pamerkęs širdžiai akimi,
Vaidinęs būčiau pultą arba knygą
Ir, kurčias nebylys, tik abejingai

Stebėjęs. Ne! Aš tuoj pradėjau veikti
Ir savo jaunai damai pasakiau:
„Jis – princas, tad ne tavo žvaigždei skirtas;
Užbaik šį reikalą.“ Po to liepiau
Užsirakint, neimti dovanų,
Neįsileist pasiuntinių. Ir, jai
Paklausius mano patarimų, princas,
Atstumtas, – trumpinant šią giesmę, – puolė
Į liūdesį ir pasninką; po to –
Į nemigą ir neryžtumą, kol
Iš lėto pasinėrė beprotybėn,
Kur šėlsta ir dabar ir dėl kurios
Mes gedime.

KARALIUS. Jūs manot, kad dėl to?

KARALIENĖ. Galėtų būt ir taip.

POLONIJUS. Argi kada, norėčiau sužinoti,
Man įsakmiai pabrėžus „taip yra“,
Kitaip kas atsitiko?

KARALIUS. Rodos, ne.

POLONIJUS *rodydamas į savo galvą ir pečius.* Nuimkit šią
nuo tų, jei bus kitaip.
Jei aplinkybės leis, surasiu tiesą,
Nors ji ir žemės gelmėse slypėtų.
Matysite.

KARALIUS. Tai ką toliau bandysim?

POLONIJUS. Kaip žinot, kartais valandas jisai
Galerijoj pravaikšto.

KARALIENĖ. Taip, tikrai.

POLONIJUS. Tokiu metu aš dukterį paleisiu,
O mes štai čia, už kilimo užlindę,
Stebėsim. Jeigu jis nemyli jos
Ir ne dėl jos galvos neteko, –
Man ne valstybės reikalus tvarkyti,
Bet ūkį ir jo vežikus!

KARALIUS. Bandykim.

Įeina HAMLETAS, *skaitydamas knygą*

KARALIENĖ. Štai ten ateina vargšas su knyga.

POLONIJUS. Prašyčiau jus abudu pasitraukti.
Dabar aš jį prakalbinsiu. Atleiskit!

KARALIUS, KARALIENĖ *ir palydovai išeina*

Kaip laikosi gerasis mūsų Princas?

HAMLETAS. Ačiū Dievui, gerai.

POLONIJUS. Ar jūs mane pažįstate?

HAMLETAS. Puikiausiai. Jūs esate žuvininkas.

POLONIJUS. Ne, Prince.
HAMLETAS. Tad aš norėčiau, kad būtumėte bent toks doras žmogus.
POLONIJUS. Doras, Prince?
HAMLETAS. Taip, Pone, nes doras žmogus šiais laikais pasitaiko tik vienas iš dešimties tūkstančių.
POLONIJUS. Tikriausia tiesa, Prince.
HAMLETAS. Nes jeigu saulė, tasai dvėseną bučiuojantis dievas, veisia kirminus pastipusio šuns lavone... – Ar turite dukterį?
POLONIJUS. Turiu, Prince.
HAMLETAS. Neleiskite jai vaikščioti saulėje. Pradėjimas yra palaima, bet ne toks, koks jūsų dukteriai galėtų atsitikti. Budėkite, bičiuli!
POLONIJUS. Ką jūs norite tuo pasakyti? *Į šalį*. Vis dar mano dukters įsikibęs. Iš pradžių manęs nė nepažino, sakydamas, jog aš esąs žuvininkas. Toli nuėjo, tikrai toli. Jaunystėje, tiesą sakant, ir aš iškenčiau daug negandų dėl meilės – beveik tiek, kiek jis. Reikia vėl jį kalbinti. – Ką čia skaitote, Prince?
HAMLETAS. Žodžius, žodžius, žodžius.
POLONIJUS. Kas ten vyksta, Prince?
HAMLETAS. Tarp ko?
POLONIJUS. Aš norėjau pasakyti: kas rašoma toje knygoje?
HAMLETAS. Šmeižtai, Pone! Čia toks satyriškai nusiteikęs niekšas tvirtina, jog seniai turį žilas barzdas, raukšlėtus veidus, tiršta derva bei slyvmedžio sakais varvančias akis ir, neskaitant visiškai silpnų pakinklių, jiems dar labai trūkstą proto. Nors aš, Pone, tuo tvirtų tvirčiausiai tikiu, bet vis dėlto manau, kad apie tai rašyti – negarbinga. Ir jūs, Pone, būtumėte toks pats senas, kaip ir aš, jei mokėtumėte kaip vėžys atbulas vaikščioti.
POLONIJUS *į šalį*. Nors tai beprotybė, bet esama joje nuoseklumo. – Ar norėtumėte pasitraukti iš oro, Prince?
HAMLETAS. Į savo kapą.
POLONIJUS. Iš tiesų, ten nėra oro. *Į šalį*. Kokie prasmingi kartais jo atsakymai! Tokia laimė dažnai pasitaiko beprotybei; sveikas protas mažiau tuo pasižymi. Dabar aš jį paliksiu ir tuoj pat ieškosiu priemonių jo susitikimui su mano dukterim. – Taurusis Prince, norėčiau su jumis nuolankiausiai atsisveikinti.
HAMLETAS. Jokio kito daikto negalėtumėte iš manęs paimti, su kuriuo lengviau man būtų skirtis, Pone, – nebent tik su gyvybe, nebent tik su gyvybe.

POLONIJUS. Likite sveiki, Prince.
HAMLETAS. Tie nuobodūs seni kvailiai!

Įeina ROZENKRANCAS *ir* GILDENSTERNAS

POLONIJUS. Jūs ieškot princo Hamleto; štai jis.

POLONIJUS *išeina*

GILDENSTERNAS. Garbingas Prince!
ROZENKRANCAS. Mano brangus Prince!
HAMLETAS. O! Puikūs ir mieli draugai! Kaip einas, Gildensternai? Rozenkrancas! Kaip laikotės abu, mieli vaikinai?
ROZENKRANCAS. Kaip kuklūs žemės šios vaikai.
GILDENSTERNAS. Laimingi,
Kad ne per daug laimingi: mes dar nesam
Fortūnos kepuraitės smaigalys.
HAMLETAS. Bet ir ne jos batuko puspadis.
ROZENKRANCAS. Nei tas, nei tas.
HAMLETAS. Tad jūs gyvenate kur nors prie juosmens, o gal net pačiam jos malonių vidury?
GILDENSTERNAS. Teisybė, mūsų santykiai su ja – intymūs.
HAMLETAS. Slapčiausiose Fortūnos vietose? Tikriausiai, nes ji gi – kekšė! Kas naujo?
ROZENKRANCAS. Nieko, Prince, nebent tik tai, kad pasaulis tapo garbingesnis.
HAMLETAS. Tuomet pasaulio pabaiga čia pat! Bet jūsų naujiena netikra. Leiskite smulkiau pasiteirauti. Kuo gi jūs, mieli draugai, nusikaltote Fortūnai, kad jinai siunčia jus į šį kalėjimą?
GILDENSTERNAS. Į kalėjimą, Prince?
HAMLETAS. Danija yra kalėjimas.
ROZENKRANCAS. Tad ir visas pasaulis – kalėjimas.
HAMLETAS. Ir dar koks erdvus! – su daugybe rūsių, vienučių ir bokštų; Danija gi – pats blogiausias.
ROZENKRANCAS. Mes taip negalvojame, Prince.
HAMLETAS. Tai jums ir ne kalėjimas; nes nieko nėra gera ar bloga apskritai: mūsų galvojimas tatai apsprendžia. Man čia kalėjimas.
ROZENKRANCAS. Jūsų garbėtroška pavertė Daniją kalėjimu. Čionai per ankšta jūsų dvasiai.
HAMLETAS. O Dieve! Ir riešuto kevale uždarytas jausčiausi begalinių erdvių karalius, jei ne tie baisūs sapnai.
GILDENSTERNAS. Tie sapnai ir yra garbėtroška; nes juk pati garbėtroškos esmė tėra tik sapno šešėlis.

HAMLETAS. Sapnas yra tik šešėlis.
ROZENKRANCAS. Teisybė; ir aš garbėtrošką laikau tokia lengva, bekūne savybe, jog ji iš tiesų yra tik šešėlio šešėlis.
HAMLETAS. Tuomet mūsų elgetos yra kūnai, o mūsų valdovai ir išsitempę herojai tėra tų elgetų šešėliai. Gal eisim pas dvariškius, nes aš iš tikro negaliu protauti.
ROZENKRANCAS ir GILDENSTERNAS. Abu mes pasiruošę jums tarnauti.
HAMLETAS. To tai nereikės. Aš jūsų nė nelyginu su kitais savo tarnais. Ir atvirai, kaip doram žmogui tinka, pasakysiu, jog esu tiesiog pasibaisėtinai aptarnaujamas. O dabar, pasikliaudamas sena draugyste, klausiu: ką jūs veikiate Elsinore?
ROZENKRANCAS. Mes čia tik jūsų aplankyti; jokio kito tikslo.
HAMLETAS. Toks elgeta kaip aš, net ir padėka neturtingas; bet ačiū jums. Tik mano padėka, mieli bičiuliai, nė pusės skatiko neverta. Ar jūsų kas nors nepakvietė? Ar jūs čia laisvai ir savo noru lankotės? Na, tiktai neveidmainiaukit su manim ir atsakykit!
GILDENSTERNAS. Ką mes turėtumėm atsakyti, Prince?
HAMLETAS. Ką norit, tik į klausimą. Jus iškvietė; aš jūsų žvilgsniuose matau tarytum prisipažinimą, kurio jūsų kuklumas nepajėgia nuslėpti. Aš žinau: mūsų gerasis karalius ir karalienė iškvietė čia jus.
ROZENKRANCAS. Kuriam tikslui, Prince?
HAMLETAS. Jūs man turėtumėte tatai pasakyti. Ir aš, remdamasis mūsų bičiulystės teise, bendra jaunyste ir niekad nenutrūkusios mūsų meilės įsipareigojimais, vardan to, ką geresnis už mane kalbėtojas surastų dar brangesnio jums paveikti, maldauju atvirai ir tiesiai pasakykit, ar jus kas iškvietė, ar ne?
ROZENKRANCAS *į šalį Gildensternui*. Ką jūs sakysit?
HAMLETAS *į šalį*. Ne, dabar aš jūsų nebepaleisiu iš akių. Jei jūs mane mylit, tai ir neslėpkit!
GILDENSTERNAS. Mus iškvietė, Prince.
HAMLETAS. O aš jums pasakysiu kodėl, užbėgdamas už akių jūsų prisipažinimui, – taip, kad jūsų karaliui ir karalienei pažadėtas diskretumas nepraras nė plunksnos. Pastaruoju metu – tik nežinau kodėl – aš netekau linksmumo, apleidau įprastinius užsiėmimus, o mano nuotaikos taip pablogėjo, jog žemė, tas nuostabusis rūmas, man atrodo tik nederlingas iškyšulys; tas nuostabusis skėtis, oras, – žiūrėkite! – ta kybanti viršum

galvos dangaus mėlynė – didingas stogas, nusagstytas aukso šviesuliais, – kodėl jie man atrodo tik dvokiančių garų migla? Ir kas per kūrinys žmogus! Koksai kilnus jo protas! Kokios bekraštės jo galimybės! Koks nuostabiai raiškus savo judesiu ir forma! Koks panašus į angelą savo veiksmais! Koks panašus į Dievą protu! Pasaulio grožis! Gyvūnijos viršūnė! Bet kas man toji dulkių kvintesencija[14]? Žmonės manęs nedžiugina, net moterys, nors jūsų šypsena, atrodo, kitką sako.

ROZENKRANCAS. Nieko panašaus nebuvo mano mintyse, Prince.

HAMLETAS. Tai ko jūs nusijuokėte, kai aš pasakiau „žmonės manęs nedžiugina“?

ROZENKRANCAS. Nes pagalvojau: jei žmonės jūsų nedžiugina, tai koks gavėniškas priėmimas laukia aktorių, kuriuos mes pralenkėme kelyje ir kurie atvyksta pasiūlyti jums savo patarnavimų.

HAMLETAS. Tas, kurs vaidina karalių, bus mielai sutiktas, ir Jo Didybė gaus savo duoklę; nuotykiaujančiam riteriui teks panaudoti kardą ir skydą; įsimylėjėlis dūsaus ne veltui; melancholikas galės ramiai užbaigti savo rolę; juokdarys prajukins linksmaplaučius, ir dama galės laisvai išsilieti, kad neapšlubtų jos baltosios eilės. Kas tai per aktoriai?

ROZENKRANCAS. Tie patys, kuriais jūs visuomet taip džiaugdavotės: tragikai iš miesto.

HAMLETAS. Kodėl jie keliauja[15]? Pastovi vieta jiems būtų naudingesnė tiek garbės, tiek pelno požiūriu.

ROZENKRANCAS. Aš manau, kad tai yra neseniai įvestų naujovių padarinys.

HAMLETAS. Ar ir dabar jie taip pat gerbiami kaip anuomet, kai aš tebebuvau mieste? Ar tiek pat žiūrovų?

ROZENKRANCAS. Dabar jau ne.

HAMLETAS. Kaip tai atsitiko? Argi jie pradėjo rūdyti?

ROZENKRANCAS. Ne, jie nuolat stengiasi ir neatsilieka. Bet yra ten tokia vaikų šutvė, tikras ereliukų lizdas, savo besaikiais plyšojimais sukeliantis plojimų audras; dabar jie madoj; ir tokį jau triukšmą kelia prieš paprastus, kaip jie vadina, teatrus, jog net ir rapyras nešio-

---

[14] Dulkių kvintesencija – Viduramžiais manyta, kad yra keturi žemiški pradai – vanduo, žemė, ugnis, oras, tačiau kiekvienas daiktas dar turi tik jam būdingą „penktąją esenciją“ – kvintesenciją, kuri sudaro jo esmę. Vėliau liko perkeltinė prasmė: kvintesencija – daikto ar reiškinio esmė. Hamletas taip apibūdina žmogaus esmę, kuri supriešinama su Renesanso epochos žmogaus išaukšinimu: „Ir kas per kūrinys žmogus! Koksai kilnus jo protas! [...] Koks panašus į Dievą savo protu! Pasaulio grožis!“

[15] Kodėl jie keliauja? – kalbama apie Šekspyro laikų teatro aktualiją. Su Šekspyro trupe, vaidinusia „Gaublio“ (angl. *The Globe*) teatre, konkuravo kitame teatre vaidinusi berniukų trupė.

jantieji frantai, bijodami šių žąsiaplunksnių, retai beišdrįsta juose pasirodyti.

HAMLETAS. Ką, tai jie vaikai? Kas juos išlaiko? Kas jiems atlygina už darbą? Ar tik jie nesakys vėliau, patys tapę „paprastais“ aktoriais (greičiausiai taip ir bus, jei nepasitaikys kas nors geresnio), kad rašytojai privertė šūkaloti prieš savo pačių paveldėjimą?

ROZENKRANCAS. Tikrai, abiejose pusėse buvo daug triukšmaujama; žmonės vienų prieš kitus siundymo nelaiko nuodėme. Vienu metu niekas nebenorėjo mokėti pinigo už veikalą, kurio dialoge nebuvo medžiagos autoriaus peštynėms su aktoriais.

HAMLETAS. Ar tai įmanoma?

ROZENKRANCAS. O, tam buvo nemaža smegenų išeikvota.

HAMLETAS. Ir laimėjo vaikiščiai?

ROZENKRANCAS. Taip, Prince; dar ir Herkulį su jo našta priedo[16].

HAMLETAS. Nieko čia nuostabaus. Štai mano dėdei tapus Danijos karalium, visi tie, kurie, tėvui gyvam tebesant, šaipėsi iš jo, dabar už mažytį jo portretėlį dvidešimt, keturiasdešimt, penkiasdešimt ir net šimtą dukatų moka. Prisiekiu Viešpaties krauju, čia jau yra kažkas antgamtiška, jei tik filosofija pajėgtų tai atskleisti.

Trimitai už scenos

GILDENSTERNAS. Štai ir aktoriai.

HAMLETAS. Malonu jus pasveikinti Elsinore, Ponai! Duokit šen rankas! Sutikimas reikalauja apeigų ir formos. Tad leiskit man tatai atlikti taip, kad aktorių priėmimas (kuris, sakau jums, turėtų būti tikrai šaunus) neatrodytų pakilesnis negu jūsų. Sveiki atvykę! Bet mano dėdė-tėvas ir motina-teta suklydo.

GILDENSTERNAS. Dėl ko gi, mielas Prince?

HAMLETAS. Pamišęs aš esu tik šiauriui ir šiaurės vakariui pučiant. Vakariui papūtus, aš dar atskiriu sakalą nuo gervės.

Grįžta POLONIJUS

POLONIJUS. Būkit pasveikinti, Ponai!

HAMLETAS. Klausykit, Gildensternai! Ir jūs! – prie kiekvienos ausies klausytojas! Tas didelis kūdikis dar neišsirito iš vystyklų.

---

[16] Herkulį su jo našta priedo. – „Gaublio“ teatro ženklas buvo Herkulis, laikantis ant pečių dangaus skliautą.

ROZENKRANCAS. Manau, kad jis tenai jau antrą kartą,
nes, sakoma, senatvė esanti antroji kūdikystė.
HAMLETAS. Pranašauju, kad jis ateina man pranešti
apie aktorių atvykimą, įsidėmėkite! – Tiesą sakote,
Pone, – pirmadienio rytą; tikrai taip buvo.
POLONIJUS. Turiu jums naujieną, Prince.
HAMLETAS. O aš turiu naujieną jums: kai Roscijus[17] bu-
vo aktoriumi Romoje...
POLONIJUS. Aktoriai atvyko, Prince.
HAMLETAS. Bzz, bzz!
POLONIJUS. Prisiekiu savo garbe...
HAMLETAS. Kad aktoriai atjojo asilais...
POLONIJUS. Geriausi pasaulyje aktoriai – tragedijai,
komedijai, istorijai, pastoralei; istoriškai pastoralei,
tragiškai istorijai, tragikomistoriškai pastoralei; vie-
ningam veiksmui ir palaidai poezijai. Seneka[18] jiems ne
per sunkus, o Plautas[19] ne per lengvas. Ištikimybe teks-
tui ir nukrypimais jie yra vieninteliai.
HAMLETAS. O Jefta, Izraelio teisėjau, kokį tu turėjai
lobį![20]
POLONIJUS. Kokį lobį jisai turėjo, Prince?
HAMLETAS. Ogi –
Tą vieną dukterį gražuolę,
Kurią labai mylėjo.
POLONIJUS *į šalį*. Vis dar apie mano dukterį.
HAMLETAS. Ar ne tiesa, senasis Jefta?
POLONIJUS. Jei jau jūs mane vadinate Jefta, Prince, tai
ir aš turiu dukterį, kurią labai myliu.
HAMLETAS. Ne, seka dar ne tai.
POLONIJUS. Tai kas gi, Prince?
HAMLETAS. Ogi –
Tada štai ėmė – taip Dievas lėmė –
toliau – jūs žinote:
Ir atsitiko, kaip manyta.
Pirmoji šios pamaldžios dainelės strofa jums daugiau
pasakytų, bet štai, žiūrėkite, ateina jos sutrumpinimai!

Įeina keturi ar penki aktoriai

---

[17] Roscijus – garsus Romos aktorius, gyvenęs I a. pr. Kr.
[18] Liucijus Anėjus Seneka (apie 4 m. pr. Kr. – 65 m.) – romėnų politikas, filosofas, rašytojas, dramaturgas.
[19] Titas Makcijus Plautas (apie 250 m. – 184 m. pr. Kr.) – romėnų komedijų autorius. Pagal Plauto komediją *Dvyniai* Šekspyras sukūrė *Klaidų komediją*. Plautas ir Seneka buvo gerai žinomi iš mokyklų programos, Polonijus demonstruoja mokyklinę (t. y. ne universitetinę, kaip Vitenberge studijuojantis Hamletas) erudiciją ir apie juos kalba kaip apie tobulumo viršūnę.
[20] O Jefta, Izraelio teisėjau, kokį tu turėjai lobį! – Biblinis Izraelio teisėjas Jeftė paaukojo vienintelę savo dukterį dėl pergalės kare. Hamletas vėl nori įgelti Polonijui, kuris į savo intrigas įvėlė vienintelę dukterį Ofeliją.

HAMLETAS. Sveiki atvykę, Gerbiamieji! Sveikinu visus! – Džiaugiuos matydamas tave gerai gyvuojant! – Sveiki, bičiuliai! – O senas mano drauge! Kaip tu apžėlei nuo to laiko, kai aš tave paskutinį kartą mačiau! Gal atvykai čia, Danijon, manęs savo barzda paerzinti? – Ką? Tai čia jaunoji dama ir meilužė[21]? Prisiekiu Panele Švenčiausia, Jūsų Moterybė nuo paskutinio mūsų susitikimo per visą bato užkulnį priartėjo prie dangaus. Prašykite Dievą, kad jūsų balsas nepasirodytų įtrūkęs kaip tas iš apyvartos išėjęs auksinis. – Sveikinu visus! Dabar, kaip tie prancūzų sakalininkai, pulsim, ką tik užtiksim. Tuoj pat duokit monologą! Leiskit paragauti jūsų meno. Na, aistringą monologą!

PIRMASIS AKTORIUS. Kokį monologą?

HAMLETAS. Girdėjau kartą tave sakant monologą, kuris niekuomet nebuvo atliktas scenoje, o jei ir buvo, tai ne daugiau kaip vieną sykį, nes vaidinimas, atsimenu, nepatiko miniai: tai buvo tarsi kaviaras prastuoliams[22]. Bet iš tiesų – bent aš taip priėmiau ir kiti, kurių sprendimai šioje srityje viršija manuosius – tai buvo puikus veikalas[23], sceningai suvoktas ir sumaniai, nors ir kukliai parašytas. Atsimenu, kažkas kalbėjo, jog eilėms trūkstą prieskonių, išryškinančių medžiagos sultingumą, o sakiniui to, kas leistų autorių apkaltinti nenatūralumu, bet jo metodą vadino garbingu ir sveiku, toli gražu labiau pasižyminčiu grožiu negu prašmatnumu. Jame labiausiai man patiko vienas monologas. Tai buvo Enėjo pasakojimas Didonei[24]. Ir ypač man patiko toji vieta, kur jis kalba apie Priamo[25] nužudymą. Jeigu jisai išliko gyvas jūsų atmintyje, pradėkite šia eilute:
Žiaurusis Pyras – lyg Hirkanos tigras...
Ne, ne taip; bet prasideda Pyru:
Žiaurusis Pyras – jo grėsmingi ginklai,
Juodi kaip kėslai, priminė tą naktį,

---

[21] Tai čia jaunoji dama ir meilužė? – Šekspyro laikų teatre moteris vaidindavo berniukai ir jaunuoliai. Hamletas kreipiasi į moterų vaidmenų atlikėją, primindamas, kad dėl amžiaus jis greit negalės vaidinti šių vaidmenų, nes mutacijos metu pradės lūžinėti balsas (kad jūsų balsas nepasirodytų įtrūkęs...).

[22] ... tarsi kaviaras prastuoliams. – Ikrai buvo retas ir brangus delikatesas, įperkamas nedaugeliui. Hamletas nori pasakyti, kad minima pjesė galėjo būti deramai įvertinta tik subtilaus skonio žmonių.

[23] ...tai buvo puikus veikalas... – Šekspyras turi galvoje Kristoferio Marlou tragediją *Didonė, Kartaginos karalienė*, parašytą sekant Vergilijaus *Eneida*. Monologas atliepia Hamleto nuotaiką – Piras, Achilo sūnus, keršija trojiečiams už savo tėvą.

[24] ... Enėjo pasakojimas Didonei... – Kai graikai nugalėjo trojiečius, Enėjas išsigelbėjo, po ilgų klajonių atsidūrė Kartaginoje. Jos karalienei Didonei pasakoja apie Trojos žlugimą.

[25] Priamas – Trojos karalius.

Kuomet lindėjo nelemtam arkly[26] –
Išsitepė siaubingai juodą veidą
Dar šiurpesne heraldika. Raudonas,
Aptekęs kraupiai puošiančiu tėvų
Ir motinų, sūnų ir dukterų
Krauju, sukepusiu nuo gatvių gaisro,
Kurs prakeiksmo šviesa nuplieskia
Šlykščias žudynes, nuo ugnies ir pykčio
Įkaitęs, krešulių kalnais aplipęs,
Karbunkulo[27] *akim, lyg nelabasis,*
Nūnai kilnaus Priamo ieško.
Taip; tęskite jūs.

POLONIJUS. Dievaž, Prince, puikiai padeklamuota:
nuosaikiai ir su gera intonacija.

PIRMASIS AKTORIUS. *Randa*
Jį graikams smogiantį. Bet veltui: senas
Jo kardas krinta, rankai neklusnus,
Ir taip palieka. Nors kova nelygi,
Įtūžęs Pyras užsimojęs kerta,
Ir vien nuo kardo švilpesio kraupaus
Priamas krinta. Net Trojà bejausmė
Tarsi pajunta smūgį: liepsnose
Paskendę kuorai su baisiu trenksmu,
Apkurtindami Pyrą, griūva. Žvelk tik!
Jo kardas, kritęs ant baltos galvos
Kilniam Priamui, lyg ore pakibo;
Pats Pyras, tartum atvaizdas tirono,
Tik stovi abejingas savo tikslui
Ir laukia.
Bet taip dažnai nutinka ir prieš audrą:
Sustoja debesys; danguj nė garso;
Aprimsta vėjas, mirtinoj tyloj
Paskęsta žemė – ir staiga griaustinis
Suplėšo orą! Taip ir Pyro kerštas
Nubudęs siunčia jį į darbą. Niekad
Kiklopo kūjis netrenkė taip žiauriai
Į Marso šarvus, kaltus amžinybei,[28]
Kaip jo kraujais aptekęs kardas kerta
Senam Priamui.

---

[26] ... Kuomet lindėjo nelemtam arkly... – Negalėdami įveikti Trojos, graikai pasitraukė, palikę didžiulį medinį arklį – auką dievams. Trojiečiai arklį įsigabeno į miestą, o naktį iš arklio vidaus išlindo pasislėpę graikų kariai, atidarė miesto vartus savo kariuomenei, ir Troja buvo paimta.

[27] Karbunkulai – ryškiai raudoni brangakmeniai.

[28] ... Kiklopo kūjis netrenkė taip žiauriai / Į Marso šarvus, kaltus amžinybei... – Vienaakiai milžinai kiklopai graikų mituose vaizduojami kaip galingi kalviai, jie padėdavo Hefaistui kalti žaibus Dzeusui ir šarvus dievams bei didvyriams.

Šalin, Fortūna! Kekše tu! Dievai,
Atimkite jai galią ir išlaužkit
Jos rato stipinus ir nuo dangaus
Kalvos tik vieną stebulę pariskit
Į pragaro gelmes!

POLONIJUS. Šis gabalas per ilgas.

HAMLETAS. Jam teks kartu su jūsų barzda keliauti pas kirpėją. – Deklamuok toliau, prašau. Jam reikia dainuškos arba nešvankios istorijos; kitaip jis užmiega. Tęsk toliau ir eik prie Hekubės[29].

PIRMASIS AKTORIUS. *Kas matė muturiuotą karalienę...*

HAMLETAS. „Muturiuotą karalienę“?

POLONIJUS. Gerai! „Muturiuotą karalienę“ – gerai.

PIRMASIS AKTORIUS. *Bėgiojant basą, ašarų aklų*
Srove grasinančią liepsnoms? Jos galvą,
Dėvėjusią karūną, skurdžiai gobia
Skara; suknelės vietoje, aplink
Liesas jos strėnas – marška, sugriebta
Siaube, – kas matė ją, nuodingu
Žodžiu pasmerks Fortūnos išdavystę.
Ir jei dievai regėję būtų ją,
Kuomet su pagieža žiaurusis Pyras
Jos vyro kūno sąnarius kapojo,
Jos klyksmas degančias dangaus akis
Pravirkdęs būtų ir patiems dievams
(Jei žemiški skausmai nors kiek jiems rūpi)
Sukrėtęs širdis.

POLONIJUS. Žiūrėkite, kaip pasikeitė jo veidas! Ir akys pilnos ašarų. Užteks, prašau!

HAMLETAS. Gerai. Likutį man padeklamuosi netrukus. – Garbingas Pone, gal malonėsite pažiūrėti, kad šiuos aktorius tinkamai priimtų? Tik man tegu gerai elgiasi su jais, girdite? Nes jie yra laiko atspindys ir trumpas jo metraštis. Tad geriau po mirties susilaukti prastos epitafijos negu blogų jų atsiliepimų gyvam tebesant.

POLONIJUS. Su kiekvienu bus elgiamasi pagal jo nuopelnus.

HAMLETAS. O Motina Švenčiausia! Žmogau, elkis geriau! Su kiekvienu elgiantis pagal nuopelnus, kas gi išvengtų botago? Elkitės su jais pagal savo paties nuopelnus ir vertę. Juo mažiau jie bus to verti, juo daugiau nusipelnysite jūs pats. Išveskite juos.

POLONIJUS. Ponai, prašau!

---

[29] Hekubė – Trojos karaliaus Priamo žmona.

HAMLETAS. Eikit su juo, draugai. Vaidinimas bus tik rytoj.

POLONIJUS ir aktoriai, išskyrus pirmąjį, išeina

Klausyk, senas mano Bičiuli, ar galėsit suvaidinti Gonzago nužudymą?

PIRMASIS AKTORIUS. Taip, Prince.

HAMLETAS. Gerai, tad ryt vakare. Aš manau, reikalui esant, galėtumėt išmokti mano paties parašytą kokio tuzino, o gal šešiolikos eilučių monologą ir jį įterpti į vaidinimą, ką?

PIRMASIS AKTORIUS. Taip, Prince.

HAMLETAS. Puiku. Sekite tą poną ir žiūrėkite, kad man per daug iš jo nesišaipytumėt!

Pirmasis aktorius išeina

Mieli bičiuliai, aš jus atleidžiu iki vakaro.
Malonu jus matyti Elsinore!

ROZENKRANCAS. Malonus Prince.

HAMLETAS. Taip, Dievas su jumis!

ROZENKRANCAS ir GILDENSTERNAS išeina

Ir štai aš vienas.
O koks aš niekšas ir žemiausias vergas!
Ar ne klaiku, kad aktorius tasai,
Tik išmonėj, tiktai aistros sapne,
Pajungt vaizduotės žaismui sielą gali?
Jos veikiamas, žiūrėk, pabalo veidas,
Ištryško ašara, patsai pakriko,
Palūžo balsas – viskas taip pakluso
Vaizduotės formoms. Ir visai dėl nieko!
Tik dėl Hekubės!
Kas jam Hekubė? Ir kas jis Hekubei,
Kad verktų jos? Ką jis darytų, jeigu
Turėtų ženklą ir motyvą aistrai, –
Kaip aš? Jis ašarom užlietų sceną;
Jo pyktis plėšytų ausis žiūrovams;
Kaltus iš proto vestų; nekaltus
Išgąsdintų; kvailiai apstulbtų; akys
Ir ausys pojūčių jėgos netektų.
Bet aš,
Atbukęs ir nusigyvenęs niekšas,
Smilkstu kaip tas svajotojas Jonelis,
Netardamas nė žodžio už karalių,
Kuriam taip šlykščiai atėmė gyvybę
Ir turtą! Argi aš – bailys? Ir kas gi
Mane vadina sukčium, skaldo galvą,

Nurovęs barzdą sviedžia į akis,
Už nosies tampo, mano melą grūda
Atgal per gerklę į plaučius? Kas drįstų?
Kas?
Deja, ir tai priimčiau! Juk man trūksta
Tulžies kaip tam balandžiui, taip, tulžies
Apkartint skriaudą, nes kitaip seniai
To vergo dvėsena pesliai padangių
Nutukę būtų. Apgaulingas niekše!
O kruvinas, gašlus, beširdis niekše!
O keršte!
Ir koks aš asilas! Ar tai narsu,
Kad aš, sūnus karaliaus nužudyto,
Dangaus ir pragaro paskirtas kerštui,
Štai lieju širdį žodžiais tartum kekšė
Ir plūstuosi visai kaip paleistuvė
Arba virėja!
Šlykštu! Sukruskit, smegenys! Girdėjau,
Kad sceninės gudrybės kartais šitaip
Paveikią nusikaltusiųjų sielas,
Jog šie piktadarystes išpažįstą.
Tad žmogžudystė, nors ir be liežuvio,
Pati prabils. Šie aktoriai turės
Paruošti ką nors panašaus į tėvo
Nužudymą ir suvaidinti dėdei,
O aš stebėsiu jo akis. Ištirsiu
Ligi pačių gelmių! Ir jeigu krūptels, –
Žinosiu, ką daryti! Ta dvasia
Galbūt ir velnias, nes jisai juk moka
Apgauti savo forma. Taip. O gal
Tik mano liūdesį ir neryžtumą
(Jis tiek daug gali su tokiais kaip aš)
Naudoja pražūčiai? Daugiau man reiktų
Įrodymų. Šia pjese pasikliausiu
Ir ja karaliaus sąžinę sugausiu!

Išeina.

III VEIKSMAS

I SCENA

Kambarys pilyje.

Įeina KARALIUS, KARALIENĖ, POLONIJUS, OFELIJA, ROZENKRANCAS *ir* GILDENSTERNAS

KARALIUS. Ir jūs negalite užuolankom išgauti,
Kodėl jisai taip pasimetęs siaučia
Ir savąją dienų ramybę drumsčia
Aršiu ir pavojingu šėlimu?
ROZENKRANCAS. Jis neslepia, kad jaučiasi pakrikęs,
Bet neišduoda priežasties, ir tiek.
GILDENSTERNAS. Ir nesileidžia tiriamas. Pabandžius
Ką nors iš jo išgauti apie tai,
Tuoj pat gudriai nuo mūsų prisidengia
Pamišimu.
KARALIENĖ. Kaip jis sutiko jus?
ROZENKRANCAS. Oriai ir mandagiai.
GILDENSTERNAS. Bet visgi prisiversdamas gerokai.
ROZENKRANCAS. Mažai ko klausė, bet atsakinėjo
Mums kuo laisviausiai.
KARALIENĖ. O ar kvietėt jį
Kur nors į pramogas?
ROZENKRANCAS. Madame, nutiko taip, jog pakeliui
Mes pralenkėme aktorių būrelį.
Pasakėm jam, ir jis, tatai išgirdęs,
Atrodo, pragiedrėjo. Jie dabar
Yra kažkur dvare ir, kaip man rodos,
Dar šiąnakt jam vaidins.
POLONIJUS. Tikrai; jis prašė,
Kad aš pakviesčiau Jūsų Didenybes
Išgirsti juos ir pamatyti.
KARALIUS. Širdingai ačiū! Aš džiaugiuos išgirdęs,
Kad jam tai įdomu.
Malonūs Ponai, skatinkit ir kelkit
Jo ūpą šiems džiaugsmams!
ROZENKRANCAS. Gerai, Valdove.

ROZENKRANCAS *ir* GILDENSTERNAS *išeina*

KARALIUS. Miela Gertrūda, eikite ir jūs.
Mes pakvietėme Hamletą slapčia,
Kad jis čionai, tarytum netikėtai,
Ofeliją sutiktų.
Jos tėvas ir aš pats, šnipai teisėti,
Sustosim taip, kad, jo neregimi,
Matytumėm, kas bus, ir pagal tai,

Kaip ją sutikęs elgsis, mes teisingai
Galėtumėm suvokti ir nuspręsti,
Ar iš tikrųjų vien tiktai iš meilės
Jisai taip kenčia.

KARALIENĖ. Aš tuoj pat einu;
O jums, Ofelija, tik palinkėčiau,
Kad jūsų grožis, ne kas kita, būtų
Jo siausmo priežastis. Dorybės jūsų
Ir vėl jį sugrąžins į tiesų kelią
Abiejų garbei.

OFELIJA. Kad taip būtų, Ponia!

KARALIENĖ išeina

POLONIJUS. Tu vaikščiok čia, Ofelija. O mes,
Šviesybe, šičia stokime. *Ofelijai*. Skaityk
Šią knygą, kad jinai pabrėžtų tavo
Vienatvę. Mes dažnai taip nusikalstam;
Seniai įrodyta, jog patį velnią
Gali apsimestu pamaldumu
Savy apcukrinti.

KARALIUS. Kiek daug tiesos!
Į šalį. Jo žodžiai šie tartum botagai čaižo
Man sąžinę. Dažytas kekšės skruostas
Ne toks šlykštus po dirbtine danga
Kaip mano nuodėmė po melo žodžiais.
Kokia sunki našta!

POLONIJUS. Girdžiu – ateina. Traukimės, Šviesybe.

KARALIUS su POLONIJUM išeina. Įeina HAMLETAS

HAMLETAS. Būt ar nebūt – štai klausimas. Ir kas gi
Yra kilniau: ar dvasioje iškęsti
Strėles ir sviedmenis nuožmaus likimo,
Ar griebtis ginklo prieš marias nelaimių
Ir baigti jas kovoj? Numirt – užmigt,
Ir viskas. Šitaip pagaliau nutraukti
Širdies skausmus ir begalybes smūgių,
Kuriuos paveldi kūnas, – štai ko mums
Uoliausiai reiktų siekt! Numirt – užmigt;
Miegot, galbūt sapnuot: tai čia kliūtis!
Nes kas sapnuosis amžinai užmigus
Ir nusimetus žemiškus varžtus?
Tai mus ir stabdo; ir tiktai dėl to
Nelaimės mūsų taip ilgai gyvena.
Nes kas gi kęstų rūsčią laiko rykštę,
Puikuolio panieką, engėjo smurtą,
Pamintą teisę, meilės atstumtos

Kančias, valdžios skriaudas ir neteisybes,
Kuriom apmokamas kantrus teisusis,
Jei tik galėtų visa tai lengvai
Užbaigti durklu? Kas gi prakaituotų
Po gniuždančia gyvenimo našta?
Bet baimė to, kas mūsų laukia mirus, –
Neatrastos šalies, kurią pasiekęs
Negrįžta joks keleivis, žlugdo valią
Ir verčia esamąjį blogį vilkti
Neieškant naujo, nepatirto mums.
Taip sąmonė paverčia mus bailiais
Ir įgimtąją ryžtingumo spalvą
Suluošina išblyškusi mintis,
O užmojai lakaus momento puikūs,
Neryžtumu iš kelio iškreipti,
Praranda veiksmo vardą. Bet tyliau!
Ofelija! – O Nimfa, prisimink
Ir mano nuodėmes maldoj!

OFELIJA. Gerai.
Kaip jums lig šiolei sekės, Prince?

HAMLETAS. Dėkoju nuolankiausiai; puikiai, puikiai.

OFELIJA. Čionai, mielasis Prince, atminimai,
Kuriuos aš jums jau taip seniai norėjau
Grąžinti. Imkite, štai jie!

HAMLETAS. O ne!
Aš niekad nedaviau to jums.

OFELIJA. O Prince! Puikiai žinote, jog davėt; –
Ir šiuos žodžius, taip švelniai parašytus;
Bet jiems netekus kvapo ir nuvytus, –
Prašau! Iš rankos neištikimos
Nereikia kilniai dvasiai dovanos.
Štai čia, prašau.

HAMLETAS. Oho! Ar jūs dora?

OFELIJA. Prince!

HAMLETAS. Ar jūs graži?

OFELIJA. Ką jūs norite tuo pasakyti, Prince?

HAMLETAS. Gi tai, kad jeigu jūs esate graži ir dora, tai jūsų dorybė neturėtų bendrauti su jūsų grožiu.

OFELIJA. Argi dorybė galėtų su kuo nors geriau bendrauti negu su grožiu?

HAMLETAS. Taip, iš tiesų; greičiau grožis dorybę sąvadautoja pavers, negu dorybė grožį savo atvaizdu. Kadaise tatai buvo paradoksas, bet mūsų laikai įrodė, jog tai tiesa. Kitados aš jus mylėjau.

OFELIJA. Taip buvote mane įtikinęs, Prince.

HAMLETAS. Reikėjo netikėti; nes, kaip beskiepytum dorybę mūsų sename kelme, įgimtas piktybės raugas vis tiek pasilieka. Aš jūsų nemylėjau.
OFELIJA. Tad juo labiau buvau aš apvilta.
HAMLETAS. Geriau tu stok į vienuolyną; kam tau veisti nusidėjėlius? Štai aš pats esu pakenčiamai doras, bet vis tiek galėčiau kaltinti save tokiais dalykais, jog motina geriau manęs negimdžius būtų: esu be galo išdidus, kerštingas ir garbėtroška; galvoje turiu daugiau nusikaltimų negu minčių jiems išreikšti, vaizduotės jiems apipavidalinti ir laiko jiems įvykdyti. Ko gi tokiems kaip aš dar šliaužioti tarp žemės ir dangaus? Visi mes esame beviltiški niekšai; netikėk nė vienu iš mūsų. Keliauk savais keliais į vienuolyną! Kur jūsų tėvas?
OFELIJA. Namie, šviesusis Prince.
HAMLETAS. Tegu jį uždaro namuose, kad ten, ne kur kitur, vaidintų kvailį. Sudie!
OFELIJA. Padėk jam, o skaidrus dangau!
HAMLETAS. Jei ištekėsi, duosiu kraičio tokį prakeikimą: būk skaisti kaip ledas, tyra kaip sniegas – ir vis tiek neišvengsi šmeižtų! Eik į vienuolyną! Eik, sudie! Jei būtinai tekėti nori, eik už kvailio, nes išmintingi vyrai žino, kokias pabaisas jūs iš jų padarot. Į vienuolyną, ir skubiai! Sudie!
OFELIJA. Pagydykite jį, o dangiškosios jėgos!
HAMLETAS. Gana prisiklausiau ir apie jūsų dažymąsi. Dievas jums davė vieną veidą, o jūs pasidarote sau kitą. Jūs šokinėjate ir žaidžiate, švepluojate ir pravardžiuojate Dievo kūrinius, savo tuštybę nežinojimu pridengdama. Eikit sau, aš pasitraukiu. Tatai mane išvarė iš proto. Sakau jums – baigta su vedybom. Tie, kurie jau vedę, – visi, išskyrus vieną, gyvens; kiti – paliks kaip buvę. Eik į vienuolyną, eik!

Išeina

OFELIJA. Sugniužo štai kilni dvasia! Išminčiaus
Liežuvis, kario kardas ir dvariškio
Akis, valstybės rožė ir viltis,
Dorybių veidrodis ir pavyzdys
Visiems, dabar – žemai, žemai! Ir aš,
Skurdžiausia damų tarpe, kitados
Jo meilės pažadų medum maitinta,
Regiu: valdingas protas tartum švelnūs
Varpai suskambo nedarniai ir šiurkščiai.
Nelygstama svajonių sužalotos
Jaunystės vizija! Kodėl, dangau,

Išvysti teko, ką dabar matau?

Grįžta KARALIUS *ir* POLONIJUS

KARALIUS. Ne, tai ne meilė! Ir ne to jis siekia.
Ką jis kalbėjo, nors ir trūko formos,
Nebuvo kliedesys. Jis savo dvasioj
Kažkokį sielvartą apglėbęs liūdi
Ir šitaip gali išperėti mums
Pavojų. Bet kad taip neatsitiktų,
Aš jau nusprendžiau būtent taip: jisai
Turės tuoj pat į Angliją keliauti
Išgauti Mums nesumokėtos duoklės.
Kelionė jūra, vis nauji kraštai
Ir kintanti dalykų įvairybė
Galbūt išguis jam iš širdies tatai,
Kas užima jo protą ir neleidžia
Atgaut pusiausvyros. Ką jūs galvojat?
POLONIJUS. Tatai padės. Bet aš dar vis tikiu,
Kad tas jo sielvartas bus prasidėjęs
Iš meilės atstumtos. – Na ką, Ofelija,
Girdėjome, ką Hamletas tau sakė! –
Darykit, kaip patiks. Bet po spektaklio
Tegu jo motina viena pati
Pabando skausmo priežastį išgauti.
Tebūna atvira; kai jie kalbėsis,
Jums leidžiant, aš pridėsiu savo ausį.
Jei nieko neišeis, tuomet išsiųskit
Į Angliją ar uždarykit ten,
Kur jums patiks.
KARALIUS. Gerai, reikės sudrausti,
Nes ir didiesiems nedera taip siausti.

II SCENA

Prieangis pilyje.
Įeina HAMLETAS *su dviem ar trim aktoriais*

HAMLETAS. Sakykite monologą taip, kaip aš jums pasakiau: lengvai paleisdami jį nuo liežuvio. Jei visa gerkle plyšosite, kaip daugelis iš jūsų daro, tuomet mano eiles miesto šauklys tedeklamuoja! Nekapokite per daug ir oro rankomis – šitaip, bet viską naudokit švelniai, su saiku, nes ir pačiam sraute, audroj, sakyčiau, net aistrų sūkuryje turėtumėte išlaikyti santūrumą, suteikiantį švelnaus lankstumo. O! Skausmas gniaužia mano sielą klausantis, kaip tūlas perukuotas žaliūkas savo aistrą plėšo į skutus, ir taip, jog net apdujusioms grimzlėms,

kurios nieko kita, išskyrus miglotas pantomimas ir triukšmą, nesupranta, ausys plyšta. Aš tokį vyruką botagu nučaižyti liepčiau už tai, kad jis pralenkia Termagantą. Jis erodiškesnis už patį Erodą![30] Venkit to, prašau!

PIRMASIS AKTORIUS. Būkite tikri, šviesusis Prince.

HAMLETAS. Nebūkite tačiau nė per daug jaukūs; tegu jūsų pačių nuojauta būna matas ir vadovas: veiksmą derinkite prie žodžio, žodį – prie veiksmo ir, svarbiausia, žiūrėkite, kad neperžengtumėte prigimčiai esmingo nuosaikumo ribos, nesgi visa, kas perdėta, yra priešinga vaidinimo paskirčiai bei tikslui, kurs buvo pradžioje ir dabar tebėr – tarytum veidrodį laikyti priešais gamtą: dorybei parodyti tikruosius jos bruožus, ydai – jos atvaizdą, amžiui ir laiko įsikūnijimui – jų atspindžius bei formas. Tad visa tai, kas perdėta ar nepasakyta, nors ir prajukintų neišmanėlius, suprantančiam apmaudą tesukels; ir tik vieno iš šių pastarųjų nuomonė turėtų jums daugiau reikšti negu viso teatro pirmųjų. Bet yra aktorių (aš mačiau juos vaidinant ir girdėjau, kaip tūli, juos vertindami, kėlė į padanges), kurie, nevartojant nešvankių išsireiškimų, nemokėjo nei krikščioniškai, nei pagoniškai, nei žmoniškai laikytis ant kojų, nei pagaliau kalbėti, tik žargstėsi ir bliovė taip, jog aš ėmiau galvoti, kad koks nors gamtos padienis bus sukūręs žmogų, ir blogai sukūręs, nes taip šlykščiai jie pamėgdžiojo žmoniją.

PIRMASIS AKTORIUS. Tikiuosi, kad pas mus tatai gerokai pakeista.

HAMLETAS. Pakeiskite visai! Ir tiems, kurie vaidina juokdarius, neleiskite kalbėti daugiau negu jiems nurodyta, nes tarp jų yra tokių, kurie patys juokiasi, kad prajukintų kvailų žiūrovų saują, kai tuo tarpu visą dėmesį reikėtų telkti kokiam nors veiksmui būtinam momentui. Tai yra niekšiška ir kartu tai liudija labiausiai apgailėtiną garbėtrošką kvailio, kuris taip daro. Eikit pasiruošti.

Aktoriai išeina.

Įeina POLONIJUS, ROZENKRANCAS *ir* GILDENSTERNAS

Na kaip, garbingas Pone? Ar karalius norės šio veikalo pasiklausyti?

---

[30] ... jis pralenkia Termagantą. Jis erodiškesnis už patį Erodą! – populiarūs anglų viduramžių dramos veikėjai, kurie savo žiaurumą ir piktą būdą reikšdavo griausmingu balsu ir elgesiu. Hamletui šie personažai yra primityvios vaidybos pavyzdžiai. Termagantas viduramžiais buvo laikomas vienu iš saracėnų (Kryžiaus karuose taip buvo vadinami visi nekrikščionys) dievų. Erodas – romėnų remiamas Judėjos karalius (I a. pr. Kr.), kuris įsakė iššudyti Beatliejaus vaikus, įtaręs, kad tarp jų gali būti Kristus.

POLONIJUS. Ir karalienė; tuojau pat.
HAMLETAS. Paprašykite aktorius, kad paskubėtų.

POLONIJUS išeina

Gal judu padėtumėt jam raginti?
ROZENKRANCAS ir GILDENSTERNAS. Gerai, šviesusis Prince!

Abu išeina

HAMLETAS. Horatio!

Įeina HORATIO

HORATIO. Aš čia. Ką įsakysit, Prince?
HAMLETAS. Horatio, tu toks tiesus žmogus,
Kokio lig šiol neteko man sutikti.
HORATIO. O, Prince!
HAMLETAS. Nemanyk, kad pataikauju;
Nes ko gi vilčiausi iš to, kurs minta
Ir dengiasi tik dvasios giedrumu?
Kam pataikauti vargšams? Saldžliežuviai
Telaižo kvailą prabangą ir keliai
Telinksta ten, kur pataikūnas gali
Tikėtis pelno! Bet ar tu girdi?
Ir mano siela, vos patyrus galią
Ir laisvę rinktis bei atskirti žmones,
Išrinko sau tave, nes tu buvai
Tasai, kurs kenčia taip, lyg niekur nieko,
Kurs už smūgiùs ir dovanas lemties
Dėkoja lygiai. Ir laimingas tas,
Kurio sprendimai su krauju taip puikiai
Sumišę: jis netaps klusnia fleità
Fortūnos pirštuos! Duokit man tą žmogų,
Nepavergtą aistrų: aš jį nešiosiu
Širdy – širdies širdy – kaip kad tave
Nešioju. Bet užteks jau to! Šįvakar
Vaidins karaliui pjesę, kurioje
Viena scena labai primins, kaip mirė
Velionis mano tėvas – tu žinai.
Tad aš prašau tavęs, šiai scenai einant,
Stebėk, iš sielos gilumos stebėk
Karalių! Jei jo kaltė paslėpta
Vienos kalbos metu neišsiduotų,
Mes būtumėm regėję piktą dvasią,
O mano vaidiniai iš tikro būtų
Juodi kaip ta Vulkano kalvė[31]. Sek
Kiekvieną judesį. Aš pats stebėsiu

[31] ... kaip ta Vulkano kalvė. – Vulkanas senovės romėnų mitologijoje buvo ugnies ir kalvystės dievas.

Jo veidą. O po to abu aptarsim,
Ką matėme.

HORATIO. Gerai. Bet jeigu kartais
Vaidinant jis, išvengęs mano žvilgsnio,
Ką nors nukniauktų, apmokėčiau aš!

HAMLETAS. Jau renkasi; turiu vaidinti kvailį.
Surask kur nors sau vietą.

Daniškas maršas. Trimitai. Įeina KARALIUS, KARALIENĖ, POLONIJUS, OFELIJA, ROZENKRANCAS, GILDENSTERNAS, *didikai, palydovai ir sargybiniai su fakelais*

KARALIUS. Kaip laikosi Mūsų sūnėnas Hamletas?

HAMLETAS. Dievaž puikiai! Chameleono maistu, valgydamas pažadais iškimštą orą[32]. Kaplūnų šitaip nepalesinsi!

KARALIUS. Su tokiu atsakymu aš neturiu ko veikti. Tai ne mano žodžiai.

HAMLETAS. Ir nebe mano! *Polonijui*. Jūs, gerbiamasis Pone, rodos, kitkart vaidinote universitete?

POLONIJUS. Taip, Prince; ir buvau laikomas geru aktorium.

HAMLETAS. Ką jūs vaidinote?

POLONIJUS. Julijų Cezarį; buvau nužudytas Kapitolyje[33]; Brutas mane nužudė.

HAMLETAS. Juk tai buvo brutalu iš jo pusės nužudyti tokį kapitalinį veršį. Ar aktoriai jau pasiruošę?

ROZENKRANCAS. Taip, Prince. Laukia tik jūsų žodžio.

KARALIENĖ. Eikš, mielas Hamletai, ir sėskis šalia manęs.

HAMLETAS. Ne, geroji motin; tasai metalas labiau traukia.

POLONIJUS *Karaliui*. Oho! Ar girdėjote?

HAMLETAS. Ar galiu atsigulti jūsų sterblėje, Ponia?

Atsigula prie Ofelijos kojų

OFELIJA. Ne, Prince.

HAMLETAS. Aš maniau: padėti galvą jums ant kelių.

OFELIJA. Taip, Prince.

HAMLETAS. Jūs manot, aš galvojau ką nors nešvankaus?

OFELIJA. Aš nieko nemanau, Prince.

HAMLETAS. Daili mintis – gulėti tarp mergaitės kojų.

OFELIJA. Ką sakot, Prince?

HAMLETAS. Nieko.

OFELIJA. Jūs linksmas, Prince.

HAMLETAS. Ar aš?

---

[32] Chameleono maistu, valgydamas pažadais iškimštą orą. – Matyt, dėl to, kad chameleonas liežuviu labai greitai pagauna vabzdį, buvo manoma, kad jis minta tik oru.

[33] ... buvau nužudytas Kapitolyje... – Kapitolis – viena iš septynių Romos kalvų, kur buvo Jupiterio šventykla. Iš tikrųjų Cezaris buvo nužudytas ne Kapitolyje. Šis netikslumas yra ir Šekspyro tragedijoje *Julijus Cezaris*.

OFELIJA. Jūs, Prince.
HAMLETAS. O Dieve! Jūsų vienintelis juokdarys! Ką gi
kita žmogus veiktų, jei nesilinksmintų? Tik pažiūrėkite, kaip linksmai mano motina nusiteikusi, nors dar nė dvi valandos nepraėjo nuo tėvo mirties.
OFELIJA. Ne, jau dukart po du mėnesius, Prince.
HAMLETAS. Taip seniai? Tuomet tegu velnias gedulą
nešioja, o aš sabalo kailiais dėvėsiu. O dangau! Miręs prieš du mėnesius ir dar neužmirštas! Tad yra vilties, jog didelio žmogaus atminimas galėtų net pusmetį ištverti. Bet tada, o Panele Švenčiausia! jis turėtų statydinti bažnyčias, nes kitaip ir jam tektų užmarštis, kaip tam arkliukui, kurio epitafija yra šitokia:
„Oi-oi! Oi-oi! Arkliukas užmirštas,
oi-oi!“[34]

Obojų muzika. Scenoje pasirodo Pantomima.
Įeina KARALIUS *ir* KARALIENĖ, *be galo meilūs vienas kitam.* KARALIENĖ *apkabina jį, jis ją. Jinai atsiklaupia ir mostais įtikinėja jį. Šis pakelia ją ir palenkia galvą jai ant peties. Po to atsigula gėlių lysvėje. Jinai, matydama jį užmigus, išeina. Tuojau pat įeina kažkoks vyrukas, nuima nuo* KARALIAUS *galvos karūną, pabučiuoja, įlieja jam nuodų į ausį ir išeina. Grįžta* KARALIENĖ. *Randa* KARALIŲ *nebegyvą ir aistringai grąžo rankas. Vėl įeina* NUNUODYTOJAS *su dviem ar trim* NEBYLIAIS *ir neva rauda su ja.*
Mirusiojo kūną išneša, NUNUODYTOJAS *peršasi* KARALIENEI, *stengdamasis ją paveikti dovanomis. Ji lyg ir priešinasi, nesutinka, bet galų gale priima jo meilę. Visi išeina*

OFELIJA. Ką tai reiškia, Prince?
HAMLETAS. O! Tai sėlinantis malhecho[35]; jis reiškia negandą.
OFELIJA. Atrodo, kad tai reiškia veikalo turinį.

Įeina Prologas[36]

HAMLETAS. Sužinosime iš to vyruko. Aktoriai nemoka
laikyti paslapčių: jie viską išpasakoja.
OFELIJA. Ar jis mums pasakys, ką toji pantomima
reiškia?
HAMLETAS. Taip, kaip ir kiekviena kita pantomima,
kurią tik jam parodysite: nesigėdinkite jam parodyti,
o jis nesigėdins jums pasakyti, ką tai reiškia.
OFELIJA. Jūs esate išdykęs! Jūs esate išdykęs. Dabar
žiūrėsiu vaidinimo.

---

[34] Arkliukas užmirštas, / oi-oi! – Tradicinėse liaudies šventėse – gegužinėse – buvo šokamas „Morris Dance“. Penki vyrai vaizdavo karius, o berniukas – arklį. Reformacijos metu gegužinės pradėtos drausti, Šekspyro laikais buvo beveik išnykusios. Apie tai, matyt, kalbama Hamleto cituojamoje baladėje.
[35] Malhecho (isp.) tariamas „malečo“.
[36] Prologas – aktorius, kuris pradeda vaidinimą, atlieka Prologo vaidmenį.

PROLOGAS. *Atlaidūs būkit – nevertiems –*
Tragedijai ir mums patiems;
Kantrybės linkime visiems!
HAMLETAS. Ar tai prologas, ar žiedo įrašas?
OFELIJA. Trumpas, Prince.
HAMLETAS. Kaip moters meilė.

Įeina du aktoriai: Karalius ir Karalienė

AKTORIUS KARALIUS. *Jau trisdešimtą kartą Febo ratai*[37]
Apskriejo žemę taip, kaip ir kas metai,
O mėnuo, spindintis šviesa ne savo,
Ją dvylika tiek sykių apkeliavo
Po to, kai širdis ir rankas mums štai
Surišo meile Hymenas tvirtai.
AKTORIUS KARALIENĖ. *Te saulė ir mėnulis sau keliauja*
Ir mūsų meilei šviesti nepaliauja!
Bet vargas man! Jūs sergate ir jau
Nebesate toks linksmas kaip seniau,
Tad aš bijau. Bet mano baimė jums čia
Tarsi nelaimė ūpo tenedrumsčia,
Nes moteryje baimė ir aistra –
Stoka ar perteklium – visad greta.
Patyrėt mano meilę, tad savaime
Gerai jums žinoma ir mano baimė.
Kur meilė didelė, deja, tenai
Kartu ir baimė klesti amžinai.
AKTORIUS KARALIUS. *Tikrai, man skirtis su jumis jau tenka,*
Ir greitai, nes jaučiu, kaip jėgos senka.
Paliksit čia, kur miela ir šviesu,
Ir gerbiama, ir mylima visų.
Sau kitą vyrą...
AKTORIUS KARALIENĖ. *O, prašau nutilti!*
Kas gali taip išduoti ir apvilti?
Tik ta, kuri – o prigimtie menka! –
Nužudė pirmąjį sava ranka.
HAMLETAS *į šalį*. Metėlės[38]! Metėlės!
AKTORIUS KARALIENĖ. *Ne meilė antrą kartą ištekėti*
Sugundo, bet nauda. Prašau tikėti,
Jog, kito lovoj glaudžiama, išsyk
Užmuščiau mirusįjį antrąsyk.

---

[37] Jau trisdešimtą kartą Febo ratai... – Šekspyras svetimą pjesę iš savo teksto išskiria rimavimu (originale artistai kalba rimuotais dvieiliais) ir mitologinių puošmenų gausa (trumpame fragmente minimi saulės dievas Febas, jūrų dievas Neptūnas, santuokos dievas Himenėjas).

[38] Metėlės – Hamletas kalba apie karaliaus ir karalienės jauseną, posakis turi ir potekstę, nurodančią į nuodėmingą karalienės Gertrūdos elgesį. Buvo manoma, kad metėlės auga ten, kur prašliaužė žaltys, Rojuje sugundęs Adomą ir Ievą.

AKTORIUS KARALIUS. *Tikiu, ką tu sakai. Bet kaip dažnai*
Sulaužomi tvirčiausi pažadai.
Pasiryžimai atminty nuskęsta;
Staiga užsidega, bet greit užgęsta.
Kaip jaunas vaisius: laikosi tvirtai;
Prinokęs krinta žemėn, kaip matai.
Taip leidžia mūsų užmojai vylingi
Užmiršt, ką patys esam sau skolingi.
Aistringam ryžtui trūksta ištvermės:
Išblėsus aistrai, dingsta be žymės.
Ir džiaugsmas, ir gėla, praradę saiką,
Abu suniokoja save prieš laiką.
Kur laimė, ten ir skausmas: kaip lengvai
Pravirksta džiaugsmas, šypsosi skausmai.
Pasauly niekas amžinai netrunka;
Net meilė, laimei pasikeitus, blunka,
Nes klausimas – ir kas jį atsakys? –
Kuri iš jų kurios pavaldinys.
Didžiūnas krisdamas draugų netenka;
Iškilus vargšui, priešas tiesia ranką.
Kur laimė, ten ir meilė, o draugų
Netrūksta tam, kuriam nereikia jų.
Bet šundraugiu bėdoj kas pasikliauja,
Tas įsigyja sau tik priešą naują.
Tvarkingai baigti grįžkim prie pradžios:
Lemtis ir mūsų norai visados
Taip skiriasi, jog nesutampa niekad
Ir taip neišsipildę pasilieka.
Sakai, už kito netekėsi tu:
Tas ryžtas mirs su manimi kartu!

AKTORIUS KARALIENĖ. *Te žemė maisto, o dangus šviesos*
Neteikia; tenelanko niekados
Nei poilsis su viltimi, nei džiaugsmas, –
Tik kalinio vienatvės skausmas;
Te liūdesys ir sielvartas nuožmus
Sužlugdo lūkesčius ir siekimus;
Te čia ir ten aš amžinai kentėsiu,
Jeigu už antro vyro ištekėsiu!

HAMLETAS. Bet jeigu jinai sulaužys savo žodį?

AKTORIUS KARALIUS. *Didinga priesaika. Tu eik, mieloji.*
Dvasia pavargo; gal ta nuobodžioji
Diena ištirps miege.

AKTORIUS KARALIENĖ. *Užmik ramus;*

(Užmiega)

Te santaika ir meilė lydi mus!

(Išeina)

HAMLETAS. Kaip jums patinka ši pjesė, Ponia?
KARALIENĖ. Toji dama, man rodos, per daug įtikinėja.
HAMLETAS. O! Bet ji savo žodį išlaikys.
KARALIUS. Girdėjot pjesės turinį? Ar nėra ten kokio įžeidimo?
HAMLETAS. Ne, ne! Jie tik juokauja. Nuodija taip pat tik juokais. Jokio įžeidimo, nė mažiausio!
KARALIUS. Kaip tas veikalas vadinasi?
HAMLETAS. *Pelėkautai*. Bet kaip? Tropiškai. Jame vaizduojama žmogžudystė Vienoje. Kunigaikštis vadinasi Gonzago; jo žmona – Baptista. Tuojau pamatysit. Tai niekšingas kūrinys, bet kas mums? Jūsų Didybės ir mūsų visų, kurių sielos švarios, tatai neliečia. Te kuinas muistosi, jeigu jam trina; mūsų pečiai nepamušti.

Įeina LUCIJANAS

Tai Lucijanas, karaliaus sūnėnas.
OFELIJA. Jūs gerai pavaduojate chorą, Prince.
HAMLETAS. Aš galėčiau paaiškinti ir tai, kas vyksta tarp jūsų ir jūsų mylimojo, jei tik matyčiau, kaip tos lėlės šokinėja.
OFELIJA. Jūs esate aštrus, Prince, tikrai aštrus.
HAMLETAS. Jums tektų gerokai padūsauti, kol mano ašmenys atšiptų.
OFELIJA. Dar geriau; bet ir blogiau.
HAMLETAS. Taip, kaip už vyro einant. – Žudike, pradėk! Gana tų nelemtų grimasų, maras griebtų! Pradėk! Kranksėdamas į kerštą šaukia varnas.
LUCIJANAS. *Ranka klusni, tikslai juodi ir tvaikas*
Nuodų. Nemato niekas, tad pats laikas.
O mišiny žolių prakeiktas,
Hekatės burtais tris kartus užkeiktas,[39]
Te tavo pražūtingoji jėga
Užgrobia jo gyvenimą staiga.

(Įpila nuodų į ausį)

HAMLETAS. Jis jį nunuodija sode, norėdamas paveldėti jo sostą. Jo vardas – Gonzago. Tai tikra istorija, parašyta rinktine italų kalba. Tuojau pamatysite, kaip žudikas laimi Ganzago žmonos meilę.
OFELIJA. Karalius keliasi.

---

[39] Hekatės burtais tris kartus užkeiktas... – Senovės graikų mitologijoje Hekatė iš pradžių buvo tapatinama su mėnulio deive Febe ir žvėrių valdove Artemide, vėliau tapo burtų, šmėklų ir dvasių valdove. Viduramžiais taip pat siejama su magija ir burtais.

HAMLETAS. Ką? Tuščio šūvio išsigando?
KARALIENĖ. Kas jums yra, Pone?
POLONIJUS. Nutraukti vaidinimą!
KARALIUS. Duokit šviesos! Greičiau iš čia!
VISI. Šviesos! Šviesos! Šviesos!

Visi, išskyrus HAMLETĄ ir HORATIO, išeina

HAMLETAS. *Kai sužeistoji stirna liūdi,*
Težaidžia sau sveika.
Kai vienas miega, kitas budi –
Tokia lemties tvarka!
Argi tatai ir visa giria plunksnų su Provanso rožėmis prie įmantriai rantuotų batų, – kitoms pasisekimo galimybėms turkiškai pasibaigus, – neparūpintų man vietos aktorių gaujoje, ką[40]?
HORATIO. Iš pusės pelno.
HAMLETAS. Iš viso!
Buvo Jupiteris kadaise
Šitos šalies galva.
Dabar, o Damonai[41]*, šia teise*
Naudojasi... povas.
HORATIO. Galėjote surimuoti.
HAMLETAS. O mielas Horatio! Tūkstantį svarų statau už dvasios žodį! Ar pastebėjai?
HORATIO. Puikiausiai, Prince.
HAMLETAS. Kai buvo kalbama apie nunuodijimą?
HORATIO. Aš jį atidžiausiai sekiau.
HAMLETAS. Na, duokit muzikos! Ei, fleitos!
Nes jei karaliui pjesė neįtiko,
Dievaž, jinai jam nepatiko.
Ei, muzikos!

Įeina ROZENKRANCAS ir GILDENSTERNAS

GILDENSTERNAS. Malonus Prince, teikitės leisti man tarti porą žodžių jums.
HAMLETAS. Kad ir visą istoriją, Pone.
GILDENSTERNAS. Karalius, Prince...
HAMLETAS. Taip, Pone, kas gi jam yra?
GILDENSTERNAS. Savo kambariuose ir nuostabiai blogai nusiteikęs.
HAMLETAS. Nuo gėrimo, ką?
GILDENSTERNAS. Ne, Prince, greičiau nuo tulžies.

---

[40] ... neparūpintų man vietos aktorių gaujoje, ką? – Hamletas ironizuoja kalbėdamas apie savo aktorinius gabumus, tačiau tragedijoje Danijos princas yra puikus teatro žinovas ir net dramaturgas, parašęs tekstą *Pelėkautų* vaidinimui.
[41] Damonas – Antikos legendoje Damonas ir Pitijas buvo neišskiriami draugai. Hamletas užsimena apie panašią savo ir Horatio draugystę.

P1AMLETAS. Jūsų išmintis pasirodytų daug turtingesnė, jeigu apie tai praneštumėte jo gydytojui, nes mano gydymas jį dar giliau tulžyje panardintų.
GILDENSTERNAS. Malonus Prince, valdykite šiek tiek savo kalbą ir nenukrypkite taip žiauriai nuo mano reikalo.
HAMLETAS. Esu ramus, Pone; kalbėkit.
GILDENSTERNAS. Karalienė, jūsų motina, didžiai prislėgta dvasia, siuntė mane pas jus.
HAMLETAS. Malonu jus matyti.
GILDENSTERNAS. Ne, mielas Prince, tasai mandagumas šičia visai ne vietoje. Jeigu jūs teiksitės aiškiai atsakyti, aš įvykdysiu jūsų motinos įsakymą; jei ne, – mano reikalas baigsis atsiprašymu ir grįžimu atgal.
HAMLETAS. Pone, aš negaliu.
GILDENSTERNAS. Ko, Prince?
HAMLETAS. Jums aiškiai atsakyti, nes mano protas serga. Bet tokiam atsakymui, kokį aš galiu duoti, laukiu tik jūsų, mielas Pone, arba, kaip jūs sakote, mano motinos įsakymo. Todėl užteks apie tai; eikim prie reikalo. Jūs sakote, kad mano motina...
ROZENKRANCAS. Štai ką jinai sako: jūsų elgesys ją apstulbinęs ir nustebinęs.
HAMLETAS. Koksai nepaprastas tasai sūnus, kurs gali savo motiną nustebinti! Bet sakykite, ar kartais nelipa kas nors ant kulnų šiam mano motinos nustebimui?
ROZENKRANCAS. Ji nori su jumis prieš guldama savo kambaryje pasikalbėti.
HAMLETAS. Mes jos paklausysim, nors ji ir dešimt kartų būtų mūsų motina. Ar turite dar kokių reikalų į mane?
ROZENKRANCAS. Prince, kitados jūs mane mylėjot.
HAMLETAS. Ir dabar tebemyliu, prisiekiu šiais vagišiais ir plėšikais.
ROZENKRANCAS. Mielas Prince, pasakykite savo ligos priežastį. Neatverdamas draugams sielvartų, jūs užtrenkiate duris savo paties laisvei.
HAMLETAS. Man trūksta galimybės kilti.
ROZENKRANCAS. Kaip tai gali būti, kuomet jūs turite paties karaliaus žodį, jog paveldėsite Danijos sostą?
HAMLETAS. Taip, Pone, bet „kol žolė želia...“ – priežodis šiek tiek apipelijęs.

Grįžta aktoriai su fleitomis

O fleitos! Parodyk man vieną. *Gildensternui*. Tarp mūsų kalbant, ko jūs vis zujate aplink, tarsi norėdamas suuosti mano kvapą ir į spąstus įvaryti?

GILDENSTERNAS. O Prince! Mano atsidavimui per daug įsidrąsinus, meilė nebemoka mandagiai elgtis.
HAMLETAS. Aš to gerai nesuprantu. – Ar nenorėtumėte pagroti šiuo vamzdžiu?
GILDENSTERNAS. Kad aš nemoku, Prince.
HAMLETAS. Prašau.
GILDENSTERNAS. Patikėkite manim – nemoku.
HAMLETAS. Aš jus maldauju.
GILDENSTERNAS. Nemoku nė paimti, Prince.
HAMLETAS. Tai yra taip pat lengva, kaip ir meluoti. Spaudykite pirštais ir nykščiu šias skylutes, pūskite per burną, ir jinai prabils iškalbingiausia muzika. Žiūrėkite, štai čia vožtuvėliai.
GILDENSTERNAS. Bet aš nemokėčiau išgauti nė vienos darnesnės gaidos. Visai nemoku.
HAMLETAS. Tad žiūrėkite, kokiu niekingu daiktu jūs mane laikote! Jūs norėtumėte groti manimi; jūs tariatės žiną mano vožtuvėlius; jūs norėtumėte mano paslapties širdį išrauti ir išbandyti mane nuo žemiausių iki aukščiausių gaidų. Daug muzikos yra čionai; tasai mažytis instrumentas turi puikų balsą, ir vis dėlto jūs nepajėgiate priversti jo prabilti. Tegriebia nelabasis! Nejaugi jūs manote, kad manimi groti lengviau negu šiuo vamzdžiu? Vadinkite mane kokiu tik norite instrumentu, bet groti vis tiek negalėsite.

Grįžta POLONIJUS

Telaimina jus Dievas, Pone!
POLONIJUS. Prince, karalienė norėtų pasikalbėti su jumis; tuoj pat.
HAMLETAS. Ar jūs matote ten tą debesį, kuris atrodo beveik kaip kupranugaris?
POLONIJUS. Prisiekiu mišiomis, tikrai kaip kupranugaris!
HAMLETAS. Man rodos, kaip žebenkštis.
POLONIJUS. Susikūprinęs tarsi žebenkštis.
HAMLETAS. Arba kaip banginis.
POLONIJUS. Labai panašus į banginį.
HAMLETAS. Tad aš einu pas motiną, tuoj pat. – Jie mulkina mane iki pasiutimo! – Tuoj pat ateisiu.
POLONIJUS. Taip ir pasakysiu.
HAMLETAS. Lengva pasakyti „tuojau pat“. – Palikite mane, draugai.

Visi, išskyrus HAMLETĄ, *išeina*

Štai šią užburtą valandą nakties

Kapams atvirus, pragaras patsai
Alsuoja žemėn pragaištį. Dabar
Juk aš galėčiau gerti karštą kraują,
Atlikti tai, nuo ko šviesi diena
Drebėtų, vos tiktai išvydus. Taigi –
Pas motiną! Tik būk tvirta, širdie,
Ir sielos Nerono neleisk krūtinėn:
Kad būčiau tik žiaurus, bet neiškrypęs;
Te žodžiai durklais smeigs, ne rankos,
Te siela ir liežuvis vaidmainiaus
Ir mano ranką nuo veiksmų sudraus!

Išeina.

III SCENA

Kambarys pilyje.
Įeina KARALIUS, ROZENKRANCAS *ir* GILDENSTERNAS

KARALIUS. Nemėgstu jo. Taip pat saugumui Mūsų
Jo siautėjimas gresia. Pasiruoškit;
Raštus kelionei gausite tuojau,
Ir jam reikės išvykti su jumis
Į Angliją. Mums padėtis neleidžia
Pakęsti nuolat augančios jo šėlsmo
Grėsmės šalia savęs.

GILDENSTERNAS. Mes būsim pasiruošę.
Juk tai šventa ir religinga baimė:
Globoti aibes tų, kurie gyvena
Ir minta Jūsų Didenybės esimu!

ROZENKRANCAS. Jau net ir atskiras žmogus privalo,
Sukaupęs dvasios pajėgas visas,
Pavojų vengti, – tuo labiau tasai,
Kurio gerove tiek gyvybių laikos.
Mirtis valdovo tartum praraja
Nutraukia visa, kas arti, į gelmę.
Jis – lyg didžiulis ratas, kurs, įkeltas
Aukščiausiojon kalnų viršūnėn, laiko
Galingais savo stipinais daugybę
Pritvirtintų mažų daiktų, kurie,
Šiam griūvant, krinta su baisiu trenksmu,
Dalindamies jo likimu kiekvienas.
Karalius net neatsidūsta vienas.

KARALIUS. Tad ruoškitės į šią kelionę skubią:
Tik šitaip mes supančiosime siaubą,
Kurs vis dar vaikščioja laisvai.

ROZENKRANCAS ir GILDENSTERNAS. Skubėsim.

Abu išeina. Įeina POLONIJUS

POLONIJUS. Dabar pas motiną jis eina, Pone.
Už kilimo užėjęs paklausysiu,
Kas bus. Laiduoju, kad jinai sudraus.
Tad, kaip jūs sakėte, ir išmintingai,
Gerai bus, jeigu dar kas nors išgirs,
Be motinos, kuri iš prigimties
Jau šališka. Dabar – sudie, Šviesybe.
Prieš gulant jums užsuksiu dar pranešti,
Kas naujo.

KARALIUS. Ačiū jums, mielasis Pone.

POLONIJUS išeina

O, kaltė mano šlykščiai dvokia dangui
Ir slegia pats pirmasis prakeikimas:
Užmušti brolį! Melstis negaliu,
Nors ir valia, ir noras lygiai traukia.
Tvirčiausius siekius parbloškia jinai,
Ir aš tarytum prieš du darbu stoviu
Ir nežinau, kurį pirmiau pradėti.
Kažin, jei toji prakeikta ranka
Nuo brolio kraujo dukart padidėtų,
Ar nepakaktų danguje lietaus
Nuplauti ją baltai – kaip sniegas? Kam gi
Tuomet malonė, jeigu ne apginti
Nuo pikto? Ar malda neturi dvigubos
Jėgos – neleisti kristi ir išmelsti
Malonę puolus? Nusidėjau, o dabar
Aukštyn pažvelgsiu. Betgi kaip man melstis?
„Atleisk tą šlykščią žmogžudystę“? Ne,
Ne taip: juk aš tebeturiu dar viską,
Dėl ko tai padariau, – karūną, garbę
Ir moterį. Ar gali būti kam
Atleista kaltės pelną pasilaikant?
Tik šiam pasauly nuodėmės ranka
Auksuota taip dažnai nušluoja teisę
Ir pikto pinigas nupirkti gali
Įstatymą. Bet taip nėra aukštai;
Tenai kiekvienas veiksmas pasirodo
Toks, koks yra; ten mums patiems reikės
Kaltes, prieš jas akis į akį stovint,
Paliudyti. Ir kas tada? Kas lieka?
Bandyti atgailą? Ko ji negali?
Bet kas iš to, jei negali gailėtis?
O juoda kaip mirtis širdie! O siela,

Įklimpusi ir spurdanti dervoj,
Ir vis gilyn! Pagalbos, angelai!
Atkaklūs keliai, lenkitės! Plienine
Širdie, tu būk minkšta kaip vaiko gyslos!
Gal viskas bus gerai.

Pasitraukia ir klaupiasi.
Įeina HAMLETAS

HAMLETAS. Galėčiau juk aš jį dabar, kai meldžias;
Gerai – dabar! Bet jis nueis į dangų.
Ir tai bus kerštas? O kažin? Štai niekšas
Nužudo mano tėvą ir už tai
Aš, jo vienintelis sūnus, tą niekšą
Siunčiu į dangų!
Tai būtų užmokestis jam, ne kerštas!
Jis mano tėvą žiauriai puolė sotų,
Pačiam kalčių žydėjimo gegužy.
Kokios tos kaltės – žino tik dangus,
Bet, mintyse apsvarsčius, viskas rodo,
Jog sunkios. Tad argi tai būtų kerštas
Jam smogti atgailos metu, kuomet
Jo siela pasiruošus į anapus?
Ne!
Atgal tad, karde! Lauk šiurpesnės progos!
Jam smok, kai girtas miega, kai įsiutęs,
Kraujožagos linksmybių lovoj, lošiant,
Kai plūstasi, – tokiam veiksme, kuris
Išganymui neruošia, – taip, kad kulnys
Į dangų trenktų, kad jos siela būtų
Juoda kaip pragaras, kur jis nueis!
Manęs jau laukia motina. Bet tai
Prailgins tau kančių dienas tiktai!

Išeina

KARALIUS *keldamasis*. Tik žodis skrenda, ne mintis žmogaus;
Bedvasis žodis nepasieks dangaus.

Išeina.

IV SCENA

Karalienės kambarys.
Įeina KARALIENĖ *ir* POLONIJUS

POLONIJUS. Jis tuoj ateis. Sudrauskite griežtai:
Kad jis su pokštais eina per toli,
Kad jūs turėjot nuo didžios rūstybės
Jį dengti. Aš pabūsiu čia. Kalbėkit
Jam įsakmiai ir aiškiai.

HAMLETAS *už scenos*. Motin! Motin! Motin!
KARALIENĖ. O, būkit tikras
Ir nebijokit! Eikit – jau ateina.

POLONIJUS pasislepia už kilimo. Įeina HAMLETAS

HAMLETAS. Na, motin, kas yra?
KARALIENĖ. Tu savo tėvą įžeidei, sūnau!
HAMLETAS. Jūs mano tėvą įžeidėte, motin!
KARALIENĖ. Man atsakai palaidu liežuviu!
HAMLETAS. Jūs klausiate nedoru liežuviu!
KARALIENĖ. Na, ką tu čia dabar, sūnau?
HAMLETAS. O ką?
KARALIENĖ. Tu užmiršai, kas aš!
HAMLETAS. O Kryžiau! Ne!
Jūs – karalienė, dieverio žmona.
Ir mano motina (kad taip nebūtų!).
KARALIENĖ. Jei taip, tai pakalbėsi su kitais!
HAMLETAS. Na, na! Tik sėskit! Nepabėgsit tol,
Kol mano veidrodyje neišvysit,
Kas jūsų viduje – giliausiai!
KARALIENĖ. Ko nori? Negi tu mane žudysi?
Oi, gelbėkite!
POLONIJUS *už kilimo*. Gelbėkite, oi!
HAMLETAS išsitraukdamas kalaviją. O čia kas?
Žiurkė! Lažinuos – jai galas!

Duria per kilimą

POLONIJUS už kilimo. Mane nužudė! Oi!

Krinta ir miršta

KARALIENĖ. Aiman! Ką padarei?
HAMLETAS. Aš nežinau.
Ar tai karalius?
KARALIENĖ. O, koksai staigus
Ir kruvinas tai darbas!
HAMLETAS. Taip, beveik
Toks blogas, kaip karalių nužudyti
Ir brolio jo žmona pasidaryti!
KARALIENĖ. Karalių nužudyti?
HAMLETAS. Taip sakiau.

Praskleidžia kilimą ir pamato POLONIJŲ

Sudie, landus ir smulkus juokdary!
Maniau, kad tavo ponas! Toks likimas!
Matai, kad persistengti pavojinga. –
Negniaužykite šitaip rankų. Sėskit
Ir leiskite man širdį jums sugniaužti,

Jei dar minkšta, jei dar neapsitraukė
Nelemto įpročio metalo kiautu,
Neįžengiama jausmui tapdama.
KARALIENĖ. Už ką mane tu savo liežuviu
Plaki be gailesčio?
HAMLETAS. Už tokį veiksmą,
Kurs sutepa skaistaus kuklumo grožį;
Kurs plūsta dorą apsimetėle; nuplėšęs
Nekaltai meilei rožę nuo kaktos,
Įspaudžia gėdos žymę ir kuriam
Vedybų įžadai tolygūs kreivai
Lošiko priesaikai. Už tokį veiksmą,
Kuris išplėšia iš jungtuvių sielą
Ir šventąjį tikėjimą paverčia
Tuščių kalbų rapsodija. Štai kaista
Dangaus veidai; tvirta pasaulio masė,
Niūri, lyg artinantis Teismo dienai,
Juo šlykštisi.
KARALIENĖ. Aiman! Koks gi tas veiksmas,
Kuris taip griaudėja, dar nepasakius?
HAMLETAS. Pažvelkite tiktai į šiuos paveikslus,
Į tuos štai atvaizdus abiejų brolių!
Kiek gracijos šio išraiškoj! Kakta –
Jupiterio; plaukai – Hiperiono;
Kaip Marso žvilgsnis įsakmiai grasus
Ir vos ant dangų liečiančios kalvos
Lengvai nutūpusio Merkuro poza:
Ir derinys, ir forma – tartum jį
Kiekvienas dievas antspaudu savuoju
Patvirtinęs pasaulio žiniai būtų,
Jog tai žmogus! Jis buvo jūsų vyras!
O čia, žiūrėkite, štai dabartinis –
Kūlėta varpa, savo sveiką brolį
Užkrėtusi nuodais. Kur jūsų akys?
Ir kaip galėjot tą kalnų ganyklą
Pakeisti šiuo raistu? Kur jūsų akys?
Ir nesakykit: meilė! Jūsų metuos,
Praėjus kūno pjūčiai, kraujas klauso
Sprendimų. Ir koksai sprendimas vestų
Nuo to prie šito? Ir tatai jūs jaučiat,
Nes jaudinatės, tik jutimas jūsų
Apmiręs. Net beprotis nesuklystų,
Nes jausmo niekados dar beprotybė
Nebuvo taip pajungus, kad neliktų
Šiek tiek sprendimo galios. Ir koks velnias

Apgavo jus beeinančią gūžynių?
Bejausmės akys, jausmas neregys,
Berankės, aklos ausys, – vien uoslė
Arba liguista pojūčio dalelė
Neapsigautų taip!
O gėda, rauski! Pragare maištingas,
Jei tu matronos kauluose nerimsti,
Jaunystėje dora tebūna vaškas,
Ištirpstąs jos ugny! Argi tad gėda,
Jei geiduliai sukilę mus užpuola,
Kai šaltis dega aistromis ir protas
Nusilenkia geismams?

KARALIENĖ. O Hamletai, nutilk!
Tu atgręžei akis į mano sielą:
Aš ten matau juodas, gilias dėmes,
Kurių nebenuplauti.

HAMLETAS. Ir gyventi
Sušvinkus prakaite taukuotos lovos,
Gašlybėj šuntant ir paleistuvaujant
Šlykščiausiam migy.

KARALIENĖ. Nekalbėk daugiau!
Tie žodžiai man ausis lyg durklai bado.
Gana, sūnau!

HAMLETAS. Tas niekšas! Žmogžudys!
Tas vergas, dvidešimtįkart menkesnis
Už pirmą vyrą; tas karalių gėda;
Tasai valstybės ir valdžios vagis,
Kurs iš lentynos nukniaukė karūną
Ir – į kišenę!

KARALIENĖ. Jau užteks! Gana!

HAMLETAS. Brizgų ir lopinių karalius... –

Įeina DVASIA

Sparnais pridenkite, dangaus sargai,
Ir ginkite! – Ko jums, kilnusis vaizde?

KARALIENĖ. Deja, jisai pamišęs!

HAMLETAS. Ar tik ne barti nerangaus sūnaus,
Kurs švaisto laiką ir aistras, apleidęs
Tai, ką įsakėt rūsčiai jam, atėjot?
Sakykit!

DVASIA. Taip, aš atėjau paaštrint
Bebaigiančio atšipti tavo ryžto.
Žiūrėk, kaip siaubas slegia ją. Įženk
Tarp jos ir tarp kovojančios jos sielos!
Silpnų vaizduotė juk tokia stipri.
Kalbėk jai, Hamletai.

HAMLETAS. Na, kaip jums, Ponia?
KARALIENĖ. Deja, kaip tau, sūnau,
Kad taip akis į tuštumą įsmeigęs
Kalbi su neapčiuopiama erdve?
Paklaikę dvasios žiūri iš akių,
Ir tarsi miegantys kariai, išgirdę
Pavojaus ženklą, lygiai sušukuoti
Plaukai pašokę atsistojo. Mielas
Sūnau, aplaistyki vėsia kantrybe
Maištavimo liepsnas! Kur tu žiūri?
HAMLETAS. Į jį! Pažvelk, kaip jis išbalęs žiūri!
Net akmenį jo vaizdas ir byla
Sujaudintų. – Nežvelk taip į mane
Užjausdamas, kad neprarasčiau ryžto,
O mano užmojis – tikros spalvos:
Kad ašaros nepavaduotų kraujo!
KARALIENĖ. Su kuo gi tu kalbi?
HAMLETAS. Nematot nieko jūs?
KARALIENĖ. Ne, nieko; bet ir viską, kas yra.
HAMLETAS. Ir negirdėjote?
KARALIENĖ. Ne, vien tik mus pačius.
HAMLETAS. Štai ten! Antai jis sėlina laukan!
Toksai, koks gyvas buvo, mano tėvas!
Kaip tik dabar jis eina pro duris!

DVASIA išeina

KARALIENĖ. Tai padaras tavųjų smegenų.
Tokių vaizdų kūryboj beprotybė
Tikrai įgudus.
HAMLETAS. Beprotybė?
Štai mano pulsas kaip ir jūsų plaka
Saikingai ir sveikai. Ne beprotybė,
Ką jums sakiau. Patikrinkit, prašau,
Ir vėl aš pakartosiu. Beprotybė
Suklystų. Tepalu pataikūnystės
Neguoskit sielos, motin, – lyg ne jūsų
Pikti darbai, bet mano beprotybė
Kalbėtų. Tai tiktai padengtų opą:
Puvimas plėstųsi nematomas viduj.
Prisipažinkit dangui, atgailokit
Ir venkit nusidėti ateity;
Netręškit piktžolių, kuomet ir taip jos
Veša. Ir atleiskit man dorybę,
Nes šiais riebių ištižėlių laikais
Ji turi melsti ydos atleidimo,
Po kojomis parpuolusi maldauti,

Kad leistų gera padaryti jai!
KARALIENĖ. Tu mano širdį perplėšei pusiau.
HAMLETAS. Tad meskite šalin blogesnę pusę;
Gyvenkite tyriau su geresne.
Labanakt! Bet tik neikit dėdės lovon;
Vaidinkite dorybę, jei jos trūksta.
Tas pats pabaisa įprotis, praryjąs
Kaltumo jausmą, ir geriems darbams
Kaip angelas gražiai pritaiko rūbą,
Kurs tinka. Tad susilaikykit šiąnakt,
O kitą kartą bus jau daug lengviau;
Po to gi – dar lengviau, nes įpratimas
Beveik pakeičia prigimties žymes:
Stebėtina jėga suvaldo velnią
Arba išvaro. Tad sakau dar kartą
Labanakt! Jei palaiminimo trokštat,
Prašysiu jo ir sau. – Kai dėl to pono, –
Gailiuosi. Bet dangus, matyt, norėjo
Mane nubausti juo, o jį – manim,
Kad būčiau šitaip rykštė jam ir tarnas.
Imu jį su savim ir atsakysiu
Už mirtį jo. Ir vėl sakau labanakt!
Iš meilės jums esu toksai grubus:
Tai tik pradžia – blogiau dar bus!
Dar žodis, motin.
KARALIENĖ. Ką gi man daryti?
HAMLETAS. O, tik ne tai, ko aš prašau! Tegu
Ir vėl tasai išpurtėlis karalius
Sugundo lovon, gnybteli į skruostą,
Vadindamas jus savo peliuke;
Ir taip už porą bučinių šlykščiausių,
Už palietimą pirštais nelemtais
Jums kaklo pasistenkite išduoti,
Kad aš pamišėlį tik vaidinu.
Tesužinos iš jūsų, nes kuri
Graži ir išmintinga karalienė
Pajėgtų neišduoti viso šito
Tam katinui, šikšnosparniui ir šliužui?
Nes kas gi laiko paslaptis? Užlipkit
Ant stogo – taip, kaip ta garsi beždžionė,[42]
Atvožkite pintinę ir išleiskit
Paukščius; po to išbandymui pati
Įlįskite ir sprandą nusisukit!

[42] ... kaip ta garsi beždžionė... – minima garsi, tačiau neišlikusi pasakėčia apie beždžionę, kuri pakliuvo į bėdą.

KARALIENĖ. Būk tikras: jeigu žodžiams reikia kvapo,
O šiam – gyvybės, – aš jos neturiu
Išduoti, ką tu man sakei.
HAMLETAS. Turiu į Angliją išvykti, žinot?
KARALIENĖ. Buvau užmiršusi! Taip jau nuspręsta.
HAMLETAS. Laiškai jau paruošti, ir du kolegos,
Patikimi, tarytum dvi nuodingos
Gyvatės, juos įteiks ir ruoš kelius
Niekšystėms prieš mane. Tegu. Gražu bus,
Kai juos pačius su savo sprogmenim
Paleisiu į erdves! Bet vargas man,
Jei aš, per kokį metrą įsikasęs
Giliau, jų nepasiųsčiau į mėnulį!
Kaip nuostabu, kuomet viena klasta
Susiduria kaktomis su kita! –
Dabar su juo dorotis tenka.
Ištempsime tuos vėdarus laukan. –
Labanakt, motin! – Gerbiamas tarėjas,
Žiūrėk, toks rimtas, toks jau nekalbus,
O gyvas buvo kvailas ir plepus.
Na, mielas Pone, baigsim su jumis. –
Labanakt, motin!

HAMLETAS, vilkdamas POLONIJŲ, išeina.

IV VEIKSMAS

I SCENA

Kambarys pilyje.
Įeina KARALIUS, KARALIENĖ, ROZENKRANCAS ir GILDENSTERNAS

KARALIUS. Tie gilūs atdūsiai ne be prasmės:
Jie ką nors reiškia. Tad pritiktų Mums
Suprasti juos. O kur sūnus?
KARALIENĖ. Palikite trumpam čionai mus vienus.

ROZENKRANCAS ir GILDENSTERNAS išeina

O, Pone, ką šią naktį aš mačiau!
KARALIUS. Gertrūda, ką? Kaip Hamletas?
KARALIENĖ. Įsiutęs šėlsta kaip banga ir vėjas,
Bandydami jėgas. Taip jis, išgirdęs
Kažką už kilimo, ištraukė špagą,
Suriko „žiurkė“, durdamas aklai,
Ir nusmeigė garbingą senį.
KARALIUS. O,
Baisus tai darbas! Juk ir Mums taip pat
Nutikę būtų ten. Jo laisvė gresia
Visiems: ir jums, ir Mums, ir kiekvienam.

Bet kaip pateisinsime tą jo veiksmą?
Tikriausiai kaltins Mus, kurių budrumas
Turėjo griežtumu visu sudrausti
Pamišusį jaunuolį. Tik iš meilės
Mes nenorėjome suprast, kas tinka, –
Kaip tas, kurs, ėdamas piktos ligos,
Iš baimės išsiduoti ją maitina
Gyvybės syvais. Kur jisai nuėjo?

KARALIENĖ. Lavoną nutempė. Štai net ir čia
Jo beprotybė tartum aukso gysla
Prasčiausioj rūdoj spindi nekalta:
Dabar jisai aprauda savo žygį!

KARALIUS. Eime, Gertrūd, iš čia!
Dar saulei nė kalnyno nenušvietus,
Jie bus laive. O šią piktadarystę
Mums teks, orumą ir gudrybę jungiant,
Pridengti ir atleisti. – Gildensternai!

Grįžta ROZENKRANCAS *ir* GILDENSTERNAS

Draugai, pakvieskit dar ką nors pagalbon:
Pamišęs princas Hamletas nužudė
Polonijų ir nutempė kažkur.
Suraskit jį; kalbėkit švelniai; kūną
Nuneškit į kopyčią. Tik skubiai!

ROZENKRANCAS *ir* GILDENSTERNAS *išeina*

Eime, Gertrūda, pas išmintingiausius
Draugus pranešti jiems, kas atsitiko
Ir ką darysim. Tad greičiau iš čia!
Krūtinę plėšo siaubas ir kančia.

Abu išeina.

II SCENA

Kitas kambarys pilyje.
Įeina HAMLETAS

HAMLETAS. Saugiai patalpintas!

ROZENKRANCAS ir GILDENSTERNAS *už scenos.* Hamletai!
Prince Hamletai!

HAMLETAS. Tyliau! Kas čia per triukšmas, ei?
Kas šaukia Hamletą? O, tai jie!

Įeina ROZENKRANCAS *ir* GILDENSTERNAS

ROZENKRANCAS. Ką jūs padarėt su lavonu, Prince?

HAMLETAS. Su dulkėm – giminėm jo – sumaišiau.

ROZENKRANCAS. Sakykit, kur padėjote, kad mes
Galėtumėm nunešti į kopyčią.

HAMLETAS. Netikėkite tuo.
ROZENKRANCAS. Kuo?
HAMLETAS. Kad aš laikyčiau jūsų paslaptį, ne savo.
Tarp kitko, ką galėtų atsakyti karaliaus sūnus kempinei?
ROZENKRANCAS. Tai jūs mane laikot kempine, Prince?
HAMLETAS. Taip, Pone, kempine, geriančia karaliaus
palankumą, dovanas ir valdžią. Bet geriausias tokių
pareigūnų patarnavimas karaliui būna paskutinis.
Jis, kaip ta beždžionė, laiko juos burnos kamputyje:
įsideda pirmus, bet nuryja paskutinius. Prireikus jam
to, ką jūs sugėrėte, tik spūsteri, ir jūs, kempine, vėl
sausa!
ROZENKRANCAS. Aš jūsų nesuprantu, Prince.
HAMLETAS. Labai džiaugiuos: gudri kalba užmiega
kvailio ausyje.
ROZENKRANCAS. Jūs turite pasakyti, Prince, kur yra
kūnas, ir eiti su mumis pas karalių.
HAMLETAS. Kūnas yra su karalium, tik karalius ne su
kūnu. Karalius yra daiktas...
GILDENSTERNAS. Daiktas, Prince?
HAMLETAS. Iš nieko. Veskite mane pas jį. Lape, slėpkis,
o visi – iš paskos![43]

Visi išeina.

III SCENA

Kitas kambarys pilyje.
Įeina KARALIUS *su palydovais*

KARALIUS. Liepiau atvesti jį ir suieškoti
Lavoną. Kaip iš tikro pavojinga,
Kad jis dar laisvas. Mes, deja, negalim
Jo baust visa įstatymų jėga:
Paika minia, kuri akim tesprendžia,
Nepaiso kaltės ir tik bausmę mato,
Jį myli. Kad išvengtumėm trinties,
Staigus jo išsiuntimas teatrodo
Iš anksto paruoštas. Beviltės ligos
Pagydomos tiktai bevilčiais vaistais,
Arba visai ne.

Įeina ROZENKRANCAS

Na, kas atsitiko?
ROZENKRANCAS. Negalime išgaut iš jo, Šviesybe,

[43] Lape, slėpkis, o visi – iš paskos! – Manoma, kad šie žodžiai yra iš vaikiško gaudynių žaidimo. Hamletas kursto Rozenkrancą ir Gildensterną jį vytis.

Kur paslėpė lavoną.
KARALIUS. Bet kur jis?
ROZENKRANCAS. Už durų saugomas Šviesybės laukia.
KARALIUS. Atveskite jį čia.
ROZENKRANCAS. Ei, Gildensternai! Veskite čia Princą!

Įeina HAMLETAS *ir* GILDENSTERNAS *su palydovais*

KARALIUS. Na, Hamletai, sakyk, kur Polonijus?
HAMLETAS. Vakarieniauja.
KARALIUS. Vakarieniauja? Kur?
HAMLETAS. Ne ten, kur jis valgo, bet kur jis pats yra valgomas. Politikuojančių kirminų susirinkimas jame posėdžiauja[44]. Valgio reikaluose kirminas yra vienintelis jūsų imperatorius. Mes penime visokius sutvėrimus, kad jie mus penėtų, bet patys tunkame kirminams. Riebus karalius ir liesas elgeta – du patiekalai tam pačiam stalui. Tokis yra galas!
KARALIUS. Deja, deja!
HAMLETAS. Žmogus gali žvejoti kirminu, kuris maitinosi karaliaus mėsa, ir valgyti žuvį, nusipenėjusią tuo kirminu.
KARALIUS. Ką tu nori tuo pasakyti?
HAMLETAS. Nieko; tiktai parodyti, kaip gali tekti karaliui keliauti elgetos viduriais.
KARALIUS. Kur Polonijus?
HAMLETAS. Danguj; nusiųskite ką nors pasižiūrėti. Jeigu pasiuntinys jo ten nerastų, ieškokite kitur jūs pats. Bet tikrai, jei per šį mėnesį nebūsit radę, užuosit lipdamas prieangio laiptais.
KARALIUS *kai kuriems palydovams*. Nueikite ten paieškoti.
HAMLETAS. Palauks, kol ateisit.

Palydovai išeina

KARALIUS. Tas veiksmas, Hamletai, – ir vien tik tavo
Saugumui (Mes juo rūpinamės tiek,
Kiek ir apgailim tavo kaltę) – verčia
Galvotrūkčiais išsiųst tave. Tad ruoškis,
Nes vėjas palankus; draugai ir laivas
Į Angliją keliauti pasirengę.
HAMLETAS. Į Angliją?
KARALIUS. Taip, Hamletai.

---

[44] Politikuojančių kirminų susirinkimas jame posėdžiauja. – Ironiškai kalbėdamas apie paslėptą nužudytą Polonijų, Hamletas publikai kėlė ir politinių asociacijų. Angliškai *worm* (kirminas) ir Worms (Vormsas, miestas) tariami vienodai. Vormse 1521 m. įvyko bažnyčios ir politikų susirinkimas, kuriame buvo pasmerktas Liuteris ir jo skelbiamos reformacijos šalininkai. Hamletas – Vitenbergo universiteto studentas, tad jo lūpose toks pašmaikštavimas yra natūralus.

HAMLETAS. Gerai.
KARALIUS. O taip, jei tik žinotum Mūsų tikslą.
HAMLETAS. Aš regiu kerubiną, kuris jį mato. Na, tai į
Angliją! Sudie, brangioji motin!
KARALIUS. Tavo mylintis tėvas, Hamletai.
HAMLETAS. Mano motina! Tėvas ir motina – vyras ir
žmona. Vyras ir žmona – vienas kūnas, taigi – mano
motina! Na, tai į Angliją!

Išeina

KARALIUS. Įkandin sekit; ir tuoj pat į laivą.
Kad jo jau šiąnakt šičia nebebūtų!
Greičiau! Ir visa jau užantspauduota,
Kas liečia reikalą. Prašau skubėti.

ROZENKRANCAS ir GILDENSTERNAS išeina

Ir tujen, Angle, jeigu mano meilė
Tau rūpi, – o prie to turėtų skatint
Jėga, – kol randas tebėra raudonas
Žaizdos, kurią paliko Dano kardas,
Kol dar tebegerbi, nors ir iš baimės,
Manau, nebūsi abejingas Mūsų
Valdingam norui – laiškuose – tuojau
Nudėti Hamletą. Prašau, išpildyk!
Jis mano kraujuje kaip karštis siaučia, –
Pagydyk! Kol jo neištiks mirtis,
Tol jokio džiaugsmo nepatirs širdis!

Išeina.

IV SCENA

Lyguma Danijoje.
Įeina FORTINBRAS, Kapitonas ir kareiviai žygio tvarka

FORTINBRAS. Pasveikink, kapitone, nuo manęs
Karalių Danijos. Kartu primink
Ir pažadą jo leisti pražygiuoti
Per jo žemes. Kur susitikt – žinai.
Ir jeigu Jo Didybė panorėtų
Matyti mus, pranešk, jog mes mielai
Atvyktumėm pas jį.
KAPITONAS. Klausau, Šviesybe.
FORTINBRAS. Žygiuoki pamažu pirmyn.

Visi, išskyrus Kapitoną, išeina. Įeina HAMLETAS, ROZENKRANCAS, GILDENSTERNAS ir kiti

HAMLETAS. Kieno tos jėgos?
KAPITONAS. Norvego, Pone.
HAMLETAS. Kokia jų paskirtis?

KAPITONAS. Tam tikras Lenkų žemės plotas.
HAMLETAS. O kas joms vadovauja?
KAPITONAS. Norvego senojo sūnėnas, Pone.
HAMLETAS. Ar jos prieš visą Lenkiją žygiuoja,
Ar tik prieš pasienio žemes?
KAPITONAS. Teisingai ir be jokių priedų kalbant,
Tai tik visai mažytis žemės lopas:
Tik vardas, ir visai jokios naudos.
Aš už penkis dukatus nesiimčiau
Jos dirbti – už penkis! Daugiau už ją
Nei Lenkui, nei Norvegui nieks neduotų.
HAMLETAS. Jei taip, tai Lenkas jos negins.
KAPITONAS. Jo įgula jau ten.
HAMLETAS. Du tūkstančiai karių ir dešimtkart tiek
Dukatų neišspręs šio menko ginčo.
Tai turto ir taikos votis, kuri
Pratrūksta viduje, ir nieks nežino,
Kuo numirė žmogus. Dėkoju, Pone!
KAPITONAS. Te Dievas saugo jus!

Išeina

ROZENKRANCAS. Gal eisim, Prince?
HAMLETAS. Jūs eikite pirmi; aš prisivysiu.

Visi, išskyrus HAMLETĄ, *išeina*

Taip viskas kalba prieš tingumą mano
Ir siundo kerštui. Kas gi tad žmogus,
Jei jo gyvenimo aukščiausias gėris –
Tik ėdalas ir miegas? Gyvulys!
Tik tiek! Tasai, kurs suteikė mums galią
Įžvelgti ateitin ir praeitin,
Tą dieviškąjį protą, – davė juos ne tam,
Kad supelytų. Taip ir nežinau –
Ar gyvuliška užmarštis, ar noras
Ištirti veiksmo pasėkas smulkiausias
(Mintis, kurioj juk trys ketvirčiai baimės
Ir vienas išminties) gyventi verčia
Tik žodžiais, jog atkeršyti turiu,
Nors man netrūksta pagrindo ar noro,
Nei priemonių atlikt, nei pavyzdžių.
Antai, žiūrėk, ta armija: jos vadas,
Švelnus ir lieknas princas; jo dvasia,
Kilnios dievų garbėtroškos pritvinkus,
Su panieka lemties nežinomybei
Mirties pavojun stato visa, kas
Trapu, praeinama, – tik dėl beverčio

Kiaušinio lukšto! Būti dideliam –
Nereiškia be prasmės ir tikslo siausti,
Bet narsiai kautis, savo garbę ginant,
Kad ir dėl šiaudo! Bet ką aš darau,
Nors mano tėvas žiauriai nužudytas
Ir motina išniekinta; nors kraujas
Ir protas kelia maištą? Aš tik snaudžiu,
Kai, mano gėdai, tūkstančiai karių
Į mirtį eina vien tik dėl garbės,
Dėl įgeidžio; ir atsiguls į duobę
Taip, kaip į lovą, ir kovos dėl sklypo,
Kuriam nei mūšiui nepakanka vietos,
Nei žuvusių kapams. Tad jau nuo šiandien
Gyvensiu vien tik kruvinu kerštu,
O jeigu ne, tai viską užmirštu!

Išeina.

V SCENA

Kambarys pilyje.
Įeina KARALIENĖ, HORATIO *ir Bajoras*

KARALIENĖ. Su ja kalbėtis aš nenoriu.
BAJORAS. Ji spiriasi; pakrikusi visai;
Reikėtų ją užjausti.
KARALIENĖ. Ko jai reikia?
BAJORAS. Ji nuolat kalba apie savo tėvą:
Pažįstanti klastas pasaulio šio!
Ir dūsauja, ir mušasi krūtinėn,
Dėl šiaudo susierzinus pašoka.
Jos žodžiai – be aiškios prasmės, tačiau
Ir taip jinai klausytoją priverčia
Atkreipti dėmesį, ir mintyse
Jis stengiasi suvokti prasmę. Kartais
Jos mirksny, geste blyksteli mintis,
Nors ir neaiški, bet labai liūdna.
HORATIO. Tikrai, reikėtų pakalbėt su ja;
Pikta valia pradės įtarinėti.
KARALIENĖ. Tegu įeina.

Bajoras išeina

Į šalį. Liguistai sielai varžtuos nuodėmės
Kiekvienas žaislas kupinas grėsmės:
Ji, kaltę slėpdama, tol nenurimsta,
Kol iškastoj kitiems duobėj nugrimzta!

Grįžta Bajoras su OFELIJA

OFELIJA. Kur yra gražioji Danijos Didybė?
KARALIENĖ. Na ką, Ofelija?
OFELIJA *(dainuoja)*. *Kaip atskirsiu tavo meilę*
Vieną iš minios?
Iš tos kriauklės prie kepurės,
Kurpių ir lazdos.
KARALIENĖ. Ką gi reiškia ta daina, mieloji?
OFELIJA. Jūs sakote? Ne, prašau įsidėmėti.
(Dainuoja) *Ponia, mirė jis ir niekad*
Nepareis namo.
Prie galvos – žalia velėna,
Po kojom – akmuo.
U-a!
KARALIENĖ. Ne! Bet Ofelija...
OFELIJA. Prašau įsidėmėti.
(Dainuoja) *Marškiniai – balti kaip sniegas*

Įeina KARALIUS

KARALIENĖ. Deja, tik pažiūrėkit, Pone!
OFELIJA *(dainuoja)*. *Su gėlėm dailiom.*
Neverkė prie kapo niekas
Ašarom gailiom.
KARALIUS. Kaip laikotės, gražioji dama?
OFELIJA. Gerai, tepadeda jums Dievas. Sako, pelėda buvusi kepėjo duktė.[45] Viešpatie, mes žinome, kas esam, bet nežinome, kuo galim tapti. Tebūna Dievas jūsų svečias!
KARALIUS. Ji vis galvoja apie savo tėvą.
OFELIJA. Prašau, nė žodžio apie tai. Bet jei jus klaustų, šitaip atsakykit:
(Dainuoja) *Rytoj, per Šventą Valentiną,*
Kai tik išauš diena,
Aš, tavo nuotaka, prie lango
Stovėsiu laukdama.

Vos tik nubudo, tuoj sujudo
Bernelis mano tas:
Vidun įleido, bet paleido
Išmindžiojęs rūtas.
KARALIUS. Miela Ofelija!
OFELIJA. Tikrai, be jokių priesaikų, užbaigsim šitaip:
(Dainuoja) *O Jėzus ir Pana Švenčiausia!*
Bernai tie nelemti,

[45] Sako, pelėda buvusi kepėjo duktė. – Pasakojimas apie kepėjo dukterį, kuri išbarė motiną, kam toji davė Kristui duonos, ir todėl pavirto pelėda.

Jei tik pripuola, tai ir puola –
Jie visuomet kalti.

Kol nevoliojai, tol viliojai
Vedybom, šelmi tu!

O jis atsako:

Jei tebebūtum dar su rūtom, –
Dabar – jau per vėlu.

KARALIUS. Ar seniai ji tokia?

OFELIJA. Tikiuosi, kad viskas bus gerai. Turime būti kantrūs. Bet aš galiu vien tik verkti, pagalvojus, jog paguldys jį šaltoje žemėje. Mano brolis sužinos apie tai; tad ačiū už gerą patarimą. – Ei, mano karietą! – Labanakt, Ponios! Labanakt, mielos Ponios! Labanakt! Labanakt!

Išeina

KARALIUS. Pasekit ją ir saugokit, prašau!

HORATIO išeina

Tai sielvarto gilaus nuodai: jie trykšta
Iš tėvo gedulo, Getrūda! Bėdos
Nelanko kaip šnipai pavieniui, –
Pulkais! Pradžioj – jos tėvas, o po to –
Sūnus jūsiškis, elgesiu šiurkščiu
Užsitarnavęs tremtį; štai dabar
Jau net ir dėl Polonijaus mirties
Girdai nešvarūs užkrėtė žmonių
Mintis ir šnabždesius: juk buvo paika
Jį taip slaptai ir paskubom užkasti;
Ofelija – netekusi savęs
Ir proto, o be jo mes – gyvuliai,
Pamėklės; ir galop grėsmė didžiausia –
Iš Prancūzijos grįžęs čia slaptai
Jos brolis, pasimetęs ir apstulbęs.
Pikti liežuviai teršia jam ausis
Gandų maru apie jo tėvo mirtį;
Pritrūkę medžiagos kalboms, jie šmeižia
Ir Mus. Ne kartą, o miela Gertrūda,
Tarytum mirtį sėjantis pabūklas,
Pataiko jie ir man!

Už scenos triukšmas

KARALIENĖ. Koks triukšmas čia dabar?

Įeina kitas Bajoras

KARALIUS. Šveicarai! Ei! Tesaugo jie duris!
Na, kas ten daros?
BAJORAS. Gelbėkitės, Pone!
Nė okeanas, išsiveržęs per kraštus,
Greičiau neryja lygumų pakrantės,
Kaip maištui vadovaujantis Laertas
Niokoja jūsų dvariškius. Minia
Jį viešpačiu vadina, lyg pasaulis
Teprasidėtų tik dabar. Paneigę
Senovės papročius visus, jie šaukia:
„Mes renkame karaliumi Laertą!“,
Patvirtindami šiuos žodžius riksmu,
Kepurėmis ir rankų plojimu:
„Laertą mums! Laertas bus karalius!“
KARALIENĖ. Kaip džiūgauja, nors pėdsakai klaidingi!
Ne ta kryptim, klastingi danų šunes!

Už scenos triukšmas

KARALIUS. Duris išlaužė.

Įeina ginkluotas LAERTAS; *danai iš paskos*

LAERTAS. Kur tas karalius? – Likite lauke.
DANAI. Ne, eikime ir mes.
LAERTAS. Prašau, palikit!
DANAI. Gerai, tegu.

Pasitraukia už durų

LAERTAS. Dėkoju, Ponai, jums!
Tik saugokit duris! – Grąžink man tėvą,
Karaliau nešvankus!
KARALIENĖ. Nurimk, Laertai.
LAERTAS. Ramus, nors ir tik vienas kraujo lašas
Man šauktų: išgama! ir tėvą plūstų
Raguočium; motinos skaisčioj kaktoj
įspaustų kekšės žymę.
KARALIUS. Bet, Laertai,
Kodėl tavasis maištas toks besaikis? –
Tegu, Gertrūda. Nebijok dėl Mūsų:
Karalių saugo tokis dieviškumas,
Jog išdavystė, vos išvydus, meta
Savuosius siekimus. – Sakyk, Laertai,
Kas taip įkaitino? – Gertrūda, leisk jam. –
Kalbėk, žmogau!
LAERTAS. Kur tėvas?
KARALIUS. Miręs.
KARALIENĖ. Bet ne nuo jo rankos.
KARALIUS. Teklausia, kiek tik nori.

LAERTAS. Tad kaip jis mirė? Nieks nebeapmulkins!
Klusnumo priesaikas visas tegriebia
Juodžiausias nelabasis! Tepraryja
Išganymą ir sąžinę bedugnė!
Ir kas man pragaras! Ir šis, ir kitas
Pasaulis man – niekai. Kas bus – tas bus, –
Atkeršysiu už tėvą!
KARALIUS. Kas neleis?
LAERTAS. O, nieks pasauly, jei tik aš norėsiu!
Ir mano priemonės, nors ir negausios,
Toli pasieks.
KARALIUS. Laertai mano mielas,
Tu nori sužinoti tiesą, bet
Ar kerštas verčia ir draugus, ir priešus,
Laimėtojus ir pralaimėtojus – visus
Ant tos pačios statyti kortos?
LAERTAS. Tik priešus.
KARALIUS. Norit sužinot, kas jie?
LAERTAS. Aš jo draugus tarytum pelikanas
Gyvybę paaukodamas maitinčiau
Širdies krauju[46].
KARALIUS. Dabar tai tu kalbi
Kaip mylintis sūnus ir kaip bajoras.
Žinok: nekaltas aš dėl jo mirties
Ir man tikrai skaudus jo netekimas.
Taip, kaip dienos šviesa akims, tuojau
Bus viskas aišku tau.
DANAI *už scenos.* Įleiskit ją.
LAERTAS. Kas ten per triukšmas, ei?

Grįžta OFELIJA

O karšti, išdžiovink man smegenis!
Ir ašaros, septyneriopai sūrios,
Išėskit man akis! Nuo keršto svorio
Svarstyklės lūš! O rože gegužės!
Ofelija brangi, miela mergaite!
Dangau, argi jaunos mergaitės protas
Toks pat mirtingas kaip gyvybė senio?
Ir nuostabi ta meilės prigimtis:
Netekus mylimo, ji atiduoda
Brangiausią savo dalį jam.
OFELIJA *(dainuoja). Nepridengtą jį nešė į kapus –*
Ei tuto lylio lioj.

[46] ... tarytum pelikanas / Gyvybę paaukodamas maitinčiau / Širdies krauju. – Buvo manoma, kad pelikanas jauniklius maitinąs savo paties krauju ir mėsa, draskydamas sau krūtinę.

Į duobą krito ašarų lietus –
Lik sveikas, mano balandėli!

LAERTAS. Tu ir protinga, keršto šaukdama,
Manęs taip nepaveiktum!

OFELIJA *(dainuoja)*. *Dainuokite jūs – tenai, o tenai,*
Ir šaukite jį – o tenai.

Bet kaip tas priedainis tinka! Apgavikas ūkvedys pavogė šeimininko dukterį.

LAERTAS. Tie svaičiojimai daug ką sako.

OFELIJA. Štai rozmarinas – atminimams. Neužmiršk manęs, prašau, o mylimasis. O čia štai našlaitėlės: jos – svajonėms.

LAERTAS. Net beprotybei atminimai su svajonėm tinka!

OFELIJA. Čionai jums pankuolė ir sinavadas; čia jums rūta; o šitos man. Mes jas galėtumėm vadint palaimintom sekmadienio žolelėm. O! Savo rūtas jūs kitaip turėtumėt nešioti. Čia dar saulutė. Aš jums norėjau dovanoti žibuoklių, bet visos jos nuvyto, tėvui mirus. Sako, jis gerai pabaigęs...

(Dainuoja) *Nes Robinas man visas džiaugsmas.*

LAERTAS. Ji viską – sielvartą, aistras, mintis,
Net pragarą – vilionėmis paverčia!

OFELIJA *(dainuoja)*. *Ir niekad nebegrįš?*
Ir niekad nebegrįš?
Ne, jau amžinai –
Eik ir tu tenai –
Jis niekad nebegrįš.

Barzda – balta kaip sniegas,
Linų spalvos galva.
Jo nebėr ir nebus,
Neraudok. Tegu bus
Ši žemė jam lengva.

Būk gailestingas, Dieve, jam ir kitoms krikščionių sieloms. Tebūna Jisai su jumis!

Išeina

LAERTAS. Ar tu matai, o Dieve!

KARALIUS. Laertai, leisk su tavimi dalintis
Skausmu; neleisti būtų neteisinga.
Eik ir sukviesk draugus išmintingiausius, –
Te jie išklauso mus ir tenusprendžia.
Jei ras, kad aš, tiesiog ar netiesiog,
Pridėjau ranką – viskas: karūna,
Gyvybė ir valstybė – viskas tavo,

Kaip atpildas. Bet jeigu ne, tuomet
Turėsi viską patikėti man,
Ir šitaip, veikdami kartu, ieškosim
Priimtino sprendimo tau.

LAERTAS. Tebūna!
Bet jo mirtis ir laidotuvės slaptos –
Be kardo, be trofėjų ir be herbų,
Be iškilmingų šermenų – dar šaukia
Tarytum iš dangaus ir reikalauja
Atsakymo.

KARALIUS. Jį gausi, ir tada
Te kirvis nusikaltėlį ištinka!
Dabar – prašau su manimi.

Išeina.

VI SCENA

Kitas kambarys pilyje.
Įeina HORATIO *su Tarnu*

HORATIO. Kas ten norėtų su manim kalbėtis?

TARNAS. Jūrininkai, Pone. Jie sakosi turį jums laiškų.

HORATIO. Tegu įeina.

Tarnas išeina

Iš kur kitur tatai galėtų būti,
Jei ne iš Hamleto, aš nežinau.

Įeina jūrininkai

PIRMASIS JŪRININKAS. Telaimina jus Dievas, Pone!

HORATIO. Telaimina Jisai ir jus.

PIRMASIS JŪRININKAS. Ir laimins Pone, jeigu Jam patiks. Čia jums laiškas, Pone, iš pasiuntinio, keliavusio į Angliją, jei tiktai jūs vadinatės Horatio, kaip man buvo pasakyta.

HORATIO *(skaito). Horatio, kai perskaitysi šį laišką, parūpink tiems vyrukams priėjimą prie karaliaus: jie turi jam laiškų. Dar nė antrajai kelionės dienai jūra nepasibaigus, mus ėmė vytis stipriai ginkluotas piratų laivas. Kadangi mūsiškis pasirodė nepakankamai greitas, teko pasikliauti narsumu. Susirėmimo metu aš užšokau ant jų laivo; tuo pačiu metu šisai pasitraukė nuo mūsiškio, ir taip aš vienas patekau į nelaisvę. Su manim jie elgėsi kaip gailestingi vagys, ir jie žinojo, ką daro: dabar turiu jiems atsilyginti. Pasirūpink, kad karalius gautų jam siunčiamus mano laiškus, o pats skubėk pas mane, lyg bėgdamas nuo mirties. Turiu tau pasakyti į ausį keletą žodžių: jie tave apkurtins, bet vis tiek bus dar per lengvi da-*

lyko svoriui išsakyti. Šie malonūs vyrukai parodys tau kelią
pas mane. Rozenkrancas ir Gildensternas tebėra pakeliui į
Angliją. Apie juos turiu tau daug ką pasakyti. Lik sveikas!
Tasai, kurį žinai tavuoju esant,
Hamletas.
Eime, įteiksite karaliui laiškus,
Tik greitai, kad galėtumėt nuvesti
Pas tą, kurs atsiuntė čia jus.

Išeina.

VII SCENA

Kitas kambarys pilyje.
Įeina KARALIUS *ir* LAERTAS

KARALIUS. Dabar štai tavo sąžinė turėtų
Mane išteisint ir laikyt širdy
Kaip draugą, nes girdėjai, kad tasai,
Kuris nužudė kilnų tavo tėvą,
Norėjo ir mane.
LAERTAS. Atrodo, taip;
Tačiau kodėl nepersekiojot jūs
Tokių tikrai sunkių nusikaltimų,
Kuomet saugumas, išmintis ir kitkas
Turėjo skatint.
KARALIUS. Dėl dviejų dalykų.
Gal jums jie ir atrodys per menki,
Bet man abu jie svarbūs. Karalienė,
Jo motina, gyvena vien jo žvilgsniais,
O man – gerai tai ar blogai – vis tiek –
Jinai taip artima dvasia ir kūnu,
Jog aš, kaip ta žvaigždė, tik jos traukos
Rate sukuos. Kita gi priežastis, kodėl
Nepasiduodu viešumos sprendimui, –
Žmonių atsidavimas jam: minia,
Visas jo ydas meilėje panėrus,
Kaip medį akmeniu versmė, ir pančius
Paverstų puošmena. O mano strėlės,
Per lengvos atsispirti tokiam vėjui,
Atgal sugrįžtų, taikinio nesiekę,
Į mano lanką.
LAERTAS. Ir taip aš tėvo netekau. Sesuo
Iš proto išvesta: ji tobulybe –
Jei girtina, ko jau nebėr, – stovėjo
Viršūnėj amžiaus, tarsi klausdama,
Kas jai prilygs? Atkeršysiu už ją!

KARALIUS. Nedrumsk dėl to sau miego. Negalvok,
Jog Mes iš tokio molio nukrėsti,
Kad leistumėm tampyti už barzdos,
Laikydami tai pramoga. Netrukus
Šį tą išgirsi. Taip, Mes tavo tėvą
Mylėjome, bet ir save. Tikiuosi...

Įeina Pasiuntinys su laiškais

Yra kas naujo?
PASIUNTINYS. Hamleto laiškai.
Štai jums, o čia štai kitas – karalienei.
KARALIUS. Iš Hamleto? Kas atnešė juos čia?
PASIUNTINYS. Jūreiviai, Pone; aš jų nemačiau;
Gavau iš Klaudijaus, o jis – iš to,
Kurs atnešė.
KARALIUS. Pasiklausyk, Laertai. –
Paliki mus.

Pasiuntinys išeina

Galingiausioji Aukštybe! Teikitės žinoti, jog esu išmestas nuogas Jūsų karalystėje. Rytoj prašysiu leidimo atsistoti Jūsų Karališkoje Akivaizdoje, kad, maldaudamas atleidimo, galėčiau apsakyti savo staigaus ir keisto sugrįžimo priežastis.
Hamletas.
Bet ką tai reikštų? Kur visi kiti?
Ar grįžo? Gal čia tik kokia klasta?
LAERTAS. Pažįstat raštą?
KARALIUS. Taip, tai jo. Štai „nuogas“,
O prieraše, štai čia, jis sako „vienas“.
Ką man patarsit?
LAERTAS. Ir man neaišku. Bet tegu jis grįžta!
Atsigaivins paliegusi širdis,
Nes aš galėsiu sviesti jam į veidą:
„Tai taip tu padarei!“
KARALIUS. Jei taip, Laertai, –
Bet kaip kitaip ir begalėtų būti? –
Aš vadovausiu jums.
LAERTAS. Gerai, Valdove,
Jei tik nevadovausite į taiką.
KARALIUS. Į taiką jumyse. Kuomet sugrįš,
Jei nežadės vėl leistis į kelionę,
Aš jį – ir tai jau mano suplanuota –
Gudriai įtrauksiu į tam tikrą veiksmą,
Kurio eigoj jis neišvengs lemties,
Bet taip, jog nė menkiausias kaltės vėjas

Nepūstels: net jo motina laikys
Tatai nelaime.
LAERTAS. Atsiduosiu jums,
Ir tuo mieliau, jei teiksitės mane
Naudoti įrankiu.
KARALIUS. Tatai Mums tinka.
Dar jums kelionėse tebesant, čia
Daug buvo kalbama, ir tai jam girdint,
Koks jūs puikus vienoj srity, ir tas
Jame sukėlė daug daugiau pavydo
Nei visa kita, nors – aš taip manau –
Tai menkniekis.
LAERTAS. Kokia gi ta sritis?
KARALIUS. Tik kaspinas jaunam prie skrybėlės,
Tačiau naudingas; nes šviesus ir lengvas
Drabužis tinka ne mažiau jauniesiems
Kaip orūs sabalo apsiaustai seniams,
Pabrėžiantys sveikatą bei rimtumą.
Taip gal prieš porą mėnesių čia lankės
Normandijos bajoras. Prancūzus
Žinau, nes kariavau su jais: ant žirgo
Tikrai jie puikūs; bet šisai narsuolis –
Tai magas, iš tiesų: su savo žirgu
Jis darė tiesiai stebuklus, lyg būtų
Su juo suaugęs savo prigimtim.
Jisai prašoko visa, ką galėčiau
Išrasti mintyse.
LAERTAS. Normanas, sakot?
KARALIUS. Normanas.
LAERTAS. Dievaž, juk tai Lamondas!
KARALIUS. Taip, tas pats!
LAERTAS. Aš jį gerai pažįstu, – tikras perlas
Ir pažiba visos tautos.
KARALIUS. Tai jis ir pasakojo apie jus,
Iškeldamas nepaprastą gabumą
Fechtuotei, ypatingai rapyrà.
„Tai būtų reginys, – kalbėjo jis, –
Jei jam kas nors pajėgtų atsispirti!“,
Prisiekdamas, jog nieks iš jo tautos
Neturįs nei tokios akies, nei rankos,
Kad jam prilygtų. Na, ir štai dėl to
Taip Hamletą užnuodijo pavydas,
Jog jis gyveno vien tik troškimu,
Kad grįžtumėt su juo pasifechtuoti.
Dabar iš to...

LAERTAS. Ir kas iš to, Valdove?
KARALIUS. Laertai, ar brangus jums buvo tėvas?
O gal jūs, kaip tas gedulo paveikslas,
Tik veidas be širdies.
LAERTAS. Kodėl jūs klausiat?
KARALIUS. Ne, ne dėl to, kad aš tikrai manyčiau,
Jog jūs stokojot meilės savo tėvui,
Bet kad jinai, kaip laiko kūrinys,
Laike praranda kibirkštis ir liepsną.
Net meilės liepsnoje yra dagtis,
Kuri gesina ją, ir jokis gėris
Nelieka amžinai toks pat; nes gėris,
Pasiekęs pilnį, miršta nuo gausos.
Norėdami ką veikti, *turim* veikti
Tada, kai *norim*, nes tas *norim* kinta,
Išvirsdamas delsimais ir silpnybėm,
Gausiom kaip įvykiai, balsai ir rankos,
O *turim* tampa atsidūsimu,
Kuris kartu palengvina ir kenkia.
Bet prie žaizdos! Rytoj jis grįš. Tad kuo jūs
Įrodysit, kad ne vien žodžiais esat
Sūnus?
LAERTAS. Bažnyčioj perpjausiu jam gerklę!
KARALIUS. Nėra šventovių žmogžudžiui, kaip kerštui
Nėra ribų. Ir tai tiesa. Bet jums
Geriausia būtų pasilikt namie.
Parvykęs Hamletas tuoj sužinos
Jus grįžus. Mes ką nors nusiųsim
Pas jį prancūzų teikiamo jums garso
Iškelti, nulakavus dvigubai.
Po to suvesim jus ir padarysim
Lažybas. Būdamas kilnios širdies,
Neįtarus ir lengvapėdis, aišku,
Netikrins špagų, tad bus nesunku
Paimti aštrią ir smūgiu klastingu
Atkeršyti už tėvą.
LAERTAS. Taip ir bus;
Šiam tikslui aš ištepsiu savo kardą
Nuodingu tepalu, kurį pirkau
Iš vieno valkatos. Jis toks galingas,
Jog tik suvilgyk ašmenis jame,
Ir nieks: nei trauklapiai reti, nei žolės,
Kurios tik turi gydomos jėgos,
Negelbės įdrėkstam. Aš juo ištepsiu
Rapyros smaigalį ir, jei paliesiu,

Mirtis ištiks.
KARALIUS. Galvokime toliau;
Pasverkim, kiek mums priemonės ir laikas
Yra palankūs. Jei nepasisektų
Ar išsiduotumėm nevikrumu,
Geriau nevykdyti. Todėl šį planą
Turėtų remti kitas, kurs, šiam žlugus,
Laikytų viską. Leiskit pagalvoti!
Mes iškilmingai statome už jus...
Taip! Jau turiu!
Kai būsit jau įkaitę ir ištroškę,
Jūs kirsite kaip galima stipriau,
Kad jis prašytų gerti. Aš paruošiu
Jam taurę, iš kurios (jei jis kaip nors
Išvengtų jūsų smūgio) jam pakaks
Tik siurbtelėti. – Ei, kas ten per triukšmas?

Įeina KARALIENĖ

Na kas, mieloji karaliene?
KARALIENĖ. Kaip greit nelaimė vejasi nelaimę!
Jūsų sesuo nuskendo, o Laertai!
LAERTAS. Nuskendo? Kur?
KARALIENĖ. Yra palinkęs virš upokšnio gluosnis,
Srovėj atspindintis blyškius lapus.
Atėjusi ten su keistais vainikais
Iš dilgėlių, saulučių ir vėdrynų,
Iš orchidėjų – tų, kurias grubus
Piemuo vadina daug šiurkščiau, kurioms
Mergaitės skaisčios ir nekaltos duoda
Numirėlio pirštelių vardą, – siekė
Ant svyrančios šakelės užkabinti
Gėlių pynes ir, stiebui pavydžiam
Nulūžus, krito su žolių trofėjais
Į verkiantį upokšnį. Jos suknelė
Tarsi undinę laikė virš vandens,
O ji, nė nesuvokdama, kas laukia,
Lyg savo elemente pasijutus,
Dainavo nuotrupas senų dainų.
Bet neilgai, tik kol sušlapę rūbai
Nutraukė vargšę iš skaidrios dainos
Į mirtį dumbliną.
LAERTAS. Tai ji nuskendo?
KARALIENĖ. Nuskendo.
LAERTAS. Per daug turi vandens, Ofelija!
Neliesiu ašarų. Deja, gamta
Tebesilaiko įpročių, nors gėda

Kažką sakytų. Bet išverkus jas,
Išeis ir moteris iš mano dvasios.
Sudie, Valdove! Mano žodžių liepsną
Kvailystė užgesino.

Išeina

KARALIUS. Greitai einam.
Tiek buvo vargo, kol nusiramino!
Bijau, kad vėl iš naujo nepradėtų.
Tad sekim jį, Gertrūda.

Išeina.

V VEIKSMAS

I SCENA

Kapinės.
Įeina du kaimiečiai su kastuvais etc.

PIRMASIS KAIMIETIS. Ar gali būti krikščioniškai laidojama ta, kuri savo noru išganymo ieško?

ANTRASIS KAIMIETIS. Sakau, kad gali; todėl greičiau kask jai duobę. Tardytojas ištyrė jos bylą ir leido krikščioniškai laidoti.

PIRMASIS KAIMIETIS. Kaip tai gali būti? Ji gi ne savo gyvybę gindama nusiskandino.

ANTRASIS KAIMIETIS. Taip jau yra.

PIRMASIS KAIMIETIS. Tatai turėjo atsitikti *se offendendo*[47]; kitaip negali būti. Viskas glūdi štai šičia: jei aš sąmoningai nusiskandinu, tatai parodo veiksmą. O veiksmas turi tris šakas: veikimą, darymą ir atlikimą; ergo[48], jinai nusiskandino sąmoningai.

ANTRASIS KAIMIETIS. Betgi klausyk, bičiuli Kastuvėne...

PIRMASIS KAIMIETIS. Pala! Žiūrėk: čionai – vanduo; o čia – žmogus; gerai. Jei žmogus eina prie šio vandens ir nusiskandina, tai reiškia, nori jis ar nenori, eina – įsidėmėk. Bet jeigu vanduo ateina pas jį ir nuskandina, tuomet jau ne jis pats nusiskandino. Ergo, tasai, kurs nėra kaltas dėl savo mirties, gyvenimo netrumpina.

ANTRASIS KAIMIETIS. Bet ar tai įstatymas?

PIRMASIS KAIMIETIS. Kaipgi; teismo tardytojo įstatymas.

ANTRASIS KAIMIETIS. Nori išgirsti tiesą? Jei nebūtų bajoriškos kilmės, niekas jos krikščioniškai nelaidotų.

PIRMASIS KAIMIETIS. Taip, tu pasakei. Ir tuo labiau gaila, kad šiame pasaulyje didieji turi daugiau ūpo kartis ar-

---

[47] ... *se offendendo (lot.)* – save puolant; duobkasys pasako vietoj įprastos teismo formulės *se defendendo* (ginantis).
[48] *Ergo* (lot.) tad, taigi.

ba skandintis negu paprasti krikščionys. Na, duok šen mano kastuvą! Nėra senesnių bajorų už duobkasius, sodininkus ir grioviakasius. Jie tęsia Adomo profesiją.

ANTRASIS KAIMIETIS. Argi jis buvo bajoras?

PIRMASIS KAIMIETIS. Jis buvo pirmas žmogus su herbu.

ANTRASIS KAIMIETIS. Kadgi jis jokio herbo neturėjo.

PIRMASIS KAIMIETIS. Ką? Ar tu pagonis? Kaip tu Šventą Raštą supranti? Šventam Rašte pasakyta: Adomas kasė. Kaip jis būtų galėjęs kasti be herbo? Aš tau duosiu dar vieną klausimą. Ir jei kaip reikiant neatsakysi, tuomet prisipažink pats, jog...

ANTRASIS KAIMIETIS. Klausk.

PIRMASIS KAIMIETIS. Kas stato tvirčiau už mūrininką, laivų statytoją ir dailidę?

ANTRASIS KAIMIETIS. Kartuvių statytojas; jo pastatas pergyvena tūkstantį įnamių!

PIRMASIS KAIMIETIS. Tavo sąmojis man patinka, tikrai. Kartuvės gerai daro. Bet kaip gerai daro? Jos gerai daro tiems, kurie blogai daro. O tu blogai darai, sakydamas, jog kartuvės tvirčiau pastatytos negu bažnyčia. Ergo, kartuvės tau gera padarytų. Bet prie klausimo. Na!

ANTRASIS KAIMIETIS. Kas stato tvirčiau už mūrininką, laivų statytoją ir dailidę?

PIRMASIS KAIMIETIS. Taip; atsakyk ir išsikinkyk.

ANTRASIS KAIMIETIS. Dabar galiu atsakyti, po šimts!

PIRMASIS KAIMIETIS. Na!

ANTRASIS KAIMIETIS. Prisiekiu mišiomis, nebežinau.

Scenos gilumoje pasirodo HAMLETAS *ir* HORATIO

PIRMASIS KAIMIETIS. Nebelaužyk sau galvos dėl to; kvailo asilo rimbu nepagreitinsi. Bet jeigu kas tavęs netrukus to paties klaustų, atsakyk, kad duobkasys. Jo statyti namai laiko iki pasaulio pabaigos. O dabar nubėk pas Joganą[49] ir atnešk man puskvortę karčiosios.

(Antrasis kaimietis išeina. Pirmasis kasa ir dainuoja)

Kai jaunas būdamas mylėjau,
Man buvo taip puiku,
Jog vien tik džiaugtis tenorėjau
Prabėgančiu laiku.

HAMLETAS. Argi tas vyrukas nejaučia savo amato, kad jis ir duobę kasdamas dainuoja?

HORATIO. Įprotis išgujo nejaukumą.

HAMLETAS. Taip jau yra; mažai dirbanti ranka visuomet jautresnė.

PIRMASIS KAIMIETIS *(dainuoja). Bet amžius kaip vagis prislinkęs*

---

[49] ... nubėk pas Joganą... – Manoma, kad Šekspyras mini netoli „Gaublio“ teatro buvusią smuklę.

Užklupo taip staiga,
Ir šitaip nelauktai atėjo
Kelionės pabaiga.

(Išmeta kaukolę)

HAMLETAS. Toji kaukolė turėjo kitados liežuvį ir galėjo dainuoti. Kaip tas niekšas trenkia ją į žemę – lyg tai būtų žandikaulis Kaino[50], kuris įvykdė pirmąją žmogžudystę. Galėjo tai būti galva kokio nors politikieriaus, kuris dabar turi štai tam asilui nusilenkti, – tokio, kurs patį Dievą būtų apsukęs, ar ne?

HORATIO. Galėjo taip būti, Prince.

HAMLETAS. Arba dvariškio, kuris galėjo sakyti: „Labas rytas, malonus Prince! Kaip jums einasi, gerasis Prince?“ O gal tai buvo ponas Toks-ir-toks, kurs gyrė pono Tokio-ir-tokio arklį, manydamas jį sau išprašyti, ar ne?

HORATIO. Taip, Prince.

HAMLETAS. Taip, taip! O dabar – Jo Šviesybės Kirmino malonėje, be apatinio žandikaulio, duobkasio perskelta makaule. Gražus pasikeitimas! Kad būtų įmanoma pamatyti, kaip tatai įvyksta! Argi tik tiek teatsiėjo tų kaulų išauginimas, kad jais dabar būtų žaidžiama rutulių vietoje? Manuosius gelia, apie tai pagalvojus.

PIRMASIS KAIMIETIS *(dainuoja). Kastuvas ir kaplys kaplelis,*
Drobiniai marškiniai.
Ir kapas molyje brolelis
Laukia manęs seniai.

(Išmeta kitą kaukolę)

HAMLETAS. Štai dar viena! Ir kodėl ji negalėjo būti kokio nors teisininko? Kur dabar sukti jo iškalbos vingiai ir įmantrios plonybės, jo bylos, nuosavybės ir apgaulingos išmonės? Kodėl jis dabar turi kęsti to grubaus niekšo purvino kastuvo smūgius per makaulę, nė nemanydamas kelti jam bylos už įžeidimą veiksmu? Hm! Savo laiku tasai vyrukas galėjo būti stambus žemės supirkinėtojas su visokiais aktais, įkeitimais, užstatais, dvigubomis garantijomis ir išieškojimo teisėmis! Ar tai visų jo bylų galas ir išieškojimo teisių atgavimas – galų gale tegauti saują smulkios žemės savo puikiai smegeninei pripildyti? Ar galėtų dabar garantuoti jo žirantai, tegu ir dvigubi, daugiau žemės negu per dviejų sutarčių ilgį ir plotį? Net nuosavybės dokumentai – ir tie vargu tilptų šioje dėžutėje; o pačiam savininkui ar nereikia

[50] ... žandikaulis Kaino... – Pirmosios žmogžudystės nužudymo įrankis. Buvo pasakojama, kad biblinis Kainas savo brolį Abelį užmušė asilo žandikauliu.

daugiau vietos, a?
HORATIO. Nė per jotą, Prince.
HAMLETAS. Ar ne iš avies kailio daro pergamentą?
HORATIO. Taip, Prince. Bet ir iš veršio.
HAMLETAS. Avys ir veršiai visi tie, kurie šitaip mano apsidrausti. Noriu su šiuo vyruku pasikalbėti. – Kieno tas kapas, ei?
PIRMASIS KAIMIETIS. Mano, Pone.
(Dainuoja) Ir kapas molyje brolelis
Laukia manęs seniai.
HAMLETAS. Tikrai, jis yra tavo, nes tu jame guli.
PIRMASIS KAIMIETIS. Jūs negulite jame, todėl jisai ne jūsų. Kai dėl manęs, tai, nors dar neguliu jame, vis tiek jis yra mano.
HAMLETAS. Tu meluoji jame, kad esi jame ir kad jis yra tavo. Jis yra mirusiems, ne gyviems; štai kodėl tu meluoji.
PIRMASIS KAIMIETIS. Tai gyvas melas, Pone; nuo manęs jis grįš pas jus.
HAMLETAS. Kokiam gi vyrui tu kasi šią duobę?
PIRMASIS KAIMIETIS. Jokiam, Pone.
HAMLETAS. Kokiai tad moteriai?
PIRMASIS KAIMIETIS. Irgi jokiai.
HAMLETAS. Tai ką gi čia laidos?
PIRMASIS KAIMIETIS. Tą, kuri buvo moteris, Pone; bet dabar, Dieve duok jai dangų, ji yra mirusi.
HAMLETAS. Bet koks tikslus tas niekšas! Su juo reikėtų kalbėtis pagal kompasą, kad nepasipjautumėm savo paties dviprasmybėmis. Dievaž, Horatio, jau bus trejetas metų, kai aš pastebiu štai ką: laikai tiek išpruso, jog greitai kaimiečio kojos pirštas sieks dvariškio užkulnį, erzindamas šio nuospaudas. – Ar seniai duobkasiauji?
PIRMASIS KAIMIETIS. Iš visų metų dienų aš pradėjau kaip tik tą dieną, kuomet paskutinis mūsų karalius nugalėjo Fortinbrą.
HAMLETAS. Prieš kiek laiko tai buvo?
PIRMASIS KAIMIETIS. Nežinot? Kiekvienas kvailys galėtų pasakyti. Tai buvo tą pačią dieną, kuomet jaunasis Hamletas – tas, kur dabar pamišęs ir išsiųstas į Angliją, – gimė.
HAMLETAS. Taip? Bet kodėl jį išsiuntė į Angliją?
PIRMASIS KAIMIETIS. Todėl, kad pamišo. Ten turės atgauti protą. O jei neatgaus – tiek čia tos bėdos!
HAMLETAS. Kodėl?
PIRMASIS KAIMIETIS. Niekas nė nepastebės: visi ten

tiek pat pamišę, kiek ir jis.
HAMLETAS. Kaip jis pamišo?
PIRMASIS KAIMIETIS. Sakoma, labai keistai.
HAMLETAS. Kaip tai keistai?
PIRMASIS KAIMIETIS. Gi ėmė ir išėjo iš proto.
HAMLETAS. Kodėl jis pamišo?
PIRMASIS KAIMIETIS. Todėl, kad čia Danija. Aš čia jau trisdešimt metų[51], jaunas ir vėliau suaugęs, duobkasiauju.
HAMLETAS. Kiek laiko žmogus išguli žemėje nesupuvęs?
PIRMASIS KAIMIETIS. Jeigu prieš mirtį nesugenda, kaip dažnas pašvinkęs šių laikų numirėlis, kurį vos spėji užkasti, jis jums ištvers kokį aštuonetą ar devynetą metų; odminys išlaikys devynerius metus.
HAMLETAS. Kodėl ilgiau negu kiti?
PIRMASIS KAIMIETIS. Todėl, Pone, kad tas amatas taip gerai išdirba jo paties odą, jog ši ilgokai nepraleidžia vandens; o vanduo, taip sakant, yra baisiausias to kekšiasūnio lavono pūdytojas. Štai čia kaukolė. Ji išgulėjo žemėje dvidešimt trejus metus.
HAMLETAS. Kieno ji buvo?
PIRMASIS KAIMIETIS. Pablūdusio kekšės vaiko buvo ji. Kieno jūs manote ji buvo?
HAMLETAS. Nežinau.
PIRMASIS KAIMIETIS. Tegu jį maras griebia, tą nevidoną pasiutėlį! Jis man kartą reinvynio bonką ant galvos išliejo. Ta kaukolė, Gerbiamasis, buvo Joriko, karaliaus juokdario.
HAMLETAS. Šita?
PIRMASIS KAIMIETIS. Kaip tik šita.
HAMLETAS. Parodyk.

Paima kaukolę

Deja, vargšas Jorikas! Aš jį pažinojau, Horatio! Neišsemiamo sąmojo ir nuostabios fantazijos vyras! Jis tūkstantį kartų mane ant savo kupros nešiojo. O dabar – kokį šiurpą mano vaizduotėje kelia! Net šleikštu daros gerklėje. Čia buvo tos lūpos, kurias aš nežinau kiek sykių bučiavau. Kur tavo pokštai, sąmojai ir dainos, tos žaibiškos išdaigos, sukeldavę triukšmingą juoką už stalų? Nebėr! Net savo paties grimasai pašiepti! Nebeturi žiaunų? Nueik dabar į kilniosios Damos kambarį ir pasakyk jai, kad, nors ir storiausiai nusidažytų, – vis tiek kada nors bus kaip tu. Ir prajukink ją šitaip! Horatio, prašau, pasakyk man vieną dalyką.

[51] Aš čia jau trisdešimt metų... – Duobkasio žodžiai suteikia informacijos, kad Hamletui yra trisdešimt metų.

HORATIO. Kas gi tai būtų, Prince?
HAMLETAS. Ar tu manai, kad ir Aleksandras žemėje
šitaip atrodė?
HORATIO. Lygiai taip.
HAMLETAS. Ir taip dvokė? Fui!

Padeda kaukolę ant žemės

HORATIO. Lygiai taip, Prince.
HAMLETAS. Štai koks žemas paskyrimas mums tenka,
Horatio! Kodėl mes savo vaizduotėje negalėtumėm
pasekti Aleksandro dulkių tol, kol patirtumėm, kad
jomis statinės skylė užkimšta?
HORATIO. Šitaip į viską žiūrėti reikštų per didelį smal-
sumą.
HAMLETAS. Visai ne! Tatai galima atlikti pakankamai
kukliai, vien tik panašumu į tiesą tesivadovaujant.
Kad ir taip: Aleksandras mirė; Aleksandras buvo palai-
dotas; Aleksandras pavirto į dulkes; dulkės yra žemė;
iš žemės yra daromas molis; ir kodėl tuo moliu (kuriuo
jis pavirto) nebūtų galima užkimšti alaus statinės?
Valdingas Cezaris, žeme pavirtęs,
Neleis, kad vėjas skverbtųsi įnirtęs.
Te molis, gąsdinęs kadais visus,
Užlopo sieną prieš žiemos nasrus!
Tyliau! Eik šen! Žiūrėk, štai ten ateina

Įeina laidotuvių procesija: kunigai, OFELIJOS *karstas,* LAERTAS, KARALIUS, KARALIENĖ, *jų palydovai etc.*

Karalius, karalienė ir dvariškiai.
Bet ką jie lydi taip be apeigų?
Tai ženklas, jog patsai save velionis
Ištiko nevilties ranka. Kilmingas.
Pasekime, kas bus.

Abu pasitraukia į šalį

LAERTAS. Kur kitos apeigos?
HAMLETAS. Juk tai Laertas,
Didžiai kilnus jaunuolis, – pažiūrėk!
LAERTAS. Kur kitos apeigos?
KUNIGAS. Mes laidotuves išplėtėme tiek,
Kiek tik galėjom. Jos mirtis – neaiški;
Tad jei ne įsakai, atėję iš aukščiau,
Nešventintam kape jinai gulėtų
Lig Teismo; vietoje šventų maldų
Jai kristų vien tik akmenys ir šukės.
Dabar – mergautiniai vainikai, gėlės
Ir lydintis namo, į šventą žemę,

Skambėjimas varpų.
LAERTAS. Ir nieko jau daugiau?
KUNIGAS. Tikrai jau nieko.
Giedoti *Requiem* – taip, kaip ir tiems,
Kurie ramiai numiršta – reikštų
Išniekint apeigas.
LAERTAS. Guldyk ją žemėn;
Te iš gražaus ir be dėmės jos kūno
Žibuoklės auga! Bet žinok, šventike:
Ji angelu tarnaus prie Dievo sosto,
Tau kaukiant pragare.
HAMLETAS. Ofelija?
KARALIENĖ *barstydama gėles.* Gėlelei – gėlės. Tai sudie!
Maniau, kad būsi Hamleto žmona;
Vestuvių guolį puošiu tau, ne kapą,
Gėlėm, miela mergaite,
LAERTAS. O, tekrinta
Nelaimė dešimt kartų triguba
Ant nelemtos galvos tam, kurs niekšingai
Jos puikų protą atėmė. Nekaskit,
Kol aš dar kartą neapkabinau!

Įšoka į duobę

Dabar užkaskit mirusią ir gyvą,
Ir kaskit tol, kol čia supiltas kalnas
Iškils virš Peliono ir Olimpo[52]
Žydros galvos!
HAMLETAS *išeidamas į priekį.* Kas tas, kurio gėla
Taip išpūsta, kurs šaukiasi iš skausmo
Keliaujančių žvaigždžių, jog šios sustoję
Baimingai klausosi? Aš – danų princas.
Aš – Hamletas.

Įšoka į duobę

LAERTAS. Tegriebia tave velnias!
HAMLETAS *risdamasis su Laertu*. Blogai meldies.
Prašau, nuimk pirštus man nuo gerklės!
Nes aš, nebūdamas staigus ar karštas,
Turiu savy šį tą ir pavojinga,
Todėl tu saugokis. Šalin rankas!
KARALIUS. Išskirt juos!
KARALIENĖ. Hamletai!
VISI. Garbingi Ponai!
HORATIO. Nurimkit, mielas Prince.

---

[52] Iškils virš Peliono ir Olimpo... – Pelionas – kalnas Graikijoje, kuris su vėliau minima Osa ir aukščiausiu kalnu Olimpu sudaro kalnų grandinę krašto šiaurės rytuose.

Palydovai juos išskiria. Visi išlipa iš duobės

HAMLETAS. Dėl to aš kausiuosi su juo – ir tol,
Kol dar pajėgsiu judinti blakstienas!
KARALIENĖ. Dėl ko, sūnau?
HAMLETAS. Aš ją mylėjau. Tūkstančiai jos brolių
Man neprilygtų meile niekuomet. –
Ką tu norėtum padaryt dėl jos?
KARALIUS. Laertai, jis pamišęs!
KARALIENĖ. Palikit jį, dėl Dievo meilės!
HAMLETAS. Sakyk, po šimts velnių! Raudoti? Kautis?
Suėsti krokodilą? Gerti acto?
Gavėti? Persiplėšt? Ir aš galiu.
Ar tik verkšlenti? Šokimu į duobę
Mane pažemint? Pasilaidok gyvas
Su ja – ir aš tą patį padarysiu!
Tu ką tik čia pliauškei apie kalnynus.
Te mus užverčia akrų milijonais,
Kad, mūsų kapui degančias erdves
Pasiekus, Osa būtų šalia jo –
Tik karpa! Taigi, ką tik tu bepliaukštum,
Ir aš galiu tiek pat.
KARALIENĖ. Tai beprotybė;
Ir priepuolis dar kurį laiką tęsis.
Po to, kantrus tarytum balandėlė,
Auksinei jos porelei išsiritus,
Sėdės jis liūdnas ir tylus.
HAMLETAS. Bet, Pone,
Kodėl jūs šitaip su manim? Aš jus
Mylėjau visados. Tačiau tiek to.
Te Herkulis darys sau, ką norės,
Bet katės kniauks ir šunes netylės.

Išeina

KARALIUS. Pasekit jį, prašau, Horatio.

HORATIO išeina

Laertui. Kantrybę semkit mūsų vakarykštėj
Kalboj, ir viskas greitai išsispręs. –
O jūs, Gertrūda, liepkit saugot sūnų. –
Šiam kapui gyvo antkapio juk reikia.
Ramybės valanda išmuš tuojau,
Bet iki tol teks veikti atsargiau.

Išeina.

II SCENA

Salė pilyje.
Įeina HAMLETAS *ir* HORATIO

HAMLETAS. Tai tiek dėl to. Dabar prie kitko eikim.
Ar jūs atsimenate, kaip ten buvo?
HORATIO. Taip, mielas Prince.
HAMLETAS. Krūtinėj mano siautėjo kova,
Atnešus nemigą, ir jau atrodė
Blogiau kaip laivo maištininkui pančiuos.
Staiga – šlovė staigumui! (atsitinka,
Jog neapsvarstymas, planams iširus,
Mums padeda; tai liudija dievybę,
Kurios apvaizda mūsų siekimus,
Vos apmestus, įvykdo).
HORATIO. Taip, tikriausiai!
HAMLETAS. Išėjęs iš kajutės,
Jūreivio apsiautalu ant pečių,
Aklai graibydamasis tamsoje,
Radau juos! Apieškojęs kišenes,
Skubiai grįžau atgal ir čia drąsiausiai,
Užmiršdamas iš baimės padorumą,
Nuplėšiau antspaudus karaliaus laiško:
Tai buvo – o karališka niekšystė! –
įsakymas jo, paremtas riebiai
Motyvais įvairiausiais, tarp kurių
Net Danijos ir Anglijos saugumas
(Žiūrėkit, koks pabaisa!), vos jį gavus,
Nukirst man galvą, neeikvojant laiko
Nė kirviui pagaląsti.
HORATIO. O, nejaugi?
HAMLETAS. Štai laiškas; perskaitysi jį vėliau.
Ar pasakoti, ką veikiau po to?
HORATIO. O taip, labai prašau.
HAMLETAS. Ir taip patekę į niekšybių tinklą,
Nelaukdami prologo, mano smegens
Tuojau pradėjo veikti. Greitai sėdau
Ir naują laišką parašiau, gražiai,
Nors kitkart, kaip visi valstybės vyrai,
Maniau, – rašyti dailiai – negarbinga
Ir dėjau pastangas užmiršt. Dabar –
Man tai atstojo tarną. Ar norėtum
Išgirsti, ką aš parašiau?
HORATIO. Taip, Prince.
HAMLETAS. Rimčiausią prašymą karaliaus, kad –
Jei Anglas – ištikimas jam vasalas,

Jei nori, kad tarp jų žydėtų meilė
Kaip palmė, o taika kviečių vainiką
Nešiotų, juos draugyste rišdama,
Ir daugelį kitų reikšmingų „Jei“ –
įteikusiems šį laišką, vos paskaičius,
Tuoj pat ir be kalbų nukirstų galvas,
Neleidžiant jiems net ir išpažinties
Atlikt.

HORATIO. Bet kaipgi jį užantspaudavot?

HAMLETAS. Dangus ir čia man buvo palankus.
Turėjau piniginėj tėvo ženklą,
Naudotą danų antspaudui. Sulenkęs
Tą laišką kaip aną, pasirašiau,
Pridėjau antspaudą, padėjau vieton –
Ir taip neatpažino. Kitą dieną
Įvyko jūros mūšis. Kas po to –
Žinai.

HORATIO. Po to jau sekė Rozenkranco
Ir Gildensterno pražūtis.

HAMLETAS. Žmogau!
Bet kaip jie mėgavosi savo darbu!
Tad mano sąžinė rami: jie patys
Pasiruošė sau galą landumu.
Juk pavojinga menkesniesiems kištis
Ten, kur susiduria įkaitę ietys
Galiūnų kovoje.

HORATIO. Na ir karalius! Ką?

HAMLETAS. Tad ar ne mano pareiga dabar
Atkeršyt jam? Nužudęs mano tėvą
Ir mano motiną kekše pavertęs,
Pakišęs koją mano išrinkimui,
Jis metė meškerę ir man pačiam.
Bet kaip suktai! Ar būtų nuodėmė
Pasmaugt jį šia ranka? Ar pasmerkimas
Negrėstų man, jei ir toliau aš leisčiau
Tam vėžiui plėstis?

HORATIO. Iš Anglijos tuojau pasieks jį žinios,
Kaip susiklostė reikalas tenai.

HAMLETAS. Bet tarpas dar priklauso man. Būties
Mums vos ištarti „vienas“ tepakanka.
Ir aš, Horatio, labai gailiuosi,
Kad su Laertu taip nesivaldžiau,
Nes mano byloje juk atsispindi
Ir jo lemtis. Prašysiu atleidimo.
Mane jo sielvarto nesantūrumas
Įsiutino.

HORATIO. Tyliau! Kas ten ateina?

Įeina jaunasis OSRIKAS

OSRIKAS. Sveiki sugrįžę Danijon, Šviesybe!
HAMLETAS. Dėkoju jums žemai. – Tą mašalą pažįsti?
HORATIO. Ne, mielas Prince.
HAMLETAS. Tad tavo siela gausiau malonėmis apdovanota; nes vien jau jį pažinti būtų nuodėmė. Jis turi daug ir derlingos žemės: leisk tik galvijui kitus galvijus valdyti, ir jo ėdžios stovės prie karaliaus stalo. Tai tikras kuosiukas, bet, kaip sakiau, turtingas didelių purvyno plotų.
OSRIKAS. Malonus Prince, jeigu Jūsų Šviesybė būtų nusiteikusi išklausyti, tai aš turėčiau jai perduoti vieną Jo Didybės reikalą.
HAMLETAS. Aš jį priimsiu su visu dvasios stropumu. Kepurę naudokite tikrajai jos paskirčiai. Ji priklauso galvai.
OSRIKAS. Ačiū, Jūsų Šviesybe, bet kad labai karšta.
HAMLETAS. O ne, patikėkite manim, labai šalta, ir vėjas pučia iš šiaurės.
OSRIKAS. Tikrai šaltoka, Prince.
HAMLETAS. Bet vis dėlto aš manau, kad labai karšta ir tvanku, arba mano temperamentas...
OSRIKAS. Labai, Jūsų Šviesybe; taip tvanku, tarytum būtų... Nemoku nė pasakyti, kaip. Bet Prince, Jo Didybė liepė jums apreikšti, kad jis stambiai susilažino, statydamas už jus. Tai ir yra reikalas, kurį...
HAMLETAS. Meldžiu prisiminti...

Ragina užsidėti kepurę

OSRIKAS. Ne, mielas Prince, taip man patogiau, tikrai. Neseniai, Prince, į dvarą parvyko Laertas, tikėkite manim, bajoras be priekaišto, kupinas puikiausių išskirtinybių, labai malonus draugijoje bei žymus savo išvaizda. Iš tiesų, su įsijautimu apie jį kalbant, tai tikras dailaus elgesio kompasas ir kalendorius, nes jūs jame rasite visa tai, kuo kiekvienas bajoras norėtų išsiskirti.
HAMLETAS. Pone, jo apibūdinimas jūsų lūpose nieko nepraranda, tik aš manau, kad šitaip jį beinventorizuojant galėtų susipainioti atminties aritmetika, o mes patys tik blaškytumėmės į šalis, negalėdami prisivyti greitai plaukiančiojo dorybių laivo[53]. Tačiau, teisingai ir pelnytai girdamas, prisipažįstu, kad jo sielą vertinu aš taip la-

[53] ... negalėdami prisivyti greitai plaukiančio jo dorybių laivo... – Hamletas pamėgdžioja manieringą Osriko kalbėseną, kuri Šekspyro laikais buvo madinga tarp dvariškių.

bai ir jo dvasios ypatumus laikau tokiomis išskirtinėmis retenybėmis, jog manau, į jį panašų būtų galima rasti nebent tik jo paties veidrodyje, ir kiekvienas, kurs bandytų juo sekti, tebūtų jo šešėlis, nieko daugiau.

OSRIKAS. Jūsų Šviesybė kalba apie jį neklystamiausiai.

HAMLETAS. Bet kam gi visa tai? Kam mes vyniojame tą poną į savo nevalyvą kvapą?

OSRIKAS. Prince?

HORATIO. Argi negalima kokia kita kalba susikalbėti? Jūs taip ir padarysite, Pone, tikrai.

HAMLETAS. Ką reiškia to bajoro paminėjimas?

OSRIKAS. Laerto?

HORATIO. Jo piniginė jau dabar tuščia, visi auksiniai žodžiai iššvaistyti.

HAMLETAS. To paties, Pone.

OSRIKAS. Aš žinau, kad jums nėra nežinoma...

HAMLETAS. Norėčiau, kad jums tatai būtų žinoma, Pone; bet jei ir būtų žinoma, deja, kokia gi man iš to nauda? Na, Pone.

OSRIKAS. Jums nėra nežinoma, koks jis puikus...

HAMLETAS. Nedrįstu to pripažinti, bijodamas, kad tai nereikštų, jog aš pats jam puikumu prilygstu; gerai pažinti kitą – reiškia pažinti save patį.

OSRIKAS. Aš turėjau galvoje ginklo valdymą. Pagal visų jam teikiamą prestižą, niekas šioje srityje jam neprilygsta.

HAMLETAS. Koks gi tas jo ginklas?

OSRIKAS. Rapyra ir durklas.

HAMLETAS. Vadinasi, dvejetas ginklų; na, gerai.

OSRIKAS. Karalius, Prince, susilažino su juo iš šešių Berberijos žirgų, prieš kuriuos Laertas, kaip girdėjau, stato šešias prancūziškas rapyras ir durklus su visais jų priklausiniais – kaip diržai, pakabos ir kita. Trys iš tų važiuoklių, duodu žodį, labai malonios akiai ir puikiai derinasi su rankenomis – dailios ir vaizdingai sumanytos važiuoklės.

HAMLETAS. Ką jūs vadinate važiuoklėmis?

HORATIO. Taip ir maniau, kad prieš pabaigą jums dar teks paraštiniais komentarais pasistiprinti.

OSRIKAS. Važiuoklės, Prince, yra pakabos.

HAMLETAS. Jūsų išsireiškimas būtų artimesnis dalyko esmei, jeigu mes patrankas prie šalies nešiotumėmės; kol kas tebūna tik pakabos. Bet toliau: šeši Berberijos žirgai prieš šešis prancūziškus kalavijus su jų priklausiniais ir trys vaizdingai sumanytos važiuoklės:

prancūziška prieš daniška! Dėl ko visa tai, kaip jūs sakote, statoma?

OSRIKAS. Karalius, Prince, susilažino, kad iš dvylikos smūgių Laertas jūsų neviršys daugiau negu trimis pataikymais, vadinasi, jis stato dvylika prieš devynis. Ir tatai būtų tuojau pat išbandyta, jei tik Jūsų Šviesybė teiktųsi sutikti.

HAMLETAS. Bet jei aš atsakyčiau: ne?

OSRIKAS. Aš turėjau galvoje jūsų asmenišką dalyvavimą dvikovoje.

HAMLETAS. Aš vaikščiosiu čia, šioje salėje, Pone. Jo Didybės malonumui, tai mano kasdieninio poilsio laikas. Jeigu Laertas sutinka ir karalius tebesilaiko savo užmojo, teatneša rapyras, ir aš jam laimėsiu lažybas. Jei ne – laimėsiu gėdos sau ir smūgių priedo.

OSRIKAS. Ar taip ir pranešti?

HAMLETAS. Ta pačia prasme, pagražinant, kaip jums patiks.

OSRIKAS. Priimkite mano atsidavimą Jūsų Šviesybei!

HAMLETAS. Ir mano jums!

OSRIKAS išeina

Gerai, kad pats prisistato; vargu kieno kito liežuvis tatai padarytų.

HORATIO. Pabėgo pempiūkštis dar su kiaušinio lukštu ant galvos.

HAMLETAS. Jis ir motinos krūčiai taip lankstėsi, prieš žįsdamas. Ne tik jis, bet ir daugelis tos pačios veislės kitų, kuriuos netikęs mūsų amžius taip be saiko mėgsta, vien tik laiko toną bei išviršinio mandagumo formas, nelyginant kokias putas, įsisavinę, su jų pagalba net ir pro geriausiai išvėtytų rinktinių asmenybių nuomones prasmunka; bet užtenka tik pūsterėti – išbandymui – ir burbulas trūksta!

Įeina Didikas

DIDIKAS. Kilnusis Prince, Jo Didybės siųstas jūsų pasveikinti jaunasis Osrikas grįžęs praneša, kad jūs laukiate salėje. Man pavesta sužinoti, ar jums dar tebeteiktų malonumo kautis su Laertu dabar, ar kada nors vėliau?

HAMLETAS. Aš laikausi savo pasiryžimų; jie sutampa su karaliaus įgeidžiais. Jeigu jam tinka, aš esu pasiruošęs: dabar ar bet kada, kuomet tik būsiu toks tvirtas, kaip dabar.

DIDIKAS. Karalius, karalienė ir visi kiti jau pakeliui.

HAMLETAS. Kaip tik laiku.

DIDIKAS. Karalienė pageidautų, kad prieš rungtynes
būtumėt malonus su Laertu.
HAMLETAS. Geras patarimas.

Didikas išeina

HORATIO. Jūs pralaimėsit šias lažybas, Prince.
HAMLETAS. Nemanau; nuo jo išvykimo į Prancūziją
visą laiką treniravausi. Aš laimėsiu šias nelygias la-
žybas. Bet tu negali įsivaizduoti, kas dedasi čionai,
širdy; bet tiek to.
HORATIO. Ne, mielas Prince...
HAMLETAS. Tai tik kvailystė, nujautimas kažkoks, kurs
moterį galbūt ir jaudintų.
HORATIO. Jei jūsų dvasiai kas nors nepatinka, paklau-
sykite jos. Aš užbėgsiu ateinantiems už akių pranešti,
kad jūs blogai jaučiatės.
HAMLETAS. Nė kiek; aš niekinu nujautimą; žvirblis ne-
nukrenta be Apvaizdos rankos. Jei teks dabar – nereiks
vėliau; ir jeigu ne vėliau, vadinasi, dabar; jei ne da-
bar, – vis tiek reikės vėliau. Būti pasiruošus yra viskas.
Kadangi jokiam žmogui iš tikrųjų nepriklauso tai, ką
jis palieka, tai kodėl jam nepalikti anksčiau? Tebūna!

Įeina KARALIUS, KARALIENĖ, LAERTAS, OSRIKAS, *didikai ir kiti palydovai su rapyromis ir pirštinėmis; įneša stalą su vyno ąsočiais*

KARALIUS. Eikš, Hamletai, priimk šią ranką! Štai!

Paduoda Hamleto ranką Laertui

HAMLETAS. Atleiskit, Pone, – nuskriaudžiau aš jus!
Atleiskit, kaip tikram bajorui tinka!
Visi čia žino, –
Be abejo, ir jums girdėti teko, –
Koks piktas šėlsmas nubaudė mane.
Tad visa, kuo jums prigimtį bei garbę
Taip šiurkščiai įžeidžiau, aš jums sakau,
Tebuvo beprotybė. Bet tuomet
Ar Hamletas jus nuskriaudė? Ne, niekad!
Jei Hamletas, nebūdamas savim,
Laertą nuskriaudė, argi jis kaltas?
Ne. Hamletas tatai griežtai paneigia!
Bet kas tada? Jo šėlsmas! Jeigu taip,
Tuomet ir Hamletas tarp nuskriaustųjų,
Ir beprotybė jo yra jo priešas.
Tad prieš visus
Prašau kilniose savo mintyse
Sutikti, kad be jokio pikto noro,
Paleisdamas per stogą strėlę,

Pataikiau broliui.
LAERTAS. Mano prigimtis,
Kurios motyvai vertė siekti keršto,
Patenkinta. Bet kiek tai liečia garbę,
Paliksiu taikai abejingas tol,
Kol koks nors senas ir garbingas meistras
Žodžiu bei pavyzdžiu pasiūlys būdą
Apginti mano vardą. Bet dabar
Aš jūsų meilę priimu kaip meilę
Ir neįžeisiu jos.
HAMLETAS. Tad aš mielai
Einu į brolišku lažybų kovą. –
Ei! Duokit rapyras!
LAERTAS. Ir vieną man!
HAMLETAS. Aš pats tebusiu fonas jums, ir mano
Neįgudimo tamsoje jūsiškis menas
Žvaigžde sužibs.
LAERTAS. Jūs šaipotės, Šviesybe!
HAMLETAS. O, ne! Prisiekiu šia ranka.
KARALIUS. Osrik, rapyras! Bet ar jūs žinot
Apie lažybas, Hamletai?
HAMLETAS. Puikiausiai!
Jūs statote šį kartą už silpnesnį.
KARALIUS. Aš nebijau: abu mačiau, tad mums
Išlyginti jo pranašumą teko.
LAERTAS. Paduokit kitą; toji per sunki.
HAMLETAS. Šita man tiks. Ar visos lygiai ilgos?
OSRIKAS. O, taip, šviesusis Prince!

Pasiruošia fechtuotis

KARALIUS. Atneškit vyną! Hamletui pataikius
Laertui pirmą arba antrą kartą,
Arba atrėmus tretįjį puolimą,
Tegu sugriaudėja visi pabūklai:
Tuomet už Hamletą karalius gers,
Taurėn įmetęs tokį perlą, kokio
Nebenešiojo Danijos karūnoj
Valdovai mūsų keturi. Taures!
Tegu tad būgnas praneša trimitui,
Trimitas – kariui, salvės – dangui,
Dangus gi – žemei, jog karalius geria
Į Hamleto sveikatą! Na, pradėkit!
O jūs, teisėjai, sekite budriai!
HAMLETAS. Na, Pone!
LAERTAS. Prince!
HAMLETAS. Vienas!

LAERTAS. Ne!
HAMLETAS. Teisėjau!
OSRIKAS. Pataikymas akivaizdus.
LAERTAS. Dar kartą!
KARALIUS. Sustokit! Vyno! Šitas perlas – tau;
Ir – į sveikatą.

Trimitai; patrankų šūviai už scenos

Taurę jam!
HAMLETAS. Po šito rato; pastatykit čia.
Na!

Fechtuojasi

Štai ir vėl pataikiau! Ką jūs sakot?
LAERTAS. Pataikymas; prisipažįstu.
KARALIUS. Sūnus laimės.
KARALIENĖ. Užduso, nes nutukęs[54].
Štai skepeta, nubrauk skruostus, sūnau.
Už tavo laimę geria karalienė.
HAMLETAS. Dėkoju, Ponia, jums!
KARALIUS. Negerk, Gertrūda!
KARALIENĖ. Prašau atleisti, Pone, bet aš gersiu.
KARALIUS *į šalį.* Taurė užnuodyta; jau per vėlu.
HAMLETAS. Aš nedrįstu dar gerti, bet tuojau.
KARALIENĖ. Eikš čia – nušluostysiu tau veidą.
LAERTAS. Dabar pataikysiu.
KARALIUS. Aš nemanau.
LAERTAS *į šalį*. Ir tai beveik prieš sąžinę darau.
HAMLETAS. Na, tretįkart, Laertai! Jūs tik žaidžiat!
Prašyčiau smeigt visa jėga. Bijau,
Kad jūs su manimi tik nerimtai.
LAERTAS. Jūs sakot? Na!

Fechtuojasi

OSRIKAS. Abipus nieko.
LAERTAS. Štai jums dabar!

LAERTAS sužeidžia HAMLETĄ. Po to, kovos įkarštyje pasikeitus rapyromis, HAMLETAS sužeidžia LAERTĄ

KARALIUS. Išskirti! Jau įsiuto!
HAMLETAS. Dar kartą.

KARALIENĖ susmunka

OSRIKAS. Ei, žiūrėkit – karalienė!
HORATIO. Abudu kruvini. Kaip sekas, Prince?
OSRIKAS. Kaip sekas jums, Laertai?

---

[54] Užduso, nes nutukęs... – karalienės žodžiais Šekspyras suteikia informacijos apie Hamleto išvaizdą, kuri yra nebūdinga teatrinėms tragedijos interpretacijoms.

LAERTAS. Kaip slankai mano kilpose. Aš mirštu,
Savosios išdavystės nužudytas.
HAMLETAS. Kaip motina?
KARALIUS. Apalpo nuo tiek kraujo.
KARALIENĖ. Ne! Ne! Tas gėrimas, brangus sūnau!
Tas gėrimas! Nunuodijo mane!

Miršta

HAMLETAS. Niekšystė! Užrakinkite duris!
Išdavimas! Išaiškint jį!

LAERTAS krinta

LAERTAS. Jis čia! Tu žuvęs, Hamletai. Joks vaistas
Nebepadės. Gyventi tau neliko
Nė pusvalandžio. Įrankį klastos
Tu pats laikai – užnuodytą ir smailą.
Klasta atsigręžė į mane patį:
Aš jau nebesikelsiu niekados!
Ir tavo motina – nuodų auka.
Daugiau nebegaliu. Karalius kaltas.
HAMLETAS. Sakai – užnuodytas?
Į darbą tad, nuodai!

Nuduria KARALIŲ

VISI. Išdavystė! Išdavystė!
KARALIUS. Pagalbos! Aš tik sužeistas, draugai!
HAMLETAS. Še tau, kraujožaga, še, žmogžudy,
Išgerk šią taurę! Tavo perlas čia?
Sek motiną!

KARALIUS miršta

LAERTAS. Teisingai; juk jis pats
Sutaisė šiuos nuodus. Tad pasikeiskim
Atleidimu, kilnusis Prince: mano
Ir tėvo mirtys tenekrinta tau,
O tavo – man!
HAMLETAS. Te tau dangus atleis. Seku tave. –
Horatio, aš mirštu. – Tai sudie,
O vargše karaliene. – Aš ir jums,
Statistai ir svečiai, kurie išblyškę
Štai drebate siaube, dabar galėčiau
Papasakoti viską, bet mirtis –
Rūstus seržantas – skuba, tad tiek to. –
Horatio, aš mirštu. Tu – dar gyvas;
Atskleisk teisingai mano bylą tiems,
Kurie nežino.
HORATIO. To tai jau nelaukit:
Esu daugiau romėnas negu danas;

Dar liko gėralo ir man.
HAMLETAS. Būk vyras!
Duok man šią taurę – aš išgersiu ją.
Brangus Horatio, jei neatskleistum,
Koks sužeistas paliktų mano vardas!
Ir jei kada mane širdy nešiojai,
Atsižadėk palaimos dar momentui,
Skausmingai atsikvėpk rūsčioj buity
Ir pasakok visiems.

Tolumoj pasigirsta maršas; šūviai už scenos

Kieno tie šūviai?
OSRIKAS. Tai Fortinbras, sumušęs lenkus, grįžo
Ir siunčia šias karingas salves anglų
Pasiuntiniams.
HAMLETAS. Horatio, aš mirštu!
Nuodai jau triumfuoja mano dvasioj;
Žinių iš Anglijos išgirst neteks.
Bet pranašauju – Fortinbrą išrinks;
Jam skirtas mano – mirštančiojo – balsas.
Papasakok jam, kaip, kas ir kodėl
Įvyko ir... po to tyla.

Miršta

HORATIO. Štai plyšo
Kilni širdis! Labanakt, mielas Prince!
Teužliūliuoja angelai tave!

Maršas už scenos

Kodėl tie būgnai vis artėja?

Įeina FORTINBRAS *ir Anglų pasiuntiniai su būgnais, vėliavomis ir palydovais*

FORTINBRAS. O kur tas reginys?
HORATIO. Ko jūs norėtut?
Jei siaubo ir kančių, tai čia sustokit.
FORTINBRAS. Tie kūnai skelbia mums žudynių šiurpą.
O išdidi Mirtie! Ir kokiai puotai
Ruošiesi savo amžinajam būste,
Jei vienas kraugeriškas tavo smūgis
Tiek princų parbloškė?
PIRMASIS PASIUNTINYS. Kraupus tas vaizdas!
Ir mes su reikalais pasivėlavom:
Ausis, turėjus išklausyti mus –
Kad viskas atlikta, kad Rozenkrancas
Ir Gildensternas mirė taip, kaip liepta –
Nebejautri. Kas padėkos?
HORATIO. Ne jis,

Tikrai, jei ir galėtų, nes ne jo
Įsakymu jie buvo nužudyti.
Tad jūs – vieni iš Lenkijos karų,
Kiti iš Anglijos patekę netikėtai
Į šį skerdynių siaubą, įsakykit
Tuos kūnus paguldyt ant pakylos,
Aukštai, kad būtų matomi visiems,
Ir leiskit man – nežinantiems – pasekti,
Kaip viskas dėjosi: apie gašlumą,
Iškrypimus ir kraują; žmogžudystes,
Neapgalvotus nuosprendžius, klastas;
Kaip tūlas, ruošdamas kitiems žabangus,
Įkliuvo pats. Aš visa tai teisingai
Jums perduosiu.

FORTINBRAS. Skubėkime išgirsti,
Aukščiausią bajoriją susikvietę.
Aš savo laimę sutinku liūdnai;
Bet mano teisės į šį kraštą senos,
Ir jas pareikšti kviečia padėtis.

HORATIO. Man teks kalbėti dar ir apie tai –
Jo lūpomis, kas ir kitus patrauks.
Atlikim tai, kol žmonės dar įkaitę,
Kad sąmokslų jokių bei sumišimų
Daugiau nekiltų.

FORTINBRAS. Keturi vadai
Te jį, kaip karį, neša į estradą,
Nes jis prireikus būtų pasirodęs
Tikrai karališkai. Pro šalį einant,
Te karo apeigos ir žygio maršai
Jo garbę skelbia!
Išneškit kūnus. Kraujas ir kančia
Pritinka kovose, bet tik ne čia!
Kareiviams liepkit šauti.

Gedulingas maršas.
Visi išeina, nešdamiesi kūnus.
Po to pasigirsta patrankų salvė.

Iš anglų kalbos vertė Alfonsas Nyka-Niliūnas

Barokas

BAROKAS – viena prieštaringiausių kultūros epochų, gyvavusi Europoje ir Lotynų Amerikoje tarp Renesanso ir Apšvietos – nuo XVI a. pabaigos iki XVIII a. vidurio. Tai epocha, palikusi senojoje Lietuvos kultūroje ryškiausių ženklų. Vardą jai davė netaisyklingų formų perlas, portugališkai vadintas *barroco*. Taigi baroko vardu mėginta nusakyti tai, kas keista, neįprasta, netaisyklinga, įmantru. Ilgą laiką tie keisti kultūros reiškiniai tapatinti su Renesanso nuosmukiu. Tik XIX amžiaus pabaigoje meno tyrinėtojai atrado Baroką kaip savarankišką ir savitą kultūros epochą. XX amžiuje ši epocha imta išsamiai tyrinėti kaip šiuolaikiniam žmogui dvasiškai artima, postmodernizmui gimininga kultūra.

Jau 1584–1593 m. Nesvyžiuje Mikalojus Kristupas Radvilas Našlaitėlis pastatydino pirmąją Lietuvos barokinę bažnyčią: kryžiaus formos, su didingu kupolu ir puošniu fasadu. Jos statytojai sekė ką tik Romoje iškilusios naujo stiliaus Jėzaus (it. *Il Gesu*) bažnyčios pavyzdžiu. 1604 m. greta Vilniaus rotušės Lietuvos diduomenė padėjo pamatinį akmenį antram įspūdingam Baroko statiniui – Lietuvos globėjo Šv. Kazimiero šventovei. XVI a. pabaigoje Vilniaus universiteto dėstytojų ir studentų poezija, jų vaidinamos dramos, pirmojo rektoriaus Petro Skargos sakomi pamokslai jau pasižymėjo Baroko pasaulėjauta ir stiliumi. Taigi Lietuva pirmąkart įžengė į naują kultūros epochą nevėluodama – drauge su kitais Europos kraštais.

Baroko kultūra iškilo kaip antitezė, kaip priešprieša Renesansui, jo aiškumui, racionalumui, apibrėžtumui, harmonijai. Renesanso žmogus tikėjo savo galiomis pažinti pasaulį, suvaldyti Fortūną, kurti visuomenės gyvenimą. „Stipraus kario šaunumui nieko nėra sunkaus ir nepasiekiamo“, – teigė renesansinės Lietuvos istorijos autorius Motiejus Strijkovskis. Žmogus pajėgus savarankiškai aiškintis Bibliją ir steigti naujas krikščioniškas bažnyčias, paties parašytais įstatymais tobulinti visuomenės papročius. Būdamas visatos centre, jis gali skverbtis į žvaigždes ir į tolimus žemynus. Tačiau staiga renesansinė pažinimo ir kūrybos drąsa atvėrė beribį ir baugų pasaulį. Mikalojus Kopernikas parodė, kad žemė nėra visatos centras. Kristupas Kolumbas paliudijo, kad pats žemės pasaulis yra kupinas neįmintų paslapčių. Bebaimiai religiniai ieškojimai ir viltingi visuomenės tobulinimo projektai netikėtai susidūrė su Baltramiejaus nakties skerdynėmis Paryžiuje (1572 m.) ir ilgais brolžudiškais krikščionių karais. Tikrovė pradėjo sprūsti iš žmogaus rankų, iš jo valios. Išdidus antropocentrinis pasaulėvaizdis ėmė byrėti. Renesansinis optimizmas išseko. Jį keitė dramatiškas supratimas, kad pasaulis yra prieštaringas ir iki galo nepažinus, kad žmogus grėsmingoje visatos begalybėje – trapus, ribotas ir silpnas. „Mūsų buvimas yra tik liūdna, iš įvairių žmogaus dejonių išsiliejanti melodija“, – tvirtino keturiolikmetis Jonušas Radvilas, būsimas didysis LDK etmonas. „Mes visi, absoliučiai visi esame neteisūs. / Nė vieno nėra tobulo. / Visi klaidžiojame ir, metams slenkant, / Vis bėgame gilyn į klaidžią pasaulio girią“, – rašė Lietuvos poetas, Radvilų dvariškis Zbignevas Morštinas. Žmogus nuolat priverstas jausti, „kaip jis pasimetęs šiame kurčiame visatos kampe“, jo „natūrali būsena“ – nežinojimas, prieš jį – „nebūties begalybė“, jis pats – „tik nendrė, silpniausias gamtos kūrinys, bet jis – mąstanti nendrė“, – taip žmogaus būklę nusakė Baroko filosofas, prancūzų matematikas ir fizikas Blezas Paskalis. Ir pridūrė: „Visa mūsų vertė slypi gebėjime mąstyti. [...] Tesutinku su tais, kurie kentėdami ieško savęs.“

Baroko ištakos siejamos su Jėzaus Draugija (lot. *Societas Jesu*, *SJ*),1540 m. įsteigtu vienuolių jėzuitų ordinu, ir katalikišku kontrreformacijos judėjimu. 1545–1563 m. Italijoje,

O mes, kurie skrajūne mintim dangų pasiekiam, Deja, šešėlį ir sapną po savęs tepaliksim.

Danielius Naborovskis

Tridento mieste, vykęs visuotinis Tridento Susirinkimas aptarė Katalikų bažnyčios atsinaujinimo ir kovos su reformacija programą. Grumiantis dėl žmonių sielų, ypač pradėta rūpintis katalikišku švietimu ir liaudies pamaldumu. Pasak Jėzuitų ordino įkūrėjo šv. Ignaco Lojolos, skleidžiant katalikybę, labai svarbu paveikti žmonių emocijas, sujaudinti ne tik jų protus, bet ir širdis. Sužadinti jausmus, nustebinti, priblokšti turėjo jėzuitų remiamas naujojo stiliaus menas. Kartu jėzuitų kultūra kėlė visuomenei naują – pamaldaus, nusižeminusio, atgailaujančio – herojaus idealą. Jį atitiko Dievui ištikimo „Kristaus kario“ (lot. *miles Christi*), Dievui ir tėvynei įsipareigojusio „kovojančio žmogaus“ (lot. *homo militans*) vaizdinys. Puošnų, didingą naująjį kultūros stilių netrukus perėmė Europos valdovų ir didikų rūmai, jis išplito ne tik katalikiškuose, bet ir protestantiškuose kraštuose, apėmė visus menus ir kultūros sritis: architektūrą, dailę, literatūrą, muziką, teatrą, filosofiją, stipriai paveikė viešąjį gyvenimą. Baroko epocha mėgino jungti skirtingas meno sritis. Šio laikotarpio literatūroje išplitęs emblemos žanras suliejo poeziją ir vaizduojamąjį meną. Sujungus į visumą muziką, vaidybą, literatūrą, dailę, šokį, atsirado opera.

Baroko menas stengėsi aprėpti ir išreikšti atsivėrusią prieštaringą ir beribę tikrovę, dramatišką žmogaus prigimtį. Tam buvo pasitelktas atitinkamas barokinis stilius – alegoriškas, simboliškas, metaforiškas, pagrįstas kontrastais, netikėtais palyginimais, paradoksais, antitezėmis, priešybių derinimu. Ryškiausi Baroko meno bruožai – teatrališkumas, dramatizmas, dinamizmas, retoriškumas, tapybiškumas, įmantrumas, didingumas. Barokas jungė aukštąjį ir žemąjį stilius, nevengė natūralizmo, vulgaraus ir drastiško kalbėjimo. Vyraujantys Baroko kūrybos motyvai – žmogaus gyvenimo trapumas, laikinumas, mirties visagalybė, atgaila, Dievo ieškojimas ir dialogas su Dievu. Renesansui būdingą nuostatą „stverk, skink šiandieną“ (lot. *carpe diem*) pakeitė raginimas – „atmink, kad mirsi“ (lot. *memento mori*). Mirties apmąstymai laikyti pagrindiniu išminties šaltiniu. Epochos kūryboje buvo dažni gyvenimo kaip teatro, gyvenimo kaip sapno vaizdiniai. Virš Viljamo Šekspyro teatro durų buvęs užrašas „*Totus mundus agit histrionem*“ („Visas pasaulis vaidina“) nusakė barokinį gyvenimo supratimą. Temų, motyvų, idėjų ir vaizdinių Baroko kūryba daugiausiai sėmėsi iš Biblijos ir Antikos literatūros. Tačiau antikiniai tekstai, kitaip negu Renesanso laikais, dabar buvo suvokiami ir aiškinami alegoriškai, simboliškai. Juose stengtasi įžvelgti krikščionybės tiesas paremiančią išmintį. Populiarūs tapo stoišką gyvenimo būdą aukštinę, oriai ir ramiai žmogaus likimą ir mirtį apmąstę romėnų filosofo Senekos darbai. Baroko epochoje plėtoti įvairūs literatūros žanrai, bet labiausiai ištobulintos tragedija, komedija, smulkiosios poezijos formos – sonetas, odė, elegija, emblema.

Barokas paliko Europos kultūrai genialių kūrinių: brandžiausias anglų poeto Viljamo Šekspyro dramas bei anglų metafizinę poeziją, ispanų rašytojo Migelio de Servanteso romaną „Don Kichotas“ (I d. 1605, II d. 1615), ispanų dramaturgų Lope de Vegos ir Pedro Kalderono dramas, flamando Peterio Pauliaus Rubenso ir olando Rembranto tapybą, vokiečių mistikų poeziją, Johano Sebastiano Bacho muziką.

Lietuvą jėzuitų kultūra pasiekė anksti ir ilgam laikui nulėmė visuomenės dvasinį gyvenimą. Jau 1569 m., Vilniaus vyskupo Valerijono Protasevičiaus pakviesti jėzuitai įsikūrė

Lietuvos sostinėje. Po metų jie čia atidarė kolegiją, 1579 m. – universitetą. Į Vilnių Jėzaus Draugijos vadovai žiūrėjo kaip į tolimiausią katalikybės tvirtovę, iš kurios veikdami tikėjosi Kristui ir Romai laimėti ne tik stačiatikišką Maskvą, liuteronišką Livoniją bei Švediją, bet ir Kiniją, Japoniją. Vilniaus akademija, kurioje ėmė dėstyti ispanų, anglų, vokiečių, lenkų intelektualai, kaip ir vėliau kituose šalies miestuose įsteigtos jėzuitų kolegijos, greitai įsiliejo į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyvenimą, prisitaikė prie jos tradicijų ir poreikių. Universiteto dėstytojai ir studentai savo kūrybą skyrė Lietuvos Respublikai (lot. *Respublica Lituana*), jos iškilioms asmenybėms, reikšmingiausiems krašto įvykiams, tautos istorinei praeičiai. Jie vaizdavo lietuvių kovas su švedais, maskvėnais, turkais. Aukštino Lietuvos herojų pamaldumą, jų krikščioniškas dorybes, ištikimybę Dievui ir tėvynei. Taip universiteto profesorius Laurencijus Bojeris poemoje *Karolomachija*, išleistoje 1606 m., šlovino lietuvių karo vadą Joną Karolį Chodkevičių, Salaspilio mūšyje 1605 m. įveikusį daug kartų didesnę švedų kariuomenę. Pasak poemos, pamaldžiam Lietuvos karvedžiui už krikščioniškas dorybes pergalę dovanojęs Dievas. Anksti Vilniaus jėzuitų kūryboje nuskamba žmogaus būties tragizmo, neįveikiamos mirties galios motyvai. Vilniaus universiteto studentas Kristupas Kernaviškis, mirus studijų draugui Mikalojui, 1596 m. rašė:

[...]
Pasakyk, meldžiu, užgesęs ir jau dvokiantis
Mikalojau, kurs vos prieš dešimt dienų žydėjai,
kur grožis?
Kur kūno grožis, spalva, žvalumas, gyvumas,
kur dabar tavoji išmintis,
darbai, draugai, tėvynė?
Nepajėgi atsakyt,
vien tyla kalbi:
kiekvienas žmogus – pelai ir tuštybė.

Baroko literatūra Lietuvoje kurta lotynų, lietuvių, lenkų, rusėnų kalbomis. Ji rašyta ne tik jėzuitų mokyklose, bet ir didikų rūmuose. Daug Baroko kūrinių nebuvo išleista – liko tik rankraščiai. Rankraštinė buvo iškilių Lietuvos poetų Danieliaus Naborovskio, Zbignevo Morštino, Samuelio Pšipkovkio, Stanislovo Samuelio Šemetos poezija. Iš rankraščių vėlesnius amžius pasiekė įspūdingi Baroko žmonių dienoraščiai ir atsiminimai. Lietuvos autorių kūryboje išryškėja prieštaringa amžiaus asmenybė: pamaldi, nusižeminusi ir kupina didybės, savo vertės pajautimo. Lietuvos didikas per religines šventes parklupęs mazgodavo elgetoms kojas, o rūmuose ginčydavosi su valdovu. Baroko žmogus sielojosi dėl žemiškos egzistencijos trapumo ir kartu mėgino patirti gyvenimą kaip nepakartojamą nuotykį. Mirties akivaizdoje jis brangino ir aukštino žmonių bičiulystę ir meilę, stengėsi būti ištikimas pats sau. XVII a. pirmojoje pusėje Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje dar buvo išlikusi Renesanso laikais puoselėta tolerancijos, skirtingo tikėjimo žmonių bendradarbiavimo tradicija. Lietuvių religinė tolerancija stebino į Vilnių atvykusius užsieniečius. Vilniaus akademija priimdavo studijuoti ne vien katalikus, bet ir kitų tikybų jaunuolius. Vilniaus vyskupo Eustachijaus Valavičiaus rūmuose svečiuodavosi ir savo kūrybą skaitydavo

Savęs aš pilnas. Ko man daugiau norėt?
Savy slepiuosi ir atsiskyrusios
Stebiu savosios sielos sceną...

Motiejus Kazimieras Sarbievijus, 1625

ne tik katalikų poetai, bet ir kalvinistas D. Naborovskis. Lietuvos didikų dvaruose prieglobstį rasdavo katalikiškoje Europoje persekioti arijonų intelektualai, neigę Kristaus dieviškumą. Seimuose sąžinės laisvę karštai gynė kalvinistai Radvilai. LDK kancleris, katalikas, Leonas Sapiega uolius kunigus įspėjo: „Mūsų tėvynėje visiškai negalioja sentencija „priversk įžengti“, nes „pats Dievas nenori turėti prievarta suvarytų vergų ir jų nepriima.“ Gana tolerantiška, atvira aplinka prisidėjo prie Baroko kultūros suklestėjimo krašte. Lietuvoje išsilavinę ir kūrę menininkai bei mokslininkai poetas Motiejus Kazimieras Sarbievijus, iškalbos vadovėlių autorius Žygimantas Liauksminas, karo inžinierius Kazimieras Semenavičius, istorikas Albertas Vijūkas-Kojalavičius, filosofas ir poetas Samuelis Pšipkovskis bei kiti savo darbais išgarsėjo pasaulyje, veikė Vakarų Europos kūrybinę mintį. M. K. Sarbievijaus Lietuvoje išplėtota Baroko literatūros teorija turėjo įtakos epochos meno suvokimui ir kituose kraštuose. Jo lyrika studijuota Vakarų universitetuose kaip tobulas lotyniškos poezijos pavyzdys. Oksfordo universitete vietoj romėnų poeto Horacijaus buvo duodamas skaityti M. K. Sarbievijus. Lietuvos autoriaus kūrybą imitavo garsūs vokiečių, anglų, olandų poetai. Jo lyrikos knygą iliustravo P. P. Rubensas. Žemaičio Ž. Liauksmino 1648 m. išleistas iškalbos vadovėlis *Oratorinė praktika* net 14 kartų buvo perspausdintas Vakarų Europos šalyse. Lietuvio K. Semenavičiaus *Artilerijos menas*, lotyniškai paskelbtas 1650 m. Amsterdame, buvo išverstas į prancūzų, vokiečių, anglų, olandų kalbas. Lietuvos istorikas A. Vijūkas-Kojalavičius susirašinėjo su garsiausiais Vakarų istorikais ir teikė jiems žinių apie Maskvos valstybės bei Stačiatikių bažnyčios praeitį. Religinę toleranciją gynęs arijono S. Pšipkovskio traktatas *Samprotavimai apie Bažnyčios taiką ir santarvę*, išspausdintas 1628 m. Amsterdame, 1653 m. buvo išleistas Londone angliškai ir turėjo įtakos garsaus anglų Apšvietos filosofo Džono Loko idėjoms.

Barokas tęsė Lietuvoje Renesanso pradėtus darbus: pagarbiai, su visomis Leono Sapiegos pratarmėmis XVII amžiuje buvo perspausdinamas Trečiasis Lietuvos Statutas – kaip tautos laisvių ir teisių skydas. A. Vijūkas-Kojalavičius, tęsdamas Motiejaus Strijkovskio, Jono Radvano istorinį pasakojimą, lotyniškai parašė vaizdingą *Lietuvos istoriją* (I d. 1650, II d. 1669), iš kurios žinių apie tėvynės praeitį krašto jaunimas sėmėsi net du amžius. Apšvietos laikų intelektualas, LDK pakancleris Jokimas Chreptavičius A. Kojalavičiaus istoriją mokėjo atmintinai. M. Strijkovskio ir A. Kojalavičiaus veikalais rėmėsi Lietuvos jėzuitų mokyklose rašytos ir vaidintos istorinės dramos, kurių personažais buvo legendinis lietuvių ir prūsų karalius Vaidevutis, Algirdas, Vytautas bei kiti didieji kunigaikščiai. Garbindami praeitį lietuviai ėmė savo šalį vadinti Palemono karalyste arba Palemonija. Šis vardas Baroko raštijoje tapo Lietuvos sinonimu.

XVII amžiuje stengtasi įgyvendinti Mikalojaus Daukšos išdėstytą lietuvių kalbos stiprinimo viešajame gyvenime programą. Jėzuitas Konstantinas Sirvydas apie 1620 m. išleido pirmąjį lietuvių kalbos žodyną, parašė pirmąjį originalų katalikišką prozos kūrinį lietuvių kalba – *Punktus sakymų* (I d. 1629, II d. 1644). Jėzuitai taip pat rengė ir leido lietuviškus giesmynus, Evangelijas. Nuo jų stengėsi neatsilikti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštys-

tės evangelikai reformatai, vadinamieji kalvinistai, ir Prūsų Lietuvos liuteronai. Didžiojo etmono Jonušo Radvilo Kėdainiuose įsteigtoje spaustuvėje 1653 m. buvo išleista *Knyga nobažnystės krikščioniškos*, apėmusi evangelikų reformatų pamokslus, giesmes ir maldas. Dalį šios knygos įspūdingų barokinių giesmių sukūrė Kėdainių miesto burmistras Steponas Jaugelis-Telega. Baroko laikų lietuvių kultūros darbininkams buvo būdingas Kristaus karių atkaklumas. Kalvinistas Samuelis Boguslovas Chilinskis, studijuodamas teologiją Olandijos Franekerio ir Anglijos Oksfordo universitetuose, išvertė į gimtąją lietuvių kalbą visą Bibliją. Londone anglų ir lotynų kalbomis jis išleido dvi reklamines knygeles, kuriose aiškino anglams ir kitiems galimiems rėmėjams lietuviškos Biblijos išleidimo svarbą. Teigė, kad lietuvių kalba yra vartojama ne tik visose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse – iki pat Maskvos pasienio, bet ir kaimyninėje Livonijoje bei Prūsijoje. Užsitikrinęs paties Anglijos karaliaus Karolio II ir garsių anglų mokslininkų, tarp jų – šiuolaikinės chemijos pradininko Roberto Boilio, paramą, S. B. Chilinskis rinko aukas Anglijos bažnyčiose ir už jas spausdino Londone lietuvišką Bibliją. Deja, dėl nesutarimų su Lietuvos kalvinistais ir ankstyvos mirties darbo nebaigė.

Prūsų Lietuvoje lietuvių kultūrai daugiausia nuveikė Danielius Kleinas, rašęs lietuviškas giesmes ir maldas. 1653 m. jis išleido pirmąją lietuvių kalbos gramatiką, o 1666 m. – barokiško stiliaus liuteronų giesmyną. Baroko laikų Prūsijoje, kaip ir LDK, domėtasi krašto praeitimi: nemaža dėmesio skirta senųjų šalies tautų – prūsų bei lietuvių istorijai, papročiams, religijai. XVII a. pabaigoje Teodoras Lepneris vokiškai parašė knygą *Prūsų lietuvis*, Matas Pretorijus – milžinišką veikalą *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla*.

Ryškūs kontrastai buvo būdingi ne tik Lietuvos Baroko kūrybai, bet ir tikrovei. XVII a. pirmojoje pusėje krašto intelektualai šlovino Vilnių kaip puošnų ir klestintį Europos miestą. Prabangoje skendėjo valdovo ir didikų rūmai. Sostinė ir kraštas puošėsi didingomis bažnyčiomis. Vilniuje veikė ne tik mokyklinis jėzuitų teatras, bet ir profesionalus teatras Žemutinėje pilyje. Čia 1636 m. buvo pastatyta pirmoji Lietuvos opera – „Elenos pagrobimas“. Valdovas Vladislovas Vaza išlaikė Vilniuje orkestrą, apie 30 operos dainininkų, 20 baleto šokėjų ir 10 aktorių. Tuo metu barokinėmis iškilmėmis LDK sostinė išlydėdavo ir sutikdavo pergales kovose su švedais ir maskvėnais skynusius karo vadus. Amžiaus viduryje padėtis iš esmės pasikeitė. 1655 m. Vilnių užėmė ir nusiaubė Maskvos kariuomenė, švedai įžengė į Žemaitiją. Pirmąkart visa Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė buvo okupuota. Per 1654–1661 m. karą, jį lydėjusias žmonių žudynes ir trėmimus, badą ir marą Lietuva prarado beveik pusę gyventojų. XVIII a. pradžioje, Šiaurės karo metu, per kraštą vėl žygiavo švedų ir rusų kariuomenės. 1708–1711 m. maras pražudė trečdalį Lietuvos gyventojų, dar daugiau – beveik pusė žmonių – tais metais išmirė lietuviškose Kunigaikštystės žemėse. Mirtys ir kančios tapo ryškiausiais Lietuvos tikrovės ženklais. Nelaimės keitė visuomenę: ji darėsi labiau uždara, mažiau pakanti kitaip tikintiems ir mąstantiems žmonėms. Dėl tėvynės nesėkmių apkaltinti Katalikų bažnyčią apleidę piliečiai. 1658 m. Abiejų Tautų Respublikos seimas įpareigojo visus arijonus arba pereiti į katalikų tikėjimą, arba pardavus turtą išvykti iš šalies. Imtos varžyti nekatalikų politinės teisės: jiems užkirstas kelias į aukštesnes valstybės pareigas. Daugėjo Lietuvoje ir raganų laužų. Savo jėgomis nusivylusi visuomenė vis karščiau kreipėsi į Dievą. Būtent karo ir maro nuniokotoje Lietuvoje kilo į dangų puošniausių barokinių bažnyčių bokštai: Vilniuje pastatyta Šv. Petro ir

Pauliaus šventovė, prie Kauno – Pažaislio Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčia ir vienuolynas. XVIII a. viduryje Vilnius sukūrė savitą Baroko architektūros mokyklą. Pagrindinis jos meistras buvo vokiečių kilmės, liuteronų tikėjimo architektas Jonas Kristupas Glaubicas. Dviejų ypatingai aukštų ir grakščių bokštų bažnyčios tapo neatskiriama Lietuvos kraštovaizdžio dalimi. Barokas paveikė medinę liaudies skulptūrą – lietuvišką rūpintojėlį, kryžių, koplytstulpį, nulėmė net lyrinių liaudies dainų poetiką. Jis ilgam apibrėžė lietuviško religingumo formas. Baroko laikais parengtos giesmės, maldos, pamaldžių skaitinių knygos buvo perleidžiamos ir XIX amžiaus viduryje.

Baroko literatūra ugdė stoišką Lietuvos žmogaus laikyseną – padėjo jam nepalūžti, ištverti sunkius likimo smūgius. Net į mirtį Lietuvos rašytojai kvietė žvelgti su lengva ironija. Lenkiškai rašęs poetas Juozapas Baka šmaikštavo:

Mirtis – bobulė,
Krieno sesulė
Ašaras spaudžia,
Kai priglaudžia.

Mykolas Olševskis 1753 m. paskelbtoje ir daugybės leidimų sulaukusioje lietuviškoje knygoje *Broma atverta ing viečnastį* (dabartine kalba būtų *Vartai atverti į amžinybę*) pasakojo:

Klausė kas kupčiaus [pirklio]: „Kokiu smerčiu tėvas tavo numirė?“ Atsakė: „Nuskendo ant marios.“ „O tavo tėvo tėvas kur numirė?“ Atsakė: „Taipogi ant marios nuskendo.“ Klausė toliaus: „Ar ir tu kupčiausi [prekiausi], per marę drįsi važiuoti su savo tavoru [prekėmis]?“ Atsakė: „Tokiu kupčiavimu bovijuos [užsiimu].“ Dabar vėl klausės anasai kupčius: „O tavo tėvas kur mirė?“ Atsakė: „Ant lovos, taipogi ir tėvo tėvas.“ Tarė kupčius toliaus: „O tu kaip drįsti ant smertelnos lovos gulti, ant kurios tiek numirė žmonių, ar nebijais numirti?“

Baroko Lietuvoje, kaip ir visoje Europoje, nebuvo vienos žmogaus sampratos pasaulio akivaizdoje: būta įvairių, prieštaringų jos variantų. Nusivylimas žmogaus pažinimo galiomis derėjo su aistringais moksliniai ieškojimais, abejingumas žemiškiems reikalams – su kilniais įsipareigojimais draugams, visuomenei, tėvynei. Renesanso idėjos šioje keistoje epochoje taip pat gyvavo: su jomis ginčytasi, bet jų neatsisakyta. Taigi Baroką galime įsivaiduoti kaip įmantrų, sudėtingų konstrukcijų tiltą, jungusį Renesanso ir Apšvietos epochas. Barokui būdingas paradoksas: XVIII amžiaus Lietuvoje būtent jėzuitai tapo naujų Apšvietos idėjų perėmėjais ir skleidėjais.

Siūloma literatūra: *Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija: Feodalizmo epocha*, redagavo Kostas Korsakas ir Jurgis Lebedys, Vilnius: Vaga, 1957; *Dainos pasauliui, saulei ir sau*: Lietuvos XVI–XVII amžiaus poezijos antologija, sudarė Eugenija Ulčinaitė, Vilnius: Vaga, 1993; *Albertas Vijūkas-Kojelavičius, Lietuvos istorija*, Vilnius: *Vaga*, 1988; Eugenija Ulčinaitė, *Lietuvos baroko literatūra*, Vilnius: Baltos lankos, 1997; Eugenija Ulčinaitė, Albinas Jovaišas, *Lietuvių literatūros istorija. XIII–XVIII amžiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003; Alfredas Bumblauskas, *Senosios Lietuvos istorija. 1009–1795*, Vilnius: R. Paknio leidykla, 2005; *Anne-Laure Angoulvent, Baroko dvasia*, vertė Genovaitė Dručkutė, Vilnius: Baltos lankos, 2005.

Konstantinas Sirvydas

Pažink gi žmogau, kas esi savo siela – koks didis ir koks brangus.

Konstantinas Sirvydas, 1629

Konstantinas Sirvydas (apie 1580–1631) – teologas, filosofas, rašytojas, kalbininkas, pamokslininkas, pirmojo lietuvių kalbos žodyno ir pirmosios Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje išleistos originalios lietuviškos knygos autorius. Gimė bajorų šeimoje Sirvydų kaime, greta Anykščių. 1598 m. Vilniuje įstojo į Jėzuitų ordiną. Studijavo Rygos, Tartu, Nesvyžiaus, Pultusko jėzuitų kolegijose ir Vilniaus universitete. Tapo šio universiteto profesoriumi, dėstė teologiją, Šventąjį Raštą. Nuo 1610 m. sakė lietuviškus pamokslus Vilniaus Šv. Jono bažnyčioje, taip pat lenkiškai pamokslavo Šv. Kazimiero bažnyčioje ir katedroje. Tarp amžininkų garsėjo kaip puikus teologas: kai sekmadieniais ir per šventes viešai aiškindavęs Šventąjį Raštą, jo pasiklausyti susirinkdavusi sausakimša Šv. Kazimiero bažnyčia.

K. Sirvydas tęsė Mikalojaus Daukšos ir Žemaičių vyskupo Merkelio Giedraičio darbus, stengėsi įgyvendinti jų skelbtą lietuvių kalbos stiprinimo ir gaivinimo viešajame gyvenime programą. Kad tėvų šneka taptų plačiai, visose gyvenimo srityse vartojama rašto kalba, ją reikėjo sisteminti, norminti, tobulinti. Būtent tai daryti ir ėmėsi K. Sirvydas. Jis parengė ir apie 1620 m. išleido pirmąjį lietuvių kalbos žodyną, kuris greičiausiai vadinosi *Lenkiškų, lotyniškų ir lietuviškų žodžių aruodu*. Greta lietuviškų žodžių „aruode“ buvo pateikti ir jų lenkiški bei lotyniški atitikmenys. Vienintelis išlikęs ir Maskvoje saugomas šio leidinio egzempliorius yra defektuotas – be pradžios ir pabaigos. Iš esmės perdirbęs ir papildęs, 1631 m. K. Sirvydas žodyną išleido antrą kartą. Dabar jo darbas vadinosi *Trijų kalbų žodynu* (lot. *Dictionarium trium linguarum*). Leidinio poreikio visuomenėje būta didelio: po autoriaus mirties šis žodynas buvo perspausdintas 1642, 1677 ir 1713 m. XVII amžiuje juo rėmėsi Prūsų Lietuvos lietuviškų raštų rengėjai, XIX amžiuje – Didžiosios Lietuvos švietėjai ir romantikai. Jėzuitų istorikai yra minėję K. Sirvydo 1630 m. parašytą pirmąją lietuvių kalbos gramatiką – *Lietuvių kalbos raktą* (lot. *Clavis linguae Lituanicae*). Deja, nėra išlikęs nei šis veikalas, nei daugiau žinių apie jį. Taigi K. Sirvydas lietuvių kalbai siekė padėti mokslinius, akademinius pamatus, o žodžiams suteikti labiau apibrėžtas reikšmes. Jis ne tik iš gyvosios bei raštų kalbos rinko, bet ir kūrė lietuviškąjį žodyną, darė jį tinkamą įvardyti sudėtingam XVII amžiaus žmogaus pasauliui, to laiko visuomenės gyvenimui. Dalis K. Sirvydo sukurtų naujadarų vartojami ir šiandien: taisyklė, spaustuvė, pratarmė, medvilnė, pardavėjas. Kiti neprigijo: protomeilė (filosofija), vaikavedys (pedagogas), ženkladarė (fantazija), paniūrystė (melancholija). Tarp 10 000 lietuviškų žodžių

Kuo didesnis esi, tuo su visais nuolankiau elkis.

Konstantinas Sirvydas, 1629

pateikta nemaža reikšmingų politinio, visuomeninio ir dvasinio gyvenimo sąvokų. Taigi lietuvių kalba pristatyta ne tik kaip valstiečių žemdirbių, bet ir kaip galima intelektualinio bei politinio gyvenimo kalba. Seimą K. Sirvydas siūlė vadinti sueiga, vietinį bajorų seimelį – susiėjimu, pilietį – gyventoju, tėvynę – tėvykščia, tautą – gimine. Jis skyrė valstybės ir respublikos sąvokas: valstybė, pasak jo, vadintina „viešpatyste“, o respublika – „bendryste, visiškyste, visatine“ (bendruomene, visuomene). Politikai esą skirtingi: prastą politiką, pseudopolitiką reikėtų vadinti „piktu politiku“, o gerą politiką – „geru ažuveizdėtoju visotimu“ (geru viešų reikalų tvarkytoju). Žodyne išskirtas ir visuomeniškai aktyvus asmuo: tai – „visotimis žmogus“. Dvasinį gyvenimą K. Sirvydas nusakė lietuviškais žodžiais: gėrybė (gerumas, dorybė), palaima, laimybė, laimė, kančia, sielavartas (sielvartas), buitis (būtis), būkla (būtis), sančius (būtis), nebuitis (nebūtis), dvasia, dvasas (siela), gailė (gailestis), gailybė (pyktis), garbingystė, gėrius (džiaugsmas), laisvė, meilė, meilelė, meilybė, padūksis (viltis), pajauta, sąžinia, šventybė ir kt.

Kad lietuviškai įmanoma dėstyti sudėtingiausias filosofines ir teologines mintis, išsakyti prieštaringą Baroko žmogaus sielos tikrovę, K. Sirvydas stengėsi įrodyti parengdamas *Punktus sakymų Dievo žodžio* – pamokslų santraukų, „punktų“, rinkinį – postilę. Pirmoji rinkinio knyga išėjo Vilniuje 1629 m., antroji – 1644 m. Veikalas buvo dedikuotas Vilniaus vyskupui Eustachijui Valavičiui – K. Sirvydo lietuviškų darbų rėmėjui. Pratarmėse autorius nurodė, kad iš jo postilės lietuviškai prastai mokantys Vilniaus vyskupystės kunigai galėsiantys tėvų kalbos išmokti. Būtent tam greta lietuviškų pamokslų jis pridedąs ir lenkiškus vertimus.

K. Sirvydo postilė nebuvo įprastas Evangelijas aiškinančių pamokslų rinkinys. Joje nukrypstama į gana individualius filosofinius ir religinius svarstymus. *Punktų sakymų* savitumą pabrėžė pats teologas. Pratarmėje jis aiškino, kad norėjęs pateikti medžiagos aukštesnei religinei meditacijai, „naudingiems apmąstymams“, „pamaldiems pašnekesiams“. Pastebėjo, kad jo darbe „yra tokių dalykų, kurie paprastiems klausytojams netinka, o tik mokytiems“. Iš tiesų, *Punktuose sakymų* K. Sirvydas, pasitelkęs barokinę metaforų, alegorijų, kontrastų kalbą, mėgino aptarti žmogaus egzistenciją, apibrėžti žmogaus esmę. „Tu kas esi?“– tokiu klausimu ne kartą kreipiamasi į knygos skaitytoją. Pasak pamokslininko, žmogus – ir didinga, ir menka būtybė. Kiekvienas, pažvelgęs į savo sielą, galįs matyti, koks esąs „didis ir brangus“. Žmogus – tai „mažasis svietas“, mažasis pasaulis, į kurį Dievas sudėjęs visą didįjį pasaulį ir padaręs jį nuostabesnį nei žemė. Žmogaus siela apdovanota meile, viltimi ir kitomis dvasinėmis dovanomis, ji geba siekti pažinimo ir kurti – plėtoti „visokius mokslus ir dailes (menus)“. Žmogui Dievas davęs ir „liuosą norą“ – laisvą valią. Taigi žmogiška būtybė pati renkasi savo likimą, pati yra savo gyvenimo šeimininkė. Žmogus – tai „sutvertas Dievas“, – apibendrina K. Sirvydas. Kita vertus, būdamas laisvas, žmogus yra atsakingas už blogį pasaulyje. Mat blogis kylantis iš jo paties – jo netramdomų aistrų, puikybės, „piktų pageidimų“. Žmogus panašus į marias. Tai audringa ir bekraštė būtybė, kurios širdis neįstengia pasitenkinti jokiais matomo pasaulio dalykais. Išmintingas žmogus privaląs pažinti ir savo menkumą. Kaip kiekvienas „sutvertas

daiktas“ jis esąs laikinas, mirtingas, silpnas, pagrįstai Biblijoje vadinamas dulke, pelenais, tuštybe. Pats galingiausias, turtingiausias asmuo, savo būties trapumą pamatęs, niekada nedrįs niekinti silpnesnio ir mažesnio: mat supras, kad visi žmonės lygūs. Kadangi yra silpnos sielos ir silpno kūno, žmogiškai būtybei reikia paramos, „ramsčio“. Ar žmogus gali gyvenime patikimai pasiremti turtu, valdžia, visuomenine padėtimi? Ne, sako K. Sirvydas. Mat tie ramsčiai esą silpnesni už patį žmogų. Iš tiesų žmogus atsiremti galįs tik į Dievą. Tik dievybė, būdama beribė, pajėgi pasotinti begalinį žmogaus sielos alkį. Tačiau ir Dievo ieškojimas nėra lengvas – Viešpats apleidžiantis net šventuosius. Taigi esame pasmerkti gyventi nežinomybėje, neaiškioje, prieštaringoje tikrovėje. Tokia mūsų būtis – dramatiška ir tragiška. Kančia – neišvengiama gyvenimo dalis. Tai suvokdamas, žmogus turįs garbingai kovoti iki galo – nuolat rūpintis savo siela ir visuomene. Kiekvieno pareiga – kasdien dorai darbuotis, „kariauti“ su asmeniniu ir pasaulio blogiu. Lietuvių teologas skatino gyvenimą suvokti kaip nuolatinę kovą ir kėlė krašto visuomenei kovojančio žmogaus idealą, būdingą Baroko epochai. Asmens didybę, pasak K. Sirvydo, lemia jo gebėjimas nugyventi gyvenimą dorai, sąžiningai, nepaklūstant primestoms aplinkybėms. Nesvarbu, kur pakliūtų žmogus, jis visur privaląs elgtis kaip bažnyčioje, visada savo buvimo vietą galįs paversti Dievo namais. Pats asmuo kuria savo gyvenimo prasmę – įprasmina jam Dievo skirtą laiką. Jei „ilgai gyvendamas nieko gera nedarė“, net šimto metų sulaukęs senis pagrįstai bus vadinamas vaiku.

Pats K. Sirvydas gyveno taip, kaip kitus mokė. Garsėjo nepaprastu darbštumu. Bičiuliams nerimaujant, kad tiek daug dirbdamas galįs pakenkti sveikatai, atsakydavęs, jog ir „gyvenąs tam, kad visomis jėgomis dirbtų Dievo garbei“. *Punktus sakymų* rašė jau sunkiai sirgdamas. Mirė greičiausiai džiovos pakirstas. Prieš mirtį artimiesiems pasakojo, jog sapno regėjime Jėzuitų ordino įkūrėjas šv. Ignacas kvietęs jį dangun į savo draugiją.

Siūloma literatūra: *Pirmasis lietuvių kalbos žodynas: Konstantinas Širvydas Dictionarium trium linguarum*, parengė Kazimieras Pakalka, Vilnius: Mokslas,1979; *Senasis Konstantino Sirvydo žodynas*, parengė Kazimieras Pakalka, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997; Eugenija Ulčinaitė, Albinas Jovaišas, *Lietuvių literatūros istorija. XIII–XVIII amžiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003.

Konstantinas Sirvydas

PUNKTAI SAKYMŲ DIEVO ŽODŽIO

MARIOS ŽENKLINA MUMS ŽMONIŲ GYVENIMĄ ŽEMĖJE

1. Marios yra karčios, – toks yra ir žmonių gyvenimas: labai kartus ir pilnas vargų.
2. Nenurimsta marios, dažnai siaučia, – taip ir žmonės nerimsta, kovoja, nuolat kariauja, didelius karus sukelia.
3. Vėjai marias maišo ir blaško, – taip ir blogos aistros žmones vaidija, pykdo ir baisias kovas tarp jų sukelia.
4. Mariose viena didelė žuvis mažesnę praryja, – taip ir šio pasaulio galingieji paprastus ir vargšus žmones naikina, kramto, praryja.
5. Marių gelmėse slypi didelės uolos arba dideli akmenys, ant kurių užplaukę, laivai sudūžta, suyra, pražūna, – taip ir tarp žmonių daug yra spąstų ir žabangų, kuriuos vieni kitiems spendžia, vienas kitą apgauna ir pražudo.
6. Juokiasi ir žaidžia mariose didžiulė žuvis, banginiu vadinama, – taip šio pasaulio mariose žaidžia Vėlinas [Velnias], juokiasi iš žmonių, įvairiais būdais juos apgaudamas ir prarydamas.
7. Marios kasdien išsilieja per kraštus ir vėl sugrįžta arba parbėga į savo vietą, – taip ir visi šio pasaulio daiktai ateina ir vėl nueina, tik pasirodo ir greitai išnyksta, gimsta ir miršta, padaromi ir sugenda.
8. Visos upės įteka į marias, tačiau marios nepatvinsta arba nepakyla, – taip ir žmogaus širdis negali pasisotinti sukurtais dalykais, – nors visus nurytų, kąsnis būtų per mažas, negalėtų juo pasisotinti.
9. Rūkais arba migla užsikloja marios, – taip ir žmonių pasaulis rūkų ir miglos pilnas, dėl širdies ūkanų nemato to, ką turėtų matyti.
10. Sako Šventasis Raštas, kad Dievas suvystė marias vystyklais kaip vaiką, – visada žmonių pasaulis yra tarsi vaikas, kuris nieko nesuvokia,– reikia jį suvystyti arba surišti, kad nesiaustų.
11. Turi marios savo ribą arba žvirgždėtą krantą, prie kurio pribėgusios nutyla ir ten jų bangos sudūžta, – taip pasaulis arba žmonės turi savo pabaigą, prie kurios priartėję pameta savo puikybę, pamina savo širdies išdidumą, baigia siausti. Tas krantas yra žvirgždas, žemė, kapai, karstas, į kurį patekę nutyla ir baigia daryti viską, ką darė.

ŽMOGUS – DIEVO PAVEIKSLAS

Ką laimėtų žmogus, jei visą pasaulį įgytų, o sielą prarastų? Arba į ką žmogus gali išmainyti savo sielą? Pažink gi žmogau, kas esi savo siela – koks didis ir koks brangus.

Kas tu esi? Kuo žmogus Dievą, kaip jo vaizdas, žymi ir rodo?

1. Tai, kad žmogaus siela yra dvasingos prigimties, rodo, kad Dievas, kuris ją sukūrė, yra kūno neturinti Dvasia. [...]
2. Tai, kad siela yra nemirtinga, rodo, kad jos kūrėjas Dievas yra nemirtingas.
3. Turi mūsų siela savyje be galo erdvią išmonę, į kurią gali sutilpti visokios žinios ir nesuskaičiuojami mokslai. Ta sielos išmanymo erdvybė rodo, kad Dievas turi beribę išmintį ir begalinių žinių. [...]
4. Taip pat siela turi gilų ir platų, bedugnį ir bekraštį geismą, – jis gali apimti viską, kas gera, tačiau to geismo nė vienas sukurtas daiktas negali pasotinti – tiktai pats nesukurtas ir neišmatuojamas Dievo gerumas. Ta sielos geismo bedugnė giluma ir tie neprikraunami užančiai rodo Dievą turintį savyje visa, kas gera – visas linksmybes ir amžinus džiaugsmus, kurie pasotina jo švenčiausią geismą.
5. Laisva valia, kuri slypi žmonių sielose, rodo Dievą esantį laisvą ir darantį danguje ir žemėje tai, ką nori, ir kaip jam patinka. [...]
6. Iš savo prigimties mūsų siela nesustodama kruta ir ką nors nuolat veikia. Tuo rodo, kad Dievas nuo pasaulio sukūrimo pradžios veikia ir veikti nesustoja.
7. Žmogaus siela, neatverta ir į dalis nesuraikyta, yra visa ir sveika visame [žmogaus] kūne ir kiekvienoje jo dalyje. Ji pripildo savimi visus [kūno] sąnarius, o vietos neužima. Tuo rodo, kad Dievas yra neatvertas ir nedalomos prigimties, tačiau visas pasaulis ir visi kūriniai yra jo pilni. Jis visas sveikas, visur esantis, niekur neužvertas, nei uždarytas.
8. Siela yra išmintinga ir turi savyje visą išmonę, pažįsta visų būdų aukštesnius pojūčius – regėjimo, girdėjimo, uoslės, ir kartu daug numano, ko nei akis regėti, nei ausis girdėti, nei pojūčiai žinoti negali. Tuo rodo, kad Dievas yra visa išmonė ir turi savyje visų būdų, visų žmonių ir angelų išmanymą ir žinojimą. Jis tiek daug ir be galo išmano, kiek nei angelų, nei žmonių išmonė apimti negali.
9. Siela, savo kūne gyvendama, saugo jį gyvą ir sveiką, o kada iš jo išeina, tas tuoj pat ima gesti, pūti ir į dulkes subyra. [...] Tuo rodo, kad Dievas savo galia visada saugo žmonių pasaulį jo būtyje: pasaulis tuoj pat numirtų ir vėl į nebūtį sugrįžtų, jei Dievas savo sergstinčią ranką nuo jo atitrauktų.
10. Siela yra neregima kūno akims. Tuo rodo ir Dievą esantį kūno akims neregimą. Jo juk nė vienas neregėjo ir regėti negali.

APIE ŽMOGAUS LAISVĘ

Ar reikėjo Dievui samdyti darbininką vynuogynui prižiūrėti? Atrodo, kad galėjo visus žmones išvaryti dirbti į savo vynuogyną, su jais nesitardamas dėl grašio arba dėl algos už darbą. [...] Vadina mus šventasis raštas Dievo sūnumis – juk poterius kalbėdami sakome: „Tėve mūsų". Sūnūs ima savo tėvo turtą ne už kokius nors darbus, bet todėl, jog yra sūnūs. Jeigu jie sūnūs, tada yra ir paveldėtojai arba tėvainiai. Ir dėl šios priežasties atrodo, jog Dievui nereikia mūsų samdyti darbui tam, kad pelnytume grašį, tai yra tėvoniją, nes Dievas yra mūsų Tėvas. Bet šventame rašte yra ir kitų priežasčių, iš kurių matyti, kad buvo reikalinga pasamdyti darbininką ir sutarti arba suderėti darbui už grašį arba algą. [Reikėjo samdyti] todėl, jog Dievas sukūrė žmogų su laisva valia, idant šis galėtų pasirinkti tai, kas jam patinka. Tad davęs laisvę jam pasirinkti tai, ką nori, ir taip, kaip jam atrodo, neverčia žmogaus ir neprievartauja, kad pasirinktų viena, o ne kita. O tokios laisvės kiti kūriniai neturi – tiktai pats žmogus ir angelas iš prigimties turi laisvę arba laisvą valią visiems savo darbams, kuriuos daro laisvai rinkdamasis ir kaip žmogus daro. Nenori tad Dievas įžeisti jo laisvės – perduoda jam veikti laisvai: taip, kaip jam atrodo ir kaip pasirinko. Todėl ir dangaus karalystę siūlo Dievas žmogui kaip grašį – jei susitars su juo ir suderės dėl darbo, žada jam duoti karalystę kaip grašį už darbą, dėl kurio laisvai susitarė.

APIE VYRESNYBĘ ARBA VALDŽIĄ

Senas ir labai įsisenėjęs yra tasai žmonių būdas rinkti kitus į kokią nors vyresnybę: nežiūrėti į tai, ko pirmiausiai ir labiausiai reikia valdžiai, kad ji galėtų kitus žmones valdyti, bet žvelgti į kitus dalykus, kurie yra ne taip labai reikalingi tam, kuris kitus valdo. Ir todėl labiausiai [žmonės] žiūri, ar tasai, kurį nori išsirinkti vyresniuoju arba valdytoju, yra aukštos giminės, ar augalotas, ar turtingas, ar senos šeimos ir iš garsių namų kilęs. Bet aukšta giminė, turtas, drabužiai nedaug padeda gerai kitus valdyti, jei nėra vyresnybei reikalingų gėrybių [dorybių] – išminties, proto, teisybės jausmo ir kitų tokių. Kas iš drabužių valdžiai: ne drabužių, bet galvos išmintingos jai reikia!

*

Visas didysis pasaulis yra stebuklingas, bet mažasis pasaulis, tai yra žmogus, į kurį Dievas sudėjo arba sukrovė didįjį pasaulį ir padarė jį didžiojo pasaulio rinkiniu – sambariomis, yra daug stebuklingesnis.

*

Kitos motinos gimdo sūnus ir dukteris tokio luomo arba padėties, kokio yra pačios. Vargšė ir ubagė – gimdo ubagą ir vargšą vaiką, baudžiauninkė – baudžiauninką, bajorė – bajoraitį, kunigaikštytė – kunigaikštį, karalienė – karaliūną. Bet bažnyčia visus gimdo aukštos kilmės, gimdo Dievo sūnus, gimdo dangaus karalystės karaliūnus, kunigaikščius, gimdo šventus ir labai gražius.

*

Yra ko stebėtis – kodėl patys kilmingiausi ir aukštuose sostuose sėdintys žmonės tiesos nemyli. […] Dvi tikroves turi tiesa – žiba ir bara. […] Toks dabar žmonių pasaulis – geidžia tiktai žibančios, o ne barančios tiesos.

*

Turtingas ir vargšas susitiko kelyje – abiejų kūrėjas yra Viešpats. Todėl susitiko vargšas žmogus ir daug turtų turintis, kad vargšas ir plikas žmogus padėtų daug turinčiam jo naštą nunešti ir nugabenti į Dievo karalystę.

*

Reikia nukreipti akis į vargšus ir našlaičius, į kiekvieną, kuris nieko neturi, reikia pažinti jų nelaimes, neturtą, nepriteklius, skurdą, badą ir visokius kitus vargus, kaip darydavo šventieji.

*

Čia duodamas pamokymas šio pasaulio didžiūnams, kad klaustų savo valdinių, ar jiems yra prasikaltę? Ar juos skriaudžia? Tegu su jais teisiasi teismuos, tegu leidžia jiems prieš save ir savo akivaizdoje bylas kelti. […] Bet nėra jau pasaulyje tokių viešpačių [ponų], kurie noriai leistų savo valdiniams su jais teistis. […] Čia, pas mus, labai dažnai ne teisybė, bet galybė viršų turi, o valdiniui ir prieigos prie viešpaties nėra.

*

Kokie yra vyresnieji, tokie būna ir jų valdiniai arba tie, kuriuos anie valdo ir kuriems viešpatauja.

*

Didžiūnai dėl savo puotų, gėrimų ir pilvo apsunkimo, kiti – dėl brangių ir prabangių drabužių, kuriais rengiasi, dažnai apleidžia gerus darbus. […] Net atėję į bažnyčią, arba patys savimi stebisi ir į drabužius dairosi, rūpinasi, kad jų nesulamdytų arba nesuteptų, arba vėl, po vakarykštės puotos neišsimiegoję, žiovauja, o savo širdies Dievop pakylėti ir jam kaip pridera melstis negali.

*

Nusivilk drabužius, ir neteksi savo išdidaus mąstymo, kada išvysi, jog esi žmogus, lygus pačiam mažiausiam, kurį paniekini. Povas, regėdamas savo gražias plunksnas, pučiasi, bet, kada išvysta savo bjaurias kojas, nuleidžia savo ratą ir išleidžia verksmingą balsą. Taip ir turtingas žmogus, žiūrėdamas į tai, kas aplink jį žiba, gali pasipūsti ir labai gerai apie save manyti, bet, kai šalin visa tai nustūmęs, pagalvoja, iš kur jis atsirado ir kur eina, turi nusižeminti ir pripažinti, jog tiesa yra tai, ką Šventas Dovydas sakė: iš tiesų, tuštybė yra kiekvienas žmogus.

*

Turėk tu gražią ir švarią širdį, ir Dievui patiksi, nepaisant kuo būsi apsirengęs. Ne į tavo drabužius, bet į širdį žvelgia Dievas.

*

Kuo didesnis esi, tuo nuolankiau su visais elkis.

Tekstą adaptavo Darius Kuolys

MARIOS ŽENKLINA MUMUS ŽMONIŲ GYVENIMĄ ANT ŽEMĖS

1. Marios yra karčios, – taip pagyvenimas žmonių labai kartus yra ir pilnas vargų.
2. Nenurimsta marios, tankiai siaučia, – taip žmonės nerimsta, mušasi, kaujasi visada, kariones didžias daro.
3. Vėjai marias maišo ir blaško, – taip žmones pikti jų pageidimai vaidija ir rūstina, ir baisius maištus tarp jų daro.
4. Mariose viena žuvis didė mažesnę praryja, – taip žmonės didžiūnai svieto lėtus ir pavargusius išgaišina, kramto, praryja.
5. Mariose yra po vandenimis paslėptos uolos arba akmenys didi, ant kurių užpuolę eldijos susikulia, suyra, susidaužo, – taip tarp žmonių daug yra smuklų ir žabangų, kuriais vieni kitus įkliudo ir paspendžia, apgauna ir taip juos pražudo.
6. Juokiasi ir žaidžia mariose didė žuvis, vadinasi cetus, drako, – taip žaislus sau daro velinas ant marių to svieto, juokias iš žmonių, tūlais būdais juos privildamas ir prarydamas.
7. Marios kas dieną pereit kraštus ir vėl sugrįžta, arba išsilieja ir vėl iš kraštų sugrįžta, arba atsilieja savo vieton, – taip visi daiktai to svieto ateit ir vėl pareit, pasirodo ir tuojau išgaišta, gema ir miršta, darosi ir gadinasi.
8. Visos upės įteka mariosna, o tačiau marios nepatvinsta, arba nesikelia, – taip širdis žmonių neturi soties iš sutvėrimų, – norint visus nurytų, mažas tai kąsnis, negal juo pasisotint.
9. Rūkais arba dūmais apsidengia marios, – taip svietas rūksta, dūmų pilnas, neregi, ką turėtų regėti, dėl ūkanos širdies.
10. Sako raštas, jog dievas marias vystyklais kaip vaiką suvystė, – visada svietas yra vaiku, kuris nenuvokia, – reikia jį suvystyt arba surišti, idant nesiaustų.
11. Turi marios savo rubežių, arba kraštą, iš žvirgždų, tump atėję nutyla, ir tenai susikulia jų vilnios, – taip svietas arba žmonės turi savo galą, kuriop atėję pameta savo puiką, pagriauja savo širdies aukštybę, paliauja siausti. Tasai kraštas yra žvirgždai, žemė, kapai, grabas, kurian įpuolę nutyla ir liaujas viso, ką darė.

Neadaptuotas K. Sirvydo tekstas iš *Lietuvių literatūros chrestomatijos*, 1957

Motiejus Kazimieras Sarbievijus

Motiejus Kazimieras Sarbievijus, nežinomas dailininkas, XVII a.

Motiejus Kazimieras Sarbievijus (lot. Mathias Casimirus Sarbievius, lenk. Maciej Kazimierz Sarbiewski, 1595–1640) – vienas žymiausių lotyniškai rašiusių XVII a. Europos poetų, Lietuvos jėzuitų auklėtinis, Vilniaus universiteto profesorius. Pasaulyje vadintas „Krikščionių Horacijumi“, „Sarmatų Horacijumi“, tiesiog Kazimieru, o Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje – „Lietuvos Horacijumi“. Gimė mozūrų bajorų šeimoje Sarbievo kaime, Lenkijoje. Nuo jaunystės gyvenimą susiejo su Lietuva: būdamas septyniolikos metų 1612 m. įstojo į jėzuitų naujokyną Vilniuje prie Šv. Ignoto bažnyčios. Trejus metus studijavo filosofiją Braunsbergo kolegijoje Varmėje. 1617–1620 m. dėstė poetiką Kražių ir Polocko kolegijose. 1620 m. pradėjo teologijos studijas Vilniaus universitete. 1622–1625 m. jas tęsė *Collegium Romanum* – garsiojoje jėzuitų kolegijoje Romoje. Čia taip pat domėjosi Romos istorija, archeologija, literatūra, rinko medžiagą knygai apie senuosius romėnų dievus. Viešai skaitė savo poeziją ir poetikos paskaitas, kuriose dėstė Lietuvoje sukurtą literatūrinę teoriją apie aštrų ir šmaikštų stilių. Popiežius Urbonas VIII įvertinto M. Sarbievijaus poeziją ir paskyrė jį į bažnytinių himnų reformatorių grupę. Pasakojama, kad Lietuvos poetas, kaip anksčiau Dantė ir Petrarka, paties popiežiaus buvo vainikuotas laurų vainiku. Grįžęs į Lietuvą M. Sarbievijus mokė poetikos ir retorikos Nesvyžiuje bei Polocke. Nuo 1627 m. dėstė Vilniaus universitete – retoriką, filosofiją, teologiją. Ėjo rektoriaus patarėjo pareigas, vadovavo Teologijos ir Filosofijos fakultetams. 1635 m. buvo paskirtas Šv. Jono bažnyčios pamokslininku. Tais pačiais metais tapo Respublikos valdovo Vladislovo Vazos rūmų pamokslininku ir nuodėmklausiu – kartu su karaliumi gyveno Krokuvoje, Varšuvoje, Vilniuje. Mirė Varšuvoje: sakydamas pamokslą krito ištiktas širdies smūgio.

Poeto kelią M. Sarbievijus pradėjo nuo panegirinių kūrinių, skirtų Lietuvos didikams. Gyvendamas Romoje sudarė pirmąjį poezijos rinkinį *Trys lyrinių eilėraščių knygos* (lot. *Lyricorum libri tres*), išleistą 1625 m. Kelne, Vokietijoje. Papildytas rinkinys 1628 m. išėjo Vilniuje, vėliau Antverpene ir kituose Europos miestuose. 1632 metų leidimui antraštinį puslapį nupiešė garsus flamandų dailininkas Peteris Paulius Rubensas. XVII–XVIII amžiais M. Sarbievijaus poezijos rinktinė įvairiose Europos leidyklose išleista apie 60 kartų. Jo eilėraščiai buvo išversti į anglų, prancūzų, italų, vokiečių, lenkų, čekų, lietuvių kalbas. Lietuvių poetas Dionizas Poška XIX amžiuje buvo įsitikinęs, kad Kražiuose M. Sarbievijus rašęs lietuviškas eiles ir palikęs jų rankraščius.

Tas turtingas vien, kas neturi nieko,
Kas turtus savus sutalpina saujoj...

Motiejus Kazimieras Sarbievijus, 1625

Tai, ką matom aplink, ar iš tiesų yra,
Ar apgaulė akių tiktai?
Ar matyto seniai sapno gražaus tąsa?

Motiejus Kazimieras Sarbievijus, 1625

Geriau suprasti M. Sarbievijaus kūrybą padeda jo literatūros teorijos knygos. Knygoje *Apie aštrų ir šmaikštų stilių* (lot. *De acuto et arguto*), kurią rašyti pradėjo dar Kražiuose, konsultuodamasis su garsiausiais Europos mokslininkais tęsė Romoje, o pabaigė grįžęs į Lietuvą, M. Sarbievijus aptarė naują – Baroko – poezijos stilių. Pagrindiniai šio stiliaus bruožai – metaforiškas, mįslingas kalbėjimas ir konceptų vartojimas. Konceptai – tai kūrinio konstravimo principai, pagrįsti analogijomis ir kontrastais. Konceptą M. Sarbievijus nusakė kaip aštrų stilių ir pateikė tokį jo apibrėžimą: „Aštrus stilius yra kalba, jungianti savyje nedarną ir darną“. Kaip pavyzdį nurodė posakį: „taiki nesantaika arba netaiki santaika.“ Konceptas vienu metu užčiuopia ir atskleidžia tiek reiškinio ar įvykio visuotinumą, bendrumą, tiek ir to reiškinio ar įvykio nepakartojamumą, unikalumą, išskirtinumą. Tokiu apibrėžimu Lietuvos jėzuitų poetui pavyko tiksliai apibūdinti ne tik savo meto naujovišką poeziją, literatūrą, bet ir pačią Baroko dvasią. „Taiki nesantaika arba netaiki santaika“ (lot. *Concors discordia vel discors concordia*) tapo Baroko epochos ženklu, kuriuo buvo galima nusakyti to amžiaus kūrybą, mąstymą ir gyvenimo būdą. M. Sarbievijaus sukurtą naujojo meno stiliaus apibrėžimą perėmė ir plėtojo garsiausi XVII amžiaus Europos teoretikai. Kitoje knygoje *Apie tobulą poeziją, arba Vergilijus ir Homeras* M. Sarbievijus pateikė barokinę, alegorinę romėnų poeto Vergilijaus *Eneidos* interpretaciją: Enėjas esąs ne tik antikinis herojus, bet bendras, universalus išminties ir aukščiausio gėrio ieškančio žmogaus vaizdinys, Enėjo palikta deganti Troja – tai jaunystės malonumų ugnis, po gyvenimo kelionių pasiekta Italija – tikroji išmintis.

Metaforos, konceptai, alegorijos būdingos ir M. Sarbievijaus poezijai. Daugeliu atvejų jis rėmėsi antikinės Romos poeto Horacijaus kūryba – jos motyvus ir įvaizdžius jungė su Biblijos vaizdiniais bei Baroko epochos žmogaus išgyvenimais. Antika, Biblija ir XVII amžiaus Lietuvos bei Europos tikrovė buvo svarbiausi M. Sarbievijaus poezijos šaltiniai. Pasaulis jo kūryboje vaizduojamas kaip teatro scena, žmogaus gyvenimas – kaip aktoriaus vaidyba. Net sielos išgyvenimai primena spektaklį. Gyvenimo dramoje žmogui svarbu neprarasti savęs, likti „šeimininku pačiam sau“, būti „maža karalyste“. M. Sarbievijus išpažįsta stoišką filosofiją: žmogus privalo grumtis su savo aistromis ir ydomis, siekti dorybės (lot. *virtus*) ir sielos ramybės. Tik dorybė ir jos skatinami geri darbai gali išaukštinti ir pratęsti trumpą žemiškąjį gyvenimą. Tik rami siela gali patirti Dievo artumą. M. Sarbievijaus eilėraštis atveria naujas, netikėtas erdves: jame pasaulis gali būti apžvelgiamas iš paukščio skrydžio ar nuo sparnuoto žirgo Pegaso nugaros, papildomas sapno, vizijų, regėjimų tikrovėmis. Poetas jaučia turįs galių kurti savus pasaulius. Teigdama trapios būties grožį, žmogaus sielos ryšį su anapusybe, su Dievu, M. Sarbievijaus poezija tarsi įveikia mirtį. „Krikščioniškasis Horacijus“ yra parašęs stiprių mistinių, religinės meilės eilėraščių, pagrįstų asmenine žmogaus ir Dievo jungties patirtimi. Jo tekstai turėjo įtakos XVII amžiaus Europoje suklestėjusiai metafizinei ir mistinei poezijai.

M. Sarbievijus savo kūryboje iškyla ne vien kaip egzistencinę bei metafizinę dramą išgyvenantis Baroko žmogus, bet ir kaip Lietuvos, Abiejų Tautų Respublikos bei krikščioniškosios Europos pilietis. Jis tęsė ir plėtojo mitinį pasakojimą apie lietuvių kilmę iš romė-

nų: lietuvius eilėraščiuose pabrėžtinai vadino „senaisiais kviritais“ (Romos gyventojais), Lietuvą – „Didžiojo Palemono karalyste“, „Palemono valdomis“, Vilniaus Gedimino pilį lygino su Romos Kapitolijumi. Pasak M. Sarbievijaus, tautų valdovė „Karalienė Laisvė“ (lot. *Regina Libertas*) labiausiai yra pamėgusi lietuvių ir lenkų žemes, lietuvis su lenku esą „šlovingo Marso giminė“. Kartu lietuviškam ir lenkiškam patriotizmui jėzuitų poetas suteikė gerokai visuotinesnį europinį, krikščioniškąjį matmenį. Didįjį kunigaikštį Vytautą jis aukštino kaip Europos civilizacijos gynėją nuo „grėsmingos Azijos“. Odėse skelbė Europos krikščioniškų tautų vienybės idėją, piktinosi brolžudiškais europiečių karais, ragino Europos valdovus susijungti ir susigrąžinti turkų užimtą Graikiją bei buvusią Rytų imperiją. Taigi politiniame Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teatre M. Sarbievijus vaidino nuoseklaus europiečio, Dievo pasaulio likimu besirūpinančio krikščionio vaidmenį: savo gyvenimu ir kūryba liudijo, kaip išlikti garbingam ir darniam prieštaringame ir nedarniame Baroko pasaulyje.

Siūloma literatūra: Motiejus Kazimieras Sarbievijus, *Lemties žaidimai. Poezijos rinktinė*, parengė Eugenija Ulčinaitė, vertė Ona Daukšienė, Rita Katinaitė, Eugenija Ulčinaitė, Vilnius: Baltos lankos, 1995; Eugenija Ulčinaitė, Albinas Jovaišas, *Lietuvių literatūros istorija. XIII–XVIII amžiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003; Živilė Nedzinskaitė, *Tepaliks kiekvienas šlovę po savęs... Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus poetikos ir poezijos recepcija XVII–XVIII amžiaus LDK jėzuitų edukacijos sistemoje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011.

Motiejus Kazimieras Sarbievijus
LYRIKA

EPIGRAMOS

17. *Sugrįžk, Sulamita* (Gg 6, 12)
Sugrįžk, Mylimasis (Gg 2, 17)

Bėgu, – tu, Jėzau, vejies; sugrįžki, – girdžiu tave šaukiant
Ir pasukti atgal savąjį kelią skubu.
Bėgi, man vejantis, pats; sugrįžki, – girdi mane šaukiant
Ir, o drauge, skubi kelią pasukt link manęs.
Bėgu, tau sekant, o tu – sekant man: nuostabioji klajonė!
Tas laimingas, kuris bėgdamas meilei paklus!
Tavo klajonė padės man rasti tave, kad nedingtum;
Mano klajonė tave, Kristau, atves prie manęs.

Revertere, Sulamitis [*Cant.* 6, 12]
Revertere, Dilecte [*Cant.* 2, 17]

Insequeris, fugio: clamasque, revertere, Iesu:
Et reduces ad te flecto repente vias.
Insequor, ipse fugis: clamoque, revertere, Iesu:
Et faciles ad me flectis, Amice, vias.
Assequeris, fugio: fugis, assequor: o bonus error!
Obsequii felix o in amore fuga!
Ad te, ne fugias, tua me fuga, Christe, reducet:
Dux tibi ne fugiam, vel meus error erit.

30. MEILĖS IR JĖZAUS MEDŽIOKLĖ

Meile, pakilki, paleisk strėles, pasiruošusias skristi:
Dieve, tu man taikinys; Dieve, aš tau taikinys.
Kristau, tu širdį atverk strėlėms, kurios gali sukruvint,
Kad mano ietims grobiu sužeistu taptumei tu.
Kristau, atversiu strėlėms, kurios gali sukruvinti širdį,
Kad tavo ietims grobiu sužeistu tapčiau ir aš.
Kristau, patinka tau būt medžiojamam, man gi – medžioti;
Kaip tau patinka medžiot, man – būt pagautai saldu.

VENATIO AMORIS ET IESU

Surge, volaturas, Amor, ejaculare sagittas:
Es mihi meta, Deus; sum tibi meta, Deus.
Corda cruentandis pateant tua, Christe, sagittis,
Ut fias iaculis saucia praeda meis.
Corda cruentandis pateant mea, Christe, sagittis,
Ut fiam iaculis saucia praeda tuis.
Quam tibi, Christe, capi, venari tam mihi dulce:
Quam tibi venari, tam mihi dulce capi.

31. DIEVIŠKOSIOS MEILĖS STRĖLĖ
Sužeidei mano širdį (Gg 4, 9)

Aš – strėlė, ištraukta iš žvaigždėm nusagstytų strėlinių,
Ta, kurią svaido dievams Meilės šventosios ranka.
Savojo taikinio aš, žaizdos neturinčio, ieškau,
Nes manoji ranka nieko nemoka sužeist.
Kas patikės, kad strėlė galėtų kliudyt nesužeidus?
Kristus pasakė: gali mano žaizdoj pailsėt.
Skubinu, taikinį aš mėginu be žaizdos užkliudyti:
Jau negalėčiau sužeist: sykį jau buvo žaizda.

SAGITTA DIVINI AMORIS
Vulnerasti Cor meum [*Cant.* 4, 9]

Illa ego sidereis deprompta sagitta pharetris,
Quam pius ad Superos eiaculatur Amor,
Quaero meam, sed quaero meo sine vulnere metam;
Nam mea non didicit vulnera ferre manus.
Quis credat, potuisse dari sine vulnere metam?
Hic requiesce meo vulnere, Christus ait.
Accelero metamque premo sine vulnere: sed iam
Ne possem vulnus figere, vulnus erat.

34. *Meilė stipri kaip mirtis* (Gg 8, 6)

Meilė kartu su Mirtim dėl dvigubo kaunas triumfo:
Valdo saidoką Mirtis, atgręžtas Meilėn jisai.
Sako Mirtis: taikliom strėlėm aš nugaliu kūnus;
Meilė atsako: o aš nugaliu širdis liepsnom.
Sako Mirtis: mane didesnė pergalė lydi.
Meilė atsako: mane lydi didesnė šlovė.
Ginklų gal griebtųsi, jei lygiomis nelaikytų jų Dievas:
Nugali Dievą abi, nugali Dievas abi.

Fortis esi ut mors dilectio [*Cant.* 8, 6]

Mors et Amor gemini pugnant de laude triumphi:
Mors pharetra, pharetra conspiciendus Amor.
Mors ait: Expugno certis ego corpora telis:
Expugno flammis pectora, dixit Amor.
Maior, ait, mihi, Mors, victoria cedit Amore:
At mihi maior, ait, gloria cedit, Amor.
Tentarent et tela, pares nisi diceret esse
Victor utroque Deus, victus utroque Deus.

IV, 12. ODĖ JANUI LIBINIJUI[1]

Teisina savo vienišumą

Ko aš slepiuosi, klausi, Libinijau,
Menkoj trobelėj, delsdamas ją palikt,
    Kai man visi, duris atvėrę,
        Kviečia užeiti į savo rūmus?

Savęs aš pilnas. Ko man daugiau norėt?
Savy slepiuosi ir atsiskyrusios
    Stebiu savosios sielos sceną,
        Apžvelgiu tuščią būties teatrą.

Mane tik viena jaudina: kaip aš pats
Atliksiu savo vaidmenį dramoj šioj,
    Ar bus patenkinta Dievybė,
        Ar pasitiks jį karštais plojimais.

Lemtis kiekvieną veiksmą juk vertina:
Ji vieną giria, kitą – apkaltina.
    Tad jei mane gerai įvertins,
        Būsiu laimingas, nors nieks nemato.

Šlovės triukšmingos aš nekenčiu kelių
Išmintų: Gandas iškelia kartais ją
    Su vėjais palankiais aukštybėn,
        Bet pasiviję pavydo strėlės

Ar pavyduolių tūžmo pilni balsai
Sparnus netvirtus ir neužgrūdintus
    Jai pakerta, į nuogą žemę
        Krinta jinai ir skausmingai trenkias

Į kietą uolą. Tad lai paslėps mane
Mana dorybė. Populiari šlovė,
    Iš lūpų skrisdama į lūpas,
        Te nesilanko po mano stogu.

Dorybė vengia, net jei verta yra,
Šlovingo garso. Kuo nuo žmonių toliau,
    Tuo mus rečiau pasieks pavydas:
        Mėgsta mat jis su draugais ateiti.

---

[1] Parašyta 1628–1631 metais, skirta nežinomam asmeniui.

IV, 14. ODĖ KRISPUI LEVINIJUI[2]

Paklaustas, kodėl keliaudamas dainuoja, atsako

Kai manų pečių ryšuliai nespaudžia,
Kai grįžtu namo į kraštus gimtuosius
Ir, laimingas tuo, ką turiu, dainuoju
Linksmą dainelę, –

Tu liūdnai tyli: įkvėpimą tavo
Blaško rūpestis, sunkiai slegia auksas
Ir draugai, kurie nusisuks netrukus,
Linkę išduoti.

Tas turtingas vien, kas neturi nieko,
Kas turtus savus sutalpina saujoj:
Su savimi tasai tai, ką turi, neša,
Kur tik beeina.

Ko man gali trūkt, jei netrokštu nieko?
Man patinka vien žavūs Pindo[3] slėniai.
O šventa giria! O lainingas sodžiau!
Linksmos Kamėnos[4]!

Kur tik beeinu, kur nuklysta kelias,
Su manim ir jūs, Delfų[5] kalvos, einat;
Jūs pavargusį vėsuma gaivinant,
Teikia pavėsį.

Jeigu grandines man uždėtų gotas,
Jei savu vergu padarytų skitas,
Liks dvasia laisva, ir nekels man baimės
Baisūs karaliai.

---

[2] Krispas Levinijus – Sarbievijaus draugas, lydėjęs jį grįžtantį iš Romos 1625 m. rudenį.
[3] Pindas – kalnai Tesalijoje, mūzų būstinė.
[4] Kamėnos (lot.) arba mūzos (gr.) – Jupiterio ir Mnėmosinės dukterys, įvairių menų ir mokslų globėjos.
[5] Delfai – miestas Graikijoje, Parnaso kalno papėdėje, garsėjęs Apolono orakulu ir šventykla.

II, 7. ODĖ PUBLIJUI MEMIJUI[6]

Gal žmonių našta daug lengvesnė būtų,
Jeigu kilt ir krist to paties pakaktų
Laiko, bet staiga dideli dalykai
Virsta griuvėsiais.

Niekas amžinai neturėjo laimės,
Miestų ir žmonių neramus likimas.
Valanda viena karalystes griauna,
Augusias amžius.

Per toli, deja, laiko ribą skyrė,
Kas valdoms sugriaut reiks dienos pasakė:
Mirksnio tereikės, kad tautas nušluotų
Smūgis lemtingas.

Publijau, dievams įkyrėt nereikia,
Skųstis jiems dėl to, kad namuos kaimynų
Girdis per dažnai gedulingos giesmės,
Mirčiai atėjus.

Valanda, kuri davė tau gyvybę,
Davė tau sykiu galimybę mirti.
Tik darbais žmogus atminty išlieka,
Amžius gyvena.

[6] Parašyta 1625 metų rudenį, skirta nežinomam asmeniui.

I, 4. ODĖ KRISPUI LEVINIJUI[7]

Kad nepasitikėtų per daug jaunyste

Krispai, nuolatos atsimink, kol gyvas:
Greitai pasibaigs maloni jaunystė.
Godūs ją nuneš vis nauji mėnuliai –
Laikas nestovi.

Nors tavus rūbus brangenybės puošia,
Diržas su sagtim iš gryniausio aukso,
O pečius dailus iš tiriečių vilnos
Gaubia apsiaustas.

Bet įsižiūrėk: bailiai virpa plunksnos
Šalmo viršuje, jis lengvai nukrinta.
Ir žibąs nūnai – tik bandyk nutraukti –
Auksas pabąla.

Dešine dosnia valanda ką davė,
Vėl kita pagrobs apgaulia kairiąja,
Lyg mama, kuri nekaltom vilionėm
Vaiką apgauna.

Kintanti sėkmė, nepastovios lemtys
Savo valdžioje laiko vargšą žmogų,
Prie skirtos ribos, lyg srautinga upė,
Skuba mūs metai.

Adrijoj ramioj daug lėčiau praplaukia
Laivas, sumerktų pastūmėtas irklų,
Kai bures glebias nelauktai įtempia
Vėjo dvelkimas.

Valandoms visoms šio pasaulio Viešpats
Uždeda sparnus per visatą skristi,
Slepias jos lizde, kol ateina laikas.
Ateičiai bręsta.

[7] Krispas Levinijus – Sarbievijaus draugas, lydėjęs jį grįžtantį iš Romos 1625 m. rudenį.

IV, 35. ODĖ PAULIUI KOZLOVIJUI[8]

Jau šiltu dvelkimu vėjai pavasario
Grįžę glosto laukus ir arimus naujus,
    Vėl pražydusios gėlės
        Puošia pievas žiedais margais.

Plukdo Vilija vėl derlianešius laivus
Pro sodybas, laukus praplaukdama tyloj,
    Nors be perstojo klega
        Paukščiai ant gretimų kalvų.

Ten piemuo netoli ant pakylos žalios
Nendrine dūdele švilpauja daineles
    Ir upeivis štai ilsis,
        Burių nešamas pakeltų.

Duok Paladės darbams, Pauliau, atokvėpį
Ir rytoj, kai pakils saulė viršum kalnų,
    Auksiniu savo veidu
        Kai tik žemę jinai nušvies, –

Mes į kalną žalių Lukiškių kopsime,
Kur aukšti ąžuolai ošia ir dengia jį,
    Įsiklausę, kaip gurga
        Vandenys plaukdami prošal.

Čia, sustoję pačioj kalno viršūnėje,
Visą Vilnių apžvelgt mudu galėsime,
    Kaip apsupus jį laiko
        Vilija savame glėby.

Čia matysim gerai spindinčius iš toli
Kupolus, šventyklas, dvi iškilias pilis,
    Didžiojo Palemono
        Karalystę turėtąją.

Kaip atgyja lengvai tautos taikos metu!
Dar treji po karų metai nesibaigė,
    O senieji kviritai
        Turi tris šventyklas naujas.

---

[8] Parašyta apie 1631 metus. Paulius Kozlovijus – Sarbievijaus studijų draugas.

Čia galėsim stebėt, kaip ant aukštų kalvų
Gedimino pilis lyg Kapitolijus
    Stūkso ir į padangę
        Bokštais remiasi išdidžiais.

Žmogui reik atgaivos: net ir menki darbai
Virsta tuoj dideliais, jei pailsėt gali.
    Žvelk iš čia, kaip banguoja
        Kalvos savo žaliais gūbriais.

Topolį, neseniai buvusį po sniegu,
Gūsiais nepastoviais glosto Etezijai
    Ir nekliudomai plaukia
        Upė, ledą pralaužusi.

Lauką, rožėm rausvom šiandien pražydusį,
Vakar sniego danga laikė apklojus dar,
    Paukščiai garsiai sučiulbo,
        Ištylėję žiemos dienas.

Tad nedelsdamas vyk rūpesčius tuos šalin
Ir atokvėpiui skirk dieną, kurią šviesus
    Žada Vakaras; Horos
        Ją baltaisiais žirgais atveš.

I, 7. ODĖ TELEFUI LIKUI[9]

Skundžiasi likimo ir sėkmės nepastovumu

Apgaulinga žmogaus lemtis,
    Žaidžia, Telefai, ji žaidžia mumis, deja.
Viskas laikina žemėj šioj,
    Ką materija čia sukuria nerangi.
Lemia įnoris. Tuoj nukris
    Tai, kas kyla, bet vėl kils ir nukris atgal.
Šitaip išlekia kamuolys,
    Sviestas rankos lengvos, pasišokėdamas:
Čia jis siekia dangaus skliautus,
    Čia į žemę skaudžiais smūgiais atsimuša.
Veja vakaras vakarą,
    Kartais būna blogiau, kartais ir vėl geriau.
Lekia metai lyg debesys,
    Su Favonais eikliais tolsta dešimtmečiai.

[9] Parašyta 1623–1625 metais, skirta nežinomam asmeniui.

Amžiai pralekia viesulu,
    Ir akimirka ši, lyg užburta dainos,
Tuoj žaibų vežimu nuskries.
    Ak, kaip Notus greitus ragina valanda!
Lyros muzika maloni
    Nei švilpynė graudi nesugrąžins atgal.
Nors vadinama nuostabia,
    Ši daina pagyrų linkusi negirdėt.
Jai beskambant, lemties ranka
    Grobia miestus, tautas ir varganoj tėkmėj
Nugramzdina ji karalius:
    Puošnūs skeptrai, šlovė, buvusi jų galia
Virsta greit pelenų krūva.
    Aukso rūmus ir jų stulbinančias menes
Su visais žmonėmis kartu
    Ji palaidos ūmai, bokštus sugriovusi.
O virš griuvenų tų baisių,
    Virš kapų, didžiūnus žemės priglaudusių,
Skries lemtis triumfuodama
    Ir žvaigždžių orbitas ji nusineš kartu
Sūkury nesuvaldomam.
    Kol diena po dienos bėga gyvenimas,
Tol mums, Telefai, lemta klyst.
    Žaidžia ratas lemties, žaidžia mumis, deja.
Gal mes klystam, o gal tikrai
    Toks gražus atspindys supančių mus daiktų?
Likai, jeigu žinai, sakyk:
    Tai, ką matom aplink, ar iš tiesų yra,
Ar apgaulė akių tiktai?
    Ar matyto seniai sapno gražaus tąsa?

Iš lotynų kalbos vertė Eugenija Ulčinaitė ir Ona Daukšienė

Živilė Nedzinskaitė

MOTIEJAUS KAZIMIERO SARBIEVIJAUS POEZIJOS BAROKIŠKUMAS

E del poeta il fin la meraviglia (poeto tikslas yra nustebinti) – žymiausio XVII a. italų poeto Giambattistos Marino žodžiais galėtume įvardyti tai, kas buvo Baroko epochos emocinė šerdis – nuostaba (*meraviglia*). Ji pasireiškė netikėčiausiomis formomis ir neįprasčiausiais pavidalais. Kaip tas netaisyklingos formos perlas[1], Barokas turėjo daugybę kintančių ir besimainančių atspalvių, darniai jungė kontrastingus dalykus: egoistinę arogancijią ir vergišką nusižeminimą, besaikę prabangą ir purviną skurdą, karališką rafinuotumą ir valstietišką šiurkštumą. XVII a. astronomai, matematikai ir filosofai vargo stengdamiesi žmogaus protu aprėpti ir įvardyti staiga prieš juos atsivėrusią begalybę, o menininkai fiksavo akimirkos žavesį, detalės grožį, bandė atkartoti judesio dinamiką. Gyvenimą ir tikrovę pamažu imta suvokti kaip iliuziją, regimybę, teatrą. Netikrumą ir baimę kėlė žinojimas, kad pasaulis nėra nei pastovus, nei harmoningas, kad neįmanoma perprasti jo dėsnių. Kaip tik tokios mintys kreipė žmogaus žvilgsnį aukštyn, o vieninteliu amžinu dalyku ir dvasine atrama nuolat kintančiame pasaulyje tapo pasitikėjimas Dievu. Tai Jis, visatos orkestro dirigentas ir pasaulio teatro režisierius, suteikė žmogui ir protą, leidžiantį priešintis fatališkam pasaulio blogiui bei aistroms, ir jausmus, skatinančius siekti grožio bei harmonijos.

Ypatingas dėmesys Baroko epochoje buvo skiriamas menams: literatūrai, muzikai, dailei. Tik garsui, žodžiui ar vaizdui suteikta forma galėjo suvaldyti kraštutines šios epochos priešybes, kurti iš jų nuostabą keliančią dermę. Kita vertus, nors disciplinuota proto vaizduotė iš supančių reiškinių chaoso ir dėliojo mozaikinį pasaulio paveikslą, jo giliausia esmė tebeliko paslaptinga ir neatskleista.

Baroko literatūra užgimė ir susiformavo Italijoje bei Ispanijoje[2] (žymiausi šio laikotarpio poetai Giambattista Marino, Luis de Gongora). Naujos epochos literatūra pasižymėjo keletu specifinių bruožų: meninių išraiškos priemonių dinamiškumu ir ekspresyvumu, vidine logika, vaizdų kontrastingumu ir netikėtu jų derinimu, žodiniu puošnumu, kūrinio ir formos sudėtingumu, taip pat visiškai nauju stiliumi, vėliau pavadintu manieristiniu ar barokiniu[3].

Motiejus Kazimieras Sarbievijus taip pat rašė apie naujai atsiradusį stilių ir buvo bene pirmasis Europoje pateikęs aptakią ir imlią ne tik barokinio stiliaus, bet ir pačią Baroko epochos dvasią atitinkančią formuluotę. Tuo metu neišspausdintame veikale *Apie aštrų ir šmaikštų stilių* (*De acuto et arguto*) jis teigė, kad „aštrus stilius yra kalba, jungianti savyje nedarną ir darną, kitaip tariant, kaip yra posakyje *taiki nesantaika arba netaiki santaika*“[4]. Aštraus stiliaus teoriją Sarbievijus vaizdžiai iliustravo lygiašonio trikampio figūra:

---

[1] Vyrauja nuomonė, kad epochos pavadinimas kilęs iš portugališko netaisyklingos formos perlo pavadinimo perola barroca.

[2] René Wellek, Concepts of Criticizm, New Hawen: Yale University Press, 1963, p. 93–94.

[3] Tyrinėtojų šie terminai dažnai vartojami kaip sinonimai, nors manierizmas labiau skirtas apibrėžti ankstyvojo baroko stadiją, barokinis – vidurinę, o barokizmas žymi vėlyvojo Baroko bruožus.

[4] Mathias Casimirus Sarbievius, Poetica: Praecepta poetica, De perfecta poesi = Poetika: Apie tobulą poeziją, parengė, papildė, pratarmę parašė ir rodykles sudarė Ona Daukšienė, Vilius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009, p. 8.

Jis aiškino, kad kaip tokiame trikampyje esančios dvi priešingos kraštinės, prie pagrindo nutolusios viena nuo kitos, o viršūnėje susijungiančios, taip ir kalbos aštrumą sudaręs dviejų priešingų, bet turinčių bendrą pagrindą, minčių suliejimas viename posakyje, o abu aštraus stiliaus komponentai – darna ir nedarna – turį būti lygiaverčiai. Tad aštraus stiliaus esmę, Sarbievijaus manymu, sudaręs sugebėjimas įžvelgti tame pačiame reiškinyje ir tai, kas yra universalu, ir tai, kas neatitinka įprastų normų ir būdinga tik tam vienam reiškiniui. Lygiašonio trikampio schemą Sarbievijus iliustravo paskutinėmis žymaus Antikos poeto Marcialio epigramos eilutėmis:

Matėme mes žaidimus ir linksmus kvailiojimus liūtų,
Cezari. Betgi stebėt štai arenoj gali,
Kai dantimis švelniais keliskart pagautas zuikelis
Sprunka linksmai, o po to šoka vėl liūto gerklėn.
Argi pagaili aukos, ją pagavęs, liūtas žiaurusis
Sako, tas liūtas yra tavo. Ir gali todėl![5]

Epigramoje pasakojama apie alkaną liūtą, kuris išleistas į areną nesudraskė savo aukos. Taigi matematinio trikampio pagrindas A yra aštraus stiliaus medžiaga (*materia acuti*). Viena trikampio kraštinė B išreiškia nedarną (*dissentaneum*) – alkanas liūtas pasigaili aukos. Kita kraštinė C reiškia darną (*consentaneum*) – liūtas yra gailestingo imperatoriaus žvėris. Abi trikampio kraštinės B ir C susiduria taške D, kuris jungia nedarnią ir darnią mintį (*unio*) – gailestingo imperatoriaus liūtas ir pats yra gailestingas, todėl nesudrasko kiškio. Taip kūrinyje pasiekiama nedarnos ir darnos vienovė.

Sarbievijaus poezijoje gausu tik Baroko literatūrai būdingų įvaizdžių ir temų. Viena iš jų – nepastovi lemtis. Šiai temai daug dėmesio skyrė Renesanso humanistai, ypač populiari ji tapo Baroko epochoje. Fortūna – tai kitimo, atsitiktinumo, permainingų aplinkybių

[5] Dėl aiškumo pateikiamas visos Marcialio epigramos lietuviškas Aleksandros Teresės Veličkienės vertimas.

metafora. Ne vienoje Sarbievijaus odėje Fortūna apibūdinama epitetais *skraji* (*volucris*), *veržli* (*rapida*), *apgaulinga* (*mendax*). Ji yra ir didžioji Iliuzionistė[6], nes permainingi ir netikėti likimo posūkiai verčia žmogų prarasti realybės jausmą. Fatališkumo ir gyvenimo nerealumo tema ypač ryški Sarbievijaus amžininko, gyvenusio kitoje Europos pusėje, ispanų dramaturgo Pedro Calderóno de la Barkos (Pedro Calderón de la Barka, 1600–1681), baigusio jėzuitų kolegiją, kūryboje. Jo dramose *Gyvenimas yra sapnas* (1635), *Didysis pasaulio teatras* (1635–1645) plėtojama likimo idėja, kuri pasireiškia žemiškos būties menkumo, iliuziškumo suvokimu. Dramaturgas vaizduoja aistras bei instinktus, kuriuos pažadina likimo permainingumo suvokimas, o nuslopinti ir sutramdyti juos gali tik protas, valia ir tikėjimas. Apskritai gyvenimo kaip sapno, teatro, vaidinimo apibrėžimai yra itin dažnos Baroko literatūros ir pasaulėvokos sąvokos. Fortūna – ant rato ar jo viduryje stovinti moteris – buvo dažnai vaizduojama ir Renesanso dailės kūriniuose. Taip vaizdžiai buvo įkūnijama mintis apie nuolatinę kaitą – žmogui neleista žinoti, kada jis atsidurs Fortūnos rato viršuje, o kada – apačioje. Tačiau kartu jam paliekama viltis, mat Fortūnos ratas nuolatos juda, vadinasi, nė viena būsena – laimė ar skausmas – netruks amžinai.

Likimo tema skirtingais aspektais atskleista dvejose Sarbievijaus odėse. Eilėraštis Aurelijui Likui, kuris turi paantraštę „Kad per daug nesiskųstų nepalankiu likimu“ (*Lyric*. I, 2), be jokios įžangos pradedamas tiesiog nuo pagrindinės temos dėstymo, t. y. nuo stoikų filosofijos esmę atskleidžiančių ir Horacijaus „aukso vidurio“ idėją atliepiančių patarimų, kaip protingai ir ramiai gyventi:

Liaukis, Likai, tuščiai raudot,
Vyk iš savo širdies liūdesį kuo toliau,
Juodus rūpesčius nuo kaktos
Brauk ir linksmas aukštyn galvą pakėlęs žvelk.
Nors giedra ne kasdien diena,
Ir likimas dažnai iškrečia pokštą mums,
Bet audringa nūnai banga
Ryt nurims ir su ja vėjai vakariai žais.
Saulė, šiandien liūdna, blausi,
Vėl rytoj nusijuoks, spindulius žerdama.
Taip ir žmogų nuo pat mažens
Lydi pakaitomis ašaros ir juokai,
Gilų sielvartą štai, žiūrėk,
Keičia džiaugsmas, o jį vėl liūdesys pakeis.
Toks likimas ir jo valia.
(Vertė Eugenija Ulčinaitė)

Poeto teigimu, nors gyvenimas yra nenuspėjamas, jame vis dėlto vyrauja pusiausvyra. Odės adresatui jis pataria neverkti ir nesisieloti, jei užklumpa nelaimės, nes rytojaus diena gali atnešti ir gerų permainų. Visus likimo pokštus dera pasitikti išdidžiai iškelta galva. Po pirmose keturiose eilutėse išsakytų tiesioginių patarimų poetas nuosekliai pereina

[6] Elwira Buszewicz, Sarmacki Horacy i jego liryka, Kraków: Księgarnia akademicka, 2006, p. 182.

prie pagrindinę mintį iliustruojančių palyginimų su gamtos reiškiniais, kurie dar labiau ją sustiprina ir pagrindžia: saulė šviečia ne kiekvieną dieną, o audras jūroje keičia ramybė.

Kita Sarbievijaus odė likimo tema skirta Telefui Likui (*Lyric*. I, 7), kuris skundžiasi likimo ir sėkmės nepastovumu:

Apgaulinga žmogaus lemtis,
Žaidžia, Telefai, ji žaidžia mumis, deja.
Viskas laikina žemėj šioj,
Ką materija čia sukuria nerangi.
Lemia įnoris. Tuoj nukris
Tai, kas kyla, bet vėl kils ir nukris atgal.
Šitaip išlekia kamuolys,
Sviestas rankos lengvos, pasišokėdamas:
Čia jis siekia dangaus skliautus,
Čia i žemę skaudžiais smugiais atsimuša.
Veja vakaras vakarą,
Kartais būna blogiau, kartais ir vėl geriau.
(Vertė Eugenija Ulčinaitė)

Pagrindinė odės mintis – nieko nėra amžina (*aeternum nihil est*). Poetas teigia, kad visi materialūs dalykai yra laikini. Nepastebimai greitai pralekia dienos, metai, amžiai. Keičiasi tautos, griūna miestai, miršta karaliai, o žmogus tėra tik žaisliukas įnoringos Fortūnos rankose. Odės pabaigoje išsakomos dvejonės žmogų supančio pasaulio realumu:

Kol diena po dienos bėga gyvenimas,
Tol mums, Telefai, lemta klyst.
Žaidžia ratas lemties, žaidžia mumis, deja.
[…]
Likai, jeigu žinai, sakyk:
Tai, ką matom aplink, ar iš tiesų yra,
Ar apgaulė akių tiktai?
Ar matyto seniai sapno gražaus tąsa?
(Vertė Eugenija Ulčinaitė)

Įdomu, kad ir Calderóno dramoje *Gyvenimas yra sapnas* lygiai tokią pačią abejonę gyvenimo tikrumu monologe išsako karalaitis Sigizmundas:

Pasaulis šitaip sutvarkytas,
Kad mes sapnuojam, jog gyvenam
Valdovas susapnuoja sostą [...]
Sapnuoja turčius, kad turtingas [...]
Sapnuoja vargeta, kad vagsta [...]
Aplink visur, kur pažiūrėjus,

Visi, kas gyvas, vien sapnuoja,
Nors apie tai nė negalvoja.
[...]
Juk kas gyvenimas? Šešėlis
Iliuzija, apgaulė, šmėkla.
[...]
Gyvenimas – sapnai spalvoti,
Užmigus mums jie išsapnuoti.[7]

Ypač barokiškos yra Sarbievijaus epigramos, kurios XVII a. labai išpopuliarėjo, buvo imtos laikyti visų mažųjų literatūros formų pagrindu, traktuotos kaip žanras, reikalaujantis iš kūrėjo paties aukščiausio poetinio meistriškumo, talento brandos ir išmonės. vienoje iš jų plėtojama mirties, kaip nematomos, bet visur esančios žmogaus palydovės, tema:

Saltantes nuper Mors viderat atra Lupercos,
Et se festivis miscuit ipsa choris:
Ebria perque domos saltabat perque plateas,
Morborum longo praeveniente choro.
Hic uni juvenis dum forte resistere vellet,
Ebria non meritum messuit ense caput.
Tollite de lautis, juvenes, convivia mensis;
Quis scit, an ex vestris non bibat illa scyphis?
(*Epigr*. 119)

[Kartą matė juoda Mirtis šokancius luperkus, / ir pati įsimaišė į šventines eisenas. / Ir šoko girta, blaškydamasi po namus ir gatves, / lydima gausybės ligų. / Štai vieno jaunuolio, kai [jis] norėjo drąsiai pasipriešinti, / girta galvą nenusipelniusią dalgiu nurėžė. / Nuimkite nuo gausių stalų, jaunuoliai, vaišes, / kas žino, ar anoji negeria iš jūsų taurių?][8]

Epigramos pasakojimas pradedamas pagoniškos Luperkalijų šventes, kuri senovės Romoje buvo skirta Fauno garbei, aprašymu. Šventes kulminacija tapdavo ritualinis luperkų kolegijos narių bėgimas aplink Palatino kalvą. Tuomet luperkai diržais, išsipjautais iš paaukoto ožio odos, mušdavo moteris, kurios tikėjo, kad tokie smūgiai laiminantys santuoką ir užtikrinantys vaisingumą. Tad pirmose kūrinio eilutėse pasitelkiant analogiją su Luperkalijomis kuriama nerūpestinga karnavalinė atmosfera ir siautulingos pagoniškos šventes, kurios metu gatvėse ir aikštėse linksminamasi, valgoma, geriama ir šokama, vaizdas. Jis ir sudaro foną toliau epigramoje vaizduojamiems įvykiams. Pagrindinė veikėja yra girta (*ebria*) ir juoda Mirtis (*atra Mors*). Epigramoje pabrėžiama, kad Mirties pasirodymą ir tolesnius jos veiksmus tarsi išprovokuoja miesto švente, kurios metu Mirtis nepastebėta kartu su savo palydovėmis ligomis (*morborum choro*) bei visais šventes

[7] Cituojama iš: Pedro Calderón de la Barca, Gyvenimas – tai sapnas. Dramų rinkinys, vertė Aurelijus Katkevičius, Aleksys Churginas, Vilnius: Baltos lankos, 2009, p. 98–99.
[8] Čia ir toliau pažodinis epigramos vertimas straipsnio autorės.

dalyviais linksminasi ir keliauja iš vieno kiemo į kitą. Sarbievijus aprašo dailėje ypač dažnai vaizduotą Mirties šoki (*dance macabre*) – skeletą su dalgiu, primenantį, jog visi neišvengiamai pasmerkti mirti. Šventes metu personifikuota girta Mirtis dalgiu nukerta galvą jaunuoliui, nesitikėjusiam tokios gyvenimo pabaigos. Autorius tarsi teigia, kad nelaimingo jaunuolio vietoje galėjo atsidurti bet kuris iš šventes dalyvių. Ypač įdomios paskutinės epigramos eilutės, kurias galima perskaityti kaip perspėjimą kiekvienam, nepaisančiam saiko. Mat jei Mirtis paragauja žmogaus maisto ar gėrimo, ji tarsi pasižymi ir išsirenka auką, kurią pasiima su savimi. Todėl autorius ragina nudengti stalus ir paslėpti šventes vaišes. Neatsitiktinai paskutinėje eilutėje minima taurė, kurią galima traktuoti kaip rūstybės taurės, įkūnijančios Dievo bausmę ir teismą, simbolį bei priešpriešą išganymo taurei. Epigramos finalas išreiškia Baroko epochos vaizduojamajame mene bei literatūroje ypač populiarų atsitiktinumo ir mirties motyvą, kuris dažnai nuskambėdavo kaip perspėjimas, kad visų laukia vienas ir tas pats likimas – atmink, kad mirsi (*memento mori*).

Kita Sarbievijaus epigrama atspindi taip mėgtą Baroko epochoje žaidimą žodžiais ir simboliais. Tai kūrinys apie Lietuvos etmono Karolio Chodkevičiaus (1560–1621) herbe esančią raidę W, kurią apvertus arba žiūrint iš viršaus ar dangaus gaunama dvyliktoji lotyniškos abėcėlės raidė M:

Magnus Alexander, Magnus Pompeius habetur:
Magnus hebebaris, Carole, Magnus Otho.
Scilicet hos magnos magni fecere triumphi:
Te major magnum, Carole, palma facit.
Perlege stemma tuum: Vincis te, vincis et hostem
Hic quae terra legi non putat, astra legunt.
Si dubitas, hoc ipse Deo da stemma legendum:
De coelo magnum Maximus ipse leget.
(*Epigr*. 72)

[Aleksandras laikomas Didžiuoju, Didžiuoju ir Pompėjus: / Didžiuoju, Karoli, buvai laikomas, Didžiuoju [ir tu], Otone. / Aišku, juos didžius padarė dideli triumfai. / Tave didesnė šlove, Karoli, padarė Didžiuoju. / Perskaityk savo herbą: Nugali save, nugali ir priešą; / čia, ko žemė nemoka perskaityti, perskaito žvaigždės. / Jei abejoji, pats Dievui duok perskaityti ši herbą: / Iš dangaus pats Didžiausias perskaitys, kad esi didis.]

Šios epigramos pasakojimas susijęs su „vaizdo apvertimu“[9], t. y. su Chodkevičiaus herbe esančios W raidės transformacija į M. Raidė M interpretuojama kaip didybės (*Magnitudo*) simbolis, epigramoje jis pateikiamas pasitelkiant iš M raidės prasidedančių žodžių laipsniavimą: *magnus* (didelis), *major* (didesnis), *maximus* (didžiausias). Garsiausi senovės karvedžiai Aleksandras, Pompėjus, Karolis, Otonas pelnė šlove (*magni*) neeilinėmis pergalėmis (*magni triumphi*). Aleksandras Makedonietis (356–323 m. pr. Kr.), dvidešimties paveldėjęs tėvo sostą, nukariavo Persiją, didžiausią tuomet buvusią šalį, ir išgarsėjo

[9] Eglė Patiejūnienė, Brevitas ornata: Mažosios literatūros formos XVI–XVII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės spaudiniuose, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 172. Autorė pastebi, kad 5-oje Sarbievijaus epigramos eilutėje pasikartojantys veiksmažodžiai vincis vincis taip pat yra ne kas kita, o Chodkevičiaus herbe esančios raidės W, kurią sudaro dvi V, išskaidymas.

pergalėmis prie Graniko upės (334 m. pr. Kr.), prie Iso (333 m. pr. Kr.), nugalėjo Persijos karalių Darėją prie Gaugamelų (331 m. pr. Kr.). Gnėjus Pompėjus (106–48 m. pr. Kr.), vienas žymiusių Romos karvedžių, 25 metų jau buvo pasiekęs ne vieną svarbią pergalę Sicilijoje, Afrikoje ir Rytuose. Otonas I (936–973 m.) 962 m. vainikuotas imperatoriumi atkūrė Šv. Romos imperiją. Jis norėjo, kad imperija apimtų visą krikščionišką pasaulį. Karolis (747–814 m.), frankų karalius, buvo Karolingų dinastijos pradininkas ir nukariavęs saksus, Bavariją, pavergęs Langobardų karalystes Italijoje, tapo Vakarų imperatoriumi. Su šiais karvedžiais lyginamas ir Jonas Karolis Chodkevičius, kuris labiausiai pasižymėjo karuose su švedais atimdamas iš jų Treidenės ir Siguldos pilis (1601 m.). Už šios nuopelnus 1605 m. jis buvo paskirtas didžiuoju Lietuvos etmonu. Tais pačiais metais rugsėjo 27 d. įvyko žymiausias jo vadovaujamas mūšis su švedais ties Kircholmu (Salaspiliu), šalia Rygos, kuriame 14 000 švedų kariuomenė per 4 valandas pralaimėjo 4000 lietuvių kariuomenei. Šis laimėjimas išgarsino Chodkevičių ne tik Lietuvoje, bet ir visoje Vakarų Europoje. Svarbu prisiminti, kadbūtent šis žymus karvedys 1614 m. įsteigė jėzuitų kolegiją Kražiuose.

Tad epigramoje kalbama apie tai, kad Chodkevičius, iškovojęs ne vieną pergalę, pelno dar didesnę šlovę (*major palma*), todėl taip pat yra (*magnus*). Jei šitas faktas dar nesuprantamas žemės gyventojams, siūloma iš aukštai pažvelgti į Chodkevičiaus vardą ir pamatyti jame apverstą raidę W, kuri tampa M bei simbolizuoja karvedžio šlovę (*magnus*). Epigrama pabaigiama akuminu, kurį taip pat sudaro prasidedantys M raide žodžiai: pats *Maximus* (Didžiausias), t. y. Dievas, už vado nuopelnus, prilygstančius garsių senovės karvedžių pergalėms, paskelbs Chodkevičių *magnum* (dideliu).

Iš pateiktų pavyzdžių matome, kad Sarbievijaus poezijoje atsispindėjo svarbiausi Baroko poezijos ypatumai: ir temos bei įvaizdžiai (mirties, nepastovaus likimo), ir stilistika (žaidimas žodžiais, skirtingom jų reikšmėm, poetinė išmonė). Iš jų šiaures Horacijus kūrė poetinį pasaulį, kuriuo žavėjosi visa Europa.

Danielius Naborovskis

Visa būtis šioj žemėj – tik sekundės kelios...

Danielius Naborovskis

Danielius Naborovskis (lenk. Daniel Naborowski, 1573–1640) – poetas, medikas, teisininkas, diplomatas. Gimė lenkų bajorų kalvinistų šeimoje. Įgijo gerą išsilavinimą Vokietijos, Šveicarijos, Prancūzijos ir Italijos universitetuose. Būdamas septyniolikos, Vitenberge studijavo antikinę literatūrą ir filosofiją, vėliau Bazelyje – mediciną, Orleane ir Strasbūre – teisę, Paduvoje mokėsi mechanikos pas patį Galilėją Galilėjų. Užsienyje susipažino su Mikalojaus Radvilo Rudojo vaikaičiu, Kristupo Radvilo Perkūno sūnumi Jonušu Radvilu ir tapo jo prancūzų kalbos mokytoju. 1602 m. grįžęs iš užsienio apsigyveno Lietuvoje ir ėmė tarnauti Radvilams – buvo jų sekretorius, diplomatas, siunčiamas į Angliją, Prancūziją, Veneciją ir kitus Europos kraštus, vaikų mokytojas, gydytojas, rūmų poetas. Teikdamas politinius patarimus savo mecenatams, nevengė Fransua Rablė būdingo humoro. Viename laiške siūlė nuo politinių rūpesčių pavargusiems Radvilams įkurti šalyje „girtuoklių valstybę“, kurios piliečiams rūpėtų tik vienas klausimas: „Ką šiandien gersime?“ Būdamas kalvinistas, gerai sutarė su katalikais: svečiuodavosi Verkiuose, Vilniaus vyskupo Eustachijaus Valavičiaus rūmuose, „mūzų buveinėje“, čia greičiausiai susitikdavo su vyskupo globotu katalikų poetu Motiejumi Kazimieru Sarbievijumi, kurio poeziją vertė į lenkų kalbą. Galėjo bendrauti ir su kitu Vilniaus vyskupo remtu rašytoju Konstantinu Sirvydu. Vedęs įgijo Kernavės dvarelį, kuriame mėgo užsisklęsti nuo viešojo gyvenimo reikalų. Tapęs teisėju, gyveno Vilniuje. Čia ir mirė. Palaidotas Kernavėje.

Buvo vienas talentingiausių lenkiškai rašiusių XVII amžiaus poetų. Žaisdamas žodžiais, alegorijomis ir metaforomis. išreiškė Baroko žmogaus pasaulėjautą. Jo kūrybą persmelkę pasaulio nepastovumo, gyvenimo laikinumo bei trapumo motyvai. Meilė, žmonių ryšiai iškeliami kaip brangintina greitai prabėgančio gyvenimo vertybė.

Siūloma literatūra: Eugenija Ulčinaitė, Albinas Jovaišas, *Lietuvių literatūros istorija. XIII–XVIII amžiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003.

Danielius Naborovskis

GYVENIMO TRUMPUMAS

Minutė po minutės, šitaip eina laikas.
Tėvus turėjai, štai jau gimė tavo vaikas.
Jei šiandien dar esi čia, jau rytoj nebūsi –
Numiręs šalto kapo duobėje supūsi.
Gyvenimas žmogaus – tai vėjas, blyksnis, dūmas
Dukart nebūna saulės vis toks pat šviesumas.
Vis sukasi ir sukas laiko greitas ratas,
Nei pagailėti nieko, nei palaukt nepratęs.
Kol tu mąstei sustojęs, baigės tavo kelias:
Visa būtis šioj žemėj – tik sekundės kelios.
Vienam galbūt lopšys jau mirčiai guolį kloja,
Kitam tik gimus kapas motiną atstoja.

APIE TĄ PATĮ

Diena vis veja dieną ir tenai palieka.
Iš kur atgal sugrįžti nebegali niekas.
Tik nuostolius vien neša valandos ir dienos
Šitam, kuris išeina su diena kiekviena.
Būtis maitina mūsų valandas greitąsias.
Ką jos pagrobia sykį, to nebesurasi.
Užmigus reikia naktį amžiną miegoti.
Todėl ir tu, žmogeli, privalai žinoti:
Dukart gyvena, kas dar gyvas rengias mirti.
Ir du kartus numiršta, kas mirties negirdi.

ONAI

Pagrobia viską laikas – šimtmečius ir dieną,
Palaidoja valstybę žemėj šioj ne vieną.
Per laiką gęsta protas, išmintis aptemsta,
Žavumas, grožis vysta ir sėkmė nublanksta.
Per laiką pievų gėlės grožio bebetenka,
Lapus geltonus medžių žemė tyliai renka.
Per laiką priešiškumai liaujasi kovoję,
Gėla ir neramumas širdį graužt nustoja.
Diena pakeičia naktį, o netrukus seka
Nauja diena, jai laikas tiesia savo taką.
Tik aš tave per amžius, Ona mylimiausia,
Kaip ligi šiol mylėti niekad nepaliausiu.

MEILĖ VISKĄ SULYGINA

Visam pasauly meilei – titulai nesvarbūs,
Nerūpi jai nei turtai, nei kilmė, nei vardas,
Už nieką laiko kilmę, pinigus ir kraitį:
Karalius myli vargšę, vargšas – karalaitę.

Iš lenkų kalbos vertė Eugenija Ulčinaitė

Daniel Naborowski

KRÓTKOŚĆ ŻYWOTA

Godzina za godziną niepojęcie chodzi:
Był przodek, byłeś ty sam, potomek się rodzi.
Krótka rozprawa: jutro — coś dziś jest, nie będziesz,
A żeś był, nieboszczyka imienia nabędziesz;
Dźwięk, cień, dym, wiatr, błysk, głos, punkt, żywot ludzki słynie.
Słońce więcej nie wschodzi to, które raz minie,
Kołem niehamowanym lotny czas uchodzi,
Z którego spadł niejeden, co na starość godzi.
Wtenczas, kiedy ty myślisz, jużeś był, nieboże;
Między śmiercią, rodzeniem byt nasz ledwie może
Nazwan być czwartą częścią mgnienia; wielom była
Kolebka grobem, wielom matka ich mogiła.

NA TOŻ

Dzień jeden drugi goni i potem zostawa
Tam, skąd wiek wszytkokrotny odwrotu nie dawa.
Żaden dzień i godzina bez szkody nie bywa
Człowieku, który ze dniem zarówno upływa.
Karmia byt nasz godziny, która leci snadnie;
Więcej się ten nie wraca, kto z regestru spadnie;
Już w nocy wiekuistej sen przyjdzie spać twardy.
Na to masz zawsze pomnieć, o człowiecze hardy:
Dwakroć żyje, kto żyjąc umrzeć się gotuje;
Umiera dwakroć, kto się śmiertelnym nie czuje.

DO ANNY

Z czasem wszytko przemija, z czasem bieżą lata,
Z czasem państw koniec idzie, z czasem tego świata.
Za czasem stawa dowcip i rozum niszczeje,
Z czasem gładkość, uroda, udatność wiotszeje.
Z czasem kwitnące łąki krasy ostradają,
Z czasem drewa zielone z liścia opadają.
Z czasem burdy ustają, z czasem krwawe boje,
Z czasem żal i serdeczne z czasem niepokoje.
Z czasem noc dniowi, dzień zaś nocy ustępuje,
Czasowi zgoła wszytko na świecie hołduje.
Szczyra miłość ku tobie, Anno, me kochanie,
Wszytkim czasom na despekt nigdy nie ustanie.

MIŁOŚCI WSZYTKO RÓWNO

Nie dba miłość na świecie o wysokie stany,
O wielkie majętności, o ród zawołany.
Fraszka u niej posagi z wyprawą gotową
I król sielankę lubi, sielanin królową.

Samuelis Pšipkovskis

Žvaigždės juk esam ir mes,
ir mus apgaubia šešėliai.
Kai užgęsta staiga proto
trapioji šviesa.

Samuelis Pšipkovskis

Samuelis Pšipkovskis (lenk. Samuel Przypkowski, apie 1592–1670) – poetas, filosofas, religinis mąstytojas, publicistas. Kilęs iš išsilavinusios lenkų bajorų šeimos. Priklausė arijonų religinei bendruomenei, kuri neigė Jėzaus Kristaus dieviškumą ir krikščionybės išpažįstamą Švenčiausiosios Trejybės dogmą. Studijavo Vokietijoje ir Nyderlanduose – Altdorfo ir Leideno universitetuose, keliavo po Angliją ir Prancūziją. Nuo 1621 m. savo gyvenimą susiejo su Lietuva: stojo tarnauti LDK lauko etmonui Kristupui Radvilui, tapo jo sekretoriumi. Vėliau tarnavo Kristupo sūnui, LDK didžiajam etmonui Jonušui Radvilui bei šio pusbroliui, LDK žirgininkui Boguslovui Radvilui. Kalvinistai Radvilai globojo katalikiškose Vakarų Europos šalyse persekiotus arijonus.

S. Pšipkovskis gyveno Biržuose ir iš Radvilų gautame Dailidžių dvarelyje greta Balstogės. LDK arijonų bendruomenės įpareigotas rašė Abiejų Tautų Respublikos arijonų istoriją. 1628 m. Amsterdame išleido knygą *Samprotavimai apie Bažnyčios taiką ir santarvę* (lot. *Dissertatio de pace et concordia Ecclesiae*). Europoje vykstant religinėms kovoms, tęsiantis Trisdešimties metų karui, S. Pšipkovskis gynė religinės tolerancijos idėją. Jis teigė, kad būtina atskirti valstybės ir Bažnyčios valdžias: Bažnyčios pareiga – rūpintis žmonių išganymu, tačiau ji neturinti teisės imtis prievartos. Negalima bausti ir persekioti kitaip tikinčių ir mąstančių žmonių, nes jų persekiojimas kenkia valstybei. Pasaulietinė valdžia turėtų tramdyti religinius fanatikus, kurie kursto visuomenėje nesantaiką. Šis S. Pšipkovskio veikalas sulaukė didelio atgarsio Nyderlanduose ir Anglijoje, prisidėjo prie tolerancijos idėjų sklaidos Europoje. 1653 m. angliškai perleistas Londone, jis turėjo įtakos žinomo anglų filosofo Džono Loko darbams. 1689 m. išleistame *Laiške apie toleranciją* D. Lokas plėtojo S. Pšipkovskio ir kitų Abiejų Tautų Respublikos arijonų išsakytas mintis.

Kaip ir jo globėjas Kristupas Radvilas, S. Pšipkovskis viešajame Lietuvos ir Lenkijos gyvenime gynė tolerantiškos, piliečių minties ir tikėjimo laisvę gerbiančios valstybės idealą. 1632 m. Abiejų Tautų Respublikos seimui išrinkus karaliumi Vladislovą Vazą, arijonų poetas kreipėsi į naująjį valdovą eilėmis, iškeldamas sąžinės laisvės ir tolerancijos svarbą valstybės gerovei. 1655 m. pirmąkart Lietuvą okupavus Maskvai ir Švedijai, S. Pšipkovskis liko ištikimas savo globėjui Jonušui Radvilui, sudariusiam Lietuvos sąjungą su Švedija ir taip nutraukusiam uniją su Lenkija. Tais metais išleistoje knygoje *Jonušo Radvilo išteisinimas* (lot. *Apologia pro Janussio Radivilo*) jis aukštino LDK didžiojo etmono ištikimybę tėvynei, atmetė jam išsakytus kaltinimus dėl valstybės išdavystės.

1658 m. Respublikos seimas priėmė įstatymą, kuriuo įpareigojo šalies arijonus arba atsisakyti savo tikėjimo, arba parduoti turtą ir palikti valstybę. S. Pšipkovskis buvo tarp tų kelių tūkstančių Lietuvos ir Lenkijos arijonų, kurie liko ištikimi savo tikėjimui ir išvyko iš tėvynės. Jis gyveno Boguslovo Radvilo dvaruose Prūsijoje, ten iki mirties vadovavo Prūsijos arijonų bendruomenei. Parašė *Boguslovo Radvilo biografiją*, kurioje šlovino Radvilų

giminės nuopelnus Lietuvos valstybei, pačius Radvilus kildino iš pagonių žynio Lizdeikos. S. Pšipkovskis buvo vienas garsiausių arijonų poetų. Lotyniškai rašė religinę, filosofinę ir politinę poeziją. Jo kūrybai būdingi žmogaus gyvenimo trapumo, nesustabdomos laiko tėkmės išgyvenimai, amžino gėrio ir grožio ilgesys.

Siūloma literatūra: Ingė Lukšaitė, *Radikalioji reformacijos kryptis Lietuvoje*, Vilnius: Mokslas, 1980; Eugenija Ulčinaitė, Albinas Jovaišas, *Lietuvių literatūros istorija. XIII–XVIII amžiai*, Vilnius, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003.

Samuelis Pšipkovskis

RUDENS EKVINOKCIJAI

Šaukia jau, Fėbai[1], tave į šiltuosius pietus Ožiaragis.
Takas tavasis – dangaus skliauto pačiam vidury.
Jau dienas ir naktis lygiomis padalijo Svarstyklės.
Nuo Ėrigonės[2] drovios rankų nusvirusios štai.
Ar beišvysi vėl mus tokius pat kaip palikdamas, Fėbai.
Grįžęs atgal jau kitų metų naujuoju keliu.
Kai pasauliui jaunystę, o žemdirbiui pjūtį atneši
Ir pilkuosius medžius lapais papuoši kupliais.
Bėki, skaistus šviesuly. Juk ir mes trumpai tik tebėgam.
Žemės vaikai ir dalis aukštojo tavo dangaus.
Žvaigždės juk esam ir mes, ir mus apgaubia šešėliai.
Kai užgęsta staiga proto trapioji šviesa.
Tad išvyski dar mus sugrįžęs, kol šviečiam lyg žvaigždės.
Būdami tik blyškus saulės skaisčios atspindys.

Iš lotynų kalbos vertė Eugenija Ulčinaitė

[1] Fėbas, Foibas – graikų dievo Apolono pravardė. Apolonas buvo įsivaizduojamas kaip šviesusis dangaus dievas.
[2] Ėrigonė – graikų mitologijoje atėniečio Ikaro duktė, Dzeuso paversta Mergelės žvaigždynu.

Mykolas Kazimieras Pacas

Mykolas Kazimieras Pacas (apie 1624–1682) – karys ir politikas, LDK didysis etmonas, Vilniaus vaivada, viena iškiliausių Lietuvos Baroko asmenybių. Pacų giminės pradininkas greičiausiai buvo lietuvių bajoras Kymantas. Žinoma, kad Pacas Daukšaitis Kymantaitis tikrai gyveno XV amžiuje, didžiojo kunigaikščio Kazimiero Jogailaičio laikais. XVII a. viduryje Pacai tapo galingiausia Lietuvos gimine, suėmusia į savo rankas visas svarbiausias Didžiosios Kunigaikštystės pareigybes.

Mykolas Kazimieras Pacas buvo Trakų vaivados Petro Paco ir Elžbietos Šemetaitės sūnus. Mokėsi pas jėzuitus – Vilniaus universitete ir Braunsbergo kolegijoje Varmėje. Jį globojo, jo ugdymu ir likimu rūpinosi Mikalojaus Kristupo Radvilo Našlaitėlio sūnus, LDK didysis kancleris Albrechtas Stanislovas Radvilas. Nuo jaunystės M. Pacas susiejo gyvenimą su Lietuvos kariuomene: jau 1648 m. kovojo su sukilusiais kazokais, vėliau – su kraštą okupavusiais maskvėnais ir švedais. Sunkiausiu Lietuvai laikotarpiu liko ištikimas tėvynei. Per karą su Maskva, kovos draugų paliktas, rašė iš karinės stovyklos tuometiniam didžiajam etmonui Pauliui Sapiegai: „Kas bus Tėvynei, kai visi ją apleisime. Aš vienas neužversiu priešui kelio nei savo vienintele galva, nei savo lavonu, nei savo krauju, net jei tai Viešpačiui Dievui patiktų.“ Dėl narsos ir karinių gebėjimų sparčiai kilo karjeros laiptais: tapo pulkininku žemaičių divizijoje, vėliau pačių karių išsirinktu divizijos vadu, dar vėliau – Lietuvos lauko etmonu ir didžiuoju etmonu. Rūpinosi LDK kariuomene: kūrė jos artileriją, parengė ir priėmė jos teisyną. Savo lėšomis sutvirtino Vilniaus pilį. Niekada nesutiko, kad lietuvių kariuomenei mūšiuose vadovautų Lenkijos etmonai. 1673 m. kartu su Lenkijos kariais dalyvavo pergalingame Chotino mūšyje su turkais. Lietuvių kariuomenė kovėsi narsiai – pirmoji įsiveržė į turkų stovyklą. Tačiau iš karto po mūšio etmonas lietuvius išsivedė namo. Šiandien ano meto LDK kovas su turkais primena Šv. Petro ir Pauliaus bažnyčioje išlikę trofėjiniai karo būgnai.

Bendruose Abiejų Tautų Respublikos seimuose M. Pacas su savo giminaičiais karštai gynė Lietuvos interesus, ne kartą grasino nutrauksiąs Lietuvos ir Lenkijos uniją, jei šių interesų nebus paisoma. Pasiekė, kad kas trečias Respubli-

Mykolo Kazimiero Paco portretas, nežinomas dailininkas

Ruošdamasis stoti prieš baisųjį Dievo teismą, kviečiuosi liudininkais savo Tėvynę, kuri mane savo delnuose išmaitino, bei narsiuosius Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Riterius.

Mykolas Kazimieras Pacas, 1675

Napaisydamas savo silpnos sveikatos, savo krūtine ir krauju gyniau savo mieląją Tėvynę kartu su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Riteriais, ėjau į visus pavojus, negailėdamas nei savo kraujo, nei turtų.

Mykolas Kazimieras Pacas, 1675

kos seimas vyktų Lietuvoje – Gardine. Vykdė savarankišką Lietuvos užsienio politiką: palaikė asmeninius ryšius su Maskvos ir Vienos rūmais, be valdovo žinios tardavosi su Maskvos caru.

Stengėsi gyventi kaip Kristaus karys – *miles Christi* (lot.), pabrėždamas savo ištikimybę Dievui ir tėvynei. Jo asmenybei būdingos Baroko žmogaus priešybės: stiprus savo vertės pojūtis ir nusižeminimas, rūpestis bendrais valstybės reikalais ir įsitikinimas, kad jie priklauso nuo Dievo valios ir malonės. Buvo nepaprastai ambicingas. Jaunystėje dėl merginos kovėsi dvikovoje su būsimu Respublikos valdovu Jonu Sobieskiu ir jį sunkiai sužeidė. Būdamas kariuomenės dalinio vadu, LDK didįjį etmoną Paulių Sapiegą priimdavo gulėdamas lovoje. Nuolat ginčijosi su karaliumi Jonu Sobieskiu ir viešumoje kandžiai iš jo šaipėsi. Nepaisant įgytų pareigybių ir galios, M. Pacas gyveno nepaprastai asketiškai ir pamaldžiai. Nuolat marino ir kankino savąjį kūną. Pasak amžininkų, visada nešiojo „aštrią geležinę grandinėlę, kuria buvo savo kūną susiveržęs“. Sekdamas šv. Kazimieru, stengėsi laikytis skaistybės įžadų. Iki mirties liko nevedęs. Testamente reikalavo, kad jo laidotuvės būtų itin kuklios, jį lydėtų tik vienuoliai ir elgetos. Paliko pastatydinęs prašmatnius rūmus Vilniaus Didžiojoje gatvėje bei didingą barokinę Šv. Petro ir Pauliaus bažnyčią Antakalnyje. Lietuvai išsivadavus iš maskvėnų ir švedų okupacijos, ši bažnyčia iškilo kaip padėka Dievui ir būsimos jo globos tėvynei prašymas. Vykdant M. Paco valią, jo palaikai buvo palaidoti po visų mindomu Šv. Petro ir Pauliaus bažnyčios slenksčiu. LDK didžiojo etmono kapo vietą žymėjo lenta su vieninteliu įrašu: „*Hic iacet peccator*“ – „Čia guli nusidėjėlis“.

Mykolas Kazimieras Pacas

TESTAMENTAS

Mykolo Kazimiero Paco, Vilniaus vaivados, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didžiojo etmono, testamentas, rašytas Vilniuje 1675 metų liepos 4 dieną.

Vardan Dievo, Šventoje Trejybėje vieno. Amen. Žmogaus amžius, būdamas trumpu laiku apribotas, negali būti pastovus ir daugel metų tęstis, mat kasdien gali kas nors atsitikti, nes šio pasaulio gyventojai ne tik privalo mirti, bet jiems ir ilgai gyventi neleista; net ir tuomet, jei maloningas dangus teiktųsi mums duoti ilgesnį gyvenimą, vis tiek žmogus nėra taip lepinamas, kad jį arba šventos fortūnos kilnumas, arba valdžia, arba aukšto luomo teisės galėtų nuo mirties apsaugoti: mirčiai visi lygiai turime nusilenkti.

Būdamas žmogus krikščionis, aš visada pagalvodavau apie tą paskutinę valandą – ir kare būdavo daug atvejų, kai iš arti tekdavo matyti mirtį žvelgiant į gausybę nukautų priešų lavonų, ir tuomet visada medituodavau, kad žmogaus gyvenimas tėra tik trumpa valanda, neišvengiamai pasibaigianti mirtimi, į kurią visi vienodai greitai skubame. Todėl iš anksto, kol dar, ačiū Dievui, esu sveiko proto, valios, atminties ir minčių bei galiu veikti, išdėstau raštu (nes atminčiai visų žmogaus reikalų bei sprendimų apimti negalint, jie ilgiau išlieka popieriuje) paskutiniąją savo valią, visų pirma pareikšdamas prieš Viešpatį Dievą, kad, kaip esu gimęs ir išauklėtas tikrajame Šventajame Romos Katalikų Tikėjime, taip jame ir noriu savo gyvenimą baigti, ir jame mirštu. O turėdamas savo nuodėmingą, tačiau brangiausiu Jėzaus Krauju atpirktą sielą į Jo šventąsias rankas atiduoti, tvirtai ir neklysdamas pasitikiu begaliniu Jo gerumu ir gailestingumu, kad, neidamas su manimi, nusidėjėliu, bylinėtis į griežtą ir baisų teismą, teiksis greitai brangiausiu savo Krauju nuplauti mano kaltes. Dėl to nusižeminęs maldauju pagalbos Švenčiausiosios Mergelės Marijos, Dievo Motinos, kurios globą daug kartų gyvendamas ir mirdamas patyriau, taip pat maldauju savo Šventųjų Globėjų Mykolo ir Petro, kad, atėjus paskutinei mano atsiskyrimo valandėlei, užtartų mane Dievo akivaizdoje.

Ruošdamasis stoti prieš baisųjį savo Dievo teismą, kuriame visos paslaptys bus viešai atvertos, kviečiuosi liudininkais savo Tėvynę, kuri mane savo delnuose išmaitino ir gausiomis malonėmis penėjo, bei narsiuosius Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Riterius ir visus tuos, kuriems buvo rašyti svarbūs raštai, sakyti žodžiai bei mano sprendimai geriau žinomi – visus šaukiu paliudyti, kaip aš kilau kiekvienam Riteriui pagal profesiją privalomais laiptais ir savo Dorybe pasiekiau tą lygį, į kurį Viešpats Dievas ir mielų mano Valdovų Karalių malonė norėjo mane pakelti, kaip visus savo darbus, jėgas ir pastangas kreipiau į vieną bendrojo gėrio, valstybės gerovės tikslą, nepaisydamas savo silpnos sveikatos, savo krūtine ir krauju gyniau savo mieląją Tėvynę kartu su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Riteriais, ėjau į visus pavojus negailėdamas nei savo kraujo, nei turtų, kad tik būtų atmuštas priešas ir grąžinta seniai laukiama taika. Nuo pat karo su kazokais pradžios tiek karo stovykloje, tiek Marso lauke būdamas, per visus tuos metus nepraleisdamas nė vienos progos ar reikalo gintis, niekada nepanaudojau savo veiksmų piktam, net ir tada, kai tūli žmonės iš tarėjų, paėmę mane į rankas, savo rašiniais ir įžeidžiais laiškais užvertė visus laikraščius ir vos ne visą Europą, stengdamiesi mane pražudyti tarp savo neapykantos Scilės ir Charibdės. Tačiau gerasis Viešpats Dievas neleis tyčiotis iš nekalto ir būsimasis laikas, kaip smalsus istorijos įvykių ir permainingos Tėvynės tyrėjas, parodys nesuteptą mano Dorybę ir nepažeistą ištikimybę. O dabar tik pareiškiu būsimiems amžiams, kad dėl pavyduolių niekšybės teko man tuos

nemalonumus iškęsti. Jei Dievas leis man ilgiau pagyventi, įrodysiu jiems, kad nepalaužė nekaltos mano sielos. O dabar, laikydamas tai Dievo valia – neišvengiamu bei mums nesuvokiamu Jo leidimu atkentėti už mano nuodėmes, – iš krikščionio širdies atleidžiu visus man skirtus įžeidimus ir pats savo ruožtu, jei ką nors kaip žmogus viena ar kita proga įžeidžiau, prašau man atleisti vardan Kristaus žaizdų.

Taip pat dėkoju narsiesiems Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Riteriams, kurie tiek metų žygiuodami kartu man padėjo: iš pradžių – kaip žygių draugui, vėliau – kaip leitenantui, kuopų vadui, pulkininkui, dar vėliau – man vadovaujant kaip Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės lauko karo vadui, pagaliau – kaip visos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenės vyriausiajam vadui. Visus juos meiliai prie savo krūtinės glausdamas, bučiuoju sveikųjų galvas, suluošintųjų žaizdas, o už kartu nuveiktus darbus, karo vargus, už ištikimybę Valdovui ir Tėvynei, riteriškai atsisveikindamas, dėkoju šiais žodžiais: „Kovokite už aukurus ir židinius.“ Dėl tų Riterių ir dėl visos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenės, kuri buvo man vyriškų žygių ir riteriškos narsos atrama, kuri kartu su manimi kentė žiemos šalčius, dėl jų visų prašau savo mielojo Valdovo Jo Malonybės Karaliaus ir visos Respublikos, kad Jo Malonybė Karalius tėviškai maloningai atsižvelgtų ypač į tuos, kurie, taip seniai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenėje tarnaudami, praradę sveikatą, išeikvoję turtus, po skydu pasenę, duonos trupinio užsitarnauti negali, kuriems jau sunku laukti ilgai uždelsto atlyginimo. Dėl jų visų, kaip anksčiau Jo Malonybės pirmtakų Karalių prašydavau, taip dabartinio laimingai viešpataujančio Karaliaus maldauju, kad ištikimus ir gera linkinčius Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Riterius malonėtų dosni Karaliaus ranka Valdovo duonos trupiniais pasotinti.

Atsisveikinęs su mieląja Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomene, einu prie savo kūno palaidojimo. Kai jau mane Viešpats Dievas greitai nuspręs iš šio pasaulio paimti, jei Vilniuje, tai vėliausiai trečią dieną, jei stovykloje ar kelyje, tai į Vilnių kuo greičiau atgabenus, neduodant žinoti niekam iš mano brolių ir draugų, kad tik iš mano paprašytų testamento vykdytojų vienas ar du būtų, reikia mano kūną mano paties išmūrytame rūsyje, šventoriuje, prie pat bažnyčios durų, palaidoti. Visi, kurie žvelgia giliau į palaimintąją amžinybę, yra įsitikinę, kad visos išlaidos ir laidotuvių puošnumai, kuriems nemaža lėšų išmėtoma, niekuo nepadeda nuodėmingos sielos išganymui. Todėl dėl visko, kas šventa, maldauju gerbiamųjų testamento vykdytojų [...] ir įpareigoju jų sąžines (nes juos į baisų Dievo teismą pašauks, jei kitaip vykdys šią paskutinę mano valią), tegu nei patys jokių lėšų mano laidotuvėms nenaudoja, nei aš nieko nepalieku. O jei kas iš mano brolių ar artimųjų ypatingo jausmo man vedami norėtų tai daryti, neleisti, nes visos išlaidos turi būti skirtos mano sielai gelbėti, vienuoliams ir išmaldai aukoti. Mano kūną Jų Malonybės tegu įdeda į paprastą juodą karstą su kryžiumi, jokia medžiaga, juo labiau šilkine, neapmušus, atveža į Šv. Petro ir Pauliaus bažnyčią Vilniuje, be jokios procesijos ar patarnavimų, be jokios prabangos ar iškilmių, ir paguldo ant grindinio be jokio katafalko, tik tegu uždega šešias dideles ryškiai degančias žvakes, kurios turi per visas šventas Mišias degti. [Laidoti] taip pat be jokių pamokslų, kalbų ir oracijų, nededant etmono buožės ant karsto, nešaudant ir be jokių įrašų, vėliavų ar herbų, be mane reprezentuojančių atvaizdų, nei laidotuvių metu, nei po to, ir apskritai – be jokios ištaigos, prie kurios pasaulis tokiais atvejais yra pratęs. Labai labai prašau gerbiamųjų testamento vykdytojų, kad taip mane palaidotų be to viso puošnumo, be blizgesio dėl kurio tokiomis progomis žmonės paprastai daug stengiasi. Į šermenis tepakviečia tik kunigus, namiškius ir vargšus, juos tepavaišina. [...]

Versta iš lenkų kalbos

Vanda Zaborskaitė

TEATRAS SENAJAME VILNIAUS UNIVERSITETE (XVI–XVIII a.)

Vilniaus universitetas 200 metų buvo skaisčiai spinduliuojantis teatro židinys, atstovaujantis scenos meno formai, gavusiai teatro istorijoje „mokyklinio teatro“ vardą. Šis teatras – Renesanso kūdikis. XVI a. Italijoje, bet ir kituose Europos kraštuose paplito mokyklų organizuojami spektakliai, kuriuose mokiniai vaidino Senekos, Terencijaus ir Plauto, be to, nelotyniškas humanistų pjeses. Tačiau itin platų užmojį ir savitą pobūdį šie vaidinimai įgavo jėzuitų vadovaujamose kolegijose, tapo reikšmingu viso teatrinio gyvenimo komponentu. Pjesių autoriai čia dažniausiai būdavo poetikos arba retorikos profesoriai, o vaidindavo mokiniai. Šio teatro kalba – lotynų, kartais su vietinių kalbų intarpais. Šis teatras mėgo masines scenas, puošnias dekoracijas ir šiaip įvairius scenos efektus. Vaidinimų vieta dažniausiai būdavo kolegijos aula, kiemas, bet ir didikų rūmai, bažnyčios, miesto aikštės ir gatvės, o vėliau ir specialiai vaidinimams skirtos salės. Žiūrovai – pradedant karaliais ir magnatais, baigiant marga miestelėnų minia. Šis teatras savo gyvavimo rytmečiu siejosi su renesanso stilistika, saulėlydy – su klasicizmu, bet jo vidurdienis – baroko epocha su kraštutinybių poetika, žiaurumo ir šventumo įtampomis, su fantazijos žaisme ir ryškiu teatrališkumu.

Vilniuje, kaip rašyta, pirmas mokyklinis vaidinimas įvyko 1570 m. rudenį, kai buvo praslinkę vos metai nuo kolegijos įsteigimo. Spektaklis įvyko kolegijos kieme, maloniai nustebę ir nudžiugę žiūrovai pamatė italo S. Tuci’o lotynišką komediją „Heraklis“.

Ir ėmė suktis teatrinio gyvenimo ratas. Spektakliai vykdavo mokymo programos nustatytu laiku – mokslo metų pradžioje ir pabaigoje, taip pat – per Užgavėnes. Bet į šitas ribas beveik niekad nesutilpta. Spektakliais dar būdavo pagerbiami ir aukšti svečiai, apsilankę Akademijoje, ir žymūs valstybinio gyvenimo įvykiai – taikos sutartys, pergalingi mūšiai, svarbios sukaktys, valdovų vestuvės ir karūnacijos. O kur dar įvairiomis progomis rengiamos iškilmingos eisenos, kuriose žengdavo mitologinėmis ir alegorinėmis figūromis persirengę dalyviai, kurioms buvo statomi triumfo vartai ir į dangų kildavo fejerverkai! Akademijos studentų ir profesorių teatrinė išmonė užliedavo Vilniaus gatves ir aikštes.

Mokyklinių dramų pastatymai būdavo puošnūs ir įspūdingi: juose dalyvaudavo įvairios alegorinės figūros (Garbė, Pamaldumas, Karas, Taika...), marguliuodavo įvairių tautų ir regionų apdarai (ne tik žemaičių, lietuvių, mozūrų, bet ir kinų, japonų, afrikiečių...), stebindavo šviesos efektai (fejerverkai, laužai), skambėdavo muzika ir dainos, tratėjo būgnai ar patrankų šūviai. Sudėtinga scenos technika leido vaizduoti herojų vizijas ir sapnus, scenos erdve praskriejančias gerąsias dvasias, pragarmėn prasmengančius niekšus, banguota jūra plaukiančius laivus ar iš kruvino upės srauto išnyrančias sirenas, laikančias iškeltą brangakmeniais išdabintą kryžių. Visa tai vaizdai iš vilniškių spektaklių.

Mokyklinio teatro repertuaras buvo įvairialypis daugeliu požiūrių. Dalis jo – internacionali: kai kurių žymių mokyklinių autorių dramos buvo statomos Romoje ir Paryžiuje, Vienoje ir Vilniuje. Buvo daug klajojančių siužetų, kuriuos kiekviena mokyklinė scena varijuodavo, prisitaikydama savo poreikiams. Bet Vilniaus mokyklinei scenai kūrė ir daug vietinės kilmės žmonių arba tokių, kurie mokymusi, darbu, moksline ir kūrybine veikla,

pažiūromis ir emocijomis buvo įaugę į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūrą arba bent su ja kaip nors susiję. Vienas iš tokių jau XVI a. buvo G. Knapijus, vėliau žymus lenkų leksikografas, bet jaunystėje mokęsis Vilniuje, čia pradėjęs ir pedagoginę veiklą. Čia buvo parašytos ir pastatytos jo dramos, kaip antai „Philopater“, viena iš nedaugelio XVI a. mokyklinių dramų, kurios visas rankraštinis tekstas yra pasiekęs mūsų dienas. Tai tipinga renesansinė pjesė: kondensuota draminė akcija, plėtojama penkiuose veiksmuose, tarp kurių pasirodo choras, atliekantis moralinio komentatoriaus vaidmenį, o poetinė kalba primena Senekos stilių.

Daugumą mokyklinių dramų tekstų sunaikino karai, gaisrai ir kitokios istorinės negandos, nes šių dramų būdavo tik po vieną kitą ranka rašytą egzempliorių. Jas pradėta gausiau spausdinti XVIII a. viduryje. Apie ankstesniąsias sprendžiama iš teatrinių programų-konspektų, kurių Vilniaus universiteto spaustuvė yra išleidusi daug ir kurių nemažas pluoštas saugomas Universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyriuje. Iš jų tad ir susidarome vaizdą apie būdingiausią – barokinę – mokyklinę dramą. Literatūrinio teksto vaidmuo čia, matyt, antraeilis: jo paskirtis buvo sudaryti pagrindą įspūdingam, puošniam teatriniam reginiui. Pjesė dažniausias buvo trijų veiksmų, kuriuose buvo rezgama paini fabula su persirengimais, atpažinimais, lemtingomis klaidomis ir pranašystėmis, o tarp veiksmų – chorai su alegorinėmis figūromis, šokiais, muzika ir pantomima, taip pat komiškos ir buitinio turinio intermedijos. Jei dar prodėsime puošnų ir efektingą „scenos aparatą“, galėsime įsivaizduoti, kokie spalvingi, kaleidoskopiški buvo šie mokykliniai vaidinimai. Vilniuje susidarė stiprus autorių ir statytojų branduolys, turėjęs tiesioginių ryšių su panašiais teatrais Romoje ir Vienoje. M. Sarbievijus buvo vienas žymiausių šio teatro teoretikų Europoje.

XVI a. dramoje buvo gausu biblinių motyvų, o vėliau įsigalėjo hagiografiniai ir martirologiniai. Drauge su jais į Vilniaus mokyklinę sceną ateina tolimų kraštų egzotika – kinijos, Japonijos, netgi Angolos, su atitinkamais kostiumais ir rekvizitu. Tačiau didžiausias lyginamasis svoris tenka istorinėms temoms. Graikiškoji ir romėniškoji antika, Bizantija, daugelis Vakarų Europos kraštų čia atstovaujami įmantriais siužetais. Bet mums įdomiausia su Lietuvos istorija susijusios dramos. Vaidevutis ir Vaišvilkas, Algirdas ir Skirgaila, Kęstutis, Vytautas ir Jogaila, Kazimieras Jogailaitis ir Aleksandras, Steponas Batoras ir Zigmantas Vaza – štai istorinių asmenų figūros, pasirodžiusios Vilniaus universiteto scenoje. Akademija ne kartą iškilmingai pagerbė savo fundatorių Steponą Batorą, buvusį auklėtinį Joną Katkevičių, didįjį karvedį, sumušusį švedus prie Salaspilio, nugalėjusį turkus prie Chotino. Vaidinimu buvo pagerbtas ir Rusijos caras Petras I, 1705 m. apsilankęs Akademijoje. Ir istorinės dramos, ir tos pjesės, kuriomis reaguota į svarbius politinio gyvenimo įvykius, ugdė ne tik pasididžiavimą savo tėvyne ir valstybe: istoriniais siužetais dažnai buvo aukštinamas teisingumas ir teisė, mokslas ir menas, švietimas ir dora, pagarba tėvams ir dėkingumas mokytojams. Visos šios humanistinės vertybės derinosi su religiniais motyvais, kurie dominavo jėzuitų teatre.

Vilniaus senojo universiteto scena gyvavo be pertrūkio du šimtmečius. Vaidinimų ir kitų teatrinių renginių tuo metu suregistruota 263. Per tą laiką teatras išgyveno pakilimų ir nuosmukių metus, jis veikė ir palankiomis, ir labai sunkiomis sąlygomis, kai aplinkui siautėjo karai, gaisrai ir marai. Jame čia skaidriai švietė, čia temo ir blėso jaunystės polėkiai ir meno meilė.

Teatras paliovė egzistavęs 1773 m., kai buvo uždarytas jėzuitų ordinas ir švietimą į savo rankas paėmė pasaulietinė Edukacinė komisija. Ji pasuko mokslą nauja, laiko reikalavimus atitinkančia linkme. Didaktiniai, moralizuojantys ir panegiriniai vaidinimai kirtosi su modernios mokyklos dvasia, atrodė lyg juokingas anachronizmas. Be to, vis labiau skleidėsi miesto teatrinis gyvenimas, įtraukdamas ir studentiją. Mėgėjų vaidinimai tapo nebe mokyklinės programos, o privataus gyvenimo dalyku. Bet liko vietos ir specifiniam studentiškam teatriniam gyvenimui. Iš filomatų atsiminimų žinome, kad jie, pavyzdžiui, turėjo satyrinį lėlių teatrą, kuris drąsiai ir šmaikščiai reaguodavo į įvairias akademinio gyvenimo aktualijas. Komiškos profesorių figūros čia vaidino anaiptol ne paskutinį vaidmenį, o sąmojingi kupletai komentavo pajuokos vertus jų poegius ar įpročius.

Visa pasibaigė, kai caro valdžia, nuslopinusi 1831 metų sukilimą, uždarė universitetą kaip maištingos minties židinį. Reikėjo laukti beveik šimtą metų, kol senoji Alma Mater vėl atvėrė duris. Tada atgijo ir teatro mūzos, iš kurių saugomo šaltinio dabartis gali pilnomis rieškutėmis semtis kūrybinio polėkio, teatrinės išmonės, žanrinio formų bei stilių įvairybės.

1986 05 06

Pedras Kalderonas de la Barka

Pedras Kalderonas de la Barka (Pedro Calderón de la Barca, 1600–1681) – didysis Europos Baroko dramaturgas gimė Ispanijoje, kuri XVI–XVII a. buvo viena galingiausių Europos valstybių. Tai buvo valstybės klestėjimo laikai, vadinami Ispanijos Aukso amžiumi. Tačiau Kalderono gyvenamuoju metu Ispanijoje kilo aštrūs nacionaliniai ir socialiniai konfliktai: sukilo nuo Ispanijos norinti atsiskirti Katalonija, bruzdėjo ir nuskurdę valstiečiai.

Kalderonas, kilęs iš senos kilmingos šeimos, išsilavinimą įgijo Madrido jėzuitų kolegijoje, kurios mokymo programoje daug dėmesio buvo skiriama teatrui. Vėliau Salamankos universitete studijavo teologiją, filosofiją, scholastiką, teisę. Po garsaus pirmtako, kuris ispanų teatrui suteikė didžiulę meninę reikšmę, dramaturgo Lope de Vegos mirties, 1635 m. Kalderonas tapo karaliaus rūmų teatro direktoriumi, rašė pasaulietines bei religines pjeses. Kalderonas buvo ne tik dramaturgas, bet ir karys, dvasininkas. Jis dalyvavo kare Prancūzijoje, slopino sukilimą Katalonijoje. 1651 m. tapo pranciškonų vienuoliu, vėliau – karaliaus Pilypo IV garbės kapelionu, buvo paskirtas šv. Petro jėzuitų brolijos vyriausiuoju. Kalderono gebėjimas gyvenime sieti skirtingas veiklas atsispindi ir gausiame dramaturgijos palikime. Išliko apie 200 įvairių žanrų draminių kūrinių: apsiausto ir špagos komedijų, garbės bei keršto dramų, religinių pjesių, filosofinių dramų.

Kalderono dramose atskiriamas idėjos, alegorijų, metaforų pasaulis ir realybė. Iš šios skirties kyla svarbiausieji dramos personažų vidiniai ir išoriniai konfliktai. Gyvenimas vaizduojamas kaip iliuzija, žaidimas, vaidinimas, sapnas. Ankstyvojoje kūryboje, ypač komedijose, žaidimo sąlygas kuria sąmojingi ir išmoningi žmonės (*Dama vaiduoklė*, 1628). Filosofinėje dramoje *Gyvenimas – tai sapnas* karaliaus mėginimas pasitelkus mokslą išvengti likimo, gyvenimą kurti remiantis savo valia sulaukia dramatiškų padarinių, o religinėse alegorinėse dramose gyvenimas vaizduojamas kaip teatras, kuriame svarbiausias kūrėjas ir režisierius yra Dievas (*Didysis pasaulio teatras*, 1634). Kūrėjas savo valia paskirsto žmonėms vaidmenis (Karaliaus, Varguolio, Turtuolio, Artojo, Gražuolės, Vienuolės), tačiau vaidinant žmonėms suteikiama laisva valia pasirinkti, kaip veikti. Žmonės vaizduojami kaip svarbiausių visuomenės sluoksnių ir moralinių tipų ženklai. Ženkliškumas būdingas ir scenovaizdžiui. Pasaulis Kūrėjo valia rengia žmogaus būties vaidinimą – sukuria šviesų kupiną sceną, dekoracijas, kurios žymi žmogaus gimimą (lopšys) ir mirtį (kapas), išdalina vaidmenį atskleidžiančius drabužius ar ženklus (Karaliui – purpurinį apsiaustą ir karūną, Turtuoliui – brangenybes, Artojui – kauptuką ir pan.). Žmogaus gyvenimas suvokiamas kaip trumpas spektaklis, kelionė nuo lopšio į kapą. Pasibaigus vaidinimui, visi spektaklio

veikėjai tampa lygūs, juos pagal atliktą vaidmenį Kūrėjas apdovanoja palaima (Varguolį, Vienuolę), skiria atgailą skaistykloje (Karaliui, Artojui, Gražuolei) ar pasmerkia amžinoms kančioms pragare (Turtuolį).

Kalderono komedijos pasižymi puikia intriga, žaismingumu, sąmojingumu, išradingų moterų (damų ir jų tarnaičių) paveikslais ir griežtų ispaniškųjų šeimos papročių kritika. Garbės ir keršto dramose svarbiausias įvykių stimulas yra ispaniškasis garbės kodeksas, kuris asmens garbę iškelia kaip didžiausią žmogaus gyvenimo vertybę. „Gyvenimas be garbės nėra gyvenimas“, – sakoma dramoje *Gyvenimas – tai sapnas*, ginant garbę pateisinamos visos priemonės. Perdėta garbė pradėta vadinti kalderoniškąja garbe (isp. *El honor calderiana*). Bekompromisės ispanų kovos dėl garbės XVII a. dramaturgams tapo dramatiškų istorijų pavyzdžiu. Įkvėptas ispanų teatro šlovės, prancūzas Pjeras Kornelis pagal ispanų epą sukūrė dramą *Sidas* (1636), kuri išgarsino dramaturgą visoje Europoje.

Baroko teatre su visais jo kontrastais, jausmų egzaltacija, sparčia dinamika išorinis veiksmas nėra svarbus, svarbu tai, kas vyksta žmogaus viduje. Tai yra būsenų dramaturgija. Ir tai vis dėlto panašu į operą, nes operoje yra arijos, duetai, trio, chorai, rečitatyvai - kuriais nusakomos būsenos, jų virsmai. Čia lygiai tas pat – monologai. Veiksmas nutrūksta, ir staiga – kelių puslapių monologas, tarkim, Rosauros. Atsakas į jį – Sigizmundo monologas, irgi kelių puslapių. Calderónas sustabdo veiksmą ir tarsi eksponuoja tai, kas dedasi personažo viduje.

Gintaras Varnas

Baroko epochos dramaturgijos esmę geriausiai išreiškia Kalderono filosofinė drama *Gyvenimas – tai sapnas* (1635). Dramoje Kalderonas atskleidžia prieštaringą, paradoksalią Baroko pasaulėjautą. Dramos siužetas primena antikinį karaliaus Oidipo mitą: karalius sužino, kad gimęs sūnus atneš jam didelių nelaimių, dėl to, siekdamas išvengti likimo, uždaro tik gimusį sūnų atšiauriame kalnų kalėjime. Filosofinės dramos įvykių metaforiškumą, žmogaus sąmoningumo pabudimą, kuris suteikia galimybę nugalėti savo aistras, Kalderonas atskleidžia nukeldamas dramos veiksmą į egzotišką šalį – Lenkiją.

Baroko požiūrį į žmogaus galimybes Kalderonas parodo vaizduodamas karaliaus pasitikėjimą, o vėliau – abejones mokslo galia. Tėvas nusprendžia miegantį Sigismundą atgabenti į rūmus ir jam suteikti karaliaus galią. Tačiau šis, naudodamasis ja, pasirodo kaip itin žiaurus žmogus. Taip dramoje pradeda aiškėti žmogaus proto, intelekto galių iliuziškumas ir moralinė žmogaus didybė. Vėl pargabentas į kalėjimą, Sigizmundas ima suvokti, kad žmogaus galia, šlovė, vargai yra tarsi sapnas, po kurio ištinka neišvengiamas pabudimas, kai žmogus skaudžiausiai suvokia savo padarytas klaidas ir gauna už jas pelnytą atlygį. Aforizmas „Gyvenimas – tai sapnas“, randamas Senajame Testamente, Viduramžių mistikų veikaluose, Kalderono iškeliamas kaip esminė žmogaus būties metafora. Sigizmundas, suvokęs, jog ir sapnuose reikia elgtis atsargiai ir atsakingai, kad kitą kartą nubustum geresnėje vietoje nei kalnų kalėjimas, sutinka tapti Lenkijos valdovu ir vadovauti varguolių ir plėšikų kariuomenei, kuri sukilo sužinojusi, kad karalius šaliai valdyti paskyrė Moskovijos kunigaikštį Astolfą.

Labai keista „Gyvenimo – tai sapno“ pabaiga. Joje yra didžioji mįslė. Hamleto mįslė ir po to stojanti tyla yra nulis, palyginus ją su Calderóno mįsle, kur trečiajame veiksme viskas lyg apvirsta aukštyn kojom. Čia Sigizmundas tampa valdovu, geru valdovu. Ir pjesė baigiasi lyg niekuo. Nors keista, iš visų pjesės herojų miršta vienintelis Klarinas – juokdarys. Taip nebūna. Šiaip jau miršta herojai. O Sigizmundas tarytum tampa geru valdovu ir kalba apie amžinybę. Čia du variantai: arba jis iš tikrųjų tampa geru valdovu, arba „geru“ valdovu karjeristu, visa tai, ką jis skelbė, tėra tušti žodžiai, žodžiai, žodžiai.

Gintaras Varnas

Gyvenimo ir sapno priešybes dramoje atskleidžia simetriška kompozicija, vaizduojanti dvi siužetines linijas (princo Sigizmundo ir Rosauros), dramatizmo ir komiškumo gretinimas (princo Sigizmundo dramatiški monologai, Rosauros tarno juokdario Klarino komiškos replikos bei samprotavimai, Moskovijos kunigaikščio Astolfo manieringas kalbėjimas). Kalderono sukurti veikėjai yra labai žmogiški, jų dvasinės būsenos monologuose atskleidžiamos tiksliai ir įtikinamai, tačiau kartu jie yra ir tam tikrų idėjų simboliai.

Kalderono alegorinės pjesės atspindėjo XVII a. jėzuitų teatrui būdingą poetiką, kuri yra artima ir Lietuvos mokykliniam jėzuitų teatrui. Kalderono filosofines dramas ypač vertino Gėtė, vadinęs jį „didžiausiu draminiu poetu“. XX a. modernistinė drama remiasi Kalderonui būdinga barokiškąją paradokso poetika. Lietuvoje Kalderono dramaturgiją XX a. pabaigoje pristatė režisierius Gintaras Varnas, savo kūrybos pagrindu laikantis barokiškąją teatro estetiką. Jis Vilniaus universiteto observatorijoje pastatė alegorinę Kalderono dramą *Didysis pasaulio teatras* (1997), Nacionaliniame dramos teatre – filosofinę dramą *Gyvenimas – tai sapnas* (2000).

Pedras Kalderonas de la Barka

GYVENIMAS – TAI SAPNAS

VEIKĖJAI

BAZILIJAS, *Lenkijos karalius*
SIGIZMUNDAS, *princas*
ASTOLFAS, *Moskovijos kunigaikštis*
KLOTALDAS, *senis*
KLARINAS, *tarnas juokdarys*
ESTRELJA, *infantė*
ROSAURA, *dama*
KAREIVIAI
SARGYBINIAI
MUZIKANTAI
PALYDA

PIRMAS VEIKSMAS

Kalno viršūnėje pasirodo apsirengusi kelioniniais vyro drabužiais Rosaura, leidžiasi žemyn, tardama pirmuosius sakinius

ROSAURA. Ištikimasai hipogrife,
Kuris su vėjais lenktyniauji,
Kurs tarsi spindulys išblyškęs,
Lyg paukštis vienišas iš saujos
Ištrūkt pakilęs, lyg lydys
Gelmėn paniręs, lyg pašėlęs
Ir besiblaškantis žvėris
Tu kelio nerandi, todėlei
Krenti nuo šių uolų nuogų,
Paslydęs krūpčioji ir ieškai,
Kur įsispirt. Ir man baugu.
Tad pasilik. Mane jau kviečia
Likimas nusileist žemyn,
Ir nėr iš ko man pasirinkti,
Tiktai nusivylimo pinklės
Lydės mane tolyn, tolyn,
Klaidžiu taku, kalnų pašlaitėm,
Jau saulė merkias, takas raitos.
Tu nesvetingai sutinki,
O Lenkija, klajoklį vargšą –
Vos jis atvyksta, palinki
Jam skausmo ir kančios ne lašą,
O visą jūrą, bet išties,
Kur pagailos jis rast galės?

Iš tos pačios pusės leidžiasi KLARINAS

KLARINAS. Mes esam dviese, nepamirški,
Tuomet, kai skundies, paminėk,
Tėvynę savo juk palikti
Abu pakilom, tad tikėk,
Kad verta už abu užtarti,
Jei iškentėjom šitiek vargo,
Ne ką geriau ir aš jaučiuosi,
Norėčiau būti suskaičiuotas.
ROSAURA. Nenoriu už tave dejuoti,
Klarinai, nes tu pats gali
Savo nelaimes apraudoti
Ir pasiguost su savimi.
O mėgsti tu, matyt, vaitoti,
Ir net, kaip toks išminčius sakė,
Galėtum sau vargų surasti,
Kad tik galėtum pasiguosti.
KLARINAS. Išminčius buvo tas greičiausiai
Tiesiog girtuoklis prasigėręs.
Jam antausį reikėtų skelti –
Galėtų džiaugtis jį ištvėręs.
Bet ką dabar darysim, ponia,
Paklydę šioj kalnų dykynėj.
Kai saulės spindulių malonė
Apleidžia mus, pradingsta tyliai.
ROSAURA. Aš nežinau, ar neapgauna
Manęs pavargęs mano žvilgis,
Bet blausioje šviesoj išdygęs
Ten pastatas į dangų šauna.
KLARINAS. Dažnai mes matome tatai,
Ką norime labai matyti.
ROSAURA. Bet pažiūrėk – tenai, antai
Tarp tų uolų visai mažytis.
Jis saulėn niekad nežiūrės,
Ir taip prastai jis pastatytas,
Kad uolą primena išties,
Tarsi akmuo, bedugnėn kritęs.
KLARINAS. Prieikime arčiau, o ponia,
Geriau juk matos iš tikrųjų,
Koks kūrinys architektūros,
Kai žmonės priima maloniai.
ROSAURA. Štai durys – panašiau į gerklę,
Kuri pagimdo tamsią naktį.
Žiūrėk, jos truputį pravertos
Ir bando mus vidun pašaukti.

Už scenos girdisi grandinių žvangesys

KLARINAS. Ką aš girdžiu, dangau! Kas daros!
ROSAURA. Iš baimės aš degu, drebu sušalus.
KLARINAS. Atrodo, tarsi ten grandinės skamba,
Ar tik nebus žudikams skirtas kampas?
SIGIZMUNDAS. *Už scenos*
Kiek vargšas aš galiu kentėti!
ROSAURA. Kiek liūdesio balse girdėti.
Jaučiu siaubingą čia nelaimę.
KLARINAS. O man tai kelia baimę
ROSAURA. Klarinai!
KLARINAS. Ponia?
ROSAURA. Tęskime kelionę.
Toliau nuo bokšto eikime, kur ėję.
KLARINAS. Aš jau negaliu
Toliau keliauti, šičia atskubėjęs.
ROSAURA. Bet kas gi tai – menka švieselė žėri,
Ji skleidžia kuklią šilumą ir šviesą,
Ji merdi, bunda, alpėja ir vėlei
Sužibusi juoda paverčia tamsią vėsą.
Aš jos atspindžiuose galiu regėti –
Nors iš toli – tamsybių kapą,
Kur lyg lavonas įmestas kalėti
Žmogus, kuris beveik lavonu tapo.
Jo visą kūną dengia kailiai,
Rankas grandinės sunkios kausto.
Tai ten giliai švieselė spingsi skurdžiai.
Pabūkime dar čia, paklausom,
Kuo šis nelaimėlis čia skundžiasi.

Pasirodo SIGIZMUNDAS, *apsigobęs kailiais, sukaustytas grandinėmis, nešasi švieselę*

SIGIZMUNDAS. Vien vargas ir nelaimės – mano kelias.
Dangau, aš noriu pagaliau suprast,
Kas man paskyrė tokią baisią dalią,
Kad nuo gimimo tai turiu aš kęst?
Bet jei gimiau, gerai aš suprantu –
Savaime buvo tai nusikaltimas.
Ir abejot bausme neketinu –
Vertas bausmės žmogaus gimimas.
Bet vis dėlto žinoti aš norėčiau,
Norėtųsi suprast galų gale,
Kuo dar galėjau nusidėti,
Kad baudžia taip mane tavo galia?
Juk ir kiti kadaise gimę buvo,
Bet jei ir jų toksai nusikaltimas,
Kodėl malones žeria jiems likimas,
O mano visos viltys žuvo?

Štai paukštis gimsta – lyg puošni strėlė,
Tarytum šventė, žėrinti svajonė,
Lyg būtų jis plunksnuotoji gėlė,
tarsi sparnuota puokštė, lyg vilionė.
Jis perkerta begalines erdves,
Užmiršta greitai savo lizdą šiltą.
O aš krūtinėj gniaužiu tik galias,
Nes laisvę man pažint užginta?
Štai iš tankmės žvėris laukinis žvelgia,
Jo kūną margos dėmės dengia,
Panašios į žvaigždes dangaus
(Tai kūrinys tapytojo kilnaus).
Štai jis ryžtingas ir žiaurus,
Žmogus išmokė jį žiaurumo,
Savuosius tikrina takus
Ir ieško grobio, tik ne iš godumo.
Bet aš turiu žabot instinktus,
Nes laisvę man pažint užginta?
Štai nekvėpuojanti žuvis
Iš tiršto dumblo tyliai gimsta.
Ir va – jau niekas nepavys,
Ji skrydy virš bangų sustingsta,
Matuodama didybę šaltą
Ir erdvę begalinės terpės.
Bet man, valia nors leistų viltis,
Pažinti laisvę vėl užginta?
O štai upelis – lyg žaltys
Jis tarp žiedų sau ieško kelio,
Sidabro gijomis išpins
Kiekvieną paupio žiedelį.
Ir jo linksma giesmelė skamba,
Kaip padėka už tai, kad leidžia
Surasti gėlės erdvų kampą,
O gėlės jam dėkoja – skleidžias.
O man, nors gyvastis ir tvinksta,
Pažinti laisvę bus užginta?
Tokia ugnis krūtinėj kaista,
Kad lyg ugnikalnis aš aistrą
Norėčiau iš krūtinės plėšti
Ir gabalais aplinkui tėkšti.
Nes kas galėjo sugalvoti,
Kur teisingumas, teisė, protas,
Atimti iš žmogaus, kas duota
Net akmeniui ar žuviai,
Žvėriui, paukščiui, upei.

ROSAURA. Man gaila jo ir man kartu baisu,
Kai skundžias šitaip jis balsu.
SIGIZMUNDAS. Kas klausėsi manęs slapčia?
Ar tai Klotaldas?
KLARINAS. *Į šalį*
Sakyk: aš čia.
ROSAURA. O ne, tik pakeleivis liūdnas,
Kuriam skaudu girdėti tavo skundą.
Kančia man buvo jo klausyti.
SIGIZMUNDAS. Užtai dabar turėsi mirti.
Tu nežinai, kodėl aš šičia raudu,
Bet jau matai, kad silpnas aš, man skauda.
Tiktai dėl to, kad išdrįsai klausytis,
Tave turėsiu rankom sudraskyti.
KLARINAS. O aš tai kurčias visiškai ir negalėjau
Tavęs klausytis.
ROSAURA. Jei esi Kūrėjo
Tu atvaizdas, užteks man paprašyti
Prie tavo kojų, ir nuskriausti neišdrįsi.
SIGIZMUNDAS. Pritemdo tavo balsas mano aistrą,
Kai tu šalia, mane sustabdo keistas
Dvelkimas pagarbos. Kas būsi tu?
Aš šičia uždarytas ne viską suprantu.
Nes man lopšys ir kapas buvo
Lediniai skliautai šito aukšto rūmo.
Nuo pat gimimo savo tepažįstu
(Jei tai gimimas) šitą štai dykynę,
Kur bėgo mano ir vaikystė, ir jaunystė,
Kur ir dabar esu, nors gyvas, miręs.
Netenka nieko man matyti. Gal išskyrus
Tik vieną seną, tvirtą vyrą –
Jis žino manąjį likimą
Ir kantriai vargšą vis mokina,
Ką praneša ženklai dangaus ir žemės,
Mane čia sergsti šitas senis.
O tu iš karto nustembi
Mane pabaisa vadini –
Taip, aš žmogus pabaisų tarpe,
Žvėris aš, žmogumi patapęs;
Baigiu urve nusikamuoti,
O mandagumo mane mokė
Tiktai laukiniai žvėrys žiaurūs
Ir paukščiai, kur padangėj siaudžia,
Iš jų pažint save norėjau.
Tu vienas mano aistrą sugebėjai

Sutramdyti. Ir patikėjai.
Matyt tave – paguoda man akims,
Girdėti balsą – atgaiva ausims.
Žvelgiu aš į tave ir džiaugias
Širdis, mano džiaugsmas auga,
Žiūrėti į tave norėčiau
Lig mirties. Gal ir tada žiūrėčiau.
Kamuoja žvilgsnį šitoks troškulys,
Kad gerčiau sielvartą užmiršęs.
Kaip tas, kurs geria, kiek tik tilps,
Nors žino – gerti reiškia mirti,
Aš noriu savo sielą nuraminti –
Matydamas tave išnykt galėčiau.
Tiktai aršesnis nei mirtis žiaurioji
Yra šis sielvartas ir skausmas, ir aistra,
Todėl sau pratariu: gana, gana,
Ir savo įsiūtį sutramdyti valioju.
Gyvybę dovanoti vargetai pritinka,
O tai tas pats, kaip mirt pasmerkt mirtingą.
ROSAURA. Man nuostabu tave matyti,
Ir keista man tave girdėti,
Aš nežinau, ką pasakyti –
Ar ko paklausti, ar tylėti.
Tačiau atrodo, kad dangus
Čionai mane bus palydėjęs –
Paguodos trokštantis žmogus
Neliauja niekada tikėjęs.
Jei tik paguoda būti gali
Vargai didesnio dar bedalio.
Prisimenu aš sakmę vieną
Apie išminčių, tokį skurdžių,
Kad teko jam kiekvieną dieną
Žolelių pievoj rinkti grūdus.
Ar dar yra – jis sau kalbėjo –
Toksai nuskurėlis, varguolis?
Bet atsigręžęs pastebėjo,
Kad kitas renka šiukšles uoliai.
Aš visą laiką sau kartojau:
Ar gali būti dar bent vienas,
Kam laimė taip nusišypsojo?
Atsakymą matau šiandieną.
Štai šičia aš regiu, kad pančiai,
Kuriuos velku, nėra sunkiausi.
Tu pasiimki mano kančią,
Gal mano skausmas – tavo džiaugsmas?

Esu...
KLOTALDAS. *Už scenos*
Turėjot saugoti takus.
Bet jūs užmigot, gal pabūgot.
Kaip čia prasmuko šitie du,
Į slaptąjį kalnų kalėjimą?..
ROSAURA. Štai dar viena bėda užklupo.
SIGIZMUNDAS. Tai mano sargas, tai Klotaldas.
Nelaimės mano nesibaigia.
KLOTALDAS. *Už scenos*
Pakluskite, skubėkite mikliai,
Užpulkit, jie negali gintis.
Suimkit, o jei priešinsis – žudykit.
VISI. *Už scenos*
Tai išdavystė.
KLARINAS. Gerbiamieji!
Jei kartą leidot čia prasmukti,
Tai leiskite dabar patarti:
Suimti mus kur kas lengviau.

Įeina KLOTALDAS *su pistoletu, jį lydi kareiviai, jų veidai uždengti*

KLOTALDAS. Skubiai visi paslėpkit veidus,
Slaptumas čia labai svarbus,
Labai svarbu, kad svetimieji
Nepamatytų, kas mes esam.
KLARINAS. Gal kaukių šventė prasidėjo?
KLOTALDAS. O jūs, kurie nejučiomis
Prasiskverbėt į slaptą vietą
Ir šitaip pažeidėt dekretą
Karaliaus, skelbiantį, kad čia
Negali nė dvasia įžengti,
Ką jau kalbėti apie kūnus.
Ginklus skubiai man atiduokit,
Kitaip iššaus šis pistoletas,
Ir jo sunkus švininis nuodas
Į jūsų kūnus prasiskverbs
Ir jus pasiųs mirties glėbin.
SIGIZMUNDAS. Prieš puldamas svečius, tirone,
Prieš trypdamas ateivių garbę,
Stebėk, kaip aš nusižudysiu,
Šiom pasismaugdamas grandinėm.
Jomis į gabalus draskysiu
Aš savo kūną, mato Dievas,
Aš persiplėšiu rankom gerklę,
Ir uolos virs krauju anksčiau,
Nei tu prieš juos pakelsi ranką,

Nei tu nuskriausti juos suspėsi.
KLOTALDAS. Žinai puikiausiai, Sigizmundai,
Kad tavo kaltės tokios baisios,
Jog dar prieš gimdamas mirei.
Juk tu žinai, kad nėra būdų
Kitaip sutramdyt tavo pyktį,
Ir įsiūtį bent apmarinti
Kaip tik įmetus į šį urvą.
Tad kam tas teatras?

Kareiviams

Jūs duris
Šio ankšto urvo uždarykit,
Kad liktų amžiams jis jame.

Uždaro duris

SIGIZMUNDAS. *Už scenos*
Dangau didingas, kaip gerai,
Kad atėmei kadais man laisvę.
Dabar pakilčiau kaip gigantas,
Sutraiškyčiau uolas ir kalnus,
Sulydyčiau į stiklą saulėj,
Ant pamato didingo, kieto,
Aš pastatyčiau jaspio bokštą.
KLOTALDAS. Gal kad tu to nepadarytum,
Kenti šiandien čia uždarytas.
ROSAURA. Mačiau, kad paikas išdidumas
Tave suerzina, todėl ašai
Krentu prie tavo kojų menkas
Ir nuolankiai prašau: atleisk.
Surask užuojautos bent lašą,
Tu būtum iš tikrųjų griežtas,
Jei neatleistum nuolankiajam,
Kaip neatleidai išdidžiam.
KLARINAS. Beje, tiesa, jei tau netinka
Nei nuolankus, nei išdidus –
Tie personažai, kur jau amžius
Daugybėj dramų vis sukiojas.
Gal aš – toks tikras aukso vidurys,
Neišdidus, bet ir kuklumo nekankintas.
Gal jeigu aš gražiai prašyčiau,
Tu imtum ir paleistum mus?
KLOTALDAS. Ei!
KAREIVIAI. Pone?
KLOTALDAS. Šiedviem.
Ginklus atimkite, akis

Užriškite ir palydėkit,
Kad kelio nematytų.
ROSAURA. Aš savo špagą tau vienam
Galiu tiktai įteikti,
Nes pats vyriausias čia esi,
O man tikrai negalima
Prastam kareiviui perduot ją.
KLARINAS. Maniškė ne tokia puiki,
Aš ją galiu kareiviui duoti.
ROSAURA. Ir jei jau mirti lemta man,
Tuomet turiu aš pasakyti,
Tikėdama tavuoju kilnumu,
Kad slypi šičia paslaptis.
Dėl to žmogaus, kurs kitados
Segėjo ją, prašau išsaugot
Šį taurų ginklą – juk ir aš
Net nežinau, ką ginklas slepia,
Tačiau žinau, kad žėrinti špaga
Yra kartu didžiulė paslaptis.
Aš pasiklioviau vien tik šiuo ginklu,
Kai atvykau į Lenkiją atkeršyt
Už skriaudą.
KLOTALDAS. *Į šalį*
O dangau,
Kas tai? Koks sielvartas
Užgriuvo, kaip baugu,
Kaip neramu, koks siaubas –
Iš ko tu ją gavai?
ROSAURA. Iš moters.
KLOTALDAS. Kuo buvo ji vardu?
ROSAURA. Tylėsiu.
Lai lieka vardas paslaptis.
KLOTALDAS. Kaip tu atspėjai, gal žinai,
Kad ši špaga – tai paslaptis?
ROSAURA. Ją duodama man tarė ji: keliauk
Į Lenkiją ir pasistenk,
Kaip nors gudriai taip sutvarkyti,
Kad šitą špagą pamatytų
Didikai ir bajorai tos šalies.
Žinau, kad bus tarp jų tasai,
Kuris tave globos ir gins.
Bet vardo jo tau neišduosiu,
Nes miręs gali būti jis.
KLOTALDAS. *Į šalį*
Apsaugok, o dangau, ką išgirdau.

Man net nelengva susivokti,
Ar tai, ką aš dabar matau,
Yra akių apgaulė ar tiesa.
Juk tai tikrai špaga, kurią aš pats
Anuomet palikau gražuolei Violantei,
Kaip ženklą tam, kuris vėliau ateis –
Nors metų daug prabėgtų –
Ir kad galėčiau jį priimti
Kaip mylintis ir supratingas tėvas.
Bet ką dabar daryt turiu,
Kai viskas tapo taip painu?
Tikėjos jis, kad tai – gyvybės laidas,
O tapo ginklas priežastim mirties,
Nes suimtas jisai ir privalės
Vis viena mirti. Tai baisu,
Likimas lyg žiaurus žudikas,
Prisėlino, alsuodamas mirtim.
Sūnus manasis prieš mane.
Aš tai matau, ir dar daugiau –
Man apie tai širdis byloja.
Kai jį matau, man suplazda širdis,
Ji veržiasi ištrūkti iš krūtinės,
Ji stengias užtvaras sugriaut,
Kaip tas pavargėlis, kuris
Palėpėj uždarytas vos užgirdęs,
Kad triukšmas gatvėj kilo,
Prie lango puola, taip ir ji
Nesusivokdama, kas daros
Ir kas nutiko, tiktai garsą girdi –
Ji žvelgia ilgesingai pro akis,
Nes akys juk langai širdies,
Ir ašaros juose dažnai suspindi.
Ką man daryti? Dieve, pagailėk.
Ką man daryt? Nuvesti pas karalių –
Vadinasi, iš karto jį pasmerkt.
Tačiau paslėpt aš na niekaip negaliu,
Juk ištikimas likti privalau.
Tad, viena vertus, meilė mane kviečia,
O kita vertus – paklūstu karaliui.
Bet ko aš abejonėms atsiduodu?
Ištikimybė Viešpačiui svarbiau
Negu gyvybė, net negu garbė.
Ištikimybė turi nugalėt,
O šis jaunuolis mirti privalės.
Kiek supratau iš to, ką sakė man,

Atvykėlis atkako čia atkeršyt,
Nes nuplėšta kadaise jo garbė.
Jei jis garbės neturi, tai, vadinas,
Negali mano būti jis sūnus,
Ir kraujo mano gyslose neturi.
Bet jeigu jis pakliuvo į nelaimę,
Kuri kiekvieną gali greit užklupti?
Garbė yra toksai trapus dalykas,
Ji skeldėja, padarius neatsargų žingsnį,
Nuo vėjo dvelksmo trupa ji.
Tai ką tuomet daryti gali tas,
Kuris už skriaudą negalėdamas atleisti
Pavojų kupinu keliu žygiuoja,
Kad rastų savo įžeidėją?
Jis mano vaikas, kraujas mano jis,
Nes ryžto iš tikrųjų jam užtenka,
Aš, abejonių nukamuotas, pagaliau
Nuspręsiu, rodos, šitaip pasielgti –
Aš eisiu pas karalių, pasakysiu,
Kad mano tai sūnus, kad nusikalto.
Gal jei paliudysiu aš taip ištikimybę,
Tada jis pasijus įpareigotas.
Ir jeigu liktų mano vaikas gyvas,
Aš jam tikrai atkeršyti padėsiu
Už įžeidimą. Jei karalius
Būtų nepalenkiamas ir jį
Nubaustų mirtimi, tuomet lai miršta
Net nežinodamas, kad aš esu jo tėvas.
Žygiuokime kartu, jūs svetimšaliai,
Ir nebijokite, užklupo ir mane
Nelaimė, aš taip pat kenčiu,
Aš lygiai nežinau, kas būt geriau –
Gyvent ar mirtį pasirinkti.

Visi išeina

[...]

Skamba muzika, įeina senasis karalius BAZILIJAS *ir palyda*

ESTRELJA. Išminčius Talis...
ASTOLFAS. Dieviškasis Euklidas...
ESTRELJA. Va tarp žvaigždžių...
ASTOLFAS. Ženklai palydi...
ESTRELJA. Todėl valdai...
ASTOLFAS. Tu viešpatauji...

ESTRELJA. Savais keliais...
ASTOLFAS. Eini iš naujo...
ESTRELJA. Tu pakartoji...
ASTOLFAS. Įvertini, žymi...
ESTRELJA. Leisk, kad kukliai...
ASTOLFAS. Karštam glėby...
ESTRELJA. Aš apsivysiu kaip gebenė...
ASTOLFAS. O aš prie tavo kojų – žemėj.
BAZILIJAS. Man duokite rankas, vaikaičiai,
Ir likimu vėl pasikliaukit.
Jums teko šičia atkeliauti.
Kvietimas mano buvo aiškus,
Į jį atsiliepėt su meile
Ir pasiliksit man mieli.
Turiu kai ką jums išpažinti,
Numesti kraupų, sunkų svorį,
Tik vieno aš todėl prašau –
Tylos, išgirsite tuojau
Nuostabią, negirdėtą sakmę.
Bajorai Lenkijos, žiūrėkit,
Pažįstat mylimus vaikaičius,
Jiems pagarbos aš reikalauju.
Vasalai mano ir draugai,
Jau žinote, kad aš pasauly
Garsėju kaip žmogus mokslingas,
Gyvenimą paskyriau mokslui,
Nes laiką žiaurųjį įveikia,
Pašlovintas menų didingų,
Tasai, kurs tobulina protą.
Todėl didžiuoju mane šaukia.
Jūs puikiai žinote, kad mokslas,
Kurį labiausiai aš gerbiu –
Tai matematika kilnioji.
Jai visą laiką skyriau aš,
Dėl jos garbės atsisakiau
Ir daugel pareigų apleidau –
Kad tik galėčiau dar išmokti.
Kai aš žvelgiu į lenteles,
Jose matau, kas mums nutiks,
Ką žada būsimieji amžiai.
Ir laiką įveikiu tuomet,
Todėl galiu jums tai sakyti.
Regėjau sferoje skaidrioje,
Stiklinio šilko patale,
Kurį rausvai nudažo saulė,

Kur blausią šviesą mėnuo žeria,
Orbitoj deimanto skaidrumo
Ir krištoliniame gaubly,
Taškais žvaigždelių nužymėtam,
Kur klaidžioja žvaigždynų žvėrys,
Aš didį meną, kilnų mokslą.
Ten – mano metai, mano knygos,
Ten deimantiniam audiny,
Safyro lakštuose žydruose
Auksinės linijos dėliojas
Į pranašingąsias raides,
Kurios likimą mūsų skelbia –
Gal laimę, o gal ir kančias:
Aš greitai jas skaityt išmokau,
Galiu nekliudomas stebėt
Menkiausią slinktį, greitą bėgsmą,
Kelius ir kryptis aš regiu.
Žinau, kad taip dangus man liepė –
Rašyti pastabas jo darbo,
Likimo painų komentarą,
Skaičiuoti ateities lapus.
O kadgi būtų dangaus pykčio
Būtis mana auka pirmoji,
Norėčiau, kad mane nubaustų.
Paguoda nelaimingo – durklas,
Nes jei jau leista tau žinoti,
Tai tarsi miręs tu esi.
Kalbu aš jums, tačiau žinau,
Kad daugiau sakmė sakytų,
Aš tuoj pratęsiu ir todėl
Ir vėl tylos labai prašau.
Žmona manoji, Klorilenė,
Pagimdė nelaimingą vaiką.
Jam gimstant danguje ir žemėj
Stebuklų rodėsi be skaičiaus.
Dar kol baikštusis spindulys
Iš nebūties jo neviliojo,
Iš įsčių nešaukė – juk mirt
Yra visai tas pats kaip gimti, –
Jo motina daugybę kartų
Nakties sapnuose ir vaizdiniuose
Regėjo, kaip jos įsčias drasko
Ir žiauriai vidurius suplėšo
Įgijęs žmogaus kūną monstras,
Paplūdus guli ji krauju.

Jis ją nužudo, ir tuomet
Angis-žmogus išvysta šviesą.
Diena atėjo jo gimimo,
Ir išsipildė pranašystės,
Nes, patikėkit, niekuomet
Nepameluoja žiaurios žvaigždės.
Jo buvo šitoks horoskopas,
Kad Saulė, trykšdama krauju,
Į kovą stojo prieš Mėnulį.
Jų įniršis užtemdė dangų,
O mūšio laukas buvo žemė.
Dangaus du šviesuliai galingi
Sukibo rankomis ir žėrė
Vienas į kitą spinduliais.
Baisus, didžiulis užtemimas
Po to tamsoj skandino žemę,
Baisiau gal buvo tik tuomet,
Kai saulė verkė mirus Kristui.
Taip buvo, tamsoje nakties
Gaisrai aršiausi visa siaubė,
Pasaulis degdamas pamanė,
Kad jau atėjo pabaiga:
Dangus pradingo, griuvo rūmai,
Ir debesys uolom pravirko,
O upės plukdė kraują jūron.
Atrodė saulė lyg pamišus,
Atrodė, kliedi ji ir rauda –
Tuomet ir gimė Sigizmundas,
Pranešdamas, ko reikia laukti.
Gimdyvę gimdamas nužudė
Ir tuo žiauriu būdu pasakė:
Esu žmogus, nes štai dėkoju
Už visą gėrį vien krauju.
Buvau paniręs savo moksluos,
Ir jie padėjo man suprasti,
Kad Sigizmundas, matyt, būtų
Smarkaus charakterio žmogus,
Žiaurus, negailestingas princas,
Nedoras ir aršus valdovas.
Tad aišku, jeigu jis valdytų,
Tiktai sukiršintų, supjautų,
Ir išdavystė suklestėtų,
Ir ydos būtų pagarboj.
Jo įniršis turėjo vesti
Nuo beprotybės į nusikaltimą,

Kad pagaliau mane išvystų
Bejėgį, varganą ir menką
Parkritusį prie jojo kojų
(Man gėda apie tai galvoti).
Turėjo sostą jo papuošti
Žilų plaukų manųjų sruogos.
Sunku nelaime netikėti,
Ir dar tokia, kurią regėjai
Slapčiausiuos raštuos įrašytą,
Kurią atskleidžia tavo mokslas.
Aš patikėjau savo likimu,
Tuo likimu, kuris išpranašavo
Man neišvengiamą žlugimą,
Pavojų skelbė visos pranašystės.
Todėl nusprendžiau uždaryti
Aš saugiai žvėrį, kuris gimė,
Norėdamas taip išsiaiškint,
Ar gali pergudraut išminčius
Žvaigždžių žadėtąjį likimą.
Tad paskelbiau, kad mano vaikas
Negyvas gimė, įsakiau
Aš bokštą slaptą pastatyti
Kalnuos tarp skardžių ir uolų,
Toli tenai, kur vos ne vos
Šviesa sau taką susiranda.
Apsaugoti turėjo kelią
Aukšti ir rūstūs obeliskai.
Aš paskelbiau, kad lauks mirtis
Kiekvieno, kurs tenai įžengtų,
Iš baimės krūpčioti turėjo
Kiekvienas, matęs tą ediktą.
Įstatymai griežti taip skelbė
Dėl priežasties, kurią minėjau.
Ten Sigizmundas uždarytas,
Nelaimėlis, nykus belaisvis,
Ir tik Klotaldas ten jį lanko,
Su juo jis kalbasi, prižiūri.
Klotaldas jį tenai ir mokė,
Žmonių įstatymus parodė,
Išmokė Dievui atsiduoti,
Jis vienas visa tai žinojo.
Svarbu tris dalykus paaiškint:
Pirmiausia – Lenkiją gerbiu
Ir noriu ją aš išvaduoti
Nuo prievolės kančias kentėti,

Tarnauti viešpačiui tironui.
Nebūtų geras tas valdovas,
Kuris galėtų karalystę
Tokiam pavojuje palikti.
Dalykas antras, daug ką lėmęs –
Jei savo vaikui aš atimsiu
Tą teisę, kurią gimdams gavo,
Kuri jam Dievo dovanota,
Tai būsiu pats aš ne krikščionis.
Nėra įstatymo pasauly,
Kad privalai tironu tapti,
Jei nori tu išvengt tirono.
Juk jeigu mano vaikas taptų
Tironu, kad nenusikalstų,
Turėčiau nusikalst aš pats.
Ir pagaliau, dalykas trečias.
O jeigu tai tiktai klaida –
Lengvai ir greitai patikėti
Viskuo, ką pasakojau šičia.
Net jeigu polinkiai bjauriausi
Jam lieptų nuodėmėm maitintis,
Gal neįstengtų jo įveikti
Likimo pikto žiaurios pinklės
Ir polinkio aistra karščiausia.
Planetų žaismas apgaulingas
Ir laisvą valią tiktai lenkia,
Bet jos nesugeba palaužti.
Blaškydamasis tarp mįslių,
Svarstydamas kelius ir būdus,
Tariuos sprendimą aš suradęs,
Jis jus visus rytoj nustebins.
Rytoj aš jį čionai pakviesiu.
Jis nežinos esąs valdovas,
Kad jis sūnus man – nesakysiu.
Įžengti leisiu Sigizmundui
Į mano menę, mano sostą,
Užims jis savo tikrą vietą,
Valdys jus, jums įsakinės,
O jūs visi paklusit princui
Ir vykdysit paliepimus.
Taip aš atlikti pamėginsiu
Dalykus tris, kurie padės
Įmint mįsles, kurias minėjau.
Jei pasirodytų, kad princas
Teisingas, doras, išmintingas,

O man žvaigždynai pamelavo,
Nors tiek ženklų pažėrę buvo,
Tuomet iškart valdovu taptų,
Nors jis užaugęs tarp uolų,
O žvėrys buvo jo kaimynai.
Tačiau jei kartais pamatyčiau,
Kad jis žiaurus, aršus, išpuikęs,
Ir savo būdo nesutramdęs
Bjauriausioms ydoms atsiduoda
Tada aš pareigą įvykdęs,
Karaliumi galėčiau likti
Ir pasielgt su juo turėčiau
Taip, kaip ir pridera karaliui –
Grąžint atgal į tamsų urvą,
Kad teisingumas nugalėtų.
Ir pagaliau, jei pasirodys,
Kad princas toks, kaip lėmė žvaigždės,
Mylėdamas jus, mano ponai,
Karalių rasiu jums vertesnį
Laikyti karalystės skeptrą.
Štai regit mano du vaikaičius:
Aš ketinu juos čia sujungti,
Ir ryšiais santuokos susieti
Bei šiai jaunai žavingai šeimai
Savąją šalį atiduoti.
Taip įsakau aš kaip karalius.
Kaip tėvas aš prašau pagalbos,
Ir kaip išminčius aš skelbiu
Senolių išmintį prakilnią.
Yra Seneka kartą taręs:
Valstybės savo tikrai vergas
Privalo būt karalius tikras.
Todėl kaip vergas aš maldauju.

ASTOLFAS. Man dera šičia žodį tarti,
Nes, man atrodo, iš tikrųjų
Esu aš suinteresuotas.
Visų vardu todėl sakau –
Lai pasirodo Sigizmundas,
Jis turi sostą paveldėti.

VISI. Mums pristatyki mūsų princą –
Tegul karalium mūsų būna.

BAZILIJAS. Už tai, kad jūs mane supratot,
Aš jums dėkoju nuoširdžiai.

VISI. Prašau dabar jus palydėti
Į skirtus kambarius vaikaičius.

Rytoj jums princą pristatysiu.
Tegul Bazilijas gyvuoja.

Išeina visi, palydėdami ESTRELJĄ *ir* ASTOLFĄ. *Karalius lieka vienas. Įeina* KLOTALDAS *su* ROSAURA *ir* KLARINU

KLOTALDAS. Galiu kalbėti?
BAZILIJAS. Ak, Klotaldai,
Man malonu tave matyti.
KLOTALDAS. Prie tavo kojų kukliai kritęs
Įgaudavau jėgų kadaise.
Tačiau dabar, o mielas pone,
Likimas nepasigailėjo,
Ir kristi prie karaliaus kojų
Kančia tikra, o ne palaima.
BAZILIJAS. Kas nutiko?
KLOTALDAS. Mano pone,
Mane bėda baisi užklupo,
Nors tai tikrai galėjo būti
Didžiausia laimė iš visų.
BAZILIJAS. Tęski.
KLOTALDAS. Šis gražus jaunuolis,
Dėl įžūlumo ar neapdairumo
Į bokštą įžengė, o pone.
Ten jis pamatė princą uždarytą,
Taigi...
BAZILIJAS. Klotaldai, tu nesisieloki.
Jei būtų tai anksčiau nutikę,
Prisipažįstu, kad įnirščiau.
Bet paslaptis jau atskleista,
Ir nesvarbu, kad jis ją žino.
Tad susitikime vėliau, nes aš
Dar daug ką tau turiu išaiškint,
O tu turi daug ką nuveikti,
Nes tu turėsi būt, skelbiu,
Didžiausių įvykių veikėjas,
Tokių pasaulis dar nematė.
O šiuodu, kad nepamanytum,
Jog bausiu tavo aplaidumą –
Šiuos kalinius liepiu paleisti.

Išeina

KLOTALDAS. Gyvenk per amžius, o valdove,
Dangus vėl laimę dovanojo.

Į šalį

Galiu paleisti šiuos keleivius,
Kad mano jis sūnus, tylėsiu.

O svetimšaliai piligrimai,
Nuo šiol jūs esate laisvi.
ROSAURA. Aš nuolankiausiai tau dėkoju,
Tūkstantį kartų tau lenkiuosi.
KLARINAS. Aš nematau, už ką dėkoti,
Juk mus per klaidą greitai čiupo,
Per klaidą gal dabar paleidžia.
ROSAURA. Tu man gyvenimą davei,
Aš gyvas iš tavos malonės,
Todėl nuo šiolei amžinai
Aš tavo vergas.
KLOTALDAS. Tai nėra
Gyvenimas, kurį dabar gavai.
Nes jeigu tu kilnios gimties,
Kol įžeistas – negyveni.
Tu atvykai į šiuos kraštus
Atkeršyti už įžeidimą,
Juk šitaip man sakei, ar ne?
Todėl tu negali sakyt: esu,
Nes gyvas be garbės – negyvas.

Į šalį

Gal šitaip aš jį pastūmėsiu.
ROSAURA. Prisipažįstu, aš lyg miręs,
Nors grąžinai tu man gyvybę.
Bet aš pakilsiu ir kerštu
Vėl nuvalysiu savo garbę,
Pavojų begales įveikęs,
Ir man gyvenimas atrodys
Tikroji tavo dovana.
KLOTALDAS. Paimk šią žėrinčią geležtę,
Kurią prie juostos tu segėjai,
Žinau, kad kraujy panardinsi
Ją savo priešo – štai tuomet
Bus atpirkta garbė tavoji.
Juk plienas, kuris buvo mano
(Dabar aš pratariu tai garsiai,
Dabar aš tau prisipažįstu),
Mokės atkeršyt už tave.
ROSAURA. Tavo palaimintas skubu
Iš naujo špagą prisijuosti.
Aš ja prisiekiu baisiai keršyt,
Nors mano prakeiktasis priešas
Labai galingas.
KLOTALDAS. Ar tikrai?
ROSAURA. Taip, netgi tau aš nesakysiu,

Kas jis, nors kad kilnus esi, tikiu.
Bet aš bijau, kad gali virsti
Pykčiu tavasis palankumas.
Man neramu.
KLOTALDAS. Daugiau galėtum
Sau padėti man pasakęs.
Žinodamas aš negalėčiau
Net ir netyčia jam pagelbėt.

Į šalį

O kad žinočiau, kas jis toks.
ROSAURA. Kad negalvotum, jog menkai
Aš tavo kilnų žodį vertinu,
Žinok, kad mano priešas bus
Patsai Astolfas, kunigaikštis
Moskovijos.
KLOTALDAS. *Į šalį*
Sunku pakelti
Man žinią šią. Nes tai blogiau,
Nei vaizdavausi ir tikėjaus.
Tačiau mes išsiaiškinsim dabar –
Jei gimęs tu Moskovijoj esi,
Tai tavo tikras Viešpatis ir ponas
Tavęs įžeisti niekaip negalėjo.
Todėl greičiau sugrįžki į tėvynę,
Pamiršk tą kvailą mintį apie kerštą,
Tave vis genančią.
ROSAURA. Žinau,
Kad jis valdovas mano. Vis dėlto
Jis įžeidė mane.
KLOTALDAS. Tai netiesa.
Net jeigu būtų smogęs tau,
Įžeist vis vien valdovas negalėjo.
ROSAURA. Mana skriauda didesnė negu ši.
KLOTALDAS. Tai pasakyk, nes man sunku
Skriaudos didumą šios įsivaizduoti.
ROSAURA, Aš pasakyčiau, bet nesugebėsiu.
Taip pagarbiai aš į tave žvelgiu,
Krūtinėj mano dega pagarba tau,
Jausmai man surakina burną,
Ir niekaip neįstengiu pasakyti,
Kad šitas štai drabužis – paslaptis,
Kad aš esu ne tas, kas aš atrodau.
Štai pasakiau, dabar jau pats tu spręsk –
Jei aš ne tas, kaip išorėj atrodau,
Ir jeigu čia Astolfas atkeliavo

Estreljai pirštis, kaip galėjo
Įžeist mane. Per daug jau pasakiau.

ROSAURA ir KLARINAS išeina

KLOTALDAS. Klausyk – sustok, palauk.
Koksai užkeiktas labirintas
Čia skleidžiasi. Aš negaliu
Surasti niekur proto siūlo.
Garbė manoji nuplėšta,
Skriaudikas tas didžiai galingas,
Aš – tarnas tik, ji – moteriškė.
Tegul dangus parodo kelią,
Aš nežinau, ar menkas protas
Galės šioj painiavos bedugnėj
Surasti tikrą tiesų kelią.
Prašykime dangaus pagalbos.

ANTRAS VEIKSMAS

[...]

Dainuodami įeina muzikantai. Tarnai padeda SIGIZMUNDUI rengtis, jis žingsniuoja tarsi sapnuodamas

SIGIZMUNDAS. Ką aš matau? Dangau, pasigailėk.
Ką aš regiu? Dangau, pasigailėk.
Baisu man čia dairytis ir žavėtis,
Aš negaliu tuo, ką matau, tikėti.
Štai rūmuose didinguose esu,
Šilkai, brokatai mano kelią kloja,
Tarnų aplink mane dabar gausu,
Jie išpuošti, drabužiai žemę šluoja.
Aš pabudau iš miego ir matau –
Ilsiuosi tarp šilkų ploniausių,
Aplink mane žmonių tiek daug,
Jie pasilenkę mano kojas prausia.
Sakydamas — sapnuoju, aš meluočiau,
Esu pabudęs, galvą atiduočiau.
Gal aš nesu jau Sigizmundas?
Dangau, padėk suprasti viską,
Nulemk likimą mano liūdną,
Kas man bemiegančiam nutiko?
Kas darosi manai vaizduotei?
Kas visa tai man čia atskleidžia?
Tegul bus taip likimo duota,
Tegul tiesa mane sužeidžia,

Tegul tie žmonės man tarnauja,
Aš pasitiksiu būtį naują.
I TARNAS. *Į šalį kitiems dviem*
Koks susikaupęs jis, koks rimtas.
II TARNAS. O jeigu taip kitam nutiktų,
Ar liūdesys neaplankytų?
KLARINAS. Manęs tai ne.
II TARNAS. Užkalbinkite princą.
I TARNAS. *Sigizmundui*
Ar įsakysite jau muzikuoti?
SIGIZMUNDAS. Ne, nenoriu, kad dainuotų.
II TARNAS. Esi toks liūdnas, susikaupęs,
Norėtume, kad atsigautum.
SIGIZMUNDAS. Netinka netikra linksmybė,
Nereikia dainomis lydėti.
Karo garsus, karių eitynes
Patinka man labiau girdėti.
KLOTALDAS. Jūsų aukštybe, didis pone,
Prie kojų leiskite suklupti,
Pirmasis iš visų aš noriu
Tarnauti tau ir tau paklusti.
SIGIZMUNDAS. *Į šalį*
Juk tai Klotaldas, tas žmogus,
Kuris mane ilgai kamavo.
Dabar toksai man pagarbus.
Kas vyksta čia, kas daros?
KLOTALDAS. Aš suprantu, kad tu sumišęs,
Tau keista visa tai matyti,
Svarstai, gal būsi tu pamišęs,
Gal protas tavo pasiklydo?
Iš abejonių išvaduoti
Tave tikriausiai pravartu,
Atėjo metas sužinoti,
Kad princas Lenkijos – tai tu.
Buvai įkalintas už grotų,
Nes paskelbė žiaurus dangus,
Kad tik įžengus tau į sostą
Nelaimės šalį šią užplūs,
Šimtus nelaimių pažadėjo,
Planetos žemei, jeigu tu
Į sostą tėvo būtum ėjęs.
Todėl laikytas tu atstu.
Tačiau karalius vis tikėjos,
Kad nugalėt žvaigždes galėsi,
Nes jas ne kartą nugalėjo

Tasai, kurs žino savo tiesą.
Į rūmus atnešė tave
Iš bokšto, kuriame kalėjai,
Kol giliame juodam sapne
Be sąmonės buvai, kliedėjai.
Tuoj čia karalius pasirodys.
Jis tau praneš dar daug dalykų,
Ištaręs savo svarų žodį.

SIGIZMUNDAS. Bet, negarbingas išdavike,
Ką dar turiu aš sužinoti?
Juk jau žinau, kas aš esu,
Dabar mokėsiu jau parodyt
Aš savo galią iš tiesų.
Bet tu – kaip tu galėjai būti
Toks menkas, kad nuslėpt tikėjais
Nuo kalinio jo tikrą būklę.
Tu protui, teisei nusidėjai.

KLOTALDAS. Ak, aš bedalis.

SIGIZMUNDAS. Tu išdavikas.
Pataikavai piktam karaliui,
Su manimi buvai netikęs.
Dabar esi tu mano valioj,
Todėl atėjo laikas skelbti,
Kad pagaliau nuo mano rankos
Tu mirsi.

II TARNAS. Pone...

SIGIZMUNDAS. Patylėk.
Užteks kalbų, jau baigta viskas
Regiu, kad Dievas man padės,
Jei man bandysite trukdyti,
Pro langą jus išmest reikės.

II TARNAS. Klotaldai, bėk.

KLOTALDAS. Nenusidėk.
Tave užvaldė tik puikybė,
Sapne lig šiol tu pasilieki.

II TARNAS. Žinokite...

SIGIZMUNDAS. Visi išeikit.

II TARNAS. Jis vien karaliaus valią vykdė.

SIGIZMUNDAS. Jeigu karalius teisę mindo,
Paklusti jam – menka dorybė.
Juk aš buvau jo princas tikras.

II TARNAS. Kur gėris slypi, kur blogybė,
Nereikia aiškintis tarnams.

SIGIZMUNDAS. Drįsti tu prieštarauti man,
Gal tau jau bloga pasidarė.

KLARINAS. Tikrai netikusiai jūs darot,
Ir princas čia visai teisus.
II TARNAS. Kas leido pastabas man duoti?
KLARINAS. Aš pats leidėjas sau esu.
SIGIZMUNDAS. O kas gi tu toksai, šmaikštuoli?
KLARINAS. Esu smalsiausias iš smalsiausių,
Ir dar – aš tikras lengvabūdis,
Visam pasaulyje didžiausias.
SIGIZMUNDAS. Kol kas tu mano naują būtį
Nuskaidrinti tesugebėjai.
KLARINAS. Esu aš didis patikėjas
Visiems pasaulio sigizmundams.

Įeina ASTOLFAS

ASTOLFAS. Tebus pašlovinta diena,
Kai mums, o prince, pasirodai.
Štai teka saulė dar viena
Ir džiaugsmą žemei atiduoda.
Užliejo kalnus, miestus, klonius
Varsos karališkos raudonis,
Kai pasirodei tarsi saulė
Iš už paties aukščiausio kalno.
Dabar tiktai kilnusis lauras
Tau kaktą vainikavo taurią,
Tegul jis ir nuvys vėlai.
SIGIZMUNDAS. Tesaugoja tave dievai.
ASTOLFAS. Aš suprantu, tu nepažįsti
Manęs, todėl gali ir klysti,
Kai negerbi manęs, o pone,
Astolfas aš, Moskovijos valdovas.
Aš tavo pusbrolis tikrasis.
Mes lygūs. Lygesnių nerasi.
SIGIZMUNDAS. Aš palinkėjau Viešpaties globos,
Vadinas, pagarbos lyg ir užteks.
Bet tu daugiau norėtum pagarbos,
Tu skundiesi ir aiškini, kas toks esąs.
Kai kitą kartą vėl tave matysiu,
Kad neglobotų Dievas, pasakysiu.
II TARNAS. *Astolfui*
Kilnybe, aš maldauju, prisiminkit,
Kad jis išaugo tarp uolų siaubingų
Ir jau kitaip bendrauti negalėtų.
Pone, Astolfas tik norėtų...
SIGIZMUNDAS. Jis atsibodo, vos pradėjo
Kalbėti šitaip pasinešęs.
Ir skrybėlę dar užsidėjo.

II TARNAS. Juk jis didikas.
SIGIZMUNDAS. Aš didesnis.
II TARNAS. Tačiau juk tarp dviejų didikų
Didesnė pagarba pritiktų.
SIGIZMUNDAS. Kas bando man kažką įteigti?

Įeina ESTRELJA

ESTRELJA. Jūsų aukštybe, leisk pasveikint
Tave šitoj didingoj menėj,
Kuri jus priima nuolankiai.
Tegul tau ilgą amžių lemia
Tiesos ir teisingumo rankos.
Gyvenk ilgai, lai tavo laikas
Per daugel amžių nesibaigia.
SIGIZMUNDAS. *Klarinui*
Sakyk man, kas šita gražuolė,
Kas šita moteris lyg deivė,
Kuriai po kojom dangūs puola,
Kuriai po kojų žaros mainos?
Sakyk man, koks tatai stebuklas,
Maniau, kad to negali būti.
KLARINAS. Estrelja – pusseserė tai tavoji.
SIGIZMUNDAS. Niekingasai, tu man meluoji,
Geriau sakytum, kad tai saulė.

Estreljai

Jei tai nėra kokia apgaulė,
Tuomet džiaugiuos tave pamatęs.
Štai pagaliau matau aš grožį,
Kuris patsai švytėti gali,
Ir jo šiandieną neužgožia
Net šviesuliai plačios padangės.
Aš sveikinimą dovanoju
Skaisčiausiai žvaigždei, kuri kyla
Spindėdama pro ryto tylą
Ir pačią saulę ji užstoja.
Leisk pabučiuoti tavo ranką,
Kurioj aušra vėsos suranda.
ESTRELJA. Jūs, pone, toks galantiškas.
ASTOLFAS. *Į šalį*
Jei jis paims jos ranką, aš
Būsiu žuvęs.
II TARNAS. *Į šalį*
Man atrodo,
Kad neramiai Astolfas jaučias.

Sigizmundui

Jūsų Aukštybe, reiktų liautis,
Astolfas šičia, mato viską.
SIGIZMUNDAS. Ar nesakiau, kad nesikištum.
II TARNAS. Aš tik sakau, kaip elgtis dera.
SIGIZMUNDAS. O man nuo šito bloga daros.
Aš noriu elgtis taip kaip noriu.
II TARNAS. Bet aš prisimenu dar, pone,
Kaip sakėte, kad reik klausytis
Tiktai įstatymo galybės.
SIGIZMUNDAS. Ir dar – esu ne kartą sakęs,
Kad aš pro langą tą išmesiu,
Kurs sugebės man taip įgristi.
II TARNAS. Taip man negalit padaryti,
Nes prievartą naudot užginta.
SIGIZMUNDAS. Nejaugi. Reikia pamėginti.

Stveria jį ir išsineša, visi išeina paskui. Greitai grįžta

ESTRELJA. Skubėkite jam sutrukdyti.
SIGIZMUNDAS. Į jūrą krito iš balkono.
Jei kristi moka – menkas ponas.
ASTOLFAS. Turėtumei save valdyti,
Aistras reikėtų nuraminti,
Nes ne žvėris yra žmogus,
O rūmai skirias nuo kalnų.
SIGIZMUNDAS. Kiek įžūlios paikos kalbos.
Ar auklėti mane pradėsi?
Gali netekti taip galvos –
Kur skrybėlę tuomet padėsi?

ASTOLFAS išeina. Įeina karalius

BAZILIJAS. Kas čia nutiko?
SIGIZMUNDAS. Nieko, pone.
Tik vieną, kurs man atsibodo,
Aš švystelėjau pro balkoną.
KLARINAS. *Sigizmundui*
Turėk galvoj – jisai valdovas.
BAZILIJAS. Įstengei žmogų nužudyti,
Vos pasirodyt rūmuos spėjai.
SIGIZMUNDAS. Jis bandė aiškint, kad nedrįsiu.
Aš pabandžiau – ir nugalėjau.
BAZILIJAS. Skaudu šiandieną man regėti,
Kad toks tavasis sugrįžimas.
Maniau, kad būsi tu įveikęs
Siaubingą prakeiksmą žvaigždynų.
Tačiau matau, kad vien tik siuto
Aistra tave visur telydi.

Vos atvykai iškart kaip liūtas
Tu sudraskei žmogaus gyvybę.
Norėčiau aš tave apglėbti,
Ištiesti tau rankas savąsias,
Bet nežinau, kaip patikėti,
Ir ar mirties taip nesurasiu.
Ar kas galėtų nebijoti,
Pamatęs kruviną geležtę?
Nejau ranka lengva numotų
Į kraujo dėmę miesto aikštėj?
Argi širdis nesuvirpėtų
Išvydus žmogžudystės vietą?
Aš ketinau tave priglausti
Prie savo mylinčios širdies,
Bet negaliu dabar išties,
Nes tavo rankos moka bausti.

SIGIZMUNDAS. Apsieisiu ir be tavo glėbio,
Juk ligi šiol aš taip ir augau.
Ar tu esi tas mano tėvas,
Kuris nuo pat gimimo baudė?
Ar tu buvai žiaurus likimas,
Kuris man vien tik skausmą lėmė?
Mane kaip žvėrį užauginęs
Dabar kalbi man apie gėrį?
Vos gimus man mirties linkėjai,
Tad nenustebk dabar, senoli,
Kad aš tavęs išsižadėjau.
Į glėbį tavo pult nenoriu.

BAZILIJAS. Dangaus, matyt, prašyt turėjau,
Kad tau nebūtų leidęs gimti.
Tuomet nebūčiau aš girdėjęs
To, ką dabar turiu išgirsti.

SIGIZMUNDAS. Jei man nebūtų buvę lemta gimti,
Dabar tikrai aš nedejuočiau.
Bet jei teikeis gyvybę duoti,
Kaip išdrįsai vėl ją atimti?
Kilnu suteikti, aš manau,
Gyvybę, sielą dovanoti.
Bet menkas žygis yra duoti,
Kad vėl atimtum pagaliau.

BAZILIJAS. Gerai, matau, tu man dėkoji,
Kad iš varguolio princu stojai.

SIGIZMUNDAS. Ar aš už tai turiu dėkoti,
Tirone, vergvaldy, skriaudėjau?
Esi jau senas ir bejėgis.

Ką mirdamas gali man duoti?
Ar tai, ką skyrė man lemtis?
Esi man tėvas ir karalius,
Tad viską aš esu jau gavęs –
Taip liepė mano prigimtis.
Dabar esi susenęs, vienas,
Ir noriu paprašyt, kad tu
Prabiltum apie tuos laikus,
Kai sūnui tu buvai atėmęs
Gyvybę, laisvę negarbingai.
Man kažkodėl dabar atrodo,
Kad aš tau nieko neskolingas.
Tai tu skolingas man, valdove.

BAZILIJAS. Esi tu įžūlus laukinis –
Tai pildos pažadas žvaigždžių.
Dabar aš veltui jas šaukiu,
Toli pradingusių žydrynėj.
Žinai dabar, kas tu toksai,
Ir vis dėlto grūmoji dangui,
Tau vien tik galios neužtenka,
Pakilsi veikiai per aukštai.
Klausyk gerai, ką tau skelbiu –
Turėtum tu romesnis būt,
Nes gal tu tik regi sapnus,
Nors ir tiki esąs budrus.

Išeina

SIGIZMUNDAS. Aš, sako jis, regiu sapnus.
Bet aš pabudęs, juk matau,
Liečiu ir suvokiu, žinau,
Kas aš buvau ir kas esu.
Dabar jis gailisi, tačiau
Jau negaliu aš jo užjaust.
Aš sužinojau savo kilmę,
Jis negalės, nors kaip norėtų,
Atimti teisę prigimtinę
Karūną, sostą paveldėti.
Anksčiau mane jisai regėjo
Kalėjimo ankštoj vienutėj.
Bet visa tai dabar praėjo,
Žinau, turiu valdovu būti.
Ir dar žinau, kad aš esu
Pusiau žvėris, pusiau žmogus.

Įeina moters drabužius vilkinti ROSAURA

ROSAURA. *Į šalį*

Estrelją čia aš palydėjau,
Astolfą tik bijau sutikti.
Klotaldas juk patsai norėjo,
Kad mano paslaptis išliktų.
Jis sako – taip atgausiu garbę,
O aš tikiu žodžiu Klotaldo,
Tik jam aš privalau dėkoti,
Kad ėmėsi mane globoti.

KLARINAS. *Sigizmundui*
Iš to, ką šičia tu regėjai,
Kas tavo žvilgsnį pakerėjo?

SIGIZMUNDAS. Aš viską jau sapnuos regėjau,
Ir nieks manęs nesužavėjo.
Bet jei žavėtis kuo turėčiau,
Tai grožį moters paminėčiau.
Esu aš skaitęs, kad Kūrėjas
Sutvėrė vyrą kaip pasaulį.
Paskui tikrai jisai turėjo
Sukurti moterį kaip saulę.
Tik su žvaigždėm gali palygint
Tu moters žavesį, žmogau,
Kai jos dangaus skliautu pakyla.
O ypač šios, kurią matau.

ROSAURA. *Į šalį*
Tai princas. Metas pasitraukti.

SIGIZMUNDAS. Sustoki, moterie, palauki.
Pakilus saulė skuba dingti?
Prašvitus nusileidžia vėlei?
Ar vakaru paversi rytą?
Ar taps šviesa tamsiu šešėliu?
Tu lyg daina dienos šviesi.
Bet ką matau? Kas tu esi?

ROSAURA. Matau, tačiau kankina abejonės.

SIGIZMUNDAS. Aš šitą veidą jau regėjau, ponia.

ROSAURA. Aš šią prakilnią, taurią sielą
Andai mačiau belangėj celėj.

SIGIZMUNDAS. Aš atradau, dėl ko gyventi,
O moterie, gal šitaip lemta,
Kad būtum ir viltis, ir tikslas.
Tavęs dar nebuvau sutikęs,
Bet dievinau. Ir atiduoda
Likimas man tave, o protas
Šnabžda – jau tave mačiau.
Kas tu esi, sakyk greičiau?

ROSAURA. *Į šalį*

Kas aš esu — neišsiduosiu.
Dama Estreljos aš kilniosios.
SIGIZMUNDAS. Ką tu sakai? Sakyk, kad saulė,
Kuri žvaigždėms švytėti leidžia,
Kur šilumą ir šviesą skleidžia
Ir mūsų džiugint nepaliauja.
Aš aromatų karalijoj,
Tenai, kur rožės ir lelijos,
Regėjau rožę karalienę,
Ji valdė visą platų slėnį.
Tarp akmenų mačiau brangiausių,
Šaltoj tamsos ir ledo menėj,
Aš deimantą visų skaisčiausią –
Kitų jisai likimą lemia.
Dangaus erdviam žydrajam rūme,
Tenai, kur šviesios žvaigždės sklendžia
Regėjau žėrintį skaistumą
Ir kaip liepsnos vainikas sklendžia.
Tai saulė – spindulių valdovė,
Planetoms ji gyvybę duoda.
Bet jeigu saulė, jeigu rožė,
Ir deimantas, kurs skaisčiai spindi,
Kitur pasauly viešpatauja,
Ko tavo dangiškasis grožis,
Kuriam sunku taip atsispirti,
Kitai, daug menkesnei, tarnauja?

Įeina KLOTALDAS, *lieka pasislėpęs už užuolaidos*

KLOTALDAS. *Į šalį*
Aš noriu Sigizmundą sustabdyt.
Aš jį sukūriau. Ką tenka man matyt?
ROSAURA. Gerbiu aš tavo palankumą,
Todėl tyla tau, pone, atsakysiu.
Kai protas renkas nebylumą,
Geriausiai kalba tas, kurs tyli.
SIGIZMUNDAS. Tu neišeik, pabūk, palauki.
Kodėl skubi mane apleisti
Paniekindama karštą jausmą.
ROSAURA. Prašau jus, pone, man atleisti.
SIGIZMUNDAS. Jei tu dabar štai taip išeisi,
Vadinas, ne prašai, o reikalauji.
ROSAURA. Išeisiu, nors man ir neleisi.
SIGIZMUNDAS. Kodėl dabar man priešgyniauji,
Žiūrėk, kantrybę aš prarasiu
Ir iš žmogaus žvėrim vėl tapsiu.
ROSAURA. Tačiau net jeigu juo ir tapsi,

Jei įniršio banga užplūdus
Pakeis tau širdį, tavo būdą –
Aš ir tuomet tave vis gerbsiu.
SIGIZMUNDAS. Bet aš geidžiu tave regėti,
Tavim grožėtis šiandien noriu.
Aš mėgstu kliūtis nugalėti,
Štai išmečiau iš šio balkono
Įžūlų ir įkyrų žmogų –
Jis sakė, taip daryt nedora.
Turiu įveikti aš šį kartą
Tą menką kliūtį – tavo garbę.
KLOTALDAS. *Į šalį*
Kaip bjauriai įvykiai pakrypo,
Ką man daryt, kai princo geismas,
Laukinės nežabotos aistros
Grasina garbę man sutrypti.
ROSAURA. O juk teisybė pasakyta,
Kad tu esi žiaurus tironas,
Kad tavo kelias – išdavystės,
Mirtis ir kraujas, ir lavonai.
Bet ar gali kitoks tu būti,
Tu — ne žmogus, tiktai bjaurus,
Žiaurus, išpuikęs, pasipūtęs,
Žvėris, išaugęs tarp žvėrių.
SIGIZMUNDAS. Kol man tu šitaip nekalbėjai,
Galėjau aš tavim žavėtis,
Ir nuolankus tau būt galėjau.
Bet jei pradėjai taip čiulbėti –
Užteks, duris greit uždarykit
Ir vienus mus čionai palikit.

KLARINAS išeina

ROSAURA. Aš žuvusi. Prašau...
SIGIZMUNDAS. O aš tironas.
Ir man nesvarbūs tavo norai.
KLOTALDAS. *Į šalį*
O koks baisus likimo smūgis –
Aš sustabdysiu jį. Lai žudo.

Įeina

Pone, paklausyk, sustoki!
SIGIZMUNDAS. Tu antrąkart jau išsišoki.
Sukriošęs pusgalvi, kvaily,
Tu rūstį užsitraukt gali.
Sakyk, kaip čia atsiradai?
KLOTALDAS. Čia kvietė jųdviejų balsai.

Leisk man tau šit ką pasakyti:
Valdykis, jei esi valdovas,
Ir jei tikrai ruošies valdyti,
Nes gal dabar tiktai sapnuoji.
SIGIZMUNDAS. Tu mano pyktį provokuoji,
Kai giesmę šią ir vėl kartoji.
Tave nužudęs sužinosiu –
Tai sapnas buvo ar tikrovė.

Sigizmundas traukia špagą, Klotaldas puldamas ant kelių jį sulaiko

KLOTALDAS. Galbūt aš dar apgint galėsiu
Gyvybę savąją nuo priešo.
SIGIZMUNDAS. Paleiski greitai mano ranką.
KLOTALDAS. Tegul greičiau čionai atkanka
Tie, kur įstengs tave įveikti.
Tavęs tikrai aš nepaleisiu.
ROSAURA. O dangau!
SIGIZMUNDAS. Paleisk, sakau,
Kvaily, paleisk, beproti, prieše.

Kovoja su Klotaldu

Paleisk, sakau, kitaip tave nudėsiu.
ROSAURA. Klotaldą žudo – gelbėkit, padėkit!

Išbėga

Įeina ASTOLFAS, KLOTALDAS *krenta prie jo kojų.* ASTOLFAS *atsiduria tarp besigrumiančių*

ASTOLFAS. Bet kas gi čia, garbusis pone?
Ar dera kraujyje senolio
Mirkyti šitą kilnų ginklą?
Jūs špagą į makštis grąžinkit.
SIGIZMUNDAS. Tiktai tuomet, kai ją nuspalvins
Šio seno sukto niekšo kraujas.
ASTOLFAS. Aš stosiu jo gyvybę ginti,
Ir tavo įniršį raminti.
SIGIZMUNDAS. Ir tau aš bausmę skirsiu – mirti,
tau įžūlumą taip priminsiu.
ASTOLFAS. Ginu aš savąją gyvybę –
Tai neįžeis jo didenybės.

ASTOLFAS *išsitraukia špagą, jie kaunasi. Įeina karalius* BAZILIJAS *ir* ESTRELJA

KLOTALDAS. Valdove, jo prašau nebausti.
BAZILIJAS. Kodėl švytruoja šičia ginklas?
ESTRELJA. Astolfas kaunasi, o siaube.
BAZILIJAS. Bet kas, sakykit, atsitiko?
ASTOLFAS. Jei atėjai, valdove, nieko.

Abu slepia špagas į makštis

SIGIZMUNDAS. Daug, pone, nors ir atėjai.

Aš senį šį bandžiau nudėti.
BAZILIJAS. Nejau tu niekad nejutai
Žilai senatvei pagarbos?
KLOTALDAS. Neteikite tam tiek svarbos.
SIGIZMUNDAS. Be reikalo tu, tėve, trokšti,
Kad gerbčiau aš senatvę žilą,
Dar gali mano sostą puošti
Tavoji sruoga sidabrinė –
Juk aš dar neatsiteisėjau
Už tai, kad taip ilgai kalėjau.

Išeina

BAZILIJAS. Nespėsi net apsidairyti,
O grįši tu globon Morfėjo.
Tuomet ir vėlei tu manysi,
Kad sapnavai tai, ką regėjai.

Karalius ir KLOTALDAS *išeina, pasilieka* ESTRELJA *ir* ASTOLFAS

ASTOLFAS. Ak, kaip retai likimas sumeluoja,
Kai mums nelaimes pranašauja.
Neklysta žvaigždės, skelbdamos nelaimę,
Bet neskuba jos džiaugsmo pranašauti.
Taip, lengva būt geru astrologu –
Tereikia tik nelaimes pranašauti
Ir niekada netektų abejoti,
Kad visos pranašystės išsipildys.
Likimo skirto niekaip neišvengsi.
Ir aš, ir Sigizmundas – pavyzdžiai,
Tačiau, Estrelja, mudviejų keliai
Įkūnija visai skirtingą lemtį.
Jam lemta būt žvėrim,
Visur nelaimes, mirtį sėti,
Mes matome, kad skirta taip,
Kad viskas vyksta, kaip turėtų vykti.
Lemtis manoji visiškai kitokia,
Man kelią kloja saulės spinduliai,
Tamsioj kertėj pasislepia šešėliai,
Dangus, atrodo, saujoj man sutilps.
Skirti man nuotykiai ir pergalės,
Šlovė, gerovė, dėmesys visų.
Štai lemtys dvi – geroji ir bloga,
O iš tikrųjų tai viena dalia,
Ji kartais pavilioja nejučia
Ir nubaudžia iškart negailestingai.
ESTRELJA. Esu tikra, kad tavo komplimentai –
Gryna tiesa, jų malonu klausyti.

Bet jie skirti tikriausiai kitai damai,
Kurios portretą ant krūtinės tau mačiau
Tuomet, kai susitikom pirmą kartą.
Ji tik viena tų komplimentų nusipelno,
Tegul jai tenka tavo palankumas,
Ir pasirūpink, kad jį tau grąžintų.
Netinka meilės reikaluos tuščiai plepėti,
Kilniai netinka damai pažadėti
Jausmus, kurie skirti ne jai.

Įeina Rosaura, lieka pasislėpusi

ROSAURA. *Į šalį*
Atrodo, dėkui Dievui, pagaliau
Nelaimių mano pabaiga artėja.
Kada žmogus likimą savo mato,
Daugiau dėl nieko gali nesibaimint.
ASTOLFAS. Aš pažadu, kad nuo krūtinės dings
Portretas, kad širdy valdytų
Tik tavo grožio nuostabus paveikslas.
Kur šviečia žvaigždės, slepiasi šešėliai,
Kur spindi saulė, nematyt žvaigždžių.
Tuojau atnešiu.

Į šalį

Atleiski man, Rosaura.
Jei mes ko nors nematome, tuomet
Nejaučiame, kada įžeidžiam.

Jis išeina. Įeina ROSAURA

ROSAURA. *Į šalį*
Aš nieko negirdėjau, nes slėpiaus.
ESTRELJA. Astrėja!
ROSAURA. Mano ponia!
ESTRELJA. Man malonu, kad šičia atėjai.
Aš paslaptį tik tau vienai atskleisiu.
ROSAURA. Man garbė paklusti, ponia, tau.
ESTRELJA. Nedaug dar laiko aš tave pažįstu,
Tačiau tavim pasitikiu tikrai.
Žinau, galiu Astrėja pasikliauti,
Todėl dabar drįstu tau patikėti
Tai, ką pati net nuo savęs slėpiau.
ROSAURA. Esu aš tavo vergė nuolanki.
ESTRELJA. Klausykis tad manosios paslapties.
Žinai turbūt, kad pusbrolis Astolfas
Atvyko pirštis man, jei to likimas nori.
Piršlybomis galėtume iškart
Be galo daug nelaimių atitolint.

Tačiau nuliūdau pusbrolį išvydus,
Nes ant krūtinės jo aš pastebėjau
Portretą damos, jįjį slėpė uoliai.
Aš mandagiai paklausiau jo, kas tai.
Ir jis kaip tikras riteris išėjo
Atnešti man nešiotąjį portretą.
Bet man atrodo kiek nepatogu,
Jei atiduoti jį Astolfas man turėtų.
Tad liki čia, Astrėja, jis sugrįš,
Tuomet jam pasakysi, kad portretą
Tau atiduotų. Aš dabar išeisiu.
Esi graži, kukli ir santūri,
Suprast turi, ką reiškia meilė.

Išeina

ROSAURA. Ak, jeigu būčiau aš žinojusi anksčiau.
Padėk, dangau! Kur gauti patarimą?
Kas sugebėtų man paaiškint, ką daryt
Dabar, kai šitaip pakliuvau į pinkles?
Nejau įmanoma surasti būtų
Pasauly žmogų šitaip nukamuotą,
Kuriam dangus žiaurus nepagailėjo
Baisių nelaimių ir sunkių vargų,
O ką dabar galėčiau aš daryti,
Kai neįmanoma išsaugoti atrodo
Krislą proto, kai nėra sprendimų,
Negali niekas nei padėti, nei paguosti?
Seniai nelaimės mano prasidėjo,
Seniai žengiu vargų baisių keliu,
Kuriam likimas liūdesio nešykšti –
Nelaimės nuolat veja viena kitą,
Viena bemat sudygsta iš kitos,
Lyg feniksai ugningi jos atgimsta,
Jos tęsiasi virtinėm begalinėm,
Iš to, kad miršta, ima sau gyvybės,
Ir amžinai atvertas vargo kapas,
Vis pelenais karštais apibarstytas.
Nelaimės bailios, sakė kitados
Išminčius vienas, anuomet pamatęs,
Kad jos po vieną niekad nekeliauja.
O man atrodo, jos yra narsuolės,
Nes visąlaik tiktai pirmyn žygiuoja,
Nesigręžioja niekad atgalios.
Jei ką nelaimės baisios nuolat lydi,
Tas gali drąsiai žvelgti ateitin –
Ramus jis gali būti, nes tikrai

Nelaimės jo jau niekad nepaliks.
Štai, tarkim, aš su jom nuo kūdikystės,
Lydėjo jos jaunystėje mane,
Aš moterim tapau – jos vėlei šičia,
Ir taip, matyt, bus ligi pat mirties –
Jos nepavargdamos žygiuos su manimi.
O varge. Ką dabar daryt,
Kaip elgtis sumaišty šitoj?
Jei išsiduočiau, kas esu, Klotaldas,
Kuriam turiu dėkoti už gyvybę,
Už rūpestį ir globą, šitą garbę,
Bus įžeistas kartu su manimi.
O kaip galiu nuslėpti, kas esu,
Kai tik Astolfas pamatys mane,
Apgauti jo tikrai nesugebėsiu.
Net jei meluoti pamėgintų mano
Kalba ir balsas, akys ir liežuvis –
Iškart išduos jam viską mano siela.
Tad ką daryt? Bet ko čia aš spėlioju,
Ką daryt? Vis vien juk suprantu,
Kad nors ir kiek aš būčiau įžvalgi,
Svarstyčiau ir mąstyčiau, ką daryti,
Vis vien aš pasielgsiu taip, kaip lieps
Man mano skausmas. Jo valdyti
Nė vienas dar žmogus nesugebėjo.
Todėl vis abejoja mano protas,
Ir blaškosi, nerimsta mano siela.
Tačiau žinau, išaiškins viską skausmas
Ir neviltis tikrai suras sprendimą
Ir išsisklaidys miglos abejonių,
Tačiau kol taip nutiks – padėk, dangau.

Įeina ASTOLFAS, *jo rankose portretas*

ASTOLFAS. Štai čia portretas, ponia. Dieve, ką matau!
ROSAURA. Kas atsitiko, ko nusistebėjot?
ASTOLFAS. Tave matau, Rosaura, ir girdžiu.
ROSAURA. Rosaura? Jūs apsirikote turbūt,
Mane palaikėte kita, nes aš
Esu Astrėja ir nenusipelno
Mano kuklus asmuo tiek dėmesio,
Kiek skirti jūs man teikėtės kilniai.
ASTOLFAS. Užteks, Rosaura, mudviem veidmainiauti,
Širdies apmulkint niekam nepavyko.
Gal akys patikėtų – tu Astrėja,
Bet sako man širdis – matau Rosaurą.
ROSAURA. Nesuprantu, ką kalbate jūs, pone,

Todėl nesugebėsiu atsakyti.
Galiu tik pasakyti, kad Estrelja,
Veneros vardas jai labiau pritiktų,
Įsakė šičia jūsų man sulaukti,
Pridurdama, kad aš turiu paimti
Portretą, kurį atnešate jūs.
Pasitiki Estrelja manimi,
Ji tikisi, kad visa tai atliksiu.
Jos valiai negaliu aš nepaklusti,
Nes jai turiu tarnaut ištikimai
Ir vykdyt tai, ką man jinai paliepia.
ASTOLFAS. Tu stengiesi, Rosaura, apsimest,
Bet menas veidmainiaut tau nepaklūsta,
Savęs pačios apmulkint negali.
Tu įsakyk akims, kad jų byla
Labiau su balso muzika derėtų.
Nes rėžia akį ir užgauna klausą,
Kai nedera orkestro instrumentai –
Neverta stengtis derinti ir jungti
Tos netiesos, kurią bandai sakyti,
Ir tos teisybės, slypinčios širdy.
ROSAURA. Aš jau sakiau, kad laukiu tik portreto.
ASTOLFAS. Tu nori tęst apgaulę iki galo.
Tuomet aš pasistengsiu tau padėti.
Tu perduoki infantei, o Astrėja,
Kad noriai pageidavimą jos vykdau –
Ji prašė atiduoti jai portretą,
Neverta man atrodo jai nusiųsti
Tik menką kopiją. Siunčiu originalą.
Jį nesunku Estreljai bus nunešti,
Juk visuomet turi jį su savim,
Kadangi ir pati save turi.
ROSAURA. Jei imasi žmogus atlikti darbą,
Jis nori padaryt jį kuo geriau,
Kad skųstis juo nedrįstų niekas.
Ir jeigu kartais ką ne taip nuveiktų,
Kitaip darytų, negu buvo lieptas,
Tuomet daugiau juo niekas netikėtų.
Estrelja pasiuntė mane portreto,
Ir nors, sakai, turiu originalą,
Kurs vertas daug daugiau, aš negaliu
Savo valdovės valios neįvykdyt.
Tad duokite greičiau man tą portretą,
Be jo aš niekur eiti negaliu.
ASTOLFAS. O jeigu aš tau jo neatiduosiu,

Kaip ketini Estreljai jį nunešti?
ROSAURA. Aš jį atimsiu. Atiduok greičiau.
ASTOLFAS. Ir nesistenki.
ROSAURA. Jo nepamatys
Jau niekada jokia kita dama.
ATOLFAS. Esi baisi.
ROSAURA. O tu, Astolfai – niekšas.
ATOLFAS. Pakaks, Rosaura mano.
ROSAURA. Aš tavo? Tu bjaurus melagi.

Abu įsikibę laiko portretą. Įeina ESTRELJA

ESTRELJA. Astrėja? Kas gi čia? Astolfai?
ASTOLFAS. Štai ir Estrelja.
ROSAURA. *Į šalį*
Duok jį man.
Turiu pačiupti šį portretą. Greitai.

Estreljai

Aš jums tuojau paaiškinsiu, o ponia,
Kas vyksta čia, kas čia nutiko.
ASTOLFAS. *Rosaurai*
Ką tu darai? Tuojau pat liaukis.
ROSAURA. Jūs man įsakėte, kad čia palaukčiau
Astolfo, ir kai jis ateis, iš jo paimčiau
Portretą, kurį jums atnešt žadėjo.
Aš čia likau viena, įsisvajojau,
Ir mintys lengvos vijos viena kitą,
Galvojau apie daugelį dalykų.
Kadangi jūs minėjote portretą,
Staiga prisiminiau, kad savąjį turiu,
Aš jį nešiojausi štai čia, rankovėj.
Tuomet panorau darkart pažiūrėti
Į jį. Juk žinote gerai, kad vienumoj
Žmogus palikęs pramogauja įvairiai.
Iš mano rankų ant grindų nukrito
Portretas šis. Astolfas čia atėjo,
Kaip buvo jums žadėjęs, ir tuomet
Pakėlęs nuo grindų portretą laikė
Įsikibęs. Jam šitaip nesinori
Jums atiduot, kas buvo pažadėta,
Tad mano jis portretą nori pasiimti.
Aš niekaip negaliu jį išprašyti,
Nors maldavau, reikalavau, verkiau.
Tuomet aš, ponia, praradau kantrybę
Ir iš jo rankų jį atimt norėjau.
Jis rankoj laiko manąjį portretą,

Tik pažiūrėkite, Estrelja, atidžiai,
Sakykite, ar aš čia pavaizduota.
ESTRELJA. *Ima portretą iš* ASTOLFO *rankos*
Astolfai, duokite portretą!
ASTOLFAS. Ponia...
ESTRELJA. Dėl panašumo niekas nesiginčys.
ROSAURA. Argi jis ne mano?
ESTRELJA. Kas suabejotų?
ROSAURA. Dabar tegul jums atiduoda kitą.
ESTRELJA. O tu paimki savąjį ir eiki.
ROSAURA. *Į šalį*
Aš atgavau portretą savo pagaliau,
Tebūna tai dabar, kas turi būti.

Išeina

ESTRELJA. Dabar man atiduokite portretą,
Kurio prašiau; nors ir nenoriu
Matyti jūsų, nekalbėsiu su jumis,
Tačiau taip pat nenoriu, kad jis liktų
Jūsų valioj vien todėl, kad negalvojus
Prašiau jį atiduoti.
ASTOLFAS. *Į šalį*
Ar pavyks
Man išsisukt iš šių klastingų spąstų?

Estreljai

Aš noriu nuoširdžiai, gražioji ponia,
Tarnauti jums, paklusti nuolankiai,
Tačiau aš negaliu portreto atiduoti,
Kurio paprašėte, kadangi...
ESTRELJA. Jūs,
Pone, esate niekingas ir šiurkštus,
Iš jūsų nieko aš nenoriu imti,
Nes jeigu ką paimčiau, jūs tuomet
Vis prisimintumėt, kad paprašiau.

Išeina

ASTOLFAS. Sustokite, palaukit, paklausykit...
Tegul tave, Rosaura, saugo Dievas.
Kodėl, iš kur, kokiais klaidžiais keliais
Į Lenkiją tave likimas atviliojo,
Kad čia tu pražudytum mus abu.

Išeina

Ant grindų miega SIGIZMUNDAS, *kaip ir pradžioje sukaustytas grandinėmis, kailiais apsigobęs. Įeina* KLOTALDAS, *du tarnai ir* KLARINAS

KLOTALDAS. Šitam ankštam urve jį vėl palikit,
Čia baigtis turi jo puikybė –

Kur prasidėjo.
TARNAS. Kaip anksčiau
Jį vėl turiu grandinėm surakinti.
KLARINAS. Vos atsibusi, Sigizmundai, o regėsi,
Kad viską praradai ir viskas dingo,
Garbė tavoji buvo apgaulinga,
Gyvenimo šešėlis ir mirties pavėsis.
KLOTALDAS. O tam, kurs mėgsta pakalbėti,
Surast turėsime patogią vietą.
Lai vienas uždarytas jis klejoja,
Su savimi ramiai sau diskutuoja.

Tarnams

Skubiai Klariną sulaikykit
Ir šioje celėj uždarykit.
KLARINAS. Kodėl mane?
KLOTALDAS. Nes saugot reikia
Gerai uždarius tą, kurs žino
Ir gali paslaptis atskleisti.
Mes uždarysime Klariną.
KLARINAS. Nejau rengiausi tėvą nužudyti?
Tikrai tu taip nepasakysi.
Nejau tai aš išmokiau skristi
Pro langą bambantį vyriškį?
Aš gal sapnuoju? Kuriam galui,
Sakykite, mane uždaro?
KLOTALDAS. Šauki tu garsiai lyg trimitas.
KLARINAS. Tikėkit – aš ne tas, aš kitas.
Galiu tylėti aš išmokti
Ir tarsi senos dumplės švokšti.

Jį išveda. Pasilieka vienas KLOTALDAS. *Įeina karalius* BAZILIJAS, *apsigobęs apsiaustu*

BAZILIJAS. Klotaldai?
KLOTALDAS. Mano pone?
Jūs pats atvykote į bokštą?
BAZILIJAS. Smalsumas vijo į kelionę.
Aš pats žinoti viską trokštu,
Kas atsitiko Sigizmundui
Suprast smalsumas mane gundo.
KLOTALDAS. Pažvelkite – štai ten jis guli,
Kentėt ir vėl vargšelis turi.
BAZILIJAS. Ak, mano vaike, mano varge,
Žvaigždžių prakeiksmo palydėtas,
Pažadinkite jį atsargiai,
Jis opijaus jau nugalėtas.
KLOTALDAS. Jis neramus, sapne klejoja.

BAZILIJAS. Ką mes išgirsim? Eikime prie jojo.

Sigizmundas kalba pro miegus

SIGIZMUNDAS. Tas princas būna tiktai doras,
Kuris sukyla prieš tironą.
Klotaldas greit negyvas kris,
Ir tėvui bus skirta mirtis.
KLOTALDAS. Mane jis nori nužudyti.
BAZILIJAS. Ir man jis žada žiaurią mirtį.
KLOTALDAS. Jis graso man atimt gyvybę.
BAZILIJAS. Jis rengiasi mane sutrypti.

Sigizmundas ir toliau kalba pro miegus

SIGIZMUNDAS. Tegul pasaulio aikštės mato,
Kad skirta man valdyti šalį.
Pats pasiimsiu savo dalį,
Pakilęs keršysiu iš karto,
Ranka manoji nedrebės,
Ir savo tėvą nugalės
Įniršęs princas iš tiesų...

Pabunda

Bet vargas man. Kur aš esu?
BAZILIJAS. *Klotaldui*
Nereikia, kad mane matytų.
Žinai, ką dera tau daryti,
O aš klausysiuosi čionai.

Pasišalina

SIGIZMUNDAS. Kas atsitiko? O dievai.
Esu sukaustytas vienutėj
Ar vėl grįžau į seną būtį?
Aš savo bokšte – kaip kape.
Ar buvo viskas tik sapne?
KLOTALDAS. *Į šalį*
Dabar turėčiau aš įeiti
Ir šydą paslapties praskleisti.

Sigizmundui

Jau busti, mano drauge, metas.
SIGIZMUNDAS. Taip, iš tikrųjų, reikia keltis.
KLOTALDAS. O juk dabar tu išmiegojai
Veik visą dieną – ar žinai?
Aš apie arą tau bylojau,
Didingą jo padangių skrydį,
Paskui užsnūdai kaip negyvas.
Ar tu nėkart nepabudai?
SIGIZMUNDAS. Aš ir dabar nepabudau,

Tikrai, Klotaldai, suprantu,
Kad sapną vis tebematau,
Nors man kitaip sakytum tu.
Ir buvo tikra, tau sakau,
Tai, ką sapnuodamas regėjau.
Vadinas, tai, ką čia matau,
Yra tik sapnas, tiktai vėjai.
Matyt, aš gyvas, kai sapnuoju,
Pabudęs aš gyvent nustoju.

KLOTALDAS. Man apsakyk, ką sapnavai.

SIGIZMUNDAS. Gal iš tikrųjų sapnas tai.
Tačiau manau, kad iš tikrųjų
Nutiko tai, ką aš regėjau.
Aš pabudau – tuomet gulėjau
Pataluose šilkų brangiųjų,
Kuris atrodė toks spalvingas –
Lyg iš gyvų gėlių nupintas
Pavasario lengvųjų rankų.
O man į kojas žmonės lenkės.
Princu mane visi vadino,
Man patarnavo ir vaišino,
Didžiūnai uoliai pataikavo,
Aplinkui šoko ir dainavo.
O tu, Klotaldai, pasakei,
Koksai likimas man bus skirtas
Ir kad atėjo tie laikai,
Kad jau esu šalies šios princas.

KLOTALDAS. Turėjai tad apdovanoti?

SIGIZMUNDAS. Na, ne. Tave kaip išdaviką
Norėjau aš labai supykęs
Bent porąkart tikrai nudobti.

KLOTALDAS. Ar man buvai toksai žiaurus?

SIGIZMUNDAS. Buvau valdovas aš visų
Ir keršyti visiems norėjau,
Tik vieną moterį mylėjau.
Manau, kad buvo tai tikrovė –
Širdis mylėti nesiliovė.

Karalius išeina

KLOTALDAS. *Į šalį*
Karalius neramus išėjo,
Išklausęs princo šiuos žodžius.

Sigizmundui

Tu pameni, juk mes kalbėjom
Apie erelio išdidžius

Padangių žygius. Tau užmigus
Sapnai aplankė apie galią.
Bet ir sapnuojantis juk gali
Pagerbti tą, kurs jį augino.
Juk atlygis vis vien suranda
Net už sapnuotą gerą darbą.

Išeina

SIGIZMUNDAS. Tikra tiesa, tad nuraminkim
Pabaisą tą laukinę plėšrią.
Juk gal mes esame užmigę
Ir gal sapne tik matom tiesą.
Pasaulis šitaip sutvarkytas,
Kad mes sapnuojam, jog gyvenam,
Kol vienąkart ateina rytas,
Kuris mums pabudimą lemia.
Valdovas susapnuoja sostą
Ir pats save apgaudinėja,
Kai valdiniams nurodinėja
Didingais ir valdingais mostais.
Visa garbė, kuri jam tenka,
Pavirsta plėnim vėjo rankoj,
Štai prislenka niūri lemtis,
Ir jį pažadina mirtis.
Ar kas norėtų būt karalium,
Jeigu mirties atmintų galią?
Sapnuoja turčius, kad turtingas,
Turtai jį verčia būt baimingu.
Sapnuoja vargeta, kad vargsta,
Kad šąla, skursta, rauda, alksta.
Sapnuoja tas, kuriam jau sekas,
Ir tas, kuris to dar tik siekia.
Sapnuoja ir auka, ir įžeidėjas.
Aplink visur, kur pažiūrėjus,
Visi, kas gyvas, vien sapnuoja,
Nors apie tai nė negalvoja.
Ir aš sapnuoju, kad mane
Uždarę laiko šiam urve.
Prieš tai aš kitką sapnavau –
Valdovu Lenkijos buvau.
Juk kas – gyvenimas? Šešėlis,
Iliuzija, apgaulė, šmėkla.
Sapne net iš didžiausio gėrio
Tik trupiniai menki palieka.
Gyvenimas – sapnai spalvoti,
Užmigus mums jie išsapnuoti.

TREČIAS VEIKSMAS

[...]

I KAREIVIS. Didysis prince Sigizmundai,
Nulinksta vėliavos prie tavo kojų,
Mes tikime tavim ir šiandien skelbiam –
Mes norime, kad būtum mums valdovas.
Bazilijas, karalius, tavo tėvas,
Bijojo kitados, kad žvaigždės lėmė
Jam būti tavo, prince, nugalėtam.
Todėl įkalino tave, kalėjime uždarė –
Ir sostą, tau priklausantį, jis nori
Astolfui atiduoti, Moskovijos
Valdovui. Štai dėl to karalius
Dvariškius sukvietė visus, o liaudis,
Pažinusi karalių tikrąjį, nenori,
Kad svetimšalis ją dabar valdytų,
Kad įsikurtų tavo soste svetimasis.
Paniekinę likimo pirštą žmonės,
Ištroškę laisvės lyg gaivaus šaltinio,
Tavęs įkalinto visur ieškojo,
Tave iš urvo troško išvaduoti,
Kad tu paliktum savo niūrią celę,
Kad atsiimtum skeptrą ir karūną
Iš per ilgai mus valdžiusio tirono.
Išeiki, prince, už šio bokšto sienų
Tavęs gausi kariuomenė jau laukia,
Joje yra plėšikų ir varguolių,
Jie šaukia: „Laisvės mes visi ištroškom“,
Tavęs jie laukia, tu girdi tą šauksmą.

Už scenos girdisi balsai: „Tegyvuoja Sigizmundas, tegyvuoja!“

SIGIZMUNDAS. Dangau, kas vyksta čia, kas man nutiko,
Tu nori vėl, kad aš sapnuočiau šlovę,
Kurią užmuš negailestingas laikas?
Tu, Dieve, nori, kad ir vėl matyčiau
Šešėlių apgobtą ir šmėklų užžavėtą
Didybės spindesį, garbės vilionę,
Kurią ryt išblaškys laukinis vėjas?
Nejau tu nori, kad ir vėl aš liesčiau
Šešėlių šydą, eičiau į pavojų,
Kurio žmogaus galia įveikti neįstengia,
Nors nuolat stengiasi pakilti ir įveikti?
Bet taip negali būti, taip nebus,
Aš nepaklusiu vėl savam likimui.
Juk spėjau per tą laiką sužinoti,

Kad šis gyvenimas yra tik sapnas.
Tad dinkite, šešėliai, pasitraukit,
Tiktai jausmai apmirę jus bemato
Kaip kūnus ir balsus, o juk iš tikro
Neturite nei kūnų, nei balsų.
Nereikia man didybės apgaulingos,
Nenoriu ir šlovės, kurios nevertas,
Nereikia man iliuzijų, apgaulės,
Kuri net nuo švelniausio vėjo dvelksmo
Ištirpsta, tarsi rūkas išsisklaido –
Taip, kaip migdolas, žydintis vėlai,
Pažadina rausvuosius savo žiedus,
Nelyg nerūpestingas paauglys,
Štai vėjui vos padvelkus jie užgęsta,
Nudžiūsta, byra žemėn, krinta
Rausvi jų vaiskūs drabužėliai,
Pradingsta jų skaistumas ir spalva.
Aš jus pažįstu, jus gerai pažįstu,
Žinau gerai, kad visa tai, kas vyksta,
Yra lyg sapnas, mano jau regėtas.
Apgaut manęs jau nebegali niekas,
Žinau gerai, gyvenimas – tai sapnas.

II KAREIVIS. Jei tu manai, kad mes tiktai apgaulė,
Pakilk greičiau į šitą aukštą kalną,
Atmerk akis, dairykis ir matyki –
Štai žmonės, jie tavęs išeinant laukia,
Jie nori tau vienam tiktai paklusti.

SIGIZMUNDAS. Aš vienąkart jau visa tai regėjau.
Taip aiškiai kaip dabar kad tai regiu,
Ir nors mačiau tuomet aš viską skaidriai,
Žinau, tai buvo sapno vien žaismė.

II KAREIVIS. Dangus mus perspėja, kad laukia žygiai
Didingi, pone, štai todėl, matyt,
Jūs ateitį tuomet sapne regėjot
Ir buvot perspėtas, kad šitaip bus.

SIGIZMUNDAS. Neklysti tu, tai buvo pranašystė,
Sakykim, jog tikiu, kad tai tiesa.
Gyvenimas atrodo šitoks trumpas,
Sapnuokime tad, siela, susapnuokim
Iš naujo viską. Betgi turime sapnuot
Be galo atsargiai ir išmoningai,
Kad kitąkart mums tektų atsibusti
Kitu, daug kartų geresniu metu.
Mes pasistenkim būti išmintingi,
Ir niekada neteks mums nusivilti,
Juk gali iš nelaimės juoktis tas,

Kuris išklausė gero patarimo.
Apdairūs būkim, numatykim viską,
Žinokime, kad valdžią gaunam
Tik laikinai, tik skolinamės ją,
Tad drąsiai galim ją susigrąžinti.
Kariai, už viską jums dabar dėkoju,
Jūs buvot man ištikimi ir tikit,
Kad išvaduoti jus visus galėsiu
Iš priespaudos, iš svetimų vergijos.
Tad griebkite ginklus, tuojau regėsit,
Kaip jus, kariai, j nuožmią kovą vesiu.
Aš ketinu sukilt prieš savo tėvą,
Ginklu susigrąžint, kas man priklauso,
Dangus padės man šitai padaryti –
Prie savo kojų tėvą aš regėsiu.

Į šalį

Jei tik anksčiau neteks man atsibusti.
Bet išmintingas nekalba žmogus
Apie kol kas nepadarytus darbus.

VISI. Tegul gyvuoja Sigizmundas, tegyvuoja.

Įeina KLOTALDAS

KLOTALDAS. Kas daros čia, koks triukšmas, o dangau?
SIGIZMUNDAS. Klotaldai?
KLOTALDAS. Pone?

Į šalį

Rodos, man
Teks šiuokart princo įniršį pakelti.

KLARINAS. *Į šalį*
Ko gero, nulėks Klotaldas nuo uolos.

KLOTALDAS. Krentu, valdove, aš prie tavo kojų,
Žinau, kad teks numirti man dabar.

SIGIZMUNDAS. Pakilk, pakilk, senoli, nuo grindų,
Nes tu esi žvaigždė, mane tu veski,
Kad aš tikrai žinočiau, kur einu.
Juk suprantu – mane tu auginai,
Tad tau esu skolingas amžinai,
Klotaldai, ranką duok.

KLOTALDAS. Ką tu sakai?

SIGIZMUNDAS. Juk aš sapnuoju, ir todėl aš noriu
Sapne daryti gera, nes pritinka
Daryti gera, netgi sapnuose.

KLOTALDAS. Bet jei dabar tu ketini daryti gera,
Jei ryžtas tavo tikras, tai tikiu,
Kad tu neįsižeisi, jeigu aš
Tą patį ką ir tu šiandien darysiu.

Prieš savo tėvą tu ruošies kariauti?
Šiam žygy negaliu aš tau padėti,
Aš negaliu sukilti prieš valdovą.
Regi dabar mane prie savo kojų,
Tad paskubėk mane užmušti.
SIGIZMUNDAS. Niekše.
Tu nedėkingas išdavike. Bet, dangau,

Į šalį

Padėk man nuraminti savo aistrą,
Juk aš net nežinau, ar nesapnuoju –
Klotaldai, tavo kilnumu
Galiu tiktai žavėtis, pavydėti.
Keliauk, senoli, tu tarnaut karaliui.
Gal teks mums susitikt kovos lauke –
O jūs, kareiviai, čiupkite ginklus.
KLOTALDAS. Tau nusilenkdamas žemai dėkoju.

Išeina

SIGIZMUNDAS. Fortūna šaukia: „Prince, eik valdyti."
Nežadinkit manęs, jei aš sapnuoju.
O jei tikrovė tai, neužmigdykit,
Bet nesvarbu – tiesa tai bus ar sapnas,
Žinau tik viena: aš darysiu gera.
Jei tai tikrovė – kad taip pasiliktų,
Jei sapnas, kad neliktume vieni,
Kada lemtis pažadins, lieps mums keltis.

Išeina. Skamba ginklai
Įeina karalius BAZILIJAS *ir* ASTOLFAS

BAZILIJAS. Astolfai, ar pajėgs kas sulaikyti
Laukinį žirgą, lekiantį pirmyn?
Ir upės srovę aukštupin varyti,
Kada į jūrą skuba ji srauni?
Kas gali sunkų luitą sustabdyti,
Kada jis į bedugnę lekia gilią?
Bet visa tai dar lengva padaryti,
Atrodo, matant liaudį kylant.
Kad minios telkias, skelbia gandas toliuos,
O aidas kalnuose jį pakartoja.
Vieni Astolfo, o kiti tik princo nori,
Ir teisingumas būt svarbus nustoja.
Ir tampa siaubas grynas čia svarbesnis –
Teatre tame kartojas vienas veiksmas.
ASTOLFAS. Valdove, nevalia mums džiaugtis,
Plojimai aidūs turi greit nutilti.
Iš tavo rankų Lenkiją aš gausiu
Ir karalystę šią tikiuos valdyti.

Kol kas ji atsisako man paklusti,
Turiu nusipelnyti šios garbės.
Man metas jau į nuožmią kovą pulti.
Atveskit žirgą, reikia man skubėt.

Išeina

BAZILIJAS. Nuo neišvengiamo pabėgti nepavyksta,
Ir pildosi blogiausios pranašystės,
Jei tai lemtis, nuo jos jau nepabėgsi,
Ir jeigu vengsi, tik arčiau pakviesi.
Tokia tvarka. Taip reikia. Tai baisu.
Kai bėgi nuo lemties, baisus finalas,
Aš saugojaus, tačiau dabar man galas.
Aš viską pats sugrioviau iš tiesų.

Įeina Estrelja

ESTRELJA. Tik tu gali, valdove, sustabdyti
Minias, kurios visur į gatvę plūsta,
Tu privalai dabar tai padaryti,
Kol dar yra viltis, kad jos paklus tau.
Kitaip regėsi – viskas kraujy skęsta,
Ir tvinsta iš visur raudonos bangos,
Nelaimėse nugrimzdęs tavo kraštas,
Jau Lenkijoj košmarai baisūs tvenkias.
Taip, žvelk, pražūna tavo karalystė,
Taip viską siaubia įniršis nuožmusis.
Matyti tai sunku man pasiryžti –
Štai saulė merdi, alpsta vėjo gūsis.
Akmuo kiekvienas antkapiu pavirsta,
Ir kiekviena gėlė – nelyg paminklas,
Kiekvienas namas kapas man atrodo,
Karys kiekvienas jau seniai lavonas.

Įeina KLOTALDAS

KLOTALDAS. Aš pas karalių. Taip džiaugiuos atvykęs.
BAZILIJAS. Sakyk, kas Sigizmundui atsitiko?
KLOTALDAS. Sukilo žmonės – monstras šimtarankis
Iš bokšto princą savąjį ištraukė,
O jis tuomet matydamas, kad sostas
Jam vėl teisėtai gali atitekti,
Į kovą minią paskubėjo telkti
Karališkai didingais savo mostais.
BAZILIJAS. Man žirgą duokite, nes privalau
Aš nugalėti sūnų nedėkingą.
Jei mokslas klydo, teprabyla ginklas.
Karūną reiks apginti pagaliau.

Išeina

ESTRELJA. O aš su tavimi į kovą stosiu
Ir būsiu lyg Belona, karo deivė.
Jai mūšyje prilygti aš tikiuosi –
Matysi, kad galiu aš būt kareivis.

Išeina, skamba ginklai. Įeina ROSAURA, *sulaiko* KLOTALDĄ

ROSAURA. Tave į kovą tavo ryžtas šaukia,
Nerimsta tau karšta širdis krūtinėj,
Ir išsiilgęs mūšio laukas laukia
Tavęs – tai mūšis paskutinis.
Tu juk žinai, kad šičia atvykau
Varge, paklydusi, nuliūdus.
Tik tavyje paguodos aš radau,
Apsaugojo mane tavo kilnumas.
Tuomet man įsakei, kad apsirengčiau
Aš moterim ir rūmuose gyvenčiau,
Tenai turėjau skausmą slėpdama
Astolfo saugotis ir būti tik dama.
Bet jis pamatė vis dėlto mane,
Man tąkart dar pavyko išsisukti,
Tačiau aš negaliu toliau taip būti –
Estrelją šiąnakt jis matys sode.
Nuo jo turiu paslėpusi aš raktą
Ir to turėtų mums visai pakakti –
Maldauju, tamsoje tenai nueiki,
Ir tai, ką reikia baigti, šiąnakt baiki.
Tenai atkeršysi, ir tau padės dangus,
Už mano garbę, mano baisią skriaudą –
Bajorui nedera pamiršti, kad jam skauda,
Tad paskubėk, šis metas palankus.

KLOTALDAS. Taip, tai tiesa, aš su tavim, Rosaura,
Vos pamačiau, ėmiau tave globoti,
Matydamas, kaip nuskriausta tu raudi,
Norėjau tau aš viską atiduoti.
Norėjau, kad tu moterim atvirstum,
Nes jei Astolfas kartais pamatytų,
Kad jam mintis nekiltų, jog tuomet
Bausmės už savo poelgius jisai išvengs.
Tuomet gerai aš apgalvojau,
Kaip reiks Astolfui spąstus spęsti,
Kad būtų nubaustas nusikaltimas jojo,
Kilnus negali įžeidimų kęsti.
Kad teks jį nužudyti, aš žinojau,
Tai kas – ne mano jis valdovas.
Aš šitaip sau vienatvėje klejojau,
Tikėdamas pakviesti jį į kovą.
Jau ketinau Astolfą nužudyti,

Bet pasirodė tuosyk Sigizmundas,
Ir būtų buvęs mano galas liūdnas,
Jeigu ne tavo įžeidėjo ryžtas –
Mane jisai iš nebūties vadavo,
Sutikdamas žiauresnio pono rūstį.
Aš jam dėkingas už gyvybę savo,
Tad kaip galiu kerštingas būti.
Taip aš blaškausi, kelio nesuradęs –
Tau gyvastį, sakai, ašai daviau,
Iš jo aš pats esu gyvybę gavęs,
Tad keršyt jam nebegaliu daugiau.
Aš nežinau, ką man dabar galvoti,
Ką gelbėti ir kam padėti reikia,
Tave apsaugojęs, dabar turiu globoti,
O jis gyvybę man suteikia.
Aš negaliu nuspręsti, ką daryti,
Mano širdis nesugeba matyti.
Nes aš veikiu, tačiau galiu ir jausti,
O kai jaučiu, ranka nekyla bausti.
ROSAURA. Dabar jau aš paaiškint privalau,
Kaip tau, bajore, elgtis dera –
Juk menka mums atrodo gaut,
O duoti mums atrodo gera.
Jei tu tikrai šią tiesą supranti,
Jam neturėtum būt dėkingas,
Tu būtumei išties niekingas,
Jei imtum tai, ką duoda tau kiti.
Jis sugebėjo viską taip pakeisti,
Kad tau dabar derėtų įsižeisti,
Gal man davei tik tai, ką jis tau davė,
Tačiau esu globotinė aš tavo,
Todėl tu privalai mane apginti –
Suteikti garbingiau nei pasiimti.
KLOTALDAS. Kilnus yra tasai, kurs atiduoda,
Bet imantis privalo būt dėkingas –
Mokėjau tau suteikti aš paguodą,
Bet už gyvybę tebesu skolingas.
Aš noriu ir dosnus būt, ir dėkoti,
Garbinga gauti juk tiek pat kiek duoti.
ROSAURA. Iš tavo rankų aš gavau gyvybę,
Ir tu patsai tuomet man pasakei,
Kad ne gyvenimas yra tatai,
Jeigu jame skriauda vis slypi.
Matai, iš tavo rankų negavau
Aš nieko. Taigi negaliu
Dabar dėkinga būti tau –

Nors ir atrodo, kad dėkot turiu.
Tu nori būt dosnus, sakei,
Tad man gyvybę pagaliau suteik.
Tu privalai atkeršyt už mane,
Tuomet tik būsiu vėlei aš gyva.
KLOTALDAS. Įtikinai mane, aš viską padarysiu –
Tave aš vienuolyne išlaikysiu.
Juk tai galbūt geriausia išeitis,
Atpirks skriaudas šventa nauja viltis.
Tiek daug nelaimių aš aplink matau,
Netrokštu, kad jų būtų dar daugiau.
Priimtinas sprendimas šis atrodo,
Tave apsaugau, skolą atiduodu.
Tu pasirink šį kelią, mato Dievas,
Daugiau nepadarytų tavo tėvas.
ROSAURA. Jei tėvas būtum, dar galbūt kentėčiau.
Bet tu nesi.
KLOTALDAS. Ką tu daryt ruošiesi?
ROSAURA. Astolfą nužudysiu.
KLOTALDAS. Esi bedalė – neišdrįsi.
ROSAURA. Drįsiu.
KLOTALDAS. Kas įkvepia tave?
ROSAURA. Garbė.
KLOTALDAS. Astolfas tau yra...
ROSAURA. Garbė svarbiau vis tiek.
KLOTALDAS. Karalius tavo ir Estreljos vyras.
ROSAURA. Jis juo nebus, kol mano kerštas gyvas.
KLOTALDAS. Tai beprotybė.
ROSAURA. Aš pati žinau.
KLOTALDAS. Įveiki ją.
ROSAURA. Ne kartą mėginau.
KLOTALDAS. Bet tu prarasi...
ROSAURA. Tai žinau taip pat.
KLOTALDAS. Gyvenimą ir garbę.
ROSAURA. Na tai kas?
KLOTALDAS. Ko nori tu?
ROSAURA. Mirties.
KLOTALDAS. Tai beprotybė...
ROSAURA. Man vis tiek.
KLOTALDAS. Tai pamišimas.
ROSAURA. Man jau nesvarbu.
KLOTALDAS. Tai kliedesys.
ROSAURA. Atkeršyti turiu.
KLOTALDAS. Tu aistrą savo nuramink išties,
Užgniaužki pyktį.
ROSAURA. Ne.
KLOTALDAS. Kas tau padės?

ROSAURA. Viena aš visa tai nuveiksiu.
KLOTALDAS. Nėra kitokio vaisto?
ROSAURA. Nėra vaistų.
KLOTALDAS. Tu pagalvok, dar pasistenk nurimti.
ROSAURA. Nedaug yra kelių, jei nori mirti.

Išeina

KLOTALDAS. Palauki, dukra, jei rengiesi mirti,
Mane kartu turėsi pasiimti.

Išeina

Skamba būgnai, įžygiuoja kareiviai, KLARINAS *ir* SIGIZMUNDAS, *apsigobęs žvėrių kailiais*

SIGIZMUNDAS. Triumfas Romos žygdarbiams prilygsta,
Ji džiaugtųsi, regėdama, kas vyksta –
Žvėris kariuomenę didžiulę štai rikiuoja,
Pasaulį visą jis sumindo kojom.
Bet skrydį sulaikykime, sustokim,
Ir spindesiui šlovės nepasiduokim.
Kas bus po to, kai nugalėjęs būsiu,
Ar kristi vėl turėsiu, kai pabusiu?
Aš lig žvaigždžių siekiu, skaudu bus kristi,
Mažiau jei trokščiau, gal iškęsčiau viską.

Gaudžia trimitas

KLARINAS. Toli matau aš žirgą, o jisai
(Atleiski man, kad pasakoju tai)
Taip primena žemėlapį spalvingą,
Jo kūnas – žemė, siela jo ugninga,
Jį putos tarsi jūros bangą puošia
Ir šnervės pučia orą, ošia.
Taip kūnas, putos, siela, kvapas
Savy sujungia keturis elementus.
Obuolmušis štai skrieja linkui mūs –
Juo moteris čionai dabar atkako.
SIGIZMUNDAS. Nuo jos šviesos man akys jau apako.
KLARINAS. Matau, Rosaura atkeliavo čia.

Išeina

SIGIZMUNDAS. Dangus ją man ir vėl grąžina.

Įeina ROSAURA, *apsigobusi apsiaustu, su špaga ir durklu*

ROSAURA. Kilnusis Sigizmundai, tu matai,
Kaip sklaidosi aplink šešėliai,
Ir pasirodo švytinti gėlėm antai –
ta planeta įrieda į aušrinės glėbį.
Aukštai pakyla virš kalnų ir jūrų
Ir karūnuota kelia savo galvą.
Ji žeria šviesą. Spindulingom burėm
Šviesieji spinduliai apšviečia kalvą.

Tu šitaip štai pasauliui pasirodai,
Skaisčioji saule Lenkijos visos.
Tikiu aš, moters nelaimingos,
Parpuolusios prie tavo kojų, pagailėsi.
Negali vyras juk kilnus atstumti
Pakliuvusios nelaimėn moteriškės.
Tau tris kartus mane matyti teko,
Ir tris kartus manęs nepažinai,
Nes vis kitaip kas kartą aš atrodžiau.
Pirmiausia tu manei, kad aš esu
Jaunuolis, kai ankštam urve
Mes susitikome ir vienas kitą guodėm.
Tu antrąkart kaip moterį matei mane,
Kada šlovė tau kelią nušvietė,
Kai sapnavai, klejojai, šėlai.
Dabar tu trečiąkart mane regi –
Aš moteris, ginkluota tarsi vyras.
Prašyti noriu tavo užtarimo,
Todėl apie save tau viską pasakysiu.
Mane pagimdė moteris kilni
Moskovijos dvare kadais.
Ji buvo iš tikrųjų nelaiminga,
Tačiau turėjo būt labai graži.
Ji vieną kartą krito į akis
Išdidėliui, kurio aš nepažįstu.
Bet apie kilmę aukštą jo byloja
Man mano kraujas. Juo tikėjo
Manoji motina, lyg būtų dievas,
Lietus auksinis, gulbinas ar jautis,
Danają suviliojęs, Ledą ir Europą.
Kol kas nedaug dar tau tepasakiau,
Istorijas senąsias prisiminus –
Kaip reta buvo motina graži
Ir nelaiminga buvo kaip ir visos.
Ji patikėjo išdaviko pažadais
Ir šiandien dar viena vargus apverkia.
O jis nelyg Enėjas, lyg herojus,
Prieš dingdamas paliko savo špagą,
Jos ašmenis apnuoginsiu vėliau.
Jis suviliojo ją ir iškeliavo –
O santuoka, esi nusikaltimas.
Į ją gimiau aš panaši visai,
Tiesiog portretas motinos savos,
Gal grožiu ne, bet likimu tikrai.
Paveldėjau aš savo motinos nelaimes,
Ėjau tokiu pačiu keliu kaip ji.
Galiu išduoti vardą to žmogaus,

Kuris man garbę nuplėšė –
Astolfas tai, bet tariant vardą,
Širdis krauju man apsilieja.
Astolfas buvo nedėkingas tiek –
Kai meilė baigias, dingsta atminimai, –
Kad štai dabar į Lenkiją atvyko,
Tikėdamasis vest Estrelją.
Galėjo būti ji sutaikanti žvaigždė,
Bet lemta buvo jai kitus išskirti.
Likau aš įžeista ir išjuokta,
Pamišusi, liūdna, sutrikus,
Paklydusi skausmų Babilone.
Lyg nebylė slėpiau aš savo skausmą,
Kol vieną kartą motina mane
Prakalbino vienumoje, iškart
Tuomet aš jai visus jausmus išliejau.
Nesidrovėjau nieko jai sakyt –
Taip nusidėjėlis, suradęs pašnekovą
Padaro savo bendrininku jį,
Iškart lengviau kentėti pasidaro.
Ir motina, išgirdus mano skundą,
Paguost norėjo sielvartu savu –
Teisėjas, kuris buvo nusikaltęs,
Kaltes kitiems dažnai lengviau atleidžia –
O mano motinai tuomet atrodė,
Kad bus geriausia, jei aš sekčiau jį,
Priversčiau garbės skolą apmokėti.
Bet patogiau keliauti tapus vyru -
Aš persirengus, špagą prisijuosus
Kelionėn leidaus. Jau dabar galiu
Atskleist šio ginklo paslaptį.
Man motina lydėdama pasakė:
Pasitikėk šių ašmenų ženklais,
Į Lenkiją keliauk ir pasistenki,
Kad pamatytų ją kilniausi žmonės,
Tarp jų tikrai tas vienas atsiras,
Kuris tave paguos, tave globos.
Į Lenkiją atkeliavau galiausiai,
Ir žirgas pasibaidė kalnuose,
Tuomet prie tavo urvo nusileidau,
Ir ten mane išvydęs nustebai.
Turėjau mirti, bet išgelbėjo Klotaldas,
Karalius man gyvybę dovanojo.
Klotaldas, sužinojęs, kas esu,
Mane įtikino, kad apsirengčiau
Pritinkantį drabužį ir tarnaučiau
Estreljai, o kartu kad pasistengčiau

Jos ryšį su Astolfu suardyti.
Tuomet ir vėl tu sutikai mane
Sumišusią, atrodžiau tau matyta.
Klotaldas, įsitikinęs, kad dera
Astolfui ir Estreljai susituokti,
Pamiršęs garbę, pataria jis man,
Kad keršto aš visai atsisakyčiau.
Matydama, kad tu, narsusis prince,
Į kovą nuožmią šiandien pakilai
Išgriauti šio kalėjimo sienas,
Matydama, kad, Sigizmundai,
Esi nelyg žvėris ir kaip uola,
Prieš tėvą pakilai ir prieš tėvynę.
Padėti tau, o prince, atskubėjau,
Suderinusi puošmenas ir šarvą,
Sujungdama su šaltu plienu šilką.
Pirmyn į kovą, turime abu
Šią santuoką skubiausiai suardyti,
Negali vesti tas, kurs buvo mano vyru,
O tau taip pat du sostai svetimi,
Jei bus kartu, galės rimtai pakenkti.
Kaip moteris prašau apginti garbę,
O kaip karys padėti noriu tau.
Ir jei manim kaip moterim žavėtums,
Apginti garbę savąją mokėsiu,
Kovodama viena dėl savo meilės
Aš sugebėsiu būt tvirta, kartu švelni.

SIGIZMUNDAS. *Į šalį*

Dangau, nejau aš vis sapnuoju?
Kas daros atminčiai manai?
Negali būti, kad sapne sutilptų
Tiek daug dalykų įvairiausių.
Padėk man, Dieve, visa tai suprasti,
Pagelbėk negalvoti apie nieką.
Už ką nusipelniau tokios bausmės?
Jei sapnavau anksčiau, kad aš valdovas,
Iš kur ji žino, ką aš sapnavau?
Vadinasi, tikrovė buvo tai, ne sapnas.
O jeigu tai tiesa, tai vėl nesuprantu,
Kuo nuo tikrovės skirias mano sapnas.
Šlovė karalių panaši išties
Į sapną, tiesą laikome melu
Ir patikim klaidinančia apgaule.
Ir melo, ir tiesos atskirt neįmanu,
Ir nežinai, ar tikra, ką lieti,
Ir kopija tokia begal tiksli,

Kad nežinai – gal tai originalas?
Didybė dingsta tarp pilkų šešėlių,
Mokėkim tad akimirkos laikytis,
Galbūt jinai – vienintelė tikrovė,
Kuri skirta mums, kai nebesapnuojam.
Rosaura mano valioj atsidūrė,
Jos grožis lyg pagundos apžavai,
Tad gal naudotis dera tokia proga.
Sugriauna meilė užtvaras, kurias
Garbė pastato – štai jinai prie kojų.
Tai sapnas, tad sapnuokime, ką norim,
Vis vien pabudus viskas subyrės.
Bet jeigu sapnas tai, tuomet – tuštybė.
O dėl tuštybės nedera prarast garbės.
O jeigu buvo tai visai ne sapnas?
Didingus žygius piešia atmintis,
Bet viską greit sugriaus nusivylimas,
Ir vėjo dvelksmas plėnis išblaškys.
Galvokim apie tai, kas nesibaigia,
Nes amžinybėje šlovė tikroji laukia.
Rosaura įžeista atėjo pas mane,
Tad garbę jai turiu aš sugrąžinti,
O sau turiu grąžinti aš karūną.

Kariams

Tad prie ginklų, į mūšį stosim šiandien,
Nespės šviesa auksinė dingti bangose.
ROSAURA. Jau, Sigizmundai, išeini? Nerūpi
Tau mano skausmas nė trupučio.
Nejau manęs tu taip ir neužstosi,
Nejau net nepažvelgsi į mane?
SIGIZMUNDAS. Rosaura, būna gailestis žiaurus,
Todėl su tavimi aš nekalbėsiu,
Tegul nutyla žodžiai, o darbai
Tegul dabar prabyla iškalbingi.
Aš stengsiuos nežiūrėti į tave,
Nes grožis užgožia įsakymą garbės.
ROSAURA. Ką tu sakai? Kaip man suprasti tai?
Tiek paslapčių painioj tavo kalboj.

Įeina KLARINAS

KLARINAS. Ar, ponia, aš galiu tave matyti?
ROSAURA. Klarinai, kurgi tu buvai?
KLARINAS. Buvau tamsiam aš bokšte uždarytas,
Aplošti mirtį vis bandžiau tenai.
Ir jos eilė kortas buvo dalyti.
Ji išmetė figūrą ir maniau,

Kad pralošiau aš savąją gyvybę,
Bet švietalą tuomet staiga radau.
ROSAURA. Kodėl?
KLARINAS. Aš paslaptį žinau,
Kas tu esi. Klotaldas pagaliau...

Dunda būgnai

Iš kur tas garsas? Kas gi tai?
ROSAURA. Aš nežinau. Klarinai, ką matai?
KLARINAS. Štai iš karališkos įtvirtintos pilies
Kariai žygiuoja Sigizmundą nugalėt.
ROSAURA. Manęs nėra greta, aš čia esu.
Koksai žiaurus pasaulis ir baisus.

Išeina. Už scenos girdėti šūksniai

VIENI. Karalius amžinai tegul gyvuoja!
KITI. Už savo laisvę mūšyje kovojam!
KLARINAS. Tegul gyvuoja laisvė ir karalius,
Lai jie abu gyvena amžinai.
O man jau metas paėjėt į šalį,
Man nepatinka kruvini karai.
Aš tyliai gal geriau pradingsiu,
Ir nuošaliam kamputy atsisėdęs
Nerono vaidmenį vaidinsiu –
Jam niekas iš tikrųjų nerūpėjo.
Kodėl gi aš turiu kažko kankintis,
Ten pasislėpsiu, kur gerai matyti.
Saugu čia, nieks manęs neras.
Ir mirčiai aš atkišiu dvi špygas.

Slepiasi

Dunda būgnai, girdisi ginklų, žvangesys, įeina karalius BAZILIJAS, KLOTALDAS IR ASTOLFAS. *Jie bėga*

BAZILIJAS. Karalius žlugęs, nugalėtas tėvas.
KLOTALDAS. Kariuomenė pakrikusi, ji bėga.
ASTOLFAS. Taip, išdavikai, rodos, nugalėjo.
BAZILIJAS. Tokiam kare teisus yra laimėjęs,
O išdavikais tampa nugalėti.
Žiaurus sūnus, klastingasis tironas,
Dabar bus šios šalies valdovas.
Tad bėkime, Klotaldai, bėkim.

Už scenos girdisi šūvis, KLARINAS *krenta sužeistas*

KLARINAS. Padėk man, Dieve.
ASTOLFAS. Kas nutiko?
Žiūrėkit — nelamingas štai karys,
Prie mūsų kojų lyg negyvas krito,
Krauju pasruvęs visas jis.
KLARINAS. Aš vargšas nelaimingas tenorėjau,
Pabėgti nuo mirties, bet ją radau.

Mirtis visas slaptavietes apėjus
Surado tą, kurioj slėpiaus.
Nuo jos pabėgti niekam nepavyksta,
O tas, kurs bėga, pirmas ją sutinka.
Skubėkit tad atgal į mūšio lauką,
Tenai, kur kraujas liejas, ginklai žvanga,
Matyt, saugiau nei slėptis kalnuose.
Likimo neišvengsi – tai tiesa.
Mirties išvengti stengtis – jūsų valioj,
Bet valandą mirties tik Viešpats lemia.

Dingsta už scenos

BAZILIJAS. Žinokime, kad mirsim. Tai – iš Dievo.
Kokie akli mes buvome anksčiau.
Štai šis lavonas moko ir byloja,
Jo žaizdos šaukia kruvina kalba,
Kad viliasi tuščiai žmogus apgauti lemtį.
Aš stengiausi apsaugoti tėvynę
Ir pats nuskandinau ją kraujo jūroj.
KLOTALDAS. Likimas, pone, žino, tai tiesa,
Kiekvieną taką tarp aukštų uolų,
Tačiau krikščionims nedera sakyti,
Kad nuosprendis likimo galutinis.
Likimą sugebės įveikti išmintingas,
Kentėti teks, bet jį įveikti stenkis.
ASTOLFAS. Klotaldas, pone, kalba kaip išminčius,
O manyje prabyla karštas kraujas,
Štai žirgas, greitas tarsi vėjo dvelksmas,
Skubėk, o aš juos šičia sulaikysiu.
BAZILIJAS. Jei Dievas lėmė mirtį pasitikti,
Ją pasitiksiu atvirom akim.

Skamba ginklai. Įeina SIGIZMUNDAS *ir jo* KARIAI

KARIAI. Karalius slapstos čia kažkur, kalnuos.
SIGIZMUNDAS. Suraskit jį. Kiekvieną apžiūrėkit
Medį, patikrinkit kiekvieną krūmą.
KLOTALDAS. Skubėkit, pone.
BAZILIJAS. Kur dabar skubėt?
ASTOLFAS. Ko tikitės?
BAZILIJAS. Astolfai, pasitrauki.
KLOTALDAS. Ką darote?
BAZILIJAS. Klotaldai, trokštu
Baigti.

Sigizmundui

Jei tu manęs ieškojai,

Klaupiasi

Esu prie tavo kojų, Sigizmundai,
Lai sidabrinės garbanos papuošia
Papėdę tavo sosto, prince.
Sumindyki mane ir sunaikink,
Sutrypki mano garbę, nužudyk,
Atkeršyk man, įkalink, uždaryki.
Aš šitaip stengiaus bėgti nuo likimo,
Bet metas jam atėjo pasiduot.
SIGIZMUNDAS. Jūs matėt daugel, Lenkijos didikai,
Dabar klausykit, kalba jūsų princas.
Dangaus lemtis žydrajame skliaute
Raidėm auksinėm esti paskelbta –
Dangus mums nemeluoja, neapgauna,
Meluoja tas, kurs jį apgauti bando,
Žvaigždynų raštą blogiui panaudoja.
Apgauti bandė lemtį mano tėvas
Ir pavertė mane tikru žvėrim.
Jei aš – kilmingas – būčiau gimęs silpnas,
Užtekę būt vien auklėjimo tokio,
Kad tapčiau žvėrimi, pamiršęs kilmę.
Jei žmogui pasakytų – šis žvėris
Atėjus metui nužudys tave,
Nejau tuomet skubėtų jį pažadint?
Jei tartų kas – šita špaga,
Kurią dabar turi tu prie juosmens,
Mirties tavosios taps priežastimi,
Tu ją vargu ar iš makštų ištrauktum.
Jei pranašautų – mirsi vandeny
Ir tavo kapas bus banga sidabro,
Kažin ar plauktų tas žmogus į jūrą,
Kur vėjas griauna krištolo uolas.
O mano tėvui būtent taip nutiko –
Kaip tam, kuris pažadina pabaisą,
Ir išsitraukia mirtinąją špagą,
Ir jūron plaukia, nors ir mirs joje.
Miegojo mano įniršio žvėris,
Ir šėlsmo plienas makštyje ilsėjos,
Nešėlo ir aistrų gūsingi vėjai.
Likimo neapgausi netiesa,
Jinai tik dar labiau pakursto liepsną.
Ir jeigu kas sukyla prieš likimą,
Turėtų būti ypač apdairus,
Jis saugosi nelaimei neatėjus,
Iš anksto bėdą stengias numatyt.
Bet tik tuomet gali įveikti lemtį,
Kai Dievas leidžia žmogui ją įveikti.

Tegul pamokys mus šis pavyzdys,
Šį siaubą visada mes prisiminkim.
Likimas šitaip lėmė, kad matyčiau
Prie savo kojų kritusį karalių,
Toks buvo skelbtas nuosprendis dangaus,
Ir mano tėvas jo įveikti negalėjo.
Ar aš, kurio nepuošia žilas plaukas,
Galėsiu jį įveikt?

Karaliui

Pakilk, karaliau,
Ištieski savo ranką, nes dangus
Jau tau parodė, kad siaubingai klydai,
Kai nuosprendį tikėjaisi pakeist.
Aš savo galvą prieš tave lenkiu,
Sprendimo laukiu aš prie tavo kojų.

BAZILIJAS. Sūnau, elgiesi tu kilniai išties,
Aš antrąkart tampu tavuoju tėvu,
Tu tikras princas, tau visa šlovė
Priklauso. Sigizmundai, nugalėjai.
Telydi visuomet šlovė tave.

VISI. Tegul gyvuoja princas, tegyvuoja!

SIGIZMUNDAS. Tikiuos, kad laukia pergalės manęs,
Pati iš jų didžiausia – nugalėt save.
Tegul Astolfas ranką duos Rosaurai.
Jis žino, kad pridera skolas grąžint.

ASTOLFAS. Tiesa, aš jai esu skolingas,
Bet ji kilmės nežino savo.
Man būtų negarbinga iš tiesų
Su moterim bekilme susituokti.

KLOTALDAS. Sustok, Astolfai, nebetark nė žodžio.
Kilme Rosaura tau nenusileidžia,
Aš ginsiu garbę jos špaga –
Dukra ji mano, turi to pakakti.

ATOLFAS. Ką tu?

KLOTALDAS. Atskleisti nenorėjau,
Aš paslapties, kol jos nepamatysiu
Garbingai ištekėjusios už vyro.
Istorija ilga, bet mano ji dukra.

ASTOLFAS. Jei taip, aš išlaikysiu žodį.

SIGIZMUNDAS. Estreljos nepalikime liūdėti.
Prarado ji garbingą, garsų princą.
Bet aš patsai už vyro ją išleisiu,
Jaunikis neturėtų būt prastesnis –
Aš prie visų prašau Estreljos rankos.

ESTRELJA. Ir man galiausiai laimė šypsos.

SIGIZMUNDAS. Klotaldas mano tėvui visada

Ištikimai tarnavo. Jam dėkoju.
Gali prašyt, Klotaldai, ko tik nori.
I KAREIVIS. Apdovanoji tuos, kurie ne tau tarnavo,
Už tai, kad aš tave iš bokšto vadavau,
Tu man turėtum dosniai atsilygint.
SIGIZMUNDAS. Taip ir bus. Keliauk į bokštą.
Iš jo nebeišeisi niekada,
Sargai tave ten užrakintą saugos,
Nereikia karalystei išdavikų.
BAZILIJAS. Sprendimai tavo stebina visus.
ASTOLFAS. Visai kitoks atrodo šiandien princas.
ROSAURA. Valdovas išmintingas ir teisingas.
SIGIZMUNDAS. Kam stebitės? Kodėl jūs nerimaujat?
Mane gyventi mokė sapnas,
Ir aš dar ir dabar bijau pabusti,
Ir vėl save urve ankštam regėti.
Kad taip nebūtų – aš ramiai sapnuosiu
Nes sužinojau tiesą pagaliau –
Žmogaus visi darbai tėra tik sapnas,
Ir taip kaip sapnas jie pradingsta,
Todėl aš noriu visą išnaudot
Tą laiką, kurs sapne man skirtas.
Atleisti meldžiam, jeigu kur suklydom,
Kilnus žmogus tikrai atleisti moka.

Iš ispanų kalbos vertė Aurelijus Katkevičius

Apšvieta

Jokia tauta negali būti laiminga, jei joje tėvynės meilė yra išblėsusi. [...] Tėvynę mylėdami, save mylite, o ne prarandate; ją atstumdami ir ištikimybės nesilaikydami, save išduodate.

Jonas Nepomukas Kosakauskis,
Vilniaus vyskupo padėjėjas, 1789

APŠVIETA – po baroko sekusi kultūros epocha, išaukštinusi savarankišką žmogaus protą, tikėjusi jo galia šviesti ir tobulinti pasaulį. Lietuviškai dar vadinama Švietimu, angliškai – *Enlightenment*, prancūziškai – *Lumiéres*, vokiškai – *Aufklärung*. Prasidėjo XVII a. pabaigoje Anglijoje, per XVIII a. apėmė visą Europą ir Šiaurės Ameriką, kai kuriose šalyse tęsėsi iki XIX a. pradžios. Apšvieta iš esmės nulėmė modernios visuomenės susikūrimą, jos pasaulio ir gyvenimo supratimą. Kaip Apšvietos praktinis projektas XVIII a. pabaigoje iškilo Jungtinės Amerikos Valstijos. Apšvieta subrandino Prancūzijos revoliuciją. Apšvietos idėjomis buvo pagrįsta Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gelbėjimo programa. Jomis rėmėsi lietuvių bendruomenės Prūsų Lietuvoje išsaugojimo siekiai.

XVIII šimtmetį įprasta vadinti filosofų amžiumi, nes šiuo metu didžiausią įtaką visuomenėje turėjo nepriklausomi intelektualai. Vienas jų – Prūsijos filosofas Imanuelis Kantas – taip nusakė savo epochos esmę: „Švietimas yra žmogaus išvadavimas iš nesavarankiškumo, dėl kurio pats žmogus kaltas. Nesavarankiškumas yra nesugebėjimas naudotis savo protu kitų nevadovaujamam.“ Apšvietos filosofai ne tik skelbė, bet ir savo elgesiu liudijo asmens savarankiškumą. Teigė, kad kiekvienas atsako už savo mąstymą ir likimą. Kiekvienas turi tapti savo laimės kalviu. Todėl žmogui nedera aklai paklusti autoritetams ir tradicijai. Apšvietos filosofai buvo įsitikinę, kad iš prigimties žmonės yra laisvi ir lygūs: visi gamtos apdovanoti protu, kuriuo turi išmokti savarankiškai naudotis. Būtent mokslas, švietimas yra skirti tam, kad išlavintų žmonių protus, išvaduotų žmones iš prietarų tamsos, fanatizmo, priklausomybės, vergijos ir skurdo. Vadovautasi anglų filosofo Frensio Beikono žodžiais: „žinojimas yra jėga“. Dauguma švietėjų buvo įtikėję pažangos idėja. Jie teigė, kad remdamiesi mokslu, vis naujais jo atradimais, žmonės gali tobulėti ir kurti vis tobulesnę visuomenę, vis šviesesnę ateitį. Išimtį sudarė iš Ženevos kilęs, prancūziškai rašęs filosofas Žanas Žakas Ruso. Jis neigė civilizacijos pažangą ir kvietė visuomenę grįžti „atgal į gamtą“ – prie natūralaus gyvenimo būdo. Sužavėti gamtos mokslų laimėjimų, atrastų universalių fizikos dėsnių, švietėjai manė, kad ir visuomenės gyvenimą galima racionaliai išaiškinti ir konstruoti. Viskas, kas atrodė miglota, nesuprantama, protu nepaaiškinama, dažniausiai buvo vertinama neigiamai. Dalis Vakarų filosofų siekė „protingo tikėjimo“ – be stebuklų ir prietarų. Jie buvo deistai: teigė, kad Dievas tėra gamtos dėsnių šaltinis ir tiesiogiai į žmonių gyvenimą nesikiša. Kiti švietėjai laikėsi ateistinių pažiūrų: neigė Dievo buvimą, o Bažnyčią vertino kaip pažangos kliūtį. Visi Apšvietos filosofai pasisakė prieš Bažnyčios ir valdžios pastangas riboti nuomonių raišką: gynė toleranciją, minties ir sąžinės laisvę. Jie buvo įsitikinę, kad filosofija turi tarnauti visuomenei: teikti jai praktinių patarimų dorovės, politikos, ūkio ir kitais gyvenimo klausimais. Švietėjai konsultavo galingiausius pasaulio monarchus ir politikus, aiškino jiems, kaip reikėtų pertvarkyti valstybes ir visuomenes. Garsiausi epochos filosofai: Denisas Didro, Volteras, Ž. Ž. Ruso bei kiti kaip praktinės išminties lobyną parengė didžiąją prancūzų *Enciklopediją, arba Aiškinamąjį mokslų, menų ir amatų žodyną*. Per 1751–1780 metus buvo išleisti 35 *Enciklopedijos* tomai. Filosofai savo idėjas skleidė salonuose, klubuose ir draugi-

jose. Mokslo žinioms populiarinti, visuomenei šviesti buvo pasitelkta spauda: kalendoriai, laikraščiai, įvairios praktinių patarimų knygelės, vadovėliai.

Prigimtinės žmonių laisvės ir lygybės, liaudies suverenumo, valdžios kilmės iš visuomeninės sutarties idėjos, kurias skleidė švietėjai, įgijo stiprią politinę galią. Jomis rėmėsi už savo pilietines teises kovojęs miestiečių luomas – buržuazija. Šis, trečiasis, luomas reikalavo visų gyventojų lygybės prieš įstatymą, žodžio, susirinkimų, spaudos laisvės, teisės kartu su kitais luomais valdyti valstybę. Apšvietos idėjomis taip pat vadovavosi nepriklausomybės siekusios tautos. Dalis švietėjų ekonomistų, vadintų fiziokratais, pabrėžė ypatingą žemdirbių vaidmenį visuomenėje. Jie laikė valstiečius svarbiausiais bendros gerovės kūrėjais ir ragino rūpintis liaudies švietimu bei teisėmis. Skirtingi Apšvietos filosofai socialinių reformų viltis siejo su skirtingomis politinėmis santvarkomis. Volteras, D. Didro buvo įsitikinę, kad žmonių gyvenimą gali pagerinti apsišvietę monarchai. Jie žavėjosi Prūsijos karaliumi Frydrichu II ir Rusijos imperatore Kotryna II, rėmė jų politiką. Volteras kurį laiką gyveno Prūsijos karaliaus rūmuose. D. Didro vyko į Peterburgą „šviesti“ Kotrynos II ir iki gyvenimo pabaigos buvo jos finansiškai remiamas. Volteras patarė Lietuvos ir Lenkijos valdovui Stanislovui Augustui Poniatovskiui įvesti krašte „apšviestąjį absoliutizmą“. Lietuvių ir lenkų bajorus jis kvietė susitaikyti su „pažangiu“ Rusijos šeimininkavimu jų tėvynėje. Frydricho II sumanymą padalyti Lietuvos ir Lenkijos valstybę Volteras sveikino kaip „genijaus“ mintį. Ž. Ž. Ruso buvo tvirtas respublikonas: bjaurėjosi monarchais ir pasaulio tautų ateitį siejo su laisvomis respublikomis. Senąsias graikų respublikas – Atėnus ir Spartą – kėlė kaip sektiną pavyzdį savo laikams. Jis ragino lietuvius ir lenkus ne tik ginti savo politines laisves, priešintis Rusijos įtakai, bet ir esminėmis reformomis padaryti savo Respubliką nenugalimą. Būtent Ž. Ž. Ruso buvo laikomas Prancūzijos revoliucijos (1789–1794) ir Prancūzijos Respublikos tėvu.

Apšvieta Lietuvoje atgaivino visuomenės pasitikėjimą savo jėgomis, subrandino naują tautos, kaip lygiateisių žmonių bendruomenės, sampratą, paskatino pertvarkyti valstybę ir kovoti dėl jos nepriklausomybės. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje pavieniai raginimai pasikliauti savo protu, imtis visuomeninių ir politinių reformų pasigirdo jau XVIII a. pradžioje karo, bado ir maro nusiaubtame krašte. LDK pakancleris Stanislovas Antanas Ščiuka 1709 m. išleistoje knygoje *Lenkijos užtemimas* skelbė, kad nuo švietimo priklauso valstybės ateitis. Jo įsitikinimu, laisva Respublika įveiks krizę – „užtemimą“, jei už jos likimą atsakingi bajorai bus nuolatos lavinami, jei sugebės savarankiškai mąstyti. Tam reikia valstybės lėšomis „kas savaitę veltui siuntinėti bajorijai krašto ir užsienio naujienas“, o visose šalies mokyklose „mokyti jaunimą politinės geografijos ir istorijos“. Tokių balsų tarp Lietuvos didikų, kurie buvo susipažinę su to meto anglų ir prancūzų gyvenimu, pasigirdo ir daugiau. Palaipsniui imta į juos įsiklausyti. 1730 m. Vilniaus universitete pradėta dėstyti prancūzų – Apšvietos pasaulio – kalba, netrukus sustiprintas teisės ir matematikos mokymas. 1739 m. visose Lietuvos jėzuitų mokyklose įvestas atskiras istorijos dėstymas, po metų – ir geografijos. Būtent šiuo metu švietimas Lietuvoje vis aiškiau pradėtas suprasti kaip visuomenės ir valstybės gelbėjimo būdas. Lietuviai vėl prisiminė Romos oratorių Ciceroną, raginusį lavinti žmogų tam, kad jis mokėtų tarnauti savo bendruomenei – Respublikai. Taip pat buvo išgirstas anglų Apšvietos filosofas Džonas Lokas, teigęs, kad auklėjimo paskirtis – ugdyti ne mokslininką, bet protingą žmogų, brandų pilietį, ku-

ris mokėtų kurti tėvynės ateitį. Tuo laiku Vilniaus universiteto išleistos pratybų knygos kvietė jaunimą kritiškai vertinti krašto ydas, skatino svarstyti, kaip reikėtų tobulinti valstybę. Jėzuitų mokyklose atsirado naujas mokymosi būdas: studentai vaidindavo bajorų seimelius, kuriuose kėlė ir aptarinėjo svarbiausias šalies problemas, reformų projektus. Siekdami rengti išsilavinusį šalies elitą, 1740 m. jėzuitai Vilniuje atidarė mokyklą, skirtą didikų vaikams. 1751 m. ji buvo pavadinta Kilmingųjų kolegija (lot. *Collegium Nobilium*). Jos tikslas – skatinti Lietuvos jaunimo „poreikį atnaujinti Tėvynę". Tuo pačiu metu pilietiniu visuomenės ugdymu Lietuvoje rūpinosi ir vienuoliai pijorai. Žymus istorikas ir teisininkas Motiejus Dogelis, grumdamasis su vienvaldystės švietime siekusiais jėzuitais, atnaujino Vilniuje buvusią pijorų mokyklą ir pavertė ją Kilmingųjų kolegija. Radvilai, sekdami garsios Drezdeno akademijos pavyzdžiu, 1747 m. Nesvyžiuje įsteigė pirmąją Lietuvoje aukštąją karo mokyklą – Riterių Akademiją. Joje jaunuoliai, be karo mokslų, buvo mokomi matematikos, humanitarinių dalykų, prancūzų ir vokiečių kalbų.

Pasirodę pirmieji Lietuvos periodiniai leidiniai taip pat buvo Apšvietos ženklas. Nuo 1735 m. Vilniaus universitetas ėmė spausdinti profesoriaus Jono Pašakauskio lenkiškai rengtus *Politinius kalendorius*, kurie visuomenei pateikdavo nemažai Lietuvos ir pasaulio istorijos, politikos, astronomijos, kitų gamtos mokslų žinių. Šiuose kalendoriuose, kuriuos universitetas leido iki valstybės žlugimo, visą laiką skelbtas legendinių ir istorinių Lietuvos didžiųjų kunigaikščių sąrašas – nuo Litalano, Vaidevučio, Palemono iki Žygimanto Augusto. 1760 m. pradėjo eiti pirmasis LDK laikraštis – *Lietuvos pasiuntinys* (lenk. *Kurier Litewski*) ir jo priedai *Literatūros žinios* bei *Užsienio žinios*. Laikraščius redagavo Vilniaus universiteto profesorius Pranciškus Paprockis, spausdino universiteto spaustuvė. Juose, be Lietuvos bei užsienio politinių, visuomeninių žinių, skelbtos ir pasaulio mokslo naujienos. Laikraščiai naudoti studentų pratybose. LDK kancleris Mykolas Čartoriskis dėkojo šalies jėzuitams už šį „visuomenės naudai" daromą darbą. Tuo metu, greičiausiai nuo 1759 m., universiteto spaustuvė pradėjo leisti lietuvių kalbos vadovėlį – *Mokslą skaitymo rašto*. Elementorius buvo skirtas „taip didiems, kaip ir mažiems, ir mažiausiems, idant išmanydami visokį raštą galėtų visokiu druku drukavotas [visaip spausdintas] knygas pigiai [lengvai] skaityti". Maždaug kas porą metų perleidžiamo lietuviško vadovėlio tiražas vis augo. Vėliau per metus jo būdavo parduodama po vieną, po du, beveik po tris tūkstančius egzempliorių. 1760 m. universitetas išleido P. Paprockio parengtą šalies geografijos ir istorijos vadovėlį *Namų žinios apie Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę su jos tautos istorija*, kurį vėliau ne kartą perspausdino. Čia lenkiškai buvo pateikta A. Kojalavičiaus *Lietuvos istorijos* santrauka. Taigi XVIII a. viduryje jėzuitai, pijorai ir kai kurių didikų dvarai jau buvo praskynę Apšvietai kelią į Lietuvą. Be to, Lietuvos provincijos jėzuitai 1752 m. įsteigė Kilmingųjų kolegiją Varšuvoje ir perkėlė į ją profesoriauti geriausius lietuvių humanitarus: geografą Karolį Virvičių, poetą ir dramaturgą Pranciškų Bohomolecą, poetą ir istoriką Adomą Naruševičių, tapusį „lenkų klasicizmo tėvu", parašiusį pirmąją mokslinę *Lenkų tautos istoriją*, bei kitus. Lietuvoje liko stipriausi matematikai ir fizikai: Tomas Žebrauskas ir Martynas Počobutas, sukūrę Vilniaus universitete vieną geriausių astronomijos observatorijų Europoje.

Didelį postūmį Apšvietai suteikė 1764 m. Abiejų Tautų Respublikos valdovu tapęs Stanislovas Augustas Poniatovskis. Jis gimė Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, Volčine (dab. Baltarusijoje). Lietuvių vadintas Jogailaičiu, nes jo motina Čartoriskaitė – Gedimi-

Jei negalite išvengti, kad [Rusija] jūsų neprarytų, nesileiskite suvirškinami.

Žanas Žakas Ruso lietuviams ir lenkams, 1772

no palikuonė. Buvo puikiai išsilavinęs, nemaža laiko praleidęs Paryžiaus ir Londono salonuose. Vienas pirmųjų vertė Viljamą Šekspyrą į lenkų kalbą. Savo draugės Rusijos imperatorės Kotrynos II iškeltas į sostą siekė apšviestųjų monarchijų pavyzdžiu sustiprinti karaliaus valdžią ir reformuoti Respubliką. Susidūrė su dalies didikų ir bajorų pasipriešinimu: šie stojo ginti savo valstybės nuo Rusijos savivalės ir karaliaus vienvaldystės. Tiek viena, tiek kita pusė Lietuvos ir Lenkijos ateitį siejo su švietimu ir stengėsi pasiremti Europos Apšvietos filosofais. Vienas prieš karalių ir Rusiją sukilusių Respublikos bajorų vadų lietuvis Ignas Bogušas aiškino, kad svarbiausia valstybei yra politinis ir moralinis bajorų ugdymas. Nesuprasdami politikos, net karščiausi tėvynės mylėtojai ją pražudys. Stokodami moralės, piliečiai neišsaugos laisvės. Bajorijos pasiuntinys Paryžiuje, LDK virtuvininkas Mykolas Vielhorskis įkalbėjo Ž. Ž. Ruso sukurti *Svarstymus apie Lenkijos valdžią ir apie jos reformų projektą*. 1772 m. parašytoje knygoje Apšvietos filosofas išdėstė lietuviams ir lenkams, kaip remdamiesi švietimu jie turėtų išgelbėti savo Respublikos laisvę. Ž. Ž. Ruso visų pirma siūlė bajorams pasirūpinti žemaisiais visuomenės luomais – padaryti valstiečius ir miestiečius lygiateisiais piliečiais, tautos nariais ir taip paversti juos stipria Respublikos jėga. Pasak filosofo, patys lietuvių ir lenkų bajorai nebus laimingi ir laisvi tol, kol „savo brolius [valstiečius ir miestiečius] laikys sukaustytus grandinėmis“. Liaudžiai būtina suteikti ne tik asmenines, bet ir politines laisves – leisti su bajorais valdyti valstybę. Tačiau prieš išlaisvindami paprastus žmones, bajorai privalo juos išlavinti – „padaryti juos vertus laisvės ir pajėgius ją ištverti“. Mat laisvė yra labai sunki našta: jos įstatymai „rūstesni už tironų jungą“. Tautą, kuri stokoja moralės ir išsimokslinimo, laisvė gali sutraiškyti kaip nuo kalno riedantis vežimas. Todėl švietimas, pasak Ž. Ž. Ruso, turi tapti visiems prieinamas. Jo paskirtis – visų gyventojų „sieloms suteikti tautinę formą ir paversti jas patriotėmis“. Pačią savo Respubliką lietuviai ir lenkai privalo susitvarkyti taip, kad joje žmogus būtų vertinamas ne pagal turtą ir kilmę, o pagal gabumus, padorumą ir nuopelnus visuomenei. Kiekvienas doras pilietis valstybėje „turi matyti prieš save laisvą kelią viskam pasiekti“. Šiuos Ž. Ž. Ruso patarimus žemaičių bajoras Mauricijus Karpis išvertė į lenkų kalbą. Kai kurie Lietuvos didikai tokiomis tiesomis mėgino vadovautis ir anksčiau. LDK raštininkas kunigas Paulius Ksaveras Brastauskis 1769 m. savo dvare Merkinėje (dab. Šalčininkų rajone) suteikė žemdirbiams laisvę ir įsteigė Paulavos Respubliką, kurioje tvarkėsi patys valstiečiai.

1772 m. kaimynų įvykdytas pirmasis Abiejų Tautų Respublikos padalijimas sukrėtė visuomenę ir sutelkė aplink valdovą krašto politines jėgas. 1773 m. Romos popiežiui panaikinus jėzuitų ordiną, lietuviai su lenkais tais pačiais metais įsteigė Tautos edukacinę komisiją – vieną pirmųjų švietimo ministerijų pasaulyje – ir perdavė jai jėzuitų turėtas mokyklas bei turtą. Lietuvos ir Lenkijos valstybė įgijo tokią Apšvietos priemonę, kurios dauguma kraštų neturėjo. Vilniaus vyskupo Ignoto Masalskio vadovauta Komisija paskelbė: „Jaunimo lavinimas ir švietimas yra vienintelė valstybių ilgalaikės laimės sąlyga.“ Garsiausias to meto Lietuvos pamokslininkas Mykolas Karpavičius teigė: „Suprato išmintingas monarchas, mokslų mylėtojas ir gaivintojas, kad vienintelė likusi tautos laimės viltis – tai krašto jaunimas, jų protų ir širdžių švietimas mokslais vardan laimės. Tuo tikslu sudarė amžiną

Edukacinę komisiją ir pirmasis parodė pavyzdį Europoje, kaip viešą tautinę jaunimo edukaciją paversti bendru visos šalies interesu ir rūpesčiu.“ Komisijai keltas siekis – „pasitelkus viešąjį švietimą sukurti tautą.“ Taigi – sukurti „apšviestą“, protingą, tvarkingą, laimingą bendruomenę, kuri būtų sudaryta iš savarankiškų, veiklių, pareigingų, tėvynę mylinčių ir tautos gerovei dirbančių žmonių. Per gana trumpą laiką Vilniaus universitetas buvo pertvarkytas į Lietuvos vyriausiąją mokyklą, kuriai pavesta rūpintis visomis vidurinėmis LDK mokyklomis. Įsteigta daug pradinių mokyklų kaimo vaikams: vien Vilniaus vyskupijoje jų buvo daugiau kaip 300. Kurtos amatų mokyklos valstiečiams. Susirūpinta mokytojų pasauliečių rengimu. Dideliais tiražais leisti seni ir nauji vadovėliai. Edukacinės komisijos veikla sutapo su Apšvietos literatūros ir menų Lietuvoje išsiskleidimu. Krašto literatūra įgijo aiškią misiją – įsijungti į didingą visuomenės pilietinio švietimo, tautos kūrimo projektą. Kad galėtų šią misiją atlikti, Lietuvos literatūra perėmė Apšvietai būdingą turinį ir formą.

Apšvietos menas rinkosi kitas nei barokas raiškos priemones. Atsisakyta įmantrumo, mįslingumo, puošnumo. Vėl atsigręžta į harmoningas antikos meno formas. Pasirinkta tiesi linija, darna, aiškumas, paprastumas. Europoje ėmė vyrauti klasicizmo stilius, baroko laikais gyvavęs tik Prancūzijoje. Iš Antikos Apšvieta sėmėsi ne tik formos pavyzdžių, bet ir sektinų pilietinių dorybių bei idealų. Apšvietos literatūros paskirtis – auklėti žmones, suteikti jiems gyvenimo išminties ir praktinių patarimų bei taip pagerinti jų elgesį. Taigi stengtasi kalbėti suprantamai, paprastai, įdomiai ir patraukliai. Nuotykių ir papročių apysakose bei romanuose, komedijose ir tragedijose, odėse ir poemose filosofai kėlė aktualias visuomenės problemas, kritikavo ydas, atvirai dėstė savo etinius ir politinius idealus. Tapo populiari satyra – kandus, pašaipus papročių ir gyvenimo negerovių vaizdavimo būdas. Ryškiausi Apšvietos literatūros bruožai – didaktizmas, racionalumas, publicistiškumas, schematiškumas. Jos meniniai vaizdai, personažai dažniausiai nėra savarankiški, o tik iliustruoja filosofines, politines, etines tiesas. Literatūros kūrinių veikėjai – nesudėtingi, statiški, buitiški, priklausomi nuo visuomeninės aplinkos. Autoriai juos suskirsto į teigiamus ir neigiamus. Teigiami personažai perteikia kilnias idėjas ir sektiną gyvenimo pavyzdį, neigiami įkūnija smerktinas ydas. Amžiaus literatūra atrado ir palankiai vaizdavo trečiojo luomo vyrus bei moteris. Tokio pobūdžio kūrinius rašė populiariausi Apšvietos rašytojai: *Robinzono Kruzo* (1719) autorius Danielis Defo, *Guliverio kelionių* (1726) autorius Džonatanas Sviftas, Volteras, D. Didro. Palaipsniui Apšvietos literatūra darėsi sudėtingesnė ir įvairesnė. Buvo atkreiptas dėmesys į jausmingą žmogaus prigimtį, ne visada protui pavaldų jausmų pasaulį. XVIII a. viduryje atsiradusi sentimentalizmo srovė iškėlė jautrų ir kenčiantį herojų, gilinosi į jo psichologiją, brėžė paralelę tarp žmogaus išgyvenimų ir gamtos. Sentimentalaus laiškų romano forma savo idėjas skleidė Ž. Ž. Ruso, jaunystėje – Johanas Volfgangas Gėtė, 1774 m. išleidęs vieną skaitomiausių amžiaus knygų – *Jaunojo Verterio kančias*. J. V. Gėtės gyvenimo kūrinys *Faustas* apibendrino viso XVIII šimtmečio idėjinius ieškojimus. Atsigręžę į trečiojo luomo gyvenimą, Apšvietos autoriai atrado ir liaudies kūrybą: ėmė ja domėtis, jos motyvus naudoti savo kūriniuose.

Vakarų Europos literatūra plito Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: buvo skaitoma didikų dvaruose, intelektualų bibliotekose, verčiama į paprastiems žmonėms suprantamą lenkų kalbą. Voltero dramos *Zaira* lenkiškas vertimas Vilniuje išspausdintas 1753 metais. Lietuvos sostinėje vėliau lenkiškai išleista Voltero tragedija *Fanatizmas, arba Pranašas Ma-*

hometas buvo dedikuota Vilniaus vyskupui I. Masalskiui. Lietuvos bajorai ir didikai žavėjosi Ž. Ž. Ruso ir jo kūryba. Vadino jį mokytoju, kuris „išmoko būti doru ir geru piliečiu, garbingu ir laimingu žmogumi“. LDK paiždininkis, šalies ūkio reformatorius Antanas Tyzenhauzas viešėdamas Prancūzijoje kvietė Ž. Ž. Ruso apsigyventi natūralioje Lietuvos gamtoje. I. Masalskis bendravo su Paryžiaus fiziokratais ir filosofu D. Didro. Vis dėlto LDK švietėjai ne visas Vakarų filosofų idėjas vertino palankiai. Dauguma smerkė ateizmą, deizmą ir abejingumą religijai. Apšvietos literatūrą Lietuvoje kūrė išsilavinę kunigai: jie pagrindines švietėjų mintis derino su Evangelijų tiesomis, kritiškumą – su pagarba Bažnyčios ir tautos tradicijoms. Jie formavo „apšviestąją katalikybę“ – protingą, nuo prietarų tamsos išvaduotą, žmonių ir tėvynės pažangai tarnaujančią Bažnyčią. Tai lėmė Lietuvos literatūros savitumą.

Apšvietos poezija išsakė naujos visuomenės viziją, rėmė krašto reformas, šlovino Lietuvos reformatorių darbus. Jos iškeltas herojus – „Lietuvos šviesulys“, tėvynę mylintis, visuomenės gerovei dirbantis, teisingumo visiems siekiantis pilietis. Vilniaus pijorai odėmis aukštino Paulavos Respublikos steigėją P. K. Brastauskį, Edukacinės komisijos pirmininką kunigaikštį I. Masalskį. Pasak vienos odės, Vilniaus vyskupas grąžinęs tautai viltį, kad „Lietuvos Kunigaikštystė iškils mokslų garbe, tvarkinga santarve, išmintinga narsa“:

Tik neseniai ėmė Kunigaikštis [Masalskis] jaunimu rūpintis,
O jau dorybė, mokslas vėl pas mus parbėga,
Senųjų prietarų juodos gaujos išnyksta.

Pijorų odės kėlė valdovo Stanislovo Augusto – „karaliaus filosofo“, „karaliaus didvyrio“ – nuopelnus Lietuvai. Jis sugrąžinęs tėvų žemei „aukso laikus“: jo dėka „artojas pradėjo suprasti, kad yra žmogus“, visa tauta tampa šviesesnė, doresnė ir laimingesnė, kyla krašto ūkis – „Gardinas fabrikais jau lygus Neapoliui“. Karalius kartu su piliečiais augina „skirtingų skiepų tvarkingą sodą“ – kuria „laisvų gyventojų tautą“. Toje būsimoje išlavintoje, moralioje ir pilietiškoje tautoje:

Ūkininkauti mokantį prastuolį gerbs labiau,
Nei tuščią ir veltėdį teologą,
Nei nupenėtą mokslų daktarą,
Kurs mano, kad kažką išmano,
O išties yra tik pats savęs nesuprantąs plevėsa.

Apšvietos apysakos taip pat rodė visuomenei teigiamus, sektinus herojus. Livonijos vyskupas Juozapas Kazimieras Kosakauskis 1786 m. išleido apysaką *Kunigas klebonas*. Joje teigė, kad klestinti valstybė gali atsirasti iš gražiai sutvarkytų parapijų. O parapijas sutvarkyti turi pažangūs ir veiklūs kunigai. Apysakoje J. K. Kosakauskis ir pavaizdavo idealų kunigą – iš liaudies kilusį visuomenės tarną, parapijiečių tėvą, bičiulį ir mokytoją, kuris sugebėjo Lietuvoje sukurti idealią parapiją. Joje valstiečiai gyvena pagal jiems parašytus humaniškus įstatymus ir naudojasi laisvėmis, turi mokyklą, ligoninę, prieglaudą, pramogų ir švenčių namus. Jie verčiasi amatais, prekyba, kas savaitę skaito vis naujus mokslo, ekonomikos straipsnius ir yra laimingi. Ryškiomis spalvomis J. K. Kosakauskis tapė neigiamus kunigų paveikslus.

Vienas, užsiėmęs tik mokslais, visai nesirūpina žmonėmis. Kitas domisi tik pelnu, kurį gauna iš klebonijos ūkio. Trečias – „fanatikas ir tironas“, pamaldus sadistas, kuris savo žmonėms „žemėje įrengė pragarą“. Vėliau sukurtoje apysakoje *Pilietis* J. K. Kosakauskiui rūpėjo parodyti jauno bajoro pilietinės brandos kelią. Apysakas rašė ir Paulavos Respublikos steigėjas P. K. Brastauskis. 1786 m. išleistoje knygoje *Valstietė* jis pirmą kartą sukūrė lietuviško kaimo merginos literatūrinį portretą. Apysakos herojė Rozaliukė yra išsilavinusi ir guvi: pažinusi sostinės gyvenimą, ji grįžta į gimtąjį kaimą ūkininkauti ir auginti šeimos. Lietuvos autorių apysakos buvo plačiai skaitomos, jų ištraukos verstos į užsienio kalbas.

Šlovinga Lenkijos ir Lietuvos Konstitucija grąžino būsimos didybės viltį – nuo 1791 metų prasideda reikšmingiausia Lietuvos epocha.

Iš anoniminio lietuvių bajoro dienoraščio.

Didžiausią įtaką to meto šalies tikrovei turėjo pamokslo žanras. Apšvietos rašytojai perkūrė tradicinį pamokslą, pritaikė jį visuomenės poreikiams. Dabar pamokslas galėjo tapti švietėjiška filosofine, teisine, ekonomine paskaita, o jei reikėjo – aistringa piliečio kalba, kviečiančia dirbti arba kovoti. Būtent pamoksluose buvo aiškiausiai išdėstyta Apšvietos idėjų ir visuomenės reformų esmė, argumentuota, kodėl jas būtina įgyvendinti. Du garsiausi Lietuvos pamokslininkai Mykolas Pranciškus Karpavičius ir Vilhelmas Kalinskis buvo vyskupo I. Masalskio bendradarbiai, Lietuvos vyriausiosios mokyklos profesoriai. Jų viešai sakyti ir išspausdinti tekstai skelbė fiziokratų idėjas, gynė valstiečių teises, žadino moralinį ir pilietinį bajorijos atgimimą. Tikroji tėvynės meilė turi būti veikli, pagrįsta gerais darbais, tikroji laisvė – „protinga ir tvarkinga“, paklusni įstatymui, – sutartinai aiškino abu švietėjai. V. Kalinskis pamokslus *Apie laisvę*, *Apie valstiečių luomo džiaugsmus*, *Apie mokslų naudą žemdirbiams* sakė Paulavos Respublikos „piliečiams“. Jiems teigė, kad kaimo žmogaus darbas laukuose labiausiai patinka Dievui ir atveria tiesiausią kelią į amžinąjį gyvenimą. Apšvietos pamokslas tapo kovos už tautos ir valstybės išlikimą priemone. Jis ne tik buvo susijęs su svarbiausiais Lietuvos istorijos įvykiais, bet ir pats kūrė istoriją. Vilniaus profesoriai pamokslais gynė 1791-ųjų Gegužės trečiosios Konstituciją ir aiškino jos reikšmę, kvietė į 1794-ųjų sukilimą ir stengėsi įprasminti žuvusiųjų už tėvynės laisvę auką – perduoti jų atminimą būsimoms kartoms.

Reformų ir kovų metais Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė bene pirmą kartą valstybės reikalams pasitelkė valstiečių ir smulkiųjų bajorų išsaugotą protėvių kalbą. Į lietuvių kalbą buvo išversta Gegužės trečiosios Konstitucija ir kai kurie kiti Ketverių metų seimo priimti įstatymai, lietuviškai buvo išspausdinti Lietuvos Tautos Aukščiausiosios Tarybos 1794 m. paskelbtas Lietuvių tautos sukilimo aktas, Tado Kosciuškos atsišaukimas, M. P. Karpavičiaus pamokslas, pasakytas pagerbiant sukilime žuvusius karius. Tuo metu lietuvių liaudis kūrė karo dainas, kuriomis apdainavo mūšį dėl Vilniaus, aukštino sukilimo vadą T. Kosciušką. Lietuviškas dainas sukilėliams taip pat rašė poetai. Vienoje išlikusioje nežinomo autoriaus dainoje skamba Prancūzijos revoliucinei poezijai būdingi motyvai:

Jau pakorė Kosakovską [LDK etmoną],
Pakarkim ir Poniatovską [karalių].
Kai iškarsim tuos pagonus [pagonis],
Neturėsim daugiaus ponus.

Gana jums didiemis būti,
Gana mums nevalioj džiūti.
Jau atėjo šventa diena,
Didžio neliko nė vieno.

[...]
Dievą amžiną mylėkim,
Širdyj visame turėkim.
Taip maskolius išvarysim,
Žemę savo išgelbysim.

Su tautos išlikimo rūpesčiais buvo suaugusi ir lietuviškoji protestantiškos Prūsijos raštija. Lietuvių rašto kultūra, kurta šioje valstybėje nuo Renesanso laikų, XVIII a. pirmojoje pusėje įgijo ryškų lietuvių kalbos ir tautos gynimo, pasipriešinimo germanizacijai pobūdį. 1701 m. Karalyste tapusioje Prūsijoje, kuri dabar buvo valdoma iš sostinės Berlyno, išryškėjo dvi skirtingos Apšvietos tendencijos: mokslinis domėjimasis nekilmingų valstybės gyventojų kalba, papročiais ir pastangos sukurti tvarkingą, vieningą vokiškai kalbančių karaliaus valdinių visuomenę. Vieni mokslininkai ir pareigūnai rašė projektus, kaip Prūsijos lietuvius suvokietinti, kiti jiems priešinosi – gynė lietuvių kalbos teises ir patys kūrė lietuviškai. XVIII a. pradžioje Prūsijoje pagyvėjo domėjimasis lietuvių kalba. 1701 m. Karaliaučiuje pagaliau pirmą kartą lietuviškai išleistas visas Naujasis Testamentas – Biblijos dalis. Padaryta tai, kas anksčiau nebuvo pavykę Jonui Bretkūnui, Samueliui Boguslavui Chilinskiui. Šį leidimą parengė LDK evangelikai reformatai, kalvinistai. Jis buvo įteiktas Prūsijos karaliui Frydrichui I per jo vainikavimo iškilmes. 1735 m. jau patys Prūsijos liuteronai išleido visą Bibliją – Senąjį Testamentą ir Naująjį Testamentą. XVIII a. pradžioje pasirodė pirmosios lietuvių kalbai skirtos mokslo knygos. Jose nagrinėtos kalbos ypatybės, raginta rašto kalbos pagrindu imti gyvą liaudies kalbą, mokytis iš tautosakos. Norėdamas parodyti, kokia lietuvių kalba reikia rašyti knygas, kunigas Jonas Šulcas 1706 m. išleido *Ezopo pasakėčias* – pirmąjį grožinės literatūros vertimą. Švietėjų rūpestį lietuviškos kultūros likimu sustiprino Prūsijos lietuvius ištikusi tragedija: per 1709–1711 m. marą išmirė beveik pusė šios valstybės lietuviškų žemių gyventojų (apie 150 tūkstančių). Į likusius tuščius ūkius valdžia pradėjo kelti kolonistus iš Šveicarijos, Zalcburgo ir kitų Europos vietų. Šiuo metu lietuviškas kultūros darbas tapo ir kova už Prūsijos lietuvių tautinės bendruomenės egzistenciją. Nuo 1718 m. Karaliaučiaus universitete ėmė veikti Lietuvių kalbos seminaras, kuriame būsimi kunigai mokėsi lietuviškai. Buvo rengiami nauji lietuvių kalbos žodynai, gramatikos, giesmynai, tobulinamas Biblijos vertimas, rašomi moksliniai tyrinėjimai, pradėta rinkti ir skelbti lietuvių tautosaka. Gindamas gimtosios kalbos teises, įrodinėdamas jos vertę, kunigas Pilypas Ruigys 1747 m. vokiškai išleido *Lietuvių kalbos tyrinėjimą* ir jame pateikė lietuviškų patarlių, mįslių, vaizdingų posakių bei tris lietuvių liaudies dainas su vokiškais vertimais. Šios dainos sužavėjo vokiečių filosofą Gotholdą Efraimą Lesingą, kuris dvi dainas perspausdino savo knygoje. P. Ruigio publikuotą dainą „Aš atsisakiau savo močiutei“ kartu su kitomis septyniomis lietuvių liaudies dainomis rinkinyje *Tautų dainos* (1778–1779) paskelbė vokiečių filosofas Johanas Gotfrydas Herderis, buvęs I. Kanto mokinys ir J. V. Gėtės bičiulis. Šią dainą, jos beveik nepakeitęs, J. V. Gėtė įtraukė į savo dramą *Žvejė*, parašytą 1781–1782 m.

Broliai artojai! Jau kiekvienas įsitikino, kad jūs esate vertingiausias lobis ir pagalba, reikalinga mūsų mylimai Tėvynei išgelbėti.

Tadas Jurevičius, Gardino mokyklos rektorius, 1794

Taip lietuvių baudžiauninkų kūryba įsiveržė į Europos elitinę literatūrą. Prieštaringa Prūsijos Apšvieta subrandino Kristijoną Donelaitį – lietuvių literatūros klasiką, lietuviško tautinio epo autorių.

Apšvietos idėjos suartino Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę ir Prūsų Lietuvą. Tiek viename, tiek kitame krašte rašytojai gynė savo bendruomenes, kovojo už jų išlikimą. Dalis Didžiosios Kunigaikštystės švietėjų atsigręžė į lietuvių kalbą: pamažu senoji krašto kalba pradėjo skintis kelią į valstybės gyvenimą. Prūsų Lietuvos rašto žmonės prisiminė bendrą lietuvių istorinę praeitį. Kristijonas Gotlybas Milkus, stengdamasis prūsų lietuviams įkvėpti tautinės savigarbos, XVIII a. pabaigoje lietuviškai parašė istorinę poemą „Pilkainis“. Joje vaizdavo baltų kovas su kryžiuočiais, minėjo pergalingą Žalgirio mūšį. Iš senųjų Lietuvos pergalių semtis stiprybės LDK sukilėlius kvietė M. P. Karpavičius. Apšvieta tiek Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, tiek Prūsijoje rėmėsi herojine, pilietine Antikos tradicija. Vilniaus švietėjai, kaip Renesanso autoriai, ragino mokytis pilietiškumo iš Cicerono. Karaliaučiaus universiteto auklėtinis K. Donelaitis atidžiai studijavo Homero ir Vergilijaus herojinius epus. Vėl, kaip XVI amžiuje, tapo sureikšmintas senųjų graikų ir romėnų mokymas apie dorybę (gr. *aretė*, lot. *virtus*) – žmogaus garbingumą, narsumą, šaunumą, pareigingumą. Su senųjų lietuvių dorybės atgaivinimu valstybės ateitį siejo LDK rašytojai. Lietuvininkų „viežlybumo“ – dorybingumo – išsaugojimą svarbiausia tautos išlikimo sąlyga laikė K. Donelaitis. Iš pagarbos Antikai ir tautos harmoningos ateities siekio iškilo du didžiausi lietuviškos Apšvietos kūriniai – K. Donelaičio *Metai* Tolminkiemyje ir Lauryno Gucevičiaus Katedra Vilniuje. LDK ir Prūsų Lietuvos švietėjus siejo ir ištikimybė savo bendruomenėms. Iškiliausi Didžiosios Kunigaikštystės kultūros žmonės – L. Gucevičius, Vilniaus universiteto rektorius M. Počobutas, M. P. Karpavičius bei kiti profesoriai ginti tautos nepriklausomybės ėjo į 1794 m. sukilimą. XVIII šimtmetyje iškelti žmonių lygybės, asmens orumo, žemųjų luomų politinių teisių idealai buvo aplaistyti lietuvių sukilėlių krauju. Jie išliko visuomenėje gyvi ir Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei žlugus. Carų valdžioje būdami lietuviai neužmiršo nei savo Statuto, nei istorijos, nei tautos turėtos politinės laisvės.

Mokslo ir žmonijos pažangos, prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių, visuomenės suverenumo bei kitos Apšvietos idėjos padėjo atsirasti dabartiniam pasauliui. Jomis iš esmės remiasi šiuolaikinė visuomenė. Kita vertus, Apšvietos pasaulėvaizdis yra susijęs su didžiausiais XX amžiaus istoriniais sukrėtimais. Perdėtas švietėjų pasikliovimas mokslu, tikėjimas jo galia pertvarkyti pasaulį, visuomenės kaip valdomo mechanizmo įsivaizdavimas skatino rizikingus socialinius eksperimentus. Tokie eksperimentai virto komunizmo ir nacizmo sukeltomis žmonijos tragedijomis. Kai kurie Apšvietos filosofai tokį pavojų numatė. I. Kanto perspėjimas, kad žmogaus niekada negalima paversti priemone, visada bus svarbus.

Siūloma literatūra: *Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija: Feodalizmo epocha*, redagavo Kostas Korsakas ir Jurgis Lebedys, Vilnius,: Vaga, 1957; Mykolas Pranciškus Karpavičius, *Rinktiniai pamokslai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003; Eugenija Ulčinaitė, Albinas Jovaišas, *Lietuvių literatūros istorija. XIII–XVIII amžiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003; Irena Kanišauskaitė, Saulius Žukas, *Švietimo epochos literatūra*, Vilnius: Baltos lankos, 2001; Ulrich im Hof, *Švietimo epochos Europa*, Vilnius: Baltos lankos, 1996.

Kristijonas Donelaitis

Vytautas Jurkūnas, 1955

Kristijonas Donelaitis (1714. I. 1–1780. II. 18) – vienas savičiausių XVIII amžiaus Europos poetų, lietuvių literatūros klasikas, sukūręs Prūsijos lietuvių bendruomenės – lietuvininkų tautos – epą, liuteronų kunigas, Tolminkiemio (dabar Čistyje Prudy) klebonas.

Gimė būsimas poetas Lazdynėlių kaime, greta Gumbinės (dabartinio Gusevo), Prūsų Lietuvoje. Buvo kilęs iš lietuviškos laisvųjų valstiečių šeimos. Tėvas Kristupas, matyt, buvo nagingas: spėjama, kad galėjęs verstis kalvio amatu. Mat jo sūnūs buvo geri meistrai: vyriausiasis Pričkus, arba Frydrichas, tapo visoje Prūsijoje garsiu Karaliaučiaus auksakaliu, muzikos bei fizikos instrumentų dirbėju, Mykolas – juvelyru, Adomas – kalviu, pats Kristijonas amžininkų buvo vadintas „kiekvienam žinomu“ meistru, „labai didžiu mechaniku“. Penktasis sūnus Jonas ir trys seserys ūkininkavo. Šeimos pavardė greičiausiai kilusi iš biblinio Danieliaus vardo. Kristijonas Donelaitis savo darbus pasirašinėjo lotyniška pavardės forma – *Donalitius*, taip išsakydamas pagarbą Antikos tradicijai. Į Karaliaučiaus universitetą poetas buvo įrašytas suvokietinta pavarde – *Donaleitis*. Tačiau universiteto Teologijos fakulteto studentų sąrašuose išlikusi ir lietuviškai užrašyta pavardė – *Donelaitis*.

Būdamas vos šešerių, Kristijonas neteko tėvo. Vaikystės ir jaunystės metais gyveno skurdžiai. Yra žinomas brolio dukters liudijimas: poetas senatvėje „pats pasakojo, kad mokydamasis jis labai sunkiai vertėsi ir net kartą, bado išsekintas, bejėgis susmuko žemėn“. Apie 1731 m. K. Donelaitis pradėjo lankyti Karaliaučiaus Katedros vidurinę mokyklą – Kneiphofo, arba Knipavos, centrinės miesto dalies, lotyniškąją kolegiją. Čia greta religijos buvo mokoma iškalbos ir antikinės literatūros, be lotynų, mokytasi graikų, hebrajų, prancūzų kalbų. 1736 m. baigęs mokyklą, K. Donelaitis tais pačiais metais įstojo į Karaliaučiaus universitetą, kuriame iki 1740 m. studijavo teologiją. Mokėsi stropiai: vėlesniuose užrašuose pats mini, kad studijų metais „įtemptai dirbęs“. Universitete jį supo ta pati mokslinė ir kultūrinė aplinka, kuri brandino filosofą Imanuelį Kantą. Teologijos fakultetui ir Lietuvių kalbos seminarui vadovavo I. Kanto mokytojas, švietimo reformatorius profesorius Francas Albertas Šulcas. Senąsias ir naująsias kalbas dėstė profesorius Jonas Jokūbas Kvantas, rūpinęsis lietuviškos Biblijos ir kitų lietuviškų knygų rengimu, gana gerai mokėjęs lietuvių kalbą, vadintas „lietuvių dvasiniu tėvu“. Tarp Karaliaučiaus teologų liuteronų tuo metu plito pietizmo sąjūdis (lot. *pietas* – pamaldumas). Pietistai stengėsi stiprinti asmeninį žmogaus pamaldumą, jo jausminį ryšį su Dievu. Pamaldas,

Gerų lietuvių mūsų laikais reta.

Kristijonas Donelaitis, 1777

Ak, kur dingot jūs, lietuviškos gadynėlės,
Kaip dar prūsai vokiškai kalbėt nemokėjo...

Kristijonas Donelaitis, 1775

vadintas „surinkimais“, jie rengė žmonių namuose. Pietizmo išpažinėjai pasisakė prieš religijos formalizavimą ir pasaulietines pramogas, skatino žmones gyventi kukliai, saikingai, darbščiai, pasitenkinti tuo, kas Dievo duota. Pietizmas mokslo metais bus paveikęs ir K. Donelaitį. Universitete jis tęsė antikinės literatūros, retorikos, graikų, hebrajų ir prancūzų kalbų studijas. Lankė karališkąjį Lietuvių kalbos seminarą, mokėsi muzikos – giedoti ir groti. Kaip I. Kantas bei kiti Apšvietos intelektualai, domėjosi mechanika, kitais gamtos mokslais, filosofija. Vėliau rašyti vokiški ir lietuviški K. Donelaičio tekstai rodo, kad jis gerai išmanė Antikos filosofų ir rašytojų kūrybą, Vergilijaus *Eneidą* lotyniškai galėjo cituoti iš atminties. Taigi Karaliaučiaus universitete būsimas būrų švietėjas įgijo gana visapusišką, Apšvietos žmogui būdingą išsilavinimą.

Baigęs studijas, K. Donelaitis buvo paskirtas kantoriumi – choro vadovu, vargonininku ir giedojimo mokytoju – į Stalupėnų pradžios mokyklą. Stalupėnuose (dabar Nesterovas), greta Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sienos, gyveno ir dirbo 1740–1743 metais. Tapo mokyklos vedėju – rektoriumi. Kaip liudija jo senatvėje rašyti autobiografiniai užrašai, savo mokinius mylėjo, nenorėjo jų palikti. 1743 m. buvo paskirtas Tolminkiemio bažnyčios klebonu. Juo išbuvo iki mirties. Tolminkiemio parapiją be klebonijos žemės tuo metu sudarė du karališkieji dvarai ir du jų skyriai – palivarkai, du laisvųjų valstiečių kaimai ir trisdešimt trys baudžiauninkų kaimai. Po maro ir krašto kolonizavimo tik apie pusė parapijos gyventojų buvo lietuviai – maždaug pusantro tūkstančio iš trijų tūkstančių. Parapijai priklausė penkios kaimo mokyklos. K. Donelaitis savo užrašuose yra pažymėjęs net miško keliukus, kuriais kaimo vaikams į šias mokyklas teko eiti. Antraisiais klebonavimo metais poetas vedė buvusio Stalupėnų mokyklos rektoriaus našlę Oną Reginą Olefant. Vaikų nesusilaukė ir tuo, sakė, džiaugęsis, nes gausesnės šeimos nebūtų turėjęs iš ko išlaikyti. Klebono pareigas atliko stropiai: rūpinosi žmonių sielomis ir jų apšvieta. Sekmadieniais ir per šventes bažnyčioje sakydavo vokiškus ir lietuviškus pamokslus: pastaruosius, kaip pastebėjo vizitatorius, – „su labai dideliu meistriškumu“. K. Donelaičiui teko prižiūrėti kaimo mokyklas, rūpintis statybomis. Jam klebonaujant, Tolminkiemyje iškilo nauja mūrinė bažnyčia, nauja mokykla, buvo rekonstruota klebonija. Iš savo lėšų K. Donelaitis pastatė klebonų našlių namus. Laisvalaikiu užsiėmė mechanikos ir optikos darbais: šlifavo optinius stiklus, darė mikroskopus, termometrus, barometrus, pats pasigamino kelis pianinus ir neseniai išrastą fortepijoną. Mėgo sodininkystę – turėjo užsiauginęs rinktinių vaismedžių sodą, kuriame plušėjo ir senatvėje, siekdamas „palikti ką nors ainiams“. K. Donelaitis buvo jautrus, tiesos ieškantis ir už ją kovojantis žmogus. Bažnytinėse knygose įrašytame vokiškame eilėraštyje pats sau skyrė tokius moralinius priesakus:

Kiekvienam daryti gera
Savo darbu ir žodžiu,
Visad elgtis taip, kaip dera,
Ir teisingas būt geidžiu.
Nekerštauti niekada,

Gyvo padaro gailėti,
Dievą, žmones jo mylėti –
Mano priedermė šventa.

(vertė Aleksys Churginas)

Tolminkiemio klebonas vertino draugystę – savo klebonijoje priimdavo kaimynus, skambindavo jiems pasidirbtais instrumentais, dainuodavo paties sukurtas dainas, skaitydavo lietuviškas eiles. Vieną tokią Tolminkiemyje vykusią bičiulių puotą K. Donelaitis mini laiške savo draugui, jaunam mokslininkui Jonui Gotfrydui Jordanui. Pasak laiško, suvažiavę kaimynai prie vaišių stalo kalbėjęsi tokiomis filosofinėmis temomis: apie įvairius didvyrių pasaulio dalykus, apie Biblijos herojų Dovydo ir Jonatano draugystę, apie pirmųjų žemės žmonių ūkininkavimą, apie laimę, nelaimę ir rūpesčius, apie viltį. Po šio filosofinio pokalbio šeimininkas skaitęs svečiams *Metų* ištraukas. K. Donelaičio užrašuose esama tokio įrašo: „Aš iš prigimties buvau gyvo temperamento ir mokėjau dainuoti bei skambinti savo fortepijonu ir pianinu, bet skambindamas bei dainuodamas buvau moralus ir prisitaikydavau prie svečių, kad juos užimčiau“. Savo bičiulių buvo branginamas ir mylimas. Vienas jų po poeto mirties nekrologe apibūdino Tolminkiemio kleboną kaip „sąžiningą žmogų“ ir „ištikimą draugą“, su kuriuo gyvenę tarsi Dovydas ir Jonatanas.

K. Donelaitis, išsilavinęs Apšvietos žmogus, sąmoningai pasirinko lietuvybės – tarnavimo lietuvių tautai ir lietuvių kultūrai – kelią. Toji tauta Prūsijoje buvo socialiai bene labiausiai pažeminta nelaisvųjų žemdirbių bendruomenė. Skirtingai negu į kraštą suvažiavę kolonistai, dauguma lietuvių valstiečių privalėjo eiti baudžiavą. Prūsijos vokiečiai ir atvykėliai neretai į juos žvelgė su pašaipa ir panieka – kaip į kitokius, mažiau išprususius, kitaip kalbančius, kitaip dėvinčius ir avinčius. K. Donelaitis stojo greta tų kunigų, kurie ėmėsi ginti lietuvių bendruomenės teises, skatinti lietuvio žemdirbio savigarbą ir orumą. Tokios kai kurių Prūsų Lietuvos kunigų nuostatos išryškėjo jau XVIII amžiaus pradžioje. Pirmajam Prūsijos karaliui Frydrichui I 1701 m. per vainikavimo iškilmes įteiktą lietuvišką Naująjį Testamentą lydėjo Frydricho Zigmanto Šusterio lietuviška pratarmė. Joje lietuvių kunigas aukštino lietuvių kalbą ir teigė, kad ji esanti panašiausia į senąją graikų kalbą: „lietuviškas liežuvis sutinka didžiausiai su grekišku liežuviu“. Lietuvių kalbą tyrinėjęs ir lietuvių tautosaką skelbęs Valtarkiemio klebonas Pilypas Ruigys 1747 m. išleisto *Lietuvių–vokiečių kalbų žodyno* pratarmėje smerkė siūlymus germanizuoti lietuvius, aiškino, kad tokie projektai atitinka ne Dievo tvarką, bet senąją Kryžiuočių ordino politiką. Biblijos vertėjas ir lietuviškų giesmių kūrėjas Papelkių klebonas Adomas Frydrichas Šimelpenigis šlovino lietuvius eiliuotoje 1755 m. išleistos lietuviškos Biblijos pratarmėje. Pasak jo, Dievas myli vargšų lietuvininkų sielas taip pat, „kaip karalių didelių“. Todėl nėra teisūs vokiečiai, peikiantys „mielą mūsų Lietuvą“:

Tu prancūziškas žioply su šveisteriu storu
Ir kas dar daugiaus susibastėt Lietuvą vargint,
Kas jums liepė mus ir žmones mūsų paniekint?

Kristijonas Donelaitis, 1775

Rods tūlasis vokietis,
Didiai pasipūtęsis,
Pastatydamas zūbus [lūpas],
Niekina lietuvninkus,
Tar': „Kas yr' lietuvninkas?
Argi Dievs ir jo bojąs [paisąs]?"
Todėl jie taip neverti,
Vos per kiaulę laikomi.

Nėra abejonės, kad kunigui K. Donelaičiui buvo gerai žinomi šie lietuviškieji leidiniai bei jų autorių patriotinės nuostatos. Su savo kaimynu Valtarkiemio klebonu P. Ruigiu Tolminkiemio klebonas tikrai bendravo, yra pas jį lankęsis. K. Donelaičio bibliotekoje būta įrištos knygos su P. Ruigio žodynu, lietuvių kalbos gramatika ir *Lietuvių kalbos tyrinėjimu*, kuriame skelbtos ir lietuvių liaudies dainos. Šią knygą greičiausiai poetui bus dovanojęs pats autorius. K. Donelaitis taip pat nevengė pabrėžti savo lietuviškojo patriotizmo. Bičiuliui J. G. Jordanui, tuo metu dirbusiam toliau nuo lietuviškų žemių, rašytame laiške ragino jį būti ištikimam lietuvybei – „neužmiršti lietuvių kalbos vokiškame krašte; taip pat jokio paaukštinimo vokiškame krašte nepriimti". Ir pastebėjo: „Gerų lietuvių mūsų laikais reta". Būsimam Tolminkiemio klebonui skirtuose užrašuose poetas kvietė: „Mano įpėdini! Tegul tavo sūnūs, jeigu jų turėsi ir norėsi paskirti teologijai, laiku išmoksta gerai lietuviškai". Taigi K. Donelaitis sau, draugams ir būsimiems Prūsų Lietuvos kunigams kėlė moralinį imperatyvą – išlikti sąmoningais, gimtajai kultūrai dirbančiais „gerais lietuviais". Būtent iš tokio imperatyvo kilo jo paties lietuviškoji kūryba.

Literatūrinį K. Donelaičio palikimą sudaro: šešios lietuviškos pasakėčios – „Lapės ir gandro čėsnis", „Rudikis jomarkininks", „Šuo Didgalvis", „Pasaka apie šūdvabalį", „Vilks provininks", „Aužuols gyrpelnys"; du ankstyvieji *Metų* fragmentai, kuriuos autorius yra pavadinęs „Pričkaus pasaka apie lietuvišką svodbą" ir „Tęsiniu"; poema *Metai*; trys vokiški eilėraščiai – „Tamsybių Dievas", „Kiekvienam daryti gera" ir „O greit slenką laikai". Žinoma, kad Tolminkiemio klebonas yra kūręs religines giesmes bei dainas – pastarosioms pats rašęs ne tik žodžius, bet ir muziką. Deja, nei giesmių, nei dainų nėra išlikę. K. Donelaitis yra lietuviškai perpasakojęs ir 1769 m. išleidęs vokišką knygelę apie žemės reformos naudą, kurioje jau citavo *Metus*, taip pat išsakė tokį švietėjišką paraginimą valstiečiams: „Ak, bent Proto imkitės! Ir bandykit, o ne vis abejokit". Svarbūs poeto asmenybei pažinti yra: du mūsų dienas pasiekę bičiuliui J. G. Jordanui rašyti laiškai – vienas vokiškas, kitas lietuviškas; įpėdiniui palikti užrašai – *Žinios*; įrašai bažnyčios krikšto metrikų knygose, jo bylos su Tolminkiemio dvaro valdytoju medžiaga. Manoma, kad lietuviškas pasakėčias K. Donelaitis parašė dar jaunystėje. Didįjį darbą – *Metus*, kaip Johanas Volfgangas Gėtė *Faustą*, kūrė visą gyvenimą. Šis lietuvių literatūros

O tasai, kurs užgimdams būru prasidėjo,
Gėdėtis vyželių būriškų neprivalo,
Kad tikt viežlybai kaip reik, atliekt savo darbus
Ir labiaus, kad jis širdingai bijosi Dievo.

Kristijonas Donelaitis, 1775

Iš menkų daiktų daugsyk dyvai pasidaro,
O iš mėšlo smirdinčio žegnonė pareina.

Kristijonas Donelaitis, 1775

kūrinys iki šiol gaubiamas neįmintų paslapčių. Spėjama, kad šiandien turimą poemos tekstą K. Donelaitis greičiausiai bus parašęs per dešimtmetį – nuo 1765 iki 1775 metų. Mūsų dienomis atlikta rankraščio mokslinė ekspertizė atskleidė, kad *Metus* poetas ilgai redagavo ir taisė: greičiausiai pats rengė juos spaudai. Apie šį jo kūrinį žinojo amžininkai – ne tik kaimynai kunigai, bet ir Karaliaučiaus mokslininkai. Pasak vieno jų – Karaliaučiaus archyvaro Georgo Pisanskio, K. Donelaitis metų laikams skirtu „hegzametro eilėraščiu [...] pelnęs didelį lietuvių kalbos ir poezijos žinovų pritarimą“. Vis dėlto pačiam poetui savo gyvenimo darbo išleisti nepavyko, ir tik atsitiktinumų grandinė lėmė, kad visi *Metai* pasiekė mūsų dienas. K. Donelaičiui mirus, bevaikė našlė perdavė vyro rankraščius jau minėtam šeimos bičiuliui J. G. Jordanui, kuris tuo metu buvo gretimo Valtarkiemio klebonas. Kitos kaimyninės parapijos – Gerviškėnų – klebonas Jonas Frydrichas Holfeltas, susižavėjęs K. Donelaičio kūryba, pasidarė jo pasakėčių ir *Metų* nuorašus. Būtent šie nuorašai vėliau leido atkurti poemos visumą. Mat Karaliaučiaus universiteto profesorius Liudvikas Gediminas Rėza, ketinęs išleisti K. Donelaičio kūrybą, iš J. G. Jordano spėjo gauti tik dviejų *Metų* dalių – „Pavasario linksmybių“ ir „Vasaros darbų“ – autografus. Kitos dvi poeto ranka rašytos dalys – „Rudenio gėrybės“ ir „Žiemos rūpesčiai“ – žuvo per 1812 m. karą. Išlikusius originalus ir nuorašus L. G. Rėza sudėjo į vieną kūrinį, pavadino jį *Metais*, išvertė į vokiečių kalbą ir 1818 m. Karaliaučiuje kartu su vertimu išspausdino.

Pirmasis *Metų* leidimas buvo dedikuotas žinomam vokiečių mokslininkui, Berlyno universiteto kūrėjui, Vilhelmui Humboltui. K. Donelaičio rankraščiai iš L. G. Rėzos archyvo vėliau pateko į Karaliaučiaus slaptąjį archyvą. Išsyk po Antrojo pasaulinio karo, 1945-aisiais, netoli Karaliaučiaus buvusioje Laukstyčio pilyje šiuos rankraščius pavyko atrasti Lietuvos mokslininkams. Šiandien K. Donelaičio ranka rašyti tekstai – „Tęsiniu“ pavadintas poemos fragmentas, „Pavasario linksmybės“, „Vasaros darbai“ bei du laiškai J. G. Jordanui – saugomi Vilniuje, Lietuvių literatūros ir tautosakos institute.

Lieka mįslė, kodėl *Metai*, nepaisant „žinovų pritarimo“, nebuvo išspausdinti K. Donelaičiui gyvam esant, kodėl to nepadarė su Karaliaučiaus mokslininkais bendravęs jo bičiulis J. G. Jordanas. Iš dalies šią mįslę padeda įminti L. G. Rėzos paskelbta kūrinio redakcija: joje praleisti ne tik šiurkštesni žodžiai, bet ir visos prieš vokiečių ponus nukreiptos eilutės. Taigi galime spėti, kad *Metai* savo laiku buvo per daug maištingas kūrinys: atvirai išsakytos socialinės ir politinės autoriaus nuostatos galėjo tapti pagrindine kliūtimi epui paskelbti. Matyt, nei tiesaus būdo K. Donelaitis, nei artimai jį pažinojęs „geras lietuvis“ J. G. Jordanas nesutiko svarbių kūrinio eilučių išbraukti. Tai ryžosi padaryti tik poeto asmeniškai nepažinęs L. G. Rėza. Iš tiesų *Metai* – politinio pobūdžio kūrinys, turintis aiškiai išdėstytą tautinio ir kultūrinio pasipriešinimo programą. Jis vaizduoja Vyžlaukio valsčiaus lietuvininkų bendruomenę, kovojančią dėl savo garbės, papročių, kalbos, tapatybės, taigi – dėl išlikimo. Kaip pastebėjo K. Donelaičio kūrybos tyrinėtojas profesorius Albinas Jovaišas, pats Vyžlaukio pavadinimas yra provokuojantis. Tokiu valsčiaus pavadinimu poetas metė iššūkį pačiam Prūsijos karaliui Frydrichui Vilhelmui I, kuris 1724 m. įsaku buvo uždraudęs savo

karalystėje avėti vyžas. Su vyžomis neleista eiti į bažnyčią, dvarą ir baudžiavą, o jeigu kas su vyžomis ateitų į miestą, tas „per budelį [..] tur ant subinės plaktas būti“. Tuo metu K. Donelaitis iškėlė vyžas kaip tautiškumo, lietuvių ištikimybės protėviams ženklą. Tolminkiemio klebonas, kaip ir Mikalojus Daukša, laikė tautiškumą prigimties dalyku ir glaudžiai siejo jį su žmogaus morale, su Dievo duota pasaulio tvarka. Pasak K. Donelaičio, išsižadėdamas savo papročių, kalbos, religijos, lietuvis netenka dorovės ir griauna gamtos tvarką. Kad išliktų savimi, jis visų pirma privaląs būti doras, „viežlybas“ – sąžiningai ir teisingai gyventi. Būtent dorybė, „viežlybumas“ lietuvius priartinąs prie Dievo. *Metų* pasakotojas ir herojai „nesidyvija“, nesistebi, kai nedorai elgiasi kitataučiai: aiškina, kad „jiems toks prigimė būdas“. Tačiau karštai piktinasi, kai „randasi smirdas [netikęs žmogus], kurs lietuviškai kalbėdams pradeda branyt [apgaudinėti]“. Taigi K. Donelaitis suteikė lietuvybei dorovinį turinį, susiejo ją su krikščioniška etika ir teigė socialiai pažemintų lietuvių valstiečių moralinį pranašumą prieš vokiečių ponus ir atvykusius kolonistus. Taip stengtasi pažadinti nelaisvų žmonių tautinę savigarbą ir žmogiškąjį orumą, paskatinti juos vertinti ir saugoti paveldėtą savo bendruomenės gyvenimo būdą. Regis, tautos orumui ginti poetas sąmoningai pasirinko antikinę kūrinio formą, antikinę eilėdarą. Pasak profesoriaus A. Jovaišo, „tautinis kodas slypi ir K. Donelaičio hegzametre“. Homeras ir Vergilijus hegzametru išaukštino graikų ir romėnų didvyrius, Tolminkiemio klebonas – vyžotus lietuvininkus. Poeto Sigito Gedos pastebėjimu, lietuvių baudžiauninkai, mėždami mėšlą, šnekučiuojasi tartum Olimpo dievai. Vartodamas hegzametrą, K. Donelaitis siekė pagrįsti lietuvių kalbos vertę, parodyti jos prigimtinį panašumą į senąsias graikų ir lotynų kalbas. Iš tiesų lietuvių kalba, kaip senosios graikų ir lotynų kalbos, turi išsaugojusi ilguosius ir trumpuosius balsius bei skiemenis. Šia lietuvių kalbos savybe remdamasis, Tolminkiemio poetas, tarsi gabus kalbos mechanikas, sukūrė savitą – metrotoninį – hegzametrą: jis buvo pagrįstas ne tik senuoju, antikiniu ilgų ir trumpų skiemenų kaitos principu, bet ir Naujaisiais laikais atrastu kirčiuotų ir nekirčiuotų skiemenų kaitaliojimu.

Dėl turinio ir gražios išraiškos kūrinys nusipelno pagyrimo ir turi sužadinti ypatingą mūsų susidomėjimą, nes yra patikimas lietuvių tautos papročių paveikslas.

Adomas Mickevičius apie *Metus*,1823

Metai – sudėtingas ir mįslingas kūrinys. Jis turi ne vieną prasminį sluoksnį, gali būti įvairiais raktais rakinamas, įvairiais būdais perskaitomas, suvokiamas ir interpretuojamas. Tad nėra keista, kad literatūros tyrinėtojai iki šiol skirtingai šį tekstą aiškina, ginčijasi dėl jo žanro ir jame išsakytų idėjų. Visų pirma *Metus* galime skaityti kaip religinę, metafizinę poemą, kurioje pasaulis vaizduojamas kaip Dievo sodas. Pabrėžiamas žmogui duotos tikrovės šventumas, sakralumas. K. Donelaičio kūrinys išaukština Viešpatį ir jo į žemę leistus žmones, gyvūnus, augalus. Jis teigia, kad pasaulis, nepaisant jo gyventojams tenkančių vargų bei rūpesčių, yra geras, ir kviečia žmogų tokiu pasauliu džiaugtis, pasitikėti jo tvarka, kartu su visa kūrinija dėkoti už jį Dievui. „Pasaulis jam [žmogui] būt rojumi paskirtas“, – teigė K. Donelaitis vokiškai rašytame filosofiniame eilėraštyje „O greit slenką laikai“. Būtent tokia pasaulio samprata išplėtojama *Metuose*. Poema pradedama ir baigiama Kūrėjo pagarbinimu, nusilenkimu jo visagalybei:

Bet be tavęs, tu dangiškasis mūsų tėtuti,
Nieks negal mums tekt, ką miela vasara žada.
Ką mums mačys priprovos, ką mūsų trūseliai?
[...]
Vislab bus niekai, ką veiksim argi pradėsim,
Kad žegnojanti rankelė tavo negelbės.
Tu mus išlaikei per visą prašokusį metą,
Tu dar ir toliaus mus išlaikyti galėsi.

K. Donelaičio tapomas žmonių ir Dievo sugyvenimo paveikslas savo skaidrumu primena kito liuteronų kunigo Jono Bretkūno vaizduotą pasaulį. XVI amžiuje išleistoje *Postilėje* jis ragino: „laikykimės po sparnu Pono Dievo kaip antai vištyčiai laikosi po sparnu vištos“. Skirtingai negu laisvą žmogaus valią aukštinę Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rašytojai katalikai, Prūsų Lietuvoje kūrę liuteronai kvietė lietuvius pasitikėti Dievo valia ir susitaikyti su jo duota pasaulio tvarka. K. Donelaitis siūlė būrams stebėti laimingus, Kūrėją giesmėmis šlovinančius paukščius ir mokytis iš jų pasitenkinti duotu gyvenimu: „Tu niekings žmogau! Mokinkis čia pasikakint [...]. Į paukščius žiūrėk!“.

Metus įmanoma perskaityti kaip Apšvietos laikų didaktinę poemą, kuri moko žmones teisingai gyventi, sėkmingai ūkininkauti, kurios teigiami ir neigiami veikėjai įkūnija sektinas dorybes ir vengtinas ydas. Savo forma kūrinys primena ilgą eiliuotą pamokslą, pasakėčių pynę. Jame išsakoma Apšvietai būdinga prigimtinės žmonių lygybės idėja, ginama žemdirbio žmogiškoji vertė, aukštinamas jo darbas kaip visuomenės gerovės šaltinis:

Ak! Kur dingtų ponai, kad jie būro netektų
Ir kad bėdžius toks su šūdais jiems nepadėtų.

Metuose galime matyti ir ginčą su Apšvietos idėjomis. Čia nerasime šviesių gyvenimo pažangos ir mokslo galios vaizdų. Vyrauja senas mitinis atsikartojančio gyvenimo kaip besisukančio rato vaizdinys. Teigiama, kad Dievo pasaulis yra darnus ir pastovus. Tad žmogaus priedermė – ne jį pertvarkyti, bet prie jo darnos pritapti, su juo susigyventi.

Galima *Metuose* įžvelgti Barokui būdingų bruožų: esama tekste ir hiperbolizuotų, ir šokiruojančių natūralistinių tikrovės vaizdų, taip pat – subtilių biblinių palyginimų, kuriais išsakoma žmogaus gyvenimo trapumo ir laikinumo patirtis. Kai kurie tyrinėtojai sieja sodrius K. Donelaičio gamtos aprašymus, jo vaizduojamą žmogaus ir gamtos vienovę su romantiniu pasaulio išgyvenimu bei yra linkę Tolminkiemio poetą, kaip ir Žaną Žaką Ruso, vadinti romantizmo pranašu. Savitą *Metų* perskaitymo būdą siūlė Sigitas Geda, teigęs: „Šis kūrinys nėra literatūra. Tai misionieriaus ataskaita Viešpačiui. Toli gražu ne mokiniams, ne studentams, ne poetams. [...] Slaptas

Dumplės yr naudingas daikts į kaminą pūsti,
Bet prieš vėjus pūst dar jos niekada nederėjo.

Kristijonas Donelaitis, 1775

raportas. Detektyvas...“ Atrandama *Metuose* ir realizmui būdingų vaizdų: tikroviškai tapoma kasdienė valstiečių buitis, dėmesys sutelkiamas į socialinį baudžiavinio kaimo ir dvaro konfliktą.

Man tinka tas prūsas - poeta garsingas,
Kurs Lietuvą būriškai gyrė;
Tai tikras Homeras, nors kartais juokingas;
Jis būrą giliausiai ištyrė.

Maironis, 1893

K. Donelaičio kūrybos tyrinėtoja Dalia Dilytė atskleidė stiprias *Metų* sąsajas su antikiniu herojiniu ir didaktiniu epu. Lietuvių poetas rėmėsi Homero *Iliada*, graikų poeto Hesiodo žemdirbišku epu *Darbai ir dienos*, romėnų poeto Vergilijaus poema apie žemės ūkį *Georgikos* bei herojiniu epu *Eneida*. Iš Antikos epo K. Donelaitis perėmė ne tik eilėdarą, bet ir herojų monologus bei dialogus, vaizdingą žodyną, epitetus ir hiperboles, išdidintus, visumą aprėpti siekiančius vaizdus, kai kurias temas ir idėjas. Dialogų gausa liudija, kad lietuvių poetui, kaip ir Homerui, rūpėjo sukurti tarpusavio ryšiais sujungtos bendruomenės paveikslą. *Metuose*, kaip *Iliadoje* ir *Eneidoje,* pasitelkiami išvardijimai, išskaičiavimai, graikiškai vadinami katalogais. K. Donelaitis išvardija pavasarį pabudusius gyvūnus, Vyžlaukio kaimo vyrus ir moteris, jų gyvulius, javus, daržoves, valgius ir darbus. Tokie išskaičiavimai epuose yra atsiradę iš senųjų maginių užkalbėjimų. Įvardijant žmones ir daiktus, jie pakviečiami iš nebūties į gyvenimą, įrikiuojami į bendrą pasaulio tvarką. Taip Tolminkiemio poetas katalogais pašaukia būti ir įamžina Prūsijos lietuvių bendruomenės pasaulį, jo visumą. Su Antikos epu K. Donelaičio kūrinį sieja amžinojo grįžimo, atgimimo ir pasikartojančio laiko idėja, žmogaus būties kaip vargo ir džiaugsmo vienovės suvokimas, žemdirbio triūso išaukštinimas. Lietuvių poetas Vyžlaukio valstiečiams priskiria herojinio epo veikėjams būdingą dorybę (gr. *aretė*, lot. *virtus*) – ypatingą žmogaus taurumą, kilnumą, „viežlybumą“. Pasak D. Dilytės, *Metų* herojai, nors nesikauna mūšio lauke, bet nuolat kovoja su dvaru ir kolonistais už savo papročius, tapatybę, išlikimą: lietuvių bendruomenė, kaip ir Troja, turinti herojiškai išsilaikyti svetimųjų apsuptyje.

Taigi pagrįstai galima teigti, kad K. Donelaitis, remdamasis Antikos herojinių ir didaktinių epų pavyzdžiais, sukūrė savitą lietuvių tautos epą. Jo kūriniui būdingas visuotinumas, įkūnyta kolektyvinė bendruomenės išmintis. *Metai* – tai būrų bendruomenės pokalbis, būrų krivulė, būrų „surinkimas“, kuriame aptariami esminiai gyvenimo dalykai: tautos santykis su Dievu ir jo duota tvarka, požiūris į kitus ir svetimus, bendruomenės prigimtis, būdas, dorybės ir jų išsaugojimo rūpesčiai. Pats *Metų* pasakotojas, kartu su paukščiais ir kitais gyvūnais, yra šios krivulės narys, būrų pašnekesio dalyvis. Būtent herojų pokalbyje išryškėja kolektyvinis lietuvininkų tautos paveikslas, atsiskleidžia tragiška nykstančios tautos drama.

Ne vienas Vakarų Europos poetas Apšvietos amžiuje gręžėsi į Antiką, ne vienas savo kūryboje vaizdavo metų laikus, žemdirbio gyvenimą gamtos aplinkoje. Tačiau niekas nepasakojo apie žemdirbio darbą ir buitį iš paties valstiečio pozicijų, niekas nežvelgė į gamtą valstiečio žvilgsniu. Bene pirmasis Europos literatūroje tai padarė Kristijonas Donelaitis, palikęs mums išties keistą herojinį valstiečių tautos epą.

Vienok ir XVIII amžius ne visai buvo bergdžias: jame gimė, pargyveno ir rašė mūsų didžiausis poėta, kurio vardu ir darbais lietuviai ir šiandieną gali teisingai ir drąsiai didžiuotis prieš visas apšviestas Europos tautas. Buvo tai Kristijonas Duonelaitis…

Maironis, 1902

Metai UNESCO sprendimu 1977-aisiais buvo įtraukti į Europos literatūros šedevrų biblioteką – greta Homero ir Vergilijaus epų. Jie išversti į vokiečių, latvių, lenkų, anglų, rusų, čekų, japonų, švedų, gruzinų, armėnų, vengrų, baltarusių, ukrainiečių kalbas. Pats K. Donelaitis ir jo kūryba dar laukia naujų tyrinėjimų ir interpretacijų.

Siūloma literatūra: Kristijonas Donelaitis, *Raštai*, Vilnius: Vaga, 1977; *Egzodo Donelaitis. Lietuvių išeivių tekstai apie Kristijoną Donelaitį*, parengė Mikas Vaicekauskas, Vilnius: Aidai, 2001; Dalia Dilytė, „Kristijonas Donelaitis“, in: *Senosios Lietuvos literatūra 1253–1795*, sudarė Sigitas Narbutas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011; Dalia Dilytė, *Kristijonas Donelaitis ir Antika*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005; Leonas Gineitis, *Kristijonas Donelaitis ir jo epocha*, Vilnius: Vaga, 1990; Eugenija Ulčinaitė, Albinas Jovaišas, *Lietuvių literatūros istorija. XIII–XVIII amžiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003; Vincas Kuzmickas, *Kristijonas Donelaitis*, Vilnius: Vaga, 1983; Saulius Žukas, *Donelaičio kūryba*, Vilnius: Baltos lankos, 2000.

Kristijonas Donelaitis

METAI

PAVASARIO LINKSMYBĖS

Jau saulelė vėl atkopdama budino svietą*
Ir žiemos šaltos trūsus pargraudama juokės.
Šalčių pramonės su ledais sugaišti pagavo,
Ir putodams sniegs visur į nieką pavirto.
Tuo laukus orai drungni gaivydami glostė
Ir žoleles visokias iš numirusių šaukė.
Krūmai su šilais visais išsibudino keltis,
O laukų kalnai su kloniais pametė skrandas.
Vislab, kas rudens bjaurybėj numirė verkdams,
Vislab, kas ežere gyvendams peržiemavojo
Ar po savo keru per žiemą buvo miegojęs,
Vislab tuo pulkais išlindo vasarą sveikyt.
Žiurkės su šeškais iš šalto pašalio traukės.
Varnos ir varnai su šarkoms irgi pelėdoms,
Pelės su vaikais ir kurmiai šilumą gyrė.
Musės ir vabalai, uodai su kaimene blusų
Mus jau vargyt vėl pulkais visur susirinko
Ir ponus taip, kaip būrus, įgelt išsižiojo.
Bet ir bitins jau šeimyną savo pabudyt
Ir prie darbo siųst bei ką pelnyt n'užsimiršo.
Tuo pulkai jų pro plyšius išlįsti pagavo
Ir lakstydami su birbynėms žaisti pradėjo;
O vorai kampuos sėdėdami verpalus audė
Irgi medžiot tinklus tyloms kopinėdami mezgė.
Bet ir meškos, ir vilkai šokinėdami džiaugės
Ir suplėšyt ką tyloms į pagirį traukės.
Ale kokie dyvai – nei viens iš didelio pulko
Verkdams ar dūsaudams mus lankyt nesugrįžo;
Ne! ne verkt, bet linksmytis visi susirinko:
Nės darbai žiemos visur jau buvo sugaišę
Irgi pavasaris ant visų laukų pasirodė.
Tuo po tam pašaliai visi kribždėti pagavo
Irgi, bešūkaujant pulkams, ošims pasikėlė.
Viens storai, o kits laibai dainuoti mokėdams
Ir linksmai lakstydams ik debesių kopinėjo;
O kits ant šakų kopinėdams garbino Dievą.
Bet ir valgių dėl skūpų nei viens nesiskundė.
Rūbai šio ir to didei jau buvo nudilę;

* Tekstologinės pastabos ir žodynėlis poemos pabaigoje.

O tūls lopytą parlėkdams parnešė kuodą
Ir pasisotyt ant laukų vos mažumą rado. 40
O štai ir taipo parvargęs nieks nedejavo,
Bet visi visur sumišai šokinėdami džiaugės.
Gandras su kitais kaimynais parlėkė linksmas
Ir gaspadoriškai ant kraiko tarškino snapą.
Taip besidžiaugiant jam štai jau ir jo gaspadinė 45
Iš šaltos gaspados vėl išlindusi rados
Ir su savo snapu meilingą sveikino draugą.
Kraiką jie visur didei sudriskusį rado;
Ogi namus naujus, užpernai tikt budavotus,
Rado ant visų kampų permier pagadytus. 50
Sienas ir čytus ir daug naujintelių sparų
Vėjai su sparnais nuo kraiko buvo nuplėšę.
Durys su langais ir slenksčiais buvo nupuolę;
Ogi troba visa visur iškrypusi rodės;
Todėl tuo abu, kaip reik tikriems gaspadoriams, 55
Vislab vėl taisyt ir provyt sukosi greitai.
Vyrs tuojaus žagarų budavonei parnešė glėbį;
O gaspadinė jo pūstynes mandagiai lopė.
Taip po tam abu, daug dirbę bei trūsinėję,
Valgį sav sužvejot pas klaną nulėkė greitai 60
Ir, kelias varles bei rupuižes paragavę,
Dievui iš širdies visos viernai dėkavojo.
Tu žmogau niekings! mokykis čia pasikakyt
Ir pasisotindams gardžiaus n'užmiršk savo Dievą.
Krūmus ir girias visokios ošino dainos; 65
O laukus visur bei pievas skambino garsai.
Gegužės ir strazdai sumišai lakstydami žaidė
Ir Sutvertojį linksmai rykaudami gyrė.
Kregždės su lengvais sparnais aukštai pasikėlė
Irgi bešūtydamos nei kulkos šaudė per orus, 70
O paskui valgius prastus be priprovų valgė
Ir pasivalgiusios pliuškėjo pasaką savo.
Gervins ik debesių juodų dyvinai kopinėdams
Ir nei verkdams irgi dejuodams skambino dangų;
Bet tai ne verksmai, kad jis taip skambina šaukdams, 75
Ne! jis nor pamokyt, kaip Dievo didė galybė
Ir paukštelių balsuos yr didei stebuklinga.
Žvirbliai su vaikais žodžius girdėdami tokius:
„Rods, – tarė, – mūs giminė taip jau vis šlovina Dievą."
Bet lakštingala, dar ikšiol kytriai pasislėpus, 80
Laukė vis, iki kožnas bus savo dainą pabaigęs.
Todėl ji paskiaus kasmets vis pradeda šūkaut
Ir nakties čėse, kad sviets jau miegt įsigūžtęs,

Sav viena tamsoj budėdama garbina Dievą,
O išaušus jau, kad mes iš patalo kopam, 85
Kartais budina mus ir mūsų linksmina širdis.
Ak šlovings Dieve, kaip dyvins tavo sutaikyms!
Kad mes rudenyj ar žiemos čėse pasislėpę
Ir susirietę pas meilingą kakalį krankiam,
Tai ir tu, paukšteli miels, pas mus nesirodai, 90
Bet taip jau, kaip mes, tamsoj pasislėpusi lindai
Ir mažu savo glūpas muses sapnuodama gaudai.
O štai, kad mes vėl linksmi pavasarį švenčiam
Ir savo darbus ant laukų jau dirbt pasitaisom,
Tuo ir tu, savo skambantį nutvėrusi vamzdį, 95
Su visokiais balsais ir dainavimų garsais
Ragini mus pasidžiaugt ir mūsų lengvini darbus.
Ale sakyk, gaidel! dėl ko tu vis pasislėpus
Ir, kad pradeda temt ar naktyj, paderi šūkaut?
Kodėl taip didei slapais su pasaka savo? 100
Juk sviets visas, ar būt būrs, ar pons įsirėmęs,
Ir vaikai be buksvų, ir krunėdami diedai, –
Kožnas ir kiekvienas tavo šauną garbina dainą,
Kad tu mums dyvus linksmų lakštingalų čiauški.
Tu vargonų bei cimbolų niekini garsą. 105
Smuikai tav ir kanklys tur su gėda nutilti,
Kad rykaudama tu savo saldų pakeli balsą
Ir kinkyt, paplakt, nuvažiuot išbudini Jurgį!
Kad prieš vakarą tu pasislėpus pradedi juoktis,
O mes daug prisivargę jau į patalą virstam, 110
Tai tu tarp kitų paukštelių nei karalienė
Vis dailiaus ir šlovingiaus savo šūkteri šūtką.
O kad kartais kobotą mes tavo pamatom,
Tai tu mums nei žvirblis būriškas pasirodai.
Tu sermėgų poniškų, puikiai padarytų, 115
Ir žiuponiškų turbonų niekini rėdą;
Bet vis nei būrka prastai viešėdama čiauški.
Ak! ir tarp žmonių daugsyk taip jau nusiduoda,
Kad ant svieto šio mainų tikrai padabojam.
Diksas, ans žioplys, mieste didei pasipūtęs 120
Ir su rūbais blizgančiais kasdien išsirėdęs,
Nei dievaitis koks tarp būrų skiauturę rodo;
O kad kartais mes jo glūpą girdime kalbą,
Tai ir būrs tur spjaudyt ir didei nusidyvyt;
Ypačiai kad apjekėlis toks niekina Dievą 125
Ir besišypsodams kaip pons glūpumą parodo.
Ak! kiek sykių Krizas, į vyžas įsinėręs
Ir savo skrandą būrišką viešėt užsimovęs,

Po prastu savo stogu nei lakštingala čiauška,
Kad širdingai jis savo Dievą pradeda garbint. 130
Tu, paukšteli miels! ne poniškai prisivalgai.
Riebūs mūs lašiniai bei dešros tav nepatinka,
Ir keptų bei virtų valgių mūsų nenori.
Tu neliūbiji pyragų neigi ragaišių
Irgi nevožiji gardžiausio gėrimo ponų; 135
Bet, pasisotinusi prastai, tikt vandenio trokšti.
Tikt n'užmiršk, gaidau! per daug giedodama valgyt.
Imk drąsa, nečėdyk, kas mums birbina galvas.
Valgyk sav sveika, kad nori, vabalą margą!
Valgyk grikvabalius, muses ir dyviną žiogą! 140
Valgyk skruzdėles ir jų negimusią veislę;
Bet ir mūs paminėk į mūsų girę parėjus,
Kad dainuodama dar ilgiaus savo vasarą švęsi
Ir ,,Jurgut, kinkyk, paplak, nuvažiuok" pasakysi.
Tu niekings žmogau! mokykis čia pasikakint, 145
Kad tav kartais tropijas skūpai prisivalgyt.
Į paukščius žiūrėk! Viens prastą kirminą kramto,
O kitsai, stokodams grūdo, gnyba žolelę.
Juk ir jie kasmets, mus atlankyt sukeliavę,
Kūdą vis ir alkstantį pavasarį randa; 150
O vei, todėl tikt nei viens niekados nesiskundžia.
Tav, žmogau! miels Dievs daugių daugiaus dovanojo,
O tu dar nurni, kad, kartais alkaną dieną
Ar skūpus čėsus sulaukęs, šiupinį gramdai?
Taip sumišai besijuokiant, štai ūžims pasikėlė 155
Ir tuojaus erelis rėkaudams pasirodė.
,,Tič, – tarė jis, – pulkai susirinkę, liaukitės ošti
Ir tikrai klausykit, ką mes jums pasakysim."
Štai tuojaus visi pulkai, girdėdami šauksmą,
Iš visų pašalių susilėkę jam pasirodė: 160
,,Štai mes, jūs tarnai! Ką velys jūsų malonė?" –
,,Mes, – atsiliepdams jiems erelis, – norime tardyt,
Kaip jūsų mylista žiemos bėdoj išsilaikėt.
Ar pristokot ko? ar kas tarp jūsų pagaišo?
Rasi ką šeškas ar baisinga pelėda sudraskė, 165
Mažu ką vanags ar kiaunė kopinėdama smaugė,
Mažu ką neprietelius žmogus mums numušė šaudams
Ar kytriai, nei koks klastorius, gyvą pakorė,
O paskui prisiėst skauradoj iškepė biedžių."
Taip ereliui klausiant ir aštriai tyrinėjant, 170
Gandras ant savo lizdo nei koks pons išsisplėtęs
Bei besikloniodams vis ir linksmai šokinėdams:
,,Dievs, – tarė, – svietą šį sutverdams ir budavodams,

Daugel tūkstančių gyvų sutvėrimų leido
Ir kožnam savo valgį bei gyvatą paskyrė; 175
Juk visur, kur žiūrim tikt, dyvai pasirodo.
Pulką šį Sutvertojis į vandenį siuntė,
O anam ant orų plaukt sparnus dovanojo.
Daug gyvų daiktų po medžiais girėse slapos;
O kiek ant laukų linksmai plezdendami laksto 180
Ar pas žmones ant kiemų čypsėdami burzda!
O vei kožną Dievs vis su pasimėgimu sotin.
Kartais tropijas sulaukt ir alkaną dieną,
Kad visur per daug baisybės darganų teška
Ar kad dėl žmogaus griekų Dievs vargina svietą. 185
Neprietelis žmogus daugsyk mus gandina šaudams
Irgi bičiulių bei genčių mums numuša daugel.
Kartais nuo vaikų meilingus atskiria tėvus
Ar aukštai kopinėdams paukščių pavagia veislę.
Sykiais vargstantiems nei koks geradėjas 190
Grūdus patvoryj barstydams ragina valgyt;
O štai, kad tarp mūsų kas ką lest pasidrąsin,
Su tinklais glūpiems draugams iškadą padaro
Ar su provyta pūčka tikt muša, tikt muša.
Ir tarp paukščių rods tūls kytras randasi sukčius, 195
Kurs gardžiai prisiėst slaptoms savo numuša draugą.
Vanags, ans klastorius, ir pelėda, jo dumčius,
Ir varnai su varnoms, ir jų draugala šarka
Daug kasmets, kaip žinom, išgaišina nabagų;
Bet toksai razbaininks dar tarp mūs nesirado, 200
Kaip žmogus tūls yr, kad jis smaguraut išsižioja.“
Taip besipasakojant, dyvų dyvai pasidarė.
Balsas nei nuskęstančio sušuko nešvankiai
Ir vis „gelbėkit, ak! gelbėkit“ padusėjo.
Tuo visi pulkai to garso taip nusigando, 205
Kad ir pats erelis jau kribždėti nedrįso;
Tikt šikšnosparnis dar viens su pilka pelėda
Iš bjaurų pašalių pamaži pasidrąsino lįsti
Ir tikrai tyrinėt, koks strokas ten nusitiko.
Štai viens pons, puikiai rėdyts (tikt gėda sakyti), 210
Mislyk tikt, aukščiausių ponų viens, prisiėdęs
Ir visokių rinčvynių svetimų prisikošęs,
Voliojos ant aslos ir prasikeikdams rėkė:
Nės jis velnius ir velniūkščių kaimenę visą,
Dievą bluznydams, taip baisiai šaukti pagavo, 215
Kad visa pekla dėl to nusigandusi rūko
Irgi bedugniai jos bei pamotos prasivėrė.
Žinom juk visi, kaip ponai keikdami rėkia;

Bet ir būrai jau nuo jų mokinasi rėkaut.
„Kas tav, biedžiau, kenk?“ – šikšnosparnis tyrinėdams 220
Irgi nuskųsdams poną tą pasidrąsino klausti.
„Ar gumbu sergi per daugel kabiar ėdęs?
Mažu pečenkos vėl iš pilvo veržiasi laukan?
Juk ir tavo tetėns užpernai taip prisiėdęs
Su savo pusbroliais, kaip tu, pilvuodami sirgo, 225
Ik paskiaus jie perplyšo ir numirė baisiai.“
Štai didpilvis šitas, tą graudenimą jausdams,
Dar daugiaus išputo ir durnuoti pradėjo:
Nės jis tuo plaukų nuo kiaušės nupešė pluoštus;
O paskui barzdos nu smakro pusę nuplėšė 230
Ir su nagais kumpais savo veidą visą sudraskė.
Bet dar tai negana; jis vis pinigų graibydams
Ir besispardydams su valgiais parmetė stalą;
Taip kad šunys, iš visų pašalių susibėgę,
Poniškus valgius ir brangus viralus ėdė. 235
Bet ir to negana; jis ėmęs didelį peilį
Gerklę su stemple jau perpjaut ištiesė ranką.
Čia šikšnosparnio širdis taipo nusigando,
Kad šikšniniai jo sparnai jau lėkt n’įgalėjo;
Ale pelėdpalaikė, dėl to smertnai nusiminus, 240
Vėl atpenč tuojaus į namą savo sugrįžo
Ir naujienas tas bei tokį dyviną trūsą,
Kad orai pikti, kasnakts dar praneša svietui
Ir dėl to žmogaus tamsoj dūsaudama verkia.
„Ak! – tarė Lauras, rymodams ant stripinio savo, – 245
Vis niekai, kad tūls žioplys su Bleberiu vapa,
Būk pilonys vis linksmai kasdien prisivalgą
Ir miesčionys be vargų mieste šokinėją:
Nės tokie žiopliai, butus pamatydami margus
Ir karietas blizgančias girdėdami trinkant, 250
Mislija, kad kožnas ponas puikiai išsirėdęs
Nei kaip angelas danguj kasdien pasilinksmin.
Ak, gaidau! lietuviški kytri pilosopai
Taip glūpai nezaunija, kad šiupinį šutin
Ar kad jie viešėt naujas vyžas prasimano. 255
Juk tikt viens glūpums, kad Milkus, Kasparo tarnas,
Poniškai pasirodydams kožnam pasitursin
Ir būrus prastus per kiaulių jovalą laiko.
Tu nenaudėli! dėl ko taip iškeli nosį?
Ar jau užmiršai, kaip pernai, piemeniu būdams, 260
Ožkas ir kiaules glūpas pas Bleberį šėrei
Ir su vyžoms kaip glūps vaiks į baudžiavą traukeis?
Ar nežinai, kaip Pričkus, kad akėt nenorėjai,

Su botagu, kaip šulcui reik, tavo strėngalį drožė?
Tikt atsimyk, kieksyk tavo tėvs, sopagus siuvinėdams, 265
Su kurpalium tav per rambią nugarą siekė,
O moma su ražu supykus mušė per ausį.
Ogi dabar jau kaip ponatis skiauturę rodai
Ir grumzdi, kad kartais būrs, pro šalį važiuodams
Ir tavo kardą su nauju diržu pamatydams, 270
Ne tuojaus, kad tu liepi, kepurę numauja
Ir, kaip nori tu, jisai nenor pasikloniot.
Snargliau! eik pirma mokykis kakalį šildyt
Ir savo pono suteptus sopagus nušluostyt.
Juk žinai, kaip jis tave dar per drimelį laiko 275
Irgi nupliekdams su lazda tavo nugarą skalbia.
Vei kapė bei tė kaip reik dar košt neprimokai!
Eik užsimauk vyžas, eik vėl pas Bleberį slūžyt!
Tikt girdėk, kaip kiaulės jo bei alkanos ožkos
Graudžiai pro plyšius žiūrėdamos ėdesių rėkia. 280
Kam išbėgai taip, prastojęs kaimenę kiaulių?
Ar negavai, ko reik, kasdien iš Bleberio rankų?
Ar reikėjo tav bensyk išgyt neprivalgius?
Tikt atsimyk, kaip jis tave nuogą priėmė slūžyt
Ir kiek utėlių jis tav kasdien nušukavo, 285
Ik išmokai jo penkias kiaules surokuoti;
O paskui kiek vargo jis ir ašarų verkė,
Ik jo daglą puskuilį su penketa kiaulių
Pro vartus išguit drįsai, kad išginė kerdžius.
Ogi dabar, žioply, jau gėdies Bleberio namo 290
Ir jo viežlybą bei vertą niekini vardą?
Tič tiktai, ponat! mažu vėl teks žingine žengti,
Ir, kad Dievs koravos, dar verkdams ubagais eisi.“
„Rods, – tarė Pričkus, – jauns žmogus durnai dūkinėdams
Nei sidabras gyvs stikle mudriai šokinėja 295
Ir per daug durnuodams sav iškadą padaro.
Juk ir mes visi, glūpi dar būdami snargliai,
Daug visokių niekniekių glūpų prasimanėm.
Mes vaikai ant ūlyčių krūvoms susibėgę,
Lošom ir durnus štukus kaip kūdikiai taisėm. 300
Čia viens pulks, sav žirgus iš lazdų pasidaręs
Ir glūpai skraidydams, ant purvų šokinėjo;
O kitsai, botagus sav iš plaušų nusisukęs,
Pauškėjo be kelnių šen ir ten bėginėdams;
Bet mergaitės, pačios dar privalydamos auklių, 305
Jau iš lopų margas sav lėles madaravo
Ir aukuodamos ant alkūnių garbino bostrą.
Žinom juk, kaip vaikesčiai savo vasarą švenčia.

Poniški vaikai, su būriškais susisėdę,
Kartais broliškai purvus krapštydami žiopso 310
Ir taip viens, kaip kits, niekus be razumo plūsta;
Juk ir ponų vaikesčiai taip jau per subinę gauna,
Kad jie, kaip kiti vaikai, į patalą meža.
Andai aš su gromata siųsts pas Kasparą bėgau
Ir pas jo vartus naujus, kepurę nuvožęs, 315
Laukiau, ik tarnai man ponui lieps pasirodyt.
Štai žiūriu, viena boba vis lekuodama bėga.
Gryta! tariau, kas kenk, kam bėgi taip išsižiojus? –
,,Ak! – tarė ji kytriai, – ponatis mūs maloningas...“
Taip ištarusi, ji tuojaus pas upę nušoko 320
Ir jo pridergtas buksvas su kultuve skalbė.
Aš besigėdėdams išvydau Krizą bekumpsant.
Vaike, tariau, ką misliji toktai pamatydams?
Ar ne mūsų žiopliai taip jau šokinėdami daro?
Būrkos savo lėles glūpas su skrandgaliu rėdo 325
Ir suvystytas į tamsų pašalį kiša;
Juk žinai, kaip būrai veislę savo kavoja.
Ale žiuponės savo lėles, margai dabinėtas,
Ant šilkų perynų vis į patalą guldo.
O vei ir jų lėlės, kad joms kas pasidaro, 330
Lyg taipo, kaip ir mūsiškės, klykia nešvankiai.
Bet jau taip visur, kol sviete kūdikiai augo,
Vargt ir verkt vaikų pirmiausias buvo remestas.
Dar nei viens ikšiol n’užaugo vis besijuokdams;
Ir iš lopšio dar nei viens n’iškopo neverkęs. 335
Vei žiūrėkim tikt! jau vėl su padėjimu Dievo
Vasarą su šiltoms dienelėms jaučiame grįžtant.
Vei! kaip žemė jau savo nuogą nugarą rėdo,
Ir kaip kožnas daikts atgydams pradeda džiaugtis.
Ant! paukšteliai po dangum, pulkais susilėkę, 340
Linksminas ir sumišai visur skraidydami juokias;
O keli tarp jų pautus rokuodami deda.
Ale palaukit tikt, iki pautai, jūsų padėti,
Čypsės ir po tam dar jus užaugdami kvaršys
Ir už procę jums menkai dėkavos išlėkę. 345
Taigi matai, taip paukščiams, taip ir mums pasidaro,
Irgi be vargo būt negal nei viens šime sviete.
Juk ir mes, dar A, B, C nemokėdami čiauškėt,
Daug vargų bei strokų tėvams savo padarėm,
Ik bėginėt išmokom ir ką žaist prasimanėm. 350
O vei! kaip kiek išminties užaugdami gavom,
Ir darbeliai su vargeliais jau prasidėjo;
Štai tuo žirgai su lėlėms į šūdą pavirto.

Ak išties! kita prova, kad piemenio skrandą
Jau užsimovęs ožkas ir kiaules varinėji 355
Ar kad dargana su lytum pluk nugarą prausia.
Ei paskui, kad jau akėčias reik sekinėti
Ar kad margis su laukiu nenor rėplinėti,
Mislyk tikt! koktu dūšelei čia pasidaro.
Ypačiai kad po tam jau gyvos randasi lėlės 360
Ir nenaudėlės dėl niekų kvaršina galvas.
Juk žinai, kaip yr, kad pulks lėlių pasidaro.
Ak Adom! tu pirms žmogau išdykusio svieto.
Tu su savo Ieva, sode pavasarį švęsdams
Ir gėrybes uždraustas slaptoms paragaudams, 365
Sav ir mums nabagėliams daug padarei vargelių.
Dievs, tave koliodams ir žemę visą prakeikdams,
Dėl raspustos tos iš rojaus išmetė laukan
Ir su rūpesčiais tavo duoną paliepė valgyt.
Taip po tam tu, biedžiau, su Ieva, savo mote, 370
Išrėdyts su kailiais per laukus bėginėjai
Ar tamsoj pasislėpt į krūmus kur nusitraukei.
Žinom juk ir mes, koktu, kad kaip nusidėję
Slapomės ar kartais šen ir ten bėginėjam.
Tav, tėtat garbings! pirmykščios tavo lėlatės 375
Daug dyvų bei daug neregėtų štukų padarė,
Ik po tam iš tų lėlių pulkai prasidėjo
Ir kaip mūsų žiopliai tavo biedną kvaršino galvą.
Tu su savo Ieva juk dar nebuvota bandę,
Kaip jūsų veislės pulks ant svieto šio prasiplatys 380
Ir kiek vargo jums jisai padarys užaugdams.
Ale ką mislijo Ievutė, tavo pačiutė,
Kaip jos pirmas vaiks užgimęs klykti pagavo
Ar kaip pirmąsyk ji jam pasturgalį šluostė
Ir prastai suvystijus į pašalį kišo? 385
Ale, žėlėk Dieve! kiek džiaugsmo judu sulaukėt,
Kaip susivaidijęs ant lauko juma sūnelis
Barės rūstaudams ir brolis numušė brolį?
Ak Adom! tu, peržengdams prisakymą Dievo,
Sav ir mums padarei vargus ir didelę bėdą. 390
Juk ir mes, kaip tu, šime sviete vos pasirodom,
Štai tuo bėdos iš visų pašalių susibėga
Ir nuo lopšio mus ik grabo persekinėja.
Ale ką galim veikt? Pakol šime krutame sviete,
Turim jau visaip, kaip taiko Dievs, pasikakyt. 395
Juk ne vis reik vargt, ir tokios randasi dienos,
Kad, prisivargę daug, širdingai vėl pasidžiaugiam.
Ant žiemos smarkums su šalčiais vėl pasibaidė,

Ir ilgų nakčių tamsybės jau nusitrumpin,
Vei, saulelė, tikt žiūrėk! atkopdama greitai, 400
Brinkina jau laukus ir žolę ragina keltis;
Vei! ne daugio reiks, tuo vėl kvietkas pasidarę
Uostysim ir garbysim pavasarį margą.
Bet ir jūs, darbai, mus vėl užniksite dovyt,
Kad turėsim su vargais į baudžiavą trauktis. 405
Ak! kiek trūso reiks, ik į skūnes sugabęsim,
Kas ant aukšto dar ar klėtyj guli be diego;
Ir kiek dar palūkėt reikės, iki šiupinį virsim.
Nugi dabar, į dievišką žiūrėdami ranką,
Judykimės pamaži nuolatai nusitvert savo darbus 410
Ir nepabūkim, kad išgirsim darganas ūžiant
Ar kad orai mus daugsyk visoki nugandys!
Skubykimės, eime nugamykim reikalą kožną!
Orei žagrių reiks, palyčių beigi noragų;
O akėčioms reiks negelių bei bingusių kuinų. 415
Žinom juk, ką jaučiai mums rėplodami riekia,
Kuinai tur, kad liepiam jiems, skraidydami trupyt."
,,Rods, – tarė Slunkius, – vėl bensyk su padėjimu Dievo
Išmiegot ir sąnarius atgaivyti galėjom.
Ak! kieksyk aš, rūpesčių visų neminėdams, 420
Ištisas ir užklots krankiau pas kakalį šiltą.
Ak! kad būt ilgiaus žiema pas mus pasilikus,
Ir kad vis miegot mums būtų sviete paskirta.
Ogi dabar, žėlėk Dieve! jau vasara randas
Ir darbų naštas nusitvert vėl ragina rengtis. 425
Ak! man ašaros į akis jau pradeda trauktis;
O mano motė (žinot juk, koks moterų būdas)
Vis susiraukus ir rankas grąžydama verkia.
Aš vaitodams vis ir tokią bėdą matydams,
Ak! močiute, tariu, bensyk ir verkusi liaukis; 430
Juk dar čėso yr, ir mes atliksime darbus.
Žinom juk, kad ratas sens, pamaži besisukdams,
Tą daugsyk apgauna, kur vis ritasi šokdams;
O kieksyk sutrūksta jis permier besisukdams!
Kuinas taipo jau ramboks, vis žingine žergdams, 435
Kartais dar toliaus uždėtą nuneša naštą,
Kaip tūls žirgs durnuodams ir piestu šokinėdams;
O kiek sykių dar iškadą sav pasidaro.
Ant! smalininks, saikėt ir išparduot savo smalą
Per kiemus pamaži važinėdams, kirkina ratą, 440
O tiktai nusipelno jis sav pinigą grečną.
Kas iš to, kad būras tūls, per daug bėginėdams
Ir permier besirūpydams, savo sunkina širdį!
Tėvs mano Kubas taip glūpai kol gyvs nepadarė,

O ir jo tėvs Stepas taip gyvent nemokino. 445
,,Vaikai! – rėkdavo jis, ant demblio girts išsitiesęs
Ir su žaku prastu kaip prastas būrs užsiklojęs, –
Vaikai! šiukštu jums naujus niekus pramanyti,
Taip gyvenkit, kaip mes, tėvai jūsų gyvenom.
Vis protingai, vis pamaži nusitverkite darbus. 450
Čėdykitės kytriai jauni, dar būdami klapais,
Kad dar ir senysta ką ras atšokdama kartą.“
Tuos žodelius savo tėvo aš tikrai nusitvėriau
Ir, kol gyvs krutėsu, jų kasdien paminėsu.“
Tas durnas kalbas visi girdėdami būrai 455
Gėdėjos; bet Pričkus jam drąsa pasakydams:
,,Eik, – tarė, – šūdvabali! kur šūdvabaliai pasilinksmin.
Juk tu jau su savo namais, kasmets šūdinėdams,
Sav ir mums, lietuvninkams, padarei daug gėdos.
Aš, kad man skvieruot pons amtsrots urdelį siuntė, 460
Tav, žinai, daugsyk taipo per nugarą drožiau,
Kad iš skrandos tavo senos sklypai pasidarė.
O kieksyk tave vakmistras kone visą nulupo
Ir tu raišėdams vos vos į baudžiavą traukeis.
Neprieteliau! tu, lėbaudams ir vis smaguraudams, 465
Lauką su tvoroms ir namą visą suėdei;
O dar ir savo vaikesčius pagadyt nesigėdi?
Bet, jūs viežlybi kaimynai, jūs gaspadoriai
Su grečnoms gaspadinėms, mums nereik nusigėdėt,
Kad mes, būriškus jau vėl nusitverdami darbus, 470
Mėšlus rausim ir laukus įdirbdami vargsim;
Juk ir pirmas sviets, šventybę savo prapuldęs,
Su darbais ir rūpesčiais savo pleškino puodą:
Nės be trūso Dievs mus išmaityt nežadėjo,
O tingėdami vis ir snausdami sviete netinkam. 475
Kad skilvys išalkęs nor gardžiai pasilinksmyt,
Tai pirma tur visas kūns viernai pasipurtyt.
Taigi nutverkim jau kiekviens savo jautį
Ir išrėdę jį kaip reik klausyt pamokykim:
Nės, ką žiemą jis yra stalde sudūmojęs, 480
Tur visiems pasakyt, kad vėl jau vasara grįžta.
Tu žioply Merčuk! dėl ko juokies išsišiepęs?
Ar tai juoks, kad būrai tur į baudžiavą rengtis?
Tu dar nebandei, koktu, kad stengiasi margis
Ar nusiminęs žalis tikt vos vos rėplinėja. 485
Tikt bandyk, koktu, kad amtmons pradeda rėkaut
Ir nesvietiškai prasikeikdams iltinį griežia.
Tu nenaudėli Puky! taip jau susimislyk,
Kad tave Lauras arti nusiųs ant Kasparo rečių.
Tu kasmets juk nei razbaininks vargini jaučius 490

Ir nei koks lupiks galvijį kankini biedną.
Tikt baisu žiūrėt, kad kerdžius išgena bandą
Ir tavo jaučiai pro vartus vaitodami žergia:
Nės čia biedžius viens vos vieną paneša ragą,
O kits ten uodegos netekęs vos rėplinėja. 495
Andai vakmistras, pas mus skvieruot atsibastęs,
Klausė koliodams, kas biedžiams tiems nusitiko.
„Ak! – tarė Paikžentis, – Pukys juos taip pagadino."
Ak! tu neprieteliau, ką dirbi, ben susipraskie,
Ar tu jau visai padūkai taipo begyvendams? 500
Mislyk tikt, koktu tav būtų, kad tavo margis,
Prie galvos tave tverdams, žagrę vilkti priverstų;
O paskui, tave visą jau smertnai nustekenęs,
Su šiaudų kūliu kaip jautį šerti pagautų
Ir mėsininkui sprandą tavo nusukt nugabentų. 505
Mislyk tikt, koktu tav būtų, kad pasikinkęs
Nei koks jautis vilkt turėtumbei savo žagrę.
Taigi, žmogau, dėkavok už tai kasdien savo Dievui,
Kad tavo laukis su dvyliu tav padeda dirbti
Ir kad kuinai tav akėdami žengt nesistengia. 510
Tverk pri ragų, kišk į kulboką tinginį žalį,
Bausk jį, kad klausyt nenorės ir tav pasipriešys.
Tur klausyt, juk tam jisai tavo pašarą kramtė
Ir ištroškęs iš tavo prūdo vandenį gėrė.
Tikt saugokis, kad ne pats, be reikalo mušdams, 515
Su glūpais savo jaučiais į galvijį pavirsi.
Juk žinai, kaip biedžius toks už pašarą menką
Tav, kad jam grumzdi, pasilenkęs užžagrį velka;
Taip kad jam daugsyk seilėdams jo liežuvėlis
Iš karštų nasrų nei blėkas kaba nuo zūbų. 520
Jautis, kaip girdi, sav vargdams pašarą pelno;
O ir tą daugsyk, kad skūpas randasi čėsas,
Su maldelėms ir kone verkdams vos išsiprašo.
Ak mano gaidūs! juk ir mums taip jau pasidaro,
Kad mes, po darbų naštoms didei prisivargę, 525
Kartais dėl vargų vos sausą truputį kramtom
Ir iš klano su savo jaučiais vandenį surbiam,
Kur vabalai ir varlės su pasimėgimu maudos.
Ale nebok, gaidau! neverk permier nusimydams;
Juk viens miers, kaipo savo blogą sotini skilvį, 530
Kad tikt Dievs sveikatą mielą tav dovanoja.
Taigi nurykim jau prastoką savo kąsnelį,
Ik ruduo po tam mums duos riebiaus pasivalgyt.
Ant žiūrėk tiktai! veršukai jau šokinėja;
O ėryčiai su paršukais žįsdami spardos. 535

Vištos ant laktų jau daug iškarkino pautų;
Tikt palūkėk, margi vištyčiai tuo pasirodys:
Nės šlekutė su baltžande jau pasičypsin,
Ogi žąsyčiai iš kiaušinių veržiasi laukan.
Vei! kaip žąsins savo sulaukęs sveikina veislę 540
Ir besikloniodams vaikus krūvon varinėja.
Ba! mėsos visokios ir šulnų smagurėlių
Virt ir kept gardžiai jau daug visur pasidaro.
Nugi dabar, kaimynai, gentys ir gaspadoriai!
Rūpykitės akylai, kad užardami lauką, 545
Daug visokio sav išbertumbit vasarojo.
Juk negali maitytis vis vienais riebumynais;
Ir dailių riekelių reik, kad spirgini spirgus.
Todėl tur kiekviens, šventes pavasario švęsdams,
Kas ant čielo meto reik, taipo pasirūpyt, 550
Kad kožna diena, nusikandus savo dalyką,
Dar ir sekančiai n'užmirštų reikalą skalsyt."
,,Rods, – tarė Blėkius, – ką mes pernai sav nusipelnėm
Ir zopostui savo namams kampe pakavojom,
Su žiema jau baigias ir visur išsituštin. 555
Vei! kaip skūnės, kur mūsų lobiai buvo sukrauti,
Nei pūstynės stov ir maisto viso neteko;
O aruodų krūvos jau taipo pasibaidė,
Kad kisielių virt ir skanų šiupinį pleškyt
Nieks nesiliko, kaip tiktai skūpa mažumėlė. 560
Ant pašaliai visi, kur ropės irgi repukai
Su kitais viralais zopostui buvo padėti,
Taip išsituštino jau, kad mes, kasydami galvas,
Vos jau žinom, ką nusivirt ir kuom pasisotyt.
Ak! jūs kumpiai, jūs dešrelės su lašinėliais, 565
Mes kone verkiam jau, kasdien paminėdami jūsų."
,,Tič! – tarė Pričkus jam, lietuviškai pasakydams, –
Eik, žioply! tu juk kasmets dėl ėdesių skundies.
Kas tav kalts? Kam vis, sulaukęs rudenį riebų,
Taip nesvietiškai sugramdai savo zopostą, 570
Kad prieš Mertyną tikt vos paršuks pasiliekti?
Čėdyk, neprieteliau, kol riebų šutini puodą,
Tai tav kūdą nereiks prisikaist, kad vasara grįžta.
Taigi nutverk iš naujo vėl dėl ėdesių darbus
Ir pelnykis ką sukriai dėl rudenio rudo. 575
Dirvai duok, kas reik, kad jos palūkanų nori;
Juk neprivalo ji tav duot, negavusi nieko.
Usnys, dilgėlės ir brantai su sanevadais
Auga, kaip žinai, be jokios mūsų pagalbos;
Ale grūdelis gers nesiranda, kad nepasėji. 580

Tu tikt vis mėsos kasdien prisiėst išsižioji,
O burokų bei lapienės niekini garbę.
Todėl tu kasmets, supliurpęs visą zopostą,
Blogs ir pusgyvis velkies į baudžiavą mielą.
Eik, žioply! eik sėt kiekvieną sėjamą daiktą. 585
Sėk miežius, pupas, grikus su didele sauja;
Ir avižų n'užmiršk, kad sėdams išberi grūdus:
Nės kisieliaus tu, o kuinai pašaro laukia.
Žirnių sav pasisėk zopostui didelį plotą,
Juk žinai, kaip skanūs jie, kad šiupinį valgai. 590
Ai! kaip daug jie mums per metą skalsina duonos.
Ir kanapėms duok ben kokį sklypgalį lauko;
Gėdėkis šykštuot! ir tokio reikalo reikia.
Ar ne gerai, kad pats sav grečną nuveji virvę,
O pinigėlį delmone kytriai pakavoji? 595
Sėk linų, kiek Gryta norės; minau nesivaidyk!
Juk žinai, kaip vis daugiaus nor moterų būdas,
Kad jos pradeda verpt ir jau prisiverpusios audžia."
Ale nepeik, minau! permier tą moterų provą!
Ar ne smagu klausyt, kad viežlybos gaspadinės 600
Žiemą su mergoms vindus savo sukdamos ūžia?
Ar ne gražu žiūrėt, kad Gryta, jau prisiverpus,
Skirsto verpalus aust ir audus baltina drobes?
O paskui, kas namui reik, rokuodama rėžia,
Taip kad ir dailiems auteliams gals pasiliktų. 605
Ak! kad visos moters taip kytriai padarytų,
Mislyk tikt, ar būtų tiek nuogų nabagėlių?
Ak išties! mūsų būrai, nei rėdyti ponačiai,
Dar su dumčiais vokiškais susisėst užsigeistų.
Ir prancūzai juos toliaus išpeikt negalėtų. 610
,,Rods, – tarė Pričkus, – vis tiesa, kas čia pasakyta.
Aš kaip šulcas per kiemus ilgai jodinėdams,
Daug įsitėmijau, kaip daro mūs gaspadinės,
Kad žiemos čėse ką verpt krūvoms susisėda.
Juk radau gana tokių, kurios nesigėdi, 615
Kad joms kartais merdėdams vos sukasi vindas.
Nės, kad verpt reik, jos taip daugel pasakų vapa,
Kad jau ir ranka kuodelį pešt užsimiršta
Ir besijuokiant koja vindą sukt pasiliauja.
Taip šūtkas betaisant štai žiema pasibaigia; 620
Ogi pavasaris, atžengdams su vasara miela,
Atliktų žiemos darbų visur pasigenda.
Pimė rengias aust, o Jekė mest pasisiūlo.
O ką mes ar aus, kad verpt ir lenkt nenorėjo?
Taipgi namai visi paskiaus nuogi pasidaro, 625

Kad su buksvoms lopytoms vyrs vos užsidengia,
O vaikai ant ūlyčių nuogi bėginėja.“
    Moters, jūs nenaudėlės! tai jums parašyta.
Bet jūs prietelkos, jūs viežlybos gaspadinės!
Jūs neprivalot dėl tokių kalbų nusigėdėt. 630
Tos tesigėdi tikt, kurios tingėt nesigėdi.
Jums garbė, kad vindas jūsų, sukriai besisukdams,
Pakulų bei linų kuodelį nupeša greitai;
Jums garbė, kad staklės prieš pavasarį trinka
Ir šaudyklė su šeiva šokinėdama tarškia; 635
Jums garbė, kad audeklėliai, jūsų nuausti,
Ant margų lankų kaip sniegs pavasario blizga.
    Ale nevenkit dar daugiaus kaip reik pasipurtyt.
Ant daržų pašaliai darbelių lūkuria jūsų.
Taigi padėkit jau vindelių visą klapatą, 640
Ir stakles, iki vėl reikės, į pašalį kiškit!
Ogi nagan spatelius greitus bei lopetas imkit!
Vei! kaip kurmiai, šen ir ten vartydami žemę,
Jus daržovę sėt į daržą ragina bėgti.
Rods tiesa! visaip reik pilvui reikalą provyt. 645
Jam negana, kad tikt iš viršaus jį dabinėjam;
Bet ir iš vidaus jis nor kasdien pasilinksmyt.
Todėl jums pilvai nuogi didei pasiklonios,
Kad jūsų mylista juos vėl apdengt nepatingot
Ir trinyčius naujus, buksvas bei marškinius audėt. 650
Bet daugių daugiaus jie garbys jūsų malonę,
Kad jie, su nauju rėdu česnyj susisėdę,
Lašinius ir dešras su jūsų viralu valgys.
    Nugi dabar, ką tikt įmanot, sėkite sėklas!
Sėkite kopūstus, morkus su didele sauja; 655
Ropių, pastarnokų, sviklų beigi repukų;
Taip ir šalkių su gardžiais kartupelių valgiais
Sėt ir įvaisyt, pridabot ir kuopt nepamirškit!
Taip besipurtydamos linksmai pavasarį baikit,
Ik jau prie kitų darbų jums vasara šūkters. 660
                Gana.

VASAROS DARBAI

„Sveiks, svieteli margs! šventes pavasario šventęs;
Sveiks ir tu, žmogau! sulaukęs vasarą mielą;
Sveiks kvietkelėmis pasidžiaugęs, sveiks prisiuostęs;
Sveiks, Dieve duok! sulauk dar daug pavasario švenčių
Irgi, sulaukęs jas, vis sveiks ir drūts pasilinksmyk. 5
Taip Dieve duok kožnam, kurs mūsų Lietuvą garbin
Ir lietuviškai kalbėdams baudžiavą seka.
Tam Dieve duok! sulaukt kasmets pavasarį sveiką,
Ogi, pabaigus tą, po tam ir vasarą linksmą."
Taip prieš Sekmines būrus į baudžiavą kviesdams 10
Ir, kas reik atlikt, pamokydams sveikino Pričkus.
Rods sveiks kūns, kurs vis šokinėdams nutveria darbus,
Yr didžiausi bei brangiausi dovana Dievo.
Tas žmogus, kurs daug trūsinėjęs bei prisivargęs
Savo prastus valgius vis su pasimėgimu valgo, 15
O prisivalgęs ir viernai dėkavojęs Dievui
Linksmas, sveiks ir drūts miegot į patalą kopa, –
Tas apgauna tą, kurs vis kasdien išsirėdęs,
Ale dūsaudams ir vis sirgdams nutveria šaukštą!
Kas iš to, kad tūls Mikols, išputusį pilvą 20
Svietui rodydams ir nei pūslė pasipūsdams,
Kaip koks smirdas dėl šelmystų sviete nerimsta,
Bet su Koinu kasdien dangaus išsigąsta!
Kas iš to, kad Diksas nuogs pas kupiną skrynę
Klūpodams ir vis vaitodams garbina skarbus! 25
O nei grašio sav, kad reik, išimti nedrįsta,
Bet nei bloznas vis nedarytą viralą srebia
Ir skarots bei pusnuogis kasdien pasirodo.
Mes lietuvninkai vyžoti, mes nabagėliai
Ponams ir tarnams jų rods prilygti negalim; 30
Bet ir poniškas ligas kentėt neprivalom.
Ak! kaip daug mieste bei dvaruose prisistena,
Kad mus atlankyt pamaži vėl vasara rengias.
Čia viens, rėkaudams durnai, su podagra pjaujas;
O kits ten, kitaip dūsaudams, daktaro šaukia. 35
Ai! dėl ko ponus taip skaudžiai kankina ligos?
Kodėl jų taip daug pirm čėso Giltinė suka?
Todėl, kad jie būriškus išjuokdami darbus
Su griekais kasdien ir vis tingėdami penis.
O štai mes, mieste per nieką laikomi būrai, 40
Pasukų kiek ar išrūgų skystų prisisurbę,
Vis tekini, kaip klapams reik, atliekame darbus.
O kad kartais kokį dar lašinių šmotelį

Ar dešros lietuviškos ben kiek paragaujam,
Tai dar juo dailiaus uždėts mums sekasi darbas. 45
,,Rods, – tarė Lauras, ant kumpos lazdos pasirėmęs, –
Dievui būk garbė! sveiki pavasarį baigiam
Ir visi drūti pargrįžtant vasarą matom.
Vei! kaip vėl aukštyn saulelė kopti paliovė
Ir, aukščiaus savo žėrintį nuritusi ratą, 50
Ant dangaus išgaidryto sėdėdama žaidžia.
Vei! kaip jos skaistums, kūrendams žiburį karštą,
Žemės vainikus pamaži jau pradeda vytyt
Ir grožybes jų puikias su pašaru maišo.
Ak! kaip tūla mūsų žolelių taip nusirėdė, 55
Kad nei boba jau didei sukrošusi kumpso.
O kiek jų darže žmogaus ranka nusiskynė
Ir, grožybėms jų margoms trumpai pasidžiaugus,
Jaugi suvytusias ir nederingas išmetė laukan.
Bet taip ir paukšteliams mūs linksmiems pasidarė. 60
Ką gegužė pakukavo, ką lakštingala suokė
Ir ką vieversiai poroms lakstydami žaidė, –
Tai jau baigias vis ar jau visai pasiliovė.
Daug gyvų daiktų, kurie lizde prasidėjo,
Tėvą su moma prastoję penisi patys 65
Ir dainas savo tėvų atkartodami čypsi.
Taip trumpam čėse nei naujas sviets pasidarė.
Tokius aš dyvus kaip sens žmogus pamatydams
Irgi dūsaudams iš širdies, tuo šūkteriu graudžiai:
Ak! tariu, kaip visai niekings mūsų veikalas amžio. 70
Mes silpni daiktai, kaip švents mums praneša Dovyds,
Nei žolelės ant laukų dar augdami žydim.
Kožnas viens žmogus užgimdams pumpurui lygus,
Iš kurio žiedelis jo pirmiaus išsilukštin,
Ik po tam jis, peržydėjęs ir nusirėdęs, 75
Užaugin vaisius ir amžį savo pabaigia.
Taip, iš viso taip, ir mums biedniems pasidaro.
Mes (taip pons, kaip būrs), lopšyj verkšlendami biedžiai,
Amžio būsiančio tikt blogą pumpurą rodom.
O paskui, kad čėsas jau žydėti pareina, 80
Štai viens kaip ponatis poniškai šokinėdams,
O kits būriškai kaip būrvaikis bėginėdams,
Jaunas savo dienas glūpai gaišydami lošta.
Bet štai! kad ūsai pirmi jau pradeda želti,
Ir kad darbus jau sunkokus reikia nutverti, 85
Ai! kur dingsta glūps ir vaikiškas šokinėjims.
O kieksyk, linksmai šokinėjant ir besispardant,
Giltinė su rauplėms piktoms atšokusi smaugia

Ar su karštlige dar tikt macką pasuka biedžių.
Bet ir klapams, ir mergoms ji gatavą dalgį 90
Aštrina vis ir, jauno jų n'atbodama veido,
Kirsteria taip aklai, kad kasos irgi kepurės
Su grožybėmis visoms į nieką pavirsta.
Taigi matai, kaip žmogiškas trumpintelis amžis
Žydinčioms ir krintančioms prilygsta žolelėms." 95
Taip besipasakojant, štai vakmistras pasirodė
Ir besispardydams taip baisiai keikti pagavo,
Kad sviets visas su visais daiktais padrebėjo.
„Kad perkūns, kad velnias!" Ai žmogau, pasimislyk!
Kam dūksti taipo, kam keiki taip išsižojęs? 100
Ar tave patį jau šėtons padūkino visą?
Neprieteliau! kam plėšais taip, kas tav pasidarė?
Bet jis dar labiaus ir taip durnuoti pradėjo,
Kad visoki paukščiai po dangum nusigando.
Syveida kytra nulenkus uodegą bėgo; 105
O sturluks, ausis iškėlęs irgi drebėdams,
Į arčiausius krūmus vos nusikakino slėptis.
Bet ir rupuižės, ir varlės taip nusigando,
Kad jos umaru su vaikais į vandenį šoko.
Žiurkės po kraiku su pelėms irgi pelėdoms 110
Dėl tokių baisybių jau apalpti pradėjo;
O daug žvirblių pusgyvių nuo stogo nupuolė.
Taip, ar girdit, taip tas neprietelius prasikeikė.
„Ak! – tarė Selmas, – jau per daug yr sviete bedievių,
Ant kurių liežuvio vis velniai šokinėja. 115
Tūls apjekėlis, sulaukęs rytmetį mielą,
Poterių jau nemokėdams ar skaityt nenorėdams,
Su perkūnais ir velniais iš patalo kopa.
O paskui jis, taip savo namą visą prakeikęs,
Su visais velniais šeimyną ragina dirbti. 120
Bet ir valgant jis paskui, taip jau savo stalą
Su tokioms žegnonėms pekliškoms įžegnojęs,
Duoną nutveria riekt, po tam ir viralą srebia.
Taip jis su velniais išaušant imasi darbus;
Taip ir temstant jau kirmyt į patalą žergia. 125
Kad pilvots koks ponpalaikis taipo prasikeikia,
Tai jau ne dyvai, nes velniui jis pasidavęs,
Poterių gėdis ir dangaus paminėdams juokias;
Ir, kaip mūsų glūpi galvijai stipt užsigeidęs,
Kiaulėms ant garbės vis kiauliškai šūdinėja. 130
Bet kad būrpalaikis koksai, vos pasukas ėsdams
Ir kaip nulupts pusgyvis vargu rėplinėdams,
Su velniais kasdien savo darbą nutveria kožną,

Tai baisybė, kad jau ir plaukai pasišiaušia;
O tiktai, kaip žinom, taip kasdien pasidaro.“ 135
Selmui taip besidyvijant, štai girgžteria durys,
Ir šaltyšius Pričkus tuo visiems pasirodė.
„Štai, – tarė jis, tuojaus skaitydams gromatą pono, –
Štai poryt mūsų pons mus bėgt į baudžiavą siunčia
Ir iš staldų jo išgramdyt mėžinį liepia. 140
Todėl jau vežimus kaip reik taisykite kožnas
Ir su šakėms bei kabliais atbėkite greitai.
Žinot juk visi, kas mėžiant puolasi būrams,
Ir kiekviens numanai savo murgą jau primatuotą.
Aš, kad Dievs laikys, tarp jūsų mudriai makaluodams, 145
Ne tiktai, kad mėšit, jus viernai pridabosu,
Bet ir iš širdies, kad gramdyt reiks, pamokysu.“
Taip ištaręs, jis kūliais pro duris iššoko
Ir, ant kumelio ketvergio tuojaus užsimetęs,
Skubinos ir kitiems kaimynams urdelį rodyt. 150
O kaip jau diena pasakyta buvo prašvitus,
Štai baudžiauninkai visi pulkais susirinko.
Viens savo kablį, o kitsai naujintelę šakę
Nešdams ir besiskubindams tikt bėga, tikt bėga.
Albas, šūdleteres naujas tyčioms pasidaręs, 155
O Merčuks, ratelius taip jau naujus užsimovęs,
Su kitais baudžiauninkais į baudžiavą tarškė;
O bernai visi, naujas vyžas nusipynę
Ir autus naujus iš drobės sav pasidarę,
Vis tekini, kits kitą neigi pranokdami šoko. 160
Tai išties dyvai, nės taip nedarydavo būrai.
Sako juk visur, kad būrs į baudžiavą slenka
Ir kad kartais su piktu jį reikia pajudyt,
Kad, kaip puolas jam, jis žengt ir dirbt užsigeistų.
Ale ką mačija? čia mums nereik nusidyvyt. 165
Amtsrots valsčiaus to, kursai tą baudžiavą valdė,
Toks širdings buvo pons, kad kožnas, jo paminėdams,
Dar vis verkia: nės jisai jau numirė pernai.
Ak! išties ir verts, kad jo kasdien paminėtų
Ir kad jo vaikų vaikai paminėdami verktų. 170
Tai buvo pons! ak tokį vos vėl rasime sviete!
Mislyk tikt, gaidau! kaip jis mylėdavo žmones;
Ir dėl ko jį vėl visi mylėdavo būrai.
Daug yr ponpalaikių, kurie, pamatydami būrą,
Spjaudo nei ant šuns ir jį per drimelį laiko; 175
Lygiai kad žmogutis toks neverts pažiūrėti.
Ale nabašninks amtsrots taip nedarydavo būrui;
Bet visur aštriai kaip tėvs užstodavo biedžių.

Keikesčių niekados iš jo burnos nesulaukėm;
Ir kad kuočės jis būrus išgirsdavo keikiant, 180
Tai tuo tėviškai jis juos mokėdavo koliot.
Jis nesakydavo „tu“, bet vis pasakydavo „jūsų“;
Ir iškoliodams jis vis ištardavo „jūsų“:
Nės tikt vokiškai jisai mokėdavo koliot.
O kad kartais šį ar tą reikėdavo garbyt, 185
Tai jis tam lietuviškai padarydavo garbę.
Ale dabok, brolau! aš tav daugiaus pasakysu.
Tu su manim žinai, kaip būrą baudžiava baudžia,
Ir kaip biedžius toks, kasdien kantriai pasilenkęs,
Po baisioms vargų naštoms vos gal atsidvėsti. 190
Ak, kas gal visokias mūsų bėdas surokuoti!
Vasara, juk žinai, kasmets tikt vos pasirodo,
Štai kiekviens žioplys jau būrą pradeda stumdyt.
Kaspars, ant galvos iškėlęs skiauturę riebią,
Kaip gaidys vištas guinodams, gandina žmones; 195
Ale jo tarnas Diksas dar baisiaus pasipurtin,
Kad jis, kardpalaikį nei pons pri šalies prikabinęs,
Tarp baudžiauninkų mudraudams rėkti pagauna:
Nės jis vis kytriaus už poną nor padaryti
Ir aukščiaus už jį, tikt mislyk, veržiasi sėstis. 200
Ar tai švankus darbs, ar reik taip Viešpatį niekyt?
O kad bloznas toks savo ponui taip išsišiepia,
Ar dyvai, kad būrą jis jau visą suėda?
Juk žinai, brolau, koktu, kad svilina saulė
Ir kad, prakaitui srovėms per nugarą teškant, 205
Jau ir blogs skilvys dėl pietų pradeda skųstis;
Rods ir jam perlenkio reik kasdien pasitiešyt.
Ale kuomi gal biednas būrs savo vėdarą linksmyt,
Kad jam plutos tikt ir kėžas vos pasiliko.
Taip vargingai jis, savo sausą truputį kramtęs 210
Ir ištroškęs, jau malkelio gert užsigeidžia.
O ką gers, kad skinkio jam nei viens nepasiūlo?
Taip jis iš bėdos, pas klaną kokį nušokęs,
Ištisas ir didei dūsaudams vandenį laka,
Kur vabalai visoki su varlėms šokinėja; 215
O štai Diksas su lazda dar muša nabagą.
Ak, pon amtsrot, ak! dėl ko mums numirei pernai?
Ak, su tavim jau ir linksmybės mūsų prapuolė!
Ak tėtuti! tavęs kasdien kiekviens paminėdams
Ir dūsaudams, taip nesvietiškai nusiverkia, 220
Kad ir akys jau keliems išpūti pradėjo;
O kiti dėl to, veik proto viso netekę,
Baudžiavą, kaip jiems reik, atlikt jau nedera biedžiai.

Rods ir tu, baudžiauninkus į baudžiavą guidams,
Ne tingėt, bet dirbt liepei, kaip puolasi būrams: 225
Nėsa karališkas provas ir visą rabatą
Kožnas tur, kaip tarnui reik, viernai pasisavyt.
Ale nesvietiškai būrus įžeist negalėjai.
Ak! kieksyk tu verkdams mūsų bėdas pažiūrėjai;
Ir, kad Diksas mus per daug užnikdavo dovyt, 230
Tu kaip tėvs meilings užstot mokėdavai žmones.
Ypačiai kad javelius nuvalyt prisiartino čėsas,
Ir laukų darbai mus į laukus suvadino,
Štai tavo rūpesčiu tuojaus išbusdavo kožnas;
Taip kad kartais per naktis miegot negalėjai 235
Ir daugsyk sapnuodams mūsų bėdų paminėjai.
Taip besirūpindams visokio gėrimo grečno,
Puspyvės ir skinkio daug liepei padaryti;
Ir, kad mes apalpę bei vaitodami dirbom,
Tuo tavo tarnas mus gaivyt atveždavo bačką. 240
Ak pon amtsrot miels! dėl ko mums numirei pernai?
,,Stui, – tarė Pričkus, – jau ben sykį paliaukite zaunyt
Ir ben gėdėkitės tokio netikusio būdo.
Kas jau bus iš jūs, kad vis raudodami kauksit;
O paskui akli bei proto viso netekę 245
Nei vaikus augyt, nei darbus dirbt negalėsit.
Rods tiesa, pons amtsrots mūsų nabašninkėlis,
Sveiks dar irgi pačioj drūtumoj nuoglai pasidėdams,
Ašarų mums per daug ir raudą didę padarė.
Juk ir aš kelias naktis miegot negalėjau 250
Ir daug ašarų rietančių nei košte pakošiau.
Ei kieksyk! deivių baukštyts iš patalo šokau,
Kad man jos tamsoj su ragais margais pasirodė
Irgi praryt mano dūšią vis į patalą siekė;
Todėl iš bėdos nusipirkęs didelę pūčką 255
Irgi paprovijęs ją po galvų pasidėjau.
Štai! po tam mane jau daugiaus negandino deivės,
Ir aš naktyj rėkaut ir durnuot pasilioviau.
Jau dyvus varlių bei pelių irgi pelėdų
Su naujienoms žiurkių bei nuplikusių žvirblių 260
Ir kas dar daugiaus tokių dyvų pasidarė –
Vislab ant laktos, kur vištos tupi, padėję,
Skubykimės pirmiaus iš staldų mėžinį kraustyt,
O paskui, kas dar daugiaus tokių dovanėlių
Ten ar čia bus sudrėbta, viernai pavalykim. 265
Kam juokies, žioply! girdėdams mandagų žodį?
Ar nežinai, kad būrs nor grečną grūdą sulaukti,
Tai pirm to jisai tur grečną šūdą pakrėsti?

Puodui juk kasdien, kad kokį viralą verdi,
Druskos ne tiktai, bet dar ir uždaro reikia. 270
Kam nesisūdęs ir n'užsidaręs nesrebi srubą;
O tu dar juokies, kad klapai mėžinį rauso
Ir pardovytoms dirvelėms uždarą taiso?
Taigi nutverk rykus, kurie tam yr padaryti,
O mėžk greitai ir linksmai pakvipusį skarbą! 275
Iš menkų daiktų daugsyk dyvai pasidaro;
O iš mėšlo smirdinčio žegnonė pareina.
Tūls nusvilęs ponpalaikis rods juokiasi būrams
Ir besišypsodams jų darbus niekina bloznas,
Lygiai kad toksai be būrų gal įsiremti 280
Irgi be mėšlo jų pyragais gal pasivalgyt.
Ak! kur dingtų ponai, kad jie būro netektų
Ir kad biedžius toks su šūdais jiems nepadėtų.
Taigi nebokite, klapai! kad, išmėždami šūdus,
Kartais dėl visokių kvapų turite čiaudyt 285
Ir kad jūs stalde daugsyk klampodami stenat.
Rods darbelio jūsų ponačių lepusi nosis
Baidos ir vis poniškai užkumpusi juokias;
Ale dabok tiktai, kaip veikiai ji nusilenktų,
Kad barščius nedarytus ir prisvilusią gručę 290
Taip, kaip biedžiai mes, kasdien į vėdarą kištų
Ir su mumis drauge prisivargt į baudžiavą suktųs."
Pričkau! ką kalbi? ar ponams taip pasakysi?
Ar nežinai, kad būrs, iš tolo poną pamatęs,
Tur kepurę nuvožt ir poniškai pasikloniot? 295
O tu dar drįsti jiems taip durnai pasitursyt?
Ar nebijais, kad jie dėl to tav sprandą nusuktų
Argi nutvėrę prie plaukų stalde pakabytų?
Sviete rods visur randi netikusį žioplį.
Jis nekyšo tikt vis po surukusia skranda; 300
Bet ir po šilkais daugsyk jis juokiasi glūpas.
Taigi nedyvykis, kad kartais drimelį puikų
Zaunijant girdi. Jis taip glūpai nedarytų,
Kad jo tėvs jį būt mūsų darbus dirbt pamokinęs.
Jaugi gana šiamsyk stalde pas mėžinį šūtyt; 305
Dar ir pievoms reiks, ir dirvoms ką pasakyti.
Vaikai, skubykitės, ant vakars jau prisiartin;
O rytoj reikės pamaži dalgius pasiprovyt.
Ar negirdit, kaip šienaut jau putpela šaukia
Ir, kas žiemai reiks, sukraut į kupetą liepia? 310
Ak ir čėsas bus; Joninių didelę šventę,
Kaip kiekviens žinai, poryt viešėdami švęsim;
O n'ilgai po to laukų trūsus nusitversim.

„Ak! – tarė Krizas, – rods dar daug mums reiks pasipurtyt,
Ik visur savo būriškus atliksime darbus. 315
Ale, žėlėk Dieve, kaip gal vargings gaspadorius
Iš bėdos išsirist, kad jam šeimyna neklauso.
Aš, girdėk, brolau! šią kiaušę žilą sulaukęs
Irgi nemaž ant svieto šiaip ir taip prisibandęs,
Daug dyvų ir daug naujienų tav pasakysu. 320
Tėvs mano Krizas numirdams mane mažą paliko;
O našlė moma maitytis ubagais ėjo;
Todėl iš bėdos man, vargstančiam nabagėliui,
Slūžyt ir kiaules varinėt pas Bleberį teko.
Taip aš, valandą viernai jo kaimenę ganęs 325
Ir dėl smarvių bei bjaurybių daug prisivargęs,
Jau po tam akėt ir žagrę sekt panorėjau.
Nės aš jau kaip glūpas vaiks daug razumo rodžiau,
O kaip pusbernis ne vieną žilį pranokau;
Todėl padarynes visokias vos pažiūrėjau, 330
Štai jau, mislyk tikt, jas taip išdrožti mokėjau,
Kad tūls bernas sens dėl to didei nusigando
Ir besigėdėdams saugojos man pasirodyt.
Rods negražu žiliems bernams ir didelė gėda,
Kad juos koks bernuks glūpoks apgėdina dirbdams; 335
O štai dar algos tokie daug dolerių tyko
Ir vis pasėlio daugiaus išveržt nesigėdi.
Ak! kur dingo Prūsuose barzdota gadynė,
Kaip slūžauninks dar už menką pinigą klausė.
Aš, dar vaikpalaikiu glūpu pas Bleberį būdams, 340
Daugsyk dyvijaus, kad koks turtings gaspadorius,
Su bernais kasmets suderėdams, dolerį siūlė;
O bernai dar gyrės, kad koksai geradėjas
Kartais iš tikros širdies šeštoką pridėjo;
O kad kelnes jiems ir dvi vyži pažadėjo, 345
Štai jie dar už garbę tą didei dėkavojo.
Bet kaip sviets po tam didžiuotis jau prasimanė
Ir lietuvninkai su vokiečiais susimaišė,
Štai ir viežlybums tuojaus į nieką pavirto;
Taip kad klapai vyžų, viežlybai padarytų, 350
O mergaitės krosytų marginių nekenčia.
Klapai kaip ponačiai su puikiais sopagačiais,
O nenaudėlės mergaitės su kedelačiais,
Lyg kaip jumprovos pasirodyt jau nesigėdi.
Taip lietuvninkai savo viežlybumą pražaidė. 355
Bet ir mūs valgius, lietuviškai padarytus,
Tūls išdykėlis nenauds išpeikt nesibijo.
Tėvai mūs kytri, kisielių virdami skanų

Ir su pienu jį šeimynai duodami valgyt,
Didelį savo namams visiems padarydavo džiaugsmą. 360
O kad šiupinį kartais jiems išvirdavo tirštą
Ir lašinių kokį šmotelį duodavo priedams,
Ak! kaip girdavo sotinti bernai gaspadorių.
Ogi dabar kasdien kiekviens, mėsos išsižiodams
Ir daugsyk kaip šuo išplėšdams, vargina būrą. 365
Tikt girdėk, brolau! kaip man biednam pasidarė.
Aš, kone penkiasdešimts metų šį savo namą
Viežlybai valdydams ir niekados nepateikdams,
Ponams taip, kaip būrams, vis įtikti mokėjau;
Tikt šeimynai ant garbės padaryt negalėjau. 370
Man šykštums klasta, kad šutinu didelį puodą;
O kad reik padalyt, šmotus vis kyšteriu riebius.
Todėl vos dyvai, kad kartais mezliavą mielą
Užmokėt n'įmanau ir amtmons išbara visą
Ar nesvietiškai supykęs muša per ausį; 375
O štai man daugsyk dėl čyžės taip pasidarė.
Bet ak! kaipgi galiu mokėt, kas reik, savo ponams,
Kad nelaba šeimyna jau mane visą suėdė?
Ak! man biedžiui jau beveik reiks ubagais eiti.
Karvių bei avių, bei jaučių didelį pulką, 380
O ir kiaulių bei ožkų taip daug mėsinėjau,
Kad jau vos žinojau, kur skūras pakabyti.
Tikt užvakar dar priėsdyt pamušiau bulių,
Nuo kurio ik dienai šiai (tikt gėda sakyti)
Vosgi ragai su kaulais ir skūra pasiliko. 385
O štai, vemdami dar, veršienos jau prasimanė
Ir didei mane gvoltija, kad aš paskutinį
Ir vienturtį veršį jiems mėsinėt pažadėčiau.
Bet ir dėl algos taip jau kasmets pasidaro.
Kartais vaikpalaikis buksvas vos moka nešioti 390
Ir daugsyk nesigėdėdams (meldžiu, nepadyvyk)
Kaip bjaurėstis koks kasnakts į patalą meža
Ir kiaules penkias kaip reik negal paganyti;
O štai ir toksai utėlius dolerių tyko,
Kad jį kartais šūtydams samdyti pradėsi. 395
O ir tarp bernų taip jau tūls valkata randas,
Kurs akėčias ir kas žagrei reik nepažįsta
Ir pri ragų kumpų nutvert margiuką nedrįsta.
O kad mūdraudams koks bulius pradeda baubti,
Tuo taipo nusigąsta, kad jo padreba kiškos; 400
O štai toks žioplys, daugsyk didei pasipūtęs
Ir savo darbus bei nešvankų madarą girdams,
Raukos dar, kad jam algos, kiek nor, nežadėjai.

Tikt bandyk ir siūlyk jam, kepurę nuėmęs,
Siūlyk jam dosnai ant meto dolerių dešimt, 405
O paskui girdėk, kaip bloznas toks įsirėmęs
Dar ir pasėlio brangaus išveržt nesigėdės.
Bet, kad dirbt ką reik, visur dyvai pasidaro.
Vagys vos mėsos grečnos gardžiai prisiėdė
Ir saldžių koštuvių vos dosnai prisigėrė, 410
Štai jau vieną ten, o kitą ten pamatysi
Knūpsčius už tvoros ar po pašiūre betimsant.
Kartais neprieteliai taipo pasislėpti numano,
Kad visur ieškodams juos atrast negalėsi.
Šauk tikt, kiek įmanai, ir trūbyk didelį garsą: 415
Ans, Jokūb, Ensky! kur bastotės prisiėdę?
Štai jau vakars bus, o nieko dar nepradėjot.
Ant jau visas sviets kaip skruzdėlyns susirinko,
Ir kiekviens atlikt, kas reik, tikt bėga, tikt bėga;
O jūs, neprieteliai, vis tikt kirmyt pasileidot? 420
Kas jau bus iš mūs, kad taip gyvent nesiliausim?
Ale nelauk, kad jie kampe, girdėdami balsą,
Tuo kaip reikia pašoks ar veik atsilieps gaspadoriui.
Ak! nemislyk taip! kampe dar juokiasi smirdai;
Ar, kad jiems vertai grumzdi, vis keikdami baras. 425
O dar to negana; bet jau ir mušt pasikėso.
Juk žinai, brolau! kaip pernai valkata Slunkius,
Jomarke brangvyno stuopą visą nurijęs,
Man iš papykio kone visą nupešė kiaušę.
O paskui razbaininks tas, beržinį nutvėręs, 430
Su kitais draugais pasiritę nugarą skalbė,
Taip kad man kelias nedėlias sirgti reikėjo.
Tai margi daiktai! kad jau plaukai pasišiaušia.“
Krizui taip besiskundžiant, štai pulkai susibėgo,
Ir visur rėksmai „šok, kirsk, grėbk, krauk“ pasidarė. 435
Tuo laukai kaip skruzdėlyns kribždėti pagavo,
Ir gaspadoriai su bernais šienaudami spardės.
Rodės man, kad visas sviets, kovot susibėgęs,
Kardus ir šobles į margas nunešė pievas.
Štai tuojaus visur išsišiepusi Giltinė smaugė 440
Ir visoms lankelėms raudą didę padarė,
Nės dar daug žiedų tikt vos žydėti pradėjo
Ir daugums jų vos savo blogą pumpurą rodė.
Daugel dar visur nei būrų kūdikiai žaidė,
O kiti jau su žiloms barzdoms svyrinėjo. 445
Giltinė su dalgiu, nei seną gremždama barzdą,
Būrams tuo visiems visur ištuštino pievas;
Tikt Plaučūno vieno dar nekrutino sklypą.

Tas nenaudėlis Plaučūns, pas Kasparą pernai
Talkoje pavitots, taip baisiai buvo pririjęs, 450
Kad jis naktyj, ant tamsų laukų klydinėdams,
Budę naują su dalgiu šukėtu prapuldė
Irgi namon išaušus jau vos vos parsibastė.
Taip jisai paskui, per dieną visą miegodams,
Pamestų rykų lauke ieškot neminėjo, 455
Ik po meto vėl šienaut jau putpela šaukė.
Štai Plaučūns savo dalgio bei budės pasigedo
Ir vaitodams vis ir šen, ir ten bėginėjo;
Ik paskiaus, iš papykio beržinį pagavęs,
Pačią su glūpais vaikais kone numušė smirdas. 460
Taip po tam jisai, nesvietiškai prisidūkęs
Ir vienausį kuinpalaikį prastai pažebojęs,
Į Karaliaučių dalgį pirkt tiesiog nukeliavo.
O vei ten, dyvų visokių daug pamatydams
Ir žioplinėdams vis bei būriškai šokinėdams, 465
Budę su nauju dalgiu nusipirkt užsimiršo;
Bet ir kuinpalaikį taip jau pas Miką pragėręs,
Pėsčias po dviejų nedėlių vos parsibastė
Ir savo pievą pridergtą (tikt gėda sakyti)
Šnypšdams ir rėplinėdams vis su pjautuvu kirto; 470
Bet kaimynai jo rugius jau buvo suvalę,
Ir keli kviečių plyckus pasikepę valgė.
Man dėl to besidyvijant, štai Kasparo tarnas,
Iš rugių kiaules guinodams, man pasirodė.
,,Kas tai? – klausiau jį, – kieno ta dvylika paršų?" 475
,,Tič! – tarė jis, – nerėkauk taip, tai Kasparo kiaulės;
O rugiai Plaučūno, kurs ant! pjautuvą plaka.
Juk žinai, kaip jis kasmets blogai rėplinėdams
Ir nei šūdvabalis kribždėdams šūde gyvena."
Ak! kad jau gaspadorius pats vos gyvs pasijudin 480
Ir nei utėlė kraujų prisisurbusi slenka,
Ką jau bernas veiks, kad jam jis lieps pasipurtyt?
,,Ak, – tarė Paikžentis, mokyto Bleberio bernas, –
Mans gaidau! nemislyk, kad tikt mūsų ponačiai
Ant česnių su jumprovoms durnai šokinėja 485
Ir aklai prisisurbę būrams gėdą padaro;
Juk ir būrų daug jau jiems prilygt nesigėdi;
Dingojas, kad vis garbė, ką garbina ponai,
Ir kad vis kytrums, ką jie pliuškėdami plūsta.
Daug yr ponpalaikių, kurie kasdien įsirėmę 490
Kabiar ir varles visokias svetimas ėda;
O prisiėdę jau bei rinčvynio prisikošę,
Tuo su kortoms ir klastoms kits kitą nugauna.

Bet ir būrai jau nuo jų mokinasi branyt
Ir besišypsojas, kad Krizas Krizą prigauna.“ 495
,,Eik, nezaunyk taip“, aš, jam drąsa pasakydams,
Dyvijaus jo kalbai, tuo nu jo nusigręžęs.
Sako rods mieste, kad būrai menk išsimano
Ir kad jų darbai bei būriškos budavonės
Tikt bjauru kalbėt ėsą bei gėda žiūrėti; 500
Bet, kas taip šveplen, tas būrą dar nepažįsta.
Vierykit tikt man, kad tūls vyžas užsimovęs,
Su protu daugsyk apgauna didelį poną;
Tikt nedrįsta biedžius vis kaip reik pasakyti.
Taip bedūmojant man, štai vėl nūkims pasidarė. 505
Rodės man išties, kad jaučių kaimenė bliovė,
O štai vaikpalaikiai Plaučūno parnešė plonį.
Žinot juk, kaip mūsų lietuvninkai prisirėkia,
Kad jie po Jokūbinių, jau rugius nukapoję,
,,Plonį nešam!“ būriškai šokinėdami suokia. 510
Taip ir vaikpalaikiai Plaučūno savo tėtačiui
Garbę su šiaudų kūliu padarydami rėkė;
Nės grūdelius lauke jau vėjai buvo nudaužę,
Taip kad tikt šiaudai į mėšlą mest pasiliko;
O štai dar raspustą jie padaryt prasimanė. 515
Merčus su Lauru mergas į vandenį vilko;
O Pakulienė su Lauriene tuo pasitiešyt
Vyrus ir vaikus su pilna milžtuve plovė.
Taip besidarkant jiems ir kiauliškai besimaudant,
Barnys su nesvietiškais vaidais pasikėlė. 520
Lauras, jau per daug mirkyts, tuo piną pagavo;
O Laurienė su Pakuliene lopetas ėmės.
Taip besikėsant jau, tuojaus Plaučūns pasirodė
Ir, grečnus lašinių šmotus kožnam padalydams,
Papykius durnus ir vaidą visą nutildė. 525
O po tam savo namą jau viernai čestavojęs
Ir kaimynus iš visų kampų suvadinęs,
Taip nesvietiškai ir kiauliškai prisirijo,
Kad jau su visais svečiais po suolu nupuolė.
,,Ak! – tarė Selmas, – jau toktu su mūsų gadyne, 530
Kaip jau šveisteris ir prancūzas Lietuvą gavo.
Rods ir tarp lietuvninkų tūls randasi kiaulė,
Kurs, lietuviškai kalbėdams, šveisterį peikia;
O tiktai ir pats kaip tikras šveisteris elgias.
Kaip pirm to lietuvninkai dar buvo pagonai 535
Ir savo dievaičius iš strampų sav pasidarę
Ir po medžiais ant virvių pasikorę gyrė,
Tai jie rods dar taip, kaip mes, nepažydami Dievą,

Daug nešvankų ir durnų daiktų prasimanė.
Ogi dabar jau mes, krikščionims būdami prūsai, 540
Mes lietuvninkai taip baisiai ryt nesigėdim,
Kad ir vokiečiai glupoki tur nusidyvyt.“
Selmui taip besiraukant, štai pakamorė suriko:
„Vaikai! kam vis vėpsot taip? ant dargana rodos,
Ir stulpai saulelės ant debesių prasiplatin. 545
Ką mums rūp Plaučūns – tesižino jis supelėdams.
Bėkim skubykimės greiti suvalyt vasaroją.
Ant! jau baltuoja laukai, ir vasara baigias,
O vasarojas mus dalgius vėl ragina provyt.
Pupos pernokusios, o žirniai jau susiraukia, 550
Ir iš ankščių jų byrėt jau pradeda vaisius.
Ar ne grieks, žmogau! kad Dievo tos dovanėlės,
Dėl kurių besidovydams taip daug trūsinėjai,
Argi ne grieks, kad jos ant lauko tur išsigvildyt?
O kas bus iš mūsų, kad, neturėdami žirnių, 555
Žiemą su vaikais užsigeisim šiupinio valgyt?
Avižas ir miežius taip jau kone sulesė paukščiai;
O kas liko dar, jau kiaulės sav pasisavin.
Taigi dabar glūpai kisielių visą pražaidėm,
O kruštinių bei kruopelių vos paragausim. 560
Ar ne gerai mokinau nuolatai suvalyt vasaroją;
Bet jūs nei užkurtę man klausyt nenorėjot.
Taipgi dabar kisieliaus jau ir šiupinio gloda.
O ką veiksim, kad mums reiks į baudžiavą trauktis
Ar žiemos čėse su pradais akselį provyt? 565
Patys į laukus tuščias kašeles nusinešim;
O galvijams vargstantiems, neturėdami pradų,
Iš bėdos pietums nedarytą pašarą duosim.
O jūs moters, ar ir jūs taip jau pasileidot?
Kam linų raut ir kaip reik iškaršt nesirengiat? 570
Ar ne gėda jums, kad vokiečių gaspadinės
Iškarštus linus į lauką jau nugabena
Ir, besidyvydamos didei, jūsų tinginį peikia?
Moters! jūs lietuvninkės, ar jau nesigėdit,
Ar nesigėdit, kad jums vokiškos moteriškės 575
Su dailiais darbais ant lauko gėdą padaro?
O kas bus, kad čėsas verpt ir aust prisiartys,
O lineliai jūs ant lauko bus pasilikę?
Ak! kur dingot jūs, barzdotos mūsų gadynės,
Kaip lietuvninkės dar vokiškai nesirėdė 580
Ir dar vokiškus žodžius ištart negalėjo.
O štai dar negana, kad vokiškai dabinėjas,

Bet jau ir prancūziškai kalbėt prasimanė.
Taipgi bezaunydamos ir darbo savo pamiršta.
O jūs vyrai! kam gi nenaudėlių moteriškių 585
Ir išdykėlių mergų raspustą nedraudžiat?
Ar jau norit vokiečiams nuogi pasirodyt
Ir kaip drimeliai ant šlovnų česnių nusigėdėt?
Jūs apjekėliai! ar jau visai nesuprantat,
Kokią sav ir mums visiems padarysite gėdą, 590
Kad su buksvoms lopytoms į baudžiavą žergsit
Ir mišion sudriskę bei skaroti nukaksit?
Ak! ben gėdėkitės tas gėdas sav pasiprovyt
Irgi pačias kaip reik linų raut guikite greitai.
Ant dar liko kiek, kur kiaulės knist nenukako. 595
Mažu kas autams ar mazgotėms dar pasiliko;
Ale padurkams jau ir kelnėms gloda zoposto.
Vei ir grybų jau, žėlėk Dieve! neragausim:
Juk, anot ano, juos vokiečių gaspadinės
Su ketvirčiais vis džiovyt į kakalį šauja. 600
Plempių, rudmėsių, storkočių bei baravykų,
Jautakių ir baltikių, grūzdų irgi bobausių
Bėgdamos į gires jos sav taip daug prisirovė,
Kad jau kelios jų su grybais į Karaliaučių
Kupčiams išparduot ir ką nusipirkt nukeliavo; 605
O kas liko dar, zopostui sav pakavojo.
Taigi dabar tikt šungrybiai dar mums pasiliko.
O ką gi veiksim, kad barščius ar šiupinį skanų
Virt užsigeisim, ogi pagardyt juos negalėsim?
Žinot juk, kaip grybas, kad jį moki paprovyt, 610
Viralus ir avižų kruopas užgardina šauniai.
Bet ir su riešutais saldžiais taip jau pasidarė.
Vokietės tokių daiktų bačkas prisirinko,
Ir jau kelios jų parduot žakus prisipylė.
O štai mūsų nenaudėlės dar nei riešutytį, 615
Ir nei vieną, nei mackiurniką riešutytį
Žiemai perkąst ir kramtyt dar nenusiskynė.
Vyrai rods tokių gėrybių menk užsigeidžia.
Jiems tabakėlis, kad ir visą butą prismirdin,
Tikt gardesnis, kaip visi riešutai gardžiausi. 620
Boboms mūsų bedantėms jie taip jau nepritinka;
Ne, gaidau! nesiūlyk joms, kas joms nepareitis.
Dantys juk, anot ano, sukrošusių metų
Riešutį perkąst ir kramtyt jau nedera boboms.
Ale nereik dėl to dar tą niekutį paniekyt. 625
Mergos visos ir visi jauninteli klapai
Tas gėrybes juk kramtydami garbina skaudžiai.

Žiemą, kad vakarais Katryna snausdama verpia,
Paukšterėdams riešutys tuojaus išbudina visą;
O kad Jekė su Pime daug plūst nesiliauja, 630
Tuo riešutų krūva, kad jos į gomurį kiša,
Jų glūpas šnektas ir zauną visą nutildo.
Ogi dabar kas bus, kad mūsų moterų gaujos
Su mergoms ką verpt susisės pas kakalį šiltą,
O riešutų nebus, ir dantys grieždami šypters 635
Taip pamatysim tuo, kaip vindai mūsų žiuponių,
Pakulų bei linų grįžtes pešinėdami, stapters.
Taip žiema pasibaigs, o mes nuogi pasiliksim."
,,Stui, – tarė, kaimynkas viernai užstodama, Jekė, –
Moters! ar jau mes visai pasiduosime gėdai? 640
Kas tai per nūkims? Dėl ko taip rėkiate, vyrai?
Ar visai dūšeles jau norit mūsų nudovyt?
Kas jums rūp linai bei brauktos pakulų grįžtės?
Rūpykitės tikt už laukus, už pašarą žiemai!
Ant ateina jau Mikielės didelė šventė 645
Ir su jąja podraug bjaurybės rudenio šlapios;
O vei dar nevalyts ant lauko stov vasarojas,
Irgi kanapės vėjų parblokštos svyrinėja."
Taip besipriešijant, štai! vakmistras pasirodė
Ir su juom Šlapjurgis bei Pakulūns pakamorė. 650
Tuos baisingus tris svečius pamatydami būrai
Taip nusigando, kad tuo vaidytis užsimiršo;
Bet pons vakmistras, tuojaus beržinį nutvėręs
Ir bais rėkaudams, taipo kalbėti pradėjo:
,,Jūs baudžiauninkai! girdėkit, ką pasakysu; 655
O jūs moters su mergoms, laikykite burnas.
Mes, kaip užveizdai ir ponai jūsų statyti,
Vasarai ir laukų darbams visiems besibaigiant,
Jus graudent ir tėviškai pamokyt užsimanėm.
Dievs visgalįsis, kurs svietą visą sutvėrė 660
Ir mums žmogiškus ūmus bei razumą davė,
Tas širdingas tėvs ir mūsų miels geradėjas,
Rūpindams už mus, mus vėl dosnei pamylėjo,
Ir mums duonos daug, o bandai pašaro davė.
Žinot juk visi, koks blogas buvo zopostas, 665
Kaip saulelė vėl pas mus atgrįžti pradėjo
Ir mes būriškai laukus įdirbt susibėgom.
Dešros ir lašiniai su kumpiais irgi su sūriais
Baigės jau, o mes prastus išvirdami kąsnius
Uždaro dairėmės, visur mėsos pasigedę; 670
Bet kisielius ans gardus su šiupiniu mielu
Buvo jau visai ant stalų mūs pasibaigę.

O štai! kaip jau vėl po šalčių šilumą jautėm
Ir gaivinančią mums Dievs vėl vasarą davė,
Tuo ir riebūs valgiai vėl pamaži prasidėjo, 675
O mes tuo gardžiai ką virt ir kept prasimanėm,
Ik po tam pašaliai visi pilnoki pastojo
Ir mes vėl šmotus grečnus išvirdami valgėm.
Taipgi dabar, vasarėlei mielai jau besibaigiant,
Kožnas viens bliūdus ir puodus pradeda tarškyt, 680
Kad po tiek vargų ben kartą vėl pasidžiaugtų
Ir taip daug pardovytas dūšeles gaivytų...
Ale, žmogau, žmogau! saugokis to neminėti,
Kurs tav ant laukų bėginėjant ir trūsinėjant
Su savo dangiškais sargais kribždėti padėjo. 685
Vei! ką žemė tav viernai augydama davė
Ir ką sodai bei daržai žydėdami rodė,
Vislab jau, kaip pats žinai, kampe pakavojai
Ir iščėrausi, kad Dievs laikys, žiemavodams.
Argi dabar tav nereikės aukštyn pažiūrėti 690
Ir kasdien daugsyk tą šlovyt irgi pagarbyt,
Kurs taip daugel vėl iš naujo tav dovanojo?
Tai, kaimynai! tai vyriausi reikmenė jūsų;
O po tam kas ponams reiks atlikt maloningiems
Ir kas šiuilėms ir bažnyčioms puolasi kyštert; 695
Ar kas man reikės mokėt, kad aš jodinėdams
Ir skvieruodams kartais jus lankyti pradėsu.
Žinot juk, koktu, kad vakmistrai pasirodo
Ir būrus glūpus nešvankiai keikdami bara.
Taigi dabokitės ir mašnas čėsu prisikraukit, 700
Kad kožnam, kas reiks, į čėso reikalą tikrą
Čiuptert irgi nutvert tuojaus su sauja galėsit.
Taip mus atsiųsdams pons amtsrots mūs maloningas
Mums jūsų mylistą šį kartą paliepė sveikyt,
Melsdams nuoširdžiai visus čėsu pasirūpyt, 705
Kad man jus skvieruot ir kartais pliekt nereikėtų:
Nės didei biednų širdis jo gailisi būrų.
Taigi dabar pasakiau, kas man pasakyti reikėjo.
O jūsų mylistai, kad švęsit rudenį riebų,
Daug linksmybių velydams, pasiliecavoju. 710
Tikt n'užmirškit irgi manęs ir mano namelių,
Kad pulkais susikviesit į česnis pasilinksmyt.
Jaugi gana šiamsyk, jau mielą vasarą baikim
Ir prieš rudenį, kas mums reiks, nugamyt n'užsimirškim."
Gana.

RUDENIO GĖRYBĖS

Ant saulelė vėl nu mūs atstodama ritas
Irgi palikusi mus greita vakarop nusileidžia.
Vei kasdien daugiaus ji mums savo spindulį slepia;
O šešėliai vis ilgyn kasdien išsitiesia.
Vėjai su sparnais pamaži jau pradeda mūdraut
Ir šilumos atstankas išbaidydami šlamščia.
Todėl ir orų drungnums atvėsti pagavo
Irgi senystę jau graudena kailinius imtis.
Bobą su diedu blogu pas kakalį siunčia,
O kitus atšilt į stubą ragina lįsti
Ir valgius drungnus bei šiltą viralą valgyt.
Žemė su visais pašaliais įmurusi verkia,
Kad mūsų ratai jos išplautą nugarą drasko.
Kur pirm du kuinu lengvai mums pavežė naštą,
Jaugi dabar keturiais arkliais pavažiuoti nepigu.
Ratas ant ašies braškėdams sukasi sunkiai
Irgi žemes bjaurias išplėšdams teškina šmotais.
Vei laukų sklypai visur skendėdami maudos,
O lytus žmonėms teškėdams nugarą skalbia.
Vyžos su blogais sopagais vandenį surbia
Ir bjaurius purvus kaip tašlą mydami minko.
Ak, kur dingot, giedros jūs gi pavasario dienos,
Kaip mes, pirmąsyk stubos atverdami langus,
Šildantį šiltos saulelės spindulį jautėm?
Lyg kaip sapnas koks, kurį miegodami matom,
Ogi pabudę jo po tam trumpai paminėjam,
Lygiai taip prašoko mums su vasara džiaugsmas.
Ogi dabar purvynai, kad juos krutina vyžos,
Nei kisielius ant ugnies pleškėdami teška.
Vislab, kas pas mus lakstydams vasarą šventė
Ar plezdendams ant laukų linksmai šokinėjo,
Vislab, kas linguodams ik debesų pasikėlė
Ir, pasidžiaugęs taip, grūdelius su vabalu valgė,
Vislab jau prastojo mus ir nulėkė slėptis.
Taip laukai pasiliko mums visur gedulingi,
Irgi grožybės jų nei kapas sens pasirodo.
Krūmus ir gires linksmas jau Giltinė suka,
Ir grožybes jų gaišin draskydama vėtra.
Šakos, ant kurių po lapais užgimė veislė
Ir lizdelyj nei lopšyj čypsėdama verkė
Ar apžėlusi jau po tam lakstydama juokės
Ir savo peną be momos skraidydama gaudė,
Tos vietelės jau visur taipo nusirėdė,

Kad jos nei žagarai sausi siūbuodami barška.
Ten, kur meškins ant kelmų bites kopinėjo, 45
O meška vaikus glūpus murmėdama žindė;
Ten, kur briedžiai draskančių vilkų nusigando,
O vilkai savo veislę kaukt ir plėšt pamokino;
Ten, kur vanags su vaikais daug sulesė vištų,
Ir varnai pulkais žąsyčius pavogė mūsų, – 50
Ten, žiūrėkit, ten džiaugsmai taipo pasidėjo,
Kad tikt varnos dar bjaurybę rudenio garbin,
O paukšteliai su dainoms ankštai pasislėpė
Irgi be rūpesčių šaltai sapnuodami miegti.
Ak, daržų grožybės jūs su savo žolelėms, 55
Jūs kvietkelės jaunos, jūs gi pavasario šlovė,
Ak, kur dingo jūs puikums su savo kvapeliais!
Vei ką sodai mums margai žydėdami rodė,
O ką vasara mums po tam augydama siūlė,
Tas visas gėrybes jau kampe pakavojam 60
Irgi su puodais ar skauradoms virdami valgom.
O jūs žąsys, jūs niekus pliuškėdamos antys,
Eikit, maudykitės, pakol dar atviros upės.
Jūs gaidžiai su vištoms ir kas mėžinį krapštot,
Bėkit, skubykitės ben kartą dar pasilinksmint. 65
Ale nedingokit, kad mes dėl alaso mielo
Ar dėl jūs dainų šventų jus šeriame tvartuos;
Ne, mes dėl mėsos tiktai jūsų giriame balsą.
Tikt dyvai žiūrėt, kaip moters dilina stungius,
Ir baisu klausyt, kad bobos tarškina puodus. 70
Gryta su Pime kampuoto titnago ieško,
O Selmykė sav iš autų purvelį svilin.
Bet Katrynė su Berge skauradą šiūruoja
Ir, kad daug ugnies ben veik po katilu degtų,
Su pilvotais zūbais vis į kaminą pučia. 75
Jekė su Maguže džiovytą pagalį skaldo,
O Enskys sausos malkelės atneša glėbį.
Ale Dočys nenaudėlis, pas kakalį šiltą
Snausdams ir zūbus laižydams, ėdesio tyko;
Nės Astė pietums nupenėtą šutina gaidį 80
Ir kelis kviečių plyckus į kakalį šauja.
Dočiui taip besilaižant ir didei besidžiaugiant,
Štai kvieslys puikiai rėdyts ir raits pasirodė
Ir visus svodbon ateit pas Krizą paprašė.
Svotų kožnas viens, tuojaus kepurę nuvoždams 85
Ir už garbę tą didei kaip reik dėkavodams,
Krizą pagarbyt ir svodbon ateit pažadėjo.
O vei vos ašma diena po tam pasirodė,

Štai visi kaimynai svodbiškai pasirėdė.
Steps su Merčum, kurpes sav naujas nusipirkę, 90
O Jons su Lauru, dailias vyžas nusipynę,
Rėdės ir svodbon nukeliaut kuinus pažebojo.
Ypačiai iš visų Enskys savo šimelį prausė
Ir, balnodams jį, prie šonų prisegė kilpas.
Taip išrėdęs jau žirgelio nugarą visą, 95
Tuo savo kulšes su nauju diržu surakino
Ir ant blauzdų svodbiškus sopagus užsimovė.
Moterų pusė kapos sūnelius palydėt pasisiūlė;
Nės ir jas kvieslys į česnį buvo pakvietęs;
Todėl jos taip jau, kaip reik viešnėms, išsirėdė. 100
Ale ne vokiškai, kaip kelios jau prasimanė,
Ne, lietuviškai kožna tarp jų susiglamžė.
Juk žinai, kaip mūs lietuvninkės dabinėjas,
Kad viešėt ar į česnis nukeliaut užsigeidžia.
Kykas su nometu bei ploštė moterų rėdai, 105
Bet vainikas su kasoms mergų dabinėjims.
Bobos, šiukštu jums margų vainikų norėti,
O jūs mergos, vėl, minau, n'užsigeiskite kykų!
Taip, kaip girdit, didis pulks visaip išsirėdęs
Irgi nešvankiai klykaudams pas Krizą nukako. 110
Krizas tuo pasikloniodams pasveikino kožną
Ir, į savo namelį viežlybai suvadinęs,
Tuo pavitot visus brangvyno atnešė plėčką
Ir svotus linksmus meilingai ragino surbti.
Ale moma marčios visokių sunešė plyckų 115
Ir savo sukviestus svetelius taipo pamylėjo,
Kad keli jau būriškas šūtkas prasimanė
Ir viens valgydams pas stalą šūdą pasakė.
Taip pirmones svodbiškas linksmai beragaujant,
Štai tuo svodbiškas bliovims visur pasikėlė, 120
Taip kad ir arkliai blogi šokinėdami žvengė.
O vei vėl tuojaus tas pats kvieslys pasirodė
Irgi beklykaudams kumelės nugarą daužė.
Tu nenaudėli, kam spardai kumelio šonus?
Ar negana, kad jį vos gyvą baudžiava lupo? 125
O tu su pentinais jam dar daugsini vargą?
Jok pamaži, žioply, nemušk be reikalo kuiną!
Juk girdi, rytoj reikės į girę važiuoti,
O poryt mažu reiks parvežyt didelį pilvą.
Taip jam, kaip girdėjot, būriškai besispardant, 130
Štai tuo pro vartus rėdytą parvežė porą,
Ant kurios švents vyskupas pas dievstalį šventą
Vinčiavodams kaip reik žegnonę buvo padėjęs.

Gentys ir kaimynai, jau visi susibėgę
Ir jaunikį su marčia pasveikinę dailiai, 135
Tuo gardžiai pavitot į Krizo suvedė namą.
Krizas irgi močiutė jo, surukusi boba,
Gėrėjos didei dukters sulaukusiu svodbą.
Nės Ilzbutė, jų dukčiutė, buvo paskiausi
Ir prieg tam už šulco į Taukius nutekėjo. 140
Todėl tėvai jos, sukvietę giminę visą,
Tytveik daug dėl to kaštavos irgi steliavos.
Karvių tris beržďžias, o jaučių du mėsinėjo;
Bet kiek kiaulių bei avių, mėsininks nerokavo;
Ale žąsų bei vištų vos viena pasiliko. 145
Tas mėsas visokias, šiaip ir taip sukapotas,
Krizo kukorius taip smarkiai pleškino svodbai,
Kad ant ūlyčių visur ūžims pasikėlė,
Ir kaimyns Pauluks dėl to didei nusigando.
Taip išvirtus jau valgius iš katilo semdams, 150
O pečenkas su kabliais iš kakalio traukdams,
Petras kukorius, kaip girdit, buvo sutaisęs
Irgi svečiams išalkusiems vis ragino siūlyt.
Tušė, staltieses tuojaus atnešusi plonas,
Svodbiškai kaip reik išrėdė didelį stalą. 155
O po tam kviesliai greiti daug sunešė valgių:
Jautienos riebios, kiaulienos irgi žąsienos,
Plaučių bei kepenų, bei daugel šutytų blėkų.
Svotams taip po tam Tėvemūs šventai pasiskaičius
Ir krikščioniškai pas stalą jau susisėdus, 160
Krizas savo svečius meilingai ragino valgyt
Ir, kaip dūšiai reik, pasisotyt ir pasilinksmyt.
Štai tuojaus Enskys, ištraukęs didelį peilį,
Virtas ir keptas mėsas padalyt pasisiūlė.
Bet, kaip ponai daro, tranšieruot nemokėdams, 165
Tuo su nagais kaip būrs lašinių šmotus nusitvėrė
Ir skvarbydams ant torielių sumetė stukiais;
Nės prisirijęs jau nenumanė mandagiai elgtis.
Ale svečių keli brangvynų pluk prisisurbę,
Tokius taip grečnus šmotus pamatyt negalėjo; 170
O kiti, taip jau girti, neturėdami peilių
Ir su rankomis apgniaužę, lašinius ėdė,
Taip kad jų taukai per barzdą jau nulašėjo.
Nės jie mislijo, kad būrs, pas Krizą sėdėdams,
Kloniotis ir poniškai pasielgt neprivalo. 175
Taipgi bevalgant jau ir būriškai besidžiaugiant,
Krizas šūkterėjo; štai tuo tarnai pasirodė
Ir alaus macnaus su drogais atnešė bačką;

O kviesliai, su kragais svodbiškais susibėgę,
Pyvo sudrumsto malkus tikt košia, tikt košia. 180
Nės tirštoks alus, perdėm per gomurį plaukdams,
Ir tiršti malkai veikiaus prisotina skilvį.
Štai visi svoteliai, su pasimėgimu valgę
Ir tirštų malkelių jau dosnai prisisurbę,
Poterių, kaip krikščionims reik, skaityt užsimiršo 185
Ir kaip kiaulės almono (tikt gėda sakyti)
Kiauliškas dainas dainuot ir žviegt užsimanė.
Stepas nuo riebių kumelių daug pamelavo,
O Enskys savo poniškus išgarbino jaučius,
Ar kitaip glūpas šūtkas taisydami juokės. 190
Lauras su pirštu dambrelį skambino pūsdams,
O Jokūbs, strūnas įtempdams, čirškino smuiką.
Ale Dočys, per daug prisiėdęs bei prisisurbęs,
Nei koks žakas lenkiškas po suolu nupuolė,
Taip kad kožnas viens dėl to didei nusigando 195
Ir vos pusgyvį su drogais išnešė laukan.
Bet ir moters svodbiškai pasidžiaugt n'užsimiršo,
Ale labai kytriai; nės greitos moterų klastos
Kartais ir kytriausį klapą moka prigauti.
Barbė su Pime, Laurienė bei Pakulienė 200
Valgydamos brangvyno nė pažiūrėt nenorėjo
Irgi padyvijo didei, kad miela Krizienė
Ir mergoms tokio nešvankaus gėrimo siūlė.
O štai, mislyk tikt, brolau, kas čia pasidarė.
Tos klastorkos tuo po tam kampe susilindo 205
Ir pakavotą sav brangvyno didelę plėčką
Su keliais malkais slaptoms ištuštino visą.
O paskui niekus visokius plūsti pradėjo
Ir kitoms viernoms kaimynkoms gėdą padarė.
Barbė su Pime dainavo pašukų dainą, 210
O Laurienė su Pakuliene garbino gaidį.
Bet gaspadinės viežlybos skyriu susisėdo
Ir kas namui reik kaimyniškai pavapėjo.
Dakė savo žąsis ir Jekė dideles antis
Garbydamos dyvų visokių daug sumelavo. 215
Juk žinai, kaip daug pliuškėt gal moterų būdas,
Kad jos ant česnių dėl namo reikmenių vapa.
Taip besipasakojant, štai špielmonai susibėgo
Ir savo būriškus ant šokio skambino žaislus.
Plyckius cimbolus, o Kubas čirškino smuiką, 220
Bet Žnairiuks zūbus ištempęs birbino vamzdį.
Štai tuojaus Enskys, mergas krūvon suvadinęs,
Su puikiais kaimynų klapais ragino šokti.

Klišis su bjauriais sopagais Pimę nutvėrė,
O Kairiuks aps'avęs kurpes Tušę pagriebė 225
Ir lietuviškai ant aslos šokdami spardės.
Bet kiti, su vyžomis tyčioms išsirėdę
Ar basi, rūbus nusivilkę, štuką padarė.
Juk žinai, kaip linksmas būrs per daug prisisurbęs
Kartais ant česnių durnas šūtkas prasimano. 230
Bet girdėkit dar toliaus, kas čia pasidarė.
Du kaimynu nekviestu svodbon atsibastė,
Viens jų Slunkium, o kitsai Pelėda vadinams.
Krizas koliojo nuopertą porą matydams,
Ale bobutė jo, dėl to didei nusigandus, 235
Tuo gumbu vaitot ir skaudžiai sirgti pradėjo.
Rods negražu, kad kas į česnį veržiasi lįsti.
Kur tik sukviesti bičiuliai gal čestavotis.
Stui, nešvankėli, nelįsk, kur lįsti netinka,
Lauk, ik Krizas tav per paslą šauks pasirodyt 240
Ir kaip viežlybą kaimyną lieps pasilinksmyt.
Todėl viežlybi svoteliai taip nusigando,
Kad jie neigi tabako jau rūkyt negalėjo,
Bet dėl išgąsties iš rankų išmetė pypkius.
Špielmonai taip jau dėl tokio didelio stroko 245
Su žaislais savo skambančiais po suolu nulindo;
O visi, kurie linksmai šokinėdami rėkė,
Stapterėjo tuojaus ir baisiai bliauti paliovė.
Dainos nu gaidžių, nu vištų irgi žąsyčių,
Kalbos nu vilkų, nu meškų irgi nu jaučių 250
Dėl baisybės tos tuojaus į nieką pavirto;
Irgi svečiai visi, tyloms kasydami galvas,
Kas tam strokui reik, nei šiaip, nei taip n'išsimanė,
Ik Enskys, iš papykio beržinį pagriebęs,
Slunkiaus irgi Pelėdos šonus skalbti pradėjo 255
Ir po tam, plaukų nusitvėręs, išmetė laukan.
Ale nedyvykitės, kalbas girdėdami tokias.
Juk ir ponai, poniškai daugsyk prisiriję,
Būriškus štukius, kaip mes, pramanydami juokias.
Būrų rods daugums tarp mūsų nemandagiai elgias, 260
Ypačiai ant česnių linksmų tūls randasi naras,
Kurs daug zaunydams krikštynoms gėdą padaro.
Ale nedingokim, kad kožnas pons įsirėmęs
Vis šventus ir viežlybus tikt ištaria daiktus.
Ak, šlapjurgis ir tarp jų, per daug prisikošęs, 265
Būriškas šūtkas išplopt taip jau nesigėdi.
,,Ak, – tarė Pričkus, – aš, tiek metų šulcu bebūdams,
Dvariškus būdus ir ponų visą rabatą

Pluk įsitėmijau, girdėdams irgi žiūrėdams.
Andai tropijos, kad aš su gromata pono 270
Pas vyriausį dumčių raits nukeliauti turėjau,
Pas kurį puikių šlapjurgių daug susibastė.
Aš, kaip tarnui reik, savo prastą mučę nuvožęs
Ir paikiai pasikloniojęs, tuo gromatą rodžiau
Irgi, padavęs ją, tyčioms į atdarą kuknę 275
Įlindau pažiūrėt, kokius ten šutina kąsnius.
Nėsa, papratęs jau tarp ponų skiauturę rodyt,
Nei koks draugas jų, nebijaus nei šiokio, nei tokio.
Čia trys kukoriai duži man tuo pasirodė;
Viens nešvankėlis mėsinėjo vanagą juodą, 280
O kitsai, su nagais draskydams ištisą zuikį,
Kirmėlių gyvų lizdus iš vėdaro krapštė;
Ale trečiasis du bjauriu ryku nusitvėręs,
Rupuižes baisias į bliūdą tarškino platų;
Nės tas rupuižes mūsų ponai garbino skaudžiai. 285
Taipgi bežiūrint man jau dūšiai pikta pastojo,
Ir aš, pro duris iššokęs, vemti pradėjau.
Taip nesvietiškai nusivėmęs, vėl pasirodžiau,
Bet tyčioms nesakiau, dėl ko man taip pasidarė.
Žinot juk, kaip ponpalaikiai tuo juokiasi būrui; 290
O mažu jie dar man čia būtų mušę per ausį.
Todėl tykojau tyloms, už durų nulindęs,
Kad pamatyčiau ben, kaip ponai mūs čestavojas.
Kukoriai valgius naujus jau buvo sutaisę,
Taip kad visas dvars dėl jų smirdėti pradėjo. 295
Štai tuo poniški tarnai visi susibėgo
Ir jau vislab, kas ant stalo reik, sunešioję,
Virtus ir keptus valgius tuojaus sugabeno.
Aš, rankas savo būriškas kaip reik susiėmęs,
Poniškų bei nobažnų vis poterių laukiu. 300
Štai žiūriu, kiekviens tarp jų jau rengiasi sėstis
Ir, visai dangaus užmiršęs, imasi šaukštą
Irgi bezaunydams valgius į gomurį kiša.
Aš dar tokias bjaurybes kol gyvs neregėjęs,
Taip nusidyvijau, kad jau kone rėkti pradėjau. 305
Tikt susimislijęs, kad man čia nedera rėkaut,
Vis pamaži šnibždėdams ir kytriai pasislėpdams,
Taip iškoliojau, kad šunys kaukti suniko:
Jūs išputėliai pilvoti, jūs gi bedieviai,
Ar jau gėda jums šventai rankas susiimti 310
Ir aukštyn pažiūrėt, kad riebius imate kąsnius?
Mes suskretę būrai, mes vyžoti nabagai,
Šen ir ten vis stumdyti bei daug prisivargę,

Tankiai vos plutas sausas į vėdarą kišam
Ir tikt su blogu skinkiu gaiviname širdis, 315
O tikt ir už tai kasdien dėkavojame Dievui.
O jūs neprieteliai, valgius vis rydami riebius
Ir vis rinčvynius į pilvą košdami storą,
Dievo bei dangaus visai paminėti paliovėt.
Ar nesibijotės užspringt, kad kabiar ėdat, 320
Ar kad jūsų namus Perkūns į plentą supleškys?
Taip trumpai padūmojęs sav ir atrašą gavęs.
Tuo kone dvilinks ir nesvietiškai nusigandęs
Pro duris iššokau irgi namo parjojau."
,,Ak, – tarė Selmas, – rods nešvankios mūsų gadynės 325
Ant visų šelmystų jau visai pasileido.
Pons ir tarnas jo peklon tikt bėga, tikt bėga.
Ans, įsirėmęs vis ir poniškai pasipūtęs,
Vardo dieviško jau gėdėjas paminėti,
O šisai, kad jam įtiktų, niekina Dievą. 330
Pons apjekėlis, velniop šuoliais besisukdams,
Ir tarnus sav išrinktus apjekti mokina.
Dievs ir žodis jo, bažnyčių mūsų grožybės,
Giesmės nobažnos taip jau, kaip poteriai mūsų,
Neprieteliams tokiems nei smarvė mėžinio smirdi. 335
Lumper irgi kamėdigės apjekino poną,
O tarnai jo be drausmės kekšaudami juokias.
Ak, kur dingo viežlybums jau mūsų gadynių!"
Taip besipasakojant ir svodbą visą bebaigiant,
Štai tuojaus vyžots atbėgęs Bleberio tarnas: 340
,,Ak, – tarė, – linksminkitės, jau vėl česnis pasidaro.
Tikt girdėkit, kaip Bendiksas žąsiną pjauja
Ir kaip Paikžentis pasiritęs aviną smaugia.
Vauškus savo namams vienragį bulių stekena,
O Mikols darže taip smarkiai svilina kuilį, 345
Kad per mylę dūmai, nei debesiai pasikėlę,
Saulę su žvaigždėms ir šaltą mėnesį tamsin.
Taigi dabar dešrų visokių bus prisivalgyt,
Nės lašinių bei kumpių jau rūkyt pakabytų
Žiemai pas būrus daugybė didelė kaba; 350
O dar vis daugiaus mėsos į kaminą kemša.
Taigi dabar, česnis lietuviškai pasidarę
Ir vargus visus užmiršę, vėl atsigausim."
Ale nemislykit, tokią girdėdami kalbą,
Kad ant apjuoko ji mums yra pramanyta; 355
Juk permier mes biedžiai ant laukų prisivargom
Ir greiti, kaip būrams reik, į baudžiavą bėgom
Mėšlą vežt, užkrėst, užart, grūdelius barstyti,

Šieną kirst, sugrėbt ir po kraiku pakavoti
Ir visas gėrybes į skūnes suvalyti. 360
Ak, kas tai darbai, kurius atlikt trūsinėjom!
Lytus mums daugsyk taip dirbant nugarą prausė
Ir tūls tvankas įžarstytas daug kepino kiaušę.
Mes besidovydami daugsyk kruopas nedarytas
Ir plutas menkas blogai kramtydami valgėm. 365
Tankiai mes tvanke prastai maišydami skinkį
Ir vandens malkus iš klano semdami gėrėm.
Prakaito taip daug nu veido mums nulašėjo,
Kad per nosį teškančios vis ritosi srovės.
Ak, mes biedžiai, ak, visur didei prisivargom! 370
Nugi dabar, naštas vargų visas nusikratę,
Jau pasilinksmykim bensyk česnyj susikvietę.
Tam juk Dievs dosnus gėrybes mums dovanoja,
Kad nusimūčiję bei, kaip mums reik, trūsinėję,
Vėl atsigautumbim, gardžiai kramtydami kąsnius. 375
Darbo reik, nės taip kožnam Dievs paliepė valgyt,
Valgio reik, kad dirbančius syla nepamestų.
Taigi nečėdykim mušt, pjaut ir skerst savo valgį.
Vaike, numušk drąsa jautuką sav nupenėjęs;
Pjauk avių kelias, nečėdyk aviną luiną; 380
Kišk žąsis, pyles, vištas į didelį puodą;
Skersk daglus paršus, pasiskersk nutukusią kiaulę;
Valgyk sveiks dešras, iš kruopo sav pasidaręs.
Imk raumens stukius, sukapojęs kimšk smageninę;
O kad dar negana, nusitvėręs didelę žarną, 385
Kimšk drąsa plaučius, n'atbok, kad plyšdama driksters,
Ir kepenų n'užmiršk, kad storą pridrebi dešrą;
Nės tokie daiktai tav gal didei susigadyt.
Juk žinai, koks kūds daugsyk pavasario čėsas.
Ar ne gerai, kad dar per mėšlus spirgini spirgus 390
Ir kad per rugius į mielą baudžiavą bėgdams
Argi namėj ką veikdams sav išsišutini kumpį?
,,Rods, – tarė Lauras, – su miera vis reik pasipurtyt.
Proto reik, kad ką rudens čėse mėsinėji,
O kad čėrauji, vėl reik su razumu čėraut. 395
Ar tai prots, kad kas, sulaukęs rudenį riebų,
Vis besijuokdams ir dainuodams lašinius ėda
Ir prisiryt aklai kasdien į karčemą lenda?
Juk girdėjot jau, kaip ans Dočys, šokinėdams
Ir kasdien girtuodams bei durnai smaguraudams, 400
Iš bėdos paskiaus kaip smirdas ubagui teko.
Vaike, privalgydams ir gerdams mandagiai elkis.
Mets tur daug dienų, ik visas jis pasibaigia,

O kožna diena daug kąsnių nor pasisotyt.
Pusryčiai kasdien ir pietūs, ir vakarienė 405
Skilvį permaldyt ir ramdyt pašaro stena;
O dar irgi paludieniai daugsyk išsišiepę,
Kad darbai laukų prasiplatina, lūkuria šmotų.
Taigi ne vis kasdien nei svodbą didelę keldams
Ir nei kokias krikštynas padarydamas čėrauk! 410
Ne kasdien vis su smalstumais vėdarą linksmyk
Irgi ne vis durnai ir taip sav uždarą pūstyk,
Kad paskiaus valgius tav reiks išpliurpt nedarytus.
Pastarnoks su morkais, ropės irgi repukai,
Barščiai su burokais bei rauginta lapienė, 415
Žirniai, kad su pupoms juos iššutini puode,
Ir šiupinys gardus, taip jau ir mandagi gručė
Su kisielium, kad juos sav išpleškini virdams,
Ar po tam visaip virti kartupelių valgiai
Ir kelmučiai, kad juos sav su uždaru verdi, – 420
Vislab bus gardu ir tav didei susigadys,
Kad kasdien kaip reik bandysi mandagiai čėraut
Irgi bečėraudams kitų dienų paminėsi.
Ale nepyk, gaidau, kad žodį dar pasakysu!
Tarp lietuvninkų daugsyk tūls randasi smirdas, 425
Kurs, lietuviškai kalbėdams ir šokinėdams,
Lyg kaip tikras vokietis mums gėdą padaro.
Daug tarp mūs yra, kurie, durnai prisiriję,
Vokiškas dainas dainuot ir keikt pasipratin,
Ir kaip vokiečiai kasdien į karčemą bėga. 430
Todėl tūls žioplys, supliurpęs visą zopostą,
Kartais pusnuogis ant apjuoko rėplinėja.
Jūs pustelninkai, ar tam Dievs savo gėrybes
Mums kasdien ir taip dosnai dovanoja,
Kad mes jas tikt vis kaip kiaulės ėsdami rytum? 435
Pilvą rods kasdien protingai reikia palinksmyt.
Bet ir, kas ant pilvo reik, vis turime rūpyt.“
„Tai jau vis tiesa, – švepluodams ištarė Bužas, –
Žinom juk visi, kaip mes nuoginteli gemam,
Taip didžiausias pons, kaip mes, vyžoti nabagai, 440
Ciesorius taip jau, kaip jo skaroti padonai;
Ubags taip, kaip pons kytriausias, užgema glūpas,
Ir taip viens, kaip kits, iš papo moterų surbia.
Pons šilkuos, o būrs šiauduos verkšlen pasislėpęs,
Ik abu po to protingai pradeda mislyt. 445
Būrui taip, kaip ir ponačiui, kad susiderkia,
Reik su marškonio sklypu pasturgalį šluostyt
Ir jo vystyklus bjaurius su vandeniu plauti.

Ak, nepadyvyk man dėl tokio dyvino žodžio;
Juk žinai, kad vis tiesa, ką čia suvapėjom. 450
Taip kiekviens žmogus vargingai pradeda žioptert,
Kad jis iš tamsos į svieto ritasi šviesą
Ir po tam lopšyj sapnuodams šaukia pagalbos;
Viens taip jau, kaip kits, užgimdams užgema blogas.
Kad ponačius į garbingą patalą deda, 455
O būrus prastus į tamsų pašalį kiša
Ar suvystytus ant menko padeda demblio,
Kiek jie, mislyk tikt, sav patys atneša lobių?
Ponų dar nei viens su kardu negimė sviete,
O tarp būrų vėl nei viens sav n'atnešė žagrę 460
Ar akėčioms padarynes ar negelį grėbliui.
Pons didžios giminės, tarp būrų vis pasipūtęs,
Nei lašinių taukai ant šilto vandenio plaukia;
Bet nabagėlis būrs, skylėtą mučę nuvožęs,
Dėl jo žaibo lėts pas šaltą kakalį dreba 465
Ar iš tolo kloniojas didei pasilenkęs.
Bet jau taip kožnam Dievs vietą mandagiai taikė,
Kad viens kaip baisus kunigaikštis skiauturę rodo,
O kits per purvus klampodams mėžinį rauso.
Rods yr daug žioplių, kurie nabagėlį būrą 470
Iš nelabos širdies per paiką drimelį laiko,
O štai patys juk daugsyk kaip drimeliai elgias.
Kas tokiems išdykėliams gardžiai pasivalgyt
Ir prisisurbt saldžiai pelnytų reikalą kožną,
Kas dirvas užartų, sėtų bei nuvalytų, 475
Kas grūdelius iškultų ir parduot nuvažiuotų,
Kad nei Lauro, nei dosningo Krizo nebūtų?
Žinom juk, kaip kožnas pons su savo namiškiais,
Rudenyj duonos ir gardžių pyragų netekęs,
Būrui iš bėdos į ranką pinigą bruka 480
Irgi beglostydams jį maldo, kad susimiltų.
O štai tuo paskui, kaip didis pons įsirėmęs
Irgi nesvietiškai darkydams, vargina biedžių
Ar besišypsodams jo prastą niekina namą."
,,Rods, – tarė Pričkus, – taip ir man daugsyk pasidarė, 485
Kad aš šaltyšiaudams šen ir ten jodinėjau.
Amtmons keikė taip, kad man plaukai pasišiaušė,
O tarp būrų daug mane jau kone visą prakeikė.
Pons iškoliodams kasdien mane tinginiu šaukė
Ir, kad urdelį n'ištaisiau, tuo mušė per ausį, 490
Kad snargliai perdėm iš nosies šokti pagavo.
Rods tai kiauliškas maniers ir didelė gėda,
Ypačiai kad dėl to baudžiauninks pradeda juoktis,

O paskui šaltyšiaus jau visai nesibijo
Ir jį spjaudydams per paiką kumelį laiko. 495
Kad mane pons kampe tamsiam ir visą nupeštų,
Ale po tam šviesoj kožnam vėl visą pagirtų,
Tai ben dūšiai taip skaudu nei sunku nebūtų.
Ogi dabar taip gėdiškai visur pasirodau,
Kad ir vaikpalaikiai jau man išsišiept pasidrąsin. 500
Andai tropijos, kad aš, į baudžiavą jodams,
Kaip šaltyšiui reik, įdrožiau tinginį Slunkių.
Bet jisai, tuojaus mane pešt ir mušt pasikėsęs,
,,Eik, – tarė, – snargliau! kas tav rūp? štai gausi per ausį!
Ar jau užmiršai, kaip pons tavo nugarą skalbė?“ 505
Aš, dėl žodžio to bjauraus didei nusigandęs,
Jau kur galvą savo nukišt visai nežinojau,
Bet kiti baudžiauninkai dainuodami juokės.
Tai atlikom jau, visur niekai pasidarė.
Lygiai kaip antai šašuots pavasario sniegas, 510
Kad jis pradeda tirpt, žiemos jau nedera keliui,
Lyg taip su garbėms visoms ir man pasidarė.
Ba, kaip jauns buvau (kur dingot, mano dienelės!),
Ai, kaip jauns buvau, visi mane girdavo klapai.
Ar būt pons ar būrs, ar berns ar slūginė kerdžiaus, 515
Ir vaikai be buksvų ir dar žįsdami papą,
Vislab ir visur, kaip girdit, liaupsino Pričkų.
Ogi dabar žilam visi jau juokiasi bloznui;
Pons taipo, kaip būrs, šaltyšių niekina seną.
Aš daugsyk, pažebodams sav nuplikusį kuiną 520
Ir karčius žilus ant sprando jo pamatydams,
Su dūsavimais išvystu savo senystę.
O kad rudenyj per purvus į baudžiavą joju,
O mano kuinpalaikis klampodams žengt nenujiegia,
Aš jo taip gailiuos, kad kartais ašarų srovės, 525
Ypačiai kad iškoliots jodau, varva nu zūbų.
Taip aš, mislyk tikt, gailiuosi pasenusio kuino;
Nės jis trylika metų, man šuoliais jodinėjant,
Po balnu mane viežlybai į baudžiavą vilko.
Ogi manęs, žėlėk Dieve, nuplikusio tarno, 530
Jau visai nei šis, nei tas susimilt nesupranta.“
,,Ak, – tarė jam Enskys, ištraukęs didelį peilį, –
Mans brolau širdings, kam spardais taip susiraukęs?
Juk ir man taip jau kaip tav visai pasidarė.
Štai briedkriaunis šis, ant šalto preikalo kaltas, 535
Rodos, tikt žiūrėk, jau nei išdilusi delčia
Ar kaip baisiai koks nukumpęs vanago snapas.
Kad aš tai pamatau, tuojaus man Giltinė rodos,

Kaip ją molioriaus ranka moliavodama rašo
Ir su jos dalgiu kumpu nugandina svietą. 540
Ak brolau, šio stungio, šio nudilusio stungio
Aš taipo gailiuos, kad kartais verkt nesiliauju.
Nės jis trylika metų, man dešras mėsinėjant
Ir lašinių šmotus ant svodbų mandagiai pjaustant,
Kaip ugnis baisi per mėsą šokdavo kietą 545
Ir kaip koks smarkus bindokas skeldavo kaulus,
Kaip man Jons, Mikols ir Lauras liudymą duoda.
Bet negana dar bus; aš tav daugiaus pasakysu.
Kad aš – tikt girdėk, brolau, kaip man pasidarė
Ir kaip būrams dar kasmets daugsyk pasidaro, 550
Kad jie sav karnų vyžas nusipyt užsigeidžia
Ar ką šaudyt ir gardžiai pasikept prasimano.
Aš taip jau, kaip klaps, daugsyk, mudriai šokinėdams,
Medžių vogt tamsoj į šilo pašalį traukiaus.
Rods tiesa, mane varts daugsyk užklupo bedirbant 555
Ir, nesvietiškai kaip vagį visą nupliekęs,
Tuo nei koks baisus razbaininks atėmė kirvį,
Bet dar kuinpalaikį man jis niekados nenukinkė.
Nės aš ne taipo vogiau, kaip tūls balamūtas,
Kurs žiemos čėse, sav ką pasikirst užsigeidęs, 560
Vis tikt aužuolus, klevus ir drūtmedį vagia,
O paskui, parduot į miestą kur nusibastęs,
Tuo girtuodams ir šokinėdams prageria pelną.
Kad man kartais vogt ar ką išplėšt pasitaikė,
Rods ir aš nesigėdėjau ištiest savo ranką, 565
Ale ne sav vogiau, bet vis maloningiems ponams.
Juk žinai, kaip mums kasmets reik mezliavą mielą
Amtmonams mokėt, kad jie jau urdelį siunčia
Ar per vakmistrus skvieruot ir mušt nesiliauja.
Ak širdings brolau, didei meldžiu, nepadyvyk 570
Ir nesakyk liesininkui, kad Obrys, mano bernas,
Medžių vogt ar ką pasikirst kas rudenį rengias.
Aš didei džiaugiuos, tą trūsą jo pamatydams;
Ir, kad žiemą jis ką vogt kuinus pasikinko,
Tuo jam dvi dešri kepti pasteliavęs duodu; 575
Ir, kad jis vartų n'išpantyts parveža medį,
Iš tikros širdies dar trečią pridedu dešrą
Ar, kad jau dešrų netekau, du dideliu sūriu.
Taipgi po tam, krūvelę viežlybai susivogę,
Į arčiausį miestą tuo parduot nukeliaujam 580
Ir, grašelius grečnus iš medžių sav nusipelnę,
Čyžę užmokėt kasmets kytriai pakavojam.
Taipgi, matai, ir medžių vogt reik razumo grečno.

Todėl ne dyvai, kad tūls glūpoks nabagėlis
Su tabaku draustu ar vogt į girę važiuodams 585
Gėdiškus vargus ar stroką sav pasidaro.
Bet ir toks dramblys tarp būrų tūls išsiranda,
Kurs, savo lašinius ir zopostą visą suėdęs
Ir už pyvą skinkį vos ar vandenį šliurpdams,
Iš bėdos nei žydas jau priviliot pasipratin. 590
Tam kieme, brolau, kur aš savo šutinu puodą,
Du tikru šelmiu pagrata su manim gyvena.
Vieną jų baudžiauninkai Pelėda vadina,
O kitam per pravardį jie praminė Slunkium.
Juk žinai, kaip būrai veik naujieną pramano, 595
Ypačiai, kad ant svodbų, jau durnai prisiriję,
Būriškai bei kiauliškai tuo pradeda šūtyt.
Dar vos metai, kaip aš tam kieme budavojaus;
Todėl kaip naujoks kaimynų visą rabatą
Ir jų klastą bei šelmystę dar nepažįstu. 600
Ale Pelėdos ir kaimynų peikiamo Slunkiaus
Aš jau taip baisėjuos, kad man padreba kiškos.
Tikt girdėk, aš tokius tav dyvus pasakysu,
Kad plaukai tav ant žilos galvos pasišiaušys.
Trobos smirdų tų, kad jas kas nor įsitėmyt, 605
Nei pūstynės iš visų pašalių pasirodo.
Kad aukštyn žiūri, pamatai sudriskusį kraiką,
Ant kurio sklypus nuplėštus klestina vėjai,
Kad viens čia, kits ten nuo stogo ritasi lopas.
Sparai po kraiku su čytais kliba supuvę, 610
O viduj visur po stogu latgaliai kaba,
Su plaušais ar karklais be negelių sukabyti.
Bet apačioj, kad jų butus bjaurius pažiūrėsi,
Tuo juos kaip staldus ar kiaultvarčius pamatysi;
Nės, kur tikt žiūri, visur mėžinys pasirodo. 615
Juk jie ir kiaules stuboj laikyt nesigėdi,
Ir, kad jiems padyviji, dar barasi smarkiai.
Andai tropijos, kad aš, Pelėdą sutikęs,
Jam dėl kiauliškos bjaurybės ką pasakyti
Ir jį kaip kaimyns viernai bandžiau pamokyti. 620
Kiaulė, – tariau, – ką dirbi? ar visai nesigėdi?
Juk tu jau kaip šūdvabalis mėžinyj pasirodai;
Ar girdi, kaip šūdvabalis jau šūde pasmirdai.
Aš, užvakar tavo namus blogus pravažiuodams,
Kad įsitėmyčiau tikrai, tyčioms pažiūrėjau. 625
Taipgi bežiopsant man, arklys mano žvengti pradėjo,
Ir tuojaus tavo sparų viens nu stogo nupuolė,
O langų vienam perdėm skylė pasidarė.

Štai tuojaus (girdėk tikrai, ką tav pasakysu)
Tuo trys kiaulės daglos su daglais savo paršais, 630
Lyg kad skerdė kas, stuboj sužvigo nešvankiai
Ir pro langus ir plyšius kūliais išsirito.
Tokius aš dyvus kol gyvs niekados nesulaukęs,
Taip nusidyvijau, kad man plaukai pasišiaušė.
O tu neprieteliau skarots, su valkata Slunkium 635
Jau visai nesigėdita tarp žmonių pasirodyt?
Judu netinkat kiaulpalaikes kelias varinėti,
O dar kaip gaspadoriai su kitais gaspadoriais
Vis aukščiaus česnyj tarp svotų lendate sėstis
Ir tikt vis gardžiai smaguraut ir maukt išsižiojat. 640
Ak, kad vyriausybė jau ant mūs susimiltų
Ir abu ben veik iš kiemo mūsų paguitų!
Juk jau mes visi smirdėt dėl juma pradėjom!
Taip aš jam pasakiau, bet jis, beržinį nutvėręs,
Tuo kaip koks razbaininks man per nugarą siekė 645
Ir, kad Selmas man ūmai nebūt pasitaikęs,
Rasi mane tuojaus ant vietos būtų numušęs.
Taigi matai, gaidau, kaip kartais vaids pasidaro,
Kad nenaudėlį kokį bandai pamokyti
Ir pamokydams jį kaip reik pasidrąsini koliot.“ 650
Taip besipasakojant ir svodbą visą bebaigiant,
Žemė su visais daiktais virpėti pagavo.
Tuo svečiai visi, dėl to didei nusigandę,
Iš svetlyčios būriškos kūliais išsirito,
Taip kad jų keli sveikas akeles išsibadė, 655
O kiti rankas ar kojas buvo palūžę.
O štai vis dėl niekniekių taipo nusitiko;
Nės Dočys su šešiais kūlikais, kuldami žirnius,
Taip nesvietiškai virkščias su spragilu daužė,
Kad ir pelės po šiaudais kribždėti nedrįso, 660
O svečių daugums sav negandas pasidarė.
Ale nedyvikitės, kalbas girdėdami tokias;
Juk Dočys kasmets, sulaukęs rudenį riebų
Ir iškuldams savo javus, išgandina svietą.
Ak, kiek butų jis taip dūkdams jau pagadino, 665
Ak, kiek girių bei kalnų jis parmetė pernai!
Tikt baisu klausyt, kad Lauras, Bleberio dėdė,
Savo bėdas ir išgąsčius mums pranešė kartais.
Juk vos kiaulstaldis, vos klėtis jam pasiliko,
Irgi namai jo nei pūstynė jau pasirodo. 670
Tas nešvankus darbs, kurį Dočys prasimanė,
Daug nesandorų bei vaidų sviete padarė.
Ak, kiek viežlybų kaimynų, butą palikę,

Rudenyj ant laukų šaltų klydinėdami slapos
Ar, savo klumokus pasidarę, ubagais eina. 675
Tokius išgąsčius baisius vierni gaspadoriai
Tankiai provninkams aukštiems Karaliaučiuje skundė;
Ale provos vertos kaip reik niekados nesulaukė.
Žinom juk, žėlėk Dieve, kaip mūsų gadynė
Ašaras išverktas po kojų mydama šypsos. 680
Ale nežinot dar, dėl ko Dočys nepateikia
Ir dėl ko jis taip kasmets su spragilu daužia.
Sako daug žmonių, kurie jo šiupinį valgė,
Kad jisai dėl to savo kreivą vargina skūnę,
Kad ben veik girtuot ir lėbaut ką pagamytų, 685
Nės jis, po Mikielės tuo klojimą bemušdams,
Laižos vis ir gurkščiodams į karčemą žiūri.
Taip po tam, su pačia kelias eiles nustekenęs,
Vėtyt skubinas ir, krepšus grūdų prisibėręs,
Tuo pasilinksmyt ir prisikošt į karčemą bėga. 690
Bet moteriškė jo, linų grįžtes nusinešus
Ir slaptoms pardavus, vis paragaudama surbia.
O dar to negana, bet ir vaikus nusivedus
Ir į tėvo prieglobstį pasodinusi maukia.
Pernai tropijos, kad Kaspars, Bleberio tarnas, 695
Atlankyt Plaučūną su Dočiu nukeliavo;
Bet ir Krizas su Lauru ten jau nuvažiavo.
Nės Plaučūns juos ant krikštynų buvo pakvietęs
Ir visus kaimyniškai primylėt pažadėjęs.
Štai tuo bažmas sukviestų svečių susirinko, 700
Bet ir nekviestų kaimynų daug susibėgo.
Kaspars kloniojos, dosningą Krizą pamatęs;
Ale Dočys, nei dumčius koks pilvots įsirėmęs
Irgi nešvankiai rėkaudams, česnyj pasirodė.
Nės jisai jau vėl, prieš Mertyną smaguraudams, 705
Laižės vis ir gurkščiodams prisiėst išsižiojo.
Tuo Plaučūns daug spirgytų bei šutytų valgių
Irgi ragaišių per tarnus atnešdino kūmams;
O svečiai visi, margoms eilėms susisėdę,
Lašinius ir jukas Plaučūno girdami valgė. 710
Taipgi bevalgant ir kaimyniškai besidžiaugiant,
Lauras su Dočiu pamaži nurnėti pagavo
Ir dėl kiaulstaldžių pargrautų ir pagadytų
Bartis irgi nešvankiai koliotis užsimanė.
Stui, nešvankėli, ar prots česnyj susipriešyt 715
Irgi bevalgant kiaulstaldžių bjaurių paminėti?
Ale dabokit dar toliaus, kas čia pasidarė
Ir ką Krizas, sens žmogus, mums pranešė pernai.

Pyvo tris bačkas Plaučūns, brangiai nusipirkęs,
Į svetlyčią per tarnus įnešdino greitai. 720
Bet Enskys, jo klapčius, daug paliavotų kragų,
O moliavotų stuopų dar daugiaus sugabeno.
Štai svečiai tuojaus, išmaukę didelę bačką,
Būriškas ir kiauliškas šnektas prasimanė.
Žinot juk, kaip glūpas būrs, permier prisirijęs, 725
Zaunyt ir durnus niekus išplopt nesigėdi.
Bet kiti jau vėl dėl kiaulstaldžių pagadytų
Ir dėl kiaulių numuštų bylinėti pradėjo.
Štai tuojaus iš žodžių, kiauliškai pasakytų,
Pekliškas razbajus ir nūkims pasikėlė. 730
Rods, kad būrs čestavots jau proto viso netenka,
Štai tuojaus jau ir padorumo viso netenka.
Juk ir pats Plaučūns, kur česnį buvo pakėlęs,
Taip nešvankiai su macnum pyvu susipyko,
Kad šviesoj krapinėdams jau šviesos nepažino. 735
Ar dyvai, kad svotai jo, dosnai primylėti,
Kūmų viežlybų kalbas kalbėt nenumanė?
O dar to negana; klausykit, kas pasidarė.
Kubas su Lauru, garbingo Kasparo žentu,
Ir Mikolas, ant kiemų statyts pakamorė, 740
Su kitais draugais ant Dočio umaru šoko.
Štai tuojaus visi, kaip kudlas koks susivėlęs,
Raičiojos ant aslos ir taipo mėsinėjos,
Kad viens nosies, kits ausių girdėt nepalaikė.
Ypačiai Dočį taip nesvietiškai pagadino, 745
Kad jį jo vaikai lovyj vos parnešė gyvą.
Pimė, jo pati, dėl to didei nusigandus,
Pusgyvį vyrutį vis globodama verkė
Ir jo kiaušę permuštą mazgodama šluostė.
Tuo kaimynkos iš visų pašalių susibėgo 750
Ir visokių liekarstvų macnių sugabeno.
Gryta daug žolių šlovingų bei debesylų,
O Selmykė su Berge tepalų padarytų
Dočį vėl gaivyt ir gydyt atnešė greitai.
Tas žoles smarkias čerpėj maišydama Jekė 755
Gailių dar ir lenkiško daguto pridėjo.
Tuo stuba dėl to visa smirdėti pagavo,
O Dočys jau vėl pamaži kribždėti pradėjo.
Pimė, jo moteriškė, su kitoms moteriškėms
Džiaugės ir Dočuką su gatavais tepalėliais 760
Mostyt tuo ir jo žaizdas aptvert susirinko;
Bet Pakulienė jį žadėt pas patalą stojos.
Štai Dočys tuojaus, tepalų smarkumą suuodęs

Ir žynavimo bobiško baisumą pajutęs,
Su sykiu nei koks Perkūns iš patalo šoko 765
Ir, iš papykio nusitvėręs didelį strampą,
Bobas su visokiais bobiškais tepalėliais
Iš stubos prismirdytos tuo išmušė laukan.
O paskui stubos rykų daugumą sudaužęs
Ir čerpes su liekarstvoms pro duris išmėtęs, 770
Tuo vaikus, kurie jo stervą buvo suvalę,
Dūkdams vis ir rėkaudams kone numušė smirdas.
„Ak, – tarė Selmas, – bengi paliauk su pasaka savo!
Jau per daug dyvų, jau ausys mūsų praskudo.
Ak, kur dingot jūs, lietuviškos gadynėlės, 775
Kaip dar prūsai vokiškai kalbėt nemokėjo
Ir nei kurpių, nei sopagų dar nepažino,
Bet vyžas, kaip būrams reik, nešiodami gyrės.
Tai dar viežlybų kaimynų beigi bičiulių
Gėdėtis ir juos išpeikt nei viens neprivalė. 780
Ogi dabar, žėlėk Dieve, tikt gėda žiūrėti,
Kad lietuvninkai kaip vokiečiai sopaguoti
Ar su kurpėms rudenyj ant česnių pasirodo.
Klumpės, kaip mes vokiškai kalbėdami sakom,
Rods taip jau lietuvninkams nešiot nepritinka; 785
Nės ir jas mūsų tėvų tėvai girt nenorėjo;
Ale sopagų, jau prancūziškai sudabytų,
Ir puikokų kurpių gėdėjos paminėti,
Ik prancūzai jau po tam pas mus susibastė
Ir prancūziškas manieras mus pamokino. 790
Tėvai mūsų seni, pirm to neturėdami šiuilių,
Rods nei pybelių, nei katgismų dar nepažino.
Jie tikt iš galvos šventus mokinosi mokslus,
O štai tikt daugiaus garbėj laikydavo Dievą
Ir šventoms dienoms bažnyčion bėgdavo greitai. 795
Ogi dabar, žėlėk Dieve, tikt gėda žiūrėti,
Kad lietuvninkai, prancūziškai pasirėdę,
Į bažnyčią vos išgirst ką kyšteria galvas,
O paskui tuo žaist ir šokt į karčemą bėga.
Taip po tam keli tarp jų, aklai prisimaukę, 800
Būriškai bei kiauliškai tuo pradeda zaunyt
Ir, bažnyčioj išgirstų neminėdami žodžių,
Būriškas šūtkas glūpai taisydami juokias.
Bet kiti, vaidus dėl niekniekių prasimanę
Ir girti kits kitą prie galvos nusitvėrę, 805
Nei razbaininkai ant aslos vemdami tąsos,
Kad vemalai visur per visą karčemą teška.
Tai bjaurybė, kad plaukai pasišiaušia begirdint.

Bet dar to negana. Taipo girtuodami tėvai
Ir vaikus glūpus su savim į karčemą velka, 810
Kad ir juos tuojaus iš mažo surbt pamokytų;
O paskui, vaikams bepamatant, pešasi tėvai,
Kad plaukų visur išplėštų sukasi pluoštai.
Ak jūs neprieteliai, jūs išpjudyti bedieviai!
Ar nesibijotės, kad jus pekla prasivėrus, 815
Taip šventas dienas atšvenčiant, tuo pražudytų?
O nesigėdite tarp krikščionių dar pasirodyt?
Kad kunigai vaikus į šiuilę ragina siųsti
Ir kad šulmistrams reik kokį pinigą kyštert,
Ak, tokių visur glūpų nurnėjimų randas; 820
O paskui, kad amtmonams jau reik pasipurtyt
Ir jie vakmistrams išpantyt urdelį siunčia,
Štai tuo iš visų pašalių barzdoti bepročiai,
Lyg kad jau dangus pargrius, tikt rėkia, tikt rėkia;
Ir po tam su šulmistrais, biednais nabagėliais, 825
Kad jie savo dalyko nor, dar barasi smirdai
Ir besibardami daug glūpų daiktų sumeluoja.
Paikius, glūps žmogus, vargu Tėvemūsų mokėdams,
Ir jo pusbrolis, nei tiek skaityt negalėdams,
Šulmistrus ir šiuiles dar išpeikt pasidrąsin. 830
Tikt dyvai klausyt, kad juodu pradeda zaunyt.
Ans, savo vaikinius kaip drimelius užaugydams
Ir juos lepydams bei valią visą beduodams,
Vaidijas su šulmistrais ir barasi keikdams,
Kad jiems kartais iš bėdos per subinę drožia; 835
O šisai, iš viso jau velniop besisukdams
Ir vaikus glūpus į šiuilę siųst nenorėdams,
Peklai ant garbės juos užaugyt pažadėjo.
Paikius ant lytaus, ant giedros barasi Vauškus.
Viens taria per šviesu, kitam negana šviesybės; 840
Šiuilė šiam negera, o ans pamokinimą peikia.
Šulmistras keliems per jauns ir nieką nemoka,
O kitiems tas pats per sens ir blogs pasirodo.
Jis giedodams šiam per daug nemandagiai rėkia,
O kitam tas pats kaip reikia rėkti nemoka. 845
Viens taria per drąsus, o kits jį lėtą vadina.
Taip kunigams, taip šulmistrams visur pasidaro,
Kad šventoms dienoms nenaudėliai, susibastę
Ir nesvietiškai glūpas akis užsipylę,
Nuo kunigų bei nu darbų jų pradeda zaunyt. 850
Bet ir viežlybų krikščionių dar nepristokom,
Dar yr tarp lietuvninkų viernų gaspadorių,
Ir dar tėvų yr, kurie, mylėdami Dievą,

Patys ne tiktai šventai ir mandagiai elgias,
Bet ir savo namus kaip reik pridabodami valdo. 855
Taip ant svieto jau, kaip mums švents praneša raštas,
Vis pulkelis miels viernųjų buvo mažesnis,
Kaip ans durnas pulks nelabųjų irgi bedievių.
Bet dar ir toliaus taip bus, kad sviets pasidūkins
Ir apjeks, visai velniop rėžtu besisukdams. 860
Sako juk visi šventųjų prarakų žodžiai,
Ir pons Kristus pats bei jo mokytinių raštai,
Kad prieš svieto pabaigą bus toks sumišimas,
Kad baisybės pekliškos visur išsiplatys
Ir tarp ponų taip, kaip tarp glūpintelių būrų, 865
Tikt klastas ir šelmystes išvysime kyšant.
Matom juk kasdien, kaip jau visur karaliaudams
Velnias vis baisiaus piktųjų suvelia kudlą.
Ak broleliai, ak, išbuskim irgi pajuskim,
Kaip visur išsižioję peklos plyšta bedugniai 870
Ir kaip pekliškas razbaininks mūsų gadynę
Su savo mokslais velniškais sudūkina visą.
Vogt, klastuot, išplėšt ir su gvoltu pasisavyt,
Šelmystes pramanyt, kekšaut bei Dievą paniekyt
Ir, kas dar daugiaus yr pramonių, pramanyti, – 875
Tai visa viera baisingos mūsų gadynės.
Ak, katrul jau čėsas mūsų nelabs nusibastė!
Mes lietuvninkai, pirm to nepažydami svietą,
Dingojom vis, kad tik šveisteris ir prancūzas
Žmones su svetimais savo mokslais moka supainiot 880
Ir kad vokiečiai tikt vogt ir keikt nesigėdi.
O štai tarp lietuvninkų taip jau nusiduoda,
Kad lietuviškas tūls smirdas irgi bedievis
Lietuvai ir lietuvninkams mums gėdą padaro.
Ak lietuvninkai, širdingi mano broleliai! 885
Ben nesilygykim akliems šio svieto bedieviams
Ir n'atbokim, kad į mus žiūrėdami bloznai
Šypsos ir glūpus štukius pramanydami juokias.
Taigi dabar aš jus, kaip viernas klaps pamokydams,
Nei prancūziškai, nei vokiškai nepagyriau; 890
Bet tikt būriškai, kaip draugas jūsų pažįstams,
Jums tiesiog pasakiau, kaip man pasakyt pasitaikė.
Ant jau Mertyno nulydėjom didelę šventę,
O Adpentai su Kalėdoms jau prisiartin.
Vei kaip iš vakarų tamsių rūstaudami vėjai 895
Vėl jau į žiemius bei rytus pradeda trauktis
Ir žiemos šalčius pas mus į Lietuvą varo.
Ak, jau skubykimės ben veik stubas pasišildyt

Ir gaspadoriškai stones galvijų paprovyt,
Kad, minau, nieks, nei paršuks turėts nesušaltų. 900
Juk kiekviens galvijas, kad jau randasi gruodas,
Mūsų rūpesčiams vierniems pasiliecavodams
Ir į saujas mūsų žiūrėdams, pašaro laukia.
Duokim, bet vis su protu padalydami duokim;
Nės ateisiančios žiemos ilgumo nežinom 905
Ir, kiek prieš šventas Velykas liks, nenumanom.
Ar ne gerai, kad, jau vargingai peržiemavoję,
Grečną zopostėlį mums dar pasilikusį matom?
Nugi dabar jau skirkimės ir vapėti paliaukim!
O Dieve duok mums, kad, šventes visas nulydėję 910
Irgi sulaukę naujmetį bei šventai pasidžiaugę,
Vėl susikviestumbim kaimyniškai pasisveikyt."

ŽIEMOS RŪPESČIAI

Ant žiemos narsai jau vėl rūstaudami grįžta,
Ir šiaurys pasišiaušęs vėl mus atlekia gandyt.
Vei kaip ant ežerų visur langai pasidaro,
Lygiai kaip antai stiklorius įdeda stiklą.
Taipgi namai žuvių, kur varlės vasarą šventė, 5
Dėl barnių žiemos nei su šarvais užsidengia
Ir tamsoj miegot kiekvieną gyvuolį siunčia.
Ant laukus žiemys jau taip nugandino bardams,
Kad ir balos, ir klampynės pradeda rauktis,
Ir purvynai jų teškėt ir šliurpt pasiliauja. 10
Kelias, kad jį mėgina trenkt šokinėdami ratai,
Nei koks būbnas įtemptas dėl pašalo trinka,
Taip kad garsas jo toli galvoj atsiliepia.
Taipgi dabar jau vėl sviets sveikyt pradeda žiemą.
Ak, jau ben ir reik; Kalėdų didelė šventė 15
Artinas, ir Atpentai nor poryt pasibaigti.
Rudenis, ans dramblys, per daug nemandagiai drėbdams
Ir besivoliodams purvuos, mus vargino skaudžiai.
Kožnas į klumpes ir į vyžas įsinerdams
Koliojo jo darbus ir jo madarą skystą. 20
Bet ir ponai, su šulnais skraidydami žirgais
Ir su poniškais kasdien viešėdami rėdais,
Beteškant purvams, nešvankų rudenį peikė.
Todėl į žiemius visi žiūrėdami žmonės
Ir sausos žiemos didei gi belaukdami skundės. 25
Taip visiems bedejuojant, štai pažars pasidarė,
Ir tuo žiemiškai visur plezdendami vėjai

Darganas į pietus, kur gandras miegti, nubaidė.
Iš debesių žiema po tam iškišusi galvą
Nei pikčiurna kokia su šūdais rudenio barės 30
Ir su šalčiais jo šlapius nudegino darbus,
Ik ji jau po tam, rudens iškuopusi šūdus,
Ant visų baisių klampynių kelią padarė
Ir su rogėms vėl skraidyt ir čiuožt pamokino.
Taipgi dabar, kur mes pirm to pavasarį linksmą 35
Šventėm ir žoleles jo margas sav nusiskynėm,
O paskui džiaugsmus šiltus su vasara baigėm,
Ten pusnynai su baltais kalnais pasidarė,
Ir žiema sav žiemiškas kvietkas nusipynė.
Tikt dyvai žiūrėt, kaipo barzdoti pušynai 40
Su savo kuodais garbanotais visur pasirodo
Ir nei puderuoti ponačiai stov įsirėmę.
Bet kiti nuogi žagarai, tarp jų pasilenkę,
Būriškai po stogais jų stovėdami dreba
Ir raudodami kloniojas, kad švilpina vėjai. 45
Bet ir kerplėšos, ir jų kelmai nusigąsta,
Kad smarkus žiemys savo dumples pradeda judyt
Ir besijodams nei su sietais dulkina sniegą.
Taipgi dabar visi pasislėpę gyvuoliai girių,
Vėtroms vėl berūstaujant ir sumišai besipjaujant, 50
Čia viens urvoj sav šiltai, kaip gal, įsigūžtęs,
O kitsai tenai ant virbo tupi besnausdams.
Taip, paukšteliai mieli, jums, taip mums pasidarė,
Ir taip jus, kaip mus, baugin braškėdami šalčiai.
Jus žiemos smarkums į šaltą girę nubaidė, 55
O mus jis besipurtydams į stubą suvarė
Ir pasišildyt nusiuntė pas kakalį mielą.
Jūsų namai šalti, kur jūs miegodami krankiat,
Jus negal užstot, kad jus išgandina šalčiai.
Mes, kad mus žiemys per daug užkibina grumzdams, 60
Tuo kytriai pasislėpt į šiltą pašalį lendam
Ir tykam kampe, žiemos n'atbodami keršto,
Sav tikrai sušilt karštoką viralą srebiam.
Ak jūs vargdienėliai, jūs nuogi nabagėliai,
Ar būt šilts, ar šalts, ar kits koks dyvinas oras, 65
Rūbais vis vienais ir tais pačiais užsidengiat.
Mes, kad saulė mums per daugel nugarą kaitin,
Tuo trinyčius ar kobotus vėsius užsimaujam;
O kad jau per daug žiemys mus pradeda dovyt,
Štai tuojaus vilnoną sav ir kailinius imam 70
Ar tikrai sušilt į šiltą patalą kopam.
Taip bedūmojant man, vilkai gaujoms susibėgo

Ir, kaip pratę yr, tamsoj tralalaudami staugė.
Ak jūs neprieteliai, ar jau mėsos pasigendat?
Ar jau vėl skilvyj jums pastninkai pasidarė? 75
Eikš, šiaury baisus, išklėstyk nugarą bloznų!
Bausk, prispausk su šalčiais juos, kad gloda jų būtų!
Juk baisu žiūrėt, kaip jie kas vasarą mielą
Nei mėsininkai per laukus bėginėdami smaugia.
O kad jie pagiryj užpuola kaimenę linksmą, 80
Tai nesirūpin, ar liesa, ar tukusi kiaulė,
Irgi negailis, kad kokį kuiliuką suėda;
Bet ir kuilį didelį jie parplėšt nesibijo.
Taip tie neprieteliai, kiaulienos jau prisiėdę,
Dar nesisotin, bet ir jautienos užsigeidę 85
Taip berždžias, kaip ir veršingas pamuša karves.
O ir tai negana; jie vis daugiaus išsižioję
Jau ir jaučių šešergių parplėšt nesibijo.
Ai, kiek margių, kiek dvylių jie sviete suėda!
Žalį su laukiu kytru bei bingusį keršį 90
Kartais, į laukus nusibastę, pradeda gandyt.
Bet ir juodo jie daugsyk n'atbodami buliaus,
Plėšyt ir mėsos prisiėst į kaimenę šoka.
Kerdžiaus ir piemenų, kad juos uliuodami baido,
Kartais taip n'atboj, kad vos į pagirį traukias 95
Ir nusinešę ką tuojaus tikt ėda, tikt ėda.
Ak žiemy, žiemy, susimilk, padaryk mums provą!
Juk ne daugio reik, štai jau galvijų neteksim,
O po tam dar mus pačius su gimine mūsų,
Moteres ir vaikus vilkai mėsinėt pasidrąsys. 100
O jūs jėgėrės mokyti, jūs liesininkai,
Kam nešaudot, ką valdonai paliepė šaudyt?
Argi nežinot, kad nei viens malonings karalius
Juos užmušt ir išgaišyt žmonėms nepavydi?
Ar dykai jis jums kulkas bei paraką davė? 105
O dėl ko vartus kytrus pas girę pastatė
Ir linksmai gyvent jiems ūbą primušė lauko?
Ei kieksyk į šilą vogt nuvažiuodami būrai
Su kašele dovanot slaptoms jiems atneša kumpį
Ir aklai prisisurbt su stuopoms pripila gerklę! 110
Bet tai vis klasta; nės varts taipo prisisurbęs
Jau po tam ir prisiegos atmyt užsimiršta,
O taip jam bekapanojant klastuodami vagys
Liepas uždraustas, pušis ir drūtmedį vagia
Ar, nusišovę su griekais, sav parveža briedį 115
Irgi namėj slapta mėsinėdami juokiasi šelmiai.
,,Rods, – tarė Pričkus, su tabaku būrus pavitodams

Ir, kaip būdas jo, žnairioms į Kubą žiūrėdams, –
Rods jūsų mylista jau patys tiek išsimanot,
Kad klastuot ir vogt vierniems nepridera klapams. 120
Aš, šaltyšius, aš, mokyto Bleberio žentas,
Daug klastų tarp jūs numaniau, į baudžiavą jodams.
Štai ben vieną tikt žodelį jums pasakysu.
Tūls tarp jūs, mano sėbrai, vos į baudžiavą slenka
Ir atsivilkęs, kad reik suktis, vos rėplinėja. 125
Viens, stovėdams ir vis šen ir ten žioplinėdams,
Pasakas ir niekus visokius užneša draugui,
O kitsai tikt vis į pypkį kemša tabaką
Ar uždegt ugnies į pintį skilia vėpsodams;
O vėl kits ką vogt slaptoms į pašalį traukias 130
Ir, kašeles kitų draugų kytriai sumedžiojęs,
Kaip koks šuo smarkus pakavotus trupučius ėda
Ir kitiems baudžiauninkams tikt gėdą padaro.
Kad koks lenkiškas ar žydiškas balamūtas
Taip nesvietiškai klastuot ir vogt užsimano 135
Ar kad vokietis koks, vokiškai pameluodams,
Taip ponus, kaip ir būrus, apgaut pasidrąsin,
Tai nesidyviju, nės jiems toks prigimė būdas.
Ale ką mislijat, kad toks tūls randasi smirdas,
Kurs lietuviškai kalbėdams pradeda branyt 140
Ir visai n'atboj, kad Krizas Krizą prigauna?
Ak dyvai, kad jau dėl mūs vierni liesininkai
Su viernais vartais visur dūsaudami skundžias.
Juk baisu klausyt, kad, ant česnių susibėgę
Ir brangvyno būriškai prisiriję, būrai 145
Kits kitam klastas ir šelmystes pasižįsta
Ir iš savo griekų sunkių šūtkas pasidaro.
Viens apbranijęs liesininką giriasi šelmis,
O kitsai vartus priviliojęs juokiasi smirdas.
Šis, akis užsipylęs ir dūkiu svyrinėdams, 150
O ansai, iš viso jau po suolu nupuolęs
Ir kone merdėdams, dar būrų giria vagystę.
Ak tu švents Dieve, kokią gi gadynę sulaukėm!
Ak kokios tamsybės jau apjekino svietą!
Pons ir tarnas jo peklon tikt bėga, tikt bėga. 155
Dievą viens nieku laikydams juokiasi šelmis,
O kitsai, kad jam įtiktų, niekina Dievą.
Tūls, kruopas nedarytas ir vos pasukas ėsdams,
Po vargų našta kasdien vaitoja pakumpęs;
O dar ir toksai utėlius juokiasi Dievui! 160
Skundžias neprietelius, kad ponai vargina svietą
Ir kad būrams jie paskutinį lašina kraują;

O tačiaus linksmai nusipešt į karčemą bėga,
Taip kad panedėlyj dar krapšto kruviną snukį.“
,,Ak, – tarė jam Enskys, pas kūmą Krizą sėdėdams, – 165
Pričkau, tu per daug jau mūs išniekini būdą;
O dėl ko tu taip lietuvninką nabagėlį
Išdarkai, jo šelmystes visas pasakydams?
Ar nedabojai, kad visi taip elgiasi būrai?
Švėds, maskolius, lenks ir žyds kitaip nepadaro, 170
O ir vokietis, prancūzui „vui“ pasakydams,
Taip kaip tikras koks prancūzas moka prigauti.
Juk ir tu, gaidau, šaltyšium dar nepastojęs,
Su kitais draugais linksmai mokėdavai elgtis.
Ei kieksyk, su mumis tamsoj į girę nučiuožęs, 175
Padarynėms, kaip mes, visokius vogdavai uosius!
Ale beje tu vis kytriai prisivogti mokėjai;
Todėl ir vartai tave dar niekados nenutvėrė.
O štai mus nabagus glūpus (tikt gėda sakyti)
Jau tieksyk ir taip aštriai liesininks koravojo, 180
Kad, manding, klastuot ir vogt jau reiks pasiliauti.“
,,Rods, – tarė Selmas, – nei vienam klastuot nepareitis,
O lietuvninkams dar juo daugiaus nepritinka.
Žinot juk visi, kaip kožnas Lietuvą giria
Ir kaip daug svetimų žmonių, kad mus pamatytų, 185
Iš visų kampų šio svieto jau susibėgo.
Ne tikt vokiečiai visoki mus pažiūrėti,
Bet ir daug prancūzų mus mylėt susirinko;
Taip kad ir lietuviškai kalbėdami valgo
Ir jau rūbais mūs, kaip mes, vilkėti pagavo; 190
Tikt margų marginių dar nešioti nedrįsta.
Taigi pameskim jau tokį netikusį būdą,
O viernai visur ir viežlybai pasielkim,
Taip jau ir svetimi mus būrai girt nesigėdės.
Juk mums Dievs aštriai, kaip žinom, zokaną duodams, 195
Draudęs yr klastas visas ir visą vagystę
Ir nei šiaip, nei taip prigaut mums nedavė valią.
Kad Dočys ar Jons Mikolui pavagia stungį,
Ar kad Jekė, ką neviežlybai panorėjus,
Su klasta slaptoms Katrynos atima ražą, 200
Tai jau didis grieks; ne, taip užsigeisti netinka.
Ei kas tai per grieks, kad kartais didelį rąstą
Šis ar tas, ar ans pasikirtęs pradeda skaldyt
Ar kad aužuolus šulnus durnai sukapojęs
Duoną kept ar ką džiovyt į kakalį kiša! 205
Ar nebūt ir keras koks tam reikalui tikras,
Ar kūlelis, iš žagarų sausų padarytas?“

„Jaugi gana, kaimynai! – Pričkus šaukti pagavo, –
Kas krivulei reik, išmanomai pasisakėm,
Bet, kas žiemai dar reikės, trumpai pasakykim. 210
Žinot, kad ugnis, kurią mes skildami darom,
Daug naudos ir daug iškadų gal padaryti.
Kad, pasikūręs ją, kuklius ar šiupinį verdi
Ar kad, kepdams ką gardžiai, pas kaminą sėdi,
Tai tav iš drūtų minkšti pasidaro kąsniai. 215
Ei koktu dūšelei, kad didei prisivargęs,
Susnigts argi sulyts pas šiltą kakalį traukies
Ir mylėdams jį pamaži jau pradedi snausti.
Ar ne gerai, kad Dievs ugnelę mums dovanojo?
Bet ir malkos reik, kad nori stubą pašildyt 220
Ar kad kokį sav prisikaitęs šutini puodą.
Mislyk tikt, kas būt iš mūs, kad virt užsigeidę,
Kas mums reik, nei šio, nei to nerastume sviete.
Tai jau kiauliškus reikėtų jovalus ėsti.
Ogi ką veiktumbim, kad kuočės, peršalę smarkiai, 225
Užkakalės šiltos nerastumbim pasislėpti,
Bet nei žvėrys ant laukų bėginėdami vargtum?
Taigi nevenk, žmogau, kassyk, kad viralą verdi
Ar kad šildytis kytriai pas kakalį timsai,
Tam dėkavot, kurs ugnį tav ir šilumą davė. 230
Ale nepykit, kad aš jums, kaip puolasi šulcui,
Dargi daugiaus, kas reik, trumpu žodžiu pasakysu.
Tas ugnies skaistums, kursai mums žibina stubą
Ir, kad verdam ką, valgius iššutina puode
Ar žiemos čėse, kad reik, mums kakalį šildo, 235
Ta liepsna, klausykit tikt, kad mes nedabojam,
Daug, ak, daug iškadų gal ūmai padaryti,
Taip kad jos smarkums, tamsoj pasikėlęs,
Ne tiktai mūsų būriškas sudegina šėtras,
Bet ir poniškus butus supleškina greitai. 240
Juk girdėjot, kaip dusyk puikiam Karaliaučiui
Dėl raspustos ir sunkių griekų pasidarė.
Argi nematėte jau daug tokių nabagėlių,
Ubagais einančių, kurius sušutino liepsnos?
Tūls iš jų sav pats, be proto kakalį kurdams, 245
O kits, taukus spirgydams, susvilino namą.
O kiek sykių glūps ir nuopertas savovalninks,
Pypkį sav užsidegęs, tarp šiaudų nusibasto
Ir, žėlėk Dieve, taipo supleškina kiemą,
Kad iš viso tikt vos gals tvoros pasiliekti. 250
Taip paskui toks neprietelius, iškadą padaręs,
Ir nei koks baisus razbaininks sviete nerimdams,

Jau pasislėpt ir šen, ir ten tikt bėga, tikt bėga.
Taigi dabar bylinėk su juom, taip ubagu tapęs.
Argi netyrėte, kaip mūsų mylimą Krizą
Pernai neprietelius Dočys susvilino visą?
Tas širdings žmogus, kaimynu mūsų bebūdams,
Kožną vis lietuviškai mylėdavo sėbrą.
Ypačiai ir labiaus šeimyną jis savo mielą,
Kaip save patį čėdydams, mylėt nepatingo.
Darbą nei vienam jisai n'uždėdavo sunkų,
O prisidirbus kiekvienam, kaip reik gaspadoriui,
Vis gardžiai keptus ir virtus duodavo kąsnius.
Tikt dyvai klausyt, kad Lauras, mūs pakamorė,
Krizo kelnores ir kuknę pradeda garbyt.
To žmogaus namelius Dočys, kaip jau paminėjau,
Pypkį sav užsidegęs ir kirmyt nusibastęs,
Naktyj prieš gaidžius taipo supleškino pernai,
Kad iš namo jo vos kuolas viens pasiliko.
Ak mano kaimynučiai, ak širdingi broleliai!
Aš dėl Dievo jus meldžiu, n'užmirškite Krizo;
Ir kad jums jisai pasiklonios, ubagais eidams,
Ben nepadyvykit jam, jo pamatydami skrandą,
Ir kad jis Tėvemūs skaitys, nebarkite biedžių.
Nės kas naktyj jam, žėlėk Dieve, pasidarė,
Tai mums per pietus kasdien dar gal nusiduoti,
Kad mes, kaip tūls vokietis, prastodami Dievą,
Šelmystes padaryt, klastuot ir vogt nesiliausim.
Taigi mokykis, miels žmogau, čėsu pasirūpyt,
Kaip žiemavojant tav reikės kasdien pasielgtis.
Šąlant be šiltos stubos išbūt negalėsi,
O šaltos kuršolės srėbt ir surbt nenorėsi.
Todėl tankiai tav reikės ugnies prasiskilti
Ir ąsuočių ant ugniavietės pastatyti.
Tikt, minau, saugokis, kad sav kakalį kurdams
Ir pasikepdams ką bei skanų viralą virdams,
Nei save patį, nei kitus draugus nepažeisi.
Juk girdėjai, kaip Dočys, ansai savavalninks,
Krizui negandas, vargus ir gėdą padarė.
Todėl nemiršėk kasdien į kaminą žvilgtert
Ir kytriai krapštyt, kad suodžių kas pasidarė.
O stuboj nevalia sukraut ant kakalio skiedras.
Šiukštu čia džiovyt ar džiaut ben pagalį vieną.
Žinot juk visi, kokį mes urdelį turim
Ir kaip vyriausybė tą ketina pakarti,
Kurs kaip kietsprandis šaltyšiaus žodį paniekins.
Bet ir tai negerai, kad kartais ko pasigedęs

Naktyj į tamsius kampus su žiburiu kopi
Ar ant vaikpalaikių, kaip tėvui reik, nedaboji.“
    Pričkui taip šaltyšiškai būrus bemokinant, 300
Štai ant ūlyčios toksai pasidarė šūvis,
Kad ir žemė su visais daiktais padrebėjo,
O stuboj langai, naujai taisyti, sudrisko.
Kožnas šūvį tą girdėdams taip nusigando,
Kad apgaišę tuo keli po suolu nupuolė; 305
Bet kiti tarp jų, daugiaus turėdami proto,
Iš stubos Plaučūno tuo kūliais išsirito
Irgi bekapanojant ant kiemo Duraką rado.
Nės Dočys varnienos ėst permier užsigeidęs,
Biedžiui tam glūpam loduotą puloką davė, 310
Liepdams, kad jam tuo nušautų dvylika varnų.
Duraks, paikas vaiks, gaspadoriaus savo pakluseęs,
Varnų mušt tuojaus kiek reik su puloku bėgo.
Štai, ant kraiko jis išvydęs didelę varną,
Šovė taip durnai, kad šaudams uždegė skūnę 315
Ir kaimynų tuo visas supleškino trobas;
Bet ir Duraką puloks perplyšdams pagadino.
    Tokiai negandai, žėlėk Dieve, nusitikus,
Tuo pons amtsrots su tarnais visais pasirodė
Ir tyrinėdams klausė, kaip ugnis pasikėlus. 320
Štai kiekviens, širdingai verkdams irgi dūsaudams,
Dočio neprieteliaus ir varnų jo paminėjo.
Amtsrots su tarnais, kalbas girdėdami tokias,
Dyvijos didei ir Dočį bardami spjaudė.
Bet dar to negana. Raspustą reik koravodyt. 325
Todėl su lenciūgais jį drūtai surakino
Ir surakytą taip ant rogių nuvežė sūdyt.
    Po penkių dienų daugums susirinko sūdžių
Ir daugybę liudininkų tuojaus suvadino.
Štai tuo Milkus ir Enskys su Bleberio žentu, 330
Lauras ir Laurienė, Jekė su Pakuliene
Liudyt ir ant Dočio skųst anksti nukeliavo.
Taipgi dabar visiems jau viežlybai susirinkus,
Dočį provninkai atvesdyt urdelį davė.
Jis didei dūsaudams provninkams pasirodė. 335
Ponai klausė jį, kaip sūdžioms reik tyrinėti,
Kad jie provą nor kožnam vertai padaryti;
O ir liudininkai visi, provon suvadyti,
Liudijo taip vertai, kad ponai liudymą gyrė.
Bet Dočys, girdėkit tikt, rankas įsirėmęs, 340
Provninkams visiems nei gero nedavė žodžio.
    ,,Kas jums rūp, – tarė jis, – jūs provninkai maloningi,

Kad, varnienos kartais aš išsikept užsigeidęs,
Varnų ben porelę sav pietums nusišauju?
Ar nepavelijo gaišyt jas mūsų karalius? 345
Tarp lietuvninkų daug yr išdykusių būrų
Ir bernų daug yr, kurie tą niekina valgį;
O man vis viens miers, kad tikt mėsos prisivalgau.
O jūs biedžiui man kąsnelį tokį pavydit?
Ar negana, kad aš jums varnų nunešu kojas 350
Ir, kaip būrui reik, sugavęs dvylika žvirblių,
Galvas nusuktas kasmets jums duot nesistengiu?
Taigi ben irgi manęs ben kartą jau susimilkit,
Kad aš iš bėdos, gaivydams savo dūšelę,
Varnų ben kelias išsikept kasmets nusišaudau. 355
Juk jūs, ponai, mus, būrus, jau taip nustekenot,
Kad paskiaus mums ėst reiks žiurkes irgi pelėdas.“
Pričkus su kitais šaltyšiais, Bleberio sėbrais,
Dyvijos didei, dyvus girdėdami tokius.
,,Ak, – tarė viens tarp jų, – toktu su mūsų gadyne, 360
Kad savovalninkai, drausmės n’atbodami ponų,
Sav ir artymui biednam iškadą padaro.
Ar negana pons amtsrots mus, kaip tėvs pamokydams,
Draudęs yr su pūčkoms ant padvarijų šaudyt?
O kieksyk kunigai, mišias laikydami, barė, 365
Kad mes ponams, kaip mums reik, klausyt nenorėjom.
Taigi dabar žiūrėkit tikt, kas mums pasidarė!
Ak Dočy, Dočy, tu mūs klausyt nenorėjai,
Kad tave mes visi viernai graudendami barėm!
Rods, žėlėk Dieve, mūs viešpatys maloningi 370
Būrą, vis pinigų daugiaus norėdami, lupa.
Kad Dočys porelę varnų kept nusišauja
Ar čerpėj nešvankią jų sav šutina mėsą,
Rods negražu girdėt ir būrui didelė gėda.
Ale ką veiks žmogus stokodams ir badu mirdams? 375
Dėl bėdos juk kartais daug dyvų nusiduoda.
Tikt permier negerai, kad kuočės glūps savavalninks
Šaudydams durnai kitiems supleškino namą.“
Taip visiems besiskundžiant vakmistras atsibastė
Ir šaltyšiams į Karaliaučių paliepė rengtis. 380
Tuo pilvots Kurpiūns, vyriausias jų pakamorė,
Vakmistrui pasikloniodams kepurę nuvožė
Ir, kas tarnui reik, atlikt viernai pažadėjo.
Taip po tam jisai, suvadinęs dvylika šulcų,
Urdelį davė po penkių dienų pasirodyt. 385
Tuo jie visą Vyžlaukio sujudino valsčių,
Taip kad iš visų pašalių susirinkę būrai

Nei koks skruzdėlyns visur kribždėti pagavo.
Rods taip reikia padonams ponams savo paslūžyt
Ir atlikt viernai, kad juos jų spaudžia malonė. 390
,,Ak, – tarė Lauras, viežlybus žodžius pasakydams, –
Ak, katrul jau čėsas mūsų nelabs nusibastė!
Kožnas juk žioplys, vargdienių nugarą lupdams,
Savo malonę dar iškelt ir girt nesigėdi.
Kaspars (juk visi pažįstat Kasparą smarkų), 395
Tas nevidons baisus, vis poniškai pasipūtęs,
Nei erškėtis koks nabagėlį gandina būrą;
O jo dumčius Daugkalba, toks jau balamūtas,
Rėkaudams vis nei gaidys savo skiauturę rodo.
Ak, kaip mažtokių, kurie, valdydami svietą, 400
Gailis savo žmonių kaip reik ir atmena Dievo.“
,,Tu, – tarė Pričkus jam, – saugokis Kasparą kibyt
Ir tylėk, kad dumčius jo tav muša per ausį.
Dumplės yr naudingas daikts į kaminą pūsti,
Bet prieš vėjus pūst dar jos niekados nederėjo 405
Ir debesių greitų žingsnius stabdyt negalėjo.
O ar gal ereliui žvirblis glūps prisilygyt,
Ar bloga varlė prieš liūtą didelį stengtis?
Taigi dabokis su ponu pasipūtusiu šūtyt
Ir laikyk savo snukį, kad kalboj nepariktų.“ 410
Tuos žodžius visiems gi begirdint ištarė Pričkus
Ir, į kailinius išverstus tuojaus įsinėręs,
Amtsroto javelius iškultus į Karaliaučių
Su kitais viernais šaltyšiais nuvežė greitai.
Bet ir vakmistrui pons amtsrots buvo paliepęs, 415
Kad ir jis su Pričkum ant pinigų padabotų.
Nės to amtsroto šykštumas buvo be soties,
Ir kad kartais jis vargdieniui duodavo grašį,
Tai tuo tris naktis dėl to miegot negalėjo;
O, išaušus jau, taip daugel ašarų verkė, 420
Kad jo slūginės ir bernai visi nusigando.
Tarnas jo Šlapjurgis su merga Susukate
Sako, kad jisai dėl to taip ubago baidos,
Kad jam naktyj apmauduot ir verkt nereikėtų;
Nės jam šilings duots sapne kaip grieks pasirodo 425
Ir tamsoj vis ik išauštant gandina biedžių.
Bet dumčiuks jo, kurs kasdien jam patalą kloja
Ir kasnakts, kad kožnas jau sav miegt įsigūžtęs,
Skarbus sergėt tur, penkias liktis užsidegęs,
Sako, kad jo pons daugsyk didei nusigandęs 430
Irgi drebėdams prieš gaidžius iš patalo šoka.
Nės prieš gaidgystę vis jam bilduks pasirodo

Ir jo skrynę su skarbais į kaminą velka.
Todėl jis kasryts, kad jau vėl užteka saulė,
Klūpodams kaip tikras nars pas atdarą skrynę, 435
Už išlaikymą skarbų Tėvemūs pasiskaito.
Todėl irgi dabar šaltyšiams į Karaliaučių
Dergiant su karališkais grūdais nukeliavus,
Verkė jis kasdien ir naktyj rimt negalėjo.
Kartais keikė taip, kad jo vaikai nusigando, 440
O vėl kartais iš knygelių poterius imdams
Irgi dūsaudams pas knygas aukštyn pažiūrėjo.
Taipgi bevargstant jam ir gėdiškai bedejuojant,
Štai viens jo tarnų pargrįžęs jam pasirodė
Ir pasikloniodams, kaip tarnui reik pasikloniot, 445
Jam kupčelninko Mikolo gromatą davė.
Amtsrotui laiškus atplėšiant irgi beskaitant,
Štai ir Pričkus jau parčiuožęs iš Karaliaučiaus,
Ale dūsaudams ir liguostas jam pasirodė;
Nės jau žilas buvo žmogus ir sirgdavo tankiai. 450
Amtsrots, tris žakus naujų skarbų pamatydams,
Vėl atsigavo ir sunkiai dūsauti paliovė.
Bet kaip jo tarnai, kiek yr, surokuoti pagavo,
Štai kokia nečėstis! Šilingo pasigedo.
Amtsrots dėl iškados tos taipo nusigando, 455
Kad per visą naktį vėl miegot negalėjo,
O, išaušus jau, taipo sumušdino Pričkų,
Kad vos tris dienas sulaukęs numirė biedžius.
Bet ir vakmistrui taip smarkiai mušė per ausį,
Kad ir jis penkias dienas ant patalo sirgo; 460
O būrus visus, kurie jo pardavė grūdus,
Liepė todėl pliekt, kad jie pasivėlinę buvo
Ir tiek rūpesčių sunkių jam buvo padarę.
Tai, broleliai, tai visa šio svieto malonė!
Tiek nusipelnom, kad viernai atliekame slūžbą! 465
Juk jau, kas tikt nor, tas būrišką nabagėlį
Stumdo šen ir ten nei kokį šunį nevertą.
,,Tič, – tarė Selmas, – ne per daug dėl to nusimykim!
Juk be Dievo sviete nieks negal nusiduoti.
Ponai žemės šios negal be jo ponavoti, 470
O mes būrai vėl be jo negalime vargti.
Kožnas tur, kaip Dievs jam skyręs yr, pasikakyt.
Tas, kurs užgimdams aukštai kaip pons atsisėdo,
Mislyt tur, kad jį tenai miels Dievs pasodino;
O tasai, kurs užgimdams būru prasidėjo, 475
Gėdėtis vyželių būriškų neprivalo,
Kad tikt viežlybai kaip reik atliekt savo darbus

Ir labiaus, kad jis širdingai bijosi Dievo.
Tu savavalninke didpilvi, vis pasišiaušęs
Ir nei žaibas koks žaibuodams gandini būrą, 480
Ar tu ne taip jau kaip biedžius toks prasidėjai,
Ir moma taip tav, kaip jam, pasturgalį šluostė?
Kas tav liepė vargdienį nuliūdusį spardyt
Ir pasidžiaugt dėl to, kad jis vaitoja dejuodams?
Dievs ant sosto prakilnaus tav paliepė sėstis 485
Ir piktus koravot bei baust tav įdavė šoblę;
Bet teisiuosius kirst ir durt tav nedavė valią.
Taigi dabokis, aštrų kardą savo pakeldams,
Kad n'įžeistumbei tav klausantį nabagėlį.
Ale matau, kad tu, tyčioms akis užsimerkęs, 490
Vieryt jau bijais, kad Dievs visur tave mato
Ir kad kartą jis atdengs tavo visą raspustą.
Tič tikt, ik sūdžia šio svieto tav pasirodys
Ir ponus taip, kaip ir mus, sūdop suvadinęs,
Algą kiekvienam, kaip pelnęs yr, sudavadys. 495
O jūs vargdienėliai, jūs vyžoti nabagai!
Jūs baudžiauninkai, bernai ir kaimenių kerdžiai,
Ir kas dar daugiaus yr stenančių nabagėlių,
Ramdykit ben ašaras irgi paliaukite verkę!
Žinom juk visi, kas pernai mums pasidarė, 500
Kaip, žėlėk Dieve, pons amtsrots mūsų nabašninks
Numirdams nuoglai mums raudą didę padarė.
Ak, pon amtsrot, ak, dėl ko mums numirei pernai?
Žinot juk, kaip mes, per daug raudodami biedžiai,
Ak, žėlėk Dieve, baisingą sukatą gavom, 505
O daugums, užkimęs jau, kalbėt negalėjo.
Ogi dabar, kad vėl iš naujo verkt nesiliausim
Ir ilgiaus nesvietiškai vaitodami kauksim,
Tur mūs akys iškirmyt ir kūns nusidovyt.
O kas bus paskui, kad jau gyvent nederėsim 510
Irgi karaliui, kas mums reik, atlikt negalėsim?
Ūkius mums atims ir nešt lieps ubagų krepšą.
Taigi nešūtykim, kad ponai skiauturę rodo
Ir velnių vardus kasdien rokuodami keikia.
Dievs kiekvieną kartą ras, kaip yr pažadėjęs, 515
Ir kožnam atlygys, kaip jis yr nusipelnęs.
Jaugi gana šiamsyk vaitojus irgi dejavus!
Skirkimės irgi namo, tiesiog vandruot n'užsimirškim.
Tikt girdėkit, kaip ant mūs jau barasi moters,
O vaikai ant ūlyčių bėginėdami klykia. 520
Jaučiai su arkliais ir karvės pašaro stena;
O paršingos kiaulės bei išalkusios avys

Su kitais daiktais į mus žiūrėdami verkia.
Jau pargrįžtam jus gaivyt; ben meldžiami laukit;
Gausit, kas jums reik, ir šiandien dar prisiėsit. 525
Žinom juk, kaip reik bandelę mylimą sotyt
Ir kiek sykių ją per dieną reikia pagirdyt.“
,,Rods, – tarė Lauras, – rods taip reik gyvent gaspadoriams,
Kad jie nor gyvent kytriai ir pilnavot ūkius.
Vokiečiai lietuvninką per drimelį laiko, 530
O prancūzpalaikiai į jį žiūrėdami šypsos.
Šypsos rods, o tik mūsų šauną garbina duoną
Ir dešras rūkytas su pasimėgimu valgo.
O štai, jau lašinių lietuviškų prisiėdę
Ir mūs alų su gvoltu jau visą sugėrę, 535
Viežlybus lietuvninkus išpeikt nesigėdi.
Tu prancūziškas žioply su šveisteriu storu
Ir kas dar daugiaus susibastėt Lietuvą vargyt,
Kas jums liepė mus ir žmones mūsų paniekyt?
Ar negalėjot ten pasilikt, kur jus nuperėjo 540
Ir varles bei rupuižes jus ėst pamokino?“
,,Ai, – tarė Selmas, – tu per daug pasakai prancūzams.
Juk žinai, kiekviens žioplys tur savo davadą.
Mes lietuvninkai barščius ir šiupinį skanų
Su lašiniais gardžiais išvirtus girdami valgom; 545
Ir šulnų dešrų, lietuviškai padarytų,
Dar, kad turim tikt, nei šiaip, nei taip nenugrisom;
Ne, nenugrisom dar, bet vis daugiaus užsigeidžiam!
Kad prancūzpalaikis, riebių varlių prisiėdęs,
O lietuvninks, žirnių bei lašinių prisivalgęs, 550
Kaip krikščionims reik, dosningo n’atmena Dievo,
Tai taip viens, kaip kits neverts, kad plutą nukąstų.
Žalis su dvyliu, su margiu irgi su palšiu
Yna, kad nor ėst, šiaudų pamatydami kūlį;
O kad iš tikros širdies jiems primeti pluoštą, 555
Tuo su liežuviu jį krimst į gomurį traukia
Ir savo šiaudus vis į mus žiūrėdami braškin.
Ak kad jie lietuviškai kalbėti galėtų,
Dar už dovaną tą stalde didei dėkavotų.
Vasarą rods kita, kad pievų žydi žolelės 560
Ir kad kožnas daikts, lauke savo pašarą krimsdams,
Su pasimėgimu valgo ir linksmai šokinėja.
Bet kad rudenis ir žiema jau pradeda rūstaut
Ir visi daiktai, baisybių tų nusigandę,
Slepias ir pasislėpę graužia savo zopostą, 565
Tai jau ne miera ką skirstyt ar pasisavyt,
Bet užger reik pr’imt, kaip duoda Dievs padalydams.

Žinom juk ir jau daugsyk ištirdami matėm,
Kaip gyvi daiktai, kad šaltis jau pasipurtin,
Slapos ir pilvus skūpai maitydami kramto. 570
Varlės su žuvimis, vėžiai su savo vėžyčiais
Ir kas dar daugiaus po ledu gyvendami snaudžia
Ar kas giriose sumišai bėginėdami vargsta,
Vislab rods žiemos čėse savo pašarą randa;
Nės dosningas Dievs kiekvieną žino pasotyt; 575
Ale su pilnoms saujoms mus vis šert nežadėjo.
Taigi nereik tuojaus nusimyt, kad mūsų zopostas
Ant laukų menks rodos ar pasimažina greitai.
Juk ne pirmas mets, kaip mes gyvendami vargstam,
Irgi ne pirmas sykis jau, kaip šiupinį verdam. 580
Daug išleidom jau skūpų pavasario čėsų,
O kiek vasarų bei visokių rudenių matėm!
Klauskit tik senuosius, jūs glūpieji bebarzdžiai,
Ir girdėkit, ką jie jums pasakys prisivargę.
Jūs, vaikai glūpi, dar svietą šį nepažįstat, 585
Bet nei žindyti paršukai vis šokinėjat.
Dar ir jums ateis vargingos jūsų dienelės,
Kad pamaži, lėles ir žirgus savo pametę,
Iš bėdos pelnytis ką nusitversite darbus.
Mes, surukę diedai, mes gi, kuproti nabagai, 590
Mes taip jau, kaip jūs, ant ūlyčių šokinėjom
Ir taip jau, kaip jūs, savo jauną vasarą šventėm.
Ar tikėjomės, sulaukę rudenį kumpą,
Taip ūmai nusidovyt irgi pablogt taip greitai?
Ak, kaip veikiai žmogiškos nudyla dienelės! 595
Kožnas viens žmogus, taip pons, kaip būrs, prasidėdams
Ir vargingai užgimdams tikt pumpurą rodo,
Ik po tam tikrai, kaip dūšiai reik, prisižindęs
Auga be rūpesčių, kasdien iš pumpuro kopdams.
Ale su viena diena žiedelis dar nesirodo, 600
Bet reik daug dienų, ik pumpurs jo prasilukštin
Ir savo paslėptą grožybę visą parodo.
O vei silpnas daikts vos vos žydėti pradėjo,
Štai jau ir vargai tuojaus jį pradeda stumdyt.
Žinom juk visi, kaip mums biedniems pasidarė, 605
Kaip mes, vaikesčiais glūpais dar būdami, žaidėm.
Ak, kur dingot, ak, jūs jaunos mūsų dienelės!
Rudenis ir žiema grožybes jūsų sudarkė,
O mums, diedams, jau vainiką žilą nupynė.
Vei, broleliai, seną vėl nulydėjom metą 610
Ir visokius jo vargus taip jau nulydėjom.
Ką mums naujas mets ir vėl atkopdama saulė,

Kad mus sviete Dievs laikys, toliaus sudavadys,
Dar ikšiol nenumanom ir žinoti negalim.
Ant laukai šalti, kurių mes nugarą minkštą
Vasarą rėžėm ir grūdelius bėginėdami barstėm,
Dar su ledais ir su pusnynais miegt užsikloję
Irgi nerodo, ką mums Dievs dosnings pažadėjęs
Ir surokavęs yr, kaip mes dar sviete nebuvom.
Bet pamatysim, kad jau vėl su padėjimu Dievo
Vasara rodysis, ir mes vėl šilumą jausim.
Čėso reik, to čėso tikt kantriai palūkėkim
Ir, ik dirvos vėl ką duos, palūkėt nepailskim.
O tu miels Dieve, tu dangiškas geradėji!
Tu pirm amžių, kaip mes dar dūmot negalėjom,
Jau išmislijai, kaip kartą mes prasidėsim
Ir ko mums reikės, kad šviesą šią pamatysim.
Tu mums sąnarius ir ūmus visus dovanojai
Ir sudavadijai kiekvieną reikalą mūsų.
Tu dienas verksmų bei džiaugsmų mūsų paskyrei
Irgi nulėmei jau kožnam ilgumą dienelių.
Štai vėl čėsai senojo pasibaigusio meto
Ir visokios priespaudos su tavo pagalba
Jau nusidovijo, biedžius mus raudinę tankiai.
Ak niekingi jūs džiaugsmai šiltos vasarėlės!
Jūs žolelės blizgančios su savo grožybėms!
O ir jūs paukšteliai su saldžiais alasėliais!
Ar kas dar daugiaus pas mus savo vasarą šventėt,
Jūs neprivalėt rūpytis, pas mus atsilankę,
Kaip maitysitės ar kur šėtras savo sutversit,
Ir nei art, nei sėt, nei ką suvalyt neprivalėt;
Nės jums Dievs taip dovytis ir dirbt nepaskyrė,
Bet be rūpesčių jus išlaikyt pažadėjo.
Mes griešni siratos, mes biedni nabagėliai
Rods valnybės jūsiškos pasidžiaugti negalim.
Išgi mažų dienų mus skaudžios vargina bėdos
Ir iki mirštant mūčyt mūsų dūšias nesiliauja.
Taip, kaip žinom, ir jau vėl pasibaigusį metą
Tuo po Velykų, maisto dėl, trūsinėti pradėjom
Ir daug prakaito per visą vasarą mielą
Dirbdami nu karštų veidelių mūsų nušluostėm,
Ik zopostėliui ką susirinkom ir pakavojom.
Taipgi dabar, jau rudenį su svodboms nulydėję
Ir kaimyniškai bei viežlybai pasidžiaugę,
Rūpykimės zopostą dar pasilikusį čėdyt
Ir kad ką gardžiai pasikepsim ar išsivirsim,
Vis rytojaus ir kitų dienų paminėkim.

Nėsa dar ilgs pažygys, iki vėl vasarėlę sulauksim
Ir šviežius valgius į puodus kraudami virsim.
Nugi dabar vėl skirkimės ir su padėjimu Dievo 660
Skubykimės savo padarynes pamaži pasiprovyt;
Nės saulelė vėl pusnynus pradeda gandyt
Ir jau vieversiai linksmai lakstydami čypsi.
Vei, vasarėlė jau pamaži prisiartina miela
Ir, kas mūsų zopostams reiks, vėl žada parūpyt. 665
Bet be tavęs, tu dangiškasis mūsų tėtuti,
Nieks negal mums tekt, ką miela vasara žada.
Ką mums mačys priprovos, ką mūsų trūseliai?
Ar kad, sėtuves ir naujus noragus nusipirkę,
Art išsitrauksim ir grūdelius kaip reik pasisėsim? 670
Vislab bus niekai, ką veiksim argi pradėsim,
Kad žegnojanti rankelė tavo negelbės.
Tu mus išlaikei per visą prašokusį metą,
Tu dar ir toliaus mus išlaikyti galėsi.
Ką mums vasara duos, mes rods numanyti negalim, 675
Bet tu jau žinai, kiek mums reikės, surokavęs.
Mes glūpi daiktai n'išmanom tavo davadą;
Ir tavo mislys neigi bedugniai mums pasirodo,
Kad mes kartais per giliai pasidrąsinę žiūrim.
Taigi, tėtuti, toliaus už kožną reikalą mūsų 680
Rūpyk tėviškai, kad vėl jau vasara rasis
Ir mes vėlei ant laukų trūsinėdami vargsim."

TEKSTOLOGINĖS PASTABOS

Chrestomatijoje pateikiama nauja Kristijono Donelaičio *Metų* redakcija. Naujoji redakcija parengta pagal 1977 m. leidimą, redaguotą Kazimiero Ulvydo (Kristijonas Donelaitis, *Raštai*, red. kom. Kostas Korsakas (pirm.) ir kt., Vilnius, 1977). Naujai redaguojant *Metų* tekste buvo atlikti tokie pakeitimai: 1) ištaisytos buvusios korektūros klaidos; 2) atstatytos didžiosios raidės žodžiuose *Adpentai / Atpentai, Dievas, Giltinė, Perkūnas, Sutvertojis, Viešpats*; 3) sudabartinta žodžių su *j* rašyba: *bjaurus, pjauti, pjudyti, spjauti* ir kt.; 4) atstatyti buvę žodžių praleidimai ir panaikinti prirašymai. Rašyba ir skyryba paliekama kaip ir 1977 m. leidime, taip pat atsižvelgiama į dabartines normas. Pagal naujausius tekstologinius *Metų* leidimų tyrimus ir redagavimo rekomendacijas, atliktas Lietuvių literatūros ir tautosakos institute (Daiva Krištopaitienė, „Kristijono Donelaičio raštų rengimo ir redagavimo principai: ankstesnieji ir 1977 bei 1994 metų leidimai“, in: *Archivum Lithuanicum*, 2005, t. 7, p. 287–302; Idem, *Kristijono Donelaičio raštų leidimai: tekstologinės problemos*, Vilnius, 2007; Idem, „Kristijono Donelaičio raštų rengimo principai“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2009, kn. 28, p. 63–90), šioje knygoje skelbiamame Donelaičio tekste, palyginti su 1977 m. leidimu, buvo atlikti tokie pakeitimai ir redakciniai taisymai: 1) fonetika: atstatytos Donelaičio autografuose vartotos trumposios pusdalyvio formos, kietosios priebalsės, veiksmažodžių su priesaga *in, en* formos su ilgosiomis [i], [e]; 2) morfologija: atstatytos autografų originalios kaitybinės ir darybinės formos *dosnai, kulšės, mylė, procė, stonės* ir kt., originalios žodžių formos, jų įvairuojantys variantai, autografų įvardžių *sav, tav* formos, būsimojo laiko atematinės formos su galūne *-su*, kieta priesaga *-ukas*; 3) sintaksė: atstatyti vietomis sukeisti žodžiai; 4) leksika: atstatyti autografų prielinksnių *nu, pri* variantai. Redaguojant ir rengiant tekstą, siekta jį išlaikyti kuo autentiškesnį, su visomis archajiškomis ir tarminėmis ypatybėmis. Naująja poemos redakcija siekiama artėti prie kanoninio, autentiškiausio Donelaičio teksto. Tekstą parengė ir redagavo Mikas Vaicekauskas.

ŽODYNĖLIS

Adpeñtai, Atpeñtai (sl.) – Adventas (4 prieškalėdinės savaitės)
ãkselis (germ.[2]) – kapoti šiaudai gyvuliams šerti, kapoja, piaustinys
ãlasas (sl.) – balsas, klegesys
Álbas – tikrinis vyro vardas (iš Albertas?)
alè (sl.) – bet
álmonas (germ.) – dvariškis, pieno nuomininkas, pienininkas
ámtmonas (germ.) – valdininkas, karališkojo domeno (dvaro) valdytojas
ámstrotas (germ.) – tituluotas valsčiaus centrinio dvaro valdytojas; valdžios tarėjas
Ánsas – tikrinis vyro vardas, iš vok. *Hans* (*Jonas*)
añt – priel.; antai, štai
apbrãnyti (sl.) – apgauti, apmulkinti; apiplėšti
apgaĩšti – apalpti
apgáuti – apsukti, suklaidinti; pralenkti, prašokti
apjẽkėlis (trm.[3]) – apakėlis
apjẽkinti (trm.) – apakinti
apjẽkti (trm.) – apakti
ãpjuokas – išjuokimas, pajuokimas, pašaipa
apmaudúoti – rūpintis, graužtis
Ãstė – tikrinis moters vardas (iš *Estera*)
ąsuõčius – ąsotas (asuotas) puodas
ãšmas – aštuntas
atbóti (sl.) – kreipti dėmesį, paisyti
atkópti – vėl kilti aukštyn (apie saulę)
atpeñč (trm.) – atgal
ãtrašas – atrašymas, atsakymas raštu
atsidvẽsti – atsikvėpti, atsidusti; atsigauti
atstánka (sl.) – liekana, likutis
attesẽti – atlikti, išpildyti
aukúoti – supti, liūliuoti, linguoti ant rankų (*aukūnių* – alkūnių)
áuster (germ.) – austrė
áužuolas (trm.) – ąžuolas

bà – va, ak, taip, tikrai, beje
baĩs – baisiai, labai
balamũtas (sl.) – kvailys, nenaudėlis, apgavikas
baltìkis – toks grybas

[1] slavizmas
[2] germanizmas
[3] tarmybė
[4] hibridas

baltžañdė – vištos vardas (baltais žandais višta)
baũ – ar
bãžmas – daugybė, būrys
bebùksvis (hibr.[4]) – bekelnis
bẽkėrė (germ.) – kepėjas
Bendìksas – tikrinis vyro vardas (iš *Benediktas*)
Beřgė – tikrinis moters vardas (iš *Brigita*)
beržìnis – beržo lazda, pagalys
bevéikiai – veikiai, greitai, tuojau
bezliẽpyčia (sl.) – nenaudėlis, niekam tikęs, niekalas
bjaurẽstis – bjaurybė
biẽdžius – vargšas
bildùkas – vaiduoklis, aitvaras
bindõkas (germ.) – skliutas (storapentis kirvis rąstams tašyti)
biñgęs (<bingti) – gerai nušertas, įsiganęs (arklys ar jautis)
Blèberis – vyro pravardė, pagal blèberis (germ.) – plepys, niektauza
blẽkas (sl.) – žarnos gabalėlis, *blẽkai* – valgis iš supiaustytų žarnų, žarnokai
Blẽkius – vyro pravardė – „mėgstantis blėkus“
blõznas (sl.) – nenaudėlis, neišmanėlis, iškvėšėlis
blùznyti (sl.) – keikti, piktžodžiauti
bobaũsis – toks grybas
bòstras (sl.) – vaikpalaikis, nenaudėlis vaikas
brangvỹnas (germ.) – degtinė
brãnyti (sl.) – išdykauti, sukčiauti, apgaudinėti
brántas (germ.) – vijoklis dirvinis
budavõnė (sl.) – trobesys, pastatas; statyba
budavóti (sl.) – statyti
budẽ – galąstuvas
bùksvos (germ.) – kelnės
bũras (germ.) – valstietis, sodietis
būrkà (germ.) – valstietė, sodietė
ciẽsorius (sl.) – imperatorius
cimbõlai – styginis mušamasis muzikos instrumentas
čẽdyti (sl.) – taupyti, tausoti
čérauti (germ.) – valgyti ir gerti; eikvoti
čerpẽ (sl.) – molinis puodas; šukė
čẽsas (sl.) – laikas, metas
česnìs (sl.) – vaišės, pokylis
čestavójimas (sl.) – vaišinimas
čestavóti (sl.) – vaišinti
čiekúoti (sl.) – ženklinti, žymėti
čiẽlas (sl.) – visas, ištisas
čiepẽlis (hibr.) – įskiepytas medelis
čỹtas (sl.) – trikampis plotas virš trobos galinės sienos, paprastai užkaltas lentomis
čỹžė (sl.) – feodalinis žemės mokestis (činšas)

dabóti (sl.) – stebėti, prižiūrėti; rūpintis, stengtis; saugotis
dãglas – deglas, margas (apie kiaulę)
dagùtas (trm.) – degutas, beržo derva, ratų tepalas
dambrẽlis (hibr.) – pasagos formos pučiamasis muzikos instrumentas
darkýti – gadinti, niekinti, plūsti; darkytis – siausti
Daugkalbà – pravardė (daugiakalbis, plepys)
dáugsinti – dauginti, didinti
davãdas (sl.) – tvarka, būdas, maniera
davãdijimas (hibr.) – sutvarkymas
davadniaĩ (sl.) – tvarkingai
debesỹlas (sl.) – tarpažolė
deivẽ – šmėkla, vaiduoklis
delmõnas (sl.) – kišenė
demblỹs – iš šiaudų ar liepos lunkų nupintas patiesalas
dẽstis – esam. iš *dėtis* – dedasi
diẽvstalis – altorius
Didgalĩvis – šuns vardas
Didvỹžis – pravardė
Dìksas – tikrinis vyro vardas (iš *Benediktas*? – plg. *Bendiksas*)
dìngėti – rodytis, atrodyti; nujausti; *manding* – atrodo
dìngoti – manyti, galvoti, tarti
dỹvas (sl.) – keistybė, stebuklas, stebėtinas dalykas
dỹvinas (sl.) – nuostabus, nepaprastas, keistas
dỹvytis (sl.) – stebėtis
dóleris (germ.) – muštinis pinigas, taleris
dõvyti (sl.) – kankinti, kamuoti
draũgala (trm.) – draugė (dažniau paniekinančia reikšme)
drausmẽ – draudimas
drìmelis (germ.) – liurbis, paikius
drõgai (germ.) – neštuvai
dũkis – dūkimas, šėlimas
dumčius (sl.) – patarėjas, aukštas valdininkas, prievaizdas
Dùrakas – tikrinis vyro vardas, iš *durak* (sl.) – kvailys
dũšià (sl.) – dvasia, vėlė; širdis, jausmai
dùžas (sl.) – storas
dvỹlis – dvylas (juodagalvis – pagal L. Rėzą) jautis

ẽdelmonas (germ.) – bajoras, didžiūnas, aukštos kilmės žmogus
Enskỹs – tikrinis vyro vardas, iš vok. *Hänschen* (*Jonelis*)

ẽdesis – pašaras; valgis, maistas

gadýnė (sl.) – laikas, metas, laiko tarpas
gaidaũ – mielasai, brolyti, širdele
gaidẽl – mieloji; jungtinas su *gaidau*
gaĩdūs – mielieji (žr. *gaidau*)
gaĩlis – pelkių augalas
gaišìnti – naikinti
gálgės (germ.) – kartuvės
gañdinti – gąsdinti, bauginti
gaspadà (sl.) – butas, buveinė; ūkis
gaspadìnė (sl.) – ūkio šeimininkė

gaspadõrius (sl.) – ūkio šeimininkas
gaspadorỹstė (hibr.) – ūkis; šeimininkavimas
gentìs – giminė; giminaitis
gédiškas – negarbingas, begėdiškas
gyvatà – gyvenama vieta
globóti – apkabinti, apglėbti
glóda (sl.?) – stoka, nebėr, trūksta, galas, prapultis
glũpas (sl.) – kvailas, paikas
glūpiñtelis (hibr.) – visai kvailas
glūpókas (hibr.) – apykvailis
glūpùmas (hibr.) – kvailumas, paikumas
grãbė (germ.) – griovys
grãšis (sl.) – skatikas (4 pfenigai); smulkus pinigas
grẽčnas (sl.) – geras, tinkamas, šaunus
griẽkas (sl.) – nuodėmė
grìkvabalis (hibr.) – karkvabalis
Grýta – tikrinis moters vardas, iš *Margarita* (*Greta*)
grįžtė – išbruktų ir iššukuotų linų ar pakulų pynė
grõmata (sl.) – laiškas; raštas, dokumentas
grùčė (sl.) – kruštienė, kruštiniai
grumzti – grasinti
gruodìnis – lapkričio mėnuo
grũzdas – toks grybas
guinióti – gainioti, vejoti
gumbas – vidurių skausmai, diegliai
gùrkščioti – ryti seiles (godžiai ko nors geidžiant)
gvõltas (sl.) – smurtas, prievarta
gvõltyti (sl.) – prievartauti, jėga versti

įdróžti – užduoti, apmušti
įkrẽsti – įtręšti
Ilzbė – tikrinis moters vardas (iš *Elzbieta*)
įmanýti – galėti, įstengti, pajėgti
įmùrti – įmirkti
ýna – mykia (apie galvijus)
įpléšti – įkąsti
įsigũžti – šiltai, patogiai įsitaisyti, lindėti
įsinérti – į ką nors įsiauti ar įsivilkti
įsitẽmyti – įsižiūrėti, įsidėti į galvą
iščérauti (germ.) – suvalgyti, sunaudoti, išeikvoti
išdarkýti – apšmeižti, iškeikti, išplūsti
išgaĩdrinti – padaryti giedrą
išgaišìnti – išnaikinti
išguldýti (sl.) – išdėstyti, išaiškinti
iškadà (sl.) – žala, nuostolis
iškãdininkas (hibr.) – žalos, nuostolio darytojas
iškaršti – nušukuoti linų galveles
iškirmýti – akims nuo didelio verksmo išpūti, išvarvėti
iškléstyti (hibr.) – išplakti, išlupti
iškõpti – išvalyti, iškuopti
išmìslyti (sl.) – sugalvoti, sumanyti.
išpántyti (germ.) – turtą paimti užstatant, aprašyti
išpjudýti – atstumti, paniekinti; *išpjudýtas* – paniekos vertas, atstumtinas žmogus
išpliõpti – išplepėti, ištauzyti
išpũstyti (sl.) – išnaikinti
išrokúoti (hibr.) – apskaičiuoti
išrùimoti – išvalyti (griovius)
išsigvìldyti – išsilukštenti
išsimanýti – suprasti, išmanyti
įvaisìnti – auginti, įveisti
įžarstýti – įkurstyti, įkaitinti

jáutakis – toks grybas
jégėrė (germ.) – medžiotojas
Jėkė – tikrinis moters vardas (iš Jokimė)
jukà (sl.) – kraujo sriuba
jùmprova (germ.) – panelė

kãbiar (germ.) – ikrai (kaviaras)
kačeĩg – nors
kačérga (sl.) – (žarijų) žarstiklis
katgìsmas (sl.) – katekizmas
Kairiùkas – pravardė (pagal kairys, kairiarankis)
kakalỹs (germ.) – krosnis
kamẽdigė (germ.) – komedija; vaidinimas
kapà (sl.) – 60 vienetų
kapẽ (germ.) – kava
Karaliáučius – dab. Kaliningradas
karbãčius (sl.) – bizūnas (odos botagas su pintu botkočiu)
karnà – liepos, gluosnio, karklo apatinė žievė, lunkas
kartùpelė (germ.) – bulvė
kašẽlė (sl.) – pintinė
kaštúotis, *kaštódytis* (= *kaštúodytis*) (sl.) – daryti išlaidas
katrul – į kur, į kurią pusę.
kavóti (sl.) – slėpti; laikyti, saugoti
kedelãtis (hibr.) – iš *kedelỹs* (germ.) – sijonas (pirktinės medžiagos)
keĩkestis – keiksmas
kelmùtis – toks grybas
kélnorė (germ.) – rūsys
kẽras – kelmas su visomis šaknimis
keřdžius – senas piemuo; piemenų vyresnysis
kérplėša – miško išvarta su visomis šaknimis
kéršis – keršas (margagalvis, juodo ir balto plauko – pagal L. Rėzą) jautis
ketviřtis – biralų saikas
kéžas (germ.) – sūris
kiaũlstaldis (hibr.) – kiaulių tvartas, kiaulidė
kiáušė – galvos kiaušas
kiẽmas – žemės plotas tarp vienos sodybos pastatų; sodyba, ūkis; kaimas, sodžius; kaimo gyventojai
kỹkas (sl.) – moterų galvos apdangalas, gaubtuvas
kirmýti – ilgai (tingint) miegoti
kisiẽlius (sl.) – skysta košė iš raugintų avižinių miltų
kiškà – kinka, koja nuo liemens iki pėdos

kỹtras (sl.) – gudrus, suktas, klastingas
klãpas (sl.) – vaikinas, berniokas; bernas
klapatà (sl.) – rūpestis, vargas
klãpčius (sl.) – pasiuntinys, tarnas
klastorkà (hibr.) – apgavikė
klẽstinti – blaškyti, judinti, šiurenti
Klìšis – pravardė (pagal *klišas* – kreivakojis, raišas)
klojìmas – vienam kartui kulti ant grendymo suklotas javų kiekis
klõniotis (sl.) – nusižeminus lenktis; lankstytis, siūbuoti
klumõkas (sl.) – maišelis, ryšulys, elgetos krepšys
klúmpė (germ.) – medinė ištisai ar odinė su medžio padu avalynė
kõbotas (sl.) – viršutinis berankovis moterų drabužis; liemenė
Kóinas – Kainas (Biblijos personažas)
koktù – nejauku, nesmagu, bjauru; kaip, kaip yra
kopinéti – laipioti; bites kopinėti – imti medų (iš avilio, drevės)
kópti – lipti, kilti
kõpti – mėžti tvartą
koravódinti (hibr.) – nubausdinti
koravóti, *koróti* (sl.) – bausti
koštùvės – šviežias, tik sukoštas alus
kõžnas (sl.) – kiekvienas
kõžnasviens (hibr.) – visi, kiekvienas
krãgas (germ.) – ąsotis; geriamasis indas
kraĩkas – kraigas, stogo viršus, šelmuo
krãpelis (germ.) – riebaluose virtas pyragaitis
krapinéti – vaikščioti apgraibomis, svirduliuojant
kražùkas (hibr.) – puodukas (iš *kragas*)
krivùlė (sl.) – valstiečių susirinkimas; kumpa lazda – seniūno valdžios ženklas
Krìzas – tikrinis vyro vardas (iš *Kristijonas*)
krõmas (sl.) – smulkios prekės; smulkių prekių krautuvėlė; keliaujančio prekijo prekių nešulys
krõmininkas (hibr.) – smulkus prekybininkas
krõsyti (sl.) – dažyti
krunéti – kosėti, krenkšti
kruštìniai – grūstiniai (stambios miežių kruopos)
Kùbas – tikrinis vyro vardas (iš Jokūbas)
kùcius (germ.) – lazda, pagalys, vėzdas, kuoka, brūklys
kũdas (sl.) – liesas, prastas
kùdlas (sl.) – plaukų kuokštas; susivėlę, ilgi plaukai
kuĩnas – menkas, nuvarytas arklys
kùkarka (sl.) – virėja
kuklỹs – (miltų) kukulis
kùknė (sl.) – virtuvė
kùkorius (sl.) – virėjas
kulbõkas (sl.) – jungo dalis, į kurią įtveriamas jaučio sprandas
kũmas (sl.) – krikštatėvis; bičiulis
kumpsóti – riogsoti, tūnoti sukumpusiam
kuõčės (hibr.) – iš *kuo čėsu* – kartais; kada nors
kuõpti (trm.) – kaupti, prižiūrėti, valyti; mėžti
kupčélninkas (hibr.) – prekiautojas, pirklys
kùpčius (sl.) – pirklys
kùpelis (germ.) – aptverta ganykla
Kurpiúnas – pravardė (prasme „su kurpėmis, pasiturintis“)
kuršõlė (germ.) – šaltibarščiai
kùsinti (sl.) – kurstyti, siundyti

lãbas – geras; doras, taurus
laktà – kartelė, ant kurios vištos tupi
lapiẽnė (trm.) – rauginti kopūstai; kopūstlapių sriuba
lãtgalis (hibr.) – lotos galas; lota – kartis skersai gegnių, kuria pritvirtinama stogo danga
laũkis – laukas (su balta dėme ar dryže išilgai kaktos) jautis
lẽgerė (germ.) – indas gėrimui, statinaitė
lekúoti – greitai, uždusus kvėpuoti
lenciũgas (sl.) – grandinė; pančiai
liáupsinti – garbinti, šlovinti
liẽkarstva (sl.) – vaistas
liepìnė – iš liepos medžio padarytas indas (statinaitė)
liesiniñkas (sl.) – eigulys, miškininkas
ligúostas (trm.) – liguistas
liktìs (germ.) – žvakė
liũbyti (sl.) – mėgti
Lỹzė – tikrinis moters vardas (iš Luiza)
lodúoti (germ.) – užtaisyti šautuvą
lõšti – išdykauti, dūkti, šėlti, žaisti
luĩnas – baužas, beragis (apie aviną)
lũkurti – laukti, lūkuriuoti
lùmper – ispaniškas žaidimas kortomis

mãckas (sl.) – mažas
mackiùrnikas (sl.) – labai mažas, mažytis
macnùs (sl.) – smarkus, stiprus
mãčyti (sl.) – padėti
mãdaras – purvas; terlionė
madarúoti – niekus dirbti, terliotis
Magùžė – tikrinis moters vardas (iš *Magdė*, *Magdelena*)
makalúoti – maišytis, sukinėtis, bėginėti
maldýti – melsti, prašyti
malĩkas – gurkšnis, maukas
mañdagus – padorus; tinkamas, geras (ir apie daiktus)

mandìng – atrodo („man dingojasi“)
maníera (sl.) – elgesys, laikysena
maníeras (germ.) – maniera
margìnė – margas kaimo moterų sijonas
márškonis – lininis audeklas
mãstas – strypas ilgiui matuoti (paprastai 1 m ilgio)
mašnà (sl.) – maišelis pinigams, piniginė
Merčius, *Merčiùkas* – tikrinis vyro vardas (iš *Martynas*)
mẽtas – metai (12 mėnesių); amžius
mẽzliava – mokestis, duoklė
mierà (sl.) – saikas, saikingumas
mėžinỹs – mėšlas, mėšlo krūva; mėšlynas
mýlista (sl.) – su *jūsų*: jūsų sveikata, jūsų malonė
mỹlė (sl.) – mylia, kelio ilgio matas (7 varstai)
mináu – liepiamoji nuos. nuo *mináuti* (*minavoti*) – žiūrėk; atmink
miršéti – pamiršti
mislìs (sl.) – mintis
mìslyti (sl.) – (pa)manyti, (pa)galvoti
mišìà (sl.) – pamaldos; pamokslas (evangelikų)
mõčeka (sl.) – pamotė
moliavóti (sl.) – piešti, teplioti
mõliorius (sl.) – tapytojas, dažytojas
momà (trm.) – mama, motina
mõstyti (sl.) – tepalais tepti
mótė (trm.) – žmona, vaikų motina
mùčė (germ.) – kepurė
mũčyti (sl.) – kankinti
mudráuti – didžiuotis, pūstis
mũdrauti – gyvai judėti, būti smagiam, linksmam
mudriaĩ – gyvai, judriai, smagiai
mùrgas (germ.) – margas (žemės matas, lygus maždaug 0,25 ha)
nabãgas (sl.) – vargšas, nelaimingasis, pasigailėtinas
nabãšninkas (sl.) – velionis
namẽj – namie
nãras (germ.) – kvailys
naĩsas – pyktis, įniršis, siautulys
naũjmetis – Naujieji metai
naujõkas – naujas gyventojas, naujakurys
nečẽstis (sl.) – nelaimė
nederìngas – netinkamas, nenaudingas
nẽganda – nelaimė, vargas, rūpestis
negelỹs (germ.) – akėčvirbalis; grėbliadantis; medinė vinis
nenáudas – nenaudėlis
nepakãjus (sl.) – neramumas, nesantaika
nepareĩtis – nedera, netinka
nėsà – nes
nesviẽtiškas (hibr.) – nežmoniškas, baisus
nešvánkėlis – bjaurus, nepadorus, grasus žmogus
nešvánkus – bjaurus, grasus, šlykštus
nevidõnas – nenaudėlis, bjaurybė
neviẽžlybai (sl.) – negarbingai, netinkamai
nūkìmas – garsios kalbos, triukšmas
nõbažnas (sl.) – dievotas, pamaldus
nomẽtas – nuometas, ilgas šalikas
nudarýti – viralą taukais pagerinti, uždaryti
nudõvyti (sl.) – užkamuoti, nukankinti
nugamìnti – atlikti, nudirbti
nugáuti – apgauti, apsukti
nugrìsti – nuprasti, mesti
nukàkti – nuvykti, nukeliauti
nuoglaĩ (sl.) – staiga, netikėtai
nuolataĩ – nuosekliai, eilės tvarka; laiku
nuõpertas (sl.) – akiplėšiškas, įžūlus, nelabas
nusidỹvyti (sl.) – nusistebėti, nustebti
nusidõvyti (sl.) – nusikankinti, sunykti, pražūti
nusidúoti – atsitikti, įvykti
nusikãkinti – nubėgti
nusimũčyti (sl.) – nusikankinti, nusikamuoti
nusitìkti – įvykti, atsitikti
nustekénti – nukankinti, nuvarginti, viską iščiulpti; iškulti

Obrỹs – tikrinis vyro vardas (iš *Abraomas*?)
orẽ – arimas (veiksmas)
óšinti – daryti, kad oštų
ožkãtė (trm.) – ožkaitė

padabóti (sl.) – pasekti, pažiūrėti, pasaugoti
pãdarynė – padargas, įrankis; rakandai
paderéti – gražiai mokėti, sugebėti
padỹvyti (sl.) – stebėtis, nustebti; gėdyti
padõnas (sl.) – valdinys, pavaldinys
padũkinti – pasiutinti
paduřkas – moterų marškinių apatinė dalis; pridurkas
paduséti – dejuojant sušukti, aičioti
padvãrija (sl.) – kiemas
pagárbinti – pagerbti
pagáuti – pradėti, imti; sučiupti
pagùiti – išvaryti, nuvyti
Paĩkius – pravardė (pagal *paikas*)
Paĩkžentis – pravardė („paikas žentas“ ar „Paikiaus žentas“)
painà – painiava
pakamõrė (sl.) – dvaro žemesnysis prievaizdas, ryšininkas tarp dvaro ir kaimo
Pakulū́nas – pravardė (iš *pakulos*?)
pãkulos – linų ar kanapių nuošukos

paliavóti (sl.) – glazūruoti, padengti glazūra
palýčia (sl.) – medinis arba geležinis velėnos verstuvas prie žagrės
palùdieniai (sl.) – pavakariai
palū́kanos – procentai; derlius
pãmota (trm.) – pamatas, pagrindas
pãnedėlis (sl.) – pirmadienis
pãpykis – pyktis, siutas
paprõvyti (sl.) – pataisyti, užtaisyti (šautuvą), paruošti
pardõvyti (sl.) – nualinti, nukamuoti
pareĩtis – sangr. esam. 1. 3 asm. forma nuo pareiti – tinka, dera
parìkti – apsirikti (kalboje)
pasidéti – numirti, pražūti
pasikãkinti – pasitenkinti
pasiklõnioti (sl.) – su pagarba nusilenkti
pasiliecavóti (sl.) – atsiduoti kieno nors globai, pasitikėti
pasimégimas – patikimas, malonumas
pasiprývyti (sl.) – pasiruošti, pasidaryti
pasipùrtyti – sukrusti, stropiai dirbti
pasistrãnyti (sl.) – lazda atsirėmus stovėti
pasitiẽšyti (sl.) – pasistiprinti, atsigaivinti; atsiteisti
pasituřsinti – nusilenkti; atstatyti užpakalį
pãslas (sl.) – pasiuntinys
pastarnõkas – tokia daržovė (bot. Pastinaca sativa)
pasteliúoti (germ.) – parūpinti, parengti
pãstninkas (sl.) – pasninkas; alkis
pastóti – tapti, pasidaryti
pãsukos – skystimas, liekantis sumušus sviestą
pašalỹs – pakraštys; palėpė, pakampė; kraštas, šalis, pusė
pateĩkti – dykinėti, tingėti, rimti
patèkti – išsilaikyti
paũtas (trm.) – kiaušinis
pavitóti (sl.) – pavaišinti
pažãras – žara, rausvi pragiedruliai; pašvaistė
pažỹčyti (sl.) – paskolinti
pažygỹs – laiko tarpas
pečénka (sl.) – kepsnys
perčėsù (hibr.) – per anksti, nelaiku
perynà (sl.) – patalai; pagalvis
perleñkis – priklausanti, skirta dalis („kas kam nulenkta“)
permiẽr (hibr.) – per daug, be saiko
pýbelės (germ.) – elementorius
pieskýnis (hibr.) – smėlynas
piẽskos (sl.) – smėlis
pỹlė (trm.) – antis
pilĩnavoti (sl.) – prižiūrėti, išlaikyti
piliónis – miestietis („pilies gyventojas“)
Pìmė – tikrinis moters vardas (iš *Efemija*?)
pìnas – žiogrelių tvoros pinutis, statinis
pirmónės – pirmieji patiekalai
pỹvas (sl.) – pirktinis alus
plaũšas, *plaušaĩ* – pluoštas, skaidulos
plẽcius (germ.) – sklypas
plėčkà (sl.) – butelis
pleñpė – toks grybas
plỹckas (sl.) – paplotis, sklindis, blynas
Plỹckius – pravardė (pagal *plyckas*)
plõnis – pabaigtuvių vainikas
plõštė (sl.) – skraistė, skara
plùk (priev., germ.) – gausiai, kaip reikiant
plùktžolė – gyvulių suminta žolė
podagrà (sl.) – sausgėla, kojų liga
podraũg – kartu
po galvũ – galvūgalyje
po tám – po to, paskui
prãdai – uždaras, pašaro pagerinimas
prãmonė – išmonė, darbas, kūrinys
pranókti – pralenkti, viršyti
prãrakas (sl.) – pranašas
praskùsti – pavargti, įskausti
prastóti – palikti, pamesti, atsisakyti, netekti
prãvardis – pravardė
preĩkalas – priekalas
Prìčkus – tikrinis vyro vardas (iš *Frydrichas*)
pridabóti (sl.) – prižiūrėti, pasaugoti
prieg tám – be to
príetelka (hibr.) – bičiulė, draugė
prìprova (sl.) – uždaras; padargas
prìsiega (sl.) – priesaika
prisimaũkti – pasigerti, prisilakti
pristókti – pritrūkti, pasigesti
pritèkti – užtekti; prieiti
procià, *prõcė* (sl.) – triūsas, darbas
provà (sl.) – byla, teismas, teisybė; reikalas, dalykas
prývyti (sl.) – ruošti, rengti; užtaisyti (šaunamąjį ginklą)
prõvininkas (hibr.) – bylininkas; teisėjas
pūčkà (sl.) – šautuvas
Pukỹs – pravardė (?), pagal *pūkys* – pūgžlys
pùlokas (sl.) – pistoletas; šautuvas (mažas)
pùltis – priderėti, pritikti, reikėti
puřvelis (germ.) – dagtis, pintis ugniai įskelti
pùspyvė (hibr.) – silpnas alus
pũstas (sl.) – tuščias
pūstélninkas (hibr.) – eikvotojas, rijikas, girtuoklis
pūstỹnė (sl.) – dykuma, tyrai; griuvėsiai
pũstyti (sl.) – eikvoti, leisti vėjais, gadinti
pùtpela – putpelė, fazanų šeimos paukštis

rabatà (sl.) – darbas, veikla
ráišėti – šlubuoti
raspustà (sl.) – išdaiga, išdykumas, pasileidimas; nusižengimas
raspùstininkas (sl.) – išdykėlis, pasileidėlis

raũdinti – virkdinti
razbáininkas (hibr.) – galvažudys, plėšikas
razbãjus (sl.) – muštynės, peštynės
rãzumas (sl.) – protas, išmanymas
rãžas – nudilusi šluota
rẽdas (sl.) – drabužis, apdaras, papuošalas
rėdýti (sl.) – puošti, rengti
reĩkmenė – pareiga, reikalas, reikmė
remẽstas (sl.) – amatas, užsiėmimas
repùkas – griežtis, sėtinys (bot. Brassica napus)
rẽtis (trm.) – neartas žemės sklypas; dirvonas
rėžtù – kūlvirsčia, galvotrūkčiais
riešutų̃ lazdà – lazdynas
rìkis – tvoros statinis
rỹkas – indas; įrankis, padargas
riñčius (hibr.) – rinčvynis
riñčvynis (germ.) – Reino krašto vynas
rodà (sl.) – patarimas
rokúoti (sl.) – skaičiuoti, įskaityti, priskirti
rokùndas (sl.) – sąskaita; atpildas, atsiskaitymas
rūdỹnė – pelkė
rùdmėsė – toks grybas
rùpuižė – rupūžė; austrė

sanevãdas – sinavadas, toks augalas
sẽbras (sl.) – bičiulis
Selmas – tikrinis vyro vardas (iš *Saliamonas*?)
Selmýkė – tikrinis mot. vardas („Selmo duktė“)
sermėgà (sl.) – namie austo milo apsiaustas
sylà (sl.) – jėga
siratà (sl.) – našlaitis
sýveida – lapė
skárbas (sl.) – lobis, turtas
skarótas – suplyšęs, apdriskęs
skauradà (sl.) – keptuvė
skeřsvagė – išmestinė (baigiamoji vaga)
skiñkis – gira
skyriù – atskirai, skyrium
skránda – seni neaptraukti kailiniai
skrándgalis – seno (skrandos) kailio gabalas
skubriaĩ – skubiai, greitai
skũnė (germ.) – daržinė, pašiūrė
skũpas (sl.) – menkas, prastas
skūrà (sl.) – oda, kailis
skvierúoti (germ.) – išreikalauti, išieškoti, priversti
slũginė (sl.) – tarnaitė, samdinė
Sluñkius – pravardė (pagal *sluñkius* – tinginys, slinkis)
slūžáuninkas (sl.) – samdinys
slūžbà (sl.) – tarnyba, pareigos, darbas
slũžyti (sl.) – tarnauti
smaliniñkas (sl.) – dervos ratams tepti (deguto) prekybininkas, degutininkas
smal̃stumas – skanumynas, skanėstas
smertnaĩ (sl.) – mirtinai
smiřdas (sl.) – negeras, netikęs žmogus; nevidonas
sopãgas (sl.) – aulinis batas
spãras (germ.) – gegnė, stogo atspara
spatẽlis (hibr.) – deminutyvas iš *spatas* (germ.) – kastuvėlis
stal̃das (germ.) – tvartas
stavnýčias (sl.) – pastovus, tvirtas
stekénti – pjauti, skersti (gyvulį); kamuoti
steliúoti (germ.) – (pa)ruošti; užsakyti, kviesti
stérva (sl.) – dvėsena, maita; bjaurybė
stõnia (sl.) – tvartas
storkõtis – baravyko sinonimas
straũpas – lazda, pagalys
strìpinis (trm.) – lazda
strõkas (sl.) – negandas, išgąstis, baimė
strūnà (sl.) – styga
stubà (germ.) – pirkia
stùi (sl.) – stok, nutilk
stùkis (germ.) – gabalas; plotas; vienetas
stuñgis – prastas, nudilęs peilis
stúopa, *stúopas* (germ.) – skysčio matas (0,1 kibiro); tokio dydžio indas
sturlùkas – kiškis
subinẽ – užpakalis
sudavãdyti (sl.) – paskirti, suteikti; sutvarkyti
sũdas (sl.) – teismas, teismo nuosprendis
sũdyti (sl.) – teisti, daryti nuosprendį
sūdžià (sl.) – teisėjas
sugaĩšti – išnykti, pražūti
sùkata (sl.) – džiova
sukriaĩ – greitai, vikriai, apsukriai
sukrõšti – nusenti, persenti
sùltekis – balandžio mėnuo
sumišaĩ – mišriai, vienas pro kitą
surokúoti (sl.) – suskaičiuoti, suskaityti
susigãdyti (sl.) – derėti, būti reikalingam
susimìlti – pasigailėti
susimìslyti (sl.) – susimąstyti; atsiminti
susipríešyti – susikivirčyti, susivaidyti
Susukãtė – moters pravardė (pagal sukti – iškreipti, meluoti)
suteškéti – sunykti, „išskysti“
svetlyčià (sl.) – seklyčia, gerasis kaimo trobos galas
svėrẽ – pūdymų žolė
sviẽtas (sl.) – pasaulis; žmonės
svìklas (sl.) – raudonasis burokas
svodbà (sl.) – vestuvės
svõdbininkas (hibr.) – vestuvininkas
svõtas (sl.) – vestuvių svečias, dalyvis

šálkis (germ.) – baltasis gūžinis kopūstas
šaltỹšius (sl.) – seniūnas

šeimýna – samdiniai; bitės darbininkės
šel̃mis (germ.) – išdykėlis, padauža, nenaudėlis; sukčius
šelmỹstė (hibr.) – klasta, suktybė, niekšiškumas
šeštõkas – šešių grašių pinigas
šétra (sl.) – palapinė; lūšnelė
šìlingas – vokiečių smulkus piniginis vienetas (1/3 grašio)
šìmelis (germ.) – balsvas (šyvas) arklys
šiuĩlė (germ.) – mokykla
šiukštù – jokiu būdu, nevalia
šiupinỹs – žirnienė; žirnių košė
šiūrúoti (germ.) – šveisti
šlapjùrgis – girtuoklis; Šlapjùrgis – pravardė
šléktas (germ.) – blogas, prastas
šlėgà (germ.) – medinis kūjis
šlekùtė – marga, raiba višta
šlõvnas (sl.) – garbingas, šlovingas
šoblẽ (sl.) – kardas
špíelmonas (germ.) – muzikantas
štùkas, *štùkis* (germ.) – pokštas, išdaiga
šūbà (sl.) – prabangūs kailiniai
šū́dleterės (germ.) – mėšlui vežti iš išilginių lentų sukaltos kripės (gardys)
šùkė (trm.) – apdužęs molinis indas
šùkas (germ.) – seniūnas
šùlmistras (germ.) – mokytojas
šul̃nas – puikus, šaunus
šũtyti (sl.) – juokauti, juokus krėsti
šūtkà (sl.) – juokai, pokštas
švánkus – padorus, garbingas
šveĩsteris (germ.) – šveicaras

tavõras (sl.) – prekė
tẽ (germ.) – arbata
tėtãtis (trm.) – tėvelis
tetė́nas – tetos vyras
tìč – tylėk
tiekajaũ – taip pat
timsóti – išsitiesus gulėti, tinginiauti
týtveik – labai
tõčes (= *tuõčės*) – tuomet
toktaĩ – tatai, tai
toktù – taip yra; negerai
toriẽlius (sl.) – lėkštė
tranšierúoti (germ.) – pjaustyti
trẽpai (germ.) – laiptai
trinỹčiai – vasarinis valstietiškas naminio audeklo (drobės) apsiaustas
trõpytis (sl.) – pasitaikyti, atsitikti
tuõ – tuoj, tuojau
turbõnas – rytiečių turbanas; galvos apdangalas
Tùšė – tikrinis moters vardas (iš *Darata*?)

úbas (germ.) – žemės ploto matas (7,5 ha)
ũlyčia (sl.) – kaimo gatvė
uliúoti – alioti, gąsdinančiai rėkauti
ùmaru – staigiai, smarkiai
ũmas (sl.) – pojūtis, nuovoka, jausmas
ùrdelis – įsakymas, potvarkis
ùrva – urvas, ola žemėje
uřšti – urgzti
ùždaras – maisto pagerinimas, užkulas, užtrinalas
užgér – už gera, mielai
ùžkakalė (hibr.) – užkrosnis
ùžmatis – atmatuotas plotas
užspéti – rasti, užtikti, sutikti
ùžžagris – ariamoji (ne kinkomoji) žagrės dalis, arklas

vaĩkesčias – vaikiščias, vaikas; paauglys
vaikìnis – vaikinas, jaunuolis
vaisùmas – derlingumas
vãkmistras (germ.) – policijos valdininkas, policininkas
valdõnas – valdovas
valnýbė (hibr.) – laisvė
vandrúoti (germ.) – keliauti
vařtas (germ.) – miško sargas, eigulys
Vaũškus – pravardė (pagal *vaukšti* – tinginiauti)
veĩ – va, štai
vẽlyti (sl.) – linkėti; liepti, įsakyti
viẽdras (sl.) – kibiras
viensmiẽrs (hibr.) – vis tiek
vierà (sl.) – tikėjimas
viẽryti (sl.) – tikėti
viẽrnas (sl.) – ištikimas, doras, sąžiningas
viẽšpats – ponas
viẽžlybas (sl.) – mandagus, garbingas, padorus, taurus
viẽžlybumas (hibr.) – garbumas, taurumas, dorumas
viñčiavoti (sl.) – tuokti
viñdas, *vindẽlis* (germ.) – verpimo ratelis
výskupas (sl.) – evangelikų liuteronų superintendentas
vìslab – visa, viskas
vitóti, *vitótis* (sl.) – gerti, užgerti
võžyti (sl.) – branginti, vertinti, gerbti
vùi – iškraipytas prancūzų *oui* – taip

zaunà – tauškalai, plepalai
zaũnyti – niekus taukšti, tauzyti
zõkanas (sl.) – įsakymas
zopõstas (sl.) – atsarga
zũbai (sl.) – lūpos, burna

žadéti – duoti pažadą, ketinti; burti, užkalbėti
žãkas (germ.) – maišas
žãlis – tamsiai rausvas jautis
žařdis – aptverta ganykla
žegnõnė (sl.) – palaiminimas
žėlė́k (sl.) – pasigailėk
žỹčyti (sl.) – skolinti
žyniãvimas – būrimas, kerėjimas
žiupõnas, *žiupõnė* (sl.) – ponas, ponia
žnairiõms – žvairomis, šnairiai
Žnairiùkas – pravardė (pagal žnairas)

Mykolas Pranciškus Karpavičius

Kraštui nenaudingas žmogus niekada nepasieks dangaus ir amžinosios laimės.

Mykolas Pranciškus Karpavičius

Mykolas Pranciškus Karpavičius (1744–1803) – žymiausias Apšvietos pamokslininkas Lietuvoje ir Abiejų Tautų Respublikoje, valstybės ir visuomenės reformų rėmėjas, Vilniaus universiteto profesorius, Lietuvos Tautos Aukščiausiosios Tarybos narys. Amžininkų vadintas „pamokslininkų kunigaikščiu“, „žmogaus teisių apaštalu“. Kilęs iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, iš Lietuvos Brastos vaivadijos, kaip ir Tadas Kosciuška. Jo protėviai – nuo XV amžiaus žinomi lietuvių bajorai. Mokėsi Brastos jėzuitų kolegijoje. 1761 m. Varšuvoje tapo Misionierių ordino vienuoliu, čia studijavo kunigų seminarijoje. Jau jaunystėje, dar būdamas klierikas, pasižymėjo nepaprasta iškalba. Sulaukęs 23 metų buvo įšventintas į kunigus ir paskirtas Varšuvos kunigų seminarijos profesoriumi. Vėliau dirbo dėstytoju Krokuvoje. 1772 m. grįžęs į Lietuvą buvo Vilniaus kunigų seminarijos profesorius. Tapo švietimo reformatoriaus, Vilniaus vyskupo Ignoto Masalskio bendradarbiu, vienu iš jo kultūrinės programos įgyvendintojų. 1774 m., susipykęs su Misionierių ordino vadovais, metė vienuolystę. Tais pačiais metais Vilniaus vyskupas jį paskyrė Prienų, o vėliau ir Gražiškių klebonu ir taip suteikė išgyvenimo šaltinį.

Tuo laiku M. Karpavičius ėmė garsėti savo religiniais ir pilietiniais pamokslais: juos iškilmingomis progomis buvo kviečiamas sakyti Vilniuje, Gardine, Varšuvoje – sostinių visuomenei, studijuojančiam jaunimui, bajorijai. Apie dvidešimt metų jis sakė pamokslus įtakingiausiems LDK visuomenės žmonėms – į Lietuvos Vyriausiąjį Tribunolą, šalies Aukščiausiąjį Teismą, išrinktiems ir suvažiavusiems bajorams. Pamokslą M. Karpavičius pavertė vienu svarbiausių Apšvietos laikų Lietuvos literatūros žanrų. Pilietinis pamokslas, pamokslinė kalba tapo galingu Apšvietos įrankiu, kurio paskirtis – perteikti žmonėms pagrindines gyvenimo tiesas, naujojo amžiaus idėjas bei idealus, ugdyti ir kurti laisvą visuomenę, laisvą tautą. Lietuvoje pamokslas atspindėjo ir stengėsi paveikti pagrindinius XVIII amžiaus krašto istorinius įvykius. Šalies pamokslininkų kalbos buvo spausdinamos dideliais, kartais net tris tūkstančius egzempliorių siekiančiais tiražais, atpasakojamos ir aptariamos to meto Lietuvos laikraščių.

Anot M. Karpavičiaus pamokslų, neteisingas buvo ankstesnių laikų įsitikinimas, kad dėl savo sielos, dėl jos amžinojo gyvenimo reikia išsižadėti tėvynės ir žmonių. Tikras krikščionis privaląs būti doras pilietis, uolus savo šalies patriotas. Mat žmogus yra sukurtas visuomenei. Jo gyvenimas bus prasmingas, o jis pats – kilnus ir garbingas tik tada, kai tarnaus bendrajam gėriui, tėvynei ir žmonėms. Būtent taip gyventi žmogų įpareigoja tiek jo prigimtis ir protas, tiek Dievas. „Kraštui nenaudingas žmogus niekada nepasieks dangaus ir amžinosios laimės“, – skelbė M. Karpavičius. Tačiau tamsi, neišprususi visuomenė dažnai negirdi proto balso, yra valdoma egoistinių geismų ir aistrų: ji laužo įstatymus, laisvę tapatina su savivale, siekia ne tarnauti tėvynei, bet gauti iš jos kuo daugiau

asmeninės naudos. „Tautos laisvė be švietimo – tai pavojingas kalavijas, kuris perskros pačios tėvynės vidurius“, – teigė lietuvių pamokslininkas. Kad pirmojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo pažeminti lietuviai ir lenkai atgimtų, kad išgelbėtų savo valstybę, jie visų pirma privalo šviestis. Lietuvos ateitį M. Karpavičius siejo su visuotiniu tautos švietimu, su pilietiškai išugdyta jaunąja karta. Tik išlavinti piliečiai sugebės sąžiningai atlikti pareigas visuomenei. Tik apšviesti protai mokės laikytis įstatymų ir išsaugoti laisvę. Mat „protinga laisvė yra pagrįsta įstatymu“. Jokioje tautoje negali būti „protingos respublikinės laisvės be piliečių doros ir papročių taurumo“. „Kas gi yra tikroji laisvė?“, – klausė M. Karpavičius lietuvių. Ir pats atsakė: „Tai yra laisvas naudojimasis savo gyvenimu, talentais ir nuosavybe dėl visuomenės, kurioje gyveni, laimės.“

Ypatingą dėmesį „žmogaus teisių apaštalas“ ragino skirti piliečių „apšviestajam patriotizmui“ ugdyti. Pasak pamokslininko, „tėvynės meilė yra ir religinė, ir politinė, ir iš pačios prigimties esmės kylanti dorybė“. Būtent nuo šios dorybės labiausiai priklausantis tėvynės likimas: kai sunyksta meilė tėvynei, laisvos valstybės ir laisvos tautos žlunga. Patriotizmą M. Karpavičius siejo ne su akla aistra, bet su apsišvietusių žmonių kilnumu ir garbe. Jo teigimu, „piliečių meilės tėvynei pagrindas“ yra „tautos dora“. Tamsioje, nesąžiningoje, korumpuotoje visuomenėje patriotizmas tiesiog numiršta: „Kai dėl paperkamų sielų godumo nauda pranoksta garbę, šlovę ir dorą, nuvysta tėvynės meilė.“ Kita vertus, piliečių patriotizmas priklauso ir nuo tėvynės įsipareigojimų piliečiams. Pasak M. Karpavičiaus, „malonu savo gyvenimą skirti tėvynei, kai matau ją išties ginančią ir mano laisvę, nepriklausomybę bei gyvenimą“. Patriotizmo ir tikrojo pilietiškumo jaunimas turįs mokytis skaitydamas tėvynės istoriją, pažindamas tautos „laisvės ir šlovės pradininkų“ Algirdo, Vytauto bei kitų garbingų protėvių darbus.

1776 m. įvairiose Vilniaus bažnyčiose, vyskupo I. Masalskio pakviestas, M. Karpavičius perskaitė dešimt programinių pamokslų, kuriuose ragino iš esmės pertvarkyti Lietuvos gyvenimą – paversti šalies valstiečius „tėvynės piliečiais“, garbingais tautos nariais. Jo įsitikinimu, artojai, žemdirbiai yra būtent ta politinė jėga, kuri gali sustiprinti daug žemių ir žmonių praradusią tėvynę. Tačiau šią tautoje slypinčią jėgą būtina prikelti ir išlaisvinti. Reikia panaikinti dabartinę artojų vergiją, apšviesti ir išlavinti jų protus, išmokyti amatų, „grąžinti jiems pilietinio gyvenimo teises“, suteikti laisvę bei nuosavybę ir taip „padaryti juos karštai tėvynę bei kraštą mylinčiais žmonėmis“. Pasak M. Karpavičiaus, laisvoje, krikščioniškoje ir civilizuotoje šalyje neturi būti nelaisvų žmonių. Bet kokia nelaisvė prieštarauja gamtos dėsniams, Dievo valiai ir išmintingai politikai. Mat prieš gamtą ir Dievą visi žmonės yra lygūs. Visi turi teisę į laisvę ir užsidirbtą nuosavybę. Ypatinga bajorų ir kunigų pareiga – būti savo valstiečių mokytojais: žadinti jų pilietiškumą, ugdyti tvirtą charakterį ir moralę, padėti tapti tėvynei naudingais žmonėmis. Šios reformistinės idėjos sukėlė tikrą audrą to meto Lietuvos visuomenėje. Dominikonų vienuoliai M. Karpavičių apšaukė „eretiko Voltero ir bažnyčios kenkėjo Žano Žako Ruso pasekėju“. Kuriam laikui net buvo sustabdyti jo, kaip kunigo, įgaliojimai. Tačiau netrukus Lietuvos pamokslininkas paties karaliaus buvo išteisintas ir vėliau už nuopelnus tėvynei ne kartą apdovanotas.

1783–1794 m. M. Karpavičius dėstė teologiją ir Šventąjį Raštą Vilniaus universitete, tuo metu vadintame Lietuvos vyriausiąja mokykla. Evangelijas aiškino iš Apšvietos žmogaus pozicijų. Tarp „apšviestojo proto“ ir tikėjimo nematė priešpriešos. Ir prigimtis, ir tėvynė, ir Dievas kelia žmogui tuos pačius moralinius reikalavimus: „Kristaus religija yra lai-

Tautos laisvė be švietimo – tai pavojingas kalavijas, kuris perskros pačios tėvynės vidurius.

Mykolas Pranciškus Karpavičius

mingai susijusi su pilietiškumu.“ Jo teologijos paskaitos anuo laiku universitete buvo pačios populiariausios: jų klausytis sueidavo ne tik studentai, bet ir sostinės visuomenė. Su džiaugsmu M. Karpavičius sutiko 1791 m. seimo priimtą Gegužės trečiosios Konstituciją, tapo jos gynėju ir aiškintoju. Gardine, Vilniuje ir Prienuose sakytuose pamoksluose teigė, kad Konstitucija atvėrė lietuvių ir lenkų tautoms naują – laimės – epochą. Kitaip nei prancūzai, Respublikos gyventojai sugebėjo taikiai, be kraujo praliejimo įvykdyti revoliuciją – „iškelti sutryptas žmonių teises“, „panaikinti didikų savivalę“, „aristokratų oligarchiją“, miestiečių ir valstiečių engimą, įtvirtinti „visos tautos laisvę ir nepriklausomybę“. Šis įstatymas visiems luomams, visiems žmonėms „grąžino jų mylimą tėvynę“ ir padarė Respublikos piliečius „laisviausiais žmonėmis pasaulyje“. Lietuvių ir lenkų Konstitucija suteikusi jiems „garbę ir autoritetą visos Europos akivaizdoje“, nustebinusi „išties visą apšviestąjį pasaulį“. „Visos apšviestosios Europos nuomone“, tai „pats geriausias įstatymas iš visų įstatymų, kuriuos tik turi tautos.“

Karaliui Stanislovui Augustui 1792 m. liepą išdavus Konstituciją, M. Karpavičius kartu su kitais Vilniaus universiteto profesoriais ir studentais liko už ją kovoti. Per karą su Rusija, kaip nemažai kitų lietuvių, aukojo asmenines lėšas Lietuvos kariuomenei. 1794 m. buvo vienas iš sukilimo Lietuvoje organizatorių. Tapęs Lietuvos Tautos Aukščiausiosios Tarybos nariu, siekė įgyvendinti tuos Apšvietos idealus, kuriuos anksčiau gynė savo pamoksluose. Taryba išleido Lietuvių Tautos Sukilimo Aktą, kuriame aiškino, kad Lietuvos sukilimo tikslas – ne tik nepriklausomybės, kaip skelbė Lenkijos sukilėliai, bet ir žmonių „lygybės atgavimas“. Lietuvišku atsišaukimu Taryba kreipėsi ne tik į bajorus, miestiečius, bet ir į „brolius artojus“. Ragino nepaisyti luomų skirtumų ir ginti tėvynės laisvę visiems kartu: „Žmonės esma visi lygūs, bo visi ant tos pačios žemės gyvenam.“ M. Karpavičius buvo vienas pagrindinių Lietuvos sukilimo ideologų. To meto pamokslais jis siekė atskleisti kovos už laisvę prasmę, įkvėpti Lietuvos žmones aukotis dėl tėvynės. 1794 m. gegužės 20 d. Vilniaus Šv. Jono bažnyčioje sakytame pamoksle, kuris buvo išspausdintas ir lietuviškai, M. Karpavičius pagerbė mūšyje už Lietuvos sostinę žuvusius karius. Sekdamas Atėnų vadu Perikliu, Romos senatoriumi Ciceronu, Apšvietos pamokslininkas teigė, kad lietuviai, kaip senovės graikai ir romėnai, esą „piliečiai kariai“: jie prasmingai aukoja gyvybes už savo, artimųjų ir tautos laisvę. O priešai, „tirono kariai“, tėra „besielės mašinos“, „ginkluoti plėšikai“, „laisvės budeliai“, nesuprantantys laisvės vertės, nesuvokiantys, už ką guldo savo galvas. Lietuvių karas su Maskva esąs išskirtinis, nes pirmą kartą istorijoje dėl savo laisvės kaunasi ne tik kilmingieji, bet visa tauta: „Nuo pat mūsų istorijos pradžios dar niekuomet nebuvo tokio karo, kaip dabar, ir niekuomet anksčiau nekovojo tautos dėl tokio brangaus dalyko, kaip dabar jos ir mes esame priversti kovoti! Visagalis Dievas pažadino mūsų tautiečio ir piliečio Tado Kosciuškos neprilygstamo kovingumo dvasią! Tai mūsų kraujas! Tai mūsiškis lietuvis! Tai kaulas iš mūsų kaulų! Tas nepaprastas vyras, sukurtas savo tėvynės atgimimui, vienu šūkiu gelbėti tėvynę pažadino visą tautą. [...] Ar rastume bent vieną kitą tautą, kur milijonas žmonių nepabūgtų mirties, kad kitas milijonas išsaugotų laisvę ir nepriklausomybę? Kur tautos gelbėjimo įkarštyje nebebūtų

skirtumo nei tarp turtingo ir vargšo, nei tarp pono ir valstiečio, nei tarp kunigo ir samdomo kareivio, nei tarp silpnosios lyties ir narsių vyrų [...], kur visi eina nugalėti arba mirti gindamiesi?“ Tas pačias idėjas M. Karpavičius kėlė ir vėliau, sakydamas kalbą Vilniaus lygumose išrikiuotai liaudies kariuomenei. Joje lietuviams priminė pergalingas Gedimino, Algirdo, Vytauto kovas su Maskva bei kryžiuočiais ir ragino sukilėlius garbingai tęsti protėvių laisvės kovą. Taigi savo pamokslais jis tiesiogiai kūrė Lietuvos istoriją.

Sukilimui pralaimėjus, vengdamas Rusijos keršto, M. Karpavičius pasitraukė į Prūsijos užgrobtas Respublikos žemes. 1797 m. buvo paskirtas pirmuoju naujos Vygrių vyskupystės vyskupu. Mirė nuo kraujo išsiliejimo į smegenis Beržininkuose (lenk. *Berżniki*), netoli Seinų. Palaidotas Vygrių kamaldulių vienuolyno bažnyčioje (dab. Lenkijoje).

M. Karpavičius – viena iškiliausių Lietuvos Apšvietos asmenybių. Kunigas švietėjas, sujungęs maištingas savo amžiaus idėjas, žmonių lygybės ir laisvės idealus, tikėjimą žmogaus proto galia su Evangelijų tiesomis. Kunigas revoliucionierius, siekęs krikščionybės ir Apšvietos idealus įgyvendinti žemėje. Kunigas pilietis, kūręs patriotišką, savo kraštui įsipareigojusią, laisvę branginančią Lietuvos katalikų bendruomenę.

Siūloma literatūra: Mykolas Pranciškus Karpavičius, *Rinktiniai pamokslai*, parengė Kristina Mačiulytė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003; Kristina Mačiulytė, *„Kad Tėvynė gyvuotų...“: XVIII amžiaus antrosios pusės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės proginiai pamokslai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005.

Mykolas Pranciškus Karpavičius

PAMOKSLAI

APIE DIEVUI IR TĖVYNEI NAUDINGO JAUNIMO AUKLĖJIMĄ

PAMOKSLAS, SAKYTAS VARŠUVOS PIJORŲ KILMINGŲJŲ KOLEGIJOS KOPLYČIOJE TEN BESILAVINANTIEMS JAUNUOLIAMS 1775 METAIS

Cum esset JESUS annorum duodecem... proficiebat sapientiâ et gratiâ apud DEUM et homines. Lucae 2do.

Kai Jėzus buvo dvylikos metų... augo išmintimi ir malone Dievo ir žmonių akyse. Iš šv. Luko evangelijos 2 skyriaus[1].

Kaip tik tokiame amžiuje įgyjama išminties apie būdus pelnyti Dievo ir žmonių palankumą ir kaip tik tokia esmingiausia žmogiškos prigimties priedermė – jau pirmaisiais savo gyvenimo metais išmokti griežtas Dievui malonaus ir pasauliui naudingo gyvenimo taisykles. O abiejų dalykų tobulą pavyzdį mums parodo šiandien skaitomos Evangelijos ištrauka apie dvylikametį Jėzų: *cum esset JESUS annorum 12. proficiebat sapientia, et gratia apud DEUM et homines*. Iš tiesų žmonių bendrijoje nėra nė vieno luomo, kuris nerastų sau sektino elgsenos pavyzdžio Kristaus gyvenime ir mokyme; juolab tau, kilniausiasis tautos jaunime, suburtam čia lavintis, negalima įsivaizduoti puikesnio saviugdos pavyzdžio už Evangelijoje parodytą Dievo Sūnaus elgesį. Pirmasis žingsnis protingo gyvenimo link yra potraukis prie Dievo ir religija; Kristus yra jums to pavyzdys: *ascendentibus illis Jerosolimam remansit illic puer JESUS*[2]. Antras žingsnis siekiant išminties yra jos ieškojimas tarp protingųjų, uoliai klausinėjant ir nuolankiai klausant; Kristus tai jums teikia kaip sektiną dalyką: *invenerunt in medio doctorum audientem eos et interrogantem illos*[3]. Tolesnis žingsnis tobulinantis privalomuose moksluose yra dėkingas savo protėvių atminimas ir savo tėvų šlovės bei doros išlaikymas; Kristus šiuo požiūriu yra jums nuostabus pavyzdys: *in his quae Patris mei sunt, oportet me esse*[4]. Pagaliau paskutinis ir svarbiausias edukacijos principas yra geranoriškas nuolankumas valdantiesiems ir dėkingas bei norus paklusnumas mokytojams; Dievo Sūnus jums šią priedermę palengvina, paklusdamas savo tėvams: *venit Nazareth, et erat subditus illis*[5]. Ir kadangi kaip tik dėl tokios elgsenos Kristus augo išmintimi, patikdamas Dievui ir žmonėms, tokie pat turėtų būti ir jūsų edukacijos vaisiai: kad jūsų mokslai, jūsų sugebėjimai ir jūsų išmintis dėl krikščioniško pamaldumo darytų jus malonius Dievui, o dėl pilietinių dorybių – naudingus tėvynei; *proficiebat sapientâ et gratiâ apud DEUM et homines*.

Todėl šią dieną, specialiai skirtą jūsų, garbingieji jaunuoliai, pamaldumui, kai pats Kristus, mūsų religijos galva ir įkūrėjas, savo gyvenimu rodo jums pavyzdį, kaip elgtis įgyjant tokį išsilavinimą, kaip jūsų, leiskite man keletu žodžių priminti jūsų dabartinės

---

[1] Kai Jėzui sukako dvylika metų [...] augo išmintimi, metais ir malone Dievo ir žmonių akyse (Naujasis Testamentas, Lk 2, 42. 52).
[2] [...] jie nuvyko į Jeruzalę. [...] vaikas Jėzus pasiliko Jeruzalėje [...] (Lk2, 42–43).
[3] [...] rado jį šventykloje, sėdintį tarp mokytojų, besiklausantį jų ir juos beklausinėjantį (Lk 2, 46).
[4] [...] man reikia būti savo Tėvo reikaluose (Lk 2, 49).
[5] [...] grįžo į Nazaretą. Jis buvo jiems klusnus (Lk 2, 51).

padėties priedermes, – kaip turėtų jums praversti tos puikios jūsų jaunystės dienos, idant taptumėt vyrais, maloniais Dievui ir žmonėms, naudingais tėvynei ir sau.

Jeigu dabar kalbėčiau vien vaikams, nepažįstantiems proto galios; jeigu kalbėčiau vaikams, turintiems likti nežinomiems prastuolių minioje; jeigu kalbėčiau vaikams, kuriems likimas teskyrė gimti baudžiauninkais ir visą gyvenimą dirbti nežymius darbus, tenkinant būtiniausius poreikius; jeigu kalbėčiau vaikams, neturintiems vilties pasiekti aukštų valstybinių pareigų, postų ir titulų, arba turintiems atsiduoti atsiskyrėliškam gyvenimui ir asmeniškai, niekieno neįvertinamai dorybei; pagaliau jei kalbėčiau jums anais laikais, kai visa tai pas mus džiaugsmingai klestėjo – ir tikėjimas, ir dora, ir laisvė, ir laimė, ir tautos šlovė, ir valdovo autoritetas, ir ištikimybė monarchams, ir valdžia, ir teisingumas, ir gėrybių gausa, ir šalies saugumas, ir taika, – nebūčiau tuomet taip įpareigotas sutelkti visą savo proto ir religinių įsitikinimų galią, kad parodyčiau, kaip svarbu kilmingai jaunuomenei išmokti naudotis jai teikiama edukacija. Tačiau šiandien turiu kalbėti jums, besididžiuojantiems tikrojo dalykų pažinimo šviesa, jums, žinantiems savo aukštą kilmę, jums, augantiems tokiu tėvynei sunkiu ir nelaimių kupinu metu, jums, kurie turėsite atėjus laikui prisidėti prie įstatymų leidėjų ir valstybės valdytojų, jums, žvelgiantiems į baisų visokeriopo pakrikimo antplūdį ir visuotinį sugedimą, pagaliau jums, vienintelei vilčiai, kad kada nors jūsų pastangomis tauta bus laiminga. Ak, iš tiesų, apsiimdamas jums kalbėti pervertinau savo jėgas, tačiau ne proto tiesų ir religijos galią, kurios man pakanka, kad jūsų puikuose protuose ir pagedimo nepaliestose širdyse sėkmingai įdiegčiau reikiamus įsitikinimus. Taip tad yra, kilniausiasis jaunime: kai jūsų protas, kurį mokslu apšviečiate, ir jūsų tikėjimas, kurį dorybėmis savo širdyse įtvirtinate, jums aiškiai nurodo, kokios yra jūsų priedermės Dievui ir tėvynei, monarchui ir įstatymams, savo giminei ir jos garbei, bendrapiliečiams ir sau, pagaliau kokie dėkingi turite būti už tas aplinkybes, kuriomis lavinatės, – jei visa tai norite aiškiai suvokti ir iki galo perprasti, privalote pripažinti, jog šitaip turite išnaudoti savo edukacijai skirtą laiką. Visų pirma, kad religingumu, be kurio iš tiesų negalima būti naudingam tėvynei, patiktumėt Dievui, – ir tai yra pirma pamokslo dalis. Antra, kad dorybėmis, be kurių negalima patikti Dievui, būtumėt naudingi žmonėms, – ir tai yra antras teiginys. Nebūsite malonūs Dievui, nebūdami naudingi žmonėms, ir nebūsite iš tiesų naudingi žmonėms, nepatikdami Dievui. Štai kodėl Dievo Sūnus yra jums pavyzdys, parodantis, kokia svarbiausia jūsų edukacijos pareiga; apie tai ir bus šiandieninė mano trumpa kalba jums.

O Dievo Sūnau, kuris nepagailėjai viso savęs vardan žmonių giminės išganymo, suteik malonę šioms jaunutėms širdims, kad pajėgtų laikytis senųjų tiesų [ir] kad padedant Mergelei Marijai kiekvienas [sulauktų] patvirtinimo, jog augo išmintimi, patikdamas Dievui ir žmonėms: *proficiebat sapientiâ et gratiâ apud DEUM et homines*.

PIRMA DALIS

Neabejotina, kad perbėgę mintimis viso pasaulio permainas ir būdus, kaip griuvo valstybės ir monarchijos, tikrai nerastume tokio amžiaus, kokiame mes dabar gyvename, nei tokių pasaulio valdymo mechanizmų, kokiais šiandien naudojamasi, nei normų tokios politikos, kokia šiandien vadovaujasi tautos, nei tokio drausmės pašlijimo visose srityse, kokį regime. Ir vis dėlto aštuonioliktam amžiui teko garbė vadintis apšviestuoju. Tiesa, kad matom daug netvarkos, bet kada gi buvo pasiekta tvarka, pirmiau nepatyrus netvarkos? Tiesa, kad matom didelį papročių sugedimą, bet kada gi geriausiai būdavo suvokiamas poreikis ir randami būdai tuos papročius taisyti, jei ne pažinus nelemtus

sugedimo vaisius? Pagaliau tiesa, kad matom smarkiai nusilpusį pamaldumą bei ištikimybę įstatymų ir religijos drausmei, bet argi ne tuomet geriausiai atsiskleidžia tikrosios dorybės, kai yra priverstos kovoti su vis stiprėjančiom savo priešingybėm? Tokios yra pasaulį valdančios Apvaizdos paslaptys, kad iš vienų nuopuolio randasi kitų laimė; iš vienų klaidų ir paklydimų sukaupiamos kitų žinios ir išmintis; iš vienų pakrikimo, savivalės ir pačios nedorybės gimsta kitų garbingumas, drausmė ir nepriekaištinga dorybė; ir tai jums, garbingieji jaunuoliai, teikia paguodą, o jūs tautai – laimingą viltį, kad šio amžiaus apšvieta, įveikdama jo sugedimą, nepaisydama visokių jus sugadinti besikėsinančių pagundų, gaunamo išsilavinimo padedama, patrauks jūsų geras širdis įgyvendinti tą geidžiamiausią tiesą, – kad patiktumėt Dievui religingumu, be kurio negalite būti naudingi tėvynei. Kuo būtent? Ogi protu, nušviestu išmanymo apie Dievą, tikėjimą ir žmonių bendrabūvio dėsnius, širdimi, išugdyta pamaldumo, teisingumo ir žmoniškumo dvasia, taip pat maloniais, padoriais ir dorybingais papročiais; o kai šitaip jau bus parengti ir protas, ir širdis, ir papročiai, – ak, kokius malonius Dievui ir naudingus tėvynei padarys jus jūsų edukacija! Skirkime visam tam truputį daugiau dėmesio.

I. Iš tiesų svarbu turėti jaunystėje žmogaus vertais mokslais apšviestą protą, bet nepalyginamai svarbiau patikimu proto autoritetu sutvirtinti religijos žinias. Tai yra svarbiausias jaunystės pranašumas ir pirmosios vaisingos pamaldumo sėklos; šviesa tikėjimo, kurį priėmėte dar savo kūdikystės dienomis, yra ypatinga Dievo dovana jums, tad padaryti savo protą pavaldų tai aukščiausiai šviesybei yra privaloma jūsų duoklė Dievui. Tikėjimo mokslas – tai jūsų pirmoji abėcėlė, kuriai turi atsidėti jauni protai, šio mokslo aukštumos yra pirmasis jūsų išmėginimas, greitas jo perpratimas – jūsų auka dangui! „Be to vertingo mokslo visi kiti sugebėjimai tėra tuštybė ir nuostolis, – sako šventas Paulius, – *existima omnia detrimentum esse, propter scientiam JESU Christi Domini Nostri*[6]!“ Tas mokslas turi būti jums užvis svarbiausias ir mieliausias, nes pirmiau esat krikščionys, nei užimat kokią padėtį, tarnybą ir pareigas. „Pats tas mokslas yra amžinasis gyvenimas, kelias ir tiesa, – sako šventas Jonas, – *haec est vita aeterna, ut cognoscant te solum DEUM verum, et quem misisti JESUM Christum*[7]“. Būkite didūs užimamom pareigom, autoritetingumu ir kilnumu, tačiau be religijos mokslo ir jos pagrindo nei jūs iš žmonių, nei žmonės iš jūsų nesulauks laimės. *Magni hi sunt passus, sed extra viam*[8], – sako šventas Augustinas. Būkite didžiai mokyti ir išmintingi, nepaprastai geros širdies ir paslaugūs, sukaupę didelius turtus ir garbingi, tačiau be religijos mokymo ir jos pagrindo tuščia bus jumyse amžinos laimės viltis, – *magni hi sunt passus, sed extra viam*. Galbūt maištingas jūsų protas puls tirti dieviškus slėpinius, sukils aikštinga nuovoka ir ims gvildenti praamžių ištarmes, mesis paviršutiniškas lengvabūdiškumas paskui blyškų atšvaitą, draikydamas Dievo šventovėje slypinčias paslaptis, – didūs tai dalykai, tačiau negeri jums! *Magna haec sunt, sed non bona*[9]. Su pasimėgavimu knaisiojamasi po dieviškojo apreiškimo tiesas, postringaujama apie nuostatus, galiojusius dar prieš laikų pradžią, tyrinėjamos Aukščiausiojo kūrybos priežastys. Didūs tai iš tiesų dalykai, tačiau negeri jums, – *magna haec sunt, sed non bona*. Netinkamas tas kelias protą apšviesti, netinkamas jūsų amžius spręsti apie tikėjimo sunkumus ir netinkamas jūsų padėties žmonėms būdas tyrinėti tiesą, kuria reikia tiesiog

[6] Aš iš tikrųjų visa laikau nuostoliu, palyginti su Kristaus Jėzaus, mano Viešpaties, pažinimo didybe (Fil 3, 8). Šio sakinio pradžia pamoksle kiek kitokia: „Laikyk, kad visa kas yra nuostolis, palyginti su mūsų Viešpaties Jėzaus Kristaus pažinimu“.

[7] O amžinasis gyvenimas – / tai pažinti tave, / vienintelį tikrąjį Dievą, / ir tavo siųstąjį Jėzų – Mesiją (Jn 17, 3).

[8] Dideli yra šie žingsniai, tačiau pro šalį.

[9] Didinga tai yra, tačiau negẽra.

tikėti, – *magna haec sunt, sed non bona*. Pripažinti Dievo autoritetą, gerbti jo ištarmių paslaptis, su meile vykdyti jo įsakymus, žinoti, kaip griežtai privalomi jo paliepimai, patirti žmonių bendrijai teikiamo jo mokymo saldybę – štai kas puikiausiai nušvies jūsų protus ir padarys Dievui malonias jūsų širdis.

II. Dėl amžiaus apšvietos nyksta šiandien tas paklydimas, kai buvo galvojama, kad dorybė tėra galima aklinai užmūrytose tvirtovėse; kai buvo manoma, kad pamaldumas esti tik po tam tikro sukirpimo, spalvos ir rūšies drabužiu; kai buvo tikima, kad dėl amžinosios laimės būtina išsižadėti tėvynės, krašto ir visų žmonių; kai buvo mokoma, kad tik išoriniu griežtumu akis badantis asmuo turi teisę į Dievo ir dangaus malonę. Jūs, kilniausieji jaunuoliai, savo asmeniniu pavyzdžiu turite įtikinti aklo asketizmo klaidingumu ir įrodyti religijos triumfą, kai krikščioniškos edukacijos galia šiose pamaldžiose mokyklose Dievui parengę širdis, atėjus metui pasirodysite pasauliui kaip tikri krikščionys, nepriekaištingi teisėjai, teisingiausi pareigūnai, geriausi įstatymų leidėjai, ištikimiausi valdovo pavaldiniai, naudingiausi piliečiai ir dorybingiausi žmonės. Sugėdinsite libertinizmą, rodydami pagarbą švenčiausioms religijos apeigoms, sugėdinsite paperkamą teisingumą, uoliai rūpindamiesi, kad būtų priimami sąžiningi ir įtarimo nekeliantys teismo sprendimai, sugėdinsite žiaurumą ir stačiokiškumą, maloniai ir žmoniškai elgdamiesi tiek su savaisiais, tiek su svetimaisiais, sugėdinsite įžūlumą ir laukinį, maištingą priešiškumą aukščiausios šalies valdžios įstatymams, ramiai jiems paklusdami ir mielai elgdamiesi pagal nustatytą tvarką. Štai jums vaizdinys pagal religijos normas išauklėtos širdies, štai pavyzdys, kokios turi tapti jūsų širdys, štai toks turi būti jūsų edukacijos rezultatas: apšviestas protas, parengta širdis ir išugdyti dailūs papročiai.

III. Kartais mokytiesiems išsakomas tikrai nemalonus priekaištas, kad išaugus sugebėjimams ir mokytumui, sumenksta dori, taurūs ir nepriekaištingi papročiai: *postquam docti prodierunt, boni desunt*[10]. Tačiau neabejotina tiesa yra tai, kad šio papeikimo gali sulaukti tik tie mokslai, kurie iškyla ant doros ir moralės griuvėsių, kurių tikslas yra tuštybė, o pagrindas – paviršutiniškumas. Pradėjusieji savo šalyje mokymą ir švietimą visada sulaukdavo panašių priekaištų, tačiau, kai laikui bėgant paskleista šviesa pripildydavo kurią nors šalį apšvietos, jų, gyventojų, širdys netrukus palinkdavo prie dorybingų ir taurių papročių. Prastai valdomos aistros geba didžiausias proto puošmenas panaudoti bjauriausiems pasaulio padariniams ir gėdingiausiems poelgiams, tačiau iš pagrindų apsišvietęs protas visuomet yra pajėgus net audringiausius geismus palenkti savo bei visuotinei laimei. Katono[11] proto šviesumas jo dorybingumui buvo ne kliūtis, bet pagalba ir pagrindas. Sokrato teisingumas augo kartu su jo proto šviesa. Bet kas man tie pagonys, – šv. Ambraziejus[12] buvo Bažnyčios šviesulys dėl savo išminties, o pavyzdys tikintiesiems dėl savo papročių; Jeronimas[13], Augustinas[14], Chrizostomas[15] yra didūs dėl savo mokytumo, o šventi – dėl gyvenimo būdo. Sully[16], Bosė[17],

[10] Kai tampa mokyti, nustoja buvę geri. Seneka, *Epistulae* 95, 13.
[11] Katonas, Markas Porcijus (234–149 pr. Kr.), senovės romėnų politikas ir rašytojas.
[12] Ambraziejus (apie 340–397), šventasis, Milano vyskupas, teologas, poetas.
[13] Jeronimas (apie 340–420), šventasis, Biblijos vertėjas į lotynų kalbą.
[14] Augustinas (354–430), įtakingiausias krikščionių teologas, filosofas.
[15] Chrizostomas, arba Jonas Auksaburnis (apie 350–407), Rytų Bažnyčios Tėvas, daug prisidėjo prie religinio mokymo reformavimo.
[16] Maksimilianas de Betuenas Sully (1560–1641), Prancūzijos politikas, Henriko IV finansų ministras. Pertvarkė finansų sistemą, pagerino žemės ūkį ir pramonę.
[17] Žakas Banignas Bosė (1627–1704), žymus prancūzų teologas, pamokslininkas ir Bažnyčios politikas.

Fenelonas[18] Prancūziją apšvietė protu, o tautą džiugino dorybėmis. Zamoiskis[19], Zaluskis[20], Konarskis[21] pašaliečius stebino didžiu mokytumu, o savo kraštiečius ugdė taurių papročių pavyzdžiu. Todėl jūsų, kilnieji jaunuoliai, apšviestumas, kurio čia taip gausiai iš tyrų šaltinių semiatės, turi padėti jums siekti taurių ir nepriekaištingų papročių, kuriuos religija pagrįs, mokslas sutvirtins, o pagirtinas noras prilygti savo dorybingiems protėviams padarys amžinus ir nekintamus. Pažino Europos tautos jūsų protėvių ir giminės pradininkų dorų papročių šlovę, matė amžinos atminties knygose tuos vardus, kuriais jūs didžiuojatės. Jumyse jos, tautos, įžvelgs anuos lenkų vyrus, kurių giminės tęsėjai jūs esate, – *et qui viderant eum, dicent ubi est*?[22] Klausinės, kas liko iš anų žymiausių šlove ir aukštomis pareigomis giminių, kurių kraujas teka jumyse: *et dicent ubi est*? Kur tų giminių dora, kadaise buvusi paveldima iš kartos į kartą? Kur nesavanaudiškas visuotinės gerovės siekis, įgimtas toms šeimoms? Kur tų niekada neišnykusių giminių vyrų narsa? Et dicent ubi est? Kur nuoširdumas, tas senųjų lenkų bruožas, kur pareigingumas ir nepriekaištingas sąžiningumas, tokie būdingi tai tikratikių tautai, kur teisingumas, ištikimybė karaliams ir paklusnumas įstatymams, tas vienintelis lenkų tėvynės pasididžiaviams? *Et dicent ubi est*? Tu, kilniausiasis jaunime, turi atsakyti į šiuos klausimus, tie papročiai turi būti tavo gaunamos edukacijos rezultatas, o apsišvietęs protas, tinkamai parengta širdis ir dorybingas gyvenimo būdas, darydami jus malonius Dievui, padarys naudingus tėvynei; mat lygiai taip pat negalima patikti Dievui, nesant naudingiem žmonėms, kaip negalima būti iš tiesų naudingiem žmonėms, jei Dievas nėra jumis visiškai patenkintas. Taigi dar kartą: toks turi būti jūsų edukacijos rezultatas; o toliau jau antras trumpas komentaras. Prašau jam dar šiek tiek kantrybės.

ANTRA DALIS

Dora, sujungta su protu, ir protas, doros palaikomas, – jei tos dvi ypatybės yra būdingos vienam ir tam pačiam asmeniui, tuomet užtikrina būsimą jo laimę ir teikia tikrą pranašumą. Protas retai pataiso prastos edukacijos trūkumus, o štai edukacija paprastai taiso proto klaidas ir nusižengimus. Tačiau ir protas, ir dora, ir iš jų abiejų kylanti edukacija tik tuomet nusipelno tikrojo pagyrimo, kai visų savo užmojų tikslu laiko naudingumą kitiems. Jaunimo edukacija išmintingiausių įstatymų leidėjų yra pripažinta visuotinės krašto laimės šaltiniu. Solonas ir Likurgas laikė ją vieninteliu gerovės ir tvarkos pagrindu, nors ir kokie geri įstatymai būtų leidžiami. Tebūna puikiausi ir tobuliausi nurodymai visų tarnybų, luomų ir turtinės padėties žmonėms – viskas veltui, jei edukacija pirmiau neparengs asmenybių, kurios sugebėtų tuos įstatymus vykdyti. Visa tai, drauge paėmus, parodo svarbiausią besilavinančiųjų pareigą, – kaip kiekvienas jų turi stengtis tapti naudingas kitiems. Tai yra bendra visų pareiga, tačiau jūs, kilniausieji jaunuoliai, besilavinantys šiuo ypač nepalankiu metu, kūnu ir dvasia turite ruoštis pasiaukoti vardan

[18] Francua Solinjakas de la Motas Fenelonas (1651–1715), žymus teologas, pamokslininkas, pedagoginių raštų autorius.

[19] Zamoyskis, Andrius (1716–1792), Lenkijos kancleris (1764–1767). Iš pradžių palaikė seną Lietuvos ir Lenkijos valstybės santvarką, bet vėliau prisidėjo prie reformų projektų.

[20] Zaluskis, Juozapas Andrius (1702–1774), Lenkijos Bažnyčios ir valstybės veikėjas. Garsėjo didžiule biblioteka, kurią buvo paskyręs viešam naudojimui. Jo brolis Andrius Stanislovas Zaluskis (1695–1758) buvo Lenkijos kancleris (1735–1745), rūpinosi mokslu ir švietimu.

[21] Konarskis, Stanislovas (1700–1773), žymus lenkų pedagogas, publicistas, pijorų mokyklų reformatorius.

[22] Ir kas buvo matęs jį, sakys – kur yra? Plg. Job 20, 7: Tie, kurie jį pažinojo, klaus: „Kur jis dabar?“

visuomenės naudos tėvynės gerovei, atsižvelgdami į tai, kas esate, ir į tas aplinkybes, kuriomis gyvenate. Jums pakaks vien šių dviejų pastabų, jas gerai apmąstykite.

I. Juk tai jūs esate svarbiausių tautos žmonių sūnūs, juk tai jūs esate palikuonys tų, kurie pradėjo garsinti lenkų vardą! Juk tai jūs esate didžių vardų, rangų ir turtų paveldėtojai, juk tai jūs esate tėvynei didžiai nusipelnusių šeimų ir giminių išlikusi kibirkštėlė!.. Bet kas visa tai tėra be doros, garbingumo ir gerų papročių, jei ne niekingas ir pasibjaurėtinas niekšiškumas, šleikštesnis už paskučiausio valkatos votis? Toks apibūdinimas, regis, jums nemalonus, bet aš tuojau pat kreipiuosi tiesiai į jūsų protus – argi jis neteisingas? Juk tai jums lemta atnešti savo tėvams šlovę arba ją suniekinti. Juk tai jums lemta užbaigti jų darbus: arba galutinai palaidoti tėvynę, arba padėti jai kaip nors pakilti iš griuvėsių. Seni ir pražilę vyrai savo pareigas užleis jums, jaunučiams, kitaip lavintiems negu jie. Paliks pasaulio teatrą, giriami ar peikiami už savo elgesį, jūs užimsite jų vietas, kad išlaikytumėt jų šlovę ar tęstumėt jų klaidas. Paliks jums postus, pareigas ir rangus, jų našta ir pastangos taps jūsų rūpesčiu, jūsų sąžinės ir garbės reikalu. Ir kaip jūs dabar prisimenat protėvius pagal jų darbus bei sugebėjimą tvarkytis, taip ir jums reikia atminti, kad patys savo ruožtu sulauksit būsimų kartų neapykantos ar dėkingumo. O jūsų edukacija dabar bus tiedviem dalykam vienintelis paskatinimas ir dvasia. Štai tokia jūsų naudingumo tėvynei pareiga, atsižvelgiant į jūsų asmenybes; juk neįmanoma įsivaizduoti, kad būta kokių kitų, svarbesnių tėvynės nuopuolio ir tautos nelaimės priežasčių, išskyrus netinkamai panaudotą, nors ir geriausią, edukaciją tų, kurie turėjo imtis pareigų, krašto reikalų ir poreikių?

Grįžkime mintimis pažiūrėti, kaip, pavyzdžiui, maždaug prieš trisdešimt metų savo edukacija pasinaudojo tie asmenys, kurie dabar kuo puikiausiai prisidėjo prie tėvynės pražūties ir tautos smukdymo. Nežinomi jiems buvo jokie kiti jausmai, tik savivalė vietoj išmintingos laisvės, tik pramuštgalviškumas ir plėšikavimas vietoj narsumo ir drąsos, tik troškimas įgyvendinti įžūlius sumanymus vietoj įstatymų ir teisingumo, tik sau nemielų asmenų persekiojimas vietoj sąžiningų teismo sprendimų, tik panieka valdovui ir jo ignoravimas vietoj rūpinimosi tėvynės teisėmis ir laisvėmis. Ir kas gi, o Dieve, turėjo išeiti iš tokios edukacijos, jei ne tai, į ką mes su skausmu žvelgėme ir dėl ko gretimos tautos, lig soties iš mūsų prisijuokusios ir išsityčiojusios, pačios pagaliau pradeda gailėti ir užjausti.

O jaunučiai nelaimingos ir apiplėštos motinos sūnūs! Vien jūs teikiate viltį, kad atėjus laikui, uoliai remdami mylimo tėvynės tėvo pastangas ir darbus, nušluostysite tautos ašaras ir pripildysite monarcho širdį tobuliausios paguodos! O puiki jaunoji apleisto ir sutrempto vynuogyno atžala! Vien tik viltis sulaukti tavo saldžių vaisių saugo nuo sielvarto širdis, tebepuoselėjančias pilietiškumo ir laimingos laisvės jausmus! Taigi atminkite, pritaikydami kiekvienas sau, kad tai yra asmeniškas ir svarbiausias jūsų interesas: savo išsilavinimu naudotis taip, kad neštumėt laimę kitiems, išlikdami dorybingi ir nepaliaujamai stengdamiesi patikti Dievui; juolab atsižvelgiant į tas aplinkybes, kuriomis gyvename. O, kaip jautrios dorybei širdys stengsis sutelkti visas jėgas, kad taptų tėvynės vertais piliečiais, remdamosi dora, be kurios ir pačiam Dievui patikti negalima!

II. Kokias pasaulio permainas jums tenka regėti tikėjimo Dievu ir religijos požiūriu? Kokie pasikeitimai Bažnyčios svarbos, valdžios ir jos tarnų atžvilgiu? Kaip keičiasi požiūris į smukusią drausmę, taip pat į nuomonių bei požiūrių laisvę? Juo labiau reikia apsvarstyti aplinkybes, susiklosčiusias dėl sumaišties šalyje, dėl tėvynės sunkumų, išdraskymo ir negalėjimo išsigelbėti, dėl nusilpusių valdymo ir valdžios mechanizmų,

kaimynų gudrumo ir veiksmų mūsų atžvilgiu, dėl visos tautos silpnumo ir kokiais būdais buvome į tai įstumti. O, ką gi kenčia širdis jauno piliečio, kuris jau turi bent tiek proto, kad žino, kas yra gera, o kas bloga, bei supranta, kad tai jo tėvynė nyksta ir kad jam visą gyvenimą teks būti jos nelaimingu piliečiu! Patyrė kraštas nelaimę, kokios dar per amžius neregėjo, apgalvojo mylimas tėvynės tėvas vienintelį būdą, kaip sustiprinti žlungančią tautą – atgaivinti krašte viešąją edukaciją. Tokiam didžiam sumanymui įgyvendinti atrinko iškiliausius tautos žmones, pats apsiėmė būti šio darbo vadovu ir galva, labiausiai išsilavinusius krašto vyrus pasikvietė sau į pagalbą, pradėjo su jais sėkmingai žadinti tautos atgimimo viltį. Darbuojasi tie apmirusių laisvių gaivintojai, puoselėdami jas ir siekdami laimės. Jūs, kilniausieji jaunuoliai, turite būti pirmuoju jų pradėto darbo ir pastangų vaisiumi. Štai kokios yra tos aplinkybės, kuriomis besilavinantis kilmingas jaunimas išpuoselėta širdimi turi jausti ir apšviestu protu suvokti, jog kuo stropiausiai atlikdami savo pareigas turi taip išnaudoti edukacijai skirtą laiką, kad ir Dievui patiktų religingumu, be kurio negalėtų būti iš tiesų naudingi žmonėms, ir žmonėms būtų naudingi dorybėmis, be kurių Dievui patikti yra neįmanoma.

O, kaip ilgai dar turėčiau jums apie tai kalbėti, bet ką Kristus sakė apaštalams jų mokymo pradžioje, tą ir aš tau, kilnioji jaunuomene, turiu teisingai galų gale pasakyti: *multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modò*[23]. Turėčiau kalbėti jums apie pilietiškumą, kuriam rengiatės, apie valdymą ir politiką, kurioje dalyvausite, apie krašto nuopuolio, kurį apverkiate, priežastis, – multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modò. Turėčiau kalbėti jums apie pagarbos tikėjimui, kurį jūs turėsit sustiprinti, nusilpimą, apie visuotinį padorumo, kurį jūs turėsit išsaugoti, smukimą, apie pasaulį užplūdusius papiktinimus, kuriuos jūs turėsit sutramdyti, – multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modò. Dar primygtiniau turėčiau kalbėti jums, idant būtų įrėžtas jūsų širdyse nuoširdus noras patikti Dievui ir būti naudingiem žmonėms, bet jūsų amžius dar per silpnas, kad būtumėt iš karto apsunkinti tokia gausybe tiesų, jūsų protas mėgaujasi tokiam amžiui tinkamomis pramogomis, jūsų širdys dar pernelyg mažos, kad sutalpintų teisėtų troškimų gerumą ir jūsų kilmės vertus ketinimus. Pagaliau jūsų edukacija, atiduota į tautoje mokytumu ir dorybėmis pagarsėjusių, viso krašto viešajai tarnystei atsidavusių, didžiadvasių, kilnios širdies piliečių rankas, – visa tai jau sulaiko mane nuo tolesnio minčių plėtojimo, – *multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modò*. Tačiau tas tiesas, kurios, kaip man pasirodė, jums tinkamiausios, kurias jūs iš karto protu visiškai perprantate, kurių galią širdimi stipriausiai pajuntate, priimkit, kilniausieji jaunuoliai, taip, kaip jos yra vertos, ir atminkit, kad nėra gamtoje ir religijoje svarbesnės priedermės protu besivadovaujančiai jaunuomenei, – vien taip panaudoti suteiktą edukaciją, kad ir Dievui būtumėt malonūs religingumu, ir žmonėms naudingi dorybėmis. Tokį pavyzdį rodo jums Dievas, tam jus įpareigoja pati sąžinė bei savojo proto įsitikinimai. O, kad apie kiekvieną jūsų išties būtų galima pasakyti: augo išmintimi ir malone tėvynės tarnystei, monarcho džiaugsmui, giminės pagalbai, tikėjimo išsaugojimui, laimės pagausinimui, taikos įamžinimui; kitaip tariant, ak, kokia laiminga būtų tėvynė su jumis ir jūs šlovingi tėvynėje, jeigu apie kiekvieną jūsų nedvejojant būtų galima pasakyti, kad augo išmintimi, patikdamas Dievui ir žmonėms: *proficiebat sapientiâ et gratiâ apud DEUM et homines*! Amen, suteik tai, o didis Dieve! Amen.

[23] Dar daugel jums turėčiau kalbėti, / bet dabar jūs negalite pakelti (Jn 16, 12).

Mykolas Pranciškus Karpavičius

PILIEČIO PAMOKSLINĖ KALBA, SAKYTA BIRŽELIO 25 D. LYGUMOSE PRIE VILNIAUS, VADINAMOSE JUOZAPATO SLĖNIU, 1794 M. ŠVENTINANT GINKLUS IR VĖLIAVĄ, KAI VILNIAUS VAIVADIJOS ŠAUKTINĖ LIAUDIES KARIUOMENĖ JAU ĖJO Į KARĄ

Appropinquante jam praelio, stabit sacerdos ante aciem, et sic loquetur ad populum: Audi Israel, vos hodie contra inimicos vestros pugnam committitis; nolite metuere, nolite cedere, nec formidetis eos, quia Dominus Deus vester in medio vestri est, ut eruat vos de periculo. Deuteronom: 20.

Kai jau prisiartins karas, atsistos kunigas prieš kariuomenę ir taip kalbės tautai: klausyk, Izraeli, šiandien jūs išeinate kautis su savo priešais, nenuogąstaukite, nesitraukite ir nebijokite, nes Viešpats, jūsų Dievas yra tarp jūsų, kad jus išgelbėtų iš pavojaus. Iš knygų, vadinamų Šv. Deuteronomijumi, 20 skyriaus.[24]

Piliečiai! Krikščionys!
Kur ginamasi nuo užpuolikų, kur gelbėjamasi nuo pančių ir nelaisvės, kur kovojama su užgrobėjais, žodlaužomis ir kankintojais už laisvę, šalies saugumą, nepriklausomybę, ten teisingas reikalas, ten šventas interesas, ten širdis ir narsumas privalo būti bebaimiai, ten pagaliau yra pats Dievas, keršytojas už nekaltuosius ir tautų teisėjas.

Taigi kaip tik toks yra karas, į kurį einate atsidavę, garbingi piliečiai, Vilniaus vaivadijos gyventojai, šventindami ginklus ir prašydami Dangaus palaiminimo.

Kieno gi sielos nepersmelktų šis reginys, dangaus akivaizdoje kuo patraukliausias, žemės akivaizdoje nepriekaištingas, piliečių akivaizdoje – pripildantis širdis džiaugsmo ašarų, kai laisvi, kilnūs ir nepriklausomi, niekam niekuo nenusikaltę žmonės su džiaugsmu eina lieti savo kraują už tėvynę ir ginti bei užstoti nuo baisaus priešo keršto savo brolius? Kieno gi širdies nesujaudintų šis reginys, kai piliečiai, palikę namus, turtus ir šeimas, aukoja gyvenimą už savo tautos laisvę ir saugumą, kai tėvai palieka namuose mažus vaikelius, jau nebesitikėdami jų pamatyti, vyrai palieka mylimas sutuoktines ir, kad apsaugotų jas nuo negailestingo kalavijo kirčių, patys su džiaugsmu stato savo gyvybę į likimo pavojus, sūnūs ir puikūs jaunuoliai sugraudinta širdimi atsisveikina su savo gimdytojais, savo artimaisiais, savo giminėmis, net su savo viltimis ir skuba ginti savo namų, savo teisių, savo laisvių, savo šlovės, garbės ir nepriklausomybės. Štai eina visa vaivadija uždengti krūtinėmis savo mylimiausią tėvynę, savo altorius, savo miestus, savo sostinę, savo brolius, bičiulius, tautiečius! Stoja prieš Dievą, visų tautų Tėvą, pareikšdami, kad juos, niekuo neprasikaltusius, užpuolikai plėšia, degina ir naikina. Stoja prieš visos Europos ir pasaulio teismą, pareikšdami, kad juos, niekuo neprasikaltusius, užgrobė žiaurūs laukiniai žudikai, o jų nekaltas kraujas šaukiasi Dievo ir pasaulio keršto tiems, kurie trokšta jį pralieti. Eina Šauktinė liaudies kariuomenė, pražilę seniai, orūs vyrai, garbingi pareigūnai, puikūs jaunuoliai, laisvi ir nepriklausomi žmonės, neša savo kalavijus pašventinti į bažnyčią, įrodydami, kad ne pyktis ir nuožmus noras plėšikauti, bet

[24] Prieš prasidedant mūšiui, kunigas išeis į priekį ir pasakys kareiviams kalbą. Jiems sakys: „Klausykis, Izraeli! Šiandien jūs einate į mūšį su savo priešais. [...] Jų nebijokite, nuo jų nedrebėkite ir nepasiduokite klaikui, nes pats Viešpats, jūsų Dievas, žygiuoja su jumis į mūšį kovoti už jus prieš jūsų priešus ir duoti jums pergalės“ (Įst 20, 2–4).

būtinybė gelbėtis nuo plėšimo skatina ir verčia juos griebtis ginklo. Neša savo vėliavas ir garbės ženklus palaiminti kunigams, įrodydami, jog nori, kad pats Dievas ir Jo teisingumas būtų jų nekaltumo liudytojai bei tautai, kraštui ir jų tėvynei padarytų nuoskaudų ir skriaudų keršytojai. Šaukiasi į Dangų galybių Dievo pagalbos, pasitikėdami savo kovos teisingumu ir šventumu. Koks tai reginys, persmelkiantis jautrias širdis! Koks stiprus jausmas kyla dorybingoje širdyje piliečio, žvelgiančio į tuos žmones, į tuos garbingus piliečius: kaip mielai, kaip noriai, kaip džiaugsmingai, su kokiu pasididžiavimu jie aukoja savo kraują, savo gyvybę, savo turtus, pagaliau savo viltis už tėvynės išgelbėjimą, už savo brolius ir visą savo tautą! O Dieve! Argi nepažvelgsi gailestingai į šią nekaltą tautą? O Dieve! Argi nepažvelgsi maloningai į vargą, į pražūtį, į pralietą kraują, į tiek milijonų žmonių sužlugdytus gyvenimus, į tiek sudegintų miestų ir kaimų, į tiek nužudytų žemdirbių, kaimiečių, silpnų moterų ir nekaltų vaikų? O Dieve! Argi nenukreipsi savo teisingų nuosprendžių keršto į sulaužytas sutartis, apšmeižtą nekaltumą, klastingus lupikavimus, baisų nekalto krašto, laisvų žmonių, išduotos ir prislėgtos tautos nusiaubimą? Pakelkit senosios laisvės vėliavą, nuo amžių kovingi ir šlovingi Vilniaus vaivadijos gyventojai, ir kai šiandien jau stojat į karą, aš, jūsų pakviestas, kupinas bažnytinės ir religinės dvasios, stoju prieš jūsų kariuomenę, – *appropinquante jam praelio stabit sacerdos ante aciem*, – ir drąsiai Šv. Rašto žodžiais sakau tai, ką Dievas liepė kunigams kalbėti savo tautai prieš karą. Klausykit, dorybingi ir ištikimi žmonės! Nebijokite priešų, nesitraukite ir nenuogąstaukite. Dievas yra su jumis, visagalė ranka gina nekaltuosius! Dievo nuosprendžių kalavijas pats išspręs mūsų kovą su žiauriu priešu ir gelbės jus nelaimėje. Dievas yra su mumis, nes mūsų pusėje šventas kovos teisingumas, o tai yra namų, šeimų, žmonų, vaikų, šv. altorių, turtų, laisvės, nepriklausomybės ir visos tėvynės apsauga bei išsigelbėjimas, – *sacerdos sic loquetur ad populum: nolite metuere, quia Dominus Deus vester est in medio vestri, ut eruat vos de periculo*. Ir kas gi viso pasaulio akivaizdoje gali būti šventesnio, brangesnio ir teisingesnio už šią kovą? O išties stebuklingai suliepsnojusi tėvynės meile! Dorybingi piliečiai! Kas gi reikalauja šiandien iš jūsų tokios aukos, kad taip noriai statytumėt į akivaizdų pavojų savo kraują, gyvybę ir turtus? Kieno gi įsakymas verčia jus apleisti namus, vaikus, sutuoktines, draugus ir visa, kas tik ramiuose namuose gali būti mieliausio? O laisve! Laisve, saldžiausias ir brangiausias pasaulio turte!

Kokia tvirta dorybingose širdyse yra tavo meilė! Tėvynės meilė, laisvos ir nepriklausomos, įstatymais besivadovaujančios tautos meilė! O Dieve, kuris žmonių padermei esi pirmasis ir vienintelis laisvės ir meilės šaltinis, autorius ir mokytojas! Kokį malonų reginį mums dovanoji šiandien, kai vėl liepsnoja ta švenčiausia pasaulyje ugnis! Kokią saldybę mums dovanoji šiandien, kai žvelgdami į šiuos garbinguosius piliečius galime išvysti tarsi atgimusią dorybingąją senovę! Einat į karą, dorybingi piliečiai, pradėdami malda Dievui, šaukdamiesi Jo pagalbos, o kas gi gali būti mielesnio ir tikresnio tautai bei labiau deramo išties kilniam narsumui ir dorai? Pradedat nuo religinių apeigų, pašventindami savo ginklus ir vėliavas, o ką gi išganingesnio ir puikesnio galima sumanyti tokiam šventam, tokiam tauriam, tokiam nekaltam reikalui kaip mūsų? Žengiat, kilniausieji vaivadijos gyventojai, didžiai dorybingų ir religingų senųjų lenkų pėdomis, pradėdami karą švenčiausia Mišių auka, prašydami Švenčiausiosios Mergelės Marijos, šventųjų tėvynės globėjų Kazimiero, Stanislovo ir visų Viešpaties šventųjų užtarimo! Jūs – pirmoji lietuvių tautos vaivadija, ir neatsitiktinai pirmoji, rodanti tokį drąsų ir gražų tėvynės meilės, narsumo ir tikro katalikiško dievobaimingumo pavyzdį. Malonu skaityti Lietuvos istorijoje, kad kovoje su vokiečiais kryžiuočiais prie Žalgirio

Jogailai vadovaujant vilniečiai pirmieji su Smolensko, Žemaitijos ir Trakų pulkais stojo į jau bepralaimimą mūšį ir užtikrino bei pelnė šlovingiausią pergalę tėvynei; šiandien teikiate tautai tokią pat viltį, garbingi vaivadijos gyventojai, kad pasižymėdami tokia narsa, atsidavimu, tokiu šventu tėvynės meilės įkarščiu ir su Dievo palaiminimu, kurio taip pavyzdingai ir pamaldžiai prašote, nudžiuginsite tautą iš protėvių paveldėta dora, pasitikdami mirtį, pelnydami pomirtinę šlovę ar brangią pergalę.

Tau dėkinga visuomenė už tokį nepriekaištingą vadovavimą, garbingasis pilieti, generole Tadai Korsakai[25], neapvili vaivadijos, siekdamas visus išgelbėti, noriai aukoji savo darbą kartu su savo gyvybe ir krauju. Neapvili šlovės savo kovingų protėvių Korsakų, kuriems tautos kronikos ir istorijos atiduoda deramą pagarbą, net ir mūsų laikams neleisdamos pamiršti jų narsos, atsidavimo ir tėvynės meilės. Dabar eini susiremti su tuo pačiu priešu maskvėnu, kuris tavo giminės riterius, keliasdešimt Korsakų, susirinkusių gelbėti tėvynę Polocke 1564 metais[26], nepaisydamas duoto žodžio, paėmė į sunkią nelaisvę. Dabar, narsiai tau vadovaujant, nuo tėvynės sienų turi būti atremtas tas pats priešas, kurį, rizikuodamas savo gyvybe ir aukodamas turtus, nuo Dysnos drąsiai vijo ir triuškino Mstislavlio vaivada Korsakas[27] 1638 metais. Su tuo priešu kovodami garbingame mūšyje Maskvos valdose, prie Polocko, tavo bendrapavardžiai protėviai iki šių dienų savo pergale išgarsino Korsakų lauką.

Kadaise čia, Vilniuje, Chodkevičius[28] pasiėmė į mūšį Vilniaus vyskupo Benedikto Vainos pašventintą vėliavą ir sugrįžo laimingai su pergale pas savo tautiečius. Ši epocha nūnai mums taps atmintina istorijoje, nes tu, dorybingas pilieti, imi į karą pašventintą vėliavą iš dorybingo patrioto, dignitoriaus, prelato, vyskupijos administratoriaus[29], taip pat palikuonio tų protėvių, iš kurių kilęs Aleksandras Palubinskis[30], Naugarduko vaivada, penkerius metus gynęs Livoniją nuo maskolių. Prie Cėsių ir Marienburgo visiškai sumušė Maskvą, atėmė Izburgą ir paėmė į nelaisvę jų vadą Ivaną Mieskierskį. Pagaliau pats, jau septyniasdešimtmetis, klasta buvo sučiuptas gindamas Valmierą, nelaisvėje baigė gyvenimą. O kad palikuonys rastų istorijoje ne ką menkesnius jūsų, kilnieji vaivadijos gyventojai, laimėjimus, priėmus tą pašventintą vėliavą, kokius randame ten skaitydami apie garsųjį Chodkevičių! Tad šiandien, kai einate kariauti su priešu, taip maloniai pasirodydami tėvynei, kaip niekada dera į jus kreiptis Dievo vardu: klausykit, kilnieji vyrai! Klausykit, dorybingi riteriai, šiandien einate į karą su savo priešais, nenuogąstaukite, nesitraukite ir nebijokite jų, nes jūsų Dievas yra tarp jūsų, Jis išves jus iš pavojaus, Jis suteiks jums stiprybės, Dievas jus uždengs savo visagalybės skydu, Jis bus jums pagalba ir

---

[25] Korsakas, Tadas (1741–1794), Vilniaus žemės teisėjas, Ketverių metų seimo deputatas, 1794 m. sukilimo dalyvis, generolas majoras. Surinkęs keliasdešimties valstiečių būrį, dalyvavo susirėmimuose dėl Vilniaus. Vėliau pasitraukė į Lenkiją, žuvo gindamas Varšuvos priemiestį Pragą 1794 XI 4.

[26] Mūšiai dėl Polocko vyko 1563 m. pradžioje. Vasario mėnesį kapituliavus pilies gynėjams, dauguma Korsakų giminės atstovų pateko į Maskvos nelaisvę.

[27] Korsakas, Juozapas Glembockis (m. 1643), Mstislavlio seniūnas ir vaivada. 1633 m. kovojant dėl Smolensko, savo lėšomis surinko kariuomenę ir gynė Dysnos pilį.

[28] Chodkevičius, Jonas Karolis (1560–1621), LDK valstybės ir karinis veikėjas. 1600–1605 m. ėjo Lietuvos lauko etmono, 1605–1621 m. – didžiojo etmono pareigas. Vadovavo LDK kariuomenei Livonijos karo metu. Čia pamokslininkas primena Chodkevičiaus pergalę prie Kirchholmo (Salaspilio) 1605 m.

[29] Palubinskis, Jurgis Antanas (1735–1801), didysis Lietuvos sekretorius (1782–1793). 1794 m. vysk. I. Masalskiui išvykus į Varšuvą, Vilniaus vyskupijos reikalai buvo pavesti Generalinei administracijai, kuriai vadovavo J. A. Palubinskis.

[30] Palubinskis, Aleksandras (m. 1607 ar 1608), Naugarduko kaštelionas. Pasižymėjo kariniais žygiais Livonijoje.

apsauga, Jis – jūsų tvirtovė ir saugumas, nes Jis teisingas teisėjas, keršytojas už skriaudą jūsų nekaltumui ir jūsų teisingos kovos gynėjas. Buvo tokie laikai, dar nė keturi šimtai metų nepraėjo, kai Lietuva viešpatavo visoje Rusioje, kai diktavo įstatymus Maskvos kunigaikščiams ir carams, kai tas pačias pilis ir bokštus, kuriuos čia, Vilniuje, matome, Gedimino, Algirdo ir Vytauto paimti Maskvos belaisviai savo rankomis statė, o dabar štai tos tautos belaisviai priversti ardyti ir paversti griuvėsiais tai, ko nepajėgė padaryti laikas ir senumas. Koks nepaprastas atsimainymas žmonių reikaluose! Tai vis to paties Dievo ir visagalės Jo dešinės veikimas! Dievas su mumis, garbingieji piliečiai.

Nes kuo gi mes nusikaltom tam žiauriam priešui, kuris užgrobė ir apribojo mūsų valdžią, kuris atėmė mūsų seną ir [iš protėvių] paveldėtą kraštą, kuris ėmė į nelaisvę iš jų pačių namų šios tautos laisvus senatorius, patarėjus ir dorybingiausius piliečius? Kuo gi mes nusikaltom tiems piktiems kaimynams, kurie mūsų nepriklausomybę, mūsų laisves, mūsų savarankiškumą stengėsi palenkti savo tironijai klastingomis kalbomis, išdavikiškais ryšiais, pagaliau baisiomis apgaulėmis? Kuo gi mes jiems nusikaltom, kad dabar, kai vargana tauta pakilo iš išdavystės letargo, jie ugnimi ir kalaviju naikina nekaltus, viską plėšia, degina, atiminėja, niokoja ir lieja nekaltą kraują? Kuo gi, dėl Dievo, mes nusikaltom tam priešui, kuris grūmoja šiam miestui, kad jame akmens ant akmens nepaliks? Kuris negailestingai graso, kad niekam gyvybės nedovanos, niekam neatleis, kuris mus įžūliai gąsdina, kad Vilniaus gyventojų kraujas tekės latakais nuo jų žiauraus kalavijo ir tironiškų ginklų! Klausykit, dorieji žmonės! Klausyk, nuskriausta tauta! Klausykit, karingi ir narsūs piliečiai! Dievas su mumis! Teisingumas mūsų pusėje! Nekaltai pralietas kraujas nugalės tironus dėl jūsų narsumo ir drąsos, nekaltos žmonių ašaros ir aimanos su raudomis visoje tautoje turi sugėdyti žmonių kankintojus ir nepasotinamus plėšikautojus, argi pačios šio miesto sienos ir griuvėsiai nesišaukia Dievo ir viso pasaulio keršto tiems tironams, kurie nuo seno nepaliaujamai stengiasi mus pražudyti ir išnaikinti? Pažvelkit į šios sostinės pastatų griuvėsius! Pažvelkit į ištuštėjusius nuo neatmenamų laikų statinius, apleistus priemiesčius su įgriuvusiais namais, kur likę tik graudūs pėdsakai buvusios šio miesto platybės ir žmonių gausos! Kieno gi negailestinga ranka paliko tokio nuožmumo pėdsakus? Tai žiaurus, nesuvaldomas, kraujo ištroškęs ir klastingas maskolius viską sugriovė ir suniokojo. Paimkite savo tautos, šio miesto, šios šlovingosios sostinės kronikas ir istorijas, ten pamatysite, kad maskvėnas, įniršęs ant mūsų tautos, visais laikais stengėsi mus pražudyti ir negailestingai pralieti kraują. Baisu skaityti istorijoje, kaip žiauriai Maskva čia siautėjo ugnimi ir kalaviju 1660 metais. Kraupu prisiminti Danilą Misieckojų, Maskvos vaivadą, kuris čia, Vilniuje, įsakė žiauriai nukankinti iki trisdešimties tūkstančių žmonių! Puldavo jis iš pilies miestą, įsakydavo plakti ir kaip gyvulius skersti tūkstančiais suvarytas moteris ir vaikus, vienus kirviais sukapoti į gabalus, kitus bardišiais perpus perkirsti, dar kitus, užsodinęs ant kuolo, marino kankindamas keletą dienų; sūnus įsakydavo sukapoti ir perkirsti motinų akivaizdoje, žmonas baisiai kankindamas žudė vyrų akyse, nėščias moteris skrosdavo gyvas, o iš įsčių išplėštą vaisių sudaužydavo į motinų ir tėvų galvas! O, Dieve! Kaip sudreba pati prigimtis, vos prisiminus tą žiaurumą ir laukinį nuožmumą! Taip elgėsi negailestingas maskolius šioje sostinėje, Vilniuje, ir gal būtų visus jo gyventojus išnaikinęs, pavertęs šį nelaimingą miestą nykia dykyne, jei Dievo gailestingumas nebūtų pasiuntęs į pagalbą Vilniui keršytojo už nekaltai pralietą kraują, didžiojo Lietuvos etmono Mykolo Paco, kuris užrėmęs pilyje žiaurų tironą, po keleto mėnesių apsupties jį paėmė į nelaisvę ir čia, Vilniaus turgaus aikštėje, Danila Misieckojus, maskvėnų vaivadėle vadintas, keršto ašmenimis buvo nukirsdintas. Štai jūsų

kovos teisingumo įrodymai, garbingieji piliečiai! Šis miestas, anksčiau savo statiniais per mylių mylias nusidriekęs, šis miestas, kadaise galėjęs išvesti į karą ir mūšį šimtą tūkstančių žmonių, šis puikus, garsėjantis prekyba, galingas miestas regėjo surakintus rusų carus, totorių chanus ir buvo mūsų šlovingiausiųjų Jogailaičių sostinė bei gimtasis lizdas. Pažvelkite, į kokią padėtį nūnai įstūmė šį miestą negailestingas priešas! O, garbingieji Vilniaus vaivadijos gyventojai! Koks vertingas tautos akyse yra dabartinis jūsų poelgis, kai pakeldami savo vėliavą ir ginklus aukojate kraują savo sostinei ginti! O, Vilniaus miesto piliečiai! Kokia atvira širdimi, kokia sujaudinta dvasia turite dabar žvelgti su džiaugsmo ašaromis akyse į tą brangiausią auką, kurią visa vaivadija taip kilniai skiria visuotiniam išsigelbėjimui! Koks malonus jums vaizdas tų patriotų susitelkimų, tų ginkluotų piliečių būrių, tų tautos karinių pajėgų šioje pačioje vietoje, kur neseniai žiaurus maskolius buvo išskleidęs savo gėdingas despotizmo ir tironijos vėliavas, prisidengęs apgaulingu bičiuliškos kariuomenės vardu, kurį jam bjaurūs tėvynės išdavikai, pagrįstai nubausti kartuvėmis, tautos ir pasaulio akivaizdoje stengėsi suteikti. Eikite kartu, piliečiai, Dievo akivaizdoje, bendrų ketinimų, jėgos ir galios vienijami, o Dievo gailestingumas tepalaiko viltį, kad savo vaikams paliksite laisvą ir nepriklausomą tėvynę, kad ši garsi sostinė bus užstota riterių ir laisvų žmonių krūtinėmis bei gyvybėmis ir kad žiaurus priešas nepasidžiaugs galimybe ir toliau nuožmiai trypti šią laisvą ir narsią tautą. Nuo pat mūsų tautos pradžios dar niekuomet nebuvo tokio karo, kaip dabar, ir niekuomet anksčiau nekovojo tautos dėl tokio brangaus dalyko, kaip dabar jos ir mes esame priversti kovoti! Visagalis Dievas pažadino mūsų tautiečio ir piliečio Tado Kosciuškos neprilygstamo kovingumo dvasią! Tai mūsų kraujas! Tai mūsiškis lietuvis! Tai kaulas iš mūsų kaulų! Tas nepaprastas vyras, sukurtas savo tėvynės atgimimui, vienu šūkiu gelbėti tėvynę pažadino visą tautą, kad ši pripažintų, kokie nežmoniški jai uždėti pančiai, vėliau paakino išvysti niekšiškiausias išdavystes ir klastas, kuriomis ją apgaudinėja tironai, jos priešai, pagaliau paskatino nusimesti bjaurų nelaisvės jungą, kurį ant laisvų žmonių sprandų tėvynės išdavikai prievarta, dar baisesne už priešų nuožmumą, taip negailestingai uždėti nusprendė. Ir kas gi eina mūsų kovos priešakyje? Dievas. Kosciuška. Ir nuskriaustos tautos dora. Kas gi yra mūsų sąjungininkai ir tikriausi draugai? Dievas. Kosciuška. Ir nuskriaustos tautos dora. Kas gi yra mūsų atrama, apsauga, paguoda, jėga ir išsigelbėjimas? Dievas. Kosciuška. Ir nuskriaustos tautos dora. Kas gi mums parūpina reikalingų lėšų, ginklų, amunicijos, apkabų ir talentingų karo vadų bei viršininkų? Dievas. Kosciuška. Ir nuskriaustos tautos dora, pastūmėta kraštutinės nevilties. Tuose trijuose šaltiniuose rasime viską, kas šioje kovoje gali būti reikalinga tautos šlovei, tėvynės laimei, piliečių laisvei.

Juk yra ir kitų, mūsų atžvilgiu palankiai nusiteikusių tautų, vienodai kaip ir mes mąstančių ir turinčių tuos pačius priešus, bet ar rastume bent vieną tokią, kur milijonas žmonių nepabūgtų mirties, kad kitas milijonas išsaugotų laisves ir nepriklausomybę? Kur tautos gelbėjimo įkarštyje nebebūtų skirtumo nei tarp turtingo ir vargšo, nei tarp pono ir valstiečio, nei tarp kunigo ir samdomo kareivio, nei tarp silpnosios lyties ir narsių vyrų, nei tarp senių ir vos truputį jėgos teturinčių vaikų, kur visi eina nugalėti ar mirti gindamiesi? Ten pakanka pasakyti, kad su mumis Dievas, Kosciuška ir nuskriaustos tautos dora.

Čia eina visa tauta, tad šalin, išdavikai ir klastingi politikai, nedrumskit proto dorybingiems piliečiams, nežinantiems, kas yra jakobinizmas, kurį mums primeta priešas, čia eina visi žmonės, žinantys laisvės kainą! Šalin, abejingieji ir bejausmiai, kurie savo naudą ir gerbūvį vertinate labiau nei laisvę ir tėvynę, pražūkit su savo turtais, jei gailite jų tautos išgelbėjimui! Čia eina tauta, nusprendusi gyventi laisva arba žūti. Todėl šalin, apsimetėliai

patriotai, išmintingieji kompromisų ieškotojai, klastingai besižvalgantys į abi puses! Šalin, patyrę panikuotojai, visur skleidžiantys baimę ir abejingumą! Šalin, susidvejinusios širdies baidyklės! Šalin, ant dviejų kėdžių norintys sėdėti apsukruoliai! Čia vadovauja nuoširdumas, dora, laisvės meilė ir neatšaukiamas pasiryžimas. Čia eina visi piliečiai, nepaisant kilmės, luomo, turtų, visuomeninės padėties, tikėjimo ir profesijos. Todėl šalin, pasipūtę egoistai, besirūpinantys vien savimi, savo namais ir savo reputacija! Čia eina į karą žmonės, ištikimi Dievui, ištikimi tėvynei, ištikimi įstatymams, ištikimi savo karaliams, ištikimi savo tėvų šventajai religijai. Tad šalin, ištvirkę libertinai, šalin madingi filosofai be tikėjimo, šalin, piktžodžiautojai prieš Aukščiausiąją Dievišką Esybę! Nes dorybinga tauta pasitiki savo Dievu, šaukiasi Dievo pagalbos, būdama narsi ir nekalta vien Dievo valiai paveda ir atiduoda tėvynės ir tautos likimą ir nepažįsta nežaboto jakobinizmo, kurį mums despotai ir tironai šmeižikiškai primeta. O gal panorės kas nors mus įbauginti priešo pajėgų gausa? Mes atsakysime Šv. Rašto žodžiais, kad jų ranka – žmogaus, kuri greitai kris, o mūsų ranka – Dievo, kurios niekas negali įveikti, kad Dievui lengva mažu būriu įveikti dideles pajėgas, nes laimi ne skaičiumi ir daugybė, bet iš Dangaus siųsta galia ir jėga[31], ir kad Dievas neapgauna tų, kurie vien juo pasitiki. Tebūna mūsų širdys tokios tyros prieš Dievą, kokia nepriekaištinga mūsų kova viso pasaulio akivaizdoje.

Tiesa, pripažinkim, piliečiai, kad negalime atvirai pasididžiuoti esą verti Dievo malonės! Negalime sakyti, kad nenusipelnėm baisių Dievo bausmių dėl jaunuomenės ištvirkimo, senųjų godumo, vyrų puikybės ir išdidumo, moterų begėdiškumo, riterių ištižimo, pareigūnų neteisingumo, išdavystės ir apgaulės įvairiuose reikaluose, ponų bedieviškumo, prastuomenės dykinėjimo ir girtuokliavimo, libertinų piktžodžiavimo, visų luomų pasileidimo. Bet, o Dieve! Argi Tavo gailestingumas ne didesnis už mūsų nuodėmes ir neteisumus? O nuostabūs Dievo sprendimai! Argi Maskvos žiaurumai, mūsų priešų plėšikavimai, išdavystės, prievartavimai, begėdystės, tironiškumas ir baisus bedieviškumas nėra verti Tavo keršto ir bausmės? Tu, o gerasis Tėve, jau nubaudei mus ta baisia rykšte, jų, priešų, nuožmumą panaudojai mums pataisyti ir nubausti, taigi dabar Tavo vaikai nusižeminę, Tavo ištikimieji žmonės siekia atgailos ir pasitaisymo. Argi nesulaužysi, o maloningiausias Tėve, tos rykštės, kuria mus iki šiol plakei? Tos rykštės, kuria mūsų puikybę ir nusižengimus iki šiol teisingai baudei? Nejau nemesi savo keršto ugnin to savo rūstybės įnagio, kai Tavo žmonės, mūsų tauta, atgailauja, verkia ir nuoširdžiai trokšdama pataisyti papročius glaudžiasi prie Tavęs bei pasitikėdama Tavo galia eina ginti savo tėvynės, laisvės, nepriklausomybės ir Tavo dieviškųjų altorių. Štai taip, piliečiai krikščionys! Būkime santaikoje su Dievu ir Jo tikėjimo įstatymais, tada Dievas bus su mumis ir sunaikins mūsų priešus. Kupinas tos dvasios prisiartinai nūnai prie Viešpaties altoriaus, dorybingasis Pilieti Generole, visai piliečių visuomenei iš didžiausio susijaudinimo liejant džiaugsmo ašaras, paėmei iš kunigo rankų pašventintą ginklą ir šią vėliavą, kuri jums turi padėti siekti pergalės, gelbstint mieląją tėvynę. Telydi jus galybių Dievas! Siunčiame Dievui už jus savo atodūsius, kad Jis pats būtų jūsų vadas ir vedlys, siunčiame už jus savo ašaras ir raudas, matydami jus noriai aukojančius savo kraują ir gyvybę už mus, už savo tautą ir tėvynę. Paimkit tuos kalavijus ir ginklus, pašventintus kerštui už tautos skriaudas, kerštui už nekaltai pralietą kraują, kerštui už sudegintus miestus ir kaimelius, pažeistas prigimtines ir tautų teises, sutryptą bažnyčių ir Dievo altorių šventumą. Eikit, mylimos tėvynės mieliausieji sūnūs! Eikit,

[31] Plg., 1 Mak 3, 18–19.

garbingiausieji piliečiai, savo gyvybe užstojantys mūsų gyvybes! Eikit, mylimiausieji broliai! Dievas jus laimina, Bažnyčia už jus meldžiasi, kunigai ir visa dvasininkija verkdami kelia už jus rankas į Dievą, kad dangiškoji visagalybė teiktųsi jus gelbėti ir saugoti, visi žmonės, seniai, moterys ir nekalti vaikai su ašaromis žegnoja jus ir palydi. Patikėkit savo likimą Dievo valiai ir savo kovos teisingumui, būkit narsūs ir ryžtingi, kaukitės ir stokit dvikovon su savo priešu už tėvynę, už vaikelius, už žmonas, už namus ir už Dievo altorius, prisiminkit savo protėvių šlovę, prisiminkit tautos įstatymą, kad kas iš mūšio lauko gėdingai pabėga, praranda šlovę, garbę, turtą ir nėra vertas gyventi. Prisiminkit vargšų valstiečių ašaras ir raudas, kad žygiuodami niekam nepadarytumėte nė mažiausios skriaudos. Prisiminkit Dievą, savo širdžių ir veiksmų teisėją! Prisiminkit dorybingų širdžių balsą, kad geriau žūti kare nei matyti žudomus savo vaikus, savo brolius, savo sutuoktines, dukras ir niekinamus altorius bei savo tautą. Taip dievobaimingas Makabiejus baigė kalbą, išvykdamas į mūšį už savo tautą ir savo Bažnyčią. Taip kunigas Skarga[32] kalbėjo čia, Vilniuje, jūsų protėviams, išlydėdamas juos su Žygimantu III[33] į Livonijos karą. Nūnai jūs eidami į karą, leiskite man tuos pačius žodžius į jūsų širdis pamaldžia dvasia amžiams įrėžti: „Imkit pašventintus ginklus, po laisvės ir šlovės vėliava pasirodykit esą kilnios ir laisvos bei mylimos tėvynės narsūs sūnūs! Narsiai kovokit prieš tautas, susivienijusias ir sudariusias sąmokslą mūsų, mūsų namų ir altorių, mūsų nepriklausomybės ir laisvių pražūčiai. Atminkit, kad geriau ir šlovingiau mirti garbingai nei žvelgti į savo mylimos tėvynės pražūtį ir savo tautos gėdingą nelaisvę bei savo tikėjimo ir Dievo altorių išniekinimą. *Accingimini et estote filii potentes, ut pugnetis adversus nationes has, quae convenerunt disperdere nos, et sancta nostra. Quoniam melius est nos mori in bello, quam videre mala gentis nostrae et sanctorum*“[34]. Amen.

Iš lenkų kalbos vertė Kristina Mačiulytė

[32] Petras Skarga (1536–1612), pirmasis Vilniaus universiteto rektorius, garsus pamokslininkas.
[33] Žygimantas Vaza (1566–1632, valdė nuo 1588) – Lietuvos didysis kunigaikštis ir Lenkijos karalius.
[34] Pasiruoškite mūšiui ir būkite drąsūs! Būkite pasiruošę [...] kovoti su šiais pagonimis, susibūrusiais sunaikinti mus ir mūsų šventovę. Verčiau mums mirti kovojant, negu matyti žūtį savo tautos ir savo šventovės! (1 Mak 3, 58).

Tadas Kosciuška

Tadas Kosciuška, nežinomas dailininkas

Kas gi esu, jei ne lietuvis, jūsų tautietis, jūsų pačių išsirinktas? Kam gi, jeigu ne jums, turiu rodyti dėkingumą, ką turiu ginti, jeigu ne jus ir save patį?

Tadas Kosciuška, 1790

Tadas Kosciuška (1746–1817) – karo vadas ir politikas, kovojęs už amerikiečių, lietuvių, lenkų tautų laisvę, siekęs pasaulyje įgyvendinti Apšvietos keltus žmonių laisvės ir lygybės idealus. Amerikos ir Abiejų Tautų Respublikos kariuomenių generolas, revoliucinės Prancūzijos garbės pilietis, 1794 m. ėjęs Lenkijos ir Lietuvos valstybės vadovo – Aukščiausiojo Viršininko – pareigas. Tuo metu lietuviškai vadintas „Aukščiausiąja Galva“ ir „Visų viršiausiuoju“. Jo vardas XVIII–XIX amžių sandūroje buvo tapęs kovų už laisvę simboliu.

Gimė Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, Lietuvos Brastos vaivadijoje, Polesėje, Merečovščiznos kaime (dab. Baltarusijoje), Lietuvos kariuomenės pulkininko Liudviko Tado Kosciuškos ir Teklės Ratomskytės šeimoje. Kosciuškos – sena Lietuvos bajorų giminė. Jos protėviui Konstantinui, vadintam mažybiniu Kosciuškos vardu, didysis kunigaikštis Žygimantas Senasis XVI a. pradžioje už tarnybą dovanojo Sechnovičių dvarą Naugarduko vaivadijoje, kurį vėliau paveldėjo ir Tadas Kosciuška. Būsimasis karo vadas mokėsi vietinėje pijorų mokykloje. Tėvui mirus, dėl lėšų stokos mokyklą metė ir studijavo privačiai. 1765 m. didikų Čartoriskių remiamas įstojo į tuo metu karaliaus Stanislovo Augusto Poniatovskio įsteigtą Varšuvos Riterių mokyklą, kurioje buvo ugdomas Lenkijos ir Lietuvos elitas. Čia, be karo mokslų, dėstyta istorija, teisė, ekonomika, matematika, lotynų, prancūzų ir vokiečių kalbos. Gavęs valdovo stipendiją, 1769–1774 m. tęsė studijas Prancūzijoje. Paryžiuje mokėsi ne tik karinės architektūros, artilerijos, karo taktikos, bet ir piešimo bei tapybos. Tapo neblogu dailininku. Prancūzijoje domėjosi audringu visuomeniniu ir intelektualiniu gyvenimu, susipažino su Apšvietos filosofų idėjomis. Jo pasaulėžiūrą ir įsitikinimus stipriai paveikė prigimtinę žmonių lygybę ir laisvos visuomenės idealus skleidę Žano Žako Ruso darbai. Grįžęs į Respubliką, netrukus dėl nelaimingos meilės vėl turėjo tėvynę palikti. Mat įsimylėjo savo globėjo Juozapo Sosnovskio, Smolensko vaivados ir LDK lauko etmono, dukterį Liudviką. Kai tėvas nesutiko dukters išleisti už neturtingo bajoro, nesėkmingai mėgino ją pagrobti. Bijodamas etmono keršto, 1775 m. pabėgo į Prancūziją. Iš jos jau kitais metais kaip savanoris išvyko kovoti už Amerikos nepriklausomybę. Tapęs Amerikos kariuomenės pulkininku inžinieriumi, kovėsi iki amerikiečių karo su Anglija pabaigos: projektavo ir statė įtvirtinimus, dalyvavo mūšiuose, vadovavo pėstininkų batalionui, pasižymėjo sumanumu ir narsa,

buvo sužeistas. Už karinius nuopelnus gavo brigados generolo laipsnį, sulaukė ypatingos Kongreso padėkos, žemės valdos ir finansinio atlygio. Buvo priimtas į tuo metu sukurtą Cincinatų draugiją. Šią draugiją sudarė žymiausi Amerikos laisvės kovų vadai, apsisprendę sekti legendinio Romos gynėjo Cincinato pavyzdžiu ir savo gyvenimus aukoti tėvynei.

1784 m. T. Kosciuška iš Amerikos grįžo į Lietuvą ir apsigyveno iš protėvių paveldėtame kukliame Sechnovičių dvare. Mėgino ūkininkauti, savo valstiečiams vyrams perpus sumažino baudžiavos prievoles, o moteris nuo šių prievolių išvis atleido. Prasidėjus Respublikos reformoms, T. Kosciuška stengėsi prie jų prisidėti. Savo bičiuliui ir kaimynui, Lietuvos bajorijos pasiuntiniui į Ketverių metų seimą Mykolui Zaleskiui rašytuose laiškuose jis ragino greičiau taisyti visuomenės papročius: grumtis su žmonių fanatizmu, vergiškumu, naikinti valstiečių išnaudojimą ir juos pilietiškai ugdyti. „Dieve mano! kaip maža tikrų piliečių! [...] Baudžiauninkas – tai žodis, kuris apšviestose tautose privalo būti prakeiktas“, – teigė T. Kosciuška. Pats parengė Respublikos ginkluotųjų pajėgų atnaujinimo projektą, kuriuo siūlė iš bajorų, miestiečių ir valstiečių sukurti vieningą krašto miliciją.

1788 m. seimui nusprendus padidinti Lietuvos ir Lenkijos kariuomenes, lietuvių pasiuntiniai iškėlė Amerikos kovų didvyrio kandidatūrą į Respublikos generolus. Pats T. Kosciuška veržėsi vadovauti Lietuvos daliniams, bet seimo buvo paskirtas į Lenkijos Karalystės kariuomenę. Iš jos Naugarduko vaivadai, generolui Juozapui Nesiolovskiui 1790 m. rašė: „Maldauju dėl visko, kas Jums gyvenime mieliausia, dėl žmonos ir vaikučių, kad panorėtum, Jūsų Malonybe geradary, ištraukti mane iš tokios nemalonios vietos. [...] Panorėkite mane susigrąžinti į Lietuvą, nebent išsižadate manęs ir laikote mane netinkamu jums tarnauti? Kas gi esu, jei ne lietuvis, jūsų tautietis, jūsų pačių išsirinktas? Kam gi, jeigu ne jums, turiu rodyti dėkingumą, ką turiu ginti, jeigu ne jus ir save patį? Jei tai jūsų nesuminkštins ir neiškelsite mano reikalo Seime, kad galėčiau grįžti, aš pats turbūt, Dievas mato, pasidarysiu sau ką nors bloga, nes pyktis mane ima dėl to, kad būdamas iš Lietuvos tarnauju [Lenkijos] Karalystei, kai jūs trijų generolų neturite. Kada prievarta jus pažemins, gal tik tuomet atsikvošėsite ir imsite savimi rūpintis.“ Šie žodžiai pasirodė pranašiški. 1792 m. Rusijai užpuolus Abiejų Tautų Respubliką paaiškėjo, kad karaliaus paskirtas Lietuvos kariuomenės vadas generolas Liudvikas Virtembergietis yra tėvynės išdavikas, tarnavęs Prūsijai ir Rusijai. O T. Kosciuška, vadovaudamas vienai iš trijų Lenkijos divizijų, narsiai gynė rytines Respublikos sienas. Už pasiektas pergales buvo dukart valdovo apdovanotas. Sužinojęs, kad karalius Stanislovas Augustas nusileido Rusijos reikalavimams ir kapituliavo, siūlė Respublikos politikams bei karo vadams pagrobti neryžtingą karalių ir toliau tęsti karą su maskvėnais. Tokiam projektui pritarimo nesulaukęs, atmetęs asmeninį karaliaus prašymą likti tarnauti kariuomenėje, išvyko iš šalies. Dalyvavo lietuvių ir lenkų emigrantų politinėje veikloje Leipcige. 1793 m. važiavo į Prancūziją ieškoti paramos rengiamam Respublikos sukilimui: aiškino revoliucinei prancūzų valdžiai, kad ir lenkai su lietuviais ketina iš esmės pertvarkyti savo visuomenę, tačiau Paryžiaus pažado padėti būsimiems sukilėliams negavo.

Kunigaikščių Čartoriskių ir emigracijos politikų iškeltas vadovauti Lenkijos ir Lietuvos sukilimui, T. Kosciuška 1794 m. kovo 24 d. Krokuvos turgaus aikštėje susirinkusiems žmonėms – kaip valstybės šeimininkams – perskaitė sukilimo aktą ir prisiekė iki galo kovoti už Respublikos nepriklausomybę. Sukilimo metu jam buvo suteikti valstybės

Dieve mano! kaip maža tikrų piliečių! [...] Baudžiauninkas – tai žodis, kuris apšviestose tautose privalo būti prakeiktas

Tadas Kosciuška, 1790

Aukščiausiojo Viršininko, diktatoriaus, įgaliojimai. Sukilusi Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė sudarė savo valdžią – Lietuvos Tautos Aukščiausiąją Tarybą. Bijodamas Respublikos jėgų susiskaidymo, T. Kosciuška privertė Lietuvą pripažinti jo viršenybę. Lietuvos valdžia skelbė ne tik savo, bet ir T. Kosciuškos atsišaukimus dviem kalbom – lietuviškai ir lenkiškai. Vilniaus sukilimo vadai tautiečiams aiškino, kad T. Kosciuška – tai paties Dievo Lietuvai ir jos laisvei siųstas lietuvis. Būdamas Gardine Valstybės Viršininkas atskiru, lietuviškąjį patriotizmą žadinančiu laišku kreipėsi į Lietuvos karius – „lietuvių riterius“: „Lietuva! Mano kraštiečiai ir gentainiai! Gimiau jūsų žemėje, nuoširdžia meile mano tėvynei atsišaukia manyje ypatingas palankumas tiems, tarp kurių pradėjau gyvenimą. [...] Šlovinga savo karingumu ir pilietiškumu Lietuva, ilgai buvusi nelaiminga dėl savo sūnų išdavysčių, pažadu tau stoti tarp jūsų.“ Karo stovykloje prie Polaneco, Lenkijoje, T. Kosciuška išleido aktą, kuriuo visiems Respublikos valstiečiams suteikė laisvę. Taip buvo padėtas teisinis pagrindas kurtis nebe luominei, bet šiuolaikinei laisvų ir lygiateisių žmonių visuomenei. T. Kosciuška tapo tokios visuomenės simboliu. Daug lietuvių valstiečių, Lietuvos totorių ir žydų ėjo į sukilimą su T. Kosciuškos vardu lūpose. Valstybės Viršininkas buvo apdainuotas lietuvių liaudies dainose. Čia jis minimas kaip žmonių gelbėtojas nuo rusų, kaip „karalius“, kaip liaudies mylimas „Kačiuškėlis“, kurio pralaimėjimą apraudojusi visa tauta – „giminėlė“.

Tiek Rusija, tiek Prūsija siuntė prieš sukilėlius gausias kariuomenes. 1794 m. spalio 10 d. mūšyje prie Macejovicės, netoli Varšuvos, kuriame kovėsi ir lietuviai, T. Kosciuška buvo sunkiai sužeistas ir rusų paimtas į nelaisvę. Po metų buvo sunaikinta Abiejų Tautų Respublika. Kalinamas Peterburge, Petropavlovsko tvirtovėje, T. Kosciuška susirgo depresija, mėgino nusižudyti badaudamas. 1796 m. pabaigoje mirus Rusijos imperatorei Kotrynai II, jos sūnus imperatorius Pavelas, išgavęs iš T. Kosciuškos valdinio priesaiką, suteikė jam laisvę. 1797 m. kaip didvyris T. Kosciuška buvo sutiktas Amerikoje. Nemažą dalį lėšų, kurias jam už karinius nuopelnus buvo dovanojusi amerikiečių valdžia, testamentu paskyrė juodaodžiams iš vergijos išlaisvinti bei jiems išmokslinti. 1798 m. atvyko į Paryžių. Čia parašė laišką imperatoriui Pavelui, atsisakydamas valdinio priesaikos ir suteiktos finansinės paramos. Tiek Prancūzijos imperatorius Napoleonas, tiek naujasis Rusijos imperatorius Aleksandras siekė T. Kosciušką padaryti savo sąjungininku. Buvęs Lenkijos ir Lietuvos valstybės Viršininkas abiem valdovams kėlė tas pačias sąlygas: atkurti Abiejų Tautų Respubliką su senosiomis jos sienomis – nuo Dauguvos iki Dniepro bei įvesti joje parlamentinę santvarką. Imperatoriui Aleksandrui jis rašė: „Gimiau lietuviu ir jau mažai man lieka gyvenimo metų, o vis dėlto ateities šydas dar slepia mano gimtosios žemės ir daugelio mano tėvynės kraštų paskirtį.“ Nei Aleksandras, nei Napoleonas atstatyti vieningos Lietuvos ir Lenkijos valstybės nesutiko. Prancūzijos imperatorius buvusį sukilimo vadą dėl tokių reikalavimų pavadino kvailiu.

T. Kosciuškai rūpėjo laisvės likimas pasaulyje. Kai jo bičiulis Tomas Džefersonas tapo Amerikos prezidentu, senasis laisvės karys siuntė iš Prancūzijos ir Šveicarijos politinius

patarimus, kaip ilgiems laikams išsaugoti demokratiją Amerikoje. Pasak T. Kosciuškos, svarbiausias amerikiečių prezidento uždavinys – deramai išlavinti visuomenę, kad ji pajėgtų gyventi laisvėje. Amerikos Respublika gali greitai žlugti, jei nebus jaunimui suteiktas laisviems žmonėms būtinas pilietinis išsilavinimas. Mat demokratija remiasi piliečių dorybėmis ir tvirtu tautos charakteriu. Jei jų stinga, nelieka visuomenėje nei teisingumo, nei jėgų atsispirti korupcijai. „Tegu niekas daugiau neabejoja, kad respublikonizmas [demokratinė santvarka] privalo būti neatskiriamai sujungtas su garbingumu, kilnumu ir skrupulingu teisingumu ir kad žmogų labiau dera gerbti už jo dorybes ir žinias, nei dėl jo turtų. [...] Myliu jus, esate vienintelė viso žmoniškumo viltis, ir norėčiau, kad būtumėte pavyzdžiu būsimiems amžiams“, – rašė Amerikos prezidentui T. Kosciuška, turėdamas viltį, kad už Atlanto išsaugota laisvė kada nors padės prisikelti laisvai lietuvių ir lenkų Respublikai. T. Džefersonas gerbė savo bičiulį lietuvį ir yra jį apibūdinęs tokiais žodžiais: „Tai tyriausias laisvės sūnus, kurį man kada nors teko pažinti, – laisvės visiems, o ne tik saujelei turtingųjų.“ Deja, pažadėjęs T. Kosciuškai įvykdyti jo testamentą – išpirkti iš vergijos ir išlavinti juodaodžius, T. Džefersonas savo pažadą sulaužė: lietuvio prašymas jam pasirodė per daug drąsus ir pavojingas. Paskutinius gyvenimo metus T. Kosciuška praleido Šveicarijoje, Soluro miestelyje. Prieš mirtį suteikė laisvę ir žemės nuosavybę Lietuvoje gyvenusiems savo valstiečiams. Tačiau ir ši jo testamentinė valia liko neįvykdyta – tam pasipriešino Rusijos valdžia.

Tai tyriausias laisvės sūnus, kurį man kada nors teko pažinti, – laisvės visiems, o ne tik saujelei turtingųjų.

Tomas Džefersonas, JAV prezidentas, apie Tadą Kosciušką

T. Kosciuškos mirtis 1817 m. rudenį buvo paminėta gedulingomis iškilmėmis visoje Lietuvoje. Visų luomų katalikai, reformatai, totoriai, žydai susirinko į savo šventyklas ir atidavė pagarbą „liaudies tėvui“, „žmoniškumo draugui“, „laisvės bei Respublikos gynėjui“, kuris neleidęs lietuviams „be garbės pražūti“. Lietuvos bajorų vardu Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčioje per iškilmes kalbėjo Mykolas Riomeris: „Broliai! Lietuviai! Stovime prie kapo, sukurto mūsų nemirtingajam Tadui Kosciuškai atminti. Tikra meilė – kitas amžių nesunaikinamas paminklas – yra vienintelė jam skiriama mūsų pagarba, kuri brolių sielose niekada nesiliaus gyvavusi. Juk kai panorės tėvai ir motinos savo vaikus prie dorybių paraginti ar mokytojai savo mokiniams tėvynės meilę įkvėpti, ar vadai karių rikiuotes mūšiui paskatinti, kur dar, jei ne Tado Kosciuškos darbuose ir gyvenime, jie atras tautiečiams nuostabiausią pavyzdį? Paliko jis mūsų tautai garbę ir pasididžiavimą. Lietuvoje gimęs bajoras kovojo už tėvų žemės laisvę ir vientisumą. Būdamas [Amerikos prezidento] Vašingtono ginklo draugas išmoko, kaip būti laisvės ir prigimtinių žmogaus teisių gynėju. [...] Nemirtingoji [Kosciuškos] dvasia, [...] priimk maloniai iš Tėvynės gėlių nupintą paprastą lietuvišką vainiką ir pridėk jį prie laurų, kuriais visas pasaulis puošia garbingus Tavo smilkinius! Ilsėkis amžinai tautiečių širdyse!“ Ukmergės bažnyčioje miestiečių ir žemdirbių vardu į velionį T. Kosciušką kreipėsi buvęs miesto burmistras Martynas Mackevičius: „Tavo atminimas niekada neišnyks. Milijonai žmonių jį perduos savo palikuonims, o būsimos kartos bus laiminamos tavo vardu.“ 1819 m. T. Kosciuškos palaikai buvo parvežti iš Šveicarijos ir iškilmingai perlaidoti Krokuvoje, Vavelio katedroje, greta valdovų karstų.

Laisvės ir lygybės simboliu T. Kosciuškos vardas buvo tapęs ne tik Lietuvoje, Lenkijoje, bet ir pasaulyje. Anglų poetas romantikas Džordžas Baironas 1823 m. eilėraštyje „Bronzos amžius“ rašė: „Kosciuška – tai garsas, perveriantis tirono ausį“. Prancūzų rašytojas Žiulis Vernas 1869 m. sukurtame ir visame pasaulyje garsiame fantastiniame romane *20 000 mylių po vandeniu* mini, kad T. Kosciuškos – „didžio istorijos vyro, paaukojusio gyvenimą aukštiesiems žmonijos idealams“ – portretas puošė paslaptingojo laisvės kovotojo kapitono Nemo kajutę. Kosciuškos vardu pavadintas aukščiausias Australijos kalnas (angl. *Mount Kosciuszko*). Jo atminimas įamžintas Jungtinėse Amerikos Valstijose: greta Aliaskos yra Kosciuškos sala (angl. *Kosciusko Island*), Indianos valstijoje – Kosciuškos grafystė (angl. *Kosciusko County*), Misisipės valstijoje – Kosciuškos miestelis (angl. *Kosciusko*).

Imanuelis Kantas

Imanuelis Kantas

Imanuelis Kantas (vok. Immanuel Kant, 1724–1804) – Prūsijos filosofas, apibendrinęs Apšvietos minties pasiekimus, viena svarbiausių moderniosios filosofijos asmenybių. Jis iškėlė žmogaus autonomijos, savarankiškumo idėją: teigė, kad pats žmogus, remdamasis savo protu, kuria moralės įstatymus.

Būsimasis filosofas gimė ir augo Karaliaučiuje (dab. Kaliningrade), gausioje amatininko, balniaus, Jono Jurgio Kanto šeimoje. Buvo ketvirtas iš vienuolikos vaikų. Tėvas į Karaliaučių atsikėlė iš Klaipėdos. Žinoma, kad Klaipėdoje gyvenęs I. Kanto prosenelis vokiškai nemokėjo. Vieni tyrinėtojai jį kildina iš baltų – kuršių arba lietuvių, kiti – iš škotų imigrantų. Motinos Onos Reginos Reuter tėvas, taip pat balnų meistras, buvo Prūsijon atvykęs iš Vokietijos, iš Bavarijos. I. Kanto tėvas ir motina – religingi liuteronai – nuo mažens skiepijo savo vaikams pareigingumą, darbštumą, savarankiškumą, savigarbą. 1732 m. Imanuelis pradėjo mokytis miesto gimnazijoje – Frydricho kolegijoje, kurioje ypatingas dėmesys buvo skiriamas antikinėms kalboms ir literatūrai. Būdamas šešiolikos, 1740 m. įstojo į Karaliaučiaus universitetą. Studijavo matematiką, fiziką, logiką, metafiziką, etiką, teisę. Susižavėjo anglų fiziko Izaoko Niutono darbais. 1746 m. tėvui mirus, dėl lėšų stygiaus buvo priverstas studijas nutraukti ir imtis privačių pamokų įvairiose Prūsijos vietovėse. 1746–1750 m. mokytojavo Jučiuose (dab. Vesiolovka), netoli Gumbinės, kur turėjo galimybę pažinti lietuvių valstiečių gyvenimą. 1755 m. grįžo į Karaliaučių, baigė studijas ir tapo privačiu, etato neturinčiu, universiteto docentu. Dėstė daugybę dalykų: logiką, fiziką, matematiką, mechaniką, etiką, metafiziką, antropologiją, geografiją, pedagogiką, teisę. Garsiais filosofais virtę jo mokiniai pripažino, kad I. Kanto paskaitos stipriai paveikė jų mąstymą. 1766 m. pagaliau gavo pirmąjį nuolatinį darbą – tapo Karaliaučiaus Pilies bibliotekos bibliotekininku. 1770 m. Karaliaučiaus univesitetas pasiūlė jam logikos ir metafizikos profesoriaus pareigas. Jas ėjo iki senatvės – iki 1796 m. Ne kartą prašytas profesoriauti kituose, gerokai aukštesnio lygio Vokietijos universitetuose, išvažiuoti iš gimtojo miesto nesutiko. 1786 ir 1788 m. buvo universiteto rektorius. Iškiliausias savo meto filosofas pasižymėjo kuklumu ir paprastumu. Turėjo gerą humoro jausmą. Mėgo bičiulių draugiją, kurią nuolat kviesdavosi prie pietų stalo. Puikiai lošė biliardą. Pats neišvažiuodavo iš namų, bet nuolat skaitė kelionių aprašymus ir juos perpasakodavo draugams. Būdamas silpnos sveikatos, rūpinosi savo kūnu kaip priežiūros reikalaujančiu mechanizmu: visą gyvenimą griežtai laikėsi disciplinos. Su aušra keldavosi, dešimtą vakaro guldavosi. Kasdien tuo pačiu metu eidavo pasivaikščioti: miestelėnai, pamatę jį gatvėje, pasitikslindavo laikrodžius. Pergyveno visus savo draugus: mirė Karaliaučiuje sulaukęs aštuoniasdešimties.

Turėk drąsos pats naudotis savo protu!

Imanuelis Kantas, 1784

Jaunystėje I. Kantas domėjosi gamtos mokslais, ypač astronomija. Sukūrė Saulės sistemos kilmės iš pradinio ūko hipotezę. Brandos amžiaus sulaukęs, užsibrėžė sukurti teoriją, kuri parodytų žmogaus vietą pasaulyje. Jo filosofinių svarstymų programą sudarė keturi esminiai klausimai: a) ką aš galiu žinoti? b) ką aš turiu daryti? c) ko aš galiu tikėtis? d) kas yra žmogus? Stengdamasis atsakyti į šiuos klausimus, I. Kantas ėmėsi tirti žmogaus proto galias ir sukūrė savitą pažinimo teoriją, vėliau – etiką, religinę filosofiją ir antropologiją. Kaip nemaža dalis Apšvietos mąstytojų, jis buvo įsitikinęs, kad tikra filosofija privalo būti kritinė ir tarnauti visuomenei. Pasak I. Kanto, filosofija turinti „pasaulinę pilietinę reikšmę“. Jos paskirtis – prisidėti prie „žmonijos teisių atkūrimo“, išplėtoti žmogaus proto galias. Didysis I. Kanto veikalas *Grynojo proto kritika*, pasirodęs 1781 m., iškėlė žmogaus protą kaip žmogiškojo pasaulio autorių. Mat jame prieinama prie išvados, kad žmogus iš esmės gyvena savo proto susikurtame pasaulyje. Žmogaus žinojimas kyla ne iš pasaulio daiktų, bet iš pačių pažinimo veiksmų. Koks yra pasaulis ir jo daiktai „patys savaime“, žmogus visiškai nieko negalįs pasakyti. Pažinimas visada yra susijęs su žmogaus gebėjimais ir jo patirtimi. Tik žmogaus protas, jo veikla nepažinius „daiktus savaime“ stengiasi paversti jam pažiniais „reiškiniais“, „daiktais mums“.

Žmogaus autonomijos, jo savarankiškumo idėją I. Kantas išplėtojo etikai skirtame darbe *Praktinio proto kritika*, 1788 m. Jame teigė, kad moralė – paties žmogaus kūrinys. Ne kas nors iš šalies, bet pats žmogaus protas nustato doro elgesio taisykles, moralės dėsnius. Jų žinojimas ir laikymasis nulemia žmogaus dorinę vertę. Gyvendamas tarp žmonių, asmuo turėtų apsibrėžti tokias savo moralės taisykles, kurios galėtų tikti ir kitiems. Visada ir visiems tinkančias taisykles I. Kantas vadino kategoriniu imperatyvu. Būtent kategorinis imperatyvas liepia žmogui elgtis taip, kad jo elgesio taisyklė galėtų tapti visų elgesio taisykle. Šis imperatyvas taip pat reikalauja „elgtis taip, kad žmogus niekada nebūtų tik priemonė, bet visada būtų tikslas“. Taigi žmogus privaląs gerbti save ir kiekvieną kitą žmogų kaip protingą ir savarankišką būtybę. *Praktinio proto kritikos* pabaigoje I. Kantas rašė: „Du dalykai, kuo dažniau ir ilgiau apie juos mąstau, man kelia vis didesnę nuostabą ir pagarbą – žvaigždėtas dangus virš manęs ir moralės dėsnis manyje.“

I. Kantas savo pažiūras dėstė ne tik sudėtinguose filosofiniuose veikaluose, bet ir publicistiniuose tekstuose. 1784 m. paskelbtame straipsnyje „Atsakymas į klausimą *Kas yra Švietimas*“ jis glaustai nusakė Apšvietos esmę. Tai – žmogaus išsivadavimas iš nesavarankiškumo, drąsa „naudotis savo protu kitų nevadovaujamam“. Į XVIII amžiaus visuomenę I. Kantas kreipėsi Antikos poeto Horacijaus žodžiais: „*Sapere aude!*“ – išdrįsk būti protingas, vadovaukis protu. Kartu filosofas pripažino, kad tai sunkus ir daug pastangų reikalaujantis įpareigojimas. Jokia revoliucija negali įvykdyti tikros mąstymo reformos – išlaisvinti žmonių protų iš prietarų. Kad žmonės pajėgtų gyventi išties savarankiški, reikia ilgai trunkančio visuomenės lavinimo. Visuomenė galės lavintis ir tobulėti tik tuomet, kai kiekvienam žmogui bus užtikrinta laisvė viešai reikšti savo mintis visais gyvenimo klausimais – dėl religijos, įstatymų leidybos, valdžios ydų. Laisvai mąstydami žmonės išmoks ir laisvai veikti.

Senatvėje I. Kantas gręžėsi į istorijos filosofiją ir svarstė pasaulio politinės ateities klausimus. 1795 m. paskelbtame traktate „Į amžinąją taiką“ jis išdėstė pasaulinės tautų

sąjungos idėją, kuria remiasi ir dabarties politikai. Pasak I. Kanto, politikos negalima atskirti nuo moralės. Amžina taika įmanoma tik tada, jei tautos ir valstybės, kaip žmonės, pripažins ir gerbs viena kitos savarankiškumą, susitars dėl bendrų sugyvenimo taisyklių. Vienas svarbiausių tautų sąjungos principų – valstybių suverenitetas. Jei šio principo nebus paisoma, tautų federacija gali virsti viena didele despotiška valstybe, kurioje žmonės nebeturės laisvės. „Jokia savarankiška valstybė (nesvarbu, didelė ar maža) neturi būti įgyta kitos valstybės. [...] Valstybė yra žmonių visuomenė ir niekas kitas, išskyrus ją pačią, neturi teisės jai įsakinėti ir jos valdyti. [...] Jokia valstybė neturi jėga kištis į kitos valstybės santvarką ir valdymą“, – teigė I. Kantas tuo metu, kai Prūsija, Rusija ir Austrija dalinosi Lietuvos ir Lenkijos Respubliką. Būtina amžinos taikos sąlyga, pasak jo, yra ir politinė tautų laisvė, respublikinė valstybių santvarka. Taiki pasaulio tautų sąjunga bus ilgalaikė tik tuomet, jei ją sudarys ne despotijos, tironijos ar monarchijos, bet laisvų ir lygių piliečių respublikos.

Du dalykai, kuo dažniau ir ilgiau apie juos mąstau, man kelia vis didesnę nuostabą ir pagarbą – žvaigždėtas dangus virš manęs ir moralės dėsnis manyje.

Imanuelis Kantas, 1788

I. Kantas nebuvo abejingas lietuvių kalbai ir Prūsijos lietuvių likimui. Lietuvių rašytojo bei kalbininko Kristijono Gotlybo Milkaus parengtam ir 1800 m. Karaliaučiuje išleistam *Lietuvių–vokiečių kalbų žodynui* jis parašė vokišką pratarmę – *Draugo prierašą*. Jame tvirtino, kad lietuvių kalbą būtina išsaugoti Prūsų Lietuvos mokyklose ir bažnyčiose. Viena vertus, kalba yra svarbiausia lietuvio „charakterio formavimo ir išlaikymo priemonė“. O prūsų lietuvis, pasak I. Kanto, pasižymi savitu ir kilniu charakteriu – jam būdingi tokie bruožai kaip savo vertės jutimas, drąsa, ištikimybė. Kita vertus, senos lietuvių tautos kalba labai svarbi mokslui, nes ji daug galinti pasakyti apie pasaulio tautų praeitį.

Vienas pirmųjų I. Kanto filosofijos kritikų ir aiškintojų buvo Lietuvoje, netoli Gardino, gimęs ir augęs žydų kilmės filosofas Saliamonas Maimonas. Jis vadino save „pusiau lenku, pusiau lietuviu“, „Maimonu iš Lietuvos“, nuvykęs gyventi į Berlyną išgarsėjo Apšvietos Europoje filosofiniais darbais ir nepaprastai įdomia intelektualine „Autobiografija“. Savarankiškai išstudijavęs *Grynojo proto kritiką*, S. Maimonas parašė ir pačiam autoriui nusiuntė kritinę knygos analizę. 1789 m. sulaukė tokio I. Kanto atsakymo: „Nė vienas iš mano kritikų taip gerai nesuprato manęs ir mano raštų esmės, kaip ponas Maimonas, nes nedaugeliui duotas tokio pobūdžio tyrinėjimams reikalingas aštrus protas“.

Siūloma literatūra: Immanuel Kant, *Politiniai traktatai*, vertė Antanas Gailius ir Gediminas Žukas, sudarė Alvydas Jokubaitis, Vilnius: Aidai, 1996; Arsenijus Gulyga, *Kantas*, Vilnius: Vyturys, 1989; Bronius Genzelis, *Esė apie mąstytojus*, Vilnius: Mintis, 1986.

Imanuelis Kantas

ATSAKYMAS Į KLAUSIMĄ „KAS YRA ŠVIETIMAS“

Švietimas yra žmogaus išvadavimas iš nesavarankiškumo, dėl kurio žmogus pats kaltas. Nesavarankiškumas yra nesugebėjimas naudotis savo protu kitų nevadovaujamam. O žmogus *pats kaltas* dėl to, jei nesavarankiškumo priežastis yra ne proto stoka, bet stoka pasiryžimo bei drąsos naudotis savo protu kitų nevadovaujamam. *Sapere aude*[1]! Turėk drąsos *pats* naudotis *savo* protu! Toks yra švietimo šūkis.

Tingumas ir bailumas – štai priežastys, dėl kurių tokia didelė dalis žmonių vis dėlto mielai visą gyvenimą lieka nesavarankiški, nors gamta juos jau seniai išlaisvino nuo kitų vadovavimo *(naturaliter majorennes*[2]*)*; štai kodėl kitiems taip nesunku pasidaryti jų globėjais. Juk taip patogu būti nesavarankiškam. Jeigu aš turiu knygą, kuri man pavaduoja protą, sielos ganytoją, kuris man atstoja sąžinę, daktarą, kuris man paskiria dietą ir t. t., tai man pačiam nėra reikalo vargti. Man nereikia galvoti, jei galiu paprasčiausiai užmokėti; kiti už mane imsis to nemalonaus darbo. O kad šita pati didžiausia žmonių dalis (į kurią įeina ir visa dailioji lytis) laikytų žingsnį į savarankiškumą ne tik sunkiu, bet ir labai pavojingu, – tuo jau pasirūpina anie globėjai, kurie maloningai prisiėmė aukščiausiąją jų priežiūrą. Iš pradžių padarę savo naminius gyvulius kvailus ir rūpestingai sergėdami, kad tik tie romūs padarai neišdrįstų nė žingsnio žengti už vaikštynės, kurioje yra uždaryti, globėjai paskui parodo jiems pavojus, kurie gresia pamėginus vieniems eiti į priekį. O juk tie pavojai nėra tokie jau dideli, ir žmonės, kelis kartus pargriuvę, galų gale išmoktų vaikščioti; tačiau tokie pavyzdžiai sukelia nepasitikėjimą savimi ir visus atbaido nuo tolesnių mėginimų.

Taigi paskiram žmogui sunku išsivaduoti iš nesavarankiškumo, beveik tapusio jo prigimtimi. Jis net pamėgo tą nesavarankiškumą ir iš pradžių tikrai nesugeba naudotis savo protu, nes jam niekad nebuvo leista tatai išmėginti. Visokie nuostatai ir taisyklės, šitie mechaniški jo prigimties dovanų protingo panaudojimo, arba, tikriau pasakius, išnaudojimo, įrankiai, yra nuolatinio nesavarankiškumo pančiai. Jei kas juos ir nusimestų, vis tiek tik labai nedrąsiai šoktų net per siauriausią griovį, nes yra nepripratęs taip laisvai judėti. Todėl maža tėra žmonių, kuriems pasisekė patiems išugdyti savo dvasią, išsivaduoti iš nesavarankiškumo ir vis dėlto drąsiai žengti į priekį.

Bet labiau įmanoma, kad pati save apšviestų visuomenė; tatai yra net beveik neišvengiama, jeigu tik jai duodama laisvė. Mat tada net ir tarp paskirtųjų minios globėjų visuomet atsiras keletas savarankiškai galvojančių žmonių, kurie, patys nusimetę nesavarankiškumo jungą, ims skleisti aplink save protingo savo vertės pajautimo ir kiekvieno žmogaus pašaukimo savarankiškai mąstyti dvasią. Ir štai kas čia ypatinga: žmonės, kuriems jie kitados tą jungą užkrovė, sukurstyti globėjų, kurie patys visai nesugeba šviestis, juos pačius verčia ir toliau vilkti tą jungą; štai kaip pavojinga skiepyti prietarus, nes jie galų gale atsigręžia prieš tuos, kurie patys juos sukūrė ar buvo jų kūrėjų pirmtakai. Todėl visuomenė gali būti apšviesta tik palengva. Revoliucija galbūt ir gali panaikinti asmeninį despotizmą ir pelno ar valdžios besivaikančiųjų priespaudą, tačiau ji niekuomet neįvykdys tikros mąstysenos reformos; nauji prietarai, kaip ir senieji, bus vadelės nemąstančiai miniai.

O tokiam švietimui nieko daugiau nereikia, tiktai *laisvės,* ir būtent pačios nekenksmingiausios iš visų esamų laisvių: laisvės *viešai naudotis savo* protu visose srityse. Tačiau aš iš visų pusių tik ir girdžiu: *„Nefilosofuokit!“* Karininkas sako: „Nefilosofuokit, bet vykdykit

[1] *Sapere aude* (lot.) – drįsk būti protingas (Horacijus).
[2] *naturaliter majorennes* (lot.) – natūralioji pilnametystė.

įsakymus!“ Finansų patarėjas: „Nefilosofuokit, bet mokėkit!“ Dvasininkas: „Nefilosofuokit, bet tikėkit!“ (Tik vienintelis valdovas[3] pasaulyje sako: „*Filosofuokit* kiek norit ir apie ką norit, *bet klausykit!*“) Čia visur mes susiduriame su laisvės apribojimu. Tačiau koks laisvės apribojimas yra žalingas švietimui? O koks jam ne tik nekenkia, bet net jį skatina? – Atsakau: turi būti duota visiška laisvė *viešai* naudotis savo protu, ir tik tuo atveju žmonių švietimas gali būti įmanomas; tačiau *privatus naudojimasis* savo protu dažnai gali būti net labai apribotas, ir tuo švietimo pažangai nebus smarkiai pakenkta. Viešu aš laikau tokį naudojimąsi savo protu, kai kas nors *kaip mokslininkas* naudojasi juo prieš visą *skaitančią* publiką. O privačiu naudojimusi aš vadinu tokį, kai žmogus gali naudotis savo protu užimdamas kokį nors jam patikėtą *pilietinį postą* ar eidamas kokią tarnybą. Kai kurie dalykai, daromi visos bendruomenės labui, reikalauja tam tikro mechanizmo, kuris dalį bendruomenės narių priverstų būti tiktai pasyvius, kad šitaip, sukūrus dirbtinę santarvę, valdžia galėtų nukreipti jų veiklą visuotiniam tikslui pasiekti ar bent jau neleisti jiems tą tikslą žlugdyti. Šiuo atveju, žinoma, neleidžiama filosofuoti; reikia paklusti. Bet kai toji mašinos dalis sykiu ima laikyti save visos bendruomenės ar net visos žmonijos nariu, taigi kai kas nors kaip mokslininkas kreipiasi raštais į publiką tiesiogine prasme, tai jis, žinoma, gali filosofuoti, ir nuo to nenukentės dalykai, kuriems jis iš dalies paskirtas tarnauti kaip pasyvus narys. Pavyzdžiui, būtų labai žalinga, jei karininkas, gavęs kokį paliepimą iš savo vyresnybės, pradėtų garsiai samprotauti, ar tas įsakymas tikslingas bei naudingas; jis turi paklusti. Tačiau jam vis dėlto negalima drausti kaip mokslininkui daryti pastabas apie karinėje tarnyboje pasitaikančias klaidas ir pateikti tas pastabas apsvarstyti savo publikai. Pilietis negali atsisakyti mokėti jam uždėtus mokesčius, net įžūlus piktinimasis tokiomis duoklėmis, kai jis turi jas mokėti, gali būti baudžiamas kaip skandalas (galintis sukelti visuotinį priešinimąsi). Tačiau tas pats žmogus nenusikalsta piliečio pareigoms, jei jis kaip mokslininkas viešai pareiškia savo mintis dėl tokių mokesčių nederamumo ar neteisingumo. Lygiai taip pat dvasininkas privalo besimokantiems katekizmo ir savo parapijiečiams viską aiškinti taip, kaip reikalauja simbolis bažnyčios, kuriai jis tarnauja, nes tik su ta sąlyga jis buvo priimtas į tarnybą.

Tačiau kaip mokslininkas jis turi visišką laisvę ir net pareigą paskelbti publikai savo gerai apmąstytas ir nepiktavališkas mintis apie to simbolio ydingumą bei savo pasiūlymus, kaip geriau sutvarkyti religinius ir bažnytinius dalykus. Čia taip pat nėra nieko, kas galėtų apsunkinti jo sąžinę. Juk tai, ko jis moko, atlikdamas savo tarnybą kaip bažnyčios įgaliotinis, dvasininkas skelbia kaip dalykus, kurių atžvilgiu jis neturi laisvos valios mokyti taip, kaip jam patinka, ir kuriuos privalo skelbti pagal duotą instrukciją ir vardu kitos instancijos, kuriai atstovauti jis paskirtas. Jis sakys: „Mūsų bažnyčia moko to ir to; ji remiasi štai šitais argumentais.“ Taigi šitaip jis savo parapijai teikia visokeriopą praktinę naudą teiginiais, kurių teisingumu pats nėra visiškai įsitikinęs, bet kuriuos vis dėlto gali įsipareigoti skelbti, nes juk nėra visai neįmanoma, kad juose slypėtų tiesa, šiaip ar taip, juose bent jau tikrai nėra nieko, kas prieštarautų jo paties vidinei religijai. Juk jei dvasininkas manytų, kad tuose teiginiuose yra tokių dalykų, tai negalėtų sąžiningai eiti savo tarnybos ir turėtų jos atsisakyti. Vadinasi, paskirtasis mokytojas prieš parapijiečius savo protu naudojasi tik *privačiai;* mat parapija, kad ir kokia didelė ji būtų, vis dėlto yra tik namų bendruomenė, ir, atsižvelgiant į tai, jis, kaip kunigas, nėra ir negali būti laisvas, nes atlieka kitos instancijos pavedimą. Tuo tarpu kaip mokslininkas, kalbantis raštais tikrajai publikai, būtent – pasauliui, taigi *viešai naudodamasis* savo protu, dvasininkas

[3] Kalbama apie Prūsijos karalių Frydrichą II (1740–1786).

turi neribotą laisvę naudotis savo protu ir kalbėti savo paties vardu. Juk tai, kad liaudies globėjai (dvasiniuose dalykuose) patys irgi būtų nesavarankiški, yra nesąmonė, kuri gali baigtis tik nesąmonės įamžinimu.

Bet ar kokia nors dvasininkų bendrija, pavyzdžiui, bažnyčios susirinkimas ar kokia garbinga klasė (kaip ji pati save vadina Olandijoje), neturi teisės priesaika įsipareigoti laikytis kokio nors nekintamo simbolio ir šitaip įgyti aukščiausios globos teisę – globoti kiekvieną savo narį, o per juos – ir visą liaudį, ir net įamžinti tą globos teisę? Atsakau: tai visiškai neįmanoma. Tokia sutartis, sudaroma visiems laikams siekiant sustabdyti bet kokį tolesnį žmonių giminės švietimąsi, būtų visiškai negaliojanti, net jeigu ją patvirtintų aukščiausioji valdžia, reichstagai bei iškilmingiausios taikos sutartys. Vienas amžius neturi teisės susimokyti ir susitarti pastatyti kitą amžių į tokią padėtį, kad šis negalėtų plėsti, valyti nuo klaidų savo (visų pirma tokio svarbaus) pažinimo ir apskritai žengti į priekį švietimosi srityje. Tai būtų nusikaltimas žmogaus prigimčiai, kurios pirmutinė paskirtis ir yra žengti pirmyn; tad, vadinasi, palikuonys turi visišką teisę atmesti tuos nutarimus kaip neteisėtai priimtus ir nusikalstamus. Patikrinti viską, kas gali būti duodama liaudžiai kaip įstatymas, turime tokiu klausimu: „Ar galėtų liaudis pati sau susikurti tokį įstatymą?“ Toks kriterijus turbūt būtų įmanomas nustatytą trumpą laiką, tarsi laukiant geresnio, kad būtų išsaugota tam tikra tvarka; tačiau kartu kiekvienam piliečiui, visų pirma dvasininkui, turi būti paliekama laisvė kaip mokslininkui viešai, t. y. raštais, reikšti savo nuomonę apie esamos padėties trūkumus, nors įvestoji tvarka vis dar galiotų – tol, kol visų tų dalykų būklės supratimas viešai taip paplistų ir įsigalėtų, kad būtų galima, suvienijus balsus (tegu ir ne iškart visus), pateikti sostui pasiūlymą, kaip apsaugoti tas bendruomenes, kurios, tarkim, nusprendusios, kad geriau viską supranta, susijungė į kitokią religinę bendriją, bet netrukdyti tiems, kurie nori laikytis senosios tvarkos. Tačiau visiškai nevalia susitarti dėl kokios nors vienos nekintamos, niekieno viešai nediskutuotinos religinės normos net ir vienam žmogaus amžiui ir tuo tarsi sunaikinti tam tikrą žmonijos žengimo į tobulėjimą tarpsnį, padaryti jį nevaisingą, o palikuonims net ir nuostolingą. Tiesa, žmogus pats sau vienas gali – ir tai tik kurį laiką – atidėti švietimąsi toje srityje, kurią jis privalo išmanyti; tačiau visiškai atsisakyti švietimosi pačiam, o juo labiau atsakyti jį palikuonims, reikštų pažeisti ir sutrypti šventas žmonijos teises. O to, ko neturi teisės dėl savęs nuspręsti pati liaudis, dar labiau negali įsakyti liaudžiai monarchas; juk jo, kaip įstatymų leidėjo, autoritetas paremtas tuo, kad savo valia jis suvienija visos liaudies valią. Jeigu tik jis rūpinasi, kad visi tikri ar tariami patobulinimai nepažeistų viešosios tvarkos, tai gali ramiausiai leisti valdiniams savo sielos išganymo labui daryti tai, ką jie mano esant reikalinga, – tai visai ne jo reikalas; bet užtat jis turi žiūrėti, kad vieni kitiems prievarta netrukdytų iš visų jėgų darbuotis siekiant suprasti tą išganymą ir prisidėti prie jo. Net ir pačiam Jo Didenybei kenkia, jei jis kišasi į tuos dalykus, savo valdžia kontroliuodamas raštus, kuriais jo valdiniai mėgina išreikšti savo įsitikinimus, – tiek tuo atveju, kai jis tai daro remdamasis savo paties aukščiausiu išmanymu, nusipelnydamas priekaišto: *„Caesar non est supra grammaticos“*[4], tiek dar labiau tada, kai taip pažemina savo aukščiausią valdžią, kad savo šalyje ima remti kelių tironų dvasinę despotiją kitų valdinių atžvilgiu.

Taigi jeigu mane kas paklaustų: „Ar mes dabar jau gyvename *apsišvietusiame amžiuje?*“ – aš atsakyčiau: „Ne, bet užtat mes gyvename *švietimo* amžiuje.“ Kad žmones, apskritai imant, dabartinėmis aplinkybėmis jau pajėgtų, kitų nevadovaujami, tvirtai ir gerai naudotis savo pačių protu religijos dalykuose ar kad bent būtų galima raginti juos

[4] *caesar non est supra grammaticos* (lot.) – valdovas nėra aukščiau už mokytus vyrus.

tai daryti, – iki to mums dar daug trūksta. Tačiau jau matome aiškių ženklų, kad jiems vis dėlto atsivėrė ši sritis, kad jie gali laisvai imtis to darbo ir kad sumažėjo kliūčių visuotiniam švietimuisi arba išsivadavimui iš nesavarankiškumo, atsiradusio dėl pačių žmonių kaltės. Šiuo požiūriu mūsų amžius yra švietimo amžius, arba *Frydricho* šimtmetis.

Valdovas, kuris nemano būsiant negarbinga pasakyti, kad jis laiko savo *pareiga* nieko nenurodinėti žmonėms religijos dalykuose ir palikti jiems visišką laisvę šioje srityje, kuris net atsisako pasipūtėliško žodžio *tolerancija,* pats yra apsišvietęs ir vertas, kad dėkingas pasaulis ir ateinančios kartos šlovintų jį kaip karalių, kuris pirmasis, bent jau valdžios atžvilgiu, išvadavo žmonių giminę iš nesavarankiškumo ir kiekvienam suteikė laisvę naudotis savo protu visuose dalykuose, susijusiuose su jo sąžine. Jam valdant, didžiai gerbiami dvasininkai, nepažeisdami savo tarnybinių pareigų, gali kaip mokslininkai laisvai ir viešai pateikti pasauliui svarstyti savo nuomonę bei sprendimus, kai kuriais atžvilgiais nukrypstančius nuo priimto simbolio; dar labiau tai gali daryti visi kiti, kurių nesaisto jokios tarnybinės pareigos. Ši laisvės dvasia plinta ir kitur, net jeigu jai tenka grumtis su išorinėmis kliūtimis, kurias stato pati savęs nesuprantanti valdžia. Juk pastaroji dabar jau turi pavyzdį, kad ir davus laisvę nėra nė menkiausio pagrindo baimintis dėl viešosios rimties ir visuomenės vieningumo. Žmonės patys savaime palengva atsikrato neišprusimo, jeigu tik tyčia negudraujama siekiant išlaikyti juos neišprususius.

Aš pirmiausia nusakiau švietimą, kuris yra žmonių išvadavimas iš nesavarankiškumo, atsiradusio dėl jų pačių kaltės, *religijos srityje*; mat meno ir mokslo srityse mūsų valdovai nesistengia vaidinti savo valdinių globėjų, be to, anas nesavarankiškumas yra ir pats kenksmingiausias iš visų, ir labiausiai žeminantis. Bet valstybės galvos, suteikusios šitą laisvę, mintis eina dar toliau, jis supranta, kad nėra jokio pavojaus ir *įstatymų leidybos* srityje leisti valdiniams *viešai* naudotis savo protu ir viešai skelbti pasauliui savo mintis apie geresnį jos sutvarkymą, net atvirai kritikuoti esamus įstatymus; mes turime puikų tokio supratimo pavyzdį, ir šiuo atžvilgiu dar nė vienas monarchas nepažengė toliau už tą, kurį mes garbiname.

Tačiau, kita vertus, tiktai tas, kas, pats būdamas apsišvietęs, nesibijo šešėlių, o kartu turi ir didžiai drausmingą gausią armiją, padedančią jam užtikrinti viešąją rimtį, gali pasakyti tai, ko neišdrįs pasakyti respublika: *„Filosofuokit kiek norit ir apie ką norit; bet klausykit!“* Taip mums čia atsiveria keista, nelaukta žmogiškų dalykų tėkmė; juk ir apskritai tie dalykai, kai žvelgiame į juos iš arti, yra paradoksalūs. Didėlesnė pilietinė laisvė atrodo palanki liaudies *dvasios* laisvei ir vis dėlto sukuria pastarajai neįveikiamų kliūčių; o kiek mažėlesnė pilietinė laisvė atveria liaudies dvasiai erdvę, kurioje ši gali išplėtoti visas savo galimybes. O kai prigimtis po šituo kietu lukštu išskleidžia branduolį, kuriuo ji kuo švelniausiai rūpinasi – būtent polinkį ir pašaukimą laisvai *mąstyti,* – tai pastarasis savo ruožtu palengva ima veikti liaudies galvoseną (dėl to liaudis vis labiau sugeba *laisvai veikti*), o galų gale net principus *valdžios,* kuri pamato, kad jai pačiai naudinga su žmogumi, kuris dabar jau yra *daugiau nei mašina,* elgtis taip, kaip reikalauja jo orumas[5].

Karaliaučius (Prūsija), 1784 m. rugsėjo 30 d.

Iš vokiečių kalbos vertė Antanas Gailius

[5] Buschingo „Savaitės žinių“ rugsėjo 13 d. numeryje šiandien, to paties mėn. 30 d., aš perskaičiau „Berlyno mėnesinio žurnalo“ šio mėnesio numerio anotaciją, kurioje minimas pono Mendelssohno atsakymas į tą patį klausimą. Man jis dar nepateko į rankas; priešingu atveju būčiau susilaikęs nuo čia pateikiamų samprotavimų, kurie dabar galbūt pasitarnaus tiktai tam, kad parodytų, kokią minčių vienybę gali sukurti atsitiktinumas [Antonas Frydrichas Biušingas (1724–1793) – Getingeno universiteto profesorius, geografas, savaitraščio leidėjas; Mozė Mendelsonas (1729–1786) – vokiečių filosofas].

Imanuelis Kantas

DRAUGO PRIERAŠAS*

Iš anksčiau duoto lietuvių aprašymo[1] matyti, kad prūsų lietuvis tikrai nusipelno, idant būtų išlaikytas jo charakterio savitumas, o kadangi kalba yra svarbiausia charakterio formavimo ir išlaikymo priemonė, tai – ir jos grynumas tiek mokykloje, tiek bažnyčioje.

Aš dar prie to pridedu, kad jis, būdamas mažiau linkęs pataikauti negu jo kaimyninės tautos, su savo vyresniaisiais yra pratęs kalbėti kaip su lygiais, nuoširdžiai ir atvirai; anie to nepriima už bloga ir nesididžiuodami paspaudžia ranką, nes, be kita ko, jie žino, kad jis mielai padarys viską, ką laikys reikalinga. Jo išdidumas yra visai kas kita negu vienos kaimyninės tautos žmonių pasipūtimas, kai tarp jų yra kas nors kilmingesnis, nes tai greičiau savo vertės jutimas, reiškiantis drąsą ir laiduojantis jų ištikimybę.

Bet ir nepaisant naudos, kurią gali valstybei duoti tautos su tokiu charakteriu parama, nereikia menkinti viso to, ką gali duoti mokslams, ypač senajai tautų kilnojimosi istorijai, ta labai senos, dabar mažame plote suspaustos ir tartum izoliuotos tautos dar gryna kalba, ir todėl išsaugoti jos savitumą jau savaime yra labai svarbu. Dėl to Biušingas[2] labai apgailestavo, kad anksti mirė eruditas Halės profesorius Tunmanas[3], kuris, visa tai tyrinėdamas, per daug įtemptai dirbo ir išsekino savo jėgas.

Apskritai, jei ir ne iš kiekvienos kalbos galima būtų tiek daug tikėtis, tai vis dėlto kiekvienos tautelės švietimui kokiame nors krašte, pavyzdžiui, Prūsų Lenkijoje[4], svarbu mokykloje ir bažnyčioje mokyti gryniausia (lenkų) kalba, nors ja ir tebūtų labama tik už šio krašto ribų, ir pasiekti, kad tokia gryna kalba ilgainiui taptų plačiai vartojama, nes ji labiau atitiktų tautos savitumą, ir pačios tautos supratimas pasidarytų aiškesnis.

Iš vokiečių kalbos vertė Kristina Rickevičiūtė

---

* I. Kanto pratarmė paskelbta Kristijono Gotlybo Milkaus (1733–1807) „Lietuvių-vokiečių ir vokiečių-lietuvių kalbų žodyne“, (Karaliaučius, 1800).

[1] K. G. Milkaus žodyne prieš I. Kanto pratarmę buvo įdėtos vokiečių filosofo, Berlyno universiteto profesoriaus Danielio Jenišo (1762–1804) ir Gumbinės karo reikalų patarėjo C. F. Heilsbergo (XVIII a. II pusė) pratarmės, kuriose lietuviai buvo aprašyti kaip svetingi, bičiuliški, kilnūs, narsūs, ypatingai prie savo kalbos ir tėvų žemės prisirišę žmonės.

[2] Antonas Frydrichas Biušingas (Büsching 1724–1793) – vokiečių geografas, parašęs knygą *Lenkijos Karalystės ir LDK geografija* (1768), išleidęs Lenkijos ir Lietuvos žemėlapį (1770).

[3] Johanas Erichas Tunmanas (Thunmann; 1736–1778) – švedų kilmės vokiečių mokslininkas, istorikas, Halės universiteto profesorius, parašęs *Kai kurių Šiaurės tautų senovės istoriją* (1772), taip pat *Rytinių Europos tautų istoriją* (1774).

[4] Čia turimos galvoje tos Prūsų žemės, kuriose gyveno lenkai.

Johanas Volfgangas Gėtė

Johanas Volfgangas Gėtė

Johanas Volfgangas Gėtė (Johann Wolfgang Goethe, 1749–1832) – viena iškiliausių Apšvietos epochos asmenybių, vokiečių poetas, prozininkas, dramaturgas, filosofas, mokslininkas, diplomatas. Gimė Frakfurte prie Maino protestantų miestelėnų (biurgerių) šeimoje. Paauglystėje išmoko anglų, prancūzų, italų, lotynų, graikų kalbas. Tėvai turėjo turtingą biblioteką, tad jaunasis Gėtė labai daug skaitė – tiek senųjų, tiek naujųjų laikų garsius kūrinius. Jo požiūrį į namų bibliotekos reikšmę atskleidžia garsusis posakis: „Nešk geras knygas į namus, nes jų jėga lemtingai veikia vaikus ir vaikų vaikus.“ Anksti susižavėjo teatro menu – lankė teatrą ir vaidino mėgėjiškuose spektakliuose. Paklusęs tėvo norui, nuo 16 metų studijavo teisę Leipcigo (1765–1768) ir Strasbūro (1770–1771) universitetuose, kur daugiau dėmesio skyrė su studijomis nesusijusiems dalykams: klausė literatūros kursų, lankė Dailės akademiją, kur tobulino piešimo įgūdžius. Leipcige išgyveno pirmąją meilę, kurios įkvėptas sukūrė pirmuosius eilėraščius. Meilė Gėtės gyvenime tapo svarbiu kūrybinio įkvėpimo šaltiniu. Audringas studentiškas gyvenimas pakenkė Gėtės sveikatai. Nutraukęs studijas, pusantrų metų gydėsi tėvų namuose, tuo metu susidomėjo alchemija, ezoterika, simbolinėmis senovinių ženklų reikšmėmis.

Strasbūre susipažino su J. G. Herderiu, kuris jį sudomino „Audros ir veržimosi“ sąjūdžio idėjomis, Biblija, Homeru, Šekspyru, liaudies kūryba. Ten pat sukūrė pirmuosius *Fausto* eskizus, eilėraščių (gamtos ir meilės lyrikos ciklą *Zezenheimo dainos*), kurie yra laikomi geriausiais iš visos „Audros ir veržimosi“ sąjūdžio lyrikos. Eilėraščiuose atsiskleidžia Gėtės kūrybai būdingi bruožai ir motyvai: optimistinė pasaulėjauta („Susitikimas ir išsiskyrimas“, „Gegužės daina“), liaudies kūrybos, kaip įkvėpimo šaltinio, pripažinimas (eilėraštyje „Erškėtrožė“ interpretuojama J. G. Herderio liaudies dainų rinkinyje *Tautų dainos* (1779) išspausdinta daina „Erškėtrožė“). Filosofinėje lyrikoje Gėtė aukština genijaus kūrybą, kuria paralelę tarp galingos upės ir audringojo genijaus, vaizdžiai parodo, kad genijaus asmenybės stiprybė atsiranda dėl gimininingų individų paramos, – susijungus „broliškiems šaltiniams“, mažas kalnų upelis tampa galinga upe, kuri teka amžinojo vandenyno glėbin („Mahometo giesmė“). Interpretuodamas antikinį mitą, odėje „Prometėjas“ Gėtė išaukština aktyvų, kūrybingą žmogų.

1772 m. vasarą, baigęs teisės studijas, Gėtė išvyko į Veclarą įgyti teisininko patirties. Čia įsimylėjo draugo Kestnerio sužadėtinę Šarlotę Buf. Ši meilės istorija paskatino sukurti

tikrais gyvenimo faktais paremtą romaną *Jaunojo Verterio kančios* (1774). Romane Gėtė atskleidžia vidinę Verterio dramą: kuria gamtos ir žmogaus jausmų paralelę, aprašo kiekvieną Verterio sielos virpesį, gilinimąsi į save, mąstymą, iškelia meilės galią ir jos apgaulingumą: „Kas mūsų širdžiai pasaulis be meilės! Kas magiškoji lempa be šviesos. Vos tik įstatai vidun lemputę, ir ant tavo baltos sienos nušvinta spalvingi paveikslėliai. Ir jeigu tai tėra tik laikinas miražas, vis tiek mes laimingi, kai stovime prieš ją kaip vaikai ir žavimės stebuklingais vaizdais.“ Verteriui, kaip ir Šekspyro Hamletui, būdingas vidinio gyvenimo intensyvumas ir išorinių veiksmų pasyvumas. Vienintelis jo aktyvumo proveržis – savižudybė romano pabaigoje. Pirmasis romanas pavertė Gėtę įžymybe, Verteris tapo kultine figūra. Verterio stilių, elgesį ir net savižudybę mėgdžiojo jauni žmonės, dėl to romanas buvo uždraustas kai kuriose Europos šalyse. Jausmingos prigimties žmonės, apdovanoti gabumais, bet neturintys tvirtų moralės principų yra pagrindiniai dramų *Klavigas* (1774) ir *Stela* (1775) herojai. Asmeninio gyvenimo ir kūrybos sąsajos, būdingos daugumai Gėtės kūrinių, apibendrinamos dramos *Torkvato Taso* pagrindinio herojaus – poeto Taso – pasakytais žodžiais: „Jeigu kiti žmonės, užgriuvus kančiai, nutyla, man Dievas suteikė dovaną išsakyti savo kančią.“ Jausmų pasaulio dinamika būdinga ir Fausto charakteriui – jo gyvenimo istorija pulsuoja nuolatine pasitenkinimo ir nusivylimo kaita.

Paveiktas Šekspyro istorinių kronikų, Gėtė sukuria dramas, paremtas Vokietijos istorijos įvykiais: pirmąją istorinę vokiečių dramą *Gecas fon Berlichingenas* (1773), kurioje išaukštinamas audringasis herojus – valstiečių sukilimo vadas Gecas, dramą *Egmontas* (1775–1885), kurios herojus kovoja ir miršta už laisvę. Dramos parašytos proza (atsisakant klasicistinio eiliuotos kalbos reikalavimo), sekant šekspyriškąja tradicija, kuriamas platus istorinis laikotarpis (atsisakoma klasicistinio laiko ir vietos vienumo reikalavimo), vaizduojami įvairių visuomenės sluoksnių atstovai, kuriami sudėtingi ir prieštaringi personažų likimai.

1775 m. lapkričio mėnesį Gėtė atvyko į Veimarą ir tapo aštuoniolikmečio hercogo Karlo Augusto patarėju ir draugu. 1782 m. hercogas išrūpino iš biurgerių kilusiam rašytojui aristokrato titulą. Veimare Gėtė entuziastingai ėmėsi politinės veiklos, tikėdamasis radikaliai pakeisti visuomeninę situaciją Saksonijos-Veimaro grafystėje. Reformavo miškininkystės, kelių tiesimo, švietimo sritis. Per politinės veiklos dešimtmetį Gėtė nutolo nuo aktyvios kūrybos, parašė tik lyrinių ir proginių eilėraščių. To meto dvasinę jo būseną puikiai atskleidžia eilėraštis „Kelionė po Harcą žiemą“: 28 metų poetas jaučiasi dievų numylėtinis, dėkoja likimui už suteiktą laimės malonę. Tačiau sulaukus 36-ių, rašytojo dvasioje brendo krizė, jis troško išsivaduoti iš nuolatinio nerimo, užsimiršti. 1786 m. Gėtė, neįspėjęs hercogo, išvyko į Italiją.

Apsigyveno Romoje, studijavo Antikos ir Renesanso meną, grįžo prie neįgyvendintų kūrybinių sumanymų: baigė *Egmontą*, rašė *Ifigeniją Tauridėje*, *Torkvatą Tasą*, pradėjo elegijų ciklą. Italijoje susiformavo naujos Gėtės estetinės pažiūros. Jas atskleidžia ciklas *Romos elegijos* (1788–1790), parašytas antikos kūrinių eilėdara – hegzametru, su gausiais mitologiniais motyvais. 1788 m. grįžo į Veimarą. Hercogas atleido Gėtę nuo administracinių pareigų, paliko tik ministro titulą ir pavedė rūpintis Veimaro teatru. Pasikeitė ir asmeninis rašytojo gyvenimas. Veimaro parke į Gėtę, kaip į ministrą, dėl brolio kreipėsi

23 metų Kristina Vulpius (Christiane Vulpius). Paprasta, mažai išsilavinusi mergina, daranti dirbtines gėles, tapo Gėtės gyvenimo drauge, sūnaus Augusto motina, o po 16 metų – žmona.

Faustas nėra išskirtinis personažas. [...] Jis kaip ir daugelis mūsų. Gėtei pavyko apibendrintai išreikšti visų laikų žmonių norus. Jo veikalas – tobulas žmogaus prigimties pažinimas. Kiekvienas mūsų, šiek tiek pagyvenęs šioje žemėje, susiduria su panašiomis problemomis kaip Faustas.

Eimuntas Nekrošius

XVIII a. paskutinysis dešimtmetis buvo intensyvios kūrybinės bei mokslinės veiklos metas. Gėtė sukūrė aukléjamąjį romaną *Vilhelmo Meisterio mokymosi metai* (1796), kuriame atskleidė XVIII a. vokiečių teatro pasaulį, Šileriui paskatinus baigė pirmąją *Fausto* dalį (1808). Gėtė pasirodė kaip tikras Apšvietos epochos žmogus, siekiantis ugdyti įvairiapusišką asmenybę. Samprotavimai įvairiomis žmogaus būties temomis, ypač būdingi Gėtės romanams, tapo sparnuotais posakiais, sentencijomis. Romano veikėjo Vilhelmo žodžiais atskleidžiamas įsitikinimas, kad bet kokia biurgeriška profesija stabdo asmenybės tobulėjimą, nes reikalauja tik vieno sugebėjimo, vienos specializacijos. Tokia asmenybė bus vienpusiška ir neharmoninga. Gėtė buvo įsitikinęs, kad menas ir mokslas padeda ugdyti asmenybę, tačiau žmogus turi užsiimti aktyvia veikla. Ši idėja tapo antrosios *Fausto* dalies pagrindu.

XIX a. pradžioje pasirodė programinis Gėtės straipsnis „Vinkelmanas“ (1805). Jame aiškino savo požiūrį į romantizmą, kuris buvo jam tolimas ir svetimas (išskyrus teigiamą požiūrį į Baironą, kuris įkvėpė antroje *Fausto* dalyje sukurtą Fausto ir gražiosios Elenos sūnaus Hiperiono paveikslą). Tuo metu Gėtė rašė autobiografinį kūrinį *Poezija ir tikrovė. Iš mano gyvenimo* (1811–1814), meilės įkvėptas sukūrė poezijos knygą *Vakarų-rytų divanas* (1819), romaną *Vilhelmo Meisterio klajonių metai* (1829), baigė *Faustą* – viso savo gyvenimo kūrinį, pradėtą rašyti apie 1770 m. *Faustas* – vienas reikšmingiausių pasaulio klasikos kūrinių, kuriame atspindima turtinga Europos civilizacijos patirtis: antikos (mitologiniai veikėjai-kaukės, klasikinė Valpurgijos naktis, Fausto ir Elenos meilės istorija), Biblijos („Prologas Danguje“ – Jobo knygos interpretacija), viduramžių (Fausto istorijos šaltinis, raganos virtuvės, Valpurgijos nakties vaizdiniai), Renesanso, Apšvietos (Faustas, sutelkiantis savyje Renesanso ir Apšvietos asmenybės bruožus, yra ne pasmerkiamas ir nuteisiamas pragaro kančioms, o išteisinamas ir išaukštinamas), romantizmo (žmogaus veržlumas ir fantazijos suteikiama laisvė Hiperiono paveiksle) vaizdiniai ir idėjos.

Fausto istorija siejama su konkrečiu asmeniu, gyvenusiu Vokietijoje XVI a. pirmojoje pusėje. Neeilinė, skandalinga viduramžių tyrinėtojo ir šarlatano asmenybė kėlė amžininkų susidomėjimą, vėliau jo gyvenimo istorija, bauginanti ir magiškai patraukli, apipinta legendomis, įkvėpė įvairių tautų rašytojus, kompozitorius, dailininkus. Daugiabriaunis, prieštaringas šio herojaus charakteris leidžia į žmogaus ir pasaulio esmės klausimą žvelgti filosofiniu, moraliniu, etiniu, istoriniu, teologiniu ir kitais požiūriais. Pirmasis veikalas, perteikęs daktaro Fausto istoriją, buvo 1587 m. Frankfurte prie Maino išleista *Daktaro Johano Fausto, garsiojo burtininko ir juodojo mago, istorija*. Viduramžiškas Fausto asmenybės klodas išryškėja atgailai skirtuose pasakojimuose. Renesanso poveikį atskleidžia

Mefistofelį prišaukia Fausto mintys. Dažnai prisišauki tai, ką galvoji. Jei mintys šviesios, pritrauki šviesą, jei tamsios, – užgriūva tamsa. Faustas pritraukia Mefistofelį, ne atvirkščiai. Tai Fausto problemos. Tam tikru požiūriu Mefistofelis jau yra Fauste.

Eimuntas Nekrošius

troškimas įveikti fizinius ir moralinius draudimus, noras pakilti virš žmogiškųjų galimybių, aprėpti visatą. XVII a. pradžioje anglų dramaturgas Kristoferis Marlou, Šekspyro amžininkas, sukūrė dramą *Tragiškoji daktaro Fausto istorija* (1604). Marlou drama išpopuliarino Fausto istoriją pasaulio literatūroje. Su keliaujančių aktorių trupe *Tragiškoji daktaro Fausto istorija* pasiekė Vokietiją, XVII–XVIII a. Fausto siužetą pamėgo lėlių teatro kūrėjai. Vaikystėje matytas lėlių teatro spektaklis padarė didelį įspūdį Gėtei. Autobiografijoje *Poezija ir tiesa* jis rašo, kad istorija apie Faustą ilgai skambėjo jo sieloje lyg daugiabalsis aidas. Daktaro Fausto istoriją perpasakojo daugelis rašytojų, ji buvo pildoma naujais motyvais, – velnias pasirodo šuns pavidalu, Faustas įsimyli gražią, bet neturtingą merginą, – kuriuos panaudojo Gėtė. Fausto istorija ypač išpopuliarėjo, kai pasirodė pirmoji Gėtės tragedijos dalis.

Viduramžiais Faustas vaizduotas kaip nusidėjėlis, kuris sulaukia pelnyto pasmerkimo. XVI a. išleistoje Fausto istorijoje pažinimo troškimas ir dvasinis maksimalizmas dar neatsiejamas nuo šarlatano, burtininko, lėbautojo. Gėtės sukurtoje interpretacijoje Fausto pažinimo siekis yra tapęs pagrindiniu personažo tikslu, išauga į vidinę dramą. XVIII a. Fausto istorijos interpretacijoje atsiranda svarbus lūžis. Apšvietos epochoje Faustas vaizduojamas kaip siekiantis proto aštrumo, įvairiapusių žinių, gilios erudicijos, fizinio ir dvasinio pasaulio pažinimo. Fausto charakteriui būdinga dvilypė prigimtis, siejanti gėrio ir blogio pradus, kurią išteisina nenurimstanti dvasia, amžinas nepasitenkinimas, naujų tikslų siekis. XX a. Fausto asmenybė interpretuojama ir vertinama iškeliant neigiamus charakterio bruožus: egoizmą, autoritarizmą, humaniškumo stoką.

Lietuvių kultūroje Gėtės vardas pirmiausia tapo svarbus dėl lietuvių liaudies dainų vertės iškėlimo. Panašiai Getės publikacijomis, vertimais, recenzijomis buvo išpopuliarinta serbų, čekų, suomių, italų liaudies poezija. Gėtės autoritetas buvo pasitelkiamas ginant lietuvių kultūros bei literatūros nacionalinį savarankiškumą. Gėtė muzikinėje dramoje *Žvejė*, pastatytoje 1782 m. Ilmo upės pakrantėje (spektaklyje vaidino ir pats autorius), įdėjo lietuvių liaudies dainą „Aš atsisakiau savo močiutei“, paimtą iš Herderio rinkinio *Tautų balsai* (1779). 1821 m. Veimare Getė kalbėjo apie lietuvių liaudies dainas Karaliaučiaus universiteto profesoriui A. Hagenui ir „parecitavo vieną“, o 1827 m. klausėsi savo rūmuose atliekamos dainos „Aš atsisakiau savo močiutei“, ir „pats Getė buvo didžiai patenkintas“. 1828 m. Gėtė išspausdino L. Rėzos rinkinio *Dainos* recenziją, pakartodamas savo mokytojo J. G. Herderio mintį: „Į šias dainas reikia žiūrėti kaip į betarpiškai išėjusias iš liaudies, kuri gamtai, taigi ir poezijai, yra daug artimesnė, nekaip išlavintasis pasaulis.“ Pirmieji Gėtės eilėraščių vertimai į lietuvių kalbą atsirado tik XIX a. pabaigoje. *Faustas*, mėgintas versti daugelio vertėjų (L. Švedo, Vydūno, V. Mykolaičio-Putino ir kt.), pirmą kartą pasirodė 1934 m. (vertė A. Valaitis), svarbiu įvykiu tapo antrasis vertimas – 1960 m. *Faustą* išvertė A. Churginas, trečią kartą 2003 m. *Faustą* išvertė Antanas A. Jonynas. Lie-

tuvių literatūroje ryškiausią pėdsaką paliko Gėtės lyrika (Maironio, V. Mykolaičio-Putino poezijoje). Tragediją *Faustas*, kuri laikoma vienu sudėtingiausių iššūkių teatrui ir dažnai vadinama drama skaitymui, teatre pastatė režisierius Eimuntas Nekrošius. Fausto vaidmenį sukūrė aktorius Vladas Bagdonas.

Siūloma literatūra: Johanas Volfgangas Gėtė, *Faustas*, iš vokiečių kalbos vertė Antanas A. Jonynas, Vilnius: Tyto alba, 1999–2003; *Daktaro Johano Fausto, garsiojo burtininko ir juodojo mago, istorija*, iš vokiečių kalbos vertė L. Citavičiūtė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006; Richard Friedenthal, *Gėtė*, iš vokiečių kalbos vertė Eugenija Vengrienė ir Jonas Kilius, Vilnius: Vaga, 1977; Johann Peter Eckermann, *Pokalbiai su Goethe paskutiniais jo gyvenimo metais*, iš vokiečių kalbos vertė Giedrė Sodeikienė, Vilnius: Aidai, 1999; Mara Zālīte, *Margarita*, 2 dalių kamerinė pjesė J. W. Goethe's „Fausto" motyvais, iš latvių kalbos vertė Silvestras Gaižiūnas, Vilnius: Vaga, 2005; Vytautas Kubilius, „*Faustas* keliauja į Lietuvą", *Pergalė,* 1980, Nr. 3. p. 133–154; Silvestras Gaižiūnas, *Baltų Faustas ir Europos literatūra*, Kaunas: Aušra, 2002; Donatas Sauka, *Fausto amžiaus epilogas*, Vilnius: Tyto alba, 1998.

Johanas Volfgangas Gėtė

FAUSTAS

PASKYRIMAS

Jūs vėl artėjat, besimainantys šešėliai,
Mane ne sykį lankę praeity.
Ar vėl bandysiu numalšinti jūsų šėlą,
O gal dar likę įkarščio širdy?
Iš ūkanų miglotų prisikėlę
Jūs braunatės ir trokštate valdyt.
Na ką gi – jausdama aistros dvelkimą,
Ir man širdy jaunystė plakti ima.

Linksmų dienų vaizdai pažyra,
Mieli šešėliai, užmiršti seniai,
Nelyg iš primirštos sakmės išnyra
Pirmosios meilės ir draugystės slėpiniai,
Širdy suspurda visa, ką patyriau,
Kas, rodės, jau pranyko amžinai,
Ir atminty draugų veidai sušvyti
Svaigiausiuos klystkeliuos po žemę išblaškyti.

Tie, kas posmus pirmuosius mano skaitė,
Naujų eilių, deja, neišklausys,
Puikus bičiulių ratas išsisklaidė,
Nuščiuvo pritarimo gaudesys;
Žvelgiu į nepažįstamus man veidus, –
Bet tik baugina pagarbus jų dėmesys.
Tie, kurie džiaugės mano posmais iš tikrųjų –
Kas kur išsklido, jei dar vaikšto tarp gyvųjų.

Vėl traukia pasinert į dvasios rimtį
Seniai nebepatirtas ilgesys,
Plevenančiuos dainos garsuos suspindi
Švelnus Eolo arfos skambesys,
Baimingas šiurpulys nusmelkia širdį,
Sušildo grubią sielą liūdesys;
To, ką turiu – tik atspindžiai belikę,
O kas išnyko – tampa realybe.

[...]

PROLOGAS DANGUJE

DIEVAS, Jo dangiškoji kariauna.
Vėliau – MEFISTOFELIS
Trys ARKANGELAI

RAPOLAS. Visatos choro begalybėj
Per amžius saulė gaus ir gaus,
Nubrėžtame kely ją lydi
Griausmingi sąskambiai dangaus.
Įgauna angelai beribių
Jėgų, gėrėdamiesi ja;
Šlovingų tvarinių didybė
Vis ta pati ir vis nauja.
GABRIELIUS. Net nebejaučia savo greičio,
Kai sukas žemė skriedama,
Dienų žėrėjimą pakeičia
Naktų grėsminga gūduma;
Uolų granitas aiži, gūra
Putotam jūros ošime,
Ir sukas akmenys ir jūra
Kartu su skriejančia žeme.
MYKOLAS. Viena per kitą audros pliekia
Ir maišo jūrą su krantais,
Apraizgo visa, ką pasiekia
Tūžmingais negandų tinklais.

Grėsmingai niokodami kerta
Žaibai trenksmu iš debesų, –
Bet nesiliaujam, Dieve, garbint
Tavų užmanymų šviesių.
VISI TRYS. Tai angelams jėgų beribių
Per amžius teikia danguje,
O Tavo tvarinių didybė
Vis ta pati ir vis nauja.
MEFISTOFELIS. Štai, Dieve, aš ir vėl esu greta,
Klausk ko geidi, ir pabandysiu atsakyti.
Juk šiaip jau savo palankumo niekada
Neskyrei man mažiau nei visai svitai.
Nepyk, bet prakilniai kaip šitos dvasios
Giedoti liaupsių taip ir neišmokau,
Juoba iš mano lūpų tokios frazės
Tau, jei mokėtum juoktis – keltų juoką.
Nedaug nutuokiu apie sandarą visatos,
Tačiau žmogaus vargai man aiškiai matos:
Mažasis žemės viešpats liko vertas

Tik tiek, kiek buvo vertas vos sutvertas.
Manau, kur kas lengviau tam vargšui klotųs,
Jei jam nebūtum kibirkšties šventos įžėręs,
Mat savo protą jis temoka panaudoti,
Kad elgtųs žvėriškiau, nei elgias žvėrys.
Nepykit, bet kai pažiūriu į žmogų,
Galiu palygint jį nebent su žiogu –
Tik strapalioja nenustygdamas po žolę
Ir savo seną giesmę traukia uoliai.
Kad bent akimirkai nurimtų žolėje
Ir liautųs nosį kaišiojęs! Deja!
DIEVAS. Jau viską pasakei, ką sugalvojai?
Tu amžinai tik skundies ir dejuoji.
Nejaugi žemėj nieko gero nematai?
MEFISTOFELIS. Deja, ten viskas nuolatos ne taip.
Prisižiūrėjęs tų žmonių kančios,
Aš nejučia ir pats blogai jaučiuos.
DIEVAS. Pažįsti Faustą?
MEFISTOFELIS. Daktarą?
DIEVAS. Jisai
Tarnauja man.
MEFISTOFELIS. Savotiška tarnystė!
Jis manos dangiška mana pramisti,
Vis metasi į tolumas bekraštes,
Aistros apsėstas, regis, tuoj pasius;
Nurimtų tik dangaus žvaigždes nuraškęs
Ir žemės įgeidžius patenkinęs visus,
Ir nors nerimstantis jo protas blaškos,
Bet niekados pasotintas nebus.
DIEVAS. Jis, aišku, klaidžioja, bet ieško kelio,
Ir jeigu pasikliaus manim – klejonės baigsis;
Juk sodininkas iš pačių pirmų lapelių
Jau atpažįsta, koks bus medžio vaisius.
MEFISTOFELIS. Kertu, kad šitą naivų sutvėrimą
Galiu nuvest klaidžiausiu takeliu,
Tik duokite man savo sutikimą.
DIEVAS. Aš nieko tau uždrausti negaliu,
Kol jis dar gyvas. Ir kol jis dar ieško,
Tol renkasi iš daugelio kelių.
MEFISTOFELIS. Esu dėkingas jums, juk mato Viešpats,
Kad tarp negyvėlių jaučiuos nejaukiai –
Mane labiau rausvi skruosteliai traukia.
Kažkaip nemiela prie lavono prisiliest,
Man, kaip tai katei, reik gyvos pelės.
DIEVAS. Gerai jau, imkis jo, kai panorėsi.

Atplėšk jį nuo gaivių šaltinių,
Tempk pragarmėn ir, jeigu sugebėsi,
Gėrėkis, jį palikęs tankumynuos.
Tačiau jaučiu – tau teks gėdingai pripažinti,
Kad žmogų net ir klystkeliuos tamsiuos
Ne taip jau paprasta ir lengva paklaidinti.
MEFISTOFELIS. Na ką gi, tuoj išvysim, kas teisus.
Tokių lažybų aš pralošt nepratęs.
Tiesiog matau, kaip jau keroja medis,
O aš triumfuodamas raškau vaisius.
Jis džiaugsis, dulkes man laižydamas nuo batų,
Kaip mano prosenelė žvilganti gyvatė.
DIEVAS. O štai tada galėsi ir ateiti,
Ir aš mielai atversiu tau duris.
Iš dvasių, nusiteikusių tik neigti,
Mane mažiausiai trikdo šelmis juokdarys.
Žmogaus ryžtu neverta pasikliauti –
Jis linkęs mėgautis ramybe pataluos,
Todėl džiaugiuosi, kad veržies pasitarnauti
Ir jį kaip kipšas spausi prie veiklos.

O jums, dangaus vaikai tikrieji,
Derėtų šlovint tvarinius Kūrėjo!

Kas amžiais tvyro, vyksta ir gyvena,
Apgaubkit savo meile ir dvasia,
O tai, kas dar tik efemeriškai plevena,
Išsaugokit neblėstančiose mintyse.
MEFISTOFELIS. Tie pokalbiai su senuku išties malonūs,
Su juo sutart ir pasitart pavyksta švelniai.
Tikrai smagu, kai toks garbingas ponas
Taip žmogiškai pasišneka su velniu.

TRAGEDIJOS PIRMA DALIS

NAKTIS

Ankštas kambarys su aukštais gotiškais skliautais.
FAUSTAS, pilnas nerimo, sėdi savo krėsle prie pulto

FAUSTAS. Tataigi! Svarūs mokslo vaisiai –
Ir filosofijos vingrybes gliaudau,
Ir medicinos moksluose, ir teisėj,
Deja, net teologijoje susigaudau;
Tiek sukaupiau savy, tačiau
Likau kvailys kaip ir anksčiau.
Esu magistras, daktaro traktatą
Sukurpęs, jau veik dešimt metų
Vedžiodamas už nosies studentus
Bet kaip juos mokau ko paklius,
Ir pats matau, kad nieko mums žinot neskirta!
Vien ši mintis sugniaužia širdį.
Žinau, protu man niekad neprilygo
Tie daktarai, magistrai, advokatai ir šventikai,
Atsižadėjau abejonių, skrupulų visų,
Ir man nei pragaro, nei velnio nebaisu, –
Bet kas iš to, jei džiaugsmo nerandu,
Kam apsimest, kad viską suprantu,
Kam apsimesti tuo, kurs moka
Atverst ir geresniu paversti žmogų?
Gyvenimas nevertas šuns buities,
Net jei šlovės vainiką kas išties
Arba pasiūlys pinigų ir turtų!
Todėl aš ir imuosi burtų,
Šaukiuosi dvasios paspirties,
Kad man atvertų paslaptis būties,
Kad, veltui nesidėdamas esąs
Išminčius, dėstantis neaiškias sau tiesas,
Patirčiau, kaip man tampa pažinus
Daiktų vidinis sąryšis painus,
Pasaulio pagrindus ir priežastis išvysčiau,
O ne tuščiai žodynus knisčiau.

Juk visa tai – kankynė tik.
O pilnatie, dar vienąsyk
Pasižiūrėk, kaip lig gaidžių
Aš čia, tarp popierių, budžiu;
Nužvelk, bičiuli nebylus,
Užgrioztus knygomis stalus!
O, kad galėčiau pasileist

Kalnais, mėnulio nušviestais,
Su dvasiom siausti tarp uolėtų grotų,
Klajot po miglą pievų ūkanotų
Ir nusiplaut rasa nuo kūno
Tą glitų tvaiką mokytumo!

O varge! Aš dar vis šitoj skylėj?
Siauruos nuspalvintuos languos
Užlūžę saulės spinduliai
Net nepasiekia šios landos.
Tarp dulkių, knygų išminties bedantės,
Tarp pergamentų, kuriuos ėda trandys,
Kur lig viršaus, po akmeniniais skliautais,
Aprūkę stirtos rankraščių sukrautos,
Retortos, tigliai, buteliukai,
Dar protėvių liesti daiktai,
Seniai nereikalingi ūkiui, –
Štai koks pasaulis tavo, štai!

Ir tu dar klausi, ko širdis
Iš baimės gūžias nejučia?
Ko gniuždo aistrą neviltis,
Ko stingdo polėkius kančia?
Užuot gėrėjęsis svaigia
Gyvybe Dievo tvarinių,
Trūniji plėkstančiam tvaike
Tarp tų skeletų dulkinų.

Bėk! Ir neatsigręžk atgal!
Nejaugi kelio neparodys
Ši paslapčių pilna knyga,
Kur glūdi Nostradamo žodis?
Klausyk, ką šnabžda tau gamta,
Ką tau žvaigždynų raštai skelbia,
Ir atsivėrus visata
Padės išgirsti dvasių kalbą.
Tuščiai viliesi vien protu
Tuos ženklus magiškus aprėpti.
Jau dvasių šnaresį juntu.
Ar girdite? Meldžiu jus, atsiliepkit!

Atsiverčia knygą ir išvysta makrokosmo ženklą

Kokia palaima šitas piešinys
Užlieja mano sąmonę iš karto!
Jaučiu, kaip jauno įkarščio vilnis

Nerimastingai sieloje užverda.
Kuris dievų sukūrė ženklą šį,
Kad jis sutramdo įniršį ir šėlą,
Kad išsisklaidžius tamsai sieloj
Aš su aistra, kurios nenoriu numalšint,
Stebiu, kaip traukiasi gamtos jėgų šešėliai
Gal aš ir pats jau vienas iš dievų?
Prieš mano žvilgsnį veriasi ir spindi
Esmė gamtos pavidalų gyvų;
Imu suvokti mokytojo mintį:
„Į dvasių sodus vartai atlapoti,
Tiktai pažadink protą ir jausmus,
Ankstyvo ryto spinduliais rasotais
Atsigaivink ir leiski jiems pabust.“

Įdėmiai tyrinėja ženklą

Kaip sklandžiai susipynus visuma,
Kokia tvarkinga sąveikų darna!
Erdvių būtybės, nepaliaudamos dalintis
Tarpusavy šviesos auksiniais indais,
Tarp žemės ir dangaus gelmių nebyliai
Plevendamos tai leidžiasi, tai kyla,
Ir harmoningai visuma visatos spindi!

Koks reginys! Tačiau tik reginys, deja!
Kada suvoksiu aš, kas glūdi gamtoje?
Kur užrakinti gyvasties šaltiniai,
Maitinę dangų su žeme kartu?
Nejau nelemta prisiliest prie tų krūtų,
Kurios numaldo troškulį ir atgaivina?

Nusivylęs varto knygą ir išvysta žemės dvasios ženklą

Šis ženklas daug labiau patinka man!
Jaučiu, kaip vis naujų jėgų įgaunu
Ir svaigt imu tarsi nuo vyno jauno –
Tu, žemės dvasia, man atrodai artima.
Stiprėja ryžtas prieš pasaulį kilti
Ir nešti žemei neviltį ir viltį,
Ir, jeigu lemta laivo pražūtį patirti,
Be baimės atlaikyti vėjų kirtį.
Jau niaukstosi dangus –
Mėnulio nematyt –
Štai lempa gęsta!
Štai dūmai! – Spinduliai raudoni
Man apie galvą sukas. – Šiurpas,
Padvelkęs iš viršaus žemyn,

Tuojau sugriebs!
O dvasia! Trokštu ir jaučiu – tai tu sklendi...
Ateik! Ateik!
Kaip blaškosi širdis!
Kaip drasko širdį
Jausmai, kurių neteko dar patirti!
Jaučiu, kaip tau visa esybe atsiduodu.
Ateik! Ateik – nors tai gyvybę man kainuotų!

Paima knygą ir paslaptingai ištaria dvasios ženklo burtažodį.
Plyksteli rausva liepsna, ir išjos pasirodo DVASIA

DVASIA. Šaukei mane?
FAUSTAS. *nusigręždamas*
Koks reginys kraupus!
DVASIA. Į mano sferų erdvę broveis godžiai,
Maldaudamas, kad aš susiviliočiau,
Ir štai...
FAUSTAS. O siaube! Kaip norėčiau aš pabust!
DVASIA. Visad meldei išvysti mano veidą,
Išgirsti balsą ir pažvelgti į akis.
Štai aš ir čia! Tai ko dabar drebi?
Nejau stiprybė antžmogį apleido?
Kur dingo polėkių aistra gaivi?
Kur tas, visatą tveriantis savy,
Ją puoselėjęs kaip relikvijas šventąsias

Ir taręsis prilygstantis mums, dvasioms?
Kur dingo Faustas, kurio balso aš klausiaus,
Kuris ieškojo pašnekovo, sau lygaus?
Nejau tai tu, nuo vieno mano kvapo
Visa esybe virpantis kaip lapas?
Kaip kirminas, kuriuo bet kas pasišlykštės?
FAUSTAS. Manai, kad pasitraukt turiu? Tu klysti!
Taip, Faustas aš, ir tau prilygstu!
DVASIA. Būties sūkury,
Verpetuos buities,
Aš kylu ir leidžiuos,
Tai šen, tai čia,
Be laiko, be skaičiaus,
Mirtis ir pradžia,
Amžinos jūros
Dienos ir naktys,
Gyvenimo siūlus
Audžiančios staklės;
Ir laiko staklėms be perstojo ūžiant
Aš audžiu Dievui gyvą drabužį.

FAUSTAS. Veiklos dvasia, pajėgianti išvysti
Erdves pasaulio, tu tokia man artima!
DVASIA. Tik tam prilygsti, kas tavy įvyksta,
Tačiau ne man.

Išnyksta

FAUSTAS. *sukrėstas*
Ne tau?
Tai kam?
Aš, pagal Dievo atvaizdą sutvertas,
Tavęs nevertas?
Kažkas beldžia
O nelaboji! Atpažįstu asistentą!
Ir kas gražiausiomis akimirkom jį atveja?
Kodėl, kai jau grimzti vaizdų pilnatvėje,
Koks nors sudžiūvęs knislius lenda?

Įeina VAGNERIS *su chalatu ir naktine kepuraite, rankoje laikydamas lempą. Faustas nepatenkintas atsigręžia*

VAGNERIS. Atleiskite, jūs skaitėt monologą
Iš graikiškos tragedijos? Beje,
Ir man vertėtų šito meno pasimokyt,
Prakusk retorikoj – ir seks minia.
Girdėjau, kad dabar, jei tik neklystu,
Net kunigai mokinas iš artistų.
FAUSTAS. Taip, kai komediantas pats šventikas –
O šiais laikais tai įprastas dalykas.
VAGNERIS. Kai ištisai namuos, prie knygų tūnai,
Tiktai šventadieniais gali šį tą išvyst,
Ir tai nebent per linzes, iš atstumo –
Labai sunku palenkt žmonių mintis.
FAUSTAS. Be jausmo visos pastangos bevaisės –
Jeigu neplaukia žodžiai iš širdies,
Kad ir į kokią gražbylystę leisies,
Parapija klausys, bet negirdės.
Ką ir kalbėt, tuštybės nepaslėpsi –
Surinkęs atliekas nuo svetimų stalų
Bandyk nebandęs pūsti liepsną
Iš pūpsančios krūvelės pelenų.
Nebent vaikams galėtų to pakakti
Ar prietrankoms, nors nesvarbu ir tiems.
Bet kaip priversi širdį plakti,
Jei pats kalbon neįdedi širdies?
VAGNERIS. Bet daug kur gali iškalba padėt.
Čia man, jaučiu, dar reiktų padirbėt.
FAUSTAS. Kalbėkit sąžiningai, ką išmanot;

Tik kvailiui rodos, kad visur jis išimtis.
Nereikia jokio ypatingo meno –
Pati savaime atsiskleidžia išmintis.
Kada turi ką rimta pasakyti,
Neimsi žodžio maigyt ir vartyti.
Tos visos kalbos, kur patosas įstabus
Su kiekviena fraze vis įmantrėja,
Nuobodžios, tarsi rudenio lapus
Vejojantis nykus kaukimas vėjo.
VAGNERIS. Žinau, kad menas amžinas, tačiau
Koks trumpas kelias skirtas žmogui!
Štai darbą stengiesi atlikti kuo kruopščiau,
Tačiau širdy ir sąmonėj baugoka.
Visokiom priemonėm kapstais į priekį,
Kad prie pirmų šaltinių prisiirtum,
Ir šiaip ne taip pusiaukelę pasiekęs
Matai, kad jau atėjo laikas mirti.
FAUSTAS. Tie pergamentai! Argi jie šventa versmė,
Kad amžiams troškulį galėtų numalšinti?
Ar gali atgaivinti sielą mintys,
Netrykštančios iš jos pačios gelmės?
VAGNERIS. Atleiskite, bet kaip yra puiku
Nugrimzt į dvasią praeities laikų,
Išvysti, ko išminčiai andai siekė
Ir kaip toli mes pažengėm į priekį.
FAUSTAS. Kurgi jau ne! Pačias žvaigždes sugriebiam!
Nuo praeities laikų, brangus kolega,
Ne mums nuplėšti antspaudus septynis;
Tai, ką laikų dvasia jūs laikot esant,
Tereiškia tik pačių rašeivų dvasią,
Kur tie laikai kaip nytys susipynę.
Ir ko tik ten prinarpliota nėra!
Nulūši sprandą, pažiūrėt sumanęs,
Kažkokia sendaikčiais užgriozta kamara
Arba iš viso gatvės balaganas
Su jam pritaikytomis frazėm nemirtingom,
Kurios tiktai lėlių burnom ir tinka.
VAGNERIS. Tačiau žmogus! Visatos begalybė!
Juk paslaptis šitas pažinti reikia!
FAUSTAS. Pažinti! Na ir kas šiam žody slypi?
Ar žino kas, koksai tikrasis vardas vaiko?
Reti išminčiai, kur kažką pažino
Ir naiviai tuo pasidalyti ryžos,

Jausmus ir pažiūras išsakę kvailai miniai,
Nuo seno mirdavo ant laužo ar ant kryžiaus.

Bet jau, sakyčiau, metas gult, vėlu.
Šiam vakarui pakanka, drauge mano.
VAGNERIS. O man atrodo, kad pernakt galiu
Sėdėt, tokias gilias mintis gvildenant.
Į mokslus kibus su aistra, sunku sustoti:
Nors daug žinau, bet viską norisi žinoti.

Išeina

FAUSTAS. *vienas*
Užsispyrimo tas keistuolis nepristinga.
Į šlamšto krūvą godžiai įsiraus
Ir knisas, bene ras ką nors gudraus,
O randa kokį slieką – ir laimingas!

Ir šis žmogelis turi teisę prasižiot,
Kai dvasių atspindžiai aplinkui riba?
Tiek to, šį kartą reikia tik dėkot
Tam varganiausiam iš visų būtybių,
Jisai išgelbėjo nuo proto sumaišties
Ir leido kiek nuo abejonių atsipūsti.
To milžino akivaizdoj išties
Turėjau tikras gnomas pasijusti.

Aš, gyvas Dievo atvaizdas, kuris
Jau manės amžinas tiesas palietęs
Ir savo žemišką drabužį žemėn sviedęs,
Savim dangaus skaistybėje besigėrįs, –
Kaip aš galėjau taip puikybėn pasikelt!
Maniaus turįs net cherubinams valios
Ir sau atrodžiau vos ne visagalis,
Gamtos arterijomis sruvo mano galios,
Ir tik griausmingas žodis parbloškė atgal.

Nevertas aš su tavimi lygiuotis!
Jėgų pakako tik tave atsivilioti,
O sulaikyti – per menka jėga.
Laiminga nuopuolio minutė,
Didybės ir kančios pilna,
Į neišvaizdžią žemės būtį
Tu žiauriai grąžinai mane.
O viltys, polėkiai, užsimojimai platūs,
Turiu juos tramdyt ar paklust? Kas atsakys?
Deja, ir mūsų aistros, ir mes patys
Dažniausiai esame kliūtis.

Tauriausi potyriai, širdy vos prasivėrę,
Išsklinda rūpesčių pritvinkusiam ore;
Kai prasimanom šiokio tokio gėrio,
Aukštesnis gėris rodos chimera.
O polėkiai, suteikiantys gyvenimui vertės,
Atgrumba nuo kasdienės sumaišties.

Vaizduotės skrydžiuos kartais mintimis
Pakylame lig amžinybės plotų,
Bet greitai susitraukia kambarys
Nuo kasdienybės rūpesčių vienodų.
Ir net nepastebim, kaip įpročio angis
Širdies kertėj giliai susirangys
Ir tau nei džiaugtis, nei svajot neleis;
Vis rodysis pavidalais naujais:
Tai žmoną, tai vaikus primins, tai ūkį,
Baisu ir gaisro, ir nuodų,
Imi drebėt dėl dar tik būsiančių bėdų
Ir net dėl to, ko apskritai negali būti.

Ne Dievas aš, ir nėr ko įsijausti;
Aš kirminas, kuriam tik dulkes rausti,
Jomis kvėpuoju ir jomis mintu,
Kol žūsiu po paklydėlio padu.

Argi ne dulkės visa, ką liečiu,
Suspaustas tarp šitų aukštų lentynų,
Tas visas turtas, ėdamas trandžių,
Tevertas būti pavadintas sąvartynu.
Ir čia sulaukt atsakymų tikiuos?
Ką sužinosiu iš gausybės knygų –
Kad žmonės žemėje kentėjo visados,
O laimė – retas prabangos dalykas?
Ko, kaukole, šiepies? Bandai paguost,
Kad ir tavy kadaise mintys lydės,
Ieškojai džiaugsmo ir kentei varguos,
O siekdama tiesos niekingai klydai?
Bepiga jums šaipytis nuolatos,
Bedvasiai prietaisai ir instrumentai,
Turėjot būti mano raktai, bet gamtos
Spynos man atrakint jumis nelemta.
Pro tuos vartus nei įsilaužt, nei prisibelst,
Gamta nenori savo paslapčių atverti,
Ir kol pati ji gaubto nepakels,
Tol nepadės nei dantračiai, nei svertai.

Tie prietaisai, neliečiami seniai,
Nebent gal tėvo kažkada naudoti,
Tie smulkiai prirašyti ritiniai,
Trūnijantys ir nuodegom pajuodę!
Geriau praūžęs būčiau juos draugų būry,
Negu dabar jie slėgtų mano protą!
Ką iš tėvų paveldėjęs turi,
Jau vien juos gerbdamas turėtum panaudoti.
Beprasmis turtas lyg našta bjauri;
Naudokis tuo, ką mirksnis duoda!

Tačiau kodėl tarytum koks magnetas
Šita retorta mano žvilgsnį traukia?
Kodėl žiūrėdamas į ją jaučiuos lyg jaukiai
Mėnulio pilnaties palaukėje užlietas?

Būk sveikas, vienišas taurusis inde,
Su pagarba tiesiuos tave paimti!
Tu proto genijaus viršūnė tobula,
Svaigiuosius syvus augalų sutraukus,
Apdovanota mirtina galia,
Suteik dabar malonę savo draugui!
Žvelgiu – ir mano skausmas palengvėja,
Imu tave – ir jaudulys menkėja,
Ir sielos potvynį atslūgstant pajuntu.
Nušvinta jūros vandenys patvinę
Ir kviečia per tą gelmę veidrodinę
Į naują dieną, link naujų krantų.

Atskrieja į mane ugnies vežimas,
Ir aš jau pasirengęs, jau galiu
Į eterį panirt ir begalinėm
Erdvėm pakilti link pasaulių tobulų.
Dievų aukštybės, sklidinos palaimos,
Tu vertas jų, nors ką tik kirminu rangeis?
O taip! Jau žemės saulė nusileidus,
Ir savo veido jai atgręžti nebegeisk!
Išdrįsk atplėšt vartus ir ženk į rūmus,
Kurių vien vaizdas keltų šiurpulį bet kam,
Ir pats įrodyk, kad žmogaus orumas
Nepuls keliaklupsčiaut dievam,
Nesuvirpės prieš prarajos nasrus,
Kuriuos fantazijose susitvėrėm savo kančiai,
Ir į pražiotą ryklę žengs narsus,
Nors plaikstosi liepsnos ugniniai karčiai;

Atstumk dvejones ir bailias mintis,
Nors ir žinai, kad gresia Nebūtis.

Štai ji, tauriausio krištolo taurė!
Ilgai dulkėjai savo futliare,
Tiek metų net nepaliečiau tavęs.
Menu, kaip pokyliuos spindėjai išdidžiai,
Ir kaip keliaujant tau iš rankų į rankas,
Užkaisdavo garbingieji svečiai.
Derėdavo pašlovint eilėmis
Briaunų paviršiuos blykčiojančią ugnį
Ir tik tada išgerti ligi dugno.
Ko tik nebūdavo jaunystės naktimis!
Dabar tavęs kaimynui neištiesiu
Ir apie grožį gražbyliauti nepradėsiu;
Nuo šio nektaro staigiai svaigt imi.
Štai rusvas skystis teka briaunomis;
Aš jį sukūriau, aš jį ir renkuos,
Ir paskutinę taurę pilna širdimi
Keliu už aušrą, brėkštančią rytuos!

Priglaudžia taurę prie lūpų
Pasigirsta varpų gausmas ir choro giedojimas

ANGELŲ CHORAS. Kristus prisikėlė!
Džiaukitės, mirtingieji,
Rūpesčiai vargingieji,
Amžiams prigimtingieji
Taip ilgai jus gėlė!
FAUSTAS. Šitie garsai, suskambę įstabiai,
Atplėšt nuo lūpų taurę man mėgina.
Gal skelbia sunkiai gaudžiantys varpai
Velykų šventės rytą pirmutinį?
O ta giesmė, paguodžianti giliai,
Ne ta pati, kurią giedojo angelai,
Tąnakt, kai skelbė naują žinią?
MOTERŲ CHORAS. Kvapiais aliejais
Ištrynėm kūną,
Nuo pašaliečių
Pridengėm gūniom;
Įsupom uoliai
Jį į skaras,
Bet jis prapuolė!
Kristaus nėra.
ANGELŲ CHORAS. Kristus prisikėlė!
Stebuklas svaiginantis,
Kūną atgaivinantis,

Nuodėmę naikinantis,
Džiaukitės, mylėję!
FAUSTAS. Kodėl dangaus balsai šventom giesmėm
Suvirpino šituos skliautus dulkėtus?
Jūs neškit žinią pamaldiem ir nuolankiem,
O čia tikėjimui per maža vietos;
Stebuklas – tikinčiojo kūdikis brangiausias.
Aš nebesugebu pakilti lig erdvės,
Kuri mums skelbia gerąją naujieną,
Nors ir dabar, Velykų pirmą dieną,
Varpų gaudimas atitraukia nuo taurės –
Toks savas ir brangus nuo mažumės,
Kada šventadienių rimty jiems ėmus gaust
Pajusdavau, kaip nusileidęs iš dangaus
Paliečia mano kaktą bučinys,
Ir tyrai maldai atsiverdavo širdis.
Jaunystės ilgesio vaidingo pastūmėtas
Pabėgdavau į pievas, į miškus,
Ir džiaugsmo ašaros drėkindavo vokus,
Jutau, kaip skleidžiasi pasaulis neregėtas;
Jaunatviški, valiūkiški žaidimai,
Velykų išmonės, aistringi žvilgsniai –
Tai jie, senų dienų prisiminimai
Mane sulaikė nuo lemtingo žingsnio.
Aš sugrąžintas žemės buičiai! Giesmės šventos,
Dėkoju jums, kad sugrįžtu gyventi.
MOKINIŲ CHORAS. Kristus palaidotas
Kėlės iš kapo,
Gyvas palaimintas
Viešpaties tapo;
Spindi aukštybėje
Šalia Kūrėjo;
Ak! Mes palikome
Žemės kentėjime.
Vėl pamatyti jį
Ilgimės graudūs,
Savo ganytojo
Laimę apraudam.
ANGELŲ CHORAS. Kėlėsi Kristus
Iš įsčių dūlėjimo;
Pančiai sudrisko
Nuožmaus kalėjimo!
Meile ir darbu
Skyrę jam garbę,
Broliškai vargę,

Gėrę ir valgę,
Malonėn žvelgę,
Žinią jo skelbę,
Kurios nestelbia
Negandų gūsiai —
Kristus tarp jūsų,
Kristus greta!

PRIE MIESTO VARTŲ

[...]

Žmonės renkasi ratu apie jį [Faustą]

SENAS VALSTIETIS. Iš tikro gera vėl matyt
Jus tokią dieną tarp žmonių.
Kassyk prisimename jus
Nuo maro nelemtų dienų.
Manau, kiekvienas man pritars:
Vien jūsų tėvo išminties
Ir jo išmanymo dėka
Tada išvengėme mirties.
Jūs buvot jaunas dar visai,
Tačiau turbūt nėra trobos,
Kurios nespėjot aplankyt,
Nepasišovėt paglobot.
O juk galėjot ligą nusitverti,
Bet kas kitam padės, tą Dievas sergi.

VISI. Lai jums stiprios sveikatos Dievas siųs,
Kad dar ilgai globotumėte mus!

FAUSTAS. Verčiau jau Tam, kuris aukštybėse, dėkokim,
Jisai mus artimą mylėti moko.

Nueina su Vagneriu toliau

VAGNERIS. Net įdomu, kaip jaučiasi žmogus,
Kada tik šūksniai supa jį pagarbūs!
Didžiulė laimė pamatyt, kad tavo darbas
Pelnytai susilaukia pagarbos.
Visiems jūs esate toksai svarbus –
Vaikus tėvai parodyt jūsų vedas,
Išsklinda į šalis šokėjų ratas;
Vos pasirodot – tuoj eilėm apguls,
Tuoj pat viršun kepurės skrenda,
Nedaug tetrūksta – ir ant žemės puls
Tarytum prieš Švenčiausią Sakramentą.

FAUSTAS. Dar palypėkim porą žingsnių link uolos,
Nuo ten atsiveria gražesnis vaizdas akiai.

Čia mėgdavau pabūti kitados
Nuo pasninko ir nuo maldų išsekęs.
Grąžiau rankas, vaitojau ir kenčiau,
Šventai tikėjau ir visa esybe
Aš Viešpaties aukštybėse meldžiau,
Kad pagaliau atšauktų maro neteisybę.
Žmonių plojimai man kaip antausiai dabar!
Kad tu mokėtum išskaityt širdy,
Kaip skaudžiai slegia nuoširdi jų pagarba,
Kurios mes esam nė iš tolo neverti!
Taip, tėvas buvo padorus, tačiau
Kuklus tyrėjas, įnirtingai siekęs
Savaip suvokti gamtą iš arčiau
Ir sąžiningai užsiiminėjęs niekais,
Iš tų, kurie draugijoj pašvęstųjų
Juodojoje virtuvėj naktimis
Pagal galybes įvairiausių receptūrų
Priešybes jungė į vienybes slaptomis.
„Raudoną liūtą“, šaunųjį jaunuolį,
Bandydavo sutuokt su „lelija“,
Įkaitinę liepsnoj, į kitą guolį
Juos vesdavo, kur tirpdė rūgštyje,
Kol atsirasdavo retortoje „princesė“,
Įvairiaspalvės masės lydinys,
Kuriuo ir gydėm. O ligoniai geso,
Ar jis padėjo kam – kas pasakys?
Ir su ta pragaro substancija baisia
Po kaimus slėniuose ir kalnuose
Mes siautėjom baisiau negu liga.
Aš pats šimtams tą vaistą girdžiau,
Jie nykdavo... Geriau jau nepatirčiau,
Kas toji reiškiama žudikui pagarba.
VAGNERIS. Be reikalo jus ta mintis kankina!
Manyčiau, kad kaip tik yra žavu,
Jei mokslą, kurį gaunam iš tėvų,
Pritaikom ir jo naudą išmėginam.
Jeigu jaunuolis savo tėvą gerbia,
Jis būtinai jo patirtim pasinaudos;
O remdamasis vyresniųjų darbu,
Jaunimas tobulėja nuolatos.
FAUSTAS. Palaimintas esi, kol dar manai,
Kad mūsų paklydimai trumpalaikiai!
Visad mums reikia to, ko nežinai,
O ką žinai, to niekad neprireikia.
Bet ką čia savo nykiomis kalbom

Gražiausias vakaro akimirkas gadinti!
Verčiau pažvelk, kokiom ryškiom spalvom
Saulėlydžio žaroj pirkelės spindi.
Mums saulė leidžiasi, bet už kalnų
Kitiems kraštams ji švies kaip švietus.
Deja deja, neduota man sparnų,
Kad paskui ją galėčiau skrieti,
Gėrėtis slėniais, po dienos darbų
Nuščiuvusiais, švelnia kalvų ramybe;
Linksmi upokšniai žaidžia sidabru
Ir vakarinėj saulėj auksu riba.
Ar gali sulaikyti laisvą skrydį
Grėsmingos prarajos tarpekliuose kalnų?
Antai jau jūros įlankos matyti,
O aš vis skrieju, nešamas sparnų.
Šviesos dievaitė jau į gelmę nyra,
Bet tai suteikia man naujų jėgų;
Skubu nugrimzt į spindesį jos tyrą,
Viršuj – dangus, žemai – mūša bangų.
Palikęs naktį, dieną vyčiaus!
Graži svajonė! Pasvajot šaunu,
Deja, mes esam gimę be sparnų
Galingam amžinybės skrydžiui.
Bet ko nėra aistra aplankius
Pakilt aukštyn ir priekin skrist,
Kada pavasario padangėj
Smagiai čirena vyturys,
Kai virš pušų aštrių blakstienų
Erelis sklendžia išdidus,
Arba kai gervės giedrą dieną
Virš palių ima sukt ratus?

VAGNERIS. Ir man užeina kartais nuotaikos neaiškios,
Bet noru skristi jos nepasireiškia.
Manęs nei miškas traukia, nei laukai,
Nepavydėjau niekam skrydžio meno,
Prie dvasios lobių traukia sielą mano –
Skrendi, kai knygą rankoje laikai!
Trumpa atrodo net žiemos naktis –
Kol perskaitai, kol kruopščiai apgalvoji;
O jei dar retą pergamentą rast pavyks –
Atrodo, pats dangus po tavo kojom.

FAUSTAS. Esi apsėstas tik vienos aistros,
Ir Dieve duok kitų tau nepatirti!
Many dvi sielos grumias nuolatos! –
Viena kitos norėtų atsiskirti;
Viena, pilna troškimų ir geismų,

Už žemiškos, šiurkščios būties kabinas;
Antroji kyla lig pačių esmių
Ir nyra į giliausius vandenynus.
Ak, dvasios, gyvos oro dvelkimu,
Jei čia dabar plevenat paslaptingai,
Tai pasirodykit iš aukso sutemų
Ir į nežinomus pasaulius nuskraidinkit!
O, kad kas duotų stebuklingąjį apsiaustą!
Juo apsigaubęs į toliausią šalį
Galėčiau skriet ir žemės apačioj nejausti –
Ne, jo nekeisčiau net į mantijas karalių.
VAGNERIS. Neverta šauktis dvasių padermės,
Kuri niauriuos patamsiuos spiečias
Ir rengia tūkstančius grėsmių žmonėms –
Aš jų net suminėt nesugebėčiau.
Tai jos iš šiaurės su lediniais gūsiais lekia,
Lekuoja kaulus stingdančiu šalčiu,
Tai iš rytų, nuo išdžiovintų stepių
Atskrieję graužia kaip skėriai plaučius,
Tai iš pietų bevaisių tyrų
Žarijomis pažyra ant galvos,
O vakarinės, pažadėję gaivą tyrą,
Paplūsta liūtimis be paliovos.
Mielai jų klausom, nes meluoja jos mielai,
Jų lūpos meiliai kužda gudrią klastą,
Jos tiktai dedas gėrio angelais,
O pačios sutemose rezga spąstus.
Bet gal jau eikim? Vakaro drėgmė
Nuo pievų kyla, darosi vėsu.
Taip gera, kai įsitaisai namie.
Bet ką jūs ten pamatėte tamsoj?
Kodėl sustojote ir žiūrit sunerimęs?
FAUSTAS. Matai tą juodą šunį, bėgantį arimais?
VAGNERIS. Seniai matau. Ir kas čia tokio? Šuo, ir tiek.
FAUSTAS. Ką jis tau primena? Geriau įsižiūrėk.
VAGNERIS. Nebent tik pudelį, kuris, kaip šuniui dera,
Mėgina šeimininko pėdsakus užuost.
FAUSTAS. Ar tu nepastebi, kad besigniaužiančią spiralę
Jis suka, vis artėdamas į mus?
Ir jei neklystu, blyksniai kibirkšties
Jam iš paskos ant tako švysčioja keistai.
VAGNERIS. Kad tai tik juodas pudelis, išties.
Tie blyksniai – optinė apgaulė, ne kitaip.
FAUSTAS. Tarsi bandydamas užmegzti ryšį
Jis, rodos, neria paslaptingą kilpą.

VAGNERIS. Jis pasimetęs ir sutrikęs, tik liežuvis kyšo,
Matyt, tikrai neranda šeimininko.
FAUSTAS. Vis mažina ratus! Jis jau prie mūsų, anava!
VAGNERIS. Na matot – ne vaiduoklis, tik šuva.
Šiek tiek paurgs, kaip įprasta šunims,
Pavizgins uodega ir atsigulęs tuoj nurims.
FAUSTAS. Nagi, prieik! Nesibijok, prieik!
VAGNERIS. Tie pudeliai – žaismingi padarai.
Sustosi – jis pakreipęs galvą lauks,
Linksmai pribėgs, vos jį kas nors pašauks;
Pamesi kokį daiktą – puls surasti,
Ir išdidžiai išgriebs iš upės lazdą.
FAUSTAS. Matyt, aš klydau. Iš tikrųjų panašu,
Kad tai ne šmėkla, o dresuotas šuo.
VAGNERIS. Su mokytu šunim kiek pabendraut
Ir mokslininkui retsykiais nekenktų;
Ne veltui kartais mėgstam pajuokaut,
Kad jie geriausi mokiniai studentų.

Įeina pro miesto vartus

FAUSTO DARBO KAMBARYS

FAUSTAS. *įeidamas su pudeliu*
Laukus ir pievas gaubianti naktis
Į svaigų miego glėbį gundo,
O man nušvinta palengva širdis
Ir taurūs sielos polėkiai atbunda.
Nebegirdžiu aistrų laukinio juoko;
Rimtis ateina, o drauge su ja
Šviesi viltis ir meilė žmogui,
Ir Dievo meilė skleidžias manyje.

Pudeli, nusiramink! Ko šlaistais iš kampo į kampą?
Kuo tau tas slenkstis užkliuvo, ir pats nežinai.
Lįsk ten už židinio ir atsigulk susirangęs,
Savo geriausią pagalvę padėjau tenai.
Šauniai palinksminai mus, kol sugrįžom į miestą,
Tiek šokinėjai ant tos pakriūtės stačios.
Laikas nurimti, drauguži, ramiai atsisėsti
Ir susivokt, kad esi ne lauke, o svečiuos.

Kai šioj vargingoj mūsų celėj
Rusena jaukiai žiburys,
Atrodo, kad nušvinta siela,

Ne vien tik ankštas kambarys.
Tada ir vėl prabyla protas,
Vėl skleidžias pumpuras vilties;
Ištroškęs pultum prie versmės purslotos,
Prie trykštančio šaltinio gyvasties.

Pudeli, liaukis! Kada įkvėpimo minutę
Sieloje ima aidėti tylūs, bet aiškūs balsai,
Tavo urzgimas, šunie, nepritinka visai.
Esame pratę prie to, kad minia pasipūtus
Šaipos iš gėrio, kuriam nėra pasiruošus,
Niurzgia, kai žiūri į tai, ko nemato – į grožį,
Vaipos prieš tai, ko dar nepajėgia suprast;
Negi, šunie, ir jūsų pasauly tas pats?

Deja, atrodo, veltui stengiuos,
Vėl slegia neveiklos kančia.
Versmė atslūgusi nusenka,
Jausmai tušti, mintis bergždžia.
Žinau iš šimteriopo patyrimo,
Ko griebtis, kai užeina vangulys,
Žmogus jautiesi nieko negalįs.
Mes ilgimės Švenčiausio Apreiškimo,
Ir savo dvasios pajėga menka
Mes siekiame patirti mintį,
Kuri ryškiausiai ir gražiausiai spindi
Naujajame Testamente.
Vėl Šventą Raštą atsiverst geidžiu,
Ir pasitelkęs sąžinę ir valią
Bandau garbingąjį originalą
Prakalbint vokišku žodžiu.

Atsiverčia knygą ir imasi darbo

„Iš pradžių buvo Žodis.“ – Ir jau čia
Mintis užkliūva. Kas yra pradžia?
Ne, žodžio taip išaukštint aš nedrįsčiau,
Kad būtent juo pasaulio esmę grįsčiau.
Jeigu teisingai sufleruoja man Dvasia,
Tai „Iš pradžių buvo Mintis“. Beveik tiesa.
Dar pagalvok – nors panašu į tiesą,
Bet užrašyti visada suspėsi.
Argi mintis – visko pradžia ir pabaiga?
Turėtų būti: „Iš pradžių buvo Jėga“.
Tačiau užrašęs frazę pamatai,
Kaip viduje sudilgsi — dar ne tai!

Kokį vertimą dar Dvasia pateiks man?
Ir užrašau tvirtai: „Iš pradžių buvo Veiksmas“.

Jei norim šituo kambariu dalytis,
Tai teks tau, pudeli, valdytis
Ir lojus liautis,
Nes jei taip norisi triukšmauti,
Drauge ilgai mes neišbūsim,
Vienam iš mūsų
Teks dingt iš šito rūsio.
Man nesmagu varžyti svečio teises,
Bet durys atviros, tau kelias laisvas.
Kas čia dabar? Kas dedasi? Neaišku,
Ką tai reiškia?
Ar man vaidenasi, ar tai tiesa?
Tas pudelis didėja akyse
Ir augdamas artėja prie manęs!
Į ką išvirto tas pavidalas šunies!
Jį parsivesdamas namo buvau narsus.
Kaip begemotas tuoj pražios nasrus,
Liepsnų liežuviai veržias iš akių!
Ak, atpažįstu! Matėme tokių,
Pragaro išpera! Tuoj būsi tu
Sutramdytas Saliamono raktu.

DVASIOS. *priemenėje*

Spąstuose vienas mūsiškių,
Likime čia, nesikiškim!
Pragaro lūšis sena
Neišsikapsto viena.
Būkim atsargios, atidžios,
Slenksčio, šiukštu, neužmint!
Skraidžiokim tyliai aplink,
Rasim plyšelių mažyčių.
Stenkimės visos padėti
Vargšui išsikepurnėti!
Daugel naudinga ir gera
Jis mūsų labui padarė.

FAUSTAS. Kai apsiginti nuo pabaisos reikia,
Mes ją įveikiame keturgubai užkeikę:

Salamandra, žėruok,
Undine, rangykis,
Silfai, sklaidykis,
Koboldai, pasidarbuok!

Kam pažinti nelemta
Šitų elementų,
Kurios jų savybės
Suteikia galybės,
Be reikalo lenda
Į reikalus dvasių –
Vis tiek nesupranta
Ir nesupras jų.

Liepsnose sugruzdėk,
Salamandra!
Šniokšdama išsiliek,
Undine!
Išsisklaidyk tarp žvaigždynų,
Silfai!
Sutvarkyk, kas namuos sutilpo,
Inkubai! Inkubai!
Padaryk galą šiai sumaiščiai skubiai.

Nė vieno iš keturių
Žvėryje neįžiūriu.
Drybso ramus, tik šaipos niauriau;
Nieko, kas kenktų jam, nepadariau.
Bet tuoj supurtys
Stipresnis burtas!
Matau, kad vaikinas
Iš pragaro atsidanginęs?
Tai žvelk į ženklą,
Kurio taip vengia
Raguoti jūsų pulkai!

Aha, jau šiaušiasi šiurkštūs plaukai!

Ištvirkus būtybė!
Gali įskaityti
Ženklą nepasiekiamo,
Nesutverto niekieno,
Žodžiais neaprėpiamo,
Pervertojo ietimi?

Už židinio kampan nulindo
Ir kaip dramblys neliauja tinti,
Tuoj bus jo pilnas kambarys.
Kaip dūmų kamuolys pletojas,
Greit palubėm išsisklaidys!

Nurimk ir gulk prie mano kojos!
Matai, kad su manim juokai menki,
Kad besipriešindamas man pats sau kenki.
Nesiprašyk
Šviesos, nutvieskiančios trissyk!
Nesiprašyk,
Kad griebčiausi baisiausio iš baisiausių!

MEFISTOFELIS. *besisklaidant dūmams išeina iš už židinio apsivilkęs klajojančio studento drabužiais*
Kas atsitiko? Nuolankiai pasitarnausiu.

FAUSTAS. Klajojantis studentas? Pokštas vykęs!
Tai šit kas slėpėsi po kailiu tuo?

MEFISTOFELIS. Tebus pasveikintas garbingas vyras!
Jūs privertėt gerai paprakaituot.

FAUSTAS. Kuo tu vardu?

MEFISTOFELIS. Maniau, tai nesvarbu
Tam, kuris domisi ne pavadinimais, o dėsniais,
Ir rūpinas ne laikinu rūbu,
O bando įsigilinti į esmę.

FAUSTAS. Bet tamstų aplinkoj pats vardas
Gerai nusako esmę kartais.
O ten, kur puikiai žino būdą jūsų,
Jus laiko pražudytoju, apgaviku, valdovu musių.
Tai kas esi?

MEFISTOFELIS. Dalis jėgos, kuri
Tik blogio siekia, tačiau jos darbai geri.

FAUSTAS. Man paprasčiau paaiškint reiktų.

MEFISTOFELIS. Esu dvasia, kuri įpratus neigti.
Ir ne be pagrindo. Nes visa, kas sutverta,
Tikrai pasigailėjimo neverta.
Tad nieko tokio, jeigu nieko ir neliks.
Taigi tikroji mano prigimtis –
Mirtis, griovimai, nuodėmės visokios,
Vienu žodžiu pasakius – blogis.

FAUSTAS. Matau – tu visas, o sakais „dalis“ esąs.

MEFISTOFELIS. Tai, ką sakau, yra kukli tiesa.
Pilnam puikybės žmogui visada
Atrodo, kad jisai – jau visata.
O aš – dalis tamsos, dalis dalies,
Kuri kadaise buvo visa ir pagimdė šviesą,
Išdidžią šviesą, kuri motinos nakties
Nepaisydama įžūliai jos vieton gviešias,
Bet tai tik tuščias, nieko vertas siekis,
Nes ji pati be kūno – niekis,
Ji kūno vergė, ji priklausoma nuo jo,
O kūnas pagyrūniškai ja puošias;

Ji laikina, ir man telieka pasvajot,
Kaip dings kartu su kūnais ir jos grožis.
FAUSTAS. Dabar matau, kokiais darbais verties!
Ir visumos nesugebėdamas aprėpti
Bandai smulkiom kiaulystėm atsigriebti?
MEFISTOFELIS. Bet pasiekimai net ir čia menkos vertės.
Kad ir kokių sumanymų griebiuos,
Tačiau pasaulis, tas nevėkšla negrabus,
Įsivaizduoja esantis Kažkas prieš Nieką,
Išsprūsta ir toksai kaip buvęs lieka, –
Žemės drebėjimus ir potvynius siunčiau,
Siaučiau gaisrais ir liūtimis, tačiau
Kada prakeiktą padermę žmonių ir gyvių
Nuniokoju jau, rodos, baisiai,
Sunaikinu jų begalinę begalybę –
Jie vėl iš naujo dauginas ir veisias.
Sausra, drėgmė, kaitra ar šaltis –
Jie mezga pumpurus ir gemalus brandina
Ir žemėj, ir ore, ir vandenyne –
Juk tai tegali įtūžį sukelti.
Jei ne naikinanti liepsnos galia,
Kas likčiau aš išvis galų gale?
FAUSTAS. Vadinas, prieš gyvybės ryžtą,
Kur viską sutveria aplink,
Bandai šėtono kumščiu švysčiot
Ir juo klastingai grasini?
Verčiau jau imtumeis ko kito,
Tamsybių sumaišties sūnau!
MEFISTOFELIS. Ir tai galėsim apsvarstyti,
Bet dar suspėsime, manau.
Gal jau galėčiau šiuosyk dingti?
FAUSTAS. Nejaugi tau dar reikia atsiklaust?
Džiaugiuosi proga su tavim susipažinti.
Ateik, kada į galvą šaus.
Matai, kur langas, ir žinai, kur durys,
O ten, jei rūpi – kamino anga.
MEFISTOFELIS. Šiek tiek keblokoj padėty aš atsidūręs.
Prisipažinsiu, kad yra kliūtis menka –
Ant slenksčio tokį ženklą pažinau...
FAUSTAS. Pentagrama tau žengti kliudo!
Tai pasakyk man, pragaro sūnau,
Kokiu būdu galėjai čia pakliūti?
Kaip toks patyręs sukčius susimovė?
MEFISTOFELIS. Įsižiūrėkit! Ten klaidelė įsibrovė:
Tame kampe, kuris į išorę yra,

Paliko properšėlė atvira.
FAUSTAS. Tik pamanyk! Netyčia liko tarpas!
Išeina, velnias kalinys dabar bus?
Ir iš klaidos gali sulaukt naudos!
MEFISTOFELIS. Šuo nepamatė ženklo, kai įšoko,
O velnio padėtis kitokia –
Jo peržengt aš nedrįsiu niekados.
FAUSTAS. Kodėl pro langą nepabandžius? Jūs gi miklūs.
MEFISTOFELIS. Velniai ir šmėklos laikosi taisyklės:
Jei įsmukai, nebeieškok kitos landos.
Ten – rinkis, čia – pasirinkimo nebėra.
FAUSTAS. Taigi įstatymai galioja pragare?
Tai man patinka, reiks turėti omeny,
Jei sutartį bandysim sudaryti.
MEFISTOFELIS. Laikytis žodžio – ir velniams dorybė.
Gali ramiausiai pasikliauti manimi.
Dar apie tai pasišnekėsime tikriausiai,
Kai laikas tokiam pokalbiui ateis.
Tačiau dabar prašyčiau nuolankiausiai
Mane šį sykį vis dėlto paleist.
FAUSTAS. Na, dar bent keletą akimirkų pabūki,
Gali juk man atskleist ką nors svarbaus.
MEFISTOFELIS. Dabar leisk eit! Aš pasirodysiu netrukus,
O jau tada ko panorėjęs klausk.
FAUSTAS. Tavęs nesirengiau nei gaudyt, nei vaikyt,
Pats sugebėjai spąstuose įkliūti.
Jeigu nutvėrei velnią, tai laikyk,
Nes antro karto gali ir nebūti!
MEFISTOFELIS. Na ką gi, liksiu, nes matau, kad tu
Vis tiek manęs geruoju nepaleisi.
Tačiau su sąlyga, kad tuo metu
Pasigrožėsi mano meno vaisiais.
FAUSTAS. Mielai! Aš pasirengęs pažiūrėt,
Tik pasistenk labai nepakyrėt!
MEFISTOFELIS. Per valandėlę, mano drauge,
Suspėsi tu patirti daug ką,
Ko nepatyrei per metus.
Ir melodingas dvasių balsas,
Ir reginiai, kuriuos sukels jis,
Nebus vien apžavai tušti.
Ore padvelks kvapai gaiviausi,
Burnoj nektaro skonį jausi
Ir jaudins tai, ką tu lieti.
Tad nėr ko trypčiot. Dvasios laukia,
Ir negaišuokim, mano drauge.

DVASIOS. Griūkite, skliautai,
Slepiantys dangų,
Dengiantys vaizdą!
Eterį skaistų
Noriu įkvėpt!
Ak, prasiskleiskit,
Debesys vangūs,
Leiskite skaisčiai
Spindinčiai žvaigždei
Baikščiai žibėt!
Dangiško grožio
Sklidinos ošia
Sklendžiančios dvasios,
Lengvos kaip vilnys;
Mintys nedrąsios
Ilgesio pildos;
Apdarą jaukų
Vasara traukia,
Žemę apgaubia
Skraiste lapijos
Ir apsivijus
Gyvasties gijom
Mylinčius džiaugtis
Draugiškai šaukia!
Skaisčios lelijos
Ežeru plaukia.
Vynuogių kekė
Džiugina akį,
Aukso šaltiniais
Liejasi vynas,
Lyg per uolynus
Srūdamas kloniais
Plūstų į slėnį,
Ežero vonią,
Ir ją apsėmęs
Girdytų šlaitą.
Paukščiai apkvaitę
Įsauly taškos,
Spurda ir blaškos,
Linkui salelių
Kyla ir skrenda,
O jas bangelės
Plukdo nuo kranto;
Aidi po klonius
Chorai malonūs,

Miško aikštelėj
Sukas rateliai,
Gamtos vilionėm
Džiaugias, kas gali,
Krykščia sujudę,
Laisvę pajutę:
Kopti į kalnus
Pustosi delnus,
Vandeniu keltis
Šoka į valtis,
Regis, net skrenda!
Geismas gyventi,
Geismas pakilti,
Stieptis į viltį
Ligi žvaigždžių!

MEFISTOFELIS. Jis miega! Sveikinu, padykėliai mažieji!
Jūsų koncertas tobulai padėjo,
Jisai užsnūdo nuo giesmių saldžių,
Ne tau kol kas klastaut su velniu, vyre!
Dabar tu pats sapnų tinkluos, paniręs
Į tamsius vandenis iliuzijų klaidžių.
O man belieka imtis ženklo – kiek patyriau,
Graužikai greit susidoroja su slenksčiu.

Ilgai netruksiu žiurkę įkalbėti –
Antai, viena jau atskuba padėti.

Valdovas žiurkių ir pelių,
Varlių ir musių, blakių, utėlių
Įsako tau: lįsk iš skylės,
Graužk kuo skubiausiai slenkstį šitą,
Kur bus aliejaus užtaškyta! –
O štai ir išpera pelės!
Na, imkis darbo! Šičia pakrapštyk,
Man kliudęs kampas styro pakrašty.
Dar porąsyk... Esi tiesiog puiki!
Labanakt, Faustai, ir saldžių sapnų! Iki!

FAUSTAS. *pabusdamas*
Kaip ne laiku užsnūdęs aš buvau.
Tiek sklandė dvasių – ir neliko nieko.
Kol aš sapnuos su velniu bendravau,
Atrodo, kad ir pudelis pabėgo.

FAUSTO DARBO KAMBARYS

FAUSTAS. MEFISTOFELIS

FAUSTAS. Kas čia? Prašau! Kam vėl manęs ten reikia?
MEFISTOFELIS. Tai aš.
MEFISTOFELIS. Pakviesk dar trečiąsyk.
FAUSTAS. Sakau, įeik.
MEFISTOFELIS. Štai taip. Tikiuosi, kad esi
Su manimi pasikalbėti nusiteikęs!
O taip besišnekant, žiūrėk, ir veikiai
Prasisklaidys tave apnikęs ilgesys.
Pasižiūrėk, kaip aš išsidabinęs:
Apsiaustas iš standžiausio šilko gryno,
Raudonas švarkas aukso apdarais,
Už skrybėlės – raštuota plunksna gaidžio,
Špaga prie šono, nušveista gerai!
Išsidabink ir tu kaip siela geidžia,
Įkvėpk gyvenimo pilnatvės pagaliau –
Kiek galima iš knygų duoneliaut?
FAUSTAS. Kaip besipuoščiau, nepajėgsiu atitrūkt
Nuo nykumos, kuri man širdį ėda.
Esu per senas, kad kvailioti terūpėtų,
Bet dar ne senis, kad gyvenčiau be aistrų.
Ko iš pasaulio dar galiu tikėtis? –
Susivaidyk! Tu privalai atsižadėti! –
Nuo mažumės tos amžinos dainos
Klausykis, kol visai išūš ausis,
Nepasitaiko nė mielos dienos,
Kai tau kas nors to neprimins, nepasakys.
Baisėdamasis pabundu rytais
Ir vos ne verkdamas galvoju apie dieną,
Žinodamas, kad ji ir vėl ateis,
Tačiau nei vieno noro neišpildys, anei vieno,
Kad ji kiekvieną nuojautą palaimos
Pagieža ir pavydu sunaikins,
Kiekvieną gyvą judesį palaidos
Ir nusiviepdama purve sumins.
Naktis ateina, ir su nerimu guluos,
Ir ne lengviau, o tik sunkiau man daros;
Sapnai atsiveja ir smaugia pataluos,
Blaškaus išpiltas prakaito košmaruos.
O Tas, kurį gali visa esybe jaust,
Tik mano sieloje ir sąmonėje veikia;
Deja, jis neištrūksta iš vidaus
Ir galios jokiam veiksmui nesuteikia;
Man nepakeliama našta būties,

Gyvent man per sunku, geidžiu mirties.
MEFISTOFELIS. Bet laukiama viešnia mirties nelaiko nieks.
FAUSTAS. Palaimintas, kas laurais vainikuotas
Ją pasitinka mūšio sūkury,
Kuris ją randa įkarštyje puotos
Arba svaigiam mergaitės bučiny!
Išvydęs dvasią ir suvokęs jos jėgas,
Jų apžavėtas – jau galėjau būti miręs.
MEFISTOFELIS. Bet, jeigu neapsirinku, tąnakt kažkas
Kaip tik ir neišgėrė eleksyro.
FAUSTAS. Tu dar ir šnipas? Niekad nemaniau.
MEFISTOFELIS. Žinau ne viską, bet kai ką žinau.
FAUSTAS. Nors, sielos sumaišty išgirdus
Pažįstamus varpų garsus,
Mažų dienų jausmai pakirdo
Ir ryžtas tapo per baisus,
Prakeikiu melą nežabotą
Su meilikaujančia klasta,
Kurie kerais apraizgę protą
Uždaro sielvarto karste!
Tebūna prakeikta puikybė,
Kuria dabinas dvasios skurdas,
Tos akinančios regimybės,
Tik pojūčiam apgaut sukurtos!
Tebus prakeikta, kas iliuzijomis klota,
Tuščios šlovės niekingu siekimu;
Prakeikiu pasitenkinimą godų,
Gerovę ūkio, šilumą namų;
Tarnavimą Mamonai, aukso veršiui,
Tą beatodairišką aistrą praturtėt
Ir jausti neribotą turto valdžią!
Prakeikiu vyno svaigulį taurėj!
Prakeikiu meilę, trokštančią pakilti,
Pasiekt ekstazėje aukščiausią tobulybę!
Tikėjimą prakeikiu! Ir prakeikiu viltį,
Tačiau visų pirmiausia – tai kantrybę!
DVASIŲ CHORAS. neregimas
O varge!
Jau aižėja,
Griūva, jau žus
Nuo smūgių galingų
Pasaulis gražus!
Tai pusdievis jį sunaikino!
Mes imam
Ir liekanas nešam į niekur,

Apverkti belieka
Jų grožį.
Tu, žemėj stipriausias,
Ar tu pasiruošęs?
Iš naujo
Jį vėl atstatyk,
Šį kartą puikesnį – jau savo širdy!
Pradėk, ar girdi,
Gyvenimą naują,
Ir dainos širdies
Tave telydės
Jame viešpataujant!
MEFISTOFELIS. Mano mažieji,
Linksmybių mėgėjai.
Nepaisant jų amžiaus,
Tos pastabos brandžios.
Kilk priekin, į viršų,
Vienatvę pamiršęs,
Neleisk smegenims ir kaulams kalkėti –
Tave į pasaulį jie kvietė.
Gal pagaliau kančiom svaigintis liaukis,
Blaškytis tarsi vanago naguos –
Nors tau dažnai ir neprilygsta daug kas,
Bet tarp žmonių ir tu – toks pat žmogus.
Matau, be reikalo jau baimintis imi,
Mes nesimurdysim tarp padugnių visų.
Galbūt didžiausias tarp didžiausių ir nesu,
Bet nesuklysi, pasikliovęs manimi.
Aš nuolat būsiu po ranka, o mano draugėj
Tu jausiesi užtikrintai ir saugiai,
Aš būsiu tarnas ir ginklanešys,
Ir neprailgs tau kelias šis.
FAUSTAS. O kokio atlygio tikėtis drįsti?
MEFISTOFELIS. Kam spręsti, jei gali nuspręsti ryt.
FAUSTAS. O ne! Žinau, kad velnias egoistas,
Ir jeigu imasi kam gera padaryt,
Sau sugebės naudos iš to išknisti.
Sakyk išsyk, ir nebekvaršinsim galvos,
Nes lauk paskui iš tokio tarno painiavos.
MEFISTOFELIS. Aš čia tarnausiu tau ištikimai
Ir tavo norus vykdysiu be išimčių,
Tačiau kai susitiksime tenai,
Turėsi atsilygint tuo pačiu.
FAUSTAS. Menkai terūpi man, kas bus tenai –
Lai iš pasaulio lieka pelenai

Arba nauji pasauliai atsiranda.
Aš čia esu; ir mano laimė, ir kančia
Su manimi gyvena čia,
O kai ateis mirtis bergždžia,
Tebūna taip, kaip būti lemta,
Todėl visai nerūpi išsiaiškint,
Ko ten tikėtis — meilės ar kančios,
Ar apskritai kas nors ką nors ten reiškia,
Ar skirias ten viršus nuo apačios.
MEFISTOFELIS. Smagu girdėti žmogų šitaip manant,
Juoba kad laukia nuotykis smagus.
Žiūrėk ir džiaukis išmonėmis mano,
Tuojau patirsi, ko nematė joks žmogus.
FAUSTAS. Ir ką gi man pasiūlyt velnias žada?
Ar tu ir į tave panašūs kada nors supratot,
Ko siekia ir kur veržias mūsų protas?
Didžiuojies valgiais, kurie nieko nepasotins,
Raudonu auksu, kuris nuolat pro pirštus
Iš rankų sprūsta lyg sidabras gyvas,
Sėkmės neatnešančiom kortom ir lošimais,
Gražuolėm, kurios glaudžias prie šalies
Ir tuo metu šnairuoja į kaimyną,
Šlovės akimirkom, kurios tuoj pat išblės
Kaip meteoras amžinybės vandenyne.
Tais vaisiais, kur vos paliesti supus,
Ir medžiais, kraunančiais ir metančiais lapus!
MEFISTOFELIS. Tokiais užsakymais nesutrikdysi anei kiek,
Nors šitoks turtas irgi ne pro šalį.
Bet su laiku, gerasis drauge, patikėk,
Dar klius ir gardesnių kąsnelių.
FAUSTAS. Jeigu kada nurimęs krisiu patalan,
Tegu tuoj pat ateina galas man!
Išvydęs, kad netrokštu nieko siekti,
Kad aš patenkintas ir pats sau patinku,
Galėsi piktdžiugiškai nusišiepti –
Aš pasiduodu ir savęs nebetenku.
Duok ranką!
MEFISTOFELIS. Sukirsta!
FAUSTAS. Puiku!
Jei mano lūpos kada nors ištartų:
„Sustok, akimirka žavi!“ –
Gali sukaustyt grandine iš karto,
Ir ką tik nori, tą daryt su manimi.
Lai aidi gausmas gedulo varpų,
Rodyklės nukrenta ir laikrodžiai sustoja!
Nuo šiol tu laisvas, aš tampu vergu

Ir laikas man daugiau nebegalioja.
MEFISTOFELIS. Dar pagalvok. Aš nepamiršiu nieko.
FAUSTAS. Jei pasakyta – nebesigailėkim.
Neverta sau po laiko priekaištaut.
Kada nustoji augt – vergauti lieka.
Koks skirtumas – kam nors kitam ar tau.
MEFISTOFELIS. Jau šiandien pat kviečiu į puotą rūmuos –
Norėčiau daktarui suteikt žavių minučių.
Tik iš pradžių – kad nebeliktų neaiškumų –
Vertėtų brūkštelt keletą eilučių.
FAUSTAS. Tau reikia dar ir parašo, pedante?
Tik tiek tevertini tu vyro žodį?
Manai, kad gali priesaika pasenti
Ir liautis nepatvirtinta galioti?
Nejau manai, kad popierinė skiautė
Galėtų suvaldyt pasaulio srautą?
Aš tai vadinčiau kliedesiu gailiu –
Ar nuo klastos koks popierius apsaugo?
Tik suvokimas to, kas privalu,
Suteikia ryžto netekčiai ir aukai.
Vien pergamentais pasikliauti negali,
Tai šmėkla, netgi žvilgsnio neverta.
Juk žodis miršta plunksnos smaigaly,
Tiktai puikybę reiškia vaškas ir oda.
Koks parašas nebūtų tau per menka?
Ant vario, marmuro ar pergamento? –
Tava valia, ką nori, pasirinki.
Skaptu rašyti, grifeliu, tušu?
MEFISTOFELIS. Kam reikia iškilmingų parašų?
Be reikalo draskais taip įnirtingai.
Bet kokia skiaute pasitenkinti galiu.
Pasirašyk man kraujo šlakeliu.
FAUSTAS. Kaip nori – aš galiu pabūt kvailiu,
Jei tau šita kvailystė reikalinga.
MEFISTOFELIS. Matai, bet kraujas – truputį kas kita.
FAUSTAS. Neabejok, aš nepažeisiu sutarties.
Kaip tik prie to, kas čia pasirašyta,
Visom jėgom ir trokštu priartėt.
Kvailai puikybėn kėliausi tada;
Esu kaip tu, ir tuo belieka pasiguost.
Buvau teisingai vertas dvasios pašaipos,
Ne man suvokti, kas yra gamta.
Kokios niekingai menkos mūsų tiesos!
Ilgai dar knygų prisiliest bjaurėsiuos.
Tad leisk panirti į aistros

Kančias, išlaisvink kūniškumą,
Kuris bet kokiam malonumui,
Bet kokiam geismui atsiduos!
Geidžiu ištrūkt į šėlsmą laiko,
Į įvykių verpetą klaikų!
Patirt palaimą, aitrų skausmą,
Pasisekimo ir kartėlio jausmą,
Te viskas mainos, bet kartu su manimi;
Tik nuolat veikdamas jautiesi žmogumi.
MEFISTOFELIS. Tikslus ir mastą juk renkiesi pats.
Jei pakeliui paklius gardesnis kąsnis,
Nesivaržykit, griebkit kur didesnis,
Tam turit laisvą valią ir rankas.
Tik sugebėkit tuo pasinaudoti!
FAUSTAS. Ne, ne linksmybių reikia mano sielai.
Aš noriu svaiguliui skausmingam atsiduoti,
Kančios palaimai ir saldžiam kartėliui.
Išgijusi nuo godulio žinių,
Širdis nuo skausmo nebenori atsitverti,
Ir tai, kas skirta padermei žmonių,
Pati patirti trokšta ir įvertint,
Pasiekt viršūnę ir į dugną nusileist,
Aprėpt kančias ir džiaugsmą, visą būtį,
Ir susiliejusi su jais ir virtus jais
Kartu su jais galų gale ir žūti.
MEFISTOFELIS. O, patikėkit tuo, kuris jums sako,
Per tūkstantmečius paragavęs daug ko,
Kad joks žmogus nuo vygės iki grabo
Nespės suvirškint šito seno raugo!
Tą visą visumą visatos
Aprėpia tik Aukščiausiojo akis,
Jai amžinoj šviesybėj matos,
Ko mums išvysti nepavyks,
Mums sutemose sukas ratas,
Kur po nakties diena ir vėl naktis.
FAUSTAS. Bet aš to noriu!
MEFISTOFELIS. Ką gi, vilkis,
Tačiau būties akimirka trumpa,
O kelias ją pažinti – ilgas.
Tikiuos, pravers ir parama menka.
Bandyk įsivaizduot esąs poetas
Ir, pasitelkęs jo fantazijas taurias,
Atradęs savo smegeninėj vietos,
Sukrauk į ją vertybes įvairias:
Narsumą liūto ir jo galią,

Ir elnio grakstųjį eiklumą,
Suderink švedo atkaklumą
Su temperamentu italo.
Jei rasi būdą sutalpint į vieną kūną
Taurumą kilnų ir niekingą klastingumą,
Gebėsi jam jaunos aistros įpilti
Ir dar priversi jį ką nors pamilti, –
Aš su tokiu ir pats susipažinčiau
Ir jį Mikrokosmu vadinčiau.

FAUSTAS. O jeigu ne, jei pasirodys, kad visi
Troškimai siekti šios karūnos
Neišsipildo ir niekingai griūna?

MEFISTOFELIS. Ką padarysi, tu tik tas, kas tu esi.
Gali sau vaikščiot ant koturnų ar kojūkų,
Į milijonus garbanų sušukt peruką,
Tačiau paliksi tas, kas tu esi.

FAUSTAS. Taigi iš mano pastangų naudos jokios,
Tik veltui taip veržiaus prie lobių,
Kuriuos išminčių bibliotekos globė,
Neįgijau iš jų naujos jėgos.
Nepriartėjo begalybė nė per plauką,
Ir pats nė truputėlio neišaugau.

MEFISTOFELIS. Nenusiminkit, ne jūs vienas šitaip mąstot,
Kitiems atrodo irgi būtent taip.
Kol kas gyvenimas ne toks jau prastas,
Tik elkimės protingai ir tvirtai.
Trauk jį! Juk turite rankas ir kojas,
Galva ir užpakalis savo vietoj;
Argi ne mano visa, kuo naudojuos,
Ir kas man tai uždraust galėtų?
Susimokėdamas už šešetą žirgų,
Galiu naudotis tuo, už ką sumoku:
Įsitaisau pasostėj ir lekiu
Ne dviem, o pora tuzinų kanopų.
Todėl žvaliau! Apmąstymus šalin,
Ir skriekime pasaulio sumaištin!
Gana filosofuoti! Tie scholastai
Lyg apsėsti galvijai: nuganytoj
Dykynėj trypia, nepajėgdami suprasti,
Kad šalimais žaliausios pievos plyti.

FAUSTAS. Ir kas dabar?

MEFISTOFELIS. Greičiau iš čia!
Šita niūri kankinimų vieta
Skirta svaigintis nuobodžio kančia,
Tačiau jaunystės aiškiai neverta.

Gana! Palik kaimynui skylę šitą,
Iš tuščio samstymo nebus naudos.
Geriausio, ką galėtum pasakyti,
Vis tiek studentams neatskleisi niekados.
Antai, jau vienas trypčioja prie lango.
FAUSTAS. Dabar į jį net pažiūrėti negaliu.
MEFISTOFELIS. Vaikinas šitaip sąžiningai stengės.
Jo lūkesčių apvilti nevalia.
Nešk čia apsiaustą ir paduok peruką,
Apgaulė turi būti tobula.

Persirengia

Atrodo, sąmojo man niekada netrūko.
Ketvirčio valandos užteks šiam darbui;
O tu kelionei pasiruošk tuo tarpu.

Faustas išeina

MEFISTOFELIS. *ilgais Fausto drabužiais*
Paniekink mokslo išmintį ir protą,
Tą retą galią, žmogui duotą.
Kaip apgaulingai prašviesėja akyse,
Kada apakina saldi kerų dvasia!
Šiaip ar anaip, jau mano tu esi –
Likimas jam nepagailėjo ryžto,
Ir tas jo nežabotas ilgesys
Į priekį veržtis ir atgal neatsigrįžti
Neišsitenka žemės bruzdesy.
Nublokšiu jį į bjaurastį buities
Ir nugramzdinsiu į tuščiausią banalybę,
Jis kepurnotis ir spurdėt turės,
Kada prieš nepasotinamą jo esybę
Be paliovos ribės ir gėrimai, ir valgiai,
Ir veltui mels jisai atokvėpio minutės;
Ir net jei būtų nepardavęs sielos velniui,
Vis tiek jam būtų lemta žūti!

Įeina STUDENTAS

STUDENTAS. Aš čia esu dar neseniai
Ir noriu kreiptis nuolankiai,
Nes apie jūsų mokslo darbus
Atsiliepimai tik pagarbūs.
MEFISTOFELIS. Man jūsų kreipiniai malonūs,
Bet mes visi – tokie pat žmonės.
Gal kiek jau apsidairėt šen bei ten?
STUDENTAS. Norėčiau, kad padėtumėte man.
Pas jus mane pasiryžimas gena,
Jauna širdis ir netuščia kišenė;

Nors motina ir nepalaikė mano ryžto,
Tačiau tuščiom nesinorėtų grįžti.
MEFISTOFELIS. Na ką gi, apsireiškėte laiku.
STUDENTAS. Teisybę sakant, man čia nejauku.
Vien tiktai mūrai, net pro langus salių
Nepamatysi nei žolyno, nei medelio,
O auditorijoje susiradus suolą,
Galvoj tyla, tamsa, kad net mintis prapuola.
MEFISTOFELIS. Visiem taip būna, bet visi pripranta.
Antai ir kūdikiai prie motinos krūties
Išsyk nepuola, kol galų gale atranda,
Kaip malonu tai ir naudinga jiems patiems.
Taip ir prigludusiam prie išminties krūtų –
Kas dieną vis labiau gardu.
STUDENTAS. Iš džiaugsmo noris pulti jums ant kaklo,
Tiktai patarkit, kaip man čia patekti.
MEFISTOFELIS. Pirmiausia išsiaiškinti reikėtų,
Kurį jūs norit pasirinkti fakultetą.
STUDENTAS. Domiuos viskuo, be to, manau, svarbu,
Kad išsilavinimas būtų be spragų.
Danguj ir žemėj viskas sudėtinga,
Taigi man rūpi visos mokslų sritys.
MEFISTOFELIS. Matau, kad kelią renkatės teisingą,
Bet nevertėtų pernelyg blaškytis.
STUDENTAS. Aš visas čia ir kūnu, ir dvasia;
Tačiau trupučio laisvės irgi reikia,
Juk nelaikytumėte nuodėme baisia,
Jei per šventes smagiau praleisčiau laiką.
MEFISTOFELIS. Labai svarbu negaišti laiko, ir jeigu
Laikais tvarkos – susidraugauji su laiku.
Patarsiu, mielas drauge, iš esmės –
Gerai darai, jei logikos imies:
Valingai išdresuosi protą tu,
Suversi lyg ispanišku batu –
Kai protas apgalvotai išmankštintas,
Tiesiausią kelią gali rinktis mintys,
Neklaidžioja skersai ir išilgai,
Kol smegeninėje susipina bet kaip.
Išmoksi neeikvodamas jėgų
Elementus išskaidyt ir suderint,
Kad nereikėtų minčiai pastangų,
Kaip jų nereikia valgant arba geriant.
Juk smegenys, tas fabrikas minčių,
Yra lyg manufaktūra audėjo,
Kur vienas judesys, šimtus nyčių

Sujudinęs, šaudyklei vikriai skriejant
Į smulkų tinklą sumezga tas nytis
Ir audinys išeina vienalytis.
O filosofo pasiklausęs
Suprasti imsi kuo puikiausiai,
Kaip tai ir kita, jei taip skirta,
Virto į trečia ir ketvirta,
O jei nebuvo to ir kito,
Nei trečia, nei ketvirta nepakito.
Studentams velniškai patinka šis dalykas,
Nors retas jų audėju tapti tikis.
Kai bandom gyvą reiškinį paaiškint,
Beaiškindami dvasią sunaikinam,
Atrodo, aišku, ką detalės reiškia,
Deja! – išnyksta sąryšis vidinis.
Tai chemijoj *encheiresin naturae*[1*]
Turėtų reikšt. Niekai, kai pasižiūrim.

STUDENTAS. Aš paskui jūsų mintį nebespėju.

MEFISTOFELIS. Vėliau ją pasivysit išgudrėjęs,
Kada, išmokęs viską redukuoti,
Galėsit deramai klasifikuoti.

STUDENTAS. O čia tai jau visai imu apglušti,
Galvoj tarsi malūno girnos ūžtų.

MEFISTOFELIS. Kol imsitės dalyko konkretesnio,
Į metafiziką derėtų mestis,
Kuri mus moko giliamintiškai aprėpti
Tai, ko negalima protu pasiekti,
O tai, kas jau visai nebepasiekiama atrodys,
Vis tiek įrodys vietoj pavartotas žodis.
Svarbiausia per šiuos pusę metų
Drausmės laikytis – lai visi pamato:
Penkis kartus kas dieną prieš skambutį
Jūs auditorijoje sėdite ir budit.
Iš anksto knygą perskaitęs, po žodį
Privalote ją išanalizuoti,
Kad pamatytumėt, kai baigsis paskaita,
Jog neišgirdot nieko, ko nėra tekste;
Bet lyg girdėdami diktuojant Šventą Dvasią,
Užsirašykit būtinai kiekvieną frazę.

STUDENTAS. Man du sykius kartot nereikia šito!
Dėl to negali būti net kalbos:
Jei kas ant balto juodu parašyta,
Neišgaruos, kaip išgaruoja iš galvos.

MEFISTOFELIS. Tai esat fakultetą pasirinkęs?

---

[1]* gamtos veikimo būdą (*gr., lot.*).

STUDENTAS. Į teisės mokslus nelabai aš linkęs.
MEFISTOFELIS. Dėl to aš anei kiek neužsigaunu,
Žinau, ką žmonės mano apie juos.
Įstatymai ir kodeksai vis kraunas,
Jų greitai kaip kokių raupsų bijos.
Jie tempias iš kartos į kartą
Ir per pasaulį sklinda pamažu;
Jie teisingumo priešingybe tampa kartais,
O juos vis taiko, ir visiems gražu.
O apie prigimtinę mūsų teisę
Kas kalba? Niekas, ir čia nieko nepakeisi.
STUDENTAS. Paklausius jūsų, mintys ima pintis.
Mielai klausyčiaus jūsų nuolatos.
Jau lyg ir noris teologijos mokintis...
MEFISTOFELIS. Norėčiau, kad nepadarytumėt klaidos.
Į šitą sritį pavojinga leistis,
Jinai retai kada teisingą kelią rodo:
Čia slypi daug klastingo nuodo,
Kurį labai sunku atskirt nuo vaistų.
Ir čia geriausia – tik profesorių girdėti
Ir garbinti vien jo autoritetą.
O apskritai – svarbiausia žodžio rūbas,
Nes pagal jį neklaidingumo rūmuos
Išminčių priima ir pasitinka.
STUDENTAS. Bet žodis sąvoką kažkokią atitinka.
MEFISTOFELIS. Tai jau! Dėl to mažiausiai verta būgštaut,
Nes būtent ten, kur sąvokos pritrūkstam,
Kaip sykis žodis tampa reikalingas.
Iš žodžio kyla įvairiausios ginčų temos,
Juo grindžiami traktatai ir sistemos,
Juo remias ir tikėjimas, ir teisė.
Juk žodyje nė jotos nepakeisi!
STUDENTAS. Atleiskite, jau klausinėjau tiek dalykų,
Tačiau dar pora abejonių liko.
Kadangi daug išmanote ir žinot,
Gal užsimintumėt ir apie mediciną.
Aš suprantu, kad per trejus metus
Sunku aprėpti tokį platų lauką,
Tačiau pakanka kartais bakstelėt pirštu,
Kad pats toliau atrastum daug ką.
MEFISTOFELIS. *sau*
Tiesiog džiovina gerklę sausas tonas;
Geriau jaučiuosi, būdamas šėtonas.

Garsiai

Suprasti medicinos esmę nesunku:

Jos ėmęsis net ir žvaigždes išstudijuos,
Kad baigęs mokslus pasileistų be takų,
Kaip Dievas duos.
Kokia prasmė kapstytis foliantuos?
Protingas mokos to, kam jis gabus.
Pasinaudokit tinkamais momentais,
Ir būsit gerbiamas žmogus.
Jūs esat jaunas ir nuaugęs tiesiai,
Netrūksta įžūlumo patiklaus,
Ir jeigu pats savim pasitikėsit,
Kiti taip pat pasitikės ir pasikliaus.

O ypač lavinkitės moteris vilioti,
Jos nuolat skundžias alpuliais ir virpuliais,

Jas vienu požiūriu pakanka pagloboti,
Ir viską jos atleis ir nusileis.
Svarbiausia susikurti gerą vardą,
Esą pranokstate išmanymu kitus,
Ir gausit, net nespėjęs prasitarti,
Ko kitas siekia ištisus metus.
Dar vos pačiupinėjote pulsiuką,
O ji aistringą žvilgsnį šonan suka,
Ir drąsiai galite apžiūrinėti,
Kokiais raišteliais suveržtas korsetas.

STUDENTAS. Čia jau kas kita. Regis, mano viltys pildos.

MEFISTOFELIS. Teorijos, brangusis drauge, pilkos,
Užtat gyvenimo auksinis medis žalias.

STUDENTAS. Tai, ką girdžiu, man tikrą džiaugsmą kelia.
Tikiuosi, kad galiu vilties turėti
Dar sykį jūsų išmintim pasigėrėti.

MEFISTOFELIS. Kiek sugebėsiu – jūsų paslaugom.

STUDENTAS. Norėčiau jūsų paprašyt kai ko:
Gal atminimui į albumą šitą
Kelis žodžius man galit įrašyti?

MEFISTOFELIS. Labai mielai.
Parašo ir grąžina albumą studentui

STUDENTAS. *skaito*
Eritis sicut Deus scientes bonum et malum.[2*]

Pagarbiai užverčia albumą ir lankstydamasis atsisveikina

MEFISTOFELIS. Klausyk, ką sakė mano prosenė gyvatė. Kai suprasi,
To dieviškojo panašumo vienąsyk iš tikro išsigąsi!

Įeina Faustas

---

[2]* Būsite kaip Dievas, pažinsite gėrį ir blogį (lot.).

FAUSTAS. Tai kur dabar?
MEFISTOFELIS. Kur tik užsimanysi.
Pasaulį mažąjį, paskui ir didįjį išvysi,
Ir kol už dyką mano kursus eisi,
Maloniai ir naudingai laiką leisi!
FAUSTAS. Bet tu pažvelk į mano barzdą, į manieras:
Kaip aš atrodysiu į viešumą išnėręs?
Nei elgtis moku, nei bendraut ir panašiai,
Ne, aš bijau, kad nieko neišeis;
Jaučiuosi menkas ir kažkoks nevykęs,
Ten aš tikrai atrodysiu sutrikęs.
MEFISTOFELIS. Drąsiau – ir seksis, jeigu būsi atkaklus;
Pasitikėk savim – ir visa tau paklus.
FAUSTAS. O kaip mes pajudėsim iš šios vietos?
Aš nematau arklių, vežikų nei karietos.
MEFISTOFELIS. Vos šį apsiaustą aš paimsiu ir išskleisiu,
Jisai nuneš mus ten, kur užsigeisim.
Palik apačioje bevertę mantą,
Seni daiktai tiktai trukdys naujai gyventi.
Aš jau pasiruošiau šiek tiek ugnies,
Kuri mus į padangę tuoj išsvies.
Būk sveikas, nes nuo šiol jau kitą
Pasirinkai gyvenimo orbitą.

[...]

G A T V Ė

FAUSTAS. Pro šalį eina MARGARITA

FAUSTAS. Gal aš galėčiau dailiajai panelei
Pasiūlyt ranką palydėt bent dalį kelio?
MARGARITA. Nei aš panelė, nei dailiausia iš dailių,
O rasti kelią ir viena galiu.

Ištrūksta Faustui iš rankų ir nueina

FAUSTAS. Koks grožis šito kūdikio, dangau,
Vienoj esybėj jo negali būt daugiau!
Tokia skaistybe dvelkia, ir sykiu
Koksai padykėliškas žvilgesys akių.
O kaip užmiršt jos skruostų duobutes,
Jos lūpų liniją, jos judesį kiekvieną!
Kaip ji koketiškai primerkė akutes,
Kaip kilstelėjo nuostabias blakstienas,
Ir kaip mokėjo taikliai atsikirst –
Ne, tokio grožio neįmanoma pamiršt!

Pasirodo MEFISTOFELIS

Mergytė turi būti mano, ir prašyčiau
Tuo pasirūpinti.
MEFISTOFELIS. Kuri?
FAUSTAS. Ji ką tik buvo šičia.
MEFISTOFELIS. Ak, ta? Ji grįžta iš bažnyčios,
Kur gavo dvasiško tėvelio išrišimą.
Aš prie klausyklos nugirdau netyčia –
Ji dar visai nekaltas vaikas,
Ji nuodėmės net nepažino,
Todėl ir mano galios jos neveikia.
FAUSTAS. Bet ji beveik penkioliktus jau baigia!
MEFISTOFELIS. Tu panašus į seną paleistuvį;
Vos pumpurėlį besiskleidžiantį išvys –
Garbės ir padorumo kaip nebuvę,
Visas gudrybes pasitelks, bet nuraškys;
Derėtų kartais ir susilaikyt, beje.
FAUSTAS. Kalbi, lyg būtum pats ne prieš – deja,
Matai, kad nebe tavo nosiai.
Sakau trumpai, nors suprantu, kad tau sunku:
Arba dar šiąnakt aš su ja susitinku,
Arba nutraukiam sutartį ir aš skiriuosi.
MEFISTOFELIS. Galvok, užuot iš karto ėmęs svaičioti
Juk reikia bent poros savaičių,
Kad aplinkybes nuodugniai iššniukštinėtum.
FAUSTAS. Užtektų man ir nepilnos dienos,
Jeigu nelaukčiau velnio paramos,
O tu pradingtum, susiradęs ramią vietą.
MEFISTOFELIS. Dabar jau šnekate kaip koks prancūzas;
Neužsigaukite, bet leiskite paklaust:
Ką tikitės patirti malonaus,
Jei taip užgriūsit – ir panelė jūsų?
Smagu įdėjus bent kruopelę meno:
Laiškeliai meilūs, pasimatymai slapti,
Susitikimai parke pilnaty,
Kaip moko tūkstančiai kvailų romanų.
FAUSTAS. Man apetito žadint nebereikia.
MEFISTOFELIS. Tiek to, jei jau rimtai, tai šito vaiko
Tau suvedžiot taip greitai neišeis,
Nors tu dar šiąnakt būt su ja ruošeis.
Staigus puolimas čia naudos neduos,
Teks imtis ir gudrybės, ir klastos.
FAUSTAS. Aš trokštu savo angelo, ką nors daryk!
Aš noriu atsidurt jos kambary!
Duok kokį daiktą jos – skarelę, raištį
Ar bent segtuką! Man sunku čia gaišti!

MEFISTOFELIS. Jei taip jau nori patikėti, kad jaučiu
Tą visą gelmę nerimo kančių,
Tai paskubėkim, ir nelaukę vėlumos
Netrukus atsirasim jos namuos.
FAUSTAS. Aš ją išvysiu? Apkabinsiu?
MEFISTOFELIS. Jos nebus,
Ji pas kaimynę bus išbėgusi svečiuotis;
Vienatvėj dar padirginsi jausmus,
Jos aplinka pasigrožėsi iki soties
Ir pasvajosi apie laukiančius džiaugsmus.
FAUSTAS. Jau einam?
MEFISTOFELIS. Palūkėk, dar per anksti.
FAUSTAS. Tik neužmiršk jai dovanėlės sulakstyt.

Nueina

MEFISTOFELIS. Išsyk ir dovanos? Sumanymas neprastas!
Po žemėmis visokio turto tiršta;
Užkasti užkasa, o išsikast – pamiršta.
Belieka vargšui velniui išsikasti.

Išeina

V A K A R A S

Mažas tvarkingas kambarėlis

MARGARITA. *pindama ir surišdama kasas*
Man taip smalsu, taip sužinoti knieti,
Kas ten mane norėjo palydėti?
Taip mandagiai priėjo prie manęs;
Iš karto matos, kad kilmingos giminės,
Tą iš manierų, iš laikysenos suprasi –
Juk ne kiekvienas elgtųsi taip drąsiai.

Išeina.

MEFISTOFELIS ir FAUSTAS

MEFISTOFELIS. Na, eikš vidun, tiktai tyliau truputį.
FAUSTAS. *kiek patylėjęs*
Išeik, aš noriu vienas čia pabūti.
MEFISTOFELIS. Retai kur pamatysi taip švaru kaip čia.
FAUSTAS. *Žvalgydamasis aplink*
Tai tu, saldžioji prieblanda, slapčia
Tą šventenybę saugai apkabinus?
Kaip širdį degina aistrų saldi kančia,
Ir tik vilties rasa ją apmalšina!
Kaip viskas dvelkia čia ramybe ir tvarka,
Tyla pritvinkus pamaldžiausio nuolankumo;

Kokia pilnatvė slypi šiam varge
Ir kiek šioj celėj tvyro dvasingumo!

Krenta į odinį krėslą prie lovos

Leisk pasėdėt, šeimos senasis soste;
Kadaise prosenius savam glėby laikei,
Kai jie įkrisdavo čia atsipūst ir pasiguosti,
Ir juos ratu apspisdavo vaikai.
Gal čia mieliausia, šviesdama putliais skruosteliais,
Kalėdų dovanas atradusi po eglute,
Susidrovėjus išbučiuodavo rankas seneliui.
Tauri pilnatvė sklando šiam bute!
Kaip artima čia mano sielai ir jauku!
Ta staltiesė, išlyginta ant stalo,
Asla, tvarkingai pabarstyta smėliuku!
Taip viskas miela ir kasdieniška be galo.
Ak, dieviškos turėtų būti tos rankutės,
Pavertę rojum šitą varganą kamputį!
O čia!

Kilsteli lovos užtiesalą

Palaimos šiurpas perbėga per širdį;
Atrodo, taip stovėčiau visada,
Žiūrėdamas į guolį, kur gamta
Tą angelą vienatinį pagimdė!
Čia augo kūdikis! Nevikriai ropštės
Ir tėvus džiugino šypsniu žaviu;
Tai čia šventi audėjo pirštai kruopščiai
Išaudė skaistų atvaizdą dievų!

O tu? Kas atvedė tave į šiuos namus?
Ko toks sutrikęs tu ir neramus?
Ko tau čia reikia? Ko taip širdį kausto?
Nebegaliu tavęs pažinti, vargšas Faustai!
Gal ši ramybės ir taikos atmosfera
Sutramdė tavo polėkius ir geismą?
Gal mūsų nuotaikų kaita tėra
Tik įnoringas vėjo žaismas?

Jei šią akimirką ji pasirodytų staiga,
Kas tavo nuodėmę išpirkt galėtų?
Visa puikybė taptų apgailėtinai menka,
Ant kelių pultum, kaisdamas iš gėdos.

MEFISTOFELIS. Vikriau judėk! Jinai jau sukasi kieme.
FAUSTAS. Aš niekad nebegrįšiu čia. Eime!
MEFISTOFELIS. Buvau tau paieškot dailios skrynelės;

Pusėtinai sunki, kad ją kur galas.
Įkišiu aš ją vis dėlto į spintą,
Dėl to, manau, blogiau tikrai nebus;
Įsivaizduoju, kaip jinai nušvinta
Aptikus ten sugrūstus daikčiukus.
Vaikai yra vaikai, jiems kad tik gaut.

FAUSTAS. Nebežinau, ar verta.

MEFISTOFELIS. Še tai tau!
Gal ją panorai pasilikti sau?
Tada patarčiau jūsų gašlenybei
Nebetrikdyti mano kasdienybės.
Aš čia tampausi ir jo įgeidžių klausau!
Nesitikėjau tokio godulio patirti!
Sukuosi visas, varginu rankas –

Padeda skrynelę į spintą ir užrakina dureles

Greičiau iš čia! Jos žingsniai girdis! –
Bandau palenkti jauną širdį
Jo valiai ir jausmams, o jam tai kas?
Tik kėpso sau – ir argi pasakysi ką? –
Lyg žengt į auditoriją norėtų,
O ten jo apsireiškiančio ilgėtųs
Kokia nors Fizika su Metafizika!
Greičiau iš čia!

Abu išeina. Įeina MARGARITA *su lempa*

MARGARITA. Čia taip tvanku ir trūksta oro!

Atidaro langą

Lauke atvėso, dvelkia gaivumą.
Keistai jaučiuosi, nežinau, ko noriu,
Galėtų grįžt greičiau namo mama.
Ir visas kūnas virpa drebuly,
Kažko pasidariau kvailai baili.

Nusirenginėdama pradeda dainuoti

Gyveno karalius šiaurėj,
Kuriam širdies dama
Paliko aukso taurę
Prieš pat numirdama.

Jis per kiekvieną puotą
Tegerdavo iš jos,
Ir imdavo raudoti
Netekęs mylimos.

Turtus jis išdalino
Sūnėnam ir žentam,

Tiktai taurė auksinė
Nekliuvo nė vienam.

Jisai pily kuoruotoj
Uolėtame šlaite
Iškėlė šaunią puotą
Su riterių svita.

Tada išgėrė niauriai
Paskutinius lašus
Ir sviedė šventą taurę
Į vandenis aršius.

Žiūrėjo, kaip ji tola,
Kaip neša ją banga,
Ir mirė, ir nuo tolei
Negėrė niekada.

Norėdama pakabinti suknelę, atidaro spintą ir išvysta skrynelę

Kaip ši dėžutė atsirado mano spintoj?
Gerai prisimenu, kad palikau ją užrakintą.
Smalsu, kas ten viduj? Jinai atrodo stebuklingai!
Gal kam paskolino mamytė pinigų,
Ir tą skrynutę jai kaip užstatą paliko?
Antai, čia ir raktelis žiba;
Tik žvilgtelsiu, tiesiog nekantrumu degu.

O kas gi čia? Dangau švenčiausias! Anava,
Tokių dalykų kaip gyva nesu regėjus!
Papuošalai! Tokiais net ir kilni dama
Bet ką didžiausiam baliuj būtų apžavėjus.
Kaip tiktų man ši grandinėlė? Jeigu taip pasižiurėjus?
Žinočiau, kam priklauso šios grožybės!

Išsidabina papuošalais ir atsistoja prieš veidrodį

Ak, jeigu taip bent auskarėlius pasilikus!
Kaip tinka! Aš tokia žavi su jais.
Kas iš to grožio, iš visos jaunystės?
Aš nesakau, ir grožis neblogai, bet visgi
Nedaug naudos, jei apsirengus skudurais.
Nebent pusiau su gailesčiu kas nors pagirt sumano.
Tik aukso klauso,
Ir tiktai nuo aukso
Priklauso viskas.
Ak, vargeli mano.

[...]

SODAS

MARGARITA už parankės su FAUSTU;
MARTA su MEFISTOFELIU vaikščioja po sodą

MARGARITA. Jaučiu, kad ponas tik iš gailesčio manim
Taip domitės ir atidžiai išklausot.
Kelionėse jūs nuolat su žmonėm,
Todėl išgirstate dalykų įvairiausių;
Juk žmogui, kuris tiek pasaulio matė,
Tikriausiai nuobodu klausyt tą patį.
FAUSTAS. Man vienas tavo žvilgsnis, vienas žodis
Daugiau pasako, nei visi pasaulio protai.

Bučiuoja Margaritai ranką

MARGARITA. Ak, ką jūs, nebučiuokit mano rankų!
Jos tokios šiurkščios ir sugrubusios, žiūrėkit.
Namuos visokius darbus dirbti tenka.
Mama be darbo nė minutei nepalieka.

Nueina tolyn

MARTA. Taip ir keliaujat, pone, visą laiką?
MEFISTOFELIS. Toks amatas, anądien – ten, o šiandien – čia!
Vos spėjai apsiprast – išvykti reikia,
O skirtis kartais nemaža kančia.
MARTA. Jaunystėj rodos: ko daugiau bereikia,
Gali visur kaip vėjas įsiveržti;
Bet būk gudrus, kad pergudrautum laiką:
Kai pamatai, jog viengungiu teks karšti,
Tai nelinksmai tokia mintis nuteikia.
MEFISTOFELIS. Į ateitį pažvelgus iš tiesų baugu.
MARTA. Tad verta, pone, susirūpinti laiku.

Nueina tolyn

MARGARITA. Tikrai, ko nematai, to ir nebus!
Tiesiog jūs esat mandagus žmogus.
Bet turit juk draugų, kiek suprantu,
Jums artimų, kurie protu jums lygūs.
FAUSTAS. Brangioji! Tai, ką mes vadiname protu,
Dažnai tėra tik gražbylystė ir tuštybė.
MARGARITA. Nejau?
FAUSTAS. Tebus palaimintas naivumas,
Negalintis suvokti, ko jis vertas!
Juk nekaltybė, nuolankus romumas –
Tai talentas, dosnios gamtos sutvertas.
MARGARITA. Tik vieną mirksnį į mane pasižiūrėkit,
O aš jau jūsų nepamiršiu niekad.
FAUSTAS. Namuos dažniausiai vienai būti tenka?

MARGARITA. Taip, nors ūkelį turim menką,
Bet rūpesčių prie jo pakanka.
Tarnaitės mes nelaikom; šluoju, verdu,
Mezgu ir siūnu, dirbu nuo pat ryto,
Mama tokia reikli; kiekvieną kartą
Žiūrėk, kad viskas būtų padaryta.
Nepasakysi, kad be galo skurdom,
Veikiau gyvename geriau negu kiti:
Po tėčio liko šiokio tokio turto –
Namukas, sodas miesto pakrašty.
Dabar palygint ramios dienos man atėjo –
Broliukas armijoj,
Sesutė, vargšė, mirus.
Kiek daug su ja aš rūpesčių turėjau,
Tačiau galiu tik džiaugtis, juos patyrus.
Koks mielas buvo kūdikėlis mažas!
FAUSTAS. Kaip tikras angelas, jei buvote panašios.
MARGARITA. Tėvelis jos nespėjo pamatyti.
Pasiligojusi po gimdymo mamytė
Labai iš lėto atsigavo, po truputį,
Teko globoti ją ir sesės aukle būti.
Turėjau iš galvos išmest net mintį,
Kad ją mama galės pati maitinti;
Auginti seserį reikėjo vienai,
Ją girdžiau vandeniu praskiedus pieną,
Ant mano rankų, užsūpuota jaukiai,
Ji žaidė, krykštavo ir augo.
FAUSTAS. Įsivaizduoju, kaip tai nuostabu.
MARGARITA. Bet kartais, būdavo, iš nuovargio drebu.
Sesutės lopšį nakčiai ant grindų
Pasistatau prie lovos, vos pravirks mažytė –
Ir aš iš karto pabundu;
Tai ją pagirdyt reikia, tai šalia pasiguldyti,
Tai, jei nerimsta, ją iš lovos išsikėlei
Ir supk ant rankų kiaurą naktį kambarėly,
O rytą laukia neskalbti jos drabužėliai;
Paskui į turgų, su ruoša kuities,
Ir taip diena dienon viena sukies.
Bet kaip skaniai tada suvalgai duonos riekę
Ir net nepajunti, kaip griūni miego.

Nueina tolyn

MARTA. Oi kaip nelengva vargšei moteriškei
Sutramdyt užkietėjusį viengungį.
MEFISTOFELIS. Manau, kad panaši į jus nesunkiai
Jį sugebėtų pažaboti ir surišti.

MARTA. O jeigu taip neslapukaudama paklausiu:
Ką nors širdy juk turite tikriausiai?
MEFISTOFELIS. Pasaulio auksas ir sidabras neatstos
Jaukių namų ir meilės šilumos.
MARTA. Man regis, būtent jos kaip tik ir stinga.
MEFISTOFELIS. Kur nuvyksti, visur gražiuoju pasitinka.
MARTA. Ne, aš apie rimtus jausmus kalbu.
MEFISTOFELIS. Su moterim negali būt juokų.
MARTA. Jūs nesuprantate manęs!
MEFISTOFELIS. Labai graudu,
Tačiau kad jūs meili – tiek suprantu.

Nueina tolyn

FAUSTAS. Tai tu mane, mieloji, pažinai,
Vos tiktai mes įėjome čionai?
MARGARITA. Argi nematėte, kaip nuraudau iš karto?
FAUSTAS. Tikiuos, kad neįsižeidei giliai,
Kai užsipuoliau gatvėj įžūliai,
Tave užklupęs prie bažnyčios vartų?
MARGARITA. Aš sutrikau, aš taip esu nepratus,
Mane gerai pažįsta čia visi.
Dar pamaniau, gal mano elgesy
Ką nors negero ar nepadoraus pamatėt?
Gal aš atrodžiau kaip kokia mergiotė,
Kurią gali viens du ir suvilioti?
Bet ką čia slėpti! Nežinau kodėl, bet pajutau –
Tas vyras gali man visai patikti.
Kaip ten bebūtų, ant savęs labiau pykau,
Kad negaliu ant jūsų smarkiai pykti.
FAUSTAS. Mieloji...
MARGARITA. Ak, nereikia...

Nusiskina ramunę ir vieną po kito skabo lapelius

FAUSTAS. Kas čia bus? Gal puokštės?
MARGARITA. Tai tik žaidimas...
FAUSTAS. Koks?
MARGARITA. Jūs imsit juoktis.

Pešioja lapelius ir šnabžda

FAUSTAS. Ką ten šnabždi?
MARGARITA. *pusbalsiu*
Nemyli... Myli... Ne...
FAUSTAS. Būtybe dangiška!
MARGARITA. *šnabžda toliau*
Nemyli... Myli...
Nemyli...

Nuplėšdama paskutinį lapelį, džiaugsmingai

Myli!
FAUSTAS. Myli! Štai žinia,
Kurią dievai žiedų kalba tau tyli!
Tave jis myli! Supranti? Tave jis myli!

Suima ją už abiejų rankų

MARGARITA. Aš visa drebu!
FAUSTAS. O ne virpėk! Te mano akys
Ir rankos prisiliesdamos pasako,
Ko jokie žodžiai niekada neapsakys:
Aš noriu visas atsiduot ir jaust palaimą,
Per amžius, amžiams, amžinai!
Taip, amžinai tai turi tęstis, amžinai, be galo,
Be galo, nes tenai – tik neviltis!

Margarita suspaudžia jam rankas, paskui išsilaisvina iš jų ir nubėga. Faustas kurį laiką stovi sutrikęs, po to nuseka jai iš paskos

MARTA. *artėdama iš gilumos*
Jau temsta.
MEFISTOFELIS. Taip, mums irgi eiti reikia.
MARTA. Prašyčiau ilgėliau dar pasibūt,
Bet čia kaip kaime, pats suprantate turbūt,
Atrodo, niekas nieko ir neveikia,
Todėl, nerasdami užsiėmimo,
Tik žiūri, kas gi dedas pas kaimyną.
Paskui, suprantat, apkalbos be galo.
O kurgi tuodu?
MEFISTOFELIS. Jie nuskrido link namelio.
MARTA. Matau, mergaitei jis į akį krito.
MEFISTOFELIS. Jinai taip pat. Taip jau pasauly surėdyta.

[...]

OLA MIŠKE

FAUSTAS. *vienas*
Kilnioji dvasia, tu davei, davei man viską,
Ko aš prašiau. Tu iš tiesų ne veltui
Akis į akį pasirodei iš liepsnos.
Tu atskleidei gamtos didingą grožį
Ir suteikei man galią juo gėrėtis.
Ne vien kaip svečias ja džiaugiuosi abejingas –
Tu leidai man į jos gelmes pažvelgti
Nelyg į širdį artimiausio draugo.
Tu man gyvų būtybių įvairovę
Parodydama, mokai mano brolius

Pažinti vėjuj, vandeny, brūzgynuos girių.
O kai audra miške braškėdama suūžia
Ir šimtametės pušys virsdamos kitų šakas
Ir išlakius kamienus traiškydamos laužo,
Ir duslūs pokštelėjimai kalvom nugriaudi,
Tu paslepi mane saugioj oloj ir leidi
Pažvelgti man į savo vidų ir išvysti
Stebuklų paslaptingą gelmę.
Man prieš akis iškyla tyras mėnuo,
Ir jo švelnioj šviesoj išplaukia
Pirmykštės praeities būtybių šmėklos,
Sutramdančios minčių aistringą tėkmę.

O! Kaip tada jaučiu, kad tobulybės
Nelemta man pasiekt. Suteikdamas malonę,
Kuri padaro į dievus mus panašius,
Tu mums sykiu ir palydovą skyrei,

Kurio negalim išsilenkti – menką ir niekingą,
Kuris mus žemina prieš mus pačius,
Niekais paversdamas mums tavo duotą turtą.
Jisai įžiebia mumyse laukinę aistrą
Paskui kiekvieną grožio apraišką vaikytis.
Taip ir blaškais tarp geismo siekti malonumo
Ir malonumo vis iš naujo tenkint geismą.

įeina MEFISTOFELIS

MEFISTOFELIS. Tik pažiūrėk, kaip atsiskyrėlis vienuolis
Vienatvėj mėgaujasi po egle šlapia!
Padykinėti kartais galima prapuolus,
Bet kiek gali trūnyt vienam kampe?
FAUSTAS. Galėtum susirast kokios veiklos,
Užuot mane sekiojęs visą laiką.
MEFISTOFELIS. Aš tik juokauju, nėr ko rietis nuolatos,
Nepyk, jei vėl kažkuo tau neįtaikau.
Netekus tokio atšiauraus atžagareivos
Nebūtų, po teisybei, ko gailėtis:
Tai to jam reikia, tai jau kito taikos,
Tai dar kažko pareikalauti teikias –
Pats velnias nebežino, kur jam dėtis.
FAUSTAS. Teisingai supratai. Aš nemanau,
Kad privalau už įkyrumą tau dėkoti.
MEFISTOFELIS. O žemės varganas sūnau!
Ką be manęs nuveiktų tavo protas?
Jau kuris laikas, regis, neslegia liga,
Įsivaizdavimų ir tariamybių kliedesys?

Ir ar ne mano pastangų dėka
Tave dar supa šitas žemės gaudesys?
Ko čia prie urvo tarp šlaitų uolėtų
Įsitaisei ir tūnai kaip pelėda?
Ko čia kaip rupūžė tarp akmenų trinies
Ir drėgnu kerpių oru maitinies?
Nesugalvoji, kaip geriau praleisti laiką!
Sunku išgairint kabineto tvaiką.

FAUSTAS. Jeigu žinotum, kokią jėgą svaigią
Šitie atokūs užkampiai man teikia,
Jei bent nujaust galėtum, tai turėtum
Būt šimteriopu velniu, kad nepavydėtum.

MEFISTOFELIS. Tiesiog antgamtiška palaima!
Nakties rasoj po kalnus laipiot,
Apglėbus žemės ir padangių pievas,
Įsivaizduoti, kad esi veik Dievas,
Besigėrįs šešių dienų darbais,
Ir tų darbų grožybėj išsiskleist,
Visai užmiršus, kad esi tik žemės vaikas,
Kol pagaliau, dar svaigdamas dausom,
Krenti su savo nuojautom visom –

niekinama mina

Geriau net nesakysiu, kur tai baigias.

FAUSTAS. Bjaurybe, tfu!

MEFISTOFELIS. Žinau, kad nesmagu,
Tai jūsų teisė mandagiai sakyti „tfu“.
Labiausiai drovią ausį žeidžia
Tai, ko drovioji siela geidžia.
Kiek nori apsimetinėk ir veidmainiauk,
Dėl to aš nesijaudinu per daug;
Vis tiek ateina laikas liautis;
Neverta taip nusivaryti,
Kad atsibustum vieną rytą
Siaubo ir įniršio pagautas.
Tačiau gana! Mieloji tavo Greta
Neranda vietos, jai trošku ir neramu,
Vien tavimi įsimylėjus kliedi,
Ir jei dar kuo gyva – tai laukimu.
Tu kaip upokšnis tirpstant sniegui
Nesuvaldei geismų sraujos,
Dabar aistra tavy atlėgo,
Tačiau užliejo širdį jos.
Užuot tūnojęs girioj susigūžęs
Ir palaimingai slėpęs savo kailį,
Turėtum lėkt pas naiviąją draugužę
Ir jai atlyginti už aklą meilę.

Tu pabandyk įsivaizduot, kaip ji prie lango
Skaičiuoja debesis, praplaukiančius pro šalį,
Kurie taip pat lėtai kaip laikas slenka,
Ir dienąnakt ramybės rast negali,
Tik tyliai dūsauja: „Jei būčiau aš paukštelė!“
Tai liūdi, tai nušvinta paliūdėjus,
Tai vėl, išsiraudojus iki soties,
Nurimus bando sau nusišypsoti, –
Ir visąlaik įsimylėjus.
FAUSTAS. Žaltys! Žaltys!
MEFISTOFELIS. *sau*
Užkibo! Tuoj pasiraitys!
FAUSTAS. Nutilk, prakeiktas! Dink man iš akių!
Ir kad daugiau nė žodžio apie ją!
Ar nematai, kad man ir taip sunku,
Todėl nežadink pamišimo manyje!
MEFISTOFELIS. O jai atrodo, kad pabėgai, metęs viską,
Ir taip galvodama ji veik neklysta.
FAUSTAS. Kur aš bebūčiau, aš su ja tebūnu,
Ir kiek betolčiau, ji tiktai artėja.
Aš jos pavydžiu netgi Kristaus kūnui,
Kurį jos lūpos švelniai palytėja.
MEFISTOFELIS. O taip! Net aš suvirpu prisiminęs
Anuodu elniu, besiganančiu rožynuos.
FAUSTAS. Dink, sąvadautojau!
MEFISTOFELIS. Man tavo pyktis juoką
Tesukelia: mergaitę ir berniuką
Sutvėręs Dievas visko pats pamokė
Ir net sukurti sąlygas netruko.
Gana blaškytis! Laikas eiti,
Juk į mielosios kamaraitę,
O ne į pražūtį skubi.
FAUSTAS. Ak, nepajėgsiu taip apsvaigti jos glėby,
Taip užsimiršti prie švelnios krūtinės,
Kad nebejausčiau, koks jos laukia prakeikimas.
Kas aš? Klajūnas be namų, gyva grėsmė,
Kuri tik nerimą ir kančią sėja,
Krioklys, kuris ką tik nugriebti spėja,
Į uolą bloškia ir nusviedžia pragarmėn.
O čia mergaitė – patikli, bejėgė
Mažoj trobelėj šlaituose kalnų,
Pilna naivių ketinimų švelnių,
Kurie jos mažą pasaulėlį teaprėpia.
O aš, matai, turiu išskleist savas galias,
Ir nėr tos galios, kuri prakeiksmą nutildys!
Aš privalau išjudinti uolas,

Paverst jas šipuliais, sumalt į smiltis!
Bet to dar maža – jos ramybė ir taika
Privalo virsti pragaro auka!
Nebegaliu ilgiau bijodamas kankintis!
Kam lemta būti, teįvyksta kuo greičiau!
Geidžiu ją kuo tvirčiau apsikabinti
Ir atsidurt su ja bedugnėje pačioj.

MEFISTOFELIS. O kad jau užsidegs, kad užsiplieks!
Keliauk, kvaily, ir ją paguosk!
Kada galvelė nesumoja išeities,
Visur vaidenas siaubas pabaigos.
Be ryžto nėra ko sėkmės tikėtis,
Nors pats atrodai neblogai velnių priėdęs.
Niekas labiau nežeidžia mano skonio,
Kaip velnias, apniktas neryžtingumo ir dvejonių.

MARGARITOS KAMBARĖLIS

MARGARITA. *viena prie ratelio*

Vien nerimas juodas,
Slogus kaip naktis,
Ir niekur paguodos
Nemato širdis.

Be jo mano sielai
Tamsu kaip kapuos,
Ir viskas nemiela,
Ir nieks nepaguos.

Dvejonės krūtinėj
Sukyla giliai,
Ir rodos, kad skyla
Širdis šipuliais.

Vien nerimas juodas,
Slogus kaip naktis,
Ir niekur paguodos
Nemato širdis.

Prie lango per dieną
Vis laukiu brangaus,
O gatvėj jo vieno
Išėjus žvalgaus.

Ilgiuosi jo žingsnių,
Jo stoto kilnaus,
Jo veriančio žvilgsnio
Ir šypsnio švelnaus.

Kaip glausčiausi godžiai
Prie mielo delnų,
Apsvaigus nuo žodžių,
Karštų bučinių!

Vien nerimas juodas,
Slogus kaip naktis,
Ir niekur paguodos
Nemato širdis.

Kaip veržias krūtinė
Į glėbį brangaus!
Geidžiu apkabinus
Jį švelniai priglaust,

Bučiuoti ir džiaugtis,
Kiek trokšta širdis,
Nors prakeiksmas lauktų
Ir lauktų mirtis!

MARTOS SODAS

MARGARITA. FAUSTAS

MARGARITA. Pasižadėk man, Heinrichai.
FAUSTAS. Aš pažadu bet ką tau.
MARGARITA. Neišdrįstu paklausti, ką tau Dievas reiškia.
Esi tu geras ir švelnus kaip reta,
Bet tavo santykiai su juo tikrai neaiškūs.
FAUSTAS. Nurimk, mieloji, patikėki mano žodžiais,
Už tuos, kur myliu, net gyvybę atiduočiau
Ir stočiau už jausmus ir už bažnyčią draugo!
MARGARITA. Bet to per maža, reikia ir tikėt!
FAUSTAS. Nejaugi?
MARGARITA. Ak, jei bent kartą būtum nuolankesnis man tu!
Nejau tu negerbi net ir švenčiausių sakramentų?
FAUSTAS. Aš juos gerbiu.
MARGARITA. Bet abejingai jais bodies.
Tu nelankai mišių, seniai buvai išpažinties.
Ar Dievą tu tiki?
FAUSTAS. O kas galėtų atsakyti žmogui,
Kad Dievą tiki?

Paklausk kiekvieno kunigo ar teologo,
Ir dažno jo atsakymas ne sykį
Atrodys lyg patyčios.
MARGARITA. Tai, vadinas, ne?
FAUSTAS. Švelni būtybe, išklausyk mane!
Kas gali jį protu patirt,
Kad drįstų tvirtint:
„Aš tikiu!“
Kieno esybė
Iš puikybės
Ištarti drįs: „Aš netikiu į jį“.
Ar jis, tvėrėjas,
Pagrindas būties,
Nesutveria ir nepagrindžia
Manęs, tavęs, savęs paties?
Ar skliautai dangiški negaubia mūsų?
Argi ne žemę jaučiame po kojų?
Argi virš mūsų draugiškai nespindi
Žvaigždynų amžina šviesa?
Argi ne tau aš į akis žvelgiu,
Ir visa persmelkia
Jausmus ir protą,
Ir visa, ko akivaizdžiai nematom,
Pajuntam glūdint paslapty visatos?
Išmok didybę jos širdim priimti,
Patirk būties pilnatvę sieloj,
Ir štai tada galėsi pavadinti
Kaip nori – meile, laime ar Dievu!
Aš nerandu tam vardo, aš jaučiu.
O žodis – tiktai kevalas minčių,
Jis tarsi kylantys nuo žemės dūmai,
Aptemdantys padangės mėlynumą.
MARGARITA. Tai skamba ir prasmingai, ir gražiai;
Ir mūsų kunigas pasako panašiai,
Tik žodžiais gal šiek tiek kitais.
FAUSTAS. Bet argi gali žodžiai ką pakeist?
Vienodais patyrimais gyvos širdys,
Jausmai tie patys – žodžiai gali skirtis,
Kodėl gi man nepasakyt savaip?
MARGARITA. Tavęs paklausius – gal ir taip,
Bet neapleidžia abejonės,
Ar tu tikrai esi krikščionis.
FAUSTAS. Vaikuti!
MARGARITA. Man sakyti nesmagu,
Bet nepasitikiu aš tuo draugu.
FAUSTAS. Kodėl?

MARGARITA. Nesuprantu, kas sieja jus?
Visa širdim jaučiu, koks jis bjaurus;
Man dar gyvenime neteko susitikti
Žmogaus, kuris taip imtų nepatikti,
Net nemaniau, kad taip iš viso būna.
FAUSTAS. Mažyle, jis ne toks baisus siaubūnas.
MARGARITA. Vos jį pamačius, daros neramu.
Nors šiaip aš nesišalinu žmonių,
Bet lygiai, kaip džiaugiuos tave išvydus,
Taip lygiai nutirpstu, kai ponas šitas
Įeina; jis kaip maras man baisus.
Duok Dieve, jeigu šįsyk tu teisus!
FAUSTAS. Kiekvienas turi savo įpročių ir ydų.
MARGARITA. Geriau jų mano akys nematytų!
Vos tik jisai įeina pro duris,
Su tokia panieka išsyk apsidairys,
Toks visą laiką pasipūtęs lieka,
Tarsi visus laikytų mus per nieką;
Jam tarsi užrašyta ant kaktos,
Kad jis nėra mylėjęs niekados.
Man taip jauku, kai prie tavęs glaudžiuos,
Tada tokia laisva jaučiuos,
Bet jis įeina – ir sustingsta mintys.
FAUSTAS. Ak, argi verta nuojautų baugintis!
MARGARITA. Man jis šlykštus; kai iš kažkokių pašalių
Išlindęs mus užklumpa tyliai,
Kartais net dingteli, kad aš tavęs nemyliu;
Aš jo akivaizdoj net melstis negaliu;
Tiesiog negera darosi širdy.
Nejaugi nieko panašaus tu nejunti?
FAUSTAS. Tai reiktų įgimtu priešiškumu laikyt.
MARGARITA. Bet man jau laikas.
FAUSTAS. O nejaugi niekados
Ramiai tau prie krūtinės nepriglusiu,
Širdies širdim ir sielos siela nepajusiu?
MARGARITA. Ak, jei viena miegočiau aš namuos,
Mielai palikčiau praviras duris,
Tačiau greta – mamytės kambarys,
Ir jeigu ji užtiktų naktį mus,
Jinai mane išsyk užmuštų vietoj!
FAUSTAS. Tau, angele, neturi tai rūpėti!
Štai buteliukas! Tiktai tris lašus
Jai vakare su arbata sugirdyk,
Ir ji pernakt miegos ir nepabus.
MARGARITA. Aš tavo prašymams nemoku atsispirti.
Tikiuos, kad čia nėra jokių pavojų?

FAUSTAS. Argi aš siūlyčiau nuodus, brangioji?
MARGARITA. Geriausias mano, kai tave matau,
Net nežinau, ką padaryt sutikčiau tau.
Jau šitiek daug tau paaukojau aš,
Kad nebeliko ką daugiau aukot bemaž.

Išeina
įeina MEFISTOFELIS

MEFISTOFELIS. Tai ką, avelė dingo?
FAUSTAS. Vėl klauseis?
MEFISTOFELIS. Nėra ko skųstis, ausys dar neblogos.
Atrodo, daktaras vėl katekizmo mokės?
Na ką gi, pažiūrėsim, kas išeis.
Suprantama, mergaitėms menkas juokas:
Svarbu žinot, ar dievobaimingas jaunikis,
Nes tik iš tokio paklusnumo tikis.
FAUSTAS. Argi tau, išgama, suprasti,
Kad ta būtybė, sklidina ištikimybės,
Pilna tikėjimo ir nuoširdžios vilties,
Švenčiausią kančią pasirengus kęsti
Ir begaline savo meile tikis
Išgelbėt mylimą nuo pražūties.
MEFISTOFELIS. Jos pamoka tikrai buvo šauni!
Vaikinas duodasi vedžiojamas už nosies.
FAUSTAS. Nutilk, liepsnos ir mėšlo mišiny!
MEFISTOFELIS. O štai fizionomikoje jos nesuvedžiosi,
Nesąmoningai suvokė, kas aš,
Ir prisikapstė iki tokių subtilybių,
Kad, atpažinus mano genijų, bemaž
Suprato, jog po kauke velnias slypi.
Vadinas, šiąnakt?
FAUSTAS. Tu čia niekuo dėtas! Nyk!
MEFISTOFELIS. Turiu ir aš kuo pasidžiaugti, nesakyk!

[...]

K A T E D R A

Mišios, skamba vargonai ir giedojimas.
GRETCHEN žmonių minioje, už jos – PIKTOJI DVASIA

PIKTOJI DVASIA. Ar taip tu jausdavaisi, Gretchen,
Kai nekalta
Galėdavai stovėti prieš altorių
Ir iš nušiurusios maldaknygės
Maldas šnabždėti,
Kai tau galvelėj vaikiški žaidimai

Su meile Dievui pynėsi perpus!
O Gretchen!
Ką tu sau galvoji?
Kokia kančia tau širdį slegia?
Meldi pas Dievą amžinos ramybės
Motušės sielai, dėl tavos kaltės
Per amžius pasmerktai kentėti?
Kieno krauju
Tavasis slenkstis aptaškytas?
Ir argi niekas tau po širdimi
Dar nesuvirpa baugiai,
Ar niekas, pilnas nuojautų, nekrūpčioja tavy?
GRETCHEN. O varge! Varge!
Vis tos pačios mintys,
Kurių atsikratyti negali,
Be paliovos tos pačios!
CHORAS. Dies irae, dies illa
Solvet saeclum in favilla.[3*]

Vargonų garsai

PIKTOJI DVASIA. Dievo rūstybė ateina!
Gaudžia trimitai!
Verias kapai!
Ir tavo siela
Iš pelenų
Amžinai kančiai
Į viršų
Pakyla!
GRETCHEN. Ak, kur man dėtis?
Rodos, vargonai
Užėmė kvapą,
Rodosi, giesmės
Žemėn gramzdina!
CHORAS. Judex ergo cum sedebit,
Quidquid latet adparebit,
Nil inhultum remanebit.[4**]
GRETCHEN. Kaip čia trošku!
Tie piliastrai
Ir skliautai
Taip slegia!

---

[3] Rūsčią dieną amžiai lemia,
pelenai palaidos žemę.
(Lot., vert. tekstas iš Romos katalikų Apeigyno II.)

[4] Soste sėdintis teisėjas,
Nedorybėms paaiškėjus,
Baus, atradęs nusidėjus.
(Lot., vert. tekstas iš Romos katalikų Apeigyno II.)

Leiskit! Oro!
PIKTOJI DVASIA. Neištrūksi! Nuodėmė ir gėda
Iš paskos lydės.
Šviesos tau? Oro?
Niekas nepadės!
CHORAS. Quid se miser tune dieturus?
Quem patronum rogaturus?
Cum vix justus sit securus.[5**]
PIKTOJI DVASIA. Palaimintieji savo veidus
Nuo tavęs nugręžia,
Ir rankos tau ištiest
Nedrįsta teisūs.
Vargas tau!
CHORAS. Quid sum miser tune dieturus?
GRETCHEN. Kaimyne! Savo flakonėlį! –

Krenta be sąmonės

[...]

K A L Ė J I M A S

FAUSTAS. *su ryšuliu raktų ir lempa priešais geležines duris*
Koks šiurpas mano širdį varsto niūriai,
Lyg visos žemės kančios būtų išsilieję.
Jinai čia pat, už tų siaubingų mūrų,
Ji, nekalta! Prieš ką ji nusidėjo!
Pirmyn! Ko tu svyruodamas delsi?
Pati mintis pažvelgt į ją baisi?
Mirtis nelaukdama prie jos artėja!

Užčiuopia spyną. Iš vidaus girdisi dainuojant

BALSAS VIDUJE. Mano motina kekšė
Nužudė mane,
Davė tėvui niekšui
Suėsti mane,
Kaulelius seselė
Aukštame kalnely
Giliai pakavojo;
Virtau paukšteliu ir aukštai be kelių
Padangėj lakioj!

---

[5] Ką aš, vargšas, jam sakysiu?
Užtarimo ką prašysiu,
Kai save kaltu išvysiu?
(Lot., vert. tekstas iš Romos katalikų Apeigyno II.)

FAUSTAS. *atrakindamas duris*
Ji net nejaučia, kad aš ją girdžiu
Pro šitą kraupų žvangesį grandžių.

Įeina į kamerą

MARGARITA. *gūždamasi ant gulto*
O varge! Tai mirtis ateina! Jie jau čia!
FAUSTAS. *tyliai*
Nurimk! Aš noriu tau išgelbėti gyvybę.
MARGARITA. *puldama prieš jį*
Jei tu žmogus, palengvink man kančias!
FAUSTAS. Tyliau! Tu tik prižadinsi sargybą!

Bando nutraukti grandines ir ją išlaisvinti

MARGARITA. *ant kelių*
Kieno valia tu ateini? Nesuprantu,
Už ką bausmė man krito.
Dar tik vidurnaktis, o tu
Jau čia. Palauk bent ryto,
Juk bausmę tik ryte įvykdyt skirta.

Atsistoja

Aš dar tokia jauna! Tokia jauna.
O jau turiu numirti.
Graži buvau – už tai ir baus mane.
Turėjau draugą – draugo nebeliko.
Nuplėšė žiedlapius ir sutrypė vainiką.
Ar aš nusipelniau žiaurumo tiek?
Nejaugi bergždžios mano raudos ir malda?
Ką aš tau blogo padariau? Pasigailėk!
Juk mes net nesimatėm niekada!
FAUSTAS. O, kas padėtų man ištverti jos raudas!
MARGARITA. Aš pasiruošus iš paskos tau sekti,
Tik leisk dar kūdikį pažindyti, prašau.
Man leido pasidžiaugti juo per naktį,
O rytą pagrobė, ir kad man būtų dar skaudžiau,
Visiems jau skelbia, kad tai aš jį nužudžiau,
Ir žmonės apie tai piktus
Dabar dainuoja kupletus,
Bet taip tik pasakoje buvo kažkada,
Ir kuo čia aš esu dėta?
FAUSTAS. *suklupdamas prieš ją*
Aš, mylimoji, čia, prie tavo kojų,
Tave išgelbėsiu nuo gresiančių pavojų.
MARGARITA. *puldama ant kelių greta jo*
Suklupkim abu ir melskim Švenčiausią!
Žvelk! Tenai siaučia

Rūsčiai įšėlę
Pragaro vėlės!
Dvasia piktoji,
Įnirtusi kraupiai,
Staugia, kvatoja!

FAUSTAS. *garsiai*
Gretchen! Gretchen!

MARGARITA. *suklusdama*
Tai balsas mano draugo!

Ji pašoka. Grandinės nukrenta

Kur jis? Aš jį girdėjau šaukiant.
Aš išvaduota! Nieks nesukliudys!
Prie jo peties priglusiu jaukiai,
Pažvelgsiu tiesiai į akis!
Jis kviečia Gretchen! Jis ant slenksčio laukia,
Nors bilda pragaras ir liepsnos kaukia,
Pro pašaipius balsus šėtono
Girdžiu jo švelnų, meilų toną.

FAUSTAS. Tai aš!

MARGARITA. Tai tu! Dar pakartok – tu čia!

Apkabindama jį

Tai jis! Kas man dabar kančia!
Kalėjimo grandinės nebebaisios!
Tai tu! Tu atėjai manęs išlaisvint!
Aš jau laisva! –
Aš vėl regiu gatvelę tykią,
Kur mudu susitikom pirmą sykį,
Aš vėl matau tą sodą,
Kur man ir Martai pasirodei.

FAUSTAS. *nekantraudamas*
Eime greičiau!

MARGARITA. Ak, dar palauki,
Jauku tenai, kur mylimasis laukia.

Glaudžiasi prie jo

FAUSTAS. Greičiau!
Jei nusileisiu tau, tai
Mums teks labai apgailestauti.

MARGARITA. Tu negali net pabučiuot manęs, brangus?
Juk laiko teprabėgo tiek mažai,
O tu jau bučinio saldumą pamiršai?
Man prisiliesti prie tavęs baugu...
O juk anksčiau – tik vienas žvilgsnis, vienas žodis –
Ir, rodės, prasiverdavo dangus,
Užimdavo man kvapą pabučiuotai...

Bučiuok mane!
Arba bučiuosiu aš!

Apkabina jį

O varge! Kokios tavo lūpos
Šaltos!
Kur meilė tavo
Išgaravo?
Kas čia kaltas?

Nusigręžia nuo jo

FAUSTAS. Greičiau, mieloji, paskubam ištrūkt,
O ten jau laukia tūkstančiai aistrų.
Sek iš paskos! Tik to prašau, gerai?
MARGARITA. *atsisukdama į jį*
Nejau čia tu? Argi čia tu tikrai?
FAUSTAS. Tai aš! Eime!
MARGARITA. Ir tu mane vaduoji iš grandinių,
Tu vėl mane glaudi apsikabinęs?
Tu nesišalini manęs – ar tai ne keista? –
Nejaugi nejauti, ką tu rengies išlaisvint?
FAUSTAS. Nakties tamsa jau sklaidosi. Greičiau!
MARGARITA. Aš savo mamą pražudžiau.
Aš savo kūdikį nuskandinau.
Argi ne man jis buvo gimęs ir ne tau?
Ir tau. – Tu čia. Tu čia tikrai esi?
Paduok man ranką. Tai ne kliedesys?
Kokia miela ranka. Bet ji sudrėkus.
Greičiau nuplauk ją!
Jaučiu ant tavo rankų kraują.
O Dieve! Ką tu padarei, žiūrėki!
Atgal į makštį kardą!
Tau kalbu.
FAUSTAS. Kas jau praėjo – judinti neverta.
Tu pražudysi mus abu.
MARGARITA. O ne, tu privalai nemirti,
Aš noriu darbą tau paskirti:
Vos tiktai rytas prasiskleis,
Tu pasirūpinsi kapais;
Mamai – geriausioji vieta,
O broliui – visiškai greta,
Man – atokiau, kiek nuošaly,
Tačiau nuo jų ne per toli;
Dukrelę man prie dešinės
Krūties padėk – kas dar galės
Gulėt greta ir švelniai glaustis, –
Ak, koks saldus tai buvo jausmas

Prispaust brangiausią prie šalies! –
Bet to daugiau patirt nelemta.
Kažkas tavęs man liepia vengti,
Baugu tavęs net prisiliest,
Tačiau tai tu, ir žvilgsnis kaip tada šviesus.
FAUSTAS. Eime, mieloji, taip, tai aš esu.
MARGARITA. O kur?
FAUSTAS. Į laisvę.
MARGARITA. Ten – kapai,
Ten – dvelkiantys mirties kvapai
Virš amžinos ramybės guolio.
Ten – ir toliau nė žingsnio. Kurgi tu?
Tu nueini? Ar aš galiu kartu?
FAUSTAS. Visi keliai laisvi, tik reikia panorėti.
MARGARITA. Kelių nebėr. Ko lieka man tikėtis?
Kur aš pabėgsiu? Jie visur seks įkandin.
Kaip menka būti elgeta, kuris
Tik sąžinę nešvarią teturįs
Pasauly bastosi ir slapstos nuo žmogaus
Ir laukia, kol jį pagaliau sugaus!
FAUSTAS. Tada lieku aš su tavim.
MARGARITA. Greičiau! Skubėti reikia!
Išgelbėk vargšą savo vaiką!
Aukštyn palei upokšnį,
Takeliu,
Per mišką tiesiai,
Ten lieptelis,
Kairėn, ten aptvaras,
Štai tvenkinys.
Griebk jį greičiau,
Dar kapanojas jis!
Dar laikosi kažkiek!
Griebk jį! Griebk jį!
FAUSTAS. Atsitokėk!
Tik vienas žingsnis – ir laisva.
MARGARITA. O dar toliau – ten, ties kalva,
Ten sėdi ant akmens mama,
Net kūną varsto šiurpuliai!
Ten sėdi ant akmens mama,
Nulenkus galvą nebyliai,
Ji nepamoja, nepakviečia, ji užminga,
Ji amžiams miega, mūsų užmigdyta,
Kad mūsų džiaugsmui niekad netrukdytų.
Kur jie dabar, anie laikai laimingi?
FAUSTAS. Jeigu geruoju negaliu išmelsti,
Turėsiu prievarta tave ištraukt.

MARGARITA. Neliesk manęs! Nedrįsk jėga priversti!
Šalin rankas, aš tuoj pradėsiu šaukt!
Lig šiol buvau tau nuolanki per daug.
FAUSTAS. Diena jau aušta. Mylimoji!
MARGARITA. Diena! O taip! Mirties diena čia pat!
Vestuvėms ji turėjo būt skirta!
Neprasitark, kad pas mane tu jau buvai.
Nebėr vainiko.
Viskas jau įvyko.
Ir nors ne šokyje,
Bet mes dar susitiksim būtinai.
Minia skardena, jos riksmai garsėja,
Aikštė ir gatvės apie ją
Pilna žmonių, gaudimas minioje,
Varpai paskelbia nuosprendį teisėjų.
Suveržia man rankas ir staugiant miniai
Mane prie ešafoto tempia.
Ir kardo ašmenys plieniniai
Sužvilga budeliui pakėlus ranką.
Kapų tyla virš žemės tvyro!
FAUSTAS. Geriau negimęs būčiau niekados!
MEFISTOFELIS. *pasirodęs tarpdury*
Greičiau! Abudu neišvengsite bėdos!
Kiek galit žaist, mėgindami kantrybę,
Mano žirgai jau pakinkyti trypia.
Diena visai prašvitus.
MARGARITA. Kas ten išniro iš po žemių? Šitas?
Tai jis! Jis! Gink iš čia jį veikiai!
Ko jam šitoj šventykloj reikia?
Manęs!
FAUSTAS. Tu privalai gyventi! Tu gyvensi!
MARGARITA. Tai Dievo teismas! Tegu jis ir teisia.
MEFISTOFELIS. *Faustui*
Ateik! Arba paliksiu jus abu.
MARGARITA. Aš tavo, Tėve! Gailestingas būk!
O, angelai! Šventa minia
Apsupkit ir apginkite mane!
Heinrichai! Man tavęs baisu!
MEFISTOFELIS. Ji pasmerkta!
BALSAS. *Iš aukštybių*
Išgelbėta!
MEFISTOFELIS. *Faustui*
Greičiau! Aš čia esu!

Dingsta su Faustu

BALSAS. *iš apačios, tylantis*
Heinrichai! Heinrichai!

TRAGEDIJOS ANTRA DALIS

PENKTAS VEIKSMAS

RŪMAI

[...]

MEFISTOFELIS. *Faustui*
Niaurus dairais, rūsti kakta –
Ir ko? Juk laimė pasiekta.
Baigei didingą darbą tu,
Sutaikei jūrą su krantu;
Tau reikia vien tik įsigeist,
Laivai bet kur bures išskleis;
Iš čia, nuo rūmų šių bet ką
Gali pasiekt sava ranka.
Čia savo planą numatei,
Baraką pirmą pastatei;
Griovys pirmasis nedrąsus
Dabar irkluotojų gausus.
Veikla tavosios išminties
Viskam čia suteikė vertės.
Nuo čia...
FAUSTAS. Vėl tas prakeiktas čia!
Iš jo ir smelkias ta kančia.
Tau, apsukruoliui, savo bėdą
Vis tiek atversiu vienąkart;
Nors net prisipažinti gėda,
Bet negaliu ilgiau ištvert!
Tie seniai laikos užsispyrę,
O aš kentėdamas tveriu;
Keli medeliai, kur ten styro,
Užstoja viską, ką turiu.
Iš ten gerai aplinkui matos,
Todėl, pakylą pasistatęs,
Galėčiau nuolatos žvalgytis,
Kaip plečias mano triūsas didis,
Norėčiau kada nors išvysti,
Ką sugeba žmogaus meistrystė,
Žmogaus dvasia, veiklus jo protas,
Tautos gerovei pažabotas.
Žmogus vis kenčia nuo stokos,
Kurios joks turtas neatstos.
Tas liepų kvapas su varpais

Bažnyčia dvelkia ir kapais.
Žmogau, ne viską tu gali –
Atrodo, lyg kažkas smėly
Tame išrašė man pirštu.
Varpelis aidi, aš nirštu.
MEFISTOFELIS. Žmogaus ramybę, sutinku,
Apkartint pykčiu nesunku.
Kas tai paneigs? Jautrias ausis
Net rėžia šitoks gaudesys.
Kai tas prakeiktas din-dan-din
Kasvakar seka įkandin
Ir lydi nuolatos taku
Nuo pat krikštynų lig kapų,
Tai ir būtis kaip sapnas man –
Nuo vieno din lig kito dan.
FAUSTAS. Užsispyrimas jų baisus
Man kliudo čia nuo pat pradžios,
Greit, neištvėręs šios kančios,
Nebežiūrėsiu, kas teisus.
MEFISTOFELIS. Kas tau galėtų tai uždrausti?
Seniai galėjai juos iškraustyt.
FAUSTAS. Tad ir iškeldinkit tuoj pat juos! –
Ūkelį seniams, kaip žinai,
Aš nužiūrėjau jau seniai.
MEFISTOFELIS. Taip perkelsim į naują vietą –
Nesusivoks apsižiūrėti;
Nespėję prievartos pajust,
Gražioj vietelėj atsibus.

Šaižiai sušvilpia.
Įeina Trejetas.

MEFISTOFELIS. Įvykdykit, kas įsakyta!
O ryt jums šventė numatyta.
TREJETAS. Jisai prastai sutiko mus,
Žiūrėsim, koks tas balius bus.
MEFISTOFELIS
AD SPECTATORES
Nutiks ir čia taip, jūsų žiniai,
Kaip su Naboto vynuogynais. (1KAR 21)

Išeina.

[...]

VIDURNAKTIS

Įeina keturios ŽILOS MOTERYS.

PIRMOJI. Stoka mano vardas.
ANTROJI. O mano – Skola.
TREČIOJI. Esu Graužatis aš.
KETVIRTOJI. O aš – Nedalia.
TRYS PIRMOSIOS. Ant durų spyna pakabinta prieš mus;
Nelengva prasmukt į turtuolio namus.
STOKA. Aš virsiu šešėliu.
SKOLA. Aš dingsiu išvis.
NEDALIA. Išlepėlio veidas manęs neišvys.
GRAUŽATIS. Negalit – nereikia, įsmuksiu viena,
Juk Graužačiai rakto skylutės gana.

Graužatis dingsta.

STOKA. Na, žilosios sesės, eime atgalios.
SKOLA. Ir ką tu darytum viena be Skolos.
NEDALIA. Kur judvi abi – ir mane pamatys.
VISOS TRYS. Štai debesys kaupias, jau žvaigždės prapuolė!
Antai pažiūrėkit! Iš tolo, iš tolo
Artėja sesulė, artėja - - - - - Mirtis.
FAUSTAS. *rūmuose*
Nueina trys, nors keturias mačiau;
Minties gerai nesuvokiau, tačiau
Nugirsti spėjau: žvaigždės, graužatis,
Ir niūrų rimą pabaigoj – mirtis.
Balsai, pilni vaiduokliškos nykos.
Tos šmėklos vis dar seka iš paskos.
Kad taip į šalį visą magiją nubloškus,
Kad dingtų skradžiai užkeikimai troškūs,
Kad oriai prieš gamtos jėgas visas
Galėčiau pasijust žmogus esąs.

Juk toks aš ir buvau, kol mirksnį gūdų
Pasaulį ir save prakeikt panūdau.
Aure, kiek šmėklų blaškosi aplink,
Tik ir žiūrėk, ant kokios neužmink.
Net jeigu dieną dar pakanka išminties.
Sapnais apraizgo verpalai nakties;
Grįžti smagus pražydusia lanka,
O kėkštas rėkia; ką jis rėkia? Ne kažką.
Visur vien prietarai, lyg viską iš viršaus
Kažkas nulems, įspės, išpranašaus.
Dėl visko ir baugu, ir įtaru.
Kas girgždina duris? Neįžiūriu.

Išgąstingai
Yra ten kas?
GRAUŽATIS. Taip, jei tiki balsu.
FAUSTAS. Ir kas gi tu esi?
GRAUŽATIS. Kažkas esu.
FAUSTAS. Pranyk!
GRAUŽATIS. Aš savo vietoj, šiaip ar taip.
FAUSTAS. *iš pradžių įniršęs, paskui susitvardęs, sau*
Bent sykį be burtažodžių apsieik.
GRAUŽATIS. Jei ausis manęs negirdi,
Teks pabelst tiesiog į širdį;
Vis kita ir ta pati,
Sėju nerimą širdy.
Sausumoj ir vandenynuos
Nesiliauju aš bauginus,
Ir maldauta, ir keikta –
Aš neieškoma greta.
Nejau nesi patyręs graužaties?
FAUSTAS. Man kelyje nebuvo nė kliūties.
Užteko įgeidžio – ir rasdavos auka,
Į nesėkmes numodavau ranka
Ir nesigilindavau į kitų jausmus.
Aš tik geidžiau ir tenkinau geismus,
Ir troškau vėl, taip nežabojama vaga
Gyvenimas ir pralėkė; kadais audringas,
Jis tik dabar ir apdairus, ir išmintingas.
Nedaug šioj žemėj man beliko paslapčių,
Anapus krypsta dėmesys minčių:
Kvailys, kas į padanges žvilgsnį gręžia
Ir stengias tvert sau į save panašų!
Stovėk ant žemės ir aplink apsižiūrėk;
Darbščiam pasaulis kalba tiek ir tiek.
Ką tu toj amžinybėje pametęs?
Naudokis tuo, ką čia esi suradęs.
Taip ir gyvenk; kiek šitoj žemėj duota,
Užuot vaiduokliais audrinęs vaizduotę,
Pačioj kelionėj glūdi laimė ir kančia,
Ir nemanyk, kad ta akimirka jau čia.
GRAUŽATIS. Kas paklius į mano pančius,
Tam pasaulis – vienos kančios,
Ryto vakaro nelaukia,
Visą laiką apsiniaukęs,
Viskas klostos kuo puikiausiai,
Tačiau sieloj apsiblausę,
Ir todėl jo visas lobis

Tarpsta be naudos beglobis.
Alksta prie nukrauto stalo,
Nieks įtikt jam nebegali,
Priedermę ar malonumą
Vis į kitą dieną stumia
Ir per amžių neramus
Graužiasi dėl to, kas bus.

FAUSTAS. Nurimk! Ne ten pataikei, nors galų gale
Vargu ar rasi, kas nesąmonių klausytų.
Keliauk šalin! Šita litanija kvaila
Net ir išminčių greit iš proto išvarytų.

GRAUŽATIS. Ar jis traukiasi, ar grįžta?
Šiaip ar taip, išblėso ryžtas;
Vidury lygiausio kelio
Susipinti kojos gali.
Vis labiau jisai sutrikęs,
Net akivaizdžiais dalykais
Abejoja, kvapą gaudo,
Kam jis beatneštų naudą?
Leisgyvis, bet dar kabinas,
Mintys painiojas ir pinas.
Taip nevaldomas ir ritas,
Siekia vieno, griebias kito,
Nei paleistas, nei pakartas,
Dairos pro vokus pramerktus,
Ir – visur ne savo vietoj –
Noksta pragarui iš lėto.

FAUSTAS. Nelemtos šmėklos! Tai jų priedermė, matyt,
Apniaukti žmogiškajai giminei jos būtį;
Kiekvieną dieną įmanytų išdarkyt
Į gniuždančią ir šlykščią suirutę.
Duok valią demonams, ir jau po jų padu,
Sunku nuo jų apsvaigus bus pabusti;
Bet tavo valdžiai, kad ir kiek galinga tu,
Aš, Graužatie, nesiruošiu paklusti.

GRAUŽATIS. Taigi patirk, ko ta valdžia verta!
Prieš nusigręždama turiu tave nubausti.
Žmogus šioj žemėj aklas visada,
Tapk neregiu ir tu prieš mirtį, Fauste!

Pūsteli jam į akis.

FAUSTAS. *apakęs*
Naktis juodžiausia ant akių užkrito,
Tačiau liepsnos viduj juk niekas neužpūs;
Kas sumanyta, turi būti padaryta;
Dar Dievo Žodis tebeaidi įsakmus.

Nuo gultų, samdiniai! Petys į petį!
Įvykdysim ryžtingai, ką numatę.
Už dalbų, čiupkit kastuvus ir karučius!
Ir pagal planą! Pelkės pačios neišdžius.
Už griežtą drausmę ir atkaklų triūsą
Visi apdovanoti gausiai būsim.
Tada, kai siekiama tikslų kilnių,
Pakanka vieno proto tūkstančiui delnų.

DIDELIS KIEMAS PRIEŠAIS RŪMUS

Fakelai.

MEFISTOFELIS. *kaip darbų prižiūrėtojas, priekyje*
Čionai, čionai! Vikriau, drąsiau!
Smagiau, lemūrai niūrūs,
Iš kaulų, sausgyslių pusiau
Sulopytos natūros!
LEMŪRAI. *choru*
Tuoj pat mums darbo duot gali,
Tačiau kažkas lyg sakė,
Kad žemės sklypai dideli
Šiuose kraštuos mums tekę.
Atsitempėm smailų kuolų,
Grandinių pamatuoti,
O ką mums veikt čia, po galų,
Pamiršom – tad parodyk.
MEFISTOFELIS. Čia išmonės tereiks menkai,
Ir matas savas rasis:
Ilgiausias gulsis išilgai,
Kiti aplink jį kasit.
Kaip dar tėvai tėvams: gailies,
Bet pailga duobė gilės.
Iš rūmų – į ankštus namus,
Ir tu galų gale ilsies ramus.
LEMŪRAI. *kasa, pašaipiai vaipydamiesi*
Kol jaunas – kupinas jėgų,
Ir viskas puikiai klojos;
Kur tik užgroja, ten lekiu,
Kilnojos pačios kojos.
Tačiau senatvė nelauktai
Kupron lazda užtvojo,
Prie karsto suklupau ir štai
Jo dangtis prasižiojo!
FAUSTAS. *išeina iš rūmų, graibydamasis durų staktos*
Kaip gera kauptukus girdėti!

Minia darbais mane palaiko,
Ir žemę su savim sutaiko;
Banga nedrįs tolyn judėti,
Kai jūrą pylimas apjuos.
MEFISTOFELIS. *į šoną*
Dar nežinia, ką gero duos
Tas visas molų, dambų menas.
Bijau, kad jūros velnias senas,
Neptūnas, laukia jau puotos.
Kaip ten bebūtų, greit bus baigta; –
Stichijos nekantrauja veikti,
Ir viskas skradžiai nuputos.
FAUSTAS. Ei, prievaizde!
MEFISTOFELIS. Aš čia!
FAUSTAS. Žiūrėk,
Į darbą įkinkyk visas jėgas,
Nei rimbo, nei pyrago negailėk,
Mokėk, viliok, ir bausk, jei kas!
Kiek iškasta tranšėjos, išmatuok
Ir apie tai kasdien man žinią duok.
MEFISTOFELIS. *pusbalsiu*
Mane kita žinia pasiekt suspėjo,
Kad kasamas čia kapas, ne tranšėja.
FAUSTAS. Pelkynai, besidriekiantys šlaituos,
Naikina, kas sukurta mūsų;
Jeigu pavyktų man nusausint juos,
Šlovingai vainikuočiau visą triūsą.
Čia milijonams ainių būtų lemta
Gal ir ne saugiai, bet laisvai gyventi.
Laukai, ganyklos, pievos – darbštūs žmonės
Vis patogiau gyvens naujuosiuos kloniuos,
O nuo bangų juos saugos dambos tvirtos,
Narsių, ryžtingų protėvių supiltos.
Čia, viduje, bus tikras rojaus kraštas,
O ten tegu sau jūra šniokščia, taškos,
Ir net jeigu bandys pralaužti angą,
Bendrų jėgų jai sulaikyt pakanka.
Su šia mintim pradėtas buvo žygis,
Tikroji išmintis laikų naujų:
Tik tas tevertas laisvės ir gyvybės,
Kuris kas dieną grumiasi dėl jų.
Taip tarp pavojų, nuolat triūsiant uoliai,
Čia augs vaikai, gyvens tėvai ir sens senoliai.
Dėl tikslo šio vertėjo susikauti,
Stot laisvame krašte su laisva liaudim.

Tada akimirksniui galėčiau tarti:
Sustoki, tu toksai puikus!
Juk mano pėdsakai, įgavę žemėj vertę,
Per amžius laikui nepaklus.
Nujausdamas palaimą tos dienos,
Aš jau dabar tuo mirksniu svaiginuos.

FAUSTAS. *krenta aukštielninkas,* LEMŪRAI *jį sugriebia ir guldo ant žemės.*

MEFISTOFELIS. Jis nepasotinamas, jam vis nepakanka,
Visur jį vien šešėliai klaidūs lydi;
Net paskutinį mirksnį – tuščią, menką –
Vis tiek mėgino, vargšas, sulaikyti.
Jisai, man priešgyniavęs nuolatos,
Dabar smėly susmukęs, laikui pavaldus.
Sustojo laikrodis! –

CHORAS. Sustojo! Kaip naktis.
Rodyklė krenta.

MEFISTOFELIS. Krenta. Viskas, štai lemtis.

CHORAS. Ir viskas baigta.

MEFISTOFELIS. Baigta! Kvailas žodis.
Juk tikrovėj
Baigtis ir niekis – tobula vienovė?
Ir kas ta amžina kūrinija?
Sukurti tai, kas dings nebūtyje?
„Tai baigta!“ – kas tuo pasakyta?
Tai kaip nebūta, niekas nepakito,
O jei ir būtų būta, tai nekeičia dėsnių.
Tad amžinoji tuštuma man artimesnė.

GULDYMAS Į KARSTĄ

LEMŪRAS. *solo*
Kas niekam tikusius namus
Smėly kastuvais rausė?

LEMŪRAI. *choras*
Svety kanapiniu rūbu,
Tau siūlome geriausius.

LEMŪRAS. *solo*
Kodėl taip tuščia kambary?
Kur stalas, kėdės, indai?

LEMŪRAI. *choras*
Tai, ką paskolinta turi,
Prisieina sugrąžinti.

MEFISTOFELIS. Vos tik iš kūno spės dvasia išskrieti,
Pakišiu sutartį, krauju rašytą; –
Deja, dabar tiek būdų pramanyta,

Kad net ir velnias lieka kvailio vietoj.
Senam kely kaipmat prigaus,
O ir nauji kaskart vingrėja;
Seniau be vargo pats tvarkiaus,
Dabar prireikia padėjėjų.
Visur niekingą nuosmukį jaučiu!
Nei teisės, nei senųjų papročių,
Visai nebėr kuo velniui pasikliauti.
Sulig paskutiniu kvapu vėlė
Anksčiau išnirdavo nelyg pelė –
Ir jau laikai tvirtai naguos pagautą.
Dabar ji delsia, kiek įstengs, tiek bus
Šlykščiam lavone, yrančiuos jo rūmuos,
Kol stichijos, kurios ten grumias,
Gėdingai pagaliau jos neišgrūs.
O man vis tenka pasiplūkti:
Kada, kur, kaip ji teiksis sprukti?
Sena mirtis, ir ta pavargo,
Laukt pailsti, kol susitvarko.
Jau, rodos, tą į karstą dėtum, –
Bet kur tau, ima vėl bruzdėti.

keistai mostaguodamas, tarsi komanduodamas rikiuotei, atlieka buriančius judesius

Gyviau, vikriau, kol prakaitas pasrus,
Ponaičiai tiesiaragiai, kreivaragiai!
Ar velnio išperą man ragint?
Greičiau atvilkit pragaro nasrus.
Nors, aišku, pagal titulą ir rangą
Tų pragaro gerklių yra galybės,
Tačiau galop visi ten pat patenka,
Tad nesileisime į subtilybes.

Grėsmingi pragaro nasrai prasižioja kairėje.

Štai iltys stirkso; pragarmės pražiotos,
Ugnim pasruvęs varva gomurys,
Tarytum miestas gelmėje liepsnotų,
Įženk – ir amžinai tave praris.
Kabinas nusidėjėliai už sienų,
Purslai ugniniai tykšta pro dantis,
Be gailesčio sutraiško vargšus hiena,
Atimdama paskutines viltis.
Visuos kampuos pabaisų aibės lindi,
Kur dingt, kur pasislėpt neišmanai;
Žiūrėk, kaip pasmerktieji įbauginti,
Deja, tai ne apgaulė, ne sapnai.

STORIESIEMS VELNIAMS trumpais, tiesiais ragais

Ei, jūs, pilvoti niekšai rausvažandžiai,
Riebiai žvilgą nuo rūkstančios sieros!
Kaip trinkos netašytos, drūtasprandžiai!
Tykokit, ar tiktai nesužėruos
Sparnuota Psichė fosforu, sieliūkštė –
Išplėškit ją iš kirmino bjauraus;
Uždėsiu savo antspaudą, ir pūkškit
Su ja verpetan pragaro niūraus.
Stebėkit apatinę kūno dalį,
Pilvūzai, nenuleiskite akių;
Ar tik ne ten jos mėgstama vietelė,
Tikslių žinių neturime jokių.
Gal bamboj slėptis sumanys,
Pro ją ir spruks, turėkit omeny.

PERKARUSIEMS VELNIAMS ilgais, lenktais ragais

Jūs, paikdariai, išstybę ir išdvėsę,
Graibykit orą, kiek kuris galės!
Rankas atkišę ir nagus ištiesę
Nepražiopsokit sprunkančios bėglės.
Senieji rūmai genijui ankšti,
Jis trokšta kuo greičiau pakilt aukštyn.

Prakilni šviesa iš viršaus, dešinėje.

DANGIŠKOJI KARIAUNA
Dangaus siųstieji,
Pulkai skaistieji,
Tuoj čia nusileis:
Žemės trūnėsiams,
Nuodėmingiesiems,
Teikiantys viltį
Naujai pakilti
Draugišką šviesą
Tyliai paskleis.

MEFISTOFELIS. Bjauri šviesa, o tie nedarnūs tonai
Tik erzindami plerpia pratisai;
Pradžiugintų nebent veidmainių skonį
Nei vaikiški, nei mergiški balsai.
Juk sunaikinti žmogiškąją lytį
Mes patys geidėm prakeiksmu, o čia
Net gėdingiausia, ką gebėjom sumanyti,
Sutampa su mintim jų pamaldžia.
Antai ir jie, šventeivos vinklūs!
Ne vieną sielą spėję nuviliot,
Pasinaudodami mūsiškiais ginklais;
Velniai, tiktai gebą užsimaskuot.

Pralošę užsitrauksim amžiams gėdą;
Budėkite, kad jie nepriartėtų!

ANGELŲ CHORAS. *barstydami rožes*

Liepsną nustelbiančios,
Balzamu dvelkiančios,
Rožės svaiginančios,
Dvasią gaivinančios,
Sklandančios, skraidančios,
Pumpurus skleidžiančios
Kvapo svaigaus.
Purpuras, žalumos
Viską apgaubs;
Miegančiam žadamas
Rojus dangaus.

MEFISTOFELIS. *šėtonams*

Tirtėti pragare – nauja mada?
Lai barsto sau, ko brukatės į šalį?
Juk žinot, vabalai, kur jums vieta!
Nejaugi jie pusnim šitų roželių
Užversti karštus velnius gali;
Tik dvėstelkit – ištirps tuoj pat.
Na, pūskit, pūskite! – Pakanka, baikit!
Neatsilaiko jos prieš jūsų tvaiką.
Gana! Užčiaupkit šnerves ir nasrus,
Taip pūsdami sukelsite gaisrus!
Išties be saiko mėgstat pasismaginti
Žiūrėkit, ten jau skrunda, runda, dega!
Nuodingos ryškios liepsnos taip ir plieskias,
Visi greton, neleiskite joms plėstis!
Išblėso kipšų ryžtas nežabotas,
Vos svetimą žėravimą užuodus!

ANGELŲ CHORAS

O palaimingosios,
Gėlės liepsningosios,
Džiaugsmą dalinančios,
Meile svaiginančios
Širdį žmogaus.
Žodį teisybės
Iš amžinybės
Skleidžia sužibęs
Pulkas dangaus.

MEFISTOFELIS. O prakeikimas! Mulkiai! Gėda!

Kudašių neša susirietę,
Pabrukę uodegas, išbalę,
Strimgalviais virsta pragaran.
Sėkmės! Pirtis jums ne pro šalį!

Matau, vienam teks likti man. –

gindamasis nuo plevenančių rožių

Pranyk, žaltvyksle! Netikra šviesa
Šlykščiais drebučiais tęžta delnuose.
Ko čia sukies? Tik vargas, kol nugramdai,
Prisvyla kaip pikta smala prie sprando.

ANGELŲ CHORAS

Visko, kas atima
Dvasios ramybę,
Visko, kas svetima,
Atsisakykim.
Prieš galybę jėgų
Mums prireiks pastangų,
Meilė tik mylinčius
Lydi dangun.

MEFISTOFELIS. Net pleška viskas stichija baisia
Galvoj, širdy, kepenyse!
Aršiau nei pragaras liepsnoja.
Tai štai kodėl taip aimanuoja
Įsimylėjėliai, kai persuktais kaklais
Brangiausias seka žvilgsniais atkakliais!
Ir aš toks pat! Kur mano žvilgsnis gviešias?
Esu juk nesutaikomas jų priešas!
Juk, būdavo, tuo reginiu bjauriuos.
Gal svetima kiaurai per odą smelkias?
Tiesiog žaviuosi tais berniūkščiais, vos pažvelgęs;
Kas man neleidžia vėl iškeikti juos? –
Juk jeigu taip apkvailinamas duosies,
Liks kaltint tik save, kvaily.
Žiūriu į juos, nekenčiamuosius,
Tikrai jie man atrodo per mieli!
Man maga, gražuoliukai, sužinoti,
Ar tik Liuciferis ir jums ne giminė?
Išties, aš jus norėčiau išbučiuoti –
Taip žavite ir gundote mane.
Jaučiuosi taip natūraliai, taip jaukiai,
Lyg būčiau matęs jus anksčiau nesyk
Mane tarytum katiną jūs traukiat,
Sulig kiekvienu žvilgsniu puikesni.
Prieikite, nors žvilgsnio aš viliuos!

ANGELAI. Mes čia, kodėl tu traukies atgalios?
Mes jau artėjam, luktelk, kur skubi.

Angelai pasklinda, užimdami visą erdvę.

MEFISTOFELIS. *nustumtas į prosceniumą*

Mus keikiat kaip nelemtą dvasią,
O patys juk raganiai esat,
Suvedžioją lytis abi.
Kas per prakeiktas apsėdimas!
Ar tik ne meilės šėlas tai?
Kai visą kūną liepsnos ima,
Kad sprandas dega, lyg ir nematai.
Gana plevent viršuj, dailumams kūno
Nekenktų bent truputis žemiškumo;
Rimtis jums dera, kas be ko, tačiau
Bentsyk nusišypsotumėt verčiau;
Tai būtų man palaima amžina.
Įsimylėjus, kiek žinau, net būtina
Kampučiuos lūpų šypsena kuklutė.
Tu, ilgakoji, man labiausiai patinki,
Tik ilgaskvernio išraiška nyki
Kiek geismingesnė juk galėtų būti!
Ir deramo nuogumo kiek per maža,
Nors marškinius šiek tiek prasegtum švelniai –
Nusisuka – tačiau ir nusigręžę –
Net pernelyg patrauklūs šitie šelmiai!

ANGELŲ CHORAS

Meilės skaistybėj
Liepsnos apsvaigę!
Save prakeikę
Gyja teisybėj;
Džiugiai iš blogio
Išsivaduokim,
Vienyje visko
Laimė sutvisko.

MEFISTOFELIS. *susizgribęs*

Kas gi čia man! – lyg Jobas, vienos votys
Ant viso kūno, net pats sau gūdus,
Tačiau sykiu triumfuoju išdidus,
Dar neišpuvęs giminės vidus;
Išsaugotas taurusis velnio protas,
Ta meilės šmėkla limpa tik prie odos;
Sugruzdo pelenais tos liepsnos klaikios,
Ir aš, kaip dera, jus visus sykiu prakeikiu!

ANGELŲ CHORAS

Šventos žarijos!
Tas, kam jos žėri,
Jaučiasi gėrį
Laimės įgijęs.
Kilkim aukščiausiai,
Lai dausose

Oru tyriausiu
Džiaugias dvasia!

Jie kyla, sykiu nusinešdami nemirtingąją Fausto esybę

MEFISTOFELIS. *dairydamasis aplink*

Bet kas čia?.. Vienas saugau duobę,
O geltonsnapių armija gausi
Pranyko, išsiboginus ir grobį;
Tai štai ko naršė jie šitam rūsy!
Toks turtas! Juk niekšybė nematyta:
Kilniausią sielą, velniui užstatytą,
Jie nušvilpė ir dingo debesy.
Kas mano nuostolius atlygins?
Ir kam aš pasiskųst galiu?
To ir nusipelniau, žioplys nevykęs,
Senatvėj likęs visišku kvailiu.
Į tokį paiką turgų veltis!
Tiek sąnaudų, baisu! – ir tiek naudos;
Kam būtų šovę, kad dervuotas velnias
Niekingam geismui taip aistringai atsiduos.
Ir jei jau velnias – suktas, išbandytas –
Naiviausiam žygiui pasiryžta,
Tokios kvailybės užvaldyto
Net ir negaila, kad prakištų.

KALNŲ TARPEKLIAI, MIŠKAS, LAUKAS DYKRA

ŠVENTIEJI ANACHORETAI išsibarstę kalno šlaituose ir įsitaisę viršum bedugnių.

CHORAS ir AIDAS

Ošia tankmė tiršta,
Svyra uolų našta,
Gumbais šaknų kietais
Ropščias ūgliai šlaitais.
Tykšta bangon banga,
Dunkso olos anga.
Liūtų būrys romus
Vaikšto aplinkui mus,
Gerbia palaimintas
Meilės vietas šventas.

PATER ECSTATICUS. *plevendamas aukštyn ir žemyn*

Liepsnos neblėstančios
Meilės ugnies skaisčios,
Dėkit širdies žaizdre
Dieviškąja aistra,

Perverkit strėlėmis,
Persmelkit ietimis,
Traiškykit kuokomis,
Pliekskit žaibuodamos!
Žus visa laikina,
Liks, kas sutaikina,
Lai amžinai spindės
Meilė šviesa žvaigždės.

PATER PROFUNDUS. *Gelmių sferoje*

Uolų tarpekliai man po kojų
Didingai veriasi, greta
Šimtai upokšnių žaižaruoja
Ir virsta šniokščiančia puta,
Paklusdami instinkto valiai
Kamienai tiesiasi tvirtai,
Juos gaubia meilė visagalė,
Kuri sukūrė visa tai.

Tegu aplink pašėlę švokščia
Ir girios, ir uola tvirta,
Lai apačion putoja, šniokščia
Srautai, į prarajas krintą
Ir skubantys drėkinti klonį;
Žaibai sublyksi, ir audra
Išsklaido tvaiką nemalonų,
Nuodingai tvyrantį ore;
Jie meilės pranašai, jie skelbia
Kūrybos amžinas galias.
Uždekit mano sielos gelmę,
Kur speigas, dvasią man geliąs,
Slopius jausmus sukaustęs lamdo
Nelaisvėj kūniškos erdvės.
O Viešpatie! Mintis sutramdyk
Ir širdį trokštančią nušviesk.

PATER SERAPHICUS. *Vidurinėje sferoje*

Koks ten ryto debesėlis
Išsidraikęs virš pušų?
Regis, į jaunučių sielų
Lengvą pulką panašu.

PALAIMINTŲJŲ KŪDIKIŲ CHORAS

Kas mes esam, kur mes skriejam,
Pasakyki, tėve, mums.
Mūsų žvilgsniai laimingieji
Niekados nesusidrums.

PATER SERAPHICUS

Gimę saulei nusileidus,
Prarasti išsyk tėvam,
Vos tik sielai prasiskleidus,
Atitekot angelam.
Mylinčią pajutę širdį,
Skriskite artyn, kviečiu;
Jūs nespėjote patirti,
Laimei, žemiškų kančių.
Skriekit į akis manąsias
Ir pažvelkit pro vyzdžius,
Teišvysta jūsų dvasios
Šiuos kraštovaizdžius skaisčius.

įsileidžia juos savin

Regit – medžiai gniaužia uolą,
Krioklio perrėžtą pusiau,
Ir vanduo nuo skardžio puola,
Kelią trumpindamas sau.

PALAIMINTIEJI KŪDIKIAI. *iš vidaus*

Vaizdas reginio puikaus to
Prakilnus, bet per niūrus,
Šiurpulys ir baimė kausto;
Leisk atgal, gerasis, mus.

PATER SERAPHICUS

Kilkit į dangaus aukštybes,
Aukit nuolatos dvasia,
Lai ji ryžto ir stiprybės
Pildos Dievo akyse.
Juk tikrasis dvasių maistas
Apipintas spinduliais
Amžinosios meilės vaizdas,
Kur palaimoj atsiskleis.

PALAIMINTŲJŲ KŪDIKIŲ CHORAS. *sukdamas apie aukščiausią viršūnę*

Rankas ištiesim
Vienas kitam ratu,
Lai kyla giesmės,
Pilnos jausmų šventų;
Dieviškai tiesai
Dvasioj paklusę,
Greitai regėsim
Šlovintą mūsų.

ANGELAI. *plevendami aukščiausioj atmosferoj, nešdami nemirtingąją FAUSTO esybę*

Išgelbėtos taurios sielos
Piktybė nepaglemžė,

>Kas siekė, stengės nuolatos,
Bus išganytas amžiams. <
Jei jam ir meilė nemari
Aukštybių pažadėta,
Džiaugsmingam angelų būry
Jis ras garbingą vietą.

JAUNESNIEJI ANGELAI

Skaisčios rožės, kur byrėjo
Atgailautojoms iš rankų,
Nugalėti mums padėjo,
Atkovoti lobį brangų,
Kilnią užduotį atlikti.
Kepurnėjos dvasios pikto,
Spruko kipšai nusiminę.
Vietoj pragaro kankynės
Meilės sopulius pažino;
Pats šėtonas pagrindinis
Prieš kančias neatsilaikė.
Džiūgaukime juos įveikę!

TOBULESNIEJI ANGELAI

Nemielas teko nešulys
Likučiai marūs,
Net jeigu asbestu pavirs,
Jie liks nešvarūs.
Dvasia sava galia
Pradus susaisto,
Ne angelų valia
Kaip nors pakeisti
Dvilypės prigimties
Vienovę tvirtą,
Tik meilė sugebės
Juodu išskirti.

JAUNESNIEJI ANGELAI

Viršum uolų stačių
Lyg rūko masės
Sukas ratu plačiu
Kylančios dvasios.
Sklaidos migla lėtai
Palaimintųjų tai
Kūdikių minios,
Jau nebesiejamos
Žemės saitų,
Skraido, gaivinas
Giedru žydėjimu
Sferų aukštų.
Lai dvasią naująją

Malonėj saugoja
Džiaugsmas skliautų.

PALAIMINTIEJI KŪDIKIAI.

Džiugiai sutinkam jį
Priimt tarp mūsų, tas
Kokonas tinkamas
Angelų užstatas,
Plaikstos jį dengusių
Pūkų likučiai,
Jis pasirengęs jau
Dangiškai būčiai.

DOKTOR MARIANUS. *aukščiausioje, tyriausioje celėj*

Akis čia reginiai
Ir dvasią peni,
Štai moterys švelniai
Aukštyn plevena,
Supdamos lydi čia
Amžinai šlovei
Žvaigždynais švytinčią
Dangaus valdovę.
susižavėjęs
Karaliene tu būties,
Nesiliauji šviesti!
Leisk prie tavo paslapties
Šydo prisiliesti.
Neatstumk švelnia rimtim
Plakančios krūtinės,
Besigėrinčios tavim
Spindesy mėlynės.

Ryžtui įkvepianti mus,
Teikianti mums viltį,
Tu liepsnojančius geismus
Beregint nutildai.
Dieviškos kilmės verta
Motina Mergele,
Karaliene, mums skirta,
Laimink mūsų kelią.
Lengvai apgaubę
Lyg debesėlis,
Priešais ją klaupia
Atgailai vėlės,
Ir prie jos kojų,
Baigę klajones,
Meldžia malonės.
Tu, skaisčiausia Motina,

Gailestį parodai,
Žemėj suvedžiotoji
Ras tavy paguodą.

Ak, girdėjus daug esi
Jų bejėgių skundų:
Kaip pati sutraukysi
Grandines pagundų?
Kaip slidžiam vingriam kely
Nepaslyst pakalnėn,
Jeigu šypsena meili
Pavilioja švelniai?

Priešais atplevena MATER GLORIOSA

ATGAILAUTOJŲ CHORAS
Amžinos valdos
Tik tau priklauso,
Išgirsk mūs maldą,
Nelygstamiausia,
Gailestingiausia!

MAGNA PECCATRIX (LK7 , 36)
Vardan meilės, kai aš kojas
Tavo sūnui, nusidėjus,
Ašarų balzamu ploviau,
Besišaipant fariziejams;

Vardan indo, kuris gausiai
Kvepiančiais aliejais srūna,
Vardan garbanų, švelniausiai
Šluosčiusių jo šventą kūną –

MULIER SAMARITANA (JN 4)
Vardan šulinio, kur andai
Abraomas bandą girdė,
Vardan kibiro, kur šventos
Lūpos palietė suskirdę;
Vardan tyrojo šaltinio,
Kuris čia įgavęs pradžią
Amžiais gydo ir gaivina
Šių pasaulių erdvę plačią

MARIA AEGIPTIACA (ACTA SANCTORUM)
Vardan švento kapo vietos,
Kur gulėta Atpirkėjo,
Vardan rankos, kur palietus
Prie tų vartų suturėjo;
Vardan atgailos dykynėj
Keturiasdešimtį metų,

Vardan žodžių paskutinių,
Kur smėly įbrėžtus radot
TRISE. Tu pačios nuodėmingiausios
Nusidėjėlės nevengi,
Ir jos atgailą išklausius
Pakylėji į padanges,
Lai ir šitą sielą tyrą
Tavo gailestis pagydo,
Kur tik sykį, nepatyrus,
Užsimiršusi suklydo.
UNA POENITENTIUM. *kadaise vadinta Gretchen.*

šliedamasi prie jų

O nušvieski,
Spindulingiausioji,
Gailestingiausioji,
Brangiausią mano veidu skaisčiu.
Andai mylėtą
Ir apgailėtą
Vėl aš jaučiu.
PALAIMINTIEJI KŪDIKIAI. *artinasi sukdamiesi ratu*
Stotu pranoksta jis
Kiekvieną mūsų.
Tačiau ne veltui vis
Garbingai triūsiam.
Gyvų žmonių būties
Pažint nespėjom,
Todėl jo patirties
Neleisim vėjais.
VIENA IŠ ATGAILAUTOJŲ, *kadaise vadinta Gretchen*
Apsuptyje kilniųjų dvasių,
Tarp šių būtybių tobulų
Jis dar vargu ar jaučias drąsiai
Ir lygus svitai angelų.
Štai! Žemės pančiai nebesaisto,
Seni apvalkalai nukris,
Ir gaubiamas tik oro skraistės
Jaunystėn grįžęs žengia jis.
Leisk jį globot ir palydėti,
Jį akina skaisti gaiva.
MATER GLORIOSA
Aukštesnės sferos laukia, lėkim!
Jis seks, nujausdamas tave.
DOCTOR MARIANUS. *sukniubęs mehdamasis*
Kelkite akis aukštyn,
Sielos nuodėmingos,

Palaimingoje lemty
Džiūgaukit dėkingos.
Lai visa prasmė darbų
Bus skirta tau vienai;
Motina, Mergele, Tu
Mūsų Karaliene!

CHORUS MYSTICUS

Tai, ką laikas paniekina
Tiktai alegorija;
Visa, kas nepasiekiama,
Čia virs istorija;
Tai, kas neaprašoma,
Čia tampa darnu;
Moteriškumas amžinas
Mums suteikia sparnus.

F I N I S

Iš vokiečių kalbos vertė Antanas A. Jonynas

XIX a. literatūra.

Romantizmas.

Realizmas

XIX a. literatūra. Romantizmas. Realizmas

XIX amžius – modernizacijos[1], pramoninės revoliucijos, imperijų klestėjimo, modernių nacijų susiformavimo, socialinių bei tautinių judėjimų amžius – Lietuvoje prasidėjo politine Abiejų Tautų Respublikos katastrofa. Per trečiąjį Respublikos padalijimą 1795 m. buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorija buvo aneksuota Rusijos imperijos. Lietuvos visuomenė tai patyrė kaip didelį sukrėtimą, iškalbingai nusakytą tais metais LDK poeto Juozapo Moreliovskio (1777–1845) lenkų kalba parašytose „Raudose“: „Lenkas šiandien jau be lenkiškumo, lietuvis – be lietuviškumo“. Vėliau tokią jauseną su karčiu žemaitišku humoru užrašė XIX a. pr. lietuvių poetas, istorikas ir kalbininkas mėgėjas Dionizas Poška (1764–1830): „Norint lenkiškai šokinėti moku, / Bet jau dabarčion ir kazoką[2] šoku“.

Per visą XIX – carinės prievartos – amžių Lietuvos visuomenė ieškojo būdų, kaip, praradus valstybę, išlikti tauta. Abiejų Tautų Respublika, kaip rašė Česlovas Milošas, išnyko iš žemėlapio, bet neišnyko iš jos piliečių atminties. Keliskart siekta prarastą valstybę atstatyti pasipriešinimo ir išsivadavimo kovose. Jos supurtydavo Lietuvos ir Lenkijos visuomenę kas du–tris dešimtmečius. Taigi kaskart, kai tik užaugdavo nauja karta, pajėgi siekti įgyvendinti patriotinę tėvynės gynimo pareigą, perduodamą tėvų ir senelių nuo Tado Kosciuškos sukilimo 1794-aisiais. Buvę Respublikos piliečiai XIX a. pradžioje valstybingumo atkūrimo viltis siejo su Prancūzijos imperatoriumi Napoleonu, dalyvavo nesėkmingame Prancūzijos–Rusijos kare 1812 m. kaip Napoleono kariai. Atstatyti buvusią Respubliką siekta Lietuvos ir Lenkijos sukilimuose prieš Rusijos imperiją 1830–1831 ir 1863 m. Nelaisvame krašte literatūra tapo svarbi patriotinių, rezistencinių ir revoliucinių nuostatų reiškėja bei skleidėja. Žymus lenkų romantizmo poetas, užaugęs Vilniuje, VU absolventas Julius Slovackis (1809–1849) 1830–1831 m. sukilimo metu sukurtoje „Lietuvių legionų giesmėje“ perteikė Lietuvos atgijimo kovoje entuziazmą: „Lietuva gyva! Lietuva gyva! / Saulė jai šlove suspindo, / Tiek širdžių Lietuvai plaka, / Tiek širdžių jau plakti nustojo. / [...] Mes už jas keršijom kardu, / Ir laisva mintim, ir laisva daina. / Sudreba priešai, – / Rūsti ta daina, / Tas žemaičių rago garsas. [...]“

Lietuvių poetas, 1863 m. kovų dalyvis Andrius Vištelis-Lietuvis sukilėlių dainoje „Maršas Lietuvos“ raiškiai išsakė per kelias kartas perduodamą patriotinį kovos ryžtą ir buvusios Respublikos tautų solidarumą išsivadavimo kovoje:

Gana, broliai, mums miegoti
Ant kapų motinos!
Nėr ko ilgai nei dūmoti,
Nosis pakabinus –

Marš, marš, vajauninkai [kovotojai],
Į svotbą [vestuves] kruviną,
Marš, Lietuvos mūčelninkai [kankiniai],
Prikelti motiną!

[1] Kultūros istorijoje – tai laikotarpis, kai Europos visuomenėse susiformuoja racionalus, savarankiškas asmuo, imama vertinti ir pripažinti jo poreikius, siekiama visiems žmonėms lygių teisių.
[2] Kazokas – rusų liaudies šokis.

[...]

Kaip suvienysim karūnas
Lietuvos su Lenkų,
Užūš strielbos [šautuvai] kaip Perkūnas
Iš mūs smarkių rankų.

Marš, marš, lietuvninkai,
Marš, lenkai, žemaitai,
Marš ir gudų vajauninkai,
Visi drauge, greitai!

[...]

Būsim kaip pratėviai mūsų
Visam sviete slauni [pasauly garsūs],
Tiktai būkim, prašau jūsų,
Drąsūs ir vajauni [karingi].

Marš, marš jų takeliais
Ir kaip jie be baimės,
Bėgs tironai visais keliais,
Ir išnyks nelaimės.

Išlikti tauta be valstybės šiame amžiuje siekta ir kitu būdu – Rusijos imperijoje išlaikant iš Lietuvos ir Lenkijos valstybės paveldėtą kultūrinį savitumą. Kelis šimtmečius Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės piliečiai bajorai, kilę iš lietuvių, gudų, lenkų etninių bendrijų, suvokė save esant lietuvius valstybine prasme. Tradiciškai jų lietuviškoji tautybė sutapo su pilietybe, su Lietuvos valstybės steigimo, kūrimo, gynimo istorija, taigi jie save laikė *pilietine* Lietuvos tauta. Šią tautą jungė Lietuvos Statuto įtvirtintos bajorų pilietinės teisės, laisvės ir pareigos, o Lietuvos istorija įvairiakalbiams piliečiams suteikė bendros kilmės (iš Palemono ir jo bendražygių dinastijų), bendros politinės-kultūrinės praeities pasakojimą, išreiškiantį visuomenę vienijančias vertybes ir idėjas. Dėl to dar XIX a. viduryje lietuvis buvo apibūdinamas kaip tas, kuris „myli laisvę ir laikosi Statuto“. Tad lietuvių pilietinės tautos tapatybę tradiciškai grindė du pagrindiniai tekstai lotynų ir lenkų kalbomis: Lietuvos Statutas ir Lietuvos istorija (XVI–XVII a. parašyta Motiejaus Strijkovskio ir Alberto Vijūko-Kojalavičiaus).

Žlugus valstybei, buvimas lietuviu valstybine, pilietine prasme neišnyko, bet prarado atramą. Kaip rašė cituotasis poetas Moreliovskis, lietuviai prarado savo lietuviškumą, t. y. sumenko ir vis mažėjo galimybės buvusiems Lietuvos Kunigaikštystės piliečiams savo tapatybę realiai įgyvendinti, „būti savimi“ visų pirma politinėje sferoje. Lietuvos visuomenė tautinį atskirumą Rusijos imperijoje siekė įtvirtinti, rūpindamasi savų kultūros tradicijų palaikymu ir plėtote. Nebevienijama bendros valstybės, per XIX a. buvusi

Lietuvos Kunigaikštystės tautinė bendrija ėmė skaidytis į skirtingas lietuvių, lenkų, baltarusių modernias tautas. Veikiant romantizmo idėjoms, modernėjanti tautinė tapatybė vis labiau buvo siejama su etnine kilme bei gimtąja kalba. Tačiau iki pat amžiaus pabaigos išliko daugiau ar mažiau gyvybingas iš istorinės Lietuvos paveldėtas bendrumas, kurį labiausiai išreiškė domėjimasis Lietuvos istorija, prisirišimas prie savo krašto, prie savitos, ypač bajorų, buvusių Lietuvos piliečių, kultūros, jų papročių, per kelis šimtmečius šiame luome įsitvirtinusios Lietuvos lenkų kalbos, paveiktos ir veikiamos savito sambūvio su lotynų, lietuvių, gudų, jidiš kalbomis.

Didelis vaidmuo išreiškiant ir įtvirtinant lietuvių kultūrinį atskirumą – ir tradicine istorinio pilietiškumo, ir modernaus etninio tapatumo prasme – teko grožinei literatūrai. XIX a. Lietuvoje ji buvo kuriama keliomis kalbomis – lenkų, lietuvių, gudų. Iki pat amžiaus pabaigos lietuviškoji literatūra plėtojosi neatsiejamai nuo lenkiškosios Lietuvos literatūros, faktiškai – dvikalbystės aplinkoje. Lietuvių rašytojai ir skaitytojai lenkiškąją Lietuvos literatūrą suvokė kaip bendros LDK kultūros tradicijos tąsą, laikė ją sava, parašyta kita, bet ne svetima, jų pačių mokėta ir vartota lenkų kalba. Juk iki pat Maironio visi XIX a. lietuvių rašytojai buvo dvikalbiai, ilgainiui ir trikalbiai, be gimtosios mokėję lenkų – vieną iš svarbių Lietuvos kultūros kalbų; bei rusų – valstybinę Rusijos imperijos kalbą. Lietuviškąją ir lenkiškąją Lietuvos literatūrą jungė pilietinės LDK tradicijos, federacinės Lietuvos–Lenkijos valstybės atmintis – bendra istorinė praeitis, susaistanti su savu kraštu, buvusios LDK teritorija, apimančia etninę Lietuvą ir Gudiją. Lietuvių etninio atskirumo, savarankiškos lietuvių literatūros tradicijos kontūrai galutinai išryškėjo amžiaus pabaigoje, iškilus lietuvių tautiniam atgimimui.

Vilniaus universiteto epocha (1803–1832). Apšvietos ir romantizmo sankirtos

Apšvietos epochoje Lietuvos ir Lenkijos Respublikos piliečiai suvokė svarbų švietimo ir mokslo vaidmenį, ugdant jaunuomenės pilietiškumą, puoselėjant tautos kūrybinius resursus. 1773 m. Tautos edukacinės komisijos iškeltas uždavinys – „pasitelkus viešąjį švietimą sukurti tautą“ – tapo ypač aktualus XIX a. politinės nelaisvės sąlygomis. Žlugus valstybei, kultūros tradicijų tęstinumas, ankstesnių Apšvietos reformų dvasia buvo išlaikyta švietimo ir mokslo srityje. Jos centru XIX a. pradžioje tapo Vilniaus universitetas. Jis 1803 m. caro Aleksandro I įsaku buvo pertvarkytas į Vilniaus imperatoriškąjį universitetą, laikantis dar Edukacinės komisijos pradėtos reformos principų. Universitetas kuravo Vilniaus švietimo apygardos mokyklų tinklą, jo įtaka apėmė visą buvusios Respublikos teritoriją, prisijungtą Rusijos imperijos – Lietuvą, Gudiją, Ukrainą.

Vilniaus universiteto vadovybė siekė, kad mokslas ir studijos būtų tarptautinio lygio bei atitiktų krašto visuomenės kultūrinius, ekonominius poreikius. Šiuos ambicingus tikslus padėjo įgyvendinti Vilniaus švietimo apygardos globėjas 1803–1824 m. Adomas Jurgis Čartoriskis (1770–1861) – Lietuvos didikas, asmeninis caro Aleksandro I bičiulis, kurį laiką ėjęs Rusijos imperijos užsienio reikalų ministro pareigas. Jo iniciatyva Lietuvos aukštojoje mokykloje buvo diegiama Europos mokslo žinių pažanga bei krašto kultūros plėtotės misija. Universitetas sutraukė nemaža žymių mokslininkų iš buvusios Respublikos ir Europos akademinio elito ir XIX a. pradžioje tapo ne tik seniausia, bet ir didžiausia aukštąja mokykla Rusijos imperijoje. Universitete „palaimintu dėl mokslų laiku“, kaip

rašė vienas jo studentų žemaitis filologas Simonas Stanevičius, dėstė žymus klasikinės filologijos profesorius Gotfrydas Ernestas Grodekas (1762–1825), Europoje žinomas austrų medikas Juozapas Frankas (1771–1842), iškilus lenkų matematikas, astronomas, filosofas Jonas Sniadeckis (1756–1830), jo brolis chemikas, gydytojas Andrius Sniadeckis (1768–1838), populiarus lenkų istorikas Jokimas Lelevelis (1786–1861).

Draugijų veikla

Vilniaus universitetas XIX a. pradžioje įtvirtino Apšvietos idėjų tąsą Lietuvoje, visų pirma įsipareigojimo viešai veiklai, visuomenės gėriui nuostatas. Pirmaisiais amžiaus dešimtmečiais Lietuvoje, ypač Vilniuje, vyko intensyvus draugijų gyvenimas. Asmenine iniciatyva prisiimami įsipareigojimai ir atsakomybė už visuomenės gerovę tapo svarbia patriotinės veiklos forma carų valdžios metais. Draugijose aktyviai dalyvavo Vilniaus akademinė bendruomenė, profesinė krašto inteligentija, šviesesni bajorai. Išsiplėtė Apšvietos amžiuje visoje Europoje ir Rusijoje suklestėjusios masonų draugijos tinklas. Masonai, arba laisvieji mūrininkai, – tarptautinis judėjimas, kurio nariai siekia dvasinio asmens tobulėjimo, skirtingų religijų, tautybių, pažiūrų žmonių brolybės bei solidarumo. Masonai jungiasi į daugiau ar mažiau slaptas grupes – ložes. Iki 1822 m., kai caras Aleksandras I Rusijoje uždraudė masonų draugijas, Lietuvoje veikė arti dviejų dešimčių ložių, kurios vienijo apie 700 narių. Įtakinga Lietuvos masonų ložė, veikusi Vilniuje – „Uolusis lietuvis“, vadovaujama Mykolo Riomerio (būsimojo XX a. VDU rektoriaus, taip pat masono, prosenelio). Masonai buvo aktyvūs labdaringoje veikloje, teikdami paramą neturtingiems studentams, siųsdami gabius jaunuolius studijuoti į užsienį. Kadangi masonų ložėms priklausė daugelis VU profesorių, šios draugijos nariai rūpinosi mokslo idėjų praktiniu diegimu visuomenės gyvenime, laikydamiesi Apšvietos epochai būdingos nuostatos sieti mokslą ir praktiką. Ypač šiais tikslais pasižymėjo gydytojo, VU medicinos profesoriaus Jokūbo Šimkevičiaus iniciatyva reformuota ložė „Uolusis lietuvis“, kurioje atsisakyta slaptų ritualų. Užuot jais užsiėmus, buvo svarstomi visuomenės praktinio, ekonominio gyvenimo tobulinimo klausimai (pvz., pigesnė popieriaus gamyba, nauji audinių pluošto apdirbimo būdai, naujos maisto gamybos technologijos). Šios ložės nariai susisiekė su Vokietijos gelumbės fabrikantais, derėjosi dėl galimybės jiems atvykti į Lietuvą, rūpinosi išvalyti Neries vagą nuo laivybai trukdančių akmenų ir t. t. Reikšminga, kad Lietuvos masonai kėlė ir baudžiavos panaikinimo klausimą.

Masonams, Apšvietos idėjų šalininkams, rūpėjo keisti visuomenės papročius – pralaužti krašto piliečių, ypač tradicinių bajorų kultūrinį uždarumą, luominius prietarus. Siekdami veikti viešąją nuomonę, Vilniaus masonai ir liberalioji inteligentija 1817 m. Vilniuje įkūrė ironiškai pavadintą „Nenaudėlių“ draugiją, kuri užsiėmė visuomenės kritika. „Nenaudėliams“ priklausė nemaža VU dėstytojų ir darbuotojų (bibliotekos darbuotojas, didelę įtaką akademinėje bendruomenėje turėjęs K. Kontrimas, medicinos profesorius J. Šimkevičius, poetikos ir retorikos profesorius L. Borovskis, chemijos profesorius A. Sniadeckis ir kt.). Draugija iki jos uždarymo 1822 m. leido didžiulio populiarumo sulaukusį satyrinį laikraštį *Gatvės žinios*. Čia „Nenaudėliai“, prisidengę pseudonimais iš lietuvių mitologijos, aštriose satyrose pliekė tokias savo kraštiečių bajorų ydas, kaip nežmoniškas valstiečių išnaudojimas, kūno bausmių taikymas (garsus siužetas apie naują „išradimą“ – mašiną

valstiečiams plakti), išlaidavimas, tamsumas (siužetas apie vieno piliečio biblioteką, kurioje mėgstamiausia šeimininko lektūra – „paryžietiško įrišimo“ daugiatomė enciklopedija, sudaryta iš tuščių puslapių), prietaringumas, lengvatikystė (kritikuotas gydymasis pas anuomet išgarsėjusį liaudies žiniuonį Antosėlį), kyšininkavimas, galiausiai bajorijoje giliai įsišaknijusi girtuoklystė.

Gatvės žinių satyrinę visuomenės kritiką galima suvokti kaip amžiaus pabaigos Vinco Kudirkos lietuviškų satyrų laikraštyje *Varpas* analogą. 1818 m. publikuotas vieno iš „Nenaudėlių“, masono, gydytojo J. Šimkevičiaus (1775–1818) *Veikalas apie girtuoklystę* skleidė idėjas, vėliau išplėtotas vyskupo Motiejaus Valančiaus 1858 m. suorganizuotame Blaivybės sąjūdyje. Literatūros istorijos požiūriu „Nenaudėlių“ satyra buvo ryškus ir originalus vėlyvosios Apšvietos literatūros reiškinys Lietuvoje. Skaitytojams ilgam įsiminė populiarus Šimkevičiaus sukurtas satyrinis personažas – bajoras ant ližės, kuris nematomas keliauja po kraštą ir slapta stebi kraštiečių papročius, o paskui apie juos kuria satyrines kronikas. Kitas ryškus *Gatvės žinių* personažas – A. Sniadeckio satyrų „dykūnas filosofas“, keliaujantis po Vilniaus gatves, stebintis miesto gyvenimą. Tai pirmasis Lietuvos literatūroje miesto vaikštinėtojas, klajūnas (pranc. *flâneur*), – kultūrinė ir literatūrinė figūra, prancūzų modernisto poeto Šarlio Bodlero (1821–1867) išpopuliarinta nuo XIX a. vidurio moderniojoje miestiškoje Europos kultūroje.

Kultūrinė–tautinė savivoka

Lietuvos visuomenei priėmus epochos iššūkį išlikti tauta be valstybės, išsiskyrė jos kultūrinės orientacijos – t. y. supratimas, kokia tauta turi tapti valstybinį „lietuviškumą“ praradę lietuviai. Tai aiškiai matyti ir „Nenaudėlių“ veikloje. Dalis jų (iš Žemaitijos kilęs J. Šimkevičius, savo pažiūromis jam artimas, lietuviškų šaknų turintis K. Kontrimas) rėmėsi vietine istorinės Lietuvos kultūros tradicija. Jiems lietuvių tautinė kultūra buvo ta, kuri reiškėsi lenkų ir lietuvių kalbomis, buvo vienijama Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pilietinės, istorinės tradicijos, išlaikiusios ryšį su ikikrikščioniškąja lietuvių etnine kultūra. Dėl to Kazimiero Kontrimo iniciatyva „Nenaudėlių“ draugijos nariai turėjo pasirinkti slapyvardį iš lietuvių mitologijos ir įsipareigoti moksliškai ištirti pasirinktą dievybę, taip padedant pamatus lietuvių mitotyrai. Lietuvių mitologija neabejotinai turėjo sutvirtinti lietuviškosios tapatybės, reiškiamos skirtingomis kalbomis, pagrindus. Tokį vaidmenį lietuvių mitologijos medžiaga atliko vėliau, plačiai panaudota ir varijuota Lietuvos lenkiškoje romantizmo literatūroje. Pažymėtina, kad K. Kontrimas buvo ir Lietuvių kalbos katedros steigimo VU projekto iniciatorius (1822 m. parengtas projektas nebuvo priimtas VU vadovybės). Tuo tarpu kita inteligentijos dalis, kaip, pavyzdžiui, iš Lenkijos atvykęs chemijos profesorius A. Sniadeckis, būsimasis jo žentas, istorikas, kilęs nuo Gudijos, Mykolas Balinskis – labiau orientavosi į kosmopolitinius Apšvietos idealus ir save siejo su bendra unijinės valstybės lenkų kultūra, galinčia integruoti visą buvusios valstybės visuomenę į lenkų tautą. Tokios Lietuvos bajorų nuostatos skatino dvigubos tautybės suvokimą – buvimą lenku ir lietuviu kartu. Vis dėlto kultūrinis skirtumas tarp lenkiškai kalbančių Lietuvos ir Lenkijos gyventojų išliko iki pat amžiaus pabaigos, apaugo stereotipais. „Lietuvių“ ir „koroniažų“ (buv. Lenkijos karalystės gyventojų) skirtumai tapo populiariu literatūriniu motyvu. Jis pasirodo, pavyzdžiui, ir 1922 m. Šatrijos Raganos apysakoje *Sename dvare*, kuri vaizduoja

XIX a. pab. Žemaitijos bajorų gyvenimą. Dvarininkas Liudvikas taip svarsto, šnekėdamasis su klebonu: „Ir kaip keista: taip, rodos, esame sulenkėję, o koks pobūdžio skirtumas lig šiol užsiliko. Susieisi su koroniažu – ir tuojau jauti, kad jis tau taip svetimas, kaip koks vokietis ar prancūzas“.

Vilniaus inteligentijos ir universiteto profesūros požiūriai išreiškė ir platesnės krašto visuomenės vertybines nuostatas, veikė Universiteto studentus. „Nenaudėlių“ lituanistiniai interesai atitiko pirmuoju amžiaus dešimtmečiu suaktyvėjusią Žemaitijos bajorų šviesuomenės veiklą, kuri davė pradžią vadinamajam Žemaičių kultūriniam sąjūdžiui. Susidomėjimas Lietuvos istorijos klausimais, lietuvių raštijos būkle bei literatūros istorija, rūpinimasis lietuvių bendrinės kalbos kūrimo galimybėmis – visa tai siejo amžiaus pradžios aktyvius buvusios Žemaičių kunigaikštystės gyventojus. Reikšminga Žemaičių kultūrinio sąjūdžio figūra – Žemaičių vyskupas Juozapas Arnulfas Giedraitis (1754–1838), XVI a. Mikalojaus Daukšos mecenato Merkelio Giedraičio giminės palikuonis. Tęsdamas protėvio tradiciją, Giedraitis rūpinosi kunigų švietimu, parapinių lietuviškų mokyklų steigimu, lietuviškąja religine raštija. Jo iniciatyva buvo parengtas ir pirmąkart Lietuvos katalikams 1816 m. išleistas lietuviškas Naujojo Testamento vertimas. Į šio leidinio rengimą buvo įtraukti ir pasauliečiai bajorai, gerai mokėję lietuvių kalbą. Žymiausias J. A. Giedraičio aplinkos žmogus, savotiškas Žemaičių kultūrinio sąjūdžio ideologas – Dionizas Poška (1764–1830). Tipiškas LDK pilietis, išgyvenęs valstybės žlugimą, D. Poška buvo įsitikinęs, kad žmogaus kultūriniai interesai, jo kūrybiškumas, gebėjimas užsiimti viešaisiais tautos reikalais turi moralinę vertę – skatina žmonių solidarumą, neleidžia piliečiams nelaisvėje socialiai degraduoti, iš baimės rūpinantis tik savo asmenine gerove ir išlikimu. Savo programinėje odėje, skirtoje pagerbti mokslininkus Pranciškų Ksaverą Bogušą ir Jokimą Lelevelį už jų skleidžiamas lituanistines idėjas[3], 1810 m. rašė: „Nes kur draugėj giminės [tautos] meta šalin baimę, / Tokie yra aukštesniais už pačią nelaimę“.

D. Poškos akiratyje ryškėjo aktualūs lietuvių kultūros plėtotės uždaviniai, galintys palaikyti ir įtvirtinti lietuvių tautinį solidarumą. Labiausiai Lietuvos visuomenei, D. Poškos manymu, reikalinga šiuolaikiška, mokslinė Lietuvos istorija, kuri padėtų įtvirtinti lietuvių tautinę savimonę, išlaikytų ryšį su buvusios valstybės, LDK tradicija. Viešajai kultūrinei kūrybai reikalinga ir sunorminta bendrinė lietuvių rašto kalba. Tuo tikslu D. Poška ėmėsi rašyti lenkų–lotynų–lietuvių kalbų žodyną, pats atlikinėjo savarankiškus kraštotyrinius, archeologinius tyrimus, galinčius pasitarnauti būsimai Lietuvos istorijai. Siekė šia idėja sudominti VU studentus ir dėstytojus, susirašinėjo su J. Leleveliu, VU rusų literatūros dėstytoju Jonu Loboika. Poškai atrodė ypač svarbu, kad lietuviai – kol sulauksią išsamios mokslinės istorijos – turėtų plataus vartojimo eiliuotą Lietuvos istoriją, įtvirtinančią svarbiausias lietuvių istorinės atminties vietas. Iš šio sumanymo greičiausiai atsirado viena

[3] Pranciškus Ksaveras Bogušas (1746–1820) – Vilniaus universiteto auklėtinis, jėzuitas, politikas, pedagogas, mokyklų vizitatorius, ir Vilniaus universiteto garbės bei Varšuvos mokslo bičiulių draugijos narys. 1808 m. Varšuvoje lenkų kalba išleido studiją *Traktatas apie lietuvių tautos ir kalbos pradžią*. Šis traktatas tapo programiniu veikalu, skatinusiu lietuvių istorijos, kalbos, literatūros tyrimus, lietuvių bendrinės kalbos kūrimo bangą. Traktatas tapo ideologine Žemaičių kultūrinio sąjūdžio atrama. Jame pirmąkart buvo iškeltas poreikis tirti lietuvių tautos kilmę neatsiejamai nuo lietuvių kalbos.

[Tais] pat metais Vilniuje istorikas, Vilniaus universiteto absolventas Jokimas Lelevelis išleido nedidelę studiją *Žvilgsnis į lietuvių tautų senovę ir jų ryšius su heruliais*, kurioje taip pat svarstė lietuvių etnogenezės klausimą, lietuvių kalbą iškėlė kaip svarbų istorinių tyrimų šaltinį, ragino lietuvius ją „prikelti iš griuvėsių“.

populiariausių XIX a. dainų, žemaičių poeto Silvestro Valiūno, D. Poškos bičiulio, sukurta „Birutė“, iškelianti Lietuvos valdovų šeimos istoriją – Kęstučio ir Birutės susitikimą, Vytauto gimimą, aprašytą dar Lietuvos metraščiuose. Tai, beje, pirmas lietuvių literatūros tekstas, kuriame sukurta kunigaikščių šeimos apranga kaip savita tautiškumo emblema, lietuvių tautinio kostiumo provaizdis.

Visame krašte išgarsėjo 1811 m. D. Poškos savame dvare Bardžiuose-Bijotuose (Raseinių krašte) įkurtas pirmasis Lietuvoje senienų muziejus. Jis tapo vienu XIX a. pr. Lietuvos kultūros simbolių. Muziejus buvo pastatytas originaliai: iš didžiulio nunykusio ąžuolo, vadinto Baubliu, kamieno. Baublyje D. Poška laikė savo bibliotekėlę, archeologinius radinius, savo rankraštinę kūrybos knygą (lietuvių ir lenkų k.) „Bitelė Baublyje“, naudojo kaip darbo kabinetėlį. Baublys jo savininkui ir lankytojams simbolizavo Lietuvos istorinį likimą: išdygęs Mindaugo karalystės laikais, jis „matė“ visą lietuvių tautos valstybingumo istoriją ir nunyko žlugus Lietuvos ir Lenkijos Respublikai. Iš ąžuolo kamieno pastatytas muziejus vaizdžiai liudijo paskutinės LDK piliečių kartos pastangas suteikti naują gyvybę žlugusios valstybės tradicijai, perduoti ją ateičiai. Neatsitiktinai po pusės amžiaus Romos katalikų dvasinėje akademijoje Peterburge poetas Antanas Baranauskas vadovavo neoficialiai studentų lietuvių patriotinei organizacijai, pasivadinusiai „Baublio respublika“. Baublį, kaip Lietuvos kraštovaizdžio, jo įkūnijamos Lietuvos istorijos simbolį paminėjo Adomas Mickevičius žymiajame epe *Ponas Tadas*: „Ar gyvas dar Baublys, kurio liemens drūtumas / Senatvėj taip išpurto, kaip erdviausias rūmas? / Ten dvylika žmonių prie stalo sėst galėjo...“

Akademinės jaunuomenės veikla

Optimistinį tikėjimą, kad aktyvia visuomenine veikla ir moksline, menine kūryba galima pasipriešinti carų valdžios „nelaimei“, perėmė krašto jaunuomenė – jau nelaisvėje gimusi, tačiau Edukacinės komisijos patriotine dvasia reformuotas mokyklas baigusi ir į Vilniaus universitetą suvažiavusi studentija. 1817 m. studentai, kilę iš istorinės Lietuvos smulkiosios bajorijos – Adomas Mickevičius (1798–1855), Tomas Zanas (1796–1855), Juozapas Ježovskis (1798–1855), Pranciškus Malevskis (1799–1870), Anupras Petraškevičius (1794–1863) – įkūrė Filomatų, „mokslo mylėtojų“, draugiją. Draugijos vertybines nuostatas nusako jų šūkis – „Mokslas, tėvynė, dorybė“. Tai buvo masonijai artima slapta draugija, kurios narių akiratyje šalia savišvietos, intelektinio tobulėjimo tikslų vis labiau ėmė ryškėti politinio pasipriešinimo Rusijos imperijos valdžiai poreikis. Filomatai savo draugiją bei jos žemesniuosius, atvirus padalinius (Spindulingųjų, Filaretų draugijas) kūrė kaip Lietuvos visuomenės elito ugdymo erdvę, ruošėsi svarbiems krašto kultūrinio, ekonominio, politinio gyvenimo uždaviniams. Filomatų posėdžiai, Filaretų ir Spindulingųjų tradicinės gegužinės Vilniaus apylinkėse buvo ne tik smagus studentiško gyvenimo epizodas, bet ir reikšmingos kūrybinės dirbtuvės, kuriose brendo ne vienas literatūrinis ir intelektualinis talentas. 1823 m. imperijos valdžiai pradėjus slaptųjų Lietuvos jaunimo organizacijų sekimo bei represijų procesą, buvo suimta daugiau nei šimtas VU studentų, dvi dešimtys nuteista tremtimi iš Lietuvos. Filomatų kūrybinį potencialą ir Vilniaus universitete susiformuotas aukštas intelektualines ambicijas liudija jos narių biografijos, deja, tiesiogiai nebesusijusios su Lietuva. Adomas Mickevičius tapo vienu žymiausių Europos romantizmo

poetų, Juozapas Kovalevskis (1801–1878) – Kazanės universiteto profesoriumi, žymiu orientalistu-mongolistu, Ignas Domeika (1802–1889) – žymiu Čilės geologu, Čilės universiteto Santjage rektoriumi (jo vardu pavadintas vienas šio krašto kalnagūbris ir miestas). Daugelis šios kartos jaunuolių, universiteto studentų išėjo į 1830–1831 m. sukilimą.

Apie 1820–1823 m. šalia kitų studentiškų draugijų Vilniaus universitete būrėsi ir aktyviai veikė studentai, kilę iš Žemaitijos – jaunoji karta, pratęsusi Žemaičių kultūrinio sąjūdžio veiklą. 1823 m. filologas ir poetas Simonas Stanevičius (1799–1848) odėje „Šlovė žemaičių“ entuziastingai džiaugėsi, matęs „Vilnių, šaunų miestą“, senąjį universitetą, „nuo žemaičių beapsėstą“, studentus apėmusį pasididžiavimą buvusia tautos šlove, skatinančia bajoriškas pilietines ambicijas išlikti tauta „pražuvime“, nepasiduoti nelaisvei:

Šlovė visus sujudino
Gera tėviškei daryti,
Ir ką amžiai pagadino,
Čėsas [metas] yra sutaisyti.

Daugel metų sviets [pasaulis] rokavo,
Mūsų žemė kaip pražuvo,
Kaip užmiršo kalbą savo
Ir žmiršo, kuomi buvo.

Tarp žermaičių vis atgijo
Garbė tėvų ir liežuvis,
Meilė tarp jų išsiliejo,
Prasidžiugo ir lietuvis.
[...]

Žemaičių jaunimas ėmėsi įgyvendinti ir pratęsti tai, apie ką galvojo, ką planavo vyresnės kartos žemaičiai šviesuoliai. 1822 m. Simonas Daukantas (1793–1864), baigdamas teisės magistrantūros studijas, parašė pirmąją Lietuvos istoriją lietuvių kalba *Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių*. S. Stanevičius studijavo ir ėmėsi perleisti lietuvių raštijos veikalus, kurie sutvirtintų lietuvių bendrinės kalbos kūrybą. 1823 m. jis parengė ir išleido M. Daukšos *Postilės* ištraukas su žymiąja „Prakalba į malonųjį skaitytoją“, primenančia lietuvių kalbos puoselėjimo ir viešojo vartojimo poreikį. 1829 m. publikavo anoniminės XVIII a. lotyniškos lietuvių kalbos gramatikos naują peržiūrėtą leidimą *Trumpas pamokymas kalbos lietuviškos, arba žemaitiškos*. Kajetonas Nezabitauskis (1800–1876) 1824 m. parengė pirmą iliustruotą lietuvišką elementorių *Naujas mokslas skaitymo dėl mažų vaikų Žemaičių ir Lietuvos.* Leidinio pabaigoje įdėjo pirmąją lietuviškos raštijos bibliografiją (knygų sąrašą), patarlių ir priežodžių rinkinėlį.

S. Stanevičius pirmasis Lietuvos skaitytojams pristatė poetą Kristijoną Donelaitį. 1829 m. Vilniuje išleistame rinkinyje *Šešios pasakos* jis paskelbė Mažosios Lietuvos dainiaus pasakėčias kartu su savomis. S. Stanevičiaus pasakėčios yra skirtingos stilistikos, bet nenusileidžia lietuvių grožinės kūrybos pradininkui savo estetine kokybe. Šio rinkinio

„Prakalboje“, pasirašytoje galbūt paties S. Stanevičiaus „J. J. V. Lietuvio“ slapyvardžiu, K. Donelaitis ir jo kūryba profesionaliai įtraukiama į tuometinę lietuvių literatūros tradiciją. Šis tekstas laikytinas pirmuoju lietuviškos literatūros kritikos straipsniu. Į jaunosios žemaičių inteligentų kartos akiratį jau pateko ir lietuvių liaudies kūryba – 1829 m. Vilniuje S. Stanevičiaus išleistos *Dainos žemaičių* buvo apskritai pirmoji liaudies dainų publikacija atskira knyga visoje buvusios Lietuvos ir Lenkijos valstybės teritorijoje.

Žemaičiai studentai lietuviškumo nebesiejo vien su pilietiškumu. Savo lituanistiniais istorijos, lingvistikos (bendrinės kalbos kūrimo), grožinės literatūros ir jos tradicijos, tautosakos publikavimo darbais siekė sutvirtinti atskiros lietuviškos tautinės kultūros pamatus. Gavę išsilavinimą vienoje geriausių Europos aukštųjų mokyklų, gabūs, ambicingi jaunuoliai savo lituanistiniuose darbuose siekė kokybės, profesionalumo, orientavosi į bendrą Europos kultūros lygį. S. Daukantas savo istorijos pratarmėje klausė: „Taigi, kad mokslas ir gudrybė [išmintis] giminės [tautos] yra amžina ir visų didžiausia garbe, dėl ko gi lietuviai ir žemaičiai negali stengti, idant dasiektų laiptą šviesybės [apšvietos, civilizacijos], ant kurio išsikėlė kitos giminės?“

Ši kūrybinga Vilniaus universiteto studentų karta buvo išblaškyta posukiliminių represijų metu. Net ir tie, kurie nežuvo kovoje, nebuvo nuteisti tremtimi ar mirtimi, neemigravo, – šiaip ar taip prarado platesnės kūrybinės veiklos galimybes Lietuvoje. 1832 m. caro valdžiai uždarius Vilniaus universitetą, kaip „lietuviškos laisvamanybės lizdą“, panaikinus lenkiškąją Vilniaus spaudą, ėmus griežčiau cenzūruoti leidinius ir varžyti viešąjį draugijų gyvenimą, buvo sunaikinta visa Vilniaus, kaip XIX a. pradžios Lietuvos kultūros centro, energija.

Klasicizmas ir romantizmas

Apšvietos epochai ištikima Vilniaus universiteto aplinka stiprino klasicizmo stiliaus prestižą architektūroje, dailėje, literatūroje. Klasicizmas XVIII a. pabaigos Lenkijos ir Lietuvos Respublikoje dar prieš valstybės žlugimą buvo oficialiai propaguojamas meno stilius: karalius Stanislovas Augustas 1770–1777 m. savo rūmuose Varšuvoje rengdavo vadinamuosius „ketvirtadienio pietus“, į kuriuos sukviesdavo žymiausius valstybės literatus, menininkus. Čia būdavo aptariamos ir literatūros naujovės, estetikos klausimai. Klasicizmo stiliaus ilgaamžiškumą Lietuvoje bei Lenkijoje lėmė ir tai, kad po valstybės žlugimo jis gyvavo kaip vertinga ir toliau puoselėtina tautinės kultūros tradicija. Antikos meno autoritetą, klasicizmo estetikos nuostatas Lietuvoje skleidė Vilniaus universiteto Piešimo ir tapybos katedros vadovai Pranciškus Smuglevičius (1745–1807), vėliau Jonas Rustemas (1762–1835). Literatūrinio klasicizmo pagrindus padėjo įtvirtinti poetikos bei iškalbos dėstytojai Pilypas Nerijus Golianskis (1753–1824), Euzebijus Slovackis (1773–1814). Uolus klasicizmo estetikos šalininkas, o vėliau ir gynėjas polemikoje su romantikais buvo profesorius ir VU rektorius (1807–1815) Jonas Sniadeckis. XIX a. pradžioje pats Vilnius įgavo ryškų klasicistinį „veidą“. Architektas Laurynas Gucevičius šiuo stiliumi perstatydino pagrindinius miesto viešosios erdvės akcentus: rotušę (1799) ir katedrą (1801).

Klasicizmo stiliaus bruožais – teksto racionalia struktūra, antikiniais motyvais, pakilia retorine kalbėsena, bendruomeninių temų dominavimu – pasižymi XIX a. pr. žemaičių poetinė kūryba (D. Poškos, S. Stanevičiaus tekstai). Žymiausias Lietuvos ir Lenkijos ro-

mantizmo poetas A. Mickevičius debiutavo Vilniaus spaudoje 1818 m. klasicistinės poetikos eilėraščiu „Miesto žiema“, o studijuodamas Vilniaus universitete kūrė švietėjiškų satyrinių Voltero poemų perdirbinius.

Šalia vyraujančių Apšvietos idėjų ir klasicizmo stiliaus visuomenėje plito epochos naujovės – susidomėjimas žmogaus psichologija, ypač iracionalia psichikos sfera, išpopuliarėjo vokiečių gydytojo Franco Mezmerio (1735–1815) vadinamojo „vitalinio magnetizmo“ teorija, teigianti esant energijos apytaką tarp gyvų būtybių bei jų aplinkos, tapo madingi hipnozės seansai. Susidomėjimą žmogaus iracionalumu ar protu nepaaiškinamais reiškiniais palaikė ir populiarėjanti gotikinė (siaubo) proza. Pirmajame amžiaus dešimtmetyje Vilniuje grafienė Ona Radvilaitė-Mostovska (apie 1762–prieš 1833) išleido gotikinių apysakų rinkinius *Mano pramogos* (lenkų k.). 1814 m. Vilniuje Antanas Strazdas publikavo poezijos rinkinį *Giesmės svietiškos ir šventos*, jame novatoriškai pasinaudojo lietuvių tautosaka ir gyvosios kalbos ištekliais, kuriuose meninės kalbos atnaujinimo galimybių ieškojo romantikai. Universiteto studentus pasiekė naujausia XVIII a. pab.–XIX a. pr. Europos romantizmo literatūra. Buvo skaitomi ir aptarinėjami vokiečių bei anglų romantizmo autoriai, visų pirma Frydrichas Šileris (1759–1805) ir Džordžas Gordonas Bironas (1788–1824). Tokioje kultūriškai, intelektualiai ir socialiai dinamiškoje aplinkoje susiformavo aktyvi jaunoji studentų karta (tarp jų A. Mickevičius, S. Daukantas), savo darbais įgyvendinusi kūrybines romantizmo idėjas – švietėjiško racionalaus, atsakingo ir autonomiško asmens idealą transformavusi romantinio individualizmo linkme.

Romantizmas – meno ir filosofijos kryptis, Europoje ir Šiaurės Amerikoje paplitusi XVIII a. pab.–XIX a. Tai įtakingas reiškinys, turėjęs ilgalaikį poveikį ne tik meno tradicijai, bet ir kultūros, visuomenės gyvenimui. Jis siejamas su Vakarų civilizacijos žmogaus mentaliteto kaita, nulėmusia modernizmo ir postmodernizmo epochų pobūdį. Kai kuriose šalyse, kaip Lietuvoje, romantizmas savo reikšme prilygsta ankstesnėms kultūros epochoms, kaip Renesansas, Barokas, Apšvieta.

Pavadinimas susijęs su Viduramžių riterine literatūra, parašyta romanų kalbomis, bei šios epochos lyrinės ar herojinės dainos žanru – romansu. Romantizmo menas ir filosofija susiformavo kaip reakcija į Apšvietos amžiaus racionalizmą bei gamtamokslinę pasaulėžiūrą, klasicizmo meno elitinį ir aristokratinį pobūdį, estetinių normų, universalių dėsnių reikšmę kūryboje. Romantizmo menininkai nuo Antikos nusigręžė į Viduramžius – religingumo, tikėjimo stebuklais, mistinių išgyvenimų ir pirminio, nesuvaržyto emocingumo epochą. Epochą, kurioje matytos ir originalių tautinių kultūrų, nesekančių „svetimais pavyzdžiais“, ištakos.

Europos šalyse romantizmas formavosi vis kitoniškomis aplinkybėmis ir įgijo savitą pobūdį. Vokietijoje romantizmui impulsų teikė preromantinis „Audros ir veržimosi“ judėjimas XVIII a. 7–8-uoju dešimtmečiais, skelbęs asmens individualybės išlaisvinimo būtinybę (J. V. Gėtė, F. Šileris). Vokietijoje romantizmo idėjos buvo nuosekliausiai apmąstytos filosofijos, literatūros teorijos bei kritikos darbuose (F. Šileris, F. V. J. Šelingas, J. G. Fichtė, A. V. ir F. Šlėgeliai ir kt.). Anglų romantizmo literatūra pasižymi istoriniais škotų prozininko Valterio Skoto (1771–1832) romanais, kurie paskatino žavėtis Viduramžiais; prometėjiško revoliucingo individo charakteriu, iškeltu Bairono gyvenime ir kūryboje, lyrine-filosofine asmens vidujybės ir gamtinio kraštovaizdžio refleksija Viljamo Vordsvorto

(1770–1850) poezijoje. Rusijoje romantizmo literatūra iškilo XIX a. pradžioje; jai būdinga laisvės idėjų raiška, maištinga dvasia. Aleksandro Puškino (1799–1837) poezijos revoliucingumas, individualizmas, kalbinė meistrystė iškėlė jį į rusų nacionalinio poeto rangą.

Romantizmo pradžia Lietuvoje ir Lenkijoje laikoma A. Mickevičiaus *Poezijos* I tomo publikacija 1822 m. Vilniuje. Autorius čia paskelbė nemažą įvadinį straipsnį „Apie romantinę poeziją“, kuriuo reagavo į Vilniaus ir Varšuvos spaudoje prieš keleris metus įsižiebusią diskusiją dėl klasicizmo ir romantizmo estetinių principų. Romantinio meno priešininkai, pavyzdžiui, Jonas Sniadeckis, šią naujovę suvokė kaip meno nuopuolį, keliantį visuomenei chaoso grėsmę. Klasicizmo estetikos šalininkus – solidžius socialinio ir kultūrinio elito atstovus – erzino revoliucinga ir maištinga romantinio meno dvasia, tokia patraukli jaunimui, daugiausia kilusiam iš visuomenės apačių. Romantinis sąjūdis tapo modernizmo literatūros avangardinių judėjimų pirmtaku. Neatsitiktinai maištinga A. Mickevičiaus „Odės jaunystei“ energija po šimto metų atrado atgarsį pirmojo lietuvių poezijos avangardisto, „Keturių vėjų“ sąjūdžio iniciatoriaus, Mickevičiaus poezijos vertėjo Kazio Binkio programiniame eilėraštyje „Agitacinio pobūdžio eilėraštis su priemaiša piršlybų“ (1923).

A. Mickevičius, kaip būdinga romantikams, meno kaitą, jo naujoves vertino kaip natūralią istorinę meno būklę. Jo požiūriu, romantinis menas ne tik nekelia grėsmės visuomenės tvarkai, bet yra socialesnis nei klasicizmas – jis artimas ir prieinamas ne tik elitiniam skaitytojui, tinkamiau išreiškia ne tik vieno luomo, bet visos tautos pasaulėjautą, visos žmonijos bendrystės siekius. Estetinėse epochos polemikose klasicizmo sekėjai paprastai laikėsi Apšvietos kosmopolitizmui būdingos nuostatos, kad tai, kas gražu, yra gražu visiems ir visais laikais; romantizmo šalininkai atkreipė dėmesį į meno kaitą laike, į meno ryšį su tautinėmis kultūromis.

Viena pagrindinių romantizmo idėjų, išsakyta filosofijos bei meno kūriniuose, yra nauja žmogaus samprata. Apšvietos epochos žmogaus idealas – racionalus, laisvas, atsakingas individas – buvo paremtas įsitikinimu, kad prietarų atsikratęs, mąstantis žmogus gali būti pats sau ir kitiems perregimas, suprantamas, neprieštaringas. XVIII a. pabaigoje ima ryškėti supratimas, kad žmogaus vidinis gyvenimas – jo mąstymo, savivokos, atminties, jausmų sfera yra tarsi nepažini gelmė – ji turi pačiam asmeniui ir kitiems sunkiai suprantamą, vien racionaliu mąstymu neprieinamą lygmenį. Didelės reikšmės šiai asmens sampratai formuotis turėjo prancūzų filosofo Žano Žako Ruso (1712–1778) filosofiniai darbai ir literatūrinė kūryba, ypač jo idėjos apie natūralią žmogaus prigimtį, „vidinę gamtą“ ir ją iškreipiančią civilizaciją.

Ši žmogaus „vidinės gelmės“, jo psichologinio pasaulio idėja buvo susieta su kūrybinės išraiškos poreikiu: kas mes esame, sužinome tik bandydami tai išreikšti kalba, vaizdu, garsu, pasitelkę ne tik mąstymo, bet ir jausmų bei vaizduotės galias. Žmogaus vidujybės gelmė atsiveria visų pirma per jausmus, tad suprasti save ir kitus reiškia suprasti savo jausmus, persiimti kito išgyvenimais, susisaistyti emociniais saitais. Dar daugiau, išreikšdami save ne tik sužinome, kas esame, bet ir *tampame* tikraisiais savimi. Kuriasi lyrikos kalba, kaip vidinė, „širdies“ kalba, tinkama subjektyviam išgyvenimui išsakyti. Romantizmo epochoje menininkas, ypač poetas, tampa „pavyzdiniu asmeniu“ – jis pasižymi vidujybės išraiškos galia, padeda kitiems atverti savąsias „vidines gelmes“ kaip autentiško gyvenimo šaltinį.

Be to, ši vidinės gelmės išraiška kiekvieno individo atveju yra nepakartojama ir originali. Originalumo idėja buvo dar viena epochinės reikšmės naujovė, ypač paveikusi meninės kūrybos pobūdį. Iki romantizmo epochos originali išraiška nebuvo pagrindinis menininko kūrybos reikalavimas. Menininkui kur kas svarbiau, nei palikti kūrinyje savo individualybės pėdsaką, buvo visų pirma „sekti gamtą“ (imituoti tikrovę), taip pat pratęsti tradiciją, teikti malonumą, pamokyti. Originalumo reikalavimas literatūroje sureikšmino kūrybinę vaizduotę – nepakartojamai asmens tikrovei, jos išgyvenimui nusakyti nėra iš anksto duoto būdo, jis turi būti atrastas saviraiškos procese. Tad romantizmo epochoje ėmė nykti tradicinis žanrų kanonas ir klasicistinė stilių hierarchija. Nuo romantizmo laikų iki pat šių dienų didele asmens vertybe išliko kūrybiškumas, gebėjimas originaliai reikštis.

Savo individualumą ir atskirumą įsisąmoninęs asmuo patenka ir į vienišumo, atskirties, susvetimėjimo su aplinka būsenas. Romantizmo literatūra sukūrė ištisą galeriją naujų charakterių. Vienas tokių – kitų nesuprasto, iš bendruomenės iškritusio, atsako savo jausmams pasaulyje nerandančio vienišo žmogaus paveikslas. Visu ryškumu jis pirmiausia buvo pavaizduotas J. V. Gėtės romane *Jaunojo Verterio kančios* (1774). „Verteriškąjį“ herojų dramoje *Vėlinės* sukūrė A. Mickevičius.

Romantinis individualizmas reiškėsi ir kaip revoliucinė asmens energija, skatinanti atmesti paveldėtas, sustabarėjusias visuomenės gyvenimo formas, ir kaip naujų bendruomeninių ryšių, visų pirma, tautinių, kūrybos galimybė. Nuo bendruomenės atsiskyrusiam individui iškilo poreikis iš naujo apsibrėžti santykį su kitais, atrasti naujus, *nehierarchinius* susisaistymo su bendruomene, įsipareigojimo jai būdus, padedančius įveikti vienišumą ir atskirtumo pojūtį. Tad romantinės literatūros herojus – ir normų laužytojas (kaip Dž. Bairono Kainas), ir savin pasinėręs individualistas (kaip A. Mickevičiaus *Vėlinių* Gustavas), ir kovotojas už savo bei kitų laisvę (kaip to paties autoriaus poetinės apysakos *Konradas Valenrodas* herojus ar poemos *Ponas Tadas* Jackus Soplica).

Tauta romantinėje literatūroje suvokiama kaip organizmas, susiformavęs per ilgus amžius. Ji tarsi asmuo pasižymi savitu charakteriu, skatina išsiskleisti atskirų savo narių individualybes. Romantinė tautiškumo samprata apima ir tautos dvasios idėją. Tautos dvasia – tai bendruomenės charakterio, savito pasaulio suvokimo ir patirties būdas, susijęs su tautos gyvenama vieta, gamtiniu graštovaizdžiu. Tautos dvasią išreiškia kalba, kurioje atskiras asmuo gali įšaknydinti savo individualumą, per ją išskleisti savo „vidinę gelmę“. Dėl to romantizmo epochoje susiformavo įsitikinimas, kad kiekviena tauta turi savitą istorinės, kultūrinės plėtotės logiką, ir joms negali būti primesti svetimi išraiškos būdai, papročiai, politinio gyvenimo formos. Tai buvo vienas pagrindinių nacionalizmo pasaulėžiūros ir ideologijos[4] impulsų.

Romantinės tautiškumo idėjos skatino literatūroje remtis etnine kultūra, liaudies kūryba, gyvąja kalba (romantizmo epochoje galutinai nunyko literatūrinė kūryba lotynų kalba). Tautos ir asmens savitumo sąsaja su vieta lėmė didžiulę gamtos vaizduosenos reikšmę romantizmo literatūroje. Gamtinis kraštovaizdis iškyla kaip organiškos pasaulio visumos dalis (pvz., A. Mickevičiaus cikle „Baladės ir romansai“), kaip asmens vidujybės, „vidinio peizažo“ metafora (A. Mickevičiaus „Krymo sonetai“), kaip anapusybės, pasau-

[4] Nacionalizmas – viena įtakingiausių XIX a. susiformavusių ideologijų, teigianti kokios nors grupės tautinį bendrumą (etninį ar pilietinį) ir siekianti sujungti tautinę bendriją į valstybę.

lio sakralumo raiškos vieta (A. Baranausko *Anykščių šilelis*). Gamtos vaizdavimas romantizmo literatūroje dažnai susiejamas su religiniu pasaulėvaizdžiu. Gamtoje – vidinėje ir išorinėje – reiškiasi jos Kūrėjo „ranka“, amžinieji kosmoso (pasaulio tvarkos) dėsniai, paslaptinga, nematoma, anapusinė pasaulio sfera.

Krašto kultūros gynimo epocha (1832–1863). Tolesnė romantizmo plėtotė

XIX a. pradžioje klestint Vilniaus universitetui Lietuva (buvusios LDK teritorija) Rusijos imperijoje pasižymėjo kultūrine autonomija. Tokiomis sąlygomis krašto visuomenė, ypač jaunoji karta, buvo apimta kultūros plėtotės, naujovių kūrybos entuziazmo. Po nuslopinto sukilimo sustiprėjo valdžios rusifikacinė politika. Lietuvos žmonės buvo priversti užimti gynybinę poziciją – išsaugoti tai, kas likę, nuo sunaikinimo, pagal galimybes atkurti, kas sunaikinta. Lietuva prarado ne tik kultūrinę veiklą telkusias institucijas (universitetą, spaudą, kuri lėtai ir tik iš dalies atsikūrė, laisvo draugijų gyvenimo galimybes), bet neteko ir daug žmonių – pagrindinio kūrybinio potencialo. Minėta, kad dar prieš sukilimą iš Lietuvos buvo ištremta nemaža aktyvaus akademinio jaunimo, o po sukilimo, nekalbant apie žūtis ir represijas, Lietuvą ir Lenkiją ištiko precedento neturinti emigracija, istorijoje pavadinta didžiąja.

Kultūrinis gyvenimas atsigavo 6-ajame dešimtmetyje, valdant carui Aleksandrui II. 1855 m. Vilniuje buvo įkurta mokslinė humanitarinė draugija – Archeologijos komisija ir Senienų muziejus, – institucijos, sutelkusios krašto intelektualinį elitą. Komisijai priklausė profesionalūs istorikai ir mėgėjai (tarp jų ir M. Valančius, 1848 m. išleidęs istorinį veikalą lietuvių kalba *Žemaičių vyskupystė)*, taip pat rašytojai, dailininkai, gydytojai, žymesni visuomenės veikėjai bei turtingi dvarininkai, rėmę Komisijos veiklą. Svarbus jos narių tikslas – rinkti ir kaupti Lietuvos istorijos šaltinius, muziejinius eksponatus, dailės rinkinius. Komisija savo muziejine ir moksline veikla orientavosi visų pirma į LDK politinę tradiciją, jos unijinius ryšius su Lenkijos karalyste. Komisijos ir muziejaus pagrindu (deja, veltui) tikėtasi atkurti Vilniaus universitetą, atgauti kultūrinę krašto autonomiją.

Susidomėjimas Lietuvos kraštotyra ir istorija. „Kraštietiškasis“ romantizmas

Įtemptame politiniame kontekste veikiant romantizmo idėjoms, Lietuvos kultūriniame gyvenime susiformavo naujas reiškinys – susidomėjimas kraštotyra, pradėjo formuotis kultūrinis turizmas. Išpopuliarėjo literatūriniai, publicistiniai kelionių po kraštą aprašymai bei vadinamieji „statistiniai“ Lietuvos regionų kultūros aprašai, siekiantys mokslinio objektyvumo. Tokie tekstai turėjo ir kultūros saugojimo, ir svarbią sklaidos, populiarinimo misiją. Jų autoriai – keliautojai po kraštą, fiksuojantys kultūros paminklus, nykstančius, dar išlikusius praeities pėdsakus, etnografinius regionų bruožus kaip tautos savitumo liudijimus. Susidomėjimą kraštotyra skatino ir tai, kad amžiaus viduryje ėmė keistis tradicinis Lietuvos kraštovaizdis, veikiant techninėms amžiaus naujovėms. Per Lietuvą buvo tiesiama 1861–1862 m. Peterburgą su Varšuva sujungusi geležinkelio linija (geležinkelis ir traukinys lietuvių literatūroje pirmą kartą paminėti A. Baranausko *Kelionėje Petaburkan*).

Kelionių aprašymai ir kraštotyrinės, etnografinės studijos skatino įsisąmoninti asmens ryšį su prigimta vieta, jos praeitimi, į tautinės kultūros lauką demokratiškai įtraukė ir etnines regiono tradicijas (lietuvių bei gudų). Iškiliausi šio žanro autoriai – žemaitis, dramatiško li-

kimo Vilniaus dvasinės akademijos absolventas Adomas Liudvikas Jucevičius (1813–1846; *Žemaitijos prisiminimai*, 1842; *Lietuva*, 1846), vienas žymiausių amžiaus vidurio Lietuvos romantizmo poetų Liudvikas Kondratavičius-Vladislovas Sirokomlė (1823–1862; *Iškylos po andainykštes mano apylinkes*, 1853; *Iškylos iš Vilniaus po Lietuvą*, 1857–1860). Dėmesio sulaukė ne tik Lietuvos provincijos apylinkės, bet ir sostinė: Lietuvos istorikas, leidėjas, visuomenės veikėjas Adomas Honorijus Kirkoras (1818–1886) 1856 m. publikavo pirmąjį turistinį vadovą po Vilnių – *Pasivaikščiojimai po Vilnių ir jo apylinkes*.

Kraštotyrininkų dėmesį patraukė Lietuvos upės – natūralios geografinės ir kultūrinės krašto „arterijos“. Kelionės upėmis, jų pakrantėmis leido tirti romantikus dominusį gamtinio kraštovaizdžio ryšį su tautos istorija bei kultūra, ieškoti „tautos dvasios“. Archeologas, etnografas, istorikas Konstantinas Tiškevičius (1806–1868) 1857 m. atliko ekspediciją laivu Neries upe nuo jos ištakų iki santakos su Nemunu, tyrė upės vagą, jos pakrantes geografiniu, archeologiniu, etnografiniu būdu, rinko tautosaką. Tyrimus apibendrinanti knyga *Neris ir jos krantai* buvo išleista 1871 m. Autorius čia raiškiai nusakė kraštotyrinių studijų prasmę: „Kiekviename pavyzdingame ūkyje turi būti išsamiai suinventorinti visi aliai vieno to ūkio daiktai, jei norime, kad jis būtų tvarkingas. Štai tas didelis ūkis, kurį Tėvyne vadiname. Panašiai kaip anas, kad būtų išsamus ir tvarkingas, net verktinai reikia turėti visus surinktus ir aprašytus jo daiktus.“ Autorius pabrėžia šalia kitų aprašytinų dalykų mokslinėje kelionėje ieškojęs „tautos padavimų arba bendruomenės dainelių, to jos ženklo, kuriuo visuomet taip galingai išsiskleidžia tikrasis tautos būdas.“

Dėmesį tautos būdui, „šalies veidui“, anot A. L. Jucevičiaus, asmens ir tautos likimo sąsajoms su prigimta vieta stiprino ir XIX a. vidurio romantinė literatūra, kuri pasižymi išplėtota Lietuvos kraštovaizdžio poetika, kelionių aprašymų motyvais, tautinio charakterio sąsaja su vieta, jos savitu peizažu, istorinės atminties paminklais (Paryžiuje 1834 m. išleista A. Mickevičiaus poema *Ponas Tadas*, 1858–1859 m. parašytos A. Baranausko poemos *Anykščių šilelis*, *Kelionė Petaburkan*).

Susidomėjimas kraštotyra neatsiejamas nuo intensyviai plėtotų Lietuvos istorijos tyrimų. Svarbus romantinės Lietuvos istoriografijos veikalas, veikęs to meto skaitytojų istorinę vaizduotę ir savimonę – Teodoro Narbuto (1784–1864) devynių tomų *Lietuvių tautos istorija* (1835–1841), ypač jos pirmasis tomas, skirtas lietuvių mitologijai. Lietuvos istorija grindė lietuvių etninio savitumo ir istorinio savarankiškumo suvokimą, teikė temų, siužetų literatūrai. Netrukus pasirodė ir pirmoji lietuvių kultūros istorija lietuvių kalba – Simono Daukanto *Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių* (1845), kurį atidžiai skaitė lietuvių romantizmo poetas Antanas Baranauskas (1835–1902) ir rėmėsi juo, savo poetiniuose kūriniuose apmąstydamas lietuvių istorinį likimą.

Romantiniai lietuvių mitologijos tyrimai tapo puikia medžiaga literatūrai. Ja pasinaudojo lenkų rašytojas, VU auklėtinis, aktyvus Lietuvos kultūrinio gyvenimo dalyvis, pasižymėjęs lituanistiniais interesais, Juozapas Ignotas Kraševskis (1812–1887). 1840–1845m. Vilniuje jis išleido poetinę trilogiją Lietuvos istorijos tema *Anafielas*. Ypač populiari buvo pirmoji jos dalis *Vitolio rauda* – bandymas sukurti lietuvių mitologinį-herojinį epą. Panašiu metu pagal išlikusius mitus, surinktą tautosaką buvo sukurti ir kaimyninių šiaurės tautų epai: 1835 m. Elijo Lionroto suomių *Kalevala*, 1857–1861 m. Frydricho Reinholdo Kroicvaldo estų *Kalevo sūnus* ar 1888 m. Andrėjaus Pumpuro latvių *Lačplėsis*. J. I. Kraševskio

poemoje veikianti lietuvių liaudis ir jos herojus Vitolis nepasižymi etnografiniu savitumu, vaizduojami gana abstrakčiai. Dėl to su kūriny perteikiamais riteriškaisiais idealais galėjo tapatintis skirtingos etninės kilmės ir kultūrinių nuostatų Lietuvos patriotai. *Vitolio rauda* buvo meniškai apipavidalinta dailininko Vincento Smakausko grafikos darbais, o dainoms bei raudoms muziką sukūrė iš istorinės Lietuvos kilęs lenkų kompozitorius, 1840–1858 m. gyvenęs ir kūręs Vilniuje, Stanislovas Moniuška (1819–1872). Lietuvių tautinio atgimimo epochoje J. I. Kraševskio *Vitolio raudą*, kaip lietuvių tautinę tapatybę išreiškiantį tekstą, į lietuvių kalbą išvertė ir 1881–1882 m. publikavo poetas Andrius Vištelis-Lietuvis. Pirmajame laikraščio *Aušra* numeryje šis kūrinys buvo pristatytas kaip ypač reikšmingas lietuvių tautai tekstas, prilygstantis Homero ir Vergilijaus herojiniams epams.

Herojinės Lietuvos praeities literatūrinius vaizdinius po Adomo Mickevičiaus *Konrado Valenrodo* (1828) skaitytojų sąmonėje padėjo įtvirtinti V. Sirokomlės poema *Margiris* (1854), vėlesnis J. I. Kraševskio istorinis romanas *Kunigas* (t. y. „*Kunigaikštis*“, 1882), iškėlę lietuvių literatūroje Pilėnų gynimo siužetą kaip gynybinio patriotizmo simbolį. Dėl dėmesio krašto istorijai, etninėms tradicijoms, liaudies kūrybai, kultūriniam kraštovaizdžiui XIX a. vidurio literatūra istorijoje kartais dar apibrėžiama ir kaip „kraštietiškasis“ romantizmas.

Vyskupo Motiejaus Valančiaus epocha

XIX a. viduryje Lietuvoje įvyko esminga kartų kaita – nebeliko žmonių, gyvenusių savoje valstybėje – tų, kuriems Respublika buvo jų gyvosios atminties dalis (kaip, pavyzdžiui, D. Poškai, J. A. Giedraičiui). Rusijos imperijos valdžiai po sukilimo uždarius Universitetą ir galutinai panaikinus Lietuvos Statuto galiojimą (1840 m.), buvusios valstybės tradicijos tęstinumą įtvirtino Vakarų krikščionybė, visų pirma Katalikų Bažnyčia. Tad buvimas lietuviu ar lenku vis labiau susiejamas ne tik su gimtuoju kraštu, bet ir su priklausomybe Vakarų krikščionybei – nevalstybinei religijai. Tikybos ir tautiškumo jungtis XIX a. viduryje lietuviams leido aiškiausiai įsisąmoninti savo tautinį atskirumą Rusijos imperijoje. Romantinėje literatūroje istorinis tautos likimas imtas interpretuoti religinėmis reikšmėmis: A. Mickevičiaus, iš dalies A. Baranausko literatūros kūriniuose lietuvių ir lenkų tautų patiriama istorinė neteisybė, skriauda suvokiama krikščioniškai – kaip išganymo per kančią galimybė, teikianti atgimimo viltį. Tautos būtis istorijoje apibrėžiama biblinėmis nuopuolio, atpirkimo, išganymo prasmėmis. Todėl tautos laisvė viešajame to meto gyvenime siejama ne tik su piliečių, bet ir su Dievo valia. Štai 1861 m. Lenkijoje ir Lietuvoje prasidėjus patriotinėms demonstracijoms su valstybingumo atgavimo šūkiais, tėvynės laisvės atgavimo intencijomis bažnyčiose buvo giedamos populiarios religinės, patriotinės giesmės lenkų ir lietuvių kalbomis. Giesmių, patriotinių dainų bendruomeninis giedojimas 1863 m. sukilimo išvakarėse tapo raiškia politinės demonstracijos forma, sakytume, pirmąja „dainuojančiąja revoliucija“ Lietuvoje.

Bendra religija veikė ir kaip reikšminga jungtis tarp skirtingų luomų (aristokratų, bajorų, miestiečių ir valstiečių), kalbančių skirtingomis kalbomis, o gyvenimo būdo ir buities, savivokos, išsilavinimo požiūriu gyvenančių tarsi skirtinguose pasauliuose. Socialinis klausimas – kokiu pagrindu, kokiu būdu „liaudis tampa tauta“ – buvo vienas „karščiausių“ amžiaus vidurio, epochos klausimų, aktualus Lietuvoje baudžiavos panaikinimo iš-

vakarėse. Dėl to XIX a. vidurio laikotarpis Lietuvoje vadinamas ir „Motiejaus Valančiaus epocha“. Iš žemaičių valstiečių kilęs Valančius (1801–1875) – Vilniaus dvasinės akademijos, vėliau perkeltos į Peterburgą, dėstytojas (1840–1845), Varnių kunigų seminarijos rektorius (1845–1850), Žemaičių vyskupas (nuo 1850), įžvalgus politikas ir visuomeninkas, daug nuveikė ne tik Katalikų Bažnyčiai, bet ir platesniam Lietuvos kultūros, visuomenės gyvenimui.

Švietėjiška veikla tarp Lietuvos valstiečių buvo svarbi M. Valančiaus kaip vyskupo ganytojiškos programos dalis, kuria jis esmingai prisidėjo prie modernios lietuvių tautos formavimosi XIX a. viduryje ir pabaigoje. Ypač reikšmingas buvo daugiausia tarp Lietuvos valstiečių 1858–1864 m. suorganizuotas blaivybės sąjūdis. Steigti religines brolijas kovai su girtavimu dar 1818 m. savo *Veikale apie girtuoklystę* siūlė VU medicinos profesorius Jokūbas Šimkevičius. Vyskupas suvokė, kad valstiečių blaivėjimas neatsiejamas nuo jų tapsmo piliečiais, visuomenės nariais bei tautos istorijos dalyviais, artėjant baudžiavos panaikinimui. Blaivybės laikymąsi savo ganytojiškuose laiškuose valstiečiams M. Valančius siejo su tautiniu pasididžiavimu savo tėvyne – blaivios, šviesios tautos tėvynė tapo „vėlei garsi ir garbinga tarpu giminių žmonių“. Tai buvo nauji, nejprasti jausmai to meto tradicinės kaimo bendruomenės žmonėms, tokiu būdu buvo formuojama jų tautinė savivoka. Vyskupo autoritetas ir vyskupijos kunigų aktyvumas sąjūdyje buvo toks didelis, kad po poros Blaivybės brolijų veiklos metų Rusijos imperijos finansų ministras susirūpino dėl sunykusių mokesčių iš alkoholio pardavimo Lietuvoje, nes daugiau nei pusė gyventojų (kai kuriose vietovėse – ir didžioji dauguma) nustojo gerti degtinę. Nepaisant valdžios suvaržymų, blaivybės sąjūdis tęsėsi iki pat galutinio jų uždraudimo posukiliminiais 1864 metais.

XIX a. vidurio Lietuvoje, kaip ir, pavyzdžiui, Airijoje, kova su girtuoklyste, organizuojama Katalikų Bažnyčios, turėjo ir politinio pasipriešinimo atspalvį imperinės valdžios atžvilgiu. M. Valančiaus inicijuotos blaivybės brolijos skatino tautinės valstiečių opozicijos dvasią, kurią išreiškė besąlygiškas nusiteikimas laikytis katalikybės, nepereiti į stačiatikybę. Tai buvo ypač aktualu, žinant tragišką buvusios LDK unitų likimą[5] po 1831 m. sukilimo. Nuo 1839 m. ši savita, vien buvusios Respublikos teritorijai būdinga konfesija Rusijos valdžios buvo pradėta naikinti, unitai prievarta įjungti į stačiatikių cerkvę. Moralinis, konfesinis ir tautinis valstiečių sąmoningumas negalėjo būti stiprinamas be raštingumo, platesnio kultūrinio ugdymo. Nepavykus gauti valdžios leidimo lietuviškam laikraščiui įsteigti, XIX a. viduryje Žemaičių vyskupo švietėjiškų idėjų paveikti lietuvių kunigai ėmėsi rašyti didaktinę literatūrą, skirtą liaudžiai (J. S. Dovydaičio *Šiaulėniškis senelis*, 1840–1864; P. Gomaliauskio *Aplankymas seniuko*, 1853; A. Baranausko poema *Dievo rykštė ir malonė*, parašyta 1859 ir pan.). Po sukilimo, siekdamas spaudos draudimo sąlygomis išlaikyti skaitytojų valstiečių ratą bei jį plėsti, plunksnos ėmėsi pats vyskupas (didaktinės prozos rinkiniai *Vaikų knygelė*, *Paaugusių žmonių knygelė*, apysaka *Palangos Juzė*, parašyti 1864–1869). Didaktinė literatūra – tarpinis prozos žanras tarp religinio pamokslo ir publicistikos bei grožinės literatūros – teikė skaitytojams ir religinių, dorovinių pamokymų, ir

[5] Unitų bažnyčia susikūrė XVI a., Abiejų Tautų Respublikos stačiatikiams sudarius uniją su Katalikų Bažnyčia. Unitai pripažino katalikų popiežiaus valdžią ir katalikų religijos dogmas, tačiau išlaikė Rytų Bažnyčios apeigas ir bažnytinę slavų kalbą.

praktinių patarimų, ir bendrųjų žinių (pvz., iš geografijos, istorijos, medicinos, higienos), ir malonumo (pvz., liaudiško humoro stilistika parašyta M. Valančiaus didaktinė apysaka *Palangos Juzė*). Blaivybės sąjūdžio metu pažadintas lietuvių valstiečių tikybinis, tautinis sąmoningumas nemaža dalimi nulėmė jų aktyvumą lietuvių tautinio atgimimo judėjime, ypač dalyvavimą knygnešystėje.

Dar dirbdamas Peterburge M. Valančius bendravo su ten atsidūrusiais lietuvių šviesuoliais, tarp jų – su Simonu Daukantu, buvusiu VU istorijos profesoriumi Ignu Onacevičiumi. Peterburge iškilo „Žemaičių akademijos“ įkūrimo idėja – įstaigos ar draugijos, galinčios telkti lietuvių inteligentiją bei jos veiklą lietuviškos kultūros baruose. Todėl tapęs Varnių kunigų seminarijos rektoriumi, siekė šioje mokslo įstaigoje sutelkti lituanistinių interesų turinčius, lietuvių raštijai nusipelniusius dėstytojus. Valančiaus atnaujinta kunigų seminarija išugdė visuomeniškai ir tautiškai aktyvių katalikų kunigų kartą (A. Baranauskas, K. Kairys). Seminarijos patriotinė dvasia veikė ir tuos dvasininkus, kurie jau po Valančiaus mirties XIX a. pabaigoje įsitraukė į lietuvių tautinį atgimimą (Maironis, J. Tumas-Vaižgantas).

Aplink M. Valančių Varniuose telkėsi lietuvių šviesuoliai ir jų kultūrinės iniciatyvos: du kartus M. Valančius, lietuviškų kalendorių leidėjas Laurynas Ivinskis, didaktinės prozos autorius, publicistas, švietėjas Mikalojus Akelaitis nesėkmingai bandė gauti valdžios leidimą lietuviškam laikraščiui. L. Ivinskio nuo 1846 m. leidžiami lietuviški kalendoriai amžiaus viduryje liko vienintelė – nors netobula, bet svarbi – bendratautinės viešosios komunikacijos lietuvių kalba priemonė. Kalendoriai 1851 m. įgijo literatūrinį priedą – čia buvo daugiausia skelbiama didaktinė literatūra, tačiau išspausdintas ir A. Baranausko *Anykščių šilelis*. Vilniuje leidžiamus kalendorius rūpinosi platinti Motiejus Valančius per Varnių kunigų seminariją, Varniuose įsteigtą knygyną.

Menas ir religija romantinėje literatūroje

XIX a. viduryje ypač išryškėjo religiniai romantinio pasaulėvaizdžio bruožai. Tokia romantinės literatūros plėtotė buvo susijusi su bendra epochos tendencija Europoje – religijos atgimimu. Tai savitas atsakas į paspartėjusius sekuliarizacijos procesus, techninę ir pramoninę revoliuciją, religinio ir mokslinio pasaulėvaizdžio atsiskyrimą. Romantizmo epochoje apskritai buvo paplitusi nuostata, kad menas, labiausiai poezija, yra būdas pasiekti tai, kas nematoma, paslaptinga ir grėsminga, kas neprieinama eksperimentiniam atitrauktai mąstančiam protui, bet pasiekiama toje paslaptyje religiniais ar meniniais būdais dalyvaujančiam žmogui. Išreikšti savo vidujybę reiškė atverti ir gamtos paslaptį, – nematomus, racionaliai neprieinamus pasaulio sandaros dalykus, priartėti prie pasaulio begalybės, beribiškumo nuojautos. Tad romantizmo menininkas, poetas, buvo laikomas pasaulio paslapties, gamtos kaip nenutrūkstamos gyvybės grandinės tarpininku. Menas, visų pirma poezija, užėmė dalį religijos sferos, ypač gilėjant atotrūkiui tarp religinio ir mokslinio pasaulėvaizdžio. Iškalbinga, kad 1859 metais A. Baranauskas pabaigė rašyti savo poemą *Anykščių šilelis*, kurioje natūralus gamtinis kraštovaizdis, žmogaus kultūra ir anapusybė iškyla tarsi vienas gyvas organizmas. Gamta čia yra žmogaus namai ir kosmosas – vieta, kurioje reiškiasi pasaulio šventumo paslaptis, pasaulio Kūrėjo valia. Tais

pačiais metais Didžiojoje Britanijoje pasirodė gamtos mokslininko Čarlzo Darvino (1809–1882) veikalas *Apie rūšių kilmę*, kuriame buvo išdėstyti gamtinių rūšių evoliucijos teorijos pagrindai, iškelta natūralios atrankos idėja („labiausiai prisitaikiusiųjų išlikimas"). Darvino koncepcija pasiūlė pasaulio be Kūrėjo, kūrinio be autoriaus, idėją, prieštaraujančią tradiciniam religiniam pasaulėvaizdžiui. Anot Milošo, tapęs anonimišku rūšies atstovu, kilusiu ne iš Adomo, o iš beždžionės, asmuo prarado išsikirtinę vietą pasaulyje. Žmonės pasijuto esą statistiniai vienetai, „aklos gamtos lyg ir nebuvę veikalai", kaip rašė Maironis priešmirtiniame eilėraštyje „Vakaro mintys" (1932). Tradicinio religinio pasaulėvaizdžio pagrindus siekė išsaugoti ir moderniajai epochai perduoti romantizmo literatūra, tad XIX a. žmonės pirmieji platesniu mastu išgyveno skilimą bei įtampą tarp religinio ir mokslinio pasaulėvaizdžio, kuria pažymėta modernizmo epocha.

Spaudos draudimo ir lietuvių tautinio atgimimo epocha (1864–1905). Romantizmas ir realizmas

Pralaimėjus 1863 m. sukilimą Lietuvoje, pasikeitė valdžios politika „Šiaurės vakarų gubernijose": ji buvo nukreipta į atvirą visuotinį krašto gyventojų rusinimą. Valdžiai nutarus sunaikinti savarankišką lietuvių visuomeninį, kultūrinį gyvenimą, susilpninti tradiciškai nusistovėjusį Lietuvos ir Lenkijos kultūrinį bei politinį ryšį, imtasi iš viešumos išstumti lenkų ir lietuvių kalbą, o 1864 m. lietuviškiems raštams uždrausta naudoti nuo lietuvių raštijos pradžios priimtą lotyniškąją abėcėlę, kuri esą yra lietuvių „genties" saitas su lenkų kultūra. Tam tikslui lietuviškiems raštams buvo pritaikytas rusiškasis kirilicos raidynas, vadintas „graždanka". Krašte buvo uždraustas pradinis švietimas „vietinėmis kalbomis", taigi ir lietuvių, suvaržyta Katalikų Bažnyčios veikla, uždrausta vietinės kilmės asmenims (iš esmės visiems katalikams) užimti valstybinės tarnybos vietas krašte ir kt. Tad iš tiesų, kaip rašo istorikas Simas Sužiedėlis, kovojama buvo „dėl tautos, ne dėl raidės".

Knygnešystė

Spaudos draudimo Lietuvos visuomenė nepriėmė. Nors valdžios iniciatyva po 1864 m. „graždanka" buvo išspausdinta visų pirma liaudžiai skirtų maldynų, elementorių, kalendorių, tačiau veikiai, nuo 1867 m. Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus iniciatyva buvo suorganizuotas nelegalus lietuviškų raštų spausdinimo Prūsijoje (Tilžėje), gabenimo į Lietuvą ir slapto platinimo tinklas. Į nelegalios spaudos lotyniškais rašmenimis gabenimą ir platinimą ilgainiui įsitraukė vis daugiau žmonių, ne tik dvasininkų, bet ir pasauliečių, lietuvių inteligentų (kaip, pvz., aktyvus lietuvių atgimimo sąjūdžio veikėjas Povilas Višinskis, šviesūs Anykščių krašto Griežionėlių dvarininkai Stanislovas ir rašytoja Liudvika Didžiuliai, lietuvių kultūros mecenatai ir aktyvūs veikėjai broliai Vileišiai Vilniuje). Amžiaus pabaigoje ėmė kurtis ir pasaulietinės nelegalių leidinių platinimo draugijos – kaip „Sietynas" Užnemunėje, „Atgaja" Šiaurės rytų Lietuvoje, „Dvylikos apaštalų" organizacija Vilniuje. Susikūrė pasaulyje analogų neturintis reiškinys – knygnešystės fenomenas. Spaudos draudimas buvo lemiamas lietuvių tautos solidarumo, jos kultūrinių ir socialinių galimybių išbandymas. Knygnešystė tapo svarbia lietuvių tautinio atgimimo „institucija" – organizuota nelegalia veikla. Ji iškyla kaip ryškus XIX a. lietuvių kultūrinės rezistencijos simbolis.

Svarbu, kad knygnešystė įtraukė skirtingos socialinės padėties žmones. Pavojinga, dažniausiai nepelninga, drąsos ir apsukrumo reikalaujančia knygnešio „profesija“ dažniausiai užsiimdavo valstiečiai, miestiečiai, aktyvios buvo moterys. Viena knygnešių specializacija – slapta pergabenti stambesnius spaudos krovinius per Prūsijos–Rusijos sieną ir nuvežti į saugojimo vietas. Jomis tapdavo klebonijos, šviesesnių bajorų dvarai, sąmoningesnių valstiečių sodybos. Iš jų knygas mažesniais kiekiais paimdavo ir toliau paskleisdavo knygnešiai-platintojai. Išradingi knygnešiai knygas gabendavo vežimais su dvigubu dugnu, įdėję į karstą su „numirėliu“, pasisodinę vežiman „ligonį“, „pamišėlį“, siųsdavo Lietuvoje traukinio bagažu kaip „staliaus įrankius“, „obuolius“ ir pan. Rašytoja Marija Pečkauskaitė–Šatrijos Ragana atsiminimuose yra rašiusi, kaip jaunystėje su bičiule platino nelegalius lietuviškus laikraščius, slėpdamos juos po drabužiais: iš lieknų panelių pavirsdavusios į apkūnias tetules. Tačiau Lietuvos visuomenė nesitenkino vien nelegalia veikla – valdžios politika buvo kritikuojama ir spaudoje, pasitelkiami moksliniai argumentai (rusiškas raidynas neatitinka lietuvių kalbos fonetikos), buvo siunčiami skundai carui, kuriuos, be kita ko, pasirašydavo ir iki kelių dešimčių valstiečių. Knygnešių pasiaukojimas ir patriotinis herojizmas tapo ir literatūros kūrinių tema: knygnešių portretai sukurti ankstyvajame Žemaitės apsakyme „Atžala“, Lietuvos lenkų prozininkės Marijos Rodzevičiūtės (1863–1864) romane *Pilkosios dulkės* (1889; išverstas V. Kudirkos); vienas gražiausių – Šatrijos Raganos apysakoje *Sename dvare* (dievdirbys Levanarda).

Lietuviškos spaudos pradžia

Knygnešystė paliudijo besiformuojančios modernios lietuvių tautos atsparumą rusifikacijai. Paskutiniaisiais dviem amžiaus dešimtmečiais, didžiausios kultūrinės ir pilietinės priespaudos metais, lietuvių tautos išlikimą, jos kultūrinę bei politinę perspektyvą nulėmė jaunoji aktyvių lietuvių inteligentų, pasauliečių ir dvasininkų, karta. Jonas Basanavičius (1851–1927), Vincas Kudirka (1858–1899), Povilas Višinskis (1875–1906), Jonas Šliūpas (1861–1944), Jonas Mačiulis-Maironis (1862–1932), Juozas Tumas-Vaižgantas (1869–1933) – tai karta, išugdyta Lietuvos romantizmo literatūros ir istoriografijos. Tai Adomo Mickevičiaus, Juoazpo Ignoto Kraševskio, Vladislovo Sirokomlės, Antano Baranausko, Simono Daukanto, Teodoro Narbuto skaitytojai, kilę iš lietuviškos valstietijos. Rusijos ir Lenkijos aukštųjų mokyklų auklėtiniai, užsidegę Vidurio Europos „tautų pavasario“ – čekų, vengrų, pietų slavų nacionalinių judėjimų – entuziazmu, persiėmę idėja, jog kiekviena tauta turi teisę apsispręsti savarankiškai kurti savo kultūrinę ir politinę būtį. Ši karta savo darbais suformavo lietuvių tautiškumo, susieto su lietuvių kalba, etnine kultūra, istorine praeitimi suvokimą. Ji iškėlė ir padėjo įgyvendinti lietuvių kultūrinės, vėliau – ir politinės autonomijos bei savarankiškumo uždavinį. Lietuvių tautinę bendriją sutelkė šios kartos leidžiami pirmieji nelegalūs lietuviški laikraščiai, juose skelbiama publicistika, grožinė literatūra. Su sava spauda, užtikrinančia bendratautinę viešąją komunikaciją, lietuvių tauta galėjo tapti visaverte modernia kultūrine bendrija.

Pirmasis lietuviškas laikraštis *Aušra*, 1883 m. inicijuotas J. Basanavičiaus, ėjo trejus metus. 1889–1905 m. buvo leidžiamas į liberaliąją inteligentiją orientuotas *Varpas* (faktinis redaktorius – V. Kudirka) bei valstiečiams skirtas *Ūkininkas*. 1890–1896 m. pasirodė

konservatyviosios katalikų inteligentijos laikraštis *Žemaičių ir Lietuvos apžvalga*, jį pakeitė modernesnės katalikiškos šviesuomenės leidžiamas *Tėvynės sargas* (1896–1904), kurio pagrindinis redaktorius buvo rašytojas J. Tumas-Vaižgantas. Nelegali spauda skatino telktis lietuvių visuomenę, kartu išryškino jos skirtingas ideologines nuostatas. Romantinės pakraipos *Aušra* skatino domėjimąsi Lietuvos istorija, raštijos tradicija, čia pasireiškiančiu „tautiniu charakteriu". *Varpas* buvo artimesnis pozityvizmui, kėlęs uždavinį rūpintis ir dvasine, ir materialiąja tautos būtimi, brėžti pozityvaus darbo tautos labui perspektyvas ir kultūriniame, ir ūkiniame, visuomeniniame gyvenime. *Tėvynės sargas* buvo katalikiškas laikraštis, siekęs derinti religinį tikėjimą ir tautiškumą, pratęsti XIX a. vidurio „Motiejaus Valančiaus epochos" tradiciją: „Ne katalikybė dėl Tėvynės, o patriotizmas iš Dievo meilės". Lietuviškos spaudos sutelkti bendradarbiai vėliau tapo ir lietuvių politinių patrijų kūrėjais.

Nemažesnę reikšmę spauda turėjo ir lietuvių literatūriniam gyvenimui – sutelkė lietuvių rašytojus, dažnai išsibarsčiusius po visą imperiją ar užsienį, skatino kurtis skaitytojų bendruomenę. Šioje spaudoje debiutavo ir skelbėsi svarbesni amžiaus pabaigos rašytojai: žymiausia XIX–XX a. sandūros literatūros asmenybė – Maironis – debiutavo *Aušroje* 1885 m., paskelbė eilėraščių *Žemaičių ir Lietuvos apžvalgoje*, *Tėvynės sarge*. *Varpas*, visų pirma jo rubrika „Tėvynės varpai" tapo liberalo, visuomenės bei literatūros kritiko, „Tautiškos giesmės" autoriaus V. Kudirkos tribūna. Lietuviškoje spaudoje debiutavo ir skelbėsi visa prozą rašančių moterų bajorių plejada – Julija Žymantienė-Žemaitė (1845–1921), Marija Pečkauskaitė–Šatrijos Ragana (1877–1930), Gabrielė Petkevičaitė-Bitė (1861–1943), seserys Ivanauskaitės – Sofija Pšibiliauskienė (1867–1926) ir Marija Lastauskienė (1872–1957), – pasirašinėjusios Lazdynų Pelėdos slapyvardžiu. Šios kartos rašytojų kūryba padėjo pagrindus XX a. vienakalbei lietuviškajai literatūros tradicijai. Lietuviška spauda paskatino kurtis dabartinę bendrinę lietuvių kalbą vakarų aukštaičių tarmės pagrindu. Norminant lietuvių bendrinę kalbą, konsultuojant lietuvių rašytojus, daug nuveikė lietuvių tautinio atgimimo dalyvis, profesionalus kalbininkas Jonas Jablonskis (1860–1830), 1901 m. išleidęs. *Lietuviškos kalbos gramatiką*

Lietuvių spaudos sutelktas tautinis atgimimas skatino lietuvių visuomenę ieškoti naujų kultūrinės saviraiškos formų. Paskutiniajame XIX a. dešimtmetyje Lietuvoje susiformavo mėgėjiško teatro sąjūdis. Pradėti slapta, nelegaliai rengti vadinamieji lietuviškieji vakarai su vaidinimais, gyvaisiais paveikslais. Juose dalyvaudavo provincijos šviesuomenė, valstietija. Pirmasis viešas lietuviškas spektaklis pagal Vilkutaičio-Keturakio pjesę *Amerika pirtyje* P. Višinskio, G. Petkevičaitės-Bitės ir kitų lietuvių šviesuolių pastangomis buvo pastatytas ir suvaidintas 1899 m. rugpjūčio 20 d. Palangoje (miestelis tuo metu priklausė Kuršo gubernijai, kur lietuvių viešo kultūrinio gyvenimo draudimai negaliojo). Lietuviškieji vakarai buvo lietuvių kultūrinę bendruomenę telkianti pramoga, su jais siejamos lietuviškojo teatro ištakos, jie skatino lietuvių dramaturgijos raidą. Lietuvių mėgėjiškam teatrui pjeses rašė Žemaitė ir Bitė – atskirai bei kartu, slapyvardžiu Dvi moteri; J. Tumas-Vaižgantas, pirmosios lietuvių tragedijos *Pilėnų kunigaikštis* autorius Marcelinas Šikšnys-Šiaulėniškis.

Lietuviškosios literatūros raida

Estetiniu požiūriu XIX a. pabaigos lietuvių literatūra nebuvo vienalytė. Besiformuojanti vienakalbė savarankiška lietuvių literatūros tradicija pratęsė romantizmo gyvavimą iki pat XX a. pradžios. XIX a. pabaigoje lietuvių tautinio atgimimo rašytojai siekė „sulietuvinti“ – išsiversti ir perimti Lietuvos lenkiškosios romantinės literatūros paveldą kaip svarbią lietuvių tautinės tapatybės atramą. V. Kudirka išvertė A. Mickevičiaus dramą *Vėlinės*, J. Slovackio dramą *Mindaugis*, A. Vištelis-Lietuvis – J. I. Kraševskio poemą *Vitolio rauda*, Simonas Norkus – V. Sirokomlės poemą *Margiris*. Be romantinės individualios kalbos, asmens subjektyvumo išraiškos lietuvių kalba, negalėjo formuotis modernioji literatūra. Šį slenkstį XIX a. pabaigoje peržengė Maironis su savo *Pavasario balsais*. 1895 m. Tilžėje išleistas poezijos rinkinys, pildytas ir taisytas dar trijuose leidimuose iki 1920 m., tapo lietuvių tautinio atgimimo ir kalbinės, kultūrinės brandos simboliu. Maironio poezijoje buvo sukurtas visas spektras subjektyvios asmens saviraiškos galimybių, lietuvių kalba tapo visaverte meninės kūrybos priemone. Maironio poezija savitai apibendrino ir nauja linkme pakreipė per XIX a. besiformavusią lietuvių tautinę tapatybę. Paveikia meno kalba sutelkė ją ties istorinės atminties, gyvenamos teritorijos simboliais, ne kartą interpretuotais ir Lietuvos lenkiškoje literatūroje, suteikė jai lietuvišką išraišką. Populiaraus romantinės prozos žanro kūrinys – Vinco Pietario istorinis romanas *Algimantas* – pasirodė 1904 m., spaudos draudimo panaikinimo išvakarėse; tai pirmasis romanas, parašytas lietuvių kalba.

XIX a. viduryje daugelyje Vakarų pasaulio šalių, o Lietuvoje – XIX a. pabaigoje į literatūrinio gyvenimo avangardą iškilo proza, visų pirma romanas, susiformavo realizmo (nuo lot. *realis* – tikras, daiktiškas) kryptis (O. de Balzakas, Stendalis, G. Floberas, G. de Mopasanas, L. Tolstojus, F. Dostojevskis). Realizmo literatūra siekia perteikti tikrovišką pasaulio vaizdą, paremtą moksliniam pažinimui būdingu empiriniu stebėjimu, faktų detalizavimu, grupavimu, apibendrinimu. Ji pasižymi stambiu panoraminiu visuomenės gyvenimo vaizdavimu. Realizmo kryptis formavosi veikiant pozityvizmo filosofijai, XIX a. viduryje naujai iškėlusiai empirinio mokslinio pažinimo svarbą, praktinės veiklos vertę[6].

Lietuvoje pozityvizmo įtaka reiškėsi ne tiek filosofinėmis diskusijomis, kiek praktinės veiklos programomis. Aktualiausia tapo „darbo prie visuomenės pagrindų“ idėja – ji apėmė tokius lietuvių visuomenės, išgyvenančios politinę ir kultūrinę priespaudą, poreikius, kaip nelegalaus lietuviško pradinio mokymo tarp žemesniųjų visuomenės sluoksnių organizavimas, racionalaus ūkininkavimo propagavimas, visuomenės teisinio, ekonominio sąmoningumo skatinimas. Pozityvistinę programą Lietuvoje skelbė laikraštis *Varpas* bei jo faktinis redaktorius V. Kudirka. Pozityvistinė liaudies švietimo idėja įsišaknijo Lietuvos bajoriškosios filantropijos tradicijoje – ją siekė įgyvendinti XIX a. pabaigos bajorės rašytojos, pavyzdžiui, būsimoji pedagogė, filantropė M. Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana, moksleivių šalpos draugijos „Žiburėlis“ viena steigėjų (1894 m.) G. Petkevičaitė-Bitė.

Laikraštyje *Varpas* su moterų prozininkių Žemaitės, Bitės, Lazdynų Pelėdos kūrybos publikacijomis susitelkė lietuvių realistinės grožinės prozos pradmenys. Ankstyvojoje lietuvių realistinėje prozoje pasireiškė demokratinės realizmo stiliaus tendencijos: keliamos socialinės nelygybės, skriaudos temos, vaizduojami visuomenės apačių personažai, pasirodo visuomenės kritikos intencijos.

---

[6] Plačiau apie realizmo literatūros estetiką žr. XX a. pradžios literatūros įvade.

Lietuvoje XIX amžius baigėsi 1904 m., panaikinus spaudos draudimą, o naujos lietuvių politinės, visuomeninės, kultūrinės istorijos epochos pradžią pažymėjo 1905 m. Didysis Vilniaus Seimas, kuriame buvo iškeltas Lietuvos politinės autonomijos reikalavimas. Ėmė ryškėti XX a. savarankiškos tautinės valstybės perspektyva.

Siūloma literatūra: *Lietuvių literatūros istorija. XIX amžius* (red. J. Girdzijauskas), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001; Viktorija Daujotytė, *Tautos žodžio lemtys*, Vilnius: Vaga, 1990; Vytautas Kubilius, *Romantizmo tradicija lietuvių literatūroje*, Vilnius: Amžius, 1993; Vincas Maciūnas, *Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus* pradžioje, Vilnius: Petro ofsetas, 1997; Giedrius Subačius, *Žemaičių bendrinės kalbos idėjos*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998; Egidijus Aleksandravičius, Antanas Kulakauskas, *Carų valdžioje. Lietuva XIX amžiuje*, Vilnius: Baltos lankos, 1996.

Antanas Strazdas

Antanas Strazdas (1760–1833) – lietuvių poetas, pirmojo spausdinto lietuviškų eilėraščių rinkinio autorius, katalikų kunigas.

Gimė Astravo kaime (dabar Rokiškio raj.), valstiečių šeimoje. Greičiausiai lydėdamas kokį nors dvarininkų vaiką išėjo pradinius ir vidurinius mokslus jėzuitų kolegijose Lietuvoje. Apie 1782–1785 m. mokėsi Vilniaus universitete, studijavo humanitarines ir teologines disciplinas, tarp jų poetiką bei retoriką, lotynų ir graikų kalbas, susipažino su antikos literatūra. Apie 1787–1789 m. mokėsi Varnių kunigų seminarijoje. Įšventintas kunigu iki XIX a. pradžios kunigavo Rytų Lietuvos parapijose. Autobiografiniame eilėraštyje „Ei, Dieve Dievulaitis“, Strazdas savo kunigavimą poetiškai nusakė kaip tikrą misionierišką apaštalavimą iš pašaukimo:

Devyniasdešimtuos metuos –
Kaip esmi iš tos vietos, –
Lietuvon iš Žemaičių
Ėjau su didžiu kraičiu:

Su didžiausiu razumėliu [protu],
Su jauniausiu viekeliu [amžiumi],
Su šviesiausiom akelėm,
Su greičiausiom kojelėm.

Ne vieną kartą išalkti,
Ne vienąkart nušalti,
Ne vienas buvo kartas,
Sunkiai esmu nubartas.

Ėjau aš po bažnyčias,
Lietuvos kazalnyčias [sakyklas],
Kaip bitelė siausdamas,
Ant pakūtą [į atgailą] vesdamas.

Kaip paukštelis čilbėjau,
Apie Dievą kalbėjau
Kaip tikras apaštalas.
Tai mano giesmės galas.

Matyt, dėl prigimto maištingo temperamento ir savarankiškai suprasto kunigo pašaukimo Strazdas nuo 1801 m. atsisakė Kupiškio vikaro pareigų ar jas prarado ir tapo bažnytinei vyresnybei mažai pavaldžiu misionieriškos gyvensenos kunigu. Keliaudamas po

Kupiškio, Obelių parapijas savarankiškai teikdavo bažnytinius patarnavimus – dažniausiai valstiečiams; talkindavo kunigams. Tuo metu parašė ir 1814 m. Vilniuje išleido poezijos rinkinį „Giesmės svietiškos ir šventos“ (11 eilėraščių, tarp jų – dvi bažnytinės giesmės), pasirašė jį sulenkinta savo pavardės forma: *Giesmies swietiszkas ir szwintas, sudietas par kuniga Untana Drazdawska*.

Tų pačių metų pavasarį žengė kunigui visiškai neįprastą žingsnį – išsinuomojo nuošalią sodybą Šimonių girios proskynoje, čia gyveno kaip laisvas žemdirbys, rašė antrąjį poezijos rinkinį. Apskųstas dėl kunigui netinkamos gyvensenos, nuo 1816 m. buvo persekiojamas ir kontroliuojamas Vilniaus vyskupijos vyresnybės, rašydavo jai pasiaiškinimus ironišku ir kandžiu stiliumi, kartais – demonstruodamas išsilavinimą, cituodamas Bibliją lotynų kalba. 1819 m. Vilniaus vyskupijos vyresnybei Strazdą apskundė ir Lietuvos evangelikų reformatų sinodas (susirinkimas bažnytiniams reikalams spręsti) dėl liaudyje paplitusio humoristinio eilėraščio „Pagrabas Palšio“. Eilėraštį Strazdas parašė susipykęs su vienu dvarininku, privačios koplyčios, kurioje jis dirbo kapelionu, savininku, nevykdžiusiu kunigo samdymo sutarties. Eilėraštyje šis asmuo tapo „bambizu Palšiu“, netikėliu, bažnyčių vagimi, o paplitęs liaudyje, piktino paniekinančiu reformatų vardu, apibendrintai taikomu visiems šios konfesijos žmonėms. Buvo pasiskųsta, kad Strazdo rinkinys su šiuo eilėraščiu publikuotas be cenzūros žinios, tad Vilniaus vyskupijos valdyba nubaudė misionierių spaustuvę Vilniuje pinigine bauda, o Strazdo poezijos knygelę nurodė rinkti ir deginti. Tai paaiškina, kodėl šios, palyginti ne taip seniai išleistos knygos Lietuvoje tėra išlikę du egzemplioriai (Vilniaus universiteto ir Lietuvos Nacionalinėje M. Mažvydo bibliotekose) – tiek pat, kiek Martyno Mažvydo *Katekizmo*.

1819 m. Strazdas Vilniaus vyskupijos vyresnybei parašė nemažos apimties pasiaiškinimą, kuriame išdėstė savo nuostatas dėl pasirinkto gyvenimo būdo, netelpančio į jokias to meto pasaulietines ar bažnytines normas. Anot Strazdo, tokiu gyvenimu jis siekiąs biblinio idealo – gyventi neturte iš savo „veido prakaitu“ uždirbtos duonos, neimti mokesčio už dvasinius patarnavimus, ieškoti gyvenimo išminties ir tiesos – taip pat rašant poeziją. Panašias idėjas poetas buvo išsakęs ir eilėraštyje „Gegužėlė“, kuriame žmogaus dialogas su paukščiu iškyla tarsi vidinis pokalbis su savo natūraliąja prigimtimi, bylojančia poreikį gyventi pagal jos reikalavimus, visų pirma prigimtinę laisvę. Ši laisvė Strazdo eilėraštyje nusakoma Naujojo Testamento parafraze – „Gyvenkit kaip mes, paukšteliai“ (plg. Mt, 6, 25–26: „Todėl aš sakau jums: per daug nesirūpinkite savo gyvybe, ką valgysite, nei savo kūnu, kuo vilkėsite. Argi gyvybė ne daugiau už maistą ir kūnas už drabužį? Įsižiūrėkite į padangių sparnuočius: nei jie sėja, nei pjauna, nei į kluonus krauna, o jūsų dangiškasis Tėvas juos maitina. Argi jūs ne daug vertesni už juos?“) Eilėraštyje „gamtos balsas“ žmoguje yra ir Dievo duotos prigimties balsas, kuris sielojasi, jog materialiniai rūpesčiai dėl „duonos ir druskos“ daro žmones nelaisvus, iškreipia tarpusavio santykius, juose nebelieka „malonės“ (XIX a. šis žodis vartotas ir „meilės“ prasme). Tokiu būdu Strazdas krikščioniškojo religingumo kontekste perteikė epochos idėją – žmogaus prigimtinės laisvės, kurią iškreipia civilizacija, sampratą, išsakytą garsaus XVIII a. prancūzų filosofo Žano Žako Ruso (1712–1778) veikaluose. Strazdas pats siekė gyventi pagal tokį idealą, suvokė jį kaip grįžimą prie krikščionybės ištakų.

Minėtame pasiaiškinime Vilniaus vyskupijos vyresnybei Strazdas nurodė, kad literatūros skaitymas ir kūryba yra jo pasirinkto gyvenimo pagal prigimtį dalis, tai būdas įgy-

vendinti savo prigimtinę laisvę – ieškoti tiesos, išminties, prasmės, meilės, neturėti „ant savęs pono“:

Ji [literatūra] parodo pasaulio menkumą ir tiesos kelią, ji pasaldina kartybes, kurias patiriu šioje ašarų pakalnėje, ji sustiprina manyje viltį sulaukti atpildo už tas skriaudas ir persekiojimus, kuriuos tenka iškęsti man [...]. Literatūra išmokė mylėti artimuosius, apšvietė paskendusius tamsybėse, tai jos nuopelnas, jei išverčiau į lietuvių kalbą Belarmino katekizmą, išleidau giesmes ir šventus himnus.

Anot XIX a. literatūros istoriko Juozo Girdzijausko, šiame pasiaiškinime atsiskleidžia esminės Strazdo egzistencinės nuostatos: „Jam rūpėjo ne išorė, o esmė, ne formalumai, postai, privilegijos, patenkinta buitis, o gilioji krikščioniškojo gyvenimo tiesa.“ Iš išlikusių dokumentų, skundų ir legendų matyti, kad kartu reiškėsi ir kita maištingojo Strazdo charakterio, jo ūmaus temperamento ir nepriklausomo būdo pusė – įsiveldavo į konfliktus, muštynes, laisvai traktavo kunigų celibato įžadus.

Antrasis Strazdo rinkinys buvo uždraustas spausdinti, dėl to Strazdas 1824–1828 m. rašytiniais skundais ir protestais kovojo su Vilniaus cenzūros komitetu. Archyviniai duomenys rodo, kad rinkinys sulaikytas jį neigiamai įvertinus lietuviškai nemokančiam ar menkai mokančiam cenzoriui, kuris Strazdo poeziją perskaitė iš nežinomo vertėjo atlikto prasto vertimo į lenkų kalbą. Rinkinys neišliko, tik du eilėraščiai, galėję jam priklausyti (lenkiškas „Giesmė Rygos miestui pagerbti“ ir minėtasis autobiografinis „Ei, Dieve Dievulaitis“ lietuvių kalba). Yra žinoma, kad šiame rinkinyje buvęs eilėraštis „Giesmė apie 1812 metų revoliuciją“, kurį cenzorius atmetė kaip „neatitinkantį vyriausybės dvasios“. Galima spėti, kad šia giesme Strazdas galėjo skelbti politiškai nepriimtinas idėjas, su Napoleono vardu siejamas lietuvių ir lenkų išsilaisvinimo iš carų valdžios viltis, taip raiškiai vėliau įamžintas Adomo Mickevičiaus poemoje *Ponas Tadas* (1834).

Dokumentuose, rašytuose dėl šio rinkinio, Strazdas išdėstė ir tautinius savo poetinės kūrybos motyvus, kurie jį suartina su XIX a. pradžios žemaičių kultūrinio sąjūdžio veikėjais, bendra kūrybine sąjūdžio atmosfera. Rašte Vilniaus cenzūros komitetui savo poeziją jis susiejo su sena „lietuvių ir žemaičių tauta“, kurios atminčiai jis sudėjęs „lietuviškai moralines giesmes ir lenkų kalba pastoralines arijas“. Peikė cenzūros komiteto narius, kad šie „nemoka gimtosios kalbos“, negali tinkaimai perskaityti jo eilių. Strazdas savo kūrybą lietuvių ir lenkų kalbomis suvokė kaip lietuvių tautinės raštijos dalį, save laikė „lietuvių literatūros nariu“, rašytoju. Apie 1823 m. parengęs antrąjį eilėraščių rinkinį, ruošdamasis jį spausdinti, Strazdas neabejotinai Vilniuje susipažino su aktyviais VU studentais žemaičiais. Vienas jų, Kajetonas Nezabitauskis, 1824 m. Vilniaus spaudoje paskelbė lietuviškų knygų bibliografiją ir joje anonsavo naująjį Strazdo rinkinį: nurodė, kad jo „Dainos arba dainiuškos“ ruošiamos išleisti bazilijonų spaustuvėje. Minėtame autobiografiniame eilėraštyje „Ei, Dieve Dievulaitis“ Strazdas sakosi esąs „žemaitis“, Žemaitiją vadina tėviške, o Žemaičių vyskupą Juozapą Arnulfą Giedraitį – visų tėvu (jam buvo dedikavęs antrąjį savo eilėraščių rinkinį). Akivaizdu, kad Strazdui to meto Žemaitija buvo jo kūrybiniams polinkiams, jo lietuviškiems kultūriniams interesams palankesnė „tėviškė“, o Lietuvoje bendraminčių, vertinančių jo talentą ir kūrybą, suvokiančių jos kultūrinę reikšmę, jis neturėjo. Todėl galėjo rašyti:

Šauksiuosi ant Giedraitį,
Tėvą visų žemaitį,
Šauksiuosi ing tėviškę,
Palikęs žvėris miške.

Dėl nuolatinių nesutarimų su gyvenamų apylinkių bajorija, dėl aukštesniąją dvasininkiją šokiruojančio laisvo gyvenimo būdo Strazdas 1828–1829 m. „dvasinei atgailai“ priverstinai buvo uždarytas į Pažaislio vienuolyną (savotišką kalėjimą nusižengusiems dvasininkams). Jo menkas turtas Kamajuose buvo nurodytas parduoti. Į vienuolyną buvo uždarytas metams; jiems praėjus, nesulaukęs paleidimo, Strazdas iš kalėjimo pabėgo. Veltui bandė iš vyskupijos vyresnybės atgauti lėšas už jo parduotą turtą. Paskutiniuosius metus gyveno skurde, glausdamasis daugiausia Kupiškio, Obelių parapijų klebonijose, vienuolynuose. Mirė 1833 m. Kamajuose (dab. Rokiškio raj.), ten ir palaidotas.

Strazdas, pakeitęs luomą (iš baudžiauninkų valstiečių tapęs dvasininku, prilygstančiu bajorams), savo kūryba veikė kaip tarpininkas tarp skirtingų kalbinių, kultūrinių tradicijų. Tad pagrįstai savo rinkinio pradžioje autorius įrašė lotynišką epigrafą *Ecce nova sunt omnia* – „Štai visa yra nauja“, perfrazavęs šv. Pauliaus antrojo laiško korintiečiams frazę „Kas buvo sena – praėjo, štai atsirado nauja“. Epigrafas liudija, kad Strazdas sąmoningai suvokė, jog jo poezija ankstesnės lietuvių literatūros tradicijos atžvilgiu yra tarsi Naujasis Testamentas, keičiąs Senąjį. Ypač novatoriškas buvo tautosakos poetinių išteklių panaudojimas rašytinėje literatūroje. Nacionaliniu folkloru, „neklasikinių“ tautų mitologija Europos literatūroje imta domėtis XVIII a., ypač 7-ajame dešimtmetyje publikavus didelio populiarumo sulaukusią senovės škotų bardo Osiano kūrybą. Šiuo metu „Osiano giesmės“ laikomos neautentišku kūriniu – stilizacija ar visiška škotų poeto Džeimso Makfersono (1736–1796) klastote. Tačiau ši publikacija teikė didžiulį postūmį naujų kūrybos šaltinių paieškoms, vedusioms prie romantinės pasaulėjautos horizontų. Vis labiau įsitikinta, kad literatūrinės kūrybos atrama gali būti ne tik antikos literatūra ir mitologija, bet ir atskiros tautinės žodinės kūrybos tradicijos. Kaip žinome, XVIII a. pradėta domėtis ir lietuviškuoju folkloru, o XIX a. pradžioje atsirado bandymų juo remtis poetinėje kūryboje. 1809 m. Liudvikas Rėza (1776–1840), filosofijos daktaras, Karaliaučiaus universiteto teologijos dėstytojas, būsimasis profesorius, kilęs iš Neringos lietuviško žvejų kaimelio, vokiečių kalba išleido poezijos rinkinį *Prutena*, kuriame stilizavo lietuvių liaudies dainas, laisvai jomis sekė. Strazdas tautosakiniais ištekliais pirmasis pasinaudojo lietuviškoje poezijoje.

Taip pat reikšminga, kad Didžiojoje Lietuvoje Strazdas pirmasis lietuvių poeziją išvedė iš siauros bažnytinės literatūros (religinių giesmių) sferos į platesnį pasaulietinį kontekstą. Strazdas tapo literatūros novatoriumi ir dėl įgimto talento (išliko liudijimų, kad mokėjęs stebėtinai lengvai eiliuoti, spontaniškai sudėti dainą), ir dėl kilmės – kilęs iš valstiečių, jis puikiai pažinojo lietuvių tautosaką, lietuvių religinių giesmių tradiciją. Ne mažiau svarbus buvo ir Strazdo išsilavinimas – Vilniaus universitete jis skaitė naujausią lenkišką klasicistinę ir sentimentalistinę poeziją, studijavo antikinę literatūrą. Remdamasis visais šiais šaltiniais sukūrė unikalų lietuviškos poezijos stilių. Gyvosios lietuvių kalbos intonacijas, liaudies dainos skambumą ir išteklius suderino su tikslia silabine eilėdara, atskirais įvaizdžiais, žanrais, būdingais rašytinei poezijai. Simboliška, kad eilėraštyje „Strazdas“

paukštis kalbinamas liaudies dainos citata – „Ei tu, tu, tu strazdelis...“ – o jo „leidžiamas balsas per tamsias girias“, liejasi į duetą su džiugiai lotyniškai čiurlenančiu upeliu: „Verpetas *vivat* [tegyvuoja] šaukia“.

Eilėraštyje „Strazdas“ (kaip ir visoje Strazdo poezijoje) krikščioniškasis religinis pasaulėvaizdis glaudžiai susiejamas su tradicine liaudies gamtine pasaulėjauta. Dėl to literatūros istorijoje Strazdas buvo gretinamas su šv. Pranciškumi Asyžiečiu. Strazdo eilėraštyje panašiai kaip šv. Pranciškaus „Saulės giesmėje“ „Aukščiausio ranka“ pasireiškia per jos sukurtą, žmonėms duotą gamtą, - jos vitališkumą, naudingumą, grožį, žmonėms teikiamą džiaugsmą. Kartu eilėraštyje „Strazdas“ gamtos vaizdas turi lietuvių mitinės pasaulėjautos atšvaitų: bundanti gyvybė iškyla kaip visus įtraukiantis gaivalas, verpetas, praplėšiantis sustingusį, apmirusį žemės luobą. Tad gyvybė neatsiejama nuo mirties, pasaulyje gyvuoja šių dviejų pradmenų kova, susiduria gyvybės ir mirties ašmenys: saulė „pakerpa“ „aštrų sniegą“. Neatsitiktinai Sigitas Geda rašė, kad suartėjęs su Strazdu savo atmintyje prikėlė „reliktinį lietuviškų mitologinių vaizdinių sluoksnį“, susijusį su kosminiu dėsniu: „Gyvybės, darnos pasaulis negali nesusidurti su savo priešprieša, būtis su nebūtim“.

Panaši reikšmė perteikiama ir eilėraštyje „Selianka [t. y. idilė] aušra“, kurio lyrinį siužetą sudaro subjekto stebimas saulėtekis. Ryto, tekančios saulės keliamas įspūdis yra taip persmelktas džiaugsmo, pasigėrėjimo, meilės emocijų, tarsi būtų stebimas iš tamsos naujai užgimstantis šviesos kosmosas su jos viršūnėmis, padangėmis, ir pažemėmis, palangėmis. Tuo galima paaiškinti ir paskutiniąsias eilutes: „Pražuvo, / Pikti čėsai [laikai] pražuvo, / Vis jau kitaip, neg buvo.“ Saulės patekėjimas, jo teikiamas džiaugsmas liudija kosminę tvarką, sutvirtina tikėjimą ir viltį dėl pasaulio gėrio, „piktų čėsų“ laikinumo. „Selianka aušra“ yra ir pirmasis lietuvių lyrinis eilėraštis, kuriame siekiama perteikti *dabar* patiriamą išgyvenimą: prieš stebinčiojo akis čia pat tekančios saulės įspūdį.

Daugelis Strazdo eilių yra sukurtos kaip dainos – turi refrenus, kartojamas eilutes. Tad Strazdo poezija XIX a. labiausiai sklido dainuotiniu būdu, rašytinės literatūros ir folkloro paribyje. Yra išlikęs pluoštas nepatvirtintos autorystės Strazdui priskiriamų dainų – jos vadinamos savita „Strazdo mokykla“. Viena Strazdo religinių giesmių „Giesmė prieš mišią“ („Pulkim ant kelių“) nuo XIX a. II p. iki šiol tradiciškai giedama Lietuvos katalikų bažnyčiose sekmadieniais. Būtent šią giesmę Maironis eilėraštyje „Lietuva brangi“ įrašė į poetinį Lietuvos peizažą (šalia tokių mitologinių-istorinių dainų, minimų Maironio poezijoje, kaip A. Mickevičiaus „Vilija“, S. Valiūno „Birutė“).

Mykolas Riomeris XIX a. lietuvių tautinį atgimimą nušviečiančioje studijoje *Lietuva* (1905) pažymėjo didelį Strazdo poezijos populiarumą, jos derėjimą prie „žmonių veiklos pobūdžio ar prie tam tikrų aplinkybių“, ir apibendrino: „...tai buvo didelis visaapimantis talentas; kun. Strazdelio asmenyje tarsi sukaupti visi lietuvių liaudies pradai ir jam duota galimybė išdainuoti skausmą, rūpesčius, linksmumą ir visą žmogiškų jausmų bei religinių nuotaikų gamą“.

XX a. modernizmo poetams Strazdas tapo „bohemiečio“, avangardisto – neprisitaikėlio, naujovių ieškotojo ir atradėjo - prototipu. 1935 m. Jonas Aistis rašė: „Iš tiesų margas paukštelis buvo tasai Antanas Strazdelis, baudžiauninkų sūnus ir užtarėjas ir pirmas poetas – bohemietis.“ Avangardinės lietuvių poezijos atnaujinimo energijos iš Strazdo

sėmėsi ir Sigitas Geda, moderniojoje poezijoje atvėręs mitinės lietuvių pasaulėjautos horizontą. S. Geda debiutinį rinkinį „Pėdos“ (1966) pradedančiame eilėraštyje „Lietuvos atsiradimas“ parafrazuoja Strazdo „Selianką aušrą“; yra parašęs poemą „Strazdas“ (1967), kurioje išplėtojo poetinę žmogaus–paukščio, paukščio–poeto mitologiją, sukūrė mitinę Lietuvos istorijos interpretaciją.

Intriguojančią, maištingą Strazdo asmenybę ne kartą siekta perteikti meno kūriniuose – literatūroje, teatre, dailėje, muzikoje. Poeto portretą dar 1877 m. nutapė Lietuvos dailininkas Eduardas Matas Riomeris. Prieškario nepriklausomoje Lietuvoje Strazdo biografijos motyvais buvo sukurta Juozo Petrulio pjesė *Prieš srovę* (1936; spektaklį Kauno teatre pastatė rež. Borisas Dauguvietis), Kazio Plačenio romanas *Pulkim ant kelių* (1936). Kauno dramos teatre režisierius Jonas Jurašas 1970 m. pastatė Juozo Glinskio dramą *Grasos namai* (publikuota 1971). Bronius Kutavičius yra sukūręs operą „Strazdas-žalias paukštis“ pagal S. Gedos poemą *Strazdas*.

Siūloma literatūra: Antanas Strazdas, *Giesmė apie siratas*, parengė Vytautas Vanagas, Vilnius: Vaga, 1974; Antanas Strazdas, *Giesmė apie siratas,* parengė Juozas Tumelis, Vilnius: Vaga, 1991; Viktorija Daujotytė, *Tautos žodžio lemtys*, Vilnius: Vaga, 1990, 117–-131.

Antanas Strazdas

STRAZDAS

Ei tu tu tu, strazdelis,
Tujei mandrus[1] paukštelis,
Kur tu tupėjai lazdynų krūme.

Ar lazdyną ūginai[2],
Riešutėlę brandinai,
Ar kalnuose uogas sirpinai?

Nei lazdyno ūginau,
Riešutėlę brandinau,
Nei kalnuose uogas sirpinau.

Kur aš tiktai nukanku,
Reiškiu aukščiausio ranką,
Kurs lapeliais medžius aprėdė[3].

Reiškiu, giedu, linksminu,
Smūtną[4] žmogų raminu,
Tiešydamas[5] gražioms giesmelėms.

Skrisdamas viršum medžių,
Pačioj viršūnėj sėdžiu,
Leidžiu balsą par tamsias girias.

Sparniukėliais klėsdamas[6],
Brudną[7] žiemą bardamas,
Pranašauju pavasarėlį.

Jau saulelė kaitresnė,
Ir pievelė linksmesnė,
Ir berželis sprogti pradėjo.

---

[1] linksmas, gyvas, judrus
[2] auginai
[3] aprengė, papuošė
[4] liūdną
[5] ramindamas, guosdamas
[6] plasnodamas, plazdendamas
[7] nešvarią, purviną

Upelė linksmiai plaukia,
Verpetas vivat[8] šaukia,
Ir sulelė beržo prateko[9].

Žiedai iš žemės pinas,
Pilnas paukščių karklynas,
Siaudžia[10], griaudžia lizdus pindami.

Pučia saldus vėjelis,
Krenta lengvas lietelis,
Visa žemė linksmai pradžiugo.

Artojėliai jūs mano,
Kodėl piemuo negano,
Kodėl nevaro žalion girelėn.

Ten karvelės pasganys,
Naują darbą prasmanys,
Gėriukėliai[11] linksmiai pasišoks.

Piemenėliai aveles,
Triūbuodami triūbeles[12],
Škin[13], kur eista[14], žalamargėlės.

Ei, tu tu tu, strazdelis,
Čiulbėk, mielas paukštelis,
Paklausysma gražių giesmelių.

Niekam škados[15] nedarau,
Miškan jaučių nevarau,
Nei mažiausio grūdo gadinu.

---

[8] vivat (lot.) – tegyvuoja
[9] pradėjo tekėti, pamažu sunktis
[10] čiulba, gieda
[11] ėriukai, avių jaunikliai
[12] dūduodami dūdelėmis
[13] škin – taip sakoma varant ėriukus
[14] eisite
[15] nuostolio, žalos

Viršum medžių sėdėdams,
Aplink save gruzdėdams[16],
Siaudžiu[17], griaudžiu, svietą[18] linksminu.

Jau saulelė pastirpo[19],
Aštrų[20] sniegą pakirpo,
Ir kalneliai žaliuot pradėjo.

Paversmėliai[21] prakiuro,
Džiaugias visa natūra[22],
Visi lieknai[23] rožėm pražydo.

Štai sparneliais suklojau,
Klausyk, mielas artojau,
Klausyk, taisyk striprią žagrelę.

Sujunk žalamargėlius,
Versk, ark aukštus kalnelius,
Kur, šio, vagą, žalamargėliai.

O išaręs tuojau spėk,
Kviečius, miežius, žirnius sėk,
Ir linelių neužmiršk.

O kad kluonuos[24] sukrausi,
Šimtą patiekų[25] gausi,
Čia tau linksmybės, čia tau ir džiaugsmai.

Papenėsi vaikelius,
Pakviesi kaimynėlius,
Linksmindamas Dievą garbinsi.

---

[16] čerškėdamas, traškėdamas
[17] čiulbu, giedu
[18] pasaulį, žemę
[19] pakilo
[20] šaltą, žvarbų
[21] šaltiniai, versmės
[22] gamta
[23] lankos, daubos
[24] kluonas - trobesys javams krauti
[25] paguodos, džiaugsmo

SELIANKA[26] AUŠRA

Pasvydo[27], pasvydo!
Aušra žvaizdė [28] pasvydo, pasvydo.
Ir gaidelis pragydo, pragydo.

Vieversys, vieversys,
Vieversėlis siausdamas,
Šoka vėją plakdamas, plakdamas

Padangėm.
Siaudžia[29], graudžia, padangėm,
Vištos karkia palangėm.

Jautelis,
Jaučias, laukan eidamas,
Kasa žemę baubdamas.

Gėreliai[30] su ožkeliais,
Kazokėlį[31] šokdami,
Štukeles[32] rodydami.

Kas gi ten?
Kas gi tenai už miško
Žiba, tvaska, ištiško?

Saulelė,
Saulelė ten tekėjo,
Aukso žiedais mirgėjo.

Sujudo, sušneko!
Juda šneka paukšteliai,
Žydi rožėms liekneliai[33].

---

[26] idilė
[27] nušvito
[28] žvaigždė
[29] čiulba, gieda
[30] ėriukai
[31] kazokas – labai gyvas, linksmas šokis
[32] pokštus, išdaigas krėsdami
[33] lankos, daubos

Raselė!
Krenta perlų raselė,
Linksma žalia pievelė.

Gegužė,
Gegužėlė kukuoja,
Ir karvelis brukuoja[34].

Kiškelis
Lekia lygiom pievelėm,
Kerpa gudriom auselėm.

Pražuvo!
Pikti čėsai[35] pražuvo,
Vis jau kitaip, neg buvo.

[34] burkuoja
[35] laikai, metas

Juozas Girdzijauskas

ANTANAS STRAZDAS

I

Antanas Strazdas eilėraščių rinkinį *Giesmės svietiškos ir šventos* išleido 1814 m. Tai buvo pirmas originaliosios lietuvių poezijos rinkinys. Strazdui tada buvo 54-eri metai. Antrąjį rinkinį jis įteikė cenzūrai dar po dešimtmečio, turėdamas 64-erius metus. Taigi Strazdo poezija yra jau nebejauno žmogaus kūryba. O tokioje kūryboje paprastai būna daugiau išminties.

Strazdo poezijos išmintį brandino jo ilgas, vingiuotas, konfliktiškas gyvenimo kelias. Tame kelyje Strazdas be paliovos ieškojo tiesos ir teisingumo, nuolatos kovojo dėl teisės būti pačiu savimi. Gniuždančioje aplinkoje jis stengėsi išsaugoti žmogaus orumą, švarią sąžinę, kūrybos dovaną. Tos pastangos jam labai daug kainavo. Įgimtas talentas, šviesos troškulys jį atplėšė nuo gimtosios baudžiauninko aplinkos, atvedė net į aukštąją mokyklą, į kunigų luomą, į privilegijuotų žmonių pasaulį. Buvo visos sąlygos asimiliuotis, pritapti ir patenkintam gyventi. Bet jis pasirinko kitokį kelią – kryptį prieš srovę. Besiirdamas prieš srovę, Strazdas dažnai pavargdavo, bet nepalūžo. Jis išsiugdė valingą, stiprų charakterį, užsigrūdino, subrandino savo pasaulėžiūrą, kūrybines galias.

Gyveno Strazdas pagal principą: veiksmui lygus atoveiksmis. Teisingumo jis reikalavo ne tik sau. Reikalavo teisingumo savo tautai, visuomenei. Norėjo, kad teisingi būtų jo luomo žmonės – kunigai. TIESA ir TEISINGUMAS buvo Antano Strazdo gyvenimo kelrodė žvaigždė.

Kad Strazdas iš tikrųjų toks buvo, kalba daug įvairių dokumentų. Toks poetas iškyla žmonių pasakojimuose, anekdotuose. Toks jis pasirodo oficialiuose raštuose, pasiaiškinimuose. Toks jis pagaliau atsiskleidžia savo kūriniuose.

II

Antanas Strazdas keliavo per gyvenimą su liaudies daina. Tačiau, pats įgydamas vis daugiau patirties, pasisemdamas daugiau išminties, jis kartu brandino ir savąją dainą. Strazdo daina – dar liaudies daina ir jau nebe vien liaudies daina. Tai iš liaudiškos dirvos, liaudiškos pasaulėjautos išdygęs naujas, iki tol nematytas augalas.

Jau nuo XVIII a. pabaigos, išplitus romantizmo idėjoms, buvo giliai įsisąmoninta, kad profesinės kultūros pagrindą turi sudaryti liaudies kultūra. Tik tokia kultūra bus tautos kultūra ir atras savo vietą pasaulyje. Strazdas jokių teorijų nedeklaravo, bet tą tiesą suvokė intuityviai. Jo eilėraščiai yra pirmas žingsnis iš tautosakinės poezijos į individualiąją, originalią. Jo *Giesmės svietiškos ir šventos* pradedamos epigrafu: *Ecce nova sunt omnia* (Čia viskas yra nauja). Po ketverių metų buvo išleisti Kristijono Donelaičio *Metai*. Tik nuo tada (1814–1818 m.) ima jau nenutrūkstamai skleistis savas, lietuviškas, poezijos menas.

Strazdas ilgą laiką buvo populiariausias Lietuvos poetas. Strazdo giesmes svietiškas giedojo visa – ypač Rytų – Lietuva. O jo „Giesmė prieš mišią“ (Pulkim ant kelių) iki šiol tebegaudžia Lietuvos bažnyčiose. Taip atsitiko dėl to, kad Strazdas atspėjo tikro liaudies poeto paslaptį. Strazdas surado subtilią ribą tarp sena ir nauja. Sena todėl, kad būtų visų suprantamas, o nauja todėl, kad praturtintų žmones dvasiškai – naujomis idėjomis, min-

timis, naujais išgyvenimais. Strazdas tapo apskritai liaudies poeto pavyzdys. Jis visiems parodė, visus pamokė, ką galima padaryti su liaudies daina. Skaitydami Strazdo eilėraštį (pvz., „Giesmę apie siratas“ arba „Strazdą“), mes nė kiek nepajuntame, kad kai kurie posmai tiesiog paimti iš liaudies dainos. Jie susilydo su eilėraščio visuma.

Strazdo eilėraštis – tarsi įskiepyta laukinė obelis. Kaip iš tokios obels išauga sukultūrintas vaismedis, taip iš liaudies dainos, įskiepytos nauja poetine idėja, sukuriamas originalus eilėraštis. Tai ypatingas kūrybinis procesas. Taigi Strazdas – talentingas sodininkas: jis mokėjo skiepyti laukines obelis – liaudies dainas, paversti jas profesinės kultūros tvariniais.

Po to kiekvienas poetiškos sielos kūrybingas žmogus galėjo sekti Strazdo pėdomis. Todėl neatsitiktinai XIX a. buvo prikurta daug strazdiškų eilėraščių, kurių autoriai nežinomi. Ilgainiui daugelis tų anoniminių eilėraščių buvo priskirti Antanui Strazdui, tarsi poeto dydis priklausytų nuo jo knygos storumo. Poetui užtenka parašyti vieną kitą eilėraštį, kad liktų amžinai gyvas žmonių atmintyje. Šiandien turime išlikusių tik 13 autentiškų Strazdo eilėraščių – ir to visai užtenka, kad pajustume jo poezijos dvasią, suprastume jo pasaulėvaizdį. O anoniminiai strazdiškieji nė kiek nenustoja savo vertės dėl to, kad neišaiškinti jų autoriai.

Strazdas sukūrė savo poetinę mokyklą. Jis turėjo ne tik epigonų, bet ir talentingų savo tradicijos tęsėjų. Strazdo mokykla buvo gyva iki XIX a. pabaigos, kada iškilo Maironis, sukūręs savo poetinę mokyklą. Paskui tos dvi mokyklos susilydė ir įsiliejo į moderniosios poezijos kryptis. Keturvėjininkai, pvz., laikė Strazdelį savo dvasios tėvu – tikru menininku gyvenime ir dainose. Vėliau Strazdo asmenybę ir kūrybą ypač suaktualino kai kurie mūsų rašytojai, aktoriai – ypač Juozas Glinskis savo drama *Grasos namai*, Sigitas Geda savo poema *Strazdas*, Algirdas Latėnas savo deklamacijomis.

III

Antano Strazdo gyvenimas pilnas dramatiškų istorijų. Plačiai išaiškintas (daugiausia Vytauto Vanago dėka) jo bylinėjimasis (tiesiog dėl žmogiškosios savigarbos) su dvarininkais I. Petraševskiu ir M. Harasimovičiumi, jo persekiojimas dėl eilėraščio „Pagrabas Palšio“, jo kova su Cenzūros komitetu dėl antrojo eilėraščių rinkinio. Strazdas visados ieškojo TEISYBĖS. Viename skunde rašė: „Esu visada įsitikinęs, jog papročiai, įstatymai ir jų šventumas visuomenėje gerbiami tiek, kiek jų gerbimą ir neliečiamumą saugo vyresnybė.“ Tačiau įstatymas paprastai būdavo ne teisiojo, bet galingesniojo pusėje. Todėl Strazdas, kada jo neapgindavo įstatymas, apsigindavo arba atkeršydavo pats (šautuvo šūviu, lazda ar prakeikimo pamokslu).

Tarp gausių dokumentų ypač svarbus yra 1819 metų Strazdo pasiaiškinimas Vilniaus konsistorijai. Jame pro oficialų kanceliarišką toną prasiveržia pagieža, sarkazmas poeto tardytojų adresu. Pasiaiškinime Strazdas atskleidė savo dorovinius principus, glaustai išdėstė savo požiūrį į literatūrą – į poezijos vaidmenį jo paties gyvenime. Todėl verta tą pasiaiškinimą plačiau pakomentuoti.

Strazdo elgsena paremta Šventojo Rašto tiesomis. Strazdas daro viską, ką turi daryti visi uolūs kunigai. Skirtumas tiktai toks, kad Strazdas viską daro veltui, nes šventa Evangelija sako: „Dovanai gavote, dovanai ir duokite!“ Strazdas gyvenąs iš savo rankų darbo

ir galįs kartu su šventuoju Paulium pasakyti: „Aš negeidžiu niekieno sidabro ir aukso, kaip jūs patys žinote, kadangi tam, kas man buvo reikalinga, tarnavo šitos rankos.“ Jis niekada nesiekęs jokių privilegijų, visada buvęs toli nuo visokių pinigų, kurių ir neturįs, taigi Bažnyčios duonos nevalgęs. Būdamas Adomo sūnus, vykdąs jam duotą įsakymą: „Iš savo veido prakaito valgysi duoną.“ Todėl sau peno ieškąs žemės gelmėse – išsinuomotoje dykynėje. Jis pildąs pareigas pagal pašaukimą, tik nežinąs, ar tie jo darbai įrašyti gyvenimo knygose. Į klausimą, ką gera ar bloga padarė, Strazdas atsako: „Sunkius klausimus užduodi, Šviesioji Konsistorija, išspręsti – ką gera ar bloga kunigas Drazdauskas padarė. Sunki yra ši kalba. Linkėčiau, kad tas dalykas paliktų Aukščiausiajam Teisėjui, kuris svarstys tiek prelatų, tiek paprastų kunigų reikalus.“

Strazdas šiame pasiaiškinime pasirodo kaip TEISINGUMO APAŠTALAS, ne tiktai skelbęs, bet ir šventai vykdęs Dievo žodį žemėje. Jam rūpėjo ne išorė, o esmė, ne formalumai, postai, privilegijos, patenkinta buitis, o gilioji krikščioniškojo gyvenimo tiesa.

Kaip turi žmonės gyventi, kaip jie privalo bendrauti, skelbia ir Strazdo „Gegužėlė“. Gegužėlės giesmėje matome du supriešintus pasaulius – gamtos pasaulį ir žmonių pasaulį. Gamtos pasaulyje – visuotinis gėris: laisvė, visa ko perteklius, klestėjimas. Žmonių pasaulyje – blogis (piktas apsiėjimas): nuolatiniai vaidai, barniai, tarpusavis priešiškumas. Dėl to liūdna gegužėlės giesmė: jai gaila nelaimingų žmonių. O jie nelaimingi dėl savo pačių kaltės – dėl to, kad nutolo nuo gamtos, nuo savo prigimties. Visa gera išeina iš Dievo rankos ir sugenda žmonių rankose. Todėl, kad žmogus praregėtų, jam reikia atsigręžti į gamtą. Žmonės, mokykimės gyventi iš gamtos! – tokia pagrindinė šio eilėraščio mintis.

IV

Iš minėtojo pasiaiškinimo matyti, kad Antanas Strazdas labiausiai vertino žmogaus išmintį. Tik išmintis leidžia žmogui pažinti tiesą ir būti teisingam. Branginti išmintį Strazdą išmokė Šventasis Raštas, kuriame sakoma: „Kas rado išmintį, rado turtą.“ O išminties šaltinis yra knygos, literatūra. Todėl Strazdas pasiaiškinime rašo:

> Gerbiu tą brangų turtą, o žinodamas, kad jį galima įsigyti tiktai skaitant knygas, nuo minėtų [kaip kunigo] užsiėmimų atliekamą laiką paskiriu literatūrai. Ji parodo pasaulio menkumą ir tiesos kelią, ji pasaldina kartybes, kurių patiriu šioje ašarų pakalnėje, ji sustiprina manyje viltį sulaukti atpildo už [...] skriaudas ir persekiojimus [...]. Literatūra išmokė mylėti artimuosius, apšvietė paskendusius tamsybėse, tai jos nuopelnas, jei išverčiau į lietuvių kalbą [...] Katekizmą, išleidau giesmes ir šventus himnus.

Glaustai ir daug pasakyta! Literatūra parodo pasaulio menkumą ir tiesos kelią; ji pasaldina kartybes ir sustiprina viltį; ji skelbia artimo meilę, šviečia ir lavina, ugdo žmogaus kūrybingumą. Šitaip aprėpiama literatūros funkcijų sistema. Vienu žvilgsniu perskrodžiama visa literatūros esmė. O tas patosas, kai kalbama apie literatūrą, rodo, kad Strazdui literatūra buvo ne pramoga, o esmingiausia jo veiklos sritis, pagrindinis jo humanistinių tikslų realizavimo kelias.

Kaip Strazdas suprato poeto paskirtį, rodo jo eilėraštis „Strazdas“. Tai pirmas lietuviškas eilėraštis apie poeto misiją, jo pašaukimą. Paukščio (strazdo giesmininko), dainos

įvaizdžio (strazdelio), žmogaus (Antano Strazdo) ir poeto (žmonių dainiaus) vaizdiniai čia susilydę į vieningą simbolį.

Strazdas, kur tik atsiduria, reiškia „Aukščiausio ranką". Taigi poetas visur vykdo Dievo valią žemėje. Poetas yra išskirtinis žmogus, Dangaus pasiuntinys, jam žinomi Viešpaties keliai.

Aukščiausiasis lapeliais medžius aprėdė. Taigi Dievas sukūrė gamtą, kurios gyvas amžinas grožis yra poeto įkvėpimo šaltinis. Gamta yra Dievo regimoji apraiška.

Strazdas reiškia, gieda, linksmina, smūtną žmogų ramina, tiešydamas gražiomis giesmelėmis. Poetas reiškia dieviškąją tiesą, ramina ir guodžia nuliūdusį, atkreipdamas jo akis į grožį, kartu įprasmindamas jo kančią, vargą ir suteikdamas jam džiaugsmą.

Strazdas skrenda viršum medžių, tupi pačioj viršūnėj, leidžia balsą per tamsias girias. Tai poeto pozicija, jo žiūros taškas – jis pakyla į tokias dvasios aukštumas, iš kurių viskas gerai matyti: keliai ir klystekliai, takai ir šuntakiai. Tik taip aukštai pakilęs, poetas gali orientuotis gyvenimo brūzgynuose – matyti pasaulio menkumą ir tiesos kelią. Jo balsas, skelbiantis tiesą, praskaidrina tamsą, ir girios atgyja – jose sušvinta VILTIS, – kadangi strazdas, sparniukėliais klėsdamas, brudną žiemą bardamas, pranašauja pavasarėlį. Poeto siela visados atgręžta į šviesą, į saulę, į pavasarį – į gyvybę ir gyvenimą, į laisvę ir teisingumą.

Eilėraštyje „Strazdas" tautosakiškais posmais išreikšta tai, kas pasakyta apie literatūrą minėtame pasiaiškinime.

V

Antanas Strazdas – ir poetas, ir kunigas. Tačiau jokios dilemos čia nėra. Ir poezija, ir kunigystė rėmėsi tais pačiais – krikščioniškojo humanizmo – principais. Poeto misija sutapo su kunigo misija – viena kitą papildė ir pagilino. Todėl Strazdas – vientisa asmenybė. Visa savo veikla ir kūryba Strazdas norėjo atgaivinti pirmapradę krikščioniškąją tiesą, įgyvendinti neiškreiptą krikščioniškąjį teisingumą. Jo nuoseklumas ir atkaklumas kovoje už savo TIESĄ buvo jo dramatiško gyvenimo priežastis, lėmė jo asmenybės unikalumą. Todėl Strazdas kunigas yra toks pat originalus, kaip ir Strazdas poetas.

VI

Pirmasis Antano Strazdo elėraščių rinkinys buvo atiminėjamas iš žmonių ir deginamas; matyt, todėl tėra išlikę vos pora jo egzempliorių. Vėliau, nuo 1824 m., Strazdas net ketverius metus atkakliausiai kovojo su cenzūra dėl antrojo savo eilėraščių rinkinio. Cenzoriai visaip menkino jo kūrinius, šmeižė autorių. Strazdas neturįs meninio skonio, maišąs šventas giesmes su pasaulietinėmis; jo eilėraščiuose esą pilna kalbos ir minties nesąmonių; apskritai jo visas rinkinys esąs kvailas. Tačiau Strazdas, užuot rezignavęs, ėmė pulti pačius cenzorius: kam jie piktnaudžiauja valdžia, kam savavaliauja, vilkina, tyčiojasi, kam nemoka gimtosios kalbos, kurią puikiai turėtų mokėti. Strazdas dėl savo rinkinio net tris kartus keliavo į Vilnių. Dėl netinkamo elgesio Strazdas reikalavo nubausti cenzorių. Tačiau cenzoriaus niekas nenubaudė, o Strazdo rinkinys buvo pražudytas.

Bylinėdamasis dėl rinkinio, viename skunde (rašytame 1827 m. rugpjūčio 15 d.) Strazdas atskleidė savo TAUTINES pažiūras. Čia jis kalba apie labai seną lietuvių ir žemaičių

tautą, kuri buvo žinoma 2500 metų prieš Kristaus gimimą. Visi tos tautos valdovai per visus amžius kalbėję gimtąja lietuvių kalba. Lietuviškai jie mokę ir tikėjimo dalykų. Dėl to Strazdas, „norėdamas išsaugoti atminimą apie tokią seną tautą ir lietuvių žemaičių kalbą, kad ir netobulu savo darbu, sudėjęs lietuviškai moralines giesmes“.

Po tokių prisipažinimų Strazdo kūryba įgauna dar vieną dimensiją – ji įprasminama istorinėje perspektyvoje. Ji susisieja su istoriškai mąsčiusių to meto autorių – Ksavero Bogušo, Dionizo Poškos, Simono Daukanto idėjomis.

Taigi Strazdas buvo ne šiaip sau talentingas gamtos gaivalas. Jis buvo ne vien socialinio teisingumo apaštalas. Jis kartu buvo ir tautiškai susipratęs poetas.

VII

Antano Strazdo tautinė sąmonė subrendo, atrodo, Žemaičiuose. Kilęs iš Aukštaitijos, Strazdas dvasiškus mokslus (dar XVIII a. priešpaskutiniame dešimtmetyje) ėjo Varnių kunigų seminarijoje. Čia jis suartėjo su Giedraičiais – lietuvių kultūros mecenatais. Vėliau Gasparui Giedraičiui jis dedikavo pirmąjį savo eilėraščių rinkinį. Vyskupui Juozapui Giedraičiui buvo paskyręs antrąjį (neišėjusį) rinkinį. Taigi Varniuose, matyt, subrendo Strazdo kultūriniai interesai, o kartu ir jo tautinė orientacija. Baigęs seminariją, Strazdas visą laiką dirbo Aukštaitijoje, bet jo simpatijos žemaičiams niekad neišblėso. Gyvenimo saulėlydyje jis siunčia raštus Vilniaus vyskupui Andriejui Klongevičiui. Viename rašte vadina save lietuvių literatūros nariu. Kitame rašte prašo leidimo vykti į Žemaičius. Žemaičių vyskupas jam dažnai primenąs, kodėl kunigas Drazdauskas negrįžtąs namo, ar jam nepakyrėjo tokios ilgos misijos svetimoje diecezijoje tarp mažiau pažįstamų žmonių. Ar ne geriau esą dirbti namie ir gausinti žemaitišką literatūrą, negu trinti svetimas pakampes be mažiausio atpildo. Strazdo moralines giesmes žemaičių kalba vyskupas turįs jau seniai, o dabar gavęs du egzempliorius Roberto Belarmino katekizmo, kurį Strazdas išvertė į žemaičių kalbą. Tarp kitų dainelių Žemaičių vyskupas labiausiai mėgstąs Strazdo eilėraštį „Ei, Dieve Dievulaitis“. Trečiame rašte Strazdas vėl maldauja: „Jūsų Ganytojo Malonybės nieko daugiau neprašiau, tiktai patvirtinti, kad buvau šioje diecezijoje, ir nors keliais vilksiuosi elgetaudamas į savo dieceziją, į Žemaičius“.

Taigi Strazdas, aukštaitis, tačiau dvasiškai subrendęs žemaičių aplinkoje, buvo kiek vėlesnio Žemaičių kultūrinio sąjūdžio pirmtakas.

VIII

Graudžiai nuteikia paskutinieji Antano Strazdo gyvenimo metai. Jau 68-erių metų senelis, jis buvo uždarytas į Pažaislio vienuolyną, iš kurio po metų pabėgo. Grįžęs į Kamajus, rado išvaržytą savo turtą. Tuomet važiavo į Vilnių pas vyskupą ieškoti teisybės ir užtarimo, bet buvo tik skaudžiai išbartas. Grįžęs iš Vilniaus, jau sunkiai sirgdamas, vėl klajojo, glaudėsi klebonijose, Skapiškio dominikonų vienuolyne. Paskui vėl važiavo į Vilnių pas vyskupą šauktis pagalbos, bet ir vėl buvo išbartas ir suspenduotas. Sugrįžęs jau neilgai begyveno – 1833 m. balandžio 23 d. mirė Kamajuose. Po paskutiniuoju raštu Vilniaus vyskupui pasirašė kunigas Antanas Drazdauskas – invalidas.

Taigi Antanas Strazdas, baudžiauninko kampininko sūnus, per gyvenimą ėjęs kaip išdidus sirata, baigė jį kaip invalidas. Siratos situacijoje tuo metu buvo atsidūrusi ir mūsų

tauta. Ji irgi buvo paversta Rusijos imperijos kampininke. Ji irgi buvo sirata. Todėl jai buvo didelė paguoda klausytis Išdidžiojo Siratos giesmių apie siratas.

IX

Antano Strazdo kūryboje aukščiausioji jėga yra Dievas. Kita būties sfera – tai Dievo sukurta Gamta. Organiška gamtos dalis yra žmogus. Gamta žmoguje reiškiasi per jo prigimtį, kuri linkusi į gėrį, grožį, teisingumą. Tas gerąsias žmogaus prigimties savybes žaloja ir žlugdo blogai sutvarkyta visuomenė. Todėl, norint žmoniškai teisingai gyventi, reikia atsigręžti į gamtą, mokytis iš gamtos, paklusti prigimties balsui. Gamta yra žmogaus veiklos arena, jo darbo laukas, jo turtų skrynia, jo spontaniško džiaugsmo šaltinis.

Tokiu pasaulio įsivaizdavimu, tokiu žmogaus, gamtos ir Dievo ryšio suvokimu Antanas Strazdas yra Švietimo epochos žmogus. Jo poezija susijusi su fiziokratinėmis ir rusoistinėmis tos epochos idėjomis.

Strazdo eilėraščiai žadino ano laiko žmonėms prasmingas aliuzijas, guodė ir džiugino jų dvasią, stiprino jų viltį; po brudnos žiemos pranašavo pavasarėlį, po tamsios nakties – AUŠRĄ!

Simonas Daukantas

Simonas Daukantas (1793–1864) – lietuvių istorikas, pirmosios Lietuvos istorijos, parašytos lietuviškai, autorius.

Gimė 1793 m. Žemaitijoje, Kalvių kaime (dab. Skuodo raj.), buvo vyriausias vaikas pasiturinčioje valstiečių Daukantų šeimoje, turėjose dar penkias dukteris ir vieną sūnų. Tėvas Jurgis Daukantas aplinkiniuose Sapiegų miškuose dirbo eiguliu. Abu tėvai dalyvavo Tado Kosciuškos sukilime. Po motinos mirties sūnus jos antkapyje Lenkimų bažnyčios šventoriuje įrašė:

Čia ilsis Dievuje užsnūdusi Kotrinė Odinaitė, pirma Stanislovienė Jaušienė, paskui Jurgienė Daukantienė, kuri gyveno sumišimuose svieto, regėjo ir kentėjo didžius vargus, rūpesnius savo amžiuje, metuose 1795 buvo garsiame mūšyje po Liepoja lygiai su vyru ir trimis dieveriais [vyro broliais].

Taigi valstiečių Daukantų šeima neliko XVIII a. pabaigos Respublikos istorinių įvykių nuošaly, jai nebuvo svetimos patriotinės nuostatos.

Simonas Daukantas gimimo metrikose buvo įrašytas bajoru, tad galėjo siekti mokslo. Remiamas pažįstamo kunigo, mokėsi Kretingos pradinėje, Žemaičių Kalvarijos apskritinėje mokyklose, Vilniaus gimnazijoje, Vilniaus universitete. Nuo pat pradinės mokyklos iki universiteto tarp bendramokslių išsiskyrė gabumais ir pažangumu. Daukantas VU studijavo 1816–1822 m. – klestėjimo laikotarpiu, klausėsi žymiausių to meto mokslininkų paskaitų. Tuometinis universitetas, kaip rašė žemaitis VU auklėtinis, filologas Simonas Stanevičius, gyveno „palaimintą dėl mokslų laiką“. Daukantas, pirmiausiai įstojęs į Literatūros ir laisvųjų menų fakultetą, tapo Adomo Mickevičiaus bendrakursiu, jo pavardė yra filomatų sudarytame sąraše, į kurį įtraukti gabūs studentai, galimi kandidatai į filomatus ar jų žemesniąsias draugijas. Tačiau nėra žinių, kad būtų joms priklausęs. Daukantas, vėliau perėjęs į teisės studijas, įsitraukė į VU žemaičių studentišką gyvenimą, dalijosi su jais patriotiniu nusiteikimu, darbo lietuviškos kultūros labui, jos plėtotės ryžtu bei planais. 1823 m. parašytoje Stanevičiaus odėje „Šlovė žemaičių“ yra džiaugiamasi Vilniaus universitetu, „nuo žemaičių beapsėstu“, jų sutarimu, tarp jų atgijusia „garbe tėvų ir liežuviu“, t. y. jų susidomėjimu tautos praeitimi, jos istorija ir kalba. Kaip tik tuo metu, 1822-aisiais, Simonas Daukantas jau buvo parašęs pirmąją Lietuvos istoriją lietuvių kalba *Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių*.

1820 m., ruošdamasis magistro laipsnio egzaminams, Daukantas išsirūpino bajorystės dokumentus (mokslo baigimo pažymėjimui gimimo metrikų jau nepakako). Pagal juos valstietiškos kilmės Simonas Daukantas buvo įtrauktas į kitą, bajorišką, Žemaitijos Daukantų giminę. 1821–1822 m. sėkmingai išlaikė teisės magistro egzaminus bei apgynė traktatą lotynų kalba. 1823 m. prasidėjus VU slaptųjų studentų organizacijų sekimo ir teismų procesui, magistro diplomą gavo tik 1825 m. pavasarį.

Baigęs universitetą, Daukantas 1826–1850 m. dirbo valdininko darbą Rygoje ir Peterburge. Tarnybos sostinėje siekė, norėdamas prieiti prie Lietuvos metrikos – XIV–XVIII a. LDK valstybės kanceliarijos archyvo, svarbaus Lietuvos istorijos šaltinio. Šalia tiesioginio darbo Daukantas ėmėsi plačios lituanistinės veiklos. Rygoje ir Peterburge jis sukūrė savo svarbiausius istorijos veikalus. Apie 1837-uosius baigė rašyti „Istoriją žemaitišką“, daugiau nei po dešimtmečio, 1850-aisiais, ją perdirbo, pavadino „Pasakojimais apie veikalus lietuvių tautos senovėje“. Peterburge Daukantas parašė ir pirmąją lietuvių kultūros istoriją *Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių*. Tai vienintelė paties Daukanto publikuota istorijos knyga, Jokūbo Laukio slapyvardžiu išspausdinta Peterburge 1845 m. Istoriniuose veikaluose Daukantas tęsė Lietuvos istorijos pasakojimą – rėmėsi LDK istoriografija, ypač Alberto Vijūko-Kojalavičiaus darbais šalia naujų vokiečių, rusų istorikų veikalų.

Tuo pat metu Daukantas rinko ir publikavo tautosaką (*Dainės žemaičių*, 1846), leido ūkinių patarimų knygeles Lietuvos valstiečiams. Platesniam lietuvių kalbos vartojimui mokyklose parašė ir išleido lietuvišką lotynų kalbos vadovėlį (1837), lotynų kalbos skaitinius su nemažu lotynų–lietuvių kalbų žodynu (1838), lietuvišką elementorių (1842). Rašė lenkų–lietuvių kalbų žodyną (liko trys rankraštiniai tomai), lotynų–lietuvių kalbų žodyną. Jaunimo skaitiniams iš lotynų kalbos išvertė ir 1846 m. išspausdino romėnų literatūros kūrinių – Fedro pasakėčias, Kornelijaus Nepoto didžiųjų karvedžių biografijas – pilietiškumą ugdančius tekstus.

Dėl pašlijusios sveikatos anksčiau išėjęs į pensiją, Daukantas tikėjosi atsidėti lituanistiniams darbams, mokslinei kūrybai. 1850–1855 gyveno Varniuose pas Žemaičių vyskupą Motiejų Valančių, 1855–1859 m. kartu su literatu Mikalojumi Akelaičiu – gydytojo Petro Smuglevičiaus nuomojamame Svirlaukio dvare pietryčių Latvijoje netoli Bauskės. Paskui grįžo į Žemaitiją, glaudėsi pas gimines, bičiulius. Paskutiniaisiais savo gyvenimo metais pasiligojęs apsistojo pas Papilės kleboną Ignotą Vaišvilą. Mirė 1864 m. pabaigoje, palaidotas Papilėje.

Mokslinės ir kultūrinės veiklos pobūdis

Anot istoriko Vytauto Merkio, Daukantas „po architekto Lauryno Stuokos-Gucevičiaus bus bene pirmas lietuvių valstietis, pasiekęs tokį aukštą mokslą“. Be gimtosios mokėjo lotynų, lenkų, rusų, latvių, vokiečių, prancūzų kalbas, turėjo turtingą mokslinę biblioteką. Daukanto asmenybė ir darbai iškyla tarsi tiltas tarp XIX a. bajorų ir valstiečių, tarp LDK lietuvių kultūros ir XIX a. pabaigos aušrininkų bei varpininkų kartos lietuvybės, tarp Apšvietos ir Romantizmo.

Savo istoriniuose darbuose Daukantas siekė suderinti ir pagrįsti iki šiol mums aktualius skirtingus buvimo lietuviu būdus. Savo darbuose perteikė ir tradicinį lietuvių tautiškumo supratimą – bajoriškąjį, susietą su valstybe, jos praeitimi ir teritorija, LDK pilietybe; ir tuo metu vis labiau ryškėjusį naująjį, susietą su etnine lietuvių kultūra. Lietuvių tapatybės sampratą jis susiejo su vieta, kalba, valstybės ir tautos istorine praeitimi, lemiančia kultūrinį savitumą. Taigi Daukantas padėjo pagrindus moderniajai lietuvybei formuotis.

Neatsitiktinis dalykas, kad Daukanto istorijoje lietuvių tauta suvokiama demokratiškai, ne luomiškai. Lietuvių tautos praeitis priklauso ne tik vienam socialiniam sluoksniui – aukštuomenei, valdovams. Liberalistinėje šio mokslininko perspektyvoje praeitį įgijo ir

Lietuvos valstiečiai – liaudis tapo tauta. Neatsitiktinai Daukanto istoriją išpopuliarino ir publikavo XIX a. pabaigos tautinio atgimimo veikėjai – pirmoji stipri iš valstiečių kilusių inteligentų karta, pakreipusi lietuvių kultūros plėtotę savarankiška, modernia linkme.

Skirtingų lietuvių tautybės sampratų kaitą liudija ir Daukanto istorijoje vartoti etnonimai (tautovardžiai). Pilietinio tautiškumo savivoką, dar gyvą XIX a. pradžioje, atspindi pirmosios Daukanto Lietuvos istorijos pavadinimas – *Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių*. Lietuviai ir žemaičiai – LDK pilietinės gentys, Lietuvos ir Žemaičių kunigaikštysčių gyventojai, sudarę pilietinę lietuvių tautą. Vėliau, XIX a. viduryje Daukantas sukūrė ir pirmasis pavartojo terminą etnografinei bendruomenei, šiandien vadinamai aukštaičiais, nusakyti. Vadino juos „kalnėnais“, taip atskirdamas lietuvių tautą sudarančias nebe pilietines, o *etnografines* žemaičių ir aukštaičių bendrijas. Veikalo *Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių* pavadinime nacionalinės kultūros istorijos subjektas jau yra „lietuviai“, o „žemaičiai“ ir „kalnėnai“–aukštaičiai – tai lietuvių tautos sudėtinės dalys.

Daukantas buvo vienas iš nedaugelio XIX a. Lietuvos istorikų, savo darbuose LDK istoriją pratęsusių iki XVIII a. pabaigos, ATR žlugimo. Daukanto požiūriu, Lietuvos valstybės istorija anaiptol nesibaigė Liublino unija, nors jos padarinius, ypač kultūrinius (visų pirma aukštuomenės sulenkėjimą), vertino kritiškai. Kartu Daukantas nebuvo kategoriškas Lietuvos ir Lenkijos unijos priešininkas, tik, jo požiūriu, toji unija, būtina dėl karinių sumetimų, per daug paveikė Lietuvos vidinį, politinį-kultūrinį savarankiškumą. Pirmojoje Lietuvos istorijoje Daukantas rašė: „Galim mes su lenkais bendrystoj gyventi ir iš vieno nuo neprietelių gintis, nes [bet] katrie sau [kiekvienas sau] kaip tinkami ūkę savo rėdyti ir katrie [kiekvienas] kalbėti, rašyti, mokytis kalba savo bočių probočių.“

Daukanto darbai yra kilę iš didelio kultūrinio optimizmo ir kūrybinių ambicijų, būdingų apskritai XIX a. pr. VU studentų – žemaičių kultūrinio sąjūdžio dalyvių ir filomatų – kartai. Žvelgiant plačiau, jo darbai yra persmelkti „Polėkio amžiaus“ atmosferos – pojūčio, apėmusio Europą po Prancūzijos revoliucijos, kad žmonija stovi ant esminių permainų slenksčio. Tokioje atmosferoje žmonės gebėdavo „dirbti ateičiai“, įsipareigoti idėjoms, kurios dabartyje atrodė neturinčios realaus pagrindo žmonių gyvenime, bet buvo tikima, kad jas perims ir galutinai įgyvendins ateinančios kartos. Tokie idėjos žmonės amžininkams neretai atrodė keistuoliai, užsidegėliai. Taip galime suprasti ir Daukantą, atkakliai norėjusį viešumoje vartoti ir įtvirtinti lietuvių kalbą, o lietuvišką kultūrą iškelti į „tą laiptą šviesybės [apšvietos, civilizacijos], ant kurio išsikėlė kitos giminės“ (*Darbai*). Panašų nusiteikimą XIX a. pabaigoje išsakė Maironis eilėraštyje „Pasitikėjimas savimi“: „Gal žmonės šiandieną manęs nesupras, / Bet mano – išauštančiai metai!“

Nesant bendrinės lietuvių kalbos, bet kas, ėmęsis rašyti lietuviškai, turėjo pirma susikurti savąjį rašomosios kalbos variantą. Apie Daukanto kalbinį apsisprendimą taip rašė Motiejus Valančius, asmeniškai pažinojęs istoriką:

> *Nuo pat mažens ligi senatvės p. Daukantas ypatingai karštai linko prie žemaitiškos kalbos. [...] Buvo didžiausias neprietelius tų, kurie galėdami žemaitiškai rašyti, nerašė. [...] Visą savo amžių paskyrė žemaičių kalbai kelti ir kuopti ją nuo makaronizmų. Tam tikslui pradėjo rašyti rinktine kalba, senovine, šiandien Žemaičiuose nebevartojama, dėl to skaitytojams labai neskania. Autoriaus garbės nėmaž nebuvo godus; todėl maž ne visus savo raštus išleido svetimais vardais, arba pseudonimais.* (*Pastabos pačiam sau*)

Nepaisant kalbinio barjero, Daukantui Lietuvos istorija rūpėjo ne tik kaip mokslinių tyrimų dalykas, bet ypač – kaip lietuvių tapatybės formavimo būdas, galimybė veikti skaitytojų savivoką, istorinę vaizduotę, prisidėti prie tautinės kultūros kūrimo. Jam buvo svarbu, kad Lietuvos istorija būtų ir tiksli, paremta archyviniais bei moksliniais tyrimais, ir plačiai pažįstama, pasakojama, emociškai paveiki. Čia jis novatoriškai įžvelgė moterų, kaip jaunosios kartos auklėtojų vaidmenį, joms paskyrė savo pirmąją istoriją. Neatsitiktinai lietuvių rašytoja ir pedagogė Marija Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana, šalia kitų šaltinių remdamasi ir Daukanto istorija, parašė ir 1905 m. išleido istorinės beletristikos knygelę vaikams „Lietuvos senovės septyni paveikslai“, kurioje sušiuolaikinta kalba ir vaikams pritaikytu pasakojimu perteikė svarbiausius Lietuvos praeities simbolinius vaizdinius, įvykius, asmenybes.

Daukantas kultūrinį lietuvių savarankiškumą suvokė kaip būtiną atsvarą prarastai politinei nepriklausomybei. Šią mintį, apskritai būdingą įvairiakalbei buvusios ATR visuomenei, Daukantas išsakė *Darbų* pratarmėje dar 1822 m.: pelnyti garbę, t. y. išlikti istorijoje, nepasiduoti „prapulčiai begalinio laiko“ tautos gali ne tik karine, politine galia, bet „mokslu ir gudrybe“ [išmintimi, sumanumu]. Panašios nuostatos buvo artimos ir Daukanto bendramoksliams filomatams, kurie orientavosi į lenkiškąją LDK ir Respublikos kultūros tradiciją, kai tuo tarpu žemaičiai – į lietuviškąją. Filomatas Tomas Zanas panašiu metu rašė: „Jeigu kardu negalime, plunksna garsėkim!“ (t. y. raštais, kūryba). Šią nuostatą XIX a. pabaigoje perėmė Maironis, kviesdamas lietuvius „šarvuotis mokslu atkakliu“ („Užtrauksme naują giesmę“).

Daukanto moralinei laikysenai būdingi tokie bruožai kaip atkaklumas, nuoseklus tikslo siekimas, nepaisant nepalankių aplinkybių, saikingas, netgi asketiškas, tačiau kiek įmanoma aktyvus gyvenimas, užpildomas darbu. Tai nuostatos, artimos iš Antikos kilusiai stoicizmo etikai, suaktualintai Apšvietos epochoje. Stoikui aukščiausias gėris yra dora, suvokiama kaip gyvenimas pagal proto reikalavimus, laimės ir laisvės sąlyga – gebėjimas save valdyti, išlaikyti dvasinę pusiausvyrą, nepasiduoti nelaimėms. Tokias būdo savybes savo istorijos veikaluose Daukantas teigė turėjus senovės lietuvius: „..jų kraštas, oras, ir erti [erdvūs] namai ne vien nelepino, bet kuo didžiau skudrino [skatino] ir stiprino tenai brūzti [triūsti] taip, jog vargu vargą remdami namuose, dirvose ir giriose, ne vien netižo, bet į geišį [plieną] supentėjo“ (*Būdas*). Anot Daukanto, lietuviai pasižymį būdo tvirtumu ir stoiška išmintimi: kantriai pakelia vargus ir nepriteklius, nepraranda vilties, net ir sunkiausiomis aplinkybėmis nenusimena, nebijo ateities, nelaimei ištikus nesikremta, o sulaukę sėkmės nesididžiuoja. Į šį moralinį idealą savo gyvenime orientavosi ir pats Daukantas. Jis čia apčiuopė ir išreiškė bendresnę lietuviškojo mentaliteto formą. Stoicizmo priešingybės – prabangaus, socialiai parazitiško ir egoistiško gyvenimo grėsmė pilietiškumui bei valstybės likimui buvo iškelta dar XVI a. Renesanso Lietuvos intelektualų, tokių kaip Mykolas Lietuvis (juo Daukantas rėmėsi ir *Būde*). Česlovas Milošas XX a. viduryje savo esė knygoje *Gimtoji Europa* liudijo, kad dar prieš kelis dešimtmečius lenkiškai kalbantys Lietuvos bajorai savo lietuviškumą suvokė kaip tam tikrą *charakterį*, skiriantį nuo Lenkijos lenkų, o tam charakteriui būdinga „užsispyrimas ir ištvermė“. Stoicistiniai Milošo gyvensenos ir būdo bruožai jo paties buvo suvokiami kaip kilę iš to šaltinio, kurį XIX a. viduryje siekė apibrėžti ir suaktualinti Daukantas.

Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių

Kaip rodo šio veikalo pavadinimas, istorijos objektas čia yra tautos charakteris, jo savitumas. Aptariamas tipiško praeities lietuvio gyvenimo būdas, aplinka, senovės tikyba, valstybės santvarka, karybos tradicija, ekonominė būklė.

Būde Daukantas įgyvendino romantizmo epochos nuostatą, kad tautos istorijos šaltiniai yra ne tik rašytiniai dokumentai, bet ir žodinė tradicija, leidžianti pasiekti archajiškiausius praeities sluoksnius. Daukantas *Būde* novatoriškai pasinaudojo lietuviškais tautosakiniais tekstais (patarlėmis, priežodžiais, dainomis, pasakomis), lietuvių kalbos semantika bei etimologija (žodžių kilmės aiškinimu) kaip istoriniu šaltiniu. Tuo tikslu Daukantas su bendradarbiais rinko ir publikavo lietuvių tautosaką.

Būde kultūros savitumą Daukantas susiejo su tautos gyvenama vieta, kraštovaizdžio ypatybėmis, klimato sąlygomis – knygos pradžioje aprašomas miškingas Lietuvos kraštovaizdis, į kurį atsikėlė pirmieji jo gyventojai. Šiuo požiūriu autoriui artima vokiečių filosofo Johano Gotfrydo Herderio idėja, jog universali žmogiškoji prigimtis yra įgyvendinama žemėje daugybe būdų. Pagrindinis gamtos dėsnis žmoguje – išpildyti savo žmoniškumą, remiantis protu, ir „šiam dėsniui realizuoti gamta pasirinko tokią plačią erdvę, kiek tik jai leido žmonių giminės apgyventos vietos; žmogų ji suformavo tokį įvairų, kiek tatai žmonių giminei mūsų žemėje buvo įmanoma“. Kultūrų įvairovė remiasi žmogaus prigimtiniu reikalavimu susisaistyti su vieta, „įsišaknyti“.

Būde žmogaus kultūra – savitas pasaulio supratimo ir gyvenimo jame būdas – kuriasi iš gamtos duotybių ir žmogaus poreikių sąveikos. Žmogus keičia kraštovaizdį, tačiau kartu kraštovaizdis formuoja žmogų: Daukanto aprašytieji senovės lietuviai yra supanašėję su savo aplinka ir kūnu, ir dvasinėmis savybėmis. Daukantas senovės girias vaizduoja kaip gamtos stichiją, kurią žmogus suvaldo palaipsniui, girioje žmonės apsigyvena vienkiemiuose, jie turi daug erdvės ir laisvės. Tad miškas iškyla tarsi pirminės, prigimtinės žmogaus laisvės simbolis (šią nuostatą vėliau savo poezijoje išplėtojo Baranauskas, perėmė Maironis). Laisvė, Daukanto požiūriu, yra svarbi lietuvių charakterio savybė, akivaizdi iš laikysenos, kalbos ir „kiekvieno žingsnio“.

Laikydamasis Apšvietos liberalistinių nuostatų, valdžią Daukantas kildino iš visuomenės sutarties. Jo požiūriu, ikikrikščioniškoje Lietuvoje, nors „...kūrėjų kūrėjas [krivių krivaitis] taip viešpatavo ūkėj [valstybėj], o didysis kunigaikštis ją rėdė [valdė], [...] nei vienas, nei antras nieko negalėjo užsiimti ir nuveikti be svieto [liaudies, žmonių] žinios, nesgi turėjo kelti sueimą [seimą, sueigą] ir tenai jautotis [klausti] ir teirautis apie didžiuosius ūkės reikalus visuotinai su svietu“. Tai yra teisinga, pabrėžia Daukantas, „nesgi kas neša naštą, tas turi žinoti, dėl ko ją neša“. Senoji „demokratija“, įvesta dar legendinio prūsų valdovo Vaidevučio, Daukanto veikaluose iškyla kaip kontrastas dabarties socialinei santvarkai (baudžiavai – „vergijai“) ir lietuvių politinei būklei. Praėjus dešimčiai metų po publikacijos, dėl antibaudžiavinių nuostatų „Būdas“ imperijos cenzūros buvo uždraustas platinti ir perspausdinti. Galimas dalykas, kad ir dėl to Daukantas 1855 m. turėjo palikti Varnius, lietuvių kultūros centrą Kauno gubernijoje, ir išsikelti į nuošalesnę vietą Latvijoje.

Daukantas *Būde* ypač pabrėžia lietuvių tautos karingumą, riteriškąją tradiciją. Čia jis pirmasis raštuose panaudojo žodį „vytis“ riterio, senovės kario reikšme, taigi į viešąją

vartoseną įvedė ir Lietuvos herbo pavadinimą. Valstybės nuopuolį ir galutinį žlugimą XVIII a. Daukantas siejo ne tik su kaimyninių valstybių agresija, bet iškėlė ir pačių lietuvių atsakomybę. Viena šio nuopuolio priežasčių – per didelis valstybės ekonominis uždarumas ir nesavarankiškumas, neįžvalgi užsienio politika XVI a. Taip pat – savo moralinio charakterio, stoiškųjų būdo savybių (ištvermės, atkaklumo, pajėgumo pozityviai veikti) praradimas, „išlepus“ didumenei. *Būde* perteiktas pirminės lietuvių tautos laisvės vaizdas turėjo skatinti nacionalinio savarankiškumo idėjas amžininkų mąstysenoje. Būtent taip šį Daukanto veikalą perskaitė Antanas Baranauskas ir jo Lietuvos istorijos savotišką poetinę santrauką pateikė eilėraštyje „Dainu dainelę“, susiejo su aktualiomis savojo meto socialinės laisvės idėjomis.

Daukanto veikale vertinant istorijos reiškinius neretai pasinaudojama besiformuojančiai nacionalizmo pasaulėžiūrai[1] būdinga savo–svetimo priešprieša. Daukantas, iškeldamas senovės lietuvius kitų tautų sąskaita, dažniausiai siekia sukurti atsvarą ligtolinėje istoriografijoje įsigalėjusiam negatyviam ar menkinančiam požiūriui į nekrikščioniškos tautos kultūrą, jos civilizacines galimybes. Vis dėlto Daukantas negaili kritikos ir patiems lietuviams, ypač vėlesnių amžių bajorams ir didumenei, kuriems teko didžiausios galios valstybėje, taigi ir atsakomybė už jos gerovę. Anot Vytauto Merkio, praeities lietuvių tautos „aukštinimas“ nėra savitikslis, tai būdas dabarties lietuviams nurodyti siektiną idealą ateičiai: „Idealios senosios lietuvių visuomenės modelis Daukantui tėra argumentas, kad lietuvių tauta gali būti laisva, turėti neluominę demokratinę santvarką ir lygias teises su kaimyninėmis pripažintomis tautomis.“

Daukanto istorijoje iškeliama laisvės vertybė kaip bendruomeninė gėrybė pratęsia LDK istorijos pasakojimą, o šio pasakojimo vienas tikslų – lietuvių tautinės savivertės pojūčio bei tikėjimo tautos ateitimi skatinimas.

Siūloma literatūra: Simonas Daukantas, *Raštai*, sudarė Vytautas Merkys, parengė Birutė Vanagienė, Vilnius: Vaga, 1976, t. 1–2; Simonas Daukantas, *Žemaičių tautosaka,* sudarė Kostas Aleksynas, Vytautas Jurgutis, Bronė Kazlauskienė, Vilnius: Vaga, 1983–1984, t. 1–2; Simonas Daukantas, *Vertimai ir sekimai,* sudarė Vytautas Merkys, parengė Birutė Vanagienė, Vilnius: Vaga, 1985; Simonas Daukantas, *Istorija žemaitiška*, Vytautas Merkys, parengė Birutė Vanagienė, Vilnius: Vaga, 1995, t. 1–2; Vytautas Merkys, *Simonas Daukantas,* Vilnius: Vyturys, 1991, 98–124.

[1] Nacionalizmas – viena įtakingiausių XIX a. susiformavusių ideologijų, teigianti kokios nors grupės tautinį bendrumą (etninį ar pilietinį) ir siekianti sujungti tautinę bendriją į valstybę.

Simonas Daukantas

BŪDAS SENOVĖS LIETUVIŲ, KALNĖNŲ IR ŽEMAIČIŲ

PRATARMĖ

[...]

Jei tiktai pažvelgsim į pačią Lietuvos tautą, kalnėnų[1] ir žemaičių, aiškiai tenai matysim, jog ta tauta ne vien praėjusiuose amžiuose, bet jau gilioj senovėj yra perkentėjusi didžiai didelius savo ūkės ermyderius[2], nesgi turi sau ypatingą[3] kalbą, būtinai įvairią[4] nuo kitų kalbų, o aiškesnę ir skaistesnę už visas šiandien kalbamas, kurioje visa gal permanyti ir visa apreikšti; nuo tokios jos kalbos gali kožnas[5] aiškiai numanyti, jog angis[6]yra turėjusi savo ypatingą tikybą, rėdą, vyresnybę ir diduomenę, beje: savo viešpačius, rykius[7] ir kunigaikščius, kurie viena kalba su svietu yra kalbėję; pati tauta plačiai gyvenusi ir didžias pažines[8] yra turėjusi su tolimais kraštais, kurių pirmieji vardai, nuo lietuvių, kalnėnų ir žemaičių, pramanyti[9], lig šiai dienai užsiturėjo[10]. Vienok viso to šiandien nebėra: kaipogi pati aptvinusi svetimomis tautomis, jos viešpačiai, karaliai, kunigaikščiai ir patys jos kunigai kalbantys jau svetima kalba, svetimą rėdą[11], svetimą tiesą sekanti, trumpai sakant, savo pavasario žalių lapelių nieko nebturinti, tiktai vienus minavojamus savo veikalus senovės raštuose, it[12] giria žiemos laiku savo žagarus rodanti, tarp kurių tiktai viena pati jų kalba it žalia bruknelė, nuo speigų apšarmojusi, lig šiai dienai tebžaliuoja, kaipo ženklas viso to buvusio. Nesgi senovės raštai skelbia, jog lietuvių, kalnėnų ir žemaičių, giminės yra buvusi lopšiu Indų žemė; kaipogi mūsų amžiuje rasti tenai jos kunigų raštai rodo mus su indijonimis brolių vaikais prasenovėj buvusius, nesgi tų raštų kalba nė su viena šios dienos žinomųjų kalbų nėra taip didžiai sutinkanti, kaipo su kalnėnų ir žemaičių kalba[13]. Tas yra dar stebuklingesniu, jog tą prasenovę mūsų kalbos ne raštai mūsų kunigų užlaikė per tūkstančius metų iki šiai dienai, nes[14] mūsų išmintingos kalnėnų ir žemaičių motinos savo apkerpėjusiuose tarp girių nameliuose, kurios šiandien dar, išleisdamos savo vaiką į svietą ir įduodamos jam laimės ženklą, sako: „Mirk, vaikeli, ar doru žmogum būk ir namų savo neužmiršk", – tos, sakau, užlaikė mūsų senovės kalbą, kuria mes šiandien, jų vaikai, galim didžiuotis ir girtis, jog nė viena kalba šiame pasauly nėra taip aiški, kaip mūsoji. Nes kokie ermyderiai ūkės ar žemės yra atvarę Lietuvos

---

[1] aukštaičių
[2] sumišimus, permainas
[3] atskirą
[4] visiškai skirtingą
[5] kiekvienas
[6] anais laikais, kitąkart, kadaise
[7] valdovus, karalius
[8] pažintis
[9] sugalvoti, praminti
[10] išsilaikė
[11] tvarką
[12] tarsi, lyg
[13] Bohlen, Historische und litterarische Abhandlungen, Erste Sammlung, Königsberg, 1730, S. 113. (Aut. past.)
[14] bet

tautą iš tolimų rytų į šios dienos kraštą ir kuriuo keliu, to niekšai šiandien dar nežino; tas tiktai yra žinomu, jog seniai, pirm gimimo Kristaus, yra jau randama gyvenanti Uksinės jūros[15] pašaliuose, indais, arba indijonais, vadinama, nuo kur ilgainiui išgrūsta nuo nuožmių tautų, liuosybę savo taupydama, įsitraukė į girias ir versmes to krašto, kuriame šiandien lietuviai, kalnėnai ir žemaičiai, gyvena, kurių aš čia užsiėmiau[16] būdą, dabą[17], tikybą, ūkės rėdą[18], karybą, prekybą ir mantą[19], arba pinigus, trumpai išrašyti[20] pagal tą, kaip senovės raštininkai išrašę paliko ir ką dar pačios patarlės, kalboj tebesančios, tvirtina, dėl to vien, idant ilgainiui nepragaištų tie brangūs bočių prabočių palaikai, kurie tarp mūsų dar iki šiai dienai užsitvėrė[21], minėdamas užvis didžiau ant to, jog šventi vyrai ir svieto išminčiai liepia sekti įpėdin savo bočių prabočių būdą ir aplamiai[22] jo nekleisti[23]. Nes jog ne pats tą pramaniau, ką čia apie tą būdą išrašiau[24], tai ir vietą parodžiau, kurioje išrašytą radau, ir patarlę, kalboje tebesančią, tvirtindamas senovės raštą, pridūriau; bet jei išgalių[25] visų išreikšti neišgalėjau, tad taikus skaitytojas dovanos man, o išmintingas žinovas ko reikiant paskui pridurs.

[I SKYRIUS] BŪDAS SENOVĖS LIETUVIŲ, KALNĖNŲ IR ŽEMAIČIŲ

Kas aprašys kalnėnų ir žemaičių senovės girias, kokias anie, atsidanginę į tą kraštą, rado, kurios be kokių tarpkrūmių vienu lieknu it jūra niūksojo; nesgi šios dienos girių ir pievų vietoje angis girios trakšojo, o tarp jų jau versmėtos kirbos[26] burgėjo, jau ežerai tyvuliavo. Neišžengiami pušynai, eglynai, beržynai, ąžuolynai nuo amžių amžiais suaugę niūksojo ir visi vienų viena giria buvo, upėmis tiktai ir upeliais išvagota, nes ir tos pačios upės ir upeliai perkaršusiais medžiais užvirtę, kuriuos pavasario ar rudens tvanai tevokė[27], o jei kurių tenai smarkūs sriautai nestengė pakušinti, tie, mirkdami vandeny, į plieną pavirtę, jau apdumiami[28] smiltimis, jau nudumiami nuo amžių amžių žlugsojo it akmenys, kurių žilą karšatį[29] dar apyniai, alksnių ir karklų šakose vydamies, pavandeniais išsisvarstę, savo spurganotais vainikais klėstė[30]; visas kraštas viena giria niūksojo, į kurios tankmę ne vien gyvulys, bet ir žmogus negalėjo įlįsti. Nuo audrų ir vėtrų sankritos[31] gulėjo ant kita kitos suraizgytos; pražilę ąžuolai, eglės, beržai, pušys, vinkšnos, skroblai, uosiai, klevai puvo, ant kits kito nuo karšaties išvirtę, žemę krėsdami[32] augantiems ant savęs sūnums ir dukterims, keliais klėbiais jau neapkabinamoms. Lazdynai, alksnynai, blen-

[15] Juodosios jūros
[16] pasiryžau
[17] papročius
[18] valstybės tvarką, santvarką
[19] pinigus
[20] aprašyti
[21] išsilaikė, išliko
[22] apskritai
[23] neprarasti
[24] parašiau
[25] smulkmenų, žinių
[26] klampynės, liūnai
[27] tevalė
[28] apnešami
[29] senatvę
[30] siautė, gaubė
[31] išvirtusių medžių krūvos
[32] tręšdami

dynai[33] ir kiti žarynai[34], it apyniai ant tvorų, taip ir šie ant jų kamienų ir stuobrių augdami ramstės ir kalstės. Žmogus tenai žingsnio žengti negalėjo, bet ropoti turėjo per gulinčias drūktas drūktesnes sankritas, jau nuo karšaties, jau nuo vėtrų, kaip sakiau, raizgiai sudribusias, tarp kurių apatiniosios puvo, į žemę smegdamos, o viršuojės[35] trešo, kita kitą sluoguodamos[36]; ir taip keleivis keliaudamas ropojo pirma ant pavirtusios pušies, o nuo tos ant jos gulinčio beržo ar ąžuolo. Dar metuose 1564–6, abelnajai[37] pamierkai[38] esant, daugioje vietoje kamarninkai[39] pačiuose Žemaičiuose paliko girias nemieruotas[40] dėl to vien, jog žmogus tenai įlįsti ir su kirviu nieko padaryti neišgalėjo. Žolės tenai nebuvo, tiktai atvašos ir atželos[41], viena antrą smelkdamos, augo. Liemeningos eglės, pušys, klėbiais neapkabinamos, per kita kitą į padanges mušės, kurių viršūnių atsivertęs nepriregėsi; pražilę ąžuolai, šimtais metų savo amžių lykuojantys[42], savo barzdotomis šakomis tarsi viens kito karšatį ramstantys. Liepynuose, beržynuose tas pats buvo, kuriuose klevai, vinkšnos ir skroblai augdami tarsi jas nuo kita kitos skaidė, idant į vieną nesuaugtų. Trumpai sakant, vienur kuplūs pušynai it nendrynai, kitur tankūs eglynai it kanapynai niūksojo, o tarp jų kuokštai beržynų, liepynų, klevynų, ąžuolynų, apušrotų[43] joriavo[44], it vilnys į padebesius mušdamos. Keleivis keliaudamas vilkų ar meškų suletentu[45] taku keliavo, nesgi vieškelio tenai nebuvo; perskyrą[46] tarp dienos ir nakties tiktai tenumanė nuo bičių gaudesio, šovose[47] siuvančių ar po medžių žiedus ūžiančių; dieną saulės, o naktį žvaigždės ir delčios per lapus neregėjo, nesgi visur tenai amžina naktis viešpatavo; lapui iškritus ar žiemą keleiviai nuo žvaigždžių kelią tesekė[48], nesgi paklydusiam upeliai ir žvaigždės vadovu tebuvo. Jau pragyvenus tenai, nuo gaidžio ar šunies balso namus savo tegalėjo atsekti. Darganoms dergiant, lytums čežant, tenai nenučiuši[49], negut nuo medžių rasos jei sudrėksi; todėl neišžengiamos balos ir versmės, nuo saulės spindulio neužgaunamos, nuo amžių burgėjo[50], kurios, ir visų didžiausioms giedroms

---

[33] blindynai
[34] brūzgynai
[35] viršutinės
[36] slėgdamos, spausdamos
[37] visuotinei
[38] žemės matavimui
[39] matininkai
[40] nematuotas
[41] atžalos, atvašos
[42] skaičiuoją
[43] epušynų, drebulynų
[44] žaliavo
[45] sumintu
[46] skirtumą
[47] drevėse
[48] Wizerunki, w Wilnie, tom. 22, fol. 70: (nullus) accessus vel recessus patet, eo quod universa Lithuania paludibus impedita sit ac sylvis horrida; hyeme autem paludibus et stagnis alta glacie concretis, niveque superinfusa, pervia sunt, non trita et usitata sed quae syderum asus suppeditaverit itinera [4]. (Aut. past.)
[4] ...visiškai neįmanoma įvažiuoti ar grįžti todėl, kad visoje Lietuvoje trukdo pelkės ir baisūs miškai; tačiau žiemą, pelkėms ir ežerams pasidengus storu ledu ir jį apsnigus, galima keliauti ne tik lygiais bei pravažinėtais keliais, bet ir orientuojantis pagal žvaigždes (lot.).
[49] nenušlapsi, nesumirksi
[50] Helmoldus, Chron. Slav., c. 18, fol. 36: ...praeterea inaccessi paludibus [5].
[5] ...be to, dėl pelkių neprieinami (lot.).

spiginant, niekados neišdžiūvo[51]. Žiemos tenai nebuvo, nesgi sniegas negalėjo įsnigti ir, jei kur pūgos ir pusnys kame ne kame nuo medžių įkratė, tas pats tenai ilgainiui gaišo. Žmogus su gyvuliu niekaip negalėjo įeiti[52], nesgi, kaip sakiau, nė kokio kelio nebuvo; todėl žiemos laiku šunis užkinkę važinėjos upeliais, nuo ko tuo senu įpratimu šiandien dar ankštą kelelį per girią šunkeliu vadina: kaipogi jų šunys it kumeliai dar kudloti ir kelią namo sekė, ir nuo žvėrių patį keliaujantį gyniojo. Todėl visų pirmieji gyventojai paupiuose tegalėjo įsikurti jau dėl kelio, jau dėl mitalo, nesgi, stokojant žvėrių ir paukščių, žuvimis galėjo misti, o kelio nesant, upe ar upeliu namus savo pasekti.

[...]

Taip perveizėjus noris paviršiui kraštą ir namus senovės lietuvių, dabar reikia žvilgterėti ant jų būdo ir dabos. Jau nuo to, ką iki šiol pasakojau, regima yra, jog jų kraštas, oras ir erti[53] namai ne vien nelepino, bet kuo didžiau skudrino[54] ir stiprino tenai brūzti[55] taip, jog, vargu vargą remdami namuose, dirvose ir giriose, ne vien netižo, bet į geišį[56] supentėjo. Nesgi nei žiaurus oras, nei nuožmūs žvėrys nenugrėsė jų įsikurti traškančiose giriose, neigi jiems tenai kruvini vargai įkyrėjo; kaipogi šiandien dar, drąsinant rūpesningą[57] žmogų, yra sakoma: „Kur dingsi, gyvas į žemę neįlįsi, reikia ant svieto vargti, kol gyvam."

Visi buvo augumo vidutinio, ne taip smulkaus, kaip rimto, ir pety vyrai žaliūkai, suvisu sutikę[58], nesgi šiandien dar yra tariama: „Žinia, vyras, koks paritus, toks pastačius" arba: „Ilgas tęvas[59] mergininkas, trumpas drūktas darbininkas."[60]Nesgi kaip girioje medžius žemus ir stambius regėjo nuo vėtrų ir audrų nepaveikiamus, tai tarė, jog ir žmonės ne taip aukšti ir smuklūs[61], kaip stambūs ir resni[62] žaliūkai yra galintys prieš vargus ir nelaimes stengti[63]. Visi buvo ne taip dideli, kaip augaloti, stovylos[64] stačios[65] ir gašios[66], augumo skaistaus, kalbos drąsios ir sukrios[67], akys žydrai rainos, kūno didžiai balto, veido daugiau pailguotino, nekaip apvalaus, kurio įlinkmės daugiau aiškios[68], neįsmegusios rodės; jaunuomenė lig 40 metų skutos, idant paskui tanki barzda, vėpū-

---

[51] Martinus Gallus, pag. 91: Terra illa (Lithuania) lacubus et paludibus est adeo communita, quod non est vel castellis vel civitatibus sic munita [6]. (Aut. past.)

[6] ...toji žemė (Lietuva) taip ežeru ir pelkių apsaugota, kad nei pilys, nei miestai jos taip neįtvirtintų (lot.).

[52] A. v Kotzebue. Preussens ältere Geschichte, II. B., 29. K., S. 207.

[53] erdvūs

[54] judino, ragino

[55] triūsti, darbuotis

[56] plieną

[57] susirūpinusį, susikrimtusį

[58] viskam tikę, geri

[59] laibas, plonas

[60] Teod. Lepner, VI, S. 49, 51. (Aut. past.)

[61] liekni

[62] tvirto sudėjimo, stambūs, petingi, kresni

[63] atsispirti vargams ir nelaimėms

[64] figūros, stoto

[65] tiesios

[66] gražios, puikios

[67] sumanios

[68] gražios

tiniais[69] susisukusi, ant žandų niūksotų[70]; plaukai tamsūs, už ausų sukasti, kurių kasos, į užpakalį nudribusios, vėjų sklaidomos it arklių karčiai plaikstės[71]. Ant galvų sklastai[72] it dirvoje vagos taukšojo[73], uostai[74]it kuškiai iš panosės kyšojo, nuo kurių geriant ar valgant it nuo pėdų varvėjo[75]. Povyzos [76] drąsios ir malonios, ant kožno veido narsybė ir kantrybė žydėjo, o malonė[77] artimo kiekvieno širdy klestėjo; stovyla, kalba ir kožnas žingsnis reiškė visus liuosus[78] esančius, ir deja tam, kas neteisingai ranka kurį tarp jų palytėjo ar žodžiu užgavo, tas ant vietos žegterėjo[79], nesgi kelio nedoram nelenkė; kaipogi šiandien tariama yra: „Kaip smogsiu, tai žegterėsi". [...] Visi pakenčiantys šaltį ir alkį išturintys, dargana ir speigu niekiną, nesgi sakoma tebėra: „Kenčiantysis pakenčia"; kalboj ir elgimesi pervis tiesą saugojantys ir mylintys, kaipogi tariama yra: „Melagis pasaulį pereis, bet nebgrįš" arba: „Melagiui paskui ir tiesą sakant niekas nebtiki." Savo ketėjimuose[80] ir veikimuose ryžęsi ant ko norint, nesipesnojo[81], nesivangstė, bet atlikdavo ir dirbo nuveiktinai, todėl kiekviename darbe ir atlikime klotis buvo, nesgi visi sau dirbo, elgimesi godą, o ryžimesi atidę[82] rodė, nesgi nė vienas nenorėjo begėdžiu būti, ką pradėjo, tą ir nubengė[83], kožnas savo nuopelnu ir uždarbe kakinos, svetimo negeidė, minėdami ne saulės amžių gyvensiantys; veltui savo turtų nekleidė[84], dovanų nedrepino[85], atminimą, ne vežimą, darė, kiekvienas su rytu gyveno, aukso ir sidabro negeidė[86], nesgi niekam rinkliavų nemokėjo; ūkės dūmoj[87] ir jos reikaluose tarp visų kliautis[88] ir vienybė buvo, kožnas šelpė reikalaujantį ir gelbėjo gaištantį, viešės[89] jų buvo meilės ženklu, ne

---

[69] verpetais

[70] Pellibus et laxis arcent male frigora braccis,
Oraque sunt longis horrida tecta comis.
In paucis remanent Graecae vestigia linguae
Haec quoque iam Getico barbara facta sono
[8] Ovidius, Tristia, l. V, XII (Aut. past.)
[8] Kailiais ir plačiais kailiniais apsisiautę nuo šalčio, || Baisūs jų veidai, plaukais ilgiausiais apaugę; || Pėdsakus graikų kalbos šen ten gali dar išgirsti, || Bet ir šie nuo getų garsų pasidarė laukiniai (lot.).

[71] Helmoldus, lib. II, cap. 18, p. 36: Homines hi cerulei, facie rubea et criniti [9]. (Aut. past.)
[9] Šie žmonės vaško spalvos, rudi ir apžėlę ilgais plaukais (lot.).

[72] plaukų skyrimai

[73] driekės, plytėjo

[74] ūsai

[75] Lepner, VI, S. 49. (Aut. past.)

[76] išvaizdos

[77] meilė

[78] laisvus

[79] žnektelėjo

[80] ketinimuose, sprendimuose

[81] nesičiupinėjo, nesikrapštė

[82] atsidėjimą, dėmėsį

[83] pabaigė

[84] neeikvojo

[85] dalyti, drabstyti

[86] Helmoldus, l. II, c. 18, p. 36: ... aurum et argentum pro minimo ducunt [11] (Aut. past.)
[11] ...auksą ir sidabrą nieku laiko (lot.).

[87] pasitarime

[88] pasitikėjimas, sutarimas

[89] vaišės

žmonystės[90] , išeigoj[91] buvo padorumas, o žmonystoj[92] viežlybumas[93]; skolos ir paklanų[94] nežinojo, nesgi visi viso pertekę buvo ir svetimų pramonių[95] negeidė; pačių apdaras visiems padoriu buvo, drabuży ir valgy nesilepino ir, jei kas ant to slygo[96], tą ištižiu vadino; varguose kantrybę ir stangybę[97], o dūmoje[98] išmintį rodė: vilty neguro[99], paskutinėj[100] nenusiminė, o žadėtojo nenusigando, nelaimėj neįsipylė[101], laimėje nesididžiavo; dėl to karėj narsybė, ūkėj dorybė ir teisybė per amžius tarp jų klestėjo, noris jų namų durys ant medžio kaškų[102] girgždėjo, nesgi šiandien dar sako: „Iš baimės mirusiam bezdalai skambina." Ką širdy turėjo, tą ir žodžiu reiškė; ne kiltis, ne turtai, bet išmintis ir dorybė, nuo visų pritirta, kiekvieną į vyresnybę kėlė[103], nesgi visi lygūs buvo; ir taip, kas narsesnis karėj, tas ir vyresnis, kas doresnis, išmintingesnis ir teisesnis, tas tiesos[104] suole sėdėjo, tardami: „Teisiam ir dievas padeda". Atlikimas darbo ar reikalo jų džiaugsmu buvo, o pailsis po vargų linksmybe, nesgi veja paklote, dangus apklote, o alkūnė ar akmuo pagalve buvo[105], kruviną prakaitą nubraukus, girioj vargus, keliavus, kariavus ar sunkų darbą po žiauriu oru nubengus, visų didžiausiu buvo džiaugsmu prie šventos ugnies pasišildyti ir tuo save ant didesnių vargų pastiprinti.

[...]

Valgė visi vasarą ant žemės pablaka ar išsitiesę, kaip šiandien dar tebdaro šienuodamies, ant plikos vejos, dembliais[106] ar meškenomis pasikloję, sriuobalą[107] srėbė, su duona pasikąsdami, iš muldų[108] ar raugtinių[109] ir kitų kodžių[110][111]. Paprastai sriuobalu buvo

---

[90] Albertus Crantzius, Wandalia, l. II., c. 20, p. 37: ...caeteris moribus et hospitalitate nulla gens honestior aut benignior potuit inueniri [12] (Aut. past.)
[12] ...kitais papročiais ir vaišingumu nerasi jokios tautos, garbingesnės ir malonesnės už ją (lot.).
[91] pramogoje
[92] svečiavimesi
[93] kilnumas, taurumas
[94] palūkanų
[95] prasimanymų, išmonių
[96] linko, geidė
[97] tvirtumą, ištvermę
[98] mąstyme
[99] neprarado vilties
[100] didelėj bėdoj, varge arba mirties akivaizdoje
[101] neįsirūpino, nesikrimto
[102] medinių durų vyrių, bėgūnų
[103] Michailonis Lituani fragmen. VII, pag. 29. (Aut. past.)
[104] teismo
[105] Wizerunki, Wilno, 1840, tom. 22, s. 62: ...et scamnum aut saxum aliquod, pulvili loco, deligunt: haec stramentorum usum ignorant, defatigata... Raštininkas, savom akim regėjęs, sako toliau, s. 68. Nullus in hac urbe (Vilniuje) lectorum usus. Imo, moliter cubare, vitio datur, dar toliau sako, s. 67: multum est, si ditiores utantur scamno, ursina tantum pelle contecto [13]. (Aut. past.)
[13] ...ir pavargę suolą arba akmenį pasideda vietoje pagalvės, jie nežino, kas yra šiaudų paklotė... visame šiame mieste (Vilniuje) niekas neturi lovų. Minkštai miegoti net yda laiko... Jau daug, jei turtingesnieji, gulėdami ant suolo, pasikloja lokio kailį (lot.).
[106] iš plaušų pintais patiesalais
[107] viralą, skystą valgį
[108] medinių indų
[109] lauknešų, lauknešėlių
[110] Wizerunki, tom 22, s. 68: ...illi pane utuntur tetro, allio et victu admodum vili [17].
[17] ...jie valgo bjaurią duoną, česnakus, ir kitas jų maistas gana prastas (lot.).
[111] medinių indų, lauknešų

laiški[112] ar skoba[113] putra[114]; jei tam kartui ją virė, tad buvo vanduo, su miltais suvirintas, ir truputį pienu saldžiu pražilinta; juo daugiau tenai miltų ir pieno buvo, juo skanesne vadinos, ką patarlė, šiandien minavojama, dar stigavoja: „Duok, dievali, – sako, – pievoj karklyną, putroj kankolą[115]"; lygia dalia į skystą putrą sakoma tebėra: „Et, – sako, – pliurškalas, kruopas kruopą gaudo". Šiandien aprūkusi lietuvė savo name, sušyžusius[116] vaikus tildydama, putrele džiugina. Jei į vandenį, su miltais suvirintą, įpylė pradarui rūgšto pieno, tuo kartu vadinos skoba putra, kuri supilta kubile rūgo; pavalgius kitų valgių, kožnas jos po samtį antsrėbė[117] dėl pasistiprinimo. Tankiai, į kelią iškeliaudamas, miltų rankovę įkaiščiui[118] sau prisipylė; ir taip, pakelėj ašvienį[119] ilsindamas, įplakęs miltų į šaltą vandenį ir žalios putros pasrėbęs, keliavo toliau. Čia ne vienas rasi lepnis[120], skaitydamas apie tokį jų valgį, švypterės[121], bet jei primins sau, jog senieji lietuviai, kalnėnai ir žemaičiai, tokiu valgiu misdami, per 500 metų su kardu guldami ir keldami, ne vien mokėjo ir stengė[122] nuo kruvinų neprietelių savo liuosybę ginti, bet dar gandinti[123] visą pasaulį savo narsybe ir kantrybe, tas aiškiai susigės, save regėdamas šiandien ištižusiu vergu, noris sukrus[124] sulpančiu ir skaninius[125] laižančiu, nesgi visados godos vyras velijąs noris šaknelėmis misti, jeib[126] tiktai liuosu gyventi, nekaip šešku būti, svetimus kiaušius gerti, vištas ėsti ir tamsiame urve smirdėti.

---

[112] prėska – nesūri, nerūgšti
[113] rūgšti
[114] sriuba
[115] kukulį
[116] suirzusius, supykusius
[117] užsrėbė
[118] kelionės valgiui, vakarčiui
[119] arklį
[120] išlepėlis
[121] šyptelės
[122] pajėgė
[123] gąsdinti
[124] cukrus
[125] skanėstus, gardumynus
[126] kad, idant

Adomas Mickevičius

Adomas Mickevičius (1798–1855) – žymiausias lenkų ir XIX a. Lietuvos poetas, iškilus Europos romantizmo literatūros autorius.

Walenty Wańkowicz. Adomo Mickevičiaus. 1827-1828

Vaikystė. Mokykliniai metai

Gimė 1798 m. per Kūčias, Naugarduke (dab. vakarų Baltarusija, Gardino sritis), smulkiųjų bajorų šeimoje, antrasis iš penkių Mickevičių sūnų. Pakrikštytas buvo Adomo Bernardo vardu, tačiau antrojo vardo niekada pats nevartojo; studijų metais pasirašinėjo laiškus bičiuliams Adomo Napoleono, „Napoleono iš Naugarduko“ vardu – tapatindamasis su Prancūzijos karvedžiu, į kurį Lietuvos ir Lenkijos visuomenė buvo sudėjusi Abiejų Tautų Respublikos atkūrimo viltis. Pro Naugarduką į Rusiją žygiavo ir nugalėta atgal sugrįžo Napoleono armija, kurioje kovėsi buvusios Respublikos piliečiai. Būsimajam poetui ji paliko didelį įspūdį. „Napoleonmečio“ realijomis vėliau parėmė savo žymiausio kūrinio – poemos *Ponas Tadas* – siužetą.

Tėvai Mikalojus ir Barbora Mickevičiai buvo neturtingi bajorai. Vaikų atmintyje išliko šviesus jų paveikslas: vyriausiasis sūnus Pranciškus po daugelio metų atsiminimuose rašė, kad tėvai garsėję „savo dorybėmis, darnia šeima, meile artimui, gailesčiu neturtingiesiems... o labiausiai tikru prisirišimu prie numylėtos Lietuvos žemelės – mielos ir brangios mūsų tėvynės“.

Tėvas Mikalojus Mickevičius, Naugarduko advokatas, buvęs Tado Kosciuškos sukilimo dalyvis, namuose palaikė Vyriausiojo vado kultą, patriotinę dvasią. Rašė eiles, mėgo deklamuoti, turėjo gerą atmintį. Adomas, pradėjęs eiliuoti apie dvyliktus savo metus, tėvui išdrįsęs parodyti vos kelis eilėraščius. Tėvas mirė anksti –1812-aisiais, kai Adomui ėjo keturiolikti – likus mėnesiui iki Napoleono invazijos į Rusiją. Motiną atsiminė visuomet su didele meile; poemos *Ponas Tadas* invokacijoje įrašyta asmeninė legenda apie ją, vaikystėje išgelbėjusią gyvybę, įgyja apibendrintą visuomet lydinčios globos ir saugos prasmę. 1820 m. rudenį motinai mirus, vilniškiai bičiuliai ilgai slėpė šią žinią nuo Kaune mokytojavusio Adomo, baimindamiesi jo nevilties.

Nuo vaikystės turėjęs ryškią vaizduotę: poetas atsimena, kad jam buvo sunku mokytis rašyti, nes ant lentelės brėžiamos raidės dingodavosi kaip „sutraiškyti vorai“, kurie visuomet kėlę pasibjaurėjimą. Save įveikti padėjęs motinos pasergėjimas, kad turtingieji gali nesimokyti rašyti, nes už juos sekretorius „mojuos plunksna“, o neturtingieji turi patys mokėti savim pasirūpinti. Iš tiesų du Mickevičių sūnūs – Adomas ir jaunesnysis Aleksandras – pasiekė išsilavinimą universitete, gyveno „iš plunksnos“. Aleksandras Mickevičius

(1801–1871), baigęs teisės studijas Vilniuje, dėstė romėnų, lietuvių ir lenkų teisę žymiajame Kremeneco licėjuje Ukrainoje; po sukilimo caro valdžiai jį uždarius, dirbo teisės profesoriumi šiame krašte – Kijevo, vėliau Charkovo universitetuose.

1807–1815 metais Adomas Mickevičius mokėsi Naugarduko apskritinėje mokykloje, vadovaujamoje vienuolių dominikonų. Pagal švietimo reformą, pradėtą dar Respublikos laikais, mokykla buvo kasmet vizituojama Vilniaus universiteto profesorių, čia buvo gyva patriotinė atmosfera. Veikė savotiška moksleivių savivalda, draugiškas teismas, kuriame, sprendžiant įvairius bendramokslių ginčus, vadovautasi LDK statutu. Adomas yra buvęs išrinktas šio teismo pirmininku.

Mokykla turėjo mėgėjišką teatrą, kuriame teko dalyvauti ir būsimam poetui. Yra išlikusi biografinė legenda, kad statant spektaklį pagal žymaus lenkų klasicisto Aloyzo Felinskio (1771–1820) tragediją *Barbora Radvilaitė*, nedidelio ūgio, smulkaus sudėjimo Adomui teko Barboros rolė. Vienoje scenoje Adomas tyčia užmynęs ant rankos prieš jį klūpančiam bendramoksliui, vaidinusiam Žygimantą Augustą, ir nusileidus uždangai, aktoriai taip apsikūlę, kad turėję papildomai nusigrimuoti kitai spektaklio daliai...

Berniukai, mokydamiesi lotynų kalbos ir Antikos literatūros, svajodavę aplankyti Romą, – taip pat, kaip po šimtmečio jų bendraamžiai svajos apie Paryžių. Bet Romą, anot Mickevičiaus, anuomet „iš Naugarduko pasiekti buvę sunkiau nei mėnulį“. Vis dėlto, kaip pažymi poeto biografai, įspūdinga, kad kuklios kilmės Lietuvos provincialas niekada neišgyveno jokio komplekso dėl savo šaknų. Priešingai, vaikystės kraštą, čia praleistus metus laikė neįkainojama savo patirtimi, likimo dovana, tapusia dosnia kūrybos versme. Imlios sąmonės nuo vaikystės sugerta žmonių, skirtingų kalbų, kultūrų įvairovė, girdėtas gudų, lenkų, lietuvių folkloras (valstiečių ir bajorų) vėliau maitino poeto vaizduotę ir grįžo į tekstus.

Pagal mokyklos baigimo pažymėjimą, Adomas buvo vidutinės sveikatos, „besaikio uolumo“, puikiai įvertintas už istoriją, labai gerai – už logikos, fizikos, gamtos istorijos dalykus, gerai – už elgesį ir literatūrą.

Vilniaus universitete. Poetinis debiutas

1815 m. Mickevičius įstojo į tuo metu klestėjusią aukštąją mokyklą – Vilniaus universitetą, – iš pradžių į Fizikos ir matematikos fakultetą, vėliau perėjo į Literatūros ir laisvųjų menų fakultetą. Universitete Adomas Mickevičius susitiko bičiulių ir bendraminčių – vaikinų, daugiausia kilusių, kaip ir jis pats, iš istorinės Lietuvos smulkiųjų bajorų šeimų. Šios kartos jaunuoliai sudarė pirmąsias XIX a. profesinės inteligentijos gretas. Artimiausiam draugų rateliui priklausė Tomas Zanas (1796–1855), Jonas Čečiotas (1796–1847), Juozapas Ježovskis (1798–1855), Pranciškus Malevskis (1799–1870), Anupras Petraškevičius (1794–1863). 1817 m. rudenį šie studentai įkūrė Filomatų, „mokslo bičiulių“ draugiją. Iš pradžių draugijos tikslai apėmė bendrą savišvietą, pagalbą vieni kitiems studijuojant, dalijimąsi idėjomis. Tai buvo ir savotiškos kūrybinės dirbtuvės: per draugijos susirinkimus trys jos poetai – Mickevičius, Zanas ir Čečiotas – skaitydavo eiles. Vykdavo ir savotiški poetų turnyrai, varžytasi kuriant „jambus“ – humoristinius eilėraščius iš studentiško bičiulių gyvenimo. Filomatai skaitė Apšvietos autorius, jais žavėjosi ir sekė savo kūryboje. Ypač populiarūs buvo Voltero (1694–1778) kandūs, satyriniai, laisvamaniški tekstai. Mickevičius filomatų susirinkimuose skaitė šio Apšvietos autoriaus poemų perdirbinius

„Mieško, Naugarduko kunigaikštis“ ir „Ponia Anelė“, poemos „Orleano mergelė“ vertimo fragmentus. 1818 m. debiutavo Vilniaus spaudoje meistrišku klasicistinės stilistikos eilėraščiu „Miesto žiema“. Tačiau į filomatų akiratį pateko ir romantizmo judėjimą skirtingose šalyse įžiebę autoriai – Žanas Žakas Ruso, Johanas Volfgangas Gėtė, Frydrichas Šileris, Džordžas Baironas. Ryškėjančią naują Mickevičiaus kūrybos linkmę žymėjo 1819 m. žiemą Vilniaus spaudoje paskelbta stilizuota sakmė „Živilė“ – išspausdinta anonimiškai, kaip ištrauka iš senų kronikų. Jos siužetą vėliau Mickevičius perkūrė poemoje *Gražina*, o šį pasakojimą apie „garbingą karienę“ pastebėjo ir į savo pirmąją Lietuvos istoriją 1822 m. įtraukė buvęs Mickevičiaus bendrakursis VU Simonas Daukantas.

Ilgainiui ėmė ryškėti patriotiniai filomatų veiklos tikslai, masoniški draugijos bruožai: siekis slapta veikti studentų nuotaikas, įsitikinimus, sukurti moralinio pasipriešinimo Rusijos okupacijai aplinką – „slaptą dorybės valdžią paskleisti pasauly“[1]. Pradėjo kurtis žemesnės Filomatų draugijos, apimančios vis daugiau studentų – Bičiulių draugija, Spindulingieji, Filaretai. Patys filomatai pirmykštę savišvietos grupelę vis labiau ėmė suvokti kaip „draugų respubliką“, kurios tikslas yra ugdyti būsimąjį krašto kultūrinį, intelektualinį elitą, skatinti bendraamžių pilietinį sąmoningumą ir solidarumą, kreipti juos prie „bendrojo gėrio savo tėvynėj“ siekių, vis labiau įgyjančių politinę – Respublikos atkūrimo – prasmę. 1819 m. Mickevičiaus sukurtam tekstui pritaikę masoniškos dainos melodiją filomatai giedojo savąjį himną:

Ei, džiaugsmu jau akys tviska,
Vainikai kaktas dabina,
Broliai čia visi, saviškiai
  Draugiškai apsikabina!

Meskim prieš slenkstį išrovę
Prabangą, klastą, puikybę,
Nes čia amžina šventovė
  Tėvynės, mokslo, dorybės.

(Vertė Kornelijus Platelis)

1819 metais baigęs studijas, Mickevičius buvo paskirtas dirbti mokytoju į Kauno apskritinę mokyklą. Vedė lotynų literatūros, lenkų retorikos, istorijos ir teisės pamokas, uoliai joms ruošdavosi. Po smagaus, turiningo gyvenimo Vilniuje čia prislėgė darbo rutina. Nors mėgo iškylas po miesto apylinkes, susirado naujų pažįstamų, visgi ilgėjosi bičiulių, jautėsi vienišas. „Broliams filomatams“ pirmaisiais darbo metais rašė: „Bet koks aš čia būnu nuobodžiaujantis, piktas – žodžiu, nelaimingas, šito jūs niekada sėdėdami Vilniuje nesuprasite.“ Tačiau ilgainiui pajuto, kad vienatvė „žadina vaizduotę“. Voltero „Orleano mergelės“ vertimas, pradėta rašyti (neišlikusi) klasicistinė drama „Demostenas“, didaktinė poema „Bulvė“ taip ir liko nebaigti – Mickevičius ėmė kurti balades, romansus, „mieliausiojo Šilerio“ sekimus...

[1] Eilutė iš A. Mickevičiaus eilėraščio „Jau nuo giedro dangaus sutemos traukias niūrios...“ (1818), jame išsakyta filomatų veiklos idėjinė programa.

Lemtinga buvusi 1820 m. vasara – atidirbęs pirmuosius metus mokykloje, poetas leido atostogas Naugarduke ir jo apylinkėse, Ščiorsuose, turtingoje grafų Chreptavičių bibliotekoje, kur rinko medžiagą istorinei poemai *Gražina*. Per Zaną susipažino su Tuhanovičių ir Plužinų dvarininkais, Vereščiakų šeima, su savo bendraamže Marija Vereščiak, artimųjų ir bičiulių vadinta Marile. Bičiuliams apie tą vasarą Adomas entuziastingai rašė: „Važinėjimas, medžiojimas, žiūrėjimas į gražuoles, klausymasis, grojimas, veikimas, netgi kalbėjimas apie [slaptaženklis, žymintis masonus] su tetervinais [t. y. masonais], kalkuliavimas, leipimas juokais, visą naktį revoliucinės dainos gausiame būryje [...] – štai trumpas atostogų vaizdas."

Tuhanovičiuose Mickevičius galutinai apsisprendė dėl savo literatūrinės kūrybos pobūdžio – atsiremti į tradicinę liaudies pasaulėjautą, į jos kosminę, mitinę vaizduotę, įžvelgti joje išmintingą pasaulio pažinimo patirtį, ne vien – švietėjišku požiūriu – liaudies prietarus. Apsisprendimo momentą vėliau poetas taip prisiminė:

Kartą išklausiusi labai įdomios žvejo pasakos, Marija, atsigręžusi į mane šūktelėjo:
– Štai poezija! Parašyk ką nors tokio!
Tie žodžiai giliai įsmego man į širdį, ir nuo tada pasirinkau savo poezijos kryptį.

Įsisiūbavę jausmai Marilei Vereščiak, netrukus po pažinties su poetu ištekėjusiai už grafo Lauryno Putkamerio, paliko pėdsaką Mickevičiaus kūryboje, tapo romantine neišsipildžiusios meilės legenda. Ši legenda jau pora šimtmečių traukia Mickevičiaus biografų, kūrybos tyrėjų, skaitytojų dėmesį, yra sulaukusi daugybės aprašymų – tiek mokslinių, tiek literatūrinių. Poezijos autobiografiškumas – būdingas romantinės literatūros bruožas: kūrinio subjektas, herojus vaizduojamas kaip artimas autoriui, iškyla ne vien kaip fantazijos padarinys, bet kaip konkretaus asmens išraiška.

1822 m. pavasarį Vilniuje Universiteto spaustuvininkas Juozapas Zavadzkis išleido pirmąją Adomo Mickevičiaus knygą – rinkinio *Poezija* (*Poezje*) pirmąjį tomą. Pagrindinė jo dalis – ciklas „Baladės ir romansai" – laikomas romantizmo epochos pradžia Lenkijos ir Lietuvos literatūrose. Leidėjas iš pradžių skeptiškai vertino jaunuolio ambicijas publikuoti savo kūrybą, nes „Vilniuje poezija nerašoma, tik Varšuvoje." Taip būta klasicizmo epochoje – literatūrinis Vilnius tuomet garsėjo veikiau aštria ir šmaikščia laikraščio *Gatvės žinios* satyrine proza. Netrukus paaiškėjo, kad Mickevičiaus *Poezija* – visiškai naujas reiškinys, paneigęs šį „dėsnį": pirmasis 500 egzempliorių tiražas buvo veikiai išpirktas; išspausdintas antrasis, 1500 egzemplioriai – tai liudijo didelį tiems laikams leidinio populiarumą. Anot Mickevičiaus atsiminimų, labiausiai jis buvo skaitomas „paprastų" skaitytojų, o klasicistiniuose salonuose jo poezija piktintasi ir juoktasi iš jos (ypač skaitytojus trikdė *Vėlinės*).

Mickevičius žymiajame cikle perkūrė viduramžių žanrines formas – epinę-draminę baladę ir lyrinį romansą. Baladė tapo itin patraukli romantikams dėl savo formos laisvumo, stebuklinio prado, liaudiškos poetikos panaudojimo galimybių (balades yra rašę Šileris, Gėtė, A. Puškinas, Maironis). Vyraujanti poetinio ciklo tema – nematomos, paslaptingos, grėsmingos pasaulio sferos apraiškos. Žmogus pasirodo daugeriopais, slaptais ryšiais susisaistęs su anapusybe, su kosminėmis (pasaulio tvarką palaikančiomis) gamtos galiomis. Gamta ir žmogus iškyla kaip vieno gyvybingo organizmo dalys. Čia ir valingi, ir spontaniški žmogaus veiksmai sulaukia netikėto aukštesnių jėgų atsako – ar kaip moralinio atpildo,

ar dovanos, ar susidūrimo su būties paslaptimis. Tekstai įvairūs savo poetika ir stilistika – žmogaus susidūrimas su antgamtinėmis galiomis vienur pasirodo kaip sukrečiantis įvykis, patyrus „baisią ir nuostabią paslaptį“ („Svitezis“, „Lelijos“), kitur – kaip jautriai pasakojama kasdienė istorija („Kanklininkas“, „Tėvulis grįžta“), dar kitur – kaip komiškas spektaklis („Patinka“, „Ponia Tvardovska“). Nauja buvo ir tai, kad susidūrimai su antgamtine paslaptimi baladėse įkomponuoti į atpažįstamą, geografiškai konkretų istorinės Lietuvos peizažą, susieti su Lietuvos istorinėmis, kultūrinėmis detalėmis (pvz., „Svitezis“).

Programinis ciklo eilėraštis „Romantika“ sukomponuotas kaip nedidelis draminis vaizdelis, kuriame iškyla pasaulio pažinimo klausimas. Kelių veikėjų dialogais išsakoma romantizmo epochai būdinga skirtingų pasaulėvaizdžių sandūra – racionalistinio, švietėjiško, pagrįsto moksliniu pažinimu, protu pažįstamais dėsniais ir normonis, bei romantinio, paremto empatija[2] ir vaizduote, jausmu ir tikėjimu, atviro anapusybės nuojautoms, religiniam patyrimui. Kaip alternatyva technologizuotam mokslininko žvilgsniui („stiklui“), iškeliama kita pasaulio pažinimo galimybė – tiesioginis „širdies žvilgsnis“ (emocinis susitapatinimas, intuityvi įžvalga, vaizduotė). Mokslininko teorinis mąstymas skirtas tirti pasaulį iš šalies, iš atstumo, o „širdies žvilgsnis“ padeda įsitraukti į tarpasmeninius ryšius su žmonėmis, juos suprasti ir su jais gyventi. Toks santykis atveria „gyvąją tiesą“ – tokią, kuri skatina suvokti žmogaus gyvenimo prasmę, žmogiškų ryšių paslaptį, patirti pasaulio šventumą.

Apskritai Mickevičius giliai suvokė mokslinio ir religinio pasaulėvaizdžio atsiskyrimą kaip lemtingą epochos lūžį, kreipiantį Vakarų civilizaciją nauja, technologijų plėtotės linkme. Suvokė, kad tai iš esmės pakeis žmonių gyvenimą ateinančiais amžiais. Yra liudijimų, kad Mickevičius po kelerių metų Rusijoje buvo pradėjęs prancūziškai rašyti fantastinį romaną „Ateities istorija“, kurio veiksmas vyksta 2000 metais. Autorius sumanęs „pavaizduoti numatomas materialistinio egoizmo ir egoistinio racionalizmo pasekmes“, beje, pragaištingiausiai palietusias vyrus, o moterys, pagal sumanymą, dar lieka „civilizacijos viltis“ (panašus motyvas iškyla ir „Romantikoje“, iš dalies – poetinėje apysakoje *Gražina*). Iš išlikusių sumanymo užuominų matyti, kad Mickevičius stebėtinai tiksliai numatė išradimus – kaip žmogaus kūno, juslių pratęsimus – kuriais mes naudojamės šiandien: aviaciją, kosminius satelitus, radiją ir garso aparatūrą, netgi kažką panašaus į internetą ar televiziją.

Dėl cenzūros į rinkinį nepateko 1820 m. parašyta „Odė jaunystei“, kurią Mickevičius perskaitė viename filomatų susirinkime. Eilėraštyje su patosu iškeliama revoliucinė jaunystės energija – kūrybinė galia. Skelbiama ateinanti nauja laisvės epocha, apimanti visą žmoniją ir pasaulį (panašiai kaip Šilerio odėje „Džiaugsmui“). Kaip būdinga ankstyvojo romantizmo literatūrai, emocingai išsakomas kūrybinis polėkis idealo link, įsipareigojimo jam vertė ir grožis, nors pats tų siekių tikslas lieka mįslingas, pridengtas bibline vaizdinija. Naujoji epocha – kūrybingo, todėl laisvo žmogaus epocha. Ši idėja išlieka aktuali ir XX a. modernizmo kultūroje.

Po metų, 1823-aisiais, II *Poezijos* tome Mickevičius paskelbė dramos *Vėlinės* II ir IV dalis bei poetinę apysaką *Gražina*. *Gražinoje* sukurtas Viduramžių Lietuvos moters karžygės, Naugarduko kunigaikštienės paveikslas. Vienas svarbiausių jo bruožų – Gražina veikia, vadovaudamasi moraline intuicija, ne racionaliu išskaičiavimu, kitaip nei jos vyras kuni-

[2] Empatija – gebėjimas įsijausti į kito emocinę būseną, suprasti kito patiriamus išgyvenimus.

gaikštis Liutauras. *Gražina* lenkų ir lietuvių kultūroms davė naują, poeto sukurtą moters vardą lietuviška šaknimi, įkvėpė moterims herojišką idealą, kuris, kaip būdinga romantizmo epochai, buvo suprastas ir įgyvendintas tiesiogiai. Lietuvių grafaitė Emilija Pliaterytė, dalyvavusi 1831 m. sukilime, neabejotinai sekė Mickevičiaus literatūriniu vaizdiniu. Pliaterytės, moters-karžygės legendą Mickevičius pats vėliau pratęsė, po sukilimo parašęs jai skirtą eilėraštį „Pulkininko mirtis“, baigiamą tokiomis eilutėmis: „...tai buvo mergina, / Tai lietuvė, mergina-karžygė, / Sukilėlių vadė – Emilija Pliater!“. Dar po dešimtmečio Emiliją Pliaterytę minėjo kaip naujos, „moterų išsilaisvinimo epochos“ pirmąjį ženklą.

Pagrindinė dramos *Vėlinės* tema – gyvųjų ir mirusiųjų, regimojo ir neregimojo pasaulių, žmogaus išorinės ir vidinės dvasinės egzistencijos santykiai. II dalyje imituojamos archajiškos Vėlinių apeigos. Daugiau nei po dešimties metų rašydamas pratarmę prancūziškajam dramos vertimui Paryžiuje, poetas taip paaiškino *Vėlinių* etnografines realijas: „Iš pradžių veiksmas vyksta Lietuvos gilumoje, kaimo koplyčioje, o poetiškasis šios scenos pasaulis sukurtas remiantis liaudies vaizdiniais, kurie susideda iš pagoniškųjų tradicijų liekanų, perpintų krikščioniškojo tikėjimo elementais“. „Pagarbą protėviams, pagarbą mirusiesiems“ Mickevičius yra nusakęs kaip ypatingą lietuvių pasaulėjautos bruožą.

Dramos II dalyje burtininko iškviestos vėlės liudija „gyvąsias tiesas“, susijusias su pagrindiniais žmogaus egzistencijos klausimais – kančios ir kaltės, tarpasmeninių ryšių ir gyvenimo vertės. Savitai parafrazuojami Evangelijos, Antikos mitologijos motyvai. IV dalyje sukurtas pirmasis Lietuvos literatūroje romantinio individo paveikslas, artimas Gėtės romano *Jaunojo Verterio kančios* herojui. Tai individualistas, pasinėręs į savo jausmų pasaulį, skausmingai išgyvenantis atotrūkį tarp aukštų sielos polėkių ir tikrovės, neišsprendžiamą žmogaus likimo, kančios paslaptį. Herojus meilės jausmą patiria kaip dramatišką lemtį – dar anapus, iki sielos įsikūnijimo žemėje jam skirtą likimą. Pagal tokią romantinę sampratą, žmogaus gyvenime, jo likime reiškiasi ne tik fiziniai, bet dvasiniai pasaulio dėsniai. Jie dramatiškai susikerta su socialinėmis normomis (Gustavas įsimylėjo socialiai sau nelygią merginą, kuri jį atstūmė dėl luominio prestižo ir turtinio išskaičiavimo). Tokiu susikirtimu socialinių normų pasaulis parodomas kaip sąlygiškas, ribotas – čia glūdėjo ir romantinio „meilės polėkio“ revoliucinė galia. Kita vertus, vedybos iš meilės tapo įtakinga amžiaus papročius keičiančia idėja, ir ilgainiui emocinio ryšio, emocinio suderinamumo reikalavimas pakeitė tradicinį socialinį-turtinį sandorį kaip pagrindinį santuokos motyvą.

Vėlinėmis Mickevičius siekė sukurti naują dramos formą, pasižyminčią realistinės ir simbolistinės poetikos jungtimis, fragmentiškumu, neišbaigtumu. Tokia forma leidžia apčiuopti tai, ko žmogaus pasaulyje neįmanoma išsakyti tiesiogiai. Mickevičius, ne kartą iš pagrindų abejojęs savo kūrybos prasmingumu, *Vėlines* laikė geriausiu, bent „labiausiai vertu skaityti“ savo kūriniu.

Tremtis į Rusiją

1823 m. gegužės 3 d. vienas Vilniaus gimnazijos mokinys klasėje ant lentos užrašė šūkį, šlovinantį Abiejų Tautų Respublikos konstituciją. Tai tapo pretekstu Rusijos valdžiai Lietuvoje kelti jaunimo slaptųjų organizacijų išaiškinimo ir teismo procesą. Prasidėjo tardymai ir areštai. Rudenį buvo suimti filomatai, tarp jų ir Adomas Mickevičius, uždaryti į kalėjimu paverstą Vilniaus bazilijonų vienuolyną. Poetas čia išbuvo pusmetį. Suimta moksleivių iš Kėdainių, Kražių mokyklų. Šių įvykių patirtimi Mickevičius vėliau pasirėmė, kurdamas *Vė-*

linių III dalies siužetą. Nuosprendis poetui buvo palyginti su kitais gana švelnus – tremtis į Rusiją. Per šį procesą buvo išblaškyta aktyvi, kūrybinga istorinės Lietuvos jaunuomenės karta. Dalis jos, kaip rašė buvęs filomatas Ignas Domeika (1802–1889), vėliau tapęs žymiu Čilės geologu ir Santjago universiteto rektoriumi – „susirinko vėl, bet jau ne studentų gegužinėje ar posėdyje, bet su kardu tautos sukilime".

Mickevičius iš Lietuvos išvyko 1824 m. spalio 25 d. – kaip pasirodys, visam laikui. Iš pradžių nukeliavo į imperijos sostinę, kartu su Malevskiu ir Ježovskiu gavo paskyrimą į Odesos licėjų. Odesoje neradęs tarnybos pragyveno keletą mėnesių, aplankė Krymą. Su šia kelione, egzotiško krašto, jo kultūros patirtimi, keliautojo, piligrimo nuotaikomis susijęs Mickevičiaus ciklas „Krymo sonetai", paskelbtas 1826 m. Maskvoje publikuotame rinkinyje *Sonetai*.

Ciklas pradedamas sonetu „Akermano stepės", įvedančiu į naują gamtos vaizduoseną. Tai romantizmo epochoje susiformavusi peizažo kaip subjekto vidinių būsenų atitikmens poetika (būdinga, pvz., anglų romantikams, ypač V. Vordsvortui). Jutimiškai konkretus, tikroviškas vaizdinių sluoksnis nusakomas taupiomis, bet taikliomis detalėmis. Kartu šie vaizdiniai atveria tiesiogiai neišsakomą potekstę, egzistencinius eilėraščio motyvus: gyvenimas kaip kelionė ar klaidžiojimas, tikrų orientyrų, suvaldančių kelionės atsitiktinumą, ieškojimas, dvasinio centro (namų, tėvynės) ilgesys ir atmintis, gyvenimo ribos ir už jos plytinčios nežinomybės pojūtis, tos ribos peržengimo būtinybė, atsigręžimas atgal prie lemtingos ribos. Griežta klasikine soneto forma išsakomas gamtinio ir vidinio, žmogaus sąmonės peizažo persipynimas – nauja Mickevičiaus poetinės meistrystės išraiška.

Nuo 1825 m. pabaigos Mickevičius apsistojo Maskvoje, formaliai tapo Maskvos generalgubernatoriaus kanceliarijos tarnautoju, tačiau tų pareigų nesiėmė, siekė gyventi iš literatūrinių honorarų. Čia įsitraukė į rusų aristokratinio, kūrybinio elito gyvenimą, tapo laukiamas svečias žymiausiuose Maskvos salonuose. Kaip vėliau rašė vienas jo „draugų rusų", Mickevičius buvo vertinamas dėl „puikaus išsilavinimo ir stebinančio įvairių tautų literatūros išmanymo", bendravimo charizmos. Ypač išgarsėjo kaip neprilygstamas improvizatorius (kuriantis eiles lenkų kalba ar prozą – prancūzų kalba spontaniškai pagal duotą temą, lydimą muzikinio akompanimento). Susipažino ir bendravo su poetu Aleksandru Puškinu. Mickevičiaus kūryba tuo metu pradėta versti į rusų ir vokiečių kalbas; poeto šlovė ėmė sklisti Europoje.

Tremtyje išryškėjo naujos Mickevičiaus kūrybos tendencijos – siekis literatūrine kūryba tiesiogiai veikti skaitytojų politines nuotaikas. 1828 m. Peterburge Mickevičius išleido poemą *Konradas Valenrodas* – su iškalbingu epigrafu iš italų filosofo Nikolo Makiavelio (1469–1527) politinio traktato *Valdovas* (1523): „Nes turite žinoti, kad yra du kovos būdai... reikia būti lape ir liūtu". Poemoje pasinaudota istorinės kaukės poetika – jos siužetas paremtas Viduramžių Lietuvos kovų su kryžiuočiais realijomis, tačiau iš tiesų keliama aktuali, į dabartį nukreipta slaptai ruošiamo maišto prieš politinę priespaudą idėja. Ją poetas traktavo romantinio mesianizmo dvasia kaip teisingą kovą ne tik prieš imperijos agresiją, bet ir metafizinį blogį, kurį galima įveikti ir neteisėtais būdais. Amžininkai šią poemą perskaitė kaip sukilimo prieš Rusijos imperiją moralinę motyvaciją: anot vieno iš 1830–1831 m. sukilimo dalyvių, „Žodis tapo kūnu, o *Valenrodas* – Belvederiu[3]".

[3] Belvederis – Rusijos imperijos caro vietininko rezidencija Varšuvoje, kurios puolimu prasidėjo sukilimas.

Emigracijoje

Gana netikėtai gavęs užsienio pasą Mickevičius 1829 m. vasarą galėjo palikti Rusiją. Laivu pasiekė Vokietiją, Berlyne klausėsi filosofo Georgo Vilhelmo Frydricho Hegelio paskaitų, laiškuose apie jas atsiliepė be entuziazmo, ironizuodamas filosofijos disciplinos akademinį uždarumą. Lankėsi Prahoje, susipažino su čekų mokslininkais ir rašytojais. Veimare sustojo prie Šilerio kapo, susitiko su Gėte – buvo širdingai jo priimtas; Bonoje – su Augustu Šlėgeliu. Toliau keliavo į Šveicariją, Italiją. Romoje, nuo vaikystės svajotame aplankyti mieste, apsistojo ilgiau, tyrinėjo senovės paminklus – antikinės ir krikščioniškosios kultūros pėdsakus. Prieš Romos muziejus ir galerijas nublanko anksčiau matyti dailės rinkiniai. „Palengva atsiveria mano mano juslės menams, kuriuos pradedu vertinti ir pažinti“; „Roma – vienintelis miestas užsienyje, kuriame galėčiau apsigyventi visam laikui, nes vien jis pats, be žmonių daugybę metų gali teikti peno pramogai ir mokslams“, – rašė bičiuliams iš Romos 1830 metais. Aplankė Neapolį, Siciliją, didelį įspūdį paliko Pompėja. Ketino leistis kelionėn į Rytus, tačiau sulaikė Romoje įsižiebę jausmai lenkų grafaitei Henrietai Evai Ankvič.

Poeto likimą nauja vaga pakreipė 1830 m. lapkritį prasidėjęs sukilimas Lenkijoje, vėliau Lietuvoje. Sukilime dalyvavo ir vyriausiasis Mickevičiaus brolis Pranciškus. Pats ketino prie kovotojų prisijungti, tačiau kažkodėl delsė, galiausiai su padirbtu pasu iškeliavo į Lenkiją. Ten praleido kelis mėnesius, bet sukilimui akivaizdžiai pralaimint, kovos lauko taip ir nepasiekė. Dėl to buvo dalies amžininkų smerkiamas. Yra liudijimų, kad tuo metu galvojo apie savižudybę. Šis metas laikomas nauju Mickevičiaus biografijos etapu, kuriame jis prisiėmė tautinio poeto vaidmenį – savo kūryba palaikyti istorijoje nukentėjusios lenkų tautos dvasią, savo raštais tarnauti tautai, iškelti jai naują, moralinę-religinę misiją Europoje – „skleisti patriotizmo evangeliją“.

1832 m. atvyko į Drezdeną ir per trumpą laiką sukūrė III *Vėlinių* dalį, kurioje siekiama įprasminti žmogaus ir tautos istorijoje patiriamą kančią – kaip atpirkimą, dalyvaujant Dievo numatytame žmonijos išganymo plane. Konkretus istorinis-politinis siužeto lygmuo glaudžiai persipynęs su religiniu-metafiziniu: vaizduojama, kaip Rusijos valdžios vykdytose Vilniaus studentų represijose dalyvauja kosminės gėrio ir blogio jėgos. Tais pačiais metais apsistojo Paryžiuje, parašė ir išleido *Lenkų tautos ir piligrimystės knygas* – evangeliniu stiliumi sukurtą „patriotinį katekizmą“, skirtą Lenkijos ir Lietuvos emigrantams, užplūdusiems Europą. *Knygose* keliamas buvusios Lenkijos–Lietuvos Respublikos pavyzdys kaip galimas būsimos Europos tautų konfederacijos provaizdis. Šio laikotarpio lyrikoje vis labiau ryškėjo religinės temos, naujai iškilusi proto ir tikėjimo dilema, puikybės ir nuolankumo etinė įtampa, ezoterinės minties atgarsiai. Įsitraukė į prancūzų ir vokiečių mistinę filosofiją, studijavo Liudviko Klaudijaus de Sen-Marteno (1743–1803), Jakobo Biomės (1575–1624) veikalus. 1833 m. ėmėsi poemos *Ponas Tadas*, kurią pabaigė per nepilnus metus (išėjo 1834 m. Paryžiuje).

Ponas Tadas – poema, tapusi lenkų tautiniu epu, turėjusi didelį poveikį lietuvių romantizmo literatūrinei vaizduotei ir XIX a. lietuvių tautinei savimonei. Jos veiksmas vyksta 1812 m. Napoleono karo su Rusija išvakarėse buvusios LDK teritorijoje, šiaurės Gudijoje – turtingo bajoro dvare. Poema meniškai įamžino Respublikos, ir konkrečiai LDK bajoriškosios kultūros realijas, papročius, daiktus, žmonių tipus, jų gyvenimo būdą, pasaulė-

jautą, kalbą. Šis pasaulis vaizduojamas kaip gyvybingas, jaukus, palankus ir pakankamas žmogui, nors nėra uždaras nuo istorinių epochos įvykių, iškyla kaip esantis ant esminių permainų slenksčio. Senojo pasaulio pasikeitimas į naują – viena iš pagrindinių poemos temų. Šis pokytis paliečia ir bendruomenę (bajorų kova nuo privataus kivirčo iki išsivaduojamosios kovos), ir asmenį, jo atskirą gyvenimą (pagrindinio veikėjo Jackaus Soplicos istorija nuo puikybės kupino šaunaus šlėktos iki konspiratoriaus, siekiančio išpirkti kaltę dėl padaryto nusikaltimo). Poema yra ir vienas pirmųjų „prarasto laiko ieškojimo“ temos kūrinių – praeities, paliktos tėvynės pasaulis, jo patirtis sugrįžta atmintyje ir vaizduotėje, su menine išraiška įgauna tvarumo.

Poema pasižymi didžiule stilistikos įvairove – imituojamas, parodijuojamas klasikinis herojinis epas, didaktinės, aprašomosios poemos formos. Kitais bruožais – tokiais kaip suasmenintas pasakotojas, meilės istorijos intriga, spalvingi charakteriai, humoro stilistika – priartėja prie eiliuoto romano žanro (plg. A. Puškino *Eugenijų Oneginą*, 1833).

Po didžiulio kūrybinio pakilimo rašant *Vėlinių* III dalį ir *Poną Tadą* poetas išgyveno kūrybinį atoslūgį. Daug kas iš ankstesnės kūrybos pasirodė menka: „Man regis, jau niekada plunksnos nesiimsiu niekams. Tik tas kūrinys ko nors vertas, kurį skaitydamas žmogus gali pasitaisyti ar išminties pasimokyti“, – sakėsi 1834 m. laiške bičiuliui, ką tik pabaigęs *Poną Tadą*. Tuo laikotarpiu parašė vieną paskutinių didesnių savo kūrinių – ciklą „Nuomonės ir pastabos“ (1834–1835), kuriame glaustu aforistiniu stiliumi perteikiamos studijuotų mistinių filosofų įkvėptos mintys. Vis didesnę reikšmę teikė ne žodžiui, o veiksmui. Kadaise Romoje žavėjęsis meno šedevrais, dabar į juos žvelgė su nuostaba, bet neteikė didesnės reikšmės: „Gražus tai daiktas, bet Kosciuška sukūrė gražesnį“, – taip 1848 m. įvertino garsiąsias XV a. Florencijos baptisterijos bronzines duris, Mikelandželo pavadintas „Rojaus vartais“.

1834 m. Mickevičius vedė Celiną Šimanovską, dar Maskvoje pažintos Europos muzikinio pasaulio įžymybės – lenkų pianistės Marijos Šimanovskos – dukterį. Su ja susilaukė šešių vaikų (dviejų dukterų – Marijos ir Elenos – bei keturių sūnų – Vladislovo, Aleksandro, Jono, Juozapo). Šeimyninį gyvenimą apsunkino po poros metų prasidėjusi žmonos psichinė liga. Siekdamas užsitikrinti nuolatines šeimos pajamas ir stabilesnį gyvenimą, 1839–1840 m. Mickevičius dirbo romėnų literatūros dėstytoju Lozanos universitete Šveicarijoje. Čia parašė keletą nedidelių eilėraščių, kurie literatūros istorijoje vadinami Lozanos lyrika – tai iš esmės paskutinieji Mickevičiaus poetiniai kūriniai, šedevrai, savotiškas atsisveikinimas su poezija („Virš didžių, skaidrių vandenų“, „Pasruvo ašaros“, „Suverpti meilę“ ir kt.).

Paskutiniųjų metų mokslinė, visuomeninė, politinė veikla

1840 m. Mickevičius atsisakė dėstytojo vietos Lozanoje ir išvyko į Paryžių, kur tapo neseniai *Collège de France* įkurtos slavų literatūros katedros profesoriumi, dėstė slavų literatūros kursą. Iškalbinga, kad ketindamas įsitraukti į prancūzų akademinį gyvenimą nesiekė „natūralizuotis“ – priimti Prancūzijos pilietybę, kaip mini 1841 m. laiške broliui Pranciškui: „Gal tapsiu profesoriumi be natūralizacijos, nes man kažkaip gaila liautis buvus valstybine prasme lietuviu ir nemiela pavirsti prancūzu.“ Atskira paskaita aptarė lietuvių mitologiją, daug dėmesio skyrė lietuvių senosios tikybos religinei vaizduotei, jos ryšiui su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politika ir kultūra.

Tuo pat metu Mickevičius susipažino su Andriumi Tovianskiu, iš Lietuvos atvykusiu dvarininku, kuris 1841 m. Paryžiuje sutelkė religinę sektą, pavadintą „Dievo reikalu“. Mickevičius kartu su nemaža Lenkijos ir Lietuvos emigrantų dalimi tapo tovianizmo šalininku. Šis religinis sambūris atliepė dalyvių poreikį savarankiškai kurtis savo religinį gyvenimą, puoselėti savo tikėjimą, nesusaisant jo su bažnyčia. Ypač svarbu atrodė religiniais įsitikinimais nuosekliai grįsti visuomeninę ir politinę veiklą. Dėl sektos mokymo propagavimo ir Prancūzijos valdžiai nepriimtinų politinių pažiūrų skelbimo 1844 m. Mickevičius buvo atleistas iš slavų literatūros profesoriaus pareigų. 1847 m. nutraukė ryšius su „Dievo reikalu“, dalyvavo politiniuose „Tautų pavasario“ įvykiuose Italijoje, Paryžiaus lenkų emigracijos politinėje ir visuomeninėje veikloje. 1852 m. gavo tarnybą Arsenalo bibliotekoje, karčiai juokavo, kad ten esąs palaidotas tarp mirusiųjų. 1855 m. mirus žmonai ir netrukus prasidėjus Krymo karui – Rusijos ir Turkijos konfliktui – Mickevičius išvyko į Konstantinopolį (dab. Stambulas) organizuoti Lenkų legioną kovai prieš Rusijos imperiją. Tų pačių metų lapkričio pabaigoje mirė, greičiausiai užsikrėtęs cholera. Buvo palaidotas Paryžiuje, 1890 m. jo palaikai perkelti į Krokuvą, Vavelio katedros kriptą šalia Lenkijos ir Lietuvos valdovų kapų.

A. Mickevičiaus kūryba paliko gilų pėdsaką lietuvių kultūros ir literatūros istorijoje. Ji sutelkė ir formavo XIX a. skirtingomis kalbomis kalbančių Lietuvos žmonių – lietuvių, lenkų, gudų – lietuviškąjį patriotizmą, susiejo jį su Lietuvos istorine atmintimi ir su vieta, gimtine. XIX a. viduryje ir II pusėje (kai kuriais atvejais – ir daug vėliau XX a.) „tėvynė Lietuva“ nemaža dalimi buvo suvokiama pagal Mickevičiaus literatūros kūrinius. Mickevičiaus kūryba veikė A. Baranauską, S. Daukantą, Maironį, Šatrijos Raganą, ir tas poveikis buvo tuo esmingesnis, kad visus juos siejo bendra LDK kultūros tradicija. Mickevičiaus kūryba, ypač poema *Ponas Tadas* sukūrė įtaigų Lietuvos mitą, skirtingai veikusį Lietuvos ir Lenkijos kultūrose.

Poema *Konradas Valenrodas* XIX a. pabaigoje buvo skaitoma kaip lietuvių tautinio atgimimo „vadovėlis“ (ypač dalis „Vaidilos sakmė“, išversta Vinco Kudirkos). Kita poemos dalis – „Daina“ („Vilija, mūsų upelių matutė...“) nuo XIX a. vidurio tapo verčiamiausiu Mickevičiaus tekstu, išreiškusiu tuo metu besiformuojančiai moderniajai lietuvių tautai aktualią savo-svetimo priešpriešą. Kartu šiame tekste pasirodąs Lietuvos upių santakos motyvas, kuriuo iškeliama kraštovaizdžio ir istorijos sąsaja, savo kilme siekia LDK Renesanso literatūrą, herojinį LDK epą – J. Radvano *Radviliadą*. 1948 m. visą poemą į lietuvių kalbą išvertė Vincas Mykolaitis-Putinas – pokario kontekste ji įgavo reikšmę kaip lietuvių patriotizmą ir slaptą kovą su priešu skatinantis tekstas. XX–XXI a. Mickevičiaus kūrybą į lietuvių kalbą dar vertė Kazys Binkis, Eduardas Mieželaitis, Alfonsas Maldonis, Vladas Šimkus, Justinas Marcinkevičius, Sigitas Geda, Judita Vaičiūnaitė, Vytautas Bložė, Kornelijus Platelis ir kt.

1984 m. Vilniuje, skvere prie Šv. Onos bažnyčios Mickevičiui buvo pastatytas paminklas (skulpt. Gediminas Jokūbonis). Šis paminklas tapo lietuvių kovos už laisvę simboliu: 1987 m. rugpjūčio 23 d. prie jo įvyko mitingas, kuriame buvo pirmąkart viešai sovietinėje Lietuvoje pasmerktas Molotovo–Ribentropo paktas ir jo slaptieji dokumentai. Šis mitingas buvo pirmoji politinė lietuvių demonstracija, pažymėjusi Lietuvos Atgimimo – išsilaisvinimo iš Sovietų Sąjungos – pradžią.

1990 m. Lietuvos valstybiniame akademine teatre režisierius Jonas Vaitkus pastatė dramą *Vėlinės*, spektaklyje dramos siužetas buvo susietas su XX a. tragiška Lietuvos istorine patirtimi, kuri Atgimimo metais iškilo į viešumą ir buvo prikausčiusi visuomenės dėmesį (okupacija, tremtys, rezistencija).

Po poros dešimtmečių Mickevičiaus vėlyvosios biografijos motyvais Marius Ivaškevičius parašė satyrinę parodijų dramą *Mistras*, pastatytą 2010 m. Vilniaus mažajame teatre.

Vilniuje, Bernardinų gatvėje, name, kur 1822 m. gyveno poetas, yra įsikūręs jo muziejus.

Siūloma literatūra: Adomas Mickevičius, *Poezijos rinktinė*, parengė Mindaugas Kvietkauskas, Vilnius: Baltos lankos, 1998; Adomas Mickevičius, *Konradas Valenrodas*, vertė Vincas Mykolaitis-Putinas, Vilnius: LLTI, 1998; Adomas Mickevičius, *Vėlinės*, vertė Justinas Marcinkevičius, Vilnius: Vaga, 1998; Adomas Mickevičius, *Ponas Tadas*, vertė Vincas Mykolaitis-Putinas ir Justinas Marcinkevičius, Vilnius: Vaga, 1998; Adomas Mickevičius, *Laiškai, esė, proza,* parengė Algis Kalėda, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1998; Algis Kalėda, Adomas Mickevičius, Kaunas: Šviesa, 1985; Jacek Łukasiewicz, *Adomas Mickevičius*, Vilnius: Baltos lankos, 1998.

Adomas Mickevičius

AKERMANO STEPĖS

Aš įplaukiau į erdvę sauso okeano.
Vežimas tartum laivė žalumynuos narsto;
Tarp ošiančių bangų, kur žiedus srautais žarsto,
Iriuosi pro salas raudonojo bužano[1].

Tamsa tirštėja, niekur kelio nė kurhano.
Žvelgiu į dangų, ieškau žvaigždžių, mūs vedėjų;
Ten šviesiame ūke Aušrinė suspindėjo?
Tai blizga Dnestras, švinta ugnys Akermano.[2]

Palaukim!.. Kaip tylu... Girdėt, kaip gervės traukia.
Nė sakalo akis jų ten neįžiūrėtų.
Girdžiu, kaip žiogas smilgoj supasi iš lėto,

Kaip krūtine slidžia žaltys per žolę braukia.
Įsiklausau tyloj... Išgirst ausis galėtų
Balsus iš Lietuvos. Važiuokim, nieks nešaukia.

Vertė Vincas Mykolaitis-Putinas

AKERMANO STEPĖS

Aš įplaukiau į erdvę sauso okeano,
žolėn vežimas nyra ir kaip laivė nardo;
tarp šlamančių lankų ir tarp gėlių be vardo
apiplaukiu karolines salas burjano.

Migla jau krenta, niekur kelio nei kurgano,
dairaus žvaigždžių danguj, kurios kelius atvertų;
ten debesys žioruoja? ten Aušrinė vartos?
tai blyksi Dniepras, žiebias lempa Akermano.

Stokim! – kokia tyla! – gervės, girdžiu, danginas,
kurių net sakalo akis neprisitrauktų;
girdžiu drugelį supantis žolynuos,

[1] Ukrainoje ir Poberežėje bužanais vadina didžiulius žolynų guotus, kurie vasarą savo žiedais maloniai paįvairina lygumas. (Aut. past.) Poberežė – senas žemių tarp Dnestro ir Bugo pavadinimas.
[2] Kalbama apie jūrų švyturio šviesą.

arba žaltys slidžiu pilvu per žolę braukia,
tokioj tyloj! – veltui ausis išgirst mėgina
balsus iš Lietuvos. – Važiuokim, nieks nešaukia!

Vertė Sigitas Geda

ODĖ JAUNYSTEI

Be dvasios, be širdies – tai griaučių minios!
O, duok, jaunyste, man sparnus!
Virš žemės negyvos, lig pat žydrynės,
Pakilsiu rojun, į kraštus,
Kur įkvėpimas kuria stebuklus,
Kur puošia jis žiedais naujovę, –
Tenai viltis – jo palydovė.

Lai tie, kuriuos jau slegia metai,
Kur žemėn linksta kaktomis,
Matuos pasaulį akimis,
Kurios aplink siaurai temato.

Pakilk, jaunyste, virš slėnių,
Kur tiek pelėsių jau priviso,
Pakilk, ir saulėtu žvilgsniu
Tu perverki žmoniją visą!

Žemyn pažvelki – plotai ten aptemę,
Juos dengia rutina ir tingūs vandenai:
Tai žemė!
Pažvelki – plynėj negyvoj tenai
Iškilo šliužas kažin koks kriauklėtas:
Jūreivis, vairas, laivas – viskas jis.
Ir puola gyvius mažesnius nepastebėtas,
Tai pasiners, tai vėl išlįs –
Ir nenuskęsdamas taip nardo po vilnis.
Staiga sudužo jis, akmens vos prisilietęs.
Nieks nežinos gyvenimo nei jo žūties:
Savimyla tai be širdies!

Gyvenimo nektaras tau saldus,
Kai jį dalaisi su kitais, jaunyste!
Ir širdys dangišku džiaugsmu pražysta,
Kada jas jungia saitas nuostabus.

Išvien visi, draugai jaunieji!
Visų bendroji laimė – mūs tikslai.
Vienybėj įkvėptoj jėga stiprėja,
Išvien visi, draugai jaunieji!..
Laimingas kritęs kovoje tasai,
Kuris kitiems padėjo kelią tiesiant
Į rūmus ateities, į garbę šviesią.
Išvien visi, draugai jaunieji!..
Nors kelias ir uolėtas, ir slidus
Ir ydos, smurtas trukdo mums žygiuoti, –
Bet smurtui smurtas atkirtis tebus,
Prieš ydas jaunumėj išmokime kovoti!

Kas, būdamas vaiku, kapos hidras,
Tas jaunas smaugs kentaurus,
Iš pragaro išplėš aukas
Ir parsineš iš rojaus laurus[3].
Žvelk ten, kur nepasieks akis,
Laužk tai, ko nepajėgs ir protas:
Jaunyste, aras tu sparnuotas,
Ir nieks tavęs nesulaikys!

Petys petin! Mes žemės rutulį apjuosim
Gyvąja rankų grandine!
Vienais troškimais, mintimis liepsnosim –
Ir vieno židinio ugnia!..
Pasistūmėk pirmyn, planeta!
Naujus parinkom tau kelius.
Nusviedus kiautą nudėvėtą,
Metus vėl prisimink žalius.

Kaip ten, kur stichijos grumėjo,
Kur siautėjo chaoso gaivalai,
Vos dievo „Tebūnie!" tik nuskambėjo,
Daiktų pasaulis kėlėsi tvirtai;
Ir ūžia vėjai, supas vandenynai,
Nušvinta žvaigždės aukštoje mėlynėj, –

Taip ir žmoniją dengia dar tamsa,
Ir stichijos tarpusavy kovoja.
Štai meilė ugnimi liepsnoja,

---

[3] Minimi graikų didvyrio Heraklio žygdarbiai. Jis nukapojo daugiagalviam slibinui – hidrai – galvas (tiesa, ne vaikystėje, o vėliau). Kovojo su kentaurais – mitologinėmis būtybėmis, pusiau žmonėmis, pusiau arkliais. Išvadavo požemio karalystėje įkalintą Tesėją, Atėnų herojų. Vėliau Dzeusas nusinešė Heraklį į dangų ir apdovanojo nemirtingumu.

Ir iš nakties pakils šviesi dvasia:
Ją savo įsčiose pradės jaunystė,
Sutvirtins saitais amžina draugystė.

Ir dūžta jau danga ledinė,
Ir prietarai tamsieji sutrupės.
Sveika būk, laisvės tu aušrine!
Išganymo greit saulė patekės.

[1820]
Vertė Eugenijus Matuzevičius

ROMANTIKA

Methinks, I see... where?
In my mind's eyes.
Shakespeare[4]

Regis, matau, o kur?
Akyse savo sielos.
Šekspyras

Klausyk, mergaite!
– Ji nesiklauso –
Čia miestelis dieną skaisčią!
Šalia tavęs nėr nė gyvos dvasios!
Ko aplinkui grabaliojies?
Ką kvieti ir kam čia moji?
– Ji nesiklauso. –

Tai kaip uola sustingus
Nesidairo aplinkui,
Tai šaudo akim be saiko,
Tai pradeda ašaroti;
Tarsi ką čiumpa, tarsi ką laiko;
Pravirksta, ima kvatotis.

„Ar jau naktis? – Tu čia, Joneli!
Ak! Ir numiręs myli!
Eikš, pamažu, nė žodelio
Pamotei, slinkis čion tyliai!

Tegu sau girdi, tavęs nebėr jau!
Ir palaidoti spėjom!
Tu jau numiręs? Ak! Aš bijausi!

[4] Epigrafas iš dramos *Hamletas*, tėvo šmėklos pasirodymo scenos.

Ko čia bijausi – savo Jonelio?
Ak, tavo tai akys, skruostai švelniausi!
Balti marškinėliai!

Baltas lyg drobė ir tù pats,
Šaltas, rankelės šaltokos!
Čia dėk, man į skreitą duok jas,
Apglėbki, suglauskim lūpas!

Tartum jaučiu tavo kapą vėsų!
Miręs! Jau metai vėlei!
Veskis mane, šalia gulėsim,
Gyvent nemiela.

Bloga minioj prasčiokų,
Aš verkiu, o jie juokias,
Ką kalbu, nesuvokia,
Ką regiu, nenutuokia.

Gal dieną... O gal sapne ateiki?
Ne, ne... laikau savo mielą.
Kur tu, kur dingsti, Joneli?
Dar ne laikas, dar ne laikas!

Dievuli! lange suspindo,
Aušra, pragydo gaidelis.
Kur tu? Palauk, Joneli!
Aš nelaiminga.“

Taip ji bernelį savo myluoja,
Vejasi jį, šaukia, krinta;
Skausmo riksmą išgirdus apstoja
Žmonių sugužėjęs tuntas.

„Poterius kalbam! – šaukia suėję, –
Jo vėlę jaučiam čia būsiant.
Jonas aplankė savo Karusę, –
Kol gyvas, jis ją mylėjo!“

O aš girdžiu tai, ir aš tikiu ja
Raudodamas poteriauju.
„Klausyk, mergele!“ – riksmus nustelbęs
Senis byloti suskato:
„Akys ir akiniai mano skelbia:
Nieko aplink čia nematom.

Dvasios tos gimsta už smuklės stalo,
Ten kala šnipštus kvailiausius.
Ši mergina nesąmones mala,
O žmonės proto neklauso.“

„Mergaitė jaučia, – kukliai atsakau jam, –
O žmonės šie giliai tiki;
Tikėjimas, jausmas sako daugiau man
Nei akys mokslinčiaus ar stiklas.

Negyvos jo tiesos nerūpi liaudžiai,
Smulkmenas jis teįstengia patirti[5];
Stebuklų, gyvųjų tiesų nejaučia!
Širdį turėk, žvelk į širdį.“

[1821]
Vertė Kornelijus Platelis

[5] Originale – mokslininkas „mato pasaulius dulkėje, kiekvienoje žvaigždės kibirkštėlėje“. Užuomina į mokslinius tyrimus, atliekamus su mikroskopu, teleskopu, skaidančius tiriamą objektą į dalis.

Adomas Mickevičius

VĖLINĖS

Poema

Iš lenkų kalbos vertė
JUSTINAS MARCINKEVIČIUS

VĖLINĖS. Tai – pavadinimas iškilmingų apeigų, kurias ir šiandien paprasti žmonės atlieka daugelyje Lietuvos, Prūsijos ir Kuršo apskričių[1] vėlių arba iš viso mirusių protėvių atminimui. Šios apeigos savo šaknimis siekia pagonystės laikus ir vadinosi kadaise „ožio šventeˮ[2], kuriai vadovavo *Koźlarz*[3], *Huslar, Guślarz,* kartu žynys ir poetas *(gęślarz)*[4].

Mūsų laikais, kai apsišvietę dvasininkai ir valdžia stengiasi išgyvendinti šitą paprotį, susijusį su prietaringomis apeigomis ir smerktinomis pagonystės liekanomis, žmonės švenčia Vėlines slaptai koplyčiose arba tuščiuose namuose netoli kapinių. Ten paprastai paliekama įvairiausių valgymų, gėrimų, vaisių ir iššaukiamos mirusiųjų vėlės. Įsidėmėtina, kad paprotį vaišinti mirusiuosius, atrodo, turėjo visi stabmeldžiai – senojoje Graikijoje Homero laikais, Skandinavijoje, Rytuose ir iki šiol tebeturi Naujojo pasaulio salose[5]. Mūsų Vėlinės turi tą ypatybę, kad čia pagoniškos apeigos yra sumišę su krikščioniškosios religijos vaizdiniais, juoba kad ir ši šventė beveik sutampa su tų apeigų laiku. Žmonės tiki, kad valgiais, gėrimais ir giesmėmis palengvina vėlėms skaistyklos kančias.

Toks dievobaimingas šventės tikslas, nuošali vieta, nakties metas, fantastiškos apeigos kadaise smarkiai veikė mano vaizduotę; klausiausi pasakų, sakmių ir dainų apie numirėlius, grįžtančius su prašymais arba įspėjimais, ir visuose baisiuose prasimanymuose galima buvo įžiūrėti neabejotinus moralinius tikslus ir tikrą, liaudišku būdu vaizdingai išreikštą mokslą.

Ši poema parašyta panašia forma, o apeiginės giesmės, užkeikimai ir inkantacijos[6] daugiausia yra tikri, kai kurie net pažodžiui paimti iš liaudies poezijos.

[1] *...Lietuvos, Prūsijos ir Kuršo apskričių...* – Lietuva – buv. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės lietuvių ir baltarusių gyvenamos žemės. Kuršas – buv. Kuršo hercogystės žemės, t. y. vakarinė Latvija tarp Baltijos jūros ir Dauguvos. Prūsija – buv. Rytprūsiai. Vėlinių apeigos Lietuvoje ir Baltarusijoje XIX a. pradžioje išsaugojo nemaža senovinių elementų - jų metu be kita ko buvo ruošiamos vaišės vėlėms kapinėse arba namie.

[2] *...vadinosi kadaise „ožio šventeˮ...* – Poetas remiasi Simonu Grunau, apie 1510–1530 rašytos „Prūsų kronikosˮ autoriumi, kuris sakosi Prūsijoje dalyvavęs „ožio puotojeˮ.

[3] *...Koźlarz...* – Čia – ožio šventės žynys, plg. lenkų *koza, kozioł* (ožka, ožys).

[4] *...Huslar, Guślarz... (gęślarz).* – Vienašakniai slaviški žodžiai, sietini su guslėmis (plg. rusų гусли), styginiu instrumentu, senovėje paplitusiu daugelyje slavų šalių. Toliau *guślarz* verčiamas žodžiu *burtininkas.*

[5] *...Naujojo pasaulio salose.* – Kalbama apie Karibų jūros salas: Haitį, Kubą ir t.t.

[6] *inkantacijos* – burtažodžiai, čia – vėlių užkeikimai (lot. *incantatio).*

II DALIS

BURTININKAS – PIRMAS SENIS CHORE – KAIMIEČIŲ CHORAS – KOPLYČIA, VAKARAS

There are more things in Heaven and Earth,
Than are dreamt of in your philosophy.
Shakespeare

Yra stebuklų žemėj ir danguj,
Kurių net nesapnavo jūsų protas.[7]
Šekspyras

CHORAS Kas gi bus čia, kas gi bus čia
Naktį tamsią, naktį rūsčią?
BURTININKAS Uždarykite duris
Ir prie karsto pasilenkit.
Imkite ir bet kuris
Langus marškomis uždenkit,
Kad nešviestų mums nakčia
Aiški mėnesio delčia.
Tiktai greitai, tiktai veikiai!
SENIS Jau padarėme, kas reikia.
CHORAS Kas gi bus čia, kas gi bus čia
Naktį tamsią, naktį rūsčią?
BURTININKAS Skaistyklos vėlelės!
Ar toli jūs, ar šalia,
Ar dervos gal katile,
Ar šaltam dugne upelės,
Ar gal medžio šakoje
Ne viena iš jūsų rauda,
Kai ugnis apninka ją,
Kai ne medžiui – vėlei skauda[8], –
Visos lėkite būriu,
Susirinkit į koplyčią!
Visko šiandien jums turiu,
Vėlines atšvęsim šičia!
Išmalda jums paruošta –
Valgiai ir malda karšta.
CHORAS Kas gi bus čia, kas gi bus čia
Naktį tamsią, naktį rūsčią?

[7] *[Moto].* – Hamleto žodžiai iš to paties pavadinimo Šekspyro tragedijos I veiksmo 5 scenos. Pažodžiui: „Danguje ir žemėje yra kur kas daugiau daiktų, nei mano jūsų filosofija".
[8] *...rauda, / Kai ugnis apninka ją, / Kai ne medžiui – vėlei skauda...* – Čia ir aukščiau – ikikrikščioniški ir krikščioniški pomirtinio vėlių gyvenimo vaizdiniai. Viena vertus, vėlės po mirties gyvena šiame pasaulyje, viename iš keturių pagrindinių gaivalų – ore, vandenyje, ugnyje ar žemėje, joms, kaip ir gyviesiems, reikia valgyti bei gerti. Antra vertus, minima čia skaistykla vargu ar pirmykštėms baltų ir slavų religijoms žinomas vaizdinys.

BURTININKAS Duokit pakulų greičiau,
Uždegu jų vieną saują.
Pūskit kibirkštis aukščiau,
Kur tamsybė viešpatauja.
Šitaip, šitaip, dar ir dar –
Tegu sudega dabar.
CHORAS Kas gi bus čia, kas gi bus čia
Naktį tamsią, naktį rūsčią?
BURTININKAS Lengvos dvasios, jus kviečiu,
Jus, kurios čionai tarp mūsų
Nuo darbų ir nuo kančių,
Ir nuo ašarų uždusot, –
Sudegėte jūs čionai
Tarsi pakulos nūnai.
Tas, kurios ilgai klajojo
Nepatekdamos į rojų,
Mes lengvąja ugnimi
Šaukiame užkeikdami.
CHORAS Pasakykite atėję,
Gal ištroškę, išbadėję?
BURTININKAS Ak, pažvelkite tiktai,
Kas ten tokią šviesą skleidžia?
Tai, lekiodami aukštai,
Du maži vaikeliai žaidžia.
Kaip lapelis su lapeliu
Sukas, lekia, kai vėjas juos pučia,
Kaip balandis su balandėliu,
Taip skrajodami žaidžia vaikučiai.
BURTININKAS IR SENIS Kaip lapelis su lapeliu
Sukas, lekia, kai vėjas juos pučia,
Kaip balandis su balandėliu,
Taip skrajodami žaidžia vaikučiai.
ANGELĖLIS *(vienai kaimietei)*
Mes atskridom iš dausų,
Šičia aš, mamyte, Juzis!
Aš tikrai tas pats esu,
Čia sesutė mano Ruzė.
Rojuj mums geriau su ja[9]
Kaip mamytės glėbyje.
Žiū, kaip šviečia mums veideliai,
Spindim apdaru skaisčiu,
Ir plevena už pečių
Kaip drugelių du sparneliai.

[9] *Rojuj mums geriau su ja...* – Čia rojus – ne biblinis Edenas, bet vieta, kur po mirties gyvena sunkių nuodėmių neslegiamos vėlės.

Rojuj mums visko gana,
Kasdien vis kitokie žaidimai:
Kur einame – ten kas diena
Gėlelės žydėti ima.

Nors gėlėm sėti takai,
Rūpestis mums širdis gelia.
Tavo, motina, vaikai
Nesuras į dangų kelio!
CHORAS Nors gėlėm sėti takai,
Rūpestis jiems širdis gelia.
Tavo, motina, vaikai
Nesuras į dangų kelio!
BURTININKAS Ko gi reikia tau, vėlele,
Kad dangun atrastum kelią?
Gal karštų maldų prašai?
Gal padės tau skanumynai,
Duona, vaisiai, saldumynai,
Pieno bent keli lašai?
Ko gi reikia tau, vėlele,
Kad dangun atrastum kelią?
ANGELĖLIS Ne, nereikia mums maldų,
Nieko, nieko mums nestinga.
Žemėj buvo per saldu,
Ir todėl mes nelaimingi.
Žemėj gyvenau, tačiau
Jos kartybių nemačiau.
Vis malonės, vis glamonės,
Viskas tik skanu – gardu,
Skraidėm pievoj tarp žiedų
Tartum paukščiai, o ne žmonės.
Skindavau aš jai gėles,
Ji – rėdydavo lėles.
Ir atskridom šiandien mudu
Ne į patiektas vaišes,
Ne į užpirktas mišias –
Duokit du garstyčios grūdu:
Mums tie du maži grūdai
Bus didžiausi atlaidai.

Nes atminkit – taip Viešpats paskyrė,
Ir todėl pagal valią dangaus,
Kas šios žemės vargų nepatyrė,
Tas saldybių dangaus neragaus.
CHORAS Nes atminkim – taip Viešpats paskyrė,

Ir todėl pagal valią dangaus,
Kas šios žemės vargų nepatyrė,
Tas saldybių dangaus neragaus.
BURTININKAS Angelėli, vėlele!
Imkite štai pagaliau
Sau garstyčių po grūdelį
Ir keliaukite toliau.
Kas, patekęs šiton žemėn,
Mūsų valiai priešgyniaus, –
Vardan Tėvo ir Sūnaus,
Ir Šventosios Dvasios, amen.
Kryžiaus ženklą atsimink!
Maisto neėmei – pradink!
CHORAS Kas, patekęs šiton žemėn,
Mūsų valiai priešgyniaus, –
Vardan Tėvo ir Sūnaus,
Ir Šventosios Dvasios, amen.
Kryžiaus ženklą atsimink!
Maisto neėmei – pradink!

(Šmėkla pranyksta)

BURTININKAS Jau vidurnaktis atslinko,
Tai užsklęskite skląsčius.
Imkite skalų smalingų
Ir degtinės ąsočius.
Kai apvaizda duos mums žinią,
Teužsidega degtinė.
Tik greičiau jūs iš tiesų.
SENIS Jau.
BURTININKAS Aš pradedu būrimą.
SENIS Spraga, verda, gesti ima.
Jau tamsu.
CHORAS Kas gi bus čia, kas gi bus čia
Naktį tamsią, naktį rūsčią?
BURTININKAS Jūs – išvargę, iškankintos,
Jums dar rytas neprašvito.
Nuodėmėm jūs prirakintos
Ašarų pakalnėj šitoj.
Nors ir truko žemės pančiai
Po mirties dalgiu kiekvienai,
Betgi kenčia kūno kančią
Sielos jūsų po šiai dienai.[10]
Juodą pragaro bedugnę

[10] *Ašarų pakalnėj šitoj. / ...kenčia kūno kančią / Sielos jūsų...* – Manoma, kad čia rado atgarsį senieji liaudies religiniai vaizdiniai: mirus žmogui, lieka žemėje atgailauti pusiau materiali jo vėlė, žmogaus šešėlis.

Ir kančių baisiųjų ugnį
Apgesinti gali žmonės,
Vardan viešpaties malonės
Ugnį šią uždegdami,
Jus užkeikiam ugnimi,
Kenčiančių koplyčioj laukiam.
Mes jus šaukiam, mes jus šaukiam!
CHORAS Pasakykite atėję,
Gal ištroškę, išbadėję?
BALSAS *(už lango)*
Varnos, pelėdos atskrieję,
Leiskit koplyčion mane!
Leiskit, ereliai plėšrieji,
Žengti bent žingsnį žeme.
BURTININKAS Pažiūrėkit! Štai dvasia
Užu lango šmėseliuoja!
Tamsoje jinai boluoja
Tartum kaulai kapuose.
Dūmais ir žaibais dvėsuoja,
Plėšrūs paukščiai puola ją,
Lyg žarijos žaižaruoja
Akys šmėklos kaktoje.
Kaip sudžiūvę ėgliai svyla,
Spragsi nuo ugnies karštos,
Taip spragsėdamos pakyla
Kibirkštys nuo jos kaktos.
BURTININKAS IR SENIS Kaip sudžiūvę ėgliai svyla,
Spragsi nuo ugnies karštos,
Taip spragsėdamos pakyla
Kibirkštys nuo jos kaktos.
ŠMĖKLA *(už lango)*
Nepažįstat, kas esu?
Aš apylinkę valdžiau šią,
Gerbiamas buvau visų,
Dvarą saugojau didžiausią,
Jūsų ponas aš! Baisu –
Metų trejetas praslinko,
Kai žemelėje guliu,
Bet bastausi aš aplinkui
Ir nurimti negaliu.
Baudžia Viešpaties rūstybė,
Gena pragaro piktybė.
Kančios didelės išties.
Juodame nakties pasauly
Aš einu ieškot nakties.

Taip bastausi be vilties,
Bėgdamas tolyn nuo saulės.
Alkanas visad jauties, –
Pamaitinkite klajūną!
Paukščiai lesa mano kūną![11]
Kas apgins ranka gera?
Kančiai galo vis nėra!
CHORAS Paukščiai lesa tavo kūną!
Kas apgins ranka gera?
Kančiai galo vis nėra!
BURTININKAS Ko gi reikia tavo vėlei,
Kad nurimtų valandėlei?
Gal dangaus džiaugsmų prašai?
Gal sumažins kančią baisią
Duonos kąsnis, uogos, vaisiai,
Pieno bent keli lašai?
Ko gi reikia tavo vėlei,
Kad nurimtų valandėlei?
ŠMĖKLA Ne, dangaus nereikia vėlei –
Neverta dangaus jinai.
Ne, nereikia rojaus vartų!
Pragare jai šimtą kartų
Bus lengviau negu čionai.
Šimtąkart geriau, žinia,
Juodo pragaro dugne,
Nei su dvasiomis lakstyti[12]
Po pasaulio šio žemes,
Savo praeitį matyti
Ir piktų darbų žymes.
Saulė leidžiasi už bokštų,
Už beržynų, už plačių,
Aš vandens lašelio trokštu,
Alkį amžiną kenčiu.
Plėšrūs paukščiai! Ko jūs nuolat
Mano vargšę vėlę puolat?
Ak, sunki lemtis, deja,
Tol bastytis tamsoje,
Kolei jūsų geros širdys
Pamaitins mane, pagirdys.

Ak, kaip aš ištroškęs gert,
Bent gurkšnelio sau maldauju!

[11] *Paukščiai lesa mano kūną.* – Paukščiai – tai pono mirti pasmerktų ar nukankintų baudžiauninkų vėlės.
[12] *...su dvasiomis lakstyti...* – T.y. su dvarponio įsakymu nužudytų baudžiauninkų vėlėmis; jos pasmerktos, nes baudžiauninkai mirė be išpažinties.

Kad galėtumėt pabert
Man kviečių bent menką saują!
CHORAS Ak, kaip jis ištroškęs gert,
Bent gurkšnelio sau maldauja!
Kad galėtumėm pabert
Jam kviečių bent menką saują!
NAKTIES PAUKŠČIŲ CHORAS
Veltui maisto sau maldauji,
Veltui, pone, elgetauji:
Mes, pelėdos ir varnai,
Tau ištikimai tarnavom,
Mus badu numarinai,
Mes sulesim maistą tavo.
Mes, pavirtę vanagais,
Išmaldą atimsim šitą,
Mes išplėšime nagais
Ją prarytą, sukramtytą.
Ei pelėdos ir kovai,
Mes neliksime skolingi!
Piktas, pone, mums buvai,
Tai ir mes negailestingi!
Plėškim maistą gabalais,
Kai pabaigsime tą maistą,
Plėškim kūną gabalais,
Kaulus vilkime į raistą.
VARNAS Tai nenori mirt badu!
Užmiršai jau tu, atrodo,
Kaip kadais iš tavo sodo
Obuolius nuskyniau du?
Mat burnoj jau dienos kelios
Neturėjau nė kąsnelio.
Bet – nelaimė su manim:
Sodininkas tartum žvėrį,
Užpjudydamas šunim,
Prie tvoros mane nutvėrė –
Peršokti nesuskatau –
Ir nuteist atvarė tau.
O už ką? Už vaisių porą!
Tai aukščiausio dovana.
Žemėj jų visiems gana
Taip kaip vandenio, kaip oro.
Bet prie stulpo įsakei
Išrengtą mane pririšti
Ir be gailesčio plakei, –
Moki, pone, kailį dyžti.

Po plakimo to antai
Kaulai nuo odos atšokę –
Taip kaip varpose grūdai!
Ne, gailėtis tu nemoki!
PAUKŠČIŲ CHORAS Piktas, pone, mums buvai,
Ei pelėdos ir kovai, –
Mes nebūsim tau kitoki!
Plėškim maistą gabalais,
Kai pabaigsime tą maistą,
Plėškim kūną gabalais,
Kaulus vilkime į raistą!
PELĖDA TAI nenori mirt badu!
O ar pameni, kaip kartą
Per kūčias žiemos metu
Su vaiku prie tavo vartų
Ašarom graudžiom verkiau.
Pone, pagailėk! – šaukiau. –
Motina trobelėj serga,
Vyras mirė nelauktai,
Dukrą paėmei už mergą,
Vaikas mažas – pats matai.
Duok mums duonos kąsnį bent,
Nes nėra iš ko gyvent!

Visko pertekęs, turtingas,
Tu duris mums uždarei,
Puotavai toliau laimingas,
Sargui pašnibždom tarei:
„Ko jie staugia čia atėję?
Po velnių tu ją išvyk!"
O haidukai[13] prakeiktieji
Ir telaukė to kaip tik.
Už plaukų mane išvilkę,
Pametė sniege kaip vilkę!
Su mažu vaiku, viena,
Sušalau aš alkana.
Ne, gailėtis tu nemoki!
PAUKŠČIŲ CHORAS Piktas, pone, mums buvai,
Ei pelėdos ir kovai, –
Mes nebūsim tau kitoki!
Plėškim maistą gabalais,
Kai pabaigsime tą maistą,

[13] *Haidukais* (vengr. *hajdúk* – kareivis) Lietuvos ir Lenkijos valstybėje (nuo Stepono Batoro laikų) vadinta samdytus pėstininkus, vėliau – didikų asmens sargybą, paprastai vilkinčią vengrų drabužiais.

Plėškim kūną gabalais,
Kaulus vilkime į raistą!
ŠMĖKLA Nėr paguodos, vienos bėdos!
Ką bedėtumei delnan,
Ryja varnos ir pelėdos.
Vėlinės ne man, ne man!

Nežinosiu džiaugsmų valandos.
Tu teisingai baudi, visagali!
Kas nebuvo žmogum niekados,
Tam žmogus ir padėti negali.
CHORAS Nežinosi džiaugsmų valandos.
Tu teisingai baudi, visagali!
Kas nebuvo žmogum niekados,
Tam žmogus ir padėti negali.
BURTININKAS Jeigu nieko tau nereik,
Pasitrauk nuo mūsų, eik!
Kas, patekęs šiton žemėn,
Mūsų valiai priešgyniaus,
Vardan Tėvo ir Sūnaus,
Ir Šventosios Dvasios, amen.
Kryžiaus ženklą atsimink!
Maisto neėmei – pradink!
CHORAS Kas, patekęs šiton žemėn,
Mūsų valiai priešgyniaus,
Vardan Tėvo ir Sūnaus,
Ir Šventosios Dvasios, amen.
Kryžiaus ženklą atsimink!
Maisto neėmei – pradink!

(Šmėkla pradingsta)

BURTININKAS Duokite dabar greičiau
Šventintų žolių vainiką!
Uždegiau – ir nebeliko –
Kilkit, dūmai, kuo aukščiau!
CHORAS Kas gi bus čia, kas gi bus čia
Naktį tamsią, naktį rūsčią?
BURTININKAS O dabar ateikit, vėlės,
Kur gyvenote drauge
Su žmonėm tamsoj, varge
Ant žemelės motinėlės.
Bet, gyvendamos dorai,
Buvote ne mūsų būdo,
Kaip žolių tų stagarai –
Nei tau žiedo, nei tau grūdo.
Nepalies jų gyvulys

Ir žmogus nesuvalys,
Tik paliks vainikų pynės
Džiūt ant sienos. Taip tatai
Nepasiekiamai aukštai
Vysta mergiškos krūtinės.

Kam keliai dar tolimi
Ligi rojaus malonumų,
Tą ugnim ir baltu dūmu
Šaukiame užkeikdami.
CHORAS Pasakykite atėję,
Gal ištroškę, išbadėję?
BURTININKAS Matote už lango vėlę?
Kas tu – angelas esi?
Ar gal dievo motinėlė?
Ne vaivorykštė šviesi,
Nusitiesusi padange, –
Tai jinai koplyčion žengia.
Vėjas žaidžia plaukuose,
Ligi žemei rūbas baltas,
Šypsosi, bet akyse
Žiba ašaros nekaltos.
BURTININKAS IR SENIS Vėjas žaidžia plaukuose,
Ligi žemei rūbas baltas,
Šypsosi, bet akyse
Žiba ašaros nekaltos.

BURTININKAS ir MERGINA
BURTININKAS Ant galvos jai vainikėlis
Žydi iš laukų gėlių.
Vejasi ji avinėlį,
Žaisdama su drugeliu.
Šaukia ji: bas bas, mažyti,
Bet negali pasivyti
Avinėlio mergina.
Ir drugelį – lengvą, švelnų,
Rodos, jau uždengia delnu –
Tas ištrūksta, ir gana.
MERGINA Ant galvos man vainikėlis
Žydi iš laukų gėlių.
Ir vejuosi avinėlį,
Žaisdama su drugeliu.
Šaukdama: bas bas, mažyti,
Nevalioju pasivyti
Avinėlio aš jauna.

Ir drugelį – lengvą, švelnų,
Rodos, uždengiu jau delnu –
Tas ištrūksta, ir gana.
MERGINA Čia kadais graži piemenė,
Vainikėlį pindama,
Avinėlių bandą ganė
Ir dainavo sau linksma.
Lia lia lia lia.

Olius už balandžių porą
Pabučiuotų ją karštai,
Bet iš tokio Oliaus noro
Ji pasijuokė tiktai.
Lia lia lia lia.

Juzis davė jai kasnyką,
Priedo širdį siūlė jai,

Bet Zoselė tik supyko
Ir dainavo išdidžiai.
Lia lia lia lia.[14]

Aš Zosė esu, gyvenau šitam kaime.
Bet žydėjau neilgai –
Gražuolė buvau, nenorėjau tekėti,
Ir štai jauna aš miriau netikėtai,
Nepatyrus, kas vargai,
Nesupratus, kas ta laimė.
Nors pasauly gyvenau,
Jo, deja, nepažinau.
Ne po žemę skraidė mintys,
Lengvą vėją bandė gintis,
Žaisdavau aš tarp gėlių
Ne su jaunu berneliu –
Su mažu avinėliu.
Aš dainų klausytis mėgau
Ir, išginusi avis,
Piemenų draugėn vis bėgau,
Girdavo mane jie vis.
Nemylėjau jų nė vieno.
Nežinau net, ko geidžiu, –
Degina ugnis kas dieną,

[14] *Čia kadais graži piemenė, / ...Lia lia lia lia.* – Tai J. V. Gėtės eilėraščio „Nepasiekiamoji" („Die Spröde", 1796) laisvas vertimas.

Nors kiek noriu, tiek žaidžiu,
Nors skraidau visur su vėju,
Neturiu akimirkų liūdnų
Ir darau ką panorėjus,
Vainikus vaivorykščių pinu.
Ir drugelį, ir balandį
Iš rasų sukurti bandė
Mano rankos, bet viena
Aš vis tiek esu liūdna.
Šlamesio klausaus kiekvieno,
Bet esu viena kas dieną!
Man ir liūdna, ir baisu,
Kad mane tarytum pūką
Vėjas neša, mėto, suka.
Nežinau, iš kur esu.
Vos kur nors aš priartėju –
Vėl skrendu atgal su vėju,
Taip ant viesulo bangos
Aš blaškaus be atvangos:
Nei į dangų man pakilti,
Nei paliest šios žemės smiltį.
CHORAS Taip ant viesulo bangos
Blaškosi be atvangos:
Nei į dangų jai pakilti,
Nei paliest šios žemės smiltį.
BURTININKAS Ko gi reikia tau, vėlele,
Kad dangun atrastum kelią?
Gal karštų maldų prašai?
Gal padės tau skanumynai,
Duona, vaisiai, saldumynai,
Pieno bent keli lašai?
Ko gi reikia tau, vėlele,
Kad dangun atrastum kelią?
MERGINA Visko, visko man gana!
Paprašyčiau tik vaikiną –
Te mane jis apkabina
Ir ant žemės pasodina,
Kad pažaisčiau aš jauna.

Atsiminkit todėl ir klausykit,
Nes tokia jau aukščiausio valia:
Kas nepalietė žemės nė sykį,
Tam į dangų įeit nevalia.
CHORAS Atsiminkim todėl ir klausykim,
Nes tokia jau aukščiausio valia:

Kas nepalietė žemės nė sykį,
Tam į dangų įeit nevalia.
BURTININKAS *(keliems kaimiečiams)*
Veltui vejatės šešėlį,
Veltui rauda mergina –
Vėjas ją aukštai iškėlė.
Mergužei, neverk! Gana.
Akys mano, protas mano
Tavo ateitį numano:
Tau reikės dvejus metus
Vienai žaisti ir skraidyti,
Kolei dangiškus vartus
Tau bus leista pamatyti.
Jau kelionė neilga.
Su dievu! Keliauk sveika.
O kuris, atėjęs žemėn,
Mūsų valiai priešgyniaus, –
Vardan tėvo ir sūnaus,
Ir šventosios dvasios, amen.
Kryžiaus ženklą atsimink!
Maisto neėmei – pradink!
CHORAS O kuris, atėjęs žemėn,
Mūsų valiai priešgyniaus, –
Vardan tėvo ir sūnaus,
Ir šventosios dvasios, amen.
Kryžiaus ženklą atsimink!
Maisto neėmei – pradink!

(Mergina pranyksta)

BURTININKAS O dabar ateikit šičia,
Visos vėlės, jau būriu!
Išbarstysiu po koplyčią
Visa, ką tiktai turiu:
Štai jums lęšiai ir aguonos,
Trupinėliai juodos duonos.
CHORAS Jūs ištroškę, išbadėję, –
Viską imkite atėję.
BURTININKAS Jau uždegt žvakes gali
Ir atvert duris į lauką.
Baigėm šitą baisią auką,
Gieda jau gaidžiai toli...
Prisiminsime senovę,
Stok...
CHORAS Kas ten?
BURTININKAS Vėl šmėkla stovi!
CHORAS Kas gi bus čia, kas gi bus čia

Naktį tamsią, naktį rūsčią?
BURTININKAS *(vienai kaimietei)*
Tu, su juoda skarele,
Atsistok, dėl dievo baimės!
Sėst ant karsto nevalia –
Neišvengsime nelaimės.
Krinta grindys vis giliau.
Štai vaiduoklis atsikėlęs
Atsistojo pagaliau
Netoliese piemenėlės.
Baltas veidas – net baugu –
Tarsi apneštas sniegu.
Tyli, nieko neatsako,
Tik įsmigę klaikios akys
Piemenaitei į akis –
Kas tą žvilgsnį atlaikys?
Žvelkit į jo širdį, broliai!
Lyg raudoni kaspinai[15]
Ar koraliniai karoliai
Puoštų ją. Kraujuos jinai!
Kas čia dedasi nūnai?
Štai į širdį sau parodė.
Kad ištartų jis bent žodį!
CHORAS Kas čia dedasi nūnai?
Štai į širdį sau parodė.
Kad ištartų jis bent žodį!
BURTININKAS Ko tau reik, jauna dvasia,
Kad patektumei į rojų?
Gal padės malda artojų?
Duonos turim krepšiuose,
Pieno kaušas tau prie kojų.
Ko gi reikia, aš kartoju,
Kad patektumei į rojų?

(Šmėkla tyli)

CHORAS Kas gi bus čia, kas gi bus čia
Naktį tamsią, naktį rūsčią?
BURTININKAS Ko sustojai čia prie tako?
Tyli, nieko neatsako!
CHORAS Tyli, nieko neatsako!
BURTININKAS Jeigu nieko tau nereik, –
Su dievu, toliau sau eik.
Kas, patekęs šiton žemėn,

[15] *Lyg raudoni kaspinai...* – Vaizdas paaiškėja IV dalyje – tai savižudybės žymė.

Mūsų valiai priešgyniaus, –
Vardan tėvo ir sūnaus,
Ir šventosios dvasios, amen.
Kryžiaus ženklą atsimink!
Maisto neėmei – pradink!

(Šmėkla stovi)

CHORAS Kas, atėjęs šiton žemėn,
Mūsų valiai priešgyniaus, –
Vardan Tėvo ir Sūnaus,
Ir Šventosios Dvasios, amen.
Kryžiaus ženklą atsimink!
Maisto neėmei – pradink!
BURTININKAS Pasitrauki mums nuo tako!
Tyli. Nieko neatsako![16]
CHORAS Tyli. Nieko neatsako!
BURTININKAS Pasitrauk, pikta dvasia,
Mūsų apeigas paliki!
Lįsk pro plyšį grindyse,
Kur buvai, ten ir pranyki[17],
Nes prakeiksiu amžinai.

(Po pauzės)

Eik miškan[18] sau ir tenai
Žūk, pražūki, kur žinai!

(Šmėkla stovi)

Pasitrauki mums nuo tako!
Tyli. Nieko neatsako!
CHORAS Tyli. Nieko neatsako!
BURTININKAS Jeigu žodžiai nenuvijo, –
Kas ten stovit prie dubens, –
Duokit šventinto vandens...
Jis gi ir vandens nebijo!
Tebestovi – net kraupu –
Atsibastęs iš kažkur čia,
Šaltas, nebylus ir kurčias,
Kaip akmuo vidur kapų.

[16] *Tyli. Nieko neatsako.* – Šmėklos tylėjimą vėliau poetas bandė paaiškinti III dalies IX scenoje: per Vėlines būdavo galima iššaukti ne tik mirusiųjų vėles, bet ir gyvųjų sielas, kurios skirdavosi nuo mirusiųjų tuo, jog netardavo gyviesiems nė žodžio. Tačiau IV dalyje Gustavas, miręs „žemei šitai", kalba. Matyt, II ir IV dalių šmėklos esmę poetas sąmoningai stengėsi užmaskuoti.
[17] *Kur buvai, ten ir pranyki...* – Frazė paimta iš egzorcizmo – religinių apeigų piktosioms dvasioms išvaryti.
[18] *Eik miškan...* – Piktos dvasios varomos ten, kur jos negali pakenkti žmogui.

CHORAS Tebestovi – net kraupu –
Atsibastęs iš kažkur čia,
Šaltas, nebylus ir kurčias,
Kaip akmuo vidur kapų.

Kas gi bus čia, kas gi bus čia
Naktį tamsią, naktį rūsčią?
BURTININKAS Atsakyki, piemenėle,
Gal jo vardą tu žinai?
Gal tu jo gedi nūnai?
Gal pažįsti šitą vėlę?
Tavo giminė visa
Dar gyva – ar ne tiesa?
Pasakyk, ar gyvas vyras?
Ko tyli, lyg būtum mirus?
Ko juokiesi? Ko šypsai?
Ką tau primena jisai?
CHORAS Ko juokiesi? Ko šypsai?
Ką tau primena jisai?
BURTININKAS Duokit stulą[19] ir grabnyčią –
Gal nuvys vaiduoklį tą
Kryžius ir šviesa šventa...
Nesitraukia jis lyg tyčia.
Veskite tad po ranka
Piemenaitę iš koplyčios.
Ko atgal žiūri keistai?
Ką gi tu jame matai?
CHORAS Ko atgal žiūri keistai?
Ką gi tu jame matai?
BURTININKAS Šmėkla pajuda antai,
Iš paskos jai seka rūsčiai...
Kas gi bus čia, kas gi bus čia?
CHORAS Iš paskos jai seka rūsčiai...
Kas gi bus čia, kas gi bus čia?

[19] *stula* – dalis liturginės katalikų kunigo aprangos: ant kaklo kabinama juosta su išsiuvinėtais kryžiais.

IV DALIS

KUNIGO KAMBARYS – STALAS PADENGTAS, TIK PO VAKARIENEI – KUNIGAS – ATSISKYRĖLIS – VAIKAI – DVI ŽVAKĖS ANT STALO – LEMPELĖ PRIE ŠVENČIAUSIOS PANELĖS MARIJOS PAVEIKSLO – ANT SIENOS LAIKRODIS, MUŠANTIS VALANDAS

> Ich hob alle mürbe Leichenschleier auf, die in Särgen lagen – ich entfernte den erhabenen Trost der Ergebung, bloss um mir immer fort zu sagen: „Ach, so war es ja nicht! – Tausend Freuden sind auf ewig nachgeworfen in Grüfte und [du] stehst allein hier und überrechnest sie!" Dürftiger!
>
> Dürftiger! Schlage nicht das ganze zerrissene Buch der Vergangenheit auf!.. Bist du noch nicht traurig genug?
>
> *Jean Paul*[20]

KUNIGAS Vaikai, kelkitės nuo stalo!
Net už duoną – ir už ją
Padėkot žmogus privalo
Dievui tėvui danguje.
Šiandien mūs bažnyčia švenčia
Melsdamasi už vėles[21],
Tas, kurios skaistykloj kenčia.
Tai ir mes maldas kelias
Už vėles aukokim dangui.

(Atverčia knygą)

Skaitom čia!

VAIKAI *(skaito)*
„Anuo metu..."[22]

KUNIGAS Kas ten beldžiasi po langu?

(Įeina keistai apsirengęs Atsiskyrėlis)

VAIKAI Jėzau!

KUNIGAS Klaupk, žmogau, ir tu!

(Sumišęs)

Kas esi, toksai vėlyvas?

[20] *[Moto]. – „Aš* pakėliau visas sudūlėjusias drobules, kuriomis karstuose dangstomi palaikai, aš išsižadėjau paguodos, kurią teikia taurus nuolankumas, vien tam, kad galėčiau nuolatos kartoti: „Ak, taip juk nėra buvę! Tūkstančiai džiaugsmų amžių amžiams sumesta į kapų duobes, o tu stovi čia vienui vienas ir juos skaičiuoji!" Besoti! Besoti! Neatversk iki galo sudriskusios knygos!.. Ar tau dar neužtenka sielvarto?"

Citata iš vokiečių rašytojo Žano Polio (tikroji pavardė – Žanas Polis Frydrichas Richteris, 1763–1825) knygos „Biografinės pramogos po vienos milžinės kiaušu. Pasakojimas apie vėles" („Biographische Belustigungen unter der Gehirnschale einer Riesin. Eine Geistergeschichte").

[21] *...mūs bažnyčia švenčia / Melsdamasi už vėles...* – T. y. švenčia Vėlines. Poetas čia lyg prieštarauja II dalies pratarmei („...apsišvietę dvasininkai ir valdžia stengiasi išgyvendinti šį paprotį... žmonės švenčia Vėlines slaptai koplyčiose arba tuščiuose namuose, netoli kapinių"). Nors II dalyje ir remiamasi baltarusių nacionalinėmis vėlių pagerbimo tradicijomis, tačiau apskritai šios apeigos „Vėlinėse" – A. Mickevičiaus poetinė konstrukcija.

[22] *„Anuo metu.."* – Šiais žodžiais pradedami kurie ne kurie Evangelijos skyriai.

VAIKAI Tai lavonas! Tai negyvas!
Vardan Dievo!.. Dink, pranyk!
KUNIGAS Kas tu, broli? Atsakyk.
ATSISKYRĖLIS *(lėtai ir liūdnai)*
Lavonas aš esu!.. Teisingai pasakyta.
VAIKAI Lavonas... Ak! Pranyki, mums baisu!
ATSISKYRĖLIS Aš miręs... Ne! Miriau tik žemei šitai!
Suprantat? Atsiskyrėlis esu.
KUNIGAS Tad ko gi taip vėlai bastaisi?
Kuo tu vardu? Kur naktį eisi?
Kai pažiūriu į tamstą iš arti,
Tai akys, rodos, prisiminti ima.
Sakyk, brolau, iš kur esi kilimo?
ATSISKYRĖLIS O taip! Buvau... čionai aš! Praeity!
Taip, prieš trejus metus... prieš savo mirtį!
Bet kam tau vardas ir kilmė? Antai,
Kada varpai prabyla nelauktai,
Teiraujas žmonės: kas galėjo mirti?

(Pamėgdžiodamas varpininką)

„O kam tau vardas? Pasimelsk tiktai".
Tu nori mano praeitį ištirti?
Ir kam tau reikia? Pasimelsk tiktai.
O vardą...

(Žiūri į laikrodį)

Dar anksti... Einu, kur neša kojos.
Pats nežinau, iš kur – iš pragaro ar rojaus.
Einu atgal į šalį tą[23] nūnai.
Parodyki man kelią, jei žinai!
KUNIGAS *(maloniai, šypsodamasis)*
Mirties keliu nė vieno nenorėčiau vesti.

(Draugiškai)

Mes taisome tik tuos, kurie paklydę esti.
ATSISKYRĖLIS *(su širdgėla)*
Kiti paklysta savo nuosavam name.
Ar karas, ar taika pasaulyje šiame,
Ar pavergta tauta, ar mylimas kur miršta –
Tu sėdi su vaikais[24], nepakeli nė piršto.
O aš blaškaus tamsoj, man prieglobsčio nėra!
Ar tu girdi, kokia audra –
Koksai lietus už lango pila!

[23] *Einu... į šalį tą...* – T. y. į mirusiųjų šalį, šitaip jį, matyt, suprato Kunigas, prabilęs apie „mirties kelią".
[24] *Tu sėdi su vaikais...* – Su savo vaikais. II dalyje vaizduojamas ne katalikų, bet unitų dvasininkas. Kaip stačiatikių popai, taip ir unitų parochai (t. y. klebonai) turėjo teisę vesti.

(Apsidairo)

Aš laiminu mažų, jaukių namelių tylą!

(Dainuoja)

Ką aplenkia meilė, tas tikrai laimingas,
Nekankins to naktys, dienos ilgesingos.[25]
Jo tyliame name!

(Dainuoja)

Nusileisk bent kartą tyčia
Tu iš rūmų j trobelę, –
Rasi čia kvapnių gėlelių,
Jautrią širdį rasi šičia.

Čia paukšteliai maistą renka,
Iš kalnų upeliai ūžia, –
Tiems, kur mylisi, užtenka
Atsiskyrėlio bakūžės.[26]

KUNIGAS Jei taip patinka mano namas, židinys,
Tai sėsk ir šildykis; jau užkurta ugnis,
įmesiu malkų dar – eik, pailsėk kaip dera.

ATSISKYRĖLIS Dėkoju, kunige, už patarimą gerą!

(Dainuoja rodydamas į krūtinę)

Kas čia dega, ar žinai,
Ir per šaltį, ir per lietų –
Amžinai!
Joks vanduo jos neužlietų,
Ji liepsnoja amžinai,
Ir ledai ištirps čionai,
Kur širdis ugnim kaitroja.
Dega man jinai!
Čia akmuo sutirps iš karto,
Ir karščiau čia šimtą kartų

(rodydamas į židinį)

Nei tenai!
Ir ledai ištirps čionai,
Kur širdis ugnim kaitroja.
Dega man jinai!

KUNIGAS *(į šalį)*

Be reikalo kalbu – nemato ir negirdi.

(Atsiskyrėliui)

[25] *Ką aplenkia meilė... /...dienos ilgesingos.* – Kaip nurodo autorius, posmas iš tikrųjų žinomas kai kuriose lenkų liaudies dainose.

[26] *...Atsiskyrėlio bakūžės.* – Tai F. Šilerio eilėraščio „Jaunuolis prie upelio" („Der Jüngling am Bache") aštuonios baigiamosios eilutės.

Vienok, keleivi, permirkai kiaurai,
Tikriausiai peršalai, tai susišilk gerai.
Neklausiu, kas esi – matau, pavargę kojos.
ATSISKYRĖLIS Kas aš?.. Dar per anksti... Sakyti negaliu.[27]
Pats nežinau, iš kur – iš pragaro ar rojaus.
Skubu į ten atgal, ir tuo pačiu keliu.
Tik perspėti tavęs užbėgau į pirkelę.
KUNIGAS *(į šalį)*
Su juo, matyti, bus susikalbėt sunku.[28]
ATSISKYRĖLIS Parodyk... Juk gerai žinai į mirtį kelią?
KUNIGAS Na ką gi, tebūnie! Padėti sutinku.
Dar tau ligi mirties, o gerbiamas bičiuli,
Labai toli, – visi nueisim ten laiku...
ATSISKYRĖLIS *(sumišęs ir nuliūdęs, pats sau)*
Kaip greit aš nuėjau šį nuotolį didžiulį!
KUNIGAS Dėl to ir pavargai, ir susirgai turbūt,
Atnešiu valgio tau, pabūki prie vaikų čia.
ATSISKYRĖLIS *(pamišėliškai)*
Ar eisime po to?
KUNIGAS *(šypsodamasis)*
Reikės dviejų terbų
Duonelei įsidėt.
ATSISKYRĖLIS *(išsiblaškęs, nerūpestingai)*
Gerai.
KUNIGAS O jūs, vaikučiai,
Pakol sugrįšiu nešinas maistu,
Su gerbiamu svečiu pažaiskite kartu.

(Išeina)

VAIKAS *(apžiūrinėdamas)*
Turbūt nuo tamstos žmonės kaip nuo baubo bėga
Kodėl tu taip keistai dabintis sumanei?
Iš gabalų kelių sudurstyta sermėga,
Puiki liemenė ir suplyšę marškiniai!
O ant galvos žolių ir lapų daug prikibo.

(Pastebi peilį. Atsiskyrėlis jį slepia)

Kas tenai taip dailiai žiba?
Kas ten blizga? Nuostabu!
Cha cha cha cha!
Pavadinkim jį baubu!
Cha cha cha cha!

[27] *Dar per anksti... Sakyti negaliu.* – T. y. dar toli vidurnaktis.
[28] *Su juo, matyti, bus susikalbėt sunku.* – Čia ir toliau Kunigo mąstysenoje ryškus polinkis į racionalizmą, jis atstovauja tiems, kurie „Romantikoje" tvirtina, jog „Dvasios tos gimsta už smuklės stalo, / Ten kala šnipštus kvailiausius".

ATSISKYRĖLIS *(atgydamas ir vėl prisimindamas)*
Vaikučiai, iš manęs nesišaipykit, ne!
Aš pažinojau vieną moterį kadaise –
Su lapais ant galvos, suplyšusia suknia,
Pavargusią kaip aš ir nelaimingą baisiai!
O kai keliu ji slinko su lazda,
Tai žmonės iš paskos vis ėjo,
Ją badė pirštais, apkalbėjo
Ir pašaipom toli lydėjo:
Tik vienąkart nusijuokiau tada!
Ir ką žmogus žinai – galbūt už tai taip skaudžiai
Mane dangus dabar teisingai baudžia!
Buvau tada aš laimės glėbyje,
O šiandien štai – aš panašus į ją!

(Dainuoja)

Ką aplenkia meilė, tas tikrai laimingas,
Nekankins to naktys, dienos ilgesingos.

(Kunigas grįžta su vynu ir lėkšte)

ATSISKYRĖLIS *(apsimesdamas linksmas)*
Ar tau patinka, kunige, liūdna daina?
KUNIGAS Prisiklausiau aš jų gyvenime gana!
Po liūdesio reik džiaugsmą prisiminti.
ATSISKYRĖLIS *(dainuoja)*
Atsiskirt sunku su ja,
Susitikt nelengva ją!
Dainelė paprasta, bet slepia gilią mintį!
KUNIGAS NA, apie tai vėliau, dabar kviečiu užkąst.
ATSISKYRĖLIS TU knygoj geresnių randi dainų kur kas!

(Šypsodamasis ima knygą iš spintos)

Ar tu gali suprast ir Eloizos jausmą?[29]
Pažįsti Verterį, jo ašaras ir skausmą?[30]

(Dainuoja)

O tos kančios! Kiek jų iškentėjau!
Tik mirtis mus išvaduos nuo jų.
Jei ką nors nuskriausti aš suspėjau,
Tai nuplausiu skriaudą tą krauju.[31]

(Išsitraukia peilį)

[29] *...suprast ir Eloizos jausmą.* – Kalbama apie Ž. Ž. Ruso (1712–1778) anuo metu labai populiaraus romano „Julija, arba naujoji Eloiza" („Julie ou la Nouvelle Héloïʼse", 1761) pagrindinę heroję.
[30] *Pažįsti Verterį, jo ašaras ir skausmą.* – Verteris – J. V. Gėtės romano „Jaunojo Verterio kančios" („Die Leiden des jungen Werthers", 1774) pagrindinis herojus, XIX a. pradžioje tapęs nelaimingos meilės simboliu.
[31] *Tai nuplausiu skriaudą tą krauju.* – Nors autorius nurodė, kad eilėraštis „Iš Gėtės", iš tikrųjų tai ne J. V. Gėtės, bet trečiaeilio vokiečių poeto K. E. Raicenštaino (Reitzenstein) eilėraščio „Lota prie Verterio kapo" („Lotte bei Werthers Grabe") vertimas. Eilėraštis anuo metu Vokietijoje išpopuliarėjo kaip daina.

KUNIGAS *(sulaikydamas)*
Žmogau, ką tu darai?.. Ar bepročiu virtai?
Mesk peilį, tau sakau! Greičiau, dėl dievo baimės!
Krikščionis juk esi?[32] Bedieviška tatai!
Ar Evangeliją žinai?
ATSISKYRĖLIS O tu – žinai nelaimę?

(Slepia peilį)

Reik viską padaryt laiku, o ne vogčia.

(Žiūri į laikrodį)

Dar tik devynios, ir trys žvakės dega čia![33]

(Dainuoja)

O tos kančios! Kiek jų iškentėjau!
Tik mirtis mus išvaduos nuo jų.
Jei ką nors nuskriausti aš suspėjau,
Tai nuplausiu skriaudą tą krauju.

Ir kodėl tu vaidenies kas dieną,
Ir kodėl tavęs neužmirštu?
Iš visų išsirinkau tik vieną,
Bet kitam atitekai ir tu.
Tu Gėtę jo kalba gimtąja paskaitai, –
O jei dar balsas jos arba fortepijonas!
Bet kur! Tau nevalia galvoti apie tai,
Tau rupi tik dangus ir tiek, kiek liepia stonas.

(Varto knygą)

Vienok ir tu knygas šias kartais pasklaidai?..
Kokie čia slepiasi tarp lapų tų nuodai!

(Suspaudžia knygą)

Jaunystės mano kančios ir svajonės!
Tai jūs užlaužėte į viršų man sparnus,
Kad jau nebegaliu sugrįžt žemyn pas žmones:
Aukštų padangių aš – ne žemumų – sūnus!

Sapnus ir svajones, ir miražus aš mėgau,
Bodėjaus tvariniais kasdieniškos gamtos,
Aš nuo įgrisusios buities kažkur vis bėgau[34],

[32] *Krikščionis juk esi.* – Krikščioniškoji etika prilygina savižudybę žmogžudystei.
[33] *...trys žvakės dega čia.* – Inscenizacinėje nuorodoje teksto pradžioje kalbama apie dvi žvakes ir lempelę prie Marijos paveikslo, vadinasi, kambaryje dega trys šviesuliai. Jie ges kas valandą, padalydami Gustavo išpažintį į tris skirtingos įtampos atkarpas.
[34] *Aš nuo įgrisusios buities kažkur vis bėgau...* – Bodėjimasis gyvenimu, bėgimas nuo kasdienybės – būdingas XVIII a. pabaigos bei XIX a. pradžios jaunuomenės pasaulėjautos momentas, madinga epochos liga. Ją vadino įvairiai – Anglijoje splinu *(spleen - apmaudas)*, Vokietijoje – veltšmercu *(Weltschmerz* – pasaulio sielvartas), pagaliau verterizmu (pagal J. V. Gėtės romano herojų). Gustavo splino ištakos veikiau literatūrinės, vargu ar jas galėjo nulemti ano meto Lietuvos istorinė tikrovė. Antra vertus, bėgimas „nuo įgrisusios buities" charakterizuoja ir patį Gustavą, ir jo meilę.

Ieškojau meilės, ak! nežemiškos, šventos,
Kokios dar nieks lig šiol pasauly nepažino –
Ji atplaukė tiktai vaizduotės bangoje,
Aistros alsavimas padidino man ją,
O geiduliai savom gėlėm ją padabino.
Bet kai to idealo niekur neradau,
Iš dabarties į aukso amžių[35] nuskridau.
Klajojau danguje, sukurtame poeto,
Vijaus be paliovos, čia greitai, čia iš lėto.
Ir, veltui tiek šalių aplakstęs tolimų,
Pavargęs malonumų upėj grimzt imu.
Grimztu ir vis dairaus, tarytum ko ieškočiau!
Ir pagaliau ją pamačiau!
Aš priėjau prie jos arčiau,
Taip, suradau aš ją... kad amžinai nustočiau!

KUNIGAS Aš užjaučiu tave nelaimėje, brolau!
Gal dar yra vilties? Padėti privalau...
Ar jau seniai sergi, keleivi nelaimingas?

ATSISKYRĖLIS Sergu?

KUNIGAS Ar jau seniai tu raudi jai pradingus?

ATSISKYRĖLIS Ar jau seniai? Deja, sakyti negaliu, –
Kas kitas pasakys. Turiu aš gerą draugą,
Praėjome kartu su juo tiek daug kelių!

(Apsidairo)

Ak, kaip jauku čionai! Nuo vėjų sienos saugo.
O ten, lauke, – audra, lietus, perkūnija!
Sušalęs tarsi šuo prie slenksčio draugas guli!
Kadangi mes abu pavargom kelyje,
Tai, kunige, pakviesk į vidų ir bičiulį.

KUNIGAS Aš durų niekados žmonėms neuždariau.

ATSISKYRĖLIS Palauk, palauk, brolau, atvesiu pats geriau.

(Išeina)

VAIKAI Cha cha cha cha! Matyt, jis nenutuokia!
Vis laksto ir nenukalba gerai.
Kokie keisti jo apdarai!

KUNIGAS Verks tas, vaikai, kuris jo ašaras išjuokia!
Pavargęs tai žmogus, ligonis jis, vaikai!

VAIKAI Ligonis? O atrodo taip sveikai!

KUNIGAS Jo išorė sveika, tačiau širdis žaizdota.

ATSISKYRĖLIS *(tempdamas eglės šaką)*
Eik šen, brolau, eik šen!..

KUNIGAS *(Vaikams)* Sumaišė viešpats protą.

[35] *...į aukso amžių...* – T. y. į legendinę laimės epochą.

ATSISKYRĖLIS *(eglės šakai)*
Eik šen, brolau, bijai tu kunigo, ar ką?
VAIKAI AK, tik žiūrėk, ką jis įnešt į vidų bando!
Taryt plėšikas koks – su didžiule šaka.
ATSISKYRĖLIS *(Kunigui, rodydamas šaką)*
Bičiulį toks kaip aš tiktai miške suranda!
Gal tau keista jo išvaizda?
KUNIGAS Kieno?
ATSISKYRĖLIS BIČIULIO mano.
KUNIGAS Pagalio ano?
ATSISKYRĖLIS Tokie draugai kaip jis tiktai miške išlikę.
Pasveikink!

(Pakelia šaką)

VAIKAI Ką darai? Ei, ką darai, plėšike!
Tėvelio neužmušk, šalin eik, mums baisu!..
ATSISKYRĖLIS Jūs tiesą sakote, plėšikas aš esu!
Bet toks, kursai save užmušt patamsy tyko!
KUNIGAS Kam eglė ta, brolau? Ji tau labai patiko?
ATSISKYRĖLIS Sakai, kad eglė čia? Ak, mokyta galva!
Pasižiūrėk geriau, čia kiparisas, va!
Jis primena man ją, jis žino mano ligą.

(Ima knygas)

Paimk ir paskaityk senųjų amžių knygą.
Du augalus šventus turėjo graikai. Štai –
Jei mylimas koks nors mylėjo pats karštai,
Tai mirtom galvą sau dabino[36] paprastai.

(Po pauzės)

O ši, jos rankom nulaužta, šaka[37]
Vis primena man paskutinį „lik sveika!"
Pasiėmiau aš ją, tą šaką, į draugus –
Bejausmė, dar geriau nei su jausmais žmogus.
Ji ašaras manas ir liūdesį suprato.
Ji – vienas draugas man iš didelio jų rato
Ir paslaptis visas širdy manojoj mato.
Jei nori sužinot, kiek iškenčiau skriaudų,
Tai draugo pasiklausk – paliksiu vienu du.

(Šakai)

Papasakok tu jam, kaip aš seniai jos raudu.
Tai buvo taip seniai, o man ir šiandien skauda!

[36] *...mirtom galvą sau dabino...* – Ištisus metus žaliuojanti mirta senovės Graikijoje buvo siejama su meilės kultu ir meilės deive Afrodite. Lenkijoje mirta – nekaltumo simbolis, nuotakos mirtų vainikais puošdavusios galvas (kaip Lietuvoje – rūtų).
[37] *...jos rankom nulaužta, šaka...* – Kalbama apie kipariso šaką; Italijoje ir kitur pietuose – gedulą simbolizuojantis medis, mėgstamas sodinti kapinėse.

Šakelę šią, menu, man ištiesė jinai,
O buvo ji maža – mažesnė kaip nūnai;
Pasodinau tada smėly šakelę šitą
Ir laisčiau ašarom[38] kas vakarą, kas rytą.
Žiūrėk, kokia šaka išaugo išlaki,
Kokia aukšta, kokia puiki!
Kai skausmas pagaliau man leis ramiai užmigti,
Ji kaip šešėlis koks stovės gale galvos,
Uždengus nuo manęs ir dangų, ir jo pyktį[39].

(Švelniai šypsodamasis)

Ak, buvo jos plaukai taip pat tokios spalvos,
Kaip ši liekna šakelė!
Jei nori – pažiūrėk!

(Ieško ant krūtinės)

Atrišiu tą mazgelį.

(Su dar didesnėm pastangom)

Tai mylimos plaukai[40]... nedaug čia jų, deja...
Bet vos mazgelį tą pridėjau prie krūtinės,
Tarytum ašutai[41], jis, visą apipynęs,
Pragraužė kūną man... ir skęsta manyje!..
Ir skęsta, skęsta... Štai jau širdį mano smaugia!
Už nuodėmes sunkias kenčiu aš, mano drauge!

KUNIGAS Nusiramink, sakau, beliko tik viltis,
Kad tuos baisius skausmus mirtis nutildys,
Už nuodėmes visas, kurias esi papildęs,
Tau viešpats aname pasauly atskaitys!

ATSISKYRĖLIS Už nuodėmes? Kokias? O, leiskite paklausti,
Ar meilė nekalta taip baisiai reikia bausti?[42]
Ar kito dievo ji, ta meilė, sutverta?
Dvi sielas grandine tvirta
Visiems laikams aukščiausias surakino!
Dar daug anksčiau, nei šviesą jos pažino,
Anksčiau, nei kūnai buvo sutverti,
Jau jungė mus ryšiai[43] tie nekalti!
Dabar, kai iš žmonių tiek pikto susilaukiau,

[38] *Pasodinau... / Ir laisčiau ašarom...* – Motyvas žinomas tautosakoje: lenkų liaudies legendoje plėšikas Madėjus ašaromis tol laistė savo vėzdą, kol iš jo išaugo obelis.
[39] *...ir dangų, ir jo pyktį.* – Aliuzija į Atsiskyrėlio savižudišką mirtį.
[40] *Tai mylimos plaukai...* – Dažna sentimentalizmo epochoje mylimosios dovana mylimajam.
[41] *Tarytum ašutai... – Originale* – ašutinė, marškiniai iš storo, šiurkštaus ašutais atausto audinio. Tokius marškinius senovėje atgailautojai ir atsiskyrėliai vilkėdavo ant pliko kūno.
[42] *Ar meilė nekalta taip baisiai reikia bausti.* – Papročių revoliucija XVIII–XIX a. sąvartoje iškėlė jausmo teises. Tikra ir gili meilė ištekėjusiai moteriai, ano meto požiūriu, niekad negalinti būti nusikalstama.
[43] *Anksčiau, nei kūnai buvo sutverti, / Jau jungė mus ryšiai...* – Gustavas dėsto romantinę meilės sampratą: Dievo lėmimu dvi sielos, dar neturinčios žemiškojo įsikūnijimo, surišamos amžiams.

Įsitempiau, tačiau grandinės nenutraukiau!
Nelemtos kliūtys, skiriančios jausmus.
Nors mudu niekados arčiau nesusitiksim,
Bet viename rate klajoti pasiliksim:
Vienam žaizdre lieta grandinė riša mus.
KUNIGAS Kas surišta dangaus, neatriša to žmonės![44]
Gal baigsis liūdesys iš viešpaties malonės.
ATSISKYRĖLIS Kam veltui ramini? Nebent tik po mirties
Vėl susijungsim mes, suradus sielai sielą,
Nes čia abu netekome vilties,
Nes čia aš amžinai praradęs savo mielą!

(Po pauzės)

Atsiskyrimą tą kaip šiandien aš menu.
Ruduo... ir vėsuma... ir vakaras vėlyvas.
Prieš išvažiuodamas per sodą aš einu,
Paskendęs mintyse, nei miręs, anei gyvas!
Bijojau, kad švelni širdis neišlaikys,
Kai paskutinįkart pažvelgs ji į akis.
Tad klaidžiojau sode, kur vedė akys, kojos.
Kokia puiki naktis! Prisimenu aš ją:
Prieš valandas kelias, lietučiui nukrapnojus,
Žolė ir medžiai maudės rasoje.
O lygumas tylias kaip sniegas dengė rūkas,
Ir debesis rūstus artėjo iš rytų,
Išblyškusi delčia jau yrėsi skliautu,
Ir žvaigždės virš galvos įsižiebė netrukus.
Aušrinė jau seniai spindėjo danguje, –
Ir nuo tada kasdien aš sveikinuos su ja!
Apsidairiau aplink... Ir kraujas subangavo.
Išvydau ją ties altana!
Tarp medžių tamsoje suknelė jos baltavo,
Sustingo vietoje kaip kapo kolona,
Paskui pribėgo it lengvutis ryto vėjas,
Nuleidusi akis... O aš priėjęs
Jos baltą veidą pamačiau.
Paskui pasilenkiau arčiau, –
Mačiau, kaip ašaros nukrito.
„Aš išvykstu, – tariau, – iš ryto!" –
„Lik sveikas! – tyloje vos pasiekė ausis. –
Užmirški!.." Ar galiu – užmiršt nelengva būna!
Šešėliui įsakyk užmiršt sekioti kūną –
Mieloji, tu manai, kad jis tavęs klausys!..

[44] *Kas surišta dangaus, neatriša to žmonės.* – Naują Gustavo meilės sampratą Kunigas bando suderinti su Evangelija: „Ką [...] Dievas sujungė, žmogus teneperskiria" (Mt 19, 6).

Bepigu pasakyt:
Užmirški!

(Dainuoja)

Neraudoki taip liūdnai,
Išsiskirti mums telieka.
Atsiminsiu...

(nutraukia dainą)

amžinai,

(linguoja galvą)

(dainuoja)

Bet nebūsiu tavo niekad!

Tik atsimint?.. Rytoj, rytoj aš išvykstu!
Imu jos rankeles ir prie širdies dedu.

(Dainuoja)

Iš visų mergelių ji gražiausia[45],
Jos veideliai skaisčiai dyvini
Tarsi saulės, kai ji nusiprausia
Žydrame upelio vandeny.

Bučinys – tai dangiškas nektaras!
Lyg ugnis, naikinanti, baisi,
Lyg dvi stygos užgautos gitaros,
Susijungę džiaugsmo skambesy.

Dega lūpos, liečia veidą brangų,
Susilieja sielos dvi staiga...
Ir sumaišo pragarą ir dangų
Įsiūbuota mudviejų banga!
O kunige, meldžiu, suprask ir išklausyki!
Tu lūpų mylimos nebučiavai nė sykį![46]
Ir nors visi mylės ir nusidės vogčia,
Bet tavo siela liks gamtos šauksmams kurčia.
Buvau, o mylima, prie rojaus vartų,
Kai bučiavau tave į lūpas pirmą kartą!

(Dainuoja)

Bučinys – tai dangiškas nektaras!
Lyg ugnis, naikinanti, baisi,
Lyg dvi stygos užgautos gitaros,
Susijungę džiaugsmo skambesy.

[45] *Iš visų mergelių ji gražiausia...* – F. Šilerio eilėraščio „Amalija" vertimas.
[46] *Tu lūpų mylimos nebučiavai...* – Neaiški eilutė, nes ja kreipiamasi ne į katalikų kunigą, bet į unitų parochą.

(Griebia Vaiką ir nori pabučiuoti; Vaikas ištrūksta)

KUNIGAS Ko tu bijai žmogaus? Jis nieko tau nedaro.
ATSISKYRĖLIS Juk nelaimingo, ak, mes lenkiamės kaip maro,
Kaip nuo baidyklės traukiamės šalin!
Ak, taip ir ji, nubėgdama tolyn,
„Lik sveikas!" – tarė ir pražuvo
Kaip žaibas – buvo ar nebuvo?

(Vaikams)

Kodėl jinai pradingo kaip svaja?
Gal aš per drąsiai pažvelgiau į ją,
Gal įžeidžiau žodžiu?
Ak, sukasi galva!..

(Prisimindamas)

Nors praeitį, nors seną,
Bet mano atmintis ir šiandien puikiai mena.
Atsimenu gerai: kokia trumpa šneka!

(Liūdnai)

Tik tris žodžius jai pasakiau iš viso!
„Rytoj" ir „Lik sveika!" –
„Laimingo kelio!" Ir, šakelę kipariso
Įspraudusi, pasakė man jinai:
„Tai visa, kas paliko mums

(rodo į žemę)

nūnai!
Laimingo kelio!" – Tarė ir pražuvo,
Kaip žaibas – buvo ar nebuvo?
KUNIGAS Vaikine, atjaučiu – žinau, kaip skauda tau!
Bet daugelį kur kas baisesnis skausmas varsto,
Ne vieną ir aš pats jau apverkiau prie karsto.
Ir už tėvus kasdien litaniją skaitau,
Du vaikelius mažus į dangų palydėjau,
Ir draugės netekau aš džiaugsmo bei vargų –
Žmonos, kurią karštai mylėjau!..
Ką Dievas davė, tą pasiima tegu!
Ir viskas tebūnie pagal jo šventą valią!
ATSISKYRĖLIS *(garsiai)* Žmona?
KUNIGAS Ak, praeitis ir vėl man širdį gelia!
ATSISKYRĖLIS Kur tik ėjau, žmonų beverkiančius girdėjau!
Bet aš nekaltas, nes tavosios neregėjau!

(Susigriebia)

Tu netekai žmonos – paguosiu aš tuojau:
Dar prieš numirdama ji buvo mirus jau!
KUNIGAS Kaip tai?

ATSISKYRĖLIS *(garsiai)*
Jei mergina jau žmona kartą tapo,
Tai reiškia – ji gyva išsikasė sau kapą!
Atsisakys jinai ir draugių, ir tėvų,
Išsižadės, visų – gyvų ir negyvų,
Ant slenksčio svetimo nutolus nuo savų.
KUNIGAS Nors tavo žodžiai tie ir ašaros tos tyros,
Bet ta, kurios verki, atrodo, dar nemirus?
ATSISKYRĖLIS *(ironiškai)*
Vadinas, Dievui aš dėkoti privalau?
Sakai, gyva? Bet kur? Parodyk man tą šalį!
Jei netiki, galiu prisiekti tau, brolau:
Ji numirė ir prisikelt negali!..

(Po pauzės, lėtai)

Įvairių yra mirčių.
Paprasčiausia jų nuvaro
Į kapus kiekvieną parą
Daugel vyrų ir marčių.
Ši mirtis į duobę gilią
Nutempė ir ją, Marilę.
Mirė ji, o aš kenčiu.

(Dainuoja)

Ten, tarp žaliųjų lankų[47],
Kur Nemunas teka lanku,
Koks tenai dunkso kalnelis?
Aplinkui jį krūmai, pušelės
Juosia žaliu vainiku...

(Nustoja dainavęs)

Ak, baisu, kada, deja,
Grožiui vos tepražydėjus,
Vos šiai žemei užtekėjus,
Atsisveikint reik su ja!
Štai ji guli apraudota,
Lyg aušra blausi, miglota!
Liūdi jos visi ilgai:
Liūdi kunigas, kaimynai,
O už juos labiau – šeimyna,
O už ją labiau – draugai,
Už draugus labiau – motulė,
O labiausiai – mielas jos.
Štai jinai užgesus guli,
Bet gyvenimo gijos
Dar iš rankų nepaleido.

[47] *Ten, tarp žaliųjų lankų... – A.* Mickevičiaus romanso „Marilės kalnelis" pradžia.

Ant išbalusio jos veido
Blėsta vakaro šviesa;
Mėlsta lūpos – ji visa
Tarsi žiedlapis jurgino,
Nuraškytas iš gėlyno.
Galvą pakelia jinai,
Apsidairo dar aplinkui,
O paskui – galva nulinko,
Veidas – tartum pelenai.
Plaka jos širdis iš lėto,
Blėsta rankų šiluma.
Jau užgeso... Tyluma.
Nebėra akių saulėtų...
Ar matai tu žiedą šį?
Atminimas sielvartingas!
Į akis jos
Spindulingas
Jo akelė panaši.
Bet širdy ugnis nekibirkščiuoja,
Lyg puvėsiai blykčioja nakties laiku[48]
Ar vandens lašeliai ant šakų,
Kai sušalę vėjuj spinduliuoja.
Galvą pakelia jinai,
Apsidairo dar aplinkui,
O paskui – galva nulinko,
Veidas – tartum pelenai.
Plaka jos širdis iš lėto,
Blėsta rankų šiluma.
Jau užgeso... Tyluma.
Nebėra akių saulėtų!

VAIKAS Ji mirė! Dieve, kaip baisu
Ir liūdna buvo man klausyti!
Ar tai pažįstama? O gal jauna sesytė?
Tebūna danguje jai linksma ir šviesu,
Mes melsimės karštai už ją kiekvieną dieną.

ATSISKYRĖLIS Aš apsakiau jums mirtį vieną.
Tačiau yra mirtis kita,
Kuri baisiau, žiauriau kankina:
Labai skausminga ir lėta,
Užpuolusi ji du iš karto skina, –
Tik mano viltis ji pakirto mirtinai,
O jos nedegina net atminimai skaudūs.
Ašarėles kelias išspaudus,
Gyvena, vaikšto vėl jinai,

[48] *Lyg puvėsiai blykčioja nakties laiku...* – Kurių ne kurių medžių puvėsiai naktį fosforizuoja.

Po to jausmai jos surūdija,
Jinai pavirsta granitu.
Ak, mus abu užpuolusi kartu,
Mirtis nukirto mano vilties giją,
O jos žaizdelė kaip matai užgijo!
Vėl vaikšto ji gyva, sveika.
Vaikai, aš nesakysiu, kur ir ką
Ištiko ši mirtis! Tačiau baisu be galo,
Kada numirėlis, o vaikščioti privalo.

(Vaikai nubėga)

Tačiau ji numirė!.. Aš vienas sau verkiu,
O žmonės tuoj aplink apspito
Ir veržiasi per vienas kitą,
Kai kas vadina melagiu,
Kiti tiesiog į ausį šaukia:
„Jinai gyva, bet kito laukia!"

(Kunigui)

Netikėki, nors būry
Pritarimo ir nerasi.
Pasiklausk širdies – suprasi:
Jau Marilės neturi[49]!

(Po pauzės)

Be to, yra trečia mirtis:
Ji amžina, kaip Raštas sako[508].
O, vargas žmogui tam, kuris
Į jos baisius nagus pateko!
Tai man po nuodėmių našta
Turbūt mirtis ši paskirta![51]

KUNIGAS Tos tavo nuodėmės dangaus bausmės nevertos,
Pasauliui ir pats sau daugiau nusikaltai.
Ne juoktis ir raudot žmogus yra sutvertas,
Bet artimui tarnaut, mylėti jį šventai.
Nors išmėgindamas dangus tave ir baustų,
Atminki, kas esi, ir nepamesk vilties.
Ši didelė mintis tegu aistras sukausto,
Nėsa dangaus tarnai tarnauja lig mirties.
Iš tingulio anksti į karstą virsta kitas[520]
Ir miega, kol pašauks jį viešpaties trimitas.

[49] *Jau Marilės neturi.* – „Marilės kalnelio" refrenas.
[50] *...amžina, kaip Raštas sako.* – T. y. Šventasis Raštas, Biblija. Amžina mirtis – amžinas pasmerkimas.
[51] *...man... / Turbūt mirtis ši paskirta.* – Klaidžiojanti vėlė negali žinoti, koks likimas jos laukia.
[52] *...anksti į karstą virsta...* – T. y. nusižudo. Krikščioniškosios religinės sistemos savižudybę laiko mirštamąja nuodėme.

ATSISKYRĖLIS *(nustebęs)*

Tai burtai, kunige! Iš tikro nuostabu!

(Į šalį)

Arba stebukladaris mano geradėjas,
Ar klausėsi slapta užlindęs mūs kalbų.

(Kunigui)

Juk aš tokius žodžius esu iš jos girdėjęs!
Lyg kad iš lūpų jos kalba ši paimta,
Tik vakaras ne tas ir valanda ne ta.

(Ironiškai)

Ir kam reikėjo tų pamokslų iškilmingų!
Klausiausi žodžių jos gražių, skambių, didingų:
„Tėvynė ir šlovė, ir mokslas, ir draugai!"[53]
Jau žodžių tų širdis nesiveja nurimus,
Ir aš galiu miegot ilgai.
Uždegdavo kadais mane skambusis rimas,
Prikeldavo anksti šlovės pasiilgimas.

(Dainuoja)

Jaunyste, kilk be atvangos[54]
Aukštyn, aukštyn kaip saulė!
Ir nuo pradžios lig pabaigos
Apžvelki šį pasaulį!
Ji šiuos didžius žodžius išblaškė praeity!
Iš visko liko tik lengvi šešėliai,
Mažyčiai krislo trupinėliai,
Kuriuos alsuodama įtraukia ji pati,
Kuriuos maži drugeliai myli, –
O ji ant dulkių tų statyt norėjo pilį!
Pavertus uodu, ji man uždeda, jaučiu,
Pasaulį kaip kokiam Atlantui ant pečių[55].
Bet veltui! Kibirkštis viena tik žmoguje,
Tik vieną kartą ji jaunystėj suliepsnoja.
Minerva[56] kartais pūsteli į ją,
Ir tarp tamsių tautų garsus išminčius stoja, –
Ir nuo tada žvaigždė Platono[57] degs šviesi,
Ir dar ilgai ją seks visi.
Jei karo laužuose ši kibirkštis sužviltų,
Tai karžygys narsus garsėdamas pakiltų,

[53] *„Tėvynė ir šlovė, ir mokslas, ir draugai"*. – Filomatų programinio šūkio „Tėvynė, mokslas ir dorybė" parafrazė.
[54] *Jaunyste, kilk be atvangos...* – Ketureilis iš A. Mickevičiaus „Odės jaunystei".
[55] *...Atlantui ant pečių.* – Graikų mituose Atlantas – titanas, kuris ant savo pečių laiko dangaus skliautą.
[56] *Minerva* – Romėnų išminties deivė, mokslo globėja.
[57] *...žvaigždė Platono...* – Čia – išminties, filosofijos žvaigždė. Platonas (428–347 m. pr. Kr.) – žymus antikos laikų graikų filosofas.

Kurs vestų per kaltes ir per dorybes mus,
Kurs siektų purpuro[58] ir spindinčios karūnos,
Žvilgsniu pajėgtų sostus griaut senus.

(Po pauzės, lėtai)

Dažnai ši kibirkštis žmogaus širdy pratūno,
Užgęsta sau viena ar blankią šviesą barsto
Kaip lempa prie romėno karsto[59].

KUNIGAS Vaikine, aš jaučiu, koks nelaimingas tu!
Iš širdgėlos didžios, matau ir suprantu,
Kad nusikaltėliu dar netapai, vaikine,
Kad ta, kuri grožiu lig šiol tave kankina,
Ne vien tiktai grožiu nepaprasta yra –
Jos dangiški jausmai, ir jos mintis tyra.
Tai seki ją vertai, išpildyk josios norą.
Plėšiką meilė jos priverstų grįžt į dorą,
O tu, nors doras, bet susitepei rankas!
Nors kliūtys jus abu ir skiria dar kol kas,
Nukris tiršta migla, ir žvaigždės dvi savaime
Sueis ir susijungs, degs amžinąja laime,
Grandinės dings su šia žeme kartu.
O ten, virš žemės, vėl sutiksi mielą tu,
Ir viešpats jums atleis jūs geidulį didžiulį.

ATSISKYRĖLIS Tu viską jau žinai? Iš kur, sakyk, bičiuli?

(Pamėgdžiodamas Kunigo balsą)

Kaip skaistūs jos veidai, taip siela jos tyra!
Grandinės trūks, kurios sukaustę jus yra!

Tu viską jau žinai, tu mūs kalbas girdėjai,
Ir slepiamą širdy nūnai
Tu mūsų paslaptį žinai,
Kurios nežino net draugai ir geradėjai, –
Prisiekėme tylėt uždėdami rankas
Ant kipariso ir krūtinės.
Prisiekėme tylėt ir tylime kol kas.

Nors vieną kartą aš... tik šiaip sau, prisiminęs,
Panūdau aprašyt klusniuoju teptuku
Žavumą visą jos ir spalvą jos plaukų
Ir šitaip jos grožiu bičiuliams pasigirti.
Bet nepasiekė jų, kas jaudina man širdį, –
Jie juokias iš jausmų ir jų kalbos negirdi:

[58] *...siektų purpuro...* – T. y. siektų valdžios. Purpuro spalvos drabužius vilkėdavo valdovai.
[59] *...lempa prie romėno karsto.* – Šviesa buvo visuomet laikoma gyvybės simboliu. Senovės Romoje prie palaikų rūsiuose statydavo degančias lempas, šį paprotį perėmė ir krikščionybė.

Kai sieloje tamsu – įžvelgt ką nors sunku!
Jie žemišku mastu matuoja grožį brangų
Ir astronomiškai apžiūrinėja dangų[60].
Kitaip gi žiūri nei akli draugai
Įsimylėjėliai, poetai, kunigai.

Ak, dievinau ją taip, kad atvaizdo negyvo
Aš lūpom niekuomet neišdrįsau paliest.
Ir jei kambaryje kas vakarą vėlyvą
Mėnulis švietė dar ar lempa prie šalies,
Tai aš, pakol šviesu, gulėjau apsirengęs
Ir rengtis nedrįsau akių jai nepridengęs.
O tuo metu... Ironija liūdna!
Kai atvaizdą vienam parodyt pasitaikė,
Prikandęs lūpas, šis vos juoką besulaikė
Ir tarė žiovaudamas: „Šiaip sau mergina!" –
„Tu vaikas dar esi!" – pridūrė kitas...
Ak, štai tau ir draugai! O čia dar senis šitas[61] –
Tikriausiai jis ir bus išdavęs mus!

(Vis labiau jaudindamasis)

Kalbėjo jis vaikams, prekyvietėje miniai,
Atėjęs kažkuris į viešpaties namus
Ir kunigui dorai bus viską išpažinęs...

(Pamišėliškai)

Klastingai tardai gal išpažintim šventa?
KUNIGAS Ir kam čia kalbos tos, išpažintis, klasta?
Nors tavo liūdesys tikrai painus be galo,
Bet tas, kurio širdis jausmams dar neatšalo,
Išnarplioti pajėgs net paslaptį – ir tą!
ATSISKYRĖLIS Teisybė! Bet žmogus, matyt, taip surėdytas,
Kad tai, kas skauda jam širdy dienos metu,
Nakčia į galvą pereina, ir kitas
Iš miegančio išgirs dalykų daug slaptų.
Seniai seniai... ir man taip sykį pasidarė.
Kai, pirmą kartą susitikęs ją,
Laimingas užmigau su meile širdyje,
Tai kitą dieną man mama iš ryto tarė:
„Kas tau yra, kad vėl prie dievo atvirtai?
Litaniją kalbi[62], nakčia meldies karštai

[60] *...astronomiškai apžiūrinėja dangų.* – Parafrazuojama „Romantikos" mintis: „Tikėjimas, jausmas sako daugiau man / Nei akys mokslinčiaus ar stiklas.".
[61] *...dar senis šitas...* – Turbūt panašus veikėjas kaip senis „Romantikoje".
[62] *Litaniją kalbi...* – Gustavas minėjo savo mylimosios Marijos vardą, motina savaip išaiškino sūnaus žodžius – kaip maldą švč. Mergelei Marijai.

Ir dūksaudamas vis mini Marijos vardą".
Ėmiau duris rakint prieš naktį nuo to karto.
Dabar toks atsargus aš būti negaliu.
Namų nebeturiu: kur stoviu – ten guliu.
O per miegus kalbu... tarytum bangos mintys!
Išblaško jas audra, pūga,
Tai vėl, žiūrėk, nurims staiga,
Ir ims vaizdai keisčiausi pintis,
O susipynę jau antai
Ir vėl sudužo nelauktai.
Tik vieno vaizdo aš per amžius nepamiršiu:
Jei žemėn kur žiūriu, matau ir jį smėly, –
Lyg pilnatis ramiam vandens paviršiuj,
Nors spindi prieš akis, pasiekt jo – negali.
Jei aš dangun žvelgiu aukštyn akis pakėlęs,
Tai ir su tuo žvilgsniu kartu
Atplaukia angelo šešėlis
Padangių mėlynu skliautu,
Sparnus išskleidęs kaip erelis,

(žiūrėdamas aukštyn)

Kurs lyg sustingsta danguje aukštai
Ir, iš tenai užpuldamas žvėrelį,
Akių strėlėm jį užmuša prieš tai.
Ir sklendžia jis, lyg būtų susipynęs
Nematomam tinkle – ramiai, lėnai,
Lyg būtų už sparnų prikaltas prie žydrynės, –
Taip lygiai virš manęs skrajoja ir jinai!

(Dainuoja)

Ir saulėtą šviesią dieną,
Ir juodos nakties metu
Aš vaikausi ją tik vieną –
Mes drauge, bet ne kartu!

Ir štai kada man ją sutikti pasitaiko,
Kai vienišas laukais arba mišku einu, –
Tylėti sau liepiu – liežuvis neišlaiko,
Žodelį jai tariu, vardu pavadinu.
Yra piktų žmonių. Ir atviros jų ausys
Šįryt manęs taip pat akiplėšiškai klausės.
Atsimenu... aušrojo danguje,
Prieš valandas kelias lietutis nukrapnojo,
O lygumas tylias kaip sniegas rūkas klojo,
Žolė ir medžiai maudės rasoje,
Jau žvaigždės po nakties mėlynėj ėmė skęsti,

Tiktai aušros žvaigždė dar nežadėjo gesti –
Aš ir dabar kasdien regiu ją virš galvos.
Ten, prie altanos,

(susigriebia)

cha!.. nubėgau nuo kalvos...
Bet ką aš čia kalbu! Romantiškos svajonės
Apsuko galvą man, be abejonės!

(Po pauzės, prisimena)

Tai buvo jau vėliau. Ankstyvas, šaltas rytas.
Aš krūman įlindau, paniekintas, sulytas.
Padangę vėjas gairino žvarbus...

(Švelniai šypsodamasis)

Tas niekdarys, matyt, mane nuklausęs bus...
Tik nežinau, ar jis vien aimanas girdėjo,
O gal ir vardą nejučia,
Nes krūmas tas labai arti stovėjo.

KUNIGAS Koks vargšas tu! Kokia kančia!
Ką tu kalbi? Kas tamstos klausė?

ATSISKYRĖLIS *(rimtai)*

Gi vabalėlis, šliauždamas pro ausį, –
Tai švento Jono vabalėlis[63],
Toksai mažytis žiburėlis.
Jisai tarytumei žmogus
Prišliaužęs šitaip prakalbėjo
(Matyti, nuramint norėjo):
„Ei tu, žmogau, užmiršk vargus!
Kam liūdesys bereikalingas –
Aukščiausią rūstinti gana!
Kas kaltas, kad graži ji mergina,
O pats esi labai jausmingas.
Pasižiūrėk, kaip aš spindžiu
Apšviesdamas pakrūmę pliką.
Ta šviesele džiaugiausi iš pradžių,
Dabar matau, kad ji prišauks plėšiką.
Juk mano brolių nemažai
Surijo jau pikti driežai!
Prakeiksiu papuošalą blausų,
Nes mirtį man prišauks jisai, –
Tegu užgęsta jis visai!
Bet ką daryt, kad jis manęs neklauso,
Ir, kolei gyvas, ta ugnis many liepsnos".

(Po pauzės, rodydamas į širdį)

[63] *...švento Jono vabalėlis...* – Jonvabalis.

Taip, kolei gyvas, ta ugnis many liepsnos!
VAIKAI Tai stebuklas iš tiesų!
Ar klauseis jo žodžių, tėti?

(Patraukęs pečiais, Kunigas išeina)

Argi gali prakalbėti
Vabalai žmogaus balsu?
ATSISKYRĖLIS Kodėl gi ne? Antai stale durelės –
Tu pasilenk arčiau prie jų:
Ar negirdi, kaip kenčianti vėlelė
Maldauja poterių trejų?
VAIKAS Tik tak, tik tak – dievaži!
Krebžda kažin koks krebždukas,
Lyg mažytis laikrodukas.
Kas ten krebžda pamaži?
ATSISKYRĖLIS Tai mažas kirminas, krebždukas,
Baisus lupikas, plėšęs su krauju![64]

(Kinivarpai)

Ko trokšti, vėle?

(Pakeitęs balsą)

„Poterių trejų".
O juk ir aš seniau šykštuolį pažinau šį –
Nors buvo neprieinamas visai
Ir aukse skendėjo jisai.
Duris kuolu užrėmęs – neišlauši,
Nepaisė aimanų graudžių už durų šių –
Nė vieno nenudžiugino jis duona ar grašiu.
Per visą amžių juk dvasia niekinga jojo
Kartu su pinigais čia, stalčiuje, tūnojo.
Galbūt už tai ir po mirties,
Pakolei bausmę atkentės,
Čia, savo stalčiuje, trūnija
Jisai jau kelerius metus.
Jei malonėsi, tris kartus
Sumesk už jį „Sveika Marija".

(Įeina Kunigas su stikline vandens)

ATSISKYRĖLIS *(vis labiau jaudindamasis)*
Ar piktą dvasią čia girdėjęs tu esi?
KUNIGAS O Viešpatie! Ir ko tu klausi!

(Apsidairo)

[64] *Baisus lupikas, plėšęs su krauju.* – Gustavas čia remiasi metempsichoze, sielų klajonių teorija, būdinga kai kurioms religijoms (ypač indų) ir filosofinėms sistemoms. Pagal šią teoriją po mirties siela įsikūnijanti kitame gyvame organizme.

Čia nieko nėr, naktis tamsi.
ATSISKYRĖLIS Tu tik pakreipk kaip reikia ausį.

(Vaikui)

Eik šen, vaikeli, eikš arčiau!
Ar tu girdėjai?
VAIKAS Taip, girdėjau.
ATSISKYRĖLIS O tu kaip, mielas geradėjau?
KUNIGAS VAIKAI, miegoti eikite greičiau!
Aplink tylu – niekų nepasakokit man tų.
ATSISKYRĖLIS *(šypsodamasis, Vaikams)*
Gamtos garsų, deja, senimas nesupranta!
KUNIGAS Imk vandenio, brolau, ir kaktą nusiplauk –
Galbūt jis nuramins išvijęs lauk
Blogas mintis ir kalbą tą nerimtą.
ATSISKYRĖLIS *(IMA vandens ir prausiasi, tuo tarpu laikrodis pradeda mušti valandas; po keleto dūžių Atsiskyrėlis nejučiom išlieja vandenį ir nejudėdamas žiūri rimtai ir niūriai)*
O šit jau išmušė dešimtą.

(Gieda gaidys)

Pirmi gaidžiai jau gieda štai,
Prabėgs kaip valanda gyvenimas iš tyko.

(Viena žvakė ant stalo gęsta)

Užgeso žvakė nelauktai –
Dvi valandos, dvi valandos dar liko.

(Ima drebėti)

Kaip šalta man!
Vėlinės

(Tuo tarpu Kunigas nustebęs žiūri į žvakę)

Pro plyšį pučia šaltas vėjas:
Kaip šalta čia!

(Eina prie krosnies)

Kur aš esu?
KUNIGAS Gi pas mane užėjęs.
ATSISKYRĖLIS *(atsipeikėdamas)*
Nugąsdinau turbūt užklydęs nelauktai –
Nežinomas ir apsirengęs taip keistai?
Ką išgirdai, kitiems nepasakok, maldauju!
Keleivis aš esu ir iš toli keliauju.

(Apsidairo ir atsipeikėja)

Jaunystėje mane, užpuolęs kelyje,
Apgrobė, apvogė

(nusijuokęs)

piktadarys sparnuotas[65].
Drabužių neturiu, rengiuos kuo dievo duotas.

(Nubraukia lapus ir pasitaiso drabužį; gailiai)

Ak, visko netekau, beturtis aš, deja,
Dengiuos kaip drabužiu nekaltumu vaikino!

KUNIGAS *(kuris ilgai žiūrėjo į žvakę, Atsiskyrėliui)*
Dėl dievo, tik nurimk!

(Vaikams)

Kas žvakę užgesino?

ATSISKYRĖLIS Tu nori stebuklus išaiškinti protu...
Gamta kaip ir žmogus, ir paslaptis ji saugo
Ne vien tik nuo minios ar nuo liežuvio draugo,

(karštai)

Bet ir nuo kunigų, išminčių ir kitų!

KUNIGAS *(ima už rankos)*
Tai tu, sūnau!

ATSISKYRĖLIS *(sujaudintas ir nustebęs)*
Sūnau! Kaip žaibas balsas tavo
Iš tamsumos juodos man protą išvadavo!

(Įsižiūri)

Taip, jau žinau, kur aš, kieno namuos esu.
Čia, mano tėve, tu, o čia – mana tėvynė!
Išaugo jau vaikai – kaip greitai, net baisu!
Į plaukus laikas tau baltų gijų įpynė!

KUNIGAS *(susijaudinęs ima žvakę, įsižiūri)*
Kaip? Pažinai? Tai jis!.. Negali būti, ne!

ATSISKYRĖLIS Aš – Gustavas.

KUNIGAS Tai jis!

(Apkabina)

Tai jis, didysis dieve!
Mokintinis! Sūnus!

GUSTAVAS *(apkabina, žiūrėdamas į laikrodį)*
Apsikabinkim, tėve!
Nes tolimi keliai jau greit pašauks mane!
Kelionė ta pati tavęs taipogi laukia,
Apsikabinkim tad, šį sykį amžinai!

KUNIGAS Sakyk, kur tiek dienų kely pragaišinai?
Kur tu buvai lig šiol, jaunasai mano drauge?
Prapuolei tu tada tarytum vandeny,
Nė žodžio nerašei, kur, kaip begyveni?
O metų nemažai!.. Kas tau yra, drauguži?

[65] *...piktadarys sparnuotas.* – *T.* y. meilės dievaitis Amūras, kurį ir senovėje, ir naujaisiais amžiais vaizduodavo sparnuotą.

Mokyklą mano tu kadais protu puošei.
Ir iš tavęs tiek daug tikėjausi ašai.
Kodėl apsivilkai netikusį drabužį?
GUSTAVAS *(piktai)*
O jeigu, seni, aš prikaišiot imčiau tau
Ir tavo mokslus keikt, kuriuos jau supratau?
Tu užmušei mane, tu nužudei, kartoju,
Išmokęs perskaityt iš knygų ir širdžių!
Tu žemę pavertei į pragarą

(liūdnai nusijuokęs)

ir rojų!

(Garsiai ir niekinamai)

O ji yra tik žemė!
KUNIGAS Ką girdžiu?
Aš saugojau tave, kad plaukas nenukristų,
Kaip sūnų aš tave mylėjau!
GUSTAVAS Ir todėl
Atleidžiu tau!
KUNIGAS Meldžiau tik vieno Jėzų Kristų,
Kad leistų man išvyst tave dar gyvą vėl!
GUSTAVAS *(apkabindamas)*
Apsikabinam dar,

(žiūri į žvakę)

kol dega ši žvakelė.
Aukščiausiasis, matyt, išklausė tų maldų.
Vėlu,

(žiūri į laikrodį)

o ilgas juk atgal kiekvienas kelias!
KUNIGAS Nors įdomu tavęs klausyti ir graudu, –
Tau reikia pailsėt, be to, jau ir vėloka.
Rytoj...
GUSTAVAS Dėkoju, bet nakvoti negaliu,
Nes neturiu, deja, kišenėj grašgalių.
KUNIGAS Kaip tai?
GUSTAVAS Tie prakeikti, kur niekad neužmoka!
Už viską reik mokėt: ar nuoširdžiu triūsu,
Arba geru jausmu, ar ašara – kas gali,
Nes viešpats ir už ją atlygins iš dausų.
Bet aš nūnai einu per atminimų šalį,
Kur kiekviena vieta vis ima savo dalį, –
Nebliko tad jausmų ir ašarų, matau,
Nenoriu pasilikt skolingas, tėve, tau.

(Po pauzės)

Aš aplankiau namus velionės motinėlės
Ir vos bepažinau plačius vartus atkėlęs!
Griuvėsiai, tuštuma, apirusi tvora!
Pūstynė, grindinio ties durim nebėra,
Kieme žolė vešli ir kiečiai susipynę,
Gūdi tyla aplink, lyg naktį kapinyne!
O, kitados ne taip pro tuos vartus plačius
Sugrįždavau, trumpam išvykęs į svečius.
Linkėjimais gerais iš tolo pasitinka
Dar užmiesty tarnai paslaugūs šeimininką,
Prie vartų seserys, broliukai laukia mūs,
Jie šaukia „Gustavai!", sustabdo vežimus
Ir, gavę dovanų pyrago, pasitraukia.
O tarpdury mama jau su žegnone laukia,
Moksladraugių būrys sutinka su džiaugsmu...
Dabar tenai naktis, visur tylu, ramu.
Girdėt, kaip amsi šuo, kažkas po kiemą sukas, –
Ak, tai mūsiškis šuo, ištikimasis Krukas!
Mylėdavo tave suaugę ir vaikai,
Dabar tu iš tarnų tik vienas palikai!
Nors alkanas esi, bet saugai likęs šičia
Be užraktų vartus, be šeimininkų gryčią.
Štai unkšdamas mane pasveikina jisai,
Pašoka, krinta ir... nusibaigė visai!..
Matau – languos šviesa: kas ten tokie atėję?
Su lempa ir kirviu išvydau piktadėją
Beardant likučius tos praeities šventos!
Atplėšė jis grindis kaip tik iš vietos tos,
Kur kitados, menu, mamos stovėjo gultas.
Apstulbo ir vagis, staiga žmogaus užpultas.
Aš ant grindų krentu ir vaikiškai verkiu,
Regiu – lyg eina kas ir ramstosi kriukiu.
Ir rytmečio šviesoj išvydau moterėlę,
Sakytumei tikrai ano pasaulio vėlę.
Pamaniusi, kad aš vaiduoklis koks esu,
Žegnotis ėmė ji, drebėt ir šaukt balsu.
„Nesibijok, – sakau. – O kas esi, mieloji,
Ir ko tuščiam name anksti rytais klajoji?" –
„Aš elgeta esu, – atsiliepė jinai, –
Kadaise gyvenau prieg ponų aš čionai.
Geri jie buvo man, tegu ramybėj guli!
Tik laimės pristigai jiems ir vaikams, dievuli:
Užgeso jau visi, supus tušti namai,
Ponaičio negirdėt – gal mirė kur ūmai".
Griebiausi už širdies, neklausinėjau nieko...

Ar viskas dingsta taip?
KUNIGAS Dvasia ir Dievas lieka!
O žemėje praeis ir laimė, ir kančia.
GUSTAVAS Kiek atminimų vėl radau atėjęs čia,
Kur žaista su draugais, kur smėlis pilstinėta!
Štai miškas, kur lizdai paukštelių žiūrinėta,
Lanka, kur žaidėme kiškelį su vaikais, –
Upelis maudykle mums buvo tais laikais.
Aš mėgdavau dažnai miškely pasėdėti,
Homerą aplankyt[66], su Tasu pakalbėti[67]
Ar Jono pergalę prie Vienos[68] pakartot.
Mokintinius šaukiu, liepiu rikiuotėn stot –
Ant priešo vėliavų kaip kraujas mėnuo žiba,
Ten veržias vokiečių kariuomenės[69] būriai.
Aš kardą iškeliu, pasišaukiu sargybą
Ir puolu, iš paskos – mūs Lenkijos kariai.
Užverda mūšis, dar lig šiol neapdainuotas,
Pabyra kaip kruša jų galvos turbanuotos,
Ir janičarai šit jau bėga sumušti;
Kas krito nuo žirgų, tie smėlin suminti.
Prie pylimo galop karšta kova nurimo.
O ten atėjo ji pasižiūrėt žaidimo, –
Po priešo vėliava vos tik išvydau ją,
Tuoj mirė Gotfridas[70] ir Jonas manyje.
Ir nuo tada ji valdove manąja virto,
Ir mintys, ir jausmai jai vienai buvo skirta!
Lanka pilna tik jos, kur žaisdavom anksčiau:
Čia pirmą sykį ją, jos veidą pamačiau,
Čia pirmas žodis jos man buvo pasakytas,
Antai ant tos kalvos Ruso drauge skaitytas,
Ten pavėsinę jai supyniau iš šakų,
Jai uogas ir gėles nešiau iš tų miškų,
O čia, su meškere šalimais atsistojus,
Ji džiaugės ešerį ar karpį sužvejojus, –
Dabar...

(Verkia)

[66] *Homerą aplankyt...* – T. y. skaityti.
[67] *...su Tasu pakalbėti...* – *Italų poeto Torkvato Taso* (1544–1595) poemoje „Išvaduotoji Jeruzalė" pavaizduota kryžininkų kovos su mahometonais. Poemos vertimas į lenkų kalbą buvo itin populiarus iki XIX a. pr. Lenkijoje ir Lietuvoje.
[68] *...Jono pergalę prie Vienos...* – *Abiejų Tautų Respublikos karaliaus* Jono III Sobieskio pergalė prieš turkus prie Vienos 1683 m.
[69] *...vokiečių kariuomenės...* – T. y. Habsburgų valdomų kraštų (Austrijos ir kt.) kariuomenė, lenkų sąjungininkė, Vienos mūšio metu.
[70] *Gotfridas* – „Išvaduotosios Jeruzalės" pagrindinis herojus, krikščionių kariuomenės vadas, vėliau – Jeruzalės karalystės karalius.

KUNIGAS Verk, bet skausmai prisiminimų tų
Sugraužia mus pačius, tikrovės nepakeitę.
GUSTAVAS Dabar po metų tiek aš vėlei sugrįžtu, –
Kaip liūdna per vietas, per laimingiausias eiti!
Tu akmenį paimk kiečiausią iš kietų
Ir po pasaulį vis nešiokis jį kartu,
O kai sugrįši vėl po gimto namo stogu,
Tik paieškok gerai, surasi tokį žmogų,
Kurs vaikas žaidė juo kampely nuošaliam,
Tą akmenį karste padėk po galva jam.
Jei nepravirks akmuo, kai su žmogum liks dviese,
Tai, kunige, gali mest pragaran jį tiesiai!
KUNIGAS O, ašara tokia visai nėra sūri,
Jei laimės buvusios nektaro turi ji:
Suras ji žmonėse užuojautos, jautrumo[71],
Tik niekšo ašaroj yra nuodų aitrumo.
GUSTAVAS Dabar klausyk toliau... Ėjau sode taku
Su vakaro vėsa, tuo pat rudens laiku,
Tie patys debesys aukštai dangum skubėjo,
Tas pats mėnulis ir gaivi rasa spindėjo,
Lyg sniegas ūkana nusidriekė keistai,
O žvaigždės skendėjo mėlynėje aukštai.
Viršum savęs aš vėl regėjau žvaigždę vieną,
Kurią mačiau tada, kurią regiu kas dieną, –
Vietelė ta pati ir ta pati kančia.
Ir viskas kaip seniau – tik josios trūksta čia!
Pavėnę priėjau, kažkas lyg sušlamėjo.
Tai ji?.. Ne. Tai lapus vėjelis palytėjo.
Pavėnė! Ji – lopšys ir karstas laimės tos,
Čia pažinau ją, čia jos netekau, šventos!
Gal vakar ji čionai dar laikė ranką savo,
Gal oru tuo pačiu dar vakar ji alsavo!
Bet veltui aš dairaus aplinkui ir klausau,
Tik virš manęs, regiu, vorelis kybo sau,
Ploniausiu siūleliu praskyręs lapų nišą –
Prie žemės mus abu plonyčiai saitai riša!
Ant suolo pamačiau aš bukietą gėlių,
Sudžiūvusias žoles, lapelį tarp žolių –
Tai pusė to paties pažįstamo lapelio,

(išsitraukia lapelį)

Kurs mena „lik sveika" ir jos „laimingo kelio!"
Pasveikinau aš jį – juk mes seni draugai,

[71] *...užuojautos, jautrumo...* – Užuojauta žmonėms, jautrumas – dvasinės vertybės, išaukštintos Ž. Ž. Ruso ir visų sentimentalizmo epochos rašytojų. Kunigas čia operuoja XVIII a. pabaigos sąvokomis.

Ir klausinėjau jo nekantriai ir ilgai:
Ką veikia ji rytais? O ar anksti ji kelia?
Ir kokią skambina pianinu dainelę?
Kuriam tvenkinyje maitina ji žuvis?
Kuriam kambaryje ji mėgsta triūstis vis?
Ar atmena mane ir iš kuklumo rausta?
Ar tuo metu širdis netyčia nesuskausta?..
Bet ką girdžiu! Tai už smalsumą ši kančia!

(Piktai suduoda sau į kaktą)

Tai moteris!..

(Dainuoja)

Prisi...

(Nebaigęs, Vaikams)

Ar mokat dainą šią[72]?

(Dainuoja)

Prisimena kas dieną
Jinai mane tik vieną.
VAIKŲ CHORAS Tave ji myli vieną –
Prisimena kas dieną.
GUSTAVAS Paskui jau kas savaitė
Prisimena mergaitė.
VAIKŲ CHORAS Kokia gera mergaitė,
Jei myli kas savaitė!
GUSTAVAS Po to kas mėnuo sykį
Prisimena jaunikį.
VAIKŲ CHORAS Prisimena jaunikį
Per mėnesį bent sykį!
GUSTAVAS Lapus jau medžiai meta
Lyg svajones tuščias:
Prisimena kas metai
Maždaug apie kūčias.
VAIKŲ CHORAS Prisimena kas metai –
Tokių mergaičių reta!
GUSTAVAS Taip

(rodydamas lapelį)

atsisakė ji net atminimo šio!
Manęs jai atminty negalima nešiot!..
Iš sodo išėjau, slinkau, kur nešė kojos,
Ir pamačiau save prie rūmų apsistojus.
Ten tūkstančiai šviesų[73], sidabro spindesys,

[72] *...dainą šią.* – Tai lenkų liaudies daina, žinoma Mazovijoje ir Liublino apylinkėse, galimas daiktas, šiek tiek poeto parafrazuota.
[73] *...tūkstančiai šviesų...* – Iškilmių proga dvaro rūmuose degdavo galybė žvakių.

Girdėt tarnų šauksmai, karietų bildesys.
Prie rūmų tad slenku, glaudžiuos arčiau prie sienos,
Žiūriu vidun, stalai jau padengti kaip vienas,
Ir muzika girdėt. Aš praskleidžiu šakas
Ir stengiuos pamatyt – čia švenčiama kažkas!
Štai tostas! Ir už ką?.. Man akys raibuliuoja...
O balsas kažkieno sušuko: „Tegyvuoja!"
Pagavo šūkį tą visi, taures laiką,
Ir aš patylomis pridūriau: lik sveika!
Paskui vėl kunigas (o atmintie abuoja!),
Pasakęs vardą jo[74], sušuko: „Tegyvuoja!"

(Įsmeigia žvilgsnį, kaip tada, į duris)

Kažkas dėkoja jam, juokauja su svečiais.
Turbūt tai ji... Maniau ne šitaip ją atrasiąs!
Į lango rėmus aš atsirėmiau pečiais,
Norėjau juos išverst... ir parkritau be dvasios...

(Po pauzės)

Aš dvasią atgavau... tik proto netekau!
KUNIGAS Vargšelis! Pats kančių ieškojai tų, sakau.
GUSTAVAS Lyg kad lavonas koks, matyt, ilgai gulėjau
Ir ašaras karčias į juodą žemę liejau.
Tai meilė ir kančia dar grūmėsi piktai!
Nubudęs pamačiau, kad rausta jau rytai.
Minutę laukiau dar. Tylu, tamsu aplinkui.
Ak, ta minutė! Ji kaip amžinybė slinko!
Turbūt kita tokia dangaus teisme tebus.

(Po pauzės, iš lėto)

Aš angelo mirties iš rojaus išvarytas![75]
KUNIGAS Suerzina žaizdas lytėjimas grubus.
Nors ir seniai, tačiau protingai pasakyta,
Kad kas įvyko, to pakeisti nevalia –
Tokia, matyt, yra aukščiausiojo valia.
GUSTAVAS *(liūdnai)* O ne! Viena lemtis man paskirta su ja,
Viena žvaigždė mums gimstant švietė danguje[76].
Mes lygūs, nors abu tokie skirtingi, rodos,
Panašūs iš veidų, ir amžius mūs vienodas,
Nešiojom panašias mintis mes ir jausmus,
Ir ta pačia ugnim liepsnojo širdys mūs.
O saitais būsimais jau buvo mūs rytojai
Aukščiausio surišti,

[74] *...vardą jo...* – Tai buvo vestuvių puota.
[75] *Aš angelo mirties iš rojaus išvarytas.* – Šitokia metafora poetas kalba apie Gustavo savižudybę.
[76] *Viena žvaigždė mums gimstant švietė...* – Abudu buvo gimę „po ta pačia žvaigžde", vadinasi, vienmečiai, plg. žemiau: „ir amžius mūs vienodas".

(su didžiausiu liūdesiu)

o tu juos sukapojai!

(Garsiai, piktai)

O moterie! Menka lyg pūkas tu esi!
Nors angelai pavydi tavo grožio,
Bet siela, ak, kokia baisi!..
Ir auksas tau akis užgožia![77]
Esi garbės taurė, graži, vienok tuščia!
Tad viskas, ką lieti, tegu pavirsta auksu[78], –
Kiek lūpom ir širdim pasieksi paslapčia,
Bučiuok ir glamonėk tą šaltą auksą!
Jei priklausytų viskas nuo žmogaus,
Tai ir merginą nuostabiausią,
Kokios dar neparodė mums aukščiausias,
Gražesnę net už angelus dangaus
Ir už visų poetų įkvėpimą,
Net už tave... aš atiduočiau ją
Už vieną tavo pažvelgimą!
Net jeigu kraitis jos, beje,
Būt visas auksas Tacho upės[79],
Jei tektų pasirinkt: dangus ar tu,
Aš nusilenkčiau tau parklupęs!
Nerastų manyje jausmų karštų,
Jei net už auksą, grožį nematytą
Lašelio meilės paprašytų
Ir bent dalelės gyvasties jinai,
Kurią aš visą tau paskyręs dovanai!
Jei metų vienerių maldautų
Ar pusmečio, arba dienos,
Ar bent akimirkos vienos –
Ne, meilės iš manęs nė tiek jinai negautų.

(Rūsčiai)

O tu ramia širdim pro šalį nueini
Ištarus mano pražuvimo žodį,
Uždegusi tokias ugnis many,
Kurių jau neiškęstų nieks, atrodė,
Kurios lyg pragaras tarp mūsų vis liepsnos.
Aš niekada ramybės neturėsiu, –

[77] *...auksas tau akis užgožia.* – Gustavo mylimoji ištekėjo už turtingo ir kilmingo vyro.
[78] *...viskas, ką lieti, tegu pavirsta auksu...* – Šitaip, pasak graikų mitologijos, dievai nubaudė karalių Midą už godumą.
[79] *...auksas Tacho upės...* – Tachas – upė Pirėnų pusiasalyje, įtekanti į Atlanto vandenyną. Senovėje jos vagoje buvo randama aukso smilčių.

Tu nužudei mane. Dangus nedovanos
Tau, suvedžiotoja! Ir aš atsimokėsiu, –
Drebėkit, išdavikai, ateinu!

(Išsitraukia durklą ir piktai ironizuoja)

Nešu jums, šviesūs ponai, dovanų!
Prisunksiu vyno jums vestuvėms užu dyką...
Cha, išsigimėlę žmonelę parsives!
Suveršiu mirtinai ant kaklo tau vainiką!
Nublokšti pragaran tavęs, kaip pats savęs,
Einu!

(Sustoja ir susimąsto)

O ne!.. Kad ją užmuštumei, mažiausia
Reik būt kažkuo daugiau nei tarp velnių vyriausiu!
Šalin tą gelžgalį!

(Slepia)

Tegu ją atmintis

(Kunigas išeina)

Ir sąžinė lyg peiliais žeidžia!
Nueisiu, bet beginklis, nes širdis
Pasižiūrėt į ją dar geidžia.
Ir eisiu auksu žėrinčia sale,
Kur už stalų vestuvininkai ūžia!
Nueisiu ten suplėšytais drabužiais
Ir atsistosiu užstalėj šalia...
O užstalė visa nustebusi pakyla
Ir geria už mane, ir man į taurę pila,
Ir prašo sėst: aš stoviu kaip uola,
Į jų žodžius aš atsakau tyla.
Vilioja šokiui moterys rinktinės –
Aš kairėje lapelį šį laikau,
O dešinę prispaudęs prie krūtinės,
Nė žodžio nesakau!
Prieina ji, lyg angelas nekaltas:
„Brangus svety, atleisk, gal sužinot galiu,
Kas tu esi, iš kur?" Aš atkakliai tyliu.
Tik perveria kiaurai ją mano žvilgsnis šaltas,
Gyvatiški nuodai man laša iš akių,
Liepsnojantį many aš pragarą šaukiu
Ir paverčiu žvilgsniu. Tegu ugnis ją puola,
Tegu apakina, sustingdo ją į uolą!
Kaip dūmas skverbsiuos į akis giliai,
Į jos švarias mintis aš suodžiais įsivelsiu
Ir subjaurosiu jas. Miegot neleisiu jai,

Naktim iš miego kelsiu.

(Lėtai, švelniai)

O ji tokia švelni, tokia jautri,
Kaip ant žolės pavasarinis pūkas, –
Tiktai užkris rasa skaidri,
Vėjelis palytės – ir jis jau krenta, sukas.
Kiekvieno mano judesio bijos,
Net žodžio išsigąs, per garsiai pasakyto,
Nuo mano liūdesio užges linksmumas jos:
Pažįstame gerai mes širdis vienas kito
Ir skaitome kits kito mintyse.
Grandinės jungė mus ir tikros, ir patvarios,
O mūsų širdys, atviros ir švarios,
Kaip veidrodžiuose matės mūsų veiduose.
Jei mano akyse kokie jausmai švytėjo,
Tai jie, kaip saulės spinduliai,
Per širdį perėję giliai,
Jos akyse čia pat atsispindėjo.
Ak, kaip mylėjau ją! Nejaugi tad nūnai
Aš užsidėsiu pasmerktojo kaukę?
Kodėl? Pavydas mane traukia!
O kokias nuodėmes papildžiusi jinai?
Dviprasmišku žodžiu mane gal suvedžiojo?
Ar gal viliokiškai nusišypsojo?
Gal man melavo skaistūs jos veidai?
O kur jos priesaika, kokie jos pažadai?
Galbūt sapne ji man vylingai tarė: eisiu?
Ne, ne! Aš pats mitau tuo miražu keistu,
Pats paruošiau nuodus ir pats nuo jų kvaistu!
Nebeturiu j ją anei mažiausių teisių.
Kas aš esu prieš ją? Ir ką jai pažadėjau?
Gal šlove – kur jinai? Gal rangų įvairių?
Ničnieko! Ak, vien meilę teturiu!
Todėl aš įžūlia drąsa nenusidėjau
Ir neprašiau, kad tu pamiltumei mane.
Prašiau, kad į mane pasižiūrėtum
Ir kad pabūti man galėtum
Bent gimine, bent broliui sesele, –
Anksčiausias regi, būt užtekę šito.
Aš pasakyt galėčiau: ją mačiau
Ir pamatysiu ryt iš ryto.
Kad būčiau visados su ja, kaip ir anksčiau,
Kad pirmas ją pasveikinčiau prie stalo –
Laimingas būčiau!

(Po pauzės)

Ak, nėra svajonėms galo.
Bet pavydžių akių tu saugoma griežtai!
Nieks neregės tavęs, nenubaustas už tai.
Lieps atsisveikinti, pamesti...
Numirt...

(Liūdnai)

Deja, žmonių ir akmeninių esti.
Juk atsiskyrėliui sunku numirti –
Pasauly vienas jis, o ir su tuo reik skirtis!
Bičiuliška ranka akių jam neužmerkia!
Prie pašarvoto nieks neverkia,
Ir nepalydi nieks ligi duobės jo karsto,
Ir nėr kas užpila jį žemele,
Ir niekieno širdies graudi rauda nevarsto!
O, kad per sapną bent tu būtumei šalia,
Kad mano skausmo atminimui būtum
Bent dieną, bent šiek tiek nuliūdusi, tyli,
Kad juodą kaspiną prie suknios prisisiūtum!..
Pažvelgtumei slapta... ir ašara gaili...
Ir pagalvotumei: jis taip mane mylėjo!

(Su nuožmia ironija)

Sustok, niurzgėt ir žliumbt it vaikui tau gana!
Kaip laimės kūdikiui, net ašara viena
Netinka! Ak, dangus man visko pavydėjo,
Bet nepajėgs atimt svajonės pastaros!
Kas gyvas elgetaut, prašyti nemokėjo,
Tas miręs neprašys nė ašaros tyros!

(Ryžtingai)

Valia tava – daryk, ką rasi reikalinga,
Užmiršk!.. Aš užmiršau!

(Sumišęs)

Juk užmiršau, tiesa?

(Susimąstęs)

Jos veidas... nyksta vis... Šit jau visai pradingo!
Užliejo amžinybės jį tamsa,
Aš gėdinuos ankstesnio pamišimo...

(Pauzė)

Ak, dūsauju, bet ko?.. Dėl jos atsidusau,
Neatnešė mirtis užsimiršimo.
Aš ją matau... Juk čia, o, čia ji stovi sau,
Mane apverkdama... O ne, ji neužmiršta!

(Liūdnai)

Verk, mylimoji, verk, nes Gustavas jau miršta!

(Ryžtingai)

Na, Gustavai, drąsiau, ko tu drebėt imi?

(Pakelia durklą)

(Liūdnai)

Mieloji, nebijok, jis pats nebijo nieko!
Jis nieko neima su savimi!
Taip, viską! viską! tau palieka –
Gyvenimą, pasaulį, – pats, deja,

(įniršęs)

Net ašaros menkos už tai neužsiprašęs!

(Kunigui, kuris įeina su tarnais)

Klausyk, jei [tu]... kada... galbūt sutiksi ją...

(Kaskart vis smarkiau)

Merginą... moterį tą gražią,
Ir jei paklaus jinai,
Ar ne iš liūdesio miriau, tu atsakyki,
Jog linksmas ir smagus miriau aš. Būtinai.
Jog josios neprisiminiau nė sykį,
Jog kortom lošdavau, jog gerdavau ir jog
Šokt eidavau, vos muzika užgroja...
Jog kartą šokdamas...

(trenkia koja į grindis)

išsisukau sau koją.
Dėl to ir numiriau...

(Nusiduria)

KUNIGAS Bent dievo tu bijok!

(Griebia už rankos, Gustavas stovi. Laikrodis pradeda mušti valandas)

GUSTAVAS *(galynėdamasis su mirtimi, žiūri į laikrodį)*

Grandinės žvanga jau[80]... Ir muša vienuolikę!

KUNIGAS O Gustavai!

(Gieda antri gaidžiai)

GUSTAVAS Tai antras ženklas jau!
Prabėgs kaip valanda gyvenimas tuojau![81]

[80] *Grandinės žvanga jau.* – Kai kurių sieninių laikrodžių mechanizmai ir po šiai dienai varomi svorelių, pakabintų ant ilgokų grandinėlių. Senovėje, mušant valandas, svoreliai trakšėdami leisdavosi žemyn.

[81] *Prabėgs kaip valanda gyvenimas tuojau.* – Ant senovės laikrodžių dažnai būdavo išrašyta visokių maksimų ir sentencijų, dažniausiai apie laiko nepastovumą ir neišvengiamą mirtį. Gustavas čia parafrazuoja lotynišką sentenciją *„Hora perit, mors aderit"* (Valanda praeina, mirtis ateina).

(Laikrodis baigia mušti, antra žvakė užgęsta)

Užgeso ir antra! Taip, sieloj užsilikę,
Užges visi skausmai!..

(Ištraukia durklą ir slepia)

KUNIGAS O Dieve! Gelbėkit! Čionai, visi, čionai!
Ak, baigiasi visai... Jau nesulauks nė ryto!
Jis krito kaip auka...
GUSTAVAS *(šaltai nusijuokęs)*
Bet juk dar neparkrito!
KUNIGAS *(griebia jį už rankos)*
Nusikaltimą šį jam, Dieve, dovanok!
GUSTAVAS Nusikaltimas toks kasdien nenumatyta,
Todėl nusiramink, tačiau žinok:
Įvyko – pasmerktas – o skausmo sceną šitą
Aš pakartojau vien pamokymui tiktai.
KUNIGAS KAS tai?
GUSTAVAS Išdaiga, apgavystė, burtai.
KUNIGAS Ak, dreba kojos man, o ir širdis kažkur tai.
Vardan visų šventų! Ką reiškia visa tai?
GUSTAVAS *(žiūrėdamas į laikrodį)*
Praėjo valandos dvi, meilės, nuliūdimo,
Dabar jau valanda atėjo įspėjimo.
KUNIGAS *(nori jį pasodinti)*
Sėsk, atsigulk, meldžiu, aš nieko nematau,
Leisk apžiūrėt žaizdas...
GUSTAVAS Aš duodu žodį tau:
Tegu sau makštyse šis durklas surūdija[82].
O žaizdos? Jų nėra, o jei yra – tai gyja.
KUNIGAS Nesuprantu, kaip dievą kad myliu...
GUSTAVAS Tai apgavystė ar gal padūkimo vaisiai...
Yra mat ginklas toks, tiktai brangus jis baisiai,
Ir sielą galima pasiekt tokiu peiliu,
O kūno nesužeist, nes peilis tas užburtas.
Aš du kartus esu tokiu peiliu nudurtas...

(Po pertraukos, juokdamasis)

Gyvam toks ginklas – tai moters akių byla.

(Niūriai)

O mirusiam, deja,– kančia ir atgaila!
KUNIGAS Šaukiuosi Dievo aš ir jo visų šventųjų!
Ko stovi čia dabar, dairaisi taip keistai?

[82] *Tegu sau makštyse šis durklas surūdija.* – Vadinasi, durklas daugiau nebus vartojamas, savižudybės scena nepasikartos, Gustavo šmėkla, kasmet grįžtanti į žemę iš naujo perkentėti, ką iškentėjo, jau atliko savo priedermę.

Lyg valkiumi akis aptraukė – kas gi tai?
Net prisiliest baisu prie rankų tų šaltųjų.
Ką reiškia visa tai?
GUSTAVAS O apie tai vėliau.
Žinai, ko atėjau aš į pasaulį šitą?
Kada pro šias duris į vidų įėjau,
Tai tavo su vaikais šventa malda skaityta,
Kurią jūs už vėles aukojate sykiu.
KUNIGAS *(ima kryžių)*
Tiesa, užbaigsim tuoj...

(Kviečia Vaikus)

GUSTAVAS Prisipažink bent sykį –
Į pragarą tiki?
KUNIGAS Į viską aš tikiu.
Kaip liepia Kristus mums ir kaip krikščionys tiki,
Kaip mūsų motina bažnyčia moko mus.
GUSTAVAS Ir taip, kaip kitados tikėjo bočiai, broliai?
Ak, reikia gerbt šventus, gražius atminimus –
Kam vėlines draudi[83], dar švenčiamas lig šiolei?
KUNIGAS Tai senas paprotys pagoniškų laikų.
Bažnyčia liepia man ir valią taipgi duoda
Naikinti prietarus, skleist šviesą ir paguodą.
GUSTAVAS *(rodydamas į žemę)*
Maldaujame tave visi, kuriems sunku:
Grąžink mums vėlines. Prie visagalio kojų,
Kur sveriamas visų gyvenimas yra,
Sunkesnė keliskart ten ašara tyra,
Kuria tarnai tave numirus apraudojo
Nei melaginga, nors išspausdinta rauda,
Juodai dengti arkliai, samdyta palyda.
Jei geras ponas bus ir žmonės, jo netekę,
Jam žvakę pastatys ir prisimins sykiu,
Tai amžių tamsoje skaisčiau liepsnos ta žvakė
Nei tūkstančiai šviesų, veidmainiškai ryškių.
Ir jei atneš medaus ir pieno ąsotėlį[84]
Ar miltų saujele jie kapą pabarstys,
Tai papenės geriau, o, daug geriau jie vėlę
Nei giminės dvare, puotavę tris naktis.
KUNIGAS Gana! Juk vėlinės, tos sueigos naktinės
Bažnyčioj, dykvietėj ar kokiame rūsy,
Tos pilnos burtų apeigos laukinės,

[83] *Kam Vėlines draudi...* – Iki XVIII a. pabaigos ir katalikų, ir unitų dvasininkai nedraudė Vėlinių, atvirkščiai, patys kunigai dalyvaudavo mirusiųjų pagerbimo iškilmėse. Vėliau Šviečiamojo laikotarpio idėjų įtakoje į Vėlines imta žiūrėti kaip į prietarus, pradėta su šiomis apeigomis kovoti.
[84] *...medaus ir pieno ąsotėlį...* – Medus ir pienas – ritualiniai valgiai, paliekami ant mirusiųjų kapų per Vėlines.

Įrodo mums tiktai, kad liaudis dar tamsi.
Tenai istorijos bei pasakos sukurtos
Apie nakties dvasias, vaidinuoklius ir burtus.
GUSTAVAS Tai galgi dvasių nėr

(ironiškai)

pasaulyje visai?
Gal egzistuoja kaip skeletas koks jisai,
Kurį slaptingosios spyruoklės sukinėja?
Ar gal yra kaip laikrodis koksai[85],
Kurį didžiuliai svarsčiai varinėja?

(Nusijuokęs)

Kas pakabino juos – nežinote – tikiu:
Suprast spyruoklę gal jums proto ir pakaktų,
Tačiau nematote nei rankos, anei raktų!
Jei žemiška danga nukristų nuo akių,
Ne vieną gyvastį išvystumei aplinkui,
Pasaulį sukančią... Kur? Amžinybės linkui.

(įeinantiems Vaikams)

Vaikai, eikšekit prie stalelio.

(Staleliui)

Ko, vėle, tu norėtumei iš jų?
BALSAS IŠ STALELIO Prašyčiau poterių trejų.
KUNIGAS *(nustebintas)* Bėk, altaristą[86] šauk... Tegu iš miego kelia,
Nes žodis tapo kūnu[87]!.. Iš tiesų...
GUSTAVAS O tėve, juk tave apniko abejonės!
Stipresnis kryžius už visus šventus ir žmones, –
Kas bijo dievo, tam ničnieko nebaisu.
KUNIGAS Vaiduokli, šmėkla, ak, sakyk, ko reikalinga...
GUSTAVAS Aš? Nieko man nereik – juk prašančių tiek daug!

(Gaudo prie žvakės drugelį)

Tai tu, drugy, čia? Na, palauk!

(Kunigui, rodydamas drugelį)

Ta knypava vabzdžių taipogi nelaiminga:
Jie nekentė šviesos, gesino, draudė ją[88],

[85] *...kaip laikrodis koksai...* – Šiuo įvaizdžiu XVIII a. naudojosi kai kurie filosofai, teigę, jog Dievas sukūrė pasaulį kaip laikrodininkas laikrodį: padarė, paleido ir daugiau į jo reikalus nesikiša; po sukūrimo pasaulis pavaldus ne dieviškajai jėgai, bet fizikos dėsniams, jame nėra ir negali būti jokių stebuklingų reiškinių. Romantinei Gustavo pasaulėjautai šitoks pasaulio aiškinimas nepriimtinas.
[86] *altarista* – parapijos išlaikomas senas kunigas.
[87] *...žodis tapo kūnu.* – Evangelijos (Jn 1, 14) žodžiai, apibūdinantys Kristaus gimimo paslaptį.
[88] *Jie nekentė šviesos, gesino, draudė ją...* – Kalbama apie carinius cenzorius, galimas daiktas, apie Andrių Benediktą Klongevičių, tuo metu Vilniaus universiteto teologijos profesorių ir cenzorių, ketinusį neleisti spausdinti baladžių, nes jos, girdi, prieštaraujančios bažnyčios mokymui.

Užtat po teismo ir prasmegs jie tamsoje.
Tuo tarpu sielos jų, kentėdamos be galo,
Nekęsdamos šviesos, į šviesą skrist privalo.
Tamsiųjų dvasių tai bausmė ir atgaila!
Žiū, tas drugys gražus – čia baltas, čia raudonas
Tai kunigaikštis ar turtingas ponas,
Plačiais sparnais tarytumei pala
Miestus ir pavietus užgožęs.
Antrasis – juodas, dideliu pilvu, –
Jis buvo knygų cenzorium kvailu,
Ir meno gėlės, jų spalvingas grožis
Pajuosdavo nuo rankų jo juodų,
Į saldumynus jis pripildavo nuodų;
Į pačią žemės gilumą nugrūdo
Vos užsimezgusį gležnutį mokslo grūdą
Arba prakando jį dantim bjauriu...
O šitie mašalai, kur sukas apie žvakę,
Yra gauja rašeivų įvairių.
Ką ponas jiems nurodė, kur įsakė,
Ten lėkdavo visu būriu,
Tartum skėriai per javo lauką šliaužė
Ir gležną želmenį, ir brandžią varpą graužė.
Nors mirę jie galbūt ir neseniai,
Bet neverti vienos „Sveika Marijos", –
Yra žmonių, kurie daug vertesni jos.
Tarp jų – tavi bičiuliai, mokiniai,
Kurių vaizduotę tu pažadinai skridimui,
Kuriuos tu įpūtei kankinančiam degimui.
Kokias kančias jie iškentė gilias,
Iš amžinybės aš apreiškiau tau atėjęs:
Gyvenimo skausmus per tris valandėles
Aš iškentėjau vėl, kad tik tave įspėjus.
Jiems tebūnie skirta malda, šventa giesmė,
O aš nūnai vienais atsiminimais sotus.
Jau pats gyvenimas pakankama bausmė.
Aš nubaustas esu, o gal apdovanotas?
Nes jei ant žemės tu jau rojuje buvai,
Jei antrą pusę ten radai savos esybės,
Jei pakilai viršum gyvenimo tuštybės,
Jei mylimo širdy kaip lašas pražuvai,
Jo mintimis mąstei, jo oru alsavai,
Tai tapsi po mirties šešėlis tos būtybės,
Sekiosi iš paskos, netekęs pats savęs,
Kur mylimasis ves.
Jei, gyvas būdamas, aukščiausiam tarnavai,

Dangaus džiaugsmais kartu su juo dalinsies,
O jei šėtonui artimas buvai,
Tai pragare kartu su juo kankinsies.
Bet, laimė, vergas angelo esu,
Mums ateity abiem bus linksma ir šviesu.
Tuo tarpu iš paskos tam angelui sekioju,
Tai danguje būnu, tai pragare vaitoju.
Kai prisiminusi ji atsidus giliai,
Aš prisiartinsiu, kedensiu plaukus jai,
Sumišiu su kvapu ir užvaldysiu ją,
Ir būsiu danguje!
Tačiau kada!.. Užjaus, kurie yra mylėję
Ir tas baisias kančias pavydo iškentėję!
Dar daug reikės klajoti man, deja,
Pakol ją viešpats pasišauks į rojų, –
Tada šešėlis mano paskui ją
Vogčiom atšliauš prie visagalio kojų[89].

(Laikrodis pradeda mušti valandas)
(Dainuoja)

Tai nuolankūs būkit maldoje,
Nėsa Dievas šitaip žmogų bando:
Kas dar gyvas buvo danguje,
Tas negreitai jį numiręs randa.

(Laikrodis baigia mušti, gieda gaidžiai, lempelė prie paveikslo gęsta. Gustavas išnyksta)

CHORAS Tai nuolankūs būkim maldoje,
Nėsa Dievas šitaip žmogų bando:
Kas dar gyvas buvo danguje,
Tas negreitai jį numiręs randa.

[89] *...šešėlis... / ...atšliauš prie Visagalio kojų.* – Iš to galima daryti prielaidą, kad nors Gustavas ir savižudys, jo siela nepasmerkta amžinoms kančioms.

PONAS TADAS
arba
PASKUTINIS ANTPUOLIS LIETUVOJE

Bajorų nuotykiai iš 1811 ir 1812 metų dvylikoje eiliuotų knygų

Pirma knyga
NAMŲ ŪKIS

Iš lenkų kalbos vertė
VINCAS MYKOLAITIS-PUTINAS

Tėvyne Lietuva, mielesnė už sveikatą![1]
Kaip reik tave branginti, vien tik tas pamato,
Kas jau tavęs neteko. Nūn tave vaizduoju
Aš, ilgesy grožiu sujaudintas tavuoju.

Šventoji motina, Čenstakavos gynėja,
Tavim ir Aušros Vartai Vilniuje garsėja.[2]
Tu Naugarduko žmones su pilim globoji,
Išgydė ir mane šventa globa tavoji:
Kai sergantį mane motutė tau aukojo,
Apmirę akys vėl gyvybe suliepsnojo,
Ir tuoj galėjau aš prie tavo slenksčio stoti,
Kad grąžinai sveikatą, dievui padėkoti, –
Taip tu ir mus grąžinsi į tėvynę mielą.
Dabar tu neški mano ilgesingą sielą
Į tas kalvas miškingas, į lankas žaliąsias,
Kur Nemunas plačiai banguoja mėlynasis;
Į tuos laukus derlingus, pasėliais spalvotus,
Paauksintų kviečių, balkšvų rugelių plotus,
Kur gintarinės svėrės, kaip pusnis grikučiai,
Kur rausta dobilai ir padirvio žvangučiai,
O viskas apsupta ežia kaip juosta lygia,
Joje laukinių kriaušių šen ir ten pridygę.

Vidur tokių laukų kadaise, prie upelio,
Beržiniam gojuje, stovėjo ant kalnelio
Bajoro senas dvaras. Trobesiai mediniai
Su mūro pamatais baltavo žalumyne
Šakotų topolių, kur atokiau šlamėjo
Ir saugojo namus nuo rudeninių vėjų.
Pats rūmas ne per didis, bet kuplus, švarutis,

[1] Originale: „Tėvyne Lietuva, esi kaip sveikata tu.“
[2] Minimos švč. Mergelės Marijos žymios kulto vietos Lenkijoje, Lietuvoje, Gudijoje.

Didžiulė daržinė ir susigūžę kūtės,
Prie daržinės stūksojo trys nemažos stirtos,
Derlingų dirvų pertekliui sukrauti skirtos.
Matyti iš gubų, kur eilėmis stovėjo
Ir tartum žvaigždės tankiai ražienoj mirgėjo,
Matyti ir iš skaičiaus dirbančių artojų,
Kur juodus pūdymus iš anksto jau vagojo,
Iš sėjai paruošto lyg daržas lysių baro,
Kad esama čia gero, išteklingo dvaro.
Ir vartai taip vaišingai stovi atkilnoti,
Lyg tarsi kviestų jus viešnagei čia sustoti.

Adomas Mickevičius

SLAVŲ LITERATŪRA[1]

XV PASKAITA
[PASKAITA APIE LIETUVIŲ TAUTĄ]
IŠ PASKAITŲ COLLÈGE DE FRANCE

VI. ISTORINIAI IR LITERATŪRINIAI TYRINĖJIMAI
(Lietuvių mitologija. Žvilgsnis į lietuvių istoriją. – Ši tauta yra indų tautos atšaka. – Jos įtakos Šiaurėje. – Dabartinio jos neveiklumo priežastis).
1843 m. kovo 24 d.

Ponai!

Slavų mitologijos analizę baigsime svarstymais, paremtais lietuvių mitologija; tuo keliu prieš mus ėjo visi mūsų laikų etnografai ir mitologai, kurie ilgainiui ėmė tyrinėti slavų mitologiją. Tiktai ištyrinėję lietuvių senovę ir tradicijas, jie gali aprėpti slavų religijų visumą. Todėl mažiausiai Europoje pažįstama gentis ir mažiausiai raštų turinti kalba, vis dėlto tapo raktu sprendžiant šitiek daug problemų.

Jums pažįstama lietuvių tautos istorija. Nublokšta į Baltijos pakrantes ne vienu atžvilgiu primena Bretaniją. Įsprausta tarp jūros ir upių – Vyslos, Nemuno ir Dauguvos, atskirta girių, miškų ir ežerų grandine nuo suomių ir slavų genčių, ji visąlaik išliko svetima šių kaimynų atžvilgiu; ilgus šimtmečius nežinoma, paskum ūmai slavų kraštų užkariautoja ir įstatymdavė, tai Lenkijos sąjungininkė, tai vėl daugelio rusų kunigaikštysčių valdovė, ji saugo savo tradicijas bei kalbą ir, kaip regis, visai neprisimena apie savo santykius su Rusia ir Lenkija. Šiandien jau pripažinta, jog lietuvių kalba yra seniausia iš kalbų, kuriomis kalbama Europos žemyne. Bopas, Klaprotas ir Bolenas[2] savo tyrinėjimuose neginčijamai tą tiesą nustatė. Barono Ecksteino manymų tai yra seniausia po sanskrito kalba, mažiausiai paveikta pokyčių. Tačiau ji turi labai nedaug rašto paminklų, todėl lietuvių tradicijos aiškinamos, remiantis slavų kalba. Tarp lietuvių sutinkame pirmykštį mąstymą, visokių tradicijų dvasią, o norint ją suvokti pasitelkiame slavų kalbą; tokį metodą naudoja jau mūsų cituoti ir aptarti mokslininkai, Hanuschas ir retsykiais Dankovskis.

Taip neregima, nepažini dievybė, visuotinė indų dvasia Brahma, o lietuvių – Praamžimas pasireiškia ir rodosi savo emanacija kaip Dievai, kas lietuviškai reiškia dievybes ir ką mums būtų sunku suprasti, jeigu neturėtume slaviško žodžio dziej, dziać,tai yra *veikti.* Dankowskis graikų žodį *Zeus* (jį graikai ištaria kaip Dzejs) aiškina žodžiu dziej, kurio

---

[1] Paskaitų kursą „Slavų literatūra“ A. Mickevičius Paryžiaus Prancūzijos koledže (*Collège de France*) pradėjo skaityti 1840 m. gruodžio 22 d., o užbaigė 1844 m. gegužės 28 d. Per paskaitas jis siekė aprėpti daugelio slavų tautų (visų pirma lenkų, rusų, čekų, serbų) literatūrų istoriją, analizavo atskirus reiškinius, iškilesnių autorių kūrybą, nutiesė nemaža gretinamųjų paralelių, parodė šių tautų savitumo prielaidas, aptarė svarbesnius jų istorijos tarpsnius, pateikė žinių apie mitologiją ir senąją religiją. Nesyk, esant progai, A. Mickevičius pateikdavo pavyzdžių ir iš Lietuvos praeities, kultūros, politinio gyvenimo. Įvairiems lietuvių tautos istorijos, kultūros, mitologijos klausimams, lietuvių santykiams su slavais buvo skirta visa XV trečio kurso paskaita, įėjusi į III kursą ir perskaityta 1843 03 24.

[2] F. Bopas (1791–1867) – vokiečių kalbininkas, gretinamosios lingvistikos kūrėjas; H. J. Klaprotas (1783–1835) – vokiečių orientalistas, P. Bolenas (1796–1840) – sanskrito žinovas, lyginęs sanskritą ir lietuvių kalbą.

šaknis yra lenkiškuose žodžiuose dobrodziej, kołodziej. Theoos (Θεός). *Zeus; Dziej* – tai dievybė, tapusi veikiančia ir apsireiškiančia pasaulyje esybe. Kaip manau, tai yra geriausias paaiškinimas šių žodžių, kurių reikšmė jau daug svarstyta.

Regimos įvairių pakopų dievybės slavų kalboje turi vardus ir pavadinimus, paaiškinančius jųjų veiklą ir privalumus; tačiau tik lietuviai išsaugojo jų istoriją, giminystės saitus, jų žygius ir veikalus. Niekur religiniai vaizdiniai nesusiklostė į tokią plačią ir tokią pilną visumą. Dokumentuose, paliktuose senųjų autorių vakariečių, kurie apie šias gentis rašė, taip pat – gyvose tradicijose aptikta brahmanų mokslo pėdsakų: apie žmogaus sielos prigimtį, apie sielos pomirtinį būvį, apie tinkamiausius būdus išgelbėti sielą; toliau – karingos genties, vandens ir ugnies garbintojų *zend* tradicijos: apie dviejų gaivalų, ugnies ir vandens, kovą, apie pareigas, kurias turi vykdyti saulės sūnūs, grumdamiesi su tamsos gimdytiniais, taip pat – įvairios apeigos, būdingos kaip tik šiai karingai religijai; galų gale buvo atskleistos apeigos bei ceremonijos, skirtos pašventinti (sakralizuoti) kasdieną buitį – tai primena ir paaiškina mums graikų ir romėnų religijas; taigi šioje mitologijoje atrandame indų brahmanizmą, graikų ir romėnų tradicijas, visus prietarus ir visas apeigas, būdingas seniesiems Europos stabmeldžių tikėjimams.

Besidomintiems smulkesne analize siūlome specialiuosius veikalus. Ribosimės atkreipdami atidą į kai kuriuos tikėjimus, būdingus lietuviams, pavyzdžiui, į tikėjimą, pagal kurį sielai pripažįstama amžinoji būtis.

Pasak senosios lietuvių religijos, siela mirus žmogui gali įgyti įvairių pavidalų: ar žvėrių, gyvūnų, ar augalų, kartais žmonių, tai priklauso nuo jos moralinės vertės; tačiau tobuliausiai išsivysčiusi siela keliauja Paukščių taku į dangų, o tų išrinktųjų sielų būtovė yra tarp žvaigždžių, į šiaurę nuo Paukščių tako. Kai žmogus užgema, visada akiratyje pasirodo nauja žvaigždė; ten parkos užmezga jo gyvenimo giją. Kada artėja mirties akimirksnis, valdanti lemtį parka liepia nutraukti darbą; tada verpiančioji parka stabteli, o trečioji – nukerpa giją. (Atkreipiu dėmesį, jog graikų parkų vardai yra grynai slaviški.) Vaikų ir žmonių, kuriems skirta gyventi trumpai, žvaigždės yra labai smulkutės ir danguje jos išsilaiko vos keletą metų. Vaikų ir žūstančių staigia mirtimi žmonių žvaigždės vadinamos krintančiomis žvaigždėmis, tuo tarpu dievų ir didvyrių žvaigždės yra pastovios, jos nuolat su jais. Štai tokie ypatumai, kurių nerasi kitose mitologijose; dėl to ir pasakoju apie juos. Pagarba protėviams, pagarba mirusiesiems yra bendra lietuviams kaip ir kitoms senosioms tautoms, tačiau niekur kitur neišliko taip giliai įsišaknijusi ir tokia tyra, tik šioje gentyje.

Dar keliais žodžiais prisiminkime istorines šios tautos tradicijas.

Iš pradžių, tai keista, ji tiki, jog nėra čionykštė, negimė šioje žemėje, kur gyvena, jog yra Lietuvoje svetima ir yra kilusi iš kažkokios nežinomos žemės, plytinčios kažkur rytuose. Padavime sakoma, kad po tvano, kada keletas žmonių stebuklingai išsigelbėjo, seniausieji iš jų apsigyveno Lietuvoje. Stebuklas, nuo kurio prasideda ši gentis, yra toks pats kaip Deukaliono ir Pyrros stebuklas: šokinėdami per pramotės kaulus, tai yra per uolas, pagimdė naują gentį, kuri prisiėmė lietuvių vardą. Jie mano esantys seniausia pasaulio tauta; todėl kitos tautos, jų jaunesnieji broliai, neapkenčia jų, persekioja juos ir engia. Šis padavimas yra išlikęs pasakojimuose ir kronikose. Lietuvos istorija prasideda nuo dviejų mitinių vardų: Brutenio ir Vaidevučio. Brutenis, didis žynys, pirmasis skelbia mokymą apie religijos paslaptis, dievų kilmę ir gamtos slėpinius; Vaidevutis buria tautą, ją valdo

ir sukuria savotišką karalystę. Abu šie valdovai, ilgus amžius valdę, įžengė į laužą ir mirė savanoriška mirtimi. Iš Brutenio kilę arkižyniai, aukščiausieji iš žynių, kuriuos viduramžių kronikininkai vadino lietuvių popiežiais, tuo tarpu iš Vaidevučio karo vadai. Vieni ir kiti turėjo paprotį savanoriškai atimti sau gyvastį, kas irgi primena indų papročius: tai yra brahmanų tradicija. Vadai iš Vaidevučio kartos nešiojosi ginklus, gynė tautą ir nuolatos kovojo.

Tradicijos nebyloja apie liaudį. Viduramžių istorijoje randame liudijimų, jog šioje gentyje iš tiesų egzistavo kastos. Taigi buvo žynių kasta, kuri, slenkant amžiams, sukūrė hierarchinę sistemą, vadinamą kriviai, kuriems vadovavo Krivė-Krivaitis. Nuo brahminų jie skyrėsi tuo, kad anieji būrėsi į kastą tikrąja šio žodžio prasme, o lietuviai žynį ir arkižynį rinkdavo.

Kita kasta, karingoji, vadinosi Viti (Vyčiai), arba Vikingai. Šio pavadinimo kilmė nėra aiški. Žodis *Viti* turbūt atkeliavęs iš Skandinavijos, tačiau skandinavai jį irgi laiko svetimu. *Viti* greičiausiai buvo labai sena riterių kasta. Jų yra ir tarp skandinavų, ir tarp lietuvių; beje, ryšiai tarp skandinavų ir lietuvių buvo ypač glaudūs, o prūsiškieji lietuviai galop netgi buvo užkariauti skandinavų, ir jų riterių kasta susidėjo vien tik iš skandinavų.

Ši tauta (lietuvių) gyveno per amžius, svetimųjų nepažinta, kada apie 1150 metus buvo pašaukta veikti. Gerai nežinome, kodėl ji taip staigiai prabudo ir tapo veikli; kaip tariama, iš savo sodybų ji buvo pajudinta antpuolių iš Vakarų, kryžiuočių riterių, arba gal vėliau, paakinta totorių antpuolių pavyzdžio; vis dėlto visuose šios tautos poelgiuose akivaizdu, jog veikti ją skatina religijos pradmuo.

Nesyk pasisakėme prieš pažiūras tų mokslininkų, kurie visus barbarų antpuolius aiškino gobšumu, noru praturtėti. Kvinetas teisingai pažymi, kad neįmanoma persų žygio prieš graikus, garsiojo Kserkso žygio prieš Peloponeso ir Atėnų tautas paaiškinti, jeigu neatsižvelgsime į religinius jo akstinus; tai juk buvo tam tikra prasme kryžiaus žygis, kurį Ormuzudo išpažinėjai vykdė prieš tautas, kurias jie laikė stabmeldiškomis. Panašiai kaip totoriai, toji tauta, didžiai grobikiška, per savo žygius negalvojo praturtėti. Totoriai atjodavo iš Azijos gelmių, jau nugalėję turtingas ir civilizuotas tautas; ne dėl grobio jie leisdavosi į Šiaurės girių ir pelkių glūdumas. Atjodavo grobti, naikinti, laikė save dangaus pasiuntiniais, turinčiais nubausti kaltuosius. Sunkiau apčiuopti lietuvių vadų mintį; neabejotina, jog karo belaisvius jie liepdavo sudeginti ant laužo arba prigirdyti, aukodami juos ugnies ir vandens dievybėms. Kaip atrodo, karingosios kastos religiniai vaizdiniai viduramžiais turėjo subręsti, duoti vaisių, ir toji kasta ūmai užsiliepsnojo troškimu išplėsti savus tikėjimus, ar bent – atremti sau priešingas tautas. Tokiu pat būdu paaiškinsime tą milžinišką galią, kuri šiuos žmones gaivino. Jie turėjo nedidelius būrius-draugoves, iš pradžių susidedančius iš keleto tūkstančių lietuvių, o vėliau papildytus slavų liaudies ir kai kurių totorių ordų. Su šiais būriais jie nukariaudavo miestus, rusų respublikas (kunigaikštystes), puldinėjo Lenkiją ir totorius, nevengė skverbtis į Azijos stepes. Ringoldas, kelių sričių valdovas, kuriam pakluso daugių daugiausia du šimtai tūkstančių gyventojų, užkariauja jau milžiniškus plotus, o jo įpėdiniai Vytenis ir Gediminas valdo jau visą Šiaurę; orientuodamiesi pagal dangaus šviesulius, keliauja per bekraštes stepes, nusidriekusias tarp Baltijos ir Juodosios jūrų. Trissyk sustoja prie Maskvos mūrų, prasiskverbia pro totorių ordas, ieško perėjos per Perekopą, siaubia Krymo miestus ir, aplenkdami Maskvą,

grįžta Lietuvon. Jų ainiai, iki pat Jogailaičių, ėjo protėvių takais ir rodė tą patį, nuotykių trokštantį ir savimi pasitikintį charakterį.

Tarp lenkų didžiavyrių nerandame nė vieno nusikaltimo pavyzdžio, žudynių šeimoje, tuo tarpu lietuvių kunigaikščių istorija, atvirkščiai, yra viena išdavysčių ir žudymų tąsa. Tai žiaurūs ir negailestingi žmonės, nejaučią prieraišumo žemei kaip lenkų kunigaikščiai, žmonės, nežinantys tėvynės. Panašūs į vakariečių normanų valdovus, jie visur, kur tik apsistoja, jaučiasi kaip namie; kur tik įbes vėliavą, ten pradeda dinastiją ir istoriją. Užuot primetę savo tautybę, patys noriai priima rusų ar lenkų tautybę, tačiau visur diegia savo galybės ir karingumo vaizdinius.

Tokia karingosios lietuvių kastos istorija. Ši šalis, pasakyčiau, tokia maža žemėlapyje, yra begal svarbi istorijoje. Karingoji lietuvių kasta savo kunigaikščius įkurdino visoje Šiaurėje: Polocke, Novgorode, Tverėje, Tuloje, Kijeve, Volynėje. Pagaliau ji davė dinastiją Lenkijai. Rusijoje šios karių kastos kunigaikščiai, netrukus nuengti Riurikačių, įsteigė politinę partiją. Valdant Ivanui Rūsčiajam ji išnyko drauge su Glinskiu.

Kita vertus, Jogailaičiai aiškiai apibrėžė savo geidžiamos politikos ribas; lenkų idėjoms jie suteikė naują užmojį. Vien tik jie sugebėjo naujoviškos Lenkijos būtį statyti ant naujų pamatų. Tačiau lietuvių tauta iš savo grobio nepraturtėjo, visai nesustiprino savo galybės, o ir toliau užima tą pačią erdvę. Prūsijoje lietuvių tauta pasitraukia iš arenos, šiandien iš jos beliko vos 400 ar 500 tūkstančių žmonių; gentis, įsiterpusi slavų valdose, susidedanti iš latvių, lietuvių ir kuršių, turi daugių daugiausia du milijonus gyventojų.

Jos buitis, namų gyvenimas labai panašūs į slavų. Tačiau yra tam tikrų skirtumų lyginant abiejų tautų išorės bruožus. Lietuvis yra žemesnis už slavą, jo kakta ne tokia aukšta, akys mažesnės ir ne tokios gyvos, veido išraiška švelnesnė, labiau susitelkusi; pagal išvaizdą lietuvis labiau išbalęs, o galvos forma labai primena indus.

Namų apeigos, papročiai yra bendri ir lietuviams, ir slavams, bet lietuviai juos visus išsaugojo nepažeistus. Niekur kitur kaip šiose tautose nėra taip dievinamas svetingumas. Ir vieni, ir kiti lygiai taip pat myli gamtą, tačiau slavai žavisi veikiau išorinėmis jos apraiškomis. Tuo tarpu lietuviai giliau ir jautriau išgyvena gamtos gyvastingumą. Narbutas pastebi, jog šiai tautai būdinga ypač gerbti gėles. Kiekvienoms religinėms apeigoms, kiekvienai šeimos šventei skirtos gėlės. Yra padavimų ir dainų, kur atsispindi gėlių kilmė bei jų reikšmė.

Be to, dera pažymėti vieną išskirtinę ypatybę, už kurią lietuviai nusipelno ypatingos pagarbos. Milžiniškuose jų liaudies dainų rinkiniuose nerasi nė vienos ne tik kad vulgarios, bet net nepadorios ar pernelyg laisvos. Ši kalba nepažįsta netgi storžieviškų arba šlykščių posakių. Turinti kažką iš pakilios, sakralinės žynių kalbos, ši kalba atmeta tuos posakius, o juos atstoja atitinkami slavų žodžiai, kurių niekada nevartoja padori lietuvių šeima.

Apibendrinę visa tai, ką pasakėme, galime išsiaiškinti šios tautos kilmę ir jos vaidmenį.

Kai kurie etnografai mano, kaip jau sakiau, jog visos europiečių gentys kilusios iš Indijos; jog karių gentį tolimoje praeityje atstūmė žynių gentis, kuri, norėdama įdiegti atskirą religinį kultą, apleido šalį ir davė pradžią negausiai, bet šlovingai genčiai – azams. Tųjų azų, arba arijų, dalis liko Rytuose ir valdė to pasaulio kraštus, priėmusi medų, persų, lezgų vardus. Antroji dalis perėjo Vidurio Europą ir ten įsikūrė, pasivadinusi lechais bei če-

chais. Tolimoje Šiaurėje kita šios karingosios genties atšaka žinoma Odino sūnų ir vikingų vardais. Iš jų kilo indogermanų giminės didžiūnai, kilmingieji.

Be to, tie patys etnografai randa daug pėdsakų, liudijančių apie indų kastų – šudrų ir net parijų – klajones. Labai gausi čigonų bendruomenė turi daug bendrų bruožų su indų parijais.

O kada prisiminsime, jog religinės Indostano tradicijos tiksliai atliepia lietuvių liaudies tradicijas, kai pastebėsime stulbinančius saitus tarp abiejų kalbų, taip pat egzistuojančias panašias kastas – puikiai organizuotą, išplėtotą lietuvių žynių hierarchiją ir riterių vitingų kastą, tada galėsime prieiti prie išvados, jog lietuviai yra išimtis Šiaurės istorijoje ir jog lietuviai – tai indų kolonija su visa savo sankloda. Iš istorijos pažįstame daug tokių kolonijų. Brahmanai apsistojo prie Nilo ir pradėjo Egipto žynių kastą. Ir graikai, kaip manoma, turėjo atskirų kastų – arba žynių, arba karių, arba liaudies – kolonijas; tuo tarpu lietuviai turi jau ne kokią nors vieną kastą, bet visą indų atskalą su savo žyniais, kariais ir liaudimi.

Šitokiu būdu sudaryta ši bendruomenė, turinti visas sudedamąsias organizmo dalis, geriau nei kokia kita atsispyrė visokiems antpuoliams. Tad dėl to lig šiolei ji išsaugo savas tradicijas, nepaliovė šnekėti sava kalba, kuri pačių Indijos tautų buvo pamiršta ir sutinkama tiktai jų šventose knygose. Taip pat ji išlaikė savuosius bendruomeninio ir šeimyninio gyvenimo papročius.

Kadangi sanskrite galima aptikti kone visų Europos kalbų pradmenų, aišku, jog lietuvių kalba turėjo giminiuotis su įvairiomis Europos kalbomis. Ilgą laiką manyta, kad ji buvo germanų ir slavų žodžių samplaika; pagaliau vis dėlto atpažinta, jog tai pirminis gaivalas, nieko bendra neturintis nei su suomių, nei su slavų, nei su germanų kalbomis. Bet greičiausiai lietuvių kalba turi nemaža panašumų su senąja gotų kalba, kurią karingoji gotų kasta buvo atsinešusi iš Rytų. Ji turi tam tikrų panašumų su slavų kalba, ir – kaip seniausia – tinkama aiškintis filologines slavų problemas. Lietuvių tauta, kaip sakiau, turi raktą aiškinti visų slavų problemas. Ji neturi tautinio išskirtinumo pojūčio, neturi savo valstybingumo, tokių jausmų netgi nepuoselėja; jos kalboje neegzistuoja tautos ir tėvynės samprata. Beveik nieko nežino apie kitų tautų būtį. Rusus vadina gudais, o tas vardas kilęs turbūt iš gotų, tuo tarpu lenkus – lenkais, ir tas vardas mums atrodo kaip atsineštas iš Azijos; man atrodo, kad indai taip vadina Ceilono gyventojus. Bet vis dėlto ši tauta jau dusyk savo vidiniu gyvenimu šviesiai sublizgėjo istorijoje. Šiaurėje įskiepijo judėjimą, nusitęsusį iki Ivano Rūsčiojo, o Lenkijoje – iki pat paskutiniojo Jogailaičio mirties.

Ši tauta ir per pastarąjį lenkų–rusų karą yra aktyvi ir kyla į kovą prieš Rusiją, į išties tautinę, žūtbūtinę kovą. Ji sukilo, net neparaginta savo ponų – lenkų.

Kas gi buvo bendra tarp lietuvių ir lenkų, kurių nei istorijos nei kalbos nepažįsta? Kodėl gi lietuvių tauta sukilo prieš rusus? Štai vienas iš klausimų, rėpiančių didžiąją slavų problemą. Nežinome, kodėl lietuvių dainose lenkas visuomet yra kilnus ir narsus riteris, ir kodėl lietuviai visada atstumia gudų įtakas. Reikia giliau įnikti į tautos tradicijas, kad pažintume jos draugiškumo ir nedraugiškumo akstinus; vis dėlto aišku, jog ši tauta yra susijusi su Lenkija vidiniais ryšiais, kažkokia didele paslaptimi, kurios istorija nesugebėjo lig šiolei paaiškinti; tuo tarpu išoriškai – tik katalikų religijos saitais. Ji liko, turėjo likti katalikų tauta; kaipgi šie žmonės galėtų priimti protestantizmą ir paniekinti pagarbą didžiosioms dvasioms, tai yra pagarbą šventiesiems? Tie žmonės, kurie niekada nepaliovė

kviesti savo protėvių vėles į prakilnias apeigas? Kaipgi ši tauta galėtų išsižadėti savo tikėjimo tiesiogine neregimojo pasaulio įtaka, kurią kiekvieną akimirką jaučia? Šis tikėjimas yra taip paplitęs, jog paskutinysis kronikininkas Narbutas, pasakodamas, pavyzdžiui, apie svitezietes ir undines, retsykiais pasakojimą nutraukia, tardamas, jog nenorįs kartoti visiems žinomų dalykų. Jam atrodo, jog šios sakmės – sakytum, primenančios *Tūkstantį ir vieną naktį* – turi būti gerai žinomos kiekvienam lietuviui, kaip, pavyzdžiui, Prancūzijoje yra žinomi aktualūs politiniai įvykiai. Vėlinių šventė – tai garsiausia lietuvių šventė. Visos tos aplinkybės mums įrodo, kodėl ši tauta galinti jausti prieraišumą tik tokiai religijai, kuri neatmeta nė vieno iš didžiųjų klausimų, dominančių visą žmoniją.

Nėra abejonių, prie Gango religiniai vaizdiniai buvo gausiau išplėtoti. Ten susikūrė brahmanizmas; riterių kasta tapo gerokai patvaresnė, o liaudis turėjo paklusti įstatymams. Tarp slavų ši religija išliko gryna, niekada nepatyrė – kaip sakiau – filosofų spekuliacijų nei poetų pramanų iškreipiančio poveikio. Visą religiją slavai perkėlė į privatų gyvenimą, į namų gyvenimą, kaimo gyvenimą; lietuviai ją pernešė taip pat ir į politinį gyvenimą.

Slavai, regis, aukštesniųjų kastų niekada neturėjo. Ši tauta, nesyk apie tai kalbėjau, negalėjo sukurti politinės bendruomenės; tai buvo atskirų, dalinių sambūrių samplaika. Lietuviai, atvirkščiai, – žynių, karių bei liaudies kastas suliejo vienovėn ir sukūrė labai rišlią visuomeninę politinę organizaciją, prisodrintą gilaus ir išplėtoto religinio gyvenimo.

Kas pažįsta slavų istoriją, supras priežastį, kodėl lietuvių tauta buvo veikli tik retsykiais, taip pat priežastį, kodėl visuma šios tautos vėl turėjo grimzti į visišką neveiklumą.

Nesvarstydami šičia visuomeninių bei politinių klausimų, pasakysime tik tiek, jog toji tauta niekada negalėjo aktyviai kištis į karus, krauju užliejusius slavų žemes. Kurį laiką ji veikė, kad į Rusios ir Lenkijos sostus pasodintų dvi savo kunigaikščių giminės dinastijas. Tačiau kai tik šios dvi dinastijos nutautėjo, lietuvių tauta į juos ėmė žiūrėti kaip į svetimus.

Vėliau ji buvo veikli tik tam, kad parodytų savo palankumą lenkų tautai. Tačiau kaipgi galima reikalauti iš šios tautos pastangų ginant monarchijos, respublikos, vienokios ar kitokios valdymo formos idėją? Lietuvių kalba netgi neturi šių žodžių. Tad ši tauta yra viena iš tų, kurios gyvuoja laukdamos.

Vertė Algis Kalėda

Antanas Baranauskas

Antanas Baranauskas (1835–1902) – XIX a. vidurio lietuvių romantizmo poetas, katalikų dvasininkas, Seinų vyskupas, kalbininkas, matematikas, Biblijos vertėjas.

Gimė 1835 m. Anykščiuose, valstybinių valstiečių šeimoje. Tėvas, šviesus ir raštingas žmogus, stengėsi savo sūnus lavinti. Pirmiausia Antaną, trečiąjį iš Baranauskų vaikų, kuris nuo vaikystės garsėjo išdaigomis, pokštais ir dainomis, buvo, anot biografų, „piemeniškos bendruomenės lyderis“, bet sunkiai dorodavosi su žemės ūkio darbais. 1845–1848 m. žiemomis Antanas Baranauskas lankė Anykščių valstybinę pradinę mokyklą, kur mokslas vyko rusų kalba. Mokykloje buvo pastebėti matematiniai Baranausko gabumai ir gera atmintis. Vienas mokytojas tėvui pasakęs, kad tokių gabumų vaiko laukia arba didelė ateitis, arba katorga – t. y. jis neišsilaikysiąs vidutinio, įprasto gyvenimo rėmuose. Tėvas, Anykščių valsčiaus raštinės tarnautojas, nukreipė sūnų į raštininko profesiją.

1851 m. šešiolikametis Baranauskas, neseniai pradėjęs eiliuoti (daugiausia lenkų kalba) ir tai „pamėgęs“, atvyko mokytis į dvimetę Rumšiškių raštininkų mokyklą. Čia buvo rengiami Rusijos imperijos valstybinių įstaigų tarnautojai, galintys tvarkyti įvairius dokumentus. Rumšiškėse Baranauskas mokėsi sąskaitybos, skaičiavimo skaitytuvais, oficialių raštų ir laiškų rašymo, kaligrafijos. Mokykla nusivylė, jos aplinka ir mokymo turinys neatitiko talentingo jaunuolio lūkesčių ir poreikių. Metus, praleistus Rumšiškėse, Baranauskas laikė sugaištu laiku, neaiškia būkle „tarp dangaus ir žemės“. Jautėsi pakliuvęs į gyvenimo aklavietę. Tokios savijautos apimtas, baigdamas mokyklą, 1853 m. ėmė rašyti dienoraštį lenkų kalba, rašė visus trejis metus iki 1856-ųjų, raštininkaudamas smulkiose valstybinės administracijos įstaigose Žemaitijoje – Vainute, Raseiniuose, Sedoje, Skuode.

Ankstyvoji kūryba lenkų ir lietuvių kalbomis

Dienoraščio įrašai liudija, kad aštuoniolikametis jaunuolis nesileido užvaldomas nepasitenkinimo savo padėtimi, bet valingai siekė kreipti savo gyvenimą norima linkme – ugdytis pastovų charakterį, skirti laiko savišvietai, ir svarbiausia – nuolat rašyti eiles. Ne visa vienodai pavykdavo, tačiau poezijos neužmetė. Savo kūryba stebino raštinių, mažų miestelių „aukštuomenės“ publiką. Nors ir skausmingai jautė išsilavinimo trūkumą, gal ir negimtosios kalbos sunkumą kūrybai, laikė save poetu. Dienoraštyje taip rašė:

> *Ir pasilikau poetu nemokša; poetu, nes giliausia esmė ir kažkoks nesuprantamas jausmas nepaliaujamai liepsnoja kaip koks gaisras, tasai pasaulis rodosi laimės šventovė, o iš tikrųjų, atmetus bet kokią Visagalio Dievo įtaką ir slėpiningus Sutvėrėjo planus bei kūrinius, tiktai dulkių sauja. Nemokša, nes jokiu būdu, jokiu posakiu ir priemone nesuge-*

bu išaiškinti savo jausmo, nesurandu tokių žodžių, palyginimų, kuriuose būtų tiek jėgos sielos būsenai išreikšti. (1853 m. gegužės 4 d.)

Parašė nemaža eilėraščių lenkų kalba bei kelis lietuviškai, sudarė du rankraštinius savo kūrybos rinkinėlius; vienam jų 1862 m. buvo gautas cenzūros leidimas spausdinti, tačiau publikuotas nebuvo.

1855 m., raštininkaudamas Sedoje, susipažino su tuo metu garsėjančia žemaičių poete Karolina Praniauskaite (1828–1859), taip pat rašiusia daugiausia lenkų kalba. Poetai apsikeitė eiliuotais laiškais. Įspūdį, kurį padarė Praniauskaitės eilėraštis „Jaunajam poetui“, Baranauskas taip aprašė dienoraštyje:

Paprasta eilėraščio intonacija išsakytų krikščioniškų minčių taurumas, gilaus tikėjimo, vilties ir meilės žodžiai tose eilėse galingai prabilo įmane, o mielas žodis „Broli“, [suskambėjęs] pirmą kartą išvažiavus nuo Tėvų, [...] plačiai nuaidėjo, jei taip galima sakyti, tuščiose sielos erdvėse. (1856 m. pabaiga)

Praniauskaitė skatino ir palaikė Baranausko kūrybines ambicijas, per ją jaunas poetas susipažino su Lietuvos lenkų romantizmo literatūra (A. Mickevičiaus, V. Sirokomlės poezija), aukštesniais kultūriniais horizontais. Praniauskai buvę šviesi, kultūringa ir pilietiška Žemaičių bajorų šeima – vienas Karolinos brolių, Marcelinas dalyvavo 1831 m. sukilime, gyveno emigracijoje, kiti du broliai buvo įsikūrę Peterburge, palaikė ryšius su Simonu Daukantu ir Motiejumi Valančiumi, brolis Otonas Praniauskas – kunigas šviesuolis, Valančiaus sekretorius. Anot Baranausko biografės ir kūrybos tyrėjos Reginos Mikšytės, „iš ribotos valsčiaus raštinių atmosferos atėjusiam Baranauskui ji [Praniauskaitė] galėjo praverti naujus ano meto lietuvių šviesuomenės akiračius“.

Remiamas Praniauskų šeimos 1856 m. Baranauskas įstojo į Varnių kunigų seminariją. Dienoraštyje tai įvardijo kaip „karščiausio, nuo vaikystės puoselėto troškimo“ išsipildymą. Valančiaus vadovaujama seminarija rengė naują kunigų kartą – turinčią įgyti ne tik teologinį išsilavinimą, bet ir platesnį kultūrinį akiratį, angažuotis lituanistinei veiklai, prisiimti visuomeninius įsipareigojimus. Studijuodamas seminarijoje Baranauskas apsisprendė rašyti lietuvių kalba, čia sutvirtėjo jo tautinė savimonė, išryškėjo patriotinės nuostatos. Tai atsispindi 1857 m. lenkiškai parašytame rašinyje „Apie žemaičių ir lietuvių liaudies kalbą“. Čia Baranauskas išdėstė savo pažiūras į Lietuvos valstybės, tautos, jos kultūros ir kalbos istoriją, glaustai nubrėžė lietuvių kalbos tobulinimo programą – t. y. bendrinės kalbos, kaip visos tautinės kultūros pagrindo, kūrimą. Kunigų pareiga, anot Baranausko, savo parapijose rinkti lietuvių kalbos vartojimo pavyzdžius, tautosakinę medžiagą ir teikti ją kalbos tyrėjams, kurie „lengvai iš turimos medžiagos gali sudaryti žodyną, gramatiką ir kitas taisyklių knygas“. Taip katalikų dvasininkai nedidelėmis plytelėmis padėsią iškilti „didžiuliam pastatui, skirtam lietuvių tautos švietimo šventovei“. Turėjo bendraminčių – proginiais-programiniais eilėraščiais keitėsi su bendramoksliais bičiuliais, patriotais – Klemensu Kairiu, Pranciškumi Viksva.

Antraisiais studijų metais parašė eilėraštį „Dainu dainelę“, vieną populiariausių XIX a. patriotinių dainų. Eilėraštyje akivaizdus Daukanto lietuvių kultūros istorijos *Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių* (1845) poveikis. Nubrėžiama Lietuvos istorijos pasakojimo linija nuo priešistorės iki dabarties. Tai dramatiškas ir permainingas laisvės įgyvendinimo

ciklas nuo pirmykštės laisvos tautos, vėliau įsigalėjusios vidinės, paskui išorinės vergijos iki laisvės atgavimo vilties. Eilėraščio kalbėtojas prisiima romantinio pranašo, „vaidilos“ kaukę. Jis pasakoja istoriją kaip žodinę tradiciją, kuri perteikia išmintį, duoda gyvenimo pamokymą, o ne skelbia nuo gyvenimo atitrauktą mokslinę tiesą. Baranauskas, remdamasis Daukantu, lietuvių tautos istorinę patirtį įprasmino kaip laisvės siekį. Taip jis pratęsė LDK istorinį pasakojimą ir teigė esminę Vakarų civilizacijos vertybę. Kartu laisvės idėjai suteikė romantinių akcentų: ji nusakoma ne tik pilietinėmis, bet ir religinėmis kategorijomis, kaip dvasinę laisvę teikiantis tiesos pažinimas, Dievo malonės apraiška žmogaus pasaulyje. Eilėraščio pabaigoje skelbiamas tautos vedlio, „kelio vedėjo“, pasirodymas: jį augina galingos gyvybinės gamtos galios, jis yra to gyvybingumo reiškėjas. Taigi, anot Baranausko, tauta kuriasi iš istorinės patirties (žmogaus ir Dievo veikimo laike) bei vietos – gamtinio kraštovaizdžio gyvybinės energijos. Taip perkuriama Daukanto *Būde* išsakyta vokiečių filosofo Johano Gotfrydo Herderio (1744–1803) idėja apie glaudų gamtinio kraštovaizdžio ir tautos charakterio ryšį. Šią idėją Baranauskas vėliau išplėtojo ir *Anykščių šilelyje*. Eilėraštyje skleidžiasi pakili epochinių permainų, „naujo pasaulio“ artėjimo nuojauta, būdinga revoliucingai romantizmo poezijai.

Giesmė „Dainu dainelę“ (kitu pavadinimu ir kiek patrumpinta) buvo paskelbta pirmajame laikraščio *Aušra* numeryje 1883 m. – kaip programinis kūrinys, iškart po redaktoriaus Jono Basanavičiaus „Priekalbos“. Kadangi ir pati publikacija laikraštin buvo įdėta, ir teksto pakeitimai atlikti be autoriaus žinios, Baranauskas viešai lenkiškoje Peterburgo spaudoje pareiškė nepasitenkinimą. Baranauskas žiūrėjo santūriai į lietuvių tautinį atgimimą – kreipiantį lietuvius atskira linkme nuo daugiakultūrio LDK paveldo, kuris jam buvo savas, nuo konfesinių tautiškumo pagrindų (glaudžios sąsajos tarp lietuvybės ir katalikybės). Dėl to aušrininkų kartos žmonių – tiek pasauliečių, tiek dvasininkų – buvo gana aštriai kritikuojamas, laikomas „nutautėjusiu“. Istorikas Egidijus Aleksandravičius teigia, kad Seinų vyskupo tautinė ir politinė Lietuvos ateities vizija, kitaip nei aušrininkų, buvo susijusi su daugiatautės ir daugiakultūrės LDK modeliu, pagrįstu šimtamete istorija. Tad Baranauskas jaunesniosios tautinio atgimimo veikėjų kartos buvo vertinamas kaip laike įstrigęs konservatorius, tačiau iš laiko perspektyvos jis atrodo artimesnis vėlesniam Vilniaus kraštiečių sambūriui, kuris XX a. I pusėje siekė palaikyti LDK daugiakultūriškumo tradicijas kaip atsvarą moderniems nacionalizmams. Baranausko nuostatoms artima kraštiečių pažiūra, kad būtina sukurti ateitį, nesunaikinant praeities, kad lygiateisis skirtingų etninių bendrijų sugyvenimas Lietuvoje yra galimas.

Pagrindiniai kūriniai

Svarbiausius savo grožinius kūrinius Baranauskas sukūrė per trumpą laiką – 1858–1859 m., t. y. būdamas 23-ejų, 24-erių metų.

Baigęs seminariją ir ruošdamasis tęsti studijas Peterburgo Romos katalikų dvasinėje akademijoje, 1858 m. vasarą Anykščiuose parašė pirmąją savo žymiausio kūrinio – poemos *Anykščių šilelis* dalį. Po metų grįžęs atostogų – antrąją. Poema (su cenzūros išbraukymais) buvo išspausdinta Lauryno Ivinskio 1860 ir 1861 m. kalendoriuose *Metų skaitlius ūkiniškas*.

Anykščių šilelis, ypač pirmoji jo dalis, yra susijusi su aprašomosios poemos tradicija – žanru, skirtu vietovės (šviečiamojo klasicizmo literatūroje – dažniausia parko ar istoriškai

reikšmingos vietos[1]) aprašymui, per kurį atsiskleidžia platesnis pasaulio įsivaizdavimas, būdingas kokiai nors kultūrai. Romantizmo poetai šį žanrą pritaikė natūraliam peizažui vaizduoti. Baranausko poemoje kraštovaizdžio aprašymas susiejamas su esminiu romantinio meno klausimu – ką reiškia patirti grožį, kokia tos patirties prasmė žmogaus gyvenime? Grožio (šiuo atveju – gamtos grožio) poveikis asmens sąmonei atskleidžiamas kaip sodrios jutiminės, kūniškos patirties[2] (to, ką žmogus mato, lyti, užuodžia, girdi), įspaudas atmintyje. Jis sužadina vaizduotę, įgalina peržengti empirinio pasaulio ribas, patirti šventybę, kosminę pasaulio vienovę. Intensyvi grožio patirtis giliai įsirašo į atmintį ir gali išlikti ilgiau nei tą išgyvenimą sukėlęs objektas. Poemoje vaizduojamas sunykęs kraštovaizdis, kurio pirminis pavidalas susigrąžinamas atmintimi ir vaizduote. Dar daugiau – antrojoje poemos dalyje atskleidžiama, kad grožio patirtis veikia kaip gyvybinė energija, jos perviršis, kuris sklinda iš gamtos į kultūrą, o paskui sugrįžta atgal į gamtinį kraštovaizdį. Iš gamtos grožio patirties sukuriamos dainos, vėliau pagal jas lietuviai atsodina sunykusį šilelį. Taigi *Anykščių šilelyje* gamta ir kultūra iškyla kaip vienas organizmas, saistomas gyvybinės energijos. Baranauskas poemoje sukūrė pirminės darnos tarp žmogaus ir gamtos vaizdą, atliepdamas romantinį meną veikusias Žano Žako Ruso „natūralaus žmogaus“ idėjas, pasaulio kaip gyvo organizmo sampratą.

Poemoje iškeliama pirminės patirties svarba – to, ką patiriame „natūraliai“ iki apmąstymo, kas sudaro žmogaus gyvenimo būdo, mentaliteto[3] pagrindą. Nuo seno apgyventas kraštovaizdis per grožio patirtį tarsi savaime persikelia į asmens vidujybę, lemia jos pobūdį – „Paskum ilgai krūtinėj šilelis kvėpuoja“. Baranausko poemą galime laikyti poetiniu lietuvių tautinio charakterio tyrimu, pratęsiančiu Daukanto *Būdo* idėjas.

Kaip vieną išskirtinių lietuvių mentaliteto ir tautinės kultūros bruožų Baranauskas iškelia savitą žmogaus ir jo gyvenamos vietos santykį. Žmogus ir natūrali aplinka čia yra susieta abipusio palankumo, lygiavertiškumo ryšių. Gamtinis kraštovaizdis *Anykščių šilelyje* nėra žmogaus gyvenimo fonas ar medžiaga, jis yra to gyvenimo dalininkas, partneris ir kaimynas. Šilelis į žmones reaguoja ne mažiau nei šie į jį: „Nes ir miškas lietuvį, kaip tiktai galėjęs, / Taip visados raminęs, visados mylėjęs“. Gamta nėra atskirta nuo kultūros, kultūra kuriama ne atsiskiriant žmogui nuo gamtos ir ją įvaldant (kas įprasta vakarietiškajai kultūros sampratai), o su ja organiškai sugyvenant. Štai su medžiais kaip su asmenimis vaikystėje susipažįstama, kartu santarvėje augama ir pasenstama (ta pati mintis išsakyta ir Mickevičiaus poemoje *Ponas Tadas*). Lietuviams miškas yra ir įkūnytas istorijos pasakojimas – primenąs ikikrikščionikąją epochą, senąjį folklorą (pasaka „Eglė žalčių karalienė“), palaikąs mitinę vaizduotę (miško palyginimas su kvėpuojančiu žvėrimi, upės ir gyvatės sugretinimas, miško įasmeninimas antrojoje poemos dalyje).

Baranauskas poemoje iškėlė tokias santykio su aplinka nuostatas, kurios vėliau tapo modernių ekologinių judėjimų pagrindais, kuriais siekiama atsverti instrumentiško, išnaudojančio, vartotojiško santykio su gamta ir jos ištekliais padarinius technologizuotoje Vakarų civilizacijoje. Lietuvos kraštovaizdžio, ypač „miško mistikos“ (anot V. Mykolaičio

---

[1] Plg. lenkų šviečiamojo klasicizmo poeto Stanislovo Trembeckio poemą „Sofiuvka“ (1806), tos pačios epochos anglų poeto Aleksandro Poupo – *Vindsoro miškas* (1713).

[2] Plg. „estetikos“, grožį ir meną tiriančio mokslo, terminas kilęs iš sen. gr. *aisthētikos* – jutiminis, patiriamas juslėmis.

[3] Mentalitetas – individui arba žmonių grupei būdingas galvosenos, mąstymo, suvokimo būdas.

Putino) vaizdavimu Baranauskas pratęsė Lietuvos romantizmo literatūros tradiciją (Mickevičiaus *Ponas Tadas*, Daukanto *Būdas*), „perdavė“ ją Maironiui.

Pabaigęs pirmąją *Anykščių šilelio* dalį, Baranauskas išvažiavo tęsti aukštųjų teologijos studijų į Peterburgą. Čia parašė kelionės laiškų poemą *Kelionė Petaburkan* (1858–1859). Poemoje kelionė iš gimtinės į imperijos sostinę iškyla ir kaip tremtis, ji persmelkta laukiamo išbandymo nuojautų, istorinio LDK likimo apmąstymų, pasipriešinimo okupacijai nuotaikų, patriotinio ryžto. Poema plito nuorašais, atskiros jos dalys buvo dainuojamos.

Populiaria XIX a. patriotine giesme (anot J. Tumo-Vaižganto – „lietuviškąja marseliete“, revoliucine daina) tapo V poemos dalis „Nu, Lietuva, nu, Dauguva“. Čia išsakomas moralinio lietuvių pasipriešinimo ryžtas: politinei, kultūrinei priespaudai ir agresijai priešinamas dvasinis lietuvių atsparumas, sutvirtinamas Dievo malonės. Tai Lenkijos ir Lietuvos romantizmui būdinga tautinio mesianizmo nuostata: politinė krašto istorija traktuojama kaip Dievo numatyto žmonijos išganymo plano dalis. Panašiai kaip Mickevičiaus dramos *Vėlinės* III dalyje konkretūs istoriniai įvykiai ir realijos iškeliamos į religinės pasaulio istorijos (nuopuolio, atpirkimo, Paskutinio teismo) foną. Todėl ir lietuvių tautiškumas glaudžiai susaistomas su Vakarų krikščionybe – katalikybe. Tautinis pavergtųjų priešiškumas pavergėjams įgyja konfesinio priešiškumo (nepalankaus stačiatikybės, Rusijos valstybinės religijos, vertinimo) atspalvį[4].

Tais pat 1859 m. Peterburge Baranauskas parašė ir poleminę poemą *Pasikalbėjimas Giesminyko su Lietuva* – poetinį dialogą Lietuvos valstybės ir tautos ateities moderniojoje epochoje klausimu. Jame iškeliama universalių dvasinių, su žmogaus vidiniu pasauliu susijusių vertybių (visų pirma meilės) svarba, jos interpretuojamos ir psichologiškai, ir teologiškai. Tai atsvara ideologijų sąlygiškumui, gilėjančiai perskyrai tarp mokslinio ir religinio pasaulėvaizdžio. Anot Vinco Mykolaičio-Putino, „Baranauskas pažiūrėjo į tas problemas *sub specie aeternitatis* [iš amžinybės perspektyvos – lot.] kaip dvasiškis, mistikas ir filosofas, ieškąs visų pradžių pradžios.“

Per 1859 m. atostogas gimtinėje kartu su antrąja *Anykščių šilelio* dalimi Baranauskas parašė stambiausią kūrinį – didaktinę poemą *Dievo rykštė ir malonė* blaivybės įvedimo Lietuvoje tema. 1863 m. Miunchene, studijų metu užsienyje, prasidėjus sukilimui Lietuvoje, Baranauskas sukūrė paskutinį savo grožinį tekstą – eilėraštį „Neramumas“.

Baranauskas yra parašęs religinių giesmių (pirmąsias sukūrė dar studijuodamas Varniuose). Jo atnaujintas Velykų giesmės „Linksma diena mums prašvito“ tekstas iki šiol giedamas Lietuvos katalikų bažnyčiose kaip Velykų liturgijos dalis. Turėjo muzikinių gabumų, komponavo melodijas savo tekstams (pasaulietiniams ir religiniams), užrašinėjo liaudies dainų melodijas. Baranausko giesmių (visų pirma *Anykščių šilelio*, *Kelionės Petaburkan* dalių, „Dainu dainelę“) giedojimo tradicija Anykščiuose moterų buvo perduodama iš kartos į kartą iki šių dienų.

---

[4] Konfesiniam priešiškumui suvokti būtina prisiminti platesnį poemos ir istorinio laiko kontekstą. Poemoje Baranauskas daug vietos skiria unitų likimui buvusios LDK kraštuose. Unitų bažnyčia susikūrė XVI a., Abiejų Tautų Respublikos stačiatikiams sudarius uniją su Katalikų bažnyčia. Unitai pripažino katalikų popiežiaus valdžią ir katalikų religijos dogmas, tačiau išlaikė Rytų Bažnyčios apeigas ir bažnytinę slavų kalbą. XIX a. po pirmojo sukilimo, nuo 1839 m. buv. LDK unitai buvo priverstinai įjungiami į Rusijos Stačiatikių Cerkvę. Baranauskas unitų likimą suvokė kaip kylančios grėsmės Katalikų Bažnyčiai Lietuvoje ženklą. Poemos kalbėtojas nuogąstauja, kad Lietuvoje „perkūnas nutrinks, ką Guduos tegriaudė“, t. y. po Unitų Bažnyčios sunaikinimo gali ateiti katalikų eilė. Iš tiesų Rusijos imperijoje kitatikių teisės buvo ypač varžomos po 1863 m. sukilimo. Taip pat plg. 1893 m. Kražių skerdynių istoriją.

Lingvistiniai ir matematiniai darbai. Seinų vyskupija

1866 m. Baranauskas pradėjo dirbti Kaune, tapo teologijos, homiletikos („šventosios iškalbos“ – pamokslų sakymo lietuvių kalba) ir lietuvių kalbos (1871–1884) dėstytoju iš Varnių į Kauną po sukilimo perkeltoje kunigų seminarijoje. Baranauskas pasižymėjęs veikiau mokslininko, nei pedagogo temperamentu. Anot Vaižganto, buvęs „neramaus proto“, nuo studijų metų „visados susirūpinęs, vis ką noras dirbąs, skaitąs ir rašąs“. Dėstomi kursai Baranauską įtraukė ne tiek į jaunuomenės auklėjimą, kiek į lingvistinius tyrimus. Lietuvių kalbos paskaitoms naudojosi savo paties 1870 m. išversta vokiečių kalbininko Augusto Šleicherio *Lietuvių kalbos gramatika* (1856). Matydamas jos trūkumus, parašė savąją – *Mokslas lietuviškos kalbos*, paremtą platesniais lietuvių tarmių, folkloro tekstų tyrimais. Sukūrė nemaža lingvistinių terminų, kai kurie vartojami iki šiol (būdvardis, balsis, dvibalsis, skaitvardis, sakinys, tarmė...) Ėmėsi kurti lietuvių bendrinę rašomąją kalbą, padėjo pagrindus lietuvių dialektologijai (mokslui, tiriančiam tarmes). Kalbotyros klausimais bendravo su žymiais savo meto kalbininkais, baltistais – Šleicheriu, Frydrichu Kuršaičiu, Janu Boduenu de Kurtenė (1845–1829). Susirašinėjo su vokiečių filologu Hugo Vėberiu, kartu su juo sudarė leidinį *Rytų lietuvių tekstai* (*Ostlitauische Texte*, Weimar, 1882), kuriame paskelbė autorizuotą poemos *Anykščių šilelis* tekstą dviem variantais – aukštaičių anykštėnų tarme ir perrašytą bendrine kalba. Tarminis poemos tekstas (kaip ir kitų Baranausko kūrinių tarminiai elementai) atskleidžia autentišką šnekamosios lietuvių kalbos poetinį grožį, kurio žavesys priblėsta, perrašant ir skaitant tekstus bendrine kalba.

Nuo 1885 m. pradėjęs kilti bažnytinėje hierarchijoje Baranauskas baigė pedagoginį darbą Kunigų seminarijoje. Įsitraukė į savarankiškas matematikos studijas, kurias traktavo kaip dvasines pratybas, „proto ištaisymą“, naudingą kitose sferose: „Skaičių aibės yra laipsniai, pakeliantys protą prie begalybės supratimo“. 1897 m. Varšuvoje savo lėšomis lenkų kalba paskelbė studiją *Apie transcendentalinę progresiją, taip pat apie žmogaus proto skalę ir jėgas*, kurioje matematinius klausimus siejo su teologiniais ir filosofiniais argumentais. Gyvendamas Kaune mėgo elitinę dvasininkų ir pasauliečių draugiją, viešumoje pasižymėjo aristokratinėmis manieromis, diplomatine, politine nuovoka, plačiais kultūriniais akiračiais. Asmeniniam religiniam Baranausko gyvenimui veikiau būdinga kontempliacija ir askezė. Garsėjo kaip įspūdingas pamokslininkas:

> *Atsisdodavo čia pat prie suolų, nesisėsdamas į katedrą. Į galingus savo plaučius patraukdavo daug daug oro ir taip smarkiai, kad net švilpdavo, ir berdavo nealsuodamas ilgiausius periodus per ištisą minutę ar pusantros; man rodės, bent per penkias. Paskui vėl prisitraukdavo oro ir vėl pildavo ilgiausias tiradas. Kalbėdavo lenkiškai, nėkados lietuviškai; dar nebuvo tai įėję į papratimą. Iškalbus buvo; kalba liejosi audringomis vilnimis kaip upė.* (Vaižgantas, *Lietuvių literatūros paskaitos*, 1924)

1897 m. buvo paskirtas Seinų vyskupu. Ganytojiškoje veikloje siekė lietuvių ir lenkų tautinio (visų pirma kalbinio) lygiateisiškumo. Bekompromisiškai gynė katalikų tikinčiųjų teises, priešinosi imperijos valdžios kontrolei religiniame, bažnytiniame gyvenime, didžiavosi, kad nėra gavęs jokio imperijos valdžios apdovanojimo. Kai Rusijos vyriausybė nusprendė siųsti savo atsovus į kunigų seminarijas, kad šie kontroliuotų, kaip klierikai

mokosi rusų kalbos, istorijos ir geografijos, Seinų vyskupas, anot vieno rusų valdininko, atsakęs taip, kaip „niekados su mumis nekalbės popiežius“.

Tikėdamasis greito lietuvių spaudos lotyniškaisiais rašmenimis panaikinimo, 1901 m. ėmėsi versti Bibliją iš lotynų ir lenkų kalbų (Lietuvos katalikai neturėjo į lietuvių kalbą išversto viso Senojo Testamento). Kiek daugiau nei po metų, 1902-ųjų rudenį, darbą nutraukė vyskupo mirtis. Palaidotas Seinų katedroje.

Baranausko kūryba, ypač lietuvių tautinės kultūros traktuotė (tautinio charakterio sąsaja su vieta, lietuvių kalbos reikšmė) padarė didelį poveikį Maironiui. Maironis Baranauskui dedikavo pirmąją rankraštinę poemą *Lietuva*. 1923 m. Kaune universitete skaitytoje „Paskaitoje apie vysk. Ant. Baranauską“ apibrėžė pirmtako reikšmę moderniajai lietuvių literatūrai bei kultūrai: „...be jo gal ir mūsų nebūtų buvę“.

Lietuvių literatūros ir kultūros istorijoje Baranauskas dažnai buvo vertinamas kaip „besiblaškantis“ žmogus, didelius gabumus iššvaistęs įvairiose srityse ir nė vieno iš savųjų darbų neįgyvendinęs iki galo. Iš tiesų Baranauską adekvatu būtų vertinti kaip vieną paskutinių „organiškųjų“, moderniose specializacijose neišsitenkančių visuminių talentų, kokių būta Europos klasikinėje kultūroje – kaip Leonardas da Vinčis, Kristijonas Donelaitis ar Johanas Volfgangas Gėtė.

Siūloma literatūra: Antanas Barnauskas, *Rinktinė*, parengė Regina Mikšytė, Vilnius: Baltos lankos, 1994; Antanas Baranauskas, *Rinktinė*, parengė Rita Šepetytė, Vilnius: Baltos lankos, 2001; Regina Mikšytė, „Antanas Baranauskas“, in Antanas Baranauskas, *Rinktinė: Poezija, giesmės, dienoraštis, laiškai*, Vilnius: Baltos lankos, 1994; Egidijus Aleksandravičius, *Giesmininko kelias*, Vilnius: Versus Aureus, 2003, p. 51–94.

Antanas Baranauskas

ANYKŠČIŲ ŠILELIS

Kalnai kelmuoti, pakalnės nuplikę!
Kas jūsų grožei senobinei tiki?
Kur toj puikybė jūsų pasidėjo?
Kur ramus jūsų ūžimas nuo vėjo,
Kai balto miško lapeliai šlamėjo
Ir senos pušys siūravo, braškėjo?
Kur jūsų paukščiai, paukšteliai, paukštytės,
Katrų čilbančių teip ramu klausytis?
Kur jūsų žvėrys, gyvuliai, žvėreliai?
Kur žvėrų olos, laužai ir urveliai?
Visa prapuola; tik ant lauko pliko
Kelios pušelės apykraivės liko!..
Skujom, šakelėm ir šiškom nuklotą
Kepina saulė nenaudingą plotą,
In kurį žiūrint teip neramu regis:
Lyg tartum rūmas suiręs, nudegęs,
Lyg kokio miesto išgriuvus pūstynė.
Lyg kokio raisto apsvilus kimsynė!..

Miškan, būdavo, eini – tai net akį veria;
Vat teip linksmina dūšią, ažu širdies tveria,
Kad net, širdžiai apsalus, ne kartą dūmojai:
Ar miške aš čia stoviu, ar danguj, ar rojuj?!
Kur tik žiūri, vis gražu: žalia, liekna, gryna!
Kur tik uostai, vis miela: giria nosį trina!

5 *balto miško lapeliai šlamėjo* – Baltasai miškas, arba baltmiškis, – miškas, kuriame auga baltažieviai lapuočiai medžiai (beržai, alksniai, uosiai, liepos, drebulės ir kt.)

8 *čilbančių* – čiulbančių. Onomatopėjiškos kilmės žodis 10 žvėrų olos, laužai – *„Laužas, -o* – krūva medžių palūžusių, šakų, žabų, ablagu suversta. Gilumoje miško žvėrys turi savo guolius po laužais". (A. B.)

13 *Skujom, šakelėm ir šiškom nuklotą* – *„Skuja, -os* – pušų ir eglių adata, teipaja cedrų ir kitų *Šiška, šiškos* – pušų ir eglių vaisius" (A. B.); kankorėžis

17 *pūstynė* – (*sl.*) tyrlaukis

18 *Lyg kokio raisto apsvilus kimsynė* – *„Kimsynė, kimsynės* ir *kimsynas, kimsyno* – vieta pilna kimsų, v. kimšota. *Kimsas, -o* – cespes gramineus in palude ex aqua prominens, virgultum. *Raistai* po Lietuvos miškus būdavo rekežiais medžiais arba krūmais apžėlę. Miškus apylinkėje iškirtus, balos po raistus išdžiūvo, samanomis apžėlė, rekežiai gi medeliai (berželiai, pušelės ir kt.) pasiliko. Miškui degant ir raistai apsvyla: medeliai ir krūmai nudega, po jiems kimšai (kelmų vieta) pasilieka, ir samanos nusvyla, teip kad tada nemiela, regis, ir pažiūrėti". (A. B.)

19 *tai net akį veria* – *„Veriu, vėriau, verti,* claudere aperire: *duris verk* – uždaryk, jeigu ataviros, atadaryk, jeigu uždarytos; *poterius verti* – Glaskorallen auffädeln, iš to *virtinė, -ės* – baronkų virtinė, auf eine Schnur aufgezogene Beigelreihe. *Akis pravėrė* – pražiuro. *Teip gražu žiūrėti, net akį veria,* adeo visu pulchrum est ut oculus non possit cohiberi. Akį *veria* 3. p. praes. impersonal wie širdį *sopa,* nugarą *niežti,* etc." (A. B.)

23 *žalia, liekna, gryna* – „Visi daiktai šilelyje (medžiai, krūmai, žolės, samanos ir kt.) žaliuoja, visi daiktai gryni ir gražūs. Liekni, t. y. aukšti, lygūs, nuolaidūs". (A. B.)

25 Kur tik klausai, vis linksma: šlama, ūžia, siaudžia!
Ką tik jauti, vis ramu: širdį glosto, griaudžia!
Minkštučiukai samanų patalai ištiesti
Galvą in save traukia ir liula užliesti.
Uogienojai kaip rūtos kelmais kelmais želia,
30 Juodas, raudonas uogas išsirpusias kelia.
Ant žalio, rausvo, balkšvo dugnio taškai grybų
Terp medžių marguliuoja iš savų sodybų.
Voveruškų leikelės kur ne kur pro plyšį
Iš po samanų marškos sarmatlyvai kyši.
35 Čia paliepių torielkos po mišką išklotos,
Čia kiauliabudės pūpso lyg pievos kimšotos,
Čia po eglėm šeimynom sudygę ruduokės,
Čia pušyne iš gruodo išauga žaliuokės,
Čia rausvos, melsvos, pilkos ūmėdės sutūpę, –
40 Linksmutės, gražiai auga, niekas joms nerūpi.
Čia kazlėkai pakrūmėm ant piemenų tako
Tartum kupkeliai kniūpsti, kaip Mickev'čius sako.
Čia nemunės iš kelmo, lepšiai terp alksnyno,
Čia šalpjonai terp stuobrių dygsta iš skiedryno.
45 Čia musmirės raupuotos, veršakiai gleivėti,
Čia grybai ir šungrybiai vardais nežymėti.
Anei jų žmonės renka, anei žvėrys graužia,
Jėg bėgdami par mišką galvijai išlaužia,

26 *Ką tik jauti, vis ramu: širdį glosto, griaudžia – ramu* – aukštaičių tarmėse tebevartojamas žodis gera, malonu, jauku, gražu reikšme. Pvz.: Ramu, kai vaikas rėkia. Nerami vieta – krūmai, balos. Ramus kelias, kad medžių būva. Ramu, Hillari, Jucundi – Wesoło v. Ramey. (*Žodininkas,* 1848. D. Sutkiewicze)
Griaūsti – jaudinti, nerimti, mausti – *„griaudžiuos, -džiaus, griaustis,* poenitet me, *griaudžia, griaudė, griausti,* impers. *širdį man griaūdžia* – animo totus affectus sum". (A. B.)
31 *dugnio* – Vietoje literatūrinės kalbos žodžio *dugnas* rytų aukštaičių tarmėse vartojamas *-ia* kamienis *dugnys,* dugnio, dugnį. Plg. „Argi galima vienu mėnesiu visas mūsų tarmes iš dugnio ištirti". (A. B.)
33 *Voveruškų leikelės – leikelė* (*sl.*) – piltuvėlis. *„Voveruška, voveruškos* – grybo vardas. Šeimynomis dygsta po samanoms gelsvos rausvos voveruškos, reta didesnė aikštėn išeina, visos gi randasi, samanas nuo žemės atkėlus". (A. B.)
35 *Čia paliepių torielkos – torielka (sl.)* – lėkštė.
38 *iš gruodo išauga žaliuokės – „žaliuokė* – suvisu tokie grybai, kaip ir ruduokė, ir teipaja šeimynomis dygsta; tiktai ruduokės vasarą, žaliuokės gi rudenį iš gruodo, ir ne rudos, nei rausvos, bet gelsvos ir žalsvos". (A. B.)
Gruodas – sušalusi žemė (ne šalna, bet gruodas)
41–42 *Čia kazlėkai pakrūmėm ant piemenų tako / Tartum kupkeliai kniūpšti, kaip Mickev'čius sako – kupkeliai* – taurelės. Baranausko žodžiais, palyginimas kilęs iš Adomo Mickevičiaus poemos *Ponas Tadas* („koźlak, jak przewrócone kubka dno wypukłe", eilutė 279). „Lietuvnykas Adomas Mickevičius, lenkų giesminykas, gražiai aprašė mūsų miškų grybus giesmėje *Pan Tadeusz".* (A. B.) Minėtame *Pono Tado* grybų epizode pasinaudota lietuvių liaudies daina apie grybų karą (plg. LTR, Nr. 468 (62), 480 (89), 344 (621, 634), 270 (1247), 688 (21), 329 (219) ir t.t.), jos įvaizdžio „baravyko – grybų pulkaunyko" citata („Panienki za wysmukłym gonią borowikiem, którego piesń nazywa grzybów pułkownikiem", eilutės 264–265)
Miekev'čius ir 58 *kropkos* – sutrauktos žodžių *Mickevičius* ir *kurapkos* formos pastoviam skiemenų skaičiui silabinėje eilutėje išlaikyti
43 *nemunės iš kelmo* – kelmučiai, kelmutės (Armillariella mellea Karst.)
48 *jėg* – nebent

Arba patys savaimi suglebę supūsta, –
Iš jų trąšos želmenim aplinkom išplūsta.
Ė iš visų viršesnis auga baravykas,
Valig dainuškos žodžių – „grybų pulkaunykas”:
Platus, storas, paspūtes, lyg tartum užklotas
Ant kieto, drūto koto bliūdas palivotas.
Greit auga, ilgai esti giminių visokių:
Paąžuolių, raudonikių ir kitų kitokių.

Žali ėgliai kaip kvietkai po dirvonus keri;
Terpu jų kiškiai guli, kropkos vaikus peri.
Krūmai, žole barzdoti, kraštais mišką riečia,
Ir linijos parėjos skersai mišką šviečia.
Alksniai, lepšių sodyba, palaukėm sužėlę,
Šakom kekes riešučių lazdynai iškėlę
Atokaitoj brendina. Ė karklai po slėnį
Terp liulančių paversmių pamėgo pavėnę.
Putinai krauju varva, serbentai po Šlavę
Ir paliūnėm kur ne kur prieglaudą sau gavę.
Baltasai miškas kalnais, kaip tik padaboji:
Čia berželiai kaip meldai Pašlavį apstoję,
Čia visais lapais dreba epušės nusgandę;
Kožnoj klaiką nekantrios žalktyčios atrandi.
Čia ąžuolai ir uosiai prie eglėm sustojo,
Lyg tartum čia žalktienė patį apraudojo,

50 *Iš jų trąšos želmenim aplinkom išplūsta* – „Grybai supuvę duoda žemei trąšas, kurios eikštėn verčias želmenims (t. y. žolėmis, krūmais, uogienojais, samanomis i. k.)”. (A. B.)

53 *paspūtęs* – pasipūtęs. Rytų aukštaičių tarmėms būdinga tarp žodžio šaknies ir priešdėlio esanti sutrumpėjusi sangrąžos dalelytė *-s* (*-si*). Plg. toliau: *nesmato, nusgandę* (69), *sustarę* (117), *intskandus* (139), *suspynusias* (198), *suspynę* (275), *pasgailęs* (295), *pasleidę* (308), *pasilgę* (311)

54 *bliūdas palivotas* – glazūruotas molinis puodas

60 *parėjos* – kiaurai, perdėm. Plg. sakinį iš Baranausko rankraščio *Istorija šv. iškalbos:* „Išpasakoma būdavo visaip: [...] o kartais parėjos svariai ir grasiai, kartais visur juokai ir štukos, kartais svetimųjų poetų dainos žodžiai, kartais savo paties sudėjimo...”

62 *riešučių* – riešutų; *riešutys* rytų aukštaičių tarmėse plačiai vartojama *-i* kamienė forma

65 *po Šlavę* – „Šlavė, teip vadinamas yra šlaitas”. (A. B.) slavės upelis išteka iš Storių lankų ir įteka į Šventąją ties Jurzdiku. Minimas Anykščių šilelio 1817, 1834 merų inventoriniuose aprašuose

66 *paliūnėm* – „Paliūnės – slėniai sausi, artie liūnų. Liūnai – duobės, vasarą neišdžiūsta, senobinėje upės tėkmėje”. (A. B.)

68 *Pašlavys* – „Slėnis ir upelis netoli nuo slavės”. (A. B.)

70 *žalktyčios* – Vietoje žaltys, žalčio nemaža rytų aukštaičių dalis vartoja formą *žalktys.* Apie Anykščius, Dusetas dažnos formos žalktyčia „žalčio dukra”, žalktienė „žalčio pati”. Kazimiero Būgos nuomone, šių formų priebalsis *k* yra ne įspraustinis, o senovinis, siekiantis šiame krašte gyvenusių vienos iš baltų genčių – sėlių laikus, plg. pietrytinių latvių *zalktis, smilklis, smilkte*

Kai pieno putos vietoj kraujo puta plūdo.
Ir su vaikais iš savo motiniško sūdo
Medžian gailysta virto – pati egle tapo.
Jaunučiukus aptaisė vaikus rūbais lapo.
Ieva, gluosna ir blendis, grūšia, obelėlė;
Savo seserį skundžia liekna sedulėlė.
Vinkšnos, šaltekšniai, liepai ir nesuskaityti

Kitokių medžių skyriai terp jų išsklaistyti.
Juos tiktai miške augę žmonės tepažįsta.
Daktarai ir žiniuonys, ką po miškus klysta;
Jų lapais, jų žievelėm arba šaknia kieta
Nuo ligų ir padarų gydžia visą svietą.
Ė mum, prastiem žmonelėm, tik žiūrėt patogu,

73 *pieno puta, kraujo puta* – pasakos apie Eglę, žalčių karalienę, slaptažodžiai. „Senobės lietuviai, vieros nežinodami, visus medžius sakydavo, kad iš žmonių išaugę arba persimainę. Atamenu gražią pasaką apie mergą, ažu žalkčio ežeran nutekėjusią, kuriai su dviem sūnais ir viena duktere in tėvus pargrįžus pasiūliotų, jos broliai iš dukterės išgavę žodį, kaip jų sesuo žalktį šaukia. Iššaukę žalktį ir su dalgėm sukapoję. Jų sesuo dasižinojus ir iš gailystos egle tapus; sūnai vienas ąžuolan, kitas uosin, duktė epušėn nuo dievų perversti. Kraševskis šitą pasaką žodis žodin indėjo gražion giesmėn apie Lietuvą *Vytuolio rauda,* o Karolina Praniauskaičia žemaitiškai išguldė ir kalendoriun indėjo 1859 m." (A. B.)
Baranauskas 1880 10 19 laiške Veberiui įrašė ilgesnį pasakos tekstą. Slaptažodis kaip iššaukti žalktį skambėjo taip:
papūsk, vėjeli, papūsk,
išeik, vyreli, išeik, išeik,
jei gyvas esi, pieno putom, pieno putom,
o jei numiręs, kraujo vilniom, kraujo vilniom
(LM, t. I, p. 456)
75 *medžian* – einamasis vidaus vietininkas rytų aukštaičių tarmėse
75 *gailysta* – iš skausmo, iš sielvarto. Pirmojoje publikacijoje – *gailesčiu.* Konstantino Sirvydo žodyne gaylista / gaiłe aiškinamos sąvokos żal / żałowanie (*l.*), poenitentia, dolor (*lot.*)
78 *Savo seserį skundžia liekna sedulėlė* – „Buvę dvi seseri. Atjoję piršliai. Abi graži, abi tekėti akvati. Jaunikis negalėjęs išsirinkti, atsidavęs ant motinos. Motina išsiuntusi uogų rinktų, kad kurioj pirma aukšlelį pririnksiant, toj tekėsiant. Jaunesnėja pririnkus. Vyresnėja pavydėdama ją ažmušus, po velėna pakišus. Toj vietoj sedulė išdygus. Vyresnėja, niekam nesisakydama, ką padarė, ištekėjus. Turėjus sūnų muzikantą. Atsitikę kartą važiuot veselijai keliu pro aną sedulėlę. Muzikantui smičius palūžęs. Nesą ko daryt. Tai ir pasilaužęs aną sedulėlę, susilenkęs smičių. Bet kaip ėmęs skripkuot – dyvai! – skripka žmogaus balsu ir reiškiais žodžiais ėmus verkt ir rentaut visą aną istoriją. Tai mat tenai ne sedulėlės būta, bet anos jaunės užmuštosios seserės. Ir teip visa tiesa eikštėn išėjus
Šitą pasaką Aleksandra Chodzko giesmėj lenkiškoj aprašė: „Jedzie, jedzie pan przez litewski łan"... ir t.t. Tiktai daug dalykų sugadinęs permainė, tarp kitų ir tai, kad ne sedulė, bet avietė išaugus. Teip daugumas mūsų senas pasakas ir giesmes gadina, kaip sau nori". (A. B.)
77–79 *gluosna, liepai* – skirtingų šaknų ir kamienų žodžiai
82 *žiniuonys* – burtininkai, kunigai, pranašavę, sprendę ginčus, gydę
84 *Nuo ligų ir padarų* – *„Padarais* vadinas nuodnykų (piktųjų burtinykų) iškadijimai, padarytos ligos, maleficia" (A. B.); burtai, kerai
84 *gydžia* – kai kurių antrinių veiksmažodžių esamasis laikas rytų aukštaičiams yra *-ia* kamieno (vietoje literatūrinės kalbos -o, rečiau *-i, -a* kamienų): *neskaudžia, lydžia, rodžia, mokia...*
85 *Ė mum prastiem žmonelėm* – *žmonelės* – varguoliai; archajinis, dar Martyno Mažvydo giesmyne sutinkamas deminutyvas
85 *tik žiūrėt patogu* – *patogus* – panašus (Mikalojus Daukša), mandagus (Danielius Kleinas), dailus (Vincas Kudirka); liaudies kalboje, tautosakoje (ypač Rytų Lietuvoje) – rinktinis, geras, gražus, tinkamas, palankus, dailus, malonus

Kai juos dengia Apveizda žalių lapų stogu;
Kai kožna burbuolytė išsprogsta, suskyla,
Kai žiedų varške šakos obelų pražyla,
Kai pervasar žaliuoja tamsaus šilo šone.
Kai rudeniop lapeliai geltoni, raudoni
Tartum krauju Marčiupio pakalnes aptraukia
Ir kai pliki stabarai pavasario laukia.
Ė pušelės! pušelės tos nesurokuotos!
Tankios, aukštos ir lieknos, viršūnės kvietkuotos,
Ir vasarą, ir žiemą kaip rūtos žaliuoja,
Liemuo liemenį plaka, kaip mendrės siūruoja.
Už pusvarsčio nesmato – toksai tankumynas!
Nors nei laužais, nei šiekštom nežugriuvęs, grynas;
Nei šakelės nudžiūvę, nežupynę vietos,
Pušys aukštos ir lygios, tartum nugenėtos.

Ė kvėpimas, jau ką gi! Čia sakais pušelių,
Čia vėjelis dvelkteli su kvapu žiedelių:
Jauti pievos dobilą, baltą ir raudoną,
Jauti ramunes, čėbrus – žoleles dirvonų;
Jauti iš juodo kapčiaus skruzdėlyno kvapą,
Ir iš medžių, iš skujų, iš šiškų, iš lapų
Vis kitoki kvėpalai: kaip vėjelis dvelksi,
Kožno karto kitokiu kvapu užsivelgsi.
Čia samanos su brukniom šileliu užpluko;
Čia medžio žiedų kvapas – lyg sodas pratrūko.
Tartum miškas kvėpuoja nelyginant žvėris:
Savo kvapus po laukus kaip berte pabėręs,
Laukais, pievom atgauna. – Viduj pušynėlių
Jauti sau gražiai kvapą dirvų ir pievelių.
Ir teip visa suminša, vėjeliu praskysta,
Kad nei nosis šių kvapų visų nepažįsta;
Tik tartum giria, pieva ir laukas sustarę,
Iš brangiausių kvepalų mišinį padarę,

91 *Tartum krauju Marčiupio pakalnes aptraukia* – „Marčiupis – ravas ir upelis bėgdavo par vidurį šilelio. Teip vadinamas, kad kitados netoli nuo tos vietos marti, važiuodama šliūban, prieš motiną nusidėjus ir nepersiprašius, dievaičių buvus pakorota, kad pati su jaunuoju ir svotais akmenim pavirtę. Teberodžia po šiai dienai anykštėnai didelius tuos akmenis šaliakelėj gulint". (A. B.)

96 *Liemuo liemenį plaka, kaip mendrės siūruoja* – „Šitą aprašymą pušelių užgirdau pirmąkart iš savo tėtelio metuose 1858. Šitie žodžiai teip pasirodė gražūs, kad parūpo juos giesmėn indėti. Iš to rūpesčio ir prasikalė diegas *Anykščių šilelio*". (A. B.)
mendrė – nendrė, lendrė.

98, 99 *nežugriuvęs, nežupynę* – neužgriuvęs, neužpynę. Rytų aukštaičių vartojama priešdėlinio veiksmažodžio forma

108 *Kožno karto* – retas laiko kilmininkas rytų aukštaičių tarmėse; plg. *kitokart*

111 *Tartum miškas kvėpuoja nelyginant žvėris* – Lauryno Ivinskio *Kalendoriuje: Tartum miškas dvesuoja nelyginant žvėris*. Žodžio *dvesuoti* nebėra nei tarminiame, nei literatūriniame 1882 metų tekstuose

115 *suminša* – sumįšta. Plg. *gensa* – gęsta

Dievui ant garbės rūko teip ramiai, teip meiliai,
Lyg kad skripkuoja, juokias, gieda, verkia gailiai,
Ė tie balsai visoki teip krūvon susiaudžia,
Kad jų skyrium nežymu, – ė tik širdį griaudžia.

Ai siaudžia gražiai miškas, netil kvėpia gardžiai,
Siaudžia, ūžia ir skamba linksmai, dailiai, skardžiai.
Vidunaktyj teip tyku, – kad girdi, kaip jaunas
Lapas arba žiedelis ant šakelių kraunas;
Girdi, kaip šakom šnibžda medžių kalba šventa,
Kaip žvaigždelės plevena, gaili rasa krinta.
Dėl to ir širdyj visos pajautos nutilsta,
Ramum tykumu malda dūšia dangun kilsta.
Ė kai jau dienai brėkštant rytai šviesa tvinksta,
Rasos pilnos žolynų žemyn galvos linksta.
Tada šilas nubunda, visa yra tyla.
Prasideda pamažu šventa dienos byla.
Kas ten šlama? – Ė vėju papūstas lapelis,
Ėgi gūžtoj nubudęs sujuda paukštelis.
Kas ten treška? – Ė vilkas: dieną mat ažuodžia,
Iš naktinės medžionės par pakrūmes skuodžia.
Ėgi lapė int olą, žąsioką intskandus,
Ėgi barsiukas bėga, išlindęs iš landos;
Ėgi linksmutė stirna par pušyną striuoksi;
Ėgi pušin iš pušies voverytė liuoksi;
Ėgi mat širmuonėlis ir kiaunė juodoja,
Ir visoki žvėreliai po mišką ulioja.
Kas ten taukši? – Ė stuobrį kapoja genelis.
Kas mekena? – Ėgi mat perkūno oželis.
Kas ten šnibžda? – Ė šnypščia iš kelmo piktoja,
Ėgi srove teškena upelė Šventoja.
Kas ten kalbas? – Ė žąsys paupėj gagena;
Ėgi mat lizde starkus pamiškėj klegena;
Ėgi antys „pry! pry! pry!" priskridę int liūną;

121 *krūvon susiaudžia* – sangrąžinė veiksmažodžio *siausti, siaudė* forma (susigaūdžia)
123 *ne til* – (*lenk.*) ne tik
129 *pajáutos* – jausmai, pajautimai
130 *ramum tykumu* – ramiu tykumu. Ramumi (senoji u kamienių būdvardžių galūnė); plg. rytų aukštaičių posakį: *saldum medum*
135 *vėju papūstas* – vėjo papūstas; įnagininko linksnis atsiradęs, matyt, remiantis lenkų kalba
148 *upelė Šventoja* – „Upė teka nuo Antaliepčio, pro Dusetas, Užpalius, Anykščius, Kavarską, Vydiškius, Aukmergį ir netoli nuo Luokės kalno Neries upėn (Vilijon) inteka. Anykščių šilelis traukėsi pačia paupe. Pasakoja kai kas, Jagiela lietuvinykus Šventojoje krikštijęs, ir nuo to pašventimo Šventosios vardą gavusi. Kiti sako, kunigas, važiuodamas in ligonį su švenčiausiu sakramentu, prigėręs. Bet regimas daiktas, jog ir pagonijoje Šventąja vadinosi. Kad būtų kiteip vadinta buvusi, tai ir anas vardas būtų užsilaikęs". (A. B.)

Ėgi kukutis klausia savo pačią, sūnų:
„Ką, ką, ką jums atnešti? Ką jūs kalbat niekus?
Ką, ką, ką, ką? ar grūdus? ar musias? ar sliekus?"
155 Ėgi mat gegutėlė dairos ir kėtojas:
Čia kukuodama verkia, čia juokias kvatojas.
Skamba tik, skamba miškas: čia volungė Ievą
Trotina: „Ieva, Ieva! neganyk po pievą!"
Čia paupėj „ri-u! ri-u! ri-u!" tilvikas sušuko,
160 Čia vėl balsų visokių – lyg trūkte pratrūko.
Vis kitoki balseliai, vis kitokios bylos;
Dagiliai, pečialandos, strazdeliai, čižylos,
Kėkštai, šarkos ir kitos vis saviškai gieda:
Toj juokias, toj vaitoja, ė toj niekus klieda.
165 Ė už visus viršesnis lakštingalės balsas:
Pilnas, skardus, griaudingas ir, teip sakyt, skalsus:
Skamba, ūžia par krūmus ir vis kiteip mainos,
Ir vis dūšion įsmenga – lyg Lietuvos dainos.
Tie visoki balseliai teip krūvon suplaukia,
170 Tartum kožnas lapelis čilba, kliauga, šaukia,
Ir sutartinę taiso, ir teip gražiai dera:
Siaudžia tik, tartum siaudžia – rentavimo nėra.
Anei tų balsų ausis skyrium nepažįsta,
Lyg kad ant žalios pievos žolynai pražysta,
175 Ir visoki žiedeliai teip terp savęs pinas, –
Kad iš tolo tik regis gražus margumynas.

1858 m. Anykščiuose

Ai būdavo, būdavo iš mūsų šilelio
Didžiausio patogumo, gražaus ramumėlio!
Ė tas visas ramumas po lietuvių dūšias,
180 Lyg lygumoj vėjelis po žoleles trąšias,
Plaukydamas lingavo, tamsiom vilniom tvino, –
Dažnai miške lietuvis, ko verkia, nežino.
Ė tik junta dažniausiai, kad širdis neskaudžia,
Ė tik pilna pajautų labai ramiai griaudžia:
185 Ir lyg rasos žemčiūgais gausiai atgaivinta,

152–154 *Ėgi kukutis klausia savo pačią, sūnų: / „Ką, ką, ką jums atnešti? Ką jūs kalbat niekus? / Ką, ką, ką, ką?"* – Tarminiame tekste onomatopėja *Kū, kū, kū?* paaiškina semantinę kukučio vardo reikšmę

157–158 *čia volungė Ievą trotina* – „Volungės giesmę piemenys pasmėgdydami tauškia: „Ieva, Ieva! Neganyk po pievą! Pasakysiu tijūnui, Duos tau šimtą bizūnų". (A. B.)

171–172 *Ir sutartinę taiso, ir teip gražiai dera: / Siaudžia tik, tartum siaudžia* – rentavimo nėra – *Sutartinėmis* „vadinasi giesmės, dainuškos, moterų giedamos trijose ar keturiose. Pirmoja giesmę veda, kitos seka. Vedėja surentavusi ryliuodama permuša rentavimą antrosios, antroja trečiosios, trečioja gi antrą punktą vedėjos". (A. B.) *„Rentauti* – „recitare textum cantus. Canendo proferne verba que sensum vel narrationem cantus exprimunt". (A. B.)

185 *žemčiūgais* – (*sl.*) perlais

Ir lyg rasa par veidą ašarėlės krinta.
Paskum ilgai krūtinėj šilelis kvėpuoja;
Atsidusus krūtinė lyg giria linguoja.
Lyg tarytum ramumas teip dūšion įslinko,
Kad net dūšia kaip varpa pribrendus nulinko.
Iš to, matai, ašaros ir atsidusimas,
Iš to šventos pajautos, iš to giesmės imas.
Dabar visa prapuolę... tik ant lauko pliko
Kelios kraivos, nuskurdę pušelytės liko...

Jei ant šio išsvilusio po kalnus lydimo
Teip daug širdyj išželia ramaus atminimo:
Tartum kelmai supuvę atgyja, žaliuoja,
Suspynusias viršūnes vėjas plevėsuoja;
Tartum pliki, išdegę dirvonai šiškuoti
Pasipučia samanom, nuo grybų taškuoti;
Tartum iš terpu puirių tokie kvapai kilo,
Lyg giria pratrūksta ar pučia iš šilo;
Tartum visa sušlamo, sučilbo, supyško,
Lyg dienai brėkštant viduj paniurusio miško;
Jei ant šių plikų plotų, kai mislis ažlyja,
Paminklais ažvaisytas šilelis atgyja, –
Tai kokio bebūdavo iš seno šilelio
Meilingo atminimo, gražaus ramumėlio,
Kai šie plotai apžėlę, apgriūti, aptemę
Matydavo kelmuotą apylinkėj žemę;
Kai stuobriai, sieksniais drūti, amžiais įretėję,
Valig kalbos senelių, parėjos kyšėję,
Iš kurių žymu buvę, kad girių čia snausta,
Tankus iš viršaus stogas viršūnėm suausta,
Ir netil pulkais meškos ir šernai perėta,
Bet tankumos terp raistų ir žėbriai turėta!

Ė kur dabar šilelis, buvę miškai šventi,
Kažin kodėl senobėj visiškai išskinti.
Maž ir vierą įvedęs Jagiela išskynė,
Kad jau nebetarnautų dievaičiams tėvynė.
Paskum po šias pakalnes ant seno stuobryno
Buvę pušys suaugę nuo metų šimtyrio:
Tankios, aukštos, lygutės, geltonos kaip žvakės;

192 *iš to giesmės imas – giesmė* – XIX amžiuje ir XX amžiaus pradžioje tebevartojamas poetinio kūrinio terminas. Plg. Antano Strazdo *Giesmies swietiszkas ir szwintas* (Vilnius, 1814)
201 *Tartum iš terpu puirių tokie kvapai kilo – puirys, -io* – supuvęs rąstas
211 *amžiais įretėję* – sukietėję, sutvirtėję
216 *žėbriai* – (*sl.*) stumbrai

Viršūnės esą ūžė ir liemenys plakės.
225 Dar atmeną seneliai po šituos smėlynus
Senobių palikimo gražius ąžuolynus.
Liekni augę kaip mendrės, žaliavę kaip rūtos,
Šaknys, liemenys, šakos ir viršūnės drūtos,
švęsti Lietuvos medžiai nejautę nuogalio:
230 Rausvasai žiemos lapas sulaukdavęs žalio.
Žili buvę kaip seniai, samanom apaugę,
Stipri buvę ir stambūs kaip vyrai suaugę,
Ė viežlyvi ir gražūs kaip mūsų jaunimas.
Paskui ilgai šiurpsojęs stuobriuotas lydimas.

235 Nuo Puntuko lig Šlavei ąžuolų daugybę
Laikę žmonės lyg kokią didžią šventenybę.
Gyvendami vienybėj, dievaičiams intikę,
Kurie daugal paminklų po miškus palikę.
Nešęs velnias akmenį, didumo kaip gryčios,
240 Ir sudaužyt norėjęs Anykščių bažnyčios
Arba ažuverst upės; bet kaip tik išvydęs
Ąžuolyną pašvęstą ir gaidys pragydęs,
Tuoj iš nagų paleidęs ir smėlin įmušęs:
Net žemė sudrebėjus, senos griuvę pušys.
245 Paskum ant jo lietuviai dovanas kūrenę,
Kad juos dievai apsaugo ir dengia, ir peni.
Ir šiuos čėsuos, nors žemė arklais nugaląsta,
Daug Puntuke ąžuolo kelmų tebepūsta,
Ė dar dujen prie keliui dabar tebestovi;
250 Viršūnės dar žaliuoja, nors jau šakos džiovi.
Šėnavoja juos žmonės, nei ratais netranko:
Tūlas, ligos suspaustas, iš įžodžio lanko.

Po lygumas ir slėnius traukęsis liepynas,
Kai kur gojais apžėlęs, kai kur viškai grynas.
255 Boluodavęs pervasar gelsvu žiedų pienu,

226 *Senobių palikimo* – Tarminiame tekste – *paskuilakas senobių;* bendrinės kalbos tekste – *senobių palikimo*
229 *Švęsti Lietuvos medžiai nejautę nuogalio* – *nuogalio* – nuogumo, plg. *nuogala, nuogulas, nuogalija, nuogalysta* – „neturėjimas rūbo, nuogystė"
235 *Nuo Puntuko lig Šlavei ąžuolų daugybę* – „Pantukas vadinas upelis. Ties tuo upeliu yra akmuo grytelės didumo. Balinskis, knygoje *Starożytna Polska* aprašydamas Anykščius, kalba: ant to akmenio buvęs pagonų kunigas Pantukis už didelį nusidėjimą gyvas sudegintas. Žmonės gi kalba, tą akmenį velnias iš ažu marių atnešęs, norėdamas Anykščių bažnyčios sudaužyti. Bet, baigiant nešti, dar ažu mylios nuo Anykščių, gaidys pragydęs, ir tuoj velnias akmenį iš nagų paleidęs. Ant to akmenio yra keturi gilūs ruožai, musėt, randai aukų kraujui nutekėti: žmonės sako, tai esą velnio nagais įmygta". (A. B.)
240–241 *sudaužyt norėjęs Anykščių bažnyčios / Arba ažuverst upės* – archajinis siekinio kilmininkas
249 *Ė dar dujen prie keliui dabar tebestovi* – „Jau nebėra ir tų dviejų, sudeginti ir iškirsti atliko 1869 metuose". (A. B.)
254 *viškai* – sutrauktinė forma iš *visiškai*

Ūždavęs bičių spiečiais, dvelkęs medum vienu;
Ir visiems žmonėms meilus ir patogus buvęs,
Ir laimėtinas visas kaip tikras lietuvis.
Žiedais bites penėjęs, saldų medų daręs.
Ligas visas lietuvių su prakaitu varęs,
Ronas su brazdais gydęs, vočių traukęs ugnį;
Iš liemenio dėl staunių ir lentas, ir dugnį,
Iš karnų davęs vyžas dėl mūsų autuvo,
Ir nei šakelės esą dykai nepražuvo:
Dirbę karbijas, lankus arba tvėrę tvoras,
Nuo šaknies lig viršūnei buvęs visas doras.
Kai kur skroblynai buvę, bet skroblius išnyko,
Tik skroblinės torielkos dar kur ne kur liko.
Kai kur buvę visokių gan navatnų medžių:
Ir su žiedais skujuotų, lapuotų bežiedžių;
Tropnais vardais žiniuonys tuos medžius vadinę,
Visus auklėję žmonės, ne visus pažinę.

Tai toks miškas traukęsis par Lietuvos žemę;
Visi plotai žaliavę pavėne aptemę;
Visos buvę viršūnės vienybėn suspynę,
Kaip lietuvnykų širdys int vieną tėvynę.
Ė lietuviai su medžiais vis zgadoj gyvenę,
Jaunystėj pasižinę ir draugėj pasenę.
Lietuvnykas po urvus sausus laužus kūręs.
Ne lentinės, iš šakų buvę pintos durys.
Ir nei vieno liemenio lietuviai nekirtę,
Jėg tik stuobriai papuvę savaimi išvirtę.
Nes ir miškas lietuvį, kaip tiktai galėjęs,
Teip visados raminęs, visados mylėjęs:
Žvėrim, paukščiais ir vaisiais dengęs ir penėjęs,
Ir neprietelių mušti griūdamas padėjęs;
Sunkioj dienoj duodavęs slaptus nuo baisybių,
Liūdnoj dienoj paveikslą visokių ramybių,
Linksmoj dienoj daugumą visokių gražybių,
Kožnam mete dėl kožno – visokių gerybių.

258 *Ir laimėtinas visas kaip tikras lietuvis* – *laimėtinas* – gausus, laimus, vaisingas. Plg. *laimėti* – naudotis, pelnytis, gauti: „Niekados tad neišpuola laimėti svetimu turtu". (A. B.)
262 *staunia* – (*sl.*) kubilas, statinė
265 *karbija* – (*sl.*) pintinė, vytelinė
266 *Nuo šaknies lig viršūnei buvęs visas doras* – *doras* – tinkamas, sveikas, geras, teisingas
271 *Tropnas* – (*lenk.*) taiklus, tikslus
272 *Visus auklėję* – auginę.
286 *Ir neprietelių mušti griūdamas padėjęs* – *neprietelių* – priešų; archajinis siekinio kilmininkas. 1882 m. leidime tarminio teksto p. 18 Baranauskas pažymėjo „gen. plur. (dgsk. klm.)"
287 *slaptas* – slėpynė, slapta vieta.

Sunkios dienos atėję, žmonės badu mirę,
Samanas duonon kepę, žieves sriubon virę.
Teip žmoneles, iš bado žievėm papenėtus,
Kad užtiksiant pavietris! – ir labai pakrėtus.
Miškas žmonių pasgailęs, rasa apsiverkęs,
Aukštas savo viršūnes debesin įmerkęs
Ir sušukęs: „Broliukai, ginkitės nuo bado!
Palaiminta toj ranka, ką kirvį išrado!"
Su ašarom pirmieji truputį praskynę,
Vaitodami jų vaikai teip gynę tėvynę;
Dūsaudami anūkai tuos miškus aikvoję,
Proanūkiai vežimais miestelin vežioję;
Po keturias dešimtis vežimų pardavę,
Džiaugdavęsi, ant dienos po muštinį gavę.
Medžiai mat iš daugybės visiškai atpigę.
I r teip ilgai aikvoję, – net kolei pristigę;
Ė tai vis dėl arielkos daugiausia išleidę:
Visi buvę kaip žydų šeimyna pasleidę.

Tai mat mūsų tėveliai miškų neberadę
Ir terp savęs kaip broliai visi susižadę –
Ažleist dirvas šileliui. Mat miško pasilgę,
Dažnai savo blakstienas ašarom suvilgę,
Žiūrėdami in kelmus. Mat lietuvių dūšios,
Senais miškais penėtos, viduj miško trąšios;
Plikuos plotuos, be miško, lyg tartum apkursta,
Tartum džiūsta nuo saulės ir palengvėl skursta.
Nors jau dabar lietuvis plikuos plotuos gimsta,
Giesmėj mišką užgirdęs, be jo neberimsta.
Senų miškai mylėta, tūlon giesmėn dėta:
Mūsų tėvelių visos tos giesmės mokėta.
Tai mat, miško pasilgę, auklėjo šilelį:
Kasdien apvaikštinėjo kožną pakraštėlį
Ir, priugdę kaip meldo gražiausio pušyno,
Jaunas širdis ir dūšias vaikelių ramino.
Ir saugojo kas diena kaip didžiausio labo:
Ne til medžio, – nelaužė nei mažiausio žabo.

291 *badu mirę* – badmečiai Lietuvoje minimi jau nuo XIII–XIV a., dažniausiai lydėdavo karo, nederliaus, maro metus. XIX amžiuje pasitaikė 1842, 1847–1848, 1867–1868 metais

294 *užtiksiant pavietris ir labai pakrėtus* – *pavietris* – maras. Istoriniai šaltiniai mini Lietuvoje siautusias 1362–1365, 1408, 1419–1420, 1425–1427, 1440, 1451–1452, 1464, 1473 metų ir kitas maro epidemijas. Maras su raupais ir dezinterija 1708–1711 m. sunaikino du trečdalius Žemaitijos gyventojų. XVIII amžiuje maro epidemijos liovėsi

325 *Ir saugojo kas diena kaip didžiausio labo* – *didžiausio labo* – archajinis siekinio kilmininkas. Plg. 240 ir 241 eilutes. *Labas* – nauda

Džiaugės Anykščiai, džiaugės, in šilą žiūrėjo,
Svetimuos miškuos malkų pirktų važinėjo.

Atvažiavo kučmeistras, šilą apžiūrėjo,
Ravus ant kelių kasė, liesvinčius padėjo,
Ir paganią ažgynė, ir grybaut ažgynė;
Slapta pardavinėjo ir par naktis skynė;
Vyresnybei melavo; ė žmonėms, kai verkė,
Nasrus kamšė kulokais, kraujo klanan merkė,
Ir kas metai Anykščius miško kuoptų varė;
Išpūstėjęs iščinto, zasiekus padarė...

Ir liko šitie kalnai pliki ir kelmuoti
Aplaistyti ašarom, giesme apdainuoti.
Ir giesmė nepabaigta: kai širdis susopo,
Ant dūšios labai sunku ir neramu tapo.
Mat toj pati galybė, ką miškus sugraužė,
Širdį, dūšią apgriuvo... ir giesmę nulaužė.

1859 m. Anykščiuose

327 *Džiaugės Anykščiai, džiaugės, in šilą žiūrėjo* – Šventosios ir nedidelio Šlavės upelio juosiamas Anykščių šilelis 1806 m. matavimų duomenimis apėmė 4 valakų plotą. Minimas 1806, 1817, 1834 m. inventoriuose (ABLK, p. 356). Dėl atimto miško 1853 m. Baranauskas ragino namiškius ir visą apylinkę rašyti skundą Valstybinių turtų rūmams

329 *kučmeistras* – vyresnysis miškų prievaizdas apskrityje, girininkas. „Kučmeistras. Förster. Nuo 1845 metų Anykščių šilelį nuo žmonių atėmė ant skarbo ir potam dalimis kas metai davė karališkiems žmonėms iškirsti. Kučmeistras negalėdavo niekam medžių pardavinėti, bet paslapčiomis pardavinėdavo. Anykščių vaitą Samulį Ignatą, apskundusi vyresnybėms už tatai, kučmeistras Ozerskis (Ozerskij) teip labai priplakė 1846 metuose, kad šis keletą mėnesių sunkiai sirgo". (A. B.)

330 *liesvinčius* – (*lenk.*) eigulys

331 *pagania* – ganiava

336 *Išpūstėjęs iščinto, zasiekus padarė* – *iščinto* (*lenk.*) – visiškai; *zasiekai* (*rus.*) – kirtimai
(lenk.) eigulys

Antanas Baranauskas

KELIONĖ PETABURKAN 5 GIESMĖ

Nu, Lietuva, nu, Dauguva, pasilikit sveikos!
Tegul sveiki šioj šalelėj visi žmonės laikos!
Tu, Lietuva – tu mieliausia mano motinėlė!
Tu, Dauguva – tu plačiausia Lietuvos upelė!
Plati, tyki, lyg senobėj skardi šalis mūsų
Po šiuos plotus viešpatavo ant giminės rusų[1].
Šiandiej rusai po maskoliais maskoliškai rėdos,
Lietuvos gi tikrus vaikus didžios spaudžia bėdos.
Anei rašto, anei druko[2] mum turėt neduoda:
Tegul, sako, bus Lietuva ir tamsi, ir juoda!
Kad tu, gude[3], nesulauktum! Ne teip, kaip tu nori,
Bus, kaip Dievas duos, ne tavo priesakiai nedori!
Silpna, trumpa savo valdžia Dievo prov[4]ą laužai,
Mygi, spaudi mūsų šalį, mūsų žmones gniaužai!
Nori savo valdžios peiliu mum širdis supjaustyt,
Nori savo ledu šaltu krūtines apkaustyt!
Neintveiksi, sūnau šiauros: mūsų širdys tvirtos, –
Seniai buvo išmėgintos, seniai keptos, virtos!
Jau kryžiokai kalavijum mum krūtinėn kirto,
Ir nors Prūsus sau atskėlė, Lietuva nevirto!
Mūsų brolius iškapoję ant kruvino kapo
Prūsų žeme pasdalijo ir liuteriais[5] tapo.
Neinveiksi, mum ant širdies trupės tavo peiliai,
Sutirps ledai ant krūtinės, tu pats teksi eiliai[6]!
Mūsų širdys atsigavo šventu Dievo krauju,
Mūsų rumbai surietėjo[7] Dievo macia[8] nauja.
Viduj vilnių jau pasiekėm mes Bažnyčios dugnį;
Dvasia Šventa mum krūtinėj kursto šventą ugnį.
Draugėn šventais pajautimais pinamėms lyg gijom,
Tikim, mylim ir viliamės, del to taũ nebijom.
Apkrauk mokestim didžiausiom, dvasia nenupulsma;
Nors Cibirijon[9] nubruk mum – ir te neprapulsma!

---

[1] gudų
[2] spaudos
[3] Kreipiamasi į Rusijos imperijos valdžią
[4] įstatymą, tvarką
[5] liuteronais
[6] ateis tavo eilė
[7] randai suaugo, sukietėjo
[8] galybė, jėga
[9] į Sibirą

Ir visur nepamesma mes vieros[10] šventos Rymo,
Ir visur su mum bus Dievas – Tėvas Sutvėrimo.
Ir be rašto, ir be druko Dievas loską[11] duoda,
Ir nors šiaura mokslais šviečia, Lieťva – tamsi, juoda,
Pasbaigs giminių adyna[12], sutrupės pasaulė,
Svieto šviesa bus aptemus, ė tamsa – kaip saulė;
Nupuls kalnai, ė slėneliai išsikels aukštybėn, –
Visos galybės eis dulkėn, silpnumas – galybėn!
Drebėk ir tu, sūnau šiauros, krūvon susitraukęs, –
Pats krisdamas pražuviman, mūsų neintraukęs!
Mes esam Bažnyčios uoloj[13], tu – krušnioj skeveldoj[14], –
Mes eldijoj Petro plaukiam[15], tu – grekonų geldoj[16].
Neviliok mum, mes nesėsma iš šio švento laivo!
Nebaidyk mum, Dievo žodžiais šturmai[17] nusiblaivo!
Teip važiuodamas dūmojau[18], insisėdęs ratuos;
Plentas trenkia, ratai terška ir kalmogai[19] kratos.
Ne teip skamba akmenėliai, padkavom[20] daužyti,
Kaip vaitoja mūsų broliai, šiauron nuvaryti;
Ne teip staugia platus plentas, gniaužtas diližonais[21],
Kaip vaitoja mūsų žemė po svetimais ponais;
Ne teip puola drėgnas rūkas, kai dienelė švinta,
Kaip gausingai mūsų brolių ašarėlės krinta.
Mielas Dieve, tarnam Tavo duok šventą kantrybę,
Ė po kančiai ant šio svieto duok dangaus linksmybę.

---

[10] tikėjimo
[11] malonę
[12] žmonijos laikas
[13] T. y. Romos Katalikų Bažnyčioje. Biblinė metafora, susijusi su Kristaus žodžiais, pasakytais apaštalui Petrui, kurį katalikai laiko pirmuoju popiežiumi: „Tu esi Petras – Uola; ant tos uolos aš pastatysiu savo Bažnyčią, ir pragaro vartai jos nenugalės.“ (Mt 16, 18).
[14] trapioje skeveldroje, nuoskiloje
[15] Šv. Petro valtyje, t. y. Katalikų Bažnyčioje
[16] Kalbama apie Stačiatikybę
[17] audros
[18] mąsčiau, galvojau
[19] senovinis vežimas
[20] pasagom
[21] Diližanai – dideli drobe dengti vežimai keleiviams

DAINU DAINELĘ

Dainu[1] dainelę, savo giesmelę,
Apie klapatus[2], vargelius
Lietuvos krašto, ne teip iš rašto,
Dainu senųjų žodelius.
Kalnai ant kalnų, ė ant tų kalnų
Kalnai ir maži kalneliai.
Tenai Lietuva par amžius buvo,
Kaip sako mūsų seneliai.
Ten miškai snaudė, ten meškas gaudė
Kasdien lietuviai iš seno.
Ūžė, braškėjo medžiai nuo vėjo
Ten, kur lietuviai gyveno.
Ant smėliakalnių, ant piliakalnių
Ąžuolai švęsti kerėjo,
Ir tie dievaičiai, kokiuos žemaičiai,
Kokiuos lietuviai turėjo.
Tol už Dauguvos kraštas Lietuvos
Smolensko žemę apriečia,
Už Dunojėlio, kur be šašėlio
Saulelė žmogų apšviečia.
Kijovos[3] rusai, latviai ir prūsai,
Gudai ir pikti tatoriai,
Lietuvą pažinę, vainiką pynę,
Lietuvą dabinę padoriai.
Ir labai buvo plati Lietuva,
Daug ana žemių ingijo.
Žmonės laisvingi buvo turtingi,
Niekur nebuvo vergija[4].
Vieni didžiūnai buvo galiūnai,
Ant vyresnybės išrinkti,
Ė kiti saldžios klausė jų valdžios,
Visi mažiukais vadinti.
Amžiai sukako, kaip seni sako,
Ir kiteip virto Lietuva:
Augo didžiūnai, augo galiūnai,
Žmonės vergijon pakliuvo.
Svietas[5] suspaustas, prakaitu plaustas,
Prapult ant amžių ketino.

---

[1] dainuoju
[2] rūpesčius
[3] Kijevo
[4] baudžiava
[5] žmonės, liaudis

Gavo kantrybę, meilę, stiprybę,
Kaip vierą[6] šventą pažino.
Ąžuolai griuvo, dievaičiai žuvo,
Krito ne viena žinyčia[7],
Po jais užstojo mokslo duotoja
Lietuvoj Rymo[8] bažnyčia.
Upė Šventoja griekus[9] mazgojo,
Po krikštui žmonės nekalti;
Skyrė bažnyčioj vyrus trinyčiai[10],
Moteris – nuometai balti.
Nors ponai spaudė, Bažnyčia glaudė
Lietuvos prastus žmoneles[11]
Po savo sparnu, kaip tikrus tarnus,
Kaip tikras savo aveles.
Amžiai sukako, kaip seni sako,
Lietuvoj viso atsejo:
Jos nudraskyta ponystė[12] krito
Ir kraujo daugal pralėjo.
Miškai išgriuvo, medžiai supuvo,
Ir nuogi laukai atliko;
Žėlimas pievų ir brąsva[13] javų
Kasmet nualo, išnyko.
Žmonės prispausti pradėjo jausti
Dažnai ir badą, ir marą,
Dievas gelbėjo ir pažadėjo,
Kad nebus ponų ir dvarų.

Štai diena aušta, naktis išlaužta
Nyksta terp prastų žmonelių.
Bet koks mum žodis tiesą parodys,
Koks keliavedys ves kelią?
Ant laiksvės[14] leisti linksmi ir skaisti,
Ko klausys Lietuvos žmonės?
Kas mete laimės išmokys baimės
Ir šventos Dievo malonės?
Nesibijokim, nebėdavokim[15] –

---

[6] tikėjimą (t. y. krikščionybę)
[7] senosios tikybos šventovė
[8] Romos
[9] nuodėmes
[10] baltos drobės drabužiai
[11] varguolius, valstiečius baudžiauninkus
[12] valstybė (t. y. Lietuvos–Lenkijos Respublika)
[13] derlius
[14] Į laisvę
[15] nesiskųskim

Dievas, ko reikia mum, žino:
Kad bus mum sunku, duot savo ranką
Mum kožnam karte[16] ketino.
Kalnai ant kalnų, ė ant tų kalnų
Kalnai ir maži kalneliai:
Ten tėvai mūsų, ten broliai mūsų,
Ten gyven mūsų seneliai.
Anykščių miestas, kalnais apriestas,
Pakraščiais Šventos upelės,
Lanko bažnyčią visų ūlyčių[17]
Kasnedėl[18] visi žmonelės.
Giesmėm ir maldom, net klausant saldu,
Bažnyčios mūrus siaudina[19],
Giesmėm malonės ir dėkavonės[20]
Dievišką širdį griaudina.
Ūžia šileliai, kriokia upeliai
Ir kalnai staugia terp vėjų;
Pievos žaliuoja, girios linguoja –
Auklėja kelio vedėjų.

[16] kiekvieną kartą
[17] gatvių
[18] kas sekmadienį
[19] skambina
[20] dėkojimo

Julija Beniuševičiūtė-Žymantienė Žemaitė

Julija Beniuševičiūtė-Žymantienė Žemaitė (1845–1921) – Prozininkė, dramaturgė, publicistė, visuomenės veikėja.

Gimė 1845 m. smulkiųjų bajorų šeimoje Bukantiškės palivarke[1] (dabar Plungės raj.). Tėvai Antanas ir Julijona Beniuševičiai savo žemės neturėjo, dirbo grafų Plioterių palivarke: tėvas – dvaro prievaizdu, prižiūrėjusiu ūkyje dirbančius baudžiauninkus, motina – šeimininke. Be Julijos, būsimosios rašytojos, šeimoje augo dar trys dukterys.

Kaip matyti iš Žemaitės *Autobiografijos*, nors tėvai buvo neturtingi bajorai, savo vaikus auklėjo, laikydamiesi luominių papročių: tėvas mokė skaityti ir rašyti lenkiškai, draudė kalbėti lietuviškai, bendrauti su baudžiauninkų vaikais. Įgimtas būsimos rašytojos talentas vaikystėje ir ankstyvoje jaunystėje reiškėsi dideliu mergaitės gyvumu, imlumu aplinkai, susidomėjimu kitais, teisingumo pojūčiu, empatijos sugebėjimais (t. y. mokėjimu įsijausti į kito emocijas, įsigyventi į kito situaciją, jausmais ją persprasti). Taip pat – savarankišku, neklusniu mąstymu, pvz., abejojant religijos dalykais, kuriais tėvų reikalauta besąlygiškai tikėti.

Buvo imli mokslui, greitai išmokusi skaityti ir rašyti lenkiškai, skaityti lietuviškai ir šiek tiek rusiškai, tik knygų pas tėvus trūkdavę. Vienuolikametę tėvai išleido mokytis į Šėmų dvarą (dabar Telšių raj.) pas dėdienę, kurios vyriausioji dukra, baigusi Vilniuje mergaičių pensioną (privačią vidurinę mokyklą), dirbo namų mokytoja. Be lenkų kalbos skaitymo ir rašymo, mokėsi prancūzų kalbos, aritmetikos, geografijos. Kiek pasimokiusi, liko gyventi pas dėdienę, „padėdama ką nors prie namų ūkės“. Iš giminaičių ir Bukantiškės kaimynystės dvarų bibliotekų gaudavo knygų. Šiuo metu susiformavo Žemaitės polinkis ir poreikis skaityti; knygų, spaudos trūkumą ypač jautė vėliau, šeimyniniame valstietiškame gyvenime. *Autobiografijoje* mini daugiausia skaičiusi Juozapo Ignoto Kraševskio[2] kūrybą. O šitaip prisimena Adomo Mickevičiaus *Vėlinių* III dalį, skaitytą įelektrintoje 1863 m. sukilimo išvakarių atmosferoje:

---

[1] Palivarkas – atskira dvaro dalis su ūkio trobesiais, dažniausiai arčiau kaimų, kad valstiečiai galėtų lengviau pasiekti dirbamus dvaro laukus. Palivarkuose paprastai gyvendavo dvaro ūkį prižiūrintys asmenys.

[2] Juozapas Ignotas Kraševskis (1812–1887) – poetas, prozininkas, istorikas, publicistas, produktyviausias lenkų rašytojas. Studijavo Vilniaus universitete, 1841–1851 buvo svarbaus Vilniaus kultūrinio žurnalo *Athenaeum* redaktorius. Parašė keturtomę Vilniaus miesto istoriją, istorinę-etnografinę Lietuvos kultūros studiją. Buvo ypač populiaraus herojinio-mitologinio Lietuvos epo *Anafielas* autorius. Vienas populiariausių jo istorinių romanų Lietuvoje – *Kunigas* (1882) apie Pilėnų gynimą.

Kitą sykį mačiau, turėjo [tą dramą] iš kaži kur tokios patriotkos. Alpėjo, alpėjo skaitydamos, šmotais [gabalais] rašės į rankraščius; tai buvo prieš lenkmetį, [18]63 [metus], aš dar paršelis [t. y. nesuaugusi] tebebuvau, man nė čiupinėti nedavė, pagavusi skaičiau mėnesienoj [...].

Minimas laikas prieš sukilimą – 1861 m. Lietuvoje ir Lenkijoje prasidėjusios bajorų patriotinės demonstracijos su religinių-tautinių giesmių giedojimu, į madą atėjusiu broliavimusi su valstiečiais, Lietuvos ir Lenkijos Respublikos atkūrimo šūkiais. Žemaitė *Autobiografijoje* žvelgia santūriai į anuomet „neramiais palikusius ponus“. Vis dėlto prisimena, kad to meto įvykiai patvirtino jos spontanišką demokratizmą, polinkį nepaisyti luominių ribų, kylantį iš empatijos, teisingumo jausmo ir išryškėjusį dar vaikystėje, trokštant žaisti kartu su baudžiauninkų vaikais, nepaisyti tėvų draudimų. Dabar bajoraitėms buvo galima valstietes merginas atsivesti net į saloną ir prie fortepiono mokytis jų dainų.

Žemaitės kartos bajorams didžiulį poveikį turėjo išgyventas 1863 m. sukilimas. Dėdienės šeima aktyviai rėmė sukilėlius, į nuošalų Šėmų dvarą nuolat užsukdavo kovotojai. Šį laiką Žemaitė atsimena kaip prasmingos tautinės veiklos, gyvenimo su uždegančia idėja metą. Prisimena save, aštuoniolikametę, buvusią svaiginančiame reikšmingų krašto įvykių sūkuryje. Jai yra tekę ir maistą naktį į sukilėlių „abazą“ – stovyklą – vežti, ir nesuskaičiuojamai marškinių sukilėliams prisiūti, ir sužeistuosius slaugyti. Gali būti, kad tuo metu, kaip mini viename vėlesnių laiškų, ėmė svajoti tapti rašytoja, rašė „lenkiškai kaži kokias eilikes ir „Swoje pamiętniki“ („Mano užrašus“ ar „atsiminimus“). Sukilimo patirtis subrandino ir kitos, keleriais metais vyresnės rašytojos, kilusios iš istorinės Lietuvos, populiarios lenkų pozityvizmo prozininkės Elizos Ožeškovos talentą (1841–1910).

Žemaitės *Autobiografijoje* sukilimo įvykiams skirta nemaža dalis, joje atsiskleidžia rašytojos talentas matyti daugiasluoksnę tikrovę, – ir pakiliąsias, ir komiškąsias, ir juodąsias karo tikrovės puses. Tikrovės daugiasluoksniškumas – realizmo literatūros principas. Jam įgyvendinti reikalingas rašytojo sąmoningumas, atvirumas pasaulio įvairovei, kritiškumas. Žemaitė aprašo ne tik bajorus apėmusias patriotines nuotaikas, žmonių solidarumą, altruizmą, luomų brolybės entuziazmą. Iš atminties neišdilo ir tokie įvykiai, kaip naktį į dvarą prisibeldęs sužeistas sukilėlis, kuris, kaip vėliau paaiškėjo, girtas sukėlė susišaudymą savo būryje ir pabėgo nuo sukilėlių karo lauko teismo. Taip pat „konspiracijos“ saldybė, slapstymasis nuo dvaro šeimynos (tarnų), nors šie viską mato ir kuo puikiausiai supranta. Arba atvirai perpasakota iš motinos giminaičio sukilėlio išgirsta istorija apie kaimo žmonių, valstiečių, nežmonišką, kerštingą elgesį su žuvusiais ir sužeistais bajorais po vieno susidūrimo su rusų kareivių būriu Žemaitijoje – esą dėlto, kad bajorai sukilimu norį „pančizną“, baudžiavą, grąžinti. Valstiečiai sužeistuosius pribaigė, mirusiųjų kūnus išniekino, apiplėšė, išsidalino žuvusiųjų drabužius, žiedus, laikrodžius, pinigus, ginklus, net nuorūkas. Žemaitės kūrybos tyrėja Viktorija Daujotytė atkreipia dėmesį: „Nepraeis nė šimtas metų – kai kurios detalės pasikartos. *Savųjų kritika* – sunkiausia rašytojo, apskritai kultūros žmogaus pareiga. Žemaitė ją vykdė atkakliai ir nuosekliai.“

Po sukilimo nuskurdus Šėmų dvarui, Julija Beniuševičiūtė gavo tarnybą Gorskių dvare Džiuginėnuose netoli Telšių. Čia ji tapo dvaro šeimininko sesers kompanione – padėjėja, palydove. Susipažino su dvaro medžioklės prievaizdu, „laučuoju“ Laurynu Žymantu. Baudžiauninkas, vaikystėje nuo tėvų atimtas į dvarą, patyręs daug neteisybės ir kančios,

savo gyvenimo nutikimus ypač mokėdavęs papasakoti su ašaromis, ir jas išspausdavęs klausytojams. Apsisprendimą prieš tėvų valią ištekėti už šio žemesnio luomo vyro rašytoja vėliau aiškino idealistiniais, greičiausiai romantizmo lektūros ir sukilimo įvykių sukurstytais luomų solidarumo jausmais, altruizmu, įgimta empatija:

Tokiais nusiskundimais įgijo mano simpatiją, pasigailėjimą: norėjau jį paguosti. Jis taipgi mane suprato ir stengėsi kaip galėdamas tankiau susieiti, pasikalbėti. Netrukus jau ir apie vedybas ėmėm projektuoti. Bet jis vis dejavo, kad mano tėvai bajorai neleis manęs už mužiko [valstiečio baudžiauninko].

Prižadėjau nežiūrėti nė kokių neleidimų, ir sutinku už jo tekėti vien dėl to, kad mužikas ir likimo skriaudžiamas.

Man rodėsi – kažkoks didelis pasišventimas iš mano pusės nutekėti už tokio nelaimingo žmogaus.

XVIII a. pab.– XIX a. revoliucinė žmonių lygybės idėja romantinėje literatūroje buvo iškelta kaip meilės, turinčios peržengti luomų ribas, tema (prisiminkime Mickevičiaus *Vėlinių* IV dalį). Žemaitės biografija atskleidžia, kaip ši epochos idėja veikė žmonių gyvenimus ir sprendimus. Julija Beniuševičiūtė ištekėjo 1865 m., praėjus keleriems metams po baudžiavos panaikinimo, tačiau luominiai barjerai, susiklostę per šimtmečius žmonių gyvensenoje ir mąstysenoje, negalėjo greitai išnykti. Tokiam sprendimui reikėjo „pasišventimo“ ir nemažo ryžto.

Tiesa, Žemaitės sprendimas nebuvo vien literatūriškas, išskaitytas iš knygų. Būta ir jausmo, aistros, kuriuos įžiebė – kaip Otelas Desdemonai, anot Mildos Danytės – būsimasis vyras pasakojimais iš savo gyvenimo. Be to, *Autobiografijoje* užsimezga netiesioginė paralelė tarp dukros ir jos tėvo vedybinių pasirinkimų, liudijančių paveldėtą stiprų, netgi maištingą charakterį, poreikį savarankiškai ir laisvai apsispręsti. Tėvas kadaise taip pat prieš giminių valią, su dideliu užsispyrimu ir nepaisydamas jokių grasinimų vedė pasirinktą moterį.

Po vestuvių Žymantas nusprendė atsisakyti tarnybos dvaruose ir pradėti savarankiškai ūkininkauti. Prie žemdirbiško gyvenimo būdo nepratusiems dvariškiams (t. y. dvaro gyventojams ir tarnautojams) ūkininkauti sekėsi nelengvai. Neturėdami savos žemės kilnojosi iš vienos vietos į kitą, nuomodami ūkius. Ir šeima buvo gausi – Žymantai susilaukė septynių vaikų. Valstietiškas gyvenimo būdas būsimajai rašytojai buvo nelengvas ne tik sava buitimi, bet ir platesnių akiračių stoka:

Prie visų sunkumų, rūpesčių ir nesmagumų prisiduria dar ilgesys: nieko o nieko negalima žinoti iš platesnės padangės. Vieni pletkai [paskalos], bobų plepalai, smulkmenos, barniai ar juokai... Čia pat kasdieniniai, naminiai ar kaimyniški prietykiai [įvykiai] artimi mus tepasiekia. Nei laikraščių, nei tolimesnių visuomenės žinių. Pagaliau nė knygos nė kokios, be maldaknygės paskaityti. Nuobodu, pakyru po tas paprastas smulkmenas, po darbus, po vaikus lygu po pakulas painiotis.

Apie 1884 m. su šeima apsigyveno Ušnėnuose (dabar Kelmės raj.). Kaimynų Višinskių sūnus Povilas buvo Šiaulių gimnazijos moksleivis, vėliau – Peterburgo universiteto studentas, aktyvus lietuvių tautinio atgimimo dalyvis. Pradėjusi iš jo skolintis knygas, gavo paskaityti ir nelegalios lietuviškos spaudos. Lietuviškuose laikraščiuose skelbiama groži-

nė proza paskatino rašytoją išbandyti ir savo plunksną, įgyvendinti dar jaunystėje kilusią svajonę tapti rašytoja. Daug reiškė ir Povilo Višinskio palaikymas:

Sykį su Povilu skaitėme „Varpą“. Jame radau apysakaitę, užvardintą „Vaišnorienė“, rašiusi [Gabrielė Petkevičaitė] Bitė. Apysakėlė man labai patiko. [...]

– Didelė čia kupeta, – sakau. – Juk ir aš mokėčiau taip parašyti!

– No, pamėgink, – šokosi Povilas, – parašyk! Bitė gerai nemoka lietuviškai, o parašė. Kodėl negali tamsta parašyti? Pamėgink. – [...] prisikabinęs prie manęs nebeatleido, kol tik nepamėginau.

Žemaitė debiutavo 1894 m. apsakymu „Rudens vakaras“. Jis buvo išspausdintas *Tikrajame Lietuvos ūkininkų kalendoriuje 1895 metams*. Pradėjo bendradarbiauti lietuviškoje spaudoje, susipažino su jaunosios kartos studentais „litvomanais“, kitomis rašytojomis bajorėmis – Bite, Šatrijos Ragana. Žemaitei atsivėrė platesni kultūriniai, visuomeniniai akiračiai, kurių taip ilgėjosi. Lietuvių tautinis atgimimas – kaip kadaise sukilimo įvykiai – įtraukė veiklią, buityje neišeikvotos „dioniziškos ugnies“, anot Donato Saukos, kupiną moterį į prasmingą visuomeninio gyvenimo sūkurį. Entuziazmu, veiklumu penkiasdešimtmetė Žemaitė nenusileido savo „globėjams“ studentams, pasinėrė į jų siunčiamą skaityti literatūrą, permąstydama, kritiškai svarstydama, kartu – aiškiai suvokdama savo talento prigimtį. Intensyviai rašė, nors iš pradžių, neturint „liuoso pakajaus“ (laisvo savo kambario), teko rašyti ir naktimis, ir toje pačioje troboje su dirbančia šeima. Per paskutinį XIX a. penkmetį parašė svarbiausią savo kūrybos dalį – apsakymų ciklą „Laimė nutekėjimo“ („Marti“, „Petras Kurmelis“, „Topylis“, „Sučiuptas velnias“, „Neturėjo geros motynos“, „Sutkai“). Šie ir kiti apsakymai buvo išleisti trimis Žemaitės „Paveikslų“ knygomis 1899–1901 m. Sukūrė dramų – daugiausia komedijų, iš jų žymiausia – *Trys mylimos*. „Dviejų Moterų“ slapyvardžiu rašė dramas kartu su G. Petkevičaite-Bite (pvz., *Litvomanai*).

Po vyro mirties 1900 m. Žemaitė aktyviai įsitraukė į besikuriančios lietuvių visuomenės gyvenimą. 1907 m. dalyvavo pirmajame Lietuvos moterų suvažiavime Kaune. Tais pat metais atvažiavo į pirmąją lietuvių dailės parodą, parašė apie ją laikraščiui *Vilniaus žinios*. Įžvalgiai aptarė Mikalojaus Konstantino Čiurlionio tapybos vaizdinių sąsajas su lietuvių mitologine vaizduote. 1914–1915 m. Rusijoje ir JAV rinko aukas nukentėjusiems nuo I pasaulinio karo šelpti. Tiek moterų suvažiavime, tiek lietuvių viešuosiuose renginiuose Vilniuje, tiek JAV miestuose susirinkus lietuvių išeivių publikai, Žemaitė veikė ir garsėjo kaip puikios iškalbos, įtaigi oratorė.

Gyvenimo pabaigoje ėmė rašyti *Autobiografiją*, ji liko nebaigta. Mirė 1921 m. Marijampolėje, ten ir palaidota.

Žemaitė – lietuvių kultūros figūra

Anot Viktorijos Daujotytės, „Žemaitė – viena pačių ryškiausių lietuvių kultūros figūrų, vis labiau ženklas, simbolis. XIX ir XX amžių sankryžoje pagal prigimties unikalumą, proto imlumą, pagal dvasinių aspiracijų stiprumą ir gyvybingumą ji stovi greta genialaus kalbininko Kazimiero Būgos ir genialaus dailininko Mikalojaus Konstantino Čiurlionio“.

Žemaitės figūra, jos kūrybos kelias liudija gaivalingą talento jėgą, gebėjusią prasiveržti pro gyvenimo aplinkybes, nesuteikusias jai išsilavinimo, skatinančios ir ugdančios lite-

ratūrinės terpės. Tačiau mezalianso (socialiniu požiūriu nelygios santuokos) keliu įėjusi į valstietiškąją lietuvių kultūrą, Žemaitė įgijo unikalią galimybę pažvelgti į ją ir iš šalies, ir iš vidaus vienu metu. Imlia sąmone iš arti pažino lietuvių valstiečių gyvenseną, mentalitetą, pasaulėjautą. Kartu, kaip matyti iš amžininkų atsiminimų, buvo toje aplinkoje kitoniška, su ja nesutapo, išsiskyrė – ir apranga (buvo daugiau į bajorę panaši), ir energija (raita iš lauko arklius parjodavo), ir gyvumu (nors ištekėjusi, labai mėgo linksmintis, nepraleisdavo kaimo vakaronių, buvo gera šokėja). Taip pat – anksčiau minėta valstietėms moterims nebūdinga skaitymo aistra. Tad Žemaitė savo proza iškyla tarsi antropologė (kultūros tyrėja) – stebinti lietuvių valstiečių kultūrinę bendriją, vienu metu būdama ir jos viduje, ir išorėje.

Kad tai galėtų padaryti, daug reiškė įgimtas genialus kalbos jausmas, neatsiejamas nuo pastabumo, gebėjimo giliau suvokti pasaulį. Intuityviai jautė kalbos stilių – darną, kalbos sukibimą su tikrove, leidžiančią pasakyti, kas yra. Netaisyklingą, sujauktą kalbėjimą, žemaičių bajorų vartojamą lenkų-lietuvių kalbų žargoną apsakyme „Atžala“ nusakė kaip kalbą „sulaužytais kaulais“. Taigi kalbą jautė kaip antrąjį kūną – sveiką ar žalojamą.

Žemaitės apsakymų pagrindinė tema – kaimo žmonių šeimos gyvenimas, jos dėmesio centre atsiduria moteris. Vaizduodama lietuvių valstiečius Žemaitė literatūroje atvėrė naują, nepažįstamą pasaulį. Iki pat XIX a. II pusės realizmo prozos žemesniųjų socialinių sluoksnių žmonių – ypač moterų – gyvenimas Vakarų literatūroje į teksto „sceną“ galėjo būti iškeltas nebent komedijoje ar satyroje. Tai nebuvo rimto meninio žvilgsnio objektas, dažnai apskritai likdavo „už kadro“. Žemaitės prozoje pasirodo nauji literatūros herojai, jie traktuojami su visu egzistenciniu rimtumu kaip visaverčiai žmonės. Apsakymuose iškyla bendražmogiškų situacijų spektras – laimės siekimo, pasirinkimo, apsisprendimo, susitaikymo, pasipriešinimo, kaltės, klaidos ir pan.

Žemaitė savo prozoje įsismelkia į pačią valstietiškosios pasaulėjautos šerdį. Ji ne aprašinėja „svetimu žvilgsniu“ kaimo tipus iš išorės, bet raiškiai „iš vidaus“ perteikia jų santykius, patirtį, savitą pasaulio supratimo būdą (ypač – kosminę pasaulėjautą, pasaulio sąryšingumo pojūtį). Kaip teigia anglų literatūros tyrėja Milda Danytė, Europos grožinėje ir dokumentinėje (atsiminimų, autobiografijų ir pan.) literatūroje yra išlikę mažai žinių ir liudijimų apie Europos kaimo moteris. „Beraštės ar tiesiog neturinčios nei laiko, nei skatinamos parašyti apie savo gyvenimą kaimo moterys istorijos knygose liko be balso. Kaimo tema buvo populiari XIX a. literatūroje, bet beveik visi rašę apie kaimą buvo kilę iš viduriniosios klasės, taigi valstiečių gyvenimą stebėjo tik iš šalies. Žemaitės, kaip tikros valstiečių gyvenimo dalyvės, raštus jau vien dėl šios priežasties reikėtų išversti į kitas kalbas.“

Iš tiesų, kaimo moterys (nemaža dalimi ir vyrai) XIX a. ne rašė apie savo gyvenimą, o pasakojosi. Gyvenimo pasakojimas – pirminė patirties perteikimo forma, svarbi žemdirbiškoje kultūroje. Ji tapo Žemaitės literatūrinės kūrybos medžiaga ir būdu: dažnas jos apsakymas turi paantraštę „tikras atsitikimas“, – papasakota istorija. Žemaitės proza lietuvių kultūrai išsaugojo ir istorijoje „be balso“ likusių žmonių patirtį, ir unikalią žodinio pasakojimo tradiciją. Žemaitės herojai savičiausiai charakterizuojami savo kalba; kas jie tokie, labiausiai atsiskleidžia dialoguose.

Žemaitės įsitraukimas į literatūrinį gyvenimą tapo moters išėjimo iš privataus namų gyvenimo į viešumą simboliu. XIX a. modernėjant visuomenei, keitėsi ir moters padėtis.

Moterys vis labiau suvokė lyčių lygybe grindžiamos individualios laisvės ir kartu – didesnės atsakomybės už bendruomenės gerovę poreikį. Šiuos poreikius Europos ir Amerikos šalyse išreiškė feminizmo judėjimas. Žemaitė pati išbandė ir liudijo moters galimybes dalyvauti Lietuvos viešajame gyvenime: prisiminkime jos dalyvavimą pirmajame Lietuvos moterų suvažiavime, visuomeninėje akcijoje renkant aukas nukentėjusiems nuo karo, jos viešą kalbėjimą, publicistiką. Gebėjo prisiimti atsakomybę už viešuosius reikalus. Pavyzdžiui, apsigyvenusi Vilniuje, 1913 m. tapo nominalia laikraščio *Lietuvos žinios* redaktore, nepaisė rizikos. Po poros metų dėl politiškai nepriimtinų laikraščio publikacijų kaip redaktorė buvo suimta, dvi savaites išbuvo Lukiškių kalėjime.

Ne mažiau svarbu, kad savo kūriniuose rašytoja kėlė moters padėties šeimoje, pagrįstoje tėvo, vyro viršenybe, klausimą, aktualų XIX a. besiformavusiai feminizmo ideologijai. Atskleidė – ir vaizduodama, ir nutylėdama, leisdama tik numanyti – tamsiąsias šeimos gyvenimo puses, pvz., smurtą prieš moteris šeimoje (plg. „Neturėjo geros motynos“). Žemaitės apsakymuose dažniausiai vaizduojamos šeimos su nedarniais poros santykiais, dar pagilinamais skurdo, tamsumo ar moralinio nejautrumo, kurie labiausiai pažeidžia silpnesniųjų – moterų ir vaikų – gyvenimus. Apsakymą „Sutkai“ parašė, norėdama sukurti atsvarą tokiam šeimos paveikslui, teigdama visaverčių žmogiškųjų ryšių galimybę, nepriklausomą nuo turto, socialinės padėties. Savo kūryboje Žemaitė išskleidžia realizmo stiliaus įgalintą demokratizmą kaip atvirumą kitam, kitoniškam, kitos tautos, socialinės aplinkos žmogui, veikia kaip visuomenės kritikė.

Labiausiai moters išėjimą į viešumą Žemaitė liudija savo rašymu. Nuo XVIII a. Vakarų literatūroje ėmė gausėti moterų rašytojų. Lietuvoje plunksnos ėmėsi pirmiausiai XIX a. aristokratės – grafienės Ona Radvilaitė-Mostovska (apie 1762–prieš 1833), Sofija Tyzenhauzaitė Šuazel-Gufjė (1790–1878) – istorinės ir gotikinės prozos, memuarų autorės; pirmoji XIX a. Lietuvos moteris poetė – grafaitė Gabrielė Giunterytė-Puzinienė (1815–1869), parašiusi ir populiarius memuarus. Vėliau į literatūrą įsitraukė lietuviškai rašančių moterų bajorių plejada (nuo poetės Karolinos Praniauskaitės iki lietuvių psichologinės prozos pradininkės Šatrijos Raganos). Žemaitės kūryba žymi lietuviškos grožinės prozos pradžią.

Nuo 1966 m. Lietuvoje yra teikiama Žemaitės vardo premija už grožinę prozą ar publicistiką kaimo tema. Jos laureatais yra tapę nemaža žymių lietuvių rašytojų; Nepriklausomybės metais – Vanda Juknaitė, Icchokas Meras, Marcelijus Martinaitis ir kt.

Siūloma literatūra: Žemaitė, *Raštai,* parengė Aleksandras Šešelgis, Vilnius: Žara, 1995–2004, t. 1–4; Donatas Sauka, *Žemaitės stebuklas*, V., 1988, 10 – 20, 185–188, 190–194; Viktorija Daujotytė, *Moters dalis ir dalia,* Vilnius: Vaga, 1992, 72–75. Viktorija Daujotytė, *Parašyta moterų*, Vilnius: Alma littera, 2001, 85–95.

Žemaitė

AUTOBIOGRAFIJA

Mano tėvas, Antanas Beniuševyčia, bajoras. Motina, Julijana Scepuraitė, taipgi bajoraitė, kaip visuomet, sakėsi iš aukštos giminės esanti kilusi. Jos tėvas paėjęs iš Vilniaus, kame daug giminės buvę; tarpe tų buvęs vienas kanauninkas; kunigas Scepura. Bet mano motinos tėvas, nežinau kokiu būdu, atsikraustęs į Žemaičius. Čia labai vargingai gyvenęs, apie vaikų mokslą nė manyti nemanęs: prakutę vaikai ėję tarnauti.

Vieną dėdę, motinos brolį Aloizą, pažinau; buvo puodžius (iš molio puodus dirbo), gyveno Mosėdyje, Telšių paviete. Kuomet pas mus atvažiuodavo, visada dovanų gražių puodžiukų ar bliūdžiukų atveždavo.

Mamos sesuo, Karolina Scepuraitė, Liepojoje tarnavo, tenai nutekėjo už kokio ruso – pavardės nežinau, nes mano motina jos išsižadėjo už tai, kad už nekataliko, maskoliaus[1], nutekėjo.

Daugiau motinos giminės nežinau.

Mano motina tarnavusi Mosėdyje pas kunigą altaristą, senelį – jo pavardės nebeatsimenu. Paskui pakliuvusi pas Šateikių grapą Plioterį į Bukantiškės[2] dvarelį (palivarką) už gaspadinę[3]. Algos ėmė metams dešimtį rublių ir užlaikymą, t. y. ordinariją, o kiek gavo ir ko? – nežinau.

Rašyti mama nemokėjo, tik ant knygos skaitė, bet savo bajorišką kilimą ir lenkišką kalbą labai gerbė. Mus, savo vaikus, dabojo, kad lenkiškai kalbėtumėm: lenkiškas knygas liepė skaityti.

Tėvo giminė buvo platesnė. Jo tėvas vedęs tris kartus, kiekvienos pačios likę po trejetą vaikų; viso labo devynetas. Mano tėvas ir dvi jo seserys, Ona ir Barbora, trečiosios pačios vaikai, palikę maži našlaičiai, kai tėvai išmirę. Pirmosios pačios vyresnysis sūnus likęs visų mažesniųjų globėjas ir viso turto ir žemės šeimininkas. Didesnieji vaikai kiekvienas galėjęs sau duoną užsidirbti. Vienas brolis įstojęs į domininkonų vienuolyną, bet jaunas miręs, nebeteko jo pažinti. Mūsų tetos, tėvo seserys, nutekėjo. Atvažiuodavo pas mus – viena Matienė, kita Norkienė; pas Telšius gyveno. Brolis tėvo, dėdė Domininkas, irgi pas Telšius gyveno, vedęs.

Vyriausias brolis Stanislovas, mažųjų šeimynos globėjas, tarnavo pas Šateikių grapą Plioterį už kamisorių[4]. Betarnaudamas praturtėjo, nusipirko Vinteliškės dvarą Žarėnų parapijoj, Telšių paviete. Vedė turtingai – panelę Albertiną Abromavičiūtę. Tėvui mirus, mažuosius vaikus atsiėmęs pas save, mergaites – Oną ir Barborą – padėjo už tarnaites prie savo ponios, o broliuką Antaniuką, mano tėvą, pristatė prie grapo, kur patsai tarnavo kamisorium, už liokajuką[5].

Grapas buvęs senas, ligotas, niekur nė kojos nekėlęs iš kambario, buvęs nevedęs. Jo buvę keturi liokajai – kiekvienas savo darbą turėjęs dirbti. Vienas, kamerdinerius – rėdęs grapą; kitas, kredensorius – valgydinęs grapą, tretysis – turėjęs pakajus valyti, o mažasis Antukas turėjęs sargybą sėdėti, žiemą – prieškambaryje, o vasarą ant gonkų.

---

[1] maskvėno, t. y. ruso
[2] Tai lenkiška forma, Žemaitė šnekėjo ten lenkiškai. Žemaičiai tarė Bukantė.
[3] šeimininkę
[4] prievaizdą
[5] jaunesnįjį kambarių tarną

Grapas varpelį suskambino, turi pas jį šokti ir paliepimą išpildyti – ką paduoti ar liokajų kurį pašaukti, ir vėl savo vietoje atsisėsti.

Senis grapas buvęs baisiai turtingas: didžiausius dvarus, plačiausius valsčius valdęs, baudžiauninkų (lažininkų), padonųjų begales turėjęs... Žemės, miškų, girių nė krašto niekas nežinojo...

Iš kitų jo dvarų, palivarkų kamisoriai, kai suveždavę donis, pagalves, žmonių sumokėtas, pinigus į maišus susipylę, ir pylę į krūvą grapo kambaryje ant grindų. Paskui liokajai pylę į bačkeles[6]; neskaitę, bet mieravę pinigus: trigorčė bačkelė, pripilta rublių – žino, kad trys tūkstančiai. Auksinius „imperijolus", penkrublinius ir dešimtrublinius – taip pat mieravę. Bačkeles užkalę ir krovę į rūsį po palocium[7]. Pilnas rūsys buvęs eilėmis prikrautas pinigų bačkelių.

Kai senis grapas mirė, visi turtai, dvarai ir valsčiai su padonais liko brolio sūnums, taipgi grapams Plioteriams. Tie buvę keturi broliai, dėdės dvarus ir valsčius į keturias dalis pasidalinę. Vyriausiam Pranciškui teko Šateikiai su palivarkais, tai tas pinigų bačkeles iš rūsio krovė į vežimus ir liepė lažininkams vežti į Rygą; tenai grapas pinigus sukrovė į bankus.

Senis grapas mirdamas paliko savo liokajams palaikų po šimtą rublių ir algą už visus metus užmokėti. Mano tėvas ėmęs algos dešimtį rublių, tai po grapo mirties gavęs šimtą dešimtį rublių, padėjęs į Rygos banką, gavęs palūkų į metus keturis rublius. Už metų jau turėjęs šimtą keturiolika rublių, taip, su procentais ir augo suma.

Tėvas tankiai mums pasakojo apie senio grapo mirtį, kaip jo kūną balzamavo. Perskrodė pilvą, išėmė visus vidurius ir užkasė sode. Pripylė kubilą spirito, į tą įmerkė grapo kūną, įmerkę tris dienas laikė, paskui ištraukė, pakabino po dūmais rūkyti, sako, surūko, sudžiūvo, net barška; paskui ištampė, pilvą susiuvo, išdailino... paskui visą aliejiniais dažais nutepliojo, nudžiovino ir aprėdė, paguldė pakajuj, apstatė žvakėmis ir žolynais. Tuomet pagrabą kėlė per tris dienas.

Jaučius, avinus mušė, mėsą virė, duonas kepė, – visiems valgyti ir gerti davė. Per tas dienas lažininkai buvę paleisti nuo darbo, pagrabe giedojo, valgė ir gėrė. Degtinės bosai ant padvarijos[8] išritinti, kibirai, ąsočiai vis prileisti, gėrė, kiek tik kas norėjo, pasiskirdami – degtinės ar alaus, užkandai – mėsos bliūdai[9] vis pilni, duonos stalai apraikyti: gėrė valgė, kiek tik kas valiojo. Per naktis, sako, visi patvoriai privirtusių žmonių, bobų, be dvasios prisigėrusių, gulėjo. Grapas mirdamas būk liepęs tokį pagrabą iškelti savo padonams: jei kurį kuomet nuskriaudė ar nekaltai nuplakė, tai numiręs norėjo atlyginti – papenėti ir pagirdyti...

Palaidojus grapą, dar po kelių dienų kitas tik iš patvorio ar iš krūmų išsimiegojęs išlindo, o ir negyvai užsigėrusių buvę... Grapo pagrabą ilgai lažininkai minėjo. Tėvo brolis kamisorius paprašęs jaunojo grapo duoti mano tėvui kokią nors tarnystę. Grapas paskyręs urėdo[10] vietą į Bukantiškės[11] dvarelį, už penkių varstų[12] nuo Šateikių, Plungės parapijoj.

---

[6] statinaites
[7] rūmais
[8] kiemo
[9] dubenys
[10] dvaro ūkio tvarkytojo
[11] T. y. Bukantės dvarelį.
[12] varstas – 1,067 km.

Vyresnysis tėvo brolis, tarnavęs kamisorium, buvo nusipirkęs dvarą ir toliau Žarėnų parapijoj nupirko didelį žemės plotą su mišku: reikėjo savo žiūrėti, trobesius statytis, todėl jaunajam grapui atsisakė nuo tarnystės.

Mano tėvas, užėmęs urėdo vietą Bukantiškėj[13], rado betarnaujančią mano motiną už gaspadinę. Nežinau, kiek laiko patarnavęs, tėvas užsimanė vesti mano motiną. Tai sutikus, padavė užsakus.

Tėvas nuvažiavo pas vyresnįjį brolį, savo globėją, pasigirti vedąs ir į vestuves pakviesti. Sužinojęs brolis apie Antano projektą, kuo žemės neišspardęs: užsispyręs neleisti jam tos mergos vesti, nesą ji neturtėlė ir už Antaną vyresnė. Pagaliau visai neleidžia dar vesti, esąs per jaunas, bloznas[14]. Mano tėvas turėjęs 22 metus, o motina 26 ar 27.

Už kiek metų, būdavo, mums, vaikams, pasakos ne tiek tėvas, kiek tėvo sesuo Barbora, tuomet buvusi pas brolį už tarnaitę, – paskui pas mus parėjo. Tankiai mums pasakojo:

– Kai tik Antanas, jūsų tėvas, atjojo, pasisakė jau po užsakų su jūsų mama, brolis taip supyko, paraudo lygu burokas, net akys jam pabalo, sako:

– Jei tu tos mergos nemesi, tai ir iš akių man von!

Antanas, kepurę pasigreibęs, kiuti kiuti per kiemą prie arklio. Brolienė šoko taikinti, atšaukė atgal Antaną – ir geruoju jam įkalbinėti nevesti tokios senos ir pilkos. Žadėjo jam išpiršti jauną, gražią, turtingą bajoraitę, atiduoti tėvo tėviškę, – galėsiąs gyventi savojoj, gerą pasogą[15] gavęs.

Davė davė pamokslus abudu užsispyrę. Antanas vis tyli... Prišnekėję, prikalę pamokslų ir patarimų, paklausė:

– Ką tu misliji[16], Antan?

– Gerai misliju... – šis atsako.

– Na, o kaip? Sutinki nevesti?

– Kai tik sugrįšiu, tuoj ant šliūbo.

Tie vėl supykę kolioti, visaip barti, bauginti, kaip jo išsižadėti, iš giminystės išmesti, nieko neduoti, nuo vietos, nuo grapo pavaryti, tėviškę parduoti – turi vyresniojo brolio klausyti... Antanas vis tyli. Pribarę, prigrasinę vėl klausia:

– Ką misliji?

Tas vėl atrėžia:

– Gerai misliju, kai tik sugrįšiu, tuoj ant šliūbo...

Supykęs brolis liepė Antano arklį užrakinti ir jį patį uždarė į kambarėlį: tegul per naktį pagalvos gero brolio patarimo paklausyti.

Rytą parvežė kunigą džekoną[17]; tas nuo savęs ėmė Antanui pamokslus sakyti. Džekonas, kun. Senulevyčia, brolis ir brolienė, pasikaitydami kala ir kala per dieną, o tas kaip nebylys tyli. Klausia:

– Ką misliji, sutinki?

Tas vis tą patį atsako:

– Kai tik sugrįšiu, tuoj ant šliūbo...

---

[13] T. y. Bukantėje.

[14] silpnas, menkas

[15] ištekančiai merginai duodama turto dalis (pinigais, gyvuliais)

[16] mąstai

[17] dekaną, vyresnįjį kunigą

Perpykęs brolis liepė rykščių parnešti, pašaukęs du vyrus, liepė divoną[18] patiesti, guldyti plakti. Mat bajoras ant plikos žemės neišpuola plakti...

Čia ruošiasi plakti, o mudvi su Ona, sako Barbora, kad klykiame, verkiame, keliaklūpsčiais puolinėjame po kojų broliui ir džekonui, meldžiame neplakti, paleisti Antaną.

Džekonas pataręs palikti neplaktą dar per naktį – gal apsigalvos, rykštes palikti rytojui, o tuo tarpu pasiųsti į Plungę klebonui areštą, kad neduotų bloznui šliūbo be brolio leidimo. Antaną vėl užrakinę, taip pat ir jo arklį.

Sesuo Barbora pavogusi nuo vežėjo arklidės raktą, Antano arklį išvedusi į krūmus, jį patį per langą išlaipinusi. Tas užsisėdęs nakčia ir išjojęs. Teisybė, kai tik sugrįžęs, tuoj į šliūbą nuvažiavę vienu du; paskubėję, kad džekonas neužneštų arešto klebonui.

Nieko brolis nepadaręs Antanui, supykęs išsižadėjo brolystės, dalies nieko nedavė, dargi seserį Barborą nuo savęs išvarė. Paskui ji pas mano tėvus buvo, o pasenusi, Žemaičių Kalvarijoj bedavatkaudama, amžių pabaigė.

Mano tėvai pas grapą Plioterį ištarnavo daugiau kaip dvidešimt metų, tėvas – urėdu, motina – gaspadine. Baudžiauninkai (lažininkai) nudirbdavo laukus, o dvarely gyveno tik tėvai, samdyta mergaitė ir piemuo bandai ganyti ir žiemą šertis. Visi keturi iš ordinarijos. Kiek ėmė duonai grūdais – nežinau, bulbių sodinosi lauke, daržuose sėjosi daržovių – kopūstų, batvinių, morkų ir t. t.

Porą arklių tėvas sau laikėsi; algos ėmė 20 rublių, motina 10 rublių į metus. Tėvas laukus, lažininkus prižiūrėjo, motina paukščius: vištas, antis, kalakutus perino, augino, užaugintus į Šateikių dvarą atiduodavo, Bukantiškės dvarelio karves milžo, sviestą suko, sūrius darė... nuo kiekvienos karvės turėjo į dvarą atiduoti po paską[19] sviesto (20 svarų[20]) ir kapą (60) sūrių. Paukščių nebuvo padėto skaitliaus, bet stengėsi kuo daugiau užauginti: kiekvienos veislės užaugindavome po šimtą ir daugiau.

Vaikų buvome keturios mergaitės, broliuko nebuvo, tik Emilija, Petronėlė, Julija ir Juzefa. Aš vidurinė po Petronėlės, gimusi 1845-tais gegužės 31 dieną. Krikštyta Šateikių bažnytėlėj kunigo Golmino.

Mes augdamos iš pat mažo padėjome motinai darbuotis – paukščius ganėme, lesinome, didesnės užaugusios milžome karves, sūrius darėme...

Žiemą tėvas mus mokė skaityti ir rašyti lenkiškai, kalbėti lenkiškai liepė, žemaitiškai draudė. Labiausiai buvome draudžiamos nuo draugavimo su lažininkų vaikais, kurie atnešdavo valgyti: nevalia mums buvo su jais nei susidėti, nei su mužikiukais šnekėti.

Kai mokė mus poterių, prisakymų, turėjome balsu rytą vakarą atsiklaupę kalbėti, o kai aš išmokau, leido jau ir patyliais kalbėti. Žiemą trobos gale visuomet tėvas pakabindavo ant gembės savo kailinius, tai aš po tais palindusi paklūposiu, kol Juzė sukalbės balsu – aš išlįsiu, irgi sukalbėjusi, bet tik patylėjusi. O vasarą, kai varys prie poterių, aš persižegnojusi klupt kieme po klevu ant žolės, paklūpojusi – „sukalbėjau poterius“.

Kuomet mokiaus skaityti – atsimenu: paėmus lementorių, reikėjo persižegnoti ir, atskleidus paskutinį lapą, ten padėtas eiles perskaityti:

---

[18] kilimą

[19] toks indas sviestui laikyti

[20] svaras – apie 400 g.

Ruszczka, duch święty, dziateczki bić radzi,
Ruszczka bynajmniej zdrowiu niezawadzi,
Ruszczka napędzi rozumu do głowy,
Uczy paciorki, broni od złej mowy ir t. t.[21]

Tas to himno skaitymas man didžiausias nesmagumas: tankiausiai apsipylusi ašaromis skaičiau. Pasipriešinti neskaityti negalima, nes visuomet rykštė po balkiu pakišta riogsojo, ir su ta būčiau priversta skaityti.

Išmokus ant lementoriaus kaip žirnius berti, įstatė jau į maldaknygę; didžiausias man džiaugsmas, kad tos „ruščkos“[22] nebereikės kartoti.

Mano tėvai buvo labai dievobaimingi ir maldingi: dabojo mus nuo papiktinimo, nuo blogų kalbų... Atsimenu – sykį, besidračydama su mažąja seseria Juze, sušukau: „Ach ty Judaszu!“[23] Išgirdęs tėvas baisiai mane subarė už tą žodį, ką tik su rykšte negavau, už bausmę paklupdęs mane, liepė tris „Sveika Marija“ sukalbėti. O jau išgirstų paminėjus „dijablą“ ar „čiortą“[24], tai nežinau, kas bebūtų.

Žiemą vakarais ir gaidykstėmis[25] mama ir mergaitės verpė. Kas rytas ir kas vakaras verpdamos giedojo visokias litanijas, gadzinkas[26], karunkas[27] ir kitas šventas giesmes.

Į bažnyčią kas nedėldienį ar šventę, kad ir kažin koks oras būtų, visuomet tėvai važiavo ir mus vežėsi; visas sykiu negalėjo, tiek vietos vežime nebuvo, tai vežėsi po dvi pakaitais: vieną nedėldienį tos dvi, kitą antros dvi. Vasarą tankiai ir pėsčios ėjome. Bažnyčioje, žinoma, reikėjo melstis, nesidairyti į šalis, žiūrėti tik į altorių, kunigą ir knygą, – maldas, litanijas skaityti.

Aš bažnyčioje tankiausiai „Ražančių“ skaičiau, nes, perskaičius „tajemnyčias“[28] – maldas, reikia kalbėti dešimt sykių „Sveika Marija“, tas bekalbėdama vis šį tą pamatau: tai gražią skepetaitę kam ant galvos, tai gražų sijoną ar vaiką su gražia jupele[29]. Motina pakumščios:

– Nesižvalgyk, varnų neganyk!

– Rožančių kalbu, – atšaunu.

Septintus metus beeinant privedė pirmą sykį išpažinties. Senis kunigas Golminas pas mus tankiai atvažiuodavo, mano tėvų labai mylimas. Jam atvažiavus, motina visuomet kvepiančią kavą virė pavaišinti...

Sykį kunigas mane paklausė:

– Kas tave sutvėrė?

– Mama, – atšoviau.

---

[21] Šventoji Dvasia liepia rykšte mušti,
Rykštė sveikatai visai nekenkia.
Rykštė įpila proto į galvą,
Moko poterių, atpratina nuo nedorų kalbų.

[22] t. y. „rykštės“

[23] Ak tu, Judošiau!

[24] „velnias“ lenkų ir rusų k.

[25] anksti rytais, gaidžiams giedant

[26] „valandas“ tokias maldas

[27] tokias giesmes

[28] rožinio dalis – paslaptis

[29] ilgas drabužis ilgomis rankovėmis, velkamas per galvą

Uždaviau kunigui tokį galvosūkį, ėmė man aiškinti apie dūšią, apie kūną ir dar, ir dar... Man, žinoma, nė botais kunigo pamokos, a nė klausau. Motinos nebuvo viduj, turbūt kavą virė; įėjusi įsikišo į kunigo kalbą, ėmė raminti:

– Ką čia, kunigėli, su ta kvaiše sau galvą suki – ji prisakymų mokoma; ot, atėjo ant seilės ir pasakė niekus, aiškinti, vargti neapsimoka. – Įpylė kavos, ir kunigas mane užmiršo.

Tas senelis mane pirmą sykį klausė išpažinties zakristijoj. Ką aš jam sakiau ar jis man – nieko nebeatmenu. Tik paskui liepė man pasilenkti, muštis į krūtinę – gailėtis už griekus[30]...

Zakristija buvo plytomis grįsta; aš pasilenkusi pamačiau po kunigo krėslu plytoje apskritą duobelę. Parvažiavusi namo, pasakojau, kad zakristijoj žemėje yra labai gera duobelė – apskrita, riešutams mušti.

– Kame tu matei ir kaip?

– Ogi, – sakau, – kai pasilenkiau į krūtinę muštis, ir pamačiau po kunigo krėslu – tokia graži, apskrita duobelė, kaip tik riešutui įdėjus permušti...

Visi pradėjo juoktis; tėvo, rodos, nebuvo, nes motina ėmė barti:

– Kas tavo do spaviednė[31]? Kuomet reikia gailėtis už griekus, apverkti, tu apie riešutų mušimą misliji... Griekas taip daryti: į peklą[32] nueisi, turi iš to spaviedotis[33]...

– Na, iš duobelės spaviedotis, kaip aš ten sakysiu? – nusistebėjau.

Nebeatmenu, kiek turėjau metų, išgirdome, kad vyskupas atvažiuoja į Šateikius. Netrukus atsiuntė grapienė žinią, kad mano motina mus visas atvežtų į dvarą. Taisys mergaičių kompletą vyskupui po kojų žoles barstyti... Neišpasakytas mūsų džiaugsmas, tokia iškilmė!.. Emilka jau didelė, ir negalima visoms išeiti, mažosios trys tikome.

Šateikiuose buvo pelčeris[34] (daktaras) Bortkevyčia, prie pat bažnyčios gyveno; jo mergaičių mūsų amžiaus buvo keturios, dar laučojo[35] ir kitų palivarkų urėdų mergaitės. Surinko mūsų dvylika. Grapienė mus suskyrė į poras, atsiuntė pas Bortkevyčienę savo siuvėjas tarnaites, apsiuvo mus visas baltomis suknelėmis, žaliais vainikais ant galvos ir įkypai per pečius.

Liepė iš valsčiaus sunešti žolynų – iš lauko priskinti ir iš darželių, pataisė mums po krepšelį ir mokė, kaip reiks barstyti. Turėjom eiti dviem eilėmis po šešias pirm vyskupo ir barstyti žoles jam ant tako. Didesnės poros turėjo eiti pirma, o mažosios prie pat vyskupo. Rengė mus kelias dienas pirma ir kasdien mokė.

Paskutinę dieną, kai vyskupo laukė, nuo pat ryto mus visas suvarė, aprėdė baltais, su visais vainikais, su krepšeliais, ir sėdime.

Išsiuntė raitą paslą ant vieškelio nuo Plungės daboti: kai pamatys vyskupo karietą, kad tuoj parlėktų pranešti. Sėdime, sėdime pas daktarą ant gonkų, jau dvylika skambina, jau maž pavakarė atėjo, mes ir sėdime, gatavai į eiles surikiuotos.

Bažnyčia atdara; davatkos, mergaitės, vaikinai darbuojasi, šluoja, dulkina, vainikus pina, ant vartų ir kryžių kabina. Kunigas vaikščioja – viską tvarko; mes ant gonkų...

Valgyti išalkom, nerimaujam, mažosios net verkšlenti pradėjo. Kažkas grapienei pasakė. Ta liepė atnešti saldaus pieno ir po bandutę pyrago – užkandome. Atėjo maž vaka-

---

[30] nuodėmes
[31] išpažintis
[32] pragarą
[33] išpažinti nuodėmes
[34] felčeris
[35] vyresnysis medžioklės prievaizdas

ras, saulė jau ant laidos nukrypo, o to vyskupo kaip nėra, taip nėra. Pagaliau sulaukėme pranašo; parlėkęs zovadais, pasakė, kad jau per Kadaičius važiuoja.

Tuoj sujudimas. Sustatė mus į eiles netol šventoriaus, prie vartų ant žemės padėjo priegalvį. Išnešė iš bažnyčios didžiausią kryžių, iš šalies po liktarną[36] ir po karūną. Nešėjai visi kamžomis[37] apsivilkę. Kunigas kapa[38] apsisiautęs, kantuota kepure, kryžius rankose, tarpvartyje stovi. Jau viskas surikiuota ir žmonių artimųjų sodžių prisirinko; visi stovime kaip ant adatų – tos vyskupo karietos a nė balso.

Vėl tas raitomis nulėkė žiūrėti; tuoj parlėkęs sako, kad vyskupas Kadaičiuose sustojęs, žmones laimina.

Pagaliau pamatėm atvažiuojant: širdys mums suplakė... Karietoje šeši arkliai pakinkyti pratėgoje[39]: pirmoji pora ant ilgų šikšnų per keletą sieksnių pirma paleista, ant tų joja raitas vaikas. Toks raitorius[40] prie karietos vadinosi forišius.

Bažnyčios varpus visus suskambino. Vežėjas supliauškino botagu, paleido arklius prieš kalną, forišius nesuspėjo susukti, arkliai tiesiai ant mūsų. Suklikom, nusigandom, sumišo mūsų eilės, karieta sustojo. Vyskupas lipa iš karietos, mes nespėjame susirikiuoti. Apstojusios vyskupą be tvarkos, vienos priešais, kitos atsilikusios, beriame, tik beriame savo žoles. Vienas kunigas sykiu atvažiavo, ir tam beriame.

Vyskupas nuėjo, ant priegalvio priklaupė, kryžių pabučiavo, atsistojęs, atsisukęs visus peržegnojo. Mūsų kunigas kažką kalbėjo ir nuvedė vyskupą į bažnyčią. Mes prie bažnyčios durų susirikiavom į eiles.

Išėjęs vyskupas pakišo mums ranką pabučiuoti ir peržegnojęs liepė eiti gulti, įsisėdo į karietą ir nuvažiavo į dvarą.

Vakare mus pavalgydino ir suguldė ant žemėj paskleisto šieno kambaryje, liepė miegoti, nes rytoj anksti keltis. Teisybė, rytmetį pridraskė mus iš miego – reikia eiti į palocių atlydėti vyskupą į bažnyčią. Skubinai mus prausia, rėdo, krepšiukus bruka į rankas – bėgsim. Žiūrim – vyskupas jau šventoriuje. Žmonės apstoję, apklaupę, rankas tik jam bučiuoja. Puolame ir mes su savo žolėmis – a nė iš tolo prieiti. Vyskupas įėjo į bažnyčią.

Sako – vyskupas eis į kleboniją.

Mes susirikiavome prie durų – laukiame... Kai tik vyskupas tarpduryje pasirodė, tuoj žmonės ėmė pulti prie jo rankų... Mūsų eiles sumaišė, nustumdė, kuo nesumindžiojo. Patsai vyskupas ir kunigai traukia mus iš minios, liepia nelįsti, sėstis kur patvoryje; bet mes neklausome, nubėgom už vartų ant klebonijos, susirikiavom ir laukiame. Bobos su vaikais, aplenkdamos mus, ėmė klauptis ant tako – laukti vyskupo, bet atėję švaicieriai[41] su barškančiomis lazdomis nuvarinėjo.

Nors sykį mes gavome tvarkingai nulydėti vyskupą į kleboniją. Vyskupas su kunigais suėjo į vidų, mes susisėdome ant gonkų. Netrukus koks kunigas ar klierikas išnešė abrozdėlių pluoštą ir padalino mums po vieną, sako: „Vyskupas dovanojo“. Dar valandą sėdime. Beišeinąs vyskupas su kunigais, vėl mums padalino varinių pinigų, kuriai koks pakliuvo: trys kapeikos, dvi ar kapeika.

---

[36] žibintą
[37] baltais bažnytiniais drabužiais
[38] liturginiu apsiaustu
[39] poromis, vienas paskui kitą
[40] raitelis
[41] šveicoriai – bažnyčios apeigų ar iškilmių tarnautojai

Nulydėjom į šventorių. Liepė mums lauke melstis: svieto daug, bažnyčioje sprūstis, nelįsti į vidų.

Mes, mažosios, džiaugiamės abrozdėliais ir kapeikomis – vyskupo dovanomis, o didesniosios spjaudosi:

– Lygu mes ubagės – kapeika! – sako, – žadėjau mesti po kojų, tik bijojau supykinti.

Tiek ir tegavom vyskupui pabarstyti žoles.

Pietų visi kunigai ir vyskupas nuvažiavo į palocių pas grapus. Grapo karietos juos nuvežiojo. Dar pavakariais daug žmonių ir mes nuėjome į padvariją, pas palocių. Manėme, gal reikės vyskupą išleisti. Bet karieta nuvažiavo prie pat gonkų, ir vyskupas įsisėdęs išvažiavo. Iš karietos dar mus ir visus žmones padvarijoj palaimino, peržegnojo, ir – sudiev!

Mes, mergaitės, ilgai ilgai minėjome savo tokią didelę iškilmę – vyskupo priėmimą... Dovanotus abrozdėlius atminimui laikėme. Žinoma, mes, mažosios, kvailesnės, o didesnės – spjaudėsi ant visų dovanų.

– Jei negalėjo geresnių suteikti, – sako, – tai tokių ubagiškų nereikėjo nė duoti...

Tuomet sakė, kad vyskupas prikalbinęs grapą pastatyti naują bažnyčią. Grapas davęs žodį už dešimties metų pakviesti vyskupą naujos bažnyčios Šateikiuose pašvęsti. Susitarę ir išgėrę šampano. Grapas duotąjį žodį pildė ir pradėjo mūryti bažnyčią, tik keikęs vyskupą, ko neatvažiavo dešimtį, nors penkerius metus pirma. Bemūrijant bažnyčią, paleido žmones nuo ponų[42], nebeliko darbininkų dykai, reikia samdyti – brangiai bažnyčia kainuos. O pirma būtų lažininkai dykai išmūriję. Vis tik grapas išmūrijo Šateikiuose bažnyčią. Bet vyskupas Valančius nebepašventė, nes jį iš Varnių iškėlė į Kauną.

Vyresnioji mano sesuo Emilka buvo tėvo išmokyta skaityti ir po truputį rašyti. Jos niekur neleido mokytis, nes namie buvo reikalinga padėti motinai prie ūkės. Žiemomis verpė, audė, sau ir mažosioms kraitį klojo. Kartais ir piršliai atsilankydavo – kavalieriai piršosi Emilkai, bet vis niekais nuėjo: tai tėvai neleido, tai Emilkai netiko, tai kavalierius nebesugrįžo...

Man didžiausias apmaudas, kad negalima sulaukti Emilkos vestuvių... Taip ir visą amžių nesulaukiau – ji, pagyvenus apie penkiasdešimt metų, bedavatkaudama Varniuose pasimirė pana.

Antrąją mano seserį Petronėlę atidavė mokytis į Šateikius prie dr. Bortkevyčių. Jie savo vaikams mokyti samdė mokytoją; prie tos atidavė ir mūsų Petrusę. Už mokslą nežinau, kiek mokėjo, o valgė dvare iš antrastalių[43] stalo. Kai mano motina paprašiusi grapienę priimti mergaitę į mokslą ir valgydinti, grapienė pasakiusi:

– Tegul valgo pas urėdienę... čia ar čia mano duona minta, tegul prasimoko...

Mokytoja buvo vokietė, ir mano sesuo išsimokė vokiško rašto ir kalbos.

Aš, pramokusi iš tėvo, labai mėgau skaityti, bet pas mus nebuvo knygų: tėvas nepirko, turėjo tik senas lenkiškas maldaknyges.

Turėjau ir rusišką lementorių – pažinau raides ir žodžius paskaičiau; turėjau lenkišką dainų knygą. Dar ir žemaitiškų: „Živatas Jėzaus Kristaus“[44] ir „Sekimas Jėzaus Kristaus Tamošiaus a Kempis“[45]... Tai aš tas visas lenkiškas ir lietuviškas apsivartydama žiemą skaičiau. Taipgi rašyti mokė tėvas ant marmurinės lentelės.

---

[42] t. y. iš baudžiavos, 1861 m.

[43] t. y. kas prie to paties stalo valgo kitiems pavalgius

[44] 1853 m. M. valančiaus išleista knyga – „Jėzaus Kristaus gyvenimas“

[45] Tomo Kempiečio knygos vertimas, išleistas 1852 m. M. Valančiaus: „Apie sekimą Jėzaus Kristaus“

Vasaromis paukščius ganiau, ir vėl tos pačios knygos man rankose, mažne atmintinai išmokau.

Bukantiškėj buvo labai gražios apylinkės: didelis sodas, aplinkui prūdas, pakalnėj malūnas; laukai, pievos; visur keliukai, topoliais apsodinti...

Vasarą labai dažnai grapiukai, grapikės atvažiuodavo pas mus pasivaikščioti, palakstyti. Pas juos buvo mokytoja prancūzaitė – su ja ir tarp savęs vaikai vis prancūziškai šnekėjo. Man įdomu, ir visų klausinėjau: „Kodėl grapiukai taip kalba, kad negalima suprasti?“

Paaiškina man kaži kas: „Kad ponų tokia mada – šnekėti kitaip, kad mužikai nesuprastų; dėl to ir grapas parvežė prancūzaitę vaikams mokyti nesuprantamos kalbos...“

Aš manau: „Jeigu mūsų grapai mokosi prancūziškai, tai tenai dideli ponai turbūt mokosi žemaitiškai, nes ir prancūzaitė nemoka žemaitiškai nei lenkiškai, – kiti tenai irgi tos kalbos nesupranta. Na, kai aš užaugsiu, manau, važiuosiu į Prancūziją ir ponų vaikus mokysiu žemaitiškai, kad jų žmonės nesuprastų, o sugrįžusi atgal, visus lažininkus išmokysiu prancūziškai, kad suprastų, ką ponai kalba“.

Lažininkų labai gailėjaus. Daug girdėjau apie visokias jų skriaudas. Pasakojo, jog plungiškiuose atsiradęs koks mokytas žinovas, daug visur toli buvojęs, daug girdėjęs, matęs ir žinąs. Tas pradėjęs plungiškius žmones kurstyti, sakyti, kad nemokėtų donio, neitų lažo, neklausytų ponų... nes tai vis ponai iš savo galvos žmones spaudžia ir mokesčius lupa... O jis nuo paties karaliaus žinąs, kad žmonėms viskas dovanota... nuo visų priedermių, mokesčių ir lažo esą žmonės per karalių atleisti...

Tuomet Plungės dvarai, girios ir žmonės priklausė grapui Zubovui. Pats ponas čia negyveno, buvo tik kamisoriai, urėdai, laučiejai... Žmonės prikurstyti ėmė šiaištis, nebeklausyti dvarų, nebemokėti mokesčių... Už tą žmonių maištą partraukė kareivius ir ėmė kaltininkus plakti.

Nežinau, kas ir kaip tuos kareivius partraukė, tik mūsų lažininkai pasakojo, kad Plungės vaitą[46] negyvai užplakė, o vaitienei šimtą rykščių įrėžė.

Daug kaltininkų priplakė, net dvaro kiemas buvęs visas kruvinas... Girdėjau pasakojant ir verkiau, kam tuos žmones plakė, dėl ko ne tą, kurs pakurstė.

Kitą sykį, vėl atsimenu, parvažiavęs iš kaži kur tėvas nenori nė valgyti, tik dūsauja nuliūdęs. Paskui pradėjo pasakoti, kad Gintališkės valsčiuje sūdna diena[47] dedasi...

Gintališkės dvarai priklausė grapui Ledakauskiui, kurs gyveno Vilniuje, o dvare kamisoriai, urėdai ėmė be galo žmones spausti, nesvietiškai[48] lupti. Susitarė žmonės pačiam grapui pasiskųsti ir, išrinkę iš savo tarpo keturis vyrus, pasiuntė į Vilnių pas grapą paaiškinti, kaip dvare kamisoriai su žmonėmis elgiasi. Tie ir nuėję pėsti į Vilnių. Grapas juos priėmė ir, visų skundų išklausęs, pasakė, kad pats atvažiuosiąs ištirti ir sutvarkyti. Žmonės sugrįžo džiaugdamos. Sužinojo ir dvariškiai, kad grapas atvažiuos, sužinojo ir dieną, kuomet pribus. Prieš tą dieną sušaukė viso valsčiaus žmones, pasakė, jog grapas atvažiuoja, reikia jį iškilmingai priimti. Atleido visus nuo darbo ir liepė visiems susirinkti grapo pasitikti, bet pasirėdyti, kas tik kokius turi, brangiausiais rūbais – lygiai vyrai ir moterys, kad grapas savo žmonėmis pasidžiaugtų. Kvailiai mužikai paklausė, apsirėdė, kas kuo turėjo – geriausiais rūbais: moterys šilkų skepetomis, šilkiniais žiurs-

---

[46] baudžiauninkų prižiūrėtoją

[47] „paskutinis teismas“ – baisi nelaimė

[48] nežmoniškai

tais; vyrai gelumbėmis, dargi sidabro grandinėles užsikabinėjo. Atvažiavo grapas. Visas valsčius – vyrai ir moterys – pasitiko, pasveikino.

Grapas džiaugėsi, visiems padėkojo, atleido namo. Paskui ėmė kamisorių klausinėti, kas čia do per skundai, kam jie žmones skriaudžia, lupa.

Kamisoriai teisinasi, sako:

– Kad mes žmones luptumėm, tai nebūtų tokie turtingi... Ponas grapas matei, kokie pasirėdę, kokie brangūs ir gražūs jų rūbai?.. Gyvena po ponu grapu kaip kokie ponai...

Grapas apsisuko savo dvare – neturėjo laiko: nė su mužikais daugiau nesimatė. Išvažiuodamas užvažiavo pas kaimyną grapą Čapskį ir to paprašė peržiūrėti Gintališkėj visus reikalus ir kamisorių santykius su mužikais.

Kamisoriai, žinoma, pripuolė Čapskį ir visus mužikus padavė už maištininkus, melagius, o patys išsiteisino.

Čapskis, pasiėmęs iš Telšių kazokų kuopą, nuvažiavo į Gintališkę mužikų skundų ištirti. Kamisoriai pargabeno degtinės bosą kazokams, o ypač pačiam Čapskiui... Kai jau visi prisigėrė, sušaukė žmones tardyti, bet žmonių nė žodžio nepaklausė. Kamisoriai, urėdai rodo tik kaltininkus maištininkus. Kokį tik parodys, tuoj kazokai patiesia ir raižo nagaikomis[49].

Visų pirma tuos, kur vaikščiojo į Vilnių. Du vietoj užplakę, du dar gyvi, bet, turbūt, ir tie mirs, nes mėsos nuo kaulų atšokinėjo.

Kitus irgi – šiokį tokį Gintališkės mužiką nepaleidžia neplakę...

Tėvas pasakoja:

– Sūdna diena dedasi, verksmas, klyksmas! Kazokų nagaikos tik švilpia, žmonių kraujas taškosi, mėsos laksto... moterys alpsta!

Grapas prisigėręs, akis pabalinęs, tik kriokia:

– *Cvyčič! Cvyčič! mocno cvyčič!*[50]

Vėl įpuolęs į vidų, degtinę ryja ir kazokus girdo. Kamisoriai, urėdai tik rankas trina, džiaugiasi:

– Tie nebeis daugiau grapui skųstis...

Žvėrys, tik žvėrys! O tie mužikėliai nuo visų turi nukentėti!..

Tėvas pasakoja, mamai ašaros ėmė rietėti. Aš verkdama sušukau:

– Kodėl ponas Dievas nebaudžia tokias neteisybes, kodėl perkūnas netrenkia į tą Čapskį, į tuos kamisorius, kazokus?.. Ar jau nemato, nepasigai...

Negavau nė užbaigti, sprukau pro duris, nes tėvas į palubį už rykštės, tardamas:

– Tu paršeli! dar prieš Dievą bliuznysi[51]?..

Per kiemą, atsižvelgdama, ar nesigena, nulėkiau į apynoją; įlindusi į tankmę, drebėjau. Nežinau, ar iš baimės rykštės, ar iš piktumo ant Dievo.

Nežinau, kiek metų turėjau, tik poterius jau mokėjau, susirgo mano motina. Buvo kunigas, prieangyje bobos giedojo, buvo daktaras ir daktarienė buvo. Vakare mama pradėjo mirti... sustūmę mus pas lovą, suklupdė, liepė poterius kalbėti, melstis, kad mama pagytų. Mama atsigavusi liepė eiti gulti. Teta Barbora vis mus baugino:

– Kad nesimelsk, mama numirs, papunis[52] parves močeką[53], pamatysit, kaip jus lups...

---

[49] rimbas trumpu koti

[50] Plakti! Plakti! smarkiai plakti!

[51] burnosi

[52] tėvas

[53] pamotę

Aš sau manau ir sakau:

– Didelė kupeta, kad mama numirs, papa parves mums už močeką panelę Domicėlę, bent man pasiūs tokį kepaliušą[54], kokį pati dėvi... O mūsų mama pati kuskelėmis[55] gobstosi ir mus gobsto...

Bet nesulaukiau nei mamos mirties, nei močekos, nei kepaliušo.

Neturėjau dar dešimties metų, kaip vieną sykį vakare svetimas žmogus atnešė tėvui grometą[56]. Toks nepaprastas atsitikimas mūsų nusistebėjimą sukėlė. Tėvas, perskaitęs grometą, nuliūdęs pasakė:

– Mano brolis Stanislovas, jūsų dėdė, miręs. Čia kvietimas į laidotuves...

Rytą tėvas išvažiavo. Po kelių dienų parvažiavęs pasakojo, kokios iškilmingos buvusios laidotuvės, kiek kunigų, kiek svečių, ponų, žmonių daugybė į kapus lydėjo... Palaidojus kokie iškilmingi pietūs buvę, kaip gėrę, ką valgę, kaip šnekėję... kiti apsigėrę susibarę... Daug daug pripasakojo... Sakė, kad brolienė, mūsų dėdina, žadėjusi kuomet pas mus atvažiuoti, vaikų pasižiūrėti.

Dėdinos esančios penkios dukterys. Vyresnioji labai mokyta, Vilniuje baigusi pensioną, mokanti vokiškai, prancūziškai ir partapijonu[57] skambinti. Dabar mokanti mažesnes savo seseris.

Teta Barbora buvusi pas dėdiną už tarnaitę ir vardus visų vaikų žino, vis mums pasakoja:

– Pirmieji dėdinos buvę du sūnūs, bet abudu maži mirę; paskui penkios dukterys pagrečiui, visos tebeauga: Apolonija, Valerija, Ona, Elena, Liudvika. Apolonija vyriausia, viena akia, – maža išsidūrusi; tą tėvas atidavęs mokytis į Vilnių. „Kaip viena akia, – sako, – gal neištekės, tegul nors mokslą turi... savo seseris galės išmokyti arba svetur mokytojauti: užsidirbs duoną...“ Taip dėdė rokavęs[58].

Dėdina labai mėgo svečius: su visais aplinkiniais ponais, bajorais svečiavosi, važinėjosi ir pas save sukvietusi vaišino, balius kėlė... Dėdei nelabai tepatiko. Vinteliškė, dėdės dvaras, netol vieškelio, užtai ir svečiai kasdien užvažiuoja. Turėjo dėdė nusipirkęs žemės toliau, pasistatė dvarelį miškuose ir ten gyventi persikraustė. Naują dvarelį pavadino „Šėmos“, lenkiškai „Pošemy“, nes upelis bėgo per sodą, vadinamas „Šėma“. Ten nuvažiuoti nė kokios pakelės, ir keliai neišbrendami; dėdė manė nuo svečių pasislėpti, bet nepasisekė: ir tenai tankiai svečiai užplūsta. Netol Šėmų dar kitą palivarką dėdė pasistatė, pavadinęs „Klibės“.

Dėdė buvęs labai turtingas, galėjęs ir daugiau žemės prisipirkti, labiausiai, kol tebetarnavęs prie senojo grapo. Pinigų buvę be skaitliaus. Dėdė vis vežęs į Kauną grapo valsčiaus mokesčius; parsivežęs pinigų maišus, liepęs sunešti į kambarius. Vaikai, atsirišę kokį maišelį, žais, ritinės ant žemės rublius, kol išveš dėdė į Kauną. O ir išvežus, dar vis pakerčiais ant žemės mėčiojosi rubliai...

Taip ir tolygiai vis mums apie dėdę pasakojo teta Barbora.

Aš džiaugiuosi, net į aukštą šokinėju, turinti kaži kur tokią seserį giminaitę, kuri moka taip kaip grapikės kalbėti, kuri mokėsi Vilniuje ir pabaigė pensioną... Vis svajoju ir laukiu, kuomet ji pas mus atvažiuos.

---

[54] skrybėlę
[55] skarelėmis
[56] laišką
[57] fortepijonu
[58] manęs, svarstęs

Nesulaukdami dėdinos atvažiuojant, tėvai nutarė pirmi pas ją nuvažiuoti, paskyrė mus dvi vidurines vežtis. Vyresnioji reikalinga namie pasilikti, o mažoji Juzė dar kvaila... Na, ir rengiamės.

Mama iškepė pyragų, pripjovė viščiukų; sūrių, sviesto, duonos pridėjo visą skrynutę, kitą pridėjo drabužių – parėdnių savo ir mūsų. Juk tai nemaža kelionė – šešios mylios ir pusė[59]: ne juokai...

Kelionei apsirengėme prastesniais drabužiais – gali lietus užpulti... Pakinkė tris arklius į didžiąją briką, pavarė iš lažininkų vežėją, išmintingą, ištikimą vyrą Juozą Švelnį naktimis arklius daboti... Gal priseis porą naktų panakvoti. Mūsų rugius nupjovė, į gubas sustatė: kol išsistovės – parvažiuosim suvežti...

Iš vakaro viską susitaisėm – išsivanojom, galvas išsitrinkome. Rytą tėvas sužadino mus saulei tekant; sukilome greitai, apsitaisėme spėriai, užkandome ir persižegnoję leidomės į kelionę.

Diena karšta, arkliai putoja, tankiai reikia girdyti, pakeliais, pakrūmiais pasiganyti, užkąsti... Apylinkės nepažįstamos; per Plungės miestą išilgai važiuojam – karčemos, krautuvės, paskui dvarai, miškai, sodžiai... Mums įdomu, tėvas žino ir pasako, kokio pono dvaras, kaip vadinasi sodžius, malūnas... nematyti negirdėti vardai. Dairomės, stebimės... Nors taip gaišavome, bet nuvažiavome per pat pietus.

Mano buvo pirma tolimesnė kelionė: turėjau vienuoliktus metus.

Mano motinai pasiprašius, mergaitės nuvedė mus ant aukšto persirėdyti; pasakė, kad esą svečių, pietus valgo. Mes apsitaisėm, nuėjom žemyn.

Pilni pakajai[60] prisklidę svečių: ponių, ponų, panų ir vaikų. Dėdina tokia gera: nubučiavo mus, numylavo, su savo mergaitėmis supažindino, liepė pasibučiuoti, susodino mus pietų. Valgiai man labai nepatiko; padėjusi šaukštą, nuėjau šalin.

Poliusia, apsikabinusi mane, aiškina:

– Negražu nuo stalo keltis, kol kiti tebevalgo; nors nenori valgyti, bet reikia sėdėti, kol visi pavalgys...

Mes nesėdime – sakau: – kas pirma pavalgo, pirma nueina.

– Pas mus darysi kitaip: nesikelsi nuo stalo pirmoji...

– Ar Vilniuje taip daro?

– Žinoma, sėdi visos, kol paskutinė pavalgo...

– Na na, – manau sau, – ir čia naujas išmislas...

Paskui svečių vaikai ir namiškės mergaitės mudvi pasigrobė į savo būrį. Lakstėme po sodą, žaidėme: labai buvo linksma, tik mūsų drabužiai kliudė. Kiti vaikai, mergaitės, trumpais, iki kelių sijoniukais, bateliai ploni... o mano batai šikšniniai[61], dideli, išaugtinai pasiūti, sijonas ilgas, po kojų painiojasi, negaliu pavyti vaikų, nė sugaudyti.

Viešėdama pas dėdiną, su mažosiomis mergaitėmis po kertes belandydama, pastebėjau, kad jie turi labai daug knygų.

– Ar jūs visas perskaitote? – paklausiau Anetkos.

– Kas jas skaitys, – atšovė, – mes neturim laiko: reikia lekcijas mokytis, kur Poliusia užduoda... Vasarą vakacijos – irgi nenorim skaityti... taip sau guli.

---

[59] arti 50 km.

[60] kambariai

[61] neraugintos odos, labai kieti

Aš, vieną atskleidusi, ėmiau skaityti, žiūrėti. Ji, ištraukusi man iš nagų, pasišovė paaiškinti. Pamačiau, kad ji vos paslebezuoja[62] žodį, o aš kaip žirnius beriu. Metė man iš nagu knygą:

– Čia ne mums, – sako, – kartais kas iš svečių paėmęs paskaito: dėl to daug sukrauname pasieniais ant staliukų.

– Čia Kraševskio[63], – rodo į krūvas knygų, – čia Adomo Mickevičiaus poezijos... čia Marija Malčevskiego[64]...

Nusivedė mane šalin.

– Aha! – manau sau, – tu nemoki gerai skaityti, kad neskaitai per žiemą.

Paviešėję pas dėdiną porą dienų, svečiai nusimažino, ir mes rengėmės ant namų.

Dėdina prižadėjo priimti mane mokytis, kai prasidės mokslas rudenį: duos žinią, kuomet mane atvežti. Važiuojame namo visi patenkinti. Vežėjas pasakoja, kaip gerai jį valgydinę: viešėjęs kaip per Velykas ar kokiame baliuje – mėsos kasdien, dargi ir arbatos saldžios su pyragu gavęs. Arkliams pašaro ir miltų davę, naktį nereikėjo ganyti...

Parvažiavus namo, kitos kalbos mums nėra, kaip tik apie vaišes pas dėdiną – apie jos mergaites, apie jų parėdnes[65], kaip išrodo, kuri gražesnė, ką kuri pasakė... Na ir, mažiausias smulkmenas atsimindama, pasakojau Barborai, džiaugiausi, kaip pas dėdiną gerai!

– Na na, palūkėk, – man sako, – kai reikės mokytis, ir į raudą ištiksi... Ten ne taip, kaip papunis mokė...

Motina pradėjo rūpintis mano rūbais, kokius reikės sutaisyti man į mokslą. Bet dar iki rudens yra laiko – paspės prirengti panašius į dėdinos mergaičių.

Sykį parvažiuojame iš bažnyčios – bestovįs kieme arklys, ratukuose pakinkytas, besąs svetys, pasisakęs tėvo brolio Domininko sūnus Stanislovas. Jaunas, gražus vaikinas. Iš Barboros pasakojimo jau girdėjome apie Domininko Stasį, kurį jo motinos brolis, Šiaulių advokatas Paulauskis, atsiėmęs mažą, leidęs į mokslą... Stasys sakėsi atvažiavęs pas mus pasiųstas dėdinos pasakyti, kad šį rudenį dar manęs nevežtų mokytis: šiemet dar negalinti priimti, nes ir be manęs bus šešios mokinės – Poliusia nevalios daugiau mokyti. Mane paliko kitiems metams: tegul užaugsiu didesnė, geriau mokslą suprasiu...

Kaip dėdina liepia, taip turime daryti...

Šiemet neberūpės jau nė mano rūbai.

Iš pirmos pažinties Stasį visi pamylėjom, neleidžiame išvažiuoti... Jis pasakojasi, kaip jo dėdė Paulauskis norėjęs, kad šis, pabaigęs gimnaziją, pas jį gyventų ir iš jo mokytųs advokatauti. Žadąs savo namus ir visą naudą[66] jam palikti: esąs nevedęs.

Bet Stasys nenori: užsistatė važiuoti į Maskvos universitetą ir mokytis daktaru. Dėdė supykęs už neklausymą, išvaręs nuo savęs. Dabar esąs pas dėdiną Šėmose. Nuo jos gauna penkiasdešimt rublių mokslui Maskvoje; gal kur nors gaus daugiau pašalpos, o kai išeis į daktarus, visiems sugrąžins...

Mano tėvas Stasiui į daktarus mokytis – pritarė, bet dėdės neklausyti nepritarė:

– Reikia pamislyti, – sako, – dėdė turtingas, o nevedęs; savi namai mieste, dargi mūro, visa nauda, gal dar ir kapitalo kiek – viso išsižadėti dėl kokio mokslo užmanymo – nepraktiška...

---

[62] paskiemenuoja

[63] Juozapas Ignotas Kraševskis – XIX a. vidurio ir II p. lenkų romantizmo rašytojas, istorikas, domėjęsis Lietuvos istorija, kultūra.

[64] Lenkų romantizmo poeto Antonio Malčevskio poema „Marija“ (1825).

[65] puošnius drabužius

[66] turtą

Stasys tyli, nesiginčija, ir tą vakarą apie jo dėdę kalbos nebebuvo.

Sakėsi iš Šėmų išvažiavęs labai anksti, o atvažiavo pas mus tik pavakarėj: arklys rambus – negalėjęs pavaryti. Buvo nedėldienis. Man parūpo, kame Stasys šiandien bažnyčioje buvo – Žarėnuose ar Plungėje. Bet nedrįsau klausti. Mums visuomet buvo sakoma, kad šventą dieną nevalia nė kokio darbo dirbti nei į kelionę rengtis, o jei toli į kelią išvažiavus užeitų šventė, tai būtinai reikia kur pakelyje bažnyčioje mišių išklausyti. O jei to negalima, tai važiuojant rožančių kalbėti... Stasys šventą dieną rengėsi, važiavo ilgai nuo pat ryto... Kame jis mišių klausė? – man vis rūpi.

Viešėjo jis pas mus keletą dienų. Vaikščiojome, lakstėme po pievas, mišką, uogavome, sode ant žemės voliojomės. Aš, jau pradrįsusi, paklausiau:

– Stasy! nedėlioje atvažiuodamas bažnyčioje buvai ar važiuodamas rožančių kalbėjai?

– Kvailas tavo klausimas, – ėmė juoktis Stasys, – aš, ratukuose važiuodamas, vos pavariau arklį, o pakinkius į bažnyčią, kaip jis patrauktų?

Susisarmatinau[67] išjuokta, teisinausi:

– Je! bėda, mus mokė, kad šventą dieną mišių neklausius bažnyčioje – nevalia važiuoti...

– O mat aš be mišių ir be bažnyčios dėlto atvažiavau, – juokėsi, – niekas man nekliudė.

– Užtai turbūt rožančių kalbėjai?

– Taip, kalbėjau rožančių, kraudamas velniais, nepavarydamas arklio, – juokiasi, – mat, mano ražančius geresnis už tavąjį...

Pasibaisėjau iš tokių Stasio juokų: kaip jis nesibijo tos baisiosios peklos, iš velnių juokus vedžioja.

Nepatenkino manęs Stasio juokai, tėmysiu jį toliau.

Sykį riešutavę parėjom vėlai; pavargę, sušilę, besikarstydami po lazdynus, skubėjome gulti. Bet reikia poterius sukalbėti... Kniostelėjo: kaip Stasys darys? Pro durų plyšį žiūriu, ar kalbės poterius. Kur tau! Nusimetęs drabužius, krito į lovą, net nepersižegnojęs. Aš, patyliukais prislinkusi pas jo lovą, sakau:

– Stasy! tu be poterių užmigsi. Velnias ateis naktį – pagaus.

– Kvaila! tave su poteriais greičiau pagaus. Eik gulti!..

Sugrįžusi pas savo lovą, Stasį pamėgdžiodama, greitai nusimečiau drabužius, kritusi į lovą, tuoj užmigau.

Tokia buvo mano gyvenime pirmoji bedievystės sėkla. Nors man tankiai ateidavo į galvą klausimas: – Kokia tam Dievui nauda, kad žmonės nevalgo mėsos nei pieno? Arba kas nauda Dievui, kad žmonės liežuviais plaka – „Sveika Marija“, „Tėve mūsų“ ir kitokias maldas? Gali Dievui nusibosti vis tą patį iš tiek svieto bažnyčioje girdėti – negali suspėti nė visų prašymų išpildyti. Bet panašiu klausimu nė per pusę lūpų nevalia balsu prasitarti. „Griekas, nueisi į peklą... reikia spaviedo – iš tokios mislės, o nesiliausi – tuoj rykšte gausi...“ – tuoj tokius grasinimus nuo tėvų ir nuo Barboros išgirsi. O čia Stasys, negana mane išjuokė, dargi ir pats nekalba poterių ir sakėsi niekuomet nepasninkaująs: tuomet jam esąs pasninkas, jei neturįs ko pavalgyti: o gavęs – didįjį penktadienį valgąs mėsą, o per Velykas silkę...

Stasys išvažiavo. Paskui aš drąsiau išsisukinėjau nuo poterių ir pasninke, kur užklupdama mėsos, varškės ar smetonos, pasislėpdama valgiau, nebebijojau velnio pagaunama. Tik liko dar baimė:

---

[67] susigėdau

– Kaip bus po mirties? Ką pasakys Dievas paskutiniame teisme?

To pabūgusi, kartais vėl poteriavau. O išsisukinėti nuo poterių labai man sekėsi. Vasarą vakare atsiklaupsiu ant minkštos žolelės po klevu kieme; paklūpojusi valandėlę, atsivėdinsiu; nusibodus klūpoti, pasidaužysiu kumščiu į krūtinę, pabučiuosiu kvepiančią žolelę, dar klevo žievę pabučiuosiu, kame aukštai buvo Dievo mūka[68] prikalta, dar pasivoliosiu ant rasotos žolelės ir peršokuosiu viena koja per kiemą, – sakysiuos, už visas brostvas[69] sukalbėjusi poterius.

Per žiemą mokytis man nebėra ko: skaityti lenkiškai ir žemaitiškai gerai moku, jau ir rusiškai neblogai paskaitau ir vokiškas raides[70] pažįstu; rašyti, skaičiuoti šiek tiek jau moku. O vis tą patį berašant, nė kokios naudos, tik popieriaus daug pripeizoju: „Tai vis pinigai kaštuoja[71]“... – nutarė tėvas.

Kad dykai laiko neleisčiau, davė man pakulas verpti – storai, kol išmoksiu, prie ratelio priprasiu... Nusibodus verpti, kojines virbalais nėriau ir vasarą, viščiukus nuo varnų ganydama, taipgi nėriau. Man sakė, kad reikia mokėti viską sau pasidaryti... Siūti irgi mokiaus. Motina sakė, kad kiekvienai mergaitei reikia mokėti adatą valdyti, susilopyti ar ką pasitaisyti – nežiūrėti į svetimus nagus... Mat, vienas siuvėjas mirdamas liepęs jam adatą paduoti; paėmęs, bučiavęs ir dėkojęs, jog per adatą einąs į dangų... Mat siuvimas ne tik žemėje reikalingas, bet per adatą galima ir išganymą gauti.

Per žiemą verpiau, siuvau, nėriau; pavasarį vėl prie paukščių – lesinau, ganiau.

Pavasarį atvažiavo pas mus dėdina su trimis mažosiomis dukterimis ir Stasys sykiu. Jau su mėlyna apykakle – studentas. Džiaugėmės, mylėjom, vaišinom, kuo beišgalėjom. Buvo labai karštos dienos – ėjom maudytis į upelį už malūno. Jei malūnas sukasi, tai vanduo per akmenis srauniai bėga. Naktį mes su dėdinos mergaitėmis miegojom daržinėje ant šieno... Labai smagu buvo su mergaitėmis ir Stasiu per dieną lakstyti... O labiausiai džiaugiausi, kad visi lažininkai pamatys, kokią turtingą mes turime dėdiną: net karietoje atvažiavo... Dabar jau dėdina liepė mane atvežti rudenį, kai prasidės mokslas. Pasakė motinai, kokius drabužius man pataisyti – panašiai, kaip jos mergaitės dėvi – trumpus, su kelnaitėmis. Už mano laikymą ir mokslą susirokavo užmokėti 25 rublius į metus. O švenčių – Kalėdų ir Velykų – ir per vasarą tėvas mane parsiveš namo.

Dėdina su mergaitėmis išvažiavo. Stasys pasiliko pas mus dar kelias savaites.

Kiek įdomių ir stebėtinų dalykų pripasakojo mums Stasys iš savo kelionės iš Maskvos namo.

Nuo Maskvos iki Peterburgo esąs jau įtaisytas geležinis kelias, lygus kaip stalas, tiesus kaip styga: patiestos geležys tekiniams[72] rietėti. Važiuoja be jokio arklio, yra tik geležinis pečius: tą pakuria, padaro garą, tas ir traukia visą eilę sukabintų vežimų. O tie vežimai didesni kaip lažininkų trobos, su lubomis, stogu ir langais. Į tokį vežimą sutelpa daugiau kaip dvidešimt žmonių: suoliukai pataisyti žmonėms sėdėti, o veža stebėtinai greitai.

– Pamislykit, – sako, – iš Maskvos į Peterburgą šimtas mylių, o mes geležies keliu važiavome tik tris dienas... Smagu. Kur apsistoja, į stotį ar į miestą pašauni, nusiperki sau valgyti... duonos, sūrio... Važiavę keli studentai – valgyti gavę, bet miegoti nėra kur, tai

[68] kančia
[69] rožinis, škaplieriai
[70] t. y. gotikinį šriftą
[71] kainuoja
[72] ratams

naktį palindę po suolu ir ant grindų išsimiegoję... Važiavusios ir panos, bet jos nedrįso po suolu lįsti, sėdomis tik snausti tegalėjusios.

Išsižioję klausėmės apie tokius stebuklus – be arklių rieda vežimas su tiek žmonių?!

– Jei Stasys nemeluoja, – sako Barbora, – tai jau pildosi sūdnos dienos pranašystės... juk ir Antakristus važinės su geležiniu pečium ir degins žmones. Ot, sulaukėm! Mat jau žmonių griekų prisipildė miera[73]!

– Gali širdis pykti, galva suktis, taip greitai vežant, – sako mama, – aš niekaip nesėsčiau į tokį vežimą.

O aš manau:

– Kad tik kas mane vežtų?!.

Iš Peterburgo plaukęs vandeniu į Rygą – irgi smagu.

– Niekur krašto nematyti, – sako, – vanduo ir vanduo. Tupi ant vandens lygu žąsis, nesijauti – plauki ar vietoje tupi... vėjas tik pasupa, kartais net per daug...

Iš Rygos parvažiavęs pačta[74]...

– Tokia tolybė kelio, – sako Stasys, – o prie gerų įtaisų tik dvi savaites tetrukau kelionėje, o yra apie du šimtai mylių kelio...

Stasys atsivežė daug knygų, prisidėjo ant staliukų, kitas nešėsi į sodą ir atsisėdęs skaitė. Aš seilę rijau ir čiupinėjau tas knygas, bet visos tik rusiškos, o aš mažai tegaliu paskaityti ir mažai tesuprantu.

Paskui Stasys susipažino su mūsų kaimynu Endriejauskiu, tas turėjo daug visokių knygų, daugiausia lenkiškų. Stasys parsinešdavo po kelias ir man leido skaityti. Paskui ir be Stasio kitais metais gavau iš Endriejauskio knygų pasiskaityti.

Prieš Stasiui atvažiuojant buvau susidraugavusi su mano amžiaus mergaite, kuri atnešdavo valgyti lažininkui. Atsimenu kaip šiandien. Bimbalynėje mirė Norvaišienė; mes nuėjom į budynę[75] pagiedoti. Mačiau, kaip Onikė verkė klykė, ant negyvos motinos kojų užsigulusi. Kas norint atplėš ją, nuves šalin – ji vėl įpuolusi kris motinai ant kojų ir uždykdama verks. Man liepė giedoti iš kantičkų. Kai tik Onikė sukliks, ir mano balso nebėra – ašaros tik rieta, nosį šniurkščioju. Giedoti nebegaliu – taip man gaila Onikės.

Paskui mergos lažininkės pasakojo, kad Norvaišas veda: negali be šeimininkės būti; nors mažas vaikas liko, bet naujai Norvaišienei nebus vargo...

Rokavo mergos:

– Onikė dabos vaiką ir valgyti atneš į lažą, tik, žinoma, reikia Onikę kartais sustramužyti[76]...

Tykojau Onikę pamatyti. Kai atnešė valgyti, tuoj paklausiau, kokia jos naujoji motina, ar smarkesnė už mirusiąją?.. Onikė paklausta nuraudo, ir akys pasruvo ašaromis. Nieko nepasakius, nubėgo. Aš, nuėjusi į sodą viščiukų nuo varnų ganyti, verkiau. Onikės ašaros man akyse stovėjo...

– Kokia ji turi būti nelaiminga? – maniau, – kad paklausta ėmė verkti. Kaip jai reikia vaiką daboti ir valgyti nešti?.. Kaip ją ta močeka ragana bara, su rykšte plaka... pieno nei sviesto neduoda...

---

[73] saikas
[74] pašto arkliais
[75] šermenis
[76] subarti, suraginti

Apie visokias Onikės skriaudas manydama, verkiau. Kuomet tik pamačiau Onikę atnešus valgyti, tykojau su ja susieiti, pašnekėti ir pasislėpus uogų ar obuolių jai pakišti. Šnekėti ilgiau bijojau, kad mama nepamatytų; nebeklausinėjau Onikės apie močeką: žinojau, kad pikta, nedora... Nors niekas man nesakė nei Onikė nesiguodžiojo... bet negali būti gera dėl to, kad močeka ir Onikę skriaudžia.

Užtai aš, Onikę paguosdama, skubina savo vargus pasakojau: kaip, išėjusi iš darželio, užmiršau vartelius užkabinti, kaip paršeliai sulindę jurginus, rūtas iškniso, kaip man Emilka taip skaudžiai sudavė į kuprą, net verkti pradėjau...

Kitą sykį, rugius vežant, nepasergėjau, kaip kalakutai nulėkė pas daržinę: vieną kalakučiuką ir numynė arklys... Mama baisiai barė, ką tik su rykšte negavau už nedabojimą[77] kalakutų: o tie tokie nedori, taip sunku nudaboti, laksto kaip nelabieji...

Kuomet tik Onikę gavau susieiti, vis panašius vargus pasakojau, kad žinotų, jog ir aš tokia nelaiminga, kaip ir ji. Prie to vis pasislėpdama pakišdavau jai uogų, obuolių ar grūšių[78]. Ji man kartais atnešdavo riešutų kišenėje.

Toliau pasidarėm labai artimos draugės. Nelaimei, sykį man, bemėtant obuolius per tvorą iš sodo Onikei, nutvėrė mano tėvas. Parsivedęs mane už rankos į vidų kaip vagilę, pasišaukė motiną, liepė patūrėti ir su rykšte skaudžiai mane nuplakė už vagystę.

– Dabar tu obuolius pradėjai vogti, – sako, – paskui pradėsi ir didesnius daiktus vogti, labiausiai, atidavus į svetimas rankas, gali pasileisti vogti.

Nuplakęs liepė rykštę pabučiuoti ir jam į ranką. Man beverkiant, motina irgi pamokslus davė, barė, sakė, kad ne tiek dar reikėjo įrėžti už tokį darbą...

– Tėvas obuolius renka, veža į turgų, pardavoja, vargsta, o tu pasivogusi laidai per tvorą lažininkų vaikams... Su piemenimis susidedi: ar tu turi bent už grašį proto? Žinai, kad griekas: kasdien kalbi „penktas, nevok“... Kitas griekas tėvų neklausyti, turi spaviedotis, pasitaisyti. Sugausiu kitą sykį su piemenimis, su lažininkų vaikais belakstant, tai pati nuraižysiu iki kraujo, kad kitaip neklausai.

Apibarusi išvarė mane prie paukščių.

Aš, atsisėdusi sode, verkiu ir galvoju:

– Visi sako, kad Dievas teisingas ir mielaširdingas; kodėl Dievas mano tėvų nenubaudžia už plakimą manęs taip nekaltai?.. Anokia čia ne vagystė? Supuvusius obuolius per tvorą išmesti? Krūvos obuolių svirne pūva, supuvusius išrenkame, kiaulėms išpilame krepšiais. Ir tie keli, kur išmečiau, būtų supuvę, būtų buvę kiaulėms išmesti, kaip aš Onikei... Dievas mato mano nekaltybę, o nenubaudžia tėvų, netrenkia perkūnas?.. Liepė spaviedotis, na, kaip aš sakysiu tokią ilgą istoriją apie supuvusius obuolius?

[...] Na, išpažintis, tai išpažintis; man tik išeis į gera, manau. Bet kaip čia atkeršyti tėvams už mano skriaudą – plakimą nekaltai. Sako, kad po išpažinties, po Komunijos, žmogus, palikęs be nuodėmės, ko tik nori, gali iš Dievo išmelsti... Kai eisiu išpažinties, galvoju, po Komunijos melsiuos, prašysiu Dievo, kad mano tėvams atkeršytų. Dievas žinos, kaip nubausti, kad manęs daugiau su rykšte neberaižytų...

Rudenop, kai jau laikas mane į mokslą vežti, apsiuvo, aprėdė kaip dėdinos mergaites. Žaliąją skrynelę pridėjo daugiau drabužių, skalbinių, patalynę surišo.

Išvažiuojant teta Barbora, mane apsikabinus, apsiverkė. Nusistebėjau – ko: aš, taip gražiai parėdyta, tik džiaugiuosi – ko čia verkti? Nuvežė mane su visu kraičiu ir paliko.

---

[77] nesaugojimą

[78] kriaušių

Prasidėjo mano mokslas – ne juokais.

Mokykla – kambarys ant aukšto. Aslos viduryje stalas, pasieniais keturios lovos ir du šėpukai[79] knygoms susidėti. Mes šešios mokinės. Mokytoja, vyriausia dėdinos duktė, susodino mus aplink stalą, kiekvienai paskyrė vietą. Ant sienos iškabino popierių su nurodymais visai savaitei – kokią dieną kokios lekcijos[80], kas prieš pietus, kas po pietų. Kas savaitė viena paskirta dižurna[81] tvarkos prižiūrėti. Prieš pradedant mokslą, kasdien mes sustojame kiekviena savo vietoje, dižurna perskaito ar atkalba balsu maldą prieš mokslą, persižegnojame, visos susėdame: turime sėdėti kaip bažnyčioje. Visos mokinės pernykščios, aš tik nauja, kvaila: visos iš manęs šaiposi.

Prasideda mano egzaminas: – Ką tu moki?

– Moku skaityti, rašyti lenkiškai, truputį skaityti rusiškai ir nedaug vokiškai...

– Kas tave mokė?

– Lenkiškai ir rusiškai tėvas mokė, o vokiškai Petrusia. Ji pas mokytoją vokietę mokėsi ir man parodė raides ir kaip ištarti.

– Kokias knygas skaitei?

– Maldaknyges, lementorius[82], „Žyvatą Jėzaus Kristaus“.

– Žemaitiškas! – nusistebėjo mokytoja. – Aha! Dėl to tu taip blogai kalbi lenkiškai, kad su žemaitiška sugadinta... Daugiau man nė į rankas žemaitiškos, atmink! – pagrasino mokytoja. – O gramatikos, geografijos, aritmetikos nesimokei?

– Nemoku, niekas nemokė...

– Tai tu nė dešimties nesuskaitai, nė ličbų[83] nepažįsti?

Visos pradėjo iš manęs juoktis, man kakta užkaito.

– Dešimtį suskaitau ir ličbas pažįstu, – sakau.

– O prancūzišką kalbą girdėjai, raštą matei?

– Taip, tankiai girdėjau grapikes šnekant prancūziškai ir gazietą mačiau. Grapikių mokytoja man atidavė... popierius didelis, su paveikslais, ir raidės tokios pat...

– Gerai. Kokia lekcija dabar pažymėta? – paklausė dižurnos.

– Aritmetikos, – atsakė ir padėjo kiekvienai marmurinę lentelę rašymui.

Mokytoja ėmė aiškinti, kad vienetai rašomi po vieną iki 9, o dešimtys rašomos jau iš dviejų skaitmenų iki šimto. Šimtai rašomi po tris skaitmenis iki tūkstančio, tūkstančiai jau iš keturių skaitmenų... Aiškino ir liepė gerai įsidėti.

– Ką tu čia man pasakoji? – manau, – aš tą viską moku...

– Ar supratote? – paklausė. – Suprantam, suprantam...

– Dabar kiekviena savo lentelėje parašykit skaičių – „šimtą vieną“ – ir man parodysit.

Visos parašė 1001, o aš parašiau 101. Vėl aiškina, kad čia keturis skaitmenis parašė, tūkstantį vieną, šimtas turi būti tik trys skaitmens...

– Pernai mokėtės...

Visos rašė, vargo, prakaitavo, mano parašymo mokytoja nerodo, ir nė viena neparašė teisingai...

---

[79] spintelės
[80] pamokos
[81] budinčioji
[82] elementorius
[83] skaičių

– Kaip jums ne sarmata[84]? – barasi mokytoja, – mat Julka pirmą sykį girdi ir suprato, o jūs ne...

Paskui kitos lekcijos: skaitymas, rašymas man nė po kam, už visas geriau mokėjau. Geografiją irgi greit supratau.

Sunkiausia buvo mokytis gramatikos, labiausiai prancūziškos: nieko nesuprasdama, kaip špokas[85] atmintinai žodžius kaliau.

Kaip jau minėjau, pas dėdiną svečių netrūko. Nebuvo tos dienos, kad kas neatvažiuotų. Besimokydamos išgirsim bildesį vežimo, tuoj ir beatlekianti mergaitė:

– Panele! prašom prie svečių... tas ir tas atvažiavo...

Mūsų mokytoja, liepusi mums rašyti ar skaityti, pasitaisiusi plaukus, nueis prie svečių.

Mes jau žinome, kokie svečiai, ar ilgam. Jei svečiai iš toliau, kokios ponios – tuoj metame knygas, taisomės, šukuojamės – žinome, kad reikės su svečiais pasimatyti per arbatą ar vakarienę; o jei svečiai artimi, paprasti, žinome, kad greit išvažiuos, tai sėdime prie knygų, o kiek mokomės – mums žinoti.

Kartais per keletą dienų nebus svečių: taip mums nusibos: lauksim, klausomės, bene atbarška kas.

Tankiai ir dėdina važinėjo į svečius. Visuomet sykiu ir mūsų mokytoja. Užduos mums lekcijas kelioms dienoms, kiek žadės užtrukti išvažiavus. Tuomet mums gadynė[86]: ką norim, tą darom.

O kad namie mokytoja, tai šeštadienį tik pusdienis mokslui. Kai tik dvylikta, tuoj mokytoja perskaitys evangeliją, dar truputį paaiškins, ką reiškia, sukalbam „Aniolas[87] pasveikino“, einam pietų... Šeštadienio popietį turim laisvą: galim ką nors sau pasitaisyti.

Sekmadieniais į bažnyčią netankiai teišvažiavom; toks mūsų būrys – visos negalim į vežimą sutilpti. Vyresniosios važiuoja, o mažosios sėdim namie; bet reikėjo melstis, rožančių, mišių maldas kalbėti, bet gauname laiko ir kortomis palošti.

Dėdina ir visos dukterys labai buvo maldingos, tvirtai tikėjo, kad visko, ko tik reikalauji, galima iš Dievo išmelsti. Todėl visokios novenos, karunkos, meditacijos, visokios intencijos buvo pildomos. O gegužės mėnesį kas vakaras maldos iki pusnakčio prie Panelės Švenčiausios paveikslo, tik gegužės mėnesį parėdyto. Jos meldžiasi: viena skaito balsu, o kitos pašnibždomis kartoja arba litaniją atsakinėja – „melskis už mus“. Man didžiausias lažas: tik klūpau ir snaudžiu – laikausi tik nepavirsti... Taip kankinamės kas vakarą per visą gegužės mėnesį kas metai.

Taip mokiausi trejus metus. Vasarą visuomet važiavau namo, ir švenčių – Kalėdų, Velykų, jei kelias būdavo geras, atvažiuodavo manęs parsivežti; kartais ir pas dėdiną šventes praleisdavau.

Mokė mus visokio mandagumo, apsiėjimo, manieros, šokių... Visko mokė į gerą, nuo blogo perspėliojo, bet manęs nuo melavimo neatpratino.

Iš pat mažo pati iš savęs labai gudriai mokėjau pameluoti, ką blogo padariusi – išsiginti, išsisukti... Nors mane motina ar vyresnės seserys tankiai sugaudavo bemeluojant, gėdindavo, sarmatindavo, ir aš prisižadėdavau niekuomet nebemeluoti, tik teisybę sakyti, bet nė justi nepasijusdavau, kaip vėl by ką pamelavusi.

---

[84] gėda
[85] varnėnas
[86] geras buvimas
[87] Angelas

Mažesnė už mane sesuo Juzė buvo menka, sargaliota, labai mamos lepinama. Aš jai visokių juokų pridarydavau: jai duotą kokį gardumyną pagavau, prarijau, arba ją pačią apsuksiu, patampysiu; ji pradės verkti, skųstis – išsiginsiu, išsimeluosiu: „Nieko nedariau, nemačiau..." Taip pat ir mokytis nuvežta: man pameluoti, kaip sakoma, tik padavai. Ką padarius, išsiginti puikiausiai moku... „Nemačiau, nežinau, neėmiau..."

[...]

O dėdiną girdėjau mane teisinant:

– Ko čia norėti? Su mužikiukais užaugusi, draugavusi, bene ko doro galėjo išmokti... dar gerai, kad tik meluoti teišmoko, o ne ko blogesnio...

Paskui dėdinos duktė, mūsų mokytoja, ėmė sirginėti, mažai tegali mokyti, o labiausiai reikia su svečiais ir bevažinėjant į svečius sugaišti – nėra laiko kuomet mus mokyti. Dėdina į jos vietą pasamdė mokytoją iš Vilniaus, iš „Vizitkų"[88] vienuolyno mokyklos, lenkę. Taip pat paėmė svetimas tris mokines, dėdinos mažosios vėl trys – šešios mokinės: taip mokytoja buvo suderėta... Nebeliko mano mokslui vietos. Bet manęs dėdina nuo savęs neišleidžia: liepia skaityti, rašyti, pačiai lavintis. Kartais mokytoja neatsisakys ką paaiškinti, kartais Poliusia, buvusi mūsų mokytoja, laiko turėdama, parodys, ko paklausiu, sykiu padėsiu ką nors prie namų ūkės.

Pamažu palikau sykiu panelė, tarnaitė, šeimininkė, pasiuntinė, siuvėja. Kur kas norėjo, ten galėjo mane prirokuoti: kame kas sugaišo nuo kokio darbo, ten reikia man stoti; atvažiavo svečių – man patarnauti, jei nakvinai – lovas pakloti, viską sužiūrėti; kartais pietus išvirti ir sykiu į stalą sėsti. Prireikė ko pirkti – lėk į kaimą ar pas kumečių bobas sviesto, smetonos ar kiaušinių parneši, o čia, žiūrėk, jau kitas koks darbas laukia – obuolius rinkti, džiovinti, bites daboti, uogas virti... Nežinosi, iš kur koks darbas tau išlįs. O pasiūti baltinius, sulopyti visiems – vėl mano darbas... Paskaityti ar parašyti tik laiko gavau vakarais, kai tie prailgėjo... O jei kuomet svečių yra, tai ir vakaras užimtas. Jei jaunuomenės atvažiuoja, reikia ir man sykiu žaisti, šokti... Ne sykį, pabėgusi nuo šokių, nešiau tacą[89] su uogomis ar konfitūrais[90] svečiams, mat namiškėms panelėms neišpuola patarnauti – tai mano priedermė, nes kambarinė buvo maža, kokių 14-kos metų: jos pareiga man pavesta pildyti...

Bet man buvo linksma, smagu. Vasarą su jaunimu lakstėme uogauti, grybauti, namie mokėmės šokti, žaisti, o apilsusios kortomis lošėme, kol mane nepašauks prie kokio darbo. Vasarą kartais nuvažiuodavau pas tėvus, bet neilgam: tuoj dėdina beparašanti, kad grįžčiau – esąs svarbus reikalas... Tėvas kinko arklius ir veža.

Vasaromis, viešėdama pas tėvus, tankiai sykiu su Stasiu gaudavau pasiskaityti knygų iš kaimyno Endriejauskio. Netolimais mūsų ir jo dvarelis, taipgi Bukantiške vadinosi. Senas kavalierius, labai mokytas – laikraščius skaitė; ateidamas pas mus, visas naujienas pasakojo... Vos tik atsimenu, kaip Endriejauskis, atėjęs pas mus, pasakojo apie Sevastopolio[91] karą. Kaip ten prancūzai į maskolius bombas mėto, armotomis šaudo, maskolius guldo lygu rugių pėdus. Maskoliai badauja, arklieną valgo... Sykį atėjęs pasakė didelę naujieną: kad caras Mikalojus I mirė[92]. Maskoliai karę pralaimėjo, daug svieto suguldę tenai paliko... Nors čyst[93] maža tebebuvau, bet gerai atsimenu...

---

[88] Vizitiečių, moterų vienuolijos
[89] padėklą
[90] uogienė
[91] t. y. Krymo karą 1853–1856 m.
[92] t. y. 1855 m.
[93] visiškai

Endriejauskis turėjo daug knygų ir man skaityti skolindavo. Visos lenkiškos, daugiausia Kraševskio gaudavau skaityti.

Dar vieną atsitikimą iš mažų dienų atsimenu.

Sykį atvažiavo iš dvaro į mūsų prūdą žvejoti. Daug vyrų buvo paprūdėje. Dideles žuvis traukė, į bačką su vandeniu metė... Mes žiopsojom. Tik vienas vyras pliumpt ir įšoko į prūdą. Brisdamas gilyn, šaukia:

– Verčiau nusiskandinsiu, bet į rekrūtus neisiu...

Vyrai sujudo ant kranto, vieni bėga į antrą prūdo pusę, kiti ant pluošto sušoko. O mano mama, atsistojusi pakraštyje, šaukia:

– Mykol, Mykolėli! pasigailėk savo dūšios: nusiskandinsi – į peklą nueisi... Nesiskandink, brisk laukan, nelabasis tave kuso, tavo dūšios tyko – persižegnok! Tu toks jaunas – atitarnausi vaiske, galėsi gyventi...

Ar tas šaukimas pagelbėjo, ar Mykolas susiprato, tik, išbridęs atgal ant krašto, davėsi vyrams surišti. Surištą Mykolą parvedė į mūsų trobą; valgėme visi virtą žuvį... Mykolas sakė:

– Kad būč neturėjęs smertelno grieko, tikrai būč nusiskandinęs...

Buvau girdėjusi kalbant lažininkus, kad „rekrūtus gaudo“, „į rekrūtus paduoda“, bet sugautą ir surištą žmogų į rekrūtus paduoti pirmą sykį pamačiau. Užlindusi už krosnies, verkiau verkiau: taip man gaila buvo Mykolo į tuos rekrūtus atiduoti... Ilgas laikas išėjo; aš jau prakutau, jau pas dėdiną mokiaus, kai Mykolas Jonušas parėjo iš kariuomenės. Tuomet nė lažininkų nebeturėjo dvarai. Mykolas vedė gražią mergaitę.

Toliau prasidėjo būti neramesni laikai: atliuosavo žmones nuo ponų. Nors dėdina nedaug teturėjo žmonių, bet ir tie patys ėmė nešintis šalin.

Buvo vežėjas Stasiukas Blaziniauskiukas, kiaulių piemuo Pranukas, iš mažo dvare užaugintas – tas tuojau tiesiai nuo kiaulių išėjo kaži kur, nė gero žodžio nedavęs. Stasiukas taipgi atsisakė nuo vietos, nors jam ir algą siūlė, bet nebenorėjo vergauti, išėjo; kurie žemę valdė, lažą ėjo, tie gyveno vietoje: žemę jiems primieravo. Tokių lažininkų mažai pas dėdiną tebuvo – rodos, tik du broliai Kiaurakiai.

Daugiausia dėdina turėjo mažų trobelių, pristatytų ant dvaro žemės, o tose vis žydeliai gyveno. Ko ten nebuvo – mėsininkų, riezninkų, kromininkų, pirklių; karčemą ir šiūlę[94] žydeliai turėjo ir žemės po truputį valdė. Dėl to ir žmonėms dėdinos žemės mažai teišdalino.

Paskui pradėjo ponios gedulą nešioti[95]: nė viena nesirėdė kitaip, kaip tik juodai. Šnekėjo ir laikraščiuose rašė apie sumišimus, demonstracijas Varšuvoje, Lenkijoje, kaip maskoliai kokioje procesijoje sulaužė lenkų kryžių ir penkis žmones užmušė, bevaikydami procesiją. Tiems penkiems kritusiems atminti visos ponios gedulą apsivilko (za pięciu poległych).

Ėmė melstis, po bažnyčias giedoti. Per kokius atlaidus, per sumą, nutils vargonai, ir tuoj ponios, ponai lenkiškai užbliaus „*Boże coś Polskę*“[96]... Žmonės šventoriuje pakerčiais juokėsi:

– Matai, kaip ponai kaukia, nebetekę žmonių. Nori atgal pančizną[97] atkaukti...

Po teisybės, neramūs ponai paliko. Suvažiavimas ant suvažiavimo, susirinkimai ant susirinkimų... priešų priešais lakstys važiuoti, raiti, kartais ir pėsti susieis į kokį susi-

---

[94] žydų maldos namai sinagoga

[95] 1861 m. kilusi patriotinių manifestacijų su Lenkijos ir Lietuvos valstybingumo šūkiais banga.

[96] „Dieve, kuris Lenkiją...“ – bažnytinė patriotinė giesmė, tapusi 1863 m. sukilimo revoliuciniu himnu.

[97] baudžiavą

rinkimą. Rodavosis, tarsis, rašinės, pasiuntinius kits kitam siuntinės; o čia gers, barsis, bučiuosis, giedos, dainuos patriotiškas dainas: „Tuomet ponai ir mužikai visi lygūs būsim...“ arba „Gausit ir žemės gabalus, tiktai muškit tuos vabalus, kurie mumis sunaikino, daug bažnyčių išnaikino“. Visokių tų negirdėtų dainų atsirado.

Pradėjom su samdytomis mergaitėmis dainuoti, draugauti. Įsivesdamos į pakajų prie fortepijono, mokėmės iš jų lietuviškų dainų ir gaidų. Ir čia man geriau sekėsi, nes aš iš mažo daug dainų mokėjau ir gaidas žinojau. Įėjo į madą liuosybė, lygybė...

– Gaila, mano Onikė toli, – maniau sau, – dabar niekas manęs nuo jos negyniotų.

Per žiemą taip maišėsi, lygu mielės kilo, putojo: vis slapta, vis pašnibždomis rokavosi, tarėsi. Kažkokie komitetai susitvėrė iš ponų, kunigų; taipgi ir ponių komitetai. Jau pradėjo balsiau apie karę šnekėti:

– Visi ponai jaunieji, visi ponaičiai eis į miškus, ves mužikų pulkus maskolių mušti... Ponios, panelės, likusios namie, rūpinsis sukilėlių maistu, statys į girias kas duoną, kas mėsą, pieną... kas drabužius, skalbinius...

Viską susitarė taip lengvai padaryti, nes neilgai tereikės laukti klausiukams[98] miškuose: tuoj ateis prancūzai, visi kartu paims ir išmuš visus maskolius, išbadys kaip varles, išmes iš Lenkijos ir iš Lietuvos. Tuomet pasidžiaugsim liuosybe ir lygybe...

Visi tie ponų susirinkimai, visi nutarimai vis slapta: jaunuomenės, labiausiai mūsų, mergaičių, nė iš tolo neįsileidžia. Mes tik per penktą dešimtą išgirstame kokį žodį, ir tas taip žingeidu, taip svarbu žinoti: trokštame prisidėti prie tokio didelio, svarbaus darbo – tėvynę nuo maskolių apginti.

Artinasi pavasaris. Vasario mėnuo šiltas, net karštos dienos; paukščiai parlėkė; vabolės – zvembia; varlės – kurkia, kitais metais nė mojus nebūna toks šiltas... Vis tai Dievas duoda karei! Per senovės sukilimus, kaip senieji atmena, šilti pavasariai būdavo... Taip ir šiemet – ankstybas ir šiltas pavasaris: geras ženklas laimėti karę. Dievas padės lenkams, dėl to ir orą duoda patogų... Džiaugiamės ir drebančia širdimi laukiame tos karės pradžios „už tėvynę, už šventą tėvynę“:

O kai jau pradės, netruks maskolius pergalėti,
Iš mūsų žemės išginti.
Tuomet ponai ir mužikai visi lygūs būsim,
Tuomet kartą paskutinį sykiu padainuosim:
Nuo austrijokų, maskolių ir prūsų
Atimsim brangią tėvynę mūsų!

Tokias ir panašias dainas dainavom sykiu su lauko darbininkėmis. Mokėme jas patriotiškų dainų, bet tos daugiausia lenkiškos, o prastos mergaitės tik lietuviškai tesupranta...

Kaži kur kaži kokie buvo komitetai, kurie užrašinėjo vaikinus, pasiryžusius stoti į karę – eiti į miškus. Pradėjo pasakoti – tas užsirašęs, tas ir tas, daug mūsų pažįstamų bajoriukų.

Pas dėdiną tarnavo už berną Juozas (pavardės nebeatsimenu), truputį lenkiškai grabaliojo – „*čego počego*“. Sakėsi bajoras nuo Tytavėnų[99]. Mergaitės mums pasakė, kad Juozas užsirašęs į „poustanę“[100]. Mes jo neklausėm: juk tai paslaptis, bet rūpinamės jį iš-

[98] taip vadinti 1863 m. sukilėliai
[99] Týtuvėnų pagal žem. ťí ·tuv'iena.
[100] sukilimą

leisti, aprėdyti. Pasiuvome naujus apatinius skalbinius, po dvi atmainas, kojines, dėdina nupirko naujus batus... Laukiame kuomet jis išeis.

Vieną naktį ėmė šunys labai loti, kažkas barškina į duris. Juozas pasisakė išeinąs, norįs atsisveikinti. Šoko telegrama pas mus ant aukšto: mes visos iš lovos stačia galva į pakalnę. Žiūrim – prieš gonkas[101] pilnas kiemas vyrų ir keletas arklių. Sakosi atėję Juozo vestis į abazą[102]. Mums širdis plaka, rankos kojos dreba, net ašaros akyse stojasi iš džiaugsmo, jog pamatėm jau tikrus lenkus patriotus, kovotojus su maskoliais... Juozui atidavėm visas dovanas; jis nubėgo apsirengti, o tuos lenkus neįmanome kaip mylėti, kuo vaišinti. Bet jie nuo mūsų vaišių atsisako: nieko nenori, skubinasi iki aušros pasiekti abazą.

Juozas apsitaisė, kitus drabužius į ryšelį susirišo: beturįs ir šaudyklę[103] – kažkokį pagalį... Atsisveikiname, laiminame, bučiuojame su ašaromis tokius didvyrius, kurie didžiuojasi, mandravoja[104]:

– Kas tai reiškia mums maskoliai? Išbadysim lygu varles! Kaip čia mes stovim, kiekvienas po penkis maskolius nudėsim... O po dešimtį, tai nė vieno parazito nebeliks...

Išleidome, išlaiminome, – tokį pasišventimą juk reikia branginti. Nebeužmigome iki pat aušros, vis akyse stovėjo mūsų didvyriai, ausyse skambėjo jų pasiryžimai – maskolius išmušti.

Pradėjo žmonės pasakoti: tas tame miške užėjęs lenkų abazą, kitas kitur sutikęs... Pušinės karčemą apstoję lenkai, ką tik rado pas žydą, viską išnešė: arielką, alų, barankas, sūrius, kiaušinius. Kitur buvę užėję į sodžių, – išreikalavę valgyti. Pušinės miško sargą lenkai pakorę, likusi pati su penketu vaikų; buvęs labai geras žmogus, ne tik prasti žmonės jo gailėjosi, bet ir ponios komitetninkės labai gedavo ir lenkų darbais piktinosi.

Taip tai prasidėjo jau „poustanė“.

Sujudo ir policija: įtariamus bajorus, kurių sūnūs kaži kur prapuolė, ėmė areštuoti, kol neparodys, kame sūnūs. Ypač dabojo, kas bažnyčioje gieda.

Telšiuose buvo žandarų apicieris[105] Brandtas. Tas be galo uoliai sekiojo, gaudė sukilėlius, – sekiojo, kas bažnyčioje gieda, įtariamus šnipinėjo.

Sykį per šv. Antano atlaidus Telšiuose per sumą, kaip visuomet, ėmė ponai, ponios giedoti. Tas žandaras, atsistojęs bažnyčioje, ir užrašinėja, kas gieda. Tą dieną švaicieriaus rolę pildęs koks Petrulevičia. Pamatęs žandarą berašant, tuoj priėjęs su lazdos buože jam po nosia į žemę dzinkt: „Klaupkis!“ Tas neklauso, ir vėl dzinkt: „Klaupkis!“ Kai neklauso, už sprando žandarą, pro duris! Pamojo žmonėms iš šventoriaus – parodė išmesti. O svieto buvo daug. Sujudo žmonės, tuoj ėmė plytgaliai, akmenys švilpti pro ausis žandarui... Tas kniustiniu klupiniu vos išspruko iš šventoriaus.

Nespėjo Petrulevyčia iš bažnyčios pareiti, tuoj į kibitką[106] įmetę ir išlakino į Kauną. Visi peržegnojo: manė, kad jau niekas jo nebematys; bet neužilgo laisvas parėjo. Tardant paklaustas:

– Kokią tu teisę turėjai išmesti iš bažnyčios žandarą?

---

[101] priebutį
[102] sukilėlių stovyklą
[103] šautuvą
[104] puikuojasi
[105] karininkas
[106] vežimas su stogu

– Mano tokia tarnystė, – sakąs, – tokia pareiga – žiūrėti bažnyčioje per pakėlimą, kad visi klūpėtų: kas neklauso klauptis, kas jis bebūtų, policija ar kas, turiu mesti laukan.

– Jis pravoslavas, nekatalikas – negali klauptis...

– Tai tegul neina į mūsų bažnyčią, – sakąs, – o įėjęs, turi taip daryti, kaip visiems paliepta.

– O kam tu eini švaicierystę? Kaznačiejui[107] tarnauji – turi valdišką vietą, kam užsiimi ne savo darbu?

– Man kunigas per spaviednę uždavė už griekus švaicierystę eiti: turiu pakūtą[108] išpildyti...

Tokiu egzaminu išsimelavęs, išsisukęs parėjo. Pas mus, t. y. pas dėdiną Šėmose, sujudimas: nebuvo tos nakties, kad kas neprisibaldytų. Po kelis lenkus, kaip mes vadinome, ateis naktį arba raiti atjos su kokiais popieriais, paliepimais iš abazo: tiek ir tiek, ten ir ten duonos pristatyti arba tiek ir tiek marškinių.

Tokiems pasiuntiniams reikia duoti valgyti, o reikia saugotis nuo šeimynos... Dėdina mus sužadins: viena kaisim samovarą[109], kita kiaušinius virsim, mėsą, lašinius čirškinsim, kita paduosim valgyti lenkams. O tie skubinai kimš į dantis, arbata plikysis... Sykiu mums pasakos savo nuopelnus: kiek maskolių užmušę, išbadę, kaip kur užpuolę jų stovyklas ir čia visiems maskoliams galvas nusukę... Mes stebimės, nieko negirdėję. O jie aiškina, kad tokie dalykai nėra skelbiami, tik patyliais maskoliai lygu blakės naikinami...

Mes tokius didvyrius neįmanome kaip bemylėti...

Rytmetį atneštus popierius reikia pristatyti į vietą. O siuntinėjami buvo vis į komitetą. Komitetas buvo paskirtas iš ponių, kurios rūpinosi maistu, drabužiais: p. Goštautienė Keguose, p. Gadonienė Vambutuose ir mano dėdina Šėmose. Kitos ponios toliau ir kas – mums nesakė; tos trys čia pat kaimynystėje. Dėdina perskaitys, kas do reikalas. Lieps mums nunešti į Vambutus ar į Kegus. Vienur šeši varstai ir kitur šeši.

Mes, per naktį nemigusios per svečius, turime nešti popierius šešis varstus. Siųsti ką iš šeimynos – neatsargu. Kartais kuri komiteto ponia atvažiavusi pasakys, jog tiek ir tiek reikalauja ten ir ten marškinių...

– Mergaitės, siūkite. Štai ir audeklo atvežiau.

Paduos mums visą ritinį drobės ar kartūno.

– Tik paskubėkit, nes greitai reikalauja, – pasakys.

Mes buvome šešios, bet siuvome tik trys – vyresniosios dvi ir mažoji nesiuvo, o mes trys dienas kriukiu sėdėsim prie siuvinio. Siuvamų mašinų dar nepažinom nei nematėm, tai su adatėlėmis badysim, badysim, ir vis skubinai. Matydamos, kad laiku nepasiūsim, kiek paliepta, tai, prie žvakės susėdusios aplink staliuką, ir drožiame per kiaurą naktį. Dar gerai, jei lenkai nesugaišino, o jei iš kur užklydo, reikia mums juos valgydinti, samovarą kaisti – ir sugaištis nuo siuvimo.

Nespėsim tą ritinį sukarpyti, susiūti, žiūrėk, jau kitą ritinį komitetininkės bepristatančios. Vėl skraidina skubinai pasiūti... Kiek mes marškinių prisiuvome – nė aniolai nesuskaitytų, o kiek naktų nė akių nesudėjome – nė velniai nesurokuotų.

Dėdinos duktė, antroji po vyresniosios – Valerka, tekėjo už vyro, Grigorių Ulinskio; – įdomios buvo vestuvės. Mat gedulo ir karės metai, negana – vestuvės be muzikos, be

[107] iždininkui
[108] atgailą
[109] virtuvas vandeniui užvirti

šokių, dargi ir veselninkų parėdnės turi būti patriotiškos. Prieš vestuves panos, ponios suvažiuodamos susibėgdamos susikalbėjo visos vienaip apsirengti – lenkiškais kontusiukais[110]. Kontusai buvo įėję į madą – drabužis dvejomis rankovėmis. Vienos rankovės siauros – kaip tik ant rankos, antros – ilgos, plačios, nesusiūtos, tik ant pečių su rankovėmis sykiu prisiūtos; kybojo lygu sparnai, vadinosi viliotai. Tos palaidos rankovės (viliotai) su pamušu juodo šilko arba balto šilko, kaip kam patinka. Viliotai kybojo prie šalių arba, užmesti ant pečių, kybojo ant nugaros.

Visos parėdkininkės[111] veselėje[112] juodais kontusiukais su baltu pamuštais viliotais, ant galvos raguotos keturkampės konfederatkos, irgi juodos su baltais: išrodė lygu šarkos – juodos, su baltais pasparniais.

Vyrų nevienokia mada: su čemarkomis[113], frakais, studentai su mundurais[114], kaip kas turėjo.

Dėdinos plati pažintis – dar platesnė giminė: sukviestų svečių į veselę pilnas dvaras, nė pirštui įkišti vietos.

Sekmadienį visa veselė – net keliolika vežimų į bažnyčią sumos. Tuoj po sumos šliūbas; šliūbą davė tam tikslui pakviestas džekonas, kunigas Senulevyčia. Kamendorius kun. Bernevyčia įlipo pamokslo sakyti. Po šliūbo visa veselė eina laukan – ir visi žmonės paskui tų šarkų būrį grūdasi laukan, visa bažnyčia maišosi, niekas nebesiklauso pamokslo. Kamendorius šaukia:

– Jūs prakeiktieji, nenorit Dievo žodžių klausytis, bet grūdatės, traukiate, kur jus velniai veda – stačiai į peklą, – ir taip toliau. Ėmė keikti, grumzdyti.

Veselninkai išeidami girdi kamendoriaus keiksmą, parvažiavę juokiasi. Per pietus brakšt beprisistatąs ir kamendorius. Na brač! kaip paims ponai jį ant dantų! kaip ims švilpti, delnais pleškinti, uria! Tas vos tik spėjo sprukti pro duris, įsisėdęs išdūmė iš šarkų veselės.

Svarbiausi svečiai veselėje buvo dėdinos giminės Citavičiai – du broliai ir dvi sesers: tėvų nebeturėjo. Vienas – vyresnysis Zigmantas, atsitarnavęs kariuomenėje, o mažasis Kazimieras, tebetarnaująs rusų apicieris, su munduru į veselę atvažiavo. Kiti svečiai, labiausiai studentai, labai skersakiavo į tą apicierėlį, visaip išjuokė, tėvynės priešu pravardžiuodami. O kiti, senesni ponai, labai Citavičius gerbė: vis jie pirmoje vietoje, tiek broliai, tiek seserys – irgi šarkos, kaip sakoma – visi aplink juos pirštų galais vaikščiojo.

– Pasirodys! pasirodys! – pranašavo.

Citavičiai pirmi išvažiavo iš veselės – visi svečiai ir namiškiai išlydėjo. Pas Dargeliškės kapukus gėrė šampano, laimingam keliui atsisveikino. Kiti svečiai dar sugrįžo į veselę.

Po veselės į porą savaičių sužinojom, jog Citavičiai surinko didelį pulką ir išvedė į miškus. Vyresnysis Zigmantas už pulko vadą, o pagalbininku išėjo mažasis tas apicierėlis... Mes atsigavome: studentams, ypač savo Stasiui, akis badėme:

– Kas didesnis patriotas, jūs, kur namie riogsote, ar tas tėvynės priešas, pametęs maskolių mundurą ir išėjęs į mišką maskolių dovyti?..

---

[110] kontušas – senovinis bajorų drabužis
[111] pamergė
[112] vestuvėse
[113] kilęs iš Vengrijos senovinis bajorų drabužis
[114] uniforminiais švarkais

Neilgai tesidžiaugėme: vėl po poros savaičių atėjo žinia – pasiuntinys su laišku. Aprašoma didžiausia nelaimė – Citavičių abazą užpuolė maskoliai Tytavėnų giriose. Visus išblaškė, išmušė, išgaudė. Vyresnįjį Citavičių – patį vadą, durtuvais užbadė; mažasis, įšokęs į medį, gyvas palikęs. Kai maskoliai apsidirbę pasitraukė, tuomet mažasis brolio lavoną parvilkęs namo.

Kviečia į laidotuves. Kiek mums ašarų, kiek gailesio!

– Ot, atsisveikino iš veselės, greta kapukų gėrė šampano, išleido, štai ir tikri kapai! Dargeliškės kapukai – pranašystė buvo... Kas galėjo tikėtis?

Verkiam, garbstom, aimanuojam dienas naktis.

Dėdina su vyriausia dukterim važiavo į laidotuves; sugrįžusi pasakojo, kaip iškilmingai laidojo tą didvyrį: visas buvęs apipiltas baltomis rožėmis, lelijomis, minios svieto lydėjo į kapus. Velionis turėjęs žaizdų be skaitliaus: viename veide buvę septyni durtuvų dūriai matyti.

Vadą palaidojo, jo pulką kiek išmušė, kiek išgainiojo ar į nelaisvę paėmė. Suėmė sykiu ir mažąjį brolį, bet jo nepažino – klausinėjo, tardė, kas jis. O tas nesisakė, bijojo, kad tuoj sušaudys kaip dezertyrą iš kariuomenės... Kiek jį prikankino, kiek primušė, kol sužinojo, kas. Iš to priteriojimo visą mėnesį kankinys be žado išgulėjo. Pagerėjus nuteisė sušaudyti. Bet per didelį rūpestį, per protekcijas, – jų dėdės buvo jenerolai, ministeriai, – per jų užtarimus teismas atmainė mirties bausmę dvylika metų katorgos.

Trečiasis, vidurinis jų brolis Citavyčia, taip pat pasprukęs iš kariuomenės, įstojęs į brolio abazą, mušėsi su maskoliais, bet tas pabėgo sveikas, nors namie negalėjo pasirodyti.

[...]

Vieną naktį atsibaldė būrys – ar dešimt lenkų, susitarę išeina į abazą. Užėjo pas dėdiną, nes sykiu beeinąs Stasiukas, ilgai tarnavęs pas dėdiną, dargi jos skaskavas[115], buvęs atimtas į dvarą, kai stojo liuosybė, jis išėjo. Dabar, išeidamas į abazą, su visais savo draugais užėjo atsisveikinti. Stasiukui reikėjo marškinių, naujų batų... Kame čia gausi nupirkti? Marškinius, apatinius skalbinius davėme, o batams – nors pinigais... Vaišinome visą pulką, visą samovarą arbatos išgėrė, visą pieną, kiek buvo pamilžto, išgėrė; duoną, kiek buvo iškeptos, lašinių bryzą suvalgė. Išleidom, palaiminom, gero pasisekimo palinkėjom.

Po kelių dienų vakare žiūrim, – pas pirtį kaži kas žiburį braižo. Pirtis buvo už eglyniuko pas upelį.

– Jau ten kas norint nepaprasto yra, – sakome.

Vingį davusios, einame žiūrėti... Ogi mūsų Stasiukas! Apsirišęs galvą, ir ranka sutinusi kaip pagalys.

– Mano jau grobas grobą ryja, – sako, – nuo vakar ryto burnoje kruopos neturėjau... Kai sužeidė, abazas pasitraukė, o aš vienas klaidžioju...

Tokios mums šoros[116]! Viena lekiame valgyti atnešti, kitos velkame balakoną; anė iš tolo negalima rankovės numauti – kai traukiama, jis šaukia. Atlakino pieno, duonos... Valgyti negali, tik atsigėrė.

Kai visi sugulė, parsivedėm į kambarius. Žirklėmis perkirpom balakono rankovę, o marškiniai vienu krauju, sudžiūvę, sustirę. Galva sveika, tik veidas viena pūslė – nei dantų pajudinti, nei išsižioti – ir pašnekėti sunku... Nuprausėm, apvalėm, dar pagirdėm

[115] jai priklausęs baudžiauninkas
[116] skuba, rūpestis

arbata, išleidom atgal į pirtį. Dėdina liepė pirtyje ant šiaudų gulėti, – dieną kaip norint daktarą parūpins.

Netoli trobelėj sirgo žydė Maušienė. Dėdina davė arklius, Maušas parvežė iš Telšių daktarą Pšibilskį. Tas nuo ligonės atėjo į dvarą, bevaikščiodami su panomis, aplankė ir pirtį.

Stasiuko veidas nepavojingai sužeistas, tik paraku nuplikytas; akys sveikos, tik bruvys[117] nusvilę, o ranka, kai turėjęs ištiesęs – revolveriu taikęs šauti, priešas šovęs, šiam kulka per pirštus įlindusi, o per petį išlindusi; per visą ranką išilgai kulkos takas užmėlynavęs.

Daktaras per visą ranką odą perskėlė, žaizdą išplovė, apraišiojo, – sako, kad tik truputį toliau, tuoj būtų gangrena pripuolusi...

Kiek mums šoros, kiek palakstymo: vandens šilto, skurlių, vatos, vaistų; vieną atnešim, jau kito ko šaukia; o čia reikia skubėti, reikia slapstytis...

Na, jau šiaip taip apžiūrėjo daktaras ligonį, per Maušą žadėjo vaistų parsiųsti... parodė, kaip ranką aprišti, kaip žaizdą nuplauti, kokius vaistus į vandenį pilti, kokiais žaizdą tepti...

Sarginome Stasiuką porą savaičių – kas rytą nešėmės šilto vandens, ranką atmirkėm, skurlius numetėm, vaistais nuplovėm; miltelių daktaras atsiuntė – tais žaizdą išbarstėm, aprišom, kaip daktaras parodė.

Stasiukas apžiūrėtas, pavalgęs, išeidavo toliau į mišką – dieną nesėdėjo pirtyje, pareidavo tik valgyti; jei mes pirma nunešdavom, tai palikdavom, – jis parėjęs pavalgydavo ir vėl išeidavo. Mes indus parsinešdavom, ir vėl reikdavo rūpintis vakarienę nunešti. Daugiausia to darbo teko man.

Jau mūsų Stasiukas buvo geresnis, – ranka ir veidas atsileido. Vieną naktį vėl atėjo keli lenkai – visuomet vienas vyresnis, kiti prasti kareiviai. Pasisakė iš to pulko, kur Stasiukas buvo išėjęs. Mes ėmėm klausinėti, kaip sekasi Stasiukui.

– Blogai, – sako – liko sužeistas, ir nežinom, kame dabar, o sužeistas per savo durnumą.

– Kaip? Su maskoliais mušėtės? kame?

– Kur tau, – sako. – Eidami į pulką, visi Stasiuko draugai ir jis pats užėjo į karčemą ir prisigėrė lygu kiaulės. Girti grabaliodami atėjo į mišką. Piketninkai[118] pasitikę klausia: „Kas čia?“ Šie atsako: „Svoi“[119]. – Piketninkai neleidžia į abazą. Tie ėmė maskoliškai keikti... pasidarė triukšmas. Abaze, išgirdę maskolišką kalbą, manė, kad maskoliai užpuolė, nusigandę grobė ginklus, „ant trivogos“ iššovė; tuoj ir tie atėję girtieji ėmė revolveriais šaudyti. Kol suprato, kol pažino, kas atėjo, du iš abazo sužeidė lengvai, o Stasiuką sužeidė sunkiai – akis išplikė...

– Pulkauninkas liepė Stasiuką pakarti už sukėlimą triukšmo, bet tas kaži kur pasislėpė – nepamatėm, kur dingo.

Mes jiems nesakėm, kame Stasiukas. Bet rytmetį ėmėm iš Stasiuko juoktis, pasakoti, kaip prisigėrę sukėlė karę ir patys ko nepasitempė ant šakos.

Stasiukas teisinosi, mikčiojo ir tą pačią dieną iš pirties prapuolė, nė valgyti nebeparėjo.

Paskui sužinojom – esąs pas savo seserį jau sveikas.

---

[117] antakiai
[118] Sargybiniai
[119] „Savi“

Kitą sužeistą mačiau nepažįstamą. Į Medingėnus, pas dvarponį Šiukštą, lenkai atnešę vieną sužeistą, padėję kambaryje ir palikę. Šiukšta išsigandęs liepęs arklius pakinkyti, išvažiavęs į Telšius duoti žinią vyresnybei, kad atsiimtų sužeistąjį, o tas be sąmonės guli. Šiukštienė duoda žinią broliui Underavyčiai: taip ir taip, gelbėkit sužeistąjį, nes maskoliai jį paims ar užmuš. Underavyčia atlėkė raitas pas dėdiną, čia subruzdo. Tuoj pakinkė arklius, į vežimą pridėjo šieno... Ulinskis, dėdinos žentas, ir Underavyčia susisėdo. Reikia dar trečio: kai dviese neš sužeistąjį, reikia arklius padaboti. Kas važiuos?

– Aš, aš! – pasišokau, – važiuosiu, by tik vešitės mane...

Tuoj skepetaitę ant galvos, ir jau vežime. Lekiame zovadais, kaip arkliai įšoka: skuba suspėti pirm maskolių. Sutemo, naktis tamsi. Mažne dvi mylios kelio, o kelias – šunkeliai, duobės, akmenys: vežimas į visas puses šokinėja.

Privažiavome netoli dvaro. Žiburių nėra – visur tyku. Mano ponai skarelėmis apsiraišiojo galvas, veidus, vos tik akys spindi. Nusilaužė trumpus pagaliukus vietoje revolverių, juokiasi:

– Jei maskoliai atėmė sužeistąjį, tai mes Šiukštą patampysim: vesim karti ar sušaudyti.

Arkliai mūsų atsipūtė; sudrožę po sykį, – palėkėm zovadais prie gonkų. Pametę man vadžias, abudu iššokę iš vežimo, vienas į duris kumščiu muša, kitas į langą barškina, abudu šneka, šaukia, rodos, būtų dešimt žmonių.

– Kas čia? – klausia iš vidaus.

– Darykit duris! Leiskit! o neleisit – uždegsim.

Atidaro duris: Šiukšta išbalęs, rankos dreba, net žvakė naguose laksto.

Mano ponai abudu sykiu atrėmė pagaliukus jam į krūtinę, abudu sykiu suriko:

– Kur dėjai sužeistąjį lenką?

– Paakakajuj guguli... imkit...

– Pašviesk! – trenkė koja į žemę, – padėk išnešti, o ne – tuoj tave pakarsim...

Šiukšta, šleproką[120] susiėmęs, pirmas, mano ponai paskui sugarmėjo į pakajus. Tuoj apkibę visi trys beišnešą ligonį. Visas kruvinas, purvinas, apstyręs, viena koja peršauta kiaurai, o petyje kulka tebesanti. Paguldė į šieną, galva ant mano kelių. Išvažiavom.

Šiukštai nieko nebesakė: bijojo, kad iš balso nepažintų. Čia vėl baimė maskolius pasitikti. Važiuoti greitai negalima, nes ligonis šaukia. Sakosi gavęs nuo ponios gerti ir valgyti, tik žaizdų niekas neapžiūrėjo. Prašosi nuvežti pas dėdę, gyvenąs netoli Žarėnų miškuose.

Tamsu. Keliai nežinomi, baidomės per kelmus, akmenis, pelkes; arkliai pristojo, ligonis vaitoja. Pradėjo švisti ir saulė patekėjo, kol nusibaldėm į nurodytą vietą. Žmonės seni, pamatę ligonį, ir rankas nuleido. Mano ponai, netardami nė žodžio, įnešė ligonį į vidų, patys tuoj į vežimą, ir ištratėjom. Nei tie seniai, nei ligonis nežinojo, kas, iš kur atvažiavę pasirūpino atimti iš maskolių nagų.

Daugiau nieko nebegirdėjom, kas jis buvo, kaip pasigydė, kur dingo – niekas nesirūpino.

Tik Šiukšta guodėsi, kad atėję maskoliai, neberadę sužeistojo, kuo nesudraskę jo: karti ir šaudyti žadėję. Tas tik teisinosi, kad naktį visas lenkų pulkas atėję ir atsiėmę ligonį.

– Ar daug lenkų atėjo atsiimti ligonio? – tyčia klausia Šiukštos Underavyčia.

---

[120] chalatą

– Kas juos suskaitys – apstojo visą dvarą, – karštai pasakoja, – mažne duris sulaužė, langus kuo neišdaužė, revolveriais mane surėmė... visas pulkas – važiuoti, raiti, pėsti: kas matys... o naktis...

Tiek tik sužeistų temačiau per visą vasarą. Sveikų lenkų daug teko matyti. Sykį atėjo vakare vienas be ginklų, sako, kad pakluonėje krūmuose yra daugiau. Pušinės miške užpuolę maskoliai jų būrį, šie neturėję vado ir nesimušę, tik išlakstę, išsislapstę. Buvę susirinkę į būrį eiti ieškoti kokio didesnio abazo... Dabar išblaškyti nebežino, kur kiti išlakstė, o visi išalkę, nė duonos kąsnio niekur negavę... bijosi kur užeiti...

Kai šeimyna sugulė, dėdina liepė visiems ateiti pavalgyti.

Susirinko ar šeši; keturi dar nieko apsidarę, o du – nuplyšę, nudriskę; purvini: vieni skurliai ant nugaros. Guodžiasi: seniai jau klaidžioją, susirinkę ar dešimt, neturėję vado, nežinoję, kame rasti didesnį pulką. Kur paprašę valgyti, kame gavę kokį puskepalį duonos, o iš kitur išvarę, nieko nedavę...

Mes valgydinom kuo besugreibdamos, nuskurėliams sugraibėm drabužių, skalbinius davėm naujai pasiūtus... Apie pusiaunaktį išleidom. Žadėjo traukti į Papilės miškus: ten esąs didelis abazas, vedamas Pisarskio... Gal susirinks visi išblaškytieji.

Rytmetį mergaitės juokdamos mums sako:

– Panikės! Atimkit padėlę, kur lenkai už svirno paliko.

– Nei mes matėm lenkų, nei padėlės mums reikia, – atšovėm.

Bet mums rūpi, kas ten už svirno paliko – gal sužeistas ar negyvas lenkas.

Vingį davusios, iš sodo pusės einam žiūrėti. Ogi drabužių, skurlių kruvikė pamesta – juodi, sudėvėti marškiniai. Žiūrim – vienos utėlės! kruta juda krūvomis... Mano draugės žiaugčiodamos išlakstė: aš, pagaliu užkabinusi, nuvilkau ir įmečiau į sodželką – su visais skurliais paskandinau ir gyvį.

Mes nuo šeimynos slapstėmės, rodėsi, jog niekas nežino ir nemato. O šeimyna, mergaitės tik juokiasi ir kiekvieną mūsų žingsnį ir darbą suprato ir matė. Kaip galima nuo namiškio pasislėpti?..

Sykį atvažiavo Gadonienė – rodos, komiteto pirmininkė – didelėje brikoje. Savo vežėją pasiuntė į pačtą. Vežime atsivežusi duonos, mėsos, agurkų raugintų... Gavusi žinią, jog Jablonauskio abazas nakvoja Karstenių miške – reikia naktį tenai pravento pristatyti. Kiek jos vežime buvo, kiek pridėjo dar dėdina duonos, mėsos ir bačkelę pieno, sukrovėm, kas papuolė.

– Kas nuveš?

Gadonienė sako, jog jai pačiai būtinai reikia važiuoti su Jablonauskiu[121] pasimatyti, bet viena nenori. Dėl draugystės važiuoja mūsų mokytoja.

– O kas važnyčios, kas kelią žino?

– Aš, žinoma, aš! Važnyčioti moku ir kelią žinau...

Taip noriu, taip noriu abazą pamatyti. Čia gera proga. Mano ponios rengiasi... Dar cigarų, dar degtukų, žvakę... Vos ne vos išsirengė – važiuojame.

Jaunas mėnuo šviečia, reikia skubėti, kol nenusileis.

Karstenių mišką žinau, bet tas platus; kuriame daikte lenkai nakvotų – nežinome. Važiuojame keliu ant Žarėnų... Jau Karstenių ežeras spindi, jau ir karčema netoli... Tik iš krūmų du ginkluoti užstoja mums kelią.

– Kto tam (kas čia)? – klausia lenkiškai.

---

[121] Boleslovas Dluskis slapyvardžiu Jablonovskis, vienas 1863 m. sukilimo Žemaitijoje vadų

– *Wolność i jedność* (liuosybė[122] ir lygybė)! – atsakė ponios.

Tie kepures pakylėjo. Ponios pasisakė praventą atvežusios, reikia į abazą nugabenti.

– Laukėme vakarienės, – sako lenkai, – bet jau vėlu, rodos, nevalgę abaze sugulė...

Sušvilpė vienas, atbėgo trečias, tam liepė nuvesti mus į abazą ir vežimą iškraustyti. Mūsų vadas, paėmęs arklius už snukių, be kelio pavedė per krūmus, pasuko po kairei, paskuipasuko į dešinę; įstatęs į keliuką, pasakė:

– Važiuokite tuo keliuku, čia pat bus ir abazas.

Važiuojame. Miške tamsu, arkliai nenori eiti. Ponios pyksta, kad nemoku važiuoti... Sumoviau arkliams po ypą[123], risčia per daubą į pakalniuką, tik dzinkt dzinkt suskambėjo, sutarškėjo – ir užkliuvo ratai, a nė iš vietos.

Gadonienė išlipusi ėmė degtukus braižyti, apšvietė, net nustebo: šaudyklių malka po mūsų ratais. Tuoj apstojo mus žmonės:

– Kas čia?.. Iš kur?.. Ko?.. Areštuoti... pakarti...

Mano ponios teisinasi, aiškinasi, sakosi, kas ir ko. Pakilo triukšmas, sukilo daugiau žmonių. Dar vienas vyras atbėgo. Tamsoje nematyti, kaip išrodo, tik, matyti, vyresnis, nes kiti visi į šalis pasitraukė. Tas prišokęs kaip ims mano ponias kolioti:

– Jūs šiokios valkatos, tokios naktibaldos, atsivilkusios dar žiburį braižote; – balsą pritūrėdamas, švarkščia, – negana poilsio žmonėms neduodat, dar maskolius norite užtraukti...

Bjauriausiais žodžiais, su visais „diablais“ maišydamas, kolioja. Per tą triukšmą sakau kitiems:

– Atimkit iš vežimo praventą[124], ištuštinkit...

Kad gi supuls aplink vežimą lygu varnai – čiup, čiup, čiup!

Apčiupomis kas maišą su mėsa, kas bačkutę pieno, kas duoną, kas pyragą: po kepaliuką išgrobstė, iščiupinėjo vežimą, viską išnešė.

Mano ponios mikčioja, teisinasi, o tas supykęs: – Von! von! – tik šaukia.

Liepė arklius atsukti, išvesti į kelią ir išvaryti su sargais.

Atsuko mano arklius, du žmonės iš šalių vedė arklius, dviese eina greta vežimo, beveizint išvedė pas karčemą į kelią.

– Rušai[125]! – sušuko ir visi prapuolė krūmuose. Mano ponios atsipeikėjo.

– Ar mes viską vežamės atgal? Gaila žygio...

– Kaipgis! – sakau, – nė trupinio neliko vežime – viską išėmė.

– Nepaklausėme, ar tai pats Jablonauskis, toks nemandagus?.. Kaip tik maskolius...

– Kas galėjo tikėtis tokios impertinencijos[126]?

– Parašysim centro komitetui... tegul žinos...

Taip ir panašiai aimanuodamos, kaip musę kandusios, nosį nukabinusios parvažiavome.

Daugiau niekur neteko abazo pamatyti.

Taip nuo pavasario lakstėme, kas atėjo – šėrėm, kas pareikalavo – į mišką nešėm, bet nunešus, kur pasakyta, kelyj praventą atėmė, į abazą neįleido. Skalbinius vis siuvome,

---

[122] laisvė
[123] kirtį
[124] maistą
[125] Judinkis, keliauk
[126] įžūlumo

komitetininkės ponios audeklus mums pristatė ir pasiūtus atėmė: jos žinojo, kam atiduoti.

O vis prancūzų laukėme.

– Kuomet, kuomet ateis tie mūsų išgelbėtojai?! – dūsavome. – Tada bus jau maskoliams galas!

Vienas mėnuo išėjo, ir kitas, ir trečias, ir penktas – tų prancūzų kaip nėra, taip nėra.

Vieną vakarą po saulės laidos eglyne, už upelio, sušvilpė, toliau eglyne vėl sušvilpė...

– Mūsiškiai! – mirksėjome viena kitai. – Žinomas ženklas – lenkai skelbiasi, šiąnakt ateis...

Pritemo. Po vakarienės šeimyna sugulė, o mes laukiame, svečiams taisomės. Samovarą užkaitėm.

– Kam to samovaro? – klausia mergaitė, eidama gulti.

– Trinksimės galvas, – sakau, – karšto vandens reikia...

Raikome duoną; mėsą, lašinius pjaustom... Kai viskas nuščiuvo, uždegėm žvakę, pastatėm salone ant lango – reiškia, laukiame svečių. Netrukus pabarškino į langą. Atidarome duris – pilnos gonkos vyrų, dar ir kieme kiti... Suėjo į vidų penkiolika – mūsų ir akys pabalo... Visai kitokie kaip mūsų paprasti lenkai... Čia visi su forma[127] – čemarkos pilkos, juodais šemeruotos, aukšti auliniai batai, su botfortais visi, amarantinės[128] konfederatkos, šikšniniai platūs diržai, vis vienokiai apsirėdę... Mandagiai pasiklonioję, prašo namų gaspadinės pasišnekėti.

Išėjo dėdina. Kalbasi, prašo sėstis, o mes antrame kambaryje skubinai ne tik stalą padengėm, bet ir stiklines arbatos pripylėm... Atidarėm duris. Dėdina pamatė, kad jau suruošta vakarienė – paprašė svečius arbatos išgerti.

O kaip jie nusidžiaugė, dėkojo, sakėsi išalkę ir arbatos seniai bematę. Kiek mums komplimentų prišnekėjo, išgyrė mus, išaukštino, o sykiu valgo, tik valgo. Samovarą tik pildome, anglis pilame, o džiaugiamės, net širdis mums plaka.

Užvalgę keturi atsikėlė, padėkoję mandagiai, išėjo piketininkus pakeisti. Įėjo kiti keturi, vėl pasodinom, sutalpinom prie stalo pavalgyti.

Taip pat ir tie švarūs, taip pat mandagūs. Visi jauni, gražūs, su poniškom manierom... O vienas toks jaunitelys, rankelės mažos, baltos, kaip tik panaitės... Nė vienas nepanašus į mūsų nuskarėlius lenkelius iš miško.

Niekas jų neklausė, iš kur atėję ir kur eina. Buvo paprasta neklausinėti, ypač tokių poniškų net nedrąsu klausti. Matyti, karšti patriotai, o mandrauja apie karę, maskolių sumušimą, nė kokios abejonės neparodo. Tarpe kitko sako:

– Diena po dienos atpuls prancūzai, kad suplieksim maskoliams kailį! Kaulus iškratysim... nebejos mūsų sprandais...

Skubinai valgo ir teiraujasi: kokie miesteliai arti, kokie sodžiai, dvarai arti, kaip išeiti stačiai į Pušinės girias.

Su dėdina kalbasi, o mums tik komplimentus šaudo – patriotėmis vadina.

Privalgydinom, arbata prigirdėm, dargi obuolių, grūšių kišenes jiems prikišom.

Išėjus svečiams, stebimės:

---

[127] uniforma

[128] avietinės spalvos

– Iš kur čia tokie atsirado? Turbūt, iš Lenkijos gilumos, nes iš kalbos numanyti, kad ne parapijonai...

Dėdina, guldama į lovą, sako:

– Gal prancūzų pasiuntiniai per abazus eina?..

– Tikrai mama įspėjo, – sutikome.

Sugulusios iškėlėme didžiausias diskusijas: katras gražesnis iš tų lenkų, katras kuriai patiko.

– Gražiausias tas aukštasis brunetas, kur prie lango sėdėjo – kokios jo akys! rodos, kiaurai tave perduria.

– Ajau, ar ne tas blondinas ilgais plaukais gražesnis: jo akys tokios dangiškos, žavinčios... kokios jo manieros aristokratiškos.

– Gražiausias tas garbangalvis.

– Kur ne gražiausias!.. nosis kreiva, į dešinę nukrypusi!

– O man geriausiai patiko tas, kur už diržo šaukštą užsikišęs... matyti, sidabrinis...

– Kaip sau nori, čia visi buvo grapukai, kunigaikščiukai, ne prasti bajoriukai... O gal prancūziukai?

– Malonu su tokiais draugauti, malonu patarnauti tokiems didvyriams... Tai ne mūsų nuskurėliai...

– Čia tai jau tikrai tėvynei pasišventę... Aš tą brunetą tikrai įsimylėjau, pagatava[129] buvau sykiu eiti...

– Aha! Dėl to įsimylėjai, kad, statant jam arbatą, tau į ranką pabučiavo...

– O tau ar nepabučiavo garbangalvis?..

– Kažin kur dabar klampoja nabagėliai?!

– Ryt poryt prancūzų pulkai atpyškės... O tai bus...

– Duoniniai miltai, Katrė sakė, baigiasi, reikia, kad mama pasiųstų į malūną! – gali daugiau duonos prireikti...

– Šį vakarą pustrečio kepalo šeimyninės duonos suvalgė, pusę kumpio, tris sūrius... O sviesto nepadėjom!?.

– Kad nebuvo sumušto, iš kur dėsi?

– Kaip negražu, gali padyvyti – arbata be sviesto: plika mėsa, sūris ir juoda duona... Čia, matyti, šviesesnės akys...

– O tos juodos akys, juodos, gilios!.. čiupra[130] lygu aksomas... žiedas ant piršto auksinis...

– Turbūt ženotas?..

– Kur tau ženotas, toks jaunas... uosteliai vos tik pilasi...

– O to, kur su šaukštu už diržo, uostai užraityti lygu karaliaus Poniatauskio[131]...

– Namie gal liokajai tarnauja, o čia naktimis pėsti baladojasi...

– Pavardžių nė į burną, vis vardais šaukiasi, o tie – Oton, Brunon, Myroslav, Česlav, Zigmunt, Myron. Tas ilgaplaukis – Myron... Tas pats – Myroslav...

– Myroslav toks aukštas, didele nosia...

– Mano brunetas – Zigmuntas...

– Ne, tas mažiukas Zigmuntas... ar negirdėjai, kaip šaukė: Zigmusiu, paskubėk!

---

[129] pasiruošusi

[130] plaukai

[131] Greičiausiai minimas lenkų generolas, Kosciuškos sukilimo, Napoleono karo su Rusija dalyvis Juzefas Poniatovskis, karaliaus Stanislovo Augusto giminaitis.

– Nebent kitas, o brunetą tikrai girdėjau – Zigmuntu šaukia... Kad bent kur nors jį dar pamačius, nors per sapną pabučiavus...

– Tavo brunetas Jurgis...

– Ne, tavo garbangalvis Jurgis, o mano Zigmuntas...

– Oj Zigmusiu, serce moje: tam jest rozkosz, gdzie nas dwoje...[132]

Besiginčydamos ėmėm deklamuoti, dainuoti...

– Gal prancūziukai buvo?..

– Bet lenkiškai kaip ropę graužia.

– Reikėjo valgyti paprašyti: „Monsieur, je vous prie à table!..“[133] Būtų savotiškai pradėję krankšėti.

Nepabojau užtraukti:

– Francuzi, myśmy za was krew przeleli, a wy nam tylko łzami odpłacicie[134].

Mūsų miegas išsiblaškė: balazijom[135], kol tik prašvito. Reikia keltis, suplauti, sutvarkyti indus, kol sukils mergaitės. Paskui siuviniai laukia.

Atsikėlusi dėdina parašė laiškelį ir liepia mums į Kegus nunešti.

– Kas nuneš?

Žinoma, Julka.

– Kas antra? Viena nenoriu...

– Liudka.

Liudka mažesnė. Bėgame ir šnekame:

– Kad taip išgirstume prancūzų armotas – trrrriu! trrrriu!.. Ot, būtų džiaugsmo!

Keguose besąs atvažiavęs ponas Hušča iš Paminijo. P. Goštautienė, perskaičiusi dėdinos laiškelį, padavė svečiui. Abu perskaitę žvilgt žvilgt į vienas antrą.

Ėmė mudvi klausinėti, kaip atrodė naktiniai svečiai, ką kalbėjo, kur išėjo. Mudvi pasakojome nuo širdies apie brunetus, mėlynakius, garbangalvius. Padėjo mums visą rėtį grūšių. Valgom ir pasakojame, kaip užtikrino svečiai, jog ryt poryt atpleškės prancūzai ir visus maskolius sutriuškins. Taip, rodos, karštai kalbame, o ponas Hušča tik šypsosi klausydamos, nėmaž nesidžiaugia.

Pasilsėjusios eisim atgal namo. Karšta saulė kepina, o mudvi vis apie prancūzus svajojame:

– Kai ateis prancūzai, mylėsim, vaišinsim iš paskutiniosios... Juk tai mūsų gelbėtojai, gynėjai nuo maskolių... kad tik pasirodytų! Tokie Girdvainiukai arba Stankiukai nesėdėtų namie, lėkte išlėktų į mišką, dabar negalima prikalbinti... tėvas neleidžia... Juozukas norėtų, nuo tėvo negali iškliūti, o Zenukas – tas piemuo tebėra... O Stasius Komaras – negana pats neina abazą, dargi iš kitų juokiasi: – „miatežniki, šubravčiki“[136]... Na na, klius jam nuo prancūzų... šiokį tokį išvarys... ne kad loska, bet kad reikia!

Mudvi jau arti namų, tik užpakalyj vakaruose kaip iš po žemės – turrrriu-u-u!

– Prancūzai!

Tekinos namo... Lekiame pro kluoną stačiai, skubame kuo greičiausiai parnešti svarbią žinią, kad prancūzų armotos jau girdėti. Pasitinkam senį Rumpą iš bravoriuko.

---

[132] O! Zigmeli, širdie mano: ten smagu, kur mes abu.

[133] Prašau tamstą prie stalo.

[134] Mes, prancūzai, už jus kraują liejom, o jūs mums atsilyginsite tiktai ašaromis.

[135] tauškėm

[136] „maištininkai, nenaudėliai“

– Na na, panaitės! – sako, – ko taip lakstote: peršilusios galite ligą gauti... Lietus greit neužeis, griaustinis dar toli griauna.

Mudvi lygu šaltu vandeniu senis perpylė, žiūrim – juodi debesys lygu mūrai iš vakarų kyla ir žaibai blykčioja, griaustinis dunzgia.

Nubraukėm prakaitą, plaukus pasitaisėm, nes, matyti – kieme stovi arkliai, kaži kas atvažiavęs.

Ponia Gadonienė besanti, besiteiraujanti apie mūsų naktinius svečius. Spėliojimas apie juos daug vilties sukėlė...

– Pasiuntiniai per abazus vaikščioja, tai jau ir prancūzai nebetoli... Tuoj tuoj išvysim maskolius, kalėjimus sudraskysim, išleisim, išnešim savuosius...

Kad ne ta viltis, tai nors galvą duok į sieną...

Maskoliai iš pasiutimo šėlsta... Mūsiškiai niekur nebeatsilaiko. Čia Citavyčių abazą sumušė, ginklus atėmė, išblaškė, patį vadą nukankino, subadė... Čia atėjo žinia: po Kaltinėnais kokį abazą užpuolę maskoliai, daug lenkų vietoje padėjo, kitus išgainiojo; po Papile vėlek lenkus maskoliai sumušė. O tų suimtųjų į nelaisvę kasdien, sako, į kalėjimus vežimais – sužeistus veža, sveikus irgi būriais parvaro... Skaudžios žinios, bet bus atmonyta.

Vėl išgirdom, jog areštavo dvarponius: Pilsudskį, Gromčauskį, Vaišvilą ir kunigą Moncevyčią – Telšių kleboną. Visus keturis kibitkoje išlakino kaži kur.

– Še tau, kale, ragaišį! – Žinojom, jog tie visi ponai komitete buvo.

– Kas juos išdavė, kas įskundė? – spėliojame, dūsaujame.

Netrukus vėl sužinojom, kad kokiame miške besimušant suėmė maskoliai kunigą Noreiką. Kol jį gyvą paėmę, sako, jis penkis maskolius vietoj padėjęs. Kunigas Noreika buvo buvęs Žarėnų kamendorius, mūsų pažįstamas, diktas, aukštas kunigas... Mums vėl gailesys, ašaros.

Apie dvarponių ir kunigo areštavimą vieną dieną pasakojo šitaip:

Tų ponų komitetas parašęs kokius raštus, pranešimus, raportus į centralinį Varšuvos komitetą. Reikia tuos popierius ten paduoti. Siųsti pačta – neatsargu. Paskyrė delegatu grapą Čapskį nuvežti popierius į Varšuvą. Įdavė jam visus dokumentus su visais parašais. Čapskis važiavo per Vilnių. Vilniaus gubernatorius Nazimovas pakvietė Čapskį pas save pietų ir, apgirdęs grapą, išgavo visus dokumentus. Grapas Čapskis turbūt dar neišsipagiriojęs tebemiegojo po gubernatoriaus pietų, kaip čia visus komitetininkus sučiupę kimšę į kibitkas.

Čapskis, taip apsidirbęs, bijojęs begrįžti namo. Gubernatorius davė jam kareivių sargybą parlydėti. Bet namo į Beržėnus grapas nebegrįžo, nuvažiavo į kitą savo dvarą už Telšių. O Beržėnus lenkai kas naktį lankė – norėjo grapą pakarti, bet, nesučiupę paties grapo, plėšė dvarą, kol išvalė taip, kad sienos do lentynos bepaliko.

Dar kita žinia lygu armotos šūvis trenkė:

– Kunigaikštis Oginskis mirė!

Kiek vilties, kiek svajonių buvo padėta ant kunigaikščio. Nuo pat karės pradžios visi tikrai tvirtino, kad Oginskis pasirašęs Varšuvoje, jog su visu savo valsčium, kiek tik turi vyrų – jaunų ir senų, visus apginklavęs, išeis į „poustanę“ tuoj, kai tik prancūzai pasirodys. Buvo priskaityta, kiek sykių ir po kiek vežimų ginklų – šaudyklių, armotų kunigaikštis partraukė iš Prūsų. O nemažai reikia – jo valsčiuje vyrų gal keli tūkstančiai yra... Kai tik prancūzai kyšt! tuoj kunigaikščio kariuomenė į mišką uria!.. Visi tokiomis žiniomis gėrėjomės.

Kunigaikštis staiga mirė, visa lenkelių viltis ir džiaugsmas vėjais nuėjo, ir mes nosį nuleidome...

Apie kunigaikščio mirtį visokių dalykų žmonės pasakojo: būk tyčia paskelbę jį mirus ir į jo vietą iškilmingai palaidojė kokį ubagą, o Oginskis pasprukęs į Prūsus – kitaip būtų pakliuvęs, nes vyresnybė sužinojusi jo rengimos prie karės su maskoliais. Dar po dešimties ir daugiau metų šnekėjo žmonės, jog Oginskis gyvas tebėra. Kartas nuo karto, maskolium pasirėdęs, parvažiuojąs jis į dvarą, už kokios savaitės vėl išvažiuojąs.

Kaip ten paskui bebūtų, bet per „poustanę“ Oginskis didelį nusivylimą lenkeliams savo mirčia padarė: tokios didelės pagalbos tikėjosi, čia tas didvyris šmakšt ir nusimirė.

Parcinkulio dieną Telšiuose sušaudė kunigą Noreiką. Žmonių atlaiduose buvo daugybė, kai vežė kunigą už miesto šaudyti. Minios žmonių lydėjo kunigą mirti. Kunigas iš vežimo į žmones šaukė:

– Nenusiminkit, broliai! Tūrėkitės tvirtai!.. Mane sušaudys, sušaudys ir iškars dešimtį, dvidešimtį tokių, bet ateis galas maskoliams, pergalės lenkai, išgins tuos budelius, apvalys mūsų žemę...

Mes nebuvome – pasakojo, kurie buvo, matė ir girdėjo.

Kunigą Noreiką sušaudė rugpjūčio 2 dieną, o rugsėjo 8 dieną sušaudė kitą kunigą – Gargasą vėl toje pačioje vietoje – Telšių miesto ganyklose.

Kai kuriuos viešai šaudė ir žmonėms rodė, o kiek slapta kalėjimuose išnovijo, iškorė lenkų sukilėlių, tą niekas nesuskaitė.

Rudenop, kai šalta atsirado, išblaškytieji lenkeliai ėmė grįžti iš miškų, trauktis arčiau namų. Kurs turėjo tėvus ir sveikas parėjo, šiaip taip išsisukinėjo, o kurs sužeistas buvo, nors išgijęs, bet kai tik žaizdos žymė pasirodo, tuoj suėmę į kalėjimus kimšo. Kurie neturėjo tėvų, namų, samdininkai berniukai buvo išėję į abazą, tokių niekas nenorėjo į namus priimti, nes šeimininkui atsakymas už metežninko[137] laikymą. Dėdinos Juozas, kurį pavasarį taip iškilmingai išleidome, per vasarą ne sykį vaišinome, tuomet gyrėsi: „Do opiciera dvuk nestavalo“ (iki apicieriaus dviejų trūko). Kad būtų dar du maskolius nudėjęs, būtų apicierium likęs. Rudenį parėjo, prašėsi dėdinos atgal priimti už berną... Bet dėdina bijojo, nes visi žinojo, kad buvo išėjęs į abazą. Nors gailėjosi, bet nepriėmė. Verkdamas vargšas išėjo. Kur jis dingo – nebeteko sužinoti.

O kiek tokių buvo? Daugumas, neturėdami kur dingti, tiesiog ėjo patys – pasidavė į vyresnybės rankas! Buvo skelbimai išleisti:

„Kas pasiduos geruoju, prisipažins metežoje[138] buvęs, tokio nebaus karės teismas...“

O kaip su pasidavėliais valdžia pasielgusi, neteko patirti.

Daugumas parėjusių iš miško pasidavė laisvanoriais į rusų kariuomenę. Stojo už brolius, arba už pinigus parsisamdę už tokius, kuriems išpuolė kareiviavimo metai. Taip pat rado ir po miškus sušalusių negyvų metežninkėlių lenkelių.

Vienas vaikinas, mano motinos giminaitis, išblaškius klausiukus iš miškų, įstojęs į rusų kariuomenę už brolį, pasakojosi: Buvęs abaze, rodos, kokio vado Niemojauskio; buvę netol Tverų, o gavę paliepimą pereiti į Aukštagirę Laukuvos parapijoj. Reikėjo jiems eiti pro ežero galą, pro Paežerės[139] miestelį. Ėję miškais ir laukais – niekas nekliudo. To abazo buvę apie penkiasdešimt žmonių. Atėję už Paežerio dvaro kluono į pušyniuką, su-

[137] maištininko, sukilėlio
[138] maište, sukilime
[139] Gyvosios kalbos Póžerė.

sisėdę pasilsėti. Keli drąsesni nuėję į dvarą duonos paprašyti. Pamatę, kad maskolių raitų būrys beatjoją vieškeliu nuo Laukuvos... „Mums, – sako, – nei bėgti, nei trauktis – miškas toli jau paliko, o čia aplinkui laukai... sugulėm prikritę prie žemės, gal nepamatę pralėks pro šalį. Kur tau, prakeiktieji tuoj pamatę ėmė šaukti: „Poliaki, svolači, poliaki? Strieliat! Uria!“[140] Mat, pušynėlis išbėginis[141], šakos aukštai, kiaurai permatomas, tuoj sukomandavo vyresnysis, ir ėmė mus šaudyti. Mes pašokę atgal pyškinam, bet maskoliai nekrinta, o mūsų žmogus ant žmogaus virsta. Apsupę mus maskoliai ir skerdžia. Matau, sako, nebeliks nė vieno, mečiau kepurę ant šakos, kritau į duobę po egle ir guliu apsidvasinęs... gal į negyvą nešaudys, manau. Ką užmušė, nušovė, ką sužeidė, pakrito, kas begalėjo, spruko, bėgo per laukus, krito į griovius, duobes. Aikštėje nebeliko nė vieno stačio. Pašaudę pašaudę maskoliai, sušukę tris kartus – uria, susisėdę ant arklių, nutraukė sau ant Varnių. Mūsiškiai – vieni negyvi guli tykiai, kiti sužeisti kraujuose voliojasi, dejuoja, vaitoja, Dievo vardą šaukia... Rinkosi apie mus ir žmonės, pirma nedrąsiai, atėjo keli vyrai, paskui daugiau ir daugiau prisirinko, kiti kirviais, pagaliais nešini. Priėjo ir bobų, piemenų... Keikia mus, negyvuosius spardo, sužeistuosius pribaigia, keikdami, koliodami:

– Ponai, lenkai velnių! Bieso bajorai... mat išmuš maskolius, sugrąžins pančizną žmonėms kailį lupti. Še jums, ponaliai, chamai parodė... Ant chamų tik vargą užtraukėt, tuos visus paršus reikės palaidoti, nesmardinsi miške.

– Gerai dar, kad tuos maskolius velnias atnešė, – džiaugiasi bobos, – būtų reikėję tuos paršus prišerti, jau kaulijo duonos... maskoliai išvadavo – pašėrė.

– Ginklus, šautuvus meskit į krūvą, reikės vyresnybei atiduoti...

Drabužius nuo kritusių prisimindami plėšia. Kurs dar kiek kruta, kirviu į galvą ar peiliu po kaklu...

Mano, sako, ir utėlės užšalo... Dabar jau bus man galas, manau, atsigulęs dairaus. Bėgti per lauką – pamatys, tokie įsiutę, užmuš sugavę. Atsidavęs ant vieno, šokau, sako, į eglę; šaka nuo šakos, pamažu užsirioglinau aukščiau. Eglišakiai tankūs, gal nepamatys, o aš juos matau... Bobos darbuojasi – drabužius nuo kritusių valksto, kišenes krato, užgrobusios laikrodėlį, džiaugiasi, žiedus nuo pirštų mausto... Besidarbuodamos ėmė bartis, stumdytis:

– Tau jau gana – glėbį drabužių jau nuvilkai namo...

– O tau dar neužtenka – geruosius išsirinkai...

– Kišenes tik kratai, o radusi pinigus, neparodai...

– Papūsk į nosį! O tu ką parodei? Trejas kelnes pasigrobei, o man vieni lopai...

Bardamos bobos glėbius drabužių nusivilko namo. Kritusieji maž nuogi paliko, skudurus tik ant kūno bepaliko... Vyrai rodavojasi:

– Kas daryti? Policija atlėkusi ras užmuštuosius apiplėštus, bus mums bėdos... Bobos išplepės...

– Iškaskim duobes, suguldysim numirėlius, ir nepamatys... sakysim, tiek nušautų radome, kiti išlakstė.

Susitarę ėmė darbuotis: atsinešė lopetas, atsivarė bobų ir piemenų su lopetomis... kasa, plunkia ant dirvoniuko, raginasi:

– Skubėkim, maskoliai Varniuose pasigirs, tuoj atlėks vyresnybė...

– Kitus ragini, o pats tik pypkę krapštai...

---

[140] „Lenkai, niekšai, lenkai? Šauk! Valio!“

[141] laibų medžių

– Aš manau, kaip čia bus, kai tos dūšios ateis paieškoti savo drabužių: ims bobas smaugti.

– Jų dūšios su kulkomis nulakstė: nepabauginsi...

Per valandą iškasė tris ilgas duobes, į tas ėmė negyvėlius nešti, vilkti juokaudami:

– Duokit plikuosius pirma – skurlinius ant viršaus.

– Čia šit ponaitis toks baltas, minkštas, tam būtinai „pančiznos“ reikėjo.

– Čia bajoras, panie, su uostais; ne sykį mužikui į ausį skėlei... Kirmyk, rup... ir t. t.

Guldė numirėlius eilėmis į duobes: iš šalių užpylė žemes, kitus ant viršaus guldė. Taip priguldė visas tris duobes. Miške ant žemės nieko nebeliko, tik šautuvų laužų krūvikė, nes geresnius vyrai išsirinko. Susitarė eiti vakarienės – saulė jau ant laidos. Naktį turės pastatyti sargybą, kad šunys neimtų numirėlių traukyti... Policija naktį nevažiuos...

Vyrai, bobos išsiskirstė, dar vaikai rankioja nuo žemės popierėlius, cigarų, papirosų galiukus, dėžutes.

Nuščiuvus mūšio laukui, pritemus, lipau iš eglės; rankos, kojos nutirpusios, galva svaigsta; paslinkęs į šalį, atsipūtęs valandėlę, dūmiau atgal didžiojo miško linkui. Taip pabūgau, sako, žmonių, rodos, pikčiausią žvėrį susitikti tiek nebijočiau, kaip žmogų; rodos, visi žmonės virtę į Paežerio[142] žmogžvėrius; rodos, jų kirviai, peiliai ir kybo ant mano galvos...

Sutemo. Pavargau, pasidarė silpna, – atsiminiau, sako, kad nuo vakar ryto burnoj kruopos neturėjau. Nebegaliu paeiti, kojos linksta... burna prikarto, liežuvis sustiro... Pasiekęs mišką, įlindęs į krūmus, kritau ant žemės... Kad bent vandens lašelį, manau, čia jau teks man numirti... ir gerai... bus galas...

Stojosi akyse mano draugai, sukimšti į duobes...

Kiek energijos, kiek spėkų, svajonių, idealų, kiek prakilnių minčių pražuvo?! Ryžomės despotizmą nuversti, laisvę, lygybę įsteigti... kiek kančių, sopulių sukimšo į duobes... O kiek dar ašarų, juos atmindami, išlies: verks seselės, motinėlės, mylimosios... O kas joms apsakys, kas išaiškins, kiek jūs, broleliai, mirdami nukentėjote, kas ir kaip jus į žemę sukišo?!

Skaudu ir graudu pasidarė. Širdis man plyšo, ašaros ėmė rietėti. Verkiau į žolę įsikniaupęs, kaip tėvo nuplaktas... Nusiverkus, rodos, lengviau pasidarė, bet užmigti, sako, negaliu: dar iš baimės drebėti nenustojau... Pradėjo dangus mėlynuoti, žvaigždės gesti. Atsistojau ant kojų kaip ant pagalių. Eisiu, sako, ieškoti upelio ar kokio griovio su vandeniu. Kepurės nėra, – atsiminiau, kaip į mano kepurę ant šakos maskoliai šaudė. Svyruoju po mišką. Vieversėlis ėmė čiurškauti, girdžiu, sako, rodos, netolimais varlės ėmė kranksėti. „Čia turi būti vandens?“ – pamanęs einu į tą pusę ir radau kūdrą ar pelkę vandens. Nusimetęs batus, įbridęs giliau, gėriau, gėriau, košdamas dumblą per dantis. Žiūriu – čia pat supančioti arkliai ėda. Nusigandęs dairaus, turbūt, manau, čia netoli ir žmonės yra. Ogi žiūriu – trys arkliaganiai ant dirvono nosis pastatę miega. Nuodėgulių krūva dar teberūksta, kepurės, balakonai išmėtyti. Prislinkęs arčiau, žiūriu – visi jauni vaikėzai; išbudę turbūt manęs neužmuštų.

Pasiskyriau kur geresnę kepurę, užsimoviau, sako, kaip tik man. Pasiskyriau geresnį balakoną, savo juodą švarką padėjau į vietą, milinę apsivilkęs, lindau atgal į mišką. Balakono kišenėj radau lenktinį peilį ir duonos gabalą, taip gardžiai užsikandau, lygu ubagas atlaiduose; dar vandens atsigėręs, lindau į tankmę ir užmigau.

---

[142] Póžeris.

Toliau dienomis miške miegojau, o naktimis ėjau; nuo žmonių kaimiečių iš tolo lenkiausi; užėjęs miestelį, ėjau pas žydus duonos pirkti – pinigų dar turėjau... Taip vargais negalais dasikasiau iki namų... Rudenį broliui reikėjo į kariuomenę eiti, stojau už brolį, priėmė ir išėjau maskoliui tarnauti...

Pranas man pasakojo Telšių kariškam ligonbutyj, kame jis kariuomenės felčeriu tarnavo. Pasakojo savo istoriją iš lenkų karės dūsaudamas, o man ašaros kaip pupos laša.

Kaip pavasari džiaugėmės karės pradžia, taip, atėjus rudeniui, liūdnai verkėme karės pabaigoj.

Karė pasibaigė tik miškuose, giriose. Užėjus šalčiams, mūsų gerbiamieji lenkeliai, susirietę, peralkę, slankioja į visas puses, ieškodami pastogės, kur galvelę priglausti... Nebesvajoja maskolius išmušti, tik stengiasi patys nuo mirties išsigelbėti...

Užtai iš maskolių pusės karė tebepleškėjo.

Ką sušaudė iš karės vadų, ką pakorė, kiek būrių į katorgą išvarė, kiek teismų naujai suimtųjų, kiek kamantinėjimų, tardymų?!

Per visą žiemą komendantai, karės teismai išsijuosę darbuojasi... Mus tik pasiekia kasdien ir kasdien vis naujos žinios: to ir to nebėra, tam ir tam amžinatilsį, tas be žinios prapuolė, tas į maskolių kariuomenę įstojo, tą suėmė, primušė... tas kalėjime numirė...

Mes tik verkiame, dūsaujame: gaila mums mūsų didvyrių, kurie nesulaukė lenkų pergalės, o kad ne šiemet, tai kitą arba už keleto metų tikrai lenkai pergalės maskolius.

Dėdinai kitokie pyragai: mokėk kontribuciją[143] lenkams į centr. komitetą, užgulė mokesčiai – atiduok. Mokėk maskoliams kontribucijas nuo žemės, mokėk stropas[144] nuo dešimtinės, o neturi – tuoj ištaksavos[145].

Lenkai geruoju reikalauja patriotiškas pareigas pildyti, maskoliai po gvaltu[146] plėšia...

Dėdina verkia, plaukus nuo galvos rauna. Nors žydeliai gelbsti – pinigus skolina, už tai išvedžiojo dveiges treiges karveles... nė melžiamųjų nebeliko. Kumelaites, arkliukus po kits kito išvedžiojo... Kūtės liko tuščios, svirnas skamba, rūsiai, kamaros – kaip iššluoti. Nebėra kuo lenkus maitinti, nebeliko nė sau ko į puodą dėti... Sienos do lentynos liko mano gerosios dėdinėlės.

Negana duonos, putros – nei sėklos nebėra, dargi nė darbininkų nebeliko. Visi, paleisti nuo ponų, į visas puses išlakstė. Ateis pavasaris, negana sėklos nėra, bet ir žemės išarti nebėra kam nei kuomi. Arklius reikės pirkti ir darbininkus samdyti, algas mokėti... nebėra savų žmonių prie darbo pavaryti. Mes dūsaujame dėl žmonių tamsumo, nedėkingumo: tiek metų gyvenę ir užaugę pas dėdę, paskui pas dėdiną taip gerai gyvenę... Dvaro laukai nedidžiausi – nesunkiai visus darbus nudirbę... arba kurie dvare ar nepavalgę, neapdaryti buvę... Kai tik išgirdę: „paleisti nuo ponų“, – tuoj ir išlakstę, nei dėkui, nei išgrauž nepasakę... Ot, tamsumas, nedėkingumas! Kad bent maskoliai būtų sumušti! Dabar mūsų didvyriai lenkai, tiek vargę, kariavę, tiek spėkų[147], aukų padėję – kariami, šaudomi, kankinami lygu kokie prasikaltėliai... Senutė „babunia“ vis kabalas iš kortų[148]

---

[143] rinkliavos karo metu
[144] baudas
[145] parduos išvaržytinių
[146] prievarta
[147] jėgų
[148] būrė kortomis

dėliojo, ir vis išeidavo, kad lenkai pergalės... Mūsų irgi tiek prisimelsta, tiek novenų atpasninkauta, o tų litanijų, rožančių be skaitliaus pripoteriauta... Vis tik Dievas turėjo išklausyti, nors tiems prancūzams dvasią šventą įkvėpti, kad eitų lenkams pagelbėti... Po tiek vilties ir džiaugsmo – rudeniop viskas nusmuko, bet nenumirė.

– Šią vasarą nepasisekė, – raminamės. – Išauš pavasaris, Garibaldi[149] su trenksmu atsibaldys... šoks iš naujo lenkai, duos maskoliams, net dulkės rūks.

Nors viltį maskolius nugalėti gaiviname savyj ir tikriname viens kitą, jog nė pas Dievą nebūtų teisybės, jei lenkams nepadėtų maskolius nugalėti.

Bet kol kas ir valgyti norisi, o čia amžina tuštybė visame dvare. Dėdinos žentas išsikraustė į kitą dėdinos dvarą gyventi; kita duktė išvažiavo pas gimines, o man pasirūpino surasti gerą tarnystę – pas dvarponį Gorskį netol Telšių, Džiuginėnuose. Algos suderėjo trisdešimtį rublių į metus... Samdė mane prižiūrėti ponų Gorskių mažą dukrytę, kurią nusamdyta moteris penėjo; kai nuo jos atskirs mergaitę, tuomet man atiduos auklėti. Tuo tarpu mano priedermė patarnauti pono seseriai – senai panai... Turėjome du kambarius ant antrų lubų: viename mano pana gulėjo, antrą man pavedė.

Darbo man visiškai mažai. Savo panai lovą rytą vakarą pakloti, padėti jai apsirėdyti; dieną siuvinėti ar ką pataisyti, palopyti... Mūsų kambarius mergaitė kasdien iššluoja, išplauna, man tik dulkes nušluostyti. Valgis geras – nuo ponų stalo. Sodas didelis – visokių vaisių, uogų iki valios... Daug man geriau kaip pas dėdiną.

Su savo pana surokuojame[150], sykiu važiuojame į bažnyčią. Atsisakiau nuo vaiko, verčiau pas paną tarnausiu.

Dvariškių buvo daug. Pakajuose du liokajai, prie tų dar mažas liokajukas. Dvi tarnaitės prie ponios – viena prie siuvimo, antra poniai patarnauti. Aš prie panos, o mums patarnauti dar viena prasta mergaitė. Virėjas, gaspadinė, urėdas, laučasis – tie visi antrame rūme (oficinoje) kambarius turėjo. Vežėjai du ir mažas jiems patarnautojas, arkliaganys, dvi mergaitės virėjos, trečia prie paukščių trečiame rūme (palivarke) gyveno.

Lauko darbininkai atskirai – kumetynėse: tie po dvarą nesimaišo, tik laukuose darbuojasi, bet dvariškiams oficialistams yra padėjėjai ir patarnautojai arba, tiesiai, tarnai ar tarnaitės... Pilnas pilnitelys dvaras žmonių pasidaro, net knibžda. Negalima nė permanyti, kas kokį činą valdo[151] ar prie kokio darbo priguli.

Man dvare gerai, linksma ir smagu, darbas lengvas, niekas niekur nesiuntinėja, nevarinėja kaip pas dėdiną: čia siuvinėtis, lopinėtis, pataisyti ką paduoda, nubodus sėdėti galiu išlėkti į sodą palakstyti. Vakarais arba ponams kur išvažiavus, ateidavo pas mus į garderobą (siuvėjų kambarys) urėdas, liokajus, virėjas, laučasis; gersime sykiu arbatą, pasikviesim ir gaspadinę. Na, ir visokių juokų, anekdotų pripasakodavo: kartais juokingų – prisijuokiame, o kartais liūdnų ir skaudžių atsitikimų ar patyrimų pasakojo, net mums ašaros veržėsi.

Ypač laučasis p. Laurynas mokėjo gerai pasakoti apie savo jaunystės dienelių patyrimus. Jis buvo mužiko baudžiauninko sūnus ir mažas atimtas nuo tėvų į dvarą, kur jo tėvai buvę prirašyti ir ėję lažą. Buvęs atskiras palivarkas, tenai ūkį vedę visokie kamisoriai, urėdai. O didysis dvaras, kur ponai savininkai gyveno, už kelių mylių buvęs. Tikroji ponia buvo našlė, vieną sūnų turėjo. Tas rokavosi visų turtų ir dvarų, ir žmonių paveldė-

[149] Džiuzepė Garibaldis XIX a. italų revoliucionierius
[150] sutariame
[151] tarnybą turi

tojas, savininkas, tėvo įpėdinis. O kol jis užaugs, į metus įeis, buvo visų dvarų ir žmonių prižiūrėtoju kamisorium žydas Abromas, ponios pastatytas ar nusamdytas. Ponia buvusi vokietė ar žydė – niekas nežinojo, tik paėjusi iš Prūsų, lietuviškai nemokėjusi.

Pas Lauryno tėvus būrys vaikų buvę – penki sūnūs ir trys mergaitės. Labai skurdžiai gyvenę. Tėvas pasiligojęs, vaikai – maži darbininkai, vos tik galėję išlaikyti samdomą berną dvaro lažui atlikti.

Dvare menko ar mažo darbininko nepriims: turi ar neturi – duok tvirtą, o ne – šalin iš ūkio, paims kitas su tvirtu dvarui darbininku.

Namie jauni vaikai, kiek išgalėjo, kniso žemę, sėjo ir pjovė, kūlė ir malė, bet labai tankiai duonos ir sėklos trūko. Sykį važinėdamas per dvarus, palivarkus, kamisorius ponas Abromas užvažiavęs pas Lauryno tėvus. Pamatęs taip daug vaikų, nusistebėjęs ir pasidžiaugęs, o Lauruką net paglostęs.

Jam išvažiavus, tėvai, ypač motina, labai susirūpinę, kad čia nebus doros, labiausiai, kad ponas žydas paglostė Lauruką – čia kas nors atsitiks nepaprasto, gal kokia nelaimė.

Motinėlės širdis prijautė: po savaitės ar kiek laiko atėjęs desėtninkas pavarė: tuoj vežti Lauruką į dvarą, o neklausys – bus blogai. Motinėlė verkia, tėvas keikia, bet taisosi vežti. (Rašysiu paties Lauryno žodžiais.) Matušė sako:

– Vežkim vyresnįjį Beniuką, tas jau bent dešimtį metų pabaigęs, o Laurukas, tas maželėlis, vos devintus užkliudęs; tokį kūdikį be prieveizos ir utėlės suės...

– O jei nepriims Beniuko, bus antras kelias tą vežti, – sako tėvas. – Vežkimės abudu, katrą išbrokys, parsivešim...

Susitarę veža mus abudu, lygu ėriukus sutupdę į ratus.

Visą kelią matušėlė verkia ir Benis po truputį ašaroja. Nuvažiavome.

Ponia liepė mus pas save pašaukti. Matušė nusivedė mus abudu, sustatė prieš ponią. Atėjo ir ponas Abromas. Pamarmėjęs su ponia, padėjęs ranką ant mano galvos:

– Būsi geras dvariškis, – sako, – klausysi, būsi mylimas, tą palikti dvare, – pasakęs išėjo.

Matušėlė verkdama; ponios kojas apkabinusi, prašo kad leistų namie vaiką prakutenti[152], bent iki 11-12 metų, tuomet didesnį atiduos į dvarą. Ponia iš tolo kratosi:

– Tugu tugu! (toks jos priežodis buvo) Tugu tugu! Ponas Abromas taip liepė, tokio vaiko reikia dvare; pripras prie darbo, o namie pripras tingėti, išdykauti, tugu tugu!

Matušėlė vėl verkdama puolinėja poniai po kojų, kad paimtų vyresnįjį... Mažasis tik aštuonerių metų, nieko dvare neatneš naudos: nemoka nieko dirbti, nieko nepaganys.

– Išmoks dvare, išmoks, tugu tugu! – atšovė ponia, – ponas Abromas kokį paskyrė, tą turi palikti... O neklausysit – bus blogai... – nubėgo į pakajus.

Nuėjome nuo ponios prie vežimo. Matušėlė dar bėgiojo pas gaspadinę, pas virėją, prašė, kad mane prižiūrėtų, nors valgyti paduotų. Žadėjo greit, kai galės, atvažiuoti pas mane. Matušė verkdama, o Benis šokinėdamas išvažiavo.

Paliktas, sako, sėdžiu ant pamato pas virtuvės duris. Šunys valkiojasi, vienas man ranką palaižė, kitas – nosį, burną; bijausi šalin varyti, kad neįkąstų. Turėjau duonos, mėsos šmotelį – matušė buvo man į kišenę įkišusi; sulaužiau duoną, sugnaibiau mėsą, pamečiau šunims.

Šunys, mane aplaižę, sugulė aplinkui. Taip ir sėdžiu prieš saulę, snaudžiu.

[152] paauginti

Vakare ėmė rinktis šeimyna vakarienės, pamačiau daug vyrų, mergų, piemenų. Įsivedė mane į vidų, įpylė putros bliūdelį, liepė valgyti. Šeimyna valgydami, ypač vyrai, visaip iš manęs juokiasi:

– Velnių dvariškis! Kokį čia tau duos darbą – ronus[153] pjauti?

– Toks dar mažas rupūžiokas, kas do nauda iš tokio?

– Abromo, smarvės, išmislas, lygu nežinai? Bile tik gali žmogui įkąsti... Daug vaikų – žydui pavydas: reikia atimti, reikia vaiką varginti.

– Namie užaugtų doras darbininkas, o čia vagis, melagis... be to nebūsi dvariškis.

Aš girdžiu, ką apie mane šneka, bet mažai tesuprantu. Visi išvaikščiojo, ir aš pavalgęs vėl lauke ant pamato atsisėdau, tik snausti nebegaliu – šalta. Mergaitė mane pašaukė:

– Ei, vaike, per naktį čia nesėdėsi, eik į trobą gulti.

Įėjęs žiūriu – pasienyje ant suolo atsigulė kitas vaikas, taip pat ir aš, nusivilkęs balakoniuką, pasidėjęs po galva, atsiguliau ant pliko suolo po langu. Naktį pasidarė šalta – per langą vėjas pučia, troba atšalo, drebėdamas iš miego, slinkau pečiaus ieškoti, bet ir tas jau atšalęs. Lindau į užpečkį – suniurnėjo šunys, susirangiau greta šunies, apšilęs užmigau. Pajutau, kad šunys per mane laipioja; atsibudęs girdžiu, kad po trobą vyrai šneka. Lindau iš užpečkio. Vyrai vėl juokiasi:

– Su gončais miegodamas, išmoksi zuikius skalyti...

– Prauskis burną, dvare nesiprausęs nevalgysi...

Nusiprausiau... šeimyna susisėdo valgyti. Atsiminiau, kad matušė namie nedavė valgyti, kol nesukalbėsim poterių.

Atsiklaupiau asloje, kalbu poterius; nors nelabai temoku, bet, kiek atsimenu, kalbu. Pamate vyrai vėl juokiasi:

– Melskis, poteriauk, – sako, – Abromėlis išleis tave į kunigus.

Kitas draudžia – nesijuokti iš maldos, nepaikinti vaiko, gerai buvęs mokomas.

Dieną gaspadinė pristatė mane žąsų ganyti. Nusivarėm į pūdymus; žąseliai dar maži; liepė man nuo varnų ganyti ir nesuleisti į prūdą. Prūdas aplink dvaro sodą – iš lauko gyvuliai prieina atsigerti, bet per prūdą neperbrenda, o žąsis suleidus į prūdą, tuoj atsidurtų sode. Įpasakojusi gaspadinė daboti žąsis nuo prūdo, dar pridūrė:

– Jei suleisi, gausi plakti...

Ganau toliau pasivaręs žąsis prie pelkės, prie vandens. Atsivarė Praniukas kiaules, dviese ganyti nebeilgu; atsivedė šunį, tas pasiundytas už ausų kiaules patampo, žąsis nuo prūdo pabaido. Mudu voliojamės ant dirvono. Pasikaitydami nueiname pietų, atsinešame duonos pusvakariui, ir šuniui užtenka...

Viskas gerai, kai giedra, – bet užėjus lyti – nėra kur dingti... Praniuko kiaulės žviegdamos nulekia namo, ir Praniukas paskui. O mano žąsys aptupia žąselius, mane lyja, už apykaklės varva ir visą sumirko. Varvėdamas pareinu paskui žąsis; žąselius palesina, į kūtę uždaro, o man niekur dingti. Verkiu drebėdamas nuo šalčio... Mergaitė pasigailusi liepė nusivilkti, davė sausus ilgus marškinius, mano drabužius išgręžusi padžiaustė. Bijodamas vyrų juoko, lendu į užpečkį prie savo draugų šunelių.

Kol žąseliai maži, be sparnų, šiaip taip dar galima paganyti, bet į vasarą suaugo žąseliai, o jų didelis būrys, prisklis pilni laukai. Užėjus kaitrai, pelkėse po laukus vanduo išdžiūvo, žąsys negauna kur atsigerti – skverbiasi į prūdą, nebegaliu nutūrėti.

---

[153] rąstus

Nusivarysimi su Praniuku į kitą kraštą lauko; su kiaulėmis bepigu: joms užtenka purvyno pasivolioti, o žąsys, rodos, užuodžia, kame vanduo. Per mūsų galvas pakilusios, ir lekia į prūdą. Žąseliai išsižioję, sparnais pasiplasnodami, pagal žemę lekia paskui senes. Žąselių daugybė: užbėgsiu už akių iš vieno krašto, iš kito krašto jau tolyn nubėgo. Sušilęs, suplukęs, verkdamas lakstau po žąselius, baidau, pagaliu mojuoju, tik pagalys sprukt iš nagų – tiesiai žąseliui į galvą; tas ir raitosi apvirtęs. O senės žąsys jau prūde. Užduseęs pakritau ant žemės, ir žąseliai subėgo į prūdą. Atsikėlęs žiūriu – mano žąsys jau pasklido po sodą.

Daržininkas šaukia, keikia, žąsis šunimis pjudo. Beatlekianti gaspadinė, tuoj man už čiupros; parsimetusi ant žemės, apraižė vytimi; pamatė besispardant žąselį, supykusi nuplėšė man visus drabužius nuogai, rankas užpakalyj surišo ir prie medžio pririšo:

– Tu, rupūžioke, žinosi, – sako, – kaip žąsis daboti, ne žąselius mušinėti...

Palikusi mane, varinėja išpjudytas į šią pusę žąsis. Apspito mane vapsvos, sparvos ir kiti vabalai; ėmė kramtyti pliką nugarą... Klykiu, kiek tik galvoje balso, uždykdamas klykiu... Kur bus buvęs – žydas botagu nešinas beatlekiąs nuo šašiejaus:

– Gevalt! kas čia taip klykia?..

Radęs mane pririštą pliką, kruviną, net atbulas atšoko.

– Kas tave pririšo? – klausia.

– Gaspadinė, – sakau.

Tuoj perpjovė virvutę, kuri besitampant kruvinai rankas man perpjovė. Pamatęs žydas gaspadinę, išlojojo, iškoliojo, iškeikė, pagrasino ne tik ją, bet ir pačią ponią po sūdu paduoti už tokį darbą. Man liepė ateiti į karčemą, žadėjo pas tėvus nuvežti.

Rytmetį, išginęs žąsis, tuoj pasigyriau Praniukui, kad žydas prižadėjo pas tėvus mane nuvežti...

– Bėgčiau pas žydą, – sakau, – tik nežinau, kame karčema?

Praniukas pavedėjo mane šašiejumi[154], parodė karčemos stogą.

– Kai norėsi bėgti, – sako, – lėk tiesiai pro malūną ir šašiejum tiesiai į karčemą – tenai rasi žiląjį žydą.

Vakare parvaręs žąsis, pasiėmęs nuo stalo riekę duonos, dui į karčemą. Pabučiavau žydui į ranką. Žydas liepė man gultis stadaloj ant šieno, kai važiuos, pažadins. Džiaugdamos kritau į šieną. Pajutau tik, kaip žydas mane ėmė žadinti... Arklys jau pakinkytas, susisėdę nudardėjom. Kelyje saulė patekėjo. Atsižinau pas Aunavos tiltą, ties grapo dvaru. Ant pat pusryčio parvažiavome namo. Tėtušiai nusigando, nustebo.

Žydas pasakojo, dėl ko ir kaip mane parvežęs, kaip pliką pririštą, vos gyvą mane radęs... būtinai spiria tetušį, kad paduotų gaspadinę po sūdu... jis būtų liudininkas.

Aš lakstau, sako, po namus su vaikais, džiaugiuosi, viskas taip pat, kaip palikau, tik šieno pilna daržinė ir rugių pilna jauja. Darže morkos užaugusios didžiausios; prirovęs glėbį, įverčiau žydui į ratukus; Benis, prikasęs bulvių krepšį, vėl supylė žydui. Tėvas nuo savęs, mama nuo savęs dėkojo ir pyrago davė žydui. Tėtušiai labai džiaugiasi, kad žydelis pasigailėjo vaiko, parvežė; sykiu ir rūpinasi, kas bus, kai sužinos dvare. Manęs klausinėja, aš viską pasakoju – kaip valgau, kame guliu, kaip žąsų nebegaliu paganyti, nulekia į prūdą. Tetušiai abejoja:

– O gal tyčia atleido, kad žąsų nepagano? Klausosi, kas bus toliau.

---

[154] plentu

Šukavo mane matušė, galvą trinko; pirtį pakūrė, išvanojo, nes utėlių tiek mano galvoje, tiek marškiniuose, nors saujomis brauk... Po kelių dienų beatjojąs dvaro bernas; radęs mane namie, liepė tučtuojau vežti mane atgal į dvarą, o man sako:

– Na, klius tau plėgų... Praniukas pasakė, būk tu žadėjęs pasiskandinti... išgraibėm visą prūdą, visur ieškojom, o tu mat čia, bėgūne!

Veža vėl matušė verkdama, ir aš žlembiu; nuvažiavome. Tiesiai mus nuvarė prie ponios. Ponia tuoj liepė pašaukti poną Foką, manęs klausia:

– Ko tu bėgai, tugu tugu?

Aš tik verkiu drebėdamas, nė žodžio negaliu ištarti. Matušė puolė poniai po kojų, verkdama ėmė teisinti, guostis: kaip pliką vaiką ant saulės buvo pririšę vabalams ėsti, žydas pasigailėjęs atrišo, paleidęs atvežė namo. Ponia tuoj liepė žydą pašaukti. Tas atbėgęs kaip ėmė poniai žydiškai blerbėti, į mano nugarą ir į savo piršto galą rodyti – kokie vabalai mane ėdę. Turbūt jis ir gaspadinę apskundė, ir tą ponia pašaukė.

Blerbėjo visi, barėsi. Ir ponas Abromas prisistatęs sako:

– Niu, Lauruk! už bėgimą gausi penkiolika į s... Ponas Fokas jau laukia tavęs stainioje...

Suklikau piktu balsu, puoliau prie matušės, net ponia nusigando.

– Nebijok! tugu tugu! už pirmą sykį neplaks... – pasakė.

Su Abromu ėmė blerbėti. Matušė dar ponios prašė, kad atleistų mane namo, bet Abromas liepė palikti.

– Kad būtum neatvežusi, – sakė mamai, – rytoj būtumėt išmesti iš ūkės ir rykštėmis dar pašventinti... Man liepė ponią perprašyti ir prižadėti daugiau nebebėgti.

– O pamėgintum išbėgti, – grasino, – tau ir tėvams po penkiasdešimt plėgų ir iš ūkio von!

Kas gi daryti? Vėl paliko mane utėlėms ėsti.

[...]

Sykį pavarė sodžiaus mergas pakajų šveisti. Viena, beplaudama langus, kaži kaip iškūlusi stiklą. Ponia pamačiusi tuoj sušuko:

– Tugu tugu! pašaukti poną Foką.

Tas prisistatęs tuoj mergą į tvartą ir raižyti, ponia liepusi ar penkiolika įrėžti už stiklą. Merga po plėgų nebegrįžta prie darbo; šaukia, ieško kitos ir pamatę – ant kūčių pasikorus. Šoko vyras, nupjovė virvę – dar gyva; kiek atsigaivėjo merga, nuvilko į tvartą, kad raižė, kad plakė už korimos, nė balso nebeliko, nė atsikelti, vos tik gyvą nuvežė namo. Rytą ir pasimirė. Tiek tuomet buvo žmogaus gyvastis branginama: mažiau už lango stiklą.

Paskui iškilo kalbos, būk Gendrutės dūšia[155] baldosi po dvarą, būk naktimis į ponios langus barškina, paskui einanti po Foko langais – stiklus braižanti. Vienas matęs, kitas susitikęs, mergos mačiusios, kambarinė girdėjusi langus braižant, kitas matęs pušyne ant Abromo pakajų einant... Visi, labiausiai mergos, piemenys, sutemus bijosi pro duris ir nosį iškišti – bijosi Gendrutės dūšią susitikti.

Tvirtino vyrai, jog žmogaus dūšia, ne laiku iš svieto išvaryta, niekuomet nedovanos savo užmušėjams, nes ji aname sviete neturi vietos tol, kol ateis laikas, kada būtų turėjusi savo mirčia numirti. Ji vis vaikščios, baldysis ant žemės ir keršys savo budeliams. Aš vis laukiau, kada dūšia pasmaugs Foką, Abromą ar ponią, o vakare bijojau ir nosį iškišti pro duris...

---

[155] siela

Virtuvėje man nėra darbo: virėjo tarnai išlaižo ir nušveičia rendelius[156]. Slankioju dienomis šen ten po dvarą; nueinu pas sodininką; jis ir jo pagalbininkas dirba matus[157] iš šiaudų pavasarį inspektams dangstyti. Mėginu ir aš dirbti. Patiko mano darbas, senis giria ir ragina greičiau dirbti, tankiau ateiti. Netrukus taip įpratau, lygiai su visais pastatau matą. Kai truputį atšilo, sodininkas paprašė ponios, kad mane jam duotų. Ponia sutiko: lygu jai ne vis tiek, kur mane padėti. Žąsims ganyti kitą kieno vaiką atėmė nuo tėvų į dvarą.

Dabar mudu su seniu ir darbuojamės po sodą.

Lažininkai sukala inspektams skrynias, priveža mėšlo, pripila žemių – mes tik lyginame, grėbstome, sėjame, laistome, dangstome.

Kai atšilo, pradėjo auklė ponaitį vedžiotis po sodą; jis lenda prie manęs. Man vaikas patinka: gražiai baltai aprėdytas, toks gražus, Mykoliukas vardu. Senis ponas buvęs Mykolas, ir ponaitis tėvo vardu. Tuomet aš jau turėjau dvyliktus metus, o ponaitis – šeštus. Aš, įsisodinęs jį į karutį, pavežiosiu, ar ant kupros, „kromu“[158] panešiosiu, arba bėgsiu ropla, o jis man ant nugaros raitas... Auklė džiaugiasi, kad mudu žaidžiame, sodininkas juokiasi. Paskui vaikas taip priprato, nebenutūri jo pakajuose, o išbėgęs laukan – tuoj pas mane.

Pamatė ponia benešiojant mane ponaitį „kromu“ ant nugaros, užniko bartis:

– Tugu tugu! tu mužikiukas, kaip tu drįsti ponaitį nešioti? Tugu tugu, nevalia!

Bara ir auklę, kam pas mane ponaitį leidžia. Nori nuvesti šalin; tas rėkti, ožiuotis, kritęs ant žemės – spardytis, nebeatskiria nuo manęs. Kiek jį norėjo atpratinti, geruoju ir piktuoju – nieko nepadaro; kai neleidžia pas mane, tuoj kris ant žemės, ims spardytis, klykti. Norėjo mane išvaryti atgal prie žąsų, sodininkas nedavė – poniai aiškino:

– Laurukas man už du darbininkus padirba... o ir ponaitis gali susirgti besiožiuodamas...

Ponia, pabūgusi ponaičio susirgimo, nebegyniojo nuo manęs, tik liepė mergoms mane trinkti ir marškinius tankiai skalbti, kad neapleisčiau ponaitį brudais.

Mes ir žaidžiame per vasarą. Man gerai, už tai myliu ponaitį, tik nelabai tesusikalbame: jis lietuviškai nemoka, o aš lenkiškai; man liepia mokytis kalbėti lenkiškai, o jam neleidžia chamiškai kalbėti. Bet mes vieną žodį taip, kitą kitaip – susirodome, susiprantame. Man lieps ravėti — ir jis po žemes voliosis; laistysiu gėles – ir jis susilaistys, susipurvins. O kai šalta ar lyja, nenutūrės jo pakajuj: tol rėks, draskysis, kol pašauks mane žaisti su ponaičiu. Tas man pakiš baltos duonos, pyrago ir mėsos gaunu, ką jis nesuvalgo.

[...]

Auklė ir tas mokytojas turėjo vargo jį daboti ar išbėgus gaudyti. Mane vėl naktimis lygu šunį ėmė siuntinėti pas poną Abromą su rašteliais; nuėjus vėl reikia gerti ir šokti.

Paskui, norėdama ponia nutolinti nuo manęs ponaitį, išvarė mane į malūną už pagalbininką, pasiuntinį. Ponaitis nežino, kur mane dėjo, o toli bėgioti, nebesusieiname.

Bet man čia gerai, nebesiuntinėja niekas naktimis, rečiau bematau Abromą ir Foką – ramu. Pavasarį sužinojo ponaitis, vėl kasdien ištrūkęs atbėga pas mane į malūną – susimiltins, sudulkės, vėl vargas tarnams, neramumas poniai.

Mato ponia – nieko nepadarys, neatskirs ponaičio, parvarė mane atgal į sodą, ir vėl mes su ponaičiu.

---

[156] puodus su kotu

[157] uždangalus

[158] kromas – dėžė prekėms, nešiojama ant nugaros

Vieną sykį, belakstydami po sodą, išgirdome tvarte – žmogus gvaltas šaukia.

– Kas čia šaukia? – nustebo ponaitis.

– Turbūt kokį žmogų Fokas plaka, – sakau. – Plaka?! Bėkim pažiūrėti.

Tuoj šoko per tvorą, aš paskui – noriu jį sulaikyti, tas, išsisukęs iš manęs, lygu kulka nurietėjo į tvartą. Bėgu arčiau, girdėti – nagaika švilpia, kirčius skaito. Mano ponaitis, matau, pribėgęs tarpduryj sukliko, klakt ir parvirto.

Aš, vingį davęs, patvoriu atgal į sodą, kritau į agurkus ir ravėju. Prakaitas mane pila, drebu iš išgąsčio, bijau – ant manęs kris bėda, nebeišsisuksiu nuo Foko nagaikos. Girdžiu – tvarte kilo alasas, triukšmas; galvą pakėlęs, žiūriu: vežėjas parneša ant rankų ponaitį, Fokas sykiu eina, linguodamas nagaiką, dairydamos vis šaukia:

– Lauruk! Lauruk!

Aš dar didžiau prikritau prie žemės. Girdžiu – prie gonkų auklė, ponia, kambarinė lygu vištos ėmė katėti: – Jėzus Marija! Ponaitėlis nebegyvas! – Kas pasidarė? – Kame? kur prisimušė? – Kas primušė, kas užgavo?

Visos sykiu šaukia.

Fokas aiškina ir Lauruką pa Lauruką mini, bet niekas jo neklauso, ponia tik verkdama šaukia:

– Daktaro! Tugu tugu, daktaro! Kaip arkliai įšoka – lėkti į Šiaulius daktaro... Misiutą į lovą, į lovą...

Visos apkibusios įnešė ponaitį į vidų. Fokas keikdamas grįžta. Sodininkas pastojo jam kelią.

– Ko tu čia kabinėjies prie Lauruko? – ėmė kolioti, – jis nuo pat ryto darže ravėja, tu pats kaltas: vaikas, nematęs kotavojant[159] žmonių, gali numirti pamatęs – tu atsakysi.

Fokas spjaudydamos nulėkė, mano širdis atsigavo. Po valandos ėmė po sodą moteriškas balsas šaukti:

– Lauruk! Lauruk! ūūū!

Pašokęs bėgu ant balso.

– Eik į pakajų, – sako kambarinė.

Nutirpau visas, širdis tik plaka, nei rankų, nei kojų nebejaučiu.

– Mirė ponaitis? Aš nekaltas... negalėjau... – teisinuos.

– Neplepėk, tik eikš greičiau...

Įsivedė mane į ponaičio kambarį. Paguldytas lovoje, blaškosi, rėkia:

– Fokas su bizūnu... kraujas... Lauruką užmušė...

Šokinėja iš lovos, vos nutūri auklė su ponia. Man pagailo ponaičio, ėmė ašaros byrėti.

– Cit, neverk, nebijok, – stumia mane prie lovos, rodo, – štai Laurukas, Misiuta! Pas tave, gyvas ir sveikas. Gulėk ramiai, niekas nemušė... žiūrėk.

Pažvelgęs į mane, ponaitis prasijuokė ir sako:

– Sėdėk čia pas mane – neduosiu Fokui plakti...

Nutilo truputį, nusiramino, ir vėl ėmė klejoti, šokinėti:

– Užplakė! užmušė Fokas Lauruką...

Vėl stumia mane prie lovos, rodo:

– Misiuta! Misiuta! pas tave Laurukas. Štai čia!..

---

[159] plakant, kankinant

Parlakino daktarą. Pasižiūrėjęs liepė tuoj ponaičio galvą ledais apdėti. Paskui, išsivedęs mane laukan, ėmė klausinėti. Drebu, verkiu, nė žodžio negaliu ištarti.

– Nesibijok, tau nieko nebus, – glosto man galvą, – tik pasakyk man visą teisybę, kaip buvo su ponaičiu.

Prasidrąsinęs papasakojau daktarui nuo pat pradžios iki galo visą atsitikimą, nė žodžio nepamelavęs. Daktaras per naktį sėdėjo ir vis ponaičiui prie galvos ledus dėjo. Man liepė neišeiti, aš už lovos galo ant žemės susirietęs snaudžiu. Ponia irgi nuo ponaičio lovos nepasitraukia. Šnekasi su daktaru.

Jau aš suprantu lenkiškai, nes per trejus metus, kiek buvau dvare, vis lenkišką kalbą girdėjau, ir man buvo liepta lenkiškai kalbėti. Nors ne kiekvieną žodį, bet supratau, kaip daktaras poniai sako:

– Ponia liepi žmones kotavoti, sveikatą atimi, per tai ir ponios vaikas įsirgo. Jo jauni, silpni nervai – negali žmogaus kančios pakelti... Gali smegenų uždegimas išsirišti, tada nė šimtas daktarų jo nebepagydys. Arba išgijęs, kitą sykį tokį žiaurumą pamatęs, gali net iš proto išeiti...

Ponia tik šniurkščioja.

– Tugu tugu... nežinojau... tai Fokas... Misiuta! Misiuta! ko tu ten bėgai?.. Nebepamatysi daugiau...

Man ponaičio gaila, bet poniai gerai, gerai! Nebeliepsi: „Tugu tugu! veskit pas poną Foką!“

Ponaitis išgijo, bet išeiti iš pakajų[160] jam neleido: kasdien turėjau pasirodyti, kad gyvas ir sveikas, o ilgai nematęs, tuoj ima šaukti:

– Lauruką užmušė, Fokas su bizūnu užraižė...

Nuo ponaičio ligos viskas pradėjo gerojon pusėn linkti. Visų pirma, pasišaukusi Foką, ponia pagrasino: jeigu jis kuomet be ponios žinios nors vienu pirštu užgautų kokį žmogų, tuoj išvarytų jį nuo tarnystos ir iš dvaro. O jau plakti be ponios žinios – saugok Dieve, nevalia!

Čia Fokui nutrynė ponia ausis, nulaužė galybę...

Visi dvariškiai, šeimyna džiaugiasi, šokinėja.

Žiemą parvežė ponaičiui kitą mokytoją ir paną guvernanką[161]. Nusamdė liokajų, nes daugiau ponų, daugiau ir tarnų reikia.

Tiek mokytojų privežė ponaičiui – ponia manė, kad jau nusiramins vaikas, nebelakstys pas mane. Bet nė iš tolo. Mokytojams spjaudo, liokajų spardo – neprisileidžia. Kol vienas ar kitas mokytojas laiko prie savęs, tol ponaitis pakajuose, o prašapo kur ar svečių kas atvažiavo, susimaišė, tuoj ištrūkęs ponaitis ir beatlekiąs pas mane į virtuvę.

Svečiai neretai, o tankiausias svetys Kurtavėnų[162] dvaro ponas Tiškevyčia; tas nuolatinis svetys, maž dieną praleisdamas; ir beatvažiuojąs.

Ponas Tiškevyčia labai mylėjo ponaitį: kai tik į pakajų, tuoj ponaitį ant rankų ar ant kelių – bučiuos, myluos, nešios... Per ponaičio ligą irgi ponas Tiškevyčia pas mus sėdėjo, daktarus vežiojo, lakstė... Sakė, kad nuo pat ponios čia parėjimo ponas Tiškevyčia vis prisigulęs čia sėdėjo. Visi juokėsi, kad ponaitis be galo panašus į poną Tiškevyčią:

---

[160] kambarių

[161] guvernantę

[162] Nuo seno Kùrtuvėnai.

juo didesnis augo, tuo panašesnis darėsi – kaip iš akių išluptas Tiškevyčia. Jis įkalbėjo poniai, kad ponaičiui nuraminti reikia Lauruką perkelti į pakajus – vaikas nebelakstys neleidžiamas.

Parvarė mane į pakajus už klapčiuką prie liokajaus. Apdarė švariau, davė avalynę; kol ponaitis atlieka pamoką su kuriuo mokytoju, tai man darbas: grindis, laiptus plauti, liktorius ar liokajaus batus šveisti. Nuo ryto pečius pakurti, priesienius, koridorius iššluoti... Atliks ponaitis nuo lekcijų, man jau darbas pamišo: išbėgęs tuoj vesis į savo kambarį; ten mudu ir darbuosimės visą vakarą. Taip ir stumdė mane: vasarą po sodą, žiemą po pakajus – vis tik ne su šunimis užpečkyje. Tankiai buvau siuntinėjamas į virtuvę, tai į tvartą, pas poną Abromą, pas poną Foką ar pas gaspadinę: vis šiokias tokias dvaro naujienas išgirstu. Kai tik sužinosiu, kad kas nors prasikalto, Fokas skundžia poniai ir taisosi plakti, aš tuoj pas ponaitį.

– Ponaitėli! Jau Fokas žada tą ir tą plakti... Skundžia poniai...

Ponaitis tuoj prie motinos:

– Mama! nevalia Fokui žmonių plakti! Mama! neleisk plakti...

Tol verks, uparosis, rėks ant motinos, kol privers pašaukti Foką ir užginti plakti.

Taip keletą sykių pasisekė man per ponaitį išgelbėti žmogų nuo plėgų[163].

[...]

Sykį atvežė žydas mėsos. Aš ėjau per kiemą, žydas lenkiškai šaukia:

– Be nereikia mėsos?

Aš užsimiršęs garsiai sakau: – *Nietrzeba* (nereikia)!

Nepastebėjau, kad ponia, čia pat buvusi, tuoj sušuko:

– Tugu tugu! Jau tu išmokai lenkiškai! Užtai nebebūsi Laurukas, bet lenkiškai Wawrzyniec.

Tuoj sykiu su manim nuėjo į kredensą – liokajui ir tarnaitėms pasakė, kad nebėra mužikiuko Lauruko, bet visi turi vadinti *Wawrzyniec* ir kitaip su juo nebekalbėti, kaip tik lenkiškai, žemaitiško nė žodžio.

Pakajuose ir virtuvėje – visur toks ponios paliepimas buvo apskelbtas. Vienas tik ponaitis nenorėjo klausyti: kai tik mes vienu du, tuoj lietuviškai, nė vardo mano nemainė – jam Laurukas palikau.

[...]

Tuo tarpu reikia ponaitį vežti į Vilnių į kažin kokį institutą mokslo baigti. Ponaitis turėjo dvylika metų, o aš aštuoniolika. Prašo motinos ponaitis, kad mane sykiu vežtų jam už liokajų: kito nieko nenori priimti.

Veža mus abudu į Vilnių. Nusamdė mums butą, visus rakandus įtaisė: kiek atsivežėm iš namų, ko trūko, čia nupirko – ištaisė mums kambarius ir virtuvę.

Ponaitis mokysis institute visą savaitę, ten ir valgys, man tik šeštadienį po pietų reikia ponaitį parsivesti, o pirmadienio rytą atgal nuvesti. Sekmadienį pusrytį, pietus ir vakarienę turiu jam išvirti ar, ko norės, nupirkti ar pataisyti. Žinoma, sykiu ir sau.

O per visą savaitę sau tik vienam turiu išsivirti. Taip mes ir gyvename. Aš turiu laiko, nė kokio darbelio, tik valgyti išsivirti ir pakajus švariai užlaikyti.

Ponaitis duoda man pinigų – kiek tik reikia. Sekmadienį – kada mano ponaitis namie, stengsiuos kuo geriausius pietus pagaminti: ateis jo draugai mokiniai pietų.

---

[163] mušimo

Vienas labai puikiai smuiku groja, kitas atsineš gitarą, kitas – fleitą. Grajys, dainuos, kiti šoks, tokį triukšmą sukels, net kaimynai gyventojai ant aukšto ims šaukti, mus tildyti. O kai gražus oras, eisim visi į kalnus už miesto palakstyti arba imsim vežikus pasivažinėti.

Vienu du pasilikę su ponaičiu, šnekėsim, projektuosim, kaip mes gyvensim, į dvarą sugrįžę: Abromą atstatysim, Foką išvarysim, gerą urėdą gaspadorium nusamdysim, o kamisoriaus nereikia, ponaitis pats viską prižiūrės... Man vis žadėjo malūną atiduoti. Taip svajodami, šnekėdami, lėmėm sau tolesnį gyvenimą sutvarkyti.

Sykį nueinu šeštadienį ponaičio parsivesti: laukiu – beišeinąs iš mokyklos išbalęs, atsimainęs, rankelės jam dreba... Nusigandęs klausiu:

– Kas radosi, ponaitėli, kas atsitiko?

– Nieko, – sako, – tik man truputį negerai, silpna, galva sukasi, skauda...

Išėjus į gatvę, šaukiu vežiką.

– Nereikia, nereikia! – kratosi ponaitis, – aš noriu, girdi, prasivaikščioti, tyru oru pakvėpuoti, atsigauti...

Vos vos parsivedžiau namo, tuoj nurėdęs paguldžiau į lovą, nulėkiau pas daktarą Kopickį... Daktarui Kopickiui ponia buvo pavedusi ponaičio sveikatą prižiūrėti. Pas daktarą besėdįs tas ponaitis, kur dėl dvaro provojasi su mūsų ponia. Man per širdį tvykst! rodos, kas durte įdūrė: sakyti, kad ponaitis susirgo, ar pas kitą daktarą bėgti. Kopickis, mane pamatęs, klausia:

– Ko atbėgai, ar kas susirgo?

– Taip, – sakau, – ponaitis kažko neįgali, paguldžiau...

– Gerai gerai, – sako, – bėk namo, aš tuoj ateisiu.

Parbėgau namo, rodos, su skausmų perverta širdimi.

Daktaras Kopickis atėjo vakare, užrašė vaistus, įsakė, kaip duoti ligoniui. Rytą atėjęs apžiūrėjo ligonį, kitas vaistus užrašė. Tris keturis sykius per dieną ateidamas, vis naujus vaistus rašė ir vis į vieną ir tą pačią aptieką liepia vaistus imti.

Mano ponaitis kaskart silpnyn eina: nė arbatos lašelio nebegaliu įsiūlyti. Daktaras rūpinasi, sako:

– Blogai, mūsų ponaičiui skarlatina. Daviau poniai žinią, kad pribūtų.

Mano širdis nerimauja. Prašau daktaro, kad daugiau daktarų sušauktų kaip norint ponaitį gelbėti...

– Nereikia, – sako, – nereikia, tuoj ponia atvažiuos.

Padavė man receptą, liepė tuoj vaistus parnešti. Aš dui į kitą aptieką, prašau greit man vaistus duoti. Aptiekininkas, pažiūrėjęs į receptą, klausia:

– Kas serga, kiek metų turi ligonis?

Pasakiau.

– Kanivolas![164] – ištarė pro dantis aptiekorius.

Man vis dedasi į širdį... Ponaitis kaskart rodos blogesnis, man širdis sprogsta, neįmanau, ką daryti, laukiu ponios.

Pribuvo ir ponia, žiūri – ponaitis vos gyvas: nė motinos nebepažįsta. Tuoj sukvietė dar tris daktarus. Kopickis visų pirma pribuvo. Ponia alpsta, verkia ant vaiko užsigulus, o daktaras nuo visų vaistų buteliukų receptus nusukinėjo, nuplėšė.

---

[164] arklių gydytojas, veterinaras, čia – šundaktaris

Susirinko dar trys daktarai, žiūri ligonį, egzaminuoja, šnekasi, dar kaži ką užrašo, tuoj imasi už kepurių ir išeina. Pirmuosius išleidau, paskutinis išeina senis daktaras. Tam prieangyje apkabinęs kelius, verkdamas, meldžiu, kad mano ponaitį gelbėtų. Tas, man galvą paglostęs:

– Gaila ir man vaiko, – tarė. – Bet jau per vėlu, nebėra pagalbos... Vaikas užnuodytas... Gaila!

Rodos, su kirviu skėlė man į galvą, net akys aptemo... Ponia pašaukusi liepia bėgti į aptieką su daktarų receptu. Parnešęs vaistus, puolu pas ponaitį – guli kaip negyvas, matyti tik, kad tankiai, tankiai kvėpuoja. Ponia pila jam vaistus nebenuryja, išbėga atgal iš burnelės. Ponia verkdama šnekina, bučiuoja, vis tiek nebegali prižadinti. Suėjo daugiau ponių, panų, pažįstamų lankyti ligonio; išsivedė ponią į kitą kambarį – ramina, o aš, prisisėdęs pas ponaitį, nė žingsnio neatsitraukiu.

Naktį nusiramino ponia: gal primigo; lankytojos išvaikščiojo, viskas nutilo. Pradėjo švisti, ligonis ėmė krutėti, rankas kilnoti; aš, atsiklaupęs pas lovą, rankelę nusitvėręs, klausiu:

– Bene nori ko?

Siūlau nors vandens lašelį, nors burnelę pavilgyti...

Pakėlęs akis, apsidairė, įsmeigęs į mane akis, vos pratarė:

– Lauruk! ar tu pas mane?..

Prasidžiugau, jam prašnekus. Rankas jam bučiuodamas, sakau:

– Taip, ponaitėli! Aš visuomet ir visur su tavim.

Rodos, nori sėstis; apsikabinęs į glėbį, noriu pasodinti, bet jis, atkritęs atgal ant priegalvio, ranką man paspaudęs, pritraukė mane artyn, patyliais tarė:

– Aš mirštu... vienas laimingas... o jūs visi liksit nelaimingi...

Akelės stulpu stojo, dar, rodos, ištarė tylomis:

– Mama...

Nusigandęs šokau, pravėręs duris į kitą kambarį, balsu pašaukiau:

– Ponia! ponaitis prašo!..

Įpuolė ponia, vos tik sykį ponaitis dar kvėptelėjo ir užgeso. Su pirmais saulės spinduliais išlėkė jo dūšelė!

Kuomet Laurynas pasakojo ponaičio mirties istoriją, niekuomet negalėjo užbaigti neapsiverkęs ir klausytojams neišspaudęs ašarų.

[...]

Rytą atėjo ponios advokatas, kur bylinėjos dėl sukceso; pašaukė mane ponia, duoda popierių ir sako:

– Geras man buvai tarnas, klausei, ponaitį mylėjai... nebetekome ponaičio, tokia Dievo valia! Tai aš jo vardu duodu tau liuosybę, atleidžiu nuo padonystės. Kur nori, gali eiti – nieko nesiklausti, kaip laisvas žmogus. Čia turi paliudijimą, pas advokatą ir notarijoj patvirtintą... Dieve tau padėk! Nebesivešiu tavęs į dvarą.

Nenorėjau savo ausimis tikėti: paskutiniai ponios žodžiai, rodos, akmenį nuo širdies man nurito. Pasikloniojau poniai, padėkavojau ir advokatui, ir abu su ponia apsiverkėm.

Įėjęs į savo kambariuką, išsitraukęs popierių, bučiuoju ir prie širdies spaudžiu, šokinėju. „Štai mano penkiolikos metų uždarbėlis! Nors nė skatiko, bet liuosybė, liuosybė!“

Dėliojuos savo daiktelius, manau: „Išvažiuosiu su jenerolu[165] iš Vilniaus, toli nuo Rasų kapų, gal širdis taip nebeskaudės. Jei ne pas jenerolą – išeisiu kitur: liuosas žmogus... niekas nebesakys „mano žmogus“, tarytum „mano šuva“. Niekas nebegaudys

[165] generolu

pabėgusio mužiko... Nors tokiam jenerolui galiu popierių po nosia pakišti. Važiuosiu į platųjį svietą liuosas žmogus...“

[...]

Man bedūmojant, besirengiant, beateinąs pasiuntinys iš viešbučio su rašteliu: kviečia mane koks ponas pas save į hotelį ateiti.

– Na, kas čia? – nustebau: – mane ponas kviečia?!

Nueinu į nurodytąjį numerį, paskambinu. Atidarė duris, žiūriu – tas pats ponas, kur mačiau pas daktarą Kopickį per ponaičio ligą... Man tvykst per širdį mintis:

– Mat Vilniuje teberiogsąs, o ponaičio pagrabe, nei namie, nei bažnyčioje, nei kapuose nė nosies neparodė: mat sąžinė neleido.

– Ponas mane šaukei? – klausiu.

– Taip, – sako, – girdėjau apie tave, kad esąs geras tarnas, ištikimas... dabar, palaidojęs ponaitį, palikai be vietos...

– Su tuo ne bėda, – sakau, – žadu stoti pas išsitarnavusį jenerolą, su juo išvažiuosiu į Rusiją.

– Neturi tiesos[166] taip padaryti, – šokosi ponas.

– Turiu tiesą: esu liuosas žmogus, – atšoviau. – Mane ponia paleido – notarialinį paliudijimą išdavė.

– Bet aš tavęs nepaleisiu... aš ponas...

– Nė kokio pono neturiu ant savo galvos ir neklausysiu, – už kepurės, ir einu pro duris.

– Palauk, palauk! nesikarščiuok, – šokosi ponas, – pasišnekėsim plačiau...

Vėl stoviu, bet mano rankos ir kojos iš piktumo dreba. „Mat kame nebuvęs ponas! Vėl nori mane pajungti?“

– Sėskis! – tarė ponas, – aš tau išaiškinsiu dalykus.

Ponas atsisėdo, ir aš atsisėdau.

– Jaunas tebesi, dar nesupranti; sakai: „ponia paleido“, – kokiu būdu? Tu ne jos, bet dvaro žmogus; kol ponaitis gyveno, tai buvo paveldėtojas, žemės ir turto, ir žmonių – tėvo padonųjų. Kol jis nesuaugęs į metus, motina viską valdė, kol būtų užaugęs; dabar sūnaus nebėra, ir motina nė kokia ponia dvarui ir žmonėms. Pagaliau ir ponia liks paleista iš dvaro, nes nė kokio užrašo neturi. Tas jos tavo paleidimas tik popierius, ir tu, kaip ir pirma, tebesi mužikas.

– Kad ir mužikas, bet tarnauti kur ir kam galiu pasiskirti, – atšoviau. – Gana išvargau atimtas į dvarą penkiolika metų be skatiko algos; nė kariuomenėj carui tiek netarnauja... sudiev!

– Palauk, nesiskubink, – tarė ponas: – aš tau noriu draugiškai patarti. Išvažiuosi į tolimą šalį, čia paliks tėvai ir visi gentys, draugai... Ten svetimi, nepažįstami. Kokioje bėdoje gali prie saviškių prisišaukti, o toli, tarp svetimų žmonių, būsi tik pono rankoje... Nežinai jo kaprizų nei nedorumo. Po kelių metų gali tave vėl be grašio išvaryti arba apkaltinęs į rekrūtus paduoti, ar į kalėjimą įkišti. Kas už tave užsistos, kas išteisins?.. Verčiau važiuok su manim į mano dvarą...

– Į dvarą?! – nustebęs atkartojau. – Vėl po urėdo nagaika? Ačiū ponui ir sudiev!

– Ne ne! – užginčijo ponas. – Palauk, turėk kantrybės toliau klausytis. Nei kokio urėdo, nei nagaikos. Jūsų dvaras pasirodė praskolintas – už skolas bus pataksuotas, o iki kas atpirks, bus padėtas administratorius.

---

[166] teisės

– Mat, ponas Abromas prie ko privarė? – perkirtau.

– Bet aš ne apie jūsų dvarą... samdau tave už algą kaipo laisvą žmogų į savo dvarą. Pas mane jokios nagaikos, būsi laisvas, mano globojamas... Pas mane ponų nedaug: aš nevedęs ir mano dvi seserys. Girdėjau, kad gerai šautuvą valdai, į taikinį gerai šaudai.

– Taip, – sakau, – abudu su ponaičiu mokėmės pas apicierius į cielių šaudyti ir jau pataikėm...

– Na, tai gerai, padėsiu tave už laučąjį mišką žiūrėti, medžiosim sykiu... Būsi gerai laikomas, algos duosiu trisdešimt rublių į metus... darbo nedaug...

Man stojosi akyse Padubysio pušynai, zuikiai, kuriems spąstus dėliojau, būdamas dvare. Ponas tęsė:

– Patariu tau draugiškai manęs paklausyti, nes kitaip gali pasigailėti... Duodu pasimislyti iki rytojaus. Jei padūmojęs priimsi mano pasiūlymą – ateik rytoj nuo ryto, nes vakare važiuosim... O neateisi, žinosiu, kad nesutinki: tuomet būsiu priverstas kitaip pasielgti. Šį sykį sudiev!

Grįždamas namo, atsidūriau Bernardinų sode. Sėdęs ant suoliuko, ėmiau pono žodžius svarstyti. Toks graudumas širdį suspaudė, ašaros ėmė byrėti... Gaila mano džiaugsmo ir liuosybės: ir vėl vargas, ir vėl ponas ant sprando, ir vėl prieš akis „rekrūtas“. Pono žodžiai – „būsiu priverstas kitaip pasielgti“ man ausyse skambėjo... Verkiu kaip matušės nuplaktas. Beverkiant užėjo mano geras draugas Juozapas.

– Ar nesiliausi žlembęs, – ėmė bartis, – tavo ašaros nebeprikels mirusio, apie save turi rūpintis; dabar liuosas – gerą darbą gali pasirinkti.

Pradėjau jam pasakoti apie jenerolą ir apie kito pono sumanymą – apie jo priežadus ir grasinimus. Draugas pagalvojęs tarė:

– Ar žinai, brolau? Man to pono pasiūlymas geriau tinka neko pas maskolių tarnystė. Čia bent savo šalyj – tėvai, giminės, paprasta vieta... Netiks čia – išeisi... Nė gero žodžio niekam – esi liuosas... Jei namie tėvams nereikia darbininko, gausi vietą kitame dvare... ne tiek saulės, kiek pro langą... Bepigu! Visur paimsi algą, nors pas mužiką: vis ne po botagu ir ne po maskoliaus kumščiu. Po velniais su tuo jenerolu! Tavim dėtas tuoj važiuočiau. Dargi kelionė dykai... nors saviškius pamatyti.

Vakare ir kiti draugai patarė nuo jenerolo šalintis, nes girdėję, kad savo kamerdinierius[167] supykęs tuoj pristato į rekrūtus[168]: padaryk ką tokiam velniui!..

Pasišnekėjęs, pasvarstęs per naktį, rytmetį nuėjau pas poną į hotelį, sakau:

– Sutinku priimti tarnystę pas poną.

– Labai gerai ir išmintingai, – sako ponas: – nesigailėsi...

Liepė paieškoti po furininkus žydus, kas važiuoja į Telšius, nusisamdyti sau vietą ir, susiėmus savo daiktus, kada keliaus, važiuoti. O ponas dar važiuos į Varšuvą.

Toliau tęsė ponas:

– Parvažiavęs į Telšius, kelionėje nusisėdėjęs, gali pėsčias parbėgti į dvarą, tik trys varstai... daiktus palik hotelyje pas Maušą, kol paims į dvarą...

Davė man pinigų ir grometą seserims panaitėms pasirodyti, kas parvažiavo.

Tą pačią dieną gavau žydą, kuris važiuoja per Telšius toliau su keturiais pasažirais, aš penktas. Išvažiuosim rytoj. Parėjau susikraustyti daiktus. Mano ponia jau viską iš-

---

[167] kambarinius tarnus

[168] rekrutas – Rusijos armijos naujokas kareivis

pardavusi, rengiasi išeiti. Atsisveikinom, abudu apsiverkėm. Pasisakiau, kur pristojęs; ponia pagyrė, kad į savo pusę grįžtu...

Mūsų kambariuose pūsta pūstynė: visi baldeliai išnešioti, išvežioti – tuščios kertės. Mano ponaitėlio nė pėdsako nebeliko. Ant žemės sąšlavose dar pamačiau sidabrinį šaukštelį, ponaičio geriamą arbatą. Nusidžiaugiau, nors tiek atminimui radęs; dar tebelaikau pasidėjęs.

Susikroviau savo turtą į vieną rankinį valiziuką[169], viskas sutilpo, dargi kelių mažmožių – skustuvo, peiliuko, gerų dar batų neberadau, per pagrabą ar taksą, turbūt, kas pagavo.

Valiziuką nunešiau pas žydą, o aš dar turiu laiko iki rytojaus vakaro. Per naktį ir dieną atsisveikinau su visais pažįstamais, dargi ir į Rasų kapus nuėjau su draugais ponaitėlio kapo aplankyti paskutinį sykį.

Taip pasibaigė mano trejų metų gyvenimas Vilniuje: visas mūsų svajones, visus užmanymus ponaičio mirtis kaip kirviu nukirto.

Važiavau žydų furoje[170] su dviem bajoriukais ir dviem žydais pasažirais kas kartas toliau nuo Vilniaus.

Mano nuožiūra – kas pridėjo ranką prie ponaičio mirties – didžiau pasitvirtino, čia parėjus.

Iš pradžios panaitės labai mėgo klausinėti manęs apie ponaitį, labiausiai apie jo mirtį: žingeidavo visas smulkmenas žinoti. Aš, žinoma, kuomet tik užsiminė, noriai ir atvirai pasakojau. Užvedus tokias kalbas su panaitėmis, ponas tuoj pasišalino arba mane kur pasiuntė. O sykį prisiminus tą senį daktarą, kurs pasakė, kad nebėra rodos ponaičiui, nes nunuodytas... ponas, iš kito kambario iššokęs, staigiai sušuko:

– Gal tu buvai girtas, ar tas tavo daktaras senis visai išdurnėjęs?..

Nuo to sykio nustojo panaitės beklausinėjusios manęs apie ponaičio mirtį.

Septintus metus šiam ponui tarnauju... Jaunoji panaitė nutekėjo, ponas vedė; dvejas veseles praleidau, dar ir krikštynų ponų dukters sulaukiau. Ištikimai visur dirbu, stengiuos kiekvienam įtikti ir užganėdinti... O mano visos jaunystės likimas vien tuštuma, širdies tuštuma belieka.

Baudžiavos panaikinimo sulaukiau, lenkmetį laimingai praleidau...

Paklaustas, kodėl į lenkų abazą neišėjo, pasakojo – kunigo buvęs sulaikytas. Buvęs jau viską susitaisęs ir pasirengęs, dar prieš išeidamas pamanęs išpažinties prieiti, pasisakęs kunigui rytą išeinąs į abazą... kunigas prisispyręs ėmęs gynioti, liepęs prižadėti neiti į pražūtį, nes kas tik išeis į miškus kariauti, visi pražus... liepęs verčiau namie darbuotis – visaip atkalbinėjęs ir saikinęs pasilikti namie.

Paskui sužinojęs, kad tas kunigas išėjęs į abazą pas lenkus maskolių mušti.

Toliau pasakojo:

– Po išpažinties žiūriu, – sako, – mano motina prie šalinio altoriaus bažnyčioje parkritusi ant žemės kad verkia, pasikukčiodama verkia, net man pagailo; priėjęs artyn, pasilenkęs klausiu:

– Matušėle! ko taip verki, ar nelaimė kokia atsitiko?..

– Laurele! Ar tu dar čia? – šokosi motinėlė, – man pasakė, kad tu vakar į lenkus išėjai.

---

[169] lagaminėlį

[170] vežime

Šluostydama ašaras, džiaugiasi mane pamačiusi. Motinėlė irgi prašo meldžia ir saikina neiti į mišką. Jai vėl, sako, prižadėjau nesijudinti iš vietos. Reiškia, kunigas ir motina sutūrėjo nuo abazo.

Po to jau pradėjo lenkai smukti, maskoliai visur ėmė juos mušti ar suiminėti lenkus: taip ir palikau gyvas.

Taip mūsų ponas Laurynas atsimindamas, atkartodamas mėgo pasakoti savo jaunystės dienų atsitikimus, o mes, labiausiai mergaitės, mėgome klausytis ir prašėme atsiminti ir daugiau papasakoti.

[...]

Taip vis ponas Laurynas atsimindamas pasakojo vargšų baudžiauninkų visokius vargus ir skriaudas, sykiu ir savo skausmus. Tankiausiai nusiskundė, kad jo niekas neužjaučia, niekas nemylėjo ir nemyli. Negana gyvenimas kartus, sunkūs darbai, vergija nuo pat mažystės, dargi ir širdies tuštuma slegia: niekur prisiglausti, niekam pasiskųsti...

Tokiais nusiskundimais įgijo mano simpatiją, pasigailėjimą: norėjau jį paguosti. Jis taipgi mane suprato ir stengėsi kaip galėdamas tankiau susieiti, pasikalbėti. Netrukus jau ir apie vedybas ėmėm projektuoti. Bet jis vis dejavo, kad mano tėvai bajorai neleis manęs už mužiko.

Prižadėjau nežiūrėti nė kokių neleidimų, ir sutinku už jo tekėti vien dėl to, kad mužikas ir likimo skriaudžiamas.

Man rodėsi – kažkoks didelis pasišventimas iš mano pusės nutekėti už tokio nelaimingo žmogaus.

Sužinoję ponai be galo mane gyniojo, atkalbinėjo, sakė:

– Mužikas, neturtėlis, nemokytas, prapulsi tu už jo...

Ponas dargi norėjo jį nuo vietos atstatyti, bet nerado priežasties prisikabinti.

Tuomi dar didžiau mane pririšo prie jo.

Nuvažiavom į Žemaičių Kalvariją į didžiuosius atlaidus. Atvažiavo ir mano tėvai, seserys. Parodžiau savo sužieduotinį. Iš išvaizdos visiems patiko, bet, sužinojus, kad mužikas, motinėlė labai verkė. Savo giminėje neturėjusi nė vieno mužiko, dabar pirmasis žentas nori įsiskverbti mužikas. Nenorėjo sutikti leisti manęs tekėti, taip pat prašė mane atsižadėti nuo jo.

Tėvas, priešingai, nėmaž nesikratė mužikystės: kad tik geras žmogus, negirtuoklis, prie to papratęs po dvarus tarnauti, užsidirbs duoną savo šeimynai. Tėvas pritarė, o motinėlės prašymo atsižadėti – neklausiau.

Už poros mėnesių susivedėm. 1865 metais rugsėjo 20 dieną. Šliūbas buvo Plungėj, nes tėvai ten, toje parapijoj, gyveno ir veselę mums pakėlė.

Dar per žiemą iki šv. Jurgio patarnavome dvare, o nuo 1866 metų balandžio 23 d. išvažiavom ant savęs.

Per žiemą vis prašiau, kaulijau vyro, kad pasiieškotų tarnystės kitame dvare, bet jis nė iš tolo nenorėjo; dar sykį, man prašant, pamėgino pas Oginskį pasižiūrėti tarnystės prie miško. Nujojo raitas ant savo arklio gražaus geltuko. Apsistojęs miestelyje, Rietave. Karčemoje susiėjęs kokį Oginskio medininką; pasiklausęs, kaip prieiti prie pono ir kame sužinoti apie tarnystę.

– Jei tu, žmogeli, nori prarasti savo geltuką, – sakąs, – tai tu stok čia, nebejodysi kaip ponaitis, o jei nori turėti, neprarasti – tai žegnokis nuo Oginskio dvarų ir pas jį tarnystės...

Taip įbaugintas, nebeieškojęs nieko, užsisėdęs parjojo atgal nieko nepešęs.

Daugiau nebeieškojo tarnystės, sako:

– Užteko jau man turėti poną ant savo galvos, verčiau arti, akėti – juodą žemelę knisti ir būti ponu ant savo sprando.

Mano tėvas buvo pirkęs du valakus žemės su apgriuvusiais trobesiais; ant tos žemės davė mums lig laikinai ūkininkauti. Mano vyras nuo savo motinos ir brolio (tėvas jau miręs) gavo pradžiai dalies gyvulių po plauką ir duonos, kol savo sulauksim.

Čia ir prasideda mano vargeliai, rūpestėliai.

Didžiausia bėda – reikia anksti keltis. Dvare miegojau iki septynių, kartais dar vėliau. Čia vėliausiai reikia ketvirtoj keltis. Širdis dreba, iš lovos išlipus, net karves milždama imu snausti. Nusipirkom žąsų su žąseliais, tie cypia – reikia anksti išleisti. Paršeliai žviegia... Ogi pusrytį kaisti... Dargi pamislyti reikia, ką virti: nei bulbių, nei batvinių, nei kopūstų. Vien tik miltai, kruopos, lašinių truputis ir pienas. Kruopos, košė, putra – visas valgis. Tenka duoną kepti, išminkyti – sunku. Nešk medžius, kurk pečių – nežinau karščio: duona tai sudegusi, tai nedakepusi, vyras raukosi. Virti taip pat: tai be druskos, tai persūdžiusi arba prisvilusi. Pieną subaltinu į kruopas, putrą; rūgusį suvalgome, nė sviesto krisleliui grietinės negaliu sutausoti.

Karvės pieno mažai teduoda: ganyklos prastos, o namie nėra kuo pašerti.

Paršeliai sublogo – nėra grūdų: miltus reikia duonai skųsti. Kiaulėms reikia žoles rinkti patvoriais – dilgėlės rankas ėda; reikia kapoti žoles – rankos pavargsta; vandenį iš šulinio į kalną nešti...

Troba be grindų: šluojant pridulka lygu malūne. Langai apiburbėję, negalima nė nugramdyti. Susidėvi baltiniai, reikia skalbti, velėti...

Darbas darbą veja, nesumanau, už ko pirma griebtis. Norėjom nusamdyti mergaitę – negalima pavasarį gauti: visos nuo Kalėdų pristojo. Gavo tik berniuką prie lauko darbo ir piemeniuką prie gyvulių. Namų darbai, apyvoka – man vienai, nors susiplėšyk. Kas nepadirbta, vakarienė ar pietūs pavėluoti – tuoj išgirsi:

– Mūsų gaspadinė aptingusi ar buvo prisnūdusi?..

Per visą pavasarį lakstau liežuvį išleidusi, per dieną su darbais taip pavargstu, net kojų nebepavelku. Še tau mano pasišventimas! Kokia čia kam arba man nauda? Atsakymas – tik ašaros... O ir tas reikia slėpti, nes pamatęs vyras pyksta.

– Ne žlembti be reikalo, tik dirbti, netingėti reikia: daugiau dirbsim – daugiau turėsim...

Dirbti, dirbti, berods, to darbo po namus iki valiai, bet parodyti darbo nėra ko.

Mano tėvai nustojo tarnystės. Senis grapas mirė, stojo ponais sūnūs. Kaip sakoma: kiti medžiai, kiti kirtėjai. Taip ir čia – jaunieji ponai po savam ėmė ūkininkauti: visus senuosius tarnautojus naujais mainyti, ir mano tėvai buvo senųjų eilėje – turėjo užleisti vietą naujam.

Rudenop parsikraustė pas mus – į savo žemę. Anė kur pasidėti: troba viena do kamara ir priešininkė kaip kišenė. Mes buvom keturi, prisidėjo dar keturi žmonės – tėvai ir dvi seserys. Daiktus klėtelėje susikamšę, bet gulėti lovos – nė kur pastatyti. Motinėlė sena, pasiligojusi, žiema šalta, į bažnyčią keturi varstai, o nori kas sekmadienį nueiti, dar geriau būtų – kas dieną į bažnytėlę. Taigi paėmė miestelyj porą kambarių, ir mamaitė su dukterimis išėjo tenai per žiemą arti bažnyčios gyventi, nes pas mus dar mažiau vietos beliko – užėmė kertę mano dukrytė, o tokiai reikia geros vietos ir šilimos.

Pavasarį parėjo atgal mamytė ir dukterys, tėvas paėmė pats ūkį vesti savo žemėje. Mes išėjom į platųjį pasaulį.

Rendavojom[171] didesnes ir mažesnes ūkes ilgesniems ir trumpesniems metams, o tankiai ir vieniems.

Maž kas pavasarį reikėjo mantą į vežimus susikrovus, ir gyvuliais varini danginomės į naują vietą, tikėdamos atrasti geresnius patogumus, didesnę laimę. Bet niekur miltų kalnų neradom – tos pačios bėdos, tie patys vargų vargeliai... Tai bulbės supuvo, tai rugiai prapuolė ar vasarojus neužderėjo, ar nupjautas sudygo. Tai ganyklos prastos ar pašaro mažai... Koks gyvulys krito ar iš mažųjų koks nunyko... vis trūksta, vis galo su galu negalima suvesti.

Mano vyrui rodosi, jog aš ne gaspadinė, per tai nuostoliai. Man matosi, kad vyras nemoka ūkininkauti, dėl to negalim pralobti. Bet sykiu paėmus – abu labu tokiu. Nemokame, nepraktiški ir nepapratę prie sunkaus darbo. Kankinamės, vargstame lygu žiurkės po išrūgas. Dėl menko nieko – višta prigėrė, žąselį varna pagavo, paršelis padvėsė – baramės, pykstamės:

– Kas tu do per gaspadinė, neveizi nieko, – šaukia vyras ant manęs, – per tave viskas eina niekais.

– Užtai tu geras gaspadorius, gali viską prižiūrėti... varnas paganyti...

Prie kiekvieno nuostolio ar nepasisekimo man vis kaltinimai ir ašaros lieka. Prie to dar Dievas toks geras – laimina ir laimina: kas dveji ar pusantrų metų mažiukas ar mažiukė užkrinta. Kiekvienas mano ašaromis sutinkamas.

Tuomet vyras mane ramina:

– Ką padarysi, mamyte! Dievas davė – neišmesi: bevargdami, besirūpindami ir užauginsim...

Jam bepigu raminti, o tu kamuokis, dienas naktis cypinkis... kantrybės nebegalima užtekti. Nors mano vyras gražus mėlynakis, šviesiaplaukis, garbangalvis ir mano mylimas, bet kartais taip paėda – nė pasižiūrėti nesinori. Prie visų sunkumų, rūpesčių ir nesmagumų prisiduria dar ilgesys: nieko o nieko negalima žinoti iš platesnės padangės. Vieni tik pletkai[172], bobų plepalai, smulkmenos, barniai ar juokai... Čia pat kasdieniniai, naminiai ar kaimyniški prietykiai artimi mus tepasiekia. Nei laikraščių, nei tolimesnių visuomenės žinių. Pagaliau nė knygos nė kokios, be maldaknygės, paskaityti. Nuobodu, pakyru po tas paprastas smulkmenas, po darbus, po vaikus lygu po pakulas painiotis. Surišta, surakinta vaikais, kasdien ir kasdien be kokios atmainos darbas, triūsas, tos pačios smulkmenos taip pagriso, rodos, kaip nors nusikračius, pašokus lėktum lėktum, kur akys neštų...

Kol vaikai maži – viena su jais kamuojuos; kartais turiu samdytą mergaitę, kartais – neturiu. Jei mažesnę žemę gauname nusinuomoti, nėra ant ko samdyti – stengiamės vieni nusidirbti. O jei didesnę, samdome mergaitę ir berniuką...

Prakutus vaikams, reikia jiems ganyti gyvulius pagal kurio išgales – kiaules, žąsis... Vasarą visi su darbais, nėra laiko nė pamokyti vaikų nors skaityti.

Gelbėjo mane sesuo mano vyriausia, įsikūrusi į davatkas Varniuose. Mano vaikus žiemą ėmė pas save, mokė skaityti, poterių, prisakymų, privedė išpažinties, vasarą vėl atidavė namo. Taip vis žiemomis mokė mano vaikus tikėjimo dalykų, nes manim neišsi-

[171] Nuomojom
[172] paskalos

tikėjo ir barėsi, kad aš vien tik skaityti rašyti temokau vaikus, o apie tikybą nesirūpinu.

Mokėme vaikus lenkiškai, nes lietuviškai nė kokių knygelių, be maldaknygių, negalėjo gauti. Manėme, kad mokės lenkiškai, galės ir lietuviškai skaityti.

O dar kitas man galvosūkis dėl vaikų apdarų. Kol maži, užtenka senų skurlių, o prakuto, reikia kur išeiti ar į bažnyčią – žiūrėk, visa ko trūksta: apskarusius vaikus išleisti sarmata – nė vaikas, labiausiai mergelkos, neis apskarę. Naujus nupirkti kiekvienam – nėra iš ko. Naminių išausti, suverpti – nevalioju viena. Taip ir kankinuos, lopaus, nuo didžiųjų išaugtus mažesniems taisau, iš savo senų persiuvinėju vaikams... Vargstu metas po meto, kol mergaitės kiek prakuto, kol galėjo pačios verptis, austis.

Jau ir mano rankas palengvino.

Kitas susikrimtimas man širdį graužia... Mergaitės per vasarą prie darbo ar prie gyvulių, žiemą reikia verpti, austi, o tam mokslui nė valandėlės nelieka. Kiek pas tetą pramoko mažos iš maldaknygės, tiek ir temoka. Jei kuri imasi iš savęs, nors priešokiais, vakarais ar šventadieniais, paėmusi paišelį ar plunksną, kiek pabraižys. O kita (buvo trys), paraginta mokytis rašyti, pasako:

– Kam man to rašymo, bene raštu duoną pelnysiuos? Paskaitau iš knygos, ir užtenka.

Vyras dukteriai pritaria... o man smūgis į širdį.

Motinėlė mano pasimirė 1874 m., mano vaikai dar maži tebebuvo. Mažesnė už mane sesuo nutekėjo, tėvas paėmė žentą į savo žemę, tas apsiėmė mums dalis išmokėti. Bet ir jam nesisekė ūkis. Vos ne vos per keletą metų atkaišė mano dalį (300), o vyresniosios netekėjusios nesulaukė to išmokesčio.

Tėvelis irgi pasimirė į ketvirtus metus po motinėlės mirties. Švogeris, negalėdamas seserims dalių išmokėti, atidavė joms pusę žemės, bet daugiau pelkių, durpynių negu ariamos dirvos. Vyresnioji, kaip sakiau, Varniuose davatkavo, o antra išėjo į platesnį svietą: Peterburge tarnavo ir, kaip anais metais, gerai uždirbo.

Užsimanė mano vyresnįjį sūnų Kaziuką, savo į krikštą neštą, išleisti į kunigus. Parvažiavus vaišių, nusamdė Telšiuose butą pas seniukus felčerius, kurie prižadėjo vaiką prižiūrėti: parėjus iš mokyklos, dargi ir namie dar pamokyti. Mokėjo jiems 10 rublių į mėnesį. Mokė dvejus metus. Vaikas vos perėjo pradinę mokyklą. Tuo ir pasibaigė svajotoji kunigystė... Paskui namie tėvui bernavo.

Tėvas iš pat mažumo jo nemylėjo: už menką nieką mušė, raižė. Jei aš užstosiu, tai aš kalta: piktinu vaikus, liepiu tėvo neklausyti. Taip pat ir su užaugusiu despotiškai tėvas elgėsi; tas nenorėjo pasiduoti, ginčijosi, barėsi... Man tik širdį draskė. Atėjus metams į kariuomenę stoti, išdrožė į Ameriką 1891 metais, kaip į vandenį.

Dar iš pradžios keletą laiškų parašė, dar keletą dešimčių parsiuntė skolos, kiek buvo kelionei paskolinta; toliau – nė balso, nė kokios žinios nė po šiai dienai – gyvas kame tebėra ar nebėra gyvo.

Pirma, kaip sakiau, gyvenome, svetimas žemes nuomodami ar iš pusės dirbdami. 1884 m. mano vyro brolis parsikvietė mus pas save gyventi. Jo žemė nemaža, šeimyną, darbininkus reikia samdyti, o jo žmona sena, kokią dvidešimtį metų už vyrą senesnė.

Baudžiavos laikais ta pati ponia, kur mano vyrą buvo atėmusi į dvarą, liepė jo broliui vesti pasenusią mergaitę. Brolis tos mergaitės turtingas, nevedęs mirė. Ūkėje reikia darbininko, reikia tai mergaitei vyro. Ponia pati skiria, kas turi ją vesti ir ant tos žemės ūkininkauti. Žadėjusi ponia net mano vyrą atleisti iš dvaro, jei būtų norėjęs vesti, bet šis,

pamatęs paną, persižegnojęs pabėgęs, tai vyresniajam jo broliui ponevaliui liepusi vesti, o jei neklausys – atiduoti į rekrūtus.

Jaunas vaikinas, vedęs senmergę, gyveno ir laukė jos mirties, kad paskui jauną vestų; belaukdamas ir pats paseno. Nusibodo šeimininkauti, vaikų neturi, pasikvietė mus, sako:

– Jūsų vaikai jau prakutę, berną tik nusisamdysit ir nudirbsit žemę...

Parėjome. Dirbome žemę: arėm, akėjom, sėjom, pjovėm, kūlėm, pievas šienavom. Gatavų visų grūdų ir pašaro atidavėm broliui pusę. Jis kaip gyvenęs gyveno tik be samdytos šeimynos, ir mums duonos užteko; jam su mažesne šeimyna dar ir parduoti iš pusės liko.

Pas brolį išgyvenom šešerius metus. Vieną dukterį išleidom už vyro ten pat į sodžių, sūnus, kaip sakiau, išėjo į Ameriką, ir mūsų šeimyna pasimažino.

Senutė brolienė įsisirgo. Brolis, tikėdamos, kad greitai numirs, atsakė mums vietą. Išėjom į Užvenčio miestelį vėl į ūkę dirbti.

Netrukus pasimirė brolienė. Palaidojęs pačią, brolis ėmė lakstyti per merginas, skirtis vesti, ieškojo jaunos, gražios ir turtingos. Nors jo žemė gera ir nemaža, bet vyras su viršum šešiasdešimt metų – nė viena tokio senio nenori. Pagaliau prieš pat užgavėnes sugrobė ten pat savo kaimynę – jauną mergaitę. Įkalbėta motinos brolių, seserų, nutekėjo. Kaip pati sakė, tekanti ne už senio, bet už jo žemės, turto. Pirm šliūbo išreikalavo užrašyti sau iš jo žemės šešis šimtus rublių, notarijoj užrašus patvirtinti.

Per veselę senis pamatė, kad nusivylęs – visą savo amžių taip troškęs jaunos pačios ir jos meilės, o čia jo jaunamartė nė skersa nežiūri į vyrą: tik šoka, šėlsta su jaunuomene ir visiems atvirai pasakoja, kad vyro nemylėjo ir nemylės, tekėjo tik už jo žemės ir turto.

– Toks senis bene ilgai gyvens, paskui nutekėsiu už jauno; o kad ir atimtų nuo jos žemę, išvarytų iš čia, vis tik šešis šimtus užrašų turėtų iš žemės išmokėti, o su tais į geresnę dar vietą galės nutekėti...

Lygiai savaitę po vestuvių senis staiga pasimirė. Vakare buvo sveikas, naktį susirgo. Niekam nedavė žinios, rytmetį tik sužinojo kaimynai, kad jau miręs. Visi vienu balsu įspėliojo, kad jaunamartė jį nunuodijo.

Prisikabino policija, neleido laidoti numirėlio. Suvažiavo vyresnybė, daktarai, pjaustė numirėlį, žiūrėjo; visus jo vidurius, sudėję į stiklinius puodus, išsivežė. Jaunamartę suareštavę išvežė. Liko tuščia ūkė, mes tuoj atgal parsikraustėm.

Buvo dar du broliai: vienas gyveno tėvo paliktoje žemėje, antras – buvo vedęs našlę, vėl gyveno puikioje ūkėje. Tie abudu prisikabino prie mirusiojo brolio palaikų. Negana atėję pataksavojo visą naudą, dar ir žemės mums nepaliko. Padavę į akrūžną sūdą, samdė advokatus, pylė pinigus ir atplėšė nuo mūsų dvi dalis žemės – paliko mus ant aštuonių dešimtinių, tai yra pasidalino į tris dalis mirusiojo brolio žemę. Visi trys turėjo išmokėti mirusiojo jaunai pačiai 600, užrašytus pirm šliūbo. Pati, pasėdėjusi kalėjime apie pusę metų, parėjo paleista.

Kas aprašys visas smulkmenas tų nesmagumų, kiek širdperšos per tą visą provą reikėjo pakelti. Patyrėme ant savo sprando žmonių godumą, negailestingumą, nemalonę giminės, norinčių išplėšti iš dantų paskutinį duonos kąsnį, būdami iš savęs visa ko pertekę. Mano vyras net įsisirgo iš tų susikrimtimu.

Man gaila mirusiojo senio, taip norėjusio dar pagyventi su jauna pačiute. Gaila ir jos: per kvailus savo plepalus – „senis neilgai tegyvens, netrukus bus atmaina“; per tokią jos

kalbą ir įspėliojo padarius seniui galą. Padarė taip ar ne, vienas Dievas težino.

Kaip jau anksčiau minėjau, visuomet ilgėjaus skaitymo, bet man visur trūko knygų; kame tik galėjau gauti, skolinau skaityti, bet tankiausiai gavau tikėjimiško turinio, kurias mano sesuo gaudavo nuo kunigų ar pirkdavo pati davatkiškas ir man kišdavo visokių: „dangus“ ir „peklas“.

Perėjus pas brolį, susipažinau su kaimynais dvarponiais. Jie paįdomavo manim: iš kur aš taip gerai lenkiškai kalbu. Aš pasinaudojau ir gavau lenkiškų knygų pasiskaityti; apie lietuviškus raštus nesirūpinom. Užginti lietuviški, ir gana. Dargi savo vaikus mokiau lenkiškai skaityti ir rašyti.

Mūsų sodžiaus vieno kaimyno vaikas buvo Šiaulių gimnazijoj. Mums čia perėjus, dar pirmoj klasėj tebuvo. Parvežtas vasarą namo ar švenčių, vis su mano vaikais žaisdavo, lakstydavo. Žiūrint į vaikus, mano širdį skausmas raižė:

– Kodėl aš negaliu savo vaiko leisti į gimnaziją?

Išvažiuojant į Šiaulius Poviliukui, vienas šio, kitas to prašo nupirkti – duoda pinigų, ir aš prašau, kad paskolintų kur kokią knygą man pasiskaityti.

Kelis sykius parvežė porą knygų; man perskaičius, vėl nuvežė. Vis lenkiškas tegavo.

Pradėjo eiti gandas, kad Prūsuose spausdina lietuviškus raštus, bet mūsų pusėje, čia pagautus, kas parneštų, baisiai baudžią maskoliai.

Kunigai per pamokslus pradėjo grasinti žmones nuo užgintų raštų. Negana „griekas“ gabenti ir dalinti ar pardavinėti bedieviškus raštus, o dar didesnis „griekas“ juos skaityti – surašytus bedievių, vokiečių, nekatalikų... Negana dūšią pražudyti tokiais skaitymais, dargi valdžios bausmę galima užsitraukti – kalėjimą ar ištrėmimą į katorgą.

Mane toks žingeidumas ima – kaip nors, kur nors tų raštų nors pamatyti gauti. Bet kur tau, a nė išsižioti...

– Ar nori pati įlįsti, dargi ir kitus įkišti? – pirmas priekaištas. – Na, ir tylėk.

Sykį parvažiavo Poviliukas Kalėdų, tą patį vakarą beatbėgąs pas mus; toks linksmas, šokinėdamas, sako:

– Cioce![173] nesitikėjai, kokį parvežiau pyragą? – ištraukęs iš užančio knygelę, rodo. – Žiūrėk, tokios nematei dar...

Pagrobus jam iš nagų, žiūriu: net man akys pabalo – „Aušros“ knygelė[174], visų metų susiūta.

– Žemaitiška?! – nustebus sušukau.

Vartau ir skaitau, ir savo akimis nenoriu tikėti... rankos man dreba...

[1921]

[173] Teta

[174] surišti laikraščio „Aušra“ numeriai

SUTKAI

Pavasarėlis. Visur gražu ramu. Saulelė netoli laidos lėdviau[1] jau bešildo, lengviau bešviečia. Apšvietusi įkypai miškus, tarytum, pasilenkusi pro pakočius, žiūri ji į skleidžiamus lapelius, sprogstančius pumpurėlius ir dygstančias ant žemės žoleles. Pirmutinės balos didžiavosi pranokusios kitas žoleles; apgožė kiminus, paslėpė po savo lapais skujus[2] ir nubirusius rudenį lapus. Džiaugėsi savo vešlumu, pastiepusios ilgus sprandelius, baltuosius veidelius atgręžusios į saulelę, tarytum dėkojo jai, kad jas pirmąsias užauklėjo. Garbanojosi, baltavo, žaliavo, klestėjo apsiautusios kiekvieną kelmelį, kiekvieną kuisynėlį[3]. Kur tik miške progumėlė, ten būrelis, kitur būrelis; kur didesnė plotmelė, tarytum drobulių priskleista. Trakose, po krūmus ir žolynus, nedrąsios žibuoklės slapstėsi, lapeliuose įsikniaususios, žabarėliais užsiskreibusios, kiūtodamos žolynėly kvepėjo. Pakraščiais miško, kaip jaunosios per jungtuves, baltais rūbais pasipuošusios klestėjo ievos. Gretimais jaunos eglelės; jų šakos svyravo, apkibusios raudonais skujų bumbulėliais. Per vidurį miško ištiestas siauras kelelis. Skersai jo ėjo įdubę sušlaužioti takeliai, kuriuose priešų priešais kužėjo darbininkės skuzdelės. Niekas joms nekliudo valkioti šapelius, nes kelelis jau išdžiūvęs.

Tuo keleliu per mišką eina du žmogeliai: vyriškis aukštas, suraitytais uostais, vienu švarku, baltais autais, naginėtas, vienoj rankoj ryšelis, antrąja susikibęs su moteriškąja; ta – basa po apsiaustėlio, perkeline skepetėle[4] apsigobusi, vilnonę skepetą ant liuososios[5] rankos pasisvėrusi. Matyt, šarpavo[6] keliauti, nes abudu išraudonavę, apšilę. Kaži ką balsu šnekučiavo; tankiai, į vienas antrą pažvelgę, juokėsi.

Kelias nubėga kairėn. Juodu pasisuko dešinėn taku stačiai ant liepto. Miškas pasibaigė, prasidėjo trakos – skardingi Dubysos atkrančiai.

– Čia, būdavo, žydės žibuoklės, – tarė vyriškis ir, paleidęs ranką, pasisuko į krūmus.

Moteriškoji taku į pakalnę pasileido tekina. Pasišokėdama kaip kurapka, rietėjo pakalniui. Pabėgėjusi porą varsnų[7], atsidūrė pačiame atkrantyje. Netoli liepto ant kalvelės atsisėdo. Iš ten visai kitoniškos akivaizdos priešais tiesėsi. Skardinga Dubysa, nusimalšiusi iš pavasario potvynių, nusekusi, visa vagoje, tik mėlynavo. Nors gana srauniai gurgėjo, staipydamos per akmenis, krisdama į gilesnį duburkį, sukosi į verpetą, putojo, šniokštė, pykdama skubėjo, bet nebesiplėtė į pievas – vienoj vagoj talpinosi. Kalnuoti atkrančiai, apaugę krūmais, gražiai mainėsi šviesesniu ir tamsesniu žalumu. Paupiai dauboje, sausai nusekę, taip pat žaliavo, daiktais net geltonmargiai nuo sužydusių purvažolių[8]. Pačiais pavagiais, iš abiejų pusių upės, kaip užbrėžta juodavo apsekę šapai ir šamalai[9] – rodė, ligi kur buvo užtvinęs pavasarį vanduo. Pievose, paupiais kobrinėjo pavasaringi gyvulėliai, graibinėdami nors retą, ką tik dygstančią žolelę. Žąsų būreliai pėrėsi, nardėsi po vandenį – po ilgo perėjimo džiaugėsi, išsivedusios vaikus į ganyklą.

---

[1] lengviau, silpniau
[2] spyglius
[3] kupstelį
[4] skarele
[5] laisvosios
[6] skubėjo
[7] varsna – apie 100 m.
[8] purienų
[9] šapų nuotrupos

Žąseliai geltoni, ką tik apsipūkavę, kilsavo ant vilnių Dubysos, nestengdami paplaukti prieš vandenį, pėpdami kabinosi ant krašto. Piemenėliai braidė po vandenį, taškėsi po upę, šokinėjo per akmenis arba vamzdžiavo visokiais balsais, visaip džiaugdamios sulaukę šilumos. Lakštingalų gaujos čiauškėjo, pleškėjo garsiai už kita kitą, tarytum eidamos lenktynių su piemenėlių vamzdeliais. Kur ne kur po krūmus pašmėžavo balta skepetėlė žibuokliaujančių mergikių. Už kalnų, kaži kur, būrelis dainavo.

Moteriškoji, sėdinti atkrantyje, atsismaukė skepetėlę, nusibraukė sušilusią kaktą, visa krūtine atsikvėpė šilto ir kvapaus oro; mėlynomis akimis apvedė didelį rataną ir nustabdė jas ant liepto. Čia atėjo jai į galvą kaži kokie atminimai. Iš užpakalio, įsikibdamas į alksnius, nusileido nuo skardžio vyriškis, nusitvėręs keletą žibuoklių. Atsisėdęs greta, tarė:

– Mat kiek žibuoklių radau!

Neatgręždamas jos akių į žibuokles savo pasigyrimu, vėlek nutvėrė ją už rankos ir, suspaudęs delne pirštus, paklausė:

– Ar nepailsai taip greitai bėgdama, Magdele?

– Ne. Kaip čia gražu pasėdėti!.. Aš niekuomet nepraeinu tos vietos neapsistojusi: jei negaunu atsisėsti, turiu nors apsižvalgyti visada.

Vyriškis rudomis liepsnotomis akimis metė šen ir ten.

– Teisybė, čia gražu, pavaizu[10]... O tie paukščiai virte verda... Kaži kas dar dainuoja ir gerai sutaria. Oro tylumas ne lapelis nekruta! Puikus vakaras... Malonu čia sėdėti, labiausiai, jog greta tavęs. Pirmą sykį čia sėdime abudu...

– Tai vis niekis dabartykščiai gražumai, bet aš turiu čia senovės malonų širdžiai įspūdį.

Rudųjų ir mėlynųjų akių pažvelgimai susidūrė. Vyriškis, vis žiūrėdamas į truputį rauplėtą veidą Magdelės, tarė:

– Turbūt su kokiu vaikinu čia susieidavai?

– Mažne[11] įspėjai, Juozeli, – tarė Magdelė, glausdama galvą prie pečio. – Viena pati mylimąjį pirmą sykį čia pamačiau...

Ir vėl rudosios akys įsmego į mėlynąsias.

– Kas jis toks buvo, Magdele? Pasakyk, norėčiau žinoti.

– Gerai, kai pasakysiu, ir žinosi. Pernai, prieš Velykas, pačiu paleidimu, Žeberienė panoro kadagių dažyvėms[12] – siunčia mane parnešti. Niekur nėra, kaip tik šiame miške. Atėjau prie liepto iš anos pusės. Dubysos pakraščiais dar ledai, o vanduo taip pakilęs, maž sulig lieptu; o tas be paramčio. Ėmiau ropla ir peršliaužiau į šią pusę. Prisipjoviau naštą; atsinešiau – niekaip nebegaliu atgal pereiti. Nuėjau antai prie anos brastos ir taisausi bristi. Veiziu į pakalnę – beatšvilpaująs vaikinas, kirvį pasibraukęs, strykt ant liepto, eina sau kaip keliu. Pamatė mane ir pradėjo šaukti: „Bobutėle, ką čia dirbi? Be nežadi bristi?“ – „Kad per lieptą bijau eiti“, – sakau, eidama arčiau. Žiūriu – nepažįstamas. Kaip pervers mane akimis, net kakta užkaito! „Eikš, aš tave pervesiu“, – sako. Sumišau, nebežinaus, ką sakyti, kaip daryti. Nebedrįstu nė akių pakelti, čiupinėjuosi tik apie naštą. Vaikinas priėjęs užsimetė sau ant kupros mano kadagius, nusitvėrė mane tvirtai už rankos ir pervedė per lieptą. Kaip aš paskui jį ėjau, nebežinaus; tik jutau stipriai suspaustą

[10] vaizdinga
[11] Beveik
[12] dažams

savo ranką jo delne. Dar eidamas šneka: „Tai protas! Ir kaip tu čia būtumei perbridusi? Jei bent stačiai į aną pasaulį.“ Pametęs mano kadagius aure prieškalnėj, pats atgal lieptu nugrįžo į šią pusę. Aš pasilikau kaip paklaikusi: širdis man tvaksėjo, kakta kaito, akyse regėjau įsmeigtas jo rudas akis. Žvilgtelėjau atsigręžusi, jau jis – šiame atkranty. Tol veizėjau, kol tik per krūmus jo kepurę mačiau. Nuo to sykio nebeišdilo jo paveikslas iš galvos ir iš širdies mano... ligi šiandien tebėra giliai, giliai įsmegęs... Juozeli, ar atsimeni vilkęs mane per lieptą? – paklausė.

– Kai priminei, rodos, truputį menu, jog tuo perėjimu prie Raubos vieną sykį mergelę pervedžiau. Daug buvo tokių atsitikimų, kol paramtį pataisėm: kartą Tytuvėnų davatką, kitą sykį žydą su kromu[13] pervilkau... O tu man pirmą sykį įstrigai į akį per mėšlavežį dvaro talkoj. Nuo to sykio, teisybė, dieną naktį stovėjo man akyse Žeberių Magdė. O rudenį, kai pagarsino, jog Kužma tave ves, tuomet tai nei ėsti, nei užmigti nebegalėjau, kol tik nuo tavęs neišgavau žodelio.

– Kada tai buvo? Aš pirmiau tave pamilau, Juozeli, tuo pamatymu. Tuomet, kai susitikome čia ant liepto, parėjusi namo, niekaip nebegalėjau pamiršti to vaikino. „Kas žino, iš kur jis buvo, kas jis toksai, kur nuėjo, ar aš besusitiksiu kuomet su juo?..“ – tokie mąstymai neišėjo man dieną naktį iš galvos. Po kelių dienų brakšt ir beeinąs tas patsai prie mano šeimininko pasiskolinti pjūklo: sumišo mano verpalas, ratelis pašėlo, siūlas nutrūko, šniūras[14] nukrito, tekiniukas ėmė priešingai suktis... Čiupinėjuosi, taisausi... o burna kaista kaip liepsna! Vičvienaitį kartelį tepažvelgiau, bet jis to nematė. Kai išėjo, šeimininkė sako: „Padorų vaikiną nusisamdęs Rauba“. – „Anoks ne padorumas, – pridėjo Janikė, – akys tokios rudos!“ Aš tuo tarpu pasilenkiau pakojų pasitaisyti. Po to, kur tik teko jį pasitikti ar sušnekti, be galo nedrįsau – nežinau dėl ko. O jo žodelis kiekvienas smego man į širdį, veidas gulėjo įsismerkęs giliai man akyse...

Tai sakydama, Magdelė apkabino Juozapo galvą ir bučiavo akis.

– Aš dėl tavęs, Magdele, daugiau širdgėlos prityriau, išsipykau, ne sykį pamatęs tave bešėlstant su kuo. Atmenu, dvaro talkoj pirmą sykį įsispytrėjau į tave. Jonas nutraukė tau skepetėlę, tu jam nuleidai kepurę; jis kibo tave risti, tu nepasiduoti. Iš apmaudo aš važiuodamas su valkčiu tyčiomis pataikinau stačiai ant tavo kapstyklės[15] – trakšt ir nulaužiau kotą; tu pašokusi capt nulaužtą, žvilgt į mane, tik latatai į mišką! Beveizint ir beatsinešanti lazdinį kotą; užsimovė šakikę, įkalė su akmeniuku ir vėl kapsto. Kad bent pusę žodžio man būtų pasakiusi: ar tu velne, ar tu kas, kam sulaužei ar įdėk kitą? Aš to temeilijau, o ji nė vampt!.. Toksai įpykis paėmė... – juokėsi abudu.

– Aš numaniau, jog tu mane erzini, – tarė Magdė. – Tyčiomis nieko nesakiau, atmenu aiškiai. Neveikiai dar tepradrįsau su tavimi šnekėtis.

– Kaip ten buvo, taip, by tik dabar gerai, Magdele. Duokš antrąją rankelę, dar nepabučiuota tebėra.

– Taip man čia gera... – tarė Magdė, priglaudusi galvą prie Juozo krūtinės. – O saulelė visai jau ant laidos. Eikim, sutems mudu.

---

[13] dėže su prekėmis, nešama ant nugaros
[14] virvelė, jungianti ratelio ritę su ratu
[15] šakės dviem nagais mėšlui kapstyti

Slenka laikas, lekia diena po dienos, savaitė po savaitės, metai po metų kaip raiti joja. Nepaspėjo vasara išaušti, žiūrėk – atslenka jau ir ruduo, įkandin žiema; beveizint ir vėl saulelė aukštyn, pavasaris artyn. Linksmybėse ar nuliūdimuose, turtuose ar varguose gyvena žmogus, vis tiek; laikas, nesižvalgydamas nei apsistodamas, lekia ir lekia išmatuotu taku. Daug lietaus išlijo, daug giedros iškaitino, daug sniego iškrito ir vėl nutirpo, daug sykių Dubysa užkilo, putojo ir vėl nukritusi vagoj srauniai bėgo; daug sykių viskas jau persimainė nuo užpernykščio pavasario, kada gražiu laiku, gražioje vietoje, pačiame paupyje susisėdę Magdelė su Juozu meilingai kalbėjosi. Šiandien, nors jau daugiau kaip dveji metai pralėkė nuo to laiko ir oras kitoniškas, – nes jau šv. Jonas, jau didžiau vasarop linkui, – vienok pavasarėlis toks pat gražus ir ramus. Pažįstami mums Magdelė su Juozu, – seniai jau apsivedę Sutkai, gyvena trobelėje, turi kelis savo žemės margus[16], Juozapui jo tėvo atiduotus. Tėvas senelis, ne taip senelis, kaip dusulingas, nebegalėjo sunkiai dirbti. Motina, nors tvirtesnė, viena nevaliojo laukelius apdirbti, todėl liepė sūnui Juozapui vedus pareiti gyventi. Visi dirbo, kiek kuris begalėdamas krutėjo, ir visi dailiai maitinosi, vienoje trobelėje ir vienoje kamarėlėje talpindamos. Duonelės, putrelės[17] užteko iš savo žemelės. Turėjo karvelę pasimilžti, kumelėlę žemelei išarti, paršelį pasiskersti, vištelę, gaidelį, katelę, šunelį; tai – ir visi gyvuliai ir visa nauda. Mažai tetūrėjo, mažai tereikėjo.

Šį vakarą, kaip sakiau, gražus ir ramus pavakarėlis. Lankos žaliuoja, rugeliai siūbuoja, žiedais apsidraikę, dulka, net miglojasi, gegužės kukuoja, piemenėliai dainuoja, net garsas mušasi į dangų. Kur tik akį užmesi arba ausį atkreipsi, visur širdis džiaugės.

Mūsų Sutkai betgi nesidžiaugė gamtos gražumu; bet visi nuliūdę, nusiminę, rūpinasi su ašaromis akyse, grobstos, pagalbos ieško. Magdelė, sopulių suspausta, dejuoja troboje; tėvas senelis, lauke užsikvempęs ant tvoros, kosėdamas poteriauja, skubinai rožančių barškina ir ašaras sau brauko. Juozapas, išpuolęs iš trobos, rankas laužydamas, šaukia:

– Jėzus Marija! Nebelauksiu nieko, tučtuojau važiuoju daktaro!

Motina, išsiginusi paskui, verkdama tarė:

– Ką tu, vaikaiti, padarysi su ta viena kumelėle? Nenorės daktaras nė važiuoti, o dar prieš naktį. Dar ir ratukai tebėra mėšlinuoti...

– Reikia pirma nuplauti, – pridėjo senis.

– O ką aš dabar veiksiu? patarkit, tetulėliai! – verkė Juozapas. – Bijau Magdelę numarinti!..

– Pone Jėzau, sergėk nuo mirimo! – sušuko tėvas. – Bėk į sodą[18], be negausi kame arklius?

– Niekai, – tarė motina, – visų arkliai ganykloje, naktis užeina; kadai kadės bus, o čia reikia spėriai. Verčiau lėk į dvarą, apkabink ponios kojas – ji pasigailės, nusiųs arklius. Bėda man, kad aš pati negaliu bėgti: bijau čia prastoti[19]. Žinau, kad tuojau išmelsčiau...

– Tu, motin, būk prie ligonio, o tu, Juozai, greitesnis, bėk skubinas, – liepė tėvas. – Neišgąsdink ponios, ir pats netruk!.. Pasiimk kepurę! – užsikosėjęs šaukė Juozui, nes iš paskubos buvo be kepurės bebėgąs.

– Netruk, Juozeli, netruk, – prikalbinėjo motina, grįždama į vidų.

---

[16] margas – žemės matas, apie 0,5 ha

[17] sriubos

[18] soda – kaimas

[19] palikti, pasitraukti

Bet Juozapas nebegirdėjo, nes jau per pusvarsnį buvo ant dvaro nulėkęs.

Motina, žengdama per slenkstį, jau Magdelei kalbėjo:

– Juozas išbėgo į dvarą... prašys ponios ir parveš daktarą, pagelbės tave, mano pupele.

Ji klostinėjo ligonį. Ta, motinai į ranką pabučiavusi, tarė:

– Ačiū, mamaite, kad patarei daktarą vežti. Gal dar nepriseis mirti...

Viltis spėraus[20] sulaukimo pagalbos nuramino Magdelę; nutilo, užmerkė akis ir glūdojo kantriai. Tėvas poteriaudamas mąstė:

– Jeigu negautų arklių dvare, reikėtų, nors viena kumele, važiuoti. Juozas, vargšas, laksto kaip sudegęs... pirmas sykis, nesumano, ką bedaryti. Kiek kartų man taip buvo, bet daktaro nė sykio nevežiau: kurs augo – užaugo, kurs mirė – numirė, o motina ir šiandien sveika tebėra... Ir čia, man rodo, apsieitų be daktaro, tik truputį kantrybės reikia. Biedna vaikas! ne tėvas, ne motina – neturi prie ko šauktis: mes ir vyras – visa giminė – tie tėvai, tie globėjai... bent pamatys, jog mylim ir tausojam... nors tiek turės už savo darbus ir vargus...

Taip dūmodamas ir pasikosėdamas, traukė ratukus prie klano nuplauti ir pasitaisyti dėl visa ko. Motina, nuraminusi ligonį, apyvoką ėjo, nes saulelė visai jau leidosi. Pamačiusi tėvą betraukiant ratukus, nubėgusi stūmė bardamos:

– Dvasios neatgauni, o taip sunkiai trauki! Nematei mane pasišaukti?

– Užtenka darbų ir tau.

– Su darbais pusė bėdos, kad tik Dievas duotų visiems sveikatą... Ar aš nesakiau? Ir brendi į vandenį, tai per naktį po to – kvenkš, nė akių nesudės, rytą visiškas ligonis...

– Ką padarysi, matušėle: mūsų vaikai – mūsų vargai...

Vakarinė žara temo, temo – niekaip nesutemo. Dangus žvaigždelėmis jau apsipylė, drėgna žemė rasa apsigrindė, o žara vis dar tebėra: siaurėjo ir tamsėjo iš vakarų, bet tęsėsi kaip kokia juosta dangaus pakraščiu per visą šiaurę ir rytmečius. Ten plėtėsi, kilo, balo ir šviesėjo; ta pati pavirto jau į aušrinę žarą, kur mėnesio pjautuvėlis spyksojo. Saulėlė tebemiegojo, giliai įsimerkusi baltojoje žaroje. Vėjelis miegojo, kaži kur už miškų tyliai nugulęs. Nekušinamas nė lapelio miškas taip pat miegojo. Bemiegė griežėlė nuščiuvo čerkšti. Į jos vietą pabudo pirmasis vieversėlis: truputį pačiurškavęs, pamaži, rodos, lyg nedrąsiai, pradėjo savo giesmę vinguriuoti. Pajutęs naminis gaidys pašoko, sparnais suplasnojęs, staiga sugiedojo.

Tuo laiku Sutkų kiemelyje stovėjo puikus porinis vežimėlis. Vežikas barzdyla, ilgu apsiaustu, baltomis sagomis, kepure baltais apvadais, sėdėjo tame vežimėlyje ant pasostės; vadžias rankoj nutvėręs, galvą nuleidęs ant krūtinės, skaniai snaudė. Pora širvų žirgų pakinkytų, nors plunkštė ir kojomis kasėsi į žemę, bet stovėjo ant vietos kaip įsmeigti.

Tėvas prieangyje, kertėje, ant trinkelės susirangęs, kiūtodamas girdėjo troboje Magdelės dejavimą, motinos guodžiojimą, Juozapo verkimą, aiškią, raminamą daktaro kalbą.

Saulelė tekėdama spyktelėjo į Sutkų trobos langelį. Toje pat valandoje staiga suvirko kūdikis. Tėvelis atsidūsėjo lengvai, kaip kad būtų sunkiausias akmuo nurietėjęs jam nuo širdies. Juozapas tuo kūdikio balsu visas sudrebėjo, nebežinojo, kas su juo dedasi: ašaros kaip lietus lijo, o kartu širdingai juokės. Skaudus skausmas staiga virto didžiausiu džiaugsmu.

Motina garbstydama globstė kūdikį, glaudė ant rankų ir kartu ašaras sau braukė. Juozapas, kartu verkdamas ir juokdamos, keliais puolinėjo nuo motinos prie daktaro ir

[20] greito

atgal prie motinos, abiem rankas kojas apkabindamas; truputį atsikluinėjęs[21] iš pirmo įspūdžio, krito ant Magdelės kojų. Ta juokdamos rankas prie jo ištiesė. Užmiršę savo vargus ir skausmus, susiglaudę meilingai, verkė džiaugsmo ašaromis.

* * *

Saulelė visuomet vienoje pusėje teka, antroje leidžiasi; kasdien vienodai rieta per dangų iš rytmečių į vakarus. Mėnuo taip pat vienodai mainosi: sykį vakaruose pasirodo plonutėlis, kaskart storėdamas užauga į apskritą ritinį – tuomet šviečia per naktį, – ir vėl kaskart dyla; sudilęs pasirodo rytmečiuose vėl plonutėliu pjautuvėliu. Šviesus mėnesėlis persimainė jau dešimtimis sykių, o spindinti saulelė leidosi ir tekėjo tūkstančiais sykių nuo to laiko, kada pirmą sykį šiame baltajame pasauly suvirkęs Sutkų Jonelis pradžiugino tėvus ir senučius. Nors per tą laiką nemaža ašarų iškrito Sutkams, daug rūpesčių ir skausmų ne sykį širdį suspaudė, nors džiaugsmo ir linksmybės valandėlės kaip žaibai kartais tik spyktelėjo, vienok laikas ničnieko neprailgo; treji metai, rodos, kaip viena diena, praslinko. Sutkų gyvenime atmainos taip pat visai maža tėra. Senis vienokiai pakosėdamas poteriauja ir ką galėdamas pakrūpštinėja; motina vienokiai gera ir nuolanki; Magdelė vienokiai meili ir darbi; Juozapas vienokiai rūpestingai darbuojasi apie savo, nors maželėlį, ūkį. Jonelis vienas tik labai atsimainė: tuomet kūdikėlis silpnas, kojelių rankelių nevaldąs, verkiąs, nežinodamas ko – dabar savo kojelėmis bėgioja greitai, pasisako, ko verkiąs, arba juokiasi ir su šuniuku ritasi, dėvi ilgus marškinius ir ant galvos jau kepurę nulaiko.

Šiandien karšta dienelė – saulelė kaip deginte degina. O ten toli, dangaus pakraštyje, juodi mūrai guli, kuriuose griaustinis kartais vos tik girdėtinai, bet rūsčiai sududnoja. Sutkų šeimyna po kiemelį bruzda, kiekvienas prie savo darbo: Juozapas tašo lentas, skuba darbuojasi, niekur nesižvalgydamas, net čiurkšliumi prakaitas eina per veidus, o ant pečių marškiniai gręžiami. Pasistatęs šiaip taip naują trobelę, steigiasi ir išgrįsti. Sakė: bus šilčiau žiemą senučiui kojoms, bus geriau ir Joneliui su Sabaliuku vartytis. Senutis ir Jonelis pasišnekėdami renka skiedras ir dėlioja padaržinėje į pastogėlę. Motina naujosios trobelės prieangyje, pavėsyje, plazda prie ratelio ir linų kuodelio. Tekinėlis birbdamas sukasi; ji kas valanda pasilenkdama žiūri į špulę ir glosto kuodelį, o siūlą paseiliodama traukia ir traukia per pirštus.

Magdelė milžtuvėle nešina padirviais parėjo iš alksnyno. Netoli kiemelio nusišnypštė nosį. Jonelis pajutęs pasigrobė kvortelę, bėgo priešais šokinėdamas: „Mamaite, pienelio, pienelio!“ Magdelė, užkėlusi vartus, pametė tuščią milžtuvėlę ir drebančiu balsu tarė:

– Šėmikę nebegyvą radau: pripampusi kaip statinė, kuo nesprogsta...

Jos žodžiai kaip elektra užgavo visus: Juozapui kirvis iškrito iš nagų, motinai siūlas nutrūko, tėvui skiedros pabiro visi nustebę žiūrėjo į Magdelę. Ta, vos ištarusi tuos žodžius, apsipylė karštomis ašaromis. Tik Jonelis juokdamos barškina su kvortele po tuščią milžtuvėlę.

– O Jėzau Marijelaite! Kokia nelaimė! – sušuko motina, užlaužusi rankas. – Tokia gera karvelė... palikom be pieno lašelio!

– Kad būčiau rytą pats neišvaręs! – pridėjo senutis. – Tokia buvo linksma, sveika... kas galėjo laukti?

[21] atsigavęs, atsitokėjęs

Juozapui tokia netikėta nelaimė labai sugildė širdį, o Magdelės ašaros kaip peiliu širdį jam pervėrė... Pametęs darbą, puolė prie jos, apsikabinęs bučiuodamas ramino:

– Neverk, širdele, neverk. Davė Dievas nelaimę, duos ir pinigo kitai karvelei įgyti. Juk mes pratę vargą vargti! Pasrėbsim kokią valandą ir juodą putrelę; tik neverk, negraudink ir mano širdies.

– Su didžiaisiais pusė bėdos, visaip gali pakentėti, – atsiliepė motina, – bet mūsų maželėlis Jonukėlis kur dings be pienelio? O tai Dievo prastojimas! Nenuėjom nė vienas nuo pat ryto paveizėti karvelės!

– Rinkau paršeliui žoles, – teisinosi Magdelė. – Neturėjau laiko pirmiau prie karvelės nueiti.

– Niekas tavęs dėl to nekaltina. Nieko nebūtų padėjęs tavo nuėjimas.

– Turbūt reik eiti kailį nudirti? – klausė tėvas.

– Dieve saugok, nereikia! – šokosi Juozapas. – Įversiu į duobę, ir tiek, taip staiga krito. Gal kokia nedora arba kimbanti liga? Tamstos sveikata brangesnė kaip tos naginės.

– Neverkit, vaikaičiai, nesirūpinkit, – tarė motina. – Baigiu verpalą, gausiu porą rublelių, nueisiu prie Onelės, prie Petrelio... Gal gausiu pasiskolinti vėl po kelis rublelius, nusipirksim per šv. Petrą karvelę. Neverk, Magdele, Dievui garbė...

– Jau apsiskolinom, matušėle, nuo Onelės ir nuo Petrelio rąstams pirkti. Nebent paršelį verčiau parduosim, gausim kokią dešimtėlę – atkutęs jau paršiukėlis.

Senutis, sėdėdamas ant rąsto, ranka pasirėmęs, žiūrėjo į nuliūdusį Juozą, ieškantį lopetos, žiūrėjo į verkiančią Magdelę, susirūpinusią motiną ir – mąstė:

– Kokia tų vaikų širdis! Pardavė karvelę, pardavė kumelį, dar apsiskolino... vis tai trobai. Tėtušėliams bus šilčiau... Teisybė, senoji buvo jau supuvusi. Kad būtų palšė tebesanti, nė kokios bėdos – ne paskutinė būtų nusprogusi. Parduos paršelį. O kokia tos vargšės bus širdelė? Taip šėrė, žoles rovė, vargo, meilijo pasiskersti paršelį... Paliks be mėsos kąsnelio... Auginus vargus kitam reikės atiduoti. Jei dar bent kiek gaus... Berods turiu dar apsigniaužęs tą penkiolika rublelių... Kad taip atiduočiau? Būtų čia dalis pinigų karvei... Ne štuka[22] įduoti, o kas beatiduos. Numirus nė mišioms nebus... Teieško nuo svetimo, tuomet rūpinsis ir atiduoti. O jei negaus? Jie jauni, srėbs ir juodą putrą, o man kaip reikės nuryti? Et, diena po dienos galiu numirti... Prasidžiugs, radę skatiko pagrabui, užteks mišioms, grabui ir laidotuvėms... Kruvina bėda be karvelės, tiesa... Tiek buvo gyvų reikalų, iškentėjau nedavęs. Tesiryžtie, neduosiu nė dabar! – pamojo ranka.

Juozapas išėjo karvės užkasti. Magdelė, pasirinkusi skiedrų, nusinešė pietums pravirti. Motina skubinai lenkė špūles ir kas valanda žvalgėsi į kylančius debesis... Jonelis glaudėsi aplink senutį, o jisai vis pasirėmęs mąstė ir mąstė: „Atiduoti paskutinius grašgalius ar ne?“ Pagaliau nutarė: „Kaip bus, taip! Dar lauksiu pietų, pabandysiu juodus viralus valgyti“.

Saulelė stovėjo pačiame dangaus viduryje, kaitino į pat viršugalvį. Miškai papilkavo, lyg dūmais aprūkę, šniokštavo tirštu ir šiltu vėju. Oras radosi troškus, visų žolelių lapai išvytę gulėjo ant žemės. Dangaus pakraštyje kilo kaskart nauji debesys, juodai margi, daiktais baisiai juodi, daiktais kruvinai rausvi, daiktais šviesesni, kitur rudai juodi, taip stori ir gilūs, nepermatomi, tarytum iškilusi jūra, vilnijanti juodų debesų audrą, arba juodai tamsūs žemės kalnai be saulės spindulėlio, be žolės lapelio, be medžio šakelės, be jokio gyvo vabalėlio. Griaustinis, sutrankęs ir sumaišęs visą jų paviršių, dabar nuogus

[22] Ne juokas

kalnus stumia pamaži kaskart aukščiau, tarytum ritina per didžiausius ir kiečiausius akmenis. Kitas akmuo pritrėkštas sprogo, net kibirkštys išlėkė, ir vėl rieta grumėdami toliau per dangų – maišosi, kyla aukštyn ir vėl virsta pakalniui, rodos, tučtuojau užgriaus žemę, bet vis ant vietos, vis toli, vis saulės prisivengia. Griaustinis gruma, bilda, spardosi, rodos, taip toli, tokį trenksmą daro, net išsigandusi žemė virpa, o saulės niekaip nepabaugina; juo griaustinis debesyse šėlsta, juoba saulelė karščiau kaitina, rodos – atrėmusi savo spinduliais nulaiko audrą atstu nuo savęs.

Juozapas nušilęs, nuvargęs, susikrimtęs, atgajaus[23] ieškodamas ar alkį ramindamas, srėbė juodus batvinius, po keletą šaukštų ant kiekvieno kąsnio duonos, užsikvempęs ant lėkštės, nė akių niekur nepakeldamas, tik kartais rankove braukė varvantį nuo kaktos prakaitą. Magdelė, pasisodinusi ant kelių Jonelį, atlaužusi kąsnelį duonos įdavė jam į rankelę, kitą pati pakando, vėsindama batvinius sriuobė ir Joneliui tą patį šaukštą prikišo; tas pasriuobęs ėmė šalin pliurkšti iš burnelės ir iš šaukšto; metęs duoną ant žemės, pastūmė šaukštą, o pats nusirito nuo motinos kelių. Magdelė taisėsi pati srėbti, kąsnis duonos atsistojo jai gerklėje, o ašara įlašėjo stačiai į lėkštę. Atsikėlusi nuo stalo, išėjo pro duris.

Senutis sriuobstė batvinius, kramtė duonelę, kosėjo, vėl sriuobė, kąsnelį duonos įsimerkė į lėkštę, vėl kosėjo. Valgė, žlioburiavo kaip ne savo dantimis, o lėkštėje batviniai nėmaž neseko, kiek įsipylė, tiek ir stovėjo. Motina sriuobstydama pirmoji prašneko:

– Griaustinis ūžia ir ūžia be perstojo, bet vis šiaurėje, toli; rodos, mums neklius, išsilis ant vietos. Taip baugūs debesys... Pone Jėzau, sergėk nuo krušos! Jei matysiu – nekyla ant mūsų, bėgsiu tuojau prie Ožkienės, nešiuos verpalą, nešiuos vilnonę skepetą. Zyle pelėda versiuos, o karvelę turime, nors skolintais pinigais, nusipirkti, – ir, pažvelgusi į tėvą, pridėjo: – vienas senas, antras mažas, abudu išmirs badu...

Juozapas, žegnodamos pavalgęs, pažvelgė nuliūdęs į tetušį; išėjęs ieškojo pačios, ta pavėsyje, už trobos kertės atsisėdusi, graudžiai verkė. Juozapas sėdosi greta, apsikabino, priglaudė jos karštą galvą prie sukepusios skausmu savo širdies. Juto, jog reikia raminti, reikia paguosti nuliūdusią mylimąją Magdelę, bet niekaip nesisekė prašnekti; glostė ranka jai per galvą, o ir jam pačiam ašara nurietėjo; atkartojo tik motinos žodžius:

– Neverk, širdele, Dievui garbė!

Stojos dabar akyse Juozapui visos valandos, linksmos ir laimingos, toli jau pralėkusios, kada pirmą kartą pamylėjęs Magdelę: pilna širdimi meilės, pilna galva vilties, dūmojo ir žadėjo apipilti ją meile ir laime, žadėjo visomis išgalėmis storotis, kad jai niekados nieko netrūktų. Rūpinosi, rodos, tuo kiek beišgalėdamas ligi šiol; bet dabar nelaimė trenkė kaip griaustinis, sudužo ir sutrupėjo puikios jo viltys ir gražūs užmanymai, palikdami savo vietoje rūpestį ir širdgėlą. Gaila jam seno tetušėlio, kramtančio sausą duonelę, gaila mažo kūdikėlio, verkiančio „pienelio“. Gaila geros matušėlės, paskendusios rūpesčiuose, bet gailesys verkiančios pačios buvo visų skaudžiausias.

Glaudė pačią prie savęs, apkabinęs drebančiomis rankomis, o verksmingu balsu ramino ir guodžiojo:

– Neverk, širdele! negildyk man širdies; tavo kožna ašarėlė kaip peiliu mane varsto. Tu verki, rūgoji, o čia mano kaltės nėmaž nėra! gana... bent nusimalšyk!.. negaliu niekur skausmu tvertis, kad tu verki!.. Magdelė nusišluostė skruostus, nušvitusia kakta glaudės prie vyro šypsodama:

– Juozeli balandėli, kas tave gali kaltinti? Et, taip sau apsiverkiau, be reikalo. Dova-

[23] atsigaivinimo

nok tą kartą, nebematysi nė vienos ašaros daugiau. Kaip dėsimės, taip, viskas bus gerai, nesirūpink, Juozeli!

Taip ramino vienas antrą Juozapai. Tuo tarpu tetušis, eidamas į klėtį, pamojęs motiną prie savęs, tarė:

– Ar žinai ką, motin? Juk aš turiu dar apsigniaužęs keletą rublelių iš senovės... Ar čia reik duoti karvei, ar ką? Kaip tu sakai?

Motina prasidžiugusi sušuko:

– Ko gi belauksi nedavęs, tetulėl!? Jei tik turi, duok tuojau, matai, jog kruvina bėda. Mat koks, ir prieš mane slėpėsi turįs pinigų!

– Kaipgi prieš tave nesislėpsi? Tu jei tik žinai, tuojau tau duok ir duok... Tiek ir težinai, – rūgojo senis, – paskutinius ir viską vaikams sukišti! O kai numirsiu, kas bus su mano laidotuvėmis?

– Nesirūpink, tetulėl, – juokėsi motina, – niekur numirėliai nesivolioja nelaidoti.

– Ar matai, kokia tu! Tai tik į žemę įkišti, ir gana, o kame mišios? Kame pazvanai[24] ir...? – užsikosėjo senis. – Tau tik „atiduok ir atiduok“, daugiau niekas nerūpi.

– Taip, taip, gerai, laikyk numirus mišioms, o tuo tarpu srėbk juodą putrą, tai bent greičiau numirsi... Verčiau dabar duok karvei nupirkti, o kai kitą prisiauginę parduos, tau pinigus atiduos, bus – vilkas sotus ir avis sveika.

– Tu, motin, visuomet moki išrokuoti[25] – bile tik nuo manęs išvilkti. O ko vaikas ženijosi pliką mergą? Ko neveizėjo, kad turėtų šį tą. Būtų beturįs skatiko.

– Tetulėl, atsiminei po smerčio trečioj dienoj pe...ti! – juokės motina. – Kelinti metai, kai jau vaikas vedęs, dabar pinigo liepi ieškoti! Su dalia parėjusi būtų mus žodžiais bevarstanti, o ant šios ką išrasi? Turbūt, kad už mus visus daugiau dirba ir visus lenkia... Kame tik, tetulėl, kame tie tavo grašgaliai, duokš veikiai! Pradžiuginsi ir vaikų širdelę, nebūk taip kytras[26], nevalia. Kam pasisakei turįs, kad nenori duoti?

– Taip visada tu kalbi... žinai gi, be reikalo sakiausi.

Besilygstant seniams, Jonelis apkabino senučio koją ir, vartydamas tuščią kvortelę[27], čiauškėjo:

– Senut, seniutėl, usciu pienelio, usciu pienelio!

Senutis pasilenkęs glostė Jonelį, motina dar pridėjo:

– Argi tau negaila to kūdikėlio?! Argi tavo širdis akmuo?..

Ir pradėjo verkti.

– Tė, tė, matušėle, atiduodu, tik neverk, – tarė senis, verdamas skrynelės viršų: – penkiolika turiu, visus atiduodu, žinokitės, pirkit, tik, susimildama nežlembk!

– Juozap, Magdele! – pašaukė motina. – Duok pats verčiau, pasakysim, kad rūpintųsi vaikai atiduoti.

Įbėgo Juozapai nusigandę, manė, kad vėl kokia nelaimė. Tėvas, duodamas du popierius, tarė:

– Vaikai, atiduodu paskutinius grašgalėlius karvelei nupirkti, bet veizėkit mane palaidoti dorai.

Magdelė ir Juozapas nudžiugę apkabino tėvams kojas:

---

[24] skambinimas varpais už mirusįjį

[25] apskaičiuoti, suderėti

[26] šykštus

[27] indelį

– Dėkui, tetulėli! – tarė Juozapas, – nelauksime laidotuvių, užauginsime kitą karvelę, parduosime, grąžinsime tetulėliui pinigus. Dėkui, dabar nustūmei mums rūpestį. Kol tik mano gyvybė ir sveikata valios, tol stelgsiuosi, kad jums netrūktų nieko. O palaidoti tėvus padoriai – tai mano ir kiekvieno vaiko pareiga.

Saulelė, iškrypusi iš pietų, lėdviau bekaitino. Debesys šiaurėje kaskart balo ir skystėjo, tarytum virto į permatomą tirštą miglą; vietomis buvo dar šviesesni, sukapoti tik išilgai juodais brūkšneliais, rodos, į žemę atsirėmusiais. Žaibai užgeso, griaustinis kažin kur už miško nubildėjo. Aukščiau, pačiame skliauste, aiškiai žydravo dangus; tarpe debesų, priešais saulę, žibėjo puiki orarykštė[28]. Vėjelis skystesnis vėdavo medžių lapais, atgaivino suvytusias žoleles, atvėsino troškų orą.

Matušėlė, apsisiautusi skepeta, skubėjo jau pro vartus. Juozapas ryšį verpalų pamovęs ant lazdos, užsivertė sau ant kupros; dar sykį tėveliui sudiev pasakęs, dar sykį Jonelį paglostęs, dar sykį meiliai pažvelgęs į Magdelę, nubėgo paskui matušėlę. Magdelė, linksmai dainuodama, įsėdo į daržą ravėti. Senutis, atsisėdęs ant rąsto, pasakojo Joneliui, jog bobutė su tata parves karvelę ir pamilš pienelio.

* * *

Praslinko dešimtis metų. Sutkų gyvenimo atmainos dabar jau didesnės. Senutis jau keleri metai atsigulė į juodą žemelę ilsėtis amžinai, bet prieš mirtį atsiėmė nuo vaikų savo penkiolika rublių. Tuos pinigus pats išskirstė visus ligi kapeikos, įsakęs, kur ką dėti ir ką padaryti. Vaikai likę ne tik tuos pinigus visus išskirstė, bet mažne antra tiek dar savo pridėjo, palaidojo gražiai – su devintinėmis ir metinėmis; po to dar atminimus kas metai užperka už tėvelio dūšią[29]. Nors žmoneliai kasmet renkasi po kits kito į tą pačią žemelę, pasaulis dėlto palieka toks pat pilnas, koks buvęs nuo pat senovės. Nors žmoneliai vis mainosi, vieni mirdami, kiti į jų vietą gimdami, augdami, senėdami ir vėl mirdami, bet gamta palieka vis ta pati, su tomis pačiomis, visada vienokiomis oro atmainomis. Šį vakarą taip pat gražus pavakarėlis. Saulelė slenka ties viršūnėmis, pamaži rieta pakalniui kaip didžiausias raudonas ritinys. Dienovidžio šviesūs jos spinduliai kaži kur užlūžo, į jų vietą užsisiautė perregima kaip šydras balta migla, per kurią kaip per giliausią vandenį plaukė nuoga saulelė, leisdama visiems į save žiūrėti. Ramus vėjelis virpino epušės lapus ir nešiojo kvapą vystančios žolelės, gulinčios žalioje lankoje, pradalgėse. Dubysa ramiai gurgėjo per žvyryną, tarytum pavargus darbininkė laukia tik vakaro, laukia poilsio valandos. Visur ramu, kartais tik gandras suklekina arba piemenėlis vamzdelį subirbina. Magdelė netoli savo trobos, lenkėje, už daržo rovė linus. Pas ją žaidė nedidelė mergelikė. Pakalnėje, alksnyne, keletas bandos šlemštė pažėlusius jau atolus. Piemenėlis, pūsdamas vamzdį ir pakaitais dainuodamas, artinosi prie dirvos. Mergelikė pasišokinėdama bėgo priešais.

– Joneli, Joneli, duok man vamzdį papūsti!

– Tė, Marele, pūsk... taip, taip!.. Gerai birbia?

Marelė pūtė, birbino ir džiaugdamos juokėsi.

– Jau baigi rauti, mamaite? Pati viena pavargai?

Šnekėdamas Jonelis rinko saujas ir statinėjo į gubeles. Motina atsitiesusi, rišdama saują[30], tarė:

---

[28] vaivorykštė

[29] sielą

[30] delnu

– O tu, Joneli, gerai išalkai? negavai pavakarės; mudvi su Marele turėjom čia duonelės; paėmęs užkąsk, paskui padėsi statinėti. Taip skubu nurauti – laikas jau bėgti namo; Kazelis turbūt jau pakyrėjo bobutėlei, o ir tata netrukus susivoks[31].

Marelė prilakino Joneliui terbelę; tas, atsilaužęs duonos, užsitepė sviesto iš abrinėlio; valgė, o antrąją ranka rinko ir mėtė saujas į krūveles.

– Neatėjai pirma, Joneli... karvės juk negyliavo... būtumei man padėjęs anksčiau nubaigti.

– Mamaite! aš tvorą tvėriau, kur tatos buvo pradėta; skubėjau, nė valgyti nėjau; privariau lig pat volo galo.

– Kaip tu mietus susismeigei?

– Nusinešiau suolelį ir pasistodamas įmušiau su kūle.

Nubaigusi rauti, motina nusišluostė prakaitą, pažvelgė į saulę. Ėmusi statinėti, šnekėjo:

– Gerai, vaikeli, kad imies darbo, reik steigtis padėti tatulėliui; matai, kaip jis vargsta darbuojasi maitina mus visus; iš jo kruvino prakaito turime duonelės, apdaro ir gyvulėlių kiek reikiant. Turi jau dvyliktus metus, gali jau ir pats išmanyti.

– Mamaite, juk kad tata nenorėtų pats vargti, galėtų mane leisti su dilėmis[32] į Kuršėnus. Ar aš nenuvažiuočiau? Tata tuo tarpu pailsėtų, – šnekėjo rimtai kaip senas vaikis. – Bene aš važnyčioti nemoku? Kur į pakalnę – užšok ant vežimo, kur į kalną – nušokęs pastūmėk su pečiu, paniūk – katras netraukia arklys. Ar aš nematau, kaip tata važiuoja? Arklių raižyti nereikia!

Motina žiūrėjo džiaugdamos į Jonelį ir juokėsi.

– Po kelerių metų gal tą ir padarysi, jei Dievas duos sveikatą, bet dabar, vaikeli, negali: ne tam dar tavo amžius, verčiau namuose slaugyk tatą, darbuokis kiek galėdamas; gana to, jog tata matys, kad tu nenori tingėti.

– Žinau aš, mamaite, jog tingėti – nuodėmė, ir bobutė sako, kad dykai valgoma duonelė verkia.

– Žinoma, verkia, vaikeli, tinginio valgoma, – tvirtino motina. – Žiūrėk, tatulėlis kiek prakaito išlaisto, bedirbdamas duonelę; ir tu sek jo pėdomis. Dėkui Dievui, pabaigėm, bėkim, Marele, namo. Jei tik rytoj nelis?.. Saulelė plaukia kaip per vandenį.

– Saulelė ir vakar taip pat be jokio spindulėlio leidosi, bet varmų[33] tiek nebuvo, – šnekėjo Jonelis, eidamas kartu. – Šį vakarą kokiais būriais čiulkinį grūda[34], žiūrėkit, – aida, aida!.. Visur kaip debesys, o kramtosi kaip pašėlę. Tata sako, jog tai prieš lietų taip jie šėlstą.

– Gali būti ir taip, – pridūrė motina.

– Nėra baimės, kad ir lytų, – tęsė Jonelis: – mūsų rugeliai suvežti, šienelis suvalytas, nebepus niekas ant lauko. Linams, mamaite, juk nieko dar nekenks, kaip babutė sako: „Kas aplaistys, tas ir išdžiovins“.

Arti kiemelio atsigręžė motina į vieškelį.

– Nematyti dar tetulėlio, – tarė. – Marele, be nepalikai terbelės[35]?..

– Nepalikau, sit paisinesiau.

---

[31] sugrįš
[32] lentomis
[33] uodai
[34] laksto aukštyn žemyn, zuja
[35] maišelio

Motina įbėgo į vidų, sukosi apie apyvoką. Jonelis, įsisodinęs Marelę į ratukus, lakino apsukui kiemelio; abudu juokėsi, kvakėjo.

Bobutėlė – kaip seniai bematyta! Per šmotą jau pasensterėjusi, visai į kuprelę sulinkusi, bet, senu papratimu, darbšti ir greita. Išėjusi surinkti skarų nuo tvoros, ant Jonelio barėsi:

– Ko taip lakstai kaip aitvaras? Vaikui ir sprandą nusuksi! Verčiau suveizėk gyvulius, žąsis – vakaras nebetoli; įnešk virbų ugnelei, paslaugyk mamelę, matai, kaip ji sunkiai dirba; toks dičkis gali jau padėti darbuotis, ne dykai lakstyti. Vaikeli, mokykis pelnytis duonelę.

Jonelis, sustojęs bėgioti, į seserikę tarė:

– Klausykim bobutėlės! Lėkim, Marele, su ratukais į patvorį pavolėje; ten yra kupetikė skiedrų, kur tata mietus tašė; susipylę parvešime ir karves parsivarysime.

– Aš važiuota važiuosiu... Na!.. Tu mano arkliukas.

Jonelis, atsikėlęs vartus, nusilakino Marelę ratukuose. Parvažiuojant Jonelis traukė ratukus, o Marelei liepė stumti. Kai jis atsisukęs pažiūrės, tuomet ji stums, o kai jis trauks, neveizės, tuomet ji užsigulusi ant skiedrų važiuos. Vos paspėjo pro vartus namo, ir tatulėlis parbrazdėjo. Vaikai, metę savo darbą, puolė pasitikti. Jonelis, bučiuodamas į ranką, ėmė tėvui iš nagų botagą ir vadžias; šoko arklių nukinkyti. Marelė, įsikibusi į skverną tėvui, čiauškėjo, pasakojo, kaip važiuota važiavusi skiedrų.

– Tatulėli, už ką rauduką pažabojai! – klausė Jonelis.

– Kam jis be proto lekia!.. negali nuturėti nežaboto.

Jonelis varsluodamas šnekėjosi su rauduku:

– A tu, valiūke! Ko nesiliauni? Užtai gavai geležį pakramtyti ir smūgis dar kliuvo... Žinosi bėgti rimtai... Duokš pavalkus, lenk galvą... trrr, lenk, o taip! – Kumelė, myniodama vadžias, graibė veją. – Trrr, tu pelėda! – šaukė ant kumelės. – Ko nestingi?.. Apkaitęs raudelis, nabagas!

Apkabinęs arklio kaklą, prisiglaudęs nuvedė prie tvoros; prikabinęs grįžo kumelės numauti.

Išėjusi Magdelė sušuko:

– Tatulėlis jau susivokęs!

„Tatulėlis“ jau tikrą vardą nešiojo; tai nebe pirmutinis, nuliūdęs ir nusiminęs Juozas, dabar linksmas ir ramus džiaugėsi laime ir pasisekimu, žydėjo sveikata ir tvirtumu. Sveikinosi su savo Magdele, taip pat labai atsimainiusia. Dabar nebe išblyškusi, kliena[36] Magdelė, bet su geru paliaukiu, drūta bobelė, baltai raudona, skaisti kaip rožė pūrinė[37], matyti, gerą ganiavą turinti. Tatulėlis gyrė savo šeimininkę Marelę ir po kišenes graibėsi „zuikio pyrago“, paskui, paėmęs ant rankų čiauškančią mergelikę, bučiuodamas nešėsi per kiemą. Atsisukęs dar tarė:

– Prikabink, Joneli, arklius prie tvoros, teatsiputie, kol mes pavalgysime, tepastovie.

Magdelė sukosi apie vakarienę. Juozapas, pabučiavęs matušėlei į ranką, po to, atsiklaupęs prie lopšio, šnekino ketvirčio metų Kazelį. Nupraustas baltai, riebus kaip rubuilis vaikas, rodos, pažino jau tėvą, nes šnekinamas krykštavo ir spardėsi. Nubučiavęs jam, tėvas rankeles ir kojeles, sėdosi su savo šeimyna prie vakarienės. Magdelė klausinėjo, kaip sukeliavęs.

---

[36] liekna

[37] pilnavidurė

– Mažne prisigavau šį kartą, – tarė Juozapas: – truputį per didelį vežimą prisikroviau, sunkiai traukė; kur į kalną, vis gavau pastūmėti, ir pečiai mažne man paskaudo.

– Kam reik taip godėtis? – barėsi motinėlė. – Besigaluodamas be nenustosi sveikatos? Ar ne taip ir tėvo nabaštikas, bedirbdamas per daug, įgavo sintį ir nepersenęs gavo po velėna palįsti?!

Skausmo debesėlis perbėgo visiems per kaktą, prisiminus mirusį tėvelį. Tai pastebėjusi, motinėlė tarė:

– Ką padarysi!.. Mes jo nebesulauksime, o jis mūsų visų sulauks ir pasitiks.

Magdelė iš naujo pradėjo kalbą apie uždarbį ir kelionę.

– Pernai vasarą ir per žiemą nors tarpais tevažiavau, – kalbėjo Juozapas, – o žiūrėk iš to uždarbio išsimokėjau visas skolas; gali sakyti, jog trobą ir klėtelę pasistatėm, arklį nusipirkom, dar atskalų paliko... Laikas lig laiko du rublius užvažiuoti tai – ne niekai!

– Jei nežus tie tavo atskalai[38], Juozaiti? – tarė motinėlė: – vienam ir kitam įkaišiojai be jokio raštelio...

– Ką padarysi, mamaite, kad jo tokia gailinga širdis, – teisino Magdelė: – Jocas verkia, kad jam kumelę pavogė, kartu ir Juozapas verkia, duodamas jam paskutinius dešimt rublelių...

– Kaipgi nesigailėsi! – pertraukė Juozapas. – Pavogė žmogui kumelę pačiame darbymetyje, sėjamu laiku, kur kas valanda reikia kumelės; pinigų neturi, nei žmogui plaukti, nei šaukti. Vagį sekiotis pėsčias nespės, o čia arti, akėti vėl gyvai reikia. Ką gi darysi nedavęs paskutinius!?

– Niekas tavęs nepeikia, Juozaiti, už tai, – teisinosi pati: aš tik sakau, jog tu tuomet negelbuotumei žmogaus, jei bent neturėtumei nė grašio.

– Štai Kvečas mokesčiams trūko – daviau kelis rublius, – kalbėjo Juozapas. – Žymantą broliai būtų ištaksavę už iškaštas[39], vėlek paskolinau porą dešimtėlių. Vis bėda, vis reikia gelbėti; o dėl niekų dirbti kokius raštus – nepridera su saviškiais. Atiduos žmonės, juk kiekvienas sąžinės turi.

– Kartais labai norėtų atiduoti, o kad nebėr iš kur, – tarė motinėlė. – Ir tavo, vaikeli, kruvinai uždirbta kapeikėlė ne iš upės pasemiama; reikia pagalvoti, juk ir pats turi vaikų...

– Mamaite, nesibark! – prašėsi Magdelė. – Tesižino, teduodie, nes nėra jam didesnio džiaugsmo, kaip sugelbėti reikale ar ką gera žmogui padaryti. Mat, atsigimęs visai į matušėlę!

Visi širdingai susijuokė. Pertraukė kalbą Jonelis: apsisiautęs ilgu drabužiu, rankoj nusitvėręs pančius, pasisakė jojąs arklių ganyti.

– Ak tu, mano kūdiki, – šokosi tėvas, – kur tu vienas josi... gali naktį nusigąsti!

– Ne vienas ganysiu, tatulėli; nujojo Jankaus Domė, Žymanto Antaniukas, josime visi į skynimus, jau susitarėm. Nebijok, tatulėli, susikursime ugnį... Tata miegok ramiai; aš pareisiu bandos išsivaryti, kai išauš.

– O tai mano vyras! – džiaugėsi tėvas. – Imkis kailinius pasikloti, nesigulk ant plikos žemės. Eikim, aš tave ant kumelės užsodinsiu, nepasilik nuo kitų.

– Joneli, įsikišk duonelės, – šaukė bobutėlė. – Maželėlis!..

– Tė, Joneli, varškės galą, – kiša motina į kišenę: – pravers tau pusiauryčiams užsikąsti.

---

[38] santaupos

[39] išlaidos

– Nesėsk, Joneli, ant rauduko, jok verčiau ant kumelės: tas beprotis kartais baidosi, gali tave išmesti. Šit kailinius paklojau... Op!.. ar turi degtukų?.. tė, negulk arti ugnies, veskis Sabaliuką... Surėžk raudukui!

– Laba naktis! — sušvilpęs Jonelis nujojo.

– Pone Dieve padėk! – peržegnojo tėvas, keldamas kiemelio vartus.

Saulelė seniai nusileido, pagaliau ir vakarinė žara jau užgeso, juoda prietamsa apsiautė visą žemę. Dangus, be jokio mėlynumo ir be skaistumo, be jokio spindulėlio ir be vienos žvaigždelės, pilkavo tik ties galva, kaip storais dūmais aprūkęs; pakraščiai jungėsi tamsumoje su miškais ir kalnais; negalėjai atskirti dangaus sienos nuo žemės. Apdengė jau juoda tamsa laukus, pievas, miškus ir pelkes: nei paukštelio, nei žvėrelio, pagaliau nei naminio gyvulėlio niekur nė balso, visi jau saldžiu miegu užmigę ilsėjosi; toli tik spiksojo ugnelė arkliganių ir retkarčiais, kaip iš po žemės, atsiliepė atgarsis tilstančios jų dainelės, ir vėl visur tylu; vėjelis tik kartais pūkštelėjo, maišydamas drėgną miglą, tarytum skelbdamas netrukus šiltą lietų.

Bobutėlė, Marelė ir Kazelis skaniai jau miegojo, o Juozapas su Magdele sėdėjo dar susiglaudę ant suolelio po langais, žiūrėjo abudu į tolybę prieš save, bet jų akys niekur nesirėmė, matė tik savyje mylimųjų paveikslus. Ilgas valandas taip sėdėdami, nors nė žodelio į vienas antrą neištarė, vienok labai daug apipasakojo vienas kitam apie savo laimę.

1897 m.

Donatas Sauka

ŽEMAITĖS STEBUKLAS

Žymantienė tampa rašytoja, kai atsiduoda savo kūrybiniam temperamentui ir – kai susilaukia atbalsio ir pripažinimo. Gražus jos literatūrinis debiutas! Kaip iškart pastebėtas ir įvertintas! Kiek buvo laukiama iš jos, matome iš tiesioginės pagalbos – perrašinėjimo, redagavimo, aptarimo, iš prisiunčiamo knygų ryšulio ar keleto rublių popieriui, žibalui, iš karštų raginimų, linkėjimų, pagyrimų, kurių nešykštėjo P. Višinskis, P. Avižonis, Bitė, S. Matulaitis, A. ir V. Kalniečiai ar koks nors pseudonimiškas „Mylėtojas Lietuvos“. Pačios Žemaitės viešas kūrybos skaitymas Bitės inteligentiškuose namuose kone tiek pat jaudinantis, kaip ir pirmasis lietuviškas vaidinimas Palangoje: „Bitelė prašė paskirti pačią ilgiausią apysaką; ėmiau skaityti „Kotrę“, iš pradžios, žinoma, truputį nedrąsiai, tuojau kas kartas apdringau, prašė visi, kad neskubėčiau, tankiai by katras paklausė paaiškinimo kokio žodžio, po tam visi tylėjo, ir aš užmiršau klausytojus. Skaičiau taip, kaip jutau. Pabaigusi apsižvalgiau, kunigiukas besėdįs akis nuėmęs, p. Leonas – įrėmęs kaktą į abi delnas, alkūnes ant staliuko, dak[taras] Vileišis – atsivertęs į lubas, atsikolęs krasėj ranka ant kaktos. Senoji panytė iš tikrųjų apsipylusi ašaromis, Bitelė įsmeigusi akis į mane. Kaip tik knygą užskleidžiau, atsikėlusi puolė man ant kaklo ir bučiuodama šaukė: „Nelygintis man prie Tavęs, nepasieksiu Tavęs, kaip Tu pažįsti žmones, kaip teisingai rodai, kiek jausmo, kiek poezijos!“ Žinoma, ir visi atkartojo jos žodžius“.

Žemaitė, dar vos kelis kūrinėlius teparašiusi, priima aukštą rašytojos garbę.

Štai eilutės iš jau cituoto laiško P. Višinskiui: „Kitą sykį mano nuomonėj kožnas autorius be skyriaus stovėjo taip aukštai, kaip katalikystėj aniolai; paėmusi kokią knygą, žiūrėjau į autorių ir visų pirma jam atidaviau širdyj garbę, ir šiandien ta pati, dėl to norėčiau kožną pamatyti ir pašnekėti. Vot, vaikeli, per Tave, tikrai per Tave prisilyžijau į jų eilę, ir mane kiti žino, skaito, supranta mano jausmus, o dar ir pagiria; juokai mane ima, o ašaros sukas akyse, kuomi aš Tau užsimokėsiu?“

Taip, Žemaitė eina į literatūrą, kai jos atžvilgiu dar toks gyvas visuotinis pietetas, o atokiame nuo bet kokios kultūros užkampyje jis tiesiog egzaltuotas. Nepaliaudama kartu su Bite tikėti, kad literatūra neša ir tiesą, ir jausmą, ir poeziją, ji taip triumfališkai išgyvena savo graudžiai vėlyvą debiutą. Nors amžius, gyvenimo patirtis daro vėlgi kai kurias pataisas šitame įsitikėjime kūrybiniu pašaukimu. Cituotose eilutėse galima išgirsti savotišką, itin Žemaitei svarbų ir būdingą, pasišovimą į familiarų bendravimą su pripažintais autoriais, kadaise aniolų aukštybėje įsivaizduotais, – tartum kvietimą pasidalinti gyvenimo patirtim, – „[...] pamatyti ir pasišnekėti“. Taigi, atrodo, pripažįstama: svaiginantis knygų vaizduotės pasaulis, o šalia ar anapus jo – paprastos žmogiškos tiesos, kasdienis gyvenimas, kurio naštą kiekvienam lemta nešti. Ir dar: galima numanyti, kad kasdienės patirties tiesa, realaus gyvenimo tiesa iškeliama į pirmą vietą, nebijant jos sugretinti su didžiųjų praeities ir dabarties paminklų turiningumu ir prasmingumu. Ar ne tokia yra jos kūrybos, jos galynėjimosi su pilka, šiurkščia tikrove prasmė?

Savo literatūrinį likimą Žemaitė pasitinka su žmogišku orumu. Nors ir su šypsena bei grauduliu. Iš konkrečios gyvenimo realybės kylantį savo kūrybos kelią ji bus įsivaizdavusi labiau nepriklausomą ir savarankišką, negu suvokė savo literatūrinę veiklą kiti

rašytojai. Ji nesisielojo dėl objektyviųjų dydžių literatūroje, kurie nedavė ramybės Šatrijos Raganai:

„Niekada manęs neužganėdina mano rašymas, viskas, ką tik parašyčiau, baisiai man netinka – didžiausia kančia man yra skaityti savo raštus. Šimtą sykių žadėjau mest plunksną – ir vis negaliu. Negaliu atsistebėti, dėl ko tie tokie menki mano „veikalai“ tinka žmonėms! Aiškinu, kad „*na bezrybi i rak ryba*“, kiekvienas pagyrimas mano raštų mažne man ašaras iš akių išspaudžia, skausmo ašaras – kad mes tokie bėdni, taip nieko neturime, jei jau mano tokie veikalai yra už gerus skaitomi“.

Žemaitė savo viduj atsparesnė. Jos orumo ir ambicijų išbandymo nė neįtarsime, kai po ištisų dešimtmečių, prabėgusių nuo jaunystės, atnaujina tiesioginę pažintį su didžiąja literatūra. Kūrybos mėginimai atgaivina knygos meilę, besąlygišką ir nesavanaudišką. Ne jaunatvišką, romantinę, bet įdėmią ar net priekabią – profesinę. Taip P. Višinskio ir kitų studentų patarimu prasideda literatūriniai mokslai, patvirtinantys rimtus rašytojos siekius. Kokia tai skaitymo aistra – tikras įniršis! kai plūsta knygų tvanas į Ušnėnus, o Žemaitė, rankų nepraskėsdama nuo darbų, jas visas galvoja įveikti. Niekada neaimanuodama, kad nespės ar kad knyga neįkandama, ne jai. Į literatūrą žingsnį žengusi, ji nežada sau jokių nuolaidų dėl, sakykime, objektyvių pasirengimo spragų.

Štai informacija – laiške P. Višinskiui – apie gautas per vieną tik mėnesį knygų siuntas. 13 gegužės gavusi – „nežinau nuo ko“ – dvi knygas: Ožeškienės apysaką *Bene noti*, P. Chmieliovskio literatūrinę studiją *Mūsų apysakininkai*. O jau 25 gegužės susilaukė iškart dviejų siuntinių, vienas iš J. Jablonskio „be jokios grometos“: išspausdintąją Juškos žodyno dalį, H. Biegeleiseno literatūrinę studiją *Ponas Tadas*, M. Zielinskos apysaką *Branka litewska* (*Belaisvė lietuvė*), dvi H. Sienkevičiaus apysakaičių knygutes. Antrasis siuntinys – iš Petrapilio, „Nežinau, kas parsiuntė“, – tai B. Pruso apsakymų keturtomis. „Naujitelaičiai, nekarpyti keturi tomai“, – rašo su pasitenkinimu.

Žemaitės atsiliepiama apie tą tvaną perdėm optimistiškai: „Matai, kiek turiu skaitymų! Nebėr kada nė rašyti!“. Ir kitame laiške taip pat tik pasidžiaugs: „Knygų dėl skaitymų turiu ir turiu, kad tik mokėčiau pasinaudoti. Visą liuosąjį laiką užima man skaitymas, negaliu nė rašyti prisirengti“. Žemaitė „skaitė ir skaitė“ – vaizdas įsirėžęs jaunai mergaitei į atminti, tiesa, kiek iš vėlesnių metų. Vienoj rankoj – knyga, kita – lopšį linguoja, arba: Žemaitė ravi daržą, Višinskis ant ežios balsu jai knygą skaito, – tokie jos universitetai.

Skaito ne vien prozą ir ne vien klasiką. Pakliūva į rankas dainų rinkinys, žodynas, net „estetinės-literatūrinės“ monografijos, – pastarąsias, žinoma, gal tik perverčia. Tikrai profesinės literatūros studijos. Kartais į atsiųstą knygą, tartum ir pernelyg specialią, numoja ranka – per vėlu, nebe tas laikas, o žiūrėk, vėliau, pasirodo, įsiskaityta, ir net su dideliu pasitenkinimu: taip antai puikiai įvertintas lenkų stilistikos veikalas. Laiškuose retsykiais prasikiša kritiška nuomonė apie garsiąsias lenkų autores („Ožeškienės peikiam, bet ir M. Konopnickienės nemandresnės“), apie mišinius A. Fredro komedijose (6 68). Pati, savo apsakymus taisydama, susidurdavo su vaizdo kūrimo technika. Jautė tad reikalą pažinti literatūrą iš vidaus, jos priemones pasiaiškinti.

Kaip nenumalšinamas godulys ir gilus įsigyvenimas į knygą Žemaitės skaitymai – gal vienas gražiausių lapų Lietuvos knygos istorijoje.

Ir vis dėlto šitame pašėlusiame atkaklume netrūksta šypsenos, juoko pačiai iš savęs ir graudulio. „...Varnos lakstydamos krankia, džiaugias geru kąsniu, ten tankiai ant ežės atsisėdusi Žym[antienė] šnekasi su Šekspyru“'. O ir bendravimas su klasika, kai įsižiūrime, ar nebus per daug plebėjiškas: „Fausto“ Vagnerį išsiaiškina kaip „nuogą kunigą“, Šekspyro Romeo jausmų karštį perlieja į asmeninį Višinskio gyvenimą („Dovanok, vaikeli! neimk už prilyginimą į save, su visu nemislijau Tau prikalbėti, tik Šekspyras įlindo į galvą, ir prirašiau kaži ką“.

Literatūrinės svajonės nebuvo pagrįstos kokia nors sava menine programa. O praraja žiojėjo tarp svajonių ir žemės, į kurią jos turėjo sugrįžti, tarp siekimų ir realybės: rūstaujančio dėl deginamo žibalo ir gresiančios kratos vyro, šnairuojančių kaimynų ir giminių. Didi optimistė pati sau turėjo atsakyti į skaudžias abejones, kurių vieną šmaikščiai pakišo populiarusis A. Vilkonskis savo humoristinių apsakymų knygoje „Ramoti i ramotki“, prisiųstoje S. Matulaičio. „Tas Vilkonskis šneka stačiai apie mane, nors išdavimas jau nebe pirmas ir tas jau nuo 73 metų, vienok pirštu rodo į mane. Rašo o kołowaciznie literackiej, tokias autores, kaip mane, prilygina prie avies, sukiniu sergančios, o po tam pablūdusios. Sako, autoriai, o labiau motriškos, nemokėdamos ir nesuprasdamos, svajoja, graibo ir paišo, tai yra: „*zakałą literatury, bez nich świat spokojnie oddychałby*“. Prasijuokiau: „Musėt, daktarėlis tyčiomis paskyrė“; po tam nusispjoviau: „Kas šaukia, tešaukie, o mudu, boba, važiuokim“. Ant zlasties paišysiu, rašysiu, kiek beišgalėsiu“.

Supraskime pasipiktinimą: saloninės grafomanijos šešėlis krito ant Žemaitės naktinių budėjimų prie žibalinės lempos. Mintis apie kūrybą, kaip savimylišką maniją, praradus tikrovės pamatą po kojomis, Žemaitei – gyvenimo praktikei, buvo skaudi, o skaudi. Kadangi priešinga nuomonė, kad jos darbas šio to vertas, grįsta tiktai jos jaunų draugų entuziazmu. Ne itin didelė paguoda lyginant su humoreskų autoriaus gyvenimiška nuovoka apie beribę žmogišką tuštybę.

Abejonių valanda netapo krizės tašku. Sarkazmo nuoskaudą užgniaužusi, Žemaitė paišys ir rašys. Po mėnesio, persiveikusi, kalbės randanti ir A. Vilkonskio knygoje „gražių šmotelių“ ir su autorium jau surokuojanti. Nei kūryboje, nei korespondencijoje neliko nė jokio pėdsako graužiančios literatūrinės refleksijos – be kurios tartum ir neįsivaizduojamas kūrėjo darbas.

Žemaitė rašys! Nedeklaruodama meninių principų, o vėliau ir apskritai vengdama kalbėti apie savo kūrybą. Paišys ir rašys.

Valia ir atkaklumas gelbsti ne vien buitinėse aplinkybėse. Bet talento, genijaus atspirtim valia tampa tuo atveju, kai jo gyslomis teka jaunas, karštas kraujas. Vitališkas Žemaitės gyvybingumas vaizduote neaprėpiamas. Tiktai tokių vidinių energijos išteklių kupina, ji gebėjo tesėti ir eilinės Ušnėnų kaimietės gyvenimo žygį, ir kurti savąjį Kurmelių ir Katrių buities teatrą.

Žemaitės prigimties galios nuspėjamos turbūt jau Žymantienėje.

Atsiminimų žiupsnys, iki šiol mažai dėmesį tepatraukęs, duoda apmatus sodžiaus gyvenimo paveikslui, kurį nejučiomis lyginsime su tolesnės kūrybinės biografijos bruožais. Atsiminimai užrašyti iš A. Ališauskienės, Višinskių ilgametės, kaip atrodo, samdinės, kuri kasdien su Žymantiene matydavosi, šnekėdavosi, kuriai Žymantienė buvusi „labai draugiška“. Iš didelio laiko nuotolio piešiamas Žymantienės atvaizdas – nesąmoningai

ar kiek ir sąmoningai siekiant šito, – iškyla ne tik margas savo kasdienių detalių mozaika, bet kartu ir itin vientisas, sutelktas į vieną pagrindinį klausimą: Žymantienė – tipiška ar netipiška kaimietė? Net ir sėsliai apsigyvenus Ušnėnuose, apsipratus su kaimynais, būta rimto pagrindo nelaikyti jos eiline kaimiete, nors visus kaimo darbus dirbo ir visą liuobą ėjo. „Žymantienė buvo netinginė ir pajėgi. Sakysim, per rugiapjūtę ji suspėdavo ir rugius rinkti, ir pėdus rišti paskui bet kokį pjovėją“. „Be abejo, ji dirbdavo visus namų ir laukų darbus: melždavo karves, šerdavo kiaules, virdavo valgyti“. Šiek tiek dėmesio vertas nebent patikslinimas: „Vis dėlto reikia teisybę sakyti: kiaules daugiau liuobdavo jos vyras“. Ta užuomina apie pasiskirstymą šeimos pareigomis sietina su Žymantienės šeimininkės valdingumu: „...namuose daugiausia ir kamandydavo“. Neišbluko tokios detalės: „Žymantienė buvo greita ir energinga. Kitos moteriškės iš lauko arklius veste vesdavo, o ji raita parjodavo“.

Bet būta ir ypatingesnių polinkių, vėliau, platėjant interesams ir sąmoningiau vertinant savo buitį, savaime išnykusių ir šiandien jau nebeįsikomponuojančių į mūsų stereotipinį rašytojos vaizdinį.

Kaip Žymantas rūkė pypkę, taip ir Žymantienė dūmą užtraukdavusi: „...rūkė papirosus. Pirkdavosi gilzių ir pati juos dirbdavosi. Žinoma, lauke, prie darbo, nerūkydavo“. Žymantienė rengdavosi bent kiek gražiau už kitas kaimietes, „nuo ponų nenorėjo liktis“ (anot kitos pažinusios moters, „Žemaitė iš pažiūros daugiau į bajorę buvo panaši, nes dėvėdavo geresniais drabužiais“. Ir savo vaikus gražiau rengdavo, apaudavo ne klumpėmis ar naginėmis, o batais. O trūkstamam pinigui prasimanyti „Žymantienė bėgiodavo po turgus, jomarkus, veždavo ką nustvėrusi parduoti“.

Tad į kokį iš tiesų jausmą išsikristalizuodavo ušnėniškių pažiūros į savo nepėsčią kaimynę? Ar tai pagarba jos pranašumui, ar pašaipa iš nepritapimo, išskirtinumo? Pacituokime ištisai vieną gabaliuką iš A. Ališauskienės atsiminimų ir pamatysime, koks dažnai neįprastas Ušnėnams atrodė Žymantienės elgesys ir kokį sudėtingą jausmą jis sukeldavo net ne svetimiems, o atvirkščiai – draugiškiems jai žmonėms:

„Gal dėl to ją ponia vadino, kad į vakaruškas ateidavo su kepurike, nors į miestelį vykdavo su kuskike (skarele).

Žmonės ją dar vadindavo bajore. Jie sakydavo: „Žiūrėk, jau bajorė į turgų išvažiuoja!“

Iš tikro, ji už kai kuriuos kaimynus gražiau važiuodavo. Žemaitė sėdi brikiuke. Arklys įvadelėtas pačios austomis vadelėmis. Kojas apsidengusi savo pačios austa deke.

Žymantienė viskam buvo sugebi. Turėjo siuvamąją mašiną ir pati pasisiūdavusi kai kuriuos drabužius. Taip pat gerai verpė, dailiai audė. Tik tam reikalui laiko neturėjo, nes reikėjo lakstyti po turgus, jomarkus ir vakaruškas“.

Kaip ten bebuvo, vienu atžvilgiu nuomonė susidaryta tvirta ir neabejotinai nepalanki: Žymantienė, dar iš sodžiaus nepasikėlusi, stigdavo laiko įprastinei sodietės moters buičiai, užtat netrūkdavo jėgų išeigoms ir pramogoms!

Nenuostabu, kad ji kunkuliuote kunkuliuoja energija, kai pastangos nukreipiamos viena ir prasminga linkme. Rūpestis spausdintis Prūsuose leidžiamame „Varpe“, kultūrinės ir politinės temos pašnekesiuose su studentais, inteligentais, knygos ir kūrybiniai sumanymai pagausina jėgas, atiduodamas namų žygiams. Žemaitė suspėja visur.

Kokius tempus pasiekia jos gyvenimas, gerai bus matyti kad ir iš vienerių metų atkarpos. Tai 1898-ieji. Kūrybinės biografijos kulminacija.

Nors mergikės jau iš tiesų augusios ir ūgterėjusios, motinai ant pečių dažnai dar tebeguli ūkio ir namų darbai. „Elikė audžia, man visi žygiai“, – rašo viename laiške. Didelis rūpestis – sunki Žymanto liga, paguldžiusi jį nebeatkeliamai, sunkia našta prislėgusi pačią: „O man reikia kantrybės maišas turėti“. Ir po vyro mirties vasarą keliems mėnesiams praėjus, Žemaitė rašys: „Prie savo našlystės dar neprijunkau suvisu“.

Bet tai tie patys metai, kada ji susirašinėja su Povilu Višinskiu (iš tų metų likę jos 29 laiškai), atverdama spiečių sumanymų ir įspūdžių, aiškindamasi ir ginčydamasi dėl savo kūrinio kritikos, pasakodamasi apie perskaitytas knygas. Metai, kada jųdviejų bičiulystė duoda svariausius vaisius.

1898-ieji – baigmė to polėkio, prasidėjusio 1896 metų gale, kada, anot K. Umbraso, „sakytum trūkte pratrūko ilgai tūnojusi Žemaitės kūrybinė energija“[2]. Tais metais baigiamas „laimelių“ ciklas, kurį vainikuoja trečioji, galutinė, „Petro Kurmelio“ redakcija (be paskutinio ketvirtojo epizodo). O ant stalo nauji planai – scenos veikalai, parašyta arba rašoma: „Pragerti balakonai“, „Piršlybos“, „Trys mylimos“, kartu su Bite – „Kaip kas išmano, taip save gano“.

Pridurkime dar jau minėtą anksčiau fanatišką skaitymo aistrą. Taip, taip! Tai tos pačios neprailgstančios dienos su J. V. Gėtės „Faustu“ ir Adomo Mickevičiaus poezija, su B. Pruso keturtomiu ir P. Chmieliovskio literatūrinėmis studijomis. O juolab su Šekspyru: „Kada prigavau laiko, tankiai nusitvėriau Šekspyr[o]“.

Ir dar vieno žvalaus potėpio trūksta Žemaitės brūzdos piešiniui. Greito žingsnio! Lengvo išsijudinimo į žygį. Įsivaizduokime buities karuselę, tik atsitiktinį prisėdimą prie svarbiausių kūrybinių darbų, dar knygų pomėgį, dar liaudies dainų užrašinėjimą. Negana to: minėtais 1898-aisiais Žemaitė bent kelis kartus susirengė į netrumpas keliones. Metų pradžioje – į Joniškėlį pas Bitę. Rudenį, vyrą palaidojusi, – pusantro mėnesio į Rygą, pas pažįstamus Trifonus, ten slaugys namų šeimininkę, lankys teatrą, skaitys. Su dideliu įkarščiu rengtasi kelionei net į Varšuvą, nors galų gale užteko viešnagės pas Bitę. O bene tie žygiai – tik padų pasipustymas?

Apie vieną iš šitų kelionių prisimena P. Avižonio jaunesnioji sesuo E. Avižonytė-Jasiukaitienė, perduodama tikriausiai visos šeimos nusistebėjimą, kai 1898 m. sausio mėnesio rytą viešėjo pas juos Pasvalyje, puskelyje į Joniškėlį, pirmą kartą matoma viešnia:

„Viešniai jau daugiau penkiasdešimties. Tačiau ji ryžosi važiuoti viena žiemos metu apie pusšimtį kilometrų arkliais (nuo Ušnėnų iki Šiaulių), paskui į Panevėžį traukiniu, o iš ten vos ne vos sugaudytu samdytu kuinu visą naktį apie 40 kilometrų į Pasvalį“.

Skaitydami giedrus vaikystės prisiminimus, nerandame nė užuominos apie kelionės nuovargį. Kur ten! Net visai priešingas įspūdis: „Mes, vaikai, dar miegojome. Pabundu – regiu gryčioje nematytą moterę. Ji apsivilkusi ilgais muštais kailiniais, įsisupusi į šiltą skarą. [...] Motulė tuoj puola kurti didelę aukštaitišką krosnį, nes gryčia šalta, o ir viešniai reikia skubėti pusrytį ruošti. O ši labai linksma, šneki. Tuoj užsimezga tarp viešnios ir motutės gyvas pašnekesys. Bematant susidraugauja. Bet kaip keistai viešnia kalba! Kiek daug negirdėtų žodžių! Net mamutė kai kurių nesupranta. Jai nepatogu, ji prašo pakartoti. Viešnia juokiasi, aiškina savo skambiu balsu. Nepaprastai įdomu klausytis viešnios.

Išsitraukė viešnia medinį indelį, „abrinėlį“, puikiais raštais išpjaustinėtą, pavaišino kastiniu, žemaičių pasididžiavimu, pati (kas gi kitas?) tokį sąmojį paleisdama: „Tikriausiai pats caras valgąs žemaitišką kastinį, užkąsdamas su lupenomis virtom bulvėm“. O paskui su studentu Petru sėdėjo kartu prie jos atsivežto rankraščio; ji pati apsisiautusi kailiniais. Petras taip pat šilčiau apsivilkęs – nes dūminėj gryčioj, užkūrus krosnį, nuo dūmų ginantis prireikė duris atidaryti, šalčio įsileisti. Per pusryčius viešnia spėja dar kastinį sumušti, o paskui iki pietų vėl abu su Petru skaito, o po pietų brolis ją jau veža į Joniškėlį.

Iš nuveiktų darbų, kantrybės maišo, įprastinių kelionių, net ir to kastinio mušimo atpažįstame tą pačią gražią moterį Žymantienę, kaip ir iš ušnėniškių pasakojimų, – tik labiau organizuotą, veikiančią tikslingai ir greitai. Vieneri metai – nedidelis tarpas, kurio užteko, kad ji prieš mus atsiskleistų neišeikvotų jėgų ir kūrybinių polėkių įspūdingu mastu.

Sielos žvalumas, neįsivaizduojama energija! – turint galvoje realias galimybes, pradinį atskaitos tašką – paskutiniais dviem gyvenimo dešimtmečiais. Nors ir nebenašūs kūrybai – anaiptol ne kasmet pasirodo po vertingesnę apysakaitę, užtat atveria jie naujus viešumos akiračius, į kuriuos Žemaitė išeina kaip publicistė, prakalbininkė, veikėja. O! Daug vidinių resursų reikėjo užsimojimui – peržengti užkampio provincinį mastą, atsiplėšti nuo privačių interesų, įpročių. Įsitraukti į moterų judėjimą, vykti net į Peterburgą, dalyvauti Pirmajame visos Rusijos moterų suvažiavime. Karo metais užsikrauti rūpinimąsi pabėgėliais. Nors ir to negana: savo 70-mečio jubiliejų pasitiks pažinusi kalėjimo kamerą kaip „Vilniaus žinių“ atsakingoji redaktorė. Atsidėdama visuomeninei veiklai, Žemaitė rodo ne tik dvasinį ryžtą, bet pakelia ir nemažą fizinę naštą – kaip štai tą vargingą traukimąsi 1915 metų vasarą iš Vilniaus į Petrogradą: iki Minsko arkliais, toliau prekiniais traukiniais, taip ištisas dvi savaites. Bet ir tai tik preliudija į kolumbiškąją gyvenimo pabaigą: penki mėnesiai Petrograde ir iš ten – penkeriems metams už vandenyno į JAV rinkti aukų. Penkeri karštų disputų, prakalbų metai, iš jų – ypač aktyvūs pirmieji – svetimoje, nepamiltoje žemėje.

Rašytoja. Publicistė. Visuomenininkė. O vis dar netikra ir dėl duonos kasdieninės, ir dėl pastogės. Dar nepalieka rūpestis dėl vaikų, anūkų.

Plačiašakė veikla. Ryškėjanti visuomeninio aktyvumo pozicija, ypač moterų judėjime: Žemaitė šito judėjimo pripažinta ideologė. „P. Žymantienei tik ir kalbėti susirinkimuose“, anot J. Tumo-Vaižganto, pasiklausiusio Pirmojo lietuvių moterų suvažiavimo. Idėjinis užsidegimas suteikia įtemptos minties išraišką ne tik straipsniui, prakalbai, bet ir asmeninei korespondencijai, – kartais visas laiškas karštai politikuojančio turinio (pvz., laiškas sūnui Antanui, rašytas 1914.12.14).

Tokios asmenybės – ideologės ir gyvenimo praktikės – kūrybinę energiją siejame su jos ekstravertine psichika. Aktyvus žmogiškas bendravimas jai yra veiksnys, akumuliuojantis vidaus jėgas. Žemaitės talentas – iš to bendravimo poreikio.

Kūrybinis susitelkimas nevaržo Žemaitės emocinio temperamento. Ryškiausias temperamento bruožas – „fiziologinis gyvenimo džiaugsmas“ (T. Mano žodžiai apie L. Tolstojų ir J. V. Gėtę).

Pasaujėjauta ir stilius

JUOKAS, ŽEMAIČIŲ PASIVANOJIMAS
Žemaiti kukuti, ko nekukuoji?
Kū kukūsu, kad nuoru jiest.
Žemaiti kukuti, ko nekukuoji?
Kū, velne, kukūs, kad spruogt čiesas.
Šiaulėniškių (Žaidžiūnų k.) sąmojis

Įkyrūs, sunkūs rūpesčiai. Aitri nuoskauda. Rudens dargana. O kas sudaro kitą, tokią pat esminę, rašytojos pasaulėjautos pusę? Polinkis pasijuokti. Kad nusimestum slogų rūpestį, kad atsigostum nuo rutiniško kasdienybės ritmo. Varganas Žemaitės kaimas, reta jame šviesesnių dienų, užtat kaip oro gurkšnio reikia jam skanaus, sveiko juoko. Beveik nežinom kito tokio sužuvusio, suvargusio kaimo mūsų literatūroje ir tikrai nežinome kitur tokiu kasdieniniu įpročiu tapusio poreikio pasijuokti. Iš tiesų juokas čia tas trupinys, kurį prisiduriame prie „duonos kasdieninės“, tai pilkosios buities druska, o ne koks ypatingas juokas – travestinis, karnavalinis. Ome nujaučiame, kad iš tiesų svarbu suvokti, kokią vietą užima to rūpesčių slegiamo žmogaus gyvenime juokas, kokios čia proporcijos tarp rimtumo ir nerimtumo – nes toks nerimtumas neginčijama to žmogaus teisė. Apie tokią teisę ir turi būti visa kalba. Mums duoda tai vilčių, kad per ją atsiskleis žmogaus pasaulėjauta – kaip konkrečios kultūros produktas.

Juokas yra viena iš normalių būsenų Žemaitės kaimiečių viešame suėjime, tarpusavio bendravime. Šiandien mums gana neįprasta, todėl ypač krinta į akis taip dažnai bendrame pokalbyje nusijuokiantis žmogus. Vienas „aiškino“, antras „tarė“, trečias „gyrėsi“ ar „didžiavosi“, kitas „šaukė“, o penktas ar devintas būtinai – „juokėsi“. Iš grynai emocinių būsenų juokas – populiariausia. Dėsninga, įprastinė. Verksmas („žlembė“) niekada juokui čia neprilygs, nepalyginti jo mažiau.

Atsipalaidavimas ir smagumas, kurį reiškia juokas, – momentinė reakcija. Čia pasijuokta, čia toliau plaukia jau rami ar, atvirkščiai, irzli, pikta šneka. Kas plyksteli tokią nuskaidrėjimo akimirką? Pažadas, viltis, pralenkianti realias nuojautas? Analogija, kuriai protas nerastų argumentų? Priešgyniavimo smagybė? Juokas juk visada esti nukrypimas nuo normos, taisyklės, tiesios minties vėžės. Net jeigu to juoko tik žiupsnys, tik pajuokavimas, pajvairinantis šneką. Mažytė minties, gyvenimo logikos avantiūra.

Štai varguolis Blusius pasakojasi namie, kaip staiga pinigo pasigavęs. Niekas iš namiškių neįspėja, tokia netikėta jo parduota prekė.

„– Žydams į kelionę susilygai?

[...]

– Sėmenis nekultus pardavei?

[...]

– Nė vienas neįspėjote, – juokės Blusius, – aš pats pasakysiu... klevą pardaviau!..

Troboje čiukšt visi nutilo“.

„Atžaloje“ entuziastingas jaunuolis Bronislovas nusijuokia iš knygų platintojo kalvio skundų, kai staiga prieš juodu išdygsta naujų laikraščio numerių ištroškusi mergaitė.

„– Ar ne mano viršus, Antan? – juokės Bronislovas. – Sakei nė vieno, nė vieno nėra skaitytojo, o tuojau ir parodei... mergelę“.

O senis Vingis pasijuokdamas nutraukia pagrįstą pačios barnį.

„– Taigi taigi, kaipgis! Negirdėjau dar aš tavo kozoniaus, – atšovė sūnelis.

– Gerai vaikas ir sako, – juokės tėvas: – ne priklodus tauzyk, tik pietus duokš greičiau“.

Parinkom kuo atsitiktiniausius krislus iš skirtingo pobūdžio ir meninio lygio kūrinių. Bendrai Žemaitės prozos puslapių vidinei temperatūrai jie šiaip ar taip ganėtinai charakteringi. Atsitiktinai, neapskaičiuojamomis dozėmis juoko čia apsčiai pabarstyta. Smagybe jis nespinduliuoja, o vis dėlto įtvirtina gyvą ir guvų, kartais ir kiek žaismingą žmonių bendravimo būdą – kokį prisimename tik iš ankstesnių laikų, iš Valančiaus, ir kokio, beje, nebeįsivaizduasime jau vėlesnėje mūsų prozoje.

Toks kad ir nejuokinantis juokas visados – įtampos priešingybė. Yra keletas trumpesnių rašytojos kūrinėlių, kur užuominos apie juoką nerasi nė su žiburiu (nebent prajuokintų žodžio, posakio stilistinis atspalvis, mums gavęs kitą estetinę vertę). „Neturėjo geros motynos“ ar panašūs – perdėm vieno tono, dramatiški, sielvartingi. Bet tai išimtys. (Užtat, beje, Žemaitės palikime esama stačiai „Juokų“ – feljetoninio stiliaus juokavimų eiliniam laikraščio numeriui.)

Juokas svetimas sudėtingai herojaus prigimčiai. Nė vienas jos pranašiųjų, sunkiai buičiai skirtų asmenybių nesijuokia. Iš ryškesnių herojų juokiasi tiktai Baltaragis, Petronėlė („juokėsi širdyje Petronelė“). Subtilesnei psichologinei charakteristikai juoko atspalviais nesinaudojama. Tik specialiai paieškoję, rastume, kad kartą Katrė „liūdnai nusišypsojo“. Kad nuošaly taip ir likusi Janikė moka ypatingai šypsotis ir ta šypsena saldumo Petro širdžiai suteikia. Šiaip vis dėlto tokiuose psichologiniuose kūriniuose kaip „Marti“ ir „Petras Kurmelis“ ne tik pagrindiniai herojai nesijuokia, bet jų vidinės įtampos lauke ir kitiems nelabai linksma.

Tad už to įtampos lauko reikia ieškoti gaiviosios juoko versmės. Tai ir suprantama: juk juokas savo pradine ir universaliausia prasme negali būti vienišo likimo, individualios dramos palydovas. Kaip tik atvirkščiai: juo mezgasi kontaktas – jis yra elementas, ardantis žmones skiriančias pertvaras, barjerus.

Žemaitės prozoje tolydžio skaitome scenas, kada juokiasi visi. Štai šitose scenose sąmojo krislo rasis beveik visada. Kartais čia skamba tai pritarimą ir paskatinimą reiškiantis juokas, kartais – daugiau smerkiantis, pašaipus: juoko prasmė priklauso nuo situacijos, nuo konflikto turinio. Svarbu, jog kartkarčiais atrodo tiesiog būtinai reikalingos tokios gaivios visuotinės atvangos pauzės.

Etninė žemaičių pasaulėjauta ir stilistika įrėžė gilų pėdsaką Žemaitės prozoje. Žemaitę skaitydami galime ryškiai suvokti, kad žemaičio kitoks grožio jausmas ir kitokia jo išraiška. Bet ar kitoniškumas dailės išgyvenimuose, ištobulintų jausmų srityje gali būti toleruotinas, ar jis iškart nesukelia instinktyvų priešiškumą ir pašaipą? Ar abejingai ramiai galime skaityti etnografo jau šiais laikais užfiksuotą vaizdelį, iliustruojantį žemaičių valstietės atsiliepimą apie pavasario grožybes?

Etnografas aprašo apsilankymą nuošalioje sodyboje ir pasigrožėjimą lakštingalų giedojimu (1969):

„Pasukau į sodybą. Sodelyje ruošiasi sprogti pumpurai. Netoli didžiuliai alksnynai. Kiemelyje susitikau šeimininkę. Džiaugiamės pavasario burtais. Iš krūmų pasigirsta nepaprasti paukščių balsai. Kas tai?

– Ale luo kap kales. Atetumi vieliau, ne ton ešgėrstomi!“.

Mat kaip išreikšta subtili, visuotinė lietuviams (K. Donelaitis, A. Baranauskas) grožio pajauta, kurią kelia lakštingalų čiulbėjimas. Ta žemaitės valstietės replika verta ištiso psichologinio traktato. Kai pasigrožėjimas reiškiamas tokiu pažeminančiu oksimoronu (šuo ar kiaulė kalboje tinka tik viskam, kas blogiausia, apibūdinti), kuo toks pasigrožėjimas, sakykite, nežemaičio ausiai skirsis nuo patyčios? Taigi stačiokiškumas! Stačiokiškumas kaip ir, žinoma, užsispyrimas pašiepiami kaip šito etninio tipo ryškiausi savotiškumai.

Nelipšnus, atšakus žemaičio būdas, kaip žinom, istorinio izoliuotumo ir pasmerktumo (kovų su kryžiuočiais epochoje) sąlygotas, labiau nei bet kurios kitos savybės, įspaudžia tiesioginį pėdsaką kalbinėje išraiškoje. Anekdotų apie žemaitį apskritai gal ir ne daugiau kaip apie dzūką, dar mažiau negu apie suvalką. Užtat kaip užkliūva žemaičio kalba! Ypač artimiausiems kaimynams, žinantiems žodžių reikšmę ir gebantiems įvertinti kalbos stilistiką. Šiaulėniškiui štai (nuo Šiaulėnų tik galiukas iki Ušnėnų!) žemaičių kalba atrodanti „kaip kokių pusbernių“, todėl žemaičių „prie gerų žmonių negali nė leisti“! Šiaulėniškiui, kaip, beje ir tolesnių apylinkių žmogui ne ką kita, tik prastą skonį reiškia žemaičio „ėsti“. Žodis, vienas iš pirmojo būtinumo arsenalo, praverčiantis skirtingose socialinėse sferose, taikomas ir aukštam svečiui, ir įgrisusiam vaikui, ir gyvuliui – visur tas pats „ėsti“. Vartojančių stilistiškai skirtingus „valgyti“, „sprogti“, „žiaumoti“ ir t. t. toks apsiribojimas vienu „ėsti“ dažnoje situacijoje negali nešokiruoti. Kokios ten ir vaišės, kur aukšti svečiai „ėda“!..

Neprošal to negražaus žodžio garbei bus gabaliukas iš šiaulėniškių tautosakos:

„Sako, kartą pas vienus žemaičius atvažiavo į svečius kunigas. Šeimininkė užtiesė stalą ir taiso vaišes. Vaikai apspitę graibo po gabaliuką. Tai moteris ir sakanti: „Pakentėkit, vaikeliai. Kas liks nu kunugėlio, viską jums atiduosiu“. Vaikai nusiramino ir, sulipę ant pečiaus, pro virbus žiūri į svečią. Čia jų širdelės nebeišlaikė ir vienas balsiai suriko: „Mama! Tas žaltys jau baig viskun sujiest!“

Aišku, kaip iš šalies turi atrodyti tokia šiurkšti kalba: „Mums, vaikam ir moterim, buvo neapsakyto juoko: kunigas „ėda“. Ir dar jį žalčiu pavadino!“.

Tiek pat progos pasijuokti teikė panašus žodžių prastumas, reiškiant nekasdienes sąvokas liaudies kalbos aukštajame stiliuje – visų pirma štai kad ir giesmėse. Žemaičių giedamos giesmės taip disonuojančios su kaimynų giedojimu, jog pastarieji geidžią nuo anų kuo nuošaliau laikytis:

„O apie žemaičius nėra ko nė kalbėti: mūsiškiai nuo jų vis stengdavosi atsilikti: nė tos giesmės, nė tų žodžių... Kaip ant juokų.

Žemaičiai savo Žemaičių Kalvarijoje, sako, giedoję: „Kriuokit, aniuolai, cypkit, dvasios šventos“.

Kriokia bjaurios bobos ir nedori vaikai. O ne angelai. O cypia tik šunelis. Tai ką galim po viso to galvoti apie žemaičius, jų kalbą?“.

Pridurkime pagaliau iš to paties cituoto šaltinio dar vieną anekdotą, žemaičio šiurkštoką kalbėseną siejantį su jausenos ir vaizduotės ypatumais. Tikėjimo šventenybes žemaičio lūpose įgauna bent kiek groteskini atspalvį.

„Senovėj kartą eina du žemaičiai į senąsias Šiaulių kapines. Ant kapinių vartų seniau buvo nutapyta giltinė. Tada vienas žemaitis atsidūsėjo ir sako:

– Mata, brolau, kaip nusikuozlijusi Dyva Muotina.

O jo draugas gerai įsižiūrėjo į piešinį, suabejoja:

– Kad čia, brolau, ar tik nebus giltinė?

– Beskū tap išsivypusi, kap kalie, – sutiko ir antrasis“.

Numanydami, kiek anekdotams būtina mirtina nuodo dozė, pripažinkime, kad šiaulėniškiai vis dėlto bus įžvelgę ir objektyviai egzistuojančius savotiškumus keistenybes, kuriomis pasižymi jų apibūdintųjų kaimynų kalba ir etninis charakteris. Etnografai, į kaimynų bylą įsiterpę kaip arbitrai, pateiktų įdomių argumentų žemaičio charakteristikai patikslinti. Grubų, schematiškai primityvų medžio skulptūros stilių. Užgavėnių karnavalo su šiurpulį keliančiomis kaukėmis pamėgimą. Gal ir S. Riaubos fenomeną, savaip transformavusį liaudiškąjį kaukių groteską. Patarlių išmintį ir sąmojį, pamarginantį žemaičio kalbą kur kas ryškiau, nei bet kurios kitos etninės srities atstovo. O su tuo sąmojo vaizdingumu neišskiriamai susijusį ir bendrą stilistinį kalbos audinį; neabejotinai ryškesnį polinkį į šiurkščiai ekspresyvų žodyną nei į puikumo, dailumo ar aukštaitiško ramumo išraišką (pasitikrinimo dėlei pasklaidykime Lietuvių kalbos žodyno tomus).

Savaime suprantama, iš papročių ir kalbos, liaudies meno kai kurių tendencijų darytinos tik perdėm sąlyginės išvados apie etninį charakterį. Natūralu tiktai, kad išorinė išraiška, stilistika labiausiai kliudo suprasti kitą, svetimą, ir pripažinti jo tuos pačius žmogiškus jausmus ir polinkius. Cituoto etnografinio aprašo autorė su šypsena perteikia šiaulėniškės pasipiktinimą, kad tie patys žemaičiai – kurių ir giesmė, ir žodžiai „kaip ant juokų“ – giedoti labai mėgsta ir savo giedojimu džiaugiasi („[...] o jie, baigę giedoti Šiluvos bažnyčioj, dar ėmė vienas kitam čia pat dėkot, kad gražiai pagiedoję“). Apie kitas, „teigiamąsias“, žemaičio savybes turėtume kalbėti pasišaukdami talkon L. Jucevičių („Niekur nėra tokių mandagių, tokių vaišingų ir tokių dievobaimingų paprastųjų žmonių, kaip Žemaičiuose“). Prisimindami S. Stanevičiaus *Dainas žemaičių* – liaudies klasikinės lyrikos knygą, žemaičių ilgesingai sentimentalias melodijas.

Mums svarbu čia tik pažymėti, kad aptartoji daugiau išorinė negu vidinė žemaitiškumo samprata patvirtinama ir Žemaitės prozos puslapiais. Iš jų žemaitis pasirodys nepalyginti šiurkštesnis, stačiokiškesnis nei J. Biliūno, J. Tumo-Vaižganto anykštėnas, J. Baltušio kupiškėnas ar V. Krėvės dzūkas. Ir kalbėti apie tokį Žemaitės vaizdingą šiurkštumą, kraupoką ekspresiją būtina visų pirma kaip apie tam tikrą jos prozos etninį koloritą. Tai, kas jos gentainiams, jai pačiai atrodė natūralu, normalu, kitiems jau bus per stipru, per aštru. O kada Žemaitė sumanydavo paspausti plunksną, ryškindama portretą, sceną, dialogą, tai gaudavo ir drastišką – kaip šiandien atrodo – išraišką.

Vincas Kudirka (1858–1899)

Vincas Kudirka (1858–1899) – prozininkas, poetas, publicistas, vertėjas, kritikas. Vienas tautinio sąjūdžio ideologų, formavęs lietuvių visuomenę pagal europietiškojo demokratizmo principus ir įtvirtinęs socialinio kriticizmo tradiciją lietuvių literatūroje.

Baigęs Paežerių pradinę mokyklą, mokėsi Marijampolės gimnazijoje. Iš tėvo paveldėjęs ambicingą atkaklumą, iš motinos – meninius polinkius (motina mirė sūnui einant dešimtuosius metus), brendo kaip aktyvi, kūrybinga ir valinga asmenybė su aiškiais socialinio lyderio bruožais. Veikiamas lenkų klasikinės literatūros (A. Mickevičiaus, J. I. Kraszewskio, V. Sirokomlės, I. Krasickio, J. Slovackio, M. Konopnickos) pradėjo rašyti eilėraščius lenkų k., baigiamosiose gimnazijos klasėse leido satyrinį laikraštėlį *Kłamstwo* (*Melagystė*), perskaitė Henrio Tomo Baklio *Kultūros istoriją* ir Džono Viljamo Draperio *Civilizacijos istoriją*. Tėvo verčiamas, dar nebaigęs gimnazijos 1877 m. įstojo į Seinų kunigų seminariją, iš kurios 1879 m. pašalintas „dėl pašaukimo stokos“. Seminarijoje toliau gilinosi į lenkų rašytojų bei istorikų (J. Dlugošo, M. Balinskio, T. Narbuto) veikalus, slapta skaitė Artūrą Šopenhauerį, Renė Dekartą, susipažino su Augusto Komto, Herberto Spenserio pozityvizmo idėjomis. Netekęs materialinės tėvų paramos, Kudirka savo jėgomis sidabro medaliu baigė gimnaziją ir 1881 m. įstojo į Varšuvos universiteto Istorijos-filologijos fakultetą, tačiau po metų perėjo studijuoti medicinos, pasirinkdamas profesiją, kuri leido pasilikti Lietuvoje. Už ryšius su slapta socialdemokratine „Proletariato“ organizacija 1885 m. kalintas ir pašalintas iš universiteto. Padavęs malonės prašymą carui, 1887 m. buvo vėl sugrąžintas į universitetą, kurį baigė 1889 m. Varšuvoje Kudirka patyrė stiprų liberaliosios minties, ypač vadinamojo Varšuvos pozityvizmo (iškiliausias jo atstovas buvo A. Svientochovskis, leidęs laikraštį *Prawda*) poveikį.

Pradėjus eiti *Aušrai*, Kudirka joje paskelbė savo pirmąją lietuvišką publikaciją – eiliuotą vertimą „Kodėl žydai nevalgo kiaulienos“ (1885, Nr. 6) ir atsisakė lenkiškosios kultūrinės orientacijos. Jo „atsivertimas“ su *Aušra* rankoje, vėliau aprašytas paties Kudirkos (*Varpas*, 1893, Nr. 3) yra tapęs lietuvių tautinio sąmoningumo mitologema. Šiame išpažintiniame pasakojime tautinio lūžio momentas vadinamas „valanda antrojo užgimimo“, šitaip asmeninę biografiją susiejant su visos tautos atgimimu. Žmogiškąjį šio pasakojimo dramatizmą paryškina didžiųjų Europos mitinių pasakojimų vaizdiniai – Kudirkos viešoje išpažintyje girdisi ir biblinio „sūnaus paklydėlio“ atgaila, ir mitinio Antėjo, semiančio stiprybę iš jį pagimdžiusios motinos žemės, atgautas orumas bei veikimo ryžtas. Tuo būdu lietuviškojo sąmoningumo liudijimas įgyja universalaus kultūrinio skambesio. Dar juntamas gramatinis šio teksto netobulumas (kulminacinė frazė „pasijutau lietuviu esąs“

taisyklingai turėtų skambėti „pasijutau lietuvis esąs“) tik sustiprina jo daugiaprasmį simboliškumą, nes liudija ne tik žmogaus tautinės tapatybės, bet ir kalbos išlikimo dramą.

1888 m. Kudirka su bendraminčiais įkūrė nelegalią Varšuvos lietuvių studentų draugiją „Lietuva“, kurios įstatai ir programa leidžia laikyti ją pirmosios lietuviškos politinės partijos prototipu. 1889 m. daugiausia Kudirkos, Jono Gaidžio-Gaidamavičiaus ir Juozo Adomaičio-Šerno pastangomis pradėjo eiti žurnalas *Varpas* (nuo 1890 dar ir laikraštis *Ūkininkas*), kurio faktiškasis redaktorius (su pertraukomis) Kudirka buvo iki savo mirties. Sugrįžęs į Lietuvą 1890 m. rudenį dirbo gydytoju Šakiuose, čia susipažino su V. Kraševska, tapusia jo artima bičiule bei įkvėpėja (Šakiuose parašyta didžioji publicistikos dalis, išverstas Dž. G. Bairono *Kainas*). Paaštrėjus džiovos požymiams, 1894–1997 m. gydėsi Kryme ir Adrijos pajūryje, vasaromis sugrįždamas į Lietuvą. 1895 m. vasarą Plokščiuose viešintis Kudirka buvo žandarų suimtas ir kurį laiką kalintas Kalvarijos kalėjime. 1897 m. sugrįžęs iš pietų gydyklos apsigyveno Naumiestyje, kur, pamažu senkant gyvybei, toliau rašė saviesiems „Tėvynės varpams“, kūrė satyras, daug vertė. Paskutinieji laiškai mirga dalykinėmis nuorodomis ir raginimais baigti pradėtus darbus, tik probėgšmiais užsimenant, jog „neišlipu iš lovos ir gyvenu vienui vienas, neturiu nė šešėlio lietuvių aplink save ir esmi visai atskirtas nuo svieto“. Jo gyvybė užgeso vėlų rudenį, 1899-ųjų lapkričio 16-ąją. 1902 m. ant Kudirkos kapo pastatytas granitinis paminklas, vaizduojantis nulaužtu liemeniu ąžuolą su pritvirtinta lentele, kurioje įrašytas „Tautiškos giesmės“ posmas.

Per savo neilgą gyvenimą, iš kurio kūrybai teko tik paskutinysis dešimtmetis, Kudirka paliko ryškius veiklos pėdsakus, tapdamas neginčijamu tautinės kultūros herojumi. Jis kūrė strateginį naujosios Lietuvos kultūrinį projektą („Lietuvos“ draugijos įstatai) ir ėmėsi jį veiksmingai įgyvendinti kaip sumanus taktikas. Jo publicistikoje pilietinė aistra dera su analitiniu skvarbumu ir sociologo nuovoka, moralisto susirūpinimą lydi satyrinis dygumas ir sveika intuicija. Plati ir aktuali tematika, patrauklios idėjos, lankstus ir taiklus stilius („chroniška baimė paverčia žmones į avis“) leidžia ir šiandien Kudirką pavadinti „atviriausiu ir žymiausiu lietuvių publicistu“ (Vaclovas Biržiška). Apskritai jo literatūrinis palikimas yra pamokomas įgimtos kalbinės klausos ir įgytos retorinės kultūros pavyzdys. Be literato dovanos, Kudirka pasižymėjo ir kitais meniniais polinkiais. Jis buvo gabus piešėjas (nupiešė vinjetę *Ūkininkui*), komponavo muziką, harmonizavo ir rinko liaudies dainas (rink. *Kanklės,* 2 sąsiuviniai, 1895–1899).

Anot Sofijos Čiurlionienės-Kymantaitės, „gražiausiai jo talentas žibėjo prozoje“. Kudirka yra satyrinės apysakos žanro kūrėjas, išplėtojęs anekdotinio komizmo tradiciją. Jo satyrose *Viršininkai* (1895), *Lietuvos tilto atsiminimai* (1896), *Cenzūros klausimas* (1897), *Vilkai* (1898) pateikiama spalvinga satyrinių tipų galerija, sukurta laisvai naudojantis geliančios ironijos ir atviro šaržo, grotesko ir farso, hiperbolės ir kontrasto priemonėmis. Kaip ir publicistikoje, pasakojimui dažnai pasitelkiama feljetonas, anekdotinės digresijos, mažiau rūpinantis kompoziciniu nuoseklumu bei vieningumu (vientisesne fabula pasižymi tik *Cenzūros klausimas*). Satyrų pasakotojas – akylas ir ausylas, savo vertę ir orumą jaučiantis bei ginantis žmogus, reprezentuojantis naująją demokratinę inteligentiją. „Mane ne guvernantės augino“ – išdidžiai meta visiems žiopsantiems ponpalaikiams Lietuvos tiltas, įkūnijantis nesugniuždomą tautos atsparumą ir gyvastingumą. Jis prabyla jau ne kaip savivalę smerkiantis ir auką guodžiantis moralistas, bet kaip visos despotizmo siste-

mos demaskuotojas, grąžinantis į civilizacijos rikiuotę iki tol pažemintą tautą ir asmenį. Tvirtindamas, jog „satyros pirštas turi būti atkreiptas į išjuokiamą piktybę, o ne į tą ir tą žmogystą“ ir kad „parašyti satyrą kur kas sunkiau, nekaip sustatyti puikiausią pamokslą“, Kudirka dėjo ir teorinius šio žanro pamatus. Jis žavėjosi Michailu Saltykovu-Ščedrinu ir įtvirtino klasikinę satyros kaip visuomenės kritikos tradiciją (Lukianas, F. Rablė, J. Sviftas, N. Gogolis), tapusią svarbia moderniųjų socialinių mokslų atrama.

Kudirkos poetinis palikimas (rinkinys *Laisvos valandos*, 1899) tėra keliolika eilėraščių (du iš jų – folklorinės parafrazės), tačiau jų retorinis kryptingumas ir idėjiniai akcentai simbolizuoja visą jo gyvenimo bei darbų prasmę. Daugelis eilėraščių proginiai – „Gražu, gražiau, gražiausia“ skirtas „Lietuvos“ draugijos įkūrimui, „Labora“ parašytas universiteto baigimo proga, „Varpas“ – pirmajam žurnalo numeriui, o „Tautiška giesmė“ – Varpo dešimtmečiui pažymėti. Jų progiškumas kyla iš programiškumo, nuausto iš įsakmių visuomeninio idealizmo epochos liepinių, reikalaujančių užmiršti intymųjį „aš“ net sonete „Valerijai“ – „Da tu draugijai skolingas“.

Įsakmusis „Varpo“ „Kelkite, kelkite...“ jau yra atlikęs istorinę tautinio, socialinio ir kultūrinio budinimo misiją, tačiau jo politinė bei pilietinė potekstė nenustoja aktualumo ir šiandien. Nes valstybingumą nepakanka atkurti, reikia dar jį įtvirtinti, o tam būtinos kuriamosios moralinės ir kultūrinės išgalės bei pastangos, nebūtinai nešančios greitus vaisius. „Varpo“ skelbiamas „liepimas aiškiausias“ yra ne tik veiksmo programa, bet ir poetinė žinia, kuri niekada nebūna vienakryptė ar vienaprasmė. Pro vario gaudesį prasimuša ir eleginis motyvas – eilėraštyje tris kartus pakartojamas žodis *graudus* (*graudus* balsas, dainą *graudžią, graudžiu* balsu savo). Ką gi reiškia tie elegiški įsakmių dūžių obertonai? Gal tai tolima sąšauka su Frydricho Šilerio „Giesmės apie varpą“ motto *vivos voco, mortuos plango, fulgura frango* (gyvuosius šaukiu, mirusius apraudu, audras nutildau)? Šileris, kaip niekas kitas, gali sujungti Kudirką ir Maironį (1920 m. suskamba jau pavargusio Maironio „Varpai“, „liūdną ir skaudų leisdami gandą“). Prisiminę Vinco Mykolaičio-Putino „Mortuos voco, vivos plango“, Kudirkos varpo gaudime jau aiškiai išgirsime žmogaus ir tautos tragiškąjį aidą. Pagaliau raginime „Kelkite“ galima įžvelgti ir evangelinio skelbimo potekstę, turinčią sąšaukų su Jono Pauliaus II „Nebijokite“, ištartu 1979 m. atvykus į Lenkiją ir įkvėpusiu žmogiško solidarumo stebuklui visą totalitarizmo pavergtą Europą.

„Tautiškoje giesmėje“, tapusioje valstybės himnu, aktualizuojama istorinė atmintis. Pirmoji eilutė atkartoja Mickevičiaus *Pono Tado* invokaciją „Lietuva, tėvyne mano...“, tik Mickevičiaus asmenišką kreipinį (tėvyne mano) Kudirka keičia kolektyviniu (tėvyne mūsų), kuris „prisimena“ ir sakralinę ištarą „Tėve mūsų“, turinčią šešių šimtų metų istoriją. Kaip modernaus tautiškumo simboliai iškeliamos universalios vertybės – dora ir vienybė, šviesa ir tiesa. Pastarosios yra atėjusios iš Biblijos, plg.: „Siųsk savo šviesą ir savo tiesą, teveda jos mane“ (Ps 43, 4). Santykis su tėvyne suvokiamas kaip motinos ir jos vaikų ryšys, natūraliai įprasminantis pirmapradį intymumą bei sakralumą. Pažymėtina, kad apie 1990-uosius metus „Tautišką giesmę“ į lenkų kalbą išvertė Nobelio premijos laureatas Česlovas Milošas. Šį savo poelgį jis suvokė kaip svarbią simbolinę užduotį siekdamas, kad atkuriamos Lietuvos valstybės piliečiai lenkai turėtų savo šalies himną gimtąja kalba.

Žanrinė eilėraščių skalė – tarp odės ir pasakėčios, himno ir epigramos – žymi klasicistinės retorikos traukos lauką. Kietas sąvokinis karkasas, aforistinės formuluotės,

deklaratyvus tonas – tai Kudirkos įteisintos lietuvių politinio eilėraščio atramos. Tezės–antitezės priešprieša grindžiamas eilėraštis „Ne tas yra didis“, laikomas pirmuoju socialinio revoliucingumo pavyzdžiu mūsų literatūroje. Be aiškių užuominų į caro Aleksandro III despotiją, eilėraštis išlaiko ir taurų visuotinumo skambesį. Didis tik tas, „kuris didžius darbus žmonijai aukavo“, o menkas – kuris šoka ant artimo, „kad pats yra žmogum visai užsimiršęs“. Eilėraščio pabaiga skamba ir kaip asmeniškas Kudirkos *credo* – drąsaus žmogaus vardo vertas tik tas, kuris kovoja už minties laisvę ir „į akis svietui pasako teisybę“. Drąsa, kylanti iš vidinio žmogaus vertės pojūčio – asmeniškosios laikysenos dominantė. Poeto eilėraščiuose nėra atsivėrimo transcendencijai, tačiau pabrėžtas jų socialumas yra ir būdas pasipriešinti artėjančiai egzistencinei nebūčiai.

Savo paties iškeltą kultūrinio visavertiškumo idėją Kudirka nuosekliai įgyvendino vertėjo darbuose. Juos Mykolaitis-Putinas yra pavadinęs žygdarbiu. Vertimai sudaro didžiausią jo kūrybinio palikimo dalį. Verčiamų kūrinių pasirinkime atpažįstama ta pati patriotinio visuomeniškumo programa (Šilerio dramos) ir asmeniška drama. Kaino eilutės „Tai, rodos, plyšta nuo minčių galva, / Krūtinę degina liepsna tarytum. / Argi negalima mirties apveikt“ – šiose lietuviškose intonacijose aiškiai girdima paties Kudirkos egzistencinė tragika. Be savo „mylimiausio“ kūrinio – Bairono *Kaino* (1903), Kudirka išvertė Adomo Asnyko *Keistutį* (1897), Šilerio *Orleano mergelę* (1898) ir *Vilių Telį* (1899), Mickevičiaus *Vėlinių* III dalį ir „Vaidilos apysaką“ iš *Konrado Valenrodo,* Slovackio *Mindaugį*, T. Vrublevskos *Narimantą*, Marijos Rodzevičiūtės apysaką *Rusvos dulkės* (turėtų būti *Pilkos dulkės*), pluoštą Ivano Krylovo pasakėčių, paskirų Mickevičiaus, Konopnickos, Viktoro Gomulickio, Klemenso Šaniavskio-Junošos eilėraščių. Kai kurių vertimų (Krylovo „Vilkas ir lapė“) kalba ir šiandien atrodo pavydėtinai gyva ir įtaigi.

Kudirka buvo ryškus kritikas, ištikimas sau būdingam blaiviam reiklumui ir šmaikščiai kandžiam stiliui („Praskydęs patriotizmas, kaip ir praskydusi davatkystė, tik juokus padarė“). Jo recenzijos sykiu atspindėjo ir to meto literatūrinės refleksijos nelankstumą – antai prikišdamas Antano Vienažindžio dainoms „tendencijos protavimą“ ir moralizavimą, kritikas „užmiršta“, jog tomis pačiomis pražangomis galėtų būti apkaltintas ir pats. Reikšmingas lietuvių eilėdaros raidos apibendrinimas yra teorinis traktatas *Tiesos eilėms rašyti* (*Varpas*, 1898, Nr. 1–3), kur aptariamos pagrindinės eilėdaros sistemos, suformuluojamas tikslaus rimo principas, aiškinama *licentia poetica* (poetinė laisvė – lot.). Poetinio amato svarba pabrėžiama „Atvirame laiškelyje eilėrašiams“ ir recenzijoje „Laukinis kvietkelis“ – rašytojas privaląs „dailinti kalbą, o ne darkyti ją“. Kudirkai priklauso ir pirmasis lietuvių kalbos rašybos vadovėlis *Statrašos ramsčiai* (1890).

Kudirka buvo modernios lietuvių tautos šauklys ir didis kultūros darbininkas. Jo gyvenimas ir kūryba, priklausydami Lietuvos atgimimo istorijai, sykiu lieka ir kaip amžinosios žmogaus ir tėvynės, žmogaus ir pasaulio dramos liudijimas.

Siūloma liteatūra: Vytautas Kavolis, „Žmogaus genezė“, Vytautas Kavolis, *Žmogus istorijoje*, Vilnius: Vaga, 1994; *„Tegul meilė Lietuvos...“. Vincui Kurikai – 150*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009; Marijus Šidlauskas, „Vinco Kudirkos poezijos socialumas“, *Metai*, 2009, Nr. 10 (spalis).

Vincas Kudirka

VARPAS

Kad rytą saulė spinduliu pirmiausiu
Apreiškė žemei tekėjimą savo,
Užgaudė varpas liepimu aiškiausiu,
Tarytum jisai žmogaus lūpas gavo:
Kelkite, kelkite, kelkite, kelkite...

Tuoj darbininkai visi suknibždėjo
Lyg gyventojai užgauto skruzdyno
Ir kasdieniniai darbai prasidėjo
Žmonių lizduose ir ant lauko gryno.
Kelkite, kelkite, kelkite, kelkite...

Varpas da garsiau ir da aiškiau gaudžia,
O graudus balsas veržiasi per orą.
Dėl ko nebaigia savo dainą graudžią?
Tinginius prikelt turi tikrą norą.
Kelkite, kelkite, kelkite, kelkite...
. . . . . .
Tai skambink, „Varpe"! tegul gaudims tavo
Išilgai, skersai eina per Lietuvą!
Budink ir šauki graudžiu balsu savo,
O tas šaukimas perniek tenežūva!
Kelkite, kelkite, kelkite, kelkite...

Kas darbininkas ir kas dirbti gali,
Ant tavo balso prie darbo teimas!
O kur atrasi tinginį miegalį,
Tegul neliaudams jį budin gaudimas:
Kelkite, kelkite, kelkite, kelkite...

[1889]

LABORA![1]

Kol jaunas, o broli, sėk pasėlio grūdus
Ir dirvos ne'pleiski! Tuomet, kada jausi,
Kaip kūns ima stingti, dvasia jau susnūdus,
Vėlu juk prie darbo: nesėsi – nepjausi.

Kol dega krūtinėj šventa ugnis toji,
Kur traukia prie darbo ir duoda tiek vieko[2],
Jog menkas ir silpnas net milžinu stoji,
O, dirbk, idant neitų ugnis ta ant nieko!

Kol da idealais, brol, besigėrėsi,
Siek prie idealo, tik doro ir aukšto,
O skubink! Paskui tu... jų išsižadėsi
Dėl trupinio aukso, gardaus valgio šaukšto.

Gyvenimo knygą skaityk laps į lapą,
Nestodams, kad kartais, į tinginius kliuvęs,
Tu nesupelytum ir neitum į kapą
Be likusio ženklo, kad žmogumi buvęs.

O jeigu apilsi sunkiam darbe savo
Ir, nykstant spėkoms[3] jau, nuliūsi, nerimsi,
Tai žvilgtelk ant darbo jaunų draugų tavo –
Vienoj akimirkoj iš naujo atgimsi.

[1890]

TAUTIŠKA GIESMĖ

Lietuva, tėvyne mūsų, tu didvyrių žeme,
Iš praeities tavo sūnūs te stiprybę semia.
Tegul tavo vaikai eina vien takais dorybės,
Tegul dirba ant naudos tau ir žmonių gėrybės.

Tegul saulė Lietuvoj tamsumas prašalina
Ir šviesa, ir tiesa mūs žingsnius telydi.
Tegul meilė Lietuvos dega mūsų širdyse,
Vardan tos Lietuvos vienybė težydi.

---

[1] Lotynų kalba – dirbk.
[2] galių
[3] jėgoms

[„Varpas“, 1893 m. Nr. 3]

IŠ MANO ATSIMINIMŲ KELETAS ŽODELIŲ, KURIUOS, KAIPO LIUDIJIMĄ PADĖKAVOJIMO, IŠ TIKROS ŠIRDIES MŪSŲ VYRUI J. BASANAVIČIUI, PIRMAMJAM REDAKTORIUI „AUŠROS”, AUKAUJU

[...] Patekau į M[arijampolės] gimnaziją (Lietuvoj) tame laike, kada jau mokslo institucijose įvesta buvo vieton lenkiškos priverstina maskoliška[1] kalba, bet da įsibėgėjusi lenkų šlėktiška[2] dvasia negalėjo susilaikyti ir apsiaubdavo kiekvieną lietuvį, patekusį į gimnaziją. Vos spėjau apsivilkti mėlyną mandieraitę[3] su baltais sagučiais ir susimaišiau su draugais mokintiniais, pajutau, kad mano dvasioje kašžin kas dedasi. Kas dedasi, numanyti ir išreikšti negalėjau, tik jaučiau, kad man gėda atsiminti, kuomi aš buvau, o ypač bauginausi, kad draugai nepatirtų, jogei aš moku *lietuviškai*. Tas dalykas galėjo mane išduoti artojaus sūnum esant. Žinoma, išlikimo instinktas liepė man niekad neatsiliepti lietuviškai ir saugotis, idant nieks nepamatytų, kad mano tėvas dėvi sermėginę[4] ir moka tik lietuviškai. Dėl to gi stengiausi kalbėti nors blogai, bet lenkiškai, o nuo tėvų ir giminių, kurie atvažiuodavo manęs atlankyti, šalindavausi iš tolo, jeigu tik patėmydavau[5], kad kas iš draugų ar ponų mato. Šnekėdavau su jais ramiau tik pasislėpęs kur užkampyje. Tapau mat *lenku* ir sykiu *ponu* – tekau lenkiškai dvasiai. Pagedęs buvau, bet aš nekaltas, aš pats to nesupratau, kūdikiu da bebūdamas, o tie, ką suprato, manęs nepersergėjo, nepamokino...

Žiūrėdamas šiandien ant anų, seniai jau pralėkusiųjų valandų, persiliudiju[6], 1) kaip baisiai vodija[7] doriškai žmogaus pusei, jeigu jis išsineria per šiokias ar tokias priežastis iš lukšto savo tautystės ir patenka praryjančiai įtekmei svetimos tautos ir 2) kaip galingas tautystės pamatas – prigimtoji kalba...

Paleido ant Velykų. Keletas mokintinių susitarėme pasisamdyti arklius ir keliauti drauge namon. Tarpu mūs buvo Basanavičius, mokintinis iš vyriausios kliasos. Bevažiuojant jis atsiliepia: „Panowie, zaśpiewajmy!”[8] Aš turėjau gerą balsą ir tikrai buvau paketinęs prisidėti. Tik štai Basanavičius užvedė lietuviškai: *Augin tėvas du sūneliu*... Rodos, kad man kas gerklę užėmė iš gėdos. „Chłop”[9], – pamislijau[10] sau lenkiškai ir nuleidęs nosį tylėjau...

Buvau jau 5 kliasoje. Sykį ant lekcijos[11] lietuviškos kalbos (lankydavau tas lekcijas kaip ir kiti – net patys lenkai – tik dėl to, idant turėčiau tiesą[12] ant lietuvių stipendijos universitete) ateina Basanavičius, jau tada studentas Maskvos universiteto. Įėjęs pasisveikino su mokintoju ir prakalbėjo į mus *lietuviškai*. Parodė gražumą lietuviškos kalbos ir atkartojo keletą vietų iš eilių, kur lietuviška kalba tiesiog perima gamtos skambėjimus,

---

[1] rusų
[2] bajoriška
[3] mundurėlį, uniforminį švarką
[4] sermėga, rudinė
[5] pastebėdavau
[6] įsitikinu
[7] kenkia
[8] „Ponai, uždainuokime!“ (*lenk.*)
[9] „Kaimietis“ (*lenk.*)
[10] pamaniau
[11] per pamoką
[12] teisę

paukščių balsus: *Ieva, Ieva, neganyk po pievą...* arba *Jurgut, kinkyk, paplak, nuvažiuok...* Atkartojo ir daugiaus vietų, tik visų nepamenu. „*Komedyant*!"[13] – pamislijau sau lenkiškai ir apkaitęs nusikreipiau į šalį ir ėmiau sau skaityti visai ką kitą...

Pabaigiau gimnaziją su ta mislia[14] ir jausmu, kad lietuviu būti lyg nepritinka, ypač jog tada visi tyčiojosi iš kokių ten *litvomanų* ir drabstydavo į akis su Muraška[15]. Sakydavau, kad aš sykiu lietuvis ir lenkas, nes istorija sujungė lenkus su lietuviais. Mat prisipažinimu *pusiau* prie lenkystės tariau atpirksiąs nors pusę tos *kaltės*, kad aš lietuvis. O veidmainingas besiteisinimas pagedusio jauno vaikino! To paviršutinio teisinimosi prieš kitus ir prieš patį save man išteko, ypač jogei nepasitaikė nė vienos apystovos, kuri būtų privertusi mane dirstelti į tuos dalykus giliau.

Su tokiomis nuomonėmis apie mano tautystę įstojau į universitetą, vieną iš tų, kur lietuvių buvo labai mažai, o ir tie beveik nepasipažinojo vienas su kitu. Žinoma, nuovoka *Lietuvos, lietuvystės* vis labyn ir labyn dilo iš mano proto...

Parvažiavau iš universiteto ant vasaros į Lietuvą. Vienas kunigas papasakojo man, kad išeisiąs *lietuviškas* laikraštis, parodė savo *lietuviškai* rašytas eileles ir Basanavičiaus laišką apie aną laikraštį. Perskaičiau laišką ir... smilktelėjo lyg širdyje. Smilktelėjo ir vėl, rodos, nieko. „*Bawią się dzieci*"[16], – pamislijau sau *lenkiškai*. Tik nuo tos valandos gana tankiai pradėjo skraidyti po mano galvą mislys apie Lietuvą, lietuvius, lietuvystę, širdis vienok ant tų mislių neatsiliepdavo...

Potam, ar į pusmetį, gavau Nr. 1 „Aušros". Žiūrau, ant pirmutinio puslapio stovi Basanavičius. „*Pranašas*", – pamislijau tada apie Basanavičių jau *lietuviškai*. Ėmiau skubiai vartyti „Aušrą" ir... neprimenu jau visko, kas su manim paskui darėsi... Tiek pamenu, kad atsistojau, nuleidau galvą, nedrįsdamas pakelti akių ant sienų mano kambarėlio... rodos, girdėjau Lietuvos balsą, sykiu apkaltinantį, sykiu ir atleidžiantį: „O tu, paklydėli, kur ikšiol buvai?" Paskui pasidarė man taip graudu, kad, apsikniaubęs ant stalo, apsiverkiau. Gaila man buvo tų valandų, kurios nesugrąžintinai išbrauktos tapo iš mano gyvenimo, kaipo lietuvio, ir gėda, kad taip ilgai buvau apgailėtinu pagedėliu... Potam pripildė mano krūtinę rami, smagi šiluma ir, rodos, naujos pajiegos pradėjo rastis... Rodos, užaugau išsyk ir ta pasaulė jau man per ankšta... Pajutau save didžiu, galingu: *pasijutau lietuviu esąs*...

Ta valanda antrojo užgimimo perdaug yra svarbi mano gyvenime, kad galėčiau ją užmiršti. Negaliu taipogi užmiršti, kad ir nepripažinti, kad už tą valandą esu kaltas Basanavičiui.

Neužilgo susižiedavau su Lietuvos literatūra ir iki šiai dienai savo sužieduotinės neapleidžiu.

***

Kaszin, ar mes visada teisingai pasielgiame, kaltindami *en masse*[17] visus lietuvius atskalūnus. Tiems ekslietuviams, kurie lyg gyvatės šnypščia išgirdę apie lietuvių krutėjimą ir apsitaško patys savo seilėmis iš piktumo, jeigu jiems kas primena lietuvystę, paduokime lietuvišką laikraštį, sykį ir antrą, – tada pamatysime, kas kaltas, o kas ne.

---

[13] „Juokdarys" (*lenk.*.)

[14] mintimi

[15] Muraška — sumaskolėjęs lietuvis (pirm sumaskolėjimo jis jau išpažino lenkystę), kurs, prisišliejęs prie Katkovo, lenkams didei įsipriklino savo raštais, siundančiais maskolius ant lenkų („Varpo" redakcijos išnaša).

[16] „Vaikų žaidimas" (*lenk.*)

[17] bendrai, išvien (*pranc.*)

Jonas Mačiulis-Maironis

Jonas Mačiulis-Maironis (1862–1932) – poetas, katalikų dvasininkas, teologijos daktaras, profesorius.

Gimė 1862 lapkričio 2 d. turtingoje laisvųjų ūkininkų Onos ir Aleksandro Mačiulių šeimoje Pasandravyje (dab. Raseinių raj.). Pasandravio dvarą už skolas tėvui Mačiuliui keleriems metams buvo perleidusi dvarininkų Astrauskų šeima. Čia vienerių būsimasis poetas išgyveno audringus 1863 m. sukilimo laikus, turėjo Pasandravio dvarininkaičių pasiūtą kepuraitę konfederatę – nuo XVIII a. pabaigos Abiejų Tautų Respublikoje buvusią patriotiniu simboliu. Augo su trimis jaunesnėmis seserimis netoliese esančiame tėvų ūkyje – Bernotų vienkiemyje. Nors Maironis niekada nepabrėžė savo žemaitiškumo, gilų ryšį su vaikystės kraštu liudija toks ryškus Dubysos, gimtinės upės, vaizdinys jo poezijoje.

Praėjus keleriems metams, sutvirtinimo sakramentą Jonui Mačiuliui teikė Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius, po sukilimo kartu su Žemaičių vyskupijos kurija iškeltas iš Varnių į Kauną, arčiau valdžios akių. Vyskupui buvo uždrausta lankyti parapijas, o tikintiesiems – lankytis pas vyskupą, taip siekiant apriboti Valančiaus įtaką tarp lietuvių katalikų. Slapta berniuko kelionė pas vyskupą su tėvu ir aukle „šuntakiais per lieknus“, raistus, gautas sutvirtinimas ir Stanislovo vardas su pamokymu laikytis savos tikybos, nepaisant valdžios persekiojimų, – visa tai tapo šeimos istorijos dalimi. Anot Vaižganto, tie šeimos pasakojimai apie sukilimo įvykius ir posukiliminį laikotarpį, „baisiųjų ir neramiųjų laikų tradiciją“, ugdė būsimojo poeto „smarkios opozicijos dvasią“ sudėtingais spaudos draudimo, imperinės „rusų pradų atkūrimo“ politikos laikais Lietuvoje.

Jonas Mačiulis 1874–1883 m. mokėsi Kauno gimnazijoje, pasižymėjo matematiniais gabumais, ėmė domėtis literatūra, pradėjo rašyti eilėraščius lenkų kalba. Baigęs gimnaziją būsimasis poetas nepatyrė tokios dažnos to meto valstietiškos kilmės inteligentų dramos – pasirinkimo tarp tėvų trokštamo religinio, o pačių norimo pasaulietinio mokslo (plg. V. Kudirkos, J. Basanavičiaus biografijas). Jono Mačiulio tėvas pažadėjęs savo vienintelį sūnų „išleisti į kokį tik jis nori mokslą“. Vaižgantas taikliai komentavo tokią palankią studijoms, laisvai asmenybės brandai situaciją: „Tas vienas teisėtasis tėvo turto paveldėtojas gauna kupinai mokslo, nepasidarydamas jokių skolų, neužsitraukdamas jokių šeimyninių pareigų. Laisvas, laisvas, tik dirbk sau ir žmonijai į sveikatą niekur negaišdamas“.

Jaunasis Mačiulis pasirinko literatūros studijas. 1883 m. įstojo į Kijevo universitetą, kaip uždarytosios Vilniaus romantikų mokyklos – Vilniaus universiteto – įpėdinį. Studi-

jomis, mokslo lygiu nusivylė. Po metų išvažiavo į Kauno kunigų seminariją. Šalia studijų skaitė Adomo Mickevičiaus, Juozapo Ignoto Kraševskio kūrybą, Simono Daukanto, Teodoro Narbuto istorinius veikalus – ši lektūra turėjo didelį poveikį, galutinai susiformuojant Maironio tautiniam sąmoningumui. Per pirmuosius dvejis metus parašė trumpą, populiariai išdėstytą kompiliacinę Lietuvos istoriją *Apsakymai apie Lietuvos praeigą* (publikuota 1891). Sudeginęs ankstesniąsias lenkiškas eiles, ėmė kurti lietuvių kalba, tarp bendrakursių pagarsėjo kaip poetas. 1885 m. debiutavo *Aušroje*, Zvalionio slapyvardžiu pasirašęs eilėraštį „Lietuvos vargas". Rašė publicistinius straipsnius į nelegalią lietuvių spaudą (*Aušrą*, *Šviesą*). 1888 m., baigdamas seminariją, sukūrė rankrašty likusią poemėlę *Lietuva*, dedikavo ją Antanui Baranauskui.

Mačiulis, gabus ir perspektyvus studentas, 1888–1892 m. studijavo Peterburgo dvasinėje akademijoje, 1891 m. priėmė kunigo šventimus. Akademiją baigė teologijos magistro laipsniu. Čia domėjosi vokiečių romantizmo poezija (J. V. Gėtės, F. Šilerio kūryba), tapo lietuvių klierikų neformalios tautinės grupelės lyderiu, propagavo lietuvių kalbos vartojimą akademijos viešumoje. Tuo metu parašė nemaža eilėraščių, įėjusių į pirmąjį poezijos rinkinį, pasirinko Maironio slapyvardį, biografų siejamą su poeto gimtinės vietovardžiais – Maironių, Maironiškių kaimų vardais.

Nuo 1892 m. dvejis, anot poeto, laimingiausius savo gyvenimo metus dirbo Kauno kunigų seminarijoje, dėstė dogminę teologiją ir teologijos įvadą žemesniems kursams, buvo studentų mėgstamas kaip garsėjantis poetas. Čia parengė savo pirmąsias knygas – poemą „Tarp skausmų į garbę", poezijos rinkinį *Pavasario balsai*, operos libretą *Kame išganymas?* (išspausdinti Tilžėje 1895 m.).

1894–1909 m. buvo Peterburgo katalikų dvasinės akademijos profesorius, dėstė dogminę ir moralinę teologiją. 1903 m. įgijo teologijos daktaro laipsnį. Buvo vertinamas kaip rimtas teologas. Kilo bažnytinės karjeros laiptais. Tuo pat metu aktyviai dalyvavo lietuvių visuomenės gyvenime (draugijų veikloje, buvo lietuvių spaudos bendradarbis, vienas krikščionių demokratų partijos programos bendraautorių). Publikavo atnaujintą *Pavasario balsų* leidimą (1905), perkūrė pirmąją savo poemą, 1907 m. ją paskelbė *Jaunosios Lietuvos* pavadinimu. Parašė poemą lenkų kalba *Znad Biruty* (*Nuo Birutės kalno*, 1904), skirtą lenkakalbiams bajorams, skelbiančią lietuvių tautinio atgimimo idėjas. 1909 m. publikavo didaktinę-satyrinę poemą *Raseinių Magdė* lietuvių nutautėjimo tema.

1909 m. grįžęs į Kauną Maironis tapo Kauno kunigų seminarijos rektoriumi. Šalia seminarijos nusipirko rūmus, vadinamąjį Siručio namą, XVIII a. pastatydintą Vitebsko kašteliono Simono Siručio (vieno iš rašytojo Č. Milošo protėvių). Juos sutvarkęs, gyveno antrame aukšte, o pirmąjį perleido naudotis lietuviškoms draugijoms, kultūros organizacijoms. Čia įsikūrė knygų leidykla „Sakalas", Katalikių moterų draugija, dailiųjų amatų mokykla, pirmoji Kaune viešoji lietuviška biblioteka ir skaitykla. Savo namus Maironis padovanojo Kauno kunigų seminarijai, 1930 m. testamente nemažą pinigų sumą skyrė labdarai.

Kaip prisimena buvę seminarijos auklėtiniai, Maironis „įnešė į seminariją daug gyvumo", įvedė naują paprotį – „jausti ir gyventi lietuviu". Tačiau „mokėjo apseiti su auklėtiniais lenkiškos orientacijos". 1913 m. išleido trečiąjį papildytą ir atnaujintą *Pavasario balsų* leidimą. Nepriklausomoje Lietuvoje dalyvavo, kuriant Lietuvos universitetą (vėliau VDU): nuo 1822 m. vadovavo Teologijos fakulteto steigimo komisijai, tais pat metais

trumpai buvo jo dekanu, rūpinosi dėstytojų sutelkimu fakultete. Atsisakęs dekano pareigų nuo 1822 m. iki mirties dirbo šio fakulteto Moralinės teologijos katedros vedėju, dėstė moralinės teologijos kursą. Šalia šios disciplinos Maironis yra dėstęs ir lietuvių literatūros istorijos kursus.

Dalyvavo 1920 m. įkurtoje Lietuvių meno kūrėjų draugijoje, į savo namus kviesdavosi rašytojus, dailininkus, aktorius. 1920 m. išleido dar vieną atnaujintą *Pavasario balsų* rinkinį. Ėmėsi rašyti istorines dramas (*Kęstučio mirtis*, 1921–1930, *Vytautas pas kryžiuočius*, 1925, *Didysis Vytautas – karalius*, 1930). 1926 m. savo lėšomis pradėjo leisti *Raštų* penkiatomį, apimantį didžiąją kūrybos dalį, daug ką redagavo, taisė.

Amžininkų, artimųjų prisimenamas kaip uždaro būdo, mažakalbis, tačiau mėgstantis kamerinę draugiją, teisingas, taktiškas ir tolerantiškas.

Mirė 1932 m. vasarą Kaune, palaidotas Katedros kriptoje. Maironio namuose, jo gyventuose kambariuose 1936 m. buvo įkurtas jo muziejus, vėliau tapęs Lietuvių literatūros muziejumi, kuriame kaupiami ir saugomi lietuvių rašytojų rankraščiai, kita archyvinė medžiaga, rengiamos lietuvių literatūrą, rašytojus pristatančios parodos.

Svarbiausia Maironio kūrybinio palikimo dalis – lyrinė poezija. Maironis sukūrė poetinę kalbą žmogaus vidujybei (individualiam asmens patyrimui, emocijoms, atminčiai, vaizduotei) perteikti. Jo poezijoje iškyla romantinis subjektas – individas, pasižymintis neišreiškiama dvasios gelme, stipriomis emocijomis, išgyvenimais, siekiantis peržengti regimojo, daiktiškojo pasaulio ribas, besiilgintis begalybės („Nuo Birutės kalno“, „Vakaras (Ant ežero Keturių Kantonų)“, „Vasaros naktys“, „Užmigo žemė“, „Pavasaris“, „J. St.“, „Sudieu“). Subjektyvumo raiška atvėrė kelią moderniajai lietuvių poezijai formuotis. Kaip pažymi Maironio kūrybos tyrėja Vanda Zaborskaitė, „asmens vidinis pasaulis, modernaus subjektyvumo sklaida yra svarbiausia jo poezijos tema“. Maironis lyrikos formomis teigė asmens vertę ir reikšmingumą.

Maironio poetinis pasaulėvaizdis pažymėtas romantizmo epochai būdingu dideliu pasitikėjimu poezijos žodžiu, „pranašiška“ jo galia – t. y. galia tiesiogiai veikti tikrovę. Maironis pirmasis lietuvių literatūroje sukūrė romantinę poeto ir kūrybos mitologiją. *Nuo Birutės kalno* herojus poetas išsako tokios poezijos siekį: „‚Busk‘, tarsiu Lietuvai, ir bus ji“ (V. Katiliaus vertimas). Poetas iškyla kaip tarpininkas tarp idėjos ir realybės, tarp praeities ir ateities („Taip niekas tavęs nemylės“). Idealo sferai priklauso ir Tėvynės idėja, kurią žodžiu įkūnija, pasaulyje tarp žmonių apgyvendina poetas („Pažino tave ir pamilo visi“). Tokį pačios Maironio poezijos vaidmenį lietuvių kultūriniam sąmoningumui nusakė poetas, eseistas Tomas Venclova: Maironis „pasiūlė mąstysenos, jausenos, elgsenos modelius, kurie ilgam laikui nulėmė lietuvio, taigi ir Lietuvos būtį“.

Maironio suformuotas modernusis subjektyvumas apima ir asmens bei tautos santykį. Jis iškyla kaip reikšmingas asmens ryšys su kitais žmonėmis, su istoriniu laiku, su prigimta vieta. Tautiškumas Maironio poezijoje įtvirtinamas kaip asmens unikalumo pagrindas. Asmens nelygstamos vertės suvokimas remiasi nuostata, kad visa, kas susiję su atskiru žmogumi – jo kalba, patirtis, gyvenamas laikas, vieta – nėra atsitiktinis dalykas, čia skleidžiasi asmens žmogiškumas, tai yra esmingas buvimo žmogumi būdas. Lietuvių tautinė savivoka Maironio poezijoje įgijo raiškias, skaidrias formas – kaip buvimo moderniu asmeniu formas.

Visų pirma Maironio poezija padėjo užmegzti vertybinį, emocinį santykį su tėvyne Lietuva kaip vieta. Lietuvių savimonėje ji įtvirtino poetinę Lietuvos geografiją, kurioje svarbus vaidmuo tenka upėms, jos tampa erdvinę vaizduotę sutelkiančiais simboliais – ypač Nemunas ir Dubysa, taip pat Neris ir Nevėžis. Maironio poezijoje simbolinę vertę įgavo ir istoriniai-kultūriniai Lietuvos teritorijos centrai, tokie kaip Vilnius, Trakai, Kaunas, Birutės kalnas. Poetinė Maironio geografija buvo ypač reikšminga, įtvirtinant modernios lietuvių tautos politinę-teritorinę savimonę, realizuojant ją nepriklausoma Lietuvos valstybe. Kartu tėvynė Maironio poezijoje yra ir namai, savas, jaukus pasaulis, „kur tiek atminimų atranda širdis“. Tėvynė yra mus atsimenantys namai.

Ryškiausiai toks tėvynės vaizdinys sukurtas eilėraštyje „Lietuva brangi“ (1920), kurį galime perskaityti ir kaip A. Mickevičiaus *Pono Tado* invokacijos interpretaciją. Tėvynė čia iškyla kaip giesmėmis ir poezija „įgarsintas“ kultūrinis kraštovaizdis, turintis istorinės atminties gelmę. Jo grožis – panašiai kaip Baranausko *Anykščių šilelyje* – sukuria subjektyvų jausminį, vertybinį ryšį su tėvyne, pojūtį to, kas „brangu“, būtiną tautinei savivokai. Susikūrus nepriklausomai Lietuvos valstybei šis Maironio kūrinys (J. Naujalio sukurta melodija) varžėsi su Vinco Kudirkos „Tautiška giesme“ dėl valstybinio himno statuso.

Modernusis individas yra istorinis asmuo, savo valia veikiantis besikeičiančiame laike, negrįžtančioje jo tėkmėje. Maironio poezijoje iškeliamas asmens veiklumas, aktyvumas, poreikis dalyvauti istorinio laiko permainose, palikti savo laike pėdsaką, žymę. Tai įmanu, turint istorinę perspektyvą, istorinę atmintį, padedančią suprasti savąjį laiką, jį paaiškinti, įgyti orientyrų prasmingai veiklai. Asmuo ir tauta, turinti savo praeitį, gali tikėtis ateities. Maironio poezija besiformuojančiai lietuvių moderniajai tautai sukūrė poetinę istoriją, ryškius istorinės praeities vaizdinius – su Vytauto, Gedimino, Kęstučio, Birutės vardais, herojinių kovų motyvu („Trakų pilis“, „Milžinų kapai“, „Oi neverk, matušėle!“). Poemose „Tarp skausmų į garbę“, „Jaunoji Lietuva“ iškyla tėvynės kančios, jos atgimimo per kančią idėja, būdinga XIX a. vidurio romantinei Lietuvos literatūrai. Maironio poezijoje ši atgimimo idėja perteikiama ne tiek akcentuojant kančios reikšmę, kiek optimistinį asmens ryžtą, nukreiptą į ateitį, tikėjimą ateitimi. Tokiu entuziazmu pasižymi populiarios Maironio patriotinės dainos kaip „Užtrauksme naują giesmę“. Savo ateities optimizmu ji suartėja su tokiais romantizmo kūriniais kaip Mickevčiaus „Odė jaunystei“. Šis optimizmas, tikėjimas tautos perspektyva, ugdė ir lietuvių kaip tautinės bendrijos orumo ir savivertės pojūtį, padedantį atsitiesti po daugiau nei šimtmetį trukusios okupacijos.

Asmens buvimas laike Maironio poezijoje kelia ir dramatiškus savo atskiro gyvenimo praeinamybės, trapumo begalinėje amžių tėkmėje apmąstymus. Tai moderniajai pasaulėjautai artima tema eilėraščiuose „Vakaras (Ant ežero Keturių Kantonų)“, „Išnyksiu kaip dūmas“, „Vakaro mintys“. Netobulas, silpnas žmogus, veikiantis visuomenėje, atkreipia įsave kritinį žvilgsnį kandžiose Maironio satyrose.

Tautiškumą Maironis įtvirtino kaip jungtį tarp skirtingų socialinių-luominių bendruomenių[1], kaip visuomeninio, pilietinio solidarumo pagrindą tautinėje valstybėje. Maironio poezijoje tauta iškyla kaip kolektyvinė individualybė, turinti savo „kūną“ – nuo amžių

[1] Maironio gyventu metu luomų ribos tarp aristokratijos, bajorijos ir valstiečių nebuvo visiškai išnykusios, tai ypač akivaizdu Maironio lenkiškoje poemoje *Nuo Birutės kalno*. Poemos pradžioje pasakotojas pateikia visą Lietuvos aukštuomenės tipų galeriją.

apgyventą kraštovaizdį, balsą – kalbą ir savo vidinę esybę – „tautos dvasią“, susijusią su istorine patirtimi, atmintimi, vaizduote ir emocijomis. Galima prisiminti, kad Mickevičiui *Ponas Tadas* tėvynė yra „kaip sveikata“ – pats žmogaus gyvenimo gyvumas, galia būti, kuria tiesiog gyvenama, jos neapmąstant. Maironiui tėvynė yra, sakytume, tautos idealybė, tarsi visų tautiškumo elementų platoniškoji idėja, formuojanti žmogaus dvasią, įkvepianti, uždeganti atskirą asmenį veiklai, suteikianti jo gyvenimui prasmę. Tokį Maironio poezijos poveikį, padedantį atrasti prasmingo gyvenimo orientyrus patyrė ne vienas pirmųjų Maironio skaitytojų lietuvių tautinio atgimimo metu. Rašytojas Juozas Tumas-Vaižgantas savo dienoraštyje taip aprašė poemos *Tarp skausmų į garbę* (1895) padarytą ispūdį:

> *[...] Kas darėsi, nebeatmenu. Paskutinio posmo nebepaskaičiau — balsas užlūžo. Žiūrėk, tyla laukia vėjo... Vėją kelia geravaliai karštaširdžiai, pamindami po kojų asmeninius savo menkus ir nemenkus skausmus. Ar dabartinioji karta padės pūsti tą vėją? [...]*
>
> *Krito balsamo lašas ant ištižusios dūšios. Stebuklingai aną „išdirbo“, suminkštino; valia lyg tampresnė tapo. Idėjai — kelti vėją, nuvarysiantį miegus ir tylą, atsliepė jaunoje krūtinėje. Kas buvo pergalvota, kas neaiškiai jausta, staigiai ėmė tenėti, tvirtėti, valiai pritariant, be jokių samprotavimų ir svyravimų.*
>
> („Tarp skausmų į garbę paskaičius (iš dieninio)“)

Maironio poezija pasižymi žanrų įvairove, kalbos meistryste. Šalia išpažintinių, meditacinių, oratorinių eilėraščių, kūrė balades („Čičinskas“, „Jūratė ir Kastytis“, „Šatrijos kalnas“), satyras („Spjauki, drauguži, į viską!“), religines giesmes („Marijos giesmė“). Jis pirmasis vartojo silabotoninę eilėdarą, poezijai suteikiančią daugiau intonacinių, skambesio galimybių. Iškalbinga, kad Maironis – vieno poezijos rinkinio, atnaujinto, pildyto net tris kartus autorius (*Pavasario balsai*, 1895, 1905, 1913, 1920). Maironis kūrė, formuojantis lietuvių bendrinei kalbai, sekė jos kaitą, taisė savo ankstesnius tekstus pagal įsitvirtinančias normas. Galutinį, šiandieną mums pažįstamą pavidalą jo eilėraščiai įgavo 1927 m. I-ajame *Raštų* tome. Maironio poetinės kalbos meistrystę, žyminčią naują epochą lietuvių literatūroje, taip nusakė T. Venclova:

> *Pakanka jį palyginti su bet kuriuo amžininku, kad išryškėtų kokybinis skirtumas – kaip tarp ledo luito ir gyvo, tekančio vandens. Šalia bejėgių eilučių, kurias šiandien skaitome tik iš pagarbos tėvams ar istorinio smalsumo, atsiranda tikslūs, amžinai įsimenantys posmai, nenusileidžiantys jokios tautos klasikinei poezijai.*
>
> („Laimei, Maironis“)

Maironio poetinės kalbos „žygdarbis“, anot T. Venclovos, neišsitenka tik literatūros istorijos rėmuose. Kalbos brandumas liudija tautos dvasinį brandumą, todėl Maironis „parengė Lietuvą nepriklausomybei ne mažiau (gal daugiau) už Basanavičių ir Kudirką. Jei tauta pati sau užtikrina pilnavertį dvasinį gyvenimą, ji jau yra nepriklausoma [...]“. Dėl tokio Maironio poezijos poveikio lietuvių tautiniam sąmoningumui Vincas Mykolaitis-Putinas yra sakęs, kad Maironis mums yra „daugiau nei poetas“, o Sigitas Geda – kad

„tik per Baranauską, Maironį būsim galutinai įtikėję savo kūrybinėm galiom, savo, kaip nacijos, pašaukimu tarp tautų“.

Nuo Maironio prasideda vienakalbės lietuviškosios lietuvių literatūros tradicijos raida. Poetas modernistas Alfonsas Nyka-Niliūnas Maironio kalbinį pasirinkimą iškėlė kaip herojinį žingsnį, reikalavusį drąsos, rizikos ir aukos: „Pagrindinė Maironio auka buvo tai, kad jis išdrįso savo poeziją rašyti merdėjančia, visų niekinama leisgyvės tautos kalba, [...] nė kiek neatsižvelgdamas į galimus pralaimėjimus grynai asmeninėje, t. y. dvasininko karjeros plotmėje“. Ankstesnioji daugiakalbė (dvikalbė) Lietuvos literatūra Maironiui buvo sava ir pažįstama, savo poezijoje jis ja rėmėsi ir perkūrė, tačiau tolesnę lietuvių kultūrinę, meninę saviraišką siejo vien su lietuvių kalba. Istorijos, atminties svarba, savo kraštovaizdžio reikšmė asmens tapatybei – tai svarbiausi daugiakalbio Lietuvos romantizmo, o plačiau – LDK kultūros – elementai, kuriuos savo kūryboje perėmė ir lietuviškai interpretavo Maironis. Jo ryšį su daugiakalbiu Lietuvos paveldu liudija ir tokia detalė, kad Mickevičiaus „Dainos“ iš poemos *Konradas Valenrodas* vertimą „Vilija (Neris)“ Maironis skelbė visuose *Pavasario balsų* leidimuose šalia savo programinių eilėraščių, tokių kaip „Taip niekas tavęs nemylės“ ar „Poezija“. Taikli Vaižganto mintis, nusakanti Maironio poziciją: „Idėjiškai Maironis buvo grynas tautininkas lietuvis, o praktiškai toli gražu ne radikalus tradicijų laužytojas“.

Maironio poezija didelį poveikį darė amžininkų, ne tik poetų, bet ir prozininkų kūrybai, pavyzdžiui, Šatrijos Raganai: jos apysakoje *Viktutė* (1903) yra sukurta Maironio pirmosios poemos *Tarp skausmų į garbę* skaitymo situacija, perteikiamas šios poemos daromas poveikis, įspūdis apysakos herojei.

Maironiškąją tradiciją moderniojoje lietuvių literatūroje tęsė ir transformavo Mykolaitis-Putinas. Maironis yra tapęs simboline lietuvių tautinio atgimimo figūra, jo poezija ir asmuo ne kartą XX a. buvo iškeliami kaip tautos rezistencijos atrama, vienas disidentiškos laikysenos orientyrų (pvz., T. Venclovos ankstyvajame poetiniame kūrinyje „Hidalgo“). Maironio ir jo poezijos reikšmę XX a. pabaigos Atgimimo metais savo kūryboje išreiškė Just. Marcinkevičius (ciklas „Pavasario balsai Pasandravy“), Geda (ciklas „Maironio mirtis“).

Siūloma literatūra: Maironis, *Raštai*, Vilnius: Vaga, 1987–1992, t. 1–3. Maironis, *Pavasario balsai*, Vilnius: Baltos lankos, 1995; Vanda Zaborskaitė, *Maironis,* Vilnius: Vaga, 1987, p. 89–147.

Maironis

TAIP NIEKAS TAVĘS NEMYLĖS

Jau niekas tavęs taip giliai nemylės,
Kaip tavo nuliūdęs poeta!
Ar kas ir kančių tiek pakelti galės
Tiktai dėl tavęs, numylėta?

Kiek ašarų jam išriedėjo griaudžių,
Kieksyk kaip žvaigždė sidabrinė
Per kiauras naktis nesumerkė akių,
Kai uždegei jauną krūtinę!

Kas suteikė tau, numylėta-graži!
Tą įstabią, slaptąją galią,
Kuria į dausas jojo dvasią neši;
Vėl dega jam norai atšalę!

Daug žemės puikių ir gražių dukterų
Jo širdį pavergti norėjo:
Dėl dainų-žiedų, dėl eilių įkvėptų
Ir auksą, ir vardą žadėjo.

Tau puikūs pečių neapsupo šilkai,
Tu proto netemdai gražybe, –
O tu tik viena širdies raktą radai
Skaisčia savo skausmo gilybe!

Bet jam tos negaila jaunystės giedros,
Kad skausmo širdis nesuprato;
Nes veidu žydros užtekėjai aušros,
Ir naują pasaulį jis mato.

Tada tai jo gema pirmoji giesmė,
Liūdnesnė už girių ošimą,
Nes švieti jaunam kaip aukštybių žvaigždė
Ir šventą neši įkvėpimą.

Pasklido giesmė po tą šalį toli,
Kur Nemuno vandenys bėga;
Pažino tave ir pamilo visi:
Ir rūmai, ir sodžių sermėga.

Poetams kitiems numylėta ranka
Iš liaurų vainiką nupynė,
Tu jį nors atmint ar atminsi kada?
Tu, jo numylėta tėvyne!

VILNIUS

Prieš aušrą

Antai pažvelki! Tai Vilnius rūmais
Dunkso tarp kalnų plačiai!
Naktis jį rūbais tamsiais kaip dūmais
Dengia! Jis miega giliai!
Kame tas garsas, kuriuo skambėjai?
Kame galybė ir pranokėjai?
Kur tavo, Vilniau, tie spinduliai,
Kuriuos skleidei
Lietuvai, mūsų tėvynei?

Negreit su saule išauš dar rytas!
Miega aplinkui naktis.
Tik kartais mėnuo, bailiai išvytas,
Iš debesų tenušvis...
Norėtum brangią išvysti pilį,
Kur garsūs amžiai užmigę tyli,
Kai Vilnius buvo mums kaip akis,
Kai švietė jis
Lietuvai, mūsų tėvynei.

Ko taip nuliūdai? Ko ant krūtinės
Ašara krinta griaudi?
Gailiesi, amžius didžius atminęs?
Praeitį brangią liūdi?
Žiūrėk, rytuose aušra jau teka;
Pabudę paukščiai pagiriais šneka;
Laikai juk mainos: slėgė pikti, –
Nušvis kiti
Lietuvai, mūsų tėvynei.

TRAKŲ PILIS

Pelėsiais ir kerpe apaugus aukštai
Trakų štai garbinga pilis!
Jos aukštus valdovus užmigdė kapai,
O ji tebestovi dar vis.
Bet amžiai bėga, ir griūvančios sienos
Kas dieną nyksta, apleistos ir vienos!..

Kai vėjas pakyla ir drumzdžias vanduo,
Ir ežeras veržias platyn, –
Banga gena bangą, ir bokšto akmuo
Paplautas nuvirsta žemyn.
Taip griūva sienos, liūdnesnės kas dieną,
Griaudindamos jautrią širdį ne vieną.

Pilis! Tu tiek amžių praleidai garsiai!
Ir tiek mums davei milžinų!
Tu Vytauto didžio galybę matei,
Kad jojo tarp savo pulkų!
Kur tavo galia, garsi palikimais?
Kur ta senovė, brangi atminimais?

Nutilusios sienos, apleistos visų,
Be sargo, ginklų, be žmogaus!
Kiek primenat jūs man brangiausių laikų
Ant vieškelio amžių plataus!
Laikai brangiausi! Ar mums dar sugrįšte?
Ar vien minėsrne kaip savo jaunyste?

Kada tik keliu važiavau pro Trakus,
Man verkė iš skausmo širdis;
Gaili ašarėlė beplovė skruostus
Ir mėlynas temdė akis!
Ir veltui dvasią raminti norėjau,
Aplinkui vien tamsią naktį regėjau.

OI NEVERK, MATUŠĖLE!

Oi neverk, matušėle, kad jaunas sūnus
Eis ginti brangiosios tėvynės!
Kad pavirtęs kaip ąžuolas girių puikus
Lauks teismo dienos paskutinės.

Taip nelaužyk sau rankų, kaip beržo šakas
Kad laužo užrūstintas vėjas;
Tau dar liko sūnų; kas tėvynę praras,
Antros neišmels apgailėjęs.

Ten už upių plačių žiba mūsų pulkai:
Jie mylimą Lietuvą gina;
Kam nusviro galva, tam Dangaus angelai
Vainiką iš diemantų pina.

Daugel krito sūnų kaip tų lapų rudens:
Baltveidės oi verks, nes mylėjo!
Bet nei bus, nei tekės Nemune tiek vandens,
Kiek priešų ten kraujo tekėjo.

Vedė Vytautas ten didžiavyrių pulkus
Ir priešų sulaužė puikybę:
Už devynias mares, už tamsiuosius miškus
Išvarė kryžiuočių galybę.

Saulė leidos raudona ant Vilniaus kapų,
Kai duobę kareiviai ten kasė,
Ir paguldė daug brolių greta milžinų,
O Viešpats jų priglaudė dvasią.

O neverk, matušėle, kad jaunas sūnus
Eis ginti brangiausios tėvynės!
Kad pavirtęs kaip ąžuolas girių puikus
Lauks teismo dienos paskutinės!

MILŽINŲ KAPAI

Kur lygūs laukai,
Snaudžia tamsūs miškai,
Lietuviai barzdočiai dūmoja;
Galanda kirvius,
Kalavijus aštrius
Ir juodbėrį žirgą balnoja.

Nuo Prūsų šalies
Kaip sparnai debesies
Padangėmis raitosi dūmai;
Tai gaisro ugnis
Šviečia diena naktis:
Liepsnoja ir girios, ir rūmai.

Tarp tyrų plačių
Ne staugimas žvėrių;
O ne! tai našlaitės lietuvės:
Ar verkia sūnaus,
Ar bernužio brangaus,
Kurs jų nebeginsiąs pražuvęs.

Kryžiuočių seniai
Suvadinti svečiai
Į vaišes per Lietuvą traukia;
Ištroškę garbės,
Kai aušra patekės,
Išvys, ko visai nebelaukia.

Lietuvių pulkai,
Kaip apsako žvalgai,
Ties Kaunu per Nemuną plaukia;
Po kaimus šauklys
(Jo po putų arklys)
Į kovą lietuvninkus šaukia.

Klaidu tarp mišku!
Vien tik ugnys gaisrų
Per Lietuvą kelią berodo.
Užtemęs dangus
Mėto tankius žaibus;
Beklaidžiot svečiams nusibodo.

Sutrinko miškai
Lyg Perkūnas aukštai,
Ir štai netikėtai lietuviai
Tarytum ugnis,
Kad ant stogo užšvis,
Apraitė kryžiuočius užgriuvę.

O, buvo mūšys!
Apsiniaukus naktis
Jį dienai parodyt drovėjos;
Tik kūnų šimtai,
Suvartyti keistai,
Ilgai, dar ilgai ten ilsėjos.

Dabar ten baisu
Ir nakčia nedrąsu!
Net vyrai aplenkti mėginą:
Esą tai senų
Kapai milžinų,
Ir kartais net pasivaidiną.

NUO BIRUTĖS KALNO

Išsisupus plačiai vakarų vilnimis,
Man krūtinę užliek savo šalta banga
Ar tą galią suteik, ko ta trokšta širdis,
Taip galingai išreikšt, kaip ir tu, Baltija!

Kaip ilgėjaus tavęs, begaline, plati!
Ir kaip tavo išgirst paslaptingų balsų
Aš geidžiau, tu pati vien suprasti gali,
Nes per amžius plačių nenutildai bangų!

Liūdna man! Gal ir tau? O kodėl – nežinau;
Vien tik vėtrų prašau, kad užkauktų smarkiau:
Užmiršimo ramaus ir tarp jų nematau,
Betgi trokštu sau marių prie šono arčiau.

Trokštu draugo arčiau: juo tikėti galiu;
Jis kaip audrą nujaus mano sielos skausmus;
Paslapties neišduos savo veidu tamsiu
Ir per amžius paliks, kaip ir aš, neramus.

VAKARAS
Ant ežero Keturių Kantonų

Ežero skaisčios bangos liūliavo
Žaliu smaragdu;
Laivą be irklo varė, lingavo
Vėsos dvelkimu.

Saulė už Alpių leidos sutingus;
Varpai Liucernos
Dievui aukojo darbus vargingus
Žmogaus ir gamtos.

Medžių ant saulės kepintas lapas
Nuspindo rasa;
Rožių iš kalnų papūtė kvapas
Skania sveikata.

Audžiau nurimęs aukso svajones
Aušros bpinduliais;
Lėkė jos, skrido, pilnos malonės,
Padangių keliais.

Vedė jas paukščių kelias žvaigždėtas,
Lydėjo širdis
Į tolimąsias, į numylėtas
Tėvelių šalis.

Kiek atminimų-atsitikimų,
Gyvų kitados,
Vienas už kito brėško ir švito
Anapus ribos!

Ten, kur palangėms stiepias sužiurę
Žemčiūgų žiedai,
Kur raudonmargę kreipia kepurę
Jurginų pulkai,

Ten, kur sesutės rūta dabina
Kasas nuo mažens,
Kur juodbėrėlį brolis augina
Balnot ant rudens,

Ten, kur Dubysa mėlyna juosta
Banguoja plati!..
Ko, ašarėle, ko tu per skruostą
Kaip perlas riedi?

Ten tai prabėgo mano brangiausi
Jaunystės laikai,
Ir po tiek metų pats savęs klausi:
Tai vien tik sapnai?

Kiek atminimų-atsitikimų,
Gyvų kitados,
Vienas už kito brėško ir švito
Anapus ribos!

IŠNYKSIU KAIP DŪMAS

Išnyksiu kaip dūmas, neblaškomas vėjo,
Ir niekas manęs neminės!
Tiek tūkstančių amžiais gyveno, kentėjo,
O kas jų bent vardą atspės?

Kaip bangos ant marių, kaip mintys žmogaus,
Taip mainos pasaulio darbai!
Kur Sardės? Atėnai? Ar Rymo garsaus
Kur vyrai ar jų veikalai?

O kas mano kančios? Ar tas įkvėpimas?
Tie dvasios sumirgę žaibai!..
Tik kraujas sujudęs, širdies tik plakimas,
Kuriems nebužilgo – kapai!

Užmirš mano giesmes! Poetai kiti
Ieškos įkvėpimo brangaus;
Ir jiems ta žvaigždė švies iš tolo skaisti,
Bet vėl kaip mane ji apgaus!

Ir kas ta garbė, giesmėmis apdainuota?
Šešėlis, kurs bėga greta!
Išnyko žmogus: ir svajota-sapnuota
Išblyško kaip ryto aušra!

PAVASARIS

Pavasario saulė prašvito meiliai
Ir juokiasi, širdį vilioja;
Iškilo į dangų aukštai vėversiai,
Cyrena, sparneliais plasnoja.

Išaušo! išaušo! Vėjelis laukų
Bučiuoja, gaivina krūtinę;
Pabiro, pasklido žiedai ant lankų –
Vainikų eilė pirmutinė.

Taip giedra ir linksma! Tiek šviečia vilties!
Vien meilę norėtum dainuoti,
Apimti pasaulį, priglaust prie širdies,
Su meile saldžiai pabučiuoti!

VASAROS NAKTYS

Ramios, malonios vasaros naktys;
Medžio užmigęs nejuda lapas;
Viskas nutilo, viskas nurimo,
Vienos tik žvaigždės mirkčioja, dega.

Viskas užmigo, viskas nurimo;
Žemę apsupo meilės svajonės;
Neša jos sielą, neša, liūliuoja,
Ilgesio pilnos ir įkvėpimo.

Vasaros naktys, ramios, malonios,
Atilsiu liūdną širdį viliojat!
Tiek tų ant žemės sielvartų, vargo!..
Jūs tiktai vienos ramios, vienodos.

Ramios, vienodos! Magiška jėga
Migdote gamtą saldžia svajone!
Kam gi nemigdot mano troškimų?
Ko man taip ilgu, ko man taip liūdna?

Noris apimti visą pasaulį;
Noris mylėti Dievą aukščiausį;
Noris pasiekti amžiną grožį!..
Ko gi taip liūdna? Ko gi taip ilgu?

UŽMIGO ŽEMĖ

Užmigo žemė. Tik dangaus
Negęsta akys sidabrinės,
Ir sparnas miego malonaus
Nemigdo tik jaunos krūtinės.

Neužmigdys naktis žvaigždės,
Nenuramins širdis troškimų;
Dvasia ko ieško, kas atspės,
Kai skęsta ji tarp atminimų!

Aušra saulėtekio nušvis,
Ir užsimerks nakties šviesybės;
Neras tik atilsio širdis:
Viltis nežvelgs į jos gilybes!..

MANO GIMTINĖ

Ten, kur Nemunas banguoja
Tarp kalnų, lankų,
Broliai vargdieniai dejuoja
Nuo senų laikų.

Ten močiutė užlingavo
Raudomis mane,
Į krūtinę skausmą savo
Liejo nežinia.

Girios ūžė ten, minėjo
Praeities laikus,
Kai lietuvis netikėjo,
Jog belaisviu bus.

Ten apleistos pilys griūva
Ant kalnų aukštai;
Milžinų ten kaulai pūva,
Verkia jų kapai.

Ten užaugau, iškentėjau
Aš kančias visas
Ir pamėgau, pamylėjau
Vargdienių dūmas.

O tos dūmos vargdieninės
Griaužia kai kada,
Tartum rūdys geležinės
Amžina žaizda.

UOSIS IR ŽMOGUS

Amžiaus ilgus metus
Augo uosis gražus,
Ir augo, ir lapais žaliavo;
Tarp pakalnių plačių,
Tarp beržų, drebulių
Viršūnės jis nelenkė savo.

Daužė jį vėsulai, –
Nedrebėjo jisai,
Puikiai ir iš aukšto žiūrėjo;
O kai žvaigždės nušvis
Per žvainąsias naktis,
Jautriai apie meilę šlamėjo.

Jam prie šono tada
Iš šaknų jo greta
Uoselis žalsvutis išdygo:
Skleidė uosis šakas,
Per naktis ir dienas
Iš džiaugsmo siūravo, nemigo.

Jau nerūpi miškai,
Taip nežiūri aukštai,
Vien sūnų prie šono sau glaudžia;
Baidos šiaurio aštraus,
Nes jam gaila sūnaus,
Ir dūmą niūniuoja jau griaudžią.

Dvelkia oras minkštai,
Auga jaunas aukštai
Ir skleidžias platyn, ir didžiuojas
Uosis lenkias žemyn,
Jėgos eina menkyn,
Kas kartą mažiau belapuojas.

Štai atėjo žmogus,
Blizga kirvis aštrus,
Pakirto ilgmetį užgavęs;
Jauno uosio pečiai
Sudrebėjo baisiai,
Žaliuoja tačiau kaip žaliavęs.

Iš kamieno tiesaus
Dročiai karstui išpjaus
Lentų, nes tėvai susenėjo;
O viršūnę tašys:
Vygė bus ir lopšys,
Nes kūdikis klykti pradėjo.

Bėga metai kiti,
Supa lopšį pati
Ir pirmgimiui savo dainuoja:
„Auk, maželi gražus,
Kaip tas uosis puikus,
Kurs slėnio atkrantėj svyruoja."

J. St.

Aš nežinau, graži sesute!
Ar šluostei ašaras varguos,
Kada mylėjai vien matutę
Ir sargą-angelą danguos.

Aš nežinau, ar ko gailėjos
Ramiai tebmieganti širdis,
Kada neliūdo, neilgėjos
Vienuolė tavo paslaptis.

Ar kiaurą naktį lig aušrinės
Akių sumerkti negavai,
Kada, prispaudus prie krūtinės,
Tiktai kryželį bučiavai?

Kai tavo sąžinė jausminga
Kas dieną vystėsi skaisčiau,
Ar nebuvai tada laiminga?
Aš nežinau; atspėt bijau...

Kitų dienų kita saulutė
Tau sužavėjo akeles,
Ir užmiršai dabar, sesute,
Linksmąsias savo daineles.

Žemyn nusviro ant krūtinės
Galvutė nuo jaunų pečių,
O mintys sunkios, begalinės
Iš erdvių slenka paslapčių.

Jų neapveiksi, neužspausi,
Gyvatos žengdama taku,
Tik valandoj karčioj paklausi,
Kodėl, Dievuliau, taip sunku?

Bet nesiskųsi tosios galios,
Kuri tau širdj surakys;
Tik veido marmuras išbalęs
Oi daugel, daugel pasakys!..

Širdis man verkia: tavo sielą
Suprasti vienas aš galiu;
Bet skirta eit man, mano miela,
Kitu gyvenimo keliu.

SUDIEU

Ir vėlei tavo liūdno veido
Neberegėsiu aš ilgai!
Likimas vėlei nebeleido,
Kad slinktų mums išvien vargai.

Ar susitiksime? Dievas žino!..
Ne vygė supa mus minkšta!
Ar maž svajonių nuslopino
Skaudi gyvenimo našta?

Sudieu! Neverk!.. Sunkus likimas
Nors kaip pamotė persekios,
Tegul bailus nusiminimas
Nelenkia tau galvos puikios!

Sudieu! Neverk!.. Lig kol alyvos
Žydės pavasary baltai
Ir kolei širdys plaks mums gyvos,
Manoji plaks vien tau tiktai!..

MERGAITĖ

Pražydo, pasklido žiedai po laukus
Ir pievas išpynė margai;
Aš skinsiu, sau pinsiu rausvus vainikus,
Žydėsiu, kaip žydi laukai.

Banguoja ir mainos tarp kalnų žalių
Upelis nuo margo dangaus;
Stebėsiuos, gėrėsiuosi vilnių blaivių
Ir savo vainiko gražaus.

Sučilbo-pragydo tarp girių saldžiai
Paukštelių byla įvairi;
Dainuosiu-ringuosiu po girią skardžiai
Ir aš, karalienė graži.

Sužvengė, subildo žirgelis toli:
Bernužis atjoja giria;
Palėkusi slėpsiuos; žaibu-akimi
Pažvelgsiu tiktai paslapčia.

MARIJOS GIESMĖ

Marija, Marija,
Skaisčiausia lelija,
Tu švieti aukštai ant Dangaus!
Palengvink vergiją,
Pagelbėk žmoniją,
Ją gelbėk nuo priešo baisaus!

Mes, klystantys žmonės,
Maldaujam malonės;
Marija, maldų neatmesk!
Tarp verkiančių marių
Šių žemiškų karių
Nupuolančius stiprink ir vesk!

Ir kūno silpnybė,
Ir žemės puikybė,
Ir pragaro juoda dvasia
Į prapultį stumia
Žmonijos daugumą
Ir žudo galybe tamsia.

Kaip upės bėgimas
Taip mus įpratimas
Kas kartą vis traukia žemiaus;
Vargai kasdieniniai
Kaip pančiai gelžiniai
Mus rišti kada bepaliaus?

Silpni, nusiminę
Tavęsp paskutinę
Tematome viltį tiktai;
Tu savo malone
Šiai žemės karionei
Palengvinti galią žinai!

Marija, Marija,
Skaisčiausia lelija,
Dangaus karaliene šviesi!
Užstok prieš Aukščiausį
Tu žmogų menkiausį!
Taip daugel pas Dievą gali!

SPJAUKI, DRAUGUŽI, Į VISKĄ!

Spjauki, drauguži, į visa, kas žiba!
Švilpk, iki plikas esi!
Plunksnos užaugs, gal padaigos jau kyba:
Būsi kaip mulkiai visi.

Ko ta jaunystė kvaili nesapnuoja!
Plėšti dirvonus plačius?
Sėdi ant knygų, rimtai prakaituoja,
Takus užsimojus naujus!

Lauk, iki išmintį visą suprasi!
Laiko nedaugei praeis:
Šiltą pastogę ir lizdą atrasi,
Žiovaudams girsies svečiais.

Metais iš grašių sermėgio nutukęs,
Vargšo drovėsies namų:
Pilvą išpūtęs, cigarą užrūkęs,
Juoksies iš savo sapnų.

Persų kilimais sau butą išklojęs,
Sėdęs į kėdę minkštai,
Vaišes skaitydamas, supdinsi kojas;
Mintys plezdens neaukštai.

Dieną prastūmęs, kaip Dievas beleido,
Teisiojo migsi sapnu;
Gal rūpestys koks ir sės tau ant veido,
Mažas tačiau kaip ir tu.

Spjauki, drauguži, į visa, kas žiba!
Švilpk, iki plikas esi!
Plunksnos paaugs, juk padaigos jau kyba:
Būsi kaip mulkiai visi.

ŠATRIJOS KALNAS

Į Žarėnus miškais nuo Šiaulių
Jei pro Luokę kada bekeliausi,
Nepamiršk sustabdyti arklių
Ir ten kalną užlipti aukščiausį.

Piktos raganos kaip kitados
Šatrijos nebelanko bent dieną;
Bet jos aukštį pasiekt be maldos
Pakeleivį baugina ne vieną.

Atsikvėpęs giliai krūtine,
Kai nuo kalno pažvelgsi aplinkui,
Tai tik plunksna rašyt auksine
Pavesta Lietuvos dailininkui!

Kaip į atlaidus einą būriai,
Šlama girios aplinkui dievotai;
Už jų dunkso kiti pagiriai,
Ir melsvų ežerų tviski plotai.

Štai tenai iš Tyrulių Venta,
Pasisukus kairėn nuo Kuršėnų,
Nebemato Dubysos greta
Ir per Kuršą banguoja ant Lėnų.

Bet Dubysai Žemaičių kalnai
Meilesni negu muižės[1] raudonos;
Jai svajojas tėvai-milžinai,
Kloja patalą smeltys geltonos.

Kad vidurdieny saulė aukštai
Iš pietų prasijuoks į Žemaičius,
Nuo viršaus Šatrijos išmatai
Nesuskaitomus kryžkelių skaičius.

Už tų kryžkelių, sodžių, laukų,
Kiek akis tik apimti begali,
Užmatai iki Plungės miškų
Vis Žemaičių žaliuojančią šalį.

Štai antai mėlynoj tolumoj
Iš po žemių bekyšąs skruzdynas –
Tai Varniai, pasislėpę lomoj!
Pasistiepk!.. ir Telšiai, jų kaimynas!

Bet tuščia bežvalgais Palangos,
Pasistiepęs, kiek galint, ant pirštų!
Neišgirsi nei marių bangos,
Nors bedūkdama liautis užmirštų.

Nesimato nei bonių naujų
Aukšto Šidlavo, Kelmės, Skaudvilių,
Nei Žemygalos medžių trijų,
Nors jie vaizdūs už keleto mylių.

Bet vidurnakty čia neramu:
Tartum dvasios po žemių vaitoja;
Girios krūpčioja slaptingumu,
Trinksi kalnas, lyg raiteliai joja.

Gal tai raganos verkia dievų,
Dėl kurių šventą ugnį kūreno,
Ir nuo kalnų, kalnelių, kalvų
Čia sau renkas iš įpročio seno.

---

[1] Muižė — latviškai dvaras, baronų rūmai.

Gal kryžiuočiai, šaly svetimoj
Neatradę kapuose ramumo,
Tebeklaidžioja čia tamsumoj,
Nusiminę Malburgo tolumo.

Gal Žemaičių šalies milžinai,
Pasigedę senovės gadynės,
Laukia šauklio, kad vėl kruvinai
Stot į kovą ir ginti tėvynės.

Šatrija, tu senute meili,
Per tiek amžių iš aukšto žiūrėjus!
Daug, oi daug apsakyti gali
Apie mūsų didžius pranokėjus.

Į Žarėnus miškais nuo Šiaulių,
Jei pro Luokę diena bekeliausi,
Nepamiršk paganyti arklių
Ir ten kalną užlipti aukščiausį.

VAKARO MINTYS

Į vakarus raudona, didi saulė leidos
Ir šypsojos tylios ironijos skruostais;
Žmonių nuvargusius ir prakaituotus veidus
Lydėjo spinduliais, slaptingais ir keistais.

Ant žemės rutulio protingųjų skruzdynų
Ir sielvartai, ir amžius – jai tik šypsena,
Nes šviesūs jos keliai tarp amžinų žvaigždynų,
Nežinančių, kas toji laiko atmaina.

Jai vis tiek pat, ar vakar dėlei moteriškės
Graikų ir Trojos žudės narsūs karžygiai,
Ar šiandien suka ratą margos peteliškės,
Mokėdamos už trumpą meilę per brangiai.

Ją sveikino per amžius gyvių milijonai!
Kur jie dabar? Tik trūkę muilo burbulai?
Ir mes ryto' tebūsime vaizduotės monai,
Aklos gamtos lyg ir nebuvę veikalai.

Tai vienas jis, nežinomas, nematomas, galingas,
Prieš amžius laikrodžio užsuko tuos ratus;
O tu prieš didį jį, marus ir nuodėmingas,
Nustebęs garbini tik mėlynus skliautus.

JEI KADA PANČIAI NUKRIS

Jei po amžių kada skaudūs pančiai nukris
Ir vaikams užtekės nusiblaivęs dangus,
Mūsų kovos ir kančios, be ryto naktis
Ar jiems besuprantamos bus?

Ką mums žada rytojus?.. Tikėk, jei gali!
Nes ir kaip begyvent ir kentėt be vilties?
Rodos, Dievas užmiršo!.. O žmonės mieli,
Palauk, iki ranką išties!

Tarp vargų-sopulių be rasos ir žvaigždės
Mūsų mėlynos akys apteko kraujais;
Kam mirtis jas užmerkė, laimingas ilsės,
Širdies nebekruvins vargais.

O tačiau mes, be ašarų jungą dienos
Nešdami, be nakvynės keliaujame sau,
Ar mums audros užkauks, ar kas kelią užstos,
Aukščiausis, tarnaujame Tau.

Nei vaitoti, nei verkti nepratę visai,
Vien atstatom krūtinę, apkaltą ledu:
Ne be žado širdies mes kokie milžinai,
Bet sielą prakalbint sunku!

O, kad oro plačiau kiek pasemt krūtine!
Kiek ten jausmo gilaus, nepradėtų jėgų!..
Ar tai viskas užmirs vien svajonių sapne?
Ar žūsme keliais be darbų?

O, kaip kartais sunku! Ar kas norint supras?
Bet gana, ne be vardo mus audros išgriaus!
Užgiedokime, vyrai, sau dainas linksmas!
Kaip vyrai keliaukim toliaus!

Jei po amžių kada skaudūs pančiai nukris
Ir vaikams užtekės nusiblaivęs dangus,
Mūsų kovos ir kančios, be ryto naktis
Ar jiems besuprantamos bus?

MIŠKAS ŪŽIA

Miškas ūžia, verkia, gaudžia;
Vėjas žalią medį laužo;
Nuliūdimas širdį spaudžia,
Lyg kad replėmis ją gniaužo.

Girios tamsios, jūs galingos,
Kur išnykote, plačiausios?
Dienos praeities garsingos,
Kur pradingote, brangiausios?

Miškas verkia didžiagirių:
Baisūs kirviai jas išskynė;
Verkia Lietuva didvyrių:
Jų neprikelia tėvynė.

Kas mums praeitį grąžintų
Ir jos garsą, ir jos galią?
Kas tuos kaulus atgaivintų,
Kur po žemėmis išbalę?

UŽTRAUKSME NAUJĄ GIESMĘ

Užtrauksim naują giesmę, broliai,
Kurią jaunimas tesupras!
Ne taip giedosme kaip lig šiolei:
Kitas mąstysime dūmas.

Drąsiai, aukštai
Pakils balsai:
Išauš kita gadynė!
Užgims darbai,
Prašvis laikai.
Pakils jauna tėvynė!

Aušra naujos gadynės teka:
Nušvis ir saulės spinduliai;
Juk nujautimas širdžiai šneka
Taip aiškiai, linksmai ir saldžiai.

Drąsiai, aukštai
Iškils balsai ir t. t.

Numesk, tėvyne, rūbą seną,
Kurį užvilko svetimi!
Jį meilės kerštas tekūrena
Tėvynės meilės ugnimi!

Į darbą, vyrai! Šalį jauną
Prižadins meilės rytmetys;
Galybė meilės viską griauna:
Žiemos ledus ji sutirpys.

Ranka mus spaudžia geležinė,
Krūtinę apkala ledais:
Uždekim meile sau krūtinę!
Į kovą stokim milžinais!

Tas ne lietuvis, kurs tėvynę
Bailiai kaip kūdikis apleis;
Kursai pamins, ką bočiai gynė
Per amžius milžinų keliais.

Tas ne lietuvis, kurs jos būdo,
Jos žemės dainų nemylės;
Neverks, kad patys sūnūs žudo
Kas verta meilės ir garbės.

Tas ne lietuvis, kurs dar bijo
Atsižadėt sapnų nakties,
Kurs bėgs nuo žygių, kalavijo,
Kursai didžiais darbais nešvies

Į darbą, broliai, vyrs į vyrą,
Šarvuoti mokslu atkakliu!
Paimsme arklą, knygą, lyrą
Ir eisim Lietuvos keliu!

Drąsiai, aukštai
Iškils balsai:
Išauš kita gadynė!
Užgims darbai,
Nušvis laikai,
Atgims jauna tėvynė.

NEBEUŽTVENKSI UPĖS

Nebeužtvenksi upės bėgimo,
Norint sau eitų ji pamažu;
Nebsulaikysi naujo kilimo,
Nors jį pasveikint tau ir baisu.

Naujos idėjos – darbas ne vaiko:
Užtvenktos mėto audrų žaibus!
Nesustabdysi bėgančio laiko:
Vaikas tik trukdo amžių darbus.

Vyrai lietuviai, auštančią dieną
Mūsų nors sūnūs visgi išvys!
Griaukime amžiais užverstą sieną,
Norint gailėtųs jos beprotys!

Amžiais pavergta keliais tėvynė;
Jos atgimimą jaučia dvasia.
Ginkim, ką mūsų proseniai gynė!
Žadinkim brolius meile drąsia!

Ginkime kalbą, žemę, jos būdą!
Stokim į darbą kaip milžinai!
Laimina Dievas sėjamą grūdą,
Laimina vaisių: gema šimtai.

Kas vakarykščio sapno ieškotų,
Tam labą naktį galim užtraukt;
Svetimą rūbą kas dar nešiotų,
Tam nusibostų galo belaukt.

LIETUVA BRANGI

Graži tu, mano brangi tėvyne,
Šalis, kur miega kapuos didvyriai:
Graži tu savo dangaus mėlyne!
Brangi: tiek vargo, kančių prityrei.

Kaip puikūs slėniai sraunos Dubysos,
Miškais lyg rūta kalnai žaliuoja;
O po tuos kalnus sesutės visos
Griaudžiai malonias dainas ringuoja.

Ten susimąstęs tamsus Nevėžis
Kaip juosta juosia žaliąsias pievas;
Banguoja, vagą giliai išrėžęs;
Jo gilią mintį težino Dievas.

Kaip puikūs tavo dvarai, tėvyne,
Baltai iš sodų žalių bekyšą!
Tik brangią kalbą tėvų pamynę
Jie mūsų širdis mažai ką riša.

Kaip linksma sodžiuos, kai vyturėlis
Jaukiai pragysta, aukštai iškilęs,
Ar saulė leidžias, ir vakarėlis
Ramumą neša, saldžiai nutilęs.

Bažnyčios tavo ne tiek gražybe,
Ne dailės turtais, ne auksu žiba;
Bet dega meilės, maldos galybe,
Senųjų amžių gyva tikyba.

Kai ten prieš sumą visi sutarę
Griaudžiai užtraukia „Pulkim ant kelių"
Jausmai bedievio vėl atsidarę
Tikėti mokos nuo tų vaikelių.

Graži tu, mano brangi tėvyne,
Šalis, kur miega kapuos didvyriai!
Ne veltui bočiai tave taip gynė,
Ne veltui dainiai plačiai išgyrė!

KUR BĖGA ŠEŠUPĖ

Kur bėga Šešupė, kur Nemunas teka,
Tai mūsų tėvynė, graži Lietuva;
Čia broliai artojai lietuviškai šneka,
Čia skamba po kaimus Birutės daina.
Bėkit, bėkit, mūsų upės, į marias giliausias!
Ir skambėkit, mūsų dainos, po šalis plačiausias!

Kur rausta žemčiūgai, kur rūtos žaliuoja
Ir mūsų sesučių dabina kasas,
Kur sode raiboji gegutė kukuoja,
Ten mūsų sodybas keleivis atras.
Kur žemčiūgai, žalios rūtos, kur raiba gegutė,
Ten tėvynė, ten sodybos, ten sena močiutė.

Ar giedros išaušta pavasario dienos,
Ar krinta po dalgiu žvangučiai lankos,
Ar dreba nuo šalčio apleistos rugienos, –
Mums savo tėvynė graži visados.
Ar pavasaris išaušta, ar kaitri rugpjūtė,
Tu gražiausia, maloniausia, Lietuva-matute!

Ar šviečia mums saulė, ar orai aptemę,
Tu mūsų brangiausia prabočių šalis!
Čia prakaitu mūsų aplaistyta žemė,
Čia tiek atminimų atranda širdis!
Ar laiminga, ar varguose, visados tu miela,
Atminimais taip turtinga ir brangi kaip siela!

Čia Vytautas didis garsiai viešpatavo,
Ties Žalgiriu priešus nuveikęs piktus;
Čia bočiai už laisvę tiek amžių kariavo;
Čia mūsų tėvynė ir buvo, ir bus.
Čia kur Vytautas Didysis mus ir Vilnių gynė,
Bus per amžius, kaip ir buvus, Lietuvos tėvynė!

Apsaugok, Aukščiausis, tą mylimą šalį,
Kur mūsų sodybos, kur bočių kapai!
Juk tėviška Tavo malonė daug gali!
Mes Tavo per amžius suvargę vaikai.
Neapleisk, Aukščiausis, mūsų ir brangios tėvynės,
Maloningas ir galingas per visas gadynes!

VILIJA (NERIS)

Iš Mickevičiaus versta

Vilija, mūsų upelių matutė,
Dugną tur aukso, o veidą kaip dangų;
Vandenis semia lietuvė-sesutė,
Širdžia ir veidu skaistesnė už bangą.

Puikios, malonios pakalnės ties Kaunu;
Puošia jos tulpėmis Viliją srauną;
Myli lietuvę gražesnis jaunimas,
Negu kad rožių ir tulpių audimas.

Vilijai Kauno pakalnės per nieką:
Nemuno ieško ir žiedus palieka.
Liūdnai lietuvei ašarėlės byra,
Nes pamylėjo kito krašto vyrą.

Mylimą Nemuns, smarkiai apkabinęs,
Neša pro kalnus, per laukų platybes;
Glaudžia su meile prie šaltos krūtinės
Ir kartu skęsta į marių gilybes.

Tu save lygiai svetimam pašvęsi,
Brangią tėvučių apleidus šalelę,
Ir lyg tarp marių užmiršta paskęsi,
Bet dar liūdnesnė, Lietuvos mergele!

Širdį ir upę sunku suturėti;
Vilijai bėgti, mergaitei mylėti!..
Vilija skęsta į Nemuną mielą,
O bokšte liūdi mergužėlės siela.

Tomas Venclova

LAIMEI, MAIRONIS

Poetai, anot Boriso Pasternako, būna dviejų rūšių: vieni miršta dar gyvi būdami, kiti nemiršta niekad.

Nepriklausomybės epochoje daugeliui atrodė, jog Maironis priklauso pirmajai poetų rūšiai. Gyvenimo gale jis buvo neginčijamas klasikas, bet drauge ir praėjusių laikų relikvija. Pradedantis autorius, apsilankęs anuomet pas Maironį, tirpte tirpo iš nedrąsumo: „Prieš mane didžiausias Lietuvos poetas!“ Tačiau savo vizito aprašymą jis vis dėlto pribarstė komiškų detalių (pirmieji Maironio žodžiai buvę: („Jeigu aukų, tai neduodu“). Ir ne kas kitas, o tas pats pradedantis autorius, – vėliau virtęs gana maironišku, – rėžė spaudoje: „Paseno ir Maironis, ir Maironio laikų idėjos“.

Šita nuomonė anaiptol nebuvo išskirtinė. Panašiai tuomet galvojo ir Balys Sruoga, ir dauguma keturvėjininkų, ir Kazys Boruta, tik ne kiekvienas ryždavosi tai viešai pasakyti. Maironis gyveno užsidaręs, patyręs nemažai asmeninių ir politinių nusivylimų, literatūros procese beveik nedalyvavo, ir jo paskutinieji veikalai – su retomis išimtimis – buvo silpnoki. Poezija, tapusi paminkline vertybe, stelbė autoriaus asmenį. O Maironis ir šiaipjau nepriklausė prie judriųjų ir aktyvųjų. Jis buvo normos ir etalono žmogus. Dialogas su Maironiu – toks, kaip su Vaižgantu ar netgi Jakštu – atrodė nebejmanomas: su bronzine statula nebendraujama, ji tegali, tarsi legendose, stingdyti savo prisilietimu. Amžininkai prisimena, jog Maironio mirtis praėjo beveik nepastebėta.

Nuo tos mirties praslinkus vos aštuoneriems metams, suiro beveik visa, kuo Maironis tikėjo, kas buvo jo idealas – netobulai įgyvendintas, kaip ir visi idealai, bet vis dėlto neabejojamas. Galėjai pagalvoti, kad dabar Maironis galutinai nutols nuo mūsų. Ne tik todėl, kad naujieji valdovai stengsis jį nutylėti; pirmiausia todėl, kad naujoji katastrofiška patirtis nebegali būti apimta ir įprasminta maironiškomis kategorijomis.

Kaip elgėsi su Maironiu komunistiniai ideologai – atskira, jau ne sykį nagrinėta tema. Kiekvienas žino, kad iš pradžių jie Maironį agresyviai neigė. Zigmas Angarietis, Bronius Pranskus, Romas Šarmaitis (o per pirmąją okupaciją ir kai kurie inteligentiškesni žmonės, pavyzdžiui, Viktoras Katilius) vadino jį buožijos poetu ir panašiais nieko gero nežadančiais vardais. Tačiau visa tai praeityje. Ilganiui įsivyravo kur kas liberalesnė linija. Mat Maironio vis dėlto neapeisi. Be to, nuo Stalino laikų yra bendra direktyva: kiekvienai tautai reikia turėti savo klasiką, savo nedidelį Puškiną, reiškusį pažangias idėjas ir pranašavusį – tegu nevisada sąmoningai – tarybinę aušrą. Ukrainiečiams todėl buvo leistas Ševčenka, gruzinams Rustavelis, latviams Rainis; Lietuvoje „mažojo Puškino“ vietai, kad ir kaip žiūrėsi, geriausiai tiko Maironis. Marksistiniai kritikai – dažnai netgi tie patys – turėjo keisti savo pažiūras: Maironis, žinoma, yra prieštaringas, bet iš esmės., nepaisant ideologinių ribotumų bei sutanos varžtų, gana priimtinas. Beveik kaip Mieželaitis arba Marcinkevičius, nors ir truputį blogesnis. Vis dėlto eilėdara, gamtos vaizdai, antiburžujiškos satyros, kova prieš vokiškąjį imperializmą (pastarasis argumentas, populiarus karo ir pokario metais, dabar yra kiek išblėsęs).

Nesunku pajuokti šiuos tragikomiškus manevrus. Nors juose juntama ne tik oficiozinė veidmainybė, bet ir padoresniųjų intelektualų taktika, bandant išsaugoti Maironio

palikimą ligi geresnių laikų. Stalino epochoje – ir vėliau, net šiandien – lituanistai priminė Robinzoną, atsidūrusį negyvenamoje saloje: jie stengėsi pasiimti iš sudužusio laivo visa, kas įmanoma, ir bet kokiomis priemonėmis. Nederz už tai jų peikti.

Todėl Maironio likimas pokarinėje Lietuvoje labai kitėjo. Po vulgarių marksistinių tiradų, po negailestingo kupiūravimo ir darkymo, nutylėjimų ir konfiskacijų (netgi 1948 metų Maironio rinkinys rusų kalba buvo konfiskuotas ir pavirto bibliografine retenybe) atėjo nauja gadynė. Cenzoriai kiek sušvelnėjo ir paprastai nebegnaibo atskirų strofų – iškerpa visą eilėraštį. Daugmaž prieinama „Jaunoji Lietuva“, netgi šis tas iš kitų poemų bei dramų. Ypatingo suliberalėjimo akimirką išleista didžiulė, 520 puslapių Vandos Zaborskaitės studija apie Maironį, kuriai net ir reikli akis nedaug tegalėtų prikišti. Po kelių apgailėtino vegetavirno dešimtmečių atnaujintas muziejus Maironio namuose – nors ta pačia proga paretušuoti memorialiniai kambariai, kad lankytojams nekiltų pagunda prisiminti, jog Maironis vis dėlto buvo kunigas ir nepriklausomybininkas. Jau ir nuosaikiai moderni Gedimino Jokūbonio darbo statula stūkso priešais tą muziejų. Jau ir Virgilijus Noreika įvairiuose pasviečiuose traukia „Lietuva brangi“, glostydamas išeivių širdis.

Turbūt tai geriau už Maironio plėšimą iš atminties. Net galėtum pasakyti, kad Maironis – kaip dauguma lietuvių klasikų – įveikė tarybų valdžią. Tačiau visa tai, be abejonės, turi ir išvirkščiąją pusę. Oficiali pagarba, rodoma klasikui, apramina ir nukreipia norima linkme patriotinius jausmus. Idėjiškai bankrutavusi partija griebiasi kiekvieno šiaudo, ir nepaskutinėje vietoje tautiškumo. Ji geidžia Maironį (M. K. Čiurlionį, Vaižgantą, ryt poryt gal net A. Jakštą ar Šalkauskį) pasisavinti ir prijaukinti. Ir tuo pačiu galutinai palaidoti.

O vis dėlto nedėkingas sovietologo darbas. Nusibosta sekti veržlių priveržimus ir atleidimus. Nusibosta bukaprotės formulės, guminiai žodžiai apie „pažangių ir reakcinių tendencijų“ mišinį (lyg Maironis, kaip ir kiekvienas rimtas rašytojas, nebūtų organiška visuma, kurioje kiekvienas dėmuo yra visų kitų nulemtas ir su visais kitais susijęs). Jau nebe nuobodį, bet šaltą panieką kelia nesibaigiantys cenzūros menuetai: „Jaunąją Lietuvą“ dabar galima praleisti, „Raseinių Magdės“ dar negalima, rytoj gal ir „Jaunąją Lietuvą“ uždrausime, bet gali atsitikti, kad praleisime ką nors iš religinių eilių...

Neslėpsiu, kad ir man pačiam ne prie širdies vienas kitas Maironio posmas ar posakis, kuriame pasigirsta kategoriško – sakytum, net biologinio – nacionalizmo gaida. Lygiai taip pat kiekvienam, pratusiam prie modernesnio mąstymo, kartkartėmis užkliūva ir Pietaris, ir Kudirka. (Ir T. Ševčenka, ir N. Gogolis, ir F. Dostojevskis). Taip pat negincytina, kad „Mūsų vargai“ ar „Vytautas pas kryžiuočius“ literatūriniu požiūriu nėra labai didelės vertybės. Tačiau yra abėcėliška tiesa: bet koks žymus rašytojas turi būti prieinamas visas, su visomis silpnesnėmis vietomis, pasenusiais, abejotinais ar kam nors nemaloniais teiginiais. Kitaip nesuprantamas ir jis pats, ir jo gyvenamasis metas, ir jo tautos istorinė plėtotė. Ne maži vaikai – patys atskirsime, kas gera, kas bloga! Deja, ko jau ko, o Maironio pilno akademinio leidimo teks laukti ilgokai – ligi tarybinės sistemos žlugimo ar labai esminių jos reformų. Kiek tai užtruks – niekas nežino.

Tačiau ir pešiojimai, ir bandymai prijaukinti, ir amžinai nepilnas, apytikris pristatymas Maironiui nėra nei labai baisūs, nei labai pavojingi. Nes šiandien jau visiškai aišku, jog Maironis priklauso antrajai poetų rūšiai – tiems, kurie gyvena amžinai.

Tiesa, Maironio poetinė kalba netinka naujajai istorinei situacijai. Gulago ir susideginimų laikais nebepridera senoji simbolika. Nenatūralu ir tragikomiška šiandien šnekėti apie

vaidilas, bočius milžinus, pančių žvangėjimą, nors vienas kitas dar verčiasi tomis klišėmis. Reikia kažkokios kitos kalbėsenos – aštresnės, niūresnės, ironiškesnės. Taip visada būna literatūroje – senieji rašymo būdai sustabarėja ir subyra į dulkes, kartais net labai greitai; ką jau šnekėti apie mūsų metą! Ir vis dėlto Maironio rašymo būde yra kažkas amžino. Jo kalbėsena, jo simbolika ne tik tobulai tiko jo istorinei situacijai, bet ir išliko mūsų sąmonės podirvyje – kaip norma, nuo kurios atsispiriama, bet kuri visada yra būtina; kaip krantas, nuo kurio išplaukiama į kelionę; kaip etalonas, kuriuo gali ir turi būti matuojami nauji pasiekimai.

Sakome, kad Maironis buvo tipiškas konservatorius – tiek savo buitiniais įpročiais, tiek socialinėmis bei etinėmis pažiūromis, tiek literatūriniu skoniu. Bet mūsų poezijoje jis radikaliausias iš radikaliausių. Didesnis revoliucionierius už simbolistus, už keturvėjininkus, žemininkus (visiems po Maironio buvo jau žymiai lengviau). Jis sukūrė tobulus poetinio pasakymo būdus ten, kur jų praktiškai nebuvo. Pakanka jį sulyginti su bet kuriuo jo amžininku, kad išryškėtų kokybinis skirtumas – kaip tarp ledo luito ir gyvo, tekančio vandens. Šalia bejėgių eilučių, kurias šiandien skaitome tik iš pagarbos tėvams ir istorinio smalsumo, atsiranda tikslūs, amžinai įsimenantys posmai, nenusileidžiantys jokios tautos klasikinei poezijai. Atsiranda tiesiog iš nieko. Maironio gretinimas su Puškinu, peršamas šių dienų Lietuvoje, turi tam tikro pagrindo, nes Puškinas panašiai sukūrė normas, etalonus rusų poezijai; tačiau spraga tarp Maironio ir jo tiesioginių pirmtakų dar didesnė, taigi ir jo laimėjimas reliatyviai stambesnis. A. Puškinui išpureno dirvą keli puikūs poetai – Deržavinas, Batiuškovas, Žukovskis; o Maironiui? Prieš jį buvo tik K. Donelaitis (beje, irgi išaugęs neartoje dirvoje), Baranauskas, gal dar Poška ir Strazdas; bet jie priklauso kitoms epochoms, Maironis jų nesekė, tarp jų ir Maironio nėra to tiesioginio ryšio, kuris yra tarp Puškino ir jo mokytoją.

Tiesa, Maironiui padėjo svetimtaučiai. To negalima ginčyti: jis atidžiai skaitė F. Šilerį, Mickevičių, tą patį A. Puškiną (kažin ar jam nebus suteikę impulsų ir Tiutčevas, ir A. K. Tolstojus?). Gal Maironis netgi daugiau pasisavino iš kitataučių poetų, negu modernistai, nors iš pirmo žvilgsnio taip ir neatrodo. Tačiau kitakalbių patirtis negali būti mechaniškai perkelta į savąją tradiciją. Jų įtaka visada yra antraeilė. Pagaliau tuos pačius poetus anuomet skaitė, netgi vertė visi; prilygo jiems tiktai Maironis.

Todėl Maironio eilės atrodo tikras literatūrinis stebuklas, tikras *tour de force*[1]. Beveik tuštumoje gimsta dalykai, gyvi ne vien savo laikui, bet ir visiems laikams: „Nuo Birutės kalno“, „Uosis ir žmogus“, „Užmigo žemė“... Jis išreiškia ir formuoja pačią lietuvių kalbos dvasią – taigi atlieka tą darbą, kurį romėnams atliko Horacijus, italams Dante.

Prisimenant Maironio poveikį jo bendralaikiams, dažnai cituojamas sakinys iš Šatrijos Raganos *Viktutės*: „Pirmą sykį išgirdau tokią gražią lietuvių kalbą, ir pasirodė ji man šimtą sykių gražesnė už lenkišką ir visas kitas“. Gal ne visada pastebime, jog čia atkreiptas dėmesys kaip tik į kalbą (ne į Maironio tautines idėjas, ne į jo etinę programą, ne į religinį jausmą, o į kalbą – į tai, kas yra poezijos esmė). Kaip tik šiuo atžvilgiu Maironis iškėlė lietuvių literatūrą ligi pasaulinių standartų. Jis nesijautė mažas, ir su juo lietuviai jau nebegalėjo jaustis atsilikę, pasmerkti nutausti ir išnykti. Kaip tik todėl Maironis buvo ne tik poetas, bet ir reikšmingas istorijos veiksnys. Jis parengė Lietuvą nepriklausomybei

[1] Žygdarbis (pranc.) — red.

nemažiau (gal daugiau) už Basanavičių ir Kudirką. Jei tauta pati sau garantuoja pilnavertį dvasinį gyvenimą, ji jau yra nepriklausoma: okupacijos tada virsta tik praeinančia istorine nelaime. Visiškai pilnavertis mūsų tautos dvasinis gyvenimas prasideda su Maironiu (nes kalbos brandumas reiškia ir dvasios brandumą). Ir po Maironio tas pilnaverčio dvasinio gyvenimo siūlas jau niekada nebenutrūko. Tiesa, tai ne vien jo, bet ir bendrosios krašto plėtotės nuopelnas; tačiau didele dalimi ir jo.

Dėl to ne kas kitas, o Maironis yra centrinė mūsų literatūros figūra, tasai židinys, į kurį sueina ir kuriame persilaužia visi spinduliai. M. Mažvydas, K. Donelaitis, A. Baranauskas yra dar vieniši. Jie dideli, bet jie dar nesukuria visuotinės kultūrinės normos, „atskaitos sistemos“. Po jų pasirodymo lietuvių kultūra ir vėl ištisus dešimtmečius, netgi šimtmečius vos vegetuodavo, netgi nykdavo. Po Maironio ji nebenyksta ir nebeišnyks.

Maironio eilėmis ir šiandien gali alsuoti; ir šiandien gyvas malonumas skalauti gerklę jų garsais, pasiduoti jų ritmui, sekti jų atbalsį ore. Jų struktūra stebėtinai nepajudinama ir atspari: ne tik nesukeisi vietomis eilučių, neišmesi šio ar kito fragmento (ką palyginti lengva padaryti modernistui), bet netgi poeto pavartoto žodžio dažniausiai nepavaduosi jokiu kitu. Pasakyta taip, kaip turėjo būti, ir geriau pasakyti negalima. Šiuo požiūriu gal tik Radauskas mūsų poezijoje prilygsta Maironiui. Maironio meistriškumas toks, jog jis nelyginant Midas įstengia bet ką paversti auksu. „Vakaras ant ežero Keturių kantonų“ daugeliui atrodo poetiškas – ir tikrai yra poetiškas – savo sinesteziniais vaizdais, savo dinamiškomis, persiliejančiomis viena į kitą metaforomis, savo priebalsių ir dvibalsių harmonija:

Medžių ant saulės kepintas lapas
Nuspindo rasa;
Rožių iš kalnų papūtė kvapas
Skania sveikata.

Audžiau nurimęs aukso svajones
Aušros spinduliais;
Lėkė jos, skrido, pilnos malonės,
Padangių keliais.

Bet lygiai su tokiu pat pavydėtinu laisvumu Maironis kuria poeziją „iš nulio“ – iš pavardžių sąrašo; kaip šiandien pasakytume, iš telefonų knygos. Jo rankose tas sąrašas išeina griežtas lyg formulė, įsimenantis lyg aforizmas, grakštus tarytum muzikinė frazė:

Mantvydaitis juokdarys,
Bartkaus posūnis Kairys,
Ožkabarzdis – jaunikaitis,
Aldadrikas Jonuška,
Žnairas kūtvėla Tiška
Ir naktibalda Valaitis.

Maironis parodė, kaip sklandžiai, skambiai, reljefiškai galima rašyti lietuvių kalba. Su juo mūsų literatūra, sakytum, visam laikui atgavo amą: jis pademonstravo puikią dikciją ten, kur kitiems dar gerokai pynėsi liežuvis. Jis pateikė lietuvių poezijai pirmąjį išbaigtą

ženklų, simbolių, frazeologizmų repertuarą. Galima dar pridurti: jis pasiūlė mąstysenos, jausenos, elgsenos modelius, kurie ilgam laikui nulėmė lietuvio, taigi ir Lietuvos būtį.

Savo mitologiją, istoriją, net geografiją didele dalimi tebematome pro Maironio prizmę. Kaip ir dera pirmajam tikrai tautiniam poetui, Maironis buvo enciklopediškas, universalus. Donelaitis ir Baranauskas dar ribojasi savuoju kampu, savuoju regionu, nors ir daug pasako. Maironis supoetina, pasisavina, paverčia visų mūsų namais ir palikimu Lietuvą nuo Drūkšės ežero ligi Minijos, nuo Trakų pilies ligi „Žemygalos medžių trijų“; ir dar pasižvalgo už Lietuvos ribų, leidžia pajusti, jog Lietuva yra Europos dalis. Čia simboliška ir tai, kad jis gimė geografiniame Lietuvos centre, ir tai, kad nemėgdavo pabrėžti savo žemaitiškumo. Lygiai taip pat jis įvaldo, apgyvendina visą mūsų istorinį laiką. Jo poetinis mostas aprėpia pirmykščius archetipus (ligi seniausiojo indoeuropietiško ir ne tik indoeuropietiško įvaizdžio – pasaulio medžio eilėraštyje „Uosis ir žmogus“), vėlesnę labiau rafinuotą mitologiją („Jūratė ir Kastytis“), kunigaikščių epochą („Eina garsas“), unijos laikus („Čičinskas“), stagnaciją carinės Rusijos globoje („Spjauki, drauguži“), tautinį sąjūdį, pirmąjį pasaulinį karą, nepriklausomojo gyvenimo problemas, nusivylimus ir galimybes. Kaip tik Maironio dėka visa tai virto mūsų kolektyvinės pasąmonės dalimi. Kritikų, berods, jau pastebėta, kad Maironio laiko modelis yra ne tik visa apimantis, bet ir kryptingas. K. Donelaičio laikas – statiškas žemdirbio laikas, kuriame amžinai atsikartoja tie patys ritualai; A. Baranausko laikas – tragiškas žengimas iš aukso amžiaus į bevaisę žemę, „išgriuvusią pūstynę“; ir tik Maironio laikas yra tikrojo istorinio proceso laikas su praeitimi, dabartimi ir ateitimi.

Maironis suteikė mūsų sąmonei universalią dimensiją, įnešė į ją europietiško platumo. Ir nenuostabu, kad jis vos ne pirmasis Lietuvoje suvokė literatūrą kaip reikšmingą nepavaduojamą misiją. Rašytojas pagal Maironį yra charizmatinė esybė, šauklys ir pilietis, pilnutinis ir harmoningas žmogus. Kaip mitinis mediatorius, jis suvienija priešingybes ir išsprendžia prieštaravimus. Turbūt neatsitiktinis dalykas, kad dažniausias *Pavasario balsų* daiktavardis – širdis. Tai ne vien romantiškas štampas. Širdis logiškai ir etimologiškai siejasi su centru, harmonija, pusiausvyra: joje susitinka, per ją persilaužia mikrokosmas ir makrokosmas. Poetas, tapdamas pasaulio širdimi – ar šerdimi – paverčia visą savo egzistenciją mitologema, ženklu būsimajam laikui.

Tokie dalykai, be abejo, nepakartojami. Jiems reikia ypatingai susidėjusių aplinkybių – ir istorinių ir grynai biografinių. Dažnas mūsų literatūroje pretendavo ar pretenduoja būti „antruoju Maironiu“, tačiau tokios pretenzijos yra visai beviltiškos: geriausiu atveju pretendentas lieka savimi, blogiausiu – virsta netikru epigonu. Tiesioginis Maironio poveikis yra labai pavojingas. Jo ženklai lengvai išvirsta banaliomis klišėmis ir štampais, jo patosas – tuščia retorika, jo emocijos – sentimentais, jo harmonija – lėkštumu. Bet panašiai atsitinka kiekvienam tikram klasikui, ir gal tai netgi yra vienas iš didybės požymių.

Andrė Žido (ar Jeanas Toulet), paklaustas, kas yra geriausias prancūzų poetas, atsakė: „Victor Hugo, hélas!“ (Deja, Victoras Hugo). Atsimindami neabejotiną Maironio didybę, o drauge šį sunkų, pavojingą ir reiklų jo šešėlį, galėtume panašiai pasakyti. Geriausias lietuvių poetas yra Maironis. Deja, Maironis. Laimei, Maironis.

1982

Vanda Zaborskaitė

„...PAĖMĘS AUKSO LYRĄ...“

Maironio gimimo 130-osioms sukaktuvėms

Dar taip tarsi ir neseniai minėjome Maironio gimimo 120-metį, bet tai buvo kitame istoriniame laike, kitame pasaulyje.

Tiesą sakant, 120-metis nė nebuvo minimas: Maironis tuomet buvo tautos tyliosios rezistencijos poetas. Jis buvo įsileistas į mokyklą – per daug iškili ir esminė lietuvių poezijai buvo jo kūryba, kad galima būtų buvę ją nutylėti. Bet buvo įsileistas ne visas. Valdžios ideologinės instancijos stropiai žiūrėjo, kad prieš tautos pavergimą, politinę priespaudą šaukiančios, tautos atgimimą skelbiančios, Lietuvos valstybingumą aukštinančios Maironio poezijos čia nebūtų. Nebuvo mokyklinėse prograose, skaitiniuose ne tik poemų, dramų – nebuvo ir didokos dalies lyrikos. Dėmesį telkta į Maironio gamtinę poeziją. Jos ribose, žinoma, sklaidžiasi puikūs poezijos kūriniai, bet esmė ir pusiausvyra buvo stipriai pažeista. O vis dėlto daugelio mokytojų lituanistų pastangomis, meile ir išradingumu, Maironis Lietuvos mokykloje gyveno kaip Tėvynės grožio, jos laisvės siekių ir aukštų žmogaus dvasios polėkių dainius. Nuo mokytojo pilietinio ir tautinio sąmoningumo anuomet daug priklausė, kaip jis mokiniams pateikdavo Maironį: ar inertiškai kartojo dar stalinmečiu nukaltus stereotipus apie poeto „ribotumą“, „nacionalizmą“, „klerikalizmą“, ar ieškojo platesnių erdvių, į kurias buvo išėjusi lituanistika. Tačiau, čiaip ar taip, mokytojo įnašo esama, kad „Graži tu, mano brangi Tėvyne!“ tapo Lietuvai neoficialiu lietuvių tautos himnu. Mokytojas nesiryžo, o dažnai ir negalėjo pakelti balso prieš valdžios valią, bet vidinis jo nusiteikimas, dvasinė kultūra ir profesinė kompetencija mezgė tarp jo ir mokinių nematomus, bet labai aiškiai juntamus tarpusavio supratimo ir atjautimo ryšius. Vienintelis mokytojas Antanas Vizbaras (muzikos mokytojas) tais metais surengė Ariogaloje viešą Maironio 120-mečio minėjimą, kur gausiai susirinkusiems klausytojams Maironio eiles skaitė aktorius Laimonas Noreika, o dainas Maironio tekstais dainavo vietinis choras, diriguojamas ne tik A. Vizbaro, bet ir šventės svečio Liongino Abariaus. Minėjimo neįsileido tada čia pat esantis rajono centras – Raseiniai.

Po penkerių metų, 1987-aisiais, Lietuva plačiai ir iškilmingai minėjo Poeto 125-metį. Jau buvo jaučiamas Atgimimo artėjimas. Pasvyravusi ir paabejojusi, valdžia vis dėlto leido rengti viešo minėjimo iškilmes. Jos nuvilnijo per Lietuvą, o iškilmingame vakare, kai visa Akademiko dramos teatro salė atsistojusi ėmė giedoti „Lietuva, brangi, mano Tėvyne!“, pirmąkart, neišlaikiusi žmonių spaudimo, atsistojo ir valdžia. Maironio poezijos žodis jau skambėjo garsiai, aiškiai, išsakydamas tautos pasiryžimą, siekius ir viltis. Jis skelbė istorinio teisingumo pergalę ir neišvengiamą imperijos griūtį:

Bet amžių baisi Nemezidė užslinks!
Ji eina kaip Dievo rūstybė.
Galingą pirmiausiai gal sau išsirinks:
Prieš ją krito Romos galybė.

Maironio dainas, susiėmę už rankų, dainavo šimtatūkstantinės žmonių minios.

O paskui Maironis pasitraukė į šalį – tarsi nebebūtų reikalingas tautai. Apie tėvynę ėmėme kalbėti kitais žodžiais, kitų poetų eilėmis. Tai natūralu, ir neturėtume dėl to jaustis kalti, lyg būtume Maironį pamiršę ar išdavę. Taip tikrai nėra. Yra tik tai, kad dideli poetai gyvena tautoje besikaičiančiais pavadinimais: jie iškyla iš kultūros atminties čia viena, čia kita savo kūrybos puse, vienais ar kitais kūriniais ar motyvais, o kartais ir visai kuriam laikui panyra užmarštin, kad paskui prabiltų žodžiais, lyg šiandien parašytais ar ištartais. Su Maironiu taip jau yra buvę keletą kartų. Taip yra buvę ar būna. Kai žvelgiame į literatūrinį ar politinį, visuomeninį gyvenimą, matome, kaip kinta poeto sąskambis su aštriaisiais dienos poreikiais, laiko pokyčių padiktuotais siekimais. Bet jeigu jis yra savosios literatūros klasikas, t. y. įaugęs į tautos sąmonę kaip turintis tobulumo vertę, kaip savo srities etalonas, tai iš tautos dvasinio akiračio nepranyksta. Gal užeina laikas, kai jis retai teminimas, beveik necituojamas, juo nesidomi nei kritikai, nei literatūros istorikai, bet jį jaučia visi, jo poezijos žodžiais pavadinami įprastiniai, fundamentalūs dalykai – metų laikai, miestai, upės, taip pat vertybinės nuostatos, įsitikinimai, viltys: „Laikai juk mainos: buvo pikti, ateis kiti Lietuvai, mūsų tėvynei!“, „Paimsme arklą, knygą, lyrą...“, „O tačiau Lietuva juk atbus gi kada: / Ne veltui ji tiek iškentėjo!“, „Kaip puikūs slėniai sraunios Dubysos...“ – ar bereikia dar cituoti ir vardyti? Yra tekstų, kuriuos dar mokykloje išmoksta visi tautos vaikai, jie mums yra gražios kalbos, gilaus jausmo ir taurios minties modeliai.

Tačiau Maironio poezija nėra vienaspalvė. Kai Sigitas Parulskis kalba apie tai, kad Maironis yra „nuvargintas“, jis, matyt, turi mintyje retorinius, politinius, visuomeninius eilėraščius. Jie Maironiui esmingi, juose potencialiai glūdi labai didelė poveikio galia – visi ją esame neseniai patyrę. Bet yra ir kitas Maironis:

Aktis graži, rami, vaizdi,
Toli juokavimus girdi
Ir dainas ilgesio pradėtas!
Malonu vienkart ir griaudu!
Į tolį eitum vienu du...
Naktis graži, dangus žvaigždėtas.

Mėnulis šviečia. Pradalgių
Pakvipo šienas. Už rugių
Griežlė begriežia kanapėta.
Ant kalno snaudžia pušynai,
Lapuos sapnuoja milžinai!..
Naktis graži, rami, žvaigždėta.

Kiek daug tematikos, poetikos, metrikos gijų sklinda iš šio fragmento į visas Maironio poetinio pasaulio šalis ir į dar tolimesnes visos lietuvių poezijos erdves! Nakties motyvas, meilės tema, peizažo sandara, aukštojo stiliaus požymiai ir jo ribos, strofos komponavimas, silabotonikos galimybės – tokiais ir panašiais aspektais poeziją mylintis ir suprantantis mokytojas galėtų pakreipti savo mokinių mintį. Nes iš tikrųjų – Maironio poezija yra tarsi grūdas, kuriame jau glūdi tolesnės poezijos raidos potencialai. Kęstutis

Nastopka atskleidė, kad Maironis yra išbandęs visą lietuvių eilėraščio tipų repertuarą[1]. Maironis juk yra tas, kuris ir sukūrė mums lietuvišką eilėraštį, nubrėžė aiškią takoskyrą tarp tautosakos ir literatūros. Net tada, kai jis savo eilėraštį vadina *daina*, šis eilėraštis jau išsiplėšęs iš liaudies dainos poetikos, sandaros, intonacijos. Dažnai jis šaknimis siekia literatūrą gaivinančius podirvio vandenis – folklorą, bet jo veidas visados individualus, paženklintas lengvai atpažįstamos autoriaus asmenybės bruožais.

Maironio gimimo 130-osios sukaktuvės neturėtų kartoti buvusiųjų minėjimų scenarijaus. Kiekvienam laikui – savas poeto suvokimas. Galimybės neribotos ir nenuspėjamos. Jis galėtų skleistis kaip žmogaus egzistencijos universaliųjų atžvilgių įvardijimas: Maironio meilės lyrika; vienišumo ir buvimo drauge įtampa jo poetinėse vizijose; džiaugsmo, palaimos ir nusivylimo motyvai jo eilėraščiuose. Galėtų skverbtis į daugybę poetinės raiškos dalykų – Maironio talentas gilus ir stiprus, todėl jo eilėraščiai yra puikus objektas interpretacijoms, kad ir kokiais metodais būtų naudojamasi. O galėtų būti paprasčiausias įsiskaitymas, įsiklausymas į Maironio tekstus – gal į tuos, kurie rečiau minimi, deklamuojami. Gal rastume kiekvienas sau nežinomą Maironį – eilėraščiuose, poemose, dramų monologuose; suvoktume, kad jo grožis ir įtaiga turi mums iš tikrųjų nenykstančią vertę.

1992 09 06

[1] Žr.: Kęstutis Nastopka, *Lietuvių eilėraščio poetika*, V.: Vaga, 1985.

Motiejus Valančius

Motiejus Valančius (1801–1875) – Rašytojas, lietuvių prozos formuotojas, švietėjas, istorikas, politikas, Žemaičių vyskupas (1850–1875), įtakingiausia XIX a. vidurio Lietuvos istorijos figūra. Literatūrinė Valančiaus kūryba glaudžiai susijusi su jo „viešo reiškimosi visuma, religine, politine, švietėjiška veikla, kuri esmingai palietė Lietuvos visuomenės sąmoningumo turinį ir linkmę“ (Vanda Zaborskaitė). Valančius, formavęs ir efektyviai vykdęs tautos kūrimo programą, vadinamas lietuvių tautos patriarchu, XIX a. Vytautu Didžiuoju.

Valančius gimė vasario 16 (28) d. valstiečių činšininkų šeimoje, turėjo du brolius ir dvi seseris. Valančiai visus tris sūnus sugebėjo leisti į mokslus, nors ne bajorams tai padaryti tuomet buvo kone neįmanoma. Motiejus mokėsi Žemaičių Kalvarijos dominikonų gimnazijoje (1816–1821), Varnių kunigų seminarijoje (1822–1824), Vilniaus vyriausioje dvasinėje seminarijoje (1824–1828). Pastaroji mokykla buvo Vilniaus universiteto padalinys, Valančius joje mokėsi Rusijos okupacinės valdžios represijų prieš filomatų draugiją laikotarpiu. Valančius vyriausioje seminarijoje 1827 m. buvo priskirtas prie „nepaklusniausiųjų“ ir nenuolankiausiųjų auklėtinių, kurie turėjo taisytis ir atgailauti. Ši jauno Valančiaus savybė, Vytauto Kavolio manymu, padeda paaiškinti vėlesnįjį vyskupo priešinimąsi valstybinei valdžiai, leidžiant nelegalią literatūrą. Valančius baigė vyriausiąją dvasinę seminariją teologijos kandidato laipsniu, 1828 m. rugsėjo 1 d. Vilniaus katedroje įšventintas kunigu.

Pirmoji darbo vieta buvo Mozyrius (Baltarusija) – Valančius šešetą metų dirbo Mozyriaus apygardos mokyklos kapelionu, mokytojaudamas pradėjo rašyti. 1834 m. grįžo į Žemaitiją, paskirtas Kražių gimnazijos mokytoju ir bibliotekininku, pradėjo rinkti medžiagą gimnazijos ir krašto istorijai.

1840 m. Valančius pakviestas dėstyti Vilniaus dvasinėje akademijoje, kuri buvo įsteigta uždarius Universitetą po 1831 m. sukilimo; dėstė moralinę teologiją ir biblinę archeologiją, 1842 m. įgijo teologijos daktaro laipsnį. Valdžiai Akademiją perkėlus į Peterburgą, Valančius Peterburge bendravo su lietuvių šviesuoliais, susibičiuliauvo su Simonu Daukantu.

1845 m. Valančius tapo Varnių kunigų seminarijos rektoriumi. Rūpinosi, kad klierikai mokėtų ne tik lenkų, bet ir lietuvių kalbą, demonstravo lietuvių kalbai lojalumą. Seminarijos rektorius rodė pavyzdį studentams, kieme viešai rašydamas žemaitiškai *Žemaičių vyskupystę* (1848), stebindamas amžininkus lietuvių kalbos pasirinkimu mokslo veikalui. Istorinis veikalas *Žemaičių vyskupystė* – ligšiol reikšmingas Lietuvos kultūros istorijos šaltinis, parašytas vadovaujantis Apšvietos epochai būdingu objektyvumo siekiu, demonstruojantis modernų racionalumą ir tautos savimonės ugdymo intenciją; veikalo kalba tiksli ir aiški, gyva ir vaizdinga. Įdomi dialektinė sąsaja matyti tarp *Žemaičių vyskupystės*

ir beveik tuo pat metu pasirodžiusio Daukanto *Būdo senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių* (1845), romantizmo istoriografijos veikalo. Valančiaus interesas liaudies kūrybai, tautosakai taip pat papildo Daukanto, Simono Stanevičiaus darbus. Pastarieji išleidžia liaudies dainų rinkinius, Valančius – *Patarles žemaičių*, tautosakos žanrą, atstovaujantį ne poetiškam, o racionaliam liaudies kūrybos pradui. Literatūriniai ryšiai su Valančiumi sieja jaunesnės kartos rašytojus, – Antaną Baranauską, Maironį, Vaižgantą. Žemaičio Valančiaus globojamas pirmuosius žingsnius literatūroje žengė aukštaitis Baranauskas. Pastebėjęs gabų klieriką, Valančius pavedė parašyti giesmių ir įdėjo jas į rinkinį *Artojų giesmės šventos*. Užsimezgusi draugystė tęsėsi iki Valančiaus mirties. Baranausko *Kelionėje Peterburkan* (1858–1859) pasipriešinimo imperijai motyvai identiški Valančiaus poleminiams raštams, su Valančiaus blaivybės akcija susijęs Baranausko kūrinys *Dievo rykštė ir malonė* (1859), *Giesmė padėkavonės už blaivystę* (1968). Pirmąjį Maironio susitikimą su Valančiumi yra papasakojęs Vaižgantas. Tėvams atvežus sūnų Sutvirtinimo sakramentui į Kauną, vyskupijos salėje pašauktas būsimasis Maironis „pribėga drąsiai ir užsigula vyskupui ant kelių. Vyskupui Motiejui tai patinka. Imasi sau jį ant kelių, savo nosine nušluosto jam noselę ir ima šnekinti...“ Pašnekesys tęsiasi Maironio poezijoje, – įpinami Valančiui artimi motyvai, Valančiaus skelbta šventųjų kankinių garbė pakeičiama į tėvynės gynėjų garbę („Ten už upių plačių žiba mūsų pulkai: / Jie mylimą Lietuvą gina; / Kam nusviro galva, tam Dangaus angelai / Vainiką iš diemantų pina“). Vaižgantas drauge su Maironiu rūpinosi Valančiaus rašytiniu palikimu. Vaižganto meninis mąstymas artimas Valančiui etnografinės medžiagos gausa, vaizdavimo ekspresyvumu, pozityvia pasaulėžiūra, meile sodžiaus žmonėms, vaikams, gyvūnams.

1849 m. popiežiaus Pijaus IX paskirtas ir 1850 m. konsekruotas Žemaičių, arba Telšių, vyskupu, Valančius buvo pirmas Lietuvos vyskupas valstiečio vaikas. Energingas vykupas ėmėsi organizuoti religinį ir kultūrinį Lietuvos Katalikų Bažnyčios gyvenimą. Ugdė katalikiškąjį sąmoningumą, priešindamasis okupacinei pravoslavinimo politikai; inicijuodamas ir organizuodamas blaivybės sąjūdį, skatino tautą priešintis demoralizavimo tendencijoms[1]. Valančius buvo pirmasis „draudžiamojo laiko“ strategas (Vanda Zaborskaitė). Vyskupo Valančiaus 1858 m. sukeltas blaivybės sąjūdis, kuris tęsėsi šešerius metus[2], įtraukė apie milijoną žmonių (apie 90 proc. Žemaitijos vyskupijoje gyvenančių katalikų buvo blaivininkai)[3]. Blaivybės sąjūdis yra vertinamas kaip pirmoji taikinga „masių mobilizacija“, kuri suformavo lietuvių socialinius ryšius, būtinus ir 1863 m. sukilimui, ir vėlesniam, po jo nuslopinimo Valančiaus organizuotam nelegalios literatūros platinimui (Vytautas Kavolis). Blaiviam gyvenimui įsipareigojama duodant kolektyvines priesaikas, didžiuliais tiražais leidžiamos blaivybę propaguojančios brošiūros („Blaivybės gromatos“). Tačiau greta, pastebi Kavolis, būta ir moralinės prievartos, bendruomenei bandant įtikinti ne-

[1] Istorikas Vytautas Merkys pateikia tokius duomenis: Kauno gubernijoje 1858 metais buvo išvaryta 1 033 534 kibirai degtinės, o 1860 metais jau tik 129 194 kibirai, tai yra, aštuonis kartus mažiau.

[2] Blaivybės sąjūdžio įtaka buvo jaučiama ir jį uždraudus. Ateistai ir socialistinių pažiūrų veikėjai (pvz., J. Šliūpas, S. Kairys) aprašo, kaip jų tėvai visą gyvenimą laikėsi Valančiui duoto įžado vengti alkoholinių gėrimų, toks tėvų elgesys formavo ir vaikų neigiamą požiūrį į alkoholį.

[3] Tarp Mažosios Lietuvos gyventojų, priešingai nei tarp Valančiaus vadovaujamų žemaičių, blaivybės sąjūdžio idėjos buvo nepopuliarios. 1869 m. Otas Glagau rašo, kad „blaivybės draugijos niekur nesutiko tokio didelio pasipiktinimo ir niekur nerado tiek mažai pasekėjų, kaip lietuvininkų tarpe“ (Otto Glagau, *Lietuvininkai,* Vilnius, 1970).

paklūstančius individus. Valančius griežtai perspėdavo nenaudoti prievartos blaivybę skatinant, tačiau klebonai ar valsčiaus valdžia auklėdavo girtuolius nuo seniausių laikų žinomomis priemonėmis, – „tugaus dieną mušant barabanui“ girtuokliai vedžiojami po rinką „su lenta ant nugaros ir parašu ant jos: už girtybę“, aprašoma, kaip geriantį gaspadorių priverčia bažnyčioje atgailauti, geriantį berną atiduoda į rekrūtus.

Tapęs vyskupu, Valančius bažnyčioms išsiuntė raštą, kuriame buvo reikalaujama prie kiekvienos parapijos bažnyčios ar filijos įsteigti mokyklą, kurioje būtų mokoma lietuvių kalba. Joje tikybą mokyti privalėjo pats klebonas arba vikaras, o kitus dalykus – vienas kuris bažnyčios tarnų. Intensyviai darbuodamasis liaudies švietimo srityje, Valančius keitė pastoracijos pobūdį: kvietė ne tiek drausti tikintiesiems daryti bloga, kiek auklėti juos taip, kad patys vengtų blogų poelgių. Tikybinis auklėjimas tapo taip glaudžiai susietas su švietimu, kad valstiečiams ėmė atrodyti, jog mokėjimas skaityti yra tokia pat pareiga kaip katekizmo mokėjimas. Raštingo, šviesaus, morališkai tvirto ir religingo žmogaus ugdymas, jo visuomeninės ir ūkinės iniciatyvos žadinimas buvo svarbiausias viso kunigo ir vyskupo Valančiaus gyvenimo rūpestis (Vytautas Merkys).

1863 m. sukilimo metu Valančius oficialiai laikėsi nuosaikios pozicijos, tačiau realiai rėmė sukilėlius. 1864 m. prasidėjus posukiliminėms represijoms, Žemaičių vyskupijos centras iš Varnių perkeltas į Kauną, o vyskupas apgyvendintas namų arešto sąlygomis. Tačiau, nepaisant valdžios pastangų nušalinti vyskupą nuo visuomenės gyvenimo, jo įtaka vyskupijos žmonėms buvo didžiulė. Kauno laikotarpiu išryškėjo apmąstyta diplomatinė Valančiaus kova su okupacinės valžios vykdyta rusinimo politika. Vyskupas gelbėjo nuo represijų sukilimo dalyvius kunigus. Egzodo rašytojas Jurgis Gliauda dokumentine medžiaga pagrįstu istoriniu romanu *Ganytojas ir vilkai* (1986) atskleidžia ypatingą Valančiaus talentą diplomatiškai laviruoti bendraujant su okupacinės valdžios pareigūnais ir Rusijos caru. Valančius skatino neleisti vaikų į rusiškąsias valdžios mokyklas, organizavo daraktorių mokyklas. Kazys Binkis yra lakia fraze apibendrinęs vyskupo Motiejaus Valančiaus tautos ugdymo programą: „Valančius išmokė lietuvius skaityti, ir jie skaityti nebepamiršo“. Uždraudus lietuvišką spaudą lotyniškais rašmenimis, Valančius suprato, kad „žmonės staiga tapo lyg beraščiai, nes rusišką raštą, kirilicą, mažai kas tepaskaitė. Visas vyskupo triūsas per savąsias mokyklas šviesti liaudį ėjo niekais“ (Merkys). Valančius iškart pasipriešino „graždankai“ (lietuviškų raidžių rašymui rusiškais rašmenimis), reikalavo grąžinti lotyniškuosius rašmenis, ėmėsi slaptojo veikimo metodų – rūpinosi lietuviškų knygų spausdinimu Prūsijoje (Tilžėje) ir platinimu, stengėsi išlaisvinti susektus knygnešius, skatino kurti slaptas lietuviškas daraktorių mokyklas. Aukštą Bažnyčios hierarcho valdžią Valančius veiksmingai naudojo tautinės savimonės ugdymui ir kovai prieš Rusijos pastangas asimiliuoti lietuvių tautą.

Valančius – knygnešystės pradininkas ir strategas. Žemaitijos vyskupas įkūrė pirmąją žinomą lietuviškų knygų platinimo, – knygnešių organizaciją, jos pavyzdžiu vėliau atsirado kitų spaudos platinimo centrų. Tokio pobūdžio knygų poreikis Lietuvoje buvo didelis, tad jų tiražas kasmet augo. Vaclovo Biržiškos skaičiavimais, 1864–1900 m. vien Tilžėje buvo išspausdinta apie 3 milijonai 700 tūkst. lietuviškų knyų. 2004 m. UNESCO knygnešystę įvertino kaip unikalią ir pasaulyje neturinčią atitikmenų.

Kauno laikotarpiu Valančius iš esmės atsidėjo literatūriniam darbui: rašė religinę politinę publicistiką, hagiografinius veikalus, pasaulietinę didaktinę prozą.

Plėtodamas hagiografinį žanrą, *Żiwatuose szwęntuju tu kuriu wardajs żemajczej už wis gieb wadinties* (Vilnius, 1858) ir *Giwenimuose szwentuju Diewa* (Tilžė, 1868) Valančius interpetuoja evangelines dorybes, bibliškai kviesdamas skaitytoją ne tik klausytis pasakojimo, bet ir jame gyventi. Aktualizuojamas politinis Lietuvos kontekstas: pirmieji krikščionys mylėję vienas kitą, todėl neišduodavę kitatikių vyresnybei ir tos vyresnybės nebijoję. Baroko bruožų turinti šventųjų gyvenimų aprašymo pasaulėvoka derina tikėjimo išbandymų dramatizmą su ekspresyviu, sodriu pasakotojo humoru.

Valančius kūrė vaizdingas Šventojo Rašto parafrazes. *Istorija Szwęnta Senoje Istatima. Nu sutwerima pasaules lig užgimima Kristaus Wieszpaties* (1852), *Žiwatas Jezaus Kristaus Wieszpaties musu* (1853) išryškina biblinių pasakojimų literatūrines intrigas, moralinę reikšmę ir teologines implikacijas. *Giwenimas Szwencziauses Marios Panos* (parašytas 1870 m., leistas su 1855 m. kontrafakcija[4]) susieja abu Apreiškimo šaltinius – Bibliją ir Tradiciją. *Giwenimo* pratarmėje autorius komentuoja, kad Biblijos pasakojimas apie Marijos gyvenimą daug ką nutyli, todėl jis būsiąs papildytas žodiniu Bažnyčios padavimu bei Bažnyčios pripažintais mistiniais Dievo Motinos gyvenimo regėjimais. Marijos paveikslą Valančius įdomiai sulietuvina, jos būdo bruožus išryškina kaip pavyzdį lietuvėms skaitytojoms. Į tekstą įtaigiai įaustos krikščioniškos demokratinės nuostatos: valstiečiui skaitytojui sakoma, kad Dievas pasirinko ne „didžiūnų“, bet *tavo* luomą („stoną“).

Beletristinių Valančiaus raštų pretekstas – pasaulietinės literatūros stoka pramokusiems skaityti kaimo žmonėms. Akivaizdus Valančiaus kūrybinės programos racionalumas. Pradedama vaikams skirtu pasakojimų rinkiniu *Vaikų knygelė* (1864), kurio personažai yra vaikai. Personažų poelgiai skirstomi į gerus ir blogus, parodant skaitytojui tų poelgių pasekmes ir taip motyvuojant doro elgesio vertingumą. Kitas prozos rinkinys, *Paaugusių žmonių knygelė* (1868), skirtas vyresnio amžiaus skaitytojams. Rinkinys pateikia spalvingą teigiamų ir neigiamų personažų galeriją – statiškų, bet individualizuotų. Autorius dialogą vartoja ne idėjoms skelbti, o charakteriui kurti; neigiamų personažų kūrimui efektingai pasitelkiama šaržo technika. Rinkinyje nemaža buities vaizdų, ekspresyviai formuojamų iš ryškių detalių, nurodančių žemaitiškąjį koloritą. Įdomi *Paaugusių žmonių knygelės* idėja yra priešo sampratos dvilypumas: greta išorinio priešo (okupacinės valdžios, priešiškos katalikų tikėjimui) išryškinamas vidinio priešo – charakterio ydų – pavojingumas.

Palangos Juzė (parašyta 1869) – didaktinė apysaka, turinti nuotykių literatūros bruožų, sukurta varijuojant tuometinėje lenkų literatūroje populiarų žanrą, vaizdavusį mokantį žmones keliautoją. Valančiaus kūrinio personažas Juozas Viskanta, apkeliavęs keliolika įvairių Žemaitijos ir Aukštaitijos parapijų, grįžęs namo trylika vakarų pasakoja tėvams ir kaimynams apie kelionę. Pasakojimo vakarų kompoziciją galėtume sieti su archetipine Šecherezados pasakų situacija. *Palangos Juzės* pasakojimui būdingas frazės taupumas ir sodrumas, taiklūs palyginimai, neretai tautosakiniai, turintys vertinamąją prasmę, patarlių vartosena, įspūdingosios virtinės ištiktukų, vaizdo erdvumas ir ekspresija. Reikšmingas kūrinio aspektas yra literatūrinė Lietuvos geografija. Apysaka yra tarsi XIX a. Lietuvos kultūros enciklopedija: autorius pateikia daug tautosakinės, etnografinės (Užgavėnės,

[4] Kontrafakcija [pranc. *contrefaction* — suklastojimas]: netikras leidinio spausdinimo vietos ir laiko nurodymas, norint ką suklaidinti. Valančius nurodo metus prieš spaudos lotyniškais rašmenimis draudimą.

žiemos palydos, vestuvių papročiai ir kt.) medžiagos, prakalboje formuluodamas intenciją fiksuoti tai, kas *tiko* jo gyvenamosios „gadynės“ žmonėms. Autoriaus literatūrinio mąstymo principą apibūdintume kaip komedinį (mokyti juokinant): „atenčios giminės juokdamos skaitys“.

Paskutinis prozos rinkinys *Pasakojimas Antano Tretininko* (1872) – tai vadovėlis „daraktoriui“, spaudos draudimo laikų mokytojui. Intriguojamais pasakojimais autorius ne tik aiškina katechezės aspektus, bet ir teikia gamtos žinių bei Lietuvos istorijos pamokų („Vokiečiai pas Varnius“, „Vylius žemaičio“, „Karė Pakuršėj ties miestu Durbė“ ir kt.). Valančiaus raštai įsijungia į ekspresyvaus lietuvių literatūros stiliaus liniją, kuri eidama nuo Donelaičio per Valančių tęsiasi ekspresionistinėje prozoje (*Keturi vėjai*, Petras Tarulis) iki *Dievų miško,* atnaujina XX a. vidurio lyriką (V. Zaborskaitė). Valančių savo didžiausiu mokytoju laikė Vytautas Mačernis, vaduodamasis iš neoromantinės poetikos ir ieškodamas rupesnio žodžio. Į Donelaitį ir Valančių rėmėsi Marcelijus Martinaitis, ieškodamas originalios poetinės kalbos.

Valančius mirė 1875 m. gegužės 17 d. Kaune, palaidotas Kauno arkikatedros bazilikos kriptoje.

Valančiaus asmenybės reikšmę lietuvių kultūroje taikliai yra nusakiusi Vanda Zaborskaitė, – „Jis yra viena iš lietuvių literatūros mitologinių figūrų, reiškianti prigimties apstumą ir gyvybingumą, taip pat veiklų bei organizuojantį pradą, racionalų, pragmatišką ir pozityvų jo kompetencijoje esančių būties sričių sutvarkymą ir konfliktų išsprendimą“. Įtaigus Valančiaus žodis ugdė atsparumą Rusijos imperijos politikai, parengė valstiečių tautą atgimimo sąjūdžiui.

Siūloma literatūra: Motiejus Valančius, *Raštai 1: Vaikų knygelė, Paaugusių žmonių knygelė, Palangos Juzė, Pasakojimas Antano Tretininko, Bičiuliai, Budrys ir jo priepuoliai, Dievobaimingas vaikiukas, Patarlės žemaičių,* Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001; Motiejus Valančius, *Raštai 2: Žyvatai šventųjų, Gyvenimai šventųjų Dievo*, Vilnius: Liteuvių tautosakos ir literatūros institutas, 2003; Motiejus Valančius, *Raštai 3: Istorija šventa Senojo Įstatymo, Gyvenimas Švenčiausios Marijos Panos, Žyvatas Jėzaus Kristaus Viešpaties mūsų, Pradžia ir išsiplėtimas katalikų tikėjimo*, Vilnius: Liteuvių tautosakos ir literatūros institutas, 2006; Vytautas Merkys, Motiejus Valančius: tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo, Vilnius: Mintis, 1999; Vanda Zaborskaitė, „Motiejus Valančius“, *Lietuvių literatūros istorija: XIX amžius,* parengė *Juozas Girdzijauskas*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, 726–739; Vanda Zaborskaitė, „Tarp modernėjančios visuomenės alternatyvų“, *Vanda Zaborskaitė, Tarp istorijos ir dabarties: Literatūra, atsiminimai, publicistika*, Vilnius: Tyto alba, 2002, 12–33; Vanda Zaborskaitė, „Motiejus Valančius apie teatrą“, *Vanda Zaborskaitė, Tarp istorijos ir dabarties: Literatūra, atsiminimai, publicistika*, Vilnius: Tyto alba, 2002, 33–36.

Jonas Basanavičius

Jonas Basanavičius (1851–1927) – lietuvių visuomenės veikėjas, Nepriklausomybės akto signataras, gydytojas, tautosakininkas, vienas laikraščio *Aušra* (*Auszra*) steigėjų, Lietuvių mokslo draugijos įkūrimo iniciatorius. Jonas Basanavičius – lietuvių tautinio atgimimo simbolinė figūra, dažnai vadinamas „tautos patriarchu“.

Basanavičius gimė 1851 m. lapkričio 23 d. Ožkabalių kaime Suvalkijoje, pasiturinčių ūkininkų šeimoje. Jis priklausė išsimokslinusių lietuvių valstiečių vaikų „bangai“ (apimančiai kelias kartas), gimusiai XIX a. viduryje ir esmingai prisidėjusiai prie lietuvių tautinio atgimimo kultūrinių ir politinių tikslų realizavimo (Vincas Kudirka, Maironis, Vaižgantas, Petras Vileišis, Jonas Jablonskis, Kazimieras Būga ir kt.).

Basanavičių pirmiausia mokė tėvai ir daraktoriai, paskui jis lankė Lukšių pradžios mokyklą (1863–1866), o 1866–1873 m. mokėsi Marijampolės gimnazijoje. Ši mokykla iš kitų išsiskyrė tuo, kad joje buvo įvestos ir dvi savaitinės lietuvių kalbos pamokos. Jau gimnazijoje Basanavičius išstudijavo beveik visą anuomet prieinamą istorinę literatūrą apie Lietuvą – Jono Dlugošo, Aleksandro Gvanjinio, Martyno Kromerio kronikas, Juozapo Ignoto Kraševskio raštus ir kt. Jauno gimnazisto kultūrinę savimonę smarkiai veikė lenkų istorinio ir literatūrinio romantizmo tradicija (A. Mickevičius, J. Slovackis, V. Sirokomlė, H. Senkevičius). Lietuviškoji Basanavičiaus savimonė išsikristalizavo ne iš karto: gimnazijoje ir universitete Basanavičius savo asmeninius užrašus – dienoraščius, užrašų knygeles – dar rašo lenkiškai, pirmąkart atvykęs į Vilnių ant Neries kranto lenkiškai niūniuoja „Wilija naszych strumieni rodzica“ („Vilija, mūsų upelių matutė“). Basanavičius autobiografijoje užsimena, kad jis susipratusiu lietuviu tapo studijuodamas Maskvos universitete. „Atsiversti“ į lietuvybę paskatino bendravimas su kitais ten studijuojančiais lietuviais ir Simono Daukanto traktatas *Būdas senovės lietuvių – kalnėnų ir žemaičių* (1845). Šio istoriko raštai paskatino Basanavičių aiškiai suvokti istorinį ir kalbinį lietuvių tautos savitumą ir atsiriboti nuo „bendrosios tapatybės“ modelio, būdingo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos istorinei tradicijai (*gente Lituanus, natione Polonus*). XIX a. pabaigoje tai buvo radikali mintis, verčianti perinterpretuoti visą Abiejų Tautų Respublikos praeitį – Lietuvos „aukso amžius“ nukeliamas į pagonybės laikus, o Liublino unija pradėta laikyti nesėkmingu politiniu sprendimu, Lietuvos nusilpimo priežastimi. Basanavičius tautybę suvokė kalbiniu principu – lietuviais save gali laikyti tik tie žmonės, kurių gimtoji kalba – lietuvių. Šiandien mums tai atrodo savaime suprantamas dalykas, bet XIX a. Lietuvoje tokios mintys buvo didelė naujiena ir daug kam atrodė nepriimtinos, ypač bajorijai, kuri didžiavosi savo lietuviška kilme, bet kalbėjo lenkiškai.

Tėvai norėjo, kad Basanavičius taptų kunigu, ir ragino jį stoti į Seinų kunigų seminariją. Bet jaunąjį gimnazistą labiau viliojo mokslininko ateitis, o ne dvasininko karjera. Būdingas XIX a. kartų konfliktas (sutana arba gyvenimas be tėvų paramos) įspaudė ryškų pėdsaką daugelio XIX a. lietuvių šviesuolių likimuose – Basanavičiaus atvejis kiek įdomesnis tuo, kad jam pavyko tėvus geruoju įkalbėti leisti jį studijuoti Maskvoje. Nors tėvas buvo prisiekęs „nė skatiko neduoti“, per kelis vasaros mėnesius konfliktą pavyko užglaistyti. Vėliau Basanavičius savo šeimą įvairiopai rėmė.

Maskvos universitete Basanavičius studijavo 1873–1879 m. Iš pradžių jis įstojo į Istorijos–filologijos fakultetą, bet nuo 1874 m. rudens semestro perėjo studijuoti medicinos. Mediko diplomas jam buvo suteiktas 1879 m. birželio 11 d. Nors pats Basanavičius apie savo medicininę kvalifikaciją buvo kuklios nuomonės, jo būta labai gero gydytojo. Šiandien retokai beprisimename, kad jis publikavo straipsnius prestižiniuose medicinos žurnaluose, o Bulgarijoje 1891 m. išleista jo monografija *Bulgarijos sanitarijos etnografijos medžiaga* susilaukė didelio atgarsio mokslinėje spaudoje. Ši knyga iki šiol laikoma vienu iš pagrindinių Bulgarijos medicinos istorijos veikalų. Basanavičius visą gyvenimą sėkmingai vertėsi medicinine praktika, jam niekada netrūko pacientų, o tuo pačiu ir solidžių pajamų – tai irgi liudija puikią gydytojo kvalifikaciją.

Baigęs studijas, Basanavičius dairėsi darbo. Nuo 1880 m. spalio iki gruodžio jis bandė verstis gydytojo praktika Maskvoje. Tačiau ten įsitvirtinti jam nepasisekė – mieste dirbo daug patyrusių daktarų, o pacientai nepatikliai žiūrėjo į jauną absolventą. Basanavičius kreipėsi į savo studijų laikų kolegas bulgarus, ar neatsirastų vakuojanti gydytojo vieta Bulgarijoje. Tuojau atėjo atsakymas, kad jam siūloma dirbti Lomo (kitur rašoma Lompalankos, Lom Palankos) miesto ligoninės vyriausiuoju gydytoju. Basanavičius nedvejodamas šį pasiūlymą priėmė. Lome jis gyveno ir dirbo nuo 1880 m. vasario 7 d. iki 1882 m. gegužės 29 d. – kiek ilgiau nei dvejus metus. Basanavičiui sekėsi gerai – jis sėkmingai gydė ligonius, modernizavo ligoninę, vizitavo aplinkiniuose kaimuose. Bulgarijos valdžia jam mokėjo puikų atlyginimą – neilgai trukus Basanavičius ne tik grąžino studijų laikais susidariusias skolas, bet ir sukaupė pakankamai santaupų, kad kelerius metus galėtų gyventi vien iš jų.

Medicina garantavo Basanavičiui pragyvenimą, bet savo dvasines jėgas jis skyrė Lietuvos praeities tyrinėjimams ir tautiniam atgimimui. Pirmąją poleminę publikaciją apie Lietuvos istoriją Basanavičius išspausdino dar studijuodamas Maskvos universitete 1875 m. Dirbdamas Bulgarijoje, jis jau reguliariai rašė istorinio ir patriotinio pobūdžio publicistiką. Iškalbingi Prūsijos lietuvininkų spaudoje (*Naujajame keleivyje*, *Lietuviškoje ceitungoje* ir kt.) paskelbtų Basanavičiaus straipsnių pavadinimai: „Atsiminkim!“, „Rubežiai ir skaitlius Lietuvos tautos“, „Kam teks tėvynė mūsų“, „Vai, pabuskie, o Lietuva!“.

1882 m. gegužės 29 d. Basanavičius atsisako tarnybos Lomo ligoninėje ir Dunojumi išvyksta į kelionę po Europą. Pagrindinė išvykimo priežastis buvo pasikeitusi politinė situacija Bulgarijoje. Jis lankosi Belgrade, Zagrebe, pusmetį gyvena Vienoje. 1882 m. lapkričio–gruodžio mėn. Basanavičius trumpam buvo sugrįžęs į Lietuvą – bandė išgelbėti savo brolį nuo tarnybos caro kariuomenėje, tačiau nieko nepešęs vėl išvyko į užsienį. Nuo 1882 m. gruodžio 19 d. iki 1884 vasario 1 d. Basanavičius gyvena Prahoje, o nuo 1884 m. vasario 2 d. iki balandžio 16 d. – vėl Vienoje.

Šis dvejus metus trukęs klajonių laikotarpis – romantiškiausias ir laimingiausias Basanavičiaus gyvenimo etapas. Basanavičius lankosi istorijos ir archeologijos muziejuose, užmezga daugybę pažinčių su serbų, kroatų, čekų ir kt. tautų atgimimo dalyviais, nuolat susirašinėja su visais žymesniais lietuvių visuomeniniais veikėjais (gausi Basanavičiaus korespondencija iki šiol nėra iki galo ištyrinėta). Tuo metu galutinai susiformuoja lietuviškoji Basanavičiaus istoriografinė koncepcija: jis buvo tvirtai įsitikinęs, kad lietuviai yra senos trakų tautos palikuonys, paskutinieji didingos jų civilizacijos ainiai. Anot Basanavičiaus, trakų valstybė kadaise klestėjo dabartinės Bulgarijos teritorijoje, ji paklojo pamatus šiuolaikinei Europai, bet neatlaikė vėlesnio barbarų antplūdžio. Tiesioginiai trakų civilizacijos paveldėtojai esantys lietuviai, išlaikę savitą kalbą ir kultūrą tolimoje šiaurėje. Visą gyvenimą Basanavičius nepalaužiamai laikėsi šios romantiškos hipotezės, muziejuose ir archyvuose nepailsdamas ieškojo abiejų tautų giminystės įrodymų, o svarbiausiu savo moksliniu veikalu laikė 1921 m. išleistą studiją *Apie trakų-prygų tautystę ir jų atsikėlimą Lietuvon*.

Dveji kelionių metai buvo Basanavičiui svarbūs ir asmenine prasme. Prahoje jis 1883 m. susipažino su savo būsimąja žmona Gabriele Eleonora Mol. Po kelių mėnesių draugystės ir dramatiško laikino išsiskyrimo jiedu susituokė 1884 m. balandžio 15 d. Vienoje. Nederėtų šio įvykio laikyti nereikšmingu Basanavičiaus gyvenimo epizodu. Elė (kaip jis švelniai vadino savo žmoną) buvo didžioji Basanavičiaus meilė. Esame įpratę įsivaizduoti Basanavičių seną ir žilą, bet Prahos gatvėmis vaikščiojo jaunas elegantiškas vyras, veikiausiai nesiskundęs damų dėmesio stoka ir mokėdavęs žvilgsnį nukreipti ne vien į romantiškus tolius – apie Elę autobiografijoje jis rašo: „Buvo tai labai daili mergina: vidutinio ūgio, gražios vopios figūros su puikiumi biustu“. Niekur kitur – tik Prahoje, tik Elės draugijoje galime pajusti energingą jo pulso plakimą, ugningą žvilgsnį, jausmų kvaitulį. Viename savo dienoraščio įrašų Elė Basanavičių prisimena taip: „Mano Hanušas buvo neįprastai rimtas ir nekalbus, o aš dėl to labai nerami ir nepatenkinta. Bet staiga atsidūriau jo glėbyje, jis prispaudė mane prie širdies, pabučiavo ir paprašė, kad sakyčiau jam Tu“. Prahoje praleisti metai – laimingiausias Basanavičiaus gyvenimo laikas.

Tačiau Basanavičiams likimo nebuvo lemta gyventi laimingai – neilgai trukus po vedybų Elei pasirodė pirmieji džiovos požymiai. Nepragyvenusi santuokoje nė penkerių metų ji karščiuodama mirė Basanavičiaus glėbyje 1889 m. vasario 28 d. (senuoju stiliumi – vasario 16 d.) Lomo mieste. Žmonos mirtis, tarytum tragiška cezūra, dalija Basanavičiaus gyvenimą į dvi dalis. Su jos išėjimu Basanavičius tarėsi visiems laikams praradęs asmeninę laimę. Liko tik nuoširdus įsipareigojimas Lietuvai ir visuomeninio gyvenimo rūpesčiai. Šeimyninės laimės atsisakymas (o pasiūlymų vesti, kaip prisipažįsta autobiografijoje, netrūko) padeda paaiškinti nepaprastai intensyvią vėlesnę Basanavičiaus visuomeninę veiklą ir gausų jo mokslinį bei epistolinį palikimą.

Praha Lietuvos kultūros istorijoje svarbi tuo, kad būtent joje Basanavičius parengė spaudai pirmąjį *Aušros* numerį. Žymiąją prakalbą šiam numeriui, tapusią lietuvių tautinio atgimimo manifestu, Basanavičius parašė 1883 m. sausio 28 d. Ją ir kitus turimus tekstus jis paštu iš Prahos išsiuntė į Ragainę, kurioje žurnalas Jurgio Mikšo pastangomis balandžio mėnesį buvo išspausdintas. Tų pat metų vasarą *Aušra* pradėta slapta platinti Lietuvoje.

Tai, kad *Aušra* Lietuvai sušvito Prahoje – ne atsitiktinumas. Basanavičius įdėmiai sekė „mažųjų“ tautų kovą už savo teises Austrijos–Vengrijos imperijoje. Čekijoje pavyko įvesti mokymą gimtąja kalba ne tik pradinėse mokyklose bei gimnazijose, bet ir aukštojo mokslo srityje (1862 m. įsteigta Čekijos aukštoji technikos mokykla, o 1882 m. – savarankiškas Prahos čekiškasis universitetas). Basanavičius galėjo tiesiogiai stebėti, kaip čekų kalbinė ir kultūrinė emancipacija perauga į politinį judėjimą, su kuriuo privalo skaitytis ir centrinė imperijos valdžia Vienoje. Prisiminkime, kad Lietuvoje paskutinieji du XIX a. dešimtmečiai buvo bene slogiausios rusifikacijos laikas – po 1863 m. sukilimo mokyklose mokoma tik rusiškai, uždrausta viešai kalbėti lietuviškai, spausdinti knygas lotyniškais rašmenimis, persekiojama Katalikų Bažnyčia, net blaivybės sąjūdis laikomas nusikalstamu. Nesunku suprasti, kad Basanavičių žavėjo sėkminga čekų kova už gimtosios kalbos teises. Atsivertę pirmojo *Aušros* numerio prakalbą, regime tiesioginius šio istorinio konteksto atspindžius:

> *Juk ir mes esame tokie pat žmonės kaip ir mūsų kaimynai ir norime visomis teisybėmis [teisėmis], prigulinčiomis [priklausančiomis] visai žmogystei [žmonijai], lygiai su mūsų kaimynais naudotis. Tarp tokių teisybių pirmutinė būtų ta, kad Lietuvoj lietuviai mokslą ir apšvietimą lietuviškose mokslinyčiose [mokyklose] gautų.*
>
> Jonas Basanavičius

> Juk ir mes esame tokiepat źmones, kaip ir musu kaimynai, ir norime wisomis teisibemis, prigulincziomis wisai źmogystei, lygei su musu kaimynais naudoti. Tarp tokiu teisybiu pirmutine butu ta, kad Lietuwoj Lietuwei mokslą ir apszwietimą l i e t u w i s z k o s e mokslinycziose gautu.

Vadindami Basanavičiaus parašytą *Aušros* prakalbą tautinio atgimimo *manifestu*, neužgriebiame pagrindinio šio trumpo, bet įtaigaus teksto bruožo – emocinio paveikumo. Prakalboje nedaug deklaratyvumo, labai nuosaikiai, neagresyviai formuluojami lietuvių tautos reikalavimai. Basanavičius netgi nepretenduoja į pirmojo lietuvių „žadintojo“ šlovę, šią garbę atiduodamas Mažosios Lietuvos spaudai. Tad kodėl šiai prakalbai – ir Basanavičiaus publicistikai apskritai – tenka tokia svarbi vieta mūsų tautinio atgimimo istorijoje? Basanavičius prabilo reikiamu laiku, kai latentinis, aiškiai dar nesuvokiamas, bet emociškai jau paveikus tautiškumo jausmas lietuvių visuomenėje reikalavo atviro žodžio, įtaigių simbolių ir metaforų. Basanavičius nujautė tautinės tapatybės emocinį pagrindą ir pasiūlė lietuviams tokį pasaulėjautos modelį, kuris iki šiol tebelieka varomąja lietuvybės jėga – tai *didžiavimasis* savo praeitimi, *skausmas* dėl patirtų istorinių skriaudų ir *jausmingas* įsipareigojimas kurti geresnę Lietuvos ateitį. Palyginti trumpoje prakalboje šie dalykai išreiškiami labai įtaigiai:

> Jau daug szimtu metu praejo kaip paliowe Lietuwos giedruotose padangese spindejus źvaigzdelė, kuri musu tewu tewams szwiete; tamsi, neperregima ūkana apsiaute musu linksmą senoweje źemę; wisokie wargai ir sunki, o ilga werguwe iszdilde isz atminties musu paminejumus laimingesnio ir newargingo gywenimo, uźmirszome, kuomi mes senoweje buwome, ir tikt retoj jau dainoje ar pasakoje randi paminkla minawota isz praeitines musu... Liko dar kalba musu garbinga, apie kurią mes galime drąsiai su mokintu

wiru isztarti: „Die Sprache ist unsere Geschichte“[5]. Szeip – viskas pragaiszo, o ir tas musu wienutelis skarbas – kalba, teipogi niksta;

Kelias iš šios tamsos į ateities šviesą veda per vidinį susipratimą – per aiškų savo tapatybės suvokimą ir jo dėka atrandamą ryšį su protėviais. Tauta aptariama lietuviams emociškai artimomis šeimos metaforomis: dabartinės Lietuvos *sūnūs* – garbingų *tėvų* palikuonys, tik tą savo garbę gerokai primiršę:

Jei koźnas geras ir patogus sunus guodoja savo tewus ir tewu tewus, tai ir mes, Lietuwei szios gadines, turime sekti pavyzdį geru sunu senowes Lietuwos; todelei pirmiu pirmiausei turime paźinti juju senowiszka giwenimą, budą, dabą ir tikibę, juju darbus ir rupesczius; nes ju giwenimą paźinę, paźinsime geriau juos, o juos paźinę ir patis pasiźinsime.

Prakalboje raginama imtis patiems keisti niūrią šiandieną – šviestis, atsiminti savo praeitį, skiepyti tautiškumą vaikams – ir tikėtis šviesesnės ateities. Tekstas baigiamas legendinėmis eilutėmis: „Kaip auszrai ausztant nyksta ant źemes nakties tamsybe, o kad taipjau praszwistu ir Lietuwos dwase!“

Autobiografijoje Basanavičius prisipažįsta, kad parašęs šiuos žodžius jis pats graudžiai apsiverkė, ašaromis sudrėkindamas rankraštį. Šį naują, iki tol lietuviams nežinomą jausmą – gerklę gniaužiančią meilę Lietuvai – skaitytojai kaip tik ir atpažino Basanavičiaus žodžiuose. Emocinis *Aušros* prakalbos užtaisas sukėlė Lietuvoje savotiško kultūrinio sprogimo poveikį, panašų į religinių atsivertimų bangą – perskaitę *Aušrą*, žmonės atsiversdavo į lietuvybę. Bene įspūdingiausi – Vinco Kudirkos ir Žemaitės atsiminimuose aprašomi tokie atsivertimai.

Basanavičiaus publicistikai būdinga, kad šlovingoje tautos praeityje ieškoma tokių vertybių ir tokių jausmų, kurių pasigendama ir aistringai trokštama dabartyje. Galėtume tai iliustruoti citata iš straipsnio „Apie senovės Lietuvos piles“, kuris buvo išspausdintas 1 ir 2 *Aušros* numeriuose. Basanavičius rašo, kad senovėje lietuviai gausiai steigę tvirtas pilis, ir kad niekada netrūkę žmonių joms statyti, o paskui – jose nuo priešų gintis:

[...] nēsa kaip liůsybę sawo tēwiszkês, sawo tikybą (wierą) ir prigimtą kałbą apginti nůg Wokiecziu buvo dēl musu proseniu dalykas szwentas, teip ir piles striunyti (budawoti) ir prie ju įtaisymo dirbti ējo kiekvienas – senas ir jaunas – su didźiausiu noru, ir isz wiso pawieto (kreizo). Dar ir dabar pasakoja, jog tułosios pilês wołai rieszkucziomis, arba kepurēmis supilstyti ir suneszioti, arba wēl jog wiena nakczia tułoji pilē supilstyta ir įtaisyta tapus! Ar musu łaike tenka nors kur Lietuwoj pamatyti tokią tarp źmoniu wienybę, tokią tēwiszkês meilę (patrijotismą), kaip senowēje?...

Šlovinga praeitis ir tyra kalba sudaro Basanavičiaus propaguotos lietuviškosios tautinės savimonės branduolį. Abu šiuos sandus daugelis lietuvių iki šiol laiko didžiausiomis tautinėmis vertybėmis. Tokia tautinės savimonės forma – tiesioginis *Aušros* ir aušrininkų įnašas į mūsų kultūros istoriją. Ilgainiui lietuvių valstiečiai išmoko didžiuotis savo kilme ir kalba, o mintis apie Lietuvos valstybę laikyti ne beprasmiu svaičiojimu, bet realiai įgyvendinamu projektu.

[5] Kalba – tai mūsų istorija (*vok.*).

Kaip aušrai auštant nyksta ant žemės tamsybė, o kad taipjau prašvistų ir Lietuvos dvasė!

Jonas Basanavičius

Aušros gimimas – vienas didžiausių Basanavičiaus nuopelnų, tačiau ne jo vieno. Neretai kartojamas teiginys, kad Basanavičius buvo *Aušros* redaktorius. Reikia patikslinti – Basanavičius spaudai parengė tik pirmąjį žurnalo numerį, o vėliau dėl asmeninių priežasčių ir nepalankiai susiklosčiusių aplinkybių (vedybos, nauja tarnyba Bulgarijoje, dvi sunkios ligos 1886 m.) nebegalėjo jo leidybos kontroliuoti. *Aušrą* pakaitom redagavo Jurgis Mikšas, Jonas Šliūpas, Martynas Jankus ir Juozas Andziulaitis–Kalnėnas.

Sukūręs šeimą, Basanavičius iš naujo kreipėsi į savo kolegas Bulgarijoje dėl darbo šioje šalyje. 1884–1885 m. jis buvo paskirtas Elenos miestelio ligoninės gydytoju, o 1885 m. grįžo į Lomo miestą, kuriame pradirbo iki 1892 m. Tai – vienas liūdniausių jo gyvenimo etapų: 1886 m. Basanavičius du kartus sunkiai sirgo, 1887 m. į jį buvo pasikėsinta (dėl politinių priežasčių) – Basanavičius buvo du kartus peršautas, viena kulka įstrigo arti stuburo, jos niekada nepavyko išoperuoti; 1889 m. mirė jo žmona. Kurdamas šeimą Basanavičius buvo jaunas, energingas vyras, pilnas fizinių ir intelektualinių jėgų. Po penkerių metų, išgyvenęs ligas, pasikėsinimą ir žmonos mirtį, autobiografijoje apie save kalba kaip apie susenusį, ligotą žmogų, „kuone invalidą“ (Basanavičiui tuo metu buvo tik 38 metai).

1891 m. Basanavičiui suteikiama Bulgarijos pilietybė. 1892 m. jis persikraustė į Varnos miestą, kuriame gyveno iki pat sugrįžimo į Lietuvą. Šiame mieste jis iš pradžių buvo paskirtas Varnos valstybinės ligoninės terapinio skyriaus gydytoju, vėliau vertėsi privačia praktika. Basanavičius Varnoje buvo gerai žinomas asmuo, turėjo pažinčių aukščiausiuose valdžios sluoksniuose, dalyvavo Bulgarijos demokratų partijos veikloje, buvo išrinktas į miesto tarybą, daug nusipelnė Varnos miesto sanitarijos srityje. Varnoje yra Basanavičiaus vardu pavadinta gatvė. Bet kaip ir anksčiau, didžiąją savo dvasinės energijos dalį jis skyrė lietuvybės reikalams: nuolat publikavo lietuviškoje spaudoje (*Aušroje*, *Varpe*, *Ūkininke*, *Garse*, *Nemuno sarge*, *Vienybėje lietuvininkų*, *Žemaičių ir Lietuvos apžvalgoje*, *Tėvynės sarge* ir kt.), rašė mokslinius straipsnius ir knygas (*Lietuviškai–trakiškos studijos*, *Medžiaga lietuviškai mitologijai*), ragino rinkti lietuvių tautosaką ir pats ją gausiai skelbė (išleido rinkinius *Lietuviškos pasakos*, *Ožkabalių dainos*, *Iš gyvenimo vėlių bei velnių* ir kt.).

Basanavičius kelis kartus bandė gauti oficialų leidimą grįžti į Lietuvą, bet visada sulaukdavo neigiamo Rusijos caro administracijos atsakymo. Situacija pasikeitė tik 1904 m., kai Rusijoje buvo atšauktas lietuviškos spaudos draudimas. Tuo pačiu ir Basanavičiaus veikla nebebuvo laikoma nusikalstama – nors oficialaus leidimo Basanavičius niekada negavo, jis 1905 m. nusprendė grįžti į tėvynę.

Basanavičius apsigyveno Vilniuje ir tuojau pat įsitraukė į audringą tų laikų politinį ir kultūrinį gyvenimą. Tuo metu jis jau buvo didelis lietuvių visuomeninio gyvenimo autoritetas, kurį pripažino beveik visų pakraipų lietuvių politinės partijos ir visuomeninės grupės. Vienijantis Basanavičius balsas ir diplomatinis lankstumas buvo labai reikalingi susiskaldžiusiam lietuvių tautinio atgimimo judėjimui. Iš visos intensyvios Basanavičiaus veiklos (kuriai išsamiau aptarti reiktų daug vietos) dažniausiai prisimenami du jo nuopelnai – Didžiojo Vilniaus Seimo organizavimas 1905 m. ir Lietuvių mokslo draugijos, iš ku-

rios vėliau išaugo Lietuvos mokslų akademija, įsteigimas 1907 m. Basanavičius 20 metų buvo šios draugijos pirmininkas ir tęstinio jos leidinio *Lietuvių tauta* redaktorius. Tai buvo pirmasis rimtas mokslinis periodinis lietuvių leidinys. Be to, Basanavičius su Petru Vileišiu ir Povilu Matulioniu Vilniuje įsteigė dviklasę lietuvių mokyklą (1907 m.), atidarė pirmąją lietuvių dailės parodą (1907 m.), gelbėjo nuo pražūties Gedimino pilį, kurią 1912 m. buvo ketinama nugriauti. 1913 m. Basanavičius lankėsi JAV, rinkdamas aukas Lietuvių mokslo ir dailės draugijų namams Vilniuje statyti. 1915 m. Vilniuje kartu su Mykolu Biržiška ir Povilu Gaidelioniu Basanavičius įsteigė pirmąją lietuvišką gimnaziją, vėliau pavadintą Vytauto Didžiojo vardu, ir dirbo joje mokinių gydytoju.

Audringas permainas XX a. pradžios Europoje užvėrė Pirmasis Pasaulinis karas. Basanavičiui jo metu teko patirti daug materialinių sunkumų, bet kartėlį nuplovė 1918 m. vasario 16 d. paskelbtas Lietuvos nepriklausomybės aktas. Jo signatarai – nuo 1917 m. rudens Vilniuje veikiančios Lietuvos Tarybos nariai – šį dokumentą pasirašė Lietuvių draugijos nukentėjusiems nuo karo šelpti patalpose Didžiojoje gatvėje (šiandien – Signatarų namai–muziejus) vasario 16 d., 11 val. Basanavičius perskaitė nepriklausomybės aktą, o Taryba jį patvirtino savo parašais.

1920 m. Želigovskio legionams užėmus Vilnių, Basanavičius liko gyventi okupuotame krašte. Kiek įmanydamas jis stengėsi palaikyti lietuvybę, rūpinosi Lietuvių mokslo draugijos veikla ir materialiniu turtu, kovojo už lietuvių kalbos teises, sielojosi dėl agresyvios lenkinimo politikos. Lenkijos valdžia į Basanavičiaus veiklą žiūrėjo priešiškai (autobiografijoje jis mini kratas, cenzūrą, policijos persekiojimą), tačiau drastiškų baudžiamųjų veiksmų prieš jį vis dėlto nesiėmė. Basanavičius kelis kartus lankėsi nepriklausomoje Lietuvoje (Kaune, Palangoje, Ožkabaliuose), Vilniuje iškilmingai buvo paminėtas jo 70 metų jubiliejus, jis buvo išrinktas Lietuvos universiteto garbės daktaru. Šiuo laikotarpiu Basanavičius tampa tikru lietuvių tautinio atgimimo simboliu, lietuvybės sergėtoju ir gynėju okupuotoje sostinėje, jam prigyja „tautos patriarcho“ apibūdinimas.

Jonas Basanavičius mirė 1927 m. vasario 16 d. Vilniuje. Jis buvo iškilmingai palaidotas Rasų kapinėse.

Šiandien prisimenant Basanavičių ir mąstant apie jo nuveikus darbus, būtų negerai apsiriboti abstrakčiais, patetiškais apibūdinimais – tautos patriarchas, atgimimo tėvas. Svarbu įsisąmoninti konkrečius jo veiklos rezultatus. Savotiškas paradoksas yra tai, kad jo paties nuomone didžiausias jo atliktas darbas buvo minėtoji studija *Apie trakų-prygų tautystę ir jų atsikėlimą Lietuvon* (1921). Dar Basanavičiui gyvam esant daugelis jo pateiktų lietuvių ir trakų giminystės įrodymų buvo paneigta, kalbinio ir kultūrinio paralelizmo pavyzdžiai laikomi neįtikinamais, visam samprotavimui prikišamas diletantizmas. Ypač griežtai Basanavičiaus teoriją sukritikavo Kazimieras Būga, tačiau ir kiti mokslininkai nebuvo linkę Basanavičiaus svarstymų trakologijos temomis traktuoti rimtai. Iš šiandieninio mokslo pozicijų žiūrint, didžioji dauguma Basanavičiaus pateiktų teiginių iš tiesų yra spekuliatyvūs ir nepagrįsti: tyrėjas labai jau nekritiškai visoje Europoje ieško senųjų lietuvių–trakų pėdsakų ir lengvai visur jų „randa“, naiviai etimologizuoja žodžius, neadekvačiai interpretuoja tautosaką (jei lietuviai dainuoja apie Dunojėlį – vadinasi, jie gyveno prie Dunojaus; jeigu seka pasakas apie liūtus – vadinasi, kažkada tuos plėšrūnus yra matę...). Kita vertus, ir šiais laikais skaitytojams daro didelį įspūdi jo surinktos medžiagos gausa

ir lyginamųjų studijų mastas – Basanavičius buvo romantikas, bet stengėsi savo teiginius kuo įtikinamiau pagrįsti. Pagaliau šiuolaikinės indoeuropeistikos kontekste vis dėlto galima argumentuotai kalbėti apie lietuvių ir trakų kalbų santykius – nors ir kitaip, nei tai darė Basanavičius. Tad jo didysis traktatas netapo kertiniu Lietuvos istorijos akmeniu (kaip to tikėjosi pats Basanavičius), bet moksline prasme nėra visai bevertis. Svarbu suvokti, jog Basanavičiaus trakiškųjų studijų esmė – didingos Lietuvos istorijos paieškos. Šiandien jau sunku be šypsenos priimti jo požiūrį, jog esame visos Europos civilizacijos pagrindas (tai – ideologinis teiginys, ne mokslinė tiesa), bet kas nors juk turėjo lietuvius išmokyti didžiuotis savimi – kaip tik čia Basanavičiui tenka itin svarbi vieta. Be to, Basanavičiaus įnašas į Lietuvos mokslo istoriją neapsiriboja vien trakologija – per 20 metų, kuriuos jis vadovavo Lietuvių mokslo draugijai, *Lietuvių tautoje* buvo paskelbta daug vertingų mokslinių publikacijų, šioje draugijoje buvo pakloti pamatai Lietuvos aukštam mokslui plėtotis.

Kitas didžiulis Basanavičiaus nuopelnas – gausūs tautosakos rinkiniai. Greta Liudviko Rėzos, Simono Stanevičiaus ir brolių Juškų Basanavičius yra vienas didžiausių mūsų tautosakininkų. Retai kada prisimename, jog mūsų laikais leidžiamos lietuviškos pasakos, kurias visi atsimename iš vaikystės – tai dažniausiai nauji Basanavičiaus rinkinių leidimai. Jo surinkta ir išleista medžiaga iki šiol noriai naudojasi lietuvių etnologijos, mitologijos, įvairių tautosakos žanrų tyrinėtojai.

Politinėje Lietuvos istorijoje Basanavičiaus veikla išliks kaip drąsios, tačiau korektiškos politikos pavyzdys. Nebijodamas svajoti apie nepriklausomą Lietuvos valstybę tais laikais, kai tokios mintys atrodė utopiškos, jis drąsiai formulavo kertinius lietuvių tautinio atgimimo judėjimo reikalavimus. O Lietuvos valstybingumui įgaunant realius kontūrus, niekada neįsivėlė į politines rietenas ir išliko Lietuvos visuomenę vienijančiu autoritetu. Šis drąsos ir korektiškumo lydinys – bene tvariausias Basanavičiaus asmenybės bruožas ir vertingiausias jo visuomeninės veiklos paveldas.

Siūloma literatūra: *D-ro Jono Basanavičiaus Autobiografija*, Vilnius: Lietuvių Mokslo Draugija, 1936. (Antras leidimas: Jonas Basanavičius, *Mano gyvenimo kronika ir nervų ligos istorija. 1851–1922 m.*, Vilnius: Baltos lankos, 1997); Albinas Visockis, *Jonas Basanavičius*, Kaunas: Šviesa, 1991; Albinas Visockis, *Bulgarija, Basanavičius, Lietuva*, Vilnius: Mokslas, 1992; *Mano tėvynė – prie jo širdies. Gabrielos Eleonoros Mol-Basanavičienės dienoraštis ir laiškai*, sudarė Vaidas Šeferis, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009; Jonas Basanavičius, *Rinktiniai raštai*, spaudai paruošė D. Krištopaitė, Vilnius: Vaga, 1970; Jonas Basanavičius. *Raštai. Pirma knyga: Straipsniai ir studijos,* Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003; Jonas Basanavičius, *Raštai. Antra knyga: Publicistika, recenzijos. Iš gyvenimo kronikos ir laiškų*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004.

Frydrichas Šileris

Frydrichas Šileris (*Friedrich Schiller,* 1759–1805) – vokiečių poetas, dramaturgas, filosofas, pasaulinės literatūros klasikas. Šilerio kūrybos pagrindas – idealistinė filosofija. Rašytojas savo gyvenime ir įvairių žanrų kūriniuose atskleidžia veržlų idealo, – asmens tobulumo, harmoningumo ir vientisumo siekimą. Ryškus idealios asmenybės bruožas, – laisva valia, vidinei būtinybei skatinant atliekama pareiga.

Šileris gimė 1759 m. lapkričio 10 d. Marbache prie Nekaro. Tėvas tarnavo pulko felčeriu, karinėje tarnyboje turėjo dirbti ir Frydrichas. Viurtenbergo hercogo Karlo Eugenijaus reikalavimu Šileris 1773–1780 m. studijavo karinėje mokykloje, kurią hercogas įsteigė netoli Štutgarto. Griežtas režimas, laisvamaniškų idėjų slopinimas sukėlė pasipriešinimą, kurį jaunasis Šileris įprasmino pirmajame draminiame kūrinyje *Plėšikai* (1779–1780). Drama buvo rašoma slapta, į pjesės premjerą Manheimo teatre autorius atvyko *incognito*. Po antrojo apsilankymo spektaklyje hercogas Šilerį nubaudė, uždraudė rašyti ir spausdinti kūrinius. Hercogo elgesys subrandino sumanymą bėgti iš Viurtenbergo grafystės. 1782 m. Šileris apsigyvena Manheime, vėliau po kelerius metus gyvena Drezdene, Veimare, 1789 m. tampa Jenos universiteto (dab. Jenos Frydricho Šilerio universitetas) istorijos ir filosofijos profesoriumi, 1799 m. sugrįžta į Veimarą, kur praleido paskutinius 6 gyvenimo metus. Veimare kartu su Gėte leido literatūrinius žurnalus, įkūrė Veimaro teatrą. Mirė 1805 m. Veimare, sulaukęs vos 46-erių.

Šilerio kūryboje idealo siekiama sprendžiant moralinius, politinius, socialinius konfliktus. Rašytoją domina individo santykių su valstybe problema, minties laisvės idėja, nesutarimai tarp skirtingų religinių įsitikinimų atstovų, konfliktas tarp biurgerių ir aristokratų. Ankstyvojoje kūryboje Šilerį įkvėpė Audros ir veržimosi sąjūdžio idėjos, – pagrindninis herojus yra maištaujantis individualistas, kuris vienas sukyla prieš visuomenės moralinę, socialinę tvarką ir patiria pralaimėjimą: pirmoji drama *Plėšikai,* istorinė drama *Fiesko sąmokslas Genujoje* (1783), miestelėnų tragedija *Klasta ir meilė* (1784). Klasikinėse istorinėse tragedijose Šileris toliau plėtoja Lesingo sukurtą dramos ir istorijos koncepciją, – dramaturgas nėra metraštininkas, praeities asmenybės, įvykiai jį domina kaip galimybė išreikšti svarbias idėjas. Šilerio istorinės tragedijos vadinamos idėjų dramomis, istorinėmis filosofinėmis tragedijomis, kuriose autoriaus mintis reiškia tragiško likimo idealūs personažai. Pereinamojo laikotarpio tragedijoje *Don Karlas* (1785) Audros ir veržimosi sąjūdžio maištingumą keičia idėjų kova. Šilerio idėjų reiškėjas – markizas Poza, kuris puoselėja švietėjišką viltį, tiki monarcho despoto perauklėjimu, reikalauja – „Suteikite minties laisvę!“ Tragedijos herojus supranta, kad jo mintys yra per ankstyvos, api-

Tik per grožį galima pasiekti laisvę

Frydrichas Šileris, 1793–1794

būdina save kaip pasaulio ir ateities pilietį, kurio idėjas galbūt supras tik ateities kartos. Senųjų ir naujųjų pažiūrų konfliktas, idėjų kova vaizduojama trilogijoje *Valenštainas* (1798). Valenštainas trilogijos pradžioje skelbia pažangias, patriotines idėjas, siekia, kad Vokietija būtų vieninga, pasisako prieš katalikų bei protestantų religines kovas. Tačiau kilnūs tikslai pasikeičia dėl garbės troškimo. Antroje trilogijos dalyje herojaus didybė virsta silpnumu, – Valenštainas patiria moralinį žlugimą, jo tikslu tampa absoliuti valdžia. Trilogijos pabaigoje herojus dar kartą pasikeičia, – atgauna prarastąjį didingumą, tampa taurus, sugeba pakilti aukščiau asmeninės nelaimės. Valenštaino pralaimėjimas gali būti suvokiamas kaip žmogaus moralės triumfas. Idealiosios tragedijos idėją Šileris įkūnija tragedijose *Marija Stiuart* (1800), *Orleano mergelė* (1801). Moralinio tobulėjimo idėja atskleidžiama moterų paveiksluose, – tai moraliai tobula, harmoninga asmenybė, nebekankinama vidinių prieštaravimų. Paskutinė baigta drama *Vilhelmas Telis* (1804) atskleidžia pavergtos tautos ruošimąsi nacionalinio pasipriešinimo kovai. Telis yra naujo tipo herojus, kuris į kovą įsitraukia prieš savo valią, tačiau prisiima moralinę atsakomybę už savo veiksmus. Po *Vilhelmo Telio* pradėtoje dramoje *Demetrijus* vaizduojama kova dėl valdžios Rusijoje, kur tarp Dimitrijaus Apsišaukėlio sąjungininkų sukuriamas ir LDK kanclerio Leono Sapiegos paveikslas.

Šileris plėtojo Imanuelio Kanto filosofijos idėjas, – žmogaus tobulėjimo (*Laiškai apie estetinį žmogaus ugdymą,* 1793–1794), grožio ir laisvės idėjas (*Laiškai apie grožį,* 1793). Šileris svarsto, kad tai, kas yra gražu, turi būti taisyklinga, bet atrodyti netaisyklingai, grožis atsiranda tada, kai mes nepastebime taisyklingumo, nes jį užgožia laisvės ir taisyklių nepaisymo įspūdis. Originaliai Šileris mąsto apie grožio ir gėrio santykį, – kad taptų gražus, žmogus turi veikti taip, kaip liepia pareiga, tačiau ne nuslopinęs norus, o laisva valia, paskatintas vidinio būtinumo. Idealumo siekiama ir mąstant apie kūrėjų prigimtį (*Apie naiviąją ir sentimentaliąją poeziją,* 1796). Šileris teigia, kad kiekvienas žmogus pakartoja žmonijos evoliucijos stadijas, su kuriomis susieja kūrėjų tipus: po vaikiško naivumo ir laimingo paprastumo ateina tobulumo siekimo sukelta įtampa, susidvejinimas, o pabaigoje atsiranda naujas harmoningos būsenos etapas, kuris yra galutinis evoliucijos tikslas, idealas. Kūryba, siekianti perteikti gyvenimo tikrovę, paprastai vaizduoja pirmuosius du etapus: naivų paprastumą (naivioji kūryba) arba susidvejinusios asmenybės sielos kovą (sentimentalioji kūryba). Šileris išskiria ir du rašytojų tipus – naiviųjų poetų tipui priskiria Gėtę, kurio kūriniai apibendrina gyvenimo patirtį, o save laiko sentimentaliuoju poetu, kuriam pagrindinis kūrybos tikslas yra drąsių idėjų įkūnijimas meno kūrinyje. Idealas, kurio siekė Šileris, – abiejų pradų harmonija, asmenybės tobulumas ir vientisumas.

Šileris vadovaujasi Kanto teze „Ugdyk save iš savęs paties“, kuri reiškia, kad žmogus turi suvokti savo galimybes, polinkius ir pagal tai sąmoningai kurti savo asmenybę. Šileris estetiniuose veikaluose aprašo žmogaus idealą, – tai universalus žmogus, harmoninga asmenybė, kuri patiria gyvenimo džiaugsmą, atlikdama jos galimybes atitinkančią pareigą. Meno, estetinio auklėjimo vaidmenį žmogaus tobulėjimo procese pripažino ir Gėtė, – ši idėja suartino priešingų pažiūrų Veimaro klasikus. Siekdami tikslo estetiškai auklėti vokiečių tautą, abu rašytojai pradeda leisti žurnalą *Valandos* (ėjo 1795–1797).

Apmąstymas (refleksija) yra pirmasis liberalaus žmogaus santykis su jį supančia visuomene

Frydrichas Šileris, 1793–1794

Atsakydamas į klausimą, kaip priartėti prie žmogaus idealo, Šileris pasiūlo meninį auklėjimą, apie tai parašo veikalą *Laiškai apie estetinį žmogaus auklėjimą*" (1793–1794). Idealią žmogiškumo reiškimosi terpę Šileris mato Antikos visuomenėje ir aštriai kritikuoja naujųjų laikų valstybę ir kultūrą, kurios didžiausiu stabu tapo *nauda*. Jis neragina grįžti atgal į Antiką, tačiau pasiūlo šiuolaikišką susiskaldžiusios žmogaus asmenybės tobulinimo galimybę, – meninį ugdymą, kuris žmogaus patirtyje susieja mąstymą ir jausmą, ir „tik harmoningas visų tų gebėjimų derinimas padaro juos (žmones) laimingus ir tobulus".

Vieningos žmonijos idealas atskleidžiamas odėje *Džiaugsmui* (1785), kuriai muziką sukūrė L. van Bethovenas („*Devintosios simfonijos*" finalas, 1823). Bethoveno „*Odės džiaugsmui* " instrumentinė aranžuotė tapo Europos Sąjungos himnu.

Šilerio kūrybą į lietuvių kalbą pradėjo versti Kudirka, 1898 m. *Varpe* išspausdinta *Orleano mergelė,* 1899 m. – *Vilius Telis.* Lietuvių literatūroje ypač stipri yra Šilerio idėjų dramos tradicija, – prasidėjusi XX a. pradžioje nuo Vydūno, per V. Krėvę, B. Sruogą, V. Mykolaitį-Putiną, ji pasiekia XX a. antrojoje pusėje sukurtus J. Grušo, Just. Marcinkevičius draminius kūrinius.

Siūloma literatūra: Frydrichas Šileris, *Eilėraščiai; Dramos,* [sudarė Antanas Gailius; vertė V.P. Bložė], Vilnius: Vaga, 1989; Frydrichas Šileris, *Laiškai apie estetinį žmogaus ugdymą*: [esė]; iš vokiečių kalbos vertė Antanas Gailius, Vilnius: Rašytojų sąjungos leidykla, 1999; A. Andrijauskas, *Frydrichas Šileris ir lietuvių drama*, Vilnius: Vaga, 1990.

Frydrichas Šileris

DŽIAUGSMUI

Džiaugsme, tyras rojaus vaike,
Kibirkštie dievų šviesi,
Į šventovę tavo taikią
Žemėj veržiasi visi.
Nuo stebuklų tavo griūna
Sienos prietarų senų,
Broliais vargšai ir didžiūnai
Tampa po tavu sparnu.

CHORAS

Vienas kitą, milijonai,
Išbučiuokite karštai!
Broliai, turi būt aukštai
Tėvas, kupinas malonių!

Tą, kuriam tikrai pavyko
Draugui būt tikru draugu,
Taurią moterį sutiko, –
Mums priimti bus smagu!
Kas bent vieną sielą gali
Pavadint sava – liks čia!
O kas ne – tam šį ratelį
Teks palikti su kančia.

CHORAS

Priesaiką draugaut kaip maldą
Duokim iš visos širdies!
Ji mus į žvaigždes lydės,
Kur Nežinomasis valdo.

Savo šaltinius atvėrus,
Girdo mus džiaugsmu gamta,
Žengia blogis, žengia gėris
Ten, kur matos jo pėda.
Siunčia meilę ir paguodą,
Ir išbandymus draugams,

Žemės kirmiui geismą duoda, Dievo veidą – angelams.

CHORAS

Kam, parpuolę milijonai,
Ieškot Viešpats paslapčių?
Jis gyvena už žvaigždžių,

Ten ieškokite jo, žmonės.

Džiaugsmas – nemari spyruoklė
Amžinos gamtos širdy.
Amžių laikrodžio švytuoklė
Vien tik džiaugsmui pavaldi.
Jis iš daigo gimdo žiedą,
Puošia skliautą spinduliais,
Jam paklusnios saulės rieda
Mums nematomais keliais.

CHORAS

Taip kaip saulės jo nestovi,
Skrieja per dangaus gelmes,
Broliai, ženkime ir mes
Taip kaip didvyriai į kovą.

J o šypsny išminčius mato
Atspindį tiesos tikros.
Kankinį jis drąsiai veda
Į viršukalnę doros.
Jis tikėjimo zenitą
Gaubia vėliava tauria,
Pro grabų plyšius matyti –
Stovi jis dangaus chore.

CHORAS

Dėl pasaulio, milijonai,
Nebijokite kančių!
Ten, už tolimų žvaigždžių,
Laukia Viešpaties malonė.

Visko duot dievai negali,
Būkim jų nuo šiol verti.
Patys džiaugsmo siekt privalo
Alkani ir nuskriausti.
Tieskim priešui ranką taikią,
Neapykantos aklos
Kaip ir keršto mums nereikia
Ir nereikia atgailos.

CHORAS

Mes visas skolas atleisim!
Atsigaus vėl žmonija!
Broliai, Dievas danguje
Teis, kaip žemėj mes nuteisim

Džiaugsmo sklidini bokalai,

Svaigūs vyno spinduliai –
Sušvelnėja kanibalai,
Tampa didvyriais bailiai.
Broliai, kilkim, tegu dangų
Vyno putos išrašys,
Pilnos taurės mūsų rankoj:
Gėrio dvasiai tostas šis.

CHORAS

Ji išaukštinta nuo seno
Kaip kilnių darbų ašis,
Gėrio dvasiai tostas šis,
Ji žvaigždynuose gyvena.

Sunkiai kenčiantiems – stiprybę,
Švelnią ranką – nuskriaustam,
Priesaikai – ištikimybę,
Tiesą – priešam ir draugam,
Sostams – panieką, nors žiauriai
Gali keršyti lemtis,
Tiems, kas nusipelnė – laurai,
Melo pranašams – mirtis!

CHORAS

Susiglauskim viens prie kito,
Te prie šios taurės šventos
Priesaiką kiekvienas duos
Savo žodį išlaikyti!

Reikia prieš tironą kilti,
Be dėmės praeit žeme,
Nebijot mirties ir viltį
Jaust Aukščiausiojo teisme!
Mirę lieka nemirtingi!
Broliai, taurę kelkim mes,
Išganyti nuodėmingi,
Pragaras dings be žymės.

CHORAS

Atsisveikint susirinkę,
Laukiam lemiamos dienos!
Laukiam nuosprendžio teisingo
Iš Aukščiausiojo burnos!

1785
Vertė Antanas Gailius

LAIŠKAI

ANTRASIS LAIŠKAS

Tačiau ar man nederėtų galbūt geriau naudotis Jūsų suteikta laisve, nei kreipti Jūsų dėmesį į gražiojo meno areną? Argi nėra bent jau ne šių laikų dalykas dairytis estetinio pasaulio kodekso, kai moralinio pasaulio reikalai žadina kur kas didesnį domesį ir yra kur kas artimesni, o filosofinių tyrinėjimų dvasia laiko aplinkybių raginama gilintis į visų tobuliausią meną – į tikros politinės laisvės kūrimą?

Nenorėčiau gyventi kitame šimtmetyje ir būti kitam šimtmečiui darbavęsis. Žmogus yra toks pat savo laiko pilietis, kaip jis yra valstybės pilietis; ir jeigu laikoma nederamu, netgi neleistinu dalyku išsižadėti papročių ir įpročių, viešpataujančių tuose sluoksniuose, kuriuose gyveni, tai kodėl turėtų būti menkesnė pareiga, renkantis savąją veiklą, suteikti balsą šimtmečio poreikiams ir skoniui?

O tasai balsas regisi anaiptol nepalankus menui, bent jau tam, kuriam vienam bus skirti manieji tyrinėjimai. Įvykių eiga pasuko laiko genijų kryptimi, grasinančia vis labiau atitolinti jį nuo idealo meno. Menas privalo palikti tikrovę, privalo dorai ir narsiai pasikylėti viršum poreikio; mat menas yra laisvės sūnus ir pageidauja, kad dėsnius jam diktuotų dvasių būtinybė, o ne stygiaus lemiamos materijos reikmės. Tačiau dabar viešpatauja poreikis, uždėjęs nusmukusiai žmonijai savo tironišką jungą. *Nauda* yra mūsų laiko didysis stabas, kuriam privalo tarnauti visos galios ir kurį garbinti verčiami visi talentai. Šiose nejautriose svarstyklėse dvasiniai meno nuopelnai neturi svorio ir, nė truputėlio neskatinami, dingsta iš šurmulingos šimtmečio mugės. Net filosofinių tyrinėjimų dvasia atima iš vaizduotės vieną provinciją po kitos, ir meno ribos juo labiau siaurėja, juo labiau savo teritoriją plečia mokslas.

Ir filosofo, ir viešojo gyvenimo žmogaus akys su lūkesčiu įsmeigtos į politikos areną, kur dabar, kaip tikima, nagrinėjama didžioji žmonijos lemtis. Argi nėra smerktino abejingumo visuomenės gerovei ženklas nedalyvauti šiame visuotiniame pašnekesyje? Tuo pačiu mastu, kuriuo šis didis teisinis nagrinėjimas dėl savo turinio ir padarinių artimas kiekvienai žmogumi vadinamai būtybei, nagrinėjimo pobūdžiu jis privalo ypatingai dominti kiekvieną savarankišką mąstytoją. Klausimas, į kurį šiaip jau visados buvo atsakoma, vadovaujantis akla stipresniojo teise, dabar, kaip regisi, pateiktas svarstyti priešais grynojo proto teisėjo krėslą, ir asmuo, gebąs atsistoti į visumos centrą ir savąjį individą pasikylėti iki rūšies, turi teisę laikyti save tarėju šiame proto teisme, kuriame jis, kaip žmogus ir pasaulio pilietis, drauge yra ir suinteresuotoji pusė, suvokianti savo didesnę ar mažesnę priklausomybę nuo proceso sėkmės. Taigi šiame didžiame teisiniame nagrinėjime sprendžiamas ne vien jo paties reikalas; nuosprendis turi būti priimamas ir vadovaujantis įstatymais, kuriuos jis, kaip protinga dvasia, pats geba ir turi teisę diktuoti.

Kaip viliojama turėtų man būti imtis tyrinėti tokį dalyką su įžvalgiu mąstytoju ir liberaliu pasaulio piliečiu, sprendimą paliekant daryti širdžiai, su gražiu entuziazmu pasiryžusiai aukotis žmonijos gerovei! Koks malonus netikėtumas būtų, nepaisant tokio didelio padėties skirtumo ir atstumo, kurį daro būtiną tikrojo pasaulio santykiai, idėjų plotuose pasiekti tą patį rezultatą kaip ir Jūsų prietarų nepripažįstanti dvasia! Dėl to, kad atsispiriu šiai žaviai pagundai ir grožiui teikiu pirmenybę prieš laisvę, tariuosi galėsiąs ne tik pasiteisinti savo polinkiu, – viliuosi įstengsiąs šią pirmenybę pagrįsti ir

principais. Tikiuosi įtikinsiąs Jus, kad ši materija kur kas mažiau svetima poreikiui negu epochos skoniui, netgi kad, mėginant patirtyje išspręsti minėtąją politinę problemą, privalu žengti estetikos keliu, nes kaip tik per grožį žengiama į laisvę.

Tačiau šio įrodymo man neįmanoma pateikti, nepriminus Jums principų, kuriais protas apskritai vadovaujasi, kurdamas politikos įstatymus.

ŠEŠTASIS LAIŠKAS

Ar būčiau persistengęs, pateikdamas tokį laikų aprašymą? Nelaukiu šio priekaišto, veikiau laukiu kitokio: kad šitaip būsiu per daug įrodęs. Šis paveikslas, pasakysite Jūs man, tiesa, tinka mūsų laikų žmonėms, tačiau jis juk apskritai tinka visoms tautoms, žengiančioms kultūros keliu, nes visos be išimčių pirma perdėtai protingais postringavimais turi atsitolinti nuo prigimties ir tik paskui, padedamos proto, gali prie jos grįžti.

Tačiau, įdėmiau pažvelgus į mūsų laikų charakterį, mus turėtų nustebinti kontrastas tarp dabartinės ir ankstesniosios, ypač graikiškosios, žmogiškumo formų. Išprusimo ir subtilumo šlovė, kuria mes teisėtai didžiuojamės prieš bet kurią kitą *gryną* prigimtį, neleidžia mums sužibėti prieš graikų prigimtį, kuri gyveno vienybėje su visomis meno grožybėmis ir visu išminties prakilnumu, netapdama jų auka, kaip mūsiškė. Graikai ne tik verčia mus gėdytis dėl paprastumo, svetimo mūsų laikams, jie drauge yra ir mūsų varžovai, dažnai net pavyzdžiai mums kaip tik tų gerųjų savybių, kurios mums paprastai teikia paguodą, kai mes skundžiamės, kad mūsų dorovė tokia priešinga prigimčiai. Mes regime juos, sykiu kupinus ir formos, ir gausos, sykiu ir filosofuojančius, ir kuriančius, sykiu švelnius ir energingus, įstabiame savo žmogiškume sujungusius fantazijos jaunystę su proto vyriškumu.

Anuomet, to gražaus dvasinių galių atbudimo metu, jausmų ir dvasios sferos dar nebuvo taip griežtai atskirtos viena nuo kitos, joks nesutarimas dar nebuvo privertęs jų tapti priešiškomis viena kitai ir atsiriboti viena nuo kitos. Poezija dar nesanguliavo su pokštu, o spekuliacija dar nebuvo susitepusi gudravimais. Iš bėdos jos galėjo susikeisti savo funkcijomis, nes kiekviena jų – tiesa, savaip, – gerbė tiesą. Kad ir kaip aukštai būtų užkopęs protas, jis visada meiliai tempdavo paskui save materiją, ir nors jis skaidydavo labai aiškiai ir griežtai, bet niekada nežalodavo. Tiesa, jis suskaidė žmogaus prigimtį ir padidinęs išbarstė ją po visą nuostabią dievų sferą, tačiau jis neplėšė jos gabalais, o tik skirtingai sumaišydavo jos dalis, ir kiekvienoje atskiroje dievybėje gyvavo visas žmogiškumas. Koks didelis skirtumas, palyginti su mūsų laikais! Ir pas mus padidintas rūšies atvaizdas yra išbarstytas po individus, tačiau tai yra atskiros nuotrupos, o ne įvairūs mišiniai, todėl, norėdami aprėpti rūšies visumą, mes turime pažinti kiekvieną individą. Beveik jauti pagundą tvirtinti, kad mūsų laikais pavienės dvasinės galios ir tikrovėje veikia taip pat pavieniui, kaip jas savo vaizduotėje atskiria psichologas, kad mes matome ne tik pavienius subjektus, bet ir ištisas klases žmonių, kurių tik dalis pradų išsivystė, o kitų pradų tėra tik užuomazgos – kaip skurstančių augalų.

Neneigiu tų pranašumų, kuriais šių laikų padermė, kaip visuma, nusvertų ant intelekto svarstyklių net pačią geriausią priešistorinę padermę; tačiau ji turi stoti į kovą, suglaudusi gretas, ir tik visuma gali rungtis su visuma. Kas iš šiuolaikinių žmonių galėtų susirungti vyras prieš vyrą su atėniečiu dėl žmogiškumo?

Iš kur atsirado šitas individo vertės sumažėjimas, išaugus rūšies pranašumui? Kodėl kiekvienas graikas galėjo laikyti save savo laiko reprezentantu ir kodėl niekas šito

nedrįsta šiandien? Todėl, kad graikui jo formas suteikė viską vienijanti gamta, o mūsų laikų žmogui – viską suskaidantis intelektas.

Pati kultūra šitaip sužalojo naująją žmoniją. Kai tik dėl išaugusio patyrimo ir tikslesnio mąstymo pasidarė būtina griežčiau atskirti vieną nuo kito mokslus, o dėl sudėtingesnio valstybės mechanizmo turėjo griežčiau išsiskirti luomai ir užsiėmimai, nutrūko ir vidinis žmogiškosios prigimties ryšys, ir pražūtingos grumtynės padalino pusiau jos harmoningas galias. Intuityvusis ir spekuliatyvusis intelektai, priešiškai nusiteikę vienas kito atžvilgiu, užėmė kiekvienas savo atskirą sritį ir pradėjo pavydžiai ir su nepasitikėjimu sergėti tos srities ribas, o apriboję savo veiklą viena sfera, jie susikūrė sau ir valdovą, kuris neretai nuslopindavo visus kitus pradus. Kai vienoje pusėje hipertrofuota vaizduotė naikina menkus proto daigelius, kitoje pusėje abstrahavimo dvasia gesina ugnį, prie kurios galėtų sušilti širdis ir nuo kurios įsižiebtų fantazija.

Šitą skilimą, kurį žmogaus viduje pradėjo menas ir mokytumas, naujoji valdymo dvasia padarė visišką ir visuotinį. Tiesa, nebuvo ko ir tikėtis, kad paprasta pirmųjų respublikų organizacija pergyventų pirmųjų papročių ir santykių paprastumą; bet užuot pakilusi iki aukštesnio organinio gyvenimo, ji nusmuko iki žemos ir grubios mechanikos. Vietoj anos polipinės graikų valstybių prigimties, kai kiekvienas individas gyveno visai nepriklausomai ir, reikalui esant, galėjo susilieti su visuma, dabar atsirado išmoningas mechanizmas, kuriame, susijungus daugybei negyvų dalių, atsiranda mechaniškas visumos egzistavimas. Dabar vieni nuo kitų buvo atplėšti valstybė ir bažnyčia, įstatymai ir papročiai; malonumas atsiskyrė nuo darbo, priemonė nuo tikslo, pastangos nuo atlyginimo. Būdamas amžinai prisirišęs tik prie vieno mažučio visumos gabalėlio, žmogus ir pats tampa nuotrupa; nuolat girdėdamas ausyse vien monotonišką savo paties sukamo rato ūžesį, jis niekuomet neišugdo savo esmės harmonijos ir, užuot išryškinęs savo prigimties žmogiškumą, tampa tiktai savo užsiėmimo arba savo mokslo kopija; bet net ir tas skurdus fragmentiškas dalyvavimas, siejantis atskirą narį su visuma, nepriklauso nuo formų, kurias sukuria patys nariai (argi galima patikėti jų laisvei tokį dirbtinį ir trapų mechanizmą?); tas formas skrupulingai griežtai nustato speciali programa, kuri supančioja jų laisvą nuožiūrą. Negyva raidė užima gyvojo intelekto vietą, o drumsta atmintis laikoma patikimesniu valdovu negu genialumas ir jausmai.

Jeigu bendruomenė žmogaus matu laiko jo užimamą postą, jeigu ji vieną iš savo piliečių gerbia tik už mechanišką atmintį, kitą – už pedantišką protą, o trečią – už automatišką tikslumą, jeigu ji vienur, nekreipdama dėmesio į charakterį, žiūri tiktai žinių, o kitur – tvarkos dvasios ir įstatymiško elgesio vardan pakenčia patį didžiausią proto aptemimą, jeigu ji, be to, nori, kad kiekvienas iš tų sugebėjimų būtų toks intensyvus, kiek tik tai įmanoma subjektui paliktoje veiklos sferoje, tai ar verta stebėtis, kad kiti mūsų sielos pradai apleidžiami, siekiant kuo labiau pasirūpinti tuo vieninteliu, kuris atneša garbę ir turtą? Tiesa, mes žinome, kad galių kupinas genijus savo verslo ribų nedaro savo veiklos ribomis; tačiau vidutinis talentas jo daliai tekusiame versle sunaudoja visą skurdžią savo jėgų sumą, ir neprasta turi būti galva, kurios, nekenkiant amatui, dar liktų ir pomėgiams. Be to, dar ir retai būna gera rekomendacija valstybei, kai žmogaus galios viršija jam skiriamas užduotis, arba kai genialaus vyro aukštesnieji dvasiniai poreikiai tampa jo tarnybos varžovu. Valstybė taip pavydžiai stengiasi, kad tarnai būtų vien jos nuosavybė, jog lengviau pasiryš (ir kas pasakys, kad ji neteisi?) savo vyrą dalintis su Venus Eytherea, o ne su Venus Urania.

Taip tad paskiras konkretus gyvenimas pamažu išdildomas, idant savo skurdžią būtį tvertų abstrakti visuma, ir valstybė amžinai lieka svetima savo piliečiams, nes jausmas jos niekur neaptinka. Priversta klasifikavimu pasidaryti savo piliečių įvairovę lengviau aprėpiamą ir žmones patirti vien iš antrų rankų kaip reprezentantus, valdančioji dalis galų gale juos visiškai pameta iš akių, painiodama juos su paprasta intelekto konstrukcija; o valdomoji dalis tik su šalčiu gali priimti įstatymus, taip menkai jai pačiai skirtus. Pagaliau pasibodėjusi palaikyti ryšį, kurį jai valstybė taip mažai tepalengvina, pozityvioji visuomenė (tokia dalia jau seniai ištikusi daugumą Europos valstybių) išyra ir pereina į moralinę prigimtinę būklę, kurioje viešoji valdžia yra tiktai viena iš daugelio partijų, nekenčiama ir apgaudinėjama to, kuris ją daro reikalingą, ir gerbiama tik to, kuris be jos gali apsieiti.

Ar žmonija, iš vidaus ir iš išorės spaudžiama šios dvejopos prievartos, būtų galėjusi pasukti kitokia kryptimi, negu iš tikrųjų pasuko? Spekuliatyvoji dvasia, ieškanti neprarandamų turtų idėjų karalijoje, turėjo tapti prašalaite juslių pasaulyje ir per formą pamesti materiją. Verslo dvasia, uždaryta monotoniškame objektų rate, o jame dar labiau suvaržyta formulių, turėjo paleisti iš akių laisvą visumą ir nuskursti drauge su savąja sfera. Pirmąją ėmė pagunda modeliuoti tikrovę pagal tai, ką įmanu mąstyti, ir subjektyvias savo vaizduotės sąlygas pakylėti iki įstatymų, privalančių lemti daiktų būtį, o antroji puolė į kitą kraštutinumą – visą patirtį vertinti, remiantis paskiru patirties fragmentu, ir mėginti taikyti *savojo* verslo taisykles apskritai ir be išimčių bet kokiam verslui. Vienai buvo lemta tapti tuščio subtilumo, o antrai – pedantiško ribotumo auka, nes pirmoji visumos atžvilgiu buvo per aukštai, o antroji – per žemai. Tačiau neigiami tokios dvasinės krypties padariniai neapsiribojo vien pažinimo ir gaminių sfera; ne mažiau ji paveikė ir jausmus bei veiklą. Juk žinome, kad sielos jautrumo laipsnis priklauso nuo vaizduotės gyvumo, o apimtis – nuo jos turtingumo. Tačiau analitinio gebėjimo persvara neišvengiamai turėjo menkinti fantazijos galią ir ugnį, o ribota objektų sfera – mažinti jos turtingumą. Todėl tas abstraktusis mąstytojas labai dažnai esti šaltos širdies, nes skaido įspūdžius, kurie sielą juk paliečia tik kaip visuma; o verslininkas labai dažnai esti *siauros* širdies, nes jo fantazija, uždaryta monotoniškame amato rate, negali prasiplėsti ir perprasti kito žmogaus vaizduosenos.

Mano dėstymo eiga reikalavo atskleisti neigiamąją epochos charakterio kryptį ir jos šaltinius, o ne parodyti privalumus, kuriais prigimtis juos kompensuoja. Visiškai sutinku su jumis: individui šis jo esmės suskaldymas yra labai nemalonus, bet be jo rūšis nebūtų galėjusi padaryti pažangos. Graikų žmogiškumas neabejotinai buvo aukščiausia pakopa, ir žmonija negalėjo nei pasilikti joje, nei palypėti aukščiau. Negalėjo pasilikti joje, nes intelektas, remdamasis jau sukauptomis atsargomis, neišvengiamai turėjo būti priverstas atsiskirti nuo jutimų bei stebėjimo ir siekti aiškesnio pažinimo; negalėjo palypėti aukščiau, nes tik tam tikras aiškumo laipsnis gali egzistuoti drauge su tam tikra pilnatve ir šiluma. Graikai buvo pasiekę šį laipsnį, ir, panorėję žengti į aukštesnį išsivystymą, būtų turėję, kaip ir mes, atsisakyti savo esmės totališkumo ir siekti tiesos vienas nuo kito atskirais keliais.

Nebuvo jokių kitų priemonių išvystyti įvairius žmogaus pradus, kaip tik nukreipti juos vieną prieš kitą. Šis jėgų antagonizmas yra didysis kultūros instrumentas, tačiau – tik instrumentas; kol tas antagonizmas egzistuoja, tol mes esame tiktai pakeliui į kultūrą. Vien dėl to, kad atskiros galios žmoguje izoliuojasi viena nuo kitos ir pradeda pre-

tenduoti į vienvaldį viešpatavimą, jos pradeda konfliktuoti su daiktų tiesa, ir visumos jausmą, kuris iki tol tingiai tenkinosi išoriniais reiškiniais, priverčia įsiskverbti į objektų gelmę. Kai grynasis intelektas uzurpuoja autoriteto vietą juslių pasaulyje, o empirinis intelektas verčia jų laikytis patirties diktuojamų sąlygų, abu šie pradai pasiekia didžiausią bendrumą ir visiškai aprėpia savo sferas. Kai vaizduotė savivaliaudama išdrįsta sugriauti visą pasaulio tvarką, ji kartu priverčia protą prasiskverbti iki giliausių pažinimo versmių ir pasitelkti į kovą su ja būtinumo dėsnį.

Vienpusis galių išvystymas individą neišvengiamai veda į suklydimą, tačiau rūšį – į tiesą. Vien todėl, kad mes sutelkiame visą savo dvasinę energiją į vieną tašką ir visą savo esmę sukoncentruojame į vieną galią, mes lyg ir suteikiame tai galiai sparnus ir dirbtinai perkeliame ją toli už tų ribų, kurias jai, atrodo, nustatė gamta. Kaip yra visiškai tikra, kad net visi žmogiškieji individai kartu, sutelkę visą savo regėjimo galią, kurią jiems suteikė gamta, niekada nebūtų pajėgę pamatyti Jupiterio palydovo, kurį astronomui padeda surasti teleskopas, taip tikra tai, kad žmogaus mąstymo galia niekada nebūtų priėjusi prie begalybės analizės ar grynojo proto kritikos, jeigu paskirų, tam tikslui atsidėjusių subjektų protas nebūtų atsiskyręs, tarsi atsiplėšęs nuo bet kokios medžiagos ir apginklavęs savo į begalybę nukreipto žvilgsnio aukščiausio lygio abstrakcija. Tačiau ar tokia tarsi paskendusi grynajame prote ir grynajame stebėjime dvasia pajėgs atsisakyti griežtų logikos grandinių ir išlaisvinti savo poetines galias, ar pajėgs ji teisingai ir tyrai suvokti daiktų individualumą? Čia prigimtis užkerta kelią net ir universaliam genijui, ir tiesa tol gimdys kankinius, kol filosofija savo kilniausiu tikslu turi laikyti kovą su klaidomis.

Nors ir kiek iš to žmogaus galių vystymosi skyrium būtų laimėjusi pasaulio visuma, negalima paneigti, kad individus, kuriuos tai paliečia, slegia šio pasaulinio tikslo prakeikimas. Gimnastikos pratimai, tiesa, padeda išvystyti atletišką kūną, bet grožį sukuria tik laisvas ir ritmingas sąnarių žaismas. Lygiai taip pat ir atskirų dvasinių gebėjimų begalinis įtempimas gali sukurti nepaprastus žmones, tačiau tik harmoningas visų tų gebėjimų derinimas padaro juos laimingus ir tobulus. Bet koks gi būtų mūsų santykis su praėjusiais ir ateinančiais amžiais, jeigu žmogaus prigimties vystymuisi būtų reikalinga tokia auka? Juk mes būtume tik žmonijos tarnai, būtume ištisus tūkstantmečius jai vergavę ir patys įspaudę savo sužalotai prigimčiai šitą gėdingą ženklą – vien tam, kad vėlesnės kartos, pasinėrusios į palaimingą tinginystę, galėtų laukti moralinio sveikumo ir laisvai vystyti savo žmogiškumą.

Tačiau ar gali būti, kad žmogus būtų pašauktas dėl kokio nors tikslo užmiršti pats save? Ar gali gamta vardan savo tikslų atimti iš mūsų tobulumą, kurio iš mūsų reikalauja proto tikslai? Vadinasi, klaidinga manyti, kad, norint išvystyti atskiras galias, būtinai reikia paaukoti jų visumą; arba, net jeigu prigimties dėsniai ir labai to reikalautų, tai mūsų galioje turėtų būti šitą meno sugriautą mūsų prigimties visumą atstatyti, pasitelkus aukštesnį meną.

DVIDEŠIMT PENKTASIS LAIŠKAS

Kol žmogus savo pirmojoje fizinėje būklėje tik pasyviai priima į save juslių pasaulį, tiktai jaučia, – jis dar tebėra ir visiškai susiliejęs su tuo pasauliu, ir kaip tik todėl, kad pats tėra vien pasaulis, pasaulis jam dar neegzistuoja. Tik tuomet, kai žmogus, atsistojęs estetinėje padėtyje, iškelia pasaulį už savo ribų arba pasaulį *stebi,* jo asmenybė atsiskiria nuo pasaulio, ir pasaulis jam pasirodo, nes dabar jau žmogus su juo nebėra susiliejęs[1].

Apmąstymas (refleksija) yra pirmasis liberalus žmogaus santykis su jį supančia visata. Godulys savo objektą tiesiogiai stveria, o apmąstymas savąjį nukelia tolyn ir kaip tik taip paverčia jį savo tikrąja ir neprarandama nuosavybe, kad leidžia jam pabėgti nuo aistros. Prigimties būtinybė, visiškai valdžiusi žmogų gryno jutimo būklėje, jam pradėjus reflektuoti pasitraukia, jusles apima akimirkos ramybė, net pats amžinai kintąs laikas sustoja, pasklidi sąmonės spinduliai susitelkia daiktan ir laikinumo fone iškyla *forma,* mintinis begalybės atvaizdas. Vos žmogaus viduje įsižiebia šviesa, ir aplink jį jau nebe naktis; vos jo viduje stoja rimtis, atlėgsta ir audra visatoje, ir besigalynėjančios gamtos galios nurimsta, suvaržytos nekintamų ribų. Todėl tad nenuostabu, kad senų senovės poezijos veikalai apie šį didį įvykį žmogaus viduje kalba kaip apie išorinio pasaulio revoliuciją ir mintį, įveikiančią laiko dėsnius, simboliškai perteikia paveikslu *Dzeuso,* užbaigiančio Saturno viešpatiją.

Iš gamtos vergo, kuriuo buvo, kol naudojosi vien juslėmis, žmogus, pradėjęs mąstyti, tampa jos įstatymų leidėju. Gamta, iki tol valdžiusi jį tiktai kaip *galia,* dabar kaip *objektas* stojasi prieš jo vertinantį žvilgsnį. Tai, kas jam yra objektas, jau nebegali būti jo viešpats; mat kad būtų objektas, pirma turi atsidurti jo valdžioje. Kai tik žmogus pradeda duoti ir kol duoda materijai formą, materijos poveikis jo negali paliesti; mat dvasios negali užgauti niekas daugiau, išskyrus tai, kas jai atima laisvę, o savąją laisvę dvasia juk ir įrodo, suteikdama formą beformei būčiai. Baimė įsikūrusi tik ten, kur viešpatauja sunki ir pavidalo neturinti masė ir kur tarp nepatikimų ribų šmėžuoja miglotos apybraižos; žmogus darosi pranašesnis už visas gamtos baisybes, jeigu tik geba suteikti joms formą ir paversti jas savo objektais. Pradėjęs tvirtinti savąjį savarankiškumą prieš gamtą, kaip reiškinį, jis įtvirtina ir savo orumą prieš ją, kaip galią, ir, taurios laisvės įkvėptas, sukyla prieš savo dievus. Dievai nusimeta šmėklų kaukes, kuriomis baugino žmogų kūdikystėje, ir tapę žmogaus vaizdiniais, nustebina jį, iškeldami jam prieš akis jo paties paveikslą. Dieviškoji Rytų kraštų pabaisa, valdanti pasaulį akla plėšraus žvėries galybe, graikų fantazijoje susitraukusi pavirsta bičiulišku žmogaus kontūru, titanų karalija griūva, ir begalinė forma sutramdo begalinę galią.

Tačiau, man vien pradėjus ieškoti kelio iš materialaus pasaulio ir galimybės pereiti į dvasių pasaulį, laisva manosios vaizduotės tėkmė jau nuvedė į patį dvasių pasaulio vidurį. Grožis, kurio mes ieškome, jau liko mums už nugarų, nes mes, nuo nuogos gyvasties tiesiogiai perėję prie grynojo pavidalo ir grynojo objekto, jį stačiai peršokome. Toks

[1] Dar kartą primenu, kad abu šie periodai iš idėjos, teisybė, turi būti vienas nuo kito skiriami, tačiau patirtyje daugiau ar mažiau esti susimaišę. Be to, nereikia manyti, kad kada nors būta vieno laiko, kai žmogus tvėrė vien šioje fizinėje būklėje, ir kito, kai jis iš tos būklės visai išsivadavo. Vos žmogus *pamato* kokį *objektą,* jis jau nebėra vien fizinėje būklėje, o, matydamas objektą, iš tos fizinės būklės ir neištrūksta, nes juk matyti gali, tik naudodamasis juslėmis. Taigi tie trys momentai, apie kuriuos kalbėjau dvidešimt ketvirtojo laiško pradžioje, yra, apskritai žiūrint, trys skirtingos visos žmonijos ir paskiro žmogaus raidos epochos, tačiau juos galime išskirti ir suvokiant kokį nors objektą, taigi, trumpai tariant, jie yra būtina sąlyga bet kokio pažinimo, kurį mes pasiekiame, naudodamiesi juslėmis.

šuolis nėra būdingas žmogaus prigimčiai, tad mes, norėdami žengti su ja koja kojon, vėlei turėsime grįžti į juslių pasaulį.

Tiesa, grožis yra laisvo apmąstymo kūrinys, ir mes drauge su juo įžengiame į idėjų pasaulį – tačiau, kaip privalu atkreipti dėmesį, dėl to nepasitraukdami iš juslių pasaulio, kaip kad esti, pažįstant tiesą. Tiesa yra grynas produktas, liekąs atmetus viską, kas materialu ir atsitiktina, grynas objektas, kuriame nebegali likti jokių subjektą varžančių užtvarų, grynas saviveikumas be jokių pasyvumo priemaišų. Tiesa, ir iš aukščiausios abstrakcijos esama kelio grįžti į juslių pasaulį; mat mintis sudirgina vidinius jutimus ir loginės bei moralinės vienovės vaizdinys pereina į juslinio atitikimo jausmą. Tačiau, gėrėdamiesi pažintomis tiesomis, mes labai aiškiai skiriame savąjį vaizdinį nuo savųjų jutimų ir pastaruosius laikome atsitiktinumu, kurio kuo puikiausiai galėtų ir nebūti, nors dėl to pažinimas nesiliautų ir tiesa vis tiek liktų tiesa. Tačiau visai tuščias darbas būtų mėginimas šią sąsają su gebėjimu justi atskirti nuo *grožio* vaizdinio; mat negalime tenkintis, vieną jų mąstydami kaip kito padarinį, ir turime juos abu drauge laikyti kits kito ir padariniu, ir priežastimi. Mėgaudamiesi pažintomis tiesomis, mes be vargo skiriame perėjimą nuo veiklos prie pasyvumo ir, antrajam stojus, aiškiai pastebime, kad pirmoji jau baigėsi. O mums gėrintis grožiu tokios veiklumo ir pasyvumo sekos neįmanoma įžvelgti, ir refleksija čia taip visiškai susilieja su jausmu, kad mes tariamės tiesiogiai jaučią formą. Taigi grožis, tiesa, mums yra *objektas,* nes refleksija yra sąlyga, reikalinga, kad mes jį pajustume; tačiau drauge grožis yra ir *mūsų subjekto būklė,* nes jausmas yra sąlyga, leidžianti mums susikurti jo vaizdinį. Taigi grožis, tiesa, yra forma, nes mes ją apmąstome; tačiau kartu jis yra ir gyvybė, nes mes jį jaučiame. Trumpai tariant, jis yra drauge ir mūsų būklė, ir mūsų darbas.

Ir kaip tik todėl kad grožis yra ir viena, ir kita, jis mums yra kuo įtikimiausias įrodymas, kad pasyvumas neatmeta aktyvumo, materija – formos, kad apribojimas anaiptol neatmeta begalybės; taigi, kad dėl būtinos fizinės žmogaus priklausomybės jo moralinė laisvė anaiptol nėra atmetama. Grožis tatai įrodo, – ir turiu pridurti, kad *tik jis vienas* mums tatai gali įrodyti. Mat gėrintis tiesa arba logine vienove jutimas nebūtinai susijungęs su mintimi, jis atsitiktinai seka įkandin minties, todėl tai gali būti tiktai įrodymas, kad įkandin protingos prigimties gali sekti juslinė ir atvirkščiai, – tačiau tai nėra įrodymas, kad abi jos egzistuoja drauge, kad jos viena kitą veikia, kad jos absoliučiai ir būtinai yra sujungiamos. Veikiau net priešingai – iš tos aplinkybės, kad mąstant atmetamas jausmas, o jaučiant atmetama mintis, būtų galima daryti išvadą, kad šios dvi prigimtys yra *nesuderinamos,* – juk iš tikrųjų analitikai negali pateikti geresnio įrodymo, kad grynasis protas žmonijoje yra įgyvendinamas, išskyrus tą, kad jis būtinai reikalingas. Tačiau kadangi mėgaujantis grožiu arba *estetine vienove* iš tikrųjų vyksta materijos ir formos *susivienijimas* ir keitimasis vietomis, tai šitaip kaip tik ir įrodomas abiejų prigimčių *suderinamumas,* begalybės realizavimas baigtinybėje, trumpai tariant, – iškilniausio žmogiškumo galimybė.

Taigi nebeturime trikti, ieškodami galimybės pereiti iš juslinės priklausomybės į moralinę laisvę, nes grožio pavidalu mums duotas atvejis, rodąs, kad toji laisvė ir toji priklausomybė gali egzistuoti visiškai drauge ir kad žmogus, siekdamas pasireikšti kaip dvasia, nebūtinai turi bėgti nuo materijos. Bet jeigu jis, kaip rodo grožio faktas, jau bendrijoje su juslių pasauliu yra laisvas ir jeigu laisvė yra kažkas absoliutu ir aukščiau juslių, kaip būtinai teigia pati jos sąvoka, tai nebegali kilti klausimo, kaip žmogui

pavyksta iš ribotos būties pasikylėti iki absoliuto, mąstymu ir valia tapti priešprieša juslių pasauliui, nes tatai jau įvykę grožio atveju. Žodžiu, galima kelti klausimą, ne kaip žmogus nuo grožio pereina prie tiesos, kuri, kaip gebėjimas, grožyje jau slypi, o tik kaip jis skinasi kelią iš kasdienės tikrovės į estetinę, nuo paprastų gyvasties jausmų – prie grožio jausmų.

DVIDEŠIMT ŠEŠTASIS LAIŠKAS

Kadangi estetinis sielos nusiteikimas, kaip aš jau parodžiau ankstesniuose laiškuose, tiktai duoda pradžią laisvei, tai nesunku suprasti, kad jis negali būti kilęs iš laisvės, vadinasi, negali būti moralinės kilmės. Jis turi būti gamtos dovana; vien tik atsitiktinumo malonė gali sutraukyti fizinio būvio grandines ir atvesti laukinį prie grožio.

O grožio grūdas negali sudygti nei ten, kur skurdi gamta neleidžia žmogui pajusti jokio malonumo, nei ten, kur pernelyg dosni gamta išvaduoja jį nuo bet kokių asmeninių pastangų – kur bukas juslingumas nejaučia jokių poreikių ir viešpatauja baisus ir niekad nepasotinamas godulys. Jis negali sudygti nei ten, kur žmogus it trogloditas tūno savo oloje, amžinai vienas ir niekad nerasdamas žmoniškumo *šalia savęs,* nei ten, kur jis it klajoklis traukia su didžiule kariuomenės mase, kur jis amžinai yra vienas iš daugelio ir niekad nemato žmoniškumo *savyje;* tik ten gali išsprogti dailus grožio pumpuras, kur žmogus savo trobelėje tyliai kalbasi pats su savimi, o išėjęs į lauką, šnekasi su savo gimine. Ten, kur lengvas vėjelis atveria mūsų jusles pačiam švelniausiam prisilietimui ir energinga šiluma suteikia gyvybę vešliai medžiagai, kur aklos masės viešpatija jau nugalėta negyvuose kūriniuose ir pergalingoji forma sukilnina net pačią žemiausią prigimtį, ten, toje džiugioje aplinkoje, palaimingoje zonoje, kur tik veikla skatina vartojimą ir tik vartojimas skatina veiklą, kur iš paties gyvenimo gimsta švelnioji tvarka, ir iš tvarkos įstatymo gimsta tiktai gyvenimas, ten, kur vaizduotė nuolat bėga nuo realybės ir vis dėlto niekad nenutolsta nuo gamtos paprastumo, ten, tiktai ten pojūčiai ir dvasia, jaučiančioji ir kuriančioji galios, vystysis, sudarydamos tą palaimingą pusiausvyrą, kuri yra grožio siela ir žmogiškumo sąlyga.

O kuo reiškiasi laukinio perėjimas į žmogiškumą? Kad ir kiek mes gilintumės į istoriją, visose tautose ir gentyse, išsivadavusiose iš gyvuliško gyvenimo vergovės, tą fenomeną visada sudaro vienas ir tas pat: mėgavimasis *regimybe,* polinkis į *puošimąsi* ir *žaidimą.*

Didžiausias bukumas ir aukščiausias protas tam tikra prasme yra gimininingi, nes abiem rūpi tiktai realūs dalykai ir abu yra visai abejingi, kai susiduria tik su regimybe. Pirmąjį išjudina iš ramybės būvio tiktai kokio nors objekto egzistavimas juslėse, o antrąjį tik jo sukurtų sąvokų pritaikymas patirties faktams grąžina į ramybės būvį; žodžiu, kvailumas negali pakilti virš tikrovės, o protas negali sustoti nepasiekęs tiesos. Tad kadangi realumo poreikis ir prisirišimas prie tikrovės tėra tik nepritekliaus padarinys, tai abejingumas realybei ir susidomėjimas regimybe yra tikras žmogiškumo ribų išplėtimas ir reikšmingas žingsnis kultūros link. Visų pirma tai liudija išorinę laisvę: juk tol, kol viešpatauja skurdas ir poreikio priespauda, fantazija yra tvirta grandine pririšta prie tikrovės; tik tuomet, kai poreikis yra patenkintas, ji atskleidžia savo neribotas galimybes. Tačiau tai liudija ir tam tikrą vidinę laisvę, nes įgalina mus įžiūrėti jėgą, kuri nepriklausomai nuo kokios nors išorinės priežasties verčia judėti pati save ir turi pakankamai energijos, kad galėtų atremti materijos antpuolį. Daiktų realumas yra jų (pačių daiktų)

kūrinys; daiktų regimybė yra žmogaus kūrinys, ir siela, gėrėdamasi regimybe, jaučia malonumą jau ne dėl to, ką ji gauna, bet dėl to, ką ji sukuria.

Turbūt visiems yra savaime suprantama, kad mes čia kalbame tiktai apie estetinę regimybę, kuri skiriasi nuo tikrovės ir tiesos, o ne apie loginę regimybę, kuri yra painiojama su pastarosiomis, – taigi apie regimybę, kuri mums patinka todėl, kad ji yra regimybė, o ne todėl, kad laikome ją kažkuo geresniu. Tik estetinė regimybė yra žaidimas; loginė regimybė yra apgavystė. Estetinės regimybės branginimas niekada negali padaryti žalos tiesai, nes niekada nėra pavojaus, kad šią regimybę bus mėginama pateikti kaip tiesą – o juk tik šitaip tiesai ir galima pakenkti; niekinti šią regimybę – tai niekinti apskritai visus dailiuosius menus, kurių esmę sudaro regimybė. Tačiau kartais būna, kad protas, vaikydamasis realybės, vis dėlto pasidaro nepakantus ir pasmerkia visą gražios regimybės meną, nes jis yra tiktai regimybė; bet protui taip atsitinka tik tuomet, kai jis prisimena kiek anksčiau minėtą giminystę. Apie būtinai reikalingas gražios regimybės ribas man dar bus progos atskirai pašnekėti.

Pati gamta pakelia žmogų nuo realybės prie regimybės, apginklavusi žmogų dviem pojūčiais, kurie tiktai per regimybę veda jį prie tikrovės pažinimo. Regėjime ir klausoje puolančioji materija jau yra nustumta nuo pojūčių, ir objektas, kurį mes savo gyvuliškais pojūčiais betarpiškai liečiame, jau yra nuo mūsų atitolintas. Tai, ką mes *matome* akimi, skiriasi nuo to, ką mes *juntame,* nes protas peršoka per šviesą prie objektų. Lytėjimo juslės objektas yra prievarta, kuriai mes turime paklusti; akies ir ausies objektas yra forma, kurią mes sukuriame. Kol žmogus yra laukinis, malonumą jam teikia tiktai žemesnieji jutimai, kuriems regimybės jutimai tuo metu tiktai tarnauja. Jis arba visai nepakyla iki matymo, arba vien matymas jo nepatenkina. Kai tik jis pradeda jausti akimi, ir regėjimas jam įgyja savarankišką vertę, jis iškart pasidaro estetiškai laisvas, ir jo potraukis žaisti jau yra išsivystęs.

Vos prabyla potraukis žaisti, per kurį žmogus patiria malonumą iš regimybės, tuoj atbunda ir potraukis kurti formas mėgdžiojant, kuris regimybę traktuoja kaip savarankišką dalyką. Kai žmogus pasiekia tokią pakopą, kad sugeba įžvelgti skirtumą tarp regimybės ir tikrovės, formos ir kūno, tai jis jau gali atskirti juos vieną nuo kito; juk jis jau ir padarė tai, įžvelgdamas jų skirtumą. Taigi gebėjimas kurti formas mėgdžiojant apskritai yra duotas kartu su gebėjimu įžvelgti formą; pats formos siekimas yra paremtas kitu pagrindu, apie kurį man čia nėra reikalo kalbėti. Kaip anksti arba kaip vėlai išsivysto estetinis meno potraukis, priklauso nuo stiprumo tos meilės, kurią žmogus gali parodyti grynai regimybei.

Kadangi visa, kas tikrai egzistuoja, yra kilę iš gamtos, kaip svetimos galios, o visa regimybė – iš žmogaus, kaip įsivaizduojančio subjekto, tai žmogus tiktai pasinaudoja savo absoliučia nuosavybės teise, atskirdamas regimybę nuo esmės ir elgdamasis su ja kaip jam patinka. Jis gali visiškai nevaržomas sujungti tai, ką atskyrė gamta, jeigu tik pajėgia įsivaizduoti tuos dalykus sujungtus, ir gali atskirti tai, ką gamta buvo sujungusi, jeigu tik jo protas geba atskirti tuos dalykus. Nieko daugiau jam čia nėra šventa, išskyrus jo paties valią, jeigu tik jis neperžengia ribos tarp *jo* srities ir daiktų būties, arba gamtos srities.

Šia žmogiška valdovo teise jis naudojasi *regimybės mene,* ir juo griežčiau jis atriboja „mano“ nuo „tavo“, juo kruopščiau atskiria formą nuo esmės ir juo daugiau savarankiškumo suteikia pirmajai, juo labiau jis ne tik praplečia regimybės karalystę, bet ir išsaugo tiesos ribas; juk jis negali apvalyti regimybės nuo tikrovės, kartu neišvaduodamas tikrovės nuo regimybės.

Tačiau šią suvereno teisę jis turi tik *regimybės pasaulyje,* bekūnėje fantazijos karalystėje, ir turi ją tik tol, kol teorijos srityje sąžiningai vengia teigti to pasaulio egzistavimą, o praktikos srityje atsisako mėginimų kurti egzistenciją, pasitelkdamas tą regimybę. Taigi matote, kad rašytojas vienodai peržengia savo ribas, ir priskirdamas savo idealui egzistenciją, ir siekdamas per jį kokią nors egzistenciją sukurti. Mat nei vieno, nei kitos jis negali pasiekti kitaip, kaip tik arba viršydamas savo, kaip rašytojo, teises, savo idealu braudamasis į patirties sritį ir drįsdamas paprasčiausią galimybę skelbti tikrąja būtimi, arba atsisakydamas tos savo teisės, leisdamas patirčiai brautis į idealo sritį ir apribodamas galimybę tikrovės sąlygomis.

Regimybė yra estetiška tik tada, kai ji yra *atvira* (aiškiai atsisakanti bet kokių pretenzijų į realumą), ir tik tada, kai ji yra *savarankiška* (kai jai nereikalinga regimybės parama). Jeigu regimybė yra apgaulinga ir apsimeta esanti realybe arba jeigu ji yra negryna ir negali veikti be realybės pagalbos, ji yra ne kas kita, kaip niekingas materialių tikslų siekimo įrankis, ir negali liudyti dvasios laisvės. Beje, visai nebūtina, kad daiktas, kurio regimybė yra graži, būtų nerealus, jeigu tik mūsų sprendimas apie jį neatsižvelgia į tą realybę: mat jeigu jis atsižvelgia į realybę, tai nustoja buvęs estetinis sprendimas. Gyva graži moteris mums, tiesa, gali patikti lygiai taip ir net dar labiau, negu toks pat, tačiau tik nupieštas grožis; bet tiek, kiek gyva moteris patinka mums labiau už portretą, ji patinka mums jau ne kaip savarankiška regimybė, ji patinka jau ne vien grynam estetiniam jausmui; pastarajam ir gyva būtybė turi patikti tik kaip pavidalas, o tikrovė – tik kaip idėja; tačiau, žinoma, tam, kad pajustum vien grynąją regimybę gyvoje būtybėje, reikia pasiekti nepalyginamai aukštesnį estetinės kultūros laipsnį, negu tam, kad nepasigestum gyvybės, stebėdamas regimybę.

Ten, kur mes paskirame žmoguje ar visoje tautoje pastebėsime atvirą ir savarankišką regimybę, galėsime manyti esant dvasią, skonį ir visas kitas su tuo susijusias geras savybes; pamatysime, kad ten idealas valdo tikrąjį gyvenimą, kad garbė ten švenčia pergalę prieš turtą, mintis – prieš malonumą, svajonė apie nemirtingumą – prieš egzistenciją. Ten bus bijomasi tiktai viešuomenės balso, ir alyvų vainikas bus labiau gerbiamas už purpuro mantiją. Po nenuoširdžia ir skurdžia regimybe bando slėptis tik bejėgiškumas ir iškrypimas, o paskiri žmonės ir ištisos tautos, kurios „papildo realybę regimybe arba (estetinę) regimybę – realybe“ (tie du dalykai dažnai būna tarpusavyje susiję), kartu įrodo ir savo ydingumą, ir estetinį bejėgiškumą.

Taigi į klausimą: *„Kokiu mastu regimybė gali egzistuoti moralės pasaulyje?“* – trumpai drūtai galima atsakyti šitaip: *„Tiek, kiek ta regimybė yra estetinė“,* t. y. tokia regimybė, kuri nemėgina atstoti realybės ir kuriai nereikia, kad realybė ją pavaduotų. Estetinė regimybė niekada negali tapti pavojinga moralės tiesoms, o jei yra kitaip, tai nesunku įrodyti, kad regimybė nebuvo estetinė. Tiktai elgesio taisyklių visai neišmanantis žmogus visuotine norma tapusius mandagumo gestus palaikys, pavyzdžiui, asmeninio palankumo ženklu, o pamatęs, kad apsiriko, ims dejuoti dėl žmonių apsimetinėjimo. Tačiau, antra vertus, tik visai nemokantis padoriai elgtis žmogus, norėdamas atrodyti mandagus, pasitelks į pagalbą apgavystę ir ims pataikauti, kad visiems patiktų. Pirmajam jų dar trūksta supratimo apie savarankišką regimybę, todėl jis gali teikti jai reikšmę tik tuomet, kai ji teisinga; o antrajam trūksta realybės, ir jis mėgina pakeisti ją regimybe.

Nėra nieko kasdieniškesnio, kaip girdėti kai kuriuos trivialius mūsų amžiaus kritikus dejuojant, kad pasaulyje nebelikę solidumo, kad esmė gerbiama mažiau už re-

gimybę. Nors aš visai nesu linkęs ginti mūsų amžiaus nuo šio priekaišto, tačiau iš to, kokią plačią sferą apima šių griežtų moralistų kaltinimai, pakankamai aiškiai matyti, kad jie priekaištauja amžiui ne tik dėl apgaulingos, bet ir dėl atviros regimybės; net ir tos išimtys, kurias jie daro, pavyzdžiui, grožiui, labiau tinka skurdžiajai negu savarankiškai regimybei. Jie puola ne tik apgaulingąjį grimą, kuris mėgina paslėpti tiesą ir taikosi užimti tikrovės vietą; jie piktinasi ir dėl geradarės regimybės, užpildančios tuštumą ir slepiančios skurdą, ir net dėl idealios regimybės, sukilninančios pilką tikrovę. Moralinis apsimetinėjimas pagrįstai užgauna griežtą jų tiesos jausmą; tiktai gaila, kad tokiu apsimetinėjimu jie laiko ir mandagumą. Jiems nepatinka, kad išorinis blizgesys dažnai nustelbia tikruosius nuopelnus; tačiau jie nė kiek ne mažiau piktinasi dėl to, kad ir iš nuopelnų reikalaujama regimybės, kad pageidaujama, jog vidinis turinys būtų malonios formos. Jie pasigenda ankstesniųjų laikų širdingumo, tvirtumo, padorumo, tačiau jiems norėtųsi, kad sugrįžtų ir pirmykščių papročių kampuotumas ir šiurkštumas, senųjų formų griozdiškumas, ankstesnysis gotiškas perteklius. Šitaip samprotaudami, jie tiek dėmesio skiria pačiai medžiagai, kad tai jau nedera žmogui, kuris materialias vertybes turi branginti tik tiek, kiek jos gali įgyti formą ir išplėsti idėjų karalystę. Taigi mūsų šimtmečio skonis gali per daug neimti į galvą tokių balsų, jei tik jis gebės apsiginti prieš aukštesnę instanciją. Griežtas grožio teisėjas gali prikišti mums ne tai, kad mes vertiname estetinę regimybę (tai mes darome dar toli gražu nepakankamai), o tik tai, kad mes dar nesuvokiame grynos regimybės, kad mes dar nepakankamai atskyrėme būtį nuo reiškinių ir visiems laikams nenubrėžėme tarp jų griežtos ribos. Tokio priekaišto mes būsime verti tol, kol negalėsime mėgautis gyvosios gamtos grožiu, jo negeisdami, ir nemokėsime žavėtis mėgdžiojamojo meno grožiu, neklausinėdami, koks yra jo tikslas; kol nepripažinsime vaizduotės teisės į nuosavą ir absoliučią įstatymleidystę ir savo pagarba jos kūriniams neparodysime, kokia ji vertinga.

Vertė Antanas Gailius

Viljamas Vordsvortas

Viljamas Vordsvortas (William Wordsworth, 1770–1850) – žymiausias anglų romantizmo poetas, vienas jo pradininkų ir teoretikų, pats save vadinęs „Gamtos garbintoju“.

Gimė Koukermoute, vadinamajame Ežerų krašte Anglijoje. 1787–1791 studijavo Kembridžo Šv. Jono koledže. 1791–1792 m. lankėsi Prancūzijoje, aistringai persiėmė Didžiosios prancūzų revoliucijos respublikoniškomis idėjomis, tačiau vėliau skaudžiai nusivylė, sukrėstas Teroro valdymo. 1793 m. išspausdino pirmuosius eilėraščius. Po poros metų, gavęs palikimą, kartu su metais jaunesne seserimi poete ir memuariste Dorote Vordsvort apsigyveno Somerseto grafystėje, netolimoje anglų poeto Samuelio Teiloro Kolridžo 1772–1834) kaimynystėje. Prasidėjo ilgametė dviejų poetų draugystė ir kūrybinis bendradarbiavimas. 1798 m. jie išleido bendrą poezijos rinkinį *Lyrinės baladės* (*Lyrical Ballads*). Šis poezijos tomelis tapo svarbiu anglų romantizmo literatūros įvykiu. Anot Kolridžo, savo tekstuose, įėjusiuose į rinkinį, jis ėmėsi kurti romantinio herojaus charakterį (plg. žymiąsias „Eiles apie seną jūreivį“), o Vordsvortas savo kūriniuose ypač siekė perteikti kasdieniškų dalykų naujumo ir žavesio patyrimą. Anot anglų literatūros tyrėjos Reginos Rudaitytės, *Lyrinės baladės* ir buvo novatoriškos tiek pabrėžtinai paprasta kalba, tiek naujais veikėjais (varguolių, atstumtųjų, vaikų ir senolių, jų likimo tema), ypač – gamtos vaizdavimo ir subjekto būsenos sinteze.

Sulaukę knygos sėkmės Vordsvortai vėl apsigyveno gimtajame Ežerų krašte, Grasmere. Viljamas Vordsvortas pradėjo rašyti didelį trijų dalių filosofinį autobiografinį poezijos kūrinį „Atsiskyrėlis“ („The Recluse“). Sumanyto kūrinio niekada nepabaigė, jo dalį pavadinimu *Išvyka* (*The Excursion*) autorius paskelbė 1814 m.

1800 m. į antrąjį papildytą „Lyrinių baladžių“ leidimą Vordsvortas įdėjo žymiąją „Pratarmę“ – pirmąjį anglų romantinės poezijos programinį manifestą. Jame Vordsvortas iškėlė poreikį atsiriboti nuo XVIII a. klasicistinės poezijos, jos dirbtinės dikcijos, poetinių normų. Savo kūrybą pristatė kaip eksperimentą, kuris parodo, „kaip metrinės formos reikalavimams pritaikius šnekamąją kalbą, kurią realiai vartoja stiprius išgyvenimus patiriantys žmonės, gali būti perteiktas toks malonumas ir toks malonumo kiekis, kuris vertas poeto pastangų“. Autorius pratarmėje nusako savo kūrybos „metodą“: rašydamas eilėraščius jis siekęs parinkti kasdienio gyvenimo įvykius, situacijas ir pagal galimybes perteikti, aprašyti jas kalba, kurią „iš tiesų vartoja žmonės“. Tuo pat metu norėjęs suteikti įvykiams vaizduotės koloritą, kuris įprastus dalykus iškelia į naują ir nepaprastą šviesą. O labiausiai

siekęs, kad tie įvykiai taptų įdomūs, įtikinamai atskleidžiant juose „pirminius prigimties dėsnius“, ypač tuos, kurie veikia mūsų sąmonėje intensyvaus išgyvenimo metu. Taigi Vordsvortas programiškai siekė priartėti prie gyvosios kalbos, išvengti perdėto literatūriškumo, kad taptų įmanoma išreikšti individualios patirties, vidinių subjekto būsenų niuansus, vidujybės, sąmonės veiklos (atsiminimų, asociacijų, įsivaizdavimo) „dėsnius“. „Gerą poeziją“ Vordsvortas apibūdino kaip spontanišką gilių jausmų proveržį, perkeičiamą refleksijos. Geras poetas, jo teigimu, yra tas, kuris, apdovanotas didesniu jautrumu, išgyvenimo gilumu, „taip pat yra ilgai ir rimtai mąstęs“. Anot Vordsvorto kūrybos tyrėjo Deivido Dženkinso, jo poezijos teorija „paliečia ir poezijos psichologiją ar veikiau kalba apie poeziją kaip psichologinių, filosofinių bei estetinių pastangų rezultatą“. Vordsvortas itin aukštai vertino poeziją kaip ypatingą žmogaus intelekto išraišką: „poezija yra visokio žinojimo gyvybė“. Poetiniam buvimo būdui palankesniu laikė gyvenimą kaime, kur galima išlaikyti pojūčių šviežumą ir mąstymo skaidrumą.

1802 m. vedė vaikystės draugę Merę Hačinson, susilaukė penkių vaikų. Sesuo liko gyventi su brolio šeima.

1807 m. publikavo naują rinkinį, pavadinimu *Du poezijos tomai* (*Poems in Two Volumes*). Čia jis paskelbė eilėraštį „Narcizai“, vieną žinomiausių savo lyrinių tekstų. Jame iškyla romantizmui būdinga grožio patirties tema. Pirmiausia pamatytas gėlių grožis nusakomas gyvybės, judrumo metafora („Jie siautė, plaikstės kaip gyvi“), toliau palyginimu žydinčių narcizų juosta sugretinama su paukščių tako žvaigždėmis – grožis tarsi užkrečia regintįjį gyvumu, sužadina vaizduotę, kuri išplečia regimą vaizdą, aprėpia žemės-dangaus horizontus. Galiausiai grožio išgyvenimas įspaudžia pėdsaką žmogaus vidujybėje: išlieka gyvas atminty – sieloje (originale – narcizai sušvinta „vidinėj aky“). Atgyjantis grožio išgyvenimas įtraukia „širdį“ – žmogaus jausmus – į ekstatišką šokį, džiaugsmingą gyvybės ritmą. Grožio ir gyvybės sąsają, grožio – saito tarp sąmonės ir tikrovės interpretaciją galime matyti kaip paralelę A. Baranausko *Anykščių šilelio* problematikai, „vidinės akies“ metafora iškyla kaip A. Mickevičiaus „širdies žvilgsnio“ analogija.

1843 m. Vordsvortas tapo Britanijos poetu laureatu (monarcho poetu). Prieš pat mirtį 1849–1850 m. išėjo jo kūrybos šešiatomis. Po mirties 1850 m. poeto žmona paskelbė autobiografinį kūrinį *Preliudija* (*The Prelude*), ilgus metus rašytą kaip „Atsiskyrėlio“ įvadą. Jis laikomas Vordsvorto kūrybos viršūne. Vorsdvorto poezija vertinama kaip gebėjusi abejonės amžiuje išreikšti transcendencijos patyrimą gamtoje ir teigusi žmogaus prigimties gėrį.

Siūloma literatūra: *Iš klasikinės anglų poezijos*, parinko ir vertė Lionginas Pažūsis, Vilnius: Baltos lankos, 1996; *Romantizmas Vakarų literatūroje*, Vilnius: VU leidykla, 2000, 121–132.

Viljamas Vordsvortas

NARCIZAI

Apniukęs debesiu klajojau
Kalvom ir kloniais po gimtinę,
Staiga kaip įbestas sustojau
Prieš geltonų narcizų minią:

Paežerėj linksmam būry
Jie siautė, plaikstės kaip gyvi.

Žvaigždžių mirgėjimu svaigiu
Nakties danguj ant Paukščių Tako
Jie tvino ežero krantu
Toli toli, kiek akys mato –

Kiek tik gali aprėpt žvilgsniu,
Lingavo tūkstančiai žiedų.

Džiaugsmingu ir grakščiu šokiu
Jie ežero vilnis pranoko.

Draugijoje linksmų žiedų
Širdis poeto atitoko.

Stovėjau aš prieš juos bežadis
Lyg būčiau kokį lobį radęs.

Dabar, kai ilgesys apninka
Ar laukiu rytdienos su baime,
Jie vėl man sieloje sušvinta
Lyg mano vienaties palaima.
Širdis, netverdama džiaugsmu,
Vėl ima siaust gėlių ritmu.

Vertė Lionginas Pažūsis

Džordžas Gordonas Baironas

Džordžas Gordonas Baironas (George Gordon Byron, 1788–1824) – žymiausias Romantizmo epochos anglų poetas. Baironas tapo simboline Romantizmo figūra, – jo asmenybė paveikė kitų šalių menininkus ne mažiau, nei kūryba.

Baironas gimė 1788 m. sausio 22 d. Londone anglų aristokrato ir škotų dvarininkės šeimoje. Vaikystę praleido Škotijoje, kuri įskiepijo meilę rūsčiam gamtos grožiui, liaudies dainoms ir baladėms. Kembridžo universitete studijavo anglų literatūrą, filosofiją, kalbas. Didelę įtaką Bairono asmenybei padarė Ž. Ž. Ruso veikalai, ypač – Ruso skelbiama tautų laisvės idėja. Studijuodamas universitete pradėjo rašyti eilėraščius, išleidžia pirmąjį rinkinį *Laisvos valandos* (1807). 1809 m. su savo draugu Kemu Hobhauzu išvyksta į dviejų metų kelionę, kurios metu aplankė Portugaliją, Ispaniją, Turkiją, Graikiją, Maltą, Albaniją. Kelionėje sukūrė dvi poemos *Čaild Haroldo klajonės* (1812) giesmes, kurios Baironą pavertė garsenybe, anglų literatūros pažiba. 1811 m. Baironas užėmė paveldėtą vietą lordų rūmuose ir pradėjo aktyviai dalyvauti šalies politiniame gyvenime. Bairono asmenybės autoritetą dar labiau sustiprino dvi politinės kalbos: pirmojoje jis gynė maištaujančius darbininkus luditus, pasisakė prieš mirties bausmę luditams, antrojoje – gynė airių katalikus ir reikalavo suteikti Airijai nepriklausomybę. 1815 m. Baironas susituokia su Ana Isabela Milbanke (1792–1860), susilaukia dukters Augustos Ados, kuri tapo garsia matematike, sukūrė kompiuterio pirmtaką, yra laikoma pirmąją pasaulyje programuotoja. 1816 m. Baironas visiems laikams palieka Angliją. Išvyksta nusivylęs, kad jo politiniai siekiai nepasiekė rezultatų, patyręs visuomenės panieką dėl skyrybų su žmona bei artimų santykių su savo seserimi. Klajonių metais Bairono kūryboje iškyla iliuzijų žlugimo ir herojiško nusivylimo nuotaikos, apėmusios visą Europą, kuri po prancūzų revoliucijos buvo slegiama Napoleono karų naštos. Baironas baigia poemą *Čaild Haroldo klajonės*, pradėjo rašyti poemą *Don Žuanas,* kuri liko nebaigta, sukuria draminę poemą *Manfredas* (1817), misteriją *Kainas* (1921). Gyveno Ženevoje, Venecijoje, – mieste, pasmerktame nugrimzti į vandenis, Romoje, kur Koliziejus byloja apie buvusią Graikijos ir Romos didybę, iš kurios beliko tik melancholiją keliantys griuvėsiai, Genujoje, aplankė Vaterlo mūšio vietą, kur sąjungininkų armija galutinai sutriuškino Napoleoną. Baironas įsijungia į kovas už nepriklausomybę, – Italijoje remia karbonarus, jiems pralaimėjus, 1823 m. įsijungė į Graikijos Nepriklausomybės kovą prieš turkų Osmanų imperiją. 1824-aisiais, sulaukęs 37-erių, Baironas netikėtai mirė. Bairono vardas ir mirtis svariai prisidėjo prie to, kad Graikija iškovotų nepriklausomybę. Anglų visuomenė, sujaudinta Bairono mirties,

reikalavo, kad vyriausybė padėtų kovojantiems graikams. Didžioji Britanija pasiuntė laivyną, kurio pergalė užtikrino Graikijai nepriklausomybę.

Po mirties Bironas buvo ir aukštinamas (lyginamas su Napoleonu, Gėte), ir menkinamas, vadinamas „vulgariu poetu“, kuris niekuo nepraturtino anglų poezijos. Bironas savo gyvenimu ir kūryba įkūnijo romantinio herojaus paveikslą – laisvą, maištaujantį, vienišą, kenčiantį, patiriantį šlovę ir panieką. Bairono asmenybė ir tragiška mirtis įkvėpė Gėtę antroje *Fausto* dalyje sukurti vaiko Euforiono, – Fausto ir Gražiosios Elenos sūnaus paveikslą. Su Bairono asmenybe siejamas naujas požiūris į menininką, kaip nuodėmingą skeptiką, kuris šokiruoja visuomenę ir yra jos atstumiamas, toks požiūris iki šiol išlieka nesvetimas daugeliui menininkų.

Bairono asmenybės maištingumas atsiskleidžia žinomų siužetų ir motyvų interpretacijose. Lyrinėje-filosofinėje dramoje *Manfredas* interpretuojamas faustiškasis žinojimo motyvas, kai kurie kritikai *Manfredą* laiko Gėtės *Fausto* interpretacija. Bironas sukūrė priešybę Gėtės herojui. Manfredo valiai paklūsta dvasios, jis yra apimtas sielvarto, netrokšta valdžios, turtų, meilės, tarnauti žmonijai. Faustas siekia pažinimo, Manfredui būdingas begalinis nusivylimas pažinimu. Gėtės Faustas siekia gyventi, Bairono Manfredas – mirties ir užsimiršimo. Mirties tema toliau plėtojama misterijoje *Kainas*. Maištingos interpretacijos taikiniu tampa *Biblijos* pasakojimas apie Kaino nusikaltimą, – brolio Abelio nužudymą.

Bairono Kainas – ne nusikaltėlis, kokiu yra laikomas Biblijoje, o pirmasis maištininkas žemėje, kuris išdrįso sukilti prieš Visatos kūrėjo despotizmą. Bironas Kainą kuria kaip teigiamą herojų, kuris nenori taikstytis su tėvų ir brolio nuolankumu, negali būti paklusniu tironui, kuriam teikia malonumą žmonių kančios, ant altoriaus aukojamos kruvinos aukos. Pakeičia Bironas ir Liuciferio interpretaciją, – jis įkūnija laisvės ir galios pradą. Nutrenktas į pragarą už laisvamanybę, jis nepakluso dangiškajam tironui. Dievas ir Liuciferis – du nesutaikomi pradai, dvi lygiavertės galios. Liuciferis skatina Kaino maištą, suteikia geidžiamą žinojimą apie tai, kas buvo ir kas bus, parodo, kokie pasauliai plyti dangaus platybėse, tačiau reikalauja, kad Kainas nusilenktų jo valiai. Kainas atsisako paklusti ir Dievui, ir Liuciferiui. Tačiau įgijęs geistą žinojimą, išlikęs laisvu, Kainas tampa pačiu nelaimingiausiu žmogumi. Bironas misterijoje paneigia Apšvietos idėjas, tikėjimą, kad žmogaus proto ir pažinimo galia gali suteikti žmogui laimę, patobulinti pasaulį. Bairono misterijoje žinojimas pakeičia žmogų, tačiau jis iš laimingo tampa nelaimingu, žinojimas suteikia kančias, žmogaus menkumo pajautą.

Bairono sukurti personažai įkūnijo paties rašytojo vaidintus skeptiško šėtono, visuomenės atstumto poeto maištininko vaidmenis. Su Bairono asmenybe siejama Romantizmo epochai būdingos nuotaikos ir prieštaravimai. Bironas buvo ir deistas[1], ir laisvamanis, kuris suvokė, kad žmonija kenčia, tačiau Visagalis kūrėjas yra visiškai abejingas savo kūrinių likimui (*Kainas*). Bairono asmenybė tapo kovotojo už tautų laisvę simboliu, tačiau kita vertus, poetas labai didžiavosi savo aukšta kilme, demonstruodavo aristokratišką pasipūtimą. Bironas niekino taisykles bei sistemą, tačiau žavėjosi Antika, laikė ją idealia epocha (poetus romantikus yra palyginęs su barbarais, kurie šalia tobulos graikų šven-

[1] Deizmas – lot. deismus (deus – dievas), rel. filosofija, pripažįstanti, kad Dievas yra beasmenė pirmoji pasaulio priežastis.

tyklos pastatė mečetę), dėl to yra vadinamas romantinio sąjūdžio „klasiku“. Skaitytojai suvokia Bairono sukurtų herojų ydas, padarytus sunkius nusikaltimus, tačiau pripažįsta, kad jie kelia susižavėjimą, atrodo kilnūs. Bairono kūryba įkūnija esmines Romantizmo temas: nesutaikomą dviejų pasaulių – idealo ir tikrovės atotrūkį, nuodėmės ir bausmės, žmogaus aistringo žinojimo siekimo ir žinojimo suteikiamo sielvarto (vadinamo kosminiu, pasaulio sielvartu, vok. „Weltschmerz“). Stipriausius išgyvenimus Bairono kūryboje sukelia mirtis ir maištas. Mirtis, – laiko sukeliamas irimas, prieš kurį žmogus patiria savo bejėgiškumą ir asmenybės maištas prieš nusistovėjusią tvarką bei vertybes. XIX a. paplito *baironizmo* sąvoka, kuri buvo suvokiama kaip didelių aistrų, tragiško likimo, nusivylimo įprasminimas. Sąvokos *baironizmas* populiarumą atskleidžia lietuviška realija, – pirmojo lietuvių dramaturgo Aleksndro Fromo-Gužučio dramoje *Baisioji gadynė* (1893), kurioje vaizduojamas 1831 m. sukilimo pralaimėjimas, bajorės kasdienėje kalboje prasitaria, kad jas kamuoja *baironizmas*. Bairono, kovotojo už tautų laisvę autoritetas paskatino Vincą Kudirką į lietuvių kalbą išversti ir 1894 m. *Varpe* paskelbti misteriją *Kainas*.

Siūloma literatūra: Džordžas Baironas, *Poezija; Kainas:* [misterija]; [parengė Agnė Iešmantaitė; vertė Aleksys Churginas], Vilnius: Žaltvykslė, 2007; Andrė Morua, *Baironas;* iš prancūzų kalbos vertė Rožė Jankevičiūtė, Vilnius: Margi raštai, 2007.

Džordžas Gordonas Baironas

KAINAS

Misterija

VEIKĖJAI

Adomas
Kainas
Abelis
Ieva
Ada
Cilė
Ange1as
Liuciferis

PIRMAS VEIKSMAS

SCENA I

Vietovė netoli rojaus. Saulėtekis. Adomas, Ieva, Kainas, Abelis, Ada ir Cilė atnašauja aukas

ADOMAS Praamži! Visagali! Visaregi!
O, tu, kurs vienu dievišku žodžiu
Iš tamsumos aut vandenų beribių
Paleidai šviesą, – tau šlovė, Jehova!
Šlovė, šlovė tau rytmečio aušroj!
IEVA O, tu, kursai mums dovanojai saulę
Ir pirmą sykį dieną nuo nakties
Atskyrei, kurs bangom nurodei kelią
Ir dangų šį sukūrei! Tau šlovė!
ABELIS Tu, kurs išskaidė! stichijas visas
į žemę, orą, vandenį rr ugnį,
Kurs naktį tamsią nubarstei žvaigždėm,
O šviesiai dienai suteikei šešėlį
Tam, kad žmogus mylėtų šį pasaulį
Ir garbintų kūrėją! Tau šlovė!
ADA Praamži! Tėve viso, kas tik gyva!
O, tu, kurs gėrį mums davei ir grožį,
Idant tave mylėtume, – priimk
Ir mano meilės balsą! Tau šlovė!
CILĖ O, tu, kuris, sutvėręs mus visus
Ir padarą palaiminęs kiekvieną,
Į rojų leidai žalčiui įropot,
Idant iš ten išvytų mano tėvą, –
Mus nuo pagundų sergėk! Tau šlovė!
ADOMAS Ko tyli Kainas, pirmgimis manasis?
KAINAS O ką gi man daryti?

ADOMAS Pasimelsk.
KAINAS Jūs, rodos, meldėtės.
ADOMAS Labai karštai.
KAINAS Ir garsiai: aš girdėjau jus.
ADOMAS Tikiuosi,
Jog mus išgirs ir visagalis.
KAINAS Amen!
ADOMAS Bet ko gi tu tyli, sūnau vyriausias?
KAINAS Kam burną áušinti?
ADOMAS Kalbėk aiškiau.
KAINAS Aš neturiu ko melstis.
ADOMAS Tai dėkok.
KAINAS Nėra už ką.
ADOMAS Už tai, kad gyveni.
KAINAS O gal už tai, kad mirsiu?
IEVA Vargas mums!
Užginto medžio vaisiai ima kristi.
ADOMAS Ir mes juos turim rinkti... Dieve! Kam
Pasodinai tu pažinimo medį?
KAINAS Kodėl gi jūs gyvybės medžio vaisių
Paniekinot tada? Jo paragavę,
Galėtumėte dievo nebijot.
ADOMAS Nepiktžodžiauk, sūnau: juk panašiai
Kadais Angis kalbėjo.
Kas iš to?
Ar pažinimo ir gyvybės medis
Neaugo rojuje? Ar pažinimas
Ir gyvastis – nėra didžiausias gėris?
Tad kas gi pikto gali būt jame?
IEVA Sūnau! Visai taip pat ir aš kalbėjau,
Kai, nuodėmėn įpuolusi, rengiaus
Gimdyt tave. Kad tik netektų man
Nelaimę savo – tavyje regėti!
Dangaus malonę atgavau. Bet tu
Už rojaus vartų neįkliūk į spąstus,
Kurie dausoj pražudė mūs tėvus.
Tuo, ką mes turim, stenkis pasitenkinti
Jei būtume taip elgęsi pirma, –
Tu jaustumeis, sūnau, laimingas šiandie.
ADOMAS Mes pabaigėm maldas; dabar visi
Sugrįžkim prie darbų, kurie mūs laukia;
Nesunkūs jie yra: jaunoji žemė
Už triūsą mums atlygina dosniai
Ir gausiai visko teikia.
IEVA Mielas Kainai,

Imk pavyzdį iš tėvo, būk kaip jis –
Kantrus ir linksmas.

Adomas ir Ieva išeina

CILĖ Broli, tu neini?
ABELIS Kodėl tu toks niūrus ir apsiblausęs?
Juk šitai nepagelbės tau nė kiek,
O gali tik užrūstinti praamžį.
ADA Nejaugi tu, brangusis mano Kainai,
Ir ant manęs pyksti?
KAINAS Ne, Ada, ne!
Pabūt norėčiau valandėlę vienas.
Ak, Abeli, man taip kažko negera...
Bet tai praeis. Palik mane, brolau.
Jūs, mano sesės, irgi malonėkit
Tuo tarpu pasišalinti iš čia;
Netrukus aš ateisiu: už meilumą
Aš jums neatmokėsiu šiurkštumu.
ADA Bet jeigu tu užgaiši per ilgai,
Atbėgsiu pas tave.
ABELIS Brolau, tegu
Palaima dievo lydi tavo sielą!
Abelis, Cilė ir Ada pasitraukia
KAINAS *vienas*
Ar tai gyvenimas? Tik dirbk ir dirbk!
Tačiau dėl ko gi vargti aš turiu?
Dėl to, kad mano tėvą kitados
Išvijo iš dausų? Ar aš tuo kaltas?
Juk aš anuõmet nebuvau net gimęs,
Aš gimti nenorėjau anaiptol
Ir keikiu tai, ką man gimimas davė.
Kam jis paklausė moteries ir Žalčio?
Už ką dabar jis pasmerktas kentėt?
Kodėl gi negalėjo mano tėvas
Pasinaudoti tuo medžiu puikiu,
Arti kurio jis rojuje gyveno?
Į viską jie atsako man tą pati:
„Tokia yra aukščiausiojo valia,
O jis juk maloningas.” Abejoju!
Bent jo maloningumo vaisiai – kartūs,
Ir aš turiu už svetimas kaltes
Juos valgyt per malonę visagalio... –
Ateina kažin kas! Iš pažiūros
Jisai atrodo angelas, tik veidas –
Ne toks švelnus ir spindintis kaip tų
Bekūnių sutvėrimų. Ko drebu aš?

Argi jisai kuo nors yra baisesnis
Už tuos dangaus sargybinius, kurie
Liepsnojančiais kardais prie rojaus vartų
Grėsmingai mosikuoja tuo laiku,
Kai pavakariu vaikštau netoliese,
Ir tol žiūriu į stebuklingą sodą
(Priklausantį visai teisėtai man!),
Kol paslepia tamsa dantytas sienas
Ir amžinai žaliuojančius medžius?
Ugningi cherubinų kalavijai
Manęs neįbaugino, – tad kodėl
Dabar, šį nepažįstamą pamatęs,
Staiga iš baimės apmiriau? Jisai
Už angelus, man regis, galingesnis,
Ir ne mažiau žavingas negu jie, –
Nors ir ne toks, koksai kadaise buvo
Ar šiandien būt galėtų: liūdesys
Yra aptemdęs dievišką jo žvilgsnį...
Ne, netiesa! Su sielvartu draugauja
Mirtingieji tiktai. Jis eina čia.

Pasirodo Liuciferis

LIUCIFERIS Žmogau!
KAINAS Kas tu esi?
LIUCIFERIS Valdovas dvasių.
KAINAS Ir tu teikies bendraut su žemės dulke?
LIUCIFERIS Aš įskaitau mirtingojo mintis
Ir užjaučiu kiekvieną žmogų.
KAINAS Kaip!
Tau mano mintys žinomos yra?
LIUCIFERIS Taip lygiai, kaip ir mintys tų visų,
Kurie galvoti sugeba: per jas
Byloja jumyse nemirtingumas.
KAINAS Nemirtingumas? Jo mes nepažįstam.
Dėl mano tėvo kvailojo kaltės
Gyvybės medžio mes seniai netekom,
O motina manoji per anksti
Nuskynė pažinimo medžio vaisių,
Kurs mirtį lemia žmogui.
LIUCIFERIS Netikėk –
Gyvensi tu.
Aš gyvenu, tačiau
Vien tam tiktai, kad pagaliau numirčiau
Šiame pasauly nematau aš nieko,
Dėl ko turėčiau neapkęst mirties,
Nors ir jaučiu su gėda savyje

Gyvybės nenumaldomą troškimą,
Tą įgimtą ir gaivalingą geismą,
Kurį užgniaužti trūksta man jėgų;
Patsai save aš niekinu už tai –
Ir vis dėlto gyventi nenustoju...
Verčiau nebūčiau gimęs!
LIUCIFERIS Tu gimei –
Ir amžinai gyvensi. Tavo kūnas
Priklauso žemei ir į žemę grįš,
Bet tu paliksi toks, koksai buvai.
KAINAS Koksai buvau! Tik tiek? Ir ne daugiau?
LIUCIFERIS Tu gal prilygsi mums.
KAINAS O jūs kokie?
LIUCIFERIS Nemirštantys.
KAINAS Laimingi?
LIUCIFERIS Mes galingi.
KAINAS Aš klausiu: jūs laimingi?
LIUCIFERIS Ne. O tu?
KAINAS Kaip aš galiu svajoti apie laimę?
Žvelk į mane!
LIUCIFERIS Niekinga žemės dulke!
Ir tu dediesi nelaimingas?
KAINAS Taip.
O tu kas – su visa galybe savo?
LIUCIFERIS Esu tasai, kurs tavo sutvėrėju
Geidavo būt, – tasai, kuris tave
Nebūtų niekad šitokį sutvėręs.
KAINAS Iš tikro, tu į dievą panašus...
LIUCIFERIS Bet aš – ne dievas; dievo nepasiekęs,
Tetrokštu vieno: likti koks esu.
Jis nugalėjo, – lai sau viešpatauja!
KAINAS Kas jis?
LIUCIFERIS Kūrėjas žemės ir žmonių...
KAINAS Ir dangiškų esybių ir dangaus!
Taip gieda – aš girdėjau – serafinai,
Taip mano tėvas tvirtina.
LIUCIFERIS Jie gieda
Ir šneka vien tatai, kas liepta jiems,
Nes bijo tapti tuo, kas mudu esam:
Tu – tarp žmonių, o aš – tarp dvasių.
KAINAS Kas gi
Mes esam?
LIUCIFERIS Tie, kurie pirmi supratom
Nemirtingumą savąjį; mes tie,
Kurie veidan tirono visagalio

Be baimės žiūrime ir sakom drąsiai,
Kad jo pikti darbai nėra geri.
Jis giriasi sukūręs mus. Kažin...
Aš netikiu tom pasakom. Bet jeigu
Jisai iš tikro mus yra sukūręs.
Tai sunaikinti mūsų nevalios:
Mes esam nemirtingi! Jis tokiais
Padarė mus, idant kankint galėtų...
Na, ką gi, lai kankina sau! Jis didis,
Bet ta didybė teikia laimės jam
Tiek pat, turbūt, kiek mums – kova kasdienė.
Ar gali gėris blogį pagimdyt?
Ne, niekad. O jisai tedaro bloga.
Tegu jis dievo soste išdidžiam
Apverktina puikybe savo džiaugias,
Tegu iš nuobodumo prasimano
Naujų pasaulių ir naujų žvaigždžių,
Bent šiuo būdu palengvindamas sau
Nepakeliamą naštą amžinybės, –
Vis tiek, vis tiek jis vienišas paliks,
Nepažabotas, atšiaurus tironas!
Kodėl jis nesutriuškina savęs?
Tai būtų iš visų jo dovanų
Geriausia. Bet tegu jis viešpatauja,
Nelaimes savo daugindamas nuolat!
Nors įvairiausių sielvartų šimtai
Ir mus, ir jus be atvangos kamuoja,
Bet mes visus pakenčiame vargus,
Užjausdami vieni kitus širdingai.
O jis? Nerasdamas didybėj laimės,
Nerasdamas ramybės kančiose,
Jisai vis kuria, kuria... Gali būt,
Jam vieną gražią dieną šaus į galvą
Sau pasidirbti sūnų – panašiai
Kaip tau yra jisai padirbęs tėvą, –
Tačiau žinok, jog nieko jam nereikš
Net savo tikrą sūnų paaukoti.

KAINAS Kalbi apie tatai, kas jau seniai
Vaidenosi neaiškiai mano protui:
Aš niekad negalėdavau suderint
To, ką matau, su tuo, ką aš girdžiu.
Ir motina, ir tėvas šneka man
Apie medžius, vaisius ir apie žalčius;
Kasdien regiu vadinamą jų rojų
Ir angelus su degančiais kardais,

Sustojusius prie vartų uždraustų;
Kasdien velku aš sunkų darbo jungą,
Kankinamas nerimstančios minties;
Kasdien žiūriu aplinkui ir jaučiu:
Šiame pasauly dulkė aš, bet viską
Aprėpia mintys, gemančios many.
Lig šiol galvojau, kad tik vienas aš
Turiu kentėti šitaip... Mano tėvas
Su savo likimu jau susitaikė;
O motina užmiršti spėjo tai,
Kas dilgino jai geismą pažinimo
Ir vardan ko net amžinos bausmės
Jinai nepabijojo; mano brolis –
Kuklus piemuo, jis kaimenes sau gano
Ir pirmgimius bandos aukoja tam,
Kurio dėka mums duoda vaisių žemė,
Kai ją aplaistom prakaitu savu;
Sesuo manoji Cilė, dienai auštant,
Kartu su paukščiais himnus gieda jam,
Net ir žmona, net mylima Adà
Negali mano graužaties suprasti.
Aš dar kol kas nesutikau žmogaus,
Kuris mane užjaustų! Juo geriau:
Su dvasiomis užmegsiu aš draugystę.

LIUCIFERIS Tokios draugystės vertas tu esi:
Kitaip aš nesileisčiau su tavim
Šiandieną į kalbas. Tau apkerėti
Pakaktų žalčio...

KAINAS Tai, vadinas, tu
Anąsyk mano motiną sugundei?

LIUCIFERIS Jei aš ir gundau kuo, tai vien teisybe.
Juk pažinimo medis iš tiesų
Daug ką pažinti leido jums. O argi
Gyvybės medis nevaisingas buvo?
Ar aš esu uždraudęs kada nors
Jį liesti? Negi aš subrandinau
Užgintą vaisių – tam, kad jis viliotų
Smalsumą sutvėrimų nekaltų?
Jus būčiau lygius su dievais padaręs, –
O jis išvarė jus iš rojaus lauk,
„Idant dievais netaptumėte jūs,
Gyvybės medžio vaisiaus paragavę."
Argi ne taip bylojo jis tada?

KAINAS Tikrai, man šitaip pasakojo tie,
Kurie pro griausmą jo žodžius girdėjo.

LIUCIFERIS Tai kas gi tąsyk demonas yra?
Ar tas, kurs geidžia jūsų pražūties,
Ar tas, kurs jums norėjo duoti laimę,
Nemirtingumą, išmonę ir galią?
KAINAS Reikėjo jiems nuskint abu vaisius,
Arba neskint visai.
LIUCIFERIS Jau vienas – jūsų;
Belieka antro paragaut.
KAINAS Bet kaip?
LIUCIFERIS Atkaklumu pasieksite jūs viską.
Negali niekas numalšinti proto,
Kurs moka likti ištikimas sau
Ir nori nupelnytai viešpatauti
Pasaulyje.
KAINAS Prisipažink: juk tu
Sugundei mano motiną ir tėvą?
LIUCIFERIS Niekinga žemės dulke! Kam gi man
Juos gundyti? Ir kaip? Kuriuo būdu?
KAINAS Bet, sako, žalčiu buvo pasivertus
Dvasia piktoji.
LIUCIFERIS Kas tai sako? Šitaip
Neparašyta knygoje dangaus.
Net Dievas niekados nebūtų drįsęs
Taip įžūliai meluoti! Vien žmogus,
Pamatęs, kaip žemai jisai nupuolė,
Iš baimės tegalėjo sumanyt
Ant mūs galvos suversti savo kaltę.
Žaltys iš tikro buvo tik žaltys –
Iš to pat molio kaip ir jūs, tačiau
Gudresnis negu tie, kuriuos sugundyt
Jis ryžosi, nuvokdamas gerai,
Kad laimė jų – trapi, kad pažinimas
Prapuldys ją. Nejaugi tu tiki,
Jog aš galėjau tyčia pasiversti
Sutvėrimu mirtingu?
KAINAS O vienok
Tame sutvėrime slypėjo velnias.
LIUCIFERIS Ne; bet kalba jo dvišako liežuvio
Prižadino šėtoną kituose.
Žaltys – kartoju – buvo tik žaltys:
Tai gali tau patvirtint cherubinai,
Kurie budriai užgintą vaisių saugo.
Praeis daugybė amžių – ir tada,
Kai jūsų ir anūkų jūsų kaulai
Po žemėmis seniai bus sudūlėję,

Gal ateities laikų žmogus sukurs
Pirmosios jūsų nuodėmės legendą
Ir man priskirs pavidalą, kurio
Neapkenčiu aš – lygiai kaip ir viso,
Kas lenkiasi ir šliaužioja prieš jį,
Sukūrusį tiek gyvių įvairiausių
Tam, kad pasaulis garbintų visaip
Jo niūrų, vienišą nemirtingumą.
Tačiau mes tiesą žinome – ir turim
Ją drąsiai skelbt. Adomas ir Ieva,
Buklaus paklausę šliužo, nusidėjo.
Bet gundymas – ne mūsų darbas. Ko
Niekingam rojuj pavydėt galėtų
Erdvių beribių viešpačiai? Beje,
Kalbu aš apie tai, ko tau žinot
Neleidžia netgi pažinimo medis.
KAINAS O vis dėlto nerasi tokio daikto,
Kurio aš savo įžvalgiu protù
Netrokščiau sužinot.
LIUCIFERIS Nejaugi niekas
Tavęs nebaido?
KAINAS Išbandyk.
LIUCIFERIS Ar mirčiai
Tu drįstum pažiūrėti į akis?
KAINAS Lig šiolei jos neteko mums regėti.
LIUCIFERIS Bet teks, deja, patirti.
KAINAS Mano tėvas
Pabáisa ją vadina paprastai,
O motina tuoj ima gailiai verkti;
Akis į dangų Abelis nukreipia;
Nuleidus galvą, tyliai meldžias Cilė;
Ada su baime žiūri į mane.
LIUCIFERIS O tu?
KAINAS Kiekvieną sykį, kai tiktai
Girdžiu aš apie mirtį visagalę,
Kurios pasauly niekas neišvengs, –
Užplūsta mano širdį keistos mintys
Ir kaip ugnis ją degina. Nejau
Mirties nugrumti aš nesugebėčiau?
Bežaisdamas, vaikystės dienomis
Aš grumdavausi tolei su liūtù,
Kol jis ištrūkdavo iš mano glėbio
Ir bėgdavo niaurodamas tolyn.
LIUCIFERIS Mirtis – bekūnė ir neregima,
Bet ji praryja visa, kas tik gyva.

KAINAS Jinai kitiems padaro tiek žalos,
Jog aš maniau, kad tai gyva būtybė.
LIUCIFERIS Naikintojas paaiškina lai tau.
Kas toks?
LIUCIFERIS Naikintojas – arba, jei nori,
Kūrėjas... Kam jis kuria? Vien tik tam.
Kad būtų kas naikint.
KAINAS To nežinojau,
Tačiau, išgirdęs šnekant apie mirtį,
Galvojau panašiai. Nesuprantu,
Kas ji yra, bet man jinai atrodo
Siaubinga... Daugel kartų aš nakčia
Žvilgsniu ieškojau jos nykioj tamsybėj:
Toli, prie rojaus sienų atšiaurių,
Švytravo cherubinų kalavijai,
Aplink didžiuliai šmėsčiojo šešėliai, –
Ir man tada vaidenosi mirtis...
Aš laukiau, pilnas nerimo, aš troškau
Bent pamatyti tą, kurios mes bijom, –
Bet ji man nesirodė vis; ir aš,
Nuo prarastojo rojaus nusigręžęs,
Pavargusias akis kreipiau į dangų,
Į žibančias mėlynėje žvaigždes.
Nejaugi mirs ir jų didingas grožis?
LIUCIFERIS Galbūt; bet jus ir palikuonis jūsų
Gerokai pergyvens.
KAINAS Labai džiaugiuosi.
Norėčiau aš, kad jų švelni šviesa
Negestų niekad. Kas yra mirtis?
Jaučiu, kad ji baisi; bet kas jinai –
Suvokti ligi galo neįstengiu.
Ji paskirta kaltiems ir nekaltiems
Kaip neišvengiama visų blogybė...
O kuo gi ji bloga?
LIUCIFERIS Tuo, kad išsyk
Paverčia žmogų dulke.
KAINAS Ir tatai
Vadinasi mirtis?
LIUCIFERIS Jos nepažįstu
Ir negaliu tau nieko atsakyti.
KAINAS Atgal sugrįžti žemėn nebylion
Ne taip jau būtų bloga; aš ir sau
Linkėčiau to.
LIUCIFERIS Koksai gėdingas geismas!
Adomo norai buvo kilnesni:

Jisai širdingai troško pažinimo.
KAINAS Bet ne gyvybės. Argi ne dėl to
Paniekino jisai gyvybės medį?
LIUCIFERIS Jis išvarytas buvo iš dausų.
KAINAS Kokia žiauri klaida, kad iš pradžios
Jisai gyvybės vaisiaus nenuskynė!
Kol nepažino gėrio jis ir blogio,
Tol buvo jam nežinoma mirtis.
Deja, aš dar kol kas nesusigaudau,
Kas ji yra, bet jos bijau savaime,
Nors ko bijau – nė pats to nežinau.
LIUCIFERIS O aš, kuris žinau pasauly viską,
Aš nieko nebijau! Matai, ką reiškia
Tikrasis pažinimas.
KAINAS Sutinki
Būt mokytoju mano?
LIUCIFERIS Mielu noru,
Tiktai su viena sąlyga.
KAINAS Su kokia?
LIUCIFERIS Pulk prieš mane ant kelių, nusižemink:
Aš – tavo viešpats.
KAINAS Savo maldose
Ne tavo vardą mano tėvas mini.
LIUCIFERIS JUK aš ne Dievas.
KAINAS Bet toks pat kaip Dievas.
LIUCIFERIS Aš nieko bendro neturiu su juo
Ir nelabai dėl šito graudinuosi.
Sutikčiau būt kuo nori – aukštesniu
Ar žemesniu už jį, – bet tik ne vergu
Jo sosto. Aš sau vienas viešpatauju,
Tačiau esu galingas. Daug kas jau
Tarnauja man; greit garbintojų mano
Bus dar daugiau. Tad būk pirmųjų tarpe.
KAINAS Nors Abelis ir skatina mane
Kartu su juo aukas aukoti dievui,
Bet aš lig šiol nenulenkiau galvos
Prieš tą, kuriam vis meldžias tėvas. Kam gi
Aš lenksiuos tau?
LIUCIFERIS Nejaugi niekad jam
Tu nenusilenkei?
KAINAS Sakau, kad ne!
Beje, tu juk dediesi visažinis:
Mane kamantinėt tau nėr prasmės.
LIUCIFERIS Kas nepanoro dievui nusilenkti,
Tas tuo pačiu nusilenkė jau man.

KAINAS Aš nevergausiu nė vienam iš jūsų.
LIUCIFERIS Ir vis dėlto esi tu mano tarnas:
Jį niekindamas, aukštini mane.
KAINAS Kaip tai suprast?
LIUCIFERIS Bus laikas – sužinosi.
KAINAS Manos gyvybės paslaptį atskleisk.
LIUCIFERIS Paskui mane žingsniuoki.
KAINAS Negaliu:
Turiu eit dirbti žemę. Aš žadėjau...
LIUCIFERIS Žadėjai – ką?
KAINAS Priskinti vaisių.
LIUCIFERIS Kam?
KAINAS Ant aukuro su broliu juos sudėsim.
LIUCIFERIS O tu man gyreisi, jog niekuomet
Nesi kūrėjui savo nusilenkęs!
KAINAS Tiesa; bet Abelis mane įprašė,
Aš nusileidau... Atnašaus jisai,
Ne aš. Be to, Adà...
LIUCIFERIS Ko nutilai tu?
KAINAS Ji man sesuo; iš motinos vienos
Mes esame tą pačią dieną gimę.
Ji ašarom išplėšė iš manęs
Šį pažadą. O, aš pakeičiau viską
Ir nusilenkčiau, rodosi, bet kam,
Kad tik jos verkiant nematyčiau!
LIUCIFERIS Einam.

[...]

KAINAS Gerai.
ABELIS Kur buvai tu?
KAINAS Aš nežinau.
ABELIS O ką regėjai?
KAINAS Mirtį,
Nemirtingumą ir visagalybę,
Bekraštį tolį, slėpinius erdvių,
Nūdienių ir senų pasaulių aibes...
Nepaprastų žvaigždžių, mėnulių, saulių
Netylantis, griausmingas sūkurys
Taip pritrenkė, apkurtino mane,
Jog aš kol kas jaučiuos visai bejėgis
Su žmogumi kalbėtis. Pasišalink.
ABELIS Tau akys žiba įstabia ugnim,
Tau dega veidas įstabia šviesa,
Ir taip mįslingai skamba tavo balsas...

Ką reiškia visa tat?
KAINAS Tai reiškia... Eik,
Palik mane.
ABELIS Pradžioj mes pasimelsim
Ir viešpačiui sudėsime aukas.
KAINAS Daryk tai vienas, Abeli: tave
Jehova, regis, myli.
ABELIS Aš tikiuosi,
Kad jis vienodai myli mus abu.
KAINAS Tave labiau. Bet aš tau nepavydžiu.
Tu paklusnus ir geras dievo tarnas:
Tad melskis jam, tik be manęs, prašau.
ABELIS Brolau, nebūčiau vertas aš vadintis
Garbingo mūsų tėvo sūnumi,
Jeigu tavęs negerbčiau kaip jaunesnis
Ir jeigu nepasiūlyčiau aš tau
Prie aukuro užimti pirmą vietą.
KAINAS Nesiveržiu pirmauti.
ABELIS Juo liūdniau.
Bet šiandie mano prašymą išpildyk:
Kažkoks nepažabotas kvaitulys
Slapčia yra užvaldęs tavo sielą;
Malda suteiktų tau ramybę.
KAINAS Ne,
Manęs negali niekas nuraminti...
Aš stichijas aprimusias mačiau, –
Bet nejutau ramybės savo sieloj.
Eik, Abeli, manęs neprievartauk,
Ar leisk man pasišalinti pačiam,
Kad netrukdyčiau švento tavo darbo.
ABELIS Mes turim savo priedermę atlikti,
Kartu. Neprieštarauk.
KAINAS Aš nusileidžiu.
Kas reikia man daryti?
ABELIS Pasirink
Sau vieną iš altorių.
KAINAS Kas man jie?
Velėna ir akmuo... Nurodyk pats.
ABELIS Ne, pasirink.
KAINAS Gerai, tiek to.
ABELIS Va šitas?
Jisai aukštesnis, tau jis ir pritinka
Kaip vyresniam. Paruošk dabar aukas.
KAINAS O kurgi tavo?
ABELIS Pažiūrėk, čionai

Riebiausieji pirmagimiai bandos –
Piemens auka širdinga.
KAINAS Negalėčiau
Aš kaimenėmis savo pasigirt;
Esu aš žemdirbys – ir atnašausiu
Tiktai vaisius, kuriuos man duoda žemė
Už prakaitą ir triūsą.
Renka vaisius
Štai, pažvelk,
Kokie jie sodrūs, kaip gražiai nunokę.
Kainas ir Abelis puošia aukurus ir įkuria juose ugnį
ABELIS Tu, kaip vyresnis, pirmas privalai
Pašlovinti kūrėją, mielas broli.
KAINAS Ne, tu pradėk, – aš čia naujokas. Melskis;
Aš stengsiuos tau pritart kaip išmanau.
ABELIS *klaupdamas*
O, didis dieve, mūsų sutvėrėjau,
Kuris davei alsavimą gyvybės,
Palaiminai visus mus ir apgynei,
Neleidai žūt už nuodėmes tėvų,
Kuris net savo apmaudą teisingi
Suminkštinai užuojauta romia
Ir toks buvai mums geras ir dosnus,
Jog tavo nepelnytas atlaidumas
Atrodo mums kaip rojaus dovanai
Praamži! Gėrio ir šviesos nešėjau,
Dorybių neišsenkamas šaltini,
Mus saugojąs nuo blogio visokiausio,
Vedąs painiais gyvenimo keliais
Į nepažįstamą, bet kilnų tikslą,
Šventosios tavo valios nužymėtą!
Priimk iš savo tarno nuolankaus,
Iš pirmojo piemens šiame pasauly,
Pirmų bandų pirmagimius pirmuosius,
Priimk šią auką menką ir niekingą
(Niekingą kaip ir viskas prieš tave!),
Kurią kaip ženklą padėkos gilios
Akivaizdoj dangaus tau atnašauju
Ir savo veidą nulenkiu prie žemės,
Pagimdžiusios mane, – šlovė, šlovė tau
Per amžių amžius!
KAINAS *kalba nesiklaupdamas*
Tu, kuris plačiai
Esi galybe savo pagarsėjęs,
Jehova – žemėj, Dievas – danguje,

Kurio visų vardų ir veikalų
Mirtingam neįmanoma žinoti,
Įrodyk mums, jog geras tu esi
Ir patausok piktadarybes savo!
Jei galime tave palenkt maldom,
Priimki jas iš mūsų; jeigu aukos
Yra mielesnės rūsčiai tavo dvasiai,–
Jų irgi neatstumki! Dvi būtybės
Tau savo dovanas kuklias sudėjo.
Jei mėgsti kraują, – dešinėn pažvelk,
Į šį piemens altorių, iš kurio
Kraujuoti dūmai į padangę kyla
Nuo deginamų pirmgimių bandos.
Gal magina tave sultingi vaisiai,
Kurie, be skausmo ir kančių užgimę,
Lyg puošmena gyva tavų darbų
Džiugiai prieš saulę tviska ant velėnos?
Jei šis nekaltas aukuras labiau
Patinka tau, pažvelk į jį maloniai,
Nes tas, kas jį tau šitaip išdabino,
Yra toksai, kokiam ir dera būt
Vienam iš tavo sutvėrimų; nieko
Nenori jis laimėti iš tavęs
Keliaklupsčiaudamas. Jei jis nedoras, –
Nutrenk jį: tu esi juk visagalis,
Ne jam tad galynėtis su tavim!
O jeigu geras jis, – pasigailėk
Ar nugalabyk: viskas tavo valioj;
Tu netgi blogį vadini gėriu,
Ir aš dažnai nesugebu iš karto
Susivaikyt, kame tiesa... Bet man
Netinka būt teisėju visagalio, –
Aš vykdyti turiu jo liepimus
Taip, kaip esu juos vykdęs ligi šiolei.

ABELIO altoriuje ugnis įsiplieskia akinančiu liepsnos stulpu ir verpiasi į dangų; tuo pat metu pakilęs viesulas apverčia KAINO AUKURĄ ir išmėto vaisius žemėje

ABELIS *klaupdamas*
O, broli, melskis! Dievas tau grūmoj
KAINAS Ką tu sakai?
ABELIS Jisai tavus vaisius
Išbarstė žemėj.
KAINAS Žemė juos pagimdė,
Tegu tad juos pasiima atgal
Ir dar gausesnį derlių išaugina
Iš jųjų sėklų. Tu labiau kur kas

Jehovai įtikai: žiūrėk, kaip godžiai
Kraujuotą liepsną sugeria dangus!
ABELIS Ne apie mano atnašą galvok,
O, kolei nevėlu, skubėk sudėti
Naujas aukas.
KAINAS Man aukurų nereikia!
Jų nepakęsiu...
ABELIS *atsistodamas*
Kainai, ką darai?
KAINAS Aš noriu sunaikinti tą nešvankų,
Surūkusį apvaizdos talkininką,
Skelbėją tavo įkyrių maldų,
Sugriauti noriu tavo aš altorių,
Ėryčių nekaltų krauju užlietą.
ABELIS *priešindamasis Kainui*
Ne, to nedrįsk – ir šventvagiškų žodžių
Bent neparemk bedieviškais darbais!
Nejudink mano aukuro, nes jį
Palaimino Jehova nemirtingas,
Šią dovaną priėmęs iš manęs.
KAINAS Palaimino!? Vadinas, jo palaima –
Tai dūmai nuo įsvilusios mėsos,
Garuojantis altoriuj šviežias kraujas,
Gailus bliovimas vargšų gyvulių,
Netekusių brangių jauniklių savo,
Kurių tiek daug numiršta nelemtai
Nuo dievobaimingojo tavo peilio?
Šalin iš kelio! Lai neriogso čia
Tasai gėdingas kruvinas paminklas!
ABELIS Neliesk altoriaus, Kainai! Atsitrauk!
Tu smurtu nepaglemši jo; bet jeigu
Jisai tau naujai aukai reikalingas,
Tai imkis.
KAINAS Naujai aukai?! Eik šalin,
Kad vietoj tos aukos netektų man...
ABELIS Ką pasakei tu?
KAINAS Leisk ir netrukdyk!
Iš kelio! Tavo Dievas mėgsta kraują, –
Žiūrėk, kad jo negautų jis per daug!
ABELIS O aš vardan jo švento vardo stoju
Tarp Viešpaties altoriaus ir tavęs.
KAINAS Aš tą velėną vėl nublokšiu žemėn,
Iš kur jinai atėjo. Pasišalink,
Jei tau yra brangi tava gyvybė...
ABELIS *priešindamasis*

Ne! Dievas man už gyvastį brangesnis!
KAINAS *griebdamas nuo aukuro nuodėgulį ir smogdamas juo Abeliui į smilkinį*
Tai neškis ją pas dievą, jeigu jis
Gyvybės tavo taip ištroškęs.
ABELIS *krisdamas žemėn*
Kainai!
Ką padarei tu?
KAINAS Broli!
ABELIS Didis dieve!
Priimki savo tarną ir atleisk
Žudikui, nežinojusiam, ką daro.
Paduok man ranką... Ranką duok man, broli,
Ir vargšei Cilei pasakyk...
KAINAS *atsikvošėdamas*
Duot ranką?..
O, ji visa raudona nuo kažko...
Kiek patylėjęs, iš lėto dairosi aplink
Kur stoviu aš? Ar vienas čia esu?
Kur Abelis? Kur Kainas? Jis – tai aš?
Negali būti... Broli, atsibusk!
Ko paslikas guli tu ant žolės?
Ne laikas dar miegot... Ko toks išbalęs?
Kas tau yra? Juk tu buvai šį rytą
Žvalus ir linksmas! Abeli! Klausyk,
Gana juokauti! Mano smūgis buvo
Stiprokas, bet nemirtinas... Ak, kam
Tu spyreis prieš mane?.. Tu tik juokauji,
Tu nori tik pagąsdint... Aš trenkiau,
Taip, aš trenkiau – ir viskas... Atsipéikėk.
Atsikvošėk! Bent krustelėk!.. Gerai...
Kvėpuoji tu? Kvėpuok! O, dieve, dieve!
ABELIS *vos girdimu balsu*
Kas mini dievą?
KAINAS Tavo užmušėjas.
ABELIS Tegu aukščiausias jam atleidžia! Kainai,
Tu vargšės mano Cilės nepamiršk, –
Dabar jai vienas brolis bepaliko.

Abelis miršta

KAINAS O man?.. Kas liko man? Kur mano brolis?..
Jo akys atsimėrkė! Gyvas jis!
Mirtis yra į miegą panaši,
O miegas žmogui sudeda blakstienas...
Štai ir jo lūpos praviros – turbūt,
Jisai alsuoja? Ne, jis nealsuoja!..
Širdis, širdis! Reik pažiūrėt: ji plaka?

Ne, negirdėti... Gal tai blogas sapnas?
Galbūt, aš atsidūriau kitame,
Baisesniame pasauly?.. Viskas mirga
Ir sukas akyse... Kas čia? Rasa?
Perbraukia su ranka per kaktą, paskum žiūri į delną
O, ne, tai kraujas... Mano kraujas... Brolio...
Tai kraujas mudviejų, kurį praliejau.
Tad kam gi man gyvybė, jeigu aš
Ją atėmiau patsai iš savo kūno?
Bet aš nepatikėsiu, kad jis miręs!
Argi tylėjimas yra mirtis?
Ne, jis pabus dar, – aš prie jo budėsiu.
Gyvybė mūsų ne tokia trapi,
Kad taip ūmai sudužtų. Neseniai
Su manimi jisai kalbėjos. Ką gi
Dabar man atsakyti?.. Broli! .. Ne!
Taip šaukiamas, jisai neatsilieps:
Ar gali brolis kelt prieš brolį ranką?
Prabilk, prabilk! Bent vieną gerą žodį
Iš tavo lūpų man išgirsti leisk,
Kad aš nebebijočiau savo balso!

Įeina Cilė

CILĖ Girdėjau duslų klyksmą kažkieno.
Kas atsitiko? Kainai, ką veiki
Čionai, prie mano vyro? Jis užsnūdo?
O, viešpatie, dėl ko jisai taip baisiai
Išblyškęs ir ką reiškia šitas klanas?
Ne, tai nė kraujas! Kaipgi būtų jis
Galėjęs atsirasti? Ir iš kur?
Kas pasidarė, Abeli? Girdi?..
Jis nekvėpuoja, nejuda... Ranka,
Sustingus ir bejausmė kaip akmuo,
Iš mano rankų krinta... Ak, kodėl,
Beširdis Kainai, tu neatskubėjai
Padėti jam? Kodėl jo neapgynei?
Tu būtumei atrėmęs krūtine
Kiekvieną užpuoliką – tu stiprus.
O, kur tu, tėve? Motina! Sesuo!
Greičiau, greičiau! Mirtis pasauly siaučia!
Cilė išbėga, šaukdama saviškius

KAINAS *vienas*
Mirtis... Ir aš, kurs taip jos nekenčiu,
Jog net mintis mažiausia apie ją
Man nuodijo gyvenimą, pakolei
Savom akim jos nebuvau regėjęs, –

Aš, būtent aš, ją pašaukiau čionai
Ir savo brolį tikrąjį įstūmiau
Į jos ledinį glėbį, tartum ji
Pati nebūtų Abelio suradus...
Dabar tik pabudau aš, – mano protą
Aptemdęs buvo sapnas šiurpulingas;
Bet jis užmigo amžinu miegu!
Įeina Adomas, Ieva, Ada ir Cilė
ADOMAS Aš atėjau į gailų Cilės šauksmą.
Ką aš regiu? Sūnau! Ar tai tiesa?..
Kreipdamasis į levą
Štai, žmona, darbas moteries ir žalčio!
IEVA Nepriekaištauk: angies nuodingi dantys
Man tebedrasko širdį ligi šiol.
Sūnau brangiausias! Abeli!.. Jehova!
Už ką tu man jį atėmei? Ieva
Tokios bausmės nebuvo nusipelnius!
ADOMAS Tu, Kainai, čia buvai su juo; sakyk,
Kas tai padarė? Angelas piktasis,
Nuo dievo atsimetęs, ar koks norint
Žvėris laukinis, pabaisa miškų?
IEVA Lyg žaibas debesingoje padangėj
Staiga mintis man blykstelėjo... Šitas
Didžiulis, rūkstantis nuodėgulys –
Nuo aukuro! Jis kruvinas tarytum...
ADOMAS Sūnau, ko tu tyli? Gėlos nedidink
Ir mus, pagautus siaubo, nuramink.
ADA Bent pasakyk, kad tu nekaltas, Kainai.
IEVA Jisai žudikas – aš dabar matau!
Štai stovi, kaltą galvą panarinęs,
Ir dengiasi atšiaurų savo veidą
Kraujuotom rankom.
ADA Liaukis, liaukis, motin...
Kodėl, o Kainai, tu neišblaškai
Šių kaltinimų, skausmo pagimdytų?..
IEVA Išgirsk mane, Jehova! Lig mirties
Tegul jį smaugia žalčio prakeikimas, –
Jisai ne mūsų atžala! Tegul
Jis lieka visad vienišas...
ADA Palauk!
Nekeiki, motin, savojo sūnaus,
Nekeiki mano vyro, mano brolio!
IEVA Jis atėmė tau brolį, Cilei – vyrą,
Man sūnų mylimą... Prakeikiu jį!
Tegu jisai man iš akių pradingsta!

Visus ryšius nutraukiu aš su juo,
Sutrempusiu brolybės ryšį šventą.
Mirtie, kodėl tu aplenkei mane,
Atnešusią tave į šį pasaulį?
Kada mane tu pasiimsi?

ADOMAS Ieva!
Teneišvirsta sielvartas teisingas
Burnojimu prieš viešpatį! Seniai
Sunki dalia išpranašauta mums;
Pakelkime tad negandų smūgius,
Kaip pridera tarnams šventos jo valios.

IEVA *rodydama į Kainą*
Ne, tai ne mūsų viešpaties valia.
Tai šitas – šitas pragaro siaubūnas,
Kurį, deja, pati aš pagimdžiau,
Visur šiame pasauly sėja mirtį.
Tegu prakeikia jį visi gyvieji!
Lai bėga jis paklaikęs dykumon,
Kaip mes iš rojaus bėgom kitą sykį.
Lai bastosi, kol.jo paties vaikai
Jį nužudys, kaip brolį jis nužudė!
Lai cherubinai degančiais kardais
Be atvangos jam graso dieną naktį,
Po kojomis lai šnypščia jam gyvatės,
Lai žemės vaisiai virsta pelenais
Jo burnoje, o tarp žaliųjų lapų,
Kur galvą jis pavargusią padės,
Lai knibžda skorpionai! Pro miegus
Tegu jis apie užmuštąjį klieda,
O atsibudęs bijosi numirt!
Skaidrus vanduo šaltinių lai krauju
Prieš lūpas jo sukepusias patvinsta!
Tegu sukyla stichijos prieš jį!
Tegu jis gyvas merdi, o mirtis,
Kurią jisai atsikvietė pas žmogų,
Jam tebūnie už mirtį siaubingesnė!
Šalin, broliažudy! Nuo šios dienos
Tas žodis reikš tą patį kaip ir Kainas,
Ir milijonai būsimų kartų
Nekęs per amžius savo pranokėjo!
Kur žengsi tu, tenai žolė neaugs,
Net saulė spindulių tau pagailės,
Giria neduos gaivinančio paunksnio,
Pastogės tu nerasi sau ant žemės,
Ramybės – žemėj, dievo – danguje!

Ieva pasišalina

ADOMAS Eik, Kainai: mes drauge gyvent negalim
Keliauk iš čia! Velionį man palik.
Aš vienišas dabar; nuo šiolei niekad
Mes nebesusitiksime daugiau.
ADA Būk, tėve, savo sūnui gailestingas:
Jau motina prakeikė jį ir taip.
ADOMAS Jo sąžinė tegu prakeikia jį.
Aš nesakysiu nieko. Einam, Cile!
CILĖ Aš liksiu prie velionio.
ADOMAS Mes sugrįšim,
Kai pasišalins tas, kurio dėka
Mes nelaimingi tapom. Laikas eit.
CILĖ Leisk pabučiuot jo palaikus blyškius,
Jo lūpas suledėjusias... Širdie!

Adomas ir Cilė verkdami išeina

ADA Girdėjai, Kainai: mes išeiti turim.
Aš jau esu kelionei pasiruošus,
Belieka pasiimt vaikus. Aš nešiu
Enochą, tu – mergaitę. Iškeliausim,
Kol nenusėdo saulė, kad paskiau
Netektų tyruos klaidžioti tamsoj.
Bet tu tyli, nenori savo Adai
Nė žodžio prakalbėti?
KAINAS Atsitrauk.
ADA Jau atsitraukė nuo tavęs visi.
KAINAS O tu dvejoji? Argi nebijai
Gyvent su tuo, kuria tatai padarė?
ADA Bijau tik vieno – skirtis su tavim.
Kad ir labai bodžiuosi brolžudybe,
Bet. nemanau teisėja tavo būti, –
Lai sprendžia visagalis.
BALSAS *Šaukia iš tolo*
Kainai! Kainai!
ADA Girdi? Kažkas lyg šaukia.
BALSAS Kainai! Kainai!
ADA Tai balsas angelo, jei aš neklystu.

Pasirodo dievo angelas

ANGELAS Kur tavo brolis Abelis?
KAINAS Ar aš
Jo sargas?
ANGELAS Kainai, ką tu padarei?
Į dangų šaukia tavo brolio kraujas,
Kurį praliejo ši nuožmi ranka!
Tave prakeikia žemė, jį sugėrus:

Už savo triūsą atpildo pelnyto
Iš jos tu nesulauksi – ir pasauly
Klajosi kaip beglobis tremtinys.
Jis neįstengs tokios bausmės pakelti.
Tu jį varai šalin nuo žemės veido, –
Ir jis nuo dievo veido pasislėps
Ir kaip benamis valkata bastysis,
Pakol kas nors, jį, vargšą, susitikęs,
Nudės.
KAINAS Deja! Kažin ar atsiras
Dar tuščioje, neapgyventoj žemėj
Geradarys toksai?
ANGELAS Tu – brolžudys:
Kas nuo sūnaus tave apginti gali?
ADA Šviesusis angele, pasigailėk!
Nejaugi tėvo būsimą žudiką
Krūtinė mano peni sopulinga?
ANGELAS Jisai į tėvą atsigims – tikriausiai!
Ar savo pienu motina Ieva
Nėra penėjus to, kurį nūnai
Regi krauju gėdingai aptaškytą?
Ar nuostabu, jei brolžudžio sūnus
Bus tėvžudys? Bet to neatsitiks,
Nes mūsų Dievas – tavo, mano Viešpats.
Įspausti šitą ženklą liepė Kainui,
Idant nedrįstų niekas jo paliesti.
Kas į gyvybę jo pasikėsins,
Tam bus atkeršyta septyneriopai.
Eik šen!
KAINAS Ką tu daryti ketini?
ANGELAS AŠ antspaudu paženklinsiu tau kaktą:
Tesaugo jis tave nuo žmogžudžių –
Tokių, kaip tu.
KAINAS Verčiau mane užmuški!
ANGELAS Ne, tu gyvensi.
Angelas deda antspaudą ant Kaino kaktos
KAINAS Dega man kakta,
Bet smegenys – labiau dar šimtą kartų.
Ar baigtos mano kančios? Jeigu ne, –
Esu ištverti viską pasiryžęs.
ANGELAS Nuo pat mažens tu atkaklus ir kietas
Kaip žemė ta, kurią, turėsi dirbt;
O tavo brolis buvo toks romus –
Tarytum kaimenės, kurias jis ganė.
KAINAS Mat, aš gimiau išsyk po to, kai rojų
Apleido mano motina ir tėvas,

Tuomet, kai dar nuo žalčio apžavų
Nebuvo atsikračiusi Ieva
Ir prarastų dausų Adomas verkė.
Aš – toks, koksai esu. Ne savo noru
Atsiradau pasauly – ir ne pats
Sutvėriau aš save. O, kad galėčiau
Numirt – ir tuo būdu prikelti tą,
Kurs buvo mielas dievui! Tesugrįžta
Gyvybė jam, o man gyvybės jungas
Tegul greičiau nukrinta nuo pečių!
ANGELAS Tu žmogžudys – ir pasmerktas kentėt.
Kas padaryta, to nebepakeisi...
Eik, stumk ištrėmime dienas – ir jų
Nebedarkyk naujom piktadarybėm!

Angelas išnyksta

ADA Jis dingo. Metas judintis ir mums.
Girdžiu pavėnėj verkiantį Enochą.
KAINAS Ak, jis nežino nė ko verkia... Aš,
Praliejęs kraują, ašarų nelieju,
Nors netgi rojaus upių neužtektų
Nuplauti mano sąžinei! Sakyk,
Sūnus nenusigrįš, mane išvydęs?
ADA Deja! Kad tai žinočiau...
KAINAS *pertraukdamas ją*
Ne, nereikia
Grasinimų daugiau: įgriso jie.
Skubėk tad pas vaikus, – aš tuoj ateisiu.
ADA Kaip! Tu paliksi vienas su velioniu?
Eime kartu.
KAINAS Jisai bežadis guli
Kaip amžinas man priekaištas!.. O, tu,
Kurio nekaltas kraujas saulę šviesią
Užtemdė man! Kas šiuomet tu esi,
To nežinau; bet jei į brolio širdį
Tu įžvelgi, tai dovanosi tam,
Kam niekados negali dovanoti
Nei Dievas, nei jo sąžinė. Sudie!
Aš tavo palaikų nepalytėsiu.
Nors motinos vienos mes gėrėm pieną,
Nors, atmenu, vaikystės dienomis
Ne vieną sykį kaip meilingas brolis
Tave aš spaudžiau prie savos krūtinės, –
Bet jau neberegėsiu aš tavęs
Ir net nedrįsiu padaryti to,
Ką tu man padaryti privalėjai:
Bedvasio tavo kūno nenuleisiu

Į kapą – taip, į pirmutinį kapą,
Mirtingam žmogui skirtą... Kas, o, kas
Tau iškasė šią duobę? Žeme! Žeme!
Priimki liūdną atpildą už visa,
Ką tu man dovanojai... Dykumon!
Ada pasilenkia prie Abelio ir jį bučiuoja
ADA Ūmi, ankstyva, nelemta mirtis
Tave ištiko, broli! Iš visų,
Kurie aprauda Abelį dabar,
Tik aš nerodau niekam savo skausmo.
Manoji pareiga nuo šiol – ne verkti,
O ašaras nušluostyti kitiem.
Ir vis dėlto vargu ar kas pajėgtų
Prilygti mano sielvartui didžiam:
Ne vien juk dėl tavęs aš kankinuosi,
Bet ir dėl to, kas užmušė tave...
Keliaukime! Aš pasirengus, Kainai,
Likimo tavo naštą kantriai nešt.
KAINAS Nuo rojaus mes žygiuosime į rytus:
Ten tuščia ir nyku, tenai aš trauksiu.
ADA Gerai. Būk mano kelrodžiu nuo šiolei,
O kelrodžiu tavuoju tebūnie
Aukščiausias. Pasiimkime vaikus.
KAINAS Beje, vaikų velionis neturėjo.
Išseko meilės gyvasai šaltinis,
Kuris galėjo atžalom jaunom
Papuošt vestuvių guolį ir sujungti
Maištingą kraują Kaino giminės
Su savo gentimi švelnia. O, broli!
ADA Tegu sau ilsisi ramiai!
KAINAS O aš?..

Išeina

Vertė Aleksys Churginas

Aleksandras Puškinas

Aleksandras Puškinas (1799–1837) rusų kultūroje yra kultinė figūra, su kuria siejamas nepakartojamas rusų kultūros „aukso amžius“, prasidėjęs 1801 m. ir tragiškai pasibaigęs 1825 m. *Dekabristų sukilimu*. Ši epocha rusų sąmonėje išliko kaip nepakartojamas šviesių vilčių, kilnių poelgių, elegancijos, humoro ir kultūros klestėjimo laikotarpis, kurio efemeriškus bruožus Puškinui pavyko įamžinti savo poezijoje. Jis iki šiol yra laikomas „nacionaliniu poetu“, davusiu pradžią visai moderniajai rusų literatūrai. Poemomis *Kaukazo belaisvis, Bachčisarajaus fontanas, Čigonai* Puškinas pradėjo rusų romantinės poemos tradiciją. Poetas ne tik sukūrė pirmąjį rusų romaną *Eugenijus Oneginas,* bet ir apskritai rusų romano modelį, kurį perėmė vėlesni rusų romano klasikai – Ivanas Turgenevas, Levas Tolstojus, Fiodoras Dostojevskis ir kiti. Puškino kūriniai istorinėmis temomis – poemos *Poltava* ir *Varinis raitelis,* tragedija *Borisas Godunovas,* romanas *Kapitono duktė* – suformulavo pagrindines Rusijos socialinio gyvenimo ir jo santykio su individualia būtimi problemas – priešpriešą tarp asmens ir valstybės, laisvės ir paklusnumo, laimės ir lemties. Nuosekliai domėjęsis Europos kultūros istorija, kurios raidą originaliai interpretavo savo draminėje miniatiūroje *Scena iš Fausto* ir *mažosiose tragedijose Šykštus riteris*, *Akmeninis svečias*, *Mocartas ir Saljeris* bei *Puota maro metu*, Puškinas išvedė rusų literatūrą į platų Vakarų Europos kultūros kontekstą. Visi šie nuopelnai rusų literatūrai neturėtų nustelbti poeto lyrikos šedevrų, meilės ir draugystės eilėraščių, kurie, kaip ir jo laiškai, iki šiol yra sunkiai pasiekiamas tobulos jausmų ir minčių raiškos pavyzdys.

Puškinas gimė Maskvoje. Jo tėvai buvo trečios eilės pusbroliai ir priklausė senai ir garsiai Rusijos istorijoje Puškinų giminei, kurios pradžią pats poetas siejo su atvykėliu iš Prūsijos Ratša, minimu jau XII a. metraščiuose. Iš motinos pusės Puškino prosenelis buvo Abraomas (Ibrahimas) Hanibalas, Abisinijos kunigaikščio sūnus, vaikystėje kartu su broliu patekęs į turkų sultono nelaisvę. Rusų pasiuntinys Konstantinopolyje išpirko juos iš nelaisvės ir padovanojo carui Petrui Pirmajam. Grįždamas iš mūšio prie Poltavos Petras pakrikštijo Hanibalą Vilniaus Piatnickajos cerkvėje, iki šiol stovinčioje Bokšto ir Didžiosios gatvių sankirtoje. Poeto tėvas buvo išsilavinęs žmogus, rašė eiles, bičiuliavosi su Nikolajumi Karamzinu, Vasilijumi Žukovskiu – reikšmingiausiomis to meto rusų literatūros figūromis. Tėvo brolis Levas buvo žinomas poetas, rašęs prancūzų lengvosios poezijos dvasia. Puškinų namuose buvo sukaupta didelė biblioteka, kurios turtais būsimasis poetas, vaikystėje prancūziškai kalbėjęs geriau nei rusiškai, pradėjo naudotis labai anksti ir

buvo neblogai susipažinęs su tuometine prancūzų literatūra bei klasikų vertimais į prancūzų kalbą. 1811 m. Puškinas įstojo į ką tik atidarytą Carskoje selo imperatorišką licėjų, įsikūrusį Rusijos valdovų vasaros rezidencijoje. Puškinas mokslais pernelyg nesidomėjo, išimtį darydamas tik prancūzų kalbai, fechtavimui ir šokiams. Svarbiausias šešerių metų, praleistų Licėjuje, rezultatas buvo pažadintas poeto talentas, kurį skatino čia vyravęs kūrybos kultas – beveik visi mokiniai rašė eilėraščius, leido literatūros almanachus, ir Puškinas ne iš karto buvo pripažintas geriausiu tarp jų. Simboline savo poezijos pradžia jis laikė 1815 m. Licėjaus viešo egzamino metu perskaitytą eilėraštį „Prisiminimai Carskoje Selo“, kuriuo susižavėjo egzamine dalyvavęs garsiausias iki Puškino poetas Gavrilas Deržavinas.

Baigęs Licėjų 1817 m. ir negalėdamas dėl finansinės padėties pasirinkti karinės tarnybos, Puškinas tapo Užsienio reikalų kolegijos tarnautoju ir pasinėrė į kunkuliuojantį to meto Peterburgo gyvenimą, aprašytą *Eugenijaus Onegino* pirmajame skyriuje, – lankė teatrą, operą ir poetų draugijas, šoko pokyliuose, linksminosi husarų vakarėliuose ir diskutavo būsimųjų dekabristų susirinkimuose. Neturėdamas aiškios politinės programos, jis palaikė bendrus laisvės ir valstybės pertvarkos siekius, tuo metu gan atvirai reiškiamus visuomenėje. Tačiau Puškino odė „Laisvė“, kurioje šie siekiai buvo išsakyti įtaigia poetine forma, kainavo jam tarnybinį pervedimą iš Peterburgo į Kišiniovą, reiškusį poeto ištrėmimą iš sostinės. Tremtis į Pietus (1820–1824) Puškino gyvenime sutapo su Bairono poezijos ir jai būdingo maištingo romantizmo atradimu ir perėmimu. Puškinas turėjo visas sąlygas pasijusti anglų poeto sukurto romantinio herojaus vietoje – buvo tremtinys, atsidūrė stichiškos gamtos ir „laukinių“ tautų krašte: trumpai aplankė Kaukazą ir Krymą, kėlėsi laivu per jūrą, klaidžiojo su čigonų taboru po stepę. Bairono poezijoje Puškinas atrado ir romantinio sielos nuovargio paženklintą herojų, kuris atitiko jo paties savijautą atsisveikinant su jaunyste, troškimais ir iliuzijomis. Tokia dvasinė būsena ypač būdinga *Kaukazo belaisvio* ir *Čigonų* pagrindiniams veikėjams. Egzotiško ir didingo kalnų gamtovaizdžio detales kaip vidinio sielos peizažo ženklus Puškinas atrado vėliau, sugrįžęs į Kaukazą 1829 m. Tuo metu parašyti jo eilėraščiai „Kaukazas“, „Griūtis“, „Vienuolynas ant Kazbeko“ šiuo požiūriu yra lygintini su Adomo Mickevičiaus keliais metais anksčiau sukurtais *Krymo sonetais*. Dviejų poetų keliai susikirto 1827 m. Maskvoje, Puškinui jau grįžus iš tremties. Apie tai rusų poetas rašė eilėraštyje „Jis su mumis gyveno...“, atsiliepdamas į 1831 m. Lenkijos ir Lietuvos sukilimą, kurį, gindamas imperinę ideologiją, smerkė, tačiau Mickevičių apibūdino tikslia poetine formule: „Jis įkvėpimą dievišką turėjo / Ir žvelgė į gyvenimą iš aukšto“ (vert. Edvardas Viskanta). Manoma, kad įžangines poemos *Varinis raitelis* strofas, šlovinančias Peterburgo grožį ir jo įkūrėją Petrą Pirmąjį, Puškinas parašė polemizuodamas su Mickevičiaus *Vėlinių* III dalies fragmentu „Petro didžiojo paminklas“, kuriame pavaizduotas jis pats kaip Mickevičiaus pašnekovas, „genijus rusų kilnus“, kritikuojantis Petro politiką. Du genialūs vienos epochos poetai, Puškinas ir Mickevičius, politikos srityje, kuri vienodai stipriai abu traukė, buvo nesutaikomi oponentai.

Romantinės *pietų poemos* atnešė Puškinui pirmojo Rusijos poeto šlovę, tačiau jis pats jau tolo nuo romantizmo. Supratęs, kad jam nesinori rašyti tik apie save, kaip tai numano Bairono įsteigtas romantinis kanonas, Puškinas 1823 m. pradėjo eilių romaną

Eugenijus Oneginas, kurį su pertraukomis rašė septynerius metus ir kurio siužetas bei veiksmo vietos buvo tiesiogiai susiję su paties poeto gyvenimu. Pagrindinis romano herojus Oneginas, Peterburgo aukštuomenės dendis ir plevėsa, gauna iš dėdės palikimą ir persikelia gyventi į provinciją. Nuobodžiaudamas kaimo dvaro vienatvėje, jis suartėja su ką tik iš Getingeno grįžusiu poetu Vladimiru Lenskiu, kuris supažindina jį su Larinų šeima – seserimis Tatjana ir Olga, kurią myli ir ruošiasi vesti. Vyresnėlė Tatjana įsimyli Oneginą, rašo jam meilės laišką, į kurį jis, nusivylęs gyvenimu ir bejausmis, atsako racionaliu pamokslu. Iškviestas Lenskio į dvikovą dėl flirto su Olga, Oneginas nušauna savo draugą ir yra priverstas išvažiuoti. Po keleto metų jis sutinka ištekėjusią Tatjaną, tapusią iškilia Peterburgo aukštuomenės dama, susižavi ja, rašo meilės laišką, į kurį dabar ji atsako pamokslu apie tai, kad jai šeimos garbė svarbiausia ir, nors tebemylinti Oneginą, ji niekada jam nepriklausys. Ši nesudėtinga meilės istorija yra papasakota labai plačiame tuometinės Rusijos tikrovės kontekste, įtraukusiame sostinės aukštuomenės gyvenimą, provincijos bajorų kasdienybę, kaimo žmonių pasaulėvaizdį bei epochos intelektualinį klimatą, perteikiamą nuorodomis į herojų skaitomas knygas. Visi šie kūrinio bruožai leidžia jį laikyti romanu, t. y. žanru, kuris pasakodamas apie atskiro žmogaus gyvenimą, parodo jo ryšius su įvairiomis epochos būties plotmėmis. Tačiau *Eugenijus Oneginas* yra *eilių* romanas, turintis labai stiprų lyrinį (autorinį) pradą bei ryšius su visa poeto kūryba. Paskutiniai *Onegino* skyriai buvo parašyti 1830 metų rudenį kartu su *mažosiomis tragedijomis* ir *Belkino apysakomis* – pirmąja poeto prozos knyga, kuri atvėrė jo kūryboje prozos periodą, tapusį ir paskutiniuoju Puškino kūrybos laikotarpiu. Šiuo laikotarpiu buvo parašytas prozinio lakoniškumo šedevras *Pikų dama* ir istorinis romanas *Kapitono duktė*.

Puškinas mirė 1837 m. sausį, sužeistas dvikovoje, kurioje gynė savo šeimos garbę.

Skaitymui atrinkti Puškino eilėraščiai yra parašyti dar tremties periodu, bet jau ne Pietuose, o motinos šeimos dvare Pskovo gubernijoje Michailovskoje, kur jam buvo liepta apsigyventi, kai 1824 m. atsistatydino iš tarnybos. Po linksmo Odesos gyvenimo jis atsidūrė kaimo gūdumoje visiškoje vienatvėje. Tačiau poetą išgelbėjo kūryba – vietoj depresijos jis patyrė įkvėpimą, išvedusį gyvenimo pilnatvės link. Šį laimingą sielos lūžį įamžino eilėraštis „K ***“ („Menu akimirką žavingą...“), parašytas meilės laiško forma. Laiškas skirtas Anai Kern – kaimyniniame dvare besisvečiuojančiai jaunai ištekėjusiai damai, su kuria Puškinas susipažino dar Peterburge. Leksikos požiūriu, eilėraštis remiasi romantinėmis klišėmis („akimirka žavinga“, „regėjimas aikštingas“ (šis epitetas Sigito Gedos vertime neskamba įprastai, tačiau tikslus atitikmuo Puškino žodžiui būtų „trumpalaikis“) bei amžininkų atpažinta kito poeto metafora, kurią Geda laisvai išvertė kaip „grožio kerinti dvasia“ (tikslus vertimas būtų – „tyro grožio genijus“). Tačiau į įprastą žodyną poetas įvilko labai svarbų prisipažinimą apie savo „sielos pabudimą“ gyvenimui. Šiek tiek užtęstas memuarinis siužetas apie likimo išbandymus (II – IV strofos) yra vainikuojamas beveik stebuklingu nušvitimu – „sielos pabudimu“, sutapusiu su moters tyro grožio regėjimu. Paskutinis eilėraščio originalo žodis yra *meilė*, kuris užbaigia labai svarbių Puškinui sąvokų seką. Taigi, gyvenimo pilnatvė, kurią patiria eilėraščio subjektas kaip svarbiausių dalykų (įkvėpimo, tikėjimo, ašarų, meilės) visumą, yra eilėraščio, turinčio paprastą meilės laiško formą, turinys.

1825 m. gruodį įvyko Dekabristų sukilimas, kuris buvo iš karto numalšintas. Penki sukilimo vadai buvo pakarti, kiti dalyviai arba įkalinti, arba ištremti darbams į Sibiro kasyklas. Sukilime dalyvavo daugelis Puškino draugų. Šį įvykį poetas išgyveno kaip didžiulę asmeninę tragediją. Eilėraštį „Pranašas“ jis pradėjo, sužinojęs apie mirties nuosprendžio dekabristams įvykdymą, tačiau galutiniame eilėraščio variante ryšys su šiuo įvykiu paslėptas. „Pranašas“ yra vienas svarbiausių Puškino eilėraščių, aukštu bibliniu stiliumi formuluojantis poetinio pašaukimo esmę. Pagrindinis eilėraščio įvykis – Dievo *pašaukimas*, kuris įvyksta po visiško fizinės žmogaus esaties pakeitimo, tolygaus žmogaus mirčiai. Eilėraštyje pasinaudota pranašo Izaijo knygos 6 skyriumi, kuriame pranašas pasakoja, kaip jį pašaukė Dievas po to, kai serafimas žarija nudegino jo nuodėmingas lūpas.

Siūloma literatūra: Aleksandras Puškinas, *Lyrika: eilėraščiai,* sudarė Alvydas Šlepikas, Vilnius: Rašytojų sąjungos leidykla, 1999; Aleksandras Puškinas, *Poezija; Proza,* sudarė ir paaiškinimus parašė Henrikas Bakanas, Vilnius: Vaga, 1999; Jurij Lotman, *Aleksandras Puškinas: rašytojo biografija*, iš rusų kalbos vertė B. Meržvinskaitė, Vilnius: Baltos lankos, 1996.

Aleksandras Puškinas

PRANAŠAS

Aš tyrais klaidžiojau liūdnais,
Giliai ištroškęs dvasios peno, –
Ir angelas šešiais sparnais
Pastojo nykų kelią mano.
Lengva kaip sapnas jo ranka
Akis man palietė staiga,
Ir jos sužiuro, ir sušvito
Lyg akys aro išbaidyto.
Jisai man palietė ausis,
Ir jas pripildė gaudesys:
Ir išgirdau, kaip dunda dangūs,
Kaip lekia angelas aukštai,
Kaip skleidžiasi ievos žiedai,
Ant marių dugno šliužas rangos...
Prie mano lūpų nebylių
Jisai pripuolė – ir iš jų
Liežuvį išėmė vylingą
Ir budrų geluonį angies
Į burną, laukiančią mirties,
Įspraudė dešine galinga.
Gelmėn krūtinės atvertos
Jis man įbrovė kalaviją
Ir vietoje širdies karštos
Įdėjo žėrinčią žariją.
Be žado žemėn aš kritau
Ir Dievo balsą išgirdau:
„Kelk, mano pranaše liepsnotas,
Žodžiu prabilki ugniniu,
Per kalnus eik, per marių plotus
Ir širdis deginki žmonių.

1826
Vertė Aleksys Churginas

SKIRIAMA***

Menu akimirką žavingą:
Tu sušvitai man akyse,
Lyg burtas, nykstąs paslaptingai,
Lyg grožio tyrojo dvasia.

Kai neviltis man slėgė sielą,
Kai graužė nerimas mane,
Vaidindavos man balsas mielas
Ir bruožai mylimi sapne.

Bet metai ėjo. Audros šėlo,
Išblaškė praeities sapnus,
Ir pamiršau aš balsą mielą
Ir veido bruožus įstabius.

Ištrėmime jausmai nurimo,
Ir slinko dienos po dienų
Be ašarų, be įkvėpimo,
Be meilės žavinčių sapnų.

Ir štai, kai rodės – viskas dingo,
Vėl sušvitai man akyse,
Lyg burtas, nykstąs paslaptingai,
Lyg grožio tyrojo dvasia.

Ir vėl širdis liepsnoti ima,
Ir vėl tu jai sugrąžinai
Ir ašaras, ir įkvėpimą,
Ir meilę, pamirštą seniai.

1825
Vertė Kazys Binkis

*

Jei apvils tave pasaulis,
Nesirūstink, neliūdėk!
Liūdna šiandien – pakentėk:
Lauk ir vėl sugrįžtant saulės.

Šio gyvenimo varguos
Ateitim gyvena siela.
Džiaugsmas širdį tau paguos;
Kas praėjo, bus jai miela.

1825
Vertė Aleksys Churginas

Fiodoras Dostojevskis

Žmogus yra paslaptis. Ją reikia įspėti, ir jeigu ją narpliosi visą gyvenimą, tai nesakyk, kad veltui praleidai laiką; aš spėju tą paslaptį, nes noriu būti žmogumi.

Fiodoras Dostojevskis

Fiodoras Dostojevskis (1821–1881), vienas labiausiai žinomų pasaulio rašytojų, gimė 1821 m. Maskvoje, gydytojo šeimoje. Būsimas rašytojas gyvenimo pabaigoje yra užsiminęs apie lietuvišką savo protėvių kilmę, tačiau tai, matyt, susiję su teritorine, o ne etnine priklausomybe. Manoma, kad vienas iš Dostojevskių protėvių XV a. paliko Maskvos kunigaikštystę ir apsigyveno LDK, dabartinės Baltarusijos teritorijoje. Dostojevskio tėvas tik 1828 m. įgijo bajoro titulą, be kurio caro Nikolajaus I Rusijoje nebuvo galima nieko pasiekti. Tėvas daug dėmesio skyrė vaikų švietimui, lavinimui, todėl jau nuo vaikystės būsimas rašytojas domėjosi literatūra, labai daug skaitė. Jo mėgstamiausiu rašytoju buvo Aleksandras Puškinas, kurio mirtį 1837 m. Dostojevskis išgyveno taip pat skausmingai, kaip ir tais pačiais metais mirusios motinos netektį.

Dostojevskis mokėsi įvairiuose Maskvos pensionuose, o sulaukęs 17 metų išvyko į tuometinę Rusijos sostinę, Peterburgą, tęsti mokslų Inžinierių mokykloje. 1844 m. Dostojevskis pradėjo savo literatūrinę veiklą Onorė de Balzako romano vertimu į rusų kalbą, o 1845 m. tapo vieno sėkmingiausių rusų literatūros istorijoje literatūros debiuto metais – viename rusų žurnalų buvo išspausdintas Dostojevskio romanas *Vargo žmonės*, sulaukęs pačių geriausių to meto literatūros kritikų įvertinimo dėl nepagražintos, rūsčios Peterburgo varguomenės gyvenimo vaizdavimo, socialinių problemų iškėlimo. Tuo metu tai buvo nauja literatūroje. Amžininkai jauno rašytojo romane įžiūrėjo Nikolajaus Gogolio, vieno populiariausių to laiko rusų rašytojo įtaką, atsispindėjusią *mažo žmogaus* asmenybės, jos santykio su tikrove vaizdavime. Deja, kiti ankstyvieji Dostojevskio tekstai, parašyti penktajame dešimtmetyje, tokio pasisekimo jau neturėjo. Dostojevskis tuo metu pradėjo lankyti Michailo Petraševskio, propagavusio Rusijoje prancūzų utopinio socializmo idėjas, susirinkimus. Nors petraševskininkai ir buvo įsitikinę savo veiklos teisėtumu, 1849 m. jie buvo suimti ir caro įsakymu nuteisti mirti. Tarp pasmerktųjų myriop buvo ir Dostojevskis. Tik prieš pat nuosprendžio vykdymą buvo perskaitytas caro manifestas, skelbiantis malonę, ir mirties bausmė buvo pakeista kalinimu Sibire. Taip Dostojevskis 1849 m. pabaigoje buvo išvežtas į katorgą, kur ketverius metus praleido surakintas grandinėmis kriminalinių nusikaltėlių apsuptyje. Vėliau savo neįkainuojamus įspūdžius rašytojas aprašė *Užrašuose iš mirusiųjų namų* (1861).

Be kentėjimo koks gi būtų malonumas?

Fiodoras Dostojevskis

O dėl vieno atgailaujančio daugiau džiaugsmo danguje, negu dėl dešimties teisuolių.

Fiodoras Dostojevskis

Į Peterburgą Dostojevskiui buvo leista grįžti tik 1860 m. Literatūrinė ir žurnalistinė Dostojevskio veikla tapo itin intensyvia – reikėjo „atsigriebti“ už Sibire praleistus dešimt metų be literatūros. Prasidėjo ir kelionių po Vakarų Europą metas. Važiuodamas į Vakarus Dostojevskis sustodavo ir Vilniuje, apie ką užsimenama jo žmonos *Dienoraštyje*.

Nuo intensyvaus protinio darbo Dostojevskį ištikdavo epilepsijos, kuri buvo diagnozuota dar kalėjime, priepuoliai. Tačiau be rašymo, kūrybos jis negalėjo gyventi, – tai buvo ir vienintelis jo pajamų šaltinis. Pamažu keitėsi ir Dostojevskio pažiūros, įsitikinimai. Humanizmo idėjos, buvusios ypatingai svarbios Dostojevskiui jaunystėje, pamažu pradėjo užleisti vietą mintims apie Dievo būtinumą, religiją.

Be tikėjimo žmogus, rašytojo manymu, praranda gyvenimo prasmę. Nes kas, jei ne Kristus ir jo mokymas, gali paaiškinti taip dažnai nepelnytą kančią, lydinčią žmogų nuo pat kūdikystės? Kenčiančių vaikų paveikslų itin apstu paskutiniame Dostojevskio romane *Broliai Karamazovai* (1879–1880). Šiame, viename labiausiai pasaulyje skaitomų pasaulio literatūros romanų, kuriame į vieną visumą „sutraukiamos“ visos anksčiau kūryboje išsakytos mintys, idėjos, visi meniniai paveikslai, motyvai, siužeto vingiai, herojaus lūpomis išsakoma viena Dostojevskio pasaulėjautą itin tiksliai atskleidžianti mintis: „Jei Dievo nėra, viskas leidžiama“ (*pozvoleno* rus. – turima galvoje, jog leidžiami visi nedori poelgiai). Vienas iš šio romano skyrių – „Legenda apie Didįjį inkvizitorių“ – daugelio literatūros, filosofijos mokslo specialistų buvo interpretuojamas kaip atskiras, savarankiškas kūrinys, keliantis sudėtingiausius žmogaus egzistencijos klausimus. Tarp žymiausių šio Dostojevskio teksto interpretacijų reiktų paminėti ir Antaną Maceiną, kuris parašė studiją „Didysis inkvizitorius“.

Visų penkių svarbiausių, laikomų filosofiniais, Dostojevskio romanų (*Nusikaltimas ir bausmė*[1] (1866), *Idiotas*[2] (1868), *Demonai*[3] (1871–1872), *Jaunuolis*[4] (1875), *Broliai Karamazovai* [5] veikėjų gyvenimai atskleidžiami tuometinės Rusijos aktualijų kontekste. Dostojevskiui visada rūpėjo žmogaus egzistencijos klausimai, tačiau jų apmąstymas rašytojo kūryboje visada glaudžiai susijęs su konkretaus laikmečio buities detalių vaizdavimu.

---

[1] Tai romanas apie nuskurdusį Peterburgo studentą Raskolnikovą, kuris, siekdamas laimės žmonijai ir, tuo pačiu, norėdamas išsiaiškinti, ar jis pats pajėgtų pasiekti tai, ką jau anksčiau yra pasiekę pasaulio išrinktieji, įvykdo žiaurų nusikaltimą, kurio auka tampa, Raskolnikovo nuomone, niekam nereikalinga senė. Romano herojus, priėmęs ir įvykdęs savo kruviną sprendimą, išgyvena didžiulę dvasinę krizę, kurią įveikti jam galėtų padėti tik nuoširdus atgailavimas ir grįžimas prie tikėjimo, jog tik Dievas gali lemti žmonių likimus.

[2] Šiame, viename lyriškiausių Dostojevskio romanų, pasakojama apie „įstabiai nuostabų“ žmogų, kunigaikštį Myškiną, savo gyvenimo istorija, išoriniais bruožais bei mintimis, darbais kiek primenantį Kristų, kuris atvyksta į 19 a. septinto dešimtmečio Rusiją. Tragiškoje Myškino istorijoje atsiskleidžia amžinas tikrovės ir krikščioniškojo idealo konfliktas.

[3] Šis, vienas sudėtingiausių ir skandalingiausių rašytojo romanų, perspėja apie gresiančios revoliucijos pavojus ir tragiškas jos pasekmės.

[4] Vienos šeimos istorija, papasakota jaunuolio lūpomis, atskleidžia poreforminės Rusijos žmonių ieškojimas, lūkesčius, dramas ir nusivylimus, būdingus visai žmonijai.

[5] Dar vienos šeimos istorija tampa universaliu pokalbiu apie amžinas visuomenės gyvenimo problemas, konkretų ir amžiną laiką, gyvenimo prasmę ir Dievo ieškojimus.

Dostojevskiui svarbu ne tai, kaip pasauliui atrodo jo herojus, o tai, kaip jo herojui atrodo pasaulis ir jis pats atrodo sau

Michailas Bachtinas

Išorinis pasaulis, visa supanti erdvė ir laikas Dostojevskio kūryboje suprantami kaip atskiro žmogaus sąmonės funkcijos, todėl rašytojas pasaulį savo tekstuose „mato“ daugiausia personažų akimis. Dostojevskio meniniam pasauliui būdingas psichologizmas, dramatizmas. Filosofiniai ir etiniai Dostojevskio personažų ieškojimai pateikiami pačių įvairiausių, pradedant Antikos ir Šventojo Rašto, baigiant dar tik tuo laiku besiformuojančių filosofinių sistemų ar tuometinės spaudos aktualijų fone. Dostojevskio tekstuose išsakytų skirtingų, dažnai prieštaringų idėjų, požiūrių, minčių gausa sukuria, pasak rusų literatūrologo, vieno svarbiausių Dostojevskio kūrybos ir jos poetikos tyrėjų Michailo Bachtino, daugiabalsę ir dialogizuotą romano struktūrą.

Būdamas gyvas rašytojas negalėjo pasigirti populiarumu tarp rusų skaitytojų. Susidomėjimas Dostojevskio kūryba kiek išaugo tik paskutiniais jo gyvenimo metais. Tačiau po mirties Dostojevskis buvo paskelbtas pranašu. Literatūra Rusijoje visada buvo siejama su tam tikru profetizmu (ateities pranašavimu, spėjimu). XX a. pradžioje apie šio rusų rašytojo gebėjimą numatyti, analizuoti sudėtingiausius žmonijos gyvenimo reiškinius, kelti klausimus, į kuriuos dar niekas nerado atsakymų, prabilo ir viso pasaulio literatūros žinovai. Taip pat ir šiandien skaitytojai jo kūryboje gali rasti daugybę minčių, padedančių susimąstyti apie tai, kas iš tikrųjų svarbu, tikra, nenuginčijama, kas domina ir jaudina visus, nepriklausomai nuo laikmečio ir gyvenamosios vietos.

Siūloma literatūra: Fiodoras Dostojevskis, *Nusikaltimas ir bausmė,* Vilnius: Margi raštai, 2010; Fiodoras Dostojevskis, *Broliai karamazovai,* Vilnius: Margi raštai, 2009; Elena Červinskienė, *Dostojevskis*, Vilnius: Margi raštai, 2004, p. 29–40, p. 132–146, p. 238–245; Michailas Bachtinas, Dostojevskio poetikos problemos, Vilnius: Baltos lankos, 1996; Antanas Maceina, *Didysis inkvizitorius,* Vilnius: S. Šalkauskio fondas, Littera, 1990.

Fiodoras Dostojevskis

BROLIAI KARAMAZOVAI

ANTRA DALIS

O gal tau brangūs tik dešimtys tūkstančių kilniųjų ir stipriųjų, o kiti milijonai, gausūs kaip marių smiltys, silpnųjų ir tave mylinčiųjų turi būti vien medžiaga kilniesiems ir stipriesiems? Ne, mums brangūs ir silpnieji. Jie ypatingi, jie maištininkai, bet galų gale jie pasidarys ir klusnūs. Jie stebėsis mumis ir laikys mus dievais už tai, kad mes, atsistoję jų priešakyje, sutikome nešti sunkią laisvės naštą ir juos valdyti, – tokia baisi pradės jiems pagaliau atrodyti jų laisvė! Bet mes pasakysime, kad esame klusnūs tau ir valdome juos tavo vardu. Mes vėl apgausime juos, nes tavęs jau nebeįsileisime. Šita apgaulė teiks mums kančių, nes mes būsime priversti meluoti. Štai ką reiškė tas pirmasis klausimas tyruose, ir štai ką tu atmetei dėl laisvės, kurią labiausiai branginai. O juk tame klausime glūdėjo didžioji šio pasaulio paslaptis. Sutikęs priimti „duoną“, tu būtum atsakęs į visuotinį ir amžiną tiek atskiro žmogaus, tiek visos žmonijos klausimą: „Kam reikia nusilenkti?“ Žmogus neturi kito tokio nuolatinio ir skausmingo rūpesčio, kaip, tapus laisvam, kuo greičiausiai surasti ką nors, kam galima būtų nusilenkti. Bet žmogus nori nusilenkti tam, kas yra neginčijama, tiek neginčijama, jog visi žmonės sutiktų drauge tam nusilenkti. Juk tie pasigailėtini padarai rūpinasi ne tik surasti tai, kam turėčiau aš ar kas kitas nusilenkti, bet surasti tai, kuo visi įtikėtų ir kam nusilenktų, ir būtinai *visi vienu kartu*. Šis reikalas *drauge* nusilenkti labiausiai ir kankina tiek atskirus žmones, tiek visą žmoniją nuo amžių pradžios. Versdami visus kam nors vienam nusilenkti, jie naikina viens kitą kalaviju. Jie kūrė dievus ir šaukė viens kitam: „Meskite savo dievus ir ateikite nusilenkti mūsiškiams, o jei ne, tai mirtis ir jums, ir jūsų dievams!“ Ir taip bus iki pasaulio pabaigos, netgi ir tada, kai išnyks pasaulyje dievai: vis tiek klaupsis prieš stabus. Tu žinojai, tu negalėjai nežinoti šios didžiausios žmogiškosios prigimties paslapties, bet tu atmetei šitą vienintelę absoliutinę vėliavą, kuri tau buvo pasiūlyta, kad galėtumei priversti visus nusilenkti prieš tave be jokių sąlygų, – žemiškos duonos vėliavą, ir atmetei ją dėl laisvės ir dangiškos duonos. Pažiūrėk, ką tu dar padarei. Ir vėl viską dėl laisvės! Sakau tau, kad žmogus neturi kito tokio skausmingo rūpesčio, kaip kad surasti ką nors, kam galėtų kuo greičiau atiduoti tą laisvės dovaną, su kuria užgimsta ši pasigailėtina būtybė. Bet žmonių laisvę užvaldo tik tas, kas nuramina jų sąžinę. Kartu su duona tau pasiūlyta neabejotina vėliava: duosi duonos, ir žmogus nusilenks, nes nėra kito tokio neabejotino daikto kaip duona, bet jei tuo pat metu dar ir kas nors kitas, be tavęs, užvaldys jo sąžinę, – o, tada jis net atsisakys tavo duonos ir seks paskui tą, kuris sugundė jo sąžinę. Čia buvo tavo tiesa. Juk žmogaus būties paslaptis yra ne pats jo gyvenimas, bet gyvenimo tikslas. Aiškiai nesuvokęs, kam turi gyventi, žmogus nė gyventi nesutiks ir greičiau pats susinaikins, negu pasiliks žemėje, nors aplink jį vien duona tebūtų. Taip jau yra, bet kas gi pasidarė: užuot užvaldęs žmonių laisvę, tu jiems dar ją padidinai! O gal užmiršai, kad ramybė ir netgi mirtis žmogui brangesnė negu laisvė pasirinkti gėrį ar blogį? Niekas taip negundo žmogaus kaip jo sąžinės laisvė, bet nieko nėra ir skausmingesnio. Ir štai, užuot padėjęs tvirtus ir pastovius pamatus žmonių sąžinei nuraminti visiems laikams, tu paėmei visa, kas nepaprasta, mįslinga, neaišku, paėmei visa, kas buvo pagal žmonių jėgas, todėl pasielgei tartum visai jų nemylėdamas, – ir kas gi taip padarė:

tas, kuris atėjo atiduoti už juos savo gyvybės! Užuot užvaldęs žmonių laisvę, tu padauginai ją ir laisvės kančiomis amžinai apsunkinai žmonių sielas. Tu norėjai laisvos žmogaus meilės, norėjai, kad jis laisva valia sektų paskui tave, susižavėjęs tavimi, iš meilės tau. Užuot laikęsis tvirto seno įstatymo, dabar savo laisva širdimi turi spręsti žmogus pats vienas, kas yra gėris ir kas yra blogis, turėdamas prieš akis tiktai tavo paveikslą ir juo pasikliaudamas, – bet nejaugi tu nepagalvojai, kad jis pagaliau paniekins ir netgi paneigs ir tavo paveikslą, ir tavo tiesą, jeigu jį prislėgs tokia baisi našta kaip pasirinkimo laisvė? Jis sušuks pagaliau, kad tiesa ne tavyje, nes argi galima buvo palikti juos labiau nerimstančius ir labiau kenčiančius, kaip kad tu padarei, palikdamas jiems tiek rūpesčių ir neišsprendžiamų klausimų. Taigi tu pats ir paskatinai juos griauti tavo paties karalystę ir nieko daugiau tuo nekaltink. O argi tas buvo tau pasiūlyta? Yra trys jėgos, tik trys vienintelės jėgos pasaulyje, kurios gali amžinai įveikti ir sužavėti šitų mažajėgių maištininkų sąžinę jų pačių laimei, – tos jėgos: stebuklas, paslaptis ir autoritetas. Tu paneigei ir vieną, ir kitą, ir trečią ir pats davei tam pavyzdį. Kai baisi ir didžiai išmintinga dvasia pastatė tave ant šventyklos viršūnės ir tarė tau: „Jei nori sužinoti, ar tu esi Dievo sūnus, šok žemyn, nes yra pasakyta, kad angelai pagaus ir neš jį, ir jis nenukris ir neužsimuš, ir sužinosi tada, ar tikrai esi dievo sūnus, ir įrodysi tada, koks tavo tikėjimas į savąjį tėvą“, bet tu išklausęs atmetei pasiūlymą ir nesusigundei, ir nešokai žemyn. O, žinoma, tu čia pasielgei išdidžiai ir puikiai, pasielgei kaip Dievas, bet žmonės, bet šita silpna ir maištaujanti padermė – argi jie dievai? O, tu tada supratai, kad jei tik būtumei žingsnį žengęs, jei būtumei vos pajudėjęs, prieš pasiryždamas šokti žemyn, tuojau ir būtumei sugundęs viešpatį ir praradęs visą tikėjimą į jį, ir būtumei mirtinai užsimušęs į žemę, kurios išganyti atėjai, ir būtų apsidžiaugusi protingoji dvasia, kuri tave gundė. Bet, kartoju, ar daug yra tokių kaip tu? Ir nejaugi tu iš tikrųjų galėjai nors akimirką pagalvoti, kad ir žmonės įstengs pasipriešinti tokiai pagundai? Argi jau taip sukurta žmonių prigimtis, kad jie galėtų paneigti stebuklą ir tokiais baisiais savo gyvenimo momentais, kada iškyla patys baisiausi, patys svarbiausi klausimai, taip kankinantys jų sielas, pasilikti vien su savo širdimi laisvai jų spręsti? O, tu žinojai, kad tavo didžius darbus išsaugos knygos, kad jų garsas pasieks amžių gelmes ir tolimiausius žemės pakraščius, ir tikėjaisi, kad, sekdamas tavo pavyzdžiu, ir žmogus pasiliks su Dievu, nereikalaudamas stebuklo. Bet tu nežinojai, kad vos tik žmogus atmes stebuklą, tuojau atmes ir dievą, nes žmogus ieško ne tiek dievo, kiek stebuklų. Ir kadangi žmogus nepajėgia likti be stebuklo, tai prisikurs daugybę naujų stebuklų, jau savų, ir nusilenks prieš žiniuonių burtus, prieš bobų kerus, nors būtų pats didžiausias maištininkas, eretikas ir bedievis! Tu nenužengei nuo kryžiaus, kai minia šaukė tau, tyčiodamasi ir juokdamasi iš tavęs: „Nuženk nuo kryžiaus, ir įtikėsime, kad tai tu.“ Nenužengei dėl to, kad vėlgi nepanorėjai pavergti žmogaus stebuklu ir troškai laisvo tikėjimo, be stebuklų. Troškai laisvos meilės, o ne džiugesio vergų, reginčių tavo galybę, sukrėtusią juos visam gyvenimui. Bet ir čia tu pervertinai žmones, nes, žinoma, jie yra vergai, nors ir sutverti maištininkais. Apsižvalgyk ir pagalvok: štai jau praėjo penkiolika amžių, taigi pažiūrėk į juos: ką gi tu išaukštinai ligi savęs? Prisiekiu, žmogus sukurtas silpnesnis ir menkesnis, negu tau atrodė! Ar jis gali, ar gali padaryti tai, ką tu padarei? Tiek jį gerbdamas, tu pasielgei taip, lyg nebeužjaustumei jo, nes per daug iš jo pareikalavai, – ir kas gi taip pasielgė: tas, kuris mylėjo jį labiau negu pats save! Būtumei mažiau jį gerbęs – būtumei mažiau iš jo pareikalavęs, o tai būtų labiau panašu į meilę, nes būtų palengvėjusi jo našta. Jis silpnas ir niekingas.

Kas iš to, kad jis dabar visur kelia maištą prieš mūsų valdžią ir didžiuojasi tuo, kad kelia maištą. Tai kūdikio ir mokinuko didystė. Tai maži vaikai, kurie pakėlė klasėje maištą ir išvijo mokytoją. Bet ateis galas ir vaikiščių džiūgavimui, jis brangiai atsieis jiems. Jie išgriaus šventyklas ir užlies krauju žemę. Betgi tie kvaili vaikai pagaliau supras, kad nors jie ir maištininkai, bet maištininkai mažajėgiai, savo maišto neištveriantys. Apsipylę kvailomis ašaromis, jie pagaliau pripažins, kad tas, kas sutvėrė tuos maištininkus, be abejonės, norėjo iš jų pasityčioti. Pasakys jis taip iš nevilties, ir jų žodžiai bus burnojimas prieš dievą, ir dėl to jie pasijus dar nelaimingesni, nes žmogiškoji prigimtis nepakenčia tokio burnojimo ir galų gale pati už tai visada jiems ir atkeršija. Taigi nerimas, sumišimas ir nelaimės – štai dabartinė žmonių dalia po to, kai tu tiek iškentėjai dėl jų laisvės! Didysis tavo pranašas alegoriškai pasakoja apie savo regėjimą, kad matęs visus pirmojo prisikėlimo dalyvius ir kad buvę jų po dvylika tūkstančių iš kiekvienos gentkartės. Bet jeigu jų tiek buvo, tai ir jie buvo tartum ne žmonės, o dievai. Jie iškentėjo tavo kryžių, iškentėjo dešimtis metų tyruose, alkani ir nuogi, maitindamiesi skėriais ir šaknimis, – ir, žinoma, tu gali didžiuodamasis parodyti šituos laisvės ir laisvos meilės, laisvos ir didingos aukos vaikus, tavimi pasikliovusius. Bet atsimink, kad jų buvo tiktai keli tūkstančiai, ir tai dievų, o visi kiti? Ir kuo kalti visi kiti silpni žmonės, kad negalėjo iškentėti tiek, kiek stiprieji? Kuo gi kalti silpnadvasiai, kad nepajėgia sutalpinti savyje tokių baisių dovanų? Nejaugi iš tikrųjų tu buvai atėjęs tik pas išrinktuosius ir išrinktiesiems? Bet jeigu taip, tai čia paslaptis, ir mes negalime jos suprasti. O jeigu paslaptis, tai ir mes turėjome teisę skelbti paslaptį ir mokyti juos, kad svarbu ne laisvas jų širdžių sprendimas ir ne meilė, o paslaptis, kuriai jis turi paklusti aklai, netgi prieš savo sąžinę. Taip mes ir padarėme. Mes atitaisėme tavo didžius darbus ir pagrindėme juos *stebuklu, paslaptimi* ir *autoritetu.* Ir žmonės apsidžiaugė, kad juos vėl vedame kaip kaimenę ir kad pagaliau nuo jų širdžių nuimta tokia baisi dovana, kuri teikė jiems tiek kančių. Sakyk, ar teisūs mes buvome, kad taip mokėme ir darėme? Nejaugi mes nemylėjome žmonijos, jei taip atlaidžiai pažiūrėjome į jos silpnumą, meilingai palengvinome jos naštą ir leidome jai, iš prigimties mažajėgei, netgi ir nuodėmes daryti, bet tiktai su mūsų žinia? Tai kodėl gi tu dabar atėjai mums trukdyti? Ir ko tu tyli ir taip jausmingai žvelgi į mane savo romiomis akimis? Supyk, aš nenoriu tavo meilės, nes ir pats tavęs nemyliu. Ir ką aš dar turiu slėpti nuo tavęs? Argi aš nežinau, su kuo kalbuosi? Viskas, ką turiu tau pasakyti, yra tau žinoma, matau tai iš tavo akių. Argi aš turiu nutylėti tau mūsų paslaptį? Gal tu nori išgirsti ją būtinai iš mano lūpų, tai klausyk: mes ne su tavimi, o su juo, štai mūsų paslaptis! Mes jau seniai ne su tavimi, o su juo, jau aštuoni šimtmečiai. Lygiai prieš aštuonis šimtus metų mes priėmėme iš jo tai, ką tu pasipiktinęs atmetei, priėmėme tą paskutinę dovaną, kurią jis siūlė tau, parodęs tau visas šios žemės karalystes; mes priėmėme iš jo Romą ir ciesoriaus kalaviją ir apsiskelbėme šio pasaulio valdovais, vieninteliais valdovais, nors ir ligi šiol nespėjome galutinai baigti savo žygio. Bet kas kaltas? O, kol kas dar tik pradžia mūsų žygio, bet jis prasidėjo. Dar ilgai reikės laukti jo baigties, ir dar daug turės iškentėti pasaulis, bet mes savo pasieksime ir tapsime ciesoriais, o tada jau pagalvosime ir apie visos žmonijos laimę. O juk tu jau tada galėjai paimti ciesoriaus kalaviją. Kodėl atmetei šią paskutinę dovaną? Jei nebūtum paniekinęs šio trečiojo galingosios dvasios patarimo, būtum suteikęs žmogui viską, ko siekia jis žemėje, tai yra: prieš ką nusilenkti, kam patikėti sąžinę ir kaip pagaliau susivienyti visiems į bendrą, pastovų ir darnų skruzdėlyną, nes reikalas susivienyti visam pasauliui yra trečioji ir paskutinė žmonių

kančia. Žmonija, ištisai paimta, visada stengėsi sutvarkyti savo gyvenimą būtinai pasauliniu mastu. Daug yra buvę didžių tautų, sukūrusių didžią istoriją, bet juo aukštesnės buvo tos tautos, juo buvo ir nelaimingesnės, nes labiau už kitas juto reikalą sudaryti vieną pasaulinę žmonių sąjungą. Didieji užkariautojai, Timūrai ir Čingischanai, stengdamiesi nukariauti visą pasaulį, praūžė viršum jo kaip viesulas, bet ir jie, kad ir nesąmoningai, išreiškė tą patį didį žmonijos poreikį sudaryti vieną pasaulinę bendruomenę. Jei būtum priėmęs pasaulį ir ciesoriaus purpurinę mantiją, būtum įsteigęs vieną pasaulinę karalystę, kurioje viešpatautų visuotinė taika. Juk kas gi kitas turi valdyti žmones, jei ne tie, kurie valdo jų sąžinę ir kieno rankose jų duona? Mes ir paėmėme ciesoriaus kalaviją, o jį paėmę, žinoma, atmetėme tave ir nuėjome paskui *jį*. O, dar praeis ištisi amžiai jų laisvo proto, jų mokslo ir antropofagijos siautėjimo, nes, pradėję be mūsų statyti savo Babelio bokštą, jie baigs antropofagija. Bet tada ir atšliauš pas mus žvėris ir laižys mums kojas ir aptaškys jas kruvinomis savo akių ašaromis. Ir mes atsisėsime ant žvėries ir iškelsime taurę, o ant jos bus parašyta: „Paslaptis!“ Bet tada, tik tada ateis žmonėms ramybės ir laimės karalystė. Tu didžiuojiesi savo išrinktaisiais, bet tu turi tiktai išrinktuosius, o mes nuraminsime visus. Bet dar to negana: dar daugelis tų išrinktųjų, tų galingųjų, kurie galėtų tapti išrinktaisiais, pagaliau nuvargo tavęs belaukdami ir jau perkėlė ir dar perkels savo širdies karštį ir savo dvasios galias į kitą dirvą ir pagaliau prieš tave patį iškels savo *laisvą* vėliavą. Bet šitą vėliavą tu pats iškėlei. O pas mus visi bus laimingi ir daugiau nei maišto nebekels, nei viens kito nenaikins, kaip visur naikina ligi šiol, kol viešpatauja tavoji laisvė. O, mes juos įtikinsime, kad jie tik tada ir taps laisvi, kai dėl mūsų atsisakys nuo savo laisvės ir mums nusilenks. Ir ką gi, ar mes būsime teisūs, ar sumeluosime? Jie patys įsitikins, kad mes teisūs, nes atsimins, kokią baisią vergiją ir sąmyšį užtraukė jiems tavoji laisvė. Laisvė, laisvas protas ir mokslas nuves juos į tokią painiavą ir pastatys prieš tokius stebuklus ir neatskleidžiamas paslaptis, jog vieni jų, nepaklusnūs ir žiaurūs, sunaikins patys save, kiti, nepaklusnūs, bet mažajėgiai, sunaikins vienas kitą, o treti, visi kiti, menkajėgiai ir nelaimingi, atšliauš prie mūsų kojų ir suklyks mums: „Taip, jūs buvote teisūs, jūs vieni žinojote jo paslaptį, ir mes grįžtame prie jūsų, gelbėkite mus nuo mūsų pačių.“ Gaudami iš mūsų duoną, jie, žinoma, aiškiai matys, kad mes jų pačių duoną, jų pačių rankomis uždirbtą, imame iš jų ir jiems patiems dalijame, kad čia nėra jokio stebuklo, matys, kad akmenų mes nepavertėme duona, bet iš tiesų labiau nei pačia duona jie apsidžiaugs tuo, kad gauna ją iš mūsų rankų! Mat labai gerai atmins, kad anksčiau, be mūsų, pati duona, jų pelnyta, jų pačių rankose pavirsdavo akmenimis, o kai jie grįžo prie mūsų, tai patys akmenys jų rankose duona pavirto. Per daug, per daug gerai jie supras, ką reiškia visiškai paklusti! Ir kol žmonės to nesupras, tol jie bus nelaimingi. Pasakyk, kas buvo kalčiausias, kad jie šito ilgai nesuprato? Kas išsklaidė kaimenę ir išblaškė ją nežinomais keliais? Bet kaimenė vėl susirinks ir vėl paklus mums, ir jau galutinai. Tada mes duosime jiems ramią, kuklią laimę, derančią menkajėgiams padarams, kurie tokie ir sutverti. O, mes pagaliau įtikinsime juos, kad išdidumas jiems nepritinka, nes, juos išaukštindamas, tu išmokei juos didžiuotis; įrodysime jiems, kad jie menkajėgiai, kad jie tik pasigailėtini vaikai, bet kad vaikiška laimė yra pati saldžiausia. Jie pasidarys bailūs ir žiūrės į mus, ir glausis išsigandę prie mūsų, kaip paukšteliai kad glaudžiasi prie perekšlės. Jie stebėsis ir baisėsis mumis ir didžiuosis, kad mes esame tokie galingi ir tokie išmintingi, jog įstengėme sutramdyti neramią tūkstančio milijonų kaimenę. Jie, tokie silpnučiai, drebės prieš mus, bijodami mūsų rūsčio, jų

protas nusilps, jų akys pasidarys ašaringos kaip vaikų ir moterų, bet vos tik mes mostelėsime ranka, jie vėl džiaugsis ir linksminsis ir dainuos vaikiškas dainas. Taip, mes priversime juos dirbti, bet laisvomis nuo darbo valandomis sukursime jiems gyvenimą kaip vaikų žaidimą, su vaikiškomis dainomis, su choru, su nekaltais šokiais. O, mes leisime jiems ir nusidėti, juk jie silpni ir bejėgiai, ir jie mylės mus kaip vaikai už tai, kad leidžiame jiems nusidėti. Pasakysime jiems, kad kiekviena nuodėmė bus atpirkta, jeigu jie nusidės tada, kai mes leisime jiems nusidėti; o leisime jiems nusidėti todėl, kad mylime juos, o bausmę už tas nuodėmes, tiek jau to, prisiimsime sau. Taip, prisiimsime sau, o jie dievins mus kaip geradarius, kurie sutiko už jų nuodėmes atsakyti prieš dievą. Ir jie atskleis mums visas savo paslaptis. Mes leisime arba drausime jiems gyventi su jų žmonomis ir meilužėmis, turėti ar neturėti vaikų, – viskas pareis nuo jų klusnumo, – ir jie linksmai ir džiaugsmingai nusilenks prieš mus. Pačias skausmingiausias savo sąžinės paslaptis – viską, viską jie patikės mums, ir mes viską išspręsime, ir jie su džiaugsmu priims mūsų sprendimą, nes jis išvaduos juos nuo didelio nerimo ir baisių dabartinių kančių, kai jie viską turi laisvai spręsti patys. Ir visi bus laimingi, visi milijonai šių padarų, išskyrus šimtą tūkstančių tų, kurie juos valdys. Ir tik mes, paslapties saugotojai, būsime nelaimingi. Bus tūkstančiai milijonų laimingų kūdikių ir šimtas tūkstančių kankinių, užsitraukusių ant savęs gėrio ir blogio pažinimo prakeiktį. Tyliai numirs jie, tyliai užges tavo vardan ir anapus karsto ras tik mirtį. Bet mes išsaugosime paslaptį ir jų pačių laimei viliosime juos dangišku ir amžinu atpildu. Mat jei ir būtų kas aname pasaulyje, tai jau, žinoma, ne tokiems kaip jie. Pranašystės skelbia, kad tu ateisi ir vėl nugalėsi, ateisi su savo išrinktaisiais, su savo išdidžiaisiais ir galingaisiais, bet mes pasakysime, kad jie išganė tik patys save, o mes išganėme visus. Sako, kad būsianti nuplėšta garbė ištvirkėlei, sėdinčiai ant žvėries ir laikančiai savo rankose *paslaptį,* kad vėl pakelsią maištą mažajėgiai, kad sudraskysią purpurinę jos mantiją ir apnuoginsią „šlykštų“ jos kūną. Bet aš pakilsiu tada ir parodysiu tau tūkstančius milijonų laimingų kūdikių, nepažinusių nuodėmės. Ir mes, jų laimės dėlei prisiėmę jų nuodėmes, mes stosime prieš tave ir pasakysime: „Teisk mus, jei gali ir drįsti“. Žinok, kad aš nebijau tavęs. Žinok, kad ir aš buvau tyruose, kad ir aš maitinausi skėriais ir šaknimis, kad ir aš laiminau laisvę, kuria tu palaiminai žmones, ir aš norėjau patekti tarp tavo išrinktųjų, galingųjų ir stipriųjų, troškau jų „skaičių padidinti“. Bet apsigalvojau ir nepanorau tarnauti beprotybei. Palikau juos ir prisidėjau prie nesuskaitomos daugybės tų, kurie *ištaisė tavo didžius darbus.* Aš pasitraukiau nuo išdidžiųjų ir grįžau prie romiųjų šitų romiųjų laimei. Tai, ką aš tau sakau, išsipildys, ir mūsų karalystė bus įkurta. Kartoju tau, rytoj tu pamatysi tą klusnią kaimenę, kuri sulig mano rankos mostu puls žerti degančių žarijų į tavo laužą, kuriame sudeginsiu tave už tai, kad atėjai mums trukdyti. Nes jeigu kas iš tikrųjų nusipelnė mūsų laužo, tai tik tu. *Dixi*“.

Ivanas nutilo. Bekalbėdamas įsikarščiavo ir kalbėjo su entuziazmu; o kai baigė, staiga nusišypsojo.

Alioša visą laiką klausėsi tylėdamas, o į pabaigą ėmė itin jaudintis, daug kartų bandė pertraukti brolio kalbą, bet, matyti, vis laikėsi; ūmai jis prabilo, tartum iš vietos pašoko.

– Bet... tai nesąmonė! – suriko jis paraudęs. – Tavo poema yra Jėzaus pašlovinimas, o ne piktžodžiavimas... kaip tu norėjai. Ir kas patikės tavo mintimis apie laisvę? Argi taip, argi taip reikia ją suprasti! Argi taip ją supranta stačiatikiai... Tai Roma, bet ir Roma ne visa, netiesa, – tai blogiausi katalikybės atstovai, inkvizitoriai, jėzuitai!.. Ir visai neįma-

noma tokia fantastinė asmenybė kaip tavo inkvizitorius. Kas tai per žmonių nuodėmės, kurias jis prisiėmė? Kokie ten paslapties saugotojai, prisiėmę kažkokį prakeikimą dėl žmonių laimės? Kada ir kas juos yra matęs? Mes žinome jėzuitus, apie juos blogi atsiliepimai, bet argi jie tokie, kaip tu vaizduoji? Jie visai ne tokie, visai ne... Jie tėra Romos armija būsimai visuotinei šios žemės karalystei, su imperatoriumi, vyriausiuoju Romos kunigu priešakyje... štai jų idealas, tik be jokių paslapčių ir be kilnaus liūdesio... Pats paprasčiausias troškimas valdžios, nešvarių žemiškų gėrybių, pavergimo... nelyginant būsimos baudžiavos, kur jie taps dvarininkais... štai ir viskas, ko jiems reikia. Jie gal nė dievo netiki. Tavo kenčiantis inkvizitorius – tik fantazija...

– Bet pala, pala, – juokėsi Ivanas, – kaip tu įsikarščiavai. Fantazija, tu sakai, bet tebūnie ir taip! Žinoma, fantazija. Bet vis dėlto leisk paklausti: nejaugi tu iš tikrųjų manai, kad visą šitą pastarųjų amžių katalikų sąjūdį iš tikrųjų sukėlė tik valdžios ir tik nešvarių gėrybių troškimas? Ar tik ne tėvas Pajisijus tave taip moko?

– Ne, ne, priešingai, tėvas Pajisijus kartą kalbėjo netgi kažkaip panašiai kaip ir tu... bet, žinoma, ne taip, visai ne taip, – staiga susigriebė Alioša.

– Tai vis dėlto labai vertinga žinia, nors ir sakai, kad „visai ne taip“. Aš kaip tik ir klausiu tave, kodėl tavo jėzuitai ir inkvizitoriai susibūrė vien tik dėl bjaurių materialinių gėrybių? Kodėl tarp jų negali atsirasti nė vieno kentėtojo, kurį kankina didelis sielvartas ir kuris myli žmoniją? Štai kas: įsivaizduok, kad atsirado nors vienas tarp visų tų, kur trokšta tik materialinių ir nešvarių gėrybių,– nors vienas toks kaip mano senis inkvizitorius, kuris pats valgė šaknis tyruose ir baisingai marino savo kūną, kad taptų laisvas ir tobulas, bet vis dėlto visą gyvenimą mylėjo žmoniją ir staiga praregėjo ir pamatė, kad nedaug dvasinės palaimos teikia žmogui ištobulinta valia, jei tuo pat metu jis įsitikins, kad milijonai kitų būtybių dievo sutvertos tartum kokioms patyčioms, kad jos niekuomet neįstengs susitvarkyti su savo laisve, kad iš pasigailėtinų maištininkų niekuomet neišaugs milžinai bokštui užbaigti, kad ne tokiems pusgalviams svajojo sukurti savo harmoniją didysis idealistas. Visa tai supratęs, jis grįžo ir prisidėjo... prie protingų žmonių. Nejaugi negalėjo taip atsitikti?

– Prie ko prisidėjo, prie kokių protingų žmonių? – suriko Alioša beveik azartiškai. – Jokio ypatingo proto jie neturi ir jokių ypatingų paslapčių ar sekretų... Jie tik bedieviai, štai ir visa jų paslaptis. Tavo inkvizitorius netiki dievo, štai ir visa jo paslaptis!

– Tebūnie ir taip! Pagaliau tu perpratai. Ir tikrai taip, tikrai čia visa paslaptis, bet argi tai ne kančia, kad ir tokiam žmogui kaip jis, kuris visą gyvenimą pražudė beieškodamas išganymo tyruose ir neišsigydė nuo meilės žmonijai? Baigdamas savo dienas, jis tvirtai įsitikina, kad tik didžiosios baisios dvasios patarimai galėtų daugiau ar mažiau padėti mažajėgiams maištininkams, „neužbaigtiems bandomiesiems padarams, sutvertiems pajuokai.“ Ir štai, tuo įsitikinęs, jis mato, kad reikia klausyti protingosios dvasios, baisiosios naikinimo ir mirties dvasios patarimų, o tam reikia priimti melą ir apgaulę ir jau sąmoningai vesti žmones į naikinimą ir mirtį ir apgaudinėti juos visą kelią, kad jie kaip nors nepastebėtų, kur vedami, kad nors kelionėje tie pasigailėtini apjakėliai jaustųsi laimingi. Ir įsidėmėk, jie apgaudinėjami vardan to, kurio idealu senis aistringai tikėjo visą savo gyvenimą! Argi tai nėra nelaimė? Ir jei nors vienas toks imtų vadovauti visai šitai armijai, kuri „trokšta valdžios tik dėl nešvarių gėrybių“, – tai nejau negana nors vieno tokio, kad išeitų tragedija? Maža to: pakanka ir vieno tokio, stovinčio priešakyje, kad pagaliau gimtų tikra vadovaujanti visų Romos siekimų idėja su visomis jos armijomis

ir su jėzuitais, aukščiausia tų siekimų idėja. Aš tau atvirai sakau, kad tvirtai tikiu, jog tas vienintelis žmogus vis dėlto nebuvo vienintelis tarp vadovaujančių visam sąjūdžiui. Kas žino, galbūt ir tarp vyriausiųjų Romos kunigų vienas kitas pasitaikė ir toks. Kas žino, galbūt šitas prakeiktas senis, taip atkakliai ir taip savotiškai mylįs žmoniją, egzistuoja ir dabar nesuskaitomos daugybės tokių atskirų senių pavidalu, ir egzistuoja visai ne atsitiktinai, bet kaip santarvė, kaip slapta sąjunga, jau seniai įsteigta saugoti paslapčiai, saugoti jai nuo vargšų mažajėgių žmonių, kad galima būtų padaryti juos laimingus. Taip tikrai yra, taip ir turi būti. Man atrodo, kad netgi ir masonai turi kažkokią panašią paslaptį, kuria grindžia savo teoriją, ir kad katalikai tik už tai taip ir nekenčia masonų, kad žiūri į juos kaip į savo konkurentus, skaldančius vieningą idėją, kai tuo tarpu turėtų būti viena avidė ir vienas ganytojas... Beje, gindamas savo mintį, aš atrodau kaip autorius, negebąs tavęs įtikinti. Užteks apie tai.

– Tu gal pats esi masonas! – staiga išsprūdo Aliošai. – Tu netiki Dievo,– pridūrė jis, bet jau su nepaprasta širdgėla. Jam, be to, pasirodė, kad brolis žiūri į jį su pašaipa. – Kuo gi baigiasi tavo poema? – staiga paklausė jis, nuleidęs akis. – O gal jau baigta?

– Aš norėjau taip ją baigti: kai inkvizitorius nutilo, tai kurį laiką laukė, ką jam pasakys belaisvis. Jo tylėjimas slėgė jį. Jis matė, kad kalinys klausosi jo tyliai ir nuoširdžiai, žvelgdamas jam tiesiai į akis ir, matyt, nenorėdamas prieštarauti. Senis geidautų, kad tas pasakytų jam ką nors, kad ir ką nors skaudaus ir baisaus. Bet tas, nė žodžio netaręs, staiga prieina prie senio ir tyliai bučiuoja jį į bekraujės devynių dešimčių metų lūpas. Štai ir visas atsakymas. Senis krūpteli. Kažkas suvirpa jo lūpų kampučiuose; jis eina prie durų, atidaro jas ir sako jam: „Išeik ir daugiau nebeateik... niekuomet neateik... niekuomet, niekuomet!“ Ir išleidžia jį į „tamsias miesto gatves“. Belaisvis išeina.

– O senis?

– Pabučiavimas degina jam širdį, bet senis pasilieka prie savo idėjos.

– Ir tu drauge su juo, ir tu? – suriko Alioša su širdgėla.

Ivanas susijuokė.

– Bet juk tai nesąmonė, Alioša, juk tai tik paika poema paiko studento, kuris niekada nėra parašęs nė dviejų eilučių. Kodėl tu taip rimtai žiūri į tai? Ar tik nemanai, kad aš dabar tiesiog ir važiuosiu ten, pas jėzuitus, ir prisidėsiu prie tos daugybės žmonių, kurie taiso jo didžius darbus? O viešpatie, kas man rūpi? Juk aš tau sakiau: kad tik aš ligi trisdešimties metų išgyvenčiau, o tada – taurę į grindis!

– O lipnūs pumpurėliai, o brangūs kapai, o žydras dangus, o mylima moteris! Kaipgi tu gyvensi, kuo tu juos mylėsi? – šaukė Alioša su širdgėla. – Argi tai įmanoma su tokiu pragaru krūtinėje ir galvoje? Ne, tu tikrai pas juos važiuoji ir prisidėsi prie jų... o jei ne, tai nusižudysi, neištversi!

– Yra tokia jėga, kuri viską ištvers! – tarė Ivanas su šalta šypsena.

– Kokia jėga?

– Karamazoviška... karamazoviškos niekšybės jėga.

– Vadinasi, paskęsti paleistuvybėje, pasmaugti, supūdyti sielą, ar taip, ar taip?

– Gal ir taip... bet ligi trisdešimt metų galbūt išvengsiu, o paskui...

– Kaipgi išvengsi? Kuriuo būdu išvengsi? Tai neįmanoma šitaip galvojančiam žmogui.

– Išvengsiu, nes esu Karamazovas.

– Vadinasi, „viskas leista“? Viskas leista, ar ne taip, ar ne taip?

Ivanas susiraukė ir staiga kažkaip keistai išblyško.

– A, tai tu vakarykščio žodelio nusitvėrei, dėl kurio taip įsižeidė Mijusovas... ir kurį, taip naiviai išsišokęs, pakartojo brolis Dmitrijus? – kreivai šyptelėjo jis. – Taip, gal ir tikrai „viskas leista“, jeigu jau kartą taip pasakiau. Neišsižadu. Mitenkos redakcija irgi nebloga.

Alioša tylomis žiūrėjo į jį.

– Aš, broli, prieš išvažiuodamas maniau, kad turiu nors tave vieną visame pasaulyje, – staiga prabilo Ivanas su kažkokiu netikėtu jausmu, – o dabar matau, kad ir tavo širdyje nėra man vietos, mano mielas atsiskyrėli. Formulės „viskas leista“ aš neišsižadėsiu, na, ir ką gi, gal už tai tu manęs išsižadėsi, ar taip, ar taip?

Alioša pakilo, priėjo prie jo ir tylėdamas švelniai pabučiavo į lūpas.

– Literatūrinė vagystė! – suriko Ivanas, staiga pagautas kažkokio entuziazmo. – Tu pavogei tai iš mano poemos! Vis dėlto dėkui. Kilk, Alioša, eisim, laikas ir man, ir tau.

Juodu išėjo, bet sustojo prie traktieriaus priebučio.

– Štai kas, Alioša, – prašneko Ivanas tvirtu balsu, – jei tikrai dar man teks gėrėtis lipniais pumpurėliais, tai aš mylėsiu juos tik tave minėdamas. Pakanka man to, kad tu čia kažkur esi, ir dar nepraeis man noras gyventi. Ar tau pakanka to? Jei nori, priimk tai pagaliau kaip meilės prisipažinimą. O dabar tu dešinėn, aš kairėn – ir užteks, girdi, užteks. Atseit, jei aš rytoj neišvažiuočiau (manau, tikrai išvažiuosiu) ir mes vėl kaip nors susitiktume, tai jau visomis šitomis temomis tu daugiau su manimi nė žodžio. Primygtinai prašau. Ir apie brolį Dmitrijų, ypačiai prašau tave, daugiau su manimi niekuomet nepradėk kalbos, – pridūrė jis staiga suirzęs, – viskas išsemta, viskas iškalbėta, ar ne tiesa? O aš tau irgi iš savo pusės štai kokį pasižadėjimą duosiu: kai, baigdamas trečiąją dešimtį metų, panorėsiu „trenkti taurę žemėn“, tai, kad ir kur tu būtum, aš vis tiek dar ateisiu pasikalbėti su tavimi... kad ir iš Amerikos atvažiuosiu, žinok tai. Tyčia atvažiuosiu. Bus tada labai įdomu ir į tave pažiūrėti: kaip tada tu atrodysi? Matai, pasižadėjimas gana iškilmingas. O iš tikrųjų gal septyneriems, gal dešimčiai metų išsiskiriame. Na, dabar eik pas savo *Pater Seraphicus,* juk jis miršta; numirs be tavęs, tai dar, ko gero, ant manęs supyksi, kad tave sulaikiau. Lik sveikas, pabučiuok mane dar kartą, va taip, ir eik...

Ivanas staiga pasisuko ir nuėjo savo keliu jau nebeatsigręždamas. Panašiai vakar išsiskyrė su Alioša ir brolis Dmitrijus, nors vakar buvo visai kitaip. Šita keista mintelė šmėstelėjo kaip žaibas liūdname Aliošos prote, liūdname ir susisielojusiame šią valandą. Jis truputį palaukė, žiūrėdamas įkandin brolio. Kažkodėl staiga pastebėjo, kad brolis Ivanas eina kažkaip krypuodamas ir kad jo dešinysis petys, kai žiūri iš užpakalio, atrodo žemesnis už kairįjį. Anksčiau jis niekad nebuvo to pastebėjęs. Bet staiga jis irgi pasisuko ir pasileido protekiniais vienuolyno link. Jau smarkiai temo, ir jam buvo beveik baisu: kažkas nauja brendo jo sieloje, bet kas būtent – jis nebūtų galėjęs pasakyti. Kaip ir vakar, vėl pakilo vėjas, ir šimtametės pušys gūdžiai suošė aplinkui, kai jis įėjo į skito miškelį. Jis beveik bėgte bėgo. *„Pater Seraphicus* – iš kur jis paėmė šitą vardą – iš kur? – dingtelėjo Aliošai. – Ivanas, vargšas Ivanas, kada gi aš dabar jį pamatysiu... Štai ir skitas, viešpatie! Taip, taip, tai jis, tai *Pater Seraphicus,* jis išgelbės mane... nuo jo ir amžinai!“

Vėliau jis keletą kartų savo gyvenime didžiai stebėjosi ir negalėjo suprasti, kodėl taip ūmai, tik ką išsiskyręs su Ivanu, visai užmiršo brolį Dmitrijų, nors rytą, tik prieš keletą valandų buvo tvirtai nusistatęs jį susirasti, kad ir nebetektų šiandien prieš naktį grįžti į vienuolyną.

Vertė Motiejus Miškinis

Fiodoras Dostojevskis

NUSIKALTIMAS IR BAUSMĖ

I TOMAS

PIRMOJI DALIS

I

Liepos pradžioje, didžiausių karščių metu, vakarop, vienas jaunikaitis išėjo į gatvę iš savo kambarėlio, kurį nuomojosi iš S. gatvelės gyventojų, ir iš lėto, tartum nesiryždamas, nuėjo K. tilto linkui.

Jis laimingai išvengė nesusitikęs savo šeimininkės ant laiptų. Jo kambarėlis buvo po pačiu didelio, penkių aukštų namo stogu ir labiau panėšėjo į spintą, negu į butą. O jo buto šeimininkė, iš kurios jis nuomojosi šitą kambarėlį su pietumis ir patarnavimu, gyveno vienu laiptų tarpu žemiau, atskirame bute, ir kiekvieną kartą, išeinant į gatvę, jam būtinai reikėdavo praeiti pro šeimininkės virtuvę, beveik visada ligi gali atlapą į laiptus. Ir kiekvieną kartą jaunikaitį, praeinantį pro šalį, suimdavo kažin koks liguistas ir bailus pojūtis, kurio jis gėdydavosi, dėl kurio raukydavosi. Jis kiaurai buvo prasiskolinęs šeimininkei ir bijodavo su ja susitikti.

Ne taip jau jis buvo bailus ir užuitas, netgi visai priešingai; tik jau kuris laikas jį viskas ūmai suerzindavo, jo jausmai būdavo įtempti, tartum jis hipochondrija sirgtų. Jis tiek buvo įsigilinęs į save ir nuo visų atsiskyręs, jog net su bet kuo bijodavo susitikti, ne tiktai su šeimininke. Jis buvo slegiamas neturto; bet net toji slėgsena nustojo paskutiniuoju metu jį kamavusi. Kasdieniniais savo reikalais visiškai nustojo rūpintis ir nenorėjo jais rūpintis. Nė kokios šeimininkės po teisybei jis nebijojo, kad ir ką ji bebūtų kėsinusis jam padaryti. Bet stoviniuoti ant laiptų, klausytis visokių tauškalų apie visus tuos šiokiadienius atsipykusius niekniekius, kurie jam visai ne galvoj, visi tie kabinėjimaisi sumokėti, grasinimai, skundai, ir dar pačiam išsisukinėti, atsiprašinėti, meluoti, – ne, jau verčiau prašliaužti kaip nors laiptais kaip katei ir pranykti, kad niekas nė nepastebėtų.

Vis dėlto šį kartą baimė susitikti su savo kreditore net jį patį nustebino, jau į gatvę išėjus.

„Kokį darbą aš ketinu padaryti ir drauge kokių aš mažmožių bijau! – pamanė jis, keistai šypsodamasis. – Hm... taip... viskas žmogaus rankose, ir viską betgi jis pro nosį praleidžia, vien iš bailumo... tai jau aksioma... Įdomu, ko žmonės labiausiai bijo... Naujo žingsnio, naujo nuosavo žodžio jie labiausiai bijo... O vis dėlto aš perdaug plepu. Todėl nieko ir neveikiu, kad plepti. O gal, beje, ir taip: todėl plepu, kad nieko neveikiu. Tai aš per šį paskutinį mėnesį būsiu išmokęs plepėti, begulėdamas per dienų dienas kertėje ir begalvodamas... apie iškasamus lobius. Na, ko aš dabar einu? Argi aš sugebėsiu tai padaryti? Argi tai rimta? Visai nerimta. Taip tik, dėl fantazijos pats save guodžiu; žaislai! O ką gi, tegu sau bus ir žaislai!“

Gatvėje karštumas baisiausias, be to, tvankumas, stumdymasis, visur kalkės, pastatai, plytos, dulkės ir ta ypatinga vasarinė smarvė, taip pažįstama kiekvienam peterburgiečiui, neišsigalinčiam nuomotis vasarnamio, – visa tai drauge nemaloniai sukrėtė ir be to pakrikusius jaunikaičio nervus. O nepakenčiama smarvė iš smuklių, kurių šioje

miesto dalyje didelė daugybė ir girti, tolydžio sutinkami, kad ir šiokiadien, baigtinai pildė šlykštų ir liūdną vaizdo koloritą. Giliausio abuojumo jausmas akimirką blikstelėjo leinuose jaunikaičio veido bruožuose. Jis, beje, buvo itin gražus, gražių, tamsių akių, tamsiaplaukis, poaukščio stogo, laibas ir lieknas. Bet greit jis tartum giliai įsimąstė, net, tikriau sakant, kaip ir apsvaigo ir ėjo toliau, jau nebematydamas aplinkos, nė nenorėdamas jos matyti. Retkarčiais tik murmėjo kažką sau vienas iš savo įpratimo į monologus, kurį beturįs pats sau dabar prisipažino. Tą pat valandėlę jis ir pats nusivokė, kad jo mintys kartais painiojasi ir kad jis labai silpnas: antra diena, kaip jau jis beveik nieko nevalgęs.

Jis buvo taip prastai apsivilkęs, jog kitas, net ir pratęs žmogus, būtų drovėjęsis dieną su tokiais skarmalais į gatvę išeiti. Tiesą pasakius, miesto dalis buvo, tokia, kad apdaru čia sunku buvo ką nustebinti. Sennaja aikštės artumas, tam tikrų įstaigų apstas ir daugiausia cechų ir amato žmonės, susikimšę tose Peterburgo vidurio gatvėse ir gatvelėse, kartais tokiais subjektais pamargindavo bendrąją panoramą, jog keista būtų buvę ir stebėtis, sutikus kokią figūrą. Bet tiek jau buvo susikaupę piktos paniekos jaunikaičio sieloje, jog jis, kad ir be galo buvo opus, kuo mažiausiai gėdijosi gatvėje savo skarmalų. Kas kitą sutikti kai kuriuos pažįstamus arba buvusius draugus, su kuriais apskritai jis nemėgdavo susitikti... O tuo tarpu, kai vienas girtas, kurį kažkodėl ir kažkur vežė dideliais ratais, su didžiuliu sunkiniu arkliu, staiga jam suriko pravažiuodamas: „Ė tu, vokiečių skrybliau!“ ir subliovė visa gerkle, rodydamas į jį ranka, – jaunikaitis staiga stabtelėjo ir nervingai griebėsi už savo skrybėlės. Ta skrybėlė buvo aukšta, apskrita, cimermaniška, bet jau visai sunešiota, nurudavusi, visa skylėta ir dėmėta, be atbrylių ir pačiu biauriuoju savo kraštu į šalį nulinkusi. Bet ne gėda, o visiškai kitas jausmas, greičiau panašus į išgąstį, suėmė jį..

– Taip ir žinojau! – murmėjo jis suglumęs. – Taip ir maniau! Tai jau visų bjauriausia! Štai, viena kokia nors tokia kvailybė, koks nors niekingiausias mažmožis visą sumanymą gali niekais nuvaryti! Taip, perdaug žymi skrybėlė... Juokinga, todėl ir žymi... Mano skarmalai būtinai reikalingi kepurės, kad ir seno sklindžio kokio, tik ne šitos baidyklės. Niekas tokiomis nedėvi, per varstą pastebės, įsidėmės... svarbiausia, paskum įsidėmės, štai ir kaltės įrodymas. Čia reikia būti kuo nežymiausiam... Mažmožiai, mažmožiai svarbiausia!.. Šitokie mažmožiai kaip tik ir žudo visada ir viską...

Ėjimo jam buvo nedaug; jis net žinojo, kiek žingsnių nuo jo namų vartų: lygiai septyni šimtai trisdešimt. Kažkaip kartą jis juos suskaitė labai įsisvajojęs. Tuo metu jis ir pats dar netikėdavo tomis savo svajonėmis ir tik erzindavo save? jų nežmonišku, bet patraukliu drąsumu. Ogi dabar, po mėnesio, jis jau kitaip ėmė žiūrėti, ir nors kirkindavo save monologais apie savo paties silpnumą ir neryžtumą, jis betgi „nežmonišką“ svajonę kažkaip net prieš savo valią įprato laikyti jau sumanymu, nors vis dar savimi netikėjo. Jis net dabar ėjo savo sumanymo išmėginti ir sulig kiekvienu žingsniu vis labyn ir labyn jaudinosi.

Nervingai drebėdamas, priėjo prie didžiulių namų, kurių, viena siena ėjo pagal perkasą, o antra į ...ės gatvę. Šie namai buvo suskirstyti mažais butais ir gyvenami įvairių verteivų, – siuvėjų, šaltkalvių, virėjų, įvairių vokiečių, merginų, iš savęs gyvenančių smulkių valdininkėlių ir t. t. Įeiną, išeiną žmonės siute siuvo pro abejus vartus, ir abiejuose namų kiemuose. Čia tarnavo trys ar keturi kiemsargiai. Jaunasis žmogus buvo labai patenkintas, nė vieno iš jų nesutikęs, ir nežymiai įčiaužė stačiai iš pavartės į dešinę,

į laiptus. Laiptai buvo tamsūs ir siauri, „užpakaliniai," bet jis visa tat jau pažinojo, buvo ištyręs, ir jam visa šita aplinka tiko: tokiame patamsyje net smalsi akis buvo nepavojinga. „Jeigu šiuo metu aš taip bijau, tai kas gi būtų, jei ir iš tikrųjų kaip nors tektų ligi paties darbo prieiti?.." pamanė jis nevalingai, lipdamas į ketvirtąjį aukštą. Čia jam pastojo kelią nešėjai, paleistieji iš kariuomenės kareiviai, kurie nešė baldus iš vieno buto. Jis jau pirmiau žinojo, kad tame bute gyveno, vienas vokietis su šeima, valdininkas: „vadinasi, šis vokietis dabar išsikrausto ir, vadinasi, ketvirtajame aukšte, šituose laiptuose ir šitoje aikštelėje, kurį laiką liks gyvenamas tiktai vienas senės butas. Tai gerai... dėl visa ko..." jis vėl pamanė ir paskambino į senės butą. Varpelis silpnai barkštelėjo, tarsi jis iš skardos būtų buvęs padarytas, bet ne iš vario. Panašiuose tokių namų mažuose butuose kuone visur tokie varpeliai. Jis jau buvo pamiršęs šio varpelio skambėjimą, ir dabar šis ypatingas skambėjimas tartum staiga jam kažką priminė ir ryškiai atvaizdavo... Jis taip ir krūptelėjo, perdaug jau pasilpę buvo nervai tuo sykiu. Netrukus prasivėrė siauručiukas durų plyšelis: gyventoja tyrinėjo pro plyšį atėjusįjį su aiškiu nepasitikėjimu, ir tik matėsi jos blizgančios iš patamsio akutės. Bet pamačiusi aikštelėje daug žmonių, ji įsidrąsino ir visai atidarė. Jaunasis žmogus peržengė slenkstį į tamsų prieškambarį, perdarytą sienele, už kurios buvo mažutytė virtuvėlė. Senė prieš jį stovėjo tylėdama ir klausiamai į jį žiūrėjo. Tai buvo smulkutė, sausa senikė, kokių šešių dešimtų metų, su smailiomis ir piktomis akutėmis, su mažute smaila nosimi ir vienplaukė. Jos palši, mažumą pražilę plaukai buvo riebiai sviestu įtepti. Ant jos laibo ir ilgo kaklo, panašaus į vištos koją, buvo užvyniotas kažkoks multino skuduras, o ant jos pečių, kad ir taip karšta buvo, karojo visa nudružusi ir nurudavusi kailinė „kacaveika". Senukė tolydžio kosėjo ir krenkštė. Turbūt, jaunikaitis kažin kaip ypatingai pažvelgė į ją, kad ir jos akyse staiga vėl blykstelėjo tas pats nepasitikėjimas.

– Raskolnikovas, studentas, buvau pas jus prieš mėnesį, – skubėjo murmėti jaunikaitis pusiau nusilenkdamas, atsiminęs, kad reikia būti meilesniam.

– Atsimenu, širduli, labai gerai atsimenu, kad jūs buvote, – ryškiai prakalbo senukė, visą laiką klausiamomis akimis žiūrėdama į jo veidą.

– Tai va... ir vėl su tokiu pat reikaliuku... – tęsė Raskolnikovas, kiek sumišęs ir stebėdamasis senės nepasitikėjimu.

„O gal ji ir visada tokia, tik aš anuokart nebuvau pastebėjęs," pagalvojo jis, nesmagiai jausdamasis.

Senė patylėjo, tartum ką mąstydama, paskui pasitraukė į šalį ir, rodydama į kambario duris, tarė, praleisdama svečią:

– Įeikite, širduli.

Nedidelis kambarys, į kurį įėjo jaunikaitis, su geltonais apmušalais, jeronimais ir muslininėmis užuolaidomis ant langų, tą valandėlę buvo skaidriai nušviestas besileidžiančios saulės. „Ir tada, gali būti, taip pat saulė švies!.." tartum iš netyčių šmėkštelėjo Raskolnikovui galvoje, ir jis skubiai permetė akimis visa, kas buvo kambaryje, kad geriau galėtų įsidėmėti ir įsiminti padėtį. Bet kambary nebuvo nieko ypatingo. Baldų, labai senų ir geltono medžio, buvo sofa su milžiniška išriesta medine atkalte, apvalus ovalinės formos stalas priešais sofą, tualetas su veidroduku tarpusienyje, kėdės pasieniais ir keli skatikiniai paveikslai su geltonais rėmeliais, vaizduoją vokietes paneles su paukščiais rankose, – šit ir visi baldai. Kertėje prieš nedidelį paveikslą degė lempelė. Visa buvo labai švaru; ir baldai, ir grindys buvo nutrinti ligi žvilgant, viskas švitėjo. „Lizavetos

darbas," – pamanė jaunikaitis. Nė dulkelės nebuvo galima rasti visame bute. „Tai pas senas ir piktas našles būna tokia švarybė", galvojo toliau sau vienas Raskolnikovas ir smalsiai pažiūrėjo žvairiom į kartūninę kito mažutyčio kambarėlio durų užuolaidą, kur stovėjo senės lova ir komoda, ir kur jis nė kartą nebuvo pažiūrėjęs. Viso buto ir tebuvo šitie du kambariai.

– Ko reikia? – griežtai tarė senė, įeidama į kambarį ir, kaip pirma, stodamasi tiesiai priešais jį, kad žiūrėtų jam stačiai į veidą.

– Užstatą atnešiau, šit. – Ir jis išsiėmė iš kišenės seną, plokščią sidabrinį laikrodėlį. Užpakaliniame jo viršelyje buvo atvaizduotas gaublys. Grandinėlė buvo plieninė.

– Tai kad ir pirmajam užstatui jau laikas suėjo. Jau trys dienos, kaip mėnuo sukako.

– Aš jums palūkanas dar už mėnesį sumokėsiu; pakęskite.

– A, tai čia jau mano gera valia, širduli, ar kęsti, ar jūsų daiktą tuojau pat parduoti.

– Ar daug už laikrodį duotumėte, Alena Ivanovną?

– O kad su niekais vaikštai, širduti, gal, žiū, jis nieko nebevertas. Už žiedelį jums aną kartą du bilietėliu paklojau, o va gi jį ir naują nupirkti pas auksakalį už pusantro rublio gali.

– Jau ketvertą rublių tai duokite, aš išpirksiu, čia tėvo. Aš greit pinigų gausiu.

– Pusantro rublio ir palūkanos iš anksto, jei norite.

– Pusantro rublio! – suriko jaunikaitis.

– Kaip sau žinote. – Ir senė atkišo jam laikrodėlį. Jaunikaitis paėmė jį ir taip supyko, jog buvo jau beišeinąs; bet tuojau pat sugalvojo kitaip, atsiminęs, kad eiti nebėra kur ir kad jis čia dar ir ko kito atėjo.

– Duokite! – pasakė šiurkščiai.

Senė įsikišo ranką į kišenę raktų ir įėjo į kitą kambarį, už užuolaidos. Jaunikaitis, palikęs vienas vidury kambario, smalsiai klausėsi ir samprotavo. Buvo girdėti, kaip ji atrakino komodą.

„Turbūt, viršutinį stalčių, – samprotavo jis. – Raktus ji, vadinasi, dešinėje kišenėje nešiojasi..! Visi viename ryšelyje, ant plieninio žiedo... Ir ten vienas raktas yra už visus didesnis, triskart, su dantytu spurgu, tik jau ne nuo komodos... Vadinasi, yra dar kažin kokia dėžutė ar skrynia... Štai kas įdomu. Skrynių visada tokie raktai... O vis dėlto, kaip tai niekšiška visa..."

Senė grįžo.

– Tai va, širduli: jei per mėnesį po griviną nuo rublio, tai nuo pusantro rublio priderės iš jūsų penkiolika kapeikų, už mėnesį pirmyn. Ogi už du anuos rublius iš jūsų dar pridera pagal tą patį skaičių pirmyn dvidešimt kapeikų. O iš viso, vadinasi, trisdešimt penkios. Taigi dabar, jums atseina už jūsų laikrodį gauti rublį penkiolika kapeikų. Te, imkite.

– Kaip! tai jau dabar rublis penkiolika kapeikų!

– Taip yra.

Jaunikaitis nebesiginčijo ir paėmė pinigus. Jis žiūrėjo į senę ir nesiskubino išeiti, lyg būtų norėjęs kažką dar pasakyti ar padaryti, bet tartum jis nė pats nežinojo, ką būtent...

– Aš jums, Alena Ivanovna, gali būt, šiomis dienomis dar vieną daiktą atnešiu... sidabrinį... gerą... papirosinę vieną... kai tik iš bičiulio atsiimsiu...

Jis sumišo ir nutilo.

– Na, tai tada ir kalbėsim, širduli.

– Sudiev... O jūs visada namie viena sėdite, seselės nėra? – paklausė jis, kaip begalėdamas palaidžiau, išeidamas į priešinę.

– O kas jums darbo apie ją, širduli?

– Gi nieko ypatingo. Aš taip sau paklausiau. O jūs tuojau. Sudiev, Alena Ivanovna!

Raskolnikovas išėjo visiškai sumišęs. Jo sumišimas vis didėjo ir didėjo. Lipdamas žemyn laiptais, jis keletą kartų net buvo sustojęs, lyg staiga kažko apstulbęs. Ir pagaliau, jau gatvėje, sušuko:

„Vai, Dieve! Kaip visa tat šlykštu. Ir nejaugi, nejaugi aš... ne, tai niekai, nesąmonė! – pridėjo jis griežtai. – Ir nejaugi šitokia baisybė galėjo man į galvą ateiti? Kokiuose purvuose betgi galėtų mano širdis murdytis. Svarbiausia: nešvaru, biauru, šlykštu, šlykštu... O aš, visą mėnesį..."

Bet jis negalėjo išreikšti nei žodžiais, nei šūksniais savo susijaudinimo. Begalinio pasibiaurėjimo jausmas, kuris buvo pradėjęs slėgti ir drumsti jo širdį dar tada, kai jis ėjo pas senę, dabar taip išaugo ir išryškėjo, jog jis nebesižinojo kur dėtis nuo to maudulio. Jis ėjo šaligatviu kaip girtas, nebematydamas praeivių ir stumdydamasis, ir atsipeikėjo jau kitoje gatvėje. Apsidairęs pastebėjo, bestovįs priešais smuklę, į kurią įeinama iš šaligatvio, laiptais žemyn, į pogrindį.

Kaip tik tuo metu išėjo iš smuklės pro duris du girti ir, viekas antrą palaikydami ir plūsdamiesi, kapanojosi į gatvę. Ilgai negalvodamas, Raskolnikovas tuojau nusileido žemyn. Niekad lig tol jis nebuvo vaikščiojęs po smukles, bet dabar jam galva sukosi, ir, be to, baisus troškulys jį kamavo. Jam užėjo noras atsigerti šalto alaus, juo labiau, kad ūmų savo nusilpimą jis aiškino ir tuo, kad buvo alkanas. Jis atsisėdo tamsioje ir nešvarioje kertėje, už glitaus stalelio, paprašė alaus ir godžiai išgėrė pirmąją stiklinę. Bematant visa nuslūgo, ir jo mintys pragiedrėjo. „Visa tatai nesąmonė, – tarė jis, vilties sustiprintas, – ir nebuvo čia ko nerimauti! „Tiesiog fizinis pakrikimas! Vienas koks alaus stiklas, sausainio kąsnis, – ir šit, viena akimirka, tvirtėja protas, giedrėja mintis, stiprėja ketinimai. Tfu, kokia visa tai menkysta!.."

Kad ir su panieka nusispiovęs, jis žiūrėjo jau linksmai, tartum staiga nusikratęs kažkokia baisia našta, ir draugiškai apžvelgė visus ten buvusius. Bet net ir tą minutę jis iš tolo nujautė, jog visas tas jo nusiteikimas į gera buvo taip pat liguistas.

Smuklėje tuo laiku buvo likę nebedaug žmonių.

Be tų dviejų girtų, kuriuos jis patiko ant laiptų, tuoj paskui juos išėjo dar gauja, kokis penketas, su viena merga ir su armonika. Jiems išėjus, buvo tylu ir erdva. Pasiliko vienas įkaušęs, bet nedaug, besėdįs prie alaus, iš pažiūros miestietis; jo draugas, storas, stambus, su žila barzda, apsivilkęs sibirine striuke, labai nusileseęs, besnūduriuojąs ant suolo ir retkarčiais, staiga, tartum pro miegus, sukruntąs pirštais pliaukšėti, išskėtęs rankas, ir šokčioti viršutine korpuso dalimi, nepakildamas, ir kartu sau dainavo kažką beprasmiška, stengdamasis prisiminti žodžius, kaip antai:

Metais žmoną mylavau,
Me-tais žmo-ną my-la-vau...

Arba staiga, nubudęs vėl:

Gatve plačiąja skridau,
Savo pirmąją radau...

Bet niekas prie jo laimės neprisidėjo; nešnekus jo draugas žiūrėjo į visą tą energijos prasiveržimą netgi piktai ir su nepasitikėjimu. Buvo tenai ir dar vienas žmogus, iš pažiūros panašus lyg ir į atsistatydinusį valdininką. Jis sėdėjo skyrium, priešais savo stiklinėlę, retkarčiais gurkšnodamas ir žvalgydamasis aplink. Jis buvo irgi tarsi kažkaip susijaudinęs.

[...]

III

Jis nubudo kitą dieną jau vėlai, po neramaus miego, bet miegas nepastiprino jo. Nubudo jis aptulžęs, sugižęs, piktas ir su neapykanta apsižvalgė po savo ląstą. Tai buvo mažutytis narvelis, kokių šešių žingsnių ilgio, ir tiek žemas, jog bent kiek aukštesniam žmogui čia darydavosi klaiku ir vis rodydavosi, jog tuoj tuoj kvakštelėsi galva į lubas. Baldai atitiko patį būstą: buvo trys senos kėdės, nevisai betinkamos, dažytas stalas kertėje, ant kurio gulėjo keletas sąsiuvinių ir knygų; jau vien iš to, kaip jie buvo apdulkę, buvo matyti, kad seniai niekieno ranka jų nebepaliečia; ir, pagaliau, didelė kerėbliška sofa, užimanti kone visą pasienį ir pusę viso kambario pločio, kadaise buvusi aptraukta margu kartūnu, bet dabar apdriskusi ir atstojanti Raskolnikovui lovą. Dažnai jis miegodavo ant jos kaip stovi, nenusivilkęs, be paklodės, užsiklojęs savo senu, palaikiu studentišku apsiaustu ir su vienu mažu priegalvėliu galvūgalyje, po kuriuo susidėjo visus kiek tiktai turėjo skalbinius, švarius ir sunešiotus, kad būtų aukščiau po galva. Priešais sofą stovėjo mažutis stalelis.

Sunku būtų buvę labiau neapsileisti ir besuskresti; bet Raskolnikovui tatai buvo net malonu prie jo dabartinės nuotaikos. Jis griežtai pasitraukė nuo visų, lyg vėžlys į savo kiautą, ir net tarnaitės veidas, kuri privalėjo jam patarnauti ir kartais dirstelėdavo į jo kambarį, keldavo jam tulžį ir konvulsijas. Taip būna kai kuriems monomanams, perdaug prie ko nors susikaupusiems. Jo buto šeimininkė jau dvi savaitės buvo nustojusi jam valgį siųsti, o jis dar nepagalvojo ligi šiol nueiti išsiaiškinti su ja, nors ir sėdėjo be pietų. Nastazija, virėja ir vienintelė šeimininkės tarnaitė, iš dalies buvo patenkinta tokia gyventojo nuotaika ir visai liovėsi valyti ir šluoti jo kambarį, taip tik, kokį kartą per savaitę, iš netyčių paimdavo šluotą. Ji ir pabudino jį dabar.

– Kelkis, ko miegi! – suriko ji, – dešimta valanda. Aš tau arbatos atnešiau; ar nori arbatytės? Išalkai gal gi?

Gyventojas prasimerkė, krūptelėjo ir pamatė Nastaziją..

– O arbata bene šeimininkės? – paklausė jis, iš lėto keldamasis nuo sofos. Atrodė kaip ligonis.

– Kur tau šeimininkės!

Ji pastatė priešais jį savo nuosavą įskilusį arbatinuką, su nupilstyta arbata, ir padėjo porą. geltono cukraus kąsnelių.

– Šit, Nastazija, būk tokia gera, – tarė jis, kišenėje pasirausęs (jis taip ir miegojo apsivilkęs) ir ištraukęs variokų saujelę, – nueik ir nupirk man bandelę. Ir paimk mėsinėje nors truputį dešros, kur pigesnė.

– Bandelę tai tuojau parnešiu, o vietoj dešros gal kopūstų užvalgytum? Kopūstai geri, vakarykščiai. Dar vakar tau palikau, tik tu parėjai vėlai. Geri kopūstai.

Raskolnikovui bevalgant atneštus kopūstus, Nastazija atsisėdo greta jo ant sofos ir ėmė plepėti. Ji buvo sodžiaus boba ir labai plepi.

– Praskovija Pavlovna nori tave policijai skųsti, – pasakė ji.

Jis smarkiai susiraukė.

– Policijai? Ko jai reikia?

– Pinigų nemoki ir iš fateros nesikraustai. Žinoma, ko reikia.

– E, šitokio velnio dar stigo, – murmėjo jis, dantimis grieždamas; – ne, man tatai dabar... visai ne laiku... Kvaila ji, – pasakė jis balsu. – Aš šiandien pas ją užeisiu, pasikalbėsiu.

– Kvailumo tai ji kvaila, tokia pat kaip ir aš, o tu tai jau labai išmintingas, guli, kaip maišas, ir, kas iš tavęs naudos. Anksčiau, sakai, eidavai vaikų mokyti, o dabar kodėl nieko nedirbi?

– Aš dirbu... – nenoroms ir rūsčiai pratarė Raskolnikovas.

– Ką dirbi?

– Darbą...

– Kokį darbą?

– Mąstau, – rimtai atsakė jis, patylėjęs.

Nastazija taip ir nuleipo juokais. Ji labai buvo palinkusi juoktis, ir kai ją prajukindavo kas, tai juokdavosi negirdomis, linguodama ir kratydamasi visu kūnu, juokdavosi tol, kol jai pačiai jau šleikštu pasidarydavo.

– O pinigų ar daug primąstei? – vos nevos, pagaliau, ji pratarė.

– Be batų negalima vaikų mokyti. A, nusispjauti.

– O tu į šulinį nespjauk.

– Už vaikus variokais temoka. Ką už kapeikas padarysi? – nenoromis tęsė jis, tartum pats savo mintims atsakinėdamas.

– O tau tuoj iš karto kad visą kapitalą?

Jis keistai pažiūrėjo į ją.

– Taip, visą kapitalą, – griežtai atsakė jis patylėjęs.

– Na, tu pamažu, kad neišgąsdintum; labai jau baisu. Bandelės eiti ar ne?

– Kaip nori.

– Vaje, užmiršus buvau! Tau juk laišką vakar, kai namie nebuvai, atnešė.

– Laišką! Man! Iš ko?

– Iš ko, nežinau. Savo tris kapeikas laiškanešiui atidaviau. Ar grąžinsi, ką?

– Tai duok, dėl Dievo meilės, duok! – visas susijaudinęs sušuko Raskolnikovas, – Viešpatie!

Po minutės atnešė laišką.

Taip ir yra: iš motinos, iš R. gubernijos. Jis net nubalo, paimdamas jį. Jau seniai nebegaudavo laiškų; bet dabar ir dar kai kas kita staiga suspaudė jam širdį.

– Nastazija, išeik, dėl Dievo; še tau tris kapeikas, tiktai išeik, dėl dievo, greičiau išeik!

Laiškas drebėjo jo rankose. Jis nenorėjo atplėšti prie jos: jis norėjo vienui vienas su šituo laišku palikti. Nastazijai išėjus, ūmai jį pridėjo prie lūpų ir pabučiavo; paskui ilgai dar žiūrėjo į adreso rašyseną, į pažįstamą ir mielą jam, smulkią ir pažulnią rašyseną jo motinos, kuri kadaise jį mokė skaityti ir rašyti. Jis delsė; jis dargi kaip ir bijojo kažko. Pagaliau atplėšė: laiškas buvo didelis, storas, dviejų lotų; du dideli laiškiniai popieriaus lapai smulkių smulkiausiai buvo prirašyti.

„Mielasai mano Rodia, – rašė motina, – šit jau du mėnesiai su viršum, kaip su tavim nebesikalbu laiškais, dėl tos priežasties aš pati kentėjau ir net kurią naktį užmigti nega-

lėdavau begalvodama. Bet tu gal nekaltinsi manęs dėl to tylėjimo nenoromis. Tu žinai, kaip aš tave myliu; tave mes vieną teturim, aš ir Dunia, tu mums viskas, visa viltis ir pasitikėjimas mūsų. Kas su manim darėsi, kai sužinojau, kad tu jau keli mėnesiai kaip metęs universitetą, neturėdamas iš ko gyventi, ir kad tavo pamokos ir kiti lėšų šaltiniai išseko! Kuo aš galėjau tau su savo šimtu dvidešimt rublių metinės pensijos padėti? Penkiolika rublių, kuriuos prieš ketvertą mėnesių tau nusiunčiau, aš pasiskolinau, kaip tu ir pats žinai, tos pačios pensijos sąskaiton, iš čionykščio mūsų pirklio Vasilijaus Ivanovičiaus Vachrušino. Jis geras žmogus, kadaise dar tavo tėvo bičiulis buvęs. Bet, atidavusi jam savo teises gauti pensiją, aš turėjau laukti, kol skola bus išmokėta, o tai tik dabar pasibaigė, todėl per visą tą laiką nieko negalėjau tau nusiųsti. Bet dabar, Dievui dėkui, aš, rodos, galiu tau dar nusiųsti, ir apskritai, mes dabar net galim fortūna pasigirti, apie ką ir skubinu tau pranešti. Ir, visų pirma, ar įspėsi tu, mielasai Rodia, kad tavo sesuo šit jau pusantro mėnesio gyvena su manim, ir mes jau daugiau niekad nebeišsiskirsim. Garbė tau, Viešpatie, pasibaigė jos kankynė, bet apsakysiu tau visa paeiliui, kad tu, sužinotum, kaip viskas buvo ir ką mes nuo tavęs ligi šiol slėpėme. Kada tu man dar prieš porą mėnesių buvai parašęs, jog iš kažko esi girdėjęs, kad Dunia ponų Svidrigailovų namuose daug kenčianti dėl žiaurumo ir buvai prašęs mane tiksliau tai paaiškinti, – ką aš tada tau būčiau galėjusi atrašyti? Jeigu būčiau nurašiusi tau visą teisybę, tai tu tikrai visa būtum metęs ir nors pėsčias, bet būtum pas mus atėjęs, nes aš žinau ir tavo būdą, ir jausmus, ir tu nebūtum davęs savo sesers skausti. Juk aš pati buvau baisiai nusiminusi, bet ką padarysi? Aš ir pati visos teisybės tada nežinojau. O svarbiausias kliuvinys buvo tas, kad Dunečka, stodama pernai metais į jų namus guvernante, paėmė avansu visą šimtą rublių ir sulygo kas mėnuo išlaikyti iš algos, o užtat ir negalima buvo vietos palikti, neatsilyginus skolos. Ogi tą sumą (dabar jau tau galiu viską išaiškinti, brangiausias Rodia) paėmė ji daugiausia tam, kad tau nusiųstų šešiasdešimt rublių, kurių tu tada taip labai reikalingas buvai ir kuriuos tu pernai iš mūsų gavai. Mes tada tave prigavusios buvome, parašėme, jog tai Dunečkos seniau sutaupyti, bet tai netiesa buvo, o dabar aš tau visa teisingai, kaip buvo, pasakau, todėl kad viskas dabar ūmai pasikeitė, Dievo valia, į gerą, ir kad tu žinotum, kaip tave Dunia myli ir kokios ji neapsakomai geros širdies. Iš tikrųjų, ponas Svidrigailovas iš pradžių elgėsi su ja labai šiurkščiai ir visaip nemandagiai iš jos šaipydavosi prie stalo... Bet nebenoriu besileisti į visas tas nemielas smulkmenas, kad nejaudinčiau tavęs be reikalo, nesgi jau viskas dabar baigta. Trumpiau, nežiūrint, kad Marta Petrovna, p. Svidrigailovo žmona, ir visi namiškiai labai gerai ir mandagiai elgdavosi, Dunečkai vis dėlto labai sunku buvo, ypačiai kai p. Svidrigailovas, savo senu, dar pulke įgytu papratimu, Bacho įtakoje būdavo. Bet vėliau kas išėjo? Įsivaizduok sau, šitas pusgalvis jau seniai buvo įsigeidęs Dunios, bet vis tą slėpė, dangstydamasis nemandagumu ir panieka jai. Galbūt ir pats gėdydavosi ir baisėdavosi, matydamas save jau tiekos metų ir šeimos tėvą esant, nuo tokių vėjavaikiškų vilčių, o todėl ir pykdavo pats prieš savo valią ant Dunios. O gali būti ir taip, kad jis savo elgesio šiurkštumu ir pajuokomis norėjo tik nuslėpti nuo kitų visą teisybę. Bet, galų gale, neištūrėjo ir išdrįso atvirai kreiptis į Dunią su šlykščiausiais pasiūlymais, žadėdamas jai įvairių dovanų ir, be to dar, mesti viską ir su ja išvažiuoti į kitą dvarą, arba, rasi, ir į užsienius. Gali įsivaizduoti visas jos kančias! Tučtuojau mesti tarnybą ir išeiti ji negalėjo, ne tiktai dėl skolos, bet dar gailėjosi Martos Petrovnos, kuri tuojau būtų pradėjusi įtarinėti, o dėl to, žinoma, būtų kilę barniai namuose. Juk ir pačiai Dunečkai būtų buvęs didelis skaudalas;

jau nebūtų taip sau pasibaigę. Buvo susidėję čia daug ir kitų įvairių priežasčių, ir Dunia jokiu būdu anksčiau, kaip po šešių savaičių negalėjo ištrūkti iš tų siaubingų namų. Be abejo, tu pažįsti Dunią, žinai, kokia ji protinga ir kokio tvirto būdo. Dunečka daug gali iškentėti, ir net kuo blogiausiais atvejais ji gali surasti savyje tiek taurumo, kad neprarastų savo stiprybės. Ji net man nieko neparašė dėl viso šito dalyko, o mes dažnai su ja susižinodavom. Viskas iškilo aikštėn netikėtai. Marta Petrovna netyčia pasiklausė sode, kaip jos vyras maldauja, kad Dunečka sutiktų, ir viską, supratusi atvirkščiai, visu kuo ją pačią ir apkaltino, manydama, kad ji čia priežastis. Įvyko tarp jų ten pat sode baisiausia scena: Marta Petrovna net sudavė Duniai, nieko nebenorėjo klausyti, o patį visą valandą plyšojo ir pagaliau paliepė tučtuojau Dunią pas mane į miestą išvežti paprastais ūkininkų ratais, į kuriuos sumetė visus jos daiktus, skalbinius, drapanas, visa kaip pakliuvo, nesurišta ir nesudėta. O čia dar smarkus lietus pasitaikė, ir Dunia, įskaudinta ir apšmeižta, turėjo ištisus septyniolika varstų su kaimiečiu nedengtuose ratuose važiuoti. Pagalvok dabar, ką aš būčiau galėjusi į tavo laišką, prieš porą mėnesių gautą, atrašyti, ir apie ką rašyti? Aš pati be galo nusiminusi buvau; tiesos tau rašyti nedrįsau, nes tai būtų tave be galo sukiršinę, įskaudinę ir nelaimingą padarę, o ką gi tu būtum galėjęs padaryti? nebent save pražudyti, o ir Dunečka draudė; o prikimšti laišką kokių niekniekių, kada sieloje tokia gėla, aš negalėjau. Visą mėnesį pas mus po visą miestą vaikščiojo liežuviai dėl šitos istorijos, o buvo ir lig tiek priveikę, jog mums net į cerkvę nebebuvo kaip vaikščioti su Dunia dėl niekinančių žvilgsnių ir šnibždų, ir net balsu prie mūsų kalbėdavo. Gi visi pažįstami ėmė mūsų šalintis, visi nustojo net sveikintis, ir aš tikrai buvau sužinojusi, kad pirklių pardavėjai ir kai kurie raštininkai buvo norėję amžiną gėdą padaryti, mūsų namų vartus degutu ištepti, jog net šeimininkai buvo ėmę reikalauti, kad mes tuojau iš buto išsikeltumėm. To viso priežastis buvo Marta Petrovna, kuri spėjo visuose namuose Dunią apkaltinti ir apšmeižti. Ji pas mus su visais pasižįsta ir tą mėnesį tolydžio važinėdavo į miestą, ir kadangi ji truputį paplepa ir mėgsta pasakotis apie savo šeimos reikalus, o ypač skųstis savo vyru visiems ir kiekvienam, nors tai labai negražu, tai visą istoriją ir išnešiojo per trumpą laiką ne tik po miestą, bet ir po apskritį. Aš buvau susirgusi, o Dunečka stipresnė už mane, ir kad tu būtum matęs, kaip ji tai visa iškentėjo ir mane guodė ir ramino! Ji angelas! Bet Dievo malonė mūsų kančias sutrumpino: ponas Svidrigailovas susiprato ir ėmė atgailoti ir, turbūt, Dunios gailėdamas Martai Petrovnai aiškiai ir akivaizdžiai išrodė, jog Dunia nieko nekalta, būtent: laišką, kurį dar prieš tai, nekaip Marta Petrovna juos užtiko sode, ji turėjo parašyti ir įduoti jam, kad išvengtų asmeninių pasikalbėjimų ir slaptų susitikimų, kurių jis reikalavo ir kuris, Duniai išvažiavus, liko p. Svidrigailovo rankose. Jame laiške ji su didžiausia aistra ir be galo pasipiktinusi prikaišioja jam, kad jis kaip tik savo žmonos atžvilgiu negarbingai elgiasi, nurodinėja jam, kad jis tėvas ir šeimos žmogus, ir, pagaliau, koks niekšingas iš jo pusės yra darbas kankinti ir nelaimingą daryti jau be to nelaimingą ir bejėgę mergaitę. Vienu žodžiu, mylimas Rodia, šitas laiškas toks kilnus ir graudžiai parašytas, jog aš raudojau jį skaitydama ir ligi šiol negaliu jo skaityti be ašarų. Be to dar, daug padėjo Duniai išteisinti tarnai savo parodymais, kurie daug daugiau buvo matę ir žinojo, negu pats p. Svidrigailovas manė, kaip tai paprastai ir būna. Marta Petrovna visiškai buvo apkvaišinta ir „iš naujo užmušta“, kaip ji pati mums prisipažino, bet užtat visiškai įsitikino Dunios nekaltumu ir tučtuojau kitą rytą, sekmadienį, atvažiavusi stačiai į soborą, klaupėsi ant kelių ir su ašoromis maldavo dievo motiną duoti jai stiprybės pakelti tą naują mėginimą

ir atlikti savo pareigą. Po to, stačiai iš soboro, nė pas ką nebeužvažiuodama, atvažiavo pas mus, visa mums papasakojo, graudžiai verkė ir, didžiai gailėdamos, globstė ir maldavo Dunią, kad jai atleistų. Tą pat rytą, nėgaišdama, tiesiog iš mūsų išėjo lankytis visuose miesto namuose ir visur, kaip begalima palankiausiai Dunečkai šnekėdama, raudodama, atstatinėjo jos nekaltumą ir kėlė jos jausmų ir elgesio taurumą. To dar maža, visiems rodė ir balsu skaitė pačios Dunios ponui Svidrigailovui rašytą laišką, ir net leisdavo šitą laišką nusirašinėti (man rodos, tatai jau ir perdaug). Tuo būdu keletą dienų iš eilės jai teko pas visus mieste lankytis, nes kiti ėmė reikšti nepasitenkinimo, kad kitiems buvo suteikta pirmenybė, ir tuo būdu buvo nustatyta eilė, taip kad kiekvieni namai jau laukdavo iš anksto ir visi žinodavo, kad tą ir tą dieną Marta Petrovna ten ir ten skaitys šitą laišką, ir į kiekvieną skaitymą vėl susirinkdavo net ir tie, kurie laišką jau keletą kartų buvo klausę ir savo namuose, ir pas pažįstamus, pagal eilę. Mano nuomone, čia daug, labai daug buvo perdėta; bet Marta Petrovna tokio jau būdo. Šiaip ar taip, ji pilnai atstatė Dunečkos garbę, o visas to dalyko biaurumas neišdildoma gėdos dėme pažymėjo jos vyrą, kaip vyriausią kaltininką, taip, kad jo net ir gaila; perdaug jau griežtai pasielgta su tuo pusgalviu. Dunią tuojau pradėjo kviesti į kai kuriuos namus vaikų mokyti, bet ji atsisakė. Apskritai, visi ėmė ją ypatingai gerbti. Visa tai daugiausia ir buvo priežastis tam netikėtam įvykiui, dėl kurio dabar kinta, gali sakyt, visas mūsų likimas. Žinok, mylimasai Rodia, kad Duniai pasipiršo jaunikis, ir ji jau sutiko, apie tai kuo greičiausiai skubinu tau pranešti. Nors visa tai įvyko su tavimi nepasitarus, bet tu veikiausiai neturėsi pretenzijų nei į mane, nei į seserį, nes pats pamatysi, iš dalyko turinio, kad laukti ir atidėlioti ligi tu atrašysi nebūtume galėjusios. Pagaliau ir tu pats, savo akimis nematęs, nebūtum galėjęs visko kaip reikiant išspręsti. Įvyko šit kaip. Jis jau rūmų tarėjas, Piotras Petrovičius Lužinas, ir tolimas giminė Martai Petrovnai, kuri prie to reikalo daug prisidėjo. Pradėjo nuo to, kad per ją jis pasisakė norįs su mumis susipažinti, buvo tinkamai priimtas, gėrė kavą, o jau kitą dieną atsiuntė laišką, kuriame labai mandagiai išdėstė savo pasiūlymą ir prašė greit ir įsakmiai atsakyti. Jis – reikalų, darbo žmogus, ir darbui atsidėjęs, ir dabar skuba į Peterburgą, todėl kiekviena minutė jam brangi. Suprantama, iš pradžios mes buvome labai nustebusios, kadangi visa tai įvyko taip ūmai ir netikėtai. Galvojom ir svarstėm visą tą dieną. Žmogus jis patikimas ir savo būvį apsirūpinęs, dvi tarnybas eina ir jau turi savo kapitalą. Teisybė, jis jau keturiasdešimt penkerių metų; bet pakankamai gražus iš pažiūros ir dar gali moterims patikti, o ir apskritai, jis žmogus itin solidus ir padorus, tiktai bent kiek niūrus ir gal poišdidis. Bet, turbūt, tiktai taip atrodo, iš pirmo pamatymo. Taigi įspėju tave, mielasai Rodia, kai pasimatysi su juo Peterburge, kas įvyks labai greit, tai nebūk perdaug karštas ir ūmus, spręsdamas apie jį, kaip kad yra tavo savumas, jei iš pirmo pamatymo tau jis kuo nors nepatiktų. Sakau tat dėl visa ko, nors ir įsitikinusi, kad jis tau gero įspūdžio padarys. Be to dar, jei nori bet kokį žmogų pažinti, visada turi elgtis santūriai ir atsargiai, kad kartais paklaidų nepadarytum arba klaidingos nuomonės neįgytum, – vėliau labai jau sunku visa tai ištaisyti ir išlyginti. O Piotras Petrovičius daugeliu atžvilgių vis dėlto žmogus gerbtinas. Jau pirmą kartą apsilankęs, jis pareiškė mums, kad jis žmogus rimtas, bet daugeliu atžvilgių sutinkąs, kaip jis išsireiškė, su mūsų „naujosios kartos įsitikinimais“ ir esąs visų prietarų priešas. Daug dar jis kalbėjo, todėl kad jis bent kiek pagyrūnas ir labai mėgsta, kad kas jo klausytų, bet juk tai beveik nėra yda. Aš, žinoma, maža ką tesuprantu, bet Dunia man paaiškino, kad jis žmogus, nors ir nedidelio mokslo, bet protingas ir, rodos, geras. Tu juk pažįsti savo

sesers būdą, Rodia. Ji mergaitė griežta, išmintinga, kantri ir tauri, nors ir ūmios širdies, tatai aš jau gerai esu pastebėjusi. Žinoma, čia kokios ypatingos meilės iš jos, nei iš jo pusės nėra, bet Dunia, be to, kad ji protinga mergaitė, – kartu be galo prakilni būtybė, kaip angelas, todėl užsidės sau pareigą sukurti laimę vyrui, kuris savo ruožtui imtų rūpintis jos laime, o tuo mes, kol kas, neturim didelių priežasčių abejoti, nors ir, reikia prisipažinti, pogreičiai visa įvyko. Pridursiu, kad jis žmogus labai visur su apskaičiavimu, ir, žinoma, pats pamatys, kad ir jo paties laimė juo tikresnė bus, juo Dunečka bus su juo laimingesnė. O ten dėl kokių nors būdo nelygumų, kokių senųjų įpročių arba dėl kai kurių net pažiūrų skirtumų (tokie dalykai net labai laimingose porose neišvengiami), tai Dunytė man pati pasakė, kad ji čia savimi pasikliauna: nesą ko čia sielotis, ir ji galinti labai daug iškentėti, kad tik kiti visi santykiai būtų dori ir teisingi. Jis, pavyzdžiui, ir man iš pradžių pasirodė kiek poaštris, bet juk tas gali pasirodyti kaip tik dėl to, kad jis žmogus status, ir tikrai taip. Pavyzdžiui, antrukart apsilankęs, jau gavęs sutikimą, bešnekėdamas, jis pasakė, kad jau ir pirmiau, nepažindamas Dunios, jau buvęs nusistatęs vesti mergaitę dorą, bet be kraičio ir būtinai tokią, kuri jau būtų patyrusi didelį vargą; todėl, kaip jis paaiškino, kad vyras neturi būti nieku įpareigotas savo žmonai, o daug geriau, jei žmona savo vyrą laiko savo labdariu. Pridėsiu, kad jis šiek tiek švelniau ir meiliau išsireiškė, negu aš parašiau, todėl kad aš pamiršau tikruosius jo posakius, o atmenu tiktai pačią prasmę, ir be to, pasakė tai visai ne tyčiomis, bet, matyti, prasitarė įsileidęs į kalbą, įkaitęs, taip, kad net stengėsi paskui pasitaisyti ir sušvelninti, bet man vis dėlto pasirodė tas truputį šiurkštoka, ir aš sakiau po to Duniai. Dunia net su apmaudu man atsakė, kad „žodžiai tai dar ne darbai“, ir tas, žinoma, teisybė. Prieš ryždamasi, Dunečka nemiegojo visą naktį ir, manydama mane jau miegant, atsikėlė iš lovos ir visą naktį iš vieno galo į kitą pravaikščiojo po kambarį; pagaliau, atsiklaupė ir ilgai karštai prieš paveikslą meldėsi, o rytą pareiškė man, kad ji pasiryžo.

„Aš jau minėjau, kad Piotras Petrovičius vyksta dabar į Peterburgą. Jis ten svarbių reikalų turįs ir norįs Peterburge viešą advokato kontorą įsteigti. Jis seniai jau veda įvairias bylas ir andai laimėjęs vieną tokią svarbią bylą. Į Peterburgą ir dėl to dar jam būtinai reikia, kad ten jis vieną labai reikšmingą bylą turįs senate. Tuo būdu, mylimas Rodia, jis ir tau gali būti labai naudingas, gal visais net reikalais, ir mes su Dunia jau nusprendėm, kad tu net ir nuo šios dienos galėtum užtikrintai pradėti būsimąją karjerą ir savo likimą laikyti jau aiškiai nulemtą. O, kad taip įvyktų! Tai būtų tokis patogumas, jog tektų jį laikyti ne kuo kitu, kaip tiesiogine mums parodyta visagalinčiojo malone.

„Dunia tik ir svajoja apie tai. Mes jau surizikavome pasakyti keletą žodžių ta prasme Piotrui Petrovičiui. Jis labai atsargiai kalbėjo ir pasakė, kad, žinoma, kadangi jam be sekretoriaus išsiversti negalima, tai, suprantama, verčiau mokėti algą giminei, negu svetimam, kad tiktai tas sugebėtų pareigas eiti (lyg jau tu nesugebėtum!), bet čia pat jis ir paabejojo, kad gal tavo darbas universitete nebepaliksiąs tau laiko dirbti jo kontoroje. Šį kartą viskas tuo ir baigėsi, bet Dunia apie nieką kitą, be šito, dabar ir nebegalvoja. Ji dabar jau kelinta diena, tiesiog kažkaip degte dega, net ištisą projektą jau yra paruošusi, kaip ilgainiui tu galėsi tapti Piotro Petrovičiaus draugu ir net dalininku byloms vesti, ypač, kad tu pats teisių fakultete. Aš, Rodia, visiškai su ja sutinku ir prisidedu prie visų jos planų ir vilčių, laikydama juos visai galimus esant; ir nors dabar apie tai Piotras Petrovičius išsilenkiamai kalba, kas lengva paaiškinti (užtat, kad jis tavęs dar nepažįsta), Dunia tvirtai įsitikinusi, kad ji viską pasieks savo gera įtaka būsimajam savo vyrui, ir tuo

ji tiki. Jau, žinoma, mes saugojomės prasitarti Piotrui Petrovičiui bent ką nors iš tų savo tolimųjų svajonių, o svarbiausia apie tą, kad tu būsi jo dalininku. Jis žmogus labai rimtas ir tą priimtų gal net labai šaltai, kadangi visa tai jam atrodytų vien tiktai svajonės. Taip pat nei aš, nei Dunia nė pusės žodžio dar nekalbėjom su juo apie savo tvirtą viltį, kad jis padės mums šelpti tave pinigais, kol tu universitete; todėl nekalbėjom, kad tai, visų pirma, ilgainiui savaime įvyks, ir jis, tikriausiai, ilgai neprašomas, pats pasisiūlys (lyg jis Dunečkai tą atsakytų), tuo labiau, kad tu ir pats gali tapti jo dešiniąja ranka kontoroje, ir jis galėtų tau padėti ne išmaldą duodamas, bet tavo uždirbtą algą mokėdamas. Šitaip norėtų sutvarkyti Dunečka, ir aš su ja visiškai sutinku. Antra vertus, todėl nekalbėjom, kad aš ypač norėjau, kai tu dabar su juo susitiksi, kad būtumėt kaip lygus su lygiu. Kada Dunia su didžiausiu entuziazmu jam apie tave kalbėjo, jis atsakė, kad kiekvieną žmogų reikia pirmiausiai pačiam ir gerai pažinti, kad galima būtų apie jį spręsti, ir kad jis palieka pats sau, pasižinęs su tavimi, susidaryti apie tave savo nuomonę. Žinai ką, brangiausias mano Rodia, man atrodo, kad dėl kai kurių sumetimų (tarp ko kita, visai neliečiančių paties Piotro Petrovičiaus, o taip sau, dėl kai kurių mano savų asmeninių, gal net senės bobiškų užgaidų), – man atrodo, kad aš galbūt, geriau padarysiu, jei gyvensiu po jų vestuvių skyrium, kaip dabar kad gyvenu, o ne draugėje su jais. Aš visiškai tikra, kad jis bus toks taurus ir mandagus, jog pats pakvies mane ir pasiūlys man nebesiskirti su dukterimi, ir jei dar nekalbėjo ligi šiol, tai, suprantama, kadangi ir be sakymo taip išeina; bet aš atsisakysiu. Aš gyvendama esu pastebėjusi ne kartą, kad uošvės nelabai kaip žentų mėgiamos, o aš ne tiktai kad nenoriu kam nors kad ir mažiausia našta būti, bet ir pati noriu būti visiškai laisva, kol dar šiokį tokį kąsnelį turiu ir tokius vaikus, kaip tu ir Dunečka. Jei galima bus, tai įsikursiu netoliese nuo jūsų abiejų, todėl kad, Rodia, patį malonųjį dalyką aš palikau laiško pabaigai: taigi žinok, mano mylimasai, kad, gali būti, labai greit mes vėl visi susieisime ir karštai sveikinsimės visi trys, beveik trejus metus nesimatę! Jau tikrai nuspręsta, kad aš ir Dunia keliamės į Peterburgą, kada būtent, nežinau, bet vis tiek labai, labai greitai, gal net po savaitės. Viskas pareis nuo Piotro Petrovičiaus valios, kuris, kai tik apsižiūrės Peterburge, tuojau duos žinią mums. Jis nori, dėl kai kurių sumetimų, kiek galint pagreitinti sutuoktuvių ceremoniją ir net, jei būtų galima, atšokti vestuves šiame mėsiede, o jei nepavyktų dėl laiko trumpumo, tai tuojau po žolinės. Oi, kokia aš laiminga būsiu, kai tave prie savo širdies prispausiu! Dunia visa sujudusi iš džiaugsmo, kad pasimatys su tavimi, ir pasakė kartą juokais, kad jau vien dėl to tekėtų už Piotro Petrovičiaus. Angelas ji! Ji dabar tau nieko laiške neprideda, o liepė tiktai man parašyti, kad jai tiek daug reikėtų su tavimi pasikalbėti, tiek daug, jog dabar jai nė ranka nepaslenka plunksnos paimti, nes keliose eilutėse nieko neparašysi, tik save suerzinsi; liepė tik tave tvirtai apkabinti ir daug, be skaičiaus, pabučiavimų nusiųsti. Kad ir mes gal labai greit susitiksime, bet vis dėlto aš šiomis dienomis tau nusiųsiu pinigų, kiek galėdama daugiau. Dabar, kada visi sužinojo, kad Dunečka išteka už Piotro Petrovičiaus, ir mano kreditas staiga padidėjo, ir aš tikrai žinau, kad Afanasijus Ivanovičius paskolins man dabar pensijos sąskaiton net ligi septyniasdešimt penkių rublių, ir tada aš tau gal bent dvidešimt penkis arba net trisdešimt rublių nusiųsiu. Nusiųsčiau ir daugiau, bet bijau, ar išteksiu kelionės reikalams; kad ir Piotras Petrovičius buvo toks geras, jog apsiėmė pats mūsų kelionės į sostinę išlaidų dalį apmokėti, būtent, pats pasisiūlė savo sąskaita mūsų krovinius ir didžiąją skrynią nusiųsdinti (kažkaip ten per pažįstamus), bet vis dėlto reikia turėti galvoje ir atsikėlimą į Peterburgą, kur negalima

rodytis be skatiko, bent pirmąsias dienas. Mes tarp ko kita, jau smulkiausiai su Dunia viską suskaičiavome, ir pasirodė, kad kelionė nekažin kiek kaštuos. Nuo mūsų lig geležinkelio iš viso tiktai devynios dešimtys varstų, ir mes dėl visa ko jau susitarėm su vienu pažįstamu vežiku – valstiečiu, o ten toliau jau su Dunia puikiausiai trečiąja klase nuvažiuosim. Taigi aš tau, rasi, ne dvidešimt penkis, o tikrai trisdešimt rublių rasiu kaip nusiųsti. Bet gana; du lapu pilniausiu prirašiau, ir vietos nebeliko; visa mūsų istorija; bet kiek įvykių susikaupė! O dabar, brangiausiasai mano Rodia, glaudžiu tave prie širdies, ligi greito mūsų pasimatymo, ir laiminu tave savo motinišku palaiminimu. Mylėk Dunią, savo seserį, Rodia, mylėk, kaip ji tave myli, ir žinok, kad ji tave be galo, daugiau negu pati save myli. Ji angelas, o tu, Rodia, tu mūsų viskas – visa mūsų viltis ir visas pasitikėjimas. Kad tik tu būtum laimingas – ir – mes laimingos būsim. Ar meldiesi tu, Rodia, kaip seniau, ir ar betiki į mūsų kūrėjo ir atpirkėjo gerumą? Aš savo širdimi bijau, kad tik ir tu nebūtum naujuoju mūsų laikų netikėjimu užsikrėtęs? Jei taip, tai aš už tave meldžiuosi. Atsimink, mylimiausias, kaip dar kūdikystėje, kada tavo tėvas tebegyveno, tu čiauškėjai savo maldas ant mano kelių, ir kokie mes tada buvome laimingi! Sudiev, arba geriau, ligi pasimatymo! Tvirtai tvirtai spaudžiu tave ir begalę kartų bučiuoju.

„Tavo ligi mirties

Pulcherija Raskolnikova.“

Beveik visą laiką, kol skaitė Raskolnikovas, nuo pat laiško pradžios, jo veidas buvo šlapias nuo ašarų, o pabaigus skaityti, jis buvo išbalęs, mėšlungio sukraipytas, ir sunki, tulžinga, pikta šypsena, kaip gyvatė, raitėsi jo lūpomis. Jis atsišliejo galva į kietą, nuvalkiotą priegalvį ir mąstė, ilgai mąstė. Smarkiai plakė jo širdis, ir smarkiai audrojo jo mintys. Pagaliau jam paliko trošku ir ankšta toje geltonoje ląstoje, panašioje į spintą arba į skrynią. Žvilgis ir mintis reikalavo erdvės. Jis sugriebė skrybėlę ir išėjo, šį kartą jau nesisaugodamas su kuo nors susitikti ant laiptų: pamiršo apie tai. O eiti pasirinko Vasilijaus salos linkui V. prospektu, tartum skubėdamas tenai su reikalu, bet, kaip jau buvo įpratęs, ėjo nematydamas kelio, šnibždėdamas sau vienas ir net balsu kalbėdamas su savimi, ir tuo labai stebino praeivius. Daug kas palaikė jį girtu.

[...]

V

[...]

Baisų sapną susapnavo Raskolnikovas. Jis sapnavo savo kūdikystę, dienas, praleistas dar savajame miestelyje. Jis kokių septynerių metų ir vaikšto šventadienį, pavakariu, su savo tėvu už miesto. Oras miglotas, diena troški, vietovė visiškai tokia, kokia išliko jo atmintyje; net jo atmintyje ji buvo daug labiau išblankusi, negu dabar pasivaideno sapne. Miestelis stovi atsiskleidęs kaip ant delno, aplinkui nė vieno gluosnio; kur nekur, labai toli, pačiame dangaus pakraštyje juoduoja miškelis. Už keleto žingsnių nuo paskutinio miesto daržo stovi smuklė, didžiulė smuklė, kuri visada jam keldavo kuo nemaloniausią įspūdį ir net baimę, kai jis eidavo pro ją, vaikštinėdamas su tėvu. Ten visada būdavo tokia daugybė žmonių, taip bliaudavo, kvatodavo, plūsdavosi, taip biauriai ir išparpusiai dainuodavo ir taip dažnai mušdavosi; aplink smuklę visada valkiodavosi tokie girti ir baisūs snukiai... Susitikęs su jais, jis glaudžiai prisispausdavo prie tėvo ir visas drebėdavo. Pro smuklę kelias, laukukelis, visada dulkėtas, ir dulkės visada tokios juodos. Eina jis vingiuodamasis toliau ir už kokių trijų šimtų žingsnių apjuosia iš dešinės

miesto kapus. Kapuose mūro cerkvė, su žaliu kupolu, į kurią jis porą kartų per metus nueidavo su tėvu ir motina į pamaldas, kai būdavo gedulingos pamaldos už jo senelę, seniai jau mirusią, kurios jis niekad nebuvo matęs. Jie taip eidami visada pasiimdavo su savimi kutją[1] baltoje lėkštėje, servetėlėje, o kutja būdavo cukrinė, iš ryžių ir džiovintų vynuogių, kryžiškai į ryžius įspaustų. Jis mėgo tą cerkvę ir senobinius jos paveikslus, daugiausia be metalinių draperijų, ir seną šventiką drebančia galva. Greta senelės kapo, ant kurio buvo plyta, buvo mažutis jo jaunesniojo brolio kapelis, mirusio šešių mėnesių, kurio jis taip pat visai nepažinojo ir negalėjo atminti; bet jam buvo sakę, kad jis turėjęs mažą broliuką, ir jis kiekvieną kartą, kai lankydavo kapus, dievobaimingai ir pagarbiai žegnodavosi prie kapelio, lenkdavosi jam ir bučiuodavo jį. Ir šit jis sapnuoja: jie eina su tėvu keliu į kapus ir praeina pro smuklę; jis laikosi įsitvėręs tėvo rankos ir bailiai žvalgosi į smuklę. Ypatingos aplinkybės patraukia jo dėmesį: šįkart čia tartum paūžimas, minia išsipuošusių miestiečių, bobų, jų vyrų ir visokių valkatų. Visi girti, visi dainuoja, o greta smuklės prieangio stovi vežimas, bet keistas vežimas. Tai vienas iš tų didžiųjų vežimų, į kuriuos kinkomi didieji sunkiniai arkliai, ir vežioja jais prekes ir vyno statines. Jis visada mėgdavo žiūrėti į tuos milžinus sunkinius arklius, ilgakarčius, drūtomis kojomis, einančius ramiai, vienodais žingsniais ir vežančius paskui save kokį norint didžiausią kalną, nė kiek neįsitempę, lyg tartum jiems su vežimu net lengviau, nekaip be vežimo. Bet dabar, keistas dalykas, į didžiulį šitokį vežimą pakinkyta mažutė, liesa, sarta sodietiška kumelėlė, viena iš tų, kurios, – jis dažnai matydavo, – iš paskutinių traukia kitąsyk kokį didelį vežimą malkų arba šieno, ypačiai jei vežimas įklimpsta į dumblynę arba į pravežą, ir tada jas taip skaudžiai, taip skaudžiai vis kapoja kaimiečiai botagais, kitąsyk net per pat snukį ir per akis, o jam taip gaila, taip gaila į tai žiūrėti, jog jis vos neverkia, o motutė visada nusivesdavo jį nuo lango. Bet šit staiga triukšmas kyla: iš smuklės išeina šaukdami, dainuodami, su balalaikomis, girti girtutėliai tokie dideli kaimiečiai, su raudonais ir mėlynais marškiniais, rudines ant pečių užsimetę. „Sėskit, visi sėskit! – šaukia vienas, dar jaunas, tokiu drūtu kaklu ir mėsingu, raudonu kaip morka veidu, – visus parvešiu, sėskit!“ Bet tučtuojau ima juoktis ir girdėti šūkaujant:

– Tokia kumelpalaikė, paveš, mat!

– Nagi tu, Mikolka, gal proto netekai, ar ką: šitą kumelėlę į tokį vežimą pasikinkęs!

– O, bra, jo sartoke tikrai bus jau dvidešimties metų!

– Sėskit, visus parvešiu! – vėl šaukia Mikolka, šokdamas pirmutinis į vežimą, ima vadžias ir stoja pirmagalyje visu savo ilgiu. – Bėruoju neseniai Matviejus išvažiavo, – šaukia jis, vežime būdamas, – o šita kumelkšė, broliukai jūs mano, tiktai man širdį ėda; tuoj, rodos, nudėčiau ją, dykai duoną gadina. Sakau, kad sėskit! Zovada leisiu! Zovada lėks! – ir jis ima į rankas botagą, su pasiskonėjimu rengdamasis plakti sartąją.

– Tai ką gi, sėskit! – kvatoja minioje. – Girdi, zovada lėks!

– Ji zovada, turbūt, jau dešimt metų nėra šokusi.

– Pašoks!

– Negailėkit, vyrai, visi imkit botagus, sukruskit!

– Ei! Duokit jai!

Visi lipa į Mikolkos vežimą, juokdamiesi ir liežuvius laidydami. Sulipo koks šešetas žmonių, ir dar galima sodinti. Imasi su savimi vieną bobą, drūtą ir raudoną. Ji apsivilkusi: raudonu medvilniniu drabužiu, jos kiklikas su karoliukais, apsiavusi kailio pusba-

[1] Kutja – stačiatikių ritualinis Kalėdų valgis – virtų ryžių ir razinų mišinys.

čiais, riešutus triauškina ir kikena. Aplink minioje visi juokiasi, ir išties, kaip nesijuoksi: šitokia, vos gyva, kumelėlė ir tokį vežimą zovada veš! Du bernai vežime tuojau ima po botagą, Mikolkai padėti. Sušunka „nu!“, kumelėlė tąsosi iš visų jėgų, bet ne tik zovada, o net ir žingine vos vos pagali, tiktai mina kojomis, kriokia ir klumpa nuo trijų botagų, kurių kirčiai pila ją kaip žirniai. Minioje ir vežime dar daugiau juokiasi, bet Mikolka pyksta ir įtūžęs dar smarkiau ima drožti kumelėlei tartum ir išties manydamas, kad ji zovada bėgs.

– Vyrai, leiskite ir man, – šaukia iš minios vienas susimaginęs bernas.

– Sėsk! Visi sėskit! – šaukia Mikolka, – visus paveš. Užkaposiu! – Ir pliekia, pliekia, ir nebesižino pats, kuo bemušti iš pasiutimo.

– Tėveli, tėveli, – šaukia jis tėvui, – tėveli, ką jie daro? Tėveli, vargšę kumelėlę muša!

– Eikim, eikim! – sako tėvas, – pasigėrę, išdykauja, kvailiai; eikim, nežiūrėk! – ir nori nusivesti jį, bet jis ištrūksta iš jo rankų ir, nebesusivokdamas, bėga prie kumelėlės. Bet jau vargšei kumelėlei blogai. Ji dūsta, stoja, vėl trūkčioja, bemaž griūdama.

– Plak negyvai! – šaukia Mikolka, – jau vistiek vienas galas. Užkaposiu!

– Galtu kryžiaus neturi, ar ką, velniau tu! – šaukia vienas senis iš minios.

– Kas matęs, kad toks arkliukas šitokį vežimą pavežtų, – prideda antras.

– Pasmaugsi! – šaukia trečias.

– Nelįsk! Mano turtas! Ką noriu, tą ir darau. Sėskit dar! Visi sėskit! Noriu, kad ji būtinai zovada lėktų!..

Staiga vienukart praplyšta juoku minia ir užrėkia visa: kumelėlė nebeatlaikė padažnintų kirčių ir ėmė spardytis. Net senis neištūrėjo ir nusijuokė. Ir išties: vos gyva kumelėlė, o dar spardosi!

Du bernai iš minios pasveria dar po botagą ir bėga prie kumelėlės lupti iš šonų. Kiekvienas bėga iš savo pusės.

– Per snukį, per akis jai duokit, per akis! – šaukia Mikolka.

– Dainą, vyrai! – kažkas vežime šaukia, ir visi vežime užtraukia. Suskamba triukšminga daina, barška būgnelis, priedainiuose švilpimas. Bobšė triuškina riešutus ir kikena.

...Jis bėga greta kumelėlės, jis užbėga priešais, jis mato, kaip ją kapoja per akis, per pačias akis! Jis verkia. Jo širdis nebeištūri, ašaros srūva. Vienas iš mušančių pataiko jam per veidą; jis nejunta; jis grąžo sau rankas, šaukia. Puola prie žilojo senio žila barzda, kuris linguoja galvą ir visa tatai smerkia. Viena boba ima jį už rankos ir nori nuvesti, bet jis ištrūksta ir vėl bėga prie kumelėlės. Ta jau visai baigiasi, bet dar kartą ima spardytis.

– O kad tave šimts velnių! – rėkauja įniršęs Mikolka. Jis numeta botagą, pasilenkia ir iš vežimo dugno išsitraukia ilgą ir drūtą ieną, abiem rankom paima ją už galo ir sunkiai keldamas užsimoja prieš sartąją.

– Sutrupins! – šaukia aplinkui.

– Užmuš!

– Mano turtas! – šaukia Mikolka ir iš viso užmojo leidžia ieną. Pasigirsta sunkus smūgis.

– Drožkit jai, drožkit! Ko nustojot! – šaukia balsai iš minios.

O Mikolka užsimojo antrą kartą, ir antras smūgis iš viso užmojo kerta į nelaimingos kumelės nugarą. Ji pritupia visu paskuigaliu, bet pašoka ir trūkčioja, trūkčioja iš paskutiniųjų į visas puses, kad tik išvežtų; bet iš visų pusių suima ją šešiais botagais, o iena vėl kyla ir krinta trečią kartą, paskui ketvirtą, nuosaikiai, atsivedėdama. Mikolka siunta, kad negali vienu smūgiu užmušti.

– Gali! – šaukia aplink.

– Dabar būtinai kris, bra, čia jai ir galas! – šaukia iš minios vienas mėgėjas.

– Kirviu jai, na! Vienu kartu pabaigti, – šaukia trečias.

– Ė, kad tu suburbėtum! Pasitraukit! – įsiutęs plyšoja Mikolka, meta ieną, vėl pasilenkia į vežimą ir išsitraukia geležinę dalbą. – Saugokis! – šaukia jis ir kiek tiktai pagali; įsismaginęs drožia savo vargšei kumelėlei. Kirtis padrioksėjo; kumelėlė pasverdėjo, pritūpė, buvo norėjusi trūktelti, bet vėl su dalba visu smarkumu drožia jai į nugarą, ir ji griūva žemėn, tartum visas keturias kojas vienu kartu jai būtų pakirtę.

– Pribaigti! – šaukia Mikolka ir šoka kaip apdujęs iš ratų. Keletas bernų; taip pat raudonų ir girtų, griebia kas pakliuvo – botagus, lazdas, ienas – ir bėga prie besibaigiančios kumelėlės. Mikolka stojasi iš šono ir be jokio reikalo ima dalba mušti per nugarą. Kumelė ištiesia galvą, sunkiai atsidūsta ir stimpa.

– Nugalabijo! – šaukia minioje.

– O kodėl zovada nelėkė!

– Mano turtas! – šaukia Mikolka, su dalba rankoje ir krauju pasruvosiomis akimis. Jis stovi tartum gailėdamas, kad nebėra jau kas bemušti.

– Na, ir išties, bra, tavo esama nekrikšto! – šaukia iš minios jau daug balsų.

Bet vargšas vaikelis jau nebesusivokia. Jis šaukdamas prasigrūda pro minią prie sartosios, apkabina jos negyvą, sukruvintą snukį ir bučiuoja ją, bučiuoja ją į akis, į lūpas... Po to staiga pašoka ir įniršęs puola kumštelius sugniaužęs Mikolka. Tą akimirką tėvas, jau ilgai jį vaikęs, pagauna jį pagaliau ir išneša iš minios.

– Eikim! Eikim! – sako jam, – namo eikim!

– Tėveli! Už ką jie... vargšę kumelėlę... užmušė! – kūkčioja jis, bet jam kvapą gniaužia, ir žodžiai šūksniais veržiasi iš jo suspaustos krūtinės.

– Pasigėrę dūksta, ne mūsų reikalas, eikim! – sako tėvas. Jis apkabina tėvą rankomis, bet krūtinę jam spaudžia, spaudžia. Jis nori atsikvėpti, surikti, ir nubunda.

Nubudo visas išmuštas prakaito, su šlapiais nuo prakaito plaukais, uždusęs, ir pakilo siaubo apimtas.

„Garbė Dievui, čia tiktai sapnas! – tarė, sėsdamas po medžiu ir giliai atsikvėpdamas. – Bet kas čia yra? Bene karštligė tiktai mane norėtų suimti: toks nežmoniškas, sapnas!“

Jo visas kūnas buvo kaip sudaužytas; nyku ir tamsu sieloje. Jis pasidėjo alkūnes ant kelių ir abiem rankom pasirėmė galvą.

[...]

TREČIOJI DALIS

IV

Tą pačią minutę durys tyliai prasivėrė ir bailiai žvalgydamasi įėjo į kambarį viena mergaitė. Visi smalsiai ir stebėdamiesi sužiuro į ją. Raskolnikovas iš karto nepažino jos. Tai buvo Sofija Semionovna Marmeladova. Vakar matė jis ją pirmą kartą, bet tokią minutę, tokiose aplinkybėse ir su tokiu apdaru, jog jo atmintyje liko visai kitokio asmens vaizdas. Dabar tatai buvo kukliai ir net skurdžiai apsivilkusi mergaitė, labai dar jauna, beveik panaši į mergytę, kuklių ir padorių manierų, ryškaus, bet tartum šiek tiek užuito veido. Ji vilkėjo labai prasta kasdienine suknele, dėvėjo seną, išėjusią iš mados, skrybėlaitę; tiktai rankose buvo, kaip ir vakar, skėtis. Pamačiusi netikėtai pilną kambarį

žmonių, ji ne tai kad susigėdo, o visiškai sumišo, išsigando, kaip mažas vaikas, ir buvo benorinti jau trauktis atgal.

– Ak... čia jūs?.. – be galo nustebęs pasakė Raskolnikovas ir staiga pats susigėdo.

Jam tuoj atėjo į galvą, kad motina ir sesuo jau apgraibom žino iš Lužino laiško apie vieną „žinomojo“ elgesio merginą. Ką tik jis protestavo prieš Lužino šmeižtą ir pasisakė pirmą kartą tą merginą matęs, o čia šit staiga ji pati ateina. Atsiminė taip pat, kad nė kiek neprotestavo dėl žodžių „žinomojo elgesio“. Visa tai neryškiai ir akimirka pralėkė per jo galvą. Tačiau, akyliau pažvelgęs, jis ūmai pamatė, kad ši niekinamoji būtybė jau tiek suniekinta, jog jam staiga pasidarė jos gaila. O kai ji išsigandusi buvo bemėginanti pabėgti, – jame kažkas tartum apsivertė.

– Aš jūsų visiškai nelaukiau, – sukruto jis, sulaikydamas ją žvilgiu. – Prašau sėstis, padarykit man malonę. Jūs, tikriausiai, nuo Katerinos Ivanovnos. Atsiprašau, ne ten, o šit čia prašau sėstis...

Įeinant Soniai, Razumichinas, kuris sėdėjo ant vienos iš trijų Raskolnikovo kėdžių, prie pat durų, atsistojo, norėdamas leisti jai praeiti. Iš pradžios Raskolnikovas buvo berodąs jai sėstis į sofos kampą, kur sėdėjo Zosimovas, bet atsiminęs, kad ši sofa.– perdaug jau familiari vieta ir naudojama patalu, paskubėjo jai nurodyti į Razumichino kėdę.

– O tu sėskis čia, – pasakė Raskolnikovas, sodydamas jį į kampą, kur buvo sėdėjęs Zosimovas.

Sonia atsisėdo, bemaž drebėdama iš baimės, ir bailiai pažvelgė į abi ponias. Buvo matyti, kad ji nė pati nesuprato, kokiu būdu ji galėjo atsisėsti šalia jų. Sumetusi visa tai, ji tiek persigando, jog staiga vėl atsistojo ir, visiškai sumišusi, kreipėsi į Raskolnikovą.

– Aš... aš... užėjau minutėlę, atleiskite, kad jus sutrukdžiau, – ėmė kalbėti painiodamasi. – Aš nuo Katerinos Ivanovnos, o ji neturėjo ko pasiųsti... O Katerina Ivanovna liepė labai prašyti jus, kad būtumėt rytoj rytą... pamaldose... mišiose... Mitrofanijaus kapuose, o paskui pas mus... pas ją... užkąsti... Jai garbę padaryti... Ji liepė prašyti.

Sonia užsikirto ir nutilo.

– Pasistengsiu būtinai... būtinai... – atsakė Raskolnikovas, taip pat atsistojęs ir taip pat painiodamasis ir nebaigdamas sakyti... – Prašau sėstis, būkite tokia maloni, – staiga jis pasakė; – man reikia su jumis pasikalbėti. – Atsiprašau, – jūs gal skubate, – prašau suteikti man porą minučių...

Ir jis pastūmė jai kėdę. Sonia vėl atsisėdo ir vėl bailiai, sumišusi, pažvelgė į abi ponias ir staiga panarino akis.

Išblyškęs Raskolnikovo veidas įsidegė; jį visą tartum įdilgino; akys ėmė žaižaruoti.

– Mamyte, – tarė jis tvirtai ir įsakmiai, – tai Sonia Semionovna Marmeladova, to paties nelaimingojo pono Marmeladovo duktė, kurį vakar mano akyse sumindė arkliai ir apie kurį aš jums jau pasakojau...

Pulcherija Aleksandrovna pažvelgė į Sonią ir truputėlį prisimerkė. Kad ir labai buvo sumišusi dėl įsakmaus ir atžaraus Rodios žvilgio, ji niekaip negalėjo atsisakyti nuo šito malonumo. Dunečka rimtai, stipriai įrėmė akis stačiai į vargšės mergaitės veidą ir stebėdamasi ėmė ją žiūrinėti. Sonia, išgirdusi supažindinama, vėl buvo bepakelianti akis, bet dar daugiau negu prieš tai sumišo.

– Aš buvau norėjęs jus klausti, – skubiai kreipėsi į ją Raskolnikovas, – kaip jūs ten šiandie susitvarkėte? Ar netrukdė kas jums?.. pavyzdžiui, iš policijos.

– Ne, viskas praėjo... Juk jau perdaug aišku, dėl ko mirė; niekas netrukdė; tik šit gyventojai pyksta.

– Dėl ko?

– Kad kūnas ilgai laikomas... juk dabar karšta, tuoj justi... užtat šiandie vakarinių pamaldų į kapų koplytėlę nunešė, ligi rytoj. Katerina Ivanovna iš pradžių nenorėjo, bet dabar ir ji pati mato, kad negalima...

– Tai šiandie?

– Ji prašo jus padaryti mums garbę ir ateiti į pamaldas bažnyčioje rytoj, o po to jau pas ją ateiti į šermenis.

– Ji šermenis kelia?

– Taigi, užkandą; ji liepė labai jums padėkoti, kad jūs vakar padėjote mums... be jūsų mes visiškai nebūtumėm turėjusios kuo palaidoti. – Jos lūpos ir smakras staiga ėmė šokinėti, bet ji susitvarkė ir susilaikė, vėl kuo greičiau panarinusi akis.

Raskolnikovas besikalbėdamas labai akylai į ją žiūrėjo. Tatai buvo blogutis, visiškai blogutis ir išblyškęs veidelis, gerokai netaisyklingas, kažin koks smailas, su smaila mažute nosim ir smakru. Jos net negalima buvo gražia pavadinti, bet užtai žydrios jos akys buvo tokios skaisčios, ir kai jos pagyvėdavo, tokiu gerumu ir širdingumu nušvisdavo jos veidas, jog nejučiomis traukte į ją traukdavo. Jos veido ir visos jos figūros buvo dar vienas labai būdingai bruožas: nors jai jau buvo aštuoniolika metų, ji atrodė beveik dar mergytė, daug jaunesnė pagal savo metus, visai beveik kūdikis, ir tas kartais net juokingai pasireikšdavo kai kuriais judesiais.

– Nejaugi Katerina Ivanovna sugebėjo išsiversti tokiomis mažomis lėšomis ir dar net užkandą ketina?.. – paklausė Raskolnikovas, priverstinai tęsdamas kalbą.

– Karstas juk paprasčiausias bus... ir viskas bus paprastai, tai nebrangu... mes neseniai su Katerina Ivanovna viską apskaičiavome, tai lieka dar ir šermenims... o Katerinai Ivanovnai labai norėtųsi, kad taip būtų. Juk negalima gi... jos paguoda... jau ji tokia, juk jūs žinote...

– Suprantu, suprantu... Žinoma... Jūs mano kambarėlį apžiūrite? Šit mamytė irgi sako, kad jis labai į karstą panašus.

– Jūs mums viską vakar atidavėte! – ištarė staiga užuot atsakiusi Sonečka, kažkaip stipriai ir skubiai šnibždėdama, staiga vėl labai nuleidusi akis. Jos lūpos ir smakras vėl ėmė šokinėti. Jau ji seniai buvo nustebusi Raskolnikovo gyvenimo skurdumu, ir dabar tie žodžiai jai staiga ištrūko savaime. Po to visi nutilo. Dunečkos akys kažkaip pragiedrėjo, o Pulcherija Aleksandrovna net meiliai pasižiūrėjo į Sonią.

– Rodia, – tarė ji stodamasi, – mes, žinoma, kartu pietausim. Einam, Dunečka... O tu, Rodia, išeitum, pasivaikščiotum, paskui pasilsėtum sau, pagulėtum, o po to ir laikas būtų eiti... Mes tave privarginome, aš bijau...

– Taip, taip, ateisiu, – atsakė jis stodamas ir sukrutęs... – Man, beje, reikalų yra...

– Tai nejaugi jūs ir pietausite atskirai? – sušuko Razumichinas, su nusistebėjimu į Raskolnikovą žiūrėdamas, – kas gi čia dabar?

– Taip, taip, ateisiu, būtinai, būtinai... O tu pasilik valandėlę. Juk jis dabar jums nereikalingai mamyte? o gal aš jį atimu iš jūsų?

– Oi ne, ne! O jūs, Dmitrijau Prokofijičiau, būkite toks geras, ateikite pietauti!

– Prašom ateiti, – paprašė Dunia.

Razumichinas atsisveikino ir visas nušvito. Vieną akimirką visi kažkaip keistai sumišo.

– Sudiev, Rodia, tai yra ligi pasimatymo; nemėgstu sakyti „sudiev“. Sudiev, Nastazija... ak, ir vėl „sudiev“ pasakiau!..

Pulcherija Aleksandrovna buvo benorinti ir su Sonia atsisveikinti, bet kažkaip nepavyko, ir sukrutusi išėjo iš kambario.

Bet Avdotija Romanovna tartum būtų laukusi savo eilės ir, praeidama paskui motiną pro Sonią, mandagiai, pagarbiai ir kaip pridera nusilenkė. Sonečka susigėdo ir kažin kaip paskuboms ir išsigandusi jai nusilenkė ir net kažkoks tartum liguistas pojūtis pasirodė jos veide, lyg Avdotijos Romanovnos mandagumas ir pagarba jai kokį sunkumą bei kančias būtų uždėjęs.

– Dunia, sudiev gi! – sušuko Raskolnikovas jau priesieny, – duokš ranką!

– Juk aš buvau padavusi jau, pamiršai? – atsakė Dunia, meiliai ir droviai į jį kreipdamasi.

– Tai kas, dar duok!

Ir jis stipriai suspaudė jos pirštelius. Dunečka nusišypsojo jam, nuraudo visa, greit ištraukė savo ranką ir nuėjo įkandin motinos, taip pat kažin kodėl visa laiminga.

– Na, šit ir puiku! – pasakė jis Soniai, sugrįždamas į kambarį ir gražiai pasižiūrėdamas į ją, – amžiną atilsį duok, Viešpatie, mirusiems, o gyviems dar gyventi! Taip? ar taip? juk taip?

Sonia net nustebusi žiūrėjo į jo ūmai nušvitusį veidą; jis keletą mirksnių tylom ir akylai į ją žiūrėjo; visas velionies tėvo pasakojimas apie ją tą minutę staiga pralėkė jo atmintyje...

– Viešpatie, Dunečka! – tučtuojau ėmė kalbėti Pulcherija Aleksandrovna, kai išėjo į gatvę, – vagi, dabar tartum pati džiaugiuosi, kad išėjome; lengviau kažkaip. Na, ar aš galvojau vakar vagone, kad net dėl to džiaugsiuosi!

– Vėl sakau jums, mamyte, kad jis dar labai nesveikas. Argi jūs nematote? Galbūt kentėdamas dėl mūsų ir pakrikdė sveikatą. Reikia nuolaidesnei būti, ir daug, daug kas galima bus atleisti.

– O tu šit ir neparodei nuolaidumo! – karštai ir uoliai tučtuojau nutraukė Pulcherija Aleksandrovna. – Žinai, Dunia, aš žiūrėjau į jus abu, tu gyvas jo paveikslas, ir ne tiek veidu, kiek siela: abu jūs melancholikai, abu niūrūs ir ūmūs, abu išdidūs ir abu kilniaširdžiai... Juk negalimas daiktas, kad jis egoistas būtų, Dunečka? Ką?.. Bet kai pamanau, kas pas mus vakare bus šiandie, tai man širdis ir nustoja plakti!

– Nebūgštauk, mamyte, įvyks tai, kas turi įvykti.

– Dunečka! Na pagalvok tiktai, kokia dabar mūsų padėtis! O kaip, jei Piotras Petrovičius atsisako? neatsargiai prasitarė vargšė Pulcherija Aleksandrovna.

– Tad ko jis būtų vertas po to! – aštriai ir niekinamai atsakė Dunečka.

– Čia mes gerai padarėme, kad dabar išėjome, – paskuboms nutraukė Pulcherija Aleksandrovna, – jis kažin kur su reikalais skubėjo; tegu prasivaikšto, nors oru paalsuos... baisiai pas jį tvanku... bet kur čia tuo grynu oru paalsuosi? Čia ir gatvėse, lyg kambariuose be langelių. Viešpatie, kas per miestas!.. Palauk, pasisaugok, sumindžios, neša kažką! Juk čia fortepijoną pranešė, išties... kaip stumdosi... Šitos merginos aš irgi labai bijau...

– Kurios merginos, mamyte?

– Nagi šitos, Sofijos Semionovnos, kuri ką tik buvo...

– Kodėl?

– Mano toks nujautimas, Dunečka. Ar patikėsi, ar ne, šit ligi tik ji įėjo, aš tą pat minutę ir pamaniau, kad va šičia ir tūno pats svarbumas...

– Visiškai niekas netūno! – su apmaudu suriko Dunia. – Oi, kokia jūs su visais tais savo nujautimais, mamyte! Jis tik nuo vakar dienos su ja pažįstamas, o dabar nė nepažino, kai įėjo.

– Na, ir pamatysi!.. Nepatinka ji man, štai pamatysi, pamatysi! ir taip aš išsigandau; kad žiūri ji į mane, kad žiūri, o akys tokios, aš vos ant kėdės nusėdėjau, atsimeni, kai jis pradėjo rekomenduoti? Labai man keista: Piotras Petrovičius šitaip apie ją rašo, o jis ją mums rekomenduoja, ir dar tau! Vadinasi, jam brangi!

– Maža ką rašo! Apie mus irgi kalbėjo ir net rašė, ar jau pamiršai? O aš tikra, kad ji... puiki mergaitė ir kad visa tai – burbulas!

– Duok jai Dieve!

– O Piotras Petrovičius niekingas šmeižikas, – staiga atkirto Dunia.

– Pulcherija Aleksandrovna net pritūpė. Kalba nutrūko.

– Štai kas, štai kokį reikalą turiu į tave... – tarė Raskolnikovas, vesdamasis Razumichiną prie lango.

– Tad aš pasakysiu Katerinai Ivanovnai, kad jūs ateisite... skubiai pasakė Sonia, atsisveikindama ir norėdama išeiti.

– Tuojau, Sofija Semionovna, mudu paslapčių neturime, jūs nekliudote mums... Aš norėčiau dar porą žodžių jums pasakyti... Štai kas, – kreipėsi jis staiga, nebaigęs, tartum nutraukęs, į Razumichiną. – Tu juk pažįsti šitą... Kaip jis!.. Porfirijų Petrovičių?

– Na, žinoma! Giminė. O kas yra? – pridėjo jis, staiga susidomėjęs.

– Juk jis dabar šitą bylą... na, antai, dėl to nužudymo... kur jūs vakar kalbėjot... veda?

– Taip... na? – Razumichinas staiga išpūtė akis.

– Jis užstatytojus tardė, o mano taip pat ten užstatų yra, taip sau niekniekiai, bet vis dėlto sesers žiedelis, kurį ji man, išvažiuojant čia, atminimui dovanojo, ir tėvo sidabrinis laikrodėlis. Viskas penkių šešių rublių teverta, bet man brangu, atminimas. Tai kaip man dabar padaryti? Aš nenoriu, kad tie daiktai žūtų, ypač laikrodėlis. Aš drebėjau neseniai, kad motina nepaklaustų pažiūrėti, kai ėmė apie Dunečkos laikrodėlį kalbėti. Vienintelis daiktas, kas išliko po tėvo. Ji susirgs, jei jis dings! Moterys! Na, tai kaip padaryti, pamokyk! Žinau, kad reikėtų nuovadoje pareikšti. O gal geriau pačiam Porfirijui, ką? Kaip tu manai? Reikalas greičiau būtų atliktas. Pamatysi, dar ligi pietų mamytė paklaus!

– Tik jau ne į nuovadą, o būtinai Porfirijui! – kažin kaip be galo susijaudinęs sušuko Razumichinas. – Vai, kaip man linksma! Ko čia dar laukti, tučtuojau einame, pora žingsnių, tikrai rasim jį namie!

– Gerai sakai... einam...

– O jis labai, labai, labai, labai bus patenkintas su tavimi susipažinti! Aš daug jam apie tave esu kalbėjęs, įvairiais atvejais... Ir vakar kalbėjau. Einam!.. Tai tu pažinojai senę? Na mat!.. – Pui-ki-a-au-siai viskas susidėjo!.. Ak, taip... Sofija Ivanovna...

– Sofija Semionovna, – pataisė Raskolnikovas. – Sofija Semionovna, čia mano bičiulis, Razumichinas, ir jis geras žmogus.

– Jei jums dabar reikia eiti... – buvo bepradedanti Sonia, nė nepažvelgusi į Razumichiną ir dar daugiau dėl to susigėdusi.

– Ir einam! – nusprendė Raskolnikovas, – aš pas jus užeisiu šiandie pat, Sofija Semionovna, tik pasakykite man, kur jūs gyvenate?

Jam ne tai, kad nesisekė kalba, o šiaip, lyg jis skubėjo ir vengė jos žvilgių. Sonia pasakė savo adresą ir tuo pat metu nuraudo. Visi drauge išėjo.

– Ar nerakinsi? – paklausė Razumichinas, eidamas laiptais paskui juos.

– Aš niekad nerakinu!.. Nagi mat, jau antri metai vis rengiuosi spyną nusipirkti, – be atidžios pridėjo jis. – Juk laimingi tie žmonės, kuriems nėra ko rakinti? – kreipėsi jis juokdamasis į Sonią.

Išėję į gatvę, sustojo pavartėje.

– Jums į dešinę, Sofija Semionovna? Tiesa: kaip jūs mane suradote? – paklausė jis, lyg norėdamas jai pasakyti visai ką kita. Jis vis norėjo žiūrėti į jos romias, giedras akis ir kažin kaip vis nevyko...

– Juk jūs vakar Polečkai adresą pasakėte.

– Polia? Ak, taip... Polečka! Tokia... mažytė... tai jūsų sesuo? Tai aš jai buvau adresą davęs?

– Argi pamiršot?

– Ne... atmenu...

– O aš apie jus dar iš velionies tėvelio tada girdėjau... Tik tada aš jūsų pavardės dar nežinojau, ir jis pats nežinojo... O dabar atėjau... ir kai vakar sužinojau jūsų pavardę... tai ir paklausiau šiandie: ar čia kur ponas Raskolnikovas gyvena? Nė nežinojau, kad jūs iš kitų gyventojų nuomojatės... Sudiev... Aš Katerinai Ivanovnai...

Ji baisiai apsidžiaugė, kad pagaliau išėjo; ėjo panarinusi akis; skubėdama, kad tik kaip nors greičiau dingtų jiems iš akiu, kad tik nueitų kaip nors greičiau tą dvidešimtį žingsnių ligi posūkio dešinėn į gatvę ir, pagaliau, pasiliktų viena, ir ten, eidama, skubėdama, nė į ką nežiūrėdama, nieko nepastebėdama, mąstytų, atsimintų, samprotautų dėl kiekvieno pasakyto žodžio, dėl kiekvienos aplinkybės. Niekad, niekad šitokių pojūčių ji nebuvo dar patyrusi. Ištisas naujas pasaulis nenuvokiant ir nesučiuopiant įėjo į jos sielą. Ji staiga atsiminė, kad Raskolnikovas pats norėjo pas ją šiandie užeiti, gal dar iš ryto, gal tuojau!

– Tik jau ne šiandie, kaip sau norite, tik ne šiandie! – murmėjo sau viena su apgedusia širdžia, lyg ką maldaudama, kaip kūdikis išsigandusi. – Viešpatie! Pas mane... į šitą kambarį... jis pamatys... o, Viešpatie!

Ir jau ji, aišku, negalėjo tą minutę pastebėti vieno jai nepažįstamo pono, kuris uoliai sekė paskui ją ir lydėjo ją, mindamas į pėdas. Jis lydėjo ją nuo pat, kai ji išėjo pro vartus. Tuo laiku, kai jie visi trys, Razumichinas, Raskolnikovas ir ji, buvo sustoję ant šaligatvio dar sušnekti poros žodžių, šis praeivis, lenkdamasis su jais, lyg krūptelėjo, netikėtai kraštu ausies išgirdęs Sonios žodžius: „ir paklausiau: kur čia ponas Raskolnikovas gyvena?“ Jis greit ir atidžiai apžiūrėjo visus tris, ypačiai Raskolnikovą, į kurį kreipėsi Sonia; po to pasižiūrėjo į namą ir įsidėmėjo jį. Visa tai buvo padaryta akimirka, nė nestabtelėjus, ir praeivis, kaip nieku nedėtas, nuėjo sau tolyn, sumažinęs žingsnius ir tartum lūkuriuodamas. Jis lūkuriavo Sonios; jis matė, kad jie atsisveikino ir kad Sonia bematant eis kur nors namo.

„Tad kurgi namo? Kažin kur matytas šis veidas, – mąstė jis, atsimindamas Sonios veidą... – reikia sužinoti.“

Paėjęs ligi kampo, jis perėjo į antrą gatvės pusę, atsigręžė ir pamatė, kad Sonia jau eina paskui jį, tuo pat keliu, nieko nepastebėdama. Priėjusi kampą ir ji kaip tik pasuko į tą pačią gatvę. Jis ėmė sekti, nenuleisdamas nuo jos akių iš kitos pusės šaligatvio; paėjęs kokius penkiasdešimt žingsnių, jis vėl perėjo į tą pačią pusę, kuria ėjo Sonia, pavijo ją ir sekė, atsilikęs per kokius penkis žingsnius.

Tai buvo žmogus kokių penkių dešimtų metų, kiek aukštesnio negu vidutinio ūgio, tvirtas, plačių ir stačių pečių, todėl jis atrodė šiek tiek sukumpęs. Buvo puošniai ir ištaigingai apsivilkęs ir išrodė šaunus ponas. Rankoje jis turėjo gražią lazdelę, kuria jis stukseno sulig kiekvienu žingsniu į šaligatvį, o rankos buvo apmautos naujomis pirštinėmis. Platus, išnašių skruostų jo veidas buvo gan malonus, ir veido spalva buvo skaisti, peterburginė. Jo plaukai, dar labai tankūs, buvo šviesiai geltoni ir kur nekur truputėlį tepražilę, o plati, tanki barzda, kaip kastuvas nukabusi, buvo dar šviesesnė už galvos plaukus. Jo akys buvo žydros ir žiūrėjo šaltai, įdėmiai ir mąsliai; lūpos skaisčiai raudonos. Apskritai tai buvo labai puikiai savo metus išgyvenęs žmogus ir atrodė daug jaunesnis pagal savo amžių.

Kai Sonia išėjo į perkasą, jie liko dviese šaligatvyje. Stebėdamas ją, jis suskubo perprasti, kad ji susimąsčiusi ir išsiblaškiusi. Priėjusi savo namus, Sonia pasuko į vartus, o jis paskui ją ir šiek tiek tartum nustebo. Įėjusi į kiemą, ji pasuko dešinėn, į kampą, kur buvo laiptai į jos butą. „Žio!“ murmtelėjo nepažįstamasai ponas ir ėmė paskui ją kopti laiptais. Čia tiktai Sonia pastebėjo jį. Ji užlipo į trečiąjį aukštą, pasuko į galerėją ir paskambino į 9 numerį, kur ant durų kreida buvo parašyta: Kapernaumovas, siuvėjas. „Žio!“ vėl pakartojo nepažįstamasai, nustebęs keistu sutapimu, ir paskambino greta į 8 numerį. Abejos durys buvo per šešis žingsnius nuo vienos antrų.

– Jūs pas Kapernaumovą gyvenate! – pasakė jis, žiūrėdamas į Sonią ir juokdamasis. – Jis man vakar liemenę persiuvo. O aš čia, greta jūsų, pas madam Reslich, Gertrūdą Karlovną. Na, atsitik tu man šitaip!

Sonia atidžiai pasižiūrėjo į jį.

– Kaimynai, – tęsė jis kažin kaip ypatingai. Aš, mat, iš viso tik trečia diena mieste. Na, kol kas iki pasimatymo.

Sonia neatsakė; durys atsidarė, ir ji prasmuko į savo būstą. Jai kažin kodėl pasidarė gėda ir ji tartum susidrovėjo...

* * *

Razumichinas, eidamas pas Porfirijų, buvo ypatingai susijaudinęs.

– Čia, brolau, puiku, – pakartojo keletą sykių, – ir aš džiaugiuosi! Aš džiaugiuosi.

„Kuo gi tu džiaugiesi?“ galvojo sau vienas Raskolnikovas.

– Aš juk nė nežinojau, kad tu irgi senei užstatydavai, ir... ir... ar seniai tai buvo? tai yra, ar seniai buvai pas ją?

„Šit koks jis naivus kvailys!“

– Kada?.. – sustojo atsimindamas Raskolnikovas, – na taip, rodos, per trejetą dienų prieš jos mirtį. Tiesą pasakius, juk aš dabar ne išpirkti daiktų einu, – kažin kaip paskubomis ir labai susirūpinęs daiktais pasakė; – juk aš ir vėl iš viso tik vieną rublį beturiu... vis dėl to vakarykščio prakeikto klejojimo!..

Apie klejojimą jis labai įtaigiai pasakė.

– Na taip, taip, taip, – paskubomis ir nežinia dėl ko palaikė Razumichinas, – tai šit kodėl tave tada... pakirto iš dalies... o žinai, tu ir kliedėdamas vis žiedelius, grandinėles... kažkokias minėjai!.. Na taip, taip... Tai aišku, viskas dabar aišku!

„Aure! Nagi tai įsišaknijo juose šita mintis!“ Juk šis žmogus dėl manęs duotųsi kryžiuojamas, o vis dėlto nudžiugo, kad paaiškėjo, kodėl aš kliedėdamas žiedelius minėjau! Šit kaip jų visų tvirtai tikima...“

– Ar tik rasime mes jį? – paklausė jis balsu.

– Rasime, rasime, – skubėjo Razumichinas. – Jis puikus, brol, vyrukas, pamatysi. Kerėbla bent kiek, tai yra jis ir prie žmonių pritinka, bet aš kita prasme sakau kerėbla. Gudrus berniokas, gudrus ir net labai nekvailas, tik kažin kokia savotiška jo minčių santvarka... Nieku nepasitiki, skeptikas, cinikas... apgaudinėti mėgsta, tai yra neapgaudinėti, o mulkinti... Na, ir materialinis senasai metodas... O dalyką išmano, išmano... Jis vieną bylą pernai metais tokią dėl nužudymo išaiškino, kurios beveik visi galai buvo dingę! Labai, labai norėtų su tavim pasižinti!

– Kodėl jau taip labai?

– Tai yra ne tai, kad... matai, pastaruoju laiku, va, kai tu susirgai, man dažnai ir daug tekdavo apie tave kalbėti... Na, jis klausydavo... ir kai sužinojo, kad tu teisių fakultete ir baigti mokslo negali, dėl aplinkybių, tai pasakė: kaip gaila! Aš ir padariau išvadą... tai yra, visa tai kartu, ne vien tas, vakar Zametovas... Matai, Rodia, aš tau vakar kažką tauškiau, girtas būdamas, kai namo ėjom... tai aš, brolau, bijau, kad tu neperdėtum, matai...

– Ką taip? Kad mane pamišėliu laiko? O galbūt ir teisybė.

Jis labai įtemptai susijuokė.

– Taip, taip... tai yra tfu, ne!.. Na, taip visa, ką aš kalbėjau... (ir apie kitką taip pat) visa tai įkaušusio plepalai.

– Ko čia dar tu atsiprašinėji! Kaip man visa tai įgriso! – suriko Raskolnikovas su perdėtu nekantrumu.

Jis, tiesą pasakius, šiek tiek vaidino.

– Žinau, žinau, suprantu. Būk tikras, kad suprantu. Gėda ir kalbėti net...

– Kad gėda, tai ir nekalbėk!

Abu nutilo. Razumichinas buvo daugiau negu nudžiugęs, o Raskolnikovas pasibjaurėtinai tatai juto. Nedavė jam ramumo ir tai, ką Razumichinas tik dabar apie Porfirijų buvo pasakęs.

„Anam irgi reikės Lozoriaus giesmę giedoti, – mąstė jis visas nubalęs, o širdis tik plakėsi, – ir natūraliau giedoti. Natūraliausia būtų visai negiedoti. Priverstinai nieko negiedoti! Ne, priverstinai būtų vėl nubenatūralu... Taigi, kaip čia apsivers... pažiūrėsim... tuojau... kažin, gerai ar negerai, kad aš einu? Drugelis pats į šviesą skrenda. Širdis muša, šit kas negerai!..“

– Šitame pilkajame name, – pasakė Razumichinas.

„Visų svarbiausia, ar žino Porfirijus, ar ne, kad aš vakar šitos raganos bute buvau... ir apie kraują klausinėjau? Vieną akimirką reikia tai sužinoti, iš pirmo žingsnio; kaį tik įeisiu, iš veido reikės patirti; nes k-i-taip... kad ir žūsiu, bet sužinosiu!“

– Tu žinai ką? – staiga kreipėsi jis į Razumichiną, sukčiškai šypsodamasis, – aš, brolyti, šiandie pastebėjau, kad tu iš pat ryto nepaprastai susijaudinęs esi? Tiesa?

– Kaip susijaudinęs? Aš visiškai, nė kiek nesusijaudinęs, – gnybtelėjo Razumichinui.

– Ne, brolau, išties žymu. Tu andai ant kėdės taip sėdėjai, kaip niekada nesėdi, kažin kaip ant paties kraštelio, ir mėšlungis vis tave tąsė. Pašokdavai, vis nei iš šio, nei iš to. Čia supyksti, o čia vėl snukis kaip saldžiausias saldainis kažin kodėl darosi. Nurausdavai net; ypač, kai tave kvietė pietauti, tu baisiai išraudai.

– Aš nieko; meluoji!.. Apie ką tu čia?

– Na ką tu čia, lyg mokinys, išsisukinėji! Tfu, kad tu surūgtum, nagi jis vėl nuraudo!

– Koks tu kiaulė, vis dėlto!

– Bet ko tu čia konfūzijiesi? Romeo! Palaukš, aš šiandie, kai kur apie tai papasakosiu, cha-cha-cha! Tai mamytę prijuokinsiu... ir dar kai ką...

– Klausyk, klausyk, klausyk, juk tai rimtai, juk tai... Kas gi tai po to, velniai žino! – visiškai sumišo Razumichinas, siaubo pagautas. – Ką tu joms papasakosi? Aš, brolau... Fu, koks tu kiaulė!

– Na stačiai, kaip pavasario rožė! Ir kaip tau tas pritinka, kad tu žinotum; Romeo dviejų aršinų ir dešimties verškų! Kaip tu išsiprausęs šiandie, net nagai išvalyti, ką? Kada taip būdavo? Nagi, dievaži, tu pasitepęs dar! Pasilenk!

– Kiaule!!!

Raskolnikovas taip pasileido juoktis, jog, rodos, nė susilaikyti nebegalėjo; taip su juokais ir įžengė į Porfirijaus Petrovičiaus butą. To ir reikėjo Raskolnikovui: kambariuose galėjo girdėti, kaip jie įėjo juokdamiesi ir vis dar tebekvatoja prieškambaryje.

– Kad man nė žodžio tenai, nes aš... suknežinsiu tave! – sušnibždėjo įsiutęs Razumichinas, pagriebdamas Raskolnikovą už peties.

V

Tasai jau ėjo į kambarį. Jis įėjo taip atrodydamas, lyg būtų iš visų jėgų tvardęsis, kad kaip nors nepratrūktų juokais. Paskui jį, su pikčiausia ir visiškai sumurkšlinta fizionomija, raudonas, kaip bijūnas, dybčiodamas, nedrąsus, įėjo susigėdęs Razumichinas. Jo veidas ir visa figūra iš tikrųjų šią minutę buvo juokinga ir pateisino Raskolnikovo juoką. Raskolnikovas, nęsupažindintas dar, nusilenkė viduryje kambario stovinčiam ir klausiamai į juos žiūrinčiam šeimininkui, ištiesė ir paspaudė jo ranką, vis dar su matoma didele pastanga sutvardyti savo linksmumą ir nors porą žodžių pasakyti, rekomenduotis. Bet vos tik jis įstengė truputėlį surimtėti ir kažką murmtelėti, – staiga lyg nejučiomis žvilgterėjo į Razumichiną ir tuoj nebeištūrėjo: tramdomas juokas pratrūko, ir juo smarkiau, juo stipriau ligi tol jis buvo laikomas. Nepaprastas įsiutimas, kuriuo pasitiko tą „nuoširdų“ juoką Razumichinas, šią visą sceną darė kuo nuoširdžiausiai linksmą ir, svarbiausia, natūralią. Razumichinas, kaip tyčia, dar pats prisidėjo:

– Fu, tu, po velniais! – subaubė jis, mostelėjo ranka ir kaip tik trenkė ja į mažutį apvalą stalelį, ant kurio stovėjo nugerta arbatos stiklinė. Viskas sužvangėjo ir nulakstė.

– O kam kėdes laužyti, ponai, juk valdžiai nuostolis! – linksmai sušuko Porfirijus Petrovičius.

Scena atrodė šitaip: Raskolnikovas baigė juoktis, pamiršęs savo ranką šeimininko rankoje, bet, žinodamas saiką, laukė momento greičiau ir gražiau baigti. Razumichinas, visiškai susigėdęs dėl pargriuvusio stalelio ir sudužusios stiklinės, – niūriai pažiūrėjo į šukes, nusispiovė ir staigiai nusisuko į langą, kur sustojo, atgręžęs nugarą į publiką, baisiausiai susiraukęs, žiūrėdamas pro langą ir nieko nematydamas: Porfirijus Petrovičius juokėsi ir norėjo juoktis, bet buvo matyti, kad jis laukia paaiškinimų. Kertėje ant kėdės sėdėjo Zametovas, atsistojęs įeinant svečiams ir bestovįs laukdamas pražiojęs burną šypsotis, bet suglumęs ir tartum net su nepasitikėjimu žiūrėdamas į visą sceną, o į Raskolnikovą dargi kažkaip sumišęs. Netikėtas su Zametovu susitikimas labai nemaloniai atsiliepė Raskolnikovui.

„Tą dar reikia apgalvoti!“ pamąstė jis.

– Atsiprašau, meldžiamieji, – pradėjo jis dirbtinai susigėdęs, – Raskolnikovas...

– Ką tamsta, labai malonu, ir taip maloniai jūs suėjote... Tai ką, jis nė pasisveikinti nebenori? – linkterėjo Porfirijus Petrovičius į Razumichiną.

– Dievaži, nežinau, ko jis ant manęs užsiuto. Aš jam tik pasakiau eidamas, kad jis panašus į Romeo, ir... ir įrodžiau, ir, rodos, daugiau nieko nebuvo.

– Kiaulė, – atsiliepė neatsigręždamas Razumichinas.

– Vadinasi, labai rimtų priežasčių turėjo, kad dėl vieno tik žodelio taip supyko, – susijuokė Porfrijus.

– Eik tu! tardytojau!.. Na, teima jus visus velniai! – atkirto Razumichinas ir staiga, pats ėmęs juoktis, palinksmėjusiu veidu, kaip niekur nieko, priėjo prie Porfirijaus Petrovičiaus.

– Baigta! visi kvailiai; prie reikalo: štai bičiulis, Rodijonas Romanovičius Raskolnikovas, visų pirma, jis daug girdėjo apie tave ir įsigeidė pasižinti, o antra, mažą reikalėlį į tave turi. Žio! Zametovas! Kaipgi tu čia? Argi jūs pažįstami? Seniai susidraugavot?

„O čia kas dar?“ nerimaudamas pamąstė Raskolnikovas.

Zametovas tartum sumišo, bet nelabai.

– Vakar pas tave patį susipažinome, – nė kiek nesivaržydamas pasakė jis.

– Vadinasi, Dievas gelbėjo nuo nuostolių: praeitą savaitę jis mane baisiai prašė, kad jį kokiu nors būdu supažindinčiau su tavimi, Porfirijau, o čia, pasirodo, judu ir be manęs susiuostėte... Kur tavo tabakas?

Porfirijus Petrovičius buvo, kaip namie įprasta: apsivilkęs naktiniu apsiaustu, labai švariais skalbiniais ir avėjo sunešiotomis šliurėmis. Tai buvo žmogus trisdešimt penkerių metų, žemesnis negu vidutinio ūgio, pilnas ir net su pilveliu, nusiskutęs, be ūsų ir be žandenų, su trumpai nukirptais plaukais ant didelės apvalios galvos, kurios pakaušis kažin kaip ypatingai buvo iškilas ir apvalus. Putnus, apvalus ir truputį plotas jo veidas buvo ligotas, tamsiai geltonos spalvos, bet itin žvalus ir net pašaipus. Jis būtų buvęs ir meilus, jei nebūtų gadinęs akių pažiūrėjimas, su kažin kokia skysta vandenine blizgėsena, o akys pridengtos beveik baltomis, mirksinčiomis, tartum kam merkiant, blakstienomis. Šis akių pažūrėjimas kažin kaip keistai netiko prie visos jo figūros, savo pobūdžiu net bent kiek bobiškos, ir teikė jai kažko daug rimtesnio, negu pirmą kartą pažvelgus galima buvo tikėtis.

Porfirijus Petrovičius, ligi tik patyrė, kad svečias turi į jį „reikaliuką“, tučtuojau paprašė jį sėstis ant sofos, pats atsisėdo kitame gale ir įbedė akis į svečią, laukdamas tuojau pat išdėstant reikalą, su ta išryškinta ir perdaug jau rimta atidžia, kuri net slegia ir varžo iš pradžių, ypačiai nepažįstamą, ir ypačiai, jei tas, ką jūs dėstote, jūsų pačių manymu toli gražu nėra proporcinga su tokia nepaprastai rimta tau rodoma atidžia. Tačiau Raskolnikovas trumpais ir nuosaikiais žodžiais, aiškiai ir tiksliai išdėstė savo reikalą ir paliko pats savimi tiek patenkintas, jog net suspėjo gerokai apžiūrėti patį Porfirijų. Porfirijus Petrovičius irgi nė karto per visą tą laiką nebuvo nuo jo akių atitraukęs. Razumichinas, susiradęs vietą priešais juos, už to paties stalo, karštai ir nekantriai sekė reikalo dėstymą, tolydžio vedžiodamas akimis čia į vieną, čia į antrą, ir antraip, net kiek jau ir perdaug.

„Kvailys!“ susikeikė sau vienas Raskolnikovas.

– Jums reikia parašyti pareiškimą policijai, – visiškai oficialiai atsakė Porfirijus, – apie tai, kad šit, sužinoję apie tokį ir tokį įvykį, tai yra apie šitą nužudymą, – jūs prašote, savo ruožtu, pranešti tardytojui, kuriam ši byla pavesta, kad tokie ir tokie daiktai priklauso jums ir kad jūs norite juos išpirkti... arba kad... bet jums, tiesą sakant, parašys.

– Tai tas ir yra, kad aš dabar, – kiek galėdamas pasistengė Raskolnikovas labiau susidrovėti, – ne visai prie pinigo... ir net tokio mažmožio neišsigaliu... aš, matote, norėčiau dabar tik pareikšti, kad šitie daiktai mano, o kai turėsiu pinigų...

– Tai vis viena, – atsakė Porfirijus Petrovičius, šaltai žiūrėdamas į jo paaiškinimus dėl finansų; – tiesą pasakius, jūs galite ir tiesiai, jeigu norite, parašyti man, ta pačia prasme, kad šit, sužinojęs apie tą ir tą ir pareikšdamas apie tokius ir tokius mano daiktus, prašau...

– O rašyti paprastame popieriuje? – pasiskubino nutraukti Raskolnikovas, vėl susidomėjęs finansine dalyko puse.

– Aje, pačiame paprasčiausiame! – ir staiga Porfirijus Petrovičius kažin kaip aiškiai pašaipiai pažiūrėjo į jį prisimerkęs ir tartum mirktelėdamas jam. Tiesa, gal tik taip pasirodė Raskolnikovui, nes tatai truko tik vieną akimirką. Bet vis dėlto, kažkas buvo. Raskolnikovas būtų galėjęs prisiekti, kad jis mirktelėjo jam, velniai žino kodėl.

„Žino!“ jam lyg žaibas blykstelėjo.

– Atsiprašau, kad aš dėl tokių niekų jus sutrukdžiau, – tęsė jis, truputį sumišęs, – mano daiktai iš viso penketo rublių teverti, bet jie man ypatingai brangūs, kaip atminimas tų, iš kurių gauti ir, prisipažinsiu, aš, kai sužinojau, labai išsigandau...

– Tai užtat tu vakar taip sukrutai, kai aš prasitariau, kad Porfirijus užstatų davėjus kvočia! – įterpė Razumichinas su aiškiu tikslu.

Tai jau buvo nebepakenčiama. Raskolnikovas nebeiškentė ir piktai blykstelėjo į jį pykčiu užsidegusiomis savo juodomis akimis. Bet tuoj ir susigriebė.

– Tu, brolau, rodos, manimi tyčiojiesi? – kreipėsi į jį labai vykusiai dėdamasis susierzinęs. – Aš sutinku, kad galbūt perdaug jau rūpinuosi tokiu nieku, kaip tau atrodo; tačiau negalima manęs už tai laikyti nei egoistu, nei gobšu, ir, manaip žiūrint, tie du menki daikteliai gali būti visai ne niekniekiai. Jau aš tau pasakojau antai, kad tas sidabrinis laikrodėlis, rasi, skatiko tevertas, yra vienintelis daiktas, išlikęs po tėvo. Gali sau juoktis iš manęs, bet pas mane motina atvažiavo, – staiga jis pasisuko į Porfirijų, – ir jei ji sužinotų, – jis vėl kuo greičiau atsigręžė į Razumichiną, ypačiai stengdamasis, kad sudrebėtų balsas, – kad šitas laikrodėlis dingo, tai, prisiekiu, ji visiškai nusimintų! Moterys!

– Kad visai ne! Aš visai ne ta prasme! Aš visiškai priešingai! – šaukė susisielojęs Razumichinas.

„Ar gerai tik? Ar natūraliai? Ar neperdėta čia mano? – drebėjo pats vienas galvodamas Raskolnikovas. – Kam pasakiau: „Moterys?“

– Pas jus motina atvažiavo? – kažin kodėl pasiteiravo Porfirijus.

– Taip.

– Kada tai?

– Vakar vakarą.

Porfirijus patylėjo, tartum samprotaudamas.

– Jūsų daiktai nė kokiu atveju ir negalėjo dingti, – ramiai ir šaltai tęsė jis. – Juk aš jau seniai jūsų šičia laukiau.

Ir kaip niekur nieko, jis rūpestingai statė peleninę Razumichinui, kuris be gailesčio šiukšlino papiroso pelenais ant kilimo. Raskolnikovas krūptelėjo, bet Porfirijus tartum nė nepasižiūrėjo, vis dar susirūpinęs Razumichino papirosu.

– Ką-ą? Laukei! Argi tu žinojai, kad ir jis ten užstatus buvo palikęs? – suriko Razumichinas.

Porfirijus Petrovičius stačiai kreipėsi į Raskolnikovą:

– Jūsų abu daiktai, žiedas ir laikrodėlis, buvo pas ją į vieną popieriuką suvynioti, o ant popieriuko aiškiai gražiai pieštuku jūsų pavardė užrašyta, lygiai taip pat, kaip mėnesio diena, kurią ji iš tamstos yra juos gavusi...

– Kaip čia jūs toks pastabus?.. – nevykusiai buvo besišypsąs Raskolnikovas, ypačiai stengdamasis žiūrėti jam tiesiai į akis: bet negalėjo ištverti ir staiga pridėjo: – Aš todėl taip dabar pastebėjau, kad, rasi, labai daug kas buvo ten užstatų palikęs... taigi jums sunku būtų buvę juos visus atminti... O jūs, priešingai, taip aiškiai visus juos atmenate, ir... ir...

„Kvailai! Silpnai! Kam aš tą pridėjau!“

– O kad beveik visi užstatų davėjai dabar jau žinomi, tiktai jūs vienas nemalonėjote ateiti, – atsakė Porfirijus su vos pastebimu pašaipumo atspalviu.

– Aš ne visai sveikas buvau.

– Ir apie tai girdėjau. Aš net girdėjau, kad jūsų sveikata labai dėl kažko buvo suirusi. Jūs ir dabar tartum išblyškęs?

– Nė maž neišblyškęs... priešingai, aš visiškai sveikas! – šiurkščiai ir piktai atkirto Raskolnikovas, staiga pakeitęs toną. Pyktis jame virė, ir jis nebegalėjo jo suvaldyti. „O įtūžęs aš tikrai prasitarsiu! – vėl šmėsterėjo jo galvoje. – Kam jie mane kankina!..“

– Ne visai sveikas! – įterpė Razumichinas. – Še tau kad lepterėjo! Ligi vakar dienos beveik be sąmonės kliedėjo... Ar tikėsi, Porfirijau, pats vos ant kojų pastovi, o vos tik mes, aš ir Zosimovas, vakar spėjome nusigręžti – apsivilko ir paspruko tylom ir maklinėjo kažin kur kone ligi pusiaunakčio, ir vis tai, aš tau pasakysiu, visiškai kliedėdamas, įsivaizduok tu dabar sau! Nuostabus nutikimas!

– Nejaugi visiškai kliedėdamas? Sakyk tu man! – kažin kaip bobišku mostu Porfirijus palingavo galva.

– Et, plepalai! Netikėkite! Tiesą pasakius, juk jūs ir taip netikit! – perdaug jau iš pykčio pratrūko Raskolnikovui. Bet Porfirijus Petrovičius tartum nenugirdo šitų keistų žodžių.

– Na, kaip tu galėjai išeiti, jei nebūtum kliedėjęs? – staiga įsikarščiavo Razumichinas. – Ko tu išėjai? Kodėl?.. Ir kodėl būtinai slapta? Na, ar turėjai tu tada sveiko proto? Dabar, pavojui praėjus, aš tau stačiai tai pasakau!

– Įkyrėjo jie man be galo vakar, – kreipėsi staiga Raskolnikovas į Porfirijų, įžūliai ir išsaukiamai šypsodamasis. – Tad aš ir pabėgau nuo jų buto nuomotis, kad jie manęs nebesurastų daugiau, ir pinigų krūvą buvau pasiėmęs. Štai, ponas Zametovas matė pinigus. O ką, ponas Zametovai, ar aš protingas vakar buvau, ar kliedėjau, išspręsk ginčą?

Jis, rodos, būtų nutvėręs ir pasmaugęs tą minutę Zametovą. Labai jau nepatiko jam jo žvilgis ir tylėjimas.

– Mano nuomone, jūs kalbėjote protingai ir net gudriai, tiktai buvote be galo jau susierzinęs, – sausai pareiškė Zametovas.

– O šiandie man kalbėjo Nikodemas Fomičius, – įterpė Porfirijus Petrovičius, – kad buvo sutikęs jus vakar jau labai vėlai, vieno, arklių sumindžioto, valdininko bute...

– Na šit kad ir tas valdininkas! – pabrėžė Razumichinas, – na, argi ne beprotis, tu buvai pas valdininką! Paskutinius pinigus našlei laidotuvėms atidavė! Na, buvo tau noro padėti – duok penkiolika, duok dvidešimtį, na, bent tris rublius sau pasilik, o čia visus dvidešimt penkis ėmė ir išmetė!

– O gal aš kur nors lobį radau, o tu nė nežinai? Užtat aš vakar toks dosnus buvau... Štai ponas Zametovas žino, kad aš lobį radau!.. Atleiskite, meldžiamasis, – su trūkčiojančiomis lūpomis kreipėsi, jis į Porfirijų, – kad mes jus visą pusvalandį tokiais niekais gaišiname. Įgrisome juk, ar ne?

– Ką jūs, priešingai, prie-e-šingail Kad jūs žinotumėt, kaip jūs mane dominate! Įdomu ir žiūrėti, ir klausyti... ir aš, prisipažįstu, be galo patenkintas, kad jūs, pagaliau, malonėjote mane aplankyti...

– Taigi duok nors arbatos! Gerklė išdžiūvo! – suriko Razumichinas.

– Puiki idėja! Rasi, ir kiti prisidės. O gal norėtum... ko nors esmingesnio prieš arbatą?

– Eik tu skradžiais!

Porfirijus Petrovičius išėjo paliepti, kad arbatos atneštų.

Mintys viesulu sukosi Raskolnikovo galvoje. Jis buvo baisiai susierzinęs.

„Svarbiausia, net ir nebesislepia, ir varžytis nenori! Kuria gi tat proga, jei manęs visiškai nepažįsti, tu kalbėjai apie mane su Nikodemu Fomičium? Vadinasi, jau nė slėptis nebenori, jog seka mane kaip šunų gauja! Taip atvirai į snukį spjauna! – drebėjo jis iš pasiučio. – Na, drožkit tiesiai, bet nežaiskit kaip katė su pele. Juk taip nemandagu, Porfirijau Petrovičiau, juk aš, rasi, nė neleisiu šitaip daryti!.. Atsistosiu ir leptersiu visiems į snukį visą tiesą, ir pamatysite, kaip aš jus niekinu!.. – Jis sunkiai atgavo kvapą. – O kas, jei man tiktai taip rodosi? Kas, jei čia miražas, ir aš visame kame klystu, dėl stokos patyrimo piktauju; biauraus savo vaidmens neišlaikau? Rasi, čia viskas be jokio tikslo? Visi jų žodžiai paprasti, bet juose kažko esama... Visa tai visada galima pasakyti, bet kažkas yra. Kodėl jis taip stačiai pasakė „pas ją“? Kodėl Zametovas pridūrė, kad aš gudriai kalbėjęs? Kodėl jie kalba tokiu tonu? Taigi... tonas... Razumichinas čia irgi sėdėjo, kodėl gi jam niekas nesirodo? Šitam nekaltam pusgalviui niekad niekas nesirodo! Vėl karštligė!.. Ar man merkė pirmai Porfirijus, ar ne? Turbūt, niekai; ko gi jam čia mirksėti? Mano nervus nori įerzinti, ar ką, o gal mane kirkina? Arba viskas miražas, arba žino!.. Net Zametovas įžūlus... Ar įžūlus gi Zametovas? Zametovas per naktį apsigalvojo. Aš ir nujaučiau, kad jis apsigalvos? Jis čia kaip savas, o tik pirmą kartą atėjęs. Porfirijus jo net svečiu nelaiko, nugara į jį sėdi. Susiuostė! Būtinai dėl manęs susiuostė! Būtinai ligi mums ateinant apie mane kalbėjo!.. Ar žino jie apie butą? Kad bent greičiau jau!.. Kai aš pasakiau, kad vakar buvau išbėgęs buto nuomoti, jis praleido, nepastebėjo... O čia aš puikiai apie butą įterpiau: vėliau pravers... Kliedėdamas, taip sakant!.. Cha, cha, cha! Jis visą vakarykštį vakarą žino! O apie motinos atvažiavimą nežinojo!.. Tai ragana, net dieną pieštuku užsirašė!.. Meluokite, nepasiduosiu! Juk čia jokie dar faktai, čia tik miražas! Ne, jūs man faktų duokit! Ir butas ne faktas, o kliedėjimas; aš žinau, ką jiems sakyti... Ar žino apie butą? Neišeisiu nesužinojęs! Ko aš atėjau? O šit, kad aš dabar pykstu, čia gali būti ir faktas! Fu, koks aš irzlus! O gal ir gerai: liguistas vaidmuo... Jis mane čiupinėja. Suklaidinti mėgins. Ko aš šičia atėjau?“

Visa tai, kaip žaibas, blykstelėjo jo galvoje.

Porfirijus Petrovičius kaip mat sugrįžo. Jis ūmai kažin kaip pralinksmėjo.

– Man, brolau, nuo tavo vakarykščios galva... – Ir visas aš kažin koks išklibęs, – pradėjo jis, visai kitu tonu, juokdamasis, į Razumichiną.

– O ką, įdomu buvo? Juk aš vakar pačiame įdomiausiame punkte jus palikau? Kas nugalėjo?

– Gi niekas, suprantama. Amžinaisiais klausimais nukalbėjome, oru pasklandėme.

– Įsivaizduok, Rodia, ko jie vakar susikirto: ar yra nusikaltimas, ar nėra? Sakiau, kad ligi velnių nupaistė!

– Kas čia nuostabaus? Paprastas socialinis klausimas, – išdrikai atsakė Raskolnikovas.

– Klausimas ne taip buvo formuluotas, – pastebėjo Porfirijus.

– Ne visai taip, čia tiesa, – tuojau sutiko Razumichinas, skubėdamas ir karštėdamas kaip paprastai. – Matai, Rodijonai; klausyk ir tark ir savo nuomonę. Aš noriu. Aš iš kailio nėriausi vak,ar su jais ir tavęs vis laukiau; aš ir jiems sakiau, kad tu ateisi... Prasidėjo nuo socialistų pažiūros. Žinoma jų pažiūra; nusikaltimas yra protestas prieš visuomenės santvarkos nenormalumus, – ir viskas, ir daugiau nieko, ir jokių daugiau priežasčių neleidžiama pridėti, – nieko!

– Jau ir nupaistei! – sušuko Porfirijus, Jis regimai darėsi judresnis ir tolydžio juokėsi, žiūrėdamas į Razumichiną, o tuo dar labiau jį kaitino.

– N-nieko daugiau neleidžiama pridėti! – karštai nutraukė Razumichinas, – nepaistau!.. Aš tau jų brošiūrėles parodysiu; viskas jiems todėl, kad „aplinka sudarkė“ – nieko daugiau. Mėgstamoji frazė! O iš čia tiesioginė išvada, jei visuomenę sutvarkytume normaliai, tad vienu kartu ir visi nusikaltimai išnyktų, kadangi nebebūtų prieš ką protestuoti, ir visi viena akimirka taptų teisūs. Prigimtis neimama galvon, prigimtis neigiama, prigimties nereikia! Jiems ne žmonija, išsivysčiusi istoriniu, gyvuoju keliu ligi galo, savaime pavirs pagaliau normaline visuomene, bet priešingai, socialinė sistema, išėjusi iš kurios nors matematiškos galvos, sbematant sutvarkys visą žmoniją ir viena akimirka padarys ją teisią ir be nuodėmės, ir tai įvyksią anksčiau už bet kokį gyvąjį procesą, be jokio istorinio ir gyvojo kelio! Dėl to jie taip instinktyviai nemėgsta istorijos: „vienos joje šlykštybės ir kvailybės“ esą – ir visa viena tiktai kvailybe išaiškinama! Dėl to jie taip ir nemėgsta gyvojo proceso: nereikia gyvosios sielos! Gyvoji siela gyvenimo pareikalaus, gyvoji siela nepaklausys mechanikos, gyvoji siela įtartina, gyvoji siela atžagareiviška! O čia kad ir dvėsena kvėptelia, iš kaučuko galima padaryti, – užtat negyva, užtat be valios, užtat vergiška, nesukils! Ir išeina rezultatas, kad viską pasvėrė vien tiktai plytelių dėliojimu ir falansteros koridorių ir kambarių suskirstymu! Falanstera jau baigta, bet prigimtis jūsų tai falansterai dar neparengta, gyventi nori, gyvatos proceso dar nebaigė, anksti į kapus! Vien su logika dar negalima per prigimtį peršokti! Logika įspėja tris nuotykius, o jų milijonas! Atkirsti visą milijoną ir viską paversti vien komforto klausimu! Pats lengviausias uždavinio sprendimas! Viliojamai aišku, ir galvoti nereikia! Svarbiausia – galvoti nereikia! Visa gyvatos paslaptis į du spaudos lankus telpa!

– Tai, kad pratrūko dundėti! Už rankų reikia laikyti, – juokėsi Porfirijus. – Įsivaizduokite, – kreipėsi jis į Raskolnikovą, – nagi lygiai taip pat vakar vakarą, viename kambaryje, šešiais balsais, ir dar iš anksto punšu pagirdė, – galite įsivaizduoti? – Ne, brolau, tu meluoji: „Aplinka“ labai daug nusikaltimui reiškia; tatai aš tau įrodysiu.

– Aš ir pats žinau, kad daug, o tu šit ką pasakyk: keturiasdešimties metų vyras išžagina dešimties metų mergytę, – aplinka, sakysi, jį pastūmėjo tai padaryti?

– O ką, siaurąja prasme imant, rasi, ir taip, aplinka, – su nuostabiu orumu pastebėjo Porfirijus; – nusikaltimas su mergyte labai ir labai gali būti „aplinka“ paaiškintas.

Razumichinas ką tik nepasiūto.

– Na, nori, aš tau įrodysiu, – subaubė jis, – kad tavo blakstienos baltos vien tik todėl, kad Jono Didžiojo varpinė trisdešimt penkių sieksnių aukščio, ir įrodysiu aiškiai, tiksliai, progresyviai ir net su liberalumo atspalviu? Imuosi! Na, nori lažybų!

– Sutinku! Prašom, paklausysim, kaip jis įrodys!

– Ir vis jis apsimetinėja, šėtonas! – suriko Razumichinas, pašoko ir numojo ranka. – Na, ar beverta su tavim kalbėti! Juk jis visa tai tyčia daro, tu jo dar nepažįsti, Rodijonai! Ir vakar jų pusę laikė, norėdamas tiktai visus pamulkinti. O ką jis vakar kalbėjo, Viešpatie! O kas jų džiaugsmas!.. Juk jis po dvi savaiti tokiu būdu išsilaiko. Pernaimet kažin kuriems galams jis tikino mus, kad einąs į vienuolyną: du mėnesiu tvirtai laikėsi savo! Neseniai sumanė įrodinėti, kad jau vedąs ir kad viskas esą paruošta sutuoktuvėms. Naujus rūbus net pasisiūdinęs. Jau mes jį sveikinti buvome pradėję. O čia nė nuotakos, nieko nebuvo – visa miražas!

– Ir pamelavai! Aš rūbus pasisiūdinau pirma. Dėl tų naujųjų rūbų man ir atėjo mintis jus visus prigauti.

– Iš tikrųjų jūs toks apsimetėlis? – nesivaržydamas paklausė Raskolnikovas.

– O ką jūs manote? Palaukit, aš ir jus apmausiu – cha-cha-cha! Matote, aš jums visą teisybę pasakysiu. Iškilus visiems šitiems klausimams apie nusikaltimus, aplinką, mergaites, man prisiminė dabar, – beje, ir visada mane domina vienas jūsų straipsnelis: Apie nusikaltimą... ar kitaip kaip ten, pamiršau antraštę, nebeatmenu. Prieš du mėnesius turėjau malonumo Periodiniame Žodyje perskaityti.

– Mano straipsnis? Periodiniame Žodyje? – nustebęs paklausė Raskolnikovas; – tiesa, prieš pusę metų, išėjęs iš universiteto, aš buvau parašęs vieną straipsnį dėl vienos knygos, bet tada aš jį nunešiau į Savaitinio Žodžio laikraštį, o ne į Periodinį.

– O pateko į Periodinį.

– Juk Savaitinis Žodis nustojo ėjęs, užtat ir neišspausdino...

– Tiesa; bet Savaitinis Žodis, nustodamas eiti, susidėjo su Periodiniu Žodžiu, užtat ir jūsų straipsnelis prieš du mėnesius pasirodė Periodiniame Žodyje. O jūs nė nežinojote?

Raskolnikovas iš tikrųjų nieko nežinojo.

– Meldžiamasis, nagi jūs pinigų dabar galite pareikalauti iš jų už straipsnį! Kokio jūs vis dėlto būdo! Gyvenate taip nusišalinę, jog net nežinote tokių dalykų, kurie tiesiog jus liečia. Tai faktas.

– Bravo, Rodia! Aš irgi nežinojau! – sušuko Razumichinas. – Šiandie pat nubėgsiu į skaityklą ir paprašysiu numerio! Prieš du mėnesius? Kelintos dienos? Vistiek, surasiu! Čia tai dalykas! Nė nesisako!

– O iš kur jūs sužinojote, kad straipsnis mano? Jis tik raide pasirašytas.

– Ogi atsitiktinai, tik šiomis dienomis. Per redaktorių; aš pasižįstu... Labai susidomėjęs buvau.

– Aš, kiek menu, nagrinėjau psichologinę nusikaltėlio būklę, kuri jį lydi per visą nusikaltimą.

– Taip, ir griebtai tvirtinote, kad patį nusikaltimo aktą visada lydi liga. Labai, labai originalu, bet... mane, po teisybei, ne ta jūsų straipsnelio, dalis sudomino, o tam tikra mintis, iškelta straipsnelio gale, bet kurią jūs, deja, keliate tiktai užuominomis, neaiškiai... Vienu žodžiu, jei atsimenate, ten kaip ir užsimenama apie tai, kad esą pasaulyje tokių asmenų, kurie gali... tai yra, ne tai gali, bet turi pilną teisę daryti visokias nedorybes ir nusikaltimus ir kad jų net įstatymai neliečia.

Raskolnikovas susijuokė iš padidinto ir tyčia sumanyto jo minties iškreipimo.

– Kaip? Kas ten? Teisė nusikaltimus daryti? Bet juk ne todėl, kad „aplinka sudarkė“? – su kažin kokiu net lyg išgąsčiu pasiteiravo Razumichinas.

– Ne, ne, ne visai todėl, – atsakė Porfirijus. – Visas svarbumas tas, kad jo straipsnyje visi žmonės kažkaip skirstomi į „paprastuosius“ ir „nepaprastuosius“. Paprastieji privalo klusniai gyventi ir neturi teisės įstatymų laužyti, nes jie, mat, paprastieji. O nepaprastieji turi teisę daryti visokius nusikaltimus ir visaip įstatymus laužyti, todėl būtent, kad jie nepaprastieji. Rodos, taip jūsų sakoma, jei neklystu?

– Kaipgi čia dabar? Negali šitaip būti! – murmėjo sumišęs Razumichinas.

Raskolnikovas vėl nusišypsojo. Jis kaip mat suprato, kas čia yra ir kur jį nori priremti; jis atminė savo straipsnį. Jis ryžosi priimti iššūkį.

– Ne, ne visai taip mano pasakyta, – pradėjo jis paprastai ir kukliai. – Tiesą pasakius, prisipažįstu, kad jūs beveik teisingai atpasakojote, net, jei norite, ir visiškai teisingai... (Tartum malonu jam buvo sutikti, kad visiškai teisingai). Skirtumas tiktai tas, kad aš visai nereikalauju, idant nepaprastieji žmonės būtinai turėtų ir privalėtų daryti visada visokias nedorybes, kaip jūs sakote. Man net rodosi, kad šitokio straipsnio nė spauda nebūtų praleidusi. Aš paprasčiausiai užsiminiau, kad „nepaprastasai“ žmogus turi teisę... tai yra ne oficialinę teisę, o pats turi teisę leisti savo sąžinei peržengti... per kai kurias kliūtis, ir vien tiktai tuo atveju, jei jo idėjos (kartais, rasi, visai žmonijai išganingos) vykdymas tatai pareikalaus. Jūs malonėjote pasakyti, kad mano straipsnis neaiškus; aš pasirengęs jį jums paaiškinti. Aš galbūt nesuklysiu spėdamas, kad jums, rodos, to ir reikia; prašau. Mano nuomone, jei Keplerių ir Niutonų išradimai dėl kurių nors kombinacijų nieku būdu nebūtų buvę žmonijai žinomi kitaip, kaip tiktai aukojant gyvybę vieno, dešimties, šimto ir taip toliau žmonių, kurie būtų kliudę šitiems išradimams arba būtų stoję jiems skersai kelio, – tad Niutonas būtų turėjęs teisę, ir net būtų privalėjęs... pašalinti tuos dešimtį arba šimtą žmonių, idant jo išradimai būtų žinomi visai žmonijai. Bet tatai, tiesą pasakius, dar visai nereiškia, kad Niutonas turėtų teisę, skersai ir išilgai, ką sutikęs žudyti, arba kiekvieną dieną vagiliauti prekyvietėje. Toliau, kiek pamenu, savo straipsny dėsčiau, kad visi... na, pavyzdžiui, kad ir įstatymų leidėjai bei žmonijos tvarkytojai, pradedant seniausiais ir einant per Likurgus, Solonus, Mahometus, Napoleonus ir taip toliau, visi ligi vieno buvo nusikaltėliai jau vien todėl, kad, naują įstatymą leisdami, tuo pat griovė senąjį, šventai visuomenės laikomą ir iš tėvų paveldėtą, o jau, savaime aišku, kad jų nesulaikydavo nė kraujas, jei tiktai tas kraujas (kartais visiškai nekaltas ir didvyriškai pralietas už senąjį įstatymą) galėdavo jiems padėti. Įsidėmėtina net, kad dauguma šitų žmonijos labdarių ir tvarkytojų ypačiai buvo didžiausi kraugeriai. Vienu žodžiu, aš darau išvadą, kad ir visi, nebūtinai didieji, bet ir šiek tiek išeiną iš bendrojo lygio žmonės, tai yra šiek tiek pajėgią pasakyti ką nors nauja, būtinai, savo prigimties dėlei, privalo būti nusikaltėliai, – žinoma, palyginti didesni ar mažesni. Kitaip jiems sunku išeiti iš bendrojo lygio, o pasilikti jame jie, žinoma, negali sutikti, vėlgi dėl savo prigimties, o mano nuomone, jie net ir privalėtų nesutikti. Vienu žodžiu, jūs matote, kad ligi šiol čia nieko nėra ypatingai naujo. Tūkstantį kartų tatai buvo spausdinama ir skaitoma. O dėl to mano žmonių skirstymo į paprastuosius ir nepaprastuosius, aš sutinku, truputį savaviškai pasielgta, bet aš tikslių skaitmenų nė neieškau. Aš tik savo vyriausiąja mintimi tikiu. O ji būtent tokia, kad žmonės, pagal prigimties dėsnius, skirstomi, apskritai, į du skyrius: į žemesniuosius (paprastuosius), tai yra, taip sakant, į medžiagą, kuri, tinka vien gaminti į save panašiems, – ir į tikruosius žmones, tai yra turinčius gabumą arba talentą tarti savo aplinkoje naują žodį. Poskyrių čia, žinoma, begalės, bet skiriamosios abiejų skyrių žymės gan ryškios: pirmasis skyrius, tai yra medžiaga, bendrai sakant,

žmonės savo prigimtimi konservatyvūs, padorūs, gyvena paklusnybėje ir mėgsta būti paklusnūs. Mano nuomone, jie ir privalo būti paklusnūs,. kadangi jau tam jie paskirti, ir čia visiškai nieko nėra, kas juos žemintų. Antrasis skyrius, visi tie, kurie laužo įstatymus, griovėjai, arba palinkę į tai, pagal išgales. Tų žmonių nusikaltimai, suprantama, reliatyvūs ir labai įvairūs; daugiausia jie reikalauja, visokeriopais savo pareiškimais, geresnės ateities vardu sugriauti dabartį. Bet jeigu jam reikia, dėl savo idėjos, peržengti kad ir per lavoną, per kraują, tad jis savo viduje, pagal sąžinę, gali, mano nuomone, leisti sau peržengti per kraują, – atsižvelgiant žinoma, į idėją ir į jos mastą – tatai įsidėmėkite. Šita tiktai prasme aš ir kalbu savo straipsnyje apie jų teisę nusikaltimus daryti (jūs atsiminkite, mes juk pradėjome nuo teisinio klausimo). Tiesą pasakius, labai nerimauti čia nėra ko: masė niekada beveik nepripažįsta jiems šitų teisių, žudo juos ir karia (daugiau ar mažiau) ir taip darydama ji visiškai teisingai elgiasi, atlieka savo konservatyvųjį uždavinį, su tuo, žinoma, skirtumu, kad būsimosios šitos masės kartos stato nužudytuosius ant pjedestalų ir garbina juos (daugiau ar mažiau). Pirmasis skyrius visada – dabarties viešpats, antrasis skyrius ateities viešpats. Pirmieji išlaiko pasaulį ir daugina jį skaičiumi, antrieji varo pasaulį ir veda jį į tikslą. Tiek vieni, tiek antri turi visiškai vienokią teisę gyventi. Vienu žodžiu, man visi lygiai galiojančią teisę turi, ir – *vive la guerre éternelle*, – ligi Naujosios Jeruzalės, žinoma.

– Tad jūs vis dėlto tikite į Naująją Jeruzalę?

– Tikiu, – tvirtai, atsakė Raskolnikovas; sakydamas tai ir per visą ilgąją tiradą, jis žiūrėjo į žemę, išsirinkęs vieną tašką ant kilimo.

– Ir-ir-ir į Dievą tikite? Atleiskite, kad aš toks smalsus.

– Tikiu, – pakartojo Raskolnikovas, pakeldamas akis į Porfirijų.

– Ir-ir į Lozoriaus prisikėlimą tikite?

– Ti-tikiu. Kam tat jums?

– Žodis į žodį tikite?

– Žodis į žodį.

– Sakyk tu man... taip sau pasidomėjau. Atsiprašau. Bet palaukit, – aš vėl prie senojo, – juk ne visada juos žudo; kiti priešingai...

– Triumfuoja gyvi? Taip, kai kurie gyvendami pasiekia savo tikslą, ir tada...

– Patys ima žudyti?

– Jeigu reikia, ir, žinote, net dažniausiai taip. Apskritai, jūsų pastaba sąmojinga.

– Dėkui. Bet štai ką pasakykite: kuo gi atskirti tuos nepaprastuosius nuo paprastųjų? Ar jie gimdami jau kokių žymių turi, ar ką? Aš ta prasme, kad čia reikėtų daugiau tikslumo, taip sakant, daugiau regimo tikrumo: atleiskite mano natūralų praktiko ir gerų norų žmogaus nerimą, bet ar negalima būtų čia kokį drabužį, pavyzdžiui, ypatingą įtaisyti, nešioti ką nors, ženklus kokius, ar ką?.. Nes, sutikite, jei pasidarytų painiava ir vienas katro nors skyriaus imtų ir įsivaizduotų, kad jis priklauso kitam skyriui ir pradėtų „visas kliūtis šalinti“, kaip jūs labai gražiai pasakėte, tai juk tada...

– O, tatai labai dažnai atsitinka! Šita jūsų pastaba dar sąmojingesnė už aną.

– Dėkui...

– Nėra už ką; bet įsidėmėkite, kad paklaidų gali padaryti tik pirmojo skyriaus žmonės, tai yra „paprastieji“ (kaip aš, rasi, nelabai, vykusiai juos būsiu pavadinęs). Kad ir prigimtimi savo jie yra linkę visada klausyti, bet dėl tam tikro gamtos žaismo, kuris neaplenkia nė karvės, labai daug kas iš jų mėgsta įsivaizduoti esą pažangiausi žmonės,

„griovėjai“, ir kibti į „naująjį žodį“, ir visai iš širdies. O tikrai naujųjų žmonių tuo pat metu jie labai dažnai nepastebi ir net niekina juos; kaip atsilikėlius ir niekingai galvojančius žmones. Tačiau, mano nuomone, čia negali būti didesnio pavojaus, ir jums, išties, neverta būgštauti, nes jie niekada toli nenueina. Už įsismaginimą, žinoma, jiems kartais galima įkirsti, kad jie atsimintų, kas tokie, bet nedaugiau; čia net vykdytojas nereikalingas: jie patys save išsiplaks, kadangi jie be galo dori: kai kurie net vienas kitam tą paslaugą atliks, o kiti patys save savarankiškai... Visokias dar viešąsias atgailas užsideda – išeina gražiai ir pamokomai, vienu žodžiu, jums nėra ko nerimauti... Tokio jau dėsnio esama.

– Na, bent šiuo atžvilgiu jūs mane nors šiek tiek nuraminote; bet, va, štai vėl bėda: sakykite, meldžiamasis, ar daug yra tų žmonių, kurie turi teisę kitus piauti, tų „nepaprastųjų“? Aš, žinoma, pasirengęs esu nusilenkti, bet, sutikite, juk baugu, jei jų labai jau daug būtų, ką?

– Oi, nesirūpinkite ir dėl to, – tuo pačiu tonu tęsė Raskolnikovas. – Apskritai, žmonių su naujomis mintimis, net vos vos sugebančių pasakyti bent ką nauja, nepaprastai maža tegimsta, net nuostabiai maža. Aišku tik viena, kad visų tų žmonių, visų tų rūšių ir poskyrių radimosi tvarka turbūt labai tikrai ir tiksliai yra valdoma kurio nors gamtos dėsnio. Tas dėsnis, suprantama, dabar nežinomas, bet aš tikiu, kad jis yra, ir ilgainiui gali tapti žinomu. Didžiulė masė žmonių, medžiaga, tiktai tam ir egzistuoja pasauly, kad galų gale, kažin kokiomis pastangomis, kažin kuriuo slaptingu ligi šiol procesu, kokiam nors giminių ir veislių kryžiavimuisi padedant, pasitemptų ir pagimdytų, pagaliau, bent vieną iš tūkstančio nors šiek tiek savarankišką žmogų. Dar didesnio savarankiškumo žmogus gimsta galbūt iš dešimties tūkstančių vienas (aš kalbu palyginamai, vaizdžiai). O dar didesnio – iš šimto tūkstančių vienas. Genialūs žmonės iš milijonų, o didieji genijai, žmonijos likimo lėmėjai galbūt tik tūkstančių tūkstančiais milijonų žmonių perėjus per šį pasaulį. Vienu žodžiu, į retortą, kurioje visa tai vyksta, aš nesu žiūrėjęs. Tačiau tam tikras dėsnis būtinai yra ir turi būti; čia negali būti atsitiktinumo.

– Tai ką jūs čia dabar abu juokus krečiate, ar ką? – suriko pagaliau Razumichinas. – Vienas kitam akis dumti susimanėte? Sėdi ir vienas iš antro šaiposi! Tu rimtai, Rodia?

Raskolnikovas tylom pakėlė į jį savo išblyškusį ir beveik liūdną veidą ir nieko neatsakė. Labai keista pasirodė Razumichinui; šalia šito tylaus ir nuliūdusio veido neslepiamas, priekabus, erzinąs ir nemandagus Porfirijaus kandumas.

– Na, brolau, jei išties čia rimtai, tad... Tu, žinoma, teisus, sakydamas, kad tatai nebenauja ir panašu į tai, ką mes tūkstantį kartų esame skaitę ir girdėję; bet kas iš tikro originalu visame tame, – ir iš tikro priklauso tau vienam, tai mano siaubui, kad vis dėlto kraujo praliejimą pagal sąžinę leidi ir, atleisk man, su tokiu net fanatizmu... Vadinasi, šita mintis ir yra vyriausioji tavo straipsnyje. Juk šitaip, sąžinės nuožiūra, leisti kraują, tai... mano nuomone, daug baisiau, nekaip oficialiai, pagal įstatymą, leisti pralieti kraują...

– Visiškai teisingai, baisiau, – prisidėjo Porfirijus.

– Ne, jau čia tu ką nors perdėjęs būsi! Čia klaida. Aš perskaitysiu... Tu perdėjai! Tu negalėtum taip galvoti... Perskaitysiu.

– Straipsnyje visko nėra, ten tik užuominos, – pasakė Raskolnikovas.

– Taip, taip, – nenusėdėjo Porfirijus, – man dabar beveik paaiškėjo, kaip jūs teikiatės žiūrėti į nusikaltimą, bet... jau atleiskite man, kad aš toks abuojas (pačiam nesmagu, jau perdaug varginu jus!) – matote: anksčiau labai nuraminote mane dėl klaidingų atvejų,

abiejų skyrių supainiojimo, bet... man vis čia praktiniai įvairūs atvejai vėl neduoda ramumo! Na kaip tada, jei kuris vyras arba jaunikaitis įsivaizduotų sau, kad jis Likurgas arba Mahometas... – būsimasis, žinoma, – na ir ims, vadinasi, šalinti visas kliūtis, kurios jam kelią pastoja... Reikės, vadinasi, ilgas žygis atlikti, o tam pinigai reikalingi... na, ir pradės tam savo žygiui rinkti... žinote?

Zametovas staiga prunkštelėjo iš savo kertės, Raskolnikovas nė nepažiūrėjo į jį.

– Aš turiu sutikti, – ramiai jis atsakė, – kad tokių nuotykių tikrai turi būti. Kvailiukai ir tuščios garbės ieškotojai, ypačiai į tas kilpas pakliūva, o jaunimas ypatingai.

– Na matot. Tad kaipgi?

– Nagi taip, – nusišypsojo Raskolnikovas, – argi aš čia kaltas. Taip būna ir amžinai bus. Šit jis (linkterėjo į Razumichiną) ką tik pasakė, kad aš leidžiąs kraują lieti. Na tai kas? Juk visuomenė perdaug gerai apdrausta trėmimais, kalėjimais, teismo tardytojais, katorgomis, – tad ko čia dar nerimauti? Ieškokit, vagies!..

– Na, o jei surasime?

– Taip jam ir reikia.

– Jūs vis dėlto logiškai samprotaujate. Na, o kaip jo sąžinė?

– O kas jums darbo su jo sąžine?

– Nagi taip sau, iš humaniškumo.

– Kas ją turi, tekenčia sau, jei nusimano suklydęs. Čia ir bausmė jam, – be katorgos.

– Na, o tikrieji genijai, – susiraukęs paklausė Razumichinas, – štai tie, kuriems leista piauti, kaipgi tie, ar turi dar, ar jau nebeturi kentėti visai, net ir dėl pralieto kraujo?

– Kam čia žodis turi? Čia nėra nei leidžiama, nei draudžiama. Tegu kenčia, jei gaila aukos... Kentėjimas ir skausmas visada privalomi plačiai sąmonei ir giliai širdžiai. Tikri didieji žmonės, man rodos, turėtų jausti pasaulyje didelį liūdesį, – susimąstęs staiga jis pridėjo, net ne į kalbos toną.

Jis pakėlė akis, susimąstęs pažiūrėjo į visus, nusišypsojo ir pasiėmė kepurę. Jis perdaug buvo ramus, palyginti su tuo, kaip čia atėjo, ir jautė tatai. Visi pakilo.

– Na, barsit nebarsit, pyksit nepyksit, bet aš neiškenčiu, – vėl prabilo Porfirijus Petrovičius, – leiskite dar klausimėlį vieną (jau aš jus perdaug varginu!), vieną tiktai mažutę idėjukę norėčiau pakišti, ir vien tiktai tam, kad nepamirščiau...

– Gerai, sakykite savo idėjėlę, – rimtas ir išbalęs stovėjo prieš jį laukdamas Raskolnikovas.

– Juk šit... tiesiog, nežinau, kaip čia geriau pasakyti... idėjukė, mat, labai žaisminga... psichologinė... Juk šit, kai jūs savo straipsnelį tą rašėte, juk negalėjo kitaip būti, che che! kad jūs savęs nelaikytumėte, – na, bent kruopelytę, – irgi „nepaprastu“ ir skelbiančiu naująjį žodį, – jūsiške, taigi, prasme, taigi... Juk taip, taigi?

– Labai gali būti, – su paniekinimu atsakė Raskolnikovas.

Razumichinas krustelėjo.

– O jei taip, tai nejaugi jūs pats ryžtumėtės, – na, tenai dėl kokių nors gyvenimo nepasisekimų, ir sunkumų, o gal norėdamas padėti visai žmonijai geresnės ateities susilaukti, – ryžtumėtės peržengti kliūtis?.. Kad ir, pavyzdžiui, nužudyti ką ir apgrobti?..

Ir jis vėl kažin kaip staiga mirktelėjo, jam kairiąja akimi ir susijuokė tylomis, – kaip tik, kaip anksčiau.

– Kad aš ir padaryčiau ką, tad jau, žinoma, jums nepasisakyčiau, – su iššaukiamu, išdidžiu paniekinimu atsakė Raskolnikovas.

– Na ne, aš čia tik taip sau domiuosi, svarbiausia, norėdamas jūsų straipsnį geriau suprasti, vien tiktai literatūriniu atžvilgiu...

„Tfu, kaip atvirai ir įžūliai!“ bjaurėdamasis pamąstė Raskolnikovas.

– Leiskite jums priminti, – sausai jis atsakė, – kad Mahometu ar Napoleonu aš savęs nelaikau... nei kuo nors kitu, panašiu į šituos vyrus, tad, vadinasi, nė negaliu, nebūdamas tokiu žmogumi, patenkinamai jums išaiškinti, kaip aš pasielgčiau.

– Na jau, meldžiamasis, kas gi dabar pas mus Rusijoje nelaiko savęs Napoleonu? – be galo familiariai staiga drožė Porfirijus. Net jo balso priegaidėje šį kartą buvo kažkas jau ypatingai aišku.

– Ar tik ne koks būsimasai Napoleonas ir mūsų Aleną Ivanovną aną savaitę bus kirviu užkukinęs? – staiga iš kertės lepterėjo Zametovas.

Raskolnikovas tylėjo ir įsispyręs, tvirtai žiūrėjo į Porfirijų. Razumichinas niūriai susiraukė. Jau jis ir pirmai kažką buvo ėmęs įžvelgti. Jis piktai apsižvalgė. Praėjo slopios tylos minutė. Raskolnikovas pasisuko išeiti.

– Jūs jau išeinate! – maloniai prabilo Porfirijus, be galo meiliai tiesdamas ranką. – Labai, labai man malonu buvo pasižinti. O dėl to, ko jūs prašėte, tai nė neabejokite, imkite ir stačiai, kaip aš sakiau, parašykite. O dar geriau, jūs patys pas mane užeikite... šiomis dienomis, kaip nors... kad ir rytoj. Aš būsiu ten taip kokią vienuoliktą valandą, tikriausiai. Viską ir padarysim... pasišnekėsim... Gi jūs, kaip vienas iš paskutiniųjų, ten buvusių, gal ką nors ir pasakyti mums galėtumėt... – labai maloniai žiūrėdamas pridėjo.

– Jūs norite mane oficialiai kvosti, su visa apyskaita? – aštriai paklausė Raskolnikovas.

– O kam gi? Kol kas visai to nereikia. Jūs ne taip supratote. Aš, matote, naudojuosi kiekviena proga ir... ir jau su visais užstatų davėjais kalbėjausi... kai kuriuos kvočiau... o jūs, kaip paskutinysis... O va dar, ta pačia proga! – sušuko jis, kažin dėl ko ūmai nudžiugęs, – ta pačia proga atsiminiau, ką gi aš čia... – atsigręžė jis į Razumichiną, – va šit apie tą Mikolajų tu man tada ausis prakalei... na, juk aš ir pats suprantu, pats suprantu, – atsigręžė į Raskolnikovą, – kad jis vaikinas niekuo nedėtas, bet nieko nepadarysi, ir Mitką dar teko pavarginti... Štai kas yra, ir visa esmė čia: eidami tada laiptais... atsiprašau: juk jūs aštuntą valandą buvote tenai?

– Aštuntą, – atsakė Raskolnikovas, ir tuoj pat nemaloniai pajuto, kad galėjo to ir nesakyti.

– Taigi, aštuntą valandą praeidamas laiptais, ar nors jūs nesate pastebėję, antrajame aukšte, atvirame bute, – atsimenate? – dviejų darbininkų, arba nors vieno iš jų. Jie dažė ten, ar nepastebėjote? Tas labai, labai svarbu jiems!..

– Dažytojų? Ne, nemačiau... – iš lėto ir tartum rausdamasis savo atsiminimuose atsakė Raskolnikovas, tą pat akimirką visa savo būtybe įsitempdamas ir tirpte tirpdamas kuo greičiau įspėti, kur čia spąstai, ir kad ko nors nepražiopsotų. – Ne, nemačiau, net ir tokio buto, atviro, tartum nepastebėjau... o šit ketvirtajame aukšte (jis jau puikiai apčiuopė spąstus ir džiūgavo) – tai atsimenu, vienas valdininkas kraustėsi iš buto... priešais Aleną Ivanovną... atsimenu... tą aš aiškiai menu... kareiviai dar sofą kažin kokią nešė ir mane prie sienos prispaudė... o dažytojų ne, neatmenu, kad dažytojai būtų buvę... ir nė kokio atviro buto niekur, rodos, nebuvo. Taip; nebuvo...

– Nagi tu dabar! – staiga suriko Razumichinas, tartum atsipeikėjęs ir susivokęs. – Juk dažytojai tą pačią dieną dirbo, kai senė buvo nužudyta, o jis ten buvo juk trys dienos pirmiau! Ką gi tu čia klausinėji?

– Fu! Supainiojau! – pliaukšterėjo sau į kaktą Porfirijus. – Velniai žino, šita byla man jau visiškai galvą susuko! – kreipėsi jis, tartum atsiprašydamas, į Raskolnikovą; – mums taip labai svarbu sužinoti, be nematė kas jų, aštuntą valandą, tame bute, jog aš šit ir įsivaizdavau, kad jūs irgi galėtumėt ką pasakyti... visiškai supainiojau!

– Tad reikia būti atidesniam, – paniuręs tarė Razumichinas.

Paskutinieji žodžiai buvo pasakyti jau prieškambaryje. Porfirijus Petrovičius be galo meiliai palydėjo juos ligi pat durų. Abu išėjo nelinksmi ir susiraukę į gatvę ir keletą žingsnių nekalbėjo nė žodžio. Raskolnikovas giliai atsiduso...

[...]

VI

„Aš tatai turėjau žinoti, – mąstė jis, karčiai šypsodamasis; – ir kaip aš drįsau, pažindamas save, nujausdamas save, imti kirvį ir susikruvinti. Aš privalėjau iš anksto tai žinoti... E! juk aš iš anksto ir žinojau!.. E! juk iš anksto ir žinojau!..“ prašnibždėjo nusiminęs.

Kartais nejudėdamas sustodavo prie kurios nors minties:

„Ne, tie žmonės ne taip padaryti; tikrasai valdovas, kuriam viskas leidžiama, griauna Tuloną, daro skerdynes Paryžiuje, užmiršta armiją Egipte, žudo pusę milijono žmonių žygyje į Maskvą ir Vilniuje viskuo nusikrato kalambūru, ir jam, tam pačiam, po mirties stabus stato, – vadinasi, viskas leidžiama. Ne, šitie žmonės ne iš kūno, o iš žalvario, matyt, padaryti!“

Viena netikėta pašalinė mintis staiga mažne prajukdė jį:

„Napoleonas, piramidės, Vaterlo, – ir sulysusi šlykščiausia registratorė, senpalaikė, palūkininkė, su raudona skrynia po lova, – na kaip čia suvirškinti, kad ir Porfirijui Petrovičiui!.. Kur čia jiems suvirškinti!.. estetika neleis: lįs tau, girdi, Napoleonas po lova, pas bobšę. Tfu, bjaurastis!..“

Protarpiais jis pasijusdavo tartum kliedas; jį apimdavo karščiuojamai džiūgaujamoji nuotaika.

„Senpalaikė niekai! – galvojo jis karštai ir siaubiai. – Senė turbūt tikrai paklaida, ne ji čia visų svarbiausia! Senė buvo tiktai liga... aš peržengti kuo greičiau norėjau... aš ne žmogų užmušiau, aš principą užmušiau! Principą tai aš užmušiau, bet peržengti neperžengiau, šioje pusėje palikau... Tik tiek ir tesugebėjau, užmušti! Bet ir to nesugebėjau, kaip pasirodo... Principas? Už ką neseniai kvailutis Razumichinas socialistus barė? Darbštūs žmonės ir verslingi; „visuotine laime“ rūpinasi... Ne, man gyvenimas vieną kartą duotas, ir niekad jo daugiau nebebus: aš nenoriu laukti „visuotinės laimės“. Aš ir pats noriu gyventi, o jei ne, tai geriau nė negyventi. Ką gi? Aš nenorėjau tiktai praeiti pro alkaną motiną, apgniaužęs kišenėje savo rublį ir laukdamas „visuotinės laimės.“ „Nešu, vadinasi, plytelę visuotinei laimei ir todėl jaučiu širdies ramybę“. Cha-cha! Tad kam gi jūs mane praleidote? Juk aš vieną tiktai kartą tegyvenu, aš juk taip pat noriu... Ech, aš estetiška utėlė, ir daugiau nieko, – staiga pridėjo susijuokęs kaip pamišėlis. – Taip, aš iš tikrųjų utėlė, – tęsė jis, kerštingai prikibęs prie tos minties, knisdamasis joje, žaisdamas ir guosdamasis ja, – ir jau vien todėl, kad, pirma, aš dabar samprotauju apie tai, jog aš utėlė; antra, todėl, kad aš visą mėnesį maloningajai apvaizdai kvaršinau galvą, šaukdamas liudininku, jog aš ryžtuosi tai daryti ne dėl savo kūno ir geidulių, o turėdamas didingą ir malonų tikslą, – cha-cha-cha! Todėl, trečia, kad vykdydamas tą darbą ėmiausi išlaikyti teisingumą, koks tik begalimas, svorį ir saiką, ir aritmetiką: Iš visų utėlių pa-

sirinkau pačią nenaudingiausiąją ir, ją užmušęs, nusprendžiau iš jos paimti lygiai tiek, kiek man reikia pirmajam žingsniui, ne daugiau ir ne mažiau (o visa kita, vadinėsi, taip ir nueitų į vienuolyną, pagal testamentą – cha-cha!)... Todėl, todėl aš galų gale utėlė, – pridėjo jis, grieždamas dantimis, – todėl, kad aš pats galbūt daug blogesnis ir biauresnis už užmuštąją utėlę ir iš anksto nujaučiau, jog pasakysiu taip pats sau jau po to, kai būsiu užmušęs! Na argi galima šitokį siaubą su kuo nors palyginti! Koks biaurumas! Koks niekšiškumas!.. Vai, kaip aš suprantu „pranašą," su kardu, ant arklio: liepia Allachas ir klausyk, „drebantysis" padare! Teisus, teisus „pranašas," kai jis pastato kur nors skersai gatvę ger-r-rą bateriją ir duoda garo teisiamajam ar kaltajam, nesuteikimas garbės net pasiaiškinti! Klusnus būk, drebantysis padare ir – negeisk, todėl, kad čia ne tavo reikalas!.. Oi, nieku būdu, nieku būdu neatleisiu senpalaikei!"

Jo plaukai buvo sumirkę prakaitu, drebančios lūpos sukepo, sustingęs žvilgis buvo įbestas į lubas:

„Motina, sesuo, kaip aš mylėjau jas! Kodėl dabar aš jų nebekenčiu? Taigi, aš jų nekenčiu, kūniškai nekenčiu, negaliu šalia savęs kęsti... Andai aš priėjau ir pabučiavau motiną, atmenu... Apkabinti ir manyti, kad jei ji sužinotų, tai... bene pasisakyti jai tada? Iš manęs galima to laukti... Hm! ji turi būtį tokia pat, kaip ir aš, – pridėjo jis, atsidėjęs galvodamas, tartum grumdamasis su siaubiančiu jį klejojimu. – Oi, kaip aš dabar nekenčiu senpalaikės! Rodos antrą kartą užmuščiau, jei atsigautų! Vargšė Lizaveta! Ko ji ten pasipainiojo!.. Keista betgi, kodėl aš apie ją beveik nė negalvojau, tartum nė nebūčiau užmušęs?.. Lizaveta! Sonia! Vargšės, romios, romiomis akimis... Meilios! Kodėl jos neverkia? Kodėl jos nevaitoja?.. Jos viską atiduoda... žiūri romiai ir tyliai... Sonia, Sonia! tylioji Sonia!.."

Jo sąmonė iškriko; keista jam pasirodė, kad jis nebeatsiminė, kokiu būdu jis galėjo atsidurti gatvėje. Buvo jau vėlus vakaras. Prietėmiai tirštėjo, mėnulio pilnatis ėjo vis šviesyn ir šviesyn, tačiau ore kažin kaip be galo buvo tvanku. Žmonės miniomis vaikščiojo gatvėmis; amatininkai ir darbininkai skirstėsi namo, o kiti vaikštinėjo; dvokė kalkėmis, dulkėmis, sudususiu vandeniu. Raskolnikovas ėjo liūdnas ir susirūpinęs: jis labai gerai atminė, kad išėjo iš namų kažką ketindamas, kad reikėjo kažką padaryti ir pasiskubinti, bet ką, būtent, – jis buvo pamiršęs. Staiga jis stabtelėjo ir pamatė, kad antroje gatvės pusėje, ant šaligatvio, stovi žmogus ir moja jam ranka. Jis nuėjo prie jo per gatvę, bet staiga tasai žmogus apsigręžė ir nuėjo sau, kaip niekur nieko, nuleidęs galvą, neatsigręždamas ir nė neparodydamas, kad šaukė jį. „Bet išties, ar dar jis šaukė?" – pamanė Raskolnikovas, bet vis dėlto ėmė vytis. Per dešimtį žingsnių nebaigęs vytis, jis staiga pažino jį ir – išsigando; tai buvo anas miestelis, su tuo pat apsiaustu apsivilkęs ir taip pat susikūprinęs. Raskolnikovas ėjo iš tolo; jo širdis tuksėjo; pasuko į skergatvį, – anas vis ėjo neatsigręždamas. „Ar jis žino, kad aš paskui jį einu?" – galvojo Raskolnikovas. Miestietis dingo vieno didelio namo vartuose. Raskolnikovas greičiau priėjo prie vartų ir ėmė žiūrėti: ar neatsigręš jis, ar nepašauks jo? Iš tikro, praėjęs visą pavartę ir jau išeidamas į kiemą, anas staiga atsigręžė ir vėl tartum mostelėjo jam. Raskolnikovas bematant praėjo pavartę, bet kieme miestiečio jau nebebuvo. Vadinasi, jis įėjo čia pat pro pirmuosius laiptus. Raskolnikovas puolė paskui jį. Iš tikro, dviem laiptų tarpais aukščiau buvo dar girdėti kažkieno vienodi, neskubūs žingsniai. Keista, laiptai buvo tartum pažįstami! Štai pirmojo aukšto langas; liūdnai ir slėpingai švyksojo pro stiklus mėnulio šviesa; štai ir antrasis aukštas. Žio! Čia gi tas pats butas, kurį darbininkai dažė... Kodėl gi jis nepa-

žino iš karto? Einančio prieky žmogaus žingsniai nutilo: „Vadinasi, jis sustojo arba kur nors pasislėpė.“ Šit ir trečiasis aukštas; ar eiti toliau? ir kaip ten tylu, net šiurpu... Bet jis ėjo. Jo paties žingsnių aidai jį gąsdino ir nerimą kėlė. Dieve, koks tamsumas! Miestietis tikrai čia kur nors pasislėpė kertėje. A! butas ligi gali atviras į laiptus; jis pagalvojo ir įėjo. Priešinėje buvo labai tamsu, ir tylu, nė gyvos dvasios, tartum visa būtų kas išnešęs; tyliai, pirštų galais, jis įėjo į svečių kambarį; visas kambarys buvo gausiai mėnulio nušviestas; čia visa po senovei tebebuvo: kėdės, veidrodis, geltonoji sofa ir paveiksliukai su rėmeliais. Didžiulis, apvalus, raudonas vario spalvos mėnuo žiūrėjo stačiai pro langą. „Tai čia užtat taip tylu, kad mėnulis šviečia, – pamanė Raskolnikovas, – tikrai jis dabar mįsles mena.“ Jis stovėjo ir laukė, ilgai laukė, ir juo tylesnis buvo mėnuo, juo smarkiau jo širdis tuksėjo, net skaudu darėsi. Ir vis tyluma. Staiga sausai brakštelėjo, lyg šipulėlį laužiant, ir vėl visa apmirė. Nubudusi musė staiga visu smarkumu susidavė į stiklą ir graudžiai suzirzė. Kaip tik tą pačią minutę, kertėje, tarp mažiosios spintos ir lango, jis įžiūrėjo tartum kabantį ant sienos balakoną. – „Kam čia balakonas? – pamanė jis, – juk jo pirma nebuvo...“ Jis tylomis priėjo ir suprato, kad už balakono kažkas yra pasislėpęs. Atsargiai paėmęs ranka, jis atitraukė balakoną ir pamatė kėdę stovint, o ant kėdės kertelėje sėdi senė, visa susirietusi ir galvą nuleidusi, todėl jokiu būdu jis negalėjo jos veido pamatyti, bet tai buvo ji. Jis pastovėjo prie jos: „Bijo,“ pamanė jis, tyliai tyliai išsitraukė iš kilpos kirvį ir žnegterėjo senei į momenį, vieną kartą, kitą. Bet keista: ji nė nekrustelėjo nuo smūgių, tartum medinė. Jis persigando, prisilenkė arčiau ir ėmė žiūrėti į ją; bet ir ji dar žemiau nulenkė galvą. Jis tada prisilenkė ligi pat grindų ir iš apačios pažvelgė į jos veidą, pažvelgė ir sustingo: senė sėdėjo ir juokėsi, – leipo, tik leipo ji tyliu negirdimu juoku, ir kiek galėdama stengėsi, kad jis neišgirstų jos. Staiga jam pasirodė, kad durys iš miegamojo truputį prasivėrė ir kad ten irgi tartum kas juokiasi ir šnibžda. Jis visiškai pasiuto; kiek tiktai gali ėmė mušti senę per galvą, bet, sulig kiekvienu kirvio smūgiu, juokas ir šnibždesys iš miegamojo kambario vis smarkiau ir aiškiau buvo girdėti, o senė tai net visa kratėsi kvatodama. Jis šoko bėgti, bet priešinė jau visa pilna žmonių, durys į laiptus atviros ligi gali, ir aikštelėje, ant laiptų ir ten žemiau – vis žmonės, galva prie galvos, visi žiūri, – bet visi susigūžę ir laukia, tyli!.. Jam širdį suspaudė, kojos nebepajuda, priaugo... Jis norėjo surikti ir – nubudo.

Jis sunkiai atsiduso, – bet keista, sapnas tartum vis dar tebesitęsė: durys jo buvo atdaros ligi gali, o ant slenksčio stovėjo visiškai jam nepažįstamas žmogus ir įsispyręs į jį žiūrėjo.

[...]

II TOMAS

KETVIRTOJI DALIS

I

„Nejaugi čia sapno tęsinys?“ pamanė dar kartą Raskolnikovas. Atsargiai ir nepasitikimai jis žiūrėjo į nelauktą svečią.

– Svidrigailovas? Kokia nesąmonė! negali būti! – jis prašneko pagaliau balsu, nebūdamas tikras.

Svečias, atrodė, nė kiek nenustebo dėl to sušukimo.

– Dėl dviejų priežasčių pas jus užėjau, pirma, asmeniškai susipažinti panorėjau, kadangi seniai jau esu prisiklausęs labai įdomių ir jums palankių dalykų; o antra, svajoju, kad gal neatsisakysite man padėti viename sumanytame dalyke, tiesiogiai liečiančiame jūsų sesutės, Avdotijos Romanovnos, interesus. Juk manęs vieno, be rekomendacijos, ji galbūt nė į savo kiemą dabar neleistų, dėl neteisingo nusistatymo, na, o jūsų padedamas, aš priešingai tikiuosi...

– Blogai tikiesi, – nutraukė Raskolnikovas.

– Jos juk tik vakar atvyko, leiskite paklausti?

Raskolnikovas neatsakė.

– Vakar, aš žinau. Aš juk pats atvykau tik prieš tris dienas. Na, šit ką aš jums dėl to pasakysiu, Rodijonai Romanovičiau; teisintis laikau nereikalinga, tačiau leiskite gi ir man pareikšti: kas gi čia visame tame dalyke, iš tikrųjų taip jau nusikalstama iš mano pusės, nagi be prietarų, o sveikai galvojant?

Raskolnikovas vis dar tylomis jį tebežiūrinėjo.

– Tas, kad savo namuose persekiojau bejėgę mergaitę ir „užgauliojau ją savo šlykščiais pasiūlymais“, – ar taip? (Pats užbėgu už akių!) Taigi pagalvokite, kad ir aš žmogus, et *nihil humanum*... vienu žodžiu, kad ir aš galiu susižavėti ir pamilti (tatai, žinoma, jau ne be mūsų valios darosi), tada viskas kuo natūraliausiai išaiškinama, čia visas klausimas: ar aš išsigimėlis, ar pats auka? Na, o jeigu auka? Juk, siūlydamas savo objektui bėgti su manim į Ameriką arba į Šveicariją, aš gal kilniausių jausmų turėjau, ir dar maniau abipusinę laimę sukurti! Protas juk aistrai tarnauja; aš, rasi, pats save labiau dar skandinau, tik pagalvokite...!

– Tai kad čia visiškai ne tas, – pasibiaurėdamas nutraukė Raskolnikovas, – trumpai sakant jūs šlykštus, teisus jūs ar neteisus, užtat jūsų ir nenori pažinti, ir veja šalin, na, ir eikit sau!..

Svidrigailovas staiga nusikvatojo.

–Vis dėlto jūs... vis dėlto jūsų taip lengvai nepaimsi! – ištarė jis, juokdamasis kuo atviriausiai, – aš buvau manęs pagudrauti, bet kur tau, jūs kaip tik ant paties tikriausiojo punkto atsistojote!

– Tai kad jūs ir šią pat minutę tebegudraujate.

– Na tai kas? Na tai kas? – kartojo Svidrigailovas, juokdamasis atlapa širdžia, – juk čia *bonne guerre*, kaip sakoma, ir pati nekalčiausioji gudrybė!.. Bet vis dėlto jūs man nutraukėte kalbą: šiaip ar kitaip, pabrėžiu vėl: jokių nemalonumų nebūtų buvę, jei ne tasai atsitikimas sode. Marta Petrovna...

– Gi Martą Petrovną jūs irgi, sako, nunovijote? – šiurkščiai nutraukė Raskolnikovas.

– O jūs ir apie tai girdėjote? Kur čia, tiesą pasakius, negirdėsi... Na, dėl šito jūsų klausimo išties nežinau, ką čia jums sakyti, nors mano paties sąžinė šiuo atžvilgiu ramių ramiausia. Tik nepamanykite, kad aš būgštaująs ten ko nors tokio: visa tai buvo atlikta kuo puikiausiai ir kuo tiksliausiai: gydytojų apžiūra nustatė apopleksiją, ištikusią dėl maudymosi tuojau po sočių pietų, išgėrus kone butelį vyno, ir nieko kito nustatyti negalėjo... Ne, aš šit ką vienas sau kurį laiką galvojau, ypačiai kelyje, vagone sėdėdamas: ar neprisidėjau aš prie visos tos... nelaimės, kaip nors ją erzindamas moraliai arba šiaip kuo panašiu? Tačiau nusprendžiau, kad ir to nieku būdu negalėjo būti.

Raskolnikovas susijuokė.

– Buvę čia ko jums taip nerimauti!

– O iš ko jūs juokiatės? Jūs pagalvokite: aš sudrožiau iš viso tik du kartu braukčių, net žymių nebuvo likę... Prašom nelaikyti manęs ciniku; aš juk puikiausiai suprantu, kaip tai biauru iš mano pusės, na, ir taip toliau; bet juk aš taip pat tikrai žinau, kad Martai Petrovnai, ko gera, net ir smagu buvo dėl šito mano, taip sakyti, įsiaistrinimo. Visos kalbos dėl jūsų sesutės išseko ligi paskutinio lašelio. Marta Petrovnaą jau trečią dieną turėjo namie sėdėti; neturėjo su kuo miestelyje bepasirodyti, o ir įgriso ji tenai su savo laišku (apie laiško skaitymą girdėjote?). Ir staiga šitie du braukčiai tartum iš dangaus nukrenta!.. Pirmų pirmiausia karietą liepė pakinkyti!.. Aš jau nekalbu apie tai, kad moterims tokių atvejų būna, kada labai, labai malonu būti nuskaustoms, nepaisant viso regimojo pasipiktinimo. Jų visoms būna, tų atvejų, taigi; apskritai, žmogus labai, labai mėgsta būti nuskaustas, ar jūs tą pastebėjote? Bet moterys ypatingai. Net galima pasakyti, kad jos tik tuo ir gyvena.

Vieną tarpą Raskolnikovas buvo bemanąs atsistoti ir išeiti ir tuo baigti pasimatymą. Tačiau tam tikras smalsumas ir net lyg praktinis sumetimas jį sulaikė akimirką.

– Jūs mėgstate muštis? – paklausė jis be atidžios.

– Ne, nelabai, – ramiai atsakė Svidrigailovas. – O su Marta Petrovna beveik nesimušdavome. Mes labai taikiai gyvenome, ir ji manimi visada būdavo patenkinta. Brauktį aš pavartojau per visus mūsų septynerius metus tiktai du kartus (jei neskaitysime dar vieno trečiojo atvejo, labai, tiesa, dviprasmiško): pirmą kartą – dviem mėnesiam praėjus po mūsų sutuoktuvių, tučtuojau mums parvažiavus į sodžių, ir šitas štai paskutinis kartas. O jūs jau manėte, aš toks išsigimėlis, reakcionierius, baudžiavos šalininkas? che-che... O, beje: ar jūs neatsimenate, Rodijonai Romanovičiau, kaip prieš keletą metų, dar anais palaimintais žodžio laisvės laikais, išdėjo pas mus prieš visą visuomenę ir visoje literatūroje vieną bajorą – pamiršau pavardę! – dar šit, vokietę vagone prilupė, atsimenate? Tada pat, tais pačiais metais, buvo tasai „Begėdiškas. Amžiaus išsišokimas (antai, viešieji „Egipto naktų“ skaitymai, atmenate? Ak, tos juodos akys! O, mano jaunystės auksiniai metai!) Na, tai šit mano nuomonė: poną, prilupusį vokietę, aš nelabai teatjaučiau, nes ir iš tikrųjų ką čia neatjausti! Tačiau greta to negaliu nepareikšti, kad pasitaiko kartais tokių kurstančių „vokiečių“ jog, man rodos, nėra nė vieno progresisto, kuris visiškai galėtų už save laiduoti. Iš šito punkto niekas tada nepažvelgė į dalyką, o tuo tarpu tik šitas punktas tėra tikrai humaniškas, iš tikro sakau.

Tą pasakęs, Svidrigailovas staiga ėmė juoktis. Raskolnikovui aišku buvo, kad čia kažkam tvirtai pasiryžęs žmogus ir turi slaptą mintį.

– Jūs, turbūt, keletą dienų iš eilės nė su kuo nesate kalbėję? – paklausė jis.

– Beveik taip. Ot ką: veikiausiai, stebitės, kad aš toks lankstus žmogus.

– Ne, man, šit kodėl nuostabu, jūs jau perdaug esate lankstus žmogus.

– Gal todėl, kad jūsų įžūlieji klausimai manęs neįžeidžia? – Ar taip, ką? Taigi... ko čia įsižeisti? kaip klausinėjote, taip ir atsakinėjau, – pridėjo jis su nuostabiu paprastumu. – Juk aš ypatingai tai nieku nesidomiu, dievaži, – kalbėjo jis kažin kaip susimąstęs. – Ypačiai dabar, nieku neužsiėmęs... Nors, tiesą pasakius, jūs galite manyti, kad aš tyčia gerinuosi, juo labiau, kad turiu reikalą į jūsų sesutę, pats pasisakiau. Tačiau aš jums atvirai pasisakysiu: labai nuobodu! ypačiai tris dienas, taigi, aš net nudžiugau, sužinojęs apie jus... Nesupykite, Rodijonai Romanovičiau, bet jūs man pats kažin kodėl atrodote baisiai keistas. Kaip sau no rite, o jumyse kažkas vyksta; ir kaip tik dabar, tai yra nebūtinai šią minutę, o apskritai dabar... Na, na, nebekalbėsiu, nebekalbėsiu, nesiraukykite! Aš jau nesu toks meška, kaip jūs manote.

Raskolnikovas niūriai pažiūrėjo į jį.

– Juk net galbūt ir visai ne meška, – pasakė jis. – Mart net rodosi, kad jūs iš labai geros visuomenės, bent jau mokate prireikus būti padoriu žmogumi.

– Na, juk aš niekeno nuomone jau taip labai nesidomiu, – šaltai ir net kiek išdidžiai atsakė Svidrigailovas, – tad kodėl gi man ir nepabūti niekšu, jei šiuo rūbu mūsų klimate taip patogu vilkėti ir... ir ypačiai, jei į tai natūralų palinkimą turi, – pridėjo jis, vėl ėmęs juoktis.

– Aš girdėjau betgi, kad jūsų čia daug pažįstamų. Jūs juk tas, kur vadinama „ne be ryšių“. Kam tad, vadinas, jums manęs, jei ne tikslams kokiems nors?

– Čia jūs tiesą pasakėte, kad aš turiu pažįstamų, – gyvai atsiliepė Svidrigailovas, neatsakydamas į svarbiausią punktą – aš jau buvau jų sutikęs; juk trečią dieną šlaistausi; ir aš pats juos atpažįstu, ir jie mane, rodos, atpažįsta. Na, ką gi, apsivilkęs kaip reikia ir laikomas ne skurdžiumi; juk mūsų net valstiečių reforma nepalietė; miškai ir užtvinstamos lankos, tai pajamų ir nemažėja; tačiau... neisiu aš tenai; ir pirma pakyrėjo; vaikščioju trečia diena ir niekam nesirodau... O tai miestas! Sakyk, meldžiamasis, kaip jis čia pas mums susikūrė! Tai kanceliaristų ir įvairiausių seminaristų miestas! Išties, aš daug ko seniau nebuvau čia pastebėjęs, prieš aštuonetą metų, kai čia daužiausi... Viena tiktai anatomija ir bepasitikiu, dievaži!

– Kokia anatomija?

– O dėl visų tų klubų, Diusotų, puantų šitų jūsų, arba, jei norit, ir dėl progreso šit, na, tas tegul sau jau be mūsų bus, – kalbėjo jis toliau, vėl nepastebėjęs klausimo. – Ir būk tu man šuleriu!

– O jūs buvote ir šuleriu?

– Kaipgi be to? Visa kompanija mūsų buvo, puikiausia, aštuonetas metų atgal; leisdavome laiką; ir vis, žinote, žmonės su manieromis, poetų buvo, kapitalistų buvo. Ir apskritai pas mus, rusų visuomenėje, gražiausių manierų tie, kurie mušti yra gavę, ar jūs tą pastebėjote? Tai juk aš sodžiuje dabar apsileidau. O vis dėlto buvo bepatupdą mane tada į kalėjimą už skolas, graikapalaikis vienas iš Niežino. Štai ir pasisuko Marta Petrovna, pasiderėjo ir išpirko mane už trisdešimt tūkstančių sidabrinių. (Iš viso aš buvau skolingas 70 000.) Susijungėme mes su ja teisėtomis jungtuvėmis, ir išsivežė ji mane tučtuojau pas save į sodžių, kaip kokią brangenybę. Ji juk vyresnė už manė penkeriais metais. Labai mylėjo. Septynerius metus iš sodžiaus nebuvau išvažiavęs. Ir įsidėmėkite gi, visą gyvenimą dokumentą prieš mane turėjo, svetimu vardu, dėl tų trijų dešimtų tūkstančių, tai tegu tik aš būčiau sumanęs dėl ko nors pamaištauti, tučtuojau į kilpas! Ir būtų padariusi! Moterims juk visa tai drauge sugyvena.

– O kad ne dokumentas, būtumėt pasipustę padus?

– Nežinau, kaip čia pasakyti. Manęs tas dokumentas gangreit nė nevaržė. Niekur aš nenorėjau, o į užsienius Marta Petrovna ir pati mane porą kartų kvietė, matydama, kad aš nuobodžiauju. Bet ką čia! Po užsienius aš pirmai buvau važinėjęs, ir visada man ten šleikštu būdavo. Nieko taip ypatingo, bet šit saulėtekis liepsnoja, Neapolio įlanka, jūra, žiūri ir kažin kaip liūdna. Visų bjauriausia, kad, iš tikro, kažko liūdi! Ne, tėvynėje geriau: čia bent jau visur ir visada kitus kaltini, o save teisini. Aš dabar, rasi, ekspedicijon į šiaurės ašigalį važiuočiau, nes *j'ai le vin mauvais*[2], ir gerti man šlykštu, o be vyno daugiau nieko nebelieka. Mėginau. O ką, sako, Bergas sekmadienį Jusupovo sode su didžiuliu orlaiviu išskrisiąs, palydovų už tam tikrą mokestį ieškąs, tiesa?

– Ką gi, skristumėtė?

– Aš? ne... taip tik... – sumurmėjo Svidrigailovas, iš tikrųjų lyg susimąstęs.

„Tai ką jis, gal iš tikrųjų?“ pamanė Raskolnikovas.

– Ne, dokumentas manęs nevaržė, – tęsė toliau Svidrigailovas, – aš tai pats iš sodžiaus nevažiuodavau. Be to, jau bus metai, kaip Marta Petrovna per savo vardines man ir tą dokumentą grąžino, ir dar priedo žymią sumą padovanojo. Ji juk turėjo kapitalo. „Matote, kaip aš jumis pasitikiu, Arkadijau Ivanovičiau“, tikrai, taip ir pasakė. Jūs netikite, kad taip pasakė? O žinote: juk aš padoriu ūkininku sodžiuje tapau; mane visa apylinkė žinojo. Knygų irgi parsisiųsdindavau. Martai Petrovnai iš pradžių patikdavo, bet vėliau bijodavo, kad aš neišeičiau iš krašto besimokydamas.

– Jūs Martos Petrovnos, atrodo, labai liūdite?

– Aš? Gali būti. Išties, gali būti. O, beje, ar jūs tikite į vaiduoklius?

– Kokius vaiduoklius?

– Paprastus vaiduoklius, kokius gi!

– O jūs tikite?

– Tai jau gal ne, *pour vous plaire*[3]... Tai yra ne tai, kad ne...

– Vaidenasi, ar kas?

Svidrigailovas kažin kaip keistai pasižiūrėjo į jį.

– Marta Petrovna teikiasi lankytis, – pasakė jis, iškreipęs lūpas kažkokia keista šypsena.

– Kaip tai teikiasi lankytis?

– Nagi jau tris kartus buvo atėjusi. Pirmą kartą ją pamačiau tą pačią laidotuvių dieną, po valandos iš kapų parėjęs. Tai buvo iš vakaro prieš mano išvažiavimą į čia. Antrą kartą prieš tris dienas, kelyje, auštant, Malaja-Višera stotyje; o trečią kartą prieš dvi valandas, bute, kur aš apsistojęs, kambaryje: aš buvau vienas.

– Nesapnavot?

– Nėmaž. Visus tris kartus ne sapne. Ateina, pasikalba kokią minutę ir vėl išeina pro duris. Net tartum girdėti.

– Užtat aš taip ir maniau, kad jums tikrai kas nors šitaip darosi! – staiga prakalbo Raskolnikovas ir tą pat akimirką nusistebėjo, kad taip pasakė. Jis buvo labai susijaudinęs.

– Štai ka-aip? Jūs taip pamanėte? – stebėdamasis paklausė Svidrigailovas, – nejaugi? Na, argi aš nesakiau, kad tarp mudviejų yra kažin koks bendras taškas, ką?

– Niekada jūs to nesakėte! – smarkiai ir karštai atsakė Raskolnikovas.

– Nesakiau?

---

[2] (pranc.) vynas blogas

[3] (pranc.) kad jums patiktų

– Ne!

– Man pasirodė, kad sakiau. Ką tik dabar, kaip įėjau ir pamačiau, kad jūs užsimerkęs gulite ir apsimetate, – tučtuojau ir tariau sau: „Šit čia tas pats ir yra!“

– Ką tai reiškia: tas pats? Apie ką čia jūs? – suriko Raskolnikovas.

– Apie ką? O išties nė nežinau apie ką... – visai atvirai ir kažkaip pats susipainiojęs, murmtelėjo Svidrigailovas.

Kokią minutę patylėjo. Abu žiūrėjo vienas į antrą išvertę akis.

– Visa tat nesąmonė! – su apmaudu sušuko Raskolnikovas. Ką gi ji jums kalba, kai ateina?

– Ar ji? įsivaizduokite, apie pačius niekiausius niekniekius, ir stebėkis žmogumi: mane juk tas ir pykdo. Pirmą kartą įėjo (aš, žinote, buvau pavargęs; laidotuvių pamaldos, amžiną atilsį, vėl kitos maldos, užkandos, – galų gale kabinete vienas pasilikau, užsirūkiau cigarą, susimąsčiau) įėjo pro duris. „O jūs, Arkadijau Ivanovičiau, sako, per tuos rūpesčius ir pamiršote šiandie valgomajame laikrodį užsukti.“ O laikrodį aš išties per visus septynerius metus kiekvieną savaitę pats užsukdavau, jei pamirštu, tai visada, būdavo, primena. Kitą dieną aš jau važiuoju čia. Įėjau į stotį auštant, – naktį buvau užsnūdęs truputį, kaulus maudžia, akys užmiegotos, – pasiėmiau kavos; žiūriu – Marta Petrovna besisėdanti šalia manęs su kortomis rankose: „Gal jums paburti prieš kelionę?“ O ji meistras burti buvo. Na, ir negaliu sau atleisti, kad nepasibūriau. Pabėgau išsigandęs, o čia, tiesa, tuoj ir skambalas. Sėdžiu šiandie po biauriausių valgyklos pietų, pilvas išpūstas, sėdžiu, rūkau – staiga vėl Marta Petrovna įeina visa išsipuošusi, nauja žalio šilko, suknia, su ilgiausia uodega; „Sveiki, Arkadijau Ivanovičiau! Kaip jums patinka mano suknia? Aniska taip nepasiūtų.“ (Aniska – mūsų siuvėja sodžiuje, iš buvusių baudžiauninkių, Maskvoje mokėsi – graži mergiūkštė). Stovi, sukiojasi prieš mane. Aš apžiūrėjau suknią, paskui atidžiai pažiūrėjau į jos veidą: „Argi verta jums, Marta Petrovna, dėl tokių niekniekių pas mane vaikščioti, kvaršinti sau galvą“. – „Ak tu Dieve mano, jau nė pakibinti tavęs nebegalima!“ Aš jai sakau, norėdamas paerzinti: „Aš, Marta Petrovna, vesti noriu“. – „Iš jūsų, Arkadijau Ivanovičiau, galima to laukti; nedidelė jums garbė, kad jūs, nesuspėję žmonos palaidoti, tučtuojau ir vesti išvažiavote. Kad nors gerą būtumėt pasirinkę, o čia dabar, aš juk žinau, – nei jai, nei sau gero, tiktai gerus žmones prijuokinsit.“ Ėmė ir išėjo, ir uodega tartum šlama. Mat, kokia nesąmonė, ką?

– Bet jūs, tiesą pasakius, gal čia viską meluojate? – atsiliepė Raskolnikovas.

– Aš retai temeluoju, – susimąstęs atsakė Svidrigailovas ir tartum visiškai nepastebėjęs klausimo įžūlumo.

– O anksčiau, prieš tai, jūs niekad vaiduoklių nematydavote?

– N... ne, mačiau, vieną tiktai kartą gyvenime, prieš šešetą metų. Buvo toks Filka pas mane, namų tarnas; vos tik jį palaidojo, aš sušunku užmiršęs: „Filka, pypkę!“ Įėjo, ir tiesiai prie žarduko, kuriame mano pypkės stovėdavo. Aš sėdžiu, galvoju: „Tai jis man atkeršyti“, nes prieš pat jo mirtį mes smarkiai buvom susibarę. „Kaip tu drįsti, sakau jam, su kiaura alkūne pas mane eiti, laukan, nenaudėli!“ Apsisuko, išėjo ir daugiau nebeatėjo. Aš Martai Petrovnai tada nesakiau. Buvau norėjęs gedulingas pamaldas už jį užpirkti, bet gėda pasidarė.

– Nueikite pas gydytoją.

– Tą aš ir be jūsų suprantu, kad nesveikas, nors, išties, nežinau kuo; man rodos, aš tikriausiai sveikesnis už jus penkis kartus. Aš jus ne to klausiu, – ar jūs tikite ar ne, kad vaiduokliai rodosi? Aš juk paklausiu: ar jūs tikite, kad yra vaiduoklių?

– Ne, nieku gyvu nepatikėsiu! – net su kažkokiu pykčiu sušuko Raskolnikovas.

– Juk paprastai taip sako? – murmėjo Svidrigailovas sau, žiūrėdamas į šalį ir truputėlį pakreipęs galvą. – Jie sako: „Tu sergi, taigi tas, kas tau vaidenasi, yra tiktai grynas kliedesys." O juk čia nėra griežtos logikos. Aš sutinku, kad vaiduokliai rodosi tiktai sergantiems; bet tas tik tai įrodo, kad vaiduokliai gali rodytis ne kitaip, kaip sergantiems, o ne tai, kad jų pačių nėra.

– Žinoma, nėra! – susierzinęs spyrėsi Raskolnikovas.

– Nėra? jūs taip manote? – tęsė Svidrigailovas, iš lėto į jį žvilgterėjęs. – Na, o kas būtų, jei šitaip samprotautume (nagi, padėkite): „Vaiduokliai – tai, taip sakant, – kitų pasaulių skuteliai ir nuotrupos, jų pradžia. Sveikam žmogui, suprantama, nėra dėl ko juos matyti, nes sveikas žmogus yra kuo daugiausia žemiškas žmogus, taigi, turi gyventi tiktai šiuo gyvenimu, dėl pilnio ir dėl tvarkos. Bet kai tik susirgo, kai tik pairo organizme normalinė žemiškoji tvarka, tuojau ir ima reikštis kito pasaulio galimumas, ir juo labiau sergi, juo daugiau turi santykių su kitu pasauliu, taip kad, kai jau visai numiršta žmogus, tai stačiai ir pereina į kitą pasaulį." Aš apie tai seniai samprotauju. Jei būsimuoju gyvenimu tikite, tai ir šiuo samprotavimu galima patikėti.

– Aš netikiu būsimuoju gyvenimu, – pasakė Raskolnikovas. Svidrigailovas sėdėjo susimąstęs.

– O kas tada, jei ten vieni tik vorai arba kas nors panašaus, – staiga jis pasakė.

„Tai pamišėlis", – pamanė Raskolnikovas.

– Šit mes visada vaizduojamės amžinybę kaip idėją, kurios negalima suprasti, lyg kažką didelį, didelį! Kodėl gi būtinai didelį? Ir staiga, vietoj viso to, įsivaizduokite sau, bus ten vienas kambarėlis, taip maždaug kaip kaimiška pirtelė, susmilkusi, o visose kertėse vorai, – šit tau ir visa amžinybė. Man, žinote, kartais maždaug šitaip vaidenasi.

– Ir nejaugi, nejaugi jūs; nieko nesivaizduojate geresnio ir teisingesnio, kaip tik tą! – su liguistu jautrumu sušuko Raskolnikovas.

– Teisingesnio? O iš kur gali žinoti, rasi, čia ir yra teisingumas, ir žinote, aš būtinai tyčia taip padaryčiau! – atsakė Svidrigailovas, nei šiaip, nei taip šypsodamasis.

Kažkoks šiurpas perėmė Raskolnikovą dėl tokio nežmoniško atsakymo. Svidrigailovas pakėlė galvą, įsispyręs pažiūrėjo į jį ir staiga ėmė kvatoti.

– Ne, bet jūs štai ką supraskite, – jis ėmė rėkti, – prieš pusvalandį mes vienas antro nebuvome dar matę, priešai esame, turime neišspręstą reikalą; mes reikalą pamėtėme, ir matai, į kokią literatūrą nuvažiavome! Na, ar ne teisybę sakiau, kad mes vieno lizdo paukščiai?

– Būkite malonūs, – susierzinęs tęsė Raskolnikovas, – leiskite jus paprašyti greičiau aiškintis ir pasisakyti, dėl ko man suteikėte garbę apsilankydami... ir... ir... aš skubu, neturiu laiko, aš noriu išeiti...

– Prašau, prašau. Jūsų sesutė, Avdotija Romanovna, išteka už pono Lužino, Piotro Petrovičiaus?

– Ar negalima kaip nors aplenkti bet kuriuos klausimus apie mano seserį ir neminėti jos vardo. Aš net nesuprantu, kaip jūs drįstate prie manęs ištarti jos vardą, jei tik jūs tikrai Svidrigailovas?

– Tai kad gi aš apie ją atėjau kalbėti, tai kaipgi neminėti?

– Gerai; kalbėkite, tik greičiau!

– Aš įsitikinęs, kad jūs apie tą poną Lužiną, mano giminaitį iš žmonos pusės, jau susidarėte savo nuomonę, jei nors pusvalandį teko jį matyti arba ką nors tikra ir tikslaus

apie jį girdėti. Avdotijai Romanovnai jis ne pora. Mano manymu Avdotija Romanovna šiuo atveju aukojasi labai kilnia širdimi, tik neapsiskaičiavusi, dėl... dėl savo šeimos. Man atrodė, sprendžiant iš to, ką apie jus buvau girdėjęs, kad jūs iš savo pusės būtumėt labai patenkintas, jei šios jungtuvės galėtų iširti, nepakenkdamos interesams. O dabar, pažinęs, jus pats, aš net esu tuo tikras.

– Iš jūsų pusės visa tai labai naivu; atsiprašau, aš norėjau pasakyti: įžūlu, – pasakė Raskolnikovas.

– Tai yra, jūs tuo sakote, kad aš kvaršinu galvą dėl savo kišenės. Nesisielokite, Rodijonai Romanovičiau, jeigu aš sau naudos ieškodamas rūpinčiausi, tad nebūčiau taip atvirai pradėjęs kalbėti, juk nesu jau toks paskutinis kvailys. Šiuo atžvilgiu atskleisiu jums vieną.psichologinę keistybę. Ką tik aš, teisindamas savo meilę Avdotijai Romanovnai, sakiau, kad aš pats buvau auka. Tad žinokite, kad jokios aš dabar meilės nebejaučiu, – j-jokios, net man pačiam dėl to keista, kadangi aš iš tikrųjų kai ką jaučiau...

– Iš dyko buvimo ir pasileidimo, – nutraukė Raskolnikovas.

– Tikrai, aš žmogus pasileidęs ir dykūnas. O jūsų sesutė, beje, turi tiek gerų ypatybių, jog ir aš juk negalėjau atsispirti tam tikram įspūdžiui. Tačiau visa tai viena tiktai nesąmonė, kaip dabar ir pats matau.

– Ar seniai pamatėte?

– Jau seniai pradėjau pastebėti, o galutinai įsitikinau prieš tris dienas, beveik tą pačią minutę, kaip atvažiavau į Peterburgą. Nors, tiesą pasakius, dar Maskvoje vaizdavausi, kad važiuoju kovoti dėl Avdotijos Romanovnos rankos ir rungtis su ponu Lužinu.

– Atsiprašau, kad jus vėl nutrauksiu, būkite geras: ar negalima sutrumpinti ir eiti stačiai prie jūsų apsilankymo tikslo. Aš skubu, man reikia išeiti...

– Su mieliausiu noru. Atvykęs čion ir pasiryžęs dabar pradėti tam tikrą vojažą, aš panorėjau visų pirma susitvarkyti kas reikalingiausia. Mano vaikai palikti pas tetą; jie turtingi, o aš pats jiems nereikalingas. Ir koks iš manęs tėvas! Sau aš pasiėmiau tik tiek, kiek padovanojo man prieš metus Marta Petrovna. Man pakaks. Atsiprašau, tuojau pereisiu prie paties reikalo. Prieš tą vojažą, kuris, gali būti, ir įvyks, aš noriu ir su ponu Lužinu pabaigti. Ne tai, kad aš jo jau taip nebegalėčiau pakęsti, bet tik dėl jo ir kilo tas mano barnis su Marta Petrovna, kai aš sužinojau, kad ji tas vestuves lipdo. Aš noriu dabar pasimatyti su Avdotija Romanovna, jums čia pat būnant, išaiškinti jai visų pirma, kad iš pono Lužino ne tik nebus jai nė menkiausios naudos, o veikiausiai tikra žala. Paskiau, išmeldęs iš jos atleidimą dėl tų visų neseniai buvusių nemalonumų, aš paprašyčiau leidimo pasiūlyti jai dešimtį tūkstančių rublių ir tuo būdu palengvinti nutraukti ryšius su ponu Lužinu, ryšius, kuriuos, aš esu tikras, ji pati mielai nutrauktų, jei tik būtų galima.

– Taigi iš tikro, iš tikro tamsta pamišėlis! – suriko Raskolnikovas, ne tiek jau įpykintas, kiek nustebęs. – Kaip jūs drįstate šitaip kalbėti!

– Aš taip ir žinojau, kad jūs imsit rėkauti; tačiau, visų pirma, aš nors ir nesu turtingas, bet tie dešimt tūkstančių rublių man atliekami, tai yra visiškai, visiškai man nereikalingi. Nepriims. Avdotija Romanovna, tai aš, ko gero, dar kvailiau juos išleisiu. Tai viena. Antra; mano sąžinė visiškai rami; aš be jokių išskaičiavimų siūlau. Tikėsite ar netikėsite, bet ilgainiui sužinosite ir jūs, ir Avdotija Romanovna. Visa esmė ta, kad aš tikrai padariau bent kiek vargo ir nemalonumų didžiai gerbiamai jūsų sesutei; taigi, jausdamas tikrąją atgailą, iš visos širdies noriu – ne atsipirkti, ne išsimokėti už nemalonumus, o tiesiog padaryti jai ką nors naudinga, remdamasis tuo, kad aš juk negi esu gavęs privilegiją vien tiktai pikta daryti. Jei mano pasiūlyme būtų nors milijoninė dalelė

išskaičiavimo, tai aš nesiūlyčiau taip stačiai; juo labiau nesiūlyčiau dešimties tūkstančių, kadangi prieš penkias savaites siūliau jai daugiau. Be to, aš galbūt labai ir labai greit vesiu vieną mergaitę, tuo būdu jau savaime visi įtarimai dėl bet kokių pasikėsinimų prieš Avdotija Romanovna turi dingti. Baigdamas dar pridursiu, kad, tekėdama už pono Lužino, Avdotija Romanovna tuos pačius pinigus ima, tik iš kitos pusės... Tik jūs nepykite, Rodijonai Romanovičiau, svarstykite ramiai ir šaltai.

Sakydamas tai Svidrigailovas buvo pats labai šaltas ir ramus.

– Prašau baigti, – pasakė Raskolnikovas. – Šiaip ar taip, tai nedovanotinai įžūlu.

– Nė kiek. Išeitų, kad žmogus šiame pasaulyje gali daryti vien tiktai pikta, ir priešingai, neturi teisės padaryti nė kruopelytės gero dėl tuščių įprastinių formalybių. Tai nesąmonė. Juk jei aš, pavyzdžiui, numirčiau ir palikčiau tą sumą jūsų sesutei testamentu, nejaugi ir tuokart ji priimti atsisakytų?

– Labai gali būti.

– Na, jau čia tai ne. O ką gi, kad ne, tai ne, tai tegu taip ir bus. Tačiau dešimt tūkstančių – puikus dalykas, prie progos. Kaip bebūtų, vis dėlto paprašysiu, apie ką kalbėjom, pasakyti Avdotijai Romanovnai.

– Ne, nepasakysiu.

– Tuo atveju, Rodijonai Romanovičiau, aš pats būsiu priverstas stengtis pasimatyti asmeniškai ir, vadinasi, trikdyti ramybę.

– O jei aš pasakysiu, jūs nebenorėsite pats susitikti?

– Nežinau, išties, kaip čia jums pasakyti. Vieną kartą pasimatyti aš labai norėčiau.

– Neturėkite vilties.

– Gaila. Tiesą pasakius, jūs manęs nepažįstate. Šit, rasi, labiau suartėsime.

– Jūs manote, kad mes labiau suartėsime?

– O kodėl ne? – nusišypsojęs pasakė Svidrigailovas, atsistojo ir pasiėmė skrybėlę, – aš juk ne taip jau labai ir norėčiau jus trukdyti ir, eidamas čia, nelabai ko tikėjausi, nors, tiesą pasakius, jūsų fizionomija dar šiandien rytą mane nustebino...

– Kur jūs mane šiandie rytą matėte? – nerimaudamas paklausė Raskolnikovas.

– Atsitiktinai... Man vis rodosi, kad jumyse yra kažkas kaip ir manyje... Bet nebūgštaukite, aš nesu įkyrus; ir su šuleriais gražiai sugyvenau, ir kunigaikščiui Svirbėjui, mano tolimai giminei ir didžiūnui, neįkyrėjau, ir apie Rafaelio Madoną poniai Prilukovai į albumą sugebėjau parašyti, ir su Marta Petrovna septynerius metus niekur neišvažiuodamas pragyvenau, ir Viazemskio namuose Sennaja aikštėje senovės laikais nakvodavau, ir orlaiviu su Bergu galbūt išskrisiu.

– Na, gerai. Leiskite paklausti, ar jūs greit važiuosite į kelionę?

– Į kokią kelionę?

– Nagi į tą „vojažą“... Juk jūs patys sakėte.

– Į vojažą? Ak, taip... išties, aš jums kalbėjau apie vojažą... Na, čia dar klausimas platus. O, kad jūs žinotumėte, betgi, apie ką klausiate! – pridūrė jis ir staiga balsiai ir trumpai susijuokė. – Aš galbūt vietoje vojažo vesiu žmoną; man merginą perša.

– Čia?

– Taip.

– Kada jūs ir suspėjot?

– Tačiau su Avdotija Romanovna vieną kartą pasimatyti labai norėčiau. Rimtai prašau. Na, iki pasimatymo... ak šit! Juk štai ką būčiau pamiršęs! Pasakykite, Rodijonai Romanovičiau, savo sesutei, kad jai Martos Petrovnos testamente trys tūkstančiai užrašyti.

Tai gryna teisybė. Marta Petrovna pasirūpino savaitę prieš mirdama, ir prie manęs buvo padaryta. Po dviejų trijų savaičių Avdotija Romanovna galės ir pinigus gauti.

– Jūs tiesą sakote?

– Tiesą. Pasakykite, reiškiu pagarbą. Aš juk visai netoli nuo jūsų apsistojęs.

Išeidamas Svidrigailovas susidūrė duryse su Razumichinu.

[...]

EPILOGAS

I I

Jis sirgo jau seniai; bet ne katorginio gyvenimo baisenybės, ne darbai, ne maistas, ne skusta galva, ne suplyšę drabužiai palaužė jį; o! kas jam visos tos kančios ir kankinimai! Priešingai, jis net buvo patenkintas gaudamas dirbti: fiziškai nusikamavęs dirbdamas, jis bent jau laiduodavo sau keletą valandų ramaus miego. Ir ką jam reiškė maistas, – tie skysti kopūstai su tarakonais? Seniau, studentas būdamas, jis dažnai nė to neturėdavo. Apdaras buvo šiltas ir tinkamai pritaikintas jo gyvenimo būdui. Pančių ir grandinių jis nė justi nejusdavo. Ar tai jam gėdytis skustos galvos ir dvispalvės striukės? Bet prieš ką? Prieš Sonią? Sonia bijojo jo, tad argi turėtų dar gėdytis prieš ją?

O ką gi? Jis vis dėlto gėdijosi ir Sonios, kurią kankino užtai savo pilnu paniekos ir šiurkščiu elgesiu. Bet ne skustos galvos ir pančių gėdijosi; jo išdidumas buvo baisiai pažeistas; jis ir susirgo dėl pažeisto išdidumo. O, koks jis būtų buvęs laimingas, jei būtų galėjęs pats save apkaltinti! Jis būtų pakėlęs tada viską, net gėdą ir panieką. Bet jis smarkiai save teisė, ir sužiaurėjusi jo sąžinė nerado jokio ypatingai baisaus nusikaltimo jo praeityje, be vieno gal paprasto apsirikimo, kuris kiekvienam gali pasitaikyti. Jis gėdijosi kaip tik to, kad jis, Raskolnikovas, žuvo taip aklai, beviltiškai, kurčiai ir kvailai, kažkokiu aklo likimo sprendimu, ir dabar turi nusilenkti ir sutikti su kažkokio sprendimo „beprasmybe“, jei nori dar šiek tiek save nuraminti.

Nerimas be tikslo ir be priežasties dabartyje, o ateityje vien tik tolydinis aukojimasis, kuriuo nieko neįgyjama, šit kas jo laukė pasaulyje. Ir kas iš to, kad po aštuonerių metų jis turės tik trisdešimt dvejis metus, ir jis vėl galės iš nauja pradėti gyventi! Kam jam begyventi? Ko laukti ateity? Ko siekti? Gyventi, kad gyventų? Bet jis jau tūkstantį kartų anksčiau dar buvo pasiryžęs atiduoti savo gyvenimą dėl idėjos, dėl vilties, net dėl svajonės. Vieno paties gyvenimo jam visada buvo maža; visada jis troško daugiau. Gali būti, kad vien tik dėl savo troškimų stiprumo jis ir buvo tada save palaikęs žmogumi, kuriam leista daugiau, negu kitiems.

Ir kad bent jam likimas būtų pasiuntęs atgailą – gailiąją atgailą, draskančią širdį, neduodančią atilsio, tokią atgailą, dėl kurios siaubingų kančių vaidenasi kilpa ir sietuva! O, kaip jis būtų ja apsidžiaugęs! Kančios ir ašaros – juk tat irgi gyvenimas. Bet jis nedarė atgailos dėl savo nusikaltimo.

Mažų mažiausia, jis būtų galėjęs bent pykti ant savo kvailumo, kaip jis jau anksčiau pyko ant savo blogų ir kvailiausių veiksnių, kurie atvedė jį į kalėjimą. Bet dabar, jau kalėjime, laisvėje, jis vėl iš naujo apsvarstė, apgalvojo visus savo buvusius poelgius ir visai nerado, kad jau jie būtų tokie šlykštūs ir kvaili, kaip jam atrodė anuo lemiamuoju laiku, pirmiau.

„Na, kuo, kuo, – mąstė jis, – mano mintis buvo kvailesnė už kitų mintis ir teorijas, kurios knibžda ir grūdasi tarpusavy po pasaulį, nuo pat to laiko, kaip šis pasaulis yra? Reikia tik pažiūrėti į dalyką visiškai nepriklausomu, plačiu ir laisvu nuo kasdieninių įtakų

žvilgiu, ir tada, žinoma, mano mintis pasirodys visai ne tokia... keista. Vai, jūs smerkėjai ir penketo sidabrinių kapeikų vertės galvočiai, kodėl jūs sustojat pusiaukelėje!“

„Na, kuo mano pasielgimas jiems atrodo toks šlykštus? – kalbėjo pats vienas, – gal tuo, kad jis – piktadarystė? Ką reiškia žodis piktadarystė? Mano sąžinė rami. Žinoma, padarytas kriminalinis nusikaltimas; žinoma, pažeista įstatymo raidė ir pralietas kraujas, na, ir imkit už tą raidę mano galvą... ir ganės! Žinoma, jei šitaip žiūrėsi, daugelis net žmonijos geradarių, kurie nepaveldėjo valdžios, bet patys ją pagrobė, jau turėjo būti mirtimi nubausti, kai pirmuosius dar savo žingsnius darė. Bet tie žmonės atlaikė savo žingsnius, ir todėl jie teisūs, o aš neatlaikiau ir, vadinasi, aš neturėjau teisės leisti sau tokio žingsnio.“

Štai tik tuo vienu jis prisipažindavo kaltas: tik tuo, kad nusikaltimo nepakėlė ir nuėjo prisipažinti.

Jis net kankindavosi dėl minties: kodėl jis tada nenusižudė?

Kodėl tada stovėjo prie upės ir pasirinko verčiau prisipažinti? Nejaugi toks galingas tas noras gyventi ir taip sunku jį nuveikti? Juk nuveikė Svidrigailovas, nors bijojo mirties?

Jis kankindamasis kaišiojo tą klausimą ir negalėjo suprasti, kad jau ir tada, kai stovėjo prie upės galbūt buvo pajutęs savyje ir savo įsitikinimuose gilų melą. Jis nesuprato, kad šitas nujautimas galėjo būti būsimojo jo gyvenimo persilaužimo, būsimojo jo prisikėlimo, būsimųjų naujų pažiūrų į gyvenimą pranašystė.

Jis veikiau buvo linkęs manyti, kad čia vien tik aklo instinkto trauka, kurią ne jam nuveikti ir per kurią jis vėl gi nepajėgė peržengti (dėl savo silpnumo ir menkumo). Jis žiūrėjo į savo katorgos draugus ir stebėjosi: kaip jie visi irgi mylėjo gyvenimą ir kaip brangino jį! Jam kaip tik pasirodė, kad kalėjime jį dar labiau myli ir vertina, negu laisvėje. Kokių tik kančių ir kankinimų yra iškentėję kai kurie jų, pavyzdžiui, valkatos! Negi jau tiek daug turėtų jiems reikšmės vienas koks nors saulės spindulėlis, tanki giria, kame nors nežinomoj tankumynėj šaltas šaltinėlis, nužiūrėtas dar prieš metų metus, kurį pamatyti taip svajoja valkata, kaip apie pasimatymą su meiluže, sapne jį sapnuoja, žalią žolelę aplinkui jį, giedantį paukštelį krūmuose! Giliau įsižiūrėdamas, jis matė dar labiau neišaiškinamų pavyzdžių.

Kalėjime, jį supančioje aplinkumoje be abejo, jis daug ko nepastebėdavo, ir nenorėdavo visai pastebėti. Jis gyveno kažkaip nuleidęs akis; jam šlykštu ir nepakenčiama buvo žiūrėti. Bet ilgainiui daug kas ėmė jį stebinti, ir jis, kažkaip nenoroms, ėmė pastebėti tai, ko anksčiau nė nepamanydavo. Apskritai, ir gal visų daugiausia jį ėmė stebinti ta baisi, ta nepereinama praraja, kuri buvo tarp jo ir visų šitų žmonių. Rodydavos, lyg jis ir jie būtų kitų tautybių žmonės. Jis ir jie žiūrėdavo vieni į kitus su neapykanta ir nepasitikėjimu. Jis žinojo ir suprato bendrąsias tokio skirtingumo, priežastis; bet niekad anksčiau jis nepamanė, kad tos priežastys iš tikrųjų būtų tokios gilios ir galingos. Kalėjime buvo taip pat tremtinių lenkų, politinių nusikaltėlių. Šitie tiesiog visus tuos žmones laikė tamsuoliais ir chamais ir niekino juos, iš aukšto žiūrėdami; bet Raskolnikovas negalėjo taip žiūrėti: jis aiškiai matė, kad tie tamsuoliai daugeliu atvejų kur kas išmintingesni už tuos pačius lenkus. Buvo čia ir rusų, taip pat perdaug niekinančių šituos žmones, – vienas buvusis karininkas ir du seminaristai; Raskolnikovas aiškiai pastebėdavo, kad ir jie klysta.

Bet jo paties niekas nemėgo ir visi šalindavosi nuo jo. Pagaliau pradėjo net nebekęsti jo, – kodėl? Jis nežinojo to. Niekindavo jį, juokdavosi iš jo, juokdavosi iš jo nusikaltimo net tie, kurie daug daugiau buvo nusikaltę, negu jis.

– Tu ponas! – sakydavo jam. – Argi tau su kirviu vaikščioti; tai visai ne ponų darbas.

Antrą gavėnios savaitę teko jam eiti kartu su savo kazarme atlikti velykinę išpažintį. Jis vaikščiojo į cerkvę ir meldėsi kartu su visais. Dėl kurios priežasties, net jis pats nežinojo, – kilo kartą barnis; visi kaip vienas užsipuolė ant jo su pasiutimu:

– Tu bedievis! Tu į Dievą netiki! – šaukė jam. – Užmušti tave reikia.

Jis niekad nebuvo kalbėjęs su jais nei apie Dievą, nei apie tikybą, bet jie norėjo jį užmušti kaip bedievį; jis tylėjo ir nesipriešino jiems. Vienas visiškai įdūkęs katorgininkas buvo bepuoląs ant jo; Raskolnikovas laukė jo visiškai ramiai ir tylėdamas: net jo antakis nepajudėjo, nė vienas jo veido bruoželis nesudrebėjo. Palydovas laiku suspėjo atsistoti tarp jo ir žmogžudžio, – kitaip bematant būtų buvęs pralietas kraujas.

Neišsprendžiamas jam buvo ir dar vienas klausimas: kodėl jie visi taip pamilo Sonią? Ji nesigerindavo jiems; jie labai retai sutikdavo ją, tik kartais į darbus išvaryti, kai ji ateidavo valandėlę, norėdama pasimatyti su juo. O vis dėlto visi jau pažino ją, žinojo ir tą, kad ji paskui jį atvažiavo, žinojo, kaip ji gyvena, kur gyvena. Pinigų ji jiems neduodavo, ypatingų paslaugų nedarydavo. Kartą tiktai, per kalėdas, ji atnešė visam kalėjimui dovanų – pyragų ir riestainių. Bet palengvėle tarp jų ir Sonios užsimezgė tam tikri artimesni santykiai: ji jiems rašydavo jų giminėms laiškus ir pati išsiųsdavo juos paštu. Jų giminės, atvažiavę į miestą, palikdavo, jų nurodymu, pas Sonią jiems atvežtus daiktus ir net pinigus. Jų žmonos ir mylimosios pažino Sonią, lankydavosi pas ją. O kai ji pasirodydavo prie darbų, atėjusi pas Raskolnikovą, arba susitikdavo su partija kalinių, einančių į darbus, – visi nusiimdavo kepures ir visi sveikindavosi: „Geroji tu mūsų, Sofija Semionovna, tu mūsų motinėlė, meilioji, rūpestingoji!“ sakydavo tie žiaurūs, suženklinti katorgininkai šitam mažyčiam ir liesučiam padarui. Ji šypsodavosi ir atsakydavo į jų sveikinimus, ir visi jie mylėjo jos šypseną. Jie mylėjo net jos eiseną, atsigręždavo pasižiūrėti jai iš paskos, kaip ji eina, ir girdavo ją; girdavo ją net už tai, kad ji tokia mažutė, pagaliau net nebežinodavo nė už ką begirti. Pas ją net eidavo gydytis.

Jis išgulėjo ligoninėje visą gavėnios pabaigą ir šventes. Jau sveikdamas jis atsimindavo savo sapnus, kada dar jis gulėjo karščiuodamas ir kliedėdamas. Jam sergančiam vaidendavosi, tartum visam pasauliui nulemta būti auka kažin kokios baisios, negirdėtos ir neregėtos maro ligos, einančios į Europą iš Azijos gelmių. Visi turėjo pražūti, be kai kurių išrinktųjų, labai nedaugelio. Atsirado kažkokios naujos trichinos, mikroskopiški gyvūnėliai, kurie skverbdavosi į žmonių kūnus. Bet tie gyvūnėliai buvo dvasios, turinčios protą ir valią. Žmonės, jų užkrėsti, tučtuojau pasiųsdavo ir išprotėdavo. Bet niekad, niekad nelaikė savęs žmonės tokiais išmintingais ir neklystančiais tiesoje, kaip šitie užkrėstieji. Niekad nebuvo laikę labiau nesugriaunamų savo sprendinių, savo mokslo išvadų, savo dorovinių įsitikinimų ir pažiūrų. Ištisi kaimai, ištisi miestai ir tautos užsikrėsdavo ir eidavo iš proto. Visi buvo nerimo apsiaubti ir nesuprato vienas kito, kiekvienas matė, kad tik jis vienas žino tiesą, ir kankinosi, žiūrėdamas į kitus, mušėsi į krūtinę, verkė ir laužė sau rankas. Nebeišmanė, ką ir kaip teisti, nebegalėjo susitarti, ką laikyti blogu, ką geru. Nebežinojo, ką kaltinti, ką išteisinti. Kažin kokio beprasmiško pykčio pagauti žmonės žudė vienas kitą. Ištisomis armijomis kilo vienas prieš kitą, bet armijos, bežygiuodamos, staiga pradėdavo pačios save žudyti, eilės iširdavo, kovotojai vienas kitą puldavo, badydavosi ir plaudavosi, kandžiodavo ir valgydavo kits kitą. Miestuose kiauras dienas skambindavo varpais; šaukdavo visus, bet kas ir kam šaukia, niekas to nežinodavo, tik visi didžiai nerimaudavo. Pametė pačius paprastuosius amatus, kadangi kiekvienas siūlydavo savo mintis, savo pataisas, ir negalėjo susitarti; nustojo dirbti

žemę. Kai kur susibėgdavo žmonių krūvos, sutikdavo ką nors veikti, prisiekdavo nepasimesti, – bet tučtuojau imdavo visai ką kita dirbti, negu ką tik patys buvo nutarę, pradėdavo vienas kitą kaltinti, pešdavosi ir plaudavosi. Prasidėjo gaisrai, užėjo badas. Visi ir viskas pradėjo žūti. Maras plito ir slinko vis tolyn ir tolyn. Išsigelbėti visame pasaulyje galėjo tik keletas žmonių, tai buvo skaistieji ir išrinktieji, paskirti pradėti naujai žmonių giminei ir naujam gyvenimui, atnaujinti ir apvalyti žemei, bet niekas ir niekur šitų žmonių nematė, niekas negirdėjo jų žodžio nei balso.

Raskolnikovą kankino tai, kad tas beprasmis kliedesys taip liūdnai ir taip sopamai atsiliepia jo atsiminimuose, kad taip ilgai nepraeina tų karščio vaidinių įspūdis. Jau ėjo antra savaitė po velykų; buvo šiltos, giedrios pavasario dienos; suimtųjų palatoje atidarė langus (su grotomis, o po jais vaikščiojo sargybinis). Sonia per visą jo sirgimo laiką galėjo tik du kartus jį aplankyti palatoje; kiekvieną kartą reikėjo gauti leidimas, o tai buvo sunku. Bet ji dažnai ateidavo į ligoninės kiemą, po langais, ypačiai vakarais, o kartais bent sau, kad tiktai valandėlę galėtų pastovėti kieme ir nors iš tolo pažvelgti į palatos langus. Kartą, vakarop, jau beveik visai pasveikęs Raskolnikovas buvo užmigęs; nubudęs netikėtai priėjo prie lango ir staiga toli, prie ligoninės vartų, pamatė Sonią. Ji stovėjo ir lyg laukė. Kažkas tartum pervėrė tą akimirką jo širdį; jis krūptelėjo ir greičiau nuėjo nuo lango. Kitą dieną Sonia neatėjo, trečią dieną irgi; jis pastebėjo, kad jos laukia su nerimu. Pagaliau jį išrašė. Grįžęs į kalėjimą, jis sužinojo iš kalinių, kad Sofija Semionovna susirgo, guli namie ir niekur neišeina.

Jis buvo labai neramus, siuntinėjo pasiteirauti apie ją. Veikiai jis sužinojo, kad jos liga nepavojinga. Sužinojusi savo ruožtu, kad jis taip jos ilgisi ir rūpinasi, Sonia atsiunti jam laiškelį, pieštuku rašytą, pranešdama, kad jai daug geriau, kad ji truputį buvo nušalusi ir kad greit, labai greit pati ateis pasimatyti su juo, kur jis dirba. Beskaitant šį laiškelį, jo širdis smarkiai ir skaudžiai plakėsi. Diena vėl buvo giedra ir šilta. Anksti rytą, kokią šeštą valandą, jis išėjo į darbą, ant upės kranto, kur buvo pastatyta daržinėje krosnis alebastrui degti ir kur grūsdavo jį. Nuėjo ten iš viso trys darbininkai. Vienas kalinys su palydovu nuėjo į tvirtovę kažin kokio įrankio; antras ėmė taisyti malkas ir krauti krosnį. Raskolnikovas išėjo iš daržinės į pat krantą, atsisėdo ant sukrautų prie daržinės rąstų ir ėmė žiūrėti į plačią ir dyką upę. Nuo aukšto kranto gražiai buvo matyti plati apylinkė. Iš tolimo kito kranto vos vos buvo girdėti dainuojant. Ten, besimaudančioje saulės spinduliuose beribėje stepėje, vos matomais taškeliais juodavo klajoklių jurtos. Ten buvo laisvė, ir gyveno kiti žmonės, visai nepanašūs į šituos, ten net tarytum pats laikas būtų sustojęs, lyg būtų nepraėję dar Abraomo ir jo bandų amžiai. Raskolnikovas sėdėjo, žiūrėjo įsmigęs, neatitraukdamas akių; jo mintis išvirto svajonėmis, kontempliacija; jis apie nieką nemąstė, bet kažin koks ilgesys jaudino jį ir kankino.

Staiga šalia jo atsirado Sonia. Ji priėjo negirdimai ir atsisėdo greta. Buvo dar labai anksti; ryto vėsa tebebuvo dar neatsileidusi. Ji buvo apsivilkusi savo skurdžiu, senu burnosėliu ir žalia skara apsirišusi. Jos veidas dar turėjo ligos žymių, sulysęs, pablyškęs, išsekęs. Ji meiliai ir linksmai nusišypsojo jam, bet, kaip paprastai, baugščiai ištiesė jam savo ranką.

Ji visada ištiesdavo jam savo ranką baugščiai, kartais net visiškai nepaduodavo, tarytum bijodama, kad jis neatstumtų jos. Jis visada tartum su pasibiaurėjimu imdavo jos ranką, visada tarytum su apmaudu sutikdavo ją, kartais atkakliai tylėdavo per visą pasimatymo laiką. Atsitikdavo, kad ji drebėdavo dėl jo ir pargrįždavo su didžiausiu sielvartu. Bet dabar jų rankos nepasileido; jis trumpai ir greitai žvilgterėjo į ją, nieko

neištarė ir nuleido savo akis į žemę. Juodu buvo vieni, niekas jų nematė. Palydovas tam tarpui nusigręžė.

Kaip tas atsitiko, nė jis pats nežinojo, bet staiga tartum kažkas sugriebė jį ir nubloškė prie jos kojų. Jis verkė ir globstė jos kelius. Pirmą akimirką ji be galo persigando, ir jos veidas apmirė. Ji pašoko iš vietos ir, ėmusi drebėti, žiūrėjo į jį. Bet tučtuojau, tą pat akimirką ji viską suprato. Jos akyse sužibėjo begalinė laimė; ji suprato, ir jai jau nebebuvo abejonių, kad jis myli, be galo myli ją, kad jau atėjo galų gale ta minutė...

Jie norėjo kalbėtis, bet negalėjo. Ašarų buvo pilnos akys. Jie abu buvo išbalę ir sulysę; bet šituose ligotuose ir išbalusiuose veiduose jau švito naujos ateities aušra, – pilno prisikėlimo naujam gyvenimui aušra. Juos prikėlė meilė, vieno širdis buvo neišsemiamas gyvenimo šaltinis kito širdžiai. Jie nutarė laukti ir kentėti. Jiems dviem buvo likę dar septyneri metai; o kiek ligi to laiko nepakeliamų kančių ir kiek begalinės laimės! Bet jis prisikėlė ir jis tą žinojo, jis juto pilnai visa savo atsinaujinusia būtybe, o ji – juk ji tik ir gyveno jo gyvenimu!

Tos pat dienos vakarą, jau uždarius kazarmes, Raskolnikovas gulėjo ant narų ir mąstė apie ją. Tą dieną jam net pasirodė, tartum visi katorgininingai, buvusieji jo priešai, jau žiūrėjo į jį kitaip. Net jis pirmasis kai kuriuos prašnekindavo, ir jam maloniai atsakydavo. Jis atsiminė dabar tai, bet juk taip ir turėjo būti: argi neturi dabar visa pakitėti?

Jis mąstė apie ją. Jis atsiminė, kaip tolydžio kankindavo ją ir draskydavo jai širdį; atsiminė jos išblyškusį, sulysusį veidelį, bet jo beveik ir nekankino dabar tie atsiminimai... jis žinojo, kokia begaline meile išpirko jis dabar visus jos kentėjimus.

Ir kas, pagaliau, tos visos, visos praeities kančios! Viskas, net jo nusikaltimas, net jo nuteisimas ir ištrėmimas, atrodė jam dabar, pirmiesiems jausmams sukilus, kažkokiu išviršiniu, keistu, tarytum ne su juo įvykusiu faktu. Jis, tiesa, negalėjo tą vakarą ilgai ir pastoviai apie ką nors galvoti, susikaupti prie kokių nors minčių; tik jis nieko ir nebūtų išsprendęs dabar sąmoningai; jis tiktai jautė. Dialektikos vieton atėjo gyvenimas, ir sąmonėje turėjo rastis kažkas visiškai kita.

Po jo priegalviu gulėjo Evangelija. Jis paėmė ją mašinaliai. Ta knyga priklausė jai, tai buvo ta pati, iš kurios ji skaitė jam apie Lozoriaus prikėlimą. Katorgos pradžioje jis buvo manęs, kad ji užkankins jį su religija, nuolat kalbės apie evangeliją, brukte bruks jam knygų. Užtat kaip jis didžiai buvo nustebęs, kad ji nė karto nepriminė apie tai, nė karto net nepasiūlė jam Evangelijos. Jis ją pats paprašė jos netrukus prieš susirgdamas, ir ji tylėdama atnešė jam knygą. Ligi šiol jis jos dar nebuvo nė atskleidęs.

Jis neatskleidė jos nė dabar, bet viena mintis dingtelėjo jam: „Argi gali dabar jos įsitikinimai nebūti mano įsitikinimais? Jos jausmai, jos siekimai bent jau...“

Ji irgi visą dieną buvo susijaudinusi, o naktį net vėl susirgo. Bet ji tiek buvo laiminga ir tiek netikėtai laiminga, jog beveik išsigando savo laimės. Septyneri metai, tiktai septyneri metai! Savo laimės pradžioje, kuriomis nekuriomis akimirkomis, abu jie buvo linkę žiūrėti į tuos septynerius metus, lyg į septynetą dienų. Jis net nežinojo to, kad naujasai gyvenimas ne veltui gi jam duodamas, kad reikės jį dar brangiai nusipirkti, užmokėti už jį dideliu būsimuoju žygiu...

Bet nuo čia jau prasideda nauja istorija, laipsniško žmogaus atsinaujinimo istorija, laipsniško jo atgimimo, laipsniško jo iš vieno pasaulio į antrą žengimo, pažinties su nauja, ligi šiol visiškai nežinota tikrove istorija. Tatai galėtų būti tema naujai apysakai, – bet ši mūsų apysaka baigta.

Vertė Dominykas Urbas

XX a. pradžios literatūra. Realizmas. Neoromantizmas

XX a. pradžios literatūra. Realizmas. Neoromantizmas

1. Istorinis–kultūrinis kontekstas

Vienas reikšmingiausių istorinių įvykių, dėl kurio lietuvių literatūra pačioje XX a. pradžioje pradėjo daug sparčiau vystytis, buvo lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis draudimo panaikinimas 1904 m. gegužės 7 d. Atsirado galimybė *legaliai* leisti ir platinti lietuviškus periodinius ir kitokius leidinius, knygas. 1907 m. Krokuvoje buvo išleistas pirmasis lietuvių literatūros almanachas *Gabija* (redaktorius Juozapas Albinas Herbačiauskas), 1913 m. Vilniuje pradėtas leisti pirmasis lietuvių literatūros ir dailės žurnalas *Vaivorykštė* (redaktorius Liudas Gira), spausdinta daug įvairių grožinių knygų, debiutavo nauji rašytojai.

Po spaudos atgavimo suaktyvėjo ne tik literatūrinis, bet ir apskritai meninis, kultūrinis, visuomeninis, politinis lietuvių gyvenimas. Steigėsi įvairios sąjungos, draugijos: švietimo, muzikos, teatro, dailės ir kitokios. Pavyzdžiui, 1907 m. Vilniuje buvo įsteigta Lietuvių mokslo draugija, kurios veikloje dalyvavo ir kai kurie rašytojai (Žemaitė, Juozas Tumas-Vaižgantas ir kiti). Tais pačiais metais organizuota pirmoji lietuvių dailės paroda, kurioje savo darbus eksponavo arti šimto menininkų, tarp jų – talentingiausias tuometinis lietuvių dailininkas Mikalojus Konstantinas Čiurlionis (1875–1911). 1906 m. Vilniuje buvo pastatyta pirmoji lietuviška opera *Birutė*. Ją pagal to paties pavadinimo Gabrieliaus Landsbergio-Žemkalnio pjesę sukūrė kompozitorius Mikas Petrauskas. Po 1904 m., kada caro valdžia Lietuvoje leido rodyti lietuviškus vaidinimus, labai padaugėjo dramos spektaklių pastatymų. Tiesa, absoliuti jų dauguma buvo mėgėjiški.

1905 m. gruodžio 4–5 d. Vilniuje buvo sukviestas pirmasis lietuvių tautos atstovų suvažiavimas – Didysis Vilniaus Seimas. Jame dalyvavo apie 2000 dalyvių. Vienas iš Seimo nutarimų skelbė, kad Lietuvai reikia reikalauti autonomijos su visuotinai ir demokratiškai išrinktu seimu Vilniuje. Tai buvo svarus žingsnis nepriklausomos Lietuvos valstybės sukūrimo link. Pirmojo Pasaulinio karo pabaigoje palankiai susiklostė politinės aplinkybės ir 1918 m. vasario 16 d. Lietuvos Tarybos nariai pasirašė Lietuvos Nepriklausomybės Aktą. Sukūrus ir per kelis metus nepriklausomybės kovose su bolševikais, bermontininkais ir Lenkija įtvirtinus nepriklausomą valstybę, literatūros, meno, kultūros plėtrai vėrėsi naujos, kitokios perspektyvos.

XX a. pradžios lietuvių literatūra ir veikiama kitų tautų literatūrų (ypač lenkų), ir savaime plėtojosi dviem pagrindinėmis kryptimis: *realistine* ir *romantine*. Abiem joms pakankamai tvirtus pamatus dar XIX a. pabaigoje padėjo daugiausia Žemaitės kūryba (pirmajai) ir Maironio kūryba (antrajai). Bėgant laikui, pereinant iš XIX į XX a. abi kryptys kito, įvairėjo, įgavo naujų bruožų. Tiesa, *realizmas* keitėsi kiek vangiau ir mažiau. Didesni pokyčiai laukė romantinės krypties: *romantizmą* XX a. pradžios Lietuvoje pakeitė vadinamasis *naujasis romantizmas*, arba *neoromantizmas*. Pastarasis glaudžiai siejosi ir su kitomis literatūros kryptimis.

2. Realizmas XX a. pradžios lietuvių literatūroje

Literatūrinė *realizmo* kryptis Europoje susiformavo XIX a. viduryje, jos pradininku laikomas prancūzų romanistas Onorė de Balzakas (1799–1850). Kiti žymūs realizmo atstovai: prancūzų rašytojai Gustavas Floberas (1821–1880), Gi de Mopasanas (1850–1893), an-

glų rašytojas Čarlzas Dikensas (1812–1870), rusų rašytojai Fiodoras Dostojevskis (1821–1881), Levas Tolstojus (1828–1910), Antonas Čechovas (1860–1904).

Pagrindinės realizmo atsiradimo prielaidos yra susijusios su socialinės-visuomeninės sanklodos kaita, pereinant iš feodalizmo į kapitalizmą; su greitu pramonės ir prekybos vystymusi, sparčiai augant miestams; su mokslo suklestėjimu ir moksliniais atradimais; su technikos naujovėmis (pavyzdžiui, pradeda veikti geležinkelis, elektros tinklai, telegrafas, telefonas). Pasaulėžiūrinį realizmo pagrindą sudaro trys svarbiausi dėmenys, trys teorijos: *pozityvizmas* (filosofinė proto ir mokslinės pažangos suabsoliutinimo teorija), *darvinizmas* (gamtamokslinė gyvybės žemėje evoliucijos teorija) ir *marksizmas* (politinė-ekonominė klasių kovos teorija). Visas jas vienija tai, kad jos, atmetusios romantinį subjektyvumą, tradicinius įsitikinimus ir tikėjimus, remiasi *racionaliu protu*, *faktais*, *moksliniais argumentais* ir siekia paveikti ar net pakeisti visuomenę (žmonių mąstymą, socialinę-ekonominę santvarką).

Pats iškiliausias ir nuosekliausias XX a. pradžios lietuvių rašytojas realistas yra Jonas Biliūnas (1879–1907). Be jo, praėjusio amžiaus pradžioje realistinės pakraipos kūrinius rašė Gabrielė Petkevičaitė-Bitė (1861–1943), Lazdynų Pelėda (šiuo slapyvardžiu pasirašinėjo seserys Sofija Ivanauskaitė-Pšibiliauskienė, 1867–1926, ir Marija Ivanauskaitė-Lastauskienė, 1872–1957), Dvi Moterys (Žemaitė ir Petkevičaitė-Bitė), Julijonas Lindė-Dobilas (1872–1934), Antanas Vienuolis (tikr. Žukauskas, 1882–1957), Julius Janonis (1896–1917) ir kiti. Dominavo proza, didžiausio meistriškumo pasiekta apsakymo ir apysakos žanruose.

Lietuvoje realistai savo kūriniuose kėlė ir sprendė *psichologines*, *moralines* ir *socialines* problemas, dažnai, bet ne visada visas jas susiedami vieną su kita. Jie rašė labiau ar mažiau remdamiesi pagrindiniais visai realistinei literatūrai būdingais principais. Štai svarbiausi jų: 1) vaizduojamas charakteris yra *išbaigtas*, *kintantis* ir *dramatiškas*; 2) vaizduojamas charakteris *siejamas su realia istorine-socialine aplinka*; 3) vaizduojamas charakteris yra *tipiškas, apibendrinantis*, veikiantis *tipiškomis aplinkybėmis*, tačiau sykiu ir *individualus, išsiskiriantis*; 4) rašoma laikantis *priežasties ir pasekmės* sekos; 5) kūrinių kalba dažniausiai *paprasta*, *konkreti*, *nedaugiareikšmė*, tekstas nėra fragmentuotas, trūkinėjantis – sakiniai ir didesni teksto fragmentai *nuosekliai išplaukia vienas iš kito*.

Biliūno apysaka *Liūdna pasaka* (1907) ir Vienuolio apsakymas „Paskenduolė“ (1912–1913) yra bene meniškiausi XX a. pradžios realistinės pakraipos lietuvių literatūros kūriniai. Juose „veikia“ turbūt visi išvardytieji principai. (1) Tiek Juozapotos (pagrindinė *Liūdnos pasakos* veikėja), tiek Veronikos (pagrindinė „Paskenduolės“ veikėja) paveikslai yra atskleisti išsamiai, visapusiškai, jie yra dinamiški, dramatiški, net tragiški: Juozapota, pamačiusi nukryžiuotą savo vyrą sukilėlį, išprotėja, Veronika, neatlaikiusi psichologiniomoralinio aplinkinių spaudimo, nusižudo. (2) Veikiamoji aplinka yra baudžiavinis, pobaužiavinis ir XIX a. pabaigos – XX a. pradžios Lietuvos kaimas, pažymėtas chronologiškai (1863 m. sukilimas, jo malšinimas *Liūdnoje pasakoje*), geografiškai (netoli Kavarsko „Paskenduolėje“) ar kitaip. (3) Veronika – tipiškas vyro suviliotos ir apviltos, paliktos moters paveikslas, Juozapota kiek hiperbolizuotai, bet apibendrina mirties bausme nuteistų, įkalintų, ištremtų 1863 m. sukilimo dalyvių artimųjų išgyvenimus, jų dalią. Nepaisant apibendrinančių „galių“, abi veikėjos – ryškūs ir įsimenantys, įtikinami lietuvių literatūros

paveikslai. (4) Abiejų veikėjų elgesio, veiksmų, jausmų, minčių kaita yra motyvuota kokių nors priežasčių, pavyzdžiui, aplinkinių žmonių kalbų, reakcijų (dėmesio vertas Biliūno sakinys Juozapotai išprotėjus: „Priežastis ir sekmė jos smegenyse nebesirišo“). (5) Vienuolis rašo kiek ilgesniais, „sodresniais“, bet aiškiais, „skaidriais“ sakiniais, Biliūno apysakos kalba yra neįmantri, lakoniška, Juozapotos istorija dažnoje vietoje pasakojama „kapota“ konstatuojamąja intonacija (pavyzdžiui: „Juozapota baisiai atsimainė. Tat jau nebebuvo toji graži moteris, kurios akys kaip žvaigždės nuvargusį vyrą nesenai dar ramino. Akys aptemo, veidas pajuodavo. Nei vilties, nei laimės nebeliko. Viena slankiojos po namus kaip šešėlis, be tikslo“).

Lietuvių realistai palyginti nemažai dėmesio skyrė *socialinei problematikai*. Biliūną žeidė *socialinė-ekonominė nelygybė ir neteisybė*, prieš kurią vienaip ar kitaip, aktyviai ar pasyviai maištauja, pasisako jo kūrybos, ypač ankstyvesnės, personažai (apsakymai „Pirmutinis streikas“, 1903; „Be darbo“, 1903; literatūrinė pasaka „Laimės žiburys“, 1905). Tai susiję su jo įsitraukimu į politinę socialdemokratų veiklą, nuo kurios paskui jis pamažu atsitraukė. *Visuomeninės santvarkos netobulumo, socialinio teisingumo ir kovos dėl šio teisingumo klausimus* savo kūryboje labai intensyviai svarstė kitas politikuojantis realistinės pakraipos lietuvių rašytojas, poetas Janonis. „Duonos kąsnio neturiu, / Nors ariu, ariu, ariu“ – rašė jis 1914 m. eilėraštyje „Kumečio daina“, o tais pačiais metais sukurtame eilėraštyje „Iš darbininko katekizmo“ revoliucingai kvietė kovon: „Geruoju negausim mes nieko: / Mes laimę pasieksim per kovą“.

Realistiniuose XX a. pradžios lietuvių literatūros kūriniuose pasitaiko ir įvairių kitų literatūros krypčių ir rašymo būdų apraiškų: 1) *sentimentalizmo* (perdėto jausmingumo), 2) *didaktinės literatūros* (noro ne tik pavaizduoti, bet ir pamokyti), 3) *natūralizmo* (hiperbolizuoto vaizdo grubumo, fiziologiškumo išryškinimo), 4) *etnografiško aprašinėjimo* (uždarų kaimo bendruomenių buities, papročių tikslaus aprašymo).

Subtilus, lyriškomis, melancholiškomis, dažnai dramatiškomis spalvomis pažymėtas ir nuo pasakotojo, nuo autoriaus asmenybės neatsiejamas *psichologizmas* yra tai, kuo žymiausias praėjusio amžiaus pradžios realistas Biliūnas *labiausiai praturtino* ir *modernizavo* lietuvių literatūrą. Jo prozos pasakotojas, kaip ir būdinga realistinei literatūrai, yra *visažinis*, bet sykiu *labai artimas autoriui*, paprastai *pirmu asmeniu* išsakantis jo mintis, svarbiausia – *užtariantis*, *užjaučiantis* tuos, kurie yra nuskriausti, nelaimingi. Šis pasakotojas yra *empatiškas* – įsijaučiantis į kito asmens emocinę, psichologinę būseną. Tuo Biliūnas išsiskiria iš bendro realistinės literatūros srauto, kuriame dominuoja *bešališkas* pasakojimas *trečiuoju asmeniu*.

Rašymo būdu lietuvių realistai (Biliūnas, Vienuolis, Petkevičaitė-Bitė, Lindė-Dobilas) yra labiau ar mažiau artimi visiems didiesiems realistams, pavyzdžiui, Mopasanui, Čechovui. Su Mopasanu lietuvių rašytojus realistus labiausiai sieja *veikėjų psichologinė analizė* – panaši į tokią, kokią Mopasanas demonstruoja romane *Pjeras ir Žanas* (1888). Teorinėje šio romano pratarmėje yra teiginys, kuris tinka visai – ir pasaulinei, ir lietuvių – realistinei prozai apibūdinti: „grynos psichologijos šalininkas tegali vien vaizduote įsijausti į kiekvieną savo personažą tose įvairiose situacijose, į kurias pats jį pastato.“ Toks įsijautimas akivaizdus Čechovo prozoje, išgarsėjusioje tuo, kad *neišskirtiniais siužetais* ir *lakoniškomis*

priemonėmis gebama pateikti *apibendrintą XIX a. pabaigos visuomenės gyvenimo paveikslą*, *individualius* ir sykiu *labai tipiškus* tos visuomenės atstovų portretus.

XX a. pradžios psichologinio realizmo tradiciją lietuvių prozoje vėliau kūrybingai tęsė Vincas Mykolaitis-Putinas (1893–1967), Petras Cvirka (1909–1947), Ieva Simonaitytė (1897–1978) ir kiti.

3. Neoromantizmas XX a. pradžios lietuvių literatūroje

XIX a. pabaigos–XX a. pr. Europos literatūroje kilo atsakas prieš perdėtą pozityvistinį racionalumą, prieš natūralizmą, vertusį rašytoją tapti bešališku aprašomų reiškinių tyrinėtoju, panašiu į bejausmį mokslininką analitiką. Tas atsakas reiškėsi *ganėtinai įvairiais* literatūriniais pavidalais, tačiau jie paprastai apibūdinami bendru *neoromantizmo* terminu. Neoromantizmas yra labai *nevienalytė* literatūros kryptis *neturinti aiškių ribų*, vienijama tokių pačių bendriausių tendencijų: 1) grįžimo prie XVIII a. pabaigos – XX a. I pusės *romantizmo vertybių ir estetikos*, 2) pasinaudojimo *realizmo poetikos atradimais*, 3) suartėjimo, kartais net susiliejimo su *įvairiomis modernizmo kryptimis* (simbolizmu, impresionizmu, jugendstiliumi, ekspresionizmu ir kitomis).

Neoromantizmas glaudžiai susijęs su Frydricho Nyčės (1844–1900) filosofija, iškėlusia *antžmogio idėją*, aiškinusia, kad žmogus yra veikiamas dviejų pradų: šviesaus, sąmoningo, skaidraus, harmoningo (*apoloniško*) ir tamsaus, pasąmoningo, aistringo, gaivalingo, griaunančio (*dionisiško*), kad kultūra, menas daug intensyviau kyla iš *dionisiško* prado. Neoromantizmui taip pat labai artima *intuityvistinė* filosofija, skelbusi, kad geriausiai pažinti pasaulį padeda ne intelektas ir protas, bet *intuicija*, kad menininkas yra tas žmogus, kuris apdovanotas jautresne, subtilesne *intuicija*. Pastaroji visuomet esanti *individuali*, susijusi su konkretaus asmens *išgyvenimais*, su jo *grožio jautimu*.

Pasaulinio pripažinimo sulaukusių neoromantinio pobūdžio kūrinių yra parašę: lenkų kilmės anglų rašytojas Džozefas Konradas (1857–1924), prancūziškai kūręs belgų rašytojas Morisas Meterlinkas (1862–1949), vokiečių rašytojai Gerhartas Hauptmanas (1862–1946), Hermanas Hesė (1877–1962). Neoromantinės lietuvių literatūros radimuisi didžiausią įtaką padarė lenkų literatūrinis meninis judėjimas „Jaunoji Lenkija“ (*Młoda Polska*, 1890–1918), ypač šio judėjimo atstovų Stanislavo Pšibiševskio (1868–1927) ir Stanislavo Vyspianskio (1869–1907) kūryba.

Lietuvių literatūroje išskiriami du chronologiškai ir kokybiškai besiskiriantys neoromantizmo etapai: XX a. pr. (pirmasis) ir XX a. 3–4-ojo dešimtmečių (antrasis). Čia kalbama *tik apie pirmąjį*.

Pradinius lietuvių neoromantizmo pasaulėžiūros, estetikos principus savo kritikoje ir eseistikoje nužymėjo Juozapas Albinas Herbačiauskas (1876–1944), Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė (1886–1958), Balys Sruoga (1896–1947). Pirmieji du studijavo Krokuvoje – jų pažiūras paveikusio „Jaunosios Lenkijos“ judėjimo centre, trečiasis buvo Petrogrado ir Maskvos novatoriškos literatūrinės aplinkos augintinis. Visi trys pabrėžė kiekvieno rašytojo, menininko laisvę kurti *individualiai*, *originaliai*, bet sykiu būtinybę per meną, literatūrą atverti *kolektyvinę* „tautos sielą“ (Sruoga), „Tautos Širdį“ (Herbačiauskas). Kymantaitė-Čiurlionienė 1909 m. metaforiškai rašė, kad menas (suprantama, ir literatūra)

yra „širdies klyksmas“, „ilgėjimasis“, „antrasis pasaulis“, „matomojo pasaulio pančių numetimas“.

Žymiausi, didžiausią įtaką lietuvių literatūros raidai padarę XX a. pradžios neoromantinės pakraipos rašytojai: Vaižgantas (tikr. Juozas Tumas, 1869–1933), Vincas Krėvė (tikr. Mickevičius, 1882–1954), Šatrijos Ragana (tikr. Marija Pečkauskaitė, 1877–1930), Ignas Šeinius (tikr. Jurkūnas; 1889–1959), Balys Sruoga, Vydūnas (tikr. Vilhelmas Storosta; 1868–1953).

Neoromantikų kūrybos centre paprastai atsiduria *žmonių vidiniai išgyvenimai*, kurie kartais prasiveržia gaivalingais, drastiškais, žiauriais veiksmais, kartais – atsargiais, subtiliais poelgiais. Išgyvenimus dažniausiai sukelia arba *meilės jausmas*, arba *valdžios, galios pojūtis*, arba *vertybiniai svarstymai, svajonės, neapibrėžtas ilgesys*. Dažnas neoromantinio žmogaus palydovas yra jo vidinio pasaulio nuotaikas atspindinti ir papildanti *gamta*, niuansuota jos įvairovė, kaita. Įvairiais pavidalais neoromantikai išreiškia ir *tautiškumo, lietuviškumo* pradą: kaip kūrinio temą, kaip turinio elementą, kaip veikėjo charakterį, kaip stiliaus priemonę (pavyzdžiui, literatūriškai stilizuodami tikrus ar menamus lietuvių liaudies padavimus, tikras ar menamas lietuvių liaudies dainas) ar tiesiog kaip bendrą kūrinio atmosferą.

Anot Kymantaitės-Čiurlionienės, nusimesti „matomojo pasaulio pančių“ – realizmui būdingo regimojo pasaulio atspindėjimo – daugumai lietuvių neoromantikų nepavyko. Jie to ir nesiekė, *derindami, sintezuodami realistinį ir neoromantinį vaizdavimo būdus*. Sėkmingiausi, meniškai vertingiausi tokio derinimo pavyzdžiai yra Vaižganto apysaka „Dėdės ir dėdienės“ (1920–1921) ir Krėvės apsakymų rinkinys *Šiaudinėj pastogėj* (1921–1922). Vaižgantas jau įvadiniame apysakos skyrelyje išdėsto savo „programą“, kad žodžiai „dėdė“ ir „dėdienė“ jo kūrinyje reiškia ne giminystės ryšį, bet „tipą“, „tam tikrą socialinį vienetą“, ir vaizduoja tris šio „tipo“ asmenis *tipiškomis* Lietuvos kaimo sąlygomis, parodydamas, kaip šios sąlygos, panaikinus baudžiavą, keičiasi ir keičia veikėjus. Abiejuose kūriniuose daug *detalaus, istoriškai tikslaus aprašinėjimo* – taip aprašomi interjeras, drabužiai, valgiai, darbai, papročiai.

Tiek tipizavimas, tiek detalus, tikslus aprašinėjimas yra raiškūs *realistinio* meno požymiai. Vis dėlto ir Vaižganto apysakoje, ir Krėvės apsakymuose *dominuoja neoromantinės tendencijos*. Visų pirma dėl to, kad daugumos veikėjų paveikslai yra *romantizuoti, idealizuoti*. Geriausias pavyzdys – *Dėdžių ir dėdienių* veikėjas Mykoliukas. Mykoliukas gyvena lyg visuomenėje, tarp žmonių, intensyviai dirba visokiausius darbus ir dvare, ir namie, bet sykiu – lyg ir ne tarp žmonių, „šypsosi kitam pasauliui, su kuriuo jis bendrauja kitiems neregimu būdu“, kuriame „negalėjo būti žmonių“ (prisiminkime Kymantaitės-Čiurlionienės minėtą „antrąjį pasaulį“).

Taigi neoromantinė lietuvių literatūra labai glaudžiai susijusi su *realizmo* estetika, tačiau ji sėkmingai integruoja ir esminius kelių *modernizmo krypčių* bruožus. Pavyzdžiui:

1. Sruogos eilėraščių rinkinyje *Saulė ir smiltys* (1920) puikiai dera *neoromantinė-simbolistinė pasaulėjauta*, besiremianti beveik nesąmoningu, pasąmoningu žmogaus paslaptingumo suvokimu, ir *impresionistinė stilistika*, kuri fiksuoja momentinį įspūdį, judesį, akimirkos tvykstelėjimą („Rimk, besiplečianti sielvarta gūdinti! / Tau paslapčių amžinų nesujudinti! / Vėjo bučiuojami, vėjo pagundyti / Supasi, supasi lapai nubudinti…“).

2. *Impresionistinė stilistika*, sukurianti labai *poetiško, lyriško pasakojimo* įspūdį, dominuoja Šeiniaus romane *Kuprelis* (1913), vaizduojančiame romantišką, bet dramatišką meilės istoriją („Užsimiršom tame pasibučiavime, tarytum išnykom kur. Grįžti nesinorėjo iš to nežinomo, nematomo, bet visam kūne, visoj sieloj juntamo pasaulio. Jis buvo nematomas, bet aiškus kaip vasara, gilus kaip dangus“).

3. Neoromantinėje Šatrijos Raganos apysakoje *Sename dvare* (1922), ypač jo skyriuose „Mamatės užrašai“ ataidinti *kanoninio (vokiškojo) XVIII a. pabaigos – XIX a. pradžios romantizmo pasaulėvoka* susipina su *simbolizmui charakteringu pasaulio matymu*, kai regimas pasaulis suvokiamas tik kaip „tikrojo“, anapusinio pasaulio simbolis („Viskas čia, žemėje, tik sapnas, o tikrenybė – ne čia“).

4. Kai kuriose Vydūno dramose *simbolinis neoromantizmas* natūraliai susiejamas su *ekspresionizmo dramaturgijos estetika* (veikia bevardžiai tipai, reikšminga vieta skiriama vizijoms, vyrauja patosiškas kalbėjimas, įteisinama fragmentiška kompozicija).

1913 m. Sruoga rašė: „Dailioji tvėryba būna dvejopa: sąmoninga ir nesąmoninga.“ Dažnam lietuvių neoromantikui iš tikrųjų labai rūpėjo išreikšti žmogaus svyravimą tarp dviejų pradų, tų pradų susidūrimą: įtampą *tarp žmogaus sąmonės ir pasąmonės*, *tarp jo racionalumo ir iracionalumo*. Tokios įtampos ženklu pažymėti dviejų pirmųjų Krėvės dramų pagrindiniai veikėjai: Šarūnas (*Šarūnas*, 1911) ir kiek mažiau Skirgaila (*Skirgaila*, 1922 m. rusiškas leidimas, 1925 m. lietuviškas leidimas). Abu veikėjai yra šiek tiek *antžmogiški* Nyčės filosofijos prasme, vardan aukštesnio tikslo nesiskaitantys nei su žmonių likimais, nei su jų, kad ir labai artimų, gyvybėmis. Kaip aukščiausias tikslas yra išsikeliama Lietuvos valstybės vienybė, lietuvių tautos gerovė, nors, pavyzdžiui, Skirgaila puikiai supranta, kad lietuvių tauta, stovėdama religinio, vertybinio, ideologinio pasirinkimo kryžkelėje, neišvengiamai tolsta nuo savo ištakų, nuo savo „aukso amžiaus“, kad jos likimas dramatiškas. Skirgaila dėl to išgyvena skaudžią asmeninę dramą.

XX a. pradžios lietuvių neoromantizmas reiškėsi įvairiais prozos, dramos ir poezijos žanrais, atverdamas naujus kelius įvairiapusei žanrinei lietuvių literatūros plėtotei, žanrų modernizacijai. Maža to – jis suteikė postūmį visai praėjusio amžiaus vidurio lietuvių moderniajai literatūrai. Šio postūmio esmę galima nusakyti tokiu Sruogos 1915 m. suformuluotu teiginiu: „Visa, ką išaudžia dailininko siela, negali būt matuojama nė jokia logika, nė jokiu kitu, tik grynai dailės kriteriju.“ Kitaip tariant, ir Lietuvoje *vien tik estetinis kriterijus tampa esminiu bet kokio meno, bet kokios literatūros vertinimo kriterijumi*.

Siūloma literatūra: *Lietuvių literatūros istorija. XX amžiaus pirmoji pusė, I knyga,* Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010; *Lietuvių literatūros istorija. XX amžiaus pirmoji pusė, II knyga,* Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010; Vytautas Kubilius, *XX amžiaus literatūra,* Vilnius: Alma littera, 1996; *XX amžiaus lietuvių literatūra,* Vilnius: Vaga, 1994; *Žodžio laisvė: Lietuviškos spaudos atgavimo šimtmečiui paminėti,* Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004; Dalia Satkauskytė, *Subjektyvumo profiliai lietuvių literatūroje,* Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008; Vytautas Kavolis, *Žmogus istorijoje,* Vilnius: Vaga, 1994.

Juozas Tumas-Vaižgantas

Juozas Tumas-Vaižgantas (1869–1933) – kunigas, lietuvių prozos klasikas, kritikas ir literatūros istorikas, viena ryškiausių XX a. pirmos pusės asmenybių, apie kurias kuriamos legendos bei mitai. Mokėsi Daugpilio realinėje mokykloje, 1893 m. baigė Kauno kunigų seminariją, kurioje priklausė slaptai lietuvių draugijai. Įsitraukė į draudžiamos lietuviškos spaudos platinimą. 1894–1914 m. kunigavo įvairiose Latvijos ir Lietuvos vietose (bažnytinė vyresnybė nemėgo impulsyvaus ir aktyvaus patrioto, nuolat kėlė iš vietos į vietą). Ėmėsi redaguoti *Tėvynės sargą* (1896–1902) bei *Žinyčią* (1900–1902) – kunigijos leistus laikraščius, kuriuose tautiškumo pagrindu stengtasi jungti įvairių pažiūrų autorius, priešinamasi rusifikacijai ir polonizacijai, rūpinamasi švietimu. 1902 ir 1906 m. pasirodė pirmosios Vaižganto knygelės *Vaizdeliai*, *Šis tas* bei *Sceniškieji vaizdeliai* – trumpi didaktiniai-alegoriniai pasakojimai, tęsiantys Valančiaus tradiciją. 1907–1911 m. Vaižgantas gyveno Vilniuje ir aktyviai dalyvavo Petro Vileišio inicijuotame Vilniaus lietuvinimo sąjūdyje, bendradarbiavo *Vilniaus žiniose* (1907) bei *Viltyje* (1907–1911), ieškodamas gabaus jaunimo („deimančiukų“), skleisdamas tolerancijos dvasią, rašydamas įvairiais klausimais, išgarsėdamas kaip vienas įdomiausių ir skaitomiausių publicistų (vėliau pramintas lietuvių visuomenės „barometru“). 1911 m. tapo Laižuvos klebonu ir tais metais išvyko į JAV rinti lėšų „Saulės“ rūmams (mokytojų seminarijai) Kaune, lankė lietuvių kolonijas, rašė ir grįžęs 1912 m. išleido apybraižų knygą *Ten gera, kur mūsų nėra*. 1914 m. prasidėjus karui pasitraukė į Rygą, redagavo tenykščių lietuvių leidžiamą *Rygos garsą*, 1915 m. rudenį persikėlė į Petrogradą, įsijungė į „Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti“ veiklą, atstovavo Rusijos lietuvių seime Tautos pažangos partijai, vis daugiau rašė, nedidelėmis knygelėmis leido dramas ir prozą: 1915 m. – *Scenos vaizdai*, *Monologai ir dialogai*, *Karo vaizdai*; 1916 m. – *Alegorijų vaizdai*, *Lietuvos žodis*, *Kvailių ašaros*, *Apie asilus*. Jose ryškėjo Vaižganto interesų ratas, formavosi stilius. 1917 m. išvyko į politinę lietuvių konferenciją Stokholme, kur priimtoje rezoliucijoje akcentuotas Lietuvos nepriklausomybės siekis. Stokholme Vaižgantas padėjo ne vienam plunksnos broliui pasitraukti iš neramumų krečiamos Rusijos, pradėjo rašyti epopėją *Pragiedruliai* (leidžiama Vilniuje 1918–1920 m. trimis knygomis), plačiausiai išskleisdamas savo neapibrėžto žanro meninių-etnografinių „vaizdų“ panoramą. Grįžęs į Lietuvą aktyviai dalyvavo valstybės kūrime Vilniuje. Jį užėmus lenkams, pasitraukė į Kauną, kur nuo 1920 m. buvo paskirtas Švenčiausiosios Mergelės Marijos ėmimo į dangų (Vytauto Didžiojo) bažnyčios rektoriumi. Suremontavęs apleistą šventovę, čia dirbo visą likusį gyvenimą (iki 1932), tapdamas mėgstamiausiu ir mylimiausiu Kauno klebonu, nuskriaustųjų, atstumtųjų, nesuprastųjų užtarėju, aktyviu

visuomenininku, aštriu suponėjusių valdininkų kritiku, ryškia nepriklausoma asmenybe. Literatūros ir kritikos žurnale *Skaitymai* 1921 m. paskelbė vieną svarbiausių savo kūrinių – apysaką *Dėdės ir dėdienės*, bendradarbiavo kaip kritikas, aptardamas vos ne visas pasirodančias knygas, nevengdamas polemikos, gindamas nuo aršių kritikų pradedančiuosius autorius. 1922 m. Vaižgantą pakvietė Lietuvos universitetas. Jame iki 1929 m. dėstė spaudos draudimo periodo (1864–1904) literatūros istoriją, gyvu ir spalvingu žodžiu sutraukdamas būrius studentų iš įvairių fakultetų. Publikavo keletą knygelių apie atskirus rašytojus (Maironį, Antaną Baranauską, Andrių Višteliauską-Vištelį, Antaną Vienažindį, Vincą Kudirką, Lauryną Ivinskį ir kt.), paskelbė daug vertingų atsiminimų. Redagavo leidinį *Mūsų senovė* (1921–1922), 1923 m. Humanitariniame fakultete įkūrė Rašliavos muziejų, padovanodamas savo asmeninė biblioteką (virš 500 leidinių), leido savo kūrybos raštus. Baigęs dėstytojauti (1929 m. universitetas jam suteikė garbės daktaro vardą) atsidėjo grožinei kūrybai – 1929 m. išėjo apysaka *Išgama* bei romanas *Šeimos vėžiai*, 1930 ir 1932 m. – apysakos *Nebylys* bei *Žemaičių Robinzonas*. 1933 m. Vaižgantas mirė 1933 m., buvo iškilmingai palaidotas Vytauto bažnyčioje. Operatorius Stasys Vainalavičius sukūrė dokumentinį filmą *Kanauninko Juozo Tumo-Vaižganto laidotuvės* (1933). Šalia bažnyčios esantis Vaižganto butas dabar veikia kaip rašytojo memorialinis muziejus.

Juozas Tumas – kaimo ir tautinio atgimimo epochos rašytojas, slapyvardžiu pasirinkęs mitologinį linų ir kanapių globėjo Vaižganto vardą. Užaugęs Aukštaitijos valstiečių šeimoje, kurioje jis buvo dešimtas vaikas, mylimas ir lepinamas, vėliau dėmesingai sekė savo šeimos narių likimus, gimtojo kaimo žmonių istorijas ir pasiryžo jas įamžinti prozos raštuose, kuriuose centrinis yra pasakotojas, autoriaus antrininkas, nuolat emocingai įsiterpiantis į pasakojimą, o dauguma veikėjų – artimųjų, giminių, gerų pažįstamų prototipai. Jį domino ne didinga praeitis, bet esama dabartis, į ją nukreipė savo nesibaigiančią energiją, trokšdamas išjudinti žmones, kultūrinį gyvenimą, pateikti kuo platesnį socialinės tikrovės paveikslą, parodyti lietuviškų papročių, etnografinės aplinkos grožį, savo krašto žmonių rūpesčius bei viltis, kritikuoti apsileidimą ir kitas ydas. Gyvenimiškoji ir publicisto patirtis, įgimtas pasakoriaus talentas lėmė išskirtinį Vaižganto stilių – gyvą, spalvingą, temperamentingą, nepaprastai žodingą, autentika ornamentuotą pasakojimą, iš kurio sklinda didžiulė meilė ir tikėjimas savo krašto ateitimi.

Vaižgantą, kaip ir nemažą to meto inteligentijos dalį, domino „tautos dvasios“, lietuviško charakterio klausimai. Pirmas toks bandymas juos užčiuopti yra apsakymas „Rimai ir Nerimai“ (iš rinkinio *Karo vaizdai*). Paralelės ir kontrasto principu parodomos dvi valstiečių šeimos, išsikerojusi ilgametė tarpusavio neapykanta, išaugusi dėl smulkmeniško materialinio rungtyniavimo, ir finalinis susitaikymas, sąlygotas didelės nelaimės (karo metu žūva šeimų sūnūs). Pirmoje kūrinio dalyje vyrauja anekdotinio pobūdžio kronikinis pasakojimas, artimas didaktinės literatūros tradicijai, antroje – lyriniai išgyvenimai, susitelkiantys apie vieną dramatišką įvykį, atskleidžiantį buitinės nesantaikos paviršutiniškumą ir atveriantį personažų bendražmogišką esmę.

Panašiu kaimyninių šeimų gretinimo principu sukomponuotas stambiausias Vaižganto prozos darbas *Pragiedruliai* („Vaizdai kovos dėl kultūros“), tik čia masteliai jau visai kiti – autorius užsimoja aprėpti visą Lietuvą: pirmose dvejose dalyse vaizduojama Žemaitija („Gondingos kraštas“), trečiojoje – Aukštaitija („Vaduvų kraštas“). Veiksmo laikas –

XIX a. pab.–XX a. pr. (iki 1905 m. karo), intensyviausias atgimimo laikotarpis. Kūrinys neturi vienijančios siužetinės gijos, vyrauja atskiri fabuliniai vaizdai, jų ciklai, vienovės suteikia pasikartojantys personažai (svarbiausios yra Šešiavilkių ir Vidmantų šeimos atstovai, daktaras Gintautas, kunigas Vizgirda), įvairios meilės linijos, spaudos gabenimo, konspiracijos motyvai, bet daugiausia – visažinis ekspresyvus pasakotojas, emocinė atmosfera ir autoriaus idėja panoramiškai parodyti Lietuvą nacionalinės kovos metu, apimti skirtingo amžiaus grupes, įvairius socialinius sluoksnius, būdingiausius veikėjų tipus, tautos tradicijas, papročius, tikėjimą, atskleisti lietuvio etinį charakterį. Kompozicinis laisvumas leidžia Vaižgantui įsiterpti į pasakojimą, publicistiškai pasamprotauti ar lyriškai susimąstyti, daryti didelius etnografinius ekskursus, pateikti plačius kaimo darbų, švenčių, aprangos, būdo savybių aprašymus, nutapyti įspūdingų peizažų, pasekti pasakų, legendų bei padavimų, perduoti kaimiečių kalbos, mąstymo manierą, jų psichologiją, parodyti ypatingai žmones vienijančią kovą su carizmo biurokratija ir perteikti stiprėjančią pragiedrėjimo viltį. Taip šiame sodriame epe atsiveria sintetinis krašto vaizdas, atsiskleidžia dvasinis šalies pulsas, gyva baudžiavos atmintis, žmonių šviesėjimas, ekonominis stiprėjimas, politinis brendimas, tautinis sąmonėjimas, išryškėja kaimo kultūros savitumas, svarbiausi nacionaliniai lietuvio bruožai: artimumas gamtai, darbštumas, kolektyviškumas, solidarumas, sumanumas, dorumas, santūrumas, gebėjimas aukotis, polinkis menui. Lietuva parodoma lyg bendru rūpesčiu gyvenanti šeima, o šeimoje, savo ruožtu, subręsta atskiro žmogaus pilietiškumas.

Vaižganto kūryba užverčia mūsų literatūros istorijos puslapį, kurio ištakos – XIX amžiaus pabaigos ir XX amžiaus pradžios tautinis atgimimas. Tautos kultūra, jos esmė ir daugiašalė skaida yra Vaižganto kūrybos turinys, o laikotarpio estetika nulemia meninės raiškos pobūdį.

Vanda Zaborskaitė

Baudžiavos laikus vaizduojančioje apysakoje *Dėdės ir dėdienės* Vaižgantas tautinį charakterį tiria ne plačiai žvalgydamasis, bet įsižiūrėdamas tris likimus žmonių, vadinamų „dėdėmis“ ir „dėdienėmis“. Paprastai tai šeimos nesukūrę ir gimtajame ūkyje pasilikę viengungiai broliai ir seserys, lyg ir šeimos nariai, lyg ir samdiniai, negaunantys atlyginimo. Rašytoją domina kuo jie, likę nuošaly įprasto srauto, gyvena, kuo minta jų dvasinis pasaulis. Apysakos siužeto pagrindą sudaro meilės trikampis: Šiukštų Mykolas platoniškai myli Paukštų Severiją; ji taip pat Mykoliukui neabejinga, bet myli daugiau kaip brolį, su kuriuo kartu užaugo viename kaime; ją, baudžiauninkę, paveržia dvaro tijūnas Rapolas Geišė, gerokai vyresnis už ją ir vyriškesni už tylenį Mykoliuką. Tačiau tikros šeimyninės laimės neduota patirti nė vienam, nes visi trys yra ir socialinės tikrovės, iškraipiusios normalesnių santykių galimybę, aukos: Mykoliukas, negalėjęs įveikti savo drovumo, tyliai rezignuoja, susitaiko su savo likimu, sensta su jaunos Severiutės paveikslu mintyse, netoliese gyvenančios kaimynės Severijos lyg ir nepastebėdamas; Severijos vyras Rapolas, panaikinus baudžiavą, netenka valdžios ir galios, tampa niekam nereikalingas, nemokėdamas ūkininkauti, virsta plepiu tinginiu, greitai susmunka, susensta; Severija, nutekėjusi į svetimus namus ir likusi svetima, lyg tėvą kantriai karšina savo sutuoktinį. Rapolas, kažkada fiziškai susižavėjęs Severijos jaunyste ir sugebėjęs prisivilioti kaimo gražuolę,

senatvėje nebetinka jai į porą, tik gyvena žmonos kilnia malone, atrasdamas Severijos dvasinį grožį.

Iš šių trijų savaip laimingų ir kartu nelaimingų personažų svarbiausias yra Mykoliukas, įkūnijantis baudžiavos išugdytas lietuvio savybes: kuklumą, darbštumą, kantrumą, nuolankumą, panteistinį gamtos jutimą, trauką muzikai, lyrišką jautrumą, jausmo persvarą prieš protą, gebėjimą mylėti giliai ir tik vieną kartą, puoselėti tą išgyvenimą kaip švenčiausią likimo dovaną. Nors Mykoliuko gyvenime ir meilėje nemaža dramatizmo, jis to nejaučia, neišgyvena vidinio konflikto ar skilimo, viskas ramiai nuskęsta jo vidinėje melancholijoje: jaunystėje – smuikelio melodijoje, senatvėje – žemės darbų bei gamtos ritme. Mykoliukas, paskui kantrus artojas Mykolas, visą savo gyvenimą ir darbus atidavęs dvarui bei brolio šeimai, senatvėje yra niekam nereikalingas, bet neteisybės ar didelės nuoskaudos nejaučia, nes visada turėjo susikūręs kitiems nematomą savo vidinį svajų, vėliau – prisiminimų bei relikvijų pasaulį, „savo antrinę sielą“, kuri atsvėrė skurdžią buitį ir teikė buvimo prasmę, davė ramumo, netgi solidumo bei taurumo, pašalinę akį stebinančios pilnatvės, dvasinės ramybės bei savo vertės jutimo: „[...] Šiukštų dėdė šventadieniais į bažnyčią ėjo ir bažnyčioje laikėsi nė kiek ne menkiau už pačius didžiuosius, pačius turtinguosius ūkininkus. Pasakytume pašnibždomis – net rimčiau ir didesniu savo vertybės jutimu už patį kleboną“.

Mykoliukui artima siela Severiutė taip pat įkūnija lietuvės savybes – džiugų jaunystės žavesį bei jaukų moteriškumą, rūpestingumą, darbštumą ir kuklumą, gebėjimą suprasti ir atjausti, mylėti ir aukotis, nuolankiai tenkintis likimo skirta dalia. Kūrinio pabaigoje pamatome ją ir pasikeitusią – išgeriančią, piktą, triukšmaujančią. Vaižgantas nesilaikė išankstinių charakterio kūrimo schemų, stengėsi būti objektyvus ir ištikimas gyvenimo tiesai. Perdėm neidealizuoja jis nei Mykoliuko, pastebėdamas nemažai jo trūkumų, taip sukurdamas visapusiškesnį personažo paveikslą. Kaip kunigas ir patriotas Vaižgantas išgyvena dėl lietuviško pasyvumo, nevalyvumo, valios neturėjimo, polinkio į girtuoklystę ir pan., atskleidžia socialinio determinizmo ir patriarchalinio kaimo tradicijų nulemtą neteisybę (Mykoliukas nesiryžta draskyti vyresnio brolio ūkio, o Severija negali tekėti už savo žemės neturinčio baudžiauninko), visgi apysakoje dominuoja šviesioji gyvenimo ir žmogaus prigimties pusė.

Dėdėse ir dėdienėse personažai dar nesusiformuoja kaip asmenybės, kuriančios ir valdančios savo likimą. Kitaip yra *Nebylyje*, paskutinėje reikšmingoje Vaižganto apysakoje, pratęsiančioje lietuviškos sielos ir meilės studijas pobaudžiaviniame kaime. Nuo didaktiškai iliustratyvių personažų *Pragiedruliuose* Vaižgantas ėjo prie sudėtingesnės individualizacijos *Dėdėse ir dėdienėse*, kur žmogaus pavaizdavime dominavo sentimentalizmui būdinga jausmo pirmenybė bei sąlyčio su gamta adoracija. *Nebylyje* pagrindinio herojaus Jonas Butkio paveiksle artėjama prie romantiškos – veržliai savo tikslo siekiančios, jokių ribų nepaisančios – asmenybės modelio. Apysaką pradeda skyrius *Dėdienė*, kuriame patriarchalinio kaimo moters idealą įkūnija Apolonija Butkienė, Jono motina, viso kaimo geradarė ir numylėtinė, vienas gražiausių rašytojo sukurtų moters paveikslų. Tačiau jaunoji karta – geriausi vaikystės draugai Jonas Butkis ir kaimynas Kazys Šnerva, – žavėdamiesi Dėdiene visgi nėra linkę į bendruomeniškumą, laikosi atokiau nuo kaimo jaunimo, kol tarp jų įsiterpusi Anelė Kepelaitė, Kazio susirasta nuotaka, išardo ilgamečių bičiulių vienovę,

pažeidžia Jono savimeilę, sukelia pavydą ir paverčia jį asmeninio tikslo siekiančiu individualistu, kurį valdo neapykanta ir kerštas. „Tai išties novatoriškas paveikslas, su kuriuo sietinas apskritai dramatiško charakterio gimimas ne tik Vaižganto kūryboje, bet ir visoje stambiojoje lietuvių prozoje“, – konstatuos Algimantas Radzevičius. Šis dramatiškiausias meilės trikampis pasibaigia tragedija, kuri sukrečia patį nusidėjėlį. Dostojevskiška nusikaltimo ir atgailos tema leidžia Vaižgantui sukurti sudėtingą personažą, kuris išreiškia buvusios kūno ir dvasios harmonijos, kaip lietuviškos savybės, krizę pasikeitus laikams, keičiantis santykiams kaime, irstant kolektyvizmui, patriarchaliniams papročiams, individui išeinant į asmeninės atsakomybės lauką.

Vaižgantas brendo herojiškais kovos dėl lietuviškos spaudos laikais, pradėjo rašyti tautinio atgimimo, lietuviškos kultūros pamatų kūrimo laikotarpiu. Jis nesiruošė būti rašytojas, tik dirbo spaudoje, beletristiniais vaizdeliais užpildydavo likusius tuščius puslapių plotus. „Rimtai“ rašyti ėmėsi skatinamas kitų. Palaipsniui jo proza darėsi vis įdomesnė, sudėtingesnė – rašytojas gražino savo kalbą, plėtojo portretus, kūrė charakterius bei siužetą. Vaižganto pasaulis tvirtai įsišaknijęs kaime ir nacionalinio pakilimo laikmetyje, todėl dabartiniam skaitytojui kartais ir neaktualus. Nelengvas ir rašytojo stilius, dažnai perkrautas puošybos elementais, ekskursais į šalis, plačiais aprašymais, pasakotojo dominavimu kūrinio naratyve. Visgi Vaižganto proza svarbi ne tik kaip laikotarpio bei paties autoriaus autentiškos dvasios dokumentas, bet ir kaip mūsų prozos raidos etapas bei meninis pasiekimas.

Siūloma literatūra: Vaižgantas, Rinktiniai raštai, Vilnius, 1957; A. Radzevičius, Vaižgantas lietuvių prozos kryžkelėse: meninės sintezės problema, Vilnius: Vaga, 1987.

Juozas Tumas-Vaižgantas

DĖDĖS IR DĖDIENĖS

Bepiga, kad tai būtų buvę tėvelio ar motutės broliai ir jų žmonos. Apie juos būtų galima prirašyti labai gražių dalykų. Turėti daug dėdžių, žinoma, su dėdienėmis, nemaža garbės ir malonumo. Kokia tau garbė visame kaime, kai į tavo kiemą ima sukti, iš atlaidų grįždami, vienas vežimas, antras, trečias... Kai tavo kiemelyje pradeda nebepareiti kalamaškų ir brikelių, gerai apkaustytų, kartais ir su lingėmis. Kai baltai aptiestą tavo stalą apsėda dešimts, dvylika asmenų ir visi tau artimi. O, tokiai dienai tu negaili dviejų pūrų miežių ir apynio spurgo, negaili ir avinioko. Tau džiaugsmas, kad pirkioje ūžia, ir drauge malonu nusimanyti, kad kur tik pasisuksi, visur pakeliui čia vieną, čia antrą dėdę rasi, drąsiai į jį užvažiuosi, drąsiai kalbėsies, nakvynės ir vaišių lauksi, nes jie bus tavo skolininkai, privalės tave atmylėti.

Ir patiems dėdėms miela savo broliavaikiais pasididžiuoti. Giminės – ką daugiau besakysi!

Bepiga, kad taip būtų buvę!

Man tenka į lietuvių tautos epopėją įvesti kitos rūšies dėdžių ir dėdienių. Liūdna tai bus istorija ir pasakojama toli gražu ne prie „apynio spurgo, miežio grūdelio“. Man teks kalbėti apie tėvo brolį – nevedusį ir apie tėvo brolienę – našlę. Šitokių tipų, manau, visai nebėra Lietuvoje, kitokioms ekonominėms ir socialinėms sąlygoms susidarius, nes dėdės ir dėdienės pavadinimai anuolaik reiškė visai ne giminės ar šeimos santykį, tiktai tam tikrą socialinį vienetą šeimoje.

Labai senai:

MYKOLIUKAS IR SEVERIUTĖ

Gerokai prieš panaikinant dvarų baudžiavas.

Saveikių dvaras buvo ne didžiausias Pats-Pamarnecko dvarų. Vis dėlto jo laukų dirbtų suvarydavo iš keleto apylinkės kaimų: Aužbikų, Geišių, Tilindžių ir kitų. Visus juos valdė Geišių Geišė Rapolas, to dvaro tijūnas, paprastai vadinamas prižiurna. Jojo antrininkas buvo Aužbikų Šiukšta Mykolas, perpus už jį jaunesnis. Tijūnas Rapolas, geroką bizūną nusitvėręs, rūsčiai ir rimtai vaikčiojo dvare aplink ūkio trobas ir lauke aplink darbininkus. Tvarkė, barės, bizūnu pliaukšėjo ir – nuolat pypkę rūkė. Kur tik jis pasisuko, visur girdėjai:

– Mykoliuk šen, Mykoliuk ten.

Reikia grėbti:

– Mykoliuk, veskis mergas!

Reikia vežti:

– Mykoliuk, vežimų krautų!

Reikia kimšti:

– Mykoliuk, į galą!

Taip per kiaurą dieną, per kiaurus metus, per nemaža metų.

O Mykoliukas – jau visas Mykolas. Jam arti trijų dešimtų. Jis gražiai išaugęs, storas juosmenyje, pečiuitas, daugiau kaip vidutinio ūgio ir pagali. Šieno plakais, grūdų maišais jis žaiste žaidžia, visą vežimą tik vilpš už galo, jei užkliuvo. Uostai šepečiu panosėje, nes karpė nuo burnos, kad nelįstų į šaukštą valgant.

Mykoliukas visur šoka, bėga, nė neviptelėjęs, mažiausiu žodeliu nepaprieštaravęs, nepasiteisinęs, niekam, nė namiegams, nepasiskundęs. Dirbo tylomis, kalbėjo tik kas reikia. Vis dėlto jis nebuvo paniuręs, nuobodžius. Viską taisė mėlynos jo akys, tokios ramios ir lipšnios, jog už vienas jas negalima buvo jo kitaip šaukti kaip malonėjamu žodžiu: Mykoliuk.

Tylus tylus buvo Mykoliukas, o visiems matės, jog jis šneka. Bent nori kažką pasakyti. Lūpos atsičiaupusios ir taip sudarytos, lyg tuoj štai pasakys, ką jis gera yra sugalvojęs ar atminęs. Mykoliukas kažin kuo džiaugės, kažin kam šypsojos.

– Mykoliuk, tekinas, greitutis!

Mykoliukas bėga kaip įdygtas, krauna, mina, braukia, triūsia pluša, – ar maža Pats-Pamarnecko dvaruose darbų lažininkams! Dirba tikrai už du, už tris, niekados nieko nesišaukdamas padėtų. Net kai tirštai žmonių aplink esti, Mykoliukas dirba vienas, varo vienas savo barą. Tai aiškiai matei, ir nebuvo noro jam padėti. Kam, kad jam taip gera? Nei Mykoliukas žmonių šalinosi, nei į juos dėjosi. Patekęs į būrį, jo nepadidino, išsiskyręs iš būrio, jame žymės nepaliko.

Dienos darbus padirbęs, namo savo kaiman žingsniavo pats vienas, tolėliau atsilikęs nuo kitų. Gal jo kaimas nekentė? Kur tau! Visam kaimui, kaip ir dvarui, jis buvo tikras Mykoliukas. Niekas nebūtų galėjęs pasakyti, kad Mykoliukas bet kada su bet kuriuo būtų nesutikęs, susigynęs ir išsipravardžiavęs.

Vis dėlto jis kiksi vienas. Kiksi ir šypsosi, ir nesuprasi, kuo jis šiandien taip patenkintas, kas jam, ypač šiandien, taip patiko, kas jį paglostė, pagyrė ar dovanų kąsnį kieto sūrio pakišo pagraužti. Ne, niekas jo nepamalonino nei šiandien, nei bet kada per visą jo amžių, niekas jo darbštumo ir spartumo nepamatė ar tyčia nepasirodė matą, juoba niekas nė gražiu žodžiu neatlygino. Niekas, niekas; nė artimiausieji kaimynai neprakalbino jo:

– O tu gi, Mykoliuk...

Maža to, labai maža. Lietuvis tuo pasakymu nieko nepasako, nieko nepaklausia, nieko nelaukia ir išgirsti, kad prisipažintumei. Vis dėlto tai malonu. Prašnekinama protekciniu balsu ir užjautimu, bet reiškia, jog ir tave štai pasergėjo esant. Taigi tu nebe vienas pasaulyje, nors vienam akies mirksniui tu buvai reikalingas.

Dėl to ir šypsosi Mykoliukas visai ne šiam pasauliui. Jis jau užmiršęs, kas šiandien yra buvę, ką jis yra dirbęs, ką, kur ir iš kur vežiojęs, kas yra padėjęs, ūdijęs ar įsakymus davinėjęs, kelis kartus yra jam surikęs tijūnas: „Mykoliuk, tekinas“. Užmiršo, kas buvo, ir, matyti, nesirūpina, ką jis ras namie ir ką vėl veiks, jei tą dieną į dvarą neis.

Mykoliukas šypsosi kitam pasauliui, su kuriuo jis bendrauja kitiems neregimu būdu; kam jis pritaria, kas jam atsiliepia. Viena tebuvo aišku: tame pasaulyje negalėjo būti žmonių, nes žmonių Mykoliukas nebuvo reikalingas. O kad jo žmonės buvo reikalingi, tai visai kas kita, tai jau jų dalykas, jie susidaro savo pasaulius.

Niekur Mykoliukas nėjo, niekur nesikišę, niekuo nesisielojo. Tėvų jam senai nebėra. Ūkį laiko ir visu kuo sielojas vyresnysis, senai jau vedęs ir vaikais suskubęs apsikrauti brolis. Ir Saveikių dvare, ir visoje jo seniūnijoj, ir namie, ir visame Aužbikų kaime nevadino jo Mykolu, tik Mykoliuku, ir nelaikė rimtu darbininku, nors jis nuo pat piemens metų dirbo berno darbus ir pagalėjo. Nei tijūnui Geišei, nei broliui Šiukštai jis nesirodė tinkąs rimtam sunkiajam darbui, tad ir siunčiojo jį ten, kur jis... padirba dvigubai, trigubai. Niekas jo nemuša, niekas nestumdo. Vis dėlto lygiai dvare, lygiai namie tiek ir tegirdi:

– Mykoliuk šen, Mykoliuk ten.

Kai tijūnas nevaro į dvarą, brolis jį varo į savo dirvą, į savo pievą, į savo klojimą. Ligi tik pasirodė pirkioje, tuoj brolienė užkorė jam ant rankų vaiką ar pristatė prie lopšio supti klykiantį. Ir Mykoliukas ėmės tų „darbų“ lygiai meiliai ir švelniai šypsodamos, kaip ir vežimų krauti. Dar labiau. Vaikelį ėmė minkštai, moteriškai, prabildamas gražius maloninamus žodžius, glaudė į save abiem didelėm kaip vėtyklės saujom už pakalio ir už nugarėlės. Jis myli savo brolio vaikus, su jais žaidžia, iš laukų jiems nešioja paukščiukus, kiškiukus, iš miesto riestainius.

Tačiau niekas to nepamato, niekas jam už tai ačiū nepasako, niekuo neatlygina, jokio gardėsio jam nepakiša. Bene nuopelno – „dėdės“, seno, bevaikio jaunikio, kurs džiaugias svetima šeima, savo neturėdamas; taigi sau daros malonu, ne kitam. Ar negana „dėdei“, kad ūkininkas brolis sėja jam keliais gorčiais linų pasėlio, iš ko jis gauna keletą auksinų saviems reikalams, tabokui, jei rūko, ar kam kitam. Mykoliukas nerūkė, tai tuos auksinus supenėdavo brolvaikiams riestainiais. Ar negana, kad ūkininkė brolienė kas šeštadienis padeda jam, jei turi prasiskalbus, baltus plovinius ir kas diena ant stalo jo vieton deda šaukštą: vadinasi, turi teisės valgyti? Nei savo lovos, nei šiaip jau jam skiriamos ypatingos vietos gulėti, nei ko pašonėn pasimesti, nei kuo užsikloti jis neturi. Kur liko vietos, vaikams sugulus, ten jam gulti; ką apsidairęs pasergėjo kitų nuliekamą, tai pasikloti, jei troboje teko gulėti. O dažniausiai nakvojo daržinėje šiene ar šiauduose, o kad ne, tai arklidėje – ten šilčiau ir nuo vagies sargyba. Negincijami Mykoliuko tebuvo „dveji“ – kailiniai su miline, kuriais dvejais vilkėjo, kai buvo šalta, kuriuos dvejus svėrės sau per petį, kai ėjo bent kuriuo metu gulti.

Kasdienis prastas valgis, truputis audimo ir kailių gėdai prisidengti kitam būtų buvę mažoka už tokį trūsą. Mykoliukui užteko. Ak jis tik – Mykoliukas, ne Mykolas, tai ir reikalai jo maži. Jis ir pats sau buvo kažin koks mažas, tikras – Mykoliukas. Tai ir nesistebėjo, kad visi juo, mažuoju, pasivaduoja.

Taip Mykolas Šiukšta pamažu pamažu virto „dėde“, tuo senovės šeimos žmogum ašvieniu, kurs aria, akėja, viską dirba, dvarą atlieka, namie berną atstoja, tuo būtinuoju ūkio inventorium, be kurio ūkis būtų ne ūkis ir šeimininkas gautų išeiti elgetautų.

Dėdė – tai ta pati tyli žemė: vaiso nesididžiuodama, nesigirdama.

Štai jis pagrįžo iš bažnyčios, pavalgė, pažygiavo, pagulėjo, pagaliau pasiėmė savo paties darbo skripkelę. Jis pats susisuko avinžarnių stygoms, pats pasidirbo skrynutę, prisipešiojo arklio ašutų smuikui, nusipirko kanifolijo. Iš viso to negudraus padargo dabar jis moka gauti melodiją, tokią pat negudrią, bet jam pakankamą.

„Kai noriu, rimtai dirbu, kai nenoriu, tinginiauju.“

Eina Mykoliukas per savo atšlaimą į pakluonę, takeliu į kalną, leidžias nuo kalno į paraistę grieždamas tą pačią melodiją. Balsas silpnėja, tolyn einant nyksta, lyg Mykoliukas jį pamažu aišytų iš sodžiaus vidurių sau į galulaukę. Sodžius, lyg nepasiduodamas, kad tai iš jo vidaus aišytų, pats, balsų traukiamas, pasirodo voromis po du, po tris. Jauni, paaugusieji ir net seni slenka Mykoliuko taku ten pat į paraistę. Dabar jie patys skripkelės balsus aišo į save iš Mykoliuko, artindamiesi į jį ir vis aiškiau girdėdami: „Kai noriu, rimtai dirbu, kai nenoriu, tinginiauju“.

O Mykoliukas jau besėdįs paantvalnyje patogiausioj jam sėdynėj, ant ežios, kelius ne pastatęs, tik juos paklojęs minkštoje pievoje. Sėdi skersomis lyg našlaitis, neturįs prie ko prisiglausti, nei motutės, nei mergelės, tai prisišliejęs bent dirvos motinėlės. Veidu į

vakarus, kur saulutė pamažu žemyn leidžias, įsižiūrėjęs į erdvę, ne tą erdvę, kuri prieš jo akis, tik į tą, kuri jame pačiame. Mykoliukas varo ir varo vis tą pačią melodiją: „Kai noriu, rimtai dirbu, kai nenoriu, tinginiauju; kai noriu, rimtai dirbu, kai nenoriu, tinginiauju“. Nepertraukdamas, nepagreitindamas, tuo pačiu taktu, visai nesumesdamas, kam jis griežia, kas jo muzika gėrisi, kas naudojasi, kas klauso, kas šoka, kam jo muzika labai tai. Lygiai taip pat, kaip tuo pradėjimu nesiliaudamas čirškia jo gamtos brolis žiogas, čia pat žolyne drauge prisigaužęs. Abudu į gamtos akordą, ne kam kitam. Dėl to ir nenuobodžiai, kad ir vienodai.

Išėjo Mykoliukas su savo liūdesiu, visame kaime sužadinęs ilgesį, norą eiti toliau toliau, į gamtą griežėjėlę, į gamtą dainuotoją, į gamtą dabitą, kur gražu, kur prakilnu, iš kur – „tol matyt“, destis, kas atitinka lietuvio liūdesį ir ilgesį. Muzika pagauna sielas, užburia jas ir nebepaleidžia jų iš savo srities ne tiek savo dailiškumu, kiek tuo sielai tinkamumu.

Tai vieni toliau, kiti arčiau susisėdo, šnekučiuoja klausydami. Net tie, kurie paskendo raistan neva uogautų ar krembliautų, neina gilyn, iš kur Mykoliuko nebesigirdi, kur viena tyla, tik sukiojasi vis tų pat balsų srityje, lyg ant tam tikro ilgumo balsų virvės pririšti.

Toli toli nuo griežėjo ima suktis dvejetai. Daugiausia vienos mergaitės. Lažininkų sūnūs šokti nemoka, jie, rodos, tiek išvargę, ir kojos nebe tam; po tam dar viena už kitos užklius ar pats šokis panašesnis bus į šlubavimą. Šoka ypatingai. Susitveria vienom rankom už pečių, už pažasčių, ne už liemenų, ne už rankų plaštakų, palinksta viena į kitą galvom, plačiai atkiša storus pasturgalius ir sukas, ne kratytinio, tik suktinio. Muzika girdis: „Kai noriu, rimtai dirbu“, o šokikės čiūkš, čiūkš, čiūkš, darydamos labai plačią apačioje ir siaurą viršuje gubą, lyg dvi vantos, surištos ražais ir už jų sukamos. Juo panašesnės į vantas, kad šventadieniui, to laiko mada, mergaitės, o ypač moters, segės bent keleriais apsagalais[1] tyčia, kad būtų storiau pasturgalyje ir dėl to laibiau rodytųsi juosmenyje. Nelabai tai buvo reikalinga ir vykę: kaimietės lietuvės kresnos ir storagalės buvo ir be priedų, o tvirto vyriško juosmens nė raišiodamas nesulaibinsi.

Pasisuks vienas dvejetas, pasisuks antras; pasisuks kartu bent trys dvejetai; nebesisuka nė vienas, – Mykoliukui vis tasia, čirškia ir čirškia: „Kai noriu, rimtai dirbu“, pats sau, iš viso žmonių būrio išsiskyrėliui. Mykoliukas skenda savo daromuosiuose tonuose.

Na, ir teskendie sau! Kam tai rūpi? Niekas ir nejautė. Taip ir reikia, kad muzikantas sau griežtų, kaip dėdė sau džiaugtųs, kad ir svetimais vaikais. Niekas neįvertino Mykoliuko muzikos, kaip neįvertino jo darbo, nė meilės, – kaip gi ir kam gi įvertinsi saulės labą darbą, kad tai ir savaime aišku? Šviečia saulė – gera žmonėms, apsiniaukė – prasčiau žmonėms. Kai gera – džiaugies, kai negera – skursti, – ką gi daugiau bedarysi? Saulės dirbtinai nepasigaminsi, reikia laukti, kad vėl savaime švystelėtų. Tos pat rūšies buvo ir sodžiaus artistas, dėl kurio buvo bent kiek patogiau gyventi verguvės laiku. Nebūtų jo buvę Aužbikuose, žmonės negi būtų mirę. Ag kitiems kaimams nebuvo tokių Mykoliukų, nei Geišiams, nei Tilindžiams. Juo bjauresnė buvo pilna priverčiamųjų pareigų baudžiauninko buitis, juo gražiau puošė artistas vidaus gyvenimą.

Negi vienas gamtai tėra akordas, negi vienaip ir tu jam įtarsi. Negi kas šventadienis ėjo Mykoliukas paraistėn. Šiemet tačiau jis tų šventadienių nelyduoja. Šiemet jis, neva kaip ir pirma, nematydamas minios juo atsekusių kaimiečių, vis dažniau ją glosto savo

[1] andarokais.

akim. Peršliauš palengva per visus ir vėl sau žiūri į erdvę ar į savo muzikos sritį. Ir vėl iš ten žvilgiu nukeliauja į minią. Kaip kada tai nė nebeatitraukia akių. Žiūri ir žiūri vis į tą pačią vietą, tik vargu bau kas būtų atspėjęs, ar jis ką mato. Jis ir pats to nežinojo. Tik tuo laiku jo muzika imdavo skardžiau gausti, nebe tylutėlėmis, nebe tokiuo liūdesiu ir ilgesiu. Tada ir suktis daugiau dvejetų išeidavo. Mykoliukas vėl šypsos, kaip grįždamas namo, tos dienos darbus padirbęs.

Nesuprantami gamtos dėsniai ir jų pajėgos ėmė darbuotis jo viduje, šildė jį vidaus šilimėle, keitė visą jojo asmenį, ligi tol pasingą darė aktingą ir nebevienodą. Nebuvo kam pasekti ir jam pasakyti, nes jis pats to nenumanė, kodėl jo griežtuvėlis tyliau griežia, kai minioje kurį kartą neranda Severjos Pukštaičios, ir triumfo balsu ima skambėti, kai pasirodo, pavėlavusi šį kartą, nuo kalno leidžiantis mergytė. Tokiuo triumfu ir ūpu, jog ji, vos tik nusileidusi nuo kalno, tuoj imdavo suktis. Ją pagaudavo muzikos ūpas, išpūsdavo jai gražias šnerveles ir įliūliuodavo jauną krūtinę. Mykoliukas nenusimanė Severjai griežiąs; Severja nenusimanė tai jaučianti ir atsiliepianti. Jis ir ji buvo tik gamtos akordas, dar vienas visoje jos harmonijoje.

Gamtoje betgi viskas tikslu. Bet kas turi savo šaltinį, pradžią ar priežastį ir plėtojasi, kol prieina skiriamąjį galą. Mykoliukas ir Severja ėmė vienas antru domėtis, lyg juodu būtų tik dabar viens antrą pažinusiu, ne iš pat mažens, lyg tik dabar pasimačiusi, ne per dvidešimtį metų kasdien. Dabar, šią vasarą, darėsi jie viens antram naujas ir įdomus; vienas ir antras ėmė tai pastebėti, ko pirmiau nebuvo pastebėję. Ir stebėjosi: nejaugi tai tas pats Mykoliukas, nejaugi tai ta pati Severiutė?

Dabar Severiutei atėjus paraistėn, nors ji kaip ir pirma laikėsi mergaičių būryje, atokiai nuo Mykoliuko, vis dažniau atsitikdavo praeiti pro griežiką. Gal tai draugė vedė, už rankos susitvėrus, o Severja nepasidavė – ir grįžo tuo pat keliu, vėl pro Mykoliuką. Jei ne praeinant, tai bent grįžtant, vis atsitikdavo ir dirstelėt iš šono į griežėjo veidą. Juodi juodi plaukeliai, net blizga iš juodumo, tamsus tamsus veidelis, lyg išblyškęs nusigandus. Graži graži lietuviškai smaili noselė.

– Kad nebūt toks blogas, būt gražus... – dilgtelėjo jai vieną kartą ir kažin kur nudulkėjo. Blogas – reiškė: neriebus, sublogęs, sumenkęs.

Ir Mykoliukas ėmė matyt Severiutę šenjuo iš tolo ateinant ir daugiau niekur nebežiūrėjo: traukė erdvę į save, rijo ją, kaip traukinys bėgių kelią, ir artino į save mergelę. Tačiau jai praeinant, nepažiūrėjo į veidą ir jos akelių negaudė. Jautė ją grįžtant, nors buvo nusigręžęs, jautė artinantis, kaip jaučiama šilima, einant į krosnį ar žiburį kišant į veidą. Juo arčiau, juo Mykoliukui darėsi geriau, lyg šaltyje artinantis šilumėlės srovei. Severjai praėjus, jau buvo patogiau ją lydėti, įrėmus žvilgį jai į pakaušį, kur drūti bizai, į nugarą, kuri, kaip ir kitų sveikųjų ir riebiųjų lietuvaičių, kuprelė buvo, lyg palenkdama galvą sprandelyje.

Severja Pukštaičia mažiau už kitas buvo panaši į vantą. Ji buvo be palaidinės nažutkos, skiriamos, kaip ir ispanių, moteriškumui paslėpti. Tai ji ir be tos priemonės mokėjo padaryti, kietai apsitempdama stikluota liemene, klotinine ir karpyta žemiau juosmens. Toks pat stikluotas apsagaliokas buvo apytrumpis, buvo jį išaugusi, ir tas vienas. Tai aiškiai buvo matyti prieš saulę, kai tamsiai užsibrėždavo žičkinių marškinių ilgumas. Rankų riešuose ilgos marškinių rankovės buvo surišamos kaspinais įsiveržtinai į mėsingą ranką. Tik tai buvo ne raiščio veržimai: tai savaime buvo įsismaugę, kaip riebaus vaikelio. Ir per visą rankovę jautei lygų moterišką rankos mėsingumą, ne vyrišką rau-

meningumą. Palinkęs sprandas, kai žiūri iš kupros, pažiūrėjus iš priešakio, buvo tik stiprai įbestas į tvirtą neilgą liemenį.

Bizus visos mergaitės vyniojo aplink galvą, kuri vieną kartą, kuri du; nelygu kurių ilgumas. Ant to gimtojo vainiko segėsi antrą – rūtų vainikėlį. Vienaplaukei rodytis žmonėms buvo neleistina, reikėjo susirišti skarele. Jei šilta, tai vainiku suklostyta, tačiau mečmergės (viešai įsižagusios) turėjo pakaušį, kur dedama rūtų vainikėlis, pridengti tos pat skarelės kertele, nebeįvyniojama į skaros vainiką. Moterys ir vasarą išeiginį galvos apdarą dirbos iš didelės vilnonės, tik labai plonos skaros – rytiečių čalmą.

Severiotė skyrėsi nuo kitų mergaičių nebent tik dviem dalykais. Ji ėjo, vis akis nuleidus, lyg ieškodama žemėje ko mažo, ir kas žingsnis kinksėjo kaip varliaująs gužas. Prityręs būtų pasakęs – tai krembliautoja[2] specialistė. Be to, jos veidelis buvo, nesakysime, gražus, tik toks baltas ir toks švelniai rausvas, jog už tą cerą japonai, sakoma, tikrai būtų dovanoję septynetą kitokių moteriškų trūkumų. Veido, rankų, tad ir toliau turbūt oda buvo tokia lygi, tarytum dirbtinai aptempta, ir taip blizgėjo, lyg lakuota. Derėti tai gal ir nelabai derėjo, bet reiškė geležinį kūno padarymą ir jo patvarumą. Rodės, tokia oda nė senatvėje nesiraukšlės.

Visos draugės buvo basos. Tačiau ir kojose čia buvo didelio skirtumo. Kitų matei kojas, šventei tenumazgojamas. Pukštaičios buvo tiek neįpurvintos, jog lengvai įspėjai jas esant rūpestingai mazgojamas ne tik tai vienai dienai. Buvo baltos tuo švelniu baltumu, kuriuo žymisi moteriškas kūnas, parausvinamas sveikatos ir nepagedusio kraujo. Ypač tai aišku buvo, kai besisukant suktinio, žybčiojo pilnos jos blauzdos.

Šitas blauzdas dabar štai visą laiką seka atsidėjęs ir net paraudęs Saveikių dvaro tijūnas, Mykoliuko vyresnysis, Geišė Rapolas, atėjęs paraistėn, kur žmonių būrys. Jis čia nebe pirmą kartą, ir niekam nekeista: tijūnas labai mėgo susirinkimus, nes buvo plepys ir džiaugės, radęs, kas jo klauso.

Geišių sodžius buvo antrapus miškelio už dvejeto trejeto kilometrų. Taigi Rapolas, ligi tik išgirs Mykoliuko skripkelę, ima ir atpėsčiuoja šuntakiais stačiai per girią. Taip buvo pernai, taip ir šiemet. Tik šiemet jis, rodos, bus nė vieno šventadienio neapleidęs (nelydavęs) ir tiesiog tapęs aužbikiečių narys.

Geišę, nors jis buvo darbų prižiurna ir nešiojos rimbą, gerbė visa Saveikių seniūnija, griežtai visi, kurie tik ėjo to dvaro darbus. Nei jis mušės, nei jis keikės, nei ką piktino. Protingas beraštis ir nematyto sąžiningumo. Dvaras jį labai senai įspitrėjo ir padarė dvigubą baudžiauninką: viena, kad buvo ir be to baudžiauninkas, antra, kad jį padarė dvariškį. Pririšo jį prie dvaro be dienų, paskaitydami, kad taip jis atstos Geišių du darbininku, berną ir mergą. Vis tiek Geišių baigia nykti šeima, bebuvo likę vienu du: jis, visų vyriausis, ir brolis Dovydžiukas, visų jauniausis, mažas, menkas pusbernėlis. Rapolui sunkiai ėjo ūkis. Jis pats matė netesėsiąs, o vesti nebuvo linkęs. Pagaliau, ką tai pridės? Vesi tą „kvailę bobą“ (kitaip jis moterų nevadino), ims perėti tau vaikų, ir tiek iš jos naudos ūkiui per keliolika metų. Tuo laiku pats trilinkai susiriesi iš vargo. Taip tamsiai įsivaizdinęs savo ateitį, Rapolas jau dabar beveik nieko nebedirbo ir alko ant pelienės duonos.

Pagaliau vieną kartą, sėdėdamas gale stalo, šitaip pasikalbėjo su Dovydžiuku:

– Tu, kvaily mažasis! Ar tu žinai, kas buvo Gediminas? Ne tavo galvai tai žinoti! Tai buvo Didisai Lietuvos kunigaikštis. Be to, išmintingas. Ag ir didikų esti kvailių, nors ne

[2] grybautoja.

tiek, kiek tu. Tai Gediminas savo ūkį, kunigaikštiją, su visu jos sostu pavedęs valdyti ne vyresniajam sūnui, kurių buvę visas tuzinas, tik jaunesniajam, Jaunučiui vardu. Tu, kvaily, supranti, kam aš, vyresnysis, sakau tai tau, jaunesniajam?

Dovydžiukas, įsinešęs vidun visą naštą pakinktų taisyti, piktai atšovė:

– Ajau! Yra man laiko žinoti visi tavo Gadaminai ar Gydominai! Štai, žiūrėk, viskas sutrūkę, visi kinkymai virveliniai, ir tie jau supuvę. Rišu rišu, ir galo nėra. Reiktų šikšninių. Žmonės pasakys, kad mudu ir dviese nepavaldova nė to dvejeto arklių. Kad tu, Rapolai, nors kiek paarėtumei, tai mudu valaką išgyventuva ir būtuva sotu. Man taip gera arti ar šiaip jau kas dirbti. Tik aš, matai, dar netesiu, ir mudviem teks badu numirti...

Ir ėmė vipčioti, nes ir dabar buvo alkanas. Rapolas, irgi alkanas, neturėjo ko atsakyti, tai tik pirštais pabūgnijo į stalą. Tarp jo ir broliuko toks buvo skirtumas, kad berniūkštis alkdamas dairės, kaip čia savo sumanumu nebealkus, o jis, Rapolas, tik dairės, kad jį kas kitas pašertų pamylėdamas ar kaip kitaip. Pagaliau Rapolas pabaigė savo oraciją:

– Gi tam, kvailiuk, aš sakau, kad mane verčia dvariškiu, atleisdami mūsų dubai visas baudžiavas. Taigi tau bus pigiau išgyventi. Valdykis tad kaip išmanydamas, o pajusi Dievo valią, vesi kvailę bobą, ir perėk sau sveikas vaikų. Aš tam amatui netikęs ir tau kelio nepastosiu.

Dovydžiukas prapliupo verkti: taip jam pabaiso vienam gyventi ir vargti. Vis dėlto Rapolas tą pačią dieną išėjo iš Geišių į Saveikius, ėmė tijūnauti, bepareidamas nakvotų, ir tai retai. Dovydui iš jo tiek tebuvo naudos, kad jis iš dvaro parnešdavo jam kokių senų, dar stiprių šikšnų, kurias šikšnininkas keitė naujomis. Ir taip sudarė jam geidžiamuosius šikšninius kinkymus ir apynasrius. Daugiau nieko, lyg savo namams būtų patapęs visiškai svetimas.

Ilgai Dovydžiukas gyveno labai menkai. Net sunku ir bepasakyti, kaip gyveno. Tačiau gyveno, nemirė badu, kaip sau lėmė, net vis po truputį gerėjo, sulig įsigalėdamas sveikata.

Rapolas užtiko tikrąjį savo pašaukimą – tijūnauti. Taigi tijūnavo tokiuo atsidėjimu, kokio sunku buvo iš jo laukti: nematytu teisingumu ir ištikimybe Pats-Pamarneckui. Ir vis už tai, kad dabar jis buvo sočiai prišeriamas ir gerai apvelkamas be jokio rūpesčio tais dalykais. Laimingas gyveno tos tik dienos rūpesčiais, kad visi iš jo nuovados būtų laiku atėję į darbus, stovėtų savo vietose, bent ponų akyse. O jiems girdint, ypač smarkiai rėkavo pabariais ir rimbu pliaukšėjo, nors šiaip jau vis tasia jam buvo, kiek lažininkai pripelnys, kokie paskučiausieji bus metų kampanijos vaisiai. Taigi nedūko, nesikeikė, ypač niekas nebūtų pasakęs, kad Rapolas bent ką perliejo savo rimbu, kuriuo nuolat pliaukšėjo ar tik mojavo.

Rapolas, per savo tingėjimą teatlyžęs nuo kaimo darbų, nėmaž nebuvo atlyžęs nuo paties kaimo ir kaimiečių, kurie vieni temokėjo jį pagerbti neveidmainiškai. Gerbė jį, mylėjo ir net prieš kitus dvarus didžiavosi turį tokį tijūną, kurs net „šlekteri“ po truputį. Visas Rapolo sudvariškėjimas reiškėsi tuo, kad į savo kalbą mokėjo ir mėgo įmaišyti keletą nelietuviškų saviškai perkreiptų žodžių, lyg savo kalbos pertarmę. Ypač žymu buvo – daisia, iš: zdaje sie. Nuo to ir patį kaimiečiai ėmė pravardžiuoti: mūsų Daisia. Jei Daisia niekuo negalėjo sodžiui palengvinti, tai bent rūpinosi niekuo jo ir neapsunkinti.

Tipingas ramus kavalierius rodės kaip tik skirtas vienišu pragyventi amželį. Moterų jis ne tik nebuvo papiktinęs, nė nematęs. Mergų darbininkių visai neskyrė nuo bernų darbininkų. Visus vienodai muštravo ir kvailiais vadino; visi jautė tai iš pertarmės, ne iš

pažeminimo ir niekinimo. Doras, švarus, skaistus vyriškis nei ką žemino, nei aukštino, nei dviprasmiais žodžiais moterų kibino.

Taip jis ir būtų pabaigęs amželį, kad raganos, kurias jis giliai tikėjo, nebūtų jo padariusios; reiškia, sužavėjusios visai nebereikiamu laiku: nesiutęs apželdamas, gavo atsiusti žildamas. Įstrigo jam „kvailė boba“ – Severja Pukštaičia, visai ne iš to būrio, kurs jam tiek metų prieš akis šmišinėjo ir galbūt stengėsi nejučiomis įstrigti. Severja, nors jau buvo visiškai įaugusi merga, žiūrėk, gal jau visų pilnų metų – bet kokiems vekseliams pasirašyti, vis dėlto tėvai neleido jos į dvaro darbus, bevelydami samdyti jos vieton mergą. Taigi užsimesti senstančiam Rapolui ji nieku būdu nagalėjo.

Tai kaipgi tai atsitiko? Ar jis žino, kada ir kodėl sveikas žmogus ima ir suserga? Kad tai padarai, Rapolas nėmaž neabejojo. Tik vienu jis be galo stebėjosi – kodėl jis visai nenori eit į bet kurį monelninką, kad atburtų, ar į kleboną, kad jam egzorcizmus paskaitytų. Jis neabejotinai sirgo ir kankinosi, betgi nenorėjo iš tos „ligos“ pagyti. Kur tau! Jis to savo padėjimo dabar nebūtų mainęs ant jokio kito. Dar daugiau, visą savo dvarišką buitį atiduotų už tai, kad tik galėtų nusipiršti Pukštaičią.

– Nebeesmi, daisia, bloznas. Nė ištvirkėlis, daisia. Kad man, daisia, būtų kvailės bobos į paodį lindusios, senai jų būčiau šimtą turėjęs. Daisia, man jau arti 50 metų... Ką gi aš beveikčiau su ta plienine merga? Ir kur ją padėčiau? Pas Dovydus jau ir be to arti pilnio. Dvi kvailės bobos prie vienos krosnies, daisia, paskuigaliais užsibadytų. Mudu su Dovydu gal ir nesimuštuva, tik duonos visiems tikrai neužtektų.

Taip įkalbinėjo sau išmintingasis Geišė šimtąjį kartą, išėjęs gultų, vartydamos nuo vieno šono ant kito ir niekaip nerasdamas sau patogaus padėjimo, kad galėtų galų gale užmigti. Akys buvo sausos, net perštėjo. Buvo kiek karščio. Jis visas degė, plastėjo, vis tą pačią mintį mąstydamas, tą patį reginį regėdamas – Aužbikų Pukštaičią. Jautė kitą dėsnį savo kauluose, kurs nepasidavė išminties dėsniui. Sužavėtas, ką ir besakyti. Čia ji matės arčiau, ir norėjosi, kad būtų visai artie, čia ji buvo toli, ir norėjosi, kad visai išnyktų. Tačiau mergaitė nei artinosi, nei nyko, tik vienodai jį kankino.

Užmiršo Rapolas savo pareigas. Nebeėmė savo bizūno. Ėjo į darbininkus apsiblausęs, nieko nebematė, net tikrųjų šelmybių. Vis galvojo galvojo tą vieną mintį, kur čia Severja dar kartą susitikus? Nejaugi bėgioti pakluonėmis ar aplink jos klėtelę? Tik Geišė, tijūnas, negi bebloznas, daisia. Pats save užjuoktų. Tiesa, galėtų nueiti stačiai į Pukštus. Seniau ir užeidavo. Tai jo buvo nuovada. Čia nieko keista. Tik šitiems monams prasidėjus, Rapolas ėmė bijoti Aužbikų kaimo. Juo norės ten eiti, juo nebeis, net reikalu paraginti į bet kurį dvaro žygį ar ruošą. Seniau, būdavo, nepraleidžia nė vieno kiemo, nepakalbinęs:

– Seni kvaily! Boba kvaile! Ar jau išleidote šeimą?.. Ar jau gavote, daisia, kitiems metams šeimynos?.. Daisia, kvaile, tavo vaikas buvo susirgęs. Ar jau pagijo?

Ir jam mielai atsakinėdavo, negirdomis praleisdami jo kvailiavimus, matydami krikštolinę tijūno širdį. Dabar tijūnas tirpte tirpo prieš savo „kvailius“. Vis jam rodės, ims ir įspės kitą, slaptąją jo intenciją, pažiūrės į jį, patylomis pašieps, ir smek kiaurai! Rapolui rodės, jau visas pasaulis žinąs jo meilės kankinimąsi, kuo jis taip susirūpinęs, ir pasakojąs, sudėdamas visokias pasakėčias apie seną vyrą ir jauną pačią. Jis, trimis dešimtimis metų vyresnis, turi pretenziją pasigauti mergiotę, kuri anūke jam tiktų.

– Tfu, pondieu mylėk!.. – spjaudės ir ko nemušė savęs per veidą. Ir visas tirpo, kas bus tarp jų, kai jis, neilgai betrukęs, nebetesės eiti vyro pareigų, o jo moteris tebebus pilna jaunų pajėgų. Ar jis nėra matęs, kas tokioje poroje darosi? Bus pilna „draugų ir

bičiulių.“ Ne jo, jo žmonos. Tai dar nieko. Rapolas tirpo nuo kita ko, būtent nuo to pažeminimo, kurio gali susilaukt iš savo draugės jis, nusidėvėjęs vyriškis. Tirpo ir iš baimės, už ką jis kankins jauną moteriškę, atėmęs iš jos teisėtą laisvę pasirinkti sau tinkamą amžiui porą.

Ką čia daugiau beradus sau pakankinti? Geišė tyčia ieškojo priemonių sau pažeminti. Nuo pradžios ligi galo buvo jam aišku, kaip ant delno – tas ryšys negalimas, Pukštaičia už jo netekės; nei kas dora būtų, kad ir ištekėtų. Ir vis dėlto jos geidė, kaip alkanas duonos.

Sulyso, žandai dar labiau įdubo, reikšdami jo senatvę. Ir tik žindo žindo tą savo liuikapalaikę. Galbūt galų gale ir visai nusinuodijęs nikociana, kad ne tie šventadieniai ir Mykoliuko atviliojamieji paraistėn aužbikiečiai. Atsigavo Rapolas. Dabar savo pareigas vėl pradėjo eiti kaip reikiant. Ta įkibusi mintis, tas pasiilgimas ar ištroškimas, pavadinkime, kaip sau norite, meile ar kitaip, nors nė per akies mirksnį nenyko, tačiau nebekliudė. Jis maldės, laukdamas šventadienio, kada teisėtai, be baimės galės prisotinti savo akis mylimu asmeniu, atsidžiaugti juo, pabūti netoliese.

Taip praėjo visa eilė tokių šventadienių. Rapolas nė vieno nebuvo praleidęs. Vis dėlto nė per nago juodymę neprisiartino prie savo tikslo, nė vieno karto negavo progos pasišnekėti su Severja ir patyrinėti jos. Pagaliau arti šv. Jono išsitepė pušnis taukais, praretėjusius plaukus sviestu, jog net vienoje vietoj jam balta liko, susiveržė juosta, perbraukė sau ranka per karpytus uostus ir gaidžio statumu, visas nušvitęs, išėjo į paraistę, pasiryžęs šį vakarą būtinai pasikalbėti, ne apie piršlybas, o, ne! tik taip sau...

Ak, kaip gardžiai jis būtų iš savęs juokęsis, jei būtų pats save iš šalies matęs! Tačiau nematė, ir visi jo gudrūs sumetimai šiam kartui kažin kur buvo išsibarstę. Jokių rimtų, nė juokingų dalykų apie save nebeatminė.

Eina Rapolas, skuba žinomais raisto šuntakiais ir stebisi. Kurių gi monų? Griežtuvėlį pirma buvo gražiai girdėjęs. O dabar jo visai nebegirdi. Sustojo, įsiklausė. Ne, nebegriežia. Mykoliukas, ėmęs griežti, nebesustodavo. Nejaugi būtų kur kitur paėjėję? Ir pagreitino savo žingsnius. Išeidamas iš girelės, tačiau išvydo paprastą, gerai jam žinomą reginį. Visi buvo kaip buvę, tik viena atmaina: Mykoliukas nebegriežė, nes šalia jo sėdėjo Severja, ir abudu tylėjo.

Argi tai galimas daiktas? Rapolas Mykoliuko visai neįtarė. Per gerai žinojo jo namų dalykus ir jau įsigalėjusią „dėdės“ rolę. O tačiau tai buvo šiuo kartu senio tijūno rungėjas, nors netyčiomis.

Esti neramių nakčių. Oras elektra pernelyg persisunkia ar ką. Rusai tokias naktis vadina „*vorobjinaja noč* (žvirblių naktis)“. Dėl ko, neišmanau. Esti ir dienų tokių, kuriomis žmonės it bitės esti pikti, riejas, vaidijas, net mušasi, nori pirtin eiti ar ypatingai guoslūs tampa.

Visa ta diena buvo ypatingai nervinanti. Kaitra, kokios dar šiemet nebuvo buvę. Ne tik saulė, visas oras buvo geltonas kaip tirpintas vaškas. Žmonės alsavo kaip žąsiukai išsižiodami. Ėmė drabnumas, noras virsti ant šono. Bažnyčioje žmonės šlapo mirko savo prakaite ir nervinosi. Ir pats kunigas nervingai pasakė pamokslą: visus išpeikė, išbarė, pragarus pažadėjo ir iš ten nebemėgino vaduoti, kaip paprastai darė, paduodamas vilties. Oras sudaro gyviams nuotaiką, be pagrindo pykina ar linksmina. Buvo jaučiama audra. Oras buvo pilnas elektros, ir ji amalu byrėjo iš oro, nebesilaikydama, blizgėjo žybčiojo be griaustinio, pažemiais pynės. Kad būtų griaudę, būtumei nusimanęs esąs karo lauke per artilerijos ataką.

Neramu. Žmonės buvo padidintais norais ir padidintu nepatenkinimu. Nepatenkintas sugrįžo iš bažnyčios ir Mykoliukas. Benorėk doros iš kitų. Vaikams šiuo kartu jis neparnešė nieko. Tai ir jie paliko nepatenkinti. Vienas net jį įžeidė, atsisakęs su juo sėstis užustalėn kaip visados. Kitas šnirpštė, lūpeles patempęs, piktai akelėm delbsėdamas. Vaikai, kaip ir didieji, buvo pripratę iš Mykoliuko laukti ne malonės, tik „dėdės" pareigų ėjimo, taigi ir vaikams pataikavimo, be ko kita.

Mykoliukas niekam neištarė nė pusės žodelio. Ką valgęs, ką nevalgęs, – rytą virtas viralas jam pasirodė ataušęs ir skanumo nustojęs, – išėjo į apluoką ir užsirėmė abiem alkūnėm ant vartų. Įsižiūrėjo dvasios akim į savąjį pasaulį, į paprastąją savo erdvę ir išvydo ten nebe tai, ką visados matydavo, kam šypsodavos. Bene pirmą kartą jis išvydo visą esamąjį ir būsimąjį savo gyvenimo pragarą.

Štai jis baigia tris dešimtis. Kiti tos eilės draugai jau savaimingai ūkį laiko, yra vedę, po vieną antrą klykiantį džiaugsmą susilaukę. O jis, Mykoliukas? Ko jis prigyveno? Ir tai, kas dabar ant jo, skalbiniai, „dveji", ir tie brolio ar brolienės „duoti" vilkėti: tik vartoti, ne į savo skrynelę pasidėti ar išsinešti. Jo paties tėra nebent savasis kailis, kuris vargu nulupti, nors ir sakoma dvaras mėginąs bent po du kailiu lupti. Jei dvaras lupa po du, tai reikia pridėti trečias, kurį lupa brolis. Už ką? Kuriomis teisėmis? Vien tomis, kad jis pirmiau vedė, vaikais apsikrovė? Vadinasi, tyčia pasigamino daugiau duonos valgytojų ir pats vienas jos nebepritesi. Pamėgink dabar jam nebepadėti: visi jo mažiukai išeis elgetomis – ir Kaziukas, ir Laurukas, ir pati mažoji Onutė, kuri dar nieko nekalba, o dėdę jau pažįsta ir išmano, ko iš „dėdės" reikalauti. Ligi tik jis pirkion, tuoj jam rankeles ištiesia, ruošdamos eiti jam ant rankų, ir šaukia:

– Duod, duod...

Suprask, riestainį ar kokį pigų žaislelį iš pievos.

Vienas brolis nebepavaldys valako, ir dvaras išmes jį kur į trobelę medsargiu ar laukabėgiu.

Atminęs „gaspadoriaus" nupuolimą, Mykoliukas net visas nutirpo. Kaipgi tai galima? Ne, jis, Mykoliukas, neleis, kad taip atsitiktų. Gi atminęs Onutę ir berniukus, net vėl ėmė šypsotis, kaip ir pirma. Visas gyvenimo kartėlis kažin kur dingo. Ne, tikrai ne! Jis negali suardyti broliui gyvenimo, vaikus paleisti iš neturto į tikrąjį badą. Jis turi būti taip, kaip yra, bent kol vaikai paūgės.

Tačiau šis šviesus, pragiedrėjęs tipas vėl ėmė savaime niauktis. Naujas, ligi šiol visai jam svetimas vidaus balsas ėmė gundyti:

– O kol tai pasidarys, tu būsi jau senas ir nebenorėsi savito gyvenimo. Nebenorėsi nei pačios, nei savo griežtuvėlio. Būsi kietas bejausmis. Jei šiandien tavo brolis šeimininkas tave veda, kur tinkamas, kur nori, ir tu laikai, juoba tada laikysi. Tik jau nebebus nei Kaziuko, nei Lauruko, nei Onutės. Onutė išskris kitur vargo vargti ir teparvažiuos ar pėsčia beparbėgs ne pažaisti su dėde, tik pilnų kerčių čia priverkti ir vargo dienelėmis prisiskųsti. Kaziukas su Lauruku bus taip pat nepatenkinti; riesis tarp savęs, riesis su tėvu, pasigers ir da, žiūrėk, savo dėdę apmuš... Dėdė ir tada bus vienas, kaip ir dabar, ir numirs užmirštas, kur arklidėje, tais pačiais amžinais savo dvejais užsiklojęs tik ligi kelių, nušalusiom kojom ar susitraukęs kamuolin... Ne, Mykoliuk, to laukti nėra ko. Reikia vesti ir savo šeima susidaryti.

Bet brolis ir brolienė neįsileis naujos poros į tą pačią gūžtą, kur ir be to pilna. O kad ir įsileistų, tai kas doras eis į tokį tirštimą? Nebent paprašius ponas, kad „pavelytų"

vesti. Reiškia, tuoj duotų skyrium valaką valdyti ir dienas eiti. Būtų gera... Tik su kuo tu pavaldysi, kuo įsitaisysi ir pasisamdysi, kad nė kelinių savo neturi? Tokiems plikiams valakų neduodama valdyti! Be to, visoje Saveikių seniūnijoje, rodos, nėra nė vienos dykynės (pustoš), kad imtumei ir apsigyventumei gatavose trobose. Gal kur kitur yra. Pats-Pamarnecko dvarų daug tolimuose kraštuose. Tada tektų išeit iš Aužbikų, iš tos paraistės, nuo to kalno, iš kur taip toli matyti...

Ne, Mykoliuko pajėgos to netesės – išeit iš gimtosios vietos, iš to krašto, kur jau tiek vargo privargta. Ir dabar dar Mykoliukas nežinojo ar nenorėjo prisipažinti, kodėl jam ši gimtoji vietelė tokia brangi, kodėl nuo jos negali atitraukti savo širdies, kodėl ji taip prikepė prie jo, jog skauda, net tik pagalvojus apie nebuvimą čia.

Mykoliukas dar nebuvo sau pasisakęs, jog čia pat jau per ištisus dvidešimtį metų jis žiūri į Pukštų Severiutę. Atmena jos krikštynas. Paskui bėgdavo jos verkiančios pasupti. Paskui nešiojo ją ir žadino. Paskui vedžiojos, piemeniuku būdamas, kai visas būrelis sodžiaus mažiukų prie jo prikibdavo. Paskui drauge vakaravo, jai šokti griežė, kas dieną matė. Galų gale visame pasaulyje juk nėra gražesnės, stipresnės, meilesnės, išmintingesnės, doresnės, tėvam paklusnesnės...

Biro Mykoliukui visa eilė, be galo, be saiko, pagyrimo priedų, kurie vis dėlto nė iš tolo neatvaizdino jam tikrosios Pukštaičios, viso Severjos gerumo ir tinkamumo. Tarytum dabar tik, šią slopią dieną berymojant jam ant vartų, visa tai palengva prašliaužė pro jo atminties akis. Ir širdį jam taip suskaudo, taip ji ėmė plakti, jog net rankos ėmė drebėti, net ašaros pliūptelėjo iš akių. Mykoliukas įsikukčiojo kaip Kaziukas, susigėdo pats savęs ir nubėgo daržingalin į šiaudus, išsigandęs, kad kas jo nepamatytų verkiant ir neimtų domėtis ir teirautis, kodėl.

Dabar tik Mykoliukas ne tiek suprato, kiek juste pajuto, kaip Severiutė yra jam artima, kokią didelę dalį jo būtybės sudaro, kokia didelė spraga pasidarytų jo gyvenime, jei jos netektų. Ne spraga, būtų neblikę ištiso ilgo straipsnio, tiesiog nebebūtų kas beužstoja, kai šiaurus vėjas pučia, kas užtveria, kad svetimas gyvulys nelįstų... tau į sielą. Taip, dabar Mykoliukui aišku: be Severjos jam gyvenimas ne gyvenimas, ar jis jos neves, ar ji už kito ištekės.

Ir tapo ji susyk brangi brangi, už viską pasaulyje brangesnė. Ak, kad jis dabar turėtų tiek, kiek Pats-Pamarneckas: kokie būtų jam niekai visi tie dvarai, kokiuo nusijuokimu juos pablokštų Severjai po kojų. Te, žinokis, tik būk mano – tu man atstosi visas pasaulio brangenybes.

Aš tau pačią saulę atiduosiu, nes tu man skaistesnė už saulę. Aš tau visas žvaigždes nuraškysiu, nes tavo dvi akelės gražesnės ir meiliau mirksi už visą dangaus skliaustą giedrią šaltą žiemos naktį. Tegul sau iškerta visą mielą mūsų raistelį, – liks man tavo plaukeliai...

Dainavo savo širdyje savo meilės dainą Mykoliukas, įsikniaubęs į šiaudus. Visa, visa, kas tik Severiutės buvo, dabar jam kažin kodėl rodės nebe jos, tik jo, tikrojo visa to savininko. Tiek jo, jog bet kieno pasikėsinimas atimti tai būtų sunkiausis nusidėjimas septintajam Dievo įsakymui – nevok, net negeisk. Severja dabar rodės Mykoliukui taip suaugusi su jo būtybe, jog nė tai vienai valandai nebegalima jos beatplėšti. Jis ir ji – tai jau viena; ar juodu žmonės sujungė, ar dar ne, – pati gamta, pats Dievas jau juos sujungė, ir kas bemėgintų išjungti, gautų atkirsti, atpjauti ar kokią kitą skaudžią operaciją padaryti, ir ji veikiausiai pasibaigtų jo, Mykoliuko, mirtimi...

Paskutinis vaizdas buvo toks baisus, jog Mykoliukas šoko iš šiaudų kaip iš verdančio vandens. Ne, jis dabar nebenori mirti, nes jis dabar be galo turtingas, be galo pilnas, kažin ko prielektrintas, nors plyšk ėmęs. Tai buvo begalinis džiaugsmas, kad jis gyvas, jaunas, Mykoliukas, gimęs ir augęs Aužbikuose šalia Severiutės ir iš jos turbūt išmokęs griežti...

Pagavo tad mėgstamąją savo dėžutę ir tokiuo įnirtimu patraukė smuiku: „Kai noriu, rimtai dirbu“, jog net margis, paklėtyje pasliukas gulėjęs, kilstelėjo galvą ir išgąsdintas gaidys suriko: „kur, kur, kur...“ Nė kiek netrukus, visas jaunimas išvirto iš trobų ir iš tolo liuoksėdamas ir maitodamasis paskubėjo paskui Mykoliuką.

Bene pirmoji tai išgirdo Severja ir nelaukdama, su kuria čia drauge susitvėrus, viena pasekė. Kažin kodėl kaip tik per šią slopą, namie ir dabar eidama, vis mąstė apie Mykoliuką.

– Kad nebūtų toks menkas, būtų gana gražus... – kartojo nebe pirmą sykį. – O koks geras! Jau tokio kito visoje parapijoje nerasi... Mums jis kaip ir nesvetimas, tik saviškis. Drauge augom... O koks jis nedrąsus... Mes, mergelės, savo tarpe drąsesnės. Jokio palaido žodžio... O kad griežia! Girdi? Visas raistas jam taria. Gaus man pagriežti per vestuves...

Ir atsidūrė pakalnėje, kur savo vietoj ant ežios jau buvo skersom atsisėdęs gamtos žiogas Mykoliukas ir čirškė nepaliaudamas. Daugiau dar nieko nebuvo. Severja, šiuo kartu neturėdama draugių, ėjo stačiai į griežiantįjį. Griežėjas vėl lyg to tik laukė. Traukė griežtuvu ramiai, vyriškai, tvirtai; visos stygos gauste gaudė, visas miškas aidėjo, net žiogai buvo nutilę. Griežė įsižiūrėjęs į ateinančią mergaitę. Tai nebuvo šiuo kartu Aužbikų Pukštaičia, tik jo, artisto, antrininkė, kuri grįžo atgal į savo būstą, į artisto širdį. Nuo pat kalno, ligi tik ją išvydo, Mykoliukas ją imte ėmės į save, artino sau Severja, rydamas erdvę, ir kai priėjo visai artie, nebenuleido savo akių, tik didelėm didelėm, pilnom bekraščio džiaugsmo ir pasigėrėjimo žiūrėjo stačiai jai į akeles. Severjos akys, taip pat plačios plačios, lyg atropino įleidus, kiek suvilgusios, taip pat pasižiūrėjo Mykoliukui į akis pilniausiu pasitikėjimu ir be jokių reikalavimų ar pretenzijų. Taip, kaip ji mokėdavo susižiūrėti su savo motina ir akimis susikalbėti, kai pabaigdavo rietimą austi, kai griausmas sugriausdavo, kai nueidavo gubų statyti: regi, kiek, kaip gražu, kaip baisu, kaip gera?

Abudu sakės: regi, kaip šiandien slopu, drabnu, ir vis dėlto kaip miela malonu gyventi, nors tiek vargo baudžiauninkams žmonėms. Mykoliukas nieko nemąstė, tik žiūrėjo, žiūrėjo į akeles neatsitraukdamas, kaip pirma žiūrėdavo į savo erdvę. Dabar jis bus radęs naują erdvę, kuriai vėl šypsosis, kuria gyvens, dėl kurios nematys dienos vargų ir sunkumų. Severja irgi nieko nesakė, tik atsisėdo grečimai ir ėmė smilgeles, ašarėles smaugyti, į vieną šluotelę dėlioti. Pagaliau tarė:

– Kad aš tau, Mykoliuk, šitą kutą prie kepurės prisegčiau, tai gražiau būtų nekaip Pats-Pamarnecko vežėjui povo plunksna...

Ir nusijuokė. Nusijuokė ir Mykoliukas, sustodamas griežęs; ne balsu, tik kažin kaip savo viduriu. Jo krūtinę, gerklę kažin kas neapsakomai meiliai kuteno ir vertė balsą daryti bul, bul, bul, o krūtinę liūliuoti.

Ir daugiau nebegriežė. Kam begrieš, kad dabar jo krūtinėje, visame jame buvo tokia muzika, kurios jis negi išreikš menku savo griežtuvėliu, dar menkesniu prisimanymu.

Sėdėjo abudu ir nieko daugiau nebekalbėjo. Jiem buvo gera. Taip gera, kaip pilnu žiedu pražydusiems žolynams. Jie tarpsta, kvepia, lapeliai kečias į šalis, iš sunkumo

lėpsta. Jie gražina pievą, traukia į save bet kurio gyvio akis. Ir nė vienas vabzdys neaplenkia jų nepabučiavęs, ant jų nepasilsėjęs. Tik vienas nedorėlis žmogus tuoj siekia jo – nusiraškyti ir pavarčius pavarčius numesti, kad be laiko nuvystų, jau užmirštas.

Ką jiedu galėjo vienas antram pasisakyti? Kad myli viens antrą, kad jiedviem gera draugėje? Juk tai ir be žodžių aišku!

Dar pilniau. Žodžiai arba ne viską tepasako, arba per daug pasako ir atvėsina vidų. Žodžiai – garas, išsišnypščia ir nebekečia vidaus.

Saveikių dvaro prižiurna Daisia visas nušvito, išvydęs, jog Aužbikų kompanijėlės dar nesuskubo atidūlinti paraistėn. Oro slopumas visus darė nerangius. Visi šiandie ėjo lyg be tikslo, o Mykoliuko muzikai nutilus, ir visiškai buvo sustoję, kas kur šnekučiuoti, kas kur gėlelių pasiskinti. Paantvalnyje tebuvo ta viena kompanija – Mykoliukas Šiukšta ir Severja Pukštaičia. Tai įgaliojo senį tijūną prie jų prisidėti, kad nebuvo jo eilės vyreniųjų. Lengva širdimi, nemažu ūpu, tampriu žingsniu pasileido iš miškelio parugėn. Akys jam blizgėjo, kaip išvydus senai senai bematytą artimą ar mylimą giminę. Rodės, puls, prispaus prie krūtinės, išbučiuos veidelius tai jaunutei porelei. Ne, ne porelei: Daisia tematė vieną mergaitę, o vaikino, nors jis sėdėjo čia pat pašonėje, kone prisiglaudęs, nematė. Ag nematome sekėjo, kai skubinamės pasveikinti jo ponią ar poną. Ir šiaip jau Geišė šiuokart nieko daugiau nematė: nei majestotingai liūliuojančių rugelių, nei margos, storai prižėlusios pievos, per kurią jam reikėjo bristi, nei rudo šiandie dangaus ir tokio pat rudo tiršto oro. Tematė vieną Severją, nes į ją vieną težiūrėjo savo vidaus, ne kaktos, akimis.

Ir abudu sėdinčiu tuojau pamatė iš raisto išsinėrusį paprastą jų šventavakarių bendrą, dėl kurio jiemdviem šiaip jau buvo nei šilta, nei šalta. Pasergėjo ir pagreitintą jo žingsnį, ne tokį šabasinį kaip kitomis poilsio dienomis. Pasergėję žingsniuojant tiesiai į juodu, pajuto šiandie kitaip būsiant, nelaukiamą įlįsiant į tą orą, kurį tik ką buvo susidarę patys sau, sau vieniem, kurio pavydu buvo, kad kiti kvėpuotų; įlįs ir sudrums užkerėtą jų meilės sritį.

– Dėdė Geišė ateina... – patikrino tačiau ramiai Severja, nepakeldama akių nuo savo žolių šluotelės, vis dėlto ėmė smarkiau alsuoti.

– Tijūnas ateina, – patvirtino Mykoliukas ir nė nejusdamas rankom pasirėmė vejos ir kažin kaip nukėlė save bent per žingsnį nuo Severjos. Kiek pirma jam buvo pasidarę jauku, tiek dabar tapo nebejauku. Kaipgi? Jis, Mykoliukas, bus besėdįs ne tik drauge su savo nuolatiniu prižiurna, dar abipus tos pat mergaitės! Baisiai bus netinkama...

Mykoliukas daugiau kaip kits kas visoje seniūnijoje buvo supratęs su Saveikių tijūnu. Jau keliolika metų jo ausyse skamba vis tie patys dėdės Geišės raginimai: „Mykoliuk, šen, Mykoliuk, ten“. Jau kelioliktieji metai jis nuolat sukaliojas Geišės akivaizdoje. Vis dėlto ir šiandie, kaip ir iš pradžių, juodu tebebuvo lygiai tolimu vienas antram. Mykoliukui Rapolas Geišė tebebuvo, kaip ir buvęs, tijūnas, ūdytojas, Pats-Pamarnecko akis, tiesa, niekados jo nepalietęs, tačiau visados galįs jį perlieti savo bizūnu už bet kurį neįtikimą. Geišei jis tebebuvo tas pats vergas, pastumdėlis, vaikiščias, palyginti su juo, prižiurna. Ir kas galėjo susidaryti bendra tarp įsakytojo ir klausytojo, tarp seno ir jauno? Viens rėkavo savo įsakymus, nė nežiūrėdamas, kam; antras atsidėjęs vykdė tai, nė nežiūrėdamas, kokių akių ar uostų yra tas, kurs dvarininko vardu laiko savo rankoje baudžiauninkų valdymo ženklą – bizūną.

Be pagarbos, kurios buvo Geišių Geišė pelnęs savo asmens savitumais, kaipo dvariškis, jis galėjo dar pasigirti tuo, kad visi baudžiauninkai tikrai jo bijo, vadinasi – klauso,

nesipriešina, tuojau daro jo valią. Vadinasi, dvaras buvo aptikęs kaip tik tokį tarną, kurs sugebėjo dvaro santykius su mužikais sudaryti ir palaikyti – baile. Ir Mykoliukas, kaip ir kiti, buvo įbailintas, pavergtos dvasios. Namie jį buvo pavergusi brolio šeima ir padariusi – dėde; dvare jį buvo pavergęs įsakytojas Geišė ir padaręs – tylia mašina darytoja. Taigi net dabar čia pabarėje, nedirbamą dieną, toli nuo dvaro ir jo darbų, kur jį dengia ištisa giria, kur tai valandai baudžiauninkai jaučiasi esą sau žmonės, kur ir Mykoliukas sugebėjo sudaryti sritį ir patapti jos karalaičiu, mylimu ir mylinčiu, – jis lygiai taip pat būtų šokęs, kaip ir dvare, ligi tik būtų išgirdęs: „Mykoliuk, šok ten“. Taigi ir dabar jis visas tiktai klausė, ką jam tijūnas tars ir lieps padaryti.

– Sveika gyva, Severiot! Ko taip viena šiandie, be draugių, daisia? – tarė dėdė Rapolas, draugiškai, neapsakomai prietelingai nusišiepdamas. Ir klastelėjo kiek į šalį, bet kad kalbindamas galėtų žiūrėti jai į veidą.

– Sveikas, dėde, – atsakė Severja ir siekė jo rankos pabučiuoti.

Geišė visas nuraudo. Pagrobė mergaitę už rankos, ištempė ją, kad sėdėdama nepasiektų jo lūpomis, ir ėmė svavalingai kratyti ir truksėti.

– Na, jau, daisia, ir „dėdė“! Juk štai ir Mykoliukas namie, daisia, jau dėdė. O tu jo turbūt nė karto dar nesi tuo vardu pavadinusi. Pabūkime, daisia, nors vieną dieną – broliai.

Rapolui patraukus Severja už rankos, nuo kelių jai nubiro visos smilgelės, ašarėlės ir žvangučiai, iš kurių mėgino sudaryti neva Mykoliukui kutą prie kepurės.

– Severiotė, daisia, nesiliauji knarpius dirbus. Tai krembliauji, daisia, tai uogauji, tai lapauji. Kaipgi, daisia, bepavadinsime tai, ką dabar darai? Vainikauji? Žiūrėk, kaip visa apsidraikei žolelėmis, daisia, kaip vištytė, ruošdamasi perėtų. Ė, ką gi? Metas. Mergaitės veikiai sensta. Kad nesentų, vienas tėra vaistas – ištekėti. Tada vis vienoda esti iki pat 45 ir daugiau metų, kada jau, daisia, tikrai pasensta ir niekas nebegali apsirikti. O gal jau ir ruošiesi už kokio beūsio?

Kalbėjo Geišė visai nebe taip, kaip kalbėdavo, atėjęs kur nors pavarytų. Kalbėjo kavalierišku ūpu ir taip Severja kepino akimis, taip badė jomis lyg ylomis, jog tasai svavalingumo ūpas ir ją pagavo.

– Dėdė brolis šiandie linksmas. Kuo gi džiaugies? Bene pats sumanei kokią „bobą kvailę“ vesti? Ag taip pat būtų pravartu, kad nesentumei, jei tai tikras vaistas nuo senatvės.

– Kva, kva, kva! – nusikvatojo Geišė garsiai ir širdingai, net atsilošdamas, net abiem rankom lyg malūno sparnais aukštyn pamodamas ar paketinęs iš juoko ir didelio džiaugsmo kūliu aukštynelkas pervirsti per savo galvą, kaip daro piemenukai.

Širdingas juokas pagavo ir Severją. Pakrizeno ir ji. Pagavo ir Mykoliuką. Išsišiepė ir jis, tačiau visai ne taip, kaip šiepdavosi savo svajonėms, veikiau taip, kaip neapčiaupia dantų kvailokas sodietis, kada jį kalbina ponas, o jis nedrįsta ir nebežino, kas čia beatsakius. Arba kaip šypsos žmogus smarkiai sugauta galva.

– Klausyk, Sever! Visi pasakoja, kad tu esanti pirmoji šiame miške krembliautoja, pirmoji išrenkanti pačius gardžiuosius kremblius. Nejaugi, daisia, tu nebijai ankstyvais rytais eiti miškan? – toliau kalbino Geišė.

– Tai ko gi čia bijosi? Miškas žinomas, visi šuntakiai išvaikščioti ir nėra tokių tankių, iš kur nebūtų matyti saulės. Ji teka antai iš anapus mūsų galasodės. Eik ten link, ir išeisi nosies tiesumu savon pusėn.

– Bene visados saulė šviečia?

– Didelio čia daikto, jei ir kiton pusėn išrioglintumei: dveitas varstų daugiau prabėgti.

– O jei vilkas, meška – am? – pabaidė Geišė Severja, kaip baido mažus vaikus.

– Ne toks jau čia miškas, kad tiktų vilkams ar net meškoms stoti. Nėra čia jų. O kitoms žvėrelėms gana žąsienos ar vištienos. Kam čia joms – mergienos!

Geišė vėl nusikvatojo iš visos širdies tokiu nervingu širdies balsu, jog net klausytojus suvirpino. Ir Severjai visiškai linksma pasidarė.

– Daisia, klysti, mergele, manydama, jog miške nėra tokių, kuriems tinka – mergiena... Nepaniekintų, daisia, lūšis piktoji įdrėksti, o dar aržesnis už lūšį bernelis jaunasis...

– Bernelių miške aš, tiesą pasakius, dar nesu nė karto susitikus. Tokiuo ankstyvu laiku, kaip aš kad krembliauju, jie, tinginiai, nepaslenka, o gal labiau už mane, mergelę, miško bijo. Lūšis pikta, tai teisybė, ji galėtų gerokai žmogų apdraskyti. Tą pat padarytų ir dvigubai mažesnė už ją mūsų katė. Bet reikia, kad jos pasiustų ar ką. Šiaip jau lūšis tokia pat baili, kaip ir kiaunė. Nuo žmogaus slepias, ne kelią jam pastoja.

– Bene tu esi, daisia, lūšį mačiusi? – jau rimtai nustebo Geišė.

– O kaipgi? – gyvai perkirto jį Severja. – Lūšis kelias lygiai su baudžiauninkais, auštant, medžioja lig pusryčių, paskui kiek ilsisi paėdus, o kai saulė gerokai įkaitina jų kinį, išlenda ir ima žaisti. Aš žinau jų kinį šitame raiste, tai tyčia jas paseku nuėjus. Jos taip pat žaidžia kaip voverytės, nors didžiulės. Jų laipumas nepasakomas. Pasileis vyti viena kitą aplink drūtą pušį, ne žemėje, tik sraigiu aukštyn, tai net akys raibsta. Juokai vieni. Andai neiškenčiau ir papliauškėjau delnais. Tai žlebt žlebt abidvi žemėn, bet į mane priešakiais – šypt šypt man, ak tu jejem, kaip baisiai, kaip piktai: maniau – jau šoks ant manęs, o jos dulkt, dulkt į tankį, ir tiek jų bemačiau. Gražūs tai žvėreliai, tik kam jie tokie pikti kitiems, jei tarp savęs taip gražiai žaidžia? Ot, kad jos užšoktų man ant rankų kaip mūsų katytė, tai aš mokėčiau su jomis pažaisti...

Severiutė tauškė plepėjo, dėstydama į kutą išbirusias savo smilgeles, ir nė nepasidomėjo, kokį įspūdį daro savo pasaka.

– Kažin ką plepi! Daisia, lyg būtumei ragana: su miškiniais užsigeidei žaisti, – bailingai pertarė Daisia.

Baimė baime. O pasaka dėl to galutinai pavergė abudu klausytoju. Mykoliukas dabar jau vėl šypsojos, kaip pirma – savo mintims, savo valstybei, kur viešpatauja karaliūnaičia, kaip dabar matyti, miškinė. Geišė ryte rijo mergaitę, kuriai lygiai jauku su nekenksmingais, nekaltais žiogeliais pievoje, Dievo patiestame divone, kaip ir tamsiame miške su laukiniais.

– Iš jūsų matau, kad nei vienas, nei antras nenorėtumėte krembliauti lūšių srityje, – pašiepė klausytojus.

Mykoliukas nieko, sutiko, o Geišė užsigavo ir, padaręs rimtą miną, tarė:

– Ką žinosi...

– Tai derėkime! – erzino jį Severja.

– Susilažinus gal ir pavojinga būtų eit miškan apyaušriais, kada ne tik žvėrys, ir visos dvasios pakirdusios. Vis dėlto, jei būtų geros lažybos, aš sutikčiau.

– Na, tai iš ko? – nesiliovė Severja.

– Iš rankos tos mergelės, kurią aš myliu. Jei ji pasakytų man: „Ateik pačiu vidunakčiu, į patį tamsųjį tankį, pačioje miško glūdumoje, jei nori mane laimėti“, aš eičiau.

– Kam gi taip brangiai? Geriau ateik tamsta piršlėmis į savo mylimąją, ir taip eis.

– Taigi, kad žinočiau, eičiau. Dabar reiks sukčiau patirti...

Ir pataikęs valandą, kada Mykoliukas lyg kažin kur nusigręžė, šnibžtelėjo Severjai:

– Ateinantį šventadienį, saulei tekant, Girstupio šlaite ar man bus žūti, ar būti. Kas gaili manęs, tegu ateina vaduoti.

– Kaip sakai? – išplėtė akis Severja.

– Tai slapta, kurią tegali patirti – tenai, – pabaigė Daisia ir atsistojo, nes jau artinos į juos bent dvi voros žmonių.

– Mykoliuk, kas tau šiandie pasidarė? Ko tu negrieži? Mes jau manėm, jog tu kur išnykai, – ėmė prikaišioti priėję.

Mykolas tik dabar susigriebė senai jau savo griežtuvėlį esąs panuovalyje padėjęs ir visai jį užmiršęs. Tad griebė jį nusigandęs ir pagavo linksmai čyruoti: „Kai noriu, rimtai dirbu, kai nenoriu, tinginiauju“. Dvejetai ėmė suktis. Tik Severja vis tebesėdėjo vietoje, negalėdama atspėti, ką gi tai reiškia dėdės Geišės žodžiai, kokią paslaptį žada jis apreikšti kaip tik toje vietoje, kur lūšys vaikus vadžioja. Suprato tačiau, jog ta paslaptis ją kliudo ir labai intriguoja.

Pakviesta šokti betgi atsijokėjo, šoko stačiai ir ėmė kaip padūkusi suktis: čiūkš – čiūkš – čiūkš.

Mykoliukas, kaip ir pirma, jai griežė. Tik ar be vienam Mykoliukui Severja šoko?

Aužbikų kaimas, išsitiesęs ilga virtine abipus neapsakomai purvinos gatvės, kur vežimai rudenį ir pavasarį kiaurai klimpo, stovėjo nuostabiai gražiame kalne, ne kalne, veikiau skardyje gilaus slėnio, kur žėlė miškas. Per jo viršūnes buvo matyt antras skardis, dešinėj ežeras. Apylinkė juos vadino keturių bažnyčių vieta, nes tiek jų iš Aužbikų buvo matyti. Tiek jiems iš to ir tebuvo gerumo. Šiaip jau pilkas, surūgęs buvo jų, kaip ir kitų kaimiečių, gyvenimas.

Jei reiktų trumpai apibrėžti anų laikų gyvenimas, pasakytume: minimum ištaigų, bet kokių patogumų. Viskas daryta tik tiek, kiek būtinai reikalinga, be ko jokiu būdu neapsieisi, norėdamas išlikti gyvas. Pilkos dūminės mažutytės pirkelės, pilkos mažutės klėtelės, pilki ir kiti trobesiai. Ir viskas mirštamai nuobodžiai, vienodai sustatyta. Tebuvo vienas skirtumas. Kas visą sodybą turėjo iš vienos pusės gatvės, destis platesnę, tas pirkią ir klėteles statės abipus kiemo. Kas sodybą turėjo siauresnę, bet ilgesnę, tas pirkią statės vienoje pusėje gatvės, klėtį – antroje. Ar šiaip ar taip, tos dvi trobos stovėjo, iš pirkios lango turėjo būti matomos klėties durys, matomos dieną, matomos ir tamsią naktį. Tam tikslui buvo šviesiai dažomos, kad ir tamsoje baltuotų ir reikštų, ar uždaros, ar vagis bus jas atsidaręs.

Ne tiek dėl kūčių, kiek dėl klėčių ūkininkas ilgų rudens nakčių nemigo. Rietimus pavogus, skaudžiau buvo neg arklius. Arklių galėjai pirkt, audimų kiekvienas taisės sau. Taigi gera šeimininkė, – o lietuvės visos geros šeimininkės, – turėjo visa to pasitiekusios ne tik visam savo amžiui, dar ir vaikams kraičiui.

Ūkininkas nepasikliovė užraktu.

Gelžinis jis buvo ir vadinosi spyna, vis dėlto buvo tai tik paprasti gelžiniai skląsčiai, atšaunami bet kokia gera vinimi, bet kokiu raktu.

Menkutė buvo Pukštų, kaip ir kitų, pirkelė. Ji teturėjo du nedideliu ketvirtainiu langu keturiais stiklais: vieną į kiemelį, antrą į gatvę, abudu krikštasuolėje. Tiesa, buvo ir kitudu. Tik jie veikiau reiškė vietą, kur turi būti langai iškirsti, neg pačius langus, nes, kad nešaldytų vidaus, buvo užšaunami lentomis iš vidaus. Jie buvo lygiai keturissyk mažesni už tikruosius langus ir vadinosi – prisimerkėliai, vadinas, kaip nesveika žlibakio akis.

Praktinė jų vertė buvo jokia, ir sunku dabar beatspėti, kam jie buvo iškertami, vienas priešais krosnies kaktą, antras ties lova. Nebent tai rudimentinė senovės liekana.

Asla buvo molinė, plūktinė. Visą žiemą pečeliuje (papečkyje) laikomos vištos, kai imdavo iš bado kelti nebepakenčiamą lermą, buvo paleidžiamos palesti. Jos čia, asloje, rasdavo saujelę papiltų grūdų, patrupintų bulvių, pelienės duonos; čia pat turėjo gauti ir kitos joms reikalingos medžiagos – kalkių kiaušinio kiautui. Taigi lesė molį, darė duobeles, paskui tose duobelėse sugulusios krapštės ir dulkėmis gynės nuo ėdančių jas vištutėlių. Tik pratęs žmogus neknapsėjo, eidamas tokia asla.

Moters, mazgodamos indus, neturėjo tam tikro didelio indo samplovoms supilt. Jei jų buvo daug, kiekvieną kartą nešė laukan ir pylė pro duris į kiemą. Jei buvo nedaug, pamazgojus dubenėlį ar ką kita, tingėjo durų darinėti, ypač šaltyje, ir šliukšėjo čia pat į aslą; kad palaidos, nebesuplūktos žemės duobutėse nekeltų dulkių, tyčia buvo laistomos. Viduje laikomas spižius vandens atsigerti ar virti nebuvo užvožiamas. Langai aklinai užkalti, nei žiemą, nei vasarą neatidaromi. Tai gali suprasti, kiek viduje buvo šuto, drėgnumo. Nuo jo langai vasarą buvo visi užburbėję bjauriomis zliaukomis, kurios pūdė spielčius; spielčiai nebelaikė stiklo kvartkų, kvartkose plyšiai leido šaltį. Žiemą buvo storu šepečiu užšalę, užmarmėję ir nebeleido šviesos.

Plūktinė krosnis buvo nuo karščio sueižėjusi, pro ją buvo matyti liepsna. Liepsna mušės plakės iš krosnies tiesiai palubėn, pakriautėn, kur buvo prikraunama pliauskių džiūti. Dažnai jos užsidegdavo ir reikdavo numesti. O nepastebėjai, tai supleškėjo visa troba, dažnai ir visas kaimas nudegdavo. Tada žmonės statės dar menkesnes trobas.

Severja savo pirkios nedabojo ir jos nemėgo taip, kaip reiktų mėgti gimimo vietelė. Ji buvo vienatinis žmogus, kurs mėgo ištaigą ir dailę. Pirkia visa to jai negalėjo duoti, nei ji pirkiai. Ne vieno žmogaus galia nugalėti visa susidariusi tvarka.

– Kur moters ruošias teliūskuojas, švaros nepalaikysi, – teisinosi vyrai.

– Kur vyrai dirba, tašo ir suka, nevaliosi pašluoti, – teisinosi moters.

Ir visi rimo, sutikdami su ta santvarka, kuri yra, nė nenuvokdami, jog gali būti geresnė jų buityje.

Pagaliau pirkia tebuvo ruošos ir darbo vieta, nelyginant skalbykla ar kuliamasis jaujas. Per kiauras dienas šeima buvo orie. Tėvas su sūnum dirvoje, bernas su merga dvare, močia su dukterimi kamaroje, dienadaržyje, darže. Jomdviem buvo darbo, jos sukos po pirkią, po namelį, net viesulą kėlė. Tai kur čia švaros ir dabos besužiūrėsi. Dirbk nuo saulės patekėjimo iki pat nusileidimo ar net sambrėškos. Darbas darbą veja.

Jei dėl švaros moters negalėjo pasiteisinti, tai dėl dabos nenujėgė, jog jos mėgsta dabą. Kur jų vienų buvo kertelė, ten ir dabos buvo, o su ja net ir švaros.

Kai pirkios stalą, suolus, langus ir palanges Severja temazgojo vos keletą kartų per metus, kiemelį šlavė kas šeštadienis, ir jis visados buvo švarus švarus, daug švaresnis, mažiau prišiukšlintas negu troba. Ką besakyti apie rūbų klėtį, kurią ji viena teglobojo. Prieklėtis, net akmuo pasistoti švietė baltumu, nė žymelės, kad kas būtų jį pasistojęs purvina ar tik dulkėta koja.

– Pas tave taip švaru, jog net nedrąsu stotis, – kalbėjo draugės, atbėgusios pasikieminėt ir dairydamos; ne ko nauja ieškojo: jos aliai daiktelį čia žinojo, tik kad akis mėgo. Gražiai obliuotos ir sandariai suleistos grindys ir lubos. Sienose, grindyse nė dulkelės; pabalkiais, sąsparose nė vortinklėlio. Sienose, kur neprikabinėta drapanų ir nėra lentynų rietimams, penketas grafikos paveikslų: Dievo kančia, palaiminimas tiems namams,

šv. Jurgis vaduoja karaliūnaičią, šv. Brigita ir dar kažin kas. Šv. Jurgio kepurė iš tokių strauso plunksnų, kurios tedygsta artistų vaizduoklėj. Ir tos tėptelėta varsa. Visų spielčiai sveiki ir žiemą vasarą puošiami žolėmis. Švęstų ir nešvęstų žolių bei žolynų buvo pilni pabalkiai. O viduryje gražiai atsišvietė savo geltonumu didelis šiaudų sodelis ir didelė Šv. Dvasia ar karvelis, padarytas iš žąsies kiaušinio. Indauja ir skrynia gana sumaningai išmargintos žaliai geltonomis gėlėmis. Net vienatinės kėdės atkaltis buvo išdrožinėta piešiniais ar paįvairinta kiaurynėmis. Net ir grindys išbarstytos smarkiai, bet gardžiai kvepiančiais sukapotais ajerais. Buvo taip jauku, kaip geros skonies miestietės gulimajame. Nejauku čia būtų buvę tik vyriškiams. Bet jiems čia nebuvo vietos: jie čion nesilankė.

– Ak, sesei, kur tu ir laiko begauni visam kam taip padaryti? – kalbėjo draugės.

– Ir nė bluselės! – pavydėjo visos sukapotos blusų, jog, rodos, piršto nebebuvo kur pridėti, kur nebūtų kaip yla įdurta. O Severjos kakle, tai turbūt ir visame kūne, nebuvo jokios žymės.

– Turbūt ant tokios jau žemės jūsų klėtelė – ar ajerai baido, – stebėjosi, nežinodamos, jog blusos kiaušinius deda į dulkes ir šiukšles, kurių neišvalius, neišsibodėsi nė blusų.

Gerai vėdinamas trobesys niekuo nepadavė, nei pelėsių, nei moterų kvapu. Vis dėlto čia buvo kažin kokio erzinančio skonį kvapo, dėl kurio ir draugės čia atbėgdavo.

Štai Magdė stovi tarpduryje, kažin ką užantyje rankoje laikydama. Kalbas su Severja ir nedrįsta pasisakyti, ko ji čia atbėgo. Severja ir pati susipranta.

– Duokš jau, duokš riekelę. Kurių gi uždėti: ruduokių, grūzdžių, paliepių, paberžių? Nors šiandien penktadienis, tai visą šeimą gavau savo raugintais krembliais papenėti. Tačiau gal dar liko.

Kalbėjo, kilnodama čia vieną, čia antrą puodynėlę, imliodama iš jų akmenis ir švarutėlaičius medinius dangtelius ir ieškodama kremblio draugei uždėti.

– Ak tu, gardumėlis rūgšties! Kaip tu taip ir padarai! Šiandei penktadienis, nėra ko valgyti sausai. Eisiu, sakau, į Severiutę, be neturi kremblelių. Dėkui, dėkui, gardžiai užkandau!

Štai kokiuo kvapu kvepėjo (padavė) Severjos klėtelė vasarą. O žiemą jautri nosis galėjo pajusti spalgenų ir bruknių kvapelį, jei jo neviršijo mėtų, ramunėlių, čiobrelių žiedų kvapas.

Ič gerai viešnelei Severja išsinešdavo šaukštą grietinės ir apdažydavo paliepę ar grūzdį, kol uždės ant riekės menkos duonos. Visa tai buvo taip apetitinga, jog net nosį sukė ir seilę varė. Tikrai sakau, tai toki skanėsai, kokių tegali patiekti labai išmintinga virėja savo smailižiams.

Rudi, melsvi krembliai buvo tikras pokylis namiškiams ir draugėms pasninko dienomis ir pelnė Severiutei daug meilės ir pagyrimų. O ji visai nenusimanė savo nuopelnų, nesuprato pasakymų „kur tu gauni laiko apsimazgot ar pakrembliaut?“ kad tai buvo daroma tuo pačiu laiku. Ir niekam ji neįkalbėjo, kad pačios pasiraugtų kremblių ir apsigintų nuo blusų.

Pagaliau stambių paplokščių akmenų takas per purviną gatvę gelbėjo kojas nuo susipurvinimo, gelbėjo ir klėtelę nuo dulkių.

Reta viešnia klėtelėje buvo ir pati motina. Ji tenkinosi, kumščiu pabeldus į galą, prie kurio viduje stovėjo lova dviem gulėti, ilgais per visą pagalviais ir minkštais patalais, kuriais klojo žiemą vasarą. Nuo mažiausio dunkstelėjimo į sieną iš oro klėtelė visa vir-

pėjo ir ūkė lyg tuščias puodas. Tai negalėjai nenubust. Apie Severją sakydavo, tereikią paliesti siena, ir ji tuoj ant kojų: tokia esanti budri ir klusni.

Severjai, išeinant į žmones, nebūtų tad buvę ko gailėtis ūkio buities, bet daug ko būtų buvę gailėti – mergos buities. Ji buvo savotiškai laiminga, slauni ir verta nemenko likimo. Tačiau gyvenimas kitaip pasuko savo ratą.

Šį šeštadienį Severja kaip paprastai buvo nuvargus dienos darbais ir miegan krito kaip akmuo į vandenį, nors labai buvo suneraminta rytykščia diena. Rytoj, kaip paprasta, visi, be vieno, turėjo eiti bažnyčion. O ji, kaip paprasta, turėjo prieš tai suskubti pakrembliauti. Vis tai, – kaip paprasta. Nepaprasta buvo, kad per šį krembliavimą ji gausianti patirti Geišės paslaptį, kuri, ji nuvokė, arti palies ir ją pačią. Krito miegan ir tuojau nuplaukė į tokias karalijas, į tokias keistenybes, kokių dar nebuvo patyrusi net per sapną. Net apglušo, ir širdis jai ėmė kūju plakti, blaškytis ir plastėti.

Kažin kas iš kažin kur dvelkė be galo maloniai, kažin kas spraudės be galo baisiai. Viena ir kita liejosi į krūvą ir kalnu virto ant jos, jog net išturėti nebegalima. Plaukė srovės juoko ir srovės ašarų, nuo vienų ir kitų buvo lygiai trošku. Matė tačiau, jog visa to galima išvengti. Tik kaip? Nebent tai težino vienas Geišė, užsakęs paslaptį. Galų gale taip jai pasidarė nejauku, lyg kas ją nuogą būtų stumtelėjęs į žmonių būrį.

Pakirdo Severja visa stangi, taip smarkiai ir bailingai stvarstydamasi visa ko aplinkui, lyg viskas nuo jos būtų kritę ir viskas ūmai reikėjo prilaikyti. Visas duknas sutraukė ant savęs, palikdama nuogas kojas. Šnirpštė nosimi, visa apdrikusi plaukais, kol galų gale praplėšė akis ir, lyg bose pro svikį, pro vienatinį langiuką gero vyro kumščiui iškišti, pajuto įtrykštančią į vidų rytų aušrą. Langiukas buvo tiesiai į vasaros rytus, lyg tyčia, kad pirmieji danguj ištryškę spinduliai atsidurtų į jį. Pamėgino vėl užsimerkt, juk šiandien ir jai valia ilgėliau parūgti patale. Tačiau ir per užvožtus akių vokus ėmė jaust įsiveržiančią vidun šviesą, jautės jau likusi visai gyva, daugiau nebemigsianti, tai dar kartą griebės šen, griebės ten, lyg ūmai išgąsdinta, ir atsisėdo kaip plieninė. Savo papratimu metė ant savęs platų, gražų šv. kryžiaus ženklą, šiuo kartu balsu, primygtinai ištardama žegnojimos žodžius. Ir susijuokė; ne iš žegnojimos: tai buvo ištikimiausias ir tikriausias jos apsigynimo ženklas, tik iš savo išgąsčio.

Ūmai visas jos kūno stangumas kažin kur dingo. Dabar širdis tevirpėjo smulkiai, lyg kutendama. Per visą perėjo lyg kokia miela vilnelė, nuo pakaušio, sprando ligi pat pakinklių ir blauzdų. Ir pasidarė jai taip linksma, taip linksma, nors rūtelę imk niūniuoti. Rūtelės neužaldavo, tik staigiai kluptelėjo čia pat prie lovos ir greitai greitai iš visos širdies ėmė berti poterių žodžius. Kad ne pašnibždomis, būtų rodęsis, jog tie „poteriai“ lygu žirniai byra ant kietos lentos: gražūs, baltutelaičiai, sveiki, kirmėlių neįkandžioti ir sausi sudžiūvę. Tarė: „Amen“, ir paliko beklūpanti. Nebežinojo, kas dabar bedarą, – taip jai gera buvo šitoje padėtyje, nors ir visai nebesistok, lyg paralyžius būtų ją palengva ėmęs ir saldinęs. Tik gerokai pabuvus, striktelėjo prieklėtin.

Ramybė ryto, tylumas, nors su savo sąžine šnekėkis: niekas nekliudė Dievui tos šnekos iš pačių aukštybių klausyti. Kaimas tebemiegojo pačiu tvirtuoju įmygiu. Žemės knisiai žmonės tebesidžiaugė, sulaukę sekmos poilsio dienos, tebeknarkė, tebeilsino darbu sustingintus savo narius. Net gyvuliai liovė savo gramą gromuloję, balsu atrijinėję ir dūsavę, ir jie dabar snaudė. Dėl namų sargų, šunelių, galėjai visas klėtis išplėšt ir išvežt. Visa visa įmigina priešaušris.

Severja pasveikino tas vienas šnekutis švilpikas, išlindęs iš senos kiemelio liepos. Išlindo iš uokso, pasipurtė, apsidairė, jog dar per anksti, sušvilpė savo pasveikinimą dienai ir vėl dingo gūžtelėje.

Severiutę buvo bepagaunąs tuščias pasididžiavimas. Štai visame kaime ji ta viena gyva būtybė. Ims dabar, niekam nejuntant, apsiruoš, apsižygiuos, bepalikdama motutei tik valgyt išvirt. Tik tuoj susigriebė maža tegalėsianti padaryti, neprižadindama mergaičių. Be to, paskum dar pasivėluos krembliaut ir nebesuskubs sugrįžti tuo laiku, kada visi pasileidžia miestelio link, nors lig votyvos, atseit dešimtos valandos, jai rodės begalės laiko.

Tai ėmė pati praustis, gražiai, kaip į bažnyčią, kad, iš miško sugrįžus, nebereiktų gaišt, tik papusryčiauti greituoju ir tekinai į kelionę: ar tai juokai – keturi varstai nusispirti! Pasileido plaukus, ilgus, tankius, geltonus kaip vašką, išsitraukė iš už balkio šerinį šepetį sakuotu kotu, nusistebėjo, kaip jis gražiai, sumaningai ir tvirtai storais siūlais apipintas, ir ėmė juo šukuotis.

Plaukai – ne nuobraukos, buvo jauna, tai nepiga buvo išpešti. Džiaugės, kad dar nesmunka, ir šukavos, braukinėjo per juos, atsisėdus ant slenksčio, ir visai užsimiršo, ką bedaranti. Jaunos mintys vėl pasileido į tą pačią paslapčių sritį, kur buvo buvusios naktį, kietai įmigus. Įstrigo dabar jai įspėti, ką gi reiškia matytieji sapnai, bent susekti, kaipgi ten viskas buvo, kokia ten istorija buvo jai išsidėsčiusi. Tada būtų lengviau ir štikti, ką gi ji norėjo pasakyti. Ir kankinosi, veltui bandydama sumegzt į vieną protingą eilę visa, kas, kur, kaip.

Pagaliau susigriebė ir šoko pintis bizus. Į galus įsipynė paprastus kasdieninius pilkus raištelius, tik susiprato tai šiandie kažin kodėl nederėsiant. Šoko tad į skrynią visai naujų, raudonų. Ir visa kita, ką tik dėjos ant savęs, šiandie rodės jai vis netinkama, vis reikėjo ko kita griebtis ir vis gaišti. Pagaliau pusėje tualeto, pamiršusi pačius reikalingiausius anais laikais apdaro dalykus, prikaištį ir skarelę, vienaplaukė, basakoja, užtat baltutelaičiais marškiniais ir stikluotu sijonu bei tokia pat striuke, nei klėtelės neužšovusi, pasileido kaip stirna šokinėdama per atšlaimo ir kluonų tvoras. Bėgo pakluonėmis į pakalnę, į girią; ne kiauliarisčiu, tik žengdama, kaip per lenktynes, stengdamasi, anot to, aplenkti savo šešėlį. Taip tebėga tie, kuriems rūpi praeitis užmiršt ar ateičiai užbėgt už akių.

Tą valandą ji tikrai nedaug ką teatminė iš praeities ir nieko nesurojo iš ateities. Jokių aiškių vaizdų ji neturėjo, lyg aną šventadienį nebūtų nieko atsitikę, nebūtų buvę pagiryje nei Mykoliuko, nei Geišės. Bėgo paprastais takais, paprastu atspėjamu laiku pakrembliaut, ir tiek. Ko jūs daugiau norite, ką čia daugiau štinkate? Skubinasi? Kad galėtų laiku sugrįžti... Ko gi daugiau?

Mažutėje saujoje galingais trumpokais pirštais, kaip darbininkės bulbakasės, nešėsi pintinėlę. Visas jos stuomuo nedarė jokio ypatingo įspūdžio. Tokių mergelių antai pilna bažnyčia. Visos jos, jei kuri tik ne ligūsta džiovininkė, ne padaryta, reiškia, nesužavėta ir dėl to nepagydomai nykstanti, buvo tokio pat stipro kūno, taip harmoningai išlavinto darbais, kaip neišlavina jokie sportai. Stiprios gamtos stiprūs padarai.

Šmūkštelėjo į girią ne takais, tik stačiai į šlaitą, kur buvo lūšių, bet kur augo ir puikiausių kremblių, tokių krušnių kaip kremzlės, jog net dantyse gurgžda. Taigi prisirinks pačių jauniausių, neperaugusių, dar nekirmijusių, neapglebusių. Te sau vėlyvesniems krembliautojams tokie lieka.

Ir, viską pasaulyje užmiršusi, ėmė greit greit tursinėt aplink medžius, raudama tuos, kurie „iš po samanų marškos sarmatlyvai kyšo“, kaip Anykščių šilelyje. Nė vieno karto nepakėlė akių, kol išėjo, kur rečiau medžių.

Čia rytų saulė pašvietė tiesiai į lazdynų krūmą, visą jį nudažydama raudonai. Dirstelėjo ten link ir žaliame pasienyje išvydo, jai pasirodė – milžiną, visą liepsnojantį tviskantį. Ir tokia bailė ją perėmė, jog ji sukliko nebe savu balsu ir taip šiurpulingai ėmė klykti, lyg proto netekusi. Plačiai akis išvertusi, veizėjo į vyriškį ir, lyg jo nepažindama, spiegė kaip šunų apnikta mažmergė, neturėdama kuo gintis.

– Severiut, ar pablūdai? Gi tai aš, daisia, Geišė, ne koks pojuokas... Sever, atsijokėk, susimildama... Pagaliau žinokis, aš einu šalin... – kalbėjo tijūnas Daisia, iš pradžių nuo krūmo, paskui prišokęs prie jos, paglostęs ją abiem rankom, per pečius ir vėl atšokdamas atgal nuo nepakenčiamai skaudaus spiegimo.

– Oi, kas čia? Tai čia tamsta, dėde? O kodėl gi toks... Kam gi toks raudonas ir nemirkčioji... – ėmė pagaliau kalbėti, visa perbalus, visa drebėdama, visa uždususi, akyse tebematyt buvo didžiausias išgąstis.

– Daisia, tas pats, tas pats, – pradžiugo Geišė. Vėl prišoko arčiau, priglaudė mergelę į sau, prisispaudė jos galvelę, pabučiavo į kaktą, šiurkščiu savo delnu perbraukė jai per skruostą.

Severja nesipriešino, lyg pajėgos netekusi; net užsimerkė. Glūdėjo Geišės glėbyje, leidėsi pasodinama po medžiu. Geišė kažin ką jai šnekėjo ilgai, lipšniai, su ašaromis akyse. Turbūt žadėtąją paslaptį. Glostė jos ranką, petį, kaklą. Pasilenkė jos galvelę, ėmė bučiuoti akis, kaklą, plaukus, kol įkniubo į lūpas ir nebenorėjo beatsitraukti. Maigė kankino krembliautoją, o ta vis nei žodelio, nei pritarimo, nei pasipriešinimo; jokiu mostu, jokiu raumenų timptelėjimu neatsakė į visus karščiausius Geišės mylavimus, saldžiausius jo žodelius. Plačiai išplėstos ir lyg miglotos jos akys tereiškė, jog jai nelabai tai visa ta malonė. Vyrišką meilę ta gamtos duktė gėrė lygiai taip pat, kaip gėrė ryto rasą ar aušros šilumą; gėrė, kol dar nebuvo nuodėmė, kurios jau tenka bijoti.

Gal to ji ir pabūgo, kad ūmai it balandis spurstelėjo mergaitė iš Geišės rankų, tiek jos ir tematė.

Bėgo Severja namo kaip skraistė, dar greičiau neg iš namų, ir vis dar puse savo sąmonės tegalvojo:

– Argi tatai reiškė nesuprantamas mano sapnas? Ar tai ir yra pažadėtoji paslaptis?

Parbėgo namo ir įsikniaubė į priegalvį. Nei pusryčiauti, nei bažnyčion eiti. Ji girdėjo, kai motina vieną kartą pabeldė į sieną, po valandos antrą, ir neatsiliepė. Viskas dabar buvo labai tai jai. Ir tik kai viskas nurimo, kai visi išėjo išvažiavo bažnyčion, pašoko ir pati galvatrūkčiais iškurnėjo paskui.

Bažnyčioje, pilnintelėje žmonių, jai buvo piga nugrimzti, kad niekas nepasergėtų, kaip ji priilsusi ir visa nušilusi. Gulėjo kniūpsčia ant grindų ne iš maldingumo ar atgailą darydama, tik kad buvo lyg girta ar kuo apipenėta. Severja jautėsi lyg nebe ta pati bėsanti, lyg viskas joje susitraukė, susispaudė ir kažin kas darosi. Nors nieko nebuvo valgiusi, valgyti visai nenorėjo, tik troško gert. Ir nė valandėlę neišnyksta iš jos vaizduotės – vyriškis, ir ne kas kitas, tik Geišė.

– Padaryta... – smilkterėjo jai per galvą, ir visa nutirpo: aiškiai pajuto, jog nuo tų „padarų“ nėra vaisto; ar, tikriau, yra: tai tas pats padarytojas. Geišė užstojo jai visą saulės šviesą, visą pasaulį, visus žmones. Kiek lig šiol buvo laisva nuo visa ko pašalinio gyve-

nime, tiek dabar buvo pilna to vieno: teatminė tą vieną – Geišę, tegalvo apie tą vieną – Geišę, kurs ją glamonėjo, davinėjo pirmąją meilės pamoką.

O gal nebe pirmą? Ag ji myli Mykoliuką. Tik visai kas kita esama mylėti ir būti mylimai. Mykoliukas, jai rodės, jokių pamokų jai nedavinėjo. Kas buvo, tai savaime. Jųdviejų santykiuose meilė tik formavosi, o išsireikšti davo kur kitur. Su Mykoliuku buvo tik dvasių susituokimas, su Geiše – ko kito. Katroji gi meilė tikroji: ar dvasių svyrimas, ar kūnų? Ar kūnai tik panaudoja dvasių krypsnį? Kurgi tad laukiamoji ir žadamoji mailė: dvasių harmonijoj, ar kūnų patenkinime? Kas bendra dvasių srityje tarp mokyto profesoriaus ir jo tarnaitės, kurią jis dideliu pamėgimu veda ir santaikoje sugyvena? Kodėl lietuvis patriotas „myli“ lenkę, aiškiai nusistačiusią prieš jo idealus, prieš visą jo tėvynę? Ir ar tik ne chimera tas tariamasis dvasių sukritimas?

Tai ne Severja galvojo, ji nemokėjo galvoti. Ją tik gyvenimas pamokė, jog gali būti lygiai galingas dvasių sukritimas, kaip ir kūnų.

Tą pačią dieną, lyg tyčia neleisdamas Severjai ar sau ataušti, Geišė Rapolas, Saveikių dvaro tijūnas, piršlėmis atėjo į Aužbikų Pukštus, Saveikių dvaro baudžiauninkus. Atėjo pats vienas, be piršlio, buteliu degtinės kišenėje nešinas, ir išgąsdino visą Pukštų šeimą, visus Aužbikus.

Pukštų samdiniai nustėro.

– Tijūnas! Pats dvaro tijūnas (ar tai juokai?) peršasi!

Užbartiems pastumdėliams rodės, jog nė Pats-Pamarneckas didesnės garbės nebūtų padaręs Pukštams.

Brolis nesakė nieko, tačiau širdyje buvo nemaža pradžiugęs. Jis jau buvo pradėjęs dairytis į klėtelę, kaip čia jam pačiam joje susisukus lizdelis, ištekinus seselė.

Tėvai iš pradžių nusigando, kaip išgirdę savo nelaimę. Tik degtinė tėvą atvėsino. Jis ir visai nurimo, kai Daisia griežtai pasakė, nieko jam nereikią, nei pinigų, nei galvijų. Žemės negi pirksiąs, gyvuliais negi dirbsiąs jis, dvariškis. Pasiims, girdi, Severja savo skrynią su rūbeliais – ir viskas.

Vienai močiai instinktas sakė: ne! Lietuvės moteries instinktas. Tos moteries, kuri ir į tikrą vietą ėjo, ašaromis paplūdusi. O ką gi besakyti, už tarno, be tam tikro padėjimo. Taigi kaip nukrito Pukštienei širdis, pirmus žodžius Geišei ištarus, taip daugiau ir nebepakilo; kaip ėmė mausti ją, taip maudė vis labiau, kad pradėjo lūpos virpėt, ir ji niekaip neprarijo degtinės raselės, kurios buvo siurbtelėjus, kai iš eilės jai padavė stiklelį. Siurbtelėjo, paspringo, apsipylė ašaromis ir, pastačius stiklelį atgal ant stalo, išėjo laukan.

Visi tai išsiaiškino ne kuo kitu, tik neapsakomu gailesčiu, kad reiks skirtis su ta viena dukterimi. Pagerbė jos skausmą ir sulygo – be jos.

Motinai širdį fiziškai sopėjo, lyg gumbui pakilus. Taigi prispaudė savo paširdį į piestos briauną ir žiobčiojo kalbėjo vis tą vieną:

– Dievuliau... Dievuliau... Dievuliau...

Senis Geišė pro sieną jos dvasios akimis buvo regimas. Antai jis sėdi įdubusiais skruostais... Ir jį jos mergytė gaus bučiuoti? Senis Rapolas tiek teturi, kiek ant savęs, kitką dvaras duoda. O kai nebeduos, tai ubagais eis jos mergytė, mažučiais apsikrovus?..

Driūksėjo per jos galvą baisių baisiausi, juodų juodžiausi paveikslai ir vaizdai, ir vis dėlto nenupiešė jai to tikrojo vaizdo, kaip jos mergytei reiks pergyventi ilgas amžius, kurį jai laiduoja pavydėtina sveikata.

Kai Rapolas su buteliu atėjo, Severjos nebuvo viduje. Ji – „rekolekcijas sėdėjo“ ant skrynios savo klėtelėj. Ji nieko negalvojo. Griaustis ar gailėtis jai dar nebuvo ko, o ateities ji dar nematė. Ir dar viena buvo nuostabu: jos vaizduotė nepiešė jai jokio Geišės paveikslo, kokių jis akių, kokių plaukų, kokių lūpų, nosies, ką taip gerai žinojo apie Mykoliuką. Geišė jai buvo tik gamtos pajėga, pasinaudojusi tik jo rankom jai spaudžioti ir glostyti, lūpomis jai bučiuoti. Geišė buvo tik pasinaudojęs jau tokia valanda, tokiuo laiku, tuo pereiginiu jaunybės laiku.

Severja sėdėjo ant skrynios ir degė, kaip degė ir visą dieną. Lūpelės jai buvo raudonos ir kiek išvirtusios, smilkiniuose tvinksėjo. Sėdėjo, draikė sau plaukus ir nieko nenorėjo veikti. Nenorėjo nei vidun eiti, nors jautė kažin ką ten nepaprasta. Sėdėjo stabu ištikta.

O viduje Rapolas senai jau neramiai dairės, bet tylėjo. Ir tada tik neva susigriebė, kai gavo visų pritarimą, jei dar ne žodžiais, tai palankumu apsiėjime su juo.

– Eisiu įsivesiu jaunąją, – tarė ir išėjo į klėtelę.

Eina Geišė per gatvę, o po jo kojų žemė linksta. Akys paraudo, liepsnos prieš akis draikos. Jei dabar Severja pasakytų jam: ne, tai... tai jam buvo aiškus galas: nebegyventi. Kaip tai atsitiktų, jis nenumanė, jautė tačiau, jog būtų katastrofa. Nedrįso tad peržengti slenksčio merginos klėtelės, svyravo, kaip svyruojama žengti žingsnis, nuo kurio pridera visa ateitis, žūti ar būti. Pasvyravęs pasvyravęs, ne tiek drąsiai, kiek būriškai, akiplėšiškai žingtelėjo.

Dėbtelėjo Severja akim nuo skrynios ir kadgi suspiegs ko ne taip pat, kaip rytą girioj, ir triskart pakratė rankeles, kaip gindamasi nuo ko nemėgiamo. Loštelėjo atgal Geišė, pasirengęs bėgti, kad žmonės nepamanytų ko bloga. Tik Severja riktelėjus nutilo, ir Rapolas be nuotokos pulte įpuolė į vidų, uždusęs, paspringdamas. Atsisėdo šalia, apskabino, prispaudė, pamielavo, kaip ir rytą. Severja ir vėl nieko: nesipriešina, tik ir į jo pusę nė nedirsteli. Jos akelės vėl apsitraukė migla ir nieko nereiškė, kas viduje darosi.

– Eikiva vidun... – linksmai, jaunikaičiu striktelėjęs, tarė Rapolas ir išsivedė mergelę, automatiškai pastatęs ją ant kojų.

Pirkioje Severja namiškiams pasirodė visiškai apglušusi, tai per nevalią suvertė jai stiklelį bjaurios degtinės. Ji nurijo, ko neuždusdama spirito garais, ir visu delnu suktinai nusukė zūbelius, kaip nugriežiama lapai nuo griežčio. Nusišluostė ir taip pat išėjo į namelį, kur buvo prie grūstuvės pastebėjusi alpstančią motiną.

Už durų jau bėgte pribėgo prie motutės, iš tolo išskėstomis rankomis, kaip kitados, kai reikėjo gelbėtis nuo ko nors.

Apsikabino motutės, įkniubo veidu jai į krūtinę. Ir motutė ją apsikabino, kietai kietai prispaudė jos galvelę prie širdelės, tik nebeištarė tų raminamųjų žodelių, kaip kitkart mažai:

– Cit, cit, aš tavęs niekam neduosiu!

Neištarė, ir dukrelei nepasidarė lengva lengva, jauku, nors užmik jos prieglobstyje.

Du instinktu, motinos ir dukters, sukibo; du karkleliu susipynė iš bailės ateinančios audros viesulo, kurs pagaus vieną jų, pasuks pasuks ir nublokš į kažin kokią nežinomą šalį, į neatspėjamą likimą. Ir svyravo svyravo abidvi be žodžių. Kam žodžių? Žodžiais ateitį pagiedos vestuvių daina...

Sodžiuje gandas netrunka pasiekti patį galą. Jau jis visas ūžė, tratėjo. Vieni tyčiojos iš nelygios poros, kiti pavydėjo. Išgirdo tai ir Mykoliukas. Jis vienas nieko nepasakė, savo nuomonės nepareiškė. Nenusigando, neparaudo, tik susirūpino, kaip susirgus kam my-

limam pavojinga liga. Nebegriežė jis tą šventadienį, nebėjo ten, iš kur tol matyt, ar kur girelė ošia. Nei jis pavydėjo, nei kelią užbėgti norėjo, nes jautė – ne jo pajėgoms išvaduoti Severiutė iš tos nelaimės, nes nebuvo ko kita duoti, kas vadintųsi – laimė. Lygiai skaudėję būtų jam širdį, jei jis būtų pamilęs Pats-Pamarnecko dukterį, ir ji būtų pažadėta grapui Marikoniui ar kunigaikščiui Radvilai. Ne jam, ne jam – dėdei...

Tas egoizmo pasipriešinimas, tas veržimasis į savo ateitį, kurs buvo anąkart kilstelėjęs ir nuslūgęs, šiuo kaip tik reikiamuoju momentu nebekilo ir nevertė ko nors griebtis. Mykoliukas buvo ne tragedijoms ar skaudžioms dramoms pergyventi, tik melancholijai, liūdesiui reikšti kitiems, tvirtai tvirtai savo viduje užvožus draminę padėtį.

Tokiam dalykui tinkamas nebent vienų tik lietuvių vidus. Jo viduje širdies sopė, sielos nelaimės apauga kaip gumbas; pasidaro dalis jo sielos, padaro jį kitokį, o pašalietis nė spėti neatspėja, jog to iš pradžių nebūta, su tuo neapsigimta, – tai susidaryta. Ko tu rastumei lietuvių širdyje, išskrodęs jų kokį šimtuką, sudarytumei kitiems gerą pragariuką, o lietuviams tai sudaro – tik liūdesį, iš šalies žiūrint. Širdims išskrost ir patirt, ką atskiras lietuvis kenčia, dar nerasta tokių peiliukų. Viena poezija tai težino, ir ta – tik nujautimu.

Per dvi savaiti senis Geišė tik ieškojo progos nubėgt į Aužbikus ir pasimatyt su Severja. Ją, žinoma, visados rasdavo namie ir eidavo klėtelėn „pasišnekėt“, o tos šnekos kaip ir nebuvo, tik bučiavo ją be proto, be nuovokos. Rodės, dabar tapo pasiryžęs atsibučiuoti už visą savo sugaištą jaunybę. Jei buvo jam lemta pagyventi dar 20 metų, tai, rodės, kondensavo, tirštino juos į dvejus trejus: atsiimti, kas tavo, ir išnykti. Ko gi daugiau, rodės, bebus vertas gyvenimas?

Ir Severją nuolat laikė neatsijokėjusią, lyg apypenais apvalgydintą. Ji svaigo ir svaigo. Net jai kažką skaudėti ėmė. Nei poterių bekalbėjo, nei bažnyčioje besimeldė.

Antriems užsakymams išėjus, imta taisytis į vestuves, daryti alaus, pjauti karvė. Severja ėmė motinai atsidėjus padėti, dirbo sušilusi ir vis labiau ėmė atsigosti. Kai po trejeto dienų viskas buvo sumesta ir aptvarkyta, laisva atsisėdo ant savo skrynios, sunėrė rankeles ant kelių ir pati sumetė:

– Už trijų dienų paskutinieji užsakai, ir aš – Rapolienė Geišienė, nebe Pukštaičia; dvariškė, Saveikių kumetė, nebe Aužbikietė. Nenusinešiu šios lovos, kur taip švaru, minkšta ir ramu buvo miegoti... Nei šios klėtelės, kur niekas po kojų nesipynė... Nebeisiu į paraistę... nebegirdėsiu Mykoliuko: „Kai noriu, rimtai dirbu“...

Nuėmė nuėmė visą Severją, dabar tik atminus Mykoliuką. Perėjo šaltis per visą kūną, tik šiuokart ne iš viršaus, iš apačios, nuo kojų, kol nesugniaužė už pažiaunių. Sugniaužė ir nebeleido.

– Mielas berneli, drauge, augintojau, linksmintojau... Aggi aš ketinau tave paprašyti, kad man pagriežtumei per mano vestuves... Kodėl gi tu dabar jau kelintas šventadienis nebegrieži nebeskripkuoji?.. Eisiu pasikviesti.

Nutarė ir... nebėjo.

Numanė tat būsiant pasityčiojimą. Numanė Mykoliuką ją mylint. Tačiau ir tai žinojo, jog tarp jųdviejų nieko nebuvo, tai niekas ir netrūksta. Mykoliukas jos nesipiršo, nei mėgino: kurgi jam ir pirštis, kad pirkioje nėra vietos, kurgi dėtų savo žmonelę ir pasipiršęs? Ne, jis ne rungėjas kitų.

– Taip tai taip, – ėmė kalbėt jai sąžinės balsas. – Vis dėlto tu jį išdavei, nes jį mylėjai ir tebemyli. Tebemyli, nesigink! Jis geras. Jis tau yra atidavęs kažin ką geriau neg Geišė. Ir

tu tai tylomis andai priėmei; ilgai priiminėjai, kaip stebuklingasis paveikslas tikinčiųjų maldas ir pasitikėjimą. Ir darei stebuklus: jį, vargšą, darei laimingą, viską jam atstojai, ko tik jis kitur stigo...

Severja ėmė dairytis progos jam pasiteisinti, tik neišmanė, dėl ko, kuo ji nusidėjusi. Ir perpietėmis, kada pareina valgyt, nuėjo į Šiukštus. Visi miegojo pokaičio. Pirkioje tebuvo vienas pats Mykoliukas, besėdįs antrame gale stalo, užsikniaubęs ant savo rankų. Miega ar verkia? Sakytumei – miega, nes štai kuris metas nė nekrust, sakytumei – verkia, nes retkarčiais pečiais gąsčioja.

Jau trečia savaitė, kai Mykoliukas kai dirba – dirba, kai valgo – valgo, bet ligi tik palieka vienas pats be nieko, kniaubias ant rankų ir taip esti, kol brolis išvaro jį ko dirbti. Kad nepavarytų, gal taip prabūtų visą dieną, visą naktį.

Ak, kaip jam buvo sunku! Ak, kad brolis būtų žinojęs nors mažą dalelę to, kokią dramą pergyvena jų „dėdė“, kokią auką jis daro iš savęs jo gerovei!

Gandas, jog į Pukštus jau atėjo piršliai (jam buvo vis tasia, kas) neužmušė Mykoliuko, tik jį nutirpino kaip perkūno srovė, ir nebežinojai, į kokią čia žemę jis beįkasus, kad ta srovė iš jo išeitų ir vėl padarytų nors tiek laisvą, kiek jis buvo prieš tai laisvas. Tokios „žemės“ nebuvo, ir Mykoliukas pamažu mirė, tos srovės troškinamas.

Mirė, jis tai kuo aiškiausiai jautė. Silpo jam nariai, nebebuvo jokios energijos, nei tos kojos bežingsniavo savaime, nei rankos besitiesė ko paimti. Mirė budėdamas, dar labiau mirė miegodamas. Tada jis visiškai „ėjo iš šio svieto“, kažin kur tol tol, į nekrikštytų vaikų pragarus, kur nėra kančių, bet nebėra ir džiaugsmo, kur tuščia tuščia, kaip jo širdyje.

Nuostabu, kad ir jis iš pradžių nesivaizdavo Severjos ir ne joje koncentravo visa, kas dabar darėsi. Jis buvo iš tolo nuo visa to priežasties ir jos nesitvėrė, kaip, susirgęs karštinėmis, nesitveri mikrobų, kurie tą ligą yra padarę. Įėjo tau į kraują, ten gyvena ir vysta, o tu karščiuoji savaitę, dvi, tris, pagaliau miršti. Ką pridės pykus ant mikrobų, jei jų negalima pašalinti?

Namiškiai dar nebuvo Mykoliuko tokio matę. Tik jie pigiai sau tai išaiškino: tingi arba nesveikas. Ir ūdijo juoba už tinginį, nematydami ligos: kas serga, gula.

Severja kaip šmėkla pasirodė atvirose Šiukštų duryse: atsisėdo šalia ir lengvai palytėjo Mykoliuką už peties.

– Mykoliuk, Mykoliuk, ar snaudi?

Tylutėliai, paslaptingai, daugiau pašnibždėjo, pasilenkus prie jo ausies, neg pasakė.

Mykoliukas greičiau pajuto Severiutės lūpas arti jo ausies, neg išgirdo žodžius, ir sunkiai sunkiai atsvėrė savo galvą pabalusiomis it ožio akimis. Atsilošė į sieną, pažino Severją ir visas išbalo kaip drobė. Nė žymelės tos šypsenos, kuri kiškeliu imdavo žaisti jam ant lūpų, ligi tik išvysdavo Severiotę.

Dabar galvos jiem abiem nusviro ant krūtinių. Abudu tylėjo gerą gerą valandą, lyg gedulyje laidodami į šaltą šaltą žemelę tai, kas buvo jiems brangiausia ir skaisčiausia visame visame pasaulyje. Gedėjo ir pagarba lydėjo tai, kas jiem vargingąją buitį per kurį laiką saldino, lengvino, darė pakenčiamą, net džiaugsmingą.

– Mykoliuk, aš išteku... – pagaliau tarė Severja, lyg pirmą kartą pranešdama šią naujieną. Ir pabaigė:

– Už Geišės, į Saveikius...

– Išteki... už Geišės... į Saveikius... – dusliu aidu pakartojo tai Mykoliukas nesavomis, užtirpusiomis lūpomis.

– Mykoliuk... ačiū tau už skripkavimą... ačiū... labai ačiū... Ak, kaip gražiai tu skripkuodavai...

Ir ėmė kukčioti. Krūtinėje jai virė lyg bulbių katilėlis.

– Tai dar kartą... paskutinį kartą pagrok man per vestuves...

– Ne... ne... Severiut, atleisk, susimildama... negalėsiu... Tik ne tai, tik ne tai!.. – užsigynė Mykoliukas nepaprastu jam karštumu, net rankomis atsimušdamas.

Žiobt žiobt, dar kartą stvėrės oro ir nebeteko žado. Nebevaldoma galva nusviro.

– Mykoliuk, Mykoliuk, kas tau?.. Ė kolgi tu toks... – nusigando Severja, ir taip jai pagailo savo draugo, jog ėmė jį visa savo moteriška pajėga glamonėti.

Koks jis gražus dabar pusiau apalpęs! Kokia daili skliausčia noselė, koks jis jaunas jaunas, baltas ir, dabar tik pamatė, koks jo veidelis per šias savaites sulysęs! Lyg Dievo munkelė, nuimta nuo kryžiaus: tiek buvo kančios pusiau pravirose jo lūpose.

Ir ėmė jį kaip pablūdusi bučiuot, į save spaust, širdyje atsiprašinėdama už tą jam daromą skausmą. Savo rankele glostė Mykoliuką per veidelį taip švelniai, atsargiai, lyg tai vėjelis būtų jį bučiavęs. Sklaistė jo plaukelius, maukė juos aukštyn nuo prakaitu rasotos kaktos, nebeleisdama, kad vėl uždribtų. Ir vėl bučiavo skruostus, kaktą, lūpas.

Vykino iš Geišės gautas pamokas. Geišei ji meile neatsakydavo į karščiausius jo malonėjimus. Visa, kas buvo susidarę joje per tuos malonėjimus, ji dabar atnešė tam, kam buvo ji Apvaizdos, regėti, skiriama. Ji visą save davė Mykoliukui ir tikrai būtų atsidavusi, kad tik jis būtų priėmęs.

Mykoliukas tačiau švito švito, pasirodė ta pati senovinė šypsena ant jo lūpų, akys sublizgėjo pirmykščia svajone, – jis vėl tapo ne šios žemės gyventojas, tik savo išsvajotosios srities, kurią mes proziškai vadiname – poezija, nes jos esmės nei jaučiam, nei suprantam. Laimingas, jau ką čia besakyti! Jis dar kartą nukilo į tą sritį, ir to jam buvo taip sočiai gana, jog nė justi nepajuto reikalo iš ten nušliaužt į žemybes kažko atsiimti. Ne, jis savo svajonei negalėjo taip atsimokėti kaip Geišė.

Tačiau į Severiutės meilę jis atsiliepė visa savo būtybe. Nieko panašu jis nebuvo prityręs per visą savo amžių. Lyg dangus jam tai valandai būtų prasivėręs ir davęs jam paragauti savo saldybių. Tai buvo jam uždas, jog iš tų dangiškųjų sričių į žemės vargus ir kartybes jis nebenužengs. Jis jaučia ir turbūt per visą jau amžių jaus mylimos mergelės delno švelnumą ir skruosto degimą, kuriuo ji glaudės prie jo skruosto. Jautė ir nebeužmirš niekados, kaip ji spaudės į jį savo merginos krūtine, skabinėjos jam už kaklo. Kiekvienas jos pabučiavimas buvo jam dar vienas svajonių rūmo filioras, ir tas rūmas statės dygo, tvirtėjo plėtės. Ir, ak, kaip jis buvo paskui per visą savo amžių laimingas, kad tų rūmų neišmainė ant ko nors pigiau, ko jam būtų trumpesniam laikui beužtekę!

Atsikėlė abudu nuo suolo. Išsitempė Mykoliukas, dabar toks gražus, toks prakilnus, lyg dangaus arkangelas. Iš viso liesučio jo veido tryško įkvėpimas, tik tik nebesimatė kaktoje Mozės ragų. Akys švietė nežemiška meile ir dovanojimu visa visa, kas tik žemiška.

– Sudiev, Severiut! Ačiū ačiū tau už viską! Aš tau per vestuves vis dėlto pagrosiu... Paskutinį kartą pagrosiu – tau, kaip per visą amžių tegrojau tau, tiktai tau ir saulei... dar miškui... dar pievai...

Ir paėmęs ją į vyrišką savo glėbį, stiprai stiprai suspaudė, stipriai stipriai pabučiavo į pat lūpas.

Geišė jos taip nėra nė karto pabučiavęs. Nuo Geišės akys temo, nuo šio šviesiau darės. Nuo ano neramu, nuo šio gera gera, taip gera, jog vargu beužmirština.

Severja neverkė, iš Šiukštų išeidama: Mykoliukas nestabdė išleisdamas; Dievas juos buvo besurenkąs į dvejetą, tik gyvenimas išskyrė. Mykoliukas ne rungėjas nei Geišei, nei kam kitam.

Sekmadienį Mykoliukas lydėjo Geišę ir Pukštaičią per miestelį į bažnyčią, paskui atgal į užeigą, nieko nematydamas, nieko negirdėdamas. Jis vykdė savo pažadą – dar kartą, paskutinį kartą per vestuves pagrot ir tesėjo: nesisakė, kiek jam tai kainuoja. Jis grojo Severjai, tai, kuriai grodavo paraistėje, tai, kuri taip brangiai jam užmokėjo už muziką, vieną vienatinį kartą per visą amžių pamylavo, pamylėjo, tai, kurią jis vieną vienatinę per visą amžių mylėjo, tebemyli ir niekados niekados nesiliaus mylėjęs.

Parvažiavo namo. Severja, dabar jau marti, užrišo Mykoliukui pačią gražiąją juostą šaliką, žalią žalią, geltonais, raudonais kvietkais kaip Aužbikų pieva. Tai už muziką.

Nė valandėlei jos nepadėdamas nuo kaklo, nors tai buvo vasara, Mykoliukas namelyje už grūstuvės užsiglaudęs, kad jo šokikai ir svečiai nestumdytų, griežė griežė savąją melodiją: „Kai noriu, rimtai dirbu, kai nenoriu, tinginiauju“. Žmonės mainės, šoko, valgė, ilsėjos, liuikas rūkė, žaidė kieme. Jis ir vienas palikęs vis griežė griežė nepaliaudamas. Prašė ir jį valgyti – nėjo, griežė. Lyg norėdamas tą dieną atsiskripkuot visam savo amžiui. Griežė ne vestuvininkams – jai griežė. Griežė lig išnaktų. Tad ūmai pasigirdo svečiams skaudus balsas – brrrn, ir suprato, jog skripkuotojas savo stygas perdilino. Mykoliuko skripkelės trūko stygos.

Išvirtę į namelį, svečiai neberado Mykoliuko savo vietoje.

DZIDORIUS ARTOJAS – DĖDĖ MYKOLAS

Galo vasaros rytas. Visa Aužbikų apylinkė tebemiega ar dar nėra išėjusi į laukus. Ir laukų darbų, tiesa, jau pamažėjo. Beliko bulbės. Vėlybieji vasarojai tyčia dar laikomi dirvoje, tik vargu jie beprinoks nebekaitrioje saulėje. Stovi jie nuliūdę, nustoję noro augti ir bręsti kaip vasarą. Stovi ir lyg laukte laukia sau galo, kad bent greičiau kas juos sudorotų nuo lauko, iš kur nieko gera nebelaukiama. Sudorotų piktai, su panieka:

– Et, nevykėliai nebrendėliai! Tik žemę pralaikė užėmę – jokių grūdų, vienas pašaras. Nebent jaujoje dar pamėginus prinokinti...

Lyg žali tebestovį, gražūs, tarpūs augmenėliai patys būtų buvę kalti, kad pavėlavęs ūkininkas nesunaudojo visų karštųjų 90 dienų, reikiamų vasarojui įsirpinti. Ką dabar pagelbės jauja! Ko gamtos motinos viduriai neišnešiojo, to jaujoje ar kame kitur dirbtinai nebepapildysi, dirbtine šilima nebeatstosi saulės močiutės.

Pavėlintąjį vasarojų seka piktžolės. Už ką jas pravardžiuoja piktžolėmis, kad jos tokios pat žolės, kaip ir kitos? Dažnai gal dar naudingesnės, tik žmogus dar nemoka jomis pasinaudot ir savo papratimu ne save nupeikia, tik tai, ko jis netesi. Dilgės, va, dabar didžiausia negarbė sodelių ar darželių, kur visus patvorius jos vienos apsėjo. O kitur iš jų verpalus verpia. Mes pykstame ant piktžolių, kam jos tokios vislios. Argi tai ne kvaila? Argi vislumas – jeibė? Tai pavyzdys, kaip reikia gyventi, kad išliktumei. Štai piktžolės ir rudenį tebėra žalios. Ar iš tingėjimo? Oo! Pačios sau paliktos, nesumaningo ar neapsukraus žmogaus neglobojamos, reikia suprasti: netrukdomos, jos seniai išvedžiojo po dvejus vaikus ir trečiuosius štai yra pradėjusios. Tai visai kas kita! Jos nėmaž neliūsta, kad nebesuskubs: savo uždavinį yra dvigubai atidirbusios, savo veislės ateitį yra net per gerai aprūpinusios, kad neišnyktų. O kas viršaus tesėta, tai galima kad ir dangaus paukščiams sulesinti.

Tik ir tų paukščių vis mažiau. Jie – šelmiai. Jiems terūpi vaikučiai mūsų krašte išvedžioti. O paskui su tais pačiais vaikučiais dar čia pat, gimtinėje, pasidarbuoti, čia išsišėrus plunksnelių palikti nenori. Jie dumia mums akis gražiomis savo kalbelėmis. Prigiedos, pričirilens – žmogus tuo ir tenkinies. O jie skubinas savuosius išskrisdint į svetimas šalis, nelyginant mūsų šlėktos savo dukteris „na przetarcie się“ ar sūnus „adukacijos“ pabaigti. Sugrįš jie, tie paukšteliai, tie bajoriukai, tokie pat savęs mylėtojai, egoistai – vėl savo vaikelių paperėti, Lietuvos duonelės atsivalgyti, savo plunksneles kitiems dovanoję.

Rytas neūkanotas. Tai tik rūkas. Jo dabar vis dažniau randasi, naktimis pradėjus vėsti. Purioji žemelė, pervasar pradarbus praželdžius, pagaliau pailsus, prakaituoja, net jai akelės rytais aptemsta, lyg tankiu šydu jos veidelis ima dengtis nuo per šviesaus vasaros metu dangaus, neva nuo per skaisčios saulutės. Dengtis dengias, tik vis dar nenoromis, nes saulė dar galinga, dar netesėsi kaip reikiant nuo jos užsidengti. Šyptelės, rytą pakirdusi, ir ima rūkai skirtis, ir atsišiepia jai pati žemė. Jos prakaitas ima nuo kaktos, nuo veido džiūti, lyg Laumei nubraukiant jį spalvotąja savo juosta.

Šitie paskutinieji gamtos šyptelėjimai kone labiau žmogų įdomina ir erzina neg patys galingieji vasaros spinduliai. Lygu gražios, ketvirtąjį kryželį įpusėjusios moteriškės: ji ūmiau, nors tik tam kartui, susuka galvas.

Retas kas beatmena, kada Aužbikų paraistėje pačiame slėnio skardyje, pačioje patekančioje saulėje pradėjo atsirasti vienas, vis tas pats intapas. Jo niekaip nagalėjai nepamatyti, kad ir lomoje būdamas, nes prieš pamatydamas ilgai ilgai girdėjai iš tolo ateinantį skardų ir, tau rodos, neapsakomos rūstybės balsą, lyg kas grikšėdamas pro surakintus dantis būtų košęs:

– N-o-o-a, dvyli, lauki! Vaga, dvyli, lauki! N-o-o-a, maitos, kad jus vilkai papjautų! Šiū-ū, kerėblos keverzos! Tprū-ū, kad jus devynios kur tuoj – ar nematot, kad bližės žagrė iššoko?! Na, ar beįsijudinsite dabar, tinginiai! Jums kad tik ilgiau stovėt ir uodegomis temojuot... Na, ženkite greičiau, dar apsnūsit ir iš vagos išvirsit, negyvėliai!.. Šiū-ū!

Akompanimentu tam baudimui ir primokymui girdėjai tokią papliaušką, net skardus aidas ritos trukčiodamas per visą girią. Giria kartojo ir visus piktus rykavimus iš užu skardžio. Rodės, lyg visa paraistė pilna balsų, dirvos pilnos artojų, o tearė tas vienas.

Štai jis pats.

Saulė, nardžiusi maudžiusis galuūlyčių rūkuose, pagaliau išsprunka kaip didelis skaisčiai raudonai nudažytas sviedinys, per nevalią panarintas į vandenį. Nusiprunkščiusi, dar visa šlapia, jau šauna savo spindulių strėles palei pačią žemę. Nutiesia nudriekia jomis rugienas ir gaisru uždega lomos raisto viršūnes, kai pati atkalnė tebėra pilkai parūkavusi.

Skardyje, gyvybe ir amžinąja jaunybe plastančioje saulėje, visas apdriektas jos spinduliais, kaip klojime auksiniais šiaudais, ilginių pėdus treknais trinant laužant, lyg pats iš savęs trėkšdamas tuos spindulius, pasirodo jungas didžiulių juodų jaučių.

Iš pradžių ilgokai tematyti beveik nekrutą keturi didžiuliai ragai, lyg Čiurlionies paveiksle ožragiai. Tau rodos, lyg iš už kalno eitų dvi tuojau puodus krosnyje kilojusios moterys, dabar iškeltomis šakėmis baidydamos tai, kas jas patrameno ir nubėgo į raistą:

– Bū, bū, įdursiva!

Paskui pasirodo didžiulės galvos, viena dvyla kakta, antra lauka. Negailestingai atlaužti aukštyn snukiai varvančiomis iš nasrų seilėmis lyg šaukte šaukės dangaus keršto

už tai, kad artojas jungo galus pririšo jiems prie ragų, ne prie sprando, ir jie ne pečiais turi traukti didelį, sunkų arklą bližę ir versti storas bei plačias įžėlusio dirvono velėnas. Galvos lyg pačios savaime oru plaukia, pamažu, užsimerkusios, reikšdamos begalinę kančią ir priverstinę kantrybę. Plaukia lyg paskutinėmis pastangomis: pasvyruos, pasvyruos, čia pat kris į vagą, ir apklos jas velėna. Tik galvomis atseka stori, aukštyn kupromis išvirtę sprandai, tiek, tau rodos, galingi, jog, pajungus už jų, jaučiai nubrauktų į lomą visą kriaušių, ir tu imi abejoti, begu tik iš netesėjimo, iš per didelio sunkumo jaučiai vos vos pakruta ir tokią kančią reiškia.

– Tinginiai, apsimetėliai! Aš jums parodysiu! – aiškina tau vis dar už kalno tebesąs rūstybės balsas ir tokia papliauška, jog tau net šaltis nueina per visą kūną lyg tau prie pat ausies būtų kas iššovęs iš pištalieto. Tai artojas perliejo katram per nugarą. Tokį smūgį gavę, jaučiai turėjo šokti kaip įgelti, o tuo tarpu jie nė nekrust; eina, kaip ėję, lyg kojomis taikydami į valkelę ir nedrįsdami, be nebus per gilu, be nenumarmės ligi pat antrojo dangaus, kurs va matyt.

Už jungo, jaučių ir viso pakinkymo pagaliau matyti žmogysta, pasilenkusi žemyn ir dar perkrypusi kairėn. Tvirtai nutvėręs vieną arklo ragą dešine, kaire žemai nuspaudęs antrą ragą, idant velėna juoba virstų į tą pusę. Žmogaus kepurė užmauta ant styrinčio aukštyn bližės rago, dirželis persvertas per žagrės galą. Palaidi, ant kelinių išleisti, kaip rusų, marškiniai plakasi pakinkliuose ir be sagtelės pakaklėje. Krūtinėje prasikėtę, rodė ją nežmoniškai apaugusią juodais plaukais kaip Ezavo. Tai darė įspūdžio, lyg užantyje tebūtų buvusi tuštuma, ne kūnas. Plika lig pakaušio galva saulėje blizga kaip metalinė. Stori uostai kelmais styri nepakarpomi, tik daugiau darbo užduodami nusišniurkščius, kol juos nusausini šiurkščiais kaip karštuvai delnais.

Jaučiams tai pramoga. Ligi tik artojas atims vieną ranką nuo bližės gracingai dviem piršteliais, kaip ienagaliai nosiai paspausti ir energingai patriūbys nosim, jog net per mišką aidas pereina, tuoj jungas sustoja ir kantriai laukia, neva artojui pataikaudamas, ne savo tinginiui, kol jis pabaigs tą painią ir sudėtingą operaciją.

– N-e-e-a, vilko sotie! Užmigote?!

Ūmai supyksta susitvarkęs artojas ir papliauška baisiąja savo disciplina, tuo kankinimo įrankiu. Jaučiai betgi pamažu išsitempia kaip tramvajaus arklys, iš vietos patraukdamas vagoną su penkiomis dešimtimis važiuolių. Patraukia, ir žagrė lyg pati savaime ima toliau riekti rugieną ir versti plačią bei storą velėną.

Stačia galva nuropojo atkalne lig paantvalnio ir vėl sustojo; čia artojas nebesako nieko. Palikęs botagą skersai žagrės galo, delnu kaip karštuvu braukia vienam šiapus nugarkaulio. Perbrauktų ir anapus, tik nepatogu pajungtam. Vienoje vietoje ranka kažin ko užkliuvo. Tai susidomėjo ir, praskleidęs plaukus, pažiūrėjo, be ne vėlyvasis inkstiras ar koks šašas. Nykščio naga, didumo sulyg geru kaušeliu, nukabino – prilipusį grumstelį. Perbraukė kitam. Čia nieko neužkliuvo. Tai iš viso abudu apmetė akim iš priešakio.

Jaučiai buvo įganyti kaip stumbrai bent po tris birkavus. Jų kailiai žvilgėjo kaip mašastiniai. Šlaunys buvo švarios, nėmaž neapskretusios guolio mėšlais, matyt, sausai gulima. Nestigo nė vieno plaukelio, kurie būtų buvę nušutę nuo prikepusio mėšlo ar nuzuzinti, besikasant į tvoras ar sąsparas nuo suskių ir dulkių. Matyti, buvo rūpestingai trenkami.

Pagaliau artojas abiem perbraukia per snukius, išleisdamas neapibrėžto pasigėrėjimo balsą:

– Ė-ė-ė...

Ir nueina paežin didelės, niekieno dar nepaliestos žolės parauti. Po gerą saują supenėjęs per abi ranki jungui, vėl nežmoniškai surinka:

– Sukitės, nevalos, liurbiai, kad jus visi vilkai papjautų!

Ir papliauškėja baisiąja disciplina. Gavę po smūgį, jaučiai nė netimptelia. Toks jau jų rambumas ar kokie monai? O monai labai paprasti. Ant trumpo botkočio ne sukriai suvytas botagas užnertas, tik užrišta plati minkšta šikšna, juoba tinkama musioms sienose naikinti, ne storaodžiams jaučiams raginti. Sveiki, nesubadyti, nesuraižioti ariamųjų pasturgaliai reiškė, jog botkočio gale nebūta nė paprastojo, jaučiais ariant, akstino, įkaltos vinies.

Dvylis, laukis ir artojas buvo tad ne kankintojai kits kito, tik labai susimylėjusi sutartinė trijulė; artojas ne skūrlupys, ne įpykėlis pergelta širdimi, kurs savo apmaudą giežia ant kitų.

Artojas – geras mūsų pažįstamas Šiukštų Mykoliukas, trims dešimtims metų praslinkus, savo sodžiuje belikęs paprastu „Šiukštų dėde“, o visoje apylinkėje – Dzidorium Artoju. Nejaugi tai tas pats nebylys pastumdėlis? Nejaugi taip atsimainęs, rėksniu virtęs? Tas pats, tas pats minkštaširdis Mykoliukas, dabar kapą metų su kaupu ant savo pečių nešiojąs, nemint kodėl ir bent kiek pakitėjęs.

Artimieji ir tolimieji praminė Mykolą savo amato globėjo vardu – Dzidorium, šventojo vardu. Vis dėlto širdingai būtų pasijuokę, jei kas būtų įsižodęs, nujau, bene ir patsai pravardžiuojamasis yra šventas? Kur tau, toks keiksmininkas, toks pikčiurna, surumbėjęs senas jaunikis storžievis! Žinojo svietas Mykolo amatą, žinojo ir jo rėkavimus ir plūdimus, kuriais skambėjo visi laukai ir praretintas dabar raistas. Tiesa, kad tuose tariamuosiuose plūdimuose nebuvo blogesnio už maitą ir vilko sotį. Bet kiek reiškia vienas jo „piktumas“, kuriuo tai pasakoma!

Apgižo senas vienišas, nes gyvenimas nevienišo jo nepadarė. Gyvenimas tik jį persirito neužkliudydamas.

Metai vijo metus. Keitėsi žmonės. Šiukštų namuose, priaugant vaikų, vis daugiau radosi pastumdėlių, tai Mykoliuko rolė maža pamažu keitės. Jis nebe visų ir nebe visur buvo siunčiojamas – buvo kas jaunesnis pavaduoja. Tęviršt ir darbininkų Šiukštuose padaugėjo. Kaziukas, Gabriukas ir kiti, o jų bent aštuonetas, darėsi pusberniai ir pusmergės, paskui bernai ir mergos, miško kirtėjai, šieno pjovėjai. Vienos tekėjo, kiti užkuriomis ėjo. Turtų čia daugėjo, čia mažėjo. Tik dėdei nuo visa to nedaug tepalengvėjo.

Pavaduojant jį kituose darbuose, savaime jam krito vienas, kurs ir virto jo specialybe – orė.

Baudžiavų laikus Aužbikai jau buvo gerokai užmiršę ir praturtę. Pirkias rukšleles pakeitė erdvesnėmis, dideliais, šviesiais langais. Atsirado daugiau būklų kamarėlių atskiriems žmonėms nakvoti. Daug daug ko pramoko jaunesnioji karta. Pramoko ir orės, tai ji ir teko dėdei, neva netikesniam kitam darbui dirbti.

Dėdė gavo rudenį suarti ne tik pūdymui, dar ir vasarojui. Visas rugienas ir vasarojienas. Ne taip jau tai spartus darbas.

Tai kaip pradėdavo arti rugiapjūtėje, praversdavo lig pat bulbakasties. Bulbakastis vėl, vasarojus vėl, lig pat Visų šventės. Pavasarį akėk, vėl ark sėjai, kartok pūdymui, aparinėk mėšlus, sėk rugius, kviečius ir tuo pat žygiu vėl draskyk rugienas.

Taip ir slinko metų metai, lyg nepertraukiamą, nepaliaujamą, tą vieną darbą dirbant. Kokiuo tik nori laiku Aužbikų lauke matei tą vieną jungą jaučių ir artoją. Tarytum

niekas daugiau nė nearė, tik vienas Šiukštų dėdė pureno žemę visam kaimui. Kiti juo nesekė, neišmanydami ar netesėdami.

Brolis mirė. Brolienė mirė. Tačiau šeimos tradicija liko ta pati, ta pati „dėdės“ rolė Mykolui; jis – nuliekamas, vos pakenčiamas žmogus šeimoje, kuriai buvo gana savo reikalų ir rūpesčių.

Brolis, iš baudžiavos paleistas, ėmė sparčiai gerėti. Atsirado gyvų pinigų, priaugo neblogų gyvulių. Prisipirko žemės, persistatė visas trobas, praplėtė sėdybą. Po ištisą pusę metų buvo bendrai svarstomi visi nauji sumanymai. Tik vieno „dėdės“ niekas nepasiklausė nuomonės. Jam teišmanė liepti, kad tą ar kitą darbą padirbtų, kaip ir pirma, kaip ir seniau, dar baudžiavos metais. Ir jis dirbo, kaip ir pirma, žodžio netaręs, neprieštaravęs. Bejausmis žmogus, ir tiek. Ko čia glušo ir klausies. Būta gi su kuo tartis!

Taip mokėjo Mykolui jo augintiniai brolvaikiai, lygiai kaip ir brolis, nenuvokdami, iš kur jiems turtai ir lengvenybės gyventi.

Tylutis ramutis Mykoliukas buvo ir tada, kai visa šeima jaunu džiaugsmu klykė, kai graudžias ašaras liejo, kai užu stalo suvatkinėjo, pletkavo, kaimynus plūdo, kits kitą prasivardžiavo. Priprato nesikišti. Be balselio žygiavos, savo jautelius šėrės. Visą savo tikrai moteriškai jautrią širdį dabar atidavinėjo savo vargo bendrams jauteliams, kaip seniau – vaikams. Vaikus auklėjo, riestainiais penėjo, žaisleliais žadino, glamonėjo, lepino, užtarinėjo ir vadavo. Ir vis dėlto nepelnė jų širdies. Linksmoje kompanijoje jie pirmieji mokėjo skaudžiai balsu pajuokti savo dėdę.

Tai buvo piga, medžiagos buvo net per daug; per labai kitoniškas buvo jų dėdė, palyginti su kitais, ir, jiems rodės, pajuokimų nesuprato, tai ir slėptis nebuvo ko. O Mykolas visa girdėjo ir visa giliai jautė. Tik jau toks jo buvo būdas: neprieštarauti, ne gintis, ne pretenzijas kelti, tik vis gilyn į savo kiautą trauktis; juo skaudžiau, juo giliau, ir ten gyventi savo gyvybe.

Niekas dabar jo nesuprato ir nebemėgino suprasti taip, kaip pirmykščią jo sielą buvo savo meilės instinktu supratusi Severja, ar bent tik atspėjusi. Antros tokios nė negalėjo bebūti pasaulyje.

Taip Dzidorius Artojas gyveno žmonėms ir su žmonėmis. Pats sau jis visai kitaip gyveno ir vėl dvejopai.

Šiukštų dėdė, laisvas patapęs, taip pat praturto: jis jau turėjo jei ne savo, tai bent jam skiriamą vietelę lovai pasistatyti – „Dėdės klėtelė“ buvo vadinamas tarpusienis. Jis susidarydavo dvi klėtis statant iš keturių sienų, katrą skyrium. Bereikėjo tarpas tarp jų užbraukti dviem sienom, ir turi trečią klėtį. Viena klėtis buvo skiriama rūbams ir moterims, antra grūdams ir bernams, į trečią buvo sunešama visi kinkymai, visos šikšnos ir geležgaliai. Čia tai viena siena dabar neabejojamai priderėjo dėdei, ir jau niekas kitas tame pasienyje nebegalėjo pasistatyti savo lovos ar gulėti dėdės lovoje. Šiukštuose tiek buvo delikatnumo, jog į tą lovą niekas nedribo net tada, kada dėdė namie nenakvojo; jis per visą vasarą varydavos savo jautelius per naktį ganyti, idant laikiau galėtų juos pasijungti.

Taigi dėdės klėtelėje – tarpusienyje ar, tikriau, dėdės pasienyje, giliau stovėjo lova labai retai mainoma paklode (ančvilkalas dažniau). Priešais duris stovėjo staliukas, ant staliuko maldaknygės ir dvejetas trejetas religinių senų apdriskusių ir apčiurintų knygelių ir dvi vaškinės žvakės. Sienoje kabojo nuo patrešusio kryžiaus nukabinta didžiulė Dievo munka (kančia), didžioji dėdės šventenybė, ir iš abiejų pusių, nujau, bene lygios

šiai šventenybės: iš vienos pusės jo paties jaunų dienų darbo skripkelė nutrūkusiomis stygomis, iš antros pusės kitados žalias žalias, dabar gerokai jau nublukęs, bet dar visai sveikas, nepaleistomis akelėmis vilnonis šalikas. Nuo ryšėjimo jis gerokai išsitempė, nebebuvo toks papuręs, šiltas ir gludnus kaip pirma; dabar juoba panėšėjo į juosimąją juostą, ne rišamąjį šaliką, vis dėlto raudonos, geltonos paraistės gėlės tebebuvo veikslios.

Abudu daiktu atminė jam vienatines laimės dienas, ypačiai veiksliai – Severiutės vestuves. Vieno daikto dėdė Mykolas niekados nebevartojo, nė nebečiupinėjo. Tai skripkelės. Kai nutrūko stygos, jam paskutinį kartą begriežiant, kai nusviro jos, taip niekas daugiau jų ir nebesurišo... Per tris dešimtis metų niekas nebeišgirdo linksmo čyravimo: „Kai noriu, rimtai dirbu, – rimtad rimtad“, nors iš pradžių kaip jį prašinėjo jaunimas, pasiilgęs muzikos ir šokių. Antrą daiktą, šaliką, jis ryšėjo tik šventomis dienomis, lygiai žiemą, lygiai vasarą; ne kiekvieną šventadienį, tik per atlaidus ir kai prie šventųjų Sakramentų ėjo.

Nežinia, ar tai padarydavo valandos rimtumas, ar šaliku susirišimas, Šiukštų dėdė šventadieniais į bažnyčią ėjo ir bažnyčioje laikėsi nė kiek ne menkiau už pačius didžiuosius, pačius turtinguosius ūkininkus. Pasakysime pašnibždomis – net rimčiau ir didesniu savo vertybės jautimu už patį kleboną.

Bažnyčioje dėdė Mykolas – Dzidorius Artojas dvasėjo, nyko jo apatija ir rezignacija, jis darėsi status, kai stovėjo, nužemintai pasilenkęs, kai klūpėjo; akys blizgėjo išmintimi, protu, tokiuo vidaus turiniu, kurs kiaurai peršviečia visą kūną – sielos žievę. Jis meldės ir mokėjo melstis taip, kaip temoka tikrieji dvasininkai, įpratę vartalioti savo sielą, mintimis gyventi. Akylasis būtų įspėjęs jame didžiulę inteligenciją, tik nebuvo kas įspėja. Tik ir be to bažnyčioj ir einant, ir pareinant į Dzidorių Artoją kaimynai žiūrėjo kitaip ir, lyg ko nebedrįsdami, kalbino jį. Mykolas atsakinėjo jiems iš didžio, trumpai, mandagiai, kaip gražiai atsakinėja mandagiems neužaugoms, prikibusiems pakeliui.

Parėjęs namo į savo klėtelę, drauge su šaliku nusiimdavo ir į gembę ligi kito karto pakabindavo tą savo antrinę sielą.

Meldės dėdė ir namie, tik čia kitaip. Atsiklaups nakties glūdumoje prieš Dievo kančią, pakalbės paprastuosius negudrius savo poterėlius, tars ačiū už praleistąją dienelę ir ima dėkoti Dievui už tą neapsakomą Jo malonę ir bekraštę gerybę, kurios yra iš Jo prityręs, jaunas būdamas, kada mylėjo ir buvo mylimas. Saldumo pagautas, kniubo ir nebesikėlė; nenorėjo gadinti tos dangiškosios valandos, kada jį mylimoji mergelė glostė ir bučiavo. Jis, kaip gyvas, tebematė ir tebejautė, lyg tai tuojau būtų atsitikę, kiekvieną jos pajudėjimą. Ir buvo tiek laimingas, tiek laimingas, tiek to pilnas, jog ničnieko daugiau ir nebegeidė iš gyvenimo. Žinojo jį nieko geriau nebegalint duoti.

Ir gulė į lovą, laimingas, gražiai šypsodamos, kaip seniau temokėjo šypsotis. Dar nemigęs sapnavo ir užmigęs svajojo vis kažin ką gera ir laiminga, kol išaušta tikrenybės diena ir dienos tikrenybė su svetimais, šaltais, neprietelingais, bent jam nepalankiais žmonėmis ir perkelia jį visai į kitą sritį. Ūmai jam darėsi šalta, nejauku tarp jų. Ėdė kartėlis. Jautės apviltas, nors nemokėjo ir nebandė sau pasisakyti, formuluoti, ką gi jam brolis, brolienė, brolvaikiai ir kiti turėjo padaryti gera.

Ir skubinos į laukus, į pamiškę, kur nėra žmonių, kur jautėsi vienas pats besąs, kur, jam rodės, niekas į jį nebežiūri, niekas jo nebeklauso, nors buvo girdimas visiems trims apylinkės kaimams. Čia jis reiškė visą savo įpykimą, visą nepasitenkinimą gyvenimu – savo jauteliams, kurie tačiau niekur niekuo nebuvo jam prasikaltę.

Tai ir pats Dzidorius Artojas jautė ir save peikė. Net per išpažintį sakydavos, koks jis esąs negeras, nekantrus, negailestingas. Kunigas jį smarkiai barė, liepė atgailoti. Mykolas atgailojo ir grįžęs vėl buvo šiurkštuolis, nebešventas. Atsiprašinėjo dėdė savo jautelius už daromas jiems skriaudas ir, kiek galėdamas, teikės – ganė, šėrė, trinko, glostė. Ir mylėjo juos, kaip nieką daugiau pasaulyje.

Jaučiai per gerai suprato, jog visi tie baisūs šauksmai ir pliaukšėjimai ne jiems adresuojami. Ne tik nepyko, tiesiog nei žiūrėti jų nežiūrėjo, nei paisyti nepaisė. Dirbo savo darbą kaip tinkami – vienodai, pamažu, jautiškai.

Prisipykęs, prisibaręs ant savo gyvenimo „jaučių“, atkeršijęs jiems už viską pritirta, dėdė grįžo namo vakarieniauti vėl ramutėlis, tylutėlis, bekalbis ar su vienu Dievu bemokąs kalbėtis; gulė ar jautelius varės į nakties ganyklą.

Abudu jaučiu nė palaidu nebesiskyrė, vis jungu ėjo, kad ir žolėje, lyg ir kąsnį drauge kąsdami. Dzidorius Artojas ilgai tylomis ar ražančių sukdamas stovi tarp jų, kartais vieną, kartais antrą palytėdamas. Jautė, kaip tai jo draugams patinka ir ramina. Paskui čia pat padirvyje susitraukęs snūdo ar savo svajas svajojo, nes tikro miego jis temiegojo dvejetą valandų, paleidęs jaučius pusryčių ganytis.

Jauteliai nėjo tolyn nė nuo miegančio – taip visi sutiko ir kits kitą mėgo. Pačepsėjus patys stojo į jungą, nevaromi ėjo namo ir iš namų. Jie Dzidorių Artoją vedžiojos, ne Dzidorius Artojas juos varinėjosi.

Nors jaučiai lyg ir nemoka reikšti savo prisirišimo ir meilės, tačiau, manau, laukiniui ar kuriam kitam pavojui dėdei gresiant, būtų taip gynę savo „kankintoją“, kaip gina ir bado puolančius galvijų jaunuomenę: įpykę, raudonomis akimis.

Taip ir šliaužė metų metai Dzidoriui Artojui, tą vieną kartą jį taip sukrėtę, jog daugiau, rodės, nė noro nebeturėjo kratyti, kad neiškratytų pačios gyvybės. Vienodai, be negandų ir be džiaugsmų, nemušamas ir nemaloninamas dėdė varė jau sekmą dešimtį.

LAIMINGOJI DĖDIENĖ RAPOLIENĖS

Mykoliukas laimės nematė. Vis dėlto koks jis buvo laimingas, palyginti su Severiute, kuri laimės ieškojo ir buvo ją radusi! Mykoliuko nelaimė buvo dėl per didelio ramumo; Severiutės – dėl per didelio neramumo tuose namuose, kur jai buvo lemta ilgas amžius pragyventi.

Per kelias dešimtis metų rūpestingas savo bažnytėlės lankytojas, Šiukštų dėde virtęs Mykoliukas kas šventadienis matydavo Rapoliene Geišiene virtusia Severiutę Pukštaičią. Nuo pradžios Valandų ligi Mišparų pabaigos ji būdavo bažnyčioje, nelyduodama nė vieno šventadienio. Iš pradžių atbėgdavo iš Saveikių ir į Aužbikus, kol tėveliai tebebuvo gyvi. Tik dėdė Mykolas nė vieno karto jos neprakalbino, jai kelio neužstojo. Matė Severją ir nebematė jos: tai nebebuvo – jo Severiutė, tik visai svetima dabar jam moteriškė, nebe ta plieninė krembliautoja, šokikė, kurią jis ištekino už tijūno Geišės, tik nėščia boba, paskui su mergyte už rankų, paskui našlė, čia laiminga, čia baisiai nelaiminga, ir vis be jo. Mykoliukui rodės belikusi jam viena svaja.

Dideliuose miestuose yra gatvių, kuriomis visas jo aprūpinimas vaikščioja, lygu kraujas kūno arterijomis gyslomis. Važiuotieji ir net pėstieji čia kelia tiek triukšmo ir lermo, jog gyventi tose gatvėse beveik negali tie, ką nemiga kankina. Kas tik čia atsiranda, tas, noromis nenoromis, turi dalyvauti miesto ūžesyje, pats jį didinti gatvėje, sankrovoje ar biure.

Yra betgi tuose pat dideliuose miestuose, pačioje šitų triukšmadarių pašonėje, tokių aikštelių, kur stovi puikūs turtuolių rūmai ar paprastų piliečių mūrai, stovi lyg negyvi, užsidarę, ramūs. Čia buržujų peryklos, jų šeimos gyvenimas. Dienos darbus pradirbę trenksme ir lerme, šeimų karaliai grįžta čion pietauti, vakarieniauti, ilsėtis, kortuoti ar saviškių muzikos klausyti.

Gatvėj atsitikęs negandas tučtuojau pagarsėja, atpasakoja jį gyvais žodžiais, parašo ir raštu. Miesto nuošalėliuose atsitinkančių dramų nė artimieji kaimynai nežino, nebent kokia kūmutė paslaptingai į ausį pašnibžda.

Viename didžiausių Amerikos miestų šalia puikiausio prospekto, kur viešbučiai stovi 20 aukštų, mačiau gatvelę lyg Vilniaus Šnipiškių; sudužusią medinę tramvajaus būdą, kuria niekas nevažinėjo, valkiojo kuinas. Net graudu pasidarė: lyg į Filadelfiją būtų atkilę mūsų Jonavos žydeliai su savo „karetkomis“. Tai tokių esti skirtumų miestuose.

Tokiame nuošalėlyje buvo ir Saveikių dvaras. Iš dviejų šonų tiesės didžiausi vieškeliai, kuriais dieną naktį dundėjo vežimai, lakstė gražūs bajorų dvejetai ar ketvertai ar aukštų rusų valdininkų trejetai, o čia, už dvejeto trejeto kilometrų nuo jų, buvo kapų rimtis.

Lygu lygu aplinkui. Nei kalnelio, nei tarpukalnės, nei ežerėlio.

– Juodžemis su riebiu moliu – Aigipto žemės galelis! – džiaugės ir pavydėjo tolimesnės apylinkės bajorai, nes čia pat nei tų bajorų nebuvo, nei tų dvarų. Sodiečiai buvo daugiausia karališkiai, o kurie buvo Pats-Pamarnecko, tai gaudavo bau džiavą eit į tolimus dvarus.

Pats savininkas, turėdamas gražesnių būstinių, čia buvo retas svečias ir tik gražiuoju laiku, tai nė kelelių niekas netaisė. Rudenį ar pavasarį panoręs iš vieškelio į Saveikius užsukti, gaudavai nebent kastuvą į vežimą imtis ir juo kas keletas sieksnių grandyti tekinius: tiek daug ant jų vėlės glitaus ir tiršto purvo.

– Nors žlugtą žluk, tokios žemės išsiviręs: nereiktų nė šar mo, – gėrėjosi ūkininkai.

Tai ir žmonės, kurie priklausė į Saveikius, buvo daug kitokesni neg kiti kaimynai, nuolat svietą matą, lengvai miestelius pasiekią. Saveikiškiai nebuvo suskurdę, buvo gana sotūs, dvarininkas jų pernelyg neišnaudojo. Matėme, koks ten buvo jiems pastatytas prievaizdas. Vis dėto buvo nedrąsūs su kitais, namie per daug patriarchalūs, dvarininkui kaip paprastai neištikimi ir dvilinkliežuviai.

Severja, ateidama į Saveikius, taip suneramino visus dvariškius, kaip pelė bites, įlindus į jų avilį. Ilgai visi ūžė, ilgai laužės galvas, kuo čia prasimetus ir nuėjus pažiūrėti Rapolienės. Tai nebuvo sunku. Rapolas buvo viso ūkio prižiurna, tai ir reikalų į jį gana buvo visiems. O kad jo nerasdavo namie, pirkioje, na, tai atsitiktinai...

Rapolienė per gerai jautė, ko čia jų durų klingė tarkš ir tarkš. Ir jai iš pradžių buvo gera. Kuriai gi moteriškai negera, kai ja domisi vyrai, o kad ir moters, tai ką? Tegu kalba, apkalba, pavydi...

– Tegul bus pagarbintas... Tijūno nematyt... Kažin kur jis slapstosi nuo jaunos savo pačiutės... Ar ne nuobodu vienai?..

Trata nedrąsiai įėjusi kaimynė, ir akys jai blizga smalsumu, kas nauja dabar Rapolo pirkioje. Viską pamatė, skrynią ir pakabintą rankšluostį, net kokiomis gėlėmis išmarginta skrynia.

– Per amžius, per amžius, miela kaimynėle. Rapolo nėra. Žinai, jo visur pilna, tik ne pirkioj. O man kas? Sugrįš, kaip išalks. Prašom gi sėstis štai suolan.

Trata ir Rapolienė, tuo tarpu delnu nubraukdama nuo suolo nesamas dulkes ar šiaip ką, ir vikriai ima suktis aplink savo puodynėles.

Viešnia lyg užsukta tarška barška, žodžius krečia, lyg pati savo nedrąsumą užtrenkdama, o tuo tarpu neapsakomu įdomumu seka, ko gi čia Rapolienė taip susirūpinusi, ką gi čia ji taiso. Vaišių jai. Tai aišku. Tik kurių? Ir lig laiku ryja seilę, atspėdama ką nors gardu.

– Prašom viešnią mano rūgštelės paragauti! – pagaliau taria šeimininkė, į stalą nešdama dubenėlį raugintų kremblių, api piltų grietine, apibarstytų svogūnais.

Viešnia ūmai nusigąsta.

– Ką čia, sesele, prasidėsi su vaišėmis! Laiko nėra. Antai vaiką palikau geldoje, katilėlį ant vąšo. Po tam da vaikas pri gers ar troba užsidegs... Būtų man tada nuo vyro! Žinai, koks jis smarkus!..

Ginasi visomis pajėgomis, visomis pasaulio baisybėmis, nė nekrutėdama nuo suolo bėgti.

– Nu jau, tai čia dabar... – įtikinėja šeimininkė beprasmiškais žodžiais, užtat paspausdama kiekvieną ir niuksėdama viešnią į kairį šoną, kad slinktųsi palei suolą į stalą.

Viešnia sunkiai, lyg alavinį, atkeldama pasturgalį nuo suolo, pamažu slenkas, rankom vis dar tebesudėtom ant krūtinės, pabaigdama jau silpnai priešintis:

– Kam čia, kaimynėle, tiek daug turbacijos. Aja! Ar kasdien vaišinsimės susitikdamos?

– Nekokių čia vaišių. Štai pasislėgiau paliepių. Jos nieko, kai išrūgsta. Alegi ir biržių jūsų, biržių! Tikras kremblių rojus! Tikrinių, ruduokių, ūmėdžių, grūždžių, paliepių, voveruškų ir kitų kitokių tokios galybės, nors vežimais vešk, – džiaugias Rapolienė, lauždama duonos iš storos riekės ir kraudama ant jos grietinėtą kremblį. Dar kartą niuktelėjus į pašonę, viešnia pagaliau ištiesia ranką, ir tai tik vieną dešinę, kairę tebelaiky dama atsargoje, dešinės alkūnei paremti, kad ji svyruotų. Ir tik patyrusi, kad kremblys, atitikęs gerą valandą, nedabojamas šmūkštelės susigėdęs į pasuolę, palikdamas bevypsančią, dar labiau už kremblį susigėdusią viešnią, ryžtas įsikabinti jo ir antra ranka.

Su viena ranka ir duonos trupiniai nepiga suvaldyti, kad nekristų žemėn ir neatsitiktų tokios paniekos tai Dievo dovanai. Valgytoja tad kaušu laiko savo saują apačioje, laukdama kremblio ar trupinio nukrentant, idant jį ore pagautų ir kaip nepaklusnų piemenį vėl už ausies nuvestų savo vieton. Valgyti, prisispaudus prie stalo, nedrąsu, reikia atokiai laikytis.

– Kaimynėle, gardumėlio! Ė kaipgi tu juos ir pataisai? Tai rūgštelė, tai krušnumas, lyg nevirtas, nesuglebęs. Ir visa ko su saiku – sūrio ir rūgščio... – ūmai pradžiunga valgytoja, užmir šusi visas ceremonijas, ir visu kūnu, ne viena galva, atsivers dama į vaišintoją.

Rapolienė triumfuoja giriama, pigiai įtikusi viešniai, stovi ir šypsosi, ranka parėmusi smakrą.

– Iš dvaro virėjo nesimokiau. Ne tokia jau čia sukta prie monė – krembliai paslėgti po švariu, nesupelėjusiu, sausu slėgtuvu. Tereikia pasaugoti, kad neužgautų palėsis, tai ir bus rūgštelė nepagedusi.

Vis dėlto viešniai rodos jokį pasaulio virėją neatspėsiant, kad taip visa ko būtų su saiku. Taip turėjo stebėtis Odisėjas, nežinodamas, iš ko padaromi Olimpo dievų maistas ir gėris, ambrozija ir nektaras.

Rūginti krembliai ir dar su grietine! Kieno širdžių nebuvo jie palenkę Severjai dar Aužbikuose! Lenkė jas ir Saveikiuose. Pridėk prie to jaunamartės jaunumą, gražumą ir nefanaberiškumą, tai suprasi, jog Geišiai iš pirmos dienos tapo pirmaisiais dvaro kumetyne ne tik aukštesniu savo padėjimu, bet ir asmeniniais savumais.

Gerai buvo prasidėjęs Severiutei šeimos ir socialinis gyvenimas. Ir buvo patenkinta, tai, rodės, ir laiminga, nors šiaip jau tuodu dalyku dažnai eina skyrium. Gali būti labai patenkinamas ir vis dėlto nelaimingas.

– Jaugi kitos tokios išmanėlės, mano tu paukštyte mylimoji, mano tu voveryte greitoji, kaip tu, nėra pasaulyje, daisia... – pritarė ir Rapolas, kuriam, žinoma, daugiausia tekdavo rūgin tųjų. Valgė džiaugės, viena ranka prisitraukdamas prisėdusią prie jo žmonelę, kuri jį maitina ir malonina tikrais dievaičių valgiais.

– Niekaip aš dabar nebesuprantu, daisia, kaip žmonės gali gyventi nevedę. Tiek daug pasaulyje gražių, jaunų ir, daisia, išmintingų mergelių. O visų geriausią, visų gražiausią bene bus įspitrėjęs Geišė Rapolas, Saveikių tijūnas...

Meilinosi vakarais ir gėrėjosi Severiute, ne tik žmona, dar lyg ir savo dukterėle.

Žiūrėjo į ją maldingai, kaip į kokį šventąjį paveikslėlį, ir Severjai buvo gera, kad į ją nuolat stebisi stipras, nors ir nebejaunas vyriškis, ir ramu, kad ja sielojasi ir myli labai doras žmogus. Tai dar nė karto jai nebuvo parėję galvon panagrinėti, koks gi tasai, kuris ją taip myli ir taip moka mylėti. Kad būtų pasidomėjusi Severja, būtų mačiusi Rapolą esant, tiesa, vyrą ir iš stuomens ir iš liemens, vis dėlto dideliais veido trūkumais, trūkumais to, kas tokius meilius ir patraukiančius daro jauniklius. Tik Severja tenkinos, jog jos Rapolas yra „žmogus“ ir geras žmogus, tai ko čia bežiūrėsi, ko jis stinga ar ko per daug yra. Argi žiūrima indelio, begu jis ne pienuitas ar net tašlotas, kai norima iš jo atsigert? Aja! Bene numirsi...

Rapolas tiesiog sukvailo iš laimės. Žmona jam dabar rodės nebe moteriška, tik mistinis asmuo; visa mistinga, kas tik jos yra, kas joje darosi ar net ką ji daro. Net tie patys krembliai kažin kaip savaime atsiranda pirkioj ir susidaro puodynėse, nes, tiesa, nei jis, anksti išeidamas, nei kiti nematė Severjos bėgiojant krembliauti ar taisant kremblius raugti. Ir taip pat nesidomėjo visa ką žmonelės susekti. Jam buvo „žmona“, ir gera žmona, tai ir gana. Kam lemta jos patiekiamų kremblių ar meilės paragauti, tas tesidžiaugie akyse, tegirie už akių, tepavydie visa ko.

Tai Rapolas nieko negalvojo, tik juokdamos išeidavo iš pirkios, juokdamos pareidavo, ir lauke būdamas vis šypsojos. Dabar jis buvo dar žmoniškesnis neg pirma kad buvo. Dabar jis nebesišalino nė darbininkių. Gaudė bet kokią progą pakalbėt ir pasigirt savo žmona. Senas ir vis dėlto nenuvokė, jog girti moteriškė moteriškės akivaizdoje tiek yra, kiek ji užgauti; lyg sakyte jai sakytumei: matai, kokių yra pasaulyje! Kodėl gi tu ne tokia?

Ir darbininkės dabar pačios šalinos nuo pralaimėtojo jaunikio, piktai pašiepdamos jį, „kvailą girckų“, ir jo „vištą“ žmoną.

– Būta gi čia ko – merga kaip merga... Tik juokais save verčia nuolat begirdamas... Aiman – kas mano, tai geriausia... Tokių lygių nė būti nebėra. Žinoma, kas davę! – šnypštė pabariais ypač tos, kurios daugiausia kitados trynės tijūno pašonėmis, veltui įsiteikdamos.

Visa tai, žinoma, Geišių laimės nėmaž negadino ir Rapolui netrukdė lepinti savo žmonos. Ak, kaip jis tai mokėjo daryti! Niekam neleido jos nė pirštu pridėti, neleido jokio darbelio dirbti, be menkos namų ruošos, valgyti išvirti, tą vieną dvaro karvelę pasimilžti. Gal taip, tokioje laimėje, būtų visai užmylėjęs pačiutę, gyvą ir darbščią, kad ir jų gyvenimo šviesoje nebūtų atsitikę šešėlių.

Rapolienė krembliauti bėgiojo į Saveikių biržius ne dėl pačių kremblių – virti, džiovinti, rauginti: ji tuo gynėsi nuo pirmojo šešėlio – nuobodumo, kurs vis labiau buvo be-

apimąs ją. Gera gera apdūkusia galva; vis dėlto esti gi ir pagirių dienų, kada prasiblaivi nuo meilės. Tada jai buvo besirodą vis dėlto geriau buvę Aužbikuose.

– Ten tėveliai... Ten gražiau, yra kalnas, iš kur toli matyt... yra raistas...

To vieno Mykoliuko ji neminėjo, lyg visai būtų jį užmiršusi, visai jo nebebūtų buvę. Ag ir buvo pamiršusi. Taip bent jai rodės. Taip rodės ir vis dėlto – neramino. Mykoliuką ji slėpė savo širdyje, savo atminimuose, kaip kokį baisų aitvarą ar kauką, mirtinai bijodama nors truputėlį pravožti slaptą: jautė, jog tai padarius, jis visas, visa savo jaunybe, su visa begaline meile pasirodys ir... ir... Tai jai nejučios sakė patarinėjo, nors ji to neišmanė. Ir Aužbikų pasiilgimo priežastis buvo, nujau, begu tik tas, kad ji kalnuotos gamtos padaras, o čia, Saveikiuose – tokios nuobodžios lygumos.

Esą tokių vočių viduriuose. Imą darytis pūlių, o aplink juos maišelis. Daugėją pūlių, didėjąs maišelis ištisus metus. Žmogus imąs nerimti, nemiga kankintis, nežinodamas, kas yra, kol gydytojas užtinkąs tą slapuką neramintoją ir praduriąs jį pro sveiką kūną. Pavojinga tat operacija giliai, nematomoje vietoje. Tik jei pavykstą duriant nesužeisti kitų dalių, ligonis susyk tampąs sveikas ir linksmas.

Toks skaudulys, nors labai pamažu, darėsi Severjoje, nors ji nenumanė, dėl ko jai ypač patiko krembliauti tame biržyje, kurs baigiasi puikiu šlaitu į slėnį, už kurio kiaurai per raisto viršūnes buvo matyt Aužbikai; geromis akimis net galėjai išskirti Pukštų ir Šiukštų trobas. Ir biržių gi buvo Saveikiuose! Jie visi trys buvo palaukėmis ir lyg sodinte prisodinti. Balta balta, kaip stearininių Dievo žvakelių pridegiota. Taip ir rodės, kai anksti rytą pirmieji patekančios saulės spinduliai uždega medžių vainikus. Berželiai augę, dideli, liekni, neperaugę, žievė dar nesutrūkusi, iš kiekvieno lupk tošį nors nuo pat šaknų.

Biržiai visai kitaip šnekas neg eglynai ir pušynai. Kitokį ir įspūdį daro. Eglynai klastingi, jie per tamsūs, nejaukūs ir baisūs. Pušynai labai rimti ir majestotingi, baisu ir čia, tik tiek gera, kad pavojų čia gali išvysti, nėra klastų, pasalų, tai ir gelbėtis galima. Biržiai nei baisūs, nei klastingi, tik šelmiai prigavikai. Šep, šep, šep smulkiais savo lapeliais; rodos, niekur nieko, o žiūrėk – ir būsi atsidūręs kur kitame krašte. Jie vis niekus įkalbinėja, ne aukštyn dvasią kelia, tik – krembliauti vilioja...

Vienas Saveikių biržis baigės šlaitu į Geišės upelį, kurio krante slėnyje Geišių sodžius ir Rapolo Geišės gimtinė. Severjai patiko, kad jų pavardė tariama ir yra visiems žinoma. Betgi ir nemalonu buvo: slėnyje likusieji Geišiai buvo atviri jų priešininkai, nė vienas nebuvo nė vestuvėse, visi tik peikė ir koneveikė Rapolą, kam jis senatvėje tokius niekus bedaro, pirma iškilmingai pasižadėjęs nebevest ir tą „darbą“ pavedęs broliui Dovydui. Dovydas vedė, daug vaikų gavo ir dabar nusigando brolio vestuvių ir jo buities netikrumo: išvarys dvaras, tai kurgi daugiau dėsis, jei ne namo, kur ir be jo pilna gūžta. Tą Dovydų baimę Rapolai žinojo ir tvirčiausiai buvo pasiryžę į Geišius niekados nebegrįžti.

To neatmenant, Geišės šlaitas buvo gražus ir malonus. Giliai giliai sruveno upelis. Jo slaptinga tėkme galėjai niekieno nepastebimas eiti bent penkis kilometrus. Be beržų tarpukalnėje čia buvo daugybė kitų rūšių lapuočių, beveik visų, kurių tik yra Lietuvoje: vinkšnų, gobų, šaltekšnių, putinų, šermukšnių, uosių, ąžuolėlių, alksnių, skroblų, epušių, karklų, žilvičių, blindžių. Juos visus Severja pažino ir kiekvienu kitaip džiaugės.

Gražus buvo tas šlaitas. Vis dėlto labiau Severjai patiko tasai, iš kur tol matyt... lig pat Aužbikų, kur daugiausia yra riešutų lazdų, nes visas šlaitas buvo į slėnį prieš pat saulę ir brendino visų daugiausia ir visų didžiausių riešutų. Daugiau čia buvo atakaitoj ir žemuogių, Severiutės iš mažens mėgiamų.

Iš čion ir iš tikro tol buvo matyti, nes slėnys buvo kelių mylių ilgumo. Čia Severja, prisikrembliavus pilną vytelinę, dar ilgai ilgai žiūrėjo į tolį, džiaugės toliu ir kažin ko liūdo ir net grįžti nebesiskubino į tą lygumą, kur ir iš tikrųjų nuobodu.

Pirmučiausia dvaro kiemas buvo toks didelis, kaip geras laukelis. Vos galėjai žmogų pažinti kitame gale. Papratus prie ankštų savo kiemelių, šis nė nesirodė kiemas, tik atviras be tvorų laukas, per kurį net viešas kelias ėjo. Aplinkui išmėtyti dvariškai dideli trobesiai, sukrauti iš akmenų, tašytų iš vieno šono. Tokių trobų, kaip Aigipto piramidų, nepasistatysi samdytomis pajėgomis, tik vergais. Dražūs jie buvo, tie trobesiai, ir tvarkoje laikomi, vis dėlto nejaukūs savo didumu.

O nejaukiausias buvo gyvenamasai namas, taip pat be reikalo didelis, nors vienu aukštu ir medinis. Frontu į šiaurę, jis vis stovėjo ūksmėj ir lyg šalčiu dvelkė pačią vasarą. Užpakalis buvo į saulę, užtat sode, kurs nė savo didumu nebuvo šviesus, nes apsodintas tankiomis eglėmis, arti kurių nė žolė nežėlė. Sodas buvo užleistas, priaugęs, dar aukštais statiniais nuo vagių, piemenaičių aptvertas.

Kieme akį teįvairino kastas didokas tvenkinys negražaus, paukščių suteršto vandens, nebenorinčio atmušti pakraščių žilvičių, kuriais buvo apžėlęs, – žilvičių senų, kreivų, nugenėtomis viršūnėmis. Jie ypač nemalonų darė įspūdį savo barbarišku vaizdu tokiame kultūringame dvare.

Buvo šiaip jau gražu ir vis dėlto nyku ir svetima. Nebuvo matyti, kad kas čia būtų bet ką padirbęs mylinčia ranka. Savininkas čia nestojo, bastydamasis po užsienius ir savo rūmus; samdytieji prievaizdai tik vagiliavo, žinodami, kad jiems čia ne amžius gyventi. Baudžiauninkai, žinai, kaip vergai, darbą dirbo per prievartą, tai lyg ne savomis rankomis. Visi čia gyveno tik laikinai, tai nė tos mergelės niekur nepasidarė sau lovelių rūtoms mėtoms, lelijėlėms sodintis.

Šešėlis šešėlį seka. Šis antrasis buvo toks, kurs visa kita uždengia. Laimėje Mykoliukas skaudulys gal būtų sparčiai augęs. Nelaimėje – jis sunyko. Šioji Geišių nelaimė, gėda pasakyti, buvo ta, kurią visi kiti baudžiauninkai laikė didžiausia savo laime: paleidimas iš baudžiavos.

Jau nuo pat pralaimėto Krymo karo pabaigos visiems buvo pasidarę aišku baudžiavą nebeišliksiant... Gal dėl to ir Saveikių dvaras pakentė tokį tijūną, kurio, jei ir bijojo darbininkai, tai daugiau dėl jo paties asmens, bet ne dėl to, kad jis – tijūnas ir turi teisės bizūną pavartoti. Geišė jo ir nevartojo. Vis dėlto į tą laiką, kada jis vedė, teko ir visiškai jis užkišti palėpėn: baudžiauninkai pabaigė „tvirkti“. Apeis tijūnas kaimus, prirėkaus, prišūkaus, kad nuo pirmadienio tiek ir tiek darbininkų stotų, o ryto metą tesulaukia penkių šešių, ir daryk tu ką bedarąs: nei dirbti su jais, nei paleisti, kad eitų sau velniop.

Mužikams buvo aišku ir bajorams buvo aišku reiksiant „žmonės paleisti“ ne iš malonės, tik kad taip jau susideda. Nepaleisi, kils revoliucija. Paleisi – vėl nieko gera: „žmonės“ pabaigs „tvirkti“. Jei dabar nebedirba, kai jiems rimbais grasoma ir baudžiama, tai kaipgi jie bedirbs, kai niekas jų nebežiūrės? Miegos per kiauras dienas, gers karčiamėlėse ir vogs viską iš dvaro.

Dvarininkams rodėsi šitoks protavimas rimtas ir logikingas. Jie nebuvo matę dirbančių savo noru, ne varu, dirbančių – sau. Jie visi tan pačian balsan šaukte šaukė – žmonių gerovei, gelbėjo žmones, tačiau visa ko pamate buvo jų pačių, dvarininkų, reikalas. Pro jų lūpas šaukė jų kišenė ir neapsakoma bailė: ką gi mes bedarysime, vergų nebtekę? Ir Šv. Raštas sako: „Griovių kasti nemoku, elgetauti nepadoru“...

Dvaro dvasios prisigėrė ir Rapolas Geišė. Jis, nors gudrus baudžiauninkas ir laisvės žmonėms laukė, tačiau jo paties padėtis, tos baudžiavos padaras, įtikinėjo jį, jog žmones „paleidus“, ne jis gaus badu stipti, tik tie „tinginiai žmonės“.

Ir ėmė grįžti Rapolas namo vis labiau paniuręs, vis labiau susimąstęs, nepatenkintas. Nebenorėjo nė į kaimus beiti. Ką gi bepridės? Ir ėmė viskas irti. Ir tie pavėlavę darbininkai nebe jo istorijų ir pasakų klausė, tik patys, kur nusisukdami, pašnibždomis tarės ir mitingavo. Darės nebejauku, neberamu, net baisu, vienam likus.

– Daisia, išdvės badu visi, kai nebegaus nė vogti ko. Sukirmys, „degutą bedegdami“ – bemiegodami per ilgai...

Daisia kartojo savo žmonai pareidamas tai, ko buvo prisiklausęs dvare. Ir pats jautė, tai neteisybė, tai tuščia baimė dėl žmonių, jis žmonėms pakiša savo paties baimę, ir naudos iš tų kalbų jokios. Et, bet tik pačiam tomis kalbomis užsitrenkus. Jam pačiam ėjo nežinomosios, neaprūpintos ateities šmėkla, kuri, rodės, pagriebs ir nusineš kur į pragarus.

Kaip tik tuo laiku Dievas davė jiemdviem dukterikę – sveiką, gražią ir ėdrią rėksnelę – ir kuriam laikui atstūmė visas šmėklas. Dabar, kur buvę, kur nebuvę, vis sėsdavo prie lopšelio, žiūrėdavo į mažutę, kai miegodavo, ir iš kits kito imliodavo ją sau ant rankų, kai pakirsdavo. Net kūdikėlio verksmas rodės jiems saldžiausia muzika ir daugiau graudino, neg pykino. Ir taip jiem pasidarė ramu, lyg kokios didžios šventenybės susilaukus į savo būstą.

Ag ir buvo tai – šventenybė, kuriai vienai telygi nekaltybė. Kur nekaltas kūdikis, ten juk jokios piktos dvasios neturi galybės. Antai ką pasaka sako: net savo sielą gera valia velniui pardavęs ir jau imamas į pragarą, ligi tik nusitvėrė nekalto kūdikio, velnias gavo, pykčiu raitydamos, atlyžt ir musią kandęs pareit.

Vis dėlto šmėkla atėjo. Laisvė buvo paskelbta. Niekas iš kaimų dvaran nebėjo. Reikėjo darbai kitaip susitvarkyti. Ieškoti žmonių, lygti jie už pinigus, būstą, darbą, malkas, pasėlį. Suirutė truko bent dvejus metus. Geišė vis dar šiaip taip stumdėsi po dvarą, nebe ką bedirbdamas, nebe kam bereikalingas.

Vieną dieną Saveikiuose atsirado vienu blogu arkliu atkramenęs beturtis jaunas šlėktelė, pasiskelbė būsiąs čia to dvarelio nuomininkas, pradėsiąs savotiškai ūkininkauti, pats visa ko žiūrėti, taigi visus senuosius tarnus ir darbininkus paleidžiąs, kurie nesutiksią savo rankom jam darbo dirbti.

Rapolas per visą amžių gangreit nebuvo darbo dirbęs. Ir dabar jam imtis žagrės bei dalgio už menkų menkiausias, tiesiog elgetiškas mitybas buvo ir nepatogu, ir negalima. Vienu matu jis pasijuto toks senas, toks jau paliegęs, jog begalįs tik lazda pasirėmęs eit ir šunis lodyt, pakiemiais elgetaudamas. Akys ir skruostai jam pabaigė dubti. Jis palinko pečiuose. Kojos pynės. Nebesišiepė žmonai, lyg jos ūmai būtų nebetekęs. Vieną kūdikėlį beglostė, ir tai virpančia ranka. Dėl to jam visų labiausiai gėlė širdį.

Neilgai laukus, tas pat šlėktelės arklys privažiavo prie Geišių; du nauju kumečiu[3] sukrovė menką jų turtą į vežimą ir, nė duonos kepalo neįdėję už tris dešimtis su viršum metų kuo ištikimiausios tarnybos dvarui, nuritino pakalnio, per tą Rapolienės mėgiamąjį šlaitą į slėnį ir išvežė į Geišių kiemą.

Jėzau, Marija, kas ten pasidarė! Pirmoji išbėgo Dovydienė, visa mėlyna iš pykčio ir baimės. Ir kai paleido savo burną, tai kūliu išvirto iš vidaus Dovydas, visi penketas vaikų ir du samdiniu.

[3] dvaro bernu.

– Nereikia nereikia, neleisim neleisim!.. Eikit sau sveiki, iš kur atėję!.. Čia ne elgetoms priglausti namai... Čia mūsų vienų kiekvienas mietas įbestas, kiekvienas tvoros straipsnis užtvertas, kiekviena troba iš naujos medžiagos savo rankomis sutašyta... Kur tu tada buvai, kai aš vienas vargau? Sakei neužeisiąs kelio, o dabar trise užeinat... Iš kur mes jums duonos pritesėsim, kur mes jus paguldysim, kuo apdengsim, jūs, elgetos, plikiai?.. Javai neužauga, duona pelienė, ir tos nėra... Šeimos ir be jūsų dešimts ant to valakėlio... Eikit, eikit, sprokit...

Geišiai sėdėjo kieme ant savo skrynios kaip užmušti, nė vienu žodeliu nepaprieštaraudami: jautė, visa tai teisybė, jų čia nė pirštu nepridėta, ir duonos tikrai maža, ir vietos tikrai nėra. Tik kur buvo dėtis? Taip ligi pat vakaro. Mergytė ėmė verkti valgyt. Įsinorėjo ir jie patys. Pagaliau Rapolas nebeištvėrė. Jis pirmą kartą sukrutėjo, kai Dovydas ėmė per arti į jį šokinėt, ir atkirto:

– Nutilk, kvaily! Aš ir pats, daisia, matau, kaip viskas yra. Aš galiu ir išeit. Tik atmink, kad valakas vis dėlto yra mudviejų, ir aš išėjęs tuoj nuo tavęs pusę skeliuos su visa puse kad ir tavo pasistatytų trobų. Taigi, daisia, leisk mus nors į viralinę ar į aną senąją klėtelę, kurią tu pavertei pelude.

Dovydas nutilo. Jį visą perėmė baimė, kaip reiktų likti ant pusės valako, ypač netekti tų trobų, kurias jis tokiu vargu pats susivežė, susitašė. Tai, nieko nebesakydamas, atidarė senąją klėtelę ir ėmė ten kraustyti, patiekdamas vietos naujakuriams.

Dovydas buvo nesumatus. Jei į Rapolo baidymą skeltis būtų drąsiai atsakęs: prašom, šiam būtų tuoj žadą užkandę. Ką gi Rapolas būtų daręs su ta žeme?

Taip ir liko Rapolai Geišiuose karčios duonos valgyt. O ji buvo karti, oi, karti. Visą naktį Dovydienė klykė, švaistės po pirkią. Įsileidus į klėtelę, dar neleido į trobą. Vis dėlto įėjus į pirkią, neleido prie stalo. Ir prileidus prie stalo duonos laužt, kalbėjo ir kalbėjo apie dykaduonius ir besočius ėdruolius, neskiriant nė mergytės, kuri daugiau net suvalganti už didžiuosius.

KARŠINČIUS – DĖDĖ RAPOLAS

Labai graži pavasario diena, Velykų diena. Per visą naktį žmonės prabudėjo bažnyčioje, pragiedojo giesmes, praklausė ilgojo pamokslo, prasvajojo su dangaus angelais; tebejaučia žibintų mažų skambaliukų tilindžiavimą, tebereipsta akys nuo daugybės šviesų gilioje tamsoje. Namie liko tos vienos senosios išvirti gardžių ir riebių valgymų, ypač gi belaukiant atšutinti saldaus pieno „žarnoms išvaškuoti“, idant jos, per ištisas septynias savaites gavėnios nejutusios jokių riebalų, dabar ūmai prikrautos mėsų, nepagestų ir neatsisakytų virškinti.

Geišių Rapolas, Dėdė karšinčius, ir jo „sūnus“, atsieit brolio Dovydo paskutinysis vaikas Adomukas, Prikėlime nedalyvavo. Jiedu skaniai šiltai išmiegojo kone lig pat parvažiuojant iš bažnyčios. Adomukas jau patyrė Velykių buvus: iš po jo priegalvėlio keliantis išriedėjo du raudonu kiaušiniu, tokiu, kaip šeštadienį svogūnų lukštais juos motutė virino. Pagriebęs į abidvi rankeli, nė kelinėlėmis neužsimovęs, nubėgo į motutę pasidžiaugti. Motutė labai nustebo, išvydusi tokio gražumo Velykiaus dovaną, pavartė abudu kiaušiniu, papliaukšėjo liežuviu ir tarė:

– Jau gali, vaikeli, atsigavėti; jei Velykius lanko, tai jau po atsikėlimui, ir nemiegai ką bežiūrint atitarkš naktį pašalusiu gruodu.

Atsigavėt Adomukas spyrėsi į savo mylimąjį dėdę. Apsirodė ir jam su Velykiaus dovanomis, nustebino ir jį, kaip ir motutę, neregėtu jų gražumu. Ir kai jau visa to buvo gana, Adomukas vieną kiaušinį įteikė dėdei ir įsakė laikyti, pats pasiryžęs mušti.

– Na, mušk, – tarė paklusnus dėdė, labai žemai pasilenk damas, laikydamas visą kiaušinį tyčia apgniaužęs.

– Leisk, dėde, mušiu! – ėmė skleisti didelę vyrišką saują ma žučiukais vaikiškais savo piršteliais. Dėdė davės, ir kai jau bu vo pakankamai atlenktų pirštų, Adomukas tarkštelėjo savuoju kiaušiniu, nežiūrėdamas, kuria vieta į kurią vietą. Jau jau norėjo vyresniųjų būdu tarti sakramentinį: „Dėdės trūko“, tik išvydo savąjį kiužį ir, it pirštus nudegęs, atačiulpė įdubusį kiautą.

– Nieko nebepridės – pralaimėjai, duokš kiužį! – tarė dėdė siekdamas. Adomuko akyse pasirodė ašara.

– O kuo aš beatsigavėsiu? – tarė.

– Na, tai likiva katras prie savo ir eikiva abudu atsigavėtų, – susitaikino dėdė su Adomuku ir, paėmęs jį už rankiotės, prisi vedė prie stalo.

– Dėk, boba, mums sviesto ant kiaušinių, kad nepaspring tume, daisia.

Dovydienė uždėjo vienam ir antram. Ji šiandie labai gerai buvo nusiteikusi, sulaukus šventų Velykų.

– Dabar valgysiva, ką man Velykius yra padėjęs, – tarė dėdė Rapolas, išsiimdamas du raudonu kiaušiniu iš pečionės.

Lygiai skaniai suvalgė ir antrą dvejetą. Daugiau nebebuvo. Tik ir to buvo tam kartui gana.

– O dabar eisiva kiaušiniautų. Daisia, bobos kvailės jau turi mums paruošusios. Tik reikia geros terbos.

Ir padavė Adomukui mažutytę terbelę, baltai išskalbtą ir su pasaitu. Adomukas nemažu pasididžiavimu pasikabino terbą.

– Na, eikiva! – tarė.

– Palauk! – sustabdė jį dėdė. – Kaipgi tu eisi per kaimą be kelinių? Po tam dar mergos pamatys ir padyvys. Sakys: toks jau didelis Geišių kavalierius, jam jau bene ketvirti metai, ir vis dar bekelnis! Ne, reikia apsitaisyti, daisia, kaip vien reikiant. Ir kelinėmis apsimauti, ir žiponėliu apsivilkti, kad nebūtų šalta, ir kepurėlė užsidėti, kad saulė nekepintų, ir bačiukais apsiauti. Šokti, tiesa, mes tuo tarpu neisiva: reiks palaukti pavakario, ka da bernai pradės čirpinti savo muzikas; tai bent kad šunes ne įkąstų, – kalbėjo dėdė Rapolas, taisydamas Adomėlį.

– Nueisiva į Gražį. Ten gausiva du kiaušiniu. Aš jau tai žinau, vakar girdėjau. Nueisiva int Uksnį. Ten tegausiva vieną kiaušinį. Ten boba kvailė pikta ir pati mažų neturi, tai nė kiaušiniautų neturi ko siųsti. O davei kiaušinį Dovydienės vaikui, tai, Dovydiene, nebūk kiaulė ir atiduok kiaušinį jos vaikui. Tai bus lygu. O neatidavei, skalna likai.

Taip kalbėjo dėdė karšinčius Rapolas, ruošdamas Adomėlį kiaušiniautų. Dovydienė tai girdi. Jai be galo knita pasakyti ką nors nemalonaus savo dieveriui, tik dėl tokios brangios šventės nutyli. Jai gera, kad jos Adomėlis gaus po kiaušinį, parsineš jų pilną terbelę. Tik už tai reiks ir pačiai atsigerinti, gerai išsiteiravus, kiek kuri kaimynė bus davusi. Tai tik sušnypštė:

– Eikita, eikita, masintojai! Mūsų tas vienas kiaušiniautojas, o Gražienės atbėgs visi trys. Tai jau trys po vieną, ne du, kuriuodu žada Adomėliui.

– Tau, Adomėli, tegul galvos nesopa, kaip ten jūsų močios skaitysis. Tu tik imk. Tik neužmiršk už kiekvieną davinį pa bučiuoti ranką. Bobos piktos. Neduok, Dieve, neįtikti! Tuoj pasakys: Dovydienė savo vaiko nemoko; Dovydienės vaikas storžievis, nemokša, paaugusių nepagerbia. Jam kitą kartą nebereikia nė vieno kiaušinio duoti. – O pabučiuosi, širdį sau palenksi, vėl kiaušinį gausi, ir tavo garbės niekas nemažins. O gera garbė ir šlovė labai pravartu... – kalbėjo dėdė Rapolas, jau papusryčiavus su pargrįžusiais iš bažnyčios, eidamas į kaimą.

– Še tau lazda. Jok raitas, su panaberija. Berniokas esi, tai kavalierius.

– Dėde, aš eisiu taip kaip tu – pasiramsčiuodamas, – sako Adomėlis.

– Eik pasiramsčiuodamas, jei nori savo dėdę pamėgdžioti, – pritaria dėdė.

Adomukas nusitveria per aukštai ir nebepasiremia. Tai matydamas, dėdė nubraukia jo saujelę žemiau.

– Matai, koks tu dar kvailas, Adomėli! Lazda už tave dukart didesnė, o tu imies už viršutinio galo. Va, tau rankos ir nebe pakanka.

Adomėlis ima ramsčiuotis, tik lazdos aukščiau rankos daug daugiau, ir ji, kai palenki, visai nusvyra.

– Ne, geriau aš lazda raitas, – sprendžia Adomėlis ir kelia koją. Tik pasverda ir, kad dėdė nebūt jo už apykaklės nutvėręs, būt išvirtęs.

– Reg reg, koks tavo žirgas neramus ar tu pats girtas. Kai žirgas nenustovi, tai mergoms patinka. Bet kai pats jaunikaitis nepastovi ir žirgan neįsisėda, tai gauna į veidą kojinę pelenų: kam neblaivas atjoji, daisia. Taigi žiūrėk, neužmiršk, girtas pas mergas nejok, nes būsi išjuoktas ir pažemintas. O garbė žmogui reikalinga, daisia. Kad aš, sakysime, nebūč buvęs garbingas, ar aš buč buvęs tijūnas? Tijūnas – pono akis ir ausis. Jei tijūno neklausys taip, kaip paties pono, jis ne tijūnas; ne su rimbu jam pliaukšėti, tik su šakėmis mėšlai mėžti.

Nuėjo abudu į Gražį. Gavo du kiaušiniu. Adomėlis Gražienei pabučiavo dukart į ranką. Nuėjo į Uksnį. Rado tą vieną bobą. Susėdo viduryje suolo ir ėmė šnekėtis apie vištų perinimą, žąsiukų apsaugojimą, kad varnos jų nenešiotų. Daug daug patarimų prikalbėjo dėdė Rapolas. Pagaliau tarė:

– Duok, kiaule, kiaušinį: ar nesusipranti, ko čion mes atėjova!

Uksnienė davė, o Adomėlis jai nė karto rankos nepabučiavo.

– Čia tu, Adomai, gerai padarei, – tarė dėdė, kai išėjo abudu laukan.

Kiaušiniautojai sugrįžo namo penkiais kiaušiniais nešini ir tai, girdi, dėl to tik, kad daugiau į delmoną nebetilpo. Kitas kaimynes apkalėdosią rytoj.

Vakare dėdė Rapolas nutaisė Adomėlį ir išsinešė jį su savim gulti.

Tokių draugų kaip dėdė Rapolas ir Adomėlis daugiau gal nė nebuvo. Gulė, kėlė abudu, į kaimą ėjo abudu, valgė abudu. Dėdė už sūnų, sūnus už dėdę būtų galvas padėję. Kas juodu suderino? Žinoma, geros jųdviejų širdys. Be to, Adomėlis dar nemokėjo daug kalbėti, ypač daug suprasti, tai klausė dėdės atsidėjęs, net išsižiojęs ir galvelę atmetęs; be to, dėdė Daisia nemokėjo tylėti, ogi jo maža kas vyresniųjų benorėjo klausyti, tai ir gavo tenkintis tuo vienu klausytoju – Adomėliu.

Lūžus verguvei, lūžo jos tarnas tijūnas Geišė; lūžo visais galais, nelūžo tik vienu liežuviu. Juo tai dėdė darbavosi nepailsdamas. Šimtą kartų atpasakojo namiegams visas savo girdėtąsias pasakas, istorijas, atsitikimus, melus, – būtus ir nebūtus daiktus. Namiegai iš pradžių jo klausė, nes jis žinojo ir pasakyti mokėjo daug įdomybių. Tačiau galų

gale tai pakyrėjo visiems, ypač kad jisai nieko daugiau nedirbo, tik vis šnekėjo. Pagaliau ėmė jam nebeleisti šnekėti. Ypač Dovydienė.

Rapolas ničnieko neveikė, bet tai jam pačiam buvo nepasakomai bjauru ir nuobodu. Jis ilgėjos darbo, jei ne darbo, tai bent gyvų krutančių žmonių, jų plepėjimo, juoko. Nuolat ieškojo progos pabūti su žmonėmis ir jų klausyti, jei ne klausyti, tai pačiam malti malti be vieno galo, pipsėti savo liuiką, čirkšėti seilę ir sarkastingai viena puse burnos šypsotis. Miršo namus, miršo valgį ir būtų jų neatminęs, rodės, visą dieną ir antrą dieną, ir visados, bet tik būtų galėjęs šnekėti šnekėti ir taip pats užsitrenkti. Buvo numanu jo sieloje esant kažin kokios neramybės, kurios jis tačiau niekam nepasako ar nemoka pasakyti.

– Vieni plepalai, vieni plepalai, pondievu, mylėk! Kad tu, Rapolai, tiek pridirbtumei, kiek liežuviu primali, mūsų namai būtų turtingiausi visame kaime, – ūdijo jį Dovydienė.

Iš pradžių Rapolas mėgino jai atsikirsti ir viską juokais nudėti. Sakydavo:

– Marč, tu kvaila boba, argi visados perkūnas muša, kai graudžia? Muša jis tik kada ne kada, įžiūrėjęs kokią itin nedorą, uvėrią bobą... Gi dudenti nesiliauja per visą audrą.

Veikiai tačiau suprato, koks jau jis buvo daugiakalbis, vis dėlto Dovydienė užlieja jį tokiu tvanu žodžių, jog jam belieka tik akim vartyt ir vien žiobčiot ir prunkštaut, kaip atsistojus po malūno ratu. Galų gale savo marčiai ėmė jis nieko nebeatsakinėt. Juo ji malė, juo jis tylėjo, ramiai sau pipsėdamas liuiką ar dar ramiau sekdamas pro langą žvirblius, kurie ten kėlė lermą ir pešės. Pagaliau Rapolas ėmė nė nebegirdėti ar bent nebesuprasti Dovydienės riejimo, kaip nebegirdima ar bent širdin neimama malūno dundesio, ratų tarškesio. Dovydienė tačiau nesiliovė jo krimtusi diena dienon štai jau visa dešimtis metų. Ir juo krimto, juo labiau jautės įtūžusi, juo pilnesnė neapykantos. Nenulenkė jos nė tai, kad jis buvo pamilęs jos maželį, kaip nė vienas tikras tėvas nepamilsta tikrojo savo vaiko... Vis už tat pyko, kam Rapolas nieko neveikia. Neberasdama, prie ko čia iš naujo prikibus, Dovydienė atmindavo senuosius Rapolo žodžius ir juos replikuodavo. Atsakinėjo ir vis labiau siuto, numanydama Rapolą savo širdyje raginant ant jos Perkūną, kad ją vieną kartą įžiūrėtų ir trenktų.

– Tai, kad palygino save su perkūnu! Sakykit jūs man – dievaitis! Dievaitis bent po dangų savo račiukais laksto tarška, o tu, Rapolai, kaip šakės mėšlo: kur numesi, ten tebrasi. Nejaugi tu per visą savo amžių nebepajudėsi iš vietos? visą savo amžių prasėdėsi suole? Ir vis su ta prakeikta pasmirdėle liuika! Tai rūkymas, tai rūkymas! Gal tau visas liežuvis jau nusilupė nuo kartumo, kad taip jį vėdini mataruoji. Štai man iš tolo kosulys ima, gerklę peršti nuo tavo dūmų, galvą jie man sugauna. Galų gale nebepagyvensime troboje nebeatsikvėpdami. Reiks pašalėn bėgioti pažiobčiotų kaip žuvims. Kodėl gi tėvas pakenčia nerūkęs?

– Todėl, kad ir be dūmų tu jam apsukai galvą. Jis visai apkvailo nuo tavo tarškėjimo, – kažkuomet išspruko Rapolui, kurs ilgai be žado sėdėjo suole, visa nugara atsikolęs sienos ir nejudėdamas kaip bažnyčios pasienyje molio stovyla.

Tėvu Dovydienė vadino savo vyrą. Jį taip pat riejo, kaip ir Rapolą, vis dėlto neapsakomai mylėjo už vaikus ir gerbė už sumanumą. Tai šitie dieverio žodžiai ją įmetė tiesiog į ugnį, ir ji prapliupo:

– Tik tu turėk tokią galvą kaip tėvas. Kieno rankomis stovi šitie rūmai? Klėtys, dienadaržis, visos trobos? Kieno rankomis visi dirvonai iškiloti? Kieno rankomis kraičiai mergiotėms sukrauti? Jo rankomis, ne tavo, ir kaip tik dėl to, kad aš jam suku galvą. Kad

nesukčiau, kad neraginčiau, nerūpinčiau gulti, kelti, kulti, malti, arti, pjauti, ar būtų taip, kaip yra? Abudu ištisomis dienomis sėdėtumėta suole kaip tešla.

Ir kas dieną veltui varinėjo Rapolą bet ko dirbti.

– Eitumei nors kibirą vandens parneštumei iš šulinio. Ar svirtį pataisytumei. Matai, baigia trūkti. Dar ką nors, pro pė džią einant, užmuš savo pasvarais.

Rapolo tylėjimas dar labiau siutino Dovydienę. Tai kažin, ar ji nebūtų savo neapykantos reiškusi dar šiurkštesniu būdu, jei tirštėjančios audros nebūtų skiedusi Rapolienė. Ji nuo pat pradžios pasiėmė rolę griausmų ant savęs sutraukėjos.

– Ajau, reikia čia man jo! Ar aš neparsinešiu vandens? Daug čia dūmų pirkioj iš vienos liuikos, nuolat duris varstant. Štai atidarysiu aukštinį, ir tie patys pabaigs eiti... – kalbėjo ruoš damos lyg niekur nieko.

– Nors gi šakalių parinktų skiedryne! Žiūrėk, reiks vaka rienė virti, tai ar savo plaukais pakursi pakriautę? Ir pakriautė baigia aižėti. Dar ugnelė išsiverš ir uždegs. Nueitų į apluoką su vyteline molio ir užlipdytų plyšius.

– Ajau, nepasirinksiu aš šakalių! O suaižėjusi ne viena pa kriautė, tik visa krosnis. Senai reikia ji visa perplūkti, tik tai ne vieno Rapolo išgalėjimu.

Dovydienė, gulėdama lovoje, vis ieškojo darbų Rapolui ir nervinosi, kad jo žmona vis tai nudeda į šalį.

– „Ajau, neparsinešiu! Ajau, nepasirinksiu!“ Ajau, niekur nieko! Tu, Rapolien, pataikaudama savo pačiam, pabaigei jį tvirkinti. Nejaugi tau gražu, kai mes visi dirbame vargstame, duonelės ir turtų pelnomės, tik jis vienas nieko? Ir maitink tu jį veltėdį. Karšatis karšatimi, o tinginys tinginiu lieka. Yra gi ir karšinčių gerėlesnių. Žmonės jie kaip žmonės. Eina kruta, kad ir paliegę, ką galėdami, dirbinėja...

– Marč, tu gi guli štai lovoje per visus pusryčius. Ir gali sau gulėti nors ligi pat pietų, kada reiks stalan sėstis. Ar aš neap sidirbu? Ar aš pirmoji gaidžiagystyje neatsikeliu? Ar aš visiems valgyt neišverdu, raguolių neprikepu, duonos neįminkau, gy vuliams nesutaisau? Bereikia tik išnešti. Yra merga, gerai; nėra jos, ir be jos apsieinu, neprašydama kitų padėjėjų. Tai kam gi čia man vis perši Rapolą padėjėju? Ar mano darbai – vyriškio darbai, ar ką?

– Ak, tu jejem, pasakymas: gali sau gulėti! – Dovydienė net atsisėdo lovoje. – O kas gi būtų, kad aš ligi piet gulėčiau? Kas gi suverptų, suaustų? Kas gi mėsiškus, pieniškus sudavadytų? Žiūrėk, kiek kumpių, palčių ant trobos rūksta, kiek įsnaujų[4], skilandžių, dešrų! Kamarėlėje sviesto palivonas prisuktas, antras grietinės prilydytas. Ją dar labiau svečiai mėgsta. Padedi sviesto lėkštelę, padedi lydytosios, tai vis pirma siekia grietinės. Tai ar mes bijom svečio? Ar reikia akimis žibinti, kai klebonas užvažiuoja? Tiek ir girdi iš išvažiuojančių, kuriems teko mano patiekalų paragauti: „Viso svieto gaspadinė!“ Tai. O kad ir guliu, tai bene tu žinai, ko aš guliu. Tu žinai, kiek aš kartų gimdžiau. Išgelia, būdavo, visas strėnas, perlaužia nugarą, kol pagimdai. Paskui juos supk, čiulink, naktų nemik, sargink, laidok, raudok, melskis. Štai kur nuėjo visa mano sveikata. Ir aš dirbau, kol galėjau. Ir anksti kėliaus, ir pusryčių viriau, ir mėsas kapojau, ir šakalių skaldžiaus, ir šeimyną dengiau, ir zakucininkus[5] maitinau ir maldžiau, kad nesimuštų. Gana man tų darbų, gana. Štai kelsiuos, nebijok, lig pietų negulėsiu. Antai laukia ratelis. Pusantro pūdo linų prišukuota. Tu ir dabar visą šeimyną denk, o atsisėsi po rateliu, ir ima pusiau

[4] = taukinių (taukų bandų)

[5] egzekucininkus

kaip šunes ėsti. Basai – šalta molinėje asloje, apsiausi – sunku. Ir daryk čia dabar ką nedaręs. Tu viena tedirbi, tu...

Nebesustabdoma srove tekėjo užgautos moteriškės žodžiai. Dovydienė tikrai kėlės, gerbės, ruošės į darbą.

Pabaigai ginčų Dovydienė turėjo vieną geluonį, kurs visados vienodai įsiutindavo marčią Rapolienę. Tai buvo lyg pasiskonėjimas pavalgius, paskutinis, saldusis jai patiekalas. Dovydienė širdyje džiaugės, kad Rapolienei nebėra mažų, ir tas vienas buvęs mirė: vis mažiau burnų, mažiau klyksmo ir paskui dalybų. Vis dėlto neiškenčia, kartkarčiais neprikišus:

– Bepiga tau, kai tu apsiėjai su tuo vienu! Tu ir skaisti, tu ir stipra likai, tu tad ir greita. Duok man sveikatą, ir aš tiek pat padirbsiu, kiek tu, kiek ir dirbau seniau...

Į tuos žodžius Rapolienė nė nejusdama imdavo nereikalingai trepsėti, žersteklius be reikalo barškinti, puodus švaistyti, grobstyti tuščią orą, lyg jai ūmai pritrūkdavo kuo alsuoti. Pagaliau pliūpterėdavo jai iš akių ašaros, ir ji narsiai įkibdavo į Dovydienę.

– Ką čia tu man vis prikaišioji tą vieną teturėtą vaiką! Ar aš kalta, kad man Dievas daugiau jų nebeduoda? Tu, marč, kentei, tai ir džiaugsmo turi. Vienas jau paaria, kitos žlugtą jau pažlun ga, kitas dar ir visai mažutis. O man kas? Ar mano padėjimas geresnis, kad sveikatos sutaupiau? O kam man tos sveikatos, jei negaliu jos atiduoti tam, kam Dievas skiria? A? Jums mano sveikata tėra reikalinga, ne man pačiai!

Ir pasukė smilium Dovydienei po nosim, tačiau tik iš tolo, nuo krosnies tai rodydama.

– Jums, kad mūsų laukai būtų įdirbti ir nudirbti, kad nepasivėlintume, kad mūsų nepjautų barų nenuganytų, kad nesuvežtų gubų nesulytų, kad šienas nesupūtų... Ir nesulydom, ir nesupūdom, ir nesuganom...

Dovydienė, gavus visą patenkinimą, baigia atvėsti.

– Aš tau nieko ir nesakau. Aš juk tik apie tavąjį niekurneivą.

Ataušta ir Rapolienė ir ginčą baigia kone malda, jei Rapolas tuo laiku esti išėjęs:

– Klausyk, marč! Argi tu nematai, koks jis senas? Liepk man dar daugiau dirbt. Aš už du atidirbsiu pagalėdama, tik tu pasigailėk nebepagalinčio karšinčiaus...

Ir šniurkščia nosį, kuri po audros ūmai padrėko.

Jauna, darbšti, sparti ir pagalinti Severja ligi tik įžengė į Dovydų namus, tuoj kibo į visokiausią namų ruošą ir liuobą. Iš pradžių, kad jai ir Rapolui nepavydėtų kampo ir maisto, nelaikytų veltėdžiais, paskui kad ir tikrai atidirbtų už du, už save ir už vyrą. Tai šoko bėgo per visą mielą dienelę ir veikiai patapo gyva namų dvasia, centrinis jų asmuo. Tuoj Dovydienei palengvėjo. Ką palengvėjo – ji ūmai tapo „ponia“. Atkritus nuo jos ruošai, ji tiek ir bežinojo, kiek su vaikais žaisti, juos ūkauti, juos dažnai prausti ir apskalbti.

Rapolienė jautė savo vertybę, jautė nesanti nuliekamas čia žmogus. Dėl savęs ji buvo rami. Jai tegėlė širdį, kad tų jos nuopelnų nepakanka apsaugoti senam vyrui nuo Dovydienės krimtimo: nuo priekaištų, barnių ir net koneveikimų.

O pats Rapolas buvo ir visiškai ramus dėl savo ir savo žmonos likimo, jog jųdviejų Dovydai jokiu būdu „neišpošolvonys“ iš gimtojo valako. Rapolas Dovydui nė vieno karto nebepriminė to, kuo jį priveikė nenorintį įsileisti; gal apie tai nė pats nebegalvojo. Vis dėlto abudu tikru broliu jautė pusę valako Rapolo rentą esant, iš kurios jis turi teisę pramisti, kad ir nieko nebeveikdamas. Rapolas niekados nepamėgino tuo būtent pateisinti savo neveiklumą, vis dėlto ore kybojo grasa, kad, dviem broliam nesugyvenant

draugėje, galimas pasidalijimas žeme. Valdžia, tiesa, tai draudė daryti per valstybines įstaigas, oficialiai, bet pro pirštus žiūrėjo, tylėjo, kai dalydavosi savaimingai, tam pačiam sodžiui padedant ir tarpininkaujant. Sodžius dėl šventos ramybės dalyboms visa burna pritarė, valdžia įvykusį faktą pripažino ir su juo skaitės.

Broliui Rapolui iš pat pradžių ėmus ničnieko neveikti, Dovydui nieko nebuvo likę daryti, kaip laukti, bene užmirš savo dvariškumą ir pats bene pradės ką dirbti. Tai nė neminėjo Rapolui jo neveiklumo, ypač kad jį daugeriopai atstodavo žmona.

Sodiečiai dėdę Rapolą mėgo, kaip ir pirma, kai jis tebebuvo tijūnas. Rapolas buvo neapsakomai ramus plepys, į svetimus dalykus kad ir kišos, tai labai išmintingai, neužgaulingai. Niekam nepakyrėjo, nieko nepažemino. Ir tie patys jo kalbos šiurkštumai buvo visai nešiurkštūs. Sodžius tepadyvijo jį už viena, būtent kad jis dvaro buityje – išdyko ir dabar broliui nieko nepadeda.

Žmonių akyse Rapolas buvo tikrai išdykęs – vengė mažiausio darbelio, kaip žydas per šabą, net tokio, kurs nereikalavo pagalėjimo; rodės, gera valia virto karšinčium, invalidu, nebereikalinga sunkenybe visai šeimynai. O teturėdamas apie pusseptintos dešimties metų, galėjo dar būti nepaliegęs. Ar tai maža senių, kurie ir aštuonių dešimtų metų dar sėdo arklin ir žygiavos aplink namus. Ir kai Rapolas ėjo ar savo pasakas sekė, tai dar nebuvo žymu gyvybę jame besibaigiant, jį virtus pūzru, kurio viena dalis nebesilaiko kitos.

Ir vieni dievai težino, ar jis tikrai buvo jau paliegęs, jei ne kūnu, tai dvasia, ar jam buvo atsirūgęs pirmykštis jo tingėjimas, kurs taip buvo nemalonus Dovydui, dar kai jis tebebuvo Dovydžiukas. Tingėjimas, kuriam dvaro prižiurnos pareigos tik pataikavo. Jas eidamas, Rapolas, tiesą sakant, negi dirbo, tik tuo pat liežuviu malė, davinėdamas begales išmintingų patarimų ir paraginimų, pats jų negi vykino.

Rentininkas, neurastenikas – būtų jį pavadinę sodiečiai, kad būtų išmanę tą moderninę ligą ir kad būtų jiems patiems buvę laiko sirgti net sunkesnėmis ligomis. Rapolas buvo panašus į perlūžusį pagalį: perlūžime atsiranda tiek daug šeberkščių iš abiejų galų, jog niekaip jo atgal nebeatstatysi, idant vėl būtų norsgi tiesus, jei nebegali būti tvirtas.

Sako, esą tokių iškrypėlių, kurie biją erdvės ir tuštumo: ko nenusitvėrę, virstą. Rapolas galėjo būti tos pat rūšies iškrypėlis, tik antraip: jam tuštumo reikėjo, kad visados būtų laisvas, nieko nenusitvėręs. Jis net tą pačią lazdą, kuri jam, matyt, buvo jau pravartu, mielai kišo Adomėliui, kad jis su ja darbuotųs, ramsčiotųs ar jotų.

Vis dėlto buvusis tijūnas, dvariškis Geišė nebuvo svetimas nei savo namams, nei tam pačiam sodžiui. Savo namų jis buvo tikras penatas, kaukas, ar kaip ten pavadinsi gerąją namų dvasią, kuri juos globia ir nuo pikta gina. Jis visa savo širdimi dalyvavo bet kuriame namų rūpestyje. Atsidėjęs svarstė su kitais, kada tas ar kitas darbas yra pradėtinas, kaip jis vyksta ir kada jis pabaigtinas negaišuojant. Jam be galo rūpėjo, kad viskas būtų padaryta laiku ir gerai. Pilnas išminties, ūkio ir gyvenimo žinovas, jis buvo tikras instruktorius ir filosofas. Kiekvieną į darbą einantį jis lydėjo patarimais, net įsakymais ir griežtais reikalavimais. Paskui jo laukė sugrįžtant ir patikrinėjo, ar taip padaryta ir kodėl to nepadaryta tuo paleidimu.

Rapolui nebuvo vis tasia, ar blogai, ar gerai pasibaigs, tai ir teiravos ir domėjosi ne dėl to tik, kad būtų daugiau kalbos, bet kad bijojo bloga ir laukė gera.

Antai pilnas kluonas prikratytas šieno. Jį šlapią sodiečiai susiveža namie džiovinti: paliksi lauke, tai kiti arkliais užleis ir suganys; jei nesuganys, tai bent kuokštą pagaus. O kuria gi teise, kad tai – mano? Ir taip visa to nedaug. Šienelis gražus, panuovalinis, jau

ir pradžiūvęs. Dar kartą paleisk ir drąsiai kraukis į galą: nei bepaplėks, nei beužsidegs. Dėkos gyvulėliai už tokį pašarą ir bus juo riebūs. Tik štai – debesis! O jergutėliau – sulis! Pūdyti nesupūdys, vis dėlto gyvuliams bus jis nebe toks, kaip nesulydytas, neatsileidęs. Tai visi galvatrūkčiais puola į kluoną, kas ką pagriebęs: grėblius, šakes. Kas be įnagio, rankom griebia plakus ir meta bent į kupetas: vis ne tiek perlis kupečiavietes, kad ir nesuskubtumei sumesti jų į pastogę. O pirmasis puola Rapolas. Nervinas, pyksta, nekantrauja, rankomis mostaguoja, ragina kibti, nestovėti. Čia jo žmona švaistos, jog net apsagalas, anot to, aukščiau galvos laksto. Čia nėščia Dovydienė, kaip višta kvakšėdama, painiojas šiene kaip nuobraukuose. O jisai čia pat spirinėdamos, kad norsgi plakelį pakeltų, kad norsgi kartą grėbleliu patrauktų. Tik šaukia šaukia:

– Greičiau, greičiau! Ar nematote, kad jau lašnoja, jau lynoja, nesuskubsite... Štai tau ir lyja... – taria pagaliau, ūmai nurimdamas, pilniausia rezignacija ir eina sau šalin.

Rapolas tad gyveno pilnu ūkio gyvenimu, bet pasyviai, viena dvasia, dvasia į jį ir tereagavo, veiksmu jo nė per nago juodymą nepastūmėdamas ir nesutrukdydamas. Konstatuodamas faktą, jis gyrė jį ar peikė, mėgo ar nemėgo, bet nekeitė ir neįvairino. Ūkis, gyvenimas jam buvo tapęs lygiai toks pat, kaip gamtos gaivalai, dalys metų. Dabar žiema, speigas, labai šalta. Kaip tai nemalonu! Ar ne pats velnias pagiriomis vėsinas! O, kad tave devynios – net nosis mėlynuoja ir pirštai stingsta! Dabar lyja. O, kad tave devynios: ant pat gubų, ant pat išdžiūvusio šieno! Tik ką gi tu čia bepadarysi? Šalta, tai šalta; lyja, tai lyja. Negi bėgsi žiemą oran su puodu žarijų, kad speigas nupultų, arba į lietų su skėčiu dangaus skylių uždengt. Ateis vasara, ir vėl bus gera, nustos liję savaime, išdžius javai ir šienas. Ir bus gerai. O lis ilgai ir supūdys ar suželdys, tai bus blogai. O ką gi tu čia padarysi? Tokia Dievo valia ir jo aplaidžia.

Sodžiaus dalykai Rapolui nebuvo svetimesni už savo namų dalykus. Be jo neapsieidavo nei žąsų perinimas, nei avių kirpimas, nei linų merkimas. Rapolo buvo apgalvoti žygiai visam sodžiui ir visiems metams. Būdavo patenkintas, kai maža būdavo paperų, kai linamarkos nepatvindavo rudens vandeniu; ir grauždavos, kai priešingai įvykdavo.

Štai Geišiai su Tilindžiais eina bendrųjų balų pjauti. Dar saulei nepatekėjus, jau visi jie krūvoje ir kelia tokį lermą, lyg tuoj tuoj kibs kits kitam į plaukus, ne į pievos žolę. Kaip kas metai, taip ir šiemet, nėra kam iš galo imti. Daugiausia čia lermuoja Rapolas, net užmiršdamas, jog jo liuika prigeso. Jis atmena, nors niekados ten nebuvęs, daugelio metų dalybas, kaip neteisingai vieni vis laimi, kiti pralaimi, destis vieniems vis kliūva pjauti, kur storiau prižėlę, ir gauti po ketverias rūčkeles, kai kitiems tenka pjauti vis, kur ploniau prižėlę, ir tegauti po trejas rūčkeles (liesas, gardis).

To buvo pilnas visas Rapolo Geišės gyvenimas. Jis visados buvo rūpestingo veido, kaip Don Kichotas – liūdno veido. Vis ruošės kažin ką veikti. Pavalgęs pusryčių, rūpestingai kimšos liuiką. Buvo numanu, jis štai išrūkys ir, nieko nebetrukęs, eis, kur reikia. Ag rūkė ir ėjo. Tik gavo sugrįžti, kur užkliūti ar pro šalį nueiti, kur pirma visai neketino. Į rankas paimti bet kurį darbo įrankį jis taip pat negalėjo, kaip aprietasis vandens atsigerti. Taip ir trypčiojo visą dešimtį metų aplink visus darbus, nė nagų neprikišdamas prie bet kurio.

Nejaugi taip reiškiasi tingėjimas, lietuviškasis nerangumas; daug gera norėti, daug daugiau žinot ir išmanyt ir – nieko neveikt? Iš dalies, taip. Štai stačiai prieš mano akis gautas laiškas, į kurį aš turiu atsakyti. Guli ir nervina mane jau trečias ar ketvirtas mėnuo. Neturiu žodžių sau už tai papeikti. Bijau, kad sutrūks santykiai su adresatu. Ir vis

dėlto nerašau. Ir nebeparašysiu. Jau tai nebe pirmas kartas. Mūsų ūkininkams jau tiek pat atsieina su stogų, pamatų, krosnių taisymu. Ir daug su kuo. Tik jie – ne rentininkai, tai, nori nenori, turi savo neurasteninį neveiklumą nugalėt ir bent ką dirbti. Pagaliau gal tai ne tų vienų lietuvių liga. Rusai tokie pat esą.

Severja, dėdės karšinčiaus žmona, nebūtų buvusi šitos nuomonės apie savo vyrą. Ji paklausta nebūtų ieškojusi nei jo tautinio tingėjimo bei nerangumo, nei liguistumo. Jai Rapolas buvo ūmai žuvęs, kaip žūva mirdamas ar kokio raganiaus pavergiamas. Ne jis kaltas, kad toks tapo, tik aukštesnėsės galybės, kurios jį tokį padarė, – kaltink mirtį ar Laumę.

Rapolas buvo užbūręs jos sielą ir per dvejus trejus metus galingai laikęs ją toje savo įtakoje, jis – galingas gamtos epizodas. Galingas buvo, nors paslaptingas ir baisus, kai bučiavo ją lūšynėje. Tuo vienu išbučiavimu Geišė sutraukė Severjos giminės ryšius su tikrąja motina, sutraukė tikrosios meilės ryšius su Šiukšta ir pasiėmė ją sau, kaip jam skiriamą, kaip gyvenimo kovos grobį ar ką panašu. Nei kūnu, nei dvasia tai galybei nepasipriešinsi. Nebuvo galybės, lygios jo galybei. Ir nusinešė ją į trečią kalną, jei ne į trečiąją karalystę, kaip užburtą karaliūnaičią. Ligonis ar nerangusis to nebūtų padaręs.

Galingi tėvų namai. Jų globa nenugalima. Tik mirtis ir Geišė-gamta galingesni už ją. Jie susisuka kaip audra ir, nieko nesiklausdami, pagrobia iš jų globos įspėtąjį.

Geišė perkėlė ją į visai kitą buitį, į dvaro buitį, kur jis vėl buvo galingas, didžius darbus tvarkė kaip koks inžinierius, ir visi jo klausė.

Galingas buvo Geišė, kai davė jai nematyto gražumo vaiką.

Tėvai, mergiškoji laimė, pirmoji meilė – Mykoliukas, lūšynė, dvaras, vaikas, visų pagarba ir pataikavimas... Ar tai ne sapnas, ne nakties svajonė, keista ir net negalima? Tai žemės rojus, iš kurio ūmai juos išmetė, niekuo nenusidėjus, ir paliko jiemdviem ilgesys to, kas nebegrįš.

Viskas dingo. Dingo jai ir Rapolas, to rojaus Adomas. Ji rados išmesta į paprastąją žemę, kuri jai vienų usnių beduoda. Tačiau argi Geišė čia kaltas, kad už gamtą, už jį yra dar galingesnių?

Ir niekas nebestengė Severjai išblaškyti galingojo Rapolo vaizdo. Jo nebėr, jį Laumės pagavo ir į savo piliakalnį nusinešė, ten, kur ir kiti Sauliai amžių miegą miega, kol jų galybę vėl pažadins – kitiems tikslams. Rapolo nebėr, bet jis – buvo!

Rapolas – nebevykėlis; Severja – darbštuolė ir greituolė, dviguba veikėja. Vis dėlto jiedu abudu lygiai yra – tik buvę: Severja – nebe Pukštaičia, Rapolas – nebe tijūnas. Čia bevaikščioja jų antrininkai. Abudu mirė ūmai, lūžo tą valandą, kurią juodu, nė tai dienai neaprūpinę, iš dvaro išmetė. Ir užgeso abiejų laimė.

Žibintas, paskutinę žibalo dalį atiduodamas, blyksteria nebuvusia skaistybe ir gęsta amžinai. Ir Geišė buvo gamtos žibintas. Jis atidavė gamtai visa, kas jai skirta buvo, ir tapo nebereikalingas. Vis dėlto argi išbrauksi jį iš gyvenimo rejesto? Kas taip yra įsirašęs, to nebeišbrauksi. Nebeišbrauksi – iš Severjos gyvenimo ir širdies.

Rapolas tebebuvo tad reikalingas Severjai, nors ir nebenaudingas. Dūlinėjąs beveiksmis senis buvo jai brangi praeities relikvija, trumpos jos laimės, bent patenkinimo, relikvija; tai viena. Antra, kas gi jai be vyro, nors ir karšinčiaus, bebuvo likę tarp žmonių? Jai, iš namų išėjusiai, atriektai riekei, į neprietelingus dieverio namus atėjusiai, visados svetimai? Juo gyvenimas Severją bailino, juo ji stvėrės to pakumpusio senio kaip skenduolis plūduriuojančio lentgalio. Argi ji viena nebūtų žuvusi dvare, likusi be duonos, be pastogės? Argi ji viena nebūtų mirusi per aną baisiąją pusę dienos, kai abudu sėdėjo

ant savo skrynios nuožmių Dovydų kieme? Ji nebūtų išturėjus nė tų sielos kančių, kada jiedu per ilgas ilgas dienas kovojo dėl vietos prie stalo ir kepalo duonos.

Visos tos scenos kaip ją nuėmė visa, kaip sugniaužė jos sielą, kaip įbailino išgąsdino, taip ji ir paliko lyg šunų apniktas katinėlis. Iš išgąsčio ji tapo dabartinė dviguba darbininkė, vergė dėdienė, svetimų namų inventorius, kuriai niekas nieko nemoka, bet iš kurios visi visa ko reikalauja. Ji išsikovoja galų gale vietą Dovydų šeimynoje, be „dėdienės“ vargu bebūtų jie apsiėję. Vis dėlto suterorizuota jos siela manė, jog ir dvigubą darbą ji teturi teisės dėti savo vyro titulu. Taigi stojo už jį, aržiai gindama, nepalikdama neatmušus nei mažo, nei didelio smūgio. Ji darėsi lygi Dovydienei mokėjimu rietis, nors širdyje ji buvo ramiausis avinėlis. Ji dabar kaip šalto vandens bijojo palikti viena savo klėtelėje, viena tarp visų žmonių.

Taigi gynė ir vadavo savo vyrelį. Ir būtų jį išvadavusi, kad gyvenimas būtų ėjęs vis ta pačia vaga, kaip iki šiol, nėmaž nesurizgęs. Tik taip neesti. Į jų gyvenimo tinklą įsiterpė maža maža gyvybėlė ir visą jį sukomplikavo. Tai buvo anasai Rapolo draugas Adomukas, su kuriuo matėme jį taip gerai sutariant. Čia mums bus vietoje susekti, kaip dėdė karšinčius savaime, Dovydienės neverčiamas, net jos prieštaraujamas, Rapolas patapo naudingas šeimos narys, patapo vaiko auklis. Tai labai keista. Ag nebuvo jokių priemonių jam priversti, kad ko būtų ėmęsis. Juoba nebūtumei privertęs, kad imtųsi visai nevyriško darbo.

Tėvų jausmo Rapolai buvo prityrę. Gal ir visas jų gyvenimas būtų kitaip susidėjęs, kad ne tie smūgiai, kurie netikėtai ant jų krito ir gyvenimą darė mechaninį, nebe jų sielų gyvenimą, vienų kūnų: pavalgyt ir vegetuot, žole augt. Apvaizda atėmė iš jų dvaro buitį, atėmė tą vieną kūdikį, palikdami tokią tuštumą, tokią bedugnę, kuri vargu bebuvo galima pripildyti. Vis dėlto ji šaukės, kad mėgintų pripildyti. Iš čion radosi linkimas į vaikus.

Žmonės yra patyrę, vaikai kaip šuneliai ar kiti gyvulėliai ome atspėją, kam jie patinka, kas juos mėgia. Gana pasižiūrėt į akis, ir jau į vienus tiesia rankas, kad juos imtų, nuo kitų glaudžias ir rėkia.

Švelniaširdžiai Rapolai Adomukui buvo lygiai tiek pat meilūs, kaip ir tėveliai.

– Tu mano džiaugsmeli, tu mano Benjaminėli! – ūkavo bučiavo jį motutė prausdama, baltais marškinėliais valkstyda ma, skaniaisiais kąsneliais penėdama.

Dėdė Rapolas, visados ramus, lygus, teisingas, nė imti neėmė Adomuko ant rankų, tik jį kalbino, kai pats prisiartino, ir meiliai jam patarnavo vaikiškuose jo reikaluose.

– Tu, Adomai, dar mažas. Ir aš buvau mažas. Tai nieko, nieko...

Ir Adomui buvo gera, kad – nieko...

Rodės, visos priemonės vaiko širdžiai pririšti ir pririšus palaikyti buvo motinos galioje, o dėdės galioje – nieko, vis dėlto vaikas lipte lipo prie dėdės, vis labiau traukdamos nuo motinos glamonėjimų. Motina tai jautė, ir jai buvo skaudu, net užgaulinga.

– Neliesk mano vaiko, dykiny! Dar tokį pat padarysi... – šiurkščiai, nemandagiai tardavo Rapolui Dovydienė, ūmai pagriebdama iš jo vaiką. Vaikas rėkė, protestavo, dar labiau ją įerzindamas.

Pagaliau ir visi namiškiai Adomukui nuolat įkalbinėjo, kad jis jau esąs didelis, neprivaląs šio, neprivaląs to, ypač būti – boba. Taigi vyrai geresni už bobas, nors jie neglamonėja ir nebučiuoja. Ir jam, „jau dideliam“ visa tai ėmė baisiai nebepatikti, ypač kad jautė, motina jį nešiojas ir juo vaizduojasi ne iš tos vienos meilės. Senstančiai moteriškei

kūdikis – tai įrodymas jos jaunumo, taigi pasididžiavimas savimi, ne kūdikiu. Tame Dovydienė ėmė ir kaip visados perdėjo, kai Adomukas buvo ar tik nebe treigys.

Pirkioje tebuvo pačiudu. Adomukas zyzo lovoje, bent kiek negaluodamas; Dovydienė, pridėdama delną prie kaktos, tyrė, ar nekarščiuoja, ir neišmanė, kas čia padarius. Ūmai visa nušvitus, pasispyrė, sudundėjo aukšte ant pirkios, sudunksėjo kažkuo tęsiamu, ir lingėje ties lova atsirado didžiulis lentinis lopšys.

– Aš tave, angelėli, aš tave, mano mažutėli, pasupsiu, paliū liuosiu, tai ir bus geriau. Koks tu tebesi kruopelė! Viena sau ja... – kalbėjo Dovydienė, guldydama Adomuką į lopšį ir ėmusi linguoti.

Iš pradžių Adomukui tai lyg ir patiko. Jis nurimo apsvaigęs. Tik štai pirkion suvirto šeimyna ir prapliupo juoku.

– Ė čiagi dabar kas? Ar mūsų šeimininkei ūmai Dievas davė? A, tai Adomukas? Jauti gi tu, jauti, ė kaipgi tu dabar lopšyje atsiradai? Eu, Adomuk!

Adomukas kaip iš karšto vandens šoko iš lopšio. Galbūt ir užsimušęs, kad motina nebūtų nutvėrusi.

– Liaukitės, niekatauškiai! Vaikas mažas ir ligonis, o jūs kažin ką. Kad duosiu štai pagaliu, tai susičiaupsite!

Ir apsidairė neva to pagalio, tuo tarpu vaikas ko neiškrito stačia galva.

Šlovė tai šlovė motinai, kad lopšys dar tebekabaldžioja pirkioje, vis dėlto pabūgo, kad vėl taip neatsitiktų, ir, vaiką išėmusi, lopšį nugabeno atgal į aukštą. Sugrįžusi rado savo paguodėlę prilipusį prie dėdės Rapolo šlaunies. Visos ligos jam buvo jau išbyrėjusios.

Niekur Adomukui nebebuvo dabar taip gera kaip su dėde. Su juo kiūtėjo ant šiltos krosnies per šaltą žiemą. Vienas savo liuiką žindo, antras šakalėlius drožinėjo ir juos kraustinėjo. Dėdė jam nieko nedavinėjo, nemielavo, nė neglostė. Jokių saldybių. Šnekino jį taip pat, kaip ir kitus, lygiai, rimtai, apie tikrus, tikrai esamus dalykus, nepamėgdžiodamas vaikiškai, vis dėlto meiliu ir lipšniu balso skambėjimu. Ir tas vyriškas, nesaldusis meilumas vyriškai Adomuko prigimčiai buvo nelyginti malonesnis už visus moterų laižymos. Seselės senai jau buvo tai pastebėjusios ir aptarusios, jog jis juoba mėgstąs „razbaininkauti“: botagais, lazdomis švaistytis, akmenimis svaidyti, tvoromis jodyti ir panašiai. Visa to dėdė, kai jo globoje likdavo Adomukas, nedraudė, nebijojo, kad jis nenukristų, neužsimuštų ar kita ko lygiai baisu nepasidarytų. Dėdė visa to nė nematė. Dėl to ir lengva buvo jam neįžeisti vyriškos Adomuko sąmonės.

Be to, mes čia netiksliai ir negriežtai esam išsitarę – dėdė berniukui nieko neduodavęs: dėdė karšinčius duodavo jam to, ko nei motina, nei kas kitas namiegų nemokėjo jam duoti, būtent pasakų ir už pasakas malonesnių rimtų kalbų. Joks kitas jausmas negalėjo susilyginti su tuo patenkinimu ir pasididžiavimu, kai jį, „vaiką“, rimtai šnekino – „didelis“, su ta garbe, kurios pritirdavo, kai tas didelis su juo lygiai, niekuo nesidėdamas, šnekėjos. Iš pradžių Adomukas, tiesa, nieko nesuprato, ką dėdė nuolat kalba jam ir ne jam. Tai tik plėtė akeles. Vis dėlto klausė atsidėjęs, vis tinkamiau įsikišdamas į jo kalbą, vis labiau tuo įtikdamas savo auklėtojui. Pagaliau ir visiškai ėmė abudu susiprasti kalboj ir tenkinti vienas antrą.

Ir prisirišo vaikas prie šnekaus savo auklio. Ir pamilo jį didesne meile neg pačią motiną, ne viena omine, tik ir sąmone. Visame siaurame Adomuko pasaulyje nebeliko ištikimybės, kuria galima buvo pasikliauti kaip mūru. Tai beklausė ir valią bevykdė – to

vieno dėdės. Dėdės paslapčių nebūtų išdavęs lygiai kantriai, kaip ir anieji kankinamieji Žalčių karalienės vaikai, Ąžuolėlis ir Uoselis.

Vasarą abudu dykiniu vazojos po laukelius, po pieveles, po miškelius, neskubėdami, visur po ilgai sustodami: dienos buvo daug. Tai Adomukas gana turėjo laiko susigiminiuoti su visais krūmais, su jų gyviais ir želmenimis.

Adomukas baigė penktus metelius ir buvo gudrus kaip senis. Kur nebus gudrus, augdamas globoje gudriausio visoje seniūnijoje vyro, kurs, be to, taip pat buvo prisirišęs visomis savo mintimis, visa savo tiesiog esme prie savo auklėtinio. Dėdė karšinčius dabar nė manyti nebeišmanė, kaip jam bereiktų gyventi, netekus ir to vieno savo klausytojo. Su juo niekas nebesikalbėjo, nė jo beklausė. Nebebuvo ko kalbėti nė su žmona Severja, su kuria pagaliau sueidavo į klėtelę tik gulti ir kuo greičiausiai migti.

– Tu, Adomėl, manai, mudu pačiudu čia girelėje teesava, ir niekas daugiau mudviejų nemato ir negirdi. Mato mudu ir girdi pirmiausia Dievulis, kurio visur pilna, kuriame mes ju dame krutame, o ką žinosi, gal ir šitas uoselis, ir kiti jo broliai medeliai mudviejų klauso, mūsų gražia kalba džiaugias ar mūsų žiaurių ketinimų bijo. Štai tu kažin kam plėšte nuplėšei šaltekšnio šakelę. Gal dėl to, kad ant jos pilna juodų įsirpusių uogų. Tik tu jų nevalgysi – negardžios. Sako, nuo jų dantys trupą. Tau jos niekam, o žiūrėk, kokią šaltekšniui padarei žaizdą, kiek luobos jam įplėšei! Dabar jis karščiuos ir, visus kitus rūpesčius šaly palikęs, vien begydys savo popą. Jam irgi skauda, kaip ir tau skaudėtų, jei koks galvažudys diržą tau iš nugaros išrėžtų. Atameni anąjį berniuką, kuriam buvo žadėję po diržą rėžti už kiekvieną netinkamą atsakymą?

Adomukas per gerai ataminė visas dėdės pasakas, giliausiai tikėjo, taip ir esą buvę, kaip dėdė pasakoja: dėdė negi meluos, ir žino jis labai daug. Tai dabar net kūnas jam pagaugomis nuėjo, įsivaizdinus tą operaciją. Jau jis savo širdelėje ėmės niekados nebegadinti medelių be reikalo.

– Dėde, – sako, – aš nusiraškiau štai žemuogėlę. Ar ir jai skauda?

– Jai, vaikeli, nebeskauda, jei ji jau įsirpus, raudona. Ji ir taip būtų jau nukritusi žemėn. Ji skirta sėklai pasėti. Toks jos likimas, tai jai ir neskauda. Neskauda ir krembliui[6], kai jį nurauni. Jo amželis trumpas, valandomis, ne dienomis, juoba ne savaitė mis skaitomas. Nenurausi, jis ir pats tuojau suglebs ir žus, nieko gera nepadaręs. O nurausi, išrūginsi – širdelę kam atgaivinsi...

Ir nejučiomis paskendo senelis savo atminimuose tų laikų, kada jo „Severiotė“ teberaugė kremblius, tebevaišino jį ir kaimynus, tebebuvo už tai visų garbinama. O dabar, Dievulėliau... Ir nuriedėjo seneliui ašaros. Giliai giliai jis atsiduso, palingavo galva ir baigė:

– Nei šermukšniui, nei kriaušei, nei obelei neskauda, kai jų prinokusių vaisių pasiraškai. Taip tu tik jų valią darai – grūdelius pasėji. Jos tave skanėsais pavilioja tai padaryti. Bet skauda, kai tu su vaisiais ir šakelę nulauži. Kol medelis pasigydys, čia, toje nulaužtoje vietoje, jau nebebus vaisiaus.

Dėdė sakė labai įsitikinęs, tai ir mokinį įtikindavo. Abiem pasakos žodžiai buvo tikrenybė, abiem jie buvo gyvenimo kelio rodikliai. Abudu likdavo taip pasikalbėję labai viens antru patenkintu, ir Dovydienės byla buvo pralaimėta. Pasibaigė tuo, jog Adomėlis ir nakvoti persikėlė į dėdžių klėtelę ir gulė ar vienam, ar antram pašonėn.

Dėdienė buvo jam dar geresnė. Jį guldė, klostė neglamonėdama, vaikiškai nepamėgdžiodama. Be to, nė vieną rytą neužmiršo jam pirmajam pakepti raguoliukų, padažyti

[6] budei, grybui.

padaže ir pašerti, kad ne taip ilgu būtų laukti pusryčių. Taip ir buvo ta trijulė, lyg atskira šeimynėlė didžiulėje Dovydų šeimoje. Aiman, ir tą palyginti laimę jiems tuojau išdraikė kažin kuri nelaboji dvasia, tyčia pasiryžusi apkartinti visą jų gyvenimą, idant jie pavirstų nebent Dievo rinktiniais daugkenčiais Jobais.

Dovydienė nesiliovė prikaišiojusi, ji turinti maitinti veltėdžius; vis nebuvo dovanojusi tiems, kurie padidino jos šeimyną. Vis dėlto matė, per šį dešimtmetį jos turtai ne sumenkėjo, tik žymiai jų padaugėjo. Dovydas prisipirko žemės netoliese, statė ten gyvulius, ėmė gauti daugiau pieno, tik reikėjo daugiau ir darbininkų. Samdėsi jų atsargiai, kad nebūtų per daug burnų, juoba vertė saviškius, kad daugiau dirbtų. Tai pravartu buvo ir pati šeimininkė. Ji dabar namie tebuvo iki pietų. Drauge su pietumis nyko iš namų iki septintos aštuntos valandos, kada grįždavo vakarienės taisyt. Ilgas buvo tasai dienos tarpas pralaukti kaip senam, taip ir mažam, o nepaliekama buvo jiemdviem nieko. Dėdė, pratęs būti pusbadžiu, nesakė nieko: vaikas zyzo ir skundės norįs valgyti. Davinėjo jam duonos, kuria vaikas nesitenkino, o daugiau nebuvo ko.

Vieną kartą, grįždamu iš lauko, prisivaikščiojusiu ir pavargusiu, užėjo į klojimą. Jis stovėjo pačiame gale kluono, buvo visų trobesių didžiausias ir – baisiausias. Ten buvo jaujas, ten dėdavo gavėną, ten daug tuščia, – blogiausias dalykas. Prie jaujo sienos stovėjo du kemsai vėtytojam pasisėst ir spinta ne spinta – ant keturių kojų mūriukas. Tame kilnojamame mūriuke krosnyje kūrendavo šakalėlius kūlėjai, kad jiem šviestų ir vis dėlto šiaudų nepadegtų. Atsiradus kerosinui, tie mūriukai išnyko.

– Pasikurkime, dėde, ugnį, – tarė Adomukas žibančiom akelėm.

– Pasikurkim, – pritarė dėdė. Jis nieko nemokėjo atsakyti savo draugui.

Prisirinko šakalėlių, susikūrė ugnelę, susėdo iš abiejų pusių ant kemsų ir džiaugias lyg vaiduokliai toje gilioje troboje. Šviesa pro tolimąsias praviras duris jų čia nesiekė. Tai jie buvo raudonai nušviesti ugnelės ir tikrai rodėsi kits kitam nepaprasti padarai.

– Kepkim bulbes! – ūmai suplojo katučių Adomukas, at minęs, kaip piemens kepa jas lauke.

– Tai atnešk. Tu greitesnis, – pritarė dėdė. Bet Adomukas atsisakė lipt į duobę kamaroje. Nuėjo dėdė, įsakęs Adomukui palaukti ties klojimo durimis, jei bijos vienas pabūti viduje.

– O, kad būtų dar sviesto! – pasiilgo vaikas.

Dėdei pagailo vaiko, ir jis atrėžė:

– Sviesto būtų, tik ką pasakys močia, kai patirs mus be jos žinios pasikabinus?

– Nepatirs, nepatirs! – gyvai atsakė Adomėlis. – Ji ir pati duotų, kad būtų.

– Žinoma, tau duotų, tik ne man. Man, bra, neduotų, – užsigynė dėdė. Pagailo Adomukui dėdės, ir jis, paėmęs jį už rankos, veste nusivedė į klėtį, kur stovėjo senovinė spinta, užrakinta ir raktas išsinešta. Bent paieškoję jo nerado. Dėdė pagalvojęs paėmė gelžgalį ir juo lengvai atšovė prastą gelžinį skląstį, kurs tik vadinosi spyna. Ten stovėjo didelis palivonas arti pilnio sviesto. Ir net šaukštas įdėtas, kuriuo kabinama. Dėdė padrožė šaukštu palei paviršę ir padavė vaikui.

Ir buvo gi pramoga: tikros keptos bulbelės su „kailinėliais“, paskrudusios po lupena! Gardžiai ir sočiai valgė Adomukas, privertęs ir dėdę teptis. Pavalgė ir dėdė. Abudu buvo patenkintu ir atkartojo tai antrą ir trečią kartą.

Dovydienė buvo taupi šeimininkė, net godi, ypač sviesto ir lydytos grietinės, vienatinių dalykų, kurių buvo lengva pasigauti, netikėtam svečiui užsukus. Parduoti nebuvo

ko, ir temokėjo po ketvergę svarui (40 skatikų). Taigi pusė šaukšto sviesto galėjo būti verta skatiko, ne daugiau, o visa padarytoji žala verta grivinos, ne daugiau. Vis dėlto Dovydienė siuste pasiuto, kai patyrė, jos sviesto kažin kam pasikabinus.

Ir ėmė vakarais graužti visiems galvas, kas čia pavirto aitvaru ir jos turtą eikvoja. Aštriais savo žvilgsniais, piktomis akimis Dovydienė varstė pakarčiui kiekvieną namiškį, ilgiausiai sustodama ant karšinčiaus ir Adomuko. Tik nė vienas nemirktelėjo ar kaip nenatūraliai kryptelėjo, iš ko būtų buvę galima įtarti juos ką slepiant. Nekaltieji srėbė išalkę: tiems nė motais šeimininkės sielvartai ar tik priekabės, kurių jie ir be to pritirdavo. Rapolas, kaip visados, nė negirdėjo marčios užpuolimų. Adomukas, tiesa, dar neišmanė, koks tai sunkus nusidėjimas – „vagystė“, ypač sviesto, vis dėlto atminė, jog jų dviejų, ypač dėdės, motutė nepagirtų, tai taip pat tylėjo nevaikiškais, artistiškai šaltai dirbo savo darbą ar valgė, nejausdamas motinos žvilgsnio, kurs tačiau taip buvo ryškus.

Slapta negalėjo ilgai palikti. Rasta bulbių lupenų klojime, dar karštų pelenų mūrelyje. Visiems rados aišku, namie liekančiųjų buvo kepama bulbės ir valgoma su šeimininkės sviestu. Ir nuostabu, sulig tuo Dovydienė nutilo ir nieko daugiau nebeieškojo.

Gudrusis dėdė, nevagis būdamas, nė nemanė savo pėdų mėčioti. Išėjo aikštėn, tai išėjo. Ag vaiką jis šėrė. Tegu jį papeni, tai nė bulbių nereiks. Vis dėlto ir jis pasmalo, niekuo daugiau senatvėje nebenusilenkdamas. Tad likus sviesto nuo svečio, jis jau tepdavos sau duoną net ir tada, kai Adomuko nebuvo namie.

Pasitepė vieną kartą iš lėkštelės, kurią rado spintoje, pavalgė, ir pasidarė jam labai negera, širdžiai bloga, net visai silpna. Vargo, kol žmonių susirado. Šokta kunigo. Jis atvažiavo pačiu laiku: suteikė Sakramentus ir čia pat užspaudė nabašninkui akeles.

Dėdė karšinčius Geišių Geišė Rapolas, Saveikių dvaro tijūnas, mirė. Jo pavalgyta žiurkžolių[7], sutaisytų pelėms nuodyti...

Ligi tik dėdė karšinčius ūmai susirgo, ir jam tokiuo greitumu pačiu geruoju arkliu iškurnėjo kunigo, ant Geišių namų tyliai nusileido šmėkla. Lyg juodas juodas šikšnosparnis plačiai virš viso rūmo iškėtė šikšninius savo sparnus ir nebejudėdamas įsmeigė savo vyzį kiaurai per stogą, per lubas į vidų. Ir visi, kas tik namiškių viduje buvo, ėmė justi, kaip žaliai geltonos, lyg katės tamsoje, akys įsirėmė kiekvienam stačiai į sąžinę. Šaltos, bereikšmės akys, nežinia, baidė ar drąsino, žinia tik, kad durte dūrė kaip iešmais, iš jų, lyg iš tampraus lanko, tryško lyg plieno vylos ir nežinojai, kuo nuo jų beprisidengti. Tai visi jautė.

Rapolo lavonas stingo paliktas. Kunigas įėjo į seklyčią ir bejėgis atsisėdo gale stalo. Vaišinga Dovydienė tuoj suskato jam rengti užkandos. Padėjo geros duonos, pagarsėjusios savo lydytos grietinės, net pusę buteliuko „mieštosios“. Ji paprastu savo greitumu lakiojo į spintą, į podėlį, pro duris, pro lavoną už durų, o šmėkla visa tai matė ir sekė savo žvilgsniu į šviesą ir į patamsį.

Pagaliau, vieną sykį prabėgdama pro lavoną, Dovydienė netikėtai apsikabino jį už kaklo ir ėmė balsu raudoti:

– Dieverėli mano, dievmedeli! Ko gi tu taip urnai mus dabar palieki? Ar tau nepatiko baltoji mūsų duonelė? Ar tau pakyrėjo skaudūs mūsų žodeliai? Ar tavęs nedabojo skaisčioji tavo pa čiutė? Dovanok man, dieverėli, jei kuo nusidėjau! Atleisk man, nabadėlei, jei kuo neįtikau!..

– Jurgi, Prane! Ar pasiuntėt dailidei žinią, kad sukaltų grabą? Bėk patsai, Jurgeli – neturėsime kur padėti aptaisę...

[7] aršeniko

Ūmai nukrypo Dovydienė nuo lavono į praeinantį berną ir mergą. Jos akyse nebuvo ašarų, kurių galėjai spėti, raudą raudant, nė balse nebuvo jausmo, tebuvo nerimas ir susisielojimas.

Samdiniai, nieko neatsakę, išnyko, nusinešdami šmėklos žvilgsnį.

– Prašom gi kunigėlį pamėginti mano grietinės! Žinia, kol parvažiuosi, iškratys, – ragino kunigą vaišintis. Tik kunigas nė nepajudėjo. Sėdėjo gale stalo, nieko nesakydamas, pergelta širdimi ir kaip tas šikšnosparnis milžinas virš rūmo žiūrėjo plieno žvilgsniu, nieko nematydamas ar daugiau kaip kitas savo sielos akim matydamas. Vienas lūpų kraštelis, bent kiek atatemptas, ir paraukšlintas kairysis paakys tereiškė skaudų išmetinėjimą.

Ak, kaip nejauku buvo Dovydienei sukiotis jo akivaizdoje... Ir ji nervinos, bėgiojo kaip elektrizuojama. Ir ko jis čia besėdi, kad nieko nekanda? Važiuotų sau namo, savo, kas reikia, atlikęs, kaip kitais kartais kad daro... Bet jis vis sėdi kaip nustėręs ir tebemato, ko kiti nemato. Jam kažin ko trūko. Išgirdęs Dovydienės raudą, krustelėjo, tik ūmai vėl antsikvempė.

Vienas Adomukas nejuto šmėklos, nei suprato, kas ir dėl ko visa tai pasidarė, kam žmonės taip ūmai sujudo kunigo, ko jis čia atvažiavo, kam motutė, visados riejusi ujusi dėdę, dabar jam už kaklo skabinėjasi ir rauda, nors neverkdama. Adomukas, girdėdamas karštus raudos žodžius, nejautė, kad ji būtų ir ašaringa, kad būtų paliesta širdies styga. Tai nesigraudino, tik akeles išvertęs trypčiojo tarp žmonių kaip paklydęs šunelis, tai vienam dirstelėdamas į akis, tai kitam, iš nieko negaudamas atsako.

Pagaliau priėjo ir prie stalo, kur kunigas sėdėjo.

– Mano mažasis, Adomukas, nabašninko didelis draugas.

Rekomendavo Dovydienė, ragindama jį, kad pabučiuotų kunigui ranką. Pabučiavo bejausmiai, dirstelėjo ir jam į akis ir tik dabar pajuto, kaip kažin kas jam verčias verčias iš vidaus. Puolė pro duris, nebesuskubo ir čia pat, užkišęs galvelę už krosnies mūriuko, prapliupo tokiuo graudingai stabdomu verksmu, jog kunigas net krūptelėjo, ūmai atsipeikėdamas; šokęs iš vietos, nusitvėrė savo apsiaustą nuo gembės. Lūpų kreivumas jam atsitaisė, ir jis, išeidamas pro duris, paglostė vaikelį per užkištą už mūriuko galvą.

– Tu vienas, Adomuk, dėdės gaili... Nebėra jo, Adomuk... Jis tau vienam teliepė pasakyti sudiev... – tarė tokiuo balsu, nuo kurio Adomukas visiškai sutirpo. Kunigas išvažiavo.

Adomukas dar nepilnai išmanė, ką gi tai reiškia – nebėra tavo dėdės, vis dėlto verkė tiekuo ašarų, kurių būtų pakakę jam ištisai dienai. Verkė kukčiojo, jausdamas, kaip kaklo duobelėje jam sustojo lyg didelis didelis akmuo ir troškina. Verkė, kol kažin kas ištraukė jį iš už mūrelio ir įritino į lovelę, kur, dar pakukčiojęs valandėlę, užmigo bejėgio miegu, silpnumo nuimtas. Jis nebejuto ar nebereagavo, kaip žmonės pernakt giedojo, budėdami prie nabašninko; nematė, nė kaip jo dėdę rytą anksti išlydėjo pakasti.

Šmėklą pajuto pirmutinė Rapolienė, dar kunigui neatvažiavus, nors Rapolas jai nė vienu žodžiu nepasiskundė, nepaaimanavo, net jai rankos nesugniaužė. Gal manė dar išsisirgsiąs. Pajuto šmėklos akis ir taip jos išsigando, jog taip pat nebeištarė mirštančiam nė vieno raminamojo žodelio, nebeišliejo nė vienos ašarėlės. Ji stingte sustingo. Rodės, nė akys nebemirkčiojo. Lavoną nuprausė taip šaltai, kaip mazgodavo stalą ar suolą. Apvilko įkapėmis, niekam žodelio nesakydama. Lavoną padėjo ant lentos, galvose uždegė jam graudulinę žvakę ir daugiau čia nebepasirodė. Ji užsidarė savo klėtelėje ir beišėjo rytą lydėtų.

Ir niekas nedrįso jos ieškoti ruoštųs ir budėtojams valgymo virtų kviesti.

Išlydėjo Rapolą visi važiuoti. Net penki giedotojai įsitaisė į tą vieną vežimą. Pėsčia paskui karstą tėjo viena pati Severja. Ir niekas nedrįso jos pasikviesti, kad sėstųs. Lydėtojai ją suprato ir visa širdimi užjautė.

Prasto, greituoju sukalto, giliai į paprastas vežėčias įstumto karsto nė nesimatė. Jį be ceremonijų apžergęs sėdėjo bernas ir ragino arklį. Visa to Severja nematė. Ji ėjo stati kaip stulpas. Stačia išstovėjo per mišias bažnyčioje, stačia, kol užkasė kapuose, stačią ją ten ir paliko kiti išsiskirstydami.

Iš kapų Rapolienė nebegrįžo namo. Dabar tik namiškiai ėmė nerimauti, kur gi ji būtų. Bet kai kažkas paskelbė ją tiesiai nuo kapų išėjus į Troškūnus atlaidų, visi nurimo ir net ją užmiršo.

Per visą savaitę nebuvo Rapolienės namie. Ir kai ji sugrįžo, ji buvo nebe ta. Ji nebebuvo sustingus kaip per laidotuves, bet ir nebe taip vikri ir greita kaip pirmiau. Ji, niekam nieko nesakydama, pasiėmė tas pačias namų ruošos funkcijas; dirbo rimtai, netingėdama, kaip paprastai dirbama, bet nebešoko nebebėgo už du tris. Ir visiems pasidarė aišku, čia ir čia jai reikia dabar padėti. Merga nešė malkų, vandens, plovė indus, stalą, Rapolienė gi tik virė, į stalą nešė, viralinės dabojo.

Ir atsimainė Geišiuose visas gyvenimas. Liovėsi nuolatinės barnės. Gal ir buvo Dovydienei noro, tik anoji šmėkla tvarkė ir neleido. Geišių namuose nuo šiol niekas nebeištarė Dėdės karšinčiaus vardo. Lyg jo nė būti nebūtų buvę.

Rapolienė darbą dirbo nebeskubėdama. Ir matės, ji taip tyčia daro. Ji tebuvo 40 metų, dar be trupučio tebebuvo pavydėtinos sveikatos, kuri reiškėsi skaisčių skruostų raudonumu ir puikia šiaip jau oda; buvo tampri, plieninė. Tai tik stebėjais dabar pasidariusiu jos lėtumu.

Šis Rapolienės lėtumas tai buvo vienatinė reakcija Geišiams ir – kerštas. Nebetekus vyro, nebelaikė reikalinga bedirbti už du. Nebenorėjo dirbti nė už vieną, nes Geišiai jai ničnieko nemokėjo, nė sulūžusio skatiko. Dirbo tik už pavalgymą. Net dengės iš buvusiojo ir vis dar neišsemto savo kraičio.

Tik ji buvo įgudusi savo vieką darbu gaišinti. Juo ji žydėjo sveikata, juo dirbo. Ir nors kaip Dovydienė ją už vyrą krimto, ji vis buvo pilna gyvybės ir gulti ėjo kone patenkinta ta diena.

Dabar ji nebeprivargdavo ir vis dėlto į lovą ėjo pikta, dažnai nė poterių nebekalbėdama. Pikta ir kėlės. Jos būdas regimai gedo. Praėjo vieni, ir antri metai. Ir...

TAS VIENAS NUSIRAMINIMAS

Darbštūs ar tinginiai, spartūs ar atlyžę kaimo žmonės dirba tą patį sunkų žemės kilojamą darbą. Dirba vienais raumenimis, žiūri į tą vieną pilką žemelę, į tą patį ašvienio pasturgalį. Už tai gauna neriebiai ir nebaltai pavalgyti, pilkai neskaisčiai apsidengti. Nors pavalgyti lietuvis mėgsta, kad ir nesidomauja, bet tik ko per metus; nors savo apdarą paskaistint mėgina bent juosta ant kaklo ar raišteliu ant galvos, – visa to nepasilgsta.

Užtat įspūdžių jis tikrai pasilgsta. Padirbės padirbės keletą dienų ir ima neberimti; pradeda lyg tingėti, lyg nuobodžiauti. Vienodumas jam pakyri, kaip ilgokai sėdint ant vienos šlaunies ar ilgokai esant persikreipus į vieną šoną. Atsveria lietuvį tik šventė, kuri jam ne tik atilsis Viešpatyje, bet ir daugeriopas džiaugsmas. Tai švenčių dienomis didžiulės lietuvių bažnyčios pilnos pilkos minios.

Skuba pluša žmonelės iš už pusantros mylios į bažnyčią. Plaukte plaukia svietelis linksmas, judrus, greitas, visiškai nebe toks lėtas ir aptingęs, kaip namų ruošoje ar laukų darbe. Plaukia nuo pat ankstybojo ryto, daug laikiau, neg to reikia, kad suskubtumei ant vienų ar net ant abejų mišių.

Vieni atsiskubinę mielai gieda ilgą rožančių; kiti būreliais rinkoje stoviniuoja statikuoja be tikslo, o reikalu; kiti ergeliuojasi zuja užeigose, vis naujų pažįstamų ir giminių susilaukdami, tolimesniųjų pasiilgę. Daug džiaugsmo, šnekų, pasibučiavimų.

– Sveikas, sveikas!

– Ką beveiki?

– Ė tetulė gi ar sveika?

Sutartinai siaudžia visi pašaliai, visos kamarėlės.

Ir susidaro tokia jauki atmosfera, kokios niekados nesti kad ir labai draugingai sugyvenančioje šeimynėlėje. Širdys tirpte tirpsta, nors su bet kuo sukibk į glėbį, susispausk, pasimieluok, pasibučiuok ar svavalingai pamėgink jį parminti. Fraternitė aukščiausio laipsnio, nes grynų širdžių, be jokių pašalinių sumetimų. Bet kuri mergelė gražiąją, pačią naująją savo skarelę dabar duotų savo draugei paryšėti, bet kuris bernelis puskvortę savo draugui pastatytų.

Jauku, drauginga Lietuvos bažnytkaimiuose gražiais šventaryčiais.

Dėdė Mykolas ir šiame ergelyje nedalyvauja. Jis neturi artimų, su kuriais savo džiaugsmais ir sielvartais galėtų dalytis. Jis jau beveik iš eilės išėjęs. Tiesa, kad vienodai pakarpomi vyrų uostai, vienoda visų eigastis, net vienodas vyrų stovėjimas ar sėdėjimas, o moterų gulomis ar sėdomis klūpėjimas jam rodos lyg ir neatsimainęs, lyg jo eilės, prieš kelias dešimtis metų buvę ir teblikę; taigi gal ir dėdės tie patys likę. Tačiau, piga sumesti, tai jau trečia karta dėdėmis virtusi sulig tų pačių nesimainančių tautos savumų.

Vis dėlto ir dėdė Mykolas geria tą patį jaukumo orą, ir jam taip pat gera, ak, kaip gera! Gera jau tik išėjus iš namų pas Dievą į viešnagę, gera gražioje kelionėje, gera vos tik įėjus į miesčiuką. O per vis geriausia didelėje medinėje su viškomis aplink visą navą, pilnoje paveikslų ir piešinių bažnyčioje.

Sparčiai žmonės renkasi. Eina, eina pro visas ketverias bažnyčios duris, kaip vanduo plaukia. Klaupias lenkias lig žemei – altoriui, Dievo sostui, sėdas, stoja, limpa į gurguolę ar gyvąją kekę it bitės avilyje. Ir, rodos, kaip tos pat bitės vaško, taip lietuvių minia neišsunktų iš savęs daug daug poterių, balsių balsių giedojimų, kad negautų savo bažnyčioje mūru paliūliuoti, šilti ir prakaituoti.

Tai ir prakaituoja visa minia, tai ir gieda. Ne giesmes, ne dirbtinius liaupsinimo žodžius, tik patys save, savo lygumų ir ramių kalnelių lėtą patisumą, gražią, ramią Lietuvos gamtos harmoniją. „Pulkim ant kelių“, „Tegul bus pagarbintas“, „Šventas, šventas, šventas, „O, Dieve Tėve“ ir daugybė kitų laikui tinkamų – visos lietuviškos, savos, savaip reiškia lietuvio sielą.

Ir ūžia gaudžia Dievo namas. Tarška varpeliai, harmoningai džanksi signatūrė, ūkia ir žmogaus balsu tai gieda, tai rauda virpa vargonai, mistiškai, nesuprantamai gieda kunigas, blizga žvakės ir Brolijos ženklai...

Dėdė Mykolas skęsta tame sutartiniame ūžesyje lyg laimingoje nirvanoje. Jis nebejaučia pats savęs skyrium. Jis besudaro vieną krislą, vieną lašą, kurie sudaro – daug, didžia Dievo majestotui išreikšti. Jam ir visa bažnyčia ne atskiras epizodas, tik tos pat žemės sklypas. Dešinėje – juodas baras, lyg jo paties tik ką suartas pūdymas; tai vie-

naplaukių vyrų galvų. Kairėje – baltas baras, lyg tik ką pražydusių ramunių pieva; tai moterų baltagalvių. O per vidurį – tuščia ežia, kurios nei vieni, nei antri neperžengia. Ir labai būtų keista pamatyti suartame pūdyme – baltuojančią ramunėlę.

Juoda, pilka, balta. Kaip stebėtina viena tarp gamtos ir jos gyvių. Žemdirbius dirva ir pieva taip pat stilizuoja, kaip vikšrelį lapas ir šakelė, kuriuo minta, kur ilsis, kaip drugelį medžio žievė, kur jis nuo priešų slepias. Vikšrelio nebeatskirsi nuo nulūžusios šakelės, drugelio nuo atšokusios žievelės, pilko artojo nuo pilkos žemelės ar aguonažiedžių grėbėjėlių nuo lankos žiedų. Tas pats Dievas padarytojas. Tebūnie gi garbė ir liaupsinimas išvien gamtos ir gyvių!

Ne taip vyksta dėdienei Severjai.

Ji – seniai dėdienė ir vis dar nėra susidėjusi su tuo būriu kaimo dėdienių, našlių ir senmergėlių, kurioms bažnyčia gyvenimo alfa ir omega, pradžia ir galas.

– Čia mano tėvas, čia mano močia, čia mano meilė ir visa paguoda.

Dėdienė Severja, mirus vyrui, nė bažnyčia nebepatenkinta. Tiesa, kad ji šventą dieną palikta namie būtų jautusis lyg keleivis, išsodintas ne toje stotyje; tai padaryti niekam nė į galvą neparėjo; ji, kaip ir kiti, skuba pluša kuo anksčiausia į Dievo namelį, ir jai čia gera, kur nebus buvę gera. Vis dėlto ji neskęsta maldingumo nirvanoje, tik dairos, lyg kažin ko laukia ir kitų akis gaudo. Ak, kaip tai negražu ir nedera, ypač bažnyčioje! Aiman, taip darė. Severja nebesimeldžia, kaip pirma, ramiai, giliai, visa pasinerdama garbėje ar prašyme. Jai kažin ko viduje trūksta, ir tuščia, ir šalta. Ji, vos atėjusi, jau laukia pabaigos.

Ag ir po visam. Svajonėmis įsisvajoję, sustingę žmonės kūliu virsta laukan pro tas pat ketverias duris, knapsi per akmeninius spryskus, užmiršdami kepurėmis užsidėti. Vis dar be nuovokos nuėję lig pusei šventoriaus, čia teatsigauna, dedas kepures, blaivai apsidairo, ir visai kinta jų nuotaika.

Kaip pirma į bažnyčią, taip dabar miniomis skuba žingsniuoja į karčemas prieš namo grįžtant išsigerti, pabaigti atgauti nusinuobodžiavusią žemės ūkyje širdelę. Spūstis mūrinėje, jankelinėje, maušinėje, griežtai visur. Ir čia, ir bažnyčioje nereikalaujama jokių patogumų. Juo tirščiau, juo prasčiau, juo drąsiau. Lyg savo laidare su arkliais, kur nereikia jokių ceremonijų.

Ir kas tai begali žinoti, ar priežodin įėjusį karčemų nešvarumą nevalos rytiečiai žydai buvo sudarę, ar pats lietuvių nevalyvumas žydus pritraukęs, kaip mėšlo krūva traukia vabalus. Tiek, kad griežtai visas Lietuvos karčemas valdė vieni patys žydai, ir nė vienas krikščionis negalėjo karčemoje pabūti, nors jas lankė vieni patys krikščionys ir griežtai nė vieno žydo.

Ir vėl lietuvio ausyse ūžia gaudžia ta pati minia. Palei šinkių – ilgą lentinį stalą sustoję eilių eilės. Gyvumas veiduose, net paraudę. Akys blizga, lūpos praviros, nuolat šaukia:

– Žyde, klausyk! Duokš man...

Visi laukimu pasvirę šinkiaus link, kaip rugių baras, smarkiai papūtus audros viesului. Visi laukia pasilgę, nekantrauja. Laukimo kentėtojų minios ir nekantraus ilgesio rankos. Jos visos susyk, kiek begalima ilgiau, išsitiesusios į žydes. Taip tik revoliucijos metu tesiekė kurstytojo dalijamų proklamacijų. Kumščių galai, lyg atakuojančių durtuvai, siekia gėrimų pilstytojas ir įnirtusiai siūlo joms grivinas, auksinus, ketverges ir rublius.

– Klausyk, žyde! Man pusbutelį! man pusbutelį!.. Leduvos, Kmyninės... Alaus du... visus šešius!!!

Žinai paskubos darbą. Žydės šinkuoja ligi alkūnių sušlapusiom rankom. Degtinė, alus laistosi ant šinkiaus ir žemėn; laistosi aslon benešant, laistosi bepilstant į nešvarius, niekad nemazgotus stiklelius. Garuoja begeriant. Rūgštus ir gailus oras minšta su karčiais bakūno dūmais. Jie tirštais kamuoliais liūliuoja lig žemės, ir gurguolės žmonių, susispietusių aplink staliukus, rodos šešėliai pragaruose, plačiai mostaguoją rankomis.

Ir čia visi žmonės palinkę, tik ne į vieną punktą, kur pilsto, bet į kits kitą. Imą po pirmą burnelę – atsilošę sveikinas:

– Sveikas! – Į sveikatą!

Imą po antrą – arčiau viens kito. Imą po trečią – pirma pasibučiuoja ir pasisako, kaip kits kito esą pasiilgę. Imą po daugiau, jau užmiršta savo pasiilgimus, tik ieško, kas čia tolimesnis pašnekinus, ne prieinant, tik iš tolo, didesniu šauksmu. Taigi ir degtinė padaro – fraternitę.

Ir ūžia karčiamos, tarška buteliai ir stikleliai; klykauja žmonės apsiblausę, sunkiai blakstienas bepakeldami; dunda nieko nekaltas stalas, į kurį dideliu kumsčiu tvoja girtas drąsuolis, pasiskelbdamas nieko pasaulyje nebijąs, pačiam urėdninkui galįs skelti į ausį!

Tabako dūmai, spirito garai, žmonių kūnų iškvėpuojamos gesuonies dujos veik visai suteršė deguonį, ir tamsiose kamarėlėse naftos žiburėliai vos bespykso vilko akele. Iš grynojo oro įėjęs žmogus vos kvapą atgauna; pabuvę viduje lėpsta, kad ir mažai gėrę. Ką jau besakyti apie gėrėjus, kurie, nuo pusryčių dyki likę, per 3 valandas bažnyčioje apsilpę, užkandos, visą kvortą išgeriant, tegaudami tokią duonos riekelę, kurios vienam geram kąsniui maža, – jie visi girti, skęsta – alkolio ir triukšmo pragare, nebežmoniškai rėkaudami.

Nejaugi tai tie patys, kurie taip harmoningai ir švelniai iš visų krūtinių pūtė šventąsias giesmes? Taip, tai tie patys.

Pačiame gale karčiamos didįjį stalą ypač tirštai apgulę vyrai, lyg bitės perekšlės korį. Visi turi bendrą įsispitrėjimo punktą, visi jam kalba vienan balsan.

– Geišien, a Geišien! Klausyk, ką aš tau pasakysiu!..

– Geišien, mes visi už tave!..

– Tokia graži moteriškė, tokia stipra... tiesiog geležinė... pusę namų valdai, ir nieko tau neduoda... Ką tau įdeda, bažny čion einant?

– Nei kąsnelio mėsos! Nei kruopelės sviesto! – spiegia mote riškas balsas.

– Tokia graži moteriškė, tokia stipra... tiesiog geležinė... – kartoja girtas balsas, rankom ieškodamas kaimynės rankų pa bučiuoti...

Apygirtė moteriškė sugraudinta, verkia ir šniurkštauja. Pagaliau jai darosi bloga ne tiek nuo išgerto, kiek nuo tvaiko. Prašos išleisti iš užu stalo, bet visi pašoksta lyg susitarę urmu lydėti, nes visiems pakeliui...

Rapolienė karčemoje? O kuri gi nelaboji ją ten nunešė? Ji ir pati nemokėtų pasakyti, kuri minios srovė pagavo ją pašventoryje bestovint, ir ji, kaip skiedrelė upės vilnyje, nuliūliavo ten, kur visos tėkmės galas. Minios nuotaika ją atnešė bažnyčion, minios ūpas nunešė ir karčemon. Vienas prakalbino praeidamas, kitas, ir ji buvo jų.

Iki šiol dėdienė Severja beveik nebuvo patyrusi, kokių vyrų esama gerų. Mykoliuko ji nebeskaitė: jis buvo lyg tas angelas, kurį vaikai sapne mato. Iki šiol ji težinojo, kokių bjaurių esama moterų. Kai ji riejosi su Dovydiene, ne tik namiegai, viso sodžiaus vyrai buvo neutralūs, ar tyčia apsimetę negirdį, kas čia darosi. Toks jau lietuvių būdas: kai du vaidijasi, nors užsimuštinai mušasi, trečias bėga šalin, kad jam iš abiejų nekliūtų arba,

vienam negyvam likus, kad liudytoju nereiktų būti. Pagaliau Severja ir nesidomėjo, kam svietas savo širdyje pritaria, jai ar Dovydienei: jai svietas tebuvo – ji pati ir vyras, dėl kurių būvio reikėjo kovoti. O čia, žiūrėk, jai pritariama, ji užstojama.

Ir Geišienei pasidarė neapsakomai gera. Pirmą kartą jai pasilaidavo tai, ką ji tampriai užrišusi laikė – užuita siela. Lyg garas, katile suspaustas, ūmai kilsterėjo nepasitikėjimo voką ir švirkštė garavo į visas puses. Pirmiausia ji prapliupo ašaromis, paskui nedrąsia aimana ne dėl to, kas buvo, tik neva dėl to, kas yra, būtent kad ji, visi žino, kaip dirbanti, o Dovydai jai ničnieko neduodą, nei kąsnelio mėsos, nei kruopelės sviesto, išeina net nevalgiusi į bažnyčią; apie paskyrimą karvės milžtis ką ir besakyti. Ji, būdama mergos vietoje, nė tų kelių jos algos rublių negaunanti ir tebesidengianti iš savo kraičio.

Čia jai pasidarė neapsakomai šleikštu: ji į gryną ir skaudžią teisybę pirmą kartą per visą savo amžių įmaišė melo. Vyrui mirus, „nevalgius“ į bažnyčią, destis į ss. Sakramentus, bėjo labai retai, gal tik bent dukart per metus. Bet vienąkart prairus teisybės maišeliui, turėjo ir daugiau byrėti melo ar bent perdėjimų.

Kas gi sodžiuje nežinojo dėdienių buities, jog joms niekas nieko nemoka ir tepalaiko joms gyvybės, kad galėtų kaip ašvienis dirbti. Nereikėjo daug aiškinimų, kad visi didįjį stalą apsėdę vyrai karščiau būtų jai pritarę, neg to iš tikrųjų reikėjo. Taip ir tapo Rapolienė centrine figūra – už karčemos stalo.

Lietuviai karčemninką mėgsta, vis dėlto savo dukters už jo neleidžia, sako priežodis. Mūrinė ūžte ūžė, ir, rodės, visiems ten buvo gera, kaip pas dėdę viešnagėje. Vis dėlto visi artimieji didžiajam stalui labai nustebo ir per negražiai pasižvairavo į Rapolienę. Nepraėjo nė dešimts minučių, o jau miestelyje kuždėjo išvažiuojantieji:

– Geišių Rapolienė gerianti už didžiojo stalo...

Pašnibždos pirmąją, žinoma, pasiekė Dovydienę, ir ji, nei gyva, nei mirusi, laukė marčios pareinant. Ji netruko, tik parėjusi nė valgytų nėjo, bet stačiai į savo klėtelę pogulio gultų, kaip visados darė, kai jai rūbai nugulėdavo pečius.

– Gėrusi... – tarė Dovydienė vyrui visa nusigandusi.

– Girta! Te tau...

Pliaukštelėjo rankom Dovydas, ir taip abudu nusigando, lyg nuodininkui įėjus į jų namus. Rytą nebepadorėjosi nė žvilgtelėti į marčią. Severja taip pat. Visi norėjo išsibarti, savo širdyje pyko, ir vis dėlto gėda užsmaugė jiems gerkles. Argi kalbama balsiai apie slaptąsias jeibes, nors gerai žinoma? Pasikartojo tai antrą ir tretį kartą. Dėdienė nebesislėpė, pogulio nebėjo, tik pavalgius į sodžių, kur jaunimas ūžia. Sėdėjo lovoje su vyresniosiomis moterimis, balsiai juokės, pritardama bernaičių negražiam šėlimui ir neva juokais pati ėjo šoktų, kai kas įsilinksminęs „tęsė“ ją į šokį. Būtų ir labai šokus, kad būtų mokėjusi naujųjų šokių, tik ji temokėjo suktinio, o jaunesnieji juoba mėgo – kratytinius.

Rapolienė, nebent baigdama senti, siuto, ir visiems Geišių namams pasidarė nebegera, nebejauku, lyg aitvarui įsigyvenus; žinai, jis dažniau išnešioja, kaip prinešioja.

Taip ir buvo.

Prieš vieną šventadienį ėmė ir pražuvo Dovydams vienas vidutinis pinigas. Per visą savo amžių Dovydai neatminė, kad kas būtų jiems pražuvę, ir jie tiesiog išmanyti neišmanė, kad galima būtų kas nors iš namų paslapčiomis imti. Kas vagia, tas plėšia, ne patikėtus daiktus imlioja. Ne, čia ne vagies darbas! Ir abiem kartu smilktelėjo mintis – tai ne kas kitas, kaip tik marti. Ir drauge smilktelėjo, kokiuo sumetimu ji būtų tai padariusi. Juodu lyg krimstelėjo sąžinė.

– Ag mes jai niekados nesame davę nė sulūžusio dvylekio saviems jos reikalams. Kai negėrė, nė nereikėjo. Kai pradėjo...

Ir nusigando. Pradžia – ne galas. Bus ir daugiau „reikalų“... Gailėjo pinigo, ką ir besakyti: jis ne kelyje rastas. Ir ėmė Dovydai aimanoti, kas čia bus pagrobęs jų „bumašką“. Aimanojo, skundės kas mielą dienelę, tačiau nė nežvilgterėdami į sėdinčią prie stalo marčią. Ir tasai dirbtinis į ją nežiūrėjimas kuo geriausiai ją įtikino šeimininkus aiškiai numanant, nebe įtariant, ji tai būsianti padariusi. Ir taip pat dirbtinai nebekėlė akių nuo savo šaukšto.

Šitas tylėjimas buvo daug sunkesnis už smarkiausį pjovimą. Imtų prikaišioti, išmetinėti, imtumei žmogus teisintis, meluoti, pykti ir bartis. Visgi nors pats tuo užsitrenktumei, kad ir kitų neįtikindamas. Dabar teko pačiam sau vienam būti neveidmainiu teisėju. Ir Dovydai būtų senai vanago nagus užrietę puolę „vagilką“, kad mažiau būtų tikri buvę ją esant. O kai ims ir prisipažins? Kaip tada beišdildysi širdyje panieką ir bailę, jog namuose atsirado nebetikras žmogus? Smala nematai ir tos dešimties: visgi dar nėra tikrumo ir teisės paniekinti tą žmogystę, kurią tiek metų riejo ir pjovė nesigailėdamu, vis dėlto negalėjo jos negerbti už šimteriopus gerus jos savumus. Bepiga buvo rietis, kai jautei, jog riejamoji turi teisės ir medžiagos atsirieti. Dabar marti sėdi, kaip žemę pardavusi. Matyt, nė kąsnelis jai nebelenda. Žiūrėk, užpulta ims ir nesigins. Ką tada bedarysi?

Ak, tegu ją devynios tą tylą!..

Dešimtinė atsirado toje pat vietoje. Ir kaip niekas nežinojo, kas ją buvo paėmęs, taip niekas nežinojo, ir kas atidėjo. Ir nesiteiravo. Tik dėdienės Severjos nuo to laiko niekas nebematė miestelio karčemoje, nė kaimo linksmynėje: ji ūmai ir jau galutinai pavirto tokia pat dėdiene, kaip Mykoliukas dėde, ūkininko ašvieniu, kantriu, nieko sau nereikalaujančiu, vieną Dievą bepažįstančiu, su Juo beintimaujančiu.

Vanda Zaborskaitė

DIDŽIAUSIAS LIETUVOS MORALINIS AUTORITETAS

Kauno kunigų seminarijoje, minint Vaižganto gimimo 125-ąsias sukaktuves

Kalbėti Kunigų seminarijos rūmuose – didelė atsakomybė ir garbė. Ne tik dėl to, kad tai vienas iš pagrindinių Lietuvoje religinio ugdymo ir švietimo centrų, bet ir dėl to, kad čia yra daugelio žymiausių lietuvių literatūros kūrėjų dvasinis lopšys. Daugelis čia mokėsi ir mokytojavo, daugelis pradėjo savo kūrybinį kelią. Pradėjo jį čia ir Juozas Tumas-Vaižgantas, kurio gimimo 125-ąsias sukaktuves susirinkta paminėti.

Vaižgantas į Lietuvos gyvenimą įdėjo labai daugeliu atžvilgių. Daugiareikšmis, įvairus santykių tinklas jungia jį su šiuose rūmuose gyvenusiais ir veikusiais žmonėmis. Čia kryžiavosi įvairių kartų ir likimų keliai.

Aleksandro Merkelio monografijoje apie Vaižgantą įdėta labai reikšminga nuotrauka, kuri leidžia vienu žvilgsniu apimti bent keleto gyvenimų perspektyvas. Joje matome šios seminarijos profesorius ir klierikus apie 1893 metus. Vidury – vyskupas Antanas Baranauskas. Tos pačios pirmosios eilės pakraštyje – jaunas profesorius Jonas Mačiulis-Maciulevičius, o tarp klierikų – Juozas Tumas. Baranauskas buvo šlovės viršūnėje, bet susikonfliktavęs su tautinio sąjūdžio spauda ir veikėjais. Prof. Maciulevičius, prisidengęs St. Zanavyko slapyvardžiu, jau buvo išaukštinęs Baranauską kaip naujosios lietuvių literatūros pradininką ir atgimstančios Lietuvos dainių, suteikęs jam, kaip vėliau rašė Tumas, savo paties būsimųjų nuopelnų. Kas žinojo, kad tuo metu būsimąsis Maironis rašė *Pavasario balsus* ir *Tarp skausmų į garbę* ir klojo moderniosios lietuvių poezijos pagrindus, buvo bepradedąs literatūros epochą, vėliau pavadintą mironine. O Tumas? Jis tebestovėjo savo darbų prieangyje. Ar kas tuomet galėjo nujausti, kad šie trys vyraim tokie skirtingi ir taip nepanašūs vienas į kitą, ateityje bus apgaubti didžiausias lietuvių literatūros šlove, kur amžiaus ir charakterių skirtumai nublanksta amžinybės akivaizdoje.

Ir dar vienas pagarbos ir meilės ryšys, šiuos tris sujungęs, susiejęs juos su šia seminarija, taip pat su Kauno miestu ir, be abejonės, su visa Lietuvos kultūra. Tai Motiejus Valančius. Visi trys buvo su juo susitikę – kiekvienas savaip.

Prasmingiausiais ryšiais su juo siejosi Antanas Baranauskas. Vyskupas Motiejus mylėjo ir rėmė jį – jauną Varnių klieriką, paskui Peterburgo dvasinės akademijos studentą. A. Baranauskas palydėjo M. Valančių į amžinojo poilsio vietą, pasakė laidotuvių kalbą prie vyskupo kapo duobės.

Mažasis Mačiulių Joniukas, tėvo atvežtas į Kauną, sėdėjo ant vyskupo kelių, jo kalbinamas.

Paskutiniais vyskupo gyvenimo metais tėvai atvežė su būriu kitų kaimo vaikų į Kauną ir Tumų Juozuką Sutvirtinimo sakramento. Jo atmintyje pasiliko viena kita detalė.

„Geras senolis pirmiausia paglostė visus vaikelius, kurie jam ranką bučiavo, paskui pasisveikino su vyresniaisiais, gražiai pagyrė juos už rūpestingumą religijos dalykams ir nepatingėjimą tokią kelionę keliauti. Mane liepė trumpiau kirpti, kad plaukeliai už akių neįstų ir jų negadintų, ir kantriai apdirmavojo, mišias palaikęs.

Minkštą riebią Valančiaus ranką tebejaučiu prie žando ir kaktos; tebejaučiu, lyg tebetvinkčiotų užgautas skruostas, idant kantriai kentėčiau įžeidimus dėl Kristaus, dėl Jo ti-

kybos. Nors nedrįsdamas tiesiai žiūrėti, jaučiau to gero senelio meilę ir didžiavaus, tapęs keimariniu vardu: Juozapas Jonas“[1].

Vėliau Vaižgantas tapo savo dvasia bene artimiausias Valančiui, daug yra surinkęs, paskelbęs, komentavęs Valančiaus religinių ir politinių tekstų, atsiminimų apie jį ir tuo pastatęs iki šiol reikšmingiausią paminklą didžiajam Vyskupui.

Su Kauno seminarija Juozą Tumą siejo ir daugybė kitų čia nepaminėtų ryšių – per draugus, mokytojus, bendražygius, bet tai daugiausia jaunystės laikas. Brandūs gyvenimo metai ėjo kitur; į Kauną, bet jau ne į Seminariją pastoviai gyventi jis sugrįžo žymiai vėliau, praleido čia paskutinį savo amžiaus dešimtmetį. Tai buvo nepriklausomos Lietuvos laikai, laikinoji sostinė – garbingas ir skaudus miestas, „miestas, kuriame gyveno ir mirė Tumas“ (J. Aistis). Jis buvo neatskiriama šio miesto, jo dvasinio ir net urbanistinio peizažo dalis. Kauno laikotarpiu pasirodė žymiausi Vaižganto grožiniai kūriniai: *Pragiedruliai*, *Dėdės ir dėdienės*, *Nebylys*. Čia dėstė Universitete, skaitė draudžiamojo laikotarpio lietuvių literatūrą. Čia jis – „Vytautinės“ bažnyčios rektorius, mylimiausias Lietuvos pamokslininkas. Čia jis – teatro žmogus, čia – redaktorius, laikraštininkas, žurnalistas. Čia jis – vaikščiojantis su šuneliu Nemuno krantinėje ir basas žingsniuojantis Laisvės alėja. Čia jis – visos Lietuvos visuomenės nuotaikų barometras, didžiausias moralinis autoritetas, Lietuvos legenda. Iš čia jį minios kauniečių palydėjo į amžinojo poilsio vietą. Daugybė pasakojimų, legendų ir anekdotų sklando apie Vaižgantą jį mylinčioje Lietuvoje. Dar yra žmonių, atsimenančių jį gyvą.

Bet yra ir kitoks Vaižganto Kaunas, kitoks santykis su miestu ir jo žmonėmis. Reikia ir apie jį pasakyti, nors gal šie žodžiai nesiderina su šviesia minėjimo nuotaika. Bet jie būtini, jei nenorime, kad šiandien prisimenamas Vaižgantas atrodytų idiliškas, kad nemanytume, jog šviesa ir viltimi spinduliuojanti jo širdis nepatyrė kartėlio ir skausmo, kad ji nebuvo nepelnytai užgauta, įskaudinta.

Vaižgantas Kaune patyrė didžiausią, kartais tragišką vienatvę, ypač priešmirtiniais metais. Tai matyti iš jo laiškų, įrašų dienoraštyje, kai kurių paliudijimų. Jis ne kartą jautėsi nereikalingas, užmirštas, „išmestas iš balno“. Motiejus Miškinis cituoja jo žodžius: „Surambėjusi, sumaterialėjusi Lietuva – ne mano tėvų žemė“. J. Aistis savo esė apie Tumą taip matė Kauną: „Gyvenimas susmulkėjo. Sužiaurėjo. Pasidarė šalta ir nesimpatiška. Jūs pasižiūrėkite į mūsų dainų apdainuotus bernelius dobilėlius, į mergeles lelijėles, kas juose paliko. Juos Tumas vadino podlecais ir broliais. Jūs pažiūrėkite, kas juose liko sava ir patraukiama.

Bet tai yra tikra. Gyvenimas žiaurus kaip Džeko Londono vilkas. Mes visi traukiame į Klondaiką. Mes lipam per vienas kitą ir klejojame aukso karštligėj [...]. Gyvenimas eina ir viską šluoja. Pradeda džiūgauti apokaliptiška bestija, veržiasi į viršų „10 centų“ purvas“[2].

„Didelės iškilmės. Visa sostinė ėjo paskui vėliavas, vainikus, ordinus ir Tumą. Ėjo vyriausybė, įgalioti ministrai, generolai... Ėjo burmistras su miesto tėvais...“[3] – Bet: „Mes nežinome, kaip jis gyveno, kas jam maudė, kas skaudėjo. Jis save mums atidavė, o kai

[1] Vaižganto raštai, t. 6, Tilžė, 1923, p. 120–121.
[2] Cit. iš: Jonas Kossu-Aleksandravičius, *Dievai ir smūtkeliai*, Kaunas: Sakalas, 1935, p. 27.
[3] Ten pat, p. 32.

pasijuto vienas – mes jo nematėme. Mes nenuėjome prie jo agonijos patalo, mes nepaprašėme tėviško palaiminimo. Mes jį palikome vieną su kanarėlėmis“[4].

„Be Vaižganto mūsų gyvenimas pasidarė tamsesnis, liūdnesnis ir tarsi net blogesnis, nes nėra to, kuris taip jautriai reaguodamas į kiekvieną gėrio pasireiškimą, skleidė apie mus optimizmą, pasitikėjimą ir šviesą“, – rašė V. Mykolaitis-Putinas po Vaižganto mirties.

Netrukus atėjo sovietmečio sutemos. Tada gal ne vienas pagalvojome: kokia laimė, kad jau numirė Vaižgantas, Maironis! Jiems draskė širdį Nepriklausomos Lietuvos negerovės, bet jie nebūtų pakėlę Nepriklausomybės netekimo ir viso kito, kas atsitiko paskui.

Tais laikais Vaižgantas gyveno mumyse kaip pasiilgimas, kaip troškulys viso to, kas buvo paneigta, atmesta, uždrausta.

Brėkštant antrajam Atgimimui, laukėme išsipildymo. Laukėme, kad sugrįš prarastasis rojus, o su juo ir Vaižganto dvasios realybė. Bet šitaip neįvyko, turbūt ir negalėjo įvykti. Šiandien žiūrime į savo nevienareikšmį gyvenimą ir stengiamės išgirsti, ką apie jį sako Vaižgantas iš skaidrių amžinatvės tolių.

Šiandien norisi aktualizuoti, kas Vaižganto meninių vizijų, jo idėjų ir vertybių pasaulyje labiausiai rezonuoja mūsų pačių troškimams ir siekiams.

Ieškodami Vaižganto pasaulio pagrindinių atramos taškų, pirmiausia išvystame jo begalinį atvirumą būties pilnatvei, gyvenimo sudėtingumui, įvairiapusiškumui, jo paties žodžiais tariant – „šakotumui“, kurį jis matė visur. Gamtoje: Lietuvos peizažo įvairybėjje, žydinčios pievos margume. Žmogaus prigimtyje: jo šviesiuose polėkiuose, dvasios skaidrume ir tamsiuose aistrų brūzgynuose. O pirmiausia – visuomenėje.

Šitokios jo pilietinės ir dorovinės nuostatos patvirtinimų apsčiai rastume jo raštuose – publicistikoje, smulkiojoje prozoje ir didžiajame epe – *Pragiedruliuose*, kur jis atgimstančios tautos labui sujungia visus visuomenės struktūros komponentus: valsčius ir dvarininkus, katalikus ir protestantus, proletarus ir žydus, laisvamanius ir kunigus.

Bet svarbiausias šio požiūrio patvirtinimas yra paties Vaižganto gyvenimas. Visiems turbūt girdėti dažnai cituoti jo žodžiai: „Ir tapau savosios, lietuviškos visuomenės tarnas, ne, dar daugiau – jos vergas, dėl jos metų metais nebematąs, kaip skaisti saulutė šviečia ir džiugina. Kur tik kas mas liepė eiti, ėjau, neatsiklausdamas, kas jį įgaliojo man liepti: bet tik visuomenės labui.“ Neužgyveno jis už tokį „vergavimą“ nei namų, nei kapitalo. Jo testamento žodžiai – tai visa jo gyvenimo programa, išsakyta lakoniškai ir paprastai: „Nekilnojamojo turto man nėr, o kilnojamasis susidaro iš bibliotekos (apie 200 tomų), nebrangių, bet rinktinių paveikslų galerijos, nebrangių baldų ir visai menkos garderobos, kur vertingi tėra kailiniai [...]. Pinigų man nėr, aš juos, kaip tretininkas, išdalydavau kas mėnuo moksleiviams ir įstaigoms. Likučius, apie vieną tūkstantį, laikau Lietuvos Kredito Banke Laisvės Alėjoje [...]. Kas bus tinkama, visa tai aš skiriu sumanytajan studentų, -čių namui [...]. Lietuvą ir lietuvius mylėjau, bet sentimentus jiems jau iškalbėjau savo raštuose – prašom pasiskaityti, ir bus vis tiek, ar aš tebesu ar nebesu“.[5]

---

[4] Ten pat, p. 33.

[5] Cit. iš: Aleksandras Merkelis, *Juozas Tumas-Vaižgantas*, V.: Vaga, 1989, p. 363–365.

Tad sugrįžkime atgal į Vaižganto raštus. Juose glūdi daugybė prasmių, įvairiausių interpretavimo galimybių. Iš jų norisi iškelti vieną, labai vaižgantišką, kurios šiandien be galo trūksta – tai gebėjimas pasijuokti iš savęs: iš savo pretenzijų, silpnybių, herojiškų pozų, apsimetimo, dviveidiškumo. Vaižgantas negailestingas sau, nors tokiam negailestingumui jis turėjo berods kuo mažiausio pagrindo. „Koks aš didvyris“, „Aš, tarnaitė ir kanarėlė“ – gražiausi tokios vidinės laikysenos pavyzdžiai.

Mūsų literatūroje Vaižgantas yra ypatingas tuo, kad jis ne tik kaip kiekvienas didelis rašytojas sujaudina mūsų vaizduotę, teikia didelių prasmingų, džiugių išgyvenimų, bet ir stipriai išprovokuoja sąžinę. Jis labai įtaigiai iškelia dorovinių vertybių matą – ir savo rašytiniais tekstais, ir savo gyvenimo pavyzdžiu. Jis atsiliepia į didįjį mūsų dabarties ilgesį – sąžiningo darbo, pilietinės atsakomybės, nesavanaudiško tarnavimo visuomenei, tautai, valstybei. Į jį visados galės atsiremti tas, kurį užklups pagunda manyti, jog nėra didesnio gėrio, kaip smaguriavimas gyvenimo malonumais, blizgučiais, pramogomis. Vaižgantas bus dvasios brolis ir guodžiantis pavyzdys tiems, kurie dirba sąžiningai, atsidėję, pasiaukodami ir žinodami, kad jiems nebus deramai atlyginta, kad jokio turto jie nesusikraus ir gyvens nelengvai sudurdami galą su galu. Bet jie žinos, kad ir taip galima nugyventi labai gražų gyvenimą, prasmingą ir spinduliuojantį, bent panašų, bent gimininga tam, kuris mums siejasi su Vaižganto, vardu, su jo nenykstamu buvimu lietuvių literatūros atmintyje, mūsų tautos kultūros lobyne.

1994 09 18

Petras Vileišis

INŽ. PETRAS VILEIŠIS

AUTOBIOGRAFIJA

Aš gimiau Kauno rėdyboj, Biržų apskrity, 1851 m. gimnaziją baigiau Šiauliuose. Aną pabaigęs pastojau universitetan Petrapily ir universitetą baigiau su matematikos kandidato laipsniu. Po to dvejus metus praleidęs įstojau Petrapily Kelių susisiekimo inžinierių institutan, kurį 1880 metais ir baigiau su kelių susisiekimo inžinierio laipsniu.

Baigęs institutą, stojau pagalbininku Serpuchove kelio ruožo viršininko prie Maskvos-Kursko gelžkelio. Išbuvęs ten džugiku vienų metų, perėjau Maskvon – Plentų ir vandens kelių valdybon, kame tarnavęs vienus perėjau ant išieškojimo gelžkelio Vilnius-Rovno. Pasibaigus išieškojimams ir kelio projekto sustatymui, buvau paskirtas distancijos viršininku, kelio su upe Pripetės persikirtime. Čia po mano priežiūra buvo per upę Pripetės statomas tiltas ir pilami per balas maždaug 20 km ilgio pylimai. Šie darbai tęsėsi laike trijų metų. Tuos darbus vesdamas buvau pasiųstas Belgijon į Sereno Kokerilo dirbtuves taisomiems geležinkelio tiltams geležies priėmimui. Iki pavestą užduotį atlikau, Belgijoj išbuvau 8 mėnesius. Šiuos gelžkelio darbus užbaigus ir, judėjimui atsidarius, ant Vilniaus-Rovno gelžkelio 1885 met. buvau paskirtas darbų vedėju prie statomo tilto per upę Bielaja ant gelžkelio Samara-Ufa. Minėto tilto ilgis 300 sieksnių, šiems darbams pasibaigus 1890 m. apie 2 metu darbavausi prie statymo gelžkelio Ufa-Zlatoust kaipo distancijos viršininkas. O pasibaigus tiems darbams, stojau tarnystėn ant gelžkelio Riazan-Kazan statymo. Čia man buvo pavesta uždėti kesoninius pamatus ir ant jų išvesti akmenio stiebus ir atramas geležiniams tiltams per upes: Pronia, Oka Mokša, Sura ir Kazanka. Atlikęs tuos darbus maždaug laike 2 ½ metų man buvo valdybos gelžkelio Ryga-Pleskau pavestas darbas sustatymo projektų dėlei didesniųjų tiltų ant to gelžkelio. Pasidarbavęs čia apie pusę metų, buvau rangovų Rotblato ir Endelmano pakviestas ant statymo tilto per upę Narev ant plento netoli Varšuvos. Tiltas buvo geležinis ant akmeninių stiebų ir atramų su kesoniniais pamatais. Užbaigęs tą darbą rangovo Baltzo buvau pakviestas pastatyti kesoninius akmenio stiebus ir atramas ant upės Šiaurės Donec pagal Luganską. Tas buvo 1898 m. Nuo to laiko kesoninius darbus ant visos eilės tiltų dirbau kaipo rangovas arba pats nuo savęs, arba drauge su kitais, daugiausia su inžinierium Sviencickiu. Tokiu būdu tiltai buvo mano statyti ant šių upių: ant Šiaurinio Doneco pagal Lisičanską ir ant upės Krasnaja, tiltas per Dauguvos upę Vitebske ir upę Drut pagal Žlobiną, tiltas per Dauguvos upę ties Kreicburgu ir tiltas per upę Mintaujoje. Toliau tiltas per Čiro upę ir per Čeremšano upe. Po to kesoniniai tiltai mano buvo statyti dar per upes: Sudžia ir Psiel ant Šiaur. doneckinio gelžkelio ir 1915 rn. buvau apsiėmęs statyti kesoninius tiltus per Inguro ir Rukią-Kares upes dėl Juodmario gelžkelio. Šie paskutiniai darbai maždaug 75% buvo teišbaigti ir iš revoliucijos priežasties 1918 m. balandžio mėn. buvo sustabdyti.

Tarp didelių kesoninių darbų statymo tarpuose aš atlikau ir kitus gelžkelių darbus, kaip tai: stačiau apie 100 didesnių ir mažesnių tiltų ant gelžkelio Maskva-Vindava-Režica-Sebež ruože, atlikau visus darbus, reikalingus prie statymo gelžkelio Poloc-Siedlec ant Vileikos ruožo 100 viorstų ilgio, pyliau pylimus, kasiau perkasus, stačiau tiltus, budavojau

stotis ir ant linijos reikalingus gyvenimui namus, klojau bėgius ir vežiojau balastą. Tokį pat darbą atlikau ir dėl Šiaur. doneckinio kelio ant Sudžos ruožo 110 viorstų ilgumo.

Apart viršminėtų darbų, dar turiu priminti, jog mano buvo perdirbtas miesto Novgorodo tiltas per Volchovo upę ir apie įsteigimą Vilniuje 1897 m. geležies dirbtuves, kame būdavo išdirbamos geležinių tiltų fermos ir kiti geležies darbai. Toje dirbtuvėje buvo padirbtos ir ant vietos pastatytos fermos dėl Liepojaus-Romny gelžkelio ant upės Snovės ir ant Dniepro pagal Žlobiną. Taip pat ten buvo padirbti ir ant vietos pastatyti geležiniai tiltai dėl kelio Vitebsk–Žlobin, ant ruožo nuo Vitebsko iki Oršai, taipgi tokie tiltai, t. y. geležinėmis fermomis buvo pastatyti ant viso gelžkelio Gardinas-Mosty.

Tuom baigsiu išrokavimą mano kaipo inžinierio darbų.

Teleista bus man čion priminti ir apie kitus mano darbus ir pasielgimus, kurie norint nieko bendro su inžinerija neturi. Tai buvo rudeny 1861 met., kada aš dešimties metų mano tetušio buvau Panevėžin nuvežtas ant studentų kvateros patalpintas ir pirmojon klasėn klasinės gimnazijos priimtas. Tetušiui namo išvažiavus, aš buvau kvateros vyresniojo studento atskiran kambarin pašauktas. Įėjęs radau ten keletą vyresniųjų klasių studentų. Vienas iš jų kitų patariamas man apreiškė, kad aš turiu vadintis *Wileiszko* arba *Wilejszewicz*. Po ilgų prikalbinėjimų, kad aš ant to sutikčiau, o man vis tvirtinant, kad aš turiu vadintis „Vileišis“, kaip ir mano tetušis vadinasi, studentų buvau nupeštas ir per duris išmestas į abelną žemesniųjų klasių studentų kambarį.

Panevėžio gimnazija dėl maišto buvo uždaryta ir todėl mano tetušio aš Šiaulių gimnazijon perkeltas buvau.

Būdamas Petrapily universiteto studentu, aš prigulėjau prie lietuvių studentų kuopelės, studento Česlavo Pańcerzynskio[1] organizuotos. Baigęs universitetą norėjau toliau tobulintis matematikoj, bet reikėjo dėl to Petrapily atsilikti. Turėdamas Somovo, mechanikos profesorio protekciją, aš kreipiausi prie švietimo ministerio padėjėjo, prašydamas duoti man mokytojaus kokioj nors gimnazijoj vietą. Mano prašymas labai palankiai priimtas buvo, bet kada aikštėn išėjo, jog aš katalikas, tai viršininkas griežtai man pasakė: „Katalikams pas mus vietų nėra“.

Apie tai profesoriui Somovui papasakojus, šis patarė man baigti Kelių inžinierių institutą, ant to ir sutikau, nes ir gimnaziją baigęs su aukso medaliumi aš norėjau iš karto stoti – negalėjau dėlei sunkenybių, katalikams daromųjų. Dabar gi universitetą baigusiam man jau kliūčių nebuvo daroma.

Tai buvo 1875 metuose. Institutan stoti laikas buvo paleistas. Reikėjo laukti sekančių metų. Liuosą laiką turėdamas, su draugais pasitaręs, aš ėmiau išdavinėti laikraštį *Kalvis melagis*. Tai buvo mūsų lietuvių kuopelės organams. To formatas buvo paprasto prašymas rašomo popieriaus didumo, kuris turėjo 4 puslapius. Kiekvienas puslapis į dvi dali padalintas buvo. Ir jis nebuvo spausdinamas, bet ranka rašomas, tik tokiomis raidėmis, kurios panašios buvo į spaustas raides, o ne į ranka rašytas. Kokiais laikotarpiais jis ėjo? Maždaug sykį laike mėnesio. Jis buvo leidžiamas 3–4 egz., kuriuos visus reikėjo ranka rašyti. To laikraščio išėjo ne daugiau 10 numerių.

Laikraštį paminėtu būdu leidžiant, atėjo galvon mintis pamėginti paduoti valdžiai prašymą, idant lietuviškas knygas leistų spausdinti lotynų raidėmis, prie lietuvių kalbos

[1] Česlovas Pancežinskis (1854–1908) – inžinierius, vienas Petrapilio lietuvių studentų draugijos organizatorių, bendradarbiavo *Kalvyje melagyje*.

pritaikintomis, t. y. idant atmainytų įstatymą, draudžiantį taikinti prie lietuviškųjų spausdimų lotynų raides.

Reikėjo tada sutaisyti rankraštį. Tai buvo „Apsakinėjimas apie žemę ir oro atmainas“, kurs mano sustatytas buvo.

Rankraštis mano buvo paduotas prie prašymo, Vyriausios valdybos spaudos dalykuose viršininkui.

Ne tiktai buvo gautas prielankus atsakymas ir knygutė skaitly 2000 egzempl. atspausdinta tapo.

Tas sudarė didžiausį džiaugsmą ir triukšmą. Aš ėmiausi toliau už darbo. Buvo mano sutaisyti rankraščiai knygučių: „Jonas ir Aniutė“, „Jurgonis Steponas“ ir „Pas mus ir kitur“ ir „Šiaulių paroda“.

Rankraščiai tuo pačiu būdu buvo paduoti aukščiau minėtam viršininkui ir vėl buvo bent 3 pirmieji leisti ir atspausdinti 1876–1877 m.

Atspausdintos knygutės buvo platinamos ir Vilniun, Zavadskiui dėl pardavimo pasiųstos.

Rodėsi, kad mūsų spauda po 13–15 metų uždraudimo atgauta!

Kaip pirmiau rankraščiai, taip dabar leisti perspausdinti buvo pristatytos pirmiau atspaustos: „Maldų ir poterių knygos“, bet jau be pasekmės, kaip buv. „Šiaulių paroda“.

Vilniaus generolas gubernatorius mūsų spaudos leidimui pasipriešino ir vėl mus ilga naktis apsėmė.

Bet sykį pradėto darbo paleisti nenorėjau ir jo reikalingumą gerai mačiau. Taigi inžinierium tapęs ir dėlei reikalų dažnai Petrapilin atvažiuodamas kartas nuo karto lankydavaus pas Vyriausios valdybos spaudos reikaluose viršininką ir mėginau šiaip ir taip mūsų spaudos atgavimo klausimą pajudinti. Viename iš tokių apsilankyme viršininkas, rodos, Goremykinas[2], kažkaip keistai ant manęs pažvelgęs tarė: „Tamsta darai mums daug nerimasčio ir keblumo. Argi Tamsta nesupranti, kad mes labai pigiu būdu galime nuo tamstos atsikratyti...“ Išėjau nuliūdęs ir susirūpinęs, bet negalėjau mesti pradėto darbo.

O darbas buvo pradėtas ne vien Petrapily, bet ir užsieniuose, kame slaptai siuntinėjau rankraščius ir pinigus ant jų atspausdinimo.

Taip vienoj knygutėj, Tilžėje pas Otto Mauderodę[3] 1904 m. atspausdintoje, randu sąrašų knygelių, mano lėšomis išleistų, žinoma, užrubežy, Tilžėj.

Štai tas sąrašas:

1. Naudingi skaitymai ir iš prigimties mokslo su daugeliu paveikslėlių.
2. Iš kur akmenys ant mūsų laukų atsirado (su paveikslėliais).
3. Saulės ir mėnesio aptemimai (su paveikslėliais).
4. Pirmutinė pašalpa ūmai susirgus; taigi gėralai alkoholiniai ir taboka.
5. Kapai didžiųjų kunigaikščių Vilniuje.
6. Garo mašinos ir geležinkeliai (su paveikslėliais).
7. Pamokinimas, kaip nuo pagedimo apsaugoti žmones, pagedusių šunų aprietus.
8. Džiova ir kaip tos ligos apsisaugoti.

[2] Ivanas Goremykinas (1839–1917) – Rusijos valstybės veikėjas. Nuo 1891 m. teisingumo ministras, 1895–1899 m. vidaus reikalų ministras, konstitucinių reformų priešininkas.

[3] Otto von Mauderodė (1852–1909) – spaustuvininkas, savo spaustuvėje Tilžėje spaudos draudimo metais leido lietuviškas knygas ir periodiką.

9. Patarmės moterims, kurios nori būt sveikos.
10. Trumpa šneka apie limpančias ligas ir kaip nuo anų apsisaugoti.
11. Trys pamokslai apie gaspadorystę dėl gaspadorių sodiečių (antra laida).
12. Bulvių vaisinimas.
13. Žaibas ir griaustinis (su 21 paveikslėliu).
14. Apie Joną Gutenbergą ir apie tai, kaip žmonės rašymo ir spaudos išmoko (su 10 paveiksl.).
15. Kas tai yra dirbama žemė, kaip ji atsirado, kokie yra jos skyriai ir kaip anuos pažinti.
16. Epikteto aforizmai su pridėjimu keleto skyrių iš jo „pruntavimų".
17. Trumpa geometrija.
18. Ūkiškos draugystės įvairiuose kraštuose.
19. Parinktos lietuviškos dainos pagal Antaną Juškevičių.
20. Kaip apsireiškia gyvenimas žmogaus kūne (su 35 paveikslėliais).
21. Tekinimo amatas (su 47 paveikslėliais).
22. Įrankis dėl pagerinimo ir sutaisymo šosiejinių ir paprastų kelių (su 40 paveikslėlių).
23. Avižų auginimas (su 8 paveikslėliais).
24. Vienas iš mūsų tur apsivesti.
25. Ne kurie amatai (su 43 paveikslėliais).
26. Gyvenimas šv. Kazimiero (su 3 paveikslėliais).
27. Gyvenimo džiaugsmai. Pagal Lebboką P. N. sutaisyta.
28. Ką ir kaip ne kurie amatininkai dirba.
29. Trumpa visuotina istorija. Pirma dalis. Senovės istorija.
30. Savišelpystė.
31. Sofoklės Antigona (tragedija). Vertė J. S.
32. Pirma pagalba nelaiminguose atsitikimuose.
33. Kas ir kiek žemės gali pirkti Lietuvoje.
34. Miškų, laukų, sodų, daržų eibės ir bausmės už jas.
35. Džiova ir kova su ja.
36. Dykaviečių apmedžiavimas.
37. Kaip reikia pinti rėčkos, baldai ir kiti pinamieji daiktai (su 37 paveikslėliais).
38. Paprasti rakandai ir išdirbiniai iš šakų (su 74 paveikslėliais).
39. Apie blogąją ligą arba sifilį. Sustatė d-ras A. V
40. Boreika Kodkevičius, garsus Lietuvos etmonas, apysaka.
41. Apysakos (dvi M. Tveno ir viena Bret-Garto).
42. Kam, kada ir kaip reikia atbūti kariuomenė.

Tai, kaip sakiau, knygelių sąrašas, mano išleistų Tilžėj. Maždaug, kaip atsimenu, iš tų knygelių 24 mano paties buvo sutaisytos, o kitos mano lėšomis kitų man pažįstamų ypatų sutaisytos buvo. Tas darbus maždaug prasidėjo nuo 1888 m., kada aš buvau tolimoje Ufoje, iš kur kiek galėdamas *Varpą* šelpiau. Ir tas darbas tęsėsi iki 1904 metų, kada spauda atgauta buvo.

Bet knygutės, mano išduodamos, buvo ne vien Tilžėj, bet ir Amerikoj. Ten, kaip atsimenu, buvo išduoti rankvedžiai geografijos, fizikos. Ten turbūt buvo išduotas aritmetikos rankvedis, Vilniaus ir ten buvusios akademijos arba universiteto aprašymas.

Spaudos atgavimas sunkiai ėjo. Tik Vilniun pribuvus generolui gubernatoriui kunigaikščiui Sviatopolk-Mirskiui[4] anas palengvėjo. Mano pastangos ir išrodinėjimai kaip vidaus reikalų ministeriui Pleve[5], taip ir finansų ministeriui Vitte[6], jog spaudos lietuviams atėmimas daro skriaudą ne tik lietuviams, bet ir nuostolius neša pačiai Rusijai, Sviatopolk-Mirskio paremti buvo ir galų gale spauda mums sugrąžinta buvo.

Taigi 10 d. gruodžio mėn. 1904 m. pasirodė Vilniuje pirmutinis *Vilniaus Žinių* dienraščio numeris, kurio leidėju ir redaktorium aš buvau.

Mano sandarbininkais iš pat pradžios buvo Jonas Jablonskis, Povilas Višinskis, Jonas Kriaučiūnas[7], o paskiau Kazimieras Puida ir jo žmona[8], kun. Juozapas Tumas ir kiti.

Dienraštį įsteigiant buvo mano įkurta Vilniuje atsakanti spaustuvė. Toliau, nes spauda buvo leista, tai Vilniun reikėjo pargabenti knygas, mano užrubežy išleistas. Tas buvo atlikta, ir Vilniuje buvo mano įkurtas knygynas – pirmas lietuvių knygynas.

Visi tie užvedimai, turint omeny dar mano geležies dirbtuvę, sutraukė Vilniun nemažą Lietuvos inteligentijos būrelį, Lietuvos atgimimo ūpą pakėlė.

Buvo sušauktas Vilniuje Seimas. Jo sušaukimui ir atlikimui nemažai *Vilniaus Žinios* prisidėjo.

Viskas iš pradžios, rodėsi, ėjo gerai, bet laikui bėgant *Vilniaus Žinių* buhalterija pradėjo išnagrinėti nuostolius, kuriuos *Vilniaus Žinių* leidimas daro. Tuos nuostolius aš dengdavau savo pinigais, bet toliau tas mane į skolas įtraukė ir išleidęs daugiau vieno tūkstančio to dienraščio numerių turėjau ano leidimą sustabdyti.

Kad išbridus iš skolų, turėjau mano geležies dirbtuvę pusveltui parduot. Gerai dar, kad ta dirbtuvė pateko į lietuvių b-vės *Vilija* rankas. Tuo pačiu tikslu buvo išparduota spaustuvė, uždengtas knygynas ir aš vėl turėjau 1908 m. iškeliauti Rusijon uždarbio ieškoti, nes jo man Lietuvoje nebuvo.

Darbai Rusijoj ėjo normaliu būdu. Aš sugebėjau iš skolų išbristi ir, jei ne bolševikai ir lenkai, tai būčiau galėjęs vėl Vilniun grįžti ir suardytą darbą iš naujo pradėti.

Bolševikai buvo priežastim to, kad, ataskaitą su Juodmarinių geležinkeliu darant, aš vietoj pinigų apturėjau popierį, kad geležinkelis man kaltas tokią tai sumą, lenkai gi patį Vilnių užgrobė.

Kaunan aš sugrįžau 1921 m. vasario 17 d. Maždaug su mūsų gyvenimu ir politika susipažinęs pamačiau, kad lenkai užsieny daug melagysčių apie mus skelbia ir savinasi tomis teisėmis, kurios jiems nepriklauso.

[4] Piotras Sviatopolkas-Mirskis (1857–1914) – rusų valstybininkas, 1902–1904 m. Vilniaus, Gardino ir Kauno generalgubernatorius, palankus spaudos draudimo panaikinimui.

[5] Viačeslavas Plėvė (1846–1904) – rusų valstybininkas, 1884–1902 m. Rusijos vidaus reikalų viceministras ir senatorius, 1902 m. paskirtas vidaus reikalų ministru.

[6] Sergejus Vitte (1849–1915) – rusų valstybės veikėjas, 1892–1903 m. finansų ministras, 1905–1906 m. Ministrų tarybos pirmininkas.

[7] Jonas Kriaučiūnas (1864–1941) – visuomenininkas, spaudos darbuotojas, 1890 m. redagavo ir leido *Šviesa*, 1891–1895 m. Varpo ir Ūkininko redaktorius. 1904–1905 m. dirbo Vilniaus žinių redakcijoje.

[8] Ona Pleirytė-Puidienė (Vaidilutė, 1882–1936) – rašytoja, aktyvi spaudos bendradarbė, 1905–1906 m. dirbo Vilniaus žinių redakcijoje.

To viso pašalinimui bent iš dalies aš buvau 1921 m. rudenį Paryžiun nuvykęs ir išdaviau ten knygutę *Le Conflict Polono-Lithuanien* („*Lietuvių–lenkų ginčas*“).

Tarp kitko, toj knygutėj aš sakau, kad jei norima, jog tarp Lietuvos ir Lenkijos sugyvenimas būtų geras ir ramus, tai reikia:

1) Idant Lenkija grąžintų Lietuvai visą teritoriją, kurią ana dabar užima ir kuri sulig Liublino unijos sutarties Lietuvai priklauso;

2) Idant Lenkija atlygintų Lietuvai visus tuos nuostolius, kuriuose ana jai yra padariusi, ant jos užgrūdinama ir

3) Idant Tautų Sąjunga prie Lietuvos Klaipėdos (Memelio) apskritį prijungtų.

Tos pačios minties palaikymui ir su tuomi pat antgalviu, tik pažymint aną Nr. 2, pabaigoj 1921 m. buvo išleista antra knygutė.

Netrukus tos abidvi knygutės, į vieną sutalpintos, išeis lietuvių kalba.

BIBLIOGRAFINĖS NUORODOS IR PAAIŠKINIMAI

Publikacijoje po autobiografija yra prierašas:

1922 m. vasario mėn. 2 d. inžinierius P. Vileišis buvo paskirtas Susisiekimo M-riu E. Galvanausko kabinete.

1922 m. birželio mėn. 13 d. Resp. Prezidento aktu (Nr. 77) buvo atleistas nuo Susisiekimo M-rio pareigų, jam pačiam prašant.

Nuo 1922 m. spalių 1 d. buvo paskirtas Sus. min-jos Inžinierių Tarybos pirmininku ir tas pareigas ėjo iki pat mirties.

Mirė 1926 m. rugpjūčio mėn. 12 d.

Priedas prie 1902 m. kovo 22 ir gegužės 31 dienos prašymų

Inžinieriaus P. Vileišio

RAŠTAS

lietuviškos raštijos klausimu

Lietuviškų knygų spausdinimas rusiškuoju civiliniu šriftu ištisas keturiasdešimt metų yra opus klausimas.

Šis klausimas iškilo šitaip:

1864 metais Vilniaus, Kauno ir Gardino generalgubernatorius grafas M. N. Muravjovas, įtikintas mokslininko slavisto Gilferdingo ir žinomo valstybės veikėjo N. A. Miliutino argumentų, įsakė uždrausti spausdinti lietuviškas knygas lotynišku šriftu ir pakeisti jį rusiškąja civiline abėcėle. Gilferdingas manė, kad fonetiniu požiūriu kirilica kur kas geriau atitiko lietuvių kalbą negu lotyniškas arba, kaip jį neteisingai vadina „lotyniškas-lenkiškas“ šriftas.

Įvedant naują lietuviams šriftą taip pat tikėtasi atskirti lietuvių tautą nuo lenkų įtakos bei pasiekti didžiausią ir greičiausią lietuvių suartėjimą su rusų kalba ir rusų savimone.

Grafo Muravjovo įsakymą patvirtino ir įgyvendino generolas-adjutantas fon Kaufmanas. 1866 metais pasirodė AUKŠČIAUSIASIS įsakymas spausdinti visus valdiškus leidinius lietuvių kalba rusiška abėcėle.

Nuo to laiko iki šių dienų Šiaurės Vakarų krašte maldaknygės, elementoriai ir visos kitos liaudžiai skirtos knygos leidžiamos tik su ta sąlyga, jei jos bus išspausdintos rusiškomis raidėmis.

Keturiasdešimt metų – ilgas laiko tarpas. Šiuo metu atrodo, kad jau galima spręsti apie visokeriopai vėlesniais metais remtos priemonės rezultatus.

Tačiau tie rezultatai pasirodė esą visiškai neigiami. Lietuviška knyga, išspausdinta rusiškuoju civiliniu šriftu, nepaklausi, o daugybė uždraustųjų knygų lotyniškuo šriftu, nepaisant visų draudimų, prasiskverbia į Šiaurės Vakarų kraštą iš užsienio. Tai faktai, į kuriuos negalima neatsižvelgti.

Reikia pripažinti, kad liūdnai pagarsėjusi nuomonė, jog rusiškas šriftas tinka lietuvių kalbai, yra labai abejotina, nes 1870 metų pradžioje liaudies švietimo ministro grafo D. A. Tolstojaus pasiūlymu Mokslų akademijai buvo leista spausdinti visus mokslinius darbus, skirtus lietuvių kalbai, lotyniškuo šriftu.

Per visus šiuos keturiasdešimt metų visi gausūs prašymai leisti spausdinti lietuviškas knygas senąją lotyniškąją abėcėle likdavo be atsako.

O abejonės dėl grafo Muravjovo priemonės gyvybingumo ir naudingumo ėmė skverbtis ir į valdančiąsias sferas. Pavyzdžiui, būdamas Varšuvos generalgubernatoriumi generolas-adjutantas Gurko, aiškindamas, kodėl Suvalkų gubernijoje gyventojai lietuviai nenoriai lanko mokyklas, išsakė prielaidą, kad rusai padarė didelę klaidą versdami lietuvius priimti kirilicą.

Įvesdama rusišką šriftą Vyriausybė anaiptol nesikėsino į litvinų katalikų tikėjimą, o tik norėjo apsaugoti juos nuo lenkų įtakos, – iš tikrųjų pasirodė, kad liaudyje įsitvirtino nuomonė, esą rusiškasis civilinis šriftas yra ginklas, atverčiantis į stačiatikybę.

Kitaip sakant, siekimas tokiu būdu kraštą surusinti atvedė prie visiškai priešingų rezultatų.

Pati priemonė buvo negyvybinga jau dėl fonetinių dėsnių, kuriuos Mokslų akademija įvertina neabejotinai kompetentingiau nei vienas Gilferdingas.

O Rusijos priešai užsienyje nesnaudė ir skubėjo pasinaudoti šiuo draudimu. Vokiečių miestuose, esančiuose Rusijos pasienyje, o ypač Tilžėje ir Memelyje, atsirado specialių knygų leidyklų, spausdinančių lietuviškas knygas: maldaknyges, elementorius, laikraščius ir brošiūras apie žemės ūkį bei kitus leidinius. Visos šios knygos ir laikraščiai kaip kontrabanda dideliais kiekiais ėmė skverbtis į Šiaurės Vakarų krašto gubernijas, kur jos labai noriai išperkamos. Be to, kartu su šiomis nekalto turinio knygomis prasiskverbia ir įvairūs antivyriausybinio pobūdžio rašiniai.

Akivaizdu, kad jeigu lietuvis galėtų savo krašte pigiai nusipirkti knygą gimtąja kalbi, atspausdintą įprastu jam šriftu, jis neleistų didelių pinigų (nuo 3 iki 5 rublių) užsienietiškai maldaknygei ar elementoriui, nerizikuotų, kad iš jo atims tą brangiai pirktą knygą ir kad ji, kaip kartais būna, bus dar brangesnė, nesąžiningo agento perparduota kitam lietuviui.

Atrodytų, kad kai lietuviški leidiniai cenzūruojami valstybės cenzorių, visiškai garantuojama, jog į tas knygas nepraslys nieko neleistina ir kad smerktina bus tik lotyniškas šriftas, lietuvių kalbai labai prigijęs dar nuo XVI amžiaus antros pusės.

Neabejotina, kad lotyniškasis šriftas kaip tik todėl lietuvių kalbai ir prigijo, kad fonetiškai jis jai tinka geriau nei bet kuris kitas.

O per keturis amžius įpratus prie tinkamiausio šrifto, neįmanoma jo pakeisti ne tokiu tinkamu šriftu.

Pereinant prie politinio šio klausimo aspekto, galima neklystant teigti, kad lietuviai nesižavi jokiomis separatistinėmis užmačiomis. Rusų kalba yra ir bus valstybinė bei vyraujanti krašte kalba, tačiau atkaklus nepavykusios 1864 metų priemonės išlaikymas šiuo metu gali tik pakenkti. Trys milijonai gyventojų lietuvių tam, kad patenkintų savo dvasinius poreikius, priversti elgtis neteisėtai ir sugerti tas kenksmingas sroves iš užsienio, kurios jų net ir nepasiektų, jeigu jie galėtų savo krašte rasti jiems reikalingą maldaknygę, elementorių ar vertingą žemės ūkio ar mokslinę knygą.

Iš visko, kas pasakyta, lengva daryti išvadą, kad ši priemonė daro didžiulę ekonominę žalą.

Visi tie pinigai, kurie iki šiol išplaukia į užsienį kaip mokestis už brangiai parduodamas lietuviškas knygas, pasiliktų Rusijoje.

Gyventojų lietuvių, grąžinus jiems pažįstamą šriftą, protas lavėtų itin greitai ir tarp valstiečių atsirastų naudingų knygų paklausa. Tuo tarpu šiuo metu gyventojai negali gimtąja kalba susipažinti net su tokiomis naudingomis įstaigomis kaip paskolų bei taupymo draugijos.

Valstiečių savitarpio pagalbos ekonominių bendrijų, visur Imperijos Finansų ministerijos leistų kaip neabejotinai naudingų, lietuvių krašte nėra todėl, kad visiškai nėra lietuviškos spaudos, kuri galėtų geriausiai valstiečius su jomis supažindinti.

Lietuviškų knygų ir laikraščių spausdinimas Rusijoje, be abejonės, pagreitintų knygų spausdinimo ir tipografijos raidą, o kartu padidintų ir tam reikalingų medžiagų sunaudojimą.

Dabar laimingai karaliaujančio JO DIDENYBĖS IMPERATORIAUS įžengimas į Sostą atgaivino lietuvių liaudies, pasitikinčios savo pavaldinius mylinčia MONARCHO širdimi, viltis. Tūkstančiai prašymų, pasirašytų šimtais parašų, atgulė Sosto papėdėje su maldavimais grąžinti lietuvių liaudžiai jos rašmenis, leisti jai skaityti maldas gimtąja kalba, gimtuoju šriftu, – teisė, kuri nėra atimta nei iš gimininingų jai latvių, nei iš mahometonų, nei netgi iš žydų. Periodinėje spaudoje ir mokslo darbuose pasirodė palankių straipsnių ir pačioje Vyriausybės aplinkoje ėmė girdėtis balsų, kalbančių apie visiškai nepasiteisinusią septintojo dešimtmečio priemonę. 1898 metais tuometinis Kauno gubernatorius T. S. Suchodolskis pateikė šiuo klausimu raštą, į kurį buvo atkreiptas dėmesys. Kaip administratorius būdamas gerai susipažinęs su vietos sąlygomis, jis kategoriškai pasisakė prieš galiojantį lietuviško šrifto draudimą, laikydamas šią priemonę esant ne tik betikslę, bet ir tiesiog neatitinkančią bendrų valstybės interesų.

Aukščiau pateikti generolo-adjutanto Gurko, grafo D. A. Tolstojaus ir slaptojo patarėjo Suchodolskio atsiliepimai panaikina bet kokius įtarimus, kad lietuvių prašymas grąžinti jiems ankstesnį šriftą leistų įtarti juos turint kokių nors nepageidautinų siekų.

Parama panaikinat 1864 metų draudimą tris milijonus lietuvių padarytų dėkingus ir labiau atsidavusius bendrajai rusiškajai tėvynei nei visos dirbtinės priemonės.

VILNIAUS ŽINIŲ PRANEŠIMAS

Šių metų gruodžio mėnesį pradės eiti iš Vilniaus pirmasai *lietuvių* politikos, visūmenės ir literatūros *dienraštis Vilniaus Žinios*.

Vilniaus Žinioms patvirtinta tokia programa:

1) vyriausybės įstatymai ir paliepimai;

2) politikos ir visūmenės gyvenimas (straipsniai, korespondencijos, ištraukos iš laikraščių, telegramos ir iliustracijos);

3) įvairios žinios apie žemės išdirbimą, prekybą, pramones ir t.t.;

4) mokslo ir literatūros feljetonai

ir 5) apskelbimai.

Įvykinant savo programą, *Vilniaus Žinioms* rūpės tautos apšvietimas, gerovė ir laimė. Visa, kuo galėsime šviesti Lietuvos žmones, didinti jų gerovę ir teikti jiems laimingesnį gyvenimą, visa tat ras vietos mūsų dienraštyje. Visa, kas lengvina žmonijai gyvenimą, visi pramintieji takai, kuriais eidamos kitos tautos rados šviesesnės, doresnės, turtingesnės ir laimingesnės, visa tat bus keliama mūsų dienraštyje aikštėn. Dienraščio tikslui rūpinsimės suvartoti visas mokslo ir literatūros šakas, kurios šviečia ir dorina atskirąjį žmogų ir visūmenę.

Bet, norint gydyti kūnas, reikia pažinti jo liga, norint auklėti visa, kas šviesu, dora ir prakilnu, reikia būtinai žinoti dar visa, kas gyvenimą bjaurina, kas jo negražina, neskaistina. Taigi *Vilniaus Žiniose*, kiek bus galima ir reikalinga, turės atsispindėti visas tiek tautos, tiek pasaulio gyvenimas, bent visa, kas tame gyvenime yra įdomiausia: dienraštyje turės rasti vietos dar visokie kiti straipsniai ir straipsneliai, žinios ir žinelės, nurodymai ir pranešimai, žodžiu sakant, visa, kas galės duoti supratimą apie mūsų krašto ir viso pasaulio gyvenimą ir reikalus.

Apsirinkę tokį tikslą savo dienraščiui, skiriame jį ne vienai kuriai mūsų visūmenės daliai: *Vilniaus Žinių*, kaipo pirmojo Lietuvos visūmenės dienraščio, redakcija norėtų, kad kiekvienas lietuvis, kuris ieško šviesos ir nori suprasti savo krašto ir pasaulio gyvenimą, galėtų jose matyti visuomet mielą ir laukiamą svetelį. Taigi skiriame savo dienraštį ne vienam kuriam mūsų visūmenės luomui, ne vienai kuriai jos daliai, bet jai visai. Rūpinsimės, kad ir pati dienraščio kalba būtų visiems prieinama ir suprantama.

Skaitytojų nurodymai ir patarimai bus visuomet branginami, redakcijos apsvarstomi ir, kur bus galima, suvartojami dienraščio tikslui.

Vilniuje, parsisiųsdinant dienraštį metams, mokės 5 r., pusei metų – 2 r. 50 k., trims mėnesiams – 1 r. 50 k., mėnesiui – 50 k.; kitur (kitose mūsų krašto vietose ir visoje Rusijoje) metams mokės 6 r., pusei metų – 3 r., trims mėnesiams – 1 r. 75 k., mėnesiui – 60 k.; užsieniuose (Prūsų Lietuvoje ir visose kitose Europos vietose ir pasaulio dalyse, kuriose yra „Union postale“) metams – 12 r., pusei metų – 6 r., trims mėnesiams – 3 r. 50 k., mėnesiui 1 r. 20 k.

Atskirieji numeriai Vilniuje ir kitur (visoje Rusijoje) mokės po 3 kap.

Tiems, kurie prieš naujuosius metus užsisakys *Vilniaus Žinias* 1905-ms metams arba pirmajai 1905 m. pusei, gruodžio mėnesio numeriai bus siunčiami dykai. Tiems, kurie užsisakys *Vilniaus Žinių* 10 egzempliorių, kad ir bus siunčiami iš Vilniaus įvairiais adresais, vie-

nuoliktasai egzempliorius 1905-ais metais (ir šių metų gruodžio mėnesį) bus leidžiamas užsakytojo nurodytuoju adresu dykai.

Užsisakant *Vilniaus Žinias* arba kitu reikalu kreipiantis redakcijon, reikia savo adresas dėti visuomet aiškiai: nurodyti paskutinė krasos stotis (iš kurios gaunama korespondencija, laiškai, siuntiniai), gyvenamoji vieta (miestas, miestelis ir, kur reikiant, jų dalis, sodžius, vienasėdija, dvaras), savo vardas ir pavardė.

Užsisakant *Vilniaus Žinias* (siunčiant pinigus, už kuriuos bus gaunamas dienraštis) arba rašant *Vilniaus Žinioms* kitu kokiuo reikalu, ant laiško reikia padėti toksai adresas: *Vilniun, „Vilniaus Žinių“ redakcijai,* Antakalnio gatvė 6.

Pasergėjimas. *Vilniaus Žinių* administracijai, prieš pradedant spausdinti dienraštį, reikėtų žinoti, kiek maždaug to dienraščio egzempliorių bus reikalaujama: *Vilniaus Žinių* spaustuvės ir administracijos darbas reikės pritaikinti prie to parsisiųsdintojų skaičiaus, kuris bus žinomas lig laiku (lapkričio ir gruodžio mėn.), ir pirmųjų dienraščio egzempliorių bus spausdinama maždaug tiek, kiek jų bus šiais 1904-ais metais reikalaujama. Todėl jei, pavėlavus užsisakyti dienraštį, pirmųjų numerių nebegalima būtų gauti, *Vilniaus Žinių* administracija neatsako.

Vilniaus Žinių redaktorius ir leidėjas
Petras Vileišis
Vilnius, 1904 m. lapkričio 9 d.

Marija Pečkauskaitė–Šatrijos Ragana

Marija Pečkauskaitė–Šatrijos Ragana (1877–1930). Rašytoja, pedagogė, labdarė.

Gimė žemaičių bajorų šeimoje, Medingėnų dvare (dab. Plungės raj.), kuris priklausė motinos šeimai – Šiukštoms, žymiai Žemaitijos bajorų giminei. Medingėnų dvaro salone kabojęs rašytojos protėvio, XVII a. Žemaičių žemės teisėjo Petro Šiukštos portretas – šis protėvis yra buvęs Apytalaukio bažnyčios, Kražių kolegijos bursos (bendrabučio), teismo pastato Raseiniuose fundatorius, dalyvavęs Abiejų Tautų Respublikos politiniame gyvenime. Iš savo bajoriškų šaknų būsimoji rašytoja peveldėjo krikščioniškai traktuojamą mecenatystės, labdaros tradiciją, kilnumo vertės supratimą, prasmingos veiklos *bendrajam gėriui* idealą.

Vaikystę praleido Pečkauskų Labūnavoje, jaunystę – tėvų nuomotame Užvenčio dvare Žemaitijoje. Šeimoje augo dar trys jaunesni Pečkauskų vaikai – Sofija, Steponas ir Vincentas. Gimnazijos mokslą būsimoji rašytoja išėjo namuose, su samdomomis namų mokytojomis. Šalia mokymosi ir pagalbos tėvams dvaro buityje jaunos bajoraitės gyvenimą užpildydavo skaitymas, religinis gyvenimas, muzikavimas (buvo itin muzikali, galvojo apie pianistės karjerą, tačiau atmetė šią galimybę kaip nerealią dėl finansinės padėties ir neišvengiamo atotrūkio nuo gimtinės). Mėgo jodinėti (turėjo specialų „amazonės“ kostiumą). Kaip įprasta provincijos bajorams, lankydavosi svečiuose ir rengdavo priėmimus namuose su dvaro pramogomis – muzikavimu, šokiais, gyvaisiais paveikslais ir fejerverkais; ypač mėgo iškylas po Užvenčio apylinkes.

Iš išlikusių jaunystės dienoraščio (rašyto lenkiškai) fragmentų matyti, kad Marija Pečkauskaitė anksti suvokė savo kitoniškumą, išskirtinumą: „Taip, keista esu, nes esu kitokia nei visi, ir duok Dieve, kad kada nors kitaip ir veikčiau!“ – rašė 1894 m. Atrasti būdą kitoniškai savo prigimčiai išreikšti padėjo Šiaulių gimnazistas, vėliau Peterburgo universiteto gamtos mokslų studentas, lietuvių tautinio atgimimo veikėjas Povilas Višinskis, 1891 m. Pečkauskų pakviestas padėti sūnui Steponui pasiruošti į gimnaziją. Veikiai „ponas Povilas“ tapo dažnu, laukiamu svečiu Užventyje, širdingu Marijos bičiuliu „broleliu vienintelliu“. Tradicinį bajoriškąjį Pečkauskaitės patriotizmą, susijusį su prisirišimu prie gimtojo krašto, katalikiškosios tradicijos, lenkiškosios kultūros ir LDK bei Abiejų Tautų Respublikos istorinės atminties, Višinskis pakreipė modernaus lietuviškumo linkme, skatino merginos kūrybines ambicijas. Būsimoji rašytoja ėmė nuosekliai mokytis lietuvių kalbos, kad galėtų ne tik ja susišnekėti buitinėje aplinkoje kaip ligi tol, bet vartoti visavertiškai

ir svarbiausia – rašyti. Višinskiui 1894 m. rudenį išvažiavus studijuoti į Peterburgą, rašė jam laiškus lietuviškai. Šatrijos Raganos laiškai Višinskiui – vienas įdomiausių lietuvių epistolinės literatūros reiškinių, atskleidžiantis būsimų iškilių lietuvių kultūros asmenybių jaunatvišką bendravimą, kūrybinį bendradarbiavimą, jausmų dramą. Iš laiškų taip pat akivaizdu, kaip lietuvių kalba įsitvirtino privačiame rašte: nuo stringančios, kitakalbiais intarpais išmargintos „babelio kalbos“ (anot rašytojos) iki laisvai tekančio asmenybės raiškai paklūstančio teksto.

Laiškuose atsiskleidžia ir besiformuojanti rašytojos savimonė, iškyla kultūriniai, estetiniai orientyrai. Jau pirmajame laiške paminėta Liudvika Didžiulienė-Žmona, kaip lietuvių rašytojos, rašančios moters pavyzdys, šmėsteli Elizos Ožeškovos naujausi romanai, palikę pėdsaką vėlesnėje Pečkauskaitės kūryboje, išsakomas susižavėjimas ką tik pasirodžiusia Maironio poema *Tarp skausmų į garbę*. Šią poemą skaitančią heroję Šatrijos Ragana sukūrė apysakoje *Viktutė*. Galima sakyti, kad Šatrijos Raganos kūryba iškyla kaip prozinis, moteriškas Maironio kūryboje išreikštos krikščioniškosios, romantinės-tautinės pasaulėjautos variantas – su vidinio pasaulio subtilia raiška, begalybės ilgesiu, pareigos tautai vertybėmis. Kita vertus, Pečkauskaitei buvo artimas Ožeškovos kūryboje propaguojamas nuosaikus feminizmas, moteriškojo pozityvizmo variantas – liaudies švietimo, filantropinės veiklos provincijoje idėjos. Jomis užsidegusi Marija Pečkauskaitė nusprendė išmokti amato – paremta tetos, 1896 m. mokėsi Varšuvos bitininkystės kursuose, grįžusi Užvenčio dvare įveisė bityną, parašė patarimų knygelę Lietuvos bitininkams (*Bičių knygelė*, 1899). Prie šio amato sugrįžo gyvenimo pabaigoje, gyvendama Židikuose.

Šatrijos Ragana – pasirinkti tokį slapyvardį paskatino Povilas Višinskis – debiutavo 1896 m., laikraštyje *Varpas* su trijų prozinių miniatiūrų ciklu „Margi paveikslėliai“. Realizmo literatūrai būdingos socialinės temos (moteris ir vaikai girtuoklio šeimoje, neturtinga dvaro panelė, norinti, bet neturinti galimybių mokytis, „poniškus namus“ saugąs panaktinis) čia persmelktos subjektyvaus, emocingo pasakotojos žvilgsnio, užuojautos, empatijos. Pirmasis kūrinys, kuriame atsiskleidė originalus rašytojos stilius ir talentas – lyrinė novelė „Kodėl čia tavęs nėra?“, kuriai parinktas epigrafas iš Dantės *Dieviškosios komedijos*: „Nėr didesnės kankynės / Negu džiaugsmų dienas minėt varguos“ (paskelbta *Varpe*, 1898). Individualiu balsu, pirmojo asmens pasakojimu perteikiamas meilės, ilgesio jausmų patyrimas, atminties pulsavimas. Tai buvo vienas pirmųjų lietuvių prozos modernėjimo ženklų – nuo realistinio išorinio žmogaus vaizdavimo žvilgsnis nukreiptas į jo vidinį pasaulį, nuo veiksmo – į būseną.

1898 m. mirus tėvui, Pečkauskų šeima prarado namus; Marija Pečkauskaitė pradėjo dirbti namų mokytoja Žemaitijos dvaruose. Įsitraukė į draudžiamos lietuviškos spaudos platinimą, pateko į žandarų akiratį, sulaukė kratos. 1900 m. mirė vyresnysis, Pečkauskaitei labai artimas ir jos mylėtas brolis Steponas, gimnazistas, – rašytoją brolio mirtis labai sukrėtė. 1902 m. *Varpe* paskelbė novelę „Vasaros naktis“ – elegiškus atsiminimus apie brolį. Tai pirmasis autorės tekstas, kuriame ryškiai pasirodo „prarasto laiko ieškojimo“ intencija (kaip prancūzų rašytojo Marselio Prusto romanuose): „...einu ten, iš kur niekas negrįžta – į pergyventą gyvenimo dalį...“ Vėliau šis pasakojimo būdas buvo išplėtota meniškiausiame Šatrijos Raganos kūriny *Sename dvare*.

Ilgesniam laikui (1901–1905) Pečkauskaitė apsistojo Pavandenėje, Sakelių dvare, mokė šeimininkų dukras. Su vyresniąja Gabriele susibičiuliavo, patraukė ją į lietuvybę. Rėmė jaunesnįjį brolį Vincentą, baigusį gimnaziją ir išvažiavusį studijuoti agronomijos į Maskvą. Mokytojaudama parašė dvi ankstyvąsias savo apysakas – *Viktutė* ir *Vincas Stonis*. *Viktutė* (publikuota 1903) – dienoraščio formos kūrinys, kurio siužetą sudaro užsimezgantis meilės ryšys tarp dienoraščio autorės, jaunos dvaro panelės Viktorijos, ir į miestelį atvažiavusio gydytojo Antano, sąmoningo lietuvio patrioto. Temos požiūriu *Viktutė* artima Maironio poemai *Tarp skausmų į garbę* – ir apysakoje, ir poemoje vaizduojami lietuvių tautinio atgimimo kartos žmonės, jų patriotinės nuostatos ir pozityvistiniai „darbo prie visuomenės pagrindų“ siekiai, į kuriuos įsipina asmeniniai intymūs jausmai. Savitas Šatrijos Raganos apysakos motyvas – lenkiškos kultūros bajoraitės apsisprendimas lietuvybei: „...lenkų kalba išlavinta, girdinti nuolat, kad esu lenkė, kas esu iš tikrųjų? Argi galiu pasakyti, ranką prie širdies pridėjus, kad esu lenkė, aš, kurios tėvai ir bočiai Lietuvoje gimę, gyvenę ir mirę, kuri taip myliu Lietuvos žmones, Lietuvos dainas, kalbą, girias ir laukus?“ Šatrijos Ragana su šia apysaka pagarsėjo kaip rašytoja: skaitytojus patraukė subtiliai atskleistas herojų, ypač dienoraščio autorės jaunos merginos vidinis pasaulis, psichologiniu požiūriu įtikinamai pavaizduota jų išgyvenimų istorija, to meto lietuvių visuomeninio, kultūrinio gyvenimo aktualijos (tautinis sąjūdis, lietuviškos literatūros skaitymas, mokymasis lietuvių kalbos ir pan.) Dienoraščio forma ne visuomet išlaiko savo turinį (rašančiosios refleksiją), tačiau ji buvo patogi, kuriant apysaką spaudos draudimo sąlygomis. Prirašytą nedidelį dienoraščio lapelį (trumpą skyrelį) autorė iškart galėdavo paslėpti.

Dirbant namų mokytoja išryškėjo prigimtas Pečkauskaitės pedagoginis talentas, palikęs pėdsaką ir literatūroje – Šatrijos Ragana yra ir viena pirmųjų profesionalių lietuvių vaikų rašytojų. Rašytoja aiškiai matė, kad „vaikų literatūra pas mus visai užleista“, ėmėsi šią spragą pildyti. Apysaka *Vincas Stonis* (paskelbta 1906) – pirmasis kūrinys lietuvių literatūroje, skirtas specialiai paaugliams, turintis „auklėjamojo romano“ bruožų. Tai kaimo berniuko brandos istorija, jo išgyvenamas perėjimas į jaunuolio amžių – prisiimant atsakomybę už šeimą (tėvui išvažiavus uždarbiauti į užsienį), patiriant nusižengimą ir kaltę, jį atitaisant, mokantis skaityti ir rašyti, įsisąmoninant savo tautiškumą. Vaikams buvo skirti ir istorinių pasakojimų pagal Lietuvos istorijos siužetus, rinkinėliai – *Lietuvos senovės septyni paveikslai* (1905); *Istorijos pasakos* (1907). 1920 m. jie išleisti atskira knyga *Lietuvos senovės istorijos pasakojimai*. Vėlesniu savo kūrybos laikotarpiu Nepriklausomoje Lietuvoje Šatrijos Ragana publikavo meniškiausią vaikų temos apsakymą „Irkos tragedija“ (1924), kuriame pirmoji lietuvių literatūroje kėlė tėvų skyrybų poveikio vaikui problemą (užsienio vaikų literatūroje ši tema taip pat buvo nauja).

Savo pedagoginius polinkius, kūrybinį talentą rašytoja siekė sustiprinti aukštosiomis studijomis: 1905–1907 m. išvažiavo į Šveicariją, Ciuricho ir Fribūro universitetus (juose galėjo mokytis ir moterys). Ruošdamasi kelionei laiške bičiuliui rašė: „Idealas mano – gyventi terp savųjų ir Lietuvoje darbuotis. Man rodos, dvejų metų užteks pažinimui literatūros tiek, kad paskui geriau ir protingiau galėčiau rašyti. Apie doktoratą nemisliju [...]. Man rodos, doktoratas nepadės man nė trupučio parašyti apysakos ar kokią ten mokyklėlę sodžiuje įtraisyti“. Šveicarijoje studijavo vokiečių ir prancūzų literatūras, klausėsi sociologijos, filosofijos, estetikos, teologijos ir pedagogikos kursų, dalyvavo lietuvių studentų

draugijų veikloje. Ciuricho universiteto dėstytoją, žymų vokiečių pedagogą, filosofą, sociologą Fridrichą Vilhelmą Fiorsterį (1869–1966) laikė savo mokytoju, domėjosi šio autoriaus krikščioniškosios pedagogikos darbais, rėmėsi jo idėjomis pedagoginėje praktikoje ir raštuose. Lietuvos visuomenę su Fersterio pedagoginėmis idėjomis Pečkauskaitė supažindino 1912 m. išleistoje knygoje *Jaunuomenės auklėjimas*. Pati Pečkauskaitė yra buvusi vadinta „lietuviškuoju Fiorsteriu“

Grįžusi iš Šveicarijos, Pečkauskaitė bandė įsikurti Vilniuje, kur vis stiprėjo lietuvių kultūrinis gyvenimas: kartu su seserimi 1908 m. čia įsteigė knygyną. Netrukus gavo pasiūlymą dirbti pirmojoje lietuviškoje mergaičių progimnazijoje (pradinėje mokykloje), kurią Marijampolėje įsteigė katalikiška švietimo ir labdaros draugija „Žiburys“. Dar prieš studijas buvo mąsčiusi apie mergaičių lavinimo poreikį Lietuvoje, suvokė jo svarbą, tad 1909 m. uždariusi knygyną, Pečkauskaitė išvažiavo į Marijampolę. Progimnazijos direktorius buvo poetas ir kunigas Motiejus Gustaitis, o Marija Pečkauskaitė tapo mokyklos ir mergaičių bendrabučio vedėja (rūpinosi mokyklos organizaciniais reikalais), mokė lietuvių kalbos, istorijos ir vedė mergaičių kas savaitę labai lauktas ir mėgtas auklėjimo valandėles. Iš išlikusių mergaičių laiškų, vėlesnių atsiminimų matyti, kad mokines ir mokytoją siejo abipusiai pasitikėjimo, pagarbos, meilės ryšiai. Ne viena buvusių Pečkauskaitės mokinių pabrėžė lemiamą mokytojos vaidmenį savo gyvenime – formuojant charakterį, vertybes, gėrio supratimą.

„Kaip I. Turgenevas rusų literatūroje, taip Šatrijos Ragana lietuvių literatūroje išsaugojo gęstančio dvaro kultūros vidinį turiningumą ir melancholišką grožį. Įtraukta P. Višinskio į lietuvių nacionalinį judėjimą, ji pozityvistinę švietimo ir praktinio darbo programą sujungė su krikščioniška artimo meile bei tikėjimu žmogaus gerumu, išsiugdydama taurią pasiaukojimo kitam ir pareigos visuomenei etiką, kurios matais vertino pati save ir savo kūrinių herojus“.

Vytautas Kubilius

Pprasidėjus I pasauliniam karui progimnazija evakuavosi gilyn į Rusijos imperiją. Rašytoja nesitraukė iš Lietuvos: rizikuodama 1915 m. vasarą perėjo frontą ir pasiekė Žemaitiją, Židikų miestelį, kur klebonavo jos jaunystės laikų ir šeimos bičiulis kunigas Kazimieras Bukontas, gyveno rašytojos šeima: klebonijoje šeimininkavo sesuo Sofija su motina; brolis Vincentas buvo miręs prieš penkeris metus. Po kelių mėnesių Židikuose mirė rašytojos motina; ši mirtis – viena iš aplinkybių, žadinusių atmintį, poreikį grįžti tekstu „į pergyventą gyvenimo dalį“.

1916 m. per brolio Vincento vardadienį Šatrijos Ragana pradėjo rašyti apysaką *Sename dvare* (publikuota 1922). Fragmentiškos formos kūrinį Šatrijos Raganos tyrėja Viktorija Daujotytė laiko romanu-esė. *Sename dvare*, kaip būdinga esė, ryškus autobiografinis pradas, subjektyvi žmogaus egzistencijos refleksija (ypač tokiuose fragmentuose kaip „Mamatės užrašai“), improvizacinė, laisva kalba ir kompozicija, nors atskiri epizodai parašyti raiškiu realistiniu stiliumi (vestuvės klebonijoje, tetos ir dėdės viešnagė). Skirtingos stilistikos epizodus vienija bendra atminties perspektyva: pasakotoja prisimena praėjusį laiką ir pasaulį, pasakojimais grįžta į vaikystę, tarp dabartyje jau mirusių artimųjų. Apy-

saka pradedama lyriniu fragmentu, kuriame jutiminis įspūdis – regimas rožių vaizdas, jų kvapas, prisilietimas – pasakotojai sužadina ryškų, intensyvų motinos prisiminimą, atgrįžia atmintį į praeitį – „seną aukso sapną“.

Pasakojimas kuriamas daugiausia iš aštuonmetės mergaitės Irutės perspektyvos, į tekstą įsiterpia jos motinos Marijos, vadinamos „mamate“, dienoraštiniai užrašai. Šia apysaka Šatrijos Ragana pirmąkart lietuvių prozoje taip ryškiai išskleidė ir įtvirtino moteriškajai savimonei reikšmingą moters ir dukters ryšį, jų vidinį tapatumą. Apysaka neturi vientiso siužeto; vaizduojama Žemaitijos bajorų šeima – jautri, subtilios dvasios, aukštesnių aspiracijų (muzikuojanti, besidominti lietuvių tautiniu atgimimu) Marija, jos praktiškas, į dvaro ūkį susitelkęs vyras Liudvikas ir trys jų vaikai. Apysakoje, anot V. Daujotytės, „neįvyksta nieko ypatingo, žmonės gyvena savo gyvenimą, ir tiek“. Kartu „vyksta pats svarbiausias – gyvenimo – veiksmas“, išsiskleidžia skirtingos egzistencinės veikėjų laikysenos (pvz., ryškus kontrastas tarp mamatės Marijos idealizmo, amžinybės ilgėjimosi, prasmės siekimo, dvaro „bobutės“ šviesios krikščioniškojo neturto dvasios, knygnešio Levanardos paprastumo, išminties ir tetos Karusės ar klebono giminaitės Paulinos pragmatizmo, pretenzingumo, tuštybės, apsimetimo, Domeikienės lengvabūdiškumo ir t. t.). Ir mažos mergaitės, ir suaugusios moters sąmonėje atskleidžiamos neoromantinio apysakos pasaulėvaizdžio dominantės – gyvenimo laikinumo patirtis (susidūrimas su mirtimi) ir amžinybės ilgesys, užsimiršimo malonė kaip aukštoji gyvenimo akimirka – pasiekiama per meną, muzikavimą; meilės, įveikiančios mirties slenkstį, išgyvenimas, nusitrinanti riba tarp sapno ir tikrovės.

Šatrijos Raganos apysaka lietuvių literatūroje savitai pratęsia Adomo Mickevičiaus poemos *Ponas Tadas* tradiciją. *Sename dvare* vaizduojama nykstanti tradicinė Žemaitijos bajorų kultūra, savita, per šimtmečius susiklosčiusi dvaro aplinka. Keliaujančio kromininko žydo-žemaičio Šmulkos paveikslas – ne mažiau įspūdingas nei *Pono Tado* Jankelio. Charakteringi žemaičių bajorų – lenkiškai kalbančių lietuvių, lenkų kultūros Lietuvos partriotų – paveikslai, tokie kaip Liudvikas, „nemėgstantis koroniažų“, ir ypač žemaičių bajoras, Irutės senelis, „bočelis“. Jis padovanoja anūkei Lietuvos istorijos knygą už padeklamuotą Mickevičiaus *Pono Tado* invokaciją, vaikų prašo padainuoti ir populiarią lenkišką 1830–1831 m. sukilimo dainą, ir Silvestro Valiūno „Birutę“. Dvare ir bažnytkaimyje, kur lėtai teka laikas, žmonės neskuba, apstu yra originaliųjų tipų, žmonių-keistuolių; tokie personažai būdingi XIX a. atsiminimais ar žodiniais pasakojimais paremtoje literatūroje, jie pasirodo ir *Sename dvare* (pvz., klebonas ir ponas Narmantas, tas pats bočelis). Tokie herojai, jei ir nepasižymi savita gyvenimo išmintimi, liudija dingusio, prisimenamo pasaulio pilnumą, įvairovę, turėtą žmogaus laisvę savitai skleistis. Jie leidžia elegišką pasakojimo toną papildyti humoristiniais niuansais.

Židikų miestelyje (dab. Mažeikių raj.) Šatrijos Ragana išgyveno 15 metų. Išleidusi apysaką, nedaug berašė. Ryškesnės paskutinės publikacijos – apsakymas „Mėlynoji mergelė“ (1925); pedagoginių etiudų ciklas mergaitėms skirtame katralikiškame žurnaler *Naujoji vaidilutė*. Ėmė negaluoti, prasidėjo ilga, sekinanti liga. Nepaisant to, Židikuose Šatrijos Ragana, galima sakyti, įgyvendino jaunystės pozityvistinius idealus. Kuriantis Lietuvos valstybei, tolimoje provincijoje ji aktyviai veikė, kad aplink save sukurtų šviesesnį, kultūringesnį, oresnį žmonių gyvenimą. Dar karo metais, tik atsikėlusi į Židikus, klebonijoje

įrengė mokyklą kaimo vaikams; vokiečių okupacinei valdžiai ją uždarius, iki nepriklausomybės sukūrimo mokė kelis vaikus privačiai, subūrė vaikų draugijėlę, bažnytinį chorą. Nepriklausomybės metais įsitraukė į Šv. Vincento Pauliečio labdarybės draugijos veiklą, pasirūpino, kad Židikuose būtų atidaryta senelių prieglauda, ambulatorija, kurioje kartą per savaitę nemokamai buvo priimami neturtingi ligoniai. Prieglaudai ir ambulatorijai išlaikyti reikalingas lėšas rašytoja rinkdavo, organizuodama loterijas, koncertus, vakarus su vaidinimais. Rūpinosi Židikų blaivybės draugijos namų statyba – taip miestelyje atsirado salė viešiems renginiams ir arbatinė. Čia paskaitas skaitydavo, susirinkimuose ar koncertuose dalyvaudavo ir pati rašytoja. Klebonijoje atidarė bibliotekėlę vaikams. Galiausiai globojo vienos neturtingos šeimos berniuką, rėmė jo studijas VDU ir Belgijoje. Už nuopelnus literatūrai ir pedagogikai 1928 m. VDU Teologijos–filosofijos fakultetas Marijai Pečkauskaitei suteikė garbės daktarės vardą. Mirė 1930 m. liepos 24 d. Židikuose, ten ir palaidota. 1942 m. rašytojos palaikai perkelti į kapą-koplyčią. Židikuose veikia rašytojos muziejus, prie senosios klebonijos, kur ji gyveno, užveistas jos vardo parkas.

Siūloma literatūra: Šatrijos Ragana, *Raštai*, Vilnius: Margi raštai, 2006–2010, t. 1–4; *Atsiminimai apie Mariją Pečkauskaitę-Šatrijos Raganą*, sudarė Viktorija Daujotytė ir Brigita Speičytė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1997; Janina Žėkaitė, *Šatrijos Ragana,* Vilnius: Vaga, 1984; Viktorija Daujotytė, *Šatrijos Raganos pasaulyje*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1997; *Trečiasis Šatrijos Raganos laikas*, sudarė Gediminas Mikelaitis ir Brigita Speičytė, Vilnius: Šatrijos Raganos bendrija, 2008.

Šatrijos Ragana

SENAME DVARE

Raudoniems saulėlydžiams begęstant, baltų rožių sidabrinės akys žiūri į mane pro langą...

Ir nuskyniau vieną baltą rožę, ir glaudžiu prie žiedo karštą kaktą... Motin mano! ar ne tavo rankos – baltos, meilios, kvapios ir švelnutės – taip mane meilingai glamonėja?

Ar ne tavo tai rankelės brangios?

Ašaroms apsirasojo žiedas...

O pro langą sidabrinės akys žiūri vis. Ir jųjų kvapo bangos audžia seną seną aukso sapną.

* * *

Už miškų, už upių, tarp daubų ir kalvų stovi seno dvaro medinis rūmas. Ne aukštas, bet ilgas ir platus, su dideliu prieangiu, ant baltų stiebų rymančiu, pilnas meilių kampelių, jaukus ir šiltas, ištikimas visų mūsų džiaugsmų ir liūdesių savo prieglobstin priėmėjas. Prieš jį didelis miegūstas tvenkinys paslaptingomis gelmėmis, vakarais mėnesio ir žvaigždžių auksinamas, ir įsigiedojęs, įsikvepėjęs, įsisvajojęs sodnas.

Meilingai glaudžia sodnas prie plačios krūtinės tvenkinį ir rūmą – ištikimu savo draugu – ir šnibžda jiedviem kažkokias nepabaigiamas pasakas, kažkokias bylas slėpiningas, ilgias, amžinas godas. O tuodu klauso – tylūs ir susimąstę.

Yra sodne mažas pussalėlis, į tvenkinį įsikišęs, spirėjų žydinčių krūmų uždengtas, visas gėlėmis apibertas. Ant jo kranto auga gluosnis, kurio stuobrys, matyti, kitąsyk nukirstas, išleido tris naujus stuobrelius ir sudarė tarsi fotelį, kuriame labai patogiai galima sėdėti atsilošus. Kana kados radova tą kampelį su mamate. Mamatė išpjovė ant vieno stuobrelio mano raidę ir tarė:

– Dabar čia bus tavo fotelis, Irusia. O kai čia sėdėsi, atmink mamatę, ir vien geros ir gražios mintys teateinie į tavo galvelę.

Šį pavasarį dažnai sėdžiu gluosnio fotelyje, nes ruošiu dovanėlę mamatės vardinėms. Žiemą pramokau išsiuvinėti ir užsigeidžiau pirmąjį savo darbo vaisių jai paaukoti. Už savo pinigus nupirkau reikiamos medžiagos, ir štai, pasislėpus fotelyje, kad mamatė nepamatytų, siuvu staltiesėlę spintelei pas jos lovą. Pasirinkau šią dovaną, ne kitokią, giliai viską apgalvojusi. Vakare, mąsčiau, kai mamatė paskaičius norės užgesinti žvakę, jos paskutinis žvilgesys puls ant mano staltiesėlės, ir ji užmigs, apie mane mąstydama... O rytą pirmutinis daiktas, jos žiūrimas, yra laikrodis ant spintelės... Ir čia vėl turės mane atsiminti.

Viršum mano galvos gieda ir čiulba paukšteliai; toli, antrame tvenkinio krante, kalena gandras; ties mano kojomis mėlynuoja dangaus ašarėlių giria, stebėdamos savo atvaizdu tvenkinio veidrodyje. Kažkoks saldus, tarsi medaus kvapas kutena man nosį, bet nepaisau nieko ir vis tik siuvu kuo uoliausiai. Taip man saldu, linksma mąstant, kaip nudžiugs mamatė, šį mano darbelį pamačius. Ir didžiuodamosi žiūriu į savo veikalą – iš tikrųjų menką ir ydingą, bet mano akyse labai gražų. O paskui atsimenu mamatės norą,

kad, man čia sėdint, tik geros mintys teateitų į galvą, ir mąstau, kad juk negali būti minčių, geresnių už tą, kaip patiekti džiaugsmo savo mamatei.

– Irusia!

Krūptelėjau, išgirdusi mamatės balsą. Greit sudėjus darbą, paslėpiau jį už krūmų ir nubėgau.

Įėjus į taką, einantį nuo alėjos, pamačiau antrame jo gale mamatę. Ėjo man priešais, vesdama už rankos mano mažąjį broliuką. Neturėjo užsidėjusi skrybėlės, tik su baltu skėteliu dengės galvą nuo saulės. Jai taip einant, visai saulės spindulių apibertai, šviesus, melsvai pilkas rūbas, apsiaučiąs jos gražų, laibą stuomenį, buvo panašus į saulės nušviestą debesėlį. Skėtelio paūksmėje juodavo ant galvos storų kasų vainikas, o iš blankaus veido liūdnai ir meiliai žiūrėjo juodos didžiulės akys iš po antakių lyg kregždės sparnai. Mažas Jonelis šalia jos su savo balta eilute, neseniai pakeitusia jupelę, ir didele skrybėle atrodė kaip išlindęs iš krūmų pasakos nykštukas.

– Esu, mamate! – sušukau pribėgus ir liemenį jai apkabinus.

O ji, su rankele mano veidą glostydama, paklausė:

– Savo fotelyje sėdėjai, Irusia? O ką ten dirbai?

Per jos lūpas pralėkė lengvutė šypsena, o man dingtelėjo, ar tik ji kažko nenumanė. Nelaukdama mano atsakymo, tarė:

– Eisim pažiūrėti, ar nepražydo jau mūsų rožės.

Nuėjome pirma prie vadinamųjų mano rožių – dviejų senų, aukštų – sulig mamate – kerų, kažin kieno ir kažin kada pasodintų. Buvo juodu pilnu baltuojančių pumpurų, bet žiedo dar neradome nė vieno.

– Tavo seneliai vis daugiau aptingsta, – tarė mamatė. – Einame pas manuosius.

Perėję per tiltelį, atsidūrėme kitoje sodno pusėje. Ten, ant aukšto tvenkinio kranto, buvo maža dirvelė, pilna jaunų rožių kerelių, pačios mamatės neseniai padiegtų. Ant visų baltavo gražūs, dideli žiedai švelniais lyg šilkai ir baltais lyg sniegas lapeliais, pačiame viduryje vos paraudusiais. Ir rodės, kad po tuo raudonumu slepiasi rožių siela.

Mamatė ėjo nuo vieno kerelio prie kito, lytėjo rožes savo plonais pirštelais ir pasilenkus traukė jų nuostabų kvapą.

– Žinai, Irute, tas meilus kvapas – tai rožių kalba. Ir ta savo kalba pasakoja jos apie tokias grožybes, kokių niekados nėra mačiusios žmonių akys, apie tokius balsus, kokių niekados nėra girdėjusios žmonių ausys, ir apie tokią laimę, kokios niekados nėra patyrusios žmonių širdys.

O aš pamąsčiau, kad vis dėlto žmonės daug laimės patiria. Štai puikios, kvapios rožės, štai brangioji mamatė ir mylimasis brolelis, ten, anapus tvenkinio, graži staltiesėlė, ir netrukus bus mamatės vardinės, ir bus daug svečių, ir kremas, ir taip gražu visur, ir saulė taip puikiai šviečia ir šildo.

– Mamate, – tariau, – o mano širdis yra labai laiminga. Taip visur gražu, taip puikiai žydi tos rožės!

Mamatė jau ne į rožes žiūrėjo, bet kažkur tolybėn, pro tamsias pušis, augančias sodno gale, tarsi ieškodama tų gražybių, kurių nėra regėjusios žmonių akys. Išgirdus mano žodžius, ji lyg prisiversdama atitraukė žvilgesį nuo tų tolybių ir pažiūrėjo į mane, liūdnai šyptelėjo ir tarė:

– Trumpai težydi rožės, Irute!

Ir, papurtinus galvą, tarytum norėdama nusikratyti liūdnas mintis, ėmė skinti rožes ir dėti į puokštę.

– Nunešime bukietą tėveliui, – tarė.

Išrinkus puikiausią rožę, pasistiepusi įsegiau ją mamatei į kasų vainiką ant kaktos ir gėrėjaus, kad ant juodų plaukų ji atrodė lyg sidabrinė žvaigždė. Ir ūmai pamačiau, kad tarp mamatės ir baltų rožių yra kažkokio panašumo...

Ir tariau:

– Mamate, rožės į tave panėši.

– Kuo, Irute?

– Tokios jos meilios meilios ir taip liūdnai žiūri, kaip ir tu.

* * *

Tėvelis sėdėjo prieangyje, o prieš jį stovėjo du mūsų kaimynu ūkininku su kepurėmis rankose, guviai besikalbėdami. Tėvelis, pauostęs rožes ir prisisegęs vieną prie savo balto švarko atvarto, tarė mamatei:

– Gerai, kad atėjai, Marinia. Pataikinai kaip tik į teismą. Spūdis su Rimeika besibylinėdami atėjo net pas mane. Padėsi man juodu nuteisti.

Spūdis priėjo prie mamatės ir, bučiuodamas jai ranką, tarė:

– Puoniteli, jo mylestieni, juk tur būti unt svieta teisybi.

– Del buvimo kur nebus. Tik bėda, kad tu nuori, kad ta teisybi vis tava būtų, – atsakė Rimeika, iš eilės mamatės ranką bučiuodamas.

– Jei abudu kalbėsite, tai ponia nieko nesupras, – tarė tėvelis. – Spūdi, tu pirma papasakok viską, kaip buvo.

– Pasakysiu, puoneli, tikrą tijsą, kaip buva. Tasgaties, aš jau numaniau muna biteles žadunt spijsti, jau kelinta dijna vis veizu bejoudoujanti kaip kepuri ont aule. Vis lioubam pasergieti: ar aš, munuoji, ar duktie prieję paveizam. Vo vakar, tasgaties, išejom visi miešlų vežti. Aš ir sakau sava Igniukou: „Igniuk, – sakau, – tu, vakali, pridabuok biteles, pasistatyk viedrą vundens, pasiimk krapylą, ir kaip tik ims spijsti, pašlakstyk gera – anuos ir susimes čia pat, vo tou tarpu dousi mun žini atbiegįs“. Tat vežam mas, tasgaties, tus miešlus, jau pijta nebetuoli, atvežiau vežimą, vertu, čia munuoji su Domici kapsta – tik staigu Domici ir saka: „Papuneli, – saka, – veiziek, bene biteles lek“. Paveiziejau – tikra: atjoudou, atūž spijtlius kaip tik nu mūsų vyšnyna. „Vo Jerguteliau, – saka munuoji, – tat jau mūsų biteles bus išspijtusias! Tat tas Igniuks, biaurybi, nepridabuoje!“ Kų čia bedarysi, tasgaties? Suturėti – nesuturėsi, aukšta lek, gintis, viskų metus – viel niek kap. Stovam tik ir veizam, kur čia anuos lieks. Tik matom, pasisuka statia unt Rimeike, statia unt tuo kleva, kur įstate inkilą. Aprimau. Na tat, misliju, nier kuo čia skubieti, vis tiek jau žinau, kame anuos yr, pats sava akimis matiau. Vo munuoji ir saka: „Tat ir čiestis tuo Rimeike! Kų tik įkieli inkilą, jau bitis ir įsimeti. Ale tu, Juzeli, – saka, – eik tučtujau pri anuo, paskou nebnories beatidouti“. – „Juk kataliks, juk ne žyds“, – sakau. Tujau, tasgaties, parejuom numij pijtų, einu į suodną – nebesu kepuris. Na, tat jau tikra mūsų bičių būta. Dar įkibau į Ignį: „Ak tu, pijmenc šmuote, – sakau, – kam bitis išlakina!“ – „Je, – saka, – tik biškiuką buvau pabiegįs“. Greituoju pavalgiau pijtus, nie puokaičia negulįs, biegu pri Rimeike. „Susiedeli, – sakau, – į tamstas inkilą muna biteles susimeti“. – „Nematiau“, – saka. „Eikiau paveizieti“, – sakau. Nuejuom. Beūžiunčes, belakstunčes bitis aplink inkilą. „Na, tat

kap dabar būs, – sakau, – aš nuoru sava biteles atsiimti". – „Kur ne! – saka. – Muna inkilas, muna ir bitis. Vo iš kur žiná, kad tava? Juk nesigynia." – „Kad ir nesigyniau, – sakau, – ale žinau, tasgaties, pats sava akimis matiau, kad čia nulieki." „Vo galų gale, – saka, – ar tava, ar ne tava, mun nerūp, muna inkils, muna ir bitis." Ir nedoud. „Tai, – sakau, – eikiau pri puona, lai mudu apsūdija. Kijno čia dabar, tasgaties, teisybi ir kap čia dabar vedum būs. Pats sava akimis matiau, kad muna bitis...

– Gerai, – pertraukė tėvelis, – jau viską pasakei. Dabar tu, Rimeika, ką pakalbėsi?

– Kų aš bekalbiesiu, puoneli, – tarė Rimeika. – Aš tijk tesakau: kijno inkils, tuo ir bitis. Tat jau žinuoms daikts.

– Kad nežinuotume, kijnuo įsimete, tai tebūnij tava, vo dabar, tasgaties, juk aš pats sava akimis matiau, tučtujau atejau paskou.

– Je! lauki būdams pamatiá lekunt, vo gal ne tava buva. Vo unt gala, ar tava, ar ne tava – tijk tuo. Tai kam tus inkilus žmonis statytų, kad reiktų atidouti bitis? Mat, aš jau čia stuoruojous, vargstu, įkelu, lauku, kada čia mun Puondzijvs biteles atspijsdins – Pondzijvs biteles atspijsdina, vo čia dabar saka: atidouk, muna! A kad tu nesulauktumia! Neturu nie vijna kelma, nie liekarstuoms medaus lašele. Munuoji saka: „Įkelk inkilą į klevą, gal būs mūsų čiestis. Veiziek, Spūdis kijk medaus prikuop". Padirbau inkilą ir apsižadiejau: jeigu Puondzijvs dous biteles, kitą rudenį vaška žvakę šventa Untuona altuoriou nulijsu. Utarnike įkieliau, vo vakar, tat jau petnyčiuo, jau ir besunčes bitis. Pondzijvs jau tikrá stebuklinga priiemi muna apžadą – vo tas, mat, saka: atiduok bitis! Sakyk, poniteli, kaip aš galiu atidouti, kad mun pats Puondzijvs davi?

Mamatė šypsodama tarė:

– Juk yra toks paprotys: jei į kieno inkilą susimes spiečius ir atsiras jo savininkas, tai tuodu žmogu turi bičiuliauti. Padarykite taip ir judu.

– Ne, kam aš dabar, tasgaties, dousu anam pusį medaus, kad tat muna bitis! – tarė Spūdis, matyti, labai nepatenkintas mamatės ištara.

– Puoniteli, vo kam aš turu išsižadieti pusis medaus, kad mun švents Untuonc atspijsdina bitis? – pasakė Rimeika įsikarščiavęs. – Juk unc jau ir tap tur bičių, vo aš ne.

– Kaip sau norite, – tarė vėl mamatė, – aš negaliu kitaip teisti. Turit bičiuliauti, ir gana.

– Vis tijk, unc tuoms biteliems nepasidžiaugs, – atsiliepė Spūdis piktai. – Žinuosu aš, kų daryti!

– Vo aš žinuosu, kaip ginti sava bitis, – atsakė paraudęs Rimeika.

– Nebijuok, žinau aš kelį ir į sūdą. Ne aš būsu, jei sūds neprisūdys tau sugrunžinti mun tų spijtlių.

– Douk po sūda! Matysma, kynuo čia būs teisybi.

Ir abudu ėmė pūstis kaip tie gaidžiai, besirengdami šokti ant kits kito.

– Vyrai, dėl tokių niekų... – tarė nedrąsiai mamatė.

O tėvelis, jau suerzintas, pasakė smarkiai:

– Kaip tat! Eikite į teismą. Tai bent būsite išmintingi gaspadoriai. Prasibylinėsite dešimtį kartų tiek, kiek kaštuoja tas spiečius. Ak jūs, kvailiai, kvailiai! Už tą jūsų godumą reiktų su judviem pasielgti kaip su vaikais, susipešusiais dėl menko žaislelio: atimti visai, kad nebūtų nei vienam, nei kitam.

– Verčiau lai nebūn nie vijnam, kap kad unc neteisinga muna bitis užgruobtų, – tarė Spūdis.

– Bet tuščia jūs! Tuo savo godumu jau man įkyrėjote, – kalbėjo toliau tėvelis, – ir padarysiu kaip tik priešingai. Tegu Rimeika laikosi tą sugautąjį spiečių – juk neturėjo nė vieno, – o tau, Spūdi, aš duosiu kitą. Šiandien kaip tik ir mano vienas avilys išspietė.

– Bene juokouji puonelis, – tarė Spūdis, krapštydamasis pakaušį.

– Je, juokausiu aš čia dabar su tokiais goduoliais! Eik į sodną, ten pas bityną, ūksmėje, rasi rėtį su spiečium. Imk ir neškis. Ir kad man daugiau nebesibartumėt. Tai toks mano teismas. Ar dabar sutinkate?

Rimeika pirmas šypsodamas priėjo prie tėvelio ir, bučiuodamas ranką, tarė:

– Kur nesutiksi, puoneli! Nenoriejau atidouti bičių ir nedousu. Vo del tų barnių, kuo dabar besibarsi, kad abudu gavuom po spijtlių.

O Spūdis atsiliepė:

– Žinuoms, tasgaties. Diekou, puoneli. Vis tijk, kap kad sava biteles būčiau atsiiemįs. Lai būn Dijvui unt garbies, lai unc laikuos tas bitis.

Atsisveikinę abudu išėjo. Ir tuojau priėjo mus jų žodžiai:

– Na, Rimeika, – sakė Spūdis, – ne aš būsu, tasgaties, je kitą vasarą nesugausu spijtliaus. Matysma, kokį teisybę tumet beskelbsi.

– Na, tai viel eisma pri puona, kad viel mudu nusūdytų, – atsakė Rimeika.

Mamatė, balsu juokdamos, tarė:

– Esi ideališkas teisėjas, Liudvikai. Be galo man patinka ta tavo sąmojinga ištara. Tik vis dėlto gaila, kad nepavyko priversti jųdviejų pasielgti teisingai ir sulig tradicija.

– Matai, Marinia, lengviau sugalvoti sąmojingą ištarą, negu priversti chamą prie teisybės.

* * *

Paimk Niką, Irute, ir nuneškit bobutei lauktuvių, – pasakė mamatė, duodama pilną visko pridėtą pintinėlę. Pašokau per mastą nuo žemės iš to džiaugsmo.

– Ar galima pasiklausyti pasakų, mamate?

– Galima, vienos.

– Bet jei trumpa, tai dviejų, – ar taip, mamate?

– Ką gi darysi su tokiu pasakų maišeliu, – nusijuokė mamatė. – Teesie dviejų.

Eiti pas bobutę – kaip tai miela! Ne tik dėl to, kad ji moka gražių pasakų, bet ir dėl to, kad ten viskas taip keista, taip nematyta, taip kitoniška, negu aplink mane. Rodos man, kad nuėjus ten įžengiu į pasakų šalį. Gyvena bobutė sename mūro name, kuriame kitąsyk buvo bravoras, mažame kambarėlyje su vienu giliai įleistu langu, mažomis, saulės nudažytomis rutelėmis. Kambarėlio sienos laikraščiais išlipytos, asla švariai iššluota, visados žaliais ajerais išbarstyta. Turbūt nuo tų ajerų ir nuo ryšulių žolių, prikabinėtų palubėse, visas kambarėlis pilnas kažkokio meilaus, ypatingo kvapo. Tiesiog kvepia pasaka. Įėjus tenai ir tai keistai atmosferai mane apipūtus, rodos man visados, kad jau pasakos neklausau, bet pati „pasaką darau“. Rodos, kad visi daiktai bobutės kambarėlyje kažką mąsto, kažką žino, kas kitiems uždengta; kad kiekvienas jų gyvena savotišku gyvenimu, pilnu slėpinių. Štai pasienyje sena, vargi lova, aukštai patalais išklota ir margai užtiesta, štai ties langu staliukas, o viršum jo būrys paukštelių, judančių vėjui pro langą dvelktelėjus. Paukšteliai gudriai padirbti iš tuščių kiaušinių, turi margo ir auksinio popierio sparnelius ir uodegas ir kabo ant ilgų siūlų. Pačiame viduryje didžiausias žąsies kiaušinis, lyg viso to būrelio motina, aplinkui mažesni, o jų tarpe du

visai mažyčiu, turbūt balandžio kiaušinėliu. Toliau žalia, didelė skrynia, margomis gėlėmis ir žvaigždėmis išrašyta – gražiausias bobutės salono baldas. Rodės man visados, kad toje skrynioje turi būti puikių puikių daiktų, neregėtų ir negirdėtų, kaip pasakoje. Paklausiau sykį neiškentus, ką bobutė joje slepianti. Bet ji atsakė – tą mažumą šiokių tokių skurlių, kur turėjusi, atidavusi dukterims, o dabar jau beveik visai nieko nebelikę. Ir šypsodama atvožia skrynią, kad pamatyčiau jos visus turtus. Tiesa, skrynia buvo apytuštė, nė vienos mano svajojamos gražybės. Gražiausias visų esamųjų ten daiktų buvo balto muslino kepurė, dailiai pasiūta mamatės bobutei dovanų; uždengta su popieriu, stovėjo ji padėta viename skrynios kampe kartu su žičkine priejuoste ir senovės kikliku – įkapėms. Trobos kerčioje riogsojo didelis žalių koklių pečius, o prie pečiaus visados sėdi bobutė verpdama. Labai švariai apsivilkusi, galvą baltu raiščiu apsimuturusi, aukšta, liesa, sauso veido, stambiais klasiškais brėžiais, atrodo lyg kokia rimta ir žiauri Romos matrona. Bet meili šypsena, rodanti sveikus, baltus kaip jaunos mergelės dantis, minkština tą žiaurumą. Turėdama nesveikas kojas, ji negali dirbti lauko darbų ir verpia net ir vasarą, šiltomis dienomis pasistačius ratelį savo kambarėlio palangėje, tarp rūtų eželių. Pas mus teateina vieną kartą per metus, didžiajame šeštadienyje, ir, atsisėdusi virtuvėje ant žemos kėdelės, tarp pilnų grietinės puodų, suka kastinį. Labai mėgstu žiūrėti, kaip ji, pasistačius puodą tarp kelių, čia suka, čia šildo, čia aušina, čia prideda, čia atima – vis taip rimtai ir oriai, tartum kokias iškilmingas apeigas laikydama. Kadangi kastinį tevalgau kartą per metus, Velykų laiku, ir visados bobutės suktą, tai rodos man, kad tai nėra paprastas valgis, bet kažkoks šventas maistas, kurio tiekti tik viena bobutė teturi galės.

Atidavus lauktuves ir išklausius bobutės dėkojimus, klausiu:

– Kodėl pati niekados neateini pas mus, bobute?

– Eik, eik, pupeli, kas aš do vijšni puonams! Kuoki nauda iš munis, prastuos buobas? Nie paveizieti, nie pakalbieti. Kad biednas pri turtinga eit, tai ruoduos, kuo prašyti praša. Nenuoru aš lundžiuoti puonams į akis, kad nepamislytų, kad nuoru kuo nuors gauti. Sauguok Dijvi! Ir tap par daug viskuo turu iš jų maluonis, visa kuo esu partekus.

– Ar ne nuobodu taip vienai vis būti? Vis tik sėdi ir sėdi prie to pečiaus, – tarė Nika.

– Te, mažileli! Prasta Dijvui garbie, kame susirenk keles buobas. Daugiau nieka neišgirsi, kaip tik: tas tuoks, tas šiuoks, tas tap padarįs, tas šiap padarįs. Kam mun tuo reik? Kam aš puoną Dijvą pykinsiu sava lijžuviu umžiaus pabaiguo.

– Tai bobutė kalbėk apie ką kita.

– Bepigu, kad mokiečiau. Dabar tamsta, pupeli, tuoki maža bebūdama, jau muokas, kningas skaitá, šmuotą gali žinuoti. O mas, prastas buobas, bačkuo užauguses, svieta nemačiuses, kų mas pasakysma? Tik niekus plepam plepiejuses, ir gana. Tad jau aš verčiau vijna pati.

– Bet ar ne liūdna vienai, bobute?

– E, senatvie žmogus jau nebedraugus. Paseniįs, ar nuori, ar nenuori, turi vijns būti. Matá dabar, kad ir aš: turiejau tievelius, vyrą, trejetą vaikų užauginau – vuo kame visi? Vaiká kuožnas sava lizdą susikruovi, jau aš anims neberūpu, tieveliai, vyrs seniá akeles užmerki. Dijva valia. Puondzijvs juk nieka bluoga nepadara. Gal ir gera, kad tap vijná reik amžių bengti: viskų sau žmuogus apmisliji, visą sava gyvenimą atmeni, už kuožną grieką gailis. Vo del liūdnuma – nie biškį neliūdna. Verpu sau, puoterelius kalbu, gijdu gijsmes ir ruožunčių už dūšeles. Ir juk, ruoduos, netrumpá gyvenu, vo kap atmįsiu vis-

kų, tai, ruoduos, visi tij meta – kap vijna dijnele. Ir kur, ruoduos, tas muna gyvenims dinga?

– Ar ir tu, bobute, pirma buvai jauna? – klausia Nika.

Bobutė nusijuokė.

– Buvau, pupeli. Ir ne tik jauna, bet ir maža esu buvusi – šit kap judu dabar. Vuo paskou užaugau aukšta, tvirta. Pirma darbininki buvau visami dvari. Kad lioubam išeiti vedu su vyra nabašninku rugių piauti – tai tik lioub visi ir veizieti. Kap dabar muna Kaziuks kad piaun, kad dvi rišieji tur paskou eiti. Tat jau mat į tievą. Umžiną atilsį, kų lioub paimti, tų padirbti. Užtat ir buvo mylims senuoje puona, kad dabar Kaziuks kad mūsų puonalia mylims.

Bet aš nelabai domėjaus bobutės biografija.

– Bobutėle, pasaką pasakyk! – pertraukiau.

– Vuo ar numij nepasizges, kad užtruksitau?

– Ne, ne! Mamatė leido pasiklausyti – jei ilga pasaka – vienos, jei trumpa – dviejų.

– Ta jau pasakysiu vijną ilgą.

– Bobutėle, tik kad joje būtų baisių baisių baidyklių! Juo baisiau klausyti, juo mieliau.

Atsisėdome ant suolelio, šalia ratelio, o bobutė, vis verpdama, ėmė pasakoti. Ir prigužė pilna trobelė baisiausių baisyklių: ugniaakių aitvarų, kaukų pikčiurnų, ir gudrių kipšų, ir laumių viliūgų, ir mirusių nekrikštytų vaikų, ir dvasių, kenčiančių savo bausmę girgždančiuose medžiuose. Šiurpuliai ėjo man per nugarą. Žinojau, kad vakare ne tik neisiu į tamsų kambarį, bet ir apšviestame sėdėdama bijosiu žvilgterėti pro atdaras į tamsų kambarį duris, kad neišsinertų kartais iš tamsybių kokia tų pasakų baisyklė. Nepaisydama to, godžiai klausiau. Rodės man, kad bobutė pati yra geroji laumė, ir visi tie aitvarai ir kaukai jai tarnauja. Pabaigus jai, paklausiau:

– Ar esi mačiusi aitvarą, bobute?

– Ne, pupeli. Vyra nabašninkas sakies matįs, bet munij neteka.

– Kaip būtų gerai, kad aitvaras tau pinigų prineštų.

– Saugok Dijvi! Kur aš anus diečiau? Juk esu pavalgiusi ir apsidariusi ir turiu šiltą trobelę. Nebent mišeliems užpirkti už dūšeles. Bet mun tap ruoduos, kad kam Pondzijvs nedaug tedoud, nu tuo nedaug ir tereikalaun. Maluonesnes anam tuos vijnas mišeles, kur užperku kasmet, rublelį beverpdama surinkus. Su aitvaru, pupeli, nenuoriek niekumet susidieti. Tij pininga tiera geri, kur žmuogus savo rūpesčiu ir darbu įsigije.

* * *

Naudodamos šviesiomis vasaros dienomis, mamatė pradėjo man siūti antklodėlę. Pasilenkusi ant staklelių, piešė ji su kreida žvaigždes ir ratelius, o paskui siuvo rūpestingai, savo baltomis rankelėmis švytuodama. Atsisėdus šalia, skaičiau balsu „Iš jaunos našlaitės atsiminimų“. Priskaičius vietą, kurioje vargšė mergelė aprašo, kaip mirė jos motina, skausmas suspaudė man širdį, o akys pasruvo ašaromis. Metus knygą, prisiglaudžiau prie mamatės verkdama.

Mamatė ramino mane, kad, tiesa, gaila esą tos našlaitės, bet taip verkti nereikią.

Bet aš jau nebe tos našlaitės verkiau. Žaibu šovė man į galvą mintis, kad jei tos našlaitės motina mirė tokia jauna ir palikus mažą dukrelę, tai juk ir mano mamatė gali mirti. Ir ne tik gali, bet ir turi, jei ne dabar, tai kada nors. Juk visi žmonės miršta, juk nuolat girdžiu mirus tai vieną, tai kitą.

– Mamate, kas bus, jei tu taip mirsi, kaip tos našlaitės mama?

– Iš kur tau tokios mintys, Irusia? Juk matai, kad esu visai sveika.

– Taip, dabar gal ne, bet vis tiek kada nors mirsi, kai užaugsiu.

– Žinoma. Kiekvienas žmogus turi mirti. Tai baisu, vaikeli, bet nieko nepadarysi.

– Bet aš nenoriu, kad mirtumei, mamate, – tariau kukčiodama. – Niekados, nė kai užaugsiu! Aš ir užaugus didelė taip pat juk tavęs gailėsiuos. Aš prašysiu pono Dievo, kad mirčiau pirmiau už tave, ir už tėvelį, ir už Niką, ir už Jonelį.

Tartum po mano kojomis atsivėrė bedugnė, ir aš turiu į ją įkristi, nes kito kelio nėra. Taip, visi miršta. Tėvelio tėvų jau nebėra, mamatės mamos nebėra – ir mano tėvelių nebebus, o aš pasiliksiu. Baisa ir skausmas draskė mano mažą širdelę, iš akių upeliais tekėjo ašaros, šlapindamos mamatės rūbą.

Tada mamatė, pametus savo darbą, pasisodino mane ant kelių ir ėmė raminti. Sakė, kad aš juk jau mokinusis katekizmo ir turinti atsiminti, jog tiktai žmogaus kūnas temiršta, o siela yra nemiri; kad, apleidus tą savo sumenkusį, paliegusį kūną, ji einanti žvaigždėtais keliais pas Dievą. Ir jei ji buvusi gera, tai Dievas vedąs ją į savo rojaus sodnus, kur ji matanti tokių gražybių, kokių niekas žemėje nesąs matęs ir nepamatysiąs, kad ir visą pasaulį iškeliautų, ir girdinti tokią puikią muziką, kokios niekas nesąs girdėjęs šioje žemėje.

– Ar ne gražiau ir už tave groja, ir už poną Jonavičių? – paklausiau liovus verkusi.

– Žinoma, Irute. Kad ir geriausi viso pasaulio artistai susirinkę imtų groti įvairiausiais instrumentais, ir tai jų muzika nebūtų tokia puiki, kaip anoji Dievo sodnuose. O sielos vaikščioja, tų stebuklingų melodijų klausydamos, sutinka savo mylimuosius, anksčiau mirusius, ir laukia tų, kurie dar pasiliko žemėje.

– Ar mūsų sielos, mamate, bus tokios pat, kaip mes? Ar mes galėsime pažinti kits kitą?

– Kaipgi mylinčioji siela nepažins mylimos sielos? Pagalios, juk siela ne visada bus atsiskyrus, juk žinai, kad paskui ji vėl susivienys su kūnu.

– Kaip gera, mamate! Sako, kad sielų negalima esą nė palytėti, kad jos lyg dujos blaškančiosi ir nykstančios. O aš noriu, kad būtumei ten visa, tokia pat, kaip dabar, mamate, kad galėčiau prisiglausti ir bučiuoti tas baltas rankeles ir kad į mane žiūrėtų tavo akys ir viskas.

– Bus taip, Irusia.

– Aš manau, mamate, kad ten turi būti ir knygų, daug daug, gražių, raudonų, pilnų puikių paveikslėlių?

– Viso ko yra, ko kas geidžia.

– O ar sielos visados bus drauge Dievo sodnuose? Iš ten jau niekuomet nereiks persiskirti?

– Niekuomet. Taigi matai, kad nereikia taip verkti ir mirties bijoti. Kai ateis ta skaudžioji valanda, žinosi, kad persiskirsime tik trumpai valandėlei.

– Ar tikrai, mamate?

– Tikrai, Irute. Tik reikia būti gerai, kad ponas Dievas į tuos savo sodnus priimtų.

Jau visiškai buvau nurimus. Mano mintys atsitraukė nuo baisių mirties paveikslų ir skrajojo ten, kame taip gražu, kaip niekur žemėje, gražiau negu Šveicarijoje, kur, kaip skaičiau, esą mėlynų ežerų ir baltų kalnų. Tačiau vakare, kai sukalbėjome balsu poterius, aš patylomis dar pridėjau: „Pone Dieve, duok, kad aš mirčiau pirmiau už mamatę, tėvelį, Niką ir Jonelį“.

„Geriau ten laukti jų, nekaip čia be jų pasilikti“, – nusprendžiau.

Atsigulus į lovelę, mintis apie mirtį vėl išsinėrė iš kažkokių sielos gelmių. Stebėtina man pasirodė, kad taip nebranginau mamatės, tiek laiko kasdien praleisdama be jos. O kas gal žinoti, ar ilgai dar teks būti kartu. Ir nutariau, kad, kiek galėdama, nuo jos nesiskirsiu.

* * *

Ryto metą pradėjau vykdyti savo nutarimą, vaikščiodama paskui mamatę visur kaip uodegėlė: mamatė į virtuvę – ir aš į virtuvę; mamatė į daržą – ir aš paskui. Atėjo ligonių, prašančių pagalbos. Lig šiol ne turėdavau jokios pretenzijos žiūrėti, kaip mamatė gydo, bet šiandien kaip galėjau persiskirti su ja, kad ir valandai? Ir išprašiau, kad leistų man pabūti ten pat.

Pirma įėjo moteriškė, vedina keliolikos metų mergaite su žemai užsmaukta ant akių skarele.

– Atvedžiau, poniteli, sava mergikį, – tarė, – gal dousi kuokią ruodą. Pati jau nebnumanau, kų bedaryti su tuoms anuos akims.

Nusmaukė skarelę, ir pasirodė baisios mergaitės akys. Vokai buvo sutinę lyg rutuliai ir paraudonavę, o iš po jų vos težiūrėjo akys, raudonos lyg kraujas.

– Kas jai pasidarė? – klausė mamatė.

– Te, poniteli, vis skundės akimis, pareis vakari numij karvis ganius ir sakys: „Mamuneli, tap mun akys gel“. Biškį buva by parauduses, ir daugiau nieka. Vuo Jasaitieni ir saka: „Tat, – saka, – kirmina; rek, – saka, – anus nutručyti, anij iesti išies akis mergikia, je negydysi. Rek, – saka, – išvirinti tabuokas ir plauti akis, vuo paskou dar pačių tirščių pritverti“. Aš tap ir padariau. Vijną kartą nupluoviau – kad ims gelti, muna mergiki niekur netveras, bliaun. Aš pri Jasaitienis. Cioceli, – sakau, – nognia skaust, bliaun muna mergiki. „Tat ir gera, – saka, – tat kirmina tručijas, dar plauk“. Aš dar plauti. Unt naktijs pritvieriau tirščių. Rytmetį veizu – ak tu Dijvuleliau myliausis! Kad užputuses akys, kad paraudonavuses, šit, kap dabar. Muni ir išgunstis paiemie. Kur dabar bedingsu, misliju sau, kur bebiegsu, kad ne pri ponitelis. Gal dousi kuokią ruodą.

Mamatė beklausydama rankas sugrąžė.

– Dėl Dievo meilės, – sušuko, – kam klausai visokių bobų! Juk reikia šiokį tokį savo protą turėti! Dabar mergikė gali akla pasilikti visam amžiui. Kodėl bent nenuplovei? Argi galima taip nešvariai laikyti akis!

Mamatė valė, plovė tas vargšes „sukirmėjusias“ akis.

– Jasaitieni ruokou, kad negal plauti su vundeniu. Saka, liekarstas nemačysią, – tarė moteriškė, mažumą išsigandusi.

Mamatė ėmė aiškinti higienos taisykles.

– Ar matai bent kiek, mažilėle? – paklausė mergaitės, pabaigus plauti.

– Kap par miglą.

– Juk, rodos, esi iš Kerbedlaukės?

– Nuje, puoniteli, iš Kerbedlaukis, Mažeikieni.

– Klausyk, Mažeikiene. Aš mergikės gydyti neapsiimu, aš ne daktaras. Su akimis nėra juokų. Tat ryto vežk dukrelę pas gydytoją. Veizėk, kad ryto nuvežtumei. Aš siųsiu tyčia paklausti. Apakinsi mergikę, ir bus ubagė visam amžiui.

– Dijvi sauguok nuo tuokiuos nelaimis. Tat mat buobų klausyti. Vešu, puoniteli, vešu rytuo.

Paskui atėjo kita moteriškė taip pat su mergaite, tik daug mažesne už anąją, gražiu, tik išbalusiu veideliu ir didelėmis mėlynomis akimis. Visas jos pakaušis buvo aptekęs šašais, bjauriais, šlapiais, pūliuotais, net koktu buvo žiūrėti. Reti, gelsvi plaukeliai, iš priešakio mažumą sudailinti, buvo supinti į dvi plonuti kaseli, tikri pelių uodegėli.

– Pirmų pirmiausia, mano mažyte, – tarė mamatė, apžiūrėjus galvą ir glostydama mergaitės veidelį, – reik nukirpti plaukus. Juk vis tiek jų nebeiššukuosi, o nukirpus greičiau pagysi...

Mergaitė, išgirdusi tai, ūmai ištrūko iš glamonėjančių ją mamatės rankų ir, nutvėrus abiem rankom savo pelių uodegėles, įsispraudė į kambario kerčią ir ėmė verkti.

– Aš nenoriu kirpdinti plaukų! – sakė kukčiodama. – Muna kasas! Muna kasas!

– Tylėk, Vuoniki, begėde! – sušuko supykusi motina. – Ir žlembs čia puonia į pat ausis!

Mergaitė aptilo ir, paleidus savo „kasas“, susikišo abi kumšti į akis. Mamatė šypsodama nuėjo pas ją į kerčią ir, vėl glostydama jai veidelį, tarė:

– Klausyk, Onele, na, ko gi čia gailies tokių kasų? Veizėk, kokios plonos, striugos, kaip kokios virvelės. Koks čia gražumas! O kai aš tau nukirpsiu ir galvelę išgydysiu, pamatysi, kokios kasos užaugs. Tokios, kaip mano, veizėk!

Ir mamatė pasilenkė, rodydama savo plaukus.

Onelė atėmė kumštį nuo vienos akies, paskui nuo antros, žvilgterėjo skersomis į mamatę kartą, paskui antrą, pagalios išplėtė akis ir, ištiesus rankelę, su vienu pirštu palytėjo mamatės kasas.

– Ar dabar duosies kerpama? – paklausė mamatė.

– Dousu...

Paėmė mamatė dideles žirkles, ir bematant kasos nukrito ant žemės. Vėl apsiašarojo Onelės mėlynos akys, bet vargšė sėdėjo tylitelaičiai, ir matyti buvo, kad kaip begalėdama stengėsi suvaldyti savo širdies skausmą. Nuolat tik žiūrėjo į mamatės kasas, tartum tame reginyje semdama jėgų savo nelaimei pakelti.

Pagalios galvelė tapo nukirpta, nuplauta ir ištepta, o į Onelės ranką įkišti keli saldainiai.

– Še, graužk, namo grįždama, kad ne taip būtų liūdna, nelaimingąsias kasas atsiminus.

* * *

Atėjo kryžiaus dienos, ir vėl, kaip kasmet, einame su mamate į mūsų kalnelį. Auga ant jo keli ąžuolai ir riogso trys kryžiai, ir taip gražu žiūrėti nuo jo toli toli į visas puses. Išmiegojusi pokaitį, ima rinktis mūsų šeimyna, kumečiai ir kiti apylinkės gyventojai, kurie negavo nueiti rytą į bažnyčią. Moteriškos eina nešinos ir vedinos tyčia tai iškilmei nupraustais vaikais švariai nušluostytomis noselėmis. Visi apsivilkę išeiginiais drabužiais, vaikai lygiai tokiais pat, kaip tėvai. Mažos mergelės su ilgais, lig žemės, plačiais sijonėliais, besipainiojančiais joms po kojų, su trumpučiais liemenėliais ir surištais po smakreliu skepečiukais. Berniukai taip pat su ilgomis kelnėmis ir švarkeliais, kiekvienam ant kaklo perkelinis skepečiukas, dailiai sudėtas ir blizgančia saga užsegtas. Rodos, kad tai ne vaikai, bet suaugę juokingi nykštukų žmonės. Tačiau sielos gilumoje mažumą pavydžiu mergelėms, nes kartais trokštu turėti tokį ilgą rūbą, kaip mamatės. Viena ranka įsikibę į motinos sijonus, antros pirštą į burnelę įsikišę, vaikai stingas į mus, plėsda-

mi mėlynas akis, motinoms su mamate besikalbant. Sunkiai lipdama į kalną savo ligos supančiotomis kojomis, ateina ir bobutė su Kazimiero gaspadoriaus vaikais, mylimais mūsų žaidimo draugais, tėvelio pramintais Žvirbliukais dėl jų Žvirblinskių pavardės. Pagaliau atdūlina Domeikienė su vaikais ir su vyru. Vyras neša mažesnįjį, o ji veda didesnįjį – pasipuošusi, grakšti, skaisti, linksma. Ji pirmoji visos apylinkės gražuolė. Tik bėda, kad ir pirmoji tinginė. Visi žino, kad ji pusę dienos guli lovoje, o antrą pusę taisos parėdus, bastos iš kerčios į kerčią, ir kad visus darbus dirba vyras ir pasamdyta merga. Dėl to vaikai apleisti ir nudriskę, troboje netvarka, o ūkis tuščias. Bet Domeikis taip myli savo gražiąją žmonelę, kad jam viskas gera. Dirba kaip du vyru, niekados šaunaus žodelio jai nepasako, tik stengias kaip galėdamas jai įtikti. Jai truputį galvą suskaudus, jis tuojau susirūpinęs bėga pas mamatę vaistų. O kad mamatė juokias tą ligą esant turbūt nuo ilgo gulėjimo, jis, mamatei ranką bučiuodamas, sako:

– Kad, poniteli, ana toki delikatni!

Tėvelis suerzintas gėdina jį:

– Ar tau ne gėda, Domeiki! Juk visi juokias iš tavęs. Paėmęs diržą, sudrožk porą kartų skersai, pamatysi, visos ligos žaibais išlakstys, ir ta tavo gražioji taip ims dirbti, kaip ir kitos. Ko belauki?

Į tokį patarimą Domeikis nė sakyti nieko nesako, tik kuo greičiausiai eina namo.

Bet man labai tinka Domeikienė, labiausiai dėl savo gražumo, bet dar ir dėl to, kad tokia linksma ir meili. Kaip tik pamatau ją atėjus pas mamatę, bėgu jos pasižiūrėti. Ateidama pas mamatę su įvairiais reikalais, ji stengias nepasipainioti ant tako tėveliui, nes tėvelis niekados nepraleidžia, jos smarkiai neišbaręs. O mamatė taip pat mėgsta žiūrėti į jos gražų veidą, meiliai su ja pasikalba ir švelniai primena motinos ir žmonos priedermes. Bet tie žodžiai atsimuša nuo jos kaip žirniai nuo sienos. Ji net nesijaučia kalta, sakos dirbanti, kiek sveikata leidžianti, ir linksmai sau juokias, kaip visuomet.

Nusiėmęs kepurę, Kazimieras klaupias prieš kryžių, o paskui jį visi. Ir Kazimieras savo stipriu balsu traukia visų šventųjų litaniją.

„Melskis už mus!“ – atsakinėja cypūs moteriški balsai, plonučiai vaikų balseliai ir vyrų balsai, panašūs į širšinų bambėjimą, ir susipynę plaukia banga žemyn į žalius laukus ir margas pievas. Taip malonu, gražu melstis lauke, senų ąžuolų ūksmėje! Rodos, čia geriau girdi mus Dievas. Rodos, gėlėtomis pievomis vaikščioja Jėzus vaikelis toks, kaip paveiksle, kurs kabo pas mano lovelę: basas, su baltais marškinėliais, šviesiais garbanotais plaukeliais ir didelėmis išmintingomis akimis, panašiomis į Nikos akis, plačiai išskėtęs rankeles, tartum norėdamas priglausti prie širdelės visą pasaulį. Aš žinau: jis nelaužydavo palaužtos lendrės, negesindavo pradėjusios gesti lempelės. Ir jį prikalė prie kryžiaus. Baisiomis, didelėmis vinimis perdūrė jo meilingas rankeles ir eiklias kojeles, visados skubėjusias gerai daryti. Štai matau jį prieš save ant didelio, juodo kryžiaus kabantį. Koks baisus kryžius! Juk tiktai su adata įsidurk pirštelį, ir tai kaip baisiai skauda... Skausmas veria man širdį, ir iš akių rieda ašaros. Greit šluostau jas, kad niekas nepamatytų. Paskui atsimenu, ką sakė mamatė, kad kiekvienas negeras darbas esąs vinis, kurią kalame į šventą Viešpaties Jėzaus kūną. Ir, baimės bei skausmo paimta, iš visos sielos prisižadu visados visados būti mandagi.

Ir ūmai ateina man į galvą, kol dar buvau mažesnė, mušdamos į krūtinę poterių pabaigoje, sakydavau: *Boże, bądź miłościw nademną grzeczną*[1]. Gailestingai šypsau iš to savo

[1] Dieve, pasigailėk manęs mandagiosios (lenk.).

vaikiškumo, dabar jau gerai žinodama, kad nors ir tikrai būčiau mandagių mandagiausia, girtis negražu nei žmonėms, nei ponui Dievui.

Po litanijos giedame „Dievas mūsų gelbėtojas“, paskui suplikacijas, o pagalios Kazimieras liepia sukalbėti penkerius poterius į švenčiausias Viešpaties Jėzaus žaizdas. Mums nutilus, iš ąžuolų viršūnių atsiliepia kitas choras, o kažkur atkalnyje ima iš visos gerklės rėkti gegužė. To akompanimento lydimi, baigiame maldas ir visi skirstomės, skubėdami į darbą. Tik Domeikienė niekur neskuba ir eina pamažu, plepėdama su mamate, kuri padeda bobutei nusileisti nuo kalno. Visą kelią mamatė eina su bobute, o mes su Žvirbliukais siaučiame, bėgiojame lig pat namų.

* * *

Vis žemiau, vis žemiau leidžia brėkis savo pilką šydą ant pasinėrusios spalvų ir garsų gėryje žemės. Senas rūmas gobias slaptinga skraiste ir ima svajoti, pilnas jazmininių kvapų ir melodijų, sklindančių iš vieno jo kampo. Ten groja mamatė. Atsisėdusi didelės kanapos kertelėje, klausau, žiūrėdama, kaip mamatės rankelės, brėkio pilkume baltais balandėliais švytuodamos, greitai bėginėja po klavišus. Šalia manęs sėdi Nika su savo vežėjo sumeistruota skripkele – paprasta, lėkšta lentele, išpjauta skripkos pavidalu, su užvyniotais ant sukamųjų pagaliukų siūlais stygų vietoje. Ak, tie sukamieji pagaliukai! Visai kaip tikroje skripkoje. Pasikišęs savo skripką po smakreliu, Nika griežia, braukdamas stygas su smičiumi – vytele, lanku sulenkta ir surišta su siūlais. Skripkos balsas panašus į uodo birbimą. Bet dabar jo visai negirdėti. Griežia Nika, stengdamasis prisitaikinti prie mamatės muzikos: kai mamatė skambina iš reto – ir jis palengva judina savo pirštelius ant „stygų“ ir retai traukia smičių, o kai iš po mamatės rankų ima byrėti greiti pasažai – ir jo pirštelei skubiai laksto, o smičius šokinėti šokinėja.

Kaip puikiai, kaip puikiai groja mamatė! Pagros ką nors liūdna – ir ašaros nejučiomis ima riedėti iš akių, o širdį taip skauda. Pagros linksmai – ir ima noras šokti ir juoktis. Ir kaip ji myli muziką – ji viską užmiršta begrodama. Juk neseniai, kai tėvelio nebuvo namie ir niekas nepertraukė, mamatė grojo ir grojo be galo. Sutemus užžiebiau žvakes ant pianino, ir ji pradėjo groti iš natų, kol žvakės pasibaigė, o pro langus ėmė žiūrėti aušra. Nika su savo skripkele snaudė viename kanapos gale, aš antrame. Mamatė išsigandusi pažadino mudu ir nuvedė gulti.

– Kodėl nepasakėte man, vaikeliai, kad taip vėlu? – prikaišiojo ji mudviem, susirūpinusi ir nusiminusi. – Kodėl nenuėjote patys gulti?

– Norėjom, kad ilgiau skambintumei, taip buvo gražu, – atsakiau.

– Norėjom vis dar klausytis, – pridūrė Nika.

Kokia maloni buvo mudviem ta naktis! Dar niekados, rodos, mamatė taip nuoširdžiai mudviejų nebuvo labai nakčiai bučiavusi, taip rūpestingai apklojusi, tokiais meiliais žodeliais kalbinusi.

Bet retai tegali mamatė taip muzika gėrėtis. Dažniausiai kas nors pertraukia, vos jai groti pradėjus. Ar šeimininkė reikalauja dispozicijų, ar kambarinei reikia kažko paklausti, ar, pagalios, ateina tėvelis ir atitraukia mamatę prie kažkokių ūkio klausimų. Tačiau vieną kartą – per mane – mamatė galėjo ilgiau pasėdėti prie pianino. Malonu man, tai atsiminus. Ji grojo, o aš pro langą pamačiau tėvelį skubiai pareinant į namus. Nujaučiau, kad ateis pas mamatę ir pertrauks muziką. Nors labai sunku buvo išdrįsti, nubėgau priešais ir, pabučiavus jam ranką, tariau:

– Tėveli, tegu mamatė dar groja! Ką tik pradėjo. Mamatė taip mėgsta...

Tėvelis pažiūrėjo nustebęs man į akis, paglostė čiuprelę ir nuėjo į savo kambarį, o mamatė dar valandą skambino, nieko netrukdoma. Paskui neiškenčiau nepasigyrusi, ką padariau.

– Niekados nebedaryk taip, Irusia, niekados, – tarė mamatė. – Jei mane myli, turi man padėti eiti savo priedermes, ne kliudyti.

Berods, sako mamatė, kad ne visados galima esą daryti, kas malonu. Bet aš norėčiau, kad mamatei būtų visados malonu ir gera. Ir skaudu man, jei taip nėra. Žinau, kad skaudu ir jai. Matau, kad tuomet jos veide pirmą valandėlę žybtelia apmauda ir atkarumas. Bet žibtelėjus akimirksniu gęsta, ir visai ramiai ir meiliai, kaip paprastai, užvožus pianiną, ji eina, kur jos reikalaujama.

Jau praskambėjo slėpiningas Schumanno *Warum* ir gašus Mozarto menuetas, ir plaukia dabar po kits kito ilgūs Šopeno noktiurnai. Ak, kokie liūdni yra tie noktiurnai! Ak, kaip liūdnai kvepia jazminai! Lyg vainikas ant kažkieno kapo. Ak, kaip baisu, kad visi mirs!

Pabučiavau aksominę Nikos galvelę ir tylitelaičiai nuėjau pas pianiną, norėdama būti arčiau mamatės. Ji kaip tik, pabaigusi noktiurną, padarė pauzę ir sėdėjo susimąsčiusi.

– Mamate, – tariau, – kodėl visados iš pradžios groji „Warum“?

– Nes siela pilna, pilna klausimų... Klausimų, į kuriuos nėra atsakymo.

– Kokių klausimų, mamate?

– Kodėl žmogaus sielos esmė yra ilgesys? Kodėl žmogus, nutvėręs tai, ką buvo viję-sis, apsivylęs sako: ne, tat ne tai! Kodėl žmogaus sieloje žydi gėlės, kurių kvapu niekas nesigėri? Kodėl viso ko galas yra mirtis? Kodėl *na tym świecie śmierć wszystko zmiecie, robak się lęgnie i w bujnym kwiecie*?[2]

Paskutinysis klausimas užgavo ir mano sielos stygą, ir panorėjau nors į jį duoti mamatei atsakymą.

– Juk sakei pati, mamate, kad mirtis veda mus į laimės šalį.

– Ak taip, Irusia, tiesa...

Mamatės pirštai vėl palytėjo klavišus ir ėmė austi kažkokią liūdną, graudžią melodiją, ir jos taktu mamatė pradėjo pusbalsiu neva dainuoti, neva deklamuoti:

Siela vis nerimsta... Jai ilgu plačiojoje žemėj,
jai dieną ir naktį tikroji vaidinas tėvynė.
Ak, grožio anojo čia atvaizdas menkas, nublankęs,
ak, tonų anųjų čia atbalsis silpnas, netikras.
Taip vandenio lašas, nuo gimtinės jūros atskirtas,
ar ūžia upeliu, ar lytumi verkia, nerimsta,
ir, ilgesio stumiamas, bėgęs tolyn nesiliauja,
skubėdams atgal mėlynojon, beribėn tėvynėn.

Nika, išgirdęs mamatę dainuojant, pametė savo skripkelę ant kanapos ir atėjo pas pianiną. Iš visos tos elegijos jis, matyti, tiek tesuprato, kad mamatė ilgis ir trokšta kažko, ko čia neturi. Ir, nutilus paskutiniems liūdniems akordams, jis tarė:

– Mamate, kai aš užaugsiu ir uždirbsiu daug pinigų, aš tave nuvešiu toli į užsienį, ir per jūras važiuosime, į Paryžių, į Peterburgą, paklausyti tų orkestrų, kur daug daug muzikantų griežia kokiu šimtu įvairių instrumentų.

---

[2] Šiame pasaulyje mirtis viską nušluoja,
Kirminas tūno ir gėlėj puikiojoj (lenk.)

Mamatė papurtino galvą, tartum nukrėsdama nuo jos kažkokias mintis, ir tarė šypsodama:

– Pasiklausyti tų stebuklingų simfonijų orkestrų ir garsių artistų? Gerai, Nika, važiuosime. Ak, kaip trokšta kartais siela...

– Juk ir mane pasiimsi, Nika? – paklausiau.

– Žinoma. Visi važiuosime.

– Bet ne tik muzikos klausysime, Nika, – kalbėjo mamatė, – apžiūrėsime ir tas puikias galerijas, kuriose yra garsieji paveikslai.

– Ir tą gražiąją Madoną, mamate, ant angelėlių dugno?

– Madoną... būtinai, būtinai... ir Džokondą slaptinga šypsena... Taip, norėčiau nors kartą visa tai pamatyti.

– Pamatysi, mamate, kai nuvažiuosime.

– Bet būtinai nukeliausime ir į Šveicariją, Nika. Ten balti kalnai ir mėlyni ežerai. Kalnai, kurie saulei į akis žiūri ir taip aukštai aukštai pakilę nuo žemės klonių...

Į saloną įėjo tėvelis.

– Apie ką taip kalbatės? – paklausė.

– Kaip keliausime po Europą, Nikai užaugus ir pinigų daug uždirbus, – atsakė mamatė.

– Ir tamsta, tėveli, su mumis važiuosi, visi, – tarė Nika.

– Gal aš jau tuomet nė paeiti nebegalėsiu pasenęs, – prasijuokė tėvelis.

– Ne, tėveli! Tuojau aš užaugsiu, tuojau viską išmoksiu, tuojau daug pinigų uždirbsiu ir tuojau važiuosime, – karštai tarė Nika.

– Gerai, gerai, Nika, – pasakė tėvelis, glostydamas jam galvelę, o atsikreipęs į mamatę, pridūrė: – Gražių dalykų sužinojau šiandien apie mūsų virėją, kaip ji... Uršulę. Pasirodo, kad tai esama vagilkos.

– Kaip? Ar sugavai ją? – paklausė neramiai mamatė.

– Pats nesugavau, bet sugavo Kazimieras. Praėjusią naktį išgirdęs šunis labai lojant, atsikėlęs ir išėjęs pažiūrėti. Ir pamatęs einant Uršulę su puodeliu ir ryšeliu. Puodelis buvęs pilnas pieno, o ryšelyje smulkūs mėsos kąsneliai. Aišku, sako, kad nupjaustinėta nuo porcijų. Paklausta Kazimiero, kur taip einanti naktį, pasisakiusi einanti pas motiną, dieną neturėjusi laiko, o pieną ir mėsą gavusi nuo ponios.

– Nedaviau jai jokio pieno nei mėsos. Ji ir neprašė.

– Žinoma, kad meluoja. Matyt, mėsą vagia nuo porcijų, o pieno atsipila iš to, ką gauna sriubai užbalinti. O gal vagia ir milždama.

– Gal būti. Neseniai nuėjo ji milžti karvių, kurios ganėsi žardienoje. Už valandėlės nuėjau ten ir aš. Žiūriu, Uršulė su pilna milžtuve, užuot grįžus tiesiai namo, eina į šalį. Taip man pasirodė, kad ji atsipila pieną į indą, paslėptą notrelėse.

– Aišku, kad taip buvo. Ir ką? Galėjai ją sugauti už rankos.

– Ne, niekaip negalėjau... Tai baisu sugauti žmogų už rankos.

– Žinai, Marinia, juk aš taip ir maniau, kad nesugavai. Tačiau tas tavo švelnumas man atrodo keistas. Jei jau tau nerūpi tavo manta, tai turėtų rūpėti tavo tarnų dora. Juk, leisdama vogti, demoralizuoji savo šeimyną. Švelnumas puikus daiktas, bet pirmų pirmiausia žmogus privalo gerai eiti savo priedermes, o jei privalo, tai ir gali.

– Ne! Ne viską žmogus gali. Galima tik pasyviai iškęsti viską... viską... bet veikti prieš savo prigimtį kartais niekaip negalima. Pagaliau, gal ji, manau, tą vieną kartelį nori lašelį pieno motinai nunešti.

– Pavogus? Ne, tikrai, Marinia, man rodos, kad ir būtumei ją už rankos sugavus, o ji tau būtų pasakius dėl to atpylusi, kad jai taip parankiau nešti į ledinę, būtumei patikėjus. Gaila, kad visos tos tavo ypatybės yra labai žalingos namų poniai ir šeimininkei.

– Žinau, kad esu bloga šeimininkė, – liūdnai tarė mamatė.

– Reiktų tau nors sykį suprasti, kad jie tavo švelnumo neatjaučia ir nebrangina. Ne tik neatjaučia, bet klaidingai aiškina. Nieko nesakai, tai reiškia – nieko nepamatai, nenuvoki, nenumanai, ir galima tave apgaudinėti ir išnaudoti lig valios.

– Labai gali būti. Bet aš juk ne dėl to, kad jie mane brangintų... Aš kitaip negaliu...

Greitais žingsniai po saloną vaikščiodamas, tėvelis smarkiai kalbėjo:

– Ne, tuo būdu nieko neįveiksi. Čia yra pedagogija. O pedagogija negali apsieiti be drausmės, be bausmės. Pedagogija, paremta vienu švelnumu – tai tik idealistų svajonės. Žinoma, pripažįstu, kad atsitinka tokių subtilių vaikų, prie kurių reikia taikinti labai subtilias pedagogijos priemones – imkim kad ir mūsų vaikus. Bet prastas žmogus – tai vaikas be galo nesubtilus, baisus storžievis. Tik tuomet tegalima su juo ką nors padaryti, kai jis bijo, kai žino, kad už prasikaltimą jį nubausiu, o jei prireiks, tai ir išdablysiu paskutiniais žodžiais ir galų gale net per ausį sudrošiu.

– Atleisk, Liudvikai, aš nei dablysiu, nei per ausį drošiu, – tarė mamatė ir norėjo išeiti iš salono. Bet tėvelis sulaikė.

– Palauk, reikia, šiaip ar taip, užbaigti Uršulės klausimą.

– Ką gi su ja darysi? – paklausė mamatė.

– Iš pradžios norėjau tuojau išvaryti. Koktu atsiminus, kad tokia kručis sėdi namuose. Bet dabar manau, gal geriau bus pašalinus blogumą ne tokiu smarkiu būdu. Dabar pats darbymetis, kiekvienas supras, kad atstojo ne dėl kokių niekų, ir niekas jos neims. Ką gi veiks pas motiną įname? Taigi pakeisime: ji teeinie prie darbo, o į jos vietą – Marcelė, kuri juk labai norėjo būti virėja. Eidama į laukus, Uršulė nebeturės jokios progos vogti. Nors, tiesą sakant, reiktų bjaurybę akimirksniu pavaryti, ne gailėtis.

– Kaip gerai sugalvojai, Liudvikai, – tarė mamatė linksmesniu balsu. – Tik užgink Kazimierui pasakoti apie tą sugavimą. Tegu niekas nežino, kodėl toks pakeitimas įvyko.

– Nedėk į juos jausmų, kurių jie neturi. Jų gėda labai giliai pasislėpusi, by kuo neišviliosi. Bet, žinoma, pliaukšti nereikia. Tai dabar ateik į mano kabinetą, tuojau pašauksiu ją – ir užbaigsime tą dalyką.

– Ar manęs būtinai ten reikia? – paklausė mamatė nedrąsiai.

– Kas per klausimas! – sušuko tėvelis nekantriai. – Rodos, moterų tarnija – tai tavo skyrius, ir tu privalai ja rūpintis ir valdyti. O antra – pati matei jos įtariamą darbą.

Mamatė, niekojau nebeatsakius, nuėjo paskui tėvelį, o po valandėlės išėjo iš kabineto apsiverkusi Uršulė.

* * *

Mamatė myli saulę ir šilumą. Sako, kad mūsų krašte esą tiek rūko ir šalčio, kad reikią džiaugtis kiekvienu saulės ir šilumos spindulėliu. Tad šiltą, saulėtą gegužės dieną einame į daubą.

Žengiame eže tarp žaliai sidabrinių, neseniai išplaukusių rugių sienų. Jaunučiai, stovi jie kuklūs, tiesūs, rimti, lyg tų Dievo bernaičių pulkai, rengdamies ištikimai dirbti pono paskirtąjį darbą. Tik kai kurie neužaugos, išdykėliai, žiūrėk, ims ir braukterės tau per veidą. Bet taip meiliai, kad, švelniai paėmus juos su pirštais, neiškenti nepriglaudus lūpų prie jų aksominių galvelių... Paskui įeiname į aukštą pievos skardį. Toli, horizonte,

lyg milžiniškas kupstas riogso Šatrija, arčiau – mažesnieji kalnai, kuriuose kitąsyk milžinai sėdėdami kits kitam degdavo pypkes.

– Mamate, kaip gaila, kad mes negyvenome seniau, kol buvo milžinų ir kitokių nepaprastų daiktų. Dabar visi tokie vienodi.

– Tiesa, Irute. Viskas taip paprasta, paprasta... Nebėra milžinų...

Ilgokai nebuvome lankę daubos, todėl dabar, sustoję ant jos kranto, visi vienu balsu sušukome:

– Ak, kaip gražu!

Kitas atskardis, aukštas ir status, visas apaugęs medžiais ir krūmais. Susirinko ten įvairiausi medžiai, kokių tik yra Lietuvoje, ir susimaišę, šakomis susipynę, nuaudė skaidrių, jaunų spalvų užtiesalą. Jo žaliame dugne balti beržų stuobriai spindi saulėje lyg marmuro kolonos kažkokios angos, už kurios gyvena paslaptis.

Visai kitoniškas yra šitas atskardis, ant kurio mes stovime. Ant jo įžulnių šonų medžiai nėra taip susispietę į būrį, bet stovi toliau nuo kits kito, gėrėdamies tuo, kas klojas jiems po kojų. O jiems po kojų patiestas gražių gražiausias margaspalvis kilimas: čia smaragdinis konvalijų žalumas su baltuojančiais kur ne kur lyg snaigulės žiedelių varpeliais, žemiau raudoni ir geltoni hiacintų taškai, dar žemiau – laibų irisų auksas. Daubos dugne švelniai ošia mažutis upelis. Kažkame, gilumoje, miegūsta lakštingala retkarčiais sučiurliuos kokį trilių ir vėl tuojau nutils. Viršum gėlių, lyg gyvosios gėlės, skrajoja įvairiaspalviai drugiai. Krūmuose ir medžiuose čirena šimtai paukščių, kurių čia, lygiai kaip ir gėlių, viešpatija. Oras įkvapintas gėlių. Rodos, kad čia kažkokia užburta, laiminga šalis, kurios viešpatė yra geroji žynė, ta pati, kuri šelpia vargšus, pamotės skaudinamus našlaičius ir myli mandagius ir paklusnius vaikus. Ji visų tų paukščių, plaštakių, medžių ir gėlių karalaitė ir liepėja, viskas tik laukia jos mostelėjimo. Gal tas šit paukštelis, jos liepiamas, skrenda jau už devynerių jūrų ir devynių kalnų atnešti aukso obuoliuko nuo gyvybės medžio kokiai nors mirštančiai motinai pagydyti; gal šitam senam ąžuolui ji tuojau įsakys atsiverti ir išberti auksinių pinigų krūvą vargšei, basai našlaitei. Ir ji pati turi čia būti kame nors. Gal, pasilenkusi ant upelio, su tokiu štai violetiniu varpeliu semias šaltą, kristalinį vandenį; gal lanko savo karalystę, lengvomis pėdelėmis po gėlių kilimą vaikščiodama, nesumindžiojus nė vieno žiedelio – su mėlynu rūbu ir auksinių plaukų apsiaustu – kaip pasakų knygoje.

Tėvelis sako, kad man esanti gėda pasakomis tikėti, nes aš jau nebesanti tokia maža. Ten, dideliame pasaulyje, gal iš tikro jau nieko nebėra, bet čia, toje stebuklingoje daubos šalyje, tikriausiai tebegyvena pasaka.

– Žinai, Nika, man rodos, kad šitoje dauboje turi gyventi geroji žynė, – tariau tyliai, drovėdamos.

– Ir man rodos, – atsakė jis ir ištarė mano giliai paslėptąją viltį. – O kad mes ją šiandien čia sutiktumėm, Irute?

– Kaip norėčiau! Bet kad tik pasakose ją temato, o gyvų žmonių nė vienas nėra sutikęs, – tariau liūdnai.

– Iš kur žinai, kad nėra? Juk mes nepažįstame visų žmonių. Juk daug žmonių nėra matę nė gyvatės išlendant iš sienos, o klebonas matė, – karštai kalbėjo Nika.

– Tiesa.

– Aš labai norėčiau ją sutikti, bet ir bijočiau... Žinai, dėl to atsitikimo užvakar.

– Dėl kokio?

– O kaip langą iškūliau.

Su tuo langu buvo taip. Užvakar, būdamos su mamate valgomajame kambaryje, išgirdome žvangtelėjimą, ir viena lango rutė išlėkė, su akmeniu iškulta. Kaltininko jokio nebuvo matyti. Netrukus visi susirinko vakarienės, tik Nikos nėra. Nusiuntė jo ieškoti. Anė rado jį sodne, pasislėpusį už medžio, ir liepė tuojau eiti namo. Žiūrime, įeina Nika, labai išsigandęs, ir sako užsimerkęs (turbūt kad „neišskaitytumėme“ jo meluojant; mat neseniai buvau jam sakiusi, kad tuojau galima esą suprasti jį meluojant, nes tai esą parašyta jo akyse):

– O ar aš? O ar aš?

– Kas ar tu? – paklausė tėvelis, nieko nežinodamas.

– O ar aš tą langą iškūliau! – atsakė verksmingu balsu Nika.

Ėmėme juoktis, o Nika su ašaromis akyse prisipažino metęs akmeniuką ir netyčia papuolęs į rutę.

– Manai, kad geroji žynė pyktų ant tavęs už tą langą? – paklausiau. – Juk iškūlei netyčia.

– Ne, ne už sukūlimą, bet kad pamelavau, – liūdnai atsakė Nika.

– E, tikriausiai nepyktų, nes juk tuojau prisipažinai.

Taip besikalbėdami, skynėme konvalijas ir nešėme mamatei, kuri, po liepa atsisėdus, dėjo jas į gražius bukietus, traukdama jų nuostabų kvapą, glausdama prie lūpų jų snieginius varpelius ir gėrėdamos jų pasakišku grožiu.

– Rodos man, kad ir mano ausys gėris konvalijomis, – tarė ji. – Rodos, skamba man iš jų kažkokia tyli, be galo subtili melodija.

– Ar jos dainuoja, mamate? – paklausė Jonelis.

O Nika, pasilenkęs prie mamatės kelių, pridėjo auselę prie puokščių ir klausės, pakėlęs aukštyn savo didžiules, pailgas, juodas akis, kurios šalia baltų konvalijų atrodė dar juodesnės.

– Girdžiu, mamate! Tarsi kas griežtų tylitelaičiai ant plonučių stygelių.

– Mano tu brangioji plonute stygele! – tarė mamatė ir pabučiavo tas jo akis, taip pat kažkokias gėles nežemiškas.

– Žinot, vaikeliai: gėlės – tai žemės šypsena iš džiaugsmo, kad ją Dievas sutvėrė ir didiems dalykams paskyrė. Bežiūrint į ją, ima šypsoti ir žmogaus siela. O nuo tos šypsenos, kaip ledas nuo saulės, nyksta viskas, kas sieloje pikta ir bjauru.

– Kai norėsiu negražiai pasielgti, žinau, ką darysiu, – tariau. – Pažiūrėsiu į gėles ir imsiu juoktis, ir piktas noras sutirps. Taip, mamate?

– Tikriausiai, Irute.

– O ką daryti žiemą, kai nėra gėlių? – paklausė Nika.

– Tuomet reikia jas gerai atsiminti, – atsakė mamatė.

Sudėjus bukietus, mamatė nuėjo su mumis vaikščioti po daubą.

Tuojau už konvalijų gyveno būri hiacintų tauta. Žemiau raudonieji – juokingos gėlės, kresnos, žemos, riebios, lyg geros, patenkintos savim šeimininkės, kurių ūkis viso ko pilnas. Aukščiau geltonieji, tautos svajotojai: aukštesni ir laibesni, švelniomis, šviesiai geltonomis galvelėmis ir meiliu kvapu – tartum būtų ne tautiečiai raudonskruosčių šeimininkių. Dar žemiau būriais stovėjo irisai, iškėlę savo keistas auksines galvas.

– Žiūrėkit, – tarė mamatė, – kokios tai keistos gėlės tie irisai! Jie, rodos, veržte veržias aukštyn, kuo toliausiai nuo žemės. Žiūrėkit, kaip jų auksinės akys liūdnai veizi į dangų ilgėdamosi.

Nusileidę į daubos dugną, ėjome išilgai upelio. Iš visų pusių žalių sienų apsupti, buvome dabar pačioje širdyje to ypatingo pasaulėlio, visai atskirto nuo likusiojo pasaulio ir nieko bendro su juo neturinčio. Viešpatauja jame savi įstatai, visai kitoki, negu aname nuobodžiame pasaulyje. Čia viskas galima, kas ten teatsitinka pasakose. Tad ėmėme ieškoti gerosios žynės. Žiūrėjome už medžių, į krūmų tankmę. Kelios varlelės iššoko nusigandusios iš po mūsų kojų, paukšteliai smalsiai žiūrėjo į akiplėšas, neramiai čirendami, voverėlė stebėjos nuo medžio šakos, užrietusi papurusią uodegą ir priglaudusi prie krūtinės savo mitrias kojeles – bet žynės niekur nebuvo.

– Šiandien nėra jos namie. Liepus pakinkyti mėlynsparnius šilvarnius į nupintą iš konvalijų vežimą, ji išvažiavo kur nors. Gal į Šatrijos kalną – į platųjį pasaulį pasižiūrėti, – tarė mamatė.

– O gal yra, tik nenori mums pasirodyti dėl to, kad mes ne vargšai našlaičiai, bet turime tokią gerą mamatę, – pasakė Nika.

Gaila buvo palikti tą gražiąją daubą. Norėjome pabūti dar valandėlę ir dar valandėlę. Bet galų gale reikėjo grįžti namo. Dabar ėjome kitu keliu pro antrą daubą – niūrią, klaikią, tokiomis stačiomis sienomis, kad beveik niekados ten neįspįsdavo saulė. Senos, sukrypusios apušės joje teaugo ir ištrešę gluosniai rodė pajuodavusį vidų. Nenuostabu, kad ten buvo vasarnamis velnio, kurs žiemai dangindavos į jaują. Eidami pro šalį, spėliojome, kur čia gali tupėti tos tamsiosios daubos juodasis ponas. Ne kitur, tik tame sename, išdūlėjusiame gluosnyje.

– Kam ieškoti velnio dauboje, vaikai? – tarė šypsodama mamatė. – Dažnai yra jis labai arti jūsų. Žinote, kada...

– Kai ką nors pikto darome... Bet kad nematome jo tada.

– Užtat jaučiame, – tarė mamatė.

Įėję į kelią, pamatėme ateinant priešais tėvelį.

– Grįžkit greičiau namo. Ten kažkas jūsų laukia, – tarė jis.

Įsismalsinę ėmėme spėlioti, kas. Bet vis nevyko. Tik prie pat namų mūsų smalsumas buvo nuramintas: prieangyje sėdėjo Šmulka su savo kromu.

Ir kaip čia atspėsi? Juk dar rudenį Šmulka atėjęs atsisveikino su mumis, sakydamas, kad, kai tik pabaigsiąs pardavinėti savo kromą, tuojau važiuosiąs į Londoną pas vaikus. Jie seniai jį kviečią, ten geriau jam būsią, negu čia vienui vienam, kaip tam žvirbliui, vienam pasilikusiam ant stogo. Nuo to sykio per visą žiemą ir pavasarį nematėme Šmulkos ir numanėme jį išvažiavus. Ir štai dabar Šmulka besėdįs prieangyje, greta kromo, pavargęs, šluostydamasis prakaituotą kaktą ir sunkiai alsuodamas, liesas, senas, su ilgu, juodu, pažaliavusiu chalatu kromo pratrinta nugara. Sausas ir blankus jo veidas su žila barzda ir nudribusiais ant skruostų žilais garbanotais peisais yra be galo liūdnas, tartum amžinai nuvargęs. Tokie veidai turėjo būti tų žydų, kurie giedojo: „Pas Babilono upes sėdėjome ir verkėme..."

Šmulka išvaikščiodavo visus tris Žemaitijos apskričius, nuo dvaro lig dvaro, užeidamas pakeliui ir į kaimus, žinojo visų dvarų gyventojus, kas kokio būdo, kas kam giminė, nešiojo pasveikinimus, o kartais ir laiškus. Atėjęs visuomet būdavo pailsęs ir prašydavo lašelio degtinės. Išgėręs mažą taurelę – visados tik vieną – ir užkandęs cukraus kąsneliu, įgydavo jėgų ir energijos ir imdavo dėstyti kromą. Mamatė parėjus tuoj atnešė jam pati ant lėkštelės tų reikiamųjų daiktų. Šmulka atsistojo, užsimovė kepurę, išgėrė degtinę, paskui, nusiėmęs kepurę, ėmė kramtyti cukrų.

– Tegul poniai Pondzijvs užmoka. Šmulka taip ilgai nebuva, o ponia neužmiršta, ko Šmulkai reik.

Klausiamas, iš kur atsiradęs, ar nevažiavęs į Londoną, jis atsakė:

– Aš važiava, aš visą žijmą išbuva Londone, o pavasarį aš atgal sugrįža.

– Kodėl? Ar vaikai nemylėjo? – stebėjos mamatė.

– Aš pasakysiu. Vaiká labá myleje, gerá davė valgyti, nupirka mun drabužius. Kaip anij ten gyvena, ai vai, ai vai! Kaip tikri pona. Ale aš ten negalėjau būti. Kap tik aš atvažiava į tų Londoną, tuojau mun pasirodė, kad į galvą mun įstatė melnyčią. Tas ūžimas, tas trenksmas, tas liarms – ai vai! Melnyčia vis sukas ir sukas, aš mislijau, kad muni visą sumals. Aš negalėjau nė naktį mijgoti, nė dijną atsilsėti. Ir dar aš negalėjau būti per tuos dūmus. Fabriks unt fabrika, ir visi rūksta, nieka nematyti, tik vijni dūma. Kap muni ėmė spausti tij dūma, mun nebuva su kuo alsuoti. Aš nerada niekur vijtas, aš mislijau, kad muni pasmaugs. Aš kentėjau visą žijmą, o pavasarį aš saka vakams: „Vakelia, – aš saka, – jūs čia sau gerá? gyvenat, jums jokios bėdos nėr, jūs munis nereikalingi – leiskit muni atgal numij, aš vėl su kromeliu vaikščiosiu.“ „Tatele, – sako, – je nenori – nenori, pats sau ten užsidirbi, tat gali grįžti. Mas tau biliotą nupirksma.“ Ot, Šmulka ir sugrįža, ir Šmulka vėl vaikščio su kromeliu.

– Ir neskaudu buvo palikti vaikus? Ar neilgu jų dabar? Juk čia neturi nė vieno artimo žmogaus, – tarė mamatė.

– Nu, kap be to bus? Žinoms, ilgu. Ale aš jau paprata: aš žina, kad vakams ten yra gerá, aš anims nieka nepridesu, ar aš ten yr, ar ne; anij mun atraša grometas. Unt gala, aš ponia tap pasakysiu.

Šmulka pasilenkė prie mamatės ir tyliai tarė:

– Seni žmonys nelaba tepritink pri jaunųjų.

– Kap aš čia sugrįža, – pasakojo Šmulka vėl paprastu balsu, – aš tuojau atgija. Melnyčia galvo nebėr, nieks nespaud. Eidams su savo kromeliu, paveizėsu į dangų – mėlyns, gražus; paveizėsu į pijvas – žalias ir margas; niekur dūmų, visur gražu ir linksma.

– Vargšas Šmulkelis, – tarė gailestingai mamatė, glostydama žydo pažaliavusį chalatą. – Taip džiaugiaus, kad esi su vaikais, o kaip reikia, dabar vėl bastaisi su tuo savo kromu toks vienas.

– Ui, kad poniteli tars žodį, tai kap tik medaus paded unt širdijs.

– Bus ir medaus, – prasijuokė mamatė. – Ar turi stiklinėlę?

Tėvelis erzino Šmulką, kad, būdamas toks žemaičių patriotas, jis privaląs apsikrikštyti. Jis esąs doras žydelis ir juk negalįs tikėti visomis talmudo kvailystėmis ir laukti dar mesijos.

– Nu, aš lauku. Aš mislija, kad mesija jau būtų atėjęs, tai krikščionys tap neėstų kits kita.

– Visgi ne su tokiu apetitu, kaip žydeliai juos, – nusijuokė tėvelis.

Ir vis erzino imsiąs jį versti. Ir turbūt Šmulka sutiksiąs, jei po kiekvienos pamokos jis pirksiąs pusę kromelio.

– Kam versti? Aš žina, kad ponc ir tap pirks nuo Šmulkos. Ponc yr tikras ponc ir doud uždirbti bėdnam žydeliu.

Taip kalbėdamas, Šmulka dėstė kromelį, kurs nė iš tolo negalėjo lygintis su turtingais, kvapiais vengrų kromais, pilnais puikių, įvairių daiktų, gražiai sudėstytų ant švarių tektūros lapų. Visas Šmulkos kromelis buvo kelios lėkštos medinės dėžės, sudėtos

ant kita kitos ir įkištos į paprastą juodą maišą. Prekės vis paprastos, kartais tik iš netyčių įsimaišęs koks gražesnis daiktelis. Tą menką kromelį bežiūrėdama, atsiminiau vengrus, ir gailestis suspaudė man širdį.

– Kad turėčiau daug pinigų, – tariau Nikai, – pirkčiau Šmulkai tokį kromą, kaip vengrų.

– O aš arklį, kad nereikėtų jam nešioti, – pasakė Nika.

Tėvelis, kaip visados, pripirko eibę įvairių daiktų. Nika už savo pinigus pasirinko peiliuką popieriui pjaustyti. Ir vakare, niekam nematant, atidavė man jį, sakydamas:

– Kad mane atmintumei, kai žūsiu kare.

O jo didžiulėse juodose akyse žibėjo ašaros, kaip rašos lašeliai ant tamsaus našlelių aksomo.

– Nika, tu nežūsi! Jei tu, tai ir aš, – tariau, ir mano ašaros nukrito ant peiliuko.

– Juk žinai, kad visi riteriai žūva. Taip reikia. Tai gražu.

Aš žinau, kad Nika bus riteris, bet nenoriu, kad žūtų.

Taip liūdna, kai jis, juodas akis pakėlęs, savo gaidžiu balseliu sako tas eiles apie riterio atsisveikinimą.

Siostra najstarsza wywodzi konika,
Młodsza siodełko orzechowe wkłada,
A ta najmłodsza bramę mu odmyka...[3]

Tik gaila, sako Nika, kad jis neturįs trijų seserų. Bet nė kas, aš viena viską padarysianti.

– Bet aš tavęs neleisiu, Nika!

– Ką tu kalbi? Nė viena riterio sesuo taip nedarė! Kaip galima neleisti didžių darbų dirbti!

– Kas nori būti riteriu, tas jau iš anksto turi prie to rengtis. Mažas tebebūdamas, turi kitus gelbėti ir pats valdytis, – sako dažnai mamatė.

Ir Nika jau rengias. Neseniai pareina namo su dideliu mėlynu pampiu[17] kaktoje. Paklaustas, kas jį nutiko, atsako trumpai, užsimerkęs:

– Užsigavau į tvorą.

Tą pačią dieną aš su mamate einame į arklidę.

– Vo delto stipria sudruožė ponatis Jonelis. Garbė Dievu, kad nepakliuva į akį, – sako Juozapas, vežėjas.

– Kam? – nusistebėjom abi su mamate.

– Juk pats mačiau. Valiaus ten aplink stainę, vo puonačia tiná patvuory buovijos, pagalius pasiiemį. Tik staiga Jonelis, kažin už kų supykis, kad dous su pagaliu Nikou per galvą. Vo Nikis tik saka: *Janek, co ty robisz!*[4] Pridiejįs rankelį pri kaktuos, atsiriemįs į tvuorą, ir stuov. Vo Jonelis tuojau, pametįs pagalį, kad puls pri anuo, kad ims bučiuoti. Ir būk tu man tuoks kuntrus, kap tas didesnysis puonaitis.

Tekina lekiu pas Niką.

– Nika, tu tikrai tikrai būsi riteris! Žinau apie tą tavo pampį...

– Ką žinai? Aš užsigavau į tvorą, – sako Niką užsimerkęs.

---

[3] Vyriausia sesė žirgelį veda,
Jaunesnė rusvą balnelį deda.
O ta jauniausia atkelia vartus...
Gali būti, kad tai dalis lietuvių liaudies dainos, išverstos į lenkų kalbą.

[4] Janekai, ką tu darai! (lenk.).

Kitą kartą važinėja Juozapas, arklius aušindamas, o brikoje sėdi Nika ir Juozapas Žvirbliukas. Juozapas, įvažiavęs į upę, užkliudė už akmens, ir brika apvirto. Gilu ten nebuvo, ir Nika, greitai išsikapanojęs, atsistojo stačias, o mažesnis Juozukas pradėjo skęsti. Bet ne veltui su juo buvo riteris. Pagrobęs draugą, traukė jį prie kranto, kol Juozapas atbėgo gelbėti.

Riteriui reikia riteriškų rūbų, nutarė tėvelis. Ir atvežė Nikai gražią ulono uniformą: tamsiai mėlyną su žydra krūtine ir apikakle, su sidabro sagutėmis ir epoletais. Be to, dar aukštą mėlyną kiverį su dideliu, baltu kuodu, blizgius batus su pentinais ir kardelį. Pasipuošė Nika ir rimtai vaikščioja po kambarius, pentinais žvangėdamas ir į visus veidrodžius žiūrėdamas, lyg koks nykštukų šalies karvedys. Vaikščiojo, vaikščiojo ir ūmai pražuvo. Niekas nematė, kur dingo. Padavė pietus – jo nėra. Anė nuėjo ieškoti į šeimyninę – nėra, į arklidę – nėra, pas Žvirbliukus, – ten pasakė, kad buvęs, bet tuojau išėjęs. Jo kailinėliai kabo priemenėje. O lauke speigas.

Ėmėm nerimauti. Laimė, tas nerimastis neilgai tetruko. Atėjo klebono liokajus, sakydamas, kad ponaitis Nikis atėjęs į kleboniją su vienu tuo savo generolišku munduru ir kad kunigėlis atsiuntęs paprašyti Nikio kailiniukų, bijodamas išleisti vaiką be šilto drabužio tokiame speige. Ilgai netrukus parėjo Nika drauge su kunigėliu. Riteris nusimanė neišsisuksiąs nuo barsenos, todėl įėjo į kambarį stvainydamasis, kad nė pentinų nebuvo girdėti. Nepaisydamas kunigėlio užtarimo, tėvelis žiauriai jį sudraudė ir paskyrė bausmę – visą rytdieną sėdėti kambariuose, kad tik Dievas esą stipriau nenubaustų ir nelieptų dar ir gulėti. Čia Nikos susirūpinimas akimirksniu pranyko: viena diena pasėdėti ne tokia jau didelė nelaimė, ypač žiemą. Bet kai paskui mamatė nerami liepė jam gerti vaistų, kad nesusirgtų, ir liūdnai paklausė, kodėl jis patiekęs jai tokio nerimo, riteris taip sugrudo, kad sakėsi nesąs vertas būti riteriu. Ir galų gale mamatė dar gavo jį guosti. Norėdama nukreipti jo mintis nuo nusikaltimo, prašė papasakoti, kokio įspūdžio padaręs miestelyje. O įspūdžio būta begalinio: Žvirbliukai negalėję nė žodžio pratarti iš to nusistebėjimo, tik išsižioję žiūrėję; miestelyje visi rodę jį kits kitam, o žydžiukai bėgę paskui, šaukdami: *Oto zei! Oto zei!*[5] Ir pagalios pats klebonas liepęs jam vaikščioti po savo saloną, iš visų pusių žiūrėjęs ir grožėjęsis.

Ne mažiau pagauta dvasia stebėjomės į jį ir mudu su Joneliu. Ir, nepaisant visos jo kaltės ir patiekto nerimo, mintis, kad jis, nebijodamas nei šalčio, nei žydų, pats vienas perėjo per visą miestelį, dar aukščiau kėlė jį mudviejų akyse.

Sapnuoju sapną, riterėli. Jau tu išaugęs iš savo uloniškų rūbų, jau rengiesi žengti pirmą žingsnį pasaulin. Jau laukia ten tavęs, riterėli, darbas ir vargas, nežinomas namie. Ir riteriškai tu rengies į kovą. Ant mažo popierio lapelio didelėmis, kreivomis raidėmis rašai tokį dokumentą:

Kartka wieczna.

Postępuję do gimnazjum i choć nie wiem co, to nie przyjmę prowosławia. I będę starał się byc pociechą dla wszystkich, a najwięcej dla papy i mamy[6].

Sapnas draikosi toliau. Jau riterėlis pasaulyje, ir mes čia, namie, pasiilgę ir džiaugsmingi laukiame jo parvažiuojant Kalėdoms. Jonelio siela tą linksmąją dieną tvinsta tokia

---

[5] Tai bent! Tai bent! (jidiš k.)

[6] Amžinasis lakštelis.

Stoju į gimnaziją ir, nors nežinia kas, nepriimsiu stačiatikybės. Ir stengsiuosi būti visiems paguoda, ypač tėveliui ir mamai (lenk.).

laime, kad jis, nemėgstąs rašyti, ima plunksną ir seną, suglemžtą konvertą[21] ir bando išlieti savo jausmus.

Przyjeżdża Nika, a Janek jest rad i czeka. Siedział przy biurku w koszuli i pisał te słowa...[7]
O brangiosios, nuo senatvės pageltusios kortelės.

* * *

Susėdę paangyje, visi skaitome ką tik atneštus laikraščius. Vienam tik Joneliui jie dar nerūpi. Ir jis, apžiūrėjęs „Przyjaciel Dzieci"[8] piešinius, nuėjo arti smilčių su savo žagrele.

– O, klebonas! – sako tėvelis. – Ateina, vos laikraščius perskaitęs. Matyt, bus padaręs kokią nors naują politikos kombinaciją.

Kitame ilgo kiemo gale pasirodė du stuomeniu. Vienas storas, plikas, lyg didelis, platus trikampis, antras laibas lyg juoda lazda.

– Lėkim pasitikti, – sako Nika.

Pametę laikraštį, bėgame pro kits kitą. Skubame taip ne tiek pas kleboną, kiek pas jaunąjį kunigėlį. Mėgstame ir kleboną, nes juokina mus jo lėtumas ir originalus įdomių anekdotų pasakojimas, bet mūsų širdis turi užsikariavęs kunigėlis, ypač nuo to laiko, kaip nupirko mums seniai mūsų trokštamą ožį.

– Ką gi veikia ožys? – klausia kunigėlis.

– Sveikas ir linksmas kaip ridikas, – atsako Nika.

– Dykaduonį auginat, dykaduonį, dykaduonį, – taria klebonas. – Kad augintumėt avį, tai vilnų turėtumėt, o dabar ką?

– Bet jis mums tiekia daug džiaugsmo, – sako Nika.

– Ne džiaugsmo reikia žiūrėti, bet naudos, naudos.

– Bet mes jį taip mylim, – atsiliepiau aš.

– O nereikia mylėti dykaduonių, nereikia, nereikia.

Bet tie doros pamokymai nė kiek nemažina mūsų širdyse ožio meilės. Paėmę kunigėlį už rankų, nuvedėm į arklidę jo aplankyti.

Sugrįžę radome kleboną besėdintį prieangyje ir bedisputuojantį su tėveliu apie politiką.

– *Bismark coś knuje, knuje*[9], – sakė klebonas palengva savo monotoniu, nosiniu balsu. – Ir nepajusime, kaip kada nors vokiečiai ims ir užpuls mus.

– Ir gaus į kailį, – tarė tėvelis.

– Na, na, dar Dievas žino, kas kam duos. Rusija – tai milžinas molinėmis kojomis. Tik kojas pamušti – ir milžinas pavirs, pavirs.

– Kad neturėtumėm tokio kaimyno, kaip vokiečiai, tai galėtumėm tuo džiaugtis. Bet dabar nėra ko, nes patektumėm *z deszczu pod rynnę*[10].

Ir tėvelis ėmė išrodinėti, kad po vokiečiais būtų dar blogiau, nes jie mus bematant suvokietintų. Klebonas manė priešingai, nes vokiečiai vis dėlto esą kultūringesni už rusus mongolus. Paskui ėmė svarstyti, kas būsią, karui ištikus, kas kam padėsiąs.

---

[7] Parvažiuos Nika, o Janekas džiaugiasi ir laukia. Sėdėjo prie rašomojo stalo vienmarškinis ir rašė šiuos žodžius... (lenk.).
[8] *Vaikų bičiulis* (lenk.).
[9] Bismarkas kažką spendžia, spendžia (lenk.).
[10] Frazeologizmas „nuo vilko ant meškos" (lenk.).

– Žinoma, Rusija grius kuomet nors, – sakė tėvelis. – Pasauly nėra nieko amžino. Ir mums gal dar lemta vėl vaidinti rolę Europos valstybių tarpe. Kaip gaila, kad mes nesulauksime, ką, klebonai?

– Nesulauksim, nesulauksim, – atsakė klebonas.

– Bet jau tiktai jokios unijos su lenkais, saugok Dieve! Pirmas tam pasipriešinčiau, kaip kitąsyk Katkevičius. Gana jie mus užkrėtė savo netvarka ir įtraukė drauge į pražūtį. Geriausia mums būtų jungtis su baltarusiais, nes jų ir būdas panašus į lietuvių. O tie koroniažai – kas tai per nesimpatingi žmonės! Tas jų putlumas, tas jų noras visur pirmininkauti tiesiog nepakenčiamas. O bliaga?

– Tiesa, tiesa. *Straszne blagiery, straszne blagiery*[11].

– Ir kaip keista: taip, rodos, esame sulenkėję, o koks pobūdžio skirtumas lig šiol užsiliko. Susieisi su koroniažu – ir tuojau jauti, kad jis tau taip svetimas, kaip koks vokietis ar prancūzas.

– *A my sobie nie damy w kaszę dmuchać, nie damy, proszę pana*[12], kaip sakydavo tas, žinai, koroniažas, kunigaikščio įgaliotinis.

– Kaipgi! Jie visur turi būti ponai, o mes – jų liokajai, chudopachołki[13]. Kaip jie mus vaizduoja literatūroje? Kiekvienas lietuvis tai *poczciwy dureń*[14]. O kaip reikia, jų garsiausieji vyrai – toks Mickevičius, Kosciuška, Kraševskis ir kiti – vis lietuviai ir baltarusiai. O visi tie jų branginamieji Jagėlionai kas tokie? ar lenkai?

Tėvelis užsidegė, nes be galo nemėgo koroniažų. O klebonas, išėmęs tabokinę, pauostė tabokos, sučiaudėjo ir nusišluostė nosį su didele, mėlyna, baltais langeliais nosine. Paskui, patogiai kėdėje atsikolęs, varė toliau savo politines kombinacijas. Labai storas ir nutukęs, didelio, apskrito, raudono veido dviem pagurklėm, iš kurio žiūrėjo geros, pilkos akys, atrodė visados patenkintas savim ir visu pasauliu. Apsivilkęs buvo gerokai nudėvėta tabokina sutana, ant krūtinės kybojo palaidavusi laikrodžio virvelė, ant galvos riogsojo šiaudų skrybėlė, apie kurią jis dažnai džiaugdamasis pasakodavo, kad nupirkęs ją už 20 kapeikų ir dėvįs jau 10 metų, o kadangi padėvėsiąs dar kokius penkerius; tai skrybėlė nekaštuojanti jam nė po dvi kapeiki metams.

– Tai kokie gi politikos horoskopai, klebonėli? – paklausė priėjęs kunigėlis.

Klebonas gailestingai į jį pažiūrėjo.

– *Co tam polityka!*[15] Politika tau ne galvoj, ne galvoj.

– Kas gi man galvoj, klebonėli?

– Kaip kuo greičiausiai pinigus išleisti, pinigus išleisti. Ir juk nuolat sakau: *Szanuj grosz! Szanuj grosz!*[16] Nieko nepadarau, ir gana, nieko nepadarau. Na, kaip pasiklosi, taip išmiegosi.

– Ir gerai, kad nėra prisirišęs prie menkos mamonos, – atsiliepė tėvelis. – Kam gi kraus, neturėdamas nei žmonos, nei vaikų.

– Ir aš neturiu nei žmonos, nei vaikų, o veizėk, kiek išlaidų: vieną reik mokyti, kitai kraitį ruošti, trečiai vestuves kelti, vestuves kelti.

– Laisva valia, klebonai, – juokėsi tėvelis. – Galėjai jais visai nesirūpinti.

---

[11] Baisūs niekatauškiai, baisūs niekatauškiai (lenk.).
[12] O mes nesileisime už nosies vedžiojami, nesileisime (lenk.).
[13] Žemiausi tarnai (lenk.).
[14] Doras kvailys (lenk.).
[15] Ką ten politika! (lenk.).
[16] Taupyk skatiką! Taupyk skatiką! (lenk.).

– Kaip nesirūpinsi, kad našlaičiai, bėdini, kur būtų dingę, kur būtų dingę.

Mums buvo be galo įdomu, ar yra pasaulyje toks daiktas, kuris galėtų sujaudinti kleboną. Vieną rudens vakarą atvažiavo jis pas mus savo gražiausiu arkliu – juoduku. Juozapas nenukinkęs pastatė jį kartu su brikeliu vežiminėje. Klebonui liepus paduoti arklį, ateina Juozapas, labai nusiminęs, ir sako, kad nesą nei arklio, nei brikelio, matyti, kas nors būsiąs pavogęs. Dabar tai jau klebonas tikrai susijaudins, manėme. Bet apsirikome. Nei nekrustelėjęs fotelyje, taip pat iš lėto, kaip visados, jis tarė:

– Pavogė! Tai kaip aš dabar sugrįšiu namo per tokį purvyną?

Užtat mes visi sujudome, gailėdamies gražiojo juoduko. Tėvelis, pasiėmęs žiburį, nuėjo pats į arklidę. O klebonas per visą tą laiką, kuo ramiausiai sėdėdamas fotelyje, stebėjos vagies drąsa. Netrukus parėjo tėvelis, šaukdamas iš tolo:

– Klebonai, yra ir vagis, ir juodukas!

Ir papasakojo, kad, neradęs išvažiuotų vėžių, ėmęs ieškoti vežiminėje ir radęs arklį, įėjusį į peludę. Kaip pirma klebonas neparodė nuliūdimo, taip dabar neparodė džiaugsmo. Tik nusijuokęs tarė:

– Štai tau ir vagis! Štai tau ir vagis.

Tuo tarpu privažiavo brika, ir išlipo iš jos ponas Narmantas.

– Klebonai, ar jau važinėjies su savo velosipedu? – paklausė. – Atvažiavau jo pažiūrėti.

Visi ėmė šypsoti, nes velosipedo istorija buvo labai juokinga. Neseniai tėvelis pirko Nikai velosipedėlį trimis tekiniais. Klebonui jis labai patiko, ir jis nusprendė, kad ir jam toks vežimas praverstų. Pasivažinėti su velosipedu – toks malonus ir sveikas judesys. Neklausydamas tėvelio, kurs įspėjo, kad nieko iš to nebūsią, tuojau pasidirbdino iš medžio velosipedą ir davė mūsų kalviui apkaustyti. Bet velosipedas išėjo labai sunkus, vos tepasukamas, be to, dar vis virto ant šono. Klebonas liepė jį mesti į kerčią ir nemėgo apie jį kalbėti. Todėl pono Narmanto klausimui nebuvo jokio atsakymo.

Bet ponas Narmantas nesiliovė ir tarė dar sykį:

– Atvažiavau tyčia apžiūrėti velosipedo, klebonai.

– Nepamatysi, nepamatysi, – atsakė dabar klebonas.

– Dėl ko? Ar gražu slėpti taip pavydžiai savo išradimą? Reikia krikščioniškai leisti ir kitiems juo naudotis.

– Nepavyko, nepavyko.

– Aš seniai duodu klebonui gerą patarlę, – tarė tėvelis. – Teliepie pridirbti ketvirtą tekinį, kad nevirstų, pakinkyti arklį, ir atsisėdęs tevažiuoja, mindamas kojomis pedalus.

Atėjo mamatė prašyti arbatai, ir, išgirdusi tėvelio žodžius, tarė:

– Užsigauk, klebonai, ir supyk nors kartą, tai tie ponai liausis tamstą erzinę.

– Gerai, gerai. Pyksiu, kai mane išmokysi.

Dėdamas cukraus į arbatą, klebonas pasakė jau kažin kelintą kartą:

– Aš namie geriu be cukraus, o svečiuose su cukrum, su cukrum.

– Dėl Dievo meilės, klebonai! – sušuko ponas Narmantas. – Jei taip ir darai, tai bent nepasakok garsiai. Na, kaip dabar užvažiuosi pas tamstą, kad tapai toks šykštus? Aš nemėgstu arbatos be cukraus.

– Svečiams nesigailiu, nesigailiu, bet pats galiu apsieiti ir be cukraus, ir be cukraus, – atsakė klebonas ir, išėmęs iš burnos kažkokį mažą daiktelį, padėjo jį ant stalo.

Tai naujiena. Tai matome dar pirmą kartą. Todėl, akis išplėtę, stebimės, kas čia yra.

– Cha, cha, cha! – juokias klebonas, pamatęs mūsų smalsumą. – Tai yra mano dantis, dantis. Matot, išlūžo man priešakinis dantis, sunku man kalbėti, tai išsidrožiau liepos dantį ir įstatau. O valgydamas išimu, nes bijau praryti, bijau praryti.

Politikos klausimai buvo išsemti, pradėjo kalbėti apie ūkį. Tėvelis paklausė poną Narmantą, ar jau pabaigęs sėti.

– Nepabaigė, nepabaigė, – tarė klebonas. – Nėra ko nė klausti.

– Iš kur esi taip informuotas, klebonai? – paklausė ponas Narmantas. – Kodėl negalėjau pabaigti?

– O dėl to, – atsakė klebonas ir, pridėjęs prie lūpų sulenktą vamzdžiu ranką, ėmė dainuoti rečitatyvu, tęsdamas paskutinį kiekvienos eilutės žodį:

Tru-tu-tu, duonos neturiu-u-u,
Ti-liau, ti-liau, duona tolia-au,
Ti-li, ti-li, duona toli-i-i!

Paskutinę „i“ ištarė ilgai, plonu, juokingu balsu.

Ponas Narmantas ir klebonas visados erzina kits kitą. Juodu yra seni prieteliai, nuo pat to laiko, kai klebonas čia atvažiavo, jau apie 30 metų. Pasakoja, kad, jauni tebebūdami, juodu su kitais kaimynais dažnai lošdavę kortomis. Bet vieną kartą klebonas pralaimėjęs dvidešimt penkis rublius, ir nuo tos dienos kortų nė į rankas nebeima.

– Niekus kalbi, o net to nežinai, kad dabar nėra medžiojamasis laikas, – atsakė ponas Narmantas. – Be to, man rodos, nekenktų, kad ir pats su manim patrimituotumei. Per mažai judi, o tai nesveika. Vėl sudarytumėm kompaniją, kaip kitąsyk, atsimeni, klebonai?

Klebonas tylėjo, bet ponas Narmantas, to nepaisydamas, klausė toliau:

– Ar atmeni, klebonai, kaip mudu kartą, važiuodami į Šiaulius, sustojom pasiganyti Balnugarėje ir, kaip tyčiomis, Dievas atnešė tuojau ir Bilevičių? Ir, užuot atsilsėję porą valandų, išsėdėjome visą naktį prie žaliojo staliuko?

– Buvo, buvo, – tarė klebonas atkarai, mostelėjęs ranka, tarsi norėdamas kuo greičiausiai nusikratyti jaunystės – kvailystės atsiminimais.

– O ar atmeni, kaip energijai pakelti pilstėmės konjako į arbatą?

– Buvo, buvo, – vėl mostelėjęs ranka, atsakė klebonas.

– O ar atmeni tą gražiąją žydelkėlę, kuri mums tarnavo, kaip meilinaisi jai?

Ūmai klebonas smarkiai sujudo kėdėje ir, mušdamas su kumštim per stalą, sušuko:

– *Łżesz, gałganie! Łżesz, gałganie!*[17]

Klebonui taip netikėtai išsiveržus, ponas Narmantas nutilo. Tylėjo ir kiti. Rados labai nejauku. Bet tuojau pertraukė tylą pats klebonas, jau visiškai nurimęs:

– Pasaulyje atsitinka nuostabių dalykų, nuostabių dalykų. Kad nebūčiau pats matęs, netikėčiau, netikėčiau.

Jau žinojau, kokie tai dalykai. Klebonas buvo juos pasakojęs jau kažin kiek sykių ir vis tais pačiais žodžiais ir su ta pačia intonacija, tartum kokias atmintinai išmoktas eiles. Bet mudviem su Nika tai baisiai tinka, ypač kad tie dalykai, iš tikro, be galo nepaprasti. Klebonas visados taip daro: kai tik kokia kalba jam netinka, jis pradeda pasakoti ką kita.

– Kokie tat dalykai, klebonai? – paklausė mamatė.

– Seniai tat buvo, dar tebebuvau kamendorium Josvainiuose. Nuvažiavau vieną kartą į svečius pas ponus Burbus. Visi sėdime už stalo, valgydami vakarienę, vakarienę – ponas, ponia, mokytoja, dvi paneli ir aš. Tik ūmai žiūrim – iš vieno kambario kampo

[17] Meluoji, nedorėli! Meluoji, nedorėli! (lenk.).

beišlendanti gyvatė, gyvatė, ir, raitydamos ore, lekia tiesiai ant stalo, tiesiai ant stalo. Iš to išgąsčio mes *języka w gębie zapomnieliśmy*[18]. Tik visi mašinaliai pasitraukėme kiek nuo stalo, kad gyvatė mums už nosių neužkliūtų, kad neužkliūtų. Pralėkusi per visą kambarį, ji įlindo į kitą kampą ir pražuvo, ir pražuvo. Dar valandėlę tylėjome kaip nebyliai. Paskui kits kitą klausiam: „Ar matei? – Mačiau. – O tamsta ar matei? – Mačiau". Visi matė. Visi matė.

– Neužsigauk, klebonai, – tarė tėvelis, – esi skaitęs kame nors tą anekdotą ar sapnavęs ir įsivaizdavai pats matęs. Žinau, kad nieko nepramanai, bet čia pats nesijunti pramanęs.

– Neskaičiau, neskaičiau. Ar aš mažas vaikas! Sakau, kad pats esu matęs, esu matęs.

Klebonas yra matęs ne tik tą vieną gyvatę, bet dar ir aitvarą, ir aš laukiu pasakojant ir apie tą antrąjį nuostabų dalyką. Bet visi kelias nuo stalo, ir klebonas tuojau eina namo.

– Jūs dabar imsite darbuotis žaliajame lauke, žaliajame lauke, – sako. – O aš dar laikraščių neperskaičiau kaip reikiant.

Bet ir ponas Narmantas šiandien negalėjo ilgiau pasilikti. Mamatė džiaugės negausianti sėdėti prie visto. Tačiau tas džiaugsmas buvo neilgas, nes, ponui Narmantui išvažiavus, tuojau atėjo ponas Kazlauskis, gretimo dvaro urėdas, paprastas visto partneris. Mamatė nekenčia kortų, bet kadangi tėvelis noromis lošia vista, o *z dziadkiem*[19] lošti nemėgsta, tai, nesant ketvirto partnerio, ji sėdas už staliuko. Aš žinau, kad tai pasišventimas, ir net sunkus, nes tėvelis, pats gerai lošdamas, yra labai nekantrus. Daugiausia, žinoma, tenka mamatei, nemaža ir ponui Kaslauskiui.

– *E, fuszer pan jestes!*[20] – šaukia tėvelis. – Kaip galima neatutuoti, jei ten renonsas! *Łapcie panų pleść, nie w wista grać!*[21]

Ponas Kazlauskis, įkūnytoji flegma, nė kiek nesusijaudinęs, košia savo lenkiškai baltarusišku žargonu:

– *Nie, pan, ja dobrze gram, pan*[22].

Kadangi kunigėlis lošia geriausiai ir tėvelis jo privengia, tai jis kenčia mažiausiai. Nieko nebodamas, jis tik juokias iš visų tų šauksmų.

Kartais, labai retai, tėveliui per daug įsišaukus, mamatė, padėjus kortas ant stalo, sako:

– Ar ne per daug erzinies, Liudvikai? Be reikalo nervus gadinies. Geriau nelošti.

Ir eina į savo kambarį.

Lošimas pertrauktas. Ponas Kazlauskis kuo ramiausiai sėdi savo vietoje, traukdamas cigarą. Kunigėlis pašokęs bėgioja po kambarį.

– Kaip galima, pone Liudvikai, kaip galima! Ponia Marija mums pasišvenčia, o tamsta ją taip kankini. Iš tikro, šventa jos kantrybė.

Tėvelis nieko neatsako, tik, sėdėdamas už staliuko, nervingai maišo kortas. Praėjus kokiam valandos ketvirčiui, eina į mamatės kambarį ir netrukus parsiveda mamatę atgal ir sodina į vietą. Vistas eina toliau. Kunigėlis vėl juokias linksmas, o tėvelis tą vakarą per daug nebešaukia.

---

[18] Žadą užkandome (lenk.).
[19] Be vieno partnerio (lenk., lošėjų žarg.).
[20] Et, tamsta niekam tikęs lošėjas! (lenk.).
[21] Vyžas tamsta pink, o ne vistą lošk! (lenk.).
[22] Ne, tamsta, aš gerai lošiu, tamsta (lenk.).

* * *

Jau antra diena, kaip nematome saulės nė spindulėlio. Pilkų, storų debesų skaros atskyrė mus nuo jos. Pasiilgusi žemė skęsta ašarose ir dreba nuo šalčio, jos neglamonėdama. Net paukšteliai nutilo, tik kikiliai gailiai čirškia palangėse. Kažko liūdna. Rodos, niekados nebeprašvis saulelė, niekados nebeprasiskleis tas pilkas, nuobodus uždangalas. Bet mamatė džiaugias, sakydama, kad lytaus labai reikėję ir kad po jo viskas imsią vešliau augti ir gražiai žydėti. Tėvelio nėra namie. Dėl lytaus mamatė neėmė mūsų nė į bažnyčią. Apie pusvakarius nuėjo į šeimyninę paskaityti, papasakoti ir sąsiuvinių pasiveizėti. Paskui leido šeimynai pašokti, o mums pažiūrėti. Tuojau atėjo Munkus su skripka ir Zykas su kontrabasu ir, susėdusiu pasienyje, ėmė žvitriai dilinti stygas su smičiais. Šokėjai eina prūsą, ir mudu su Nika, nesitenkindami žiūrėję, einame drauge su jais. Iškėlę aukštyn ilgas skalas lyg kalavijus, vaikščiojame, iš pradžio lėtai, iš vieno kambario galo į kitą, o praeidami pro kits kitą, barškiname pagaliu į pagalį ir dainuojame:

Prūsa, prūsa,
Tavo rudi ūsa.

Paskui muzikantai ima griežti greičiau, o mes, susikibę į poras, sukamės dainuodami:

Šoka prūsas su prūsiki,
Pasikaišę sijonikį.

Pabaigę prūsą, šokame blezdingėlę, laikydami su viena ranka skepetėlės galą, kuri čia kyla, čia leidžias – lyg kregždė belakiodama. Paskui šokėjai eina dar kitokius šokius, bet mes su mamate grįžtame jau į savo galą.

Nors dar nėra vėlus vakaras, kambariai jau pasinėrę brėkyje. Vėsu ir drėgna. Mamatė liepia man ir Nikai atnešti malkų iš virtuvės ir kuria ugnį židinyje. Matau, kad ji linksma.

– Mamatė šiandien linksma, – tariau.

– Linksma, Irusia.

– O kodėl?

– Todėl, kad mano mokiniai noromis mokos, kad šeimyna dabar linksmai šoka, kad lytus lyja ir kad skaičiau gražią gražią knygą.

Vikrios liepsnelės skabariai šokinėja po sausus pagalius, pagaliai linksmai pyška. Brėkis pasitraukė į kambario kertes, rados šilta ir jauku. Kokia laimė sėdėti pas židinį su mamate, prisiglaudus prie jos brangių kelių! Tegu sau lytus teška už langų, tegu vėjas liūdnai dejuoja – mums čia šilta ir miela kaip kregždelėms lizdelyje, kur neužpučia vėjas ir neužlieja lytus.

– Dabar turi ateiti pasaka, vaikeliai, – sako mamatė.

– O taip, mamate. Aš norėčiau dar išgirsti apie Vengrijos Žvaigždelę ką nors daugiau, o gal ir tą patį. Aš taip myliu šventąją Elzbietą, – prašau.

Bet Nika oponuoja.

– Ne! Mamatė dar nepabaigė pasakoti, kaip ponas Parsifalis atrado šventąjį Gralį. Aš labai noriu žinoti, nes ir aš juk būsiu riteris ir josiu ieškoti šventojo Gralio.

–Vis tik apie riterius ir apie riterius, – sakau liūdnai. – O ką aš? Aš juk mergelė...

– Tu būsi riterio širdies dama, Irusia, – guodžia mane mamatė. – Tu įkvėpsi jam greičiau surasti šventąjį Gralį.

– Kad aš pati noriu rasti, mamate, – sakau beveik verkdama.

– Galėsi rasti ir nebūdama riteriu. Ir šventoji Elzbieta rado šventąjį Gralį.

– Nepasakojai, mamate.

– Papasakosiu, kai užaugsi didesnė. O dabar klausykit toliau apie Parsifalį.

Ir savo melodingu balsu mamatė pradėjo:

– Ir prijojo riteris Parsifalis Monsalvatą. Aukštame aukštame kalne stovėjo Monsalvato rūmai. Visi balto marmuro, balti kaip ką tik nukritęs sniegas, jų penkių bokštų galvos auksinės. Viršum auksagalvių bokštų, mėlyname danguje – milžiniškas septyniaspalvis vaivorykštės lankas...

Kieme sudūzgė.

– Pažiūrėkit, ar ne tėvelis parvažiavo, – tarė mamatė.

Nubėgome pas langą. Bet nuo prieangio važiavo nepažįstamas kočas. Netrukus įėjo į saloną ponas Jonavičius su savo violončele, įdėta į didelę juodą makštį.

– Ar gali būti kas malonesnis už malonų svečią tokioje darganoje? – tarė sveikindamos mamatė. – Kokia geroji žynė įkvėpė tamstai aplankyti mus šiandieną?

– Ilgėjimos saulės...

Mamatė pažiūrėjo į poną Jonavičių lyg nustebusi, bet tuojau pat, nuleidus akis, tarė:

– Kaip gaila, kad Liudviko nėra namie. Ir nesitikiu jo šiandien sugrįšiant dėl tokio oro.

– Važiuojant toliau ir neuždengtoje brikoje, galima permirkti kiaurai, – pasakė ponas Jonavičius.

Paskui, atsisėdę su Nika savo paprastoje kanapos kertelėje, klausėme muzikos. Pono Jonavičiaus balti, ilgi pirštai greitai bėgiojo po stygas, o violončelė verkė, dejavo ir skundės tartum gyva būtybė. Prieš poną Jonavičių, ant pulpito, buvo padėtos natos, bet jis visai į jas nežiūrėjo. Jo gražios mėlynos akys vis buvo nukreiptos į mamatę. Retkarčiais purtino jis savo tamsius, švelniai garbanotus plaukus ir merkė akis, tartum pailsusias nuo žiūrėjimo. Bet tuojau atsimerkęs vėl žiūrėjo į mamatę.

Su ponu Jonavičiumi nesame dar labai apsipratę, nes neseniai jis teparvažiavo iš kažin kokių užsienių į savo dvarą. Visi sako jį esant labai mokytą ir artistą. Viena mamatė tegali jam čia akompanuoti, todėl jis kartais atvažiuoja pas mus su violončele.

Jis ne tik griežia, bet ir dainuoja. Mamatės prašomas, atsisėda prie pianino ir, pats sau akompanuodamas, padainavo:

Po niebu polunoči angel lietiel... [23]

Mamatė klausės, įsispelėjusi tolybėn.

I dolgo na svietie tomilas ona
Želanijem žgučim polna.
I zvukov niebies zamienit nie mogli
Jei skučnyje piesni ziemli[24].

– *I zvukov niebies zamienit nie mogli jei skučnyje piesni ziemli,* – pakartojo pusbalsiu mamatė.

---

[23] Nakčia skrido angelas padebesy... (rus. – J. Degutytės vert.)

[24] Ir vargo ilgai ji pasauly liūdna,
Vis ilgesio keisto pilna,
Ir skliauto giesmė buvojai laukiama,
O žemės daina svetima (rus. – J. Degutytės vert.).

– Išdainavau tai, kas man visados veržias į lūpas, tamstą pamačius.

– Kodėl?

– Nes ir tamsta pilna karšto troškimo, ir tamstai skamba nesiliaudami dangaus garsai, ir negali jų užvaduoti nuobodžios žemės dainos.

– O taip! Nuobodžios, nuobodžios yra žemės dainos, – tarė mamatė. Bet tuojau paraudo, tartum kažko drovėdamos, ir nutilo.

Muzika vis skambėjo man ausyse, neleisdama tuojau užmigti atsigulus. Kaip gera, kad ponas Jonavičius parvažiavo į mūsų kraštą, mąsčiau. Mamatė gali bent prisiklausyti gražios muzikos ir pati turi su kuo paskambinti. Aš myliu poną Jonavičių, nes visados trokštu, kad mamatei būtų maloniausia, geriausia, linksmiausia.

Mamatei atėjus peržegnoti manęs labai nakčiai, tariau:

– O man iš visų ponų labiausiai patinka ponas Jonavičius. Taip puikiai griežia ir dainuoja, ir toks gražus, ir toks mandagus.

– Bet dabar reikia miegoti, ne apie poną Jonavičių mąstyti, Irusia, – pasakė mamatė, linksmai šypsodama, ir, stipriai pabučiavus mane bei peržegnojus, nuėjo.

Nubudau ir nebegaliu užmigti. Kambaryje šilta ir trošku. Pro langinių mėnulius liejasi sidabrinės šviesos bangos, krisdamos baltais taškais ant grindų. Laikrodis valgomajame muša dvylika. Žvilgterėjau į mamatės lovą, ir man rodos, kad mamatės joje nėra. Žiūriu atsidėjus – tikrai tuščia, nepaliesta. Kame mamatė? Tikriausia vaikščioja patvenkinyje: juk tokia graži mėnesiena. Bet kodėl taip ilgai?

Gal ji labai liūdna... o gal net ir ašarų karolėliai rieda perjos mylimus skruostelius, kaip sekmadienį bažnyčioje per suplikacijas... Taip man sopa mamatės ašaros...

Ūmai galvoje švisterėjo man mintis eiti pas ją. Baisu... naktį, per tiek tamsių kambarių, visiems miegant. Bet noras vis auga – ilgus, baimingas: gal kas pikta nutiko mamatę? Gal įkrito į tvenkinį paslydus? Greičiau, greičiau pas ją!

Iššokau iš lovos, apsivilkau jupele ir basa einu. Bijau neapsakomai, bet stengiuos nurimti. Tat pirmiausia žegnojuos, o paskui mąstau, kad jau po vidurnakčio ir gaidys tikrai bus nugiedojęs, tai ir baidyklių viešpatavimas jau pasibaigęs. Svarbiausia – eiti pamažėliais, nes kai tik imsiu bėgti, – žinau iš prityrimo, – tuojau rodysis, kad kažkas mane veja ir jau jau grobia. Štai valgomasis jau laimingas išeitas. Jau ir salonas, visų kambarių baisiausias. Drebėdama žengiu per slenkstį. Šviesu čia, nors skaityk, bet tai dar blogiau, nes toje blandžioje šviesoje kiekvienas daiktas imas kažkokį keistą pavidalą. Rodos, kad tamsesni kampai pilni kažkokių būtybių. Nežvalgaus niekur į šalis, tik žiūriu tiesiai priešakin į grindis, ir vis ima mane toks begalinis noras bėgti. Bet susivaldau. Priemenėje jau ne taip baugu. Nulipus nuo prieangio laiptų, matau šviesų stuomenį, vaikščiojantį patvenkiny, ir tekina bėgu pas jį.

Krūptelėjo mamatė ir tyliai šūkterėjo, man prie jos pribėgus.

– Tai aš, mamate! Taip man ilgu buvo tavęs... maniau, kad kokia nelaimė... Nepyk, mamate! Aš daugiau niekados...

– Išgąsdinai mane, Irusia. Ir kaipgi čia pykti ant tavęs, vaikeli brangusis! Bet daugiau taip nedaryk. Vaikai turi naktį miegoti, ne bėgioti.

– Aš maniau, kad esi labai nuliūdus, mamate.

– Nesu nuliūdus. Jaučiu laimę neišreiškiamą, linksmybę nepabaigiamą. Žemė ir dangus – jau viena. Tokią naktį amžinybė savo sparnu paliečia žmogaus sielą. Kaipgi gali būti liūdna tokią naktį! Žiūrėk!

Pažvelgiau į tamsų dangų, žvaigždėmis ir mėnesiu žėrintį, paskui į žemę, pasinėrusią sidabrinėje prieblandoje. Kaip gražu! Tą stebuklingąją naktį viskas yra stebuklas. Kiekvienas daiktas gyvena, mąsto ir jaučia, atidengdamas savo sielą. Senas namas pavirto užburtu rūmu balto marmuro kolonomis, miegūstas tvenkinys – slaptinga, aukso kibirkštimis degančia gelme, tamsios eglaitės – vienuolėmis, kukliomis viešpaties tarnaitėmis. Kaip tylu! Girdžiu, kaip gėlės siunčia žvaigždėms savo kvapius atdūsius ir kaip žvaigždės kažką kugžda gėlėms. Girdžiu šnabždant sparnus angelų, nusileidžiančių žemėn sidabriniais mėnesio spinduliais. O viršum visų tų stebuklų lakštingalos giesmė – didžiausias stebuklas – nedrumsdama tylos, galinga banga kyla aukštyn, aukštyn, lig pat mėnesio ir žvaigždžių.

– Kaip gražu, mamate!

– Kaip gaila palikti tuos stebuklus ir eiti į tamsų, troškų kambarį. Skubėkim, Irusia, reikia tau miegoti, ir gali sušalti basa.

– Bet kaip užaugsiu, tai ir aš neisiu anksti gulti tokiomis gražiomis naktimis.

– Gal būsi laimingesnė, Irusia, ir turėsi sielą, kuri svajos drauge su tavim...

* * *

Per pietus tėvelis pasisakė eisiąs į pievas ir kad mes atneštumėm jam tenai pusvakarius.

Kaip čia sulaukti tos pusvakarių valandos? Kas kelias minutes bėgame klausti mamatę, ar tik jau ne laikas, ir pagalios taip įkyrime, kad ji liepia mums paskaityti, tai nepajusime sulaukę.

– Tik ką nors labai juokingo, Irusia. Šiandien juokias saulė, juokias visa žemė, prisidėkime ir mes prie to džiaugsmingo choro.

Ir mamatė parinko iš „*Przyjaciel'io*“ apysakėlę apie „Gaidį Šalaputą ir kovą Šlykštuolį“. Visas trejetas sulipome į didelį raudoną krėslą: aš į vidurį, broliukai iš šonų. Mamatė pažiūrėjo į mus ir tarė šypsodama:

– Atrodot kaip balti paukšteliai raudoname lizdelyje.

Apysakėlė buvo tokia juokinga, kad vos tepaskaičiau, nuolat besijuokdama, broliukų pritariama. Net ir mamatė ėmė juoktis ne tik lūpomis, bet ir tomis savo visados liūdnomis akimis. Ir tikrai nepajutome, kaip atėjo pusvakarių laikas. Mamatė, norėdama pavaišinti visus darbininkus, pritepė su medum daug duonos riekių, kurias įdavė nešti Anei. Pati paėmė puodelį rūgusio pieno, mes – kitus reikiamus daiktus, ir nuėjome.

Diena buvo karšta, saulėta; valandėlėmis nuo vakarų pusės dvelkė švelnutis vėjelis, maloniai vėsindamas įkaitusį veidą. Skaidriai mėlyname danguje tik kai kur baltavo permatomi, keisti debesiai, lyg kažkokio neregėto milžino paukščio plunksnos. Saldžiai kvepėjo balti dobilai, krūvų krūvomis pražydę abipusiai keliuko, o viršum jų linksmai zirzėjo bičių spiečiai. Ore, džiaugsmingai krykšdamos, šmaikščiojo kregždės lyg juodos strėlos. Dar aukščiau, kažkur mėlynoje erdvėje, kaip dangaus varpeliai skambėjo vieversiai. Viskas linksminos, džiaugės, krutėjo, gyveno. Plačiose pievose, lyg milžiniškas dryžas kilimas žaliuojančiose ant Ventos kranto, judėjo žmonių būriai. Gaspadorius, sėdėdamas aukštai ant grėbiamosios, traukė pradalges į ritinius, o paskui ėjo dviejų arklių velkamas stūmėjas, stumdamas ritinius į dideles krūvas, kurias vyrai ir moters krovė į kupstus. Tylios pievos buvo dabar pilnos judėjimo ir garsų. Čarškėjo grėbiamosios dantys, čiuksėjo stūmėjas, sklido bernų, arklius raginančių, šūkavimai, skambėjo juokas.

Grėbliai spindėjo saulėje lyg auksiniai, baltavo marškiniai, margavo įvairiaspalviai sijonai. Šieno kvapas buvo toks stiprus, kad net svaigino.

Iš tolo jau pamatėme prie kupstelio baltuojant tėvelio švarką ir tiesiai ten nuėjome.

Įpėdin mums atėjo dvaro mergos su pusvakariais šeimynai. Gaspadorius, jas pamatęs, sustabdė arklį ir nulipo nuo savo aukštos sėdynės. Tuojau ir visi liovėsi dirbę ir ėmė skirstytis. Ordinarininkai susėdo poromis, o bernai, mergos ir keli samdiniai sudarė didesnį būrį. Tas būrys, bevalgydamas rūgusį pieną su gardžiu šutiniu, taip nusiteikė, kad perdėm buvo girdėti jo garsus juokas. Užtat ordinarininkai sėdėjo tyliai. Kai kuriems vaikai atnešė kažko puodeliuose, kiti išsitraukė iš šieno ėdmenis, kuriuos buvo atsinešę, grįždami po pietų.

– Ką aš matau, – tarė mamatė, žiūrėdama į tuos būrelius, – ir Domeikienė yra.

– Matyt, nusibodo begulint, tai ir atėjo, pramogėlės ieškodama, – atsakė tėvelis.

Darbininkams pavalgius ir pradėjus vėl grėbti, nubėgau pažiūrėti Domeikienės, o paskui mane Nika. Ji grėbė niūniuodama.

– A girdit, koki linksma Domeikienė, sausos duonelės pavalgiusi, čysto vundinelio užgėrusi, – sakė viena moteriškė.

– Kad ir sausa, by tik sava, – atsakė Domeikienė šypsodama.

– Kad ir sausą duonelę valga, ale užtat poni, – atsiliepė kita. – Lig pijtų lovelė, o po pijtų ir netoli nuo lovelės tenueina.

Taip tyčiojos bobos, o Domeikienė nieko nebesakė; grėbė sau toliau niūniuodama, tarsi nieko negirdinti. Bet prisiartino Domeikis ir tarė:

– Vo kas jums darbo? Jūs anos darbo nedirbat. Džiaukitės būdamos pačios tokios darbininkės.

– Kų čia su anoms prasidedi, Domeiki, – pasakė bernas. – Ar nematą, kad pavydelninkės? Pačios norėtų drybsoti par dijnų dijnas, tai ir lo.

– Kad norėtumėm, tai ir drybsotumėm, bene pats mums užgintumia? – tarė viena.

– Na tik, pamėginkitau! Kad vyrs paglaudys, nosaras išlėksi tau pri darbo.

Man buvo malonu, kad bobos gavo, kam tyčiojas iš Domeikienės. Ji tokia gera, nėmaž nepyksta, tik niūniuoja vis šypsodama. Kokia ji graži! Ir skaistus veidelis, visai nenudegintas saulės, ir tiesi noselė, ir akys kaip vosilkos, ilgomis juodomis blakstienomis, ir ploni lyg dvi juodi aksomini virveli antakiai – viskas stebėtina ir gražu. Be skepetėlės ant galvos ji dar gražesnė. Aukso kasos, apsuktos aplink galvą, prisagstytos blizgančių sagų, ant kaklo kybo aukso ir sidabro karoliukai – visa tai taip žiba, tartum kas ant jos bertų kibirkščių saujas.

– Sveika gyva, Domeikiene! – tariau priėjus arčiau.

– Sveiki, paneli ir ponačia, – atsakė ji ir, metus grėblį, pagrobė į glėbį Niką.

Berniukas pasijuto be galo įžeistas.

– Leisk mane! – šaukė, stengdamasis išsiveržti. – Aš jau nebe toks mažas, kad mane ant rankų nešiotų! Leisk!

– Pabučiuok muni, tai leisiu, – juokės Domeikienė.

– Aš nemėgstu bobų bučiuoti! – tarė Nika ir išsprukęs pabėgėjo kelis žingsnius toliau.

Visi ėmė juoktis, o jis pasakė:

– Kad ir boba, bet dėlto labai graži.

– Aš tave pabučiuosiu, Domeikiene! – tariau ir pribėgus pabučiavau tą taip man tinkantį veidą.

Tėvelis, sužinojęs tai, pabarė mane. Sakė, kad tai labai nepadoru esą bėgioti pas dar-

bininkus bučiuotis, ypač su tokia moterim, kaip Dimeikienė, kuri visus savo tinginyste piktinanti.

– Bet kad ji tokia graži... – atsiliepiau nedrąsiai.

– Tai kas? Tai ne jos nuopelnas – ir kad man daugiau to nebebūtų.

Mamatė tylėjo.

Besivartaliojant mums po šieną, mamatė tarė tėveliui:

– Norėčiau jau eiti. Vaikai gali dar pasilikti su Ane.

– Kodėl taip greit? – paklausė tėvelis suerzintu balsu. – Bene skubi pas kokį ligonį, nespėjusį ateiti prieš pietus? Kas tai gali būti per reikalas toks smarkus?

– Jei tau įdomu, galiu pasakyti. Noriu nueiti pas sergančią Banienę ir įkalbėti, kad rytoj važiuotų gydytojo. Vargšė gali mirti be jokios pagalbos. Noriu nueiti greičiau, kad Banys nesakytų esant per vėlu ir negalėsiant prisirengt lig rytojaus.

– Didelė nelaimė, vienu chamu mažiau ar daugiau. Jei pati užmokėsi gydytojui, tai gal ir važiuos.

– Banys gali ir pats užmokėti. Bet kaip dažnai reiktų man – ir kaip skaudu, kad negaliu.

– Na, kartais moki rasti šaltinių... Stebiuos tik, kad taip mažai terūpi tau vaikai.

Mamatė paraudo.

– Jei randu šaltinių, kaip sakai, tai tokių, iš kurių semtis turiu teisės.

– Ir vyras turi teisės reikalauti: primo, kad pasitartumei su juo, sekundo, kad pabūtumei drauge valandėlę, užuot rūpinusis per kiauras dienas savo luošiais, ligotais ir kuprotais. Juk dar neprisižiūrėjai gerai, kaip puikiai eina darbas su grėbiamąja ir stūmėju.

– Mačiau. Labai puikiai. Pabūčiau dar, kad ne Banienė. Be to, ilgai taip žiūrėti į dirbančius žmones, pačiai nieko nedirbant, man kažko drovu. Tu – kas kita, tu prižiūri darbą. O kam aš?

– O tau maloniau svajoti, kur nors vienai vaikščiojant... Tikrai, ne už ūkininko reikėjo tau ištekėti... O gal geriausiai visai ne.

Ir, palikus mus su Ane, mamatė nuėjo.

***

Žiūrėkit, kažkas atvažiuoja! – sušukau, veizėdama į kelią pro sodno tvorą.

– Ar žinai, kas? Tai Levanarda! – linksmai šaukia Nika.

– Levanarda! Bėkim priešais!

Ir, išlindę pro žinomą mums spragą, tekini bėgame priešais atvažiuojantį. Koks džiaugsmas! Išskyrus dėdę Kazį, nėra mums meilesnio svečio už Levanardą. Jis pasakoja mums tokias gražias pasakas, taip domis mūsų reikalais, taip moka su mumis kalbėti. Pribėgus mums, Levanarda stabdo savo širvą Sakalėlį, ir visas trejetas rioglinas į jo vežimėlį, sėsdamies šalia jo ir ant skrynelės su šventaisiais. Labai širdingai pasisveikinus, prasideda gyvas pasikalbėjimas. Levanarda sakos važiuojąs iš šv. Petro iš Varnių, kur jam pavykę parduoti daug šventųjų, be galo mūsų pasiilgęs, ir Sakalėlis pasiilgęs, nes iš Varnių pats pasisukęs mūsų linkui. O mes jam pasakojame įvairias naujienas: kad gavome mažą šunelį Murzą, kad Sierotka atvedusi gražų kumeliuką, kad Jonelis turįs jau ilgus batus su zuikeliais, kad Juozapas vežėjas sugavęs šešką. Ilgai kalbėtis nėra laiko, nes bematant privažiuojame arklidę, ir čia prasideda arklio kinkymo scena, kuri mums visados be galo tinka. Išlipęs iš vežimėlio, Levanarda žegnojas, dėkodamas Dievui laimingai

atkeliavęs, paskui dėkoja arkliui, kad jį atvežė. Bučiuoja jam į aksomines šnerves, glosto kaktą, plakšnoja per sprandą, šluosto, valo, nesiliaudamas jo šnekinęs.

– Sakalėli muna, prieteli myliausis, dieku sveikas muni atvežįs. Par tava eilias kojeles aš siediejau kap kuoks puonc. Tuoli važiavuom, Sakalėli, ale užtat atvažiavuom į Užgirius, pri sava gerų prietelių. Če vaikelia – myli paukštuželia, če puoniteli kap ta dungaus žvaigždeli, če puonelis – narsusis erelis. Unc tau negailias nieką, duod žaliųjų dobilėlių ir auksą avižėlių. Atsilsiesi ir pasisuotinsi.

Sakalėlis klauso, ausis pastatęs, tiesia į savo poną galvą ir taip žiūri, tartum kuo aiškiausiai suprasdamas kiekvieną žodį.

Paskui Levanarda traukia iš kišenės mums lauktuvių: tris dailiai iš medžio išskaptuotus šaukštus, kurių kiekvienas kitaip pagražintas. Tartum kas jam būtų pasakęs, kuo mus labiausiai pradžiugins – valgyti su mediniais šaukštais, kaip šeimyna, tai buvo mūsų svajonė. Ir tuojau pradedame eiti pietų, tais savo šaukšteliais nešini.

Po pietų, visai šeimynai susirinkus dėl šventadienio, Levanarda rodo šventuosius. Nors daug pardavė bekeliaudamas, tačiau yra dar ko žiūrėti. Yra šv. Vincentas su auksuotu arnotu, kairiojoje rankoje turi kryžių, o su dešiniąja laiko nusitvėręs už ilgos čiupros velnią. Velnias juodas kaip anglis, susirietęs, matyt, iš tos baimės ir skausmo, baltas akis išvertęs ir iškišęs liežuvį, raudoną lyg kraujas. Yra šv. Jurgis, kurs, ant balto žirgo sėdėdamas, apsivilkęs žaliu, kvaldaliemeniu kikliku ir geltonomis kelnėmis, duria su ilga ietimi baisų, raudoną slibiną. O šalia jo išsigandusi, rankeles sudėjusi, stovi karalaitė su mėlynais rūbais, su aukso vainiku ant galvos. Yra liūdnai rymančių smūtkelių, erškėčiais vainikuotų, ir daug kitų. Žiūrėtojai neapsakomai grožis, ypač šv. Vincentu, o Juozapas vežėjas perkas jį, nes kaip tik neseniai sapne kažkas jam liepęs pastatyti koplyčėlę. Vienas bernas yra apsižadėjęs prikalti smūtkelį prie seno ąžuolo pakelyje ir renkasi labiausiai tinkamą. Man smūtkeliai tinka, bet į šv. Vincentą bijau žiūrėti, kad sutemus nepamatyčiau to ilgačiuprio kokiame kambario kampe.

Parodęs šventuosius, Levanarda traukias ir knygų: trumpas, drūtas kantičkas, gražiai padarytas maldaknyges ir šiaip knygeles. Ir toms prekėms randas vienas kitas pirkėjas. Mane taip pat ima didelis noras nusipirkti kantičkas, kad galėčiau, atsiskleidus jas, lyg suaugusi mergaitė giedoti giesmes, šeimynos giedamas žiemos vakarais. Ypač tinka man angelo ir velnio pasikalbėjimas, kuriame velnias storu ir žiauriu balsu kreipias į angelą:

Strielbos, armatos, kulkos, granatos,
Perkūnai, žaibai, smertis, klapatai
Ant tavęs!

O angelas plonai ir švelniai jam atsako:

Ne taip yr baisi pekliška mūka,
Kaip yra meili dieviška ranka...

Bet kantičkos brangiai kaštuoja, ir aš neturiu tiek kapitalo. Tat perkuos „Vaikų knygelę“ ir paskui skaitysiu iš jos broliukams ir Žvirbliukams apie Mikę melagį ir Pruncę paukštvanagį.

Sukrovęs atgal savo prekes, Levanarda ima pasakoti šeimynai. Kalba ir apie šv. istorijos bei šventųjų gyvenimų atsitikimus, ir apie tai, ką yra išskaitęs kitose knygose ir pats

begyvendamas prityręs ir sugalvojęs, – viską taip gražiai, sklandžiai taikindamas prie žmogaus gyvenimo ir nurodydamas, kaip kiekvienas turi gyventi. Lyg vanduo teka jo iškalba, o klausytojai klausos, įbedę akis į jo lūpas, ir šnibžda kits kitam:

– Ne, ir kap unc gal tap nupasakoti, nebūdams kunigu!

Be to, Levanarda gauna ir mums daug pasakoti. Brėkštant sodiname jį valgomajame ant kanapos arba alėjoje ant suolo ir, patys atsisėdę greta, prašome sekti pasakas. Ir Levanarda seka vis naujas, vis kitokias ir niekados negali atkartoti seniau papasakotų.

– Kas tave išmokė tiek pasakų? – stebimės.

– Greitasparnis vies munij anų priūži, tumsiasis mišks prišnibždieje, auksą žvaigždeles primirkčioje, – atsako jis.

Rodome Levanardai visą savo ūkį, žaislus, vedame jį į savo namus pas gandro lizdą, sodno gale, kur auga didelės vašoklės. Tai yra vynuogės, kurių mums „ponas gandras“ atvežė lauktuvių iš Afrikos. Levanarda valgo vynuoges, gėris jų skanumu, tartum pats būtų vaikas. Ir tai mums be galo tinka.

Mamatė vaišina Levanarda, bet jis nedaug tevalgo.

– Kam mun rek daug valgyti, kad aš sunki darbą nedirbu, – sako.

Geriausias jam valgis – arbata su pyragu, ir mamatė visuomet jam tiekia to gardumyno. Pagėrus jam arbatą, ateina virėja prašyti jo prie vakarienės, kuriai išvirusi skanios putrelės.

– Dieku, dieku, pupeli, – sako jis juokdamasis, – kap aš dabar valgysiu putrą, kad jau esu prisigierįs arbatelis. Juk pati numaną, kad negal unt puona mužiką svadinti.

Tėvelis mėgsta kartais paerzinti šį tą. Levanardai atvažiavus, visados jo klausia, kodėl jis nevedąs, kad jau seniai esąs laikas, jau jis pražilęs, paskui niekas jo nebenorėsiąs. Perša jam vieną ir kitą mergelę, girdamas jų grožį ir gerumą. Levanarda juokias, sakydamas, kad visos mergelės esančios jam gražios ir geros ir jis visas mylįs, todėl ir negalįs vienos pasirinkti. O kartą be juokų, rimtai pasakė:

– Žanytijs aš niekumet nežanysious. Mata, puoneli, vijnam žmogų skirts tuoks gyvenims, kitam tuoks. Mun ženatvi niera skirta. Iš vijnuos puses veizunt, muna darbs pavuojings, ale būdams vijnc pats, aš tuo pavuojaus nebijau, esu tam pasišventįs ir dirbu. Vo kap tik atsiras pati, vaiką, kad tik būs didelis prisirišims, veiziek, tučtujau aš ir būsu bedrebus dėl sava kaile. Aš tun gera numanau. Bet aš ne tik del tuo. Iš untruos puses veizant, tas muna stuonc ruoduos kap ir aukštesnis. Žinuoms, ir muoterystės stuonc yra švents – juk pats Jiezus Kristus buva vestuviese Galiliejes Kanuo – ale vis, ruoduos, arčiau gyvuolelių. Vo aš, kad ir menks žmuogelis būdams, nemuokyts, vo dėlto, bedruožiniedams sava šventusius, apmisliju anų gyvenimą ir nuoru kap nuors vis arčiau pri anų.

Paviešėjęs dvi dieni, Levanarda važiuoja namo, „pri mamunelės“. Lydime jį lig miško ir nuoširdžiai sveikinamės, prašydami, kad vėl kuo greičiausiai atvažiuotų.

* * *

Koks džiaugsmas! Atvažiavome su mamate į Kalnėnus. Nėra pasaulyje vietos, malonesnės už Kalnėnus. Gyvena čia bočelis, dėdė Kazė, pana Zuzana, pana Pranciška, pana Verusia – visi tokie mylimi. Tik gaila, kad bobutės jau seniai nebėra. Labiausiai mylime linksmąjį, gražųjį, gerąjį dėdę. Vadiname jį „saldžiuoju dėdele“, nes niekados neatvyksta pas mus, neatvežęs saldainių. Mūsų išmanė, dėdė Kazė yra visokios tobulybės idea-

las. Rūpindamasis, kad mums būtų gera Kalnėnuose, jis visokiais būdais stengias mus linksminti. Alpte alpstame iš to dvasios pagavimo, kai dėdė, pašaukęs savo favoritą vižlą, vardu Karo, į vidurį kambario, taria, pakėlęs pirštą:

– *Zdechł pies!*[25]

Karo tiesias ant grindų ir nė nekrustelia. Negyvas, ir gana. O dėdė priėjęs mosuoja su ranka jam prie pat snukio.

– *Przyleciała osa dopsiego nora, bzz...bzz...*[26]

– *Przyleciała sroka do psiego oka*[27], – ir dėdė kutena Karui akį.

Karo atsimerkia nedrąsiai ir tuojau vėl užsimerkia.

– *Przyleciał kruk, w bok stuk, stuk!*[28] – barškina dėdė šuniui į šoną.

Atlekia dar varna prie uodegos ir musė prie ausies, Karo vis guli lyg padvėsęs.

– *Przyleciał wilk!*[29] – smarkiai šaukia dėdė, ir Karo, ūmai pašokęs, ima baisiai loti.

O dėdei atsisėdus pas pianiną, jis lygiai sėdas šalia ant kilimėlio ir pradeda dainuoti. Labiausiai mėgsta valsą „*Nevozvratnoje vremia*“[30]. Iškėlęs galvą, traukia aukščiau ir žemiau be galo jausmingai. Mamatė bėga iš salono, ausis užkimšus, o mes gėrimės kaip koncerte.

Pana Zuzana lepina mus kaip tikroji bobutė. Po kelis kartus per dieną vadžioja mus į vadinamąją „aptečką“, į malonų kambarėlį, kurs mums atrodo kažkokiu užburtu kampeliu ir primena tą pasakos trobelę medauninkų sienomis, šokolado stogu ir cukraus langais. Iš daugybės „aptečkos“ stalčelių ir dėžučių semia pana Zuzana lyg iš gausybės rago įvairiausių skanumynų ir taip mus vaišina, kad kartais mamatė atėjusi gauna mus varyti iš užburtosios trobelės, bijodama, kad tas dažnas jos lankymas liūdnai mums nepasibaigtų.

Ateina pana Pranciška vesti mūsų į daržus, kur nuo pavasario lig rudens ji per kiauras dienas trypsi tarp ežių. Kitąsyk buvo ji čia šeimininkė, kaip dabar pana Zuzana, bet kaip paseno, pavedė jai prižiūrėti daržus, kad turėtų kokio nors darbo. Rūpestingai ir pavydžiai globoja ji tuos savo daržus. Kas juos kritikuoja, tas ją miltinai užgauna, jau geriau tepeikie ją pačią. Pana Pranciška kad ir sena, bet dar tvirta ir vikri, žema, kresna, panašiu į susiraukusį raudoną obuoliuką veidu, iš kurio linksmai žiūri visados šypsančios pilkos akys.

Įdavus mums po pintinėlę, pana Pranciška veda mus pirma į agurkus. Atsargiai praskleidę žiubrius lapus, randame gražių, blizgių, tartum tamsiai žaliu liakieriu nuteptų agurkėlių.

– Gerai žiūrėkit, vaikeliai, – sako pana Pranciška. – Tai gudrūs padarai. Taip moka pasislėpti, kad nepamatysi.

Šalia agurkų šen ir ten gelsvai žali, juokingi, pilvoti arbūzai išriedėjo net į tarpuežį. Negalima pro juos praeiti, meiliai jų nepaglosčius.

– A, tinginiai! Tik kaitintis prieš saulę temoka, – bara arbūzus pana Pranciška.

Paskui einame pas kažkokius nepaprastus cukrinius žirnius, panos Pranciškos tam tyčia mamatei auginamus, ir padedame skinti dideles, storas ankštis. Krapų ir žydinčių aguonų kvapas kutena mums nosis. Įpėdin panai Pranciškai eina palšas, gauruotas bandšunis Ešerys, taip gerai užauklėtas, kad niekados neįkelia kojos į ežę.

---

[25] Padvėsė šuo! (lenk.).
[26] Atskrido vapsva šuniui prie pat nosies (lenk.).
[27] Atskrido šarka šuniui prie pat akies (lenk.).
[28] Atskrido varnas, į šoną stuk, stuk! (lenk.).
[29] Atlėkė vilkas! (lenk.).
[30] „Nesugrąžinami laikai“ (rus.).

Antras favoritas, didelis, pilkas katinas, dažniausiai guli purkuodamas ant aukštai, gašiai paklotos panos Pranciškos lovos, jos kambarėlyje. Tas kambarėlis yra labai malonus: saulėtas, švarus, baltomis sienomis; ant langų žydi raudonos balzaminos, auksinės žibutės ir žaliuoja Jeronimai, ant sienų kabo maišeliai su sėklomis; kitos tebedžiūsta pabertos ant stalo. Tarp Pilkšio ir Ešerio viešpatauja broliška meilė, tačiau ji nekliudo pavydėti vienas antram savo ponios meilės. Kaip tik pana Pranciška pradės glamonėti Ešerį, Pilkšis akimirksniu šoka nuo lovos jai ant peties ir tol limenas, kol ir jam teks mylavimų. O kai ji kartais prakalbins ir paglostys katiną, žiūrėk, šuo jau bededąs savo letenas ant jos kelių ar ant pečių ir bekišąs snukį prie jos veido. Tad nebėra jai kitos išeities, kaip abudu favoritu glamonėti kartu.

Tie meilės išrodymai panai Pranciškai be galo tinka, ir ji tuomet juokiasi laiminga. Pana Pranciška visada linksma, o sulaukus mūsų – dar linksmesnė, nes myli mus ne mažiau už Pilkšį ir Ešerį. Ji tuomet tepyksta, kai kas užgauna jos daržus ar kai dėdė nori įvesti kokią būtiną pataisą tuose daržuose. Ji nemėgsta jokių pataisų ir skundžia dėdę mamatei, baisiai pasipiktinus, nes juk „visados taip buvo ir viso ko buvo, o dabar kažin, kaip čia virs“.

Patys bėgiojame pas paną Pranciškę po kelis kartus, o, be to, dar vieną kartą einame jos lankyti su mamate. Ji jau laukia mūsų, užkaitus savo mažą samovarėlį, ir tuojau vaišina arbata su konfitūromis[41]. Begeriant mums, pasakoja juokingų anekdotų iš praėjusių laikų. Bet mes labiausiai mėgstame klausyti, kaip mamatė buvo maža.

– Palaukit, vaikai, – sako pana Pranciška, – aš jums papasakosiu, kas atsitiko, kai mamatė buvo visiškai mažutė. Bočelis tebebuvo tuomet jaunas, jūsų mamatė neseniai buvo gimusi. Vieną kartą atvažiuoja į Kalnėnus ponas Šemeta ir dar keli kiti ponai. Pamatę, kaip bočelis džiaugias, vaiko sulaukęs, sumanė jie pajuokauti. Bobutė, amžiną atilsį, nesveika būdama, gulėjo tuomet lovoje. Kiti svečiai kalbas su bočeliu salone, o ponas Šemeta tuo tarpu taiso visą štuką. Pareikalavo nuo manęs didelio sėtinio, vystyklų, aš viską pristačiau ir veiziu, kas čia bus. Ištepė tą sėtinį, išdirbo iš tolo panašų į vaiko veidą, paskui suvystė vystyklais kaip vaiką ir papirko auklę, kad, liepus ponui atnešti mažąją panelę, atneštų vaiko vietoj tą sėtinį. Ką jie čia pramanė, mąstau sau, ir, nesitverdama smalsumu, atsistojau pas duris ir žiūriu. Ponas Šemeta, sugrįžęs į saloną, pradėjo sakytis norįs pamatyti bočelio dukterį. O bočelis tuojau liepia atnešti kūdikį į saloną. Bematant ateina auklė, vaiku nešina. Ponai apstoję sveikina bočelį, kad turįs tokią gražią dukrelę, o ponas Šemeta, paėmęs vaiką nuo auklės, supa ant rankų.

– Atsargiai, atsargiai, nepamesk! – šaukia išsigandęs bočelis. Sulig tais žodžiais ponas Šemeta tik takšt! ir paleido suvystytą sėtinį ant žemės. Bočelis kad šoks, kad sušuks nesavu balsu: *Jėzus Marja! zabili mi dziecko!*[31] ir, galvą suspaudęs, vis tebešaukdamas, nubėgo tekinas į savo kambarį ir užsidarė. Mudvi su aukle juokiamės, nesitveriam, o svečiai, taip pat juokais leipdami, nuėjo paskui bočelį. Bet turėjo darbo, kol įtikino, kad tai būta juokų. Bočelis iš pradžios nenorėjo jų nė prisileisti, vis šaukė ir vadino juos galvažudžiais. Tik pamatęs savo akimis sėtinį, tesusiprato.

Ar manot, kad supyko už tokius skaudžius juokus? Nė kiek. Bučiuoti išbučiavo visus svečius iš to džiaugsmo, kad tai netiesa.

Ak, kaip juokiamės, kad bočelis neatskyrė sėtinio nuo mamatės!

– Vargšas, vargšas tėvelis, – gailis mamatė, bet ir ji juokias.

Pana Pranciška dar vis kalba, kol geriame arbatą. Pagaliau taip baigia:

---

[31] Jėzus Marija! užmušė man vaiką! (lenk.)

– Be reikalo, be reikalo ištekėjai, Marinėle. Aš visados sakydavau: nebent už kunigaikščio eik, o kitaip ne. Būtumei sau namie buvus, tai viskas būtų kitaip. Dabar, tarp mudviejų kalbant, daug ko būtų pasakyti apie mūsų namų ūkį...

– Šiame pasaulyje nėra tobulybės, Franucieczko, – atsako mamatė.

– Kad mamatė nebūtų ištekėjus, tai ir mūsų nebūtų, ir pana Pranciška neturėtų ko vaišinti ir laukti – aha! – atsiliepia Nika.

– Matai, koks tu gudrus, Nika! Tiesa, neturėčiau tokių brangių, mielų svetelių. Neturėčiau kam duoti nė dovanėlių, – ir pana Pranciška ima iš komodos ir dalina mums medauninkų širdį, riterį ant arklio ir gaidį, spalvotu liukrumi papuoštus. Kiek tik kartų atvažiuojame į Kalnėnus, ji visados kuo nors mus apdovanoja.

Bet šį kartą ir aš nepasilieku skolinga. Atvežiau panai Pranciškai savo darbo staltiesėlę, panai Verusiai šiltas rankelkas, o panai Zuzanai pagalvėlį adatoms. Kryželiai eina į visas puses, dygsniai kreivi, akelės nelygios, šen ten juoduoja pirštų atspaudai, tačiau visoms trims atrodo, kad tokių gražių darbelių nėra pasaulyje. Jos nešioja juos skersai išilgai po Kalnėnus, rodydamos visiems, grožėdamosios pačios ir reikalaudamos, kad kiti grožėtųs ir stebėtųs mano stebuklingu talentu.

Visai nepanaši į pana Pranciškę yra pana Verusia. Liesa ir blanki, menkos sveikatos, pusaklė, nors ir daug jaunesnė už paną Pranciškę, ji beveik nieko nepajėgia dirbti. Ji tegali nerti, todėl jos sudžiūvusiose rankose amžinai mirga virbalai ir kabo žekė. Jos akių liga palengva žengia pirmyn, ir baisi aklumo šmėkla stovi jau šalia jos. Gal dėl to nabagė visuomet tokia liūdna ir opi. Besisveikindama su mumis, ji verkia iš džiaugsmo, kad mato mus dar kartą; atsisveikindama – iš širdies skausmo, kad gal daugiau nebepamatys. Ji negali mums pirkinėti dovanėlių, nes nė kiek neturi susikrovus pinigų. Tačiau taip pat niekados neišleidžia neapdovanojus. Drebančiomis, išblyškusiomis rankomis ištraukus savo senos komodėlės stalčių, ima iš anksto prirengtus, iš savo daiktų parinktus mažmožius ir duoda kiekvienam. Man kažkokias sageles, kaspinus, karolėlius, kartais gražius skiautelius lėlių rūbams, berniukams – paveikslėlius, dėžutes. Jos sena komodėlė vis eina tuštyn. Bet nepriimti niekaip negalima, nes tas dalinimas tiekia jai didžiausio džiaugsmo.

Pustamsis, liūdnas panos Verusios kambarys nėra, žinoma, mums malonus, ir mes stengiamės kuo greičiausiai iš ten išsprukti. Šviesi ir linksma panos Pranciškos seklytėlė su Pilkšiu ir Ešeriu labiau mus traukia. Užtat mamatė stengias kiek galėdama būti su pana Verusia. Kasdien brėkštant pana Verusia geba kalbėti rožančių. Jei tik nėra svečių, mamatė niekados nepraleidžia nenuėjus drauge pasimelsti. Tose tyliose pavakario valandose mano tebemaža galvelė ima kartais mąstyti, kokia vargšė yra pana Verusia, kaip baisu jai bus visiškai apakus. Atmintyje kyla jos meilė, jos stengimos patiekti mums džiaugsmo. Graudu man randas. Dėkingumu ir gailesiu tvinksta siela. Bėgu pas paną Zuzaną, prašau jos paskolinti rožančių ir, tylitelaičiai įėjus į panos Verusios kambarėlį, imu drauge melstis. „Teesie tavo valia! Teesie tavo valia! – ašaromis patilžusiu balsu kartoja senelė, ir aš gerai suprantu, kad ji šią valandą mąsto apie savo akis ir aukoja jas Kristui. Bet netikiu, kad gerojo Dievulio valia būtų tokia baisi ir apakintų vargšę senutę. Po kiekvieno poterio iš pat širdies gilumos pridedu: „Dieve, duok, kad pana Verusia neapaktų!“ Ateina man į atmintį ir žinomi jau man žodžiai: „Prašykite, ir bus jums duota“, ir tai, kad pana Verusia tokia gera, tai bausti Dievas jos neturi už ką, ir kad ji neturi nei mylimosios mamatės, nei dukrelės, taip mylinčios ją, kaip aš savo mamatę, – argi Dievas atimtų nuo jos dar ir akis? Ne, nepadarys to gerasis Dievulis.

Vienas tik žmogus Kalnėnuose nelepina mūsų ir nesistengia mums įtikti. Tai bočelis. Nėra jis mums piktas, nevaržo mūsų, tik mumis nesirūpina. Rytą bučiuojame jam ranką labai dienai, paskui – dėkodami už pusryčius, paskui už pietus, vakarais – labai nakčiai; retkarčiais liepia jis mums pasakyti eiles, kartais duoda kokią knygelę – ir viskas. To nepaisydami, mylime ir bočelį, labiausiai už tai, kad mus juokina. Tinka mums žiūrėti, kaip jis, pavalgęs pusryčius, su savo turkišku šlafroku, aukštas, apstus, visai nusiskutęs, juodais žilstančiais plaukais, sušukuotais į kuodą, su gilia raukšle tarp antakių, vaikščioja po didelį Kalnėnų saloną, kalbėdamas rytmetinius poterius. Ant kiekvieno lango padėta maldaknygė, ir bočelis meldžias paeiliui iš kiekvienos. Meldžias pusbalsiu, valandomis visai nutildamas, valandomis kai kuriuos žodžius garsiai ištardamas, vis vaikščiodamas, tik retkarčiais klaupias trumpai valandėlei, atsigręžęs į tą pusę, kurioje yra bažnyčia.

Maldos trunka ilgokai; pasibaigus joms, nebetoli ir pietūs. Tuomet bočelis skubiai eina į savo kambarį rėdytis. Mėgsta dėvėti švariai ir gašiai. Dedas baltą apikaklę, krakmolintą krūtinę, velkas ilgu švarku, statos kuodą. Taip pasipuošęs, su lazda vienoje rankoje ir su didinamuoju stikleliu antroje, eina apžiūrėti ūkio. To žiūrėjimo pradžia ir pabaiga yra arklidė. Bočelis labai mėgsta arklius ir turi gražių. Įėjęs į arklidę, eina pas kiekvieną pravarinę, – bet ne per arti, kad arklys neįspirtų, – žiūri per stiklelį, skaito arklius. Jei visos pravarinės užimtos, patenkintas kalbina vežėją.

– Ar visi arkliai sveiki, Jonai?

– Sveiki, poneli, kaip ridika.

– Tai gerį, gerį, dūšele, šerk, nesigailėk, kad nesulystų.

Bet jei kokia vieta pasirodo tuščia, ypač ta, kur stovi favoritė Bebecha, bočelis suerzintas klausia vežėją:

– Kame Bebecha?

– Į melnyčią išėjo, poneli.

– Į melnyčią, į melnyčią... Vis į tą melnyčią. Nuvarys man geriausią kumelę.

Nors malūnas čia pat, už daržinės, apypiktis eina iš arklidės į sodną, balsu kalbėdamas pats su savim, kaip tas Kazė netaupąs arklių, kas tai esąs per ūkis. Tačiau, kol nueina lig pusės didelio kiemo, blogas ūpas jau pranykęs, veidas giedrijas. Jei veža šieną, tai, paėjėjęs daržinės linkui ir sutikęs vežimą, stabdo jį.

– Palauk, dūšele. Reik paveizėti, ar sausas šienas.

Vežimui sustojus, kiša į šieną savo lazdą ir, pasukinėjęs ją, sako:

– Sausas, sausas, geras. Vežkit, dūšele.

Paskui eina į sodną ir vaikščioja, kol liokajus atbėgęs praneša pietus esant ant stalo.

Po pietų bočelis eina į savo miegamąjį pagulėti valandėlę. Tas kambarys greta valgomojo, ir jo durys pravertos, tad mes neiname dar niekur, bet atsisėdę klausomės. Tuojau prasidės juokingas dalykas: bočelis ims dainuoti rečitatyvu keletą kokių nors žodžių. Jie visados reiškia tai, kas jam tą dieną įstrigo į širdį. „Ką čia šiandien padainuos?“ – mąstome. Ir tuojau pat girdime:

– *Daniłowicz gałgan, Daniło-o-wicz ga-ał-gan, Daniłowiczuu-ki ga-ał-ga-a-niu-u-ki-i!*[32]

Gerai numanau, kodėl bočelis šiandien pasirinko tuos žodžius. Per pietus dėdė Kazė pasakojo, kad vienas mūsų tolimesnis dėdė, Danilovičius, pardavęs už gerus pinigus arklį nesveikų kojų. Bočelis buvo labai pasipiktinęs, dėl to dabar taip ir dainuoja. Kadangi tie gentys neretai duoda bočeliui progos piktintis, tai ir ta daina dažnai esti kartojama.

[32] Danilovičius nedorėlis, Danilovičius nedorėlis, Danilovičiukai nedorėliukai! (lenk.).

O vakar buvo kitokia. Per pusryčius dėdė pastebėjo, kad Jonelis esąs labai panašus į bočelį. Iš karto rodės, kad bočeliui tai visai neįdomu, bet kai paskui žaidėm kieme, bočelis, eidamas „apžiūrėti ūkio“, sustojo ir atsidėjęs ėmė žiūrėti į Jonelį per stikliuką.

– Taip, taip, gražus berniukas, gražus. Panašus į mane, panašus. *Ale tłusty, oho, ho! Tłusty!*[33] – kalbėjo pats sau.

Ir, atsigulęs po pietų, ėmė dainuoti:

– *Zając tłusty, zda się do kapusty!*[34]

Snusterėjęs bočelis visą laiką lig vėlyvo vakaro sėdi, įsikasęs į knygas. Bet dažnai jį trukdo. Ateina liokajus ir praneša žmogų atėjus su reikalu. Tuomet bočelis susiraukęs eina į kredensinį kambarį, per visą kelią murmėdamas, kad jam neduodą ramybės, niekados neleidžią paskaityti, ir įėjęs kuo meiliausiai klausia:

– Ką pasakysi, dūšele?

Vienas nori lentų grabui, kitas rugių sėklai, trečias pritrūko duonelės. Bočelis kantriai klauso jų ilgų kalbų, duoda įsakymą visus patenkinti, o pats grįžta prie knygų.

Knygų bočelis turi visą aibę. Jis labai protingas, viską žino, viską atmena. Ir dar juokingiau, kad jis yra kartu lyg mažas vaikas, dar mažesnis už mane. Manęs niekas negalėtų taip apgauti, kaip jį neseniai apgavo tėvelis. Atvažiavo bočelis pas mus su trejetu arklių. Išvažiuojant tėvelis liepė vieną arklį palikti arklidėje. Sėsdamasis į briką, bočelis pažiūrėjo į arklius ir tarė:

– *Dziwna rzecz!*[35] Rodės man, kad atvažiavau su trejetu.

Ir taip nuvažiavo namo, įsitikinęs, kad trečiasis arklys jam buvo pasivaidenęs. Arba kaip pernai buvo su Atamanu. Bevažiuojant dėdei Kazei su gražiausiuoju arkliu Atamanu, arklys apsirgo. Dėdė paliko jį pas veterinorių Telšiuose, o kad bočelis be reikalo nesiirituotų, liepė į jo vietą arklidėje pastatyti paprastą darbinį arklį tokio pat bėro plauko. Atamanas išbuvo dvi savaiti Telšiuose, per visą tą laiką bočelis kasdien vaikščiojo į arklidę ir nepastebėjo apgaulės.

Bočeliui viską galima įkalbėti. Kad kartais, beviešint jam pas mus, tėvelis nori jį ilgiau užlaikyti, liepus jam arklius kinkyti, sako:

– Šiandien nepatarčiau važiuoti. Bus audra.

– Sakai, bus audra? – klausia bočelis ir neramus eina nuo vieno lango pas kitą, paskui į kiemą žiūrėti į dangų. Ir nors danguje nematyti nė vieno debesėlio, jau bijo ir laukia audros. Paskui šaukia vežėją ir klausia jo nuomonės apie važiavimą.

– Baugu važiuoti, ponali, – sako vežėjas, tėvelio pamokytas. – Bus griaustinis, debesys kilst.

Bočelis pasilieka. Tokia istorija kai kada yra kartojama per kelias dienas paeiliui. Ir juokingiausia tai, kad, audrai neatėjus, bočelis neturi jokios pretenzijos nei prie tėvelio, nei prie vežėjo. Tėvelis aiškina jam, kad audra praėjusi pro šalį, o bočelis visai tuo tenkinas ir rytojaus dieną vėl tiki.

O kaip bočelis pyksta, tai reikia plyšti juokais. Šįryt po pusryčių Mykolas, liokajus, betvarkydamas kabinetą, išvertė buteliuką rašalo ir apliejo knygą. Bočeliui buvo tai baisus smūgis, nes kiekviena knyga jam šventenybė.

---

[33] Bet rubuilis, oho, ho! Rubuilis! (lenk.)

[34] Rubuilis zuikis kopūstienei tinka! (lenk.).

[35] Keistas dalykas! (lenk.).

– *Cała książka na nic!*[36] – sušuko bočelis ir, nuožmiai suraukęs kaktą, vis kartodamas tuos žodžius, bėgte nubėgo į miegamąjį, užsidarė ir, nesiliaudamas greit vaikščiojęs, barė Mykolą kokias dešimtį minučių. Paskui nutilo ir išėjo į valgomąjį jai visiškai ramus.

Čia pirmas sutiktas asmuo buvo kaip tik Mykolas. Nė žodžio jam nepasakęs, bočelis jau buvo beeinąs toliau, bet Mykolas, priėjęs ir bučiuodamas jam ranką, tarė:

– Dovanokit, ponali, juk aš netyčioms.

– Žinau, žinau, dūšele. Kitą kartą būk atsargesnis, – atsakė bočelis ir nuėjo žiūrėti, ar labai nukentėjo knyga. Baigiant valgyti pietus, bočelis liepė man padeklamuoti. Kaip tik neseniai buvau išmokusi įžangą į „*Pan Tadeusz*“[37], tat pradėjau: *Litwo, ojczyzno moja! Ty jesteś jak zdrowe*...[38] ir, nė karto nepaklydusi, pasakiau keliasdešimt eilučių. Bočeliui labai patiko. Pagyręs pasivadino mane į kabinetą ir davė mažą, ketvirtainę, seną, žalsvu apdaru knygutę.

– Štai duodu tau trumpą Lietuvos istoriją. Kaip tik tinka tau. Veizėk, gerbk ją, atvažiavęs pas jus, visados kontroliuosiu, kaip ji atrodo. Mokykis išjos atsidėjusi, aš egzaminuosiu, turėsi be klaidos man atsakinėti. Kiekvienas žmogus turi gerai žinoti savo šalies istoriją.

Pabučiavau bočeliui ranką ir, praskleidus lapelį, pamačiau žodį „Kukuvoitis“. Nusijuokiau.

– Koks juokingas vardas Kukuvoitis! – nusistebėjau.

Bočelis suraukė kaktą.

– Kas čia juokinga? Tik kvailiui viskas juokinga. Išmintingas ir doras žmogus turi kalbėti ir mąstyti apie savo protėvius su didžiausia pagarba. Jei juoksies, aš būsiu priverstas atimti knygelę.

– Aš nesijuoksiu, bočeli... Aš taip tik, iš pradžios... – teisinaus sugėdinta.

Knygelė atrodė man dabar kažkoks šventas daiktas. Su didžiausia pagarba apvyniojus ją su popierių, įdėjau į mūsų valizą, mąstydama kad, sugrįžus namo, tuojau imsiu mokytis apie tuos savo garsiuosius protėvius.

Bočelis be galo mėgsta saldainius. Bet niekados pats nesiperka. Vaišinamas vieną kitą teima, bet kai, esant jam pas mus, mamatė padeda jo kambaryje dėžutę lyg iš netyčių, per vieną dieną beveik ją ištuština. Jis nemėgsta valgyti saldainių ne tik kitiems matant, bet ir pats valgydamas apsimeta nematąs. Iš tikro negalima tvertis nesijuokus, matant, ką bočelis kartais daro. Retkarčiais, kai stalas paruoštas vakarienei, bet nėra dar samovaro ir valgomasis tuščias, bočelis pats vienas vaikščioja aplink stalą, sudėjęs užpakalyje rankas ir smailiai žiūrėdamas į stovinčią ant stalo cukrinę. Apėjęs kelis kartus, artinas atbulas prie stalo ir užsimerkęs siekia su ranka į cukrinę. Sučiupęs gabalėlį cukraus, skubinai kiša jį į burną ir atsimerkęs vėl vaikščioja, lig sučiulpia. Paskui vėl kartoja tą pačią sceną, kol Mykolas įeina su samovaru.

Atkalbėjus rožančių su Verusia, mamatė eina į saloną, saulėlydžio aukso užpiltą, ir sėdas už pianino. Pirmiems akordams suskambėjus, ateina bočelis ir smenga į didelį fotelį salono kampe; atbėgame mes su dėde ir drauge užimame vietą kanapoje; tylitelaičiai, it šešėlis, slenka pana Verusia ir sėdas ant kėdelės čia pat prie durų, sunėrus blankias rankas ant savo tamsaus rūbo. Mamatė groja aštuntąją Bethoveno sonatą, bočelio

[36] Visa knyga niekais! (lenk.).

[37] „Poną Tadą“ (lenk.).

[38] Tėvynė Lietuva, mielesnė ui sveikatą! (lenk. – V. Mykolaičio-Putino vert.). Adomo Mickevičiaus poemos „Ponas Tadas“ pirma eilutė.

mėgstamąją pjesę. Rodos man, kad ne tik mes, bet viskas tame salone klauso tos įstabios muzikos: ir seni, sunkūs baldai, ir didžiulės dygliuotos agavos, ir eilė portretų ant sienų. Kai kurie nyksta jau prieblandoje, kiti, nušviesti paskutiniųjų gęstančių saulėlydžių atspindžių, atrodo gyvi. Štai, kaip linksmai šypso gražusis juodakis, aukštakaktis prabočius, kurs man taip tinka! Kaip puikiai raudonuoja po deimantinėmis sagomis užsegtas kuntušas! O ten, pas duris, baisioji prabobutė su žalsvu rūbu linkčioja savo aukštai, keistai nufrizuotą galvą. Aš visados jos bijojau ir dabar išsigandus merkiu akis.

Jau mirė paskutiniai gilūs sonatos akordai, o jų aidai dar tebeverkia dideliame salone. Valandėlę visi tylime. Paskui bočelis sako:

– Dabar padainuokit, vaikai.

Artinamės pas pianiną ir, mamatės bei dėdės padedami, dainuojame:

Z ponad lasu, z ponad, cmury,
Na dolinę sioła
Krak się spuścił czaronpióry.
Na żer dziatwę woła...[39]

Pana Verusia savo kertelėje tyliai dūsauja ir ašaras šluosto. Ta daina užgauna jos širdies žaizdą, primindama jaunikį. Išsivedė ponaičiai jį muštis *za ojczyznę*[40] – ir jis nebesugrįžo. Tvirtas, jaunas ir mylimas krito miške po pušimi su peršauta krūtine. Bet tai buvo jau taip seniai, ir brangiojo bernelio asmuo paliko jau toks žydras, kad atsiminimas nebedrasko žaizdos, tik kvepia kažkokios džiaugsmingos rezignacijos.

– Neblogai, neblogai, – giria bočelis, – gryni balseliai. Dabar „*Tam na błoniu*“.

Tam na błoniu błyszczy kwiecie,
Stoi ułan na pikiecie,
A dziewczyna, jak malina,
Niesie koszyk róż[41].

Tą dainelę pats bočelis mums pritaria, o pabaigus liepia dainuoti „Birutę“.

– Ant marių krašto, Palangos miestely... – traukiame savo plonais balseliais, vėl bočelio pritariami.

Bočelis mėgsta žemaitiškai kalbėti, su tarnais niekados kitaip nekalba. Turi savo bibliotekoje vyskupo Valančiauskio, savo bičiulio, knygų su jo paties parašais, dažnai varto *Žemaičių vyskupystę* ir sako:

– *Starożytny język. Bogaty język*[42]. Kad būčiau jaunesnis, imčiau ją studijuoti nuodugniai, nuo pat sanskrito.

Tuo tarpu salonas vis labiau nerias į tamsą. Portretų vietoje ant baltų sienų juoduoja dideli keturkampiai, ir rodos, kad visi tie prabočiai nuėjo jau gulti. Tik pas pat pianiną

---

[39] Iš už miško, iš padangių
Slėnyje plačiajam,
Juodas varnas nusileido,
Vaikučius lest šaukia... (lenk.).

[40] Už tėvynę (lenk.).

[41] Žydi gėlės, pieva klosto,
Stovi ten ulonas poste,
O mergelė kaip uogelė
Neša krepšį rožių (lenk.).

[42] Senoviška kalba. Turtinga kalba (lenk.).

baltas prabobutės anglės stuomuo tartum nori išeiti iš rėmų. Mylių tą gražiąją ponią šviesiais plaukais ir pailgomis, liūdnomis, juodomis akimis – kaip mamatės ir Nikos. Jos grakščios lūpelės kažkuo nepatenkintos – tartum ji apsivylusi, tartum viskas čia jai, kaip ir mamatei, nuobodžios žemės dainos. Rodos, tuojau pravers ji tas lūpeles ir tars, kaip mamatė, tik angliškai: *Ach, na tym świecie śmierć wszystko zmiecie...* Ir vardas jos, kaip mamatės, – Mery. Žiūrėdama į ją, dažnai klausiu: kaip prabobutė Mery galėjo taip padaryti? Atvažiavo pas ją tas puikusis ponas su raudonu kuntušu, deimantais spindįs, ir ji, viską palikus, nukeliavo su juo į tolimą, į nežinomą šalį. Gal dėl to paskui jos juodos akys taip nuliūdo, o grakščios lūpelės taip atkaro? Nakčiai užviešpatavus, išeina ji iš savo rėmų, išsiveda mylimąjį brolį, šarvais apkaustytą, kurio portretą pasiėmė, keliaudama į Žemaičius, ir vaikščioja drauge su juo po saloną, jo pasakojimų apie užjūrių tėvynę beklausydama, gimtinės kalbos garsais besigėrėdama. Paskui eina į priemenę, kur stovi mahoninė jos kraičio skrynia, ir, atidariusi ją be rakto, ima savo sidabru apdarytą maldaknygę pageltusiais nuo senatvės lapeliais ir grįžta atgal į saloną melstis. Rodos man, kad kada nors pranyks ta knyga iš skrynios. Ir kartais prašau mamatės ją pažiūrėti. Bet, atvožusios sunkių skrynios viršų, visados randame ją savo vietoje.

Mamatė dar kažką groja. Salonas vis eina tamsyn. Man randas nejauku, traukia į šviesų, linksmą kambarį. Kalnėnų salonas man net ir dieną klaikus. Tad labai džiaugiuos, kai Mykolas, pasirodęs tarpduryje, praneša:

– Arbata paduota.

* * *

Važiuojame į panelės Paulinos vestuves, į kleboniją. Mamatė bus svočia, aš – pamergė. Net ir Niką pakvietė panelė Paulina į brolius, ir būtinai ulonu pasirėdžiusį. Mamatė ir tėvelis nenorėjo, kad mudu važiuotume, nes vaikams geriausia esą name, bet, panelės Paulinos labai prašomi, sutiko. O mudu patys nežinome, kaip bedžiaugtis. Tik Nika gailavo, kad bažnyčioje nemovima kepurėmis ir jis negalėsiąs pasipuošti savo puikiuoju kiveriu su kuodu. Bet tėvelis sako, kad kiverį galima esą labai gražiai laikyti rankoje, ir parodė, kokiu būdu. Man mamatė liepė apsivilkti gražiausia – balta, raudonais aksominiais žirniais – jupele, o pati apsirėdė su savo melsvu šilkiniu rūbu, kurs jai taip tinka.

Tėvelis nevažiuoja. Sako: arba vestuvės *comme il faut*[43], arba grynų „peizanų“, o tokia draugija, kokia ten būsianti, per daug erzinanti nervus.

Vestuvės prasidėjo ne, kaip paprasta mūsų krašte, iš vakaro, bet pačią jungtuvių dieną, nes mužikiškų pintuvių vakaro ceremonijų jaunoji nenorėjo. Ir jos, ir jaunojo šeimynos buvo bajorai, tad vestuvės turėjo būti poniškos. Dėl to ir jungtuvės ketino būti ne rytą, kaip pas mužikus, bet vakare.

Atvažiavę radome klebonijos kambarius jau pilnus svečių. Viename salono gale sėdėjo jaunų vyrų būrelis. Tai buvo jaunasis su savo palydovais. Visi gašiai apsirėdę, su juodais ilgais švarkais, išskyrus vieną su valdininko uniforma, kurs, kaip paskui pasirodė, buvo pašto viršininkas ir atvažiavo kaip piršlys. Man labiausiai rūpėjo, kuris jų jaunasis. Žinoma, gražiausias. Ir, pažiūrėjus į visus, nusprendžiau, kad tai ne kas kitas, tik tas blondinas ilga čiupra, ant kaktos nudribusia, ir su aukso pensnė. Bet kaip pasijutau apsivylusi, kai klebonas, pasodinęs mamatę kanapoje, ėmė rekomenduoti jai tuos ponus! Pasirodė, kad jaunasis visų bjauriausias, toks bjaurus, kad niekaip negalėjau suprasti,

[43] Kaip reikia (pranc).

kaip panelė Paulina gali imtis tokį vyrą. Neaukštas, kresnas, nemitrus, raudono, tartum nulupto veido, retais rausvais ūseliais ir apskritomis, kaip pelėdos, gelsvomis akimis.

– Rekomenduoju jaunąjį, – sakė juokdamasis klebonas. – Kaip tamsta matai, *nie Apollo i prochu nie wymyśli, nie wymyśli*[44].

Tokia rekomendacija nėmaž neužgavo jaunojo. Jis irgi linksmai juokės.

– Mamate, kaip aš vesiu tokią baidyklę? – tariau mamatei į ausį, jaunajam atsitolinus.

Blondinas su pensnė pasirodė esąs jaunojo brolis, vaistininkas. Buvo dar ir antras vaistininkas, ir gelžkelio valdininkas – vis jaunojo broliai ir pusbroliai. Kiekvienas, bučiuodamas mamatei ranką, sakė: *przyjemnie poznać*[45] ir ėjo atgal į savo kampą.

Panelės buvo labai pasipuošusios. Turėjo dirbtines gėles plaukuose ir ant krūtinės, ant rankų žiedus ir apyrankes, ausyse auskarus, ant kaklo karolius ir sagas. Viena, iš Rygos atvažiavusi, laikė rankoje vėduoklę.

Jaunosios nebuvo salone, ji dar teberėdės, ir mamatė, būdama svočia, turėjo jai padėti. Dviejų jaunosios seserų vedama, nuėjo ji į jos kambarį, o aš nubėgau paskui. Panelė Paulina su baltu uodegotu rūbu sėdėjo prieš veidrodį, laukdama, kol jai prisegs veliumą.

– Ką, ponitėle, ar labai gražus mano jaunasis? – paklausė ji mamatę.

– Gražumas tai juk dar ne viskas, – atsakė mamatė.

– *Dać pokój!*[46] Kad jis nė pakalbėti gražiai nemoka. *Jak ten że mówił: ani z głowy, ani z mowy, ani do tańca, ani do różańca*[47].

– Tai kodėl eini už jo, Paulinėle?

– Te! Durnas tai durnas, *ale do gospodarki chytry*[48]. Negeria, kortomis nelošia ir turtingas.

– Apie turtingumą ką jau ir besakysi, – atsiliepė sesuo.

– Tokį dvarą tur paėmęs nuo grafo ant rendos, *a szek jeszcze i swoja ma niemała fortuna*[49]. Mudvi nė viena taip neištekėjom, už tokio bagočiaus.

– *Ja to juz najlepiaj moga dla pani powiedzieć,* – tarė antroji, – *bo szek z Pawlinką jechalim na oglądowiny*[50]. Šešiasdešimt karvių stovi abarėse, ir kokios karvės! Tešmenys kaip viedrai. Staininiai arkliai, kožnas po du šimtu, *jak słońca jasna*[51]. O grūdų svirne, o patalynės, o mėsos – pilni pašaliai visokios naudos. *Że piękne pokoi, wszystki szpalerami wyklejona*[52].

Jos dideliame veide atsimušė dvasios pagavimas.

– *Toż to,* – tarė jaunoji, – *dobrze opatrzylim, obeszlim wszystkie konty. Tylko, zdaje sia, jedz, pij i panuj*[53]. O ar tamsta manai, kad čia pyragai? *Z ciotko czesami i bardzo popstrykamisia. Wiedomo, ona tu pani. Czesami tak serce podje, że boże ratuj. Mnie już nadojadło*[54].

---

[44] Ne Apolonas ir parako neišgalvos, neišgalvos (lenk.).
[45] Malonu susipažinti (lenk.).
[46] Gana jau, gana! (lenk.).
[47] Kaip sakoma: nei prie pečio, nei prie svečio (lenk.).
[48] Bet apsukrus ūkininkas (lenk. žarg.).
[49] O juk ir savo turi nemaža turto (lenk. žarg.).
[50] Aš tai jau geriausiai galiu poniai pasakyti, nes su Paulinka važiavome žvanguose (lenk. žarg.).
[51] Kaip iš pieno plaukę (lenk. žarg.).
[52] O kambarių gražumas, visi apmušalais išklijuoti (lenk. žarg.).
[53] Taigi, gerai apžiūrėjome, apėjome visus kampus. Rodos, tiktai valgyk, gerk ir karaliauk (lenk. žarg.).
[54] Su teta kartais gerokai susikivirčijame. Žinoma, čia ji ponia. Kartais taip širdį užduoda, kad Dieve sergėk. Man jau įgriso (lenk. žarg.)

– Ten tai jau jokios ponios neturėsi ant savo galvos, nei motinos, nei sesers, nei brolio – ničnieko. Pati viena ponia, – tarė pirmoji sesuo.

– Bet juk ne tas vienas jaunikis pasaulyje, – pasakė mamatė. – Sulauktumei tokio, kurs tau patiktų.

– *Słuchać!*[55] Ką ten sulauksi! Juk daug piršos, o kas iš to? Už mužiko eiti nenoriu; už bajoro, *co już zupełnie zmieszkawszy sia, znowu nie chcem*[56]; imk vėl tokį, kur ne tur žemės – *posag wypuści i rob, co nie robiwszy*[57].

– Neduok Dieve! – tarė antroji sesuo. – Juk manasis, rods, jau ir gražus, ir mokytas, iš tolo mat nebuvo kaip apžiūrėti viso ko gerai, patiko man, na, ir nuėjau. Ir kas iš to? Savo dalį kaip į vandenį įmečiau, nusigyvenom, dabar tik vargstam, ir gana. Kas man dabar iš to gražumo? Nei su juo skolas išmokėsi, nei pavalgysi.

– *Ale że taki hadki, taki hadki... Jak pomyślisz człowiek, że idziesz za takiego straszydła, to aż serca gniewa sia*[58], – tarė jaunoji.

– *A ty nie myśli o jego straszności, ale o jego kieszeni*[59].

– Priprasi, nebijok! *Wierz mną, Pawlinka*[60]. Ir prie gražaus priprasi, ir prie bjauraus priprasi. *Potem wszystko równo – mąż do mąż*[61].

– Ir dar geriau, kad durnius – savo proto neturėdamas, tavęs klausys. *Jak dła niego powiesz, tak zrobi, bo widno, że bez końca wkochawszy sia*[62].

– *No, i familja nie byjaka, nie do jakich pristaków wejdą, wszystko uczone ludzi. Rodzony brat – aptekarz, nierodzony – aptekarz, drugi – ksiondz, siostra ivyszedszy za naczelnika stancji*[63].

– *Toż to. Pani bendziesz i dość*[64]. O jei kuomet ir teks paverkti, bus su kuo ašaras nusišluostyti. Plikiui tai bėda, o kad turi kišenėj, visi vargai lengvai pakeliami. *Jak są pobrzękaczy, są i posługaczy*[65].

– Žinai, Paulinėle, – tarė mamatė, – jau visai nebenoriu būti tavo svočia. Gal katra tavo seserų mane užvaduotų. Nenoriu dalyvauti tokiame sakramento profanavime. Prisieksi mylėti ir būti ištikima, o bjauriesi juo ir eini tiktai dėl jo turto.

Panelė Paulina pašoko iš vietos.

– Neduok tu Dieve! Ponitėle, juk padarytumei man gėdą visam amžiui! Nebijok, ponitėle, aš būsiu jam gera pati. Bus ir apsiūtas, ir apskalbtas, ir pavalgęs. Ko jam betruks? Trumpai laikysiu, taip ir reik tokiam. Manęs klausydams nesigailės, – sakė, mamatės rankas bučiuodama.

– Paulinėle, – tarė mamatė, – geriau pasišalinti nuo pat altoriaus, negu prikalti save visam gyvenimui prie nemylimo žmogaus.

Sesers net rankomis suplojo.

---

[55] Klausyk! (lenk. žarg.).
[56] Kuris jau visiškai nusigyvenęs, vėl nenoriu (lenk. žarg.).
[57] Pasogą išleis, ir ką paskui beveiksi (lenk. žarg.).
[58] Bet juk toks bjaurus, toks bjaurus... Kai pagalvoji žmogus, kad eini už tokio baidyklės, tai net širdis pyksta (lenk. žarg.).
[59] O tu negalvok apie jo bjaurumą, bet apie jo kišenę (lenk. žarg.).
[60] Tikėk manimi, Paulinka (lenk. žarg.).
[61] Paskui vis tiek pat – vyras, ir gana (lenk. žarg.).
[62] Kaip jam pasakysi, taip darys, nes matyti, kad be galo įsimylėjęs (lenk. žarg.).
[63] Na, ir giminė ne bet kokia, ne tarp kokių prasčiokų pakliūsiu, vis mokyti žmonės. Brolis vaistininkas, pusbrolis – vaistininkas, kitas – kunigas, sesuo ištekėjusi už stoties viršininko (lenk. žarg.).
[64] Taigi. Ponia būsi, ir tiek (lenk. žarg.).
[65] „Turėsi pinigų, atsiras ir draugų“ (lenk. žarg.).

– Ponitėle, ką tamsta kalbi! Svečiai suvažiavę, pietūs paruošti, *wszystko co przygotowana!*[66] – Tai būtų *szkandał! Dosić, dosić! Zrujnować cała wesela!*[67]

– Ne, ponitėle, negriausiu. *Przywykna. A bo pani – pani benda i dość*[68].

Mamatė jau nieko nebesakė. Dėstė balto veliumo raukšles, segė batisto gėlių vainiką, bet žiūrėjo kažkur pro šalį, pro viską, kas buvo aplinkui, tartum jos siela būtų nulėkusi per šimtą mylių nuo tų šnekančių moterų ir visų tų vestuvių.

Netrukus panelės Paulinos tualetas buvo pabaigtas. Lengvas jaunosios apdaras nelabai pritiko prie sunkaus panelės Paulinos stuomens ir prie jos raudonskruosčio veido stambiais brėžiais. Su savo paprastais naminiais drabužiais atrodydavo ji daug gražiau nekaip su tuo pretenzingu rūbu blogai sukirpta uodega, kuri lyg šluostukas juokingai vilkos užpakalyje. Nuėjome į saloną, ir aš bei antra pamergė, taip pat maža mergaitė, ėmėme segioti visiems ponams baltas kokardėles su mirtos šakelėmis. Rūtą panelė Paulina išmetė iš vestuvių apeigų, kad nebūtų *jak u prostaków*[69]. Išimtis tebuvo padaryta mažučiam rūtų vainikėliui, kūrį mamatė įsegė jai tarp veliumo raukšlių ir be kurio ir jungtuvės, rodos, nebūtų buvusios tikros. Mudviem besirengiant segioti, priėjo jaunasis. Jo raudonas veidas buvo tvinte patvinęs begaliniu džiaugsmu ir neapsakomu pasitenkinimu savim.

– *A ci dła mnie przyszpilicie?*[70] – paklausė.

O prisegus vis žiūrėjo į kokardėlę savo pelėdos akimis, tartum būtų gavęs kokį brangiausią ordiną.

Tuo tarpu subrėško, ir laikas buvo eiti į bažnyčią. Sesers ir tetos užsipuolė ant klebono, kad palaimintų jaunuosius, nes tėvų jaunoji nebeturėjo. Klebonas kratės, sakės nemėgstąs sentimentalių ceremonijų, bet vis dėlto sutiko. Patiesė kilimą, ir jaunieji atsiklaupė prieš kleboną, kurs, peržegnojęs juodu, tarė panelei Paulinai:

– Nebe vaikas esi, nebe vaikas. Seniai pilnametė. Žinai, ką darai. Nieks nevertė, nevertė. Kaip pasiklosi, taip išmiegosi.

Per jaunosios veidą, kai ji lenkės prie klebono rankos, pralėkė lyg baimės, lyg skausmo žaibas, ir kelios ašaros nuriedėjo ant baltų pirštinių.

Rūpindamos, kad jos vestuvės būtų poniškos, panelė Paulina pati nustatė visą ceremoniją. Kaip tik neseniai buvo vienos dvarininkės jungtuvės, tai turėjo iš ko imtis pavyzdį. Išeidami iš namų, visi rikiuojas sulig tuo ceremonialu: pirma eina jaunoji su svočia, paskui mudvi, pamergi, paskui jaunasis su piršliu ir kiti – vis poromis. Einame taip per klebonijos kiemą, kvepiantį rezetomis ir flioksais, ir įeiname į bažnyčią, kuri degte dega žiburiais. Pas krotas stovi aukšti stiebai, apvynioti žalumu ir apkabinėti lempelėmis. Žiūrėtojų pilna. Visa tai, matyti, labai tinka jaunajai. Ji susirūpinus, kad viskas būtų, kaip liepia ceremonialas, diriguoja ir tvarko. Pati ima po viena ranka ilgaplaukį vaistininką, po antra Niką ir žengia pas altorių. Įpėdin jiems mudvi, pamergi, vedame jaunąjį. Visi kiti taip pat griežtai surikiuoti. Nika kelia aukštai kojas, skambindamas pentinais ir gražiai laikydamas kiverį, kaip tėvelis mokė. Man baisiai nemalonu, gėda, kad vedu tokį negražų jaunąjį, noriu, kad kuo greičiau pasibaigtų ta eisena. Pagaliau

---

[66] Viskas paruošta! (lenk. žarg.).
[67] Skandalas! Gana, gana! Išardyti visas vestuves! (lenk. žarg.).
[68] Priprasiu. Nes juk ponia būsiu, ir to užteks (lenk. žarg.).
[69] Kaip pas prasčiokus (lenk.).
[70] Ar ir man prisegsite? (lenk. žarg.).

stojamės prieš altorių, ir kunigėlis gieda „*Veni, Creator*“[71]. Žmonės taip grūdas ant krotų, kad jos, rodos, tuojau luš. Panelė Paulina, nusimovus dešiniąją pirštinę, meta ją užpakalin ant pamergių; kiekviena stengias ją sugauti, nes kuri sugaus, ta pirma ištekės. Per visą laiką jaunasis saldžiai šypso. Jaunoji pabalo, o jos ištiesta ranka dreba. Jaunasis priesaikos žodžius kalba garsiai, pasigėrėdamas, jaunoji murma tyliai, neaiškiai.

Pasibaigus jungtuvėms, vargonininkas sugriežė maršą, ir einame namo, vėl kitaip susigretinę. Šventoriuje kažkoks kavalierius pribėgęs sako:

– *Proszą nie przelonkć sia, bendą szczelać*[72].

Ir tuojau pat keliolika šūvių perplėšė miegūstą tylą.

Prieangyje sutiko mus orkestras – trys žydeliai su skripka, klarnetu ir kontrabasu, o priemenėje laukė jaunųjų teta su duona ir druska.

Beketinant eiti pietauti, atvažiavo ponas Jonavičius. Sveikindamos su juo, mamatė tarė:

– Gerai, kad tamsta nors kartą atvažiavai. Jaunoji taip nekantriai tamstos laukė.

– O laime! Ir jaunasis nesirengia su manim grumtis? Mamatė nusijuokė.

– Turėjau darbo namie ir niekaip negalėjau anksčiau atvykti, o jaunoji kvietė mane taip nuoširdžiai, kad, visai neatvažiavęs, būčiau buvęs nemandagus. Be to, retkarčiais mėgstu pasigrožėti tokiais gimtinio žanro vaizdais. Be to... Čia jau neįdomu.

– O gal kaip tik įdomiausia? – tarė mamatė.

– O gal kaip tik įdomiausia... Kas įdomiausia, tai juk dažniausiai slepiama.

Jaunieji atsisėdo gale stalo, papuošto dideliu tortu su jųdviejų raidėmis, spalvotu liukrumi išrašytomis, toliau ponios ir panelės. Kita stalo pusė buvo paskirta ponams. Bet ponas Jonavičius protestavo prieš tokią tvarką ir pasirinko vietą tarp panelių. Kadangi ta vieta buvo beveik priešais mus su mamate, tai puikiai galėjome gėrėtis jo vaidinimu. Atsisėdęs už stalo, ponas Jonavičius ūmai ėmė nei manieromis, nei kalba nesiskirti nuo visos draugijos ir taip bajoriškai erzino paneles, kad jos atrodė be galo patenkintos savo kaimynu.

– *Wmieszałasz sia pan do nas, jak pokrzywa miendzy różami i prowadzisz do złości*[73], – sakė viena.

– *Ale dlatego pokrzywa daleko wartniejsza za róża,* – atsakė ponas Jonavičius. – *I na lekarstwo dobra, i kurom, żeby nieśli sia, i tkanina możno tkac, jak z lnu*[74].

– *Dosić, dosić!* – juokės panelės. – *Pan jestasz fokusnik, i wieńce j nic*[75].

Prie stalo tarnavo tyčia tai iškilmei atgabentas liokajus – aukštas, tarsi iš medžio greituoju išdroštu, liesu, nuskustu veidu, su juodais drabužiais ir baltomis nertinėmis pirštinėmis, vaikščiojo rimtai, čiūžaudamas su batais, ir, paduodamas valgius, prieš kiekvieną asmenį sakė monotoniu, niūriu balsu: *Za pozwoleniem!*[76] Kadangi jis kartojo tuos žodžius ir mainydamas lėkštes, ir pilstydamas alų bei vyną, tai rodės, kad po kambarį sukinėjas kažkoks nuobodus vabzdys zirzeklis. Klebono liokajus Pruncė, visados ne perdaug buklus, dabar visiškai apkvaišo, besistebėdamas tokia nepasiekiama liokajiška savo kolegos tobulybe.

---

[71] „Ateik, Kūrėjau“ (lot.).

[72] Prašom neišsigąsti – šausiu (lenk. žarg.).

[73] Įsimaišei ponas tarp mūsų kaip dilgėlė tarp rožių ir piktini (len. žarg.).

[74] O vis dėlto dilgėlė daug vertesnė už rožę. Ir vaistams tinka, ir vištoms, kad būtų dėslios, ir audeklą galima austi, kaip iš linų (lenk. žarg.).

[75] Gana, gana! [...] Ponas esi išdaigininkas, ir daugiau nieko (lenk. žarg.).

[76] Jums leidus! (lenk.).

Viena jaunosios pusseserė, atvažiavusi iš Rygos, stengėsi vaišinti svečius aukštu stiliumi.

– *Może pani w życzeniu jeszcze zupy? A pan czy w życzeniu?*[77]

– *Nie, dzienkuja, jestem nie w życzeniu*[78], – atsakinėjo nepasiduodami svečiai.

Bet labiausiai juokino mane jaunieji. Jaunasis vis norėjo atsisėsti arčiau žmonos, o ji vis traukės į šalį. Pagalios jos akys žybtelėjo pykčiu, ir ji tarė, nors ir tyliai, bet griežtai:

– *Proszą siedziać jak człowiek, bo wstaną i pójdą sobia*[79].

Jaunasis akimirksniu pasitraukė į kairę.

– *Nie benda, jeżeli nie chcesz. Nie gniewaj si, Pawlinka...*[80]

Liokajui padavus jaunajai kažkokį valgį ir jai atsisakius paimti, jaunasis, kuo saldžiausiai šypsodamas, prašo:

– *To połóż dla mnie, Pawlinka, ja chcem*[81].

– *Nie, już ja movia, komedija bez pieniendzy! Czy nie małe dziecko, czy nietrzeba niańki!*[82]

– *Ale jak wasani położysz, bendzie smarczniej*[83].

– *Proszą uspokoić si i pamientać, że nie na chamskiej weseli siedzi!*[84]

Bet įstabiausia, kad jaunasis, nepaisydamas visų tų savo žmonos reiškiamų meilių jausmų, vis taip pat laimingai šypso ir valgo kaip trys vyrai.

Klebonas nesisėda už stalo; vaikščioja aplinkui, vaišindamas ir kalbindamas svečius.

– Valgykit, valgykit, nesigailėkit, užteks visiems. Mano bobos daug privirė. Kada privalgysit, jei ne per vestuves? Garbė Dievui, paskutinės, paskutinės!

– Pone načelnikai, – sako priėjęs su buteliu rankoje prie pašto viršininko, – juk esi *ruskij čeloviek, o ruskij čeloviek liubit vipit*[85].

– Kodėl ne? Išgerti visados galima. *Piej, da dielo razumiej*[86].

– Na, tai *vniemli po jedynoj*[87].

Ir klebonas juokias, šluostydamasis prakaituotą veidą su mėlynu nosiniu.

– Palaukit, tuojau papasakosiu apie tą *vniemli po jedynoj*. Buvau aš tuomet filialistu Paežeryje, o ten pat yra ir cerkvė. Ir buvo tuomet popas, *otiec Akindin, otiec Akindin*. Geras buvo žmogelis, tik viena nelaimė – buteliuką mylėjo, buteliuką mylėjo. O matuška buvo be galo pikta, jis bijojo jos kaip ugnies. Pasigėrus jam visur kliūdavo, ir net barzdą gerokai jam apipešdavo, apipešdavo. Tai jis, nabags, bijojo namie gerti. Kaip tik liuob užeis jam noras, jis tuojau pas mane.

Nu, otiec, jak k tiebie, znaješ, gorlo pieriepoloskat. Doma to, znaješ, nieudobno...[88]

Nu čtoz, otiec Akindin, Bog s vami, poloskaite[89]. Tik neskalaukit per stipriai, nes, matai, nepadoru klebonijoje gerti kaip karčiamoje.

---

[77] Gal ponia dar malonėsite sriubos? O ponas ar malonėsite? (lenk. žarg.).
[78] Ne, ačiū, nemalonėju (lenk. žarg.).
[79] Prašom sėdėti kaip žmogus, nes atsikelsiu ir nueisiu (lenk. žarg.).
[80] Daugiau to nebus, jei nenori. Nepyk, Paulinka... (lenk. žarg.).
[81] Tai įdėk man, Paulina, aš noriu (lenk. žarg.).
[82] Nejau sakau, komedija be pinigų! Ar tik ne mažas vaikas, ar nereikia auklės!(lenk. žarg.).
[83] Bet kai meldžiamoji įdėsi, bus skaniau (lenk. žarg.).
[84] Prašom nusiraminti ir atsiminti, kad ne chamų vestuvėse sėdi! (lenk. žarg.).
[85] Esi rusas, o rusas mėgsta išgerti (rus.).
[86] Gerk, bet galvos nepamesk (rus.).
[87] Išmeskim po burnelę (rus.).
[88] Na, tėve, aš pas tave, žinai, gerklės praskalauti. Namie, žinai, nepatogu... (rus.).
[89] Na, ką gi, tėve Akindinai, Dievas nematė, skalaukite (rus.).

Vot tiebie kriest, otiec, nie napjus![90] – šaukia popelis, mušdamasis į krūtinę. – *Ja tolko vniemliu po jedynoj*[91].

„Žiūrėk. Kada nors dar jūsų matuška supykus atbėgs, ir man dar klius."

„Nie posmiejet[92], – sako. – Kurgi aš eisiu? Namie neleidžia, ar į karčiamą? *San nie pozvoliajet, san svoj uvažaju!"*[93]

Aš jam niekados neduodavau degtinės, jis su savim atsinešdavo. Nueis į kambariuką – toks buvo galinis, kur niekas neužeidavo – ir ten sau *vniemliet, vniemliet.* Aš išeinu šen ten, poterius sukalbu, einu veizėti – o mano otiec jau begulįs išsitiesęs ar lovoje, ar kartais ir ant grindų. Tuomet vedu su Dzidoriuku – tokį turėjau liokajų – guldom nabagą į lovą. Jau tik ryto metą, išsimiegojęs, jis tegrįždavo namo.

Tas Dzidorius gudrus buvo vaikis, niekados neįduodavo tėvo Akindino. Liuob matuška siųs klausti, ar nėra batiuškos.

„Nėra, – sako, – buvo, bet išėjo".

Svečiai ėmė juoktis kartu su pačiu klebonu, tik nesijuokė ponas viršininkas.

– Da, visaip esti. Ir ne tik batiuškoms, – tarė jis. – Girtuokliai dažnai labai geri žmonės.

– Ir tėvas Akindinas buvo geras žmogelis, geras. Tik ta viena yra, ta viena yda, – atsakė klebonas ir, eidamas toliau, ragino kitus svečius.

– Valgykit, ponai farmaceutai, imkit dar, nesididžiuokit. Atsigaukit bent kiek, nes be galo sumenkote, pigulkas besukdami. Dar paskui jokia pana jūsų nenorės, kaip būsite tokie dvasnos. Aš duosiu gerą patarimą, kokią pačią reikia rinktis. *Primo* – kad nebūtų smailia nosimi, *sekundo* – ne liesa, *tercio – nie dziobata, nie dziobata*[94].

– Tai klebonas nedaug tereikalauji, – juokės kavalieriai.

– Mat, tos smailianosės yra labai piktos, labai piktos.

– *To akurat ja taka wziełem sia, jak proboszcz że radzisz!*[95] – ūmai atsiliepė jaunasis tokiu balsu, tartum išradęs kažką netikėtą ir svarbų.

Tuo tarpu ponas Jonavičius, sugniaužęs tris duonos gumulėlius ir padėjęs ant stalo, paklausė savo žvaliąją kaimynę:

– *Co pana Agata życzysz dla tych gałeczków?*

– *Dla tej: niech chodzi przez cały wieczór oposie mnie. A dla tej: żeby nigdy nie czebało płakać. A dla czeciej: żeby dostaż po koszuli wybiekć na podwórz.*

– *Oposie pany Agaty bendzie chodzić pan aptekarz z okularami.*

– *Nie najgorzej. Ale dla tego nietrafiona...*

– *Płakać nie czeba bendzie dla pana młodego.*

– *To jak raz dobra życzenia na wesela*[96].

---

[90] Persižegnoju, tėve, nepasigersiu! (rus.).
[91] Aš tik išmesiu burnelę (rus.).
[92] Neišdrįs (rus.).
[93] Luomas neleidžia, savo luomą gerbiu! (rus.).
[94] Nerauplėta (lenk.).
[95] Tai aš kaip tik tokią paėmiau, kokią klebonas patari! (lenk. žarg.).
[96] Ko panelė Agota linki tiems gumulėliams?
– Tam: tegu visą vakarą vaikščios paskui mane. O tam: kad niekada nereiktų verkti. O trečiam: kad reiktų vienmarškiniam išbėgti į kiemą.
– Paskui panelę Agotą vaikščios akiniuotasis ponas vaistininkas.
– Ne per blogiausiai. Bet vis dėlto nepataikyta...
–Verkti nereikės jaunajam.
– Tai kaip tik geras linkėjimas per vestuves *(lenk. žarg.).*

– *A po koszuli biekć dostaniesz sama pana Agata.*

– *Oje, jak kiepsko powiedziałam! To już musi ci strach pokaży sta, ci pożar*[97].

Po pietų prasidėjo šokiai. Kadangi ceremonialas liepė išeiti pirmiems piršliui su svočia, tai ponas pašto viršininkas, užsimovęs baltas pirštines, nusilenkė prieš mamatę ir pradėjo valsą. Mamatė šoko be galo gražiai, o pono viršininko būta taip pat vikraus, tad į tą pirmąjį valsą buvo tikrai miela žiūrėti. Atlikus ceremonialą, mamatė nebešoko, nes esą užtenkamai panelių. Ponas Jonavičius, pašokęs su jaunąja, atsisėdo šalia mamatės.

– *Uf! Ze cienżka pokrencić! Jak tylko żarny*[98] .

Mamatė vos tesitvėrė juokais.

– Nežinojau, kad tamstos turima dar vieno talento, ir ne bet kokio. Taip tamsta juokinai per visus pietus, kad net tas sunkus jausmas, tų vestuvių sukeltas, kažkur giliai pasislėpė.

– Jei taip, tai esu laimingas, tą talentą turėdamas.

– Kas tamstai atėjo į galvą vaidinti bajorą?

– Gal norėjau išblaškyti tamstos liūdną ūpą, o gal pasinerti su galva gimtiniame žanre. Bet jau gana narstytis. Tai jau per daug "nuobodžios žemės dainos"...

Po saloną sukinėjos kaskart daugiau porų. Ponas Jonavičius, kad ir nenorėdamas, turėjo šokti, dažnai renkamas panelių į figūras. Išėjus šokti visoms trims klebono dukterėčioms iš karto, salono grindys ėmė vaitoti. Liesi ir blankūs vaistininkai prakaitą liejo, sukdami savo lengvakojes šokėjas. Jaunasis, žinoma, norėjo šokti su žmona, bet "Pawlinka" griežtai užsakė, kad nedrįstų jos vesti, nes ji nenorinti apsijuokti; ir jis pats geriau lai nesikeliąs ant juokų ir lai nedarąs jai gėdos, o nemokėdamas šokti, lai sėdįs ramiai, įlindęs į kokią kertę.

Bet jaunojo, matyti, turėta ir savų įsitikinimų, nes, gavęs gerą patartį, jis nepaklausė jos ir, nė kiek nenusiminęs, išvedė šokti kažkokią panelę. Dieve mano! Tai buvo taip juokinga ir lig šiol neregėta, kad mudu su Nika, sėdėdami kampelyje, plyšome juokais. Muzikos visai neklausydamas, be jokio takto šokinėjo jis aukštyn, sunkus kaip neaptašytas rąstas, ir sukos tiktai apie savo ašį, nes pabaigė šokęs daugiausia per žingsnį nuo tos vietos, kurioje pradėjo. Juokingiausia buvo tai, kad jis, matyti, tvirtai tikėjos šokąs nė kiek ne blogiau už kitus, o gal ir geriau. Nelaimingoji šokėja pati nežinojo, ką bedaryti, ir visa paraudo iš gėdos. O jis, paleidęs ją, ėjo vesti kitos. Bet nelemtajam buvo daugiau besotinti mūsų akis savo gracija: ir panos nebeėjo, ir iš kitos pusės atsistojo kliūtis. Jaunoji, visa į gaisrus pašokusi, pribėgo prie vaistininkų, reikalaudama, kad tuojau sustabdytų savo brolį. Tuodu teisinos jau namie įsakę jam nešokti, bet ką padarysi, kad neklauso.

– Prašau dabar įsakyti dar kartą, griežtai, o jei nepaklausys, tai aš jam parodysiu! – tarė.

Kokiais žodžiais kalbino vaistininkai savo atkaklųjį brolį, nežinoma, gana to, kad sėkmingai. Jis jau nebešoko. Bastės po kambarį, vis į savo Pavlinką žiūrėdamas, o kartais net drįso priėjęs pasiklausti:

– *A ci możno usionść obok?*

---

[97] – O vienmarškinei reikės bėgti pačiai panelei Agotai.

– Vaje, kaip blogai išsitariau! Tai turbūt ar šmėkla pasirodys, ar gaisras kils *(lenk. žarg.)*.

[98] Och! Kokia sunki sukti! Kaip girnos (lenk. larg.).

– *Ot tobie masz! Ja dla nikogo nie zapsprzeczam siadać*[99]. Bet tasai, laimingas, nespėjo dar atsisėsti, kai ji jau ėjo šokti, o pabaigus sėdos kitame kambario gale. Tuomet jis vėl vaikščiojo aplinkui ir, priėjęs prie vieno kito, klausė:

– *Ci nie prawda, jaka moja żona pienkna? Tylko że trocka złośniczka*[100]:.

Mažoje kanapėlėje sėdėjo dvi paneli ir aš. Ateina jaunasis ir sako:

– *A ciprzyjmicie mnie do środka?*[101]

– Nebėra vietos, – atsakė viena panelė.

– *Sciśnimasi i wystarczy. Jeszcze weselej bendzie*[102].

Bijodama, kad jis neimtų vykdyti tų savo žodžių, pašokusi nuo kanapos, nubėgau pas mamatę.

Vyresnieji bajorai kalbėjos apie ūkio rūpesčius. Kad šiemet *poszoru mało, nie bendzi czym żywiołki przekarmić*[103]; kitas skundės, kad *ugor jeszcze nie skartany*[104]; kitas pasakojo, kaip jis pasėjęs gryniausius rugius, o užaugusios dirsės, ir taip dažnai atsitinką, kad rugiai virstą dirsėmis. Kitas skundės šeimyna, kad nieko nenorinti dirbti, o daug reikalaujanti, kad *teraz już nie tak, jak bywało że bendzi*[105]. Kiti atsisėdo lošti kikso. Jų pačios, tarp kurių sėdėjo mamatė, pasakojo savo moteriškus reikalus.

– *Strasznie jestam potrzebna dobrej tkaczki*[106], – sakė viena. – Noriu ausdinti rankšluosčius. Reik dukteriai kraitį krauti.

– O ar tamstos dukrelė pati neaudžia? – paklausė mamatė.

– *Na coż ona bendzie robić taka chłopska robota, że jest i na co innego wyuczona. Bez końca umi różnych pańskich robót. Temburkui sioi toi,* kvietkas puikias padirba. Be darbo nesėdi. *Że wystroiła stancji, aż miło patrzeć*[107]. Tinklinės firankos ant langų, palmos ant kumodos, po lempa tokią padę padirbo iš vlučkų – visokios kvietkos ir kanarkos, kaip tik gyvos.

Kitame salono gale gelžkelio valdininkas gyrė panelėms gelžkelininkų gyvenimą.

– *Żyć na stancji, to prosto raj*[108]. Viršininkas, padėjėjas, telegrafistai, mašinistai – visų ir nesuskaitysi – draugijos netrūksta, be galo linksma. Kiekvieną šventadienį susirenkam pas ką nors. Tuojau šokiai. Panų – tik rinkis. *Koniecznie,* yra ir darbo, *ale to robota czysta.* O šiokią dieną, kai nusibos rašyti, eini sau į bufetą. *Tam dwie interesne panny – pobołczesz z nimi.* Nori – važiuoji dykai paulioti į Liepoją, nori į Dvinską – tai į Dvinską. *Żeby teraz znowu przyszło si żyć na wsi, toby przez tydzień życie nadojadło*[109].

– Tai būtų gera ištekėti *na stancja,* – tarė viena panele.

---

[99] Ar negalėčiau prisėsti šalia?
– Va tai tau! Aš niekam nedraudžiu sėstis *(lenk. žarg.).*
[100] Ar ne tiesa, kokia mano žmona graži? Tik kad truputį pikčiurnėlė (lenk. žarg.).
[101] Ar nepriimtumėte manęs į vidurį? (lenk. žarg.).
[102] Susispausime, ir užteks. Dar linksmiau bus (lenk. žarg.).
[103] Pašaro maža, nebus kuo gyvulių šerti (lenk. žarg.).
[104] Pūdymas dar nesuartas (lenk. žarg.).
[105] Dabar jau ne taip, kaip kad būdavo (lenk. žarg.).
[106] Baisiai man reiktų geros audėjos (lenk. žarg.).
[107] O kam ji turi dirbti tokį mužikišką darbą, jeigu ir ko kito yra išmokusi. Be galo daug moka įvairių poniškų darbų. Su lankeliu šį bei tą [...]. Kad išpuošė seklyčią, miela žiūrėti (lenk. žarg.).
[108] Gyventi prie stoties – tai tiesiog rojus (lenk. žarg.)
[109] Žinoma [...]. Bet tai švarus darbas. [...]. Ten dvi įdomios panelės – paplepi su jomis. [...] Jeigu dabar vėl reikėtų gyventi kaime, tai per savaitę gyvenimas įgristų (lenk. žarg.).

– *Ach, zał, że ja już zarenczony*[110], – pasakė ponas gelžkelininkas, mesdamas į ją be galo jausmingą žvilgsnį.

– *Zarenczyny – pajenczyny*[111], – pridūrė kita.

Paskui ponas gelžkelininkas ėmė erzinti paneles, kodėl jos ne su visais einančios šokti. Pamatęs artinantis kleboną, jis tarė:

– *Proborszczu, proszą tu rozsondzić dzieło. Ja, tu panienki przebieram, że niegrzecznie prowadzą siebie z kawalerami*[112].

Panelės ėmė teisintis.

– *E, proborszczu, proszą nie słuchać! Wszystko to panienskie fokusy. Proszą dać dobra przeborka i skończone dzieło*[113].

– Ką čia taip šnekatės nieko nedirbdami! – sušuko pribėgęs jaunojo pusbrolis. – Muzika griežia, o jie nešoka. Kada šoksit, jei ne per vestuves?

Tańcz piwszy, tańcz niepiwszy,
Tańcz dziewczyna pochwyciwszy![114]

– padainavo ir, pagrobęs vieną panelę už rankos, traukė šokti. Bet toji užsigavus tarė:

– *Przepraszam, czy nie bendzi wienksza podufołość jak znajomość*[115].

Klebonas be paliovos judėjo: iš valgomojo ėjo į savo miegamąjį, kuriame sėdėjo dalis svečių, iš ten į saloną. Čia žiūrėjo į šokėjus, kalbino vieną kitą ir vėl ėjo kitur, mojuodamas su ranka ir murmėdamas:

– *Chwała Bogu, ostatnia! Chwała Bogu, ostatnia!*[116]

Tarpušokiuose žaidė žaislus, kuriuose dalyvavo mamatė ir mudu. Puodelį, per kurį panos kavalieriams ir kavalieriai panoms stipriai drožė su žiužiu, o susitikę bebėgdami, grobstė kits kitą į glėbį, norėdami, sulaikę priešininką, pirmi pribėgti tuščiąją kėdę. Bet kad ir stipriausiai sudroštas, niekas nesijuto užgautas, priešingai, juo smarkiau mušė, juo buvo linksmiau.

Paskui teisė fantus. Žinoma, pirmiausia reikėjo prašyti pečių į kūmus.

– *Piec, piec, proszą w kumy!*

– *A kogo pan Bóg dał?*

– *Córka.*

– *A jak imia?*

– *Agata*[117].

Ėjo panelė Agota ir vėl kartojo tuos pačius žodžius.

---

[110] Ach, gaila, kad aš jau susižiedavęs (lenk. žarg.).

[111] Sužieduotuvės – voratinklis (lenk. žarg.).

[112] Klebone, prašom išspręsti šį klausimą. Aš čia baru paneles, kad jos nemandagiai elgiasi su kavalieriais (lenk. žarg.).

[113] Et, klebone, prašom neklausyti. Visa tai panelių kaprizai. Prašom gerai pabarti, ir baigtas reikalas (lenk. žarg.).

[114] Šok gėręs, šok negėręs,
Šok mergytę nusitvėręs! (lenk.).

[115] Atsiprašau, ar tai ne didesnis familiarumas, negu leidžia pažintis (lenk.).

[116] Ačiū Dievui, paskutinė! Ačiū Dievui, paskutinė! (lenk.)

[117] – Pečiau, pečiau, kviečiu į krūmus!
– O ką Dievas davė?
– Dukterį.
– O kaip vardas? – Agota *(lenk. žarg.).*

Vienam fantui mamatė paskyrė padainuoti. Pana Telesfora, fanto savininkė, mažumą pasididžiavo, ėmė prašyti, kad kas nors jai pritartų, nes *nikomu nie wtórujonc, jaka to śpiewania*[118] – ir, vienai panelei apsiėmus padėti, užtraukė grynu ir nebjauriu balseliu, tik per aukštai:

Czarna pola nieorana,
Tam chodziła Julijana...[119]

Visiems taip patiko ta daina, kad prašė dar daugiau.
Ir pana Telesfora padainavo:

Śpiewa słowiczek w tym gaju,
*Płacze damula w Dunaj*u[120].

– O žemaitiškų dainelių ar tamstos nemokat? – paklausė mamatė.
– *Gdzie nie bendziem umieć,* – atsakė pana Telesfora. – *Ale chto może śpiewać chłopski pieśni*[121].
– Ne viskas bjauru, kas mužikų, – tarė mamatė.
– O man mama neleidžia dainuoti žemaitiškai, – atsiliepė pana Agota. – Turi gubernanką, sako, – tai ir mokykis lenkiškai dainuoti, kad turėtumei ką padainuoti, *w gościna pojechwszy*[122].
– Bezłatwo tobie! Tyle dużo tekstów przepisałasz si od gubernanki[123].
Tuo tarpu fantus teisė toliau, ir viena panelė nutarė:
– *Niech powie teksty*[124].
Fantas buvo auksaplaukio vaistininko. Atsistojęs prie pečiaus ir galvos kilstelėjimu atmetęs nudrykusius ant kaktos plaukus, jis padeklamavo:

Lietuvninkai mes esam gimę,
Lietuvninkai mes turim būt,
Tą garbę gavome užgimę,
Jai ir neturim leist pražūt[58].

Netikėtai išgirstos lietuviškos eilės sužadino visų dėmesį. Iš kito kambario suėjo seniai klausytis, įėjo klebonas. Meilus vaistininko balsas skambėjo aiškiai ir jausmingai, ir eilės atrodė melodingos ir gražios...

Lietuvninkai mes esam gimę,
Lietuvninkai mes norim, būt... –

užbaigė deklamatorius.
Klausytojų tarpe kilo ūžesys. Kiekvienas norėjo išreikšti savo įspūdį.
– Matai, kaip dėlto puikiai ir žemaitiškai gal sudėti!

---

[118] Niekam nepritariant, koks čia dainavimas (lenk. žarg.).
[119] Nearti juodi laukeliai –
Julijonos tai keleliai... (lenk. žarg.).
[120] Gieda lakštingala gojuj,
Verkia mergelė Dunojuj (lenk.).
[121] Kur nemokėsime. [...] Bet kas gali dainuoti mužikiškas dainas (lenk. žarg.).
[122] Į svečius nuvažiavus (lenk. žarg.).
[123] Gera tau! Tiek daug eilių užsirašei iš guvernantės (lenk. žarg.).
[124] Tegu padeklamuoja (lenk. žarg.).

– *Masz tobie!* – piktinos jaunoji. – *Z Moskwy przyjechawszy, żmujdzki teksty mówi, jak na chłopskiej weseli*[125] .

– „Lietuvninkai mes esam gimę“, – sakė vienas senas bajoras. – *Sprawiedliwia mówi*[126]. Atmenu aš, kad dar mano tėveliai tarp savęs kalbėjos žemaitiškai. Tik mus, vaikus, liuob, vienu kitu lenkišku žodžiu prašnekins ir poterių mokė lenkiškai. O paskui, kaip nuvažiavau mokytis į Kolainius, tai jau vien lenkiškai. Ten jau, *liuob, panie dzieju*[127], žemaitiškai neišsižiosi. Tuojau „*chłop! chłop!*“[128] Ir namo sugrįžęs, nenorėjau būti chlopu, ir su tėvais vien lenkiškai tešnekėjau, panie dzieju.

– *Prauda, prauda*[129], – pritarė kitas seniukas.

– *Koniecznie,* – atsiliepė gelžkelio valdininkas, – kiekvienas nori eiti aukštyn, ne žemyn. *Na to jest progries. Naokoło żywiołków chodzone, to jeszcze siak tak możno obejść si z taką prostą mową, no do czystej roboty ona nie podchodzi*[130].

– Menkas tai progresas, kurs remias savos kalbos niekinimu ir atmetimu, – tarė mamatė.

O ponas Jonavičius pridūrė:

– Bet kad to progreso paskutinis žodis yra kaip tik pavergtų ir paniekintų tautų atgimimas. Štai, mums bematant, sukilo slavų tautos, kyla flamandai ir kiti.

– Tai kas kita, kas kita, – atsiliepė klebonas. – Kaip čia pakilsi, kad net spauda užginta, užginta.

– Juo labiau persekiojama idėja, juo brangesnė ir juo giliau leidžia šaknis į žmogaus širdį, – tarė ponas Jonavičius.

– O dėlto nė viens dvarponis nešneka žemaitiškai. *Bo prosta, prosta mowa, wiedomo chłopska*[131], – atsiliepė kažkokia bajorė.

– Čekai taip pat manė savo kalbą esant mužikišką, – tarė ilgaplaukis vaistininkas, – ir kalbėjo vokiškai. Bet susipratę numetė nuo savęs vokiečių kailį ir atgimė. Duos Dievas, ir mes to sulauksime.

– *Niejuż i panowi i szlachetni po żmujdzku bendo gadać miendzy sobo?* – pasakė kita ponia. – *To na co i ta szlachetność?*[132]

– O Barzdžių pons Paškevičia, amžiną atilsį, aš vos teatmenu, dar mažas tebebuvau, panie dzieju, kaip liuob kalbėjo žemaitiškai, ir net ant savo Baublio parašė: „Čia kitą sykį pagonys pjovė ožką, o dabarčiaus gyvena Dionizas Poška“.

Eilutės patiko. Visi juokės.

– O vyskupas Valančiauskis kiek knygelių žemaitiškai prirašė.

– *Bo sam był z chłopów, z chłopów*[133], – tarė klebonas.

Pasikalbėjimą pertraukė jaunoji, primindama, kad reikią žaisti, nes svečiams būsią nuobodu. Tik mamatė ir ponas Jonavičius kalbėjo dar su vaistininku apie lietuvių ratelį,

---

[125] Še tai tau! [...] Iš Maskvos atvažiavęs, žemaitiškas eiles sako, kaip mužikų vestuvėse (lenk. žarg.).
[126] Teisingai sako (lenk. žarg.).
[127] Mielas pone (lenk.).
[128] Mužikas! mužikas! (lenk.).
[129] Teisybė, teisybė (lenk. žarg.).
[130] Žinoma [...] Tam ir progresas. Apie gyvulius vaikščiodamas, dar gali apsieiti su tokia prasta šneka, bet prie švaraus darbo ji netinka (lenk. žarg.).
[131] Nes paprasta šneka, žinoma, mužikiška (lenk. žarg.).
[132] Nejaugi ir ponai, ir bajorai žemaitiškai tarpusavyje kalbėsis? [...] Tai kam tada ta bajorystė? (lenk. žarg.)
[133] Nes pats buvo kilęs iš mužikų, iš mužikų (lenk.).

įsikūrusį Maskvoje. Nika jau miegojo kunigėlio kambaryje, o aš, nors tebelaikiausi, bet buvau labai miegūsta. Todėl tuojau po vakarienės nuvažiavome namo.

* * *

Po vestuvių, per kurias buvo taip linksma, netrukus atėjo liūdnos valandos. Vieną dieną mamatė pasakė, kas eisime aplankyti sergančios Kazelės. Ji sirgo jau kelias savaites, ir mes labai gailėjomės savo žaidimo draugės.

Nudžiugę, kad ją pamatysime, išrinkome kelis mažmožius iš savo žaislų jai lauktuvių ir nuėjome.

Kazelė gulėjo, aukštai padėjus galvą; jos šviesūs plaukeliai pasišiaušę atrodė kaip aureolė. Nebuvo labai atsimainiusi, tik išblyškusi. Pamačius mus, šyptelėjo, bet kažkaip keistai, liūdnai.

– O, ponitelė, ir Irutė, ir Nika, ir Jonelis... – pratarė tyliu balseliu.

Nešdami savo dovanėles, manėme, kad ji labai nudžiugs, jas gavus, kaip sveika būdama kad džiaugdavos kiekvienu mažmožiu, ir jau iš anksto gėrėjomės jos laime. Bet ji padėkojus šaltai pažiūrėjo į visus žaislelius, tik tekturinę karvelę, Nikos atneštą, paglostė porą kartų savo sulysusiais piršteliais, bet ir tą tuojau padėjo į šalį.

– Juk tu šiandien geresnė, Kazele? – paklausė mamatė.

– Geresni. Nieks nebskaust.

– Matai. Gal jau netrukus ir visai pagysi.

– Nebepagysiu. Aš žinau, kad mirsiu.

– Kodėl taip manai, Kazele? Juk pati sakaisi esanti sveikesnė.

– Tap. Aš žinau. Ale aš nebijau mirti. Mun bobuti sakė, kad vaiką numirį ein į dungų. Ir aš, kap numirsiu, eisu į dungų. Vo dungu tap gera, tap gera. Ainiolelių tijk daug... Dijvulis toks gers.

– Ar nesigailėsi mus palikti, Kazele? – paklausė Kazimierienė.

– Ko čia gailietijs? Juk ateisėt pri munis. Aš išeisu pasitikti. Ir kaip ponitelė ateis, ir Nika, aš pasitiksu. Aš nebijau mirti. Aš noru pri Dijvule.

Mums tie jos žodžiai nedarė didelio įspūdžio; rodės mums, kad ji taip sau tiktai kalba, o nei mirs, nei ką. Nieko neskauda, nedejuoja, šnekas, kaipgi mirs? Bet mamatė sugrudo, ir jos akyse žibėjo ašaros. Grįžtant mums namo, paklausiau:

– Ar tikrai Kazelė mirs, mamate?

– Gal būti... Liga sunki.

Man širdis taip susopo, tartum kas būtų ją stipriai suspaudęs.

– Ne, mamate! Ji nemirs! Juk mes tiek meldėmės už jos sveikatą. Aš dabar dar karščiau prašysiu poną Dievą.

– Ne visados išklauso mus Dievas, Irusia. Jis pats geriausiai žino, ko mums reikia ir ko nereikia.

– Bet kaip gali reikti, kad Kazelė mirtų, mamate? – klausiau ašarotu balsu.

– Nežinau, Irusia, nežinau. Bet jei mirs, tai taip reikėjo.

Ne, ne! Nereikia! Dievulėli, nereikia! Rytą vakarą karštai karštai meldžiau, kad ji pagytų.

Bet už kelių dienų atėjo Kazimieras pasakyti, kad Kazelė jau mirus.

Niekas negelbėjo: nei vežimas gydytojo, nei mamatės rūpestis, kad jo įsakymai būtų pildomi, nei mūsų maldos. Atsisėdus kertelėje, ėmiau verkti. Ūmai suskambo man Ka-

zelės skardus juokas lyg sidabrinis varpelis, žibtelėjo jos šviesi galvelė, plonomis aukso kaselėmis apsupta... Juk niekados, niekados jau nebeišgirsiu ir nebematysiu. Kaip tai yra? Juk Kazelė dar nepabaigė statyti savo namelio sodne! Nebepabaigs jau niekados, niekados... jau niekados nebežaisim su ja savo nameliuose. Ak, kodėl Dievuliui reikia to, kas taip skaudu!

Ir vis gausiau tekėjo ašaros iš mano akių.

Priėjo Nika su pilnomis ašarų akimis ir tarė:

– Ko taip verki, Irusia? Juk Kazelė danguje.

– Bet ar jai neliūdna be savo mamatės? Ir man taip liūdna, kad jos nebebus su mumis.

– Taip reikėjo, Irusia, – ramiai atsakė Nika.

Mamatė rengė Kazelei įkapes.

– Žinai, Irusia, geriausiai tiktų Kazelei tavo tarliataninė jupelė.

Ta puikioji jupelė, balto tarliatano, raudonais aksominiais žirniais, buvo gražiausia ir labiausiai mano mėgstama iš viso mano garderobo. Gaila buvo Kazelės, bet gaila ir tos jupelės.

– Mamate, juk tai mano gražiausioji jupelė...

– Kaip tik dėl to, Irusia. Argi norėtumei aprėdyti Kazelę su savo bjauriausiu rūbeliu? Reikia ją gražiai gražiai papuošti tai didelei, džiaugsmingai iškilmei, kuomet jos siela nuėjo pas „gerąjį Dijvulį“.

Bet kad taip sunku buvo persiskirti su gražiausiuoju rūbeliu. O mamatė kalbėjo toliau:

– Pamąstyk, Irusia, kas tau pačiai buvo maloniau paskui. Jei neatiduosi jupelės, apsivilksi ja kelis kartus, ir reiks ją mesti prie skurlių. Jei atiduosi, ilgam paliks tau atminimas, kad savo draugei nepasigailėjai to, kas tau buvo gražiausia. Mieliausia žmogui, atminus ne tas valandas, kuriose jis linksminos ir puošės, bet tas, kuriose apgalėjo pats save.

– Atiduosiu jupelę, mamate... Man jau nebegaila.

Stipriai stipriai pabučiavo mane mamatė. Kartu išėmėm jupelę iš spintos, pažvelgiau dar į ją paskutinį kartą ir įdaviau Anei, kad nuneštų Kazelei.

– O ką aš? – klausia liūdnai Nika. – Kad būtų miręs berniukas, atiduočiau savo ulonišką uniformą.

– Tegu geriausiai niekas nemiršta, – sakau, šluostydamos akis.

Visą dieną buvo labai liūdna. Neturėjau jokio noro žaisti, tik, įsispraudus į kanapos kertelę, skaičiau savo „*Przyjaciel'į*“. Bet ir į knygas žiūrėjau šiandien su atkąra širdimi, karčiai mąstydama, kad tiktai jose tesidaro visokių stebuklų: mirtinai sergą ligonys pasveiksta, net numirėliai atgyja, su gyvybės vandeniu šlekšterėti. O iš tikro – Kazelė mirė, ir niekas jos nebeprikels. Ir tuojau įdės ją į tamsią duobę ir užbers žemėmis. Ak, kaip baisu!

Pavakariais nuėjome su mamate pamatyti Kazelės paskutinį kartą. Ant baltai užtiesto stalo guli ji, gražiai aprėdyta su mano jupele, su rūtų vainiku ant aukso galvelės, su paveikslėliu baltose kaip popieris rankutėse. Pirmą kartą savo gyvenime matau nabašninką, bet man nebaisu. Kazelė atrodo man tokia pat, kaip prieš kelias dienas, tik dabar ji miega, taip saldžiai šypsodama, tartum kažkokį linksmą sapną sapnuodama.

Kalbame poterius, paskui mamatė barsto ant baltos jupelės mūsų atneštas rudens gėles.

Kerčioje už stalo gieda kelios moters, tarp jų bobutė; ant lovos verkšlena Kazimierienė, o pakrosnyje sėdi vaikai, susispietę į krūvą, tylūs ir išsigandę.

Mamatė, priėjus prie Kazimierienės, meiliai glosto jai galvą, ir sugraudinta Kazimierienės ima balsiai verkti. Prie mamatės artinas bobutė.

– Mata, puoniteli, kun mums Kazeli padare. Juk tat aná reikieje muni numarinti ir apgijduoti, ne munij, sená buoba, anų.

Ašaros kaip pupos rieda perjos raukšlėtus skruostus.

– Kas gal permanyti Dievo takus, bobute, – sako mamatė.

– Žinuoms, žinuoms, puoniteli. Ne mūsų menkuoms galvuoms tat išnešti. Dijva valia. Ale labá gaila, kad, matá, toki gera vaks buva. Ruoduos, kad būtų užaugus, būtų įtikus ir Dijvuliui, ir žmuonims. Liuob atiejus munij truobelį iššlouti, vo, gavus dvari cukerkelį, ir munij lioub atnešti.

– Ir puonou Dijvou reik gerų vaikų, – atsiliepė viena bobelė.

– Užtat ir mirims anuos buva dyvinas, puoniteli. Jau seniá saki vis mirsianti ir mirsianti. Vo širyt šiedu pati vijna pri anuos, ir saka: „Buobuteli, tik kap aš pradiesu mirti, uždek žvakelį, aš nuoru gražia eiti pri Dijvule.“ – „Uždegsu, – sakau, – už, pupeli.“ – „Ar turi čia pat? – saka. – Paruodyk“. Paruodžiau žvakį. „O sierčikų ar turi? Gal nebsuspiesi suijškuoti.“ – „Yra, – sakau, – viskas yr.“ Paskou saka: „Buobuteli, douk munij Dijvo mūkelį.“ Paiemus nubučiava kojeles, rankeles ir padieje šalia. Pagulieje paskou tap ramia kuokį pusvalandį, nieko nekalbieje. Paskou viel saka: „Kame muna Dijvulis, buobuteli?“ Viel įdaviau Dijva mūkelį, pradieje bučiouti, tik veizu – akeles stakt, stulpu atsistoję. Aš toujau šaukti kitų, misliju, jau miršt. Uždegiau žvakį. Bet ne, akeles vėl pradieje judieti. Ir viel bučiouja mūkelį. Tik akeles viel stakt – ir neblika Kazelės. Anij ai nepasaki. Gesti užgesa kap žvakeli, ir gana.

O aš tuo tarpu vis žiūriu į Kazelę. Matau dabar jos pamėlynavusius nagelius ir melsvas lūpeles. Ir tas keistas mėlynumas, ir tas nežmoniškas blankumas, ir nejudrumas pradeda man rodytis baisūs. Štai musė atsitūpė ant jos voko. Kaip baisu, kad vokas nei nekrustelėjo... Jaučiu, kad tai nebe Kazelė, nebe ta, kurią taip mylėjau, su kuria juokdavaus ir žaisdavau, kurios galvelę tiek kartų glostydavau ir bučiavau. Tai kažkas visai svetima ir baisu, su kuo už jokius turtus nepasilikčiau viena, ko už jokius turtus nepalytėčiau. Ir galų gale toks siaubas pagrobė mane į savo nagus, kad, visa drebėdama, su pilnomis ašarų akimis, puoliau prie mamatės:

– Mamate, eikim namo! Aš bijau, bijau!

Išėjus mamatė tarė:

– Per ilgai laikiau jus ten, vaikai. Bet negalėjau neleisti bobutės išsikalbėti.

O Nika rimtai pridūrė:

– Ir aš bijojau Kazelės, bet ilgai nežiūrėjau. Ir tau reikėjo taip padaryti.

Namo dar negrįžome, bet ėjome pasivaikščioti. Aš vis baisėdamos glaudžiaus prie mamatės.

– Koks baisus yra miręs žmogus, mamate!

– Baisus, Irusia. Tas pats ir nebe tas. Tie patys brangiausieji brėžiai, vieninteli visame pasaulyje – o svetimi, tolimi, nebe tie... Bryzas, šaltas ir bejausmis. *Ach na tym świecie śmierć wszystko zmiecie...* – pradėjo ji niūniuoti.

– Ar atmenat, vaikai, kaip vasarą auginote kirvarpas? – tarė mamatė, patylėjus valandėlę. – Kaip iš lėlučių ritos drugiai? Lėlutės likos tuščios, nebegyvos, ir metėt jas laukan, o gražūs drugiai lėkė kažkur tolybėn. Lėlutė – tai žmogaus kūnas, o drugys – siela. Išsiritus iš savo lėlutės, lekia sau pas „Dijvulį“. Žinot, kokie nevienodi yra drugiai. Taip pat ir žmonių sielos. Vienos gražios, spindžios, kitos pilkos, šlykščios.

– Aš žinau, tarė Nika, – gerų žmonių sielos yra gražios, kaip tas drugys, atmeni, mamate, kur buvo toks spalvotas, puikus, kaip vaivorykštė, ir turėjo tokius auksinius taškelius?

– O vienas buvo toks pilkas, lyg nešvarus. Tai negeros sielos tokios, – tariau.

– Taip, vaikeliai. Kiekviena graži mintis, kiekvienas geras darbas, kiekvienas susivaldymas auksu ir vaivorykšte varsoja jūsų sielų sparnelius.

– Mamate, tai Irusios sielos sparnuose šiandien užaugo viena auksinė plunksnelė, kai ji atidavė Kazelei savo gražiausiąjį rūbelį? – paklausė Nika.

– Užaugo graži aukso plunksnelė, nes Irusia nepasigailėjo to, kas jai buvo brangu, – atsakė mamatė.

O man buvo taip malonu malonu, tų žodžių beklausant, ir, rodės, būčiau atidavus dar ir visus kitus savo daiktelius, kad tik kuo daugiausia tų auksinių plunksnelių užaugtų mano sielos sparnuose.

Ryto metą buvome su mamate bažnyčioje, nes mamatė sakė, kad reikią patarnauti Kazelei paskutinį kartą. Kazelė gulėjo uždaryta mėlyname grabelyje, rūtomis apkaišytame. Drebėdama žiūrėjau į baisiąją skrynelę. Kaip ten ankšta, kaip trošku ir tamsu! Kazelė niekaip negalėtų ten apsiversti ant šono, vis jai reikia taip pat aukštynaka gulėti... Ak ne! Juk ji niekados nebeapsivers, juk čia tiktai tuščia lėlutė. Kazelė toli toli. Ten jai erdva, šviesu, linksma.

Paskui nunešė Kazelės lėlutę į kapus, įleido į baisiai gilią duobę ir užbėrė žemėmis. Ir mamatė metė saujelę, ir mums liepė.

– Kad Kazelė ramiai ilsėtųs, kol ją prikels archangelo trimitas, – tarė mamatė.

– Kazelės lėlutė, mamate.

– Taip, Irusia, lėlutė...

Ir jau nebebaisu man buvo, kad ją taip prislėgė. Liūdna man buvo visą dieną, ir vis vaikščiojau paskui mamatę. O pavakarį atvažiavo ponas Jonavičius. Vos tik pradėjo braukyti su smičium per stygas, paėmė mane toks graudis, kad išbėgau į vaikų kambarį, kur nebuvo girdėti muzikos. Tačiau, valandėlę pabuvus, grįžau į saloną klausytis.

Ponui Jonavičiui išvažiavus, tėvelis tarė:

– Nors kartą išsidangino ponas muzikantas. Galėjo tai padaryti anksčiau.

Mamatė pažiūrėjo į tėvelį didelėmis akimis, ir skaudžiai virptelėjo jos lūpos.

– Ar tėveliui netinka tokia graži muzika? – tariau labai nustebusi. – O man taip malonu klausytis, taip malonu...

– Gal kuomet nors suprasi, kad ne viskas darytina, kas malonu, – atsakė ir nuėjo į savo kambarį.

MAMATĖS UŽRAŠAI

Yra juk pasaulyje žmonių, kurie taip moka prisitaikinti prie aplinkybių, jog, prie kokių priedermių juos likimas pristato, tas jie kuo geriausiai atlieka. Pavydėtini žmonės. Bet aš nesu iš jų tarpo... Aš nesu gera šeimininkė... žinau. Kad būtumėm turtingi, mano šeimininkavimo užtektų. Bet turime skolų. Kad galėtumėm jas išmokėti, reiktų man sugebėti iš kiekvieno mažmožio ištraukti pelno, reiktų budriai žiūrėti, kad nė vienas trupinėlis neitų niekai. O aš tai nemoku, negaliu!

Dažnai mąstau sau, kodėl likimas neliepė man gyventi mieste? Tegu sau turėčiau ir skurdžias pajamas – nesu jokio savo įpročio vergė ir moku atsisakyti nuo daugelio dauge-

lio daiktų, – bet užtat nereiktų man nuolat rūpintis ir žiūrėti, ar negaišta kur mano turtas, ar visi dirba man tiek, kiek reikia, nereiktų tolydžio raginti, sergėti, varyti, skaičiuoti.

Liudvikas sako, kad aš nemokanti valdyti tarnų, kad pati dirbanti, ką turi padirbti jie. Tai tiesa. Žinau gerai, kad tai tiesa. Šimtą kartų bevelijau pati dirbus, negu vertus kitus, šimtą kartų beveliju nevalgius pati, negu skaičiavus kąsnius kitų. Dieve, kaip man visa tai sunku ir koktu!

Jau keleri metai, kaip esu nutarus šiokiomis dienomis neskaityti (žinoma, išskyrus laikraščius). Tik vakarais, atsigulus, leidžiu sau taip pasigėrėti. Ir tai yra tikrai „mano“ valandėlė.

Be galo mėgstu skaityti. Kaip kūnas oro, taip mano siela trokšta grožio, reikalauja dailės. Bet iš visų jos šakų tiktai viena man dabar tėra prieinama – literatūra. Tad kaip bitė iš žiedų medų, taip aš čiulpiu išjos gėrį. Svaiginuos poezijos burtais, gyvenu kartu sujos herojais ir užmirštu viską, viską...

Kodėl nepasakyti čia, kur kalbu pati su savim, to nutarimo priežasties? Pastebėjau, kad Liudvikas, radęs mane skaitančią, būdavo nepatenkintas. Gink Dieve, nepasakė to niekados, bet aš mačiau.

Anaiptol nemanau, kad mano tas skaitymas kenkė ūkiui. Teskaitydavau tuomet, kai turėdavau atliekamo laiko. Bet negaliu daryti to, kas nemalonu kitam, artimam žmogui, jei tai liečia vien mane, mano pačios pasigėrėjimą ar materialią naudą. *Vienas kito naštas neškite.*

Ponas Jonavičius tikrai artistiškai griežia. Bijau, ar užtenkamai gerai jam akompanuoju. Bet jis sakos nė su kuo taip nesutardavęs, kaip su manim. Laukiu tų mūsų muzikos vakarų kaip didžiausio gėrio. Juk daugiau negirdžiu niekur geros muzikos.

Be muzikos, tiekia jis man ir knygų iš savo turtingos bibliotekos. Turiu muzikos, turiu literatūros – ko gi daugiau begaliu trokšti?

Ne, ne visada išsižadu savo norų vien tuomet, jei jie liečia mane. Kartais esu silpna ir kitų reikaluose.

Vakar būčiau pasilikusi pievoje, nors kuo greičiausiai reikėjo eiti pas Banienę. Tik žodžiai apie mano svajojimą taip mane užgavo, kad tuojau atsitolinau. O kad, pati neužgauta, nebūčiau tuojau nuėjus, nebūtų šiandien atvežę gydytojo, o rytoj tikriausiai būtų buvę per vėlu.

Kaip „nesičiupinėsi“ su ligoniais, kaip nesirūpinsi, kad visur toks tamsumas, toks paprasčiausių dalykų nežinojimas?

Kaip aš, mažumą daugiau žinanti, kaipgi nemokysiu, nerodysiu, nepatarsiu? Gyventi vien vyrui ir vaikams? Negaliu. Brangūs jie man, bet jaučiu, kad, gyvendama taip egoistiškai, iš tikro skriausčiau savo vaikus, ne dabar, besistengdama nors krislelį naudos kitiems atnešti.

Aš žinau, kad iš tikrųjų Liudvikas nemano, kad „vis tiek, ar vienu chamu mažiau, ar daugiau“. Kiek kartų duodavo savo arklius gydytojui parvežti ir šiaipjau sušelpia.

Gal tiesą sako Liudvikas, kad geriausia man būtų buvus visai netekėjus...

Rodos man vis, kad tikras pašaukimas buvo tas, kurį kitąsyk norėjau pasirinkti, – gailestingosios sesers. Tuomet tikrai būčiau buvus patenkinta, nes būčiau visiškai pasi-

šventusi paskirtam tikslui. Bet tėvai nė girdėti apie tai nenorėjo; persiskirti su manim visam amžiui – tai būtų buvęs jiems per sunkus smūgis. Sulaikė mane dar ir ta aplinkybė, kad pas mus nėra Šaričių ordino, – būčiau gavus darbuotis kitur, o aš taip norėjau šelpti savus žmonelius, kuriems nėra kas padedąs. Taip man jų visados buvo gaila. Ir kas iš to, kad pasilikau? Mano darbas pusiautinas, tūkstančiai siūlų riša mane...

Ką reiškia tie Liudviko žodžiai apie šaltinius? Iš kur jis žino?

Kaip nemalonu slėpti ką nors, tartum daryčiau ką pikta! O atvirai negaliu: Liudvikas užšauks, ir turės būti taip, kaip jis nori.

„Vienai svajoti...“ Ar aš kalta, Liudvikai, kad nesvajojame dviese!

Liudvikas buvo Šiauliuose, ir, kaip visuomet, privežė aibę visokių nereikalingų daiktų. Kaip čia sutaikinti? Nuo žmonos reikalauja su galva pasinerti ūkyje, kad tas ūkis duotų keliasdešimt rublių daugiau, o pats išvažiavęs išleidžia tas kelias dešimtis visai be reikalo? Aiškinu tai instinktyviu ieškojimu pusiausvyros. Tokiam išlaidžiam žmogui, kaip jisai, reiktų turėti žmoną šykščią, šeimininkių šeimininkę, mokančią iš kiekvieno daikto ištraukti pelno. Tokia žmona būtų jį atsvėrusi šiek tiek. Jis tai jaučia ir nori manyje turėti tokią žmoną. Bet ką padarysi, kad manyje visai visai nėra medžiagos tokiai šeimininkei.

Nemoku, negaliu.

Viena tegaliu: nuredukuoti lig minimum savo pačios išlaidas – ką ir darau.

Nuostabu, kaip žmogus reikalauja išlieti savo sielą. Niekados niekam neišlieju savo sielos. Drovu man rodyti savo skausmus, drovu kalbėti apie tai, kas šventa ir brangu, sudėta pačiame mano sielos dugne. Taip drovu būtų rodyti savo kūno žaizdas, kaip kad daro elgetos per atlaidus.

Tiesa, kartais atidarau savo sielą vaikams ir paskui tesusizgrimbu, kad jie dar negali viso ko suprasti. Bet vaikai tai juk aš pati.

Tačiau kartais užeina didelis noras iškrauti nors mažą dalelę to, kas ten, sieloje, prisirinko. Tuomet imu plunksną ir rašau tuos lapelius. Tai pasikalbėjimas su savim.

Gražios dabar naktys, mėnesiena. Be galo mėgstu tokias naktis. Mėgstu, atsisėdus ant prieangio laipsnių, žiūrėti į tvenkinį. Ilgas ilgas aukso kelias tiesias tolybėn, begalėn. Ir eina tuo keliu mano siela. Meta šį trapių ir nepastovių formų pasaulį, tą nykstančių šešėlių pasaulį ir eina, amžinybės ištroškusi, ten, kur rožės nevysta ir nebaigia žydėti, kur vanagas nedrasko vieversėlio lizdo, kur perkūnas netrupina medžių nei širšių... Eina ten, į grožio tėvynę, kurio didžiausieji pasaulio genijai menką šešėlį ir silpną aidą tėra sugavę.

Aš žinau, kad visa tai yra, ir žinau, kad kuomet nors tai paregėsiu, ir žinau, kad kuomet nors tai išgirsiu. Eina mano siela auksuotu taku, į savo vizijas įsižiūrėjusi, – ir ilgis ilgis tomis tyliomis, šiltomis, sidabrinėmis naktimis...

Ir žavi mane mirtis...

Stebėtinai realius sapnus sapnuoju. Kartais ilgą laiką esu jų įspūdyje. Jie yra tiek pat realūs, kaip ir tikrasis gyvenimas, ir taip stipriai su juo susipynę, kad kartais aš pati negaliu tikrai pasakyti, ar ką nors esu girdėjus ir mačius bebudėdama, ar sapne. Šiandien visa esu sužavėta to puikių puikiausio sapno, sapnuoto praėjusią naktį.

Plačioje smaragdinėje pievoje, gėlių išmargintoje, neaukštame kalnelyje, stovėjo Kristus. Jo ilgas rūbas buvo kažkokio nuostabaus, nežemiško audeklo: buvo jis lyg tie

perliniai debesėliai, už kurių slepiasi saulė vasaros dienomis, kiaurai perverdama juos savo spinduliais. Nepanėšėjo į jokį paveikslą, bet aš iš karto jį pažinau. Visas buvo lyg vidaus saulės nušviestas ir toks stebuklingai gražus, kad žmonių kalba neturi žodžių tam grožiui išreikšti. Aplink jį skrajojo margaspalvių drugių spiečiai. Ir nesiliaudami leidos jie po vieną ant jo ištiesto kairiojo delno, o jis – su neapsakoma šypsena ant savo dieviškų lūpų – baltais, šviesingais dešiniosios rankos pirštais lengvučiai, švelniai glostė vabzdžio sparnelius. Ir akies mirksniu drugys virto paukšteliu tokiais pat skaidriais, įvairiaspalviais sparneliais, kokius turėjo drugys. Stebuklingu balseliu giedodamas, lėkė jis aukštyn, mirguliuodamas prieš saulę ir žėrėdamas lyg brangieji akmens. O į jo vietą tuojau tūpės kitas drugys.

Stovėjau pas kalnelį su savo vaikais, pagautas akis įbedusi į Dievo stuomenį. Ir, atsimenu, mąsčiau, kad lig šiol nebuvau žinojus, ar yra laimė, dvasios pagavimas, gėris, nes visi tie jausmai, mano lig šiol tais vardais vadinami, prieš tai, ką dabar jutau, buvo lyg pieštas paukštis prieš tuos gyvuosius, kylančius nuo Viešpaties delno.

Bet štai Kristus atkreipė veidą į mūsų pusę, pažvelgė į mane, paskui į mano vaikus – ir šypterėjo.

– Viešpatie! – sušukau ir puoliau ant kelių su visais vaikais. Pajutau, kad mirštu iš laimės... ir pabudau.

Iš akių tekėjo man džiaugsmo ašaros, širdis buvo laime patvinusi. Tebejuntu ant savęs Kristaus žvilgesį, tebematau jo dievišką šypseną ir ilgai ilgai dar matysiu. Taip lengva man dabar ir linksma, ir gera.

Ir mąstau sau dabar: kuo skiriasi sapnas nuo tikrenybės? Sapno nuotykius žmonės dažnai gyvena lygiai intensyviai, kaip ir tikrojo gyvenimo nuotykius. Kana kados sapnavau, kad mano mama mirė. Ilgai užsiliko mano atmintyje skaudus to sapno įspūdis, ir, atėjus tikrai tai baisiajai valandai, rodės man, kad gyvenu ją jau antrą kartą. Ar tas skirtas, kad sapnas greit praeina, o tikrenybė pasilieka? Juk tai tik iliuzija. Ir tikrenybėje tėra tiktai dabartis. Kas praėjo – tas jau tampa sapnu.

Kad kartais atsimenu savo kūdikystę ir jaunystę, visą tą laiką, praleistą pas tėvus, visus tuos žmones, su kuriais gyvenau, visus atsitikimus, kurie jau niekados niekados nebesugrįš – visuomet turiu įspūdžio, kad tai tebūta vien sapno. Praėjo, pražuvo, išsiblaškė be pėdsako. O žinau, kad ir dvasios srityje, lygiai kaip materijos srityje, niekas nežūva. Pėdsakas paliko mano sieloje – bet ir sapnas palieka ten pėdsaką.

Jau septinti metai, kaip atsisveikinau su mama. Ir dažnai klausiu save: ar aš tikrai turėjau tokį brangiausią, artimiausią asmenį? Argi tikrai guldydavau nuvargusią galvą ant jos mylimųjų kelių, o jos mielos, atgajos rankelės mane glamonėdavo? Argi visa tai buvo iš tikro? Nebėra mamos, pranyko ji lyg sapno svajonė.

Viskas čia, žemėje, tik sapnas, o tikrenybė – ne čia. Amžinojo užmigimo valanda – tai pabudimo valanda.

Yra tokių sapnų, kuriuose visi asmens labai neaiškūs, matomi lyg per rūką, lyg kokiais apvalkalais apsigobę. Rodos man, kad šiame gyvenime mes visi esame tokie asmens. Giliai glūdi mūsų sielos, uždarytos materijos bryzuose, sunkumo dėsnio valdomuose. Ir ritinėjas žemės dulkėse tie vargšai bryzai, durstos su kits kitu, ir stumdos, ir skaudžiai kits kitą žeidžia. Ir kaip dažnai, kaip dažnai iš po tų gyvenimo disonansų, kovos ir nesusipratimų negalima pažinti sielos! Kaip sunku ją atjausti per tą materijos rūką ir kaip dažnai, norėdami ją suprasti, apsirinkame!

Bet kai pabusime, kai numesime tuos svarius materijos apsiaustus, kai įdvasinta materija bus mums nebe sunki akmeninė makštis, bet lengvas sparnuotas rūbas, kiaurai dvasios spindulių pervertas, kaip perveriami saulės spindulių tie balti debesėliai, kurie plaukia pro saulę giedriomis vasaros dienomis, – tuomet bus pabudimas, tuomet susilies siela su siela ir susipras, ir atjaus viena kitą.

O Kristau, taip meilingai glamonėjąs menkus drugelius ir taip neišreiškiamai, dieviškai šypsodamas į mus žiūrįs, duok mums visiems – pabudusiems – nors tolimiausią ir mažiausią kampelį savo karalystėje!

Buvo Levanarda su nauju transportu. Tikros vargo knygelės: tokios mažos, plonos ir menkutės. Smaugiamo vaiko šauksmas, vejamo žvėries riksmas. Menkos pažiūrėti ir ne per įdomios skaityti. Kodėl plakdina jos stipriau mano širdį? Kaip brangu viskas, kas skriaudžiama, spaudžiama, persekiojama! Kaip neapsakomai gaila man viso ko, kas nyksta! O liūdnasis merdėjančios tautos reginy! Tautos, kitados didžios, tiek gražių dainų nudainavusios, tiek fantazingų padavimų nuaudusios, garbingą istoriją gyvenusios, turėjusios tokių didvyrių, kaip Pilėnų gynėjai, ir tokių moterų, kaip Gražina, ir tokių genialių viešpačių, kaip Vytautas.

Rusų spaudžiama, savų sūnų niekinama... Anglys aklinai užvožtos, kad užgestų. Bet užgesintose, rodos, anglyse kartais kažkur – neregima – rusi kibirkštėlė. Kartais ji atgaivina anglis, sudegina indą ir padaro gaisrą. Tokia kibirkštėlė gal yra tos menkos knygutės? Žiūriu į jas ir mąstau apie visus prie jų pasidarbavusius – pradedant tais, kurie, slapstydamies nuo gesintojų galios, jas rašė, baigiant Levanarda, nešiojančiu jas per sienąjuodomis rudens naktimis „Dievui ant garbės“. Ir auga manyje amžinas maištas. Štai taip pasiaukoti kokiai nors idėjai, tarnauti jai visą gyvenimą – tuomet būčiau taikoje su savim. Pavydžiu Levanardai...

Nepaisant visų lenkiškų rūbų, lietuvė yra mano siela. Yra joje ir tų ūbų laukų melancholijos, ir tų vasaros saulėlydžių giedros, ir rudens vėjų nusiminimo, ir tų tamsių miškų rimties. Tos šalies išliūliuota, tūkstančiais siūlų ji surišta su ta savo motina.

Giliai yra įaugus mano esmės šaknis į tą mano prabočių kraujo prisigėrusią žemę, ir jų kalba kalbina ji mane. Slovackis negalėtų man prikišti, kaip Šemetai:

W żywiołach – przodków ty nie słyszysz głosu,
Nie po litewsku tobie bałwan huczy.

O gal ir mane *duchy me wodzą na pasku i niańczą*[134] ir įkvepia man tos meilės, kurios taip maža aplinkui.

Pirkau visų knygelių po vieną. Davinėsiu jas, kam tik galėsiu. Be to, dar ir Liudvikas pasirinko kelias ir atidavė mano nuožiūrai.

Visuomet labai džiaugiuos, sulaukus Levanardos. Tai nėra paprastas žmogus. Daug žolių reikia pereiti, kol užeisi tokį žiedą. Vien tik pažiūrėjus į jį, matyti, kad tai individualybė. Augalotas, liesas, nuskustu asketo veidu, ryškiu romėno profiliu ir giliai įleisto-

---

[134] Tu negirdi jau šaukimo senolių,
Jau ne lietuviškai jūra tau ūžia (lenk. – Albino Žukausko vert).
Lenkų poeto Juliuszo Stowackio eilėraščio „Pranciškui Šemiotai“ („Do Franciszka Szemiotha“) fragmentai. Antrasis fragmentas truputį pakeistas. Originale: *Duchy twe jednak wodzą się na pasku i niańczą...*
Dvasios vedžioja už pasaitėlio ir auklėja *(lenk.).*

mis akimis, atrodytų žiaurus, kad ant jo griežtų lūpų nežydėtų dažnai šypsena – naivi, vaikiška, iš karto atskleidžianti jo balandišką sielą.

Pasakojo jis kartą savo gyvenimo istoriją. Trumpai, be tuščių žodžių, neegzageruodamas.

„Buvau toumet – kokių devyniolikos metų vaikis – Paprūsė, pri sava puona už untrą purmonį. Dar toukart tebebūva baudžiava, tamsta, puoniteli, musiek anuos neatmeni. Sunki buvo laiká. Kur puons gers, tai dar puse bėdos, bet ir tam gerajam, turint visą valią, supykus sunku buva besusivaldyti. Aš jau tuoks visaduos buvau gailestingos širdies, vis mun lioub būti gaila visų engiamųjų. Ir dar mun be gala tika knygas skaityti. Kaip tik pramuokau skaityti, toujau nusipirkau Šv. Istuoriją ir ėmiau skaityti, kada tik begaliedams. Ir perskaitįs viskų lioub apmislyti. Tap tata bemislijant, iemė mun aiškieti, kad ta baudžiava niera puona Dijva įstatyta, bet tik žmuonių prasimanyms ir prijšings puona Dijva valia. Vijną kartą ieme ir apsirga puona mylimasis arklys. Musiek kas nuors priskundė puonou, kad aš anų primušis. Bet tat buva neteisybi, aš niekaduos nie juokia gyvuolelia neesu mušįs. Aš tatá šloujous stainė, puonc ir beateinųs. Kap matá pripouli prie munis, laba supykįs, ir šauk:

– Ak tu! – saka, užkeikė biaurias maskoliškas žuodžias, negal nie pasakyti. – Kam tu primušia muna arklį?

Mun šlouta iš rankų iškrita.

– Aš nemušau, puoneli, – sakau, – tat neteisybi.

– A, tai tu dar melousi! – saka, ir takšt mun par ausį.

Pajutau didelį suopulį, pamačiau kraujį varvant iš nuosies, ir tučtoujau muna runka pasikieli ir druoži puonou atgal.

Kas būt buvį daugiau, aš jau nebeišmanau. Unc būtų poulįs munis mušti, aš jutau, kad nebūč nusileidįs. Gal unc muni būtų užmušįs, gal aš anų. Bet Puondzivs sauguoje mudu abudu nu tuoki baisi grieka. Atbiega į stainę puoni. Laba gera buvo puoni, ir puonc lioub anuos tunkia klausyti. Nie vijna, nie kita jau nebier šio pasaulė – dijve, douk judum amžinųjų šviesybį! Įbiega, įbiegusi puoli pri puona, pagruobi už runkelių ir šauk:

– *Jasiecsku drogi, dość, dość! Zostaw go, zostaw!*[135] Tij žodžia lig šiuol tebeskumb muna ausyse.

Pasitumpė juodu valandelį ir išieje. Uo aš įlindau į sava kamarą, nusimazguojau kruviną burną ir įvirtau į luovą. Galva be gala gielė. Guliu ir misliju, kas če mun dabar bus. Ar če kars muni, ar pjaus. Bet deltuo negailiejaus tap padarįs. Misliju: kas bus, kas nebus, vo aš vis dėlto drįsau pasipryšinti ir paruodžiau, kad nie puonou nevalnu eiti pryš Dijva įsakymą. Vo kad pats iejau, aplink tų nie mislyti nepamislijau.

Bet nieką nebūva. Nuvarė muni tikta pri kita darbą, kad puona nesutikčiau. Vo už kelių dijnų kap tik atėję akrūtų statuomasis laiks – puonc ir atidavė muni į akrūtus.

Kijk tin teka pakelti – nepasakuosu, vis tij k nenupasakuosi. Pri visų vargų prisipainiuoje dar kažin kuoks keists ilgiejimos. Tad lioub būti ilgu sava kraštą, mamunelis, tap ilgu, kad niekur vijtuos nebrundu, nebetverous, ruoduos, ėmįs pasikarsu ar pasipjausu. Gal ir būčiau sau galą padarįs, bet bijuojau sava dūšią pražudyti. Untrás muna tarnystės metas susilaukėm tuos didelės laimes – panaikina baudžiavą. Sutrumpina ir laiką maskuoliauti, ir jau prašvita mun nuodieje pareiti numij.

[135] Jasiukai, brangusis, gana, gana! Palik jį, palik (lenk.).

Penktas metas nuvari muni į Kavkaziją. Kap tik nuvari, kap mata ir prisimeti drugys. Iš pradžiuos dar šiap tap; pakries kuoki nedėlį, ir apent sveiks. Bet paskou kad suėmė muni, jau nebišeinu iš lazaretą, palikau nebepanašus į žmuogų. Lioub gulieti par kiauras naktis nemieguodams ir bliauti kap tas kūdikis. Smertis če pat, vo če nie kunigėli, nie mamunelis – ničnieka. Nenumaniau toukart, kad tat tuoki Dijva kelia, kurias unc ved muni pri savis.

Tap beguliedams be darbo, iemiau skaityti. Buvau jau išmuokįs ir maskuoliška skaityti. Ir buva ten tuoks pelčeris, be gala gers žmogelis – lai Puondzivs anam atlygina už viskų – unc lioub davinėti mun knygelių. Guliu ir skaitau par kiauras dijnas, ir viskų apmųstau. Ir bemųstydams su sava menka galvele, aš tap išgalvojau: Puondzivs sutvieri Aduomą ir Ijvą laimingus ir duorus. Anudum sugriešijus, Puondzivs atemi nu anų visas gerybes, išvari vargti ir nusprendi, kad žmuonys patys sava pruotu ir sava išgale apent pasidarytų unt svietą ruojų. Kap visi žmuonys paliks duori, pildys Dijva įsakymus, kap gera susitvarkys, kad nie vienam nerėks per daug vargti, tat ir būs ruojus. Visuokias knygeles beskaitydams, aš sava menku pruotu iemiau galvuoti, kad tap ir daruos pasaulė. Senuovė žmuonys buva kap ir laukinia – kuoks vargings gyvenims anims buva, kap dabar pamislysi! Vo dabar jau visuoki pabrika, visuokias mašinas, gelžkelia – jau ir puo uorą lakstą – vo juk tata dar ne gals. Kad jau tas žmuogaus pruotelis tijk iškila, juk unc kils ir dar. Paskuo takių mašinų prasimanys, kad žmuonims nebreks bedirbti nie juoki sunki darbą. Nebebijuos žmuonys nie perkūnų, kreipdami anus, kur nuories, nie ugnijs – gal prasimanys nedegamas truobas, – nie ligų tijk neprisileis. Juk kuokių tat dabar daktarų yra! Tuokias reperacijas padarą, kad baugu klausytis. Senuovė nie iš tuola tap nemuokieje. Vo antra vertus, nu kits kita žmuonims nebebus vargą del tuo, kad vis labiau anij ims pildyti Dijva įsakymus. Laikou einant, žmuonys palijkt nebe tuokij baisi – tamsta, puoniteli, juk tų viskų geriau už muni žiná, muokslus išiejusi, aš tijk težinau, kijk esu išskaitįs iš knygų. Nebiera jau juodųjų vergų Amerikuo, nebiera pas mus baudžiavuos, girdieti, kad jau ir vaiske tap nebmuš – viskas eit geryn. Ir mun tap ruoduos, puoniteli, kap jau visi žmuonys visiškį tap ims gyventi, kap puondzivs kad prisaki, kad vilks atsiguls šalip avinėli, tat toumet ir bus svietą gals. Vadinas, apent sugris į ruojų. Ir toumet ateis viešpats Jiezus Kristus ir, visus prikielįs, sunaikins paskutinį vargą – smertį. Ir toumet prasidies ta karalysti, kuriuos nie ausis yra girdiejusi, nie akis regiejusi.

Visa tat tap besirgdams apdūmuojįs, aš supratau, kad kuožna vijna žmuogaus prydermi yra ne tik pačiam būti duoram, bet dar ir kitus muokyti ir raginti, kad kuo greičiausia žmuonys sulauktų tuo ruojaus. Ir tap sau mislijau: jei Puondzivs muni leistų pagyti ir pareiti į sava kraštų, ta aš jau dabar gyvenčiau pagal tų sava supratimą. Ir viskų muni leida dijvulis. Šijk tijk pasitaisius, paleida muni suvisu numij. Ir kuoks tat stebuklas, parėjįs numij, paguliejau kuokią nedielį iš kelionies nuvargįs, ir nu tuo laika išgijau visiška – ruoduos, kas du runka imti atiemi nu munis tų ligų. Bet sunkia dirbti nebeįgaliejau. Kų aš če dabar bedarysiu, kad išpildyčiau kiek begaliedams tų Dijva uždietųjų prydermį? Nou pat mažens munij be gala tika ir sekies druožinieti. Tad pradiejau dirbti šventusius, šaukštus, varpsčius ir vežiuoti puo atlaidus. Kad būčiau muokytas, būčiau ėjįs į kunigus. Kunigs geriausia gal tų daryti. Vo muna tas galiejims, žinuoma, menks tiera, neišiejus nie juoki muoksla, nie nieką. Bat kiti nė tijk nemuok. Dijvas munij lijpė, kų turiu, su kitas dalytis. Tat pradiejau dar ir vaikus muokyti. Vo kap tik Tilžė iemi leisti žemaitiškas kningas, aš tučtoujau pajutau, kad če munij darbs. Ir pradiejau vakščiuoti į

Prūsus. Tudu amatu tap puikia su kits kitu sutink, kits kitą rem. Vežu sau šventusius į atlaidus, ir gana. Paruodau uriadninkou, je ciekavijas. Vo kits tavuors tap gilia, kad unc nė uostyti neužoud.

Ir dabar jau, ruoduos, kuokios munij dar laimes berėk? Prisinešu knygelių, paskleisu į visas pušis – ot tap, ruoduos, stumtina stumu žmuonis pri tuo galutine ruojaus."

Labai mėgstu kalbėtis su Levanarda. Apie viską jis turi nusistatęs savą nuomonę. Skaito visas lietuviškas knygas, kokios tik išeina, ir perskaitęs viską permąsto ir pergalvoja. Kad jis būtų mokytas, tikriausiai būtų buvęs žymus filosofas. O gal ir didis skaptuotojas. Nes, nepaisant technikos menkumo, jo statulėlėse yra kažko, kas jas dvasina, kas primena primityvus.

Ir tas jo kristališkumas. Tikras „dievo žmogus". Kad ne „mamunėlė", jis vargiai beturėtų ko valgyti, nes su pinigais apsieina kaip vaikas. Mamunėlė atima iš jo tuojau visus gautus už statutėles ir knygas pinigus, maitina jį ir rėdo. Tiesą sakant, už tas knygeles nedaug jis tegauna, nes pusę dalija veltui. Kas bus, jei ta mamunėlė mirs pirm jo? Vesti jis neapsives, nes jo filosofija jam neleidžia. Jei jis kuomet nors neteks mamunėlės, norėčiau, kad pas mus apsigyventų. Vietos atsirastų. Aš rūpinčiaus juo kaip mamunėlė.

Kana kados prašiau jį, kad man išskaptuotų smūtkelį. Tai mano mėgstamiausias „dailės veikalas". Niekur taip pilnai nėra pasireiškusi lietuvių siela, kaip tame melancholingame, susimąsčiusiame Kristuje, rymančiame taip kantriai ir rimtai. Mano smūtkelis labai pavyko Levanardai. Tame galvos nusvirime, tame stuomens palinkime yra tikro artizmo. Žinojau, kad jis neims pinigų už tą savo darbą, ir nunėriau jam ilgą, platų kaklaryšį. Kiek man buvo džiaugsmo, matant, kaip jam patiko ta dovana.

Atsisveikindama su juo, kiekvieną kartą mąstau, kad sveikintis gal jau mudviem nebeteks. Juk kiekvieną valandą visokie žandarai ir uriadnikai gali uždėti ant jo savo geležinę leteną. Ir kas gali žinoti, ar ilgai dar lemtajam taip laimingai nuo jų išsisukinėti, kaip lig šiol.

Įdaviau jam pinigus, gautus už apyrankę. Netrukus nukeliavęs atiduos, kur reikia. Džiaugiuos nors tiek prisidėjusi prie to švento darbo. Kuo gi daugiau galiu? Ak, tiesą sako Levanarda. Kaip trukdo savas lizdas darbuotis „Dievui ant garbės"!

Liudviko žodžiai apie šaltinius rodo, kad jis spėja, kas atsitiko su mano apyranke. Kana kados paklausė, kodėl jos nesimaunu. Atsakiau, kad sulūžusi. Kodėl, kodėl pamelavau! Juk tai mano daiktas ir turiu teisės daryti su juo, ką noriu. Nėra jėgų atvirai ir drąsiai ginti tas savo teises, ir gana. Bijau, kad Liudvikas supyks, kažin ko prikalbės... Ir kaip ta straigė, bijodama, kad manęs nešvelniai nepalytėtų, lendu į išsisukinėjimų ir melų kaušą.

Turbūt nėra pasaulyje juokingesnio luomo už mūsų smulkiuosius bajorus. Proto ir širdies kultūra nestovi jie nė kiek aukščiau už valstiečius, o putlūs, pilni pretenzijos, su didžiausia panieka žiūri į „chamus". Dieve, kaip jie kalba lenkiškai! Kas nori studijuoti lietuvišką stilių, tas tesiklausai jų lenkiškos kalbos. Kaip jie prijuokino mane vakar per vestuves klebonijoje. Bet, tiesą sakant, tai yra juokai per ašaras. Gaila man jų. Gaila man visų juokingų žmonių. Kodėl tie mūsų bajorai yra tokie juokingi? Daugiausia dėl to, kad taip kalba lenkiškai. Tepametie jie tą lenkų kalbos karikatūrą, teimie kalbėti žemaitiškai – ir tuojau nustos mažiausiai pusės to savo komiškumo. Bet ką jie kalti, kad seka ponus? Juk kiekvienas stengias imti pavyzdį iš to, kas, jo nuomone, stovi aukščiau už jį.

Vestuvėse buvo vienas vaistininkas iš Maskvos. Padeklamavo lietuviškas patriotiškas eiles, girdėjau jį lietuviškai kalbant su draugu, dėl to suinteresavo jis mane, ir kalbėjau su juo. Pasakojo, kad Maskvoje esąs susidaręs lietuvių patriotų būrelis. Kaip tat gražu! Atsimenu puikias Jokajaus apysakas apie vengrų atgimimą. Kodėl ir Lietuva negalėtų atgimti? Kodėl neturėtų kartą pasibaigti tas anormalus stovis, kad bajorija išsižadėjo savo kalbos ir priėmė svetimąją? Juk pasibaigė Vengruose, pasibaigė Čekuose.

Nors pati užauklėta lenkų kalba, tačiau myliu lietuvių kalbą. Tokia ji senutė, amžių pelėsiais apaugusi, miela. Jos garsuose, rodos, girdžiu šventų girių ošimą, jaučiu kvapą šventų žolių, deginamų dievams amžinojoje ugnyje. Myliu dainas, pilnas poezijos, ašarų, ilgesio. Man rodos, jokia tauta neturi tokių švelnių, dvasingų liaudies dainų, kaip mes. Rodos man, kad lenkų kalba – tai tik įmotė. Gera, maloni, bet vis dėlto įmonė. Geriausiai ją moki žmogus, pripratai prie jos, prisirišai, net pamylėjai, tačiau, atminus senutę motiną, apleistą tamsiame užkampyje, stipriau suplaka širdis. Yra kažkokių slaptingų siūlų, rišančių vaiko širdį su motina, kad ir užmirštąja, kad ir paniekintąja.

Kiek sykių skaitau Kraševskio „Litwa“ ar „Kunigą“, ar „Valenrodą“, ar „Vitolio raudą“, visuomet graudu man ir liūdna, tarsi kas mylimas būtų miręs.

Bet kituose tie siūlai jau seniai nutraukti. Štai buvome vardinėse pas ponus Tarvydus. Vakare šeimyna ėmė dainuoti sodne, sveikindama poną. Bet tos bėdinos vargo dainelės tesukėlė tiktai pasibjaurėjimo ir paniekos aristokratiškuose ponų Tarvydų sūnuose ir marčiose. *L'Asie! Barbarie!*[136] – sakė jie vienas kitam.

Kad gyvenčiau Maskvoje, prisidėčiau prie to būrelio. Bet čia, užkampyje, be jokio kontakto su plačiuoju pasauliu, ką žmogus darysi? Tik eik, žiūrėk, kad kiaulės būtų gerai pašertos, kad mergos pieno nevogtų – štai ir viskas!

Norėčiau, kad bent mano vaikai prisidėtų prie Lietuvos atgimimo – visos tos mano brangiausios galvelės, visos tos manos sielos sielelės.

Lietuvninkai mes esam gimę,
Lietuvninkai mes turim būti...

Tvirtai esu įsitikinus, kad žmogus tuomet tegali būti tikrai naudingas savo tėvynei, jei yra išaugęs iš savo tautos kultūros. Svetimų kultūrų turtai, renkami jo iš visur, turi lyg grūdai kristi į savą žemę. Dėl to stengiuos, kad mano vaikai kuo daugiausia girdėtų, mokėtų, dainuotų mūsų žemaitiškų dainų, pasakų, padavimų. Man rodos, jei žmogus nepasisavins visa tai, tebebūdamas vaiku, jis visuomet jau bus lyg svetimtautis.

Perskaičiau, ką esu čia kana kados parašiusi, kad prisidėčiau prie lietuvių patriotų ratelio, jei gyvenčiau Maskvoje. Taip, jei tai sutiktų su Liudviko valia. Tuo aš visai netvirtinu, kad nesutiktų – labai gali būti, kad sutiktų – tik noriu pasakyti, kad savo valios pravesti aš neįstengiu. Turbūt dėl to taip ir nekenčiu despotizmo ir bijau, kad instinktyviai jaučiuos neturinti pasipriešinimo jėgos.

Kad kas paklaustų mane, kuris žodis žmonių kalboje yra baisiausias, atsakyčiau: vergas.

„Esate brangiai atpirkti, nebūkite žmonių vergai.“

„Grožis tai begalės atspindis. Tai nujautimas Dievo.“

---

[136] Azija! Barbarai! (pranc.).

Begalė atsispindi grožyje, ir dėl to jis taip pagauna sielą. Nes kaip gėlė įtempia visas jėgas, stengdamos sugauti nors vieną saulės spindulėlį, be kurio negali gyvuoti, taip mūsų siela, šiame netobulybių pasaulyje būdama, veržias sugauti nors mažutę kibirkštėlę absoliuto, kurį nujaučia, kurio trokšta ir be kurio negali gyvuoti.

Mirė Kazelė... Taip gaila man tos savo krikšto dukrelės! Svajojau mokyti ją, o nežinojau, kad mirties jau stovėta šalia jos.

„Tavo akys ant manęs, ir tuojau nebus manęs. Kaip debesys nyksta ir praeina, taip, kas nužengs į kapą, nebeišeis nei besugrįš į savo namus... Štai dabar pelenuose užmigsiu, o jei manęs rytą ieškosi, nebebus manęs. Tariau puvėsiams: tėvas mano esi, mano motina ir sesuo; kirminams: kapas yra mano namai, ir tamsybėse pasiklojau savo lovą..."

Tiek amžių nuriedėjo amžinybėn nuo to laiko, kaip tie žodžiai buvo ištarti, tiek dideliausių atmainų įvyko gyvenime, o jie ir šiandien dar tebėra gyvas, skaudžiausias širdies skausmas. Nes daug kas atsimainė, bet pasiliko tai, kas svarbiausia, – mirtis. Dažnai mąstau: kad žmonija, žengdama pirmyn, taip ištobulintų visas gyvenimo sąlygas ir žmonių santykius, kad žemėje rastųs rojus – kas iš to, jei pasiliktų mirtis? Kas iš to rojaus, jei kiekvieną valandėlę galiu nustoti mylimųjų asmenų? Kas iš gėrio, grožio, tiesos, jei viso ko galas – puvėsiai, niekas, nebūvis? Kas iš to rojaus, jei pati ryt poryt ištikšiu kaip tas muilo burbulas? Jei esu – ir nebūsiu? Kaip gyventi su tokiu tikėjimu? Nes juk tai taip pat tikėjimas, tik atvirkščias. Kadangi mūsų pojūčiai neduoda įrodymų, jog dvasia egzistuoja be kūno, tai tikime ją žūvant drauge su juo. Kas per košmaras toks gyvenimas! Žinoti, kad kiekvienas tavo širdies plakterėjimas – tai žingsnis į tą niekybę ir puvėsius, kuriuose žus tavo intelektas, tavo valia, tavo jausmai. Ir nėra pasaulyje galios tiems žingsniams sustabdyti. Jei taip, tai gerai sako tie be galo koktūs man žodžiai, kad geriau būti gyvu šunimi, negu padvėsusiu liūtu.

Kaip man gaila, kaip gaila taip tikinčių žmonių! Nėra pasaulyje nelaimingesnių už juos. Nes nors ir nelaimių kalnai prislėgtų žmogų, jei jis tiki, kad visos jos atsvers kažin kame kažkokią svarstyklių lėkštę ir kad tas jo žemės gyvenimas tėra vien jo būvio vienas momentas, – tai juk jis negali būti galutinai, be vilties, nelaimingas. Viena žinau: kad aš netikėčiau, jog tai tiktai momentas, niekados nesutikčiau taip merdėti kas valandą per ilgus metus, taip tekina bėgti į niekybę, bet tuojau nutraukčiau to beprasmio gyvenimo siūlą.

Bet aš žinau, žinau, kad „ką tu sėji, neatgis, jei pirmiau neapmirs. Mirtis yra praryta apgalėjus. Kame yra tavo apgalė, o mirtie? Kame yra, mirtie, tavo akstinas?"

Kaip mėgstu tuos senus senus, dar, rodos, Euripido ištartus žodžius:

Kas žino, ar mūsų gyvenimas nėra mirimas,

Mirimas gi ar ne gyvenimas?

Tikrai, tikrai taip yra. Aš tai jaučiu visomis savo sielos galiomis.

Niekas manęs taip negraudina, taip nedžiugina ir tokios laimės neįkvepia į širdį, kaip tie kuklūs parašai ant kapų katakombose. *Stephane, vivis! Vivis, Priscilla!*[137] Ar gali būti didesnė laimė už galėjimą tarti tuos linksmus žodžius. Kiek kartų mąstau apie mamą, visados baigiu jais. *Vivis, mater!*[138] Ir tu, Kazele, gyva esi!

Vėl sapnavau mamą. Kas mane ištiks?

Sapnavau prieš kelias dienas – mirė Kazelė. O dabar kas nutiks?

---

[137] „Stepanai, gyvas esi!" „Gyvas esi, Priscila!" (lot).

[138] Gyva esi, motina! (lot.).

Kokia stebuklinga yra sapnų šalis! Paslaptingas, neįžvelgiamas pasaulis. Šit jau kelinti metai, kaip regiu tuos pranašingus sapnus. Iš pradžių, mamai mirus, sapnuodavau ją kas naktį, o dabar tik prieš kokį nors sielvartą, rūpestį, nelaimę. Juo didesnė bus širdgėla, juo meilingiau ji mane glamonėja. Kaip nuostabu, kaip nuostabu! O širdis įžvelgia į tą neįžvelgiamąją šalį, o širdis žino, kodėl ir kaip. Žino širdis, kad meilės ryšiai netrūksta mirus, kad siela, iš erdvės ir laiko dėsnių išsivadavusi, nuregi dabartį ir ateitį, – ir kai materija apmiršta, o sielos galios nesąmoningai veikia jos gelmėse, – nusileidžia iš antžemiškų sričių, mylinti ir rūpestinga.

Paskui, per kelias dienas, jaučiu ant savo lūpų jos brangiausias pasaulyje lūpas, matau jos akis, rūpesčio dėl manęs pilnas, girdžiu jos vienintelį visame pasaulyje balsą. Ir prieš įsitikinimą, kad pasimatysime nebe sapne, nebe šio gyvenimo pussapnyje, bet tikrai, budėdami, – sielvartai, širdgėlos ir nelaimės, kurių ji yra pranašė, blanksta ir lengvėja.

Ką reiškia tie žiaurūs Liudviko žodžiai apie poną Jonavičių? Pavydą?

Jei taip, tai reikėjo jį įstumti į tolimiausią sielos kampelį ir devyniais raktais užrakinti, ne rodyti man – trejeto vaikų motinai.

Koks gėris man ta gražioji muzika! Juk nieko daugiau negirdžiu, nieko daugiau...

Ak, jau žinau, kodėl mama buvo vakar pas mane atėjusi! Kaip liūdna, mamunėle, kaip liūdna! „Ne viskas darytina, kas malonu...“ Aš ne tik žinau tai, Liudvikai, bet ir moku taip elgtis.

„Neprisisotina akis bežiūrėdama, nei ausis prisipildo beklausydama“.

Šiandien su vaikais nunešėme rudens gėlių vainiką ant Liudviko tėvų kapo ir astrų puokštelę Kazelei. Antrą puokštelę padėjau senajam Jakštui. Niekas jo kapu nesirūpina.

Mėgstu vaikščioti po kapines. Niekur kitur tokia gili ramybė nevaldo mano sielos, kaip čia, toje ašarų vietoje. Taip įvaizdžiai stovi čia prieš akis nepastovumas visų žemės daiktų, tas amžinasis faktas, kad viskas tik irios formos ir nykstantieji šešėliai. Kaipgi kvaila ir juokinga iš visų jėgų kibtis į irias formas ir nykstančius šešėlius! Kaip kvaila ir juokinga dėti savo širdį į tai, kas turi savyje mirties grūdą, gaudyti nykstančius šešėlius!

Sukultos viltys, sugriauti sumanymai, neištarti žodžiai, neišgertos taurės, neišdainuotos dainos... Puvėsiai, dulkės, pelenai... Ir kiekviena ta dulkių sauja po kiekvienu kauburėliu – visas pasaulis pats savyje, vienintelis, kokio nebuvo ir nebus. O viršum jų žydi ir kvepia gėlės, paukšteliai čirena ir siaučia, senos pušys, lyg rūpestingos auklės, sergėdamos tuos, kurie miega jų ūksmėje, ošia jiems lopšio dainą. Gėlės, paukščiai, pušys, kurie šiandien yra, o rytoj nebebus. Ir aš, čia vaikščiojanti ir apie visa tai mąstanti, taip pat rytoj nebebūsiu.

Ir štai aš, pelenas ir dulkė, tarp pelenų ir dulkių vaikščiojanti, jaučiu savyje amžinybę ir begalę; jaučiu savyje galią nepabaigiamąją ir nepraeinamąją, kuri visus tuos išbarstytus po pasaulį atomus kada nors vėl surinks į tą patį pavidalą, amžiną, vienintelį, kokio nebuvo ir nebus.

Iš kur manyje, pelene ir dulkėje tarp pelenų ir dulkių, tas amžinybės jausmas?

„Jei kviečių grūdas neapmirs, neduos vaisiaus...“

Ir ateina didžioji Sėjėja mistiškomis armingomis akimis, blankiu veidu ir slaptinga šypsena ant raudonų lyg granatų žiedas lūpų ir, savo baltomis, permatomomis, ilgapirštėmis rankomis tyliai paėmus mūsų ranką, veda už stebuklingos uždangos, kur sėdi paslaptis. Kaip kartais ima noras greičiau pasiekti paslaptį!

Ak ne! mirtis nėra baisi. Tai juokas, pasislėpęs už ašarų, džiaugsmas – už sopulių, tai balžiedžio žiedas po sudžiūvusiais lapais.

Ruduo. Šnabžda po kojomis pageltę lapai; šen ir ten tebekvepia rezetų keras; valandomis diemedžiai dvelkia savo mistišką kvapą. Bet tai vien taškeliai rudens kvapo dugne mirštančių lapų kvapo. Ant kiekvieno stiebelio kabo voratinklių siūlas. Rodos, tolimame kapinių kampe atsisėdo Melancholija ir, pridengusi savo plačiu sidabriniu šydu šventąjį lauką, tyliai skambina rudens simfoniją. Apie nukritusius lapus, apie nuvytusias gėles, apie vėjų dejavimus, apie lytaus teškėjimą juodomis naktimis, apie pilkų rūkų skaras, apie raudonas šermukšnių kekes, liūdnai kabančias ant nuogų šakų.

Pas vieną kapą moteriškė pasilenkusi daigstė žiemines gėles, retkarčiais balsu raudodama. Priėjau prie jos ir, atsisėdus ant akmens, prakalbinau. Verkdama ėmė ji pasakoti apie gulinčio tame kape savo vyro ligą ir mirtį ir apie savo vargingą būvį.

Vargšė kalbėjo ir kalbėjo, o aš žiūrėjau įjos rankas – juodas, bjaurias, žiubriaodes, storais, kreivais pirštais ir šlykščiais, sužeistais nagais, niekados nemačiusias šepečiuko, – ir mąsčiau, kiek jos gavo nudirbti, kol iš švelnių kūdikio rankelių pavirto tokiomis neestetiškomis letenomis. Ir mąsčiau dar, kaip mažai tiems žmonėms tetenka iš gyvenimo gėrio taurės. Nieko, nieko daugiau, tik darbas ir darbas dėl juodo kasdienio duonos kąsnelio, pradedant nuo pat mažens, kai vaikas auštant turi kelti gyvulių ganyti ar per kiauras dienas ne kiek temažesnį už save vaiką tampyti, ligi kapo. Darbas – mieliausias prietelis ir linksmintojas, jei ne per ilgas ir jei duoda laiko augti kitoms žmogaus dvasios jėgoms, ir prakeikimas, rūstaus Dievo aną baisiąją valandą pirmajam žmogui ištartas. Mūsų amžinajai dvasiai išbarstytus po pasaulį atomus vėl į senąją formą surinkus, kokios bus tos bjauriosios vargo rankos? Ir kaip atrodys anosios – baltos, išlepintos, – jei niekados nebus broliškai palytėjusios juodųjų ir pūslėtųjų ir niekados gailestingai nenušluosčiusios prakaituotos nuo darbo kaktos?

Karusia rašo, kad, naudodamies tokiu gražiu rudeniu, juodu rengiąsi pas mus kelioms savaitėms.

Boleš norįs pamedžioti, o ji pasiilgusi mūsų ir mėgstanti gražų sodžiaus rudenį.

Reikia man dabar krautis kantrybę, įtempus visas jėgas. Prasidės raudojimai, gailėjimos Liudviko, kad turi tokią nevykusią žmoną. Tokios mažos, smailios adatėlės, apvyturtos minkštais saldžių žodžių šilkais.

Viskas praeina – štai mintis, kuri man daugiausia padeda pakelti visus gyvenimo nemalonumus. Kieno sielos ta mintis yra leitmotyvas, tas nebegaudo laimės valandų. Kas iš jų, kad ir jos praeis? Ir ar galima jomis tikrai gėrėtis, jei leitmotyvas nesiliauja skambėjęs?

* * *

Mūsų senas dvaras labai sujudo: ciocia Karusia parašė atvažiuosianti drauge su dėde Bolesiu. Rengia jiedviem kambarius, visur mazgoja, dulkina, sodne dar kartą gracuoja jau apžėlusius takus. Atvažiavo tam tyčia pakviestas virėjas Nikodemas. Mamatė nenorėjo, sakydama, kad ir mūsų virėja gerai mokanti savo amatą ir tai būsiančios išlaidos be reikalo, bet tėvelis tvirtina dėdę Bolesį esant tokį graikštų ir tokį kulinarinio meno žinovą, kad jokia virėja jam neįtiksianti. Be to, norįs, kad svečiai būtų priimti *nec pins ultra*[139]. Ir, kaip visados, įvyko tai, ko norėjo tėvelis. Tėvelis pasamdė ir panaktinį visam tam

[139] Nepralenkiamai (lot.).

laikui, kol viešės svečiai. Mat mūsų namuose nėra langinių iš vidaus, o dėdė ir ciocia baisiai bijo vagių. Vilniuje jie saugojas visokiais būdais. Dar atmenu, kaip, esant man pas juos su tėveliais prieš dvejus metus, kiekvieną vakarą tarnai darydavo iš vidaus langines geležinėmis štangomis, prieš langus statydavo ant viena kitos po kelias kėdes, o ant pat viršaus lėkštę, kad, vagiui įsilaužus, kėdės begriūdamos ir lėkštės besikuldamos greičiu visus prižadintų. Atsimenu, kaip vieną vakarą, dėdei su tėveliu nesant namie, atvažiavo ponas Tarvydas. Durys buvo jau užrakintos ir užsklęstos. Ponas Tarvydas ilgai beldės, ir ciocia vis neleido atidaryti, bijodama, ar ne vagis. Svečiui nesiliaujant belsti, nuėjo pas duris pati ciocia. „Ar tamsta nepažįsti manęs ant balso?“ – šaukia už durų ponas Tarvydas. „Balsą galima įtaisyti“, – atsako ciocia. Paskui ėmė klausinėti jo pačios, visų vaikų vardus, savo tėvų ir giminės vardus ir pavardes – ir, gavusi tikrus atsakymus, pagaliau liepė įleisti. Taip pat yra ir dėdei esant namie.

Mudvi su mamate puošiame kambarius paskutinių rudens gėlių bukietais, o tėvelis, visur vaikščiodamas, nuolat primena mamatei, kad viskas būtų gražu, ciocia Karusia juk turinti aristokratišką skonį ir tuojau pasakysianti, kad pas mus esą *po parafjansku*[140]. Ir mums, vaikams, tėvelis griežtai įsakė elgtis kuo mandagiausiai ir kuo tyliausiai, už stalo sėdėti kuo gražiausiai ir, gink Dieve, nevartoti kokių iš Žvirbliukų išmoktų manierų, nes ciocia Karusia daug iš vaikų reikalaujanti ir kiekvieną mažmožį pastebinti. O dėdė Boles nelabai vaikus temylįs, savo vaikų neturėdamas, neapsivežąs su jais, todėl mes turį būti tylūs lyg pelės ir nesipainioti jam po kojų.

Tėvelio žodžiai sukėlė mūsų sielose nerimo. Tačiau jis greit pranyko, nustelbtas džiaugsmingos vilties, kad ciocia atveš mums gražių ir gausių lauktuvių, kaip kitąsyk kad atvežė, nes yra labai turtinga ir dosni.

Kai rytą nuėjome sveikintis su svečiais, juodu su tėveliais sėdėjo valgomajame, gerdami kavą. Vos tik įėjome į kambarį, kažkoks padarėlis, išbėgęs priešais mus, ėmė smarkiai loti plonučiu ir smailiu lyg adata balseliu. Bent kiek išsigandome, bet tuojau suskambėjo minkštas ciocios balsas:

– Žužu! fe, bjauru! Tylėk tuojau! Eikš. Nebijokit, vaikeliai, jis nekanda.

Mes patys matėme, kad nėra čia ko bijoti. Buvo tai gražus, visai mažutis pudelėlis baltais blizgančiais plaukais, su raudona apykakle, prisiūta mažučių barškaliukų. Nežiūrint savo mažumo, jis mažne tapo didelių pasėkų priežastim: mat patraukęs mūsų dėmesį į save, atgręžė jį nuo svečių. Aš – vyresnė ir rimtesnė – numaniau, kad domėjimos šuniuku reikia atidėti vėlesniam laikui. Bet abudu berniuku buvojau visai pasiryžę pirmiau susipažinti su Žužu. Laimė, kad mamatė, tai pastebėjus, laiku įstatė juodu į tinkamas vėžes; kitaip gal būtų amžinai žuvę ciocios Karusios akyse. Tuo tarpu pavojus buvo pašalintas, ir priėjome prie ciocios, kuri išbučiavo mus labai širdingai.

Ciocia Karusia visa buvo šviesi ir blizgi. Turėjo šviesiai pilką blizgantį šilkinį rūbą, aibę šviesių garbanėlių ant galvos, labai baltą veidą, spindžius deimantus ausyse ir mažas, baltas, purias lyg bandutės rankeles, taip pat blizgančias žiedais. Apsti, pergniaužta, elegantė, primerktomis akimis, atrodė ji dar nesena, ir niekas nepasakytų, kad amžiumi galėtų būti mamatės motina. Pasisveikinę su ciocia, pabučiavome ranką dėdei, o jis – orą viršum mūsų galvų. Ciocia ėmė į mus žiūrėti per ilgakočius binoklius, kurie kabojo jai ant auksinės grandinėlės, ir stebėtis, kad mes taip užaugę ir kad esą panašūs viena į šį, kitas į tą.

[140] Parapinis skonis (lenk.).

– O jūs, vaikeliai, turbūt nepažintumėt manęs. Jau treti metai, kaip matėmės. Pasenau.

– Ne, ciocia nė kiek nepaseno, – tariau. – Labai gerai atsimenu.

O mažasis Jonelis atsiliepė.

– Ciocia dar labai jaunutė.

– Esu dar labai jaunutė, – linksmai nusijuokė ciocia. – Na, kas gi jaunesnis, Janeczku, dėdė ar aš?

Jonelis pažiūrėjo į ciocią, paskui į dėdę, stipriai pražilusį ir praplikusį, ir tarė:

– Žinoma, kad ciocia.

Nuo tos valandos Jonelis tapo ciocios favoritu, nes ji nieko taip nebijo, kaip pasenti, ir visados nori atrodyti jaunesnė už dėdę, už kurį yra keleriais metais vyresnė.

Dėdei tas pareiškimas nepadarė jokio įspūdžio. Atsidėjęs gėrė jis kavą su kepiniais.

– *Pani bratowej*[141] aukso medalis už kepinius, – tarė. – Burnoje tirpsta.

– Labai džiaugiuos, kad tamstai patinka. Tik gaila, kad tą medalį nusipelniau ne aš, bet virėjas, – atsakė mamatė.

– Ar pati neužsiimi virtuve, Marynieczko? – paklausė ciocia.

– Jei būtinai reikia, tai užsiimu, žinoma.

– Mano nuomone, – kalbėjo ciocia, gerdama kavą, – kiekviena žmona būtinai turi mėgti virtuvę. Tai viena svarbesniųjų priemonių įtikti vyrui, įrodyti jam savo rūpinimąsi juokas juk yra mūsų pirmoji pareiga ir tikslas. Bolesiui visados skaniausia tai, prie ko aš pridedu savo ranką. Ir aš tuo didžiuojuos ir džiaugiuos.

– Ak, Karusiu, tu esi ideali žmona, o žinai, kad idealų maža pasaulyje, – tarė mamatė.

Žiūrėdama į ciocią, mąsčiau, kad jos esama iš tikro idealios žmonos. Nesiliaudama rūpinos ji vyru: tepė buterbrodus, rinko geriausius kepinėlius – dėdei tereikėjo pačiam įsidėti į burną ir sukramtyti.

Po kavos dėdė su tėveliu išėjo pasivaikščioti, o ciocia, pašaukus mus į savo kambarius, išdalijo mums lauktuves, kurios savo gausumu ir gražumu pranešė mūsų drąsiausias svajones. Apdovanojus ciocia mus įspėjo, kad tomis dovanomis per daug nesigirtume ir nesidžiaugtume, dėdei girdint, nes jis nemėgstąs pinigų aikvoti. Jau aš žinojau iš vyresniųjų kalbų, kad dėdė yra šykštus ir kad ciocia įvairiomis gudrybėmis teišgauna iš jo pinigų, o kartais net ir pati imas iš jo stalčiaus, pasinaudodama tuo, kad dėdė įsakmiai nežino tų pinigų skaičiaus.

Taip ciocios įspėti, tuojau viską nusinešėm į savo kambarį, ir viena mums terūpėjo: pasidalyti džiaugsmu ir dovanomis su Žvirbliukais.

Tačiau ir dėdė Boleś atvežė mums lauktuvių: kiekvienam po tuščią cigarų dėžę, kurias ciocia, jam nematant, pridėjo saldainių.

Dabar dienos eina visai kitaip. Kiekvieną vakarą, jei nėra svečių, ciocia ir dėdė meldžias drauge ir nori, kad ir mes tame meldimesi dalyvautume. Maldos yra laikomos prieš Lurdo švč. Panelės paveikslą, kurį ciocia atsivežė ir tuojau liepė pakabinti viename paskirtųjų sau kambarių, kartu su visados degančia lempele. Atsisėdę ciocia ir dėdė pradeda vakarinėmis maldomis, kurias ciocia balsu skaito, paskui klaupias ir kalba poterius.

– *Trzy pacierze do Matki Boskiej Częstochowskiej*[142], – užduoda ciocia.

---

[141] Poniai brolienei (lenk.).

[142] Treji poteriai į Čenstakavo Dievo Motiną (lenk.).

– *Trzy pacierne do Matki Boskiej Ostrobramskiej*[143].

– *Pięć pacierzy do Matki Boskiej Lurdzkiej*[144].

Jei ciocia turi kokį svarbų reikalą į Dievą, tai prie tų poterių dar prisideda novena. Taip, artinantis išvažiavimo laikui, kalbame noveną, kad kelionė būtų laiminga. Bešnibždant paskui kits kitą „Tėve mūsų“ ir „Sveika, Marija“, rodos man, kad Dievo Motinos yra kelios ir kiekviena vaidinas man tokia, kaip paveiksluose. Čenstakavietės – drebu, tokia baisi ji man atrodo su savo tamsiu veidu, dviem juodais rėžiais paženklintu. Aušros Vartų – man tinka, nes tokia rami ir saldi. Bet už visas aukščiausiai stovi Lurdiškė: ji gražiausioji, jauniausioji, su puikiu baltu rūbu, mėlynu kaspinu apsijuosusi ir, matyt, galingiausioji, nes jai aukojama daugiausia poterių ir prieš jos paveikslą dega lempelė. Kad ne ta lempelė, tos ilgos maldos būtų nuobodžios. Kambario brėkyje jos raudona taurė spindi lyg kažkokia dangaus gėlė, iš meilės Dievo ir karštų meldimų, pas jį siunčiamų, pražydusi. Rodos man, kad ta lempelė, kabanti aukštai palubėse, yra tarpininkė tarp mūsų, klūpojančių žemai, ir Dievo, kurs su savo motina, angelais ir šventaisiais gyvena viršum debesų, savo rojaus sodnuose.

Įvairumo į tuos poterius įneša ir ciocia, dažnai juos pertraukdama:

– Melskis už mus nusidėjėlius dabar ir mūsų mirties valandoje... Boleczku, ar tau nešalta? Gal apdengti su pledu?

– Tėve mūsų, kursai esi danguje... Nika, kodėl taip sukinėjies? Poteriaudamas turi elgtis kaip šventas – Dabar ir visados... amen... Iruś, širdele, įleisk Žužu, jau jis turbūt nori įeiti.

Bažnyčioje lankytis ciocia nemėgsta. Bažnyčios giesmės blogai veikiančios jos nervus, primenančios laidotuves. O ji labai nemėgsta viso ko, kas primena mirtį, nori būti visados jauna ir amžinai gyventi. Niekuomet nedalyvauja laidotuvėse ir negali žiūrėti į grabą. Užtat dėdė nepraleidžia nė vieno šventadienio nenuvažiavęs į bažnyčią, o kartais ir šiokią dieną mėgsta pėsčias nueiti. Ir kiekvieną kartą ciocia rūpinas, kad neišeitų pats vienas. Tad visados eina drauge mamatė, džiaugdamos proga pabūti bažnyčioje, kur ji šiokiomis dienomis dar labiau mėgsta melstis, negu šventomis. Kaip juokinga, kad ciocia taip sergsta dėdę! Vilniuje, dėdei išėjus į miestą, ciocia įpėdin jam siunčianti savo ištikimą tarnaitę, kad, dėdės nematoma, sektų jį. Tarsi dėdė mažas vaikas, ne didelis, žilas vyras. Turbūt taip labai mylėdama dėdę, kaip motina savo vaiką, ciocia užmiršta, kad to vaiko turima ūsus ir esama jau seno.

Ciocia Karusia ilgai guli ir mėgsta, kad mes sakytume labą dieną, jai lovoje tebesant. Tad einame visi trys ir sėdime valandėlę, o ciocia tuo tarpu geria kavą ir kalba su mumis. Mums nuostabu, nes lig šiol manėme, kad lovoje tevalgo ligonys, bet, žinome, kad balsu stebėtis nepridera. Išėjus mums, ciocia kelias ir, apsivilkus gražiu šlafrokėliu, vaikščioja po visus namus. Jai malonu esą minėti senus laikus, kai bruzdėjo čia, tebebūdama jauna mergaitė. Ateina ir į mūsų kambarius, eina kartais ir į virtuvę, viską pastebėdama, visu kuo domėdamos, o radus kur dulkių ar kitokią netvarką, sunkiai dūsauja. Kartais eina su mamate apveizėti mamatės ūkio – vištų, kalakutų, ančių, kiaulių. Gėris nutukusiais peniukšliais, grožis ilganosiais kalakutais, sakos viso ko labai pasiilgusi, mieste begyvendama, esą taip malonu gyventi sodžiuje ir visa tai auginti. Mamatė nieko neatsakė.

– Bet tu, Marynieczko, kaip matau, labai šaltai žiūri į savo ūkį, – sako ciocia.

---

[143] Treji poteriai į Aušros Vartų Dievo Motiną.

[144] Penkeri poteriai į Lurdo Dievo Motiną (lenk.).

– Tiesą sakant, aš bevelyčiau visiškai jo neturėjus. Ir kam gi visa tai auginama, šeriama, globojama? Papjauti. Tai be galo nemalonu. Geriau nematyti visų tų padarų, nesirūpinti jais ir neturėti.

–Ak, koks sentimentalizmas, Maryniu! *O temsię nie myśli*[145]. Taip yra ir taip turi būti. Negalima būti gera šeimininke, nesirūpinant paukščiais ir kiaulėmis – tai duoda dabar daugiausia pelno.

Paskui ciocia ilgai rėdos, išeina dar baltesnė, nufrizuota, nuparfumuota, elegantė – ir eina į sodną pasivaikščioti valandą po šnabždančias pageltusiais lapais alėjas. Kadangi dėdė Boles mėgsta tolimesnius pasivaikščiojimus ir kasdien, taip pat prieš pietus, eina su tėveliu į laukus ar į mišką, tai ciocia lydi mamatė ir mes. Mums tai baisiai sunki pareiga, nes ciocia per visą laiką sako doros pamokslus, kas yra neapsakomai nuobodu. Nika dažniausiai tuo laiku taip pasislepia, kad niekur negalima jo rasti. Apskritai sakant, Nika dažnai erzina ciocia ir kasdien nustoja po truputį jos malonės. Jis nuolat kuo nors nusikalsta: tai neramiai elgias per poterius, tai bėga nuo ciocios, tai nenori pasikalbėti, tai tars kokį iš Žvirbliukų išmoktą posakį. Aš laikausi šiaip taip ant to paties laipsnio, nes stengiuos tinkinti ciociai, nors man ir nuobodu.

Mūsų svečiai mėgsta ir pasivažinėti. Į ketvertu mūsų gražių, juodų arklių pakinkytą kočą sėdas ciocia ir dėdė, mūsų dvejetas ant pryšakinės sėdynės, o trečiasis greta tėvelio, kurs visados yra vežėju, norėdamas įtaikinti ciociai. Mat ciocia labai bijo važinėtis, o su tėveliu yra ramesnė. Ciocia sako, kad tais vežėjais niekados negalima esą pasitikėti, jie tyčiomis kartais galį įvažiuoti į griovį ar paleisti arklius, kad pašėltų bėgti, ar ką kita padaryti. Tačiau ir tėveliui vežant, ciocia nesiliauja bijojusi. Kiekvieną kartą, kočui kiek į vieną pusę pakrypus, ciocia šaukia plonu balsu ir grobsto dėdę už rankos. Dėdę tai erzina, jis pyksta, ir juodu pradeda bartis. Mane tai labai juokina ir nuolat primena mūsų vežėjo žodžius apie ciocia:

– Ta puoni kap tik butelka arielkos neužkimšta. Ir bijuok, kad nepasilijtų.

– Važinėtis tinka mums daug labiau, negu vaikščioti po alėjas. Mąstyti apie pamokslus ciociai čia nebėra laiko dėl tos baimės „pasilieti“ ir dėl to, kad visą kelią baras su dėde. Be to, priešais ciocia ir dėdę kiekvienas mūsų tesėdi du trečdaliu kelio, o likusiam laikui dangenas pas tėvelį – ir ten jau tikras, nieko netemdomas rojus.

* * *

Kadangi svarbiausias dėdės atvažiavimo tikslas yra medžioklė, tai tėvelis stengias surengti kuo iškilniausią ir kuo garsiausią, tokią, kokią dėdė mėgsta: kad būtų daug medžiotojų, daug šunų, kad būtų balsinga ir būru, kad visi, skaniai papusryčiavę, važiuotų susėdę į paprastus ratus, margais kilimais išklotus, kad važiuodami padainuotų medžiotojų dainų, kad paskui kas į mišką atvežtų pietų, būtinai su tradiciniu bigosu.

Visą dieną prieš medžioklę mūsų svečiai vien apie ją tekalbėjo. Ciocia dejavo, kaip sunku esą turėti vyrą medžiotoją. Nors ji mėgstanti medžioklę, nes tai tokia riteriška ir graži pramoga, bet ji kainuojanti jai visados daug nervų. Per tokią didelę medžioklę su tokia aibe medžiotojų kaip lengvai galinti nutikti nelaimė.

– *Ludeczku drogi*[146], – kreipės į tėvelį, – visa mano viltis tavyje. Tu – tokios aukso širdies, neapleisi jo.

---

[145] Apie tai negalvojama (len.).
[146] Liudeli brangusis (lenk.).

Tėvelis iš pradžios ramino ciocia, bet paskui, nustojęs kantrybės, tarė:

– Jei kalbėsim apie pavojų, tai jis grūmoja ne tavo vyrui nuo kitų, bet kitiems nuo tavo vyro, nes, taikindamas į zuikį priešais, jis gali kliūti kartais į medžiotoją užpakalyje.

– Tu visados mėgsti juokauti, – tarė lyg pasipiktinusi ciocia.

Dėdė ištisą dieną uoliai rengės medžioti. Atnešęs savo šautuvą gražioje makštyje, prašė tėvelio jį sudėti.

Jis tikįsis tėvelį padarysiant tai daug mitriau už jį, nes jis dar nesąs kaip reikiant apsipažinęs su ta naująja sistema. Kam be reikalo statytis pavojun? Berods šautuvas turįs būti neuždarytas, bet kas galįs žinoti? Atsargumas niekuomet nekenkiąs. Dėl to, tėveliui bededant, dėdė sėdėjo ne perdaug arti.

Šautuvas yra naujintelaitis, naujausios sistemos, patroninis, toks gražus, kad tėvelis gėrėdamasis jį čiupinėjo, o Nikos akys žibėjo, į jį bežiūrint. Patronus dirbti dėdė, matyti, taip pat bijo ir nemoka. Galįs, sako, pistonas iššauti ar dar kas nutikti. Viską įtaisė tėvelis, o dėdė tiktai žiūrėjo, atsisėdęs ne per arti.

Aš jau numaniau, kad tas dėdės bijojimas šautuvo yra toks dalykas nekalbamas, bet Nika, visai nesuvokdamas, tarė:

– Jei dėdė taip bijo šautuvo, tai kaip rytoj važiuos medžioti?

Visados raudoni dėdės skruostai dar labiau paraudo, ir jis tarė:

– Pirmų pirmiausia, mandagieji vaikai nedrįsta kreiptis su kvailais klausimais į vyresniuosius. Ir apskritai geriausia, kai vaikai sėdi savo kambaryje.

Tėvelis tuojau liepė mums eiti į vaikų kambarį. Mes jautėmės dėdės užgauti ir ilgai dar kalbėjomės, kokia gėda tokiam dideliam ponui bijoti ginklo.

– Aš dabar jau nebijau šautuvo, – sakė Nika, – nors tebesu mažas, o kai užaugsiu, važiuosiu į Afriką medžioti liūtų ir tigrų.

– O aš būsiu vežėju, – tarė Jonelis.

* * *

Ryto metą anksti pažadino mane dundesys. Mamatės jau nebebuvo lovoje. Tuojau prikėliau Niką, kurs taip pat norėjo pamatyti medžiotojus išvažiuojant, greit apsirėdžiau ir išbėgau.

Prieangyje ir kabinete sėdėjo daugelis ponų, medžiokliškai apsirėdžiusių, ir gyvai bei balsingai kalbėjo, žiūrėdami dėdės šautuvą. Kieme, sidabriniame nuo rasos, stovėjo pakinkyti vežimai su aukštomis sėdynėmis, uždengtomis margais kilimais. Mūsų liokajus Kaziukas, einąs drauge šaulio pareigas, ir dar keli nepažįstami vyrukai, su šautuvais ant pečių ir spindinčiais lyg ausiniai trimitėliais, laikė būrį sudveiluotų skalikų, linksmai lojančių ir kaukiančių iš to džiaugsmo, kad eina medžioti. Visi buvo pasirengę keliauti ir nuobodžiavo, laukdami dėdės, kurs lig šiol nesirodė iš savo kambario. Valgomajame ruošės mamatė apie gausiai nukrautą stalą. Virtuvėje širdo Nikodemas, keikdamas, kad *przestoisia śniadania*[147]. Pagalios tėvelis nebesitverdamas paprašė svečius į valgomąjį, o pats nuėjo pas dėdę. Kol svečiai susėdo, pasivėlavęs medžiotojas pasirodė.

Buvo taip pasipuošęs, kaip neseniai mano matytas madų žurnale medžiotojas. Gašūs, liakeruoti batai, žalsvas kostiumas su gražiomis rago sagutėmis, iš šoninės kišenėlės kyšojo kampelis tam tikros medžiokliškos nosinės, papuoštos briedžių galvomis, prie šono kabojo aptaisytas sidabru ragas. Rankoje laikė medžiokliškas pirštines ir žalsvą skrybėlę su erelio plunksna.

[147] Atvės pusryčiai (lenk. žarg.).

– Tamstos maloningai atleisite už mano pavėlavimą, – tarė sveikindamasis, – man, miesto žmogui, nepratusiam keltis su saule. Be to, nors esu didelis medžioklės mėgėjas, bet retai temedžioju, ir medžioklės tualetas gaišina man daug laiko.

Medžiotojai skubėjo įtikinti, kad dar nesą per vėlu. O dėdė Aleksandras, vadžiodamas savo akis po elegantišką dėdės Bolesio kostiumą, tarė:

– Aš tik to vieno bijau: ar mūsų nekultūringieji žemaičių zuikiai sugebės įvertinti tavo tualetą, Bolesi, ir, užuot stebėjęsi juo, ar nepasielgs tikrai žemaitiškai, iliustruodami žinomą žemaičių patarlę.

– Kokią patarlę? – paklausė dėdė Boles. – Nedaug težinau žemaičių patarlių.

– O tą, kuri daug vaizdingiau reiškia tą pat, ką prancūzų švelnusis *je m'en fiche*[148].

Kai kurie svečiai ėmė juoktis, kiti smalsiai teiravos, kokia tai patarlė. Labiausiai įsismalsino dėdė Boles.

– *Ciekawy jestem*[149], ne dėl to, kad mane interesuoja žemaičių patarlės, bet kad noriu žinoti, ką man tie jų zuikiai iliustruos, – tarė, gromuliuodamas bifšteksą.

– Kodėl neinteresuoja? – paklausė dėdė Aleksandras. – Juk patarlės – tautų išmintis.

– Taip. Bet kadangi kai kurių tautų išmintis tebėra vystykluose, tai gaila laiko eiti su ja į artimesnę pažintį.

Tą kalbą pertraukė tėvelis, prašydamas skubėti, nes seniai laikas važiuoti. Tylėdami, greit pabaigę pusryčiauti, visi išėjo sėsti į ratus. Dėdė Boleś atsargiai paėmė savo šautuvą.

– Ar tikrai išėmei patronus, Liudvikai?

– Tikrų tikriausiai, – atsakė tėvelis.

Dėdė užsimerkė ir staiga, tarsi pasiryžęs žūtbūt įvykdyti kokį baisų ir nemalonų dalyką, užsimovė šautuvą ant pečių.

„Kaip tik aš, kai besimaudydama prisiverčiu pasinerti šaltame vandenyje", – pamaniau, žiūrėdama į dėdę.

Dėdė Boleś įsisėdo į gražiausiai pataisytus ratus, būtinai reikalaudamas, kad ten pat sėstų ir tėvelis.

– *Wypadki chodzą po ludziach*[150]. Kas gali žinoti? Vis ramiau, kad būsi šalia su savo šaltu krauju ir begaline drąsa.

Linksmai papūtė ragus šauliai, džiaugdamies, kad nuobodus laukimas pasibaigė, dar stipriau sulojo ir sukaukė suneš – ir visa kompanija išdundėjo pro vartus. Netrukus išgirdome tėvelio balsą dainuojant:

Siedzi sobie zając pod miedzą, pod miedzą,
A myśliwi o nim nie wiedzą, nie wiedzą.

O paskui griaudėjo visas choras:

Psy po polu rozpuścili,
Krzyk i łoskot uczynili,
Był tu kot! Był tu kot![151]

---

[148] Man į tai nusispjauti (pranc).
[149] Norėčiau žinoti (lenk.).
[150] Nelaimė nesnaudžia (lenk.).
[151] Turi kiškis po ežia, po ežia palindęs,
O medžiotojai ničnieko nežino, negirdi.
Skalikus staiga pakėlė,
Riksmą, šurmulį sukėlė,
Dėl katės! Dėl katės! (lenk.).

Atdarame savo kambario lange stovėjo ciocia Karusia, su papiliotų aureole, su baltu rytmetiniu rūbu atrodanti lyg sibilė – ir su savo balta, puria rankele, panašia į bandutę, maldingai žegnojo važiuojančius.

***

Pietus medžiotojams vežame visi, susėdę į kočą, nes su kitokia brika ciocia nesivažinėja. Paskui seka ratai su pietumis, indais, tarnaitėmis ir Nikodemu. Virėjas važiuoja šildyti ten pat miške bigoso, kurs tik karštas tėra tikrai skanus.

Nors jau ruduo, tačiau diena giedra ir šilta. Liūdnai šypsodama, mini gamta praėjusias jaunystės ir laimės dienas, sidabriniu voratinklių apsiaustu gobdamos nuo smalsių ir įžūlių akių. Joks garsas netrukdo tų melancholingų svajonių. Blankiose padangėse tyliai plaukia lengvi, balti debesėliai, tylūs ir tušti pilkuoja laukai, nuo medžių tyliai krinta geltoni lapai, pievoje tyliai ganos avys svajotojos. Vienoje vietoje artojas aria dirvą, ir blizganti žemė gedulių juosta juoduoja ant sidabrinio apsiausto.

Bet netrukus tą gamtos tylą ima ardyti pasklidę iš miško balsai. Tai skalija skalikai. Visas šunų balsų choras, pradedant cypiais diskantais, baigiant storais bosais, ritmingai, trapiai kaukia sutartinę. To akompanimento pritariami, retkarčiais dunda šūviai, ilgu aidu atsiliepdami kitame miško gale.

Privažiavome puikią miško aikštę ant kalvos, kur buvo sutarta valgyti pietūs. Tarnaitės krausto indus, kilimus ir kitus daiktus. Nikodemas rengia virtuvę, murmėdamas, kad tokia medžioklė esanti vieni niekai; jam tebesant pusvaikiu ir tebesimokant Rietave, tai bent buvusios medžioklės. Pats ponas kukorius ir trys kukčikai važiavę į mišką.

Pasiėmę pintinėles, einame su mamate ir ciocia pagrybauti, kol susirinks medžiotojai. Kalvelė čia staigiai leidžias žemyn, o pakalnėje kugžda mažas kristalinis upelis, tarsi sekdamas miškui paslaptingą pasaką apie kažkokius tyrus, skaidrius, kristalinius kaip jis pats dalykus. Paupelyje, ant sidabrinių ir smaragdinių samanų, baltuoja, geltonuoja ir raudonuoja grybų galvelės.

Ciocia nemėgsta lankstytis, tad, pamačius per binoklius baravyką, šaukia mus, kad jį išrautume, ir savo ranka deda jį į pintinėlę. Radę vieną baravyką, ieškome šalia daugiau, žinodami, kad grybų pulkininkas nemėgsta gyventi atsiskyręs, ir džiaugiamės, rasdami vis daugiau šeimynos narių.

– Štai radau mamą! – šaukia Nika.

– O aš sūnelį! – atsiliepia Jonelis.

Bet vienoje vietoje radę gražų baravyką rubuilį, veltui ieškojome daugiau.

– Neieškokim, – tarė rimtai Jonelis, – matyti, šitas baravykas buvo kavalierius.

Tuo tarpu šunų skalijimas ėjo artyn. Ūmai vienas šūvis, paskui antras perplėšė miško tylą kaip žaibas tamsą.

Ciocia Karusia krūptelėjo ir pagrobė mamatės ranką.

– Ach, Maryniu, koks baisus šūvis! Jaučiu kažką negera. Dieve, saugok mano brangųjį vyrą!

Mamatė ramino, bet ciocia jau nebenorėjo nė grybauti, ir grįžome į aikštę.

Dar minutę paskalijo šunes ir nutilo. Atsiliepė vienas diskantas, antras, paskui trumpai vampterėjo bosas, paskui baritonas – ir koncertas pasibaigė.

Bet prasidėjo antras. Suskambo linksmi, triumfingi trimitėlio tonai. Mestą obalsį pakėlė kitas trimitėlis, ir trečias, ir ketvirtas. Vienas skardenos arčiau, kitas toliau. Puikiai

skambėjo trimitėlių šūkiai, pilni gyvybės ir galios. Rodės, kad tai miško dievaičiai, girių viešpačiai, šaukia kits kitą į puotą, per kurią žaliaplaukės driadės pilstys jiems auksinį midų į sidabro taurages. Pagaliau nutilo ir jie. Neilgai trukus išgirdome kalbant ir juokiantis, ir aikštėje pasirodė medžiotojai. Pryšakyje ėjo dėdė Boleś – gyvas ir sveikas, nepaisant ciocios Karusios nujautimų, ir ne tik sveikas, bet dar taip spinduliuojąs džiaugsmu, kad aš tuojau supratau jį turėjus šiandien laimės. Ciocia Karusia guviai priėjo priėjo, tiesdama rankas.

– Matau dar tave gyvą ir sveiką, *Boleczku drogi*! Ak, kaip bijojau! Tas paskutinis šūvis buvo toks baisus...

– Visados egzageruoji, Karusia, – tarė dėdė, bučiuodamas ciociai ranką. – Ko čia bijoti? Tiesa, kad šūvis buvo baisus, bet ne man, tik vargšei stirnai, nuo jo kritusiai. Gali mane pasveikinti: nušoviau puikų ožį, esu lig šiol medžioklės karalius.

– Taip ir turi būti. *To ci się przecież należy*[152]. Sveikinu ir didžiuojuos savo vyru.

Dėdei ir ciociai taip savo jausmus beliejant, antrame aikštės gale dėdė Aleksandras kalbėjos su tėveliu.

– Sakyk, Liudvikai, kas čia per mistifikacija? Juk negaliu tikėti, kad tas taiklus šūvis į pat stirnos širdį išėjo iš Bolesio rankos. Čia tavo kokia nors štuka, prisipažink.

– Kokia štuka, – juokės tėvelis. – Boleś nušovė, ir gana.

– Tiesa, pasitaiko juk ir aklai vištai grūdas. Bet juk buvo du šūviu, aiškiai girdėjau.

– Šoviau ir aš, bet pro šalį.

– Kalbėk sveikas! Tiek aš tikiu, kad tu šovei pro šalį, kiek tikiu, kad Boleś kliudė, ir dar į pat širdį.

– Bet prašau tave, Aleksandrai, nerodyk to savo netikėjimo. Teturie ir jis satisfakcijos. Ar nematai, kaip džiaugias ir didžiuojas?

– Matau ir mirštu juokais. Gerai, apsimesiu tikįs. Bet už tai turi pasakyti, kaip iš tikro buvo.

– Buvo taip. Žinai, stovėjau per kelis žingsnius nuo jo. Žiūriu, eina ožys. Duodu Bolesiui ženklą šauti ir pats drožiu tiesiai į širdį. Maniau, kad šausiu vienkart su juo, bet pasirodė, kad mano šūvis buvo kokia puse sekundės pirmesnis. Jo šovinį radau medyje, per kelias žingsnius į šalį nuo stirnos.

– Komedijos! Ir jis visai negirdėjo tavęs šaunant?

– Net nesapnavo. Juk šaudamas jis užsimerkia ir taip yra išsigandęs, kad nieko nemato ir negirdi.

Gerai supratau, kas nušovė stirną, bet supratau ir tai, kad reikia *trzymać język za zębami*[153].

Netrukus šauliai atnešė tariamąjį dėdės trofėjų. Graži, didelė stirna ilgomis, laibomis kojelėmis, puikiais, šakotais ragais ir grakščia, išmintinga galvele gulėjo ant žalių samanų. Ant gelsvos krūtinės juodavo nedidelė žaizda, pro kurią išbėgo gyvastis. Tas lengvas kūnas, dar prieš pusvalandį drebėjęs gyvybe, greitas kaip vėjas, vikrus ir gracingas, dabar tįsojo sunkus ir nejudrus kaip uolos luitas. Suskaudo man širdį, ir pamaniau: „Kaip gera, kad nesu berniukas, niekuomet bent nenužudysiu tokio gražaus, nekalto padaro.“ O kai, arčiau žiūrėdami, su Nika pamatėme stirnos snukelio gale kraujo, rados taip gaila, kad akyse pajutau ašaras.

---

[152] Tu to ir vertas (lenk.).

[153] Laikyti liežuvį prikandus (lenk.).

– Žinai, Irusia, aš niekados nemedžiosiu, – tyliai pasakė Nika.

Visi medžiotojai ėjo žiūrėti stirnos, o dėdė didžiuodamasis kreipė kiekvieno dėmesį į stirnos nepaprastą gražumą ir didumą. Ciocia Karusia žiūrėjo į trofėjų per binoklius, sakydama, kad iš jo kailio padarysianti kilimėlį, o ragus, gražiai aptaisytus, pakabinsianti.

– Ragai kabos mano kabinete, – tarė dėdė, – bet kailis turi puošti tavo kambarį ir nuolat minėti, *że masz męża zucha*[154].

Tarnaitė nešėjau garuojantį bigosą, skleidžiantį malonų alkaniems medžiotojams kvapą. Nutilę visi ėmė pietauti. Braškėjo tiktai ugniakurai. Aplink vieną sukinėjos Nikodemas su dideliu verdamuoju šaukštu, o pas kitą šauliai šildės bigosą, kurio ir jiems patiekė mamatė. Nikodemas tais pietumis nesirūpino, nes virti tarnams būtų, jo nuomone, begalinis virėjo orumo pažeminimas, prie kurio niekas jo nebūtų privertęs.

Nutildęs alkį, dėdė Aleksandras tarė:

– Lig šiol maniau, kad toje mūsų senojoje žemėje viskas nuobodu ir seniai žinoma. Bet nuo šios dienos sutinku su seneliu Šekspyru, kad yra pasaulyje dalykų, apie kuriuos nėra sapnavę filosofai.

– Kas gi padarė tokios įtakos tamstos nuomonei? – paklausė kaži kas.

– Taiklus mano svainio Boleslovo šūvis.

– O aš taip pat sutinku su kažkuo, kurs yra pasakęs, kad kai kurie asmens beironizuodami patys tampa juokingi, jei tos ironijos priežastis visiems tokia aiški, – atsiliepė dėdė Boleś.

– Kokia gi tai priežastis, tavo nuomone? – paklausė dėdė Aleksandras.

– Pavydas! – išdidžiai atsakė dėdė Boleś.

Dėdė Aleksandras, agnus šaulys, net šokterėjo ir gal būtų neiškentęs neatidengęs paslapties, kad tėvelis nebūtų įsimaišęs juokaudamas į šneką ir nebūtų jos nukreipęs kiton pusėn.

– Bet juk tamsta, pone Boleslovai, šovei du kartu? – pasakė kažkas. – Girdėjome du šūviu greit po viens kito.

– Kam aš šausiu du kartu? Kieno pirmas šūvis toks, kaip tas, – čia dėdė Boleś gražiu gestu ištiesė ranką į tą pusę, kur gulėjo stirna, – tam antro nereikia.

– Tai aš šoviau antrą šūvį, – tarė tėvelis. – *Na wiwat Bolesiowi*[155].

Medžiotojai žvilgterėjo į kits kitą ir nutilo.

Bet niekas negalėjo pagadinti dėdės Bolesio ūpo, iškilusio į tokias aukštybes, kad po pietų pasišaukė mane ir, duodamas dvidešimt kapeikų, tarė:

– Važiuodama per miestelį, nusipirk saldainių sau ir broliams.

Pavalgę medžiotojai tuojau nuėjo atgal į mišką. Ciocia Karusia vėl graudžiai atsisveikino su dėde ir, jam besitolinant, vėl su balta, puria rankele braižė ore kryžių.

Kai, grįždami namo, sustojome prie krautuvės pirkti saldainių, ciocia Karusia dar nuo savęs pridėjo pinigų, kad saldainių būtų daugiau ir skanesnių. Įeidama į krautuvę, sutikau pono Kazlausko dukteris. Kadangi jos buvo mano geros pažįstamos, nes kartais ateidavo su tėvu pas mus pažaisti, tai nuoširdžiai pasibučiavome. Važiuojant toliau, ciocia paklausė:

– Kas buvo tiedvi mergaiti, su kuriomis bučiavais?

– Pono Kazlauskio dukters, – atsakiau.

---

[154] Kad turi drąsų vyrą (lenk.).

[155] Bolesio garbei (lenk.).

– Kas tas ponas Kazlauskis?

– Želvių dvaro urėdas, – tariau.

– Ach, tas urėdas! – su panieka pasakė ciocia ir, valandėlę patylėjus, tarė mamatei:

– Nepalaikyk už pikta, Maryniu, kad kišuos ne į savo dalykus, bet kadangi tu nematai reikalo nurodyti savo dukteriai jos netikusį pasielgimą, tai aš jaučiu pareigą tai padaryti.

Mamatė nustebus pažiūrėjo į mane ir į ciocia. O aš, nenusimanydama, ką čia blogai padariusi, išsigandau ir pastačiau akis.

– Pirmų pirmiausia, krautuvėse, gatvėse ir apskritai viešose vietose nesibučiuojama. Argi nesi dar to girdėjus nuo mamos?

– Nebuvo dar nei reikalo, nei progos, – atsakė už mane mamatė. – Dar jai yra laiko pasaulio kodeksą išmokti.

– Antra, bučiuojamasi tik su lygiais sau asmenimis. Ar pamąstei, kas tu, o kas jos? Tu – panelė Daugirdaitė, kurios bobutė – tėvo tikroji motina – *pani z panów*[156], ir jos, kažkokios Kazlauskaitės, urėdo dukters, tokios žemos kondicijos žmogaus. Dar kas žino, ar bajoras.

Per mamatės lūpas žaibu pralėkė šypsena, ir nuo jos sutirpo mano išgąstis.

– Įsivaizduok, Karusieczko, nesiteiravau. Bet veikiausiai bajoras, nes, atsimenu, kartą atsiuntė Liudvikui laišką su lako antspaudu, kuriame buvo kažkoks herbas.

Ciocia Karusia niekinamai išpūtė lūpas.

– *Et, jeżeli i szlachcic, to szaraczkowy*[157]. Kokia čia konfidencija su tokiais žmonėmis!

– Matai, Karusieczko, nei aš, nei mano vaikai nežiūrime į žmogų tuo žvilgsniu. Stengiuos įkvėpti vaikams, kad žmogaus vertė pareina ne nuo jo kilmės, bet nuo jo doros.

– Taigi. Žinau tavo demokratiškus principus. Leisk pasakyti tau, Maryniu, kad apskritai per daug demokratiškai auklėji vaikus. Toks, pavyzdžiui, dažnas žaidimas su gaspadoriaus vaikais, toks sėdėjimas žiemos vakarais su šeimyna ir dainavimas – *do czego to podobne!*[158] Kokie rezultatai! Vaikų lenkiškas akcentas kartais tiesiog *horrible*[159]. Kartais jie vartoja net ištisus žemaitiškus žodžius, kartais ir jų manieros nėra tinkamos Daugirdams, kartais, užuot dainavę lenkų daineles – tiek jų yra gražių, juk atsiunčiau jums, – niūniuoja žemaičių piemenų dainas.

– O aš džiaugiuos tuo, nes man labai svarbu, kad mano vaikai būtų tikri savo krašto žmonės, – tarė mamatė.

Ciocia paraudo, nes baisiai nemėgo, kai kas drįso nesutikti sujos nuomone. Ir kalbėjo toliau suerzintu balsu:

– Tokias keistas skelbi pažiūras, Maryniu, kad aš jų net nesuprantu. Ką reiškia „tikri savo krašto žmonės“? Labai, labai man skaudu. Ką pasakytų mūsų motina – *pani z panów* pamačius, kad jos sūnaus vaikai auga kažkokiais chlopomanais. Norėčiau, kad mano brangiausio brolio, kurį taip myliu, vaikai būtų tinkamiau auklėjami. Jis pats, vargšas, taip susirūpinęs ūkiu ir reikalais, galima sakyti, pats ant savo pečių nešąs visą ūkio naštą, neturi laiko jais užsiimti. Pagaliau tai ne jo darbas. Tam yra motina. Jos pareiga taip užauklėti vaikus, kad jie taptų vertais savo giminės atstovais.

---

[156] Kilminga ponia (lenk.).

[157] Et, jeigu ir bajoras, tai smulkus (lenk.).

[158] Į ką tai panašu! (lenk.).

[159] Siaubingas (pranc.)

Mamatė tylėjo, žiūrėdama tolybėn. Nutilo ir ciocia Karusia ir sėdėjo, keistai sučiaupusi lūpas.

Mano širdyje pakilo pyktis ant ciocios už mamatę. Saldainiai, kuriuos laikiau rankose, ūmai rados man nemalonūs, ir nutariau nevalgyti nė vieno.

* * *

Vakare būru sename name. Kambariai pilni svečių. Ponų dalis lošia kortomis kabinete, kiti sėdi su poniomis salone, kur vyresniosios susispietė aplink didžiąją kanapą. Ciocia Karusia atrodo dar jaunesnė su savo dideliais deimantiniais auskarais, barstančiais saujas kibirkščių, ir su violetinio atlaso rūbu. Labai mėgstu žiūrėti į gražias, pasipuošusias ponias. Bet šiandien ypač viena pririšo prie savęs mano akis – ta su juodu aksominiu rūbu, baltais pūkeliais apsiūtu. Kokie jai vešlūs plaukai, kaip linai, akys lyg žibutės, koks baltas ir permatomas lyg porcelianas veidelis, kokios vaikiškos lūpelės! Nedažnai ją tematau, nes gyvena tolokai ir tik retkarčiais teatvažiuoja aplankyti mamatės, savo mokslo draugės. Žinau, kad ji buvo ištekėjus, bet vyras buvo toks negeras ir nemandagus, kad ji netrukus sugrįžo pas savo mamą. Žiūriu į ją ir mąstau, koks baisus žmogus turi būti tas jos vyras, kad nemyli tokios stebėtinos ponios. Ir vaizduojuos jį panašų į Mėlynbarzdį, papieštą mano pasakų knygoje.

– Sužavėjai mano Irusią, Bronciu, – tarėjai mamatė, pažvelgus į mane. – Matai, kaip įsižiūrėjusi į tave, kaip į paveikslą.

Ji pažiūrėjo į mane ir pašaukė pas save.

– Ar tai tiesa, Irusia, ką sako mama?

Drovėdamos nuleidau akis ir neatsakiau nieko.

– Kodėl gi taip žiūri į mane?

– Nes į tamstą miela žiūrėti, nes tamsta baisiai graži, – tariau, nebesuvaldydama savo dvasios pagavimo. Ji nusijuokė, pakalbėjo su manim ir pakvietė atvažiuoti pas ją su mamate.

– Kad mamatė neima ten, kur nėra vaikų. Nes ką aš ten dirbčiau?

– Bet pas mane turėsi ką dirbti – žiūrėsi į mane, – juokės ji.

– O gal dėl išimtinio asmens mamatė ir padarys išimtį, – tariau rimtai.

Arti sėdintieji svečiai ėmė juoktis. Ji pabučiavo mane, o aš laiminga sugrįžau į savo kertelę, vieno dalyko tetrokšdama: taip sėdėti, taip vaikščioti, taip kalbėti, kaip ji.

Dėdienė Aleksandrienė, žvairi, smailianosė blondinė, atsisėdusi šalia ciocios Karusios, gyrėsi savo šeimininkavimu.

– Vos vos išsisukau iš namų, jau neturėjau vilties gėrėtis jūsų miela draugija. Darbo turiu lig kaklo. Mano nuomone, gana mums to poniško dosnumo ir tos nonšalancijos. Jei norime gyvuoti, turime išmokti traukti pelną iš kiekvieno daikto. Dėl to įsteigiau sausų konfitūrų fabriką, tikrąjį fabriką. Vaisių šįmet tokia begalė, ir tokie jie pigūs, kad tiesiog širdį skauda pardavinėti už niekus. Tad sumaniau kitaip verstis. Išeina agnūs konfitūrai. Turiu daug užsakymų. Kelios mergaitės per ištisas dienas kaišia obuolius ir grūšes. Nieko daugiau, tik kaišia. O virimą turiu prižiūrėti pati asmeniškai, nes niekas taip nemoka. Turėsiu gero pelnelio, pamatysit.

– Tu esi tiesiog sutverta būti šeimininke, – stebėjos ciocia Karusia. – Laimingas Aleksandras, radęs tokį turtą. Bet ne visiems taip vyksta, – pridėjo tyliau ir atsiduksėjo.

– Turbūt jau esi mačiusi, Karusieczko, – kalbėjo vėl dėdienė Aleksandrienė, – naują Cvierčakevičienės knygą apie kepinius? Tai tikras turtas šeimininkei. Daugybę receptų

jau išbandžiau – žinai, kaip mėgstu kulinarų meną – w*szystko doskonałe, Aleksander był zachwycony*[160].

– Pasigailėkit, mielosios ponios! – sudėjus rankas, meldė guvi, meili ponia Gužauskienė. – Ūkis – ak, *c'est un conte pour dormir debout!*[161] Jau man jis lig šiol! – ir ponia Gužauskienė su savo baltu piršteliu brūkštelėjo per kaklą. – Nutarkime nekalbėti šįvakar nei apie ūkį, nei apie vyrą, nei apie vaikus, apie visus tuos kasdieninius nuobodumus. Kalbėkime apie dailę, literatūrą, meilę, politiką – ak, tiek gražių dalykų juk yra pasaulyje!

Ponios juokdamosios pasisakė noromis priimančios jos sumanymą. Tik dėdienė Aleksandrienė ir ciocia Karusia labai pasipiktino. Ir ciocia Karusia tarė:

– Nuobodu tai, kas yra mūsų pirmoji pareiga? Atleisk tamsta, bet man tas pasakymas atrodo per daug lengvabūdis.

– Kaip tat! Pabandykim būti valandėlę lengvabūdės, sekdamos savo ponus vyrus, lengvabūdiškai kovojančius dabar žaliajame lauke ir nė kiek apie savo pareigas nemąstančius, – juokės ponia Gužauskienė.

–Tad pirmų pirmiausia proponuoju užmiršti ponią Cvierčakevičienę su visais jos gerbiamaisiais veikalais ir kalbėti apie lengvabūdesnius rašytojus, – tarė ponas Jonavičius.

– Kai tamsta apsivesi, taip neironizuosi. Vyrai apsivedę tepamato, ką reiškia pati, gera šeimininkė. Prieš tai jiems tie dalykai nelabai terūpi, ir paskui gailis, bet jau per vėlu, – pasakė ciocia Karusia.

– Pamatysi tamsta, – tarė ponia Bronislava, – kai apsivesi, pirmosioms jungtuvių sukaktuvėms dovanosi savo žmonai visus ponios Cvierčakevičienės raštus, gražiai apdarytus.

– Ir būsiu laimingas, sulaukęs nusisekusio kepinėlio, – pridūrė ponas Jonavičius. – Bet lig tam dar neįvykus, laimės man tiekia ir lengvabūdiškesni dalykai, ir dėl to paduodu sumanymą pamuzikuoti.

– Gali sau tamsta juokauti, tačiau faktas pasilieka faktu: nei literatė, nei muzikė niekados nėra gera pati, motina nei šeimininkė, – tarė ciocia Karusia.

Į tai niekas neatsakė. Pono Jonavičiaus sumanymas labai patiko, ir visos ponios ėmė prašyti, kad pagriežtų pats sumanytojas. Bet jis sakės norįs pirma paklausyti ir prašė mamate paskambinti. Po mamatės kelios panelės, ilgai prašomos, sutiko atsisėsti už pianinio, o paskui padainavo savo violončele ponas Jonavičius. Bet gražiausia buvo, kai pradėjo dainuoti ponia Bronislava. Aš pati jau nebežinojau, kuo labiau gėrėtis: ar jos grožiu, ar balsu. Iš pradžios dainavo itališkai, ir nesupratau nė vieno žodžio, bet kai paskui padainavo: *„Gdybym ja była słoneczkiem na niebie"*[162], – mąsčiau, kad ji jau yra saulelė, tokia meili, linksma, auksinė.

Koncertui pasibaigus, ponas Jonavičius tarė:

– Dabar, gerbiamųjų ponių nutarimu, pradedame kalbėti apie muziką. Ar tamstos esate pastebėję šį keistą faktą, kad kiek panelės beveik visos groja, aukodamos muzikai kartais nemaža laiko, tiek ponios visai ją užmiršta?

– Sunku nepastebėti. Juk pačios esame tais keistais faktais, – nusijuokė viena ponia.

---

[160] Viskas puiku, Aleksandras buvo sužavėtas (lenk.).

[161] Tai nuobodybių nuobodybė! (pranc).

[162] „Jeigu aš būčiau danguje saulelė" (lenk.). Tai lenkų poeto romantiko Stefano Vitvickio (1802–1847), draugavusio su Šopenu ir Mickevičiumi, dainelė „Troškimas" („Życzenie"). Muziką sukūrė Šopenas.

– Čia pat tuojau padarysime anketą, – pridūrė antra.

– Visos čia susirinkusios panelės – be išimties – groja, o ponios – kai kurios gal jau net natas yra užmiršusios, išskyrus ponias Mariją ir Bronislava.

– Manęs negalima nė skaičiuoti, – tarė ponia Bronislava, – per trumpas buvo mano ištekėjimas.

– Tiesa. Tai tik viena iš viso mūsų būrio.

– Ponia Karolina, vyro kulto skelbėja, gali mums prikišti, kad nepildome žmonų pareigų, užmiršdamos muziką, užuot džiuginusios ja savo vyrus, – tarė juokdamos ponia Tarvydienė. – Per daug muzikuoti – nesveika, bet truputį, vyrui...

– Kaip visados, taip ir dabar esu tos nuomonės, kad žmona turi visokiais galimais būdais stengtis daryti savo vyrą laimingą, – rimtai ir išdidžiai atsakė ciocia Karusia.

– *Ach, gdybyż to ich uszczęśliwiało!*[163] – sušuko ponia Gužauskienė. – Deja! laimingus padaro juos gardūs pieteliai, linksma medžioklėlė, įdomus preferansėlis, *drzemka poobiednia*[164], bet muzika?!

Ponios ėmė juoktis.

– Tad faktas konstatuotas, – tarė ponas Jonavičius. – Dabar tamstos teikitės paaiškinti, kokia yra jo priežastis. Tai įdomus psichologijos klausimas.

– Priežastis labai aiški: naujos pareigos, laiko stoka, – atsakė viena ponių.

– Ši priežastis nėra svarbi. Tamstos nesate taip apkrautos darbais, kad, turėdamos gerų norų, negalėtumėt rasti atliekamą valandą, – tarė ponas Jonavičius.

– Mano nuomone, – pasakė ponia Tarvydienė, – svarbiausia priežastis yra moterystės gyvenimo proza, į kurią klimpsta visos artistiškai poetiškos aspiracijos.

– O taip. Tai tiesa, – atsiliepė balsai. O ponia Gužauskienė tarė:

– O aš manau kitaip. Ir užuot skrajojus abstrakcijose, nutūpsiu ant konkrečios dirvos. Tai labiau tamstas įtikins. Visados mėgau muziką ir pas tėvus daug grodavau. Ištekėjus iš pradžių taip pat grodavau. Bet mano vyras, kurs pirma gėrėdamasis klausydavo mano muzikos, dabar visai atšalo. Kartais, gavus kokių naujų natų, prašyte prašydavau, kad paklausytų. „Dabar esu toks pavargęs, palauk, paskui“. Tas „paskui“ niekados neateidavo. Taip nieko neragindama, nerasdama jokio atgarsio, ėmiau vis mažiau groti ir netrukus visai lioviaus. Štai turime tamstos vyriausiąją priežastį. Yra ji ne mumyse, bet mūsų „galvose ir viešpačiuose“.

– Kam tamstos drabstote į mus tokiais šmeižtais? – tarė vienas ponas, atėjęs iš kabineto. – Aš, jau seniai moterystės jungą velkąs, visados su didžiausiu pasigėrėjimu klausau grojant ponią Mariją.

– Nes tai ne tamstos žmona, – tarė ponia Gužauskienė.

– Man rodos, kad visų tų priežasčių susideda po truputį, ir teatsispiria prieš jas tas, kas tikrai, giliai myli muziką ir negali bejos gyventi, – pasakė mamatė.

– Sužinojęs tamstų nuomones, pareiškiu savąją, – tarė ponas Jonavičius. – Muzika yra moteriškėms – nekalbu apie išimtis – viena iš daugelio priemonių tikrajam tikslui pasiekti – ištekėti. Pasiekus tikslą, ji, būdama nebereikalinga, nyksta.

Ponios sujudo.

– Tamstos nuomonė neturi vertės, nes negali būti bešališka. Tamsta juk seniai žinomas įbingęs antifeministas.

---

[163] Ak, jeigu tai juos padarytų laimingus! (lenk.).

[164] Popiečio miegas (lenk.).

Labiausiai užsigavo panelės.

– Koks įžūlumas skelbti atvirai tokius dalykus!

– Aš tikrai turiu drąsos žvilgterėti tiesiai į akis, – gynės ponas Jonavičius.

Bet panelės užpuolė jį visu urmu, lyg vapsvos, durstydamos savo pasileidusių suktis liežuvėlių gyliais.

Dėdienė Aleksandrienė beveik nesišalino nuo ciocios Karusios. Kalbėjo jiedvi vis apie ūkį, apie vyrą ir vaikus ir, matyti, labai buvo patenkintos viena antra.

–Visai man netinka tas jūsų garsusis ponas Jonavičius, – sakė ciocia Karusia dėdienei, atkariai išpūsdama lūpas.

– Atsargiai! Kai kam gal būtų nemalonu išgirsti tokią nuomonę, – tarė dėdienė Aleksandrienė, paslaptingai šypsodama.

– Kam? Kam? – smalsiai paklausė ciocia.

– Rodos, šiandien ponios Karolinos malonė nusigręžė nuo tavęs, Marynia, – tarė ponia Bronislava mamatei, atėjusi drauge į valgomąjį.

– Taip. *En face*[165] beveik niekados jos neregiu, bet šiandien ji visai nusikreipė dėl vieno baisių baisiausio nuotykio.

Ir mamatė papasakojo, kas atsitiko grįžtant iš miško.

– Bet užtat ponia Aleksandrienė, rodos, malonės zenite, – tarė juokdamos ponia Bronislava.

–Visados taip. Mudvi su ja esame lyg dvi svarstyklių lėkšteli: vienai kylant, krinta antroji. Bet manoji visuomet stovi aukščiau – deja!

– Žinoma, prieš jos pilnumą tu tokia tuštutė, – tarė ponia Bronislava ir pabučiavo mamatę.

Įtarpiais ateina į saloną dėdė Boles, pasiliuosavęs nuo kortų, ir, atsisėdęs prie ponios Bronislavos, visą laiką su ja kalbas.

Kiekvieną kartą ciocia piktai žiūri į tą pusę ir nekantriai kramto lūpas, – ženklas, kad kas nors jai nepatinka. Pagalios, poniai Bronislavai pradėjus šelmiškai juoktis, ciocia stojas ir, paėmus dėdienės Aleksandrienės ranką, sako:

– Pasivaikščiokim valandėlę, jau per ilgai sėdėjome. – Ir eina į tą salono galą, kur sėdi ponia Bronislava ir dėdė Boles.

O sugrįžus atgal į kanapą, sako dėdienei:

– *Właściwie, w dobrem towarzystwie rozwódki nie powinny być przyjmowane. To zawsze dziala demoralizująco*[166].

– Visai sutinku su tavim, Karusieczko, ir suprantu, kad tai užgauna tavo aukštus principus. Bet ką padarysi – dora smunka.

Tuo tarpu mamatė, parėjusi į saloną, įsimaišė į panelių būrelį ir taip prabilo:

– Seniai turiu vieną sumanymą. Nutariau išdėstyti jį šiandien, pasinaudodama šiuo susirinkimu. Kreipiuos specialiai į paneles. Viena, dėl to, kad turite daugiau liuoso laiko, antra – neseniai išėjusios mokslą, gal gyviau užjaučiate tuos, kuriems visi takeliai į šviesą yra užkirsti. Pirmų pirmiausia jie užkirsti mūsų darbininkų vaikams. Tad mano mintis yra tokia: ar ne gera būtų įsteigti tokį mažą ratelį, kurio nariai apsiimtų mokyti tuos vaikus?

Pirma atsiliepė džiaugsmingu balsu jaunutė panelė Milvydaitė:

---

[165] Iš priekio (pranc).

[166] Iš tiesų, į dorą draugiją išsiskyrusios moterys neturėtų būti įleidžiamos. Tai demoralizuoja (lenk.).

– Labai, labai būtų gera! Aš tuojau įsirašysiu į tą ratelį. Man taip gaila tų vaikelių, kurių niekas nemoko. Mūsų pensijoje buvo toks panelių būrelis, – ir aš prie jo priklausiau, – kurios nutarė būti naudingos visuomenei ir šviesti liaudį.

Bet kitos panelės visai kitaip priėmė mamatės pasiūlymą.

– Tai uždavinys, didesnis už mūsų jėgas. Reikia tik atsiminti, kas yra tie vaikai: murzini, nešukuoti, puslaukiniai...

– Ir to laiko ne taipjau pervirš. Tai svečiai, tai į svečius, o visam karnavalui važiuosiu į Varšuvą.

Mamatė stengės sugriauti visas tas kliūtis. Sakė, kad galima esą viską sutaikinti, kad vaikus galima išmokyti švarumo, kad jų tarpe esą ir labai gabių, kad, išvažiavus karnavalui, vaikai galėsią ilsėtis, nes *lepszy rydz niż nic*[167]. Bet visa tai netikino, nes nebuvo gero noro.

Tuo tarpu visas salonas ėmė domėtis tuo pasikalbėjimu ir reikšti savo nuomonių.

–Ar manai, kad jie bus už tai dėkingi? – paklausė dėdienė Aleksandrienė. – Iliuzijos! Pamatę, kad ponai jiems geri, jie dar labiau ims snausti prie darbo ir dar daugiau vaginėti.

– *To coś pachnie chłopomanją*[168], – tarė ponas Konarskis, atkišdamas apatinę lūpą, kaip grafas Č., kurį jis visu kuo sekė.

– Man tai vien krikščionybe tekvepia, – atsakė mamatė, – nes jau katekizme liepiama nemokančius mokyti.

– Nepasakysiu, kad jaunoms panelėms būtų labai naudinga mužikų vaikų draugija. Pačios nepajus, kaip įsigys įvairių bruožų, netinkamų salone, – tarė ponia Konarskienė.

– Ir kame juos mokyti? Į gyvenamąjį kambarį leisti pavojinga, nes gali ko nors negeistino palikti.

– Ir ką nors pasiimti.

– Tamstos vis kalbate apie neesminius dalykus, – tarė ponas Jonavičius. – Visa tai lengvai sutvarkoma. Vieną dalį tų nemalonumų galima visai pašalinti, kitą sumažinti. Čia svarbu principas: ar reikia šviesti liaudį, ar ne. Jei reikia, tai reikia kiek ir pasiaukoti, jei ne, tai kam gi?

Nuomonės buvo įvairios. Vieni sakė, kad, be abejo, reikią mokyti tikybos, skaityti ir rašyti, o aukštesnysis mokslas esąs liaudžiai pavojingas, nes, visiems jį išėjus, nebebūtų kas dirbąs fiziškus darbus. Kiti manė, kad rašymas esąs liaudžiai žalingas, nes mergaitės pramokusios tuojau imsiančios rašinėti laiškus jaunikiams, o vyrai falšuosią vekselių parašus. Dar kiti net ir skaityme matė didelio pavojaus.

– Išmokiusios liaudį skaityti, – sakė ponas Gužauskis, – ar tamstos priversite ją skaityti vien maldaknyges ir šventųjų gyvenimus? O jei kas įbruks ką kita? Ar manot, kad nebus ko? Gal dar nežinot, bet aš jau esu girdėjęs, kad Tilžėje pradėjo eiti žemaitiškas laikraštis. Visi jo bendradarbiai, žinoma, kilę iš liaudies, tad, kaip du kartu du keturi, pradės rašyti prieš ponus ir lenkus. Atminkite mano žodį.

– Sakyti, anot tamstos, jog nereikia mokyti skaityti dėl to, kad išmokus galima skaityti blogas knygas – tai vis tiek, kaip tvirtinti, jog nereikia mokyti vaiko kalbėti dėl to, kad išmokęs jis gali meluoti ir keikti. Skaitymas – tai ta pati kalba, tik vienu laipsniu aukščiau. Man, gyvenusiam Anglijoje ir Belgijoje, tas klausimas seniai išspręstas ir pabaigtas, – tarė ponas Jonavičius.

---

[167] „Geriau žvirblis rankoje, negu briedis girioje“ (lenk.).

[168] Tai kvepia beveik chlopomanija (lenk.).

– Kaip keista, tarė mamatė. – Ką tik viena panelė deklamavo *„Przed sądem“*[169]. Tokios gražios eilės! Juk jos baigias žodžiais: *„Pójdź, dziecię, ja cię uczyć każę!“*[170] Tamstos gėritės Konopnickiene, bet koks grynai platoniškas yra tas jausmas! Tamstos nenorite nė pabandyti įkūnyti tų idėjų į darbą.

– O, kad čia būtų lenkų liaudis, tai būtų visai, visai kas kita! – sušuko viena panelė. – Bet ta jų kalba tokia mužikiška ir nekultūringa.

– Kad lenkiškai, – tarė kita, – aš tikrai bandyčiau. Bet kaip čia mokysi lenkiškai, kad jie nieko nesupranta?

– Kaip tat. Sunkiausias dalykas ir yra tas kalbos klausimas. Pradėti mokyti lenkiškai baisiai sunku, darbo begalė, o rezultatas – nulis. Taisyklingai kalbėti jų neišmokysi, o tas baisus lenkiškų žodžių kraipymas – tikrai, nors bėk į pasaulio galą.

– Be to, man rodos, kad tai yra dorinė pareiga mokyti vaiką jo gimtąja kalba. Kitaip nesiskirtume nuo rusų, – tarė mamatė.

– *Ach, Maryniu, zastanów się, co mówisz!*[171] – sušuko pasipiktinusi ciocia Karusia. – Ten priešų kalba, o čia brolių.

– Brolių kalbos gali jie išmokti paskui, bet pirma turi mokytis savosios, – atsakė mamatė.

Pasirodė, kad kalbos klausimas tikrai yra painus, nes kelios panelės, ką tik sugrįžusios iš Varšuvos ir Rygos „pensijų“, sunkiai tesusikalba žemaitiškai. Trumpai sakant, mamatės sumanymas nepavyko. Visą ratelį tesudarė viena panelė Milvydaitė.

– *Czołem, pani Maryniu, czołem!*[172] – tarė ponas Tarvydas, atėjęs į saloną ir sužinojęs, apie ką kalbama. – Niekas geriau neįvertins tamstos sumanymo gražumo už mane, tiek pasidarbavusį baudžiavai panaikinti. Bet vykdyti tą puikų sumanymą labai sunku. Juk tamsta žinai, kaip žiauriai persekioja valdžia privatų mokymą.

– Kam valdžia turi žinoti? – pasakė mamatė. – Juk galima viską daryti slapta. Aš pati kiek jau metų mokau po truputį, o lig šiol niekas nesužinojo.

– Laimingas atsitikimas, daugiau nieko. Bet gali būti ir kitaip. Kiekvienas tarnas supykęs gali denuncijuoti.

– Gerai, sakysime, kad tai gali atsitikti, – tarė mamatė. – Bet kokiame doros kodekse parašyta, kad baimė dėl savo kailio paliuosuoja nuo pareigų ėjimo?

– Čia kaip tik ne savas kailis rūpi. Reikia turėti atmintyje tą skriaudą, kuri bus padaryta visai tautai. Kiekvienas mūsų, dvarininkų, nelojalumas duos progos valdžiai nuversti ant mūsų naujų represijų krūvą. O juo labiau būsime spaudžiami mes, tautos kakta, juo labiau vargs visa tauta. Šią valandą nieko daugiau, tik lojalumas, lojalumas ir dar kartą lojalumas. 63-ieji metai buvo mūsų sielų žiedas, bet parodė, kad tokiu keliu nepasieksime nieko.

– Esant mums lojaliems, lojaliems ir dar kartą lojaliems, ar negalės kartais įvykti toks juokingas kazusas, kad tuo būdu nusipelnytų malonių nebebus kam duoti? – tarė ponas Jonavičius.

---

[169] „Teisme“ (lenk.).

[170] „Ateik, vaike, aš liepsiu, kad tave mokytų!“ (lenk.). Lenkų rašytojos Marijos Konopnickos (1842–1910) eilėraštyje vaizduojamas neišauklėto vaiko teismas. Teismo metu teisėjas supranta, kad šį vaiką reikia ne bausti, bet lavinti. Konopnickos kūryba XIX a. pab. – XX a. pr. buvo populiari tarp lietuvių rašytojų.

[171] Ak, Marija, pagalvok, ką sakai! (lenk.).

[172] Sveikinu, ponia Marija, sveikinu! (lenk.).

– Ponas Kazimieras visada pesimistas, – atsakė nekantriai ponas Tarvydas. – Tos malonės, anot tamstos, jau yra ore. *Już je czuć na wierzchołkach*[173]. Taigi, *kochana pani Maryniu*[174], – man leista taip tave vadinti, nes gali būti mano anūkė, – visas tas sumanymas rodo tamstos aukso širdį ir norą aukotis – gražiausius moters sielos žiedus, tačiau vyro protas turi čia tarti savo veto. Laukime. Jūs nežinote to, ką aš žinau.

Į tai niekas nieko neatsakė. Ponas Tarvydas nemėgo priešginų, ypač kai kalbėjo apie politiką. Jo sūnūs turėjo Peterburge aukštas vietas, ir jis sakės geriausiai viską žinąs iš pačių šaltinių. Ir šiaipjau nelabai kas jam prieštaraudavo, nes jis buvo visų apylinkės dvarininkų vyriausias, per pirmąjį lenkmetį buvo pabėgęs į Paryžių ir ten išėjęs aukštuosius mokslus, susipažinęs su Mickevičium ir kitais garsiais žmonėmis.

– Dabar gal panelės pašoks, kad nebūtų nuobodu ir kad vakarienė atrodytų skanesnė, – tarė mamatė ir ėmė skambinti valsą.

Panelės nudžiugo ir tuojau pradėjo sukiotis. Ponas Jonavičius, prisitraukęs kėdę arčiau pianino, kalbėjos su mamate.

– Gražių dalykų išgirdau apie tamstą, – tarė mamatė, – kad tamsta antifeministas.

– Užuot teisinęsis, išdrįsiu paklausti: o tamsta po visų tų pasikalbėjimų dėl savo sumanymo ar didelė esi feminų gerbėja?

– Bet tai dar nereiškia, kad yra už ką labiau gerbti antrąją žmonijos pusę.

– Tiesa. Bet man ypač skaudu, kad taip sunku rasti toje pirmojoje pusėje savo sielos papildinį ir vainiką.

– Duos Dievas, tamsta dar rasi...

Ponas Jonavičius pasilenkė arčiau ir tyliai tarė:

– O jei jau radau ir negaliu pasiekti?..

Mamatė paraudo, nuleido akis ant klavišų ir stipriais akordais užbaigė valsą.

– Prašome kontredansą!

Mamatė ėmė skambinti kontredansą. Ponas Jonavičius tylėjo, žaisdamas su savo „breliokais“ ir retkarčiais mėtydamas žvilgesį į mamatę, o ji težiūrėjo į savo rankas. Paskui tarė, vis nekeldama akių:

– Labai nevaišinga sakyti tai, ką dabar turiu pasakyti. Man labai nemalonu... Bet tamsta juk nesupyksi? Dabar tiek turiu visokio darbo, kad negalėsiu dažnai tamstai akompanuoti. Kada nors... retai... Tamsta nepyksti?

Pono Jonavičiaus gražus veidas pabalo.

– Ne. Klausau ištarmės ir pildau...

Belaukdami vakarienės, visi lošėjai susirinko į saloną. Dėdė Boleš, visas spinduliuotas, pranešė ciociai Karusiai, kad esąs šiandien ne tik medžioklės, bet ir lošimo karalius, nes iš visų laimėjęs.

– *A coż ty, biedny Ludeczku?*[175] – paklausė ciocė tėvelį.

– Kodėl bėdinas? – nustebo tėvelis. – Ir aš laimėjau: Boleś laimėjo preferansą, o aš vistą.

– *Ależ przegrał daleko ważniejszą grę*[176], – tarė gailestingai ciocia Karusia.

– Kokį? Kodėl kalbi taip mįslingai? Žinai, kad mėgstu visur aiškumą.

– Paaiškinsiu kitąsyk, – atsiduso ciocia.

---

[173] Jos jau jaučiamos aukštose sferose (lenk.).
[174] Mieloji ponia Marija (lenk.).
[175] O ką tu, vargšas Liudeli? (lenk.).
[176] Bet pralošei daug svarbesnį lošimą (lenk.).

Buvo tai kažkokia nediena ciociai Karusiai: tolydžio kas nors gadino jai ūpą. Bet blogiausia atsitiko einant vakarienės: dėdė Boleś padavė ranką poniai Bronislavai.

– *Ależ, Bolesiu, wypada ciprzecież podać ramię którejś ze starszych pań!*[177] – tarė ciocia, prie jo priėjus.

– *Nie przyszło mi na myśl. Zresztą*[178], esu labai patenkintas ta, kurią vedu, – atsakė dėdė ir, nieko nepaisydamas, nuvedė savo damą į valgomąjį ir atsisėdo šalia jos. Ponios Bronislavos vaikiškos lūpelės juokės jeibingai. Ji žvilgterėjo į mamatę ir kinktelėjo savo grakščią galvelę.

Per vakarienę ponas Tarvydas, kurs niekados nepraleidžia progos prabilti, pasakė kalbą. Jis kalba sklandžiai ir dailiai, tačiau iš tų kalbų visi juokias dėl to, kad jose visados jis giria save, savo sūnus ir namų šeimininkus.

– *Jeszcze raz ostatni wajdelota przemawia do was, kochani i szanowni sąsiedzi*[179]. Kitąsyk kiekviena Vytauto puota baigdavos seno vaidilos giesme. Ištikimas tradicijai, paskutinysis vaidila per kiekvieną jūsų puotą kelia savo drebantį balsą.

Po tos įžangos kalbėtojas atsikreipė į retus ir mylimus Gedimino pilies svečius. Sakės turįs iliuzijos, kad laikas pasitraukęs atgal ir kad tai esanti vestuvių puota, per kurią jis, už to paties stalo stovėdamas, kalbėjęs į jaunavedžius. Ir kai jis dabar kreipiąsis į tą pačią pusę, kaip ir tuomet, tai esąs dar tikresnis, kad tos saujos metų visai nesą buvę. Nes štai, toje pačioje vietoje sėdinti jaunoji – tiesa, *bez dzierwczych zasłon, ale z dziewiczym rumieńcem na twarzy i z dziewiczym blaskiem w oczach*[180]. Paskui, išgyręs ciocia esant geriausią pasaulyje žmoną, o dėdę – geriausią vyrą, užbaigė linkėdamas, kad visuomet tarp jųdviejų žydėtų tokia pat meilė, kad visuomet ir jiedviem patiem rodytųs, jog jųdviejų vestuvių puota tiktai vakar tebuvusi.

Tėvelį ponas tepagyrė, pro šalį eidamas, nes tėvelis drįsdavo jam dažnai prieštarauti. Užtat ant mamatės išbėrė visą maišą komplimentų ir pavadino ją *matka ludu*[181]. Ir niekas negalįs taip atjausti mamatės ir taip prieš ją už tai nusilenkti, kaip jis. Nes Rusijoje mintį panaikinti baudžiavą pirmieji esą davę Žemaičiai, Žemaičiuose – Telšių apskritis, o Telšių apskrityje – jis su kunigaikščiu Oginskiu. Nesą reikalo priminti, kaip jis darbavęsis komisijoje, tai visi tebeatmeną.

O kitame stalo gale svečiai šnibždėjo:

– Matot, liaudies prietelis! O ordinariją duoda pasturlakiais.

– Senas komediantas!

Tuo tarpu ponas Tarvydas kaži kaip privažiavo Paryžiaus laikus ir pasakojo, kaip sykį drauge su Mickevičium buvęs baliuje pas kunigaikštienę Čartoriskienę ir kaip paskui Mickevičius nuvedęs jį į savo butą ir ten jis nakvojęs vienoje lovoje su juo. Ir kaip, jam maža esant vietos, jis taręs Mickevičiui:

– *Adasiu, posuń się*[182].

Pagaliau, pasakęs komplimentus panelėms ir pavadinęs jas vaidilutėmis, – į ką vienas jaunikaitis sumurmėjo: „Tai mes būsime Kęstučiais“, – ponas Tarvydas užbaigė savo kalbą.

---

[177] Bet, Bolesi, tau dera pirma pasiūlyti paslaugą kuriai vyresnei poniai! (lenk.).
[178] Neatėjo į galvą. Pagaliau... (lenk.).
[179] Dar kartą paskutinysis vaidila kalba į jus, mieli ir gerbiami kaimynai (lenk.).
[180] Be mergautinio vainiko, bet su mergiškai sausvais skruostais ir mergiškai spindinčiomis akimis (lenk.).
[181] Liaudies motina (lenk.).
[182] Adomuk, pasislink (lenk.).

– Stebėtina, – tarė dėdė Aleksandras savo kaimynui, kaip jis šį kartą nenuvažiavo į Rymą pas Pijų IX!

– Ir Pijus IX paklausė: ar tai tas Tarvydas, kurs turi sūnus Peterburge? – juokės tėvelis.

Man rodės, kad linksmiausia už stalo buvo poniai Bronislavai ir dėdei Bolesiui. Dėdė, rodės, nieko daugiau nematė ir negirdėjo, kaip tik savo damą, o ji nesiliaudama juokės, kalbėjo ir retkarčiais žiūrėjo besijuokiančiomis akimis į mamatę. Ciocia Karusia svaidė žvilgsnius į jųdviejų pusę, ir matyti buvo, kad gaudė ausimis jųdviejų žodžius. Po vakarienės, nuvesta dėdės Bolesio į saloną, ponia Bronislava tuojau vėl sugrįžo juokdamos į valgomąjį pas mamatę.

– Ar ne gana, Bronciu? – tarėjai mamatė. – Taip nemalonu gildyti kam nors širdį, ir net juokais.

– O man visai ne! Tai jai už visas tas adatas, kuriomis dursto tave, – atsakė ponia Bronislava.

– Kaip gera, kad viskas pasaulyje praeina, – tarė vėl mamatė, – kad ir pono Tarvydo kalba praėjo. Sėdėjau kaip ant žarijų. Ak, Bronia, kokios nuobodžios yra žemės dainos!

* * *

Rytojaus dieną dėdė Boleś pavargęs nėjo prieš pietus pasivaikščioti, o ciocia, užuot po sodną, vaikščiojo su tėveliu po saloną, kažką tyliai pasakodama. Tvarkydama skrynelę su žaislais priemenėje, išgirdau ūmai suerzintą tėvelio balsą:

– Tikiu, kad mylėdama mane tai sakai. Bet nė iš tavęs nenoriu to girdėti ir prašyčiau niekados neliesti tos temos.

Po pietų ciocia ir dėdė su Žužu ir tarnaite išvažiavo pas dėdę Aleksandrą, tėvelio lydimi. Kai tėvelis sugrįžo, buvo jau vėlybas vakaras. Greitais žingsniais vaikščiodamas po kambarį, tėvelis pasakojo:

– Tiesiog sunku įsivaizduoti, kaip ten priėmė Bolesį ir Karusią. Įvažiuojant į kiemą, iškelti triumfo vartai, kaip kokiam vyskupui, prieangis nukabinėtas vainikais. *Cały dom nastrojony na najwyższy ton*[183], Karusia narstos džiaugsme kaip inkstas taukuose, Bolesio ūpas taip pat neapsakomas. Aleksandrienė – įkūnytas meilumas, įkūnytas atsidavimas savo svečiams, rodos, tuojau ims, išplėš savo širdį iš krūtinės ir padės jiems po kojų. Aleksandras laikos šiek tiek rezervuotai. Betgi, reikia pripažinti, ypatingas tos Aleksandrienės talentas įtikti, kam nori. Tu galutinai nustelbta. Gaila, labai gaila. Kad neapmąstei, jog taip gali atsitikti. Ne tiek dėl mūsų, kiek dėl mūsų vaikų.

Mamatės akys žybtelėjo.

– Su vaikais bus taip, kaip norės Dievas. Už tokią kainą aš nepirksiu ateities savo vaikams.

– Visa nelaimė, kad tu visados viską egzageruoji. Pataikavimas daug už tave vyresnei moteriškei, mylinčiai tavo vyro seseriai, senoviškų pažiūrų žmogui, atrodo tau kažkoks baisus doros kodekso peržengimas. Kaip sau nori, tai donkichotiškumas. Nugręžus akis nuo kai kurių juokingų pusių, tinkinti kiek galint – štai vienatinis kelias, kuriuo turėtumei eiti.

– Tiesa, – atsakė mamatė, o jos lūpelės virpėjo. – Visa mano nelaimė, kad neturiu to visų gyvių instinkto taikintis prie aplinkumos, o iš kitos pusės, neturiu užtenkamai jėgų pakreipti jas taip, kaip noriu.

[183] Visuose namuose nuotaika pakiliausia (lenk.).

Tai tarus, mamatė išėjo. Tėvelis vaikščiojo dar valandėlę po kambarį, paskui, pasiėmęs laikraščius, nuėjo į savo miegamąjį.

Nubėgau į saloną ir, pažvelgus pro langą, pamačiau mamatę vaikščiojančią po kiemą. Jau laikas buvo mums gulti, tad nubėgau pas ją pasakyti labą naktį. Kai pabučiavau jos abidvi rankeli ir ji pasilenkė pabučiuoti manęs, pamačiau jos paakiuose žibant du lašeliu. Apkabinus jos kaklą abiem rankom, nubučiavau tuos žibančius lašelius ir tariau:

– Aš ciocios nemyliu, mamate, kad ir kiek dovanų duoda! Aš tik tave myliu, myliu...

– Reikia mylėti ir ciocia, Irusia, visus, – tarė ji, liūdnai šypsodamos. – Eik miegoti. Aš netrukus pareisiu.

Ir nuėjo į sodną, o aš grįžau namo. Nežinojau aiškiai, kodėl verkia mamatė, bet jutau, kad visi visi kalti, ir nemylėjau visų. Nuėjau pas tėvelį – jis lovoje skaitė laikraščius šaltai pabučiavau jam ranką ir širdį sopama nuėjau kalbėti poterių su broliukais ir gulti.

MAMATĖS UŽRAŠAI

Jaučiuos, tartum būčiau subadyta tūkstančiu adatėlių... Gal per tas dienas, mūsų svečiams pas Aleksandrus beviešint, mano žaizdelės kiek užgis, ir paskui vėl kantriai kentėsiu durstoma. Kad ne tos Karusios adatos ir kad ne Liudviko iritacija dėl mano nemokėjimo tvirtai įsigyti Karusios malonės, būtų man labai linksma vaišinti tuos svečius. Iš tikro, juk ne kasdien galima sutikti tokių originalių žmonių. Kartais be galo sunku ištverti neprasijuokus.

Deja, kai kurie originalumai pasirodo ne be pamato, pavyzdžiui, tas Karusios sergėjimas vyro... Ak, koks nemalonus dalykas mane ištiko! Vieną dieną reikėjo man eiti kažko į sodno altaną. Darau duris, o ten – Boleś ir Domeikienė! Taip nustebau ir rados taip drovu, kad nebeatmenu, ką bedariau, rodos, tariau *przepraszam*[184] ir žaibu nubėgau atgal.

Netrukus Boleś, sutikęs mane vieną, tarė, daug mažiau pasitikėdamas savim, kaip visados:

– *Liczę na dyskrecję pani bratowej...*[185]

– Nieko nemačiau, nieko negirdėjau! – pertraukiau, tokia man buvo gėda ir taip koktu kalbėti apie tai. Stebiuos, kaip jis neturėjo gėdos priminti tą atsitikimą. Argi galėjo manyti, kad aš kam nors pasakosiu?!

Paskui nuėjusi užrakinau altaną. Dabar tikrai nebeturės kur skirti savo *rendez-vous*. Vargšė Karusia! Atleidžiu jai visas adatas ir iš visos širdies jos gailiuos. Žinojau, kad Boleś mėgsta gražiąją lytį, bet maniau jo tą jausmą pasireiškiant kiek idealesniu būdu. Bjauru! Juk iš teorijos puikiausiai žinau, kad taip atsitinka, tačiau kai gauni žmogus susidurti su tikru faktu, nenori tikėti savo akimis ir stebėdamasis klausi save: ar tai iš tikrųjų?

Ir kaip juodu susižinojo, kame susitiko? Juk, rodos, Boleś niekur nevaikščioja pats vienas? Ne be reikalo dėlto Liudvikas nemėgsta Domeikienės. Ir man dabar jos grožis visados jau bus užtemdytas altanos.

Laimė, kad mūsų svečiai neilgai beviešės pas mus.

---

[184] Atsiprašau (lenk.).

[185] Pasikliauju ponios brolienės diskretiškumu... (lenk.).

Rodos man, kad palytėjau šlykščių šlykščiausią varlę – ir vis tebejaučiu ant pirštų tą palytėjimą. Kaip sunku, pažinus žmones, neniekinti jų! Reikia nuolat mąstyti apie savo silpnybes ir apie tai, kaip jos būtų pasireiškusios, esant kitokioms sąlygoms, ir jei nepasireiškia, tai kaip maža čia mūsų pačių nuopelno.

Man rodos, kad pasitenkinimo gyvenimu paslaptis teatspėjama tokiu būdu: žmogus neprivalo per daug reikalauti iš gyvenimo. Reiktų vaikus iš pat mažens mokyti, kad gyvenimas nėra kažkokia laimės duodamoji įstaiga, bet sunki, varginga tarnystė. Jei jis ir duoda kartais trumpų laimės valandėlių, tai yra jo malonė, ne pareiga. Jei žmogus taip žiūri į gyvenimą, tai jis nebėga galvotrūkiais paskui tą laimę, neįtempia visų savo jėgų vien tik tai laimei sugauti žūtbūt, nerėkia ir nesidrasko, jos neradęs, o kiekviena šviesia valandėle džiaugias kaip kokia dovana virš programos.

Turėjau malonų svečią – senelį Lukošių. Atėjo padėti pas mane pinigus – visą savo kapitalą, kelis rublius, suvyturtus į raudoną skurliuką. Surinko juos besimelsdamas „už dūšeles“ ir paskyrė sau palaidoti.

Labai mėgstu kalbėtis su juo. Ramybė plaukia tuomet į mano sielą, kaip perskaičius išmintingą knygą.

Kiek kartų iš visų pusių tenka girdėti skundžiantis mūsų žmonėmis: kokie jie esą klastingi, nedėkingi, vagys. Žinoma, visa tai moka mūsų *ludek pobożny*[186]. Bet ar „ponai“ – ne? Ir kaip dar, tik didesne skale. Dažnai klausiu save: koks turi būti išlavintas žmogus, kad turėtų teisės prikaišioti nedorybę jokio išlavinimo negavusiam savo artimui?

Viena žinau: savo santykyje su Dievu tie prasti žmonės yra atradę tiesą. Jų santykis su Dievu – tai santykis mylinčio vaiko su geriausiu tėvu. Jei tėvas ir baudžia, jei tėvas ir spaudžia, jie žino, kad jis tai daro mylėdamas, jų naudai, ir nusižeminę bučiuoja tą baudžiančią ranką. O anieji, vadinamoji inteligentija, prieš Dievą – tai vergai prieš savo poną. Vergai, kurie visados jaučias skriaudžiami, nekaltai kankinami ir nuolat kyla prieš poną: „Aš nesu padaręs nieko blogo, neturiu sunkių nuodėmių ant savo sąžinės, už ką Dievas mane spaudžia? Kodėl ne viskas yra taip, kaip noriu?“ O mano senelis Lukošius – ne jis vienas, yra tokių daug aplinkui – štai eina jau devintą dešimtį, turėjo tris dukteris ir du sūnu, visi išmirė lig nepasenę; turėjo gražų gyvenimą, buvo išteklingas ūkininkas – kaži kas atėmė iš jo tą gyvenimą neteisingu būdu. Dabar teturi griūvantį lauželį miestelio gale, pakapyje, ir daržo sklypelį. Visoje trobelėje tėra dvi ruteli, nes neseniai kaimynas pasigėręs išdaužė visus langus. Išėjus jam kažin kur, vagis išnešė paskutinį priegalvį ir antklodę. Ir gyvena sau senelis vienas kaip pirštas; visa jo draugija – gauta nuo manęs višta ir iš kažin kur priklydusi katė. Žmonės atneša jam šio to, o jis meldžias „už dūšeles.“ Jau kas kas, o jis, rodos, galėtų būti nepatenkintas savo likimu. Tačiau nesu girdėjus iš jo lūpų nė vieno skundo žodžio. Nei ant žmonių, kurie jį nuskriaudė, nei ant Dievo, kurs tai leido ir visus artimuosius iš jo atėmė. Tylios ašaros rieda jam per raukšlėta veidą pasakojant, kaip mirė jo mylimoji duktė Marcelė.

„Kap pasijuta nabagėli, kad jau nebegera, ir pradieje sakyti dispazicijas, kap tas kad sáki. Viskų paskyri, mažiausį daiktelį. Puikus tuoks skepets buva, pluonc, tris rublius muokiets, lijpi atidouti Strazdauskiene, kitą lungoutą – sava puode. Buva če daug žmonių susirinkį, bet paskou visi išvaikščiuoje. Palikau vijns pats besiedįs pri luovas, kap

[186] Dievobaimingi žmoneliai (lenk.).

tas kad saki. Ana, nabagi, gul tap nuslabniejusi. Aš pasilenkįs ir veizu. „Papuneli, kuo tap veizi į muni?“ – saka. „Marceleli, – sakau, – bene miršti?“ – „Ne, – saka, – kap imsiu mirti, pasakysu. Paskaitysi toumet saldžiausiuoje Jiezaus vardą litaniją. Paijškuok dabar“. Pasiiemiau kningą ir meldous, kap tas kad saki. Tik staigu capt munij už runkas. „Papuneli, jau mirštu, skaityk litaniją“. Na kų dabar bedarysi? Niekur nieką. Veizu pruo lungą. Mažrimieni sava darže beraviejunti. Išbiegįs pruo duris, pašaukiau, paskou, atsiklaupįs pri luovas, pradiejau skaityti litaniją. Tujau atbiega Mažrimieni, suieja ir kiti. Bet dar ne tujau miri. Dar nubučiava bruolius, munij runkas nubučiava ir vis saka: „Neapleiskit tieveli, neapleiskit tieveli!“ Dar pabūva valundėlę. Dar iemiau iš untra karta skaityti litaniją. Bet kap tik ištariau tus žuodžius: Jiezau tykusis ir nužemintas širdijs“ – Marcelis ir neblika.

Puo Marcelis į dvejus metus Pronciškus, paskou į metus Kazimiers, pou kits kita visi nu munis išeje. Par trejus metelius trys vaka kiaukšt, kiaukšt – ir neblika. Lai būn švenčiausiuoji Dijva valia. Kap kartais atsiminsu anus visus, ar naktijs čiesi nemijguodams, ar dijną kumet, tap pradies gnaibyti širdelį, kap tas kad saki. Bet tujau ir pradedu gijduoti:

Stuovi muotina verkdama,
Unt tuo kryžiaus regiedama
Sūnų sava prikaltą.

Tučtujau kap imti nuim suopulį nu širdijs. Kų čia aš, menks vabals, kap tas kad saki, nuoru gyventi nekentiejįs, kad pats Viešpats Dijvas ir anuo Švenčiausiuoji Muotineli tijk kentieje. Tik diekavuoti ir diekavuoti munij rek puonou Dijvou. Vijnc palikau, sene, menks, vo del tuo nie badu nemirštu, nie niekur nieką. Yra gerų žmuonių, apveiz muni, turu pastuogį. Ačiū puonou Dijvou už visas luoskas!“

Senelis mėgsta pasikalbėti. Per dienų dienas pats vienas savo trobelėje, tik su „dūšelėmis“; eite retai teišeina, nes kojos silpnos, o kadangi yra kurčias, tai nelabai kas tenori su juo kalbėtis. Todėl, manęs pas save sulaukęs ar čia atėjęs, šneka ir šneka.

Kartais gaunu ir prisijuokti. Šiandien pasigyrė senelis, kad jam peršą kažką.

– Bet aš nie klausyti nenoru. Apie smertį rek jau munij mislyti, ne apie ženatvį. Kad aš nežanijaus, kap munuoji mire, išbuvau, kap tas kad saki, devyniuolika metų, aš dabar, mat, žanysious! Kad būčiau noriejįs, tumet pinkias būčiau gavįs.

Apyaklis, kurčias, vos paeina, bet turi žemės sklypelį, tai kuo ne jaunikis?

Nuostabi mįslė yra žmogaus siela. Kas, rodos, gali būti išlaidesnis už Liudviką, o tačiau jis irituojasi pamatęs, kad duodu ko nors pavargėliams. Širdį turi gerą ir pats duoda, kam reikia ir kam nereikia, tai kodėl? Mano nuomone, ir čia ta pati priežastis: jis nori savo žmonoje rasti tų ypatybių, kurių pats stinga, ir dar iškeltų lig aukščiausios potencijos. Tuomet būtų buvus išlaikyta pusiausvyra, ir ką vienas būtų sugadinęs, tą antras būtų pataisęs.

Gerai sako Karusia, aš iš tikro esu nevykusi žmona Liudvikui, nes nesistengiu pataisyti to, ką jis gadina. Aš tik stengiuos davinėti taip, kad Liudvikas nematytų. Valandomis niekinu save už tai, o kartais man rodos, kad tai vienintelis kelias sugyventi su kits kitu: vengti iritacijos ir daryti, ką liepia sąžinė. Nežinau nieko. Tiek težinau, kad nemoku atvirai priešintis ir pasiduodu čia savo prigimčiai, panašiai į prigimtį straigės, kuri su mažiausia kliūtimi susidūrus, kuo greičiausiai lenda į savo kaušą, ir jei ką daro, tai giliai pasislėpusi.

Pilku rūku apsiaustas šiandien visas pasaulis, ir mane visą apsiautė rudens nuotaika. Klevų alėja nutiesta mirusių lapų auksiniu kilimu, o ant jo šen ir ten raudonuoja purpuriniai taškai, lyg kraujo lašai, išvarvėję iš sužeistos širdies. Ilgesys skverbiasi į visus sielos užkampius. Ilgu viso ko: saulėtų vasaros dienų, jau nuskendusių amžinybėje, ir tų mirusių lapų, ir nužydėjusių gėlių, ir debesėlių, nuplaukusių į nežinomą tolį, ir išlėkusių į dausas paukščių...

Rudenio pilką dienelę
per ūkanotus laukus
ir per nuliūdusį mišką
eina lėtai Ilgesys.
Medžiai visi apsiverkę...
Ašaros krint nuo šakų,
sunkias į motiną žemę.
Ak! čia nerasi smiltelio,
kurs kitą sykį nebūtų
vaikščiojęs šitais laukais,
kuris nebūtų čia verkęs,
kaip mano štai Ilgesys.
Žingsniais tyliais, sopulingais
eina lėtai Ilgesys.
Bet akys liūdnos, svajingos
lekia strėla į tolybę,
veržiasi per pilką rūką,
veržias per verkiantį mišką
tolimon mėlynon erdvėn.
Bet, visą žemę aplėkę,
nieko neranda, ak nieko,
kas jas galėtų pasotint,
kas jas galėtų nutildyt.

O sunkus kryžius taip spaudžia,
o kojos plūsta kraujais.

Tuomet, išskėtęs sparnus,
kyla nuo žemės aukštyn Ilgesys.
Kryžius jau tartum plunksnelė,
kruvinos kojos nebskauda.
Lekia aukščiau vis, aukščiau.
Pro auksaveides žvaigždes,
pro saulės dievišką akį,
dar vis aukščiau. Ant tų žvaigždžių
ieško kitų, liepsnotesnių,
ant saulės amžinos ieško
jis Saulių Saulės...

* * *

Mūsų svečiai ketino viešėti pas dėdę Aleksandrą visą savaitę. Todėl didelis buvo mūsų nustebimas, kai penktos dienos pavakarį privažiavo karieta, o joje – ciocia Karusia, dėdė Boleś, Žužu ir tarnaitė.

– Nesitikėjot taip greit mūsų sulaukti. Matot, pasiilgome jūsų ir parvažiavome greičiau, – tarė ciocia.

– Gerai sako Karusia, – pridūrė dėdė, – pasiilgome. Tiesą pasakius, nepaisant viso ko, pas jus geriausia.

Ciociai persirėdžius ir su darbeliu rankoj atsisėdus kanapoje, prasidėjo kalbos apie vaišes pas dėdę Aleksandrą. Ciocia ėmė stebėtis, kokia ta Aleksandrienė esanti nepaprasta, ideali žmona, ideali šeimininkė, kokia visur esanti tvarka, nė vienas trupinėlis neinąs niekais. Koks vaikų auklėjimas! Ir norint negalima esą nieko prikišti. Per visą laiką negirdėjusi iš jų nė vieno žemaitiško žodžio, užtat prancūziškai kalbą jau visai sklandžiai.

Čia dėdė pertraukė ciocia.

– Kam perdedi, Karusia? Apie vaikus geriau tylėk. Tegu jie sau nors ištisą dieną kalbas žemaitiškai, bet teneesie tokie pasileidę, kaip tas jų vyresnysis sūnus. Tiesiog bjaurus berniukas! Įsivaizduokit, įsivogė į mano kambarį, atidarė mano neseserą, viską išmėtė, o vieną nagų šlifuojamąjį pabūklėlį sulaužė. Žinot, tie mano gražieji, tokie brangūs pabūklėliai, dramblio kaulo. Negirdėtas įžūlumas! Pareikalavau, kad duotų jam rykščių. Kitaip, kuo jis užaugs? Bet abejoju, ar tai įvyko, nes iš viso ko matyti, kad tai motinos lepinamas valiūkėlis. Dar gerai, kad pats pamačiau jį išeinant iš mano kambario, būtų sakę, kad tai ne jo darbas. Puikus egzempliorius auga, nėra ką sakyti!

– Dabar tu perdedi, Bolesiu, – tarė ciocia. – Ką darysi? Labai gyvo būdo berniukas. Bet apskritai viskas ten labai, labai *comme il faut.*

– Ką darysi, kad ir Aleksandras – gal taip pat dėl savo būdo gyvumo – kartais pasako tai, ko sakyti nepritiktų. Žinoma, aš čia nieko nepadarysiu, tik konstatuoju faktą, kad Aleksandrui toli lig to meilumo ir vaišingumo, kuriuo pasižymi Liudvikas. O ir Aleksandrienė su visu savo taigojimu nėra tokia švelni, kaip Liudvikienė. Dėl to ir sugrįžau greičiau.

– Taip. Aleksandro liežuvėlis kartais mažumą per smailus, – tarė ciocia. – Užtat Aleksandrienės ypatybės išlygina visas nelygybes. Ak, kad šiame pasaulyje dažniausiai taip keistai jungiasi moterystės ir taip retai teviešpatauja jose harmonija! – giliai atsiduso ciocia.

Po tėvelio šviesiais ūsais klaidžiojo linksma šypsena.

* * *

Dieve, Dieve, koks perkūnas kabojo viršum mano galvos ir kokia laimė, kad jis ant manęs nenukrito. Tai mamatės mylinti rankelė nuvarė jį nuo manęs.

Po pietų, kai visi sėdėjo salone, ciocia pašaukė mane ir tarė:

– Kadangi mano sumanymas liečia tave, tai pasiklausyk ir tu.

Paskui kalbėjo toliau:

– Irusia jau didelė mergelė, jau pabaigė aštuonerius metus, laikas jai mokytis kaip reikiant. Dėl to mudu su Bolesiu, norėdami palengvinti jums sunkų vaikų auklėjimo uždavinį, nutarėme pasiimti ją pas save. Boleś su savo aukso širdimi noromis sutiko. Man be galo rūpi, kad mano tokie artimi giminaičiai gautų tinkamą auklėjimą ir mokslą, tad lavinsime Irusią kuo rūpestingiausiai. Turės prancūzę boną, geriausius mokytojus,

muzikos lekcijas. Ir šiaipjau elgsimės su ja kaip su tikrąja dukterimi. O jei ji stengsis būti gera ir paklusni, duosime ne tik mokslą, bet dar kitokiu būdu aprūpinsime jos ateitį.

– Irusia atrodo rimta ir mandagi mergelė, – tarė dėdė Boleś, – todėl tikiuos, kad netieks mums nemalonumų ir mokės įvertinti tai, ką jai padarysime.

Man ūmai pasirodė, kad mane kažkas stumia į baisią, juodą duobę. Pagrobiau mamatės ranką ir, prisiglaudusi prie jos, šnibždėjau:

– Juk neduosi manęs, mamate, juk neduosi!

O akys pilnos pribėgo ašarų. Tuo tarpu tėvelis tarė:

– Taip mane sugraudino jūsų gerumas, kad nerandu žodžių savo dėkingumui išreikšti. Jūsų sumanymas toks netikėtas. Žinoma, skaudu mums būtų skirtis su Irusia, bet tai jos naudai. Žinau, kad pas jus bus kaip namie. Irusia, padėkok dėdei ir ciociai.

Nejudėjau iš vietos. Ašaros jau riedėjo man per veidą.

– Padėkok, Irusia, – tarė tyliai mamatė. – Ciocia ir dėdė trokšta tavo laimės.

Priėjau pirma prie ciocios.

– Ko verki, Irusia? – paklausė ji. – Ar nenori su mumis važiuoti?

– Man gaila mamatės... ir visų...

Čia ašaros taip gausiai ištryško, kad, nebegalėdama nė padėkoti dėdei, kuo greičiausiai išbėgau iš salono.

Nika piešė vaikų kambaryje.

– Nika, Nika! mane ciocia vešis į Vilnių... aš pas juos visados gyvensiu... paliksiu jus visus, – sakiau kukčiodama.

– Nevažiuosi, Irusia, nebijok! Tėvelis ir mamatė tavęs neleis, – ramino Nika išsigandęs.

– Tėvelis jau leido...

– Tai mamatė neleis.

– Bet juk visados yra taip, kaip nori tėvelis. Aš nenoriu, Nika! Aš mirsiu be jūsų! Ir žinai, kaip ciocia nuolat bara, ir dėdė toks nervingas...

Nika pamąstė valandėlę.

– Neverk, Irusia. Aš žinau, ką padarysim. Ciociai ir dėdei išvažiuojant, tu pasislėpsi kur nors. Žinai, kur geriausia? Pas bobutę. Ten neieškos. O jei ateitų, tai užlįsi už žaliojo pečiaus. Neverk!

Bet manęs tas patarimas nepaguodė. Taip tik Nika tegali manyti, o aš jau žinau, kad jei mamatė ir tėvelis lieps važiuoti, tai ir reiks. Todėl, atsisėdus kertelėje, verkiau. Nika liovėsi piešęs ir sėdėjo susirūpinęs. Po valandėlės atėjo mamatė, ir glamonėdama mane, tarė:

– Neverk, Irusia, nevažiuosi. Mokysies čia pat, kol užaugsi didelė.

– Ar tikrai neduosi manęs, mamate? – klausiau nušvitusiomis akimis, apkabinus mamatę.

Į kambarį įėjo tėvelis.

– Gražiai pasielgei, Irusia, tartum būtumei ne vyresnė už Jonelį. Ciocia daro tau tokią didelę malonę, o tu – tuojau birbti ir bėgti. Gražu! Ar bent supranti, kokią gėdą mums padarei?

Stovėjau išsigandusi, vėl nusiminusi, glausdamos prie mamatės.

– O tavo pasielgimo, Marynia, irgi kitaip negaliu pavadinti, kaip vaikišku. Juk tokio išsilavinimo mes jai negalėsim duoti. Juk ir aš ją labai myliu, ir man be galo skaudu būtų su ja persiskirti, bet reikia savo egoizmą paaukoti vaikų gerovei.

– Ak, Liudvikai, kaip gali mane įtarti esant čia egoistę! Tiesa, būtų tai man baisus smūgis, bet persigalėčiau, jei to reikalautų Irusios laimė. Bet juk jie iškreips mūsų vaiko

sielą! Ar to nesupranti? Kuo ji pavirs, augdama tokioje atmosferoje? Ne, ne, niekados! Geriau teneturie ji to aukšto išsilavinimo nei tos aprūpintos ateities, bet teturie tai, kas brangiausia. Juk visados yra taip, kaip tu nori, Liudvikai, bet šį kartą aš iš visų jėgų ginsiu savo teises.

Niekados dar nebuvau mačius mamatės tokios susijaudinusios. Visuomet tokia rami, dabar kalbėjo smarkiai ir griežtai; visuomet blankus jos veidas dabar buvo paraudęs.

– Egzageruoji, kaip visados, ir dėl to esi nesukalbama. Pirma nurimk, o paskui pakalbėsime, – tarė tėvelis ir išėjo.

Tačiau šį kartą įvyko tai, ko norėjo mamatė. Nežinau, kaip ji įtikino tėvelį, ką kalbėjo su ciocia, tik pasilikau namie.

Bet ciocios malonės visai netekau, ir per tas paskutiniąsias dienas ji su manim nebekalbėjo. Tik kelis kartus žiauriai pažiūrėjus į mane, tarė:

– Pasigailėsi kada nors, bet bus per vėlu.

Mamatei ciocia buvo šalta kaip ledas. O dėdė Boleś buvo toks, kaip visados, ir negalima buvo numanyti, ar jis pyksta, ar ne.

* * *

Jau ruduo – šlapias, purvinas, pilkas. Lytus barškina į rutes, vėjas daužo langines ir kaukia kamine, padangėse kabo storos debesų drobulės. Šiandien jau išvažiavo dėdė ir ciocia, o su jiedviem ir tėvelis palydėti jųdviejų lig pat Vilniaus. Tie patys arkliai rytoj atveš mums mokytoją. Kad ir bjaurus oras, mums labai linksma šiandien. Jaučiamės lyg paukščiai, išleisti iš narvelio: galime vėl bėgioti Ritinėdami po visus kambarius, nebereikia per dienas glaustis po savo kambariukų kampelius, bijant įkyrėti svečiams; nebereikia bijoti kiekvieno judėjimo, ne tokio, kaip reikia, pamokslo nuo ciocios ir priekaištų, kad esą matyti, kokioje draugijoje mėgstame dažnai būti. Nika ir Jonelis tuojau ėmė naudotis ta laisve: salono viduryje pasikinkė ketvertą arklių, sukrovė aukštą karietą iš kėdžių ir, atsisėdę su ilgais botagais, važiuoja, balsingai varydami savo bėglius žirgus. Tarnaitės tvarko ciocios ir dėdės gyventus kambarius ir rengia kambarį mokytojai, o aš džiaugsminga padedu. Nešame su mamate porą gražių žolynėlių, kabiname ant sienos kilimą, tiesiame ant stalo staltiesę. Norėčiau, kad tai mokytojai būtų pas mus gražu ir gera, labai jos laukiu, nes mamatės draugė, kuri mums ją rekomendavo, rašė, kad esanti gera ir mylinti vaikus.

Ir mamatė šiandien linksma.

– Žinai, Irute, – tarė man, – dėlto gerai kartais, kad viskas pasaulyje praeina.

Pietūs buvo labai linksmi ir guvūs, nes, mamatės ir mūsų nuomone, reikėjo giliai atsikvėpti, taip ilgai išbuvus suvaržytiems.

Tuo tarpu lytus liovėsi dulksnojęs, ir žvilgterėjo saulė. Tad pavalgę, prikrautu krepšiuku nešini, visi išėjome pasivaikščioti.

Alėjose margi, lengvi, šnabždus lapai pavirto šlapia ir sunkia nešvarios spalvos mase; murzinuose laukuose, tarp rugienų ražų, šen ir ten dreba liūdnos violetinės gėlelės paskutinės rudens gėlės.

Liūdnas pasaulis – bet mums linksma: taip ilgai nevaikščiojome su mamate. Tad visur užeiname: ir pas senelį Lukošių, ir pas Topilę, ir pas bobutę, kol krepšiukas visai ištuštėjo.

Grįždama mamatė sako:

– O aš žinau, ko jūs dar labai trokštumėt, ir noriu jums to džiaugsmo patiekti. Pakelkit balių ir pakvieskit Žvirbliukus.

Ir buvo labai iškilni puota, nes nuo svečių buvo likę visokių skanių daiktų. Pavalgę šokome su Žvirbliukais, mamatei grojant. Sutemus ir mūsų svečiams išėjus, mamatė ėmė dainuoti Rudens dainą, o mes, sutūpę prie jos kojų, klausėmės.

Już się ostatnie dźwięki rozwiaży,
Już nas ostatnie ptaszki pożegnaty...[187] –

Plaukė meilus mamatės balsas. Paskui, skausmingas, ašarotas, skundės:

Wieczną jedynie jest ma tęsknota.
Wieczną tęsknota, co mam w duszy mej...
Ach, jak prędko już!
Ach, jak prędko już![188]

Mirė paskutinis žemas tonas, lyg sužeistos širdies mirštamas dejavimas.

– Man labiausiai gaila, že już nas ostatnie ptaszki pożegnary, – tarė Nika.

– Kaip paukštelių nebėra, taip visur dabar tylu ir tuščia, – pasakiau aš.

– Ir visi lizdeliai tokie liūdni ir tušti, – pridūrė Jonelis.

– Viso ko gaila, vaikeliai, viso ko, – tarė mamatė.

– Žinai, mamate, ką aš pamąsčiau, – tarė Nika. – Mes čia sėdime, susitūpę į krūvelę prie tavęs, kaip tik paukšteliai lizdelyje.

– Ir taip pat trys, kaip tame lizdelyje vašoklėse.

– Tiesa, Nika, – tarė mamatė. – Esat mano brangiausieji paukšteliai, ir kaip mums gera drauge! Tai mūsų laimingiausi laikai – ir mano, ir jūsų. Bet ateis laikas – laikas taip greit lekia! – ir išskrisite iš lizdelio... ir tuščias paliks lizdelis...

– Kur mes skrisime, mamate?

– Kiekvienas sau. Mokytis, paskui darbuotis sau ir kitiems.

– O mes ir vėl parlėksime, mamate.

– Taip, bet jau nebegyvensime taip, kaip dabar. Tuščias ir liūdnas liks lizdelis. Ir tik mudu su tėveliu – su senu paukščiu – nuliūdę betupėsime. Ir kuomet nors parlėkę neberasite nė mudviejų... O gal rudens viesulas kurią juodą naktį sugriaus ir patį lizdelį... Norėčiau kartais sustabdyti tą beširdį laiką, vaikeliai, kad ilgiau būtumėt tokiais mažais paukšteliais ir ilgiau galėčiau jus laikyti apgūžusi.

– Ar nenori, mamate, kad mes užaugtume?

– Žinoma, kad noriu! Noriu ir nenoriu. Būsite tie patys, bet ne tokie pat. Ir mylimos jūsų akelės, kurias dabar bučiuoju, bus tos pačios, bet nebe taip žiūrės, ir jūsų šilkiniai plaukeliai nebe taip minkštai raitysis mano pirštuose.

– Mamate, kodėl sakei, kad, sugrįžę į lizdelį, gal nei tavęs, nei tėvelio nerasime? – paklausė Nika.

---

[187] Jau paskutiniai garsai nurimo,
[Jau] paskutiniai paukščiai išskrido... (lenk.).

[188] Vien ilgesys mano lieka, per amžius,
Amžiną ilgesį savo sieloj jaučiu...
Ak, kaip greitai jau!
Ak, kaip greitai jau! (lenk.).

– Nes seni paukščiai išlekia ten, iš kur niekas nebegrįžta. Į tėvų dausas. Taip yra, vaikeliai. Ak, bet esti ir kitaip...

Ūmai antrame kambario gale kažkas stipriai pabarškino į langą. Mamatė krūptelėjo, visi išsigandę pašokome iš vietos ir nubėgome žiūrėti. Už lango juodavo naktis, ir nieko nebuvo matyti nei girdėti.

– Kas čia buvo? Kas čia buvo? – klausė mamatė neramiai. Jos akyse mačiau sopulingą išgąstį. – Koks tai buvo ženklas? Gal tai barškino likimas, kaip Bethoveno Likimo simfonijoje?

Ir, vėl atsisėdus už pianino, mamatė pradėjo groti tą gražiąją simfoniją. Bet atmintinai temokėjo nedaug, tad, pertraukus ją, ėmė austi kažkokią be galo liūdną melodiją ir dainuoti rečitatyvu:

Ak, kaip bijo širdis! Lyg paukštelis ji dreba, o Viešpatie,
ateities juodai uždangai kabant prieš ją, nelaimingąją.
Kas ten slepias užjos? Kokios nuožmios baidyklės sutūpusios
budriai tyko užpulti mane, pro tą uždangą einančią?
Baisios galvos jau kilst, smailianagės jau tiesiasi letenos,
balti dantys jau blizga, jau skamba, jau žvanga jų piktjuokis...
Ak įsmigs tie nagai man į širdį – paukštelį bedrebantį;
ak, suspaus mane letenos kietos šaltam savo glėbyje!
Ir nėra man galios sustoti, ir nėra man galios išvengti.
Kiekviena sekundė arčiau mane neša jų baisiojo glėbio.
Šaltas prakaitas drėkina kaktą, širdis plakus liaujasi...
Geležinį baidyklių tų glėbį suminkštink, o Viešpatie!

Taip liūdnai dainavo mamatė, o manyje kilo žinomas jausmas, kad visi mirs, o aš pasiliksiu viena.

Baisu man rados, ir tariau mamatei:

– Mamate, eikim iš čia prie žiburio.

Mamatė uždarė pianiną, ir nuėjome į valgomąjį, kur viršum stalo linksmai degė lempa, ant staliuko maloniai ūžė samovaras, o Nika su Joneliu, užsikvempę ant stalo, žiūrėjo kažkokius paveikslėlius.

* * *

Ir praėjo viskas, ir prabėgo... Praėjai ir tu, o motin mano, į dausas išlėkusi iš lizdo. Bet pirmiau dar išlėkė paukšteliai[98].

O lizdelį viesulas sudraskė...

* * *

Dabar visi jūs vėl drauge – lizdelį
susukę ten, kame jau nieks neirsta.
Girdi jau, motina, harmoniją stebuklingą,
kurios sugauti čia stengeis iškreiptą toną,
ir grožį jau matai, už viską čia gražesnį,
už Alpių ežerus, už veikalus artistų,
kurių čionai neteko tau regėti.

O aš – lizdelio mūsų paukštis paskutinis,
pats vienas čia palikęs taip ilgai,
skrendu pas jus, mamate, vis artyn, artyn...
Netrukus sunkūs plyš lėlutės-kūno vysčiai,
siela – drugys auksinis – nulėks pas jus į lizdą.
Tikiu: vėl kada nors paglostys mano veidą
rankelės tavo švelnios, kvapios kaip tos rožės,
ir tavo liūdnos akys man šypterės laimingai.
Prie rankų tų brangių pripuolus ilgioms lūpoms,
kaip Tomas Viešpaties žaizdas kai palytėjo,
sušuksiu, laimėj skęsdama: Mamate mano!

Jonas Biliūnas

Jonas Biliūnas (1879–1907) Lietuvių novelės klasikas, psichologinės prozos ugdytojas gimė 1879 m. balandžio 11 d. Niūronyse (Anykščių rajone) pasiturinčių ūkininkų šeimoje, tačiau dar būdamas gimnazistas patyrė našlaičio dalią, susidūrė su skurdu ir būtinybe verstis savarankiškai, už kuklų atlygį mokė jaunesnius vaikus, kol 1899 m. savo lėšomis baigė Liepojos gimnaziją. Paskutinėse gimnazijos klasėse susidomėjo marksizmu, tapo aktyviu socialdemokratu, įkūrė slaptą moksleivių draugiją, kurioje dalyvavo būsimieji kultūros, mokslo veikėjai: teisininkas, kraštotyrininkas Peliksas Bugailiškis, gydytojas Pranas Mažylis, chemikas Antanas Purėnas ir kt. Dėl savo pažiūrų Biliūnui teko nukentėti: 1900 m. buvo pašalintas iš Dorpato (Tartu) universiteto. Politinės retorikos, socialinio aktyvizmo pėdsakų gausu jo ankstyvuosiuose apsakymuose, skelbtuose darbininkų spaudoje: „Pirmutinis streikas“, „Be darbo“ ir kt. 1902 m. Panevėžyje, kur tuo metu gyveno, įsteigė socialdemokratų partijos grupę.

Kairuoliškumas, dėmesys pažemintiesiems ir nuskriaustiesiems, permainų troškimas – būdinga XX a. pradžios jauno intelektualo, ypač pavergtos tautos piliečio, laikysena. Tai buvo pozityvizmo epocha, kai naiviai tikėta, kad revoliucionieriai, herojiški prometėjai, gali, nepaisydami aukų ir praradimų, atvesti visuomenę prie naujo „laimės žiburio“. Vėliau politinių idėjų įkarštis ėmė vėsti, dėmesį patraukė literatūra, estetika, kultūros istorija. Biliūnas buvo pirmasis lietuvis inteligentas, kuris profesionaliai ruošėsi rašytojo darbui – tam turėjo pasitarnauti 1903–1904 m. studijos Leipcigo ir Ciuricho universitetuose (Ciuriche jis studijavo literatūrą ir su ja susijusias disciplinas). Užsienyje parašytos kai kurios Biliūno novelės („Vagis“, „Kliudžiau“ ir kt.) rodo augantį rašytojo talentą, kurį veikė ir kruopščiai studijuojama lektūra, pirmiausiai psichologinio realizmo mažieji šedevrai – Gi de Mopasano, Antono Čechovo novelės.

Nuo kairiosios pakraipos jaunystės bendraminčių niekada neatsiribojo (neatsitiktinai pirmą jo biografiją parašė būsimasis Lietuvos komunistų lyderis Vincas Mickevičius-Kapsukas), prisidėjo leidžiant socialistinę spaudą. Yra ir kitų liudijimų: rašytojo penkiasdešimtmečio proga keletą jo draugų apklausęs Juozas Tumas-Vaižgantas išsiaiškino, kad gyvenimo pabaigoje Biliūnui buvę artimesni liberaliojo sparno kultūrininkai, liaudies švietėjai Jonas Jablonskis, Povilas Višinskis, Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, o socialdemokratų, pernelyg įsijautusių į politikos reformatorių vaidmenį, jis nebemėgęs. Savijautai nuolat prastėjant rašytojas jautėsi vienišas, nutolęs nuo visuomeninių reikalų. Su kategoriška, kompromisų nepripažįstančia kairiųjų intelektualų politine linija nesiderino Biliūno gilėjanti rezignacija ir kartu siekis derinti priešingas pozicijas, išsiugdyta demokratinė laikysena.

Jo estetiniai orientyrai labai įvairūs: studijuoti rusų demokratų Nikolajaus Černyševskio, Nikolajaus Dobroliubovo veikalai, Karlo Borinskio vokiečių poetikos tyrinėjimai, sa-

Nes kas gali sujudinti skaitytojaus jausmus labiaus už tikro gyvenimo teisybę, už reališką aprašymą ar tai gerų, ar blogų jos pusių!

J. Biliūnas)

Taigi, jeigu norime būti tikrais dailos rašytojais, patys turėkime jautrias širdis ir mokėkime giliau pažiūrėti į širdis žmonių, kuriuos norime aprašinėti.

J. Biliūnas

varankiškai mokytasi prancūzų kalbos. Tarkime, „Laimės žiburio“ legendoje daugelis tyrinėtojų atpažįsta Maksimo Gorkio įtaką, daugelyje smulkiųjų novelių – Čechovo metodą, kai pasakojimo pagrindas – nebe pramogai skirtas anekdotas, o visus veikėjus ir patį veiksmą paliečianti „begalinė pasaulio skriauda“ (Vytautas Kubilius).

Jau sirgdamas džiova ir besigydydamas Lietuvoje (Rozalime, Kačerginėje, Anykščiuose) ir Lenkijoje (Zakopanėje) Biliūnas parašė brandžiausius savo kūrinius – „Joniukas“, „Lazda“, „Ubagas“, „Brisiaus galas“, *Liūdna pasaka*. Silpstant jėgoms, kūrybinės galios ir entuziazmas tik augo, kūrybiniai planai vijosi vienas paskui kitą: laiške Povilui Višinskiui Biliūnas prisipažino meldžiąs likimo, kad jam būtų suteikta bent dešimt metų, idant galėtų užrašyti viską, kas sieloje glūdėjo. Likimo permaldauti nepavyko: raštojas 1907 m. gruodžio 8 d. mirė Zakopanės sanatorijoje.

Jam buvo lemta likti literatūros istorijoje pirmiausiai kaip fragmentiškų novelių autoriui – ir ne vien todėl, kad stambesniems epiniams žanrams trūko laiko ir jėgų. Fragmentiškumas, dėmesys detalėms, niuansams, atsiribojimas nuo teorijos, teigusios, kad rašytojas privalo kurti objektyvų epochos ir visuomenės paveikslą – visa tai būdingos Biliūno prozos savybės. Liko nebaigtų tekstų: pavyzdžiui, parašyta tik įžanga planuotai studijai apie Žemaitės prozą, kur mėginta teoriškai suformuluoti realizmo principus. Čia Biliūnas kaip tikras pozityvistas naująjį literatūros metodą apibrėžė gamtamokslio terminais, gretino rašytojo santykį su vaizduojama medžiaga ir Rentgeno spindulių, kurie tais laikais dar buvo fizikos sensacija, poveikį: realistas esąs kaip fotografas, jo „atida, kaip X spinduliai Rentgeno peržengdama paviršutinę plutą, turi atidengti mums viduj užsislėpusią žmonių dvasią ir jų psycholiogijos apsireiškimus.“

Tačiau ne mažiau jam svarbūs ir širdies, jausmo sprendimai: „Taigi, jeigu norime būti tikrais dailos rašytojais, patys turėkime jautrias širdis ir mokėkime giliau pažiūrėti į širdis žmonių, kuriuos norime aprašinėti“. Lietuvių literatūros kritikoje Biliūnas dažniausiai interpretuojamas realizmo kontekste, tačiau yra bandyta jį priskirti ir sentimentalistams (Algimantas Radzevičius). Kita vertus, ne vienas tyrinėtojas pastebėjo jo kūryboje didelį jausmo santūrumą, derinamą su stipriu emocingumu (Meilė Lukšienė, Kazys Umbrasas).

Nepaisant aiškios pilietinės pozicijos, Biliūnas dažnai įvardijamas kaip tolerancijos, pakantumo skatintojas. Jį veikė modernistinės reliatyvizmo idėjos, pasak kurių, nieko tikra nežinome apie mus supančius daiktus ir reiškinius ir neturime teisės kategoriškai spręsti ar teisti. Biliūno veikėjai neskirstomi į teigiamus ir neigiamus, jiems nepritaikomos stereotipinės schemos. Pasakotojas dažnai atsisako nurodyti, kurio pusę jis palaiko, nors gali su skaitytoju pasidalinti abejonėmis, nesislepia už savo veikėjų, neimituoja objektyvaus visažinio pasakotojo, būdingo klasikinio realizmo prozai.

Daug svarstyta apie Biliūno prozos psichologizmą. Akivaizdu, kad jo vaizduojami žmonės atveria daugiau vidinio pasaulio užkaborių, nei Žemaitės ar Lazdynų Pelėdos herojai, atpažįstami plačioje, spalvingoje, tačiau pernelyg apibendrintoje, individualių veikėjų stokojančioje visuomenės panoramoje. Tradicinio realistinio pasakojimo kontekste Biliūno herojai atrodo egocentriški, subjektyvūs. Jie dažnai samprotauja pirmuoju asmeniu, nebijo dalintis autentiškais atsiminimais. Žmogus tarsi įvertinamas nauju žvilgsniu – atkreipiamas dėmesys į kintančius veido bruožus, „sielos veidrodžius“ – akis, fiksuojami balso pokyčiai, nutylėjimai, suteikiamas žodis visuomenės atstumtiesiems – elgetoms, bepročiams. Žvilgsnis į pasaulį ir save – pažymėtas elegiško graudulio, neretai savigraužos. Esminiai Biliūno motyvai susiję su įskaudinto, žeminamo žmogaus jausminėmis reakcijomis – kalte, skriauda, nuoskauda. Šie jausmai suvisuotinami: tai, kas atsitinka senam artimųjų apleistam ubagui ar niekam nereikalingai katytei, gali atsitikti kiekvienam, todėl Biliūno tragizmas be jokio papildomo moralizavimo veikia labai įtaigiai. Pasak rašytojo Romualdo Granausko, sunku įsivaizduoti žmogų, kuris neverkė dėl beprasmiškai žuvusios katytės: „Parodykit man tą žmogų, ir aš į akis jam pasakysiu, kad gamta vietoj širdies dar vaikystėje jam tejdėjo akmenį. Ir dar labai suabejosiu, ar šiandien tas akmuo jam atvirto į širdį“.

Ir jeigu mes visi verkėme, skaitydami jo „Kliudžiau“, „Brisiaus galą“ arba „Liūdną pasaką“, tai vien tik iš gražumo; vien tik iš gražumo, sakau, nes liūdesys taip pat gali būti ir gražus, ir skaidrus, ir taurinantis. Parodykit man žmogų, kuris neverkė dėl tos baltai murzinos katytės? Parodykit man tą žmogų – ir aš į akis jam pasakysiu, jog gamta vietoj širdies dar vaikystėje jam teįdėjo akmenį. Ir dar labai suabejosiu, ar šiandien tas akmuo jam atvirto atgal į širdį.

R. Granauskas

Biliūno proza buvo lūžio taškas, žymėjęs naują lyrinės, psichologinės prozos epochą: visi vėlesni rašytojai (Ignas Šeinius, Jurgis Savickis, Antanas Vaičiulaitis ir kt.) plėtė psichologijos pažinimo horizontus, tačiau turbūt nė vienas nepasiekė tokios meninės įtaigos palyginti paprastomis, išoriškai skurdžiomis, tačiau puikiai suderintomis stilistinėmis priemonėmis.

Tad Biliūnas – vienas pirmųjų lietuvių literatūros stilistų. Iš jo kūrybos neįmanoma išmesti sakinio, dažnai net pakeisti žodžių tvarkos, kad nesugriūtų prasminis karkasas. Jo kūriniai vientisi, pasakojimo tonas netrūkinėja, o toks pat išlieka iki galo. Tai ne padriki įspūdžiai, o nuoseklus pasakojimas, nors ir papildytas lyriniais elementais. Biliūnas – vienas iš meditacinės, poetinės prozos pradininkų, iš jo mokėsi ir savuosius „magiškojo realizmo“ ar „ezopinės kalbos“ modelius kūrė Antanas Vaičiulaitis, Romualdas Granauskas, Juozas Aputis. Sovietmečiu Biliūno kaip „pažangiojo“ literato autoritetas padėjo išlaikyti gyvybingą lyrinės prozos tradiciją. Tokiu autoriteto puoselėjimo ženklu galima laikyti oficialiosios valdžios atstovų 1953 m. sprendimą perlaidoti rašytojo palaikus Liudiškių piliakalnyje prie Anykščių.

Kapsuko ironiškai vadintas „liūdnos pasakos rašytoju“ Biliūnas į lietuvių literatūrą įvedė naujų temų. Kartu su jo kūryba į realistinio pasakojimo kanoną įtraukiami žmogaus egzistencijos laikinumo, gyvenimo praeinamumo motyvai (Juozas Stonys). Kontrasto

Žemaitės ar Lazdynų Pelėdos apsakymus būtų galima nesunkiai redaguoti; geriausiuose J. Biliūno kūriniuose neįmanoma ne tik sakinio išbraukti, bet kartais ir žodžių tvarką pakeisti, jeigu nenorime, kad skaitytojo suvokimas imtų šlubčioti, stabčioti.

A. Zalatorius

principu komponuojami skirtingi laiko planai, kai jaunos dienos atrodo lyg nesugrąžinamas „auksо amžius“, o dabartis paženklinta grėsmingų nuojautų. Apysaka *Liūdna pasaka*, laikoma vienu paskutinių Biliūno kūrinių, šiandien gali būti interpretuojama ne vien kaip istorijos mechanizmų sulaužyto mažojo žmogaus likimo, psichologinio žlugimo istorija, bet ir kaip universalios legendos bruožų turinti pasaka, sakmė, istorinių lūžių laikais pasikartojantis tragiškas motyvas. Apysakoje esama poetinių elementų, kompoziciją struktūruojančių pasikartojimų, o įžangą „Baltasai šešėlis“ galima skaityti kaip eilėraštį proza, kuriame puikiai dera intymus asmeniškumas ir universali idealios mylimosios simbolika.

Siūloma literatūra: Jonas Biliūnas, *Raštai*, t. 1-3, Vilnius: Vaga, 1980–1981; Jonas Biliūnas, *Liūdna pasaka*, kūrybos rinktinė, Vilnius: Baltos lankos, 1996, 2006; Meilė Lukšienė, *Jono Biliūno kūryba*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1956; *Jonas Biliūnas literatūros moksle ir kritikoje*, sud. Antanas Paraščiakas, Vilnius: Vaga, 1979; *Kūrybos studijos ir interpretacijos: Jonas Biliūnas*, sud. Marius Mikalajūnas, Vilnius: Baltos lankos, 2002; Marius Mikalajūnas, *Skaitykime Joną Biliūną*, Vilnius: Baltos lankos, 2001; Vita Gaigalaitė, „Jonas Biliūnas“, in: *Lietuvių literatūros istorija. XX amžiaus pirmoji pusė*, II knyga, sud. Rimantas Skeivys, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, p. 149–168; Juozas Stonys, „Posūkis į psichologizmą“, in: *XX amžiaus lietuvių literatūra*, red. Vytautas Kubilius, Vilnius: Vaga, 1994, p. 31–50; Albertas Zalatorius, *Lietuvių apsakymo raida ir poetika*, Vilnius: Vaga, 1971; Albertas Zalatorius, *XX amžiaus lietuvių novelė (iki 1940 m.): semantinis aspektas*, Vilnius: Vaga, 1980.

Jonas Biliūnas

LIŪDNA PASAKA

BALTASAI ŠEŠĖLIS

Prakalbos vietoje

O jaunosios dienos mano! Kaip melsvam ore gervės nykstat jūs, tiktai ką pasirodžiusios... Žiūriu į jus pralėkusias, kaip į sapną gražų, ir matau tik, kad jau artinas ruduo gyvenimo mano.

O Ramūta! Kodėl nepažinau tavęs, dar mažutis, nekaltas būdamas! Tada tokios gražios, laimingos buvo dienos. Būtume, už rankų susitvėrę, Šventosios pakrančiais vaikščioję, lakštingalos giesmių klausę. Būčiau tave po miškus ir krūmus išvedžiojęs, paukščių lizdus parodęs, išsirpusių uogų parinkęs. Bet tu buvai toli nuo manęs, toli, ir aš net nežinojau, kad tu gyveni pasaulyje...

Taip, nežinojau... Bet jaučiau... Nuo pat mažų dienų tavo paveikslas mano širdyje gyveno. O kai, mokiniu būdamas, traukiniu gimnazijon važiuodavau ir tavo tėvynės mirguojančius klonius ir laukus ir gimtąjį sodžių pro langą išvysdavau, mano krūtinėje netikėtai sujudėdavo naujas, geras jautimas: kaip paukštis pro šalį pralėkdavau, bet ilgai dar į išsitiesusį paveikslą žiūrėdavau, kolei jis visai iš akių neišnykdavo... Ir kažin ko gaila man būdavo... Ką tu tada, mano mažutėle, veikei? Gal, ant kelių mamytės sėdėdama, gražių jos pasakų ir dainų klauseis? Gal sodne po senąja grūšia sėdėjai, vainikėlį pindama? O gal lakstei po žydinčius laukus ir pievas ir, išvydusi, kaip pro šalį pralėkė šniokšdamas ir dudendamas traukinys, žiūrėjai į jį išsigandusiom ir nustebusiom akelėm, su drebančia širdele: nežinojai, kad tenai pravažiavo tasai, kuriam paskum tu būsi artimiausia...

Taip, artimiausia... Tau tik vienai nebijau savo širdies atidaryti, jos skausmų ir apsivylimų parodyti. Tu tik mane supranti, moki mano klaidas ir silpnumą atleisti.

1906 09 29

I

Namas, kuriame – tik ką atvažiavęs – apsigyvenau, stovėjo pačiam miške. Gražus vasarinis namas. Aplink jį kvepiančios pušys ir eglės atakaitoj snaudė, už kelių žingsnių vėsi upė plaukė... Čia, sveikatos ieškodamas, pažadėjau visą vasarą išbūti...

Antrą dieną išėjau oran, kur jau laukė manęs pastatyta po pušimis gulimoji kėdė, ir, sunkiai alsuodamas, atsiguliau... Privargau... tik kvapą begalėjau atgauti... Bet tuojau... palaukėk!.. Jau lengviau... jau visai lengva kvėpuoti... O, kaip gera!.. Nežinau, ar gali kas taip jausti pušyno kvapą, kaip džiovininkas. Gal tik vienas artojas, po sunkaus kasdieninio darbo kietan patalan guldamas, tokį pat jausmą turi... Nors buvau išsinešęs knygą ir ketinau jau skaityti, bet pamečiau ją ant žemės, išsitempiau visas ir kaip mažas vaikas lepinaus, tuo kvapu alsuodamas. Ėmė noras suimti gniaužtan visą tą pakvipusį orą ir, pravėrus savo krūtinę, vienu rėžtu sugrūsti jį plaučiuosna: pasotinti juos, alkanus, to oro ištroškusius. Bet buvau toksai silpnas, tos galios neturėjau... Gulėjau aukštielninkas ir gėriau tą kvapą, gėriau. Akimis klajojau po medžių viršūnes: žiūrėjau, kaip „pušin iš pušies voverytė liuoksi", klausiaus, kaip tarp šakelių nematomi paukščiai čeža ir įvairiais balseliais gieda. Ir taip ramu, taip gera rados. Nors negalėjau savo kojomis nau-

dotis, negalėjau po kalnelius laipioti, po klonius lakstyti, negalėjau šūkauti ir dainuoti, kaip tat tik moka žmogus, miškan įėjęs, tačiau buvau dėkingas sutvertojui ir už tat, kad dar turėjau sveikas akis ir gerą ausį. Juk tūlas ir to tiek neturėjo...

Iš vasarinių namų susirinko netoli manęs gražiai apsitaisę vyrai ir moterys, jaunimas ir vaikai, – visi linksmi ir laimingi. Vieni ėmė žaisti, kiti apsėdo dailų dirvonėlį, treti išsisklaidė po mišką – juokaudami ir dainuodami. Visi šitie miesto gyventojai, dėl poilsio ir įvairumų tame miške susirinkusieji, buvo kaip iš pasakos išėję: gražios, šviesiais rūbais pasipuošusios moterys mirgėjo tarp medžių kaip sužydę žolynai daržely. Į jas žiūrint, regėjos, kad nėra pasauly vargų ir ašarų, nelaimės ir bado, o jeigu ir yra, tai ne čia, bet ten, toli už miško, iš kur aidas neateina. Į jas žiūrėdamas, norėjau nors valandėlę užmiršti ir savo ligą, ir tą, kas už to miško dėjos; norėjau tikėti, kad čia niekur mažiausio nelaimės šešėlio neišvysiu...

Tik staiga kažin koks ypatingas, niekados dar negirdėtas balsas man ausyse sudejavo. Sudejavo kaip senatvės skundas, nelaimių atbalsis. Taip dejuoti galėjo tik žmogus senas, labai senas ir labai nelaimingas. Tam garsui nėra raidžių: jo negalima žodžiu išreikšti, – galima tik jausti... Atsigręžiau nustebęs: žiūrėjau ir laukiau... Iš už namo kertės išlindo sena, aukšta moteriškė. Ėjo jinai tiesiai į mane, lazdele pasirimsčiuodama ir dejuodama. Ją pamatęs, greitai nusisukau. Bet pajutau, kad jinai jau prie manęs: stovi tiesiai į mane savo baisias akis įbedus. Neišturėjau: sudrebėjau ir atsigręžiau. Pamačiau tas jos akis. Ne, tai ne akys. Tai buvo du taškai, klaikūs, be gyvybės. Tokį įspūdį, kaip tos jos akys, gali žmogui padaryti tik užgesusios žvaigždės, iš arti matomos. Taip, tai buvo užgesusios žvaigždės. Tik tos žvaigždės dar matė: jos tiesiai į mane žiūrėjo:

– Ko tamsta nori? – dusliu balsu paklausiau, visas krūptelėjęs.

Nieko neatsakė: ar negirdėjo, ar gal nesuprato. Tik, įbedus savo klaikias akis, žiūrėjo į mane.

Nežinojau, kas daryti: buvo ir nesmagu, ir gėda. Krepšio su savim neturėjo: nežinojau, ar jinai ubagė. Suradau kišenėj du skatiku ir atsikėlęs įspraudžiau jai rankon. Nejuto... Du skatikai nulėkė iš rankos žemėn, o jinai, nei karto nemirktelėjus, žiūrėjo į mane. Krūtinėj pajutau šaltą sopulį. Neturėjau kur dėtis...

Staiga moteriškė atsigręžė visa kiton pusėn ir išvydo ant dirvonėlio žmones. Sudejavo, o jos lūpos ėmė krutėti. Išgirdau, kaip sunkiai, tyliai prakalbėjo:

– Kiek ponų... kokie jie visi gražūs...

Staiga vėl įbedė į mane akis ir paklausė:

– Ar nežinai tamsta, kur mano Petriukas?..

Įbedus akis, pastovėjo... Paskum, tartum atsakymo nesulaukusi, nuėjo takeliu dejuodama...

Ant dirvonėlio, ją išvydę, visi nutilo. Tartum giltinė pro šalį pralėkė. Ir jie kaip ir aš mėgino išsibodėti nuo jos skatikais. Bet tie skatikai mažai, matyt, tai moteriškei rūpėjo. Pastovėjusi, kiek jinai pati norėjo, išnyko iš visų mūsų akių kaip klaikus „memento mori"...

* * *

Po to kuone kas diena, tuo pačiu laiku, išgirsdavau jau žinomą ypatingą ir skaudų dejavimą ir iš už namo kertės išvysdavau išeinančią seną seną moteriškę. Pro mane eidama, visados sustodavo ir, įbedus savo klaikias, be gyvybės akis, ilgai ilgai į mane žiūrėdavo. Kad ir klausdavau, nieko nuo jos negalėdavau patirti. Tik viena vis girdėdavau: „Kiek

ponų... kokie jie visi gražūs..." Ir: „Ar nežinai tamsta, kur mano Petriukas?.." Bet kas tasai jos Petriukas, nepasakydavo... Ir eidavo taip pro šalį, dejuodama, lazdele pasirimsčiuodama, sunkią sunkią metų naštą nešdama. Pasirodydavo ir išnykdavo iš visų mūsų akių kaip klaikus „memento mori"... Ir taip kuone kasdien, per visą vasarą...

Pripratau prie jos... Jau ramiau galėjau matyti ir tas klaikias, be gyvybės akis, ir tą nesuskaitomą skaičių raukšlių, kuriomis kaip tinklu buvo išraizgytas moteriškės veidas... Prisižiūrėjau: Dieve, kiek tasai senas veidas raukšlių ir raukšlelių turėjo! Ilgi ilgi gyvenimo metai rašė ant to veido sopulius ir ašaras, ir vargų klaikumą – rašė rūpestingai, be pasigailėjimo. Likimo pirštas nepraleido nei mažiausio atsitikimo, – visa ton gyvenimo knygon įrašė. Taip, tai buvo gyvenimo knyga – atidengta, nors ir sunkiai suprantama... Per dienų dienas ton knygon žiūrėdamas, skaičiau jos įstabius žodžius ir... šį tą supratau... Tiesa, ne be žodyno: daug man geri žmonės padėjo...

Liūdna pasaka!..

II

Buvo tai 1863-iaiais metais.

Viename sodžiuj gyveno neturtėlis žmogus, vardu Petras Banys, su savo moterim Juozapota. Jauni ir gražūs, abu mylėjo vienas antrą ir, susiėmę už rankų, ramiai ir drąsiai ėjo gyvenimo keliu. Tiesa, tasai kelias buvo šiurkštus ir kietas, dar baudžiavos grandimis išgrįstas, tačiau, būdami jaunos dvasios, turėjo stiprias, kad ir pūslėtas, kojas ir naštos sunkumo nejautė.

Jų pilnai laimei tik vaikų trūko... Bet kai Petras, iš lauko parėjęs ir gardžių batvinių pasrėbęs, prieidavo prie savo moters ir, pusiau apkabinęs, kažin ką jai tyliai ausin pašnibždėdavo, graži Juozapota kaip ugnis visa užkaisdavo ir greitai slėpdavo ant vyro peties savo išraudusį veidą. Abu žinojo ir tikėjo, kad bus, ir laukė... krikštynų... Nors tasai laikas buvo dar toli, tačiau Petras jau pynė iš balanų lopšį, laimingai šypsodamas. Maloniai žiūrėjo į moterį ir matė, kaip iš po jos ilgų blakstienų mirgėjo akys kaip dvi gražios žvaigždės – laimės žvaigždės. Tas žvaigždes jisai ir užsimerkęs matydavo...

Taip ėjo sunkios ir vargingos, bet ramios dienos...

Niekur toliau savo miestelio neidami, gal būtų ir visą amžių taip ramiai vietoje išgyvenę ir vaikų susilaukę... Bet netikėtai užpūtė naujas vėjelis – ir tų neturtėlių gyveniman naujus troškimus ir naują viltį įnešė...

Pavasarį, vieną šventadienį, parėjo Petras iš bažnyčios ne toks, kaip visados. Buvo užsimąstęs ir susirūpinęs, o jo akyse degė nesuprantama, ypatinga ugnis.

Atsimainiusiu balsu paprašė valgyti ir visą laiką nei žodžio nepratarė. Pavalgęs ėmė kepurės ieškotis. Juozapota nustebusi sekė savo vyrą akimis ir laukė, ką pasakys. Bet tasai jau pro duris ėjo...

– Kas atsitiko? Kur eini? – bailiu balsu paklausė jo.

Taip gailingai į jį savo gražiom akim pažiūrėjo, kad Petras sugrįžo ir paėmė moterį už rankos. Pasodinęs grečium savęs ant suolo, ilgai į ją tylom žiūrėjo. Jo akyse švietė ir bailė, ir viltis, ir abejojimai.

– Nieko neatsitiko, – prakalbėjo tyliai, atsidusdamas Petras, – bet...

Juozapota krūptelėjo.

– Nebijok, nieko bloga, – jau ramesniu balsu tarė jisai. – Tik žinai, kokią naujieną šiandien išgirdau?

Ir Petras ėmė savo moteriai pasakoti, ką jisai miestely girdėjo ir matė. Kaip kunigas iš sakyklos skaitęs tokį popierių, kuriame pasakyta, kad vergai žmonės dabar būsią lygūs ponams, jiems nebevergausią, o žemė, kurią dirbą, liksianti jų nuosava – nebe ponų; kad tie, kurie žemės neturį arba turį labai maža, gausią nuo naujos valdžios tiek, kiek reikia (matai, esanti kokia ten nauja valdžia, geresnė, – ne rusų, bet mūsų krašto žmonių: toj nauja valdžia vergais žmonėmis ir rūpinantis). Kunigas sakęs, kad ir rusų valdžia žadanti žmones išliuosuoti, nebespausti, jau ir popierių tokį seniai išleidžiusi, tečiau tik taip žadanti, iš tikrųjų gi akis visiems norinti apdumti: nereikią jos klausyti, ja tikėti, bet reikią rinkties būriais ir visiems iš vieno vyti rusus iš savo krašto, nes jie tik esą mūsų neprieteliai, spaudžią ir skaudžią žmones, persekioją mūsų tikėjimą ir kalbą. Tą patį ir ant šventoriaus, ir miestely girdėjęs – visi apie tą kalbą; matęs ir tą popierių ne pas vieną. Žmonės esą sujudę, ir nors tūlas iš to juokiąsis, daugelis būtinai eisią, jeigu ne su šaudyklėmis, tai su šakėmis ir dalgėmis rusų vytų. Girdėjęs, kad jau daugelyje vietų sumušti rusai lekią iš mūsų krašto; kad ne tik gubernatoriai, pats karalius išsigandęs, nebežinąs kas daryti...

Petras, tai pasakodamas, šluostės rankove nuo kaktos gausiai tekantį prakaitą ir greitai alsavo. Jo akyse vėl užsidegė nesuprantama, ypatinga ugnis.

Juozapota, visa nustebusi ir ausis ištempusi, tylėjo ir klausė savo vyro. Daug jinai nenugirdo, dar daugiau nesuprato, bet vienas daiktas giliai jai galvon įsmego.

– Tai mum, Petriuk, iš tiesų nebereiks jau dvaran eiti? – paklausė vyro. Ir nors jos akyse dar klajojo abejojimas, tačiau tame balse suskambėjo nebeslepiamas skardus džiaugsmas.

– Nebereiks, – atsakė Petras ir, pats nejusdamas, laimingai, linksmai nusišypsojo.

– Ir žemė, kurią dirbame, bus mūsų?..

– Mūsų...

– Ir dar daugiau gausmą? Juk mes taip maža jos turime!

– Gausma ir daugiau...

– Dieve, kokie būsma laimingi!..

Ir Juozapota, iš džiaugsmo visa užkaitusi, laiminga ir graži, apkabino vyro kaklą...

– Ar žinai, kaip tada bus mum gera! – kalbėjo jinai tyliai, svajodama ir į jį glausdamasi. – Turėsma savo žemę, niekam nebevergausma ir dirbsma tik sau, sau... Susilauksma vaikų... būsma nebe vieni. Ar žinai: tu įvaisysi sodnelį, ir, kai paaugs vaikai, turėsma jiems vaisių ir uogų... Vaikams bus geriau, ir mudu laimingesni būsma...

Vyras klausė tų savo moters svajojimų ir pats tais svajojimais ėmė tikėti. Jam pradėjo regėtis, kad jisai nebe neturtėlis pono vergas, bet jau laisvas ūkininkas, turintis pakaktinai nuosavos žemės, turintis paaugusius vaikus ir ramiai sau su jais ir su savo moterim gyvenantis... Ir tokį džiaugsmą savo širdy pajuto, kad norėjo pagriebti sėdinčią Juozapotą ir kelis kartus su ja po aslą apsisukti. Bet, kažin ką atminęs, susiturėjo...

– Reikia eiti pažiūrėtų, ką mūsų sodžiaus vyrai kalba, – tarė atsidusęs ir pasiėmęs kepurę.

– O ką, Juozaput, jeigu rusų valdžia nepasiduos? – paklausė ne tai rimtai, ne tai juokdamasis, atsigręžęs nuo durų.

Juozapota atsistojo, tartum ko išsigandusi. Bet tuojau sučiaupė lūpas ir, žybtelėjus akim, netikėtai suriko:

– Vyti tuos rusus iš mūsų krašto, vyti! Ar atameni, kaip anais metais mane kazokas užpuolė? Kad ne tu ir tėvelis, būčiau pražuvus...

Primintasai kazokas visą kraują Petrui galvon suvijo. Žvilgterėjo degančiom akim int moterį ir, sukandęs dantį, dusliu balsu tarė:

– Išvysime juos, išvysime!..

Išeidamas pro duris, stipriai suspaudė savo kumštį...

* * *

Žmonės vergai, dar neseniai tokie ramūs ir bailūs, netikėtai sujudo, ir jeigu ne visi balsiau prabilo, tai visi ėmė svajoti ir geresnių laikų laukti. Jau kiek anksčiau buvo pralėkęs tarp jų neaiškus skardas apie išliuosavimą, apie sukilimą ir kažin kokias atmainas: tik tasai skardas pralėkė ir nutilo, įspūdžio nepadaręs. Tūlas visai jo nepastebėjo, kiti be jokios atidžios pro ausis praleido. Dabar kunigo prakalba, perskaitytasai iš sakyklos popierius ir įvairios žinios – vienu matu žmones sujudino, naują viltį jų širdyse uždegė. Tiesa, ne vienas šypsojo ir juokės, kad nieko iš to nebūsią, ir, nesijudindamas iš vietos, rūpinos tik savim ir gudriai laukė. Tačiau buvo ir tokių, labiausiai tarp jaunesniųjų, kurie liepsnojančia širdžia ir degančiom akim žiūrėjo į vienas kitą ir, stipriai spausdami kumščius, šnibždėjo: „Nebevergausma ponams, išvysma rusus!" – Tuo tarpu dauguma tik dūsavo, liūdnai galvas linguodami: jie ir nemėgino karštesniųjų suturėti...

Tų karštesniųjų tarpe buvo ir Petras Banys. Dar jaunas, žmogus jautrus ir ūmus, negalėjo į tuos atsitikimus šaltom akim žiūrėti, jų ramiai klausyti. Nors toliau savo miestelio nebuvo nuėjęs, o apie pasaulio ir žmonių reikalus nedaug teišmanė, tačiau žodžiai laisvė ir lygybė jam buvo suprantami ir brangūs. Jautri širdis ir karšta galva daug jam tame dalyke padėjo. Ir pirma ne kartą, dvaro lauke dirbdamas, nuvargęs ir alkanas, aptemusiom akim žiūrėjo į pono rūmus, ir jo omenėje kildavo naujas, šviesus gyvenimo paveikslas... Tik prieš tą paveikslą pats jisai toks buvo silpnas, neturtėlis vergas. Žinojo, kad šioj ašarų pakalnėj yra žmonių turtingų ir gražių, laisvų ir laimingų, tik nežinojo, kad ir vergas gali aniems būti lygus, gali lygių teisių reikalauti. Bet mažiausias vėjelis galėjo jautrioj Petro širdy tokią viltį uždegti, naujus troškimus sujudinti. Tik to tyro vėjelio dar nebuvo... Ligi šiolei jis matė gyvenimą sunkų, apniukusį; ėjo to gyvenimo keliu, baudžiavos grandimis išgrįstu. Kad tą kelią galima žolynais išbarstyti, lengvesnį padaryti – nežinojo ir nedrįso svajoti. Aplinkui buvo neapsakomai skurdu ir šalta. Viena Juozapota tą jo gyvenimą šildė: su ja buvo ramus ir laimingas, vargų naštos nejautė. Tačiau atmindavo kartais, kad ponas kiekvieną valandą gali tą brangią moteriškę jam iš rankų išplėšti ir purvan suminti: tada vergo širdis sudrebėdavo ir užsidegdavo keršto ugnimi. Bet kai tik Juozapota dviem jautriom žvaigždėm iš po ilgų blakstienų į jį žvilgterėdavo, visa užmiršdavo...

Kunigo prakalba ir popierius buvo tat anas laukiamasai vėjelis, kursai netikėtai Petro veidan papūtė ir jo galvoj naujas mintis sukėlė. Sukėlė jas, kad nebeišnyktų, bet augtų ir plėtotųs. Ir kaip tos mintys galėjo neaugti ir nesiplėtoti, kad kasdien plaukė naujos žinios, vis įvairesnės ir įdomesnės. Nors nuo tojo garsaus šventadienio dar ne taip daug laiko praėjo, tačiau visi, ir tolimesnieji, apie tat žinojo ir kalbėjo. Pasakojo, kad ir kitose kai kuriose bažnyčiose kunigai tą patį skaitę ir pasakoję, kad žmonės visur ginkluojąsi ir einą miškuosna; kad keliose vietose jie jau sumušę ir išvaikę didelę rusų kariuomenę; kad jūromis atvešią daugybę šaudyklių ir kitų karo įnagių ir greitai visus žmones apginkluosią... Vieni tuo tikėjo, kiti ne. Bet visi susirūpino, sujudo. Buvo tai dienos karštos, neramios, ir laikas neapsakomai greitai lėkė. O čia vėl perėjo gandas, kad kažin koksai

kunigas pats vedąs žmones prieš rusus, einąs kaip liūtas, kuriam didžiausia kariuomenė nieko nepadaranti, kurio kareivių kulipkos neimą... Žmonės dar labiau susidrumstė...

Petras jau seniai tarės su apylinkės ir savo sodžiaus draugais, kas daryti. Daugelis sutiko, kad snausti negalima, – reikia ruoštis, nors kokį įnagį nusikalti, nes gali prireikti ar patiems gintis, ar kitiems eiti padėtų: sėdėti vietoje, sudėjus rankas, ir negražu, ir gėda, ir dar prakišti galima – žemės negauti. Ir paskum vienas kitą ėmė karštesnieji nešti pas kalvį visokius geležgalius.

Ausdama pamatė Juozapota vieną dieną pro langą, kaip Petras išsinešė iš klėties dalgę ir šakes ir apsidairęs, tartum ko bijodamas, greitai išnyko už kiemo vartelių. Nutylėjo, nepaklausė apie tai vyro, bet po kelių dienų, nešdama prievakary paršui ėsti, netikėtai pamatė šaly gurbų Petrą su dviem kaimynais, Antanu ir Kaziu, grečium sustojusius ir išsižergusius: visi trys turėjo rankose ilgus geležiniais galais pagalius ir sutardami nuožmiai badė jais orą.

– Ką jūs čia dirbat? – sušuko nustebusi Juozapota.

Vyrai, ją išvydę, norėjo pasislėpti, tik nebesuspėjo.

Visi trys išsitempė, traukdami užpakalin savo pagalius.

– Cit, Juozaput, nieko bloga, – atsiliepė Petras, šluostydamas nuo kaktos prakaitą. – Mes tik mokomės, kaip su rusais reikia grumtis.

Tokie juokingi su tais savo durtuvais buvo ir taip linksmai į ją visi trys pažiūrėjo, kad jinai tik nusišypsojo, jais gėrėdamasi. Tačiau, iš gurbo išeidama, pajuto, kad jos širdį kažin koks šaltas sopulys suspaudė. Nebuvo baili: turėjo širdį jautrią ir galvą karštą, o į patį gyvenimą gal linksmiau kaip jos Petras žiūrėjo, nes to gyvenimo pavojaus nesuprato. Bet širdis dažnai pasako tą, ko galva nesupranta. Ir jeigu Petras būtų savo moteriai visus užmanymus pasisakęs, jos mylinti širdis gal greičiau visą pavojų būtų pajutusi ir vyrą nuo klaikaus žingsnio suturėjusi. Petras tą jautė ir jau kelinta diena su tais savo užmanymais nuo Juozapotos slėpės: bijojo jos ašarų, išgąsčio. Jisai nutarė būtinai eiti su kai kuriais draugais miškan ir tenai susidėti su maištininkais: patyrė, kad netoli jų esąs didelis būrys...

Tą patį vakarą, kai juos Juozapota rado šaly gurbų narsiai orą badančius, Petras susikalbėjo su draugais rytoj, prieš auštant, iš namų išeiti. Įėjęs trobon, nebenorėjo nei vakarienės valgyti. Kai Juozapota bailiu balsu ėmė klausinėti, kam tuos durtuvus įsitaisė, ir reikalavo, kad pasakytų visą teisybę, Petras apkabino ją drebančią ir stipriai prie savo krūtinės prispaudė...

– Man kažin kodėl taip širdį sopa, tokia bailė ima, – skundės jinai, visa glausdamasi.

– Nebijok, – ramino vyras, – nieko bloga nebus: rusus visur nuveikia ir veja iš mūsų krašto. Durtuvus įsitaisėm tik taip sau: jeigu kartais užpultų kokie kazokai, kad turėtume kuo gintis... Visaip juk gali atsitikti...

Ir ėmė savo moteriai pasakoti, kaip tai dabar gera, kad dvaran jau nebereikia eiti, ir kaip bus gera paskum, kai nusikratys nuo caro valdžios, įgis laisvės, gaus žemės ir susilauks vaikų. Pasakojo ir svajojo, ir pats tais svajojimais tikėjo, – tikėjo tvirtai, be abejojimų. Juozapota klausė užkaitusi ir laiminga, kaip į brangų paveikslą į vyrą žiūrėdama. Taip užsisvajoję, maloniai susiglaudę, išsėdėjo visą vasaros naktį... Atsigulė tik prieš pat auštant. Juozapota užmigo laiminga kaip kūdikis... Tada Petras tyliai tyliai atsikėlė iš lovos, pabučiavo miegančią moterį, peržegnojo ją persiskirdamas ir nesušlamėjęs ant pirštų galų išėjo...

* * *

Juozapota sapnavo...

Mato jinai gražų didelį sodną, pilną žydinčių medžių. Eina tuo sodnu mažu kūdikiu nešina... Dailus takelis, smėliu išbarstytas, tęsias, aplinkui žolės ir žolynai įvairiomis spalvomis mirga, tarp medžių šakelių paukščiai sau lizdelius kraunas. Visur taip romu ir šilta... Juozapota spaudžia į savo laimingą krūtinę kūdikį ir skubina skubina... Už sodno jos Petras aria... Jam pietus neša, jam kūdikiu pasigirti nori... Jau jinai jį iš tolo mato, sunkiai ant arklo užgulusį ir jungą jaučių iš lengvo kalneliu stumiantį... Bet netikėtai ir gražus sodnas, ir Petras su jaučiais iš jos akių nyksta. Staiga pamato jinai dangų apniukusį ir priešais baisų, gilų kaip bedugnį griovį. Iš apačios girdi skaudų dejavimą ir balsą, pagalbos šaukiantį. Tai Petro balsas, jo dejavimas. Juozapota išsigandusi skubinas pas jį, norėtų nusileisti griovin, gelbėti vyrą. Pažiūri į kūdikį. Negyvas! Akytės užsimerkusios, lūpytės pamėlynavusios, veidelis kaip drobė. Klaikumo perimta, surinka nesavu balsu... Jos kojos paslysta, ir kartu su kūdikiu krinta bedugnėn...

Atbudo visa krūptelėjus. Juto, kaip vienu akies mirksniu jos akyse sužibėjo saulės spindulys, greitai už debesio pasislėpdamas. Buvo jau labai vėlus rytas. Pramigo! Šoko iš lovos susigėdusi. Nusistebėjo, kad nejuto, kaip išėjo Petras. Visados jusdavo, kuone visados kartu su juo keldavos... Kodėl gi šiandien taip?.. Bet tuoj nurimo ir sapną užmiršo. Persižegnojo ir atsiklaupus ėmė poterius kalbėti. Paskum greitai pakūrė krosnį, nunešė ėsti paršui ir ėmė ruošti pusrytį. Bijojo, kad Petras, nuo darbo parėjęs, neturėtų laukti...

– Tegul bus pagarbintas Jėzus Kristus! – išgirdo Juozapota pažįstamą balsą.

– Ant amžių...

Vidun įėjo kampininkė Urbonienė ir su atidžia apsidairė po trobą.

– O kodėl gi tamsta šiandien taip vėlai su pusryčiu? – paklausė, matydama Juozapotą dar raguolius kepančią. – Kiti jau seniai pavalgė ir pogulio sugulė!

– Pramigau, – atsakė ši, – ir taip skubinuos!.. Gerai, kad dar Petras ilgai nepareina, – būčiau nebesuspėjus...

– Gali nesiskubinti: nebepareis! – tarė Urbonienė ir ne tai su pasijuokimu, ne tai su džiaugsmu pažiūrėjo į Petrienę.

– O kodėl gi? – nusistebėjo Juozapota.

– Tai galgi nežinai?!.

– Ne, nieko nežinau!..

Juozapota pametė kepti raguolius ir atsisukus užkaitusiom nuo ugnies akim žiūrėjo į Urbonienę. Nekentė tos bobos už liežuvį ir suvedžiojimus. Bet dabar jos širdį kaip ir replėmis kas suspaudė.

„Ta liežuvininkė ką nors žino, – perėjo jai per galvą mintis, – gal ką bloga?!."

– Ne, aš nieko nežinau, – atkartojo jinai. – Ką tamsta nori man pasakyti?

Urbonienė piktom akim žvilgterėjo į Petrienę. Valandėlę tylėjo. Jai tartum saldu buvo turėti svetimą paslaptį, lepintis jąja ir kankinti jauną moteriškę. Tik neilgai galėjo iškentėti nepasakius...

– Nagi tavo Petras su Damulio Kaziu ir Antanu miškan išrūko... į maištininkus! Mačiau, kaip su durtuvais visi trys auštant pakluonėmis ėjo... Visi žino!..

– Meluoji! – norėjo surikti Juozapota.

Tačiau atminė savo Petro kalbas ir susirūpinimą, atminė, ką pati vakar šaly gurbų matė, – ir įtikėjo... Sunki našta užgulė jos krūtinę... Netikėtai pajuto norą kam nors savo

širdį atidaryti, savo mintis papasakoti, Petrą išteisinti, bet, pažiūrėjus į piktas Urbonienės akis, tik sučiaupė lūpas ir nusisuko. Žinojo, kad toji moteriškė tik pasidžiaugs iš jos nelaimės, išjuoks jos viltis...

Kaip tik Urbonienė išėjo, Juozapota užsimetė ant galvos skarą ir nubėgo pas Damulį. Tenai niekas ir pogulio negulė: visi buvo troboj susirinkę. Senis tėvas ant suolo susirūpinęs sėdėjo, motina gale lovos verkė. Dukterys kniukčiojo... Juozapota pagarbino Dievą ir bailiai užkrosny atsisėdo. Visi tylėjo. Į juos žiūrint, ir ją graudulys paėmė. Gerklę staiga tartum kas kamuoliu užkišo; ant blakstienų ašaros sublizgėjo. Pati nepajuto, kaip ėmė balsu raudoti.

– Tai ir tavasai išėjo? – išmetinėjimo balsu tarė Damulienė. – Gal jisai mūsiškius ir prikalbėjo...

– Tylėk, motin!.. netauškėk niekų, – subarė Damulis pačią. – Jaunųjų nereikia prikalbinėti, – ir patys moka kišti galvas, kur jų neprašo... Nebijok! greitai pardums namo, kai paragaus bado ar dūmų pauostys... Su jaunais dažnai taip esti...

– Pagaliau gal nieko taip jau baisaus čia ir nėra, – tęsė jisai, nuo suolo atsikeldamas. – Ne mūsų vienų – daugelis dabar miškuose renkas... Kaip girdėti, rusai iš visur bėgą... Ką gali, žmogus, žinoti, – gal paskum, po to, visiems bus lengviau ir geriau gyventi?..

Ir senio Damulio akyse netikėtai sužibėjo jautri ugnelė. Gal dingtelėjo jam galvoje mintis, kad jeigu ne senatvė, ir jisai neišturėtų – eitų pas sūnus miškan rusų muštų...

– Gink Dieve, jeigu kokia nelaimė... – dejavo motina ašarodama.

– Dievo valia! – atsiliepė vyras atsidusdamas. Bet ir jo širdį vėl rūpestis suspaudė...

– Tik žiūrėkit, niekam apie tatai nepasakokit, – prigrasė visiems. – O jeigu kas nepažįstamas klausinėtų, sakykit, kad uždarbin išėjo...

Juozapota parėjo iš Damulio namo jeigu ne linksmesnė, tai daug ramesnė. Graudu buvo, labai graudu, bet jautė, kad nebe taip skaudžiai širdis krūtinėje plaka.

„Gal nieko taip jau baisaus čia ir nėra", – atminė Damulio žodžius.

„Juk jisai, – mąstė jinai, – žmogus senas, daug matė ir pergyveno, – negali apsirikti..."

„Gal paskum po to visiems bus lengviau ir geriau gyventi?.."

Šitie žodžiai kaip motinos ranka Juozapotą paglostė, jos širdį sušildė...

Persižegnojo ir atsisėdo pusryčiautų... Pirmąkart viena!.. Ant blakstienų ašaros blizgėjo... Bet valgė...

Pavalgius uoliai ėmės kasdieninio darbo...

* * *

Buvo patsai viduvasaris. Pasitaikė paliūtis, ir žmonės, metę rugius pjauti, skurdo trobose, nežinodami, kas veikti: moterys, parsinešę berželių šakelių, dirbo vantas, o vyrai sukaliojos apie gurbus ir tvoras apsnūdę, nepakakinti... Visiems rūpėjo rugiai, o čia smulkutis lietus kaip tyčia jau kelintą dieną purkštė purkštė...

Juozapota atsinešė iš svirnelio drobės rietimą. Susiieškojo žirkles, siūlų kamuolėlį su adatomis ir atsisėdo palangėj ant lovos. Matavo tą drobę ir karpė. Rengėsi baltarūbius savo Petrui siūti.

„Kur dabar jisai, vargintojėlis, po margą svietelį trankos?.. Gal alkanas ir apiplyšęs? Nėra kam jo paguosti, širdies nuraminti..."

Taip mąstė Juozapota, ant balto rietimo pasirėmusi.

Nuo Petro išėjimo neapsakomai jai širdį sopėjo. Toksai neramumas dažnai ją krimto, kad nežinojo, kur dėtis: naktų nemiegojo, vietos sau negalėjo rasti, kaip apsiblausus vaikščiojo. Ištisas dienas savo vyro, nors apsilankytų pareinančio, laukė. Bet tiek jau laiko praėjo, o jo vis nebuvo ir jokios žinelės apie jį neturėjo.

„Gal jau nebegyvas? Gal sužeistas kur kankinas?..”

Nuo tų minčių sublogo ir pajuodavo, niekados niekam linksmo veido neberodė. Atsimainė, kaip atsimaino gražus jurginas, rudens šalnos nukąstas. Niekas jai neberūpėjo, niekuo nebetikėjo. Užmiršo ir Damulio žodžius, kuriuos dar neseniai pati sau viena taip mėgo kartoti, nuo kurių jos sunkios mintys blaivės ir akys šviesiau imdavo žiūrėti... Vieno betroško: kokiu nors būdu savo vyrą pamatyti. Ir tik jo paveikslą amžinai dabar savo krūtinėj nešiojo...

Nors rankose baltą drobę turėjo, tiesų peltakį ant jos siūdama, tačiau dvasia jos ir akys buvo toli toli – ten, kur senos pušys liūdnai ūžė, drąsius maištininkus nuo priešų akių savo paūksny slėpdamos. Troško tenai su jais kartu būti, savo Petrą matyti, – nuvargusį ir sublogusį, atilsio miegu po medžiu miegantį: šaly jo laiminga sėdėtų, baltą ryšelį ant kelių turėdama...

– Pasiūsiu baltarūbius ir eisiu Petro ieškotų... Valgyti jam nunešiu... Nors kartą prie savo krūtinės prispausiu...

Taip svajojo. Nejuto ir nematė, kaip vidun įėjo sena nepažįstama ubagėlė ir, pagarbinus Dievą, atsisėdo gale suolo poteriautų.

Tik tada nustebusias akis pakėlė, kada pasimeldusi senelė sunkiai sunkiai atsiduso ir gailestingu balsu ėmė prašyti:

– Susimylėk, gaspadinėle, mėsos kąsnelį, pieno lašelį...

– O iš kur tamsta? – paklausė Juozapota, matydama nepažįstamą.

– Iš tol, dukrele, – iš S-nių parapijos... Pas mumis dabar baisu ir vaikščioti, tai čionai bekalėdodama atsikrausčiau...

– O kodėl gi pas tamstas baisu? – paklausė Juozapota, akylai į ubagę žiūrėdama.

– O, katyt, mūsų krašte tiek dabar kazokų ir lenkų priviso, kad ir praeiti negalima. Visais keliais valkiojasi, sutikę nei vieno žmogaus ramiai nepraleidžia. Vieniems įtiksi, kitiems nusidėsi: taip kad nežinai, žmogus, kokio galo ir tvertis. O ir mūsų žmonių daug į tuos lenkus bėga. Tik kas iš to? Suguldys savo jaunas galvas, o vargų vargai, kaip buvo, taip ir bus.

– Senut, ar maištininkai geri žmonės? – drebančiu balsu paklausė Juozapota.

– Neblogi jie, katyt, žmonės, neblogi. Gal ir gero mums, vargdieniams, trokšta. Juk jie ir badą kenčia, ir galvas savo guldo, po miškus slapstydamies. Tik nenuveiks jie tų rusų, ne, o tie paskum dar labiau spaus žmones įpykę.

– O ką, jeigu nuveiks... Juk tada, senut, visiems būtų geriau gyventi?!

Ir Juozapota blizgančiom akim žvilgterėjo į ubagę, tartum iš jos tik tikėjosi išgirsti teisybę.

– Geriau tai geriau, – atsiliepė senelė, – tik nieko iš to nebus. Juk ir pirm trijų dešimčių metų taip pat buvo sukilę, – nieko nepadarė. O kiek tada rusai žmonių sušaudė, kiek išvežė – ir ponų, ir vargdienių, baisu atminti... Ir dabar taip bus...

Ir jinai ėmė pasakoti, kaip tada buvo. Kaip ponai sukilo, kaip prastesniuosius žmones kvietė eiti prieš rusus ir kaip visa kas nelaimingai pasibaigė. Pasakojo, ką jinai pati atminė ir ką nuo kitų girdėjo, – visa, ką per savo ilgą gyvenimą buvo patyrus ir atjautus.

Pasakojo, kaip pasakoja žmogus senas, kursai nieko savo gyvenime nebelaukia ir žiūri aplinkui be vilties.

Juozapota klausė senelės, ir sunkus akmuo jos širdį užgulė. Padavė jai valgyti, atnešė ir mėsos kąsnelį, norėdama nors vieną nuraminimo žodį nuo jos išgirsti. Taip troško ką nors tikro apie savo Petrą patirti. Jai regėjos, kad ubagė kalėdodama daug yra apie maištininkus girdėjus, gal juos matė... gal ir apie Petrą ką žino.

Tik nemokėjo apie tatai paklausti.

Bijojo prasitarti, ką nors nereikalinga pasakyti.

Ubagėlė tuo tarpu valgė ir iš reto pasakojo:

– ...Vilniun karalius atsiuntęs dabar naują valdoną... Kaip jisai vadinas, ar generalgubernatorius, ar kaip?!. Baisus esąs žmogus, kaip žvėris. Nei Dievo nebijąs! Mūsų vyskupą išbaręs ir išlojojęs. Du kunigu liepęs sušaudyti... Sušaudęs juos jisai, katyt, užtat, kad jie žmonėms bažnyčioj kokį ten raštą perskaitę... Taip vidury miesto ir sušaudęs... pačiam vidudieny, kad visi matytų... Niekas to nesitikėjęs... Sako, net patsai didysai stačiatikių arkiriejus ėjęs prašytų, kad nešaudytų, Dievo vardu grasęs, kad tokio baisaus darbo nedarytų. Tai tasai valdonas kad surikęs ant to arkiriejaus: „Aš, sako, darau, ką noriu, o Dievo nebijau; kažin, sako, kur tasai Dievas yra – aš jo nemačiau, o tu jį ar matei?..” Taip ir pasakęs... Baisus žmogus! Kad kalbąs, tai kaip jaučias baubiąs... Dabar, ką tiktai nutveriąs, tuoj liepiąs sušaudyti ar pakarti... Bloga, katyt, dabar gyventi, o kas toliau bus, vienas Dievas težino...

Juozapota sėdėjo išbalusi, akis išplėtusi. Jos ausyse skambėjo žodžiai: „Bėk, išgelbėk savo vyrą!”

* * *

Persižegnojo, paėmė baltą ryšelį rankon ir išėjo iš namų. Nėjo gatve vieškelin, bet pasisuko už gurbų, per daržą laukan, kad niekas nepamatytų. Tartum bijojo, kad kas nesuturėtų jos ir nesugrąžintų atgal. Perėjo rugių ir vasarojaus lauką ir tik tada išėjo vieškelin. Sunkiai alsuodama, apsidairė aplinkui, ar kas nemato. Pastovėjo, tartum atsigaudama; paskum žvilgterėjo ton pusėn, kur netoli miškas žaliavo, ir drebančia širdžia kuone tekina ėmė bėgti. Norėjo greičiau miškan įeiti: tenai niekas jos nebepamatys, nesuturės. Ko jinai bijojo, pati gerai nesuprato: ar savų žmonių, ar kazokų, ar kažin ko kito, klaikaus ir nežinomo. Jautė tik, kad širdis smarkiai plakė krūtinėje ir kojos drebėjo. Nežinojo, kas jos miške laukė: ar nelaimė, ar širdies nuraminimas; gal pamatys Petrą ir vėl bus laiminga, kaip pirma...

Juozapota girdėjo ir nuo ubagės, ir žmones sodžiuj kalbant, kad šitame miške dabar slapstąsi maištininkai, kad juos tikrai matę. Išgirdus tą, niekam nieko nesakydama, paėmė du sūreliu, ką sudėjus turėjo, lašinių, duonos gabalą ir keletą baltarūbių, surišo tą visa balton skarelėn ir išėjo... slapčiai nuo visų...

Atminė senutės ubagėlės pasakojimus, ir jos ausyse vėl suskambėjo žodžiai: „Bėk, išgelbėk savo vyrą!”

Kaip jinai galės savo vyrą išgelbėti, – nežinojo. Viena tik jautė, kad turi eiti, jo ieškoti...

Maloniai šlamėjo senas miškas, kai Juozapota jo pavėnin įėjo. Ėjo tyliai, klausydamasi. Nesuprantamas klaikumas ją paėmė. Viena... miške ir nei vieno gyvo balso aplinkui. Nerėkavo kiškis, negiedojo paukščiai, kurie taip žmogų ramina. Tik ūžė medžiai, šakeles linguodami... Juozapota pradėjo savų žingsnių garso bijoti. Sausa šakelė lūždama

kaip stirną ją baidė. Tačiau ėjo tolyn, vyro paveikslu savo dvasią ramindama. Staiga netoli sutauškėjo kažin kas garsiai ir nutilo. Juozapota apsistojo, visa krūptelėdama... Vėl sutauškėjo... Atsiduso supratusi: tai genys medį kapojo. Tasai balsas nuramino ją, padrąsino. Kaip ir genio tauškėjimas galėjo ją nuo visų miško klaikybių išgelbėti. Ėjo dabar stipresnė, į šalis dairydamasi. Tik staiga vėl išgirdo balsą, kurio iš karto ir suprasti negalėjo. Tai jau buvo nebe genio tauškėjimas: tartum šimtas kultuvų mušė į žemę – greitai, sutardami...

– Kazokai joja! – perėjo Juozapotai per galvą.

Nepajuto, kaip atsidūrė šaly kelio ir tarp tankių alksnių pasislėpė.

– Jėzau, Marija, Juozapai šventas... – šnibždėjo tyliai, glausdama prie širdies drebančias rankas.

Garsas greitai ėjo artyn...

Vienu akies mirksniu sudundėjo, supliauškėjo ir pro šalį pralėkė baisi raitųjų gauja. Tai buvo kazokai. Juozapota tik spėjo pamatyti jų ilgus durtuvus, aukštyn iškeltus. Kaip viesulas iš jos akių išnyko ir nutilo...

Atsiduso lengviau ir iš tarp alksnių išlindo. Bet vieškeliu jau nebedrįso eiti. Bijojo, kad vėl ko nesusitiktų. Dabar jai regėjos, kad visas miškas pilnas kazokų, kad iš už kiekvieno medžio kas nors ją tyko ir pražudyti nori. Ėjo be kelio, pati nežinodama, katran kraštan eina. Paėjėjus kiek visai netikėtai atsidūrė ant gražaus žalio dirvonėlio. Niekados pirma nebuvo tokio mačiusi. Nustebusiom akim žvilgterėjo į šalis ir tyliai suriko iš išgąsčio. Paveikslas, kurį netoli savęs pamatė, visą jos kraują širdin suvarė. Už penkių žingsnių po medžiu sėdėjo rusas kareivis ir gargaliuodamas gėrė iš butelio arielką. Buvo jau visai girtas ir kažin ką sau po nosim murmėjo. Šaly jo gulėjo ant žemės šikšninis krepšys ir... višta su nusukta galva. Matyt, buvo tokiam padėjime ir taip nusileseęs, kad jau nei „lenkų", nei savo vyresnybės nebebijojo.

Išgirdęs riksmą, sunkiai pakėlė savo girtas akis ir tvėrės už krepšio, tartum ginklo ieškodamas. Pamatęs moterį, nustebo. Patrynė ranka blakstienas, kaip ir dar netikėdamas. Nusišypsojo...

– Padaždi, ja sičas... sičas, – murmėjo, keldamasis nuo žemės.

Juozapota, jį pamačiusi, išmetė iš išgąsčio ryšelį ir pasileido bėgti. Puolė prie jos sverdinėdamas.

– Neboisia... ničevo... ja tebia pocalu...

– ...Ciort... – sukeikė staiga, užkliuvęs kojom ir virsdamas. Pasirėmė ant rankų ir apsidairė. Pamatė po kojų ryšelį.

Nusišypsojo ir paėmęs išrišo. Visas nušvito. Nutvėrė abiem rankom sūrį ir raugčiodamas ėmė valgyti. Matyt, buvo alkanas, arielkos troškinamas.

Bet Juozapota nieko to nebematė. Jinai bėgo ir bėgo neatsigręždama. Jai regėjos, kad kareivis vis dar paskum ją vejas murmėdamas. Bijojo žvilgterėti, jį pamatyti. Pati nepajuto, kokiu būdu atsidūrė panamėj, rugių lauke. Tik čionai atsikvėpė, ranka už širdies tverdamasi. Taip buvo išsigandusi, kad iš karto nei savo namų, nei sodžiaus nepažino. Lyg regėjos visa ne taip, kaip paliko. Žiūrėdama į sodžių, staiga krūptelėjo: pamatė iš už trobų išjojantį kazoką, paskum – antrą, trečią... Visas sodžius buvo jų pilnas. Ėmė klausytis. Kažin kokie balsai, tartum verksmas ir klyksmas pasigirdo.

– Dieve!.. — sudejavo nelaimingoji, pirštus gniauždama.

Netoli stovėjo sustatytos rugių gubos. Tenai nuo kazokų pasislėpė...

Ilgai ištupėjo drebėdama. Matė, kaip kazokai išjojo iš sodžiaus ir nupleškėjo vieškeliu. Bet nedrįso išeiti. Tik sutemus išlindo iš po gubos ir, slapstydamasi kaip vagis, įėjo sodžiun.

Pas Damulį languose pamatė žiburį. Nesuprantamos bailės perimta, tyliai įčiuožė priemenėn ir atidarė duris...

Ant lovos gulėjo be žado senis Damulis. Galva ir veidas – visas sutinęs; taip buvo sumuštas ir sudaužytas, kad žmogaus negalima buvo bepažinti; marškiniai prie mėsų prilipę. Gulėjo kaip negyvas. Tik retkarčiais ėjo iš krūtinės tylūs, skaudūs dejavimai. Motina ir dukterys klūpojo visos ir, gailiai raudodamos, meldėsi. Grabnyčios žvakė uždegta žibėjo.

– Dieve, už ką jį taip? Už ką? – suriko Juozapota, klaupdamasi prie lovos...

* * *

Atėjo ruduo, liūdnas, nelaimingas. Vyto žali medžių lapai, vyto su jais kartu ir gražios vargdienių svajonės. Papūtė šiaurus žiemys vėjas ir kartu su lapais išnešiojo karščiausias žmonių viltis, – išnešiojo ir laisvės priešų kojomis purvynan sumynė. Išnyko paskutinis laimės šešėlis, išsisklaidė kaip dūmas po orą. Ant viso krašto klaiki šmėkla savo sparnais šviesų dangų uždengė, žmonių krūtinėn aštrius nagus giliai įleisdama. Degino sodžius, šaudė ir korė ir iš tėvynės tolimon šiaurės šalin žmones gabeno. Nepasigailėjo nei žilų senelių, nei sergančių moterų, nei nekaltų mažų kūdikių. Visas kraštas kalėjimu virto. Niekas nebebuvo tikras rytdienos, nežinojo, gultų eidamas, ar beatbus laisvas iš miego. Kilo verksmas ir skaudūs dejavimai. Visi po budelio kirviu dėjo savo galvas. Tik maža saujelė maištininkų dar narsiai su prispaudėjais kovojo, laukdama galo...

Juozapota baisiai atsimainė. Tat jau nebebuvo toji graži moteris, kurios akys kaip žvaigždės nuvargusį vyrą neseniai dar ramino. Akys aptemo, veidas pajuodavo. Nei vilties, nei laimės nebeliko. Viena slankiojos po namus kaip šešėlis, be tikslo. Nieko nebebuvo, kuo dar būtų galėjusi rūpintis. Brangiausiąjį turtą jai atėmė, ir nebesitikėjo jo atgauti. Žinios kaip gandas ėjo paskum viena kitą ir be galo buvo liūdnos: tą pakorė, tą išvežė... Nuo jų vietos, negalėjo sau rasti. Ne tik iš sodžiaus kur išeiti bijojo, bet ir troboj viena būti. Kas vakarą ėjo dabar pas Damulį, kur ramiau kiek jautėsi. Senio Damulio jau nebebuvo... Neišturėjo: nuo žaizdų po šešių savaičių numirė. Vienos moterys liko. Su jomis Juozapota vargą vargo: visas jas nelaimė vienu ryšeliu surišo...

Vieną vakarą, kada taip visos sėdėjo, netikėtai atsidarė trobos durys ir vidun įėjo ypatinga žmogysta – apiplyšusi ir nuvargusi. Dusliu balsu pagarbino Dievą ir pripuolusi apkabino senės Damulienės kojas.

– Kaziukas!.. – suriko motina, pažindama sūnų... Apkabino jo galvą, į savo krūtinę prispaudė.

– Dieve, Dieve... dar gyvas... – raudojo jinai, tartum abejodama.

Tai glostė sustirusius sūnaus plaukus, tai žiūrėjo jam akys.

– O kur Antanas? – paklausė išsigandusi.

Tylėjo. Sunku buvo teisybė pasakyti, motinos širdis perverti.

– Užmušė jį... – prašnibždėjo nusisukdamas.

Ir ėmė sakyti, kaip tat buvo. Kaip paskutinį kartą, alkani ir nuplyšę, su rusais netoli kovoję, kaip matęs brolį ant žemės negyvą parkritusį ir Banį rusų suimtą... O visi trys kaip tik dabar norėję savajan sodžiun apsilankytų... Nebesulaukė...

Tik dabar, pakėlęs akis, pažino Juozapotą, kada toji, baisią naujieną išgirdusi, nusitvėrė už krūtinės ir iš didžio širdies sopulio skaudžiai sudejavo... Tartum vis dar netikėjo, kad taip galėjo atsitikti...

– Kur Petras? Kur?.. Ką dabar su juo padarys? – vaitojo, klaikiom akim į Kazį žiūrėdama.

Papasakojo jai, kiek žinojo.

Tiek Juozapota tesuprato, kad rusai jos Petrą turbūt miestan nugabeno. Nebeklausė Kazio skundimosi, kad jisai negalįs nei vienos dienos namie būti, turįs iš savo krašto bėgti, jeigu nenorįs būti pakartas ar sušaudytas... Išėjo iš Damulio dejuodama...

Nors niekados nebuvo mieste buvusi, tačiau dar gerai prieš auštant toli ant vieškelio, miestan einančio, atsidūrė. Kelias buvo tiesus, žinomas... Trys mylios eiti. Ir nesiklausus galėjo rasti...

Apie pusryčius jau ėjo miesto gatvėmis, bailiai į šalis dairydamasi. Dideli, keliais gyvenimais namai tęsėsi iš abiejų pusių be galo; plačios gatvės, tiesios kaip stalas, buvo už viena kitą gražesnės... Bet nesistebėjo į tat Juozapota, nors kitą kartą visi šitie nematyti daiktai kaip stebuklas būtų jai pasirodę. Žiūrėjo tik į žmones, kuriuos kiekviename žingsny matė. Tartum nuo jų sau pagalbos laukė, tikėjos teisybę patirti. Jai regėjos, kad visi jie apie jos Petrą žinojo, jį išliuosuoti galėjo. Taip troško jų paklausti, paprašyti... Nedrįso... Visi jie tokie buvo ponai, galingi. Laukė, ar nepaklaus kartais jie patys, ko jinai šitan miestan atėjo ir tokia nelaiminga į visus stebis. Bet niekas į ją ir žiūrėt nežiūrėjo. Visi savo reikaluose buvo paskendę. Šitai pro šalį trys ponios praėjo, gražios kaip paveikslas. Nematė sodietės, nors tokiom gailingom akim į jas pažiūrėjo...

– Dieve, kiek ponų... kokie gražus! – stebėjos Juozapota, stovinėdama, nežinodama, kur dėtis.

– Ko čia dairais? Ar ką pametei? – paklausė apdriskęs „ponas", matyt, kiemo sargas.

Juozapota krūptelėjo, bet, pamačiusi, kad į ją žiūri, apsidžiaugė ir nedrąsiai paklausė:

– Ar nežinai tamsta, kur mano Petriukas?..

– Petriukas?!. Ar tai tavo vyras?

– Vyras, vyras! – apsidžiaugė Juozapota.

– Gal koks maištininkas? – nusijuokė piktai kiemo sargas. – Eik į ten – rasi...

Mostelėjo ranka. Juozapota norėjo dar jo paklausti.

– Eik, eik! Čia negalima stovėti... užginta! – suriko ant jos.

Ėjo gatve išsigandusi, galvą nuleidusi. Matė, kad ton pusėn daug žmonių skubinosi. Visi kaip ir ką pamatyt troško ir bijojo pasivėlinti. Ir jinai ėmė skubintis... Greitai pasibaigė gatvė. Pasirodė didelis platus plecius. Juozapota pamatė ant jo daugybę žmonių, ratu sustojusių. Kareiviai su šaudyklėmis ir blizgančiais durtuvais, ponai žvaigždėtomis kepurėmis, ponios, gražiai pasipuošusios, ir... žmonių, žmonių – be galo... Visi kaip negyvi tylėjo... Vidury aukšti šulai su kryžavonėmis stypsojo.

Apsistojo nustebusi, nežinodama, kas daryti. Bet, matydama, kad visi į ten eina, pribėgo prie žmonių minios. Kojas pakirto, tik kvapą galėjo atgauti...

– Kiek ponų... kokie gražūs... – šnibždėjo apsiblaususi.

Pamatė žilą, malonaus veido senelį, į ją žiūrintį, ir bailiu balsu paklausė:

– Ar nežinai tamsta, kur mano Petriukas?..

Netikėtai žvilgterėjo į šulus su kryžavonėmis... Suriko klaikiu balsu ir apalpusi parkrito ant žemės...

* * *

– Vos ne vos iš ligos atsigeivelėjo... Atsitekėjus negalėjo suprasti, kur jinai yra. Kažin kokiam kambarėly gulėjo, nepažįstamus žmones matė. Nebejauna, baltai apsitaisiusi moteriškė kažin ką, į ją prisilenkusi, maloniai kalbėjo. Nesuprato... Negalėjo surinkti minčių išsisklaidžiusių. Atminė kaip per sapną, kad miestan ėjo, kad miesto gatvėmis klajojo... Bet kas toliau buvo, kaip dūmuos paskendo. Priežastis ir sekmė jos smegenyse nebesirišo. Praeities apsireiškimai rodės jai išbarstyti, kaip gražus žolyno žiedas: matė tik atskirus lapelius, nebe patį žolyną. Dabarties nesuprato... Jautė tik neapsakomą kūno silpnumą: skaudėjo strėnas, kojos buvo sunkios kaip akmuo ir visa negalėjo pasijudinti...

Išplėstom, be išreiškimo akim žiūrėjo...

Tik vieną kartą tose akyse tartum spindulys žybtelėjo. Kaip ir ką atsiminė, ir jos lūpos ėmė krutėti...

– Ar nežinai tamsta, kur mano Petriukas? – prašnibždėjo tylom.

Pamatė baltai apsitaisiusią moteriškę, maloniai į ją žiūrinčią.

– Ar nežinai tamsta, kur mano Petriukas? – atkartojo, įbesdama į ją savo akis.

Norėjo pasijudinti, bet tik sudejavo iš sopulio...

* * *

Pagijo kūnas, bet ne dvasia. Protas sumišo... Savo klaikaus padėjimo nebejautė taip, kaip jį atjaučia žmogus sveikas. Kada jai pasakojo, kad jinai pagimdžiusi negyvą kūdikį ir kelis mėnesius patale išgulėjusi, – nenusiminė, nesumirksėjo akim, mažiausias nuliūdimo ar išgąsčio ženklas nepalytėjo jos veido. Kada rusų valdžia, patyrusi, kas jinai tokia yra, kalėjiman ją įmetė, – neprieštaravo ir neverkė. Tik vaitojo ir inkštė kaip kankinamas gyvulys, kada ją mušė ir plakė ir visokiais būdais jos kūną dergė... Nepažino nei Damulienės ir jos dukterų, įmestų kalėjiman, nesuprato jų klyksmo ir raudų, kai šios, visiškai su savo tėvyne atsisveikindamos, už kalėjimo durų išnyko...

Paliuosavo ją valdžia kaip beprotę, jai nebekenksmingą. Pamatė, kad neapsimoka jos iš tėvynės išvežti: žinojo, kad tokia bausmės nesupras, ištrėmimo klaikybių neatjaus... Gimtajan sodžiun ją liepė nuvaryti...

Ant jos žemės jau rusas sėdėjo...

Juozapota liko kampininkė ubagėlė. Svajonės apie laimingą gyvenimą su vyru, apie vaikus ir sodną išnyko kaip sapnas. Laimė, kad to nebejautė... Geri žmonės ją nuo to laiko maitino.

Kas savaitė, kokios nors mergytės vedama ėjo jinai iš kiemo kieman per savo sodžių ir rinko krepšelin savaitinį maistą. Kartais, kada aiškesnį protą turėjo, ir pati viena pakiemiais vaikščiojo. Vaišingi kaimynai visados ją atminė. Jeigu kas pokylį, vestuves ar krikštynas kėlė, – namų šeimininkė dėjo ryšelin ragaišio, mėsos ar varškės su sviestu ir, pašaukusi mažą dukrelę, liepė:

– Lėk, nunešk tą Juozapotai.

Jeigu didesnė kokia šventė ar Velykos atėjo, – vėl visos motinos siuntė savo mažus vaikus su bandele ar pora dažytų kiaušinių pas Juozapotą. Moterys jai ir rūbus, ir baltarūbius davė... Visas sodžius priprato į ją žiūrėti kaip į savą. Pamatęs kas pro langą su krepšeliu atvykstančią, sakė:

– Ut, mūsų Juozapota ateina... Taip tarp kaimynų gyveno...

* * *

Dešimtys metų praėjo... Žmonės augo ir džiaugės, ir pasenę mirė. Tūla Juozapotos draugė vienametė vaikų, anūkų susilaukė ir, šį pasaulį apleidus, jau amžinu miegu šaltoj žemelėj miegojo... O jinai vis dar tebegyveno. Liko tarp jaunųjų viena kaip tarp žalio miško sausas stuobrys. Naujosios kartos žmonės nebe taip, kaip jų tėvai, Juozapotą mylėjo, rečiau ją atminė. Dažniau kentė badą, stigo kuo apsivilkti. Vaikščiojo apiplyšusi, sustirusi. Ėmė nekęsti jos tie, pas kuriuos ant kampo gyveno: mažiau jau galėjo aniems maisto nuo žmonių parnešti. Suskurusi per žiemas užkrosny tupėjo. Tik vasarai atėjus, geriau kiek jautės: nors ne taip žmonėms po kojų troboj maišės, mažiau anų buvo neapkenčiama ir lojojama. Be jokios priežiūros tada po laukus vaikščiojo ir Dievas žino kuo mito. Slankės po paupį ir pušyną, kur vasariniuose namuose daug ponų gyveno. Ėjo klaiki ir nelaiminga, skarmalais savo išdžiūvusį kūną pridengusi; ėjo dejuodama, lazdele pasirimsčiuodama, sunkią sunkią metų naštą vilkdama. Visiems nešė nusiminimą ir nesuprantamą širdies neramumą...

Pamačiusi dailiai apsitaisiusius ir laimingus, stebėjosi, tartum norėdama ką atsiminti, ir pamėlynavusiom lūpom šnibždėjo:

– Kiek ponų... kokie gražūs...

Arba, įbedusi savo klaikias, be gyvybės akis, klausė tūlą:

– Ar nežinai tamsta, kur mano Petriukas?..

Ar suprato pati tą savo klausimą? ar atminė dar savo Petriuką? ar tikėjosi nors numirus jį pamatyti?.. Vienas Dievas težino...

Zakopanė, 1907 06 06

LAZDA

MANO DRAUGO PASAKOJIMAS

Dabar gimtasai mano sodžius stovi ant kalnelio, netoli Šventosios, – plikumoj, po kurią vėjas smėlį nešioja; tik iš žiemių šalies tęsiasi nuo jo toli toli miškai ir iš šonų kur ne kur išmėtyti nedideli jauni pušynėliai. O dar nelabai seniai, mano atminime, visas šitas sodžius miškuose paskendęs niūksojo. Už tų miškų, pačiu Šventosios pakraščiu, tarp išmėtytų liūnų, tęsėsi skarotais ąžuolais apaugusios puikios žmonių pievos, lankomis vadinamos. Pievos ir dabar tebėra tokios gražios, kaip pirma, bet miškų, kurie aplinkui buvo jas juosta apjuosę, jau seniai nebėra. Išnyko jie kaip pasaka, kurią mes paaugę užmirštame, kuri tik tik dar plasta mūsų omenėje kaip tolimas viliojamas paveikslas.

Tie dideli puikūs miškai buvo „mūsų" pono...

Nesijuokit, kad pasakiau: mūsų. Ir aš seniau nesuprasdavau, kodėl tą poną mano tėvas mūsų ponu vadindavo, nors jis gyveno toli nuo mūsų – už dviejų mylių. Paskum supratau, kad jam tai mano tėvai baudžiavą nešė ir todėl tėvas senu papratimu mūsų ponu jį vadino. Gal ir turėjo tiesą jį taip vadinti, nes ilgus metus ponas varžė mūsų sodžiaus žmones dėl ganyklų ir miško. Saugoti miškui buvo pristatytas girininkas, kuris visai prie sodžiaus dideliuos apgriuvusiuos namuos, pačioj pamiškėj, gyveno. Dažnai tasai girininkas mėgdavo skųsti mus ponui, ir mano tėvui, kuo arčiausia gyvenančiam, dažniausiai tekdavo išklausyti pono grūmojimų.

Negaliu užmiršti vieno atsitikimo...

Atvažiavo kartą ponas mūsų sodžiun savo miškuose medžiotų, atvažiavo su daugybe svečių, ir nemaža prišaudė tą dieną stirnų, kiškių ir paukščių. Visa šitoji žvėriena gulėjo ant pačio kelio prie girininko trobos. Mes, maži dykaduoniai, nekviečiami sulėkėm į ten ir iš tolo, krapštinėdami nosis, žiopsojom į žvėris ir į ponus. O ponai jau sėdėjo ratuos ir rengės važiuoti. Mano tėvas netoli ant skiedyno dirbo akėčias ir taip pat buvo beeinąs pasižiūrėtų, bet beeidamas išgirdo, kad girininkas pradeda skųsti ponui sodiečius už ganyklas, ir išsigandęs užsiglaudė už daržinėlės galo.

– Pašaukit man kurį nors mužiką! – suriko iš vežimo supykęs ponas.

Girininkas pasakė, kad čia pat yra mano tėvas.

Tėvas, išgirdęs, kad jį mini, ir turbūt matydamas, kad nebegalės išsisukti, išlindo iš už daržinėlės, nusiėmė už šimto žingsnių kepurę ir, visas susilenkęs, išsigandęs ir nelaimingas, puolė ponui rankos bučiuotų. Ponas nesavu balsu pradėjo šaukti ant tėvo, kad jį ir visą sodžių ubagais paleisiąs. Pabalusiom lūpom ir drebančia širdimi žiūrėjau į tą reginį ir mačiau, kokiu džiaugsmu nušvito girininko veidas ir kaip svečiai buvo vieni pasigailėjimo, kiti paniekinimo pilni. Parėkavęs ir neklausydamas tėvo pasiteisinimų, ponas sudrožė arklius ir nudardėjo...

Tėvas pastovėjo kokį laiką be kepurės, paskum pasišaukė mane ir, visas sujaudintas, drebėdamas iš apmaudo, paliepė:

– Lėk paupėn, pažiūrėk, argi iš tiesų piemenys pono miške galvijus gano?

Pasispardydamas nulėkiau su draugais ir radau galvijus kuo ramiausiai besiganančius savose lankose, o piemenis kerėplą mušančius. Sugrįžęs namo, visa papasakojau tėvui. Nieko neatsakė, tik galvą palingavo.

Bet motina, išgirdusi, kad piemenys nekalti, išmetinėjimo balsu tarė:

– Ar nesakiau? Koks ponas, toks tarnas, – tik priekabių ieško.

– Nepyk, motin, geras mūsų ponas, – atsakė tėvas ir, kaip visados, liūdnai, tyliai nusijuokė.

– Gana jau gana, – nekantriai atkirto motina, – ar užmiršai, kaip vargino žmones? Atmeni lazdą?..

Turiu pasakyti, kad mano motina nors niekados blogo žodžio ant ponų nepasakydavo, bet ir malonės didelės neturėdavo. Dažnai atsimindavo senuosius laikus ir atsitikimus, kuriuos mums pasakodavo, ir jos balse visados skambėdavo apmaudo styga už nuoskaudas, kurias žmonės po ponais iškentėjo. Tėvas visados kaip ir mėgindavo užstoti ponus prieš motiną, bet darydavo tą taip nedrąsiai ir taip liūdnai visados nusijuokdavo, kad jo žodžiuose daugiau galima buvo matyti pasijuokimo nekaip teisybės ir įsitikinimo.

Bet motiną tie tėvo užtarimai kartais erzindavo, ir jinai dažnai primindavo:

– Gana jau gana, tėvai!.. Ar atmeni lazdą?

Tėvas nieko į tą neatsakydavo, nusijuokdavo tik liūdnai ir, paėmęs knygą, pradėdavo visiems balsu skaityti Kristaus gyvenimą.

Ilgai negalėjau suprasti, apie kokią tai lazdą motina minėdavo tėvui ir kodėl tėvas, užstodamas ponus, visados taip liūdnai nusijuokdavo. Bet kartą jis pats mums apie tą papasakojo.

Kartu su minėtuoju mūsų pono girininku gyveno tuos pačiuos namuos Dumbrauckas. Buvo tai senas, aukštas žmogus, jau visai žilas ir vienai vienas – be šeimynos. Vedęs jis niekados ir nebuvo, sūnų tačiau jau suaugusį turėjo. Bet tasai sūnus gyveno kažin

kur Rusijos gilumoj ir pas tėvą labai retai prisilankydavo. Sakydavo, kad Dumbrauckas kitados buvęs labai turtingas, bet visus savo dvarus kortomis pralošęs. Kiek tame buvo teisybės, sunku atspėti; tiek tik yra žinoma, kad mano tėvo atminime jis buvo pas mūsų poną prievaizda. Baudžiavai išnykus, Dumbrauckas nustojo vietos ir kažin kodėl apsigyveno mūsų sodžiuj – pas girininką. Ilgus metus jisai čionai nesijudindamas išbuvo, beveik niekur neišeidavo, amžinai savo kambarėly: arba vaikščiodavo, arba sėdėdavo už staliuko, – prie pačio lango. Mes, maži vaikai, matydami iš tolo už lango jo žilą galvą, visados kuone vienoje vietoje, žiūrėdavom į jį kaip į kokią ypatingą, mums nesuprantamą ir nelabai gerą žmogystą ir bijodavom prie jos prisiartinti.

Gal Dumbrauckas būtų ir numiręs tame savo lizde pas girininką, jeigu ne pašalinės aplinkybės.

Reikia pasakyti, kad mūsų pono galybė ir turtai vis ėjo mažyn. Gražius miškus aplink mūsų sodžių per keletą metų žydai išpirko, žmonės iškirto, suvežė paupėn ir sieliais išgrūdo Šventąja toliau. Liko vieni lydimai, šakomis užversti. Kažin koks mūsų sodžiaus juokdarys vieną kaitrią vasaros dieną vežė iš paupės per lydimus vežimą šieno ir jsigeidė pypkę užsidegti; bedegdamas pypkę, uždegė ir įdžiūvusias šakas. Vienu akies mirksniu kilo liepsna, ir visi lydimai išpleškėjo... Būtų kartu ir visas sodžius supleškėjęs, jeigu nebūtų subėgę žmonės su šakėmis ir grėbliais. Po dviejų valandų prie sodžiaus gulėjo plati lyguma, pajuodavusi, degėsiais pakvipusi: ją paskui sodžius už pačius niekniekius nuo pono atpirko.

Tokiu būdu su miškais kartu pasibaigė ir pono galybė; jo grūmojimų sodžius daugiau nebebijojo. Girininkas buvo jau nebereikalingas. Kaip tyčia ir namai, kuriuose gyveno, visai baigė griūti: pro lubas varvėjo vanduo, pro sienas švilpavo vėjas... Ir vieną gražią dieną girininkas išnyko iš mūsų akių. Dumbrauckas irgi turėjo kraustytis. Nežinau, ar jis kreipėsi į mano tėvus, ar tėvai jam pasiūlė, tik Dumbrauckas apsigyveno pas mus seklyčioj. Kokiomis sąlygomis apsigyveno, nežinau. Tik atgabeno pas mus mažą staliuką, keletą knygų ir karvę – daugiau nieko.

Ir vėl ištisas dienas pradėjo Dumbrauckas vaikščioti po seklyčią iš vieno galo kitan arba sėdinėti už staliuko prie lango. Išgyveno jisai pas mus dvejus metus ir – man visai netikėtai – paliko mano mokytoju. Padavė man rankosna didžiausią lenkišką knygą, atsistojo prie manęs ir liepė skaityti: jisai visą dieną stovėjo, aš visą dieną skaičiau. Ir taip visą vasarą ir žiemą. Sunku būdavo man su ta lenkiškąja kalba: buvau šveplas ir daugelio žodžių visai negalėjau ištarti. Bet mano mokytojas buvo be pasigailėjimo: spirdavo visaip lankstyti liežuvį, bent po šimtą kartų kartoti tą patį žodį – net mane visą prakaitas išmušdavo ir turėdavau akis pilnas ašarų. Matydavau, kaip Dumbrauckui virpėdavo pirštai, – taip ir norėdavo nusitverti man už ausies arba suduoti per nosį. Pažinau tuos jo pirštus! Buvo tai prievaizdos pirštai – kieti kaip geležis. Bet išgirdus, kad jisai išvažiuoja iš mūsų, nėr žinios kodėl man pasidarė liūdna, gaila jo. Buvo tai rudenį. Atvažiavo iš kažin kur toli nepažįstamas „šlėktūnas" ir išsivežė jį.

Atsisveikindamas Dumbrauckas paliko man stalelį, o tėvui, kaip senam, atidavė savo seną obelinę lazdą.

– Tau, Juozapai, palieku atminimui savo lazdą, – tarė Dumbrauckas tėvui.

– Dėkui, ponaiti, – atsakė susigraudinęs tėvas, – kažin ar bepasimatysma kada?!.

Dumbrauckui išvažiavus, tėvas ilgai vartė savo rankose lazdą. Vartydamas pradėjo liūdnai šypsotis.

Paskui pakėlė į mus savo akis ir netikėtai paklausė:

– Ar žinot, vaikai, ką man šitoji lazda primena?

Mes visi sužiurome.

– Tai jau seni laikai, – pradėjo jausmingu balsu tėvas, – labai seni. Mudu su motina dar buvova jaunu, jūsų visų ir ant svieto dar nebuvo, – tik vienas Mykolas buvo gimęs. Pasitaikė tada kaip tik blogi metai – duonos maža, dirvos ir pievos išdžiūvo. O turėjom ne tik sau, bet ir ponui dirbti. Ir eidavom dirbtų už dviejų mylių – pačian Burbiškin. Nusivariau kartą rudenį Burbiškin jaučius pūdymo artų. Nedaug ką galėjau su savim pasiimti: sau įsidėjau krepšelin duonos su druska, jaučiams – keletą saujų senų pelų; daugiau nieko kita nebuvo. O reikėjo trys dienos atidirbti. Man beariant, pasibaigė pelai, imti vėl – nėra iš kur, pasiganyti negalima – užginta. Mano jaučiai visai prisivarė, kojų nebepavelka: o dar visa diena arti! Sustabdžiau pietums jaučius, atsisėdau ant ežios ir valgau, išsiėmęs iš krepšelio sausą duoną su druska. Valgau, o mano jaučiai tokiomis godžiomis akimis į mane žiūri. Taip man jų pagailo, kad valgyti nustojau. Ir mano krepšely tik trupiniai belikę. Supenėjau tuos trupinius jaučiams ir apsidairiau aplinkui: čia pat netoli gulėjo sugrėbstyti kupečiai pono dobilų.

Ir atėjo man tada galvon bloga mintis – taip, kaip jums, jauniems, dabar kartais atsitinka: dirbu ponui, tad kodėl negaliu pono žole jaučių pašerti?

Atsikėliau nuo ežios ir, priėjęs prie kupečio, pasiėmiau mažą dobilų kuokštelę. Prinešiau tą kuokštelę prie jaučių ir iš rankos šeriu, o jaučiai taip gardžiai ir godžiai ėda, kad, žiūrint į juos, ir man pačiam gera pasidarė. Tik ūmai pajutau, kad kažin kas kietu daiktu taip skaudžiai sudavė man per nugarą, kad pasverdėjęs pargriuvau ant žemės: net mano jaučiai pašoko iš vagos ir norėjo su arklu bėgti. Apsvaigęs pakėliau nuo žemės akis ir pamačiau priešais Dumbraucką su lazda rankoj.

– A tu, uncvotai! tau vogti, vogti!.. – šaukė Dumbrauckas, pildamas man lazda per nugarą.

Matydamas, kad aš nebekrutu, pakėlė mane viena ranka nuo žemės ir, paspyręs koja, numetė vėl... Atsitekėjęs pramerkiau akis ir pamačiau savo jaučius netoli manęs stovinčius: jie, atgręžę savo sprandus, stebėjos į mane... Tik gyvas parsivariau namo ir tris savaites išgulėjau lovoj...

Tėvas nutilo. Mes sėdėjom savo vietose kaip įbesti. Niekas neatsiliepė, tik mano sesuo akim pilnom ašarų paklausė:

– Tėvel, ar šitas Dumbrauckas, kur pas mus gyveno?

– Šitas, – atsakė tėvas, – tik nereikia ant jo pykti: jį patį maišto metais kazokai taip buvo primušę, kad tris mėnesius visas kraujuos išgulėjo...

– O ar žinot, vaikai, kokia lazda jisai mane tada mušė? – paklausė jau šypsodamasis tėvas, – šita!..

Mes visi krūptelėjom ir išskėtėm akis: tėvas pakėlė ranką ir rodė mums lazdą, tą pačią lazdą, kurią Dumbrauckas paliko jam atminimui.

Vyresnysis brolis priėjo prie tėvo, paėmė iš jo rankos lazdą, pavartė ją, pavartė, tartum ką savo galvoj svarstinėdamas, paskum numetė atžagaria ranka į malkas ir dusliu balsu tarė:

– Sudeginsim ją, tėvel...

– Ne, ne, vaikai! – atsakė maloniai tėvas. – Tegu šitoji lazda lieka tarp jūsų; į ją žiūrėdami, atminsite, kad ir jūsų tėvai skaudžiai buvo baudžiami. Atsimindami tą, nepyksite,

kad ir mudu su motina jums kartais žabeliu suduodavova. Darydavova taip dėl jūsų pačių gero... Gal ir mus ponai baudė dėl mūsų gero?..

– Gana jau gana, tėvai, — atsiliepė motina, – gal nuo tos lazdos ir ligą gavai... Mes savo vaikų taip nemokom.

Tėvas liūdnai nusišypsojo ir, pasiėmęs knygą, įsikniaupė skaityti.

Ta lazda, kiek žinau, ir dabar pas brolius tebėra. Guli ji ant lentynos klėty, ir niekas jos neliečia.

1906 04 25

UBAGAS

Parvažiavęs iš užsienių Lietuvon, gulėjau vieną gražią pavasario dieną pas brolį gonkelyje ir traukiau silpnon krūtinėn pakvipusį nuo sužydusių medžių orą. Malonus vakarų vėjelis, šlamėdamas medžių lapais, pūtė tiesiai man kakton, glostė plaukus ir veidą tartum seniai manęs pasiilgęs, ištroškęs. Klausiaus, kaip sodne raiboji gegutė kukuoja, linksmai luputis tūtuoja, gėriau pavasario kvapą ir klajojau akimis Šventosios pakraščiais, kur gražios ievos žydi, kur naktimis lakštingalos skamba... Visur graži prigimtis, bet savajame krašte jinai maloni, brangi, graudina širdį. Dabar suprantu, kodėl kareivis, savajan sodžiun pargrįžęs, su ašaromis puola ant kelių žemės bučiuotų. Graudu buvo ir man, nors ne kareiviu pargrįžau tėvynėn.

Kažin ko dirstelėjau šalin ir pamačiau takeliu ateinantį žilą senelį. Iš už statinės tvoros negalėjau į jį gerai įsižiūrėti, negalėjau net pažinti, ar tai buvo ubagas, ar taip sau žmogus, nes ėjo nepasirimsčiuodamas, ne taip, kaip ubagai moka eiti.

Priėjęs prie vartelių, apsistojo bailiai, kaip ir nedrįsdamas jų atidaryti; paskui, pamatęs mane gulintį, dar labiau nusiminė ir drebančiu balsu paklausė:

– Ar galima čia įeiti?

– Galima, galima, – atsakiau stebėdamasis, – labai prašom.

Senelis drebančiom rankom atidarė vartelius ir įėjo kieman. Buvo tai ubagas. Teisybė, neturėjo jisai didelių lazdų geležiniais galais, su ilgais botagais, nebuvo toksai drąsus, kaip dažnai esti drąsūs mūsų ubagai. Bet tai buvo ubagas, nes nešės pasikabinęs ant pečių krepšį, teisybė, visai dar dyką.

Užlipęs gonkelin, senelis vėl bailiai apsistojo, nežinodamas, kur dėtis.

Kadangi troboj nieko nebuvo, – visi buvo išvažiavę bulvių sodintų, ir aš vienas namie atlikau, – paprašiau senelio sėstis gonkely. Atsisėdo ir, palenkęs galvą, pradėjo kalbėti poterius...

Nežinau kodėl man pasirodė, kad ir poterius jis kalba ne taip, kaip paprastai ubagai pripratę yra kalbėti. Buvaunas ubagas kad kalba, tai kaip žirnius beria, arba vėl kalba giedančiu, gailestingu balsu, kur reikia pratęsdamas ir apsimesdamas. Šitas gi senelis kalbėjo visai taip, kaip kalba žmogus nelaimingas – tyliai, lūpom drebančiom; vietomis jis visai nebegalėjo kalbėti, tartum jam kas kvapą gniaužė: mačiau tik, kaip jo lūpos dar labiau drebėjo, virpėjo; jo balse keletą kartų visai, rodos, netikėtai taip skaudžiai suskambėjo apmaudo ir baisios nelaimės styga, kad mane visą šiurpas paėmė. Į jį žiūrėdamas, pamačiau, kaip per raukšlėtą, išdžiūvusį jo veidą rieda gailios, karčios ašaros...

– Ko tamsta raudi? — paklausiau nemandagiai senelio, kada jisai pabaigė melstis.

Pakėlė į mane raudonas nuo ašarų, be blakstienų akis ir norėjo kažin ką pratarti, bet žodis neišėjo iš burnos, tik skaudžiai sudrebėjo lūpos. Aš krūptelėjau: jo veidas pasirodė man matytas, tik kur ir kada, negalėjau atsiminti.

– Kaip neraudosi? – tarė pagaliau senelis. – Sunku pakiemiais pirmą kartą vaikščioti.

– O iš kur tamsta? – paklausiau nustebęs.

– Iš Pavarių. Petras Sabaliūnas... gal tamsta atmeni?

– Dėdė Petras?! — surikau, ūmai pažinęs sėdintį priešais mane žmogų.

Atsirėmiau alkūne pagalvių ir nustebusiom akim žiūrėjau į senelį. Kaip tai? Petras Sabaliūnas, kurį iš pat mažumės pažinojau kaip turtingą, pasiturintį žmogų, kursai buvo geriausias mano tėvų kaimynas ir bičiuolis, dabar ubagas?

Visokios nelaimės aplanko žmogų šioje ašarų pakalnėje, bet toksai atsitikimas, ūmus ir netikėtas, man buvo visai nesuprantamas. Teisybė, kai mano tėvai numirė, Petras Sabaliūnas nustojo mūsų namus lankęs, ir aš, išvažiavęs mokytųs, kokį 15 metų jo iš arti ir nemačiau, bet, parvažiuodamas retkarčiais savo tėviškėn, visados girdėdavau, kad Petras Sabaliūnas gyvenąs kaip gyvenęs, gerai ir laimingai, kad savo dvi dukterį jau išleidęs už vyrų ir vienų bičių kiekvienai davęs po dvidešimtį kelmų...

Reikia paminėti, kad Petras Sabaliūnas labai mylėjo bites. Gyveno jisai vienasėdy, už dviejų varstų nuo mūsų sodžiaus, pačioj pamiškėj. Žemės jo buvo ne kiek, bet bičių daugybė. Vienų savų kelmų namie turėjo arti šimto, kita tiek – pas savo kaimynus su bičiuoliais. Keletas tokių kelmų buvo ir pas mano tėvus. Atmenu, kaip mes, maži vaikai, džiaugdavomės, pamatę Sabaliūną su savo šeimyna ateinantį: kaip tik Sabaliūnas vasarą pasirodydavo, žinodavom, kad bus bičkuopis ir kad kiekvienas gausime nuo dėdės Petro po nemažą kvepiančio medaus korį. Ir gaudavome! Sabaliūnas mažus vaikus mylėjo ne mažiau kaip bites, užtatai per bičkuopį jisai ne tik bitėmis, bet ir vaikais būdavo apspitęs. Ir stebėtina! Bitės niekados jo neliesdavo. Kalbėdavo jisai apie bites kaip apie kokį šventą, labai brangų žmogui daiktą ir visados tvirtindavo, kad bitės tada tik sekas ir esti geros, kada bičiuoliai nešykštūs ir vienybėj gyvena, kada ir kitiems jų nepavydi. Todėl kiekvienam pasitaikiusiam žmogui niekados nepamiršdavo medaus duoti...

Toks tatai buvo žmogus Petras Sabaliūnas. O dabar sėdėjo priešais mane ubagas, su krepšiu.

– Tai tamstos gal namai sudegė ar žemės nebeturi? – neiškenčiau nepaklausęs.

– Tebėra ir namai, ir žemė...

– Tai kodėl gi tamsta kalėdoji?

– Sūnus išvarė... – tik ištarė senelis, ir karčios ašaros pradėjo riedėti iš akių.

Supratau... sūnus... Atsiminiau, kad Sabaliūnas turėjo sūnų vienatūrį, su manim vienametį; atsiminiau, kaip su tuo sūnum dar lakstydavova per bičkuopį, už rankų susitvėrusiu, medų iš korių čiulpdamu... Tai buvo mano mažų dienų draugas, su kuriuo paskum niekados nebesusieidavau...

– Tai tamstos sūnus gal jau savų vaikų sulaukė? – paklausiau.

– Turi bent trejetą, – drebančiom lūpom atsakė senelis. – Jau ketvirti metai, kaip jam visa atidaviau. Nieko taip ir negailiu, kaip jo vaikų... Taip juos mylėjau!.. Išsigandę, išplėstomis akelėmis lydėjo mane, kaip ėjau iš kiemo... O gal ir jie kada nors taip varys iš namų savo tėvą...

Ir senelio akyse vėl pasirodė ašaros.

– Ar tamsta prie savo dukterų nesiglaudei?

– Kur man prie jų glaustis! Turi jos savo vyrų tėvus dar gyvus, — tegu tik juos moka mylėti. Nėra tenai man vietos. Žinai, senas žmogus visur nemalonus...

– Argi visur?..

– E... Ar neatmeni tamsta senų žmonių pasakos?.. Įsodino kartą sūnus žilą tėvą rogelės ir veža iš namų, o jo mažas vaikas paskui bėga. Atvežė miškan, išvertė senį po pušimis, o rogeles šalin numetė. Ir eina namo. Bet vaikas nutvėrė jį už rankos, neleidžia ir prašo: „Tėveliuk, tėveliuk, kam rogeles palikai? Aš neturėsiu kuo tamstos čionai atvežti...” Matai: ne senelio, tik rogelių pasigailėjo. Tai ne pasaka, bet tikra teisybė: ne vienas užaugęs norėtų kuo greičiausiai savo tėvus iš namų išvežti, tik nedrįsta arba gėdis. Bet atsiranda tokių, kurie ir gėdos neturi...

– Na, tamstos bitės? – atsiminiau paklausti.

– Tai... baigia jau nykti, – tik penki kelmai beliko: kur namuos vaidai, ten bitėms ne vieta.

– Tai kur tamsta dabar gyveni?

– Niekur... Kaip išvarė, krepšį užmovęs, tai pats nepajutau, kaip čionai atėjau... Vis gausiu vietelę pas kokį... kampininkėlį... Nedaug man reikia...

Supratau, kad negražu taip žmogus klausinėti, tik gurdinti... Atsiminiau, kad reikia jam kas duoti, ir pajutau, kaip mano veidas visas užkaito. Nieko prie savęs neturėjau, niekuo negalėjau atsilyginti tam seneliui, kuris tiek kartų man mažam buvo davęs pilnus medaus korius, kuris meduitom savo rankom ne kartą glostė man mažam galvą...

Atsikėlęs susiieškojau peilį ir įėjau kamaron, iš ten išnešiau didelę duonos riekę.

– Atleisk man tamsta, kad niekuo negaliu tamstai padėti, – kalbėjau visas išraudęs, duodamas seneliui duonos riekę.

Nulenkė žemai žemai žilą galvą, kaip ir slėpdamas nuo manęs savo veidą, padėkojo drebančiu balsu ir drebančiom rankom paėmė duoną, peržegnojo ją ir įdėjo krepšin.

Mačiau, kiek skausmo, kiek jausmų sukėlė jo krūtinėje tas pirmasis duonos kąsnelis, iš svetimųjų išprašytas. Sumišęs, nežinodamas, kas besakyti, vėl pradėjau – visai ne vietoj – atsiprašinėti senelio, kad niekuo negaliu jam padėti: jaučiau, kad dalį amžinos vaikų kaltės ir aš savyje nešioju.

– O kuo tamsta man padėsi? Aš nieko daugiau nuo tamstos negaliu reikalauti, – atsakė jau ramiu balsu Sabaliūnas, net ir man ramiau rados. – Mano dienos neilgos, suskaitytos, o daug man nereikia... pragyvensiu...

– Girdėjau, ir tamsta sergi? – paklausė jisai mane.

– Sirginėju... – atsakiau, – atvažiavau tėvynėn pasilsėtų.

– Pasitaisysi čionai, po pušynėlius vaikščiodamas, – padrąsino mane senelis. — Šitą ligą tamsta miestuos gavai, tai nuo mokslo ir dulkių... Kad kuniguos būtum ėjęs, gal dabar dar sveikas būtum... Bet Dievas ne kiekvienam dvasią šventą duoda, kad ir mokytam...

Taip kalbėdamas, senelis lingavo savo žilą galvą. Paskui atsisveikino su manim ir išėjo iš kiemo. Girdėjau, kaip už vartelių pradėjo balsu melstis už savo prietelius ir geradarius...

Niūronys, 1906 06 08

VAGIS

Jaunas dar tada tebebuvau, nevedęs ir stiprus, – kito tokio visam sodžiuje nebuvo. Nieko nebijojau: visi manęs lenkės. Jeigu kas ko neįveikdavo ar darbe, ar susirėmimuose, visados sakydavo: reikia Jokūbas pasikviesti, be jo – niekai. Ateidavau, didžiausius sienojus ratuos įkeldavau, kelmus iš žemės išraudavau, vienu rankos mostelėjimu mušty-nes suturėdavau. Dabar ir pusės manęs nebeliko... O kaip mėgdavau pasilinksminimus! Apylinkėje nei vienos vestuvės ar vakaruškos be manęs neapsieidavo: visur būdavau, visur manęs vieno buvo pilna, – ir visiems įtikdavau. Bet nei vieno nenuskriausdavau, nei vienam nesuduodavau. Buvau pas tėvus vienatūris, visa savo rankose turėjau, – ir ūkis gerai man klojos. Tėvai jau seniai vis liepė man vesti, bet aš ir pats nelabai dar to norėjau, ir merginos nebuvau sau apsirinkęs. Sakiau – paspėsiu, ir taip nenuobodu pasaulyje gyventi. Bet per vienus atlaidus pamačiau bažnyčioj merginą... Negalėjau akių nuo jos atitraukti: taip staiga ji mano širdį traukte pritraukė.

– Na, – maniau sau, – nejaugi ji tat bus mano pati!

Jaučiau, kaip šokinėja širdis krūtinėje, kaista kraujas.

– Kas ji tokia yra? – kilo mano galvoj klausimai. – Ar iš tolo, kokių tėvų, kaip gyvena?..

Nutariau būtinai su ja ir su jos tėvais susipažinti. Pradėjau klausinėti žmonių ir patyriau, kad tat pasiturinčių ir gerų tėvų duktė, gerbiama apylinkėje. Susipažinau paskui ir su ja: mačiau, kad ir ji nuo manęs nesišalina... Laikas greitai bėgo. Nei pats nepasijutau, kaip po Kalėdų suradau išmintingą apysenį žmogų ir nuvažiavau pas ją piršlėmis. Visi greitai sutikom, dalies prižadėjo nemaža, ir nutarėm, nieko nelaukdami, vestuves pakelti...

Galbūt jau laukiate, kad aš kažin ką papasakosiu, savo mylimąją jums aprašysiu?!. Ne. Jūs ją ir taip gerai žinote: tai mano pati, su kuria, ačiū Dievui, jau trečia dešimtis vienybėje ir meilėje gyvenu ir vaikų nemaža susilaukiau – tokių pat sveikų ir tvirtų, kaip ir jų tėvas kadaise buvo. Ne apie ją aš noriu kalbėti: aš noriu jums papasakoti vieną atsitikimą, kuris galėjo visą mano gyvenimą sugriauti, kuris ir dabar labai dažnai dar nerimą mano širdyje gimdo...

Tat buvo po pačių mano piršlybų. Sugrįžau aš nuo jų namo linksmas, pakakintas: nebūtos mintys tada po mano galvą lakstė... Buvo jau vėlus žiemos vakaras. Namie radau visus sugulusius. Išsikinkiau savo kumelį, įvedžiau gurban, uždėjau šieno, užpyliau vandens, užbarsčiau miltų su avižomis ir nuėjau rūman gultų. Bet negaliu užmigti. Nežinau kodėl, pradėjo mane imti nerimas. Traukte traukė nueiti kumelio pažiūrėtų. Žinojaus gerai gurbų duris užrakinęs, kumelį geležiniais pančiais supančiojęs, bet ne – stumia kažin kas iš lovos, ir gana. Pagaliau nebeiškentėjau, iššokęs užsimoviau batais, užsimečiau kailiniais ir išėjau.

Naktis buvo šviesi – mėnesiena, ir tokia tyla aplinkui, tarsi visa išmirė: girdėjau tik, kaip traškėjo nuo šalčio tvoros ir tik tik šlamėjo, krisdamas nuo apšerkšnojusių medžių, sniegas. Tik vienos žvaigždės linksmai mirgėjo viršuje. Bijodamas kvėpuoti, iš palengvo, kad negirgždėtų po kojų sniegas, priėjau prie gurbų ir kuone surikau: durys buvo atidarytos... Prisiglaudžiau prie sienos ir klausaus. Girdžiu – kumelys prunkščia, o nuo jo kojų muša geležinius pančius.

– Vagis, – dilgtelėjo galvoje mintis...

Visas drebėjau – ir iš išgąsčio, ir iš džiaugsmo kartu, kad dar paspėjau laiku išeiti, nes mylėjau tą kumelį neapsakomai. Širmas, obuoliais muštas, riestu kaklu ir ilgais karčiais, nors nedidelis, bet greitas kaip stirna... visoj apylinkėje buvo žinomas. Ne vienas po 300 rublių svojo, niekam neatidaviau: nenorėjau parduoti; jeigu ir vesdavau jį turgun, tai tik pasigirtų.

– Ė, tat šitai kodėl tu, per slenkstį vedamas, jau kelinta diena rąžais, – atsiminiau. – Pats, nabagas, nelaimę jautei.

Bet ką turėjau daryti? Pulti vidun? O galbūt tenai ne vienas yra: užmuš kaip žvirblį iš revolverio ar nudurs peiliu kaip paršą. Bėgti pasišauktų vyrų? O tuo tarpu ims ir išsives kumelį: tiek ir tematysi. O rankose nieko o nieko neturėjau. Namuose vėl nei šaudyklės, nei revolverio nebuvo, – vis savo kumščiu pasitikėdavau.

Nėra kas daryti... girdžiu, kad jau vedasi... Pamačiau čia pat ant skiedryno didelę medinę kūlę, akies mirksniu prišokau prie jos, nusitvėriau abiem rankom ir užsislėpiau už durų šulo. Laukiu... O širdis, rodos, ims ir iššoks iš krūtinės... Juntu, kad jau visai nebetoli... Ir šitai duryse pasirodo žila barzda – išlenda... burlokas...

Kaip daviau kūle per galvą, – net žagtelėjo ir parkrito negyvas ant žemės, nei vieno žodžio nepratarę.

Sužvengė linksmas kumelys, mane pamatęs. Kaip beprotis pripuoliau prie jo, apkabinau kaklą, – ir bučiavau, verkiau. O jis padėjo man ant peties savo galvą ir romiai, maloniai žvengia...

Pagaliau atbudau kaip iš miego. Atsiminiau, kad žmogų užmušiau: šiurpas mane visą paėmė, plaukai ant galvos atsistojo. Kur aš jį dabar dėsiu, ką darysiu?..

Pasilenkiau, apčiupinėjau burloką: atradau už ančio revolverį primuštą, peilį prie diržo prisegtą. Supratau, kad nebūčiau gyvas likęs, jeigu tiesiai priešais jį būčiau ėjęs. Įsivaizdavau sau visą nelaimę: savo mylimąją, vestuves, ūkį ir visą gyvenimą, – visa būtų pražuvę. O dabar?.. Šiurpuliai paėmė vėl visą: juk patirs, sužinos, kad aš tat padariau, – kas mane laukia – kalėjimas, teismas ir galbūt katorga?..

Šokau kaip jautis, byzdėlės įkąstas. Apsivilkau, pasikinkiau kumelį, įverčiau numirėlį važin ir, kaip tik arklys gali šokti, pasileidau vieškeliu: tik dulka sniegas iš po važio ir švilpia ausyse vėjas. Nuvažiavau kokį dešimtį varstų, sustojau, išverčiau numirėlį pagriovėn, užmoviau dar ant jo galvos jo paties seną apynasrį ir apsigręžęs vėl parlėkiau kaip paukštis namo. Nusikinkiau, kumelį vėl įleidau gurban, duris užrakinau ir, tarsi nieko neatsitiko, nuėjau rūman ir atsiguliau... Niekas manęs negirdėjo ir nematė nei važiuojant, nei parvažiuojant; niekam nei vienu žodžiu apie tą atsitikimą neprasitariau... tik kunigui per išpažintį pasisakiau...

Kitą dieną rado tą numirėlį pagriovėje. Suvažiavo žmonės, policija, rado prie lavono revolverį ir peilį, pamatė ant jo galvos apynasrį – suprato, už ką užmuštas. Žmonės kuone visi atvirai pripažino, kad taip „tokiam" ir reikėjo. Policija pakalbėjo, paklausinėjo, bet kaltininko taip ir nebeieškojo... Tuo visa ir pasibaigė...

Aprimau ir aš kiek. Greitai po to atsitikimo vedžiau, vaikų paskui susilaukiau... Tačiau ilgai tasai žmogus mano akyse stovėjo, – kaip koks kirminas krūtinę man ėdė. Dažnai per miegą baisiai surikdavau, visas šaltu prakaitu apipiltas atbusdavau ir kelias dienas, galvą nuleidęs, vaikščiodavau. Išsigandusi pati pradėjo klausinėti, kas yra. Ilgai nesisakiau, pagaliau prisipažinau. Ramino ji mane, – rodės, lengviau kiek ant krūtinės darėsi, bet pabuvus ir vėl pradėdavo kirminas krimsti. Ir išpažinties vaikščiodavau, ir

bažnyčiai duodavau: lengviau ir ramiau po to būdavo... Taip visą savo amžių išgyvenau, visame kame buvau laimingas, žilo plauko susilaukiau, nieko, rodos, nenuskriaudžiau, pirštu nepalytėjau. Ir tas tik vienas atsitikimas ramumo neduoda...

Gal geriau būčiau padaręs, jeigu atvirai valdžiai būčiau prisipažinęs, teismo rankosna atsidavęs. Ne kartą jau rengiaus taip padaryti... Bet viena tik mintis, kad galiu kalėjiman pakliūti arba Sibirą pamatyti, kad galiu savo ūkį pražudyti, savo pačią ir vaikus nelaimingus padaryti, visados nuo to žingsnio mane sulaikydavo.

Galbūt prisipažinęs ir liuosas būčiau palikęs, gal ir nieko bloga nebūtų man padarę, bet kaip tik ateidavo galvon mintis, kad gali prisieiti savo kraštas palikti, jo nebepamatyti – visas drebėjau... ir tylėjau. Žinojau, kad pakliuvęs ne tik pražūčiau, bet ir iš tiesų gal tikru žmogžudžiu iš tenai išeičiau, nes kalėjimai juk nepataiso žmonių, tik visai juos pagadina. O aš juk viena teieškojau ir ieškau: savo sąžinės nuraminti, ne dar didžiau jos sutepti. Juk aš tik savo nuosavybę gyniau... Kitos išeigos neturėjau, jeigu nenorėjau pats būti užmuštas... Tegu jis ir iš bado vogė, – vis tiek būtų mane užmušęs...

Tyliu ir dabar. Nenoriu ir bijau, senatvės susilaukęs, savo kraštą palikti, su šeimyna persiskirti. Netikiu, kad baisus kalėjimas galėtų mano dūšiai nekaltybę sugrąžinti, sąžinę nuraminti. Tokio sąžinės nuraminimo ieškau tik išpažintyje, maldoje, darbuose ir pas savo kaimynus, kuriems savo širdies žaizdas atidengiu...

O dėlto ir dabar dažnai dažnai tas pats kirminas mano širdį graužia. Ir nežinau dar, ką pasakys man už tai Visagalis...

Ciurichas, 1905 04 12

Vincas Krėvė

Vincas Krėvė (1882–1954) – reikšmingiausias XX a. pradžios lietuvių rašytojas, literatūros klasikas. Krėvė esmingai praplėtė ir pagilino lietuvių literatūros problematiką filosofiniu žmogaus būties traktavimu, praturtino literatūros stilistinę ir žanrinę raišką, susiejo lietuvių literatūrą su Europos literatūros kontekstais. Krėvės asmenybės reikšmė lietuvių kultūroje apima daugelį sričių. Alberto Zalatoriaus žodžiais tariant, „nerastume mūsų dvidešimtąjame amžiuje kitos tokios asmenybės, apie kurią sustoję galėtų įdomiai šnekėtis visokių profesijų žmonės: literatai ir tautosakininkai, istorikai ir politikai, pedagogai ir teatro mylėtojai, profesoriai ir paprasti sodiečiai. Ne tik kalbėtis, bet ir ginčytis. [...] Mes turime gerai įsiklausyti į jo žodį, kad galėtume pakelti akis nuo žemės, pamatyti praeities prasmę ir perspektyvą“.

Vincas Krėvė (tikr. Mickevičius) gimė 1882 m. spalio 19 d. Subartonyse (Varėnos raj.). Pasimokęs Merkinės pradinėje mokykloje bei pasiruošęs privačiai, Peterburge išlaikė 4 klasių kurso egzaminą, 1898 m. įstojo į Vilniaus kunigų seminariją, kurioje mokėsi 2 metus, bet dėl nesutarimų su seminarijos vadovybe iš jos pasitraukė. Nors dvasininku netapo, visą gyvenimą domėjosi religija. Nuo 1907 m. iki gyvenimo pabaigos Krėvė rašė Biblijos motyvais pagrįstą veikalą *Dangaus ir žemės sūnūs* (išsp. 1949, 1961), kaip ir Johanas Volfgangas Gėtė viso gyvenimo kūrinį *Faustą*, Kristijonas Donelaitis – *Metus.*

1904–1908 m. Kijevo, Lvovo, Vienos universitetuose klausė filosofijos, literatūros, antikinių kalbų, sanskrito paskaitų, susižavėjo Rytų – Oriento kultūra, daug dėmesio skyrė Lietuvos istorijai. Studijų metais Krėvė įsijungė į lietuvių kultūrinį gyvenimą, artimai bendravo su Liudu Gira, Jonu Basanavičium, Mečislovu Davainiu-Silvestravičium, Eduardu Volteriu, profesorium Frydrichu Kuršaičiu. 1906 m. išspausdino *Gilšę*, 1909 m. *Milžinkapį*, *Bobulės vargus*. Kartu su Krėvės kūryboje atskleistu dzūkišku mentalitetu į lietuvių kultūrą įėjo kitas didis dzūkų menininkas Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, – 1907 m. jo paveikslus pamatė pirmosios lietuvių dailės parodos lankytojai. Pasak Vandos Zaborskaitės, Čiurlionio „karaliai (*Karalių pasaka,* 1909), laikantys delnuose tarsi švytintį brangakmenį lietuviško kaimo sodybą, koresponduoja su Krėvės *Šiaudine pastoge,* kurioje skleidžiasi poetiškas ir daugiaprasmis kaimo žmogaus pasaulis, tautos kultūrinės tradicijos, autentiška ir savita sodžiaus kultūra“.

Domėjimasis Rytų kultūra paskatino Krėvę išvykti į Kaukazą. 1909–1920 m. mokytojavo Baku, dėstė rusų kalbą ir literatūrą, vasaromis parvykdavo į tėviškę Dzūkijoje rinkti liaudies dainų ir padavimų. 1913 m. rugpjūčio 24 d. Vilniaus Šv. Mikalojaus bažnyčioje susituokė su egzotiška gražuole iš Baku Rebeka Karak. Krėvė aktyviai dalyvauja visuomeniniame ir politiniame gyvenime: 1911 m. prisidėjo prie Baku liaudies universiteto

steigimo, nuo 1912 m. universitete dėstė persų viduramžių poeziją, budizmą ir islamą, 1917–1918 m. buvo Baku miesto tarybos narys, 1919 m. paskirtas Lietuvos konsulu Azerbaidžane.

Baku parašė reikšmingiausius literatūros kūrinius, kurie Krėvei pelnė lietuvių literatūros klasiko vardą: *Šarūną* (išsp. 1910–1911), *Dainavos šalies senų žmonių padavimus* (išsp. 1912), *Pratjekabudą* (išsp. 1913), *Skirgailą* (rus. 1916, išsp. 1922, liet. 1924), buitinę-psichologinę dramą *Žentas,* novelių rinkinį *Šiaudinėj pastogėj* (išsp. 1922). Pirmaisiais amžiaus dešimtmečiais sukurtais kūriniais iki gyvenimo pabaigos remiasi Krėvės didžiulis literatūrinis autoritetas. Krėvę amžininkai pripažino pasaulinio masto rašytoju. Apie tai byloja istorijos detalė iš Vandos Daugirdaitės-Sruogienės prisiminimų. 1917 m. lietuvių studentai Maskvoje skaito *Šarūną*, „kaip per miglas atsimenu apytuštį kambarį, stalą, prie kurio kažkas skaitė Krėvės veikalą. [...] Lietuviškai tada dar silpnai mokėjau, tai ne viską supratau, tačiau iš sekusių diskusijų suvokiau, kad autorius – pasaulinio mąsto rašytojas. Lietuvis – pasaulinio masto rašytojas! Tai man padarė tokį didelį įspūdį, kad Krėvės vardą įsidėmėjau.“ Moderniai mąstantis tarpukario Lietuvos jaunimas, Alfonso Nykos-Niliūno tvirtinimu, į Krėvės kūrybą žiūrėjo kritiškai dėl „atsparumo intelektualinėms laiko revoliucijoms (dėl to jis daugeliu požiūrių taip ir neperžengė XIX amžiaus ribos), bet gerbė ir vertino jį kaip jau praėjusio laiko aprašką“.

Grįžęs į Lietuvą, 1922 m. Krėvė tapo besikuriančio Lietuvos universiteto profesoriumi, buvo Humanitarinių mokslų fakulteto organizatorius ir dekanas (1925–1937). Redagavo mokslinius leidinius *Tauta ir žodis*, *Mūsų tautosaka*, *Darbai ir dienos*, literatūrinius žurnalus *Skaitymai*, *Literatūra*, *Dienovidis* ir kt. Nuo pirmųjų Lietuvos nepriklausomybės metų Krėvė palaikė patriotines visuomenines organizacijas, dalyvavo tautinės vienybės draugijose bei partijose, buvo Šaulių sąjungos pirmininku, Tautininkų sąjungos pirmininku. Kaip Šaulių sąjungos pirmininkas, 1923-iaisiais organizavo Klaipėdos sukilimą, kurio tikslas buvo prijungti prancūzų valdomą Klapėdos kraštą prie Lietuvos[1].

1924-aisiais Krėvė perkūrė 1916 m. rusų kalba parašytą dramą *Skirgaila*. Valstybės teatre Boriso Dauguviečio režisuotas spektaklis sukėlė karštas diskusijas. Vaižgantas piktinosi, kad dramoje aukštinama pagonių ideologija, o krikščionybė žeminama, kiti, – kad riteriškasis vokietis Keleris yra patrauklus herojus, o lietuvis Skirgaila – atstumiantis. Dramą teatras išscenzūravo, o aktoriai, nesilaikę cenzūruoto teksto, buvo baudžiami 100 litų bauda. Kostas Korsakas, Balys Sruoga, Vincas Mykolaitis-Putinas Krėvės *Skirgailą* pripažino pasaulinio masto dramos veikalu.

Po 1926 m. perversmo Krėvė nutraukė bičiulystę su Antanu Smetona, ėmė bendradarbiauti su kairiaisiais rašytojais, komunistiniu pogrindžiu (pasirašė žurnalo *Literatūra* redaktoriumi, bendradarbiavo *Prošvaistėje*). 1935-aisiais išspausdina dramą *Mindaugo mirtis*, 1939 m. – apysaką *Raganius*. 1939–1940 m. buvo Rašytojų sąjungos pirmininkas. 1940 m. tapo okupuotos Lietuvos Liaudies vyriausybės vadovu. Rašytojas atsidūrė situacijoje, kurios sudėtingumas prilygo jo paties herojams sukurtoms dramatiškoms veikimo aplinkybėms. Vytauto Kubiliaus žodžiais tariant, sovietiniai emisarai pasirinko žymų rašytoją ir politiką kaip dekoraciją, kuria norėjo pridengti krašto okupaciją. Krėvė bandė dirbti

[1] Ratifikavus Versalio sutartį, 1920 m. sausio 10 d. Klaipėdos kraštas buvo atskirtas nuo Vokietijos ir Antantės valstybių vardu pavestas valdyti Prancūzijai, kol bus galutinai nuspręstas jo likimas.

Jis kūrė didingą giesmę žmogaus drąsai, pasiaukojimui, tėvynės meilei, pirmiausia paisydamas meno uždavinių.

Albertas Zalatorius

su bolševikais, tačiau po derybų liepos 1-os naktį su Sovietų komisaru V. Molotovu patyręs, kad Lietuvos nepriklausomybės neišsaugos, grįžęs į Kauną atsistatydino iš marionetinės vyriausybės. Žymaus rašytojo autoritetas neleido bolševikams susidoroti su Krėve. 1940 m. spalio 1 d. Liaudies švietimo komisariato jis buvo paskirtas Lituanistikos instituto direktoriumi, 1941 m. – pirmuoju Lietuvos mokslų akademijos prezidentu. Hitlerininkams okupavus Lietuvą, buvusio Liaudies seimo nariai, tarp jų ir Krėvė pasirašė rezoliuciją, kuri atskleidė neteisėtus Sovietų Sąjungos veiksmus ir klastingą Stalino propagandą, okupuojant ir inkorporuojant Lietuvą į Sovietų imperiją 1940-ųjų vasarą. Krėvė profesoriavo Vilniaus universitete iki 1943 m., kuomet buvo uždarytos Lietuvos aukštosios mokyklos. 1943-aisiais vokiečių valdžia išvežė į koncentracijos stovyklas daugelį Lietuvos intelektualų[2]. Krėvė, vengdamas suėmimo, slapstėsi nuo gestapo, rašė romaną apie nepriklausomos valstybės saulėlydį *Miglose: iš priešbolševikinių laikų reportažas* (išsp. 1944). 1944 m. liepos mėnesį, vengdamas bolševikų represijų, su šeima pasitraukė į Austriją. DP (perkeltųjų asmenų) Glasenbacho stovykloje įkūrė lietuvių gimnaziją, buvo jos direktorius, redagavo žurnalą „Į Tėvynę“. 1946 m. Lietuvos TSR Liaudies komisarų taryba pašalino profesorius Vincą Krėvę-Mickevičių ir Mykolą Biržišką iš LTSR Mokslų akademijos tikrųjų narių ir paskelbė juos „tėvynės išdavikais“. Atgimimo laikais, – 1988 m. Lietuvos TSR Mokslų akademijos prezidiumas sugrąžino prof. V. Krėvei-Mickevičiui ir prof. M. Biržiškai Akademijos tikrųjų narių vardus.

Pensilvanijos universitetui pakvietus dirbti slavų kalbų ir literatūrų profesoriumi, 1947 m. Krėvė išvyko į JAV. Universitete dėstė rusų, lenkų, lietuvių kalbas bei literatūras. Prieš mirtį Krėvė planavo baigti viso gyvenimo veikalą *Dangaus ir žemės sūnūs*, parašyti dramą apie Vytautą Didįjį[3]. Mirė 1954 m. liepos 7 d. Springfielde (JAV). Krėvės asmenybės reikšmę tarpukario kartai atskleidžia A. Nyka-Niliūnas: „Filadelfijoje mirė Krėvė (užvakar). Pirmas žinios įspūdis – lyg būtų miręs Nemunas, Vilniaus katedra arba Šatrijos kalnas: taip giliai jis buvo įsišaknijęs mano sąmonėje“. 1992 m. Krėvės ir jo žmonos palaikai iš Putnamo lietuvių kapinių buvo perkelti į Subartonių kapines.

Krėvės kūryba atspindi rūpestį nepriklausomos tautinės valstybės atkūrimu, vėliau – valstybingumo išsaugojimu ir stiprinimu. 1912 m. pasirodžius *Dainavos šalies senų žmonių padavimams*, Krėvė aiškiai suvokia savo kūrybos tikslą – „parodyti, koki didvyriai buvo senovės lietuviai, sukelti mūsų tautiečiuose pasididžiavimą jais“. Krėvė padavimuose pratęsia Daukanto, Maironio romantizmą, aukštindamas herojišką tėvynės praeitį, tačiau jis įsiklauso ir į amžininkų neoromantikų programas, kuriose siekiama, pasitelkus tautosaką,

[2] Už pasipriešinimą nacių reikalavimams į koncentracijos stovyklas vokiečiai išvežė daugelį Lietuvos intelektualų: rašytoją Balį Sruogą, ekonomistą, profesorių akademiką Vladą Jurgutį, 1944 m. į Dachau koncentracijos stovyklą buvo išveržta bibliotekos darbuotoja Ona Šimaitė, organizavusi pagalbą Vilniaus geto žydams, žurnalistą, pedagogą, Kauno jėzuitų gimnazijos dirktorių Kazį Baubą, rašytoją, žurnalistą, garsų Vilniaus krašto visuomenės veikėją Rapolą Mackonį, kalbininką, generalinį švietimo tarėją Praną Germantą, teisininką, generalinį teisingumo tarėją Mečislovą Mackevičių, istoriką, visuomenės veikėją Antaną Kučinską, kunigą, rašytoją, žurnalistą Stasį Ylą ir daugelį kitų.

[3] Prieš mirtį jis yra „kels kartus pasisakęs, jog paskutinis (turint galvoje amžių ir sveikatą) jo kūrybinis noras, šalia užbaigimo „Dangaus ir žemės sūnų“, yra užsimojimas parašyti dramą „Vytautas Didysis“, kurią, girdi, jis jau yra gerai apgalvojęs“,. Plačiau žr. Ostrauskas, K., „Vinco Krėvės kūrybinis veržlumas“, in: *Aidai,* 1957, Nr. 9 (104), p. 390.

atskleisti tautos dvasią. Iš tautosakos šaltinių Krėvė sukūrė dainišką stilių, – „melodingo poetinio pasakojimo kanoną, suteikdamas jam tautinio stiliaus statusą“ (V. Kubilius). Tautosakos stilių Krėvė susiejo su tragiškais siužetais, kuriuose veikia psichologizuoti, supoetinti veikėjai. Zalatorius kviečia pamąstyti apie Krėvės kūrybos įtaigumo paslaptį, – Krėvės meistriškai tautosakos stiliumi parašyti padavimai nustotų didelės dalies įtaigumo, jeigu „po tais ritmingais, užburiančiais sakiniais nejaustume nuoširdaus susižavėjimo riteriška morale, maksimalistiniais žmogaus siekimais, nežabotos laisvės troškimo, meilės, ištikimybės, pasiaukojimo kėlimo į tokį aukštį, kad mums staiga ima darytis gėda dėl susmulkėjusios ir gyvybės instinktui pernelyg vergaujančios dvasios“.

Pagal senųjų epų tradiciją Krėvės aprašytoje Lietuvos senovėje iškeliama laisvos, riteriškai garbingos bendruomenės idėja, įtvirtinama narsios ir karingos, ugnyje susideginančios, bet nepasiduodančios tautos vizija. Vaizduodamas dramatiškose aplinkybėse atsidūrusius herojus, kurie atkakliai siekia savo tikslo, Krėvė žadino užguitos tautos žmonių pasitikėjimą savimi. Pasak Vytauto Kavolio, „užsidegimas vadų problematika [...] yra galbūt iš šiaudinės pastogės kilusiems, tik prieš penkiasdešimt metų iš baudžiavos išlaisvintiems psichologiškai būtinas žingsnis į žmoguje glūdinčios, pasaulį sukrečiančios galios pajautimą. „Šarūnas“ – pirmas galingas įnašas į savosios istorijos su visu jos audringumu atgavimą, lietuvio, pajėgiančio valstybei vadovauti, atkūrimas“. Krėvė neužgauna ir šiuolaikinių skaitytojų vertybinių nuostatų, nes dramatiškai sugretina nesuderinamas vertybes, parodo sprendimo ieškojimo sudėtingumą.

Krėvė lietuvių kultūroje užpildo herojinio tautos epo spragą. Neradęs tautosakoje medžiagos herojiniam tautiniam epui, kuriuo didžiuojasi kaimynai latviai, estai, suomiai, Krėvė sukuria literatūrinį lietuvių epą *Šarūnas*, kuriame atskleidžia „mitologinę žmonių galvoseną, senąją religiją, papročius, valstybingumo kilmę“ (V. Kubilius). Tautosakos stiliaus dainiškumą *Šarūne* Krėvė pertraukia aštriais svarstymais, konfliktiškais dialogais ir monologais. Šarūnas – pirmas lietuvių literatūroje dramatiškas herojus, prometėjiškas herojaus tipas, maištaujantis prieš dievus, jų sukurtą netobulą pasaulį. Daugiaplanis tautos būties paveikslas išreikštas pasitelkus „trilypę stilistiką – filosofinį disputą, buitinį pokalbį ir folklorinę saviraišką“ (A. Zalatorius). Krėvės kūrinio tema, – vienišo maištininko sukilimas prieš žmones, dievus, visuomenę, – atskleidžia lietuvių literatūros modernėjimą, kuris vyksta atsiremiant į ryškius anuometinės europinės literatūros autoritetus, – F. Nyčės filosofijos idėjas, H. Ibseno dramaturgijoje keliamas problemas. *Šarūno* pastatymai tapo išskirtinės svarbos įvykiais teatro istorijoje. Andriaus Olekos-Žilinsko spektaklis *Šarūnas* (1929), sukurtas pagal Petro Vaičiūno inscenizaciją, modernia forma išreiškė *herojinio pasiaukojimo idėją* (B. Sruoga, *Šarūnas Valstybės teatre*). Režisierius Jonas Vaitkus spektaklyje *Šarūnas* (1980) sukūrė Šarūno analogiją su Hamletu, atskleidė išskirtinės asmenybės tragediją.

Krėvė praturtino lietuvių literatūrą subtiliu rytietišku stiliumi, kuriam būdingos lakoniškos sentencijos, hiperboliškas laipsniavimas, Biblijos sintaksė, pamokančių palyginimų intarpai, filosofinis disputas (*Rytų pasakos, Dangaus ir žemės sūnūs)*. Rytų filosofijos idėjos buvo svarbios daugeliui XX a. pirmosios pusės lietuvių menininkų ir filosofų. Vydūnas, Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, Juozas Šalkauskis Rytuose ieškojo sąsajų su senąja lietuvių kultūra, svarstė apie lietuvių kultūros vietą tarp Rytų ir Vakarų, grindė nesmurti-

nio pasipriešinimo ir kovos už nepriklausomybę idėjas, surado harmoningos asmenybės ugdymo gaires[4]. Krėvės kūryboje Rytai sudramatinami. Į indų, persų, žydų religines ir filosofines sistemas Krėvė žvelgia Vakarų kultūros žmogaus žvilgsniu, atskleidžia aktyvios asmenybės nepasitenkinimą savimi, maištą, veržimąsi į naujas žinojimo sritis.

Neoromantinėje prozoje Krėvės sukurti kaimo išminčiai – Skerdžius, Vainorus, Jonas Gugis gerai jaučia ir supranta gamtos kalbą, pirmapradę kaimo žmogų supančių reiškinių prasmę. Apsakyme „Bobulės vargai“, apsakymų knygoje *Šiaudinėj pastogėj*, apysakoje *Raganius* sukuriamas tikroviškos kaimo buities detalių prisodrintas vaizdas, skamba gyvos šnekamosios kalbos intonacijos. Krėvė sukuria dzūkišką pasaulėvaizdį, kaip atsvarą žemaitiškajam Žemaitės kūrinių pasauliui. Krėvės apsakymų kalbos ritmika ir vidinis skaidrumas yra artimas Jono Biliūno prozos kalbai. Tačiau atskleisdamas lietuviško kaimo žmones, jų buitį, Krėvė lietuvių žemdirbiškosios kultūros patirtyje suranda universalios žmonijos kultūros pėdsakų. Lietuviško kaimo išminčiai iškyla kaip Brahmanai, prozos kūrinio kalba skatina ne istorijos pažinimo džiaugsmui, o dvasią nuskaidrinančios meditacijos susikaupimui.

Krėvės draminė kūryba yra įvairi žanro ir formos požiūriu: epinė, skaitytinė (Lesedrama) drama *Šarūnas*, tragedija *Skirgaila*, realistinė buitinė šeimos drama *Žentas*, misterija *Likimo keliais*, drama *Mindaugo mirtis*. Dramatizuojamos evangelijų istorijos, – Ješuos, Erodo, Jehudos iš Kerioto, Barnabo (*Dangaus ir žemės sūnūs*). Pasak Vinco Mykolaičio-Putino, Krėvė pirmasis iš lietuvių rašytojų pavaizdavo „didelių sielų skausmo kelius, kur pasiryžimo, keršto, žiaurumo ir atkaklumo žygiai kryžiuojasi su meilės, garbės, kilnumo ir žmogiškos didybės tikslais“[5].

Skirgaila – pirmoji klasikinė lietuvių tragedija. Rašytojas žengia žingsnį tolyn nuo *Šarūno*, kur sudramatintoje istorijoje veikė herojiškas ir veržlus personažas. *Skirgailoje* yra deherojizuota ir istorija, ir pagrindinis veikėjas. Krėvė Skirgailos tragediją įkūnija šekspyriškame dramos modelyje (Reda Pabarčienė), kuris apima politinį-religinį konfliktą tarp Lietuvos, Lenkijos, Kryžiuočių ordino, konfliktą Lietuvos viduje tarp Skirgailos, bajorų, vaidilos Stardo ir tarpasmeninius santykus tarp Skirgailos, Onos, Kelerio. Rašytojas sukūrė tragedijos veikėjams tankų kliūčių ir problemų tinklą. Stiprų dramatiškumą sukuria tragedijos veikėjų pasirinkimai, apsisprendimai, sukeliantys vidines ir išorines įtampas. Kiekviename epizode veikėjai susiduria su naujomis kliūtimis, su psichologinėmis, moralinėmis, pasaulėžiūros, politikos problemomis, kurias įveikiant, atsiskleidžia gyvi, žmogiški personažų paveikslai.

Krėvė nuo pirmųjų dramoje pasakytų Skirgailos žodžių kuria personažo vidinį konfliktą, kuris įgyja visuotinumo dimensiją. Tai visos tautos, atsidūrusios epochų sandūroje, drama. Pasak Mykolaičio-Putino, Skirgaila – „epochos tragizmo reiškėjas“. Krėvės lietuviška tragedijos tema atliepia XIX–XX a. sandūros Europos literatūroje svarbią pereinamosios epochos problemą, su kuria susiduria epochų, kultūrų, religijų sandūrose atsidūrę veikėjai. Europos literatūroje dominavo Antikos kultūros bei religijos ir krikščionybės sankirtos vaizdavimas (H. Ibseno *Cezaris ir Galilėjietis* (1873), Dmitrijaus Merežkovskio tri-

[4] XX a. antroje pusėje Rytų ir lietuvių kultūrų tradicijų sąsajos tęsiamos poeto Sigito Gedos, dailininko Algimanto Švėgždos, religijotyrininko, etnologo, rašytojo Gintaro Beresnevičiaus, rašytojos Jurgos Ivanauskaitės, Rytų kultūrų tyrinėtojo Algio Uždavinio meno ir mokslo darbuose.

[5] Mykolaitis-Putinas, V., „Idėjiniai pradai V. Krėvės kūryboj“, in: *Pradai ir žygiai,* 1926, Nr. 7, p. 170.

Vincas Krėvė savo žvilgsnį meta nuo senųjų mūsų tautos gadynių, nuo priešistorinių laikų, ligi dabartinių dienų. Taip jisai duoda sintetinį lietuvių būties vaizdą. Jo raštuose praeina mūsų padavimų karžygiai, senovės dainų berneliai, iškyla kunigaikščiai ir karaliai. Jo knygose betgi randame ir paprastą bobulę, vaikutį Antanuką, senį kerdžių. Tiesa, Vincas Krėvė nesusintetino visų mūsų luomų ir epochų – ir tai kažin ar kam nors įmanoma. Vis dėlto jo kūryboje Lietuvos paveikslas yra pilnesnis ir šakotesnis, negu kurio kito lietuvių autoriaus raštuose.

Antanas Vaičiulaitis

logija *Kristus ir Antikristas* (1896–1905), kurį Krėvė papildo paskutinių Europos gamtamedžių lietuvių susidūrimu su krikščioniškosios Europos galia.

Skirgailos dramatiškumas kuriamas paneigiant lietuvių dramaturgijoje susiklosčiusias vertybes, – pilies-tėvynės gynėjų auką, išaukštintą tautos atgimimo mitą kuriančiose dramose („Skirgaila. Aš nenoriu savo mirtimi teikti priešui garbės“). Rašytojas neidealizuoja dėl „išgverusios gadynės“ kenčiančio Skirgailos. Liūdesio pagautas jis įžeidžia artimus žmones ir žlugdo jų pasitikėjimą, – laisvi Lietuvos bajorai atsisako būti „audringų aistrų įrankiu“ („DAUGAILA. Mes jumyse matome savo vadus, gimtojo krašto gynėjus, o jūs norite mus paversti savo audringų aistrų įrankiu. Mes jus mylėti ir gerbti norim, o jūs niekinate mus. Iki šiol mes tave mylėjom, kunigaikšti, nes ir tu mus mylėjai, mūsų vargus, mūsų kančias. Neleisk dabar įsigalėti savo sieloj juodoms mintims“).

Skirgaila yra pirmasis lietuvių dramaturgijos kūrinys, kuriame atskleidžiama žmogaus dvasinio žlugimo drama, parodomas savigriovos procesas. Šiuo požiūriu Krėvės sukurtas Skirgaila labiausia priartėja prie šekspyriškojo tragizmo esmės, kurią A. Bredlis (1851–1935), vienas žymiausių Šekspyro kūrybos tyrinėtojų, pastebi atsirandant tuomet, kai „žmogaus mintys, paverstos veiksmu, tampa savo pačių priešingybe. [...] iš visko, ką jis svajojo padaryti, jis pasiekia tai, apie ką mažiausiai svajojo – savo paties destrukciją.“ Skirgaila troško prasmingo gyvenimo, tačiau patiria gyvenimo beprasmybę, jo energingas rūpestis valstybe virsta apatišku neveiklumu, aistringas Dievo ieškojimas – demoniškumu, pasitikėjimas savimi – paniška pralaimėjimo baime.

Krėvė sustiprina dramatizmą paneigdamas ne tik nusistovėjusią lietuvių istorinės dramos tradiciją, bet ir savo paties sukurtų kūrinių atradimus. *Skirgailoje* rašytojas sukuria opoziciją *Šarūno* finalui. Pasauliu ir savimi nusivylęs Šarūnas stoja į žūtbūtinę kovą su priešais ir joje žūva, laimėdamas nemirtingą šlovę. Skirgailos paskutinis žygis neturi nė ženklo kilnumo. Jis kovoja prieš kryžiuotį, kuris yra tik jo meilės konkurentas, o pasirinktas kovos būdas, – Skirgaila palaidoja beginklį Kelerį gyvą, – kelia pasibjaurėjimą ir šiurpą. Krėvė pirmą kartą lietuvių literatūroje pavaizduoja istorijos herojų, pasiekusį niekingumo dugną ir atskleidžia tokio herojaus vertinimo prieštaringumą. Mįslinga ir atvira *Skirgailos* atomazga sulaukė skirtingų literatūrologų ir teatro interpretacijų. Finalo tragiškumo pobūdį tiksliai apibūdina Bronius Vaškelis: „Finalas, kaip paprastai tragedijoje, pabrėžia žmogaus gyvenimą kaip paradoksą – ir pralaimėjimą, ir pergalę. Katarsinis efektas, išplaukiąs iš paradoksinio finalo, kelia užuojautą, kad pralaimėjo sąžiningas ir pareiginga valdovas, kuriam tautos ateitis buvo svarbiau negu moraliniai principai ir asmeniška lai-

mė. Tuo pačiu metu sukrečia iš nevilties ir bejėgiškumo paklaikusio baisus žmogaus-budelio triumfas.“

Krėvė naujai interpretuoja pagonybės ir krikščionybės susidūrimą. Pasak Zalatoriaus, „lenkams ir kryžiuočiams toks elgesys įsigėręs į kraują, ir jie viską darė be skrupulų. Skirgailai ir jo draugams dar reikėjo save palaužti, užtat palūžo jų sielos. Bažnyčios per prievartą brukama krikščionybė sugriovė pagonių dvasinį integralumą. Štai kokią kainą, Krėvės manymu, lietuviai sumokėjo už naująjį Dievą ir civilizuotos Europos rafinuotą kultūrą. Dvasinio integralumo praradimas [...] vedė į kolaborantišką savisaugos psichologiją, kuri iš vidaus graužė tautos kūną“.

Krėvė į lietuvių literatūrą įdiegė dramatizmą kaip meninį principą, vienas pirmųjų sukoncentravo dėmesį į kolizijas, kuriose atsispindi „esminiai epochos lūžiai ir krizės, lemtingi tautos gyvenimo posūkiai“ (Jonas Lankutis). Lietuvių dramaturgijoje Krėvė yra didžiausias ir iki šiol nepralenktas dramatiškų charakterių kūrėjas. Herojų dramatizmas apima plačią prieštaravimų skalę, dramatizmo kreivė kyla ir leidžiasi iki maksimalaus pozityvumo ir negatyvumo, gėrio ir blogio, išdidumo ir nusižeminimo, garbės ir pažeminimo, meilės ir neapykantos. Krėvei buvo svarbu sudramatinti visas kultūrinės erdvės pakopas, – personažai veikia legendomis apipintoje Viduramžių kunigaikščių Lietuvoje, XX a. pradžios Lietuvos kaimo buityje, universalioje Rytų tradicijos erdvėje.

Siūloma literatūra: A. Zalatorius, *Vincas Krėvė. Nebaigta monografija,* Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003; B. Vaškelis, „Krėvės *Skirgailos* dramatiškumas ir tragiškumas“, B. Vaškelis, *Žvilgsnis iš atokiau,* t. 1, Vilnius: Versus aureus, 1986, p. 211–223; R. Pabarčienė, *Šekspyro trauka:* Krėvės *Skirgailos* analizės etiudas, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2002; A. Martišiūtė, „Vincas Krėvė *Skirgaila*: istorijos demitologizavimas“, A. Martišiūtė, *Pirmasis lietuvių dramaturgijos šimtmetis*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, p. 221–241; R. Pabarčienė, „Vincas Krėvė ir Williamas Shakespeare‘as“, R. Pabarčienė, *Kurianti priklausomybė: Lyginamieji lietuvių dramos klasikos tyrimai*, Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2010, p. 43–68.

Vincas Krėvė

SKIRGAILA

Keturių dalių istorijos drama iš senovės lietuvių gyvenimo

VEIKĖJAI

SKIRGAILA - Didysis Lietuvos kunigaikštis, stiprus vyras, vidutinio ūgio, juodplaukis, su nedidele barzda. Kalba rūsčiai, tvirtai. Niaurus, žiūri į žmones iš paniūrų. į tuos, su kuriais kalbasi, visuomet stovi šonu

DAUGAILA - bajoras, Skirgailos karavadas. Senas, augalotas vyras, stiprus. Plaukai ir barzda žili. Visuomet ramus

BUTRIMAS - bajoras, stiprus ir tvirtas vyras, nors jau visai pražilęs

DAVAINIS - irgi bajoras, senas, žilas

SKURDULIS - senas, žilas kaip obelis, aukšto ūgio vyras

STARDAS - vaidila, senyvas vyras, nervingų judesių, nuolat karščiuojasi

HENRIKAS MAZOVIETIS - Jogailos pasiuntinys, jaunas dar vyras, Plocko vyskupijos nominatas

ZINDRAMAS IŠ MAŠKOVICŲ ir JONAS IŠ BYCHOVO – lenkų riteriai, rimtos išvaizdos, stiprūs vyrai, senyvi

JONAS SKARBEKAS - vienuolis, nejaunas vyras

VARTENBERGAS - senyvas kryžiuotis, plikas, ilga rausva barzda. Stiprus, augalotas vyras

KELERIS - jaunas riteris, aukštas, grakštus

ONA DUONUTĖ - Lydos kunigaikštytė. Graži mergelė, jaunutė

OLIGĖ - bajoraitė, jauna graži mergina

BAJORAI, KAREIVIAI, MERGOS, VYRAS TAMSUS IR ŠVIESUS

TARP DVIEJŲ PASAULIŲ

I

Vilniaus Aukštojoje pily. Nedidelis kambarys su skliautais. Langai siauri, mažučiai, palubėse. Vidury kambario pailgos ąžuolinės nedažytos skobnys, į kurias priglaustos kelios su aukštomis atramomis, taip pat nedažyto ąžuolo kėdės. Aplinkui kambario, pasieniais, balti ąžuoliniai suolai.

Kėdėse, skobnių galuose, sėdi DU LENKŲ RITERIAI, *kalavijais pasirėmę*

HENRIKAS MAZOVIETIS *(jis vyskupo drabužiais apsitaisęs. Matyti, labai susijaudinęs, žingsniuoja išilgai kambario ten ir atgal).* Taip mane sutikti!.. Mane, kunigaikštį, aukštą bažnyčios dignitorių ir svarbiausiąjį karaliaus patarėją!.. Patsai didysis Romos ciesorius nebūtų drįsęs tiek užgauti mane ir mano asmeny įžeisti šventosios Bažnyčios ir lenkų karaliaus garbę... *(Trindamas delnus)* Ha! Gerai, aš šito neužmiršiu, niekados neužmiršiu, šventosios Bažnyčios vardu sakau jums – neužmiršiu!..

JONAS IŠ BYCHOVO. Tiesa, sutiko mus čia taip, jog rankos niežti ir pačios kirvio griebiasi. Nederėjo Didžiajam kunigaikščiui tiek niekinti savo brolio ir dargi valdovo pasiuntinius.

ZINDRAMAS IŠ MAŠKOVICŲ. Matyti, kad čia šalis dar laukinė ir riteriško mandagumo nenusivokianti.

JONAS IŠ BYCHOVO. Tik riteriškų papročių nežinojimu ir galima kunigaikštį pateisinti. Kitaip nieko kito mums nebeliktų, vien tik šaukti jį išlyginton aikštėn kalaviju atsakyti už mūsų įžeidimą, nors jis yra Didysis kunigaikštis ir krašto valdovas.

HENRIKAS MAZOVIETIS. Nėra ir negali būti jam pateisinimo! *(Sustojęs ties riteriais)* Jei jis, nesuteikęs man deramos pagarbos, nusidėjo savo broliui karaliui, kurio esu pasiuntinys ir atstovas, tai įsivaizduokit sau, kiek turėjo nusidėti šventajai bažnyčiai, kurios aukštas dignitorius esu!.. *(Pakėlęs ranką su ištiestu aukštyn pirštu)* Suprantate?..

ZINDRAMAS IŠ MAŠKOVICŲ. Tiesą ponas sakai. Aš manau, kad jis dabar nieku būdu neišvengs pragaro ugnies!

JONAS IŠ BYCHOVO. Jei dvasininkas laiko savo rankose dangaus iždinės raktus, visai teisinga, kad jam kiekvienas, net patys galingiausi valdovai, teiktų atitinkamos pagarbos.

HENRIKAS MAZOVIETIS *(atsisėsdamas kėdėn, piktai).* Nedera jums, liajikams, neturintiems dievo malonės, svarstyti, kas danguje teisinga, kas ne!..

ZINDRAMAS IŠ MAŠKOVICŲ. Tiesą ponas sakai. Paprastas žmogus, kad ir bajoras, niekuomet nesupras dievo paslapčių. Tai gali tik dvasininkas, kuris gavo tam reikalui ypatingą šventosios dvasios malonę...

JONAS IŠ BYCHOVO *(pasidėjo kalaviją ant kelių ir atsilošė kėdėje į atramą).* Bet aš taip manau, kad ir šiuo atveju Dievas pasielgė teisingai: riteriško luomo žmonėms leido vartoti kalaviją, kirvį ir kiekvieną ginklą, kuris puolimui ir apsigynimui tinka. Dvasininkams gi suteikė dangaus raktus ir šventųjų dangaus paslapčių supratimą.

ZINDRAMAS IŠ MAŠKOVICŲ. Tikra tiesa tavo žodžiuose, riteri iš Bychovo.

HENRIKAS MAZOVIETIS *(dar labiau susierzinęs, pašoka iš vietos ir sudaužo kumščiu į skobnis).* Tokios kalbos jau ne vieną pasaulietį nuvedė į laužą! Jei Dievas nesuteikė jums savo malonės suprasti, kas yra dangaus dalykai, neturite reikalo apie tai nei kalbėti, nei galvoti. Velnias jus gundo sekti nelabojo Viklifo pėdomis!..

ZINDRAMAS IŠ MAŠKOVICŲ. Tavo tiesa, pone. Pasauliniam žmogui neverta kalbėti apie tai, kas yra jam paslaptis.

HENRIKAS MAZOVIETIS *(sėsdamas ant suolo, skobnių gale).* Kalbate, apie ką jums net galvoti nedera. Ha, o kuo turite pirmon galvon pasirūpinti, to žinoti nenorite... *(Atsikėlęs vėl ima žingsniuoti išilgai kambario ten ir atgal)* Kur dingo tasai monachas Skarbekas? Kur jis yra? Kodėl jo iki šiol nesuradote? Ar gal aš pats turiu jį surasti!..

JONAS IŠ BYCHOVO. Aš jau seniai pasiunčiau savo žmones suieškoti jį.

HENRIKAS MAZOVIETIS. Jis juk turėjo pamokyti šį laukinį valdovą, kaip jam pridera sutikti galingo lenkų karaliaus pasiuntinius!.. Ha, ir dingo kaip žemėn prasmegęs!..

JONAS IŠ BYCHOVO. Matyti, dar mano žmonės jo nesurado, kad nieko nepranešė...

HENRIKAS MAZOVIETIS. Be manęs nesugebat atlikti net tokio menkniekio, kaip surasti šiam tvarte visiems žinomą žmogų!..

ZINDRAMAS IŠ MAŠKOVICŲ *(atsistojęs).* Manai, pone, kad lengva čia ką surasti? Nei mūsų kalba su jais gali žmogus susikalbėti, nei kurį jų pasiklausti... *(Nusiima nuo galvos šalmą ir padeda ant skobnių)*

JONAS IŠ BYCHOVO. Mums nedraugingi, niaurūs ir nesukalbami žmonės čia gyvena. Jie dar baidosi krikščioniško veido.

ZINDRAMAS IŠ MAŠKOVICŲ. Jie mūsų, matyti, nemėgsta, ir kiekvienas jų vilko akimi į mus žiūri. *(Pamoja ranka)* Nekrikščioniška tai dar šalis, nors ir pašventinta šventu krikštu! *(Atsisėda vėl kėdėn)*

JONAS IŠ BYCHOVO. Aš manau, kad juose dar velnias sėdi, ir todėl matyti krikščionišką veidą jiems labai nemalonu.

HENRIKAS MAZOVIETIS *(sustojęs ties riteriais ir grasindamas jiems pirštu)*. Nepiktažodžiaukite dievui ir šventam krikštui, kurį jie visi yra gavę!.. Nusidėsite Šventajai Dvasiai, o nusidėję amžino neteksite išganymo... Velnio gundomi kalbate!..

Riteriai atsistoja ir žegnojasi

Na, taip geriau... O tai kalbate, nieko nenusimanydami... *(Sėsdamas kėdėn)* Laukiniai jie, bet Dievo malonės paliesti, ir dangaus vartai nėra jiems uždaryti. *(Ramiau)* Ar katras jūsų nematė šito... šito laukinio kunigaikščio, *(pro dantis)* gyvulio neišauklėto?..

JONAS IŠ BYCHOVO. Aš jį buvau sutikęs, pone.

HENRIKAS MAZOVIETIS. Na, ir ką?..

JONAS IŠ BYCHOVO. Pasveikinau jį žodžiu ir galvos linktelėjimu, kaip riteriui dera, o jis į mane vos pažvelgė iš paniūrų, lyg aš būtau ne bajoras, ne riteris, kuris jau seniai aukso pentinus ir riterio juostą dėvi. *(Grasinamai)* E, kad jis ne valdovas būtų! Pamokinęs būtau, kaip jam dera seną kareivį pagerbti.

HENRIKAS MAZOVIETIS. Ir tu, riteri, jam nieko nepasakei?

JONAS IŠ BYCHOVO. Ką aš galėjau pasakyti, jei jis net nesustojo, mane pamatęs? *(Krūptelėjęs pečiais)* Kažką sumurmėjo praeidamas, matyti, savąja kalba, kurios nei vienas tikras krikščionis negali suprasti.

ZINDRAMAS IŠ MAŠKOVICŲ. Žmoniškai jis gal ir nemoka kalbėti. *(Sumojęs ranka)* Laukinė tai, pone, šalis!..

HENRIKAS MAZOVIETIS *(pašokęs iš vietos ir sudaužęs kumščiu į skobnis)*. Kodėl nesustabdei ir nepareikalavai, kad jis mus tuojau priimtų su derama pagarba ir tuo atitaisytų savo apsileidimą?.. *(Nusigręžęs nuo jo)* Bet ne! Jūs ir tokio menkniekio nesugebate... Prabilti žmoniškai, kur reikia, nemokate...

JONAS IŠ BYCHOVO. Kalbėti aš tikrai nemoku: ne pamokslininkas, ne vienuolis esu, bet riteris. Su kirviu gi aš jam kelio pastoti jo pily negalėjau.

HENRIKAS MAZOVIETIS *(vis labiau įtūždamas, žingsniuoja vėl išilgai kambario, užupakal rankas sunėręs. Su panieka)*. Ką jūs galite? Nieko negalite, tik vienas vargas su jumis! Išmintingą žodį, kur tinka, pasakyti – tai ne kalaviju pamatažgoti... *(Su paniekos šypsena)* E, riteriai...

ZINDRAMAS IŠ MAŠKOVICŲ *(tvirtu balsu)*. Neprotingas ir nedoras tas žmogus, kas jis bebūtų, nors ir aukštos kilmės dvasininkas, kuris ant riteriško luomo loja!

HENRIKAS MAZOVIETIS *(ties Zindramu sustojęs, piktai)*. Skaitykis su žodžiais. Užmiršai, su kuo kalbi.

ZINDRAMAS IŠ MAŠKOVICŲ *(ramiai)*. Ir tu, pone, neužmiršk, su kuo kalbi. Seni riteriai esame, mūšių lauke aukso pentinus įsigiję. Tau, garbingų kunigaikščių kilmės vyrui, nedera riteriško luomo žeminti.

HENRIKAS MAZOVIETIS *(tyliau)*. Aš ne riterių luomą žeminu, bet sakau, kad be manęs jūs patys nieko nesugebate.

ZINDRAMAS IŠ MAŠKOVICŲ. Tu, pone, galva. Mes tik tavo palydai.

JONAS IŠ BYCHOVO. Nei kalbėti, nei derėtis mes nesiėmėm. Bet jei tau, pone, pavojus grės, ei! – tada pamatysi, ar mudu ką galime!..

HENRIKAS MAZOVIETIS. Pax, pax!.. *(Nusigręžęs, vėl žingsniuodamas)* Bet kurgi tasai Skarbekas dingo?.. Ar, čia pagyvenęs, ir jisai prisigėrė laukinio raugo ir nenori žinoti, kad mes čia tebesame!

JONAS IŠ BYCHOVO. Kantrybės, pone. Manau, jam nelengva sužinoti, kad jau esame atvykę.

ZINDRAMAS IŠ MAŠKOVICŲ. Tarp laukinių, su kuriais dargi žmoniškai nesusikalbėsi, sunkiau ką sužinoti negu girioje.

HENRIKAS MAZOVIETIS *(atsisėdęs kėdėn)*. Jau geri pietūs, ponai, o mumis dar niekas nesusirūpino.

JONAS IŠ BYCHOVO. Ko ponas aimanuoji? Maišai mūsų dar pilni – atsinešim ir pavalgysim. Keptos žvėrienos ir duonos užteks mums ir mūsų žmonėms.

ZINDRAMAS IŠ MAŠKOVICŲ. Tau, pone, surasim dargi visai neblogo vyno.

HENRIKAS MAZOVIETIS *(išskėsdamas rankas)*. Bet kaipgi tai?.. Juk mes esame karaliaus pasiuntiniai!

ZINDRAMAS IŠ MAŠKOVICŲ. Tai jau tau, pone, reikia tuo rūpintis. Mes galime tik savo riterių garbę saugoti, o jos čia niekas dar nėra užgavęs.

JONAS SKARBEKAS *(įėjęs, žemai nusilenkęs visiems)*. Laudetur Jesus Christus!..

RITERIAI *(palenkdami galvas)*. In saecula saeculorum.

HENRIKAS MAZOVIETIS *(atsistoja ir, rankom į šonus įsirėmęs)*. A, reverende!.. Pagaliau!.. Kur, reverende, buvai dingęs?.. Kuo, reverende, man išaiškinsi, kad mes čia jo nieku būdu surasti negalėjome?.. Ar gal, reverende, tyčia nuo mūsų pasislėpei kaip lokys lauže?..

JONAS SKARBEKAS *(sudėjęs rankas ant krūtinės ir žemai nusilenkdamas)*. Ach, serenissimi! Aš vos tik sužinojau, kad jūsų malonybės esate atvykę Aukštojon pilin!

HENRIKAS MAZOVIETIS. Reverendus tik dabar sužinojai!.. *(Kraipydamas galvą)* Ai, ai!.. Ar, reverende, girioje gyveni, ar gal, reverende, tavo akys aptemusios, tavo ausys apkurtusios, kad nei girdi, nei matai?.. Ir tokiu žmogumi Krokuvoj pasitiki!..

JONAS SKARBEKAS. Reverendissimus nenumano, kaip sunku čia ką sužinoti. Net tie, kurie mūsų kalbą supranta, nenori žodžiu prabilti į žmogų, kuris kryžių gerbia. *(Tyliau, lyg paslaptį išduodamas)* Jie, reverendissime, nors šventu krikštu krikštyti, nepakenčia kiekvieno, kuris tikrą Dievą garbina.

ZINDRAMAS IŠ MAŠKOVICŲ. Tiesą vienuolis sako. Aš irgi jau pastebėjau, kad nesame čia pageidaujami svečiai.

JONAS IŠ BYCHOVO. Matyt, kiek vilką bepenėsi, vis tiek vilkas į mišką žiūri.

HENRIKAS MAZOVIETIS *(atsisėdęs, ramiau)*. Man čia, reverende, nezaunyk niekų! Draugai jų esame ir draugais turime pasilikti. To reikalauja mūsų labas ir karalienė! Veltui negali žūti josios didžioji auka.

JONAS SKARBEKAS. Kad to neatsitiktų, kasdien į dangų plaukia mūsų karščiausios maldos. Bet, serenissimi, čia visa ko tenka laukti, tik nieko gera. Jie negali mums dovanoti, kad mes esame jų draugai.

JONAS IŠ BYCHOVO. Tai galime dar būti jiems priešais. Ko iš atkaklaus lietuvio geru neišgauname, ar ne pravarčiau būtų kalaviju pamėginti?

ZINDRAMAS IŠ MAŠKOVICŲ. Negudriai kalbi, pone. Kalaviju iš jų nieko neišgausi – tai plėšrūs žmonės, ir daugel teko nuo jų kentėti lenkų žemėms.

HENRIKAS MAZOVIETIS. Ne jums dera kalbėti apie tai, ką gudriausios lenkų karalijoje galvos yra sumaniusios! *(Piktai pašnairavęs, kurį laiką tyli. Aprimęs, tyliau, aiškindamas)* Didelę

klaidą padarė karalius, kad, su mumis nepasitaręs, pavedė kunigaikščiui Skirgailai Lietuvą valdyti. Volynė ir Podolė buvo jo pažadėtos kaipo kraitis lenkų karalystei... O kur dabar tie kraštai, kur karaliaus pažadai?.. Atitaisyti klaidą, išreikalauti žadėtus lenkų žemei kraštus esame pasiųsti!.. *(Sudaužęs piktai į skobnis kumščiu)* Štai kuo turime rūpintis, sakau jums!

JONAS SKARBEKAS. Bijau, serenissimi, kad geruoju čia nieko neišgausime.

HENRIKAS MAZOVIETIS. Nezaunyk, reverende, niekų!.. Kad mums pavesta, turime išgauti...

JONAS SKARBEKAS. Šiomis dienomis Skirgaila per prievartą sulaikė Lydos kunigaikštytę Oną Duonutę. Sėdi dabar ji uždaryta pily kaip kalinė, ir tik jūs, serenissimi, galite ją gelbėti. Ji krikščioniškai auklėta, ir jos motina buvo iš lenkų žemės.

JONAS IŠ BYCHOVO *(raitydamas ūsus)*. Netikę būtume vyrai ir niekam verti riteriai, jei neužtartume silpnos moters ir dargi tokios aukštos kilmės mergelės.

HENRIKAS MAZOVIETIS. O kodėl gi tu, reverende, neužtarei jos? A? *(Barbindamas į skobnis pirštais)* Pabijojai valdovo, kuriam dvasios tėvu buvai Krokuvos kapitulo paskirtas.

JONAS SKARBEKAS. Ką reiškia kunigaikščiui mano žodis? Jis, reverendissime, neprisileidžia manęs, nė kalbėti su manim nenori.

HENRIKAS MAZOVIETIS. Per prievartą sulaikė ją, sakai? Hm... O kokis reikalas mums į šį dalyką kištis ir erzinti Skirgailą?

ZINDRAMAS IŠ MAŠKOVICŲ *(iš lėto sakydamas, į Henriką pažvelgęs)*. Tai ne vyro, ne riterio kalba.

JONAS SKARBEKAS. Mūsų šventa karalienė ir karalius skyrė ją Mozūrų kunigaikščiui. Pakeliui į sužadėtinį ji buvo sulaikyta.

HENRIKAS MAZOVIETIS *(nustebintas pašoka)*. Kaip?! Mano brolėno sužadėtinė!.. Ir aš nieko apie tai nežinau!.. *(Sudėjęs rankas ant krūtinės, į riterius)* Girdite? Aa? Ir nieko mums nepasakė!.. Aa? Nei vienu žodžiu neprasitarė!..

JONAS SKARBEKAS. Užgaudamas savo brolį, kunigaikštis Skirgaila užgavo ir visą lenkų karaliją.

HENRIKAS MAZOVIETIS. Užgavo savo brolį? O man kas per reikalas? Ar aš patariau, ar manęs klausė?..

ZINDRAMAS IŠ MAŠKOVICŲ. Nepadoru, pone, riteriui neužtarti silpnos mergelės, kai galima jai pagelbėti!..

HENRIKAS MAZOVIETIS. O kas tau pavedė, riteri, ją gelbėti? Žinai, kuo mes turime rūpintis?.. Ir nieku daugiau... *(Jonui Skarbekui)* Ko gi Skirgaila iš jos nori? Kodėl ją sulaikė?

JONAS SKARBEKAS. Nori ją sau žmona paimti, kad josios valstija netektų kitam.

HENRIKAS MAZOVIETIS. Sau žmona paimti? Hm!.. Kad netektų ji mano brolėnui?.. *(Atsisėdęs kurį laiką tyli, lyg susirūpinęs)* Hm!.. Tai gerai... Labai gerai... *(Nusigręžęs į riterius)* Tai mūsų naudai, sakau jums, riteriai... Ir brolėnas gaus per nosį, ir mes iš to – šį tą laimėsime.

JONAS SKARBEKAS *(pridėjęs ranką prie širdies)*. Jos širdis priklauso Mozūrų kilniam kunigaikščiui, kuriam ir jos ranka lenkų karališkos poros pažadėta, reverendissime. Ji našlaitė – o našlaites Dievas liepia globoti ir užtarti...

HENRIKAS MAZOVIETIS *(pašokęs iš vietos ir atsistojęs priešais Joną Skarbeką)*. O mūsų šventos karalienės Jadvygos širdis ar ne kitam priklausė? Ar nepaaukojo ji savo laimės visų mūsų labui, tėvynės ir šventos bažnyčios naudai?

Tedėkoja Lydos valdovė, kad dievo pirštas skyrė jai baigti karalienės Jadvygos darbą ir palaužti šio laukinio valdovo širdį, kaip kad šventa karalienė palaužė Jogailos!.. Tepadaro iš nesukalbamo priešo Skirgailą palankų mums draugą mūsų tėvynės naudai ir šventosios Bažnyčios didesnei garbei!

Supranti, reverende, ką aš sakau?

JONAS SKARBEKAS. Bet lenkų karaliaus pažeista garbė? Bet Lydos valstija?..

HENRIKAS MAZOVIETIS. Kas per žemė toji Lydos valstija, kur žmonės karnomis teikia valdovams mokesčius!.. Už ją mes gausime Volynę ir Podolę, kraštus, kur upės pienu ir medumi teka. Supranti dabar?

JONAS IŠ BYCHOVO. Man buvo savo laiku gaila Jadvygos, man dabar gaila ir Lydos kunigaikštytės. *(Nuleidęs galvą)* Kalbu, kaip tikram riteriui dera kalbėti, ir tokiam darbui, kuriuo moters širdis skriaudžiama, nepritariau ir... *(galvą kraipydamas)* nepritarsiu, kad jis man būtų naudingiausias.

HENRIKAS MAZOVIETIS *(atsigręžęs į Joną iš Bychovo).* Kam Viešpats Dievas valstybės vairą patikėjo, tam turi ne vyro ir ne moters laimė rūpėti, bet tėvynės, bet šventos bažnyčios nauda.

ZINDRAMAS IŠ MAŠKOVICŲ. Tiesą vyskupas sako. Kas valstybės vairą savo rankose laiko, tas, pone, turi toli matyti ir vadovautis protu, ne vien tik širdimi.

HENRIKAS MAZOVIETIS *(vėl atsikreipęs į Joną Skarbeką).* O graži toji kunigaikštytė? A?..

JONAS SKARBEKAS. Aš, vienuolis, nekeliu akių į moters veidą ir grožiu nesidomiu. Tik žinau, kad siela jos skaisti kaip rytmetinė saulė.

HENRIKAS MAZOVIETIS *(paliesdamas pirštų galais Jono Skarbeko krūtinę).* Tu, kaip dvasios tėvas, palaikyk jos širdies stiprumą, tesipriešina Skirgailos užgaidoms. Kiek tik galima stipriau tesipriešina. Juo didesnis užsispyrimas, juo didesnė mums, kurie turėsime tarpininkauti, bus nauda... *(Nusigręžta ir, trindamas iš džiaugsmo delnus, žingsniuoja išilgai kambario ten ir atgal)* A, nemandagus valdove, aš tau atkeršysiu!.. Aš tave pažeminsiu, priversiu prašyti mano malonės!.. Pažinsi, kas yra kunigaikščių kilmės Plocko vyskupijos nominatas!.. Dieglius tau būsiu, kol atsieksiu savo tikslą... Dievo garbe siekiu, atkeršysiu tau... Atkeršysiu!..

JONAS SKARBEKAS *(liūdnai).* Bijau, serenissime, kad Dievas nelaimins kerštingų sumanymų ir turės nukentėti nekalta našlaitė.

I I

Ten pat – Vilniaus Aukštojoje pily. Nedidelis niaurus kambarys, žemais skliautais ir mažučiais langeliais. Šalia sienų suolai. Kampe paprastos ąžuolinės skobnys. Gale jų su aukšta atrama kėdė.

Priešakyje paprastas suolelis. Ant suolų, aplinkui skobnių, susėdę artimiausi kunigaikščio BAJORAI*; prieš kiekvieną jų stovi rago taurė, auksu ir sidabru aptaisyta. Gale skobnių, kėdėje, sėdi kunigaikštis* SKIRGAILA*. Kitame gale, priešais, – vaidila* STARDAS*. Jis vos tik baigęs dainuoti ir stovi, kankliais dar į skobnis atsirėmęs*

SKIRGAILA *(nuleidęs galvą žemyn ir, dešinę ištiesęs, barbina pirštais į skobnis).* Tu suaudrinai mano sielą, vaidila, ir man prisisapnavo kiti laikai, kitoki darbai. *(Pasikeldamas)* Aš nebeklausysiu daugiau tavo senovinių dainų. *(Iš paniūrų į jį pažvelgdamas)* Tu jomis nori mane sugundyti. *(Pakėlęs galvą)* Dabarties laikai – kiti laikai, ir kitokių man rei-

kia dainų. *(Nusigręždamas)* Tik tu man jų nepadainuosi. *(Sunertom užpakaly rankom vaikščioja po kambarį ten ir atgal, giliai susijaudinęs. Kai kada prieina skobnis ir atgeria iš taurės vyno)*

DAVAINIS. Puikus buvo tada metas, vyručiai! *(Rymodamas)* Ar kunigas, ar bajoras, sumanė sau ką – ir padarė.

BUTRIMAS *(abiem rankom atsirėmęs į skobnis, atsilošęs į sieną).* Niekas žmogaus nevaržė, ir patsai nesivaržė.

DAVAINIS. Gaila, kad esame jau kito amžiaus žmonės ir nebegyvename, kaip kad mūsų tėvai ir protėviai gyvendavo. *(Siekia taurę ir, kiek ją atgėręs, stato atgal)*

DAUGAILA *(sėdi galvą nuleidęs, niaurus, lyg nepatenkintas. Šiurkščiai).* Gyvenome, kaip mokėjome ir aplinkybės vertė.

DAVAINIS. Tavo tiesa, bajore. Gyvenom, kaip mokėjom.

BUTRIMAS *(atrėmęs alkūnę į skobnis).* E, visur gera, kur mūsų nėra. Ne veltui taip kalbėdavo seni mūsų protėviai. *(Ima taurę ir geria)*

DAUGAILA *(ištiesęs dešinę skobnių link ir atsilošęs).* Aš manau, kad ir ten bloga. Gal to niekuomet ir nebuvo, kas dainoje pasakyta. *(Pažvelgdamas aplinkui į visus)* Bet pasvajojom, paliūdėjome, senus laikus beminėdami, ir – gerai. Ne kasdien dabar išgirsi dainą, kurios paklausyti verta. *(Atsidusdamas)* Štai kas yra!

DAVAINIS *(turėdamas rankoje taurę).* Klausai dainos ir lyg antrą syki gyveni. Ir pasakykite jūs man, vyručiai, kokia josios galia! Tiek sužavi, jog... *(Numoja ranka. Stato taurę, ima ąsotį ir pilasi vyno)*

BUTRIMAS *(atidžiai į Stardą pažvelgęs).* Pažvelgi į jį ir nežinai, kame siela laikosi. Bet štai ima rimtą žmogų ir... *(Pamojęs ranka)* E, vis tiek nepasakysi, ko nori.

DAUGAILA *(rodydamas ranka Stardą).* Jis pasakytų, bet tu – ne. Dievai kiekvienam ką kita lėmė: vienas gerai valdo kalaviją, kitas protingu patarimu naudingas, o trečias balsu ir žodžiu žmones veikia. Štai kas yra!

DAVAINIS *(stumdamas kairiąja ranka ąsotį nuo savęs).* Ar jūs nesate pastebėję, vyručiai, kad nyksta daina mūsų šaly? Seniau ji visur skambėdavo, ir giriose, ir laukuose, ir kaimuose. Dabar jau niekur jos nebegirdėti. Ir kodėl žmonės liovėsi dainavę?

BUTRIMAS. Tiesą sakai. Dabar net jaunimas nebedainuoja.

DAUGAILA. Sunkūs dabar laikai. Kas kita, ne dainos, nūnai rūpi žmonėms.

DAVAINIS *(sudėjęs rankas ant kelių).* O aš manau, vyručiai, kad pasaulis jau paseno, ir todėl nėra žmonėse linksmumo, kuris buvo seniau.

BUTRIMAS *(kairiąja ranka parėmęs pasmakrę).* Tiesa, tiesa. Ir saulė nebešviečia skaisčiai, ir pavasaris nebe tokis kaip būdavo. Dievai mus apleido, ir nuliūdo pasaulis. *(Atsiremia abiem alkūnėm į skobnis, parėmęs delnais galvą)*

DAVAINIS. Ir vaidilų tokių nebėra, kaip kad seniau jų būdavo.

STARDAS *(palietęs pirštais kanklių stygas).* Vėjas gimdo girių šlamesį, o dainą didvyrių garsūs darbai. Nebeliko didvyrių pasauly, turi mirti ir daina.

DAVAINIS *(nusikreipęs į Stardą).* Nebėra didvyrių, sakai? Kai aš buvau jaunas, aš svajojau, bet... *(Nusigręžęs į šalį ir siekdamas taurę)* Lengva buvo senovėje įgyti narsaus karžygio vardą, bet dabar kitoki laikai.

STARDAS *(atsisėsdamas, iš lėto, kiekvieną žodį pabrėždamas).* Narsiam vyrui visuomet tinkamas laikas garsiai pasireikšti ir garbę įsigyti. Seniau ir dabar veltui svajoja tik silpna siela, garsiam žygiui netikusi. *(Atsisėdęs kelis kartus paliečia pirštais stygas. Kreipdamasis*

į Skirgailą) Panorėk, kunigaikšti, ir vėl atgims mūsų kraštui senovės didvyrių gadynė. Juk dar neišnyko žmonių širdyse senų dievų meilė, ir mūsų dievai juk dar neapleido savo unksnėtų šventovių. Išvyk iš mūsų krašto svetimšalius atėjūnus, ir visa šalis nubus garsiems žygiams! *(Paliečia kelis kartus stygas ir nutilsta, lyg atsakymo laukdamas. Skirgaila, suraukęs kaktą, susimąstęs, žingsniuoja išilgai kambario ten ir atgal ir tyli)* Jūs visi tylite? *(Pasižvalgęs aplinkui)* Ar jūs dar nesate pastebėję, kas yra tasai naujas jūsų Dievas, kurį parsigabenot iš svetimų šalių? Juk jis tasai, kuris vokiečiais pjudė mūsų šalį – tai vokiečių piktasis Dievas!

DAVAINIS *(nusigręžęs į kunigaikštį).* Vaidila tiesą sako. Aš seniai esu pastebėjęs, kad jis vokiečių dievui panašus.

BUTRIMAS. Visi gi žinom, kad vokiečiai ir lenkai tuos pačius dievus gerbia.

DAUGAILA *(burbtelėjęs).* Jie vienas antro verti.

STARDAS *(padėjęs kanklius ant skobnių).* Jūs gi dėl jo paniekinote savo tėvų dievus, kurie niekuomet nėra pikto jums padarę. Jų globoje mūsų tėvai ir protėviai amžius ramiai gyveno, kol atsirado šis *(su didžiausia neapykanta)* žiaurusis naujas dievas.

BUTRIMAS *(imdamas taurę rankon).* Tikrai, nedorai pasielgėm, paniekinę senus dievus. *(Geria; išgėręs stato taurę ir šluosto ūsus)* Kaip dirstelsime dausoje tėvams į akis!

STARDAS. Jūs dausos krašto nebepamatysite – dėl naujo dievo juk atsižadėjote laimingo dausoj gyvenimo.

DAUGAILA *(barbindamas į skobnis pirštais, pusbalsiu).* Nenumanau, ką tu pasakytai sužinojęs, ko nežinai ir žinoti nenori. *(Ima taurę ir geria)*

STARDAS *(paniekinamai į jį pažvelgęs).* Ko aš nežinau, sakai? *(Pažvelgęs aplinkui)* Aš viena žinau, kad pasielgėte kaip bailūs niekšai ir gėda jūsų veidai neparaudonavo! *(Tvirtai)* Vergai, išgamos esate, ir nebėra jūsų širdyse senų tėvų narsumo.

DAVAINIS *(sudaužęs kumščiu į skobnis).* Meluoja tavo nasrai!

DAUGAILA *(statydamas taurę, ramiai).* Mes ne išgamos, ne bailiai ir ne vergai. Pasielgėm, kaip protas reikalavo. *(Šluosto ūsus)*

BUTRIMAS *(ramiai).* Mes mylim tėvų kraštą lygiai kaip ir tu. O kad mūsų širdis narsi ir ranka tvirta kovoje, gerai žino priešai ir neabejoja mūsų draugai.

DAVAINIS *(triukšmingai).* Kam veltui niekini mus, svečias mūsų bebūdamas!

STARDAS *(atsistojęs piktai drožia kumščiu į skobnis).* Kam gi susidraugavote su žiaurių vokiečių ir klastingų lenkų dievu, jei mylite savo kraštą! Ar ne jis iki šiol siurbė mūsų kraują, kaip įkaitusi vasaros metu žemė geria lietų?.. *(Sėdasi)*

DAUGAILA *(ramiai).* Mes draugaujam, kad jie daugiau nebesiurbtų: maža mums beliko kraujo, ir sielos mūsų pavargo.

BUTRIMAS. Ir tie, kur gudresni, ir tie, kur kvailesni negu mes, – visi suprato, kad taip nebegalima buvo toliau... *(Siekia taurės ir geria)*

DAVAINIS *(apkniubdamas ant skobnių).* Aš nieko nesuprantu, kam tai reikėjo, nors visi sako, kad gerai ir gudriai pasielgėm.

STARDAS *(taip pat).* Betgi jis piktas vokiečių dievas! Betgi jie amžini mūsų priešai! Mūsų tėvai vijo kalaviju ir ugnimi juos iš savo krašto.

DAVAINIS *(tiesiai atsisėdęs).* Tu manai, kad mes to nenorėtume? Aš visa siela trokštu, – tebūtų tai mano paskutinė valanda, – kalaviju su jais susiremti ir nors kartą dar išgirsti Perkūno audrinantį balsą kovos žvangėjime. *(Pakilęs siekia ąsočio)* Ar gal manai, kad aš netiesą sakau? *(Pilasi taurėn vyno ir stato ąsotį atgal)*

BUTRIMAS. Kaip netiesą? Juk visų mūsų gyslose vienodai tėvų kraujas tvaksi ir keršto reikalauja. Bet jei negalima, tai negalima.

DAUGAILA. Nors turiu pasakyti, kad reikėjo pasielgti, kaip esame pasielgę, ir aš tam pritariu, bet šio naujo dievo niekuomet nebegerbsiu. *(Iš paniūrų į visus besižvalgydamas)* Vokietį ir lenką man maloniau pasitikti su kalaviju rankoje negu su šita taure. *(Ima taurę ir atgeria kiek; statydamas taurę atgal)* Taip kalba mums visiems širdys. *(Šluosto ūsus)*

STARDAS. Tai kodėl gi nesielgiate, kaip liepia jums jūsų širdys, kaip kad elgtis dera garsiųjų tėvų ainiams? *(Kreipdamasis į kunigaikštį)* Kunigaikšti, tu girdi, ką jie sako? Jų lūpomis kalba visa žygių pasiilgusi šalis! *(Kiek patylėjęs)* Kai išgirdau, kad dievai tau suteikė galią mūsų šaly, viltimi pasprogo mano širdis. Aš tikėjau, kad vėl atgims senovės garsi gadynė, kad tu pašauksi savo šalį į didvyriškus žygius, kuriuos taip mėgo tavo protėviai. O mes, vaidilos, pakrikę visam krašte, išgarsinsim tavo vardą visų labiausiai, dainomis sužadinsim mirusius, ir gyvus priversime tau pagalbą teikti. Pasens Vydevučio laikai, nublieks seno Kęstučio darbai prieš tavo naujoje kovoje milžiniškus žygius. *(Žiūri į jį atsidėjęs, laukdamas atsakymo)* Visa šalis vieno tik laukia, vieno tik trokšta! Tark, kunigaikšti, žodį, kuriam pritaria ir tavo širdis.

DAUGAILA. Visų širdys vieno trokšta, bet protas ne visiems vienodai pataria. Tik moteriškui dera elgtis, kaip širdis liepia, proto nebeatsiklausiant.

SKIRGAILA *(vaikščiodamas po kambarį, galvą nuleidęs)*. Tu gražiai kalbi, vaidila, ir malonu tavęs klausyti. Kas nenorėtų grąžinti garbingų senovės laikų!.. *(Sustojęs ties skobnimis)* Bet jų sugrąžinti neišgali dievai, ir mes nebepajėgsime.

STARDAS. Narsaus vyro noras nežino nepajėgiamo žygio, ir nėra pasauly, ko pasibaidytų drįsti jo širdis.

DAUGAILA. Nepajėgiamas darbas lieka nebepajėgiamas. Tik veltui narsus vyras eikvoja savo jėgas.

BUTRIMAS. Kas imasi nepakeliamos naštos, veltui patrūksta ir žūva.

SKIRGAILA *(ima taurę rankon ir, nuleidęs galvą, kurį laiką tyli susimąstęs. Pakėlęs galvą)*. Girdi, vaidila, ką senatvė kalba? Ji turi daug patyrimo, ir tu veltui mane gundai. *(Geria; išgėręs taurę iki dugno, nusigręžia ir vėl ima žingsniuoti išilgai kambario)*

STARDAS *(susierzinęs)*. Tai ne senatvė prityrusi kalba, bet... *(Niekinamai pažvelgęs į Daugailą)* Aš nenoriu žilo plauko užgauti, todėl nutylėsiu ir nepasakysiu, ką pasakyti turėtau.

SKIRGAILA. Nutilk ir nekalbėk, vaidila. Tau bus geriau ir mums ramiau. *(Sustojęs vėl ties skobnimis)*. Tavo širdis nenuvokia mūsų jausmų, tavo kankliai nesuteiks mums stiprinančios galios, kurios mes dabar tiek reikalaujam. Bet ateis laikai, kurių tu dar nenujauti, ir supras mus vaidilos, net ir tokie kaip tu. Jie sudės dainą apie mus ir mūsų darbus.

STARDAS. Tebus tos dainos ugningesnės negu mano. Nors krauju paplukusi mūsų šalis, pagieža liepsnoja mūsų dievai, bet keršto gaisrą pakurti jūsų krūtinėse aš nepajėgiu.

DAVAINIS *(sudaužęs kumščiu į krūtinę)*. Jis čia liepsnoja seniai.

BUTRIMAS. Liaukis, vaidila. Skaudu mums be tavo kalbų.

STARDAS. Tai prabuskit iš miego! Ar veltui kaimynai vadino mūsų tėvus narsiaisiais lietuviais?! Tu, kunigaikšti, ir jūs, čia esamieji bajorai, į karo žygius!.. *(Visi tyli. Iš paniūrų pažvelgęs)* Ar gal dabar nebeverta gyventi tam, kuris, pamilęs Lietuvos garbę, nori jos ieškoti, kaip kad tėvai ir protėviai ieškodavo.

SKIRGAILA *(sėdasi).* Tautų likimo tu nenusimanai, vaidila. Tu pažįsti praeitį, kuri tau jaunamartės grožiu spindi. Apie ateitį tu negalvoji. *(Paėmęs taurę rankon)* Iš rytų ir vakarų, iš pietų ir šiaurės apsupo šalį mūsų dievų priešai. Vokiečiai ir lenkai kalaviju ir ugnimi naikina kraštą, o kitos tautos teikia jiems pagalbos. Mes neišgalėsim atsilaikyti visam pasauliui. *(Pilasi vyno ir atgeria iš taurės. Stato ją atgal ir atsistojęs vėl ima žingsniuoti)*

DAUGAILA. Dievai nesugeba apginti mūsų. Jų besilaikydami veltui visi pražūsime.

DAVAINIS *(sudrožęs į skobnis kumščiu).* Tiesą sakai, kad tave Perkūnas!

STARDAS. Ar esate užmiršę, ir aš turiu jums priminti, kad seni tėvai nebijojo mirti. Jie tik verguvės baidėsi.

SKIRGAILA. Tu, kuris praeitį širdy nešioji, geriau žinai prūsų likimą.

BUTRIMAS. Tavo protėviai prūsų žemėje gyveno, kaip patsai esi sakęs.

SKIRGAILA. Pasakyk, kokis likimas juos ištiko? *(Priėjęs skobnis, atsiremia į jas rankom)* Žuvo, o kurie liko, tapo vergais. *(Nusigręžęs nueina nuo skobnių)*

STARDAS. Težūsim ir mes, bet žūsim garbingai, kaip narsiųjų tėvų ainiams dera. Tuomet ir patys pikčiausi mūsų nedraugai turės didžiuotis, kad buvome jų priešai.

SKIRGAILA. Aš nenoriu savo mirtimi teikti priešui garbės.

BUTRIMAS. Anksti gamini mums raudą, vaidila! Mes dar gyventi norime.

DAUGAILA. Jei dievai nebeišgali mūsų ginti, ginsimės patys kaip įmanome.

STARDAS *(atsistojęs, rūsčiai).* Ir žūsite, tik be garbės, kaip niekšai. Nūnai jūs mokinate liaudį bailingai atsižadėti dievų, už kurių garbę mirdavo jūsų tėvai, o rytoj toji pati liaudis, jus pamėgdžiodama, atsižadės senų papročių, veja užželdins takus į tėvų našlaičių kapus ir pamirš šventą mūsų dainų kalbą.

SKIRGAILA. Mes turime tėvynę gelbėti ir tautą. Dievais tesirūpina kriviai. *(Sustojęs ties skobnimi)* Tik savo kalbos ir papročių mes niekuomet nepamiršime!

DAUGAILA. Ir dievų neatsižadam. Mes tik apgauname mūsų priešus.

STARDAS *(karčiai nusišypsojęs).* Neužmiršite, sakot. O dabar argi jau nesididžiuojate gudų ir lenkų klegena? O tu patsai, kunigaikšti, ar ne dažniau šneki gudiškai negu lietuviškai kalbi? Jūsų namuose, bajorai, ar negirdėti svetimos kalbos, dargi vokiečių, mūsų piktų priešų kalbos? *(Pasižvalgęs aplinkui)* Jūs tylite?.. Betylėdami susilauksite, kad protėviai dausoje susigėdys, jog jiems gimė tokie niekšingi ainiai.

BUTRIMAS. Su mumis geri, su mumis valgai, už vienų skobnių besėdėdamas, ir mus niekini.

SKIRGAILA *(pildamas sau vyno).* Tu mano svečias. Aš garbingai tave priėmiau ir vaišinu. Nesielk, kad pasigailėtau, jog tau buvau geras. *(Geria vyną)*

STARDAS *(sudėjęs rankas, maldaujamai).* Paklausyk manęs, kunigaikšti, išgink lenkus ir vokiečius drauge su jų dievais iš tėvų žemės, ir visa šalis garsins tavo vardą.

SKIRGAILA. Aš maloniai klausiau tavo gražių dainų ir dar klausysiu, bet valdymo reikaluose tu man ne patarėjas.

STARDAS *(atsisėsdamas).* Vadinasi, veltui aš kalbu, ir nebėra tiems vilties, kurie mano kaip aš? Pasiliksit akli ir kurti, nebeišgirsite tėvų balso ir toliau elgsitės, kaip kad elgėtės iki šiol?

SKIRGAILA *(šiurkščiai).* Tau nėra reikalo rūpintis, kaip aš pasielgsiu. *(Imdamas taurę)* Gerk mano vyną, dainuok mums savo gražias dainas – to aš tave prašau, bet tavo patarimų man nereikia. *(Geria taurę iki dugno)*

STARDAS. Ne viešnagėti aš čia atvykau, bet kad išgirdau dievų balsą! Vai, vargas jums ir amžina gėda, jei ir jūs to balso išgirsti nepanorėsite.

Visi tyli. Butrimas sėdi, nuleidęs galvą; Daugaila barbina pirštais į skobnis, iš paniūrų į Stardą žvairuodamas. Davainis neramiai juda. Skirgaila, naujai prisipylęs taurę, geria iš lėto ir šypsodamas žiūri į Stardą

Ko gi jūs tylite? Ko nieko nekalbate?..

DAUGAILA. Tu jau girdėjai mūsų žodžius. Ką gi mes daugiau turim pasakyti?

TARNAS *(įėjęs pro duris).* Kunigaikšti, vokiečiai pas pilies vartus. Sakosi ordino pasiuntiniai esą.

STARDAS *(atsikėlęs, piktai).* Geriau žūti šitam nelaimingam kraštui negu taip vergiškai apleisti dievus, taip baisiai nusidėti protėvių vėlėms. *(Žengęs iš užuskobnių)* Ne vieta man čia, jūsų tarpe! Aš jums nebe svečias, nebe draugas ir nebe dainius jūsų gėdos!

SKIRGAILA *(išgėręs stato taurę ant skobnių ir atsikeldamas).* Daugaila, pasitiksi svečius. *(Stardui)* O tu, vaidila, dar padainuosi mums rytojaus puotoje, kurioj pavaišinsime svetimšalius. Teišgirsta ir jie, kokias gražias turime dainas.

STARDAS. Jei mano kankliai nesužavėjo jūsų sielų gavo stygų aidu, galgi sužadins mirties dejavimu. Daugiau nebeišgirsite mano dainų tu, kunigaikšti, ir jūs, sunykę bajorai! *(Įnirtęs drožia kankliais į žemę, ir jie pabyra šipuliais)* Mirkite, kankliai! *(Atsiklaupdamas ties sudužusiais kankliais, ištiesęs į juos rankas)* Jūs ir aš, žilo plauko susilaukęs, Lietuvai betarnaudami, jos sūnų sielą bežadindami, šitoj šaly daugiau nebereikalingi esame!..

III

Vilniaus Aukštosios pilies menė. Gana didelis kambarys. Sienos nudažytos tamsiai gelsva spalva. Ant sienų sukabinti briedžių ragai ir įvairios rūšies ginklai. Dešiniame kampe didelės skobnys; aplinkui kėdės su aukštomis tekintomis atramomis. Skobnių gale aukštesnė kitų kėdė, po kurios pakojais paklota meškos oda. Pasieniais suolai, irgi užkloti žvėrių kailiais

DAUGAILA *(įeidamas, su juo DU KRYŽIUOČIAI, apsišarvavę, baltomis skraistėmis su juodais kryžiais apsirengę).* Dovanokite, kilnieji ponai, kad patsai mūsų valdovas sutikti jūsų negalėjo. Vakar bemedžiodamas pavargo, ir aš nedrįsau drumsti jam poilsio.

VARTENBERGAS *(vidury menės stovėdamas).* O, mes, kuklūs kryžiaus tarnai, nereikalaujame tokios aukštos savo ordinui pagarbos.

DAUGAILA. Mes jūsų nelaukėme. Visi svečių kambariai užimti, ir kol kas kilniesiems ponams teks čia apsistoti. Tuoj liepsiu paruošti lovas ir visa, kas reikia patogiai viešnagėti aukštos kilmės svečiams.

VARTENBERGAS. Mes, vienuoliai, be to, dar kareiviai, nesame pripratę prie patogumų. Paprasčiausias kampelis nuo lietaus ir vėjo apsiginti mus visai patenkina.

KELERIS. Tamsta sakai, pily daug svečių esą. Ar ne paslaptis žinoti, kas jie yra?

VARTENBERGAS *(nutraukdamas pirštines).* Gal tos rūšies aukšti svečiai, kuriems privalome tuojau mūsų pagarbą pareikšti?

DAUGAILA. Nuo kurio laiko pily vieši Lydos kunigaikštytė, garsaus Manivydo duktė; josios tėvas yra žuvęs kovoje su gudais ties Smolensku, ir todėl ji buvo ypatingoje seno Algirdo globoje. O vakar atvyko du lenkų riteriai ir su jais didysis jų krivis. Matyti,

garbingas tai viešpats, nes riteriai palydovai, nors patys neprasti žmonės, reiškia jam ypatingą pagarbą.

VARTENBERGAS *(dėdamas pirštines ant skobnių).* Toki nepaprasti pasiuntiniai su svarbiais turėjo atvykti reikalais?

DAUGAILA *(praskėsdamas rankas).* Mums nežinomi valdovų sumanymai. Jie nepratę tartis su mumis. Dovanokite, didžiai gerbiamieji riteriai. Turiu patsai prižiūrėti, kad atitinkamai paruoštų tokiems netikėtiems svečiams patogumus. Manau, nuvargino jus ilga kelionė ir panorėsite pailsėti.

VARTENBERGAS. Nesivaržyk, bajore, ir nesirūpink. Mes, vienuoliai, lėbauti nepratę.

DAUGAILA. Atsiųsiu vyno išgerti ir užkąsti... Šeimininko akis turi viską matyti, kas ruošiama garbingos kilmės svečiams. *(Išeina)*

VARTENBERGAS *(nusiima skraistę, atsisega kalaviją ir deda jį ant kėdės. Šalmą padėjo ant skobnių. Nubraukdamas ranka per veidą).* Gudrus stabmeldys! Daug iš jo nesužinosi.

KELERIS *(nusiima šalmą ir deda ant skobnių. Ten pat numeta savo skraistę).* Tu matei, kiek čia merginų pilyje? Visas vainikas. *(Atsisėdęs kunigaikščio kėdėn ir ištiesęs kojas)* Linksmai gyvena Lietuvos valdovas.

VARTENBERGAS *(sėsdamas kėdėn).* Kaip stabmeldys. Veltui tik dumia krikščionių pasauliui akis savo krikštu.

KELERIS *(atsisėsdamas tiesiai).* Šventu kryžiumi siekiu, kad man retai teko matyti tokių gražių mergelių kaip nūnai atsitiktinai šitam stabmeldžio migy. Pastebėjau grakščias kaip stirnas. Ach, ir veda gi jos mane į pagundą!

VARTENBERGAS *(sekdamas jo nuotaiką).* Kaip tikros pragaro dukterys. Tik bailios labai, laukinės dar ir, manau, vengia mūsų.

KELERIS *(pasiėmęs kalaviją, pasiremia juo).* Per visą kelionę pakankamai matėm, kaip baisiai mūsų neapkenčia naujieji draugai.

VARTENBERGAS. Vyrai dar stengiasi paslėpti savo jausmus. Bet jų moterys, manau, neišmoko tiek veidmainiauti.

KELERIS *(pasikeldamas).* Siekiu protėvių kalaviju, kad visų gražiausioji vis tik bus mano anksčiau, negu aš iš čia išvyksiu.

VARTENBERGAS *(imdamas kalaviją nuo skobnių).* Kaipo riteris, skaistybę pažadėjęs, aš negirdžiu tavo žodžių. *(Pastatęs kalaviją tarp kojų ir pasmakrę atrėmęs į rankeną)* Tik būk atsargus, prašau tave, dievobaimingas broli, nekiršink šitų laukinių vapsvų, kol dar iš jų medaus laukiama. Neužmiršk, kuriuo tikslu esame brolio grosmeisterio ir kapitulo pasiųsti į šią prakeiktą širšių šalį.

KELERIS *(su grimasa).* Liaukis taip su manim kalbėjęs! Juk aš tave gerai pažįstu, skaistuoli. Mėgsti svetimoteriauti labiau negu aš, bet taip, kad žmonių akys nematytų. *(Į jį prieidamas)* Aš manau, tu ne kartą esi pasigailėjęs, kad nėra šiame pasaulyje tokio tamsaus kampelio, kur ir pats dievas nieko nebematytų. *(Sėdasi kėdėn netoli Vartenbergo)*

VARTENBERGAS. Tau gi užtenka tamsios nakties. *(Nenoromis juokiasi)* Iš Pavyslio meitėliai jau atidūmė čion, ir mudu ypatingai atsargūs turime būti. *(Į Kelerį nusikreipęs)* Žiūrėk, kad savo lengvu būdu neprarastai darbo, kurio dėlei esame kapitulo čion pasiųsti.

KELERIS *(maustydamas ant piršto žiedą).* Prarasiu ir atsakysiu. Tau kas?

VARTENBERGAS *(saldžiai, lyg pašiepdamas).* Dievobaimingas mano brolis užmiršo, kad aš esu drauge siunčiamas. *(Tvirtai, pabrėždamas)* Kapitulo instrukcijos liepia klausyti mano patarimų.

KELERIS *(pašiepdamas).* Taip, taip, pamenu: turime drauge apgaudinėti lengvabūdžius laukinius žmones. *(Šypsodamasis)* Tik, gudrusis broli, manau, kad lokių, kurie šiam lauže guli, mes nebeapgausime.

VARTENBERGAS *(piktai).* Broli Keleri!.. *(Atsistoja)*

KELERIS *(atsistojęs žengia priekin, į* MERGELĘ, *kuri netikėtai įėjo kambarin ir, pamačiusi svečius, susilaikė minutėlę, lyg sumišusi)* Ei, gražuole! Eik arčiau, aš tavęs juk nenuskriausiu.

Vartenbergas vėl sėdasi; mergina nustebusi tikrai susilaiko

Tu dabar krikščionė; tu neturi baidytis žmogaus, kuris kryžių nešioja.

OLIGĖ. Aš nešioju kryžių nuo gimimo dienos ir ne ant rūbų kaip tu, bet širdyje.

KELERIS *(dar arčiau prieidamas).* Matau, kad tavo liežuvis aštrus kaip kryžiuočio kalavijas. Gerai, kad tu drąsi. Aš myliu moteris, kurios vyrų nebijo.

OLIGĖ *(išdidžiai).* Mano tėvas Mingaila – narsus bajoras. Jis visuomet sėdi dešinėj kunigaikščio jo taryboje. Jis mane mokė nieko nebijoti. Tik tokių žodžių kaip tavo aš nesu girdėjusi: mūsų jaunimas kitaip kalbasi su mergelėmis. Bet jūs – svetimos šalies žmonės, o ten kiti papratimai. Pas mus kalba, kad ten pikta šalis.

KELERIS *(linksmai nusiteikęs).* Tebūna garbė tavo narsiam tėvui, kad jis tave drąsią išaugino. Bet kodėl tu manai, balandėle, kad mūsų šalis pikta?

OLIGĖ. Todėl, kad ten gyvena pikti žmonės. Taip kalba visi, kurie čia esti.

KELERIS *(džiaugsmingai).* Netiesą sako, balandėle. Skaisčioms mergelėms mes labai geri, ir tai pati greitai patirsi. Tu tiek narsi, tiek graži, ir todėl man labai patinki, mergele, nors, kaip matau, nemėgsti savo valdovo draugų. Bet aš tikiuosi, kad mane pamilsi, geriau susipažinus. *(Dar arčiau į ją priėjęs)* Skaistuole, tavęs man labai reikia.

OLIGĖ *(slinkdama nuo jo atgal).* Jei jau patarnauti reikia, pasišauk tuos, kurie tam pastatyti. Aš ne vergė ir ne tarnaitė, *(išdidžiai)* aš esu duktė garsaus bajoro, kuris garbėj pas kunigaikštį.

KELERIS *(neva nustebintas praskečia rankąs).* O, dabar aš gerai matau, nors seniau nebūtau tikėjęs, kad pranyko šiame krašte vaišingumas, jei čia gimusi ir augusi daili lietuvaitė taip kalba su svetimos šalies svečiu!

OLIGĖ. Aš esu gimusi Kijeve, kur nuo senų laikų apsigyvenę mano tėvai ir protėviai. Jie ten buvo nuo Gedimino metų. Dabar kunigaikštis parsikvietė mane su tėvu savo pilin būti prie Lydos kunigaikštytės, kurią skyrė sau žmona.

KELERIS. Oho! *(Linguodamas galvą)* Aš taip ir maniau, kad tu ne vietinė, bet svetimos šalies paukštytė. Argi galėjo tokia lelija išdygti Lietuvos klampynėse, kur vien dilgėlės auga? Kodėl tave parsikvietė valdovas? Ar maža čia buvo garsios giminės mergaičių?

OLIGĖ. Kunigaikštytė Ona krikščionė, o čia visi labai neapkenčia krikščionių.

KELERIS. Štai kas yra? Bet tu myli juos. *(Nusijuokęs)* Ar ne tiesa? *(Dar labiau prisiartinęs)* Gražuole, aš gyvenimo pusę atiduotau už vieną tavo pabučiavimą.

OLIGĖ *(nustebusi traukiasi nuo jo arčiau į duris).* Dabar aš matau, kad tiesą sako, kurie piktai apie jus kalba.

KELERIS *(vis arčiau prie jos slinkdamas).* Netikėk jais, balandėle. *(Rodo ant savo piršto žiedą)* Tu matai žiedą ant mano piršto? Jis žvaga visomis spalvomis, kokiomis tik dega vaivorykštė. Panašaus neturi nei jūsų valdovas, nei jo sužadėtinė. *(Prisiartinęs prie jos, tyliai)* Tu jį gausi, tik ateik mano kambarin, kai užges pily visos ugnys. Dar aš turiu daugiau brangių papuošalų, kurių pavydės tau visos šio krašto merginos.

Oligė nustebusi paraudonuoja ir šoka pro duris. Betgi duryse akimirksnį susilaiko, atsigręžia ir žvilgteria linksma į Kelerį

VARTENBERGAS *(rūsčiai).* Broli Keleri, neužmiršk, tu vienuolis! Turiu tave perspėti kaipo vyresnysis.

KELERIS *(sujaudintas).* Penkiomis Kristaus žaizdomis siekiu, ji bus mano! Šiuo atveju aš turiu gerą uoslę. Švento Jurgio ietimi siekiu, aš panašios nesu dar matęs. *(Atsigręžęs į Vartenbergą)* Tu pastebėjai, kokios stambios jos krūtys. A? O lūpos, lūpos!.. Ach, išbučiuosiu jas!.. Matei, kaip staiga paraudo jos veidai? Be abejo, naktimis ją kankina geiduliai, ir dabar visai nebeteks ramybės, kol ateis pas mane... *(Bėgioja po menę sujaudintas)*

VARTENBERGAS *(pasipiktinęs).* Broli...

KELERIS *(neduodamas jam kalbėti, sumoja ranka).* Ach, žinau, kad brolis, ne sesuo, nors tu norėtai, kad čia būtų sesuo... Ir aš irgi, ypač jei toji sesuo būtų ji... *(Trindamas delnus)* Ech, ir suspiegs, kai aš ją pakutensiu!..

I V

Aukštoji Vilniaus pilis. Didelė menė, arka į dvi dalis padalinta. Antroje skobnys paruoštos puotai. Menėj susirinkę SVEČIAI *stoviniuoja būreliais ir šnekučiuoja. Atskirai laikosi kryžiuočiai,* KE1ERIS *ir* VARTENBERGAS. *Lenkai irgi atskirai; jų keturi žmonės:* HENRIKAS MAZOVIETIS, JONAS SKARBEKAS, ZINDRAMAS IŠ MAŠKOVICŲ *ir* JONAS IŠ BYCHOVO. *Jie arčiau prie durų. Matyti, visi laukia tiktai kunigaikščio. Kai tik jis pasirodo pirmam kambary, skubiai prieina Henrikas ir Skarbekas*

HENRIKAS MAZOVIETIS *(žemai nusilenkęs).* Garbingiausias valdove!..

SKIRGAILA *(susilaikęs).* A, girdėjau, kad sirgai. Gerai, kad pasveikai ir gali nūnai dalyvauti mano puotoje.

HENRIKAS MAZOVIETIS. Girdėjau, kad Lietuvos valdovas mėgsta vaišinti svečius. Dažnai jo pily skamba puotos linksmybė.

SKIRGAILA. Aš dažnai linksminuosi, bet tik su savaisiais draugais. Su svetimais aš nemėgstu puotauti. *(Nori eiti)*

HENRIKAS MAZOVIETIS *(pastodamas jam kelią).* Aš neturėjau dar progos matyti Lietuvos valdovą nei su juo pakalbėti, nors tavo brolis, kunigaikšti, tikėjosi, kad aš tiek neužtruksiu. Reikalų yra tiek daug. Norėtau dabar...

SKIRGAILA *(šiurkščiai).* Aš nenoriu dabar kalbėti apie reikalus. Matai, aš turiu svečių. Jie irgi turi reikalų. Apie juos kalbėsim kitur.

JONAS SKARBEKAS. Man, šviesiausias kunigaikšti, brangi kiekviena valandėlė, o aš jau pusę mėnesio laukiu, kad tu išgirstai mano balsą, ir vis veltui. *(Sudėjęs rankas)* Meldžiu tavęs, galingiausias valdove! Mielaširdingiausio dievo vardu tave meldžiu atkreipti į mano žodį nors šiandien dėmesį.

Skirgaila stovi į juos šonu ir, galvą nuleidęs, suraukęs kaktą, klauso. Nuošaliau stovi kryžiuočiai žiūri į juos ir apie kažką kalbasi

Tu mus į puotą pakvietei, valdove. Sunku linksmintis, kai žinai, kad šalia rauda nuskriausta siela. Našlaitės ašaros sunkios kaip švinas dievo teisybės svarstyklėse.

SKIRGAILA *(šiurkščiai).* Kas man darbo, kad ten kažkas verkia nuskriaustas. Puoton aš jus šiandien kviečiu ir noriu linksmintis, bet ne galvoti, kad ten kažkas nuskriaustas. Nuskriaustų visuomet yra daug.

HENRIKAS MAZOVIETIS *(liūdnu balsu).* Aitrūs bus mums tavo valgiai, kartūs gėrimai, garbingasis valdove, kad nenori išgirsti mūsų prašymo.

SKIRGAILA. Kad tu nebūtai mano pily svečias, aš tau pasakytau: nenori linksmintis su manim, eik šalin ir nekliudyk man. *(Žengia į priekį)*

HENRIKAS MAZOVIETIS *(vėl jam pastodamas).* Šviesiausias kunigaikšti, tuo užgauni viešpatį dievą, kurio indignus servus sum, ir savo brolį, garbingą lenkų karalių, kuriam aš atstovauju. *(Saldžiai)* Tebūna puota maloni tavo mums palankumu, raminančiu skausmą tos, kurios likimu tavo brolis, be abejo, yra susirūpinęs.

SKIRGAILA *(sustojęs atsigręžia į juos ir tvirtai).* Apie ką judu kalbate, šventikai?

JONAS SKARBEKAS. Mudu kalbame apie Lydos kunigaikštytę, kuri nelaisvėje kankinasi tavo pily.

SKIRGAILA, Iš kur žinai, kad ji nelaisvėj ir kankinasi?

JONAS SKARBEKAS. Ji sielojasi, nes tu ją prievarta sulaikei kelionėje į Mozūrų kunigaikštį, kuriam priklauso jos širdis ir ranka. Aš tai žinau kaip josios dvasininkas, sielos nuramintojas, kuriam ji atidarė savo širdį.

SKIRGAILA *(niekinamai į jį pažvelgęs).* Veltui tokiam kaip tu atidengia savo paslaptis. Bet tam ji moteriškė...

HENRIKAS MAZOVIETIS *(su malonia šypsena).* Šviesiausias kunigaikšti, tavo brolis dėl jam tik žinomų priežasčių paskyrė ją Mozūrų kunigaikščiui, kuriam turi priklausyt jos ranka.

SKIRGAILA *(tvirtai).* Ji priklauso man, ir aš jos niekam neužleisiu. Toksai mano papratimas: ką paėmiau, tai mano.

HENRIKAS MAZOVIETIS *(nusilenkdamas ir praskėsdamas rankas).* O jei ji nepanorės tavo būti? *(Žiūrėdamas jam į akis)* Kas gali priversti laisvą valdovę sujungti savo likimą su tuo, kurio ji nenori?

SKIRGAILA. Šventike, tu norėtai skaityti mano širdyje kaip savo kvailoje knygoje. Kas tau darbo, ko nori ir ko nenori Lydos kunigaikštytė?

HENRIKAS MAZOVIETIS. Tu sulaužei brolio pažadus ir pakenkei jo tikslams. Kaipo jo atstovas, aš prašau tave, kunigaikšti, atitaisyti žingsnį, kuris tavo galingam broliui bus nemalonus.

SKIRGAILA. TU jo atstovas, jis tavo valdovas, ir težinokis su juo. Man nėra reikalo galvoti apie tai, kas jam malonu, kas ne.

HENRIKAS MAZOVIETIS. Ką gi aš turiu tuo reikalu pranešti garbingiausiajam mano valdovui?

SKIRGAILA. PRANEŠKI jam, kad čia visi turi norėti, ko aš noriu, daryti, ką aš liepiu. Jis tai supras, jei nepamiršo, kad ir patsai buvo valdovas. *(Skirgaila vėl nusigręžia ir žengia priekin, bet jam iš kitos pusės pastoja kelią Skarbekas)*

JONAS SKARBEKAS *(skubėdamas į priešakį).* Šviesiausias kunigaikšti, skriausdamas našlaitę, tu rūstini Viešpatį Dievą ir gali netekti amžino danguje gyvenimo.

SKIRGAILA *(SUMOJĘS ranka).* Nedidele nelaimė. Galingasis Perkūnas stipresnis nekaip kiti dievai, o dausos šalis gražesnė negu tavo dangus.

HENRIKAS MAZOVIETIS *(nustebęs).* Su kuo mes kalbame? Nejaugi su krikščioniškos šalies valdovu?

SKIRGAILA *(susilaikęs, iš paniūrų į jį pažvelgęs, iš lėto).* Aš dar nežinau.

JONAS SKARBEKAS. Kaip turės nusiminti brolis, sužinojęs tavo darbus ir kalbas! *(Pakėlęs*

ranką ištiestu pirštu aukštyn) Jo rūstybės audra pavojinga net galingiausiems valdovams.

SKIRGAILA. Aš nesidėmiu grasinimais, kol jie nevykdomi, bet nemėgstu, kai man graso, šventike.

HENRIKAS MAZOVIETIS. Dovanok, valdove, jei tau prasitarėme nemandagiu žodžiu, kuris galėjo tave užgauti. Mudu nenorime tau grasinti, kada galime prašyti: pasigailėk našlaitės, jos karštų ašarų.

SKIRGAILA. Be pasigailėjimo aš esu tik savo priešams, bet tu nerasi jų moterų tarpe.

JONAS SKARBEKAS *(sudėjęs rankas).* Aš maldauju tave visu kuo, kas tau yra brangu, šviesiausiasis valdove! Tavo motinos vėle!

SKIRGAILA *(nekantriai).* Ko neišgavai grasinimais, neišgausi iš manęs ir maldavimu. Aš nekenčiu tų, kurie prašo, jei jie ne elgetos ir ne skurdžiai.

HENRIKAS MAZOVIETIS. Ir nebėra vilties rasti tavo širdy malonės, garbingasis valdove?

SKIRGAILA. Kas mano rankoj, tai mano, nors tai būtų ne priešo, bet draugo kalavijas. *(Nusigręžęs šonu, iš paniūrų į juos žiūrėdamas)* Jei jūs, lenkai, norite ko iš manęs gauti, jėga paimkite *(nusišypsojęs),* jei išgalėsite...

HENRIKAS MAZOVIETIS *(nuleidęs galvą, liūdnu balsu).* Šviesiausias kunigaikšti, liūdna bus tavo puotos linksmybė mums, kurie nesuradome tavo širdy palankumo.

SKIRGAILA *(krūptelėjęs pečiais).* Aš gi sakiau jums, kad puotai turi būti savo laikas ir reikalams savo. Linksmintis galima tik kada darbo nedirbi ir reikalus užmiršti. *(Galvą linktelėjęs svečių link)* Matote, valgiai jau pagaminti, taurės pripiltos. Visi tik šeimininko laukia, o judu mane sutrukdėt.

Skirgaila eina į paruoštą jam vietą. Prie jo dabar prieina Keleris ir Vartenbergas, o kiek vėliau ir riteriai lenkai

VARTENBERGAS *(žemai nusilenkęs, reikšdamas pagarbą).* Galingasis Lietuvos valdove, sveikinu tave laimingai medžiojus. Mudu su broliu Keleriu *(rodo ranka į Kelerį, kuris nusilenkia kunigaikščiui)* labai gailėjomės, kad pasivėlavom ir, atvykę tavo pilin, negalėjom dalyvauti pasilinksminime, kurį kiekvienas tikras kareivis turi mėgti. Ypač gailėjosi brolis Keleris, kuris dar neturėjo iki šiol progos matyti galingą Lietuvos valdovą. *Keleris nulenkia galvą*

SKIRGAILA. Malonu man judu matyti savo pily. Nepatogu buvo medžione varginti svečius, dar po kelionės vargų neatsilsėjusius.

KELERIS. Mes, kareiviai, pripratę prie žygio vargų. Kariauti ir medžioti mes niekuomet nepavargę.

VARTENBERGAS. Ne progos pamedžioti, tavo girių pamatyti mums gaila, bet kad tiek laiko nematėm palankaus veido mūsų ordino draugo.

SKIRGAILA *(su atida į jį pažvelgęs, rimtai).* Ar mes esame draugai, ar priešai, ateitis turi dar parodyti, vokieti.

VARTENBERGAS *(nusilenkęs).* Garbingiausias valdove, gaila, kad iki šiol neturėjau progos tave pamatyti; tada, šviesiausias kunigaikšti, būtai įsitikinęs, kad mes, kryžiuočiai, tikri tavo draugai esame.

SKIRGAILA. Tebūna tavo žodžiai tiesa.

KELERIS *(išdidžiai).* Riterio lūpom vien tik tiesa ir pridera.

HENRIKAS MAZOVIETIS *(priėjęs drauge su Zindramu ir Jonu).* Garbingiausias valdove, štai lenkų riteriai, kurie mane atlydėjo į garsiąją tavo pilį, nori patys pareikšti tau savo

pagarbą. *(Rodydamas)* Zindramas iš Maškovicų ir Jonas iš Bychovo, žinomi visoj lenkų šaly savo karo darbais riteriai.

SKIRGAILA. Girdėjau. *(Pažvelgdamas į juos)* Žinau, tai plačiai išgarsėję ir kalaviju, ir protingais patarimais vardai. *(Kreipdamasis į juos)* Mačiau judu Krokuvoj prie mano brolio šono.

VARTENBERGAS. Gaila tik, kad jų kalavijai nesyk yra pasidarbavę prieš krikščioniškiausią ordiną.

ZINDRAMAS IŠ MAŠKOVICŲ *(išdidžiai, pakėlęs aukštyn galvą).* Prieš klastingus vokiečius – nori pasakyti, riteri.

VARTENBERGAS *(IŠDIDŽIAI).* Kas eina prieš šventosios Marijos ordiną, tas eina prieš katalikų tikybą, kurios gynėjai esame.

JONAS IŠ BYCHOVO. Neteisingas tai riteris, kuris taip loja. Galiu tai kiekvienoj vietoj ir kiekvienu metu, kalaviju ar kirviu, pėsčias ar raitas, įrodyti, jei tik tam nepasipriešins *(nusilenkęs kunigaikščio link)* kunigaikštis, kurio svečiai esame.

VARTENBERGAS. Malonu man būtų išmėginti savo ginklą, su tiek garsiu riteriu susirėmus, ir garbę pelnyti... Bet pasiuntinys esu ir grosmeisteriui atstovauju: be jo leidimo negaliu priimti malonaus mano širdžiai pasiūlymo.

KELERIS *(ramiai).* Rasim, lenkai, patogų laiką, ir mano kalavijas visuomet jums patarnaus. Nemanykite, kad kovos su jumis vengiam. *(Duoda Jonui ranką, kurią tasai paspaudžia)*

SKIRGAILA. Kovoms savo laikas, puotai savo. Progos dar turėsite susitikti su ginklu rankoje, o dabar geriau – su taure.

ZINDRAMAS IŠ MAŠKOVICŲ. Tiesa tavo, valdove. Tikras riteris turi žinoti, kada jam su ginklu proga, kada su taure kreiptis į savo priešą. *(Duoda ranką Vartenbergui; tasai ją paspaudžia)* Nevengsime vienas antro nei karo, nei taikos metu.

SKIRGAILA. O dabar metas į puotą, kuri mūsų laukia.

Eina ir sėdasi pagamintoj vietoje, jam paruošta kėdė su aukšta užupakaly atrama, gotiško stiliaus. Kiti svečiai susėda suoluose. Visa tai atliekama tyloje. Meta žvilgsnį aplinkui, ar svečiai jau yra užėmę savo vietas

Linksminkitės, mano ir mano krašto draugai! O jūs, riteriai, nesipiktinkit, jei ne viskas mūsų puotoj, kas turėtų būti krikščioniškoj šaly: mes dar nesuspėjome viso ko pramokti. Kiek besistengė seni mūsų draugai, lenkai ir vokiečiai, mes vis tik negalėjome pasisavinti, kas mums svetima. Amžius mokė dievobaimingieji mūsų kaimynai ir kalaviju, ir ugnimi, kraujo nesigailėdami, tikros gailestingojo dievo tikybos, bet mes apakę tvirtai laikėmės savo klaidų ir neapkentėm tų, kuriems turėjome tik dėkingi būti. Linksminkitės dabar, kilnieji svečiai ir mano šalies draugai, ir tebūna tarp mūsų taika per amžių amžius.

LENKAI *(vienu žodžiu).* Amen.

VARTENBERGAS *(dievobaimingai sudėjęs rankas ir pakėlęs akis aukštyn).* Šventasis mūsų ordinas, sekdamas išganytojo, nekalčiausio avinėlio, pavyzdžiu, yra pasiryžęs atleisti visas mums padarytas skriaudas ir užmiršti visus užgauliojimus. Mes nūnai laimingi tuo, kad katalikų tikybos šviesa pagaliau pasiekė šį iki šiol stabmeldišką kraštą. Dėlei to mes, tam reikalui nemažai pasidarbavusio šventojo ordino atstovai, nūnai tikrai pasirengę pasidžiaugti jūsų laime, garbingiausias Lietuvos valdove.

SKIRGAILA *(karčiai nusišypsojęs).* Mes irgi neužmiršim jūsų darbų, vokiečiai, tik stengsimės dabar užmiršti, kas mus iki šiol skyrė, ir tebūna nūnai pirmoji mano taurė už

draugingą grosmeisterį, kuris, pasiųsdamas tokius žymius riterius mūsų pasveikinti, suteikė man nepaprastos garbės. *(Ima taurę rankon ir nori išgerti. Svečiai ir visi kiti, išskyrus Stardą ir Skurdulį, atsistoja)*

HENRIKAS MAZOVIETIS *(irgi pakilęs)*. Krikščioniškose šalyse įprasta malda, valgių ir gėrimų palaiminimu pradėti žemės valdovų puotą. Leisk man tai atlikti prieš išgeriant šią taurę, garsusis valdove.

Skirgaila žiūri į jį ir tyliai stato taurę atgal

VARTENBERBAS. Kai puotoj dalyvauja Didysis Marijos ordino kumtorius, jis tai turi atlikti!

HENRIKAS MAZOVIETIS *(išdidžiai)*. Plocko vyskupas, Krokuvos kapitulos praepositus praelatus, lenkų karaliaus atstovas ir patarėjas, turi pirmenybės teisę prieš užimančius aukščiausias vietas kryžiuočius.

KELERIS *(Vartenbergui tyliai)*. Liaukis, broli! Didelė čia garbė laiminti stabmeldžio puotą.

VARTENBERGAS *(Keleriui, taip pat tyliai)*. Negaliu nusileisti pasauliniam dvasininkui, dargi lenkui. *(Garsiai Henrikui)* Savo asmenimi šventojo ordino grosmeisteriui atstovauju: jo garbės esu saugotojas.

HENRIKAS MAZOVIETIS. Mano asmeniu atstovaujamas didysis lenkų karalius: jo didybės esu sargas.

KELERIS *(paniekinamai)*. Grosmeisterio priemenėje galingesni valdovai nekaip tavo karalius ištisas valandas laukia.

HENRIKAS MAZOVIETIS *(užsigavęs)*. Kunigaikšti, tavo namuose užgauna tavo brolio ir Viešpačio pasiuntinį.

SKIRGAILA *(tvirtai, pakeltu balsu)*. Lietuvos valdovas neturi sau viešpačių, šventike, o dėl ko jūs ginčijatės, aš nežinau. *(Ironingai)* Bet jeigu negalite susitarti ir atlikti, kas reikia, teatlieka popas Jonas.

HENRIKAS MAZOVIETIS. Nepaliesiu valgių ir gėrimų, schizmatiko palaiminimu subjaurotų!

SKIRGAILA *(stebėdamasis, krūptelėjęs pečiais)*. Argi jisai ne krikščionių šventikas?

VARTENBERGAS. Jis eretikas! Jo vieta ne čia, su mumis, bet pragare, tarp pasmerktųjų!

SKIRGAILA *(balsu, į šventiką Joną)*. Pope Jonai, pope Jonai, ar girdi? Jie sako, kad tu netikras šventikas ir tavo vieta ne čia, bet pragare. Ar jie tiesą kalba?

ŠVENTIKAS JONAS. Meluoja jie, prakeikti lotynikai, ir tu jais netikėk, malonusis mūsų valdove. Be mūsų tikybos, nėra kitos tikros pasauly.

SKIRGAILA. Kas jumis patikės! Jie kalba, kad tu meluoji, tu sakai, kad jie, o krivis porina, kad jūs visi meluojate, ir juo aš dar tikiu.

HENRIKAS MAZOVIETIS. Kunigaikšti, ar užgaulioti mus kvietei sėsti už tavo skobnių?

SKIRGAILA. Šventike, aš dar gerai nepažįstu jūsų papročių. Manęs dar niekas nemokė kaip mano brolį, lenkų karalių. Bet jeigu kas trukdo jūsų paprotį, sėsime gerti ir valgyti, kaip kad seniau pas mus sėsdavo.

VARTENBERGAS *(tyliai, Henrikui)*. Po to, ką išgirdau, laiminti šią puotą užleidžiu tau. Nedidelė garbė!

Henrikas sumišęs tyli

JONAS SKARBEKAS. Aš tos garbės imuosi, kad turėtau progos drauge su malda pasiųsti į aukščiausiojo sostą atsidusimą už sielą, dar nepraregėjusią, ir už tavo, kumtoriau, puikybės pagautą.

KELERIS. Ei, tylėk, kapišoninke! Riteriui piktžodžiauji.

Skarbekas kalba maldelę, laimina puotą, ir visi sėdasi. Kurį laiką valgo tylėdami, paskui pradeda vieni kiti kalbėti

SKIRGAILA *(į kryžiuočius).* Jums nepatinka mūsų valgiai ir gėrimai. Jie prasti ir neskanūs. Kitokių esate pripratę namie, pas jūsų viešpatį.

KELERIS. Marienburgo pily, pas brolį grosmeisterį, nori pasakyti, aukščiausiasis kunigaikšti. Šventame ordine nėra viešpačių, ir pats jisai valdovų neturi.

VARTENBERGAS. Mes, vienuoliai, prastai valgom ir geriam, ir mums tavo, garbingasis valdove, valgiai gardūs ir skanūs, tik midus tavo mūsų galvai per stiprus.

SKIRGAILA. Mes dar nepraturtėjome, kad tolimų šalių saldų vyną gertume. Iki šiol mus visi plėšdavo, o dabar ir mes esame krikščionys. *(Į Kelerį)* Gerk ramiai, riteri, lietuvišką midų: tu pas draugą *(šypsodamasis),* o čia dar laukinė šalis ir nieko blogo tau negresia.

KELERIS. Aš geriu. Tik nesu prie jo pripratęs ir tiek išgerti, kiek norėtųsi, nepajėgsiu.

SKIRGAILA. Taip, šitas midus ne tokis gardus kaip Marienburgo rūsio vynai. Kai dar jaunas buvau ir gerbiau mūsų senus dievus, aš svajojau jų paragauti Marienburgo pily. Bet dabar nebeteks: krikščionys esame ir turim taikingai gyventi, kaip kad krikščioniškoms tautoms pridera.

KELERIS *(erzindamas).* Gaila!

HENRIKAS MAZOVIETIS. Mes nuolat meldžiam aukščiausiąjį dievą sustiprinti draugiškumo jausmus tarp katalikiškų kraštų valdovų ir neprileisti krikščioniško kraujo pralieti. *(Sudėjęs rankas, akis aukštyn pakėlęs)* Tepalaiko amžinąją taiką aukščiausias pasaulio valdovas.

KELERIS. Tas dievą prašo taikos, kuris bijo. Mums nėra reikalo, nes patys galim save apsaugoti.

JONAS SKARBEKAS. Mes žinome, kad jūs, vokiečiai, nieko nebijote, net paties dievo.

JONAS IŠ BYCHOVO. Taikos prašo dievą kunigai – jų tai dalykas. Bet mes mielai išmėgintume savo ginklus į jūsų sprandus, vokiečiai.

VARTENBERGAS *(Skirgailai, taikingai).* Kodėl tau neparagauti, kunigaikšti, Marienburge vyno? Mūsų šventasis ordinas visuomet maloniai pamatys galingą Lietuvos valdovą savo svečiu; brolis grosmeisteris pavaišins jį, kaip vaišina galingiausius pasaulio valdovus. Šventasis ordinas dažnai mato pas save vainikuotus svečius.

SKIRGAILA. Bijau, kad jūsų gardūs valgiai ir saldūs vynai pakenkti man gali, nors dabar mes ir esame draugai.

KELERIS. O gaila, šviesiausiasis kunigaikšti, kad mes dabar draugai. Mes būtum geresni priešai nekaip draugai.

JONAS SKARBEKAS *(pasipiktinęs).* Teneišgirsta Aukščiausiasis Dievas tavo nedorų žodžių, riteri!

SKIRGAILA *(į Kelerį pažvelgęs).* Tu manai, vokieti? Kas žino ateitį? Bet tu man patinki, – esi atviras vyras ir kalbi, ką manai.

HENRIKAS MAZOVIETIS *(atsistojęs).* In vino veritas! Matai, šviesiausiasis kunigaikšti, koki tau draugai kryžiuočiai. Tik lenkai ištikimi tau. Nei blaivas, nei girtas lenkas to nepasakys, nes jo mintyse ir širdyje lietuviui vien tik draugingi jausmai. *(Sėdasi)*

ZINDRAMAS IŠ MAŠKOVICŲ. Tiesą ponas kalbi. Lietuvis vertas, kad jam lenkas būtų draugas.

VARTENBERGAS. Brolis Keleris apsvaigo nuo stipraus tavo midaus, šviesiausiasis kunigaikšti, ir tu nesidėmėk jo nevykusiais juokais.

JONAS IŠ BYCHOVO. Kryžiuotis tik girtas tiesą sako: blaivas jis visuomet suktai kalba.

SKIRGAILA *(Vartenbergui).* Tavo draugas atviras vyras, o tu lapė ar gal dar kažkas apgaulesnis.

HENRIKAS MAZOVIETIS. Vilkas avinėlio kailyje.

VARTENBERGAS *(atsistojęs, rūsčiai, užsigavęs).* Kunigaikšti, tu užmiršti, kad aš esu riteris ir galingojo ordino pasiuntinys.

SKIRGAILA *(nusijuokęs).* Aš pajuokavau, vokieti, o tu užsigavai. Ar aš negaliu juokauti, kaip kad tavo draugas juokauja?

Vartenbergas, piktu žvilgsniu į kunigaikštį pasižiūrėjęs, iš lėto atsisėda; susiraukęs, rūstus, ima taurę, pila midaus ir geria

Ei, Starde. Kur tavo kankliai? Kodėl aš dar negirdžiu jųjų stygų balso? Ar gal tu pamiršai tas dainas, kuriomis audrinai mūsų širdis. Parodyk svetimtaučiams, kad ir mūsų šaly mokame daina pagerbti karžygio narsumą.

STARDAS *(sėdėdamas gale skobnių).* Valdove, jau nebeišgirsi mano kanklių. Tu žinai, kad aš juos sudaužiau – nebereikalingi jie tau, su naujais draugais besilinksminančiam.

SKIRGAILA. Starde, ar tu pamišai? Nejaugi manai, kad mes, krikščionimis tapę, jau nemėgstame mūsų senų dainų? Be jų lietuvis nei vienos dienos gyventi nebegali.

STARDAS. Taip. Buvo laikai, kada daina lietuvį lydėjo nuo gimimo dienos iki kapo. Tada ji garsiai skambėdavo mūsų šaly. Dainuodavo tada vaidilos, dainuodavo kareiviai, dainuodavo artojai, dainuodavo seni ir jauni ir skaisčiosios mergelės. Tada viešpatavo dar rami linksmybė mūsų šaly, miškai ir girios, šilai ir šlaitai džiaugsmu dar šlamėjo. Dabar ir jie nutilo ir numirė, nebeskamba daina, nepritaria jai giria šlamėjimu: ten nebėra jau mūsų garbingų dievų.

SKIRGAILA. Sakau, tu pamišai, Starde! Ar užmiršai, kad esi krikščionis.

STARDAS *(neigiamai kraipydamas galvą).* Ne, kunigaikšti. Aš noriu gyventi, kaip kad mūsų seni tėvai gyvendavo, ir gerbti tuos dievus, kuriuos jie gerbdavo. Aš tėvynei liksiu ištikimas, kad ir vienui vienas būsiu.

SKIRGAILA *(sušukęs).* Vaidila! *(Rūsčiai)* Tu per daug pasitiki mano palankumu dainiaus vardui. Kad nepasielgtau su tavim kaip su tuo, kuris Lietuvos valdovui nusidėjo.

STARDAS. Aš mirti nebijau, valdove. Man seniai metas dauson, nes čia nebeliko kas daryti.

SKIRGAILA *(minutėlę žiūri į jį).* Matau, tu šiandien daug išgėrei stipraus mano midaus. Aš noriu, kad tu man padainuotai apie garsius Mindaugo žygius, apie Gedimino, žuvusio nuo vokiečių rankos, darbus, apie kruvinas Kęstučio kovas, niekšiškai pasmaugto lenkų karaliaus, paniekinusio mano garbės žodį.

HENRIKAS MAZOVIETIS. Jis nusidėjo stabmeldys dar bebūdamas. Krikščioniško dorumo šviesa dar nebuvo tada palietusi jo sielą.

SKIRGAILA *(piktai į jį pažvelgęs).* Taip, taip! Žinau. Tada jūs dar tik mokėte jį. *(Stardui)* Girdi, Starde. Palinksmink mane daina. Nejaugi Lietuvos valdovas turi ieškoti sau dainiaus, kaip ir dievų, svetimose šalyse?

STARDAS. Veltui liepi, valdove: tu mano dainos vis tiek nebeišgirsi.

SKIRGAILA. Aš matau, vaidila, tu šiandien nori likti mano priešu ir erzini mano kantrybę. Kodėl tu nenori man padainuoti? Kanklių neturi? *(Ploja rankom tarnams, kurie stovi*

prie durų) Ei, tuojau suraskite ir atneškite Stardui kanklius.

SKURDULIS *(pakyla iš vietos, eina į menės vidurį ir atsistojęs ties kunigaikščiu).* Kodėl jis nenori nūnai tau dainuoti *(rodo į Stardą),* klausi tu? Aš tau atsakysiu, kunigaikšti. Todėl, kad jūs paklausėt ir susibičiuliavote su žmonėmis, kurie buvo, yra ir visados bus pikčiausi mūsų priešai ir tik ieško, kad galėtų mus pražudyti. Paklauskite, ką mes esame jiems pikto padarę, kad per juos mūsų žemė krauju paraudo, o dangus gaisrų gaisais? Kuo mes jiems nusidėjome, kad per juos mūsų vaikai liko našlaičiais, o skaisčios mergelės paniekos motinomis? Aš, galingų dievų senas tarnas, savo akimis matęs visus jų piktus darbus, sakau tau, Lietuvos valdove, ir jums, bajorai: per juos dabar mūsų žemė nustos derliaus davusi, sodai – vaisių, o gyvuliai – priaugimų, o tie, kurie atsiras, tuojau žus. Per juos nutils mūsų šaly dainos, išnyks linksmybė, gedulu apsigaubs laukai ir girios, nes pražūčiai save paskyrėte, pripažinę savo dievais piktų atėjūnų žiaurius dievus, kurie buvo, yra ir bus mūsų priešų dievai! Kodėl atsižadėjote senųjų mūsų gerų dievų, kurie niekuomet nėra jūsų nuskriaudę, niekuomet apvylę jūsų tėvų ir protėvių?

Ką jūs pajusite, kai rūstus Perkūnas prabils savo galingu balsu, nuo kurio sudrebės dangus ir žemė, jūsų butai, jūsų naujų dievų šventyklos, ir paklaus jus, kodėl nuo jo nusigręžėte, kodėl jį paniekinot, užgesinę jo amžinas ugnis?

Ar gal laukiate, kad nauji dievai jus apgintų nuo Perkūno rūstybės?

Ką jūs pasakysite savo senelių ir prosenelių vėlėms, kurias jūs išvijote iš savo namų, iki šiol jų saugojamų, nustojote jiems teikę nakties maistą?

Kodėl tu, valdove, ir jūs, čia susirinkę bajorai, nesakote šitiems atėjūnams, kaip kad sakydavo jiems jūsų tėvai: eikite iš mūsų krašto, kraugeriai ir žiaurūs žmonės! Eikite drauge su savo dievais, plėšriais ir žiauriais kaip jūs patys, ir nekliudykit mums ramiai gyventi, kaip kad gyvendavo mūsų protėviai, kaip kad gyventi ir mes norime! *(Pasižvalgęs aplinkui, linguodamas galvą)* Bet jūs tylite ir puotaujate su jais, kaipo su bičiuliais ir savo draugais.

BAJORŲ BALSAI. – Ne, ne! Jie nėra mūsų draugai!..

– Težūna jie, pikti kraugeriai!..

– Gėda mums, valdove!..

– Šalin juos!..

– Maloniau man sėdėti tėvo laidotuvėse negu už vienų skobnių su jais kunigaikščio puotoje!

SKIRGAILA *(pakilęs sudaužia kumščiu į skobnis).* Tylėkite jūs!.. *(Piktai dairosi aplinkui. Bajorai nurimsta. Tik kai kurie dar niauriai žiūri į kunigaikštį ir į svečius, barškindami pirštais į skobnis. Artimiausi kunigaikščiui bajorai sėdi, galvas nuleidę žemyn. Vartenbergas ir lenkai sumišę)*

KELERIS *(Skarbekui).* Na ką, kapišoninke? Ar tu moki taip ginti šventą bažnyčią kaip šis surambėjęs stabmeldys savo netikrus dievus?

JONAS SKARBEKAS. Aš jai tarnauju šventa malda, o jūs žeminate savo išdidžiu žiaurumu.

KELERIS *(išdidžiai).* Tylėk, kapišoninke. Aš Marijos Panelės šventojo ordino riteris ir kryžiui tarnauju. Ne tu mane teisi!

VARTENBERGAS. Mums nėra čia teisėjų. Mus gali teisti tik viešpats dievas ir švenčiausioji Marija.

HENRIKAS MAZOVIETIS *(tyliai).* Teis ir teisdami pasmerks!..

V

Vilniaus Aukštojoje pily, kambariuose, kur tapo apgyvendinta kunigaikštytė Ona Duonutė. Didelė menė; molinė asla ir pasieniais suolai, iškloti lokių kailiais, kampe skobnys, priešais suolelis. KUNIGAIKŠTYTĖ *sėdi pas skobnių kampą ir verpia. Su ja verpia dar kelios* MERGOS. *Verpdamos visos dainuoja*

Vai, pūtė pūtė šiaurasai vėjelis,
Vai, barė mane jaunasai bernelis,
Kad aš, mergelė, žodžio nelaikau,
Kad aš, jaunoji, jau kitą pamilau...
Sprogo širdelė kaip sode liepelė,
Temė akelės kaip tamsi naktelė...

ONA DUONUTĖ *(įėjus Oligei, liaujasi dainavus ir verpus).* Tu buvai, tu matei jį?

Oligė linktelėja teigiamai galvą

Ką jis tau sakė? Žadėjo ateiti?

OLIGĖ *(imdama verpstį).* Sakėsi atvyksiąs, kai tik baigsiąs savo maldas. *(Sėdasi už kuodelio)* Ach, valdove, kad tu būtai mačiusi, kokis pas mus atvyko riteris iš vokiečių žemės! Aukštas, stiprus kaip ąžuolas, gražus kaip bijūnėlis. Tokio mūsų jaunimo tarpe aš dar nesu mačiusi.

ONA DUONUTĖ. Vokiečiai pikti ir žiaurūs žmonės. Laimingas tasai, kurio akys niekuomet jų nėra mačiusios.

PIRMOJI MERGA. Geriau į juos nei nežiūrėti! Dar užkerės.

ANTROJI MERGA. Sužinosi tada, kas yra piktas vokietis!

OLIGĖ. Kaip jis gali būti piktas, jei tokis gražus ir jo akys taip linksmai juokiasi?

JONAS SKARBEKAS *(įėjęs sustoja vidury kambario).* Tesie pagarbintas Jėzus Kristus.

ONA DUONUTĖ. Ir mes jį garbinam... *(Atsistojusi)* Aš tave liepiau pakviesti. Gal sutrukdžiau tavo maldą, šventasis vyre?

JONAS SKARBEKAS *(sudėjęs maldingai rankas).* Aš meldžiau viešpatį dievą, kad savo malone teiktųsi nuraminti ir apšviesti tavo sielą.

ONA DUONUTĖ. Tu visuomet ramindavai mane, o kai nustodavau vilties, bardavai. Bet nūnai, šventasis vyre, nusiminimas vėl apgaubė mano širdį.

JONAS SKARBEKAS *(kraipydamas galvą ir pakėlęs akis aukštyn).* Negerai, dukra Kristuje, negerai. Melskis ir prašyk dievą, ramybės šaltinį, tegrąžina vėl ją tavo širdžiai.

ONA DUONUTĖ *(atsisėsdama).* Negaliu melstis, šventasis vyre. Tu sakei, kad mano likimas tuoj pasikeisiąs, kai tik atvyksią gerosios karalienės pasiuntiniai. Jie jau seniai atvyko, o aš vis dar vargstu nelaisvėje.

JONAS SKARBEKAS *(prieidamas arčiau).* Nenustok vilties, dukrele, ir teramina tavo širdį viešpats dievas, visų nuskriaustųjų gerasis tėvas.

ONA DUONUTĖ. Jie turėjo užtarti mane geru žodžiu. Ar jau kalbėjo jie su žiauriu šios pilies valdovu?

JONAS SKARBEKAS. Kalbėjo, bet... *(Sudėjęs rankas ir pakėlęs akis aukštyn)* Atkaklus kunigaikštis Skirgaila, ir sunku palenkti jo širdį.

Aš buvau įkalbėjęs karaliaus pasiuntinius užtarti tave, bet aukščiausias likimo Sprendėjas neleido mums surasti kelio į kunigaikščio Skirgailos širdį ir protą.

ONA DUONUTĖ *(sudėjusi rankas ant kelių, liūdnai).* Nejaugi nebėra man vilties?

JONAS SKARBEKAS *(šalia jos stovėdamas).* Viltis pas Viešpatį Dievą, dukrele. Jo sprendimai mums, mirtingiesiems žmonėms, nežinomi, neįmanomi. Galgi tavo labui leido jisai patekti tau į kunigaikščio Skirgailos rankas. ONA DUONUTĖ. Mano labui?

JONAS SKARBEKAS. Tavo labui, dukrele. Taip mano vyskupas Henrikas. Nors jis jaunas amžiumi, bet gilus jo protas moka atspėti dievo sprendimą, kurį jis pats, savo asmeniu, nori tau pareikšti.

ONA DUONUTĖ *(sudėjus rankas, nekantriai).* Ach, Dieve tu mano! Jau man pritrūko kantrybės laukti, kada gi pagaliau pasibaigs mano vargas.

JONAS SKARBEKAS *(atsisėsdamas šalia jos).* Dievas gerai žino, ką daro. Tokis jo šventas noras, dukrele, ir mes visi turim pasiduoti, ką mums skiria jo šventa ranka. *(Atsiduseęs)* Žmogaus protas siauras, ir siela jo nekantri, bet Dievo apvaizda geriau žino, kas mūsų išganymui naudinga...

ONA DUONUTĖ *(nekantriai, nutraukdama).* Ar pasiuntei mano laiškus Mozūrų kunigaikščiui?

JONAS SKARBEKAS. Aš juos įteikiau garbingajam vyskupui Henrikui, lenkų karaliaus pasiuntiniui.

ONA DUONUTĖ *(sumojus rankom).* Ach, tu Dieve mano! Aš gi prašiau tave tiesiog nusiųsti Mozūrų kunigaikščiui. Juk jis vienintelė mano viltis.

JONAS SKARBEKAS. Mozūrų kunigaikštis nei žingsnio nežengs be garbingo lenkų karaliaus pritarimo. O vyskupas Henrikas žymus karaliaus patarėjas. Kaip jis nutaria, taip būna.

ONA DUONUTĖ *(nekantriai).* Ach, tu nepažįsti Mozūrų kunigaikščio! Jis manęs neapleis nelaimėje... Vėl, juk mudu susižadėję karaliui pritariant.

JONAS SKARBEKAS. Taip, taip, dukrele! Bet *(dievobaimingai akis aukštyn pakėlęs)* Dievo sprendimai neįmanomi, neįspėjami.

ONA DUONUTĖ. Ką tu nori pasakyti? *(Neramiai)* Sakyk! Tu žinai blogas man naujienas?

JONAS SKARBEKAS *(paėmęs ją švelniai už rankos).* Tikėk Viešpačiu Dievu, kuris tau vien gero nori, dukrele! Atsimink, kad nei viena tavo ašara veltui nepražus jo akyse. Visi tavo vargai angelo sargo šventa rankele lieka įrašyti į dangaus gyvenimo knygą.

ONA DUONUTĖ *(atsistojusi, nekantriai atitraukdama ranką).* Tu slepi nuo manęs kažką baisaus. Nekankink mano sielos, šventasis vyre, sakyk visa, ką žinai.

JONAS SKARBEKAS *(kraipydamas neigiamai galvą).* Aš dar nieko nežinau, dukrele. *(Atsistodamas)* Tik juntu, tavo angelas sargas kušta man į ausį savo nekaltom lūpelėm, kad tau Dievo lemta atlikti didelis ir svarbus darbas.

HENRIKAS MAZOVIETIS *(duryse, triukšmingai).* Pasilikite už durų ar eikite sau, ponai, kur norite; kol kas judu man nesate reikalingi.

JONAS IŠ BYCHOVO *(už durų).* Gerai, pone, mudu eisime sau.

HENRIKAS MAZOVIETIS *(atsigręžęs į kunigaikštytę).* Ramybė tavo sielai. Pax tibi et animae tuae. *(Priėjęs arčiau, laimina kunigaikštytę. Ji bučiuoja jam ranką, o jis, padėjęs kairiąją ranką jai ant galvos)* Ką aš matau? Akys ašarotos, veidas nusiminęs!.. Džiaugtis tau reikia, ne liūdėti, kad Amžinasis Dievas atkreipė į tave savo dėmesį.

ONA DUONUTĖ *(pakėlus galvą).* Aš neužsitarnavau dievo malonės, jei mane ištiko tokia nelaimė.

HENRIKAS MAZOVIETIS. Ar tu žinai, kad tai nelaimė? Aš tau sakau, kad džiaugtis turi, laimėjusi tokią dievo malonę! Garbingiausios pasaulio moterys pavydės tau!

ONA DUONUTĖ *(neigiamai kraipydama galvą).* Ne, šventasis vyskupe, tu man neįkalbėsi! Kokia gi didesnė dar nelaimė gali ištikti mergelės širdį?

HENRIKAS MAZOVIETIS *(sudėjęs rankas ant krūtinės, rūsčiai).* Kaip drįsti priešintis ir netikėti manim, kuris esu tau dievo sprendimų skelbėjas? A? Nusišluostyk ašaras ir atkalbėk su kunigu Jonu „Te Deum laudamus"... *(Į mergas)* O jūs, kregždutės, dumkite lauk ir nedrįskite grįžti, jei pragaro bijote, kol aš su kunigaikštyte čia kalbėsiu. *(Kryptelėjęs joms galvą)* Na, greičiau!..

Mergos pakyla ir žiūri į kunigaikštytę, toji galvos linktelėjimu duoda suprasti, kad išeitų; MERGOS *išeina*

ONA DUONUTĖ. Kalba tavo man neaiški, šventasis vyskupe. Ko verkti ir aimanuoti turiu, aš žinau, bet kodėl turiu džiaugtis, mano širdis nenujaučia. Ar gal Skirgaila leido man vykti, kur aš noriu?

HENRIKAS MAZOVIETIS. Niekur tau vykti nebereikia. Čia atliksi, kas tau dievo lemta. Tau skirta užbaigti mūsų šventos karalienės darbas. Supranti? Ar tai ne laime, ne garbė, ne džiaugsmas nusipelnyti tokios malonės?

ONA DUONUTĖ. Nenumanau, apie ką kalbi, kokis darbas būtų dievui reikalingas, kurį ne vyras, bet moteris turėtų atlikti? *(Eina į skobnis)*

HENRIKAS MAZOVIETIS *(sekdamas ją ir atsisėsdamas).* Pakreipti į dievą ir šventą mūsų tikybą Lietuvos valdytojo sielą, kurios dievo malonė dar nėra palietusi. Supranti dabar?

ONA DUONUTĖ *(stovėdama šalia skobnių).* Nesuprantu, bet juntu, kad nesi mano draugas.

HENRIKAS MAZOVIETIS *(lyg nustebęs net pakyla ir eidamas į ją susidėjęs rankas ant krūtinės).* Aš nesu tau draugas?! Aš, labiausiai nusidžiaugęs garbe, kurią tu įgysi, laime, kuri tavęs laukia danguje!.. *(Krūptelėjęs pečiais)* Ir tu drįsti sakyti, kad aš nesu tau draugas!.. Ha! *(Sėsdamas kėdėn ir iš paniūrų į ją pažvelgęs)* Bijok apie mane taip manyti, nes gali tave ištikti baisi dievo rūstybės ranka.

ONA DUONUTĖ *(sunėrusi ties krūtine rankas).* Kame gi toji mano garbė, kame gi toji mano laimė? Aš nesuprantu, nenumanau. *(Paliesdama rankom smilkinius).* Ach, Dieve Aukščiausias!..

HENRIKAS MAZOVIETIS *(tvirtai).* Kaipo Skirgailos žmona, tu būsi čia šventos katalikų bažnyčios parama, dviejų tautų taikaus sugyvenimo ryšys. Tu būsi tiltas, pratiestas nuo Lenkijos į Lietuvą, per kurį pereis Volynė ir Podolė lenkų globon. Taip lėmė visagalio dievo apvaizda, ir nedrįsk jai pasipriešinti!..

ONA DUONUTĖ. Ir aš turiu būti Skirgailos žmona? Ne, *(atsisėsdama)* niekados to nebus! Geriau mirsiu.

HENRIKAS MAZOVIETIS. Ką, mirsi?!. *(Pasikeldamas)* Mirtis negelbės. Pragaras laukia tavęs, nes drįsti Dievui pasipriešinti! A? Kaip krikščionė, turi nusilenkti dievo lėmimui.

ONA DUONUTĖ. Aš Mozūrų kunigaikščiui Dievo akivaizdoj esu pasižadėjusi...

HENRIKAS MAZOVIETIS *(atsikėlęs prieina į ją).* Fu! *(Dumia jai į veidą)* Štai padūmiau – ir nebėra tavo pažadų. Bažnyčios duota man galia naikinu visus tavo pažadus!

ONA DUONUTĖ. Bet aš to nenoriu, neprašau! *(Išdidžiai, atsistojus)* Aš ne vergė, aš savo likimo valdovė ir jūsų tikslų auka būti nenoriu. Ir Mozūrų kunigaikštis tikras vyras. Jis mokės mane ir nuo jūsų apginti, ir iš Skirgailos rankų išvaduoti.

HENRIKAS MAZOVIETIS *(priešais ją stovėdamas, rankas ant krūtinės susidėjęs, rūsčiu balsu).* Tu manai, kad beprotis Mozūrų kunigaikštis! Tu manai, kad žemės valdovai man, kuriam šventa bažnyčia dangaus raktus yra pavedusi, priešintis gali? A? Pragare amži-

nai degsi už tokią mintį! Tikroj krikščioniškoj šaly laužui būtai skirta kaipo eretikė! A? Supranti? Dievo sprendimui priešintis!.. Negirdėtas dalykas!.. Ir tai dar moteris drįsta! *(Skarbekui)* Išaiškink tu jai, kuo gresia jos sielai prieštaravimas man, kuris jai dievo lėmimą skelbiu! *(Išeina, piktai trinktelėjęs durimis)*

JONAS SKARBEKAS *(prieidamas)*. Kunigaikštyte, praregėk dievo sprendimą. Šventajam vyskupui aukščiausias anksčiau atvėrė akis negu mums. Didis karas gresia krikščioniškoms tautoms, jei tu jo nesulaikysi. Skirgaila atkaklus ir nepakenčia krikščionių. Tik tu viena gali suminkštinti jo širdį, sulaikyti jo ranką. Ir tam dievas tave čia atvedė. Ir šventasis vyskupas, kuriam Dievo sprendimai...

ONA DUONUTĖ *(nuo jo nusikreipdama, eina prie lango)*. Aš praregėjau. Ne Dievo sprendimas jam rūpi, bet iš mano vargo gauti sau naudos. Jis apgaulingas žmogus, ir aš jo nenoriu klausyti. Geriau išeik ir nekalbėk man, šventasis vyre, nes galiu ir tau pagarbos netekti.

JONAS SKARBEKAS. Galinga šventosios Bažnyčios ranka...

SKIRGAILA *(įėjęs stovi tarpdury, niauriai žiūrėdamas į juodu; jis girdėjo paskutinius Onos Duonutės žodžius)*. Kunigaikštytės įsakymai pildomi. Eik iš čia, pope, ir greičiau nešdinkis!

ONA DUONUTĖ *(atsigręžta, nusigandusi)*. Kunigaikštis!..

SKIRGAILA *(žengdamas į priekį, Skarbekui)*. Aš nekartoju savo žodžių: girdi, pope.

SKARBEKAS *nusilenkia kunigaikštytei ir Skirgailai ir išeina. Skirgaila eina į skobnis, sėdasi kitame jų kampe ir galvą rankom paremia; jis niaurus; Ona Duonutė sėdasi pas verpstį. Į ją pažvelgęs*

Atėjau sužinoti, kaip jautiesi mano pily?

ONA DUONUTĖ *(stengdamasi ramiai kalbėti)*. Ačiū tau, Lietuvos valdove. Aš pasiilgau gimtojo namo ir savo artimų žmonių. Aš laukiu, kada man leisi vykti Lydon.

SKIRGAILA. Kam tau Lydon vykti? Tu ten būsi viena. Negera moteriai gyventi vienai: ją gali nuskriausti, kas panori.

ONA DUONUTĖ. Aš nieko nebijau, kunigaikšti. Aš turiu daugel draugų, kurie mane myli.

SKIRGAILA *(niauriai, taršydamas kairiąja ranka barzdą)*. Tavo draugai – ne mano draugai: aš jais nepasitikiu. Gyvenk čia. Lietuvos valdovų pilis Vilniuje – puikiausia visoje Lietuvoje pilis. Kiekvienam garbinga joje viešnagėti.

ONA DUONUTĖ *(pažvelgdama į jį)*. Taip, jei ši pilis nėra svečiui kalėjimu.

SKIRGAILA *(iš paniūrų į ją pažvelgdamas, įsiremdamas kairiąja ranka šonan)*. Kas nenori joje gyventi kaipo svečias, tas gali pasilikti čia kaliniu.

ONA DUONUTĖ *(liovusi verpti ir sudėjusi rankas ant kelių)*. Kunigaikšti, nejaugi tu nori prievarta mane čia laikyti?

SKIRGAILA. Ne, bet tu pati pasiliksi čia, kol aš to noriu.

ONA DUONUTĖ *(atsistojus, drąsiai)*. Tu užmiršti, Lietuvos valdove, kad aš turiu galingus užtarėjus! Jie neleis tau mane skriausti. Brolis tavo, lenkų karalius Jogaila, galingas! Jis ir Mozūrų žemės kunigaikštis – sugebės mane apginti nuo tavo prievartos.

SKIRGAILA *(irgi atsistodamas)*. Gerai, kad tu nesisieloji ir drąsiai kalbi. Aš mėgstu drąsius, ir todėl tu man dar labiau patinki. *(Atsirėmęs rankom į skobnis)* Kadangi savųjų tarpe nesuradai sau tinkamo vyro, svetimajam gi aš tavęs neatiduosiu, tai mano žmona tu būsi.

ONA DUONUTĖ. Tavo žmona? *(Išdidžiai)* Aš ne vergė tavo, nors kalinė. Būsiu to, kam esu pasižadėjusi. Bet tavo žmona *(neigiamai kraipydama galvą, tvirtai)* niekados!..

SKIRGAILA *(tvirtai).* Kas man darbo, kad jau esi kam žadėjusi! Aš myliu Lietuvą ir skaldyti ją dalimis niekam neleisiu, nei tau, nei broliui Jogailai, nei Kęstučio sūnui! Jeigu žinotau, kad jie geriau sugebės jos garbę išlaikyti, aš užleistau jiems savo vietą. *(Nuleidęs galvą, iš paniūrų pažvelgęs į kunigaikštytę)* Bet kol aš to nežinau, aš niekam neužleisiu čia nei vienos pėdos. Aš gero noriu tiems, kurie čia gyvena, ir siekiu jo, kaip moku.

ONA DUONUTĖ *(atsisėsdama vėl).* Jei tu visiems nori gero, kodėl man gamini nelaimę visam amžiui? Ar aš tau esu kada pikta padariusi? *(Ramiai ir išdidžiai)* Pasilik sau Lydos valstiją, tik leisk mane pas mano sužadėtinį.

SKIRGAILA. Kad jis, gavęs tave, pareikalautų Lietuvoje dalies, kaipo tavo kraičio? Ne, to niekuomet nebus. *(Eidamas išilgai kambario)* Tu būsi mano žmona ir todėl, kad tu ir tavo globėjai to nenori. Žinok, kad šitas namas – tavo namas, ir kito nebeturėsi. *(Priėjęs prie durų susilaiko ir, kumščiu pasmakrę parėmęs, stovi)*

ONA DUONUTĖ. Dieve tu mano brangusis, kam gi aš patekau į rankas?

SKIRGAILA *(atsigręždamas į ją).* Lietuvos kunigaikščiui, kuriam šalies likimas rūpi daugiau negu tavo laimė.

ONA DUONUTĖ *(sudėjus rankas, maldaujamai).* Kunigaikšti, juk aš našlaitė esu. Nejaugi mane skriausi? Pasigailėk manęs, ir pasigailės tavęs gailestingasis dievas sunkioje tau valandoje.

SKIRGAILA. AŠ netikiu tavo Dievo gailestingumu ir niekuomet jo nepanorėsiu. Visas vargas, kuris ištiko mūsų kraštą, nuo jo pareina. Jis pavydus ir nuolat kovoja su kitais dievais, ir todėl per jį nėra žmonėms gyvenimo ant žemės. Kol apie jį nebuvo girdėti pas mus, gera buvo mūsų šaly. Taip sako mūsų dainos ir senų amžių padavimai. *(Prieina į skobnis, atsisėda ant suolo ir, barbindamas pirštais į stalą, niauriai)* Gaila, kad aš ne dievas ir negaliu su juo kalaviju susiremti: lengviau tuomet gyventų žmonės pasauly.

ONA DUONUTĖ *(sumojus rankom),* Dabar aš matau, kad esu pražuvusi. *(Pro ašaras)* Teprablaivina tave viešpats dievas ir suteikia tavo širdžiai paguodos. *(Užsidengia rankom veidą ir verkia striūbaudama)* Pasigailėk savo sielos ir manęs, kunigaikšti!..

SKIRGAILA *(kuri laiką tyli, žiūrėdamas į ją).* Negerai darai, kad verki ir prašai. Bark mane, bet neverk ir neprašyk. Aš to nemėgstu.

ONA DUONUTĖ. Kaip aš neverksiu, jei tu pražudyti mane nori? Mano nelaimė nesuranda tavo širdy užuojautos.

SKIRGAILA. Aš esu matęs didesnių nelaimių, ir todėl tava manęs nejaudina. Tu – garsios Lietuvoje giminės duktė, tavo protėviai gynė Punios pilį, kur visi žuvo iki vieno – vyrai, moterys ir vaikai. Jie nusižudė, kad tik nepatektų priešui į rankas. Aš noriu, kad ir tu tokios narsios sielos būtai kaip tos moterys, kurios ten žuvo.

ONA DUONUTĖ. Jos buvo stabmeldės! Mums Dievas draudžia tai daryti.

SKIRGAILA. Taip, taip! Aš buvau užmiršęs, kad tavo gyslose lenkų kraujas. Matyti, ir širdis tavo lenkiška. Geriau turėti vilko, vokiečio nekaip lenko širdį. Lenkų tarpe daugel stiprių ir narsių vyrų, bet jų moterys bailios ir silpnos.

ONA DUONUTĖ. Kunigaikšti, aš vien tavo kilnumu tikėjau, ir tik šioji mintis palaikė mano jėgas. Kam atėmei man šią paskutinę viltį, kam privertei mane nusiminti?

SKIRGAILA *(kiek patylėjęs).* Tu tiesą sakai, aš nevertas esu pagarbos. *(Lyg susimąstęs)* Aš visuomet noriu gero, bet nemoku jo pasiekti. Ką aš manau, kad gera yra, visuomet pasirodo, kad pikta, ir todėl nusiminimas mane graužia, ir todėl aš geriu. Aš matau,

kad bloga gyvent pasauly, bet kas tuo kaltas, aš nenumanau. Aš norėtau panaikinti visa, kas yra pikta, ir nežinau kaip. Man sunku taip kalbėti su tavim, kaip aš kalbu, bet kaip kitaip pasielgti, aš nežinau.

ONA DUONUTĖ. Teprablaivina Viešpats Dievas tavo ramybės netekusią sielą! Nedaryk man pikto, jei tu jo nepakenti! Leisk man vykti namo, ir aš melsiu viešpaties dievo, kad jis suteiktų ramybę tavo širdžiai.

SKIRGAILA. Gerai, melskis, jei nori, bet čia. Perkūnas manęs neišgirs, o kitiems dievams melstis aš nenoriu. Aš ir be to esu niekšas, kad žmonių akivaizdoje priverstas esu gerbti nepakenčiamos tautos piktą ir neteisingą dievą, todėl, kad per jį krauju paplukusi mūsų Lietuva, kad kalaviju ir ugnimi privertė mus jam nusilenkti. *(Pažvelgęs į ją)* Ir dar kalba, kad aš turiu jį geru dievu vadinti!

ONA DUONUTĖ *(sugniaužus rankas).* Dieve mano brangiausias, ką jis kalba?!. Ir kokia aš nelaiminga – aš nemoku įtikinti tavęs, kad jis geras dievas. Kunigaikšti, pasikalbėk su lenkų dvasininkais. Jie visa žino, jie visa išmano: jie tau išaiškins.

SKIRGAILA. Lenkų popai? *(Nusišypsojęs)* Jie vergai ir meluoja kaip vergai savo viešpačio naudai, ar gal ir jie nieko nenusimano. *(Galvą nuleidęs, niauriai)* Jeigu tavo smerdas, tave paniekinęs, pikta tau darytų mano akyse, aš jį geležiniais pančiais prirakintau, su šunimis pasodintau, ir būtų jam iš manęs šuns garbė. O mes gi kaip pasielgėm? Paniekinome savo dievus, pikta jiems darom, bjaurinam jų buveines – šventus ąžuolynus, kuriuos gerbė mūsų tėvai. *(Iš paniūrų į ją žiūrėdamas)* Pasakysi, kad mes gerai elgiamės, nes darom, ką liepia mums naujas dievas. *(Sudaužęs ranka į skobnis)* Tu lietuvaitė, nejaugi tu nenuvoki, kad jis niekšingas dievas ir begėdiško darbo iš mūsų reikalauja!

ONA DUONUTĖ *(atsistojus).* Jis geras, kunigaikšti! Savo motinos siela siekiu, kad geras. Tik pikti žmonės nesielgia, kaip jis liepia. *(Laužydama rankas)* Ach, Dieve Aukščiausias, kodėl gi aš nemoku tavęs įtikinti!..

SKIRGAILA. O kas jam kliudo paversti juos gerais, jei jisai visa gali? Argi mes, gerbdami senus dievus, žudėme gudus, deginom jų kaimus ir miestus, kai jie patekdavo mūsų galion? Kodėl gi mes nesielgėm taip bjauriai su kitais, kaip elgėsi su mumis tie žmonės, kurie jį vadina savo geruoju dievu ir dar sako, kad jo valią pildydami taip elgiasi?.. *(Matydamas, kad kunigaikštytė nori prabilti, neigiamai kraipo galvą ir modamas ranka)* Nekalbėk man! Tu moteris, tu nieko nenusimanai. *(Atsikeldamas)* Bet aš vis dėlto tikiu, kad atsiras jėga, kuri nugalės šitą dievą, bet kas ji, kur yra, ir kaip tatai įvyks, aš nežinau. O, jeigu aš žinotau!

Toli sugriaudė

ONA DUONUTĖ *(prieidama į Skirgailą, iškilmingai).* Girdi, kunigaikšti, rūstų Aukščiausiojo ženklą! Nepiktažodžiauk, kad Dievas savo rūstybėje neišgirstų tavo piktų kalbų.

SKIRGAILA *(atsigręždamas į ją).* Tai Perkūnas pakėlė savo rūstų balsą! Davė ženklą, kad jis dar neapleido nedėkingos Lietuvos, kad dar sugrįš į savo unksnėtus ąžuolynus! *(Nusigręžęs, tvirtai)* Tu atmink, ką aš tau sakiau, ir būk pasirengusi...

ONA DUONUTĖ. Ir nebėra vilties, kad tu pakeisi savo nusistatymą?

SKIRGAILA *(išeidamas).* Nėra ir būti nebus.

ONA DUONUTĖ *(pravirkdama).* Vai, kokia aš nelaiminga!..

V I

Toji pati trečiojo vaizdo menė. DAUGAILA *ir* JONAS IŠ BYCHOVO *sėdi pas skobnis. Įeina* JONAS SKARBEKAS *ir atsisėda tolėliau ant suolo*

DAUGAILA. Na, lenke, kaip tau sekasi pas mus? Ar patinka tau mūsų šalis?

JONAS IŠ BYCHOVO. Mūsų didysis karalius, daugelio kraštų viešpats, pasiuntė mus į savo brolį su svarbiaisiais reikalais. Bet jau dvi savaiti sėdim, ir mūsų galva, vyskupas Henrikas, vis dar negali pasikalbėti su jūsų kunigaikščiu.

DAUGAILA *(atsirėmęs į skobnis).* Taip... Mūsų valdovas nemėgsta lenkų, labai nemėgsta. Ir savo broliui, lenkų karaliui, ne draugas jisai. *(Atsilošęs į sieną)* Ar tiesa, kad jūsų karalius besirengiąs kariauti su mumis? Ką gi, jis dabar visai lenkas tapo. Patsai gimdytojas, senis Algirdas, manau, jo dabar jau nebepažintų.

JONAS IŠ BYCHOVO *(raitydamas ūsus).* Gali būti, kad rengiasi. Gali būti. Kai brolis, kuris iš jo rankos valdo Lietuvą, nepanorės karaliaus klausyti, gali visaip būti, net karas gali kilti.

DAUGAILA. Mes irgi nieko prieš neturime su jumis susiremti gavę. *(Irgi raitydamas ūsus)* Nuobodžiausi dabar kareiviui laikai: su lenkais kariauti negalima, su totoriais negalima, su vokiečiais irgi nebegalima. Kam gi mes kalavijus nešiojame? Tuoj moterys ims mus pajuokti.

JONAS SKARBEKAS. Tesustiprina Visagalis Dievas taiką tarp šių dviejų krikščioniškų tautų valdovų. Stiprus ir išdidus savo jėgomis bendras dviejų kraštų priešas – vokietis. Jis pražūtį gamina mūsų ir jūsų žemei.

DAUGAILA. Jis dar mūsų tėvams pražūtį gamino, ir nepražuvome iki šiol. Ar pražūsite jūs, mums tas mažai rūpi.

JONAS IŠ BYCHOVO. Nepražūsime ir mes. Tiesa, galingi jie, bet ir mūsų nemažas skaičius rankų, kurios, reikalui esant, gali kalaviją pakelti. Aš visuomet maniau, kad lenkai gali apsieiti be svetimos paramos ir atsilaikyti patys vieni.

JONAS SKARBEKAS. Oi, galingas vokietis. Ne tik galingas, bet ir klastingas. Jam parūpo, kad dvi šalys susibičiuliavo prieš jį, ir dabar stengiasi visais būdais mus sukiršinti. Jis ir čion atvyko nesantaikos sėti tarp brolių valdovų, kad vienas antram pagalbos rankų netiestų.

DAUGAILA. Tu klysti, lenke. Vokiečiai atvyko kunigaikščio pasveikinti. Taip bent aš manau. Kai tapome krikščionys, jie kariauti su mumis nesirengia. Jei tu manai kitaip, ką gi, perspėk valdovą.

JONAS IŠ BYCHOVO. Kaip jį perspėsi, kad jisai su mumis nenori kalbėti?

JONAS SKARBEKAS. Mes seniai ieškome progos tarti kunigaikščiui žodį. Man rūpi ne tiek valstybės reikalai – tai protingesniųjų, ne mano dalykas – kiek Lydos kunigaikštytės likimas.

JONAS IŠ BYCHOVO. Neriteriškai pasielgė su ja kunigaikštis Skirgaila, neriteriškai. Krikščioniui valdovui nederėtų taip elgtis su moterimi.

DAUGAILA. Hm!.. Aš ištikimas kunigaikščio tarnas, ir man nedera klausyti kalbų, kurios gali jį užgauti.

JONAS SKARBEKAS. Negerai pasielgė, broli užgavo ir Mozūrų kunigaikštį įžeidė. Bet mūsų valdovams ne metas užgaules skaičiuoti, tik kaupti jėgas sunkiai su vokiečiais kovai, kuri mūsų laukia.

DAUGAILA. Ką gi, kunigaikštis tuoj čia bus; pasakyk jam, ką turi sakyti. Jis liepė man čia jo laukti – medžioti rengiamės. Jei nūnai su juo nepasimatysi, negreitai progos susilauksi, lenke.

JONAS IŠ BYCHOVO. Mes čia ir esame, kad su juo susitiktume. Štai Jonas Skarbekas, kaipo mokąs gražiai ir protingai kalbėti, užkalbins jį, kol aš pašauksiu vyskupą Henriką.

DAUGAILA. Kam šauksi tą jauniklį? Pats su kunigaikščiu kalbėk – tave jis geriau supras.

JONAS IŠ BYCHOVO. Tiesa, vyskupas jaunas ir mažai gerbia žilą plauką. Bet protas jo gilus.

DAUGAILA. Jis – karštas ir nesusivaldo kalboje. Kur reikia žodžio, jis taria dešimts. Ilga kalba visados reikalui kenkia.

SKIRGAILA *(staiga įeina greitu žingsniu. Pamatęs vienuolį, susilaiko vidury menės)* Kokia nelaimė! Kur žengiu, ten ar vokietis su kryžiumi, ar lenkas. Savo pily nerandu, kur nuo jų pasislėpiau. *(Nusigręžęs į vienuolį)* Eik šalin, pope, tu mane dabar trukdai...

JONAS SKARBEKAS *(atsistodamas)*. Šviesiausias kunigaikšti, aš turiu...

SKIRGAILA. Eik šalin, sakau, tu man dabar nereikalingas. Neturiu laiko. Kai ateis metas, aš pašauksiu tave. Daugaila, visa paruošta?

DAUGAILA *(atsistojęs)*. Taip, šviesiausias valdove.

SKIRGAILA. Kas šitas žmogus? *(Rodo į Joną iš Bychovo)*

JONAS IŠ BYCHOVO *(atsistojęs)*. Lenkų riteris Jonas iš Bychovo, šviesiausias kunigaikšti. Vienas tavo brolio pasiuntinių. Jis laukia mūsų skubiai pargrįžtant.

SKIRGAILA *(šonu į jį nusigręždamas)*. Taip, pamenu. Brolis gali palaukti. Kalbėsim kitu metu, dabar aš užimtas...

JONAS IŠ BYCHOVO, nusilenkęs kunigaikščiui, išeina. Daugailai

Paliepk tuojau visiems susirinkti Žemosios pilies kieme. Kai susirinks, praneši man. *(Jonui Skarbekui)* Matai, jisai išėjo, o tu ko lauki?

JONAS SKARBEKAS. Aš lieku čia ir būsiu, kol mane išklausysi, šviesiausias kunigaikšti.

SKIRGAILA *(nusigręžęs į jį šonu)*. Šioje šaly visi turi daryti, kaip aš liepiu, ir valdovo erzinimas į gera neveda. *(Priėjęs į skobnis ir metęs iš paniūrų žvilgsnį į vienuolį)* Ar tu manai, kad čia lenkų žemė, kur karaliaus žodis – paskutinis žodis?

JONAS SKARBEKAS. Tavęs čia visi bijo kaip ugnies, kunigaikšti, bet aš nebijau, nors tu man gresi. Ko aš bijosiu, jei šventosios Bažnyčios atstovas ir visagalio vienintelio tikro Dievo tarnas esu? Aš juk jo globoje.

SKIRGAILA. Lietuvoje visa galiu tik aš. Geriau neprieštarauk man, kad neapsiviltai savo visagaliu dievu. *(Atsisėdęs kėdėn)* Tu sakai, kad tavo dievas vienintelis tikras dievas. Meluoji, pope. Mano tėvas ir seneliai gerbė Perkūną ir kitus dievus, mano motina garbino savo gudišką dievą, kurį gerbia ir senas popas Jonas. Mano kaimynas chanas turi dar savo dievą, kuriam jis meldžiasi. Kaipgi tu sakai, kad tavo dievas vienintelis tikras dievas?

JONAS SKARBEKAS. Kunigaikšti! Nedera taip kalbėti tam, kurį Krokuvoje krikštino patsai primas kaip ir tavo brolį. Perkūno ir kitų dievų visai nėra. Tai pikta dvasia tavo sielą gundo.

SKIRGAILA. Kaip nėra? Argi tu niekuomet nesi girdėjęs rūstaus Perkūno balso? *(Nusijuokęs)* O kas girdėjo nors vieną garsą iš tavo nebylių dievų?

JONAS SKARBEKAS. Matau, kunigaikšti, kad tu vis dar esi stabmeldys ir tiki senus dievus. Vai, nusimins tavo dievobaimingo brolio širdis, kai sužinos, kad Dievo malonė tavęs

dar nepasiekė. *(Iškilmingai)* Žinok, kunigaikšti, kad pikti velniai – tavo seni dievai. Dievas yra tik vienas. *(Rodydamas ranka į dangų ir žemę, o paskui mostelėjęs rankom aplinkui)* Jis sukūrė dangų ir žemę ir visa, kas yra danguje ir ant žemės.

SKIRGAILA *(juokdamasis).* Tu vėl sumelavai, pope. Jeigu dievai būtų galėję patys sukurti dangų ir žemę, ir girias, ir žmones, ir žvėris, kam gi jie kovotų tarp savęs dėl jųjų? Aš juk nesiginčiju su savo smerdu dėl jo liesų arklių, nes turiu jų gausingas bandas ir panorėjęs galėtau dar gausingesnes turėti.

JONAS SKARBEKAS. Kunigaikšti!..

SKIRGAILA *(nekantriai).* Tylėk, pope, ir nekalbėk man daugiau nieko: aš tavim netikiu. Aš suteikiau tau nūnai didelę garbę, leidęs kalbėti su savim, bet savo kvaila kalba tu man jau įkyrai; dabar eik sau.

JONAS SKARBEKAS. Ne, valdove, aš neisiu, aš kalbėsiu, kaipo tavo sielos draugas ir paties dievo pasiųstas, kuris tau gero nori. Tu – plačios šalies valdovas, tu – jo išrinktasis, ir neturi tiesos tamsybėje klaidžioti, kai visa tavo tauta pažino tikrą dievą ir laiko apkabinusi jo sužeistąsias kojeles...

SKIRGAILA *(nekantriai).* Tuščios tavo kalbos. *(Atsikeldamas)* Aš patsai tapau valdovu ir nežinau, kad mane kas būtų rinkęs.

JONAS SKARBEKAS. Karaliai ir kiti tautų valdovai – dievo išrinktieji. Jie viešpatauja jo malone.

SKIRGAILA *(nusijuokęs).* Blogai renka tavo dievas, jei paskyrė būti valdovais mane ir mano brolį Jogailą. Stardas doresnis už mus; gali būti, kad ir tu geresnis už mus, ir dar yra daugel kitų.

JONAS SKARBEKAS. Nerūstink, kunigaikšti, Dievo piktžodžiavimu ir galingo brolio nepaklusnumu. Tau jo pagalba dar bus labai reikalinga. Leisk laisvai vykti Lydos kunigaikštytei, kur ji nori, ir tuo įsigysi lenkų karalių ir Mozūrų kunigaikštį kaipo draugus. Jūs gi visi trys turite vieną piktą priešą, ir kam jums dar rietis tarp savęs?

SKIRGAILA *(stovėdamas šalia skobnių šonu į Skarbeką).* Tu kalbi apie vokiečius? *(Kiek pamąstęs)* Taip, jie mūsų priešai, bet ir jūs, lenkai, irgi ne draugai mums. Katrie piktesni, ateitis parodys, o dabar aš dar nežinau.

JONAS SKARBEKAS. Mūsų tauta gera nori tavo šaliai ir pasiryžusi visuomet jai teikti pagalbos kovoje su bendrais priešais. O vokiečiai dabar tik vieno trokšta: sukiršinti šitų tautų valdovus, kad jie vienas antram pagalbos neteiktų. Klausyk, kunigaikšti, savo brolio, kuris yra vyresnis ir tau vietoj tėvo.

Saugokis vokiečių. Jie yra pikta sumanę prieš tave, tavo namą ir šalį.

SKIRGAILA. Tu sakai, kad vokiečiai yra pikta sumanę, o jie kalba, kad jūs, lenkai, tai esate padarę. Kas jumis patikės: visi jūs esate krikščionys. *(Kiek patylėjęs)* O kaip aš pasielgsiu su Lydos kunigaikštyte, greit sužinosi. Brolis, kuriam tu praneši, bus patenkintas.

HENRIKAS MAZOVIETIS *(vos tik įėjęs, nusilenkdamas prieš kunigaikštį).* Šviesiausias kunigaikšti, nors mūsų galingas karalius buvo ją paskyręs Mozūrų krašto valdovui, bet ko brolis broliui neatleidžia? Tik panorėk jam atsilyginti irgi geru už gerą.

SKIRGAILA. Dar vienas kranklys mano nelaimei! Matyti, likimas nori ir šiandien sugadinti man nuotaiką.

HENRIKAS MAZOVIETIS. Aš noriu tau, valdove, sustiprinti gerą nuotaiką, ne gadinti, todėl sakau: brolis tavo, lenkų karalius, nesupyks, kad sau pasiėmei Lydos kunigaikštytę.

Tik būk ir tu jam geras. Jis irgi reikalauja mažo iš tavo pusės nuolaidumo. Jam nesmagu, kad jis be kraičio svetimoje šaly.

SKIRGAILA. Pas mus tikrai papratę vyrai mokėti kraitį už mergas, kurias sau ima. Argi mano brolį paėmė merga, o ne jis ją?

HENRIKAS MAZOVIETIS. Jogaila mano, kad tu neturėsi nieko prieš, jei jis sau, kaipo kraitį, išskirs iš Lietuvos žemių Volynę ir Podolę.

SKIRGAILA *(nusijuokęs).* Jūs, lenkai, matau, sukti ir gudrūs žmonės. Norite man parduoti Lydos kunigaikštytę už Volynės ir Podolės žemes. Tik pamiršote, kad ji mano rankoje yra, todėl neturiu reikalo jums nei pigiai, nei brangiai mokėti.

HENRIKAS MAZOVIETIS. O jei Jogaila to reikalauja...

SKIRGAILA. Ne Jogaila, tik jus, lenkai, svetimų kraštų pasigeidę! Bet pranešk savo ponams, tenedrįsta mūsų judinti, jei nenori, kad negeidžiamais svečiais aplankytume jūsų žemes.

HENRIKAS MAZOVIETIS. Jogaila, kaip valdovas...

SKIRGAILA *(koja patrypęs).* Tylėk, pope! Valdovas Lietuvos aš, ne brolis. Jis lenkus pamilo ir tesėdi ten! Lietuvos žemių nei vienos pėdos negausite, lenkai.

Ragų trimitavimas

HENRIKAS MAZOVIETIS. Valdove, svarbus reikalas verčia karalių Jogailą...

SKIRGAILA. Gana kalbų! Girdi, ragai trimituoja, mane šaukia. Apie svarbius reikalus kalbėsime, kai aš panorėsiu, bet ne tu.

AISTRŲ SŪKURY

I

Ten pat, Vilniaus Aukštojoje pily. Nedidelis keturkampis kambarėlis; dešinėje lova, žvėrių kailiais apklota. Skobnys ir dvi trikojės, apvalios, be atramų kėdės. Vienoje sėdi VARTENBERGAS, *ant kitos guli jo skraistė, šalmas ir kalavijas*

KELERIS *(stovėdamas priešais, susidėjęs rankas ant krūtinės, šypsodamasis).* Matai, dievobaimingasis mano broli ir kilnusis riteri, kaip gerai gali patarnauti šventajam ordinui gundomoji nuodėmė gražios mergelės pavidalu. Tu su visu savo dievotumu nieko nebūtai galėjęs sužinoti apie svarbius širdies dalykus šio niauraus stabmeldžių žemės valdovo.

VARTENBERGAS *(sekdamas Keleriu ir prisitaikydamas jo nuotaikai).* Tenepastebi Viešpats Dievas ir švenčiausioji mergelė tavo mažučio nusižengimo. Tikrai, tu patarnavai šventajam ordinui, ir apie tavo nuopelnus aš paskubėsiu pranešti broliui grosmeisteriui ir didžiajam kapitului. *(Nusijuokęs)* Cha cha cha... Tik, manau, be smulkmenų.

KELERIS. Žinau, kaip tu praneši, gudruoli. Brolis grosmeisteris ir kapitulas pastebės tik mano nuodėmes ir tavo nuopelnus. Bet – tematai tave Dievas. Aš surasiu sau kitokį, negu tu lauki, atlyginimą pas dailią mergelę. Pasižymėjimas, kurio tu ieškai, manęs vis tiek neišvengs.

VARTENBERGAS *(rimtai, nepatenkintas).* Kur ordino labas reikalauja, aš moku užmiršti save ir savo nuopelnus, o pasižymėjimų visai neieškau. Tai gerai žino brolis grosmeisteris.

KELERIS. Tebūna tiesa tavo kalboje, kilnusis riteri. *(Nusijuokęs)* Cha cha cha!.. Aš nepavydus. Būdamas aukštos kilmės pasieksiu tiesiu keliu, ko tu nesugebi pasiekti visų savo gudrybių pagalba.

VARTENBERGAS *(atsikėlęs)*. Kitu metu aš kitaip mokėtau atsakyti į tavo juokus, kilnusis broli. Vartenbergų giminės riterių kalavijas visuomet stovėjo jų garbės sargyboje, ir pasižymėjimo sau ieškojom ir ieškom tik kovos lauke. Kas kitaip kalba, loja kaip šuo, pasakytau aš. *(Atsisėsdamas)* Bet dabar ordino labas reikalauja, kad tarp mūsų būtų taika.

KELERIS. Tebūna tarp mūsų taika, kaip tu sakai. Žinok, kad aš rietis nemėgstu. Aš nepiktas ir kalbu, ką manau. *(Ima nuo kėdės Vartenbergo skraistę, šalmą ir kalaviją, deda juos ant skobnių, o patsai sėdasi kėdėn)* Tepatenkina tave kapitulo brolių pagyrimas ir grosmeisterio padėka. Man pakaks to, ką aš iš gražios mergelės gausiu.

VARTENBERGAS *(po nemalonaus tylėjimo)*. Jei pasiseks įvykinti, ką sumanėm, sukiršinsime lenkus ir lietuvius, o tas bus ordinui naudinga. Lengviau tuomet galėsime pasiekti tikslą, dėl kurio čia mudu esame atvykę.

KELERIS. Aš nemėgstu nepasisekimų. Kad nutariau, įvykinsiu.

VARTENBERGAS. Lydos kunigaikštytė liks amžinai mums, kryžiuočiams, palanki, kad laisvę jai grąžinsim; dėkingas Mozūrų kunigaikštis taps irgi mūsų draugu.

KELERIS *(nusijuokęs)*. Lydos kunigaikštytė ne tik dėl to bus mums palanki. Aš pasistengsiu tam kitas surasti priežastis, jei tik ji tokia graži, kaip sakoma. Ar verta bus Mozūrų kunigaikščiui būti dėkingam, aš nežinau. *(Nusijuokęs)* Cha cha cha!.. Manau, grietinė teks man, jam pakaks graibstyti rūgusis pienas.

VARTENBERGAS. Paslaptis, su kurios pagalba laikome savo rankoje valdovus, visuomet naudinga. *(Juokdamasis)* Bet ar ne per daug tik savim pasitiki, gudrusis broli?..

KELERIS. Nėra tokios moters, kuri, man panorėjus, nebūtų mano.

VARTENBERGAS *(atsikėlęs vaikščioja po kambarį, trindamas delnus, patenkintas)*. Sutvarkysim ordino labui šį reikalą su šventosios mergelės pagalba, sutvarkysime! Tik saugokis, broli, neatsargaus atvirumo.

KELERIS. Mano uždavinys – narvą atidaryti ir išvilioti paukštytę, o kas toliau, tedaro kiti: tu, grosmeisteris, kapitulas ar kas kitas. Aš moku veidmainiauti tik su moterimis ir vien meilės dalykuose.

VARTENBERGAS. Reikia visa mokėti, ko švento ordino labas reikalauja. *(Sėsdamas vėl)* Meilės kelias čia slidus ir pavojingas; jis reikalauja daug gudrumo, neužmiršk to, riteri. *(Tvirtai)* Taigi būk gudrus, kilnusis broli Keleri. Užgauti neatsargiu žingsniu, jau dabar neapykantos kupini, spėjami draugai virs mums nepermaldomais priešais. Vėlgi paukštytė gali nepanorėti skristi iš narvo.

KELERIS. Kur nepanorės! Tepasimatysiu tik su ja, išskris paukštytė iš narvo, ir dar kaip! Juk jame nelinksma gyventi, o ateitis vilioja laisve, jaunystės džiaugsmais, meile... Kurios moters širdis nepasiduos tokiai pagundai?!.

VARTENBERGAS. Veik, kilnusis riteri, Dievo ir šventojo ordino labui ir būk atsargus. Čia ne lengvabūdė mergelė rūpi, bet susipynęs tautų likimas. Šioje gi prakeiktoje pily sienos gali matyti ir girdėti. Čia žmonės piktesni už žvėris, ir jokios teisės negelbės mūsų nuo įžeidimo, o gal ir nuo pražūties. *(Pasikeldamas)* Tepadeda tau Visagalis Dievas ir švenčiausioji Mergelė Marija, mūsų galinga globėja.

KELERIS *(šypsodamasis)*. Tu pasimelsk, dievobaimingasis broli ir kilnus riteri. Teisingo malda juk daugel sveria pas Dievą. *(Nusijuokęs)* O aš tuo laiku pasimelsiu grakš-

čiai kijevietei: ji juk sargas mūsų paukštytės. Eik dabar, kilnusis broli: aš girdžiu jos žingsnius. *(Nusišypsojęs)* Nekliudyk man gerą darbą atlikti.

Paduoda Vartenbergui skraistę ir šalmą. Kai tasai išeina, grįžta į skobnis ir atsistoja; kuriam laikui praslinkus, įeina OLIGĖ. *Ji sustoja duryse ir, lyg svyruodama, ar žengti pirmyn, ar ne, dairosi į vidų, laikydamasi dešiniąja durų rankelės*

Aš čia, mano balandėle. Aš tavęs jau seniai laukiu. *(Eina su ištiestom rankom)*

OLIGĖ *(puldama jam ant krūtinės)*. Mielasis mano!

Keleris apkabina ją ir, prispaudęs prie krūtinės, bučiuoja

Aš negalėjau anksčiau. Aš bijojau, kad nepastebėtų kas. *(Pridėjusi pirštą prie lūpų, klausosi)*

KELERIS. Būk rami, mano mieloji, čia niekas neužeis. *(Veda į lovą, kur sėdasi ir sodina ją ant kelių)* Tu ilgam atėjai? Kaip praeitą vakarą, visą naktį liksi... Tiesa?..

OLIGĖ. Negaliu, mielasis. Aš tik neilgam laikui. Bijau!.. Pastebės, apkalbės...

KELERIS *(glamonėdamas ją)*. Aš tavęs neatleisiu dabar. Kaip praeitą naktį liksi, gerai? *(Žiūri jai į akis)*

OLIGĖ *(atstumdama jo ranką)*. Negniaužk taip krūtų: man skaudu. *(Nušokus nuo kelių, sėdasi šalia; imdama jį už rankų)* Negaliu nūnai, brangusis berneli! Aš tik valandėlei. Nekalbėk, tylėk!.. *(Uždengia jam delnu burną)* Ryt, ryt visą naktį aš tavo. Nūnai aš turiu kunigaikštytei tarnauti. Jos prieškambary nūnai turiu budėti. Tik ryt vakarą būsiu laisva.

KELERIS *(suėmęs jos abi rankas, savo delnuose gniaužda mas, žiūri jai į akis)*. Tu mane rytoj įleisi kunigaikštytės kambarin. Gerai?.. *(Glaudžia jos ranką į savo krūtinę)*

OLIGĖ *(nustebusi)*. Kunigaikštytės kambarin? Ko tau ten reikia?

KELERIS. Aš turiu pamatyti kunigaikštytę. Man labai svarbu!.. *(Bučiuoja ją)* Mano balandėle!

OLIGĖ *(atsitraukdama, bet palikdama savo rankas jo delnuose)*. Kam tau jos reikia? Tu nenumanai, kokis kiltų pavojus tau, jai ir man, kunigaikščiui sužinojus.

KELERIS *(paleidęs jos rankas)*. Tavo dalykas saugotis, o manim nesirūpink. Aš tam juk kaviją nešioju, kad pavojaus nesibaidytau.

OLIGĖ. Tavo kalavijas negelbės nei tau, nei mums, berneli. Tu dar nepažįsti mūsų valdovo. *(Uždengia delnais veidą)* Vai, jei jis sužinotų! Gyvą žemėn lieptų pakasti...

KELERIS. Turi pasistengti, kad jis nieko nesužinotų. *(Paėmęs ją vėl už rankų ir nusilenkęs žiūri jai į akis)* Užkerėk jį savo gražiom akutėm, ir jis nieko nepanorės žinoti pasaulyje, kaip dabar aš.

OLIGĖ *(lyg nusigandus)*. Jį? Temyli mane Dievas ir saugoja nuo jo meilės. *(Žegnojasi)* Nelaiminga būtų toji mergelė, į kurią jis atkreiptų savo dėmesį. Geriau mirti, nekaip jam patikti. Vėlgi aš tave pamilau, tave vieną, berneli!..

KELERIS. Užkerėk jį, kaip mane užkerėjai. *(Apkabindamas ją už liemens)* Tu saldi kaip nusidėjimas. Tik panorėk, ir jisai visa užmirš dėl tavęs, net ir savo dailiąją kunigaikštytę.

OLIGĖ *(pažvelgusi jam į akis)*. Nejaugi tu panorėtai? *(Atsitraukdama nuo jo)* Bjaurusis, tu manęs nebemyli! *(Glausdamasi prie jo)* Mieliausias mano, nužudyk mane, pasmauk, kai pasibaigs tavo meilė. Aš nenoriu priklausyti kitam.

KELERIS *(viena ranka apkabinęs ją, kita glostydamas plaukus)*. Nejaugi taip mane myli?

Oligė linktelėja galvą

Balandėle mano! *(Glausdamas jos galvą prie savo krūtinės)* Taip mane pamilai?!.

OLIGĖ *(sudėjus rankas po veidu ir prisiglaudus į jo krūtinę).* Kaip tavęs galėjau nepamilti! Tu aukštos kilmės riteris, jaunas, gražus, narsus... Tu gražiausias visų mūsų jaunuolių. O kunigaikštis? Visuomet girtas, piktas ir niaurus kaip rudens naktis. Man vis atrodo, – todėl čia taip šalta, drėgna, ūkanota, kad visi čia toki niaurūs, toki nuobodūs. *(Atsisėdusi tiesiog)* Aš vos nenumiriau ir būtau visai numirusi, jei ne tavo meilė, taip man buvo čia ilgu ir nuobodu! *(Suimdama jo rankas savo delnuosna)* Drauguži, paimk mane su savim, kai iš čia vyksi tėvų šalin!

KELERIS. Tu užmiršai, pietų mergele, kad aš vienuolis ir su moterim gyventi man uždrausta.

OLIGĖ *(apkabinusi jį už kaklo ir prisiglaudusi).* Aš būsiu tavo vergė. *(Žiūrėdama jam į akis)* Argi ne garbinga tarnauti kaip vergei tokiam narsiam riteriui kaip tu? *(Atsitraukdama)* Bet tu nebemyli manęs... Aš matau... *(Uždengia delnais akis ir nuleidžia galvą lyg verkdama)*

KELERIS *(tyliai, į ją nusilenkęs).* Argi dar neįsitikinai, kaip karštai aš tave myliu ir moku mylėti? Pasilik šią naktį pas mane, ir tu pamatysi, ar aš nustojau tave mylėjęs.

OLIGĖ. Aš norėtau visuomet su tavim būti, bet žinai, kad negaliu.

KELERIS *(apkabinęs ją meiliai).* Padaryk taip, kad aš galėtau rytoj pasimatyti su kunigaikštyte, ir mudu išvyksime iš čia ir nebesugrįšime. Aš nugabensiu tave protėvių pilin. Šventasis Tėvas Romoje panaikins mano apžadus, ir tuomet tu būsi mano viešpatė, ne vergė. Padaryk tik, kad galėtau pasimatyti su kunigaikštyte.

OLIGĖ. Bijau aš, mielasis. *(Atsitraukdama staiga)* Ne, ne, negaliu!..

KELERIS *(tvirtai).* Turi padaryti, kad aš to noriu. *(Vėl, meiliai ją apkabinęs, glaudžia prie krūtinės)* Juk tu myli mane? Ar ne tiesa?..

OLIGĖ. Todėl ir negaliu, kad myliu. Aš nenoriu, kad tu, mane apleidęs, kitą pamiltai. Kai iš čia išjosi, teatleidžia tau dievas, jei duoto man žodžio netesėsi, bet dabar, šioje pily, turi vien tik manim gyventi, mane tik mylėti, man vienai priklausyti... *(Užsidengusi veidą delnais)* Arba aš gyva būti nebenoriu... *(Verkia, tyliai vaitodama)*

KELERIS *(glostydamas plaukus, nuramindamas).* Nusiramink, mieliausioji. Argi kunigaikštytė panorėtų mane pamilti? Nejaugi užmiršai, kiek mūsų nekenčia šio krašto žmonės?

OLIGĖ *(pro ašaras).* Aš negaliu tikėti, kad atsirastų moteris, kuri galėtų tau pasipriešinti. Tavęs nepamilti negalima! *(Šluostydama prijuoste ašaras)* Matau, kad jau esu tau įkyrėjusi. Aš gi prasta mergelė, ne kunigaikščių kilmės... *(Piktai, net kumščius sugniaužusi)* Uch, kaip aš josios nekenčiu dabar!.. *(Gniauždama rankas)* Kam aš tau taip greitai pasidaviau, kodėl ilgiau nesipriešinau?.. Tu mane būtai iki šiol dar tebemylėjęs.

KELERIS. Kodėl? Kaip dažnai moterys save klausia – kodėl, bet nei viena dar nesugebėjo į tai atsakyti; bent aš nesu girdėjęs. *(Apkabinęs ją už liemens)* Patikėk manimi, ne apie meilę aš su ja kalbėsiu. Aš tave myliu, ir kitos meilės mano sielai nebereikia. Man pavesta atlikti pas ją svarbus ordinui reikalas, nuo kurio pareina net mano likimas. Negaliu gi aš ją viešai aplankyti!

OLIGĖ. Pasakyk, apie ką tu rytoj su ja turi kalbėti? Tuomet aš gal ir pasistengsiu.

KELERIS. Su tavim galiu kalbėti tik apie meilę. Ordino reikalai – ne moterų dalykas.

OLIGĖ *(atstumdama jo ranką nuo liemens).* O kunigaikštytė? Ar ji ne moteriškė?

KELERIS. Ji plataus krašto valdovė. *(Įtikinamai, gniauždamas jos rankas savo delnuose, o paskui*

pridėjęs jas prie savo veido) Tikėk manim, aš neapleisiu tavęs, neatsižadėsiu tavo meilės dėl viso pasaulio kunigaikštyčių ir karalaičių... Bet nuo to, pamatysiu aš ją, ar ne, pareina mano ir tavo likimas. *(Paleidęs jos rankas)* Turi manęs klausyti, arba žūsi... Ne, ne tu, bet mudu, tu ir aš drauge žūsime.

OLIGĖ *(sudėjusi rankas ant kelių).* Kaip aš bijau! Tu nežinai, kiek žiaurus kunigaikštis, kai jis supyksta. Sužinojęs nepasigailės nei manęs, nei tavęs.

Dieve tu mano geriausias! Kam tu man davei šitą meilę? Aš tokia buvau rami, taip laisvai gyvenau... *(Užsidėjusi rankas už galvos ir neigiamai kraipydama galvą)* Ne, ne, aš negaliu, mieliausias mano. Ir nebereikalauk... Aš ir tavęs bijau... Netikiu...

KELERIS *(įsirėmęs ranka į šoną, žiūri į ją).* Aš nežinojau, kad tu baili. Ar atmeni, ką tu sakei, kai aš pirmąkart tave pamačiau? Kad nieko nesibijanti, ir aš patikėjau. Ir pamilau todėl, kad patikėjau. *(Imdamas ją už rankos aukščiau alkūnės)* Na, paklausyk, mieloji...

OLIGĖ *(atitraukdama ranką).* Ach, neliesk manęs! Man skaudu... Ne kunigaikščio aš bijau, jos bijau, tavęs bijau. *(Uždėjus jam abi rankas ant pečių, meiliai)* Mielasis mano, neik pas ją! *(Skaudžiai)* Geriau nudėk mane, išliek iki paskutinio lašo mano kraują, tik neik pas ją!..

KELERIS *(ima jos dešinę, bučiuoja delnan ir maloniai glostydamas).* Kvailute tu mano! Nejaugi tu nepasitiki manimi, mano žodžiais? Jei myli, turi pasitikėti.

OLIGĖ *(atitraukdama ranką).* Jei myliu?.. Myliu ir vis dėlto nepasitikiu... Negaliu pasitikėti, nes myliu tave... *(Skubiai pašokus iš vietos ir paėmus jo ranką)* Gerai, aš padarysiu, kad tu ją pamatysi, bet ir aš ten būsiu.

KELERIS *(tvirtai).* Aš turiu ją vieną matyti.

OLIGĖ *(paleidus jo ranką, rūsčiai).* Melagi! Dabar aš visa suprantu... Tau įkyrėjo mano meilė, ir tu naujo malonumo sau ieškai. *(Tvirtai, atkakliai, mostikuodama rankom)* Ne, tu jos niekuomet nepamatysi.

KELERIS *(atsistojęs, tvirtai).* Turiu pamatyti!.. *(Šiurkščiai, nutvėręs ją už rankos)* Girdi, verge...

OLIGĖ *(ištraukdama ranką).* Ach, neliesk manęs! Leisk, arba imsiu šaukti!.. *(Ištrūkusi staiga išbėga iš kambario)*

KELERIS *(kurį laiką stovi susimąstęs).* Sujaudino mane savo meile šita mergiotė.. Vargšė, kaip ji pavydi... *(Linguodamas galvą)* O vis dėlto ji padarys, kaip aš noriu.

I I

Moterų kambary Aukštosios Vilniaus pilies. Visa, kaip penktame pirmos dalies vaizde. Kunigaikštytė ONA DUONUTĖ *sėdi pas langą ir verpia.* OLIGĖ, *liovusi verpti, atstato šalin verpstį, pasikelia ir prieina kunigaikštytę. Sugniaužtom rankom, pilnu užuojautos balsu kalba*

OLIGĖ. Mieloji mano kunigaikštyte! Tu vis liūdi ir liūdi... Kai aš matau, kaip tu vargsti, man skauda širdį ir verkti aš noriu. Tai nieko, kai diena drėgna ir ūkanota; bet nūnai taip giedru, tokis tylus ir ramus vakaras, ir taip džiaugiasi širdis, ir aš taip trokštu, taip trokštu, kad ir tu būtai laiminga, ir kad visiems būtų gera. *(Ištiesus rankas, su ilgesiu)* Vai, kad aš žinotau, kaip galima būtų tai pasiekti?!.

ONA DUONUTĖ. Tu man negali pagelbėti *(pažvelgus į ją),* ir nereikia. Tie, kurie gali, nepanorėjo... *(Nusišypsojusi)* Nepaisyk mano liūdesio, mergele, kol esi jauna ir laiminga, neturi nei rūpesnių, nei vargo žinai.

OLIGĖ *(mostikuodama abiem rankom, lyg norėdama nuvyti kimbantį varmą).* Vai mieloji kunigaikštyte, kad tu žinotai mano nelaimę, nepasakytai, kad aš neturiu rūpesnių. *(Kraipydama galvą)* Bet dieną aš nenoriu apie tai galvoti. Tik nakčia... *(Nusiminus)* Vai, kad tos nakties niekuomet nebūtų!..

ONA DUONUTĖ *(nustojus verpti).* Ir aš norėtau visa užmiršti, tik negaliu. Veltui maldauju dievą.

OLIGĖ *(sėdasi šalia jos ant suolo, draugingai).* Tu daugel turi draugų, mieloji kunigaikštyte. Ir galingų draugų... Aš gerai žinau. Nejaugi jie panorėję nesuteiktų tau pagalbos?

ONA DUONUTĖ. Draugai gali padėti tik mažoje nelaimėj, bet sunkioje – ne. Ir aš jų nekaltinu, kad mane apleido. Gyvybė kiekvienam miela, ir aš negaliu reikalauti, kad ją dėl manęs, vargšės našlaitės, aukotų. *(Įtariamai į ją pažvelgus)* O kodėl susirūpinai tuo, kaip su manim elgiasi mano draugai?

OLIGĖ *(paslaptingai, atsisėdusi arti).* Aš žinau tokį vyrą, kuris visa dėl tavęs padarytų, ko tik panorėtai. Pakanka tau tik žodį tarti.

Ona Duonutė žiūri į ją nustebusi, lyg klausdama

Tai šis, iš vokiečių žemės atvykęs riteris. Jis jaunas, gražus, narsus ir nieko nebijo!

ONA DUONUTĖ. Vokietis?.. *(Nustebusi)* Vokietis, sakai? *(Nusišypsojus)* Vokiečiai, mergele, didžiausi mūsų nedraugai, ir gero iš jų laukti argi galima? Visi jie klastingi žmonės, ir jų žodžiu kas gali tikėti?

OLIGĖ *(karštai).* Gal ir tiesa, kad jie klastingi, bet kiti, ne šis. Jis tikras riteris ir, žodį taręs, išlaikys, neapgaus. *(Su pasigėrėjimu)* Jis tikras sakalas!

ONA DUONUTĖ. Kodėl jam turi rūpėti mano likimas? Nei jis man draugas, nei artimas, nei pažįstamas.

Iš vokiečių žemės draugu aš nepasitikėtau vis tiek!..

OLIGĖ. Žmonės kalba, kad jis vieno lenkų kunigaikščio artimas draugas ir pas jį dažnai viešnagėja. Aš pati girdėjau, ir kiti girdėjo, kaip jis piktinosi mūsų valdovu, kuris tave prievarta pagriebė ir laiko savo pily kaip kalinę.

ONA DUONUTĖ *(nudžiugus).* Tu sakai, jis lenkų kunigaikščio draugas?

Oligė linktelia galvą; įtariamai

Bet iš kur jis visa apie mane būtų sužinojęs?

OLIGĖ *(dar arčiau slinkdama).* Kiti pasakė. Juk pily tik apie tave visi kalba, visi tavęs gailisi. Kuri paslaptis, kad kunigaikštis todėl prievarta tave sulaikęs, jog manąs žmoną vesti. Sako, tasai riteris į akis mūsų valdovą peikęs! Ir tikrai jis viską padarytų, tave gelbėtų, jei tik vienu žodeliu į jį prabiltai. Ir, sako, jis to neslepiąs, ir valdovas todėl į jį žvairuojąs. *(Prikniubus prie kunigaikštytės, kuštomis)* Gal jis panorės su tavimi pasimatyti, bet tu būk atsargi, nesutik...

ONA DUONUTĖ *(į ją pažvelgus).* Kodėl manai, kad jis panorės mane matyti? Ir kaip galėtų, jei mane visi, net tu pati, taip uoliai sergsti?

OLIGĖ *(ūmai atsitraukdama).* Ach, nesakyk, kunigaikštyte. Jis visa gali, ko panori! Tokio kito narsaus riterio nėra nei mūsų šaly, nei kitose žemėse. *(Atsikelia, maldaujamai)* Bet tu nekalbėk su juo, nežiūrėk į jį, meldžiu tave, mieloji kunigaikštyte. Jo akys nelaimę gimdo.

ONA DUONUTĖ *(atidžiai).* Ko taip nerimauji? Ar kažką žinai? Juk aš jo nepamatysiu...

OLIGĖ. Pamatysi! Sako, visos mergelės, kurios jį mato, pamilsta ir būna nelaimingos... O tu tokia, kunigaikštyte, graži, tokia skaisti...

ONA DUONUTĖ *(sujaudinta).* Tu kažką žinai? Sakyk!..

OLIGĖ *(nerimaudama).* Ne, ne! Aš nieko nežinau... Bet manau, kad jį pamatysi, turėsi pamatyti... *(Maldaujamai, sudėjus rankas)* Brangioji mano kunigaikštyte, nepyk, kad aš nesąmones kalbu... Aš šiandien tiek daug... Aš gal ir kvailysčių dar pridarysiu... *(Atsiklaupusi puola jai bučiuoti rankas)*

ONA DUONUTĖ *(atidžiai žiūrėdama į Oligę).* Aš tavęs nūnai visai nesuprantu. Kas tau atsitiko? *(Padėjus ranką jai ant galvos, į ją nusilenkusi)* Tu jį pamilai? Tiesa?.. *(Oligė slepia savo veidą ant jos kelių. Glostydama galvą)* Vargšė mergelė!.. Kaip tu galėjai vokietį pamilti?!.

OLIGĖ. Neklausk, valdove!.. Aš pati nežinau... *(Pakėlusi ašarotas akis)* Ach, kokia aš nelaiminga!..

ONA DUONUTĖ. Tikrai nelaiminga. Bijau – Dievas nubaus tave, kad piktą vokietį pamilai...

OLIGĖ. Ar aš kalta, kad mano širdis... *(Staiga atsikelia ir rankom veidą uždengusi)* Aš eisiu... Aš eisiu... Aš negaliu...

ONA DUONUTĖ. Dievo pasibijok!.. Pamilti svetimos šalies žmogų!.. Dargi vokietį!..

OLIGĖ. Dabar man vis tiek... Žinau, kad esu jau žuvusi... *(Išbėga iš kambario)*

ONA DUONUTĖ. Vargšė mergelė!..

Atsilošusi į sieną, sudėjus rankas ant kelių, primerkusi akis, lyg svajodama, sėdi nejudėdama kurį laiką. Duryse pasirodo KELERIS. *Stovi, kalaviju pasirėmęs, kol kunigaikštytė jį pastebi. Kelerį pamačiusi, atsistoja*

Kas esi? Kaip čion patekai?

KELERIS *(tvirtu balsu).* Aš tavo draugas, o kaip čion patekau, nesvarbu. Aš čia stoviu, kad tau laisvę sugrąžintau.

ONA DUONUTĖ. Iš kur žinai, kad aš laisvės reikalauju?

KELERIS. Širdis, kuri myli, šviesos ir saulės trokšta, o jų čia nėra. Širdis, kuri myli, veržiasi, kur laisvė, kur erdvė, – į laisvę ji veržiasi.

ONA DUONUTĖ. Aš nesuprantu, ką tu kalbi. Kas tau davė tiesos įsiveržti šian kambarin ir taip man kalbėti?

KELERIS. Aš numačiau šį klausimą, pas tave eidamas. Aš maniau, kad teks man taip atsakyti tau: draugo jausmas tam, kurį tu myli. Bet aš taip maniau, kol tavęs nebuvau matęs. Dabar aš nebenoriu veidmainiauti, ir todėl tiek tik pasakysiu tau: neatstumk mano pagalbos! Žinok, laimė priklauso tam, kuris drąsiai jos siekia kur ir kaip galėdamas. Neįžeisk manęs nepasitikėjimu, skaisčioji mergele! Aš, gaudamas garbingą riterio vardą, esu pasižadėjęs ginti šventą mergelių skaistybę, užtarti silpnuosius ir skriaudžiamuosius. Tiesa, aš tuos pažadus dažnai užmirštu, dažniau nekaip riterio garbė reikalauja, bet dabar tavo skaistus veidelis man juos vėl priminė. Argi gali atsirasti krikščioniškoj šaly riteris, kuris, tavo dangišką grožį išvydęs, nebūtų sujaudintas ir drįstų nors vieną nepadorią mintį apie tave pagalvoti! Ne riterio garbingo vardo tokis vertas būtų, tik bedievio, stabmeldžio, niekinamo šunies!..

ONA DUONUTĖ *(tyliai, nuleidusi galvą).* Aš labai norėtau tikėti tavo žodžiais, riteri. Bet kas aš esu, kad mano likimas būtų galėjęs tave sugriaudinti?

KELERIS. O skaisčioji mergele, argi aš nesu girdėjęs, kokia tave ištiko nelaimė, ar aš nežinau, kaip tu kankiniesi? Ar širdis mano būtų iš akmens, kad, matydamas tavo skaistų grožį, nebūtau sujaudintas? *(Pakėlęs akis aukštyn)* Kokia laimė pasijusti tavo užta-

rėju! Už vieną tokios laimės akimirksnį aš pasiryžęs tūkstančius kartų aukoti pavojui savo gyvybę. *(Išdidžiai)* Tark tik žodį, vieną žodį – ir siekiu tau protėvių kalaviju, aš atliksiu visa, kas galima ir ko negalima.

ONA DUONUTĖ. Aš daug esu pikto girdėjusi apie jus, riterius kryžiuočius, kad galėtau neabejodama tavo žodžiais patikėti, nors labai trokštu pagalbos. Žmonės kalba, kad esate apgaulingi ir be piktų tikslų nieko nedarote.

KELERIS *(kurį laiką tyli, nuleidęs galvą, lyg mąstydamas. Pakėlęs galvą).* Tu gerai darai, kad mumis netiki. Aš pats ėjau pas tave klastingų minčių vedamas, bet tavo žydriosios akys išgydė mano sielą, ir dabar aš tyrus prieš tave stoviu. Išganytojo kančia siekiu tau, kad tiesą kalba mano lūpos, ir nebėra melo mano žodžiuose.

ONA DUONUTĖ. Ir aš galiu tavimi patikėti? *(Žengdama arčiau)* Aš silpna ir gyvenimo neprityrusi mergelė. Tebūna tau gėda, jei tik pajuokti manęs čion atėjai.

KELERIS. Daugel nuodėmių slegia mano sąžinę, daug pikto esu daręs žmonėms, ne todėl, kad patsai piktas esu, bet kad lengvabūdiškai klausiau piktų žmonių balso. Bet dabar siela mano praregėjo, ir aš ėmiau nekęsti savo lengvo būdo ir tų, kurie mane į pagundą vedė. Ėjau pas tave su nedorais tikslais, bet dabar štai stoviu čia, kaip prieš dievą, ir sakau tau: patikėk manim ir ramiai pasiduok mano globai. Kitais netikėk, bet manim tikėk. *(Pridėjęs vieną ranką, kurioj laiko kalaviją, prie krūtinės, kitą gi ištiesęs ir žengdamas žingsnį priekin)* Mano motinos išganymu siekiu tau, kad išgelbėsiu tave iš čia ir laisvę tau grąžinsiu.

ONA DUONUTĖ. Nenoriu tavęs įžeisti, kilnus riteri, bet man baisu pasitikėti nežinomu žmogumi.

KELERIS. Tau nėra kito išėjimo, jei turi drąsos gyventi, kaip nori. Aš tau esu pasakęs, kad ėjau pas tave klastingų tikslų vedamas, bet ir jie tau siūlė geresnį likimą nekaip tasai, kuris tavęs čia laukia. Bet tuomet buvau dar lengvabūdis žmogus, dabar gi nebe tas. Toji valandėlė, kada pažvelgiau į tavo skaisčias, žydrias ir liūdnas akis, mane kitu pavertė, ir dabar tikro nepasigailėtau brolio, jeigu jis pikta sumanytų prieš tave. *(Tyliai, švelniu balsu)* Tu kaip Dievo angelas tyliom akutėm, dangišku savo grožiu privertei mano sielą pakitėti, mano širdį suliepsnoti tyria kaip dangaus rasa meile. Ji nepanaši į tą, kurią iki šiol buvau jautęs kitoms mergelėms. Aš galiu tave tik gerbti, kaip gerbiu pasauliui išganymą pagimdžiusią. Aš mirsiu dėl tavęs, bet ir mintimi tavęs nepaliesiu, nepanorėsiu tavęs. Nuo šios valandos aš ėmiau neapkęsti visų tų moterų, kurios kada nors mano buvo. *(Prispaudęs kairiąją ranką prie krūtinės)* Tikėk manim, aš noriu būti vien tavo draugas ir brolis. Visa atliksiu, ką liepsi, net jei panorėsi, kad aš nugabentau tave tam, kurį tu myli.

ONA DUONUTĖ *(sujaudinta jo kalba).* Prisiek man, kilnusis riteri, kad nėra apgaulės tavo žodžiuose.

KELERIS. Siekiu švento Jurgio ietimi, kad aš kalbu, ką manau ir juntu. Aš tau prisiekiau priesaika, kurios nedrįs sulaužyti nei vienas tų, kur aukso pentinus ir riterio juostą dėvi. *(Prispaudęs kalaviją abiem rankom prie krūtinės)* Pasakyk man, kas tavo draugai, ir aš duosiu jiems žinoti, kai tu būsi laisva, kad jie galėtų tave lydėti, kur panorėsi. Jei tu vis dar nepatiki manimi, jais pasitikėsi.

Pamanyk tiktai, kokis tavęs laukia likimas? *(Švelniai, tyliu balsu)* Tu – trapi gėlelė. Tau kaip gėlei reikia saulės ir šilumos, ir tu suvysi šioje niaurioje pastogėje. Tu, kuriai kojas bučiuoti man būtų didžiausia laimė, turėsi jaukinti girtus niauraus stabmeldžio

lėbavimus! *(Tvirtai, kalaviju į žemę stuktelėjęs)* Ne, šito niekuomet nebebus.

ONA DUONUTĖ. Aš meldžiu dieną ir naktį švenčiausią mergelę, visų našlaičių globėją, kad tai neištiktų manęs.

KELERIS. Jei tu nenori manim patikėti ir sekti mano patarimu, aš kitaip tave gelbėsiu: aš nukausiu šios stabmeldžių šalies žiaurų valdovą, ir teteisia mane dangus ir žemė. Tebūna taip!..

ONA DUONUTĖ. Nedaryk to, kilnusis riteri. Tikiu ir noriu tavim tikėti. Tebūna tau švenčiausios mergelės malonė, kad manęs našlaitės esi pagailėjęs. Štai tau mano žiedas. Tie, kurie buvo mano tėvo draugai, tau suteiks reikalingos pagalbos, kai jį pamatys tavo rankose. *(Nuima nuo piršto žiedą ir duoda Keleriui)*

KELERIS *(prieina arčiau ir atsiklaupdamas ima žiedą).* Dėkui. O kunigaikštyte! Aš negeras žmogus, galįs daugel pikto padaryti, bet tau nepadarysiu! Tik meldžiu tave, negundyk manęs nepasitikėjimu. *(Klūpodamas mauna sau žiedą ant piršto)*

ONA DUONUTĖ *(paduodama jam ranką).* Prisiek man dabar, kad manęs neapleisi ir dar didesnėn nepaskandinsi nelaimėn.

KELERIS. Mano sielos išganymu siekiu tau. *(Bučiuoja jai ranką, paskui suknelės kraštą, pasikelia ir išeina; kunigaikštytė kurį laiką stovi susimąsčiusi, paskui irgi išeina)*

OLIGĖ *(įeina nusiminusi, sumišusi).* Štai ką aš išgirdau? Dieve tu mano, kaipgi tai!.. *(Visai sumišusi)* O aš gi, aš gi kaip?.. Nejaugi užleisiu? Praėjo šalimi ir net nedirstelėjo į mane... *(Piktai)* Ne, niekuomet! Pati žūsiu – ir tegul – bet neužleisiu jai. *(Garsiai, sudaužus kumščiu į kumštį)* Ne, neužleisiu!..

III

Didžioji Aukštosios pilies menė. Visa kaip antrame pirmosios dalies vaizde. Skubiai įeina SKIRGAILA *ir artimi jam* BAJORAI. *Jis įpykęs. Visi su medžioklės įrankiais, matyti, vos tik grįžę iš medžioklės*

DAUGAILA *(vos paspėdamas paskui kunigaikštį).* Dabar tu patsai įsitikinai, kad aš tau tiesą kalbėjau. Ne veltui čionai atvyko vokiečiai ir lenkai vienu metu. Jie iš anksto buvo susitarę, pikta sumanę prieš tave ir Lietuvą.

SKIRGAILA *(žingsniuodamas).* Aš žinau, ko jie atvyko, ir tau kol kas to nereikia žinoti. *(Sustojęs, padėjęs dešinę po kairės pažastimi)* Seniai praslinko tie laikai, kada lenkas draugavo su vokiečiu.

DAUGAILA *(atsirėmęs į skobnis kairiąja ranka, žiūri iš paniūrų į Skirgailą).* Patsai tardei tuos žmones, ir jie tau prisipažino. Ar jų žodžiais netiki? Kam tada liepei juos pakarti?

SKIRGAILA *(žvilgtelėjęs į jį, stovėdamas šonu į Daugailą).* Aš žinau, ką žinau. Tu tylėk ir nesiklausk. Aš čia valdovas, ne tu. *(Nuleidęs galvą žemyn)* Mes esame čia ir tuoj visa sužinosim. *(Pakėlęs galvą ir kreipdamasis į palydus)* Pašaukit čion vokiečius!

Keli PALYDAI *išeina*

BUTRIMAS *(išeidamas į vidurį).* Manau, kad podraug reikėtų pašaukti ir ištirti lenkus, ypač tą jų popą, kuris seniau už kitus yra čion atvykęs. Jis dažnai lanko kunigaikštytę ir visa turį žinoti. Daugaila turi tiesą, įtardamas jį.

DAUGAILA. Gudrus begėdis tasai popas! Jis kaip lapė moka sumesti savo pėdas. *(Kareiviams, kurie prie durų stovi)* Atveskit ir lenkus čionai.

STARDAS *(iš kampo).* Ką jūs sumanėt? Ar esate užmiršę, kad jie mūsų svečiai ir svetimų tautų pasiuntiniai? Didžiausia ištiktų gėda jus ir visą šalį, jei nors vienas plaukas nukristų jiems nuo galvos per jūsų kaltę. *(Išeidamas vidurin)* Dievai skaudžiai baudžia tuos, kurie, niekindami svečius, nusideda viešnagystei!

SKIRGAILA. Žinokis, vaidila, su savo dainomis ir į mūsų darbus nesikišk. *(Eidamas į skobnis)* Nekalbėk man apie dievus: jie neteko jau galios ir nesugeba nei keršyti, nei bausti.

STARDAS *(iškilmingai, rankas pakėlęs aukštyn).* Valdove, dievai dar galingi!

SKIRGAILA *(atsisėsdamas).* Kodėl gi vokiečių dar nėra? Ar jie nori mano kantrybę bandyti?!.

Kai kurie palydų skuba pro duris, kad pagreitintų vokiečių atvykimą. Skirgaila, pasirėmęs ranka, ramiai sėdi. Tuoj atvyksta VARTENBERGAS *ir* KE1ERIS. *Abu galvos linktelėjimu sveikina valdovą; Vartenbergas žemai nusilenkia, Keleris vos linktelėja galvą*

Pasakykit man, vokiečiai, kokiu reikalu esate čion atvykę. *(Nekantriai barbina pirštais į skobnis)* Aš laukiu atsakymo...

VARTENBERGAS *(žemai nulenkdamas galvą).* Argi aikštusis kunigaikštis dar nežinai? Aš juk jau esu turėjęs garbę švenčiausios panelės Marijos ordino vardu pasiūlyti tau pagalbą ir tarpininkavimą pas šventą tėvą ir Romos ciesorių, jei panorėtai pakeisti kunigaikščio kepurę karaliaus vainiku, kuris tau labiau derėtų. Šventasis ordinas mūsų lūpomis reiškė tau draugiškus jausmus, pritarimą visiems tavo sumanymams ir siūlė sąjungą, jei tavo siekimai jos reikalautų.

SKIRGAILA. Tu man tai sakei, bet jūsų darbai ką kita kalba. *(Piktai)* Kas suteikė jums teisę kištis į mano šeimynos dalykus?

KELERIS *(išdidžiai).* Už savo pasielgimą atsakysime tik prieš tuos, kurie mus čion yra pasiuntę.

SKIRGAILA *(pasikeldamas, piktai).* Ne, tu man atsakysi, vokieti, arba mano budeliui!..

VARTENBERGAS. Šviesiausias kunigaikšti, tu užmiršti, kad mudu esame galingojo ordino pasiuntiniai, jei su mumis taip kalbi. Šventasis ordinas nepakęs, kad taip niekintų jo garbės atstovus. Jei negerai kuo pasielgėm tavo akyse, gali pasiskųsti broliui grosmeisteriui ar ordino kapitului. Jie mus nubaus, jei paaiškės, kad tavo skundas teisingas.

SKIRGAILA. Vilkui pasiskųsti jo vaikais! Ne, Lietuvos valdovas pats teisia tuos, kurie jam prasikalto, ir kitų teisėjų nereikia. *(Kreipdamasis į palydus)* Pašaukite sargybą. *(Nusigręžta)*

VARTENBERGAS. Esame pasiuntiniai, kurių neliečiamybės teisę saugoja visos krikščioniškos tautos ir net stabmeldiškos! *(Išdidžiai)* Tesužino visas pasaulis apie tavo pasielgimą, ir tekrinta gėda jums ir visai jūsų tautai.

SKIRGAILA *(nusigręžęs).* Jūs nusikaltėliai esate, ne pasiuntiniai.

VARTENBERGAS. Mūsų galingasis ordinas mokės tinkamai palaikyti savo pasiuntinių garbę. Nelaiminga toji šalis, toji tauta ir tie josios valdovai, kuriuos jis patrauks atsakomybėn už įžeidimą.

SKIRGAILA *(vos susilaikydamas).* Gerai, gerai, tereikalauja, ko nori, jūsų ordinas... Bet tavęs iš mirusių, manau, nebeprikels.

Įeina KAREIVIAI *sargybiniai. Rodydamas jiems vokiečius*

Imkite juodu. Kalėjiman!..

VARTENBERGAS *(skubiai žengdamas priekin).* Aš reikalauju, kad man būtų pasakyta, kuo sukėliau tavo rūstybę.

SKIRGAILA *(rankos mostelėjimu sulaiko sargybą, kuri atsistoja pas duris).* A, prabilai, kaip turėjai prabilti. *(Atsigręžęs į jį)* Išsyk būtai taip kalbėjęs. Katras jūsų sumanėte išvogti mano sužadėtinę? Ar judu abu?

KELERIS *(kalaviju pasirėmęs, išdidžiai).* Aš vienas. Bet ne tavo sužadėtinę, tik vargšę našlaitę, kurią tu varu paėmei ir laikai savo pily.

SKIRGAILA *(žengęs atsistoja priešais, sudėjęs rankas ant krūtinės, žiūri jam į akis kurį laiką).* Tu vienas?

KELERIS *(ramiai).* Aš vienas.

SKIRGAILA. Perkūno griausmu siekiu, tu neišvengsi bausmės, jei esi kaltas. Bet norėtau tavęs pasigailėti. Ką pasakysi pasiteisinimui?

KELERIS. Aš daug ką galėtau pasakyti, bet, siekiu šventojo Jurgio ietimi, aš nemoku ir nenoriu gintis liežuviu kaip moteris. Geriau tegina mane kalavijas.

SKIRGAILA. Atsakymas, narsiam vyrui deraą. *(Nusigręžęs ir eidamas į skobnis)* Malonėtau tokį turėti kaipo draugą, ne kaip priešą.

KELERIS. Aš džiaugiuosi, kad tavo priešas esu. *(Numaudamas nuo rankos pirštinę)* Aš reikalauju dievo teismo. Teparodo jis patsai, katras mūsų vertas jo bausmės. *(Meta pirštinę Skirgailai po kojų)* Manau, kad čia yra riterių, kurie žino, ką tai reiškia.

DAUGAILA. Kunigaikšti, jis dvikovon šaukia. Tavo narsiųjų bajorų tarpe yra daug, kurie trokšta vokiečių kraują pralieti tave begindami.

BUTRIMAS. Leisk man, valdove, pakelti jo pirštinę. Tikiuosi jam tai nebus sveikaton.

SKIRGAILA *(rūsčiai į juos pažvelgęs).* Tylėkite! Čia teisia kunigaikštis, ir daugiau niekas. Jo dievų teismo man nereikia. *(Sargybiniams)* Kalėjiman jį!

KELERIS *(atstumdamas artimiausią kareivį, kuris ima jį už peties).* Šalin! *(Ištraukdamas kalaviją iš makštų)* Tikras riteris atiduoda savo kalaviją tik drauge su gyvybe.

Puola prie durų. Trumpas susirėmimas su sargybiniais, kuriems padeda kunigaikščio palydai. Stardas gina Kelerį, ir tam pasiseka pasprukti per duris. Skirgaila, atsisėdęs kėdėn, ramiai žiūri

SKIRGAILA *(Keleriui prasimušus).* Jūs daugel, o jis tik vienas buvo ir paspruko.

DAUGAILA *(maudamas peilį makštysna).* Jo laimė, kad buvome be kalavijų. Bet nepaspruks. Pas pilies vartus jį sulaikys sargyba.

SKIRGAILA *(pamatęs, kad Stardas sužeistas į ranką, širdingai).* Ir tave jis sužeidė, nelaimingasis mano vaidila?

STARDAS *(spausdamas sužeistą delną kita ranka).* Pralieti kraują kovoje su priešu nemaža laimė, kuri dabar retai pasitaiko. Bet sunku man ir skaudu, kad aš kraują praliejau, vokietį gindamas nuo savųjų.

Kunigaikštis, pažvelgęs į jį ilgu žvilgsniu, nieko neatsako; Stardas pasišalina

SKIRGAILA *(atsistojęs).* Pašaukite čion kunigaikštytę. *(Vartenbergui)* O tu, vokieti, vyk laisvai pas savo grosmeisterį ir apsakyk jam, kaip nori, ką esi čia matęs. Pasakyk jam, tesiunčia man dorus žmones, jei nori, kad jo draugas būtau, o ne tokius, kurie mano namuose duoną valgo ir prieš mane pikta rengia.

VARTENBERGAS. Ordino garbe siekiu, kad nei aš, nei grosmeisteris, nei ordinas nesame kalti dėl lengvabūdžio jaunuolio pasielgimo. Skaudi nusikaltusiam bausmė, įžeidžiusiam viešnagystės pareigą, patenkins tavo rūstybę. Bet patsai tu jo neliesk, šviesiau-

sias kunigaikšti, jei nori, kad ordinas būtų tavo draugas ir taika tarp mūsų gyventų. Mes užmiršim liūdną nesusipratimą, kurio priežastimi buvo neprotingas jaunuolio sumanymas. Bet ordino riterius baudžia tik patsai ordinas!

SKIRGAILA *(iš paniūrų į jį pažvelgęs).* Tau sakau, vokieti: eik, ir tu eik šalin! Pasakei man, ką turėjai pasakyti. Eik dabar ir iš mano pilies jok. *(Stardui)* Tu, vaidila, prižiūrėk, kad jis tuojau išjotų, kol jam dar niekas pikta nėra padaręs. Girdi?

STARDAS. Girdžiu, valdove.

VARTENBERGAS, nusilenkęs kunigaikščiui, išeina STARDO lydimas

BUTRIMAS *(skubiai įeidamas).* Valdove, vokietis pabėgo ir prie vartų sargyba jo nesulaikė, kadangi jis tavo žirgu jojo.

SKIRGAILA *(nustebęs).* Mano žirgu? *(Griebęs Butrimą už krūtų)* Kas jam drįso mano žirgą duoti?

BUTRIMAS. Mes čia įėjome, nusėdę nuo žirgų, kuriuos prieangy palikom. Vokietis suskubo tavo žirgan sėsti pirm, negu jam galėjo sukliudyti, ir paspruko. Vartų sargyba pažino tavo žirgą ir manė, kad tai tu joji.

SKIRGAILA *(nusigręždamas į Daugailą).* Dievai gelbsti narsų vyrą. Aš džiaugiuos, kad jisai paspruko. Jis narsus kareivis ir drąsus vyras.

BUTRIMAS. Narsus žmogus, nėra ko kalbėti. Nepanašus tam kitam vokiečiui, kuris labiau atrodo lapė negu narsus vyras.

DAUGAILA *(ramiai, sumojęs ranka).* Vis tiek toli nenujos: jis nežino mūsų giriose kelių. Pasiųsim vyčius ir sulaikysim jį.

SKIRGAILA *(Daugailai).* Ištirk, kas kaltas, kad žirgo netekau, ir nubausk.

DAUGAILA stabtelėja, lyg nori kažką pasakyti, bet paskui mostelėja ranka ir išeina

STARDAS *(grįžęs).* Valdove, vokietis jau išvyko. Išjodamas grasė tau ordino kerštu už jo pasiuntinių įžeidimą.

SKIRGAILA. Narsiam kareiviui nedera domėtis bailaus vyro grasinimais, ir tau neverta kartoti jo žodžių. *(Butrimui)* Pasiųsk greičiau vyčius, ir be vokiečio kad man nedrįstų grįžti.

BUTRIMAS. Pasistengsiu sugauti ir manau, kad neilgai užtruksime. *(Išeina, su juo keli PALYDAI)*

SKIRGAILA *(Stardui).* Jam pasiseks pasprukti, ir vyčiai jo nesuras, Starde: dievai remia narsų kareivį. Nors vokietis negerbia jų, bet jis atviras vyras ir jo širdis baimės nežino.

STARDAS. Jei vyčiai nesuseks, badu žus girioje ar žvėrių sudraskytas.

Įeina KUNIGAIKŠTYTĖ, kelių MERGAIČIŲ lydima

SKIRGAILA *(nusigręžęs į skobnis, stovėdamas šonu į kunigaikštytę ir pažvelgęs į ją iš paniūrų).* Tu norėjai su vokiečiu bėgti iš mano pilies? *(Stardui)* Starde, ar esi girdėjęs, kad senovėj būtų lietuvaitė pasiryžusi bėgti iš tėvų krašto su vokiečiu? Ar esti tokių dainų, kur apie tai būtų pasakyta?

STARDAS. Esti, valdove. Ir senovėje tai atsitikdavo. Meilė ir priešų širdis moka sujungti.

ONA DUONUTĖ *(tyliai).* Ne su vokiečiu maniau bėgti, bet išsigelbėti iš tavo prievartos. *(Balsiau, išdidžiai pakėlus galvą)* Kokią turi teisę įžeidinėti mane tu, kuris jėga paėmei ir kaip vergę mane laikai?

SKIRGAILA. Aš norėjau tave savo žmona imti, bet esi tikrai verta, kad verge tave paliktau.

ONA DUONUTĖ. Kas tau pasakė, kad aš nepanorėsiu būti paskutinio smerdo vergė negu tavo žmona?

SKIRGAILA *(taip pat).* Gerai, gerai!.. Mes dar pamatysim. *(Atsigręžęs į duris)* Kodėl nėra dar lenkų? Greičiau atveskite čion lenkų popą.

DAUGAILA *(įeidamas).* Jis jau čia, valdove.

JONAS SKARBEKAS *(išeidamas priešakin).* Aš čia, šviesusis kunigaikšti. Man buvo lemta savo akimi pamatyti nelaimingus įvykius, kurie suteiks tavo broliui didelio nusiminimo, o mūsų bendriesiems priešams galingą įrankį šmeižti tave pasaulio akyse.

SKIRGAILA. Kas tau rūpi mano priešai ar draugai! *(Prisiartindamas į kunigaikštytę)* Greičiau daryk, pope, kas reikia pagal tavo tikybą, kad ji *(rodydamas į kunigaikštytę)* mano žmona būtų.

JONAS SKARBEKAS *(sudėjęs rankas ir pakėlęs akis aukštyn).* Sutuoktuvių šventa paslaptis – didi paslaptis: ji visam amžiui sujungia dvi sielas; todėl ją galima atlikti tik su malda ir meilės, bet ne pykčio kupina širdim.

SKIRGAILA *(rūsčiai).* Ne tavo reikalas, kvailas pope, domėtis, kas mano širdy. Jei reikia melstis, melskis, tik greičiau.

JONAS SKARBEKAS *(taip pat).* Viešpats mūsų Dievas leidžia sutuoktuves atlikti tik tuomet, kai ir antroji pusė pareiškia tam savo sutikimą. Toji dievo malonė turi būti visų laimei, bet ne vargui. Teišgirsiu iš kunigaikštytės lūpų, kad ir ji to nori.

ONA DUONUTĖ. Aš prievartos verčiama, kaip tu, šventasis vyre, ir nėra tam mano sutikimo.

SKIRGAILA. Šiandien judu vėl norite mano kantrybę bandyti. *(Šiurkščiai nutvėręs kunigaikštytę už rankos)* Daryk, ką liepiu, pope! Čia nėra kitos valios, jei aš savo pasakiau. Girdi?!.

ONA DUONUTĖ *(norėdama pasiliuosuoti).* Leisk, ranką! Aš valdovo duktė, ne vergė.

JONAS SKARBEKAS *(pakėlęs į dangų akis ir sudėjęs maldingai rankas).* Aš viešpaties dievo ir mano karaliaus tarnas. Aš negaliu atlikti, ką draudžia Dievas ir kas gali būti garbingam mano karaliui nemalonu.

SKIRGAILA *(suspaudęs stipriai ranką, jog kunigaikštytė net surinka; kareiviui).* Įremk ietį į jo sprandą ir nudurk, jei drįs dar nors vieną prieštaravimo žodį tarti.

Kareivis daro, kaip jam įsakyta

Na, pope, greičiau daryk, ką turi daryti: valdovas laukia.

JONAS SKARBEKAS *(atsigręžęs į kareivį).* Durk krūtinėn! Aš mirties nebijau. Bijau Dievui nusidėti ir šventą bažnyčią užgauti.

SKIRGAILA. Drąsus esi vyras, ir tokie man patinka. Gaila, bet valdovo žodis nesikeičia. *(Kareiviui)* Nudurk jį, ir pašaukite popą Joną.

ONA DUONUTĖ *(nutvėrusi už kareivio ieties).* Šventasis vyre, tik veltui žūsi priešindamasis, ir tuo manęs iš prievartos neišgelbėsi.

JONAS SKARBEKAS. Gerai, aš sutuoksiu, jei tu sutinki, bet dievas temato, kad verčiamas tai darau.

Įeina HENRIKAS MAZOVIETIS, JONAS IŠ BYCHOVO *ir* ZINDRAMAS IŠ MAŠKOVICŲ

HENRIKAS MAZOVIETIS. Draudžiu tau! Dargi yra dievas danguje, dargi yra karalius Krokuvoje, dargi aš čia, kad juodu nuo prievartos apgintau!

SKIRGAILA. Kitas dar susirado! *(Kitam kareiviui)* Tu ten įremk ietį ir jam į sprandą ir nudurk, jei tik mėgins man kliudyti.

Kitas kareivis įremia ietį į sprandą Henrikui

ZINDRAMAS IŠ MAŠKOVICŲ *(ištraukęs kalaviją smogia ietį).* Šalin ietį, verge!

Jonas iš Bychovo irgi traukia kalaviją

JONAS IŠ BYCHOVO. Kur mes esame? Kokioj šaly? Vyskupą ir karaliaus pasiuntinį!..

SKIRGAILA *(sugriebęs vėl kunigaikštytės ranką).* Makštysna kalavijus! Makštysna kalavijus, lenkai! Ar mano rūsiuose supūti panorote! O, niekšai! Mano namuose man grasinti!

HENRIKAS MAZOVIETIS. Tau brangiai kainuos, valdove, šis pasielgimas. Volynės ir Podolės žemių, kurios jau mūsų rankose, neužteks dabar atlyginti padarytoms Lenkijos garbei skriaudoms.

SKIRGAILA. O, žinau, kad jūs jau sumanėt užgrobti Volynę ir Podolę... Bet blogai apskaičiavote, lenkai: jūsų karalius ir karalienė sėdi pas mane po raktu Gardino pily ir sėdės, kaip jūs čia sėdėsite, kol išsikraustys paskutinis jūsų kareivis iš Podolės ir Volynės pilių. *(Kreipdamasis į Joną Skarbeką)* Na, pope! Daryk, kas tau reikia daryti.

Jonas Skarbekas persižegnoja ir žegnoja kunigaikščių porą. Rankos mostelėjimu Skirgaila įsako kareiviams nuleisti ietis. Lenkų riteriai, vienas į antrą pasižvelgdami, įmauna kalavijus makštysna ir stovi, piktai žvairuodami

PALŪŽUSIOS SIELOS

I

Šventaragio klony, ties pilies kalnu. KAREIVIAI *neša sunkiai sužeistą* STARDĄ

STARDAS. Paguldykit mane čia. Mirdamas aš noriu girdėti šventų ąžuolų šlamesį... Aš noriu saulę matyti, kol dar galiu...

Kareiviai atsargiai stato neštuvus ant žemės

BUTRIMAS *(ties juo sustojęs).* Nekalbėk niekų, tu dar nemirsi. Tavo žaizdos nepavojingos; mes perrišim jas ir tave išgydysim. *(Kareiviams)* Neškite jį tiesiog pilin.

Kareiviai imasi neštuvų

STARDAS. Nelieskit manęs! Aš čia noriu mirti. Dievaitė Praurima jau pranešė dausos šalin, kad aš vykstu, ir ten manęs laukia.

BUTRIMAS. Nekalbėk niekų. Tavo dainos kaip tik dabar mums reikalingos. Jei nori čia atsigauti, mes tuoj sustabdysim kraują ir perrišime tavo žaizdas. *(Vienam kareivių)* Atnešk greičiau iš upės vandens.

KAREIVIS *skubiai bėga į upę*

STARDAS. Palikit mane vieną ir leiskite ramiai mirti. Tai buvo paskutinė kova, kurioje galėjot Perkūno šauktis, bet nepanorėjote. Į mano silpną balsą jis neatsiliepė.

Butrimas nusilenkia, kad pamatytų žaizdas, paskiau atsiklaupia ir nori nuimti šalmą

Neliesk manęs... Aš į dievus noriu... Protėvių šalin...

KAREIVIS *(skubiai pribėgdamas, užduseęs).* Jūsų malonybe, kunigaikštis reikalauja! Jis pily ir liepia skubėti.

BUTRIMAS *(atsikėlęs, šluostydamas rankas į skvernus).* Perriškit jam žaizdas ir, kai atsigaus, neškite pilin. *(Skubiai nueina drauge su kareiviu)*

STARDAS. Eikite sau visi... Man jūsų nereikia... Aš vykstu pas dievus...

JONAS SKARBEKAS *(priėjo, išgirdęs Stardo žodžius).* Aš noriu, kad tu nueitai pas tikrąjį dievą.

STARDAS *(žiūri į jį lyg nesuprasdamas. Paskui neapykanta suraukia jam veidą).* Tai tu, lenkų pope! Ko atėjai čion? Ar kad sudrumstai mano paskutinę valandą? Aš nekenčiu tavęs... Eik šalin, apgavike, gundąs žmones melu... *(Nukreipia veidą šalin)*

JONAS SKARBEKAS *(atsiklaupdamas šalia jo).* Lūpų mano dar nėra palietęs melas. Aš noriu meilės patarnavimu tau atsilyginti už neapykantą. Taip liepė gerasis mano Kristus. Jis tau visa atleis, jei tik tu pamilsi jo veidą.

STARDAS *(atsikreipęs į jį veidu).* Apie kokį atleidimą kalbi man, lenke? Aš niekam pikto nedariau. Jei tavo dievas geras, kodėl nepaliepė jums palikti ramybėje mūsų šalį?.. Ne... Būkit prakeikti tu ir piktas tavo dievas! Duok man ramiai numirti. Už dievus noriu mirti... Senus dievus... Vykstu protėvių šalin, pas dievus, kuriuos išginėte iš šito krašto. *(Pasivertęs aukštininkas, nusitvėręs rankom už krūtinės)* Trošku man... Och, trošku... trošku... *(Miršta)*

JONAS SKARBEKAS *(skubiai ima vandenį, kurį atnešė šalme kareivis, ir, klūpodamas šalia mirštančio Stardo, pila jam ant galvos – krikštija).* O aš vis dėlto krikštiju tave, mirštantį vardan dievo tėvo ir sūnaus ir dvasios šventosios, ir tepasigaili mūsų viešpats dievas Jėzus Kristus baisaus teismo dienoje ir atleidžia man nuodėmę, kurią aš pasiimu, kad tik išgelbėtau ir amžinam gyvenimui grąžintau tave, paklydusi, bet kilnioji siela! *(Žegnoja jį, paskui, pridengęs jam akis ir sudėjęs rankas ant krūtinės, atsikelia ir atiduodamas kareiviui jo šalmą)* Kas jūsų krikščionis, melskitės už jo vėlę: jis mirė kaipo krikščionis... Ir būkite liudytojai, kad aš jį pakrikštijau...

Du kareiviai nusiima šalmus ir žegnojasi

SKIRGAILA *(skubiai prieidamas drauge su Butrimu ir dar keliais palydais).* Nelaimingasis Stardas! Kur jis? *(Kareiviams)* Ko čia stovite? Neškite jį pilin! *(Sustoja ties lavonu)*

JONAS SKARBEKAS *(iškilmingai).* Kunigaikšti, jis mirė, ir mirė kaip krikščionis!

SKIRGAILA *(nustebęs žvilgteli į jį).* Jis mirė krikščioniu?.. Tu meluoji, pope!

JONAS SKARBEKAS *(rodydamas kairiąja ranka lavoną).* Žiūrėk, valdove, dar nenudžiūvo ant jo veido vanduo, kuriuo aš jį pakrikštijau vardan dievo tėvo ir sūnaus ir dvasios šventosios. *(Sudėjęs rankas ir pakėlęs akis aukštyn)* Didi dievo malonės galybė, kunigaikšti!

SKIRGAILA *(pažvelgęs į čia esančius kareivius, abejojamai).* Ir tai tiesa?

VIENAS KAREIVIŲ. Jis pakrikštijo velionį.

SKIRGAILA *(kiek patylėjęs, lyg susimąstęs; tuo laiku Skarbekas, pakėlęs akis aukštyn ir sudėjęs dievobaimingai rankas, meldžiasi).* Galingas gi tavo dievas, pope, kad pajėgė palenkti net jį... *(Rodo į Stardo lavoną; nusigręždamas, kareiviams)* Užkaskite jį čia žemėn.

JONAS SKARBEKAS. Kunigaikšti, jis buvo tavo draugas. Jį reikia laidoti iškilmingai, kaipo tavo draugą, su egzekvijomis ir visomis maldomis, kurios atliekamos, dievobaimingus krikščionis laidojant. Temato visi, kurie jį pažino, dievo malonės jėgą!

Kunigaikštis tyli; arčiau prie jo prieidamas

Ar gal tu nori jį paniekinti už tai, ką tu patsai ir tavo visi broliai esate padarę – kad yra atsižadėjęs senų klaidų?..

SKIRGAILA. Daryk su juo, ką išmanai... *(Priėjęs lavoną)* Ech, Starde, Starde! Tik dėlei tavęs aš tikėjau žmonėmis ir kai kuriuos dar gerbiau... *(Sumojęs ranka)* Na, visa pasmaugei tu mano sieloje dabar... *(Palytėjęs lavoną koja)* Tu niekšas buvai, kaip ir visi kiti, ar gal aš vienas klystu...

I I

Aukštojoje Vilniaus pily. Viename kambarių prie krosnies sėdi SKIRGAILA, *pečiais į duris. Šalia stovi skobnys: ant jų vyno ąsotis ir taurė. Kambarys skęsta tamsoje*

TARNAS *(įėjęs, bailiai, stovėdamas už Skirgailos pečių).* Šviesiausias kunigaikšti...

SKIRGAILA *(iš lėto pildamas taurę).* Eik šalin.

TARNAS išeina; kunigaikštis kiek atgėręs, stato taurę ant skobnių. TARNAS *grįžta*

TARNAS. Šviesiausias kunigaikšti, karavadas Daugaila sakosi būtinai turįs tuojau tave matyti.

SKIRGAILA *(nesijudindamas).* Eik lauk, sakau tau. *(Tingiai tiesia ranką ir, paėmęs taurę, atgeria ir stato atgal ant skobnių)*

TARNAS. Sako, kad labai svarbiu reikalu.

SKIRGAILA *(atsisėsdamas kėdėj patogiau ir atstatęs kojas arčiau ugnies).* Pasakyk, kad jam dabar svarbiausia toliau nuo manęs būti ir ne per daug man reikšti ištikimybę.

DAUGAILA *(įeidamas, duryse).* Atleisk, kunigaikšti, turiu neatidėtiną reikalą.

SKIRGAILA *(nesijudindamas).* Tik mirti neatidėtinas žmogui reikalas, nes atidėti tolimesniam laikui negali, kad ir labai norėtų. *(Pakreipęs į jį galvą)* Nūnai aš ketinau vienui vienas gerti, nes visi man įkiro. Bet, kad atėjai – sėsk, imk taurę ir gerk. *(Tarnui)* Duok karavadui kėdę ir taurę.

Tarnas skubiai stato kėdę arčiau skobnių ir taurę. Daugaila žnekteli kėdėn. Tarnas pila iš ąsočio jam vyno

DAUGAILA *(ranka atstumdamas taurę šalin; slenka kėdę kiton vieton, taip, kad atsisėstų priešais kunigaikščio. Atsirėmęs į skobnis).* Valdove, ne tam atėjau aš, kad su tavim vyną gertau. Rūpindamasis tavo nauda, aš čion atėjau.

SKIRGAILA *(ironingai nusišypsojęs).* Tavo naudos atsižvelgdamas, patariu nesirūpinti per daug mano reikalais: tai bus įskaityta tau savo metu kaipo geras darbas. *(Tarnui)* Išeik.

TARNAS išeina

Sakyk, koki svarbų reikalą turi?

DAUGAILA. Turiu pranešti, valdove, kad tavo priešas lenda tiesiog tau į rankas. Nepasitaręs nenoriu nieko su juo daryti.

SKIRGAILA. Ar vokiečių grosmeisteris tau atnešė pažastėje savo galvą, ar Kęstučio sūnus gal pilin naktigultan prašosi: aš mįslių nemėgstu, sakyk aiškiai, apie ką kalbi.

DAUGAILA. Fryzų pirklys, tavo pily viešįs, yra pikta sumanęs prieš tave.

SKIRGAILA. Na, tai pakark jį, jei tave baido jo sumanymai! Nusiraminsi tada.

DAUGAILA. Jis stengėsi įkalbėti kareivį ir didelius pinigus jam siūlė, kad, sargyboj stovėdamas, slaptai įleistų pilin vieną vokiečių riterį.

SKIRGAILA. Ir tasai kareivis patsai atėjo tau pranešti apie tokius dalykus? Kaip jam nepagailo lobio, kurio gali nustoti?

DAUGAILA *(tvirtai, pabrėždamas).* Tai buvo jo pareiga, kaip doro ir ištikimo kareivio.

SKIRGAILA. Žinau, net girtas būdamas žinau, kad taip man turėsi atsakyti. Bet vis tik parodyk man tą kareivį: jis nepasielgė, kaip elgiasi rūpestingi žmonės, ir todėl, matyti, kad kvailas. Ar jis nesupranta, kad apie pareigą žmonės galvoja tik tuomet, kai ji liečia kitus? *(Nusišypsojęs)* Juk galėjo paimti iš vokiečio pinigus ir pažado netesėti. Ar ne taip elgiasi visi?

Daugaila tyli ir kremta ūsus

Ar ne taip buvo pasielgta su senu Kęstučiu, dėl kurio likimo man ir dabar gėda svilina veidą, nors aš čia buvau mažiausiai kaltas?

Daugaila, nuleidęs galvą, tylį kurį laiką

DAUGAILA. Tai buvo visų mūsų klaida... *(Pakėlęs galvą)* Tik čia visai kas kita, kareivis čia gerai pasielgė... Taip turėjo pasielgti.

SKIRGAILA. Manau, kad jis tikėjosi gausiąs iš manęs daugiau negu iš pirklio ir todėl taip pasielgė. Bet aš jam nieko neduosiu ir nusiminęs pasikars jisai.

DAUGAILA *(atsisėdęs tiesiog)*. Valdove, ištikimai tarnaudamas tau ir tavo protėviams, aš nesuteikiau priežasties taip mane įžeisti. Man būtų skaudu, jei mano doras kareivis sužinotų, kaip tu įtari jį.

SKIRGAILA. Ką tu kalbi, Daugaila? Kas jus mano skriausti? *(Ima taurę ir geria iki dugno; išgėręs šluosto ūsus; kiek patylėjęs, niauriai)* Kiek aš esu girdėjęs kalbų, kad jūs visi nekenčiat vokiečių dievo?.. Ar ne Stardas gundė pakelti ginklą ir išginti jį ir visus, kurie su juo, iš Lietuvos, o mirdamas patsai pagerbė tą dievą?

DAUGAILA. Netikiu, kad Stardas būtų tai padaręs. Sumelavo tau lenkų popas, jei tiesa, ką esu girdėjęs.

SKIRGAILA. Sumelavo, sakai? O kiti, kurie vakar kovos metu apleido mane ir, pas Vytautą perėję, privertė mane pralaimėti, ar irgi netvirtino, kad nekenčia vokiečių? O Kęstučio sūnus juk su vokiečiais išvien...

DAUGAILA. Tai trakiečiai, valdove... Jie dar nėra užmiršę, kad senas Kęstutis buvo jų valdovas.

SKIRGAILA. Taip, taip, bet seno Kęstučio sūnus vokiečių dievo ženklu papuošė savo krūtinę... Visgi dėl jų aš pralaimėjau mūšį... *(Abu kurį laiką tyli nuleidę galvas)* Kuo pasitikėti, Daugaila, kuo pasitikėti?.. *(Pakėlęs galvą)* Man sakė, kad lenkų pasiuntiniai dideles siūlė dovanas Jogailos vardu mano karavadams. Ir tau, Daugaila, ar jie nėra siūlę?..

DAUGAILA. Taip, ir man yra siūlę... Bet su panieka atmetė jų pasiūlymus visi...

SKIRGAILA. Tai buvo vakar... O nūnai, Daugaila, ar atmestų?.. Kas mane įtikins, kad ir nūnai visi taip pasielgtų?

DAUGAILA. Tie, kurie su tavim, ištikimi tau...

SKIRGAILA. Ištikimi... Taip, ištikimi *(nusišypsojęs)*; bet vis tik pastatyk sargybą pas lenkų duris: tenevaikščioja ir nesimato su nieku.

DAUGAILA. Gerai, valdove...

SKIRGAILA *(ima ąsotį, pila sau taurę; rodydamas į Daugailos taurę)*. Gerk, Daugaila. (Geria *savo taurę iki dugno ir stato atgal. Daugaila vos palytėjęs, atstumia vyną, niauriai žiūri priekin, barbindamas pirštais į skobnis)* Kam tasai kvailas vokietis, kuris patsai galo sau ieško? Ko jam čia reikia?

DAUGAILA. Tai tas patsai vokietis, dėl kurio kilo šis karas. Jo vardas, rodosi, Keleris. Taip man sakė pirklys, kurį aš esu įkišęs į rūsį ir patsai tardžiau.

SKIRGAILA *(nustebęs, net iš vietos pašokęs)*. Keleris? *(Sėdasi vėl ir traukdamas taurę)* Nudurti mane sumanė, ar ką? *(Mėgina gerti, bet, matydamas, kad taurė tuščia, siekia ąsočio)*

DAUGAILA *(išimdamas iš užančio laišką)*. Šis laiškas tau pasakys. Dievai man nesuteikė gudrybės suprasti žodžius, šiuose ženkluose paslėptus, o kitiems rodyti be tavo žinios aš nenorėjau.

SKIRGAILA *(imdamas laišką).* Kaip tu jį išgavai?

DAUGAILA. Jis kunigaikštienei skirtas. Jai perduoti buvo įteiktas tam kareiviui.

SKIRGAILA *(atiduodamas laišką atgal).* Jei laiškas ne man, bet kunigaikštienei, atiduok jai. Man jo nereikia.

DAUGAILA *(ima laišką ir slepia užantin).* Kaip nori, valdove. Aš maniau, kad tuo įtiksiu tau. *(Lyg pasiteisindamas)* Kitaip negalima buvo.

Skirgaila vėl ima ąsotį ir pilasi vyno

Kas man daryti su vokiečiu, jei tikrai panorės jis slaptai pilin įsivogti?

SKIRGAILA *(atgėręs kiek vyno, stato taurę atgal; nuleidęs galvą, kurį laiką mąsto).* Laikyti savo rankoje priešą ar draugą vis tiek naudinga ir malonu. Teįleidžia jį kareivis. *(Pakėlęs galvą)* Fryzų pirklį, kai nebus reikalingas, gali pakarti. *(Nusišypsojęs)* Vėl daryk taip, kad ir tau iš to būtų naudos.

DAUGAILA. Tavo nauda, valdove, mano nauda. Apie kitą aš negalvoju.

SKIRGAILA. Ir veltui. Kai mane pakeis kitas, ar neteks tau pasigailėti, kad per daug mano nauda rūpinaisi?

DAUGAILA. Tegelbsti dievai tave ir mus!

SKIRGAILA. Nuo to meto, kai Stardas atsižadėjo senų dievų ir mirdamas naują pagerbė, aš nebetikiu nei dievais, nei žmonėmis.

DAUGAILA. Aš daugel metų jau ištikimai tau tarnauju. Galėjai pakankamai įsitikinti.

SKIRGAILA. Žinau, žinau, Daugaila. Visi taip kalba ir kalbėjo. Visi man ištikimai tarnauja. Drįstų gi kuris kitaip! Bet aš vien sau gero ieškau ir daugiau niekam.

DAUGAILA. Tu valdovu gimęs, ir tau lėmė likimas valdyti tautas ir žmones. Mes ištikimai turim tau, kaipo valdovui, tarnauti. To mūsų pareiga ir garbė reikalauja.

SKIRGAILA *(atsikėlęs kurį laiką vaikšto tyliai po kambarį; paskui, sustojęs ties Daugaila).* Pasakyk man, Daugaila, kaip dažnai tu kalbėjai šiuos žodžius mano broliam Jogailai ir Švitrigailai?

DAUGAILA *(atsisėdęs tiesiai ir suraukęs kaktą).* Tavo žodžiai nūnai keisti, valdove. Jie įžeidžia mano žilą plauką. Jei aš tavo broliams nesu sakęs, ką tau sakau, tai tik todėl, kad jie manęs neklausė. Aš gal pasakysiu tai ir kitiems, net Kęstučio sūnui, jei tu, kunigaikšti, sumanysi pasielgti su mumis, su mūsų kraštu, kaip pasielgė tavo broliai. Mes jumyse matome savo vadus, gimtojo krašto gynėjus, o jūs norite mus paversti savo audringų aistrų įrankiu. Mes jus mylėti ir gerbti norim, o jūs niekinate mus. *(Kalaviju pasiremdamas)* Iki šiol mes tave mylėjom, kunigaikšti, nes ir tu mus mylėjai, mūsų vargus, mūsų kančias. Neleisk dabar įsigalėti savo sieloj juodoms mintims.

SKIRGAILA. Kam tiek daugel žodžių kalbi, Daugaila, lyg moteris būtai? *(Eidamas į kėdę)* Aš myliu tuos, kurie gyvena ten, miškuose ir laukuose, ir sunkiai vargsta, kaip tu visuomet man esi sakęs, bet gal todėl myliu, kad jų nepažįstu. Juk jie turi būti tokie patys kaip aš ir tu.

DAUGAILA. Taip, jie žmonės kaip tu ir aš. Senas esu, valdove, ir jau pažinau, kas yra žmogus ir jo karti buitis.

SKIRGAILA *(atstumia koja kėdę, vaikšto po menę, nuleidęs galvą ir rankas susidėjęs užpakalin).* Visur niekšybė, visur tik smarvė. Sliekai esame, šliužai, rupūžės!..

Nesuprantu tik vieno, Daugaila, kodėl Perkūnas netrenkia šio pasaulio, jei išgali, dulkėmis nepaverčia, kaip jis seniai jau yra nusipelnęs?

DAUGAILA *(atsikeldamas).* Jis protingesnis už mus, kunigaikšti, ir geresnis. *(Stovėdamas)* Jis, kaipo stiprus vyras, tik kovoje baisus, bet širdis jo skaidri ir šviesi. Būk ir tu jam,

kunigaikšti, panašus ir neniekink veltui žmonių: jie ne pikti, kaip tu manai, bet nelaimingi ir negudrūs varguose.

SKIRGAILA *(vaikščiodamas po menę).* Taip, taip, aš vienas tik piktas, aš tik žiaurus, nedoras, girtuoklis, o visi žmonės geri... Visi, išskyrus mane. Na ką gi, gyvenkite ir džiaukitės, o aš... *(Sustojęs ties Daugaila)* Perduok, Daugaila, laišką, kam jis skirtas... Kunigaikštienei įduok... *(Nusigręžęs, eidamas nuo jo)* Kai jis pateks į jos rankas, tu man praneši.

DAUGAILA *(atsikeldamas).* Ar tik nesumanei, kunigaikšti, mus apleisti?

SKIRGAILA. Aš dar tiek nenustojau proto... Vėlgi aš ne moteris, kad savo mintis kitam pasakotau...

Prieina stalą, pila taurėn vyno, geria iki dugno ir sėdasi pas krosnį. Daugaila ilgai stovi vietoje, žiūrėdamas į Skirgailą, paskui eina į duris. Duryse jis vėl susilaiko ir pažvelgia į kunigaikštį, kuris nejudėdamas sėdi, galvą nuleidęs, susimąstęs, parėmęs ranka pasmakrę, alkūnę įrėmęs į klupstį; paskui nusilenkia, ima kelis pagaliukus ir vieną po kito įmeta krosnin. Ugnis labiau suliepsnoja. Daugaila grįžta, prieina kunigaikštį, pabučiuoja kakton ir išeina nei žodžio neprataręs. Skirgaila atsigręžęs pažvelgia į jį ir vėl nejudėdamas sėdi, įsmeigęs akis į ugnį. Durys tyliai atsiveria, ir įeina krivis SKURDULIS. *Jis senas, nusilpęs, visai žilas; eina į kėdę ir sėdasi. Kurį laiką abu tyli*

SKIRGAILA *(vos pakreipęs galvą).* Tu atėjai, seni?

SKURDULIS. Taip. Tu mane šaukei, ir aš atėjau.

SKIRGAILA. O tu žinai, ko aš tave čionai pakviečiau?

SKURDULIS. Be reikalo manęs nesišaukia niekas, vaikeli. O kai pašaukia, žinau, kad esu ten reikalingas.

SKIRGAILA *(po trumpos valandėlės).* Tavo dievai, seni, mirė ar galios neteko.

SKURDULIS *(liūdnai nusišypsojęs).* Vaikei, tai širdis tavo skausmuose dejuoja. Dievai nemiršta ir negimsta. Jie amžini, ir galia jų amžina.

SKIRGAILA. Kodėl gi tyli Perkūnas ir netrenkia tų, kurie jį apleidžia?..

SKURDULIS. Ar ne vis tiek Praamžiui, kuriuo vardu jį žmonės gerbia?

SKIRGAILA *(atsigręžęs į jį, nustebęs).* Krivi, ar pamišai? Ką tu kalbi?..

SKURDULIS. Kai vaikas tampa jaunuoliu, o jaunuolis suaugusiu vyru, jie keičia savo drabužius į labiau pritaikintus jų ūgiui ir darbui. Tauta kaip žmogus auga ir rimtėja, o jos tikėjimas dievais – tai rūbai, kuriuos ji dėvi. Mūsų tauta buvo vaikas, bet atėjo laikas tapti jaunuoliu ir todėl ji keičia dievus. Kai surimtės ir taps suaugusiu vyru, ji apleis naują dievą, kaip dėl jo apleido Perkūną. Bet vis tiek, kaip ji pavadins naują dievą, kuriuo vardu šauksis jo, gerbs visuomet tą patį, didį, paslaptingą Praamžių, kuris gyvena ne ten *(rodo į dangų)* ir ne čia *(rodo į žemę),* ne ąžuolynuose mūsų, ne naujose šventovėse, bet žmogaus sieloje.

SKIRGAILA. O nemeluoji tu, krivi? *(Atsistojęs)* Tai kam gi mes kovojom ir su vokiečiais, ir su lenkais? Kam vieni antrus žudėm, deginom kaimus ir pilis? Kam gi mes tai darėm ir iki šiol darome? *(Vėl sėdasi)*

SKURDULIS. Nežinau, vaikei. Tai Praamžius, turi būti, taip žmogui lėmė. Aš stengiausi suprasti, bet mano senatvė pasirodė per silpna suvokti. Tik viena tau pasakysiu, vaikeli: svarbiausias gyvenimo uždavinys – išgyventi taip amžių, kad savo darbais nenuskriaustai kitų ir nepriverstai jų kentėti. Pagaliau kiekvienas žmogus, geras ir piktas, susipranta, tik dažnai per vėlai ateina žmogui toji mintis galvon.

SKIRGAILA. Šlykštu visur, bjauru!.. *(Pasikėlęs vaikšto ten ir atgal)* Man bjauru girdėti, ką tu kalbi... Jei tiesa, ką sakai, geriau man visko netekti ir gyvenimo podraug...

SKURDULIS. Jei, apleisdamas gyvenimą, nieko nenuskriausi ir nepriversi kentėti ir gyvenimas tave vargina – apleisk jį. Tik saugokis savo skaudančios sielos kliedėjimą laikyti rimto vyro proto išvada. Žinok, kad mirtis visų nekenčiama ir nėra tokios jėgos, kuri priverstų žmogaus sielą pamilti ją. Todėl nekenčiama žmonėms ir to atmintis, kuris savo noru ją randa.

SKIRGAILA *(ilgesnį laiką vaikščioja. Sustojęs ties kriviu)*. Pasakyk man, krivi, kada tu melavai, dabar ar tuomet, kai plūdai mus, kam, užmiršę senus dievus, draugaujam su vokiečiais ir lenkais?

SKURDULIS. Ten kalbėjo širdis jūsų širdims, o čia reiškia protas tavo nusiminimui. Ten aš buvau senų dievų krivis, o čia gydytojas, nes tavo siela, mano vaikeli, serga.

SKIRGAILA. Aš tavęs neprašiau mane raminti. Melagis tu kaip visi, ir todėl nėra tau nei mano pagarbos, nei pasitikėjimo tavim...

III

Aukštojoje Vilniaus pily, moterų pusėje. Visa, kaip penktame pirmosios dalies vaizde. Ant suolų sėdi MERGOS *ir verpia linus. Pas skobnis sėdi* ONA DUONUTĖ. *Viena mergų šluoja molinę aslą*

I MERGA *(muša šluota)*. Tai tau, tai tau, bjaurybe!

II MERGA. Ką ten muši?

I MERGA. Prūsoką. Ko čia atšliaužė bjaurybė!

ONA DUONUTE. Kam jį užmušei? Juk jis ir norėjo gyventi.

I MERGA *(šluodama sąšlavas į slenkstį)*. Tebūtų tupėjęs plyšy, niekas jo nebūtų lietęs. Ko lenda, kur jam nereikia?

ONA DUONUTĖ. Jis kaip ir mes mėgsta kur šilčiau ir šviesiau. Tu pasinaudojai savo jėga nuskriausti silpnesnį. Vai, negerai!

II MERGA. Verta gailėtis tokios bjaurybės!

ONA DUONUTĖ. Jis nekaltas, kad tokį dievas jį sutvėrė. Viešpats Dievas paliepė visus mylėti, gražius ir bjaurius, gerus ir piktus.

OLIGĖ. Bet mes vis dėlto mylim gražesnius jaunuolius, ir jie taipogi myli tas mūsų, kurios gražesnės.

ONA DUONUTE. Ką tu sakai, Olige! Ar tau ne gėda taip kalbėti?

OLIGĖ. Tu manai, valdove, kad kalbėti gėda, bet galvoti ir daryti taip nėra gėdos.

I MERGA *(susemdama sąšlavas)*. Oligė nūnai pikta iš pat ryto: matyti, kreiva koja atsistojo iš patalo.

II MERGA. Greičiau slenkstį užmynė ar gal prisisapnavo su aitvaru pasibučiavusi.

OLIGĖ *(rūsčiai)*. Nutilkite, kvailės! *(Kunigaikštienei)* Kodėl gi, valdove, vyrai myli tave visų mūsų labiausiai? Tu patikai Mozūrų kunigaikščiui, ir mūsų valdovas tiek pat tave pamilo, jog net prievarta vedė, ir tas vokiečių riteris...

ONA DUONUTĖ *(atsidusus)*. Ach, nekalbėk niekų, Olige! Ne iš meilės mane vedė kunigaikštis, bet iš piktumo. Mozūrų kunigaikštis ir tasai vokiečių riteris seniai jau yra pamiršę ir mane, ir tave, ir mus visas.

OLIGĖ *(piktai, atstumdama ratelį)*. Ne, neužmiršo... Žinau, kad tavęs neužmiršo, o mane pamena tik todėl, kad mano – aš esu tavo vergė, ir todėl gali mane niekinti kaip vergę...

ONA DUONUTĖ. Niekus kalbi, merga. Žiūrėk, kad netektų pasigailėti.

OLIGĖ. Neteks. Aš kalbu, nes žinau, ką kalbu. *(Trenkia piktai verpstį į sieną)*

ONA DUONUTĖ. Ką gi tu žinai? Sakyk.

OLIGĖ. Štai imsiu ir nepasakysiu!.. Nepadarysiu... Neatiduosiu... Jis mano, aš jam vergė... Ne, štai imsiu ir nepadarysiu, kaip jis nori... Na, tai kas, panorėsiu, imsiu ir padarysiu... Juk aš visa žinau, suprantu gerai...

II MERGA. Nekalbėk mįslėmis ir liaukis pykusi. Kalbėk žmoniškai, kad ir mes suprastume.

OLIGĖ *(paniekinamai į ją pažvelgusi)*. To dar reiktų, kad ir tu suprastai. *(Kunigaikštienei)* Tik nemanyk, valdove, kad aš tau pavydžiu. *(Krūptelėjusi pečiais)* Nei kiek.

ONA DUONUTĖ *(liovusi verpus)*. Ką tu čia kliedi, merga? Aš nieko nesuprantu, bet juntu, kad tavo kalba užgauna mano garbę.

OLIGĖ. Nesupranti, valdove?.. Bet aš visa gerai suprantu! *(Ima verpti ir stengiasi verpti; su ašaromis)* Jis mano, kad aš jo vergė esanti ir su manim galįs elgtis kaip su šunimi. *(Piktai, nukandusi siūlo galą)* Ne, to niekuomet nebebus! Niekuomet... Girdi, valdove, – niekuomet!.. Nejaugi aš tokia nususui, kad manęs niekas nepanorėtų? *(Įsirėmus į šonus rankom)* Ar jau aš už kitas mergas menkesnė, pagaliau už tave, valdove?..

ONA DUONUTĖ *(sudėjus rankas ant kelių, nusigandusi)*. Viešpats su tavim, Olige! Kas tau atsitiko? Tu mane gąsdini savo kalba. *(Ramiau, imdamasi vėl siūlo)* Keista tu nūnai, Olige, ir kalbi, lyg tau nesivaimėtų.

OLIGĖ *(pakilusi prieina ir kunigaikštienei pakiša laišką)*. Štai, imkite! *(Eina ir sėdasi po verpsčiu)* Laimė tavo, valdove, kad aš nemoku paskaityti, kas ten parašyta.

ONA DUONUTĖ *(paskaičius laišką, atsikelia sujaudinta)*. Mergaitės, palikite mane su Olige ir eikite savo kambarin, kol pašauksiu.

MERGOS atsikėlusios išeina, smalsiai pažvelgdamos į Oligę; kunigaikštienė, priėjus ir atsistojus priešais

Iš kur gavai šitą laišką? Kokiu būdu jis pateko tau į rankas?

OLIGĖ *(neatsigręždama, nekantriai)*. Iš kur gavau? Ne iš dangaus. Ar tau ne vis tiek, valdove? O nuo ko jis, tu jau pati sužinojai.

Kunigaikštienė įtariamai žiūri į ją. Paskui vėl skaito laišką susijaudinusi. Oligė iš paniūrų į ją žvairuodama

Kaip paraudo! *(Piktai, nusišypsojusi)* O tu netikėk juo, valdove: jis meluoja.

ONA DUONUTĖ *(sudėdama laišką)*. Tu žinai, kas čia parašyta? Davei kam skaityti?

OLIGĖ. Aš atidaviau tau laišką, antspauduotą signetu, kurį jis ant savo piršto nešioja. Bet žinau, ką jis tau rašo: jis man kalbėjo tuos pačius žodžius, kuriuos dabar yra tau parašęs. *(Piktai)* Nemanyk, valdove, kad tu esi vienintelė, kuriai jis meilės žodžius sako.

ONA DUONUTĖ *(supykusi)*. Kaip tu drįsti!..

OLIGĖ *(užgaunamai)*. O kas?

ONA DUONUTĖ *(susilaikydama, eina į savo vietą)*. Aš juk turiu priprasti čia užgaunama. Bet jeigu tavo pasielgimas sutinka su žodžiais ir tu užmiršai mergaitės garbę, tai...

OLIGĖ. Tai kas?

ONA DUONUTĖ *(susilaikius ties rateliu ir nesėsdama)*. Eik lauk, eik greičiau!.. Aš nenoriu tavęs matyti. *(Ima gailiai verkti, uždengus delnais veidą ir balsu striūbaudama)*

Tuo metu įeina SKARBEKAS, atsistoja menės vidury ir iškilmingai, pakėlęs rankas aukštyn

JONAS SKARBEKAS. - Tenenusileidžia saulė, jums pykstant! – tarė Viešpats mūsų Dievas Jėzus Kristus, ir jo ramybė teviešpatauja tavo sieloje, mano dukrele! *(Rodo į Oligę)* Kuo tave užgavo šioji mergytė, kad taip gailiai pravirkai?

ONA DUONUTĖ. Ach, šventasis vyre, tu nežinai, ką man tenka kentėti šioje pily!

JONAS SKARBEKAS. Žinau, dukrele. Ne tau vienai. Garbingasis vyskupas Henrikas ir jo palydai sėdi savo kambary, sargyba apstatyti, kaip kaliniai – ir kenčia. *(Prieina, ima rankom jos galvą ir nusilenkęs bučiuoja kakton)* Nešk savo kryžių atmindama, kad Kristaus buvo dar sunkesnis, ir viešpaties malonė tesie su tavim. *(Žegnoja laimindamas; Oligei)* O tu, dukra mano, eik ramiai. Tenurimsta tavo valdovė, ir ji tau atleis kaltę. *(Priėjęs ima už pečių ir atsargiai kreipia į duris.* OLIGĖ *išeina, pažvelgdama su neapykanta į kunigaikštienę. Skarbekas atsisėda šalia kunigaikštienės ir švelniai imdamas jos ranką)* O dabar dukruže mano, nuramink savo sielą šventa išpažintimi. Sudėk pas Viešpaties Jėzaus kojeles, kurio nužemintas tarnas esu, savo skausmus ir džiaugsmus, savo nusiminimą ir viltis, savo troškimus...

ONA DUONUTĖ *(neigiamai kraipydama galvą).* O ne, šventasis vyre, aš nesu pasiruošusi tokią didelę pareigą atlikti! Mano siela kupina blogų norų, neapykantos ir keršto troškimų. *(Atitraukdama savo ranką)* Aš tik norėtau pasitarti su tavim, šventasis vyre... Štai šitą laišką įteikė man toji mergaitė... *(Duoda jam laišką)*

JONAS SKARBEKAS *(ramiai skaitydamas laišką).* Šioji mergytė tau labai ištikima, ir neverta ant jos pykti.

ONA DUONUTĖ. Ji labai mane užgavo, kalbėdama įžeidžiamus mano garbę žodžius.

JONAS SKARBEKAS *(baigęs skaityti, nusigręždamas padeda laišką ant skobnių).* Klastus ir apgaulingas žmonių amžinas priešas. Nuodėmingos meilės ugnį sukūrė jis širdyje to, kuris tau rašo šituos žodžius. *(Dėdamas kairiąją ant laiško)* Saugokis, mano dukrele, tinklų, kuriais klastusis nori tavo sielą pagauti ir iš tiesaus suklaidinti kelio. Neužmiršk, kad galingasis dievas lėmė tau baigti mūsų šventosios karalienės pradėtą darbą, ir todėl turi tu visuomet būti skaisti kaip dangaus lelija... Nenusidėk Dievui ne tik darbais, bet ir troškimais.

ONA DUONUTĖ *(sugniaužus rankas).* Ach, šventasis vyre! Aš tiek nuvargau, nuilsau, jog nebeteko mano siela jėgų... Negaliu pakelti naštos, kurią tu nori užvelti ant mano silpnų pečių, šventasis vyre... Negaliu, nepajėgiu...

JONAS SKARBEKAS. Pasitikėk Dievu, dukrele mano. Jis neapleis tavęs ir suteiks tau reikalingų jėgų... Mūsų šventoji karalienė su vyru Gardino pily kalinami šito klastingo valdovo įsakymu, jos pasiuntiniai čia kaliniais laikomi... Kas išgelbės karalienę, kas sulaikys nuo šio nelaimingo krašto kerštingą rūstaus dievo ranką už josios valdovo nusidėjimus? Kas suminkštins Skirgailos širdį, užgesins baisaus karo pavojų? Tu viena, tik tu viena gali ir – turi...

ONA DUONUTĖ Negaliu ir nenoriu, šventasis vyre... Lenkų karalienė panorėjo Lietuvos pilių... *(Šiurkščiai)* Juk aš lietuvaitė, Lietuvos krašto duktė...

JONAS SKARBEKAS *(nutraukdamas).* Tylėk ir nesipriešink Dievo lėmimui, kurio mudu nesuprantame... Atmink Kristaus žodžius apie tinginį tarną. Tau daugel suteikė viešpats ir daugel pareikalaus baisioje paskutinio teismo dienoje... *(Po kurio tylėjimo, šiurkščiai)* Tu dar nepažinai kunigaikščio kaipo vyro?

ONA DUONUTĖ *(paraudusi, susigėdusi ir užsidengusi veidą rankom).* Ach, neklausk, šventasis vyre...

JONAS SKARBEKAS. Už piktus jo darbus Viešpats Dievas aptemdė jam protą, bet vis tik nėra žuvusi jo sielos išganymo viltis. Kol jis tamsumoj tebesti, sunkus nusidėjimas viešpaties akyse susiartinti tau, kaipo žmonai, su juo.

ONA DUONUTĖ *(nedrąsiai).* Betgi jis mano vyras...

JONAS SKARBEKAS. Tau nesuteikė Dievas malonės spręsti dangaus dalykus, ir tu manęs turi klausyti, jei nenori amžinai degti pragaro ugnyje, netikėliams ir eretikams dievo valios pakurtoje.

ONA DUONUTĖ *(tyliai).* Atleisk, šventasis vyre...

JONAS SKARBEKAS. Dievas atleis, ir aš jo vardu tau atleidžiu, tik saugokis, dukra mano, puikybės... Tai vartai, per kuriuos klastingo;o paguoda įeina į sielą...

Vyras tavo, – sakai. Taip, kada praregės jo siela, kada atliks, ko iš jo pareikalaus Dievas tavo lūpom. O iki tol ne. vyras jis tau. Juk tavo jungtuvės – tai prievarta buvo, ir mūsų visų šventasis tėvas, Romos popiežius, grąžins tau laisvę, jei ji šventam mūsų darbui bus reikalinga. Tu kunigaikščiui ne žmona, kol jis, puikybės pagautas, nenori atsižadėti priešingų dievui savo darbų, skriaudžiančių mūsų šventą karalienę. Dievo valią reiškiu tau... Taip jam pasakysi, kai jis pareikalaus tavęs, kaipo žmonos, ir dievas tau už gera tai paskaitys... Jei ir tuomet nesuminkštės jo širdis ir jisai nesiliaus atkakliai elgęsis prieš savo brolį Jogailą – dienos jo bus suskaitytos ir rūsti dievo ranka pakelta. Apie laišką ir tą, kuris jį rašė, užmiršk: ne dievo lėmimą, bet velnio ranką čia matau...

ONA DUONUTĖ *(ima kalbėti tyliai, bet balsas nuolat tvirtėja ir baigia karštai).* Aš silpna, aš neprotinga moteris... Aš noriu elgtis, kaip viešpats tavo lūpom man paliepia... Bet negaliu... skaudu mano širdžiai... Ji man kalba, kad to riterio žodžiai nuoširdus ir teisūs... Nėra juose melo, šventasis vyre! Tai junta mano širdis... Jis vienintelis pamilo mane taip, kaip niekas iki šiol nebuvo pamilęs ir nepamils... Nejaugi tokia meilė nuodėminga? Ne, šventasis vyre, aš netikiu!.. Ji skaisti kaip žvakės liepsna. *(Liūdnai)* Tokios kitos meilės juk nebesulauksiu savo amžiuje.

JONAS SKARBEKAS *(rūsčiai, grasinamai).* Baidykis šito bjauraus jausmo! Atmink, kad jis klastingos tautos sūnus, ir pati tiesa virsta jo lūpose apgaulingu melu. Jei jis tave myli, temyli, kaip dera riteriui, skaistybę pažadėjusiam: tepasirenka tave širdies mergele, kaip riterių papročiai liepia. Bet jausmo, kuris tavo širdy gimė, saugokis!.. Tūkstančių metų ugnis nenuvalys baisios tavo nuodėmės... Žinok, gudrus ir stiprus velnias – ir jis jau surado kelią į tavo sielą... Amžina pražūtis, negęstama pragaro ugnis tavęs laukia!..

ONA DUONUTĖ *(nusiminusi, nuleidusi galvą žemyn).* Melskis už mane, nusidėjėlę, šventasis vyre... Aš užmiršti jo visgi negaliu, negaliu... Negaliu, šventasis vyre... *(Ima laišką nuo skobnių)* Šitas laiškelis tiek sujaudino mano širdį ir pagimdė tokią linksmybę, jog aš ėmiau suprasti, kodėl ji taip ilgėjosi iki šiol... *(Spaudžia laišką prie krūtinės. Veidas jos nušvinta laimės šypsena, akis pakelia aukštyn. Kunigas nustebęs, pasipiktinęs žiūri į ją. Tuo metu durys staiga atsidaro, ir jose atsistoja* SKIRGAILA*)*

JONAS SKARBEKAS *(pasikeldamas).* Nusigąsk savo žodžių, paklydusi avele!..

SKIRGAILA *(duryse stovėdamas).* Tu visur kaip juodas kranklys pastoji man kelią. Kur tu, ten nepasisekimas. *(Įeidamas kambarin)* Tuoj išginsiu iš čia jus visus, svetimą lizdą pamėgusius.

JONAS SKARBEKAS *(atsistoja ir žemai nusilenkia).* Pasisekimo ir nepasisekimo žemės dalykuose teikia žmogui Viešpats Dievas, įžiūrėdamas, ko žmogus jo akyse užsitarnavo. O tu, kunigaikšti, žodžiu ir darbu kiršini teisingą dievo rūstybę, klausydamas šventosios mūsų tikybos priešų pagundos...

SKIRGAILA *(susiraukęs).* Tylėk, pope! Aš neatėjau klausyti čia tavo kvailų žodžių: kalbėk juos moterims; vyrui nedera klausyti tavo patarimų. Dabar išeik, tu čia nebereikalingas.

JONAS SKARBEKAS. Teprablaivina Dievo malonė tavo sielą, kunigaikšti, ir pamokina tave gerbti jo šventą valią. *(Žemai nusilenkęs jam ir kunigaikštienei, išsinešdina)*

SKIRGAILA *(eidamas į kunigaikštienę ištiestom rankom).* Aš matau: tu linksma. Džiaugsmas spindi iš tavo veido, ir tu veltui stengiesi jį paslėpti.

Kunigaikštienė nusigręžia nuo jo, ir jis susilaiko vidury menės

Man malonu, kad tu geriau pasijutai šeimininke nekaip viešnia čia būdama. *(Sėdasi ant suolo pas skobnis)* Tu jau lioveisi ant manęs pykus?

ONA DUONUTĖ *(nusigręždama).* Aš tau atleidau, kunigaikšti, kad tu mano jaunas dienas pražudei. *(Atsigręždama)* Teatleidžia tau teisingasis dievas baisioje paskutinio teismo dienoje.

SKIRGAILA. AŠ suprantu, kad tave sunkiai nuskriaudžiau. Matyt, taip dievai buvo lėmę, tavo ar mūsų seni, vis tiek... Ir geriau, kad taip atsitiko. Ko vertas vyras, kuris tiek lengvai tavęs atsižadėjo ir užleido kitam, kaip tai padarė lenkų kunigaikštis? Kalba, kad jis besirengiąs kitą vesti.

ONA DUONUTĖ. Dievas panorėjo, kad meilėje būtau apvilta. Jam vienam atiduosiu ją amžinai.

SKIRGAILA *(IŠ paniūrų į ją pažvelgdamas).* Dievai turi deives, o tu jiems kam esi reikalinga? Tavęs užleisti aš niekam nemanau. *(Nuleidęs galvą)* Anksčiau aš nežinojau, kas toji moters meilė ir kam ji vyrui reikalinga. Jei man kuri patikdavo, aš tik norėjau, kad ji man priklausytų... *(Pakėlęs galvą ir pažvelgęs į ją)* Tokia šypsena kaip toji, kuri, man įeinant, nušvietusi buvo tavo veidą, nei viena moteriškė dar nėra manęs sutikusi.

ONA DUONUTĖ *(į jį nukreipusi savo veidą).* Kunigaikšti, tu klysti.

SKIRGAILA *(karčiai, nusišypsojęs).* Bijau, kad taip. Aš visuomet klysdavau, kai maniau apie žmones ar pikta, ar gera. Todėl aš labai nuvargau ir noriu atsilsėti. *(Įsmeigęs į žemę akis)* Aš ilgai apie tai esu mąstęs. Valdymo naštą tepasiima savo pečiams Kęstučio sūnus – jam vienam tik tegaliu užleisti savo vietą, bet ne Jogailai ir ne kuriam kitam broliui. Patsai aš užsidarysiu paveldėtoje iš tėvo pily, kad nematytau ir negirdėtau nieko... *(Pažvelgęs į ją)* Tik tu viena ten būsi su manim ir tokia šypsena kaip šiandien šypsosies man.

ONA DUONUTĖ. Kunigaikšti, tu vėl klysti.

SKIRGAILA. Bijau, kad vėl klystu. Bet dabar aš supratau, kodėl vyrui reikalinga moters meilė, ir ji man turi būti. Todėl supratau, kad aš vienas ir nėra man draugų.

ONA DUONUTĖ *(nusigręžusi į jį, neapykantos kupinu balsu).* Nejaugi manai, kad, taip su manim pasielgdamas, galėjai mano meilę įgyti? Buvo laikas, kada man buvo gaila tavo neramios sielos, bet... *(Nusigręžus)* Žinoma, tu gali mane uždaryti keturiose pilies sienose *(neigiamai kraipydama galvą),* bet tuo nepriversi pamilti tave.

SKIRGAILA. Mano žmona esi, turi manęs klausyti. Argi tavo dievas nepaliepė to, ar gal tau, kaipo žmonai, pikta esu padaręs, ar prievartą prieš tave panaudojęs?..

ONA DUONUTĖ. Patsai viešpats dievas lėmė mergelės širdžiai pamilti vyrą, o vyrui mergelę, ir šventoji Bažnyčia laimina tą meilę amžinu ryšiu. Bet ne iš meilės vedei mane, ne meile vadovavaisi tu, per prievartą imdamas mane sau žmona. Nėra ir negali būti Aukščiausiojo Dievo ir šventosios mergelės, krikščionių šeimų globėjos, mūsų

jungtuvėms palaimos. Skaudžia prievarta išgautas Bažnyčios palaiminimas yra tik iš dievo pasityčiojimas. Taip kalba šventasis vyras ir mano sąžinės vadovas dvasininkas Jonas Skarbekas.

SKIRGAILA *(į ją iš paniūrų žvairuodamas, iš lėto).* Už tokius žodžius jam reikėtų liežuvis ištraukti; jei aš to nepaliepsiu padaryti, tai vien tik kad tau nebūtų skaudu. Bet susilauks jisai to, nors tariasi esąs savo Dievo ir mano brolio Jogailos ypatingoje globoje.

ONA DUONUTĖ. Kam skriausti turi šventą žmogų? Jei tavo rūsti širdis keršto reikalauja, nubausk, o dar geriau, liepk nudėti mane: vis tiek aš tau ne žmona ir ja niekuomet nebūsiu.

SKIRGAILA *(iš paniūrų į ją pažvelgdamas).* Būsi, kai aš panorėsiu. Bet dabar ne rūsčiai barti – su geru žodžiu atėjau aš pas tave. Tik, matyti, tu vis dar pasitiki savo draugais, jų pagalba, ir todėl taip su manim kalbi.

ONA DUONUTĖ *(pakėlusi akis aukštyn).* Tu man priminei, kad ne vieno mano draugų kraujas tarp manęs ir tavęs. Ačiū.

SKIRGAILA. Na taip, kai kurių jau nebėra gyvų, o kurie gyvi, apleido tave. Ką jiems gali duoti draugavimas su tavim? Vien mano rūstybės baimę. Kur dabar galėtai prisiglausti, mano pilį apleidus?

ONA DUONUTĖ. Man nereikia nei žmonių meilės, nei jų palankumo. Bet tu veltui manai, kad aš neturiu draugų, kurie norėtų man pagalbos suteikti. Tu pats žinai, kad jų yra, ir todėl laikai mane uždaręs kaip kalinę, nors sakai, kad tavo žmona esu.

SKIRGAILA. Veltui taip kalbi. Pasakyk žodį, ir pilies vartai tau atsivers, ar nori medžioti, ar pažįstamus aplankyti. Teišvyks tik iš mūsų krašto priešas. O kodėl tu mano žmona esi, pati žinai. *(Po trumpo tylėjimo, į ją žiūrėdamas)* Kur dabar eisi iš mano namų? Tavo žemėje sėdi mano tijūnas, o tasai, kurio sužadėtinė buvai, jau kitą sau prisipiršo. *(Parėmęs galvą rankom)* Nebūk žiauri ir nesielk su manim piktai, kai aš atėjau su geru žodžiu.

ONA DUONUTĖ. O kodėl kilo šis karas?

SKIRGAILA *(atsisėdęs tiesiai ir nusišypsojęs).* Ar nemanai, kad vokiečiai pradėjo karą, tave užstodami? Ten dar ne visi pamišo... Žinok, kad šį karą sukėlė Kęstučio sūnaus noras padabinti savo galvą Didžiojo Lietuvos kunigaikščio kepure. Ordinas jam palankiai teikia pagalbos, pamatęs, kad aš netikiu jo pasiūlymais ir aklu įrankiu nebūsiu, kaip kad buvo mano brolis Jogaila.

ONA DUONUTĖ *(tvirtai).* Netiesa.

SKIRGAILA *(ilgu žvilgsniu į ją pažvelgęs).* To man niekas dar nedrįso pasakyti į akis, o kas būtų drįsęs, nepakartotų. Bet tu moteris. *(Po kurio tylėjimo)* Vokiečiai man karaliaus vainiką siūlė ir ketino Žemaičių išsižadėti, jei sutiksiu susidėti su jais prieš lenkus. Aš atmečiau jų pasiūlymus: kunigaikštis Skirgaila užsidės karaliaus vainiką tuomet, kai patsai to panorės, o kol kas jis dar nežino, kuo tasai vainikas už Didžiojo Lietuvos kunigaikščio kepurę geresnis. Kuo gali baigtis su vokiečiais susibičiuliavimas, aš gerai numatau. Pakanka brolio Jogailos ir Vytauto patyrimų. *(Nuleidęs galvą)* Karas prasidėjo ir baigsis, o dėl tavęs niekam galvos neskauda.

ONA DUONUTĖ. Tebūna taip. Bet yra jų tarpe kilnių riterių, kurie pasiryžę aukoti dėl manęs savo gyvybę, ir tu veltui tvirtini, kad aš neturiu draugų.

SKIRGAILA. Ar turi galvoje tą vokietį, kuris buvo sumanęs tave išvogti iš mano pilies?

ONA DUONUTĖ. Jis kilnus riteris, narsus ir tvirtas vyras.

SKIRGAILA. Ir aš jį tokį manau.

Ar todėl tu liūdi, kad aš sukliudžiau jam įvykinti, ko norėjote tu ir jis?

Jums, moterims, labai patinka, kurie dėl jūsų neapgalvotai elgiasi, kaip elgtis rimtam vyrui nedera.

ONA DUONUTĖ *(išdidžiai).* Aš tavo valioj esu, ir gali kalbėti, kaip tau patinka, nepaisydamas, ar mane užgauni. Bet žinok, jei dievo būtų lemta man pačiai iš jūsų dviejų pasirinkti, aš jį, ne tave pasirinktau.

SKIRGAILA *(ilgai žiūri į ją, parėmęs ranka pasmakrę).* Tu jau pasirinkai, ir man tai į akis sakai. Pasigailėsi.

ONA DUONUTĖ *(taip pat).* Aš valdovų duktė, ne vergė, ir tavo grasinimai manęs nebaido. Aš sakau, kad tu visa žinotai.

SKIRGAILA *(tiesiai atsisėdęs).* Gerai. Jei tau jisai tiek patinka, pažadu padovanoti jo galvą.

ONA DUONUTĖ. Dievas neleis! Dievas jį apsaugos!..

SKIRGAILA. Matysim, kas daugiau gali, tavo dievas ar Lietuvos valdovas. *(Pasikėlęs)* O dabar tu užmiršk, ką aš tau buvau sakęs, ir neatsimink. Aš atėjau čion su gera širdimi, norėjau tavo draugas būti. Bet dabar užmiršk tai... Aš būsiu tau valdovas ir viešpats, ir tu greit pajusi tai.

ONA DUONUTĖ. Dievas gailestingas.

SKIRGAILA. Ir lauk iš jo pasigailėjimo. Iš manęs jo nesulauksi nei tu, nei kiti.

BEDUGNĖ

I

Miegamasis kunigaikštienės kambarys. Kampe lova; grindys išklotos kailiais; šalia lovos pas sieną klaupykla su kryžium. Prie lovos priglausta kėdė; kambary tamsu; ją apšviečia tik lemputė, kuri dega kampe, ir žvakė ant skobnių. Sienoje durys, šalia krosnies kitos į koridorių. Krosny kūrenasi ugnis

Kambary kelios MERGAITĖS, *jos, matyti, vos tik parengė kunigaikštienei lovą ir dabar sėdi, kojas susirietusios po savim, ant grindų, pas krosnį, ir kalbasi*

I MERGA. Viešpatie, kiek jų žuvo! Kaip aš bijau dabar! Ir kam aš žiūrėjau! Dabar man visur vaidenasi ir vaidenasi.

II MERGA. Tai tu juos matei?

I MERGA. Aš mačiau, kai juos parinko ir suguldė vienoje vietoje, greta, prieš palaidojant. Viešpatie, kaip gaila ir baisu! Vis vyrai kaip ąžuolai...

II MERGA. Daug krito mūsų ir jų kareivių. Bet aš nieko tiek nebijau, kiek seno Stardo. Aš bijau viena net per kambarį eiti. Man vis vaidenasi, kad jis stovi, kaip būdavo, pas sieną ir piktai, atkakliai į mane bežiūri! Baisu net dirstelti: imsiu ir pamatysiu jo patamsėje žibančias kaip katės akis.

I MERGA *(priegalviui iš rankų iškritus).* Vai, baisu! Nekalbėk apie jį. Gal jis čia kažkur stovi ir klauso mūsų.

II MERGA *(žegnojasi, besidairydama aplinkui).* Vai, nekalbėk – suriksiul

III MERGA. Keistos esate, mergaitės! Kai Stardas buvo gyvas, jo nesibaidėt, o kai nukeliavo į dausą, ėmėte bijoti.

II MERGA. Tau gerai taip kalbėti, kad tu stabmeldė ir vis tiek pragaran pateksi. Todėl tau ir nebaisu.

I MERGA. Ne dauson nukeliavo tavo Stardas, bet pragaran, kaip stabmeldys; dabar velniai siuntinės jį pasaulin krikščionių sielas baidyti.

III MERGA. Bet vis dėlto jis buvo stabmeldys.

OLIGĖ *(sėdėdama pas krosnį)*. Jis mirė krikščioniu: jį mirštantį pakrikštijo tasai lenkų dvasininkas, kurį kunigaikštienė laiko pas save.

I MERGA. O aš girdėjau, kad jis, į kovą eidamas, niekino Viešpatį Dievą ir todėl jį nudėjo iš dangaus sušvitusi ugnis.

OLIGĖ. Jis mirė krikščioniu, sakau jums, ir todėl jį iškilmingai laidos. Stabmeldžiai, kurie jo klausė, pamatys, kad ir jisai mirdamas krikščionių Dievą pripažino ir pagerbė jį. Taip sakė lenkų dvasininkas kunigaikštienei, aš pati jo žodžius esu girdėjusi.

III MERGA. O man Vairas, kuris matė, kai mirė Stardas, pasakojo, kad jis miręs, kaip kad seniau mirdavo visi lietuviai. Jis skubinosi į dausos šalį, kur gyvena dievai ir visi mirusieji mūsų tėvai ir senoliai. Ten jūs nebepateksit! Vergausite lenkams ir vokiečiams jų dausoje.

OLIGĖ. Ir Stardas ten nebepateks.

III MERGA. Pateko jau. Lenkų krivis melavo, nes jis burtu vandeniu apšlakstė tik lavoną, kai Stardo vėlė jame jau nebegyveno. Tie, kurie ten buvo, matė, kaip jo vėlė baltu žirgu nujojo dangaus keliu į dausos šalį.

OLIGĖ. Melavo tavo Vairas! Jūs visi mėgstate apgaudinėti, ir jūsų dievai apgaulingi: jie – velniai, ne dievai. Lenkų dvasininkas nebūtų netiesą sakęs kunigaikštienei, ypač kunigaikščiui: pabijotų. O tavo Vairas tau tikrai pamelavo.

III MERGA. Vairas – garsus kareivis. Jį gerbia patsai valdovas ir senas karavadas Daugaila. Jis niekuomet nemeluoja.

OLIGĖ. Tai jam pasivaideno.

III MERGA. Jis narsus kareivis ir nieko nebijo, o vaidenasi tik tiems, kurie bijo.

I MERGA. Ir kam jį cerkvėn nunešė?! Visą gyvenimą gerbė jis savo stabmeldiškus dievus, piktažodžiavo dievui, ir vokiečių, ir gudų, o kai numirė, jį vieną laidos kaip šventą!

OLIGĖ *(atsikeldama, III-jai mergai)*. A, kipšas ima tavo garsųjį Vairą! *(II-jai mergai)* Einam! *(Apkabina ją už juostos, ir abi išeina)*

I MERGA *(baigia taisyti lovą)*. Kur jiedvi nuėjo? Aš bijau. *(Prieina ir sėdasi pas ugnį)*

III MERGA. O aš nieko nebijau. Mes – kai numiršta kas, statom naktin pieną ir kitus gėrimus ir valgymus dubenyse ir ąsotyse, kad mirusio vėlė turėtų ko valgyti ir gerti ir ilgiau pasiliktų namuose, kur ji gyveno. Mes džiaugiamės, kai ji dar namuose esti, raudojam ir aimanuojame, kai gėrimai ir valgymai lieka nepaliesti, nes tuomet brangi vėlė namus jau yra apleidusi. O kodėl jūs neapkenčiat ir baidotės numirėlių, aš nesuprantu. Argi mirę piktesni nekaip kad gyvi buvo?

II MERGA. Aš nieko nežinau. Visi bijo, ir aš bijau.

Koridoriuj už durų pasigirsta baisus riksmas. I merga irgi surinka ir nusitveria III-sios mergos ranką; kambarin įbėga OLIGĖ *ir* II-JI MERGA, *abi nusigandusios*

II MERGA. Ten Stardas! Dieve susimilk ir apgink mus! *(Drebėdama slepiasi už III-sios mergos)*

I MERGA. Kur? Kur? *(Irgi slepiasi už jos)*

OLIGĖ *(drebėdama, nusigandusi)*. Ten, netoli didžiosios menės... Jis stovėjo lyg gyvas... *(Kiek nurimus)* Dieve, kaip aš nusigandau.

ONA DUONUTĖ *(įeina per kitas duris, rami. Sustoja vidury kambario, dairosi į visas)*. Ko jūs taip rėkaujat? Sukelsit visą pilį.

III MERGA. Mergos sako, kad mačiusios Stardo vėlę ir nusigandusios. Bet manau – tai netiesa.

ONA DUONUTĖ. Stardo vėlę? Jums, matyti, pasivaideno, mergutės...

II MERGA. Ne, ne! Aš gerai esu mačiusi, kaip jis užėjo už kampo ir pasislėpė.

ONA DUONUTĖ *(ramiai)*. Pažiūrėsim, kur jūs jį matėt. *(Ima nuo skobnių žvakę, atidaro duris ir žengia priekin. Ten stovėdama dairosi aplinkui, pakėlusi aukštyn žvakę. Mergos stovi josios užpakaly)* Matot, nieko nėra. *(Grįžta atgal, stato žvakę ant skobnių, mergos apstoja ją)* Jis mirdamas pažino dievą ir švento teikėsi krikšto, kuris nuplaudžia visas žemės nuodėmes. *(Atsisėda šalia lovos į kėdę; III-ji merga nuauna ją)* Jis dabar danguje drauge su šventaisiais džiaugiasi Kristaus veidu ir amžina šviesa. Ramybės neturi tik tos vėlės, kurių nei dangus, nei pragaras nepriima. *(Atsistoja. Mergos ją nurengia; pusiau nusirengus atsisėda lovon)* Nesibaidykit, eikite į savo kambarius ir ramiai miegokite.

II MERGA *(taisydama drabužius)*. Vis tiek šią naktį aš neužmigsiu, kol sugiedos gaidys.

I MERGA. Gerai būtų dabar turėti kambary gaidį. Sako, monai neina ten, kur yra gaidys.

II MERGA. Einam paprašysim pas tijūno žmoną, kad šiai nakčiai paskolintų mums gaidį.

I MERGA. Einam, bet visos drauge, ir tu, ir Oligė, ir ji *(rodo į III-ją mergą)*. Aš viena neliksiu ir neisiu.

OLIGĖ. Kaipgi mes visos išeisim? Kunigaikštienė liks vienui viena ir bijosis.

ONA DUONUTĖ *(atsistojusi)*. Eikit ramiai, aš nebijau viena. Dievas mano globėjas, ir aš tikiu, kad be jo žinios man ir plaukas nuo galvos nenukris.

Mergos atsisveikina su kunigaikštiene ir išeina. Ona Duonutė apsižvelgia aplinkui, sumasto paleistus plaukus ir atsiklaupia klaupyklon; sudėjus rankas

Tėve mūsų, kuris esi danguje...

Girdėti koridoriuje vėl kažkas suriko

Jos vėl suriko... Vėl pasivaideno joms... Nejaugi tiesa, kad jo vėlė neranda ramybės? *(Atsistojusi)* Dieve aukščiausias, kaip baisu!.. *(Sudrebėjusi)* Viešpatie Jėzau Kristau, gelbėk mane, nusidėjėlę! Ach, kam aš leidau mergaitėms išeiti! *(Klausydama)* Ir melstis negaliu... Štai jis eina... Štai prie durų... priėjo... Štai grobsto... Ne, ne! *(Sunėrus rankas)* Tai man tik vaidenasi... Tai plaka mano nelaiminga, nusigandusi širdis. *(Atsiklaupia)* Ko aš bijosiu? Šventa išpažintimi susitaikiau su dievu, jis mano maldą išgirs... Neklausysiu nieko, melsiuosi. Malda išsklaidys baisias mano mintis. *(Klausydama)* Viešpatie, kažkas atidaro duris... Ne, nesidairysiu, nežiūrėsiu... Neiškęsiu, Viešpatie! Vai, suriksiu... *(Dirstelėja, atsigręžusi į duris. Duryse kažkoks vyras. Ji pašoka iš vietos ir surinka)* Va-ai, Stardas!

KELERIS *(priglaudęs pirštą į lūpas)*. Tss!.. *(Tyliai)* Nenusigąsk. Aš ne tasai, kuo mane palaikei.

ONA DUONUTĖ *(atsistojusi tarp klaupyklos ir lovos, išgąsčio kupina)*. Kiekviena dvasia dievą tegarbina!.. *(Drebėdama, išgąsčio kupinu balsu)* Kas tu? Ko tau čia reikia tokiu metu?

KELERIS *(taip pat kaip anksčiau)*. Tss!.. Aš Keleris! Atmeni vokiečių riterį, kuris norėjo tau gero, bet tapo priežastimi neatitaisomos nelaimės. Aš tuomet neištesėjau garbės žodžiu patvirtinto pažado, kurį tau buvau davęs. Tu atmeni, aš baisia priesaika tau siekiau – švento Jurgio ietimi.

ONA DUONUTĖ. Aš atsimenu. Dabar pažinau tave. *(Liesdama rankom skruostus)* Kaip tu patekai čion šiuo metu? Kodėl tu čia esi?

KELERIS. Aš norėjau tave išvesti iš čia, jei tik sutiksi, tuo pačiu būdu, kaip aš čion patekau, bet, matyti, mane apgavo ir išdavė. Tu gavai mano laišką?

ONA DUONUTĖ. Gavau. *(Išeidama aikštėn)* Ach, Dieve aukščiausias, ko gi tu vėl čion grįžai? Ar nežinai, kokis tau gresia pavojus?..

KELERIS. Aš jau esu tau sakęs, kodėl aš čia. Riteriui jo žodis, šventa priesaika patvirtintas, brangesnis negu gyvybė. Aš galiu tik mirti, jei nepasiseks ištesėti, ką tau esu pažadėjęs ir prisiekęs. *(Sunėręs rankas ant širdies)* Ne, aš tau dar ne visą tiesą pasakiau: tu graži kaip Dievo aušra, ir aš pamilau tave tą valandėlę, kai pamačiau. Aš slapta įsivogiau čion tavęs pamatyti. Aš žinau, kad turiu žūti, ir mirsiu, kaip riteriui dera, bet negalėjau gyventi, nepamatęs tavęs nors vieną dar kartą. *(Atsiklaupia ir ištiesia į ją rankas)*

ONA DUONUTĖ *(žengdama kelis žingsnius priekin ir gniauždama rankas).* Dieve mano, Dieve mano! Ką tu padarei, beproti?

KELERIS *(taip pat).* Aš per daug pasitikėjau protu, aukso galybe ir savo laime. Bet tu nesigailėk manęs. Už laimę tave matyti ir mylėti verta nukentėti, verta gyvybę prarasti. Kas man gyvenimas be tavęs! Jis nesiliaujamas skausmas, nesuvaldomas ilgesys, stipresnis, nekaip mano jėgos gali pakelti. *(Tyliai, suglaudęs ištiestas rankas)* Tu verki? Nesigailėk manęs. Iki šiol aš blogai gyvenau, daug pikta žmonėms dariau, dažnai dievą įžeisdavau, bet nuo to meto, kai tave esu pamatęs ir pamilęs, aš prisiekiau Šventai Panelei, kad būsiu tavęs, skaisčiausios dangaus gėlelės, vertas, vis tiek, kur mums teks susitikti, šiame pasauly ar viešpaties dievo rūmuose. Mano svajonė įsikūnijo, tave aš pamačiau. Nori išeiti su manim iš čia tuo pačiu keliu, kuriuo aš čion atvykau? Jei manęs neišdavė, mes lengvai išeisime; jei apgavo ir išdavė, aš kalaviju tau kelią praskinsiu, arba žūsime abu.

ONA DUONUTĖ *(neigiamai kraipydama galvą).* Ne, riteri, aš negaliu eiti su tavim. Aš nenoriu netekti doro vardo. Dievas mato mano širdį ir žino, kaip aš esu tau dėkinga, bet sekti tavim negaliu *(gniauždama rankas),* negaliu, negaliu, riteri...

KELERIS. Tu gesini paskutinį vilties spindulį, tu nutrauki paskutinį siūlą, kuris dar rišo mane su gyvenimu. Dėkui! Dabar, jei teks man mirti – mirsiu, kaip dera kareiviui, kuris dėvi aukso pentinus ir riterio juostą. Dėkui tau. Tik leisk man, prieš išeinant mirti, paliesti tavo kojas, pabučiuoti tavo drabužių kraštelį. *(Atsiklaupęs pagauna jos drabužio kraštą, bučiuoja)*

ONA DUONUTĖ *(klauso, pridėjusi pirštą prie lūpų).* Tss! Aš girdžiu...

KELERIS *(ramiai, išleidęs drabužius).* Matyti, tavo tarnaitės, kurios dukart mane matė, sužadino pilį ir dabar sukilę žmonės manęs ieško.

ONA DUONUTĖ. Dieve mano, jie gali čion ateiti!..

KELERIS *(atsistodamas).* Dėkis, kad miegi, ir neįleisk jų čia.

ONA DUONUTĖ. O jei su jais kunigaikštis? Tu manai, riteri, kad jį kas sulaikys? Jis įeis čion! *(Susiėmus rankom už skruostų)* Dieve, kas tada bus su manim?

KELERIS *(ramiai).* Jis nebeišeis iš čia. *(Traukia kalaviją iš makštų)*

ONA DUONUTĖ *(kuštomis).* O mano moters garbė? Tu, riteri, apie tai negalvoji? Juk tu esi mano kambary, kuriame aš miegu.

KELERIS. TAIP, aš apie tai nepagalvojau. *(Mauna kalaviją makštysna)* Kur veda šitos durys? *(Rodo į priešingas duris)*

ONA DUONUTĖ *(pasiklausydama vis didėjančio triukšmo).* Į koridorių... Paskui į kapelą... Iš ten, kur tave matė, kapelon galima patekti tik per mano kambarį...

KELERIS. Gerai, aš neužmiršiu. O dabar sudiev! Atsisveikinant leisk man tavo kojas pabučiuoti. Šiame pasauly juk nebepasimatysime, o ar teks aname, nežinau: tu juk dangui skirta, o aš jo dar nesu vertas. *(Atsiklaupęs staiga apkabina jos kojas)*

ONA DUONUTĖ *(nusilenkus į jį).* Riteri, atsikelk, nereikia...

Keleris atsistoja, ir ji, pusiau apalpusi, puola jo glėbin; Keleris ją ilgai bučiuoja. Už durų pasigirsta balsai; KELERIS *paleidžia kunigaištienę ir skubiai išeina per priešines duris*

Viešpatie, gelbėk jį! Švenčiausioji Mergele, saugok jį!.. (Sugniauždama rankas) Arba temirštu ir aš!.. (Krinta apalpusi ant grindų... Durys atsidaro, ir ant slenksčio pasirodo SKIRGAILA. *Už jo matyti* DAUGAILA *ir kiti ginkluoti vyrai)*

I I

Kapela. Nedidelis, keturkampis, žemais skliautais kambarys. Altorius priešaky. Prieš altorių dega lempelė. Kairėje mažos durelės zakristijon. Vidury kapelos katafalkas su karstu, pridengtu juoda marška. Karsto dangstis priglaustas prie sienos, dešinėje, netoli lango

KELERIS *(duryse; dairosi į koridorių, paskui įeina vidun ir užšauna duris. Dairosi aplinkui ir, pamatęs dureles, prieina ir mėgina atidaryti).* Užrakintos, o išlaužti nepajėgsiu. Tvirtai stato savo laužus nemiklios stabmeldžių rankos. *(Dairosi aplinkui)* Iš čia nėra kito išėjimo, kaip tik durys, pro kurias įėjau. Bet už jų laukia mane mirtis ir baisi gėda ne tik man, bet ir jai. *(Maldingai sudėjęs rankas ir pakėlęs akis aukštyn)* Ak, atleisk man, mieloji, kad nerimtu žingsniu įtraukiau tave į tokią nelaimę ir gal dar suteiksiu tau amžiną gėdą... O, kad dabar mane prasiskyrusi žemė prarytų ir aš ten galėtau amžinai pasislėpti... Ar kad visa, kas nūnai atsitiko, tik sunkiu sapnu virstų... Aš tik dabar supratau, kaip tave nuskriaudžiau, kokios baisios gėdos tau galiu būti priežastimi: jie ateis čion per tavo miegamąjį kambarį ir suras mane čia... Lengviau man kentėti pragaro kančias, lengviau galvoti, kad tu kitam, ne man, priklausysi, negu žinoti, kad dėl mano priežasties turi ištikti tave tokia nelaimė!.. *(Prieina altoriaus laiptus, atsiklaupia ir, sudėjęs rankas)* Viešpatie Dieve, tu visa gali! Stebuklą padaryk, ne dėl manęs, bet dėl josios. Aš tau už tai pažadu neišleisti iš rankų ginklo, kol tavo vardo garbei nukausiu tiek šventos bažnyčios priešų, kiek yra pirštų ant mano rankų ir kojų ir ant jos rankų ir kojų. Tik neleisk, kad mane čia surastų! *(Atsistojęs, išdidžiai)* Nelaikyk man per gėdą, kad prašau mane gelbėti, ir nemanyk, viešpatie, kad esu bailus ir todėl prašau. Riterio žodžiu tau siekiu, kad nėra baimės mano širdy! Tik dėl jos, dėl moters, tave prašau! O tau, Švenčiausioji Mergele, pažadu ir vežimus, ir arklius, ir visą kitą lobį, kurį artimiausioj kovoje paimsiu. Tebūna jis tavo altoriui padabinti Marienburgo bažnyčioje. *(Sužaibuoja. Keleris pamato dabar langą)* Tu, Viešpatie, jau išgirdai mano maldą ir rodai man kelią, kuriuo turiu sprukti. Ačiū! *(Prieina į langą, išlaužia jį ir žiūri)* Ne, viešpatie, ar tu pasijuokei iš manęs, nors esu riteris, kuriam kad ir karalių karalius visgi pagarbą teikti privalo. Juk mano stiprus kūnas neprasiskverbs per tokį plyšį. Gal tik tavo angelai galėtų per jį mane prastumti... *(Klausosi)* Vėl, ko gi čia nusiminiau, ko karščiuojuosi? Galgi manęs neišdavė, tik mačiusios mane merginos sukėlė triukšmą ir sužadino prakeiktus pilies gyventojus. Vaiduokliu mane palaikė, paieškojo, nesurado ir nurimo. Iki aušra užtekės, dar galėsiu išeiti iš pilies. *(Prieina prie karsto)* Kas tu esi, atsitiktinis mano kaimyne, su kuriuo likimas liepė man nakties dalį praleisti? Kas tu esi, man vis tiek, aš tavęs nebijau. *(Pakopia laiptais, pakelia maršką, kuria karstas*

pridengtas, ir pažvelgia į lavono veidą) Pažinau tave: tu – kilnusis stabmeldys, senovės karžygių dainius. Tik kokiu būdu tu čion patekai? Nejaugi ir tave palietė Dievo malonė? *(Pridengia velionio veidą marška ir nulipa žemyn)* Nors tu esi prisidėjęs prie mano nelaimės, bet pikto aš tau nejaučiu ir *(nusigręžęs į altorių)* prašau tave, viešpatie, už jį, jei mano malda jam dar reikalinga. *(Žegnojasi. Kurį laiką stovi nejudėdamas. Paskui klausosi)* Eina!.. *(Prieina į duris ir, pridėjęs ausį, klausosi. Skubiai nuo durų pasitraukdamas)* Dangaus galybės! Čion ateina, velnio vaikai! Reikia iš čia pranykti, o kur, aš nežinau. Ar į karstą aš pasislėpsiu? *(Nudžiugęs)* Ir tikrai, kodėl gi karste negaliu pasislėpti? Juk ten manęs neieškos, tik tu *(kreipdamasis į karstą),* drauge, manęs neišduok. O kai tik jie išeis, gal kažką ir sumanysiu, kaip iš šito laužo išsprukti. *(Skubiai užlipa į kataialką ir nutraukia nuo karsto maršką)* Nors tu liesas ir erdva tau karste, bet mudu nesutilpsime. Na, mielas drauge, patarnauk man, užleisk savo ankštą butą... Tu liesesnis, per langą išlįsi... *(Ištraukia lavoną iš karsto)* Aš tau padėsiu... Br... Nemalonu tave paliesti, bet ką bedarysi. *(Eina į langą ir prastumia lavoną)* Truputį aukšta ir nesmagu keliauti šituo keliu, bet, manau, tai per daug tau nepakenks ir tu man atleisi. *(Girdėti, kaip krinta lavonas)* Sudiev! Gal greit pasimatysim kitam pasauly, kur nebėra nei draugų, nei priešų...

Triukšmas už durų didėja; girdėti žingsniai ir balsai. Keleris dabar visai ramus ir nesiskubindamas pritaiko langą

BALSAS UŽ DURŲ. Durys užrakintos. Negalima atidaryti.

SKIRGAILA. Išlaužkite duris! Kirviu jas, jei kitaip negalima!

Durys braška, iš oro spaudžiamos. Keleris atsargiai kopia į katafalką, atsargiai įlipa karstan, deda ten kalaviją, patsai gulasi ir visas su galva užsikloja marška

KELERIS *(užsiklodamas).* Šventas Jurgi, riterių globėjau, į tavo rankas dabar įteikiu savo garbę ir garbę tos, dėl kurios aš visa tai dariau. O tu, Viešpatie Dieve ir Švenčiausioji Mergele, neužmirškit, ką aš jums esu pažadėjęs!

Išlaužtos durys krinta viduriu kapelos, apversdamos pastatytus pas katafalką žiburius. Įeina SKIRGAILA, DAUGAILA, artimi BAJORAI ir KAREIVIAI. Kai kurie laiko kalavijus rankoje

SKIRGAILA *(įėjęs pirmas kapelon, atsistojęs vidury, dairosi aplinkui).* Teatsistoja du pas duris, o kiti apžiūrėkite visus kampus. Iš čia jis neturi išsprukti.

Daugaila drauge su kitais įeina kapelon ir apieško visus kampus ir kampelius. Skirgaila sėdasi nišon, padėjęs kalaviją ant kelių ir susimąstęs, nepastebi, kas aplinkui dedasi.

Duryse pasirodo BUTRIMAS

DAUGAILA *(prieidamas).* Kunigaikšti, čia nieko nėra.

SKIRGAILA *(nejudėdamas).* Jis turi čia būti. Ieškokite geriau.

DAUGAILA *(nusigręžta į kareivius, kurie vis dar ieško. Tie rodo rankų mostais, kad nieko nėra).* Na, taigi. *(Kunigaikščiui)* Jei čia kas buvo, jį turėjo žemė praryti: jis negalėjo išsprukti, o čia jo nėra.

BUTRIMAS *(pasilenkęs kunigaikščiui, skersuodamas į karstą, tyliau, kad išgirstų tik jis ir Daugaila).* Aš klausinėjau mergaites, kurios pirmos buvo jį pamačiusios. Jos kalba, kad gerai jį pažinusios: tai buvo Stardas, kuris štai karste guli. *(Kaire ranka rodo į karstą)*

SKIRGAILA *(nekantriai).* Niekus man kalbi! Aš žinau, ką žinau ir turiu žinoti. *(Atsikeldamas, Daugailai)* Daugaila, kur kareivis, įleidęs vokietį pilin?

BUTRIMAS. Įleidęs vokietį pilin? *(Išskėsdamas rankas, į kitus)* Ką tai reiškia? Nieko nesuprantu...

DAUGAILA. Jis dabar stovi sargyboje pilies vartuose.

SKIRGAILA. Jei nesurasi vokiečio, liepk jį pakarti, – jis išleido vokietį atgal iš pilies.

DAUGAILA. Jis to nepadarė ir padaryti negalėjo, – jis doras kareivis ir tau ištikimas.

SKIRGAILA. Kas išdavė vieną, gali ir kiekvieną išduoti. Juo negalima pasitikėti.

DAUGAILA. Ką jis padarė, mano liepiamas ir tavo sutinkamas padarė. Aš duodu tau už jį ranką, kaip kad jam esu davęs už tave.

Kareiviai susiburia duryse. Butrimas visą laiką stengiasi užkalbinti Daugailą, bet tasai nekreipia dėmesio

SKIRGAILA. Tavo dalykas, kam tu ranką davei, ir man tai nerūpi. *(Atsistojęs ties Daugaila ir sunėręs rankas užpakal)* Aš kai kam esu pažadėjęs vokiečio galvą. Nėra jos, turi nukristi kita.

DAUGAILA *(nustumdamas šalin Butrimą, kuris nori jam kažką pasakyti)*. Jei tau, valdove, reikia galvos, paimk mano seną, bet žodį turiu išlaikyti, kol esu gyvas. Aš ne kunigaikštis, ir mano garbė vien mano doroje.

BUTRIMAS. Aš nesuprantu, apie kokį vokietį, kokį kareivį judu kalbate, bet žinau, kad ten buvo ne kuris kitas, tik Stardas. Mergos visais dievais siekia, kad tai jis buvo, o juk jos dukart šią naktį yra jį mačiusios. Ko gi būtų nusigandusios ir mergos, ir kunigaikštienė, jei būtų gyvą žmogų pamačiusios.

SKIRGAILA. O kareivis, kuris įleido vokietį pilin? Ar jis nematė, ką per vartus leido?

BUTRIMAS. Nežinau, apie kokį kareivį...

SKIRGAILA. Nežinai, tai tylėk! *(Sumojęs ranka)*

BUTRIMAS *(tyliai, paslaptingai)*. Kunigaikšti, mirusieji pasiima išvaizdą, kurią nori...

DAUGAILA. Nežinau, ar tiesa, ką Butrimas pasakoja, bet žinau, kad čia jo nėra, ir išsprukti iš čia nebuvo kaip.

SKIRGAILA *(pažvelgęs į katafalką, nerimastaudamas)*. Nejaugi jis vėl mane apvylė ir apgavo? Ar vėl aš klystu?.. *(Kurį laiką stovi, parėmęs pasmakrę ranka)* Ne, nesiduosiu apgaunamas nei gyviesiems, nei mirusiems. *(Palydams)* Ei, pašaukite čion tuojau lenkų popą, tepalaidoja jį, kaip žino, tik tuojau... O tu, Butrime, pasižiūrėk, kad šią naktį, ryt dieną ir kitą naktį, kol paliepsiu, kad gana, būtų visi įėjimai ir išėjimai sargybos saugojami. Kareivių tarpe yra bailių, todėl visur pastatyk po du vyru. Daryk, ką liepiu.

BUTRIMAS išeina su kareiviais. Pasilieka tik kunigaikštis ir Daugaila. Kunigaikštis tyliai, nieko nekalbėdamas, apeina ir apžiūri visus kampus. Jį lydi Daugaila, laikydamas rankoje žiburį, kurį jis anksčiau buvo paėmęs iš kareivio. Apžiūrėjęs visa, Skirgaila vėl sėdasi nišoje ir, parėmęs galvą, tyli. Daugaila stovi priešais, aukštai pakėlęs žiburį, ir laukia, kada Skirgaila pasikels išeiti

SKIRGAILA *(pakėlęs galvą ir žiūrėdamas Daugailai į akis)*. Ką tu manai, Daugaila?

DAUGAILA. Aš manau, kad geriau kas atsitiko, negu kaip kad turėjo atsitikti... O mums reikėtų greičiau iš čia išeiti. Galgi tikrai Stardas pyksta...

Tuo akimirksniu vėtra išstūmė blogai pritaikintus lango rėmus, kurie krinta ant grindų. Žiburys akimirksnį sumirgėjo, vos nepageso. Daugaila griebiasi kalavijo. Kunigaikštis irgi pašoka iš vietos. Bet vieną akimirksnį abu vėl nurimo. Daugaila, rodydamas į langą

Štai vienintelis kelias, kuriuo jis galėjo iš čia išeiti. Bet kas tą kelią pasirinko, turėjo būti pasirengęs į dausą keliauti.

SKIRGAILA. Nejaugi manai, kad jis per šitą plyšį išlindo? Panorės narsus kareivis, dargi turįs rankoje kalaviją, negarbinga bailaus žmogaus mirtimi žūti.

DAUGAILA. Kito kelio iš čia jam nebuvo, valdovė. Arba tenka manyti, kad tiesa buvo Butrimo žodžiuose.

SKIRGAILA. Pažiūrėk, ar nepamatysi, kai sužaibuos, jo ten žemai, apačioje.

DAUGAILA *(atiduoda jam žiburį ir kopdamas aukštyn).* Tavo žodis – man liepimas. Bet sunku man senam į šitą plyšį įlįsti. Reikia žiburys numesti, gal krisdamas neužges, bus geriau matyti.

SKIRGAILA. Kad ant kalno stovėdamas vokietis pamatytų ir nušautų tave... *(Imdamas žiburį kiton rankon)* Lipk atgal, Daugaila. Aš vis tiek nepatikėsiu, kol patsai pamatysiu.

DAUGAILA *(lange).* Mano akys blogai mato, bet ten kažkas žemai juoduoja. *(Nulipa nuo lango. Skirgaila paduoda jam žiburį ir kopia patsai)*

SKIRGAILA. Patikėsiu, kai patsai pamatysiu. *(Įlindęs į langą, žiūri žemyn. Sužaibuoja)* Taip, ten žmogus guli... *(Nulipa nuo lango)*

DAUGAILA. Matai, valdove, kaip tu veltui buvai įtaręs ištikimą kareivį.

SKIRGAILA. Taip. Matau, kad aš imu dažnai klysti. *(Sėdasi vėl)* Bet kodėl jis panorėjo mirti tokiu būdu ir nežuvo, kaip tvirtam vyrui dera – kovoje, su kalaviju rankoje? Juk aš žinau ir visi žino, kad jis buvo narsus kareivis.

DAUGAILA. Iš kur žinai, valdove, kad taip mirti, kaip jis mirė, mažiau reikia narsos negu mirti su kalaviju rankoje? *(Kraipydamas galvą)* Ne, taip miršta ne bailūs, bet tie, kurie save aukoja. Jis nepanorėjo, kad jo mirtis būtų tavo žmonos amžina gėda, ir tu jam turi būti dėkingas. Aš nežinau, kodėl elgeisi, kaip kad pasielgei, bet žinau, kad čion patekti jisai galėjo tik per tavo žmonos miegamąjį kambarį. O kas savo žmoną niekina, tas niekina savo garbę ir dorą vardą. Taip manė tuomet, kai aš buvau dar jaunas.

SKIRGAILA. Ką tu nusimanai, seni? *(Atsikeldamas)* Dabar pasaulis kitokis negu tuo metu, kai tu buvai jaunas. Bet jei jis beliko ir tas pats, žinoti apie tai nenoriu. Aš keršto ieškau ir keršyti maniau taip, kad mano kerštas būtų baisus... Bet vėl nepasisekė... *(Nusigręžęs į duris)* Pasiųsk kareivius, teatneša jo lavoną pilin. *(Duryse)* Aš jo galvą kai kam esu pažadėjęs, ir kunigaikštis turi žodį tesėti. *(Išeina)*

DAUGAILA *(likęs vienas, stato žiburį žibintan sienoje ir pritaiko rėmus).* Ne, tepasilieka jis ten, kur guli. Jei tu, kunigaikšti, nesirūpini savo namų garbe, ja pasirūpinti turiu aš. Temano geriau visi, kad tai buvo Stardas. *(Nusigręždamas išeiti)* Kol tamsu, liepsiu lavoną nuplukdyti upe... Kad niekas nepamatytų, kas jis buvo, ir nesužinotų, kokiu būdu ten atsirado žuvęs... *(Duryse)* Taip reikia ir taip bus...

III

Kapela. Viskas kaip anksčiau. JONAS SKARBEKAS *skaito egzekvijas. Ant katafalko karstas. Jis uždengtas juoda marška. Aplink karstą dega žvakės ir lempelės. Keli bajorai atėjo pažiūrėti, kaip Stardas laidojamas*

I BAJORAS. Tai šiąnakt jūs nieko nesuradot? Nesuėmėt?

BUTRIMAS. Ką turėjome surasti? Tas, kurio ieškojom, juk čia guli. *(Linkteli galvą karsto link)*

II BAJORAS. Nejaugi tai buvo jis? *(Bailiai dirsteli į karstą)*

I BAJORAS. Kai aš šiandien į jį dirstelėjau, man pasivaideno, kad jo veidas baisiai pasikeitęs. Jis visai nepanašus dabar į tą, kurį mes gyvą pažinojom. Tik pažiūrėkit, kaip pajuodo jo plaukai!

II BAJORAS. Nenoriu aš į jį žiūrėti, tesaugoja mane dievai susitikti su juo. Piktas jisai, ir bijau, kad neimtų keršyti visiems – ir priešams, iv draugams.

BUTRIMAS. Nesuprantu, kam sumanė jį tokiu būdu laidoti. Visi kalba, kad lenkų dvasininkas jį pakrikštijo jau mirusį ir todėl taip pyksta jo vėlė. Bijau, kad nepridarytų mums vargo.

II BAJORAS. Ar jam dabar ne vis tiek, kada jį krikštijo ir kaip jį nūnai laidoja?

BUTRIMAS. Matyti, ne vis tiek, jei patsai neturi ramybės ir mums neduoda. Matyti, krikštas suklaidino jam kelią į dausą, o krikščionių dangun nenori...

I BAJORAS. Tai ir bastosi, vietos sau nesurasdamas. Ne į gera tai mums visiems... *(Kuštomis)* Sako, nakčia jis vos vos nepasmaugęs kunigaikštienės. Gerai, kad metu suspėjo išgelbėti! Jau buvo ją radę be žado.

II BAJORAS. Ji to verta. Ar ne ji priežastis viso, kas ištiko mūsų kraštą? O kas dar mus dėl jos gali ištikti!..

BUTRIMAS. Pasakos! Nusigando, pamačiusios tą, kuris yra miręs, ir apalpo. Ji, nors mūsų tautos, bet galvoja kaip lenkė; kas numirė, to nebėra pasauly, jei jis ne piktas, – mano jie.

I BAJORAS. Jis turėjo būti baisus. Juk jis pyksta.

II BAJORAS *(nustebęs)*. Žiūrėkit, žiūrėkit! Kunigaikštienė ateina.

Kapelon įeina KUNIGAIKŠTIENĖ, *mergaičių lydima. Ji vidury kapelos, tiesiog ties karstu, atsiklaupia. Viena mergaičių paduoda jai knygas, ir ji ima melstis. Mergaitės suklaupia užpakaly*

Nejaugi ji atėjo prašyti, kad Stardas atleistų jai ir nepyktų?

I BAJORAS. Nemanau. Ji išdidi... Valdovų giminės...

BUTRIMAS. Mergaitės man sakė, kad ji kiaurą naktį akių nesumerkusi: vis meldusis ir verkusi.

I BAJORAS. Kažkas baisaus turėjo ją ištikti.

Kunigaikštienė nuleidžia rankas su maldaknyge, nejudėdama įsmeigia akis į karstą; tik lūpos kruta, matyti, meldžiasi

Žiūrėkit, žiūrėkit, kas su ja dedasi. Ji žiuri į jį... Kalbasi!..

Kapela kupina mėlynos šviesos. Visi lyg pranyksta, matyti tik viena kunigaikštienė. Ji klūpo, rankas nuleidus, ir meldžiasi. Katafalko dešinioje pusėje atsistoja ŠVIESUSIS VYRAS, *o kairioje* TAMSUSIS. *Balsai jų lyg griausmas Tik kai kada girdėti kunigo Skarbeko žodžiai*

ŠVIESUSIS VYRAS. Štai ji atėjo šventyklon, ir tu tuojau pajutai. Visi spėja ją atėjusią pasimelsti už vėlės ramybę to, kuris čia turi būti ir kurio vietą tu esi užėmęs. Tu vienas tik visam pasauly numanai, kodėl ji čia atvyko. Visą naktį gyvenusi čia baime, čia viltimi, ji atėjo padėkoti aukščiausiajam už tavo gyvybės, savo garbės ir doro vardo išgelbėjimą, už tavo meilę, kuria amžinai džiaugsis josios širdis ir kuri amžinai liks josios gyvenimo šviesioji aušra.

TAMSUSIS VYRAS. Nejaugi tu iš tikro manai leisti, kad tave gyvą pakastų? Nejaugi tu toks likai beprotis, jog gali svyruoti, ar nepasirinkti tokį baisų likimą, kada dar taip lengva išsigelbėti? Užtenka tau tik sujudėti karste, pakelti galvą, ir visi čia esamieji išsigandę išbėgios į visas šalis, ir tada tau kelias bus laisvas. Dargi su tavim tavo kalavijas, kuris niekuomet nėra tavęs apvylęs.

ŠVIESUSIS VYRAS. Taip, gali atsitikti, kad tie, kurie čia yra, baimės pagauti, nesulaikys tavęs. Bet tu patsai žinai, nes girdėjai, kai buvo įsakyta, kad visi išėjimai ir įėjimai stipriai

būtų saugojami kareivių, kurie laukia, kada tu pasirodysi, ir mano, kad pasirodyti turi tu, ir todėl jų nebeįbaidysi. Vargiai ar patsai išsigelbėsi, o toji, kuri tave pamilo, taps paniekos moterimi, ir tu suteiksi josios vardui amžiną gėdą.

JONAS SKARBEKAS *(balsas jo skamba paslaptingai, lyg iš kažkur iš tolo).* „Kodėl aš nenumiriau, iš motinos vidurių išeidamas, ir neužbaigiau tuomet savo dienų? Būtau dabar gulėjęs ir ilsėjęsis... Miegotau, ir ramu man būtų... Ten neteisingi nustoja baimę gimdę, ten ilsisi siela nuvargę, ten didelis ir mažas lygus yra... Kam kenčiantiems duota dienos šviesa ir gyvybė siela nuvargusiems? Tiems, kurie mirties trokšta ir josios nėra?”...

ŠVIESUSIS VYRAS. Tu daugel pikto esi padaręs viešpaties akyse, ir didi turi būti tavo auka atlyginti dievo teisybei. Atmink, kad tavęs ištesėjusio laukia didelis atlyginimas, didi laimė tau pagaminta. Ten tu ją rasi, kokią nori surasti, skaisčią kaip aušrinė žvaigždė ir kaip dangaus rasa tyrią. Čia net išsigelbėjusio laukia tavęs gėda, kad pražudei moterį, jai išgelbėjimą pažadėjęs ir pažado netesėjęs. Visi tai žinos ir piktinsis, kada kalbės su tavimi. Nejau panorėsi tokio gyvenimo tu, kuris mirti buvai pasirinkęs, dėl josios čia vykdamas? *(Rodydamas į kunigaikštienę)* Matai, ji laimina dievą už tavo stebuklingą išganymą ir už tai, kad yra jau praslinkęs pavojus garbei, kuri brangesnė jai už gyvybę.

TAMSUSIS VYRAS. Bet kokią auką turi už tai mokėti! Ji niekuomet apie tai nesužinos, lengvai praeidama šalia tavo kapo, ir josios akyse tai bus svetimo kapas.

JONAS SKARBEKAS. „Dienos žmogaus, moters pagimdytos, trumpos ir liūdesio kupinos. Jis miršta, sudūli ir kur jis? Pranyksta vanduo ežere, nuseka upė ir išdžiūsta: taip žmogus atsigula ir nebeatsikelia. Iki pasaulio pabaigos jis neatsikels ir neprabus iš amžino miego. Nuėjęs tamsybėn, nebeišeis iš ten, nebesugrįš savo namuosna, ir vieta, kur jis buvo, nebežinos jo”.

TAMSUSIS VYRAS. Saulė šiandien tekės kaip visuomet, ir dangus linksmins žemę ir visa, kas joje yra, savo linksma skaidruma. Ir saulė, nusileisdama vakaro metu, apgaubs dangų ir žemę aukso spinduliais. Bet tu nebematysi, tu tamsybėj kankinsies, kol baisia mirtimi numirsi. Ir pragare nėra didesnių kančių kaip tos, kurios tavęs laukia!..

ŠVIESUSIS VYRAS. Bet už tai tavęs laukia amžina šviesa! Ten saulė netekės ir nesileis, ten nežinosi nakties, ir ten skausmas baidysis tavo akių, kurios vien amžina džiaugsis laime.

TAMSUSIS VYRAS. Tai tik tušti spėliojimai! O čia dienos slinks paskui dienas, ji džiaugsis gyvenimu, kaip galėtai džiaugtis ir tu. Praslinks metai, užmirš ji šią baisią naktį ir tave užmirš, kitą pamilusi. Auka tavo bus tau be naudos, ir viltis tavo taps tuščia. Jei susitiksi su ja kitam pasauly, ji tau bus svetima ir nebepažins tavęs... Pamanyk, tu – vokietis ir šventosios Marijos riteris – turi negarbingai žūti dėl prakeiktos stabmeldžių šalies mergaitės, ir žūti taip, kad net kapas negautų tavo vardo. Drąsus ir tvirtas vyras, išdidžios narsos, gali laisvai pasirinkti mirties pavojų, bet toji mirtis turi jo vardui amžinąją suteikti garbę. Tu savo baisia mirtimi ką lauki laimėti?

ŠVIESUSIS VYRAS. Dangų ir amžiną gyvenimą šventųjų tarpe! *(Jo balsas nuolat auga ir tvirtėja; paskutiniai žodžiai aidėja kaip griausmas)* Štai ji prieš tave kaip avelė, aukai skirta. Dievas įskaitys tavo auką ir išlaikys ją tokią amžinai tavo laimei. Ar ne jo rankoje kiekvieno širdis ir likimas? Kas gali drįsti gundyti dievo kelius?

JONAS SKARBEKAS. „Iš rankų priešo gelbėkit mane, iš kankintojo rankų išpirkit mane. Pamokykit mane, ir aš nutilsiu. Nurodykit, kuo esu nusidėjęs”.

TAMSUSIS VYRAS. Štai ateina pagerbti laidotuvių tasai, kuriam ji priklauso. Nejaugi manai, kad dėl tavęs pasikeis pasaulio tvarka ir vyras liausis būti savo žmonos viešpačiu?

Kai sekei mano patarimais, ar nelydėjo tave visur pasisekimas? Nuo meto, kai, paniekinęs mano balsą, ėmei bepročiauti, ar tavo siela pažino nors valandėlę ramybės, ar pasisekimas nėra tavo kelių apleidęs nuo tos dienos, kai piktu keru sujungė šitoji moteris ir surišo tavo ir savo likimą, ar tu netapai panašus moteriai, kuri svyruoja ir abejoja?

ŠVIESUSIS VYRAS. Nemanyk, kad kerai tave valdo. Tai klastingasis gundo tave. Kerai nuo pragaro dvasios, jie į pražūtį veda žmogaus sielą. Pamanyk, ar tas atsitiko su tavim! Ar nepasikeitė tavo siela? Ar ne išmintingesnis nuo to laiko tapai dievo ir žmonių, ar ne kilnesnis savo akyse?

TAMSUSIS VYRAS. Tu buvai vyras ir elgeisi, kaip dera vyrui, kurio krūtinė geležim apkaustyta ir ranka apginkluota kalaviju.

Jei tavo sieloje dar neišnyko jėga, jei dar nenusigando tavo širdis, tu visai lengvai gali išsigelbėti. Juk žinai, kad, aušrai auštant, tavo draugai turi pulti pilį. Tuomet tavo išsigelbėjimas bus visai lengvas... Nusikratyk sielos nuskurdimu. Neleisk sau negarbingai žūti dėl vienos moters. Juk tavęs dar laukia ir garbė, ir laimė, ir kiti gyvenimo džiaugsmai. Aš tau suteiksiu progos dar šimtą kartų pažinti moters meilės saldžius jausmus. Argi verta dėl vienos viso ko nustoti?

JONAS SKARBEKAS. „Argi ne trumpos mano dienos? Palik mane, atstok nuo manęs, kad aš kiek nusiramintau pirm negu nueisiu nebegrįždamas niaurumo šalin, mirties unksnėn, tamsybės šalin, kokia yra mirties tamsybė, kur nėra tvarkos ir netvarkos, kur tamsa kaip pati tamsuma".

ŠVIESUSIS VYRAS. O tu dirstelk į ją ir pasielk, kaip aš tau sakau. Štai įeina tasai, kuris jau liepė iškasti tau duobę. Vienas jūsų turėsite į ją įžengti – tu ar ji, kuri nekalta tuo, ką tu buvai sumanęs ir esi padaręs. Nuo tavęs pareina, kas turi atlyginti dievo ir žmonių akyse tavo klaidas ir kaltes. Norėdamas gelbėti savo gyvybę, paskyręs pražūti moterį, ar nepasielgsi tu, kaip elgiasi bailiai, kurių gyvenimas kupinas gėdos ir nusiminimo? O gal, ją nuvedęs kapan, ir patsai jo neišvengsi ir atsigulsi, bet tuomet guls su tavim gėda ir nusiminimas, ir tavo vardas, garbės netekęs, taps paniekos vardu...

Šviesa gęsta; ŠVIESUS ir TAMSUS VYRAS pranyksta. Matyti visas kapelos vidurys. Pirmoje vietoje katafalkas, o prieš jį atsiklaupusi meldžiasi kunigaikštienė; už jos mergaitės. Kunigaikštis stovi duryse; ilgai jo žvilgsnis susilaiko ant kunigaikštienės. Jam įėjus, pūstelia vėjas. Žvakės sumirga; atsikloja marškos kampas, ir dabar matyti velionio galva, atidengta iki akių. Mergaitės, kunigaikštį pastebėjusios, ima kuštėtis. Kapeloj judesys, nes bajorai palengva artinasi į kunigaikštį

BUTRIMAS *(kunigaikščiui tyliai, bailiai pažvelgdamas į karstą).* Valdove, paklausyk mūsų! Paliepk, tesiliauja giedojęs ir teneša jį iš čia greičiau. Velionis pyksta! Tik pažiūrėk, kaip pasikeitė jo veidas! Tai blogas mums ženklas. Vėlės kerštas baisus!

SKIRGAILA *(ilgu žvilgsniu į jį pažvelgdamas, kalba tvirtai, iš lėto, lyg pabrėždamas).* Gyvi pavojingesni nekaip mirę. Jei aš gyvųjų niekuomet nebijojau, tuo labiau mirusiųjų nenusigąsiu. Telaidoja jį, kaip išmano.

BUTRIMAS. O man atrodo, kad mirusiųjų labiau reikia saugotis negu gyvųjų. *(Eina šalin)*

BAJORAI *(linguodami galvas).* Taip, taip... Tiesą sako Butrimas.

Kunigaikštienė atsikelia. Keleris iš lėto atveria akis: jų akys susitinka

ONA DUONUTĖ *(žengia žingsnį priekin ir balsu surinka).* Ach, Viešpatie... Tai jis!.. *(Graibosi rankom už krūtinės ir krinta apalpusi; artimiausios mergaitės ją palaiko. Kyla sąmyšis. Tik psalmių skaitymas nesiliauja)*

BUTRIMAS *(paslaptingai).* Štai, štai... Ar aš nesakiau...

SKIRGAILA *(nieko neklausydamas, įbedęs akis į karstą, žengia du tris žingsnius priekin, paskui užpakaliu slenka atgal, nustebęs praveda ranka per veidą).* Nejaugi? *(Lyg atsikvošėjęs)* Ach, štai kas yra? *(Ploja delnais)* Ei, kareiviai! *(Kareiviams, kurie pasirodo duryse)* Imkite jį greičiau ir pakaskite!.. Tik greičiau... *(Rodo karstą; kareiviai skubiai ima karstą nuo katafalko; nuimdami nuverčia žibintus ir lempeles. Žvakės krinta su trenksmu ir gęsta; kapeloj tamsu)* Išveskite kunigaikštienę. Greičiau. Į jos kambarius!

Mergaitės dar neatsigavusią kunigaikštienę neša ant rankų, priešaky Daugailos lydimos. Kareiviams

Greičiau jūs ten judėkit!..

JONAS SKARBEKAS *(skubiai pribėgęs).* Šviesusis kunigaikšti, ką tu darai!.. Neliepk jiems niekinti mirusiojo lavoną...

SKIRGAILA. Tylėk, pope, ir nesikišk, kol tavęs niekas dar nekliudo. Ne tavo reikalas. Butrime, paragink juos *(rodo kareivius),* kad greičiau.

BUTRIMAS *(kareiviams).* Skubiau, skubiau! Matot, kunigaikštis pyksta.

Kareiviai stato karstą ant grindų

SKIRGAILA. Dangsčiu, dangsčiu užvožkite. Užkalkit vinimis drūčiau!

Kareiviai skubiai užvožia karstą ir kalavijų rankenomis kala vinis, įsmeigtas dangstyje

JONAS SKARBEKAS. Pamanyk, kunigaikšti, kokį pavyzdį teiki savo žmonėms! Tu paniekinai lavoną laimingojo, kuriam šventas krikštas nuvalė visas nuodėmes.

SKIRGAILA. Kodėl juo taip rūpiniesi, pope? *(Spyręs karstą koja)* Argi žinai, kokia keltava čia druni? Tu aklas ir kvailas žmogus, jei manai mane apgausiąs... Išdavikai jūs visi!.. *(Kareiviams)* Neškit jį lauk ir greičiau pakaskite duobėje.

Kareiviai ima karstą ant pečių ir neša lauk

JONAS SKARBEKAS *(pastodamas jiems kelią).* Visagalio Dievo, kurio tarnas esu, vardu draudžiu jums tai daryti. Amžinai pragaro ugny degsite!

SKIRGAILA. JUOKINGAS tu, pope, su savo grasinimais. Saugokis, kad tavęs neužkastų vienoje su juo duobėje.

KAREIVIAI išeina su karstu. Skirgaila, nutvėrus kunigą už krūtų ir jį kratydamas

Pasakyk, pope, kodėl taip ilgai rengeisi jį laidoti? Juk su kitais tu tiek neužtrunki?

JONAS SKARBEKAS. Jis buvo tau artimas, ir jam gyvam tu didelę garbę teikei. Aš ją suteikti norėjau mirusiam. Maniau, kad tau įtiksiu.

SKIRGAILA. Nuo kurio laiko ėmei rūpintis, kad man įtiktai? *(Paleidęs jį)* Ne, tu žodžiais nori pėdas sumesti kaip lapė. Kas dorai elgiasi, tas aiškiai kalba. Aš žinau, kodėl taip darai. Tu išdavikas ir kvailys! Bet aš jums visiems skaudžiai atkeršysiu... *(Suplojęs rankom, kareiviams)* Nuveskit jį rūsin! *(Rodo kunigą)* Paskui pamatysim, kaip su tavim apsieisiu...

JONAS SKARBEKAS. Aukščiausias kunigaikšti!..

SKIRGAILA. Greičiau!

Kareiviai stumia jį per duris

KAREIVIAI. Eik, eik, nekalbėk. Matai, kunigaikštis pyksta.
DAUGAILA *(sugrįžęs kapelon, kunigaikščiui).* Valdove...
SKIRGAILA. Eik, Daugaila, pasakyk kunigaikštienei, kad gali būti rami. Mes jį palaidosim, ir nebedrums jis daugiau ramybės nei jai, nei mums.
DAUGAILA. Kunigaikšti...
SKIRGAILA *(neduodamas jam kalbėti, piktai, suerzintas).* Tylėk, tylėk, Daugaila, ir nekalbėk! Kad netektų man pasigailėti, ką tau galiu pasakyti. *(Nusigręžta ir išeina. Su juo išeina ir kiti. Daugaila kurį laiką pasilieka stovėti vietoje)*

I V

Nedidelis kiemas, kuriame paruošta duobė, tiesiog viduryje. Šalia iškastos duobės karstas. Čia pat, tik nuošaliau, kareivių būrelis. Jie kažko sujaudinti, nerimauja, dairosi ir mostikuodami kalbasi

SKIRGAILA *(įėjęs).* Jūs dar nepakasėt jo? Ko stovite? Ar užmiršę esate, kas jums buvo įsakyta?
I KAREIVIS. Valdove, karste lavonas dejuoja..,. Mes nežinom...
SKIRGAILA. Bailiai. Po verpsčiu su kuodeliu jums sėdėti, o ne valdovo tarnybą eiti! *(Prieina karstą ir koja nustumia jį duobėn)* Pakaskit jį greičiau ir duobę su žeme sulyginkit.

Kareiviai nedrąsiai imasi kastuvų ir užverčia duobę žeme. KUNIGAIKŠTIS *kurį laiką žiūri, nuošaliai atsistojęs, paskui nusigręžta ir išeina*

I KAREIVIS. Čia kažkas nesuprantamo, baisaus... Kodėl jį pakasėm čia, kur visi vaikščioja, o ne ten, kur kitus laidoja?
II KAREIVIS. Taip liepė patsai valdovas.
I KAREIVIS. Bijau, kad mus ištiks baisi nelaimė. Ne veltui velionis karste sudejavo.
II KAREIVIS. Kodėl mus turi ištikti nelaimė? Juk mes darom, kas mums įsakyta. Jis *(rodo į kapą)* juk žino, kad mes turime daryti, ką mums įsako.
I KAREIVIS. Taip taip, bet pakasėm vis dėlto mes jį. Visuomet juk taip būna, kad už valdovų darbus mes atsakom savo kailiu.
II KAREIVIS. O kas, jei čia mes gyvą pakasėm? Juk aš aiškiai išgirdau, kad jis sudejavo. Man net pasivaideno – jis apsivertęs karste.
III KAREIVIS. Jei buvo gyvas, kai pakasėm, žemė būtinai turi prasiskirti, kai jo vėlė vyks į dausos šalį. Palauksim ir pamatysim tuoj: vėlė negali ilgai būti žemėje.
IV KAREIVIS. Kokiu būdu gali būti gyvas, jei aš ir kiti esame matę, kaip jis mirė. Laukite sau čia *(mesdamas toli šalin kastuvą),* o aš laukti nenoriu. Monu jis virto ir baisiu monu čia gali pasirodyti. *(Išeina)*
I KAREIVIS. Tikrai gal monu virto. Tai jau bus mums! Geriau bėkim iš čia.
II KAREIVIS. Bėkit, kad bijote. Aš nebijau.

Visi kiti skubiai išeina. Antrasis kareivis, užsidėjęs ant peties kastuvą, apsidairo aplinkui ir iš lėto išeina. Kuriam laikui praslinkus, įeina DAUGAILA, *apsidairo ir pamestu kastuvu stengiasi atkasti kapą. Jo rankos dreba, kasdamas dejuoja*

SKIRGAILA *(įėjęs atsistoja ir žiūrėdamas su pasityčiojimu į Daugailą).* Ką čia darai, Daugaila?
DAUGAILA *(nenutraukdamas darbo).* Ar nematai? Noriu pataisyti mūsų klaidą. Imk patsai ir kask greičiau, pašalinių nepainiodamas. Paskui sužinosi visa.
SKIRGAILA. Aš visa žinau. *(Sudėjęs rankas ant krūtinės)* Ir tau ne gėda buvo, Daugaila, mane apgaudinėti? Tu melavai man, o aš tavimi tikėjau ir klausiau tavęs kaip tikro tėvo,

nors dažnai man buvo skaudu sekti tavo patarimais.

DAUGAILA *(atsitiesęs ir pakėlęs rankas aukštyn).* Dangaus ir žemės dievais siekiu, kad aš nieko nežinojau. Tebūna man gėda, jei aš tau sumelavau. Aš visa sužinojau iš kunigaikštienės tik tuomet, kai pranešiau jai, kad Stardas jau pakastas. *(Imdamasis vėl kasti)* Ar aš galėjau manyti, kad dar esti tokių žmonių, kurie tiek aukotis išgali.

SKIRGAILA. Nesiek veltui, Daugaila. Aš priesaikomis daugiau nebetikiu. Ir jo mirtis tebūna perspėjimas, ko galite patys susilaukti.

DAUGAILA. Man negrasyk. Per senas esu, kad galėtau ko nors bijoti pasauly.

SKIRGAILA *(žengdamas arčiau).* Kur jūs nudėjot Stardo lavoną?

DAUGAILA. Ne metas galvoti apie mirusius, kai reikia gelbėti gyvą. *(Sustojęs kasti ir nutrindamas rankove prakaitą nuo veido)* Aš senas ir silpnas, nepajėgiu jau. Imk kastuvą ir padėk man. *(Kasdamas)* Kareiviui nedera būti žiauriam. Didi nuodėmė, jei leisi po žeme jo vėlei su kūnu skirtis.

SKIRGAILA. Veltui kalbi, seni. Aš kiekvieną darbą iki galo nudirbu ir kerštą irgi. *(Priėjęs ištraukia iš jo rankos kastuvą, meta šalin ir nustumia Daugailą nuo kapo)* Jis čia guli ir nebeatsikels. *(Supliauškęs delnais, įėjusiems kariams)* Karavadas nusilpo. Imkit ir nuveskite į jo butą. Greičiau!

DAUGAILA *(šluostydamas prakaitą).* Gerai... Man vis tiek... *(Sėdasi ant žemės)* Nuvargo kūnas ir siela. Neišgaliu daugiau.

Kareiviai ima jį už parankių ir veda. Bet, pamatę įeinančią kunigaikštienę, susilaiko

ONA DUONUTĖ *(įėjusi. Sustojo, dejuodama susiima už skruostų).* Vai, Jėzau!

SKIRGAILA. Meilužio pakasynosna atėjai. *(Piktai šypsodamasis, susidėjęs rankas ant krūtinės)* Jis čia, po mano koja druni!

OLIGĖ *(už durų, spiegiančiu balsu).* Leiskite mane, leiskite!..

SKIRGAILA. Varykit ją lauk...

OLIGĖ. Berneliai, leiskite mane, neklausykite to žiauraus budelio, kad jo žemelė nenešiotų...

SKIRGAILA. Užimkit jai nasrus!.. Durklu, jei nenutils!..

Kurį laiką girdėti už durų grūmesys

OLIGĖ *(nesavu balsu suspiegusi).* Ai!..

ONA DUONUTĖ. Vai, dieve tu mano...

SKIRGAILA *(rūsčiai).* Arčiau!.. Čion... *(Rodo pirštu į kapą. Ona Duonutė žengia kelis žingsnius ir susilaiko)* Čionai, čionai, sakau!..

ONA DUONUTĖ *(prieina kapą ir nudrimba).* Vai, dieve!..

Sukniumba ant kapo apalpusi. Skirgaila žengia, ranką ant durklo padėjęs

DAUGAILA *(puola atgal, į kunigaikštį su ištiestom rankom).* Kunigaikšti... Nedrįsk!..

SKIRGAILA *nusigręžta ir išeina. Daugaila suklumpa šalia kunigaikštienės*

Vai, varge tu mano!..

Ignas Šeinius

Ignas Šeinius (tikr. Jurkūnas, 1889–1959) – lietuvių prozos novatorius, impresionizmo atstovas, rašęs lietuvių ir švedų kalbomis. Gimė Aukštaitijoje – Šeiniūnuose (iš čia slapyvardis), Širvintų apylinkėse, vidutinių ūkininkų šeimoje. Mokėsi Vilniuje, įstojo į „Saulės“ mokytojų kursus Kaune, 1908 m. išlaikė egzaminą Peterburge ir gavo dviklasės mokyklos mokytojo pažymėjimą. Tais pačiais metais debiutavo Seinų seminarijos leidžiamame *Šaltinėlyje* publicistiniu rašiniu. Į literatūrinį gyvenimą įtraukė pažintis su *Aušrinės* redaktoriumi Stasiu Šilingiu ir Juozu Tumu, kuris pakvietė bendradarbiauti vilniškėje *Viltyje*. Vilniuje gavo mokytojo darbą. Nuo 1912 m. gyveno Maskvoje ir lankė Šaniavskio liaudies universitetą, susipažino su Jurgiu Baltrušaičiu, susirašinėjo su literatais ir meno žmonėmis.

1910–1914 metai – našiausias Šeiniaus lietuviškos kūrybos laikotarpis. Tuomet jis parašė ir periodiniuose leidiniuose paskelbė stambias ir lietuvių literatūrai reikšmingas apysakas *Bangos siaučia*, *Mėnesiena*, *Vasaros vaišės*, nemažai novelių, kurios atskira knyga „Nakties žiburiai“ pasirodė 1914 m.; 1913 m. Amerikoje išleido romaną *Kuprelis*. Rašė straipsnius ir vertė literatūriniam žurnalui *Vaivorykštė* (1913–1914) bei almanachui *Pirmasai baras* (1915), buvo vienas aktyviausių modernistinės estetikos entuziastų.

1915 m. išvyko į Stokholmą, greitai išmoko švedų kalbą, daug rašė į vietinę spaudą, pristatydamas Lietuvą, pabrėždamas jos kultūrinį savitumą ir nepriklausomybės siekį. 1917 m. vedė švedę Gertrūdą Sydoff, tais pačiais metais švedų kalba išleido stambią apybraižą *Lietuvių menas*, iliustruotą Mikalojaus Konstantino Čiurlionio, Adomo Varno ir kitų dailininkų reprodukcijomis. Lietuvai paskelbus nepriklausomybę, Šeinius priėmė pasiūlymą dirbti atstovybėje Stokholme (vėliau jo diplomatinė karjera tęsėsi Kopenhagoje ir Helsinkyje). 1918 m. švedų kalba išleido poezijos proza rinkinį *Naktis ir saulė*.

Šeinius dažnai laikomas vieno kūrinio – romano *Kuprelis* – autoriumi. Iš tiesų tai nėra nei jo vienintelis, nei stambiausias kūrinys. Taip pat reiktų atminti, jog yra du romano variantai – pirmasis, 1913 m. išleistas Amerikoje ir Lietuvoje tuo metu neskaitytas, ir antrasis, paties autoriaus, jau patyrusio beletristo, 1932 m. iš esmės perrašytas. Tobulintas vos ne kiekvienas sakinys, pakeista daug siužeto detalių, perkurti veikėjų portretai, kalba, išlaikytas tik bendras pasakojimo pasakojime karkasas, fabula, nelaimingos meilės linija. 1932 m. variantas dabar laikomas chrestomatiniu, tačiau po juo nurodoma sukū-

rimo data (1910–1911 metai) yra klaidinanti. Suvokti šio kūrinio vertę turime ne XX a. pradžios, bet bendrame XX a. pirmosios pusės lietuvių literatūros kontekste.

Kuprelis – romanas apie meilę. Kiti pirmieji lietuvių romanai – Vinco Pietario *Algimantas* (1907) ir Julijono Lindės-Dobilo *Blūdas* (1912) meilės temos beveik nelietė, ji nebuvo reikšminga. Šeinius savo kūrinyje panaudoja mitinį motyvą, mėgtą romantizmo rašytojų, – graži siela bjauriame kūne. Pagrindinis veikėjas malūnininkas Olesis yra nuo vaikystės kuprotas, neturtingas, bet apdovanotas meniniais gabumais, subtiliais jausmais, jautria širdimi. Suvokdamas savo išankstinį apspęstumą, pasirenka bažnyčios vargonininko dalią, norėdamas būti arčiau meno ir Dievo. Bet jam lemta patirti didelę, vienintelę viso gyvenimo meilę, pasibaigiančią nelaimingai, nusivilti Dievu. Šie dvasiniai sukrėtimai pakeičia Olesių – jis apsigyvena toli nuo gimtųjų vietų, vengia žmonių, tampa kaimo keistuoliu, vienišu malūnininku, skaitančiu filosofines knygas ir panteistiškai jaučiančiu gamtą. Tokį jį kūrinio pradžioje mato rašytoju norintis tapti jaunuolis Ignacius, tokį palieka romano pabaigoje. Kol malami miltai, Olesius pasakoja Ignui savo meilės istoriją – atlieka savotišką gyvenimo išpažintį, kartas nuo karto pertraukiamą sugrįžimų į dabartį. Pasakojimo intensyvumas, jo ritmas sinchronizuojamas su malūno bildesiu, griaustinio garsais ir perteikia dvasinius pakilimus bei atoslūgius, atspindi nuotaikų niuansus. *Kuprelio* veiksmas plėtojasi spaudos draudimo laikais, tad romane svarbi lietuvybės, kovos už tautinį sąmonėjimą tema, plėtojama, kaip ir Šatrijos Raganos *Viktutėje*, paraleliai su jaunuolių meilės linija. Meniškos sielos Olesius dievino savo mylimąją Gundą Gervidžiūtę, apgaubė ją romantiškos paslapties skraiste. Platoniški jausmai laikė jį atplėšę nuo žemės. Luošumas trikdė herojaus pasitikėjimą savimi, slopino viltį, kėlė vidinį nerimą, lėmė prieštaringų išgyvenimų kaitą, skatino dairytis mistinių ženklų, šifruoti sapnus. Realybė, kurios Olesius neperprato, skaudžiai, beveik mirtinai jį sužeidė. Apvilta meilė, vidinė kančia ir trauma maksimaliai suintensyvino dvasinės atramos poreikį – Kuprelis tapo Dievo ieškančiu piligrimu, vėliau – nusivylusiu nihilistu, atsiskyrėliu, skaitė išminčių knygas, kol galiausiai susikūrė savo tikėjimą ir rado dvasinį nusiraminimą. Olesiaus istoriją išklausantis jaunuolis Ignacas išeina tarytum dvasinę mokyklą, paruošiamas suaugusiųjų pasauliui, gyvenimo netikėtumams ir prasmės paieškai. Kuprelis ne tik nuosekliai pasakoja įvykius, bet ir sustoja prie svarbiausių vietų, jas apmąsto ir komentuoja iš laiko perspektyvos. Toks gana sudėtingas siužeto ir naratyvo komponavimas buvo naujas lietuvių literatūroje. Jautriu subtilių išgyvenimų aprašymu Šeiniaus *Kuprelis* artimas norvegų impresionisto Knuto Hamsuno meilės romanų stiliui.

Apysakos *Bangos siaučia*, *Mėnesiena*, *Vasaros vaišės*, parašytos pirmuoju kūrybos laikotarpiu, pelnė Šeiniui impresionisto vardą. Šeinius ryžtingai atsitraukė nuo politinių, istorinių, socialinių ir buitinių problemų, religinių ar moralinių dilemų, realistinio detalaus vaizdavimo – dalykų, kurie buvo įprasti to meto lietuvių literatūroje, ir atvėrė naujas perspektyvas – nuojautų, intuicijos, spėlionių, gamtos šešėlių žaismo, vidinių būsenų kaitos erdvę. Neretai žmogaus gyvenime už raciją bei priežastinius ryšius svarbesni yra impulsyvūs poelgiai, netikėtos mintys, intuicijos padiktuoti sprendimai, trumpos, bet įsimintinos akimirkos. Žmogus dažnai yra paslaptis pats sau. Ypač kai jis patiria iki tol nežinomą meilės jausmą. Šeiniaus apysakose meilė yra svarbiausias išgyvenimas, kuriuo išbandomi personažai, jų santykis su bendražmogiškomis vertybėmis. Jaunas rašytojas gana drąsiai

žengė į moralinių tabu saugomą sritį – meilės sukeltų jausmų vaizdavimą, ryžosi ne perpasakoti, bet vaizduoti subtilius išgyvenimus, jų nesustojančią tėkmę. Šeiniaus kalba nebe liaudiška, bet pabrėžtinai literatūrinė, intelektuali.

Mėnesienoje dviejų jaunuolių laimingai meilei trukdo ne fizinė, kaip *Kuprelyje*, bet metafizinė kliūtis – vaikiną motina pažadėjusi Dievui, jis turi tapti kunigu. Trapus ir neryžtingas Jonas vengia priimti sprendimą, leidžiasi aplinkybių vedamas arba elgiasi nelogiškai. Kūrinyje labai svarbus šviesos ir tamsos žaismas – nakties, mėnesienos pasauliui priklauso herojaus jausmai, dienos šviesa susieta su logika, blaiviu protavimu, pareiga ir jausmų kontrole.

Apysakoje *Bangos siaučia* vidiniam nerimui ir meilės aistroms perteikti pasitelktas bangų įvaizdis. Šeinius plėtoja kelias siužetines linijas, bando parodyti įvairius žmonių tipus, sukuria gana ryškų moters plaštakės įvaizdį – dvarininkaitė Ona Vairavičiūtė susižavi vis nauju kavalieriumi, jos jausmai nenurimsta netgi sukūrus šeimą ir laukiant kūdikio. Apysakoje nėra stipri psichologinė motyvacija, veiksmo dramaturgijai trūksta precizijos – kūrinys, savo apimtimi artimas romanui, rašytas paskubomis ir vėliau nepatobulintas.

Kurdamas žmogaus paveikslą, I. Šeinius mažai rūpinasi jo pasaulėžiūra, socialine padėtimi ar klasine morale – visu tuo, kas pirmiausia rūpėjo prozininkams pozityvistams ir leido objektyviau spręsti apie individo poelgių motyvus. I. Šeinius vietoje jų iškelia nuotaiką, instinktą, intuiciją, pasąmonę, ir tai jo prozoje vaidina didesnį vaidmenį, negu patyrimas, įprotis, įsitikinimas, sąmoningas gėrio ir blogio diferencijavimas.

Albertas Zalatorius

Žymiai geriau Šeiniui pavyko apysaka *Vasaros vaišės*, kuri, tiesa, liko nebaigta. Tai kūrinys apie meilę ir viltį, romantiškos vaizduotė įaudrintą, bet realybės užgesintą. Rašytojas susitelkia į vieno herojaus išgyvenimus, subtiliai perteikia sielos virpesius, meilės ilgesį, laukimo nerimą. Žmogaus emocijos netelpa viduje, tarytum keičia aplinką, nuspalvina gamtą, peizažus. Trumpučiais sakiniais, jų atkarpomis, herojaus sąmonės srauto nenutrūkstama tėkme ar tik užuominomis Šeinius šiame kūrinyje geriausiai atskleidė impresionistinio vaizdavimo privalumus.

Antrasis kūrybos laikotarpis susijęs su Šeiniaus grįžimu 1932 m. į Lietuvą, kur jis tampa Lietuvių rašytojų draugijos pirmininku, redaguoja *Lietuvos Aidą*, nuo 1935 m. gyvena Klaipėdoje ir dirba spaudos patarėju Klaipėdos krašto gubernatūroje. Naujai suredagavęs ir išleidęs *Kuprelį*, Šeinius parašo dar tris knygas: romaną *Siegfried Immerselbe atsijaunina* (1934), novelių rinkinį *Aš dar kartą grįžtu* (1937) ir prisiminimų knygą *Tėviškės padangėje* (1938), taip pat komediją *Diplomatai* (1937).

Reikšmingiausias iš jų – romanas *Siegfried Immerselbe atsijaunina*, vienas įdomiausių lietuvių literatūroje. Čia Šeinius atsiskleidžia nauju aspektu – drąsiai, šmaikščiai, satyriškai demaskuoja vokiškąją nacistinę etninio grynumo teoriją, totalitarinio režimo politiką. Tam sumaniai panaudoja vokiečių kultūros svarbiausius mitus – daktaro Fausto, panorusio atjaunėti bet kokia kaina ir pradėti gyvenimą iš naujo, bei herojinio epo personažo Siegfriedo, kuris įveikė šalį engusį drakoną. Romano protagonistas profesorius Siegfriedas Immerselbe, nacistinės ideologijos pagrindinis teoretikas, po atsijauninimo opera-

cijos virsta žydu ir suvokia fašistinės doktrinos absurdiškumą, ima su ja kovoti. Aktuali tarptautinė Europos politika ir universali problematika, darni konstrukcija ir puikus stilius – Šeiniaus romanas iškart buvo įvertintas kritikų, teigusių, jog knyga yra pasaulinio lygio. Nėra abejonės – laiku išverstas į bet kurią žinomesnę kalbą Šeiniaus kūrinys būtų sulaukęs tarptautinio pripažinimo.

Tokiu pat racionaliu, tiksliu, lakonišku ir sąmojingu stiliumi Šeinius parašo ir novelių rinkinį *Aš dar kartą grįžtu*. Antruoju kūrybos laikotarpiu Šeiniaus pasakojimo maniera bei tonas radikaliai pasikeičia – jis nebe jautrus lyrikas, bet kandus satyrikas. Kūriniuose nebelieka natūralaus, nuoširdaus ir atviro personažo, jį pakeičia racionalus komersantas, išpuikęs miesčionis, eilinis biurgeris – su jais pasakotojas nesitapatina, bet iš jų šaiposi. Skubrus, sentimentalumo ir poetiškumų vengiantis pasakojimas, žaidimas savo personažų likimais rodo, jog Šeiniui artimesnė tampa nebe impresionistinė, bet ekspresionistinė poetika, kurią mūsų literatūroje kultivavo Jurgis Savickis.

Atsiminimų knygoje *Tėviškės padangėje* Šeinius grįžta į vaikystę, gimtąjį kaimą – novelėse ir apysakoje kartojasi tie patys veikėjai ir veiksmo vietos, vėl kalbama pirmuoju asmeniu, atgyja lyrinės intonacijos. Rašytojas perbėga savo biografiją, sustodamas prie įsimintiniausių įvykių, egzistencinių patirčių, brendimo pakopų.

Sovietinei armijos daliniams įsikūrus Lietuvoje ir nuo 1940 m. pavasario pradėjus kištis į suverenios valstybės vidaus reikalus, Šeinius apsisprendžia palikti gimtąją šalį – per Vokietiją pasiekia Švediją, kur jo laukia šeima. Netrukus švedų kalba paskelbia apybraižą *Raudonasis tvanas*, kurioje demaskuoja sovietizacijos procesą Lietuvoje. Knyga nepaprastai išpopuliarėja visoje Skandinavijoje (išverčiama į suomių ir danų kalbas). Turimos dokumentinės medžiagos pagrindu Šeinius sukuria ir 1942 m. publikuoja romaną *Stebuklo belaukiant* (švedų kalba), bematant išverčiamą į kitas kalbas. Šeinius tampa vos ne žinomiausiu rašytoju Skandinavijoje. Apie tai vėliau laiške rašys: „Suomijos informacijos ministeris pareiškė, kad jo knyga atstojusi visą armiją kariuomenės prieš komunizmą. Pats Švedijos karalius sakėsi negalėjęs tris naktis miegoti, kol neperskaitęs Šeiniaus veikalo“. 1943 m. Šeiniui suteikiama Švedijos pilietybė. Netrukus švedų kalba išleidžia dar dvi publicistines knygas *Raudonoji kelionė* (1943), *Raudonasis tvanas užplūsta* (1945), viešai skaito paskaitas, paskelbia straipsnių. Geri honorarai leido Šeiniui ir visai šeimai gyventi iš literatūrinio darbo. Karui pasibaigus, Šeinius daug rašė ir kovojo už Lietuvos sugrįžimą į savarankiškų valstybių tarpą, tačiau jo ir kitų emigrantų pastangos laukiamų rezultatų tuo metu nedavė. Šeinius įsitraukė į emigracijos lietuvių kultūrinį gyvenimą, rūpinosi savo knygų publikavimu Amerikoje, vertimais, susirašinėjo su po pasaulį išsibarsčiusiais bendraminčiais, toliau kūrė – rašė noveles, rengdamasis išleisti rinkinį lietuvių kalba *Vyskupas ir velnias*, bet 1959 m. netikėtai mirė. Tais pačiais metais jau po rašytojo mirties Amerikoje išėjo satyrinių novelių knyga *Vyskupas ir velnias* bei romanas *Siegfried Immerselbe atsijaunina* anglų kalba.

Siūloma literatūra: Janina Žėkaitė, *Ignas Šeinius*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1999.

Ignas Šeinius

KUPRELIS

Vienos pavasario dienos pasaka

I

Jau, rodos, niekas man nekliudys.

Vėl rašau.

Rašau, galvoju. Skraidau tolimam, plačiam neregėtų vaizdų pasaulyje.

Mėlyni pavasario rūkai jį šiandien dengia; mėlynuose rūkuose jis nuskendęs. Ir regimi laukai, ir žalios pievos, ir vėsios girios ten nuskendę.

Girios tylios, ramios stovi. Klausos tik, kaip žolė ir javai aplinkui auga.

Blyksterės, žybterės mintis, ir vėl išnyksta. Sugauti neįstengiu. Ramu šiandien visur.

Anapus durų skubūs žingsniai. Į mane kas ateina.

Tegul sau.

Įeina tėvas. Sustojęs šypsos.

– Žinai, Ignasėl, ko tavęs prašysiu?

– Šiandien nieko negaliu įspėti. Pasakyk.

– Pirmai prižadėk.

– Ne, taip bijau.

– Nėr ko bijoti. Darbas bus nedidelis.

Įdomu, ką jis sugalvojo?

– Na, vis tasia.

– Gerai! – uždėjo man ranką ant peties. – Nueik mano vietoj malūnan. Nueičiau pats, bet šiandien turiu nuvažiuoti mugėn: reikia Širmį parduoti.

– Kuprelis vienas jokiu būdu nemals, – pastebėjo tėvas, kad mano veidas niaukėsi. – Sakė: „Kai tik pamatysi, kad sparnai sukasi, tuojau ir eik“. Jau sukasi – Kuprelis pradėjo malti.

Aš galvoju: „Būti šiandien, tokią dieną, malūne tarp miltų!“

Tėvas turbūt spėjo mano mintį:

– Tu manai, kad jis laikys tave visą laiką prie pikliaus? Jam smagu bus su tavim pasišnekėti. Juk žinai, kad jis tave mėgsta?

– Bet aš šiandien galvojau apie kitą darbą.

– Nesisukinėk... Grūdų nedaug nuvežiau. Vėjas, matyt, bus geras, spustersit, ir nepamatysi, kaip sumalsit... Ir tau bus geriau. Senus pažįstamus pamatysi. Jau penkta diena, kai parvažiavai, o dar niekur nebuvai išėjęs. Svečias esi, neturi ko namie užsidaręs sėdėti. Dabar dienos tokios gražios.

Padėjęs plunksną, žvilgterėjau langan. Diena atrodė tikrai nuostabi. Oras skaidrus, medžiai nauju žalumu žvaga. Ir pro langą buvo jaučiama, kaip pavasario sula oru sunkias.

– Eisiu! – atsistojau.

Tėvas patenkintas išėjo kinkytis.

II

Man gaila Širmio. Mes beveik drauge augom.

Kokios dvylikos jį dveigį pratinau jodinėti. Dar ir dabar turiu pirmo pratimo žymę kaktoje. Širmis, matomai, aiškiai buvo nusistatęs žmogaus jungo nenešti, todėl pratinimas ėjo nepaprastai pamažu. Numetęs mane, vienok visuomet sustodavo ir, palenkęs galvą, lyg ironingai žiūrėdavo, kaip vyko mano atsistojimas.

Pratinimo kova, vieno ir kito užsispyrimas padarė mus gerais draugais.

Sugrįžus man pavasariais namon iš mokyklos, jis žvengdavo iš džiaugsmo.

Širmis mėgdavo dalyvauti arklių lenktynėse. Joti tuomet juo būdavo nepaprastas smagumas. Jaučiau tiesiog, kad jis turėjo tokį pat norą, kaip ir aš: laimėti. Laimėdavom, žinoma. Visuomet. Nusiminę konkurentai, sodžiaus vaikinai, guosdavo save: „Žaibas, o ne arklys! Dalyvaujant jam lenktynėse, gero negali būti“.

Bet Širmis mėgo ir gerai pavalgyti. Mėgiamiausias jo valgis buvo žaliuojančios avižos. Jei ir kažin kaip pririštum jį kur pievoje, bet jei tik kokio kilometro artumoj yra avižos, niekas negelbės.

Širmį mėgom ne tik mes visi namie, bet ir mūsų šuva Murza. Murza saugodavo Širmį ganykloje. Taip pat jam ir avižose besiganant. Būdavo, ateina kas ir sako:

– Eikit išvarykit savo arklį iš mūsų avižų. Murza kaip pasiutęs nieko neprileidžia.

Murzos jau kelinti metai nėra. Širmis paseno, apyrambis pasidarė. Bet tėvas vis dar nenorėjo jo parduoti. Nors šiaip ir mėgo keisti arklius. Tik antradienį beariant Širmis atsigulė vagoje. Iš nuovargio. Ir nenorėjo keltis.

Mes supratom, kad dabar jau teks Širmiui išvažiuoti paskutinį kartą mugėn. Bet vakar ir užvakar tėvas dar tylėjo. Matyt, galvojo ir svarstė.

– Rudenį arkliai pigesni. Dabar ir parduot lengviau, – sako tėvas, sėsdamas vežiman ir imdamas vadeles. Tie argumentai ir nulėmė.

Širmis išėjo iš kiemo lėtai, tarytum nujausdamas ką. Aš ir motina išlydėjome jį akimis. Man prabėgo viena juosta daug atsiminimų apie Širmį, apie mūsų dalyvavimą lenktynėse ir apie tai, kaip jis kartą gynė Murzą nuo kitų šunų.

Mano ūpo sudraikyta nuotaika dar labiau susidraikė. Jaučiau, kad šiandien rašyti vis viena negalėčiau.

Ilgą laiką vaidentuvės auginti vaizdai nubluko, atitolo. Juos nublukino raiški, neatitolinama tikrovė.

III

Eidamas gėriau pavasarį visu kvapu. Jaučiau, kad jo eteringa, ore virpanti energija persunkia ir gaivina mane.

Platus sodžiaus dangus, aukštu, tik įžiūrimu skliautu, vilioja galvą aukščiau pakelti. Pats pakiltum, jei įmanytum. Noras ima plačiai ir toli pamatyti.

Tai šen, tai ten raižo dangaus mėlynę dideliais vingiais gandrai. Plauko, rodos. Sparnais nemosuoja. Aukščiau jų matyt tarp baltų, išdrikusių debesėlių keletas juodų taškų. Stovi tie taškai kaip įsegti. Nei nesukruta.

Žemiau, ties sodžium, narstos, žaibu skraido skregždės. Gaudo, vaiko nematomas muses. Jau, regis, žemėn kaip akmeniukas nupuls, tai, žiūrėk, jau net kur padangėn nušovė.

Bitės tik zimbia, tik zimbia pievoje. Gėlių gardų kvapą draiko.

Pradžios birželio nedrąsus vėjas purena medžių viršūnes, vilniuoja išplaukėjusias rugių dirvas. Bėga bėga bangomis varpos per laukus. Įsisvyruos, regis, visa dirva aukštyn ir pakils. Štai jau netoli ir malūnas. Jis stovi pasistiebęs ant apvalaino lyg piliakalnis kalniuko, atokiai nuo Gervėračio dvaro.

Iš vienos jo pusės tęsiasi į pakalnę rugių laukai. Iš kitos žaliuoja avižos, medžiai, žirniai ir baltuoja grikiai. Ten toliau krūmeliais eilėse suaugę bulbieniai matytis. Už jų į pabalį dirvonas, linais nusėtas.

Į vakarus, už vasarojaus lauko, ošia tamsiomis viršūnėmis seniai pasenęs beržynas. Rodos, kieno senovės priminimui paliktas. Jo pakraštyje marguoja kaip skraidą drugiai mergaitės ir berniukai. Vieni renka gėles, kiti ką žaidžia, gainiojas. Beržyno gilumoje gegutė kukuoja.

Pietuose, tarp krūmų, pievų, tarp stačių krantų, srovena upelis. Žvilga saulės spinduliuose.

Į rytus, pro Juodalksnyną, kur nesiliaudami krankia juodvarniai su savo paukščiokais, styri mūsų nuplyšusiais stogais ir iškrypusiais kaminais sodžius. Rodos, jis vienas tarp to šaunaus žaliumo nuskurdęs, vienas Dievo apleistas. Tik gerai dar, kad jį kiek sulopo mažučiai, menki sodeliai ir keletas didelių liepų ir klevų.

Netoli nuo čia, į žiemius, tarp tirštų sodų, tarp išnašių medžių, baltuoja dideli Sargauto rūmai. Nuo jų žėri ne vienas Gervėratis, visa apylinkė. Važiuojant nuo dešimt kilometrų lengva juos įžiūrėti. Kokią gražią dieną dar ir nuo toliau.

Kiekvieni metai matau šituos laukus, girias, sodžius, bet kiekvienas pavasaris jie man atrodo kitoniški. Rodos, pernai tai ne taip buvo, tai ne taip, šiemet kur įstabiau, labiau akį veria. Ir dar ima noras pažiūrėti ir dar kartą visą apylinkę akimi apibėgti, susiprasti su ja.

Žiūriu, kiškis su trejeta savo vaikų ant kelio iš rugių išslenka. Stapterėjau ir laukiu. Senis pastatė ausis, atsitūpęs ant paskutiniųjų, pakėlė priešakines kojas. Atsargiai žvalgosi visosna pusėsna. Ir vaikai tėvą seka, taip pat daro – gyvenimo taisyklių mokinasi. Tik štai pamatė mane, priešą, žmogų. Senis sumykė nustebusiu, sergstančiu balsu ir įsmuko atgalion rugiuosna. Kiškeliai dar lukterėjo, į mane pažiūrėjo. Ausytėmis pakraipė. Norėjo patys įsitikinti, ar tikrai baisu. Paskum lyg akmeniukai nuriedėjo paskui savo tėvą.

Malūnas eina palengva. Pridusęs, užkimęs burba. Manau, didelės skubos nėra. Sustoju, stebiu jį.

Malūno sparnas, iškilęs aukštai, stapterėja kiek, pažiūri į apatinį sparną ir krenta ant jo, lyg privyti norėdamas, bet tas pabėga, o ant jo, iš viršaus, žiūri ir taiko jau kitas.

Bildesys, ratų teleskavimas vis didėja. Girdėtis jau ir pikliaus sunkus dūsavimas, lyg iš po malūno jis veržias.

IV

Įėjęs vidun, tuojau pamačiau patį malūnininką, Kuprelį.

Tokiu vardu jį visi žmonės vadina. Jo tikros pavardės niekuomet nesu girdėjęs. Ta pravardė – tai davinys žmonių sugebėjimo viską pastebėti. O Kuprelis turi net dvi kupras: vieną krūtinėje, kitą nugaroje. Bet jis dėl to pravardžiavimo nei kiek nepyksta. Nors šiaip žinoma, kad supykti gali. Kai kas nori prisigerint malimo ar kitais reikalais, vadina jį Olesiu, net ir ponu Olesiu. Jam vis tiek.

Kuprelis manęs įeinant nepastebėjo. Dirbo. Pasistojęs suolelio, taiso įplyšusią, du ratus jungiančią juostą. Jo ilgos, laibos, tiesios kojos nuo malūno kratymo virpa jo taktu. Visas kūnas virpa. Atrodo, jis tik malūno daiktas, su juo surištas, su juo suaugęs. Su juo vienu taktu ir ritmu gyvena.

Sudžiūvusiais, smailiais pirštais knaibo ir siuva jis įplyšusią vietą. Liesas, baltas, dar daugiau nuo miltų baltas veidas. Plona, tiesi nosis tik pabrėžia tą liesą baltumą. Vikrios, gyvos kaip žarijos akys tik bėgioja šniūreliu, kuriuo jis siuva.

Matau, Kuprelis toks pat, koks buvo ir pernai. Ir visuomet buvo toks pat, kiek jį pamenu. Nesikeičia, nesensta. Kiek jam metų, niekas nežino. Gal penkios dešimtys, gal daugiau, bet senas jis neatrodo. Jis visuomet toks pat judrus, tik jo nuotaika labai dažnai keičias. Jam nepaprastai lengva smarkiausiai supykti, bet jis greitas ir geru ūpu nelauktai nušvisti.

Laukiu, nenoriu Kupreliui trukdyti. Žiūriu, kaip dideli, miltais nubaltinti voratinkliai kampuose ritmingai supas. Vorai šokdami juose gyvena ir šokių nuotaikoj miltais įdulkintas užklydusias muses gaudo.

Pro mažus langelius ir plyšius įsiveržę nubaltinti spinduliai voratinkliuose balkšvomis, virpančiomis spektro varsomis žvilga. Ir tamsiuose kampuose tamsa atrodo balta, miltuota.

Kuprelis vis dirba, manęs nemato.

Pagaliau sveikinu jį nuoširdžiai, draugingai.

– Labadien, ponas Olesi!

Nesiskubindamas pakėlė galvą. Žiūri į mane, tarytum ir nepažįsta. Nieko neatsako.

Kodėl? Gal nepakankamai greitai atėjau?

Pabaigęs darbą, nulipė nuo suolelio. Priėjo ir duoda kiek šaltą, mažai draugingą ranką. Spaudžiu ją, stengiuos gerumu sušildyt. Jaukiai klausiu:

– Ar tamsta, ponas Olesi, dabar mūsų mali?

– Taigi, – pratarė tampriai, kietai.

Paskum tuo pat balsu:

– Ar tėvas jau ir neateis?

– Turbūt, kad ne. Aš jo vieton, – aiškinu, atopakalin kiek atsitraukęs.

– Kodėl neateis? – žybterėjo Kuprelio akys.

– Mugėn išvažiavo. Labai dideliu reikalu.

– Ar nebūtų galėjęs kitą ketvirtadienį?

– Kad reikalas neatidėtinas.

– Tai kaip dabar bus? – balsas jau kiek švelnesnis.

– Aš pasistengsiu tėvą pavaduoti.

– Kažin. Kažin, ar galėsi ką? – tiria mane Kuprelis, ypatingai mano rūbus. Jo veidas prašvito, pragiedrėjo kiek.

– Na, jei taip, tai taip. Imk tą maišą, – teikia jis man nurodymus įsakmiai ir smulkiai ir rodo yla kiton pusėn, pro lėtai besisukantį stiebą. – Tenai, matai, maišan iš pikliaus suplėšyti grūdai byra. Atkabink maišą nuo tos rankovės: tuoj bus artipilnio. Jo vieton kitą, dyką užkabink. Nunešęs ant viršaus, išpilk skrynion. Ne pirmutinėn, bet antron. Pirmutinės girnos sugedę. Jomis daugiau nemalu. Blogai. Kai esti geras vėjas, galima ir dvejas paleisti. Bet ką tamstai daug aiškinti. Turbūt meni, kaip seniau ateidavai ir man padėdavai malti? Tik paskum, kai pradėjai aukščiau mokytis, ar suponėjai, ar sustingai.

Patenkintas, kad buvau pripažintas, nuskubinau, kur buvo liepta.

Atkabinęs ir užmovęs kitą maišą, rišu jį į traukiamąją virvę. Girdžiu, Kuprelis juokias.

– Kas jau, ar sveikatos neturi, kad negalėtum šito maišo užnešti! Tamstos metais aš jį be niekur nieko nutarunčkinčiau. Taip virve traukdamas daug laiko sugaiši.

Paraudonijau kaip burokas. Užsiverčiau maišą ant pečių, ir tempiu laiptais viršun. Kad būtų greita, sunku buvo pasakyti. Kuprelis šypsosi ir ragina:

– O o! Maišai sveika nešioti, nugarkaulį sustiprina.

Pagaliau užnešiau ir užpyliau.

Nežinau, kur baisiai išsimiltinau. Paieškojau šepečio, neradau. Dulkinuos taip, rankomis.

Girdžiu, Kuprelis dar labiau juokias, antran aukštan paskui mane atėjęs.

– Nesidulkink tamsta, dar ne toks būsi. Pagaliau juodas darbas žmogaus nesutepa. O čia dar miltai.

Rodos, nebuvo ko, bet aš nuo jo ironingų juokų susisarmatijau. Jis tai pastebėjo. Jau nesijuokia. Šneka, pasakoja rimtai. Tai tą, tai kitą daiktą rodo, aiškina.

– Lukterėjęs kiek, vėl nueik tenai apačion pasidairyti. Permainęs maišus, atnešk čionai ir užpilk. Dabok gerai. Saugokis, kad nepamirštum. Baisus tarapotas gali išeiti, tenai užsikimš ir sėlenų pribėgs miltuosna, o čia girnos dykos mals, dils ir akmens prisuks.

Pažvelgė skrynion. Paklausė girnų ūžimo ir greitai į trečią aukštą nuritėjo.

Tik spėjau linkterėti galvą, parodyti, kad gerai dabosiu.

V

Dažnai mainau maišus. Jei tik ir pusę randu, nepalieku. Suplėšos darosi vis smulkesnės. Bet nesiskubina.

Malūno ūžesys tai apsilpsta, tai vėl staiga pakyla. Matyt, vėjo pajėga mainosi, kinta.

Man gerai atmenamas, pažįstamas tas ratų ratelių teleskavimas ir bildesys. Daug primena iš vaikystės laikų. Ne vieną dieną čia praleidau. Vienas ir su draugais. Ratai man, rodos, ką pasakoja teleskuodami.

Jie pasakoja apie tas dienas, kai aš su Broniu ir Juzuliu klausydavau Kuprelio pasakų; kai mes, akis ištrėškę, prašydavom: „Daugiau, daugiau!“ Kuprelis mums laiko negailėdavo. Nuo jo išgirsdavom aibę įvairiausių daiktų. Jis vaizdingai apsakinėdavo, kaip vaidinasi raganos, laumės ir kipšai. Lietuvių karus su totoriais, lenkais, rusais ir kryžiuočiais dar įdomiau atpasakodavo. Jie mums ir tikdavo labiausiai.

Mes pagaliau pradėjom tikėti, kad ir jis pats buvo kare dalyvavęs. Jei ne su totoriais ir kryžiuočiais, tai bent su turkais. Juzulis, kuris buvo vyriausias, pasakojo, kad, kariaujant su turkais, kareiviai turėjo nešioti po kalnus patrankas ant pečių.

– Gal ir Kuprelis nešė ir jį kokia sunki patranka iš viršaus ir suspaudė. – Tas Juzulio aiškinimas mus dar labiau įtikino.

Buvom norėję paties Kuprelio paklausti, bet nedrįsom. Gal nebuvom pakankamai įsitikinę, gal bijojom įžeisti. Žinojom, kad Kuprelis buvo piktas ir kad jį suerzinti, jo artumoj esant, buvo labai pavojinga.

Eidamas užkliuvęs svarstyklių prisimenu, kad Kuprelis dažnai mus sverdavo. Sakė, daboja, ar greitai augam. Taip pat mėgo mums aitvarus daryti ir mokino, kaip reikia leisti. Jei koks aitvaras pakildavo tiesiai ir aukštai, džiaugsmu jis nesitverdavo. Mes taip nesidžiaugdavom.

Visas Kuprelio pasakas ir geradarybes mes atlygindavom nuo jo toliau būdami visaip, kai kuomet ir nelabai gražiai. Užrakindavom jį vieną, sustabdydavom malūną – tai labiausiai veikdavo. Nedrįsdavom paskui pasirodyti arti malūno kokią visą savaitę. Paprastai tai prikraudavom galan sparno, audeklo užlankon, akmenų: kai sparnas aukštyn pakyla, akmenys krinta tiesiai ant malūno kepurės ir baisiausiai darda sienomis žemyn; pasitaikydavo, kad neaplenkdavo ir langų. Na, tuomet tai mes kaip pelės bėgam, kiek tik siekt, ir slepiamės duobėsna, iš kurių smėlis imamas. Bet jei Kupreliui pasisekdavo mus tenai surasti, nepaleisdavo taip pigiai. Pabėgti nuo jo būdavo labai sunku: strykters kelis didelius žingsnius, ir jau už apykaklės laiko. Dar žadėdavo ir Sargautui, ir tėvams įskųsti; bet niekuomet neskųsdavo ir paskum, neilgai trukus, visai atsileisdavo.

Kai kuomet jis visai mūsų į save neįsileisdavo. Vaikščiodavo liūdnas, susikrimtęs, apniukęs; kas jį graudino, kas krimto, ne mums buvo atjausti. Ir dabar dažnai jo nesuprantu. Kiek kartų buvau norėjęs išgirsti, kaip jis seniau gyveno, ką matė; jis apie save ne tik niekam, bet ir man nei žodžio netaria.

VI

– Ar tamsta nepamiršai savo darbo? – girdžiu. Tai Kuprelis, sugrįžęs iš trečio aukšto. Dirbo tenai ką, dabar čia atėjo.

– Stengiuos, – atsakau.

Tuo metu dingterėjo galvon, kad jau gerokai bus praėję laiko, kai buvau apačioj. Skubinu žemyn, per kelintą laiptą peršokdamas.

Maišas pilnutėlis, prikimštas. Tik tik užtraukiau jį ant pečių. Tempiu įraudęs viršun. Jis ir vienon, ir kiton pusėn nuo nugaros smunka. Prituriu visas lygsvaros pajėgas sutraukęs. Nors neilgam.

– Greičiau nešk, – įsako nuo viršaus Kuprelis. – Girnos tuoj bus dykos.

Nesulaukęs į laiptus prilėkė. Mato, kaip aš su maišu ir nesuvaldoma lygsvara kovoju. Bara ir drauge šypsos.

– Reikia dažniau mainyti. Pilnus maišus nešiodamas, patrūksi ir žmonos negausi.

– Niekai! – atsakiau užtarunčkinęs maišą ir, lyg mylią perlėkęs, patenkintai alsuodamas. – Nepatrūksiu ir žmoną gal gausiu!

– Man atrodo, kad tamsta... Ė! kam man čia tave „tamsta“ vadinti. Ar neatmeni, kai mažą dėl visokių blėnių, kuriuos man su Broniu ir Juzuliu iškrėsdavai, dar ir už ausų lyg kiškelį pakeldavau?

Nuo to priminimo, pats nejusdamas, nukaitau.

– Vaikas iš tavęs buvo! – žvilgterėjo akysna, paskum į viršutinę lūpą. – Man atrodo, kad tau laikas būtų vesti.

– Kodėl? – nustebau.

Bet tas jo nelauktas pasakymas man pakuteno kiek širdį, pakėlė malonius, neaiškius lūkesius.

– Todėl, – aiškino Kuprelis rimtai, – kad jau turi turbūt dvidešimt metų su kaupu. Matai, ir ūsai jau išsikalė, viršun raitosi. Turi mokslą, gerą galvą, žmoną galėsi pramaitinti. Ko dar laukti, ko stinga?

– Dar aš jaunokas tokiam smarkiam žygiui. Pagaliau vienam reikia pirmai gyvenimas išbandyti. Kitaip gali didelio vargo būti.

– Štai kaip! Ar dar gyventi „neišmokai“? Gyventi išmokti negalima. O jei taip, tai dviese lengviau.

Patylėjo kiek.

– Trisdešimties sulaukęs svarstysi, ar verta, ar dar neverta vesti. Keturiasdešimtį privijęs galvosi, ar apskritai verta. Keturiasdešimt penkerių, iš tolo senatvės šešėlį pajutęs, gal ir labai norėsi, bet jauna ir graži neis. Dabar mergaitės mažiau paiso turtingumo, proto ir mokslo. Jas daugiau vilioja jauni ir sveiki vyrai. Taip ir reikia. Tegul nebūna vyrai kvailiai, tegul nelaukia per ilgai. Jei koks žilis bedantis ir gauna kokiu būdu jauną, skaisčią žmoną, jis negali tikėtis jos stiprios ir patvarios meilės. Pakanka, kad koks jaunas vyrukas pasipainiotų, ir jau šeimyninis gyvenimas sugriautas, o senis kokia dešimčia metų keliauja anksčiau į Abraomą. Juk meilė – bent regimo gyvenimo vienatinė prasmė. Nerasti jos – vis tiek, kaip ir to gyvenimo nustoti. Meilės ieškoti nereikia vėluotis. Juo anksčiau, juo geriau. Jaunam vesti reikia, jaunam draugę pasirinkti. Ne laikas „mokintis“ gyventi, kai gyslose karštas kraujas verda ir širdis širdies trokšta. O kai pradėsi galvoti, svarstyti, laukti, tai ir nepamatysi, kaip paliksi visam amžiui vienastypis, beprasmis.

Kad Kuprelis pats taip galvotų, man neatrodė.

„Tai tik dėl manąs, jauno“, – maniau.

– Kodėl gi tamsta nevedei? – klausiu.

Į mano, rodos, logingą klausimą jo baltas, drobinis veidas dar labiau pabalo. Raiškios akys ėmė skubiai bėgioti, tarytum ko ieškodamos, nuo vieno daikto į kitą. Štai jos apsistojo ties mažu, keturkampiu malūno langeliu ir žiūri pro jį toli, kur, regis, niekuomet nei susiekti negalėtum.

Pasidarė tylu, net kiek nejauku, lyg ant malūno kas skraistę užmetė. Girnos ūžia niūkiai. Apačioje girdėti pikliaus kimus dūsavimas. Jam nedrąsiai taria ratų ratelių tarškesys. Viršuje lyg šnabžda kas. Bailiai, pavogčiom. Ir vis viena, regis, tylu. Dar sunkesnė tyla.

– Aš? aš? – prašneko Kuprelis. Bet vis dar pro langą žiūri, mato tenai ką. – Daug pasakoti...

– Papasakok tamsta! – prašau. Man labai parūpo sužinoti, kodėl Kuprelis nevedė, kodėl liko vienas.

– Tai ne pasaka ir ne kokia rašyta istorija. Papasakoti tai nelengva. Tai mano gyvenimo nesugydoma žaizda. Jos judinti nenoriu.

Tie žodžiai buvo svarūs. Anapus jų buvo jaučiama giluma ir plotis.

– Papasakok bent kiek.

– Tu tik pasijuoksi. Tu gal per jaunas atjausti.

Aš nežinojau, kas atsakyti, kaip pasiteisinti. Aš tikinau tik savo akimis.

– Ak geras tu buvai vaikas. Mėgau aš tave, ir dabar dar mėgstu.

Mažai, man rodos, panašu, kad Kuprelis būtų mylėjęs ką kuomet. Kur jam buvo mylėti, kad jis iš tolo nuo moters šalinas; niekuomet nesutiks, kad kokia mergiotė ateitų ir padėtų jam malti. Neįsileis, kad ji kažin kokia būtų. Ir ar galėjo dar jį mylėti kas? – O gal?

– Prisėsk, – kviečia Kuprelis, vidun susikaupęs ir pasirengęs. – Apsakysiu tau viską, viską, kaip buvo, kaip Kuprelis mylėjo, kaip džiaugės jis laime. Kažkuomet. Klausysi manęs gerai?

– Taip! – atsakiau, visas jaunu domingumu užsidegęs.

– Mano mylimoji buvo tikrai kaip ankstyvas pavasaris. Žavinga kaip brėkštanti, žadanti aušra. Jos skaidrios žvilgančios akys tirpino širdį, gundino ją. Aš mylėjau ją, kaip naktis myli lakštingalos dainą...

Liejas jo žodžiai, įkvėpti meilės, ir plaukia iš gilumos prislėgtos širdies. Paskendo ir gyvena jis savo atminimuose.

VII

Sugirgždė malūnas, suspiegė visais sąnariais. Atsiduso, lyg ko sunkaus užgultas. Sustojo.

– A, kad tave kur! – supyko Kuprelis. Pašoko smarkiai nuo vietos, į girnas puolė. Stvėrė viršutinį tekinį abiem rankom, įsispyrė aslon, įsitempė visomis pajėgomis ir pajudino jį kiek. Bet tai nedaug gelbsti. Malūnas stovi lyg įkastas.

Mato, kad iš vidaus sunku kas padaryti. Tekinas laukan išlėkė. Išėjau ir aš paskui.

Žiūriu, stumia Kuprelis, net sušilęs, malūno sparną. Pastūmėjęs kiek vieną, ima kitą, kai tas nuo viršaus arčiau prisiartina. Sparnai treška, braška, tarytum būtų visai nuvargę. Toliau eiti neįgali.

Pamatęs ir mane prišaukė pagalbon. Mažai ir aš galiu ką padėti: sparnai eina, sukas tol, kol mes juos stumiam.

Bet neilgai trukus papūtė smagesnis vėjelis. Tik jau kiek iš vakarų pusės. Taikome sparnus ton pusėn. Malūnas pamažu, nenoromis ima krutėti. Kruta neilgai. Po valandėlės vėl ima stovinėti. Kuprelis, tai pastebėjęs ir išsigandęs, šoko pūsti į sparnus.

Nieko neįveikęs, vėjo neatstojęs, supykęs ir dar labiau susikūprinęs, grįžo Kuprelis vidun. Aš dar lukterėjau kiek. Klausaus vėjo, ar jis nepradeda smarkiau pūsti. Žiūriu į malūną – sparnai stovi, tarytum ir niekuomet nesisukė.

„Šiandien liks nesumalta“, – galvoju ir einu Kuprelio ieškoti. Prašysiu kiek palaukęs, tegul apsakinėja.

Randu jį pirmam aukšte. Vaikščioja iš vieno kampo kitan. Iš tolo aplenkia pikliaus skrynią, svarstykles prie antrų uždarytų durų. Nors ir nežiūri į jas.

Ir tylūs ramūs dabar čia visi daiktai, lyg būtų iš balto akmens. Suakmenėjo kuomet, miltais apnešti. Tylus ir antras piklius, anoje pusėje. Visai užmestas. Jan Kuprelis krauna visokius nereikalingus daiktus, lyg kokian muziejun. O kertės ir jo šonai aibe skaitlinių išrašinėti. Daiktais ištrinta ir vėl užrašyta. Tai Kuprelio buhalterija.

Iš viduraslio kelias didelis stiebas net pačion kepurėn. Tai malūno visa pajėga. Tušt palubėmis jį vainikuoja milžinis ratas. Ir įstabu rodos, kad jis dabar visai nejuda. Pats nejuda ir kitų ratų ir ratelių savo kumštimis nevaro. Nevaro ir jo niekas iš pačios kepurės, nuo pačių sparnų.

Kuprelis vis labiau nerimauja. Skubiau vaikščioja. Rankomis maskatuoja. Piktas.

Pagaliau, matyt, vėjas susimilo Kuprelio: iš pradžių palengva, lyg juokaudamas, bet paskum rimčiau ir smarkiau pradėjo sparnus varyti. Tuojau Kuprelis atgijo. Aiškiai nušvito. Liepė man maišų pažiūrėti, pats kaip voverė nulėkė laiptais viršun.

Viską čionai atlikęs, ir aš ten nuėjau. Jis sėdi kojas susikeitęs ant senos sugerbėjusios beržinės kaladės, prie jo kambarėlio durų pastatytos. Atsisėda čia visuomet, kai nėra ko veikti. Sėdi ir klausos linksmaus girnų ūžesio. Galvoja apie ką. Akyse vilties ugnelė sužimba.

– Gaila, kad man pinigų mažoka! – atsiduso, man arčiau priėjus.

Atsisėdau netoliese ant skrynelės. Ant tos pat, kuria jis už malimą nuo kiekvieno atsemia sau sėlenų karvei. Tai jo išsiderėta. Klausau.

– Nevargintų manęs tas oro nepastovumas, jei jų daugiau turėčiau. Žinai, ką esu sugalvojęs? – klausia manęs Kuprelis linksmu nusišypsojimu, kiek pasididžiuodamas. – Aš sugalvojau tokį įrengimą, kuris, geram vėjui esant ir malūnui veikiant, sutaupytų visą energijos perteklių, kuris šiaip niekais nueina. Tas įrengimas kiek komplikuotas,

bet nėr brangus, jo gi veikimas, mano apskaičiavimais, bus didelis. Mažam vėjui ar jo kokį laiką ir visai nesant, mano malūnas vis viena suksis man tinkamu greitumu. Aš, metais dirbdamas, suradau praktišką galimybę energijos perteklių surinkti ir jį kokį laiką sutaupyti.

Tu nesi technikas, bet gali suprasti, kad tai yra elektriškas mechaniškas įrengimas. Gaila, ir Sargautas nieko technikoje nesupranta. Šiaip jis geras žmogus ir galėtų man pinigų kiek paskolinti. Jų man ne tiek daug ir trūksta.

Sargautas yra įdomus ir keistas žmogus. Jis niekuomet neduos pinigų reikalui, kurio jis pats visiškai nepermanytų. Jis nemėgsta ir mažiausių abejonių.

– Gal tau braižinius parodyti?

Atneša Kuprelis kelis lapus braižinių. Atlikti lyg kokio inžinieriaus. Švarūs, raiškūs. Mane apima tikrai nuoširdus nuostabumas, aš stengiuos suprasti, bet man sunku. Aš tik stebėtis galiu.

Kuprelis aiškina ilgai, gyvai, pasitenkinęs, įsitikinęs.

– Aš suradau naują, ilgai tveriantį mechaniškos pajėgos efektą. Aš žinau būdą sustabdyti elektros pajėgos išsieikvojimą. Bet visa tai reikia įrodyti gyvais, išeksperimentuotais pavyzdžiais. Kitaip vargiai ir tikri inžinieriai patikės. Stoka pinigų... – Apniuko Kuprelio veidas. Suvyniojo braižinius, nunešė kur, rūpestingai paslėpė.

– Na nieko, – sugrįžo Kuprelis. – Gal prisikasiu kuomet prie daugiau pinigų.

– Tu norėjai išgirsti mano kitą tragediją, – sutraukė jis kiek antakius, suspaudė lūpas. – Nueik pirma apačion, pažiūrėk. Prikabink ten didžiausią maišą. Turėsim daugiau laiko. Aš tuo tarpu čia apsižiūrėsiu.

Nuėjęs, kiek radau, atnešiau, užpyliau.

Jis, girnų branktą prie vėjo smarkumo pritaikęs, atsisėdo ant kaladės. Neregimai, vos girdimai atsidusęs, atsišlijo į sieną ir rankas skrebučių rankovėsna susinėrė. Jo veidas tylus, ramus. Akys toli vidun, praeitin žiūri. Ties juo, ant sienos viršuje, šventas Petras pasilenkęs. Laukas, žilas, su kuodu kaktoje senelis. Du raktu rankoje laiko. Tai paties Kuprelio visai dailiai akvarelėmis pieštas paveikslas, mėlynuosna rėmuosna įdėtas. Viso malūno vienatinis paveikslas. Kuprelis jį kasdien nuo miltų dulkių apvalo. Nors ir nelabai tiki kitiems šventiesiems, bet šventą Petrą, sako, mėgsta.

Pro baltą ūkaną į paveikslą įsižiūrėjus, atrodo, kad jis gyvybės įgauna, mato, girdi ir veide savo garbintojui švento palankumo rodo.

Jaukus senelis. Ir visa aplinkuma daros nuo jo šventa, jauki.

VIII

– Likau aš nuo savo tėvelių visai mažutis, – apsakinėja Kuprelis. – Nei šnekėti, nei vaikščioti dar, sako, negalėjau.

Mano tėvas tarnavo vienam dideliam dvare ūkveizda. Gyveno gerai. Bet, užėjus kokioms ten baisioms ligoms, mirė. Mirė ir mama į keletą mėnesių paskui.

Mane paėmė bobutė, mamos motina. Lig dvylikos metų laikė pas save. Skaityti, rašyti, skaičiuoti išmokino. Buvo labai gera, bet ir dabojo gerai. Tik kartą, man jau septynerių ar aštuonerių metų esant, nukritau nuo aukšto rugių prėsmo klojime. Rodos, buvau norėjęs padėti krauti. Be galo užsitrenkiau. Nuo to, o gal ir nuo ko kito ir išaugo man po truputį šitos dvi kupros.

Nuo dvylikos metų, senutei daugiau pasenus ir mažiau sutaupytų pinigų likus, išleido mane tarnauti didelian vandens malūnan į vieną vokietį. Tas vokietis mane

kažin kodėl tuojau pamėgo. Gal kad aš buvau visai tylus ir nedrąsus. Jis visuomet man lengvesnį neg kitiems darbą duodavo. Bet neleido ir savo dabu eiti: draudė nuo kiekvieno blogo. Tik jo rūpesniu aš neišmokau nei rūkyti, nei gerti, nei kortomis lošti. Buvo vis tiek kaip tėvas. O gal mane mylėjo ir todėl, kad buvo bevaikis? Dievas jį žino. Žadėjo manęs niekuomet nuo savęs neleisti, jei būsiu vertas, ir savo įpėdiniu padaryti.

Pas jį betarnaudamas, aš ir taupumo išmokau, nei vieno skatiko niekur be reikalo neišleisdavau. Vis pinigą į pinigą dėjau. Ir nemažai susitaupiau.

Taip buvo per kokį septynetą, aštuonetą metų. Pasikeitė viskas nuo to laiko, kai mirė jo labai valyva žmona. Po pusantrų metų jis vedė kitą. Negalėjo turbūt kitaip. Turėjo didelį naminį ūkį, kurio pačios tarnaitės gerai nedabojo. Vagiliaudavo, daug ko išnešdavo ir iš pieno, ir iš mėsos. Bet antroji žmona nebuvo man tokia palanki. Ėmė neapkęsti. Persekiodavo visaip, įskųsdavo.

– Kam tu šitą kuprį laikai? – tiesiai vyrui mano akyse sakydavo. – Jis nėr tau ir sąžiningas.

Mano kupros nebuvo dar tuomet tokios žymios, bet jų prikaišiojimas mane skaudžiai gėlė. Šeimininko pasitikėjimą turėjau aš visišką – įtarimas nesąžiningumu gėlė mane dar labiau. Mano jauno priežiūroj buvo visas malūnas.

Pradėjau ir aš nekęsti savo naujos šeimininkės. Būdamas visai nekaltas, turėdamas šeimininko visišką pasitikėjimą, kartais ir neslėpdavau tos neapykantos. Tai dar aršiau ją erzino.

Nors Schönfeldtas – mano šeimininkas – ir nepaisė savo žmonos, bet po metų susidarė tokia padėtis, net tarp vyro ir žmonos, kad aš turėjau iš ten išeiti į visai man nežinomą pasaulį. Buvo be galo graudu, rodės, kad iš gimtųjų namų išeinu, su tikru tėvu atsiskiriu.

Tarnauti jau niekur nėjau. Nenorėjau. Nesitikėjau rasti kito tokio šeimininko.

Nutariau mokintis. Mokslas jau seniai mane viliojo. Dabar ir pinigų turėjau. Nuvažiavau Vilniun. Ilgai ieškojau, ilgai klaidžiojau. Pagaliau nusistačiau būti Dievo muzikontu. Stojau vargoninkų kursuosna.

„Pradžiai ir tai bus gerai“, – galvojau.

Labai mėgau muziką, ritmą visam kame, todėl ir nuėjau tuo keliu.

„Mokintis ko kito galėsiu ir pats paskum“.

Baigiau kursus kuo puikiausiai, gavęs aukščiausią pagyrą.

Vietą sunku man buvo gaut. Kiti, silpnesni muzikoje ir giedojime, kur greičiau manęs rado sau duoną. Aš ne tuoj dar patekau vienon menkon filijon. Ir klebonas senelis pasitaikė rūstus, beveik žmogėda, dvasiškai tariant. Jis mane tuoj po mišių varydavo visai ne vargoniškan darban: tai malkų kapoti, tai arti, tai sodą ar daržą tvarkyti, tai net mėšlo kabinti ir vežti. Mano sveikata buvo silpna, o tokiam darbui ir visai buvau nepratęs. Ta filija tikrai galėjo būt sunkiųjų darbų kalėjimo pavyzdžiu.

– Ar daugiau tarnų jis nelaikė? – klausiau iš nustebimo ir pasigailėjimo.

– Aš visai vienas buvau pas jį. Visi darbai mano pečių gulo. Ir jo batų valymo, ir jo barzdos skutimo. Algą gi visai menką gaudavau. Tokio šykštuolio dar niekur nesu matęs nei girdėjęs. Pats vaikščiojo prakiuręs ir nuskaręs. O svečias tai joks į jį neužkliūdavo. Nekišdavo ir jis niekur nosies. Jei kuomet grafienė ir atsilankydavo savo dvare, ir tai vos vos ištempdavo savo kleboną į dvaro rūmus. Jis bijodavo, kad nereiktų atgal kviesti.

Labiausiai man tvyla atmintyje Didysai Šeštadienis. Visą savaitę dirbau visur kaip juodas jautis, neišskėsdamas rankų. Maža dar. Atėjus Didžiajam Šeštadieniui, mane prikėlė gaidžiagysty, nespėjus nei užmigti gerai, ir liepė padėti virėjai pyragus minkyti ir bobas plakti.

Maigiaus, kamavaus su tais pyragais, kol nepašaukė bažnyčion. Iš tenai nuvargęs, – juk žinai, kiek tų apeigų esti tą dieną, – vėl grįžau virtuvėn. Dabar pristatė prie krosnies daboti, kad neperkeptų mėsa, nesudegtų pyragai, nepervirtų kiaušiniai ir taip toliau. Pats klebonas, kaip ir visur kitur, dažnai kaišiojo virtuvėn savo ilgą ir liesą nosį. Uostė, ragavo.

Prie krosnies išstovėjau lig pat kompletų. Pasigėriau nuo tvaikų ir garų. Galvoje ūžė. Apie valgį ir pagalvoti nebuvo kuomet, nors akys matė gardžiausių daiktų dideliausią kiekį. Tik kartą per metus klebonas nepasigailėdavo lig sočiai pavalgyti.

Po kompletų ir po Kalvarijos kelių, kuriuos man klebonas įsakė vesti, sprukau kaip voverė namon ir lyg negyvas dribau lovon. Maniau, kad ir atsikelti nereikės. Net nesinorėjo. Pakankamai pasilsėsiu, tikėjaus.

Tik štai pro miegus girdžiu durų dunzgesį. Paskum balsą. Smarkų ir šiurkštų:

– Kelkis! Kelkis! Ar tu padūkai lig šiam metui miegoti?!

Iš pradžių jokiu būdu nesupratau, kas čia yra ir kur aš esu. Nejaučiau savęs. Pagaliau, kai dunzgesys pasiekė sprogstamojo laipsnio, šokau. Pravėriau akis. Jau šviesu. Bažnyčioje skambina visais varpais.

Įšokau į rūbus ir kaip iššautas išlėkiau pro duris. Be kepurės. Neradau prie durų jau nei to, kas dunzgino ir mane kėlė. Lėkdamas girdžiu giedant „Linksma diena mums nušvito“.

„Eina aplinkui bažnyčios! Be manęs!“ – Net mano visos gyslos nutirpo. Visą šaltas prakaitas apipylė.

Paskum kas buvo, ir apsakinėti nėra ko. Gali įspėti, kaip klebonėlis reagavo.

Nelinksmos man buvo Velykos: galvoje kiek plaukų netekau, ir vienas šonas ilgą laiką nekaip buvo nusiteikęs. Klebonui labiausiai nepatiko, kad jam Velykų apetitą sugadinau.

Po Velykų išėjau iš tenai, atsižadėjęs ir algos.

„Gal bent tai pataisys jam apetitą“, – maniau.

Apie Sekmines gavau, rekomenduojant vienam geram dvarininkui, kuris mano tėvą seniau pažino, vargoninko vietą Skardžiuose. Ten man buvo nebloga. Klebonas pasitaikė jaunas, žmoniškas. Vėl man buvo smagu, kad esu tam pat krašte, kur mano tėveliai kuomet gyveno.

Skardžiuose ir pažinau Gundę, Kunigundą Gervydžiukę, kuri mano nykų gyvenimą buvo nušvietus...

IX

Nejaugi jis vėl sustos!

Malūnas tikrai pradėjo daug lėčiau suktis. Kuprelio veidą lyg koks šešėlis užslinko. Matyt, kad jis visai susigyvenęs su tuo bildesiu ir ūžesiu. Susijungęs su jais siela ir kūnu. Tai jie valdo jį, atrodo. Silpsta malūno eiga, puola Kuprelio ūpas, ir jis ima širdytis. Ir dabar, pastebėjęs tą netvarką, pašoko nervingai ir puolė į girnas. Jos, nors ir silpnai, dar sukasi. Ratai kruta.

– Te-eliakšt! te-eliakšt! te-eliakšt!

Piklius sunkiai dūsauja apačioje, pagelbos laukia.

– Vėjas kinta, – atsigrįžo Kuprelis nuo girnų, branktą ir vienon, ir kiton pusėn pastūmęs. Skubiai laukan išėjo.

Po keletos minučių sugrįžo linksmas.

– Vėjas apsivertė. Pučia iš vakarų. Sparnus atsukiau prieš jį. Dabar eis, tik džiaugtis reiks!.. Tu buvai apačioje?

– Buvau. Permainiau. Nedaug ir buvo.

– Dabar vėl pasakosiu. Tiktai mums reiks dažniau atsiminti savo darbas.

Niekam dar aš nepasakojau savo gyvenimo paslapčių, savo nepavydėtinos istorijos. Tau pirmam. Gal bus kiek lengviau, kai tu mane išgirsi. Per daug jau mane vieną ta uola slegia, per daug vargina ir ardo.

Lig tol mano širdis nepažino meilės. Ji buvo sušalusi, sustingus. Niekas jos nešildė, karštu kvėpavimu niekuomet neapgobė.

Nujaučiau, kad yra pasaulyje meilė, kad žmonės pasiekia ją; bet man atrodė, kad aš jos niekuomet nepasieksiu, niekuomet neprilipsiu to kalno, ant kurio ji auksu žėri. Ir netikėjau, kad ji būtų tikras daiktas. Maniau, tai tiktai pasaka. O gal aš ieškoti nemokėjau, kol ji pati į mane neatėjo... Tėveliai man meilės nepaliko. Bobutė irgi nepakankamai mokėjo duoti. Schönfeldtas, nors ir koks man buvo geras, vis viena mačiau jame poną, savo šeimininką. Kiti berniokai nuo manęs šalinosi, nemėgo. Mergiočių aš tarytum ir nemačiau, lyg jų ir visai negyventa.

Paklausi gal, kuo aš gyvenau: kas buvo mano džiaugsmas, kas sielvartas?

Džiaugiaus knygų skaitymu, galvojimu, aprašymais protingųjų žmonių. Jokių apysakų nei pasakų tuomet nei akyse nemačiau. Gal jų nebuvo pas Schönnfeldtą. Gaudavau nuo jo vokiečių istoriją ir istoriją viso senojo ir naujojo pasaulio. Man labiausiai istorija patikdavo. Ir šiaip gaudavau visokių senų knygų. Tik vokiečių kalboj. Jis mane gerai vokiškai išmokino. Nei vienos dienos negalėjau pabūti bent kiek neskaitęs. Nerimavau tuomet. Geriausias mano nusiraminimas buvo knyga.

Vasaros vakarais mėgau sėdėti prūdo krašte. Žiūrėdavau tuomet į ramų vandens ribuliavimą, į giliai paskendusius debesis. Skaičiau žvaigždes danguje. Dabojau, kuri didesnė, kuri mažesnė. Sekiau jų kelią. Ir man tuomet atrodė, kad aš visai išnykstu, virstu kažin kuo ir aukštai išskrendu. O paskui mane skrenda, genasi visos nakties daina. Dingsta viskas iš akių, ir aš matau naujus pasaulius, pilnus kitokio, tobulesnio gyvenimo. Jaučiau patį Dievą...

Kai kuomet, man taip besėdint, ir vieversio rytmetinė užtikdavo...

Man suremdavo širdį, pamačius elgetą ar kokį pavargėlį žmogų. Ir klausiau savęs:

„Kodėl jis ne toks kaip kiti? Kodėl jis elgetauja, šunis lodo, kai kiti ramiai sau namie sėdi?.. Kam žmogus žmogų ėda, kam savo brolį persekioja, jį kraujuose maudo? Kam pjaunas tarp savęs gyvuliai, kodėl ir jie neužsieina?.. Kodėl mūsų pasaulis toks, o ne kitoks? Ir nejaugi jis kitokiu negali būti?“ Aš, regis, būčiau įmanęs, būčiau padaręs, kad visiems gera būtų, kad visi tik džiaugtis galėtų; kad žmonės mylėtų žvėris, o žvėrys žmones. Ir tai padaryti, norėjau galingu būti, galingesniu neg patsai Dievas. Net sudrebėdavau, apie tai pagalvojęs. Ir tikėjau, kad kokią naktį nubusiu galingas, neįveikiamas... Žinojau, kad aš tik plūstu, bet laukiau, laukiau ko...

Susimąstė, susigalvojo Kuprelis. Akimis toli, regis, mato. Krūpterėjo staiga. Tarytum sugrįžo iš kur.

– Nueik apačion pažiūrėti. Kaip tenai... Kažin apie ką čia tau pasakojau?.. Na, nieko. Toliau!..

Maišą radau jau pilną. Dabar labai greitai mala. Sparnai tik švaisto palangiais. Piklius dūsauja skubiai, patenkintai. Ratų ir mažų ratelių dantys vien mirga, vien mirga. Vieni kitus gaudo. Net sienos dunda, dreba. Voratinkliai kertėse šokinėja, kratosi. Vorai negriškus šokius šoka, patys apmiltinti, nubaltinti. Visas malūnas tarytum ne malūnas, bet koks didelis gyvis. Rūstus ir smarkus toks. Regis, kažin ką galėtų sutrinti ir sumalti.

X

Vėl pasakoja Kuprelis.

– Pamačiau ją pirmą kartą bažnyčioj.

Matydavau ją nuo viškų kas šventadienis. Prie paskutiniojo pilioriaus, ties kairiuoju altorium. Nesistodavo niekur kitur. Kartais atsigrįždavo ir pažiūrėdavo aukštyn į vargonus. Tuomet, būdavo, mūsų akys sulieja akimirksniui savo žvilgsnius. Aš noriu žiūrėti į ją, jos atvirą grakštų veidą, gujas gilias akis kuo ilgiausiai, bet ji bematant galvelę pakreipia ir jau į altorių meldžias. Laukiau jos žvilgsniu, nepraleisdavau nei vieno. Sekiau pakėlęs galvą, kuomet ji vėl atsigrįš. Nerūpėjo jau nei gaidų daboti. Iš karto visą puslapį perskaitau ir atmintyje laikau. Ir groti sekėsi geriau negu kuomet. Visa bažnyčia, viskas gaudė mano vargonais. Žmonės darės maldingesni, nuo klebono gaudavau veik kiekvieną šventadienį vis didesnį pagyrimą.

Laike pamokslo būdavo geriausia. Norėdavau, kad kunigas jį sakytų, niekuomet jo nepabaigdamas. Tuščia darėsi, kai žmonės pradėdavo eiti iš bažnyčios. Išeidavo ir ji... Dingdavo ūkanota pasaka.

Po visam, būdavo, tekinas lekiu į šventorių. Ieškau jos tarp būrelio merginų ir berniokų. Niekur nebūdavo matyt.

Man nuostabu darės, kur ji galėjo taip greitai dingti. Vieną kartą net pamaniau, kad gal man tik vaidinas.

Eidavau namon, tikėdamas ją kitą kartą kuomet pamatyti. Bet drauge slėgė baimė, kad niekuomet daugiau nepamatysiu.

Ateidavo ji bažnyčion sodietiškai, bet gražiai apsirėdžiusi. Matyt, mėgo tamsiai raudonas varsas. Labiausiai jai tiko beveik juosvas sijonas ir balta kaip sniegas bliuzė plačiom rankovėm.

Ūgio ji buvo ne aukšto, vidutinio, bet labai dailiai išaugusi. Skaisčiais raudonais veideliais. Kaip pražydusi rožė. Galvelę gobė dideli, tankūs, tamsiai geltoni plaukai. Antakiai dar tamsesni. Iš tolo atrodė net juodi. Ir tai nepaprastai ją dabino.

Įeidavo ji bažnyčion guviai, bet drauge laisvai ir gracingai. Žvilgterėjus kiek atgal, klaupdavo ties tuo paskutiniu piliorium.

Tik ją pamatydavau, visa bažnyčia man nušvisdavo. Apsiniaukdavo, kai pastebėdavau, kad į ją dešimtys berniokų akių žiūri. Kad, rodos, būdavo, įmanyčiau, uždrausčiau vyrams į moteris bažnyčioje žiūrėti.

Nuo to laiko pradėjau daugiau savo išvaizdai domės kreipti. Pasisiūdinau dailesnius rūbus. Susitaisiau minkštus, blizgančius batus. Susigadojau gerą skrybėlę. Nusipirkau lazdą sidabrine galva. Prausiaus geresniu muilu, rūpestingiau šukavaus. Ir nepajutau, kaip netrukus virtau visoj apylinkėj geriausiai vilkinčiu vyru.

Pirmai, nors man pinigų netrūkdavo, nesidabinau labai, nesitaisiau nei gerų rūbų, nieko. Ir batus ne taip dažnai šveisdavau. Skusdavaus tik rečiau. Plaukai ilgiau galėjo kaip norėjo augti. Bet ji, nors jos dar nepažinau, visiškai mane pakeitė.

Ir aš pats nesuprantu, kodėl taip greitai ją pamylėjau. Kodėl taip smarkiai ji iš pirmo pamatymo mane sužavėjo? Tą pat dieną, kai dar pirmą kartą pradėjau groti Skardžių bažnyčioje. Tik atkėliau galvą nuo vargonų ir žvilgterėjau žemyn, į žmones, ir pamačiau ją. Man sužėrėjo ir sutemo akyse.

Sapnavau ją kas naktį. Jei kuomet nesusapnuodavau, visą dieną vaikščiojau apniukęs. Nežinojau, kokio darbo imtis. Klausiau ir pykau: „Kodėl aš šiąnakt jos nesusapnavau?“

Šventadienio laukdavau labiau neg vaikai Velykų.

Kartą, kai nepamačiau jos bažnyčioje, negalėjau sau vietos rasti.

„Gal susirgo? O gal jau mirė?“

Mano vargonai gaudė, verkė ir meldėsi drauge su manim. Jei būčiau galėjęs, būčiau lėkęs jos ieškoti. Bet kur ir kokiame krašte ji gyveno, nežinojau.

Mišparams pasibaigus, prireikė klebonijon nueiti. Nunešiau klebonui kažkokius popierius pasirašyti.

– Kas tau? Kodėl tu šiandien toks išblyškęs? – klausia klebonas. Susirūpinęs, nors ir pro juokus. – Matyt, tave kokia liga apima. Ką? Beskuo tu taip grojai ir giedojai graudingu balsu. Eik, atsigulk.

– Nieko, aš sveikas, – teisinuos. – Tik taip man truputį negera.

– Kas gi tau galėtų būti? Gal įsimylėjai ką? Gal patiko kokia mergiotė? O, jos moka pagauti bernioko širdį. Tai niekis. Tą ligą persirgsi.

Nieko neatsakiau. Nustvėriau pasirašytus popierius, ir pro duris. Dar ką klebonas sakė ir juokavo, negirdėjau.

Laukiau, tikėjaus, kad ji kuomet atvažiuos kūma, atveš kieno mažutį krikštan. Arba bus kam pomergė, jaunąją prie altoriaus atlydės. Maniau, pamatysiu tuomet ją arčiau, galėsiu susipažinti, kokį žodį tarti ir nuo jos ką išgirsti.

Buvau prasimanęs vaikščioti medžioti. Susigadojau šautuvą. Išlandžiojau visas parapijos girias, išbraidžiau pievas. Nei vieno sodžiaus neaplenkiau. Ir nei miške uogaujant jos nesutikau, nemačiau pievoje šieno grėbiant nei darželyje gėles laistant.

Baigės vasara. Artinos tamsus ruduo. O aš vis niekur negalėjau jos rasti. Tik bažnyčioje, prie aukštojo pilioriaus.

„Gal man tikrai bažnyčioje vaidenas? Trotina mane kokia pikta dvasia?“

„Ne! Juk aš esu sveikas“, – priešinaus toms mintims.

„Bet gal ji niekuomet apie mane ir nepagalvoja? Gal ji bažnyčioje ne į mane žiūri? Į vargonus? Į kitą kokį anapus mano pečių? Myli kitą?“

„Ne! Ne! Ji į mane žiūri, mane mato“.

Ir kovojo, grūmėsi tos mintys, man galvą svaigino, nakčių užmigti neleido.

Ir štai vieną naktį, kai jau viso miestelio gaidžiai urmu giedojo ir diena aiškiai brėško, atėjo man viena mintis. Visai nauja, labai drąsi.

„Priminsiu klebonui, kad reikalinga bažnyčios choras padidinti. Tik moteriškais balsais. Vyrų jau pakanka. Tegul iš sakyklos pasako ir karštai paragina“.

„Bus ir ji!“ – įsitikinimo viltis tiesiog mane iš lovos kėlė.

„Ateis! Tikrai ateis!“

Abejonės išblyško ir draikėsi. Ramu pasidarė. Užmigau ir atsikėliau tik vėlai.

Tuojau nuėjau į kleboną. Žodžių man nestigo choro mažumą ir silpnumą įrodyti. Buvau iškalbingas, vaizdus. Klebonas jau viduryje mano įtikinimų sutiko. Sakė, kad visai taip pat mano.

Laukiau sekmadienio nekantraudamas.

Atėjo ir sekmadienis. Klebonas po pamokslo ilgai ir šiltai ragino. Mergiotės domingai, galvas pakėlę, klausės. Klebonas žadėjo joms daug malonės nuo Dievo ir garbės nuo kitų parapijų.

– Vis tai garbinimas, malda Viešpačiui. O kai malda graži, kai daugelis ją siunčia drauge, tai ji ir Dievui malonesnė, tai Jis ir greičiau jos išklauso, – aiškino.

– Fertig! – džiaugiaus.

Tuoj po mišparų, kas panorės išmokti giedoti, liepė klebonas visiems į mane susirinkti. Žvilgterėjau tuo metu į ją – klausos. Paskum persižegnojus greitai pro duris išėjo. Į mane praeidama aukštyn pažiūrėjo ir dailiai šypterėjo. Lyg norėdama būsimam mokytojui kiek įsiteikti. Tai man net kvapą atėmė.

XI

Kuprelis priminė darbą. Liepė man savo prižiūrėti, o jis tuo tarpu savo, kas reikia, atliko.

Ir vėl pasakoja neskubindamas. Nieko savyje neslepia, nieko nepalieka. Kiekvieną smulkmeną, jausmu persunktą, atiduoda. Jo vyriškai tenoringas, dar skambus balsas maišosi su malūno ūžimu ir bildesiu. Malūnas jam pritaria, gyvena jo virpėjimu. Jis, neklusnus jo įrankis, šiuo metu lyg klausos jo.

– Skubiai parsprūdau namon. Laukiau naujų giesmininkių ateinant – laukiau jos vienos. Pietuoti nerūpėjo. Tarnaitė prašė, sakė, kad atauš.

„Tegul sau!“ – pamojau.

Ėjau nuo lango į langą. Žiūrinėjau nekantraudamas pro juos. Šventoriuje ir palei šventorių vaikščiojo, šnekučiavo žmonės. Berniokai su mergiotėmis linksmai tarškė ir juokavo. Regis, kad ir pamokslą būtų užmiršę, kunigo žodžius vėju paleidę. Niekas nei nesiartino į mano namelį. Niekas.

„Jei nesutikau jos, visą parapiją išvaikščiojęs, tai čia ir tikėtis nėra ko!“ – atsitraukiau nuo lango.

Nubodo. Jau daugiau valandos. Supykęs atsisėdau ir papietavau. Valgis buvo negardus. Nejaučiau jo skonio.

Vėl laukiu.

Vis nieko nėra.

Priėjau prie fortepijono. Kai ką pasiutusio užbarabonijau.

Trankiau pirštais, kur papuolė ir kaip papuolė. Riaukė, gaudė fortepijonas lyg koks priešistorinis gyvis, kito, dar didesnio, gyvio lamdomas. Maniau, nuo jo riksmo lubos sugrius. Nebojau. Dar pikčiau.

Staiga girdžiu – šneka priemenėje, mergiotės! Širdis sustojo.

Štai įėjo. Trys. Vyriškis ketvirtas. Ko jam?

Nėra jos tarp jų! Neatėjo!

Ko nepasakiau įėjusiems:

– Eikit sau iš čia. Aš nenoriu tokių mokinti.

Jie ir neprašomi atsisėdo. Laukia ir į mane žiūri. O aš vaikščioju. Kambarį skersai ir išilgai žingsniuoju, tarytum čia nieko ir nebūtų. Pyktis, rodės, veržės iš kiekvieno mano judesio. Jie nieko nematė.

Viena mergiočių atsistojo, ilganosė tokia, ir sako į mane visai nedrąsiai, – regis, ims ir rankon pabučiuos.

– Mes, tamsteli, giedoti atėjome... mokintis.

– Gerai, kad atėjot, – burbtelėjau, praeidamas pro ją.

– O ar tuoj, tamsteli, pradėsi?..

– Ko?

– Mus mokinti.

– Palaukit. Jūsų per mažai atėjo.

– Daugiau ir neateis. Niekas nenori.

Sustojau, sukandau lūpas.

– Mums pareiti toli, kad tamsta greičiau... – pradėjo kita.

– Taigi, toli, – pridūrė vyriškis.

Nebuvo kas daryti. Turėjau pradėti. Nors viduje virė. Išmėginau jų balsus. Nekokie jie buvo. Viena spiegė lyg ožka, negalėdama nuo stogo nulipti, kita tvoron įkliuvusios avelės balsu bliovė, trečia, kuri pirma prašnekėjo, dar kiek žmoniškiau. Bernioko buvo toks balsas, kad nors sviesk jį pro langą.

Paskum jau neturėjau ko su jais veikti.

Dar kiek pasikankinę su do-re-mi-fa-sol-la-si-do, tylėjom. Mano giesmininkės sunkiai alsavo, o giesmininkas rankove prakaitą nuo kaktos braukė.

Vėl priemenėje balsai, linksmas, guvus šnekesys, skubus žingsniai!

– Gundė! – sukuždo mergiotės.

Plačiai prasivėrė durys, ir... aš visas nutirpau: ji peržengė slenkstį. Žiūriu į ją ir matau lyg pro rūkus. Taip, ji, ji!

Priėjo, pasisveikino mane, lyg ne visai pirmą kartą būtų mačiusi. Linksmai, jaukiai prakalbino anksčiau atėjusius. Giedra visiems pasidarė.

Vėl į mane:

– Prašau man ir draugei dovanoti, kad pavėlavom. Iš bažnyčios buvau namon parėjus. Būčiau greičiau atėjus, bet atvažiavo svečių. Turėjau užtrukti.

Ji šnekėjo su manim laisvai, artimai, o aš jaučiaus lyg sugautas. Neįstengiau surasti nei vieno tinkamesnio žodžio. Man buvo linksma, keblu, ir sarmatijaus drauge. Buvau kaip vaikas, pirmą kartą pamatęs kunigą.

Jos grynas, skambus ir vaiskus balselis plaukė kaip vanduo. Skardėjo ir jaukino visą kambarį.

Pamažu aprimau kiek, pripratau. Nors jos artis ir kaitino, ir neramino.

Pajaučiau įkvėpimo, įgavau drąsos, pradėjau bandymus.

Gera buvo mokinti. Mokinau lygiai domingai visus. Nei balso, nei žodžio negailėjau. Mano kalba bėgo greitai, aiškiai, įgavo autoriteto. Net pats savo kalba gėrėjaus.

Laimingas buvau tą vakarą. Jaučiau, kad įžengiau naujan, lig šiol nežinoman, tik sapnuojaman pasaulin. Ten nebuvo jokių abejonių, kurios pakerta kiekvieną gyvą mintį. Jaučiau tik ramumą ir kūrybos valią.

Žiūrėjau į ją, gėrėjaus. Džiaugiaus.

Ji giedojo, aukštai pakėlus knygą. Jos balsas liejosi, plaukė, dabino viską. Net kitų

balsai įgavo skambesio. Lyg ji nudažė juos. Bet ar ji jautė, kad ji mane daugiau dabino neg ką kitą, šildė mano širdį, plėtė ir gilino vaidentuvę, kėlė mane iš aslos?

Gal ir jautė.

Pradėjo temti. Tamsu pasidarė kambaryje. O aš vis giedu su savo naujomis giesmininkėmis. Giedočiau visą naktį. Dar geriau tamsoje. Nieko nematyti. Minčių niekas nekliudo. Jos audžias, pinas į artimus lūkesius, tai tolimus staiga. Ir dar labiau viliojančius.

Jau štai, prisimenu, ketina giesmininkės traukti namon, prašo paleisti. Gaila jų, visų jau gaila. Bet kiek įmanydamas traukiu laiką, tai tam, tai kitam sulaikau. Ne, nepalieka. Vėlu, teisinas. Išėjo.

Norėjęs buvau Gundę kiek palydėti. Pasisiūlyti neteko drąsos. Tik paklausiau, jos švelnutę ranką spausdamas:

– Ar toli tamstai namon?

– Visai netoli. Čia pat miestelyje. Sodžiaus gale, į ežerą... Tai ką? – paklausė trumpai, paslaptingai, galvutę į šoną pakreipus. Nusišypsojo, akysna pažiūrėjo.

Susisukė man galvoje nuo žinios, kad jos čia pat, visai netoli nuo manęs, gyvenama. Tik koks pusė kilometro!

Ir nuo jos klausimo nejauku pasidarė. Susisarmatijau, atsakyti nieko negalėjau. Vėl pristigau žodžių.

Ji lyg palaukė ko, pastovėjo valandėlę. Paskum dar kartą žvilgterėjo taip įdomiai ir, apsisukus kaip voverė, greitai nuėjo paskui savo draugę. Toji, paėmus jos parankio, klausė apie ką, tyliai kuždėjo.

Lydėjau jas akimis, sekiau kiekvieną žingsnį. Ir tarytum pamečiau ką, kuomet jos gatvės vingyje pasislėpė.

Jau geso vakaro aušra. Jos dažai blyško ir dilo. Žvaigždėmis buvo visas dangus nubarstytas. Vakarinė nuslinko į pat kraštą. Jos silpni spinduliai dar žybčiojo, pasakojo negirdėtas paslaptis, žmonių jaunas širdis žavėjo.

Ilgai vaikščiojau po kiemą. Nei rudens perimančio šalčio nejaučiau. Galvojau apie ją. Stengiaus prisiminti kiekvieną jos žodi balso skambesį, akių šiltą, veriantį žvilgsnį. Stengiaus prisiminti, kaip tas žvilgsnis mane tirpdė, kuteno širdį. Stengiaus matyti ją kuo aiškiausiai savo vaidentuvėje. Kai tas paveikslas imdavo blykšti, stengiaus laikyti jį visomis pajėgomis, neleidau jam išdilti. Kai jis stovėjo prieš mane aiškiai, kaip gyvas, tiesiau į jį rankas, norėjau apimti.

Nuėjau gulti pačiam vidunaktyje. Tylu buvo visur, visi miegojo.

Gulėjau, varčiaus, miegas nėjo. Mintys vis pynėsi apie ją, vis audė lūkesį.

„Daugiau aš nieko nenorėčiau, kad tik ji mano būtų, mane mylėtų“.

„Be jos man nei pasaulis nemielas, nei dangus, nei žemė. Ji viskas, viskas man amžinai!..“

„Ji, nors sodietė, nepaprasta, matyt. Gaidas pažįsta, gieda gražiai. Turi malonų būdą. Jaučiama šviesos. Gali ir geresniam neg aš patikti, gali ją koks ponelis pamylėti. Kur man, vargoninkėliui, prie jos siekti!“ – nusiminiau.

Nors džiaugiaus, kad šiandien ją pažinau, bet dar sunkiau man darėsi, dar labiau spaudė nežinios akmuo.

„Kodėl neatsigrįžo? Kodėl taip skubiai nuo manąs nuėjo? Žinoma, aš jai nei ne galvoje. Ji tik juokauja su manimi.“

„Ne! Ne! Negali būti!“ – slopinau tą balsą.

Užmigau – kuomet, nemenu. Pavargęs, nuilsęs.

Atsikėliau prieš pat mišias. Buvau jau sveikas, ramus, lyg karštam vandenyje išsimaudęs. Buvo gera, kad pagaliau pažinau ją; lyg ką pergalėjau; praardžiau kokią stiprią sieną, padariau joje spragą. Tikėjaus, kad jau esu perlipęs per slenkstį, įžengęs tan naujan, neregėtan pasaulin. Viltis supė vaidentuvę, skleidė joje žavingus vaizdus.

Ilgu, baisiai ilgu buvo laukti kito šventadienio. Sulaukęs vakaro, džiaugiaus, kad viena diena ta ilgoji savaitė jau sumažėjo, kad viena diena greičiau galėsiu ją pamatyti. Vargonai suūš visai kitoniškai neg kuomet. Ir ji bus visai netoli. Ten pat, kur aš.

XII

Sekantį šventadienį atsikėliau anksčiau neg paprastai. Tik išaušus nuėjau rytmetinių giedoti. Bažnyčia buvo jau atdara. Bet viduj dar nei vieno žmogaus nebuvo.

Užlipęs ant viškų, sustojau. Gundė su savo drauge sėdi klaupkose prie vargonų! Pamačius mane, išėjo prieš, jaukiai pažįstamai pasisveikino. Paskum grakščiai pakreipė galvą ir sako, tiesiai akysna žiūrėdama:

– O kad mes, tamsta, lietuviškai rytmetines užgiedotumėm? Ką? Pažiūrėtumėm, kaip lietuviškas balsas bažnyčioje skamba?

– Nežinau. Negalima. Ne, visai negalima... Pagaliau juk vis tiek ir lenkiškai, – paaiškinau.

– Ką tamsta sakai?! – šūkterėjo Gundė, atopakalin atsitraukdama. – Iš tamstos žodžių matyt, kad jokio supratimo apie savo tėvynę neturi, Lietuvos nežinai, – nustatė ji pasigailėdama, nustebus.

Nieko aiškaus negalėjau jai į tai atsakyti. Apie savo tėvynę aš tikrai lig tol nedaug turėjau supratimo. Kai augau pas gerą Schönnfeldtą, maniau, buvau vokiečiukas. Tas gi senis klebonas, pas kurį pyragus minkiau, mane lenku vadino. Dabar ji štai nustebo, kad nežinau, kad esu lietuvis.

Ėmiau jai aiškinti. Sakiau, kad nors čia visi žmonės ir lietuviškai šneka, bet nuo seniai Dievą bažnyčioj lenkiškai garbina, taigi ir negalima jų papročių pertraukti, naujos maldos įvesti. Dar sakiau, kad Dievas daug kalbų moka, daug jų pažįsta, taigi ir lenkiškai supranta.

Ji į mano aiškinimus tik karčiai nusišypsojo. Pastebėjau, kad ir karti šypsena ją dabina.

– Gal bažnyčioje negerai ginčytis, velniai gali juoktis, – visai nuginklavo mane Gundė, radus svaresnį ginklą ir karčią šypseną į draugingesnę pakeitus. – Bet būk geras, ateik kuomet į mus. Mano tėvelis džiaugsis. Tuomet plačiau galėsim pasišnekėti, kodėl čia reikia lietuviškai giedoti, nors pirmai ir kažin kiek būtų lenkiškai giedota. Pradėkim dabar: „Garbinkim Viešpatį Dievą“...

– Na, Ievut, pradėkim! – Susėdo jos klaupkosna ir pradėjo.

Negalėdamas atsiremti, išslydus visai mano atsparai iš po kojų, ir aš ėmiau tarti vargonais.

„Koks bus galas?“ – rūpinaus. Prisiminiau Velykas, filijos kleboną.

Po truputį pradėjau nurimti. Gundės balsas mane ramino. Rodės, ne mergiotė, bet koks angelas iš dangaus gieda. Ir pačios rytmetinės taip nuostabiai, sklandžiai lietuviškai skambėjo. Lenkiškai panašiai toli gražu negalėtų.

Sugiedojau ir aš, vargonus smarkiai paleidęs.

„Tebūna, kas nori!“

Nežinau kodėl, bet man atrodė, kad aš lietuviškai galiu laisviau giedoti neg lotyniškai ar lenkiškai. Gal vien dėl jos?

Gundė, pastebėjus, kad ir aš giedu, atsigrįžė į mane ir nudžiugusiai, padrąsinančiai galvute linkterėjo. Aš dar daugiau sustiprėjau savo naujoj padėtyj.

Davatkos, įėję bažnyčion, tuojau kėlė galvas į viškas. Sustovinėjo ir nustebę klausėsi. Į altorių eidamos, ir tai dar po keletą kartų grįžosi atgalion. Nors davatkos žino, ką reiškia grąžytis bažnyčioje – velnią visam jo baisume gali pamatyti.

Po rytmetinių laukiau, kad Gundė ir rožančių giedos lietuviškai. Net pats buvau pasiūlęs, bet ji manė, kad šiam kartui pakaks.

– Paskum kuomet.

Jos drąsus protingumas ir išrokavimas stebino mane. Visai mane iš pat pradžių sužavėjus, atrodė, kad ji vis daugiau man patinka. Gėrėjaus ja, kiekvienu jos žodžiu.

Po mišių klebonas pašaukė mane klebonijon.

„Žiūrėsiu, kas dabar bus!“ – galvojau eidamas, vyriškai visam kam pasiruošęs.

Bet buvau paruošęs ir visišką apgynimą ir sau, ir savo žygiui, nors tikrumoj ir nežinojau argumentų, kam Skardžių bažnyčioje reikia lietuviškai giedoti. Lyg nujaučiau juos. Iš Gundės, iš jos balso žvilgančio ir spragančio skambesio. Jis vis aidėjo ir mano ausyse, ir širdyje.

– Kaip tu šiandien rytmetines giedojai? – paklausė manęs klebonas rimtai, oficialiai.

– Lietuviškai, – atsakiau drąsiai, pasirengęs nors kardais su juo kirstis.

– Kaip drįsai be mano sutikimo?

– Aš norėjau pabandyti, kaip lietuviškas balsas Skardžių bažnyčioje skamba. Skamba gražiai.

Klebono oficiališkumas tuojau išnyko. Jis žvilgterėjo į mane palankiai ir net nusišypsojo. Atrodė, kad aš jam patikau ir pasielgimu, ir atsakymu.

– Gerai, kad pradėjai. Labai gerai. Reikėjo jau anksčiau pradėti. Tik aš, neseniai čia atkeltas, nedrįsau. Gerai, kad tu pradėjai. Galėsi dabar kas šventadienis lietuviškai rytmetines giedoti... Paskum toliau ir iš rožančiaus lenkišką kalbą išvysime. Tik nereikia skubėti. Reikia pamažu. Pirma rytmetinės, paskum rožančius, o pagaliau ir kiti giedojimai. Niekas nei nepajus.

Aš pritariau klebonui.

– Kokia mergiotė tau padėjo giedot?

– Dar gerai nepažįstu. Ji čia pat iš miestelio.

– Gražus balsas. Dailiai, labai dailiai gieda. Smagu buvo klausyti.

Džiaugiaus, kad klebonas ją gyrė.

– Ji, matyt, dar pirmą kartą?

– Praeitą sekmadienį atėjo.

– Šiandien ateisiu pažiūrėti, kaip jūs ten mokinatės. Gal dar lietuviškai ką sudainuosim... Reikia Lietuvą pamažu gaivinti, atsargiai krapštyti iš miego. Staiga nubudus galėtų išsigąsti, – baigė klebonas pamokinančiai. Gal man įspėti, gal save pateisinti.

Visai nelaukiau, kad toks bus galas.

Klebonas ateidavo veik kiekvieną šventadienį pasiklausyti, kaip mes giedame, o pagaliau pats pradėjo visus mokinti dainuoti. Po keleto savaičių kad užtraukdavome choru kokią dainą, net visas miestelis aidėjo.

Nepaprastai dainas pamėgau. Kai dar buvau mažas, mėgau klausyti sodžiaus mergiotes vakarais dainuojant. Tiko man dainų graudingumas, liūdesys. Jų švelnus, smagus liūliavimas. Ir aš pamenu, kad tyliai joms tariau. Ir tardamas lingavau į šonus, tarytum mane kas supė ar vežė laivu per didelį, platų ežerą.

Jau kelinton dienon atnešė man klebonas „Aušros'' dvejetą numerių. Skaityti lietuviškai dar nebuvau pratęs, daug žodžių man trūko, daug ko nepermaniau. Jis man noriai aiškino. Netrukus pats viską supratau. Pradėjau laisvai lietuviškai galvoti, lietuviškai jausti.

Nuostabiai greitai pasidariau lietuvis. Tik kažin, kieno buvo didesnis nuopelnas, Gundės ar klebono?

Gundė ateidavo giedoti rytmetinių tik su savo drauge. Kitos giesmininkės visai neateidavo. Joms buvo toli. Tik retai kokia, anksti iš namų išklydus.

Taip sutartinai ir dailiai mes visi trys giedodavom, kad rodės, net šventieji bažnyčioje mūsų Dievo garbinimo klausėsi ir jų graudūs veidai pragiedrėdavo kiek. Viskas joje virsdavo kitaip, sava ir artima. Ko tik nemelstum, vis rodės, Dievas čia išklausytų. O aš meldžiaus, mano malda meilės prašė. O meilė buvo arti, čia pat.

XIII

– Ar tu girdi? – pašoko Kuprelis. – Girnos dykos mala! Lėk greičiau apačion!

Griūnu laiptais.

Radau maišą, jis kabo palaidas! Vėjas, įsiveržęs pro duris, plavesuoja jį į šonus. Jame nieko nėra.

Vėl tekinas viršun. Į Kuprelį.

Kuprelis nieko neatsakė, tik piktai į mane pažiurėjo ir kaip skritulys nuriedėjo žemyn.

Aš paskui. Manau, kad čia jau nėr žinios, kas atsitiko.

– Žiūrėk, ką padarei!

Atkišė jis rankovę, kurią aš, mainydamas maišus, užstūmęs visai pamiršau atstumti. Jam dabar atkišus, maišas pusiaupilnis prisipildė sėlenų.

– Žiūrėk dar čia! – atidarė piklių iš šono. Pakėlė maršką.

Priėjau. Žiūriu skrynion. Net akyse tamsu pasidarė. Didelė krūva baltų kaip sniegas miltų, užterštų sėlenomis. Į galą, į rankovę net juoda.

– Reikės pyragai su sėlenomis valgyti, – nustato Kuprelis šaltai.

Stoviu ir nežinau, kas daryti. Žiūriu tiktai į miltus.

– Imk maišą. Nešk tuojau. Skrisk su juo viršun, – skubina jis.

Nutvėręs maišą, tikrai skrendu.

Užpylęs – atgalion. Kuprelio jau čia nėra. Atsidengęs piklių, vėl žiūriu į miltus. Baisiai, baisiai jie suteršti. Pyktis kremta. Rodos, nežinau, ką įmanyčiau.

– Kas dabar su jais daryti?

Malūnas sustojo. Sustabdė kas. Įlėkė Kuprelis iš lauko.

– Semk sėlenas iš pikliaus. Pilk maišan. Prisitaisiau maišą prie durelių. Ėmiau žerti su lentele. Tiktai nuo paviršiaus, gražiai.

– Semk ir su miltais! – liepia.

– Kad gaila.

– Nieko, negailėk! – susijuokė pro pyktį. – Kaip sumalei, taip ir suvalgysi.

Tyliu. Ir jis tyli. Tylėdami žeriam sėlenas maišuosna. Su miltais.

Retkarčiais Kuprelis žvilgterėja į mane. Iš padilbų, bet nerūsčiai, tėviškai. Aš sarmatijuos ir pykstu ant savęs.

Susėmėm. Liko tik balti, gražūs miltai. Tik ne tiek daug, kiek turėtų.

– Nešk šitą maišą ir užpilk. Aš tuo tarpu malūną paleisiu, – sako Kuprelis jau visai ramiai.

– Ar su miltais nieko blogo nebus?

– Žinoma, ne. Jie pikliuje atsiskirs. Sėlenos nueis savo keliu, miltai savo. Tik darbo daugiau... Žiūrėk, dabar jau niekuomet nepalik užkišęs anos rankovės. Kitaip ji tik sėlenų prisipildo, o kai joms nėr kur išeiti, jos ir veržias per viršų skrynion, tiesiai miltuosna. Dar kitą kartą taip susigrūda gale rankovės ir pikliaus, kad jį suturi. Tuomet jau lūžta, genda kas. Taigi dabok!

– Kiek laiko sugaišom! – nustatėm abu susitaikę.

– Gal ir aš kiek kaltas. Per daug įsipasakojau, – sutinka Kuprelis.

Ir vėl viskas suūžė, subildėjo.

XIV

Ir vėl sėdim vienas prieš kitą. Tarytum nieko ir nebuvo. Kuprelis man savo širdį atveria, neslepia jos, apsakinėja.

– Kartą, jau vėlai rudenį, mūsų giedojimo repeticijos ilgai nusitraukė. Lig pat vidurnakčio. Tai buvo sekmadienį prieš pat Nekalto Prasidėjimo atlaidus. Tie atlaidai buvo dideli, nes Skardžių bažnyčios vardinės. Taigi rengėmės dailiai pagiedoti. Dar mokinomės vieną naują mišią, tai dienai pritaikintą. Baigėme kur jau vėlai. Giesmininkės, kurios buvo iš tolo, nuėjo miegoti špitoliun. Kitos į savo drauges iš arčiau.

Gundė tą vakarą buvo atėjus be draugės. Visoms jau išsiskirsčius, paprašė:

– Palydėk tamsta mane. Naktis tamsi, galiu dar paklysti. Tokiu laiku ir vaidinas. Aš bijau.

Džiaugiaus, kad ji pati paprašė. Jau buvau norėjęs, tik nedrįsau pasisiūlyti.

Rengiaus ją palydėti, kaip kokion išpažintin. Galvojau pasakyti viską, kas mano sielą slegia ir širdį graužia.

Vienok buvo baisu gauti neigiamas atsakymas. Geriau gyventi bent ir viena viltimi, neg žinoti, kad jau viskas pražuvo, kad paskutinis spindulys užgeso.

Sunki yra ir nežinia. Jos našta veržia pečius. Ir vis didėja. Ima noras ją nutraukti, lengviau atsikvėpti.

Ak būtų gerai tamsią naktį, kai niekur nieko nematyt, negirdėt, atidengti mylimajai širdį, parodyti jos žaizdas ir paprašyti, kad ji papūstų į jas savo lūpomis.

Ką galvojau, ko nedariau, nieko nenusprendžiau. Išėję iš kambario, įlindom lyg maišan. Orą galima buvo imti rankomis. Tuoj pametėm vienas kitą.

– Kur tamsta? – sušuko ji, tvoros atsidūrus.

– Čia, – atsiliepiau kaip pro pakulas. Išgraibę tamsą, pagaliau susiradom.

– Duok man tamsta savo ranką. Taip vienas sau eidami, atsidursim vienas vienam, kitas kitam miestelio gale. Tai ir bus palydėjimas! – juokavo Gundė.

Paėmiau ją po parankiu. Ji prispaudė mano ranką į save. Man per visą kūną perėjo smarkus, net geliąs virpėjimas. Paskum pasidarė šilta.

Ėjom arti vienas kito. Žengėm mažais trumpais žingsniais. Tamsa nereto. Vis buvo gili, bedugnė. Retkarčiais sušvisdavo ore sniego lopinėlis. Ir vėl užgesdavo.

Gundė šnekėjo susimąsčiusi, tyliai. Lyg ne žodžiais, o vien mintimis. Ir aš klausiaus ne žodžių, o minčių. Jos žadėjo man. Aš laukiau, bet nedrįsdamas.

– Ar patinka tamstai tokia tamsa, tokia tyla? Man be galo patinka. Nieko, rodos, nėra, viskas prapuolė, pasislėpė kur. Man patinka ruduo, žiema, ilgos naktys. Tuomet niekas akies neveria, gali apie vieną galvoti. Aš mėgstu užsimerkti, prisiminti kokį žmogų ir žiūrėti į jį. Žmonės pasakoja, kad vėlų rudenį gerai mylėti. Gal tikrai taip. Gali visą sielą, visą širdį atiduoti tai meilei, paskęsti joje, jos milžinėse bangose.

Jaučiau, kad man dabar reikia suardyti sieną. Ar aš, vyras, neturiu tai padaryti? Reikia tik vieno žodžio. Ir tas žodis trumpas, sklandus. Bet aiškus, nepaprastai aiškus. Kad, rodos, jis būtų ne toks, būtų geriau.

Perėjom visą miestelį. Štai jau jų kiemo vartai. Išlėkęs sulojo šuva. Gundė krūptelėjo. Pripuolė į mane, prisiglaudė. Atsargiai ją apkabinau. Ranka sudrebėjo. Atgal atitraukiau.

– A-a! tai čia mūsų kiemas? – lyg nubudo Gundė. – Tu, Margi, loji? Eik geriau miegot, čia savi žmonės!

Margis nutilo. Miegoti bet nėjo. Prisiartino į mane, ėmė uostyti kojas. Norėjo, matyt, įsitikinti, ar jam nesumelavo. Suurzgė. Ir tik nenorom vėl tamsoj išnyko.

– Kaip greitai praėjom visą miestelį. Turbūt labai skubinom, – stebėjos Gundė.

– Mes ėjom visai pamažu.

– Aš dabar eičiau dar toli, toli. Ir šnekėčiau, šnekėčiau. Tamsta klausytum manęs. Ar taip?

– Klausyčiau... – buvau dar norėjęs ką pridėti, bet ką, pamiršau.

– Štai jau sniegas pradeda snigti. Prisnigs, matyt, daug. Bus visur balta, – traukė Gundė.

– Aš jau tamstą palydėjau. Eisiu namon, – pratariau tai nemanydamas. Norėjau dar drauge su ja pabūti, pavaikščioti dar kiek, – nors ir visą naktį.

– Ko tamstai skubintis? Gal laukia kas? Regis, neturi kam? Pasišnekėkim dar. Atmeni, kai aš tamstai bažnyčioje žadėjau kuomet paaiškinti, kodėl reikia Dievas lietuviškai, o ne lenkiškai garbinti? Dabar paaiškinsiu. Laiko yra, diena toli... einam, atsisėsim svirno prieangyj. Tenai užuovėja, ten nesninga. Tamsta manai, kad sušalsim?

– Galbūt ne.

– Aš manau, kad ne.

Susėdom. Iš pradžių tolokai vienas nuo kito, paskum ji arčiau prišlijo.

– O ką, nešalta?

– Man nešalta. Tiktai gal tamstai? – paklausiau, ieškodamas tamsoje jos žvilgsnio.

– Jau tamsta greičiau sušalsi neg aš, – pajaučiau, kad jos plaukai liečia mano skruostą. Staiga vėl atsitraukė. – Paaiškinti tamstai, kodėl aš tuomet bažnyčioje lietuviškai sugiedojau?

– Dabar aš jau spėju, kodėl. Aš pats nuo tos dienos daug pakitėjau. Gaunu iš klebono „Aušrą“ ir kitokių knygų. Dabar jaučiuos lietuvis.

– Tai nėr ko tamstai daugiau ir aiškinti, – nudžiugo ji. – Mano tėvelis irgi gauna „Aušrą“. Iš Prūsijos mums atneša. Nuo mūsų ir klebonas ima. Mes laikom visą sandėlį lietuviškų knygų. Mums nuo sienos atneša, o jau paskum, po truputį imdami, visoje apylinkėje platina. Jų yra keletas vyrų. Mano tėvelis neina gabenti, senokas jau, tai kiti, jaunesni. Bet pas jį visas knygų sandėlis. Jos labai gerai tėvo paslepiamos, niekas jų niekuomet jokiu būdu nerastų.

Jau ne kartą buvo krata, bet nieko nerado. Skundė ne vienas išdavikas. Ta vieta tik tėvui vienam žinoma. Nerodo jos nei man, nei motinai. Neparodo ir savo draugams. Jie atneša tik, atiduoda jam knygas, o kur ir kuomet jis paslepia, niekas nežino. Reikia kam, vėl atneša, paduoda. Bet svetimam niekam neduos, jiems tiktai ar jau labai gerai pažįstamiems ir ištikimiems. Jei ne taip, tai seniai būtumėm pražuvę. Daug reikia kantrybės, daug vargo! – atsiduso Gundė.

Nutilom, pristigę šnekos. Ji, rodos, viską pasakė, o aš nieko, lyg neturėčiau ko.

Praslinko tyli valandėlė.

Staiga aš, nei nežinojau, nei nejaučiau, kaip prašnekau. Ėmiau pasakoti apie save, savo margą buitį. Pasakojau smulkiai ir iš širdies. Pagaliau man pačiam graudu pasidarė ir turėjau nutraukti.

Vėl tylu.

– Ar tamsta neturi kokio draugo? Čia, Skardžiuose, ar kur kitur? – girdžiu jos klausimą, pilną šiltos, gundinančios užuojautos.

Jau buvau norėjęs ištarti žodį „Tamsta“, bet tuo metu lyg kas krūtinę man suveržė, lūpas sučiaupė. O ten, viduje, liepsnojo didelė ugnis, smarkiai kaitino širdį, stengėsi viršun išsiveržti – negalėjo.

– Nejaugi tamsta man nepasakysi?

– Dabar turiu gerą kleboną. Jis man vietos, manau, niekuomet neatsakys. Jis man beveik kaip draugas. – Jaučiau, kad mano sakiniai nelimpa vienas į kitą.

– Bet nejaugi tamsta neturi tikro draugo?

– Ne.

„Tamsta turi“, – maniau, man pasigirdo. Ne, tų žodžių niekas netarė. Gundė tyli. Aš negaliu turėti tikro draugo. Žmonės gali tik manęs pasigailėti, bet mylėti niekas manęs negali. Aš nenoriu pasigailėjimo, aš noriu meilės!

Bet jaučiu, kad Gundė sėdi prie manęs ir karštai ir tankiai alsuoja. Man vėl ramiau pasidarė. Bet aš nedrįstu, aš nenoriu žinoti, man geriau tikėtis.

Vėl tylim abu. Žiūrim tik, kaip sniegas vis tankiau tamsoj baltuoja.

Pasigirdo gaidžio „kakarieku“. Kartą, kitą.

– Jau gaidžiai gieda, – pratariau.

– Dar palūkėk tamsta. Patylėsim drauge.

– Žiūrėk, kiek daug prisnigo, – vėl sušnekėjo Gundė. – Visur pabalo. Žemė, stogai, tvoros ir medžiai. Rodos, viskas pasidabino kokiai šventei. Lyg kokio svečio laukiama. Man patinka žiema. Aš myliu šaltį. Jis toks piktas, žnaibo pirštus, nosį, už ausų stvarsto. Žmonės pasidaro žiemą guvesni, laksto, dirba daugiau, daugiau galvoja. Motinos vaikams pasakas pasakoja. Man patinka žiema. Kaip tamstai?

– Man irgi, – sutikau su ja. Tiesa, aš pirmai nejaučiau žiemos grožės, nemėgau šalčio, bet jos žodžiai man žiemą pagražino.

Ir vėl gaidys sugiedojo. Jam pritarė kiti. Neilgai trukus jų rytmetinė giesmė visą miestelio tylą suardė. Vienas traukė drūtu bosu, kitas baritonu gargaliavo, o koks trečias spiegė, lyg tvoroj įkliuvęs. Buvo ir tokių, kurie taip smarkiai surėkdavo, kad savo „kakarieku“ užspringdavo ir nebaigdavo jo.

– Ne, tamsta, dabar tai jau eisiu, – tariau dar nesikeldamas. – Gali tamstos mamytė nubusti ir neradusi kažin ką pamanyti.

– Turbūt tamsta tiesą sakai, – gardžiai sušypso Gundė. – Dabar jau velniai nevaikščioja, ramiau bus eiti, niekas kelio nepastos... Matai tamsta, kaip prašvito nuo sniego;

kelio nereikės graibyti, – surimtėjo. – Reikia tamstai atsilyginti. Reikia palydėti kiek. Tamsta gal nereikalausi, kad pilnai atsilyginčiau?

– Dabar dar ne, – užsikrėčiau jos laisvu, linksmu ūpu.

– Geras iš tamstos bernelis... Na, tai einam, – pirma išspruko iš atšlaimo, mane palikusi už vartų. Sustojo ir laukia.

Ėjom dabar skubiau neg pirmai. Tylėjom. Galvojom kiekvienas sau, bet, regis, tą pat. Ir nesinorėjo šnekėti. Bijojau minčių giją pertraukti. Taip gražiai ji apie mus pynėsi, vyniojosi ir artino vienas į kitą.

Stapterėjom ir pasakėm abu vienu metu:

– Gal jau bus gana?

– Gana, – atsakėm taip pat drauge.

– Jau daugiau pusės kelio tamstą palydėjau, – padavė ji ranką.

– Ačiū tamstai...

Buvom norėję dar ką vienas kitam pasakyti, bet susiturėjom. Tarytum kas neleido, nedavė daugiau šnekėti.

– Sudieu!

– Sudieu!

Pasispaudėm karštai rankas, lyg jomis norėdami nepabaigtą mintį išreikšti. Geriau pasidarė, nuo mūsų koks neregimas šešėlis nuslinko.

Žengęs keletą žingsnių, atsigrįžau. Žiūriu, ir ji atsigrįžo.

Dar kiek paėjęs, vėl atsigrįžau. Gundė stovėjo ir sekė mane savo akimis. Pamačius, kad mano į ją žiūrima, vikriai apsisukė ir nuėjo, nubėgo.

Stovėjau. Negalėjau akių atitraukti. Gundė dar kartą atsigrįžė. Ir paskum tuojau išnyko nakties tamsoje. O aš dar ilgai mačiau ją toje pat vietoje. Tai arčiau, tai staiga vėl toliau. Tai artinos ji, tai bėgo. Tai artinos, tai bėgo.

Parėjęs radau grinčią nerakintą. Užmiršau su Gunde išeidamas.

Sušilęs lovoje pradėjau perkratinėti visą praėjusią dieną. Praėjusią greta jos.

Stengiaus prisiminti, kaip ir visuomet, kiekvieną jos žodį, judesį, akies mirksnį. Paskum ėmiau viską atsiminti nuo pirmos su ja pažinties. Gėrėjaus ir džiaugiaus. Prie malonesnių vietų ilgiau sustodavau; laikydavau jas savo vaidentuvėj tol, kol neatitraukdavo koks kitas, dar smagesnis vaizdas.

Visų vaizdų viršumi plaukė skaidrus įsitikinimas, kad ji mane tikrai myli, trokšta mano širdies ir nori mane į savo jauną ir karštą krūtinę priglausti. Apačioje gi, dugne, lyg koks dumblas rūgo, kėlėsi ir drumstė viską.

„Ne. Ji tavęs nemyli. Ji tik tavim žaidžia. Ir nori tavo pagalba lietuviškus giedojimus bažnyčion įvesti. Jai, patriotei fanatikei, daugiau niekas ir nerūpi. Tai paprastas moteriškės gudrumas. Tu tik dovanai sau galvą kvaršini“.

Man tamsu darėsi nuo tų minčių.

„Abejok tu tik, abejok!“ – barė įsitikinimas.

Ir vėl vienu matu viskas nušvisdavo, ir vėl plaukė vaizdai, vienas kito gražesni. Vėl jie džiugino, viliojo. Abejonių dumblas dugnan nuguldavo. Matyt, tik pasislėpdavo. Tykojo iš pasalų. Bet vis mažiau ir mažiau jo bijojau, silpniau mane jis niaukė.

Sapne man Gundė prisisapnavo. Šnekėjomės, džiaugėmės. Rodos, vaikščiojom plačiam tolimam lauke. Laukas buvo lygiai apklotas sniegu, mirgančiu saulės spinduliuose. Po mūsų kojomis spiegė, girgždėjo, lyg kas grojo. Girgždesys virto nepaprasta, negir-

dėta daina. Ji mus linksmino ir žavėjo. Klausėmės jos ir, rankas susistvėrę, ėjom toliau, į didelį, apvalainą kalną. Juo aukščiau, juo labiau Gundė į mane glaudėsi ir dėjo savo galvutę ant mano peties. Jos plaukų atsiskyręs pluoštelis švelniai mylavo, glostė man veidą, kaktą. Pasiekėm pagaliau ir kalno viršūnę.

Įėjom apšarmojusian miškan. Medžių šakos lingavo ir, rodos, vis mojo į mus. Atsisėdom ant vėpūtės po aukštu, senu ąžuolu.

– Aš myliu tave! – tarė Gundė ir priglaudė savo karštas lūputes į mano lūpas. Bučiavo vis smagiau ir smagiau.

Galva man svaigo. Negalėjau bučiavimui atsakyti.

– Žiūrėk! – atsitraukė nuo manęs. Ranka pamojo miško gilumon.

Skubiai pažvelgiau ton pusėn. Viskas ūmu laiku pakitėjo. Apšarmoję medžiai pražydo įvairių įvairiausiomis baltomis gėlėmis. Jos lingavo, nuolat stiebėsi į viršų, kėlė savo vainikėlius ir skleidė aplinkui neišpasakytai gardų kvapą. Bematant tarp jų pasirodė mažutės baltos paukštytės. Jos purpterėjo, paskraidžiojo ore, paskum eilėmis nutūpė ant medžių šakų ir ėmė čiulbėti plonais, skambiais balseliais. Vis smagiau ir svaigulingiau čiulbėjo. Pradėjo tarytum snigti. Ore lyg kokios rojaus musės skraidžiojo – lakiojo pažeme sniego žvaigždutės. Tankiau ir tankiau jos leidosi iš aukštybių. O saulė vis švietė; žaidė medžių šakose, paviršium kalno, lyg pro sidabrinį rūką. Tai žalia viskas rodos, tai rausva, tai melsva. Tai miškas išnyksta iš akių, paukščių čiulbesio negirdėti, tai viskas lyg iš kur atplaukia, ir vėl paukščiai čiulba, vėl gėlės kvepia.

– Mes gyvensim ilgai, ilgai. Niekuomet nemirsim. Mums bus vis gražu, visur malonu, – skambėjo Gundės šneka, tardama tam čiulbesiui.

Staiga žydįs miškas sugniužo, sutirpo. Išnyko paukščių čiulbesys, aptemo ir saulė, dingo sniegas.

Palikau vienas. Aplinkui juodi, dangų siekią kalnai. Viršūnės jų aštrios kaip ylos, smailios. Aš lyg kokioje duobėje. Ir viršuje nieko nematyt, vien žaibuojąs debesys niūkso. Perkūnas jį skanduoja, krato, – kalnai net gaudžia.

Štai sužaibavo kryžiumi ir tiesiai į mane trenkė. Rodėsi, ir visam pasauliui galas...

Nubudau. Išsigandęs atsisėdau lovoje. Negalėjau susivokti.

Nudžiugau įsitikinęs, kad tai tik būta sapno.

„Gal jis ką blogo reiškia?“ – dingterėjo galvon.

„Ar aš sapnui tikėsiu!“ – numojau.

Vienok jis vargino mane visą rytą. Stovėjo akyse lyg įkyri šmėkla.

XV

– Mane laikas įtikino, kad sapnui ne tik galima, bet kai kuomet ir reikia tikėti, – atsikreipė į mane Kuprelis, matyt, norėdamas apie tai daugiau pašnekėti. – O gal tu netiki?

– Ne!

– Tiki ir tu, tik sarmatijies prisipažinti. Tiki taip pat kiekvienas. Esti tokių sapnų, kurie domėn tiek įsirėžia, kad mes negalim jų užmiršti per keletą dienų. Kitą kokį net keletą metų pamenam, ir pagaliau visą savo gyvenimą. Sapnai kartais mums sakyte nusako, kad taip ir taip bus; kartais jie mus aiškiai perspėja. Bet mes paprastai tokių perspėjimų nebojam. Daug yra pavyzdžių mūsų gyvenime, daug jų yra ne vieno mokslininko užrašyta, kad sapnai išsipildo. Žinoma, išsipildo ne kiekvienas, o tik tie, kurie, išviršiniai tariant, labiausiai mus nugąsdina arba nudžiugina, kitais žodžiais, sapnai patys savo reikšmę nurodo.

– Sapne pasikelia prieš mus ta uždanga, kuri nuo mūsų slepia visas gyvenimo paslaptis, – traukia jis toliau. – Sapne mes pamatom kitą, savo gyvenimo paslėptą pusę. Pranašingas sapnas yra fiziologiškai galimas daiktas. Mūsų praeitis palieka mumyse savo grynai materialius pėdsakus. Ir ant praeities, kaip tam tikru būdu paruoštoj dirvoj, auga žmogaus ateitis, vystosi jo tolimesnis kelias. Ir tą kelią mes tik sapne kartais pamatom, kai miegas atskiria mus nuo viso pasaulio. Pamatome, nors neaiškiai, kaip pro rūką, bet jau galime patys kai ką atspėti. Sapnas beveik visuomet esti simboliškas, ir mums tik reikia mokėti išaiškinti tuos jo simboliškus ženklus.

– Geriausiai burtininkai gali tai atlikti, – sakau.

– Geriausiai kiekvienas pats gali savo sapno reikšmę išsiaiškinti, – pradėjo Kuprelis lyg pykti. Bet nieko. – Todėl, kad kiekvienas žmogus pagal savo ypatybes turi ir savus sapnų simbolius. Išaiškinti kito sapną – reiktų jo visos ypatybės pažinti, o tai vargu kam galima. Kas pagaliau žino mūsų gyvenimo reikšmę, jo tikslą? Niekas! Gal mūsų gyvenimas vien iliuzija, koks ilgas kankinąs sapnas? Gal atbusime tiktai tuomet, kai „amžinai užmigsime“? Gal čia, pasaulyje, tarp mūsų ar virš mūsų gyvena kitokie, dešimtys kartų tobulesni žmonės? Ir gal mes jų nematome tik todėl, kad jie už mus aukščiau gyvenimo kopėčiomis nulipę, kaip mes už infuzorijas?.. Ir tikrai ta visa gamta nėra tokia, kaip mes ją matome. Mes nujaučiam tai, bet tikėti nenorim – bijom. Sapno moksliškas ištyrimas daug mums ką atskleistų. Bet jo rimtai gal ir netiria niekas, kad bijo visą teisybę sužinoti. O drauge nustoti ir paskutinių vilčių, kurios žmonėms gyventi padeda. Gal apskritai geriau, kad žmogus nežino, kam jis gyvena ir kodėl jis miršta, – atsiduso Kuprelis.

Tyliu, nieko nesakau. Šiandien įsitikinau, kad Kuprelis visai ne toks, kokį maniau jį esant. Jis šiandien atidengė man turtų skrynias ir rodo brangenybes, kurių aš nei pamatyti pas jį nesitikėjau.

Dabar matau, kaip jis prieš mane stoja kitas, kaip auga ir didėja. Jo galvojimas man atrodo gal kiek pasenęs, o gal jis netinkamai išreiškia tai, ką galvoja, bet aš stebiuos ir džiaugiuos jo pajautimo gilumu ir jo minties drąsiu ieškojimu.

XVI

Netrukus to baisaus sapno sloginąs įspūdis išnyko, ir vėl senoviškai vaidentuvėje džiaugiaus „savo“ Gunde, savo skurdaus gyvenimo šaunia gėle. Dėl vieno nerimavau, kaip čia reikės jai pasakyti? Šiušu net darėsi, apie tai pagalvojus. Išgirsti, kad ji manęs nemyli, aš negalėjau.

Dvejetai savaičių praslinkus po to nuostabaus vakaro, man vėl teko ją palydėti, nors vakaras buvo šviesus, dangus žvaigždėtas ir į Skardžius žiūrėjo sušalęs mėnulis. Dar nebuvo visur sumigę. Tai šen, tai ten švietė grinčių langai. Kokį galą ėjom nešnekėdami. Gundė niekur nesidairė. Ėjo galvelę palenkus, susimąsčius. Buvau norėjęs greičiau ją prakalbinti, bet nežinojau, nuo ko pradėti, ir nedrįsau. Mintis apie pasisakymą žibters galvoje ir vėl gęsta, kai pažiūri į Gundę.

Gundė pagaliau paklausė, pasikreipus į mane šonu:

– Kas tamstai brangu tuose mūsų Skardžiuose?

Jos balsas buvo visai kitoks neg paprastai. Toks švelnus, kokio dar nebuvau girdėjęs.

– Visi brangūs, – skubiai atsakiau, lyg bijodamas, kad ji manęs ko nežinomo, slepiamo nepaklaustų.

– Kaip gali būti tamstai visi brangūs? – nusistebėjo Gundė.

– Man Skardžiuose kažin kodėl visi žmonės patinka, – atsikalbinėjau.

– Tai negali būti.

– Kodėl ne?

– Kur matyta: visi žmonės! Ar tamsta koks šventas, ar ką, kad galėtum visus žmones mylėti?

Visai nutilau.

– Tikrai tamstai visi Skardžių žmonės brangūs ir malonūs? – klausia ji vėl nusišypsojus.

– Ir taip, ir truputį...

– O, matai!

– Negalima, žinoma, visų vienodai mylėti. Vienus myli labiau, kitus mažiau. Kai ką net labai. – Išsigandau, kad per daug pasakiau.

Gundė daugiau neklausė.

Ėjom tyliai. Aš bijojau, kad ji neišgirstų, kaip mano širdis plaka. Bet ji klausėsi ko kito, man negirdimo.

Įėjom Gervydžių kieman. Grinčioje buvo šviesu. Buvo matyt pro langą užstalėj sėdįs vyras, ties kažin kuo pasilenkęs. Priešais jo, kitam gale, sėdėjo dar nesena, stalo atsirėmusi moteriškė. Klausėsi ko domingai.

Gundė, man nieko nesakydama, ėjo tiesiai priemenėn. Aš sekiau paskui, bet ant slenksčio stabterėjau.

– Ką tamsta darai? Palauk, užeisi į mus paviešėti. Dar, rodos, niekuomet nebuvai.

– Kad aš tamstos tėvelių nepažįstu.

– Aš supažindinsiu.

Tikrai nenorėjau vidun eiti. Ir laikas buvo nepatogus, ir lyg ko sarmatijaus.

– Mano tėvelis džiaugsis tamstą pamatęs. Jis jau seniau, išgirdęs, kad ir tamsta skaitai „Aušrą“, prašė, kad paprašyčiau ateiti. Vis nedrįsau. Maniau, kad tamsta nenorėsi, – linksmai įkalbinėjo Gundė.

Sutikau.

Tik įėjom, ir aš pasakiau „Tegul bus pagarbintas“, tuojau Gervydis, padėjęs ant stalo laikraštį, atsistojo ir, išeidamas viduraslin, nuoširdžiai prašneko:

– O, koks svečias! Džiaugiamės sulaukę.

– Tamsta pas mus dar nebuvėlis, reiktų seną bobą duot pabučiuoti, — juokavo Gervydienė, mitri moterėlė.

– Ačiū, – atsakiau. – Čia senos nėra, o taip vėlai ir rasti sunku. Prašau man dovanoti.

– Dovanoti negalima; neišsisuksi tamsta, – priešinosi ji. – Reikia duoti nors kuodelis vietoj senos bobos.

– Kad, mama, ir kuodelio pas mus grinčioje nėra. Išnešti jie prieš šventą dieną. Reikėjo atnešti, laukiant svečio, – įsikišė Gundė į tą linksmą šneką.

– Tai ką, dukrele, reiks jau dovanoti svečiui šitą kartą. Sėsk tamsta, – nurodė ji man abiem rankom vietą.

Atsisėdęs perbėgau visą grinčią akimis. Ji gražiai išbaltinta. Asla su grindimis. Sienas šventųjų paveikslai dabina. Stalas maliavotas, suolai taip pat. Languose gerai, matyt, prižiūrimi gėlių augalai žaliuoja. Visur malonu, jauku. Man susidarė ūpas, kad esu pas kokius gerus gimines.

Gervydis priėjo prie žmonos ir, nusivedęs ją arčiau į duris, kažin ką pakuždėjo. Ji bematant išėjo priemenėn. jis sugrįžo, atsisėdo priešais ant zoslano ir ėmė klausinėti, kas apie mane gero girdėtis. Papasakojau, ką žinojau. Daug neturėjau ko.

– O kas pas tamstą? – paklausiau.

– Nieko sau; viskas lig šiol, ačiū Dievui, gerai. Gyvenu, kovoju, platinu „Aušrą“, ir ko daugiau. Noriu ir aš nors vienu spinduliu daugiau šviesos iš Prūsijos įnešti Lietuvon. Be galo jau apsunko toje tamsoj. Reikia ją kiek praretinti. Dauguma mūsų tai nesupranta ir nejaučia. Jiems gerai, kaip yra. Jei matys, kad tu, žmogus, kruti, nori pratrinti sau ir kitiems akis, tuojau raudonsiūlius atatarunčkins. Tie jau nieko nepasigaili: išdraskys visur, išardys, ras ar neras, o dar tave priplaks. Dieve gi saugok rasti ką, nors vieną lietuvišką popiergalį, tai jau ir sakyk visiems saviems amžiną „sudieu“; netikėk daugiau pamatyti šito krašto. O tenai lig mirties vartysi akmenis, kepsi kaitroj, kentėsi šaltį ir badą... Štai ką gali padaryti geras kaimynas kokią dieną. Ir lauki žmogus, ar nesuskambės už vartų kardai, ar nepasigirs nuožmių burliokų koliojimas. – Patylėjo Gervydis, pagalvojo kiek galvą nulenkęs. – Ir man tamsta akyse prašvito tiktai, kai pakliuvo rankosna „Aušros“ laikraštis. Tik paėmiau jį ir pavarčiau kiek, jis mane tiek sužadino, kad net ašaros iš akių ėmė byrėti. Tą pat dieną pasakiau sau: „Kas bus, kas nebus, o aš nesėdėsiu taip ilgiau!“ Ir pradėjau veikti, pradėjau platinti lietuvišką raštą. Keletą kartų net krata buvo, bet pas mane nieko negalėjo rasti. Tai dabar dar smarkiau veikiu.

– Bet ir labiau saugokis, tėveli, – persergėjo Gundė, sėdėdama prie lango.

– Niekai! Nepaims jau jie manęs, – padrąsino Gervydis dukterį.

– Vis dėlto... – nerimavo ji.

– Nebijau aš jų! – mosterėjo ranka. – Tamsta matei paskutinį numerį? – atsigręžė į mane.

– Dar ne.

– Štai, pažiūrėk! – parodė „Aušros“ numerį 10–11, 1884 metų.

Godžiai jį visą peržiūrėjau, perskaičiau antraštes.

– Straipsnis „Dvi Aušri Lietuvoje“ man labiausiai patinka. Nepaprastai gražios prie jo pridėtos eilės. Paklausyk tiktai tamsta, aš perskaitysiu, – paėmė Gervydis iš mano rankų „Aušrą“ ir pradėjo jausmingai, gražiai skaityti:

Pabrėkš, aušrele, spindėk, saulele;
    Spindėk, aušros žvaigždele,
Papūsk, vėjeli, varyk miglelę,
    Pabudink vieversėlį.
Telaukia žmonės dangaus malonės,
    Galo baisios karionės,
Išvysim šviesą, pažinsim tiesą,
    Sulauksim gerą čėsą...

Klausyk tamsta toliau:

Žaliuos medeliai, čiulbės paukšteliai,
    Žaliuos mūsų vaikeliai.
Žaliuos pievelės, žydės kvietkelės,
    Žydės mūsų mergelės.
Papūs vėjelis, siūbuos javeliai,
    Svyruos mūsų seneliai.

– O ką, ar ne gražu? – sušuko Gundė.

– Kaip tamstai patinka? – klausia Gervydis, o tuo tarpu ašaros jam sužvilgo akyse.

– Neapsakytai! – jaučiau, ir man šilta krūtinėje darėsi.

– Išmokim jas dainuoti! – pasiūlė Gundė.

– Kodėl neišmokti tokių gražių, – sutikau.

– Pamėginkit, – prašė Gervydis.

– Kad, tėveli, adventas.

– A, kad jį kur! – pagailestavo.

– Mes tėveliui po Kalėdų padainuosim. Lig tol ir išmoksim geriau.

Kalba nuėjo kita, daugiau adventui tinkama kryptimi.

– Nors „Aušra“ menkiau atrodo neg lenkų „Tygodnikai“ ir jų kitas šlamštas, bet ateis laikas, ir ji daug šauniau sušvis. Ir ne vieną „Aušrą“ mes turėsime, – šnekėjo Gervydis.

– Kažin, ar pajėgsime, – paabejojau atsidusęs.

– Tamsta abejoji? – jis kiek užsidegė. – Žiūrėk, ir pati „Aušra“ rašo, kad „nenorėkime iš karto išvysti visą šviesą ateinančios saulės; nes ir pats prigimimas moko žmogų pažinti, jog visi prigimti daiktai iš palengvo tesidaro: patsai žmogus kaip ilgai auga, kol jį galime visiškai žmogumi vadinti; nei menka gėlelė akimirksniu nepražysta“. Reikia tamsta būti kantriems ir viltimi pasistiprinti, norint ko gero atsiekti.

Susisarmatijau savo abejonių ir paaiškinti jų nemokėjau. Gerai, kad tuo tarpu įėjo grinčion Gervydienė.

– Ko taip tyliai sėdit? Ar šnekos pritrūkot?

– Ne šnekos pritrūkom, tiktai laukiam tavo vakarienės, – rado Gervydis išeitį.

– Pakentėkit truputį, tuojau bus. Čigonas juo alkanesnis, juo linksmesnis, o jūs atžagariai.

– Mes ne čigonai ir nevalgę nuobodaujam.

– Dėl Dievo meilės, nors valandėlę, – prašėsi ji besijuokdama. Linksma moteriškė.

– Ak jau ne ką su tavim, – nusileido vyras.

– Tu, Gunde, nueik pažiūrėti, kad samavoras nebėgtų, – liepė jai motina.

Gundė, skubiai žvilgterėjus į mane, išėjo.

– Kurgi Julytė? – paklausė Gervydis žmonos. – Ji galėtų samavoro padaboti. Ją pašauktum.

– Jau miega. Sakė, jai šiandien galvelė sopa. Sugaravo, ar ką... Jūs gi, ką be šnekos sėdit, geriau arcabomis paloštumėt. Turbūt svečias moka?

– Moku kiek, – atsakiau.

– Na, kad jau pritrūkome šnekos, tai reikia lošti, – pasikėlė Gervydis. Nuėjo ir atnešė iš skrynios arcabas. Man baltus, sau juodus pastatė. – Gerai ir šitas žaismas kai kuomet. Aš seniau gerai lošdavau, bet jau pamiršau daug. Viena, neturiu labai su kuo, o antra, gailiu laiko tokiems niekams.

– Aš irgi pamiršau, – pritariau. Būdamas pas Schönnfeldtą, lošdavau su juo kiekvieną šventadienį. Ir šiokiomis dienomis lošėm kai kuomet, turėdami laiko. Vokietis, negaudamas kito pasilinksminimo, arcabas be galo mėgdavo. Tiko ir man, tiesą pasakius.

Gervydis laužė mane kiekvieną kartą. Net ir kampan pasodindavo. Aš daugiau turėjau akis padėjęs į duris neg į arcabas. Ji vis negrįžo. Girdėjosi varstymas durų tai kamaron, tai seklyčion. Tai šneka apie nenorintį užvirti samavorą. Gundė retkarčiais smarkiai susikvatodavo.

„Gal iš manęs?“ – nuogąstaudavau.

Gervydis gi vis žėrė ir žėrė mano apleistas arcabas. Net sarmata buvo. Mėginau pasistengti, vis tiek pat.

Pagaliau Gundė įnešė murmuliuojantį ir šnypščiantį samavorą. Pati raudona kaip rožė. Įšilusi, įkaitusi, graži.

– Kaip tamstai sekasi? – priėjo į mane.

– Nelabai kaip. Vis pralošiu.

– Kodėl taip? Nieko, aš tamstai padėsiu. Pamatysim, gal bus kiek geriau, – apėjo aplink stalą ir atsisėdo priešais tėvo.

– O! Jau jūs dviese prieš mane vieną? Nepasiduosiu! – nusistatė Gervydis.

– Greitai paaiškės, – manė Gundė.

Iš tiesų. Tuojau viskas nuėjo kitu keliu. Aš pats pradėjau visai kitaip lošti. Senis jau nebegalėjo įveikti, nors kiek įmanydamas laikėsi.

Šeimininkė pakvietė vakarienės. Stalą puošė daug skanių valgių: ir dešrų, ir sūrių, ir sviesto – visko buvo apsčiai.

Vakarieniaudami vėl šnekėjomės apie knygų iš Prūsijos gabenimą, apie raudonsiūlius ir apie kalėjimus Sibire. Šnekoje lygiai dalyvavo ir Gundė, ir jos motina. Buvo matyt, kad ir jos buvo giliai persiėmę „Aušros“ dvasios.

Toliau nukrypom į kitas puses.

Sužinojau, kad Gervydžio tėvas buvo šitame pat miestelyj kalviu. Jam gerai klojosi, darbo turėjo pakankamai. Už sutaupytus pinigus, baudžiavą panaikinus, nusipirko valaką žemės, įsitaisė geras triobas ir vieną sūnų kuniguosna išleido. Bet kunigas neilgai gavo pagyventi: antrais po įsišventinimo metais mirė. Tas taip prigniaužė senelį, kad jis netrukus pats paskui sūnų nusekė. Žmonos jau seniai buvo nustojęs. Liko jis, Tomas, vienas. Jaunam prireikė ūkį pradėti. Ir daug vargo, nemažai nepasisekimų iš pradžių iškentėjo, kol patyrimo įgijo.

Taip mums besišnekant, ir kuris metas prispyrė. Turbūt netoli dienos buvo.

Ėmiau namon rengtis.

– Dar diena toli, išsimiegosi tamsta, – priešinosi motina.

Paaiškinau, kad rytoj šventa, vargoninkui anksti kelti reikia.

O per slenkstį peržengęs, gailėjaus, kad taip greitai išeinu. Jauku ir šilta ten buvo, jaučiaus kaip vaikas namie.

– Ateik tamsta, laiko turėdamas, ir šiokiomis dienomis. Pasiskaitysim, pasišnekėsim, – prašė visi išeinant. – Juk turbūt niekur nenueini?

– Niekur, – prisipažinau.

– Tai bent į mus. Tamsta visuomet čia būsi geras svečias. Jų pakvietimas, atviras ir draugingas, tiesiog man širdį pakėlė.

Gundė dar pro duris palydėjo.

– Nemanyk, aš tamstai nedovanosiu!

– Ko?

– Žinau ko. Ar tamsta nemeni, kad dar nesi atsakęs į mano klausimą?

– Į kokį?

– Na, nieko. Dabar neklausiu tamstos. Bet kai prispirsiu kitą kartą, būtinai turėsi pasakyti. Sudieu! Grinčioje dar gali pagalvoti ką, – suspaudė man ranką ir kaip voveraitė įsmuko priemenėn.

Pastovėjau kiek, lyg nežinodamas, kur eiti. Išnyko visi keliai. Atsiminiau, vėl susiradau.

Ėjau skubiai, tarytum bėgau. Lyg mane kas iš užpakalio vijo ar prieš traukė.

Apkvaitau nuo jų lipšnumo ir gerumo. Atrodė, kad Gundė jau man visai arti.

Bet baidė, kad jie šitokie ūkininkai, taip gerai gyvena. Vienok ėmė noras tikėti į stebuklus. Jei šventiesiems yra tiek stebuklų įvykę, kodėl negalėtų koks vienas įvykti ir Kupreliui vargoninkui?

Atsilankydavau į Gervydžius, kai tik rasdavau laiko. Stengiaus vienok, kad tie mano atsilankymai jiems neįgristų. Retkarčiais ir pats Gervydis į mane ateidavo. Atsinešdavo „Aušrą“ ar taip kokią knygelę. Nuo klebono jau neėmiau, nuo Gervydžio maloniau buvo.

XVII

Vieną pavakarį po Kalėdų, prieš pat Tris Karalius, sėdėjau papietavęs ir patingęs namie ir galvojau. Galvojau apie Gundę. Atėjo pats prietemis. Žiūriu, prasiveria durys ir įlekia ji. Nusigandau net, iš kur ji taip ūmai būtų.

– Tuojau slėpk visas lietuviškas knygas! Rytoj žada būti krata miestelyje, gali būti ir pas tamstą, – nepasisveikinus dar išgąsdino.

– Gal tiktai sudeginti? – susirūpinau.

– Nieko. Rasim joms vietą, – ramino Gundė. – Kai visai sutems, parsinešiu jas namon. Tenai tėvelis paslėps jas drauge su kitomis knygomis, nei šuva nesulos. Tik surink gerai, nepalik dar kurios.

Puoliau rinkti, visur kratyti. Surinkau, rodos, visas. Surišiau paskum gerai. Duodu jai.

– Dar nenešiu. Šviesoka. Padėk kur.

Atkėliau vieną grindžių lentą ir paslėpiau ten pundelį.

– Bloga vieta. Na, šiam kartui pakaks. Paskambink dabar ką gražaus, aš paklausysiu.

– Kas labiau patinka? – Viską kitą užmiršau. Tik dabar pajaučiau, kad mes vieni du kambaryje. Tai buvo nuostabu. Ką reiškia tuomet koks pavojus?

– Tamsta pats parink. Tik labai, labai gražaus. Juk taip gerai moki.

Atsisėdau prie fortepijono, ėmiau gaidų ieškoti.

Gundė atsisėdo kėdėje netoliese, fortepijono įlenkime. Pasirėmė alkūne ir laukė galvelę pakreipus.

Kambaryje jau visai temo. Šešėliai iš kampų slinko sienomis giliau ir giliau. Klojosi lubomis ir asla. Tik siauri, palši takai nuo langų paliko.

Tylu, ramu, tarytum sutema viską savo plačiuosna skvernuosna suvyniojo ir nutildė.

Užmiršau, kad ir gaidų mano ieškoma. Norėjosi tylėti, tylėti ir žinoti tik, kad jos arti esama. Rodos, mačiau, kaip fortepijono paviršiumi tiesėsi kas nuo jos į mane, nuo manęs į ją.

– Gal šviesą užžibinti? – kuždu nenoromis.

– Kam? Nereikia.

Vėl pradėjau ieškoti. Bet ir ieškoti nenorėjau. Norėjau, kad rankos pačios sugrotų, ją visai sužavėtų.

Užkliuvau Bethoveno devintos sonatos, mano mėgiamiausios, bet lig tol dar nesuprastos.

Pradėjau skambinti. Pirma nedrąsiai, suklysdamas, paskum geriau ir geriau. Nedabojau nei gaidų. Jos mano akyse susiliejo į vieną didelį juodą lopinį ir dingo iš akių. Jų vietoje mačiau jos skaistų, susimąsčiusį veidą ir pro tamsą dideles žvilgančias akis. Tik į

jas žiūrėjau ir kvėpiau savo sielą, meilės ištroškusią, muzikos garsuosna. Garsai manyje gyveno ir drauge kėlė mane į beribę erdvę, kur nėr skirtumo tarp dienos ir nakties, kur ji ir aš – vienas stebėtinas daiktas. Aplinkui tvaskėjo raudoni, mėlyni, žali, mūsų nepastebimi pasauliai. Mes buvom tik sau. Pajaučiau jos ranką, švelnią, minkštą, kaip gėlės palytėjimas, ant savo peties. Garsai apsilpo, tarytum atgalion sugrįžo, vis tilo, tolo.

– Kaip gražu! – kuždėjo Gundė.

Savo ranką pratiesė toliau, ant kito peties.

Pamažėl, nejučiomis nustojau grojęs. Atsišlijau nuo fortepijono. Ir pajaučiau, kad mano galva buvo atsišlijus jos krūtinės.

– Kaip gražu! Nuostabu! – kartojo Gundė susimąsčius. – Dabar tamstai nedovanosiu! – sušuko ji staiga linksma.

– Nedovanok... – paėmiau jos rankelę savo delnan. Paspaudžiau kiek, visą savo nedrąsą užmiršęs.

– Žinai, ką nedovanosiu?

– Žinau.

Nutilom. Lyg pavargom kiek, į didelį žygį besirengdami. Smagiai pavargom. Girdžiu – ir jos, ir mano širdys tuksi, skubina.

– Kas tamstai mielas Skardžiuose? – tarė Gundė lėtai, veik negirdimai.

– Tu! Tu! – suspaudžiau ją savo glėbyje, lyg norėdamas savin įtraukti.

– Aš?! – apskabino Gundė mano kaklą ir karštai savo veidą į manąjį priglaudė.

Sustingom, rodos, karštyje. Užmiršom viską. Ir pasaulio tarytum nebūtų, mums iš jo išėjus.

Sutemo. Juodi kampai užtiesė savimi visą kambarį ir ties mumis nulinko. Galvojo ką paslaptingo.

– Myli? – jos klausiu.

– Myliu, – atsako.

– Labai?

– Myliu, myliu!

– Kodėl mane myli?

– Tik todėl, kad myliu.

– Visuomet mylėsi?

– Visuomet, visuomet!

Susitiko mūsų lūpos. Susirišė į vieną begalinį pasibučiavimą.

Rodėsi, kad tame pasibučiavime ištirpom ir naują gyvą lydinį sudarėm. Daug lengvesnį neg oras ir galingesnį neg laikas.

Tylėjom, – mums žodžių nereikėjo.

Susėdom greta, susiglaudėm.

Ėmėm tyliai šnekėtis, tarytum ko bijodami, ko nežinomo, bet sergstančio privengdami.

– Tu esi mano ir būsi mano visuomet. Aš stengsiuos, kad tu būtum laiminga, sunkaus vargo nevargtum, o vien žydėtum man ir sau. Tu mane jau pakeitei. Aš, linksmumo nepažinęs, esu linksmas ir laimingas kaip vaikas. Dabar nieko nebijau, esu drąsus kaip plienu apkaustytas karžygys. Galiu grumtis su bet kuo. Noriu grumtis mūsų abiejų, Lietuvos dėlei. – Žodžiai man veržėsi patys savaime, pajėga veržė krūtinę, lyg mane kas užkerėta lazdele būtų palietęs.

– Aš būsiu tavo, tik tavo, be galo, be pabaigos, – kuždėjo Gundė ir glaudės į mane.

Ilgai taip šnekėjomės. Savo skaidrion, didelėn ateitin mintimis ir žodžiais lėkėm. Artima, taip artima ji atrodė. Traukė, mojo į save.

– Kuomet tu tikrai būsi mano? Kuomet tu mane baltą dieną savuoju galėsi pavadinti? Kuomet tai įvyks?

– Kuomet tu panorėsi, – nuleido, nulenkė Gundė galvą ant mano krūtinės. Daugiau nieko nepasakė.

– Kuomet galėsim paprašyti tavo tėvelių palaimos, kad mums Dievulis Aukščiausias gyventi padėtų? Kuomet, Gunde?

– Nežinau, nežinau... – nutraukė, susimąstė kiek. – Pats pagalvok, bernelis esi, – šneką nukreipė kitur. Pralinksmėjo. Mąstyt nustojo. – Man jau laikas namon.

Lik sveikas, berneli,
atjok, pasbalnojęs žirgelį,
prie vartelių lauksiu.

– Žirgelio neturiu, – susijuokiau.

– Nors pėsčias, save pakaustęs, atlėk.

– Atlėksiu. Lauk, Gunde brangioji.

– Lauksiu, lauksiu
pro langelį žiūrėsiu,
šunys ar neloja –
klausysiu.

– Bet jau lik sveikas. Duok knygas. Sudieu!

– Palauk, dar palydėsiu. Nuo šunų ir blogų žmonių apsaugosiu, – draudžiau, ieškodamas kepurės ir nerasdamas niekur.

Kol suradau, Gundė ir išspruko. Išbėgęs paskui žiūriu, ji kieme stovi ir laukia.

– Greičiau, greičiau, – kojelėmis sutrepseno.

Man taip linksma darės į ją žiūrint. Jaučiau širdyje nuostabią šilumą, žinodamas, kad ji mano.

– Bet tu mane netoli lydėsi. Aš eisiu pakluoniais, kad kas nepamatytų. Žinai, kokie mūsų žmonės. Ko gero, dar patys galėtų suimti.

– Nors kelis žingsnius, – prašiau besidžiaugdamas.

O norėjos net namon palydėti.

– Gerai. Ligi Raugalo klojimo.

– Mažai.

– Mažai?

– Labai mažai.

– Tai ligi Krioklio. Gana?

– Gal.

– Dar maža.

– Mažoka.

– Toliau neisiu.

– Sutinku.

Ligi Raugalo klojimo nešnekėjom. Kad ir nereikėjo žodžių. Sniegas po kojų girgždė, spiegė. Rodėsi, vėl jo muzikos klausėmės.

– Aštri ta muzika.

– Erzina žmogų.

Tiktai tiek pasakėm jau ties Krioklio klojimu.

– Gal dar toliau? – paklausiau.

– Ne, jau bus gana. Kitą kartą... Reikia skubintis. Šaltis spaudžia... Aš vėl kuomet prasimetus atlėksiu... Sudieu!

– Kuomet gi tėvelių paklausim? – priminiau.

– Pasitarsim, paprašysim. Šiandien tartis šalta.

Mane pabučiavo atsiskirdama.

Nudulkėjo Gundė per pusnis kaip vėjas. Stovėjau ir laukiau, kol visai iš akių išnyko. Jaučiau dar jos lūpas, jų saldų palytėjimą. Nenorėjau nei pakrutėti iš vietos. Stovėčiau ir stovėčiau, rodos, taip.

O žvaigždės danguje nuo šalčio mirgėjo.

XVIII

Daug kas paaiškėjo man nuo to vakaro, daug kas prablaivo.

Mano naujas pasaulis kuriamas stipriai. Niekas jo neįveiks, kai jo viduje stovi Gundė. Drąsi, graži, protinga.

Jaučiau, kad ir aš pats stiprėjau, kitau į kitą žmogų.

Daug svajojau apie rytdieną. Aiškiai mačiau Gundę mūsų darželyje gėles pavasarį sodinant, namų ruošą darant. Jaučiau jos ranką mano plaukus taršant.

Drauge mane apėmė pasitenkinimo tinginys. Lyg ilgas šventadienis būtų atėjęs. Vaikščiojau sustingęs. Sustingęs grojau bažnyčioje vargonais, sustingęs giedojau egzekvijas su kunigu. Jos mane erzino: juodas katafalis viduryj bažnyčios, ant jo baltas karstas, aplinkui liūdnai bemirgą žvakės. Dvejetas gugčiojančių bobelių. Kunigo nužemintas balsas, juodi, baltais kaulais ir kiaušais išsiūti rūbai. Tos valandos man būdavo kaip juodas šešėlis saulėtą dieną. Aš linksmas, o čia ties akimis memento mori.

Metrikų rašymas man irgi žymiai pasunkėjo. Rašai juos, rašai ir žiūri – vieton Jono išėjo koks kitas vardas. Mergaitės neretai Kunigundomis virsdavo. Kiek popieriaus sugadindavau!

Vis labiau laukiau, kuomet ateis tas laikas, kai ją be abejonės galėsiu prie krūtinės priglausti, mylima žmona pavadinti. Ir kad būčiau įmanęs, būčiau liepęs tam laikui paukščio sparnais atskristi, žaibu atšokti. Bet jis buvo neįprašomas. Vis toks pat lėtas, šaltas.

Atgydavau tarytum, kai Gundė į mane atlėkdavo ar, eidama iš miestelio, bent valandėlei užsukdavo. Grojau jai. Ji džiaugės, klegėjo. Ir tylus mano kambarėlis būdavo linksmybės kupinas.

Žinodamas, kuomet Gundė ateis, tarnaitę išsiųsdavau kur su reikalu arba tiesiog liepdavau nueiti į draugę paviešėti. Ji būdavo todėl neapsakomai dėkinga. Bet aš būdavau dar dėkingesnis, kai ji iš tenai greitai negrįždavo.

Pirštis, prašyti Gervydžių Gundės rankos vis dar nedrįsau. Diena nuo dienos atidėliojau. Tolimesniam, patogesniam laikui.

„Gal pasitaikys kuomet kaip...“

Nueidavau į juos dažnai.

Bet nuo kurio laiko pastebėjau, kad jie jau nebe tie. Ne tokie malonūs, ne tokie lipšnūs. Pamaniau, kad gal per dažnai vaikščioju. Ėmiau rečiau lankytis. Bet jie nekitėjo.

Gervydis tik taip su manim šnekėjos, kad netylėjus turbūt.

„Tylėjimas prie svetimo žmogaus negražus daiktas“, – gal manė.

Gervydienė taip pat po truputį nustojo juokavus.

Iš pradžių maniau, kad visa tai gal man tik taip regis.

Gervydis tik tuomet darydavos linksmesnis ir kalbesnis, kai gaudavo „Aušrą“ arba jo draugams per sieną laimingai pasitaikydavo pernešti knygas. Skaitydavo tuomet balsiai, gėrėdavosi kokiu gražiai parašytu straipsniu. Apsakinėdavo. Juokdavos. Prisimindavo, kaip po Trijų Karalių antstolis pats, diriguodamas pas jį kratą, klojime nuo šieno prėsmo nudribo.

– Taip smarkiai žnegterėjo, kad, maniau, prilips į padą. Tik gyvas prisikėlė. Raudonsiūliai už parankių nutempė rogėsna ir kaip meitėlį pardūmė namon. Nereikėjo nei krėsti toliau. Dar man vieną pagoną paliko, kuris, jam padą palietus, nuo peties atšoko. Laikau jį suvyniojęs ir pabalkėn pakišęs. Gera atmintis. Ir, manau, laimę reiškia. Sako, tik tik pagijo tas šėtonas. Keletą savaičių lovoje prastenėjo. Mačiau, dar ir dabar vaikščioja kreivas. Minės tą kratą!

Bet nueini po kokios savaitės, ir jis su manim kitaip šnekas. Šalčiau ir nuobodžiau. Aš stengiaus dar rečiau lankytis, dar rečiau nueiti. Bet praslinks kelios dienos, ir mane vėl traukia. Vėl rūpi Gundė pamatyti, vienu kitu žodeliu persimesti, žvilgsnius sumegzti.

Negalėjau iškentėti ir eidavau.

Gundė buvo su manim vis tokia pat. Švelni, maloni. Savo meilės nuo tėvų neslėpė. Rodė ją. Jų akyse mane broliu ir net mylimuoju vadino. Matydavau, kai jie, tai išgirdę, niaukdavos, nemėgdavo. Ji į jų pyktį domės nekreipė. Man buvo aišku, kad tarp jos ir jų, man nesant, esti kas. Barnis gal?.. O seniau jie savo Gundę be galo mylėjo, visaip lepino.

– Tai mano mylimiausioji, – sakydavo Gervydienė.

Aš nenorėdavau, kad mano protinga Gundė būtų tokia neatsargi, mūsų paslaptis rodytų.

„Erzina tik juos ir gadina viską. Jei ji kitaip elgtųs, gal viskas būtų kitaip“, – galvojau.

Gundė pati buvo kitokios nuomonės.

XIX

Laikas, lėtas, tingus, slinko...

Pagaliau visai nustojau vaikščiojęs į Gervydžius. Negalėjau, turėjau nustoti.

Vieną šeštadienį, man į juos nuėjus, Gervydis, kai tik aš peržengiau slenkstį, paėmė kepurę ir išėjo, nieko man nesakęs.

„Matyt, jau manęs visai nenori“, – dingterėjo man.

Kitą kartą sustikau jį gatvėj. Pasisveikinau. Jis nieko neatsakė, dar nusigrįžo.

„Kodėl jie taip manęs nekenčia? Kuo aš kaltas?“ – jokiu būdu negalėjau suprasti.

Rečiau mačiau ir Gundę. Išsiilgdavom vienas kito neapsakytai. Pasimetę iš džiaugsmo nežinodavom, ką ir daryti.

Ji naktimis ištrūkdavo į mane. Mato, visi miega, atsikelia, apsitaiso ir išeina.

Vis dėlto blogai buvo, kad seniai dabar ant manęs pyko. Tokie jie pirmai buvo malonūs, tokie geri. Lyg savo žmogų godojo.

Vieną naktį, kai Gundė sėdėjo pas mane, pasakiau jai apie tai.

– Ko tenai paisyti senių, – atsakė susirūstinus. – Jie nori, kad aš mylėčiau tą ir už to eičiau, kas jiems patinka. Nesulaukta jų! Jau nuo Kalėdų peršasi man kažkoks dviejų

valakų berniokas. Ir, žinoma, patinka jiems. O aš jo nei iš tolo nenoriu matyti. Vyrą pati galiu išsirinkti, nereikia man svetimų akių. Neduos man kraičio, tuščia jų, ir be jo apsieisiu. Tegul visą žemę Julytei užrašo... Tėvas gal sutiktų ir tau mane atiduoti, sako: „Vargoninkas žmogus nekvailas, galės pragyventi“, bet motina: „Kas iš to, kad jis ir vargoninkas, ir protingas, bet nesveikas. Kai pasens, visai kupron suaugs“. Riejas ir riejas jie kasdien. Tėvas jau taip pat pradėjo galvoti. Kur moteris neįveiks!.. Ir jis, tas mano tėvas, skaito laikraščius, knygas, o nesupranta, kad žmogus tik meilėje gali laimingai gyventi: nepadės jam nei turtai, nei niekas. Gražumas netrunka praeiti: čia buvo jaunas, žiūrėk, jau ir paseno, sukrito. Gerai, jei dar koks gyvenimas, o jei ne, tai ir galas... Nemėgstu aš daugiau savo tėvų... – nutilo Gundė, susimąstė. Langan įsižiūro: į mėnesienos balzganą juostą.

Atsitraukė. Vėl ėmė šnekėti. Ne taip jau susirūpinusi. Tarytum būtų ką suradus. Prašvito.

– Ji pati, mano motina, ištekėjo prieš tėvų norą. Papasakot?

– Gerai.

– Motinos tėvas buvo pas grafą Argaudą, Šilainių dvare, virėju. Gerai gyveno. Susitaupė krūvą pinigų. Dukterims, visoms penkioms, skyrė po tūkstantį rublių. Su tokiu kraičiu visos greitai ištekėjo. Tai už ūkveizdų, tai už raštininkų. Liko pati jauniausioji ir pati gražiausioji. Ji, vieną kartą išsprukus sodžiun vakaruškoms, susipažino su tėvu. Ir iš karto vienas kitam puolė širdin. Taip susimylėjo, kad dar ir dabar tos meilės neužmiršta. Jos tėvas baisiai nenorėjo, kad jo duktė eitų už kalvio sūnaus, ir jokiu būdu nesutiko jų palaiminti. Jie slapta vedė. Mat jis, senis, buvo su grafu keliems mėnesiams Varšuvon išvažiavęs. O grafas be savo virėjo niekur nevažiuodavo. Nevalgydavo svetimo virta. Jam vis vaidindavos, kad jį nunuodyti kas taiko... Motina gi nesipriešino labai, leido save perkalbėti. Užtat tėvas, jau sugrįžęs, prakeikė savo dukterį, nei rublio jai nedavė ir dar kraitį ketino atsiimti, kurį ji rūbais ir šiaip šiuo tuo buvo pasiėmus. Teismu grasino, prašė grafo pagalbos, bet grafas nieko negalėjo padaryti, tik kunigą iškėlė, kuris juos sutuokė.

– Taigi, matai, ir mano motina, kuri keikiama ištekėjo ir dabar taip laimingai gyvena, negali dar suprasti, kad tik meilėje laimė. Kodėl taip?.. – paklausė Gundė lyg manęs, lyg pati savęs.

Paskum, apniukusiomis akimis žvilgterėjus į tolį, prieš save, padėjo galvą ant mano peties. Prisiglaudė. Nutilo.

Niekuomet man nebuvo taip gera, niekuomet aš taip nejaučiau, kad Gundė mano, su siela, su visu kuo. Jaučiau, kad ji mane myli tiek pat ir galėtų eiti paskui, sekti mane nors pasaulio kraštan.

Glaudžiau ją į save, tą nepaprastą, stebuklingą turtą, ir galvojau tylomis:

„Nejaugi ji bus mano? Mano, mano amžinai! Tokia graži, tokia nuostabi. Nejaugi ateis laikas, kai ji visuomet galės taip būti prie manęs? Galės mane myluoti, skambinti, be galo, be krašto?!“

Ir į tų šviesių svajonių pasaulį spraudėsi, veržėsi, lyg šešėlis mėnesieną naktį, mintis:

„Visaip dar gali būti. Ji gali būti ir ne tavo, o ko kito“.

Bet ta abejonė greitai pranykdavo, lyg juodan dugnan nugrimzdavo. Man darėsi lengviau.

– Olesi, – pasigirdo jos balsas lyg tolimas aidas. Aidas tokio negirdžiamo garso. – Tu nebijok, kad mano tėvai dabar tavęs nemėgsta. Nieko. Aš, nors ir prieš jų norą, bū-

siu tavo. Jie kiek papyks ir atsileis. Suminkštės širdis. Tas mano diedutis virėjas koks jau buvo kietaširdis, vienok paskum atsileido. Ir kraitį, tūkstantį rublių, atidavė. Nors negreitai, po keliolikos metų. Jie dar greičiau, pamatysi, atsileis. Ne toks gi jau mano tėvelis. Jis pirmas dovanos. Motina gal dar kiek paširs. Bet ir ji nelauks ilgai. Viskas bus gerai. Ir žemės pusvalakį gausim. Pamylės jie mus kaip tikrus vaikus, nematys nei tavo kupros, nieko... Bet palaukim, gal dar jie ir taip atsileis, geruoju sutiks mane tau atiduoti? Kaip manai?

– Abejoju, – buvo mano nuomonė.

– Ko tenai abejoti. Taip visuomet esti. Ne pykti gi žmogui visą amžių.

–Taip. Bet...

–Bet.

– Bet gali tekti labai ilgai laukti.

– O kas?

– Man sunku vienam gyventi. Man per ankšta vienam.

– Tiesa, – atsiduso Gundė. – Vienas ir vienas...

– Aš laukiu, sesut, kad greičiau, o laikas bėga, bėga kaip upelyje vanduo. Norėčiau jau visuomet čia tave matyti, tavo artį jausti, tavo mintį girdėti.

– Bet ar mums ir taip ne gerai? – klausia Gundė paslaptingai, jaukiai. – Manai, paskum bus geriau? Žinoma, bus geriau, bet ne taip, kaip dabar. Kai mes jokių rūpesnių, vargų nepažįstam: tarytum jų ir nebūta. Taip kur kas geriau. Tuomet aš jau būsiu moteris, tu rimtas vyras. Greičiau imsim senti! – pasipurtė Gundė lyg nuo šalto vandens. – Ar blogai, kad aš esu jaunitėlė mergelytė, o tu bernužėlis, jaunikaitis? Kokie tie žmonės nesuprantnūs, kam taip anksti vesti. Pati jaunystė žydi, o jie ima ją ir nuskina. Keista... Juk galima ir taip draugauti ir mylėti.

Pritrūko šnekos. Sėdėjom tylom. Gundė glostė man galvą, kedeno plaukus. Aš gaudžiau jos pirštus. Bet taip tingiai, neskubiai.

Kambaryje kaip paprastai buvo tamsu.

Tiktai, girdžiu, staiga kas sučežėjo.

Apsidairiau. Niekur nieko. Tiktai kampai, kaip kokios nakties akys, nemirkčiodami juodavo.

Po valandėlės vėl sučežėjo. Bet jau arčiau, prie mano darbo kambario durų. Pirmai neaišku buvo, kokioje vietoje. Matyt, kad kitame kambaryje slapstėsi kas.

Vargoninkų butai dėl įvairių aplinkybių paprastai esti tik iš dviejų kambarių. Pirmame, tuojau iš priemenės, žiemą stovi krikšto stalas; jan užeina žmonės apšilti, tai atsigerti, tai su kokiu reikalu į „poną vargamistrą“; tas kambarys esti kaip kiekviena sodietiška grinčia. Kitas kiek geriau atrodo. Pabaltintas kiek, su grindimis. Jame stovi senas, išklebetuotas fortepijonas (pas mane buvo naujas, geras), keletas palūžusių kėdžių ir ne visai patikima medinė lova. Keletas šventųjų spausdintų paveikslų kari. Kampe trikojis stalas. Ant jo išdilę, parūdiję gaidos... Pas mane ne visai taip atrodė, o tikrai kiek geriau. Antras kambarys buvo į du padalintas, grindys buvo geros, sienos lygios, baltos, stalas nešlubavo, ir gaidos buvo naujos. Pats ištaisiau nemažai atvažiavęs.

Taigi klausomės, ausis suglaudę. Gundė taip pat išgirdo. Tik nieko man nesako.

Sugriebiau degtukus kišenėje ir staiga čirkštelėjau.

Gi pamatėm tarpduryje bestovinčią mergiotę. Ji nusigando ir kaip vėsula išmušė pro duris. Nei pažinti nebuvo galima.

– Gal Julytė mane atsekė? – nusiminė Gundė. – Bus dabar! Sugavo!

– Man atrodo, kad ne ji. Čia didesnė, tokia drūta. Taip kas, – raminau ją.

– Vis viena blogai. Gal dar mūsų šneką girdėjo. Paleis, išplepės... Jau ir taip apkalbinėja.

– Iš kur žmonės žino? – nustebau.

– Jiems daug nereikia, jie uosles geras turi, toli suuodžia. Jei ko netenka, keleriopai prideda.

– Čia greičiausiai būta mano tarnaitės, – spėjau. – Ji sugrįžo iš sodžiaus ir įėjo, mums nepatrikus. O paskum jai buvo įdomu išgirsti, ką šnekam. Pagaliau parūpo ir pažiūrėti.

– Įsakyk jai, susimildamas, piktuoju ar geruoju, kad ji miestelyje, sodžiuje nepradėtų plepėti, savo draugėms davatkoms pasakoti, – sunerimastavo Gundė.

– Gerai. Aš įprašysiu. Nepanašu, regis, kad ji imtų savo poną šmeižti, visaip apkalbinėti.

– Kažin, ar ji tokia. Davatką sunku pataisyti. Jos visos, kaip lazda brauktos, tik ir minta gandais ir apkalbinėjimais.

– Ji tarytum kitokia... – susimąsčiau.

– Bet dar kažin ar ji? Gal taip kokia? – vėl pradėjo abejoti Gundė.

– Ji tai ji, – tvirtinu, pats gerai savo tvirtinimu netikėdamas.

– Aš tiek buvau išsigandus, kad širdis dar ir dabar šokinėja, – prispaudė Gundė man ranką į savo krūtinę. – Maniau, kad vagys, ar kas. Toks vėlus laikas. Ir tu, matyt, išsigandai kiek. Aš jaučiau, kaip krūptelėjai... Na, nieko, tiek to, kad tiktai žmonės dar blogiau neimtų šnekėti. Nėra ko bijoti, bet nesmagu, kai šunys loja.

– Geriau būtų mums greičiau vedus; ir žmonės neturėtų ko kalbėti, ir tavo tėveliai nesierzintų, viskas aprimtų, – prašnekau lyg į ją, lyg į save, lyg į tolį, ir bijodamas ko.

– Žinoma, – sutiko Gundė tyliai, be didelio pritarimo. Galvą nuo peties atkėlė ir iš lėto atsitraukė.

Neilgai trukus ir išėjo. Palydėjau ją pakluoniais. Nešnekėjom nieko. Tik „sudieu“ sakydama paklausė, beveik linksmai sudominta:

– Kažin, kas manęs namie laukia?..

XX

Jau sugrįžus ji buvo, mano tarnaitė. Rengėsi gulti ir šnabždėjo poterius. Į mane, rodės, nei nežiūrėjo. Bet tik nusigrįšiu, girdžiu, šypsosi. Atsigrįšiu, vėl nieko: šnabžda, poteriauja.

„Tai jos būta“, – nustačiau.

– Ko tu juokies? – paklausiau.

– Kad baisiai mane juokas ima.

– Iš ko?

– Taip sau. Iš vieno daikto.

– Iš kokio?

– Sužiūrėsi, kokio.

– Pasakyk, – spyriau.

– Kad nežinau... Tamsta supyksi.

– Kam aš galiu pykti. Sakyk.

– Bijau.

– Keista tu mergiotė. Aš pyksiu, kad tu juokies! Kas gi tave prajuokino?
– Kad, kad nežinau...
– Greičiau! – pradėjau širsti.
– Tamsta jau pyksti!
– Sakyk, tai nepyksiu.
–Mat... Šiandien Krioklys grįžo gerokai įkaušęs. Pasilakęs... Ėjo daržais. Ir pataikė Rapeikos duobėn, iš kur rudenį molis buvo imta. Duobė gili, vandens pilna. Atodrėkis mat dabar. Išsimaudė gerai. Ištraukė visą šlapią, tik su kvapu. Ir viskas, – bet, į mane žvilgterėjus, vėl nusišypsojo.
– Tai buvo vakar, o ne šiandien. Sakyk tiesą.
– Aš tiesą ir sakau, tik nežinojau, kad tamsta jau žinai.
– Tu man dulkių į akis nepūsk! Tu iš ko kito juokies.
– Ne, tamsta, iš to. Juk be galo juokinga. Ėjo, ėjo ir įdribo... – vėl nusišypsojo.
– Eik sau! – supykau.
– Kad tamsta taip nori, pasakysiu ir kitą juoką.
– Na, na! – paraginau.
– Sakysiu, jau sakysiu. Bet tamsta tikrai nepyksi?
–Ne.
– Pareinu aš, žiūriu, grinčioj tamsu, durys atviros. Įeinu vidun, šnabžda kas, kužda. Ir vienas balsas, ir kitas. Apie portepijoną. Manau, vagys, norį išnešt jį. Nusigandau. Užsiėmus kvapą, priėjau arčiau. Klausau, klausau. Pažinau pagaliau. Paskum dar arčiau pasistengiau prieiti... – nusikvatojo.
– Kad tave!.. – net sušukau. – Bet tu, girdi, nepasakok niekam, – ėmiau prašyti. – Nei vienu žodeliu! Aš tau ir algos pridėsiu, ir taip šio to.
– Kiekgi pridėtum?
– Trejetą, penketą rublių mėnesiui, kiek tik norėsi.
– Kiek daug! Niekam, niekam nesakysiu!
– Ir Gundė tau kai kuo atlygins... Būk gera.
– Tylėsiu, būk tamsta ramus. Juk aš ne šmeižikė kokia.
– Ačiū tau, Marijona.
– Nejau ji tamstą myli? – staigiu nusistebėjimu paklausė manęs. – Jai tiek daug jaunikių buvo iš visų kraštų. Nei suskaityti negali. Būdavo, važiuoja ir važiuoja. Tik šiemet kažin kas nematyti. Tėvai dar vis pirmai nuleido, sakė, jauna, suspės. Piršėsi jai ir vargoninkas, buvęs čia prieš tamstą... Ji ne vienam galvą susukė. Tai mergiotė, reta paieškoti! Gudri kaip voverė ir apsukri kaip skregždė... Bet tamsta neatleisi manęs, jei vesi Gundę? – susirūpino tarnaitė.
Tylėjau.
Mano širdyj virte virė. Galvoje ūžė šimtas girnų.

XXI

– Eik, žvilgterėk apačion. Girnos sausos dunda, – nutraukė Kuprelis.
Pašokau, ištrauktas iš savų minčių.
Maišas buvo dar tik puspilnis. Užnešęs viršun, skubiai užpyliau.
– Dabar jau paskutinį kartą perleisim. Netrukus bus baigta. Aš ir netikėjau, kad šiandien bus toks geras vėjelis. Mat kaip mala, net klausyt malonu!

Kuprelis, matyt, pastebėjo mano veide susirūpinimą.

– Lik. Neik namon. Dabar malsiu rugius dvarui. Rupiai. Turėsim daugiau laiko, mažiau reikės daboti.

– Ačiū, – sakau, – liksiu. Nors ir lig vėlaus vakaro.

– Tu gal kai kuomet atvaidinsi mano gyvenimą. Parodysi, kaip aš gyvenau, savo kuprų prislėgtas, – sako Kuprelis atvirai ir nuoširdžiai; tik staiga sukando lūpas.

Aš tylėjau.

– Nenoriu ir aš eiti iš šito pasaulio, jame nieko nepalikęs, – taria Kuprelis lėtai. Jam tie žodžiai labai sunkūs. Jis pasveria juos. – Noriu, kad ir apie mane žinotų, ir mane kas minėtų, su manim džiaugtųs ir gal paliūdėtų... Baisu išnykti, nieko nepalikus! Nieko nepadarius!

Man jaunam ta baimė dar nebuvo suprantama, svetima. Bet iš Kuprelio veido mačiau, kad jam buvo ji labai baisi ir sunki.

– Žmogus tam ir sutvertas, – tęsė jis, vaikščiodamas ir giliai susimąstęs, – kad po savo neilgo amžiaus, gal po trumpos laimės ir virtinės vargų, paliktų kokią atmintį, pasistatytų kokį paminklą... Vieni nieko daugiau nepalieka, tik savo vaikus. Bet ir tai paminklas, gal visų geriausias! Kiti palieka savo darbus, savo veikalus... Ką aš paliksiu? Rodos, daug norėčiau, daug galėčiau, bet man visko trūksta... – sustojo, nutilo Kuprelis. Žiūri pro mane, pro sienas į beribį tolį.

Ne tas šiandien Kuprelis. Vis kitoks jis man atrodo, vis mažiau jį pažįstu. Tarytum jis, visą savo gyvenimą pasislėpęs, dabar atvirose duryse ant jo slenksčio atsistojo.

Išgirdęs, kad girnos išmalė, Kuprelis pamojo ranka ir nuėjo dvaro rugių užpilti.

Aš nuėjau apačion sudoroti sumaltų maišų, sutvarkyti viską.

Išjungęs piklius, užpylęs dvaro rugius, Kuprelis atėjęs man padėjo sustatyti kampan mūsų sumaltus maišus ir juos gerai suraišioti.

Grįžom antran aukštan.

Kuprelis, priėjęs į langą, pažiūrėjo pro jį ir paklausė, kuri valanda.

– Jau po penktai.

– Lig saulėlydžio laiko turim. Paskum dar kol sutems... Bet aš matau, kad tu alkanas, – sušypso jis.

– Iš kur?

– Nesakius aišku. Kadaikščiau kas. Atėjai prieš dešimtą, o dabar jau po penktai. Einam mano kambarėlin. Kuo turėsiu, pavaišinsiu. Juk tu mano geras svečias.

Kuprelio kambarėlis, atidalintas dviem sienelėm nuo viso malūno, atrodo visai jaukiai. Net trikampė išvaizda nieko nekliudo. Sienos melsvais apmušalais išklijuotos. Paveikslais, paveikslėliais nukabinėtos. Daugiausiai jo paties darbo. Reginiai, portretai visoki. Sodietiško rokoko staliukas, šalia tokios pat dvi kėdės. Lova, baltai apdengta. Visur švaru, niekur jokios dulkelės. Čia anksčiau nebuvau dar buvęs. Jis čia paprastai nieko neįsileidžia.

Geriausias kambarėlio papuošalas buvo spinta, pilna knygų. Ten buvo matyt: Kant, Leibniz, Ludwig Feuerbach – vokiečių kalboje; Flammarion, Meyer – rusiškai; net Jules Verne su Wels ir Conan-Doyle. Ir dar daugybė kitokių.

– Vis tai mano perskaityta, – pastebi Kuprelis kiek pasididžiuodamas.

– Iš kur jų tamsta tiek ir ėmei?

– Pripirkau po truputį. Iš kai kur gavau ir dovanoms.

Viename kampe matau labai keistą daiktą. Ne paukštis, ne kas. Spėjau nustebęs, kad tai modelis kokiam keistam monoplanui.

– Ir tai tamstos išradimas?

– Taigi. Matysi, aš skraidžiosiu, nei vanagai nepagaus. Mano bus geresnis neg visi kiti, lig šiol išgalvoti. Jis bus labai lengvas ir valdomas ne kokiu prietaisu, o paties žmogaus judėjimo. Reikės tiktai truputį pasilenkti, ir jau žemyn skrisi, atsiloši – aukštyn kelsies, pasikreipsi – šonan važiuosi. Vis tai be jokio reguliatoriaus... Stebėtina, kad žmonės dar lig šiol negalėjo tinkamai oro pavergti. Juk tai lengviausias ir patogiausias kelias.

Nuėjęs išėmė Kuprelis iš mažutės spintelės sviesto lėkštelę, didelį sūrį, apystorę dešrą ir duonos pusbakanėlį. Iš mažo krepšiuko išėmė du peilius ir dvejas šakutes.

– Būk geras, ragauk, – maloniai kviečia.

– Ačiū, paragausiu.

– Kuo turiu, ir vaišinu. Gal Dievas duos kuomet, geriau galėsiu pavaišinti. Jei tiktai norėsi užsukti į Kuprelį.

– Kodėl ne?

– Tu esi mokytas, o aš kas?

– Niekus tamsta šneki!

– Na, nieko. Ir aš gal kuomet pakilsiu aukščiau. Pinigus dabar kraunu, skatiką į skatiką dedu. Jei tik kokia knyga pavilioja.

– Gardžios tamstos dešros, – norėjau nukreipti šneką kiton pusėn.

– Nieko, gal ir gardžios, – atkando, pažiūrėjo ir padėjo. – Mat kaip keistai pasaulis sutvarkytas, vienas kitą valgom. Iš to tik ir gyvenam... Štai kiaulė bėginėjo, kriūkė, ėdė žolę, javus, o dabar mes ją valgom. Jei gamta keletą dienų pati tarp savęs nesipjautų, tuojau visam galas būtų. Kad ir žmogus – valgo visokių gyvulių gyvulėlių mėsą, visokius augalus, vaisius; jį iš savo pusės kamuoja vargai, priespaudos, kankina visokie priešai, ligos. Kas mielą valandą reikia žmogui sau gyvenimas pirkti. Ir kokia brangia kaina! Juk visa žmonija nuo pat pradžių savo sąmoningesnio gyvenimo stengiasi tą kainą sumažinti, papiginti. Bet ką matom: vieniems gyvenimas paliko pigus, beveik dovanai gaunamas, kitiems be galo brangus, kad ir išsipirkti negali. Ir vėl kadaikščiau kas, kai stengiamasi tą nelygybę pašalinti! Ir pašalinta tiek mažai, kad atrodo, kad pabranginta. Rodos, jokių pajėgų nėra visa tai sulyginti. Ir ar atsiras tokių, nesitikima. Bet tos pajėgos yra, yra, tiktai paslėptos, kelias į jas geležiniais vartais užrakintas ir raktas niekam nežinomas. Daugelis jas mato tik pro rakto skylutę. Kas neturi gerų akių, nieko neįžiūri. Daugelis ir tų pačių vartų nemato... Bet ateis Genijus ir ras tą raktą, ir tuos vartus atidarys. Ir išsiverš pro juos viesula negirdėtos pajėgos, ir nugriaus, suardys jos tas sienas, tas pilis, kurias žmonės patys per tūkstančių tūkstančius metų sulipdė ir dabar dar lipdo. Nuplaus, nuneš tų sienų griuvėsius į giliausią jūrą milžinė banga, kur šėldamos vilnys viską sumals, į smulkų smėlį pavers. Ir nušvis kitoks gyvenimas... Jau yra to Genijaus apaštalų, yra pasiuntinių, kurie skubiai skina, ruošia jam taką. Neužilgo ateis...

Nutilo Kuprelis. Užsidengė rankomis akis. Giliai susimąstė. Paskum atkėlė galvą ir klausia manęs, klausia, retai tardamas, tarytum jo žodžiai kaip vandens lašai kristų juodon bedugnėn:

– Ar tu lauki to Genijaus?

– Ką aš žinau, – atsiliepiau iš gilumos širdies.

– Gal tu per jaunas, per silpnas tai žinoti. – Vėl užsidega Kuprelis ir tęsia toliau. – Ir tikėjimas bus tuomet kitoks, ir žmonės supras Dievą, ir mylės Jį kitaip... Ir žmonės, kam

gyvena, žinos, ir savo sielą jaus, ir į kitą pasaulį aiškiais laiptais lips... Ir meilė bus nevylinga, tik skaisčiai širdį į širdį riš ir savo vaisius saulės atokaitoje augins...

Vėl nutilo. Vėl paskendo savo giliose mintyse.

Mane lyg šaltis suspaudė ir kausto kaulus, šaldo kraują. Noriu išnykti, dingti. Užmiršti viską... Nieko nematyti.

Ir štai, rodos, keliuos. Keliuos į beribius, išmirusius plotus. Visur lygu, tuščia, tamsu ir šalta. Bet lyg ir gera. Nematau, nežinau, kas ten apačioje dedas, kaip ten viskas grumias, kraujuos putoja ir nyksta... Kas man rūpi.

Bet štai balta juosta švysterėjo. Ji tęsias, auga. Viską uždengė. Viskas jau balta. Balti, platūs tyrynai. Staiga daiktais žalia pasirodo. Plačiau, plačiau. Žalia visur. Žaliumoj rudi, palši takai sumirgėjo. Vienas į kitą artinas, lekia. Daugiau ir daugiau. Sukibo, susistvėrė. Užmarguliavo. Raudonos dėmės paplito. Vien jau raudona, tik raudona...

Susisukė galvoje.

Nusigandęs pravėriau akis.

Kuprelio jau nėra. Išėjo kur.

Prieinu į langą. Kojos nutirpę, vos pajudinti galiu.

Žiūriu pro jį.

Dangus iš visų pusių niaukias. Juodi debesys kyla, voliojasi aukštyn. Vėjas didinas ir didinas. Smarkiai svyra, linguoja Juodalksnyno viršūnės. Rugių laukai lyg jūra siūbuoja.

Ir linksma, kad aš matau mišką, rugius, pievas ir sodžius aplinkui. Ir bekylančius debesis.

Dar linksmiau daros, kai pamatau keliu važiuojant žmogų, dvi kažin kur skubančias moteriškes ir vieną į debesis sužiurusį vaiką.

Sugrįžo Kuprelis. Nurimęs, pralinksmėjęs kiek.

XXII

Kuprelis pasakoja toliau.

Praėjo mėnuo, du, bet šnekos apie mus nepadidėjo. Šmeižė po truputį, senoviškai. Manėm, kad taip viskas ir nudils, tarnaitė ištylės. Džiaugėmės, kaip ir pirmai. Matydavomės bažnyčioje ir pas mane.

Tėvai, tiesa, nesiliovė Gundę barę, bet barė taip sau, ne per piktai, tikėdamiesi, kad jų duktė susipras, mes mane mylėjus. O ji galvojo, kad jiems nubos taip nuolatos barti, nusiramins palengva, nutils ir leis ją tėviškai palaiminę man vesti.

Bet per pačias Velykas nei iš šen, nei iš ten paplito po visą miestelį ir sodžių lyg kokie pilki rūkai, bjauriausios šnekos. Šnekėjo, būk tarnaitė rado mus vieną naktį lovoje gulint, būk jau Gundė greitai laukia vaiko, ir taip be galo, be krašto.

Kai aš apie tai išgirdau, mane tarytum kas šaltu vandeniu perpylė, tarytum krūtinę replėmis suspaudė. Niekuomet netikėjau, kad žmonės gali taip pramanyti, taip šmeižti, taip visų akyse nekaltą niekinti. Įsitikinau, kad žmonės tai vis viena kaip šunys, kurie, jei mato kieno laimę, stengiasi ją išplėšti, pikčiausiu būdu išvogti. „Jei ne man, tai ir ne tau“.

Sugedo man visa Velykų šventė. Vieton pakilaus džiaugsmo sunkiausias akmuo prislėgė.

Jau kelintos man tokios liūdnos Velykos. Visuomet apie Velykas, į pavasarį, mano skurdžiam kūne kaip berže sula kildavo didžiausi lūkesiai, smagiausios viltys. Ir nublukdavo viskas, lyg geležinės nakties šalnai nukandus.

Šį kartą įniršau, pradėjau ieškoti kaltininko. Prispyriau tarnaitę. Ji gynėsi, kryžiavojosi, kad niekam nei vienu žodžiu neprasitarė. Prigrasiau iš tarnybos pavaryti, neprisipažino. Šokau mušti, tuomet pasisakė.

Mat ji neiškentėjo ir pasipasakojo Velykų naktį šventoriuje savo geriausiai draugei Rožei. Gavo jos žodį toliau nepaleisti. Bet ir Rožės nebūta kietesnės, ir iš jos tuojau pat ištrūko.

Įsakiau tarnaitei tuojau išsikraustyti. Paplūdo ašaromis, dideliu balsu suraudojo, nieko negelbėjo. Sugrįžo, žiūriu, sekantį rytą. Vėl ėmė ašaroti, kojosna pulti, maldauti. Priėmiau atgal. Suminkštėjo mano širdis. Nors niekaip nesupratau, kodėl ji taip norėjo čia, pas mane, likti.

Pravaduose Gundė jau neatėjo ant viškų. Negiedojo kaip lakštingalė šalia manęs, nedžiugino savo skaidriai švytinčiu žvilgsniu.

Laukiau bažnyčion ateinant.

„Gal bent tarp žmonių pamatysiu“.

Neatėjo. Nepamačiau.

Tuoj supratau, kad nelabai kas gero ir ją ištiko.

„Tėvai supykę galėjo sunkiai primušti.

„Ją primušti, Viešpatie Aukščiausias!“

„Gal jie išvežė Gundę kur į gimines, kad ir nepamatytų manęs? Gal laiko užrakinę?..“

„Kiek jai reikės be jokios kaltės iškentėti! Kiek paniekinimų iš tėvų išgirsti!“

Kad įmanęs, rodos, būčiau, kažin ką tiems žmonėms padaręs. Mano pyktis neturėjo jokių ribų.

„Bet ne tik čia šneka, turbūt ir visoj jau parapijoj“, – maniau.

Visą savaitę bijojau iš namų išeiti. Bažnyčion ėjau besislėpdamas. Nejauku buvo net kokį žmogų sustikti.

Paskum pradėjau galvoti: „Kas man, esu nekaltas! Ką man tie žmonės gali padaryti? Kam turiu jų bijoti, jų lenktis? Tiktai blogiau“.

Bet, pamatęs kokį miestelėną ar miestelėnę, sukdavau šonan iš tolo.

Neatėjo Gundė bažnyčion nei kitą sekmadienį.

Visiškai nusiminiau. Baisus nerimas mano širdį kaip vinimis narstė.

„Eisiu jos pažiūrėti! Apginsiu ją!“ – nutariau.

Sustojau ant slenksčio.

Tiktai naktį nuėjau Gundės palangėn paklausyti.

Apėjau iš kitos pusės, nuo lauko. Persikoriau per tvorelę. Ant kojų pirštų prisiartinau į grinčią. Tylu. Visi miega. Nuslinkau pasieniu į seklyčios langą, ties kuriuo jos lova stovi ir kur ji su sesele miega. Suspaudžiau kvapą. Klausau... Staiga Margis iš kažin kur sulojo. Puolė į mane, bet pažinęs nustojo ir ėmė linksmai jau urgzti, ant krūtinės šokinėti. Vos nusikračiau jo. Supykęs paliko ir nuėjo.

Klausiau arti valandos.

„Gal išgirsiu kokį balsą, ar ką? Gal ji suvaitos ar sudejuos?“

Neišgirdau nieko.

Pabarbenau į stiklą. Kartą, kitą, trečią. Pagaliau kumščia rėmuosna pabeldžiau. Smarkiai, nekantriai.

Girdžiu – sučežėjo kas lovoje. Persivertė, atsikėlė.

– Kas čia? – klausia plonas Julytės balsas.

Neatsakiau.

Lukterėjau kiek. Laukiau Gundės. Paskum dar sunkesne širdimi tais pat pakluoniais parėjau namon. Be mažiausios žinios, be nieko.

Bet trečią sekmadienį pamačiau Gundę. Klūpėjo prie pilioriaus, kaip ir praeitą rudenį. Niekur nesidairė, į nieką nežiūrėjo. Bet visa jos grakšti, išdidi stovyla sakyte sakė:

„Aš jūsų nepaisėju. Apkalbinėkit, kiek norit!"

Kunigas išėjo mišių laikyti. Sugiedojo „Pulkim ant kelių". Aš smarkiai paleidau vargonus. Net ūžė bažnyčia. Žmonės tarė vargonams, jų smarkumo pagauti, kiek kas išgalėdamas. Gundė atsigrįžo, žvilgterėjo į mane, išsiilgusiai nusišypsojo ir sugiedojo, jau į altorių nusikreipus. Jos skambus, sidabrinis balsas išsiskyrė iš visų, pakilo aukščiau ir išdidingai bangavo tarp bažnyčios skliautų.

Man tuojau prablaivėjo akyse ir širdyje pasidarė šilta, pakilu.

Bažnyčios langai nušvito saule. Bažnyčioje įsiteikė ramaus maldingumo ir taikos nuotaika.

Lyg niekas visoj parapijoj niekam blogo nebūtų padaręs.

Gundė retai, pavogčiom atsigrįždavo į mane. Retai sumegzdavo su manim savo žvilgsnį. Tai svaigino ir gaivino mane. Aš dėjau į savo žvilgsnį visą sielą, atsakinėjau jai visu vargonų pajėgumu. Ir aš jaučiau, kad parapijiečiai džiaugės, kad turi tokį gerą vargoniniką. O drauge ir meldėsi giliau.

Manyje atslūgo visi sunkumai, augo nauja viltis.

XXIII

Sekmadienio šventa nuotaika greitai praėjo.

Šnekos apie mus kilo vis aukščiau. Ir vis tamsesniais dažais. Pagaliau net klebono ausų pasiekė. Pašaukė jis mane į save. Ėmė barti, pamokslą sakyti:

– Ar girdėjai, ką apie tave žmonės šneka? Ar žinai, ką esi geresnio padaręs? Ar tai pritinka bažnyčios tarnui? Sakyk, ar tai pritinka?! – prišoko į mane išskėstomis rankomis.

Aš sukandau žadą. Nei žodžio negaliu ištarti.

– Kaip tu dabar drįsti mišias giedoti, kaip drįsti Dievą suteptomis lūpomis garbinti?! – trepterėjo koja. – Tokie palaidūnai negali būti vargoninkais, negali nei vieno žingsnio į šventus vargonus nukelti. Jiems vieta ne bažnyčioje, o tvarte... Aš tave skaičiau dar žmogumi, maniau, esi ko vertas, bet pasirodei pirmas šelmis... Atmink, kad sugriovei gyvenimą geriausiai mergaitei, kuri kaip krikštolas buvo skaidri; mergaitei tokių tėvų! Taip gali pasielgti tik paskutinis ištvirkėlis. Kaip tave šventa žemė nešioja!.. Ir kaip ji, tokia graži mergaitė, galėjo tokiam raganiui pasiduoti!

Stovėjau sustingęs ir laukiau, kad tiktai žemė greičiau prasivertų ir mane greičiau paslėptų. Ausys ugnimi degė. Krūtinę peiliais raižė. Galvoje šimtas kūjų kalė.

Klebonui sustojus rėkti, trepsėti, aš atitokau kiek. Pamatęs, kad jis prakaitą nuo kaktos braukia ir dar galvoja iš naujo pradėti, aš su ašaromis akyse, pridususiu balsu ėmiau teisintis:

– Dvasiškasai tėve, leisk man žodį pasakyti... Aš, dvasiškasai tėve, visai nesu kaltas, mane tik piktos žmonių kalbos apšmeižė. Labai gerai suprantu, kad tai, kuo mane kaltini, būtų didžiausia nuodėmė. Apie tokius daiktus aš net ir sapne nesapnavau. Aš, tiesa, myliu Gundę, negaliu be jos gyventi, myli ir ji mane, bet tarp mūsų nieko blogo neįvyko. Aukščiausias Dievas liudininkas.

– Netark Jo vardo suterštomis lūpomis. Eik iš mano akių! Laukan! – pravėrė duris.

Sugniaužęs kepurę, išėjau. Tarytum ne jis mane išvarė, bet kažin kokios pajėgos, susirinkę jo kambaryje, mane įsirįžę išstūmė. Net atsikvėpiau, kai pamačiau, kad esu jau namie. Bet jos ir čia mane atsivijo. Ir sustoję iš oro aplinkui plačiomis akimis žiūrėjo į vidų. Neturėjau vietos. Lig vakarui visokios juodos mintys galvoje sukinėjosi. Kaip vinimis smagenis narstė.

„Nejaugi ir kunigas gali tokiems melams įtikėti? Nejaugi ir jis prisidėjo prie tų žmonių, kurie varu man stengiasi laimę išplėšti?.. Juk širdies aš negaliu jam parodyti“.

Ir pikta darėsi ant klebono. Norėjau mesti Skardžius ir eiti kur akys neša. Tuojau, nieko nelaukiant.

Negalėjau. Mane rišė kas prie Skardžių, prie bažnyčios, prie Gervydžių sodybos, prie mano buto. Rodos, kažin ką padaryčiau, kad tik čia likčiau.

Vakare nuėjau klebonijon. Vos mane įsileido. Užmiršęs sarmatą ir asmenišką savigarbą, išsipasakojau klebonui viską, nuo pat pradžios, geriau neg išpažintyje. Nes jaučiau, kad skęstu.

Klebonas klausė piktai, susiraukęs. Įsitikina vienok, kad aš nemeluoju ir nieko nepridedu. Suminkštėjo. Pradėjo šnekėti draugingai, raminančiai.

– Tiesa, kad žmonės daug ką nekaltai nušneka ir ne vieną taip pražudo. Jiems burnos neužriši. Pagaus kokį gandą ir laksto su juo lyg su pūsle, kol į didžiausią baraboną išpučia... Aš iš pradžių netikėjau toms kalboms, bet atbėgo Gervydienė, permirkusi visa ašaromis, pradėjo tave keikti ir skųstis, kad tu jos brangiausią dukrelę iš kelio išvedei, purvuosna sumindei. Aš pamaniau, kad taip gali būti, nes patarlė sako: „Tylus kampas velnius veisia...“ Na, vis tik ir skaisčioje meilėje reikia būti atsargesniems ir taip toli nenubristi, kaip jūs nubridot. Dievas mat kartais siunčia žmogui bausmę, kad jį į gerą kelią sugrąžintų, kad jį persergėtų... Eik ramus namon, o aš pasistengsiu dar su Gervydaite pakalbėti ir paskum jos tėvelius nuraminti. Seniai gal per daug jau nusiminę. Na, žinoma, savas vaikas; niekas negeidžia, kad jam kas bloga įvyktų.

Nežinojau iš džiaugsmo, kaip geram klebonui ir ačiū gražiau pasakyti.

XXIV

Mėnuo, daugiau praėjo. Šnekos žymiai aptilo. Mat apie vieną daiktą ilgai bekalbant ir liežuvis atšimpa, ir nubosta. Žmonės ieško pagaliau ko naujesnio. Nuo manęs užgriuvo ant vieno iškunigio, kuris, metęs seminariją, vedė.

Bažnyčioje Gundė jau drąsiau ir dažniau į mane atsigrįždavo. Bet ant viškų neidavo, matyt, tėvų buvo užginta. Pritardavo iš tenai, iš apačios.

Susitikti mums vis nebuvo kaip. Negalėjau nei aš į ją nueiti, nei ji į mane. Jau Gundė nedrįso pasivogusi atlėkti.

Būdavo, sutemus nueinu, pavaikščioju, pavaikščioju paežeryj, tiesiai ties Gervydžių sodyba, ir vėl grįžtu namon.

Vis stengiaus, kad tiktai būčiau į ją arčiau. Net savo lovą perstačiau prie kitos sienos, į Gervydžių pusę, kad bent vienu žingsniu mus mažesnis tolumas skirtų.

Einu aš po vakarinių, prieš Šeštinių šventę, mišparų iš bažnyčios, gi žiūriu – Gundė, po liepomis atsistojus, manęs laukia. Daugiau nieko aplinkui nebuvo. Jei ir buvo mišparuose kelios davatkos, jos bažnyčioje dar tupėjo.

Gundė sutiko mane išsiilgusiu linksmumu:

– Sveikas, Olesi, seniai matytas! Ar dar gyvas esi? Ar neužkrimto dar tavęs Skardžių išgirtieji žmonės?

Tik spaudžiau jos ranką, jaučiau jos švelnumą ir šilumą ir tylėjau laimingas.

– O-o, su manim buvo blogai... Labai blogai. Jau tu tiek nekentėjai.

– Kaip? Kaip? – išsigandau.

– Daug pasakoti... Kitą kartą. Čia gali dar kas mus pamatyti.

– Kuomet susitiksim? – skubiai paklausiau, pažvelgęs jai į pagilėjusias akis. Daug, nabagė, suliesėjo per tą laiką. Nepažinęs gerai, nepažintum tuojau. Lyg po sunkios ligos. Man dar gražesnė ji atrodė. Buvo tokia tęva, lėna, švelnutė. Pajaunėjo tarytum.

– Gerai, rytoj? Mano tėvai išvažiuoja Dargiuosna į atlaidus. Bus lig vėlaus vakaro. O gal ir svečiuosna kur užsuks, tai ir neparvažiuos tą pat dieną. Laiko turėsim. Tu tuojau po mišparų, po visam, ateik paežerin, Raganakrūmin. Tenai mūsų niekas nepamatys. Niekas dabar tenai nevaikščioja. Prisišnekėsim, prisišnekėsim!

Bažnyčios durys girgžterėjo, ir jose sujuodavo sendavatkė, keliais sunkiais rožančiais nešina.

Gundė tik spėjo man pasakyti „sudieu“, greitai apsigaubė skara ir nubėgo nuo šventoriaus.

Davatka kiek nežiūrėjo, ko nedarė, bet, matyt, nepažino, kas ten buvo. Kažin, ar ji galėjo tą naktį ramiai užmigti?

XXV

Atlikęs visus darbus, sekančią dieną, kaip buvo sutarta, nuskubinau paskirton vieton.

Tai buvo didelis, aukštas, tankiais krūmais apaugęs skardis. Tenai auga ir alksniai, ir ievos, ir šermukšniai, ir daiktais įsispraudę linksmi kleveliai.

Atsisėdau ievų pavėsyje ir laukiau Gundės.

Apačioj skardžiai pliuškena pavasaringos ežero vilnys. Plaka į kraštus, lyg juos išrauti norėtų.

Girdėtis skambūs narų šūkavimai, rėkavimai laukinių ančių, nerimaujančių dėl tarp ajerų linksmai pakrikusių ančiukų.

Aplinkui krūmuose tai šen, tai ten sučeža lapai, švysterėja šakelė, – kokia paukštytė neša savo besočiams maistą. Jie cypia ir rėkia dar labiau, sulaukę maisto.

Štai sušlamėjo kas netoli. Nekantriai, greitai. Žiūriu, prasimuša pro žalią tankumyną mano Gundė. Tamsiai raudonu sijonu, balta jake. Prisisegus į banguojančią krūtinę margų avižių ir rūtų pluoštelį. Ir vieną vasaros pirmą rugiagėlę.

– O aš tavęs ieškau! – sėda pailsus Gundė greta manęs. – Maniau, nerasiu.

– Čia gražu! Ir mes tik du!.. – sušunka Gundė prasiveržusiu, išsiilgusiu džiaugsmu.

Šliejamės vienas į kitą arčiau.

Staiga apsikabinam ir bučiuojamės, bučiuojamės.

Užsimiršom tame pasibučiavime, tarytum išnykom kur. Grįžti nesinorėjo iš to nežinomo, nematomo, bet visam kūne, visoj sieloj juntamo pasaulio. Jis buvo nematomas, bet aiškus kaip vasara, gilus kaip dangus.

Prisiminėm pamažu, kad esam žemėje, gyvenam tarp žmonių.

– Papasakok, kas tave ištiko, – paprašiau.

– Ar reikia?

– Aš noriu.

– Ne! nepasakosiu dar, taip pasėdėsim... Žiūrėk, koksai dangus. Toks mėlynas mėlynas, tarytum kokia bedugnė. Ir kokie neatsargūs balti debesėliai joje plauko. Kur vienas, kur kitas. Kai kur po du... Žiūrėk, tie du glaudžias vienas į kitą.

– Matau, Gunde.

– Gerai jiems dabar. Turbūt kaip mums... Žiūrėk, jie į vieną susilieja. Jau vienas, tiktai vienas. Vėl skiriasi. Po truputį, po truputį, nenoromis. Žiūrėk, visai išsiskyrė! Vienas plaukia tenai, kitas kitur. Tas mažesnis, žiūrėk, nyksta; tuoj visai jo nebus... Išnyko. O tas vienas plaukia. Liūdnas koks. O gal ir jis jausmą turi?

– Galbūt, – žavi mane Gundės vaidentuvė.

– Žvilgterėk ton pusėn. Matai, kiek tenai smulkučių debesėlių? Visi jie vienijas, skirstos. Tyliai, ramiai. Susilies, ir išsiskiria. O tenai štai, ties bažnyčios bokštu, matai, kokie du dideli debesys vienas į kitą eina. Vienas, kaip meška koks, eina pasistiebęs ant paskutiniųjų kojų; priešakines aukštai bauginančiai pakėlęs laiko. Į jį išsižiojęs lekia vilkas. Sudraskys, rodosi... O ano debesėlio, kuris vienas plaukė, žiūrėk, jau nėra. Kaip greitai išnyko... Ten štai ties ežeru, tarytum koks kalnas, tarytum grafo Argaudo rūmai kabo... Visaip tie debesys draikosi. Kodėl taip?

– Dievas juos žino.

– O tu nežinai?

– Sunku viską permanyti. Juos vėjas visaip nešioja, visaip draiko; vienoj vietoj jie taip atrodo, kitoj kitaip ir, mums žiūrint, panėši tai į kokius gyvulius, tai į paukščius, tai net į žmones.

– Gal tik todėl. Bet žmonės sako, kad jie reiškia kai ką, kai kam parodo ką. Jei angelą pamatai, tai būsi laimingas, jei seną bobą, ne. Vis tai burtai... Juk tuos pačius angelus ir tas pačias bobas gali visi pamatyti. Taip?

– Žinoma.

Nutilom. Sužiurom į dangų, į tuos visokius debesėlius. Ir netikėjom, rodos, savo pasiaiškinimams. Norėjom, laukėm, kad jie patys ką pasakytų, patys paaiškintų, kam jie taip plauko, draikosi.

Jie nieko nesakė. Vien tik vienijosi, vien tik vieni nuo kitų bėgo ir dingo dangaus mėlynoj bedugnėje. Ramiai, iškilmingai.

Išlindo kažin iš kur juodas pakaruoklis debesėlis ir sustojo ties mumis viršuje. Išsiplėtė. Užtemdė saulę. Kažin kas ne taip pasidarė. Truputį šalta, lyg jis būt pavogęs ką.

– Dabar, jei nori, papasakosiu, – sugrįžo Gundė iš dangaus. Tarpkrūmin aplinkui žvilgterėjo. Apsidairė.

– Papasakok, – sugrįžau ir aš.

– Antrą Velykų dieną, jau pavakarį, pareina mama iš sodžiaus ir nieko nesakydama puola į mane ir trenkia kumščia pakalon. Paskum nustveria už rankų, ištraukia viduraslin ir visu smarkumu bloškia žemėn.

Man akyse aptemo.

Parbloškė asloje, ėmė mušti ir spardyti kojomis. Ir vis tyli, nieko nesako.

Man dingterėjo, kad mama iš proto išėjo. Pradėjau rėkti visu balsu, šaukti pagalbos.

Įbėgo tėvas ir visas išbalęs kaip drobė klausia jos:

– Ką tu dirbi?!

Ji vis tyli ir dar pikčiau mane muša.

Pagaliau tėvas sugriebė ją už pečių ir atplėšė ją nuo manąs.

Tuomet mama užsidengė priekaiščiu akis ir sukniubusi ant suolo baisiai užraudojo.

Tėvas, atkėlęs mane, visą sudaužytą, ėmė rūpestingai klausinėti:

– Sakyk, Gunde, kas čia yra?

– Nieko nežinau, tėveli.

Tuomet mama pradėjo tarti savo raudai:

– Tai tau dukrelė, tai tau mūsų geroji! Tai, ką ji padarė! Suėdė ji mane, suėdė! Suteršė ji mūsų namus, apibjaurino visą giminę!.. Aš tau sakiau, aš tau sakiau, kad reikia geriau ją priturėti, reikia geriau įžaboti! Tu vis manęs neklausei. Dabar žinokis!

– Kas čia yra, aš nesuprantu, – visai nusiminęs, ėmė tėvas spirti.

– Tu dar nesupranti?! – suriko atsistojusi motina. – Tu dar nežinai, kas čia yra?! Tu nežinai, ką padarė tas prakeiktas kupris tavo dukteriai?! Tu nežinai, kad jis sudergė ją?!

– Kaip?! Kaip?!

– Eik, paklausyk viso miestelio, viso sodžiaus šnekos!

Man galvoje tuščia pasidarė. Visu kūnu kaip ledas šalta srovė perbėgo.

– O tai tau gerai, o tai tau leisti ją giedoti, – barė tėvas mamą. – Aš sakiau, bet ne, tu užsispyrei... Kaltink dabar pati save.

– Užmušti ją, užmušti! – vėl šoko mama į mane su kumštimis, bet tėvas ją atstūmė. – Nelaiminga aš, nelaiminga, tokią paleistuvę pagimdžiusi, – atgal ant suolo krito. – Kad geriau ir tavęs būčiau nepažinus... Kur man dabar dėtis, kur man dabar dėtis?.. Tegul geriau negyventų toksai vaikas.

– Na, ką tu dabar man atsakysi? – piktai priėjo į mane tėvas.

– Ką aš galiu atsakyti, būdama visai nekalta, – ištariau pro ašaras.

– Tu nekalta! O kad pasakytum teisybę, tai... – ėmė tėvas į kampus dairytis.

– Tėveli mylimas, aš nieko nežinau, aš visai nekalta, – puoliau jam rankų bučiuoti.

Bet jis išsirovė ir nuėjo už krosnies.

Girdžiu, kad virves nuo sienos kabina. Kaip žaibas sprukau iš grinčios. Įlėkusi seklyčion, užrakinau duris.

„Ką jie čia mane nekaltai plaks!“ – augo manyje pasipriešinimas. Net ir langenyčias iš vidaus užsidariau, ir skersinius uždėjau.

Atsivijo tėvai paskui.

– Atidaryk, o jei ne, tai užmušim! – grasino.

– Darykit, ką norit, – atrėžiau piktai.

– Duris išlaušim!

– Laužkit.

Apie valandą beldė, daužė, bet manęs nepasiekė.

Dvi dienas neišėjau. Nevalgiau, nemigau. Jau nebeldė, bet pamokslus, pamokslus man rėžė anapus durų!

Trečią dieną sužinojau iš Julytės, kad klebonas pasišaukė tėvus. Paskum, kad jis išaiškino jiems, kad čia dar nieko blogo nėra atsitikę, kad aš tik nekaltai apšmeižta. Vargais negalais įtikėjo seniai. Prisipažino net paskum, kad klebonas jiems aiškinęs, kad meilei kelio negalima pastoti, kad reikia dukrelę atiduoti tam, į ką jos širdis traukia. Ir kad, Dieve sergėk, negalima nieko varu varyti. Tuomet tik tėvai patys savo vaiko buitį sugriauna, dėl ko jis dažnai visą gyvenimą juos keikia.

Tuojau iš klebono sugrįžę išprašė tėvai mane iš seklyčios. Mama apskabino mane ir apsiverkė.

Bet kai aš pasakiau, kad tiktai už to tekėsiu, už ko norėsiu, mama vėl ėmė spirtis:

– Už ko norėsi, už to tekėk; bet už kuprio, kad čia man žemė skirtųs, niekuomet neištekėsi!

– Tikrai, Gunde, mes tavęs jam neduosim. Pagalvok tiktai pati! – pritarė tėvas.

– Nieko negalvosiu! – atkirtau visu pasipriešinimu. Panašiai ne vieną dieną mes susikertam. Ir niekas neįveikia...

– Tai vis dėl tavęs, – užbaigė Gundė ir giliai atsiduso.

– Kad tik tu truputį būtum kitoks, kad tik neturėtum tos kupros, būtų viskas gerai; seniai jau būčiau tavo, – pradėjo ji po valandėlės kitu balsu, žemai palenkus galvą. – Tėvai nei kiek nebūtų priešinęsi, būtų seniai išleidę. Bet dabar... Ir žmonės sako: „Kur jai už tokio eiti: ji gali sveiką, gražų vyrą iškirsti...“ Nejaugi jau negalima tos kupros atitaisyti? Juk gal gydytojai galėtų taip padaryti, kad jos nebūtų matyt, kad ji išnyktų?

– Deja, niekas negali, – atsidūrė mano balsas kaip į šaltą uolą, kur mano svajonės dėl nugaros išlyginimo seniai jau buvo palaidotos.

Ir pajaučiau dabar, kokia mano kupra buvo sunki. Neatkeliama, kitus bauginanti.

Gundė paraudonijo. Lyg pajautė, kad aš jos vidaus mintį atspėjau.

Tarytum sugauti, abu nutilom. Sunku buvo tylėti. Bet ir aš, ir ji neturėjom, rodos, ko šnekėti. Į šalis dairėmės, ir tik pavogčiom vienas į kitą. Keista, nejauku darės.

– Ko mes tylim? – pertraukiau, nes man per sunku buvo.

– Ir aš nežinau.

Ir vėl nutilom.

Mano galvoje išdygo menka, mažutė mintis. Augo ji, kėlėsi po truputį. Nedrįsdama, privengdama ko. Toliau – drąsiau. Pagaliau išsiveržė. Kad ir būčiau norėjęs, negalėjęs būčiau jos sulaikyti. Tikrumoj nenauja ji buvo:

– Ar tu pirma manęs mylėjai ką?

– Ką sakei? – lyg nesuprato, lyg nenugirdo.

– Ar seniau, pirmai mylėjai ką? – atkartojau švelniai, įsivogdamas jos širdin.

– Kam tau? – šaltai pažiūrėjo akysna.

– Taip...

– Kodėl klausi?

– Neturim ko šnekėti, tu papasakotum, aš paklausyčiau.

– Papasakok tu, aš paklausysiu, – staiga įsivogdama pakreipė galvelę.

– Aš dar nieko nemylėjau ir manęs niekas.

– Gal ir aš nieko?

– Ne, tu turbūt mylėjai.

– Mylėjau, – ne tuoj atsakė. – Bet kokia ten buvo meilė: vaikiška, pati pirmutinė. Prisiminus net juokai ima... Ar žinai, ką aš mylėjau? Lenką. Buvo jis Argaudo ūkveizdos sūnus. Trejus metus mokinomės drauge liaudies mokykloj. Paskum jį tėvas išsiuntė toliau mokintis Lenkijon. Atvažiuodavo tik vasarai ir Kalėdoms. Baisiai išsiilgdavom vienas kito. Todėl atvažiavęs saldainių ir ko kito man atveždavo. Lakstydavom drauge po miškus, rinkdavom gėles pievoje, eidavom uogauti. Tėvai mums negindavo – geruoju tarp savęs sugyveno... Jis buvo nepaprastai gražus berniokas, tiktai man jis ne visai patiko – buvo lenkas. Aš spirdavau jį lietuviškai šnekėti, o jis mane lenkiškai. Dėl to dažnai smarkiai susibardavom.

– Kuo pasibaigė? – mane rūpino.

– Pasibaigė taip, kad visai išsiskyrėm. Jo tėvas, susipykęs su Argaudu, išsikėlė Lenkijon ar Galicijon. Paskutinį kartą atsisveikinom mūsų klojime. Raudojom apsikabinę didelėmis ašaromis. Čia jis žadėjo užaugęs mane vesti, amžinai neužmiršti. Aš sakiau, kad tiktai tuomet už jo eisiu, kai jis užmirš lenkiškai. Ir vėl susibarėm. Išsiskyrėm vienas kitam grūmodami. Kvaili dar buvom. Man tuomet buvo koks penkiolika, o jam šešiolika metų.

– O ar neužmiršai jo?

– Kur tau. Nei pėdsakų tos meilės neliko. Kas gali lenką, savo priešą, mylėti?

Kam man buvo visa tai žinoti? Širdį nerimas ėdė, kam paklausiau. Dabar norėjau daugiau.

– Man užaugus, mane daug kas pradėjo mėgti, daug kas važiavo pirštis, bet visi jie tai dėl to, tai dėl kito man nepatiko.

Piršosi, lindo ir tavo pirmtakunas. Baisiai jo nekenčiau. Turėjo bjaurų, ožišką balsą, ilgas kaip kartis kojas ir baltus, siaurus ūsus. Bet buvo visuomet labai poniškai apsivilkęs. Bijojo musių ir dulkių. Tėvams, tiesa, patiko. Mokėjo savo geru liežuviu pataikauti, prisimeilinti jiems. Gyrėsi savo pinigais, žemės kažin kur esančiomis keliomis dešimtinėmis ir turtinga teta.

Jokiu būdu negalėjau jo atsiginti. Taigi kartą, sustikus jį priemenėje, tiesiai pasakiau: „Jei tamsta pasipirši man dar kartą, suodžiais tėvų akyse ištepsiu“. Išsigando, daugiau nebesipiršo ir lankytis nustojo.

– Smarki tu esi mergiotė! – sakau pralinksmėjęs ir pasigėrėdamas jos pasakojimu, bet kirminas dar labiau ėmė širdį krimsti.

Gundė arti prisiglaudė, bet slapčiomis iš užpakalio žvilgterėjo į mano kuprą.

Nuo to žvilgsnio mano kuproje svetima, šalta srovė perėjo.

Vis daugiau stebėjau, kad ji tą dieną kitaip į mane žiūrėjo, kitaip šnekėjo. Buvo ne tokia linksma ir meili. Pralinksmės kiek, nusišypsos, švelniai prisiglaus, ir vėl susimąsto, susirūpina. Tarytum joje stigo ko, tarytum persilaužė kas.

Nusistačiau prieiti aiškumo. Greitai, tuojau pat. Drauge ėmė baimė kai ko nesuardyti. Suvaržiau save, ėmiau vartoti pusiau juokaujantį, pusiau rimtą pobūdį.

– Kuomet būsi mano? Aš šeimininkės neturiu. Nėra kam gerai valgyt pagaminti.

– Juk tarnaitė yra.

– Kas man iš jos.

– Tai ko norėtum?

– Tavęs, Gunde. Be tavęs negaliu užmigti.

– Kas mus sužieduos?

– Skardžių klebonas.

– O kas palaimins?

– Tavo tėveliai.

– Nelaimins. Nekenčia jie tavęs.

– Palaimins Dievulis. Jo palaiminimas geresnis.

– Reikia, kad tėvai pirma.

– Ne. Dievas pirma, paskum jau tėvai.

– Bet kunigas kitaip nesutiks.

– Sutiks, aš žinau. Šnekėjaus su juo.

– Kažin... Žmonės vėl ims kalbėti.

– Tuščia jų! Pakalbės ir nustos, kai pamatys, kad nebijom.

– Nežinau... – svyravo. – Gali blogai pasibaigti.

– Mes galim taip padaryti, kad niekas nežinos, – įtikinėjau.

– Kaip?

– Nueisim klebonijon, užsirašysim ir paprašysim klebono, kad išsiųstų vyskupui dispenso prašymą. Nereikės nei užsakų. Ateis dispensas, nueisim kokią naktį bažnyčion, kunigas ir sujungs mumis. Ir viskas. O kai tėvai sužinos, kad Dievas jau palaimino, negalės ir jie priešintis.

Tikėjaus, kad mano sumanymas Gundei patiks. Bet ji, dar man pasakojant, kraipė galvą, o paskum:

– Kokios tenai bus vestuvės be gėlių, be iškilmių, be jokio daikto, ir dar naktį! Žmonės ir laidoja gražiau.

– Mūsų gyvenimas dabar nei kiek ne geresnis, – visai pamečiau ūpą.

Gundė ėmė mane raminti.

– Palūkėk dar, Olesi. Aš nuo tavęs nepabėgsiu. Tu mane vis viena rasi. Anksčiau ar vėliau. Palaukim dar rudens, gal ir tėveliai sutiks. Žmoniškiau viskas bus. Mums patiems bus geriau.

– Kad labai ilgai... – pradėjau daužyti lazdele pievą.

Sužiūrau į vakarus, į sėdančią saulę, norėdamas tenai atspėti ką. Ji, didelė, raudona, skendo į tirštai pakilusius rūkus. Darėsi vis didesnė ir geso.

Paskendo saulė pilkoj tirštumoj.

Toje vietoj ištryško smarkios raudonos srovės. Nudažė rūkus, nudažė debesis. Visas dangus pasruvo raudonumu.

Raudonumas didėjo, degė.

Tuojau raudonumu persisunkė pievos, užsidegė miškai, paraudo ežeras, sužibo kalneliai.

Krūmai, tvinkdami raudonume, sušlamėjo, nutilo ir vėl sušlamėjo. Šiurpas juos perėmė.

Niekur jokio balso.

Man buvo šiušu.

Nustvėriau Gundės ranką:

– Žiūrėk, kaip viskas raudona!

– Tai prieš didelį vėją, – atsistojo ji ramiai. – Pamatysi, koksai rytoj bus vėjas. Gal net medžius su šaknimis raus ir stogus kilnos.

– Aš nemėgstu šitos varsos.

– O man patinka. Man patinka, kaip visur raudona... Žiūrėk, dangus daiktais skaisčiau raudonas, daiktais tamsiau. Ir žemėje taip pat. O, žiūrėk, klonys, grioviai net prisunkti raudonumo.

Pažiūrėjau. Atsigrįžiau tuojau į rytus. Tenai kilo didelis, žalsvai juodas, kaip milžinas koks, nakties šešėlis.

– Einam namon.

– Einam, – sutiko Gundė.

Po truputį, nei nepamatėm, visas raudonumas dingo kur, išbluko.

Eidami pakriaušiu žiūrėjom į ežero ramume bepliuškančias žuvis. Jos šokinėjo, gainiojos. Visas ežero paviršius mirgėjo. Joms šiandien buvo linksma.

Vakarų aušra visai atslūgo; paliko tik kaip juosta, atausta neaiškiomis varsomis.

Dangaus skliauto viršuje dygo žvaigždės. Vis tankiau ir tankiau mirkčiojo. Bet vasaros nakties pilkumoj jos atrodė dar tolimesnės.

– Ar tiesa, kaip knygos rašo, kad žvaigždės yra tokios pat saulės, kaip ir mūsiškė? Kitos ir didesnės. Ar tiesa, kad apie jas sukas po keletą planetų žemių, ant kurių gyvena žmonės? Vienur tokie, kitur kitoniški. Vienur labai protingi, kitur dar menkesni neg mes. Ar tiesa?

– Aš tikiu, kad tiesa, – patvirtinau. – Mirusiųjų žmonių sielos skraidžioja tarp tų planetų, nuo menkesnių vis į geresnes. Gal ir mes mirą pereisim kokion geresnėn, tolimon planeton. Tenai būsim kitoki neg čionai, protingesni ir laimingesni. Nekęsim tiek vargo, tokio persekiojimo.

– Kaip būtų gerai! – nudžiugo Gundė. – Gal tenai tu nebebūtum toks kuprotas, o aš būčiau dar gražesnė?

– Žinoma, – nusišypsojau.

– Kaip būtų gerai. Aš ir dabar norėčiau numirti ir nuskristi ant anos štai žvaigždės, kuri taip šviesiai, nemirkčiodama žiba, – parodė į vieną aiškiausią.

– Nuskrisim gal kuomet ir pasieksim ją, bet dar pirma reikia ant šitos žemės pagyventi, reikia čia siekti tobulumo ir atlikti žmogui paskirtą uždavinį.

– O jei mes neįstengsim?

– Turim padėti vienas kitam.

– Padėk man, suprask mane, – paspaudė Gundė mano ranką.

Priėjom kluono. Ties svirnu buvo matyt ratai iš atlaidų parvažiavusių Gervydžių.

– Tėvai jau parvažiavo! – nusiminė Gundė. – Nerado manęs namie, bus man! Sudieu! Aš greičiau lėksiu, – skubiai perlipė tvorą ir pasileido risčia per visą kluoną.

Sugrįžau dar į ežerą. Daugiau valandos vaikščiojau nieko negalvodamas. Per tą šneką krūmuose mestas mano širdin grūdas sparčiai augo ir plačiai skleidė savo dygius lapus.

Vaidentuvėje stovėjo klaikus raudonas saulėleidis ir vis baisiau atrodė. Bijojau jo, užmiršti jį stengiaus. Tarytum pranašavo man ką.

Bet pranašystė gal buvo mano paties sieloje, viduje.

XXVI

Nutilo Kuprelis. Nulenkė galvą, pasirėmė rankomis ir žiūri aslon. Bet, rodos, jos nemato, o veria akimis pro ją, pro žemę.

Ten, apačioj, daug jam kas aišku.

Staiga pašoko, lyg atsiminęs ką. Išėjo.

Matau, iš anapus beržyno sparčiai kyla juodas debesis. Savo sunkius sparnus kečia vis plačiau ir toliau.

Nuo jo skyla, plyšta mažesni sklypai ir greitai bėga priešakin. Tarytum būrys įširdusių medžioklės šunų. Štai jie apsupė saulę. Visur aptemo. Skregždės arčiau pažemio narstos. Pro malūno langus kaip vilyčios šaudo.

Kartais dusliai sumurma debesyse. Taigi dar toli, gal šonan nutrauks.

Malūnas smarkinas. Urzgia, dunda ratais. Sutrinti, sutriuškinti ką stengias. Bet labai kieta. Neįgali. Ir greičiau, tankiau sparnais mosuoja. Švaisto tik ir švaisto.

Sugrįžo Kuprelis.

– Vėjas didėja, – pranešė.

Užrakino duris, patikrino langus.

Viduj vis tamsiau darosi.

Bet Kuprelis vėl apsakinėja. Jis, rodos, mato, ką apsako. Aštriai įsispaudė tie vaizdai jo atmintin. Meilė juos įkaitintu rašalu surašė. Neišdils jie. Neišdilins jų niekas.

– Sekminėse einu aš iš bažnyčios, kaip paprastai, per miestelį. Nors pirmai, nuo Velykų, eidavau kur aplinkui; nenorėjau, kad pamatytų. Dabar jau nieko nebojau. Mano nameliai stovėjo kitoj pusėj vieškelio priešais bažnyčios.

Pamačiau Gundę rinkoje tarp žmonių. Pirmą dar kartą. Prieinu arčiau. Su kokiu jaunuoliu linksmai šnekasi. Jaunuolis aukštas, gražus, juodaplaukis. Dailiai miestietiškai apsirengęs. Atrodo net lyg užsienietis. Bet šneka skambiai lietuviškai.

Žmonės apie juos tankiu ratu apstoję. Domiai klausosi, užsienietį nuo galvos lig kojų apžiūrinėja.

„Kas jis būtų?!“ – smarkiai man parūpo.

Prilindau į tą ratą. Įsiskverbiau vidun. Kai kas žvilgterėjo į mane ir kiek nusišypsojo. Kiti nei nepastebėjo, tik į juos visą smalsumą kreipė.

Gundės balsas, šnekant su juo, skambėjo taip nepaprastai gyvai ir skardžiai. Aš nežinau, ar jos balsas skambėjo taip kuomet šnekant su manimi. Jos akys žvilgėjo dar neregėtu džiaugsmu. Mačiau, kaip skruostai švito ir degė.

Ji manęs nepastebėjo, ji matė tik jį.

Tarytum kas liepsna į mane papūtė. Negalėjau ilgiau klausytis ir žiūrėti. Pro žmones, prasistumdamas alkūnėmis, bėgau namon.

Prilėkęs į savo grinčią, dar stapterėjau, dar delnu prisidengęs pažiūrėjau, ar tai tikrai Gundė, ar neapsigaunu aš. Ji! Ji dar tokia linksma, tokia lipšni tam nepažįstamam!

„Gal koks artimas giminietis?“

„Ne, giminės negali sukelti tokio džiaugsmo!“

Man pradėjo aiškėti. O aiškumas buvo neįmaldaujamas.

Įėjęs kambarin nežinojau, kas daryti. Trankiau kėdes, blaškiau knygas. Tuojau atėjusių mergaičių chorą pavariau be jokių paaiškinimų. – Ne iš pykčio, nežinau iš ko.

– Eikit šiandien namon. Nenoriu, negaliu jūsų mokinti, – paaiškinau sėsdamas prie fortepijono.

Nieko neatsakė, tiktai viena į kitą įstabiai žvilgterėjo ir išėjo.

Pašokau nuo fortepijono. Ėmiau smarkiai žingsniuoti iš kampo kampan. Paskum atguliau lovon, įspaudžiau galvą pagalvin, prisiminiau viską, ir iš akių ištryško karštos ašaros. Krūtinė, rodėsi, plyš.

Ilgos, begalinės dienos bėgo be saulės, be miego, o aš nemačiau Gundės ir nieko apie ją negirdėjau. Nenorėjau girdėt.

Manyje pradėjo augti pyktis. Neišaiškinamas, neįveikiamas.

Keletą šventadienių nežiūrėjau į ją nuo viškų. Nei galvos nekreipiau ton pusėn.

Nekenčiau Gundės, visomis pajėgomis nekenčiau.

Ir ar tu žinai, kas yra mylimą žmogų nekęsti? Didžiausias priešas bjauriausiais darbais nesukels tokio pykčio, tokios neapykantos kaip mylimas, brangus ir artimas sielai žmogus vienu žodeliu, vienu ne ten nužengtu žingsniu. Tu jo nekenti taip, kad net širdis į kąsnelius draskosi. Kad, rodosi, įmanytum, padarytum jam ar pats sau galą...

Pagaliau vieną dieną tarnaitė išdrįso man pranešti, kad ji žino, kas yra tas nepažįstamas. Aš nenorėjau nei žinoti, kas jis yra, bet negalėjau užkimšti sau ausų.

Jis buvo tas pirmasai Gundės mylimasis, apie kurį ji man Raganakrūmyje pasakojo. Tai Argaudo buvusio ūkveizdos sūnus, išvažiavęs su tėvais Galicijon. Ten išėjo gimnaziją, paskum ką tik pavasarį baigė Krokuvos meno akademiją. Ją baigęs, norėjo aplankyti savo gimtinę, Argaudiškius. Dabar svečiuose pas patį grafą Argaudą.

Vardas to nepažįstamo Jonas Staševskis. Krokuvoj draugavęs su lietuviais ir Lietuvą, ir lietuvių kalbą pamėgęs.

Tarnaitė žino, kad jis dažnai lankosi pas Gervydžius. Gervydžiai jį mėgsta ir pavelija Gundei su Jonu Staševskiu laukais ir paežeriais vaikščioti. O ten jis paveikslus piešia. Miestelio siuvėja matė, kai vieną vakarą Gundė beveik nuoga vandenyje stovėjo, o Staševskis ją paveiksle piešė. Bet Gervydžiai tiems gandams netiki.

Visas miestelis, visas sodžius vėl pradėjo apie Gundę šnekėti. Bet ne taip baisiai šmeižė kaip su manim, tarytum bijodami aukštą poną apšmeižti. Atvirkščiai, dažnai buvo girdėt žmonių palankaus nustebimo, kad Gundei pavyko tokį šaunų jaunuolį privilioti.

Jei Gundė mane sustikdavo kuomet, šonu praslinkdavo, o jei išsukti nebuvo kur, užkalbindavo keliais kasdieniniais žodžiais kaip paprastą pažįstamą ir vėl toliau skubindavo. Sulaikyti ilgesniam pasišnekėjimui negalėdavau: stigdavo man žodžių ir gerklę lyg kas virve surišdavo. Ir aš pats vengiau ją sustikti. Nenorėjau, man sunku buvo.

Man gėlė ją pamačius įsivaizdinti, kad jos skaidrios žavingos akys kitą myluoja, kad jos žvangus sidabrinis balsas gal kitam širdį kaitina.

Tuomet jaučiau, kaip ji buvo manyje įaugusi ir kaip plyšo iš mano minčių, viso mano kūno. Ir visai nebojo, ar aš ištversiu, ar ne. Ir tuomet kilo manyje pyktis, akis man iš kaktos spaudė.

XXVII

Vienok sapnuodavau Gundę gražiai. Sapnas viską keitė. Lyg praeitį į ateitį perstatydavo. Nubusti nesinorėjo. Sapnuoti ir sapnuoti visuomet. Be pabaigos... Kartą sapnuoju. – Kitoks jau buvo sapnas. Ne tie, pirmieji.

Ateina Gundė naktį į mane, gražiai, baltai apsirengus. Rūtų vainikėlis ant galvos. Tik atrodė lyg kiek apvytęs.

Jaukiai nusijuokus, prašo, kad pagročiau.

– Tiktai labai gražaus ką.

Atsisėdau. Groju. Vienas po kito vis gražesnius daiktus. Valandą, kitą, trečią. Gundė žiūri, šypsos, veideliai raudonuoja, akys kaip žvaigždės spindi. Bet visą ją lyg koks rūkas, lyg koks plonas voratinklis dengia. Nematomas, šaltas toks.

Paskum prieina į mane, apskabina, smarkiai pabučiuoja, bet šaltos lūpos, ir atsitraukus duoda ranką:

– Sudieu, Olesi!

– Kur eini?! – nusigandau.

– Kitur. Gana jau. Pas tave pasikieminėjau. Dabar toliau reikia.

Atsiklaupiau prieš ją. Sudėjau rankas. Prašau:

– Dar pabūk. Nors truputį, nors vieną valandą. Aš daugiau tau pagrosiu.

– Kad tavo groja vis ta pati... Ir tu tas pat... Einu jau aš, – pasuke į duris. Išėjo.

Išsekiau ir aš paskui. Tylėdamas einu.

Priėjom gilų bekraštį ežerą. Gundė ir eina tiesiai per jį. Brenda paviršium. Neskęsta.

– Kur eini?! – surikau.

Ji nieko neatsakė. Nuėjo, nubrido. Noriu ją vytis – iš vietos negaliu pasijudinti. Šaukti pagalbos – žodžio neištariu, tarytum žadą sukandau.

Gundė priėjo jau lig vidurio. Staiga iš anos pusės milžinas vandens kalnas pakilo. Tiesiai prieš ją ritasi. Štai bangos jau aplink ją putoja, šniokščia. Gundė grįžta atgal, bėga nuo jų. Bet kalnas privijo ją, susukė verpetan ir grumia gelmėsna...

Aš išsiveržiau iš vietos, bet Gundės jau nebuvo matyti. Vien kalnas su paviršiumi skleidėsi, lyginos.

Nubudau šaukdamas:

– Gunde, Gunde! Sugrįžk, sugrįžk!..

Nuo tos nakties nuo mano širdies nuslinko juoda uždanga. Mane visai nauja nuotaika apėmė.

„Turiu ją gelbėti iš to dailininko nagų. Jai pavojus gresia“.

Kitą dieną išėjau, nežinomo jausmo vedamas, jos ieškoti. Ėjau nežinodamas, nei kaip, nei kur.

Nuo pykčio paliuosuota meilė mane vedė.

Eidamas pakluoniu, pamačiau Gundę pakraštyj ežero baltarūbius bevelėjant.

Širdis ėmė plakt.

Ėjau tyliai, atsargiai.

Priėjau iš užpakalio. Vis tyliai, ant kojų pirštų, kad nei nepajustų. Stebėjaus, koks buvau lengvas.

– Gunde! – prasiveržė man džiaugsmas. Ji krūpterėjo.

– A, kad tave kur! – paraudo ir nulenkė galvą.

Aš stoviu ir nežinau, kas toliau daryti. Rodosi, keistokai prakalbinau svetimą mergiotę, o tai doram vargoninkui nepritiktų.

Pagaliau, bespausdamas kojas smėlin, sugalvojau vieną sakinį:

– Ką čia dirbi, Gunde?

– Velėju, – atsakė ne visai taikingai.

– Ką? – suklupau.

– Ar nematai?

– Ko pyksti ant manęs? – Girdėjau, kad mano balsas darės liūdnas. – Juk tau, regis, ant manęs visai nėra ko pykti. Aš ant tavęs ir tai nepykstu. Viską tau dovanoju...

Ji tylėjo ir neramiai piršteliais priekaištį skabė. Veideliai judėjo, raudonijo, balo.

– Aš tau, Gunde, nieko pikto negeidžiu, – vis liūdniau man pačiam darės. – Aš noriu, kad tu būtum laiminga, kad tau visuomet gera būtų. Bijau, kad per savo neatsargumą nenukryptum kur, nepražūtum. Juk žinai, kad esu tavo geriausias ir širdingiausias draugas, labiausiai ir tikriausiai tave... mylįs, – ištariau tą žodį taip tyliai, kad turbūt ji neišgirdo. – Aš matau, kad tau artinas baisus pavojus...

– Apie kokį pavojų tu šneki, aš nieko nesuprantu, – patraukė pečiais.

– Noriu iš jo išgelbėti, – sustojau. Nutrūko mintis. Pyktis ūmai perėmė. Vos sulaikydamas jį, toliau sakau. – Žinau... žinau jau... žinau, kad myli kitą... Myli lenką Staševskį... Pražudys jis tave... Viską labai gerai žinau.

– A, štai ką jis man sugiedojo! – suplojo Gundė delnais.

– Visi dailininkai blogi žmonės. Moteriškės jiems reikalingos tik paveikslams piešti. Geriausiu atveju. Be to, jis lenkas, tik prisimeta Lietuvą pamėgęs. Jam reikalinga tave suvilioti. Tu tokia graži, tokia skaisti, tokia jauna! Saugokis jo! – net rankas iškėliau.

– Nėra jau jis toks blogas žmogus, kaip tu spėji. Jis darbštus, jam gerai sekasi. Pamatysi, jis bus garsus dailininkas. Jis jau nemažai paveikslų pardavė. Dabar apsigyvens Varšuvoj. Ten pieš paveikslus vienai bažnyčiai. Jis doras žmogus. Ir geras lietuvis.

– Niekuomet jis nebus lietuvis!

– Tu žinai! Pamatysi.

– Visai jam įtikėjai!..

Susisukė man galvoje. Viskas aplinkui ratu nuėjo. Rodėsi, mane koksai verpetas nustvėrė. Prapuolė ir ji iš akių.

Pasvirau staiga ir tuo metu lyg atbudau.

Gundė stovėjo susimąsčiusi. Siekė akimis toli, kiton pusėn ežero.

– Nei aš eisiu už jo, nei nieko, – palenkė galvelę. – Bet kas tiesa, tai tiesa, jis doras žmogus ir geras lietuvis.

– O tu jį myli? – staigiai išsiveržė man klausimas iš krūtinės.

– Ką?

– Gi jį, tą lenką.

– Lenką? Ne, – lyg nubraukė ką nuo akių.

Pažiūrėjo Gundė į mane. Ir ilgai savo žvilgsnį mano veide laikė, tarytum pro mano akis pamatyti ką stengės. Lyg ką išsemti iš jų norėjo.

– Ne! Aš jo nemyliu, – atkartojo.

– Nemyli?! – nudžiugau.

Nieko daugiau neatsakė.

Pradėjau ieškoti šalbierkos kišenėje. Radau. Tai buvo motinos žiedas, padabintas maža deimanto akele, kurį ji man, visai mažam vaikui, mirdama padovanojo. Bobutė man sakė, kad ji buvo tą žiedą gavus nuo vienos didžponės, o kai užaugo jos dukrelė, mano motina, tai ir padovanojo jai. Aš jį visuomet su savim nešiojau, godojau kaip didelę nepaprastą šventenybę ir maniau, kad jis turi kokią stebuklingą pajėgą. Primindavo jis motiną, ir aš tikėjaus...

– Te tau šitą žiedą. Turėsi bent mūsų meilės atmintį.

– Kam? Nereikia, – atstūmė susisarmatijus mano ranką.

– Imk, Gunde.

– Nereikia. Taip minėsiu.

– Bet paimk; aš tau seniai jį žadėjau.

Paėmė. Užsimovė ant pirščiuko. Pralinksmėjo, lyg tas žiedas būtų kokius rūkus išsklaidęs.

– Ačiū... Koksai gražus! Spindi, mainosi visokiomis varsomis, – kraipė ranką ir gėrėjosi juo.

Atrodė, kad visai susitaikinom. Lyg ir nebuvo nieko tarp mūsų. Buvo koks kietas ledas, bet jis sutirpo, žymių nepalikęs. Tai žiedas sutirpino, padarė stebuklą. Artimai įsišnekėjom. Apsakiau jai savo sapną.

– Labai gražus, nors ir labai baisus.

Paaiškinau, kad blogai pranašauja, gero nereiškia.

– Juokingas esi, kad sapnams tiki. Sapnams tiki tik senmergės davatkos. Aš, žiūrėk, netikiu jiems ir niekuomet blogai nesapnuoju.

Parėjau namon, tarytum sugrįžęs iš tolimos, tamsios šalies.

Viskas man atgijo, pražydėjo iš naujo. Lyg nieko ir nebūtų buvę; tai lyg man buvo tik taip pasivaidinę ar keistai pasisapnavę.

XXVIII

Jau kelintą kartą, įsiklausęs Kuprelio, giliai susimąstau.

Man kyla įvairių klausimų ir iškyla naujos problemos. Kuprelis vis daugiau mane stebina. Ne tik kuo jis pasakoja, bet ir pasakojimo būdu, jo nepaprastu intensingumu ir ritmingai kintančiu sklandžiu stiliumi.

Kuprelis atrodo man tikras menininkas. Aš jaučiu, ką jis pasakoja, yra tikra, teisinga, bet visu pasakojimo būdu jis iškelia tikrovę aukštesnėn plotmėn, jis kuria iš jos savistovius meno vaizdus. Jie perdeginti, bet neperdegę sielos kaitroje – juose girdimas šilto kraujo tuksėjimas. Gyvas, jautrus.

Kiekvienas gyvas žmogus yra kūrėjas, poetas; kiekvienas kuria pagal savo išgales. Kai išgalės išslenka ar kai jų visai nėra, prasideda ardymo, mirties darbas.

Kūryba tai kova. Patvariai kovai reikia ritmo, laimėjimui – vilties. O ritmas ir viltis – gal du visos gyvybės komponentai.

Kuprelis mato, kad susimąsčiau ties neatsakomais klausimais. Tyli, laukia. Jam lyg patinka, kad aš mąstau.

– Aš tau, rodos, pasakojau, – sako jis paskum, lyg grįždamas į kokį dar nepaaiškėjusį klausimą, – kad man mažam esant patiko lietuvių dainos. Tiko ir patsai tos kalbos skambesys. Visai kalbą pamėgau, kai išgirdau Gundę šnekant. Taip ypatingai nuostabiai ji mokėjo lietuviškai šnekėti, jog tiesiog mane sužavėjo. – Aš dabar suprantu, kad jos lietuviška kalba galėjo tikrai sužavėti ir lenką Staševskį, mano meilės priešą.

Lietuvių kalba tiesiog dabino Gundę. Gimta kalba turbūt dabina kiekvieną. Ji sušvelnina žmogaus sielą, pagražina mintį, sulygina patį būdą, net išvaizdą pagražina. Kai išgirdau Gundę kartą lenkiškai šnekant, visai kitaip ji man atrodė, lyg ne ta būtų. Visas tas svetimos kalbos skambesys ją dengė nelygiu, šiurkščiu apsiaustu, nelipo, nesiglaudė į ją. Aš pats visai gerai vokiškai šneku, kur kas geriau neg lenkiškai ir lietuviškai, bet vokiškai šnekėdamas kitaip save jaučiu, ne taip kaip lietuviškai. Pašnekėsiu vokiškai, paimu lietuviškai, tarytum mane kas glosto; žodžiai iš pačios sielos, iš paties kraujo teka. Taip turbūt kiekvienam.

Labiausiai savo kalbą pamėgau, kai susipažinau su Gunde. Ne dėl to, kad ją pamilau, bet tik, kad nebuvo kam pirmai į mano sielą prašnekėti. Tuo pat laiku pažinau ir „Aušrą“, kuri sąmoningai mane pamokino savo kalbą mylėti. Nors tuomet nelabai rūpėjo skaityti, bet „Aušrai“ rasdavau laiko. Tuomet skaičiau meilės, gyvenimo didžiausią knygą, varčiau jos įvairius puslapius, kol neperverčiau visų ligi galo...

– Girdi? Perkūnas dunda, – nustebo Kuprelis, tolimą, bet jau smarkų dundesį išgirdęs. – Iš kur ta audra? – atsikėlęs nuėjo į langą. – Ar matai? Pažiūrėk... Beskuo čia, girdžiu, malūnas pradėjo tyliau eiti. Reikia sustabdyti, – skubiai išėjo.

Iš tiesų audra jau buvo visai netoli.

Artinosi juodas, didelis kaip kalnas, verpetais dūkdamas debesis. Žaibai skersai ir įstrižai jį raižė. Perkūnas kratė, dundėjo nesiliaudamas.

Sutemo kaip naktį. Tarytum tas debesis niekuomet nenuslinks, vis turės užgulęs žemę.

Įlėkė Kuprelis visas sušilęs.

– Kiek man vargo! Tiktai lauk, ir nulauš sparną arba net ir visą kepurę nuvers. Menkas daiktas toks malūnas: mažas vėjas – blogai, didelis – dar blogiau.

Staiga sužaibavo, visur šviesiai žaliai nušvito. Net akys apraipo.

Trenkė perkūnas. Visas malūnas sudrebėjo. Ratai vienas į kitą ėmė dardėti.

– Gal malūnan pataikė? – atšokau nuo lango. Įnirtęs vėjas minutei prapuolė. Paskum papylė, lyg debesys būtų pratrūkę.

– Ko čia audros paisyti, klausyk, aš pasakosiu. Malūnas apdraustas, nėra ko bijoti, – nusišypsojo Kuprelis atsisėdęs ir ramiai pasakoja toliau. Kai perkūnas smarkiau ima griauti, jis balsiau pasakoja. Viską gerai girdžiu.

XXIX

Ir štai vieną šeštadienio vakarą dingterėjo man galvon mintis:

„Eisiu palangėn padaboti, ar nėra pas Gundę kokių svečių“.

Ilgai svyravau. Ta mintis traukte traukė iš namų, bet daug kas ir neleido, draudė. Juk žinojau, kad taip daryti nepadoru. Nepadoru įtarti mylimą žmogų, nepadoru geram vargoninkui slankioti patvoriais ir pasieniais.

Išėjau tačiau. Visa mano atspara buvo pralaužta. Jaučiau, kad esu menkas, silpnas žmogus. Sarmatijaus, bet kai kas stipresnis, nematomas viliojo mane ir traukė.

Naktis buvo tamsi. Ėjo pats senagalys. Tik kelios žvaigždės mirkčiojo juodoj erdvėj. Ir tai nuobodžiai, nenoriai.

Priėjęs į Gervydžių sodybą, apsidairiau.

„Gal eina kur kas?“

Niekur nieko. Nei garso, nei balso.

Patylomis, lyg bijodamas ir savo šešėlį užgauti, prakėčiau tvoroje statinius. Dar kartą paklausiau, apsidairiau aplinkui. Įlindau.

Patvoriu, mindydamas dilgynes, nuslinkau į seklyčios pusę.

„Kad jos kur, kaip čeža!“ – nerimavau.

Toliau paėjėjęs, pastebėjau languose šviesą.

„Tai jau yra kas!“

Buvo apie pusiau dvyliktos. Sodiečiai paprastai eina anksti gulti, vasarą žibinių nedegina. Seklyčioj tuo labiau, kur vieni svečiai priimami.

Einu, slenku kvapą suėmęs. Širdis tunksi, plaka. Greičiau noriu sužinoti.

Pasiekiau langus. Jie uždengti!

Atsistojau prie sienos. Manau, nors balsą išgirsiu. Nieko! Girdėti, murma, šnabžda kas, bet taip tyliai, kad nei balso pažinti, nei suprasti.

Kiek pastovėjęs, atsiminiau, kad iš šono ano, nuo daržo, yra nedidelis langelis.

„Gal tas ir neuždengtas?“

Perėjau tenai. Neuždengtas! Perlipiau griovį, pilną diedų priaugusį, iškastą ta puse namų. Atsistojau pašalyje. Po truputį, palengva prisitraukiau į langelį.

Žvilgterėjau...

Kraujas sustojo mano gyslose. Galvon aršiau perkūno kas trenkė. Akyse juoda pasidarė. Atšlijau nuo sienos. Pasvirau į griovį.

Bet vėl tuojau puoliau į langelį, veidų į stiklą prisispaudžiau ir nagais rėmuosna įsiskverbiau. Mano akys plačiai prasivėrė.

Jis, tas lenkas, tas mergaičių viliotojas, Staševskis, sėdi sofoje prie apskrito stalo. Gundė sėdi ant jo kelių!..

Staševskis čiupinėja viena ranka jos krūtis, kita, tampriai ir begėdiškai apskabinęs, spaudžia ją į save.

Ko aš niekuomet nedrįsdavau, tai daro jis. Kas man buvo šventa, jam buvo paprastas daiktas. Man kraujas akyse stojos.

Gundė nesipriešino. Štai apskabina jį abiem rankom ir smarkiai, karštai pabučiuoja. Rodos, viską jam atiduotų...

Žiūriu, suspindėjo tarp jų kas. Tai mano padovanoto žiedo akelė. Ištryško lempos šviesoj raudonais, žaliais spinduliais. Ir tarytum mane koks džiaugsmas paėmė, tai pamačius. Geriau širdyje pasidarė. Paskum vėl juoda bedugnė atsivėrė. Joje raudoni ir žali spindulėliai žybčiojo, žaidė tarytum.

Dar kartą ir dar kartą Gundė jį pabučiuoja. Smalsiai, lyg išsiilgusi glaudžias į jį, rankomis veidą glosto ir glamonėja. Nesisarmatija!

Prakeikiau aš Gundę tą valandą. Prakeikiau ir visas pasaulio mergaites.

– Tegul visos moterys skradžių žemių kur nueina! Tegul nelieka nei vienos! Tegul žemė ir tuos vyrus praryja, kurie svetimon meilėn drįsta įsiveržti, savo velniškais nagais viską išdraskyti!

Verkiau priklaupęs po langu, griežiau dantimis ir keikiau. Dievą meldžiau:

– Viešpatie Visagalįs, pamatyk mane! Pasigailėk manęs! Nubausk juos arba man mirtį atsiųsk.

– Žvaigždės, visas dangau, atverkite savo galybes! Sunaikinkite viską!..

Bet niekas man nepadėjo, niekas manęs neišgirdo.

* * *

Vėl žaibas praskyrė tamsą. Nušvietė visą kambarėlį, Kuprelio veidą. Per veidą riedėjo dvi didelės ašaros. Jos tuo metu taip sutvisko, lyg pačiu žaibu užsidegė.

Kuprelis pasimatė baisiai toje šviesoje: visas išdžiūvęs, išsekęs. Į kuprą įsitraukęs. Veidas mėlynas. Akys šaltai, žiauriai spindi.

Man atrodė, kad pamačiau kokį šešėlį, atėjusį iš ano pasaulio, kuris iš tenai praneša amžinus sopulius ir nepabaigiamas kančias. Atrodė, kad tos žaibo šviesoje ugnimi sutviskusios ašaros ne jo, o kokios seniai jau su kūnu atsiskyrusios, klajojančios sielos.

Perkūnas toliau nudardėjo, lyg veždamas per dangų žemei ardyti galingas patrankas. Čia, regis, nesuardė, gal geriau pavyks kur toliau.

Kuprelis patylėjo tamsoje, turbūt aprimo kiek ir vėl apsakinėja:

– Šoksiu pro langelį ir tą žaltį savo rankose sugniaušiu! Nei atsigrįžti nesuspės.

„Padegsiu geriau namus. Tegul supleška jie toje ugnyj!“ – blyksterėjo galvoje kita tokia pat nereali mintis.

Išsitraukiau popieriaus iš kišenės. Sugraibiau degtukus. Išėmiau vieną. Jau pusiau pabrėžiau.

„Dar žvilgtersiu į ją. Paskutinį kartą...“

Jie sėdėjo jau greta vienas kito. Jis, apskabinęs ją pusiau, kažką kalbėjo. Bet ji neklausė ir, atsilošusi nuo jo, žiūrėjo seklyčios kampan. Giliai susimąsčius, lyg matė ką, lyg ką nujautė.

„Gal mane atsiminė? Gal pagailo manęs?..“

„Nužudysiu jį vieną! Tą lenką, suvedžiotoją.“

„Jos gaila... Vis viena gaila“.

Išsiplėšiau iš pamato akmenį ir jau šaltai žiūrėjau į jų šnekučiavimą. Laukiau tiktai jo išeinant.

Laukti teko ilgai. Pradėjau drebėti iš pykčio ir iš baimės, kad mano kerštas gali nepavykti.

Jie vis džiaugėsi vienas kitu. Gundė vėl pralinksmėjo.

Žiūriu, pagaliau Staševskis atsistojo. Paėmė jos ranką, norėdamas atsisveikinti. Atsistojo ir Gundė. Staiga Staševskis apskabino ją visu aistrumu, ėmė bučiuoti veidą, kaklą. Paskum pakėlė ir neša lovon. Gundė iš pradžių nesipriešino. Jau paguldė Staševskis ją lovon. Tuomet šoko Gundė iš lovos ir ėmė su juo kovoti. Nepaprastomis, netikėtomis pajėgomis. Išsiveržė pagaliau. Bėga į langą. Staševskis ją vejas ir vėl nustveria. Jis surinka. Gundė įkando jam ranką. Jis sustoja ir lyg nežino, kas daryti.

Gundė nusigręžė kiton pusėn. Lukterėjus kiek, priėjo į langą ir atskleidė dangtę. Atskleidė kitą, trečią, visas. Staševskis nusikabino nuo gembinės skrybėlę, priėjo į ją, atsisveikino, netardamas nei žodžio, ir išėjo. Matėsi tik, kaip lūpas kramtė. Gundė vienok palydėjo jį pro duris. Jam nematom paskui išsekė.

Mečiau langelį. Aplinkui namų, ant kojų pirštų, nulėkiau darželin prie kelio. Įlindau serbentų krūmuosna. Akmenį abiem rankom suspaudžiau.

Žiūriu, jis jau išėjo iš kiemo. Gundė sugrįžo priemenėn.

Štai jau Staševskis netoli manęs. Eina šalikeliu. Niūniuoja, mastaguoja lazdele...

Man akyse užsidegė. Kraujas užvirė.

Jau tušt tiesiai ties manim. Pašokau. Krūmai sučežėjo. Jis susilaikęs domingai pradėjo dairytis. Tuo metu nei nepajaučiau, kaip paleidau į jį akmenį...

– A-a! – suriko Staševskis dusliu balsu. Susiėmė krūtinę ir atsisėdo.

Man užėmė kvapą. Pritūpiau krūmuose. Žiūriu, kas bus.

Staševskis, pasėdėjęs kiek, stojas ir sunkiais žingsniais, nesidairydamas, pasviręs velkas namon. Sustos, pastovės kiek ir vėl eina.

Man didelis sunkumas atslūgo nuo širdies. Man geriau darės, kai mačiau, kad jis vis geriau eina. Sekiau jį iš tolo, pasiruošęs, jei būtų blogiau, padėti jam.

Nusekiau lig Argaudiškių. Įsitikinau, kad jam kokio pavojaus gal ir visai nėra.

Grįžtant namon mane vis daugiau kankino sąžinė.

„Jei jau norėjau jam keršyti, turėjau eiti atviron kovon. Taip iš pasalų... Ne, taip vyrai nedaro“.

„Juk jis gal ir visai nežino, kad aš myliu Gundę?“

„O kuo jis kaltas, kad Gundė pati jį myli?“

„Jei kiek, būčiau nužudęs nekaltą žmogų“.

„Ir vis viena, žmogui nužudyti žmogų!.. Ne! Ne!“

„Žmogus turi būti stipresnis neg jo jausmas. Tai ir turi žmogų skirti nuo gyvulio, kad žmogus gali save suvaldyti“.

Tikrai nudžiugau, kai po keleto dienų pamačiau Staševskį vaikščiojantį miestelyje sveiką. Bet jis buvo išblyškęs ir rimtas.

Dar po dvejeto dienų išgirdau, kad Staševskis išvažiavo. Žmonės pasakojo, kad Varšuvon. Taip pat pasakojo, kad jis buvo manęs likti Argaudiškiuose visą vasarą, bet staiga išvažiavo. Žmonės visaip spėliojo kodėl. Vieni spėliojo, kad susipyko su karštuoliu grafu Argaudu, kiti, kad su Gunde.

– Kas jam Gundė, tokiam mokytam žmogui, – darė kai kas išvadas.

Bet manyje negerai darėsi.

Buvau kaip iš vėžių iškeltas. Krypau ir vienon pusėn, ir kiton. Įvairiausios mintys galvoje verpetais siautė.

XXX

Einant dienoms, slenkant naktims vis daugiau aprimau. Rodės, kad ir meilė iš galvos išgaravo. Daug dirbau, daug skaičiau. Toli saulėje vaikščiojau, kasdien maudžiaus. Vėl tapau žmogus. Buvo sveika, blaivu, gera.

Bet po dvejetos savaičių pastebėjau visai netyčia, kad Gundė vėl kelia galvą į viškas. Šypsojosi man meiliai, žavinčiai. Kaip ir seniau. Kokį laiką nekreipiau, rodės, domės, o pagaliau vėl tirpau visas nuo jos žvilgsnių.

Vieną šventadienį, tai jau buvo liepos mėnesio pabaigoj, Gundė, išėjus iš bažnyčios, priėjo į mane. Pradėjo linksmai šnekėti, juokauti. Klausė, kas pas mane girdėti, apsakinėjo, ką pati veikia. Gyrės, kad audžia gražias bovelnas, kad šiemet daug sienų drobės išaudė. Rūgojo, kodėl aš nenoriu jos sustikti, net ir pažiūrėti nenoriu.

– Užmiršai visai, tarytum manęs ir nebūtų. Blogas esi. Pykstu ant tavęs.

Besišnekučiuodami atsisėdom ant suolelio po klevais. Nebojom, kad ir žmonės šventoriuje vaikščiodami į mus šnairavo.

Gundė man parodė vieną praeinančią panelę, kuri ėjo pasispaudus ranką didelio, ilgo jaunuolio. Iš viso buvo matyt, kad tai buvo nebent kokie ponai. Šnekėjosi lenkiškai garsiai, drąsiai, tarytum jie visai vieni būtų šventoriuje.

– Patinka ji tau? – nusijuokė Gundė. – Ko gi reikia:

Skryblius kaip sietas,

Panelė kaip skietas,

Nosis kaip kačerga.

Tai grafo Argaudo duktė. O tas štai žardas, kurį ji veda, jos sužieduotinis. Dievas geras, neaplenkia nieko, – kvatojos Gundė net pasilenkdama.

Kitą šventadienį, po mišparų, Gundė priėjo į mane šventoriuje ir netrukus sako:

– Žinai ką? Aš į tave šitą vakarą ateisiu svečiuosna. Lauksi manęs?

– Gerai, lauksiu! – Net nustebau, kai savo atsakyme pajaučiau tiek džiaugsmo.

– Bet gal geriau, kad tu sustiktum mane kur?

– Kur tik nori!

– Lauk ties Drimbšos sodyba. Tenai pakalnėje yra toks kapčius, atsisėsi po juo. Žinai?

– Žinau, Gunde!

– Paskum nueisim į tave, tavo grinčion. Tu paskambinsi, aš paklausysiu. Pasišnekėsim. Be galo tavęs išsiilgau!

Ji karštai paspaudė man ranką. Išsiskyrėm.

„Ir kodėl ji šiandien tokia linksma, tokia guvi? Nejaugi ji taip greitai jį užmiršo? – Kilo man klausimai, dygo abejonės. – Tegul. Palauksiu, pažiūrėsiu toliau“.

Jaučiau, kad buvau ramus. Bet nerimas manyje augo, ir vėl didėjo ilgesys prie Gundės.

XXXI

Labai palengva, bet audra vis traukėsi tolyn. Vis rečiau sužaibuoja, rečiau sugriaudžia. Jei ir sugriaus, tarytum tas dundesys toli kur iš pažemių veržias. Pranyksta tuojau, be jokio aido. Lietaus smarkumas menkėja. Lyja tik pabiromis.

Kambarėlyje dabar šviesiau.

– Dar, matyt, saulė nenusileido. Visai prašvis, – sakau Kupreliui.

– Turbūt. Bet jau vakaras netoli.

Jis mažai perkūną girdėjo. Nekreipė į jį domės. Buvo savyje paskendęs, savo praeityje.

– Sutartą valandą nuėjau paskirton vieton. Atsisėdau ant kapčiaus ir laukiu. Jau vienuolikta – jos nėra. Pusiau dvyliktos – dar nėra.

„Tiktai pasijuokė iš manęs!“ – manau nekantraudamas. – Palauksiu dar bertainį, nebus – eisiu namon“.

Praėjo ir tas bertainis. Bet dar neinu.

Pykau ant jos, kad neateina, o ant savęs, kad buvau toks greitas įtikėti ir dabar nei iš šio, nei iš to sėdžiu čia visos nakties pajuokai.

Tik štai žiūriu, atrieda pakluoniais, keleliu mažas, juodas taškas.

„Tai ji!“ – nudžiugau.

Prisiartino – šuva!

Bet supykti nespėjau. Pažinau, kad tai Gervydžių Margis. Jis ėmė apie mane šokinėti, gerintis. Dar neužmiršo.

Pasirodė ir kitas taškas, tiktai kur kas didesnis ir pailgas.

Nuskubinau jo sustikti. Bet Margis, metęs mane, anksčiau jį sustiko.

– Ilgai tau teko laukti? – guodė mane Gundė. Jaukiu, žavinčiu balsu. – Gal nepyksi? Dovanok man... Mat ta gudruolė Julytė ilgai nemigo. Turėjau laukti, kol užmigs. Jau, rodos, ji miega, tiktai aš pamėginsiu keltis, ji ir klausia: „Kur tu eini?“ Atsakau: „Niekur neinu, tiktai ant kito šono apsiverčiau“. Ji tarytum įtiki ir vėl miega. Sukrutėsiu gi – ir vėl klausia. Bet pagaliau tikrai užmigo... Tai einam į tave. Čia gali mus kas užeiti.

Nuėjom. Margis paskui.

Seniai, seniai Gundė pas mane buvo! Net šilčiau, šviesiau pasidarė, kai ji peržengė slenkstį. Kitas kvapas, kitas oras.

– Gi pas tave langai nedengti! – tik atsisėdus visai teisingai pastebi vienia. – Aš šiemet pas save įtaisiau. Be dangčių bloga.

Norėjęs buvau tan žodin pasakyti, kad iš tiesų gerai, nes dangtys neleidžia pamatyti, kai merginos apgaudinėja savo mylimuosius, bet susilaikiau. Tegu tai būna užmiršta.

– Imkim nors marškomis uždengsim. Gali kas pro langą pažiūrėti, – žiūri Gundė neištikimai į langus.

Nurengėm mano miegamajam lovą ir užtiesėm langus.

– Dabar paskambink suktinį, – prašo.

– Kodėl suktinį?

– Kažin kodėl jo šiandien noriu. Gal todėl, kad netrukus ištekėsiu, savo vestuvėse šoksiu.

– Su kuo? – mano balsas buvo tylus, vos girdžiamas.

– Su tavim! Štai su kuo. Mūsų vestuvėse. Ar dar tu nežinojai? – Gundė nusišypsojo ir, priėjus į mane, uždėjo savo rankas ant pečių.

Visi rūkai, rodės, pakilo ir vienu matu išsisklaidė. Tapo šviesu, aišku.

Prisiglaudžiau prie jos kaip vaikas. Nieko nesakau. Žodžių ir stinga, ir nereikalinga.

– Gal netiki? – glaudžia Gundė patylėjus savo veidą į mano.

– Tikiu.

Ir vėl nutrūko mintys. Lyg nutraukė jas kas.

– Ar tu tikrai mane myli? – neiškenčiu, bet klausiu palengva, galvodamas. – Ar nemyli savo mažens draugo, Jono Staševskio? Jis buvo neseniai Skardžiuose. Žmonės visaip apie jus šnekėjo.

– Jis man pasakojo išvažiuodamas, – juokės Gundė, – kad, jam vieną naktį einant iš miestelio namon, į jį kas akmenį sviedė. Dabar rašo iš Varšuvos, kad reikės daryti operaciją. Prašo, kad atvažiuočiau.

– Ar važiuosi?

– Kur aš važiuosiu! Mes buvom geri mažens draugai, bet kur jis mane ves! Aš jam netinku.

– Bet myli jį.

– Olesi, nekalbėk apie tai daugiau.

Atšlijau nuo Gundės. Mačiau, kad jai buvo sunku.

Norėjęs buvau prisipažinti, kad aš mečiau akmenį į Staševskį, jos mažens draugą. Bet kam dabar? Jai ir taip sunku. Ji pagalbos, atsparos ieško.

Gal mes abu tokie pat nelaimingi?

Stengiaus suprasti ją, save. Ėmė noras ją paguosti.

– Žinai, Olesi, – vėl prisiglaudė Gundė į mane nerami, nuliūdus, – tu visai dovanai ant manęs pyksti, dovanai sau visokius spėliojimus galvon bruki... Aš tave... myliu, myliu be galo, be krašto! Mylėk ir tu mane tiek pat. Viskas bus gerai. Tu myli mane?

– Myliu, myliu! – ėmiau ją bučiuoti. Akyse, jaučiau, pasidarė drėgna. – Bet aš labai bijau, kad tu nuo manęs nenueitum. Aš kuprotas, tu gali gražų, sveiką vyrą gauti. Tu gal iš tiesų negali manęs mylėti.

– Tylėk, Olesi! Aš myliu tave. Tu man patinki, tu man gražus. Tie žodžiai tikrai nuostabiai paguodė mane.

– Žinai, Olesi, eikim jau rytoj į kleboną ir prašykim, kad išsiųstų vyskupui dispenso prašymą. Gal ilgai netruks?

– Daugiausiai dvejetą savaičių.

– Paskum, vedę, tuojau, tą pat naktį, važiuokim kur. Aš nenoriu čia likti. Man įkyrėjo žmonės, visa apylinkė. Aš negalėsiu būt laiminga čia likus!

– Kur mes važiuosim, Gunde?

– Toli kur. Amerikon? – mąsto. – Gal per toli. O jei Prūsijon?.. Ar tu turi kiek pinigų?

– Turiu kiek.

– Daug?

– Daugiau neg tūkstantį rublių.

– Tai nėr per daug, bet pakaks, kol rasim tenai kokį darbą... Tu moki vokiškai, galėsi pakliūti vargoninku į kokį katalikų kunigą. Gyvensim gerai. Tenai lietuviškų knygų niekas nedraudžia. Skaitysim, dainuosim, kiek tiktai norėsim. Pagaliau, kai mano tėveliai atsileis ir pasiilgs manęs, galėsim sugrįžti. Ar ne tiesa? – paspaudė mano ranką.

„Ar visa tai tikrai tiesa?“ – klausiau pats savęs. Linksmos varsos juostomis aplink mane sukėsi. Ar tik mano galva sukėsi?

„Bet nejaugi visa tai tiesa? Nejaugi ji dabar tikrai bus mano? Kaip gerai! Visos kančios ir abejonės liks užpakalyj. Aš vėl pagaliau galėsiu būti žmogus, vyras. Vedęs vyras!“ – patenkinimas, išdidumas kėlė man krūtinę.

– Taigi jau nuo rytdienos pradėsim mūsų paslaptingų vestuvių ruošą. Dispensas, pasai, ruoša kelionėn. Gražu! – džiaugės Gundė patenkintai, svajingai. – Kiek daug naujo pamatysim: naujas kraštas, nauji žmonės. – Nutilo Gundė, į tolį žiūri. – Dabar paskambink. Po tokio didelio sutarto žygio reikia pasilinksminti, prasičiukinti kiek, – pašoko Gundė guviai.

– Ką? – atsistojau.

– Ar užmiršai? Suktinį. Paskum ką pats norėsi.

Man skambinant, Gundė išėjo šokti. Šoko įsisprendus, sukinėjosi po visą aslą, plojo delnais ir kvatojosi. Skambinau smarkiai, linksmai, tarytum pats drauge šokau. Galvą atsukęs, žiūrėjau į ją, kaip rožę paraudonavusią ir sukaitusią.

Šoko kokį bertainį, daugiau, kol visai sušilo, sukaito.

– Gana jau! – puolė ant kėdės.

Išsitraukus nosinę, ėmė vėdintis. Net jos sunkūs, varsingai tamsiai geltoni plaukai bešokant išsileido. Gražiai apdengė kaktą, pečius. Ant akių, ant krūtinės nugriuvo. Kiek pasivėdinus, pradėjo juos taisyti. Dailiai piršteliais suėmė, iškėlė aukštyn, ant galvos. Kai rankas pakėlė, lieknas liemuo išsitiesė, išsilenkė; aukšta, apvalaini krūtinė siūbavo, kilnojosi.

„Tai mano žmona“, – džiaugiaus žiūrėdamas. Širdis tunksino sunkiai. Jaučiau, kad akys tryško.

Pašokau nuo fortepijono. Priėjau į ją. Apskabinau pusiau ir, stipriai priglaudęs į save, ėmiau ją bučiuoti, spausti.

– Eik, dar paskambink ką. Prieš mūsų ruošą, – lengvai, prilaikydama nuo savęs atstūmė.

Paskambinau Rainekės „Farandal“. Paskum dar keliolika mano mėgiamų daiktų, kuriuos, būdavo, skambinau tik retai, iškilmingą nuotaiką turėdamas. Ji klausėsi domingai, užsimiršus. Sekė kiekvieną muzikos garsą, kiekvieną perėjimą. Skambinau ilgai. Kažin kiek būčiau jai skambinęs. Jai!

Pradėjo aušti. Kambarys nupalšo.

Gundė atsistojo.

– Pabūk dar kiek. Neik! Daugiau paskambinsiu.

– Ką žmonės pagalvos, kai išgirs tave taip anksti skambinant? – juokėsi Gundė, guvi, laiminga.

Palydėjau ją visą kelią.

Ėjom susiglaudę, laimingi, žiūrėdami į auštančią dieną.

XXXII

Dvejetas savaičių – ir viskas buvo sudorota. Pasiruošėm kelionei, gavom pasus, dispensą vesti, viską. Klebonas buvo toks geras, kad, norėdamas padėti geriau išlaikyti paslaptį, paruošė mums galimybę vesti kitoj parapijoj, pas savo draugą, pakeliui į Prūsiją.

Nutarėm važiuoti pirmadienio naktį.

Šeštadienio naktį apie dvyliktą atėjo Gundė į mane paskutiniam kelionės pasitarimui.

Buvo nuliūdus ir nepaprastai susirūpinus. Niekuomet dar nebuvau matęs jos tokios liūdnos. Aš gi buvau nuostabiai linksmas. Kad, regis, būčiau įmanęs, būčiau išsinešęs fortepijoną ant stogo ir tenai skambinęs. Skambinčiau, dainuočiau ir šokčiau, kad visi girdėtų ir matytų. Visas miestelis, visas sodžius!

Gundė gi įėjo grinčion bailiai, nedrąsiai, tarytum pirmą kartą. Įėjus tuojau atsisėdo ir nieko nepasakė. Lyg ją kas nepaprasto pakeliui ištiko.

Bet aš buvau per linksmas didesnės domės į tai atkreipti.

– Aš jau prisirengiau. Nors dabar galiu važiuoti, – sukinėjaus po kambarį, žiūrinėdamas, ar ko nepamiršau.

– Gerai, – linkterėjo galva.
– O tu, Gunde, ar jau pasirengei? – klausiu šalia prisėdęs.
– Jau.
– Tai poryt važiuosim, atsisveikinsim su Skardžiais.
– Taigi.
– Po dviejų dienų nei pėdsakų čia mūsų neliks.
– Nieko.
– O ar neieškos mūsų kas?
– Gal.
– Bet tu išblyškus, suliesėjai per tas dienas. Kodėl?
– Nežinau.
– Kodėl nežinai? – klausiu, juokauju.
– Nežinau, – vis taip pat atsako.
– Ir kodėl šiandien nuliūdus?
– Man liūdna.
– Kas graudena?
– Kelionė.
– Gal nenori važiuoti?
– Ne, noriu.
– Tai kam liūdėti?
– Liūdna... gaila...
– Ko?
– Visų... Visko gaila.
– Tai nieko, praeis. Visos jaunosios, prieš eidamos į altorių, verkia.
– Paskambink ką. Man sunku... Aš negaliu... Negaliu, Olesi!

Skubiai ėmiau skambinti. Išrinkau švelnų, jaukų vestuvių valsą. Jį skambinant, regis, matai, kaip leidžiasi saulė, užteka kitoje pusėje mėnulis, tilsta vėjas ir palengva nugula javų banguojanti jūra; ritmingai tilsta girios šlamesys, ir lakštingalės varsinga daina virpančiai aidi per pievas, per laukus. Visas vakaras, visa gamta svajingai supasi, linguoja. Supasi ir oras apdrungęs, ir danguje pradeda žybčioti žvaigždės.

Atsikreipiau į Gundę, visas valso nuotaikos ir greitos laimės prisigėręs.

Jos akys pilnos ašarų. Spindi, žvilga tos ašaros kaip rasa jaunoj žolėj.

– Graudus tas valsas. Parink ką linksmesnio. Man ir taip negera... Linksmo ką, Olesi, – prašo rankas laužydama...

Ką turėjau linksmo ir gražaus, viską išskambinau, pats improvizuodamas ir pridėdamas linksmumo. Stebėjaus net, kad taip lengvai man sekės.

– Gražiai tu skambini, Olesi. Klausyčiau, regis, ir klausyčiau, – žymiai aprimo Gundė. – Eik dabar į mane, pasišnekėsim apie kelionę.

Atėjau. Susėdom greta. Apsiskabinom. Smagu buvo ir apie reikalus šnekėti. Vis daugiau jaučiau, kad ji jau mano žmona.

– Aš manau, kad mums nereikia per daug apsikrauti. Dar ir patrikti geriau kas gali. Aš paimsiu tik savo geresnius rūbus, baltarūbius ir daugiau nieko, – sako Gundė. – Tu irgi taip padaryk.

– Gal visa kita parduoti?

– O kam? Čionai gali palikti. Juk klebonas siūlė tau palikti viską, kaip yra. Jis tikis, kad mes greitai sugrįšim. Ir naujo vargoninko nesamdys, o paims tik laikiną pavaduotoją. Jis mūsų tikras tėvas, tas klebonėlis. Tu gali paimti, jei turi, kokius brangesnius daiktus, gaidas ir kiek knygų. Jei tenai ilgiau liksim, prisigyvensim. O Prūsijoj dar geriau, sako, viskas... Reikia žiūrėti, kad būtų lengva kelionėje, kad paskum netektų išmesti ko, – Gundė vis daugiau įsilinksmina.

– Taigi poryt naktį apie vienuoliktą tu atvažiuosi su savo daiktais karklynėn, prie galo ežero palei vieškelį. Išsikrovęs lauk, o žmogų su vežimu tuojau pasiųsk atgal. Aš su Irša atvažiuosiu po pusvalandžio, ir jis mus abu paskum nuveš stotin. Žiūrėk, tik nevėluok!

– Aš jau nepavėluosiu! – džiaugiaus. Ėmiau bučiuoti ją, spausti.

– Kartais tu gali pavėluoti, – sušypsojo Gundė, nuleidus akis. – Tu toksai keistas, tu ne toks kaip kiti. Lėnas, lyg kokia mergiotė.

– Ar negerai?

– Gal ir gerai. Tu tikrai visai kitoks neg kiti žmonės. Tu man patinki, – priglaudė Gundė savo veidą į mano.

– Man šiandien labai linksma. Aš šiandien kažin ką padaryčiau! – papurčiau Gundę, švelniai suspaudęs jos pečius.

– Ir nepadarytum.

– Viską aukštyn galvom apverščiau.

– Ne, neapverstum. Tau tik taip regis, tu neapverstum.

– Apverščiau!

– Ne, Olesi.

– Ar jau aš toks silpnas?

– Bet ne toks stiprus, – nutęsė.

Mane tik jukino šitas dialogas.

– Paskambink man prieš kelionę dar kokį maršą. Smarkų ir linksmą tiktai.

– Ar jau eisi? Pabūk dar kiek, palauk, Gunde! – nustvėriau jos ranką. – Aš noriu, kad tu šiandien ilgai su manim pabūtum. Man šiandien taip linksma, o tu išeini...

– Tu neliūdėk, būk linksmas...

– Negaliu be tavęs būti linksmas.

– Būk... Reikės dar pabūti dvi dienas. Jei mūsų kelionėje kas nesugaus.

– Dar bent kiek.

– Skambink. Aš pabūsiu, kol skambinsi.

Atsisėdau skambinti. Stengiaus maršą ištęsti, paskum sudurti su kitu. Norėjau skambinti visą naktį.

– Gana. Palydėk mane.

Mečiau skambinęs, padaręs šaunią užbaigą. Lyg koks įgudęs virtuozas didelio koncerto estradoje. Užsidėjau kepurę, paėmiau lazdą.

– Tai jau paskutinį kartą palydėsiu! – nustačiau linksmas.

Gundė, perėjus slenkstį, dar atsigrįžo, visą kambarį akimis permetė. Irgi lyg manydama: „Paskutinį kartą“.

Ėjom pamažu, tik tik kojas statydami. Kiekvienas žingsnis buvo brangus. Nesiskubino ir ji.

Priėjom Gervydžių kluoną.

– Jau, – sustojo Gundė.

Susiėmėm rankomis. Ji man smarkiai jas suspaudė. Paskum apsiskabinom ir karštai, karštai ėmėm bučiuotis. Bučiavomės ilgai. Negalėjom vienas nuo kito atsitraukti. Jau nustosim, ir vėl atgal.

Abu vienu matu pajautėm, kad mūsų veidais ašaros rieda. Šiltos, malonios.

Kodėl?

Išsiskyrėm.

– Lik sveikas!

– Lig pirmadienio, Gunde!

Gundė lėtai perlipo per tvorą ir neskubėdama, lyg svyruodama, dingo sodo lapuotoj tamsoje.

Man staiga vėsu pasidarė. Pajaučiau, kad likau vienas, be jos. Pirmadienio naktis tokia tolima atrodė.

XXXIII

Sulaukiau tos nakties. Anksčiau buvau pasirengęs, neg manęs.

Susiėmiau sutartus ir reikalingesnius daiktus; susikroviau; gražiai nusiskučiau ir šventadieniškai apsirengiau.

Atvažiavo mano patikimas ir tylus ūkininkas. Mano dvi sunkias valizas išnešė ir padėjo ratuosna.

Tarnaitė jau miegojo. Duris užrakinęs, raktą pro langelį priemenėn įmečiau.

Atvažiavom karklynėn lygiai vienuoliktą.

Ūkininkas iškrovė valizas ir, visai nieko neklausęs, nepasiįdomavęs, nudundino atgal sodžiun. Už vargoninko atvežimą nieko nenorėjo paimti.

Atsisėdau, suslėpęs daiktus, ir laukiu.

Visur ramu, tylu, tuščia. Tik ežero vilnys, gainiojamos nakties vėjelio, pliuškena į pakraščius. Toli pievoje, girdėti, retkarčiais suskamba geležiniai pančiai. Tai arkliai rasotoje žolėje ganos. Danguje plauko padrikę debesėliai, lenktyniuodami aplink mėnulį. Rugpjūčio mėnesio vidurys, tai žvaigždės naujai paauksintos.

Balzganoje šviesoje nuskendę platūs laukai, miškai, sodžiai, ir dangus joje lyg paskutinį kartą vasarą maudosi.

„Štai jau netrukus ji bus mano, – svajoju lūkesio apgobtas, sapnais nuauston naktin įsižiūrėjęs. – Mano siela ir nuostabiu kūnu... Niekas jau jos nuo manęs nesuvilios, niekas neatims. Ji bus mano nuolatos. Ir dieną, ir naktį. Aš jai skambinsiu, įstabiais garsais žavėsiu. Savo sielą į juos liesiu, savo sielą jiems atiduosiu. Niekas nebus taip gražu, kaip mūsų gyvenimas. Nuo šios dienos ir lig paskutiniosios“.

„Ateik, Gunde, atvažiuok greičiau!“ – rodos, šaukiau ištiesęs į ją rankas.

Gundės vis nėra ir nėra. Nei Iršos ratų dundesio, nei jos balso negirdėti.

Prislinko dvylikta.

Praėjo. – Jos nėra.

Atėjo pirma. – Nėra.

Ir ji praėjo. – Vis nėra.

Klausau, ar nesučežės kur žolė, ar netrypters kur Gundės kojytė, niekur nieko.

Gal ji neateis?!

O gal laukia kur kitur? Gal ieško ir neranda?

Pradėjau ieškoti pakrūmiais. Landžiojau karklynuosna, kėčiau kiekvieną krūmą ir šūkavau:

– Gunde! Gunde! – tai tyliai, tai pašnibždomis, tai garsiau surikdamas.

Rodos, atsiliepia kas:

– A-u! U-u!

Lekiu ton vieton. Ieškau visur. Klausaus, ar vėl neatsilieps. Klausiu:

– Kur tu?

– U! Uu! – girdėti kitam krašte.

Lekiu tenai. Ieškau, šaukiu, – nėra. Atsiliepia dar toliau. Kitoj ežero pusėje...

O gal dar atvažiuos? Gal anksčiau negalėjo?

Štai, rodos, Iršos ratai sudundėjo, Gundė kosterėjo. Lekiu pasitikti, klausaus – nei to dundesio, nieko.

Tenai štai, nuo sodžiaus, atjuoduoja taškas. Net du: pirma rieda mažesnis, paskui jį seka didelis. Arčiau, arčiau į mane.

Išnyko.

Girdžiu, rodos, aiškiai – jau dabar tikrai Irša atvažiuoja. Prunkščia jo kumelės. Jis botagu jas šutina ir ragina: „Niu! niu!“ Netepti ratai girgžda, spiegia. Jau, jau... Išlėkiau ant kelio. Tylu, ramu, tiktai arkliai ganykloje prunkščia ir, pešdami žolę, geležiniais pančiais žvangina.

„Gal kas blogo atsitiko?!“ – klausiu perimtas nerimo.

Laukiu. Ieškau. Klausaus. Dairaus aplinkui.

Daug kartų girdėjau, mačiau ją atvažiuojant. O neatvažiavo. Gal suklydo? Gal kitu keliu kur nuvažiavo?

Ėmė švitenti. Mėnulis nubluko, nuritėjęs į vakarus. Žvaigždės ėmė gesti kaip bažnyčioj išdegusios žvakės.

Sugrįžau miestelin. Iš ten nesustodamas pakluoniais į Gervydžius. Įlindau sodan. Apžiūrėjau visur. Klausiau, pridėjęs ausį į seklyčios sieną. Barškinau languosna. Niekas neatsiliepė, nepaklausė: „Kas čia?“

„O gal ji, niekur manęs neradus, nuėjo į mane? Gal laukia?“

Nuskubinau namon. Niekas nelaukė...

XXXIV

Nei nepastebėjau, kai vėl tamsu, juoda pasidarė. Matau – tik sušvito keistas, keistai pastovus žaibas. Vienas, kitas, palengva, be perstojos. Kambarėlis švinta, kaip ugnyj panertas. Kiekvienas plyšys matyt ryškiai. Tik žaibų varsa kinta: sieros gelsva, sieros melsva, šalta ir šiušiai pasakingai sieros žalsva.

„Kamuolių žaibas, – konstatuoju pats sau. – Jis gali pro rakto skylutę tyliai įsiskverbti, bet kildamas aukštyn malūno kepurę su sparnais nukelti“.

Tyliu, laukiu.

Vėl pagaliau tamsu. Tik girdėt, kaip perkūnas krato, skalanduoja. Tarytum debesis varto. Smarkiai lyja.

Kuprelis lyg nieko nemato ir negirdi.

– Visą antradienį laukiau, kad Gundė vakare ateis į mane. Neatėjo. Perkėliau viltį trečiadieniui, dideliems Žolininės atlaidams.

Juk ateis ji bažnyčion... Matyt, negalėjo iš namų pabėgti. Tėvai patriko mūsų sumanymą, gal visą naktį stovėjo duryse ir dabojo... Ateis ji. Į mane iš apačios pažiūrės ir

akimis pasakys: „Nepavyko man išsprukti – sugavo“. Ir nusišypsos kiek, parodydama, kad: „Niekai! Apgausim juos kitaip“. Ateis, – galvojau, pusbalsiai rytmetines prie vargonų giedodamas.

Žiūrėjau į kiekvieną įeinančią mergiotę: „Ar ne ji?“

Vis tai buvo ne ji, ne Gundė.

Priėjo pilna pilnutėlė bažnyčia. Prasidėjo mišios. Vienos, kitos, paskum ir suma.

Negaliu akių atitraukti nuo to pilioriaus, nuo tos vietos. Lyg klūpi Gundė prie jo; galvą kitaip pakreipsiu, – ir ne, nėr jos. Tai, rodos, jos balsas plaukia, liejas, aukščiau kitų balsų kyla, viršum jų virpa – prisiklausysiu, nei žymės to balso.

Štai, rodos, Gundė priešinas šiandien tėvų draudimui ir ateina ant viškų. Prieina į vargonus, ima gaidas, man paslapčia į ausį ką sako, – Apsidairau, nieko.

Visą laiką Gundė man vaidinos, per visas pamaldas. Visur ją, rodos, mačiau, kur tiktai šią didelių atlaidų dieną pamatyti tikėjaus.

Pamaldoms pasibaigus, išsiskubinau iš bažnyčios. Kiek greičiau, neg vargoninko garbė reikalauja. Žmonės tik žiūrėjo nustebę.

Ties klebonija sustikau kleboną. Klausiu:

– Ar klebonas nesi matęs Gundės?

– Kas tau yra, Olesi?.. Būk kantrus. Gundės tėvai, žinoma, niekur dabar neišleidžia. Palauk kiek, pakentėk, – ramino mane, ranką ant peties uždėjęs.

Aprimau kiek. Parėjau namon.

Namie mane vėl didžiausias nerimas apėmė.

„Eisiu tiesiai į Gervydžius. Vis viena, kas bus, pačių tėvų paklausiu“.

Atlėkiau pakluoniais Gervydžių kieman. Įėjau grinčion. Durys visur atviros, viduryje nei vieno žmogaus. Visi tarytum kur išbėgę ar išsiviję ką.

Iš grinčios seklyčion.

Tuščia, dyka. Lova stovi nerengta. Patalas sudraikytas, pagalviai išmėtyti.

Čia jos gulėta! Čia jos miegota! – puoliau į lovą.

Lamdžiau, gniaužiau tuos pagalvius, glaudžiau į save, bučiavau juos.

Baisi mintis man galvoje sušvito.

„Gal Gundės jau gyvos nėra?“

Man pakirto kojas. Nugarą šalta srovė perbėgo.

Išėjau, graibydamas durų ir ieškodamas pasienių, kieman.

Pašalyje gulėjo Margis ir nerangiai gynėsi nuo vasaros užsilikusių musių. Net galvos į mane nepakėlė, lyg būtų ir nematęs.

Grįžau pakluoniais stapterdamas, lūkuriuodamas. Tarytum buvau nepaprastai pavargęs ir lyg laukiau ko, kas mane privys ir pasakys:

– Sėsk, Olesi, ant tvoros, pailsėk kiek.

Sodžiuje ir miestelyje girdėjos šokių muzika ir dainos. Tai ten, tai ten skardėjo mergiočių ir berniokų juokas. Jaunimas buvo šiandien linksmas. Po vasaros darbų, tarp sultingai prinokusių vaisių.

Prisilaikydamas gonko, įėjau priemenėn. Tuojau ir grinčios durys prasivėrė.

„Gundė?!“ – topterėjo galvoje, ir visas kūnas nujaučiamu džiaugsmu nutirpo.

Ne, ne ji. – Tarnaitė.

„Ko ji taip į mane žiūri?“

Jos akys kokį pasitenkinimą slepia. Lūpos vos vos sulaiko juoką.

– Tamstos Gundė pirmadienio naktį Varšuvon išdūmė. Nematysi jos daugiau... O ką, ar aš nesakiau? – linksmai ir karčiai ji nusišypsojo.

Prieš mane, regis, gili duobė prasivėrė, ir aš jon puolu, grimztu.

Staiga, rodos, atgalion iškilau. Žiūriu, priešakyje stovi baisi, milžiniška moteriškė. Pasistiebiau ir abiem rankom pastūmiau nuo savęs. Ji tik sulingavo kiek, mažesnė pasidarė. Aš dar kartą, dar smarkiau. Ji subildėjo į sieną ir visai išnyko.

– Kam tamsta mane daužai? Kuo aš prasikaltau? Ajai, Dievuli mano, Dievuli! – girdžiu, kas cypia aukštai lubose. Nesmagus balsas, jis man griežia ausis.

Greitai apsisukiau atgal, pro duris.

Pajaučiau, kad kas mano skvernų įsitvėrė ir tempia į save:

– Kur tamsta eini? Kur tamsta eini? Neik! Neik! Lik čionai.

Pastūmiau nuo savęs. Vėl subildėjo. Išbėgau.

Regis, einu pakalnėn, pakalnėn ir pakalnėn. Kojos po manim slysta. Toli, matau, žiba sidabrinis vandens paviršius.

Tai to klonio dugnas.

Einu į jį. Jis tarytum verda, putoja, plaka į kraštus. Bangos, viena už kitą didesnės, viena per kitą ritasi, verčiasi.

Visai priėjau. Brendu gilyn, gilyn. Bangos vis labiau murmuliuoja, pikčiau šniokščia aplink mane.

Štai vis didesni volai prieš mane auga, kyla. Tai paneria mane, tai vėl pakelia.

Brendu gilyn ir supuos. Dangus viršuje supas. Debesys vienas pro kitą tai krinta, tai kyla. Skardžiai aplinkui tai įdubsta, tai vėl išsipučia. Varnos skraido kaip skregždės, šaudo šuoliais, narsto ore. Viskas supas ir draikos. Gal todėl, kad atlaidai.

Nuo anos pusės, matau, atlekia per kitas bangas šokdama ir putodama milžinė banga. Kaip bažnyčia, o ilga kaip sodžius. Prilėkė į mane, sutrenkė, panėrė visą ir vėl iškėlus nunešė. Akyse vien balti, sidabriniai taškeliai mirgėjo ir aplinkui žalsvi ratai sukaliojosi. Paskum ir tai išnyko. Buvo tamsu ir gera.

XXXV

Aptilo ir ši audra. Silpnai ir retai dundėdama, nuslinko toliau.

Sugrįžo ramuma. Su ja ir saugos jausmas.

Kambarėlyje kiek nušvito; daugiau vien širma pasidarė. Naktis, audrai dūkstant, spėjo savo sparnus virš žemės išplėsti.

Kuprelis, patylėjęs kiek, ir vėl, naujai susikaupęs, pasakoja toliau.

– Nubundu, gi šalta, mane drebulys krečia. Praveriu akis – naktis, dangus žvaigždėtas, mėnesiena.

Pašokau. Dairaus aplink. Nieko nesuprantu.

Kur aš? Ar lauke miegojau?! Rodos, sapnavau baisų sapną.

Ar tik nesapnuoju ir dabar?

Juk neseniai buvau nuėjęs karklynan. Iš to tai ežero galo, į vieškelį. Laukiau tenai, laukiau... o kodėl esu čia?.. Kur mano daiktai? – pradėjau ieškoti aplink save.

Sustojau. Galvoje pradėjo lyg kas žybčioti, aiškėti. Bet ir vėl viskas temsta ir painiojas.

Išsiėmiau laikrodį – pusiau dvyliktos.

„Taigi tuojau ir Gundė ateis“.

„Bet kodėl aš jos laukiu čia, kad sutarta tenai?“

„Tenai ir mano daiktai“.

Supratau, kad reikia eiti. Žengiau kelis žingsnius.

Lyg mane kas suturėjo, stapterėjau. Žiūriu į vandenį.

„Kur tos nuostabios bangos? Kur ta didelė banga? Kaip ji blaškė ir kilnojo“.

Priėjau patį kraštą. Ežeras tylus, paviršius kaip nušveistas veidrodis. Visas dangus jame skęsta.

„O dar visai neseniai jis plakė į kraštus ir putojo“.

Vėl mano galvoje pradėjo kiek aiškėti. Lyg ten saulės spindulys rausėsi.

Pasilenkiau, pasėmiau vandens rieškučiomis. Toks šaltas, skaidrinantis vanduo! Suvilgiau veidą. – Galvoje, visoje vaidentuvėje lyg pašvaistė nušvito.

„Taip... Taip! – užbėgau ant skardžio, tarytum vėl atgriūvantį bangų kalną būčiau pamatęs. – Gal ne? Bet tarnaitė sakė... Ji žino... Dar kartą jos paklausiu“.

Lėkiau rugienomis, lėkiau bulvių dirvomis. Nebuvo kuomet nei suklupti, nei pridusti.

Prilėkęs savo namelį, ėmiau belsti į duris, daužyti į sienas.

Niekas negirdi.

Ėmiau barškintis į langus. Vis viena. Pradėjau šaukti. Atsiliepė pagaliau tarnaitė. Klausia:

– Ar tai tamsta?

– Aš. Daryk greičiau!

Atidarė. Įėjau. Ir užmiršau, ko buvau pasirengęs klausti. Viskas vėl susidraikė.

– Ar šiandien Gundė nebuvo atėjusi?

– Gundė? Aš gi, regis, jau sakiau, kad Varšuvon išvažiavo.

– Tai neateis šiandien?

– Kurgi ateis, kad jos nėra. Ji išbėgo.

– Kodėl?

– Turbūt nuo tamstos išbėgo, – girdžiu šypseną jos balse.

– Nuo manęs?

– Aš nežinau, man tik atrodo.

– Nuo manęs niekas nebėga. Juk aš nebaisus?

– Tamsta eik miegoti. Atrodai kažin kaip keistai.

– Gerai, eisiu. Jei Gundė ateis, pažadink mane.

– Pažadinsiu, – girdėjau, kaip tarnaitė prispaudė delnu burną.

Kodėl ji šaiposi?

Įėjau savo kambarin. Ėmiau vaikščioti išilgai aslos. Galva buvo sunki. Ji skilo, ūžė.

Vaikščiojau kreivuliuodamas, kiekvienan kampan įeidamas, kiekvieno daikto užkliūdamas.

Užkliuvau fortepijono. Atsisėdau prie jo. Atsilošiau kėdėje, užmerkiau akis. Paėmiau vieną akordą, kitą. Nejučiomis, tyliai. Garsai ėmė kalbėti, pasakoti man. Jie atskleidė šeštadienio džiaugsmu trykštančius vaizdus. Štai Gundė glaudžia savo veidą...

Lyg mane kas karšta geležimi palietė. Šokau nuo kėdės ir puoliau į duris.

– Kas tamstai yra? Kas tamstai yra?! – šaukia tarnaitė išsigandus anapus durų.

Durys priemenėn užrakintos. Graibau, nerandu jose rakto.

– Kur raktas?! – trepsiu kojomis.

– Nežinau, – atsako ramiai.

– Duok greičiau!

– Nežinau kur.
– Duok! – daužau kumštimis durysna.
– Kam tamstai?
– Duok greičiau!
Girdžiu, ilgai ieško, visur knisinėja.
– Nežinau, kur dingo, – sustojo.
Vėl pradėjau belsti.
Rado, atrakino.
– Bet neišeik tamsta kur.
Nieko neatsakiau.
– Kur tamsta eini? – nustvėrė mano rankovę, lyg ko pagelbos melsdama.

Išroviau ranką ir ėmiau bėgti. Ji mane vytis. Stapterėjau ir pasirengiau stumti ją nuo savęs griovin. Ji greitai puolė ant kelių ir sudėjo rankas.

– Neik tamsta! Neik, neik! Kas gi bus? Kas gi dadar bus? – pridususiu balsu dejavo ir meldė.

Mane perėmė šaltis. Šiurpuliai sukratė. Lyg pririšė kas vietoje. Noriu eiti – negaliu. Paskum tarytum atsiplėšiau ir lėkte nulėkiau. Bėgau risčia. Ar kas vijosi, nežinau.

XXXVI

Kuprelis vėl patylėjo kiek, palaukė.

– Ilgai ėjau, iš namų išėjęs.

Kur ėjau, apie tai negalvojau. Buvau kaip pakalnėn paristas akmuo. Vien riedėjau. Toliau nuo namų, toliau nuo žmonių.

Toli nuėjau. Kad ir ieškoję, būtų niekur manęs neradę.

Dieną miegojau kur krūmuosna įlindęs, o naktį ėjau, bėgau. Vengiau sustikti žmonių ir iš tolo. Bijojau, kad jie, pamatę mane, pamišėliu paskaitys ir dar, keliuos susirinkę, panorės sugauti.

Jei ir naktį pasivaidindavo kur žmogus, nutildavau ir užsiglausdavau kur.

Dar ir dabar bijau žmonių, labiausiai nepažįstamų. Kai ką sustinku, tuojau žiūriu, ar jis ko neslepia: kišenėje ar akyse.

Vieną šiltą vakarą, nusėdus saulei, ėmė kilti iš pievų balti rūkai, kaip vidurvasaryje. Aš sustojau ir įsižiūrėjau į juos. Jie kilo, sklaistėsi, nėrės pro krūmus, paslėpė upelį. Man kilo galvoje vasaros vaizdai, raiškūs, varsingi – jie svaigino mane.

Ėmiau brist pievon. Tolyn, gilyn. Bet pamažu. Bijojau sudraikyti rūkus ar sudrumsti savo regėjimus.

Štai matau, ten toliau stovi ji, visa balta, apsisiautus nuo galvos lig žemei permatomu apsiaustu. Ji moja į save. Girdžiu ir švelnų, rūkų nešamą kuždesį: „Olesi, Olesi“. Einu į ją, tiesiu rankas. Ji pakyla oran ir slenka pažemiu. Vejuos paskui. Ji slenka greičiau ir vis toliau. Jau pavargstu, man užmuša kvapą, suklumpu pievoje, ji vėl, matau, sustoja ir kužda: „Olesi, Olesi!“ Vėl vejuos, akių nuo jos neatitraukdamas. Štai ji lūkina manęs. Jau visai arti, tiktai penkiais žingsniais nuo manęs atokiai. Dar arčiau, dar arčiau. Štai visai priėjau. Stveriu jos ranką, širdis sustojo iš džiaugsmo, ir ji vėl staiga mane palieka. Bet iš tolo kužda, vilioja.

Štai Gundė įslinko miškan, išnyko. Įlėkiau paskui. Ieškau, graibau apie kiekvieną medį. Ji štai atsiliepia man per kelintą medį. „Au, aš čia!“ Lekiu tenai, ji toliau: „Au! au!

Olesi!“ Štai matau, ji medyje ant šakos linguoja; šaka girgžda, ir jos šilkinis permatomas apsiaustas čeža. Pasalomis, slapstydamos prieinu prie to medžio, taikau jau lipt, ji šust! ant kito. Tenai jau supas, linguoja. Žiūri į mane ir pirštelіu moja.

Miške vis daugiau temo, bet aš mačiau ją vis viena. Ji man žvilgėjo tamsoje ir kelią rodė.

Naktis nubalto, išaušo, ir Gundė visai nuo manęs pasislėpė. Lyg visą pasakingą reginį šviesa sugėrė.

– Gunde, Gunde, ateik, sugrįžk, sugrįžk! Žiūrėk, kaip čia raudona saulė teka, purpuru uždega girių viršūnes ir auksu tirpina debesis. Klausyk, kaip paukščiai bunda, tolimon kelionėn rengias, rokuojas. Jie skris visi susitarę. Tu išskridai viena...

Sugrįžk, Gunde! Aš visas degu lūkesiu. Sugrįžk ir paimk mane!

Stovėjau miško pakraštyj iškėlęs rankas ir mačiau, kaip augo, skleidės palša diena, persunkta šaltos tikrovės. Nemigęs pradėjau busti.

Laukiau tokių rūkais kylančių vakarų, laukiau ūkanoje Gundės, bet vakarai darės vis šaltesni, – rūkai nekilo. Naktys darės juodesnės, ir temo greičiau.

Jaučiau, kad buvau visai nesveikas. Iro mano kūnas ir dvasia.

Protarpiais, ypatingai rytais, viskas man prablaivėdavo, nuo akių lyg kokia uždanga nukrisdavo. Jaučiaus pasveikęs. Juokiaus pats iš savęs, iš meilės apskritai.

Kvailas daiktas. Dar kvailesnis, kas jai nugarą lenkia.

Ryždavaus tuojau pat grįžti į normalias gyvenimo vėžes ir nejuokinti daugiau pasaulio.

Bet pamažu vienas vaizdas po kito primindavo man Gundę. Girdėjau jos balsą, jaučiau jos kvapą.

Ir man vėl darydavos svaigu. Vėl keitės mano akyse dienos šviesa ir visi daiktai aplinkui.

Jaučiau, kad tie pasveikimo protarpiai man buvo labai nesveiki.

Bet dienos bėgo ir tekino mane kaip vanduo jūros pakraštyj kietą akmenį.

Vienam, nežinau kokiam miške radau didelį kiaurą ąžuolą. Susukiau jame savo gūžtą.

Neturėdamas ko daryti, nežinodamas kur dėtis, kiauras dienas slankiojau po mišką. Vakarais grįždavau savo ąžuolan, įlisdavau drevėn ir užmigdavau tenai, lyg vandenyje nuskandintas. Joks sapnas manęs negundindavo. Miegas būdavo juodas ir tuščias kaip gili duobė. Nubudęs jausdavau, kaip jis mane žemyn slegia ir vėl savo juodon duobėn stumia.

Išalkęs bruknių, spalgenų pasirinkdavau. Sukramtydavau jas. Radęs kur, grybą išsikepdavau. Ir jau būdavau sotus. Visai mažai man reikėjo. Dar gurkšnį vandens šaltinyje išgerdavau. Nuo jo man vėsiau pasidarydavo, galvoti kiek palengvėdavo.

Retkarčiais man būdavo beveik linksma. Vienas, vienas. Miške tylu tylu. Kartais nusigandęs kiškis tarp krūmų švysterėja. Lapė pralekia, vilkas savo sermėgą parodo. Voverė riešutus lazdynuose braškina, gliaudo; įsikandus po vieną apušėn neša. Margai dryžas genys medžiu šokinėja; kala kiek įmanydamas jį iš visų pusių. Žalvarniai plačiose viršūnėse rėkauja, ant laibų šakų grakščiai supasi.

Neatsižiūriu aš į visus miško gyventojus. Visi jie man tapo artimi, lyg kokie giminės, kaimynai. Pažinau jų, regis, kiekvieną, beveik pasveikinti galėčiau. Geniai kalė ir mano ąžuolą, nuo kirminų gynė, ir ne kartą voveraitė ant jo pasėdėti atlėkdavo. Ir lapė nebijodavo pro šalį prasmukti. Vilkas beveik kasdien netolimais praeidavo.

Bet tokiai šviesesnei valandėlei praslinkus, sunku, nepaprastai man būdavo sunku. Rodos, visi debesys ant to miško užgriūdavo. Užtemdavo jame, lyg saulė visai būtų pranykusi.

XXXVII

Jau spalių mėnuo atėjo. Pradėjo naktimis būti smarkios šalnos. Tintau nuo šalčio. Mažai ką gelbėjo ir sausi lapai, kurių pilna savo drevėn buvau prisinešęs. Reikėjo bėgti iš miško.

„Bet kur? Nejaugi atgal į žmones?“

„Negrįšiu į juos! Negrįšiu!“

Pagalvojęs net drebėjau iš baimės, kad reikės grįžti.

„Tai kurgi dėtis?“

Nerasdavau tan klausiman atsakymo.

Kartą dingterėjo galvon, regis, laiminga mintis: „Važiuosiu Jeruzalėn. Pasimelsiu Kristaus Karstui, nusiplausiu nuo nuodėmių, ir Jis man padės. Aš tuomet rasiu Gundę. Būtinai rasiu!“ – tikėjau.

Visai įsitikinau, kad kai tik nuvažiuosiu ton šventon vieton, tai ir susitiksiu su ja kur, ji pati į mane ateis. Mes Staševskį ir viską ir grįš.

Štai jau, regis, parvažiuoju iš Jeruzalės, grįžtu Skardžiuosna, vėl vargoninkauju. Sėdžiu prietemoje savo kambarėlyje. Tylu, niekur nieko. Staiga prasiveria durys ir Gundė įlekia visa raudona, sukaitus, nuvargus; puola man ant kaklo, skabina, bučiuoja ir sako:

– Aš tavo, tavo, Olesi! Tiktai tavo vieno! Myliu tave, gyvensiu su tavim! Visuomet dabar, visą savo amžių.

Jau ir neina nuo manęs. Nuo tos dienos pasilieka. Klebonas mus sutuokia, ir tėvai džiaugias, palaimina.

„Tikrai taip bus! Tikrai!“ – džiaugiaus, ausdamas vaidentuvėje gražius svajonių vaizdus.

Bet tai ne vaizdai atrodė, o tai, kas iš tiesų įvyks.

Ir visas tas regėjimas, tikras, pranašingas, iš akių nesitraukia. Vien juo ir gyvenu.

Tą pat dieną palikau savo įprastą drevę. Negaila buvo atsiskirti.

Nesidairydamas išėjau iš miško.

Daug turėjau vargo, begalę rūpesnių, kol pagaliau įsėdau vagonan traukinio, kuris vežė maldininkus į Austrijos pasienį. Nemažai tuomet jų važiavo drauge su manim. Buvo trys lietuvės: dvi aiškios senmergės, trečia kokio kunigo sesuo, taip pat nemažo metų skaičiaus. Lietuvis vienas, neskaitant manęs. Buvo tai dievobaimingas, apyturtis ūkininkas, kuris važiavo pasimelsti Kristaus Karstui jau ne pirmą kartą. Visą kelionę jis tiktai ir šnekėjo su tomis trimis galbūt anksčiau buvusiomis Magdalenomis. Aš su jais nesusipažinau. Nenorėjau. Sėdėjau vienas, kokian kampelin įsispraudęs, ir nieko nei žodžiu neprakalbinau. Nei karto nepažiūrėjau nei pro vagono langą, man nerūpėjo svetimų kraštų gamta pasigrožėti. Jokian miestan taip pat nebuvau išėjęs. Kai visi maldininkai išeidavo pažiūrėti kokio miesto, aplankyti jo bažnyčių, permesti jose po vienus kitus poterius, aš atsilikdavau geležinkelio stotyje. Vien tiktai laukiau, kad jie greičiau sugrįžtų, kad vėl galima būtų važiuoti, artintis į tą stebuklingą šalį, į jos šventą miestą, kur aš tikėjaus rasti pagalbą.

„Dievas man padės“.

„Pasimelsiu tenai, visą savo maldą išdėsiu. Toje pat vietoje, kur Dievo Sūnus, Dievas tikras, tris dienas uoloje ilsėjosi. Nuo vargų ir kančių, kurių jam numylėtoji žemė tikrai nepagailėjo. Paskum, nuvertęs sunkų akmenį, visam pasauliui meilės ir išganymo negęstantį žiburį įžiebė. Tas žiburys sužibs ten ir man.

Ir jūra plaukiau, lyg neplaukiau. Nemačiau, negirdėjau, ar kas sirgo, ar kas ką kita darė. Nesigėrėjau nei nuostabiomis, kaip nesuinteresuotai mano ausis pasiekė žodžiai, Graikijos salomis. Jų nemačiau nei vienos. Žiūrėjau tik akių neatitraukdamas tan laikan, kai Gundę pamatysiu, kai ji, Dievo pasiųsta, į mane ateis. Tai šnekėjaus su ja, laimės apsiaustas, tai gyvai su jos tėvais Lietuvos reikalais tariaus. Tai, regis, tamsią lytingą naktį nešiau knygas per sieną, dalinau, skleidžiau jas po visus sodžius, po plačią Lietuvą. Ir raudonsiūliai, regis, manęs nemato, nežino, nepatrinka. Niekas man nekliudo. Neįgali kliudyti. Auga, kyla mano vardas, visi į mane eina, lekia, prašo patys nušviesti jų apylinkę. Ir šviesu jau visur paliko, raudonsiūliams nuo aiškios šviesos ir akys apraipo; visi apakę savo kraštuosna išsigrūdo. O Gundė myli, gerbia mane todėl. Pati darbą padeda dirbti ir mano pajėgas papildo.

Laivas, tarytum tardamas mano svajonėms, palengva, ritmingai supė. Matyt, ore buvo kiek vėjinga vėlyvo rudens giedra. Su Viduržemio jūros giliai žydriuoju dangum. Tai nemačiau, tai tik jaučiau savo ir laivo nuotaikoj. Jei sėdėdavau laive ir atvirame ore, atgulęs patogioj kėdėj, nedaug ką mačiau. Pamatysiu jau, regis, kas man domę sujaudina, pažiūriu valandėlę. Atsigrįšiu, vėl užmirštu, lyg ir nieko nebūčiau matęs. Žiūrėjau vis savin, savo atitvertan, laukiaman pasaulin. Negalėjau iš jo kitur išeiti, tik jį plėčiau ir ugdžiau.

Nelabai įdomios man buvo ir procesijos, ir sutikimai Šventam Mieste. Ėjau, vaikščiojau su kitais, lyg tą miestą ir jo žmones seniai jau būčiau pažinęs.

Tiktai lyg atsiminiau prie Kristaus Karsto. Staiga mane apėmė neapsakytas gailesis ir visiškas susijaudinimas. Puoliau ant kelių ir ėmiau melstis visa savo širdimi, visa siela. Visą save buvau toje maldoje atidavęs.

„Dieve, Dievuli geras, Jėzau Kristau, savo gyvybę žmonių labui ir išganymui paaukavęs, pagailėk manęs, bent menką truputėlį savo gausios malonės man suteik. Meldžiu Tavęs, Tavo tarnas silpnas, nuženk į mane savo dangiškoje galybėje, dovanok man mano viso gyvenimo mažas ir dideles nuodėmes, kurias gal per savo nesupratimą ir silpnybę įvykinau. Nebausk manęs tiek smarkiai. Dovanok man visą mano praeitį. Dovanok, galingasis Viešpatie, žemės ir dangaus Karaliau, ir Gundės nuodėmes, ir jos visus nusikaltimus. Tenerūstina jos darbai Tavo skaisčiojo sosto, tenerūstina jie visų Tavo šventųjų – teatleidžia jai visas dangus. Ji sugrįš į Tave, sugrįš kaip paklydusi avis Tavo vienon avinyčion. Neduok jai, Viešpatie, pražūti, išgelbėk jos sielą. – Meldžiu Tavęs, čia ant kelių akivaizdoj Tavo švento Karsto nulinkęs; priimk, Jėzau Kristau, tą kryžių, kurį buvai dėl mano blogų darbų ant mano pečių uždėjęs. Nuvargau, negaliu toliau jo panešti; nepakelia daugiau mano pečiai. Silpnas, menkas, Viešpatie, esu, – priimk jį, pagailėk manęs. Aš noriu dar kaip sveikas ir stiprus vyras gyvą gyvenimą pagyventi. Aš nenoriu sunykti Aukščiausio Dievo kūrybos didžiausiu džiaugsmu nepagyvenęs. Man jau per daug vargo, aš noriu garbinti Tave laimėje. Laimę ir prasmę mano žemės gyvenime gali duoti tik sugrįžus Gundė. Sujunk mus, Viešpatie, atleidęs mums visas mūsų nuodėmes. Mes savo neišpasakytoj laimėje Tavo neribotą, gerą, kuriančią galybę garbinsim... Tu

ateisi, Viešpatie, ir išklausysi mano maldos. Tu suteiksi man bent truputėlį savo gausios malonės... Juk tu girdi mane, Viešpatie, ten aukštai būdamas?

Tu žinai ir girdi viską, Tu esi teisingas. Aš tikiu Tau Tavo dangiškoje galybėje".

Meldžiaus ilgai. Mano malda lengvino ir kėlė mane. Slūgo apačion visi debesys ir visi šešėliai.

Priėjus išpažintin ir priėmus Švenčiausį, jaučiaus visiškai pakitėjęs. Tarytum didžiausią kalną būčiau galutinai nuo savęs nuvertęs.

Savo būrio maldininkų ir nelaukiau. Išvykau su tais, kurie pirmiausia aplankė šventąsias vietas. Aš daugiau niekur ir nebuvau, tiktai vienoj Jeruzalėje.

Kai Jafoje dėl laivo suvėlavimo teko sugaišti keletas dienų, nežinojau iš veržimosi pirmyn kur dėtis. Regis, būčiau ėjęs pėsčias per Konstantinopolį.

Laivu plaukdamas ir paskum važiuodamas traukiniu, vis laukiau stebuklo. Tikėjaus, kad štai štai Dievas parodys savo malonę, patenkins mano maldą.

Kokią kiek į Gundę panašesnę mergiotę pamačius, man sustodavo širdis: „Ar tik ne ji? Gal ir ji buvo Jeruzalėje? Gal ten dabar vyksta?"

Traukiniui sustojus kur kiek ilgesnį laiką, išeidavau miestan. Visur vaikščiojau, klajojau – tikėjaus Gundę sustikti. Nieko nematęs, skubinau atgal, bijodamas pavėluoti.

„O gal ji šitan traukinin pataikys? Gal ir ji, Dievo pasiųsta, ieško manęs?"

Norėjau važiuoti pro Varšuvą ir eiti tiesiai į dailininką Joną Staševskį.

„Bet gal Gundė Skardžiuose? Gal laukia manęs ten? Gal Staševskis ją jau pametė, kokios kitos, miestietės dėlei? Ne, Dievo balsas į ją prabilo, man Jeruzalėje esant. Gundė dabar Skardžiuose. Dievo įkvėpimu, savo valia.

Nesukiau Varšuvon.

Atvažiavau Skardžiuosna. Gundės dar ten nebuvo.

Mano pareigas ėjo kitas vargoninkas. Klebonas paaiškino, kad laikinai, ir kvietė grįžti. Aš negalėjau. Negalėjau įeiti bažnyčion ir paliesti vargonų, kol nepažiūrės į mane Gundės žvilgsnis.

Užsidariau nuo žmonių. Maldą, karštos, nuvargusios širdies Jeruzalėje pasakytą, vėl kartojau. Bet malda blyško vis labiau, manęs nekėlė ir turbūt Dievo nesiekė. Lyg didelis širmas paukštis, savo stiprius sparnus iškėtęs, jai kelią pastojo. Piktu žvilgsniu kreipė ją į žemę, į siaurus tarpkalnius.

Mane kaustė širmo, nematomo paukščio aklas žvilgsnis.

Atėjo Kalėdos, Kūčios. Kai visi šeimynos nariai į šienu apklotą ir baltai švintantį stalą renkas. Kai lietuviai kareiviai net iš gilios Rusijos Kūčioms namon bėga. Gundė negrįžo ir tuomet. Tik išgirdau gandus, kad ji Varšuvoj gerai su Jonu Staševskiu gyvena; net seserį Julytę į save kviečia.

Skardžiai man staiga visai svetimi pasidarė. Tuojau po Kalėdų išvažiavau iš ten neatsigrįždamas. Po rogėmis girgždėdamas sniegas reiškė mano nuotaiką.

XXXVIII

Visą žiemą slankiojau po Lietuvą. Be prasmės, be tikslo. Nedaug ką matydamas, nieko negalvodamas.

Į pavasarį pradėjau ieškoti darbo. Nubodo rankoms būti palaidoms. Didėjo noras valgyti, o mažėjo sutaupyti pinigai.

Gyvenęs anksčiau svetimas ir vienas tarp žmonių, galėjau gyventi ir dabar.

Bet vargoninku būti niekuomet daugiau nenorėjau.
Gavau malūninko vietą šiame Sargautų malūne.
Man čia patiko.
Pamažu supratau, ką malūno girnos dainuoja:
Gyvenau, gyvenau, daug girdėjau ir mačiau,
Karalius karaliukas karalaitę pamylėjo.
Pamylėjo, pamylėjo.
Ji už kito ištekėjo, ištekėjo.
Tariau tai dainai daugiau linksmas, mažiau suinteresuotas.

Dar būdamas pas Schönnfeldtą, mėgau klausytis malūno bildesio, ratų ratelių teleskavimo ir pikliaus dūsavimo, sunkiai girnų slegiamo. Man atrodė, kad aš girdžiu žodžius, matau patį malūną pavidalu balto, daug žinančio ir daugybę girdėjusio senuko.

Jis žino viską. Jis klausos ir klausos ir paskum apsakinėja.

Vėjinį malūną labiau mėgau neg vandeninį.

Jis aukštai ant kalno stovi. Aplinkui dairos, toli mato, kiekvieną vėjo žodį, kiekvieną jo garsą nugauna. Vėjas jam aibę pasakų iš tolimų mėlynų kraštų atneša. Tenai ne tokios kaip čia, mūsų žaliuose laukuose, lėtų žmonių išaustos. Tenai kraujas karštesnis ir žygiai drąsesni.

Gundės meilė liko mano sieloj ir širdyje kaip gili žaizda. Ji vis labiau gijo. Kartais aštriai sugeldavo, kartais atrodė, kad ji mane sunaikins. Bet aš ją gydžiau kaip koks gydytojas.

Geriausias vaistas buvo knygos. Pradėjau ilgėtis jų kaip gero, ištikimo draugo. Jis manęs dar mažo niekuomet vieno nepalikdavo. Rūpestingai augino ir vedžiojo gerai žinomais, išmindytais takais.

Paprašiau Sargauto, kad duotų ką paskaityti. Ką turėjau pirmai, neilgam išteko.

– Ką tau duoti?

Ėmė Sargautas vartyti tarp senų iliustruotų savaitraščių, pasakų rinkinių ir romanų. Niekas man nepatiko.

– Gal Kanto *Gryno proto kritiką?* – juokais ištraukė.

– Paskolink ją tamsta! – beveik sušukau.

– Ar suprasi, kas čia parašyta?

– Gal ne, bet pasistengsiu.

Skaičiau *Gryno proto kritiką* lyg kokį sunkų, bet įdomų darbą dirbdamas. Naktimis nemigau. Kai kurias vietas valandomis skaičiau. Ir tai buvo sunku suprasti. Ir ne viską supratęs, bet knygą perskaitęs jaučiaus praturtėjęs.

Parnešiau *Gryną protą* Sargautui atgal.

– O ką, patiko?

– Labai!

– Nejaugi? – labai nustebo Sargautas.

– Dar ką iš filosofijos... – paprašiau.

Jis pažiūrėjo, pažiūrėjo į mane, paskum ištraukė keletą knygų ir sako:

– Rinkis.

Permečiau visu antraštes ir skubiai paėmiau Feuerbacho *Das Wesen der Religion**, tarytum bijodamas, kad Sargautas atgal jos neatimtų.

Paskum perskaičiau to pat filosofo *Gedanken über Tod und Unsterblichkeit**, Das Wesen des Christenthums**** ir *Grundsätze der Philosophie der Zukunft*****. Pagaliau išgavau ir

Wundto keletą veikalų. Skaičiau ir kitus filosofus, bet Wundt ir Feuerbach man labiausiai patiko.

Toliau aiškiau pradėjau suprasti. Ėmiau ir savistoviai galvoti. Kai kuomet ir Sargautas su manim pasišnekėdavo, savo nuomonę ištardavo, aš jam savo pasakydavau. Mačiau, kad ėmė į mane kitaip žiūrėti. Kartais ir labai ilgai įsišnekėdavom. Po truputį ėmiau mažiau skaityti, o daugiau vienas sau galvoti.

Vakarais, kai leidos saulė, išeidavau sustabdęs malūną ant kalnelio, atsisėsdavau ant didelio raudono akmens, jis dar ir dabar tenai guli, ir įsižiūrėdavau į vakarus. Tyliai, paskendęs saulėleidžio šventėje, savo sielą su gamtos dvasia suliejęs, meldžiaus saulei, dangui, anapus kurio aukščiausia pajėga, žvaigždėmis trykšdama, rėdo. Jaučiau tuomet Dievą mažiausioj gėlėje, kuri saulės pusėn sukas, ir drugelyje, kuris, suglaudęs sparnus, ant jos nutupia. Jaučiau Dievą beržyne, kuris saulėleidyj ir vėjui nutilus ošia, ir bandoje, kuri sutemai artėjant pati namon traukia. Dievas tuomet buvo visur. Ore, vandenyje ir dirvoje.

Štai pasislepia saulė, savo spindulius sugaubus. Visa gamta suvirpa. Dievas iš jos atsitraukia, poilsiui palaiminęs. Žvaigždės danguje sužiba. Mėnulis, visas nuraudęs, iškyla iš tarp krūmų. Aukščiau risdamasis, užtiesia žemę žalsvai sidabriniu šydu ir migdo ramiam miegui, žvaigždėmis rytojaus pasaką sakant.

Kai gamta miega, jos alsavimo ritme galima paslaptį išgirsti. Jos toli ieškoti nereikia, o tik naktį įsiklausyti. Tuomet ausis geriau girdi ir mūsų siela aiškiau nujaučia.

Dievas amžinas, Kūrėjas nenuilstamas, kasdien naujus pasaulius kuria. Paima savo sielos mažutę dalį, pūsterėja ją beribėn erdvėn, liepia sustoti ir augti tarp milijonų senesnių, seniau jau išskridusių. Ir auga nauja gyvybė, naujas pasaulis, keičiasi, vystosi, savo Tėvą atsiekt stengias. O Dievas daboja ir gėrisi, kad jo vaikas per kančias, per vargus, per dideles kliūtis į jį kopia ir stiprėja jose.

Mes, mūsų žemė, tai didžiam pasaulyje Dievo kūrybos vienetas, kuris jau yra pusiaukelio atsiekęs. Žmonės jau yra pajautę savyje laisvę. Laisvė tai kūrybos pradas, tai ieškojimas. Pravėrimas akių ir pakėlimas galvos.

Bet mes dar tik pusiaukelyje. Blaškomės ir mėtomės, lyg per greit nubudę. Vieni, vartodami laisvę, tik patys save ir aplinkinius sužaloja. Kiti vartoja ją visiems kitiems, pakrikusiems, sugaudyti ir supančioti. Laisvė yra tik tobulinimo įrankis. Ir savęs, ir kitų. Bet tai nedaug dar kas žino.

„Laisvė tai kaip sprogstamoji medžiaga, – galvoju, Kuprelio lakią mintį sekdamas. – Jos pagelba galima sunkiausias kliūtis nuversti ir dailiausius šimtmečių kultūros kūrinius sunaikinti. Laisvę reikia mokėti vartoti“.

– Dar ir dabar nueinu aš kai kuomet į tą raudoną akmenį. Kai saulė sėda ir žemė tyli. – Žiūri Kuprelis pro langelį akmens pusėn. – Sėdžiu ten vienas ir apie daug ką galvoju. Seku kiekvieną gamtos reiškinį, gyvenu su juo ir galvoju. Tai padeda man galvoti, jaučiu, kad nesu vienas. Jaučiu ryšį ir su tuo, kas nematyti. Tuomet lengva galvoti apie Dievą, sielą ir kitas kasdienines ir amžinas problemas.

Siela? Tai mūsų pačių, mūsų laisvės ir valios sukurtas daiktas. Mūsų tobulybės ir amžinybės ilgesys.

Sielą turi ne kiekvienas. Tik tas, kas ją pats kuria ir jai tiki.

Sielą galima nužudyti kaip paukštį ar sudėvėti kaip rūbą.

Siela tik norima, auginama ir tobulinama gyvena ilgiau neg kūnas ir patveria daugiau neg akmuo.

Dievas tai visaties kuriamoji pajėga, kuri nuolat budi ir kovoja su medžiagos pailsimu ir jos palinkimu mirti.

Dievas nėr vienodas šiandien ir rytoj. Jis kuria, taigi jis keičia ir save. Jis pats auga ir turtėja.

Dievas nėr išmatuojamas ar kokion fizikos formulėn įspraudžiamas. Jis gali būti tik jaučiamas, kaip jaučiama meilė, kaip jaučiamas džiaugsmas. Jis gali būti matomas, kaip matomas proto spindėjimas gabaus žmogaus akyse, kaip matoma mintis jo veide.

Dievui tiki, kas turi sielą, kas jaučia ryšį su Juo.

Dievui tikėti ar jį pajausti nereikia eiti tik bažnyčion ar važiuoti Jeruzalėn ar Romon. Jis yra tiek pat čia ir šitam malūne. Ir dar daugiau jaučiamas laisvoj gamtoje, akivaizdoj saulės ar žvaigždžių.

Kažin, ar senovinės tikybos nebuvo artimesnės Dievui neg visos dabartinės, dogmatizuotos? Dievas tapo paslėptas storose knygose, Jis nepramatomas pro tirštas eiles tikybos amatninkų, kunigų, pastorių ir rabinų. Visi jie reikalauja sau pirmos vietos, visi jie skelbias, kad jiems viskas priklauso. Ne vien Dievo supratimas ir aiškinimas, bet ir žmogaus rūbas, ir jo kasdieninis valgis.

Ar ne daugiau paprasta ir betarpė buvo ir mūsų senovės tikyba? Ar ne stiprūs buvo lietuviai, kai jų kelias į Dievą buvo trumpesnis ir kai jie Dievą daugiau, dažniau jautė, o mažiau galvojo? Jų tikybos simboliai, tikybos kalba rišo juos su Dievu kiekvienam žingsnyje, kiekvienu laiko ir dienos metu. Lietuvis jautė Dievą per saulę, mėnulį, vėją ir audrą – ar tai blogas kelias?

Visos tikybos genda, kai jos pradeda daugiau virsti amatu ir kai ima maišyti grynai tikybinius jausmo reikalus su įvairiais pašaliniais, piniginiais ar politiniais. Tuomet dažnai nežinia, kaip vieną daiktą atskirti nuo kito. O krinta vieno vertė, krinta ir kito.

Kristui aš tikiu kaip žmogui, kuris, pajautęs gyvą ryšį su Dievu ir matydamas klaidingai tikinčius žmones, pakreipė juos į tiesesnį kelią. Dievo sūnūs tai visi žmonės ir visa žemė. Gal ne kiekvienam skyrium tas vardas pritinka, bet Kristus pats geidė, kad visi būtų lygūs Dievo sūnūs. Ir Jo atnaujinta tikyba šimtais metų negalėjo išsisaugoti visų pražūtingų nukrypimų, kurie aptemdė ir visas kitas tikybas. Ir jei Jis dabar grįžtų, Jį vėl tuoj nukryžiuotų. Ne žydai, o šių laikų krikščioniški tikybos „žinovai".

Tikyboms kliudo ir tai, kad jos visos nori universalėmis tapti, visus žmones savaip sutikinti. Kiekviena tauta turi savo kalbą, turi ir savo atskirus simbolius, atskirus Dievą pajausti ženklus. Net pavieniai žmonės taip pat. Tegul tikėtų, kaip kas jaučia. Tuomet kiekvienam kelias į Dievą ir Jo pajautimus būtų daug artimesnis ir tiesesnis. Esperanto visam pasauliui ir visoms tikyboms gali būti tik paviršutinis daiktas.

Dievas kūrė įvairius pasaulius, jis nori, kad ir kiekvienas pasaulis būtų įvairus. Visam kame vienodumas nėr gyvenimas. Ir žmonės, kurie kuria, jie atlieka didžiausią Aukščiausiojo Kūrėjo pavestą uždavinį. Jie įturtina pasaulį, jie daugiau gyvenimo ir noro gyventi jam suteikia. Jie irgi kovoja su medžiagos palinkimu susivienodinti, aprimti, amžinai nutilti.

Kas kuria, stumia žemę pirmyn.

– O kuo aš ją pastūmėsiu? – susimąstė Kuprelis, susiglaudė. – Kaip noriu, kiek stengiuos, lig šiol nieko... Ir nepaliksiu nieko, kas vietoj manęs nors paskum atidirbtų, mano darbą kartu su savo pavarytų... Aš esu sulūžęs... Nenoriu mirti, o mirštu...

Tai ne Kuprelio lūpos kalbėjo, o jis pats, visas, visu savo vidumi. Iš pajautimo, iš sielos gilumos. Perėmė jis mane visas. Aš beveik virpėjau, jo klausydamas.

XXXIX

– Meilė mane tokį padarė. Sulaužė, perdegino, – atkėlė Kuprelis galvą.

Žiūri pro langelį, pro kurį mėnulio sidabrinė juosta tiesias per stalą, per aslą, dengia lovos kraštą. Ieško tarytum ko.

Kuprelis lyg ką nubraukė nuo savo veido, atsilošė kėdėje, pažiūrėjo tamson ir jau kitu balsu pasakoja:

– Stebėtina, kaip laikas nudildo viską. Po keletos metų jau vargiai galėjau prisiminti Gundės veidą. Regis, taip viską dar įžiūriu, nors pro rūkus, o veido jau veik nematau.

Negalvojau apie ją jau taip dažnai. Sapnuoti, regis, visai nesapnavau. Bet sieloje, širdyje jaučiu dar ir dabar meilės antspaudą.

Ji tapo ugnimi įdeginta. Jos iš tenai niekas nebeįstengs išdildinti.

Tiesa, ir vėliau neretai galvojau, laukiau, kad štai, štai prasivers malūno durys, guviai sugirgždės laiptai ir Gundė į mane ateis pavargus, bet linksma, štai šitan kambarėlin. Laikiau jį visuomet švaroj, padabintą. Nieko, jokio žmogaus, jin neleidau.

Tai tik jai, brangiai viešniai.

Tu pirmas peržengei slenkstį.

– Kam tave įleidau, nežinau, – lyg kokia mintis Kupreliui skersai kur kelio atsistojo.

Pats čia visuomet skaitau, dirbu, galvoju. Čia viskas sklandžiau man sekasi. Lyg jausčiau Gundę prie savo peties ar girdėčiau ją mūsų vaikams rūbus dorojant.

Prieš trejetą metų įvyko kas, ką ir dabar su kiekviena smulkmena pamenu.

Buvo pavasario ankstyvos nuotaikos vakaras. Ir čia, aukštai būdamas, jaučiau pavasario kvapą. Apėmė noras likti ir nakvoti malūne.

Guliu, miegas neima. Kiekvienas vaizdas, kiekviena smulkmena Gundės meilės pro mano akis palengva plaukia. Viską, regis, tikrai matau. Rodos, kad ne tik matau, bet ir jaučiu, džiaugiuos, gyvenu, kaip ir tuomet. Jau tarytum esu ne malūne, o Skardžiuose. Jaučiu ir matau, kad esu vargoninkas. Pamilęs nuostabią Gundę, nuostabaus gyvenimo kaitinamas.

Štai mėnesieną naktį laukiu jos su Irša atvažiuojant. Laukiu ilgai, nerimauju. Ji pagaliau atvažiuoja. Linksma, nudžiugus, kad niekas jos nepatriko.

Vedam. Gyvenam vienus metus Prūsijoj. Laimingi, vienas nuo kito negalėdami atsitraukti. Grįžtam Skardžiuosna, susitaikom su tėvais. Visi mums palankūs, visi draugingi. Aš pastebiu net, kad mano kupros mažėja, mano savijauta auga.

Matau kiekvieną detalę, kiekvieną smulkmeną mūsų gyvenimo. Galiu viską paliesti rankomis, tiek tikra.

Turbūt užmigau...

Švenčiam Olesėlio septynerių metų gimimo dieną. Sveikas, gražus vaikas. Geltonplaukis. Panašus į mamą. Gal daugiau mane mėgsta. Bet nenori būt vargoninku, nenori skambinti, sako, bus malūninkas. Ar inžinierius. Aš džiaugiuos. Šiandien dovanoju jam vėjinį malūną. Pats padirbau, numaliavojau. Štai Olesėlis, darželyje ant šulo jį pastatęs, geresnio vėjo laukia, į visas puses kraipo. Aš ir Gundė žiūrim pro langą, džiaugiamės, didžiuojamės. Aš apskabinu ją, spaudžiu į save. Ji glaudžias.

– Žiūrėk, Olesėlio malūnas jau sukas, – sako Gundė. Ji taria tą vardą taip ypatingai. Jame jungias ir meilė sūnui, ir man.

– Tėveli, malūno sparnas užsikabino! – šaukia Olesėlis. – Ateik, padėk!

Skubinu padėti...

Nubudau. Pamažu, nenoromis.

Merkiu akis, guliu, noriu toliau sapnuoti.

Pro langelį ryški vėlaus ryto šviesa veržias, bet aš nesikeliu.

Girdžiu Gundės, girdžiu Olesėlio balsą, viską matau. Matau net, kad jo kairės rankos nykštukas aprištas. Įpjovė vakar, statydamas tiltą per upelį sode...

Kas beldžias į duris.

Reikėjo keltis, reikėjo eit malti. Bet visą dieną visur mačiau tik tą sapną. Svaigau nuo jo.

Gyvenau juo ilgai. Mažai valgiau, mažai gėriau. Niekas man nerūpėjo.

Pamažu pajaučiau, kad vėl prasivėrė mano didelė žaizda. Visą vasarą vėl buvau nepanašus į žmogų.

Bet laukiau, nuolat laukiau vėl tokį sapną susapnuoti.

Jis negrįžo.

Aš norėčiau mirti, antrą kartą jį susapnavęs. Matyti Gundės žvilgsnį, girdėti Olesėlio balsą. Ir likti tame sapne...

Nutraukė Kuprelis.

Tyli. Niekur nežiūri. Akys nepaprastai, juodai spindi.

Vis tyli Kuprelis. Laukia ko.

Laukia.

Aš keliuos. Tyliai, palengva.

Einu į dureles, vos liesdamas aslą.

Kuprelis nemato manęs, negirdi.

Pravėriau, išėjau. Pravėriau dureles po truputį, po truputį.

Lipu laiptais žemyn. Tyliai vos liesdamas juos.

Malūnas pilnas šešėlių. Sienose, lubose. Jie sėdi ant girnų, glaudžias į piklių. Žiūri į mane. Aš sustoju, į juos žiūriu.

Čia viskas gyva. Bet viskas dabar tyli.

Aš stoviu, žiūriu, klausaus.

Man nuostabu, sunku daros. Tarytum aš įėjau į kokią paslapčių vietą, iš kur sugrįžti negalima.

Stoviu, nedrįstu eiti.

XI

– Ignasėli! Kur tu? – tėvo balsas iš apačios.

Prašvito kiek akyse. Bet nedrįstu pajudėt: gyvi, slaptingi šešėliai į mane žiūri.

– Kur tu?

– Aš čia! – kuždančiai atsiliepiau.

Bėgu laiptais žemyn. Jaučiu, kad mane kas vejas. Šnabžda, kužda iš užpakalio.

– Ar sumalėt? – klausia tėvas.

– Sumalėm. Maišus ratuosna greitai neškim, – puoliau prie vieno maišo ir nešu jį.

– Nenešk taip sunkiai, – priėjo tėvas pagelbon.

Sunešėm, sudėjom. Tėvas nespėjo nei paklausti, kam taip skubinau.

– Dabar reikia Kupreliui mokėti, – sako tėvas.

– Kitą kartą.

– Kodėl? – nustebo.

– Nieko, kitą kartą.
– Gal kas atsitiko?
– Ne. Kuprelis miega.
–Jau?
– Jis labai pavargęs.
Įsėdom.
Traukia atgalion pažiūrėti. Negaliu. Atsigrįžau.
– Kur tu žiūri? – atsikreipė ir tėvas.
– Važiuok, tėveli, greičiau. Važiuok! – paėmiau jo ranką ir spūsterėjau arklį.
Arklys nunešė kaip vėjas pakalnėn.
– Pavyko pirkti! Tik tu pažiūrėk, kaip eina – kaip paukštis skrenda. Tai ne Širmis, – giria tėvas.
Negirdžiu jo. Žiūriu tenai, atgalion. Ir viskas kaip paverta man matos. Malūnas stovi juodas, išdidus. Jame sėdi Kuprelis ir laukia.
Mėnesiena lietaus nuskaidrintu pavasariu mėlynuoja. Rasa žvilga, lyg palietas sidabras joje tirptų.
Naktis tyli, žemė miega.
Daug kur, daug kam sapnuojas neregėti sapnai.
Ne visur, ne visiems.

Vydūnas

Vydūnas (Vilhelmas Storosta, 1868–1953) – didysis lietuvių humanistas, rašytojas, žymiausias Mažosios Lietuvos kultūros veikėjas. Aukščiausia vertybe laikydamas žmoniškumą, Vydūnas visa savo įvairiašake veikla siekė ugdyti sąmoningų ir laisvų žmonių tautą, kuri būtų esmiškai, o ne paviršiaus dalykuose laisva. Šį tikslą pasiekti, Vydūno įsitikinimu, galima tik ugdant tautos dvasinę kultūrą, – mokslą, meną, dorovę. Tarp tautinio atgimimo asmenybių Vydūnas išsiskiria tvirtu įsitikinimu, kad tautiškumas yra ne tikslas sau, o *žmoniškumo* ugdymo sąlyga. Jis norėjo, kad lietuvių tauta kuo svariau prisidėtų prie žmoniškumo prado stiprinimo pasaulio kultūros raidoje (V. Bagdonavičius). Vydūnas sukūrė laisvos, nepriklausomos asmenybės ugdymo programą: *žmogus sau, tautai, žmonijai*, kuri atskleidžia žmoniškumu pagrįstus asmens ryšius su tauta ir žmonija. Lietuvių kultūra su Vydūno literatūros, filosofijos kūriniais, su M. K. Čiurlionio paveikslais peržengia tautos ir Vakarų pasaulio ribas, yra susiejama su Rytų civilizacijomis, kosminės visatos vizijomis. Dešimtmetyje prieš Pirmąjį pasaulinį karą Vydūno, V. Krėvės, M. K. Čiurlionio kūriniuose lietuvių kultūrinis sąmoningumas iškeliamas, Vytauto Kavolio žodžiais tariant, iki *individualybės formų po kosminiu gaubtu*.

Vydūnas gimė Jonaičiuose (Šilutės raj.). Gyvendamas Vokietijai priklausiusios Rytų Prūsijos lietuviškojoje dalyje, nuo mažens patyrė sudėtingus dviejų tautų, – vokiečių ir lietuvių santykius. Vokietijoje buvo nuosekliai vykdoma tautinių mažumų asimiliavimo politika, pagrįsta Reicho kanclerio O. v. Bismarko idėja, – viena imperija, viena kalba (*Ein Reich, eine Sprache*). Matydamas tautos išnykimo, nutautėjimo grėsmę, Vydūnas visą gyvenimą paskiria lietuvių, pirmiausia gyvenusių Mažojoje Lietuvoje, tautinės savomonės žadinimui ir ugdymui. Tėvo gyvenimo istorija būsimajam Vydūnui atvėrė už Europos esančių kultūrų akiračius. Anskis Storosta (1837–1903) buvo baigęs Berlyno evangelikų misionierių seminariją. Dėl silpnos sveikatos, – sirgo džiova, kurią paveldėjo ir sūnus Vilius, negalėjo vykti Afrikon misionieriauti. Klaipėdos krašte ir Žemaitijoje rinko aukas misijoms, dirbo mokytoju. Apsiskaitęs, šviesaus proto A. Storosta buvo mėgstamas aplinkinių parapijų dvasininkų, kurie dažnai svečiuodavosi jų namuose, diskutuodavo, – tokia aplinka įskiepijo būsimajam Vydūnui polemikos su autoritetais drąsą. Turtingoje namų bibliotekoje Vilius skaitė religinius raštus, literatūros klasiką. Aštuonmetį berniuką sužavėjo ir sukrėtė Fridricho Šilerio kūriniai, – skaitęs *Mariją Stiuart* ir verkęs. Pradėjęs kurti dramos kūrinius, Vydūnas taps šileriškosios idėjų dramos pasekėju. Motina – Marija Ašmontaitė (1936–1907), turtingų ūkininkų dukra, ugdė gausios šeimos, kurioje augo keturi berniukai ir dvi mergaitės, meninius pomėgius. Vaikai kartu giedodavo, grodavo. Vilius šeimos chore gavo pirmąsias dirigento pamokas, susižavėjo arfa, suaugęs ją nu-

Mūsų laikų kultūra išaugo, žmonėms skiriant savo sąmonę visų pirma daiktams. [...] ‚Taip labai ji mūsų laikų žmonių sąmonę užniko, kad susiurbė beveik ir visą žmoniškumą. Bet materiniai tos kultūros daiktai vis auga ir dar nuolatai medžiagiškai sunkėja. Ir dabar žmonės beveik nebėra jų valdytojai, bet daiktai, griūdami ant žmonių, visą žmoniškumą beveik sutreškia. Galbūt, kad kartos, kurios išliks, susipras ir savo sąmonę skirs kitiems dalykams. [...] Rasi tada [...] žmonės iškils iš apkalimo, iš nevalios į savo esmės dykybę. Ir atsimins savo žmoniškumo.

Vydūnas, Sąmonė

sipirko ir kasdien skambindavo (Vydūno arfa saugoma Kintų Vydūno kultūros centre). Motina žadino ir vaikų romantišką vaizduotę. Remdamasis motinos pasakojimu, Vydūnas save kildino iš Krivių Krivaičio giminės. 1907 m. pasirinkta Vydūno literatūrinė pavardė atspindi didįjį tikslą, – atskleisti visos tautos žmonėms tai, ką mąstytojas ir menininkas esmingo yra suvokęs, išvydęs. Vydūno dramų pagrindinių veikėjų varduose taip pat pasikartoja dalelytė „vyd“ (Tautvyda, Milvydas, Vidė, Grožvyda).

Būsimasis Vydūnas mokėsi Ragainės mokytojų seminarijoje, čia parašė pirmuosius literatūrinius kūrinėlius vokiečių kalba. Ragainėje penkiolikmetis Vilius perskaitė *Aušrą*, kurios pirmuosius numerius iš Albano ir Kybelkos spaustuvės parnešė brolis Frydrichas, mokęsis ten raidžių rinkėjo amato. *Aušros* paveiktas, ypač susižavėjęs Jurgio Zauerveino[1] balade *Macilenas ir Gražina*, Vilius apsisprendžia rašyti lietuviškai. Apsisprendimą gyvenimą paskirti tautinei veiklai paskatino *Aušroje* išspausdinti Jono Basanavičiaus straipsniai, kuriuose būsimajam Vydūnui imponavo „pastangos ryšį tarp gyvenančios lietuvių kartos ir senesnių lig tolimiausių kartų padaryti kuo sąmoningiausią“. Vėliau, susibičiuliavus, J. Basanavičiaus asmenyje Vydūnas matė atgimstančios tautos žmogaus idealą. Kaip šių dviejų tautinio atgimimo asmenybių reikšmę suvokė amžininkai, atskleidžia trumpas istorijos epizodas. Kaune, Rotušės aikštėje, į Vydūno paskaitą skubantis J. Basanavičius sutinka paskaitos skaitytoją ir pasisiveikina: „Tautos Patriarchas[2] sveikina Tautos Pranašą“. J. Basanavičius, laikomas tautos pradininku, sukūrėju, visuomenėje buvo ir yra suvokiamas kaip garbingas patriarchas. Vydūnas, kurio mintis nukreipta į ateitį, kurioje lietuvių tauta matoma pilnaverte savo sukurtos kultūros reiškėja tarp visų pasaulio tautų, amžininkų buvo suvokiamas kaip tautos pranašas.

Baigęs seminariją, dvidešimtmetis Vilhelmas Storosta mokytojavo Kintų pradinėje mokykloje (1888–1892), vedė Klarą Fiūlhazę. Nuo 1892 m. dirbo mokytoju Tilžės devynklasėje berniukų mokykloje. Gyvendamas Kintuose pajėgė pažaboti džiovą, tuo metu nepagydomą ligą, kuri nusinešė daug jaunų gyvybių, – tapo vegetaras, išmoko rūpintis sie-

[1] Jurgis Zauerveinas (slapyvardis – *Girėnas*, 1831 01 15 Hanoveryje, Vokietija – 1904 12 16 Kristianijoje, dab. Oslas, Norvegija, palaidotas Gronau, Vokietija) – sorbų kilmės poliglotas, filosofijos daktaras, Mažosios Lietuvos visuomenės veikėjas, publicistas, poetas. Gerai mokėjo 62 kalbas, susikalbėjo apie 200 kalbų, rašė eiles daugiau kaip 30 kalbų. Nuo 1875 m. maždaug 25 metus gyvenęs Klaipėdoje ir susižavėjęs lietuvių kalba jis kovojo už lietuvių kalbos teises, aktyviai bendradarbiavo lietuvių spaudoje, bendravo su Didžiosios ir Mažosios Lietuvos tautinio sąjūdžio veikėjais, lietuviškai parašė daugiau kaip 300 eiliuotų kūrinių. Labiausiai jį išgarsino 1879 m. parašytas ir pirmą kartą laikraštyje *Lietuviška ceitunga* paskelbtas eilėraštis „Lietuvninkai mes esam gimę“ (vėliau pavadintas Lietuviais esame mes gimę), kuris laikomas Mažosios Lietuvos himnu.

[2] Patriárchas [gr. patriarchēs – protėvis, giminės pradininkas].

los ir kūno sveikata. Savo patirtį apibendrino knygoje *Sveikata, jaunumas, grožė* (1928). Mokytojaudamas Vilhelmas Storosta pasižymėjo plačia erudicija, – dėstė vokiečių, anglų, prancūzų, lietuvių kalbas, geografiją, istoriją, kūno kultūrą. Siekdamas tapti rašytoju, būsimasis Vydūnas iškėlė sau tikslą „žvilgį į gyvenimą gilinti“ ir „dvasinį regratį plėsti“, „susipažinti su galutiniomis įvairiausių mokslų žiniomis“. Vydūnas pasinaudojo liaudies mokytojams suteikta galimybe atostogų metu laisvo klausytojo teisėmis studijuoti Vokietijos universitetuose. Keletą vasarų praleido Greifsvaldo, Halės, Leipcigo, Berlyno universitetuose, kur gilinosi į filosofijos, literatūros, meno, sociologijos, gamtos, teisės mokslus, mokėsi senosios sanskrito kalbos. Vydūnas iš sanskrito į lietuvių kalbą išvertė vieną svarbiausių indų religinių tekstų – *Bhagavadgytą* (išsp. 1947). Leipcige susipažino su teosofija, kuri tapo tarpininke į senąją indų filosofiją. Teosofija neteikė pirmumo jokiai iš religijų, teigė, kad skirtingomis kalbomis yra nusakomos tos pačios ezoterinės tiesos. Ši teosofų idėja sustiprino Vydūno pagarbą senajai lietuvių religijai, kuriai daug dėmesio skiriama grožiniuose ir filosofiniuose veikaluose. Paveiktas indų filosofijos, Vydūnas pagrindiniu keliu pasirinko moralinio atsparumo ugdymą savo tautoje. Mąstydamas apie lietuvių tautos reikšmę pasaulyje, Vydūnas dar 1910 m. rašė: „Mes iš tikro esame nepaveikiamos galybės, o tą auginkime. Negali būti mūsų uždavinys pasidaryti galingais tarp didžiųjų valstybių. Mes galime būti galingais toje galybėje, kuri jokių paprastų galybių nepaveikiama. Mes galime doroje milžinais pastoti.“

1912 m. Vydūnas išėjo į pensiją, tik retkarčiais sugrįždavo į pedagoginį darbą (lietuvių kalbą dėstė Rytų seminare prie Berlyno universiteto, literatūrą Telšių gimnazijoje, mokytojų kursuose Palangoje). Visas jėgas skyrė kultūrinei veiklai, į kurią buvo įsitraukęs nuo 1895 m., kuomet tapo jau dešimtmetį veikusios kultūros draugijos „Birutė“ choro dirigentu.

1899 m. Vydūnas įsteigė *Tilžės lietuvių giedotojų draugiją,* kuriai vadovavo iki 1935-ųjų, kai buvo uždrausta visų lietuviškų kultūros draugijų veikla. Giedotojų draugija, iškėlusi uždavinį „giesmėmis, dainomis, ir visokiais ypačiai dramatiškais vaidiniamis meilę į lietuvių kalbą ir tautą žadinti ir tuomi lietuvių kilmę į garbę iškelti“, kasmet Tilžėje, Klaipėdoje ir kitose Mažosios Lietuvos vietose rengdavo šventes, kuriose buvo vaidinami Vydūno sukurti draminiai kūriniai. Giedotojų dainų repertuarą sudarę kūriniai išspausdinti knygose *Lietuvos aidos. Klänge aus Litaues* (1904), *Lietuvos varpeliai* (1909). Neradęs to meto lietuvių dramaturgijoje kūrinių, kurie ugdytų ir taurintų atgimstančios tautos dvasią, Vydūnas pats parašė ir režisavo per keturiasdešimt dramų. Idėja sintetiškai aprėpti istorinį lietuvių tautinės sąmonės ir dvasinės kultūros brendimo kelią, išreikšti žmonijos dvasinę evoliuciją ir ją stabdančias kliūtis, padiktavo lietuvių dramaturgijoje naują vaizdavimo būdą, naują teatrinę rašką. Vydūnas teatro scenoje vaizduoja ne realistinį gyvenimo paviršių, o žmogaus vidinį, dvasinį gyvenimą, moralinio tobulėjimo vyksmą. Vydūno dramos lietuvių literatūroje išsiskiria stiprių ir savarankiškų moterų paveikslais, kurie būdingi protestantiškųjų Prūsijos lietuvių vaizduotei. Vydūnas atskleidžia moterims būdingą stiprybę ir galią, apie kurią užsimena Mažvydas, minėdamas gausybę galingų deivių, Donelaitis, piktindamasis „žyniavimo bobiško“ galia.

1900-aisiais Vydūnas pastatė vieną žymiausių savo kūrinių – trilogiją *Probočių šešėliai* (išsp. 1908), kurioje ieškoma atsakymo į klausimą, kodėl žmogus, palikęs gerbūvį svetimoje šalyje, turi sugrįžti į savo vargingą tėvynę, dirbti jos labui („kodėl tik nepasilikau,

kur buvęs? / Be sunkenybių gyvenau“, – klausia savęs pagrindinis veikėjas Tautvyda). Vydūnas atgimstančios tautos žmonių sąmoningumą žadina užduodamas klausimus, – kokią prasmę žmogui turi tautiškumas, tauta, tėvynė? Trilogijos finale pateikiamas atsakymas, – žmogiškosios būties pilnatvei patirti yra būtinas sąmoningas tautinės tapatybės suvokimas. Kaip ir F. Šileris, Vydūnas parodo idealą pasiekusį herojų: Tautvyda pamilsta tėvynę ir yra pasiryžęs nuoširdžiai aukoti jai visas savo jėgas. *Probočių šešėliuose* vaizduojami santykiai tarp žmogaus ir tautos, tėvynės yra grindžiami meile ir sąmoningu įsipareigojimu. „Būt prie manęs, tai ne tiktai / pajaust ramybę, būti sau laimingu. / Yra tai ir uždavinys“, – Tautvydai atsako Daiva, dramoje įkūnijanti kuriančią tautos galią. Herojės vardą, kuris tapo vienu populiariausių moteriškų vardų, Vydūnas parenka iš sanskrito kalbos, – Daiva reiškia lemtį, dalią. 1908 m. pasirodžius *Probočių šešėliams,* Vydūnas iš karto pripažįstamas moderniu rašytoju, į kurį privalo lygiuotis lietuvių istorinės dramos kūrėjai. Sofija Kymantaitė, skelbdama istorinės dramos konkursą, Vydūną pateikia pavyzdžiu: „istorijoje reikia ieškoti gilesnės prasmės. Pavyzdį parodė Vydūnas „Probočių šešėliuose“. [...] tik tokiu būdu rašytos istorinės dramos gali šiandien būti reikalingos.“ 1910 m. knygoje *Lietuvoje* S. Čiurlionienė-Kymantaitė kritiškai vertina lietuvių literatūrą, kuri esanti tik „liaudžiai skaitymėliai“, į bendrą būrį neskiria „Vydūno ir Herbačiausko, nes jie, kaipo stipri savybi talentai, rastų priderančią vietą kiekvienoje visuomenėje“.

1902 m. giedotojai suvaidino pirmąją trilogijos *Amžina ugnis* (išsp. 1913) dalį „Romuva“, kurioje Vydūnas sukuria ikikrikščioniškosios lietuvių religijos apeigas, atskleidžia senosios kultūros gilią prasmę. Pagrindinė dramos veikėja Grožvyda, – paskutinė vaidilutė, kuri tampa vyriausiąja krive, parodo, kad savosios kultūros esmę suvokiantis žmogus yra stiprus ir nepriklausomas. Kryžiuočiams griaunant lietuvių šventyklas, Grožvyda nesugniūžta katastrofos akimirką, – „Kitų neatsiklausiu, / kas šventa. Garbinu, kas šventa man“. Sąmoningo žmogaus stiprybę atskleidžia ir Pirmojo pasaulinio karo įvykiais grindžiama tragedija *Pasaulio gaisras* (išsp. 1928). Pagrindinė herojė iškelia kuriančiąją moters galią: „Magė. Vyrams griaujant senąjį amžių, mums, mergaitėms, reikia kurti naująjį. Vyrai žudydami pagaliau pasibjaurės savo nežmoniškumu. Tuo tarpu mes auginsime gyvybę ir malonumą. Tautos atsigauna tiktai iš moterų, iš jų širdies tyrumo.“

Vydūno gyvenimo, filosofijos ir kultūrinės veiklos tyrinėtojas Vacys Bagdonavičius teigia, kad Vydūno vadovaujama Giedotojų draugijos veikla turėjo įrodyti, kad lietuvių kultūra – ne atsitiktinai išlikęs reliktas, ne muziejinis dalykas, o stipriai pulsuojąs kūrybinis procesas, turįs plėtotės perspektyvą. Giedotojų draugija tapo kultūrinio Prūsų lietuvių gyvenimo centru, iš kurio įsižiebė daugelis naujų kultūros židinių įvairiose Mažosios Lietuvos vietose. 1908–1914 m., anot Vydūno, buvo tikri lietuviškų draugijų dygimo metai. Kovos už lietuviškumo išsaugijimą tarp Prūsų lietuvių Vydūnas nelaikė savitiksle. Jos prasmė esanti gilesnė. Tai kova už žmoniškumą, kuris, jo manymu, menkėja ir nyksta, individui nutraukus santykius su tauta, jos dvasiniu palikimu.

Mažosios Lietuvos kultūros gyvybingumą teigė Vydūno raštai (literatūrinį palikimą sudaro per 60 knygų). Vydūno draminai ir filosofiniai veikalai spausdinami knygose, kurios kelia pasigėrėjimą aukšto meninio lygio apipavidalinimu. Vydūno veikalus apipavidalino Paryžiuje dailės studijas baigęs Adomas Brakas (1886–1952), iliustracijas Vydūno trilogijai *Probočių šešėliai* sukūrė garsus vokiečių Jugendo stiliaus menininkas Fidus (Hugo Höp-

pener, 1868–1948), trilogijai *Amžina ugnis* – Petras Rimša (1881–1961). Vydūno raštai parašyti jo paties sukurta rašyba, pasižymi Mažosios Lietuvos kalbos ypatumais. Antanas Vaičiulaitis taip paaiškina Vydūno kalbos stiliaus kitoniškumą: „jo žodis yra asketiškas, tartum žemės nesiekiąs ir todėl iš paprastų šio pasaulio sūnų reikalaująs prijunkimo, ilgesnės bičiulystės, kolei tampa savas ir širdžiai artimas."

Svarbiausi Vydūno idėjas atskleidžiantys filosofiniai veikalai – traktatas *Mūsų uždavinys* (1911, 1921), *Tautos gyvata* (1920), *Sąmonė (Sąmoningumas ir nesąmoningumas). Žvilgsniai į gyvenimo esmę* (1936) skiriami nepriklausomos valstybės piliečiams (1921 m. perleistas papildytas *Mūsų uždavinys* dedikuojamas „Lietuvių tautai, tvirtinančiai savo nepriklausomybę"). Vydūnas žadino lietuvių sąmoningumą, ugdė kritinį mąstymą: vardan ko tautai reikia siekti laisvės, kokia yra tautos laisvės prasmė, kaip turi gyventi tautos žmonės, kad būtų gerbiama kitų tautų ir gerbtų save. „Svarbiausia ir esmingiausia kiekvienos tautos jėga yra jos savigarba. Kur ji sunaikinama, ten tauta nesulaikomai žengia į pražūtį", – rašė Vydūnas. Filosofiniuose raštuose pabrėžiamas tautos auginimas, – tai pagridninis mūsų visų uždavinys: „niekuomet neturėtų būti klausiama, ar išliks tauta, ar ne, bet visumet: *kaip auginsime tautą* (išskirta Vydūno). Augančioji tauta išliks savaime. Bet, vien žiūrėdami į jos išlikimą, pamirštame *to išlikimo sąlygas*, o tai *augimas ir auginimas*. Į tai reikia visą manymo ir veikimo galią kreipti. *Tautos augimui reikia visa aukoti*. Kiekvienas tą, kuo tiki tautą geriausiai auginti. Bet vis ir vis turi būti apsvarstoma, ar iš tikro tauta auginama. Labai lengvai darbas virsta tautos naikinimu". Asmenybės vertė taip pat matuojama indėlio į tautos auginimą mastu: „*Reikėtų „veikėjus" daugiau pagal tai nusverti, kiek su jais aukštesnė gyvybė tautoj didėja, kiek lietuvių sąmonė jų darbais žadinama, kiek lietuvių dora keliama, kiek jų vidaus gyvenimasn lobinamas, skaidrinamas ir puošiamas*" (išskirta Vydūno). Lietuvių mąstytojas iškelia kiekvieno žmogaus, kiekvienos tautos reikšmę „visumos gyvenime. Kiekvienas jame turi savo uždavinį". „Man rūpėjo, – apibendrina Vydūnas savo gyvenimą straipsnyje *Tautinė mano amžiaus veikla,* – kad lietuvių mąstymas ir visas jų sąmoningumas švitėtų, kad [jie] esmiškai taptų visokios pagarbos verti."

Vydūnas rašė ne tik lietuviams, bet ir kitų tautų žmonėms, turėdamas tikslą „kelti mūsų tautos esimą į tautų sąmonę". 1916 m. vokiečių kalba išleidžia knygą *Lietuva praeityje ir dabar*, ji pasirodo prancūziškai Ženevoje (1916), lenkų (1919), rusų (1921) kalbomis Vilniuje. Knyga supažindina skaitytojus su Lietuvos istorija bei dabartimi, lietuvių kultūra, iškiliausiais jos atstovais. Knygoje teigiama, kad lietuvių tauta jau keli dešimtmečiai yra pabudusi ir įrodė savo kūrybinį gyvybingumą, o drauge – teisę į laisvą apsisprendimą, politinį savarankiškumą. Norintiems išmokti lietuvių kalbos, Vydūnas parengia žodyną – *Vokiečių–lietuvių žodžių rinkinys* (1916), lietuvių kalbos vadovėlį (1919). Problemiškus lietuvių–vokeičių santykius atskleidžia du monumentalūs Vydūno veikalai, – tragedija *Pasaulio gaisras* (1928) ir vokiečių kalba parašytas istoriosofinis traktatas *Septyni šimtmečiai vokiečių ir lietuvių santykių* (1932, liet. k. 2001). Knygos buvo pripažintos kenksmingomis gyvybiškai svarbiems Reicho interesams, 1934 m. neišplatinta tiražo dalis buvo konfiskuota.

Po Pirmojo pasaulinio karo kultūrinį darbą apsunkino revanšistinių grupuočių išpuoliai prieš lietuvių tautybės žmones ir, ypač, prieš Vydūną. Ilgaplaukis lietuvių mąstytojas garsėjo „gandiška elgsena", ramiu elgesiu, kuris paprastai nuslopindavo agresiją. Kartą

Svarbiausia ir esmingiausia kiekvienos tautos jėga yra jos savigarba. Kur ji sunaikinama, ten tauta nesulaikomai žengia į pražūtį.

Vydūnas

į Giedotojų draugijos repeticiją įsiveržė nacistai ir, tikėdamiesi išprovokuoti konfliktą, liepė giedoti vokiečių himną. Vydūnas ramiai atsakęs, kad himnas bus pagiedotas. Jis vertino himno muziką, kurią sukūrė Haidnas. Vydūnas ėmė išraiškingai diriguoti, salėje pasklido nuostabios muzikos garsai. Įsibrovėliai buvo priblokšti, jie padėkojo, atsiprašė ir išėjo. Išprovokuoti konfliktą ir apkaltinti Giedotojus Vokietijos įžeidimu nepavyko. Vydūnas Prūsijos lietuvių ir Vilniaus krašto lietuvių interesus gynė Europos tautinių mažumų kongrese (didžiausias laimėjimas, – gautas leidimas steigti privačias lietuviškas mokyklas). 1938 m. septyniasdešimtmetį Vydūnas sutiko kalėjime, iš kurio paleistas tik pasigirdus Lietuvos, Vokietijos žymių rašytojų protesto balsams. 1944 m. su Tilžės gyventojais evakuotas Vokietijos gilumon. Nuo 1946-ųjų gyveno Detmolde. Įsijungė į kultūrinę evakuotų Rytų Prūsijos lietuvių bei Lietuvos pabėgėlių veiklą, bendradarbiavo spaudoje. Vydūnas mirė Detmolde 1953 m. vasario 20 d., likus mėnesiui iki 85-ojo gimtadienio. 1991 m. spalio 19 d. Vydūno palaikai grįžo į Lietuvą ir visam laikui atgulė Bitėnų kapinaitėse prie Rambyno.

Vydūnas, filosofiją laikęs pasaulėžiūra, kuri padeda praktiškai pervarkyti pasaulį, atgaivinti pusiausvyrą tarp sparčių materialistinės civilizacijos vystymosi tempų ir žmogaus dvasinės raidos pokyčių, lietuvių humanistinę mintį susieja su žymiausių XX a. pirmosios pusės pasaulio humanistų, – Alberto Šveicerio (1875–1965), Rudolfo Štainerio (1861–1925) idėjomis. Vydūno humanistinėms idėjoms ypač artima yra Indijos nacionalinio išsivadavimo judėjimo lyderio, filosofo, rašytojo, pedagogo Mahatma Gandžio (1869–1948) pasaulėžiūra ir filosofija. Gandis žmoniškumo vertybei suteikė pasaulį perkuriančią galią. Jis yra laikomas trijų pagrindinių XX a. revoliucijų katalizatoriumi, – revoliucijos prieš kolonializmą, prieš rasizmą, prieš prievartą tarp žmonių ir tarp tautų.

Rytų Prūsijoje gyvenusiam Vydūnui pirmuosius veiklos impulsus suteikė lietuviams grėsęs nutautėjimas, tačiau jo idėjos peržengė Mažosios Lietuvos ir XX a. pirmosios pusės ribas. Nepriklausomoje Lietuvoje Vydūno idėjos didžiausią įspūdį darė jaunimui. Apie Vydūno poveikį rašęs Rapolas Serapinas pabrėžia, – „ne visam ir ne jų daugumai, bet tiktai „maištingajai“ jo daliai, kuri savyje juto kuždantį nerimą, raginantį kaip nors išsiveržti iš užsibuvusios stagnacijos [...], kuriai koktų įspūdį darė lėkštas ir marinančiai blankus mechanistinis materializmas.“ Tarp maištingųjų, – ir būsimoji senųjų kultūrų archeologė Marija Alseikaitė-Gimbutienė, vaikystėje susipažinusi su Vydūno asmenybe, vėliau – su kūryba (vadovaujama V. Mykolaičio-Putino, Kauno universitete parašė darbą *Tautosakos elementai Vydūno kūryboje*). Vydūno kūriniuose atskleistą humanistinio moters kultūros pasaulio idėją archeologė patvirtino Deivės Civilizacijos Senojoje Europoje tyrimais, kurie išgarsino Gimbutienę visame pasaulyje.

Sovietmečiu, iki 7-ojo dešimtmečio pabaigos, Vydūno vardas buvo išbrauktas iš lietuvių kultūros istorijos. 1968 m. minint Vydūno gimimo šimtmetį, Vilniaus universiteto „Kiemo teatre“ pastatyta tragedija *Pasaulio gaisras* (rež. Vladas Limantas) įrodė, kad Vydūno dramaturgija gali suteikti teatrui naujų, modernizuojančių impulsų. Jonas Lankutis į literatūros istoriją Vydūną įrašė po Maironio: „Jeigu Maronis savo lyrika troško pažadinti

tautą iš amžių miego, tai Vydūnas nori, kad drama nukreiptų pabudusios tautos valią ir troškimus aukštų humanistinių idealų linkme, taptų svarbia tautos dvasinio savarankiškumo ir moralinio pilnavertiškumo formuotoja.“ Vydūno ikikrikščioniškosios Lietuvos kultūros idėjos atgimė etnokultūrinėje Romuvos draugijos veikloje. Sąjūdžio metu 1988-aisiais, ginant nepriklausomybę 1991-ųjų sausio 13-ąją buvo remiamasi vydūniškąja taikaus pasipriešinimo idėja. Vydūno požiūris į tautos kultūros reikšmę yra aktualus Lietuvai šiandien, atsakant į globaliojo pasaulio iššūkius. Pasaulinio garso mokslininkas, baltistas ir slavistas Viktoras Falkenhanas (1903–1987), save laikęs Vydūno mokiniu, lietuvių mąstytojo idėjas laiko itin svarbiomis kiekvienam šiandienos žmogui, kuris turi ,,daugiau dėmesio skirti dvasios kultūrai, asmenybei ugdytis. Be materialinės gyvenimo pusės žmogus turi ir dvasinę, ir kuo greičiau jis suvoks visą jos svarbą, tuo geriau tiek atskirai asmenybei, tiek tautoms, tiek visai žmonijai.“

Siūloma literatūra: Vydūnas, *Amžina ugnis, Probočių šešėliai, Pasaulio gaisras,* Vilnius: Alma littera, 2001; Vacys Bagdonavičius, Aušra Martišiūtė-Linartienė, ,,Vydūnas“, *Lietuvių literatūros istorija. XX a. pirmoji pusė. II knyga,* Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, p. 21–70.

Mikalojus Konstantinas Čiurlionis

Lietuvių meno padangėje meteoru švystelėjęs **Mikalojus Konstantinas Čiurlionis** (1875–1911) išsyk po savo ankstyvos mirties tapo mitine figūra. Jo kūryboje atsiveria iki tol netyrinėti akiračiai, kosminių vizijų pasaulis, kurio slenksčio lietuviai menininkai niekada anksčiau nebuvo peržengę. Čiurlionis buvo profesionalus muzikas, labiausiai išgarsėjęs dailės darbais (nors vaizduojamojo meno studijoms rimčiau atsidėjo palyginti vėlai), siekė kelių menų harmonijos, jautė, kad žodį, vaizdą ir garsą sieja tie patys vaizduotės dėsniai. Novatoriški Čiurlionio darbai suteikė stiprų impulsą simbolistams ir neoromantikams, jo autoritetu rėmėsi Balys Sruoga, gindamas modernistinę estetiką polemikoje su nuosekliu tradicinio meno, klasicistinių dėsnių gynėju Aleksandru Dambrausku-Adomu Jakštu, tačiau didžiajai publikos daliai, net vadinamajam kultūros elitui, jo kūryba kėlė veikiau nuostabą, negu susižavėjimą. Pasaulis tiek muzikos, tiek tapybos kalba išreikštoje menininko vizijoje skleidėsi kaip išaukštinta, iškilmingos patetikos pažymėta panteistinė idealybė, kuriai svetimas kasdienybės skurdas ir laikinumas.

Čiurlionis amžininkų prisiminimuose iškyla ne vien kaip vienišo, nuo minios atsiribojusio menininko figūra – romantinio kūrėjo-genijaus emblema. Jis aktyviai dalyvavo kuriant pirmąsias meno draugijas, organizavo parodas ir chorų koncertus, neatsisakydavo paskambinti fortepijonu net draugų rengiamose vakaronėse. Išgyvenęs dėl to, kad konservatyvi ir blogų pavyzdžių sugadinta publika šaltai atsiliepia apie jo kūrybą, Čiurlionis norėjo būti suprastas ir net buvo surašęs komentarus sudėtingiausiems savo paveikslų ciklams, kad jų giliosios prasmės atsivertų ir paprastiems sodiečiams (deja, šie komentarai neišliko). Literatūros istorijai svarbūs lenkiškai rašyti Čiurlionio laiškai, ypač skirti žmonai Sofijai Kymantaitei-Čiurlionienei (1886–1958) – rašytojai, neoromantinės krypties, padėjusios pagrindą lietuviškajam modernizmui, pradininkei. Juose greta emocionalių poetinių impresijų gausu dailininko ir kompozitoriaus kūrybos motyvų variacijų, komentarų, daug medžiagos to meto kultūros istorijai. Pasak ilgamečio jo kūrybos tyrinėtojo Vytauto Landsbergio, šiuos laiškus galima laikyti grožiniais kūriniais: „vaizduotės polėkis [juose virsta] poetizuota pasaka, moters garbinimas – įkvėptu himnu ar ode [...]. Rašęs vienam artimam žmogui, M. K. Čiurlionis prabyla ir darosi artimas daugeliui.“

Mikalojus Konstantinas buvo vyriausias iš devynių Druskininkų bažnyčios vargonininko vaikų. Būsimasis kompozitorius gimė 1875 m. rugsėjo 22 d. Varėnoje, 1889 m. šeimos draugo gydytojo Juozapo Markevičiaus rūpesčiu atsidūrė Plungėje, kur muzikavo kultūros mecenato, kunigaikščio Mykolo Oginskio dvaro orkestre. Čia ėmė reikštis jo kūrybinės galios, gimė pirmieji muzikiniai kūrinėliai. 1894–1899 m., kunigaikščio finansiškai remiamas, jaunasis muzikas studijavo Varšuvos, o 1901–1902 m. stažavosi Leipcigo

konservatorijoje. Leipcige itin daug dėmesio skyrė žymiausių XIX a. kompozitorių studijoms. Lavinantis ir lavinant kitus (muzikas Varšuvoje ilgokai užsiėmė privačiomis muzikos pamokomis, nes reikėjo išlaikyti čia studijavusius jaunesnius brolius) galutinai susiformavo jo muzikinis skonis, prabudo kūrybinės galios: 1900–1901 m. Čiurlionis sukūrė simfoninę poemą *Miške*, kurioje susiliejo tėvynės nostalgija, lietuviškos gamtos grožio sukelti įspūdžiai ir romantinės muzikos (Richardo Štrauso, Hektoro Berliozo) melodinės struktūros. Ankstyvuoju kūrybos laikotarpiu, kuris tęsėsi 1896–1903 m., Čiurlionis reiškėsi kaip romantikas, besižavintis Frederiko Šopeno) virtuoziška technika, net kuriantis tų pačių žanrų kūrinius: valsus, mazurkas, polonezus. Studijuojant Leipcige įvyko lūžis Čiurlionio kaip kompozitoriaus pasaulėvokoje: susipažinęs su tuo metu populiarėjančia atonaliąja muzika, jis ėmė sukti modernesnių išraiškos formų link. Baigęs studijas, jis pradėjo kurti simfoninę poemą *Jūra*, aranžavo lietuvių liaudies dainas, taip prisiliesdamas prie autentiškos, archajiškiausios tautos kūrybos dalies – tautosakos. Iš viso priskaičiuojama 350–400 muzikinių Čiurlionio kūrinių – daugiausiai skirtų fortepijonui, taip pat svarbūs simfoniniai opusai (be simfoninių poemų dar paminėtina kantata *De Profundis*, nebaigta I simfonija), vokaliniai kūriniai.

Žmogui vienui vienam būna tvanku, ankšta ir tamsu. Žmogaus siela neturi sparnų primygti nuosavam „aš". Sunku jai tada, bet kuo plačiau sparnus išskės, kuo didesnį ratą apsuks, tuo bus lengviau, tuo laimingesnis bus žmogus.

M. K. Čiurlionis

Profesionaliai domėtis daile Čiurlionis pradėjo gana vėlai: nuo 1902 m. Varšuvoje mokėsi tapybos, bet buvo nusivylęs akademinio tapybos kurso programa. Nenumaldomą vaizduojamojo meno trauką stiprino ir atsivėrusio pasaulio vaizdai: 1905 m. aplankė Krymą ir Kaukazą, o po metų išsirengė į kelionę po Europos meninio gyvenimo centrus – Drezdeną, Prahą, Vieną, Niurnbergą ir Miuncheną. Keliaudamas Čiurlionis ne tik tapė, kūrė muziką, bet ir fotografavo kalnus ir jūrą nuosavu „Kodak" fotoaparatu. Nors Čiurlionis turėjo galimybę susipažinti su reikšmingais dailės šedevrais, jis nesivaikė madų ir nekopijavo, o mėgino žengti savitu keliu. Būdamas artimas simbolizmui ir sparčiai plintančiam *art nouveau* stiliui, jis liko savitas, buvo linkęs į vaizdines abstrakcijas, filosofinius apibendrinimus: laivas, kalnas, varpas ar miškas jam nėra tiesiog objektai erdvėje, bet ir simbolinės, metafizinės reikšmės figūros. Greta tradicinių tapybos žanrų Čiurlionis išrado naujų – jis siekė vaizdų kalba perteikti sonatos, preliudo, fugos kompozicines struktūras. Erdvės efektams jis skyrė gerokai daugiau dėmesio negu spalvų derinimui. Simbolistams įprastas temas (viršūnių ir bedugnių, sutemų ir ryškių žiburių) jis interpretavo gerokai abstrahuota forma, išlaikydamas filosofines potekstes. Čiurlionis gerai išmanė savojo laiko filosofinį kontekstą, buvo susipažinęs su mąstytojų iracionalistų Frydricho Nyčės, Arturo Šopenhauero idėjomis. Mirties, išnykimo, gyvenimo trapumo ir kartu žavėjimosi egzistencijos stebuklu, jos amžinąja dinamika motyvai persmelkia visą Čiurlionio kūrybą pradedant nuo ankstyvojo ciklo *Laidotuvių simfonija* (1903).

Tėvynėje Čiurlionis liko mažai žinomas, jam sunkiai sekėsi gauti muzikos mokytojo darbą Vilniuje. Iš laiškų draugams susidaro įspūdis, kad lietuvių visuomenė Čiurlionio vizijoms dar nebuvo pribrendusi, jo meniniai ieškojimai atrodė egzotiški, su menininko darbais nemokėta elgtis pagarbiai, neįžvelgta jų tikroji vertė. Jam teko išgyventi ir konf-

Muzika – tai Dievo pasiuntinys, atsiųstas judinti švelniausias ir geriausias mūsų sielos stygas, raminti širdis, suvargusias gyvenimo rūpesčiuose, guiti iš jų melus, nedorybes, pavydus, neapykantas.

M. K. Čiurlionis

liktų su publika, ir spaudos kritikos išpuolius. Kartais tekdavo lipti nuo scenos nepabaigus skambinti preliudą, publikai nesivaržant garsiai replikuoti.

Apie tą laikotarpį Čiurlionis su kartėliu rašė: „Santykiai su broliais lietuviais labai sunkūs. [...] Kiekvienas, nors ir kvailas, dedasi daug išmanąs, o į pažangius žmones, kurie tikrai ką nors galėtų padaryti, žiūrima su įtarimu ir nepalankiai.“ Save Čiurlionis priskyrė pažangiųjų, liberalų visuomeninei stovyklai, tačiau stengėsi įveikti ideologines priešpriešas, pakilti virš vienadienių partinių interesų: jo draugai buvo įvairių tautų ir skirtingų pasaulėžiūrų žmonės. Tautiniam sąjūdžiui, suaktyvėjusiam po 1905 m. sukilimo, menininkas atidavė daug jėgų: 1907 m. rūpinosi pirmosios lietuvių dailininkų parodos Vilniuje, Petro Vileišio rūmuose, rengimu, pateikė jai ir vėliau vykusioms parodoms nemažai paveikslų, prisidėjo prie Lietuvių dailės draugijos steigimo, 1908 m. vadovavo *Vilniaus kanklių* draugijos chorui, nutapė scenos uždangą *Rūtos* draugijos salei, kurioje vyko vaidinimai. Patriotinis įkarštis ir rūpestis tautinės kultūros brandinimu derėjo su universalia, laiko ir erdvės ribų nevaržoma simbolika, atvira įvairiausioms interpretacijoms.

Čiurlionio menas beveik nepriklauso nuo istorinio konteksto, įtaigiai veikia skirtingos kultūrinės patirties žiūrovus. Bibliniai, krikščioniški motyvai pinasi su panteistiniu pasaulėvaizdžiu, kai kuriuos siužetus diktuoja pasąmonė. Esama kūrinių, kuriuose pasitelkiant tautodailės motyvus ar Vyčio simboliką menine kalba primenama tautinės savivokos reikšmė (*Miestas. Preliudas*), gaivinama archajiškus tautos pasąmonės lygmenis siekianti mitologinė tradicija (paveikslai *Žemaičių kapinės*, *Žemaičių koplytstulpiai*, *Perkūnas*, *Aukuras*).

Kūrybai sparnus suteikė meilė. Gabrieliaus Landsbergio-Žemkalnio pjesės *Blinda* repeticijoje 1907 m. Vilniuje Čiurlionis sutiko Sofiją Kymantaitę, kuri ne tik paskatino mokytis lietuvių kalbos (menininko tėvų namuose iki tol kalbėta lenkiškai), bet ir sukelia tikrą jausmų audrą, įamžintą laiškuose. Atsirado daugiau pasitikėjimo savo jėgomis, Čiurlionis ėmė puoselėti ambicingus planus: užkariauti Peterburgo dailės salonus, galbūt net sulaukti pripažinimo tuometinėje pasaulio meno sostinėje – Paryžiuje. Kymantaitės-Čiurlionienės eseistikos knygoje *Lietuvoje* (1910) atsirado vietos jos vyro tekstams, jiedu kartu planavo kurti nacionalinę operą „Jūratė“. Įsimylėjėliai, paskyrę vienas kitam daug šviesaus ilgesio sklidinų laiškų, dar nenujautė, kad jų planams nelemta išsipildyti. Jų santuoka 1909 m. sausio 1 d. Šateikių bažnytėlėje turėjo žymėti naujos eros pradžią, ir abu šį įvykį sutiko su neslepiamu dvasios pakilimu. Tačiau vėlesnis laikas, praleistas ankštame kambarėlyje Peterburge, neatnešė tokios sėkmės, kokios tikėjosi Čiurlionis.

Kultūrinėje Rusijos sostinėje reikėjo ne tik būti pastebėtam, bet ir nuolat būti dėmesio centre. Lietuvoje kūrusio, o tuo metu Peterburge gyvenusio Mstislavo Dobužinskio draugiškų pastangų dėka talentingam lietuviui atsivėrė įtakingo dailininko Aleksandro Benua salono durys; pamažu garsėjančio kompozitoriaus kūryba skambėjo prestižinėse koncertų salėse – renginių programėlėse greta Čiurlionio minimos Igorio Stravinskio, Aleksandro

O Viešpatie! Nušviesk, maldauju, kelią mano, nes aš jo nepažįstu. Išėjau priekin mūsų procesijos, o žinau, kad ir kiti paskui mane eis, bet kad tik ne šuntakiais.

M. K. Čiurlionis, „Psalmė“

Skriabino pavardės. Tačiau įvertinimai buvo šalti ar net pašaipūs. Sunkiai sekėsi tinkamai paskirstyti kūrybinę energiją skirtingoms kūrybos sritims – kolegos dailininkai priekaištavo, kad jis per daug laiko eikvojąs muzikai, kad tapyboje pernelyg tiesmukiškai mėginąs perkelti muzikinės kompozicijos principus. Čiurlionio užmojai sugrįžti prie garso ir vaizdo pirmapradžio, vienijančio lygmens atrodė pernelyg ankstyvi – tuomet dar tik pirmuosius žingsnius kūrybos keliu žengė muzikines struktūras tapyboje išpopuliarinę abstrakcionistai. Savo kūrybą pristatęs Rusų dailininkų sąjungos kasmetinėje parodoje, Čiurlionis iš tenykščių kritikų sulaukė daug patyčių: jie drobėse vietoje svaiginančių bedugnių atpažino vien šokoladinius kalnus ir virš danguje plaukiojančių riestainių kybančią majonezo saulę...

Rusų dailės sąjūdžius Čiurlionis laikė nepakankamai radikaliais, estetinis skonis atrodė pernelyg akademiškas, veikiamas senųjų mokyklų įtakos. Jam buvo svetimas ir tariamai novatoriškas estetizmas, rafinuotų linijų Obrio Berdslio grafikos tradicija, kuria sekė rusų modernistai. Kūrybiškai gniuždomas ir kenčiantis dėl buitinių nepriteklių (negalintis nusipirkti kokybiško popieriaus, dažų ir pastelių) dailininkas šiuo laikotarpiu sukūrė daug reikšmingiausių darbų, 1909 m. eksponuotų Trečiojoje lietuvių dailės parodoje – *Žalčio*, *Jūros* ir *Žvaigždžių* sonatas, *Karalių pasaką*, monumentalų šedevrą *Rex*.

Paskutinieji intensyvios kūrybos metai tiesiog išsunkė jautrų menininką – nepadėjo nė ilgos viešnagės jo ir Sofijos gimtinėse – Druskininkuose ir Plungėje. 1909 m. pabaigoje Čiurlioniui vėl išvykus į Peterburgą, jį ištiko nervinis priepuolis, turėjęs katastrofiškų padarinių jautriai psichikai. Netrukus Čiurlionis patarus kvalifikuotiems neuropatologams išvyko atgal į gimtinę, ir tėvas mėgino vaduoti jį iš pasąmonės slogučių nuveždamas prie Raigardo, pažįstamo nuo vaikystės ir įamžinto viename iš triptikų.

Būklei negerėjant, Čiurlionis atsidūrė Pustelniko Raudonojo dvaro sanatorijoje Lenkijoje, kuri garsėjo pažangiu ir humanišku psichinių ligonių gydymu. Čia pas jį apsilankė žmona Sofija, norėjusi parodyti ką tik gimusią įjdviejų dukrelę Danutę. Svajonėms apie šeimos idilę nebuvo lemta išsipildyti. Savijautai pradėjus taisytis, Čiurlionis vieno pasivaikščiojimo metu peršalo, susirgo plaučių uždegimu ir 1911 m. balandžio 10 d. mirė. Jis palaidotas Vilniaus Rasų kapinėse. Daugiausiai menininko atminimą saugančių ženklų tebėra Kaune, kur jo vardu pavadintame muziejuje sutelkta didžiausia kūrybinio palikimo dalis, ir Druskininkuose, kur atkurta Čiurlionio vaikystės namų aplinka, stovi Vlado Vildžiūno 1975 m. pastatytas paminklas.

Sunku pervertinti didžio menininko įtaką vėlesnių kartų kūrėjams. Čiurlionio kūrybą vertino ir jo reprodukciją darbo kambaryje saugojo garsus prancūzų rašytojas Romenas Rolanas, juo žavėjosi realistinės literatūros klasikas Maksimas Gorkis. Galbūt būtent Gorkio autoritetas sovietmečiu neleido Čiurlionio kūrybos įkalinti uždaruose „specfonduose“ (tokių planų būta). Didžio menininko temas varijavo ištisos poetų kartos, sovietmečiu čiurlioniški motyvai ne vienam kūrėjui tapo pretekstu prabilti apie metafizines gelmes, mistinius būties pradus, kuriuos oficialioji to meto estetika demonstratyviai ignoravo – Čiurlionis tapo socialistinio realizmo dogmų nesuvaržyto meninio avangardo

simboliu (pažymėtini Eduardo Mieželaičio, Juditos Vaičiūnaitės, Sigito Gedos eilėraščiai ar net ciklai). Čiurlioniškų vizijų variacijų esama ir išeivių poetų kūryboje (Kazio Bradūno knyga *Sonatos ir fugos*, 1967).

Jau nepriklausomybės metais garsus poetas ir avangardinis kino menininkas Jonas Mekas sukėlė polemiką Čiurlionio autoritetą priešindamas Jurgio Mačiūno (1931–1978) – gerokai radikalesnio „Fluxus“ sąjūdžio ideologo figūrai. Anot jo, Mačiūną šiandien žino visas meno pasaulis, o Čiurlionis jau visas priklauso meno istorijai. Vis dėlto atrodo, kad varžybos „kas žinomesnis“ kažin ar turi prasmės meno sferoje – gausėjant interpretacijoms ir variacijoms, kintant madoms, neįmanoma nuginčyti Čiurlionio kūrybos vertės ir aktualumo.

Siūloma literatūra: Rasa Andriušytė-Žukienė, *M. K. Čiurlionis: tarp simbolizmo ir modernizmo*, Vilnius: Versus aureus, 2004; *Atsiminimai apie Čiurlionį*, sud. Vygintas Bronius Pšibilskis, Vilnius: Aidai, 2006; Stasys Yla, *M. K. Čiurlionis. Kūrėjas ir žmogus*, Vilnius: Vyturys, 1992; Vytautas Landsbergis, *Visas Čiurlionis*, Vilnius: Versus aureus, 2008; Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, *Apie muziką ir dailę*, sud. Valerija Čiurlionytė-Karužienė, Vilnius: Vaga, 1960; Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, Vytautas Landsbergis, *Laiškai Sofijai*, Vilnius: Baltos lankos, 2011; Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, *Žodžio kūryba*, par. Vytautas Landsbergis, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1997.

Merkelis Račkauskas

UŽRAŠAI

DVIDEŠIMT METŲ ŽEMAITIJOS UŽKAMPY

1885–1888. Žemaitijoje, prie vieškelio iš Papilės į Tryškius (kiek arčiau į Papilės pusę), yra Šiaudinės bažnytkaimis. Už bažnytėlės tarp medžių matosi ilgas, gontais dengtas, medinis namas su įstiklintu priebučiu ir baltai dažytomis langinėmis. Čia 1885 metais gyveno Šiaudinės savininkas Eligiusz Taraszkiewicz[1], apie kurį motina sakydavo, kad jis buvęs „ateusz“[2], nes Sumos metu stovėdavęs kaip kelmas, atsiklaupdavęs tik per pakilimą ir žmonėms giedant „Šventas Dieve“. Kaimo bobelės ir mūsų pamaldi motina, klūpojusios per visą Sumą, piktindavos tokia dvarininko elgsena. To pono sūnus „cicilikas“ Juozas žuvo Vilniaus kalėjime per 1905 metų revoliuciją, pagautas pranašaujant apylinkės mužikams didžiosios lenkų karalystės atstatymą „od morza do morza“[3]. Jo sesuo Anulka Taraszkiewiczówna 1906 metais ištekėjo už Vegerių (prie Papilės) bajoro Jono Jogaudo, buvusio matematikos mokytojo Rygoje, o Smetonos laikais – Telšių gimnazijos direktoriaus. Tas Jogaudas su savo pasenusia Anulka 1940-ųjų metų žiemą, pasidirbdinęs dokumentus, emigravo į Vokietiją.

Priešais vieną bažnytkaimio bakūžę, kurioje gimiau, riogsojo medinė bažnytėlė su plačiais ir aukštais, raudonai dažytais šventoriaus vartais, kurie dėl savo stilingumo buvo vieno tapytojo Smetonos laikais nupiešti ir įdėti į meno žurnalą.

Negaliu pasigirti, kaip Mykolas Biržiška[4], kad būčiau kilęs iš bajorų, nors tėvas ir pasakojo, kad jo tėvas (mano senelis) dar turėjęs bajorystės dokumentus, kuriuos praradęs per 1863 metų sukilimą. Besislapstydamas nuo kazokų, pardavęs kažkokiai bajorei savo Gaižupio dvarelį (netoli Kantaučių bažnytkaimio), nusipirkęs Luokės miestelyje dešimt dešimtinių žemės su trobesiais ir prisirašęs prie valsčiaus. Mano senelis mėgdavo išgerti, turbūt bus ir Gaižupį pragėręs, o pasakojimą apie dalyvavimą sukilime bus, matyt, sugalvojęs iš bajoriškos ambicijos. Tėvo kilmė iš Kantaučių apylinkės buvo kažkokio kaimo dainiaus įamžinta eilėraštyje, kario pradžia taip skambėjo:

Vargamistra iš Kantaučių,
prisiėdęs ožio plaučių,
gieda naktį, gieda dieną:
pasigenda ėst avieną...

Jei sumužikėjęs tėvas dažnai pasijuokdavo iš savo buvusios bajorystės, užtat motina rimtai sakydavos kilusi iš bajorų Kovnackių (tokia buvo jos mergautinė pavardė), gi jos motina, o mano senelė, tiesiog didžiuodavosi savo kilme iš bajorų Dargvainių. Dėl tokio

[1] Čia ir toliau vartoju lenkišką (ir rusišką) parašymą kai kurių tikrinių vardų, jų nelietuvindamas, atseit rašau taip, kaip jie buvo tariami ir rašomi tuose sluoksniuose, kur augau.
[2] „bedievis“ (*lenk.*).
[3] „nuo (Baltijos) jūros iki (Juodosios) jūros“ (*lenk.*).
[4] M. Biržiška, *Anuo metu Viekšniuose ir Šiauliuose*, Kaunas, 1938, psl. 1.

motinos palinkimo šlietis prie bajorų ir šnekamoji mūsų kalba buvo lenkiška, arba, tikriau sakant, pseudolenkiška, su visokiais „parszuk, pupeczka, poczekawszy...“[5]

Anais laikais tūlas žemaitis, pretendavęs į šiokį tokį „kultūringumą“, pirmiausia stengdavos pramokti lenkiškai: ta kalba šnekėjo aukštesnysis luomas – dvarponiai su savo tarnais ir kunigai su vargonininkais; tos kalbos nemokėjimas buvo laikomas mužikiško tamsumo požymiu. Šitokiai pažiūrai laikytis padėdavo kunigai: ateina pas kleboną koks nors Vilimas vaiko krikštyti, vaikas metrikuose įrašomas „Wilimowicz“, iš Daunoro padaromas „Downarowicz“, iš Vabalo – „Wobolewicz“, kuris paskui lietuvinamas į „Vabalevičių“, iš Petrulio – „Petrulewicz“, o poniškumą dvigubinant imama rašyti net „Petrellewicz“ (Mažeikių žemės tvarkytojas inž. Petrulevičius 1924 metais rimtai įrodinėjo, kad jo nereikia painioti su kažkokiais Petrulevičiais, kad jis esąs bajoras Petrellewicz, taip ir rašėsi), iš Valančiaus – Wołonczewski, o trečiame laipsny – „Valančiauskas“, iš Pundziaus – „Pundzewicz“, paskui „Pundzevičius“ ir pan.

Krikštijo mane Šiaudinės klebonas Skudowicz (Skudas), podžiais buvo plikbajoriai Józef Kontowt ir Wiktorja Laudańska. Kai kurie kunigai, jų tarpe ir Skudas, įkalbėdavo tėvams, kad ir vardą naujagimiui pasirinktų prašmatnesnį, nes tai būsią „poniškiau“. Nors motina ir pasijuokdavo iš tokių prašmatnių vardų (pasakojo, pvz., kad viena kaimietė, grįždama po krikštynų iš bažnyčios, pamiršusi prašmatnųjį Zigfrido vardą ir, namiškiams teiraujantis, kuo vardu kūdikis, žliumbdama atsakiusi: „Bjauriai kunigėlis pakrikštijo, visą amžių vadinsis Šiktrydžiu“), vis dėlto buvo klebono įkalbėta pakrikštyti mane Bonaventūros vardu. Motiną paveikė svarūs kunigo argumentai: pirma, aš tą vardą „atsinešęs“, nes atėjęs į pasaulį sausio devynioliktą dieną (1885 m.), pašvęstą palaimintam Bonaventūrai minėti; antra, vardas tas lotyniškai skelbia, kad man gyvenime „būsią geri dalykai“, viskas išeisią į gera. Vyresnįjį brolį tas pat Skudas pakrikštijo irgi prašmatniu Liongino vardu, tik dėl sesers Onos kunigui kažkaip nepavyko įkalbėti, kad būtų pavadinta „savo atsineštuoju“ šv. Hermanagildos vardu. Laimingi tie Jonai, Petrai, Antanai! Pasų skyriuje jų keliskart neklausinės nustebęs tarnautojas „kaip? kaip? keistas vardas, pirmą kartą girdžiu”; Petrus, Jonus pamilusi mergaitė nesuks sau galvos, kaip čia maloniai pavadinus savo išrinktąjį, nes neįprastai ir keistai skamba žemaitiškai ausiai „Bonaventūriukas“.

Namie motina ėmė abejoti, kad mane gyvenime ištiksią „geri dalykai“, ir meldė Dievo, kad aš iš Bonaventūros nepasidaryčiau „awanturnik“[6].

Iš Šiaudinės laikotarpio nieko neatsimenu, tik iš motinos pasakojimų sužinojau, kad tėvai ten draugavę su nususiais bajorais, kurių vienas, Pawełek, buvo šiaučius, o antras, Dzindzolet, ubagavo prie bažnyčios; kad brolis Lionginas lakstydavo po laukus su dvarininko dukterim Anulka, kad jie kartą prikišę arkliašūdžių į kerdžiaus kišenę ir kitaip labai išdykavę; kad Šiaudinėje miręs mano ir Liongino vyresnysis brolis Władeczek.

---

[5] Teko girdėti vieną žemaitį sveikinant poną naujų metų proga:
Winszuję nowego roku doczekawszy
(Sveikinu naujų metų sulaukus) (lenk.)
Ponui nesiskubinant atsilyginti už mandagų pasveikinimą žemaitis atkišo delną ir pridėjo:
Czy teraz dasz, czy poczekawszy?
(Ar dabar duosi, ar lukterėjęs?) (*lenk.*)

[6] „šelmis“ (*lenk.*).

[...]

Petruitis buvo nepaprastas kaimietis. Jo vardas skambėjo ne tik visoje Kurtuvėnų parapijoje, bet ir už jos ribų. Kai kas jo bijojo, daugumas stebėjosi, bet visi gerbė. Kai Petruitis su žmona ateidavo šventadieniais į bažnyčią, kokia bebūtų žmonių spūstis, jam laisvesnė vieta netoli altoriaus visuomet atsirasdavo. Jis paprastai užimdavo vietą prie pat altoriaus krotų, kad galėtų regėti ne tik šv. Jokūbą altoriuje, bet ir grafus matyti: jie sėdėjo prie altoriams tam tikroje patalpoje, loža vadinamoje. Petruitis buvo nedidelio ūgio išdžiūvęs žmogelis, su traškanotomis akimis, pilka kaimiška sermėga apsivilkęs ir savo povyza niekuo neišsiskiriąs nuo kitų kaimiečių. Tik plonos sučiauptos lūpos, švariai nuskustas smakras ir aukšta kakta kreipė dėmesį. Paprastas, nemokytas kaimietis, Petruitis ilgas metus kovojo su visagaliu Kurtuvėnų grafu Plioteriu ir... nugalėjo grafą.

Beveik visa Kurtuvėnų parapija priklausė grafui, po keletą varstų spinduliu į visas šalis nuo dvaro rūmų. Tuo tarpu iki Petruičio ūkio tebuvo du varstai nuo grafo rezidencijos. Kaip tas ūkelis įsiterpė į dvaro žemes ir nuo kurio laiko, niekas nežinojo, išskyrus patį Petruitį. Jo ūkis buvo tartum kokia salelė grafo žemių jūroje, ir visos grafo pastangos tą salelę paskandinti nuėjo niekais. Kova truko dešimtmečiais, tai nuslūgdama, tai paaštrėdama. Iš pradžią grafas geruoju siūlė Petruičiui mainais pasiimti tokį pat plotą iš dvaro žemių pakraščio, net geresnę žemė siūlė ir žadėjo nemokamai duoti troboms miško, ir savo darbininkais padėti statytis. Petruičio ūkyje buvo daug nedirbamos žemės, balų, Pumpurų ežeras, ir grafas tikėjosi jį suvilioti. Petruitis atsisakė. Po keleto metų grafas pasikvietė Petruitį stačiai iš bažnyčios pas save, pavaišino arbata ir vėl jam pasiūlė dvigubai tiek žemės, kiek buvo jo ūkyje. Arbatą Petruitis išgėrė, gražiai padėkojo už ją, bet nuo mainų atsisakė. Potam grafas pasiūlė Petruičiui palivarką savo žemių pakraštyje, su gera dirva ir gražiais trobesiais, kad tik išsikraustytų toliau nuo dvaro. Nors Petruičio trobesiai buvo apgriuvę, bet ir šį kartą jis atsispyrė pagundai, sakydamas, kad po jo mirties gal vaikai ir sutiks skirtis su Pumpurų ežeru, bet jis, kol gyvas, nesutiksiąs. Tada grafas, nesigailėdamas lėšų, ėmė bylinėtis su Petruičiu. Jų reikalas ėjo per visokius teismas ir instancijas – Šiauliuose, Kaune, Vilniuje ir net Peterburge. Petruitis visur važinėjo ir visur laimėjo. Žmonės ėmė kalbėti Petruitį turint kažkokį „geležinį dokumentą“, kurio pats caras negalįs sunaikinti. Grafas įsteigė savo ežeruose, sujungęs juos perkasais, didelį žuvų ūkį, kuris veikiai ėmė klestėti. Gavęs caro valdžios pagyrimą ir paraginimą dar labiau praplėsti tą naudingą gamybos šaką, Plioteris ėmė įtikinėti vyriausybę, kad žuvų ūkiui praplėsti reikią panaudoti Petruičiui priklausančias balas ir Pumpurų ežerą, kompensuojant jį gera žeme kitoje vietoje. Buvo atvykusi komisija, vietoje dalyką ištyrė, surašė aktą, vaišinosi pas Plioterį, o Petruitis paliko sėdėti savo girioje kaip sėdėjęs. Toks buvo Petruitis, kurį mielai lankė Povilas Višinskis, kai porą metų gyveno Kurtuvėnų dvare. Iš Višinskio esu girdėjęs, kad grafas jo prašęs kaip nors paveikti Petruitį, kad išsikraustytų į kitą vietą, ir žadėjęs, jei dalykas pavyktų, gerai atsilyginti; bet Višinskis atsisakęs, vertindamas žemaitišką Petruičio užsispyrimą ir prisirišimą prie Pumpurų ežero. Petruitis buvo didelis mano motinos bičiulis: skolindavo jai arklį ir ratukus, kai reikėjo važiuoti į Šiaulius, kartais statė malkas į bendrabutį, kur gyvenau, sušelpdavo ir pinigais. Pas mus dažnai atsilankydavo šventadieniais po mišių, ir motina jį pavaišindavo arbata.

Priėję Pumpurų ežerą, nusiėmėm nuo pečių maišus ir susėdom žolėje pasilsėti. Artinosi vidudienis. Buvo labai karšta, norėjosi pasimaudyti, bet nebuvo kur: aplink – pelkė-

tos vietos, apaugusios įvairiaspalvėmis laukinėmis gėlėmis, o ežero dugnas atrodė dumbluotas. Už ežero buvo matyti ant kalnelio Vilkiškis, Petruičio sodyba – juodi trobesiai, strakuoliais aptverti. Kiek pagulėję pievelėje, nutarėm eiti išsimaudyti į Pašvinio ežerą, už kokio varsto nuo Vilkiškio, o paskui ateiti pas Petruitį.

Pašvinio ežeras, beveik apvalus, apie varstą diametre, yra prie pat Šaukėnų kelio, už kokio pusantro varsto nuo Kurtuvėnų bažnytkaimio. Krantai jo aukštesni negu Pumpurų ežero, o dugnas smėlėtas. Ant krantų, aplink ežerą, buvo tada protarpiais išmėtytos medžiais apaugusios sodybos. Visos jos priklausė grafui. Kai po keliolikos metų mokytojavau pas grafą Pliaterį, vieną gražią ankstybo rudens dieną grafai padarė iškylą į Pašvinio ežerą kunigui J. Tumui pagerbti. Jis tada viešėjo pas Kurtuvėnų kleboną. Tumas buvo nedidelio ūgio, storulis, gražus vyras, apvaliu raudonu veidu, su juodais tankiais plaukais viršum neaukštos kaktos. Grafienė buvo šokiruota laisva svečio elgsena: pasipūtusiems grafams padoriai sėdint ant žaliuojančio ežero kranto, Tumas ramiausiai išsitiesė čia pat pievelėje, iškišęs iš po sutanos parūdijusius nuo senatvės aulinius batus, užsimetė rankas už galvos ir, žiūrėdamas į žydrąjį dangų, atsakinėjo į grafienės klausimus arba pats pasakojo savo nuotykius, patirtus viešint pas kunigaikštį Oginskį Rietave ar pas grafą Tiškevičių Palangoje, nekaip apie juos atsiliepdamas. Staiga, išgirdęs šūvius, pašoko ir, nebaigęs klausyti grafienės kalbos, nubėgo pas grafiukus, kurie miške šaudė į taikinį. Išdidi ponia užsigavo ir, ironiškai nusišypsojus, tarė vyrui:

– Ależ jakie wychowanie! Pożal się Boże![7]

[...]

Paėmęs didoką puodą bei mažą puodelį uogoms dėti ir duonos papentį, giedrą vasaros rytą išeidavau uogauti Linartų link. Siauras kelelis, kuriuo teko eiti, už Linartų baigėsi prie Ventos ištakų. „Okolica“ Linartai, už poros varstų nuo Kurtuvėnų, priklausė grafui ir buvo apgyventa kelių šunbajorių sklypininkų, iš kurių tepažinojau vieną (pan Urbanowicz). Tikras skurdžius trobelninkas, vargstąs ant poros dešimtinių sklypo, iš kurio turėjo ir pats su šeima išsilaikyti, ir grafui už nuomą sumokėti, dėjosi kažkuo aukštesniu už labiau pasiturinčius, bet lenkiškai nemokančius apylinkės kaimiečius. Dvi Urbanovičiaus dukterys, panny Urbanowiczówny, paprastos kaimo mergaitės, kur mane pamačiusios vis užkalbindavo nežmoniška lenkų kalba:

– Ci ziv, ci zdrów? Koc tu, klopcze, dam jabluszka...[8]

Tokių Urbanovičių, Stšigockių, Budreckių daug buvo anuomet Kurtuvėnų apylinkėse. Ir keista: jie patys, niekieno neverčiami, būdami grynais žemaičiais, mielai dėjosi lenkais, įsikibę laikėsi „lenkystės“, nieko už tą savo lenkystę nesitikėdami gauti ir nepaisydami pašaipų bei pravardžiojimų, kurių jiems negailėjo aštrus žemaitiško kaimiečio liežuvis. Lenkpalaikis, šunbajoris, subinlaižis, ponų išpera, nusmuktkelnis ir kitokie epitetai visur juos lydėjo. Prie savo lenkiškumo buvo taip prisirišę, kaip tikintieji žydai prie Talmudo. Tame naiviame ir vaikiškame lenkiškumo dievinime buvo kažkas nesuprantama, fantastiška, pasakyčiau, net kažkas poetiška, kas juos pakeldavo jų pačių akyse, suprasmindavo gyvenimą, užgrūdindavo kovoje su to lenkiškumo priešais, padėdavo lengviau pakelti ir skurdą, ir vergiją. Niekuomet nesu matęs šunbajorių kaimiečių nuliūdusių, nusiminusių,

---

[7] Bet koks išauklėjimas! Dieve, pasigailėk! (*lenk.*)

[8] Ar gyvas, ar sveikas? Eikš čia, vaike, duosiu obuolį (*lenk.*).

rankas nuleidusių: skurdžiau gyvendami už vidutinį kaimietį žemaitį, visada buvo gerai nusiteikę, linksmi, svetingi, ypačiai mandagūs, komiškai tą savo mandagumą reikšdami. Niekas tada jų neglobojo ir nejungė[9], tikri lenkai ponai juos niekino, žemaičiai pajuokdavo, – o šie vis laikėsi savo lenkiško stabuko. Atrodo, kad šis klausimas nėra dar visiškai ištirtas, jis apeinamas, pasitenkinant šablonišku nurodymu į nesveiką lenkomaniją, į lenkų apmulkintus, neatsparius žemaičius...

[...]

Šiaulių gimnazija buvo atidaryta 1851 metų rugpjūčio mėnesio 30 dieną (visos čia datos – senojo stiliaus)[10]. Sumanymas steigti gimnaziją kilo Šiaulių pavieto bajorų tarpe dar 1838 metais. Tų bajorų marčelga (предводитель дворянства, lenk. „marszalek") Kovnackis 1838 m. lapkričio 28 d. atskirame rašte išdėstė aną bajorų sumanymą Vilniaus karo gubernatoriui bei Minsko, Gardino ir Baltstogės generalgubernatoriui kunigaikščiui Dolgorukiui, prašydamas jį išrūpinti imperatoriaus Mikalojaus I sutikimą įsteigti gimnaziją Šiauliuose. Tame rašte buvo pasakyta, kad bajorai, dvasininkija ir „drugije obščestva" (kitos bendruomenės) sutinka aukoti po 30 kapeikų nuo kiekvieno baudžiauninko, prašydami šitų aukų sumokėjimą išdėstyti trejiems metams. Kas buvo tie „drugije obščestva", nesunku suprasti: tai buvo turtingi miesčionys, pirkliai, stambių dirbtuvių savininkai, žodžiu, visi sluoksniai, išskyrus valstiečius. Turtingesnieji bajorai, kaip Rozen, Liven, Medem, Baranov, Platon, Zubov ir kiti, o buvo jų 22, sutiko aukoti gimnazijos statybai žymiai daugiau už kitus: Šiaulių žydų bendruomenė sudarė aktą, kuriuo įsipareigojo paaukoti šiam tikslui trisdešimt tūkstančių rublių, išdėstant mokėjimą penkiolikai metų, po du tūkstančius rublių kasmet. Be to, Šiaulių miesto gyventojai, vad. „obyvateliai", nutarė įgyti būsimajai gimnazijai neužstatytą sklypą по Шоссейной улице, называемой Гитарскою (vėliau Tilžės gatvė), tarp sklypų, kuriuos valdė Šimel Ovsejevič, Jan Narkevič ir Jan Jakševič, 30 sieksnių ilgumo ir 56 sieksnių „gilumo" nuo gatvės. Už sklypą suderėta apie 400 rublių, kuriems surinkti buvo surašytas aukojamasis lapas rusų, lenkų ir žydų kalbomis. Šiame lape „obyvateliai" rašėsi aukoją po pusantro rublio ir daugiau; pasirašytas sumas pasižadėjo sumokėti trijų metų laikotarpy. 1839 metų gale paaiškėjo, kiek bus surinkta pinigų gimnazijai statyti: pasižadėję bajorai turėjo 31 519 baudžiauninkų, taigi iš tų bajorų tikėtasi gauti 9455 rb. 70 kap.; dvasininkai turėjo 1641 baudžiauninką, taigi iš dvasiškių – 492 r. 30 kap.; iš žydų, sutikusių mokėti po 30 kap. nuo „galvos", tikėtasi gauti 1216 rb. 20 kap., nes tų „galvų" užsirašė 4054. Tokiu būdu iš viso tikėtasi 11 164 rb. 20 kap. Pridėjus prie tos sumos Šiaulių žydų bendruomenės pasižadėtus 30 000 rb., gaudavos 41 164 rb. 20 kap. asignacijomis, kas sidabru sudarė 19 761 rb. 36 su puse kapeikų. Taigi būsimosios Šiaulių gimnazijos statybai buvo užtikrinta apie 20 000 rb. Sidabru ir buvo įgytas sklypas.

Tačiau caro valdžia nesiryžo steigti naują gimnaziją, nors visoje Žemaitijoje buvo tik viena gimnazija Kražiuose, ir pasitenkino tuo, kad sutiko Kražių gimnaziją nukelti į Šiaulius. Tas valdžios sutikimas pasiliko Šiauliams be rezultatų: Kauno „obyvateliai" užbėgo už akių šiauliškiams, išderėję iš valdžios, kad Kražių gimnazija būtų nukelta į Kauną, kur taip pat nebuvo vidurinės mokyklos.

---

[9] Visokios „Lutnios" ir „Pochodnios" atsirado tik po keliasdešimt metų visai kitomis aplinkybėmis ir tam tikrais tikslais.

[10] Žr. К. Шпаковский, *Историческая записка о Шавельской гимназии*. Шавли, 1902 г.

Tuo tarpu marčelga Kovnackis ir toliau rūpinosi, kad Šiauliuose būtų įsteigta gimnazija, juoba kad Žemaitija neteko ir vienintelės savo gimnazijos Kražiuose. Marčelga kreipėsi į stambų Rekijavos (netoli Šiaulių) dvarininką Karpį, siūlydamas jam pristatyti į miestą statybinę medžiagą ir net apsiimti namą pastatyti. Karpis sutiko pastatyti gimnazijai pastatą iš eglinių rąstų iki 1842 metų birželio 1-os dienos už 25 000 rublių, bet netrukus atsisakė: nesitikėjo didesnio pelno. Po to gimnazijai statyti buvo sudarytas komitetas, į kurį įėjo kaip pirmininkas pats marčelga Kovnackis, teisėjas, burmistras, trys žinomi bajorai ir Šiaulių bajorų mokyklos vedėjas Jurkovskis. Šis komitetas sumanė statytis savo plytinę, bet 1844 metais Pašiaušės (netoli Bubių) dvarininkas Ignacy Witkievicz pasiūlė gimnazijos statybai panaudoti jo laukuose esančios bažnyčios plytas. Toji bažnyčia, Vilniaus Jono bažnyčios kopija, tik kiek mažesnė, buvo kitados pastatyta jėzuitų, bet jėzuitus išvijus iš Rusijos (taigi ir iš Lietuvos), liko viduje nebaigta. Naujas Šiaulių bajorų marčelga grafas Alexandre de Toulouse-Lautrec 1844 m. spalio 5 d. surašė su minėtu Vitkevičium sutartį, pagal kurią pastarasis apsiėmė iki 1845 m. balandžio 15 d. pristatyti į Šiaulius 500 000 plytų, gaudamas už kiekvieną pristatytą tūkstantį po 7 rublius išlaidoms padengti: bažnyčiai griauti, akmenskaldžiams samdyti, transportui apmokėti.

1844 m. lapkričio mėnesį Baltarusijos mokslo apygardos kuratorius, generolas adjutantas Ilja Gavrilovič Bibikov, minėto komiteto įprašytas, per švietimo ministrą prašė carą Mikalojų I leisti nukelti Svisločiaus[11] gimnaziją į Šiaulius, motyvuodamas savo raštą tuo, kad 1) Gardino gubernijoje yra trys gimnazijos – Baltstogėje, Gardine ir Svisločiuje, o Kauno gubernijoje tik viena; į Kauną atkėlus gimnaziją iš Kražių, visa Žemaitija liko be vidurinės mokyklos, nes buvusios gimnazijos Troškūnuose ir Kolainiuose seniai uždarytos; 2) dvarininkai atiduoda savo vaikus labiau į Svisločiaus gimnaziją negu į Gardino, nes Svisločiuje jie randa daugiau priemonių išsaugoti seną lenkišką dvasią; 3) turtingiausieji Žemaitijos dvarponiai leidžia savo vaikus į Mintaujos mokslo įstaigas, kur jie negali mokytis „в русском духе“ (rusų dvasioje).

Po pusės metų, 1845 m. balandžio 10 d., minėtas kuratorius gavo švietimo ministro atsakymą, kad caras nerado galima kelti gimnaziją iš Svisločiaus į Šiaulius, priklausančius privačiam asmeniui (grafui Zubovui). Tada komitetas laikinai sustabdė gabenimą plytų iš Pašiaušės dvaro ir, aplenkdamas nevykusį kuratorių, kreipėsi betarpiškai į Vilniaus generalgubernatorių, tikėdamasis per jį sėkmingiau paveikti carą. Savo rašte komitetas, tarp kitko, nurodė, jog lenkams viešpataujant Žemaitijoje buvo penkios gimnazijos Kražiuose, Kolainiuose, Žemaičių Kalvarijoje, Telšiuose ir Kėdainiuose, o dabar liko tik viena, Kaune, pačiame Žemaitijos pakrašty, todėl būtina esą steigti gimnaziją Šiauliuose, lenkų karališkame, o dabar caro mieste, kuris tik trumpą laiką yra buvęs grafo Zubovo nuosavybė; nors Katarina II buvo padovanojusi generalfeldcechmeisteriui kunigaikščiui Platonui Zubovui Šiaulių miestą, kuris tada buvo priskirtas prie Mintaujos gubernijos, bet 1795 metais tos pačios Katarinos II šis miestas buvo perkeltas į asmeninę imperatorių nuosavybę su visomis tokių miestų teisėmis, o Zubovas buvo kompensuotas Jurbarko seniūnija, vad. „starostvo“, su visomis jai priklausančiomis žemėmis. Taip menkas provincijos komitetas atkreipė caro dėmesį į tai, kad jis nesiorientuoja savo pirmtakų įsakymuose! 1845 m. rug-

[11] Svisločiuje (Gardino gub.) gimnazija buvo įsteigta 1805 metais grafo Vincento Tiškevičiaus lėšomis ir buvo Vilniaus universiteto žinioje. Kai 1813 metais grafas emigravo, gimnazija perėjo Gardino mokesčių rūmų žinion, buvo suvalstybinta ir surusinta.

sėjo 11 d. komitetui buvo pranešta „aukščiausioji valia“ perkelti iš Svisločiaus gimnaziją į Šiaulių miestą, o bajorų mokyklą iš Šiaulių miesto nukelti į Svisločių. Po septynių metų vilkinimo šiauliškiai gavo leidimą įsisteigti gimnaziją.

Vėl imta gabenti plytas į Šiaulius, o gimnazijos namas pradėtas statyti tų pačių (1845) metų rudenį. Statyba truko beveik penkerius metus: 1850-ųjų metų vasarą namas buvo pastatytas, rugpjūčio 19 dieną perduotas bajorų mokyklos vedėjui Jurkovskiui. Kaip matyti iš namo priėmimo akto, gimnazijos užimamas sklypas nebuvo aptvertas; be gimnazijos namo nebuvo jokio kito pastato – nei sandėlio, nei malkinės. Penkerius metus trukusi gimnazijos statyba kaštavo keturiasdešimt keturius tūkstančius du šimtai šešiasdešimt keturius rublius ir 7 su puse kapeikų (aukų surinkta 20 212 rb. 38 kap., iš valstybės iždo gauta 20 391 rb. 96 kap.); trūkusius 3659 rb. 73 su puse kapeikų paskolino marčelga grafas Toulouse-Lautrec, kuriam ši paskola buvo iždo grąžinta 1854 metais. Buvęs bajorų mokyklos (dabar nukeltos į Svisločių) dviejų aukštų mūrinis namas, dar 1843 metais tos mokyklos įsigytas iš bajorės Malvinos Lukoševičienės už septynius tūkstančius rublių, dabar atiteko gimnazijai. Šiuose namuose „по большой Тюремной улице“ (didžiojoje Kalėjimo gatvėje) turėjo gyventi gimnazijos inspektorius ir bedeliai.

Kol į Šiaulius dar nebuvo atsikrausčius Svisločiaus gimnazija, naujai pastatytuose rūmuose 1850/51 mokslo metais veikė Jurkovskio vedama bajorų mokykla. Svisločiaus gimnazijos direktorius užklausė Jurkovskį, ar nebūtų galima pasikeisti mokyklų inventorium, kad nereikėtų to inventoriaus vežiotis. Iš Jurkovskio atsakymo matyti, koks kuklus buvo tos bajorų švietimo įstaigos inventorius; jis susidėjo iš 1) 449 knygų, 2) iš apipuvusių suolų penkioms klasėms, 3) šešių spintų ir dviejų stalų kontorkų. Daugiau nieko. Nei baldų, nei kabinetų, nei mokslo priemonių bajorų mokykla neturėjo. Po tokio atsakymo Svisločiaus gimnazijos direktorius nutarė visą savo mokyklos inventorių gabentis į Šiaulius. Buvo gautas Vilniaus kuratoriaus raštas (1851 m. geg. mėn.), kuriuo įsakoma: 1) gimnazijos turto pervežimą iš Svisločiaus į Šiaulius pradėti tų metų liepos 1 dieną, prailginus dėl tos priežasties atostogas iki rugsėjo 1 d., 2) Svisločiaus gimnazijos direktorių, filosofijos daktarą Nikolajų Vasilkevičių Čašnikovą skirti Šiaulių gimnazijos direktorium, 3) mažiau tinkamus gimnazijos baldus palikti vietoje, labiau tinkamus nugabenti į Šiaulius, o netinkamus parduoti vietoje, 4) Svisločiaus gimnazijos bylas ir archyvą vežtis į Šiaulius tik ketverių paskutiniųjų metų, 5) iš gimnazijos knygyno gabenti į Šiaulius tik naudingesnes knygas, mažiau reikalingas palikti iš Šiaulių atsikraustančiai bajorų mokyklai, o nereikalingas niekatrajai mokyklai parduoti vietoje (į Šiaulius buvo atgabenta 2000 knygų, kitos 2711 knygų paliktos Svisločiuje, nes neatsirado joms pirkėjų). Liepos ir rugpjūčio mėnesiais buvo atliktas inventoriaus pervežimas keturiais arklių transportais už 384 rb. 38 kap. (apie 400 km).

Po trylikos metų didelių pastangų įvyko 1851 m. rugpjūčio mėn. 30 d. Šiaulių gimnazijos atidarymas. Taip atsirado Žemaitijoje vienintelė gimnazija, bajorų sumanyta, bajorų pastatydinta, bajorų vaikams mokytis skirta. Direktorius Čašnikovas pranešė kuratoriui Bibikovui apie gimnazijos atidarymą atskiru raštu, kuriame pilna bjauraus veidmainiavimo ir šuniško palugnumo. Jis, pvz., rašo: „Jeigu jūsų aukštai prakilnybei patiktų suteikti maloningą pritarimą mano minčiai, drįsčiau nusižeminusiai prašyti, kad teiktumėtės įsakyti laikyti rugpjūčio trisdešimtąją gimnazijos atidarymo diena...“[12] Taip pat tenka abejoti,

[12] 1901 m. rugpjūčio 30 d. buvo iškilmingai atšvęstas gimnazijos gyvavimo 50 metų jubiliejus, 1926 m. – 75 metų sukaktis.

kad būtų atliktos labai iškilmingos pamaldos cerkvėje, kaip tame rašte giriasi direktorius, nes rusų tautybės mokytojų buvo tik penki iš devyniolikos (14 buvo lenkų katalikų), o pravoslavų mokinių, sprendžiant iš pirmųjų dešimties metų abiturientų sąrašo, tik keletas. Per tuos dešimt metų (1851–1861) gimnaziją baigė 195 abiturientai (175 katalikai, 9 pravoslavai, 6 liuteronai, 5 žydų tikybos). Tuo pačiu laikotarpiu (1851–1861) Šiaulių gimnaziją baigė tik trys valstiečiai; tatai parodo anuometinės gimnazijos luominį veidą.

Motina apgyvendino mane mokinių bendrabutyje, kurį laikė pani Lowmiańska na ulicy Posadnej (žemaitiško pavadinimo ta gatvė neturėjo, ir atvažiavę į turgų kaimiečiai vadino ją „Posadna“). Ano meto mokinių bendrabučiai Šiauliuose buvo ypatingos įstaigos. Kokia nors „ponia“ paduodavo gimnazijos direktoriui prašymą, kad leistų laikyti mokinius. Į nurodytą vietą ateidavo komisija iš gimnazijos inspektoriaus, gydytojo ir bedelio. Radus butą tinkamą, komisija nustatydavo mokinių skaičių, koks galėjo tilpti šiame bendrabutyje, ir pranešdavo šeimininkei, kas jos bute bus „staršoj“ (arba „staršij“). Toks vyresnysis buvo parenkamas iš paskutiniųjų klasių mokinių; turėjo būti pažangus moksle, pavyzdingo elgesio ir joks „volnodumec“ (laisvamanis); už savo darbą buvo šeimininkės išlaikomas nemokamai. Staršij žiūrėjo bendrabutyje gyvenančių mokinių ir vedė vad. „kvartirnyj žurnal“ (bendrabučio dienyną); į tą žurnalą privalėjo kasdien vakare įrašyti, kada, kur ir kokiu reikalu buvo mokinys išėjęs į miestą, kada grįžo, kuo nusikalto, kaip buvo nubaustas ir pan. Kiekvieną vakarą atsilankęs bedelis tikrino žurnalą, apklausinėjo mokinius, žiūrėjo, kad jų atsakymai sutaptų su žurnale įrašytomis žiniomis, ir pats jame pasirašydavo. Rečiau užsukdavo klasės auklėtojai ir dar rečiau inspektorius. Mokestis už butą ir išlaikymą nebuvo griežtai nustatytas: šeimininkė laisvai susiderėdavo su mokinio tėvais, iš turtingesnių imdama brangiau (iki 10 rb. per mėnesį) ir įsipareigodama padėti vaiką į geresnį kambarį, pastatyti lovą ne prie lango ir kt. Žemiausia kaina už išlaikymą buvo penki rubliai. Motina ir penkių rublių negalėjo sumokėti kas mėnesį, todėl pasisiūlė Lovmianskienei statyti tam tikrą kiekį malkų ir miltų. Iš kur ji tas malkas ir miltus ėmė, tada nežinojau ir, tiesą pasakius, tuo nesidomėjau. Tik paskui, jau studentaudamas, girdėjau apie dideles vagystes, vykusias grafo Pliaterio miškuose ir malūnuose: vogta pigiai galima buvo įsigyti ir pristatyti. Porą metų gyvenau Lovmianskienės bendrabutyje, užimdamas, žinoma, blogiausią kambarį ir menkiausią jame vietą. Geresnius bendrabučius laikė Dobužinskienė, Mošinskienė ir kt.; menkesnius už Lovmianskienės – pani Dowiatowa, Jakstyrowa, Kerbedziowa ir kt.

Menkos Lovmianskienės buto patalpos po Stšigockių ir Rimantienės landynių atrodė nepaprastai ištaigingos: sienos išklijuotos margais popieriais, grindys neseniai dažytos, lubos išbaldytos. Įėjęs iš kiemo į mažytį, žemutį priebutį be grindų patekdavai į siaurą, trumpą koridoriuką, iš kurio durys po kairę vedė į tamsią virtuvėlę, o po dešinę – į „stacijas“. Pirmoje stacijoje su vienu langu į kiemą stovėjo ilgas stalas, cerata dengtas, su pakištomis po juo kėdėmis; valgant arba dirbant pamokas prie jo, kai kėdės būdavo ištrauktos ir aplink sėdėjo keliolika mokinių, praeiti pro tą stalą niekas negalėjo: toks siaurutis buvo kambarys. Toje siauroje stacijoje buvo ketverios durys: dvejos iš dešinės – į du mažyčius kambariukus, kurių viename gyveno mūsų staršij Keiris Stepan (Smetonos laikais – inžinierius Steponas Kairys) ir jo draugas Brazaitis Pavel (vėliau Povilas Brazaitis, smetoniškas teisingumo viceministras), abu VII kl. mokiniai. Antrame kambariuke gyveno V kl. mo-

kinys Lengvievič Michail, hipnotizmo mėgėjas, visados susirūpinęs tinkamu mediumu, ir Sokolovskij Ksaverij, irgi V kl. mokinys. Pro tos pačios stacijos duris į kairę patekdavai į tamsų koridoriuką; jo gale durelės vedė į šeimininkės Lovmianskienės kambarį; čia ji gyveno su savo dukterim Elena, mergaičių pensijos mokine, paskui ištekėjusia už Jono Barono, smetoniško Švietimo ministerijos tarėjo. Šio koridoriuko dešinėje pusėje buvo įėjimas į patalpą, užimamą dviejų V kl. mokinių: šeimininkės sūnaus (Lovmianskij Vladislav) ir jo draugo (Čurlis Jurij, vėliau inž. Jurgis Čiurlys, smetoniškas siaurųjų geležinkelių direktorius). Vladas Lovmianskis prieš Didįjį karą buvo gydytoju Vilniuje, vedė pianistę Stanek, per karą mobilizuotas, ir susidegino apsipylęs benzinu. Pro ketvirtas tos pačios stacijos duris įeidavai į nedidelį, visiškai užstatytą trimis lovomis pereinamąjį kambariuką, kur gyvenom trise: Lubickij Franc, vėliau smetoniškas pulkininkas (dalyvavo spaudoje pseudonimu Presas), baltarusis Poniatovskij Josif ir aš – visi I klasės mokiniai. To mūsų kambariuko plona lentelių pertvara, apklijuota margais popieriais, skyrė nuo nedidelės patalpos, kur labai susikimšę gyveno keturi mokiniai: Butovt Josif (vėliau Juozas Butautas, gydytojas), Kociello Anton (pagarsėjęs kaip klebonas Antanas Katelė), Benediktovič Teodor (baigęs keturias klases, stojo į Kauno kunigų seminariją, 1923 metais Šančių klebonas, lenkomanas) ir baltarusis Kondrat Ivan, Poniatovskio giminaitis. Minėti Butautas ir Katelė buvo penktoje klasėje, Benediktavičius – ketvirtoje ir Kondratas – pirmoje. Taigi tų metų rudenį Lovmianskienės bendrabutyje gyveno 13 mokinių: 2 septintokai, 6 penktokai, 1 ketvirtokas ir 4 pirmokai. Nors visi mokiniai, išskyrus Poniatovskį ir Kondratą, buvo žemaičiai, tačiau nė vienas jų niekuomet nekalbėjo nei lietuviškai, nei lenkiškai (tų kalbų, be abejonės, mokėjo iš namų), visi kalbėjo tik rusiškai: taip lengvai prigijo tame kampelyje caro varomoji rusinimo politika. Niekam iš mūsų mažųjų ir į galvą neatėjo, kad galėjo būti kitaip, ypač kad girdėjom vyresniuosius kalbant tarp savęs tik rusiškai.

[...]

Nors gyvenom pasiskirstę grupuotėmis, tačiau buvo vienas dalykas, kuris visus mus vienijo. Tai buvo neapykanta mokytojams rusintojams. Viešai niekas nedrįso pasakyti ką nors gera apie mokytojus: toks nesusilauktų pritarimo, būtų negailestingai pajuoktas ir pravardžiuojamas: podliza, podchalimu, sikofantu (šnipu) ir pan. O mūsų neprietelius, skirtingo amžiaus ir tarnybos laipsnio mokytojus, vienijo valdžios nustatyta rusinimo politika: niekas iš jų nedrįsdavo nukrypti nuo tos linijos. Ne rusų tautybės mokytojai (Franken, Koch, Zeeman, Greiman) šiuo atžvilgiu ne tik neatsilikdavo nuo rusų (Rubcov, Archangelskij, Špakovskij, Dolotskij ir kt.), bet dažnai pralenkdavo juos, stengdamiesi pademonstruoti ypatingą lojalumą carui. Taip vokietis Frankenas, kurio tikras vardas buvo Gotlib, vadino save Vladimir Bogdanovič ir cerkvėje žegnojosi uoliau už kitą mokytoją pravoslavą. Tik vienas prancūzų kalbos mokytojas, norvegas Andersen, ryškiai skyrėsi nuo visų kitų: cerkvėje nesižegnojo, popo pakišto kryžiaus bučiuoti nėjo, rusinimu neužsiėmė; gyveno užsidaręs ir vietos inteligentų klubo nelankė, parašė ir išspausdino gerą prancūzų kalbos vadovėlį.

Mūsų neapykanta mokytojams aiškiais veiksmais nesireiškė. O buvo laikai, kada Šiaulių gimnazistai iškirsdavo savo auklėtojams nemalonių šposų. Žiemos vakarais, kada šeimininkė lempos dar neužžibindavo, gulėdamas lovoje Lovmianskis pasakojo aplink jį susimetusiems savo draugės nariams (mažiukai smalsiai klausėsi iš pakampių), kaip kitados tekdavo mokytojams nukentėti nuo savo auklėtinių.

Buvęs anuomet toks mokytojas futliaras (Gotšalk), kurio visi judesiai vykdavę stačiais kampais: įėjęs į klasę, slinkdavo prie katedros ne skersai klasę, bet palei sieną, ir, priėjęs liniją, kurią stačiu kampu kirto katedros linija, truputį stabtelėjęs, darydavo staigų 90° kampu posūkį ir pakildavo į katedrą; užkopęs stabtelėdavo, paskui atsisukdavo tiesiai prieš stovinčius mokinius, atsisėsdavo ir 90° kampu pakelta ranka duodavo ženklą mokiniams sėstis. Į gimnaziją visuomet ateidavo pirmas, dar Mikulskiui (šveicoriui) nepatampius savo varpo, pakabinto viršum gimnazijos stogo. Pakilęs laiptais į antrą aukštą, kur čia pat buvo įtaisytos kabyklės mokytojų drabužiams, pirmoje nuo laiptų vietoje pakabindavo apsiaustą ir, nusimovęs kaliošus (juos nešiojo bet kokiu oru), darydavo 90° kampu pasisukimą ir žengdavo į mokytojų kambarį (visus jo judesius demonstravo Lovmianskis, pašokęs nuo lovos). Išeidamas namo, pirma apsivilkdavo apsiaustą, paskui, nejudindamas iš vietos kaliošų, kišdavo į juos kojas ir po to darydavo staigų pasisukimą į kairę, kur čia pat prasidėdavo laiptai žemyn. Gimnazistai nepakęsdavo jo labiau už kitus mokytojus: buvęs žiaurus ir uolus rusintojas. Kartą po pamokų šis Gotšalkas (iš gimnazijos visuomet išeidavo paskutinis), užsimetęs apsiaustą ir sukišęs kojas į iš vietos nepajudintus kaliošus, padarė savo įprastą staigų pasisukimą, ketindamas dešinę koją pastatyti ant antrojo žemyn laiptelio. Jam tatai nepavyko: batai išsinėrė iš kaliošų, ir jis stačia galva nugriuvo laiptais žemyn. Mat mokiniai, pridaboję, kada Mikulskio nebuvo prie kabyklų, prikalė futliaro kaliošus vinimis prie grindų. Kol Gotšalkas atsipeikėjo ir kol į jo sukeltą triukšmą atbėgo Mikulskis, tie drąsuoliai, iš namų atsineštomis žnyplėmis, ištraukė vinis ir pabėgo. Tardymo nebuvo, nes nebuvo nustatytas argumentum delicti[13].

Buvęs ir kitas mokytojas futliaras, toks išplikęs, kad nė vieno plaukelio ant galvos neturėjo. Tas, tiesiai atsisėdęs katedroje, tarytum būtų pagalį prarijęs, vienam akimirksniui visiškai sustingdavo, tik plačiai išskėstomis akimis, galvos nejudindamas, apžvelgdavo klasę iš dešinės į kairę. Po to dešinės delnu perbraukdavo sau per veidą ir plikę, pradėdamas tą judesį nuo smakro viršun, per plikę iki pat sprando; rankos nuo sprando neatitraukdamas, braukdavo atgal per plikę, veidą iki pat smakro apačios. Paskum, kiek nusilenkęs, akis įbedęs į dar neatskleistą žurnalą ir išsišiepęs tiek plačiai, jog pro tamsius ūsus matėsi dvi pageltusių dantų eilės (buvo panašus į urzgiantį šunį), įkišdavo abi rankas tarp kojų ir keliskart smarkiai patrindavo delnus vieną į kitą; po to papurtindavo, tartum sušalęs, galvą į šonus, vėl išsitiesdavo ir atskleisdavo pagaliau žurnalą. Visi tie judesiai, kartojami punktualiai prieš kiekvieną pamoką – ir žiemą, ir šiltu laiku, tiek įkyrėjo mokiniams, jog sumanė šitą futliarą pamokyti. Įėjimas į vieną klasę pirmame aukšte buvo iš tamsaus koridoriaus. Kartą tos klasės mokiniai gausiai ištepė suodžiais durų rankeną, ir mokytojas, atidarydamas duris, išsijuodino dešinę, kuria paskui savo papratimu ėmė trinti veidą ir plikę, iš apačios į viršų ir atgal. Kai po visų judesių išsitiesė ir griebėsi žurnalo, visa klasė ėmė kvatoti.

– Молчать![14] – suriko futliaras, vartydamas akių baltymus.

Mokiniai dar labiau juokėsi, pradėjo švilpti, trypti kojomis, uliuliuoti. Futliaras pagriebė žurnalą ir nubėgo pas direktorių skųstis. Tas irgi prasijuokė, nusivedė vargšą prie veidrodžio ir nieko nepešusį grąžino į klasę. Mokiniai jau buvo nublizginę durų rankeną, ir

[13] nusikaltimo įrodymas (*lot.*).
[14] Tylėti! (*rus.*)

tardymo nebuvo: ir šiuo atveju nesurasta argumentum delicti. Vis dėlto mokiniams nepavyko atpratinti futliarą nuo anų judesių; tik prieš braukdamas veidą ir plikę, kruopščiai apžiūrinėjo dešinės delną. Taigi prie įprastų judesių prisidėjo dar vienas – rankos apžiūrinėjimas.

Lovmianskis mokėjo vaizdžiai pasakoti, išryškindamas visas smulkmenas, kartais net judesius pamėgdžiodamas. Kaip anuomet Kokštą, taip dabar buvau įsimylėjęs Lovmianskį, tik anas patraukdavo savo fiziniu grožiu, o šis – sielos privalumais. Ypač sužavėjo mus per vieną gimnazijos šventę, kada melodingu balsu deklamavo „Огородник“ (daržininkas):

Не гулял с кистенем я в дремучем лесу,
Не лежал я во рву в непроглядную ночь:
Я свой век загубил за девицу красу,
За девицу красу, за дворянскую дочь...[15]

Pamenu dar vieną Lovmianskio papasakotą mokinių išdaigą, žiauresnę už minėtąsias. Vienas labai uolus klasės auklėtojas, kurį mokiniai pravardžiuodavo „Šliapa“, buvo pamėgęs naktimis slankioti palei bendrabučius. Kur pastebėjęs pro langines šviesos juostelę, pakylomis ėjo arčiau ir pro plyšį stebėjo, ką mokiniai daro. Keliskart užkluptas prispaudęs nosį prie languinės plyšio, nė kiek nesumišo ir aiškinosi maždaug taip:

– Смотрю, хорошо ли закрываются ставни[16].

Kartą buvo gautas kuratoriaus įsakymas sekti, kad mokiniai neskaitytų Černyševskio, Pisarevo ir kitų pažangiųjų rašytojų veikalų, pavadintų aplinkraštyje „развращение“[17]. Pareigus auklėtojas, sužinojęs iš sikofantų, kad vieno bendrabučio mokiniai vis dėlto panašius veikalus naktimis skaito, pasiryžo sučiupti nusikaltėlius ir tuo pasižymėti vyresnybės akyse, o gal ir ordiną užsitarnauti[18].

Buvo vėlybas ruduo. Nors nelabai tešalo, bet prisnigo nemaža, ir sniegas laikėsi. Vieną rytą, dar tamsoje, keli iš anksto susitarę mokiniai iškasė kieme prie pat lango plačią ir gilią duobę; žemę nugabeno į kiemo kampą, o duobę uždėjo lentomis ir užbarstė sniegu. Tos

---

[15] Aš nėjau su lazda per slaptingąją girią,
Negulėjau griovy aš tamsiojoj nakty,
Pražudžiau aš gyvenimą dėl grožio merginos,
Dėl gražiosios mergelės, dėl pono dukters... (*rus.*) (red. pastaba)

[16] Žiūriu, ar gerai užsidaro languinės (*rus.*).

[17] „demoralizuojantieji“ (*rus.*).

[18] Caro valdininkai nesidrovėjo griebtis įvairių šunysčių, kad pakiltų tarnyboje ar įsigytų ordiną. Baigęs universitetą, buvau paskirtas į gimnaziją, kur direktorius buvo toks ordinų medžiotojas: neaukšta, labai stora, senyva žmogysta, su saldžia šypsena veide ir ant dešiniojo peties palinkusia galvute, papuošta lopetos pavidalo barzda. Mėgiamiausia jo povyza – laikyti sunertas rankas ant išsikišusio pilvo ir dideliais pirštais greitai sukti malūnėlį. Pertraukos metu priėjo prie manęs ir, saldžiai šypsodamasis, paklausė „kada“. Nesulaukęs atsakymo (nesupratau, ką turėtų reikšti tas „kada“), ramiai pasisuko ir nuėjo. Kitą dieną vėl, sukdamas malūnėlį, paklausė „kada?“ ir, kiek lukterėjęs, nusisuko. Kai ir trečią kartą užintrigavo mane tokiu keistu klausimu, paprašiau aiškiau pasakyti, ko nori. Tada storulis, palengvėle atsukdamas besišypsantį veidą nuo dešiniojo peties į kairjįjį, tarė: „Когда приобщитесь к лону православной церкви?“ (reiškia: „kada pereisiu į pravoslaviją?“). Atsakiau, kad apie tai dar negalvoju. Jis saldžiu balseliu pastebėjo: „Pagalvokit, pagalvokit, kitaip karjeros nepadarysit“. Papasakojau draugams mokytojams apie storulio pasiūlymą. Linksmai nusikvatojo, o vienas paaiškino, kad jis tikisi ordino, jei pavyks mane paversti pravoslavu; prieš keletą metų jo įkalbėtas 5-os klasės mokinys žydas apsikrikštijo, vyresnybė pakėlė jį į direktorius, o ministras apdovanojo ordinu. Atsikračiau šventeivos, pasakęs, kad žmona, labai arši katalikė, ir girdėti nenori apie tikybos keitimą.

pačios dienos vėlų vakarą, visiems sumigus, ištempė iš išvietės dėžę ir visa, kas joje buvo, suvertė į duobę. Po to lentas pritaikė taip, kad kam nors ant jų atsistojus, lengvai ir staigiai palinkdavo, ir kiekvienas sunkumas turėjo nugrimzti į duobę. Užbarstę lentas sniegu ir pravėrę kiek langines, kad šviesos juosta būtų iš toli matyti, mokiniai suėjo į kambarį; pastatė lempą ant stalo prie lango ir ėmė laukti. Apie vidurnaktį išgirdo už lango bildesį ir keiksmą: „A, чорт... Сволочи, мерзавцы...“[19] Po valandėlės, kai vėl įsiviešpatavo nakties ramybė, mokiniai patylomis išėjo į kiemą, rado pritrypta ir priteršta aplink duobę; lentas nunešė į pašiūrę, ta pačia žeme, kurią rytą buvo iškasę, gražiai užlygino duobę ir užbarstė sniegu. Laimei, pradėjo snigti, ir jokių pėdsakų kieme neliko. Anksti rytą, dar neišaušus, Mikulskio lydimas Šliapa atėjo į bendrabutį ištirti reikalą. Mokiniai vos pradėjo keltis. Išsikvietęs „staršojų“, nužygiavo prie ano lango ir liepė Mikulskiui atkasti sniegą. Jokios duobės nerado. Tada Šliapa apsidairė po kiemą ir įsakė kasti po antru langu (daugiau langų į kiemą nebuvo). Ir ten, aišku, nieko nerado. Taip jie ir iššygiavo nieko nepešę. Tardymo nebuvo, tik Šliapa visą savaitę dvokė. Tačiau jis ir toliau slankiojo naktimis; liovėsi tik tada, kai mokinių įprašyti keli stiprūs „švedai“ naktį užpuolė jį iš užpakalio, užkimšo burną, per galvą užvožė didelį maišą, kurio galus surišo žemiau kelių, ir, pagaliais smarkiai apkūlę, surištą įmetė į griovį. Kas, kada ir kaip jį išlaisvino iš maišo, Lovmianskis nesakė; gal ir pats nebuvo girdėjęs. Po to Šliapą iškėlė iš Šiaulių į kitą gimnaziją.

Tokiais ir panašiais pasakojimais neturiu pagrindo netikėti, o tada visi mes, mažiukai, šventai tikėjom ir džiaugėmės, kad mūsų neprieteliai, cariniai mokytojai rusintojai, anuomet skaudžiai nukentėdavo. Mano laikais tokių rimtesnių išdaigų jau nebuvo, o jei ir buvo kokios, tai, palyginti su anomis, visai nekaltos: nupjaudavom mokytojų užpakalinius guzikus, prikišdavom nešvarumų į apsiaustų kišenes, įtvirtindavom lūžusią plunksną kėdėje ant katedros ir buvom patenkinti, kai neapdairus mokytojas atsisėdęs staiga pašokdavo nuo kėdės ir plūsdamas traukė atsakomybėm nekaltus dežurus.

[...]

Kalėdų šventėms iš Kauno kunigų seminarijos atvažiavo atostogų brolis klierikas ir apsigyveno klebonijoje. Kurtuvėnuose dabar klebonavo kun. Jonas Vizbaras, pirmas parapijos valdytojas iš mužikų. Prieš jį Kurtuvėnų klebonavo Ignacy Gutowski, dar anksčiau Bonaventūra Czyż, Józef Wojtkiewicz ir kiti – visi bajorų kilmės. Kun. Vizbaras buvo visai kitoks negu jo pirmtakai. Pirmiausia neturėjo gaspadinės, atseit meilužės; gaspadinės darbus atlikdavo klebono motina, apsigyvenusi buvusiame Teklės kambary kartu su seniu Vizbaru, klebono tėvu. Antra, klebono nemažą ūkį (palivarką) tvarkė ne samdytas ūkvaizda, bet klebono brolis Antanas, jaunas, juodais ūsais, nedidelio ūgio kresnas bernas. Trečia, ir kas svarbiausia, klebonijoje suskambėjo lietuvių kalba (Kupiškio tarmė). Didelis buvo parapijonų nusistebėjimas: klebonijos sienose, kieme, šventoriuke, palivarke staiga nutrūko per amžius viešpatavusi lenkų kalba; jos vietoje pasigirdo nors žemaičiams ir nevisiškai suprantama, bet vis dėlto sava, lietuvių, kalba. Kunigas Jonas ir jo brolis Antanas ėmė pratintis prie žemaičių tarmės, bet seniai – motina ir tėvas Vizbarai – ir nenorėjo, ir jei norėtų, turbūt būtų nesugebėję vietoje, pvz., greitai ištariamo kupiškėnų „kasóko“ tarti žemaitiškai „kunsáka“ (ką jis sako).

Jei kaimiečiai tik stebėjosi tomis klebonijos naujenybėmis, tai grafų lizdas, nuo apačios iki viršūnės, buvo pasipiktinimo pritrenktas, o grafienė negalėjo sau dovanoti „zmieniws-

[19] „A, velnias, niekšai, bjaurybės!“ (*rus.*)

zy byka (Gutovskį) na indyka (Vizbarą)[20]“. Tačiau ir grafai negalėjo nesiskaityti su „laiko dvasia“. Pagriežę dantimis, ėmė taikintis prie naujos tvarkos, ypač po to, kai kun. Jonas padarė jiems vizitą, pasirodė puikiai mokąs šnekėti lenkiškai, gerbiąs aristokratiją ir josios tradicijas. Norėdama įsiteikti naujam klebonui ir gerbdama jį už tai, kad neturėjo gaspadinės meilužės, grafienė įsakė savo vaikams bučiuoti ne tik klebono rankas, bet ir jo tėvo (tik kažkodėl ne motinos). Senis Vizbaras, su antikinės Romos senatoriaus veidu – skustas, kumpanosis, su apatine lūpa, dengiančia viršutinę – nė kiek nesidrovėdamas išdidžiai atkišdavo grafaitėms ir grafiukams savo sukembusią leteną, o šie susikaupę paliesdavo ją lūpomis. Ilgainiui net užsimezgė artima bičiulystė tarp grafienės ir kun. Jono, ir nemanau, kad čia būta vien diplomatijos ir išrokavimo: šita dar ne visai pasenusi aristokratė ryžosi nors dalinai atstoti kunigui gaspadinės teikiamus patogumus. O ir gražus buvo kun. Jonas! Juodos garbanos supo aukštą kaktą, tarp mėlynų akių kyšojo vidutinio dydžio, erelio snapo pavidalo nosis, žavingai išlenktų raudonų lūpų galai tartum sustingo ironiškam šypsny, kietas didokas smakras teikė visam išblyškusiam veidui asketiškumo bruožą. Keletą metų turėjau progos stebėti, kaip raudonos dėmės padengdavo paprastai išbalusį grafienės veidą, kaskart kai susitikdavo su kun. Jonu, o josios didelės mėlynos akys ryte rijo grakščią kunigo povyzą. Grafienė nėrėsi iš kailio, kad tam vyrui įtiktų: dvaro kambarinės taip ir lakstė iš palociaus į kleboniją ir atgal, gabendamos baltose skepetaitėse įvyniotus gardumynus. Jei kada bėgdavo be siuntinių, visi žinojo, kad neša laiškelį: tada jos grįždavo kiek sugaišusios – kol kun. Jonas parašys atsakymą. Bažnytkaimy nemaža kalbėjo apie „blyną“ ant kun. Jono galvos. „Blynus“, apskritas, iš tamsiai mėlynos vilnos nertas kepures be kazirkų, su labai plačiais bryliais, nukarusiais beveik ant pečių, nešiojo ant galvų grafų giminė. Visus tuos blynus nunerdavo pati grafienė. Ir štai įsimylėjusiai grafienei užsinorėjo bent per tokį „blyną“ įjungti kun. Joną į savo šeimą, mužiko sūnų į aristokratų tarpą: per kunigo pašventinimus pasidaręs to vertas (juk ir piemenukas Peretti tapo kitados popiežium Sikstu V). Vargšas kunigas kurį laiką nešiojo ant galvos grafienės jam specialiai nunertą „blyną“, bet paskui, nebepakeldamas dviprasmiškų žmonių šypsnių, metė į šalį. Tik grafienės nunertą margą nertinę žiemos metu nešiojo viršum sutanos, girdamasis, kad čia grafienės dovana. Kaip kun. Jonas reagavo į senstančios aristokratės meilę, niekas nežinojo, ir, galimas daiktas, kad jis gudriau mokėjo slėpti savo jausmus ir jų sukeltus veiksmus negu grafienė, kurios meilę taip apibūdindavo grafų „komisorius“ (vyriausias dvaro reikalų tvarkytojas) pan Wiktor Kisiel: „W starym piecu djabli palą“[21]. Josios vyras grafas Liudvikas apsimesdavo nieko nematąs, nieko nežinąs: tiek jis gerbė labai aukštą savo žmonos kilmę (iš lenkų istorijoje pagarsėjusių didikų Zamojskių), kad jam atrodė, jog visa, ką daro žmona, negali būti negarbinga ir nekilnu. Toji idilija baigėsi 1905 metų rudenį: kai kunigo broliai Antanas ir Peliksas (Rygos politechnikos studentas) susidėjo su valstiečiais, sukilusiais prieš ponus, grafienė staiga atšalo. Vis dėlto šiuo atveju nepasielgė taip kaip su klebonu Gutovskiu: kunigo Jono neįskundė vyskupui, tik paprašė perkelti į aukštesnę vietą. Vyskupas skyrė kun. Joną Liepojos klebonu; ten šis ir pasimirė 1919 metais nuo šiltinės.

[...]

Pagrindinis klasikinės gimnazijos dalykas buvo kalbos: lotynų kalba (po 8 sav. pamokas pirmoje ir antroje klasėse ir po 6 sav. pamokas visose kitose, iš viso 52 sav. pam.), graikų kalba (po 5 pam. nuo trečios klasės, iš viso 30 sav. pamokų), vokiečių ir prancūzų

[20] „išmainius jautį į kalakutą“ (*lenk.*).
[21] „Senoje krosnyje velniai kuria ugnį“ (*lenk.*).

kalbos nuo antros klasės. Be tų keturių kalbų reikėjo, žinoma, gerai mokėti ir dėstomąją (rusų) kalbą, kuri buvo bene didžiausias stabdys gimnazijai baigti: per rašomuosius, pvz., egzaminus iš rusų kalbos 4-oje klasėje padaręs tik vieną fonetinę ar morfologinę klaidą nebuvo įsileidžiamas į penktąją klasę. Be tų penkių kalbų kiekvienas mūsų (išskyrus rusus ir žydus) gerai mokėjo lenkų kalbą, kuria naudojosi už gimnazijos sienų. O kas jos gerai nemokėjo, stengdavosi išmokti dar ir todėl, kad ji buvo draudžiama (kas draudžiama, tai ir patrauklu). Septintoji kalba, lietuvių, mūsų klasėje nebuvo populiari: mokinių iš kaimo čia nebuvo, ir tos kalbos niekas nemokėjo, miestiečių vaikai – nė žodžio, o dvarininkų – vieną kitą žodį, iš kumečių nugirstą, arba kokią, dažniausiai nešvankią, dainušką; pvz., gražuolis Raul Liandsberg (iš Šiaulėnų dvaro) kartais niūniuodavo:

Šokinėjo velnias
Po bajoro kelnes, } bis
Ir pasiuto velnias,
Ir prišiko kelnes... } bis

Antroje (po kalbų) vietoje ėjo istorijos ir geografijos dalykai, potam – matematika ir labai kukli fizika, logika ir, žinoma, visiems privalomas tikybos dalykas (nuo pirmos iki aštuntos klasės). Štai ir visa klasikinės gimnazijos programa. Visuomeniniai mokslai nebuvo dėstomi, nes monarchinio principo ugdymas ir skleidimas tam priešinosi; chemija ir gamtos mokslai nebuvo dėstomi, nes jie galėjo sukelti nepasitikėjimą Biblijoje įrašyta pasaulio atsiradimo ir jo vystymosi pasaka; psichologijos mokslą atstodavo tikyba. Tiesa, visose klasėse buvo dar dėstoma vad. gimnastika, arba, kaip mes ją vadinom, „šagistika“ (nuo rus. žodžio „šagat“ – žingsniuoti), kurią vedė tada karininkas Kožuchovskis: aštuonerius metus mokė mus vaikščioti rikiuotėje ir daryti kai kuriuos organizuotus judesius. Dideliame mediniame „maneže“ (gimnazijos kiemo gale), kur žingsniuodavom žiemos metu, buvo šiokių tokių prietaisų gimnastikai; tais prietaisais skubėjom pasinaudoti, kai Kožuchovskis duodavo komandą „volno!“[22]. Visų mūsų mėgiamiausias prietaisas buvo vad. „kolca“[23] – du geležiniai oda aptraukti rinkiai, žemai pakabinti ant ilgų virvių, įtvirtintų palubėje. Rankomis įkibęs į tuos rinkius mokinys suposi, atsispirdamas kojomis į grindis, ir buvo laikoma nemažu pasiekimu, jei pavykdavo, išsisiūbavus kojomis pasiekti lubas (tarpas nuo grindų iki lubų buvo dviejų namo aukštų). Šitas pavojingas triukas nevisuomet baigdavosi laimingai: pasitaikydavo, kad arba virvė išsinerdavo iš lubose įkaltų kobinių, arba rankos išslysdavo iš rinkių, ir tada „gimnastas“ parpuldavo ant grindų – ant pilvo ar ant nugaros ir smarkiai susitrenkdavo. Kartą vienas toks nevykėlis (ne mūsų klasės) tiek susitrenkė, kad net kiek pasirgęs mirė.

Karininkas Kožuchovskis, aukštas, liesas vyras su juoda barzda ir amžina kepure ant galvos, paskelbęs „volno“, dideliais žingsniais vaikštinėjo palangiais, nuleidęs galvą ir giliai susimąstęs; visai nekreipė dėmesį į tai, ką per tas jo paskelbtas pertraukas darėm ir kaip naudojomės mankštos prietaisais. Neteko girdėti, kad kada nors Kožuchovskis būtų įspėjęs mus atsargiau elgtis su anais rinkiais, į kuriuos vienas kitas drąsuolis net kojas (vietoje rankų) sukišęs siūbavosi tol, kol rankų pirštais paliesdavo lubų aukštybes.

---

[22] „laisvai“ (*rus.*).
[23] „žiedai“ (*rus.*) (red. pastaba).

Kokia galėjo būti pasaulėžiūra šitaip „suformuoto“ abituriento? Tiesa, Šiauliuose būta slaptų knygynėlių, būta ir galvojančių, pažangesnių mokinių. Tačiau tai buvo išimtys. Mokinių masė buvo reakcinė ir beveidė: gimnazijos vadovybė sėkmingai vykdė carinę švietimo politiką. Spirdamiesi prieš galutinį apkvaišimą, mokiniai griebdavosi įvairių priemonių, ugdė asmeniškus palinkimus į darbą, neturintį nieko bendro su mokykloje dėstomais dalykais. Taip, pvz., Chominskis su galva buvo pasinėręs į heraldiką, Birmontas ir Mareckis buvo aistringi medžiotojai, ir visos jų kalbos sukosi apie medžioklę; Bortkevičius gilinosi į filosofiją (studijavo Kantą, Stirnerį, Nietzsche), Mikulskis garsėjo kaip filatelistas, Šmemaną domino šachmatai, Viktoras Biržiška ir dar keli „būsimieji inžinieriai“ savarankiškai mokėsi gimnazijoje nedėstomos chemijos ir aukštosios matematikos; Rascevičius ir Lipavičius Turgenevo Rudino įtakoje gaudė ir išdarinėjo varles (abu jie paskui pasidarė gydytojais); aš rimtai buvau susidomėjęs muzika ir kalbomis. Tokių klasės draugų, kuriems niekas, išskyrus pamokas, nerūpėjo, buvo vos keletas (Smoljaninov, Ordynskij, Jurjev).

[...]

Po Naujų metų į mūsų gimnaziją atsikraustė bajoriukas Edward Sawoniewicz, kurį už kažkokį nusikaltimą (nepasakojo, už kokį) mokslo metų viduryje išvarė iš Vilniaus gimnazijos. Buvo tai žemo ūgio, pageltusio veido ir žalsvų akių išdžiūvęs pusbernis, kalbėjęs tik lenkiškai, o rusiškai – vien su mokytojais. Mums tatai buvo neįprasta: ne tik su mokytojais ir mokyklos sienose, bet ir tarpusavy, ir namie visi kalbėjom rusiškai. Veikiai praminėm jį Šabūnu: kažkas iš mūsų sužinojo, jog taip vadina jo tėvą apylinkės kaimiečiai. Šabūnas laisvu laiku švietė mus seksualiniuose dalykuose, bardamas už „tamsumą“.

[...]

Netrukus klasės auklėtojas pranešė, kad ruošiama gimnazistų kelionė į šventas vietas, tik ne į Vilnių ir ne kapeliono Paškanio vadovaujama, o į Volynės gubernijoje esančią Počajivo lavrą[24], popo Trojepolskio vadovaujama. Mūsų klasėje neatsiradus norinčių vykti į Počajivo lavrą, o kitose klasėse atsiradus tik keliems, atrodė, kad ekskursija neįvyks. Tada gimnazijos vadovybė paskelbė, kad kelionės tikslas – aplankyti Vilnių ir Kijevą, iš kur tik norintieji vyks į Počajivą, o kiti galės grįžti namo. Vilniuje buvo iš mūsų tik vienas kitas, o Kijevo niekas nematė. Nenuostabu todėl, kad į ekskursiją įsirašė nemažas gimnazistų būrys, juoba kad kelionė buvo numatyta tuoj po egzaminų, kada visi bus laisvi. Sužinojom ir maršrutą: Šiauliai – Vilnius, kur sustosim dviem dienom; Vilnius – Gomelis, iš kur naktį plauksim Dniepru į Kijevą. Čia išbūsim tris dienas. Iš Kijevo geležinkeliu per Kazatiną ir Berdyčivą į Dubną; iš ten arkliais į Počajivą. Skelbdamas šitą maršrutą, popas Trojepolskis nė žodžio neužsiminė apie tuos, kurie nenorės vykti iš Kijevo į Počajivą, tartum tokių ir neatsirastų; tik paminėjo, kad Počajivo apylinkės nepaprastai gražios ir jis pataria visiems jomis pasigėrėti. Iš mūsų klasės (VI) vyko keli pravoslavai ir keli katalikai. Man, be Šiaulių jokio didesnio miesto nemačiusiam, šita kelionė atrodė labai patraukli, o mokestis nedidelis – tik septyni rubliai (susisiekimo priemonės, maistas ir nakvynės). Susirinko apie penkiasdešimt ekskursantų, kurių tarpe iš mano klasės dalyvavo Garliauskis, Mikulskis, Bortkevičius ir Šabūnas (šis mums pasipasakojo vyksiąs tik iki Vilniaus). Be vadovo Trojepolskio vyko ir bedelis Kozlovskis.

---

[24] vienuolynas (*rus.*).

Į Vilnių atvykom naktį. Aikštėje prieš geležinkelio stotį bedelis mus išrikiavo, ir nuėjom į I vyrų gimnaziją. Buvo graži pavasario naktis. Gatvių pakraščiuose žibėjo lempos – tokios šviesios kaip toji, kurią anuomet buvau matęs Savičienės valgomajame. Priėję gimnazijos rūmus (dabar – universitetas), ilgai klaidžiojom po didingus kiemus, kol suradom sargą ir budintį pareigūną. Šis nuvedė mus į čia pat esantį mokinių bendrabutį, iš kurio jau daug mokinių buvo išvykę atostogų. Pagėrę arbatos, sugulėm dviejuose bendrabučio miegamuosiuose. Dar prieš einant gulti, bedelis padarė „perekličką“[25] (taip jis darydavo kas vakarą, per visą ekskursijos laiką) ir pasigedo Šabūno: tuoj pranešė popui. Šis atbėgo vienmarškinis ir ėmė teirautis, ar nežinom, kas Šabūnui atsitiko. Pasisakėm nežiną. Popas pradėjo plūsti bedelį, kuris jau kelionės pradžioje pasirodė žioplas. Kozlovskis iš pradžių nusiminė, bet paskui ramino susierzinusį popą: Šabūnas turbūt bus nuėjęs pas pažįstamus. Jis čia mokęsis ir, reikia manyti, turėjęs bičiulių; rytoj atsirasiąs. Taip ir atsitiko: rytmetį, mums ką tik pakilus, atėjo Šabūnas, atsiprašė popą, pasisakė, kad nakvojo pas pažįstamus, o mums pašnabždėjo praleidęs naktį pas mergas ir dabar jaučiąsis labai nekaip. Iš tikrųjų atrodė bjauriai: akys įdubusios, pageltęs, susikūprinęs.

– Tegu jas bala, – skundėsi mums, – jos tik tykoja pinigus iškaulyti, o širdies maža teparodo... Nepaliksiu Vilniuje, važiuoju su jumis.

Po pusryčių bedelis vėl mus išrikiavo ir ėmė vedžioti po miestą. Popas ėjo priešaky, o Kozlovskis visą laiką bėgiojo aplink mūsų koloną, tartum aviganis šuo aplink bandą. Pirmiausia Vilniaus generalgubernatoriaus rūmų aikštėje (vėliau Napoleono, dabar Kutuzovo) pamatėm paminklą Muravjovui-Korikui: stambus vyras iš bronzos stovėjo ant granitinio pjedestalo, laikydamas rankoje storą vėzdą. Aplink paminklą vaikščiojo policininkas. Šabūnas pašnabždomis paaiškino mums, kad policininkas dieną naktį vaikšto aplink paminklą ir saugo, kad kas nors jo nesužalotų; iš pradžių, kol sargybinio nebuvo, iš po nakties vis surasdavę ką nors negero ar šalia paminklo, ar ant jo paties: tai mėšlo krūvą, tai padvėsusį šunį ar katę, bet dažniausia buvę žmogaus prišikta. Taip to Koriko nekentė Vilniaus miesčionys. Prie paminklo popas pasakė trumpą kalbą, apibūdindamas Muravjovo nuopelnus ir vadindamas jį усмиритель мятежников[26]. Iš čia išėjom į Katedros aikštę, kur sustojom ties kitu paminklu – Katarinai II. Šis monumentas buvo kur kas didingesnis ir gražesnis. Iš abiejų jo šonų tupėjo du špižiniai ereliai, išskleidę sparnus ir tartum pasiruošę skristi. Vidury riogsojo aukšta moters statula. Popas paaiškino, kad čia genialaus dailininko Antokolskio kūrinys, už kurį jam buvo sumokėta šimtas penkiasdešimt tūkstančių aukso rublių (šitą pinigų sumą ir žodį „aukso“ ypatingai pabrėžė, pakeldamas rodomąjį pirštą į viršų). Skulptūroje nieko nenusimaniau; vis dėlto krito į akį ano dailininko sugebėjimas suderinti du priešingus dalykus – monumentalumą ir lengvumą: gremėzdiška statulos apačia, vaizduojanti platų carienės apdarą, juo aukštyn – juo ėjo laibyn ir švelnyn, kol pagaliau viršuj baigėsi visai grakščia moters galvute, apvainikuota lauro vainiku. Bet... sic transit gloria mundi[27]: laikas ir politinės audros ne tik nušlavė tuodu paminklu, bet ir maža kas dabar yra apie juos girdėję.

Iš Katedros aikštės kėlėmės Pilies gatve į senąjį miestą lankyti pravoslavų šventovių. Kiek ilgiau užtrukom Trejybės vienuolyne (Sviato-Troickij monastyr), kur stebėjom ikoną,

[25] „patikrinimą“ (*rus.*).
[26] maištininkų tramdytojas (*rus.*).
[27] taip praeina pasaulio garbė (*lot.*).

nutepliotą evangelisto Lukos prieš porą tūkstančių metų (?). Šitas paveikslas („Bogomateri Odigitrii“) buvęs Bizantijos imperatorių nuosavybė. Sofija Paleolog (imperatoriaus duktė) ištekėjo už didžiojo Maskvos kunigaikščio Jono III, kalbamą paveikslą ji buvo atsivežusi su savim į Maskvą, Jono III duktė Elena gavo šį paveikslą dovanų, kai tekėjo už didžiojo Lietuvos kunigaikščio Aleksandro, ir atsigabeno šią dovaną į Vilnių. Visa tai mums pasakojo Trojepolskis, ypatingai pabrėždamas dažų patvarumą: juos maišęs ir jais piešęs šventas žmogus, todėl nenuostabu, kad tie dažai tveria arti 2000 metų. Paskui lankėm Šventosios Dvasios vienuolyną (Sviato-Duchov monastyr), kur buvo palaidoti kankiniai „Antonij, Evstafij i Joann“. Užsukom ir į „Kafedralnyj Nikolajevskij sobor“, katalikų pastatytą 1596 metais karalaičio Kazimiero garbei, o 1832 metais perdirbtą į pravoslavų šventovę. Popas pasakė, kad priešpiet suskubsim aplankyti dar vieną šventovę – Prečistenskij sobor (likusias lankysim popiet). Šioje šventovėje įvyko „brakosočetanije“[28] Elenos su kunigaikščiu Aleksandru, čia Elena ir palaidota. Šitą šventovę „teikėsi malonėti aplankyti“, kaip pagarbiai išsitarė popas, imperatorius Aleksandras II 1870 metais.

Į savo nakvynės vietą grįžom visai pavargę. Per pietus prie mūsų prisėdo Šabūnas ir konfidencialiai pasakė:

– Pasiprašykit, kad po pietų jus išleistų pasivaikščioti po miestą. Man nepatogu: gali įtarti, kad kur jus nusivesiu... Bet jei jums leis, eisiu ir aš: parodysiu jums tai, ko nei popas, nei bedelis nerodys.

Nutarėm, kad kreiptųsi į Trojepolskį Bortkevičius: tam niūriam, tylinčiam, bet mandagiam mokiniui popas rodė palankumą. Tačiau šiandien mus paleisti popas atsisakė: po pietų reikėsią dar pasivaikščioti po cerkves, nebuvom Žvėryno Znamenskojoje ir nematėm Aleksandro-Nevskos „časovnės“; paleisiąs mus rytoj. Išgirdęs tai, Šabūnas nusišypsojo ir patarė dar kartą pabandyti: rytoj būsią per vėlu. Matydamas mūsų užsispyrimą, popas pagaliau leido vieną valandą pavaikščioti po miestą su sąlyga, kad lydės bedelis ir kad ilgai neužtruksim: mūsų dar laukia šiandien ilgos vaikštynės po cerkves. Šabūnas, dar vagone sužinojęs, kad bedelis yra mokęsis Vilniuje ir gerai pažįsta miestą, dabar paprašė jį vesti mus prie Gedimino kalno. Tas Šabūno prisiderinimas patiko Kozlovskiui: vikriai pasileido Pilies gatve į pakalnę. Iš paskos ėjo Šabūnas ir mes. Šaligatvyje, kur žygiavom, stumdėsi labai daug žmonių, vieni ėjo priešais, kiti mus pralenkdavo. Staiga Šabūnas sustojo ties kažkokiais dideliais vartais ir atsisukęs mirktelėjo mums. Bematant keli praeiviai atskyrė mus nuo bedelio, ramiai nužingsniavusio pirmyn, Šabūnas smuko pro vartus į tamsų kiemą ir pamojo mums sekti. Kiemas buvo kiaurinis: jį perėję, atsidūrėm mažoj gatvelėj, kuria ir leidomės į dešinę. Priėję kampą, sustingom: priešais mus kaip iš po žemės iškilo grakšti gotika – Onos bažnyčia.

– Įeikim į vidų ir kiek pabūkim joje, – pašnabždėjo Šabūnas, – bedelis pažįsta miestą ir, ieškodamas mūsų, lakstys čia po gatves aplinkui. Gerai dar, kad šuns uoslės neturi, – piktai nusišypsojo.

Iš čia perėjom į Bernardinų bažnyčią. Vienas iš mūsų pasiūlė kopti į Gedimino kalną, bet Šabūnas nesutiko: ten, galimas daiktas, jau tupi bedelis. Prasmukę pro Katarinos paminklą, pasiekėm katedrą, kurios šonines duris radom atdaras. Čia Šabūnas pirmiausia mus nusivedė į Kazimiero koplyčią, kur skaitėm Barboros Radvilaitės epitafiją:

[28] „santuoka“ (*rus.*).

Barbara quae tegitur tumulo, Regina sub isto
Augusti conjunx altera Regis erat.
Commoda multa tulit multis, in commoda nulli
A qua laesum umquam dicere nemo potest.
Immatura obiit decima trieteride capta
Bis viduos fatis linquere jussa thoros,
Occidit ante diem et quamvis anno illa fuisset,
Diceret Augustus, obiit ante diem[29].

Ne veltui mokėmės klasikinėje gimnazijoje: visi lengvai supratom šitą užrašą, savo forma primenantį Ovidijaus elegiškus distichus.

Išėję iš katedros, norėjom keltis į Gedimino kalną, kur riogsojo apgriuvę ir visiškai apleisti pilies likučiai, bet Šabūnas vėl mus atkalbėjo.

– Toks jau likimas, – tarė jis, – priešpiet lankėm pravoslavų šventoves, popiet lemta mums lankyti katalikiškas, kur nėra pavojaus susitikti su įkyrėjusiu bedeliu. Tas fanatikas prozelitas (buvo gandų, kad Kozlovskis „perekinčikas“[30]) kaip velnio bijo katalikiškų bažnyčių, jo ten ir su pagaliu neįvarysi.

Kodėl Šabūnas buvo susidaręs tokią nuomonę apie Kozlovskį, paliko neaišku, bet ir neįdomu: niekas jo apie tai nepaklausė.

– Dabar nuvesiu jus į Petro ir Povilo bažnyčią Antakalny, – kalbėjo Šabūnas, sukdamas pro Vrublevskio biblioteką. – Ten nustebins jus skulptūrų gausybė. Bažnyčią pastatydino etmonas Mykolas Pacas, pasikvietęs iš Italijos žymius skulptorius, o didžiojo altoriaus paveikslą nupaišė vilnietis Smuglevičius.

Grįždami iš Antakalnio, užsukom į Rapolo ir Jokūbo bažnyčias, paskui ilgai ėjom Uosto ir Pohuliankos gatvėmis, iš kur Trakų gatve pasiekėm Jono bažnyčią, prie pat mūsų bendrabučio. Čia, pasak Šabūno, esą didžiausi Lietuvoje vargonai. Buvo labai gaila, kad negalėjau tų vargonų išgirsti; norėjau bent pasikelti prie jų, bet dureles į viškas radau uždarytas. Prie paminklo Odyncui su parašu:

Coraz bardziej i wyraźniej czuję, że umieram
i z ufnością, bez bojaźni o krzyż się opieram[31].

Šabūnas nusišypsojo ir tarė:

– Teko girdėti jį buvus pažangiu vyru, o tikybinių prietarų nepasistengė atsikratyti.

Stovėdamas prie paminklo Stanislovui Moniuškai, prisiminiau grafienės kartą pasakytus žodžius:

– Jeszcze zupełnie młodziutką będac, miałam szczęście poznać ś. p. – Stanisława Moniuszkę, którego „Halkę“ wolę nad „Fausta“ Gounoda[32].

---

[29] Karalienė Barbora, kuri po šiuo antkapiu palaidota, buvo karaliaus Augusto antroji žmona. Daugeliui daug gero padarė, blogo niekam; niekas negali pasakyti, kad buvo jos įžeistas, Mirė nesubrendusi, pradėjusi trečią dešimtmetį; likimui lemiant, antrą kartą lovą paliko vienišą. Mirė be laiko, bet jeigu ji ir būtų senyvo amžiaus, Augustas kalbėtų, kad mirė be laiko. (Raimonda Ragauskienė, *Barbora Radvilaitė*, Vilnius: Vaga, 1999, p. 188)

[30] „perkrikštas“ (*rus.*) (red. pastaba).

[31] Kaskar vis labiau ir aiškiau jaučiu, kad mirsiu, ir pasitikėdamas be baimės remiuosi į kryžių (*lenk.*) (red. pastaba).

[32] Dar labai jauna būdama turėjau laimę pažinti a.a. Stanislovą Moniušką, kurio „Halką“ statau aukščiau už Guno „Faustą“.

– Dabar eisim pažiūrėti Aušros Vartų, – pasakė Šabūnas – bet pirma užsukim kur į alinę, baisiai ištroškau... Laiko dar turim.

Atsigėrę šiltoko alaus (Šabūnas išgėrė dukart tiek kiek mes visi), pasistumdę prie Aušros Vartų ir paklūpoję prie jų kartu su davatkomis, grįžom į bendrabutį jau saulei nusileidus. Kaip ir reikėjo tikėtis, popas buvo labai nepatenkintas, barėsi ir plūdo mus, ypač Šabūną. Šis nė kiek nesijaudino ir, primelavęs nebūtų dalykų, puikiai išsisuko:

– Ne mes nuo Kozlovskio, bet jis nuo mūsų pabėgo, – melavo Šabūnas. – Tik sustojom minutei prie vitrinos su knygomis, kurių viena „Жизнеописание преподобных мучеников Антония, Евстафия и Иоанна“[33] urač patraukė mūsų dėmesį, žiūrim, o Kozlovskio jau nėra. Leidomės jį vytis, bet kur tau: išnyko kaip kamparas... Tada pradėjom eiti per cerkves, tikėdamiesi susitikti su visa ekskursija. Buvom Blagoveščenskojoje, Piatnickojoje, Andrejevskojoje ir kitose cerkvėse, bet niekur jūsų nematėm; būsim prasilenkę: ar jūs jau buvot išėję, kai mes ateidavom, ar ateidavot po mūsų...

Nors dėl šitokio akiplėšiško melavimo visi sumišom (vienas nuleido akis, kitas paraudonavo, kitas nusisuko į šalį), tačiau popas nieko nepastebėjo ir atrodė tartum užkerėtas žalsvų melagio akių, ramiai įbestų į savo auką. Bedelis Kozlovskis vėl gavo įspėjimą:

– Jūs, Jegor Ivanovič, ir šiandien kaip vakar pražiopsojot. Ar taip buvo, kaip jis sako, ar kitaip, vis viena – faktas palieka faktu: jūs pasimetėt su jūsų globai pavestais gimnazistais... Įspėju jus.

Kozlovskis nebandė teisintis, tik niūriai pažiūrėjo į Šabūną.

Vakarienės metu buvo pranešta, kad rytoj po pusryčių vyksim į Gomelį (paaiškėjo popo klasta, kai jis siūlė mums atidėti pasivaikščiojimą po miestą rytdienai, ir jei ne Šabūno apsukrumas, nieko, be kelių cerkvių, nebūtume Vilniuje pamatę).

Visai sutemus Trojepolskis kreipėsi į ekskursantus su trumpa kalba. Dideliame valgomajame, menkai apšviestame vienos žibalinės lempos, Kozlovskis išrikiavo mus eilėmis po keturis kiekvienoje ir pats nuėjo prie popo, stovėjusio kitame kambario gale.

– Mano brangieji! – prabilo popas. – Pirmas mūsų kelionės etapas baigėsi. Vilniuje jūs turėjot progos aplankyti šventoves, senus krikščionybės židinius Lietuvoje. Jūs laimingesni už savo draugus, neprisidėjusius prie ekskursijos: Dievo apvaizdos jūs pripažinti vertais savo akimis pamatyti šventųjų Joano, Antonijaus ir Eustafijaus palaikus. Šitie visokio pamėgdžiojimo verti „mučenikai“, litovcai Kuméc, Nežilo ir Krugléc, padėję savo šventas galvas už pravoslaviją, Šventos Dvasios suteikta jiems galia numatė, kad po amžių Lietuvoje įsigalės tikroji pravoslavų tikyba, o katalikybė, lenkų įvesta prievartos keliu ir dinastiniais sumetimais, yra pasmerkta žlugti...

– Враки[34], – pasigirdo duslus balsas užpakalinėse eilėse.

Popas apsimetė nieko negirdėjęs, tik saldutis jo balsas pasidarė šiurkštokas, kai tęsė prakalbą. Bedelis, iki šiol stovėjęs užpakaly popo, pajudėjo ir pirštų galais pamažėli ėmė slinkti pasieniais prie užpakalinių eilių.

– Dar anais laikais, – kalbėjo Trojepolskis, – visagalio Viešpaties Dievo įkvėptas, didysis Lietuvos kunigaikštis Olgierd priėmė pravoslaviją, tuo pačiu parodydamas, kur tikroji krikščioniška tikyba. Ir aš, jūsų ganytojas, dvasios akimis regiu, kaip ir tie iš jūsų, kurie

[33] „Šventųjų Antano, Eustafijaus ir Jono gyvenimo aprašymas“ (*rus.*) (red. pastaba).
[34] Prasimanymai, melas (*rus.*).

dar nesat prisijungę prie išganingos pravoslavijos, veikiai atsidursit jos motiniškame glėbyje...

– Не дождетесь[35], – įsikišo tas pats duslus balsas.

– Идемте[36], – pusbalsiu sušnypštė bedelis, griebdamas už parankės Šabūną. Šis nesipriešino, tik ištraukė ranką iš Kozlovskio letenos, ir abu ramiai pranyko iš kambario.

Baigęs kalbėti, popas priėjo prie stalo ir, iš užančio ištraukęs krūvą paveiksliukų, paskleidė juos, kviesdamas imti koks patinka. Mes, katalikai, pasiėmėm po vieną Остробрамская Божья Матерь[37]. Paveiksliukai bematant buvo išgrobstyti: kas pasiėmė kelionės atminimui, o kas ir dėl to, kad dovanai duodama. Visiems buvo įdomu, kaip pasibaigs su Šabūno replikomis. Reikalui aptarti buvo pakviesti keli gimnazistai pravoslavai; grįžę iš pasitarimo, papasakojo, kad popo pasiūlymas paėmė viršų. Buvo du pasiūlymai: Kozlovskio – pranešti apie tas replikas mokytojų tarybai ir prašyti sumažinti išsišokėliui pažymį iš elgesio, popo – įspėti jį, kad valdytų savo liežuvį, ir tarybai nepranešti. Šis pastarasis pasiūlymas buvo paremtas ir į pasitarimą pakviestų gimnazistų pravoslavų. Pasirodė, kad ekskursijos vadovas, tas prietarų kupinas pravoslavijos gynėjas, buvo nuolaidesnis už bedelį; šis dar labiau nustojo autoriteto mūsų akyse, o Šabūnas pagrasė „atsiskaityti“ su juo.

[...]

Į vasaros galą pas kleboną atvažiavo jo mokslo draugas, šviesiaplaukis Juozas Skvireckas (arkivyskupas): jis tada mokytojavo Kauno kunigų seminarijoje ir vertė Bibliją į lietuvių kalbą. Šis man pasirodė visai kitoks negu keturi studentai politechnikai: jokio išdidumo nei pasipūtimo nerodė, pasikalbėdavo ir su manim, ir su tarnais, kalbėjo dažniau lietuviškai, rečiau lenkiškai. Kartą paprašė surasti klebono bibliotekoje „Anykščių šilelį“ ir „Metus“. Nė vieno tų veikalų nebuvau skaitęs, net nebuvau apie juos girdėjęs.

– Štai mano mėgiamiausi lietuviški poetai, – tarė jis, imdamas iš manęs atneštas knygas. – O tamsta kokios esi nuomonės apie Donelaitį ir Baranauską? – paklausė.

Paraudonavau ir nieko jam neatsakiau.

– Gal nepatinka? – klausė dar.

– Patinka, – pamelavau sumišęs.

Kai po kelių dienų Skvireckas grąžino tas knygutes, nepadėjau jų į vietą, tik nusinešiau į savo kambarį ir pradėjau skaityti. Skaudžiai nusivyliau: daug ko ten nesupratau! Iš mažens šiek tiek mokėjau žemaitiškai, bet neturėdamas ir neieškodamas progų kalbėti, ir tą truputį buvau pamiršęs. Gyvendamas šią vasarą lietuviškoje aplinkoje (visi Vizbarai kalbėjo tik lietuviškai), pramokau kiek ir aš, bet tik tiek, kad galėjau suprasti, ką man sako, ir keliais žodžiais atsakyti į klausimą. Iš pradžių net kiek ilgesnio sakinio nepajėgdavau sustatyti, o apie tai, kad galėčiau žmoniškai išreikšti paprasčiausią mintį, ir svajoti nesvajojau. Taigi dabar, pradėjęs skaityti „Anykščių šilelį“, iš karto susidūriau su neįveikiamais sunkumais: aptikau žodžius, kurių nei taisyklingai pakirčiuoti, nei suprasti nevaliojau. Ir niekam nematant, raudonavau iš gėdos. „Kaip tat? – galvojau, – moku rusiškai, lenkiš-

[35] Nesusilauksit (*rus.*).
[36] Eime (*rus.*).
[37] Aušros Vartų Dievo Motina (*rus.*).

kai, graikiškai, lotyniškai, prancūziškai, vokiškai, o lietuviškai nesuprantu? O juk aš tas pats lietuvis, nors ir žemaitis“. Pasiryžau nuveikti sunkumus ir susidaryti savo nuomonę apie Donelaitį ir Baranauską. Reikėjo pagalbos. Nutariau kreiptis į linksmąjį vikarą Armalį, kuris kalbėjo tik žemaitiškai, lenkiškai vos vos grabaliojo. Armalis buvo augalotas, šviesiaplaukis, gražaus veido bernas, kilęs ir Žemaitijos užkampio, iš Tryškių apylinkės. Kiek kartų užeidavau pas jį (gyveno už sienos antrame vikariate), vis mane sutikdavo lietuviška dainuška:

Visą amžių ūliavojo,
Ant smerč neatbojo.
Ir atėjo ta valanda,
Kad jau reik numirti. } bis

Dirbo brolis naują grabą
Iš baltų lentelių,
Sesės pynė vainikėlį
Iš žalių rūtelių. } bis

Armalis turėjo švarų, sultingą tenorą, kuriuo žavėjo davatkas, giedodamas prefaciją ir Pater noster[38].

Atlaikęs mišias, Armalis tupėjo savo vikariate, retkarčiais, jei buvo gražus oras, išeidamas į sodą su brevijorium rankoje ir pasirodydamas prie stalo pietų ar vakarienės valandomis. Studentų vengė, ir tie su juo nekalbėjo. Perskaitęs savo brevijorių (kiekvienai dienai nustatytas maldas), virsdavo į lovą, kurios tratėjimą už sienos aiškiai girdėjau. Iš klebono bibliotekos neėmė nei knygų, nei laikraščių, skaitė tik brevijorių ir retkarčiais kalendorių (tas dvi knygas teturėjo). Buvo be galo taupus, krovė kapeiką prie kapeikos. Kartais pavaišindavo mane bažnytiniu vynu, kurio nereikėjo pirktis, ir pats jo paragaudavo.

Armalis mielai sutiko padėti man nagrinėti „Anykščių šilelį“, kurį pats sakėsi skaitęs. Dar prieš kreipdamasis į jį, kiek abejojau dėl jo sugebėjimo ką nors žmoniškai paaiškinti, nes buvau pastebėjęs jį tariant ir kirčiuojant ne taip kaip Vizbarai: pvz., savo mėgiamojoje dainuškoje žodį „valanda“ kirčiavo „val**a**nda“, o „vainikėlį“ tarė žemaitišku įpročiu „vainikelį“. Netrukus paaiškėjo, kad abejojimai buvo pagrįsti: mano „mokytojas“ nežinojo, ką reiškia „leikelės, ūmėdės, nemunės, veršakiai, perejos, žalktienė, sedulėlė, velug“ ir kiti žodžiai pirmuose „Anykščių šilelio“ puslapiuose.

– Visokių niekų prirašyta, – bambėjo Armalis. – O tu dabar suk sau galvą, ką reiškia tie nesuprantami žodžiai. – Ir, nusigręžęs nuo knygos veršio balsu subliovė: Miserere mei Deus secundum magnam misericordiam tuam[39].

Ne geriau pasibaigė ir su Donelaičio „Metais“. Iš karto pastebėjau, kad Armalis neturi supratimo apie skandavimą, pėdas, cezūras.

– Menka čia poezija, – tarė atstumdamas knygą, – ir liežuvį galima sulaužyti. Tai ne Maironis. Paklausyk tiktai:

---

[38] Tėve mūsų (*lot.*).
[39] Pasigailėk manęs, Dieve, pagal didelį tavo gailestingumą (*lot.*).

Į Žarėnus miškais nuo Šiaulių,
Jei pro Luokę kada bekeliausi,
Nepamiršk sustabdyti arklių
Ir ten kalną užlipti aukščiausią...

Padeklamavęs keletą eilėraščio posmų, paklausė:

– O ką? Ar ne gražiaus skamba kaip tie „kalnai kelmuoti ar kelmai kalnuoti“?

Turiu prisipažinti, kad ir man tada labiau patiko dar negirdėtas Maironis negu Donelaitis su Baranausku. Susiradau bibliotekoje Maironio „Per skausmus į garbę“ ir, Armalio padedamas, visą poemą perskaičiau. Taip prasidėjo mano susipažinimas su lietuvių literatūra.

[...]

Tų metų (1903) rudenį Šiauliuose apsigyveno Jonas Jablonskis. Apie tai sužinojau iš Viktoro Biržiškos, kuris, savo brolio Mykolo įtakoje, vienas iš pirmųjų mūsų klasėje ėmė rimtai domėtis lietuvių kalba; o Jablonskis, pasak, jo, buvęs rašomosios, taigi ir literatūrinės, kalbos tėvas. Bematant klasėje susidarė ratelis norinčių susipažinti su gimtąja kalba. Vieni to ratelio dalyviai (Biržiška, aš, Mikulskis) iš principo ryžosi studijuoti lietuvių kalbą, kiti (bajoriukai Birmantas, Lupavičius) todėl, kad dalykas buvo draudžiamas gimnazijos vadovybės. Delegavom Biržišką susitarti su Jablonskiu dėl pamokų, vietos ir laiko. Jablonskis sutiko mokyti mus sekmadieniais, tuoj po mokinių mišių. Sutartą sekmadienį susirinkom Daujotienės bendrabutyje ir laukėm ateinant mokytoją. Be mūsų, buvo dar VII kl. mokinys Ignotas ir J. Vaitiekūnas, Jablonskio bendradarbis iš grafo Zubovo archyvo. Jablonskio dar nebuvau matęs, tik girdėjau iš Višinskio jį eilę metų buvus lotynų kalbos mokytoju Mintaujos ir Revelio[40] gimnazijose. Taigi ir tikėjaus pamatyti jeigu jau ne mokytoją futliarą, tai vis dėlto kitokį, negu koks pasirodė. Į kambarį įėjo neaukštas plika galva mėlynakis žmogelis, dar duryse apmetė mūsų kompaniją maloniu žvilgsniu ir, porą kartų suėmęs į saują smailią barzdikę, tyliai pasakė:

– O langines reikia priverti...

Tas Jablonskio atsargumas buvo vietoje: nors Šiauliuose gyveno ne policijos priežiūroje kaip prieš tai Pskove, vis dėlto ir čia, be jokios abejonės, buvo šnipų sekamas kiekvienas jo žingsnis. Ir jeigu policijai pavyktų įrodyti, kad buria aplink save gimnazistus, jam būtų iškelta nauja byla.

Jablonskis visiems mums paspaudė rankas ir, kiek apsidairęs, atsisėdo ant lovos. Mažame kambarėlyje tarp geležinių lovų stovėjo stalelis prie lango ir kelios kėdės. Lova pasirodė patogiausia vieta katedrai atstoti: užpakaly jos buvo siena (ne langas!), o priešais – visa auditorija ant kėdžių ir lovų. Padėjęs greta savęs portfelį ir išsiėmęs iš jo kelis lapelius – vienus prirašytus, kitus švarius – pradėjo klausinėti, kiek kiekvienas mūsų moka lietuviškai ir kokių dar, be rusų lenkų, moka kalbų. Kai atėjo mano eilė, pasisakiau lietuviškai nemokąs, tik šiek tiek žemaitiškai.

– O ką sveikas esi skaitęs? – paklausė.

– „Per skausmus į garbę“ ir „Anykščių šilelį“.

– Tuodu dalyku ne žemaičių tarme parašyti, – pastebėjo Jablonskis.

---

[40] Dabar Talinas.

Pabaigęs apklausinėjimą ir susižymėjęs mūsų pavardes, ėmė pasakoti apie tarmes. Kuo jos tarp savęs skiriasi, kas kuria tarme yra parašyta ir kada parašyta ar išspausdinta. Iš jo žodžių supratom, kad pirmieji raštai pasirodė: žemaičių tarme parašyti XIX amžiaus vidury, o rytiečių tarme – 1547 metais. Jablonskiui aukštinant panemuniečių šnektą ir tvirtinant, kad aukštaičių tarmė įveiks raštuose žemaitišką, Mikulskis (žemaitis nuo Plungės) pakėlė ranką kaip mokinys per pamoką.

– Sveikas nori ką pasakyti? – klausia Jablonskis.

– Man labiau patinka mūsų, žemaitiška, kalba... Noriu paklausti, ar jau tikrai taip bus, kad visi mūsų žmonės kalbės ir rašys tik aukštaitiškai, o žemaitiški raštai nebebus spausdinami?

– Literatūrinė kalba, – atsakė pagalvojęs Jablonskis, – arba rašomoji kalba, ką vokiečiai vadina Schriftssprache, visose tautose būna viena, ir atskiros tarmės turi jai nusilenkti. Jei kas ir spausdinama tarmiškai parašyta, tai vien siauram lingvistikos mokslo reikalui, ne platesniems gyventojų sluoksniams. Taip, pvz., yra ir Rusijoje, kur окающие[41] neturi savos atskiros literatūros, o naudojasi literatūra, parašyta bendrine rusų kalba; taip yra ir su vokiečių Plattdeutsch ar Niederdeutsch[42]. Taip buvo ir senovės graikuose, kur atikinė tarmė virto visos Graikijos literatūrinė kalba, o eolėnų, dorėnų ir kitos tarmės, nors ir neišnyko, bet turėjo nusilenkti atikinei, ir šiam reikalui tinka Homero pasakymas heís basiléus, neis kóiranoa ésto[43], – graikiškai baigė Jablonskis.

Tačiau jo išvedžiojimai mūsų, žemaičių, – Mikulskio, Biržiškos ir manęs – neįtikino: nieko nepasakė aukštaičių tarmės naudai, nepasakė, kodėl būtent suvalkiečiams turi nusilenkti žemaičiai. Kai kurie žemaičiai ilgą laiką spyrėsi ir nenorėjo pripažinti pirmenybės aukštaičiams[44].

Šį sekmadienį Jablonskis mums dėstė fonetikos dalykus: skirtumą tarp ilgųjų ir trumpųjų garsų, priebalsių paskirstymą ir jų tarimą, nosinių balsių istoriją – visa tai iliustruodamas gausiais pavyzdžiais, kuriuos skaitė iš savo atsineštų lapelių. Susidomėjom kirčiavimu, kuris vienur kitur skyrėsi nuo žemaitiško. Jablonskio sakomus pavyzdžius ir skelbiamus kalbos „įstatymus“ (taip jis tada vadino gramatikos taisykles) užsirašydavom ir savo užrašus atiduodavom jam. Ištaisęs kitą sekmadienį grąžindavo mums. Ką aiškindamas, dažnai griebdavos kitų mums žinomų kalbų, pvz., mums dar nežinomą žodį „rūšis“ lygino su vokiečių Gattung, „sąjunga“ – su lotynišku coniunctio, áušti – rus. „ostyvat“ ir aũšti – lot. lucescere, vesdinu – ducendum curo, metdinu – iaciendum curo ir pan. „Nušalau rankas“ pasakyme papildinį „rankas“ vadino accusativus graecus prie aktyvo , o pasakyme „aviną duotas dar gaidžio geidžia“ papildinį „aviną“ vadino accusstivus graecus prie pasyvo. Jablonskis kartais savo pavyzdžiams pavartodavo ir nešvankius pasakymus, pvz., aiškindamas instrumentalio vartojimą, siūlė pavyzdį „viena šikna dviejų suolų neužsėsi“ ir kt. Per kelis sekmadienius susipažinom su pagrindinėmis rašomosios kalbos ypatybėmis, ir į

[41] atgailaujantys (*rus.*) (red. pastaba).

[42] vokiečių žemaičių tarmės (*vok.*) (red. pastaba).

[43] tebūnie vienas karalius, vienas valdovas (Hom. Il.).

[44] Dar 1938 metais, kada suvalkiečių tarmė jau viešpatavo literatūrinėje kalboje be konkurentų, M. Biržiška rašė: „... pasitaiko mandruolių, kurie išdidžiai pamoko žemaičius..., kad žemaitiškai rašyti nederą. Spjaukime, žemaičiai, į kvailių priekaištus, ne tik rašykime, kas nori, žemaitiškai, bet ir viešai reiškimės su savo sodos kalba savo sueigose, šventėse, iškilmėse!“ (M. Biržiška, *Anuo metu Viekšniuose ir Šiauliuose*, 1938, psl. XI)

galą aukštaitiška tarmė ėmė mums patikti. Čia daug reiškė Jablonskio malonus būdas, jo nepaprasta meilė lietuvių kalbai, jo gražus, tiesiog melodingas tarimas. Kiekvieną, nors ir menkiausią, sakinį jis taip pasakydavo, kad sakinys pasidarydavo nebe menkas, o svarus, įdomus, malonus, vertas kartotis, atsiminti. Ypatingu būdu mokėjo ištarti u nosinį: nors ir neteikė tam garsui nosinio atspalvio, bet buvo jaučiama, kad tas ilgas u yra būtent nosinis. Buvau porą kartą jo bute; gyveno tame pačiame name, kur kitados buvo Pečkauskienės mokinių bendrabutis ir kur mirė jos sūnus Steponas (vad. Posadnaja gatvėje).

Kad Jablonskis buvo nepaprastai jautrus ne tik lietuvių, bet ir kitoms kalboms, matyti iš šito pavyzdžio. 1911-ų metų žiemą Jablonskis atvyko į Peterburgą, į klasikų suvažiavimą, žinomą pavadinimu „pervyj vserosijskij sjezd prepodavatelej drevnich jazykov“[45]. Po vieno posėdžio privatdocentas Volteris pasikvietė Jablonskį ir mane pas save pietų. Kalbėjome rusiškai, nes Volterio žmona lietuviškai nemokėjo. Pietų metu Volterio auklėtinis Augustinas Voldemaras, žinomas išsišokėlis ir ambicijos kupinas jaunuolis, kreipėsi į mus:

– Vot vy sčitaete sebia znatokami drevnich jazykov, a ja poveriu etomu tolko togda, kogda vy pravilno perevediote na russkij jazyk dva latinskich slova „fundus licet“[46].

Jablonskis pasibraukė plikę ir susimąstė. Deja, jis, kaip ir aš, staiga užklupti, nemokėjom tų dviejų žodžių žmoniškai išversti. Po valandėlės patenkintas Voldemaras pasakė tikslų ir taisyklingą vertimą: „Nedvižimoje imuščestvo prodajetsia s molotka“[47].

Po to, kaskart kai susitikdavau su Jablonskiu, vis man susikrimtęs primindavo: „O fundus licet nemokėjom žmoniškai išversti“.

Paminėsiu čia ir vieną Jablonskio silpnybę, apie kurią nieko nepasakė [...] Balčikonis ir Žiugžda, nors anoji silpnybė turbūt ir jiems žinoma: lietuvį, nemokantį žmoniškai kirčiuoti, Jablonskis laikė nerimtu žmogumi, neatsižvelgdamas į kitus to lietuvio nuopelnus. Apie vieną žymų lietuvių literatūros mokovą jis, man girdint, yra taip pasakęs:

– Iki šiol maniau jį rimtą esant. Bet štai, kalbėdamas su manim, jis kirčiavo „darbús“, o ne „dárbus“. Nerimtas vyras, nerimtas... – delnu pabraukė barzdą Jablonskis.

Tačiau ir minėta silpnybė gali būti pateisinta didele Jablonskio meile lietuvių kalbai.

Baigęs Jablonskio „kursus“, pasigyriau Višinskiui, kad jau apsipratau su lietuvių kalba ir galiu rašyti beveik be klaidų. Tam tik to ir reikėjo: tuoj ėmė raginti, kad rašinėčiau į „Varpą“ korespondencijas. Pasisakiau labiau mėgstąs poeziją negu prozą.

– Tada rašyk eilėraščius, – patarė Višinskis.

– Bandžiau, bet menkai sekasi: trūksta žodžių.

---

[45] „pirmas visos Rusijos senųjų kalbų mokytojų suvažiavimas (*rus.*) (red. pastaba).

[46] Štai jūs laikote save senųjų kalbų žinovu, bet aš patikėsiu tuo tiktai tada, kai jūs taisyklingai išversite į rusų kalbą du lotynų kalbos žodžius „argumentas leidžia“ (*rus., lot.*) (red. pastaba).

[47] „Nekilnojamasis turtas parduodamas varžytynėse“ (*rus.*) (red. pastaba).

Kazimieras Būga

Kazimieras Būga (1879–1924) yra ne tik kalbotyros profesionalas, bet ir kalbotyros romantikas: jam rodėsi, kad nuosekliai dirbant vìsos lietuvių ir jų artimiausių giminaičių kalbõs paslaptys bus atskleistos, o senosios genčių rìbos gali būti nubrėžtos įsiklausius į upių ir ežerų vardus: „Kalbininkų tyrinėjimai parodė, kad kalbõs esama geriausio šaltinio istorijai. Tik reikia juo mokėti naudotis“, „Kur kurios tautos senovėje gyventa, gali mums pasakyti žemė: reikia tik ji mokėti paklausti ir jos atsakas suprasti“ – šie Būgos žodžiai geriausiai nusako jo tyrinėjimų esmę. Kalbų Babilonas (pvz., žodyne žodžiai aiškinami ne tik lietuviškai, bet ir lenkiškai, rusiškai, vokiškai, netgi lotyniškai ir graikiškai) jo darbuose vilioja tarsi pažadėtoji žemė. Visų lietuvių kalbos žodžių suregistravimas ir netgi jų etimologijos atskleidimas jam rodėsi esąs titaniškas, tačiau *tikram* mokslininkui įveikiamas darbas. Sumanymai, ypač paskutinis, viršijo žmogaus jėgas ir pagaliau jį patį pražudė.

Algirdas Sabaliauskas to laikotarpio kalbininkus suskirsto į dvi grupes – *pirmąją* sudaro kitataučiai, puikiai išmanę kalbotyros metodus ir kryptis, bet vidutiniškai mokėję lietuvių kalbą, *antroji* grupė – lietuviai entuziastai, kuriems stigo lingvistinio išsilavinimo. Būgai netrūko nieko: jis buvo pirmasis lietuvis istorinės lyginamosios kalbotyros profesionalas, nukreipęs lietuvių kalbotyrą Franzo Boppo, Rasmuso Christiano Rasko, Augusto Schleicherio, Leipcigo lingvistinės mokyklos nubrėžtu keliu.

Būga gimė 1879 m. lapkričio 6 d. Zarasų rajone, Pažiegės vienkiemyje. Pramokęs skaityti namie jis dvi žiemas dar mokėsi pas daraktorius, 1890–1891 m. Dusetų valsčiaus, o 1891–1892 m. Zarasų apskrities mokykloje. Paskui gyvenimo kelias vedė į Peterburgą: 1895 m. baigė triklasę Sestržencevičiaus apskrities mokyklą, 1897 m. – keturklasę šv. Kotrynos mokyklą. Kaip ir daugeliui to meto besimušančių į mokslus, kilo dilema: eiti į kunigus ar pasirinkti daug sunkesnį duonos kąsnio ieškojimą. Tačiau Peterburgo kunigų seminarijoje ištverta tiktai metus: dėl to netekta tėvų paramos, dirbta observatorijoje ir kitur. 1900 m. „Tėvynės sarge“ išspausdino pirmąją publikaciją „Genys margas, o lietuviszka raszyba dar margesnė“ (taigi dar nerašyta š, tik *sz*), tais pačiais metais susipažinta su Peterburgo universiteto privatdocentu Eduardu Volteriu. Likimas netikėtai jį suveda su Kazimieru Jauniumi, nes Rusijos Mokslų akademija paskiria Būgą jo sekretoriumi. 1905 m., įstojęs į Peterburgo universiteto slavų–rusų skyrių, Būga visas jėgas atiduoda jį sužavėjusio Jauniaus mokslo užrašymui, kuris jam rodėsi „išaiškinąs net tamsiausiąsias kalbõs raidõs ir kilmės slaptìs“, 1908 m. išleidžia Jauniaus įtakoje parašytą veikalą *Aistiški studijai*, tiesa, jau kitais metais išsiuntinėdamas veikalo autokritiką (retas įvykis mokslo istorijoje, lietuvių lingvistikoje – vienintelis). Studijuodamas Būga rinko dialektologinę (tarmių) medžiagą, paskelbė etimologinių (žodžių kilmės) tyrinėjimų, studiją *Apie lietuvių asmens vardus* ir t. t. 1912 m. baigęs universitetą jis buvo paliktas rengtis profesūrai (katedrai tuo metu vadovavo Ja-

nas Boduenas de Kurtenė), gilino kalbos žinias Karaliaučiuje pas Adalbertą Becenbergerį, 1916 m. paskirtas Peterburgo universiteto privatdocentu. 1916 m. jam pasiūlyta vadovauti lyginamosios kalbotyros katedrai Permėje, suteiktas ekstraordinarinio profesoriaus vardas, o 1919 m., Permės universitetą evakavus į Tomską, ten trumpai ir dirbo. 1920 m. Būga atvyksta į Lietuvą, apsigyvena Kaune, dėsto universitete. Čia jis ėmėsi sunkiausio ir lemtingo darbo – lietuvių kalbos žodyno leidimo. Milžiniškas ant pečių užsidėtas krūvis palaužė mokslininką: jis mirė 1924 m. gruodžio 2 d. Karaliaučiuje, palaidotas Kaune.

Senieji asmenvardžiai. Pirmasis didesnis Būgos darbas – studija *Apie lietuvių asmens vardus*, paskelbta 1911 m. leidinyje *Lietuvių tauta* (tais pačiais metais tyrinėjimas išleista atskira knyga). Turbūt kiekviename didesniame žmonių būryje rasime *Vytautą*, *Gediminą*, *Gintautą*, tačiau tik retas žmogus žino, kad nors patys vardai ir mena kunigaikščių laikus, kelis šimtmečius jie buvo užmiršti, glūdėjo svetimomis kalbomis parašytuose metraščiuose ir kronikose, užrašyti pagal lotynų, vokiečių ar rusų kalbos taisykles. Tiesa, dalis dvikamienių asmenvardžių yra virtę pavardėmis, jos labiausiai paplitusios Žemaičiuose. Senuosius asmenvardžius naujam gyvenimui prikėlė Būga, dar 1910 m. Lietuvių Mokslo draugijos suvažiavime skaitytame pranešime įrodinėjęs, kad mūsų dvikamieniai asmenvardžiai turi atitikmenų kitose ide. kalbose ir yra paveldėti iš prokalbės. Įrodymams pasitelkta ne tiktai metraščiai, bet ir gyvosios kalbos pavyzdžiai. Įdomu tai, kad Būga atkreipė dėmesį į du iš pirmo žvilgsnio vienas kitam prieštaraujančius dalykus: pirma, kad asmenvardžiai yra semantiškai motyvuoti, t. y. *Tautgina, Butgina, Vaišnora* turėję reikšti *tautą gina*, *butą gina*[3], *vaišių nori*. Antra vertus, Būga pastebėjo, kad sudurtiniuose asmenvardžiuose dėmenys laisvai kaitaliojasi: *Gintautas, Gimbutas< Ginbutas, Norvaišas*. Toks laisvas žodžio dėmenų kaitaliojimas kelia nuostabą. Dabar reiškinį bandoma aiškinti, į sudurtinį žodį žiūrint kaip į herojinio epo liekanas, nedidelius eilėraščius, sudarytus iš dviejų žodžių, skirtų pagarbinti, pašlovinti karį ar valdovą. Taigi Būga gali būti laikomas lietuvių istorinės poezijos tyrinėjimų pradininku. Reikia pridurti, kad rekonstruoti senuosius lietuvių asmenvardžius galėjo tik turintis puikų lingvistinį išsilavinimą ir kalbinę nuojautą etimologas: metraščiuose ir kronikose vardų rašyba įvairuoja, skirtingose epochose ta pati raidė galėjo reikšti ne tą patį garsą. Būgos atstatyti kunigaikščių vardai *Mìndaugas, Vaĩšvilkas, Trenióta, Traidenis, Vytenis, Jogáila, Lengvenis, Vytautas, Švitrigáila* tvirtai prigijo mūsų istorijoje, grožinėje literatūroje.

Etnonimika. Būga baltų genčių vardus ir jų paplitimo ribas aiškino stebėtinai tiksliai, ypač turint galvoje tai, kad iki tol niekas šiuo klausimu nebuvo specialiai domėjęsis. Kaip ir tikrinių vardų rekonstrukcija, etnonimų kilmės aiškinimas susijęs su etimologija, t.y. žodžių kilmės atskleidimu. Būga apžvelgė visų žinomų baltų genčių vardus. Tiesa, šio mokslininko darbuose vartotas ne tik *baltų* (XIX a. viduryje Ferdinando Neselmano pasiūlytas terminas), bet ir *aisčių* (Būgos nuomone, šiuo vardu vadinta prūsų gentis, gyvenusi prie Vyslos žiočių ir Ais(t)marių – taip jis vertė vokišką vandenvardį *Frisches Haff*) vardas, žinomas nuo pirmųjų mūsų eros metų iki XX a. Būga aptaria *prūsų, latvių, lietuvių, kuršių, žiemgalių, sėlių, jotvingių, sūduvių, galindų* ir kt. genčių vardus, prūsų žemių (*Pamedė, Pagudė, Varmė* ir kt.) pavadinimus, dažniausiai, kaip ir šių dienų moksle, juos siedamas su hidronimais. Būga buvo itin sąžiningas mokslininkas, todėl neretai, jeigu trūkdavo duo-

[3] Asmenvardžių dėmenų reikšmės palengva kinta: senovėje lie. *tauta* reiškė gentį, t. y. žmonių bendruomenę, susietą kraujo, papročių, kalbos ryšiais, o liet. k. *butas* reiškė namus kaip socialinį institutą, ne statinį, plg. *einu namõ, esu namie*.

menų tikslesnei etimologijai, žodžio kilmės sprendimą atidėdavo, pvz., nagrinėdamas etnonimo *aisčiai* kilmę, jis tiktai aptaria gentivardį, duodamas galimus atitikmenis kitose kalbose, tačiau vengdamas tikslesnės etimologijos.

Būgą ypač domino baltų genčių ribos, tų ribų slinktys. Jis pastebėjo, kad baltų senovėje gyventa daug didesniame plote į rytus ir pietus: iš pietų atėjusios slavų gentys vertę baltus keltis į vakarus ir šiaurę. Ir patys baltai visą laiką judėję: Būga pastebi vieną labai įdomų reiškinį – *vietovardžių atsikartojimą* lietuvių ir latvių žemėse, liudijantį, kad mūsų protėviai atkeliavę į dabar gyvenamas vietas vilnimis[4].

Žodyno kortelės. Didžiausiu Būgos darbu laikomas lietuvių žodyno rengimas. Grįždamas iš Rusijos jis parsigabeno 4 pūdus[5] žodyno lapelių, o pradėdamas rašyti patį darbą turėjo apie 17 pūdų. Greičiausiai šis darbas, o ypač supratimas, kad žodyno tobulo negalės leisti, pakirto Būgos jėgas. Mūsų dienomis baigtas leisti *Lietuvių kalbos žodynas* yra didelio kolektyvo darbo vaisius. Būga turėjo talkininkų, tačiau buvo raginamas pradėti leisti žodyną, todėl mokslininkas skundėsi, kad „Žodyną pradedu leisti net žodžių lakštelių nesusitvarkęs, nesusidėliojęs jų net skiemenimis“. Būgos žodyno koncepcija gerokai skyrėsi nuo mums žinomo *Lietuvių kalbos žodyno*: būdamas puikus mokslininkas teoretikas, Būga į jį dėjo asmenvardžius, vietovardžius, svetimžodius[6], netgi *nebuvėlius žodžius*, t.y. lietuvių kalboje nesančius ir niekados nevartotus žodžius, per apsirikimą patekusius į kalbininkų darbus. Prie žodžių pridedama jų istorija ir etimologija, t. y. aiškinama kilmė. Dėl tokios koncepcijos Būga buvo giriamas užsienio kalbininkų, bet smarkiai kritikuojamas tėvynėje – juk to laikotarpio visuomenė laukė praktiniams tikslams tinkančio žodyno! Tiesa, tokio žodyno, kokį buvo sumanęs Būga, vienas žmogus negali parašyti, tai didelių kolektyvų triūso vaisius, subrandinamas per kelis dešimtmečius.

Būga nutiesė tvirtą kelią būsimam lietuvių kalbos mokslui, ypač jos istorinei lyginamajai krypčiai, kėlusiai pasididžiavimą savąja kalba. Miręs būdamas vos 45 metų mokslininkas nepaliko mokinių, todėl į Būgos nutiestas vėžes buvo grįžta tiktai septintajame XX a. dešimtmetyje, pasirodžius Jono Kazlausko, Vytauto Mažiulio, Zigmo Zinkevičiaus darbams, kuriems postūmį davė ir 1958–1962 m. išleistas Būgos raštų tritomis. Tiesa, dabar gal pačiam Būgai būtų keista ir nepriimtina, kad terminas *aukštaitis* rašomas su *k* (Būga visur rašo *augštas, augštaitis*, siedamas jį su *auga*, *auginti*, plg. „Visus lietuvius, tiek augštaičius, tiek žemaičius, viena tauta daro kalba“). O prie kompiuterio pratusį žmogų žavi nepaprastai daili Būgos laiškų ir žodyno kortelių rašysena.

Siūloma literatūra: Z. Zinkevičius, *Kalbininkas K. Būga (1879–1924)*, Kaunas: Šviesa, 1981.

---

[4] Skaitytojas gali pabandyti ir pats tokių atitikimų paieškoti: ties *Anykščiais* teka dvi upės – didelė *Šventoji* ir maža *Šlavė*. Paėmę Aleksandro Vanago „Lietuvių hidronimų etimologinį žodyną“ (Vilnius: Mokslas, 1981), žvilgtelėkite į p. 333, 337–338) ir atskleidę Lietuvos žemėlapį pamatysite, kad vandenvardžiai, turintys šaknis *švent-* ir *šlav-*, yra šalia vienas kito keliose vietose šalies vietose, sudarydami tarsi kokį paslaptingą mums protėvių siunčiamą posakį.

[5] Vienas pūdas yra 16 kilogramų.

[6] To laikotarpio Lietuvos visuomenė buvo aiškiai perlenkusi lazdą, kovodama su svetimžodžiais: stengtasi išvyti tokius lietuviškus žodžius, kaip *vilna*, pakeičiant ją *gaurais*, o *krėslą – kėde*. „Susimildami, kalbos tariamųjų svetimybių varytojai, palikite mus po senovei sėdėti *krėsluose* ir austis sau drabužį iš *vilnų*“ – reikalavo Būga. Pirmosios poros (*vilna* : *gaurai*) skirtumas dabar sukelia šypseną, o antrosios poros (*krėslas* : *kėdė*) skirtumas taip pat juntamas:. *Karalius Mindaugas sėdėjo ant kėdės* skamba juokingai, bet plg. *Karalius Mindaugas sėdėjo ant krėslo*. Purizmas (perdėtas kalbos *švarinimas, gryninimas*) jaunos valstybės gyvenime buvo neišvengiamas reiškinys.

Mykolas Riomeris

Mykolas Riomeris (1880–1945) – vienas didžiųjų XX amžiaus Lietuvos demokratų ir žymiausių teisininkų, Lietuvos konstitucinės teisės tėvas, Vytauto Didžiojo universiteto rektorius, visuomenės veikėjas, publicistas ir istorikas, kurio idėjomis rėmėsi mūsų nepriklausomos valstybės konstitucijos nuo prieškario iki dabarties. Senos bajorų giminės palikuonis, kaip idealą regėjęs istorinės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės atkūrimą, taikų ir lygiateisį jos tautų, ypač lietuvių ir lenkų, sambūvį, tačiau galiausiai pasirinkęs tarnauti tam, kad būtų sukurta moderni, europietiška tautinė Lietuvos valstybė. Aristokratas, paskyręs savo jėgas ir gabumus iš valstiečių atgimstančiai lietuvių tautai – panašiai kaip Oskaras Milašius. Dienoraščio žanro meistras, palikęs keturiasdešimt savo dienoraščio tomų (1911–1945), neišsemiamą istorijos ir asmeninės patirties šaltinį. Česlovas Milošas laikė M. Riomerį vienu išmintingiausių ir drąsiausių žmonių, kurie laikėsi kilnių pažiūrų net ir tada, kai jų buvo be galo sunku laikytis. Simboliška, kad pavardė *Römer* vokiškai reiškia *roménas* – iš tiesų dėl principinės pilietinės laikysenos, teisės gynimo šią asmenybę būtų galima pavadinti moderniuoju Lietuvos romėnu, kuris XX a. savotiškai pratęsė lietuvių didikų kilmės iš Romos patricijų legendą.

M. Riomeris gimė Bagdoniškio dvare (Rokiškio raj.), bajorų Mykolo Kazimiero Riomerio ir Konstancijos Tukalaitės šeimoje, buvo jų ilgai lauktas jauniausias sūnus (prieš tai buvo gimusios penkios dukterys). Tuo metu istorinė giminė savo genealogijos medyje skaičiavo jau dvyliktą kartą. Viduramžiais atkeliavusių iš Saksonijos į Livoniją riterių Riomerių pirmieji neabejotini protėviai žinomi nuo XV–XVI a. sandūros, o legendinės šaknys veda iki XIII a., kalavijuočių ordino įsitvirtinimo lyvių žemėse laikų. Motiejus Riomeris (1606–1699), artilerijos generolas, už nuopelnus Lietuvai karo mūšiuose buvo apdovanotais dvarais Trakų vaivadijoje ir čia pradėjo plačią giminę, kuri, nors ir būdama vokiškos bei protestantiškos kilmės, susiliejo su Lietuvos bajorais ir garsėjo dėl savo lietuviško patriotizmo. Iš kartos į kartą buvo perduodami Motiejaus Riomerio testamento žodžiai: „nuolankiai prašau ir maldauju visų savo vaikų ir anūkų, kad mūsų namuose jie visada puoselėtų garbingą, taurią, ištikimą meilę Tėvynei, kad tėvai šį priesaką perduotų vaikams ir niekada, ypač kai sunku, jo neatsižadėtų.“

Tokia giminės tradicija išugdė daug iškilių asmenybių – politikų, sukilėlių už valstybės laisvę, žymių menininkų. Viena ryškiausių figūrų – M. Riomerio prosenelis Mykolas Juozapas Riomeris, 1812 m. kalba pasveikinęs į Vilnių įžengusią Napoleono kariuomenę ir šio imperatoriaus paskirtas miesto burmistru. Buvo Vilniaus masonų ložės „Uolusis lietuvis“ meistras, jo namai Vilniaus Bokšto gatvėje (dabar namas nr. 10) – slaptųjų ložės susirinkimų vieta. Ėmė raginti išlaisvinti valstiečius iš baudžiavos, galiausiai iškėlė šį klausimą

bajorų seime, tačiau už tokį siūlymą, taip pat už veiklą slaptose draugijose ir viešas patriotines kalbas (pvz., per Tado Kosciuškos laidotuves – žr. šios chrestomatijos I dalies straipsnį „Tadas Kosciuška“) rusų valdžios buvo įkalintas Varšuvos kalėjime, Petropavlovsko tvirtovėje, ištremtas į Voronežą. Panašus likimas, principingas politinis nepaklusnumas ir tremtys lydėjo jo vaikus – muziką bei dailininką Severiną Justiną Riomerį ir itin žymų tapytoją Edvardą Joną Riomerį (už dalyvavimą S. Konarskio sąmoksle buvo nuteistas mirties bausme, tik vėliau nuosprendis pakeistas tremtimi iki gyvenimo pabaigos), vaikaitį Alfredą Riomerį, Paryžiuje ir Miunchene studijavusį tapytoją ir skulptorių, kuris dėl dalyvavimo 1863 m. sukilime buvo įkalintas Dinaburko tvirtovėje ir prarado Lietuvoje turėtas žemes. Todėl pats M. Riomeris autobiografijoje liudijo: „Revoliucinis palinkimas man buvo įkvėptas mūsų šeimos tradicijų. Galima pasakyti, kad aš jį iščiulpiau iš motinos pieno. [...] Karai už laisvę ir nepriklausomybę, sukilimai, sąmokslai – tai buvo gyva epopėja, kuria maitinosi mano įspūdžiai ir idealai nuo mažų dienų. Žuvimai karo laukuose, ištrėmimai, emigracija, kalėjimas – tai buvo garbės titulai, apie kuriuos sužinodavau ne tik iš knygų, bet ir iš gyvų mano tėvų ir jų giminių žodžių. Nukentėjusių vardai – tai buvo ne pašalinių žmonių, bet mano dėdžių, senelių vardai.“

Bagdoniškio dvarininkai, kaip ir dauguma Lietuvos bajorų, kalbėjo lenkiškai, tačiau lietuvių kalba jiems anaiptol nebuvo svetima – ji supo kasdienybėje. M. Riomeris autobiografijoje rašė, kad iš vaikystės buvo dvikalbis, netgi pirmoji jo kaip vaiko išmokta kalba buvo lietuvių, o ne lenkų, nes turėjęs lietuvę auklę. XIX a. pabaigos dvaro aplinkoje abi kultūros, abi tradicijos dar atrodė esančios neperskiriamas vienis, Vytis ir Baltasis Erelis – du vieno herbo simboliai, tarp jų negalėję būti jokio prieštaravimo, jokio nesusipratimo, o dvilypė lietuviškai lenkiška tapatybė – visiškai akivaizdi ir natūrali. „Aš dar tuomet aiškiai nesupratau, kad mano oda yra savotiška – ne grynai lenkiška ir ne grynai lietuviška, bet ypatingai sukombinuota, kurioje randasi taip lenkystės, taip lietuvystės žymės – sena Adomo Mickevičiaus oda, ypatingas mūsų tėvynės istorijos padaras, – oda, kurioje ir siela yra ypatinga, – ne lietuviška, bet ir ne lenkiška. Aš dar nesupratau, kad jeigu aš meluočiau, pasivadindamas tiktai lietuviu, tai taipogi meluočiau, pasivadindamas tiktai lenku...“ – prisimindamas jaunystę rašė M. Riomeris. Senoji Lietuvos aristokratija, lenkakalbiai bajorai vis dar suvokė save kaip svarbiausius politinius šio krašto atstovus, kultūrinį ir ekonominį elitą, ištikimą Lietuvai, bet kultūros požiūriu neatsiejamą nuo Lenkijos, o per ją – nuo Europos tradicijų. Jie laikė save šio daugiataučio krašto, pavergto Rusijos imperijos, svarbiausia vidine jungtimi, be kurios valstybė ir visuomenė negalėtų atsikurti. Tačiau XIX a. pabaigoje situacija jau iš esmės keitėsi: po baudžiavos panaikinimo valstiečiai tapo vis galingesne ir vis labiau apsišvietusia visuomenės jėga, iš jų kilę inteligentai sparčiai plėtė lietuvių tautinio atgimimo sąjūdį, kaip ir visoje Europoje sklido modernios demokratizmo ir socializmo idėjos, pagaliau – modernaus tautiškumo samprata, kuri rėmėsi aiškia kalbine ir kultūrine asmens priklausomybe vienai tautai. Istorinėje Lietuvoje brendo tapatybių skilimas. Lenkakalbė Lietuvos bajorija atsidūrė sunkioje takoskyroje, kurią M. Riomeris pavadino tiesiog Lietuvos lenkų tragedija. Kuo jie turi tapti – moderniais lenkais ar moderniais lietuviais? Į kurią pusę dabar turi vesti XVII amžiuje protėvio testamentu perduota aristokratų pareiga visada likti ištikimais Tėvynei?

Viskuo aprūpintas tėvų, pagal giminės tradiciją M. Riomeris buvo ruošiamas reikšmingai politinei ir visuomeninei veiklai. 1890–1892 m. pasimokęs Vilniaus I gimnazijoje, jis buvo išsiųstas į elitinę Imperatoriškąją teisės mokyklą Sankt Peterburge, kur galėjo patekti tik turtingų ir privilegijuotų šeimų vaikai. Mokslas čia baigdavosi universitetiniu diplomu, bet mokykla buvo atskira net ir nuo universiteto – čia, uždaroje aplinkoje, buvo siekiama sukurti Rusijos imperijai ypač ištikimų teisininkų ir valstybės tarnautojų kastą. Tačiau, kaip ir tikėjosi tėvai, M. Riomeris įgijo prestižinį teisininko diplomą, bet mokyklos skiepijamai paklusnumo ir karjerizmo dvasiai išliko priešiškas: šeimos perduota bajoriškojo patriotizmo dvasia lengvai ėmė viršų. Prie jos prisidėjo ir naujų laikų maištingumas: nusimetęs mokyklos uniformą, M. Riomeris slapta dalyvaudavo kairiųjų studentų mitinguose, juose klausėsi revoliucinių, prieš carą nukreiptų kalbų, skaitė draudžiamą socialistų literatūrą. Jo pasaulėžiūroje ėmė jungtis du pradai – senoji bajoriška ištikimybė pavergtai Tėvynei ir modernios demokratinės nuostatos, jautrumas socialinei neteisybei. „Aš netapau socialistu, bet buvau įsitikinusiu griežtu demokratu, karštu liaudininku – jeigu ne veiksmu, tai bent aiškiomis ir griežtomis šios krypties simpatijomis," – tvirtins vėliau autobiografijoje. Tad nenuostabu, kad 1901 m. puikiai baigęs egzaminus jaunuolis atsisakė jam pasiūlytos aukštos tarnybos Rusijos Teisingumo ministerijoje ir pasuko toliau studijuoti į Vakarus. Kiek pastudijavęs Krokuvoje, 1902 m. atvyko į Paryžių ir įstojo į privačią prestižinę Politinių mokslų mokyklą (École des Sciences Politiques), skirtą Prancūzijos politikams ir diplomatams ugdyti.

Čia įvyko lemiamas M. Riomerio pasaulėžiūros ir biografijos posūkis. Iš pradžių dalyvavęs daugiausia lenkų kairiosios pakraipos jaunimo veikloje, domėjęsis rusų ir prancūzų socialistais ar net anarchizmo idėjomis, 1904 m. M. Riomeris susidūrė su Paryžiuje pradėjusia veikti lietuvių studentų draugija „Lithuania". Ją įkūręs aktyvus studentijos veikėjas, vėliau – nepriklausomos Lietuvos pedagogas Juozas Petrulis, kilęs iš Rokiškio apylinkių Audros kaimo, jau buvo nemažai prisidėjęs telkiant lietuvius Šveicarijos universitetuose – Friburge ir Berne, o 1904-aisiais ėmė burti Paryžiuje studijuojantį jaunimą ir apsilankė savo kraštiečio M. Riomerio namuose. Šis iš pradžių atsakė esąs lenkas ir negalįs prisidėti, tačiau J. Petrulis išmintingai ir atkakliai ėmė jį įtikinėti: Lietuva esąs sudėtingesnis ir pilnesnis dalykas, negu ji M. Riomeriui atrodanti, tai „istoriškas gyvas socialinis junginys", apimantis daugybę skirtingų žmonių ir jų grupių, tad ir kilmingas bajorų palikuonis, ir valstiečių vaikas yra šio gyvo junginio dalyviai, Lietuvos piliečiai. Bajoras negalįs nutraukti savo pilietybės ryšių su Lietuva, gyventi vien tik Lenkija, ir lietuvių tautinis judėjimas negali būti jam svetimas, nes tai bendras pilietinis reikalas, bendro būsimo gyvenimo kūryba. Demokratinei Lietuvai reikalingi visi, lietuviškai ir nelietuviškai kalbantys, negali būti atstumtųjų ar abejingų prašalaičių. „Aš klausiaus jo žodžių ir tegalėjau gėrėtis jais. Aš stebėjaus šių minčių aiškumu ir tiesa. Aš supratau, kad mano ikišiolinis nusistatymas buvo dirbtinis. Aš džiaugiaus, kad štai pagaliau man pradeda aušti sąmonėje ir kad ši aušra taip gražiai iš naujo jungia mane su Lietuva ir taip maloniai tenkina mano jausmus, mano troškimus Lietuvos. Ir šioje naujoje šviesoje viskas man atrodė taip sava, taip įprasta, taip aišku, lyg aš būčiau atgavęs kurį brangų pamestą turtą, lyg būčiau grįžęs į mano jaunystės ir kūdikystės jausmų ir sąvokų šaltinius! Aš jaučiau, kad [...] gaunu tą mano sielos tiesą, kuri jau bus viso mano gyvenimo tiesa. Amen. Tas taip ir buvo." XX a.

pradžios Paryžiuje, anuometinėje pasaulio kultūros sostinėje, susitikus dviems jauniems žmonėms – bajorų ir valstiečių sūnums – sąmonėje išaušta naujos modernios Lietuvos kaip bendro lūkesčio skirtingiems jos žmonėms ir skirtingoms tautoms idėja. Kartu su kitais būsimais žymiais žmonėmis – dailininku Antanu Žmuidzinavičiumi, gamtininku Tadu Ivanausku, skulptoriais Petru Rimša ir Antanu Vivulskiu, M. Riomeris tapo lietuvių draugijos „Lithuania“ aktyviu nariu.

Paryžius M. Riomeriui buvo ir lietuvybės atradimo, ir jaunystės meilės vieta. Susižadėjęs su prancūzaite Suzana Richard, Paryžiaus priemiesčio viešbutėlio, kuriame buvo apsistojęs, savininkų dukra, 1905 m. vasarą jis išvyko į Lietuvą prašyti savo tėvų palaiminimo. Tačiau, paveikti neteisingų apkalbų apie sužadėtinę ir jos šeimą, tėvai vedyboms griežtai pasipriešino. Kaip tik tuo metu Rusijos imperijoje prasidėjo 1905-ųjų revoliucijos įvykiai. Masiniai neramumai, protestai prieš valdžią apėmė ir Vilnių, ir atokesnę provinciją, atrodė, kad artėja didžiulio perversmo akimirka. Atkirstas nuo Paryžiaus, 1905 m. rudenį Vilniuje M. Riomeris nusprendė įkurti politinį judėjimą, kuris siektų suvienyti istorinės LDK tautas – lietuvius, lenkus, gudus, žydus – modernios demokratinės Lietuvos kūrimui remiantis bendromis pilietinėmis vertybėmis. Judėjimui prigijo pavadinimas „krajovcai“ – t. y. kraštiečiai, vieno bendro krašto piliečiai, o ne viena kitai svetimų tautų atstovai. „Krajovcai“ manė, kad Lietuva kaip moderni valstybė turėtų apimti buvusias istorines žemes, t. y. etninę Lietuvą ir Gudiją, su Vilniumi kaip istorine sostine. Ji būtų tiesioginė LDK politinių tradicijų, jos teritorinio suverenumo perėmėja, ir kartu – jos tautų ir kultūrų tolerantiško sambūvio tęsėja. Būdama demokratiška ir daugiatautė, garantuodama lygias visų tautų teises į laisvą kultūrinį, ekonominį vystymąsi, ji užkirstų kelią nacionalistiniams konfliktams, tuo metu ypač ryškėjusiems tarp lietuvių ir lenkų, o kartu neleistų nei Lenkijai, nei Rusijai laikyti šių žemių savo paribiu ar pakraščiu – būtų akivaizdu, kad tai senosios valstybės modernus atgimimas. Kaip tik tokioje valstybėje turėtų rasti savo vietą ir jai tarnauti lenkakalbiai Lietuvos bajorai, vienijami bendro patriotizmo su lietuvių ir gudų tautomis, atgimstančiomis iš valstietijos. Tokias idėjas M. Riomeris kartu su kitais bendraminčiais ėmė skleisti savo įkurtame ir redaguojamame dienraštyje *Gazeta Wileńska* (*Vilniaus laikraštis*).

Tačiau numalšinus revoliuciją ir prasidėjus reakcijai, politiniams persekiojimams, 1906 m. M. Riomeris buvo apkaltintas maišto prieš Rusijos imperiją kurstymu, ir kaip kadaise protėviams jam grėsė ilga katorga. Pasislėpęs karietos dugne, jis turėjo pabėgti į Prūsiją, o iš ten – į Krokuvą, pažįstamą iš studijų laikų. Krokuvoje susitikęs su lietuvių rašytoju Juozapu Albinu Herbačiausku, ryškia to miesto meninio gyvenimo figūra, ir pas jį aptikęs didelį lietuvių periodinės spaudos archyvą nuo pat pirmųjų *Aušros* numerių, M. Riomeris ėmėsi rašyti pirmąjį istorinį veikalą apie lietuvių nacionalinį judėjimą *Litwa. Studyum o odrodzeniu narodu litewskiego* (*Lietuva. Studija apie lietuvių tautos atgimimą*, 1908). Nors parašyta lenkiškai ir skirta pirmiausia lenkų auditorijai, siekiant įveikti jos neigiamas nuostatas lietuvių atgimimo atžvilgiu, ši didelė (daugiau nei keturių šimtų puslapių) knyga tapo pripažinimo ženklu ir savęs pažinimo šaltiniu visai moderniai lietuvių visuomenei – pirmą kartą ji buvo taip sistemiškai analizuojama ir vertinama kaip svarbus istorinis reiškinys, sukūręs naują politinę ir kultūrinę tikrovę. Silpstant reakcijai sugrįžęs į Vilnių ir pasiekęs išteisinimo, M. Riomeris čia jau buvo sutiktas kaip labai žymi figūra,

„lietuvių klausimo“ žinovas, europinio lygio publicistas, lenkų, lietuvių ir gudų spaudos pageidaujamas bendradarbis. Vilniuje jis ėmėsi advokato praktikos, tačiau tai buvo tik nedidelė plačios veiklos dalis. Vėl įsitraukęs į „krajovcų“ politinio judėjimo reikalus, tęsdamas savo protėvių tradiciją – į daugiataučių Vilniaus masonų ložių veiklą (buvo ložės „Lietuva“ meistras), tapęs Lietuvių mokslo draugijos ir daugelio kitų visuomeninių organizacijų nariu, jis siekė sutelkti stiprią Vilniaus demokratų bendruomenę, kuri atėjus laikui imtųsi kurti nepriklausomą ir liberalią Lietuvos valstybę. Daugybėje straipsnių, kalbų jis suformavo ir dėstė originalią Lietuvos valstybingumo atkūrimo koncepciją – ji turėjo atsikurti kaip demokratiška federacija, kurioje visos LDK tautos turėtų lygias teises. Kaip modernus demokratas M. Riomeris elgėsi ir asmeniniame gyvenime, dažnai dėl principų nebijodamas rizikuoti, nepaisydamas smerkiančios opinijos. 1911 m. išlaisvino jauną latvę merginą Aną Volberg iš Liepojos, kuri mirus tėvui buvo dėl skurdo parduota į Vilniaus viešuosius namus, ilgą laiką ją slapstė, globojo, mokė, kol pamilo ir nežiūrėdamas socialinių skirtumų bei galimo viešo pasmerkimo ėmė kurti bendrą gyvenimą, Antakalnyje nusipirko sklypelį būsimam namui statytis. Tačiau jo mylimoji Ana 1914 m. staiga mirė pakirsta džiovos. Tais pat metais mirė ir M. Riomeriui buvusi labai brangi ir artima motina.

Prasidėjęs Pirmasis pasaulinis karas, iš pradžių M. Riomeriui suteikęs vilčių dėl artėjančios galimybės atkurti demokratišką, daugiatautę Lietuvą jos istorinėse žemėse, taip pat greitai suardė lūkesčius – vis labiau ryškėjo politiniai nesutarimai tarp lietuvių ir lenkų, gilėjo nepasitikėjimas ir nacionalistinės varžybos. 1914–1915 m. Vilniuje jam nepavyko suformuoti bendro lietuvių ir lenkų demokratinių jėgų aljanso, kuris kartu kovotų su Rusijos imperija dėl Lietuvos nepriklausomybės, turėtų bendrą karo metų strategiją. Aiškėjo, kad abiejose tautose dominuoja nacionalizmo, etninio grynumo, politinio atskirumo kryptys, ir M. Riomerio keltai demokratiško tautų sambūvio idėjai Lietuvoje laikas dar anaiptol neatėjęs. LDK kaip demokratiškos visumos atkūrimo vizija tautiniams lietuvių ir lenkų politikams atrodė vis labiau neaktuali, o aktualesnės – būsimos teritorijų dalybos, Vilniaus priklausymas vieniems arba kitiems. Patyręs tiek politinį nusivylimą, tiek asmenines netektis M. Riomeris nusprendė kovoti už Lietuvos tautų laisvę ginklu ir bent taip būti naudingas – juk per šimtą metų dar nebuvę sukilimo ar sąmokslo prieš imperiją, kuriame nebūtų kovoję šios giminės vyrai. Vėliau dienoraštyje rašė, jog tuo metu svajojo apie džiaugsmo valandą, kai kada nors Vilniuje suskambės kareiviška lietuvių daina. Tačiau lietuvių savanorių būriai atsirado tik 1918 m. Todėl pasirinkus eiti protėvių sukilėlių pėdomis, kelias vedė į Lenkiją.

1915 m. pavasarį per Odesą, Rumuniją, Vieną M. Riomeris slaptai pasiekė Juzefo Pilsudskio organizuojamus lenkų savanorių legionus ir įstojo į juos tikėdamasis, kad kovodamas už Lenkiją jis kartu prisidės prie kovos už Lietuvos bei kitų pavergtų Europos tautų laisvę. Tačiau, dalyvavęs mūšiuose Voluinėje, vėliau kelis metus dirbęs lenkų legionų leidžiamoje spaudoje, parašęs ne vieną memorandumą jų politinei vadovybei, jis vis labiau įsitikino, kad J. Pilsudskio siekis kartu su Lenkijos nepriklausomybe atkurti Abiejų Tautų Respubliką, kuri jungtų kelis autonominius vienetus (Lietuvą, Gudiją, Ukrainą, gal net kitas Baltijos šalis) iš tiesų yra Lenkijos imperijos, o ne demokratinės laisvų tautų sąjungos kūrimo planas, ir Lietuvos nepriklausomybei jis nieko gero nežada. Todėl 1919 m. pradžioje, rengiant pirmą lenkų kariuomenės žygį į Vilnių, kurį tuo metu buvo užėmę

bolševikai, M. Riomeris atsisakė J. Pilsudskio pasiūlymo – tapti planuotos prolenkiškos Lietuvos vyriausybės vadovu. Vietoj to jis ėmė stiprinti ryšius su 1918 m. nepriklausomybę paskelbusia Lietuvos Taryba, su Kaune suformuota jos vyriausybe, ir 1920 m. sugrįžo į Lietuvą, pakviestas dirbti Kauno apygardos teisėju, o iš esmės – kurti dar vos pradėjusią gyvuoti valstybės teismų sistemą. 1920 m. vasarą Vilniui trumpam sugrįžus į Lietuvos sudėtį, išsyk persikėlė dirbti į jį, ir sunkiai išgyveno generolo L. Želigovskio invaziją, dar kartą nuo valstybės atplėšusią jos istorinę sostinę. Šį veiksmą ir po jo sekusią politinę Vilnijos inkorporaciją į Lenkiją be išlygų smerkė savo 1922 m. laiške J. Pilsudskiui, kur įsitikinęs tvirtino, kad Vilnius vis tiek grįš Lietuvai kaip teisėta sostinė, jos sukurta.

Nepriklausomoje Lietuvoje M. Riomeris tapo vienu žymiausių visuomenės asmenų, garbingiausių autoritetų. Buvo Vyriausiojo tribunolo teisėjas, Valstybės tarybos narys, Lietuvos universiteto (vėliau – VDU) teisės profesorius, pagaliau net septyneris metus – šio universiteto rektorius, ilgiausiai iš visų ėjęs šias pareigas, siekęs kurti aukštą VDU intelektualinį lygį, ryšius su užsienio mokslu – ypač su Prancūzija ir Skandinavijos kraštais. Universitete garsėjo ir savo demokratiškumu – pavyzdžiui, įvedė tradiciją, kad kiekvienam įstojusiam pirmakursiui per imatrikuliaciją rektorius pats asmeniškai paspaudžia ranką, tuo pat metu ir įpareigodamas – kaip lygiateisį ir lygiai atsakingą mokslo bendruomenės narį. Klausydamiesi iškilmingų patriotinių M. Riomerio kalbų apie Lietuvos kultūros ir mokslo kėlimą, jos Nepriklausomybės stiprinimą, apie Vilniaus reikšmę Lietuvai, studentai nustebdavo išgirdę, kad jų mylimas rektorius yra lenkas. Ypač teisės srityje M. Riomeris nuveikė labai daug, kad Lietuva taptų kuo europietiškesnė, teisingumo principais ir pagarba žmogui besiremianti valstybė. Plėtojo teismų sistemą, sukūrė lietuvišką jį konstitucinės teisės mokslą ir diegė konstitucingumo principus Lietuvos įstatymuose, ugdė nepriklausomos Lietuvos teisininkų kartas, siekdamas čia suformuoti europietiškas teisines normas. Nors A. Smetonos valdžios buvo gerbiamas, tačiau dažnai nebuvo girdimas. 1931 m. atsistatydino iš Valstybės tarybos, protestuodamas dėl atmestų jo parengtų demokratiškų įstatymų projektų; be kita ko, buvo sustabdytas M. Riomerio įstatymo projektas, įteisinantis Lietuvoje civilinę santuoką – čia visą laiką galiojo tik bažnytinė. Sėkmingai atstovavo Lietuvai Hagos tribunole, kuris spręsdavo svarbiausius tarptautinės teisės klausimus – pavyzdžiui, 1932 m. laimėjo itin svarbią bylą su Vokietija dėl Klaipėdos krašto statuso. Ir vis dėlto kaip lenkų kultūros lietuvis, niekad neatsisakęs savo dvilypės bajoriškos tapatybės, Kaune jautėsi palyginti vienišas, tapęs tam tikra garbinga, bet vis dėlto – išimtimi.

Todėl su dideliu jauduliu 1939 m. rudenį sutiko žinią, kad Lietuva pagaliau atgauna savo istorinę sostinę Vilnių: „jausmai suspaudė man krūtinę, riedėjo ašaros, iš susijaudinimo verkiau“. Grįžo viltis, kad moderni Lietuva su Vilniumi gali būti ne tik „nauju politiniu kūriniu“, „vietinės gamybos [...] modernine nedidele valstybe“, bet atstatyti ryšį su istorine LDK praeitimi, pelnyti „senosios atstatytosios Lietuvos titulą“, atrasti turtingą kultūrinį ir politinį šios tradicijos turinį. Tačiau su tokiomis viltimis pradėtą darbą Vilniaus universitete nutraukė sovietinė okupacija. 1940 m. rudenį priverstas dėstyti studentams sovietinę konstitucinę teisę, jau netrukus užsitraukė partinių funkcionierių nemalonę dėl netinkamo požiūrio į Spalio revoliuciją ir SSRS konstituciją, ir buvo įtrauktas į NKVD sąrašus, bet tiesiog nesuspėta jo represuoti. Tuo tarpu nacių okupacijos metais vokiečių

komisarai prisiminė M. Riomerio vaidmenį Hagos tribunolo byloje dėl Klaipėdos krašto ir ėmė reikalauti jį pašalinti iš profesūros – tik griežtai pasipriešinus universiteto vadovybei ir žymiems teisininkams, jam buvo leista dėstyti toliau. Nors sparčiai silpstant sveikatai, M. Riomeris su kitais universiteto profesoriais ir bibliotekininke Ona Šimaite karo metais teikė pagalbą Vilniaus žydų geto gyventojams, slapta rinko jiems aukas – pavyzdžiui, geto vaikams išpirkti. 1944 m. per Lietuvą einant nacių ir Raudonosios armijos frontui praleidęs gimtajame Bagdoniškyje, grįžo į nuniokotą Vilnių ir 1945 m. vasarį, Vakaruose dar tebegriaudžiant karui, čia mirė. Palaidotas Rasų kapinėse.

Gi de Mopasanas

Gi de Mopasanas (Guy de Maupassant, 1850–1893) – XIX amžiaus prancūzų prozininkas, garsus novelistas (pilnas vardas Henri René Albert Guy) gimė Miromenilio pilyje, Normandijoje (Pajūrio Senos departamente), nusigyvenusių dvarininkų šeimoje. Rašytojo tėvas tarnavo biržos makleriu, o motina lavinosi savo tėvų – Ruano inteligentų aplinkoje; čia lankydavosi žymus romanistas Gustavas Floberas, turėjęs lemtingos įtakos Mopasano kūrybai. Būsimasis novelių ir romanų autorius iš pradžių mokėsi Iveto dvasinėje seminarijoje, tačiau racionaliam berniuko mąstymui teologinės tiesos buvo nepriimtinos; perkeltas į Ruano licėjų, baigė jį 1869 m., įgydamas bakalauro laipsnį. 1870 m. įstojo į Kanų universiteto teisės fakultetą, tačiau prasidėjus prancūzų–prūsų karui, buvo pašauktas į armiją. Vėliau savo kūryboje nekartą pavaizdavo karo nelaimių scenas. Po karo, kad uždirbtų pragyvenimui, tarnavo Jūrų ir Švietimo ministerijose (1872–1880). Čia turėjo progos stebėti biurokratų gyvenimą, įsilieti į jaunų snobų aplinką; pats buvo tvirtas, raumeningas, sportiškas jaunuolis, mėgęs irkluoti ir šokti Senos pakrančių kavinėse.

Literatūrinis pašaukimas prabudo besimokant licėjuje. Jo mokytojas, geras Flobero bičiulis poetas Luji Bujetas, pastebėjęs neeilinius jaunuolio gabumus, paskatino rašyti eiles. Tačiau didžiausią įtaką padarė pats Gustavas Floberas, suformavęs jo estetines pažiūras, privertęs į tikrovę pažvelgti naujomis akimis ir pripratinęs prie stiliaus pratimų. Besilankydamas pas Floberą, Mopasanas susipažino su kitomis to meto garsenybėmis: literatūros istoriku ir kritiku Ipolitu Tenu, rašytojais: Alfonsu Dodė, Edmonu Gonkūru bei natūralizmo mokyklos kūrėju Emiliu Zolia. Pastarajam pakvietus į savo draugiją, jo leidžiamame apsakymų rinkinyje *Medano vakarai* 1880 m. Mopasanas išspausdino novelę *Pampuška*, kuri jam pelnė visuotinį pripažinimą, paliudijo pasakoriaus talentą ir sutvirtino prozininko pašaukimą.

Nuo 1880 iki 1891 metų rašytojas išspausdino apie tris šimtus novelių (vėliau sudariusių aštuoniolika tomų) ir šešis romanus: *Vieno gyvenimo istorija* (1883, lietuvių k. 1958), *Mielasis draugas* (1885, lietuvių k. 1956), *Mont-Oriolis* (1887, lietuvių k. 1970, 1995), *Pjeras ir Žanas* (1888, lietuvių k. 1937, 1993), *Stipri kaip mirtis* (1889, lietuvių k. 1995), *Mūsų širdis* (1890). Sėkmė jam atvėrė kelią į aukštuomenę; paskutiniuosius romanus, vaizduojančius šio visuomenės sluoksnio gyvenimą, įkvėpė intymūs paties rašytojo išgyvenimai, patirti meilės nuotykiai. Tapęs turtingu, prabangios jachtos *Mielasis draugas* savininku, Mopasanas dažnai plaukiojo Viduržiemio jūra, o patirtus įspūdžius žymėjosi kelionių užrašuose,

išleistuose keliomis knygomis: *Saulėje* (1884), *Ant vandens* (1888), *Klajokliškas gyvenimas* (1890).

Įspūdingą rašytojo karjerą nutraukė paaštrėjusi liga. Nuo dažno protinio ir fizinio pervargimo ėmė jausti nuolatinį nerimą, mirties artumą, jį lankė keisti reginiai; 1891 metais Mopasanas susirgo sunkia nervų liga ir po dvejų metų mirė slaugos namuose.

Meniškos realistinės formos kūrėjas. Mopasano pasaulėjauta yra pesimistinė. Rašytojas neigia Dievą ir mano, kad pasaulyje šėlsta aklos, žmogui nepažinios jėgos, o bet koks progresas yra iliuzija. Žmogiškos kvailybės spektaklis jį daugiau gąsdino, o ne linksmino; net draugystė galinti virsti apgaule, nes žmonės vieni kitiems yra neįspėjami – todėl pasmerkti vienatvei.

Savo pasaulėjautą rašytojas geba perteikti su giliu analitiko įžvalgumu. Jo prozoje kritikai įžiūri tam tikrą pažiūrų evoliuciją. Pirmuose novelių rinkiniuose: *Ponios Teljė namai* (1881), *Panelė Fifi* (1882), *Slankos pasakojimai* (1883) aptinkama daug aštrios kritikos, pagiežos ir sarkazmo, demaskuojant visuomenės prietarus ar neteisėtą moterų padėtį. Palaipsniui satyrinis žvilgsnis blėsta; jau romane *Vieno gyvenimo istorija* (1883) rūsti būties analizė nenustelbia vertybių išpažinimo, gerumo svarbos, didžiadvasiškumo; novelių rinkiniai: *Mis Harieta* (1884) ir *Ponas giminaitis* (1885) kupini gilios simpatijos, nuoširdaus prielankumo paprastiems žmonėms, senstančioms, nesuprastoms merginoms, gyvenimo nuskriaustiesiems. Karjeros pabaigoje maždaug trisdešimt novelių yra įkvėptos nerimo ir neregimybės baimės (*Baimė*, *Vienatvė*, *Horla* ir kitos).

Tapęs Flobero mokiniu, Mopasanas pagaliau išmoko „įžvelgti tą dalyko pusę, kuri lig šiol niekieno nepamatyta ir neparodyta“. Jo pasakojimuose daugiau žavi ne intriga (medžioklės istorijos, anekdotiškos situacijos, sodietiškas farsas ar paryžietiškos paskalos), bet tikroviškas vienos ar kitos aplinkos, papročių ir įvairiausių žmonijos tipų vaizdavimas. Aistra „tai ypatingai tiesai, kurią užsimota parodyti“ jį vertė tolti nuo natūralizmo estetikos, akcentuojančios būtinybę išsakyti visą objektyvią tiesą, vardijant daugybę surinktų faktų. Romano *Pjeras ir Žanas* (1888) įžangoje Mopasanas tvirtina, jog „realistas, jeigu jis menininkas, stengsis ne parodyti mums banalią gyvenimo fotografiją, bet pateikti atkurtą jo vaizdą pilnesnį, įdomesnį, įtaigesnį už pačią tikrovę.“ Jis noriai cituoja Floberą, teigusį, kad daiktui įkvėpti gyvastį galima tik vienu veiksmažodžiu, o apibūdinti – vienu būdvardžiu. „Ir reikia ieškoti tol, kol tas daiktavardis, tas veiksmažodis ir tas būdvardis bus surastas, ir niekad nesitenkinti apytikriu žodžiu, niekad nebandyti apeiti sunkumų apgavystėmis, net ir nusisekusiomis, ar kalbos triukais.“ Rašytojas pamažu ėmė išsiskirti iš kitų savo nuosaikumu: atrinkdamas charakteringiausius personažų bruožus, glaustu ir aiškiu stiliumi jis gebėjo atkurti paties gyvenimo spalvas, intonacijas ir slapčiausius judesius. Kruopščiai atrinkta medžiaga ir išraiškingos tiesos paieškos suartina Mopasaną su klasikine prancūzų prozos tradicija.

Rašytojo kūrybos veikmė. Kaip teigia Vytautas Kubilius, išvedęs novelę į pirmas literatūros gretas, Mopasanas imponavo jaunoms Europos literatūroms, kur XIX a. pab. ir XX a. pr. trumpas pasakojimas tebebuvo vyraujanti prozos forma. Prancūzų rašytojo kūriniai stebėtinai greitai pasiekė Lietuvą. Vien spaudos draudimo laikotarpiu – nuo 1883 iki 1905 metų lietuvių periodikoje paskelbta apie dvidešimt novelių; iki 8-to dešimtmečio lietuvių kalba išleista dešimt novelių rinkinių, šiuo metu išversti penki svarbiausi romanai.

Lietuvių rašytojai labai vertino Mopasano literatūrinę meistrystę, jo estetines pažiūras, citavo jam skirtas Flobero mintis (Jonas Biliūnas, Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, Petras Cvirka). Kubilius išryškino kūrybos paraleles su lietuvių smulkiosios prozos autoriais. Antai J. Biliūno apsakymams būdinga psichologinė parengtis (kanoniška formulė: „aš noriu jums papasakoti“), centrinis kūrinio momentas, telkiantis vaizdus apie save, dažnas vadinamosios retardacijos (veiksmo stabdymo) principas, o pabaigoje – netikėtas pakilimas bei „reziumė, suglaudžianti visą pasakojimą į vieną smogiamą judesį“ (geriausias pavyzdys – „Lazda“) – būtent Mopasano kūrybos modelio bruožai. Tirdamas rašytojo poveikį lietuvių literatūrai, XX a. pirmoje pusėje V. Kubilius dar išskiria 4-tą dešimtmetį, kai mopasaniška novelistika vėl iškilo kaip sektinas pavyzdys: mat atslūgus impresionizmo, ekspresionizmo, siurrealizmo bangoms, vėl grįžo objektyvaus stebėtojo pozicija, tipingi charakteriai, veiksmo motyvavimas priežasties ir pasekmės grandine, fabulinis pasakojimas. Tuomet Antanas Vienuolis varijuoja prancūzų rašytojo novelės „Karoliai“ istoriją, o Petras Cvirka pasakoja kasdienes istorijas, dažnai kurdamas niūrų mopasanišką koloritą ir panašiai piešdamas portretus trumpais bei aštriais brūkšniais; jo novelės „Marių kiaulytė“ situacijų grandinė mena Mopasano „Virvagalį“. Tačiau, pasak V. Kubiliaus, vėlesnėje lietuvių prozoje klasikinė epinė perspektyva vis sunkiau aptinkama. Tuo tarpu lietuvių literatūrologijai svarbus yra faktas, kad pasaulinio garso lietuvis mokslininkas, Paryžiaus semiotinės mokyklos įkūrėjas Algirdas Julius Greimas atliko gilų ir išsamų Mopasano „Virvagalio“ tyrimą, tapusį semiotinės analizės pavyzdžiu literatūros tyrinėtojams.

Reikia pripažinti, kad kai kurios XIX a. prancūzų rašytojo nuostatos ir šiandien skamba originaliai, šiuolaikiškai. Pavyzdžiui, raginimas kurti tokią formą, kuri atitinka rašytojo temperamentą, perteikti asmenišką pasaulio sampratą, užmaskuoti kūrinio kompoziciją taip, kad būtų neįmanoma lengvai atsekti autoriaus sumanymą, psichologijos nerodyti viešai, bet tverti iš jos veikalo karkasą, ir ne linksminti ar graudinti skaitytoją, bet priversti pagalvoti, suvokti gilią ir slaptą įvykių prasmę. Greičiausiai šie amžini kūrybos principai garantuoja Mopasanui neblėstančią literatūrinę šlovę.

Savo nedidelį romaną *Pjeras ir Žanas* Mopasanas priskyrė psichologinio etiudo žanrui, nesisielodamas dėl to, kad kūrinys nepanašus į klasikinį romaną. Jo kompozicija iš pažiūros paprasta ir siužetas gana banalus: jūreivio mėgėjo ir kasininkės šeimoje netikėta šventė: atvykęs notaras praneša, kad geras šeimos bičiulis mirdamas paliko visą savo turtą jų jaunėliam sūnui teisininkui Žanui, nieko neskirdamas broliui Pjerui, iš profesijos - daktarui. Džiaugsmą dėl staiga įgyto turto ima temdyti vyresniojo sūnaus elgesys: kaip tikras detektyvas, jis atskleidžia tiesą; pasirodo, Žanas – netikras jo brolis, nes pastarojo tėvas ir yra dosnusis dėdė. Šeimoje bręsta audringa drama: iškankinta Pjero įtarinėjimų ir priekaištų, motina arti savižudybės; ji išpažįsta kaltę Žanui, nepajėgdama prisipažinti vyrui. Šis motinai atleidžia ir suranda protingą sprendimą: parūpinti broliui gerai apmokamą gydytojo vietą transatlantiniame laive. Pjeras išplaukia, ir šeima atsikrato nelaimės šešėlio (grįžta santarvė, Žanas ketina vesti).

Pasakojama istorija paliudija romano įžangoje skelbiamą modernų menininko-realisto požiūrį, kuris akcentuoja būtinybę vengti tokios įvykių sekos, kuri gali atrodyti nepaprasta. Nereikia ypatingo nuotykio ar krizės – nūdienis romanistas, pasak Mopasano, skverbiasi į žmogaus širdį, sielą ir protą, kai jų būsena normali. Tačiau būtina apdairiai parengti

veiksmą, sumaniai išradinėti slaptus perėjimus, nušviesti ryškia šviesa pagrindinius įvykius. Antai pirmas romano epizodas – žvejybos scena jūroje iškart supažindina su visais svarbiausiais veikėjais, pateikia charakteristikas ir išryškina būdo bruožus kasdienės, taikios situacijos metu. Taip parengiamas svarbiausias įvykis, sukūręs sudėtingą psichologinę situaciją, kurios aiškinimui skirti romano puslapiai. Ypač įtaigi, gerai psichologiškai motyvuota pavydo analizė, išskiriant būsenos etapus – nuo lengvo fiziologinio poveikio iki gilios dvasinės krizės, staiga pasibaigusios taip sėkmingai, keistai lengvai, kad tampa aišku – ši atgauta darna yra iliuzija. „Kiekvienas iš mūsų tiesiog susikuria sau vienokią ar kitokią pasaulio iliuziją – poetišką, sentimentalią, džiugią, liūdną, šlykščią ar kraupią. Ir rašytojui nėra kitos misijos kaip vien kruopščiai atkurti tą iliuziją visom jo turimom, jo įvaldytom priemonėm“, – rašo autorius įžangoje. Matyt, galutinė romano prasmė ir yra toji tiesa, virstanti tiesos iliuzija.

Siūloma įžangos ištrauka atskleidžia kūrybinės Mopasano virtuvės paslaptis. Flobero pamokos jaunesniam kolegai virto kūrybinės raiškos – kalbos ir stiliaus – mokykla. Originalumo samprata ir nurodyti būdai, kaip jį įgyti, mintys apie stilių ir konkretūs praktiniai patarimai ragina skaitytoją gerbti meninės kūrybos procesą ir kviečia sekti rašytojo nurodytu keliu.

Siūloma literatūra: Vytautas Kubilius, „Mopasanas lietuvių novelistikos kelyje“, *Lietuvių literatūra ir pasaulinės literatūros procesas*, Vilnius: Vaga, 1983, p. 291–308.

Guy de Maupassant

PJERAS IR ŽANAS

APIE ROMANĄ

Aš visai neketinu čia ginti to nedidelio romano, kurį pateikiu skaitytojui. Atvirkščiai, mintys, kurias pamėginsiu išreikšti, paskatins veikiau kritikuoti psichologinio etiudo žanrą, kurį pasirinkau *Pjerui ir Žanui*.

Aš noriu pakalbėti apie romaną apskritai.

Aš ne vienintelis iš rašytojų, kuriam vis tie patys kritikai kelia vis tuos pačius priekaištus, kai tik išeina nauja knyga.

Tarp pagyrimo žodžių nuolatos randu tokią frazę, rašomą vis tų pačių plunksnų:

„Didžiausias trūkumas šio kūrinio yra tas, kad jis iš esmės nėra romanas“.

Galima būtų atsakyti tuo pačiu argumentu:

„Didžiausias trūkumas rašytojo, pagerbusio mane savo vertinimu yra tas, kad jis nėra kritikas“.

Kokie iš tikrųjų yra svarbiausi kritiko požymiai?

Reikia, kad kritikas, spręsdamas objektyviai, neturėdamas jokios išankstinės nuomonės, nepasidavęs kokios nors mokyklos įtakai, neatsižvelgdamas į ryšius su kokia nors menininkų grupuote, gebėtų suprasti, įžvelgti ir išaiškinti pačias prieštaringiausias pakraipas, pačius priešingiausius temperamentus ir pripažinti pačius įvairiausius meninius ieškojimus.

Šit kodėl kritikas, kuris po *Manonos Lesko*, *Pauliaus ir Virginijos*, *Don Kichoto*, *Pavojingų ryšių*, *Verterio*, *Sielų giminystės*, *Klarisos Harlo*, *Emilio*, *Kandido*, *Sen Maro*, *Renė*, *Trijų muškietininkų*, *Mopra*, *Tėvo Gorijo*, *Pusseserės Betos*, *Kolombos*, *Raudona ir juoda*, *Panelės de Mopen*, *Paryžiaus katedros*, *Salambo*, *Ponios Bovari*, *Adolfo*, *Pono de Kamoro*, *Spąstų*, *Sapfo* ir kitų dar drįsta rašyti:

„Čia – romanas, o čia – ne romanas“, yra, man regis, apdovanotas įžvalgumu, labai panašiu į nekompetentingumą.

Tokia kritika paprastai laiko romanu daugiau ar mažiau tikrovišką pasakojimą, turintį trijų veiksmų pjesės kompoziciją: pirmas veiksmas – užuomazga, antras – veiksmo plėtojimas, trečias – atomazga.

Ši kompozicijos forma visiškai priimtina ta sąlyga, kad lygia dalia būtų pripažįstamos ir visos kitos formos.

Ar yra taisyklės, kaip rašyti romaną,– tokios taisyklės, kad jeigu ju nesilaikysime, kūrinys turės vadintis kitaip?

Jeigu „Don Kichotas“ romanas, tai ar romanas *Raudona ir juoda*'? Jei *Montekristas* romanas, tai ar romanas *Spąstai*? Ar galima lyginti tarpusavy Gėtės *Sielų giminystę*, Diuma *Tris muškietininkus*, Flobero *Ponią Bovari*, p. O. Fejė *Poną de Kamorą* ir p. Zola *Žerminalį*? Kuris šių veikalų – romanas? Kokios tos garsiosios taisyklės? Iš kur jos? Kas jas nustatė? Kokiu principu ir kokiais sumetimais nustatė, kieno autoritetu rėmėsi?

Vis dėlto šie kritikai, atrodo, tvirtai, neabejotinai žino, kas būtent sudaro romaną ir kuo jis skiriasi nuo kitokio veikalo – neromano. O tai juk reiškia, kad, patys nebūdami

menininkai, jie yra pritapę prie tam tikros mokyklos ir, vadovaudamiesi jos romanistų pavyzdžiu, atmeta visus veikalus, sumanytus ir sukurtus ne pagal jų estetines taisykles.

O įžvalgus kritikas turėtų, priešingai, ieškoti kaip tik to, kas mažiausiai panašu į jau parašytus romanus, ir kiek galint skatinti jaunus žmones žengti naujais keliais.

Visi rašytojai, ir Viktoras Hugo, ir p. Zola, atkakliai reikalavo absoliučios teisės, neginčijamos teisės kurti, tai yra vaizduoti arba stebėti, pagal savišką meno supratimą. Talentas gimsta iš originalumo – iš ypatingos manieros mąstyti, matyti, suprasti ir vertinti. Ir kritikas, kuris mėgina nusakyti romano esmę imdamas pavyzdžiu patinkamus romanus ir nustatyti pagal juos tam tikras nekintamas kompozicijos taisykles, visada turės stoti prieš menininką, ieškantį pagal savo temperamentą naujos manieros. O betgi kritikas, tikrai vertas šio vardo, turėtų būti vien analitikas be jokios pakraipos, be šališkumų, be aistrų ir, panašiai kaip tapybos ekspertas, vertinti vien meninę jo nagrinėjamo meno kūrinio pusę. Gebėjimas suprasti viską turi taip aiškiai nustelbti jo subjektyvų skonį, kad jis galėtų iškelti ir pagirti netgi tas knygas, kurios nepatinka jam kaip žmogui: jis privalo jas suprasti kaip teisėjas.

Betgi daugumas kritikų apskritai tėra skaitytojai, užtat jie kone visados arba nepelnytai mus pliekia, arba kategoriškai ir be saiko giria.

Skaitytojas, ieškąs knygoje tik įgimtų savo proto polinkių patenkinimo, laukia, kad rašytojas atlieptų jo vyraujančiam skoniui, ir todėl visada laiko įžymiu ar „gerai parašytu“ tą veikalą ar tą fragmentą, kuris atitinka jo nusiteikimą – prakilnų, linksmą, žaismingą, liūdną, svajingą ar blaivų.

Skaitančioji publika, apskritai imant, susideda iš daugelio grupių, mums šaukiančių:

– Paguoskite mane.
– Palinksminkite mane.
– Nuliūdinkite mane.
– Sugraudinkite mane.
– Prajuokinkite mane.
– Pravirkdykite mane.
– Priverskite mane svajoti.
– Priverskite mane drebėti.
– Priverskite mane mąstyti.

Ir tik vienas kitas iškilus protas prašo menininką:

– Sukurkite man ką nors gražaus tokia forma, kuri geriausiai atitinka jūsų temperamentą.

Menininkas bando, ir jam pavyksta arba nepavyksta.

Kritikas, vertindamas rezultatą, privalo tiktai žiūrėti, kokios įdėtos kūrybinės pastangos, ir neturi teisės kelti ar smerkti vieną ar kitą tendenciją.

Apie tai buvo rašyta jau šimtą sykių. Ir nuolat reikės tai kartoti.

Štai vieton literatūrinių mokyklų, siekusių mums pateikti sudarkytą, antžmogišką, poetišką, graudinantį, žavingą ar didingą gyvenimo vaizdą, atėjo realistinė, arba natūralistinė, mokykla, užsimojusi parodyti mums tiesą, tik tiesą, visą tiesą.

Reikia vienodai traktuoti visas tas įvairias meno teorijas ir apie jų kuriamus veikalus spręsti vien jų meninės vertės požiūriu, *a priori* priimant filosofines idėjas, iš kurių tos teorijos išriedėjo.

Ginčyti rašytojo teisę kurti poetinį ar realistinį veikalą – tai reikalauti, kad jis prievartautų savo temperamentą ir atsižadėtų savo originalumo, tai drausti jam naudotis gamtos dovanotomis akimis ir protu.

Priekaištauti jam už tai, kad dalykas jam atrodo gražus ar bjaurus, menkas ar didingas, patrauklus ar kraupus, – tai priekaištauti už tai, kad jis sutvertas toks ar kitoks ir kad jo pasaulėjauta nesutampa su mūsiške.

Palikime jam laisvę suprasti, stebėti, vaizduotis taip, kaip jam patinka, kad tik jis būtų menininkas. Jei vertiname idealistą, pakilkime patys iki poetinės egzaltacijos – tik tada galėsime įrodyti, kad jo svajonė niekinga, banali, neganėtinai beprotiška ar neganėtinai įstabi. O jei vertiname natūralistą, parodykime jam, kuo skiriasi gyvenimo tiesa nuo jo knygos tiesos.

Aiškus dalykas, kad tokios skirtingos mokyklos turi naudoti visiškai priešingus kompozicijos metodus.

Romanistas, kuris transformuoja nekintamą, šiurkščią ir nemalonią tiesą tam, kad išgautų iš jos ypatingą ir patrauklų nuotykį, per daug nesirūpina, kad jo pasakojimas būtų tikroviškas, – jis operuoja įvykiais savo nuožiūra, parengia juos ir surikiuoja taip, kad patiktų skaitytojui, kad jį sujaudintų ar sugraudintų. Jo romano planas – tik serija išradingų kombinacijų, mitriai vedančių prie atomazgos. Visi epizodai išdėstyti taip, kad palaipsniui artėtų prie kulminacinio taško ir baigiamojo efekto – svarbiausio, lemiamo įvykio, kuris patenkins pradžioje sužadintą smalsumą, nutrauks tolesnį skaitytojo domesį ir galutinai užbaigs pasakojamą istoriją, jog nebesinorės daugiau žinoti, kas bus kitą dieną net patiems patraukliausiems personažams.

O romanistas, kuris ryžtasi mums duoti tikslų gyvenimo paveikslą, turi, atvirkščiai, rūpestingai vengti tokios įvykių sekos, kuri gali atrodyti nepaprasta. Jo tikslas – ne papasakoti kokią nors istoriją, pralinksminti mus ar sugraudinti, o priversti mus pagalvoti, suvokti gilią ir slaptą įvykių prasmę. Atidžiai stebėdamas gyvenimą ir mąstydamas, jis susidarė tam tikrą, jam būdingą požiūrį į pasaulį, į daiktus, į žmones ir įvykius, išplaukiantį iš jo apmąstytų stebėjimų visumos. Šitą asmenišką pasaulio sampratą jis ir siekia mums perteikti, atkurdamas ją knygoje. O kad sujaudintų mus taip, kaip jį patį sujaudino gyvenimo vaizdas, jis turi ją atkurti prieš mūsų akis su skrupulingu tikslumu. Taigi jo veikalo kompozicija turi būti tokia išmoninga ir užmaskuota, tokia paprasta iš pažiūros, kad būtų neįmanoma įžvelgti ir nusakyti jos tikslą, atsekti autoriaus sumanymą.

Užuot pramanęs kokį nuotykį ir taip jį rutuliojęs, kad skaitytojo dėmesys būtų įtemptas iki pat atomazgos, jis paims savo personažą ar personažus tam tikru jų gyvenimo periodu ir ves juos natūraliais perėjimais ligi kito periodo. Taip jis parodys, kaip kinta, pašalinių aplinkybių veikiami, protai, kaip plėtojasi jausmai ir aistros, kaip žmonės mylisi, kaip neapkenčia, kaip grumiasi kiekvienoje socialinėje aplinkoje, kaip kertasi tarpusavy miesčioniški, piniginiai, šeimyniniai, politiniai interesai.

Apdairiai konstruodamas savo veikalą, jis anaiptol nesistengs vien sujaudinti ar sužavėti skaitytoją, primasinti jį įdomia pradžia ar sukrėsti katastrofa, bet žiūrės, kad vykusiai būtų sugrupuoti smulkūs neginčytini faktai, iš kurių išryškės galutinė kūrinio prasmė. Kad galėtų sutalpinti trijuose šimtuose puslapių dešimtį herojaus gyvenimo metų ir parodyti, kokią ypatingą ir būdingą reikšmę jis turėjo tarp visų kitų žmonių jo aplinkoje, rašytojas turės mokėti atmesti iš aibės smulkių, kasdieniškų įvykių tuos, kurie jam nenaudingi, ir nušviesti ypatinga šviesa tuos, kurių nelabai akylus skaitytojai ir neįžvelgtų, nors kaip tik jie ir lemia visą knygos svorį ir meninę vertę.

Suprantama, tokia komponavimo maniera, taip nepanaši į senovinį, kiekvienam aiškų metodą, dažnai išmuša kritikus iš vėžių, ir jie neatranda tų plonučių, slaptų, bemaž neregimų gijų, kurias naudoja kai kurie šiuolaikiniai menininkai vietoj anos vienintelės virvutės, kurios vardas intriga.

Žodžiu sakant, jei vakarykštis romanistas imdavo iš gyvenimo ir apsakinėdavo jo krizes, įtemptas sielos ir širdies būsenas, tai nūdienis romanistas skverbiasi į žmogaus širdį, sielą ir protą, kai jų būsena normali. Kad galėtų pasiekti norimą efektą, tai yra sujaudinti skaitytoją paprastos tikrovės vaizdais ir įkūnyti savo idėją, tai yra menine forma parodyti, kas yra, jo akimis, šiuolaikinis žmogus, rašytojas turės naudotis tik tais faktais, kurių tikrumas nepaneigiamas ir nekintamas.

Tačiau, net pripažįstant šitų menininkų realistų požiūrį, reikia visgi diskutuoti ir ginčyti jų teoriją, kurią, atrodo, galima trumpai išreikšti šiais žodžiais: „Vien tik tiesa, ir visa tiesa“.

Kadangi jų tikslas – daryti filosofines išvadas iš kai kurių nekintamų, įprastų faktų, jiems dažnai teks koreguoti įvykius, nukrypstant nuo tiesos, idant jie būtų įtikėtini, nes

Juk būna kai kada tiesa neįtikėtina.

Realistas, jeigu jis menininkas, stengsis ne parodyti mums banalią gyvenimo fotografiją, bet pateikti atkurtą jo vaizdą, pilnesnį, įdomesnį, įtaigesnį už pačią tikrovę.

Papasakoti apie viską neįmanoma, nes jeigu norėtume suminėti galybes nereikšmingų įvykių, kurių pilnas mūsų gyvenimas, turėtume rašyti bent po tomą kasdien.

Vadinasi, reikia rinktis, – tai pirmas smūgis „visos tiesos“ teorijai.

Be to, gyvenimas susideda iš skirtingiausių, netikėčiausių, priešingiausių, nedermingiausių dalykų; jis grubus, nenuoseklus, nerišlus, kupinas neišaiškinamų, nelogiškų ir prieštaringų katastrofų, kurių vieta – po „įvairenybių“ rubrika.

Šit kodėl menininkas, pasirinkęs temą, paims iš to gyvenimo, perkrauto atsitiktinumų ir smulkmenų, tiktai būdingas, jo siužetui reikalingas detales, o visų kitų, pašalinių, nelies.

Štai vienas iš šimtų pavyzdžių.

Gana daug žmonių žemėje miršta kasdien per nelaimingus atsitikimus. Bet ar galime numesti čerpę ant galvos svarbiausiajam veikėjui arba pastumti jį po karietos ratais pačiame pasakojimo viduryje vien todėl, kad reikia skirti vietos ir nelaimingam atsitikimui?

Arba vėl: gyvenime viskas dedasi pagal savą planą, jo eiga čia labai sparti, čia be galo lėta. O meno uždavinys, atvirkščiai, – apdairiai parengti veiksmą, sumaniai išradinėti slaptus perėjimus, nušviesti ryškia šviesa, panaudojant tinkamą kompoziciją, pagrindinius įvykius, o visiems kitiems suteikti tiek reljefiškumo, kiek pridera pagal jų svarbą, idant skaitytojas gyvai pajustų tą ypatingą tiesą, kurią užsimota parodyti.

Taigi atskleisti tiesą reiškia sukurti tobulą tiesos iliuziją pagal įprastą įvykių logiką, o ne nukopijuoti juos vergiškai tiksliai, taip padrikai, kaip jie vyksta.

Iš to išvada: talentingus realistus turėtume vadinti veikiau iliuzionistais.

Beje, koks vaikiškumas tikėti realybe apskritai, jeigu kiekvienas mūsų nešiojame savą realybę savo mintyje ir savo jutimų organuose! Vienų regėjimas, klausa, uoslė, skonis skiriasi nuo kitų, todėl žemėje tiek yra tiesų, kiek žmonių. Ir mūsų protai, gaudami nurodymus iš tų organų, suėmusių iš aplinkos nevienodus įspūdžius, analizuoja ir sprendžia skirtingai, tarsi kiekvienas iš mūsų priklausytų vis kitai rasei.

Taigi kiekvienas iš mūsų tiesiog susikuria sau vienokią ar kitokią pasaulio iliuziją – poetišką, sentimentalią, džiugią, liūdną, šlykščią ar kraupią. Ir rašytojui nėra kitos misijos kaip vien kruopščiai atkurti tą iliuziją visom jo turimom, jo įvaldytom priemonėm.

Iliuziją grožio, kuris toks konvencionalus! Iliuziją bjaurumo, kurio samprata kinta! Iliuziją tiesos, visuomet nepastovios! Iliuziją niekšybės, taip viliojančios žmones! Didieji menininkai – tai tie, kurie įperša žmonijai savo asmenišką iliuziją.

Tad nesipiktinkime nė viena teorija, nes kiekviena jų tėra apibendrinta save analizuojančio temperamento išraiška.

Dvi iš tų teorijų kėlė itin daug ginčų, bet jos buvo konfrontuojamos viena kitai, užuot priėmus ir vieną, ir kitą: tai grynos analizės romano teorija ir objektyviojo romano teorija. Analizės šalininkai reikalauja, kad rašytojas stengtųsi parodyti mažiausius proto veiklos etapus ir visus slapčiausius impulsus, lemiančius mūsų elgseną, o pačiam įvykiui skirtų kur kas menkesnę reikšmę. Įvykis – tik išeities taškas, paprasta gairė, dingstis romanui. Taigi meno veikalas, kaip tikslių stebėjimų ir vaizduotės kūrybos išdava, turi būti rašomas, jų manymu, taip, kaip filosofas kad rašo psichologijos traktatą, būtent reikia išdėstyti priežastis, suradus pačias tolimiausias jų ištakas, atskleisti visų troškimų šaknis ir numatyti, kaip reaguos įvairiais atvejais siela, skatinama veikti aistrų, instinktų, naudos siekimo.

Tie, kurie laikosi objektyvumo (koks netikęs žodis!), ryždamiesi, priešingai, tiksliai atkurti tai, kas dedasi gyvenime, rūpestingai vengia bet kokių sudėtingų aiškinimų, bet kokių samprotavimų apie priežastis ir tik paleidžia pro mūsų akis virtinę personažų ir įvykių.

Jų nuomone, psichologija knygoje turi būti paslėpta, kaip tikrovėje kad ji slypi po gyvenimo faktais.

Romanas, sukurtas pagal tokį principą, bus patrauklesnis, spalvingesnis, pasakojimas bus gyvesnis, veiksmas aktyvesnis.

Taigi, užuot išsamiai aiškinę personažo dvasinę būklę, objektyvieji rašytojai ieško poelgio ir gesto, kurį neišvengiamai turi padaryti žmogus tam tikroje sielos būsenoje konkrečiomis aplinkybėmis. Ir jie verčia tą žmogų nuo knygos pradžios iki galo elgtis taip, kad visi jo veiksmai, visi užmojai atspindėtų jo vidinę prigimtį, visas jo mintis, visus norus ar abejones. Taigi jie slepia psichologiją, užuot ją rodę viešai, tveria iš jos veikalo karkasą, panašiai kaip nematomi kaulai sudaro žmogaus kūno griaučius. Dailininkas, tapydamas mūsų portretą, neparodo juk mūsų skeleto.

Man taip pat rodosi, kad romanas, parašytas tokiu būdu, esti nuoširdesnis. O svarbiausia – jis įtikimesnis: juk žmonės, kuriuos matome veikiant savo aplinkoje, niekad mums nepasakoja apie savo veiklos stimulus.

Reikia taip pat turėti omeny, kad jeigu mes, stebėdami žmones, galime gan tiksliai nusakyti jų charakterį ir pagal tai numatyti jų elgesį beveik visomis aplinkybėmis, jeigu mes tvirtai galime pasakyti: „Žmogus su tokiu ir tokiu temperamentu tokiu ir tokiu atveju pasielgs taip“, – tai tas anaiptol nereiškia, kad galime nusakyti vieną po kito visus slaptus jo minties vingius, visus slėpiningus jo instinktų potraukius, visus miglotus jo prigimties sąjūdžius, nes toji mintis kitokia nei mūsų, tie instinktai nepanašūs į mūsiškius, tos prigimties organai, nervai, kraujas, raumenys skiriasi nuo mūsiškių.

Kad ir koks genialus būtų silpnas, švelnus, beaistris žmogus, atsidavęs vien mokslui ir darbui, niekada jis nesugebės taip tobulai persikūnyti į sveikata trykštantį, gašlų,

šiurkštų žaliūką, pilną visokių geismų ir net visokių ydų, kad galėtų suvokti jo dvasinę ir fizinę būklę, suprasti ir parodyti intymiausius tokios skirtingos būtybės vidinius impulsus ir jausmus, nors puikiai gali numatyti visus jo poelgius.

Žodžiu, grynos psichologijos šalininkas tegali vien vaizduote įsijausti į kiekvieną savo personažą tose įvairiose situacijose, į kurias pats jį pastato, nesgi jam neįmanoma pakeisti savo organų, tų vienintelių tarpininkų tarp mūsų ir išorinio gyvenimo, primetančių mums savo suvokimus, nulemiančių mūsų jautrumą, sukuriančių mums sielą, iš esmės skirtingą nuo visų kitų sielų. Savo pasaulėjautą, aplinkos pažinimą, įgytą savo jutimo organais, savo požiūrį į gyvenimą mes galime tik iš dalies perkelti į personažus, kurių intymią, nežinomą esmę ketiname atskleisti. Taigi ne ką kita kaip tik pačius save mes rodome, kai vaizduojame karalių, žmogžudį, vagį ar garbingą žmogų, kurtizanę, vienuolę, jauną merginą ar turgininke, nes mums tenka nuolatos kelti sau tokią problemą: „Jei *aš* būčiau karalius, žmogžudys, vagis, kurtizanė, vienuolė, jauna mergina ar turgininke, ką *aš* daryčiau, ką apgalvočiau, kaip *aš* veikčiau?“ Tad savo skirtingus personažus mes kuriame tiktai keisdami savo pačių *aš* lytį, amžių, visuomeninę padėtį ir visas gyvenimo sąlygas, nors tasai mūsų *aš* aptvertas neperžengiama suvokimo organų siena.

Visas gudrumas čia – padaryti taip, kad skaitytojas neatpažintų to *aš,* užmaskuoto įvairiomis kaukėmis.

Bet jei gryna psichologinė analizė ir ginčytina visiško tikslumo požiūriu, ji vis dėlto gali mums duoti tokių pat puikių meno veikalų kaip ir kiekvienas kitas darbo metodas.

Štai atsirado simbolistai. O kodėl ne? Tai, apie ką jie svajoja kaip menininkai, nusipelno pagarbos; o ypač verta dėmesio tai, kad jie žino ir viešai skelbia, jog meną kurti be galo sunku.

Iš tikrųjų, tik pakvaišėlis, tik narsuolis, tik pasipūtėlis ar kvailys gali mūsų laikais dar išdrįsti rašyti! Turint šitiek pranokėjų – tokio daugeriopo genialumo, tokios įvairios natūros žodžio meistrų, ką begalima dar padaryti, kas nebūtų padaryta, ką begalima pasakyti, kas nepasakyta? Kas iš mūsų gali pasigirti parašęs nors vieną puslapį, nors vieną frazę, kuri – tokia ar bent panaši – dar niekad nebūtų buvusi parašyta? Kai mes skaitome, – mes, tiek jau prisisotinę prancūzų raštijos, kad mums atrodo, jog visas mūsų kūnas sudarytas iš žodžių masės, – ar randame nors vieną eilutę, kuri nebūtų pažįstama, nors vieną mintį, kurios nebūtume bent miglotai nujautę?

Žmogus, turįs vien tikslą suteikti pramogą savo publikai jau žinomais metodais, su tvirtu pasitikėjimu savimi, su atlapa širdim, kaip sugeba vidutinybės, rašo knygas, skirtas nemokšų, dykinėtojų miniai. O tiems menininkams, kuriuos slegia praeities amžių literatūros našta, tiems, kurių niekas nepatenkina, kurie viskuo bodisi, kadangi jų svajonė iškilesnė, kuriems viskas atrodo jau nublukę, kuriems visą laiką toks jausmas, kad jų kūryba – niekam nenaudingas, banalus darbas, galų gale ateina mintis, kad literatūros menas – kažkoks neapčiuopiamas slėpinys, kurį mums tik truputį praskleidžia vienas kitas didžiausiųjų meistrų puslapis.

Pasitaiko kartais perskaityti keliolika eilučių, keliolika frazių, kurios sukrečia mus iki širdies gelmių kaip įstabus atradimas; bet eilės, kurios eina po jų, panašios į visas kitas eiles, proza, kuri liejasi po to, panaši į visą kitą prozą.

Genialūs žmonės tikriausiai nejaučia tokio nerimo ir tokių kančių, nes yra apdovanoti neišsenkama kūrybine galia. Jie neteisia patys savęs. O mes visi kiti, sąžiningi ir atkaklūs darbininkai, galime gintis nuo neįveikiamo nusiminimo tik nepaliaujamu, įtemptu triūsu.

Man šitą ryžtą be perstojo bandyti savo jėgas įkvėpė paprastais ir uždegančiais pamokymais du žmonės: Luji Bujė ir Giustavas Floberas.

Jei aš čia kalbu apie juos ir apie save, tai tik todėl, kad jų patarimai, išdėstyti keliomis eilutėmis, gali būti naudingi kai kuriems jauniems žmonėms, neturintiems tokio pasitikėjimo savimi, kokį paprastai turi literatūros debiutantai.

Bujė, su kuriuo suėjau į artimesnę pažintį pirmiau, maždaug dveji metai prieš tai, kai pelniau Flobero prielankumą, nuolat man kartojo, kad menininko reputacijai susidaryti pakanka šimto eilučių, o gal ir mažiau, jeigu tik jos nepriekaištingos ir jeigu jose slypi kad ir antraeilio poeto talento ir originalumo esmė, ir atskleidė man tiesą, kad nuolatinis darbas ir geras amato išmanymas gali parengti dirvą tokiai proto prašviesėjimo, dvasios pakilimo ir įkarščio akimirkai, kada, turint po ranka vykusį siužetą, visiškai atitinkantį mūsų dvasios polinkius, gali užgimti nedidelis, bet nepakartojamas, pats tobuliausias kūrinys, kokį tik galime sukurti.

Paskui supratau, kad beveik visi žymiausieji rašytojai yra palikę ne daugiau kaip po vieną tomą ir kad visų pirmiausia reikia turėti laimę rasti ir išsirinkti iš daugybės turimų temų tokią, kuri sutelktų visus mūsų gabumus, visą mūsų drąsą, visas kūrybines galias.

Tarpais susitikdavau su Floberu, ir vėliau jis pajuto man simpatiją. Išdrįsau jam parodyti keletą savo bandymų. Jis geranoriškai perskaitė ir pasakė: „Nežinau, ar jūs turite talentą. Tai, ką man atnešėte, rodo, kad turite inteligencijos, bet nepamirškite, gerbiamasis, kad talentas, pasak Biufono, tėra ilga kantrybė. Dirbkite“.

Aš dirbau ir dažnai vėl nueidavau pas jį, jausdamas, kad jam patinku, nes juokais jis ėmė vadinti mane savo mokiniu.

Per septynerius metus aš prikūriau eilėraščių, prikūriau apsakymų ir novelių, sukūriau net bjaurią dramą. Nieko iš to neišliko. Mokytojas skaitydavo viską, o paskui, kitą sekmadienį per pusryčius, dėstydavo savo kritiką ir iš palengvo įkalė man du ar tris principus, reziumuojančius ilgą ir kantrų jo mokymą. „Jei turi originalumo, – sakė jis, – reikia visų pirma jį parodyti; o jeigu jo neturi, reikia įsigyti.“

„Talentas – tai ilga kantrybė.“ Reikia pakankamai ilgai ir pakankamai atidžiai žiūrėti į tai, ką nori išreikšti, kad galėtum įžvelgti tą dalyko pusę, kuri lig šiol niekieno nepamatyta ir neparodyta. Nėra nieko, kas būtų iki galo ištirta, nes. naudodamiesi savo akimis, mes paprastai visų pirma prisimename, kas jau anksčiau pasakyta apie mūsų stebimą dalyką. Menkiausio daikto nors maža dalelė yra nepažinta. Suraskime ją. Prieš imdamiesi aprašinėti degančią ugnį ar medį lygumoje, stovėkime prieš tą ugnį ir tą medį tol, kol mums pasirodys, kad jie nebepanašūs į jokią kitą ugnį ir jokį kitą medį.

Šitaip ir gimsta originalumas.

Paskelbęs tiesą, kad nėra visame pasaulyje dviejų smiltelių, dviejų musių, dviejų rankų ar dviejų nosių visiškai panašių, Floberas liepdavo man aprašyti keliomis frazėmis kokią nors gyvą būtybę ar daiktą taip, kad aiškiai būtų matyti, kuo jis savitas, kuo skiriasi nuo visų kitų tos pat giminės ar rūšies daiktų.

„Kai praeisite, – sakė jis man, – pro krautuvininką, sėdintį prie savo durų, pro namsargį, rūkantį pypkę, pro fiakrų stotelę, nusakykite man tą krautuvininką ir tą namsargį, jų pozą, visą jų orutinę išvaizdą taip išmaniai, kad joje atsispindėtų ir visa jų dvasinė prigimtis ir, be to, kad aš nesupainiočiau jų su jokiu kitu krautuvininku ar kitu namsargiu, ir parodykite man vienu žodžiu, kuo šitas vežiko arklys skiriasi nuo penkiasdešimties kitų, bėgančių prieš jį ir po jo.“

Flobero mintis apie stilių esu išdėstęs kitur. Jos turi daug bendro su čia mano pateikta stebėjimo teorija.

Kad ir kažin koks būtų daiktas, apie kurį norime kalbėti, pavadinti jį galima tik vienu daiktavardžiu, įkvėpti jam gyvastį – vienu veiksmažodžiu, apibūdinti – vienu būdvardžiu. Ir reikia ieškoti tol, kol tas daiktavardis, tas veiksmažodis ir tas būdvardis bus surastas, ir niekad nesitenkinti apytikriu žodžiu, niekad nebandyti apeiti sunkumų apgavystėmis, net ir nusisekusiomis, ar kalbos triukais.

Galime perteikti ir apsakyti pačius subtiliausius dalykus, jei nepamiršime šios Bualo eilutės:

Jei žodis savo vietoje, jis didžią galią turi.

Vienokiam ar kitokiam minties niuansui perteikti anaiptol nereikia tos keistos, sudėtingos, gausios ir nesuprantamos leksikos, kuri vadinama vaizdinguoju stiliumi ir šiandien mums brukama; bet reikia itin aiškiai skirti visas žodžio reikšmės atmainas, pareinančias nuo jo vietos tekste. Tebūnie kuo mažiau daiktavardžių, veiksmažodžių ir būdvardžių, kurių prasmė beveik nepagaunama, bet kuo daugiau skirtingų, įvairios sandaros, išradingai suskaidytų frazių su gausybe sąskambių ir subtiliai kaitomu ritmu. Stenkimės būti verčiau puikūs stilistai, o ne retybių kolekcionieriai.

Iš tiesų, kur kas sunkiau apdoroti frazę saviškai, priversti ją pasakyti viską, netgi tai, ko ji nereiškia, prisotinti ją užuominų, slaptų, neišsakytų minčių negu kurti naujus posakius arba ieškoti senų, pamirštų knygų gelmėse tokių kalbos elementų, kurie jau pasitraukę iš vartosenos, praradę savo reikšmę – tapę žodžiais negyvėliais.

Beje, prancūzų kalba yra tarsi tyras vanduo, kurio niekada nepajėgė ir nepajėgs sudrumsti manieringieji rašytojai. Kiekvienas amžius metė į tą skaidrią srovę savo madas, savo pretenzingus archaizmus ir įmantrybes, bet niekas neiškildavo paviršiun iš tų bergždžių mėginimų ir bejėgiškų pastangų. Mūsų kalba iš prigimimo aiški, logiška ir tvirta. Ji nesiduoda susilpninama, užtemdoma ar sužalojama.

Tie, kurie šiandien, kurdami paveikslus, piktnaudžiauja abstrakčiais žodžiais, tie, kurie verčia krušą ar lietų kristi ant stiklų *švarybės,* gali taip pat apmėtyti akmenimis savo kolegų *paprastumą!* Jie gal užgaus kolegas, nes šie turi kūną, bet niekados nekliudys paprastumo, nes jis bekūnis.

La Gijetė, Etreta, 1887 m. rugsėjis
Gi de Mopasanas

Vertė Juozas Naujokaitis

Antonas Čechovas

Antonas Čechovas (1860–1904) gimė Rusijos pietuose, provincialiame Taganrogo mieste prie Azovo jūros. Čechovo tėvas buvo baudžiauninkas, kurį dar jauną išpirko Čechovo senelis. Antonas Čechovas gyveno Maskvoje ir pamaskvėje, Melichovo sodyboje, o paskutinius metus, sirgdamas tuberkulioze, leido Jaltoje prie Juodosios jūros, kurios klimatas jam labiau tiko. Mirė Čechovas Vokietijoje, Badenvailerio kurorte ant žmonos, žymios Maskvos meninio teatro, kuriame Konstantino Stanislavskio trupė statė visas jo didžiąsias pjeses, aktorės Olgos Kniper-Čechovos rankų.

Čechovas turėjo keturis brolius ir seserį. Vyriausiojo brolio Aleksandro sūnus Michailas Čechovas (1891–1955) – teatro aktorius ir originalios vaidybos sistemos kūrėjas, ypač populiarios JAV, kur jis emigravo ir 1939 m. įkūrė aktorių mokyklą. 1932–1933 m. Michailas Čechovas, traukdamasis į Vakarus, vaidino Kauno Valstybės teatre, statė spektaklius ir įkūrė teatro vaidybos mokyklą.

Rašytojo kelią Antonas Čechovas pradėjo studijuodamas mediciną Maskvos universitete ir rašydamas trumpus humoristinius apsakymus bei feljetonus, kuriuos pasirašydavo įvairiais pseudonimais – Čechontė, Žmogus be blužnies ir kitais. XIX a. 9-ajame dešimtmetyje jis buvo vienas žymiausių Rusijos rašytojų humoristų. Tačiau pasaulinę šlovę jam pelnė kitokie kūriniai, juose satyra užleido vietą lyrikai ir melancholijai. Tai apsakymai pradedant „Stepe“ (1888) ir „Nuobodžiąja istorija“ (1889) bei pjesės *Vyšnių sodas*, *Žuvėdra*, *Dėdė Vania*, *Trys seserys*, kurias iki šiol stato žymiausi pasaulio teatro režisieriai, taip pat Eimuntas Nekrošius, Rimantas Tuminas, Oskaras Koršunovas ir kiti Lietuvos kūrėjai.

Šis vėlyvasis Čechovas (maždaug nuo 1890 m. iki mirties) yra itin sudėtingas rašytojas ir dramaturgas, kurio tekstus lengva versti į kitas kalbas, bet skaidrūs jie tik iš pirmo žvilgsnio. Šie kūriniai pasakoja apie modernaus žmogaus dramą – apie kasdienybės naštą, apie sutrikusią ir nebesusaistomą komunikaciją tarp artimų žmonių, apie būtinybę išsaugoti orumą, kai nėra ateities, apie dalykus, kurie, Tomo Venclovos žodžiais, „svarbesni už viltį“. Tiesa, komiškosios pasaulio pusės matymas ir juose išlieka – Čechovas nesyk pabrėžė, kad liūdnasis *Vyšnių sodas* yra būtent komedija. Tačiau jei prisiminsime kitokias komedijas – A. Dantės *Dieviškąją* ir O. de Balzako *Žmogiškąją* – pamatysime, kad žodis „komedija“ gali žymėti ne tik juokingą pjesę, bet ir gyvenimo bei kūrinio prieštaringumą, kuriame nuobodulys jungiasi su farsu, o meilės džiaugsmas – su gyvenimo rutina. Tokį Čechovą būtų sunku priskirti kokiai nors literatūros srovei arba krypčiai: jis yra ir

paskutinysis didis realistas, ir modernistas be manifestų bei ryškaus tradicijos laužymo, ir egzistencialistas iki egzistencializmo.

Apsakymai „Storasis ir plonasis“ (1883) ir „Žmogus futliare“ (1898) priklauso skirtingiems kūrybos laikotarpiams. Pirmasis – atvirai satyrinei krypčiai, jame išjuokiamas aklas rango ir padėties garbinimas. Ši dažna satyrinių kūrinių tema trumpučiame apsakyme apauga papildomomis aplinkybėmis: didesnis rangas įgauna fizinį pavidalą – stotą, o nelygybės dramą skaudžiai ir groteskiškai išgyvena tik žemesnės padėties valdininkas. Suvokimas, kad vaikystės bičiulis pranoko jį ne tik kūnu, bet ir padėtimi, jam apkartina nostalgiškus prisiminimus apie kadaise buvusią bičiulystę. Antrasis – „Žmogus futliare“ – yra „mažosios trilogijos“ apsakymų dalis. Į šią trilogiją taip pat įeina apsakymai „Agrastai“ ir „Apie meilę“. Visi jie turi rėminį pasakojimą (atsitiktinai susitikę žmonės pasakoja vienas kitam istorijas), o vidinis yra apie provincijos kasdienybę.

„Mažojo valdininko“ tema yra senos ir XIX a. rusų kritikoje išaukštintos „mažojo žmogaus“ temos atmaina. Pirmą kartą ją, kaip didelį rusų literatūros nuopelną – jautrumą „mažojo žmogaus“ skausmui, aptarė žymus kritikas Visarionas Belinskis, analizuodamas Aleksandro Puškino apysaką *Stoties prievaizdas* (1829). Tai istorija apie stoties prievaizdą Samsoną Vyriną, užgesusį iš sielvarto, nes jo duktė Dunia apgaule paliko jį ir išvažiavo su gražuoliu husaru Minskiu. Samsonas Vyrinas bando ją susigrąžinti, bet Minskis jį atstumia. Vyrinas, tikėdamas, jog Dunią ištiko nelaimė, prasigeria ir miršta, nors atvažiavusi aplankyti kapo ponia su ponaičiais – Dunia – nė kiek neatrodo nelaiminga. Vėlesni kritikai atkreipė dėmesį, kad Vyrinas miršta ne tiek dėl to, kad ir „mažas žmogus“ gali išgyventi tragediją, kiek todėl, kad jis yra prastas gyvenimo pasakojimų skaitytojas: jis interpretuoja įvykius vadovaudamasis tik nuopuolio, atgailavimo ir atpildo schema (ant jo stoties sienų kabo parabolės apie sūnų palaidūną graviūros), o gyvenimas yra kur kas įvairesnis, šiuo atveju – siūlo laimingas pabaigas jų nemokantiems įskaityti skaitytojams.

Šią „mažojo žmogaus“ vaizdavimo tradiciją formavo Nikolajus Gogolis (apysaka *Apsiaustas*, 1839), Fiodoras Dostojevskis (epistolinis romanas *Vargšai žmonės*, 1844–1845) ir kiti autoriai. Tai tradicija, kūrusi dėmesį ir atjautą „nematomam“ žmogui – smulkiam valdininkui, vos suvedančiam galus su galais, nei didvyriui, nei kūrėjui. Tiesa, šis „mažasis žmogus“ visuomet buvo tik vyras – tokie kūriniai aprašė nors ir menkiausiai matomą, bet visgi viešojo gyvenimo sritį, kuriame moterys nedalyvavo, o jų nei mažumas, nei didumas beveik nebuvo kultūros – taip pat literatūros – reflektuojamas.

Čechovas, įžengdamas į šią tradiciją, ją keičia iš vidaus. Ir „Storasis ir plonasis“, ir ypač „Žmogus futliare“ rodo visai kitą „mažojo žmogaus“ pusę. Graikų kalbos mokytojas Belikovas yra despotas, miestelio siaubas, gniaužiantis bet kokį laisvą judesį ir mintį dėl savo skurdžių norų, patirties ir jausmų. Šis pasaulio siaurumas, kurį Belikovas nori išsaugoti ir apginti, – tai kitaip pamatytas „mažojo žmogaus“ paprastumas, naivumas, mažojo pasaulio dramatizmas, už kurio kartais slypi davatkiškumas, bet kokio valdžios ir instrukcijų nepalaiminto veiksmo smerkimas, kai įtartinas atrodo net mokytojas, tiesiog važinėjantis dviračiu. Maždaug tuo pat metu (1892–1902) kitas rusų rašytojas simbolistas Fiodoras Sologubas rašė romaną *Mažasis demonas* (ne visai tikslus 1992 m. vertimas į lietuvių kalbą – *Nelabasis apsėdo*), kuriame taip pat pavaizdavo grėsmingą mokytoją Peredonovą, įbauginusį provincijos miestelį.

Provincija, vieta, kurioje sustojo laikas, kurioje niekas nevyksta, yra dažna ir kitų Čechovo kūrinių erdvė. Apsakymai „Nuobodi istorija“, „Namas su mezoninu“ (1896), „Jonyčius“ (1898), „Dama su šuniuku“ (1899), apysaka „Palata Nr. 6“ (1892), pjesės *Dėdė Vania* (1896) ir *Trys seserys* (1900—1901) bei kiti kūriniai pasakoja apie pasaulį, kuriame garbė, siekiai, aistra, šeimos saitai subliuškę, nes juos prarijo kasdienybė, nuobodulys, rutina. Jai priešintis reikia ypatingos stoiškos laikysenos ir drąsos poezijai, drąsos, kurią išreiškia tokie, atrodytų, patetiški baigiamieji *Dėdes Vanios* ir *Trijų seserų* monologai.

Siūloma literatūra: Antonas Čechovas, *Nuobodi istorija:* apsakymai ir apysakos, Vilnius: Vaga, 1982; Antonas Čechovas, *Namas su mezoninu*: apsakymai ir apysakos, sudarė V. Visockas, Vilnius: Vaga, 1983; Antonas Čechovas, *Proza*, [parengė Agnė Iešmantaitė], Vilnius: Žaltvykslė, 2006; Vyšnių sodas; Trys seserys; Dėdė Vania; Žuvėdra: [pjesės]; [iš rusų kalbos vertė Sigitas Parulskis, Motiejus Miškinis, Balys Sruoga, Jurgis Talmantas], Vilnius: Alma littera, 2006.

Antonas Čechovas

STORASIS IR PLONASIS

Nikolajevo geležinkelio stotyje susitiko du draugai: vienas storas, antras plonas. Storasis ką tik buvo papietavęs stotyje, ir jo taukuotos lūpos blizgėjo kaip prinokusios vyšnios. Kvepėjo jis cheresu ir fler-d'oranžu. O plonasis ką tik buvo išėjęs iš vagono ir apsikrovęs lagaminais, ryšuliais ir kartono dėžutėmis. Kvepėjo jis kumpiu ir kavos tirštimais. Iš už jo nugaros žvalgėsi liesutė moteris ilgu smakru – jo žmona, ir aukštas gimnazistas primerkta akim – jo sūnus.

– Porfirijau! – šūktelėjo storasis, pamatęs plonąjį. – Ar tai tu? Broliuk tu mano! Šimtas metų, kaip besimatę!

– Dievulėliau! – nustebo plonasis. – Miša! Vaikystės draugas! Iš kur tu išdygai?

Draugai tris kartus pasibučiavo ir įsmeigė į kits kitą pilnas ašarų akis. Abudu buvo maloniai apstulbę.

– Mielasai tu mano! – pradėjo plonasis pasibučiavęs. – O tai nelaukiau! Tai staigmena! Na, pažiūrėk gi į mane kaip reikiant! Toks pat gražuolis, koks ir buvai! Toks pat širdulis ir dabita! Ak tu viešpatie! Na, kaipgi tu? Turtingas? Vedęs? Aš jau, kaip matai, vedęs... Šit mano žmona, Luiza, gimusi Vancenbach... liuteronė... O šit mano sūnus Nafanailas, trečios klasės mokinys. Čia, Nafania, mano vaikystės draugas! Gimnazijoj kartu mokėmės!

Nafanailas truputį pagalvojo ir nusiėmė kepurę.

– Gimnazijoj kartu mokėmės! – toliau kalbėjo plonasis. – Atsimeni, kaip tave pravardžiuodavo? Tave vadino Herostratu, kad tu valdišką knygą pradeginai papirosu, o mane Efialtu, kad aš mėgdavau skųsti. Cha cha... Vaikai buvome! Nebijok, Nafania! Eikš arčiau prie jo... O čia mano žmona, gimusi Vancenbach... liuteronė.

Nafanailas truputį pagalvojo ir pasislėpė už tėvo nugaros.

– Na, kaip gyvuoji, drauge? – klausė storasis, su pasigėrėjimu žiūrėdamas į draugą. – Tarnauji kur? Įsitarnavęs?

– Tarnauju, mano mielas! kolegijos asesorium jau antri metai ir Stanislavą turiu. Alga prasta... na, bet tuščia jos! Žmona muzikos pamokomis verčiasi, aš portsigarus iš medžio namie dirbinėju. Puikius portsigarus! Po rublį imu už vieną. Jeigu kas perka dešimtį ir daugiau, tam, supranti, nuolaida. Stumiamės šiaip taip. Tarnavau, žinai, departamente, o dabar čia atkeltas stalo viršininku toje pat žinyboje... Čia dabar tarnausiu. Na, o tu kaip? Gal jau valstybės tarėjas? A?

– Ne, mano mielas, kelk aukščiau, – tarė storasis. – Aš jau slaptąjį išsitarnavau... Dvi žvaigždes turiu.

Plonasis staiga išblyško, pastingo, bet greitai jo veidas persikreipė į visas puses plačiausia šypsena; atrodė, kad iš veido ir akių pasipylė žiežirbos. Jis pats susigūžė, susilenkė, susiaurėjo... Jo lagaminai, ryšuliai ir kartoninės dėžutės susigūžė, susitraukė... Ilgas žmonos smakras dar labiau ištįso; Nafanailas išsitempė ir užsisagstė savo munduro visas sagas...

– Aš, jūsų ekscelencija... Labai malonu! Vaikystės draugas, galima sakyti, ir štai tapote tokiu didžiūnu! Chi chi!

– Na, liaukis! – susiraukė storasis. – Kam šitoks tonas? Mudu vaikystės draugai – ir kuriam galui čia šitas aukštinimas!

– Susimildamas... Ką jūs... – ėmė kikenti plonasis, dar labiau susigūždamas. – Maloningas jūsų ekscelencijos dėmesys... nelyginant kokia drėgmė gaivinanti... Čia štai, jūsų ekscelencija, mano sūnus Nafanailas... žmona Luiza, liuteronė, tam tikru atžvilgiu...

Storasis dar norėjo kažką prieštarauti, bet plonojo veide buvo tiek nuolankumo, saldumo ir pagarbaus rūgštumo, jog slaptajam tarėjui šleikštu pasidarė. Jis nusigręžė nuo plonojo ir atsisveikindamas padavė jam ranką.

Plonasis paspaudė tris pirštus, nusilenkė visu stuomeniu ir sukikeno kaip kinas: „Chi chi chi.“ Žmona nusišypsojo. Nafanailas sudaužė kulnais, ir jam iškrito kepurė. Visi trys buvo maloniai apstulbę.

Vertė Donata Bubinas

ŽMOGUS FUTLIARE

Pačiame Mironosickojės galukaimy, seniūno Prokofijaus daržinėje, taisėsi naktigulto susivėlinę medžiotojai. Jų tebuvo du: veterinarijos gydytojas Ivanas Ivanyčius ir gimnazijos mokytojas Burkinas. Ivano Ivanyčiaus buvo keista dvilypė pavardė – Čimša-Himalaiskis, kuri jam visai nepritiko, ir jį visoj gubernijoj vadino tiesiog vardu ir tėvavardžiu; gyveno jis žirgyne palei miestą ir atvažiavo dabar į medžioklę pakvėpuot tyru oru. O gimnazijos mokytojas Burkinas kas vasarą viešėdavo pas grafus P. ir šioj vietoj seniai jau buvo savas žmogus.

Abu dar nemiegojo. Ivanas Ivanyčius, aukštas apyliesis senis ilgais ūsais, sėdėjo lauke prie durų ir rūkė pypkę; į jį švietė mėnulis. Burkinas gulėjo viduj ant šieno, ir patamsy jo nebuvo matyti.

Pasakojosi įvairias istorijas. Tarp kitko, kalbėjo apie tai, kad seniūno pati Mavra, moteriškė drūta ir nekvaila, per visą gyvenimą niekur toliau nebuvusi, tik savo gimtajame sodžiuje, niekad nemačiusi nei miesto, nei geležinkelio, o paskutinius dešimt metų vis sėdinti užkrosny ir tik naktimis išeinanti oran.

– Kas gi čia nuostabaus! – tarė Burkinas. – Žmonių, vienišų iš prigimties, kurie kaip vėžys atsiskyrėlis arba sraigė stengiasi įsitraukti į savo kiautą, šiame pasauly yra nemažai. Gal čia atavizmo reiškinys, grįžimas į tuos laikus, kada žmogaus pirmtakas dar nebuvo visuomeninis gyvulys ir vienišas gyveno savo lindynėj, o gal tai tiesiog vienas žmogaus charakterio variantų, – kas žino? Aš nesu gamtininkas, ir ne mano reikalas domėtis panašiais klausimais; aš tik noriu pasakyti, kad tokie žmonės kaip Mavra nėra retas reiškinys. Nagi, toli neieškant, prieš porą mėnesių mirė mūsų mieste toks Belikovas, graikų kalbos mokytojas, mano bendradarbis. Jūs apie jį, be abejo, būsit girdėjęs. Jis buvo įžymus tuo, kad visada, net kai labai gražu, eidavo į orą tik su kaliošais ir skėčiu ir būtinai su šiltu vatiniu paltu. Ir skėtis jo buvo įmautėj, ir laikrodis – pilkos zomšos įmautėj, ir kai išsiimdavo peiliuką pieštukui pasismailinti, tai ir jo peiliukas būdavo įmautėj; ir veidas, rodės, taip pat buvo įmautėj, nes visą laiką jį slapstė pasistatęs apykaklę. Jis nešiojo tamsius akinius, megztinį, vaikščiojo ausis užsikišęs vata, o kai sėsdavo į vežiko bričką, tai liepdavo pakelti viršų. Vienu žodžiu, buvo matyti to žmogaus nuolatinės ir neįveikiamos pastangos apsupti save kiautu, sudaryti sau, taip sakant, futliarą, kuris atskirtų jį nuo visų, apgintų nuo išorinių įtakų. Tikrovė jį erzino, gąsdino, kėlė nuolatinį

nerimą, ir, galbūt norėdamas pateisinti tą savo bailumą, bjaurėjimąsi dabartimi, jis visada girdavo praeitį ir tai, ko niekad nėra buvę; ir senosios kalbos, kurias pats dėstė, jam buvo iš esmės tokie pat kaliošai ir skėtis, kur slėpdavosi nuo tikrojo gyvenimo.

– O, kokia skambi, kokia graži graikų kalba! – sakydavo jis apsalusiu veidu; ir, tarsi paremdamas savo žodžius, primerkdavo akį ir, pakėlęs pirštą, pratardavo: – *Antropos!*[1]

Ir savo mintis Belikovas taip pat stengėsi slėpti į futliarą. Jam buvo aiškūs tik aplinkraščiai ir laikraščių straipsniai, kuriuose būdavo kas nors draudžiama. Kai aplinkrašty buvo draudžiama mokiniams išeiti gatvėn po devintos valandos vakaro arba kokiame nors straipsny draudžiama kūniška meilė, tai tas jam buvo aišku, nustatyta, uždrausta – ir tiek. Tuo tarpu leidimas, nedraudimas jam visada turėjo kažkokio netikrumo, kažko nebaigto sakyti ir migloto. Kai mieste būdavo leidžiama įkurti dramos ratelį, ar skaityklą, ar arbatinę, tai jis linguodavo galvą ir sakydavo tyliai:

– Taip tai taip, žinoma, visa tai puiku, tiktai kad ko nors neišeitų.

Visokeriopi taisyklių pažeidimai, prasilenkimai su jomis ir nukrypimai nuo jų Belikovą stumdavo į nusiminimą, nors, rodės, koks čia jo reikalas? Jeigu kuris nors bendradarbis pavėluodavo į maldą arba pasklisdavo gandai apie kokį gimnazistų pokštą, arba klasės auklėtoja būdavo pastebėta vėlai vakare su karininku, tai jis labai jaudindavosi ir vis kalbėdavo, kad ko nors neišeitų. O pedagogų posėdžiuose jis stačiai slėgė mus savo atsargumu, įtarumu ir grynai futliariniais samprotavimais apie tai, kad, anava, berniukų ir mergaičių gimnazijose jaunimas elgiasi blogai, labai triukšmauja klasėse, – ak, kad visa tai nepasiektų vyresnybės, ak, kad ko nors neišeitų, – ir kad jeigu iš antros klasės pašalintume Petrovą, o iš ketvirtos – Jegorovą, tai būtų labai gerai. Ir ką gi? Savo atodūsiais, inkštimu, savo tamsiais akiniais ant išblyškusio, mažiuko veido, – žinote, tas jo veidelis buvo mažiukas kaip šeško, – jis slėgė mus visus, ir mes nusileisdavom, mažindavom Petrovui ir Jegorovui elgesio pažymius, sodindavom juos į karcerį ir galų gale šalindavom ir Petrovą, ir Jegorovą. Turėjo jis keistą įprotį – vaikščioti po mūsų butus. Ateis pas mokytoją, atsisės ir tyli, ir tarsi žiūrinėja ką. Pasėdės šitaip tylomis valandą kitą ir išeina. Tai jis vadino „palaikyti gerus santykius su bendradarbiais“ ir, matyt, vaikščiodavo pas mus tik todėl, kad šitai laikė savo draugiška pareiga. Mes, mokytojai, jo bijojome. Net direktorius bijojo. Na tik pagalvokit, mūsų mokytojai – visi žmonės mąstantys, labai padorūs, išprusinti Turgenevo ir Ščedrino, o šitas žmogiūkštis, nuolat vaikščiojąs su kaliošais ir skėčiu, laikė suėmęs visą gimnaziją ištisus penkiolika metų! Ką čia gimnaziją? Visą miestą! Mūsų ponios šeštadieniais naminių spektaklių nerengdavo, bijodavo, kad jis nesužinotų; ir šventikai nedrįsdavo prie jo valgyti nepasninkiškai, lošti kortomis. Dėl tokių žmonių kaip Belikovas per pastaruosius dešimt–penkiolika metų mūsų mieste buvo imta bijoti visko. Bijojom garsiai kalbėti, siųsti laiškus, susipažinti, skaityti knygas, bijojom šelpti vargšus, mokyti rašto...

Ivanas Ivanyčius, norėdamas kažką pasakyti, kostelėjo, bet pirma užsitraukė pypkės, pažiūrėjo į mėnulį, o paskui tarė stabčiodamas:

– Taigi. Mąstantys, padorūs, skaito ir Ščedriną, ir Turgenevą, visokius Boklius ir kitokius, o žiūrėk, visgi pasidavė, kentė... Tas mat ir yra.

– Belikovas gyveno tuose pat namuose, kur ir aš, – kalbėjo toliau Burkinas, – tame pat aukšte, durys prieš duris. Mes dažnai matydavomės, ir man gerai buvo žinomas jo gyvenimas. Ir namie ta pati istorija: chalatas, naktinė kepurė, langinės, sklendės, devy-

[1] Žmogus (*graik.*).

nios galybės visokių draudimų, apribojimų, ir – ak, kad ko nors neišeitų! Pasninkiškai valgyti kenksminga, o mėsiško negalima, nes, ko gero, pasakys žmonės, kad Belikovas nesilaikąs pasninkų, ir jis valgė sterką, keptą su sviestu, – valgis ne pasninkiškas, bet negali sakyt, kad ir mėsiškas. Tarnaitės nelaikė bijodamas, kad žmonės apie jį nemanytų blogai, o laikė virėją Afanasijų, senį bent šešiasdešimties metų, girtuoklį ir pusprotį, kadaise tarnavusį kariuomenėj pasiuntiniu ir mokantį šiaip taip virti. Tas Afanasijus stovėdavo paprastai prie durų susikryžiavęs rankas ir visada murmėdavo tą patį, giliai atsidusdamas:

– Daug jau *jų* dabartės priviso!

Belikovo miegamasis buvo mažutis lyg skrynia, lova su baldakimu. Atsigulęs užsiklodavo net ir galvą; būdavo karšta, tvanku, į užrakintas duris barbendavo vėjas, krosnyje ūžaudavo; girdėdavosi atodūsiai iš virtuvės, grėsmingi atodūsiai...

Ir jam būdavo baisu po antklode. Jis bijojo, kad ko neatsitiktų, kad jo nepapjautų Afanasijus, kad neįsibrautų vagys, ir paskui visą naktį sapnuodavo kraupius sapnus, o rytą, kai mudu drauge eidavom į gimnaziją, būdavo nuliūdęs, išblyškęs, ir matydavai aiškiai, kad žmonių pilnutėlė gimnazija, į kurią eina, jam baisi, priešinga visai jo būtybei ir kad eiti greta manęs jam, žmogui iš prigimties vienišam, yra sunku.

– Labai jau triukšmauja pas mus klasėse, – kalbėdavo jis, tartum stengdamasis surasti paaiškinimą savo slogiam jausmui. – Į ką tai panašu?

Ir šitas graikų kalbos mokytojas, šitas žmogus futliare, tik pamanykite, kad kiek būtų vedęs.

Ivanas Ivanyčius greitai atsigręžė į daržinę ir tarė:

– Juokaujat!

– Taip, būtų kad kiek vedęs, nors tat ir keista. Paskyrė mums naują istorijos ir geografijos mokytoją, tokį Kovalenką Michailą Savičių, chochlą. Atvažiavo jis ne vienas, o su seseria Varenka. Jis jaunas, aukštas, tamsaus gymio, su stambiom rankom, ir iš veido matyt, kad kalba bosu, ir tikrai balsas kaip iš kubilo: bū bū bū... O jinai jau nebejauna, kokių trisdešimties metų, bet irgi aukšta, grakšti, juodbruva, skaistaveidė, – vienu žodžiu, ne mergina, o marmeladas, ir tokia žvitri, triukšminga, vis dainuoja ukrainietiškus romansus ir kvatoja. Kad tik kas, tuojau ir pratrūksta balsingu juoku: cha cha cha! Mes kaip reikiant susipažinom su Kovalenkais, atmenu, per direktoriaus vardines. Tarp rūsčių, pasitempusių, nuobodžių pedagogų, kurie ir į vardines juk vaikšto iš pareigos, staiga matom, nauja Afroditė užgimė iš putų: vaikščioja į šonus įsisprendusi, kvatoja, dainuoja, šoka... Ji sudainavo jausmingai „Vijut vitry“[2], paskui dar romansą, ir dar, ir visus mus sužavėjo – visus, net Belikovą. Jis prisėdo prie jos ir tarė saldžiai šypsodamas:

– Ukrainiečių kalba savo švelnumu ir maloniu skambesiu panaši į senąją graikų kalbą.

Tatai paglostė Varenkai širdį, ir ji ėmė jam pasakoti jausmingai ir įtikinamai, kad Gadiačo apskrityje turinti vienkiemį, o vienkiemyje gyvenanti mamutė, ir tenai augančios tokios kriaušės, tokie aguročiai, tokie kabakai! Ukrainoj moliūgai vadinami kabakais, o smuklės – šinkais[3], ir verda ten barščius su raudonukais ir su mėlynukais „tokius skanius, tokius skanius, kad stačiai – baisu!“

Klausėmės mes, klausėmės, ir staiga visiems dingtelėjo ta pati mintis:

---

[2] Pučia vėjai (*ukrain.*).

[3] „Kabak“ (*rus.*), „šinok“ (*ukrain. iš lenk.*) – smuklė.

– Gerai būtų juodu supiršti, – tyliai pasakė man direktorienė.

Visi kažkodėl prisiminėm, kad mūsų Belikovas nevedęs, ir mums dabar atrodė keista, kad iki šiol kažkaip nebuvom pastebėję, visiškai buvom išleidę iš akių tokią svarbią jo gyvenimo smulkmeną. Kaip apskritai jis žiūri į moterį, kaip sprendžia šitą gyvybinį klausimą? Anksčiau tai visiškai mūsų nedomino; galbūt mes nedrįsome net pamanyti, kad žmogus, kuris visokiu oru vaikšto su kaliošais ir miega po baldakimu, galėtų mylėti.

– Jam seniai jau per keturiasdešimt, o jai trisdešimt... – paaiškino savo mintį direktorienė. – Man rodos, jinai už jo tekėtų.

Ko tik nepridaroma mūsų provincijoj iš nuobodulio, kiek daug nereikalingų ir tuščių dalykų! Ir tai todėl, kad visai nedarome to, ką reikia daryti. Na šit, kam mums čia prireikė vesdinti tą Belikovą, kurio net ir įsivaizduoti negalėjai vedusio? Direktorienė, inspektorienė ir visos mūsų gimnazijos ponios atgijo, net pagražėjo, tartum staiga išvydusios gyvenimo tikslą. Direktorienė ima teatre ložę, ir žiūrim – jos ložėje sėdi Varenka su šitokia vėduokle, spindinti, laiminga, o greta jos Belikovas, mažiukas, susisukęs, tartum iš namų replėmis ištrauktas. Aš surengiu vakarėlį, ir ponios reikalauja, kad būtinai pakviesčiau ir Belikovą, ir Varenką. Vienu žodžiu, ėmė suktis mašina. Pasirodė, kad Varenka dėl tekūtės nesišiaušia. Gyventi prie brolio jai buvo ne per daug smagu, tiek ir tedarė, kad per ištisas dienas abu ginčijosi ir barėsi. Štai jums scena: eina Kovalenka gatve, aukštas, dramblotas vyras su išsiuvinėtais marškiniais, kuodas iš po kepurės drykso ant kaktos; vienoj rankoj – knygų ryšulys, kitoj – stora gumbuota lazda. Iš paskos eina sesuo, irgi su knygomis.

– Betgi tu, Michailikai, to neskaitei! – ginčijasi ji garsiai. – Aš gi tau sakau, prisiekiu, tu tikrai neskaitei!

– O aš tau sakau, kad skaičiau! – rėkia Kovalenka, trinksėdamas lazda į šaligatvį.

– Ak dieve tu mano, Minčikai! Ko gi tu pyksti, juk mūsų pasikalbėjimas principinis.

– O aš tau sakau, kad skaičiau! – šaukia dar garsiau Kovalenka.

O namie, kai tik svetimas žmogus, tai ir vaidai. Toks gyvenimas, matyt, įgriso, norėjosi savo kampo, ir į amžių reikia atsižvelgti; čia jau rinktis nėr kada, sutiksi tekėti už bet ko, net už graikų kalbos mokytojo. Tiesą pasakius, dauguma mūsų panelių – kad tik ištekėtų, nesvarbu už ko. Šiaip ar taip, Varenka ėmė rodyti Belikovui aiškų palankumą.

O Belikovas? Jis ir Kovalenką lankydavo taip pat kaip ir mus. Ateina, sėdi ir tyli. Jis tyli, o Varenka jam dainuoja „Vijut vitry“, arba susimąsčiusi žiūri į jį tamsiomis akimis, arba ūmai prapliumpa:

– Cha cha cha!

Meilės dalykuose, o ypač vedybose, labai daug reiškia įtaiga. Visi – ir draugai, ir ponios – ėmė įtikinėti Belikovą, kad jis turįs vesti, kad jam nieko kito nebelieką, kaip tik vesti; visi sveikinome jį, kalbėjome rimtais veidais įvairias banalybes, kaip pavyzdžiui, kad vedybos yra rimtas žingsnis; be to, Varenka buvo apveidi, daili, ji buvo valstybės tarėjo duktė ir turėjo vienkiemį, o svarbiausia, tai buvo pirmoji moteris, kuri žiūrėjo į jį maloniai, nuoširdžiai,– galva jam apsisuko, ir jis nusprendė, kad iš tikrųjų reikia vesti.

– Va tada reikėjo ir atimti iš jo kaliošus ir skėtį, – tarė Ivanas Ivanyčius.

– Įsivaizduokit, tai pasirodė neįmanoma. Jis pasistatė savo kambary ant stalo Varenkos portretą ir vis vaikščiojo pas mane ir kalbėjo apie Varenką, apie šeimos gyvenimą, apie tai, kad vedybos yra rimtas žingsnis, dažnai lankė Kovalenkus, bet savo gyvenimo būdo nepakeitė nė kiek. Net priešingai, nutarimas vesti paveikė jį kažkaip liguistai, jis išblyško, sulyso ir, rodės, dar giliau nulindo į savo futliarą.

– Varvara Savišna man patinka, – sakydavo man jis su kreiva šypsenėle, – ir aš žinau, vesti būtina kiekvienam žmogui, bet... visa tai, žinote, įvyko kažin kaip ūmai. Reikia pagalvoti.

– Ką gi čia galvoti? – sakau jam. – Veskit, ir viskas.

– Ne, vedybos – rimtas žingsnis, reikia pirma apsvarstyti būsimas pareigas, atsakomybę... kad paskui ko neišeitų. Tas man tiek nerimo kelia, aš dabar kiauras naktis nemiegu. Ir, prisipažinsiu, bijau: ir jos, ir brolio kažkokios keistos mintys, jie galvoja kažkaip, žinote, keistai, ir charakteris labai smarkus. Vesi, o paskui, ko gero, įsivelsi į kokią nors istoriją.

Ir jis nesipiršo, vis atidėliojo, nors didžiai apmaudavo direktorienė ir visos mūsų ponios; jis vis svarstė būsimas savo pareigas ir atsakomybę, o tuo tarpu beveik kasdien vaikščiojo su Varenka, galbūt manė, jog taip reikią jo padėty, ir užeidavo pas mane pasikalbėti apie šeimos gyvenimą. Ir tikriausiai galų gale jis būtų pasipiršęs, ir būtų įvykusi viena tų nereikalingų, kvailų santuokų, kokių pas mus iš nuobodulio ir neturėjimo ko veikti įvyksta tūkstančiai, jeigu staiga nebūtų atsitikęs *kolossalische Skandal*[4]. Reikia pasakyti, kad Varenkos brolis Kovalenka ėmė nekęsti Belikovo nuo pat pirmosios pažinties dienos ir žiūrėti į jį negalėjo.

– Nesuprantu, – sakydavo jis mums, gūžčiodamas pečiais, – nesuprantu, kaip jūs galit kęsti tą skundiką, tą šunsnukį. Ech ponai, kaip jūs galite čia gyventi! Atmosfera pas jus troški, bjauri. Argi jūs pedagogai, mokytojai? Jūs – karjeristai valdininkiūkščiai, jūsų čia ne mokslo šventovė, o davatkyno štabas, ir raugalu smirda kaip policijos būdoj. Ne, vyručiai, pagyvensiu su jumis dar šiek tiek ir išvažiuosiu į savo vienkiemį, ir gaudysiu sau tenai vėžius, ir vaikus mokysiu. Išvažiuosiu, o jūs pasilikit čia su savo Judu, kad jis kur nusprogtų.

Arba jis kvatodavo, kvatodavo ligi ašarų, tai bosu, tai plonu spiegiamu balsu, ir klausdavo mane, skėsčiodamas rankom:

– Ko jisai pas mane sėdi? Ko jam reikia? Sėdi ir žiūri.

Jis net pravardinį Belikovui davė: „anava, voras!“ Ir, suprantama, mes vengdavom kalbėti su juo apie tai, kad jo sesuo Varenka rengiasi tekėti už „anava, voro“. Ir kai vieną sykį direktorienė užsiminė jam, kad gera būtų išleisti jo seserį už tokio solidaus, visų gerbiamo žmogaus kaip Belikovas, tai jis susiraukė ir suniurnėjo:

– Ne mano reikalas. Tegu ji teka nors ir už žalčio, o aš nemėgstu į svetimus reikalus kištis.

Dabar klausykit, kas toliau. Kažin koks išdykėlis nupiešė karikatūrą: eina Belikovas su kaliošais, paraitytomis kelnėmis, su skėčiu, o su juo po ranka Varenka; apačioje parašas: „Įsimylėjęs antropos“. Išraiška, žinote, nuostabiai sugauta. Dailininkas turbūt darbavosi ne vieną naktį, nes visi berniukų ir mergaičių gimnazijų mokytojai, seminarijos mokytojai, valdininkai – visi gavo po egzempliorių. Gavo ir Belikovas. Karikatūra padarė jam kuo slogiausią įspūdį.

Išeinam mudu drauge iš namų, – buvo kaip tik gegužės pirmoji, sekmadienis, ir mes visi, mokytojai ir gimnazistai, buvom susitarę susitikti prie gimnazijos ir paskui drauge eiti pėsti už miesto į šilą, – išeinam mudu, o jis pažaliavęs, niauresnis už debesį.

– Kokių yra negerų, piktų žmonių! – pratarė, ir lūpos jam suvirpėjo.

---

[4] Didžiausias skandalas (*vok.*).

Man net pagailo jo. Einam, ir staiga, galite įsivaizduoti, važiuoja dviračiu Kovalenka, o jam iš paskos Varenka, irgi ant dviračio, raudona, nuilsusi, bet linksma, džiugi.

– O mes, – rėkia ji, – pirmyn važiuojam! – Jau toks puikus oras, toks puikus, kad stačiai baisu!

Ir nuvažiavo abudu. Mano Belikovas iš žalio pasidarė baltas ir tarsi apstulbo. Sustojo ir žiūri į mane.

– Atleiskit, kas gi čia yra? – paklausė jis. – O gal mane akys apgauna? Ar gimnazijos mokytojams ir moterims padoru važinėti dviračiu?

– Koks gi čia nepadorumas? – tariau aš. – Tegul sau važinėjasi sveiki.

– Bet kaipgi galima? – suriko jis, stebėdamasis mano ramumu. – Ką jūs kalbate?!

Ir jis buvo taip pritrenktas, jog nebėjo toliau ir grįžo namo.

Kitą dieną jis vis nervingai trynėsi rankas ir krūpčiojo, ir buvo matyti iš veido, kad jam negera. Ir iš pamokų išėjo, tai atsitiko jam pirmą kartą gyvenime. Ir nepietavo. O vakarop apsirengė šilčiau, nors lauke buvo visai vasariškas oras, ir nukiūtino pas Kovalenkus. Varenkos nebuvo namie, rado tik brolį.

– Sėskit, nuolankiausiai prašau, – tarė Kovalenka šaltai ir suraukė antakius; jo veidas buvo mieguistas, jis ką tik buvo prigulęs popietės ir blogai nusiteikęs.

Belikovas pasėdėjo tylomis kokią dešimtį minučių ir pradėjo:

– Aš pas jus atėjau širdies nuraminti. Man labai, labai sunku. Kažkoks paskviliantas juokingai nupiešė mane ir dar vieną asmenį, mums abiem artimą. Laikau savo pareiga patikinti jus, kad aš čia niekuo dėtas... Aš nesu davęs jokio pagrindo tokiai pajuokai, – priešingai, aš visuomet elgiausi kaip padorus žmogus.

Kovalenka sėdėjo pasipūtęs ir tylėjo. Belikovas kiek patylėjo ir kalbėjo toliau tyliu, liūdnu balsu:

– Ir dar kai ką turiu jums pasakyti. Aš seniai tarnauju, o jūs tik pradedat tarnybą, ir aš laikau savo pareiga, kaip vyresnis bendradarbis, jus perspėti. Jūs važinėjate dviračiu, o šita pramoga visiškai nepritinka jaunuomenės auklėtojui.

– Kodėl gi? – paklausė Kovalenka bosu.

– Tai argi čia reikia dar aiškinti, Michailai Savičiau, argi tai nėra savaime suprantama? Jeigu mokytojas važiuoja dviračiu, tai kas gi belieka daryti mokiniams? Jiems belieka tik galvom eiti! Ir kadangi tat nėra leista aplinkraščiu, tai ir nevalia. Vakar aš pasibaisėjau. Kai pamačiau jūsų sesutę, tai man apraibo akys. Moteris arba mergina ant dviračio – tai baisu!

– Ko gi pagaliau jūs norit?

– Aš noriu tik tiek – perspėti jus, Michailai Savičiau. Jūs – žmogus jaunas, jums gyvenimas prieš akis, reikia elgtis labai labai atsargiai, o jūs prasižengiate, oi kaip prasižengiate. Jūs vaikščiojate išsiuvinėtais marškiniais, nuolat gatvėje su kažkokiomis knygomis, o dabar va dar dviratis. Apie tai, kad jūs ir jūsų sesutė važinėjate dviračiu, sužinos direktorius, paskui prieis iki mokyklų globėjo... Kas gi čia gero?

– Kad aš ir sesuo važinėjam dviračiu, tas niekam ne galvoj! – tarė Kovalenka ir paraudo. – O kas kišis į mano privačius ir šeimyninius reikalus, tą aš pasiųsiu po šimts velnių.

Belikovas nubalo ir atsistojo.

– Jeigu jūs šnekat su manim tokiu tonu, tai aš negaliu kalbėti toliau, – tarė jis. – Ir prašau jus niekad taip nekalbėti prie manęs apie viršininkus. Jūs turit gerbti vyresnybę.

– O ar aš sakiau ką blogo apie vyresnybę? – paklausė Kovalenka, žiūrėdamas į jį piktai. – Susimildamas, duokit man ramybę. Aš doras žmogus ir su tokiu ponu kaip jūs nenoriu kalbėti. Aš nemėgstu skundikų.

Belikovas nervingai subruzdo pasibaisėjęs ir skubiai ėmė rengtis. Juk pirmąsyk gyvenime jis girdi tokius storžieviškus žodžius:

– Galite kalbėti, kaip jums patinka, – tarė jis, išeidamas iš prieškambario į laiptų aikštelę. – Aš noriu tik perspėti jus: galbūt mus kas nors girdėjo, ir kad neiškreiptų mūsų pašnekesio ir kad ko nors neišeitų, aš turėsiu pranešti ponui direktoriui mūsų pašnekesio turinį... bendrais bruožais. Aš privalau tai padaryti.

– Pranešti? Eik, pranešk!

Kovalenka griebė jį už pakarpos ir smarkiai pastūmė, ir Belikovas nudardėjo nuo laiptų, bumbsėdamas savo kaliošais. Laiptai buvo aukšti, statūs, bet jis nuriedėjo ligi apačios laimingai, atsistojo ir pasičiupinėjo nosį: ar sveiki akiniai? Bet kaip tik tuo metu, kai jis riedėjo laiptais, įėjo Varenka, o su ja dvi ponios; jos stovėjo apačioj ir žiūrėjo – ir Belikovui tai buvo visų baisiausia.

Verčiau, rodos, nusisukti sprandą, abi kojas nulūžti negu tapti pajuokos objektu; juk dabar sužinos visas miestas, pasieks kalbos ir direktorių, ir mokyklų globėją, – ak, kad tik ko nors neišeitų! – nupieš dar kas naują karikatūrą, ir viskas baigsis tuo, kad būsi atleistas...

Kai pakilo, Varenka pažino jį ir, žiūrėdama į juokingą jo veidą, suglamžytą paltą, kaliošus, nesuprasdama, kaip čia yra, manydama, kad jis nupuolė pats netyčia, nesusilaikė ir užsikvatojo ant visų namų:

– Cha cha cha!

Ir šituo skambiu, griausmingu „cha cha cha“ baigėsi viskas: ir piršlybos, ir žemiškasis Belikovo būvis. Jis jau nebegirdėjo, ką sakė Varenka, ir nieko nebematė. Parėjęs namo pirmiausia nuėmė nuo stalo portretą, o paskui atgulė ir jau nebekėlė.

Po trejeto dienų atėjo pas mane Afanasijus ir paklausė, ar nereikėtų pakviesti daktaro, nes, girdi, ponui kažkas darosi. Aš nuėjau pas Belikovą. Jis gulėjo po baldakimu, užsiklojęs antklode, ir tylėjo; paklausi jo, o jis tik „taip“ arba „ne“ – ir daugiau nė šnipšt. Jis guli, o šalia slankioja Afanasijus, rūškanas, paniuręs, ir dūsauja giliai, o nuo jo degtine trenkia kaip iš smuklės.

Po mėnesio Belikovas numirė. Laidojom mes jį visi, atseit abidvi gimnazijos ir seminarija. Dabar, kai gulėjo grabe, jo veidas buvo romus, malonus, net linksmas, tarytum džiaugėsi, kad pagaliau jį įdėjo į futliarą, iš kurio niekuomet nebeišeis. Taip, jis pasiekė savo idealą! Ir tarsi jo garbei per laidotuves buvo ūkanotas, lietingas oras, ir visi mes buvom su kaliošais ir su skėčiais. Varenka irgi buvo laidotuvėse ir, kai grabą leido į duobę, pravirko. Aš pastebėjau, kad chochliukės tik verkia arba kvatoja, vidutinė nuotaika jas retai aplanko.

Prisipažįstu, laidoti tokius žmones kaip Belikovas yra didelis malonumas. Ėjom iš kapų, nutaisę liūdnas, graudulingas fizionomijas; niekam nesinorėjo rodyti viešai to pasitenkinimo – jausmo, panašaus į tą, kokį išgyvendavome seniai seniai, dar vaikystėje, kada vyresnieji išvažiuodavo iš namų ir mes bėgiodavome po sodą valandą kitą, džiaugdamiesi visiška laisve. Ak, laisvė, laisvė! Net užuomina, net silpna jos galimumo viltis suteikia sielai sparnus, ar ne tiesa?

Iš kapinių grįžome gerai nusiteikę. Bet praslinko maždaug savaitė, ir vėl prasidėjo toks pat gyvenimas kaip anksčiau, toks pat žiaurus, varginantis, beprasmiškas gyvenimas, neuždraustas aplinkraščiu, bet ir neleistas visiškai; nepasidarė geriau. Ir iš tikrųjų Belikovą palaidojom, o kiek tokių futliarinių žmonių dar liko, kiek jų darbus!

– Tas mat ir yra, – tarė Ivanas Ivanyčius ir užsirūkė pypkę.

– Kiek jų dar bus! – pakartojo Burkinas.

Gimnazijos mokytojas išėjo iš daržinės. Tai buvo žmogus neaukšto ūgio, storas, visai plikas, juoda barzda vos ne ligi juostos; su juo išėjo ir du šunys.

– O mėnulis, mėnulis! – tarė jis, žiūrėdamas aukštyn.

Buvo jau vidurnaktis. Dešinėje matėsi visas kaimas, ilga gatvė ėjo toli, bent penketą varstų. Viską buvo sustingdęs gilus, kietas miegas; nei judesio, nei garso – net netikėtum, kad gamtoje gali būti taip tylu. Kai mėnesienos naktį matai plačią kaimo gatvę su trobomis, stirtomis, užmigusiais gluosniais, tai sieloje darosi tyku; šitoje savo rimtyje, pasislėpusi nakties šešėliuose nuo darbų, rūpesčių ir vargo, ji yra romi, liūdna, graži, ir rodos, kad ir žvaigždės žiūri į ją maloniai, susigraudinusios ir kad pikto jau nebėra žemėje, ir kad viskas gerai. Į kairę nuo galukaimio plytėjo laukai; jie matėsi toli toli, iki pat horizonto, ir visoje tų laukų platybėje, užlietoje mėnesienos, irgi nei judesio, nei garso.

– Tas mat ir yra, – pakartojo Ivanas Ivanyčius. – O argi tai, kad mes mieste gyvename tvankumoj, ankštumoj, rašome nereikalingus raštus, lošiame vintą, – argi tai ne futliaras? O kad mes praleidžiame visą gyvenimą tarp dykaduonių, bylininkų, kvailų, tuščių moterų, kalbam ir klausomės visokių niekų – ar tai ne futliaras? Va, jeigu norite, aš jums papasakosiu vieną labai pamokomą istoriją.

– Ne, jau metas miegoti, – tarė Burkinas. – Ligi rytojaus!

Abu įėjo į daržinę ir atsigulė ant šieno. Ir jau abu užsiklojo ir ėmė snausti, tik staiga pasigirdo lengvi žingsniai: tap, tap... Kažin kas vaikščiojo netoli daržinės; paėjės kiek ir sustoja, o po valandėlės vėl: tap, tap... Šunys suurzgė.

– Tai Mavra vaikščioja, – tarė Burkinas.

Žingsniai nutilo.

– Matyti ir girdėti, kaip žmonės meluoja, – tarė Ivanas Ivanyčius, versdamasis ant kito šono, – ir tave vadina kvailiu dėl to, kad pakenti šitą melą; kentėti skriaudas, pažeminimus, nedrįsti atvirai pasakyti, kad tu esi dorųjų, laisvųjų žmonių pusėje, ir pačiam meluoti, šypsotis, ir vis dėl duonos kąsnio, dėl šilto kampo, dėl kokio nors tituliūkščio, kuris skatiko tevertas, – ne, ne, toliau taip gyventi negalima!

– Na, čia jau jūs iš kitos operos, Ivanai Ivanyčiau, – tarė mokytojas. – Mikime.

Ir po kokių dešimties minučių Burkinas jau miegojo. O Ivanas Ivanyčius vis vartaliojosi nuo vieno šono ant kito ir dūsavo, paskui atsikėlė, vėl išėjo laukan, ir, atsisėdęs prie durų, užsirūkė pypkutę.

Vertė Edvardas Viskanta

XX a. vidurio modernioji literatūra

XX a. vidurio modernioji literatūra

Paskelbus Lietuvos nepriklausomybę diplomatams dar ilgai teko vargti dėl Respublikos tarptautinio pripažinimo juridiniu lygmeniu, kovoti dėl Vilniaus, steigti valstybės institucijas, įsivesti savo valiutą ir spręsti daugybę ekonominių, socialinių, švietimo ir kitų problemų. Visgi karo ir suirutės negandų išblaškyti lietuviai inteligentai ėmė grįžti į Lietuvą, organizuoti kultūrinį gyvenimą, atkurti periodinę spaudą, leisti naujus žurnalus. „Nors dar pakraščiuose tebegirdėti armuotų dundesys ir ginklų žvangėjimas – šalies vidury karo susirodytosios žaizdos jau gyja," – leisdamas „vienintelį paveiksluotos literatūros, meno ir kultūros" žurnalą „Veja" 1919 m. rašė entuziastas K. Binkis, pasiryžęs su bendraminčiais pratęsti „Vaivorykštės" (1912–1913) ir „Pirmojo baro" (1914) tradicijas. Tų pačių intencijų kupini buvo ir simbolistai B. Sruoga bei F. Kirša, parengę poezijos ir dailės almanachą „Dainava" (1920). Binkis netrukus išleido poezijos antologiją „Vainikai" (1921), geriausiai reprezentuojančią to meto poezijos spektrą (L. Gira, V. Mykolaitis-Putinas, B. Sruoga, K. Binkis, M. Gustaitis, M. Vaitkus, K. Jurgelionis, E. Steponaitis, Z. Gėlė, B. Buivydaitė, J. Janonis), o pats susižavėjo Berlyno, kuriame tada mokėsi, atmosfera ir modernistiniu menu. „Vejos" teišėjo trys numeriai, bet solidaus literatūros žurnalo estafetę perėmė V. Krėvės redaguojami „Skaitymai", sutelkę visus garsesnius rašytojus, kurie kartu buvo ir kritikai bei vertėjai. 1920–1923 metais išleistuose dvidešimt keturiuose Skaitymų" numeriuose pasirodė svarbiausi to laikotarpio kūriniai – V. Krėvės novelės, Vaižganto apysaka „Dėdės ir dėdienės", Šatrijos Raganos „Sename dvare", A. Vienuolio „Inteligentų palata", V. Mykolaičio-Putino ir F. Kiršos poezija, B. Sruogos ciklas „Dievų takais", poemėlė „Miestas", K. Binkio „Vėjavaikis", „Agonija", Maironio drama „Kęstučio mirtis" ir daugelis kitų. „Skaitymai" turėjo rimtą kritikos skyrių, kuriame darbavosi Krėvė, Radzikauskas (L. Gira) ir Sirakuzinas (B. Sruoga), netrukus išgarsėję kaip „aštriaplunksnė trijulė", nuo kurios silpnesnius autorius bandė užstoti geraširdis Vaižgantas. Jo straipsnis „Knygoms apginti – nuo kritikų" sukėlė pirmą ryškesnę literatūrinę polemiką tarpukariu – ar dar reikia džiaugtis kiekviena lietuviška knyga kaip spaudos draudimo laikais, ar savo literatūrai turime taikyti pasaulinius kriterijus?

1922 m. įkurtas Lietuvos (vėliau – Vytauto Didžiojo) universitetas, pirmoji aukštoji mokykla Lietuvos teritorijoje, kurioje visos disciplinos dėstomos lietuvių kalba, suteikė literatūros procesui akademinį lygį. Į Humanitarinių bei Teologijos-filosofijos fakultetus stojo gabus rašantis jaunimas, dėstytojauti buvo kviečiami tautos šviesiausi protai, svečiai iš kitų šalių. Humanitarinius mokslus dėstė daug žinomų asmenybių. Draudžiamojo spaudos periodo specialistas Vaižgantas emocingu, įdomiausiais faktais išmargintu pasakojimu sutraukdavo studentus netgi iš gretimų fakultetų. Rusų literatūrą ir dramą dėstė profesoriai V. Krėvė-Mickevičius ir B. Sruoga, imponuojančios asmenybės, vienas mažutis, kitas aukštas – juodu mėgo pasivaikščioti kartu. Preciziškai mintį formuluodavo V. Mykolaitis-Putinas, papildomai savo bute rengęs kuriančio jaunimo sueigas. Visuotinės literatūros kursą skaitė profesorius J. Mačiulis-Maironis. Kalbos disciplinas Universitete dėstė J. Jablonskis bei K. Būga; prezidentas A. Smetona – stilistiką bei antikinę filosofiją; prancūzų literatūros istoriją – V. Dubas; vokiečių – impozantiškas šveicaras J. Eretas. M. K. Čiurlionio galerijos įkūrėjas P. Galaunė supažindino su meno istorija. Erudicija impo-

navo Europos masto filosofai V. Sezemanas bei L. Karsavinas, per metus puikiai išmokę lietuvių kalbą, teisininkas M. Römeris, ilgametis universiteto rektorius.

Antros Respublikos laikotarpiu iš viso buvo įkurtos šešios aukštosios mokyklos (Žemės ūkio bei Veterinarijos akademijos, Pedagoginis bei Prekybos institutai, Konservatorija bei Dailės institutas), kasmet buvo pastatoma ir atidaroma po keliasdešimt naujų pradžios mokyklų bei progimnazijų – šaliai reikėjo naikinti iš carinės Rusijos paveldėtą visuotinį neraštingumą, artėti prie Europos standartų.

Universiteto fakultetai leido savo akademinius leidinius („Darbai ir dienos“, „Tauta ir žodis“, „Logos“, „Soter“, „Athenaeum“, „Mūsų senovė“ ir kt.). Paramos netekusius ir užsidariusius „Skaitymus“ nuo 1924 m. pratęsė Teologijos-filosofijos fakulteto leidžiamas ir V. Mykolaičio-Putino redaguojamas „Židinys“, solidžiausias ir stabiliausias tarpukario literatūros ir mokslo žurnalas (1924–1940). Leidinys plačiai reprezentavo lietuvių literatūrą bei kultūrą, vengdamas meninių, klerikalinių, nacionalinių ar politinių kraštutinumų, diegdamas demokratijos ir tolerancijos dvasią. Be grožinės publicistikos, jame buvo akademinio bei visuomeninio gyvenimo, pasaulinio mokslo apžvalgų, knygų bei žurnalų recenzijų skyriai.

Dėstytojai ir studentai susitikdavo ne tik akademinėse įstaigose ar periodiniuose leidiniuose, bet ir draugijose, iškylose, literatūros vakaruose. Ypač reikšminga buvo „Šatrijos“ meno draugija, įsteigta profesorių J. Ereto bei V. Mykolaičio-Putino. Savo devizu pasirinkusi filosofo S. Šalkauskio mintis, jog menas turi tarnauti grožiui, o grožis – gyvenimui, ieškoti pusiausvyros tarp tautiškumo ir modernumo, draugija per ilgą savo veiklos laikotarpį (1924–1940) telkė gabiausią Lietuvos jaunimą (žinoma daugiau kaip trys šimtai narių), lavino literatūrinį bei estetinį skonį, ugdė filosofinę mintį, formavo universalią pasaulėžiūrą.

Trečiame dešimtmetyje literatūroje dominavo poezija. Savo aukščiausią išsipildymą pasiekė simbolizmas, stipriausius impulsus gavęs iš M. K. Čiurlionio dailės, J. Baltrušaičio, rusų bei prancūzų simbolistų. B. Sruogos fragmentiškas, asociacijomis plazdenantis eilėraštis (rink. „Saulė ir smiltys“; 1920, „Dievų takais“, 1923) atvėrė subjektyvų nuotaikos tekamumą, užuominų, nutylėjimų, vaizdinės bei muzikinės improvizacijos žaismą, nuolat keičiantį prasmės akcentus. Šiuos impresionistinės poetikos elementus jis jungė su simbolizmui būdingais įvaizdžiais (gulbė, mėlyna paukštė, balta viešnia, žvaigždė, gelmė, sutemos, aukuras), lietuvių liaudies dainų motyvais bei intonacijomis. V. Mykolaičio-Putino poezijoje (rink. „Tarp dviejų aušrų“, 1927) simboliais išsakomas iš romantizmo perimtas asmenybės dramatiškas konfliktas su aplinka bei savimi, meditacinės nuotaikos, aukštųjų vertybių siekinys. Poetas simbolį įtraukė į filosofinių refleksijų orbitą bei introspekcinę savianalizę. Kalnų ir bedugnių, viršūnių ir gelmių simboliai perteikė dualistinę pasaulio sampratą; vergo, kalinio, klajūno įvaizdžiai – savęs ieškančio žmogaus dramatišką savijautą; žvaigždėtos nakties, Rūpintojėlio, ilgesio viešnios vizijos – dvasinės harmonijos bei meilės poreikį. Simbolizmas psichologizavo bei intelektualizavo lietuvių eilėraštį, sukūrė aukštąjį literatūros stilių.

Prieš perdėtai rimtą literatūrą „sukilimą“ pradėjo vakarietiškojo ekspresionizmo, futurizmo, siurrealizmo, dadaizmo manifestais bei eksperimentais susižavėjusių ir K. Binkio suorganizuotų lietuvių avangardistų būrelis – K. Binkis, P. Tarulis (J. Petrėnas), S. Šemerys,

J. Žlabys-Žengė, J. Tysliava, T. Tilvytis, A. Rimydis, Butkų Juzė (J. Butkus), 1922 m. pradžioje išleidęs reklaminį laikraštį „Keturių vėjų pranašas“, o 1924–1928 m. – keturis žurnalo „Keturi vėjai“ numerius. „Keturvėjininkai“ kėlė sau tikslą šokiruoti visuomenę ir išjudinti užsistovėjusią literatūros „pelkę“, įnirtingai puldami ir parodijomis naikindami pseudopatriotinę patetiką, maironiškąjį romantizmą, išpūstą simbolizmą, verksmingą sentimentalizmą, nudailintą estetizmą, sumiesčionėjusią valdininkiją, religines dogmas, įgrisusį patosą, nusaldintą toną, grožio kultą, išpuoselėtą eilėdarą. P. Tarulis parodijavo V. Krėvės „Dainavos šalies senų žmonių padavimus“, Butkų Juzė – A. Baranausko „Anykščių šilelį“, T. Tilvytis – K. Binkio „Gėles iš šieno“. Jie siūlė atsigręžti į primityvų bei „sveiką“ liaudies meną, šnekamąją gatvės kalbą, prozišką žodį (K. Donelaitis iškeliamas kaip pavyzdys). Keturvėjininkai siekė sugriauti kūrėjo – tautos pranašo, žynio, žodžio mago – mitą, teigdami, jog grožinis kūrinys yra amatininkiškai konstruojamas. Garbino jaunystę, veržlumą, vadavimąsi iš kaustančių mandagumo ir formos kanonų, valiūkiškai provokavo, maišydami aukštąjį ir žemąjį stilių. Keturvėjininkų manifesto šūkius geriausiai realizavo K. Binkio eilėraščių knyga „Šimtas pavasarių“ (1923) ir P. Tarulio apsakymų rinkinys „Mėlynos kelnės“ (1927). Kad avangardizmo poetikos poreikis Lietuvoje buvo subrendęs, iš šalies patvirtino J. Savickis, nepriklausęs Kauno keturvėjininkams, Europos miestų kultūroje susiformavęs menininkas. Tuo laikotarpiu jis išleido du ekspresionistinių apsakymų rinkinius „Šventadienio sonetai“ (1922) bei „Ties aukštu sostu“ (1928). J. Savickis, kaip ir P. Tarulis, atsiriboja nuo savo personažų, į kuriuos žiūri su lengva ironijos ar sarkazmo doze, pasaulį vaizduoja kaip komišką ar net absurdišką teatrą, kur žmonės kaip marionetės blaškosi savo egoistiškų troškimų ir paikų įsivaizdavimų narve, vaikydamiesi šlovės bei lengvo gyvenimo, tačiau, neturėdami tvirtesnių principų ir aukštesnių dvasinių poreikių, nieko nepasiekia. Fragmentiškas sakinys, kinematografinis vaizdų montažas, šnekamosios kalbos žargonas, miesto civilizacijos leksika, kultūrinių aliuzijų laukas – intelektualaus skaitytojo reikalaujanti ekspresionistinė novelė ženkliai paįvairino lietuvių prozą.

Poezijoje ekspresionizmą ir simbolizmą jungė L. Skabeika. Eilėraščių rinkinyje „Po juodo angelo sparnais“ (1928) jis kalba simboliais, tačiau lyrinis subjektas nejaučia globojančios gamtos ar visa gaubiančios transcendencijos – tik visatos šaltį ir nuolatinę grėsmę, perteikiamą ekspresyviais vaizdais, niūriu koloritu, laužoma eilute.

Keturvėjininkų maištą bandė pratęsti kairuoliškos pakraipos žurnalas „Trečias frontas“ (1930–1931), redaguojamas K. Korsako ir K. Borutos, kėlęs aktyvaus lietuviško berno įvaizdį, bet mažiau linkęs į formos eksperimentus, netrukus nukrypęs į ideologinę propagandą bei politinę agitaciją.

Avangardo sąjūdis sukūrė alternatyvą romantizmo-neoromantizmo tradicijai, gerokai išplėtė poetikos bei estetinės nuovokos galimybes, taip reikšmingai praturtindamas lietuvių literatūrą.

1930 metais valstybė organizavo Vytauto Didžiojo mirties 500 metinių jubiliejinį minėjimą ir, be kitų renginių, paskelbė literatūros kūrinio konkursą. Buvo parašyta nemažai prozos bei dramos kūrinių (Maironio drama „Didysis Vytautas – Karalius“, S. Minclovo apysaka „Daina apie Sakalą“, V. Bičiūno drama „Žalgiris“ ir kiti). Geriausiu kūriniu pripažintas A. Vienuolio romanas „Kryžkelės“, pasakojantis apie kryžiuočių žygį į Lietuvą. A. Vienuolis puikiai pritaikė lietuviškai medžiagai europietiškojo istorinio romano modelį,

kurį XIX amžiuje sukūrė škotų rašytojas V. Scottas. Antra vieta konkurse atiteko B. Sruogos dramai „Milžino paunksmė“.

Lietuviškų dramų reikėjo Lietuvos teatrams. Jau 1919 m. Kaune įsikūrė „Tautos teatras“ ir satyrinis „Vilkolakio teatras“, tačiau pagrindiniu teatrinio gyvenimo centru tapo 1922 m. įkurtas „Valstybės teatras“. Jame dirbo žinomi režisieriai K. Glinskis, B. Dauguvietis, A. Oleka-Žilinskas, R. Juknevičius. Daugiausia tuo laikotarpiu buvo pastatyta lengvo turinio P. Vaičiūno dramų (apie dvidešimt), o geriausiais pastatymais laikytinos V. Krėvės „Šarūno“ bei „Skirgailos“, V. Mykolaičio-Putino „Valdovo“ bei „Nuvainikuotos vaidilutės“, K. Binkio „Atžalyno“ inscenizacijos, sulaukusios milžiniško pasisekimo. Suvaidinta nemažai verstinių dramų, režisuoti kartais būdavo pasikviečiami svečiai iš užsienio (M. Čechovas, T. Vasiljevas ir kt.). Lietuvių dramaturgija per tris amžiaus vidurio dešimtmečius patyrė sparčią evoliuciją – nuo klojimo teatrui skirtų mėgėjiškų (Keturakio, A. Fromo-Gužučio ir kt.) pjesių, kiek pompastiškų Maironio dramų iki sudėtingų Vydūno, psichologinės įtampos kupinų V. Krėvės, B. Sruogos ir modernistinių K. Binkio („Generalinė repeticija“), A. Škėmos („Živilė“, „Pabudimas“) scenai skirtų veikalų.

Be dramos, svarbus kultūriniam gyvenimui buvo ir 1922 m. įkurtas Valstybinis operos teatras. Jame lietuviškų operų ar operečių buvo mažuma, tačiau dideliais įvykiais tapo J. Karnavičiaus „Gražinos“ (1933) bei „Radvilos Perkūno“ (1937), M. Petrausko „Eglės, žalčių karalienės“ (1939) pastatymai.

Masiniam skoniui daugiausia stengėsi įtikti kinas – nauja meno šaka, Lietuvos menininkų menkai įsisavinta. Kinas buvo didelis verslas, sparčiai statėsi ir atsidarinėjo nauji kino teatrai, savo repertuarą užpildę Amerikos ir Vokietijos kino produkcija ir menkai tesirūpinę estetiniais atrankos kriterijais bei vertimo kokybe. Populiariausi buvo kriminalai bei komedijos, tačiau buvo ir galimybė susipažinti su legendiniais kino aktoriais (Č. Čaplinu, G. Garbo, V. Cholodnaja, L. Gish, R. Navaro, M. Dytrich, J. Gabinu ir kt.), negarsinio ir pirmaisiais garsinio kino šedevrais, kurie darė įtaką literatūrai. Lietuvos valstybė neįstengė finansuoti vaidybinių filmų, tad tenkinosi dokumentine šalies įvykių kronika, privalomai demonstruojama prieš kiekvieną seansą.

Nuo 1926 m. birželio mėn. pradėjo veikti pirmoji radijo stotis „Lietuvos radiofonas“. Radijas tapo išties dideliu įvykiu, telkusiu tautą ir plėtusiu kultūrinį akiratį. Ilgainiui radijuje šalia žinių bei koncertų įsivyravo literatūrinės laidos: paskaitos, skaitymai, radijo vaidinimai. Radijuje bendradarbiavo nemažas būrys rašytojų, aktorių, skaitovų.

Trečio ir ketvirto dešimtmečio sandūroje poezijoje išryškėjo vėlyvojo neoromantizmo banga. Pirmąją šio svarbaus literatūrinio sąjūdžio kregžde galima laikyti Salomėjos Nėries debiutinį rinkinį „Anksti rytą“ (1927), kuris kritikus nustebino imliu lakoniškumu ir skambia eilute. Teorinis neoromantizmo pristatymas vyko naujuose leidiniuose „Pjūvis“ (red. P. Juodelis), „Granitas“ (red. J. Keliuotis) „Linija“ (1932, red. S. Anglickis), „Naujoji Romuva“ (red. J. Keliuotis). Buvo siekiama toliau tęsti tradicinių tautinių vertybių sintezę su europietišku modernizmu, integruoti avangardo pasiekimus, laikytis katalikiškos pasaulėžiūros. Itin svarbus ketvirtuoju dešimtmečiu tapo J. Keliuočio, ryškios vienijančios asmenybės, redaguojamas žurnalas „Naujoji Romuva“ (1931–1940). Apie jį susibūrė jauni neoromantikai, žymiausi intelektualai. Čia buvo publikuojama grožinė literatūra, vertimai, straipsniai, modernios dailės reprodukcijos, interviu, pokalbiai prie apskrito

stalo. Žurnalas pasiekė ir išlaikė kultūriniam leidiniui neįtikėtinai didelį penkių tūkstančių egzempliorių tiražą. Neoromantizmo poetika ryškiausiai atsiskleidė J. Kossu-Aleksandravičiaus poezijos rinkiniuose „Eilėraščiai“ (1932), „Imago mortis“ (1934), „Intymios giesmės“ (1935) „Užgesę chimeros akys“ (Valstybinė premija 1937); Salomėjos Nėries rinkiniuose „Per lūžtantį ledą“ (1935), „Diemedžiu žydėsiu“ (Valstybinė premija 1938); B. Brazdžionio rinkiniuose „Amžinas žydas“ (1931), „Krintančios žvaigždės“ (1933), „Ženklai ir stebuklai“ (1936), „Kunigaikščių miestas“ (Valstybinė premija 1939); A. Miškinio rinkiniuose „Balta paukštė“ (1928), „Varnos prie plento“ (1935), poemų knygoje „Keturi miestai“ (1938). Neoromantizmo poezija – ryškus, savitas etapas, atskleidęs lietuviško žodžio galimybes, lyrišką tautos prigimtį, Europos poetinės kultūros pamokas. Salomėja Nėris ir J. Kossu-Aleksandravičius perėmė K. Binkio ištobulintą impresionistinę dalelę, tautosakos stilizaciją derino su individualiu išgyvenimu, psichologiškai įtaigiai perteikė meilės jausmą, kūrė emocinės išpažinties, subtilaus kalbėjimo, išskaidrintos leksikos, grakščių sintaksinių atkarpų, judraus vidinio muzikalumo kupiną eilėraštį. J. Kossu-Aleksandravičius linko į elegines nuotaikas, nostalgišką grožio išgyvenimą. Salomėja Nėris, ne kartą lyginta su A. Achmatova, perteikė moters savijautą, žmogiškosios būties egzistencinį trapumą, archetipinę gimtosios žemės trauką. B. Brazdžionis įvedė religinę problematiką, liturginę simboliką, išplėtė kultūrinių asociacijų lauką, deklamacine pranašo intonacija perteikė biblinius imperatyvus ir katastrofizmo nuojautas, išradingai derindamas aukštąją psalmių intonaciją su avangardistiškais prozaizmais. A. Miškinis, jaunystėje žavėjęsis S. Jeseninu ir A. Bloku, tradicijos ir modernumo jungtį praturtino nelauktais miesto ir kaimo sugretinimais, lyriškumo bei ironijos jungtimi, romantiškos jausenos ir kasdieninės buities sandūromis. Psichinę įtampą ir baladišką savijautą perkėlė į šiandienos žmogaus pasaulėjautą, meilės išgyvenimą, rūpestį Lietuva. Visa tai perteikiama liaudies dainai artima ekspresija ir rimavimo eksperimentais.

Prie neoromantizmo bangos nepritapo poetas H. Radauskas, 1935 m. išleidęs pirmąjį eilėraščių rinkinį „Fontanas“. H. Radausko modernizmas, panašiai kaip J. Savickio prozoje, nebuvo susijęs su tautiškumu. Jo siužetiškų eilėraščių personažai, išradingai kuriami peizažai nesusiję su Lietuva, yra universalūs, priklauso bendrai Europos kultūros tradicijai, sąmoningai į ją orientuoti. H. Radauskas įgyvendino avangardistų šūkį „daryti“eilėraštį, o ne kurti įkvėpimo valandą. Poetinis pasaulis čia yra pabrėžtinai dirbtinis: autorius jį gamina kaip juvelyras gaminį – ilgai derindamas proporcijas, šlifuodamas eilėdarą, iš skirtingų sąvokų montuodamas metaforas, ieškodamas originalių palyginimų, netikėtų epitetų. Nors veiksmo vieta eilėraštyje neretai yra gamta, bet ji primena teatro sceną, o veikėjai – lėlines marionetes, su kuriomis autorius emociškai nesitapatina, tik žaidžia, kurdamas kartais graudžias, kartais ironiškas istorijas. H. Radauskas savotiškai pralenkė laiką. Tuo metu kritikai nelabai perprato jo kūrybos principų novatoriškumo. H. Radausko kaip didelio poeto atradimas įvyko vėliau.

Prozoje neoromantizmas geriausiai išryškėjo A. Vaičiulaičio bei K. Borutos kūryboje. Kauno universiteto auklėtinis A. Vaičiulaitis, persiėmęs prancūzų kultūros dvasia savo knygose (romane „Valentina“, novelių rinkiniuose „Vakaras sargo namely“, „Vidudienis kaimo smuklėj“, „Pelkių takas“, apysakoje „Mūsų mažoji sesuo“) atsisako detalaus psichologizavimo, nuoseklios motyvacijos, herojiškų pozų, socialinių konfliktų, susitelkda-

mas į neskubrų pasakojimą, meilės ir harmonijos išgyvenimą, intuiciją, poetišką vaizdų slinktį, krikščioniškąjį dvasingumą, nuotaikos perteikimą, magišką visumos jutimą. Jaunystėje aršus kairysis K. Boruta, nusivylęs kolektyvinėmis akcijomis, bet išlaikęs avangardinę aktyvizmo dvasią, susitelkė prie individualios kūrybos ir joje realizavo savo laisvo žmogaus – neramaus lietuviško berno – viziją. K. Borutos romanuose „Mediniai stebuklai“ ir „Baltaragio malūnas“, kaip ir A. Vaičiulaičio kūryboje, svarbiausias komponentas yra nuotaika, užkrečiantis pasakojimo tonas, grįstas ritminiu melodingumu. K. Boruta rašė modernų poetinį romaną, subtiliai stilizuodamas lietuvišką folklorą – mitus, padavimus, sakmes, pasakas.

Ketvirtame XX a. dešimtmetyje suklestėjo lietuvių romanas, lig tol antraeilis žanras. Labai stiprų impulsą tam davė V. Mykolaičio-Putino autobiografinė knyga „Altorių šešėly“ (1932–1933), sukėlusi neregėtą susidomėjimą. Parašytas aiškia, preciziška kalba (dažnai toks stilius pavadinamas stendališkuoju), imponuojąs taiklia psichologine analize, nuoseklia dvasinio brendimo plėtote, kūrinys ilgam tapo romano etalonu. 1932 metais I. Šeinius išleido naujai perredaguotą savo romaną „Kuprelis“ (prieš tai išleistas 1913 m. Amerikoje kūrinys Lietuvoje buvo beveik nežinomas). Vienintelės ir nelaimingos meilės istorija – viso gyvenimo išpažintis, seno malūnininko kupriaus atvirai pasakojama rašančiam jaunuoliui, įdomiai komponuojama kaitaliojant atsiminimų ir dabarties parametrus. Įskaudinta širdis stoiškai susitaiko su likimu, pasirinkdama vienatvės ramybę, išgyvendama gamtos didybę, semdamasi išminties iš filosofų raštų. Impresionistinio stiliaus kūrėjas I. Šeinius sukūrė hamsunišką meilės romaną ir lietuviško charakterio variantą, imponuojantį savo tikrumu. Antrąjį kūrybos pakilimą išgyvenantis I. Šeinius netrukus publikavo visiškai priešingos stilistikos kūrinį – satyrinį mokslinį fantastinį romaną „Siegfried Immerselbe atsijaunina“ (1934), kuriame drąsiai demaskuoja sparčiai kerojantį vokiečių nacionalizmą. Romanas savo aktualia tarptautine problematika ir aukštu meniniu lygiu būtų neabejotinai išgarsinęs autorių už Lietuvos ribų, jei tuomet būtų išverstas į kurią nors žinomesnę pasaulio kalbą. Modernia pasakojimo maniera pasižymi ir S. Leskaičio (slap. S. Ivošiškis) romanas „Spūdai“, keliais pasakojimo rakursais perteikiantis kaimo detektyvo istoriją.

Per vieną dešimtmetį Lietuvoje buvo parašyta keli šimtai romanų. Vien 1935–1936 m. jų pasirodė daugiau kaip keturiasdešimt. Gausioje stambiojoje prozoje vyravo realistinis psichologinis, socialinis, buitinis romanas, apysaka, novelė. Minėtini yra P. Cvirkos romanai „Žemė maitintoja“ (1935) bei „Meisteris ir sūnūs“ (1936), novelių rinkinys „Kasdieninės istorijos“ (1938); J. Marcinkevičiaus romanas „Benjaminas Kordušas“ (1937), K. Jankausko – „Jaunystė prie traukinio“ (1936), J. Paukštelio – „Pirmieji metai“ (1935) ir „Kaimynai“ (1939), J. Dovydėno – „Broliai Domeikos“ (1936), P. Orintaitės – „Dubiškės inteligentai“ (1937), J. Jankaus – „Egzaminai“ (1938) ir „Be krantų“ (1939), J. Grušo – „Karjeristai“ (1935), novelių knyga „Sunki ranka“ (1937), N. Mazalaitės novelių knygos „Miestas, kurio nėra“, „Pajūrio moterys“ (abi 1939). Jų fone išsiskyrė charakteriais bei etnografinėmis detalėmis saviti Mažosios Lietuvos atstovės I. Simonaitytės romanai „Aukštųjų Šimonių likimas“ (Valstybinė premija 1936), „Vilius Karalius“ (I d., 1939). Socialinius satyrinius romanus parašė P. Cvirka („Frank Kruk, 1934) ir T. Tilvytis („Kelionė aplink stalą“, 1936). Istorinio romano tradiciją pratęsė K. Puidos „Magnus Dux“ (1936) ir F. Neveravičiaus „Blaškomos liepsnos“ (1936).

Per trumpą laiką lietuvių romanas išbandė įvairią tematiką, stilistiką, sukūrė daug įdomių siužetų, psichologinių charakterių ir galėjo sėkmingai konkuruoti su šio žanro vertimais iš kitų kalbų, patenkinti išaugusias skaitytojų gretas ir išlavėjusį skonį. Didėjo knygų tiražai, gana sėkmingai plėtėsi knygynų ir bibliotekų tinklas, leidyklos spausdino geros poligrafijos knygas.

Lietuvių kultūra orientavosi ir integravosi į Vakarų Europą. Į Lietuvą atvykdavo žymių rašytojų, būdavo dailės parodų, koncertavo garsūs dainininkai. Labai dažnas lietuvių rašytojas, dailininkas, muzikas papildomai lavinosi Europoje, lietuviai dalyvaudavo tarptautiniuose renginiuose. Vyko natūralūs kultūriniai mainai, kuriuos sutrukdė 1939 m. prasidėjęs karas. 1940 m. birželio mėn. Sovietų daliniams įžengus į kraštą, po gero pusmečio ryšiai su Europa buvo brutaliai nutraukti – atšaukti visi užsienyje dirbę diplomatai, žurnalistai, informacijos priemonės uzurpuotos ir pajungtos prosovietinei propagandai. Rašytojai buvo rūšiuojami į lojalius ir priešiškus esamai valdžiai, kūrybos laisvė tapo nebeįmanoma. Nepriklausomos valstybės egzistavimas pasibaigė.

T. Venclova vėliau apibendrins: „Nepriklausomybė Lietuvai buvo reikšminga dviem atžvilgiais: pirma, lietuviai įgijo pasitikėjimo savo jėgomis, antra, Lietuva atsidarė pasauliui, gavo progų lyginti savo tradiciją su senesnėmis ir labiau nusistovėjusiomis tradicijomis“[1]. Pirmą kartą sukūrę savo tautinę valstybę lietuviai išgyveno didžiulį kūrybinį įkvėpimą, kuris leido per palyginti trumpą laiką priartėti prie europinio kultūros lygio. Tai patvirtino nepriklausomybės epochoje išugdyta karta, savo kūrybines potencijas išskleidusi karo ir pokario metais dar iki 1950 m.: V. Mačernis, A. Nyka-Niliūnas, A. Škėma, J. Kaupas, B. Krivickas, H. Nagys, K. Bradūnas ir kiti. Jų kūryba, persiėmusi egzistencinio nerimo, laikinumo, kaltės nuotaikomis (egzistencializmo kursą karo metais Vilniaus universitete skaitė filosofai J. Girnius ir A. Maceina), jau žymėjo kokybiškai naują modernistinės literatūros etapą.

Siūloma literatūra: *Lietuvių literatūros istorija. XX amžiaus pirmoji pusė, I knyga,* Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010; *Lietuvių literatūros istorija. XX amžiaus pirmoji pusė, II knyga,* Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010; Vytautas Kubilius, *XX amžiaus literatūra,* Vilnius: Alma littera, 1996; *XX amžiaus lietuvių literatūra,* Vilnius: Vaga, 1994; Rimvydas Šilbajoris, *Netekties ženklai: Lietuvių literatūra namuose ir svetur,* Vilnius: Vaga, 1992; Viktorija Daujotytė, *Parašyta moterų,* Vilnius: Alma littera, 2001; Vytautas Kavolis, *Žmogus istorijoje,* Vilnius: Vaga, 1994; Dangiras Mačiulis, *Valstybės kultūros politika Lietuvoje 1927–1940 metais*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2005.

[1] Tomas Venclova, „Nenugalimoji Arkadija“, In: *Radauskas: Apie kūrybą ir save,* Vilnius: Baltos lankos, 1994, p. 457.

Keturių vėjų manifestas

***Keturių vėjų* manifestas** (1922) ženklina vieną gaiviausių literatūrinių sąjūdžių XX amžiaus pirmosios pusės lietuvių literatūroje. Svarbiausius impulsus gavę iš rusų ir vokiečių avangardo, keturvėjininkai, kaip ir daugelis kitų to meto Vidurio-Rytų Europos meninių sambūrių naudojasi ir jungia kelių krypčių – futurizmo, ekspresionizmo, dadaizmo – elementus. Keturvėjininkų idėjinis vadas, organizatorius ir didžiausio talento rašytojas buvo Kazys Binkis; grupei įvairiu mastu ir laiku priklausė Juozas Tysliava, Juozas Petrėnas (Petras Tarulis), Salys Šemerys, Teofilis Tilvytis, Antanas Rimydis, Juozas Žlabys-Žengė, Butkų Juzė ir kiti. Šalia poezijos ir prozos, novatoriško *Keturių vėjų* žurnalo leidybos svarbus grupės pasiekimas buvo naujo rašytojo tipo – šiuolaikiško, bohemiško, maištingo, gebančio patraukti auditorijos dėmesį – suformavimas.

Keturių vėjų manifestas pradžioje atiduoda duoklę avangardizmo „bendrai vietai“– naujo meno ir naujo pasaulio išaukštinimui. Neužmirštama iškelti ir techninė civilizacija (dinamos, prožektoriai). Tačiau įvardyta naujumo ir jaunystės priešprieša – merkantilizmas (prekymečio ūžesys) ir apatiška dvasinė būsena, reiškiama Binkio pamėgtais senatvės ir miego įvaizdžiais, primena kiek senesnę, romantinę jauno menininko ir idealus išdavusio buržua opoziciją. Reikalavimas kurti „naujosios būties naująjį mitą“ nėra abstraktus, jis turi ir regioninę (Baltija) ir lokalinę plotmę – neseniai iškovotą Lietuvos nepriklausomybę (turbūt neatsitiktinai manifestas paviešinamas vasario 16-ąją). Antra vertus, politinio angažavimosi, ideologinio žargono manifeste nerasi, ir tai būdinga daugumos keturvėjininkų laikysenai (nors dauguma jų buvo kairiųjų pažiūrų). Be to, palyginus su tuo pačiu Marinečio manifestu, akivaizdžiai matyti, kad keturvėjininkai neatmeta kultūrinės tradicijos – tiek pasaulinės (minimi Betliejus, Beatričė), tiek gimtosios. Kategoriškus italų futuristo šūkius jie linkę pakeisti senų simbolių perprasminimu su juntama komiška gaidele (kaip, pavyzdžiui, Beatričės, kuri prieš keturvėjišką veidrodį gydo „savo veido intapus“, atveju).

Trečiajam dešimtmečiui einant į pabaigą, keturvėjininkų grupė išsiskirstė, ir tai buvo visiškai natūralus vyksmas. Tačiau jų veikla paklojo pamatus vėlesnėms Pirmosios Respublikos meninėms grupėms – *Pjūviui*, *Granitui*, netgi dailininkų *Arsui*, ypač stipriai paveikdama apie „Trečio fronto“ žurnalą susibūrusius rašytojus.

Standartinis priekaištas keturvėjininkams – kad jie užsimojo daugiau, nei ištesėjo. Tačiau šiuo atveju svarbesnis ne pus-

lapių skaičius, o alternatyvos sukūrimas. Prie moderniaja klasika tapusios Binkio lyrikos, Tarulio, Tysliavos ir Šemerio tekstų bus ne kartą sugrįžtama nesitenkinant formalizuotu, sustingusiu, pernelyg diplomatišku literatūros ir kultūros gyvenimu.

Siūloma literatūra: Dalia Striogaitė, *Avangardizmo sūkuryje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998; Christoph Zürcher, *Lietuvių avangardo pavasaris*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998

KETURIŲ VĖJŲ PRANAŠAS. *KETURIŲ VĖJŲ* MANIFESTAS

Mes jauni iškeltagalviai, nenuoramos ir vėjavaikiai einame į gyvenimą Naujojo meno vėliava nešini.

Mes nudrėskėme nuo savo dvasios sumirkusį laiko baloj apdarą ir sviedėm jį tiems, kurie senatvėj šąla.

Amžinai naujas ir amžinai jaunas gyvenimas – mūsų nesenstamoji Beatričė. Mes atgrįžome jai savo dvasios veidrodį – te gėrisi.

Tegu jo atošvaistoj šypsosi kvatojasi mūsų Beatričė; tegu frizuojasi, tegydo prieš jį savo veido intapus.

Nustelbdami prekymečio ūžesį ir miegančių knarksmą, mes mušame į skambaus žodžio būgną ir šaukiame visus, kurie jauni dvasioj, sudaryti vieną didelę Naujojo Meno kūrėjų armiją!

Mūsų žemė įtrešta menu. Mūsų tėvai kvėpavo dainomis ir sapnavo pasakomis. Mes, jauniausi jų ainiai, šaukiame jiems „Valio!“ ir, eidami jų keliais, – kuriame savo naujosios būties naująjį mitą.

Teskamba Baltijos pajūris!

Per meną dabarties veidas taps mūsų veidu.

Meno Betliejuj gims naujų žmonių karta.

Meno dinamo mašina milijonais prožektorių nušvies mūsų sutemas.

Keturių vėjų kurija

Kalba autentiška
Keturių vėjų pranašas. - Kaunas, 1922 m. vasario 16 d.

Futurizmo manifestas

Filipas Tomazas Marinetis (Filipo Tommaso Marinetti, 1874–1944) yra vienas pirmųjų avangardizmo ideologų. Gimęs turtingo advokato šeimoje, rašė italų ir prancūzų kalbomis. Dar prieš I pasaulinį karą įkūrė meninį futurizmo judėjimą, kurį aktyviai būrė ir populiarino Italijoje ir visoje Europoje. Marinetis turėjo ryšių su daugeliu reikšmingų avangardo rašytojų: anglu Vinhamu Liujisu (Windham Lewis), prancūzu Gijomu Apolineru (Guillaume Appolinaire), rusais Velimiru Chlebnikovu ir Vladimiru Majakovskiu. Paryžiuje su juo bendravo ir keturvėjininkas Juozas Tysliava; išlikęs Marinečio jam padovanotas futurizmo manifestas su dedikacija. Trečiajame XX amžiaus dešimtmetyje Marinetis prisidėjo prie Musolinio vadovaujamo fašistinio judėjimo, ėjo kultūros ministro pareigas ir tapo menų akademijos nariu.

Paties Marinečio literatūrinis palikimas dabar įdomus tik istoriniu požiūriu, kaip avangardo (dar vadinamo „izmų“) laikotarpio, datuojamo pirmuoju XX amžiaus trečdaliu, dokumentas. Šio laikotarpio bruožas – menininkų grupių, išpažįstančių bendrus estetinius ir pasaulėžiūrinius principus, įteisinančių meninį eksperimentą ir kolektyvinę kūrybą, gausa. 1909 metais pasirodžiusiame manifeste Marinetis iškelia keletą temų, reikšmingų ne tik avangardinėms srovėms, bet ir visai moderniajai literatūrai: tai susižavėjimas technika ir moderniuoju metropoliu, reikalavimas naująjį pasaulį perteikti adekvačiomis meninėmis priemonėmis (savo kūryboje Marinetis tai bandė realizuoti ekscentriškomis metaforomis ir „telegrafiniu stiliumi“). Erdvę ir laiką greičiu įveikiančio naujo žmogaus iškėlimą bus paveikusi Nyčės (Nietszche) antžmogio koncepcija. Kategorišku manifesto tonu, kultūrinės tradicijos neigimu stengiamasi provokuoti visuomenę ir „gąsdinti buržua“. Anaiptol ne visų avangardinių grupių bei menininkų įsitikinimus perteikia šiame manifeste išreikštas karo ir militarizmo teigiamas vertinimas bei „panieka moteriai“.

LE FIGARO

Gaston CALMETTE

H. DE VILLEMESSANT

SOMMAIRE

Le Futurisme

1909 metų vasario 20 dieną italų poetas Filippo Tommaso Marinetti (1876-1944) Paryžiaus dienraštyje „Le Figaro" paskelbė „Futurizmo manifestą", kuriame buvo pasirašytas nuosprendis senajai kultūrai, tradicinėms vertybėms, aukštinamas ateities menas (il Futurismo), šlovinantis technikos pažangą, didmiesčių grožį, suvis naujas atsiveriančias perspektyvas, dinamiškumą, greitį, agresyvumą, riziką, narsą. Futuristai, ateities garbintojai ir kūrėjai, pasisakė už kišimosi politiką, nacionalizmą, karą, su panieka žiūrėjo į jiems nuobodulį kėlusią akademinę literatūrą, o profesorius, archeologus vadino dvokiančia gangrena. Pasak futuristų, ilgainiui Italija tapo sendaikčių turgumi, jie norį šią šalį išvaduoti iš begalės muziejų, pavertusių šią šalį bekraštėmis kapinėmis.

FILIPPO TOMMASO MARINETTI FUTURIZMO MANIFESTAS

1. Mes norime apdainuoti meilę rizikai, veiklumą ir nutrūktgalviškumą.
2. Drąsa, įžūlumas ir maištas – tai pagrindiniai mūsų poezijos elementai.
3. Lig šiolei literatūra buvo sustabarėjusi, šlovino ekstazę ir svajonę. Mes norime kelti į padanges agresyvų judėjimą, karštligišką veiklumą, bėgimą, *salto mortale*, mes už antausį ir kumštį.
4. Mes teigiame, kad pasaulį užkariavo naujas grožis, greičio grožis. Lenktynių automobilis su savo dailiu kapotu, storais gyvatiškais išmetamųjų dujų vamzdžiais, riaumojantis automobilis, lekiantis tarsi artilerijos sviediniai yra žymiai gražesnis už *Vittoria di Samotracia* [Nikė – vert. pastaba].
5. Mes norime kurti himnus žmogui, sukiojančiam idealų vairakotį, skriejančiam žaibišku greičiu per Žemę, tiksliau sakant, ratu apie jos orbitą.
6. Poetas su užsidegimu prašmatniai ir dosniai turėtų šlovinti svaigulį keliančius pirminius elementus.
7. Tikras grožis yra kovojantis grožis. Joks neagresyvaus charakterio kūrinys negali būti laikomas šedevru. Poezija turi gimti kaip veržli ataka prieš nežinomas galingas jėgas.
8. Mes esame ant amžių slenksčio!.. Kodėl turėtume dairytis atgalios, jeigu norime išlaužti paslaptingas duris, vardu Neįmanoma. Laikas ir Erdvė mirė vakar. Mes jau gyvename absoliute, kadangi jau sukūrėme visur esantį amžinąjį greitį.
9. Mes norime šlovinti karą – vienintelį pasaulio sanitarą – militarizmą, patriotizmą, griaunamąjį anarchistų gestą, gražias idėjas, dėl kurių mirštama, ir panieką moteriai.
10. Mes norime naikinti muziejus, bibliotekas, visokio plauko akademijas, kovoti prieš moralizmą, feminizmą, prieš menkiausią oportunistinę ar utilitarinę niekšybę.
11. Mes apdainuosime dirbančias, pramogaujančias ir maištaujančias žmonių mases; apdainuosime įvairiaspalves ir polifoniškas revoliucijų jūras šiuolaikinėse sostinėse; apdainuosime vibruojantį nakties karštį, sklindantį nuo ryškiais elektros mėnuliais apšviestų arsenalų ir uostų; godžias stotis, praryjančias rūkstančias gyvates; dangų remiančius gamyklų kaminus, susivijusiais dūmų lynais prisirišusius prie debesų; upes apžergusius tiltus, panašius į milžiniškus gimnastus, šokančius saulėje kaip peilio ašmenys; horizontą šniukštinėjančius ir nuotykių ieškančius garlaivius; bėgiais dundančius lokomotyvus plačiomis krūtinėmis, panašius į didžiulius vamzdžiais pažabotus plieno žirgus; svaigius skrydžius aeroplanų, kurių propeleriai plaikstosi vėjyje kaip vėliavos ir atrodo, kad jiems ploja minia entuziastų.

1912 metų gegužės 11 dieną pasirodė „Futuristų literatūros techninis manifestas“, kuriame raginama nepaisyti gramatikos taisyklių, laužyti sintaksės normas, vartoti nekaitomas veiksmažodžio formas, kurti semantines analogijas, duoti žodžiui laisvę, panaikinti literatūroje „Aš“ ir kt.

FUTURISTŲ LITERATŪROS TECHNINIS MANIFESTAS

1. *Reikia sugriauti sintaksę,* daiktavardžiais disponuoti savo nuožiūra.
2. *Reikia vartoti veiksmažodžio infinityvą,* kadangi veiksmažodžiai glaudžiai prilimpa prie daiktavardžių ir taip leidžia stebinčiam ar vaizduojančiam rašytojui išvengti *aš*. Infinityvas pats vienas be niekieno pagalbos gali suteikti gyvenimo tęstinumo ir intuicijos, kad jį suvokia, prasmę.
3. *Reikia pašalinti būdvardį,* kadangi nuogas daiktavardis visiškai išlaiko savo pagrindinę spalvą. Būdvardis, turėdamas neryškų charakterį, suponuojantis poilsį, meditaciją, visiškai nedera su mūsų dinamiška vizija.
4. *Reikia pašalinti prieveiksmį,* tą pasenusią sagtį, segančią vieną žodį prie kito. Prieveiksmis frazėje išlaiko varginantį stiliaus vieningumą.
5. *Dvigubinti kiekvieną daiktavardį,* tai yra paskui daiktavardį turi sekti, be jokio jungtuko, kitas analogiškai su juo susijęs daiktavardis. Pavyzdžiui, vyras-torpedinis kateris, moteris-įlanka, minia-mūša, aikštė-piltuvėlis, durys-čiaupas.
6. *Taip pat panaikinti skyrybos ženklus.* Nevartojant būdvardžių, prieveiksmių ir jungtukų, skyrybos ženklai savaime netenka jokios prasmės tekste, kurio gyvas stilius gimsta pats iš savęs, be jokių absurdiškų pauzių, kurias jas verčia daryti kableliai ir taškai. Norėdami pabrėžti tam tikrą ekspresiją, dinamiką, taikykime matematikos ženklus, pavyzdžiui, + – x : = > <, arba muzikos.
7. Rašytojai vis dar niekaip negali pabėgti nuo tiesioginės analogijos. Pavyzdžiui, gyvūną jie lygina arba su žmogumi, arba su kitu gyvūnu, beveik tokiu pat, vienas į vieną, kaip kokioje fotografijoje...(Pavyzdžiui, foksterjerą jie lygina su mažutyčiu grynakrauju žirgu. Kiti, kiek pažangesni, tą patį foksterjerą lygina su mažu Morzės aparatu. O aš jį lyginu su kunkuliuojančiu vandeniu. Mes už tai, kad analogijų gradacija būtų kuo platesnė, mes už gilius ir tvirtus ryšius, nors ir gana tolimus.)

Analogija yra ne kas kita, o gili meilė, jungianti tolimus, iš pažiūros visai skirtingus ar net priešiškus dalykus. Tik pačios plačiausios analogijos kūrinyje, kurį galime palyginti su sutartinai grojančiu orkestru, padeda aprėpti materijos gyvenimą polichromiškai, polifoniškai ir polimorfiškai.

Kūrinyje *Tripolio mūšis* (*Battaglia di Tripoli*) palyginęs durtuvų sklidiną tranšėją su orkestru, o kulkosvaidį – su fatališka moterimi, nedideliame afrikiečių mūšio epizode aš intuityviai supratau didžiąją dalį universo.

Vaizdai – tai ne gėlės, rūšiuojamos ir renkamos itin kruopščiai, kaip teigė Voltaire. Vaizdai – tai poezijos kraujas. Poezijoje turi rikiuotis nepertraukiama virtinė naujų vaizdų, nes be jų poezija yra tik anemija ir chlorozė.

Kuo daugiau asociacijų sukelia vaizdai, tuo ilgiau jie turi galios išlaikyti nuostabą. Sakoma, kad reikia tausoti skaitytojo susižavėjimą. Šalin visa tai! Geriau rūpinkimės

fatališka laiko korozija, naikinančia ne tik šedevro ekspresyvią reikšmę, bet ir jo galią žavėti. Ar mūsų senos ausys dar nesužalotos Beethoven ir Wagner? Taigi reikia šveisti lauk iš kalbos visus stereotipus, nuvalkiotas metaforas, tai yra beveik viską.

8. *Vaizdai negali būti skirstomi* į kilnius ir nešvankius ar vulgarius, ekscentriškus ir natūralius. Intuicija, padedanti juos suvokti, neturi nei preferencijų, nei išankstinių nuomonių. Analogijos – absoliutus šeimininkas visos materijos ir viso intensyvaus gyvenimo.
9. Kiekvienas objektas turi kelti, žadinti analogijų grandinę, kondensuotą, besiremiančią esminiu žodžiu.

Štai pateiksiu ekspresyvų analogijų grandinės pavyzdį, dar su tradicinės sintaksės „karnavalo kostiumais“:

„O taip! Jūs esate nedidukas kulkosvaidis, žavi moteris, ir grėsminga, ir dieviška, nešama nematomų šimtakojų žirgų, staugianti iš nekantrumo. Ak! Netrukus suksitės giltinės rate, keliausite triuškinančio kracho arba pergalės link!.. Trokštate, kad jums giedočiau karštus meilės madrigalus? Jūsų sinjorai... Man jūs panaši į ginamąją kalbą sakantį tribūną, iškalbingą, nenuvargstantį, kurio žodžiai smigte sminga tiesiai į širdis ratu sustojusiems susijaudinusiems klausytojams... Esate šią akimirką visagalis grąžtas, smingantis į kaukolę, pernelyg kietą šiai atkakliai nakčiai... Esate taip pat valcavimo staklės, elektrinės tekinimo staklės, kas dar? Didelis oksidu dengtas svilinantis vamzdis, degantis, kalantis, pamažėle tirpdantis metalinius paskutinių žvaigždžių taškus!.. (*Battaglia di Tripoli*)

10. Kadangi bet kokia tvarka jau fatališkai yra atsargaus ir budraus proto produktas, reikia orkestruoti vaizdus disponuojant kuo didesne netvarka.
11. Vyti lauk iš literatūros įvardį „aš“, tai yra panaikinti visą psichologinę raišką. Visiškai bibliotekų ir muziejų sugadintas žmogus, vadovaudamasis logika ir neišmatuojama išmintimi, nieko įdomaus jau nebegali pasiūlyti. Taigi turime jį šveisti iš literatūros; galų gale jį turi pakeisti materija, suvokiama išsyk intuityviai, o tai ne fizikų ir ne chemikų nosiai.

Iš italų kalbos vertė Veronika V. Vilytė

Jurgis Baltrušaitis

Jurgis Baltrušaitis gimė 1883 m. Paantvardyje (Jurbarko raj.), ūkininkų šeimoje, mirė 1944 m. Paryžiuje. Kunigo K. Žekevičiaus parengtas įstojo į Kauno gimnaziją. Ją baigęs atsisakė stoti į tėvų siūlomą seminariją, baigė Maskvos universiteto Fizikos-matematikos fakultetą, kuriame studijavo gamtos mokslus, kartu mokėsi literatūros ir kalbų. 1899 jis vedė turtingos pirklių šeimos dukrą Mariją Olovianišnikovą, vienintelę savo gyvenimo mylimąją, kuriai dedikavo visas išleistas knygas, užaugino sūnų Jurgį (būsimą garsų prancūzų viduramžių kultūros istoriką). Su rusų rašytoju Poliakovu Maskvoje 1899 m. įkūrė leidyklą „Skorpion“, kuri leido naujausią simbolistų kūrybą, jų almanachą *Severnyje svety* ir žurnalą *Vesy*. Tarp rašytojų išpopuliarėjo Baltrušaičio salonas. Jis buvo pažįstamas su kompozitoriumi A. Skriabinu, A. Čechovu, režisieriais G. Kregu, K. Stanislanskiu, V. Mejercholdu. Debiutavo rusiškais eilėraščiais 1899 m., o jo pirmieji lietuviški eilėraščiai spaudoje pasirodė 1927–1928 m. Išleido du simbolistinės poezijos leidinius *Žemės laiptai* (*Ziemnyje stupeni*, 1911) ir *Kalnų takas* (*Gornaja tropa*,1912). Po jo mirties žmonos Marijos rūpesčiu buvo išleista rusiškų eilėraščių rinktinė *Lelija ir pjautuvas* (*Lelija i serp*, 1948). Poezija artima garsių rusų simbolistų V. Ivanovo, A. Bloko, V. Briusovo kūrybai, kurie buvo susidomėję prancūzų simbolistais ir vokiečių romantikų kūryba. 1886 m. prancūzų *Figaro* žurnale buvo paskelbtas Žano Moreaso simbolizmo manifestas, aktualizavęs simbolizmo terminą ir Bodlero, Malarmė, Verleno poeziją. Rusų simbolistus veikė F. Nyčės ir A. Šopenhauerio filosofija apie intuityvų kūrybinį pasaulio esmės pažinimą, kaip priešingybę moksliniam, ir kūrybinį genijų. Išskiriami du rusų simbolizmo etapai: pirmasis, paveiktas Briusovo ir kitų, labiau buvo sukamas į „menas menui“ kelią, eilėraščius vadinant subjektyvia sielos išpažintimi.Netrukus jam prigijo pesimistinio dekadentizmo etiketė. O simbolistų antra karta, kuriai, be Vl. Solovjovo, A. Bloko, V. Ivanovo, A. Belo, priklausė ir Baltrušaitis, vadinosi „teurginiu“ simbolizmu, akcentavusiu meno šventumo, misteriškumo požymius, kėlusiu „amžinojo moteriškumo“, poetinės mūzos, meilės idėjas, teigiančiu religinį žmonijos atgimimą. Tik religinės krypties menas gali padėti pasimetusiam savo sielos prieštaravimuose žmogui, parodydamas dvasinės būties vientisumo regėjimus. Tokiu būdu simbolizmas tapo ne tik meninio stiliaus, bet ir idealistinės pasaulėžiūros požymiu, pasiaukojusio menui kūrėjo išraiška. Tokie bendrieji simbolizmo bruožai nesunivelavo jį kuriančių poetų, tarp kurių nuolat kildavo viešos diskusijos ir kurie sukūrė jo individualius poetinius variantus. Rusų simbolistai savo atsiminimuose yra palikę Baltrušaičio kaip atšiauraus, mąslaus šiauriečio įvaizdį, kuris parodo, kad jis savo dviguba tautine tapatybe, kaip lietuvis, rašantis rusiškai, buvo jiems ir savas, ir svetimas. Kaip poliglotas Baltrušaitis ėmėsi vertimo, į rusų kalbą išversdamas modernistų H. Ibseno, O. Vaildo, M. Meterlinko, S. Kirkegoro, A. Strindbergo, K. Hamsuno, Dž. Bairono kūrinius, ir jo vertimų kokybė

buvo aukštai įvertinta. Jis mėgo keliauti, ypač jį traukė Norvegijos ir Italijos kultūra ir gamta. 1908 m. poetas suartėjo su Maskvoje gyvenusiais B. Sruoga ir kitais lietuviais, dalyvavo jų savišalpos draugijos veikloje, rūpinosi Pirmojo pasaulinio karo lietuvių pabėgėliais, M. K. Čiurlionio paveikslų likimu. Jauniems lietuvių rašytojams didelį poveikį darė ir jo simbolistinės kūrybos filosofinis abstraktumas, ir platus kultūrinis akiratis, ir nauja simbolistinė kūrybos tautiškumo samprata, išsakyta kaip „intuityviai pagaunami tautos dvasios lobiai". Baltrušaičio gyvenimo lūžį sukėlė 1917 m. Spalio revoliucija, po kurios jis trumpai vadovavo Maskvos rašytojų organizacijai, tačiau slogi bolševikinė politika jam buvo nepriimtina. O paskelbus Lietuvos Respublikos nepriklausomybę,1920 m. paskirtas jos atstovu Maskvoje, įgijo jį saugojusį nepriklausomo asmens statusą, ėmė rašyti lietuviškus eilėraščius. Daugelis jo draugų simbolistų, kartais ir jo padedami, turėjo emigruoti arba tapo politinio bolševikų teroro aukomis. 1939 m. jis išvyko į Paryžių kaip Lietuvos pasiuntinybės Prancūzijoje patarėjas. 1942 m. išleido pirmą ir vienintelį lietuviškų eilėraščių rinkinį *Ašarų vainikas* (1dalis, su Balio Sruogos str. *Baltrušaičio vainikas*).Po jo mirties buvo išleista kita lietuviška poezija *Aukuro dūmai* (1944), o 1967 m. poezijos rinktinėje publikuota antra *Ašarų vainiko* dalis.

Baltrušaitis buvo vienas žymiausių rusų ir lietuvių simbolistų. Jo poezijos sukeltą nuotaiką V. Ivanovas taip apibūdino: „Tarsi iš už senų, išsikerojusių medžių, – pusiau prislopintų pilkų, storų bažnyčios sienų, – suskambo vargonų fuga". Baltrušaičio simbolistinei poezijai būdinga dualistinė aukštosios amžinosios ir trumpaamžės žemiškos būties samprata, apačios ir viršaus erdvinė priešprieša, gyvenimo prasmės filosofiniai apmąstymai, elegiška rimtis, vienatvės ir kančios motyvai, abstraktūs simboliniai vaizdai, kultūrinės citatos, metaforinė kalba, iškilminga mąsli intonacija, klasikinė forma. Ji parašyta asketiška silabine tonine eilėdara, dažniausia jambiniais metrais. Rinkiniuose mėgo eilėraščius jungti į didesnius ciklus (*Pavasario rasa*, *Smilkstantys toliai*, *Vynuogių metas*). Jo simbolizmas pasižymi mistinės prasmės simbolika (aukuras, auka, giesmė, žynys, bokštas, šventovė, pilis) ir aukštesniojo dieviškojo prado ilgesiu.

Kai kuriuos jo simbolius (šešėliai, krištolas, auksas, taurė, parkas, veidrodis) galima sieti su rusų simbolistams artima dvarų kultūra, o pamėgtus išdailintus ir rojaus pirmapradiškumą primenančius gamtos peizažus aiškinti kaip pasipriešinimą miestui, dabartinio kapitalistinio gyvenimo blogybių įvaizdžiui. Pirmojo pasaulinio karo metu iškylant naujoms modernizmo kryptims futurizmui ir akmeizmui, apsinuogino simbolistinės poezijos abtraktumas, patetiškumas ir kiti trūkumai, susilaukę literatūrinių parodijų ir kritikos.

Vėlesniuose lietuvių kalba parašytuose Baltrušaičio eilėraščiuose ankstesnės kūrybos filosofiškumas ir simboliškumas pripildomas konkretesnių kaimo buities ir gamtos vaizdų, atsiranda daugiau spalvų ir garsų. Juose dominuoja sukonkretintas motinos žemės vaizdinys, reiškiantis gimtinę, tėvų žemę, aprašoma jos sunki dalia ir skurdas. Atsiranda reikšminga dvigubos reikšmės brolystės sąvoka, siejanti ir tautiečius kaip tos pačios žemės vaikus, ir visus žmones kaip Dievo kūrinius. Tačiau poetas visoje savo poezijoje išsaugoja kalbančiojo, kaip įsipareigojusiojo ir išrinktojo, distanciją, kuris moko, guodžia ir stiprina savo kenčiančius brolius, įprasmina jų sunkius darbus ir varganą dalią, palaiko tėvynės dvasią. Kentėjimo motyvas, sustiprintas Kristaus Golgotos kelio įvaizdžiu, yra vienas iš charakteringiausių Baltrušaičio poezijojse. XX a. pradžios ir pirmos pusės lie-

tuvių kritikai, domėjęsi lietuviškosios dvasios problema, Baltrušaičio rusiškų kūrinių lietuviškumui priskyrė juose išsakytą labai glaudų gamtos ir žmogaus ryšį, būties visumos pojūtį, susijusį su ikikrikščioniškos ir krikščioniškos kultūros paveldu. Lietuviškai poezijai būdinga savitų archaizmų ir naujadarų kalba. Lietuviškos poezijos perlu Sruoga pavadino eilėraštį *Ramunėlė*. Lietuvių modernistų buvo gretinamas su Čiurlioniu. Jo kūryba turėjo įtakos B. Sruogos, F. Kiršos, Putino ir kitų lietuvių poetų simbolistinei poezijai, iš modernesnių – J. Juškaičiui, E. Puišytei. Į lietuvių kalbą jo poeziją vertė, be minėtų poetų, Henrikas Radauskas, L. Broga, J. Valaitis ir kt.

Chrestomatijai atrinkti Baltrušaičio eilėraščiai *Gėlė* ir *Ave, crux!* yra vertimai iš pirmojo rinkinio *Žemės laiptai*. Jo filosofinėje lyrikoje yra labai svarbi minties raida, kurios tikslas per prieštaravimus, dramatinius vidinius konfliktus pasiekti bei sukelti meninės harmonijos įspūdį. Pirmas eilėraštis sukurtas, ryškinant lyrinio subjekto paralelę su nežymia laukų gėlyte. Nors žmogaus gyvenimas toks trumpas kaip gėlės žiedo žydėjimas, bet juos vienija ir guodžia ant jų besiliejanti dieviškos būties šviesa. Antras eilėraštis, kurio pavadinimas reiškia „būk pasveikintas, kryžiau“ ir kuris parašytas Baltrušaičiui būdingais klasikiniais ketureiliais, žadina žmogaus kūrybines jėgas ir tobulėjimo poreikį, bet tai pasiekiamas tik tiems, kurie nebijo kryžiaus kančios, sunkaus darbo ir nepraranda tikėjimo. Jo lyriniame eilėraštyje nedaug kūrybinio improvizavimo, retorinio šūkčiojimo, viskas labai apgalvota, suteikiant darnios kompozicijos formą.

Siūloma literatūra: Jurgis Baltrušaitis, *Poezija*, Vilnius: Vaga, 2004; Viktorija Daujotytė, *Su Jurgiu Baltrušaičiu*, Vilnius: Regnum, 1994; Laimonas Tapinas, *Imk, klajokli, žibintą nakties*, Vilnius: Alma littera, 2000; Tomas Venclova, „Trys Jurgio Baltrušaičio tekstai“, in: *Vilties formos*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1992.

Jurgis Baltrušaitis

AMŽIŲ ŽVAIGŽDYNAS

Į Kalėdų žilą naktį aš žiūriu –
Daug beglobės žemės žiburių,
Daug žvaigždžių, žvaigždynų aš matau.
Jų stebuklus, žemės kurmi, – tau!

Kur tik žvelgsi, žėri atdarai
Aukso bokštai, arkos, aukurai –
Ar nemoki melstis, negali,
Mano žemės prote, nebyly?

Vien žvaigždžių nakties tyla pilna!
Va, ant žemės veržiasi viena!
Va, kita! Greičiau praverk duris –
Bus, kaip ji, ir tavo žiburys...

AUDĖJA

Ir kai giedras rytas rieda,
Ir kai sutemos artėja,
Savo romų žemės žiedą,
Savo skirtį gerbk, audėja!

Margink darbščiai ilgas juostas,
Kad paaustum lieką sprindį,
Kol neblykšta tavo skruostas,
Kol tau žemės saulė spindi...

Suok sutemus giesmę graudžią,
Kad tau rytas daug melavo,
Bet pajusk, kad staklės audžia
Amžių metmenis, ne tavo...

Amžių mįslei tavo skietas
Ir muštuvų darnas mojis,
Tau tik staklių suolas kietas,
Tavo sostas keturkojis –

Bet priimk ir tokį kelią –
Kad ir vargšė, tu ne vergė –
Kito audeklo dalelė,
Tu jo margą mįslę sergi...

Ir jei temstant nevaitosi
Ir vis tiesi ranką miklią,
Tu per vargą sužinosi,
Kas audėjas, kas šaudyklė.

AVE, CRUX!

Mesk savo kampą, menką lūšnelę,
Ilgesio sapną, pilną gėlos
Ir į aukštybės tylą begalę
Uolą per uolą griozk ant uolos...

Dievo pasaulis dar nesutvertas,
Dievo šventovė neužbaigta,
Tiktai negyvos uolos pažertos,
Tiktai galybė rankoms duota.

Lygink kalvynus, skaldyk granitą,
Kalnų tvirtovėn perėją tiesk, –
Savo patamsį neišsklaidytą
Iš jo išplėštu blyksniu nušviesk...

Teišsipildo svajonės šviesios,
Kur atsispindi širdies goda,
Ir per likimo prarajas tiesias
Tiktai į amžių tolį vedą...

Tik atsidavęs pareigai rūsčiai
Pasauly tingio, dykų kalbų
Naują ertovę pridėsi būčiai –
Perkelsi gaires būvio ribų...

Tik patikėjęs dvasią kantrybei,
Jos išganytas, teisus prieš ją
Tu būsi amžių tako tamsybėj
Vienas laiptelis jų eilėje...

GĖLĖ

Laukų gėlyte nežymi,
Toks pat, kaip tu, ir aš esmi!

Tu margus žiedlapius skleidi,
O aš godas pinu širdy...

Tavi sapnai – gyvi many,
Visam pasauly mes – vieni...

Mūs abiejų dalia viena –
Gyvent – žydėt su šia diena

Ir Dievo žydrio spinduliais
Pralobt, kiek mažas saikas leis!

Gėlyte mano, paklausyk –
Abu mes žydim vienusyk...

Vienos gegužės aš ir tu,
Ir mirti lemta mums kartu...

Mes – pilnuma būties žiedų,
Visam pasaulyje – tik du!

PASKYRIMAS

Mana mintis – goda žvaigždynų rašto...
Mana būtis – šalia bedugnės krašto...

Viena mįslė – griaustinis ir tyla,
Pavojaus gandas ir tingi ramybė,
Laukų žolytė ir dangaus aukštybėj
Nakties žvaigždėtų rašmenų byla...

Kaip nuostabiai pakaitomis vis glūdi
Žiedely sėklos, sėkloj – vėl žiedai,
Ir tarsi koks ryšys palaiko būtį,
Daiktų beribę siedamas tvirtai!

Žmogaus mintis – lyg tuščio sapno bėgis.
Žmogaus būtis – tik nerimas bemiegis...

Kiekvieną mirksnį siūlan paslapties
Galingi Amžiai abejingai pina,
Ir gailiai aklas tas, kas dar mėgina,
Kas drįsta gymį skirti nuo mirties...

Deja, visatos rūškana šventovė
Akla skraiste nuo mūsų paslėpta,
Ir prieš lemties duris per amžius stovim
Su ilgesio ir sielvarto našta!

Oskaras Milašius

Oskaras Milašius (Oscar Vladislas de Lubicz-Milosz), lietuvių kilmės prancūzų poetas gimė 1877 m. gegužės 28 d. Mogiliovo gubernijoje Čerėjoje (buvusi LDK, dabartinė Baltarusija), buvusiame Sapiegų giminės dvare, kuris priklausė poeto šeimai nuo XVIII a. pabaigos iki 1917 metų. Milašius didžiavosi savo lietuviška gimine iš tėvo pusės. Jis rašo, kad vyresnioji giminės atšaka, kilusi iš serbų valdovų giminės, nuo XIII amžiaus buvo įsikūrusi Labūnavos, Serbinų ir Anuševičių dvaruose netoli Kauno. Vienas jos atstovų, poeto prosenelis, pradėjo baltarusišką giminės atšaką, tačiau išsaugojo ir išugdė palikuonims gilią pagarbą šlovingam „Kauno Milošų kelmui“. Todėl prancūzai šalia pavardės, kaip kilmingam asmeniui, prideda žodelį „de“ pažymėdami, kad Milašius esąs lietuviškos, labai senos ir garbingos didikų giminės. Šiai nuostatai nepakenkė faktai, kad Oskaro senelis Artūras Milošas vedė italų dainininkę Nataliją Tasistro iš neturtingos šeimos, o tėvas Vladislovas Milošas, gimęs Vilniuje, parsivežė iš Lenkijos beturtę žydaitę – Rozaliją Mariją Rozental, būsimą poeto motiną. Beje, tėvas šalinosi giminaičių, tačiau įskiepijo sūnui pagarbą lietuviškai giminės kilmei ir nepasitikėjimą Lenkija, kuri lydėjo poetą visą gyvenimą. Oskaras buvo vienintelis vaikas šeimoje, kurioje viešpatavo skirtingos kalbos, tikėjimai, įpročiai. Namuose buvo kalbama lenkiškai arba vokiškai, prancūzė guvernantė mokė prancūzų kalbos, į dvaro parką atbėgdavo pažaisti kaimynystėje gyvenusių baltarusių valstiečių vaikai. Ši daugiakalbė, multikultūrinė aplinka turėjo įtakos asmenybės brandai – užaugęs Milašius tapo tikru pasaulio piliečiu, pašauktu gelbėti visą nelaimingą žmoniją. Dar svarbiau, kad Čerėjoje, poeto žodžiais tariant, absoliučioje dvasinėje vienatvėje, susiformavo esminiai būsimo genialaus kūrėjo bruožai: meilė gamtai, polinkis į melancholiją, į amžių pelėsiais dvelkiančią niūrią romantiką, neaiškus metafizinis nerimas ir troškimas amžino moteriškumo, galinčio atstoti motinos meilę. Vienuolikos metų atgabentas mokytis į Paryžių, Oskaras išgyveno gimtinės netektį kaip išvarymą iš rojaus; bėgant laikui, vaikystės šalis jam tapo pastovia ir svarbiausia poetinio įkvėpimo versme.

Paryžiuje sėkmingai baigęs licėjų, Luvro ir Rytų kalbų aukštosiose mokyklose Milašius studijavo žmonijos priešistorę, finikiečių ir asirų meną, hebrajų kalbą, rytų epigrafiją, tuo pat metu skaitydamas prancūzų, anglų, vokiečių, lenkų poetų eiles ir pats mėgindamas kurti. Literatūrinį skonį formavo Vijonas (Villon) ir Šekspyras (Shakespeare), Getė (Goethe) ir Bironas (Byron), Lamartinas (Lamartine), Bodleras (Baudelaire), Rembo (Rimbaud) ir Verlenas (Verlaine), o taip pat Šileris (Shiller) ir Helderlinas (Hölderlin), Kolridžas (Coleridge), Edgaras Po (Poe), Svinburnas (Swinburne) ir pagaliau Mickevičius – taigi, klasikai ir modernistai, romantikai ir simbolistai. Be to, Milašius susidomėjo Kabala (mistine žydų tradicija), ėmė skaityti Bibliją. Daug dirbdamas, tapo įvairiapusis eruditas, intelektualus mąstytojas, originali kūrybinga asmenybė.

Rašytojo kūrybos kelias. 1899 metais Milašius išleido pirmą savo eilių rinkinį *Dekadentiniai eilėraščiai*. Pavadinimas ir eilėse vyraujanti nuotaika kreipė į amžiaus pabaigos dekadentinę savimonę – būdingas pasibjaurėjimas gyvenimu, liguistas išsekimas, mirties nostalgija, derantis prie tokių literatūrinių temų kaip Romos imperijos žlugimas (eilėraščiai „Paskutinė orgija“, „Malonės smūgis“) ar žudikės Salomėjos fatališkas grožis („Salomėja“). Akivaizdžios aliuzijos į senkančią literatūrinę tradiciją pakenkė rinkinio populiarumui, kliudė įžiūrėti originalų poetinį talentą. Tik po poros metų Milašius įvardintas kaip prisiminimų poetas, nepaprastas žodžio meistras, pastebėta išradinga rinkinio eilėdara, darni vidinė eilių muzika. Vėliau išskirtas ir priešingas poetiniam dekadansui idealas – jis randamas gamtoje ir praeityje, kuri projektuojama į fiktyvią idealią erdvę. Svarbiausia, jog pagrįsta meilės ieškojimu, Milašiaus poezija gimsta savąja muzikos kalba (geriausi pavyzdžiai: „Lali“, „Lopšinė“, „Rudens daina“) ir įsirašo tarp tų XIX amžiaus pabaigos poetų, kurie poetinės kūrybos ateitį regėjo poezijos ir muzikos vienovėje.

Antrasis eilių rinkinys *Septynios vienatvės* (1906) paliudija nepaprastą Milašiaus gebėjimą įsiskverbti į žmogiškos būties paslaptį, sugerti į save visą pasaulio liūdesį, vaizduotėje peržengti nebūties slenkstį, įminti mirties-gyvybės mįslę, kurią regis žino gamtos daiktai („Rytojų poema“, „Atsisveikinimo giesmė prie jūros“, „Nukaršus diena“ ir kiti eilėraščiai) arba „amžių bučinių nugludinta“ Egipto karalienės statulėlė („Karomama“). Poetui svarbi laiko tema, nors nukrypsta ir į pačią amžių glūdumą, nuolatos siejasi su prarastos vaikystės prisiminimais, todėl dažniausiai yra skaudi. Tačiau lyrinis subjektas ne tik geba nukeliauti į Kadaise, bet savo praeitį – vaikystės kraštą įkurdina „už laiko ribų“, paverčia muzikalia vizija, kupina virpančios svajonės žavesio („Vaikystės krašte“). Vienas garsiausių poeto eilėraščių „Visi numirėliai apsvaigę“ ir rinkinį užbaigiantis „Mirties šokis“ skelbia, kad poetui pavyko įsijausti į ekstremalią būseną ir nebūtį gyvai patirti.

Trečiame eilių rinkinyje *Pradmenys* (1911) Milašius ieško nusiraminimo apmąstydamas gamtą, jos sudėtines dalis, elementus arba pradmenis: saulę, vėją, žemę, vandenį, naktį, mėnesį ar uolą, mėgindamas juose įžiūrėti žmogaus būties ženklus. Jis trokšta sujungti į vieną harmoningą visumą abu pasaulius – žmogaus ir gamtos. Šiai idėjai reikšti reikalinga tobula eilių forma, tad poetas pasitelkia klasikinę eilėdarą – aleksandriną. Pastebima, kad griežta eiliavimo sistema poetinio įkvėpimo nesuvaržė – eilių grožį gimdo lengvai muzikuojami ritmai. Lyrinis subjektas jaučiasi esąs begalinės visatos dalelė, sujungta su oro, žemės, vandens pasauliu. Žemės gyvenimas – tik sapnas, realiai bus gyvenama kitoje dimensijoje: „Kaip bus gera gyventi tiek svajojus!“ (eilėraštyje „Uola“). Kadangi „meilė ne šios žemės dukra“, iškeliaujama į *Kitur*, palikus savo atšvaitą ežere („Ežeras“). Tačiau tai nereiškia, kad skleidžiamas abejingumas žmonių gyvenimui, jų rūpesčiams; kai kurie rinkinio eilėraščiai liudija pastangą įprasminti visuotinę kančią („Tėvynė“). Subjektas prašo tylos nuraminti ir užmigdyti pasaulį, o tada ateiti pas jį „ant tolimų miglotų kalnų“ („Tyla“). Tai išrinktojo pozicija. Poetas – tas, kuris „sėja aukso grūdą“ ir geba visiems atleisti („Jūra“).

Nuo 1910 iki 1914 metų poeto dvasinė kelionė vedė link „nežemiškos tėvynės“. 1910 m. išleidžiamas Milašiaus kūrinys *Meilės įšventinimas*, kuriame moters meilė atveria kitą – beasmenės meilės horizontą. Tai menantis poemą, unikalaus žanro romanas, savaip apjungiantis romantinę, realistinę ir simbolistinę tradicijas: liudijantis polinkį į egzotizmą, intuityvizmą, nevaldomas aistras ir misticizmą, tačiau tuo pat metu pasižymintis pastabu-

mu, skvarbia žmogiškų instinktų ir dvasinio pasaulio analize. Regis, ketindamas išbandyti skirtingų žanrų teikiamas galimybes, 1912 metais rašytojas ima kurti „misterijas“, tarp kurių garsiausia *Migelis Manjara* – istorija apie donžuaną, kurį skaisti moters meilė įkvėpė pasirinkti vienuolio gyvenimą. Po šios atsivertimo dramos pats pasijutęs ant „dvasinės giedros slenksčio“, Milašius grįžta prie jam artimiausios poetinės formos ir sukuria nemirtingą *Simfonijų* ciklą. „Rugsėjo simfonijoje“ motinos vardu pavadinęs vienatvę, lyrinis subjektas jaučiasi atskirtas, tačiau tuo pat metu ieškantis bendrumo su visa kūrinija; jis žino galėsiąs atgimti tik jei išdrįs tiksliai atkurti kiekvieną vaikystės namų detalę, nes būtent atminties saulė gali nušviesti dabartį, išvaduoti nuo laiko vergijos ir pažadėti būsimą gyvenimą. Nuo šiol viskas bus kaip praeityje, kurią išgrynino prisiminimas. Atgimus nežemiška tėvynė apsireikš kaip prarastas vaikystės rojus. „Lapkričio simfonijoje“ Čerėjos kontūrai tikslesni negu rinkinyje „Septynios vienatvės“: vietos, žmonės, knygos, daiktai čia konkretesni negu 1906 metų „ašarose atrastame vaikystės krašte“. Laiko ir vietos prieveiksmiai „kadaise“ ir „tenai“ įgyja naują dimensiją – geba reikšti ateitį; ateitis nežemiškoje tėvynėje bus sukauptas ir išgrynintas vaikystės pakartojimas. Simfonijų pagrindas – trijų versmių: lyrinės, meditacinės ir mistinės samplaika lemia laisvomis eilėmis reiškiamą muzikinę turinio formą, fizinių ir dvasinių judesių jungtį, visuotinio ritmo svarbą.

1914 metų gruodžio 14 dieną Milašius patyrė keistą viziją, kurią išgyveno kaip sukrečiantį vidinį regėjimą. Jo metu patekėjo dvasinė saulė ir buvo suteikta malonė aplankyti tikrąją dvasios tėvynę. Po šio patyrimo nebegalima buvo kurti kaip anksčiau, poetas privalėjo liudyti, ką matęs. Pirmoje po vizijos parašytoje poemoje „Nihumim“ (hebrajų kalba – „Paguodos žodžiai“) apmąstomas nueitas kelias ir išaukštinus „teigimo duoną“, iškeliamos tikrosios vertybės: motinystė, dvasinė meilė, kūrybos galia. Paskutiniai Milašiaus eilių ciklai *Adramandoni* (mistikų žodyne - „Santuokinės meilės rojus dvasiniame pasaulyje“, 1918), *Lemiuelio išpažintis* (Lemiuelis – vienas iš šešių karaliaus Saliamono vardų, 1922) ir pagaliau garsioji „Pažinimo giesmė“ demonstruoja gebėjimą pasiekti „auksines mąstymo viršūnes“, už kurių „nebėra erdvės kur kilti“, tad po Pasveikinimo grįžtama atgal ir mėginama prabilti atrastąja „skaisčia pažinimo kalba“. Ši kalba, kupina mistinių simbolių ir archetipų, atrodo nerišli, tačiau ji turi savo vidinę logiką, o netikėti vaizdai, besijungdami į originalius ritminius ansamblius, veikia magiškai, stiprindami paslapties pojūtį ir žadindami norą ją atskleisti. Tarp tokių mistinį polėkį liudijančių tekstų išsiskiria „Naktį sustojusi karieta“ – joje gausu konkrečių vaikystės erdvės detalių ir garsų, minimi mirę giminaičiai, nebylūs namai, o absoliuti moters vaidmenų dominantė demonstruoja aštrų meilės stygių ir skaudų jos ilgesį. Šalis ta vadinama Lietuva, o tarnas su raktais turi didžiojo kunigaikščio vardą. Aliuzijos į giminės ir krašto praeitį sukuria istorinio ir mitinio arba amžino laiko jungtį, o tai leidžia „atrakinti duris“ į tolesniame eilėraštyje minimą „spinduliuojančią gyvenimo ūkanų Tikrovę“ ir „atverti savyje tai, ko nepažįsti“ („Talita Kumi“, aramėjų kalba „Mergaite, kelkis“).

Nors Milašiaus kūrybinis palikimas – skirtingo žanro kūriniai, juos visus vienija tas pats poetinis įkvėpimas, kurio gilioji versmė – dievoieška suformavo savitą meilės filosofiją, raginančią vis giliau skverbtis į žmogiškos būties paslaptis ir leidžiančią rašytoją vadinti meilės poetu. Atsiskleidžia kūrybos evoliucija nuo lyrinio pesimizmo ir absoliučios meilės ieškojimo ligi giliai meditacinės poezijos, kosminės meilės kulto, vizionistinės filosofijos.

Kurdamas paskutinius eilėraščius, poetas atrado dar vieną savo talento raiškos būdą – ėmė rašyti filosofinius traktatus. Po apreiškimo nakties jautėsi pašauktas išdėstyti raštu metafizines savo patirtis, kurias Einšteino reliatyvumo teorija tik patvirtino. Taip gimė „Laiškas Storžui“ (1917), „Ars Magna“ (1924), „Slėpiniai“ (1926).

Veikla Lietuvos naudai. Savo tėvynei Oskaras Milašius sutiko padėti sunkiausiu jai momentu. 1918 m. paskelbta Lietuvos nepriklausomybė mažai ką reiškė Europai; būtina buvo ją patvirtinti, apginti, o čia dar konfliktas su lenkais dėl Vilniaus. Tokio konflikto akivaizdoje nelengva buvo pasiskelbti lietuviu. „Būčiau galėjęs kaip prancūzų poetas, vienaip ar kitaip avangardo rašytojų gerbiamas, apsivainikuoti laurais Varšuvoje su daugeliu kitų lietuvių iš mano aplinkos. Vyliausi atliksiąs naudingesnį darbą likdamas po kukliuoju liaudišku lietuvių kryžiumi“,- rašė poetas 1919 m. oficialiai pasirinkęs lietuvio tapatybę. Tais pačiais metais Paryžiuje, Geografijos draugijos salėje Milašius perskaitė garsiąją paskaitą apie Lietuvą, turėdamas tikslą sudominti prancūzų visuomenę mūsų krašto problemomis. Jau įsijautęs į diplomato misiją, mėgino ieškoti sąlyčio taškų tarp Lietuvos ir Prancūzijos, o kaip poetas stengėsi suteikti mintims patrauklią poetišką formą, todėl dažnai paskaita suskambėdavo kaip tikra poema proza. Antai skelbdamas tautų vienybę, rašytojas pasitelkė Lietuvos kaip indo-europiečių rasės lopšio mitą, tad Lietuva esanti ne tik poeto motina, bet ir tolima prancūzų prosenelė. Kiek vėliau suprato, kad mūsų diplomatijos klaida buvo nesukūrus latvių, estų ir Lietuvos sąjungos. Tokias mintis išdėstė savo studijoje „Baltijos valstybių sąjunga“. Atskiromis knygelėmis išleistos paskaitos ir studijos atskleidė rašytoją kaip talentingą oratorių, kilnią ir humanišką asmenybę. Neveltui 1920 m. Prancūzijai pripažinus mūsų šalies nepriklausomybę, Milašius skiriamas Lietuvos atstovu Paryžiuje. Rašytojo diplomatinė veikla susilaukė ir tarptautinio pripažinimo: 1927 m. jis buvo priimtas į tarptautinę diplomatinę akademiją. Tačiau 1925 m. skirtas pilnateisiu Lietuvos pasiuntiniu – ministru Prancūzijai, tų pareigų atsisakė, likdamas Lietuvos pasiuntinybės patarėju Paryžiuje – iki 1938 m. Matyt, Lietuvą pripažinus (deja, be Vilniaus krašto), Milašius jautėsi atlikęs svarbiausią savo politinę misiją, tad grįžo prie kūrybinės veiklos: rašė filosofinius traktatus, rečiau – eiles, domėjosi lietuvių kalba. 1937 m. Kauno Teologijos-filosofijos fakultetas jam suteikė filosofijos daktaro garbės vardą. Milašius išvertė į prancūzų kalbą ir išleido visą pluoštą lietuvių liaudies dainų ir du lietuvių pasakų rinkinius, iš kurių iki šiolei prancūzų vaikai pažįsta Lietuvą. Pasak prancūzų tyrinėtojų, rinkinyje „Senosios Lietuvos pasakos ir legendos“ Milašius atskleidė slaptus ryšius, jungiančius abi jo tėvynes – Lietuvą ir Prancūziją. Ieškodamas tokių „slaptų ryšių“, savo etnologinėse studijose „Žydų tautos iberiška kilmė“ (1932) ir „Lietuvių tautos kilmė“ (1937) poetas įrodinėjo, kad lietuviai, žydai ir Prancūzijos pietuose gyvenantys baskai – giminingos rasės, nes visų jų viena priešistorinė tėvynė – Iberija (dabartinė Ispanija, Prancūzija, Italija). Idėja ginčytina, tačiau ją mėginama pagrįsti įdomiais lietuvių ir baskų dainų, pasakų bei mitologijos gretinimais, liudijančiais etnologo ir folkloristo aspiracijas.

Šiuos tyrimus neabejotinai skatino Milašiaus noras suvienyti skirtingus asmeninės tapatybės elementus, o taip pat siekis išgelbėti pasaulį iš susiskaldymo. Kad ir kaip mylėdamas svajonių tėvynę Lietuvą, poetas neribojo savo meilės viena tauta – jam rūpėjo

visos planetos likimas. Nusivylęs savo epocha ir jausdamas artėjančio karo grėsmę, ėmė savaip aiškinti Šventąjį Raštą ir skelbti gąsdinančias pranašystes – beje, kai kurios iš jų jau po rašytojo mirties pasitvirtino. Paskutiniais gyvenimo metais įsikūręs miškingoje Fontenblo vietovėje šalia Paryžiaus, pamėgo paukščių draugiją (pašvilpavus Vagnerio operos melodiją, paukščiai sulėkdavo ir tūpdavo ant rankų ir pečių); ši ypatinga bendravimo su gamtos pasauliu dovana leido pavadinti Milašių „paukščių poetu“. Rašytojas ir mirė 1939 m. pavasarį, gaudydamas mylimiausią savo kanarėlę.

Apibendrinant Oskaro Milašiaus nuopelnus Lietuvai, dera pažymėti, kad rašytojo diplomatinė veikla Lietuvos atstovybėje Paryžiuje, siekiant mūsų krašto nepriklausomybės pripažinimo, sėkmingas propagandinis darbas, rengiant paskaitas ir skelbiant straipsnius bei studijas Lietuvos istorijos, politikos bei kultūros klausimais, lietuviškų dainų ir pasakų vertimai į prancūzų kalbą – tai didžiulis ir svarus indėlis į lietuvių diplomatijos ir kultūros istoriją.

Kūrybos vertimai ir vertinimai. Prancūzijoje Milašiaus gyvenimo metais poetą žinojo ir vertino negausus būrelis žmonių, tačiau tai buvo iškilios XX a. pradžios asmenybės: Gijomas Apoloneras (Guillaume Apollinaire – Kostrowitski), Polis Valeri (Paul Valéry), Žanas Supervjelis (Jean Supervieille), Rožė Martenas diu Garas (Roger Martin du Gar), Armanas Godua (Armand Godoy), dar keli kiti garsūs intelektualai. Visuotinio pripažinimo rašytojas sulaukė po mirties, kuomet imta leisti Milašiaus raštus su garsių tyrinėtojų įžangomis (iki dabar du kartus išleisti pilni raštų rinkiniai – 10 tomų), o keli žinomi prancūzų eseistai ir literatūros tyrinėtojai išleido monografijas apie rašytojo gyvenimą ir kūrybą. Nuo septinto dešimtmečio Milašiaus kūryba dedama į didžiąsias prancūzų lyrikos antologijas, o jo lietuviškos pasakos išleistos iliustruotomis knygomis. Ypač populiari misterija „Migelis Manjara“, vaidinama įvairiuose Prancūzijos teatruose, pagal misterijos tekstą sukurta opera ir muzikinė drama; būtent šis veikalas reprezentuoja Milašiaus kūrybą prestižiniame enciklopediniame leidinyje, pristatančiame XX amžiaus prancūzų literatūrą (Nathan, 1989). Praėjus dviems dešimtmečiams po rašytojo mirties, jo gerbėjai Prancūzijoje susibūrė į „Milašiaus draugų asociaciją“, kuri aktyviai veikia iki šiol: organizuoja susitikimus, konferencijas, leidžia specialius sąsiuvinius, skirtus poeto gyvenimo ir kūrybos nagrinėjimui. Svarbu, kad po 1990 metų į šią veiklą įsijungia vis daugiau tyrinėtojų iš Lietuvos. Be kita ko, čia pateikiama informacija apie Milašiaus kūrybos sklaidą. Paskutiniais duomenimis (Nr. 49, 2010), suskaičiuoti 87 vertimai į įvairias Europos kalbas, tarp kurių pirmauja ispanų kalba, o antroje vietoje – leidiniai lietuvių kalba. Toliau kalbos rikiuojasi taip: anglų, italų, lenkų, serbų-kroatų, vokiečių, čekų, graikų, olandų, vengrų ir slovėnų. Daugiausia verčiama poezija, po jos seka teatro pjesės, romanai, pasakų ir legendų rinkiniai. Pastebima, kad Milašius nežinomas Skandinavijos kraštuose, Rusijoje ir buvusiose Sovietų Sąjungos respublikose. Tai nestebina – sovietmečiu įvertinta kaip dekadentiška ir reakcinga, poeto kūryba buvo draudžiama, ir tik devintame dešimtmetyje ėmė grįžti į savo pirmąją tėvynę.

Lietuvoje sovietmečiu tik du kartus (1969 ir 1976-1977) buvo išspausdinti Albino Žukausko ir Vaclovo Šiugždinio Milašiaus lyrikos vertimai iki svarbiausio leidinio – Valdo Petrausko filologinių vertimų rinktinės *Oskaro Milašiaus POEZIJA* (1981) su Vytauto Kubi-

liaus įžanga. Joje pirmą kartą po pusės amžiaus priverstinės tylos apžvelgiama Milašiaus biografija ir kūrybos kontekstai, atskleidžiamas poezijos savitumas, aptariami poetiniai vertimai į lietuvių kalbą, pripažįstami nuopelnai lietuvių kultūrai. 1983 m. Kubiliaus knygoje *Lietuvių literatūra ir pasaulinės literatūros procesas* Milašiaus pristatymas papildytas naujomis žiniomis. Pasirodo, kad dar gyvas būdamas, lietuvių-prancūzų poetas sulaukė pripažinimo Lietuvoje: trečio dešimtmečio pradžioje pirmieji jo eiles ėmė populiarinti Balys Sruoga ir Vaižgantas; 1930 m. literatūrologui Jonui Griniui išleidus studiją *O. V. Milašius poetas*, po metų pasirodė Antano Vaičiulaičio verstos *Poemos*; 1937 m. šis lietuvių rašytojas išvertė ir misteriją *Migelis Manjara.* Tuoj po Milašiaus mirties jo simfonijas ėmėsi versti Žukauskas, o eilėraštį „Karomama" talentingai išvertė Vytautas Mačernis. Neveltui, pasak Kubiliaus, šio lietuvių poeto „Vizijų" ciklas išaugo Milašiaus lyrikos traukos lauke. Dar Grinius savo knygoje teigė, kad Milašiaus kūryba artima lietuviams, nes yra lyriška, kilusi iš širdies, pilna svajonių ir simbolių; be to, jai daugiau rūpi ne forma, bet turinys. Šiandien jau nustatytos Milašiaus ir Alfonso Nykos-Niliūno kūrybos paralelės, aptiktos Mačernio ir Milašiaus metafizikos jungtys, manoma, kad poeto įsitvirtinimą lietuviškoje tradicijoje pirmiausia garantuoja „žemininkų" poezija. Tačiau keliant klausimą, kaip lietuvių kultūra reaguoja į Milašiaus poeziją, jo dvasinių regėjimų patirtį, reikia dar nueiti ilgą ieškojimų kelią – kruopščiai ištirti rašytojo kūrybos recepciją šiuolaikinėje lietuvių literatūroje.

Per du pastaruosius nepriklausomybės dešimtmečius Milašiaus bibliografija Lietuvoje pasipildė keliomis knygomis, kurių autoriai: Laimonas Tapinas, Andrius Konickis, Elina Naujokaitienė, Pranas Antalkis nupiešė spalvingą, intriguojantį rašytojo portretą. Be to, 1996 m. išleista Milašiaus poetinių vertimų rinktinė *Poezija*, liudijanti lietuvių-prancūzų poeto kūrybos sklaidą. Iš Milašiaus kūrybos jau apgintos kelios disertacijos, lietuvių tyrinėtojai skelbia straipsnius apie rašytoją ne tik lietuvių, bet ir prancūzų spaudoje (Genovaitė Dručkutė, Kęstutis Nastopka, Nijolė Kašelionienė). Tai leidžia tikėtis naujų patirčių ir atradimų. Pastaruoju metu skelbiama, jog lietuvių kultūros kontekste Oskaro Milašiaus vieta – šalia Adomo Mickevičiaus. Pastebima, kad Milašiaus kūrybą bene geriausiai yra pristatęs garsus poeto giminaitis, Nobelio premijos laureatas Czeslawas Miloszas. Pastarasis, susirūpinęs Milašiaus kūrybos vieta Europos literatūros istorijoje, svarstė ar jo giminaitis yra dekadentas, ar poetas-romantikas. Linkdamas prie antrojo apibūdinimo, priskyrė Oskarui XVIII-XIX amžių sandūros kūrybinę vaizduotę ir pažymėjo, kad Milašius kaip tikras romantikas visur jautėsi svetimas, tremtinys, savo mitologijoje prarastą vaikystės rojų paverčiantis idealia ateityje atgimsiančios žmonijos šalimi. Šiuolaikiniai tyrinėtojai šios nuostatos neginčija, o tik papildo, priskirdami dar ir akivaizdų simbolizmo paveldą (muzikinė forma, asmeniniai, sunkiai šifruojami simboliai).

Šiandien akivaizdu, kad Milašius netapo „prancūzišku Gėte" ir nelaikomas „visų laikų didžiausiu prancūzų poetu", kaip tai skelbė jo gerbėjai ir bičiuliai Polis Foras (Paul Fort) ar Miomandras. Daugelis prancūzų kritikų sutaria, kad Milašius – neįprastas reiškinys prancūzų literatūroje, nes šio poeto intensyvus misticizmas yra retas šalyje, pasižyminčioje minties aiškumu. Šį išskirtinį poeto bruožą – misticizmą, kaip ir Adomo Mickevičiaus atveju, prancūzų tyrinėtojai sieja su lietuviško mentaliteto specifika. Be to, Milašiaus kūrybos vertėjai į kitas kalbas pastebi, kad poeto eilių grožis peržengia prancūzų kalbai būdingos

poetinės tradicijos ribas, nes čia prancūziški žodžiai keisčiausiu būdu įsišaknija niekada neregėtoje svetimoje žemėje. Vertas dėmesio garsaus čekų rašytojo ir *Simfonijų* vertėjo Milano Kunderos teiginys, jog Milašiaus poezija nėra prancūziška; esą, išlaikiusi savo lenkiškai-lietuviškas šaknis, ji rado prieglobstį prancūzų kalboje kaip kokiame vienuolyne. Ir tai tik paliudija talento originalumą.

Svarbu pažymėti, kad kai kurie šiuolaikiniai tyrinėtojai lietuviškai-prancūzišką Milašiaus kūrybos modelį priskiria ne praeičiai, bet ateičiai. Kadangi per didelis dėmesys individualiai estetinei raiškai šiandien provokuoja „skilimą“ tarp poeto ir visos žmonijos, teigiama, kad giliai humaniška Oskaro Milašiaus kūryba, besipriešindama visų priimtai modernybės sampratai, atveria pamirštą modernybės pusę, nemodernią arba kitą modernybę (Massimo Rizante, 2010).

Šaltiniai lietuvių kalba: Oskaras Milašius, *Poezija*, sudarė, įvadą ir komentarus parašė Vytautas Kubilius; filologiniai Valdo Petrausko vertimai, Vilnius: *Vaga*, 1981; Vytautas Kubilius „Lietuva Oskaro Milašiaus kūryboje“, *Lietuvių literatūra ir pasaulinės literatūros procesas*, Vilnius: Vaga, 1983, p. 323–345; Oskaras Milašius, *Lietuviškos pasakos*, vertė Valdas Petrauskas, baigiamasis straipsnis V. Kubiliaus, Vilnius: Vyturys, 1989; Laimonas Tapinas, *Septynios vienatvės Paryžiuje*, Kaunas: Spindulys, 1993; Oskaras Milašius, *Poezija*, rinktinė, su Vytauto Kubiliaus įžanga; sudarė ir paaiškinimus parašė Donata Linčiuvienė, Vilnius: Vaga, 1996.

Oskaras Milašius

LIETUVA

Tos žemės vardas – Lietuva – užvaldė mano protą ir
jausmus.
Aš trokštu jums atskleisti ją.
Ateikit! Dvasioje nuvesiu jus į svečią kraštą, ūkanotą,
glūdų, šnarantį...
Suvasnokime sparnais – aure, jau skrendame per šalį, kur
kiekvienas daiktas turi blausią atminimų spalvą.
Apgaubia mus vandens lelijų kvapas, plėkstančių miškų
garai...
Tai Lietuva, la Lituanie, Gedimino ir Jogailos žemė.
Atsiveria mums susimąsčiusi šalis, kurios vėsi, dulsva
padangė turi visą pirmapradės giminės gaivumą. Ji
nepažįsta prabangos liūdnos – subręsti.
Po septynių žiemos mėnesių letargo ji nubudus šoktelia nuo
pavasario staigios grožybės, o rugsėjo vidury nauji
atolai, netgi vasaros nedavę, juodvarnių kranksmais
vėl skelbia ilgą žiemą.
Tada lietuviškųjų vasarų medaus kvapsnis užleidžia vietą
rudeniniam dvelksmui, kuris yr lyg siela Lietuvos, –
Saldžiarūgštis kvapas, nelyginant išvirtusio karšinčiaus
medžio, samana užkloto, ar griuvėsių po lietaus, kai
vasara jau baigias.
Balzgana šviesa dūluoja klony, o šėma migla nugulus ant
miškų,
Tylų saulės veidą niaukia įkyrių minčių nykumas.
Nors dar nesnigo, paplukusiuos keliuos ratus pakeičia
rogės.
Nuo upės smelkias per laukus linų markos tvaikai.
Galop iškrinta lapkričio sniegai, o vakarais sarginiai šunes
vėl užtraukia savo begalinę šneką su vilkais iš seno
miško, skendinčio rūkuos.

Vertė Antanas Vaičiulaitis

KARIETA, SUSTOJUSI NAKTĮ

Kol atsiras raktai,
– Tikriausiai jis ieško jų
Prieš trisdešimt metų mirusios
Teklės drabužiuose –
Paklausykite, ponia, paklausykite senatviško, prislopinto naktinio
Alėjos šnarėjimo...
Tokią mažytę, silpnutę, dusyk suvystytą į mano apsiaustą,
Nešiu tave per gervuoges ir dilges iki pat aukštų ir juodų
Pilies vartų.
Šitaip kitados senolis grįžo
Iš Verselio su mirusiąja.
Kokie nebylūs ir nepatiklūs, ir tamsūs namai
Mano vaikučiui!
Jau žinote, ponia, tai liūdna istorija.
Jie miega išsklaidyti po tolimas šalis.
Jau šimtas metų
Laukia jų vieta
Vidury kalvos.
Su manim išnyksta jų giminė.
O šių griuvėsių Dama!
Tuojau pamatysime gražų vaikystės kambarį: ten
Antgamtiška tylos gelmė –
Tai tamsių portretų balsas.
Susirietęs savo guolyje, naktį,
Rodos, girdėdavau, kaip tuščiuose šarvuose,
Atodrėkiui brazdant už sienos,
Plaka jų širdis.
Kokia nyki gimtinė mano baikščiam vaikučiui!
Žibintas užgęsta, mėnulis apsiblausęs,
Siaubas vadina savo dukras į giraitę.
Kol atsiras raktai,
Numikite truputį, ponia. – Miegok, vaikeli, miegok,
Toks perbalęs, padėki galvą ant mano peties.
Pamatysi, kokia graži
Gūdžioji giria birželio nemigoje, pasipuošusi
Žiedais, o mano vaike, kaip mylimiausia
Pamišusios karalienės dukra.
Apsigaubkite mano kelionės apsiaustu:
Purus rudenio sniegas tirpsta ant jūsų veido,
Ir jus apima miegas.
(Žibinto spinduly ji sukas, sukas drauge su vėju
Kaip mano vaikystės sapnuose,
Ta senė, – žinote, – ta senė.)

Ne, ponia, aš nieko negirdžiu.
Jis pagyvenęs,
Truputį pasimaišęs.
Kertu lažybų, kad jis bus nuėjęs išgerti.
Mano baikščiam vaikui tokie tamsūs namai!
Užkampy, Lietuvos krašto užkampy.
Ne, ponia, aš nieko negirdžiu.
Tamsūs, tamsūs namai.
Surūdijusios spynos,
Vynuogienojai išdžiūvę,
Vartai užsklęsti,
Langinės uždarytos,
Alėjose jau šimtas metų nenugrėbti lapai.
Visi tarnai išmirę.
Aš nieko nebeprisimenu.
Tokie tamsūs namai patikliam vaikui!
Prisimenu nebent oranžeriją,
Proprosenelį ir teatrą:
Pelėdžiukai ten lesdavo man iš delno.
Mėnulis žvelgdavo pro jazminų krūmą.
Tai buvo kadaise.
Girdžiu žingsnius alėjos gale,
Šešėlis. Štai Vytautas su raktais.

Vertė Alfonsas Nyka-Niliūnas

LAPKRIČIO SIMFONIJA

Tai bus visai taip pat, kaip ir šiame gyvenime. Tas pats kambarys.
– Taip, mano vaike, tas pats. Ankstų rytą laikų paukštis lapijoj,
Blyškioj kaip mirtis: tuomet tarnaitės keliasi,
Ir girdėti tuščias ledinis kibirų tarškesys

Prie šulinio. O siaubinga, jaunyste! Tuščia širdie!
Tai bus visai taip pat, kaip ir šiame gyvenime. Bus
Vargšų balsai, senų priemiesčių žiemos balsai,
Stiklius su savo permaininga dainele,

Sulinkusi senelė su nešvariu kyku,
Šūkaujanti žuvų vardus, žmogus su mėlyna prijuoste,
Spjaudantis į delną, nutrintą neštuvų,
Ir rėkalojantis nežinia ką lyg paskutiniojo teismo angelas.

Tai bus visai taip pat, kaip ir šiame gyvenime. Tas pats stalas,
Biblija, Getė, rašalas ir jo laiko kvapas,
Popierius, balta moteris, skaitanti patylomis,
Plunksna, portretas. Mano vaike, mano vaike!

– Tai bus visai taip pat, kaip ir šiame gyvenime! – Tas pats sodas,
Didelis, didelis, tankus, ūksmingas. Ir apie vidurdienį
Žmonės džiaugsis, kad susirinko šičia,
Žmonės, kurie niekada nebuvo pažįstami ir žino

Vienas apie kitą tik tiek: jog reikės apsirengti
Kaip kokiai šventei ir eiti į anapus iškeliaujančių
Naktį vieniems, be meilės ir be žiburio.
Tai bus visai taip pat, kaip ir šiame gyvenime. Ta pati alėja;

Ir (vieną rudenio popietę) alėjos vingyje,
Ten, kur gražus kelias leidžiasi baikščiai kaip moteris,
Išėjusi pasiskinti gyduolių gėlių, – klausyk, mano vaike, –
Mes susitiksime čia kaip kadaise;

Ir tu jau pamiršai, kokios spalvos tuomet buvo tavo suknelė;
O aš turėjau labai mažai laimės akimirkų.
Tu vilkėsi blyškiai violetiniu rūbu, gražusis liūdesy!
Ir gėlės ant tavo skrybėlaitės bus liūdnos ir mažos,

Ir aš neįminsiu, kaip jos vadinasi: nes per visą gyvenimą
Žinojau tik vieną vienintelę liūdną gėlytę, neužmirštuolę,
Seną miegalę Slėpynių šalies daubose, gėlę našlaitę.
Taip, taip, beribe širdie! Kaip šiame gyvenime.

Ir ten bus tamsus takas, labai drėgnas
Nuo krioklių aido. Ir aš tau pasakosiu
Apie miestą virš vandens ir apie Rabiną iš Bacharacho,
Ir apie Florencijos Naktis. Ir bus tenai

Žema griūvanti siena, kurioje snaudžia
Senų, senų lietų kvapas, ir šalta, riebi, raupsuota žolė
Kratys tenai savo tuščius žiedus
Į bežadį upelį.

Vertė Alfonsas Nyka-Niliūnas

Vincas Mykolaitis-Putinas

Vincas Mykolaitis-Putinas (1893–1967) – vienas žymiausių lietuvių rašytojų – poetas, prozininkas, dramaturgas, literatūros kritikas, istorikas ir teoretikas, per daugiau kaip penkiasdešimt intensyvaus kūrybinio darbo metų išlikęs pačioje intelektualinio gyvenimo viršūnėje.

Mykolaičio-Putino gyvenimą ir kūrybą patogiau suvokti, suskirsčius į kelis etapus. Pirmąjį sudarytų jo vaikystės, jaunystės metai, studijos ir ikisimbolistinė poezija.

Vincas Mykolaitis gimė 1893 m. sausio 6 d. Pilotiškėse (Prienų apylinkės), mokėsi Marijampolės gimnazijoje, kur susidomėjo literatūra, Maironio poezija. 1909 m. įstojo į Seinų kunigų seminariją, 1911 m. debiutavo spaudoje. Nuo 1915 m. Sankt Peterburgo dvasinės akademijos, nuo 1918 m. Fribourgo (Šveicarija) universiteto studentas. Už čia apgintą disertaciją apie rusų idealisto Vladimiro Solovjovo estetiką gavo filosofijos mokslų daktaro laipsnį. Metus stažavosi Miuncheno universitete, nuo 1923 m. rudens – Lietuvos universiteto Teologijos-filosofijos fakulteto docentas, nuo 1928 m. – profesorius, ilgalaikis (1924–1932) literatūrinio žurnalo „Židinys“ redaktorius.

Ankstyvoji Mykolaičio-Putino kūryba, išleista 1921 m. dviem „Putino raštų“ tomais, priklauso vadinamajai Maironio mokyklai – joje svarbūs dvasinės laisvės, idealų siekimo, tėvynės meilės, gamtos grožio, jaunystės džiaugsmo ir meilės ilgesio motyvai, sklandi, ritminga eilėdara, pakili intonacija, kartais drumsčiama abejonės, nusivylimo, nepasitenkinimo, pasipriešinimo (ciklas „Rex“) gaidų. Poveikį darė lenkų ir rusų romantizmo poetai (Adomas Mickevičius, Kornelijus Ujejskis, Fiodoras Tiutčevas), Lietuvoje kylanti estetizmo ir neoromantizmo banga (Liudo Giros folkloro stilizacija, bendradarbiavimas „Vaivorykštėje“).

Šalia poezijos pirmaisiais kūrybos dešimtmečiais Mykolaitį-Putiną traukė dramos žanras, Lietuvos istorijos tematika. Veikiamas Maironio, 1916 m. sukūrė baladinę poemą „Kunigaikštis Žvainys“. 1921 m. drama „Valdovo sūnus“ iškelia klasikinį konfliktą tarp pareigos ir jausmo, tėvo ir sūnaus, joje ryški neoromantinė poetika, į veiksmą įtraukiami gamtos reiškiniai (1929 m. drama kiek tobulinta: pakeistas pavadinimas – „Valdovas“, charakteriams suteikta realumo, dinamiškesnis veiksmas). Nyčės (Nietzschze's) filosofijos atgarsiai, simbolizmo estetika dominuoja novelėje „Medūza“ (1919), dramatizuotoje poemoje „Žiedas ir moteris“ (1925). Vydūniškoje misterijoje „Nuvainikuota Vaidilutė“ (1927, 1930 m. – „Vaidilutė Motina“) legendinės vaidilutės Birutės šventų įžadų sulaužymas siejamas su mistine bausme – penkiais Lietuvos nesėkmių šimtmečiais. Mažiau pasisekė vėliau sukurtos dramos „Operacija“ (1943 m., nuo 1960 m. – „Daktaras Gervydas“), „Skalvių mergelė“ (1960).

Kaip ryškiai savitas poetas Mykolaitis-Putinas atsiskleidė antruoju – simbolistiniu savo kūrybos laikotarpiu, kurį vainikavo lyrikos rinkinys „Tarp dviejų aušrų“ (1927). Jame buvo tokie Mykolaičio-Putino poezijos šedevrai, kaip poema „Vergas“, ciklai „Viršūnės ir gelmės“, „Pesimizmo himnai“, eilėraščiai „Rūpintojėlis“, „Žemei“. Simbolizmas, kuris rėmėsi antikine Platono filosofija ir stengėsi įžvelgti giliai už realybės esančias reiškinių esmes, ieškoti amžinojo grožio ir gėrio, Europoje jau buvo pasibaigęs, bet Lietuvoje tai buvo dar neišeikvota meno erdvė (kiek anksčiau šiuo keliu muzikoje ir dailėje ėjo Mikalojus Konstantinas Čiurlionis; rusiškai eilės rašė Jurgis Baltrušaitis), todėl Mykolaičio-Putino poezija suskambo naujai ir įspūdingai. Simbolistai savo mintis ir jausmus stengėsi išreikšti ne tiesiogiai, bet per simbolius, simboliškus vaizdus, garsų sąskambius, asociacijas. Pasaulis pažįstamas ne tiesiogine rega, realistiniu tyrinėjimu, visuomenės observacija, bet individualia kontempliacija, ypatinga intuicija, kuria apdovanoti menininkai. Muzika, dailė, poezija daugiaprasmiais simboliais galį daugiausia pasakyti apie nematomas, bet egzistuojančias esmes nei gamtos ar istorijos mokslai. Introspektyviam Mykolaičio-Putino būdui toks santykis su pasauliu buvo labai artimas. Negalėdamas savyje suderinti kunigo ir poeto, jis išgyveno didelę apsisprendimo dramą. Vidiniams prieštaravimams išreikšti geriausiai tiko simbolių kalba. Ja poetas apmąstė žmogaus galimybes (ciklas „Viršūnės ir gelmės“), vidinį prieštaringumą (ciklas „Pesimizmo himnai“), laisvės ir nelaisvės įtampą (poema „Vergas“), Dievo ir žmogaus santykį („Rūpintojėlis“). Mykolaitis-Putinas lietuvių poeziją nukreipė nuo visuomeninės problematikos į individo būties filosofinę refleksiją, suteikė jai bendražmogiško universalumo ir dramatizmo. Eilėraščio subjekto mintis ar veiksmas skleidžiasi gamtoje, tačiau tai ne reali, bet poeto vaizduotės sukurta simbolinė gamta, kupina prieštaravimų ir harmonijos siekio kaip ir žmogaus vidus. Dangus ir žemė, viršūnės ir gelmės, žvaigždės ir jūra žymi dualistinius polius, tarp kurių atsiduria Mykolaičio-Putino poezijos žmogus. Jį traukia idealų aukštumos („Margi sakalai“), bet ir vaisingų žemės syvų, aistringos žmogaus prigimties jis nenori išsižadėti („Ilgesys“, „Paskandinto varpo giesmė“), tad stengiasi tapti mediatoriumi, suderinti prieštaravimus, apimti būties pilnatvę („Tarp dviejų aušrų“). Erdvė rinkinyje turi vertikalią ašį (dangus-žemė-jūra), laikas – horizontalią (diena-naktis). Dienos metas – bendras „visų“ laikas, netikra būtis, kai gyvenamas ne savo gyvenimas ir vaikštoma su kaukėmis („Rudenio naktį“). Nakties metas, dienos triukšmams nurimus, yra individualus laikas, tikroji būtis, kai žmogus lieka pats su savimi ir esmių atverties valandą po žvaigždėtu dangumi apmąsto savo egzistencijos prasmę. Šalia filosofinio pobūdžio eilėraščių rinkinyje nemažai meilės lyrikos („Nerandamai“, „Romansas“, „Žemei“, „Pavasario žemė“), pratęsiančios anksčiau simbolistine poetika sukurtų eilėraščių tradiciją („Stella Maris“, „Vakare“, „Snaigės“).

1931 m. gavęs kūrybinių atostogų, Mykolaitis-Putinas išvyko į Prancūzijos kurortą Nicą ir pradėjo rašyti autobiografine patirtimi paremtą romaną „Altorių šešėly“, norėdamas plačiai motyvuoti savo būsimą pasitraukimą iš kunigų luomo ir užbaigti dvasinio išsivadavimo „bylą“. „Altorių šešėly“ priskiriamas „tapsmo“ (vok. *Bildungs*) romano tipui – jame atskleidžiama žmogaus sielos istorija – brendimas, pasaulio ir savęs pažinimas, pasaulėžiūros formavimasis, asmenybės savikūra. Romano protagonistas Liudas Vasaris artimas Mykolaičio-Putino lyrikos herojui – tai intravertiškas, ieškantis, į laisvę besiveržiantis individas, negalintis suderinti poeto talento ir kunigystės luomo apribojimų. Pirmoji romano

dalis „Bandymų dienos“ vaizduoja šešerius mokslo metus Seinuose, kai naiviai tikimasi sustiprinti tikėjimą, bet iliuzijos žlunga, nes nusiviliama seminarija, jos griežta, sausa ir beprasme regula; kai kyla pirmosios abejonės pasirinkimu, nors ir trokštama jas įveikti, patirti mistinių išgyvenimų; kai nubunda meilės jausmas kaimynų merginai Liucijai, kerojasi poetinio talento suvokimas, visapusiško gyvenimo troškimas, susikertantis su celibato reikalavimais. Konfliktas tarp pareigos ir jausmų, skaldantis Vasario asmenybę, yra vidinis, išoriškai neparodomas. Vyresnybės ir kolegų akyse Liudas yra paklusnus, stropus klierikas, tačiau dviguba egzistencija jį vis labiau slegia.

„Simbolistinį lietuvių eilėraštį galutinai suformavo V. Mykolaitis-Putinas, suteikęs jam panašią emocinės sugestijos ir literatūrinės reglamentacijos galią, kokią turėjo nacionalinio judėjimo laikotarpiu Maironio eilėraštis. Jis sujungė daugiaprasmę simboliką su intymia ir kritiška autoanalize, o spindintį idealo brūkšnį su dramatiška refleksija, užbaigdamas lietuvių lyrikos persiorientavimą nuo aprašinėjimo ir didaktikos į žmogiškumo problematiką“

Vytautas Kubilius

Antroje dalyje „Eina gyvenimas“ parodomi vikaravimo metai Kalnėnų bažnytkaimyje – Liudas Vasaris uoliai imasi pareigų ir nori būti pavyzdingas kunigas, tačiau jaučia, kad jo idealizmu stengiamasi pasinaudoti arba iš jo šaipomasi, sunkiai sekasi rasti kontaktą su paprastais žmonėmis. Kunigų kasdienybė, prakticizmas, karjerizmas (klebonas Platūnas, vikaras Stripaitis), atitrūkimas nuo gyvenimo (Šlavantų tėvelis) didina įsitikinimą, kad jo prigimtis priešinasi kunigavimo perspektyvai. Šalia Vasaris atranda visai kitą – kultūros, prabangos, dvasinių vertybių pasaulį, kurį įkūnija netoliese esantis dvaras, dvaro biblioteka ir baronienė Rainakienė. Jos epikūriška pasaulėžiūra ir žavi moteriška asmenybė laisvinamai veikia Vasarį, kuris ima jaustis tvirtesnis, savarankiškesnis.

Trečioji romano dalis „Išsivadavimas“ rodo pagrindinį veikėją, sugrįžusį į Lietuvą po dešimties metų gyvenimo Europoje, visiškai supasaulėjusį, nors vis dar nenutraukusį saitų su kunigija. Miesto kunigai sėkmingai derina dvigubą gyvenimą, bet Vasariui jis darosi koktus. Galutinis postūmis yra meilė Amerikos lietuvei Auksei, su kuria sieja savo ateitį. Taip kiekvienoje romano dalyje dominuoja kita moteris, įgalinanti Liudą Vasarį geriau pažinti žmogaus vidinius įstatymus, dalyvaujanti jo kelyje į pilnavertį gyvenimą ir visapusišką kūrybą.

Iki „Altorių šešėly“ pasirodymo 1932–1933 metais lietuvių romanas buvo neišvystytas antraeilis žanras. Mykolaičio-Putino knyga padarė tikrą perversmą – IV dešimtmetyje romanai pasipylė kaip iš gausybės rago. Dėl sensacingo turinio (autobiografiškumas, seminarijos ir kunigų gyvenimo paviešinimas, įtaigus psichologizmas) „Altorių šešėly“ buvo graibstyte graibstomas. Tai pirmas lietuvių bestseleris. Nė vienas romanas po jo dar ilgai nesulaukė tokio kritikų dėmesio. Svarbi knygos reikšmė prozos ir žanro raidai. „Altorių šešėly“ yra tvirtos, darnios architektūros, gerai subalansuotas ir sklandžiai išbaigtas kūrinys – tikras psichologinio romano pavyzdys, ilgai nepralenktas, suteikęs pasitikėjimo kitiems rašytojams. Pirmą kartą didžiuliame romane visas dėmesys sukoncentruotas į vieną veikėją, detaliai analizuojama jo asmeninė problematika. Mykolaitis-Putinas parašė

išties europinio masto kūrinį, savo meniniu lygiu ir tema (jauno menininko tapsmo istorija, konfliktas su visuomene, vadavimasis iš dogmų) suartindamas lietuvių literatūrą su visuotinės literatūros kontekstu (Džeimso Džoiso (James Joyce'o) „Jauno menininko portretas", Rilkės (Rainer Maria Rilke) „Maltės Lauridso Brigės užrašai", Tomo Mano (Thomo Manno) „Daktaras Faustas" ir kt.). Dėl savo stiliaus „Altorių šešėly" dažnai vadinamas stendališkojo tipo romanu. Tai ne liaudiška, bet preciziška, intelektualia kalba parašytas kūrinys. Imponuoja sakinio koncentracija, tikslios charakteristikos, įtaigus bei intensyvus pasakojimas.

Kita ikisovietinio periodo kūryba

Po romano „Altorių šešėly" Mykolaitis-Putinas 1936 m. išleido poezijos rinkinį „Keliai ir kryžkeliai", 1937 m. – romaną „Krizė". Tai posimbolistinio periodo lyrika, joje beveik išnykęs konfliktiškas santykis su pasauliu ir savimi, dominuoja vaiski nuotaika („Malda"), šviesūs tonai, meilės („Neatmerkim akių", „Pakvipo žemė"), džiaugsmo temos („Nuostabios naktys"), ramus pasaulio įvairybės apmąstymas („Saulėleidžio kely", „Nežinomam Dievui").

Romanas „Krizė" – nebūdingas Mykolaičio-Putino kūrinys. Jame pateikta tuometinės Lietuvos gyvenimo vaizdas, parodyta keleto socialinių sluoksnių atstovų problemos. Trūksta įsimintinesnės siužeto linijos, ryškesnių charakterių.

Atskirą savitą etapą sudaro karo išvakarėse ir karo metu sukurta poezija, kurią poetas ketino publikuoti 1944 m. „Rūsčių dienų" rinkinyje, bet okupacinė vokiečių valdžia nedavė leidimo (išleista 1972 m. Čikagoje). Karo, nelaimių, pasaulio katastrofos nuojauta išsakoma baladės poetika („Baladė", „Lėlių baladė", „Nežinios paslaptis", „Vestuvių muzikantas"), neramiais sapnais, grėsmingomis vizijomis („Saulėtekis"), kosminės šaltos nakties metafora, smerkiamas žmonijos nuopuolis, grįžimas į barbarybės laikus („Kelias atgal", „Marche macabre"), nykūs sovietizacijos reiškiniai („Raudonspalvėj liepsnoj", „Minioje", „Birželio 15", „Liaudies daina", „Tremtiniai"). Dominuoja nejauki šalčio, atšiaurios žiemos nuotaika (ciklas „Žiema"), mirties motyvai („Gimimas ir gyvenimas", „Mirtis", „Motinai"). Svarbiausias rezistencinis kūrinys – 1945 m. poemėlė „Vivos plango, mortos voco" („Gyvuosius prakeikiu, mirusiuosius šaukiu"). Ja poetas pranašų kalba, apokaliptiniais regėjimais („Praskrido raitelis ant žirgo / Ir dalgis sutemoj sužvango...") išsakė kaltinimus totalitarinei prievartos sistemai, pasmerkė moralinį išsigimimą („Ir tribunoluos indžiai / Teisiuosius smerkia žmogžudžiai"), bailius ir pataikūnus („Jau aukurus sugriovę, / Žyniai jums gieda šlovę"), šaukėsi Dievo pagalbos, mirusiųjų keršto, išsakė savo pasipiktinimą ir nusivylimą. Nors poetinė raiška abstrakti, be konkretybių, nuorašais išplitusios poemos skaitytojui buvo aišku, jog kalbama apie antrąją sovietinę okupaciją. Sovietinis saugumas ieškojo autoriaus, įtariamas buvo Mykolaitis-Putinas – jį pridengdamas autorystę prisiėmė vienas studentas, už tai nuteistas penkeriems metams.

Sovietinio laikotarpio kūryba

Emigracijon nepasitraukęs Mykolaitis-Putinas turėjo prisitaikyti prie esamos santvarkos, verčiamas rašyti revoliuciją, Leniną, Staliną, sovietinę santvarką ir jos „šviesias" perspektyvas šlovinančias eiles. Rinkinyje „Sveikinu žemę" (1950) poetas atidavė privalomą

duoklę keliais stereotipiniais eilėraščiais. Iki Stalino mirties (1953) apskritai vengė kurti poeziją, užsiėmė vertimais, dėstė Vilniaus universitete, rinko medžiagą istoriniam romanui „Sukilėliai“, kurio I dalis pasirodė 1957 m. (antra – po dešimtmečio). 1863 m. sukilimas parodomas plačiame socialiniame, buitiniame, idėjiniame kontekste, įtaigus kunigo Mackevičiaus portretas. Kai kurios sovietmečiu privalomos istorijos pasakojimo schemos kompensuojamos geru kaimo žmogaus psichologijos, jo interesų, laisvės troškimo pažinimu. Romano pirmoji dalis 1958 m. buvo apdovanota valstybine premija.

Paskutiniu savo gyvenimo dešimtmečiu (1957–1967) Mykolaitis-Putinas rašė poeziją. Vėlyvoji lyrika, rinkiniai „Būties valanda“ (1963) bei „Langas“ (1966) – vieni geriausių ne tik poeto, bet apskritai viso sovietmečio literatūros reiškinių. Juose Mykolaitis-Putinas grįžo prie stipriausios savo kūrybos versmės – dramatiško santykio su savimi ir laiku, visapusiškos būties kontempliacijos. Daug meilės poezijos („Benamio dainos“, „Rytų motyvais. Sekant Goethe“, poema „Žilvinas ir Eglė“), pasaulinės kultūros asociacijų (ciklas „Parafrazės“, „Prometėjas“, „Don Kichotas“, „Sonetai. Sekant Šekspyru“, „Mocartas“, „Bachas. Mišios h-moll“, ciklas „Bodlero temomis“), mirties apmąstymo („Ave vita“, „Gyvybės gyvatė“, „Kėliaus iš kapo“, „Vasario pūgoj“, ciklas „Mano būstas“, ciklas „Nemigų būsenos“). Poetas nueito kelio apmąstymams renkasi plačius ciklus, poemas, diptikus, pasitelkia simbolius, kuriuos derina su avangardinės poetikos neornamentuota kalba, grubiais prozaizmais. Lyrinis subjektas išsako šviesos, plačių erdvių, meilės troškimą ir kartu jaučia savo rūsčią vienatvę, senatvę, mirties alsavimą. Šiai žlugdančiai pragarmei, juodoms mintims stengiasi nepasiduoti, priešinasi iš paskutinių jėgų, trokšta dar kartą apsvaigti laisve ir gyvenimu. Nebijoma į save pažvelgti ironiškai („Savo kūnui“), nors dažnesnė herojiška kova, skausmo išgairintas dvasinis prisikėlimas.

Mykolaitis-Putinas svarbus lietuvių literatūrologijoje kaip literatūros teoretikas, kritikas, istorikas. Teorinės jo pažiūros plačiausiai išdėstytos straipsnyje „Grožio ir meno kuriamosios dailės reikšmė“ (1921), polemikoje su Adomu Jakštu (1926–1927), esė „Poetika ir kūryba“ (1939). Kaip kritikas jis daugiausia reiškėsi „Židinio“ redagavimo laikotarpiu ir po jo ikisovietiniu periodu. Istoriniai veikalai susiję su profesoriavimu universitetuose. Tai „Naujoji lietuvių literatūra“ (1936), „Vydūno dramaturgija“ (1934), „Literatūriniai elementai XVI a. lietuvių raštijoje“ (1947), „Kristijono Donelaičio kūryba“ (1957), „Adomas Mickevičius ir lietuvių literatūra“ (1955), „Pirmoji lietuviška knyga“ (1948) ir kt.

Mykolaitis-Putinas į lietuvių kalbą išvertė Adomo Mickevičiaus: „Konradą Valenrodą“ (1948), „Krymo sonetus“ (1948); „Poną Tadą“ (liko nebaigtas), nemažai Ivano Krylovo pasakėčių (1945), Aleksandro Puškino eilėraščių (1949, 1950), taip pat Michailo Lermontovo, Nikolajaus Nekrasovo, Taraso Ševčenkos, Oskaro Vaildo (Oscaro Wilde'o) kūrybos, Getės „Faustą“.

Siūloma literatūra: K. Ambrasas, *Romano likimas, arba Liudo Vasario draugai ir priešai*, Vilnius: Vaga, 1983; *Atsiminimai apie Vincą Mykolaitį-Putiną*, Vilnius: Vaga, 1992; V. Daujotytė-Pakerienė, *Lietuvių filosofinė lyrika*, Vilnius: Vaga, 1977; V. Daujotytė-Pakerienė, *Putinas: pasaulėvaizdžio kontūrai*: kūrybos studija, Vilnius: Tyto alba, 2003; V. Kubilius, *XX amžiaus lietuvių lyrika*, Vilnius: Vaga, 1982; V. Kubilius, *XX amžiaus lietuvių poetai*, Kaunas: Šviesa, 1986; V. Kubilius, *XX amžiaus literatūra,* Vilnius: Alma littera, 1995; J. Lankutis, *Vinco Mykolaičio-Putino kūryba*, Vilnius: Vaga, 1986; V. Zaborskaitė, „Vincas Mykolaitis-Putinas“, in: *Lietuvių literatūros istorija. XX amžiaus pirmoji pusė. Antra knyga*, Vilnius: LLTI, 2010; E. Žmuida, *Disonansų būtis: Vinco Mykolaičio-Putino poezijos interpretacijos*, Vilnius: LLTI, 2007.

Vincas Mykolaitis-Putinas

TARP DVIEJŲ AUŠRŲ

Tarp dviejų aušrų pasaulis kaip pasaka.
Iš žvilgančių bokštų veizi visaregintčios akys, –
ir jų regėjimais žaviesi tu pats,
patirdamas tolimą,
paslaptingąją,
nesibaigiamąją,
vientisą būtį.

Rytuose jau nuspėji besiartinančią šviesą,
bet vakarų atošvaistos atgyja tavy
kaip seniai girdėtų
giedojimų aidai.

Visi daiktai kaip blankūs šešėliai
dvilypuojasi tavo regėjime,
ir tu nebežinai,
kokiu vardu juos vadinti.
Tavo paties būtis
nykiais aidėjimais skrenda atgalios, –
ir tau be galo liūdna.

1927 [*1936*, *1956*]

ŽEMĖS AIDĖJIMAI

MANO PASAULIS

Žinau aš, drauge, pasaulį didį,
Pasaulį gražų, pasaulį tyrą,
Kaip šviesų rytą, kai gėlės žydi,
O skaidrios rasos nuo lapų byra.

Ten plačios lankos – žiedai siūbuoja,
Ten skambūs gojai – upeliai šnera,
Tenai padangės giedra alsuoja,
Ten sielai šventa, ramu ir gera.

Paimki, drauge, tu rūbą skaistų,
Priseki baltą lelijos žiedą,
Kad siela meilės jausmu užkaistų,
Kur tam pasauly per amžius gieda.

Tada išeiki, kai aušta rytas
Ir perlais puošia lankas rasotas,
Tai eisim mudu į nematytas
Melsvųjų tolių šalis svajotas.

Pamiršim visa, kas juoda, žema,
Pamilsim dangų, aukštybių plotį, –
Ten didžios mintys ramybėj gema,
Ten atgimimo versmių ieškoti.

O kai išvysim dienos mūs galą,
Kad glaudžia žiedus gamtos grožybės,
Nusvirus saulė jau gęsta, šąla,
O siela geidžia didžios ramybės,

Nulenksim galvas. Tyliai užėję
Ant aukšto kalno, rankas ištiesme.
Pagerbę didį šviesos Davėją,
Pabaigsim būtį padėkos giesme.

1917.X.14

Į NAUJUOSIUS METUS

Be dainos ant lūpų, be džiaugsmo krūtinėj
Paskendome metų nakty paskutinėj.
Ne skambančio juoko, bet lūkesio posme
Tyliai paskutinę svajonę giedosme.

Neklausk, mano drauge, kas aš nei kas tu.
Prieš kylantį metą mes vienu vardu:
Ant amžino kelio kurti neregiai,
Prieš paslaptį didę sustoję baugiai.
Tačiau lūkesy nebesunku įspėti,
Ką kalba krūtinėj jausmai palytėti –
Ir vieno tik atviro žvilgsnio pakanka
Paspausti nuo šiol nebesvetimą ranką.

Tačiau kaipgi liūdna, kai atsižvelgiu
Praėjusių metų numintu keliu.
Tiek kruvino jausmo, aukotos širdies
Išdilo be ženklo rūke praeities.
Dabar, jau bebaigdamas metų kelionę,
Štai ilgesiu audžiu dar vieną svajonę –
Ir laukiu išgirsiąs, kas jau nebe kartą,
Rods, taip nuoširdžiai, tik tuščiom buvo tarta.

Eiva, mano drauge, pradėtu taku,
Kol sutemų globiamoj sieloj jauku.
Te dar vienas lašas skambiai įvarvės
Į sklidiną turinį mūsų taurės.
Paskui? – nebeklauski: taip liūdna ir skauda,
Kai vėl reik pradėti nebaigiamą raudą.
Te mano svajonės man blanksta iš lėto,
Kaip žvaigždės ant skliauto, aušros palytėto.

Rūstus Varpininkas, paskendęs aiduos,
Kai dvylika kartų į varį suduos,
Aš tavo vardu – ir vienus, ir kitus –
Papuošiu baigtus ir pradėtus metus.
*
Ir nuėjova iš lėto, įsipynę
Į sustojusią ant kelio pilką minią,
Kad iš bokšto mum pirmiausia suskambėtų –
Nauji metai naujos laimės pažadėtų.
Naujos laimės! Mano drauge, neklausyki:
Laimės gandas mum skambėjo nebe sykį.
Eisim, nešim seną naštą kasdieninę,
Pažadėtos meilės laimės nepažinę.

Ar meni, kai žiburiuos prieš valandėlę
Šėlo muzikos verpetai, džiaugsmą kėlę,
Žaidė taurės ir tviskėjo skaidrios srovės,
Tartum rytą, rasai krintant, rožės plovės?
Bet pradenki žiburiuotą džiaugsmo kaukę.
Tai pravirks tau blankios lūpos, laimės laukę,
Ir išvysi jųjų naktį tvankią, žiaurią,
Kai išgersi krištolinę džiaugsmo taurę.

O tačiau mum buvo gera ten gedėti.
Lėmėm laimę, smuiko raudų sužavėti,
Tyliai gundė akis akį, mintis mintį
Puotos jūroj visą būtį paskandinti.
Mano drauge! Iš godžių nakties šešėlių
Neišnešim to mūs sapno valandėlių.
Ryt bus liūdna, ryt bus tuščia, baigsis puotos,
Ir nuvys tos kvapnios rožes, meilei duotos.
*
Štai ugnis ant seno bokšto
Tartum žvaigždė sutviskėjo,
Ir pakilo pirmas gandas
Naujų metų pranešėjo.

Tad nurimo pilkos minios
Ir aukštyn akis pakėlė,
O iš varpo skrenda, plaukia
Pirma metų valandėlė.

Ir atskrido, ir nupuolė, –
Nauji metai reik pradėti.
Tai sakyki, mano drauge,
Ko tau reikia palinkėti?

Nelinkėčiau aš tau nieko:
Mūsų norai čia vienodi.
Aš vien ranką tau paspausčiau
Ir tik vieną tarčiau žodį.

Aš norėčiau tarti žodį,
Sielos gelmėj išaugintą,
Kur gražiausios mano viltys
Vien būties aidais tebminta.

Kai ateis tau nykios dienos,
Bus šiurpu aplink ir juoda,
Kai į skundą nei į maldą
Niekas atbalsio neduoda.

Mano drauge, tik tuomet gal
Iš gilybių iškentėtų
Mano šiandien tartas žodis
Tau ir šviestų, ir skambėtų.
*
Ir vėl jau gaudžia puota atgijus,
Ir vėl liepsnoja mum žiburiai,
Ir skamba taurės, ir mirga blizga
Lengvų šokėjų linksmi būriai.

Pakelkim galvas, nušvieskim veidus!
Netinka šiąnakt liūdna mintis.
Jei bunda skausmas, sudaužki taurę,
Kad neišduotų jausmų širdis.

Tegu už mūsų ant plyno kelio
Dar juodo kraujo dėmes matai,
O melodinguos garsų verpetuos
Klajoja kraupūs mirties aidai.

Tegu pro mūsų pakeltas galvas
Juodi šešėliai pirmyn užkris, –
Mes būkim šviesūs, sudaužkim taurę,
Teneišduoda jausmų širdis.

Tegu aplinkui gūdu ir tuščia, –
Čia trankios dainos ir žiburiai,
Ir ne siaubingos rytojaus šmėklos,
Tiktai šokėjų lengvi būriai.
– – –
*
Taip buvo gyventa, taip buvo svajota
Bejungiant Senus ir Naujuosius metus,
O džiaugsmą ir liūdesį, tuomet eikvotą,
Pinu į naujus nujautimų vaizdus.

Ir šit kaip iš kanklių tyliai man prabyla
Viena po kitos suvirpėjus styga –
Ir vėl naujas jausmas krūtinėje šyla
Ir plaukia per sielą skambiąja banga

Tegu jisai kyla, tegu jisai plaukia:
Švelniųjų jausmų ir svajonių gana.
Jau rūstus trimitas saulėteky šaukia,
Pradėt reik nauja savo amžiaus diena.

Patyriau, kas buvo tiktai numanyta,
Beklausant prabilusios kartais širdies, –
Ir šit jau į veidą skaudžiai įrašyta
Žymė praeities ir ženklai ateities.

Sveiki, Nauji metai! Slaptingo likimo
Iš apdengto veido aš neišskaičiau.
Bet žengsiu per jus prie skaudaus išpirkimo
Aš dar vieną žingsnį arčiau.

1920 [1936]

FINALE

Nuskambėjo, nuaidėjo
Iš pailsusios krūtinės
Minutinio džiaugsmo juoko
Srovės paskutinės.

Nusileido laimės saulė
Už kalnų toli toli, –
Suspindėjo, nuriedėjo
Tik rasa gaili.

Ir likau aš vienų vienas
Baigti vargo dienužėlės.
Gaudė, verkė rūstūs vėjai,
Sieloj skausmas kėlės.

Ir kraupiais suokimais vėjo
Verkė rudenio naktis, –
Verkė savo laimės kapo
Nerami būtis.

1920 [1936]

RYTO SAULEI

Sveika būk, ryto saule malonioji,
Tu tyro džiaugsmo motina skaisti!
Šviesias padangių grožybes nešioji
Ir juodai žemei spindulius siunti.

Kalnai tau kelia karūnas liepsnotas.
Tau meldžias girios šlamesiais rimties.
Kiekvienas ryto augalas rasotas
Tau savo žiedą pabučiuot išties.

Ir aš, kaip kalinys iš drėgno urvo,
Į aukštybes dvasia besistiebiąs,
Nukratęs dulkes juodo žemės purvo,
Per naktį laukiau patekant tavęs.

Sveika būk, saule, gyvasties nešėja,
Kad vėl mane pakilus bučiavai,
Kad vėl pernakt urve tingiai glūdėję
Arų sparnai išsitiesė laisvai.

Ir aš einu toliau, tavim apsvaigęs,
Kalnais ir slėniais – laisvas kalinys.
Jau išpirkimo aukos baigias, baigias, –
Ir naujas rytas žemę atmainys.

Kaunas
1920.VIII.15

VIRŠŪNĖS IR GELMĖS

1. ĮVADAS

Urvai ir bedugnės
Granito uolynus išvarstė,
O aštrios skeveldros
Viršum pro kraštus nusikarstė.
Vidurnakčio gūdis
Nei mirtinas takas keleivio nebaido:
Jei žūsi, tai žūsi kaip lašas be garso ir aido.

Bet jeigu pasieksi
Padangėj iškeltą viršūnę,
Tu būsi kaip Dievas,
Paniekintos žemės klajūne!
Tu būsi tik vienas
Tau matomos saulės ugnim suspindėjęs,
Kalnų ir bedugnių, ir viso pasaulio kūrėjas.

Parpulki, keleivi,
Ir kniūpsčias per akmenis slinki,
O alpstančią širdį
Laisvėjančia aistra gaivinki.
Sukruvintom rankom
Pro aštrias atolaužas stiebkis į priekį
Ir smailą viršūnę, krauju prakaituodamas, sieki.

2. VIRŠŪNĖ

Sveika būk, viršūne, pakalnėj svajota,
Nuo sutemų meto per naktį ieškota,
Aušroj man sukūrusi dangų liepsnotą –
        Sveika būk, viršūne kilni:
Kas valandą žvilgsnis nuo žemės man kilo,
Ir šitai plazdėję jausmai nenutilo,
Kol nykiąją tavo vienatvę pamilo,
        Padangės aidų vedami.

Iškėlei mane tu virš žemės grožybių,
Kur siaudžia ir virpa iš žydrio auštybių
Pasaulį apglobę aidai amžinybių,
        Kaip milžino varpo gaida.
Prasidengė girdas, nusišvietė žvilgis,
Pabudusi siela plasnoja ir ilgis,
Kol auštantis rytas krūtinę suvilgys
        Gaiviąja rasa ir malda.

Jau keliasi saulė pro mėlyną klonį,
Kalnais nušvytravo verpetai raudoni –
Ir didė ramybė, šventa ir maloni,
Apsėmė tave ir mane.
Nereikia man žemės – tavy pasiliksiu,
Į saulėtą dangų, kaip tu, aš įsmigsiu
Ir amžiam ant tavo karūnos užmigsiu,
Apsvaigęs padangių sapne.

3. ILGESYS

Baigiu jau su saule kaip aras danguj viešpatauti;
Žemyn nusvarino man galvą sunki karūna.
Jau gaudžia pakalnių varpai, mano šūksnio užgauti,
Jau blyksi gelmių žibintuvai raudona liepsna.
O žvilgančioj jūrėj jau saulė pasruvo raudonai,
Miglotą pakalnę ir dangų apliejo ugnim, –
Atsikvėpė žaliosios lankos ir našūs dirvonai
Ir lūkesiu virpa, ir dega drauge su manim.

Suglausiu sparnus ir nukrisiu ant tavo krūtinės,
Tu žiede svajonių iš liūdesio mano taurės.
Tegu mano viso gyvenimo skaudama gėla,
Kaip puolanti žvaigždė, gyvybės kaitra sužėrės.
Man nedavei laimės vidurdienio saulėj plazdėti,
Tik slankioti nykiais šešėliais naktų glūdumoj,
Tik gęstančią žarą, tik alpstantį šypsnį mylėti,
Tik melstis pasauliui tylioj nebevilties maldoj.
Už ką gi tave pamylėjau, tu žeme gimtoji,
Kad jaudini sielą ir ilgesiu širdį kuri, –
Ir skausmo atobalsiais mano krūtinėj vaitoji,
Ir virpančioj ašaroj gęstančia saule žėri.

4. ĮSPĖJIMAS

Atstoki, keleivi, nuo krašto uolos,
Kai vėjas miglas į pakalnę suklos.
Atstok, nusigręžk ir nežvelki žemyn,
Paniekinto klonio melsvon prapultin.

Jau šaltą dvelkimą į veidą junti:
Slaptingas vidurnakčio metas arti, –
Ir vėl iš pabudusios jūrų širdies
Graudi aimana bangomis išsilies,
Ir gelmę sudrumstusi žemės klaida
Prabils paskandintojo varpo gaida.

Bijoki, keleivi, nakties glūdnumos,
Jei žemės šešėlis sparnu tau pamos, –
Ir ieškantį žvilgsnį nukreipsi žemyn,
Paniekinto klonio melsvon prapultin.

5. PASKANDINTOJO VARPO GIESMĖ

Kai tik pasikėlė vidurnakčio gandas
Ir dvyliktas aidas dangum nuskambėjo,
Nublankęs sustojo pusiaukely mėnuo,
Ir žvaigždės vaiskiau sublizgėjo,
Aš, kniūpsčias parpuolęs ant krašto bedugnės,
Išgąsdintą žvilgsnį mečiau prapultin, –
Ir štai nežinau, ar miglotoj pakalnėj,
Ar mano krūtinėj tyliai suaidėjo:
Din din... din din... din din...
– – –
– Sapnuoki, pasauli, vidurnakčio sapną, –
O tavo dangus, tavo mėnuo ir žvaigždės,
Ir laisvė tavoji tik man... tik man...
Slaptingo pasaulio aš didis karalius:
Giliausioj versmėj mano amžinas sostas –
Din dan... din dan... din dan...

– Ir gilios, ir tamsios gyvenimo šaknys
Draugėn susibėgo našioj mano įsčioj
Ir godžiai įsmigo manon širdin.
O tu, spinduliuotų viršūnių valdove,
Sapnuok savo laisvę, mane paskandinęs, –
Din din... din din... din din...

Tu kelki į dangų nupuikusią galvą,
Aš tavo gyvybės šaknų nepaleisiu:
Pasaulis valdyti tik man... tik man...
Tegu tavo žiedą palaimina saulė,
Pradėtąjį vaisių tik aš išpenėsiu –
Din dan... din dan... din dan...

6. GELMIŲ DANGUS

O kai prasiskyrė pakalnėj rūkų uždanga
Ir žvilgančioj jūroj nuslūgo sidabro banga,
Mačiau, kaip apvirtęs dangus po uolos mano kojų
Visas grožybes į atvertąją gelmę suklojo.

Ir jau ne viršuj spindi mėnuo ir žvaigždžių būriai,
Tik žemėje mirga skaidrieji dangaus žiburiai. –
Ir jau ne padangėj kalnai į žydrumą įsmigo,
Tik žemėn apvirtę viršūnėmis gyly užmigo.

Būk sveikas gi, žemėje atsispindėjęs dangau!
Tik tau savo dvasioj aš lūkesio žiedus rinkau.
Paskęsiu tavy ir gyvensiu pasauliu kitu:
Ir dangų, ir juodąją gelmę pasieksiu kartu.
– – –

Vidurnakčio monai ir kylančio ilgesio burtai
Atidengė angą spėjimuose dvasiai sukurtai:
Tyliais nujautimais ir dangų, ir žemę apjuosę,
Skandina ir supa savųjų gelmių atspindžiuose.

7. LOPŠINĖ
Sapnuoki, pasauli, vidurnakčio sapną
Ir amžiną kovą – ir amžiną laisvę,
Ir savo liepsnų nesuvaldomą galią
Pirmykštės kūrybos ankstyboj aušroj.
Granito uolynuos suspaustoj krūtinėj
Dar saugoja žemė liepsnojančią širdį,
O tvanko rūkais debesuotoj padangėj
Dar blykčioja skaidrūs pirmykšti žaibai.

Vergai išsprogdins kietą požemių plutą,
Ir perskros žaibai žemės motinos įsčią,
Ir kraterių liepsnos ištrykš į padanges –
Raudonais žibintais tau veidą nušvies.
Į gelmę apvirs spinduliuotos viršūnės,
Sutrupins granito krantus vandenynai, –
Ir krintančios žvaigždės žemčiūgais išvarstys
Aptemusio chaoso rūsčias bangas.

Skausme ir vienatvėj kalėjusią dvasią
Kaip paukštį paleisi į amžiną laisvę,
Nežinomoj saulėj, nežinomam ruime,
Nežinoma laime gyvent amžinai.
O virš gaivalingų ugninių verpetų,
Didžioj užgesintų pasaulių ramybėj,
Kaip spindinti žvaigždė, zenite įsmigus,
Tebveizės budrioji Kūrėjo akis.

1921 [1927]

GEDULAS

Dangus juodais sparnais atsirėmė į žemę –
Ir juodos vėliavos į saulę pasikėlė.
Gedėki, mano žeme, nesulauktos laimės
Šviesiųjų prižadų palaužtame šešėly.

Pridengsime šydais ir mes nuleistas galvas,
Pilkųjų pelenų nuo veido nenuplovę.
Palinkom ant gelmių kaip karklai žaliakasiai,
Nusvirusiais žvilgsniais apglėbę tyrą srovę.

Mes kaip nuliūdę sūnūs ant gelmių palinkom,
Kur motinos širdies mirtis nenumarino,
Tik mūs nykių dienų neišgyventas skausmas
Palaimintam kape jos vardą pavadino.

Ir gedulo tyloj tas pats meilingas balsas,
Kurs mus gimdydamas į žemę paviliojo:
Mylėki tik mane ir mano skaudų džiaugsmą –
Ir visa, ką širdis būties sapne svajojo.

Eik šen gi, mano drauge, džiaugtis ir gedėti
Šviesių širdies sapnų palaužtame šešėly:
Dangus juodais sparnais atsirėmė į žemę,
Ir juodos vėliavos į saulę pasikėlė.

1922 [1936]

MARGI SAKALAI

Lydėdami gęstančią žarą, vėlai
Pakilo į dangų margi sakalai.
Paniekinę žemės vylingus sapnus,
Padangėje ištiesė savo sparnus.
Ir tarė margieji: negrįšim į žemę,
Kol josios kalnai ir pakalnės aptemę.
Sapnai ir šešėliai padangėse mums
Šviesiųjų į saulę kelių nebedrums.
Mes skaisčiąją aušrą dangum pasiviję,
Iš josios vainiko nuskinsim leliją –
Ir miegančios žemės laukus ir uolynus
Paversim į žėrinčius saulės gėlynus.
Ir štai suplasnojo iš naujo sparnais,
Tolyn ir aukštyn, kolei kraujas užkais
Pavytosios saulės ieškota liepsna
Ir žemei užgims pranašauta diena.

Bet štai rytuose jau nuraudo dangus,
Jau nušvietė saulė uolas ir laukus,
Tačiau iš dangaus nei anksti, nei vėlai
Negrįžo į žemę margi sakalai.

1922

SKRISKI, ARE

...Dangus – mano tėvas,
bet Žemė – motina manoji...

Skriski, are, į pat dangų ir plasnoki,
Būt vergu savosios žemės tu nemoki.
Aš tau laisvės nei dangaus nepavydėjau,
Nors tik juodą, šaltą žemę pamylėjau.

Kai geriu jos drėgną kvapą ir ūkus,
Man sapnuojas skaisčios žvaigždės ir dangus.
O kai vėl mane padangė užsūpuos,
Jausiu žemę savo ilgesio vaizduos.

Kaip apimt tave, pasauli begalini?
Gaivalingą tavo galią siela mini:
Tavo liepsnos man krūtinėj dar žėruoja,
Tavo aistros mano lūpomis garuoja.

Tu pasėjai mano gyvastį, dangau,
Bet aš čia, juodojoj žemėj, išdygau.
Dar pirmykštę savo būtį siela mini, –
Tik apglėbt tave, pasauli begalini!

1922

DŽIAUKIS, ŽEME!

Džiaukis, žeme! Tavo kraterių gelmėse
Dar pirmykštės Dievo liepsnos neišblėsę.
Gaivalinę, šviesią laisvę pamylėjus,
Tu gimdai naujos būties laisvus kūrėjus.
Tu vergų nebylias širdis įsupai:
Dega ugnys, gaudžia giesmės ir varpai!
Visos kalvos linksta, kryžiais pasipuošę, –
Amžiais laukto atgimimo šventę ruošia.

Džiaukis, žeme, jūrą mėlyną pamilus!
Kaip dangus jos slėpiniai aukšti ir gilūs.
Tieski bures – debesynų baltas drobes –
Skrenda laivas, verpetu bangas apgobęs.
Kai parplauks jisai iš tolimos šalies,

Gintariniai mūsų rūmai auksu švies.
Leisis saulė, ūžčios bangos, degs žibintai,
Žiebsis žvaigždės mūsų žemei atgaivintai.

1923

PAVASARIO ŽEMĖ

Pavasario žemė, kaip motinos krūtys,
Silpnutei gyvybei nesigaili peno.
Į širdį įsiėmė alkanos šaknys
ir pirmąjį šypsnį žiedais išlukšteno.
Siūbuojančių jūrų ir mėlyno skliauto
Nepratusios akys apimt neįmano,
Bet motinos žemės palaimintos krūtys
Silpnutei gyvybei nesigaili peno.

Pavasario žemė, aistri kaip meilužė,
Audringais sapnais mūs dienas pranašauja.
Bučiavimui pradengė kvepiantį kūną
Ir saulėtais žvilgsniais mum svilina kraują.
Vidurnakčio dangų ir ūkanų klonius
Apsėjo Kūrėjas palaiminta sauja –
Ir kvepianti žemė, aistri kaip meilužė,
Audringais sapnais mūs dienas pranašauja.

1923

ŽEMEI

Graži ir galinga esi, nuodėmingoji žeme!
Tu praneši dangų savųjų žiedų skaidrumu.
Iš tavo gelmių sau vaivorykštės metmenis semia, –
Iš tavo krūtinės ir aš sau gyvybės imu.

Nuo juodbruvo veido saulėleidžio skarą nutraukus,
Tu šiltą pavasario naktį manim apsvaigai:
Jaučiu tavo plakančią širdį ir kvepiančius plaukus,
Kaip galvą svaigina lyg žydinčių pievų ūkai.

Raudonos aguonos nulinkę tau vyto prie kojų,
Ties galva rausvi debesynai pakriko lengvai, –
Susitelkė žvaigždės ir mėnuo padangėj sustojo,
Kai šiltą pavasario naktį mane bučiavai.

Apglėbiau tave, kaip nė vienas apglėbt negalėtų,
Įaugau tavin chaotingų geismų šaknimis.
Kaip pasakos augalas kilsiu lig ruimų žvaigždėtų,
O kraunamas žiedas tavąja gyvybe išmis.

1922

GALIŪNAS

Pakilo, sumojo tamsiuoju sparnu, –
Ir aš į jo sostą kaip vergas einu.
Jis kvėpė liepimą numirėlio vėlei, –
Ir skverbias į spindulius kapo šešėliai.

Jis alkiui užčiaupė piktuosius nasrus, –
Ir džiūgauja minios pro puotų gaisrus.
Putojančią taurę jis sutrempė koja, –
Ir gedule klūpantis džiaugsmas vaitoja.

Tada jis pakilo ir žengė lėtai,
Kur buvusių žygių dar skamba aidai.
Ir ką jis ten šaukė, ir ką ten kalbėjo,
Viena tik tamsioji naktis tai girdėjo.

Kai grįžo į sostą galiūnas puikus,
Tik žvaigždės mirgėjo pro palšvus ūkus.
Sugrįžo, apsigaubė juodu sparnu, –
Ir kniubo prie sosto šaltų akmenų.

1924

GIMIMO NAKTĮ

Merdinčios gyvasties amžinas liūdesi,
Garbinki didį gyvenimo džiaugsmą!
Tavo ir jo sutartiniai mylavimai
Plaka krauju ir liepsna mano gyslose.

Jo spinduliuotam gimimo vidurnakty
Glūdi tu vienas, kaip pasmerktas milžinas, –
Pusę dangaus į šešėlį nutremdamas,
Glorijoj rūsčiu memento aidėdamas.

Tavo ir jo sukirsti kalavijai
Kyla man kryžiaus vaduojančiu simboliu,
Ten, kur gyvenimo didė Golgota
Judu erškėčių karūnon supynė.

Merdinčios gyvasties amžinas liūdesi,
Koks tu didingas gyvenimo šventėje!
Kaip kruvinai tu skrodi mano širdį
Džiaugsmo varpų sutartinėj simfonijoj!

Šventės ugnių papuoštoj tavo sutemoj
Klūpauja minios raišų ir paniekintų, –
Veiziu ir aš į nesuprastą paslaptį,
Kildamas tavo laisvėjančioj galioj.

1925

PRISIKĖLIMAS

Pro mano langą padangių liepsnos
Kaitros ugniniais verpetais verčias.
Žiedais pražydo pilki pelėsiai,
Ištirpo sienos ir juodos kerčios.

Pro mano langą Prisikėlimas
Pasaulio viltį didingai skelbia.
Apsiaubė širdį varpų gaudimai,
Visus nykybės aidus nustelbę.

Pro mano langą pasaulio lytys
Iš tolo spindi kaip šviesūs bokštai, –
Ir vienu žvilgsniu, ir viena meile
Bekraštę būtį draugėn sublokštai.

Ir prasivėrė namai manieji,
Ir žydrą dangų į tolį skečia.
Vadinki, drauge, prie mano lango
Ir jauną viešnią, ir linksmą svečią.

1924

RUDENIO NAKTĮ

Tyli naktis, šviesi rudens naktis,
Skambi kaip dainiaus kankliai šilkastygiai,
Plikus laukus ir pievas, ir girias
Užliejo sidabru taip lygiai lygiai.

Vėlai nuklydau aš į tuščią lauką
Tavim pasigėrėt, gilus dangau.
Pakėliau veidą į žvaigždėtą aukštį –
Ir tartum lašas jūroj išnykau.

Ir nežinau, kad aš buities kelionėj
Minu vien žemės tremtinio takus,
O mano džiaugsmas, poilsis ir laisvė
Toli kaip aukštos žvaigždės ir dangus.

Ir nežinau, kad ryt ir vėl su saule,
Ant veido užsimovęs margą kaukę,
Žingsniuosiu, kaip lig šiol, į šviesų rūmą,
Kur nieks manęs nei sveikina, nei laukia.

Ir nežinau, kad visos mano dienos
Bus be vilties skausminga vienuma,
Kur mano siela kaip nyki liepsnelė
Klajos, dangaus žvaigždėto laukdama.

Tyli naktie, šviesi rudens naktie!
Tau daug yr žiburių dangum spindėti,
O man širdis viena, tyli, liūdna:
Tau šviesti ir žavėt, o man mylėti.

1922

ANT TEMSTANČIO TAKO

KĖLĖSI LAISVĖ

Akmenio požemiuos amžių ledai
Milžino pajėgas žudė piktai.
Užtvenkė uolos gyvybės versmes,
Kolei į laisvę jis taką pames.

Bet neužgniaužti gyvosios minties:
Požemiais kelią ji saulėn nuties.
Saulėj širdis kaip verpetas pabus,
Kraujas pramuš ir kiečiausius ledus.

Amžiais taupytų jėgų nešama
Sprogo iš vergo krūtinės liepsna,
Ir pro gaisringai raudonus rūkus
Akmenio požemy kėlės žmogus.

Supasi vėliavos, gaudžia varpai,
Audros krūtinės – ir akys žaibai.
Dega veiduos atgimimo žymė,
Skamba padangėmis laisvės giesmė.

Tikime: obalsiai mūsų giesmės
Tuomet gyvenimo kovą laimės,
Kai kruvinąsias dėmes nuo dangaus
Pirmas pavasario griausmas nuplaus.

1921

MERKIASI SAULĖ

Merkiasi saulė, vos tik patekėjus, –
Ir kraupūs šešėliai atgal iš bedugnių užslinko.
Sūpauja bangos verpetų plaukėjus,
Bet niaukiasi žvilgsniai ir ilsta ranka vairininko.

Buvom kaip paukščiai, prieš saulę pakirdę
Ieškot savo laimės salų ir laisvosios buities.
Krykštauki, sakėme, chaoso gaivale!
Mes ugnį kiekvienas išskelsim iš savo širdies.
Vakaro sutemoj pasiektą uostą
Nušviesime, sakėm, daugspalviais liepsnų žiburiais:
Ištremta širdgėlos, siela paguosta, –
Praėjusių amžių kaltes ateitis jau atleis.

Merkiasi saulė, o mūsų krūtinės
Kaip šaltos bedugnės kvėpuoja tamsa ir drėgme.
Sprogo ir perdegė mintys ugninės, –
Neišpirktos kaltės vaidinasi vėtrų kauksme.
Vai ar sulauksime tildančio vakaro,
Ar rasime džiaugsmo ugnim spinduliuojantį uostą?
Spausk, vairininke, pakrypusį vairą,
Tegu po tavim visas pragaras staugia ir juosta!

Merkiasi saulė... O gal tai ne saulė,
Tik mūsų aptemusios akys krauju patekėjo?..
Tempkime bures prieš dūkstančią vėtrą
Ir laukime tolimos žemės skelbėjo.

1922

ANT TEMSTANČIO TAKO

I

Gana! Nedainuok mums dainų apie laimę ir žiedus.
Nei meilės svajonės, nei liūdesio raudos ne mums!
Svaiginanti laimė ir ašara, dainą praskiedus,
Gyvybės verpetais tingiųjų širdžių nesudrums.

Sumojęs sparnais, tu kaip sakalas šmėkštelk į viršų,
Kerštingu klyksmu suardyki padanges nykias.
Susitvenkė debesys, kylančios jūros įniršo –
Ir mūs žiburiai tartum kibirkštys menkos užges.

Mes amžiais urvuos lyg apjakę vergai iškalėjom,
Suskaldėm uolas ir išėjom į laisvę vergai.
Tik savo krūtinių lig šiolei praskelt negalėjom,
Kur glūdi į širdis įsmigę vaiduoklių nagai.

Pakilti į viršų mūs nulenktos galvos dar bijo;
Šešėliais siūbuojame sutemų nykiais takais.
Prisiekdami dangui, netiesim šviesaus kalavijo,
Kol merdinčios širdys gyvenimo žygiu užkais.

Pakilk! Ir, išskėlęs kibirkštį iš savo krūtinės,
Iš aukšto po kojų mums kriski ant kieto akmens, –
Ir, mylimą žemę sparnais palaužtais apkabinęs,
Sudėki mums giesmę, kuria mūsų širdys gyvens.

I I

Meni, aušrose dar liepsnojo gaisai
Ir klykė padangėmis plėšrūs arai?
Mes vėliavas kėlėm prieš švintantį rytą
Ir sveikinom laisvę, krauju aptaškytą.
Mes laiminom tekančios saulės kūrėjus,
O laisvės giesmė nepaliovė skambėjus.
Ir, vėliavas ąžuolo ūgiais supynę,
Mes triskart pasveikinom žemę gimtinę.

Bet štai jau gęsta rausvi pazarai,
Į savo lizdus nuplasnojo arai, –
Ir mes, vėliavom ir žiedais nešini,
Ant temstančio kelio palikom vieni,
Nutilo mūs giesmės ir veidas išblanko,
Ir vėliavos blaškosi ilstančioj rankoj,
O sutemų šiurpo pagautoj širdyje
Vėl išgąsties kraupūs spėjimai atgyja.

Ir štai pasikėlė naktis pavydi,
Pakriko kasų debesynai juodi,
Susigaubė pelkėmis erdvės miglotos,
Nusviro mūs galvos kaip varpos rasotos.
Ei vyrai! nejaugi mūs dienos sukako
Ir čia akmenėsim ant temstančio tako,
Gyvybės ir laisvės ugnis užgesinę,
Kaip glūdūs paminklai nykiam kapinyne?

I I I

Vidurnakčio valandą žirgas žvengia,
Iš aukšto milžinkapio karys žengia.
Jau skamba trimitais visi keliai,
Jau ugnys liepsnoja skaidriai skaidriai.

Na, vyrai, pakilkit! sukursime laužus!
Sukursime laužus kaip gaisro ugnynus.
Tespindi naktis, mūsų giesmes užgniaužus,
Bet mūsų skaisčių vėliavų nepamynus.

Į degančią ugnį paskęs mūsų žvilgis,
Širdis pasiners į liepsnojančią kaitrą, –
Ir visa, ko ieško, ko laukia ir ilgis,
Kaip auksą suvirins – į geismą ir aitrą.

Nurimę sustojom prie tviskančio laužo,
Kur žiežirbos čirkšdamos sprogsta į veidus,
Raudona liepsna tvankią ūkaną daužo,
Slopinančią naktį mūs žygiui praskleidus.

Ir regim: štai karžygiai, kovai pakilę,
Žėruojančiais šarvais krūtinę apjuosę,
Rimčia susitelkę į nuojautą tylią,
Kaip statulos rymo liepsnų atspindžiuose.

Ir rodos, ne mes, tik atbudę senoliai,
Tik mūsų likimas ir laimė nelygi
Kūrena ir kelia mūs žemėj lig šiolei
Ir amžiną ugnį, ir amžiną žygį.

Liepsnoja mūs laužas, prabilo trimitas,
Ir žvengdamas žirgas drąsina valdovą.
Na, vyrai! ir šiandien mūs žygis ne kitas,
Paveldėjom žemę, ir garbę, ir kovą.

1922 [1927]

IŠ AUKSINIŲ RĖMŲ

Liūdnai šypso senas grafas
Iš auksinių rėmų. –
Tirpsta prieblandos šešėliuos
Sumušti vitražai.

Rūmų salė, kaip šventovė,
Tuščiais toliais paslaptinga,
Dengias sutemų šešėliais,
Naktį prieglobstin vilioja.

Tirpsta prieblandos šešėliuos
Sumušti vitražai,
Tik voratinklių siūleliais
Suraizgyti sumazgyti.

Tirpsta sutemose blankiai
Skliautų bareljefai
Ir vingiuotieji karnizai
Nutrupėję, apdulkėję.

Skęsta sienoj du peizažai
Į drėgmės nuodingą ūką, –
Ir italo skambų vardą
Kandys graužia rūpestingai.

Gūdžiai tiesia juodą sparną
Kurčias, aklas numirimas, –
Liūdnai šypso senas grafas
Iš auksinių rėmų.

*
Jau naktis. Nė vieno balso –
Ir nė vieno daikto.
Tik kažkur toli boluoja
Skylės sumuštų vitražų,
Tik kažkur pro tamsą gremžias
Alkana peliūkštė,
Tik kažkur atsargiai, bailiai
Grikši nuobodi kandis.

Ne, ne viskas rūme miega:
Kažkur kažkur iš glūdybių
Veizi, budi gilios akys,
Kažkur aidi kurtūs žingsniai,
Kažkur šnabžda tylios šnekos,
Kažkas verkia, kažkas juokias, –
Bet vidurnakčio slaptybių
Kas gi prasmę besupras?

*
Liūdnai šypso senas grafas
Iš auksinių rėmų.

Iš toli atskridęs aidas
Pro sudužusį vitražą,

Tarp apgriuvusių karnizų
Dvylika varpų kartojas.

Ir kai smūgis paskutinis
Drobės dulkes sukilnojo,
Kelia galvą senas grafas –
Ir be balso, kaip šešėlis,
Žengia ruimu mėnesienos
Iš auksinių rėmų.

Nebeaidi jojo žingsniai,
Nebedunda senos grindys,
Nebegirgžda sunkios durys, –
Tik nutilo zvimbęs uodas,
Tik nudūmė kur peliūkštė,
Tik kandis paliovė graužus.

*
Eina laukan senas grafas,
Leidžias laiptais suardytais
Ir prie marmuro kolonos
Tylia statula sustingsta.

Dunkso rūmas mėnesienoj
Kaip didžiulis baltas karstas,
Kur užkeiktą amžių turtą
Dengia dulkės ir pelėsiai.

Aptrupėję baltos sienos
Ir apgriuvę aukštos bonios
Gedulingai lenkia galvas,
Įsiknisdamos į žemę.

Nei žolynų, nei gėlynų,
Tik suguręs juodas purvas,
Tik nudžiūvusioji palmė
Po stiklais oranžerėjos.

O tenai, kur baltos gulbės
Plaukinėjo iškilmingai,
Tik iš dumblo žali maurai
Siaubia srovę veidrodinę.

Svyri medžiai samanoti,
Seną tiltą apkabinę,

Skverbias krūmai ir vijokliai
Į prižėlusias alėjas.

Dar toliau, ant plyno lauko,
Ant kalnelių mėnesienoj,
Plikos purvinos lūšnelės
Vienos gunkso gedulingai.

Gunkso purvinos lūšnelės
Ant kalnelio mėnesienoj,
Ir į balzganą mėnulį
Loja alkanas šunelis.

*

Atsiduso senas grafas –
Sušlamėjo liepų lapai, –
Ir nuleidęs žilą galvą
Nulingavo į alėjas.

Ir kaip pasmerktas klajoklis
Ilgai bastėsi tarp medžių,
Tai sustodams, tai sugrįždams,
Tai sukniubdamas į žemę.

Štai jau pirmos ryto spalvos
Ima brėkšti ant lūšnelių,
O senajam dvaro parke
Dar nakties vaidinas monai.

Bet iš tolo nesuprasi,
Kas ten kniūbo prie upelio:
Ar tai šmėkla, ar šešėlis, –
Ar tai karklas žaliakasis
Globia baltas lelijas.

O didžiulėj rūmų salėj
Vien peliūkštė bėginėja,
Vien kandis pakampėj grikši,
Tiesia voras tinklo siūlą
Ant sudužusių vitražų.

Liūdnai šypso senas grafas
Iš auksinių rėmų.

1925 [1959]

PROLOGAS Į GEDIMINO SAPNĄ

Tautos Teatro atidengimui parašytas

Tautos Sapnų Kūrėja:

Tamsi naktis – manoji karalystė,
Ir aš viena pasauly viešpatauju.
Ištiesiu ranką – ir nulinks kaip varpos
Valdovų ir vergų neramios galvos,
Nutils dienų sukurtos kraujo aistros –
Ir tiktai mano pranašingą balsą
Girdės savųjų sielų glūdnumoj.
*
Nešu sapnus,
Iš vakaro aidijų apmestus
Ir rytmečio ilgėjimais ataustus.
Tegu naktis
Raminas, vieną saulę užgesinus:
Many –
Be skaičiaus dega žiburių daugybė.
Išdrįsk, žmogau,
Bent vieną valandą akis užmerkti –
Ir tu naujus pasaulius
Džiūgaudams išvysi.

Einu, einu –
Be žiburių, be vado –
Vienų viena.
Tik siela jaučia,
Kad jau arti manasai karžygys,
Manasai Kunigaikštis.
Jisai, kaip aš,
Gimtosios žemės lūkesius pagavo,
Tačiau žaismuos pailso –
Ir užmigo –
Giliai užmigo.
*
Tai ką gi tau, o mano Kunigaikšti,
Padovanoti šią slaptingą naktį?
Miegi tu kaip didvyris
Žalioj giružėj –
Ant upės kranto –
Prie aukštojo kalnelio.
Tu, vien tik gimtąją tėvų velėną
Kaip meilužę apkabinęs,
Jos kvapu savo krūtinę gaivini.

Tau po šonu – kietas skydas,
Priegalvėlė – plieno šalmas,
Prie šalies – švytrus kardužis.

Tai miegoki,
Tai ilsėkis, mano Kunigaikšti,
Gerki žemės drėgną kvapą –
Ir apsvaiki!
Aš tau nešu didingą sapną –
Ne mergužėlės išsvajotą,
Tik tavo žemės įsčioj išugdintą.
Tegu ji šiąnakt gema
Ir tavo audrią dvasią
Į didį žygį kelia.

*

Sapnuoki, mano karžygy!
Nes tavo sapnas –
Ateinančių kartų gyvybė,
Nes tavo sapnas
Kaip rytmečio trimito gandas
Aidės garsų garsais per visą dieną.
O kai tylaus saulėleidžio skliautus
Užkurs aukos liepsnų gaisrai, –
Tai gims iš žemės pasakiškas Miestas –
Ir pasikels į dangų auksagalviai bokštai,
Ir žiedrios vėliavos plazdės kaip lakūs paukščiai,
Ir gaus skambių varpų daugbalsiai chorai.

Sapnuoki, mano karžygy, sapnuoki!
Tu pamilai mane – slaptingo sapno Deivę.
Tu man sukursi šimtakuorius rūmus
Ant aukštojo kalnelio,
Prie srauno dunojėlio.
        Vai tai verpsiu, vai tai ausiu
        Ploną ploną audimėlį
        Nuo pat ryto, per dienelę
        Ligi pačio vakarėlio.
O vakare pačiam aukštajam kuore
Įkursiu laužą, vėtra įliepsnosiu,
Kad būt šviesi naktužė
Berneliam joti
Iš tolimos šalelės.

*
Ak tu sapne, pranašingas sapne!
Kas gyventa, kas sapnuota – nebišskirsi.
Kas pasaulyje lengviausia,
Kas saldžiausia, kas kiečiausia,
Išmintim neišmatuosi,
Tik nujausi, tik patirsi
Lyg per sapną, lyg per sapną.

Man pastatė Kunigaikštis aukštus rūmus.
O kai dėjo pirmą akmenį kertinį,
Tai ne kruviną dievai išrinko auką,
Tik lelijų baltą pluoštą
Iš skaisčios mergelės rankų, –
Nes mylėjo bernužėlį,
Nes bernelis ją mylėjo.

*
Eina amžiai, stovi rūmai šimtabokščiai
Ant baltų lelijų pluošto
Iš mergelės rankų – – –

*
O aš blaškausi po tamsią giružę
Kaip našlaitėlė be vietos.
Sapnai išblėso, sapnai išseko, –
Užgeso ugnys ant rūmų bokštų,
Ir visas džiaugsmas, ir visa laisvė,
Tai vien tik sapnas, tai vien tik sapnas.

Neišaustas audimėlis,
Nenupintas vainikėlis, –
Nebejoja bernužėlis
Iš tolimos šalelės.

Ir štai blaškausi po tamsią giružę
Kaip našlaitėlė be vietos.
O mano rūmai, ūkuos paskendę,
Tiktai iš tolo sapne vaidenas.
Pikto raganiaus jie užkerėti,
Ir sunkūs vartai uola užgriauti.

Ten ir likos audimėlis
Ir gelsvų linų verpstelė, –
Man gi liko vien tik sapnas –
Pranašingas sapnas.

*
O po aukštuoju kalneliu
Miegelį miega mano Kunigaikštis –
Taip ilgai miega –
Taip ilgai – – –
O aš blaškausi po tamsią giružę
Kaip našlaitėlė be vietos.
Šalta giružė –
Šalta.
Rasoti gluosniai prie upės kranto
Nusvirę vilgo šakas.
Ir jokis paukštis nečiulba –
Ir jokis lapas nekrinta.

Taip ilgai miega mano Kunigaikštis –
Taip ilgai – – –

*
Vai tai eisiu prie aukštojo kalnelio
Vidur tamsios naktužės –
Parpulsiu ant pilkos žemelės
Ir sakysiu:
– Kelkis...
Kelkis...
Kelkis, mano Kunigaikšti!.. –
Ir duosiu jam sapną –
Tą vieną, kuriuo aš pati gyvenu,
Tą vieną, kur kenčianti žemė sapnuoja,
Tą vieną, kurio išsiilgo širdžių milijonai.
Ir sakysiu:
– Kelkis!
Kelkis!
Kelkis, mano Kunigaikšti!
Štai laukia tavęs išsiilgusi žemė –
Štai vėliavos dygsta iš dirvos velėnų –
Štai keliasi barškantys kaulai tavųjų didvyrių –
Ir tavo pilis šimtabokštė
Kaip staugiantis vilkas
Pravėrė nasrus plieninius –
Ir alkaną laisvės suokimą dejuoja.
– Kelkis!
Kelkis!
Kelkis, mano Kunigaikšti!

*

Iš štai sudrebėjo aukštasai kalnelis –
Ir kelias, kelias mano sapnas –
Mano Kunigaikštis.
Ir iškilo žiedrios vėliavos,
Ir prikėlė žemę gimtąją
Laisvės pranašingu ilgesiu,
Ir naujos buities gyvenimu,
Ir žadėjimais, ir džiugesiais.
Bet iš tolo vis vaidenasi
Dar kaip sapnas nepasiekiamas
Amžių įdiegtas regėjimas:
Glūdi miestas ūkanų pakalnėj,
Lakūs bokštai stiebias į padanges,
Ir sena pilis ant aukšto kalno
Liūdi rymo amžių rymastėlį –
Laukia manęs sugrįžtančios
Baigti plonas audimėlis,
Degti kuore skaidrios ugnys,
Kad būt šviesi naktužė
Berneliam joti
Iš tolimos šalelės.

*

Ir štai einu per kalnus ir per slėnius
Laukais žaliaisiais ir tamsiom giružėm
Ir vėl kuriu sapnus,
Iš praeities aidijų apmestus
Ir ateities ilgėjimais ataustus.
Tegu jie kelia pranašingu ženklu
Naujuosius karžygius į naują žygį –
Į didžią puotą –
Į mano Kunigaikščio aukštus rūmus.

1923

NULENKIME GALVAS

Jono Basanavičiaus 75-ųjų metinių šventei

Nulenkime galvas! Štai Pranašo vardas
Iš tolo mum skamba sidabro varpais.
Jo žodin susituokė kankliai ir kardas,
Jo žygiai paženklinti bočių kapais.
– Nurimkim, nurimkim... Ko gaudžia varpai?
Ko niaukiasi bočių apgriuvę kapai?
Ar liūdi šviesios praeities milžinų,
Ar verkia dėl mūsų menkystės dienų? –

Žiūrėki, lietuvi: ant tavo krūtinės
Dar gedulo ženklo juoduoja žymė.
Kur laisvė, kur žygiai, kur šalys gimtinės –
Ir kur pranašauta Tėvynės garbė?

– Nulenkime galvas, klausydami vado.
Jisai tautos žodį milžinkapiuos rado.
Jis amžiną žygį Tėvynės Kūrėjo
Vienybės ir meilės vardu pažymėjo. –

Pily Gedimino dangus negiedrėja,
Bet bokšto griuvėsių šaltuos akmenuos
Mes regim Aušros pranašingą kūrėją
Ir girdim jo lūkesį laisvės varpuos.

– Pakilki, lietuvi! Štai Pranašo vardas
Aušros spinduliais tau kapus atgaivino.
Jo žodin te vėl jungias kankliai ir kardas
Į šventąjį žygį pilin Gedimino!

1926.XI.1

IŠ SAULĖTŲ VAIŠIŲ

IŠ SAULĖTŲ VAIŠIŲ

Iš vasaros džiaugsmo, iš saulėtų vaišių
Pailsęs grįžau aš į savo namus.
Nuploviau versmėj sudulkėjusias kojas
Ir rankose paslėpiau degantį veidą.
Už durų dar gaudžia aidai pasiviję,
Ir ūžčioja dar sūkuriai spindulingi,
Ir plazda džiaugsmu palydovės plaštakės, –
Bet mano namuose jau sutemos smilksta
Ir mano krūtinėj – tylos valanda.

Užvylė mane visareginti saulė:
Žydrąsias akis spinduliais sužavėjo,
O širdį nykybės šešėliu apsupo,
Kaip juodu prakeikto likimo sparnu.
Jaunatve ir meile pražydusį šypsnį
Svajingai išbraižė ant moteries veido
Ir galvą lelijų žiedais apipynė, –
O jų šaknyse išpenėtąją angį
Paleido ilsėtis pavėsy krūtų.

Išnykite, saulės niekingieji monai, –
Aš durų į šviesą daugiau nepraversiu:
Maištingoje laisvėj bekylančiai dvasiai
Per ankšta pasaulio šviesumo riboj.
Lig sutemų meto tyloj išrymojęs,
Be gailesčio merdinčią saulę išvydęs
Ir tolimą gandą už kalnų nugirdęs,
Nedegsiu liepsnoto kelionės žibinto,
Tik vienas išeisiu tyliai pro duris.

Į tolį, į aukštį platus mano kelias:
Tik balzganos miglos, tik virpančios žvaigždės,
Tik tolimos mąstančių kalnų viršūnės, –
Tik plazdantis jausmas: gyvenk ir mylėk!
Einu kaip valdovas – ir laisvas, ir didis,

Kaip šiandien nužengęs nuo rankos Kūrėjo
Į naują, pirmykštę, garuojančią žemę,
Nešu paaukoti jai atvirą širdį, –
Einu į pasaulį gyvent ir mylėt.

1922

SVETUR

Kai mes pakilom į šviesų džiaugsmą,
Prikėlėm pievas, ūksmingus gojus.
Kai mes nutilom, dainas pabaigę,
Prabilo siela, tyliai svajojus.

Čia glūdi miškas vėsiais šešėliais,
Ten spindi saulėj kalnai snieguoti.
Šešėliuos meilės godom žavėtis,
O saulėj – džiaugsmo dainas dainuoti.

Miškus ir pievas, ir aukštus kalnus
Draugėn sujungsim dainų aidais,
O savo širdis tiktai spėjimais –
Nepasakytais, neišreikštais.

Auginti saulės dviejų tėvynių,
Supynėm pluoštą žiedų nebūtų:
Iš baltažiedžio kalnų narcizo,
Rausvų bijūnų, žaliųjų rūtų.

1920.VI

MASKARADE

Moterų juokas, elektros žibintai,
Kaukėmis dangstomi vylūs veidai...
Vienišai sielai, skausme paskandintai,
Žadamo atilsio čia neradai.

– Glūdi šešėliuose amžino ilgesio
Mano širdies tau skirta dovana.
Stiklo žibintuose įžiebto žvilgesio
Jai atkerėti jėga per silpna. –

Eisiva mudu į sutemas dviese,
Šviesą paniekinę ir žibintus.
Naujo gyvenimo pažadus tiesia
Tavo šypsnys gedulingai klaidus.

– Gera būt kartą pajusti gyvenimas
Lūpom pražydusios tavo širdies.
Tavo likimas gedėjimais penimas,
Tu tik vidurnakčių tylai meldies. –

Imki tą laimės akimirkos radinį,
Imki, brangioji, tai tau dovana.
Tu mano širdgėlos polėkius žadini,
Tu man kova, ir sapnai, ir daina.

1920 [1936]

NEPASIEKIAMAI

I

Ji šviesi ir balta,
Lyg padangių viršūnė, sniegu apklota.
Lyg uoloj prasimušę šaltinių čiurliai
Jos akių spinduliai.

Kai aš ją pamačiau,
Man ir saulė, ir žvaigždės prašvito skaisčiau.
Kai sutiko mane savo šypsniu lėtu,
Sakiau: laimėj skęstu.

Ji praėjo šalia,
Nešina stebuklinga ne žemės galia.
Ir nuo tol pamiršau aš gimtuosius namus,
Vien dėl jos neramus.

Nepasiekti man jos,
Nors širdis visą amžių ją vieną svajos
Ir kitokios jau laimės daugiau nebejaus
Be jos žvilgsnio gajaus.

Kai širdis plakt sustos,
Neberasiu aš jai brangesnės dovanos,
Kaip ją pačią mylėtą širdy sukurta
Viso amžiaus goda.

I I

Tu mano aušroj rytmetinėj svajotoji
Ir tekančioj saulėj nepasiekta,
Vidudienio mėlynam toly ieškotoji,
Trapi kaip ir mano lakioji goda!

Tu man nepaspaudei dar rankos mylėdama,
Aš tau neatvėriau dar savo širdies, –
Tiktai lyg ugnelė, iš tolo spindėdama,
Nerimstančioj sieloj man vis vaidinies.

Tu lik visados tolima, nepasiekiama,
Lyg kalnų viršūnė, per amžius balta.
Aš ilgesio nerimą, lūkestį tiekiamą,
Tau vienai aukosiu skambiąja goda.

Tik širdgėloj mano, taip ilgai kentėtoje,
Kaip šiandien pradžiuginki meilės žvilgsniu, –
Tu mano skaisčioji, aušroj pamylėtoji,
Tik tau savo amžiną godą slepiu.

1920 [1959]

I I I

Nedainuok man apie žiedus,
Kur suvyto, kylant kaitrai.
Apie skausmą iškentėtą,
Apie meilę išmylėtą,
Kas žadėta, kuo tikėta, –
Nedainuok!

Amžinai tau žydi gėlės,
Ryto saulėj spindi rasos,
Kvepia žemė pražydėjus,
Žavi laimė pragiedrėjus,
Tavo žvilgsniui nuskaidrėjus
Amžinai.

Nežinau, ar tavo akys
Dar ilgai švies mano laimei.
Ar, į naktį įvadinus,
Mano kelio nepažinus,
Vėl nuskrisi į žvaigždynus, –
Nežinau.

Tu viena davei man galios
Tavo žavesį pažinti, –
Ir žieduos tave regėti,
Ir dainoj tave girdėti,
Ir įspėti, ir mylėti
Tik tave.

I V
Vidudienio saulė
Svaiginančia šiluma glosto krūtinę
Ir virpančiu spindesiu
Užmerktas akis glamonėja.

O visas pasaulis –
Ugninėje jūroje kaitrūs verpetai,
Ir visas gyvenimas
Pagarbino saulę kūrėją.

Susitelkė sielos
Į mudviejų viską apglėbiantį jausmą, –
Ir amžių harmonijos
Aidai nesiliauja skambėję.

Tiktai neatverki
Užmerktų akių, nepridenki krūtinės:
Tegu mūs vidudienio
Verpetai neliauja spindėję.

1920 [1936]

POETO MEILĖ

Nelauki jau laimės tu, žemės gražuole,
Jei širdį poeto kada sužavėsi
Ir jojo svajonių pažadintu ilgesiu
Poetą pati pamylėsi.

Tegu jis kaip vergas, ant kelių parpuolęs,
Tau dangų palenktų ir kojas bučiuotų,
Kiekvieną gi žodį, ir šypsnį, ir žvilgesį,
Kaip laimės stebuklą dainuotų, –
Ne tau jis dainuos ir ne tau jisai melsis,
Kai tu, jį apglobusi meile svajota,
Norėsi praskleisti nerimstančioj dvasioj,
Kas buvo žadėta, ko buvo ieškota.

Pro tavo akių prasidengusią versmę
Paskęs jis ne žemės akių spinduliuos,
Kur amžino lūkesio tylūs žadėjimai
Ne tavo jį meile paguos.
Apsvaigęs nuo kvepiančio tavo jaunumo,
Pro šiltą sukilusio kraujo plakimą
Jis skendės į mėlynų tolių aidėjimus
Ir amžino ritmo žaidimą.

Maži tavo prižadai, žemės gražuole,
Putojančioj meilės taurėj paskandinti:
Poeto gyvenimo liūdinčiam troškuliui
Sukelti, bet ne nuraminti.

1922 [1927]

NERANDAMAI

Gesinki bokšte skaidrų žibintuvą,
Užkelk sunkius vartus, –
Tegu visiem bus tavo vaišių rūmas
Slaptingas ir didus.

Padėki auskarus, numaustyk žiedus,
Grąžink laukam gėles,
Paslėpki nuo puotos vaišingo skobnio
Taures krištolines.

Ir būki tu viena, kaip nykus gandas
Ant akmenio uolos, –
Ir būki tu gryna, kaip šaltas lašas
Vidurnakčio tylos.

Tada ateisiu aš ir nusilenksiu,
Pažinęs, jog tai tu,
Kurią seku painioj buities kelionėj
Ir ieškau, ir klystu.

Palanga
1922.IX.1

DŪMUOS CIGARO

Žaiski, jaunyste, džiaugsmu sukvatojus!
Pokylio rūme tu mielas svetys,
Kolei nelauktas ir greitas rytojus
Galvą pilkais pelenais pabarstys.
Niekam pasaulyje nepavydėdama,
Išpuošei pokylių rūmus rausvai.
Rytą – alyvų žiedais sužavėdama,
Vakarą – auksu žibintuos žvilgėdama,
Viską žadėjai, visus mylavai.

Ė, tiktai man tu ateit pasivėlini:
Juokas nuo veido raukšlių nebnuvaro.
Man jau ne rausvos svajonės, tik mėlyni
Sukasi dūmai cigaro.

Atnešiau širdį, kaip krištolą kupiną
Mylimai žemei jaunystės aukos.
Sielvarto smūgiai jos aukurą trupina, –
Kas gi dar meilės sapnų beieškos?
Šiandien tik tolimas aidesis pinasi,
Tolimos erdvės giliai prasidaro,
Žavinčios akys ir šypsnis vaidinasi
Mėlynuos dūmuos cigaro.

Kam gi dar budinti sielgrauža skaudama
Pavogto džiaugsmo trumpa minuta,
Jeigu ji, širdį kaip varpą užgaudama,
Skamba kraupia prakeikimo gaida?

Žaiski, jaunyste! Pokylio dieną
Vergas tik skaudamu nuobodžiu varo.
Svilina ašara sunkią blakstieną –
Ė!.. tai nuo dūmų cigaro.

1922

TYLŪS IR NYKŪS

Tylus ir nykus šią naktį manieji namai,
Tartum apgriuvus šventovė, kur maldos išblėso.
Skamba ir spengia tylos graudulingi varpai,
Aukuro akmens atvėso.

Neisiu jau žadint užgesusiai ugniai kūrėjo –
Svilina širdį mintis vienumu alkana.
Rymoki vienas: dar ryto aušra netekėjo,
Rūsčio kardu nešina.

Ėmęs nupūsčiau žvaigždes nuo bedugnio dangaus,
Savo širdies žiburių nebijojęs užpūsti.
Chaoso vėtros tiktai iš krūtinės išraus
Ilgesį, skausmą ir rūstį.

Laistysis jūros, ir kalnai ugnim prašnekės,
Degs mano apmaudo žodžiai, žvaigždes pasiviję.
Rymoki vienas: negreit dar dangum patekės
Ženklas aštraus kalavijo.

1922

PASAKA

Nuodų taurė karaliaus soste –
Ant žemės aukso karūna.
Sukniubus klūpo karalaitė –
Po kojų rožė kruvina.

Per tylią jūrą plaukia laivas,
Liepsnomis laistos vandenai.
Be vėjo kelias drobių burės
Kaip gulbinų balti sparnai.

Į krantą žengia jaunas vadas,
Jį lydi karžygių minia.
Džiaugsmu jų vėliavos plasnoja
Ir šarvai blykčioja ugnia.

– Sveika būk, mano karalaite! –
„Žygiuok pirmyn, jaunasai vade!“
– Tolyn neveizi mano akys,
Tavąsias lūkesy atradę.

„Šalis manoji – debesuota...“
– Bet mes iš saulėtos šalies. –
„Mirties taurė manajam soste...“
– Tu aukso žvaigždėmis dengies. –

„Myli? išgerki sosto taurę,
Tai tavo aš ir karūna.“
– Vai ne: nei tu, nei karūna,
Bet vien tik rožė kruvina... –

Ir stveria jis nuo sosto taurę,
Išgėręs sviedžia į uolyną,
Bučiuoja kruvinąją rožę
Ir dulkėse karūną mina.

– Tai lik sveika jau, karalaite!
Karaliaus sostą puošk skaisčiai:
Toli toli per juodą jūrą
Kiti jau plaukia tau svečiai.

1922

ANT GĘSTANČIO LAUŽO

Ant gęstančio laužo sužibo įspindusi žvaigždė,
Išblėso žarijos pilkų pelenų pūkuose,
Ir mėlynų dūmų sustingusios prieblandoj srovės
Lengvais debesynais pakibo pakalnės drėgmėj.

Su gęstančia saule apleidome iškilmių kalvą.
Sugėrėme kaitrą ir spindulius sielų gelmėn.
Įkaitusius veidus ir degančias lūkesiu širdis
Keliausim nuplauti gaiviąja pakalnių rasa.

Nusėdusios saulės ugningi dangaus palydovai
Į klonį sustumdė šešėlius nuo žemės takų.
Tai čia mano godos, tai čia mano buvusios dienos
Kaip sapnas gyvena nusvirusių gluosnių vėsoj.

Ir ištiesiau ranką į prieblandos nykias gyvybes:
Sugrįžkit! sugrįžkite visos į mano namus.
Iškelsiu jum puotą, įkursiu išblėsusius laužus,
Nusėdusią saulę grąžinsiu liepsnotu dangum.

Bet žiūrim – nublanko jau liepsnos saulėleidžio rūme,
Ant gęstančio laužo tik žvaigždė įspindus viena,
Sukniubo šešėliai, lyg raudos ant mylimo kapo, –
Ir mes – tiktai klaidūs šešėliai savųjų dienų.

1922

PLAŠTAKEI

Pamiršk mane, sparnuotoji plaštake,
Kol žydi saulėje margi žiedai.
Dar tavo laimės dienos nesukakę,
Dar daug šviesos ir džiaugsmo neradai.

Plazdėk visur kaip margas saulės svečias,
Kur kvepia skaidrios gėlės ir medus.
Tegu tavy jaunatvės žiedas skečias,
Kad būt visiem saulingas ir saldus.

O kai sparnų pakelt jau negalėsi,
Širdis apalps nuo saulės ir kaitros, –
Ir jau miglotam sutemų pavėsy
Varpai tylias nakties maldas sugros

Ir žemei atdarys žvaigždėtą dangų,
Kaip kniūpsčią taurę degančiais lašais, –
Tada tu atplazdėk ties mano langu
Pasveikinti manęs vidurnakčio aidais.

1923

TRYS TOSTAI

I

Poetų ir dainių puiki karalaitė
Pati nesirodo mirtingame kūne:
Nelanko ji koncertų nei restoranų,
Nei dūmuos paskendusių kafešantanų.
Nerūko ji nei kvepiančių cigaretų,
Nemėgsta ji nei nuošalių kabinetų,
Bet savo apvaizda visur ji mus lydi
Ir jokių malonių pati nepavydi.

Ji grožiu apdengia mūs purviną žemę,
Ji pradengia melo kaukes nuo veidų,
Ji kelia mum žemę, o dangų palenkia
Ir kuria pasaulį svajotų vaizdų.

Jaučiu aš ir čia tavo lakią būtybę –
Dainų garsuose ir verpetuose šokių,
Neaiškiam šypsny ir palaidam juoke,
Elektros šviesoj, cigaretų rūke, –
Ir mano stiklelio jaukiam skambesy,
Dainų Karalaite, tu šiąnakt esi.

Tave neregėtąją, nepalytėtąją,
Gyvenimo nakčiai dangaus pažadėtąją, –
Ir dosnią palaimą tavųjų žavėjimų
Aš noriu pagerbt pirmo stiklo skambėjimu!

1923

I I

Putojantis vynas jau kaitina kraują,
Jaunystė gi meilės dainų reikalauja.
Iš aukšto globoja mus deivė meilinga,
Bet žemiškų deivių nė čia mum nestinga.
Tenai, kur šampanas jas putomis taško
Ir dūmuos fokstrotų melodijas blaško,
Ir šokio rate naravingąjį ūpą
Parketais alpinančiu kvaituliu supa, –
Jos ten savo meilę ir burtus nakties
Daug žadančiu šypsniu po kojų tau svies.

Svaidykit, gyvenkit! Naktie maloni,
Ir mano tu širdį tyliai klabini
Ir nori, kad jos slėpiniai sukvepėtų
Svaiginančiais dūmais aitrių cigaretų –
Ir dėlei drovumo viliojančių gestų
Ne vien tik akis, bet ir širdį išėstų.

Bet aš jus myliu, nuodėmingosios būtys,
Kaip liūdnąjį *vale* klaidžios *iuventutis,*
Kaip džiaugsmo simfonijos skurdų finalą,
Kai akys dar juokias, o lūpos jau bąla.

Na, pilkit iš naujo taures sklidinai! –
Už visa tai gersim į dugną nūnai.
O jei kam gyventi linksmai nusibostų,
Paskatinkim tąjį antruoju mes tostu!

1923 [1925]

I I I

O tu, išrinktoji iš žemės minių,
Nevarstyk manęs įtarimo žvilgsniu!
Ne brėkštantį rytą aš tau pažadėjau,
Bet glūdinčią naktį budėti norėjau.
Vien sutemų lūkesio čion vedami
Suėjom kaip dvi besibastą ugni
Kūrentis ir degti į vieną liepsnyną,
Kurį naktis žiebia, o rytas gesina.

Tylia melancholija smuikai pragydo,
Ten poros siūbuoja už mėlyno šydo, –
O mūsų minutės kaip lašas po lašo
Patirtąjį džiaugsmą į taurę suprašo.
Ji spindi ir mirga liepsnelių šimtais,
Ji puošiasi mūsų jaunystės vaizdais, –
O mes kaip savųjų svajonių šešėliai
Nusilenkėm trumpai nakties valandėlei.

Spindėk gi, manosios nakties Karalaite!
Dar ryto neįstebi akys apkvaitę...
Už tavo klastingą ir žavintį mostą
Į dugną lenkiu savo trečiąjį tostą.

1923 [1925]

JUODAS ANGELAS

Budi mano Juodas Angelas
Mano sapno žydry –
Dunkso juodas kiparisas
Mėnesienos sidabre.

Tiesia sparną šešėliuotą,
Kužda keistą pasakėčią:
Už jūružių, už giliųjų,
Užkerėtam stiklo rūme
Miega karalaitė.

Gilios marios neišplaukiamos,
Stiklo rūmas neatdaromas,
Karalaitė neišbudoma, –
Mano pasaka – ne pasaka,
Tiktai tavo lakios mintys,
Tiktai tavo skambūs žodžiai,
Tavo dienos ir svajonės,
Tavo sapnas ir būtis. –

Žūki, mano Juodas Angele,
Iš šviesių sapnų padangės!
Skaidriai dega visos žvaigždės
Mėnesienos sidabre.

1924.XII.18

TAURĖ

Tamsią naktį piktas vėjas
Mano kuoro daužo langą:
Ė, keleivi, metas, metas!..
Laukia žygis sugodotas,
Žvengia žirgas pabalnotas,
Neberimsta palydovai
Didžiai puotai – šauniai kovai.
Kalnais lėksim – uolos kris,
Žvaigždės žvelgti nebedrįs, –
Na, daryk duris!

Laukiu ženklo. Mano žygis
Nebe šiandie sugodotas:
Visą amžių išnešiotas,
Kraujo bruožais įrašytas,
Žvaigždžių knygoj išskaitytas.
Josim, josim! Jei į puotą,
Nebeimsiu šventės rūbo.
Jei į kovą, nebeimsiu
Kieto plieno kalavijo:
Man laimėti!

Aidi žingsniai – verias durys.
Stūmiau vėją, sėdau žirgą.
Dunda paskui palydovai, –
Lekiam kalnais, lekiam kloniais, –
Jokios žvaigždės, jokio kelio.
Tiktai žirgas skelia taką,
Tiktai vėtra veidą plaka,
Tiktai lūkesiu širdies
Pats į tolumas veržies, –
Laisvė, laisvė!

Staiga riksmas: stok, beproti!
Nebe jum laisvai skrajoti!
Jūs, kaip mes, iš žemės gimę,
Nešat veide vergo žymę.
Tamsios naktys – tyliam sapnui,
Šviesios dienos – sunkiam darbui,
Laisvos mintys, karštos širdys –
Tik padangėse liepsnoti.
Mesk klajones, stok, beproti, –
Būki vergas!

Ne, nebūsiu! Mano žygis
Žvaigždžių knygoj išskaitytas,
Kraujo bruožais įrašytas.
Nuo dangaus rasos pasėmę,
Mes nutrinsim vergo dėmę!
Aš – ir mano palydovai –
Patys kariai ir valdovai,
Tamsią naktį skrosdami,
Savo geismo ugnimi
Skelbiam kovą!

Štai pakalnėj glūdi pilys,
Mano vaišių puikūs rūmai.
Šviečia skaidrūs žiburiai,
Sunkūs vartai atkili.
Na, sustok, eiklusis žirge!
Tu laimėjai pirmą kovą,
Laisvą nešdamas valdovą.
Antrą kovą man laimėti,
Kol nušvis keliai žvaigždėti
Grįžti atgalios.

Spindi rūmai, žibintuvai, –
Plonas šilkas, baltos rankos,
Meilūs šypsniai šildo kraują,
Taurės džiaugsmą atnašauja.
Aš – ir svečias, ir klajūnas:
Suaižytas vėtros kūnas.
Dega veidas kaip liepsna,
Peršti džiūstanti burna –
Ir bent vieno šalto lašo
Atsigauti lūpos prašo.

Žilas rūmų šeimininkas,
Lelija skaisti duktė.
– Imk, keleivi, pilną taurę,
Čia tau vaišės ir namai. –
O duktė visų gražiausia
Mano žvilgsny laimės klausia:
Tu pailsęs, tu nykus,
Tavo akys kaip dangus, –
Būsi mano!

Tavo laimės gersiu taurę!
...Baltos rankos – plonas šilkas –
Juodos akys – skaidrios ugnys –
...Užu lango laisvas vėjas –
Tamsios naktys – ruimų plotas –
Didis žygis sugodotas...
Pajutau krūtinėj skausmą,
Pajutau akyse ugnį –
Ir tėškiau į žemę taurę, –
Aš laimėjau!

1921

VERGAS

I

Puikūs mano viešpačio namai:
Šimtabokščiai, krištoliniai, šviesūs rūmai.
Pažiūrėsi – temsta akys nuo žydrumo,
Palytėsi – skamba tūkstančiai aidų.

Gyvenu aš savo viešpačio namuose,
Nepažįstamas, užklydęs pakeleivis.
Kur einu – visur atverti vartų vartai,
Bet išeit į plačią laisvę negaliu.

Negaliu apimt dangaus šviesių žvaigždynų
Nei pasiekti tolumoj baltų viršūnių,
Nei srauniai, prie žemės puolęs, kaip upelis
Išsilieti į putojančias marias.

Tiktai vakaro sulaukęs, kaip šešėlis
Aš einu prie savo bokšto siauro lango,
Ir kai uolos saulės spindulius užtvenkia
Tuomet blankų savo veidą pradengiu.

Ir sakau: štai vėl pasibaigė diena –
O tik lašas į bedugnę nuriedėjo.
Mano mintys kaip žėruojančios žarijos,
O aplinkui tik glūdnybė ir drėgmė.

Ir skaitau aš savo rūstų pasmerkimą:
Čia pasaulio baigias ribos, baigias erdvės.
Nepramuši lakiai minčiai kieto skliauto –
Būsi vergas ir vergausi amžinai.

I I

Nusvirau aš į vargingą savo guolį,
Kaip žmogus, kuriam vis tiek – gyvent ar mirti,
Kaip žmogus, kurio paniekinta gyvybė
Tartum liūtas tūno alkio lūkesy.

Ir išvydau prieš save aš moteriškę,
O jinai slaptingą žadinį man sakė:
– Aš tave paimsiu, menkas žemės verge,
Ir paveldėsi tu mano karalystę.

Bet dabar tu nebregėsi Dievo žemės
Nė vidurnakčio varpų nebegirdėsi,
Nepaliesi savo pirštais jokio žiedo
Ir nė vieno skambaus žodžio nebetarsi. –

Ir tapau aš panašus į jūros gyvį,
Kurs gelmėj į kietą lukštą įsitraukęs
Ir geismais į savo širdį įsiėmęs,
Pats maitinasi jos gyvasties penu.

Ir nežino, kad viršuj ten ūžia bangos,
Siaučia audros ir verpetai sūkuriuoja,
O bekraštis vandenynas ir pasaulis –
Jam tik sapno nereikšminga nebūtis.

Bet iš kurgi tie nauji skaidrieji aukščiai,
Kur mane kaip tyrą mintį laisvėn neša?
Plaukia, skamba daugiaspalviai žibintuvai,
O visų viena versmė – mana širdis.

Ne, ne gyvis aš, į lukštą įsitraukęs,
Tik naujos būties ir gyvasties kūrėjas,
Kur erdvu, platu ir laisva, ir džiaugsminga,
Tartum Dievo būtum skrendanti dvasia.

Ir prabilo didis balsas į mane:
– Būki sveikas, mūsų amžinas valdove!
Tu tasai, kurio palaimintą gimimą
Patekėjusios septynios puošė žvaigždės.

I I I

Kam gi mano neprašytas atbudimas
Anksti rytą vėl pagimdė mane saulei
Ir iš naujo spinduliais erdves aptvarstė,
O širdy paliko alkanus geismus?

Argi tam, kad aš per dieną būčiau sargas,
Pats prie savo laimės angos pastatytas.
Arba tam, kad, palšvo vakaro sulaukęs,
Keikčiau tuščią savo būtį ir sapnus!

Nes, pažvelgęs pro mažutį bokšto langą,
Pamačiau, kad aš tas pats tik menkas vergas,
Kurs kaip vakar, taip ir šiandien neberanda
Savo kelio į pasaulio platybes.

Ir suspaudė mano galvą tokia gėla,
Kad, tariau, pabirs po kojų šaltos plytos
Ir išsirakins aukštųjų skliautų siūlės,
Ir ugnim išsprogs įkaitę smilkiniai.

Ne, tariau, tegu jau būčiau nepažinęs
Tų pasviečių ir tų žvaigždžių septynspalvių,
Kur akis man kaip meilužės išbučiavo
Ir paliko ryto saulės patyčiom.

I V

Mano viešpats ir valdovas rengia puotą.
Skamba, džiūgauja sujudęs visas dvaras,
O vergai aukštiem svečiam lig žemės lenkias
Ir sodina į garbingas jų vietas.

Tad pasišaukė mane ir tarė viešpats:
– Šiandien būsi iš vergų tu man pirmasis.
Eik ir vilkis kuo gražiausią savo rūbą,
Imk ir pilstyk svaigų vyną į taures. –

Ir pilu visiem saldaus ir seno vyno,
Ir jaučiu, kad į kiekvieną tuščią taurę
Aš pilu ir savo širdgėlos po lašą,
Aš ir pagiežos pilu jiem, ir tulžies.

Nes ar mano didis sapnas nepribrendo?
Ar ne metas jau atrast slaptingą viešnią,
Kur parodė mano tolimąją laimę
Ir septynias mane gimdžiusias žvaigždes?

Tuomet priėjau prie tos garbingos vietos,
Kur sėdėjo viešpačio dukrų jauniausia
Ir skambiu juoku gaivino visą puotą –
Ir mane į save šaukė jos šypsnys.

Tad kai pyliau jai saldaus į taurę vyno,
Gal tai tu, maniau, viešnia regėto sapno,
Kur grąžinsi mano prarastą tėvynę
Vienu tyliu savo žadinio žodžiu.

O jinai, pažvelgus į mane, pasakė:
– Šitai mano tėvo ištikimas vergas,
Kurs nežino, kas yr laisvė, kas yr meilė;
Jojo laimei trupinių po mūs pakaks. –

Tuomet, nežinau dėl ko, tie ramūs žodžiai
Taip staiga sukurstė mano gyslų kraują,
Kad nebišturėjau svaigulingo geismo
Ir valdovo vyną žemėn aš sviedžiau.

Nemačiau aš tuo metu nė vieno veido,
Tik girdėjau išsigandusiųjų šauksmą,
Kurs mane pasibaisėdamas lydėjo:
– Vergas pašėlo!.. –

Nieks nedrįso atsistot į mano kelią,
Nieks nedrįso sulaikyti mano žvilgsnio,
Kurs į tolimas padanges tartum žaibas
Smigo, žiebdamas naujas kaitrias ugnis.

Ir ėjau aš, viešpačio palikęs rūmus,
į naujos būties nežinomą kelionę,
Tiktai vieną žodį širdyje kartodams:
Aš nei vergas, nei karalius, tik žmogus.

Aš žmogus, kuriam prailgo jojo dienos
Be nežinomų kitos būties platybių,
Kur kita šviesa kitokius ugdo žiedus,
Kur nėra nei pabudimų, nei sapnų.

Bet dabar jau mano dienos, lyg žemčiūgai
Skaidrios, rieda į bekraštę amžinybę,
Kur septynios dega žvaigždės daugiaspalvės,
Kur gyvena mano ilgesio viešnia.
– – –
Ir eina vergas kalnais, eina kloniais –
Bet jau ne vergas, tik nykus klajūnas.
Didžių nebodamas, mažų neliesdamas, –
Visus šypsniu pasveikina taikingu,
O džiaugsmas spindi jojo akyse.

Užeis ant kalno –
Rankas į viršų kelia, lyg norėtų
Palaimint visą aukštą Dievo dangų.
Nužengs pakalnėn –
Bučiuoja apkabinęs pilką žemę –
Ir laime dega jo veidai.

Visi jau laisvąjį klajūną mato:
Vieni ramia užuojauta sutinka,
Kiti jį paniekos žvilgsniu palydi,
Bet kokią mintį slepia jis krūtinėj,
Nežino niekas. – –

1924.X.18

NOKTURNAS

Jau nėr nė vieno lapo mano sodo medžiuos,
Tik šiurkštūs stagarai į lango stiklą beldžias.
Bet slėpiningi žodžiai iš nakties glūdumo
Vadina klaikiai žengti į anapus.

– Gesinki jau tu menką savo žiburėlį,
Užversk nedaskaitytą paskutinį lapą:
Tegu nepabaigtos minties klaidi vilionė
Atves tave į mano tamsų rūmą.

Naktis glūdi, o aš viena kaip pasmerkimas
Puošiuosi nuodėmingųjų svajonių šydrais
Ir marmurinę krūtį tyčiomis pradengus,
Kukliai nuleidžiu žiburiuotą žvilgsnį.

Bet tu ateik ir rask mane prie mano guolio,
Paskendusią į negalios meilingą sapną,
Palik keleivio apsiaustą anapus durų
Ir tark: čionai pradžia visų gyvybės. –

Ir šitai prasimerkia gilios, tamsios akys,
Ir dvylika varpų pagret į varį daužia.
Būk sveikas, nesulaukto mano žygio gande! –
Naktis glūdi, naktis ilga be galo.

1924

VIDURNAKTĮ

Yra viena tik valanda
Vidur nakties,
Kada padangių žvaigždynam
Tyliai meldies.

O spindulingoji erdvė
Tokia skaidri,
Kad rodos, pats visas žvaigždes
Širdy turi.

Visa būtis – tiktai vieni
Melsvi skliautai –
Ir pats į mėlynas gelmes
Tu paskendai.

Nebėr daugiau šventos maldos
Nei nuodėmės:
Visus širdies nujautimus
Dangus laimės.

1924.XI

PALAIMINKI MANE

Sudie tau pasakiau saulėtekio metu, –
Pasibaigė diena – ir vėl tavin grįžtu
Išblyškusia dvasia, nublankusia širdim
Pasveikinti tave – ir likti su tavim.

Tyli tu ir klaiki kaip tyrų glūdnuma,
Marinančiais sapnais keleivį globdama.
O aš tavęs geidžiu kaip skausmo valandos,
Kur mirtį pažadės, bet laimės – niekados.

Turiu aš tau brangių slėptinių dovanų:
Dėl jų tavęs geidžiu, dėl jų ir gyvenu.
Visa plati būtis – iš jų ir iš tavęs, –
Ir vien tik tu ir jos žavės mane ir ves.

Tu lauk manęs viena, nedegus žiburių:
Slėptinių dovanų aš tau įteikt turiu.
Kita many šviesa – ir žygiai nebe tie, –
Palaiminki mane nors tu, juoda naktie.

1924

FANTAZIJOS

I

Stačiai iš vakaro raustančios saulės
Ritasi šniokšdamos virpančios bangos.
Taškosi, laistosi, krykštauja, nardo, –
Vis jau artėdamos, vis jau didėdamos,

Žaidžia ir grūmsčiojas, juokias ir pykstauja, –
Ir nenumaldomu, ir nesulaikomu
Visa skandinančio gaivalo sūkuriu
Smogė ir sviedė
Melsva erdve.

Siaučia padangėmis, ūžčioja, supasi,
Griaudžia ir dunda liepsnoti verpetai.
Tartum auksiniais padangių trimitais
Supūtė vėtrą archangelų lūpos –
Visą pasaulį pažadino džiūgauti,
Kilti ir lėkti į mėlyną prieblandą
Visa pamirštančiu, šėlstančiu kvaituliu,
Degančiu žvilgsniu
Lėkti tolyn.

Bet jau iš saulės – begęstančios saulės –
Skrenda žvilgėdami mėlyni raiteliai –
Skrenda atokrantėm, skrenda atošvaistom,
Skrenda ir slepiasi ūkanų skraistėse,
Sprunka tarpekliuose, genas užuolankom –
Štai jau ir pasiekė, štai jau ir sučiuopė –
Apglėbė juosmenį, svilina smilkinius, –
Ogi pasaulyje
Laisva, platu!..

II

Didelės akys ir mėlyni toliai
Sukeitė spindulius savo gelmėse,
Visą pasaulį nakty paskandino,
Bet susiglobti per amžius negali.

Didelės akys, kaip rudenio naktys,
Tamsios ir gilios ilgais pažvelgimais –
Spindi į gelmę nebyliais žvaigždynais,
Bet laukiamų paslapčių nepasako.

Mėlyni toliai, kaip krištolo pilys,
Lūkesiu virpa nuo mylimo žvilgsnio,
Žvanga aidais nuo pakilusio geismo,
Bet ūkanotų skliautų nepradengia.

Pinasi žvaigždžių žėruojančios gijos,
Blizga viršūnių sniegai baltapūkiai,
Ūžia artėdamos mėlynos jūros, –
Glūdi vien tolyje mėlyni toliai.

I I I

Kur tu skrendi, mano mylima vėle,
Kapą palikus ir liūdintį kryžių? –
Blaškosi linkdamos gedulo vėliavos,
Klumpa ant kelių maldaujanti Libera.

Libera! – Libera! – ak, neprikelsi
To, kam gyvybėj mirtis karaliauja.
To, kam iš saulės palinkę šešėliai
Gedulo kryžiais paženklino kaktą.

Ak, tegu lekia iš šėlstančio pragaro
Visos kvatojančios kvaituliu raganos! –
Grįžk į kapus, mano mylima vėle,
Ten tavęs laukia linguodamas kryžius.

I V

Cit!.. – –
– Kodėl gi durys staiga atsidarė –
Šiurpuliu nusmelkė šaltas atodūsis...
Juoda anapus lyg tvylančios žiotys –
Kažkas nematomas slankioja, dangstos...

– Prašom!.. įeikit!.. – Eina jau, eina...
Sutrenkė aidesiu kažkuris baldas,
Kažkas nerimstančia nuojauta kvėpė –
Ir už pečių nebyliai atsistojo.

– Ką man, bičiuli, sakysi?
Jau metas vėlyvas... –
Tyli... Vienas tik stagaras
Klibina langą
Kaip gyvas.

– Tavo, bičiuli, kuklumas
Labai man patinka... –
Tyli... Tik gremžias peliūkštė
Pasienio gzimse
Pro tinką.

– Bičiuli, štai mano geismas:
Prasmeki tu skradžiai!.. –
Tyli... Vien suokia iš lėto
Vėtros verkimai
Bežadžiai.

1925

PESIMIZMO HIMNAI

I

Saulėtekio giesme pagarbinti noriu
Didingo gyvenimo skaistų altorių –
Ir dieviškos galios įkvėptą kūrybą,
Kur žody minties spinduliavimu žiba,
Kur varsto juodų vandenynų gelmes,
Kol šviesų žemčiūgą j saulę išmes.

Bet kas mano norai, jei aukuro plytos
Drėgnųjų pakalnių purvų aptaškytos,
O saulėj iškeltų viršūnių krislai
Ir galvą, ir širdį išgraužė aklai.
Kūrybinių saulių kaitra nusibodo,
O žvaigždės šviesiam danguje nesirodo.

Tikiu visagalinčios meilės esimą,
Kur mano gyvenimas būtį sau ima,
Kuri motinystės dosnia krūtine
Kaip kūdikį peni ir globia mane –
Kuri, milijonais širdžių suliepsnojus,
Pasauliam sukurs pažadėtuosius rojus.

Bet kas gi tikėjimo pavergtas protas,
Jei dvasios nežadina jausmas liepsnotas,
Jei blėsta širdies židinys išgyventas –
Jei meilė – heterų pigus komplimentas!
Lai siaučia gyvenimas saulėtam šoky –
Tu skausmą ir juodąją naktį giedoki.

I I

Amžinas genijau, rūstusai milžine,
Mano gyvenimo juodas likime!
Tau mano prakeiksmas, tau mano sielvartas,
Tau mano liūdinčios sutemų giesmės.

Kam gi tu leidai man tapti iš chaoso
Meilės ugnim spinduliuojančia žiežirba,
Kam gi tu pasmerkei mano budėjimus
Tylia vienatve didingiem vidurnakčiam?

Tu mane apglobei mano jaunatvėje
Savo sparnų šešėliuotais mojavimais,
Tu mane užslėpei saulės mylavimam,
Tu mane paveržei meilės bučiavimam, –
Kiauto lukšte man pasaulį sukūręs –
Būki pagarbintas!

Ūžia pro šalį triukšmingais aidėjimais
Margos aistringo pasaulio būtybės, –
Mano krūtinėj, kaip vakaro pasakoj,
Žėri vien mano svajonių ugniavietė.

Duok gi man gilią vidurnakčio glūdumą,
Slėki mane juoda nuodėmės letena –
Lai nugrimztu į svaiginančią gelmę
Tavo galingo, rūstaus pasmerkimo.

I I I

Alkanas nuobodis sielą apnuogino,
Amžinas nerimas širdį ištuštino –
Saulė ir dulkės išgraužė akis.
Slankioju vienišas kryžkelių aikštėse,
Brolio ir tėvo, ir motinos vengdamas, –
Savo būties apgaulingas vagis.

Priesaikos meilę ir pigią dorovę
Blyškūs heterų šypsniai tebesotina –
Nuodėmės vardo jų žemėj nėra.
Ak, mano nuobodi, alkanas liūdesi,
Kuo gi tu mano dar dvasią pasotinsi, –
Tu mano nuodėmė – mano dora.

Pusę gyvenimo kryžkeliais žūdamas,
Audriąją būtį sapnais pasikeisdamas,
Tylinčiu antkapiu žemėj tapau.
Ak, mano nuobodi, alkanas liūdesi,
Tavo šaukiuosi skaudaus atpirkimo,
Tau savo sieloj altorių statau.

I V

Kaip alkanas aras iš griūvančio lizdo
Aš veiziu į savo paniekintą būtį:
Nei džiaugsmo padangių, nei žemės vilionių,
Nei skaudamą gėlą iš sielos išguiti.

Žinau, kad prieš Tą, kuris saulėmis valdo,
Paniekinta dreba maištinga galybė,
Bet mano aistra kaip ugninis verpetas,
Ir mano valdovė – akla Būtinybė.

Ir šitai degu kaip vidurnakčio žvaigždė,
Iš chaoso geismo ugnim suliepsnojus,
Bet kur mano žemė ir kur mano dangūs –
Ir kur mano saulėtas poilsio rojus?

Vien tu, nepatirtoji nežinomybe,
Kur amžius siaubi į baimingą glūdumą,
Priglausi mane kaip išklydusį sūnų
Į savo marinančios prieglobos rūmą.

V

Palaimintas būki, žmogaus nežinojime
Nei savo gimimo, nei savo mirties,
Nei savo likimo vienatvės klajojime,
Nei savo menkystės džiaugsme ar vaitojime, –
Nei ką tu prakeikei, nei kam tu meldies.

Vedi tu, bedugnėmis kelią man tiesdamas,
Kaip vergą per drėgnus ir juodus urvus,
Vylingais miražais gyvenimui šviesdamas,
Sapnais į nežinomas tolumas kviesdamas,
Kol siela prie kapo ir kryžiaus pabus.

Tada gal patirsiu, kad visas gyvenimas
Nevertas nei juoko, nei lašo aukos,
O mano gimimas, mirtis ir išganymas,
Kaip amžinas dieviškas jausmas ir manymas,
Per amžius Kūrėjo krūtinėj liepsnos.

Bet šiandien lenkiuosi prieš didelę paslaptį,
Kur degina kraują gyvybės alkiu –
Ir vėl nenutilstančiu laimės ieškojimu,
Likimo slaptų ištarmių nežinojimu
Prie kapo ir kryžiaus vienatvėj žengiu.

V I

Trumpo gyvenimo didė menkysta!
Kaip tu plati ir galinga esi!
Tavo šešėliuose gyvastys vysta,
Merkiasi žvaigždės ir saulė šviesi.

Kaipgi tu pavergei dvasios laisvūną,
Didžio pasaulio garbingą valdovą:
Kilnūs jo sostai paniekinti žūna,
Kyla vergai į maištingąją kovą.

Ė, nenurimstančios dvasios laisvūne!
Tavo skausmų ir laimėjimų žygiai
Puošia padangių aukščiausią viršūnę,
Skamba jų posmais aidai šimtastygiai.

Tu gi patsai vien šešėlio šešėlis,
Kurs savo vardo minioj nepažįsta: –
Klaidžioji, gūdžiai pasauliui iškėlęs
Trumpo gyvenimo didę menkystą.

1925

PAVASARIO SAULĖJ

Kaip akys po verksmo nusišvietė dienos.
Pavasario saulė – viešnia nuotaikinga:
Nei sprogstančio džiaugsmo, nei žydinčios meilės
Pavasario saulėj jaunatvei nestinga.

Išeik tik į lauką, kur didelis vėjas
Kvapia šiluma tave perpūs kiaurai –
Ir jau nebžinosi, kam siela tau svaigsta
Ir kam savo lūpas šypsniu pradarai.

Tik eisi ir eisi per žydinčias pievas,
Aidais šimtastygiais dūzgenančiu plotu –
Gal pamiršto draugo, gal sutikto žvilgsnio,
Gal laukiamos meilės tu eisi ieškotų?

Platumas ir laisvė erdvių spinduliuotų,
Kaip bitę žieduos ir tave paskandys, –
Ir gersi apsvaigęs gyvenimo džiaugsmą
Pavasario saulės laimingas svetys.

1926

ROMANSAS

Su pirmuoju pavasario saulės šypsniu
Tu kaip laimės svaja į mane atskridai, –
Ir dabar, kai tyloj tavo vardą miniu,
Vis man juokiasi saulė ir kvepia žiedai.

Nežinau, ar ilgai tu buvai su manim:
Tarpu dviejų aušrų nesutemo naktis.
Ir dabar tų aušrų tebešviečia ugnim
Vakarinis dangus ir manoji būtis.

Nežinau, ar dar vėl tu sugrįši kada,
Ar kaip džiaugsmas pirmasis spindėsi toli, –
Bet pavasario saulės šypsniu užburta,
Tu iš mano akių pasislėpt negali.

Kur tik eičiau, visur spinduliai ir žiedai,
Merkias akys ir klysta apsvaigus mintis,
Kaip tada, kai džiaugsmu į mane atskridai, –
Nors dabar pas mane tik naktis, tik naktis.

1926

RŪPINTOJĖLIS

Dievuli mano, kas per šviesios naktys!
Ir kas plačių padangių per aukštumas!
O žvaigždės, žvaigždės! didelės ir mažos
Taip spindi, net graudu, Dievuli mano.

Išeisiu, sau tariau, ant lygaus kelio:
Ant lygaus kelio tai valia valužė,
Ant lygaus kelio šviesiąją naktužę
Tai tik jaunam plačias dūmas dūmoti.

Bet kam gi tu, budrus Dievuli mano,
Prie lygaus kelio rūpestėliu rymai?
Prie lygaus kelio, kur vargų vargeliai
Vieni per dieną dūsaudami vaikšto.

Dievuli mano, argi mūsų godos
Tave prie kelio iš dangaus atprašė,
Ar gal tos šviesios rudenio naktužės
Tave iš mūsų žemės išsapnavo?

Priimki gi mane, budrus Rūpintojėli,
Prie lygaus kelio šiąnakt padūmoti. –
O kad aukštam danguj tos šviesios žvaigždės
Taip spindi, net graudu, Dievuli mano.

1926

TEGU TAVE DIEVAI

Laukuos šalna. Šarmotasai rytys
Jau tuoj ir mano taką švilpdams nubarstys
Geltonu gintaru ir baltu sidabru,
Kad būt širdy ramu, o akyse skaidru...
Jau pūstelėjo girioj bangos šalto kvapo,
Geltonu sūkuriu įsimetė tarp lapų, –
Ir kugžda kuplios liepos ir liekni klevai:
Tegu tave dievai, tegu tave dievai.

Einu tolyn. Dangus dar saulę mąsto
Ir želmeny mielai pavasarį surastų.
Bet saulė jau toli su meile ir daina,
Ir tamsžalis želmuo maitinasi šalna.
O tas, kurio širdis dar saulės burtais klieda,
Šiąnakt raškys sapne paparčio slaptą žiedą, –
Pabus, išvys šalnas ir šyptelės kreivai:
Tegu tave dievai, tegu tave dievai...

Žiedų nėra. Tačiau visur dažai,
Ir rodos, pats kartu juos laistai ir paišai.
Pamiršęs jau gėles, rusvus lapus skini
Ir saulėtas dienas iš naujo gyveni.
Ir veizime atgal, tyliu džiaugsmu nurimę,
Ir laiminam tave, liūdnų spalvų žaidime,
Kad vienai valandėlei dar mus prigavai:
Tegu tave dievai, tegu tave dievai...

Skubu atgal. Namai iš tolo moja
Greičiau į jaukų vidų kelti koją,
Užvarstyt langines, uždarinėt duris, –
Ir kai vėjuotos sutemos aplink užkris,

Atskleisti prie ugnies tą šviesų, gelsvą lapą,
Kur saulėtų dienų įbrėžtos aistros tapo,
Pažvelgt, nusišypsot ir atsidust lengvai:
Tegu tave dievai, tegu tave dievai...

1926

PABAIGA

Praėjusio meto jau nykstančius žemės sapnus
Dainuoti baigiu.
Užversiu tiesiai ir kreivai išrašytus lapus
Šypsniu palankiu.

Dvasia jau kaip paukštis pajuto ateinančio ryto
Naujus Pranešėjus –
Ir merdinčio vakaro neišgyventa žaizda
Paliovė skaudėjus.

Giedrėjančia giesme anksti pasitiksiu tave,
Slaptingas rytojau.
Pamynęs po kojų suvytusį rožių vainiką,
Aukštai atsistojau.

Trumputės minutės, susmulkinę žemės dienas,
Taksėdamos slenka, –
Ir visa, kuo sirgo ir liūdo, ir džiaugės širdis,
Taip smulku ir menka, –

Kad, rodosi, nėr ko atleisti nė melst atleidimo:
Nebuvo kalčių!
Jei buvo, tai vien tik širdies daugiabalsė kalba:
Myliu ir jaučiu.

1923

Vincas Mykolaitis-Putinas

ALTORIŲ ŠEŠĖLY

ROMANAS

I

BANDYMŲ DIENOS

Introibo ad alture Dei

I

Devyni kieti, plieniniai skambalo smūgiai pažadino Liudą Vasarį iš miego. Krūptelėjęs jis atmerkė akis ir valandėlę negalėjo susivokti kame esąs. Buvo lygiai 5 valanda šalto rudeninio ryto. Pro langą sroveno šėma, ūkanota priešsaulėtekio šviesa. Siauras, bet nuostabiai ilgas kambarys skendėjo dar šešėliuose. Tačiau Liudo kaimynai, taip pat kaip ir jisai pažadinti negailestingo skambalo, jau spurdėjo kiekvienas prie savo lovos, ir netrukus subarškėjo metaliniai didžiulės prausyklos kranai.

Ak, juk tai seminarija! Tai jų, naujokų pirmamečių, 17 kambarys, vadinamas „labirintu“, kuriame jų ir tilpo taip pat apie septyniolika. Liudas dar tebekovojo su paskutiniu nutraukto miego antplūdžiu, bet jo artimiausias kaimynas Jonas Variokas, kuris paprastai pamesdavo lovą vienas iš paskutiniųjų, jau buvo pakilęs ir praeidamas negailestingai nuplėšė nuo jo antklodę. Vasaris šoko iš lovos ir ėmė paskubomis rengtis. Staiga jis atsiminė, kad šiandien ir diena nepaprasta. Šiandien štai jie baigia ilgas, 5 dienų rekolekcijas ir pirmą kartą užsivilks sutanas. Šita mintis nuvėrė Liudą Vasarį nuo galvos iki kojų, ir jis pasijuto pagautas iškilmingos to ryto nuotaikos, taip pat kaip ir kiti jo draugai. Tuo tarpu visi jie rengėsi dar trumpais, gimnazistiškais savo drabužiais, nes sutanas apsivilks tiktai po meditacijos, eidami klausyti šventų mišių ir pirmą kartą po rekolekcijų priimti šventosios Komunijos.

Greit nusiprausęs ir apsitaisęs, Liudas Vasaris, drauge su kitais skubesniais, spruko į sodą per kelias likusias iki skambučio minutes atsigauti tyru oru ir galutinai nusiblaškyti miegų. Jis, dar tik porą savaičių išbuvęs šituose mūruose, jau suspėjo prisitaikyti prie seminarijos gyvenimo tempo ir tapti vienu rateliu to didžiulio mechanizmo, kur visą gyvenimą skirsto laikrodžio rodyklė ir kietas negailestingas skambalo garsas.

Mokslo metu, paprastomis dienomis, penktą valandą devyni skambalo smūgiai keldavo juos iš miego. Po pusvalandžio 3 skambalo smūgiai šaukdavo juos į koplyčią rytmetinėm maldom ir meditacijai. Pusiau septintą valandą skambindavo mišiom. Iki aštuntos jie turėdavo pavalgyti pusryčius ir dar kartą atlankyti *Sanctissimum*[1]. Nuo 8 iki 12 kas valanda 3 skambalo smūgiai apreikšdavo pamokos pradžią ir galą. 12 valandą jie eidavo į koplyčią trumpai maldai ir sąžinės apyskaitai – *Examen conscientiae.* Po 15 minučių skambindavo pietums. Po pietų jie vėl lankydavo *Sanctissimum.* Iki 2 valandos būdavo laisvas laikas – rekreacija. Antrą valandą vienas skambalo smūgis pranešdavo *silentium*[2], kuris trukdavo iki 4 valandos ir būdavo skirtas darbui. 4 valandą 5 skambalo smūgiai vėl juos paleisdavo pertraukai, o po pusvalandžio tas pats skambalas sušauk-

[1] Švenčiausiąjį.
[2] Tylėjimo laikas, skirtas darbui: negalima kalbėtis nei vaikščioti.

davo darbui. 6 valandą 3 skambalo smūgiai varydavo juos į didžiąją auditoriją, kur rektorius jiem duodavo gero kunigo elgesio pamokas, dažniausiai jas skaitydamas iš tam tikro vadovėlio, o kartais išbardamas už pastebėtus kolektyvius nusikaltimus ir blogą elgesį. Šią pamoką dažnai pakeisdavo koplyčia ir ražančius. Pusiau septintą valandą 5 skambalo smūgiai šaukdavo juos vakarienės. Pavalgius lankymas Švenčiausio ir rekreacija – pusę valandos žiemos metu bendrojoj salėj, o pavasario metu, kol dar šviesu, sode. 7 valandą 3 skambalo smūgiai šaukdavo juos į koplyčią vakarinėm maldom ir sąžinės perkratymui. Čia pat dvasios tėvas paskaitydavo ryt ryto meditacijos punktus. Po vakarinių maldų ligi 9 valandos būdavo *sacrosanctum silentium,* didelis susikaupimo laikas, skirtas dvasios skaitymui ir darbui. Devintą valandą 9 skambalo smūgiai pranešdavo darbo dienos galą. Tada jie dar kartą trumpai lankydavo Švenčiausią ir eidavo gulti. Prieš užmiegant seminarijos regulos ir dvasinio gyvenimo vadovų jiem buvo patariama prisiminti rytdieninės meditacijos turinį, kurį buvo girdėję koplyčioj.

Ta geležinė dienotvarkė turėjo šiokių tokių variantų. Ne mokslo dienomis ir šventadieniais jie keldavosi 6 valandą, 11 val. skambalas šaukdavo juos į Katedrą sumai, o 4 val. mišparam. Advento metu jie eidavo į ankstyvąsias rarotas, o gavėnioj – į be galo ilgus Graudžiuosius verksmus, kuriuos giedodavo kartu su visa bažnyčia. Didžiosios šventės – Kalėdos, Velykos, Sekminės, Dievo Kūno oktava – atnešdavo dar naujų pareigų. Ketvirtadieniais, tuoj po pietų, iki 5 val. juos vesdavo visus kartu pasivaikščioti už miesto plentais arba į miškelį. Pietum tą dieną duodavo kopūstų. Šeštadieniais jie eidavo išpažinties, o po vakarinių maldų būdavo dvasios tėvo konferencija. Kiekvieno mėnesio pradžioj jie laikydavo vienos dienos rekolekcijas, o pradžioj ir pabaigoj mokslo metų, gavėnioj ir prieš šventimus rekolekcijos trukdavo 3–5 dienas.

Liudas Vasaris, vos porą savaičių išbuvęs seminarijoj, viso to režimo dar nepatyrė, bet per tą laiką jau visai priprato prie skambalo balso ir, išgirdęs jį, kildavo ir plaukdavo su visa srove išsiliejusių į koridorių klierikų ten, kur tas balsas šaukdavo. Lig šiol jis negalėjo priprasti tik keliamas iš miego, ir tas ankstybasis skambalo balsas jam vis dar būdavo kaip ir koks netikėtas nelauktas smūgis, nutraukiąs smagiausią jo miego dalį. Ypač pirmomis dienomis jis keldavosi nenoromis, iš lengvo svaigstančia galva ir per rytmetinę meditaciją neužmigdavo tik dėl to, kad jautėsi esąs naujokas.

Liudas jau antrą kartą buvo bežingsniuojąs aplink didoką seminarijos sodą, kai 3 skambalo smūgiai pasuko jį atgal, ir jis drauge su kitais tekinas leidosi į koplyčią, kad nepasivėlintų poteriam. Koplyčioj kiekvienas kursas turėjo savo vietą, ir kiekvienas klierikas žinojo, į kurį suolą jam reikia eiti. Vasario alfabetiška vieta buvo paskutiniame suole.

Koplyčia buvo menkai apšviesta ūkanoto, pro grotuotus langus besiskverbiančio rudens ryto ir dviejų žvakių: vienos prie dvasios tėvo ir vienos prie skaitančio maldas klieriko klaupkos. Prieš altorių raudonoj taurelėj silpnai mirgėjo aliejinė lempa.

Šita koplyčia iš pirmos dienos padarė Liudui Vasariui neišdildomo įspūdžio. Visados švariai laikoma, tyli ir paslaptinga, ji su savo apvalai suskliaustomis lubomis, su mažučiu altorium, su suolų eilėmis, su klausykla ir vargonais buvo tikra viso seminarijos gyvenimo širdis. Į ją kuone 10 kartų per dieną įplaukdavo ir išplaukdavo tų gyvenimo nepažinusių, bet gyvenimą gydyti besirengiančių jaunuolių banga. Ir tik joj buvo priežastis ir pateisinimas to kieto gyvenimo, kurį jie tuose mūruose leido, išsižadėdami savo laisvės, jaunatvės ir visų pasaulio vilionių.

Liudui Vasariui iš pirmos dienos ypač į akį krito ant išgaubtų koplyčios sienų iš abiejų pusių nupiešti šv. Aloyzo Gonzagos ir šv. Stanislovo Kostkos didesni už natūralų dydį paveikslai. Tai buvo dvasiškos jaunuomenės, klierikų šventieji globėjai. Ir tyliomis dienos valandomis, kuomet koplyčia būdavo tuščia, ir svirduliuojančioj žvakių šviesoj, kada ji būdavo pilnutėlė dvasiškus pratimus atlikinėjančių sutonuotų jaunuolių, tie du keistai išlinkę šventieji su sutanomis ir kamžomis, nekaltais veidais ir aureolių apsuptomis galvomis, būdavo apgaubti kažko nesuprantamo, mistiško, paslaptingo. Liudas Vasaris, įsižiūrėjęs į tuos didžiulius paveikslus, visados pajusdavo gilios pagarbos, bet taip pat ir prietaringos baimės jausmą. Jisai dažnai įsivaizduodavo, kaip tai būtų baisu, jeigu reiktų jam nakčia vienam pasilikti šitoj apytamsėj koplyčioj, tų dviejų didelių, nebylių, šventų jaunuolių draugystėj. Mėgdamas save jaudinti tokiais vaizdais, jis tarsi jautė, kokių didelių dvasios sukrėtimų teks jam ilgainiui patirti šitoj pačioj koplyčioj, tų pačių šventųjų akivaizdoj. Ir jau daugeliui metų praslinkus, kada Liudo Vasario gyvenimas pakrypo visai kitomis vėžėmis, šita koplyčia ir šitie šventieji kartas nuo karto rodydavosi jam sapnuose, primindami naivų, tyrą jaunatvės pasišventimą ir idealizmą.

Visas maldas tada seminarijoj skaitydavo lotyniškai su lenkiškais įterpimais, o meditacijų punktus lenkiškai. Konferencijas taip pat sakydavo lenkiškai. Liudas nei tų maldų, nei tų konferencijų iš pradžios nesuprato. Dėl to šios pirmosios rekolekcijos jiem, aspirantam lietuviam, buvo daugiau laisvo mąstymo ir svarstymo laikas, negu tikrosios rekolekcijos. Tiktai vieną konferenciją dvasios tėvas jiem pasakė lietuviškai. Šitoj konferencijoj jis išdėstė kunigo pašaukimo kilnumą ir motyvus, kurie juos galėjo patraukti į seminarijos sienas.

Motyvai? Tada Liudas Vasaris jais galvos sau daug nekvaršino. Taip reikėjo, kitaip nebuvo galima – ir tiek. Tik po daugelio metų, kai jisai atsistojo savo gyvenimo pusiaukelėj ir kryžkelėj, kur pašaukimo klausimas buvo jau nebe teoretiško svarstymo objektas, bet širdies krauju aplieta gyvenimo žaizda, tik tada jam galutinai paaiškėjo į seminariją stojimo motyvų vertė. Jie nebuvo žemi nei karjeristiški, bet jie taip pat nedaug ką bendra turėjo ir su tikraisiais tiesioginiais kunigavimo uždaviniais: pastoracija, apaštalavimu, Kristaus mokslo skleidimu, dvasiniu tobulėjimu... Tėvų noras, žinoma, nusvėrė daug. Liudas jau nuo pat mažens buvo skirtas leisti į kunigus. Pabaigęs 5 klases, jis, tylus ir klusnus 16 metų jaunuolis, nė mėginti nemėgino priešintis geležinei, visa nulemiančiai tėvo valiai ir tylios jautrios motinos norui. Bet tai jam nebuvo sunku, nes ir kiti, tik jam pačiam žinomi sumetimai lenkė jį į seminarijos pusę.

1905 metų revoliucija užklupo Liudą Vasarį vienoj iš pirmųjų gimnazijos klasių, bet jos pasėkos lydėjo jį visus gimnazijos mokslo metus. Mokinių tarpe, net ir žemesnėse klasėse, tuo metu buvo pasireiškęs didokas patvirkimas. Ypač du atsitikimai pasibaisėjimu sukrėtė Liudo sielą. Vienas jo draugas kartą iš bažnyčios parsinešė Komuniją reikalauti stebuklo ir įrodyti, kad joje nesą Dievo. Dėl to gimnazijoj ir visame mieste kilo negirdėtas skandalas, plačiai nuaidėjęs visoj apylinkėj. Kiekvienam gimnazistui ta proga iš savo tėvų ir giminių teko prisiklausyti aimanų, bauginimų ir grasinimų daugiau negu reikia. Bet štai netrukus po to antras Liudo draugas nusišovė, susirgęs veneros liga, netekęs, kaip jis sakėsi savo raštely, gyvenimo tikslo ir kad gyventi esą nusibodo. Šitie du įvykiai, kaip du likimo pirštai, Liudo sąžinėj kažkodėl atsikreipė į jį patį. Taip, jis buvo dar tikįs ir Komunijos už nieką pasauly nebūtų išdrįsęs išniekinti. Bet abejonių turėjo. Juk jis vis dėlto buvo laikomas patikimu ir pažangiu draugu. Jis priklausė vienai slaptai

lavinimosi kuopelei, kur buvo aiškinamas pasaulio atsiradimas, evoliucija, dar šis tas iš gamtamokslio visai kitaip, negu moko Bažnyčia. Taip bent jam atrodė. Jisai ėjo į religinį krizį ir tikėjimo netekimo kelią. O turimas dar tikėjimas ir tėvų auklėjimo įtaka šaukė jį gelbėtis. Kur? Į seminariją. Be to, tai buvo dar jo lytinio brendimo metai. Jis gaudavo iš vieno savo draugo pasiskaityti pseudomediciniškų brošiūrų, kuriose tie klausimai ir laukią jaunuolio pavojai buvo atvaizduoti perdėtai ir efektingai. Daugybė jam žinomų pavyzdžių iš mokinių elgesio ir pagaliau draugo nusižudymas tarsi patvirtino tuos išvedžiojimus ir darė gyvenimą juodą, purviną, bjaurų. Jam kartais atrodydavo, kad jis pats jau stovi ant bedugnės krašto.

Iš kitos pusės – jaunuoliškas idealizmas, entuziazmas, didelių darbų noras. Ir Liudą Vasarį tada jau buvo pagavusi pirmoji patriotizmo banga. Dirbti Lietuvai! Ką dirbti? Rašyti! Rašto darbais jis jau buvo pasižymėjęs klasėje. Jis šį tą jau buvo bandęs ir taip sau. Artimesnieji draugai apie jį šį tą jau žinojo ir tikėjosi. Neseniai jis buvo skaitęs Maironio „Jaunąją Lietuvą“. Šitos poemos įspūdis jį pavergė ir užburė. Maironis jam tapo milžinu, dievaičiu, idealu. O Maironis – kunigas!

Paskutiniųjų atostogų metu Liudui teko būti vieno savo giminaičio, ką tik įšvęsto kunigu, primicijose. Kiek čia buvo džiaugsmo, kiek lietuviškų dainų, kiek kalbų! Paėmė jį jaunasis kunigas už rankos, ir jiedu valandėlę vaikščiojo sodo takeliais.

– Tai ką? Girdėjau, kad jau tėvas į seminariją rengiasi vežti? – paklausė jį kunigas.

– Gal ir teks važiuoti...

– Nebijai?

– Bijot nebijau, bet, sako, ten esą nelengva.

– Niekis! Daug ką perdeda. Nėr taip baisu, kaip sako tie, kurie ten niekados nebuvo. Važiuok, brolyti, neapsigausi. Lietuvai reikia darbininkų. Kovosime su rusais ir lenkais. Rašysime, leisime laikraščius, knygas, steigsime draugijas.

Ilgai dar taip kalbėjo primiciantas ir parodė Liudui kelis ten pat buvusius klierikus, jau šiuo tuo pasižymėjusius. Štai šis garbiniuotas, skardžiabalsis, sveikata ir gyvybe trykštąs raudonikis jau buvo išvertęs ir išleidęs vieną knygelę. Anas tyrinėjąs Lietuvos istoriją, anas gi, aukštas liesas blondinas, gerai pažįstąs literatūrą ir rašąs kritikos straipsnius, o šitas ilgaplaukis gražuolis turįs nemažą beletristo talentą.

Liudas nudžiugo. Vadinasi, teisybė! Štai kur išganymas! Jis jau žinojo, kad beveik visi didžiausi lietuvių literatūros vardai priklauso kunigam. O štai dar kiek jų priaugančių! Ir jau po daugelio metų, kai Liudo Vasario gyvenimas pakrypo kita linkme, jis, prisimindamas šitą sceną sode ir tuos daug žadančius klierikus, karčiai nusišypsodavo: garbiniuotas raudonikis paskendo alkoholy, istorikas žuvo užkampio parapijoj, kritiką po poros metų išvarė iš seminarijos, o gabusis beletristas, tapęs kunigu, visai metė rašęs. Ogi jis pats, Liudas Vasaris?..

Pasibaigus meditacijai ir maldom, Vasaris tekinas leidosi į viršų vilktis sutaną. Visi jie, pirmamečiai, dabar tuo buvo užsiėmę. Kelnes reikėjo paslėpti kojinėse arba batų auluose, ant krūtinės užsidėti tam tikrą be susegimo liemenę su balta, ne po smakru, bet ant sprando užsegama apikakle, vadinama koloratka, pagaliau užsivilkti sutaną, kalbant tam tikrą maldelę. Atlikęs tai, Liudas išsitraukė gražią tetos padovanotą kamžą ir nuėjo į koplyčią.

Degė visos žvakės. Mišias rengėsi laikyti pats rektorius, visi klierikai vilkosi kamžas ir stojo į eilę priimti Komunijos. Momentas buvo graudus ir iškilmingas.

Liudas Vasaris pamažu artinosi prie Dievo Stalo, o iš abiejų pusių nuo įgaubtų sienų lydėjo jį ramūs, dangiški šv. Aloyzo ir šv. Stanislovo veidai.

Paskui buvo mišios. Daug degė žvakių, daug klierikų jom tarnavo ir švaistėsi apie altorių, kvepėjo smilkalai, giedojo choras, ir visose klaupkose meldėsi jaunuoliai, apsirengę juodomis sutanomis ir baltomis kamžomis.

Liudas Vasaris, po daugelio metų kartais perkratinėdamas savo gyvenimą, kai kada norėdavo surasti jame stiprių religinio pergyvenimo momentų. Šypsodamasis jis atsimindavo pirmąsias savo išpažintis, į kurias besiruošdamas ir jokių nuodėmių neatsimindamas, jas čia pat padarydavo: sukeikdavo vištą, mušdavo šunį, nesukalbėdavo poterių. Atsimindavo jis ir savo pirmąją Komuniją, kurią suaugusieji taip brangina ir jos paveikslėlius saugoja visą gyvenimą. Deja, nė pirmoji Komunija jam gilesnio įspūdžio nebuvo padariusi. Jam berods nuo pat kūdikystės giliau įsmigo į širdį mišparų vargonų gaudesys, negu tas pirmas Dievo į save priėmimas. Nagrinėdavo jis ir tolimesnes savo išpažintis ir Komunijas, bet ir jose rasdavo tik pasitenkinimą dėl atliktos pareigos, o ne religinį džiaugsmą. Priėmus Komuniją, jam visuomet rūpėdavo kuo greičiausiai išeiti iš bažnyčios ir parbėgti namo. Atsimindavo jis štai ir šitą sutanos užsivilkimo dieną ir ta proga priimtą Komuniją, atlikus viso gyvenimo išpažintį. Nieko. Jį jaudino tik naujumas, tik aplinkybės, tik nusimanymas, kad štai jis dabar tampa klieriku – „kunigėliu“. Religinio jausmo, gilesnio dvasios prasiskleidimo kontakte su Dievybe Vasaris neįstengė konstatuoti. O jis buvo tikįs, praktikuojąs, giliai religingų tėvų sūnus. Ir jisai užsivilko sutaną, kalbėdams: *Dominus pars haereditatis meae*[3].

Po pamaldų visi jie išėjo iš koplyčios linksmai nusiteikę. Pagaliau pasibaigė 5 dienų tylėjimas – ir visas rūmas suskambo linksmais jaunais balsais. Pirmamečiai buvo dienos didvyriai ir visų dėmesio centras. Vyresnieji juos sveikino ir bučiavo, linkėdami greitai tapti gerais kunigais. Kiti dalino jiem šventus paveikslėlius su užrašais sutanos užsivilkimo dienai atsiminti. Jie patys buvo patenkinti, kad dabar jau neišsiskirs iš bendro klierikų būrio savo gimnazistiška nunešiota uniforma. Jie vaikščiojo koridoriais patys iš savęs juokdamiesi, kad ilgoj sutanoj painiojasi jų kojos, kad jaučiasi esą kaip supančiuoti – ir vieni kitus iš visų šonų apžiūrinėjo. Iš tiesų jie ir buvo gan juokingi. Retai kuriam tiko prie stuomens ir prie veido tas rimtas kunigiškas rūbas. Juk jie visi buvo toki jaunučiai.

– Liudai, tu pasitaisyk savo koloratką. Žiūrėk, jau vienas galas išlipo iš apikaklės, – įspėjo Vasarį jo draugas Petryla, kai jie sugrįžo į „labirintą“.

– O tavo, žiūrėk, nuo apačios jau dvi sagos atsisegė.

– Man kažkodėl čia vis už bato kliūva.

– Ar matei, kaip Balselio viena kelnė išlindo?

– Tai dar nieko, bet aš po Komunijos vos neparvirtau, kai reikėjo atsistoti. Kažkaip primyniau savo sutaną – ir nė iš vietos.

– Bet, žiūrėk, Variokas! O-o! tikras vikaras.

Variokas iš tiesų atrodė geriau negu kiti. Stambesnis, labiau subrendęs, jis pasirūpino, kad ir jo sutana būtų pasiūta tinkamai. Ir jis, galbūt dėl to, kad turėjo dėdę kunigą, mokėjo geriau su ja apsieiti.

– Ech, judu mizerijos! – sušuko jis. – Na, kas judu per kunigai? Komedijos, daugiau nieko! Ot kur, tai bent kunigas! – jis sudavė sau į krūtinę ir išskėtęs rankas sugiedojo: –

[3] „Viešpats mano paveldėjimo dalis“. Maldelė, kurią dvasiškiai kalba vilkdamiesi sutaną.

Per omnia saecula saeculorum!..[4] O tas Vasariukas!.. Viešpatie!.. – Jis apsuko Vasarį dvi eiles, apžiūrėjo iš visų pusių ir nuėjo toliau kartodamas: – Komedijos, tikros komedijos...

Liudas Vasaris iš tiesų atrodė kaip vienas iš mizerniausių. Liesas, laibutis, visai dar vaikišku veidu, išaugimui pasiūta sutana, jisai buvo panašus į bernioką, apsivilkusį tėvo drabužiais. Ir niekam tuomet nebūtų galėję ateiti į galvą, kad šitam juokingam klierikučiui yra lemta audringa ir garsi ateitis.

I I

Seminarija, kaip kiekviena disciplinuota bendruomenė, o ypač bažnytinė, turi ir savo hierarchišką vyresnybę ir įvairiom viešom funkcijom bei pareigom atlikinėti tam tikrus organus ir nuolatinius arba iš eilės kas savaitė skiriamus asmenis.

Pačioj viršūnėj seminarijos vyresnybės, žinoma, stovi vyskupas. Tačiau toj seminarijoj, į kurią įstojo Liudas Vasaris[5], tiesiogiai vyskupo valdžią klierikai maža jautė. Jisai tik kada ne kada pasirodydavo seminarijoj, ar tai pasakydavo pamokslėlį, ar tai retkarčiais atsilankydavo į pamokas. Jis per didžiąsias šventes laikydavo Katedroj iškilmingas pamaldas, jis pagaliau duodavo įvairius šventimus. Tų pamaldų ir šventimų proga klierikai turėdavo darbo ir rūpesčio iki ausų. Vieniem reikėdavo išmokti labai komplikuotos ceremonijos – asistuoti – tarnauti pamaldom, kitiem mokytis tinkamų giesmių, pagaliau visiem nuvargti Katedroj, šiokiu ar tokiu būdu tose iškilmėse dalyvaujant.

Svarbiausias tiesioginis seminarijos viršininkas – tai Rektorius. Jo butas buvo pačioj seminarijoj, čia pat šalia klierikų kambarių. Jis stropiai sekdavo visą seminarijos gyvenimą, jam buvo duodamos reliacijos iš klierikų elgesio, į jį reikėdavo kreiptis kiekvienu svarbesniu reikalu: išeiti į miestą, pasimatyti su atvažiavusiais tėvais ir giminėmis ar šiaip gauti kokį nors leidimą. Vasario klierikavimo metais rektorium buvo tiesus, žilagalvis, auksuotais akiniais pralotas Valeškevičius, senos kartos ir senų pažiūrų žmogus. Jis, nors ir nebuvo lenkininkas tikra prasme, vis dėlto jaunosios lietuvių kultūros nepripažino, pašiepdavo naują „uodeguotą“ rašybą, kauniškę „Draugiją“[6] laikė *bezbožnym pismem*[7] ir su klierikais niekad neištarė nė vieno žodžio lietuviškai. Šiaipjau buvo geras, nors aštrus viršininkas. Klierikai jo bijojo kaip ugnies. Iš tolo išgirdę jo garsų kosėjimą ir krankštimą, sprukdavo kur įmanydami, kad tik nesusitiktų žilos galvos ir akiniuoto žvilgsnio. Jis kartais vakarais lankydavo kambarius pakontroliuoti, ką klierikai dirba.

---

[4] Per amžių amžius.

[5] Autorius romane nenurodo tikslesnės kunigų seminarijos vietos, tačiau iš vėlesnių jo paliudijimų yra žinoma, kad turėta galvoje Seinų kunigų seminarija, kurioje jis mokėsi 1909–1915 m. Seinai – šiaurės rytų Lenkijos miestas, jame visais laikais yra gyvenę nemaža lietuvių. Kunigų seminarija čia veikė 1826–1915 m. ir 1918–1919 m. Dalis jos auklėtinių ir kai kurie profesoriai dalyvavo lietuvių visuomeninėje bei kultūrinėje veikloje. 1905 m. buvo įsteigta lietuviškos spaudos leidimo bendrovė, kurios spaustuvėje iki Pirmojo pasaulinio karo buvo išleisti keli šimtai lietuviškų spaudinių. 1919 m. (iki rugpjūčio) Seinai priklausė Lietuvos Respublikai, vėliau ne kartą ėjo iš rankų į rankas, 1920 m. rugpjūčio 31 d. juos užėmė lenkai.

[6] „Draugija“ – literatūros, mokslo ir politikos žurnalas, ėjęs kas mėnuo 1907–1915, 1919–1923 ir kas dvi savaites 1937–1940 m. Kaune, leido Sv. Kazimiero draugija. Išėjo 213 nr. Iki 1938 m. redagavo A. Jakštas, vėliau – N. Raštutis. Tai buvo katalikiškos orientacijos žurnalas, tačiau tarp jo bendradarbių buvo ir pasauliečių inteligentų bei liberaliau nusiteikusių kunigų, o svarbiausia – žurnalas buvo atviras kultūros bei mokslo reikalams ir kaip tik todėl seminarijos vadovų galėjo būti laikomas bedievišku. Įdomu, kad ir V. Mykolaitis-Putinas yra nurodęs, jog „Draugijos“ redaktorius A. Jakštas, šis „kietas ortodoksas, asketas, katalikybės, dogmų saugotojas“ jo atžvilgiu buvęs „tolerantiškas ir atlaidus. Jis dėjo į „Draugiją“ tokius mano eilėraščius, kaip „Disonansai“, „Juodas kryžius“ ir kitus, kurie nesiderino su seminaristui privalomu religingumu ir askeze“ (R10–X, p. 611).

[7] Bedievišku laikraščiu.

Bet eidamas taip kosėdavo ir trankydavo durimis, kad kiekvienas tuojau būdavo įspėtas ir tinkamai tam vizitui pasiruošdavo.

Visai kitokis buvo antrasis seminarijos viršininkas, inspektorius Mazurkovskis, storas, plikas, plačiaburnis, visados saldžia ir dievobaiminga mina. Bet klierikai kažkodėl netikėdavo nei jo gerumu, nei jo pamaldumu. Kambarius jisai lankydavo iš netyčių ir tylomis, kaip lapė. Niekas nežinodavo ir negirdėdavo, kada jis ateina. Jo butas buvo tame pačiame koridoriuj, kur ir klierikų kambariai. Mazurkovskis buvo tikras lenkas mozūras ir uoliausias lenkiškų tradicijų seminarijoj gynėjas. Sėkmingiau vykdyti savo planam jis pats buvo pramokęs lietuvių kalbos ir lenkus klierikus skatindavo jos mokytis, kad paskum būtų galima juos skirti į lietuviškas parapijas, o lietuvius siųsti į lenkiškąsias. Visoj diecezijoj ir seminarijoj tuo metu virė atkakli kova dėl lietuvių kalbos teisių bažnyčiose. Šitos kovos įkarštis ir atbalsiai kaitino klierikų patriotinius jausmus, bet kartu juos ir demoralizavo, nes naikino pasitikėjimą vyresnybe ir vertė prieš ją konspiruoti. Patriotinis įkarštis būsimo darbo ir kunigo pašaukimo perspektyvose daugeliui seminarijos auklėtinių rodė ne religinius, bet daugiau visuomeninius politinius idealus. Seminarijos vyresnybė, nesugebėdama nuraminti patriotinių klierikų aistrų, nepajėgdama parodyti taip reikalingo čia neitralumo ir tolerancijos, tapo vienu iš demoralizacijos veiksnių.

Didelės įtakos klierikam darė dvasios tėvas, viso jų dvasinio gyvenimo vadovas. Jis kartu su jais kalbėdavo poterius, sakydavo jiem pamokslus, laikydavo rekolekcijas, klausydavo jų išpažinčių. Dvasios tėvas buvo vienintelis iš vyresniųjų žmogus, prieš kurį klierikai nesilankstydavo, pro kurį praeidavo be dirbtinės pozos ir minos ir kurį susitikdavo be sumišimo, nes dvasios tėvas neturėdavo jokių pamokų, nedalyvaudavo posėdžiuose ir nieko negalėjo pakenkti klieriko opinijai ir likimui. Jisai buvo suvaržytas išpažinties sakramento paslaptim. Liudui Vasariui esant seminarijoj, dvasios tėvai keitėsi gan dažnai, ir niekam nebuvo aiški to keitimosi priežastis. Klierikai ir čia įžiūrėdavo tautinės kovos pasėkas, nes dvasios tėvas turėdavo būti lietuvis, kad galėtų klausyti visų klierikų išpažinčių. Jau po daugelio metų Vasaris su tam tikru pietizmu minėdavo savo dvasios tėvus. Visi jie buvo toki geri, malonūs ir nuoširdūs, palyginti su kitais pasipūtusiais, išdidžiais ir šiurkščiais savo tų metų viršininkais. Be to, visi tie dvasios tėvai buvo truputį naivūs, truputį ne šio pasaulio žmonės. Visi jie kalbėdavo monotoniškai – tas veikdavo migdančiai per meditacijas, ir nė vienas neturėjo geros klausos – tas sudarydavo keblumų vargonininkui ir chorui per giedotines pamaldas. Deja, dvasios tėvo įtaka nušviesdavo toli gružu ne visus seminarijos gyvenimo sluoksnius.

Patys kunigai profesoriai į klierikų gyvenimo tvarką nesikišdavo. Jie gyveno atskiruose namuose, apie jų elgesį klierikai maža ką žinodavo, o kai kurias žmogiškas silpnybes atleisdavo, per daug nesipiktindami.

Bet turėjo klierikai viršininkų ir iš savo pačių tarpo. Patikimiausias paskutinio kurso klierikas būdavo skiriamas seminarijos dekanu. Jis turėjo iš arti sekti ir tvarkyti įstaigos gyvenimą. Jis skirdavo, kuriam klierikui kuriame kambary ir su kuo gyventi. Toki skyrimai – „transliokatos“ – būdavo du kartu per metus. Dėl jų nemaža būdavo keblumų. Jos klierikam turėdavo didžiulės reikšmės. Suprantama, kad dėl dekano vietos varžydavosi lietuviai ir lenkai. Be to, dekanas kas vakaras turėdavo duoti rektoriui reliaciją apie dienos įvykius.

[...]

Bet pirmamečiam svarbiausias būdavo jų artimiausias globėjas ir viršininkas – formarijus. Juo būdavo skiriamas paskutinio kurso vienas pavyzdingiausių ir ištikimiausių klierikų, dažniausiai jau diakonas. Jojo pareiga būdavo artimai bendrauti su pirmamečiais, juos mokyti tinkamai elgtis, aiškinti regulą, išmokyti skaityti rubricėlę, mišiom tarnauti, žodžiu, visa, kas jaunam seminaristui yra reikalinga. Bet jis turėdavo taip pat juos ir tirti, ar nėra jų tarpe kokio įsibrovėlio, visai netinkamo dvasiškam luomui, ar kas neturi kokių piktinančių įpročių, ar visi rodo reikalingo uolumo eiti savo pareigom. Tuo tikslu formarijus ir gyvendavo su pirmamečiais viename kambary, didžiuliame „labirinte", nors tai ir buvo menkiausias ir nepatogiausias kambarys visoje seminarijoje. Formarijus turėdavo kas šeštadienis raportuoti rektoriui visa, ką jis per savaitę pastebėjo bendraudamas su pirmamečiais.

Patys pirmamečiai, žinoma, jokiais viršininkais niekam nebuvo, bet tam tikras pareigas paeiliui taip pat turėdavo eiti. Taip, vienas anksti rytą turėdavo šluostyti auditorijose nuo suolų dulkes. Kitas turėdavo kasdien dvasios tėvui tarnauti prie mišių. Trečias – plauti savo kambary prausyklą ir prižiūrėti švarą. Du, apsijuosę baltomis prijuostėmis, turėdavo nešioti į stalą valgius, kuriuos tam tikru liftu atkeldavo iš virtuvės, „peklos", tiesiog į refektorių. Jiedu turėdavo žiūrėti, kad vaikščiodami nebelstų kojomis ir nebarškintų indais, nes per pusryčius buvo skaitomas Šventasis Raštas, per pietus kokia nors dvasiško turinio knyga, o per vakarienę Petro Skargos „Šventųjų gyvenimai"[8]. Be to, vienas kuris ar tai auditorijoje, ar koplyčioje sėdėdavo iš krašto ir turėdavo atidarinėti išeinantiem profesoriam duris.

Taip tvarkėsi ir gyveno ta maža jaunų žmonių bendruomenė. Hierarchiška jos santvarka reikalavo iš kiekvieno griežtai laikytis savo vietos ir pareigos, tačiau taip pat žadino dideli norą pakilti į aukštesnį laipsnį. Likti tame pačiame kurse antrus metus seminarijoj buvo daug skaudžiau, negu kurioj nors kitoj mokslo įstaigoj. O gauti kokį paaukštinimą, ypač šventimus, tegu ir žemesniuosius, reiškė ne tik Dievo malonę, bet ir didelės svarbos žingsnį priekin.

Liudas Vasaris jau po daugelio metų su malonumu atsimindavo kai kuriuos seminarijos gyvenimo bruožus ir epizodus. Nors čia buvo palanki dirva augti vergiškumui, pataikavimui ir veidmainystei, tačiau daug buvo taip pat ir valią grūdinančių akstinų. Jis priprato prie punktualumo ir tvarkos, priprato nebijoti nors nesunkaus, bet vis dėlto juodo darbo. Jis mielai prisimindavo, kaip, prisijuosęs baltą žiurstą, stypčiodamas ant galų pirštų tempdavo didžiulius kruopų arba kopūstų puodus, kaip su trenksmu siųsdavo samtyje atgal į „peklą" rastą kruopose kirminą arba kitą kokį nevalgomą daiktą. Jis mielai atsimindavo ir dulkių šluostymą, ir grindų valymą – ir, reikalui esant, niekad gyvenime tokių darbų nevengdavo.

[...]

Tuo metu seminarijoj dar nebuvo stengiamasi išeiti pilno gimnazijos kurso, ir seminarijos mokslas jokių teisių neduodavo. Dėl to išstojantiem iš seminarijos buvo beveik negalima tęsti mokslą kitur, ir jiem belikdavo vienas kelias – į vaistininko padėjėjus. Užtat baigusiem gimnazijas seminarija duodavo privilegijų ir priimdavo juos išsyk į trečią kursą.

---

[8] *Petras Skarga* (1536–1612) – kontrreformacijos veikėjas, pirmasis Vilniaus universiteto rektorius; jo veikalas „Šventųjų gyvenimai" („Żywoty swiętych...") buvo labai populiarus, išleistas daugelį kartų dviem, šešiais ar dvylika tomų Varšuvoje, Krokuvoje, Vilniuje, Peterburge ir kt.

Šalia nustatytos programos reta kuris klierikas imdavo dar ką nors privačiai studijuoti. Nebūdavo tam laiko nei paskatinimo. Vis dėlto vienas kitas mokėsi vokiečių arba prancūzų kalbos, daugiau atsirasdavo norinčių pramokti muzikos – smuiku arba fisharmonija griežti. Tie praleisdavo kambariuose arba salėj didesnę dalį laisvo laiko, nemaža pakenkdami savo sveikatai.

Tokiam tad fone praėjo šešeri Liudo Vasario jaunystės metai ir užsimezgė jo nevykusio gyvenimo drama.

III

Gyvenimas, į kurį pakliuvo Liudas Vasaris seminarijoj, iš šalies žiūrint galėjo atrodyti be galo liūdnas ir nuobodus. Nuo ankstyvo ryto ligi vakaro kas valanda, o kartais ir kas pusvalandis, skambalo garsas, kasdien meditacijos, ilgi poteriai, pamokos, silenciumai, – per savaitę, per mėnesį gali įgristi ligi gyvo kaulo. Tačiau iš tiesų buvo kitaip. Niekur taip greitai laikas nebėgo kaip tuose mūruose, skirstomas ir smulkinamas skambalo. Nuobodžiauti čia nebuvo kada. Ir jeigu atskiri dienos programos punktai dažnai įgrisdavo, tai visa diena, savaitė, mėnesis praeidavo nepastebimai greitai. Pirmamečiam gi tolydžio pasitaikydavo vis kas nors nauja, nepritirta. Taip nejučiomis praėjo Kalėdos su savo iškilmingomis pamaldomis, praėjo gavėnios laikas su ilgais Graudžiais verksmais ir Kryžiaus keliais, kurių metu jie po dvi valandas vargdavo Katedroje, praėjo ir Velykos su dar ilgesnėmis pamaldomis Didžiojoj savaitėj ir Kristaus prisikėlimo iškilmėmis. Gavėnios metu jie turėjo antrąsias ilgas 3 dienų rekolekcijas, kurias Liudas Vasaris jau laikė sąmoningiau, nes, suprasdamas jau lenkų kalbą, galėjo sekti meditacijų ir konferencijų turinį.

Ir šitai po visų tų meditacijų, konferencijų, refleksijų, sąžinės perkratymų, po visų tų religinių praktikų, švenčių ir iškilmių, jeigu kas nors būtų paklausęs: koks yra dabar tavo tikėjimas, kaip su abejonėmis, kurias čia atsinešei, ir koks tu dabar žmogus, palyginti su tuo, kas anksčiau buvai? – toki klausimai klieriką Vasarį būtų pastatę į gana keblią padėtį. Lyg jisai žino? Tiesa, jis jau tris kartus per savaitę priiminėjo Komuniją. Bet viskas darėsi savaime. Ar jisai patobulėjo, ar tik vykdė naujo gyvenimo reikalavimus, nejučiomis, pamažu prie jų prisiderindamas?

Stodamas į seminariją jis kiek kitaip vaizdavosi savo suklierikėjimo procesą. Jisai gan naiviai manė, kad pirmiausia juos ims įtikinėti. Manė, kad nesugriaunamais argumentais įrodys, jog yra Dievas. Manė, kad išsklaidys visas jų abejones ir išaiškins priekaištus. Kad dėl to jų tikėjimas pasidarys stiprus ir gyvas. Bet nieko panašaus nebuvo. Niekas jų neįtikinėjo, priekaištų neklausė ir neaiškino. Juos su visais kitais pasodino laikyti rekolekcijų ir kalbėti maldų, tartum jie būtų giliausiai visu kuo tikį jaunuoliai. Užuot Dievą įrodinėjus, juos išsyk panardino į patį tą gyvenimą, kurio visa prasmė ir pateisinimas – tai Dievas. Į gyvenimą, kuris be Dievo būtų neįmanomas, absurdiškas ir jaunom jų sąžinėm visai nepakeliamas. Šitas psichologinis, praktiškasis argumentas veikė geriau negu teoretiniai įrodinėjimai ir įtikinėjimai. Jei kas nepasidavė to argumento galiai, bėgo iš seminarijos pirmaisiais arba antraisiais metais. Teoretiniai įrodinėjimai atėjo vėliau. Kad ir jie buvo aiškūs, reikėjo juos mokytis, „kalti“. Bet jie didelės įtakos praktiškam tikėjimui jau tada neturėjo. O galbūt ir niekad neturi. Vasaris seminarijoj tolydžio girdėdavo, kad gyvas tikėjimas yra Dievo malonė, kurios reikia Dievo melsti ir kurios galima netekti, Dievui nusidėjus. Vadinasi, teoretinė protinė sistema gyvo tikėjimo nesukurs. Yra, ma-

tyti, amžina bedugnė tarp logiškų protinių konstrukcijų ir realybės. Realybei pajusti štai ir reikia malonės, kurią gali turėti kaimo prastuolis, o neturėti mokslininkas.

Tai buvo aišku. Tačiau kitas dalykas kartas nuo karto padrumsdavo klieriko Vasario sąžinę jau pirmaisiais metais. Aiškiai jis to dalyko nemokėjo tada įsivaizduoti ir jo suformuluoti, tačiau vis dėlto jį jausdavo. Būtent, koks yra gyvo tikėjimo sieloje apsireiškimas, požymis, kriterijus? Jis, klierikas Liudas Vasaris, tiki. Bet kaip? Kuo pagrįstas jo tikėjimas? Tėvų įdiegta tradicija? Mirties ir pomirtinio gyvenimo baime? Seminarijos gyvenimo sugestija? Protu? Dievo meile?..

Taip! Gyvas tikėjimas turi būti pagrįstas Dievo meile, nes jis eina iš Dievo malonės. Bet Dievo meilė turėtų būti jaučiama. Juk kiekviena meilė jaučiama. Ji nuolatos mum primena mylimą daiktą, liepia jo pasiilgti, jo netekus liūsti, o jam esant džiaugtis. Meilė mus jaudina, egzaltuoja, priverčia mūsų širdį smarkiau plakti. Iš tiesų, esama tokios ir Dievo meilės. Liudas Vasaris susigraudindamas atsimindavo, kaip ir kokiu jausmu kalbėdavo apie Dievą jo motina. Kaip ji, jau visiem sumigus, vėlais vakarais, klūpodama melsdavosi, kaip ji kiekvieną dalyką ir visą gyvenimą priimdavo savo tikėjimo ir Dievo meilės plotmėje.

O jis, klierikas Vasaris? Niekad ir niekur jis dar nebuvo konstatavęs savyje jokio jausmo, jokios dvasinės šilumos į Dievą. Jeigu jis būtų galėjęs kokiais palyginimais aptarti Dievą, kurį jis be jausmų tikėjo, jis būtų galėjęs pasakyti, kad jo Dievas tai kaip atmosfera, kurioj gyvenam, kaip oras, kurį kvėpuojam, kaip šviesa, kurioj regim. Be visų tų daiktų mes gyventi negalėtume, bet į juos jausmu nereaguojam, jų nemylim.

Tas dvasios šaltumas ypač neramindavo Vasarį priėmus Komuniją. O juk jokios nuodėmės jam sąžinė neprikaišiojo, ir jo išpažintys berods būdavo geros. Dėl to jis išdrįso porą kartų pasisakyti dvasios tėvui savo atšalimą ir klaust patarimo. Bet ir čia jis išgirdo tą patį, ką girdėdavo per konferencijas ir skaitydavo dvasios vadovuose: kad nereikia smaguriauti dūšios reikalais; kad nereikia per daug norėti jausminių malonumų ir pasitenkinimo iš dvasiškų praktikų; kad mažas būtų nuopelnas, jeigu mes už tas praktikas tuojau gautume ir atlyginimą; kad Dievas galbūt tokiu būdu bando mūsų tikėjimą ir ištikimybę – ir daug dar panašių raminimų ir aiškinimų. Išvada iš to būdavo visada viena: nereikia paisyti tariamo atšalimo, bet ir toliau visu uolumu, save nugalint ir priverčiant, atlikinėti dvasiškus pratimus.

Bet čia jau dvasios tobulėjimo variklis, pavestas tik valios globai, dažnai visai nustodavo suktis, o dar dažniau bejėgiškai maldavo tuščiose rutinos duobėse, visai nevarydamas dvasiško gyvenimo laivo pirmyn. Neišvengė šito pavojaus nė klierikas Vasaris. Jau pirmaisiais seminarijoj buvimo metais daugelis religinių praktikų ėmė tapti jam negyvu papročiu. Jau pats jų gausumas ir dažnumas lėmė jas tokiam likimui. Reikia nepaprasto uolumo, gyvo tikėjimo ir asketiško palinkimo, kad per dienų dienas laikrodžio tikslumu besikartojančius tuos pačius žodžius ir gestus atlikinėtum vis su gyva sąmone. Taigi per rytmetines arba vakarines maldas Liudas Vasaris, uoliai kartu su visais atsakinėdamas reikalingas vietas arba litanijų *ora pro nobis*[9], mintimis skrajodavo neribotuose plotuose. Tas pat su sąžinės sąskaitomis, tas pat su meditacijomis. Dvasios tėvas skaitydavo jas lėtu, monotonišku balsu, su ilgomis pauzomis, kurios buvo skiriamos pagilinti, apsvarstyti tai, kas buvo paskaityta. Temos būdavo įvairios ir dažniausiai suskirstytos ciklais: tikėjimo tiesos, Kristaus gyvenimas, nuodėmės baisumas, malonės galybė, dorybės ir t. t. Bet čia

[9] Melskis už mus.

reikėjo dar kažko ypatinga, ko tūlas jųjų neturėjo – ir ko neturėjo Liudas Vasaris. Užtat labai dažnai, ypač žiemos metu, jeigu jis šiaip kur nesiblaškydavo mintimis, tai snausdavo. Suolas, kuriame jis sėdėdavo, užėjo už prasikišusio sienos kampo – mūrelio, kuris uždengdavo žvakės šviesą ir didelę koplyčios dalį. Dėl šito mūrelio varžydavos visi to suolo įnamiai, kad tik suspėtų anksčiau už kitus užimti vietą už mūrelio. Kiti „medituodavo" stačiai užsikniaubę ant suolo. Uolesnieji, gindamiesi nuo snaudulio, klaupdavo.

[...]

Liudas Vasaris, geriausiais norais priiminėjęs visokius patarimus, tuo šniūreliu kuo mažiausia pasinaudojo.

Nemaža neramumo teikdavo jam ir išpažintys. Jau nuo mažens išpažinties sakramentas buvo jam apsuptas paslaptingumo ir baimės. Liudukas buvo be galo drovus ir savy užsidaręs vaikas, ir jam reikėdavo panaudoti dideliausią valios prievartą pasisakyti kunigui savo nuodėmes. Kas pagaliau tos nuodėmės? Kiekvienas veiksmas, kurį jis žinojo esant blogą, jo pačio padarytas, įgaudavo kažkokį neužčiuopiamą specifišką atspalvį, kurio jis niekaip negalėdavo išreikšti ir kurio – jis tai tikrai jautė – nesugebės įvertinti, o gal ir suprasti klausykloj sėdįs kunigas. Tas jį be galo varžė sakyti ir patį veiksmą, tariant nuodėmę. O pasakius likdavo nepasitenkinimo, kad čia vis dėlto kas nors negerai. Tas nepasitenkinimas ne tik kad neišnyko, bet sustiprėjo seminarijoj. Kiekvieną šeštadienį jis kartojo dvasios tėvui vis tuos pačius nereikšmingus dalykus: tiek ir tiek kartų buvau išsiblaškęs per meditaciją arba snaudžiau, tiek ir tiek kartų sumelavau, tiek ir tiek kartų buvo užėję blogų minčių...

– Ar noromis jas prisileidai?

– Ne, gyniausi...

– Ką daugiau atsimeni?

Arba:

– Pasakyk kokią sunkesnę nuodėmę iš pereito gyvenimo.

O iš pereito gyvenimo taip pat nepiga surasti. Kas pirma atrodė nuodėmė, dabar išbluko, sumenko.

Jam darėsi nepakenčiamai drovu kas išpažintis kartoti tą patį. Tuomet jis ėmė rūšiuoti savo „nuodėmes". Kai kurias pasilikdavo rezerve kitai savaitei, o tas, kurias dabar sakė, jau kitą savaitę nebekartodavo. Nes jis jau buvo tiek teologas, kad žinojo, jog išpažintis bus gera, nors ir ne visas lengvąsias nuodėmes pasakysi. Jis primygtinai ieškodavo naujų nuodėmių rūšių ir būdavo patenkintas, kai surasdavo. Visame seminarijos auklėjime didžiausia charakterio yda buvo laikoma puikybė. Jeigu rektorius kurį nors išbardamas pasakydavo, kad *pychę masz*[10], tai jau tas turėdavo būti labai atsargus, kad neišlėktų iš seminarijos. Ir štai po kurio laiko Liudas Vasaris ėmė sakyti naują nuodėmę: tiek ir tiek kartų buvau pasikėlęs į puikybę... Nors ta jo „puikybė" būdavo paprasčiausias pasitenkinimo jausmas dėl kokio nors pasisekimo arba nekalta svajonė apie ateitį, tačiau įbaugintas jis ir čia matydavo nuodėmės pavojų. Be to, tai buvo nauja medžiaga išpažinčiai. Po „puikybės" ėmė eiti „pavydėjimas", „vyresniųjų kritikavimas" ir kitos „baisios nuodėmės". Ko ko, bet jau puikybės Vasario sieloj tuo metu nebuvo nė pėdsako.

Jausdamas širdy didelį neramumą ir kartumą dėl tokių išpažinčių, Liudas kartais išsikalbėdavo su savo draugais, ką gi jie sako kas savaitė dvasios tėvui. Pasirodydavo, kad kai kurie lygiai taip pat darydavo kaip ir jis, kai kurie į tokį klausimą nieko negalėdavo

[10] Turi puikybės.

atsakyti, kai kurie nepasitenkinę kalbą nukreipdavo į šalį. Matydavo jis, tiesa, prie klausyklos langelio ir tokių, kurie ten išbūdavo ir 15 minučių, ir pusvalandį, kažką karštai šnabždėdami, kažko su dvasios tėvu ginčydamiesi, kažko klausinėdami. Toki būtent į Vasario klausimus nieko neatsakydavo. Bet visi draugai žinojo, kad tai yra „skrupulatai“, ir žiūrėdavo į juos su pasigailėjimu.

[...]

Rekolekcijos berods buvo skiriamos įeiti į save, pažinti save, pakontroliuoti savo kelią ir sąžinę. Tiesa, būdavo jose momentų, kuriais lyg kas prasiskleisdavo, lyg kas nušvisdavo. Bet tik momentų. Tuojau ir vėl minties ir sąžinės spindulys buvo sviedžiamas į išorę, į dogmą, į doktriną.

Liudas Vasaris, jau daug vėliau prisimindamas tas seminarijos rekolekcijas, stebėdavos, kaip maža jose būdavo dvasios šilumos, kaip jos būdavo nepsichologiškos ir nepedagogiškos. Visi apmąstymai, svarstymai ir sąžinės perkratymai eidavo dviejų polių, Dievo ir žmogaus tarpusavio santykiavimo ribose. Dievas – begalinė gėrybė, tobulybė ir visų teigiamų atributų suma. Žmogus – begalinė mizerija ir visokių blogybių nešiotojas. Žmogus jau gema nuodėmėj, jo prigimtis linkusi į nuodėmę, ir visas jo gyvenimas – tai begalinė nuodėmių virtinė. O tos nuodėmės didelės ir baisios! Vienai iš jųjų atpirkti būtų per maža visos amžinatvės kentėjimų. Liudui Vasariui jau po daugelio metų vis dar skambėdavo ausyse skurdus dvasios tėvo balsas, baigiąs tą nuodėmių baisumo meditaciją įspūdinga fraze: *„Jaka procesja grzechów!“* [11] Ir jis puikiai atsimindavo, kad tuomet jam, pirmamečiui klierikui, visa ta meditacija buvo visiškai tuščia ir neįtikinanti pastanga. Jis jos niekaip neįstengė priderinti prie savęs ir prie tos padėties, kurioje jie visi buvo. Ir niekaip negalėjo atsiginti minties:

– Kam visa tai mum sakoma? Kas mes? Žmogžudžiai? plėšikai? paleistuviai? Ir kas tos per bjaurios nuodėmės, kuriomis mes Dievą taip baisiai užrūstinom?

Tuščios jam buvo ir kitos tų rekolekcijų meditacijos apie atgailą, apie Dievo malonę, apie pragarą, skaistyklą ir dangų. Tai buvo sausos doktrinos, neįstengę jų uždegti, pakelti nei paguosti kuo nors jiem tikrai prieinamu ir atitinkančiu jų sąžinę ir dvasią. Juk jie buvo visi toki jaunučiai, turį daug norų, daug idealizmo, daug vilčių. Jie ilgėjosi, kad ta juose pačiuose rusenanti ugnelė būtų įpučiama, jųjų pasitikėjimas savimi stiprinamas, jųjų gerosios, grynai žmoniškos ypatybės nurodomos ir auklėjamos. Vietoj viso to iš pirmųjų žingsnių jiem priešais ėjo rūsti ir šalta teologija ir rezonavimas, vienus pavergdamas bedvasei rutinai, antrus vesdamas į moralinių kazusų ir sąžinės kančių klampynes, trečius priversdamas trauktis į savo individualybės lukštą ir ten slapta kurtis naujus ir svetimus kunigystei idealus. Ir tik nedaugeliui Dievo išrinktųjų ir globojamųjų buvo lemta išsaugoti gyvas tikėjimas ir uoli apaštalavimo dvasia.

[...]

Po daugelio jau metų Vasaris, svarstydamas savo likimą, ne kartą padarydavo išvadą, kad tas jo užsidarymas, kilęs ar galbūt, esant palankiom aplinkybėm, tik pasireiškęs seminarijoj, buvo vyriausia priežastis jo išvidinių kovų, jo dvilypumo, jo išgelbėjimo, o galbūt ir žuvimo. Kad ne tas užsidarymo instinktas, seminarija, be abejo, jį būtų arba išmetusi, kaip girnos išmeta nesumalamą žvirgždą, arba sumalusi, kaip sumalė daugelį už jį stipresnių. Jis gi liko ir neišmestas, ir nesumaltas.

---

[11] Kokia nuodėmių procesija!

I V

Baigėsi paskutinė Velykų atostogų savaitė. Saulėtas, šiltas popietis išviliojo juos į seminarijos sodą. Tais metais Velykos buvo vėlyvos, o pavasaris ankstyvas, tad sodo takai visai jau buvo išdžiūvę, iš žemės kėlėsi jaunos vejos spygleliai, o pabrinkę vyšnių, obelų ir kriaušių pumpurai vienur kitur jau rodė pirmuosius žiedų lapelius. Sėdėjo jie, keli pirmamečiai, ant suolelio saulės atokaitoj ir, ištiesę kojas, atmetę galvas, gerte gėrė drėgną pavasario Šilumą ir švelnią, glostančią saulės šviesą.

Kalbėjo jie apie šį ir apie tą – smulkius kasdieninius reikalus ir įvykius, pagaliau užkliuvo už turtingiausios juokam ir pastabom temos – asistos ir ceremonijų. Antrą Velykų dieną visiem juoko buvo pridaręs akolita Balselis. Turėdamas silpnas akis, jis, per sumą pamokslui gesindamas žvakes, niekaip negalėjo pataikyti užmauti ant jų kaušelio ir, prakišdamas jį pro žvakę, siekė kažkur apie švento Petro statulos barzdą. Tas žvakių gesinimas, matant celebransui, visiem klierikam ir žmonėm, būdavo didžiausia trumparegių kankynė.

– Galiu jus pradžiuginti, – tarė Balselis.– Formarijus sakė, kad daugiau akolitom žvakių nebereiks gesinti. Panaikinta.

– Bijo, brol, kad kitą kartą tu šventam Petrui nosies nenusuktum! – pašiepė jį klierikas Variokas.

– Palauk, palauk, poryt tavo eilė. Pažiūrėsim, kaip pats pataikysi. Tiesa, panaikinta. Gaila. Būtum pažiūrėję.

– Tu manai, kad aš būčiau tokis kvailas kaip tu? – užpuolė jį Variokas. – Pamatyčiau, kad nepataikau, apsisukčiau ir einu sau.

– Bepigu tau dabar girtis, o mum netikėti. Nebebus jau progos įrodyti, – nutraukdamas tolimesnį ginčą, pastebėjo Vasaris.

Su Varioku ginčytis niekas ir nenorėjo – dėl jo nesivaldymo, užgaulingo tono ir neslepiamos paniekos, su kuria jis traktavo savo draugus. Kalba nutrūko. Vienas kitas pasikėlė eiti. Variokas pasislinko prie Vasario.

– Nori? Einam pavaikščiot. Turiu tau šį tą pasakyti.

Variokas ir Vasaris įstojo į seminariją iš tos pačios gimnazijos, bet draugai nebuvo. Variokas gimnazijoj menkai mokėsi, jokioms kuopelėms nepriklausė, mėgo sukinėtis aplink paneles ir buvo didelis dabita. Dėl to jo stojimas į seminariją gerokai nustebino ir Vasarį, ir kitus pažįstamus. Seminarijoj jiedu taip pat nesusidraugavo, tačiau Vasaris pastebėjo, kad Variokas jo ne tik neniekina, kaip kitus draugus, bet kartais tarsi net stengiasi arčiau prie jo prieiti. Taigi ir šis konfidencialus pakvietimas pavaikščioti ir kažką pasakyti nelabai Vasarį nustebino.

– Na, kaip tu? Apsipratai šičia? – pradėjo Variokas.

– Nieko. Jau baigiu priprasti.

– Patinka?

– Su patikimu kitas reikalas. Bet nieko nepadarysi, – nenorom ir nereikšmingai atsakinėjo Vasaris.

Bet Variokas nerimo:

– Kaip nieko? jei nepatinka, tai ir meski.

– Dar per anksti. Reikia palaukti, išbandyti.

– Jei dabar per anksti, tai paskui bus per vėlu. Minėsi mano žodį! – pabrėžė Variokas. – Žinai ką, kalbėkim atvirai, – tęsė jis toliau. – Nors tu ir menkas vyras, bet ne šnipas. Tavimi aš galiu pasitikėti. Tu manim tuo labiau. Sakyk, dėl ko tu stojai į seminariją?

Vasaris į šį klausimą turėjo sau gana aiškų atsakymą, bet pasisakyti Variokui ar kam nors kitam jis ne taip greit būtų ryžęsis. Tokiais atvejais jis, pats to dažnai nenumanydamas, kalbėjo bendrais posakiais.

– Kaip dėl ko?.. Kunigo darbo dirva labai plati. Galima būti naudingu visuomenei daugeliu atžvilgių.

– Taip, taip, kalbi kaip iš rašto, – ironiškai šyptelėjo Variokas. – Tu, žinoma, nuoširdžiai nori būti geras kunigas?

– Visai nuoširdžiai...

Valandėle jiedu ėjo tylėdami. Bet Variokas vėl pradėjo:

– Sakyk, ar tu pažįsti kunigų gyvenimą?

Ne, Vasaris kunigų gyvenimo nepažinojo.

– Ar tau niekad neteko pagyventi klebonijoj ar bent buvoti kada per atlaidus, šventes?

Ne, Vasaris klebonijoj iš viso niekad nėra buvęs.

Variokas triumfuojančiai švilptelėjo.

– Na, žinoma. Čia daugiausia toki ir eina, kurie nieko nežino ir nepažįsta. O aš, brol, kunigų gyvenimą mačiau. Mane dėdė kunigas ir į mokslą leido. Aš ir šiaip gyvenimą pažįstu daugiau negu jūs čia visi, kartu paimti.

Vasaris žinojo, kad tai nebuvo tuščias Varioko pasigyrimas. Sėdėjęs kuone kiekvienoj klasėj po dvejus metus, Variokas buvo daug už savo draugus vyresnis. Globojamas turtingo dėdės klebono, važinėjo Rusijoj ir Lenkijoj ir kunigų gyvenimą iš tiesų galėjo neblogai pažinti.

– Ir aš jokiomis iliuzijomis savęs neapgaudinėju. Komedijos, brol, viskas komedijos! – su panieka numojo ranka Variokas.

– Kas komedijos? – nesuprato Vasaris.

– Viskas! Šitie poteriai, meditacijos, ceremonijos – viskas komedijos. Sakyk tu man, ar pats gerai atlieki tas meditacijas, sąžinės perkratymus? Ir nesakyk; žinau, kad pusę pramiegi, o kitą pusę prasvajoji. Mažiausia du trečdaliai atlieka taip pat, kaip tu ir aš. O ar tu žinai, kas bus po 10–20 metų iš tos gerų dorų klierikėlių minios?

– Žinoma, – paabejojo Vasaris, – atsiras visokių...

Variokas nusijuokė.

– Atsiras visokių?.. Pusė iš jų piktins žmones kokia nors vieša yda: vieni girtuokliaus, kiti prasiloš kortomis, treti gyvens su kokia nors klebonijos pana arba miestelio poniute. Antra pusė, leiskime, atlikinės gerai kunigiškas pareigas, vadinasi, bus geri bažnyčios valdininkai. Bet iš jų vėl mažiausia pusė neturės nė kibirkštėlės tikrai kunigiškos dvasios. Belieka tau gerų kunigų 25%, bet aš tave užtikrinu, kad tai yra per daug optimistiškas apskaičiavimas...

„Cinikas“, – pamanė Vasaris. Šitokių priekaištų kunigijai jis buvo girdėjęs ir būdamas gimnazijoj, bet visus juos laikė perdėtais, bažnyčios priešų pramanytais.

– Tai ko gi pats stojai į seminariją? – ne be pašaipos paklausė jis Varioko.

Bet šis klausimą priėmė visai rimtai ir tarsi net buvo jo laukęs.

– Aš stojau žinodamas, kad būsiu blogas kunigas, ir norėdamas tokiu būti. Stačiai dėl karjeros. Kunigo gyvenimas neblogas. Pirmiausia, maniau sau, dėdės užtariamas, palėksiu vikaru į gerą parapiją, gal kur nors į miestą. Čia nebūsiu kvailas ir gyvenimą mokėsiu sau maloniai sutvarkyti. Pataikavimas vyresnybei ir veidmainiavimas – tai du

patikimiausi dvasiškos karjeros žirgai. Juos, maniau, mokėsiu valdyti. Paskui gausiu kleboniją, paskui tapsiu dekanas, paskui įsisėsiu į kapitulą, o į savo privatų gyvenimą nosies kišti bet kam neleisiu.

Girdint tokius žodžius, Liudą Vasarį pagavo pasibaisėjimas. Štai, manė jis sau, kokių esama mano draugų tarpe. Nejaugi jis rimtai visa tai kalba? O Variokas tarsi įspėjo jo mintį.

– Tiesa, kad aš baisus žmogus? Drauge Liudai! – ir jis paėmė Vasarį už alkūnės. – Visa, ką aš tau sakau, yra teisybė. Ir tu gali manęs neapkęsti. Bet žinok, kad šitokias viltis puoselėja ne vienas, kuriam į altorių beliko vos pora žingsnių. Tik jie nedrįsta patys sau to prisipažinti. Jie manosi esą kitoki, bet jau šitaip elgiasi.

Tuo tarpu juodu aplenkė du penktojo kurso klierikai, kurių vienas, stiprus augalotas vyras, gerai pasiūta sutana, gražiai nukirptais ir sušukuotais plaukais, patenkinta fizionomija, kažką gyvai ir linksmai antram pasakojo. Variokas palydėjo jį paniekos kupinu žvilgsniu.

– Žiūrėk, šitas buliukas. Praloto favoritas. Diakonas. Praeitą vasarą aš buvau susitikęs su juo vienose vestuvėse. Tu būtum matęs, ką jis ten išdirbinėjo išsigėręs. Pradėjo merginas į lovą versti. Paskui ėmė kibti prie mano sesers. Kad dar kiek, būčiau į snukį davęs. O, tas toli nueis! Žinau, kad jis manęs nekenčia. Jis per pralotą, be abejo, pasistengs mane iš seminarijos iškraustyti. Tik, žinoma, pasivėlins.

– Tai ką manai daryti? – paklausė Vasaris.

– Pats anksčiau išstosiu. Nutarta.

Vasaris greitai nerado, ką į šitą prisipažinimą atsakyti. Bet Variokas pats tęsė toliau:

– Pamačiau, brolau, kad mano apsirikta. Kunigu karjeristu galima tapti tik save apgaudinėjant, tik manantis geru esant, tik savo sąžinę užmigdžius. Sąmoningai gi tai nepakeliama. Per sunku. Šešerius metus seminarijos gyvenimo gali pakelti tik tie, kurie nuoširdžiai tiki, tie, kurie save apgaudinėja, arba paskutiniai storžieviai kupranugariai. Aš gi nepriklausau nė vienai tų trijų kategorijų. Aš šitų komedijų neišlaikysiu už jokius pinigus. Kad ir tos ceremonijos! Taip, aš žinau, kad jos reikalingos, bet kai reikia pačiam daryti, negaliu, ir tiek! Čia žvakę imk ta ranka, čia kita, čia priklaupimas, čia inklinacija, čia pasisuk į dešinę, čia į kairę... Ne, tų komedijų negaliu pakelti.

– Ceremonijų ir aš nemėgstu, – prisipažino Vasaris, kuris stačiai su pasibaisėjimu laukė sekmadienio, kada jį paskirs akolita.

– Taigi nemėgsti, o ar girdėjai per rekolekcijas, kad Bažnyčios apeigų pamėgimas yra vienas pašaukimo ženklas?

Vasaris nieko neatsakė.

– Žinai, brolau, gaila man tavęs, – vėl ėmė kalbėti Variokas. – Nu, koks iš tavęs bus kunigas? Kiek tu turi metų?

– Septyniolika, – prisipažino Vasaris.

– Nu, žinoma, vaikas. Daug čia jūs tokių. Aš jus observuoju nuo pirmos dienos. Ir tave observuoju. Nežinau, dėl ko tu man patinki. Tu laikaisi visuomet nuo visų nuošaliai, tu neturi jokių reikalų su formarijum, tavo išpažintys esti nepaprastai trumpos, tu prieš rytmetinius poterius nevizituoji koplyčios, tu atlikinėji tik būtiniausias pareigas... Ne, brolau, seminarija ne tau.

Keistas dalykas, Vasariui patiko tokia Varioko apie jį nuomonė. Bet jis nenorėjo pasiduoti.

– Čia ir būtiniausių pareigų tiek daug, kad nėra reikalu dar naujomis apsikrauti.

– Žinoma, žinoma, – sutiko Variokas, – bet tai pirmamečius charakterizuoja. Juk pirmamečiai į pabaigą metų, sako, esti uoliausi iš visų klierikų. Na, bet tiek to! Tu nepyk, kad aš taip tave egzaminuoju ir net braunuosi į tavo sąžinę. Aš manau, kad ir tau įdomu tokiais klausimais pasikalbėti. Juk tai, brol, viso gyvenimo likimas, tai ateities spėjimas. Ar tu bandei kada aiškiai save įsivaizduoti, sakysim, po dešimties metų?

– Ne. Bet tai juk ir negalima! – sušuko Vasaris.

– Kodėl negalima? Yra keletas variantų. Štai tau vienas. Tu minėjai būtiniausias pareigas. Kokios kunigo būtiniausios pareigos? Brevijorius, išpažintys, mišios, celibatas, sakramentų administravimas, parapinis darbas. Įsivaizduok, kad t u po dešimties kunigavimo metų esi liovęs kalbėti brevijorių, tik *pro forma* atlikinėji išpažintį, pragirtavęs naktį, eini laikyti mišių, visai užmiršęs teologiją klausai išpažinčių, atlikinėji visas kunigo pareigas nusikalsdamas celibatui, pagaliau turi pakankamai drąsos prisipažinti, kad netiki daugelį Bažnyčios dogmų, o gal ir patį Dievą.

Pasibaisėjimo šiurpulys dilgtelėjo Liudo Vasario širdį. Lyg koks žaibas nuvėrė jo sąmonę, bet tik vieną akimirksnį. Juk tai, ką kalba Variokas, yra absurdiška ir visiškai negalima. Ir jis pabandė net nusijuokti.

– Na, čia tai jau tu perdedi. Tokiu kunigu nebūsiu ne tik aš, bet ir iš viso tokio kunigo nėra visam pasauly – ir būti negali.

Bet dabar karčiai nusišypsojo Variokas.

– Nesiginčysiu. Artimiausia ateitis tau Įrodys tai geriau už mane. Bet leiskime, kad kokiu stebuklu tu įsitikintum, kad tavęs pačio laukia tokia ateitis?

– Aš pabėgčiau iš seminarijos, nelaukęs nė vienos dienos. Bet aš neturiu jokio pagrindo manyti, kad tokiu būsiu. Mano norai kuo gryniausi.

– Duok Dieve, – šaltai palinkėjo Variokas, – kad tu būtum tų abejotinų 25 nuošimčių skaičiuj. Tačiau pagalvok. Jei kaip, važiuojam kartu.

Skambutis nutraukė jųdviejų pasivaikščiojimą ir pasikalbėjimą.

Po poros dienų Vasaris užklupo Varioką vienoj aulėj vartant didelį iliustruotą „Klosų“[12] komplektą. Variokas pasiūlė pasižiūrėti iliustracijų kartu. Po keliolikos puslapių jiedu atvertė didelį paveikslą, pavadintą „Branka w jasyrze“ – „Vergė nelaisvėje“, vaizduojantį visai nuogą, jauną, virvėmis surištą moterį. Norint graudus buvo to paveikslo turinys, gražuolės vergės pozą dailininkas padarė viliojančią ir net pikantišką.

– Netikėtas radinys! – sušuko Variokas. – Paprastai tokius paveikslus išrankioja iš klierikam skiriamų knygų.

– Taip, ir aš mačiau, – patvirtino Vasaris, – kad salėj „Tygodnike“[13] dažnai būna kas nors iškirpta arba išskusta.

– Kaip tau patinka ši moteris? – žiūrinėdamas „Vergę“ paklausė Variokas.

Vasariui, niekad tokių iliustracijų nemačiusiam, kartu buvo ir smalsu, ir nepadoru tą paveikslą žiūrinėti, o juoba jį analizuoti. Bet, nenorėdamas pasirodyti neišmanėliu Varioko akyse, abejodamas pratarė:

– Per daug jau laiba. Štai šlaunis storesnė už liemenį.

---

[12] „Kłosy“ („Varpos“) – populiarus iliustruotas lenkų literatūros, mokslo ir meno savaitraštis, ėjęs 1865–1890 m. Varšuvoje.

[13] „Tygodnik ilustrowany“ – iliustruotas literatūros, meno ir visuomeninis savaitraštis, ėjęs 1859–1939 m. Varšuvoje.

– Kvailas! – suniekino jį Variokas.– Čia ir yra jos formų turtingumas. Tai rasinga, karštakraujė rytietė.

Šitas pasikalbėjimas buvo pirma Vasario pamoka apie moteries kūno grožį. Bet kitą šeštadienį, per išpažintį, jis prisipažino dvasios tėvui „nesaugojęs akių, žiūrėjęs nepadorių paveikslėlių“. Dvasios tėvas ilgokai jį mokė, kaip tai pavojinga esą nesaugoti akių, primindamas net karaliaus Dovydo pavyzdį[14]. Po to Varioko autoritetas gerokai pašlijo Vasario akyse. Matai, kas jam rūpi, mąstė sau klierikas Liudas, jis jau gimnazijoj buvo patvirkęs, dėl to ir į kunigiją taip juodai žiūri.

Tačiau daugelis Varioko minčių įstrigo Vasariui į širdį, ir jis ėmė kritiškiau žiūrėti į seminarijos gyvenimą ir į savo draugus. Kildavo jam kartais įvairių klausimų ir abejonių dėl pašaukimo, dėl kunigo pareigų ir gyvenimo, bet dėl savobaugštaus ir pasyvaus būdo jis neprisirengdavo pasikalbėti apie tai su vyresniaisiais draugais. Jis bevelijo visa tai nešioti savyje, kol viskas kažkaip savaime nuslūgdavo, netekdavo aštrumo, ir dienos vėl slinkdavo kaip kokia būtenybė, kurią reikia priimti, prie kurios reikia derintis.

Su kai kuriais savo kurso draugais jis suėjo į artimesnius santykius, bet tikro draugiškumo nesudarė nė su vienu. Visi jie buvo dar per maža apsisprendę, dezorientuoti, kaip avių pulkelis formarijaus priežiūroj. Be to, artimesnis draugavimas, „partikuliarizmas“, buvo griežtai draudžiamas seminarijos regulos – ir formarijaus uždavinys buvo žiūrėti, kad tokių susidraugavimų nebūtų. Jeigu kurie du buvo pastebėti kelis kartus iš eilės drauge vaikščiojant, buvo įspėjami daugiau to nedaryti. Ketvirtadienio pasivaikščiojimam regula liepė imti į porą nesirenkant, pirmą pakliuvusį. Su tokiais dažnai visiškai nebūdavo ko kalbėti.

Po pasikalbėjimo su Varioku Liudas Vasaris nejučiomis kritiškiau ėmė observuoti savo draugus ir vyresniųjų kursų auklėtinius. Tikrai pamaldžių klierikų, jam atrodė, buvo visai nedaug. Jų kurse iš 20 koki 4 ar 5. Vyresniuose kursuose jų proporcija nebuvo didesnė. Pamaldieji anaiptol ne visi buvo toki išsilavinę ir taip išmintingai pamaldūs, kaip jų formarijus. Kai kurie atrodė arba juokingi, arba diktokai apriboti. Vasaris žinojo, kad tikrai pamaldžių, be abejo, yra ir tarp tų, kurie tokiais neatrodo, bet dėl daugelio kitų jisai buvo tikras, kad jokio pamaldumo juose nėra – ir tokių, jo nuomone, buvo daugiausia. Ir keista, kad šitokios išvados Vasarį ne tik kad nenugąsdino, bet, atvirkščiai, jį padrąsino ir buvo jam tarsi malonios. Tokio jausmo pagrinde turbūt glūdėjo šitoki neaiškūs sumetimai: Ką gi? Ne aš vienas tokis. Didelė dauguma – toki kaip aš. Mano intencijos grynos: aš tikrai noriu būti geras kunigas. Kiti taip pat nori. Ir būsime. Tokis pamaldumas kaip mūsų formarijaus arba štai Balselio – tai ypatinga Dievo dovana, tai išimtis. Užtenka turėti gryną intenciją, gerus norus, tvirtą pasiryžimą, – taip ir dvasios tėvas sako.

Tokiu būdu Liudas Vasaris pamažu ėmė prigyti seminarijoj, suaugti su jos gyvenimu, priprasti prie jos atmosferos. Jisai savo nusistatymu ir elgesiu atitiko vidurį, didumą, pusiausvyrą. Reikėjo kažko labai nedaug, kad jisai nuriedėtų arba į dešinę, arba į kairę. Bet tas kažkas, matyt, dar nebuvo jame išaugęs.

---

[14] *Dovydas* (XI a. pab.–apie 950 m. pr. m. e.) – Izraelio ir Judėjos karalius, suvienijęs abi šias valstybes. Žydų mitologijoje vaizduojamas didvyriu, nugalėjusiu Galijotą. Dvasios tėvas, priminęs Vasariui Dovydo pavyzdį, turėjo galvoje jo svetimoteriavimą su Betsabėja ir Urijo, tragiškas to pasekmes ir Dovydo atgailavimą.

V

Praslinko pora savaičių po minėto pasikalbėjimo Vasario su Varioku. Vieną ketvirtadienį, po ilgo pasivaikščiojimo plentu, susirinko klierikų būrelis antrojoj aulėj ir, belaukdami skambučio, baigė rekreaciją šnekėdamiesi ir juokaudami. Staiga durys atsidarė, ir įėjo Variokas. Visi pastebėjo, kad jis buvo nepaprastai sujaudintas. Nutilo kalbos ir juokai, nes Varioko daugelis privengė, o čia dar jaučiama kas nepaprasta. Bet tučtuojau jis pats pradėjo kalbėti:

– Na, vyručiai, šiandien paskutinė mano diena seminarijoj. Ryt išvažiuoju. Gal kuris norit pigiai sutaną pirkti?

Kad Variokas išstos, beveik visi jie žinojo. Vis dėlto šitie jo žodžiai padarė gilų įspūdį... Visi jie subruzdo savo vietose, bet nė vienas nežinojo, ką čia pasakius.

– Nemaniau, kad jau taip greitai, – pirmas prakalbėjo Vasaris.

– Greitai, sakai? Įkyrėjo, brol, iki gyvo kaulo visos tos ceremonijos ir komedijos. Ė, greičiau į laisvę! O tu ką? Nesiryžti?

Draugai nustebo. Argi ir Vasaris būtų manęs apie išstojimą? Ne, jis į tai nepanašus.

– Vasario tu nė su lazda neišvarysi. Toks jau šventuolis, – pastebėjo Petryla.

– Vasaris turbūt nė sapnuote nesapnavo apie išstojimą, – pritarė kitas.

Vasarį erzino tokis draugų atsiliepimas.

– Aš manau, – tarė jis, – kad kiekvienam pirmamečiui išstojimo klausimas kyla gana dažnai.

– Tik jau ne tau, – kibo Petryla.

Bet Variokas nuvėrė jį akimis.

– O tu kas čia per vienas? Tu įlindai į jo sąžinę, žinai jo mintis? Jis padarys taip, kaip norės, tavęs nesiklausęs.

Varioko susierzinimas visus atgrasino nuo tolimesnių klausinėjimų ir kalbų.

– Buvai jau pas rektorių? – paklausė dar Vasaris.

– Buvau.

– Na, ir ką?

– Nieko. Palinkėjo, kad būčiau bent geru žmogumi, jeigu negaliu būti kunigu. O aš manau, kad dėl to ir būsiu geras žmogus, kad negaliu būti kunigu.

Vasaris, jau žinodamas, koki motyvai buvo atvedę Varioką į seminariją, stebėjosi šio posakio teisingumu. Varioko drąsa jam patiko tuo labiau, kad jis savo pačio būde jau ne kartą su pasigailėjimu buvo konstatavęs griežtumo ir drąsos stoką.

Vienas skambalo smūgis paskelbė *silentium,* ir jie išsiskirstė į savo vietas. Bet Varioko žingsnis, jo savim pasitikėjimas, jo rytdieninė laisvė jaudino jų mintis ir neleido įsigilinti į vadovėlių lapus. Tarsi kokia gaivi srovė padvelkė į juos iš anapus tų storų mūrų, iš plačiųjų laukų ir dar platesnio gyvenimo. Gal ne vienam iš jųjų buvo atėjusi į galvą mintis: o kas, jeigu išdrįsčiau?.. čia man ne vieta... čia man ankšta, čia man tvanku. Iš štai dabar jie mato, kad ta mintis, pasiryžus vienam jųjų draugui, tampa veiksmu. Dėl to jie jaudinosi, kad pavojus buvo štai čia pat, jųjų tarpe.

Vasaris tačiau nerimavo mažiau negu kiti. Viena, jis buvo labiau apsipratęs su Varioko išstojimo galimybe, antra – jis buvo palyginęs ir apsvarstęs, kad Variokas – tai ne jis ir ne bet kuris kitas iš jojo draugų. Variokas buvo subrendęs, pažinojo gyvenimą, daug kur buvo buvęs, turėjo pažinčių, turėjo lėšų. O jis, Vasaris, savo gyvenime dar geležinkelio nebuvo matęs ir visiškai priklausė tėvų malonės.

Be to, Varioko pažiūros ir nusistatymai jo išstojimą visiškai pateisino, o Vasario idealizmas rodė kunigo gyvenimą kilnų ir gražų.

Ir net pats likimas tarsi norėjo sustiprinti Vasario dvasią šiuo pavojingu momentu. Nes štai kai jis dar tebesvarstė Varioko ir savo padėtį, atėjo sargas ir pranešė, kad jis turįs svečių – atvažiavo tėvai. Vasariui tai buvo nepaprastas įvykis: pirmas tėvų atsilankymas, pirmas jo, klieriko, su tėvais pasimatymas.

Paprašęs rektoriaus ir gavęs jo leidimą, Liudas nuėjo į parlatoriumą, svečių priėmimo kambarį.

Pirmasis pasimatymas nebuvo toks širdingas, kaip laukė ir tėvai, ir sūnus. Tėvai, pamatę sūnų kunigiškais rūbais, sumišo ir nežinojo, kaip su juo elgtis. Pasisveikinant tėvas buvo beimąs bučiuoti Liudo ranką, nuo ko šiam pasidarė didelė gėda. Abu sumišo ir nežinojo, ką viens kitam sakyti. Motinos akyse pasirodė džiaugsmo ašaros, sūnus puolė prie jos rankos, ir pasisveikinimo apeiga buvo baigta, neištarus nė vieno žodžio.

– Tai kaip atsimainėt, kunigėli... Būčiau nė nepažinus, – susigraudinusiu balsu ėmė kalbėti motina.

– Atrodot kaip ir išaugęs, – pastebėjo tėvas.

– Išaugęs, bet, rodos, dar labiau sumenkęs, – apžiūrinėjo sūnų motina.

– Tai turbūt tik prie ilgo rūbo taip atrodo, – gynėsi Liudas.

Tėvai ėmė klausinėti apie sveikatą, apie seminarijos gyvenimą, jis – kas namie girdėt. Tėvai jį vadino „jūs, kunigėli“, ir šita daugiskaita iš pat pradžių kažkaip nepaprastai, kažkaip skaudžiai atsiliepė jo širdy. Šitie tėvo motinos su pagarba tariami „jūs, kunigėli“ kiekvieną kartą čaižė jį gėdingu koktumu. Nuo tų netinkamos pagarbos čaižymų jisai traukėsi į save, jisai tramdė savo jautrumą, bet niekaip nesiryžo paprašyti tėvų, kad jį vadintų „tu, Liudai“, taip kaip anksčiau. Darėsi kažkoks absurdiškas kontrastas. Jiem, kaimiečiam, tas „jūs, kunigėli“ buvo jų pasididžiavimas, visų jų vilčių, visų jų norų pildymasis, o jam tai buvo nieku nenupelnyta, dėl to prikli pagarba, tai buvo degradavimas iš paprastų, nuoširdžių šeimyniškų santykių į oficialumo formas. Liudas Vasaris jautria savo siela čia pirmą kartą pajuto, kad tarp jo ir tėvų štai atsistojo kažkokia prizma, kuri jų santykius ir jausmus laužia ir reflektuoja nenatūralioj plotmėj. Jau dabar jie išskyrė jį iš brolių seserų tarpo, pastalė ant pjedestalo, papuošė viltimis ir svajonėmis, džiaugiasi, gėrisi ir garbina. Lipti žemyn nuo to pjedestalo, ardyti jų iliuzijas, būtų žiauru ir egoistiška.

Kai visos naujienos jau buvo papasakotos ir kai Liudas baigė supažindinęs tėvus su naujo savo gyvenimo tvarka, per parlatoriumą perėjo Variokas, eidamas, matyt, atsisveikinti su dvasios tėvu, nes jo kambarys buvo čia pat greta. Griebdamasis naujos kalbos temos, be to, norėdamas patirti, ką tėvai pasakys išstojimo klausimu, Vasaris tarė:

– Štai šitas, kur praėjo, vienas mano draugas, išstoja iš seminarijos. Rytoj išvažiuoja.

Liudas pamatė, kaip tėvai, meiliais žvilgsniais nulydėję Varioką, staiga atsimainė. Tėvas metė rūstų žvilgsnį į duris, kur dingo prasikaltėlis, motina su baime pažiūrėjo į sūnų ir sušuko:

– Vajė, vajė! Toks gražus kunigėlis! Gi kas dabar jam pasidarė?

– Matai, kokių dykūnų atsiranda, – piktu balsu pritarė tėvas. – Seminarijoj jam negerai!

– Ne tai kad negerai, – bandė pataisyti Liudas. – Pašaukimo neturi. Ne kiekvienas kunigu gali būti.

– Žinoma, kam Dievas Dvasios Šventos neduoda, iš to nebus gero nei Bažnyčiai, nei žmonėm, – savotiškai paaiškino tėvas pašaukimo stoką.

– Kodėl? – nesiliovė Liudas. – Kunigu nebus, bet gali būti šiaip labai geras žmogus.

– Ė, kunigėli, žinom mes tuos geruosius, – griežtai užginčijo tėvas. – Antai Pakalniškių Kmyno sūnus anais metais jau iš trečio kurso išstojo. Tėvus ubagais paleido. Namus buvo praskolinę. Tėvas pasikart norėjo. Kaimynai vos išgelbėjo. O jis ką? Į aptieką nuėjo. Rusijoj kažkur ir dingo. Jau kas seminariją pameta, tą ir Dievas pameta. Doro žmogaus iš tokio nebus. O tėvam kokia gėda, kur ir akis padėti?..

Motina su meile ir baime tyrinėjo sūnaus išraišką.

– Sakot, jūs draugas, kunigėli? Kad nors jum kokios bėdos nebūtų?..

– Tokis, mama, draugas, – nuramino motiną Liudas. – Viename kurse buvome, kartu mokėmės, ir tiek.

Praėjo dar pusvalandis, bekalbant apie visokius reikalus, ir skambalas suskambino ražančiui. Liudas atsisveikino su tėvais ir suspausta širdimi nuėjo į koplyčią.

– Nesupras, niekad nesupras, – galvojo jis, automatiškai kartodamas sveikamarijų antrąją pusę. – Štai mūsų, kaimo vaikų, likimas! Tarp mūsų ir mūsų tėvų kraunasi visa eilė nesusipratimų, ir jųjų meilė mus kankina, o kartais gal ir žudo.

Šito pirmojo su tėvais pasimatymo įspūdis lydėjo Liudą Vasarį per visą jo seminarijoj buvimą.

Ryt dieną, po pusryčių, prieš pirmą pamoką, susirinko Varioko draugai ir nedraugai į „labirintą“ jo išleisti ir, jei bus ką, iš jo nupirkti. Variokas pardavė tik sutaną. Seminarijoj buvo gražus paprotys išstojantį draugą sušelpti surinktomis aukomis. Bet Variokas iš anksto nuo pašalpos atsisakė:

– Per menkas dar aš klierikas, – sakė jisai, – kad galėčiau naudotis klierikų aukomis. Mokėsiu išsiversti su tuo, ką turiu.

Vakar, pranešdamas apie savo išstojimą, jis buvo susijaudinęs, bet šiandien atrodė visai ramus ir net linksmas.

– Ko čia man gailėtis, – kalbėjo jis susirinkusiem klierikam. – Iš viso nereikėjo čia man važiuoti. Pakanka tų komedijų. Geriau eisiu į aptieką, negu *introibo ad altare Dei*[15], kuris nė kiek ne *laetificat juventutem meam*[16].

Išgirdę šituos žodžius, klierikai skirstėsi pasipiktinę ir širdy džiaugdamiesi, kad tas akiplėša Variokas pagaliau palieka juos šventoj ramybėj. Variokas širdingai atsisveikino tik su keliais, tarp kurių buvo ir Liudas Vasaris.

– Gal ir gerai, kad tu lieki, – sakė jam spausdamas ranką. – Subręsi kiek, sustiprėsi. O dabar kas iš tavęs per vyras! Na, lik sveikas. Gal dar gyvenime kada ir susitiksime.

Ir jis nusekė paskui tarną, kuris nešė jo valizą.

Einant nuo Varioko, prie Vasario prisigretino trečio kurso klierikas Jonelaitis ir, kadangi liko dar 15 minučių ligi pamokos, pasiūlė jam išeiti drauge į sodą pasivaikščioti.

Jonelaitis buvo seminarijos bibliotekos knygininkas, ir Vasariui jau buvo tekę kelis kartus su juo susitikti. Seminarijos tautinės politikos sferose Jonelaitis buvo žinomas kaip stiprus, bet ir labai atsargus, mokėjęs įgyti net rektoriaus pasitikėjimo, lietuvių šulas. Jiem, pirmamečiam, tos politikos klausimai buvo dar labai tolimi, bet į Jonelaitį ir dar į kelis kitus jau ir jie žiūrėjo su pagarba.

---

[15] Įeisiu prie Dievo altoriaus.

[16] Džiugina mano jaunystę.

– Tai ką? Ne visai rimsti seminarijoj? – pradėjo Jonelaitis, kai jiedu vienu du atsidūrė sode.

– Pagalvoji visaip, – prisipažino Vasaris, – bet pasiryžti ne taip lengva.

– Be abejo. Varioko padėtis visai kitokia, ir į jo išstojimą nereikėtų daug dėmesio kreipti.

– Vis dėlto seminarijos gyvenimas per daug sustingęs, monotoniškas, nors laikas čia ir greitai eina. O gal tik mum, pirmamečiam, taip atrodo?

Jis norėjo pasakyti, kad gailisi neradęs nieko to, apie ką buvo girdėjęs vasarą per giminaičio primiciją. Jonelaitis suprato, kas Vasariui rūpėjo. Taip, ir Jonelaitis pripažino, kad oficialus, viešasis, pareiginis seminarijos gyvenimas iš tiesų monotoniškas ir ne kiekvieną gali patenkinti. Jonelaitis net gana aštriai ėmė kritikuoti daugelį seminarijos dalykų ir profesorių.

– Bet, – kalbėjo jis, – dar lieka plati dirva privačiai iniciatyvai. Reikia skaityti, lavintis, susidomėti kuria nors mokslo šaka ar literatūra, ar visuomenės darbu. Išėjus į parapiją, visa tai bus reikalinga. Čia mes turime tam prisiruošti. Tie, kurie tenkinasi tik pareigų atlikimu ir pamokomis, gyvenimui nebus pakankamai pasiruošę. Jum, pirmamečiam, žinoma, dar sunku ką nors pradėti, bet palauk, kai atvažiuosi kitąmet po atostogų, pamatysi daug ko naujo.

Taip jiedu kalbėjosi ligi pat pamokos pradžios. Šitas pašnekesys pakėlė nupuolusią Vasario dvasią. Jis suprato, kad ne visą seminarijos gyvenimą mato, kad yra dar kažkas paslėpta nuo viešumos ir kad jis į tą slaptą gyvenimą būsiąs įleistas.

– Čia, – manė jisai, – aš ir rasiu tai, dėl ko į seminariją stojau. Jonelaitis, be abejo, vienas iš tų. Matai, ir jie kritikuoja seminariją, ir jie daug kuo nepatenkinti, o vis dėlto kenčia, dirba ir Lietuvai bus naudingesni negu Variokas ir kiti į jį panašus.

Tą pačią dieną į pavakarę, per trumpąją penktos valandos rekreaciją, klierikas Petras Kasaitis susitarė su keliais draugais užpulti Vasarį, vadinasi, eiti pas jį į svečius.

– Vakar pas Vasarį buvo tėvai ir atvežė visokių gėrybių, – kalbėjo Kasaitis, – o šiandie pietūs buvo menki. Einam, tegu atidaro savo dėžę.

Dėžę atidarant, be pačio Vasario ir Kasaičio, dalyvavo dar du artimesni draugai – Juozas Petryla ir Kazys Balselis. Šitas ketvertas seminarijoj taip susigyveno, kad formarijus jau buvo atkreipęs į juos dėmesį ir vieną kitą įspėjęs dėl partikuliarizmo pavojaus.

Klierikų dėžės ir atliekami daiktai buvo sukrauti viename dideliame kampiniame kambary, kurio vienintelės durys atsidarė į koridorių, ir gana menki laiptai vedė į negyvenamus viršutinius seminarijos mūrų palėpius. Tas kambarys buvo vadinamas „žiurkininku“, nes sausainių ir ragaišio trupiniai, dešrų žievės ir visokio riebaus popierio apstumas sudarydavo čia puikias sąlygas veistis pelėm ir žiurkėm. Pro įvairaus dydžio ir visokeriopos išvaizdos dėžes čia vos galima buvo praeitį, nes kuone kiekvienas klierikas turėjo šiokią ar tokią maisto atsargą, dažniausiai sausainių, kuriuos rytais trupindavosi į skystutėles kruopas, kažkodėl vadinamas koše. „Žiurkininką“ baigė užkimšti dar kabyklų eilės, kur klierikai laikė viršutinius apsiaustus, atliekamas sutanas ir kitus nereikalingus rūbus. Tarp tų kabyklų ir už jų atsirasdavo jaukių vietelių užkandžiauti, o reikalui esant ir pasislėpti nuo nereikalingų akių.

Draugam susitelkus aplink Vasario dėžę su lenktiniais peiliais rankose, buvo ištrauktas didžiulis pyragas ir atidarytas konfitūrų puodas. Prasidėjo tikra puota.

– Kaip sau norit, – sušuko Petryla, – o seminarijoj, nežiūrint visa ko, yra gera!

– Tau by tik paėst, tai ir gera, – sugėdino jį visuomet pesimistiškai nusiteikęs Kasaitis.

– *O quam bonum et jucundum est, fratres, habitare in unum*[17], – padeklamavo Balselis, iš visų jų pamaldžiausias ir jau mėgstąs, pasitaikius progai, cituoti lotyniškus tekstus, pats, be to, geras latinistas, dėl to vyresnybės akyse spėjęs įsigyti gabaus klieriko vardą.

Tuo tarpu pasigirdo skambalo balsas silenciumui, ir Vasaris jau buvo bepradedąs užrišinėti puodą, bet Petryla užprotestavo:

– Ką tu, žmogau?! Suerzinai apetitą ir atimi? Statyk atgal!

– Jau buvo skambutis, dar inspektorius užklups, – priminė Balselis, kuris buvo iš jų ir bailiausias.

– Jau būtinai šiandien čia tave Mozūras ir gaudys, – pasipriešino ir Kasaitis.

– Kaip sau norit. Man pagaliau ir gana. – Ir Balselis skubiai išsinešdino.

– Ot, tai bailys! – palydėjo jį Petryla. – Kviesim mes tave daugiau!

Vaišės tęsėsi toliau, bet nepraėjo nė 15 minučių, kaip kažkas kyštelėjo galvą pro duris ir išsigandusiu balsu sušvokštė: „Rektorius!“ Atsirasdavo tokių geradarių, kurie, pajutę šoniniu koridorium ateinant rektorių ar inspektorių, suspėdavo įspėti „žiurkininko“ lankytojus ir, pasitenkinę įsivaizduojamu tų sumišimu, pasprukti į savo kambarį ar celę.

Išgirdę baisų žodį, Petryla ir Kasaitis po trumpo svyravimo šoko laiptais į viršų palėpėn, o Vasaris sumišęs taip ir paliko bestovįs prie atidarytos dėžės, atrišto puodo ir pyrago. Tuom tarpu nuskambėjo kosulio aidas, trinktelėjo durys, ir balta praloto galva kyštelėjo pro kabyklą.

– *Ziapalem!*[18] – sušuko jis, pamatęs nusigandusį Vasarį. – Ką tu čia darai?

– Taip sau... nieko... vakar tėvai buvo... – mikčiojo, nežinodamas kaip teisintis, vargšas klierikėlis.

– Kas čia išbėgo ką tik prieš mano atėjimą?

– Atsiprašau kunigą pralotą. Nemačiau, nežinau...

– *Kłamiesz!* [19] Tai jūs čia kartu buvot?

– Ne, aš tik vienas buvau... Gal už tų rūbų...

– O tu nežinai, kad dabar *silentium,* reikia sėdėti savo vietoje ir mokytis pamokas?

Vasaris žinojo, kad vienintelis tokiais atsitikimais išsigelbėjimas – tai bučiuoti rektoriui ranką ir atsiprašyti. Visoki pasiteisinimai pralotą tik erzindavo, ir jis tuomet kaltindavo besiteisinantį klusnumo ir nusižeminimo stoka. Tad ir Vasaris nesiteisindamas bučiavo rektoriui ranką ir atsiprašė.

– Kaip pavardė? – jau minkštesniu balsu paklausė pralotas.

– Vasaris.

– Vasaris? Variokas buvo tavo draugas?

– Taip. Iš vienos gimnazijos.

– Gimnazijoj draugavote?

– Ne, tik šiaip pažinojau.

– Ar tu žinai, kad Variokas buvo bedievis ir puikybės pilnas?

– Ne, nežinojau.

– Taigi matai. O tu su juo vaikščiodavai!

– Atsiprašau kunigą pralotą. – Ir jis antrą kartą pabučiavo rektoriui ranką.

– Eik į savo vietą ir mokykis.

[...]

---

[17] O kaip gera ir malonu, broliai, gyventi drauge

[18] Sugavau!

[19] Meluoji!

V I

Pagaliau pasibaigė pirmieji mokslo metai, laimingai praėjo egzaminai, ir Vasaris su džiaugsmu rengėsi važiuoti namo atostogų. Tos pirmosios atostogos ji taip jaudino, kaip anksčiau stojimas į seminariją. Kaip jis elgsis namie, ką jis kalbės su buvusiais draugais ir pažįstamais, kaip jis pasirodys viešai savo parapijos bažnyčioj? Jaudinosi jis tuo labiau, kad ir dvasios tėvas per konferencijas, ir rektorius per auklėjimo pamokas atsidėję svarstė atostogų klausimą.

[...]

Atėjus išvažiavimo dienai, seminarijoj prasidėjo tikras sumišimas. Visi bėgiojo, kraustėsi, šūkavo, atsisveikinėjo, dalinosi adresais ir degė noru kuo greičiausiai išsprukti iš tų paniurusių mūrų.

Vasario tėvas, pats atvažiavęs parsivežti sūnaus, patenkintas ir linksmas, tarsi net pajaunėjęs, ir pats norėjo greičiau parvažiuoti namo, nes žinojo, kaip nekantriai laukia motina ir visi namiškiai nepaprasto svečio.

Toli jau pasiliko miestas, miškas uždengė Katedros ir seminarijos bokštus – ir juo giliau jie skendo į giedrią vasaros gamtą, juo karščiau kaitino saulė pro juodą sutaną, juo lengviau darėsi klieriko Vasario širdy ir šviesiau akyse.

Jisai nieko nemąstė, nieko negalvojo, tik visas jojo kūnas tarsi pavirto į vieną jutimą, o visas dvasios gyvenimas į vieną jausmą. Ir jis stačiai svaigo, jis negalėjo pakelti to jutimo ir to jausmo dydžio.

Iš lėto, iš lėto šliaužė pro jo akis laibos ir tiesios pušys, šakotos eglės ir kur ne kur baltaliemeniai beržai. Paskui, išvažiavus iš miško, pasirodė vingiuoti, aukšti Dzūkijos ežerų krantai, paskui vėl skurdūs pušynėliai ir kadugynais apaugę kalneliai. Bet peizažas ir atskiri jo vaizdai slinko pro šalį labai mažai patraukdami Liudo Vasario akis. Jis dabar juto pačią Gamtą, pačią jos visumą, besireiškiančią ir miškais, ir ežerais, ir kalvomis, ir saulės spinduliais, ir žiogelių čirškėjimu, ir paukščių čiulbesiu, ir visokeriopų kitų reiškinių gausumu.

Panašų jausmą gyventų žmogus, ilgą laiką uždarytas tamsoje ir išvestas į puikų vidurdienio saulės nušviestą sodą. Jisai nepastebėtų nei vyšnių žiedų, nei beržo lapų mirgėjimo, nei sprogstančių rūtų, nei plazdančių drugelių, bet jis pajustų visą šito vidurdienio džiaugsmą, ir jis gyventų momentą neapsakomos laimės.

Arba jeigu kurčias staiga išgirstų šimtabalsę daugybės instrumentų simfoniją, – jisai negirdėtų nei smuikų melodijos, nei violončelių raudos, nei triūbų vaitojimo, nei būgnų bei timpanų dūzgėjimo, bet girdėtų vieną didingą harmoniją, ir jam veržtųsi iš krūtinės širdis, pažadinta tų garsų didybės.

Klierikas Liudas Vasaris, važiuodamas namo iš seminarijos, pirmą kartą savo gyvenime taip stipriai pajuto gamtos visumą ir jos atsiliepimą visame savy.

Liudas Vasaris mylėjo gamtą ir jau nuo pat kūdikystės buvo patyręs iš jos neišdildomų įspūdžių. Vienas iš ankstyviausių jo atsiminimų buvo toks. Šienapjūtės metu voliojosi jisai šieno pradalgiuose ir, pargriuvęs aukštieninkas, ėmė žiūrėti į dangų. O dangum plaukė dideli baltų debesų gabalai. Ir pamažu didelė baimė ėmė spausti Liuduko širdį. Persigandęs jisai leidosi bėgti į motiną, pro verksmus šaukdamas: „Mama, dangus bėga!“

Jau paūgėjusį, vieną šiltą vasaros naktį jį tėvas pasiėmė į mišką naktigonės, o miške sukūrė didelį laužą. Tos laužo liepsnos, tie dūmai, tos kibirkštys, ta kaitra – ir aplinkui glūdi miško tamsuma, nematomų arklių prunkštimas ir kažin koki nesuprantami

balsai – ir dar ypatinga susikaupusi tėvo veido išraiška sukėlė Vasario, vaiko, dvasioje pirmą jo gyvenime mistišką įspūdį ir įdiegė miglotą nuovoką, kad gamtoj kažkas yra.

Būdamas gimnazistas, atostogų metu jis kartais saulėteky turėdavo nujoti arklius į mišką, o vidurdienį arba vakare juos parjoti. Jis puikiai dar atsiminė guvią tų pasijodinėjimų nuotaiką, sukeltą rytmetinės arba vakarinės gamtos fono.

Rastų jis ir daugiau artimo bendravimo su gamta valandėlių, bet šitokio jausmo, kurį patyrė dabar, važiuodamas iš seminarijos, jisai nebūtų radęs.

Tas jausmas buvo nudažytas tylaus liūdesio, gilios rezignacijos, nejučiomis per tuos metus susikaupusios jo širdy ir štai dabar apsėmusios jį, pasinėrus jam į giedrią vasaros gamtą.

Liudas Vasaris nemąstė, bet jautė, kad štai jisai, užguitas pirmo kurso klierikėlis, kuriam nuolatos buvo kalbama apie nuodėmes, atgailas ir mortifikacijas, apie pasaulio džiaugsmų išsižadėjimą, apie nusižeminimą ir klusnumą, kuris turėjo visų bijotis ir visų lenktis, štai dabar pasijuto pasinėręs į pačią didelę gamtą, kur tiek laisvės, tiek šviesos, spalvų ir džiaugsmo. Bet jo ištisų metų prityrimas kėlė karčią nuojautą: vis tiek visa tai ne tau... tu grįši į kietos askezos vienumą, tu liksi nuskriaustas ir pažemintas, tu neturėsi jokių didelių ambicijų, tu išsižadėsi meilės ir laimės, tu išsižadėsi pačio savęs... Dėl ko? Kam? Protas jam siūlė visą eilę seminarijoje girdėtų formulų, bet širdis tylėjo.

Klierikas Vasaris, jeigu būtų buvęs vienas, jeigu nebūtų varžęsis savo tėvo, būtų kritęs ant tų dirvonėlių, kvepiančių ramunėlėmis ir čiobreliais, ir verkęs, verkęs.

Taip jau pirmieji seminarijos gyvenimo metai pradėjo pinti tą emocinę pertvarą tarp Vasario sielos ir gamtos bei pasaulio, kuri vėliau tiek daug nusvėrė visoje jo kūryboje. Ideologinė pertvara pynėsi ne taip sparčiai, ir jos daug anksčiau sugebėjo Vasaris nusikratyti.

Į savo kaimą jiedu įvažiavo jau temstant. Kaimynai ir praeiviai, susitikę juos, ėmėsi kepures ir smalsiai apžiūrinėjo.

Visas kaimas žinojo, kad šiandien Vasaris parsiveža iš seminarijos klieriką. Vieni džiaugėsi, kiti pavydėjo.

Liudas jau iš tolo sekė, kada pamatys savo tėviškės trobas, o pamatęs negalėjo atitraukti nuo jų akių. Stovėjo jos prisigūžusios prie kalnelio, aukštais medžiais apaugusios, tokios tylios ir liūdnos. Kieme pasitiko jį motina su džiaugsmu ašarom akyse. Nedrąsiai pasirodė broliai ir seserys. Varžėsi jojo, nežinojo, kaip sveikintis, o pasisveikinę traukėsi į šalį.

– Tai jau sulaukėm kunigėlį, – kalbėjo motina. – Prašom į vidų. Nuvargot per tokią ilgą kelionę.

– Ne, mama. Važiuoti buvo labai smagu. Tokia graži diena, – ramino jis motiną, eidamas į trobą.

Įėjęs pagarbino Kristaus vardu, ko anksčiau niekad nedarydavo, – ir visi pajuto, kad Liudas jau dabar iš tiesų klierikas – kunigėlis.

Susėdo jie visi seklyčioj, vakarieniavo, tėvas pasakojo, ką matė seminarijoj, Liudas šį tą papildė, šį tą paaiškino. Greitai slinko šiltas vasaros vakaras, motina susigriebė, kad jau laikas po kelionės ir pasilsėti – ir dar kartą apžiūrėjo aukštai pagalvių prikrautą lovą.

Ramiu kūdikio miegu užmigo pirmą naktį klierikas Liudas Vasaris savo tėviškėje, džiaugdamasis, kad rytoj 5 valandą nežadins jo devyni skambalo smūgiai.

Po poros dienų jis nuvyko prisistatyti savo parapijos klebonui. Klebonas buvo dar nelabai senas žmogus, vikaro neturėjo, nes parapija buvo maža, taigi priėmė Vasarį kaip laukiamą svečią ir pasiliko pas save ligi sekmadienio. Vienintelė jo pareiga buvo sumos metu, užsivilkus kamžą, rinkti bažnyčioj aukas.

Šitos pirmos atostogos jokių stipresnių pergyvenimų bei prityrimų Vasariui nedavė. Jis stengėsi savo gyvenimą sutvarkyti taip, kaip seminarijoj buvo nurodyta. Jei gyveno pas tėvus, kas rytas eidavo į sodą kalbėti rytmetinių poterių ir laikyti meditacijos. Vakarais ten pat skaitydavo vakarines maldas ir kalbėdavo dalį ražančiaus, kaip buvo seminarijoj įsakyta. Nemaža reikėdavo pastangų šiom pareigom reguliariai atlikinėti, bet pirmamečio uolumas ir įprotis visas pagundas nugalėdavo. Jei kurią dieną to neatlikdavo, sakydavosi per išpažintį klebonui, kuris, stebėdamasis jauno klieriko uolumu, nežinodavo nė kokią jam atgailą už tokias „nuodėmes“ uždėti. Kas antra ar trečia diena jis eidavo į bažnyčią, tarnaudavo mišiom ir priiminėdavo Komuniją.

Dvi tris dienas per savaitę jis praleisdavo klebonijoj ir klausydavo nesibaigiamų klebono pasakojimų, koks jo laikais seminarijoj būdavęs gyvenimas. Liudas su nusistebėjimu išgirdo, kad tokiam tai kambary vyresniųjų kursų klierikai susirinkdavę girtauti ir kokių scenų įvykdavę, kai užklupdavęs ten juos kuris viršininkas. Į seminarijos sodą buvę galima ateiti ir svečiam civiliam, ir net moterim. Klebonas su smulkmenomis pasakojo, kaip toks tai klierikas susitikdavęs su tokia tai pana iš miesto, kaip jiedu bučiuodavęsi ir kaip rektorius pro žiūronus sykį juodu nužiūrėjęs ir tą patnaktį nusikaltėlį išgujęs. Klebonas dar mėgdavo pasakoti klierikui Vasariui įvairius savo nesusipratimus su parapijonais. Pasakodavo taip pat savo nuotykius ir kitose parapijose ir kokių jis turėdavęs susirėmimų su klebonais ir jų gaspadinėmis, būdamas vikaru.

Iš tų pasakojimų Vasariui šiek tiek paaiškėjo kunigo gyvenimo vaizdas parapijoj, ir tas vaizdas anaiptol nebuvo malonus. Tačiau Vasaris niekados nebuvo bandęs vaizduotis save parapijos gyvenimo aplinkybėse. Visa tai atrodė jam dar nerealu, per toli.

– Taip, kunigėli, – sakydavo jam klebonas, – laimingiausios dienos tai seminarijoj. Kas jum rūpi? Sėdit kaip pas Dievą už pečiaus.

Vasariui klebono kalbos gerokai įgrisdavo, ir jis verždavos į tėviškę, kur niekas jam nekliudydavo klaidžioti po laukus ir mišką, šildytis saulėje, šį tą skaityti, žodžiu, nevaržomai naudotis atostogų laisve. O atostogos slinko nepaprastai greitai. Gal taip ir būtų jos pasibaigusios, nieku nesudrumstę klieriko Vasario dvasios ir vaizduotės, jeigu klebonas vieną kartą nebūtų įsimanęs nusivežti jo į garsią šv. Lauryno atlaidais Kleviškio parapiją pas ne mažiau garsų vaišingumu kleboną Kimšą. Be to, čia buvo dar Liudo draugo klieriko Petrylos tėviškė.

Nuvažiavo jiedu iš vakaro – pirmiesiem mišparam. Atvyko dar keli kunigai, žmonių buvo daug, ir jau iš vakaro buvo galima spręsti, kad atlaidai bus tikrai dideli ir žmonių gausumu, ir Dievo malonėmis.

– Gerai, kad atvažiavai, Liudai, – džiaugėsi Petryla, sveikindamasis su draugu. – Atostogos baigiasi, bent paūšim pus mano kleboną. Jis, brol, vaišinti svečius moka. – Ir abudu nuėjo į bažnyčią, nes jau tuoj turėjo prasidėti mišparai.

Jiedu užsivilko gražias kamžas, asistavo kunigui per mišparus ir su degančiomis žvakėmis rankose kartu su kitais kunigais ėjo procesijoj apie bažnyčią. Jiedu jautė, kad žmonių akys daugiausia seka juos, jauniausius iš viso būrio, ir dėl to ėjo tiesiai, kukliai, nesidairydami, taip kaip dera geriem klierikam, kaip seminarijoje juos mokė.

Po mišparų pora jaunesniųjų kunigų vikarų grįžo į klausyklas, kiti vaikštinėjo klebonijos sode, garsiai kalbėdami ir juokaudami. Abudu klierikai turėjo pasilikti vakarienės ir nakvoti klebonijoj, nes tokis buvo griežtas klebono įsakymas. Vakarienės sėdo 10 žmonių, ir klierikas Vasaris nustebo klebono stalo turtingumu. Vyresnieji kunigai gėrė kažkokių gėrimų, kurių vardų Vasaris nežinojo. Klieriko Petrylos pareiga buvo pilstyti stiklelius.

– Daugiau neduok, – įsakė klebonas, vakarienei įpusėjus. – Mūs laukia dar sunkus darbas. O kai nusigers, kas iš jų bus per darbininkai.

Po vakarienės klebonas vėl paliepė klierikui Petrylai ruošti visa, kas reikalinga „darbui“. Šis jau žinojo savo klebonijos tvarką, ištraukė į vidurį saliono perlenkiamą, žalia gelumbe išmuštą stalelį, išėmė kreidos, padėjo uždegtas žvakes ir atnešė kortas. Tik dabar Vasaris suprato, kas čia bus per „darbas“. Aplink stalelį susėdo pats klebonas ir trys svečiai.

– Na, dabar mes nereikalingi čia, – tarė Petryla Vasariui. – Einam pereisim kiek per sodą, o paskui ieškosim savo nakvynių.

Iš sodo jiedu matė, kad virtuvėj taip pat eina didelis darbas: stuksėjo peiliai, barškėjo indai, kažką čirškino, kažką virė ir kepė.

Vasariui buvo įdomu išgirsti ką nors iš savo draugo apie vietos kunigus ir kleboniją, ir jis, pradėdamas kalbą, tarė:

– Tai štai ir klebonijos gyvenimas, kuriuo taip mane baugino Variokas. Ligi šiol aš nei savo klebonijoj, nei čia nemačiau nieko ypatingo.

Bet Petryla buvo jau kiek kitokios nuomonės.

– Pas savo kleboną tu ir šimtą metų gyvendamas nieko ypatingo nepamatysi. Čia gi, brolyti, kiek kitaip. Aš po atostogų jau grįšiu į seminariją gerokai apsišvietęs. Pagaliau juk ir kunigas žmogus. Ne visi juk gali būti toki šventi kaip tavo klebonas arba Šilučių vikaras...

– Tai kaipgi čia pas jus?

– Et, ką čia tau viską išpasakosi. Pagyvensi, pamatysi, – atsikalbinėjo Petryla.

Bet Vasaris tuo nesitenkino.

– Jei pamatysiu, tai ir tu gali pasakyti. Aš gi tavęs neprašau išdavinėti kokias paslaptis. Šiaip pasidalinti įspūdžiais.

– Matai, pirmiausia yra visa eilė skirtumų. Tavo klebonas negeria, mano geria; tavo klebonas laiko seną gaspadinę – tarnaitę, o mano klebono gaspadinė jauna ir poniška. Pas tavo kleboną negyvena jokia giminaitė, o pas mano – gyvena. Tavo klebonas neturi vikaro, mano gi turi. Iš šitų skirtumų, matai, ir pasidaro daug kas kitaip...

Vasaris pajuto, kad draugo žodžiuose glūdi kažkokių įtarimų, bet klausinėti paaiškinimų ir smulkmenų jam pasirodė būsią nepadoru, ir jie, toliau tą temą tęsdami, neišvengsią apkalbinėjimo ir vyresniųjų kritikavimo. Be to, jisai matė, kad ir Petryla į klausimus nenoromis atsiliepia.

Tylėdami jiedu ėjo toliau taku, iš abiejų pusių apaugusiu aukštais serbentų krūmais. Naktis buvo tyli ir šilta. Pievoj čirškė žiogeliai, klebonijos kieme sugirgždėjo svirtis. Staiga prieš juos netoliese suskambėjo skardus moteriškas juokas.

Abudu klierikai sustingo savo vietose, bet ką kalbėjo žemas vyriškas balsas, jiedu neišgirdo. Petryla tyčia garsiai sukosėjo ir, nutvėręs Vasarį už skverno, nutempė nuo tako į krūmus. Po valandėlės jiedu pamatė, kaip šviesi ir tamsi figūra nuėjo į priešingas puses.

– Trikauskas ir Liucė, – paaiškino Petryla. – Ot, pasiutus merga!..

– Kas ta per Liucė? – paklausė Vasaris, vos galėdamas ištarti žodžius.

– Klebono seserėčia. Augintinė.

Jiedu apgraibomis, kaip vagys, užkopė į klebonijos saiką, kur buvo pataisyta nakvynė, ir nedegdami šviesos atsigulė. Vasaris ilgai tą vakarą negalėjo užmigti.

Jis gal būtų ir visai nemiegojęs, jeigu būt nujautęs, kokių dar siurprizų teks jam patirti rytoj.

Tą dieną atsikėlė jiedu gana anksti, stengdamiesi neprisiminti vakarykščio nuotykio, ėjo išpažinties, priėmė Komuniją, pusryčiavo, ir taip nejučiomis atėjo sumos laikas. Atvažiavo dar pora aukštesniųjų kursų klierikų, jie visi sudarė asistą, buvo choras ir orkestras, ne tik bažnyčioj, bet ir šventoriuj didelė spūstis, žodžiu, atlaidai aukščiausios rūšies. Kunigai dirbo prakaituodami, klausyklos braškėjo nuo penitentų, ir tik kelių prityrusių klebonų spartumo dėka tuoj po mišparų pavyko baigti bažnyčioj visą darbą. Kunigai ir klierikai rinkosi į kleboniją, ir vieni salione, kiti gonkose dalijosi įspūdžiais ir juokavo.

– Na, girtuokliai, laikykitės! – sušuko įėjęs vienas mažo ūgio raudonas ir storas klebonas. – Laikykitės! Yra „apaštalas“!

Petryla paaiškino klierikam, kad „apaštalu“ klebonai vadina Šilučių vikarą, griežtą abstinentą ir blaivybės platintoją. Tuo metu šis klausimas buvo labai aštrus, ir pačiose klebonijose tarp kunigų kildavo įvairių incidentų.

– Vis tiek! Tegu čia būna ir dešimt „apaštalų“, – pareiškė klebonas, – kad po tokios darbymetės žmogus nė atsigerti negalėtum, na tai jau visai svieto pabaiga!

– Che che che!.. – džiaugėsi storulis. – Ką gi, pabandysim, pabandysim...

– Laikysimės, laikysimės! – pritarė ir kiti.

Tuo tarpu atėjo ir pats „apaštalas“ – augalotas, stiprus vyras drąsiu, išdidžiu žvilgsniu.

Pakvietė pietų. „Apaštalui“, Šilučių vikarui, teko atsisėsti maždaug ties viduriu stalo. Vienam gale, ligi jo, sėdėjo klebonai ir šiaip senyvesni kunigai, kitam gale, nuo jo, vikarai ir klierikai. Ant stalo grožėjosi grafinas degtinės, bonka konjako, keletas bonkų vyno.

Pradėjo nuo užkandžių, ir klierikas Petryla tuoj buvo pristatytas eiti savo pareigų, vadinasi, žiūrėti, kad nebūtų tuščių stiklelių. Petrylai ėmus eiti savo pareigas, šilutiškis demonstratyviai apvožė savo stiklelius ir garsiai tarė:

– Aš kviečiu jaunąją kartą nesekti senių pavyzdžiu. Šalin degtinė! Ei, Morta, atnešk mum iš šulinio vandenėlio, – kreipėsi jis į tarnaitę.

Bet klebonas Kimša buvo žmogus su ambicija ir smarkus. Leisti, kad kažkieno vikaras šeimininkautų prie jo stalo, jam atrodė ir pažeminimas, ir gėda.

– Klierike Juozai! – sušuko jis Petrylai. – Pilk visiem, kad sakau, neaplenkiant nė Šilučių vikaro.

Seniai klebonai jau buvo išgėrę po vieną. Klierikas Petryla pradėjo pilstyti nuo pradžios, bet kai priėjo prie šilutiškio, šis atėmė iš jo visą grafiną ir pasistatė prie savęs.

– Areštuota! Ir nesikėsink čia daugiau lįsti.

Klebonas piktai žvilgtelėjo į „apaštalą“, vėl išgėrė savo stikliuką, barkštelėjo ranka į stalą ir valdydamas pyktį tarė:

– Mano namuose, prie mano stalo aš prašyčiau mielus svečius tvarkos neardyti... Klierike Juozai, pilk aplenkdamas Šilučių vikarą.

Bet „apaštalas“ pats kreipėsi į savo kaimyną, jauną lėtą kunigėlį:

– Nori būti liurbis? Lak, pats įpilsiu!

Tas patraukė pečiais, abejodamas, kurią pusę laikyti.

– Nenori! Vyras! – nusprendė „apaštalas“, atidėdamas į šalį degtinę.

– Nori! – suriko klebonas. – Pilk, kad sakau!

Bepilant „apaštalas“ vėl norėjo atimti grafiną, bet netyčiomis užkliudė kito kaimyno stikliuką ir išvertė jį ant staltiesės. Kilo sumišimas.

– Kunige!.. Kas tai yr?! – jau nesivaldydamas rėkė klebonas. – Kas tau davė teisę čia šeimininkauti? Tu man ne svečias, bet akiplėša! Aš tave vyskupui įskųsiu – tu mane ant kelių atsiprašinėsi!..

Šilučių vikaras nieko nesakydamas atsikėlė nuo stalo ir išėjęs paliepė kinkyti arklius. Kilo ermyderis. Vieni šoko prie klebono, kiti prie „apaštalo“ – taikyti, įkalbinėti, bet viskas buvo veltui. Per daug jau klebonas buvo prisiklausęs apie „apaštalo“ darbus, o šis per ilgai dantį griežė dėl klebono baliukų, kad, pagaliau suradę progą vienas antram įgelti, tuoj ir vėl susitaikytų. „Apaštalas“ išvažiavo klebono neatsiprašęs.

Pasibaigus pietum, svečiai perėjo į erdvų, švarų ir turtingą klebonijos salioną, kur šeimininkas dar visus vaišino cigarais, kava ir likeriais.

Kavą padavinėjo panelė, kurią klierikas Vasaris matė pirmą kartą. Bet kai jis išgirdo ją vadinant Liuce, pajuto keistą nerimastį ir smalsumą. Jis ėmė akyliai į ją įsižiūrėti. Liucė buvo graži mergaitė, apie 20 metų, tamsiaplaukė, saule įdegusi. Truputį kumpa jos nosis ir greitai mėtomi spindinčių akių žvilgsniai darė jos veidą drąsų ir net iššaukiantį. Klierikas Liudas matė, kaip ji, padavinėdama kavą, varsto akimis jaunesniuosius kunigus, kiekvienam ką nors pasakydama, nusišypsodama arba nusijuokdama trumpu, bet skardžiu kaip varpelis balsu. Jisai pastebėjo, kad pora vikarų ir kun. Trikauskas godžiai ją seka akimis – ir atsiminė vakarykštį nuotykį sode. Tas dar labiau žadino jo smalsumą. Jis jau iš anksto jaudinosi, laukdamas savo eilės, kada ji prie jo prieis ir pasiūlys jam kavos. Jis nejučiomis traukėsi į paskutinę vietą, kad šį momentą kiek galima atitolintų.

Pagaliau ji priėjo.

– Tamstai, kunigėli, atnešiau gardžiausios, už tai, kad tamsta paskutinis, – linksmai sučiauškėjo, žybtelėjus į jį akimis.

Vasaris pajuto, kad jis paraudo, net jam šilta pasidarė. Dėdamas cukrų, jis nevykusiai paleido gabalą į puodelį ir aptėškė jai ranką.

– Oi, degu!.. – sušuko ji kratydama pirštus.

Vargšas klierikėlis tuo momentu nuoširdžiai linkėjo sau prasmegti į žemę.

– Bet tai nieko!.. – suramino jį Liucė. – Aš mėgstu viską, kas karšta. – Ir atsisėdo šalia jo.

“Ką aš jai dabar sakysiu?..“ – kvaršino Vasarį įkyri mintis, neduodama rasti jam nė vieno žodžio. Laimei, klebonas šūktelėjo Liucę kažką atnešti, ir tarsi akmuo nusirito nuo jo krūtinės. Bet kartu buvo ir pikta ant savęs: mulkis gi aš mulkis! Juk aš jai nepasakiau nė vieno žodžio. Ką ji apie mane manys? Vasaris jautėsi sugėdintas ir juokingas. Bet jis ir bijojo, kad ta akiplėša mergiotė vėl pas jį nesugrįžtų. Jis atsikėlė iš savo vietos ir įsimaišė į klierikų tarpą.

Jis parvažiavo namo pailsęs, nuvargintas įspūdžių daugybės. Jisai nieko negalėjo galvoti apie tai, ką matė ir girdėjo. Jis niekuo nesipiktino ir nieko nesmerkė. Bet jis jautėsi tarsi įgijęs savy kokio svorio, kurio niekad anksčiau neturėjo. Patirti įspūdžiai grimz-

do gilyn – ir niekas nežinojo, kada jie vėl iškils į jo sąmonę ir sukels gyvesnį jausmų ir minčių bangavimą.

Tėviškės seklyčia, kvepianti obliuotu medžiu, tą vakarą jam buvo maloniausia pasauly vietelė. Ten niekas negalėjo sudrumsti jo nurimstančios po tos dienos triukšmo širdies.

Ir jisai užmigo giliu bręstančios jaunystės miegu.

VII

Per sekančią savaitę šv. Lauryno atlaidų įvykiai gerokai apibluko klieriko Liudo Vasario atminty. Klebono incidentas su Šilučių vikaru, žinoma, buvo labai nemalonus ir piktinąs, bet pagaliau didelės dėmės nė ant vieno nemetė. Vasaris laikė Šilučių vikaro pusę, vis dėlto pripažino, kad jo pasielgimas nebuvo visai taktiškas ir galėjo kleboną užgauti. O kad kunigai per atlaidus mėgdavo išsigerti, tai niekam nebuvo paslaptis, ir žmonės ne per daug tuo piktinosi. Kas ten atsitiko pirmąjį vakarą sode, jiedu su Petryla nieko tikra nežinojo. Vasaris jau buvo linkęs tikėti, kad ten nieko nebuvo, kad jiem šiaip pasivaidino tamsoj. O jei kas ir buvo, tai jau tikrai ne vikaras ir ne Liucė.

Iš visų tos dienos įspūdžių gyviausias jam pasiliko Liucės atsiminimas. Visą tą laiko tarpą nuo pirmo jos pasirodymo ligi išėjimo, klebonui kažkur ją pasiuntus, Vasaris ne tik puikiausiai atsiminė, bet ir gyveno tuo pačiu jausmu: kaip jis nerimastavo jai artinantis, kaip susijaudino jai prašnekus, kaip susigėdo aptėškęs jai ranką ir kaip jam buvo pikta dėl savo idiotiško varžymosi ir nerangumo. Tas nepasitenkinimo jausmas neišnyko per visą savaitę, nuslūgdamas ir vėl pakildamas vis naujais variantais. Paskutinis variantas buvo toks, kad Vasaris tvirtai pasiryžo, pirmai progai pasitaikius, savo klaidą atitaisyti. Jis piešdavo savo vaizduotėj tą pačią, tik jau pataisytą kavos priėmimo sceną – ką jis pirmiausia pasakytų ir kaip dėtųsi cukrų, ir koks paskui būtų pasikalbėjimas, pramatydamas įvairias galimybes ir aplinkybes. Nejučiomis jisai sceną pratęsdavo toli už ano atsitikimo ribų. Svajingai romantiška Liudo Vasario vaizduotė po vienerių metų klierikiškos askezos grėsė įsiliepsnoti nuo visai menkos kibirkštėlės. Bet visi tie vaizdai buvo toki naivūs ir nekalti, kad jam nė vieną kartą nekilo įtarimo, kad jie gali būti klierikui netinkami arba pavojingi. Tiesa, jie ir buvo sukelti ne tiek erotiško jausmo, kiek jaunuoliškos ambicijos, taip įžeistos per pirmą susitikimą su jauna gražia mergina.

Sukūręs savo vaizduotėj veikimo planą, Vasaris nuoširdžiai gailėjosi, kad atostogos jau visiškai baigiasi, ir jam tik po metų galbūt teks tą planą pritaikyti praktikoj. Dėl to jis nepaprastai nudžiugo, kai, paskutinį sekmadienį nuvykęs į kleboniją, rado klieriko Petrylos laišką ir kai išskaitė, kad draugas prašo išvažiuoti iš namų diena anksčiau, užsukti pas jį išleistuvėm, o jau kitą rytą susidėjus abiem kartu keliauti toliau. Vasaris ilgai negalvojęs pasiūlymą priėmė. Jis neabejojo, kad Petrylos išleistuvėse bus abudu kunigai ir Liucė.

Kad Vasaris būtų bent kiek daugiau pažinęs Liucę, jis, galimas daiktas, nei būtų tiek sielojęsis dėl pirmo pasimatymo, nei būtų taip laukęs antrojo. Bet jis buvo tokio amžiaus ir taip svajingai nusiteikęs, kad greičiausiai jo elgesys nė kiek nebūtų pakitėjęs, jeigu vietoj Liucės būtų buvusi kiekviena kita jauna ir bent vidutiniškai graži mergaitė.

Klebono augintinės Liucijos, kaip ją visi vadino, Liucės, kilmė niekam nebuvo gerai žinoma, niekas, pagaliau, smulkmeniškai apie tai nė nesiteiravo. Klebonas buvo ne to krašto žmogus, giminių nė artimų pažįstamų čia neturėjo, ir patiem kunigam jo biografija atrodė su didelėmis spragomis. Liucė esanti jo mirusios sesers duktė, dar anksčiau

netekusi tėvo, klebono priglausta, išauginta ir leista į mokslą. Ir tiek. Pikti liežuviai buvo bepradedą kalbėti, kad Liucė nei veidu, nei temperamentu nepanaši į lietuvaitę, kad klebonas savo jaunystę praleidęs Lenkijoj ir ten artimai pažinojęs vieną linksmą šiaudinę našlelę. Žodžiu, paskui kleboną atskrido šiokių tokių šmeižtelių, kurie, neturėdami palankių aplinkybių, taip čia ir neprigijo. Liucė, baigusi gimnaziją Vilniuje, kur dėdė apgyvendindavo ją padoriame pensione, pasiliko ilsėtis klebonijoj. Dėdė žvalgėsi jai tinkamos partijos, bet seserėčia apie tekėjimą, matyt, rimtai nemanė. Jai daug geriau patiko švaistytis klebonijoj, ypač kai suėjo į artimesnę pažintį su kunigu vikaru.

[...]

Kai kun. Trikauskas atvyko vikarauti, Liucė jau buvo parvažiavusi iš gimnazijos ir apsigyvenusi klebonijos salkoje. Pamačiusi simpatišką, gerai apsitaisiusį ir gražių manierų kunigą vikarą, ji tučtuojau artimai ėmė dalyvauti jo įkurdinime. Tad pirmiausia prikalbėjo dėdę atremontuoti vikariatą, kuris iš tiesų buvo gana apleistas. Trikauskas tuo tarpu apsigyveno klebonijos salione. Pažintis su gražia klebono giminaite sparčiais žingsniais ėjo pirmyn. Abudu mėgo muziką, Liucė visai neblogai skambino, tad dažnai lankydavosi į salioną, kur stovėjo pianinas. Kunigas Trikauskas ištraukė savo operų libretus ir arijas, – tad koncertuodavo, dalindavosi įspūdžiais – ji iš Vilniaus, jis iš Peterburgo, ir tarpusavinės simpatijos jausmas darėsi kaskart stipresnis.

Bet praėjo metai laiko, ir gyvas Liucės charakteris ėmė lenkti ją ieškoti naujų įspūdžių pradėjusiame pilkėti klebonijos gyvenime. Ji ėmė kreipti dėmesį į atsilankančius pas kleboną jaunus kunigus ir klierikus, bet tokių progų buvo nedaug, ir naujos įdomesnės pažinties jai sumegzti nepavyko. Klieriką Petrylą ji paliko ramybėje, nes jis jai atrodė menkai išauklėtas ir iš tiesų buvo nemažas stačiokas. Šiaipgi jai būdavo be galo malonu, jeigu pastebėdavo, kad kam nors „padarė įspūdžio“, ir ieškodavo progos tą įspūdį pratęsti ir pagilinti.

Per švento Lauryno atlaidus Liucė puikiausiai pamatė, kad didžiausio įspūdžio ji padarė tam jaunam klierikučiui, kuris iš susijaudinimo jai ranką aptėškė ir negalėjo pasakyti nė vieno žodžio. Klierikutis jai patiko. Sužinojusi, kad jis yra ne per tolimas kaimynas, nutarė jo iš akių nepaleisti, ir jau šis sumanymas jai davė nemaža malonumo.

– Kokių bus svečių per tamstos išleistuves? – klausė ji klieriko Petrylos. – Nuobodu nebus?

Ir išgirdusi, kad, be kitų, atvažiuos ir klierikas Vasaris, pasižadėjo būtinai dalyvauti.

Sutartą dieną klierikas Liudas, atsisveikindamas su namiškiais, lydimas ir laiminamas motinos, prisikrovęs sausainių ir visokio gero dėžę, sėdo su tėvu į vežimą ir išvažiavo į Petrylus, nuraminęs tėvus pažadu, kad kitąmet išleistuves kelti būsianti jų eilė. Važiuodamas jis mąstė apie galimą susitikimą su Liuce ir ruošėsi į jį kaip į kokius didelius egzaminus. Pirmojoj kelio pusėj jis buvo tikras, kad tuos egzaminus vyriškai išlaikysiąs, bet nuo pusiaukelės jo drąsa ėmė tirpti, jam vis įkyriau vaidinosi aptėkšta panelės ranka, o nerimastis griovė visus iš anksto paruoštus planus ir absurdais vertė sugalvotus sakinius ir žodžius. Kai iš tolo pasirodė Petrylų viensėdžio medžiai, klierikas Vasaris jau gailėjosi priėmęs draugo pakvietimą. Kaip būt gera, kad nereikėtų dalyvauti šitame triukšme su svetimais žmonėmis!

Įvažiavusius į kiemą pasitiko seniai Petrylai ir pats klierikas kaip ilgai lauktus svečius.

– Dabar mes kaip ir giminės, – kalbėjo senis Petryla, sveikindamasis su seniu Vasariu. – Žiūrėk, vaikai kartu prie altoriaus stos.

– Kad tik Dievas laimintų, – atsakė patenkintas senis Vasaris. – Kai pamanai, kad dar penkeri metai!

– Ar tai truks praeiti, – ramino Petrylienė. – Žiūrėk, dar dveji treji meteliai, ir jau subdiakonai-diakonai, pamokslus sako, Komuniją dalina, mišparus laiko. Na, bet prašome, sveteliai, į vidų...

Seniai nuvažiavo pastatyti arklių ir pažiūrėti kluono, o motina su klierikais nusivedė į seklyčią. Dideliam savo pasitenkinimui klierikas Liudas išgirdo, kad iš klebonijos svečių dar nėra.

Kai liko vieni du, klierikas Petryla sudavė savo draugui per petį ir gudriai šyptelėjęs tarė:

– Tu, Liudai, man žiūrėk! Tu mūsų Liucei į akį kritai. Prisispyrus klausinėjo apie tave.

Petrylos žodžiai buvo taip netikėti, kad Liudas net paraudo ir nežinojo nė ką atsakyti.

– Nu ką jau tu čia!.. – gynėsi. – Kažin jau kas labiau į akį krito...

– Aš gi tau sakau, kad ji manęs nekenčia. Ji tik dėl to ir atvažiuoja, kad tave pamatytų.

Liudas žinojo, kad draugas viską sako tik juokais, vis dėlto šie juokai jam pataisė nuotaiką, ir jau jis nesigailėjo čia atvažiavęs.

Sode jau buvo susirinkęs diktokas svečių būrelis. Nuėjo ir jiedu. Klierikas Petryla supažindino klieriką Vasarį su savo kaimynais ir giminėmis, tarp kurių kreipė dėmesį dvi gražios merginos, Juozo pusseserės, ir akiniuotas studentas, taip pat besirengiąs išvažiuoti į Maskvą.

– Ko jūs visi į tą seminariją lendate? – sušuko jis, pasisveikinęs su Vasariu. – Lietuvai tiek šiandien reikia pasauliškių inteligentų, o jūs vis į kunigus ir į kunigus!

– O ką mum tie pasauliškiai inteligentai duoda? – atkirto vienas dėdė. – Baigęs mokslus arba pats išsidangins į Rusiją, arba rusę pačią parsiveš.

– Taip, dėde, galėjai kalbėti prieš kokią 10 metų, bet šiandien jau mes nesvajojame nei apie Rusiją, nei apie ruses pačias. Šiandien jau mes ir lietuvaičių turime. O kas nežino, kad svietiškio inteligento duona Lietuvoj daug sunkesnė negu kunigo.

– Už tai, kad kunigėliai Dievui tarnauja, tai jų ir duona turi būti lengva, – įsikišo viena tetulė.

Ginčų šitokiomis temomis klierikas Vasaris nemėgdavo, o klausant kaimiečių argumentų ir išvedžiojimų, jam būdavo net gėda. Taigi norėdamas pašnekesį nukreipti į kitą pusę ir užkirsti kelią kaimiškiem samprotavimam, kreipėsi į studentą:

– Bet tamsta sutiksi, kad kunigija daug yra nusipelniusi lietuvių tautai. Valančius, Baranauskas, Maironis...

– Be abejo, sutinku, – perkirto jį studentas. – Bet tai tik viena medalio pusė. Aš tamstai pasakysiu, kad kažin ar Valančių ir Maironių nuopelnai atsveria katalikų kunigijos lenkinimo darbą Lietuvoje. Kas, jei ne katalikų kunigija, per Bažnyčią kartu su bajorija nutautino trečdalį, o gal ir daugiau mūsų tautos? O dar ir šiandien kokia tautinė dvasia oficialiai viešpatauja jūsų pačių seminarijoj? Kas darosi Vilniaus diecezijoj? Taip, vienetos iš jūsų tarpo pasižymėjo, šiandien jau visi stojate į darbą, bet jūs dar negreit galėsite pasigirti atitaisę jūsų pirmatakų padarytas lietuvių tautai skriaudas!

– Pagaliau, – karščiavosi studentas, – pažiūrėkime, kokia jūsų ir kokia mūsų padėtis. Tiesa, jus taip pat valdžia spaudžia, bet jūs vis dėlto liekatės savųjų žmonių tarpe, mum gi nepigu būdavo rasti bent kokią vietelę Lietuvoj. Jūsų – daugybė! Į jūsų luomą tėvai

subrukdavo ir dabar subruka kasmet šimtus gabiųjų jaunuolių. Bet iš jūsų tik vienas kitas nenustoja savo individualybės ir kuo nors geru pasižymi. Mes – ant pirštų suskaitomi, prieš tėvų ir giminių norą prasimušdavome į mokslą, džiovos smaugiami, kaip Kudirkos ir Vaičaičiai, o Lietuvai nusipelniusių nuošimtis iš mūsų tarpo tikrai didesnis! Jūsų pareigos palieka jum begales laisvo laiko, jūsų duona patikrinta, – mes gi turime visą savo energiją išeikvoti darbui, išmaitinti sau ir šeimom. Kas, pagaliau, prikėlė Lietuvą? Ar Valančius su Baranausku? Ne, prikėlė Basanavičius, Jankus, Šliūpas, Kudirka, Vileišis! „Aušra“ ir „Varpas“ – štai du lietuvių tautos prisikėlimo veiksniai, abudu kunigijos iškeikti. Jeigu versime istorijos lapus atgal, tą patį vaizdą pamatysime 16 šimtmety protestantizmo ir katalikybės kovoj. Kas pirmieji pradėjo spausdinti lietuviškas knygas? Reformatai! Katalikai tik tuomet pradėjo rašyti lietuviškai, kada reikėjo kovoti su reformatais, kada savo kailis parūpo!

Studentas gal būtų ir toliau dar tęsęs savo kalbą didesniam kaimiečių pasipiktinimui, o klierikų susirūpinimui, bet tuo tarpu subarškėjo ratai, ir klebonijos svečiai įvažiavo į kiemą. Vieni ėjo jų pasitikti, kiti šiaip išsisklaidė po sodą. Vasaris pasiliko vienu du su studentu ir taip pat pamažu pasuko į kiemą.

– Matai tamsta, – tarė studentas, imdamas klieriką už rankos, – aš dėl to taip aštriai kalbėjau, kad atsidūriau puolamojo rolėj. Juk čia visi prieš mane. Ir aš taip pat vos nepakliuvau į seminariją. Pagaliau, kiekvienas medalis turi dvi pusi. Ir man jau baisiai įgriso nuolatos girdint, kaip kunigai giriasi Daukšomis, Širvydais, Valančiais bei Maironiais. Tamsta po kiek laiko pats įsitikinsi, kad kunigijoj daug mažiau tėra kūrybinės energijos ir dvasios, negu jūs, jauni seminaristai, manote.

– Tai būtų, žinoma, didelis nusivylimas, – atsakė klierikas Vasaris. – Aš tikiu, kad jaunoji kunigijos karta tos dvasios turi labai daug.

– Linkiu, kad tamsta taip ir tikėtum bent po penkerių kunigavimo metų, – ne be ironijos pastebėjo studentas.

Tuo tarpu priešais juos pasirodė atvažiavusieji: pats klebonas, kunigas Trikauskas, mokytojas ir panelė Liucė, lydimi šeimininkų ir visų kitų. Klierikui Vasariui smagu buvo pasirodyti su tokiu rimtu barzdotu studentu.

Su Liuce jis pasisveikino paskutinis. Ji smarkiai paspaudė jam ranką ir, žybtelėjus akimis, nusijuokė:

– Tamsta taip greitai pabėgai iš mūsų tuomet per atlaidus. Aš nė nepastebėjau. Būčiau neleidus, neleidus...

– Man tą dieną iš viso nesisekė, – atsakė jai klierikas Vasaris. – Tamstai ranką nudeginau. Gal ir dabar dar skauda.

– Štai, žiūrėk! – atkišo jam savo ranką. – Atspėsi, kurioj vietoj?

– Nebėr jokios žymės, – pažiūrėjo klierikas, bet rankos nedrįso paimti. Vis dėlto matė, kad rankutė buvo graži.

Čia senoji Petrylienė paprašė panelę turinti kažką pasitarti dėl valgių, ir Vasaris paliko vienas. Jisai buvo patenkintas savimi. Susitikimas ir pasisveikinimas išėjo sklandžiai, natūraliai.

Kunigas Trikauskas tuo metu jau spėjo su Petrylos pusseserėmis apibėgti sodą ir prikrėsti skaniausių kriaušių, o klebonas, mokytojas ir studentas ginčijosi dėl vaisvynio produkcijos Lietuvoje. Ūkininkai kalbėjo apie derlių ir ateinančią sėją, o klierikas Petryla kažką trūsė klėty apie savo dėžę.

Vasaris niekieno nepastebėtas įspruko į sodą pasigėrėti šituo paskutiniu vakaru ir šilto saulėlydžio tyla. Jį visą buvo pagavusi liūdna atsisveikinimo nuotaika. Atostogos pralėkė kaip trumpas sapnas, ir ryt vakare jisai jau vaikščios apytamsiais, dulkėmis trenkiančiais koridoriais, klūpos ankštoj koplyčioj, matys švento Aloyzo ir švento Stanislovo Kostkos išlenktus paveikslus ir girdės monotonišką dvasios tėvo balsą. Jis, užsirėmęs ant tvorelės, žiūrėjo į besileidžiančią saulę ir pynė atsisveikinimo svajones.

Staiga kažin kieno rankos iš užpakalio užspaudė jam akis taip netikėtai, kad jis net krūptelėjo.

– A!.. Kas?.. Prašau spėt!.. – suskambėjo ties pat ausia linksmas, guvus moteriškas balsas, nuo kurio Vasario širdis sustojo plakusi.

– Panelė Liucija...

– Ne!.. Ne taip!.. Neleisiu!..

Jis dabar jautė ne tik jos pirštus ir delnus, bet ir alkūnes, ir krūtinę, ir ją visą, prie jo prisiglaudusią ir alsuojančią visai prie jo veido. Pirmasis malonus jausmas jam greitai pasikeitė gėda ir nemalonumu dėl užspaustų akių, trukdomo kvėpavimo ir visos šitos juokingos pozos. Ir jisai nekantriai, beveik maldaujančiu balsu vos tegalėjo ištarti:

– Kaip ne! Aš žinau, kad panelė Liucė... Prašau leisti...

Ji vienu momentu atšoko nuo jo porą žingsnių atgal ir išsišiepusi, pamėgdžiodama jo balsą, praverkšleno:

– Prašau leist!.. Viešpatie, kokia nekaltybė!.. Neprisilytėjimas!.. Fi!.. – Ir apsisukusi kraipydamasi ir išdykaudama nuliuoksėjo į trobą.

Klierikas Vasaris taip ir pasiliko bestovįs, suplotas gėdos ir suniekintas dešimt kartų daugiau negu anuomet, per atlaidus. Šitokios aplinkybės tai jis nebuvo numatęs, ruošdamasis į antrąjį susitikimą su Liuce. Jo susikrimtimas buvo tuo didesnis, kad jis čia nieku nesijautė kaltas. Ką gi jis turėjo daryti, jeigu jam ne tik akis, bet ir nosį pradėjo spausti, ir jis ėmė nebetekti krūtinėje kvapo. Ir ko ji įsižeidė? Ne, čia turbūt koks nors nesusipratimas. Bet įvairūs spėliojimai dėl Liucės pabėgimo priežasties jo nė kiek nenuramino. Jam vis labiau aiškėjo nusimanymas, kad tas „prašau leist“ tikrai buvo nevyriškas, mizernas ir juokingas.

Jis nuėjo į kitą sodo galą, žiūrinėjo medžius, ieškojo nukritusių obuolių, bet Liucės niekinantis „fi“ jam vis tebeskambėjo ausyse. Jis neišdrįso nė pamanyti, kaip dabar jis ją susitiks ir ką jai sakys.

Klieriko Petrylos balsas nutraukė tą jo klaidžiojimą po sodą.

– Kas gi kunigėliui, kad tokis liūdnas? – susirūpinusi klausė jo Petrylienė. – Prašome gi su mumis pabūti, pasilinksminti.

– Ė, mama, ir tu būtum liūdna, jeigu jo metuose tave į vienuolyną uždarytų! – linksniai sušuko studentas.

Bet Liucė padarė miną, norinti užtarti klieriką Liudą:

– Netiesa! Aš mačiau, kad kunigėlis sode poterius kalbėjo. Ir jam visai negaila į seminariją važiuoti.

Kunigas Trikauskas permetė jį pro savo *pince-nez* nuo gaivos iki kojų, patakšnojo plaštaka per petį ir tarė:

– Taip! tik iš šitokių nekaltų bernelių ir išaugs tikri Dievo tarnai. O jau davatkėlėm tai bus kas kankinti. Ne taip kaip mes – viens du trys, ir muškis į krūtinę.

Dabar Liudas Vasaris kaip turklys įsitraukė į savo lukštą, ir jam jau buvo vis tiek, kas ką apie jį pasakys. Jis matė, kad Trikauskas, o galbūt ir Liucė, laiko jį kvailiuku, ir dėl to būtent jis jautėsi aukščiau stovįs už Trikauską ir už Liucę. Panašiais momentais jis augdavo ir stiprėdavo taip sparčiai, kaip sužeistas, bet giliai šaknimis į žemę įsiėmęs medelis.

VIII

Iš pat pradžių antrųjų mokslo metų seminarijoj Liudas Vasaris pasijuto daug savarankiškesnis ir sąmoningesnis. Jis jau dabar turėjo šiokį tokį prityrimą, šiokią tokią praeitį. Pirmaisiais mokslo metais jisai apsiprato su seminarijos tvarka ir dvasia, ir jokių netikėtų naujybių, kurios ji blaškytų ir palaikytų nusimanymą, jog tu esi vis dar menkas, nieko neišmanąs naujokas, jau dabar bijoti nereikėjo. Apgyvendino jį dabar jau ne bjauriame „labirinte“, bet kambary, kuriame iš viso jie buvo tik keturiese. Tiesa, jis į tą kambarį ateidavo tik nakvoti, o dieną turėdavo paskirtą vietą aulėje, bet vis dėlto tai buvo geriau negu „labirintas“.

[...]

Pirmąsias trijų dienų rekolekcijas jis praleido atostogų atsiminimų nuotaikoj. Dvasios tėvas skaitė apie baisių nuodėmių procesijas, apie atgailą ir Dievo malonę, apie pragarą ir dangų, o klierikas Vasaris skendėjo saulėtoj vasaros gamtoj, sukinėjosi savo namiškių tarpe, nagrinėjo klebono Kimšos ir „apaštalo“ ginčą, disputavo su studentu arba, kas dažniausiai atsitikdavo, pindavo visokius atsitikimus ir dialogus su Liuce. Visos šitos vaizdų, minčių ir jausmų nuotrupos tai susmulkėdavo, tai vėl išaugdavo į jaudinančias dramatiškas scenas. Be abejo, Liucės padarytas įspūdis buvo stipriausias iš viso atostogų gyvenimo. Bet kokio pobūdžio buvo tas įspūdis, Vasaris nesirūpino surasti. Greičiausia, kad tai dar nebuvo įsimylėjimas. Tai buvo tik pirmas nenusisekęs jaunuoliškos ambicijos ir vaizduotės pažadinimas. Svajodamas apie ją, Vasaris daugiau svajojo apie save, idealizavo ne ją, bet save, ilgėjosi ne jos, bet savo suvyriškėjimo. Dėl to jis, tais laikais taip dar jautrus savo sąžinės dalykam ir net savotiškai „pasiilgstąs“ naujų nuodėmių rūšių savo išpažintim paįvairinti, nė karto nebuvo kėsinęsis sudaryti konfesionalui medžiagos iš savo pažinties su Liuce.

Tačiau taip pat galimas daiktas, kad jis dėl savo neprityrimo vien nenusimanė, kad ta nerimastis, kurią kėlė jo širdy klebono Kimšos giminaitė, buvo pirmas neaiškus moteriškumo pasiilgimas, pirmas erotiško jausmo pasidrumstimas.

Liucė buvo pirmoji moteris, kuri sužadino Vasario vaizduotę ir jo jaunuolišką ambiciją. Būdamas gimnazijoj, jisai niekad su merginom nesusitikdavo ir jokių pažinčių neturėdavo. Moteriškė tuo metu jam būdavo tiktai bendrinė lyties skirtumo sąvoka, jį intriguojanti ir žadinanti jo smalsumą. Liucė gi pažadino ne smalsumą, bet norą pasižymėti, o gal ir patikti.

Sugretindamas save su Liuce, jis matė visą eilę įvykių skirtumų. Ji buvo drąsi, pasitikinti savim panelė; jis – negražus (taip jam atrodė), lėtas, baugštus ir nevikrus klierikėlis. Ji niekuo nesivaržė, niekam nesilenkė, kiekvienam, kuris ją užgaus, buvo pasiryžusi kibti į akis; jis gi prieš visus lankstėsi ir buvo pasirengęs bučiuoti ranką kiekvienam, kuris tik panorės ją atkišti. Bet jis nujautė, kad Liucei vis dėlto patiko, nors ji jį ir pašiepė, ir paniekino. Tad reikia augti, stiprėti, vyriškėti! Ne, ji daugiau negalės jo pašiepti! Pasižymėti Liucės akyse dabar jam atrodė svarbiau, negu įsigyti gerą opiniją seminarijos

vyresnybėj. Šitas noras, kaip mestas į palankią dirvą grūdelis, jame pasiliko ir pamažu ėmė leisti šakneles. Nuo to laiko moterų draugystėj, arba, vaizdžiai kalbant, jų dvasinio spinduliavimo rate, Vasaris jausdavo tūlą dvasios pakilimą, ir jo psichinė energija augdavo greitesniu tempu.

[...]

Seminarijos gyvenimo įtakoj kunigo ir moteries santykiai klojasi į tokią schemą: religiniame kulte – moteries garbinimas, kasdieniniame gyvenime – moteries neigimas; poetinėse jaunystės svajonėse – moteries idealizavimas, prozinėj gyvenimo realybėj – moteries niekinimas. Tikrovės nuovokos, vidurio čia nėra, dėl to kad nė kunigo gyvenime nėra nuoširdaus, paprasto, natūralaus santykio į moterį.

Seminarijoj uždarytų bręstančių arba ką tik subrendusių jaunų vyrų būry retas kuris šiokiu ar tokiu būdu nebuvo susitikęs su patinkama moterimi. Patikimiausių draugų tarpe atvirumo valandomis jie apie tai išsikalbėdavo, vienas kitam prisipažindavo, net kartais pagailestaudavo dėl savo, amžinų viengungių, likimo. Pasilikę vieni, savo svajonėse tas „sesutes“ vaizduodavosi tobuliausiomis, gražiausiomis, švelniausiomis, angeliškomis būtybėmis, bet didesniame būry viešai kalbai tinkamu tonu ir stiliumi laikydavo drėbti kokį niekinamą posakį ar žodį į „bobų“ pusę. Bet tikro cinizmo čia dar nebūdavo. Tikrasis cinizmas atsirasdavo tik vėliau, jau bekunigaujant, ypačiai tarp tų, kurie iš jaunuoliško idealizavimo ir svajonių pereina į praktišką moteries naudojimą ir niekinimą. Toki moterį laiko nieko nevertu, žemu padaru, nieko nereiškiančiu nei kūrybai, nei žmonijos civilizacijai.

Klierikas Vasaris, sėdėdamas pirmąsias po atostogų rekolekcijas ir klausydamas dvasiško skaitymo apie kunigo nekaltybę ir jai gresiančius pavojus, atsiminė, kaip jiedu su Petryla šv. Lauryno atlaidų išvakarėse užklupo tą įtartiną sceną klebonijos sode, ir dvasios tėvo žodžiai tuoj jam įgavo įspėjančios prasmės.

– O jeigu aš būčiau vikaru Trikausko vietoj, koks būtų mano elgimasis? – bandė save klierikas Liudas. Ir jam atrodė, kad jis santykiuos su Liuce taip toli niekad nenueitų. Panašų klausimą buvo uždavęs jam kadaise Variokas, dabar gi jį jau uždavinėjo tikras gyvenimo atsitikimas. Ir Vasaris dažnai save tuo klausimu bandė. Ir visados nusiramindavo, nes dar nežinojo seno filosofinio priežodžio prasmės: *ignoti nulla cupido*[20]. Jis taip pat nežinojo, kokių pavojų slepias jo svajingoj, romantiškoj prigimty. Jo išviršinis kuklumas, lėtumas ir bailumas klaidino ne tik kitus, bet ir jį patį.

Pavyzdžiui, vieną kartą įvyko toks gana smulkus, bet charakteringas atsitikimas. Buvo praėję jau pora savaičių nuo mokslo metų pradžios. Visas seminarijos mechanizmas jau buvo galutinai susitvarkęs, ir Vasaris jau skonėjosi antrojo kurso klieriko padėtimi. Refektoriuj ir koplyčioj jų vietos dabar buvo geresnės, o svarbiausia, nereikėjo gyventi nekenčiamame „labirinte“. Kambarys, kuriame dabar apgyvendino Vasarį, buvo visai pakenčiamas, o gyventojai, išskyrus vieną lenkelį, visi lietuviai. Kambario viršila buvo penkto kurso klierikas, linksmas ir malonus vyras, kuris gan laisvai žiūrėjo į silenciumus ir į daugelį kitų regulos punktų. Kartais, jau ir sugulę, jie dar pasikalbėdavo arba net padarydavo kokių nekaltų juokų, ypač jeigu nuuosdavo, kad Mozūro tą vakarą nėra namie. Ir štai po dviejų savaičių tokiam idiliškam šio kambario gyvenimui atėjo galas. Grįžo į seminariją, dėl ligos pavėlavęs, vienas trečio kurso klierikas lenkas, ir Vasariui buvo įsakyta užleisti jam savo vietą, o pačiam kraustytis į „labirintą“, pas pirmamečius, nors pora

[20] Kas nežino, tas negeidžia.

pirmamečių dėl kažkokių sumetimų buvo apgyvendinti ne „labirinte“, bet kambariuose. Šitas nelauktas ir neteisingas įsakymas sukėlė Vasary dideliausią protesto audrą.

– Kodėl būtent man liepta išsikraustyti? Man, antro kurso klierikui, kai du pirmamečiai lieka kambariuose?! – klausė savęs Vasaris, ir pasipiktinimas stačiai sprogdino jo krūtinę.

– A, turbūt dėl to, kad aš tylus, lėtas ir menkas? – protestavo jo įžeista savimyla. – Žinoma, su manim niekas nesiskaito. Visumet paskutinėj vietoj. Įgrūs kur, ir žinokis. Kitų nenori kliudyti!..

O čia dar draugai kiršina ir kursto:

– Bijo, kad Vasario nesugadintume. Tokis šventas vaikas!

– Matai, Vasarį formarijui grąžina, kad išmokytų mišiom tarnauti, – juokėsi kiti.

– Vargšas Vasaris! – graudino treti. – Teks tau dabar vėl lavatoriumą plauti.

Bet kambario viršila nusprendė, kad čia būsiančios jo priešų lenkų intrigos, arba stačiai Mazurkovskis užsimanė įkišti į jo kambarį šnipą.

– Vasaris buvo geras vyras. Dabar gausime tą palioką, tai nė prasižiot nebus galima. Juk tas bjaurybė ir lietuviškai supranta, – kalbėjo jis savo gyventojam. – Reikia kas nors daryti.

Ir visi ėmė kurstyti Vasarį, kad jis eitų pas inspektorių prašyti, kad jį dėl menkos sveikatos paliktų kambary, o ne keltų į šaltą ir drėgną „labirintą“. Vasaris sutiko ir tučtuojau ėmė su visomis smulkmenomis vaizduotis sceną su inspektorium, kaip paprastai viską smarkiai perdėdamas ir dramatizuodamas. Jis savo vaizduotėj matė save stačiai didvyrį, su nepaprasta drąsa besiginčijantį su Mazurkovskiu ir pasiryžusį beveik išeiti iš seminarijos, negu pildyti tą neteisingą ir užgaulų parėdymą. Taip kurstęs save visą popietinę rekreaciją, pagaliau plakančia širdžia atsidūrė prie viršininko durų.

Įėjo, pagarbino – ir jau pusė jo pasiryžimo nežinia kur dingo.

– *Co powiesz dobrego, mój drogi?*[21] – susiėmęs rankas ir pakreipęs galvą saldžiu balsu paklausė jį Mazurkovskis.

Vasaris pasijuto, kad skęsta į nevilties bedugnę.

– Aš norėjau prašyti kunigą kanauninką nekelti manęs iš 6 kambario į „labirintą“... – Jo balsas nereiškė nei griežto tono, nei protesto.

– O tai dėl ko? – jau kietai ir su nusistebėjimu paklausė kunigas kanauninkas.

– Esu menkos sveikatos, dažnai galvą skauda ir...

– Niekai! – nutraukė jį inspektorius. – Esi visai sveikas. Per vakarinę rekreaciją, žiūrėk man, kad persikeltum. Na, gali eiti.

Ir klierikas Vasaris, pabučiavęs Mozūrui ranką, išėjo. Kambary jis papasakojo, kad inspektorius smarkiai jį išbaręs ir nė klausyti nenorėjęs jo argumentų.

Vakare jis persikraustė į „labirintą“, o atsigulęs į lovą ir vėl perdėtai įsivaizdavęs situaciją, verkė dėl savo skriaudos ir negalės. Po kelių dienų jisai nurimo, ir ta skriauda neatrodė jau tokia didelė. Kitą šeštadienį, eidamas išpažinties, jis suformulavo kažkokį nevykusį prisipažinimą dėl „priešinimosi perdėtiniam“ ir išgirdo iš dvasios tėvo porą oficialių pabarančiai pamokomų sakinių. Jo greitas nuolaidumas gelbėdavo jo opiniją viršininkų akyse, o rezignacija savo pačio nuomonėj. Tačiau tuomet jis nematė dar, kad šita rezignacija buvo tik prisitaikymas prie gyvenimo būtenybės ir aplinkybių, o ne išvidinis savęs nugalėjimas. Rakštis pasilikdavo ne ištraukta, o tik apgydyta.

[...]

[21] Ką gera pasakysi, mano brangus?

I X

Artinosi dideli Panos Marijos nekalto prasidėjimo atlaidai, kurie Katedroj būdavo švenčiami su ypatingomis iškilmėmis. Tokiais atvejais klierikam darbo padidėdavo dvigubai. Retas kuris tuo metu neturėdavo paskirtos šiokios ar tokios funkcijos. Pirmieji mišparai, rarotos, – kadangi tai buvo adventai, – suma, kurią rengėsi celebruoti vyskupas, – ir antrieji mišparai reikalavo kelių asistos atmainų. Vasario laimei, jisai antrame kurse nuo asistos jau buvo laisvas. Jis nuo pat pradžių ypač uoliai dalyvavo seminarijos chore, pramoko balsu skaityti gaidas, groti fisharmonija ir tvirtai mokėjo visų choro giedamų dalykų savo balso partiją. Dėl tokių Vasario talentų jį paėmė savo globon giedojimo profesorius ir choro dirigentas – ir išgelbėdavo nuo asistos kaip reikalingiausią choro giesmininką. Tokiu būdu viena nekenčiama seminarijos našta – ceremonijos – nukrito nuo jo pečių. Choristai turėdavo dar ir tą privilegiją, kad pamaldų metu jie iš viso būdavo laisvesni ir dažnai eidavo ne į presbiteriją, bet prie vargonų, kur jau jokio vargo nereikėdavo kęsti klūpant ir derinantis prie ceremonijų.

Bet choras prieš Nekalto prasidėjimo atlaidus turėjo daugiausia darbo. Jų repertuaras tai šventei buvo labai didelis, jie turėjo išmokti daug naujų dalykų, ir jau seniai iš anksto visos rekreacijos buvo užimtos repeticijomis. Artinantis šventei, darbo tempas smarkėjo, ir iškilmių nuotaika jau iš anksto ėmė juos jaudinti. Tų metų iškilmę didino ta aplinkybė, kad atlaidų diena turėjo būti pirmadienis, vadinasi, šventės seminarijoj turėjo prasidėti jau šeštadienio vakarą.

Šeštadienį atvažiavo daug klierikų giminių. Parlatoriume skambėjo kalbos ir moterų juokas. Vienų seserys kitiem buvo pažįstamos. Tomis dienomis įėjimas į seminariją būdavo laisvesnis ir pasimatymas lengvesnis. Tie, kurie neturėjo svečių, rasdavo priežastį bent pereiti per parlatoriumą ir pamatyti naujų veidų, išgirsti naujų balsų ir jauno mergaičių juoko.

Liudo Vasario nė vienas pažįstamas neatlankė, ir jam buvo liūdna, girdint tuos linksmus balsus ir juoką. Iš anapus mūrų vėl pūstelėjo laisvo gyveninio srovė – ir vidur žiemos pasivaidino viliojantis vasaros vaizdas. Atminty vėl atgijo Liucės paveikslas, paskutiniais laikais beišnykstąs iš jo minčių ir įvaizdžių rato.

Jis išėjo į sodą. Naujai pasnigtas sniegas minkštai girgždėjo po kojomis, už seminarijos sodo skambėjo rogių varpeliai, kažkas šūkavo, kažkas kalbėjo. Sparčiai žingsniuodamas seminarijos sodo takais, jis atsiminė sceną Petrylos sode, kaip Liucė užspaudė delnais jam akis ir nosį, kaip ji jį pajuokė ir pabėgo. Bet dabar jam, tai atsiminus, jau nebuvo nei gėda, nei pikta, bet juokinga.

– Išdykusi mergiotė, – tarė jis sau, linksmai nusišypsojo ir tęsė toliau savo kelionę aplinkui sodą.

Jis jau buvo išaugęs iš vaikiško bailumo atrodyti juokingam ir turėjo jau daugiau pasitikėjimo savimi. Jam dabar rodėsi, kad, sutikęs Liucę, pats primintų tą sceną ir iš savęs pasijuoktų kartu su ja. Jis norėjo dar pratęsti Liucės atsiminimą, sudaryti naujų vaizdų ir scenų, bet šiandien jam lai jau nevyko. Jo mintys spruko tolyn, vaizdai trūko ir maišėsi. Liucės atsiminimas jo nebejaudino ir vaizduotės nebežadino. Tačiau jis pajuto savy kažkokią tuštumą, spragą, nerimastį – ir laukimą kažin kokio susitikimo, naujos nepaprastos pažinties.

Jis vaikščiojo vienas tuščiais sodo takais, o ankstybas žiemos vakaras jau pilku, balzganu melsvumu aptraukė Katedros bokštus ir seminarijos rūmus, ir visa, kas tik buvo

prieš jo akis. Pradėjo snaigioti didelėmis, iš reto krintančiomis snaigėmis, kurios sagstėsi prie jo palto ir, švelniai paliesdamos, kuteno blakstienas.

Pamažu jį pagavo svajinga nuotaika. Rodėsi jam, kad jis ne suka aplinkui aukšta siena aptvertą seminarijos sodą, bet eina ir eina vis pirmyn į tą balzganą melsvumą nežinomu, nesibaigiamu keliu. Nušvitusiu veidu ir klaidžiojančiu lūpose šypsniu, jis ne tik svajojo, bet ir gyveno vieną savo skurdžios jaunystės pasaką. Ir rodėsi jam, kad iš ano krašto priešais jį ateina toji Nepažįstamoji, Neregėtoji, kurios prisiartinimą jis štai taip gyvai jaučia.

[...]

Rytojaus dieną, sekmadienį, jis visą popietį dalyvavo choro repeticijoj beveik ligi pat mišparų, kuriais ir turėjo prasidėti Nekalto prasidėjimo atlaidai. Belaukdami skambalo balso, jie būriavosi koridoriuj ir tylomis šnekučiavo, jausdami artėjančios valandos iškilmingumą. Jų kamžos daugelio buvo papuoštos plačiais mezginiais, o visų baltos kaip sniegas. Jų galvas dengė juodi keturkampiai biretai su šilkiniu kutu viršūnėje. Rankose jie turėjo brevijorius arba kitokias maldų knygas. Sulaukę ženklo, jie rikiavosi po du, ėjo tylėdami, įžengę į bažnyčią, šlakstėsi švęstu vandeniu ir, priklaupę ties didžiuoju altorium, darė inklinacijas į abi pusi ir ėjo vieni į dešinę, kiti į kairę, vyresnieji aukštyn į klaupkas, jaunesnieji žemyn į paprastus suolus. Gyvomis gėlėmis ir naujomis žvakėmis papuoštas altorius ir minkštu, didžiuliu, raudonu kilimu nuklota presbiterija įspūdingai rodė jiem šios šventės dydį ir kilnumą. Nepratusiem prie ištaigų, jiem buvo keista jausti po kojom tą minkštą pliušą, ir jie atsargiai mynė jo fantastišką piešinį. Paskui juos ėjo kapitulos nariai pralotai ir kanauninkai, ant kamžų užsivilkę šilkines raudonas ir mėlynas keistos išvaizdos togas, kurios darė juos dar storesnius ir nepaslankesnius.

Pagaliau iš zakristijos durų pasirodė celebra. Pirmiausia ėjo du akolitai, abiem rankom nešdami dideles žvakes liktoriuose, paskui turibuliorius su kodylais, po jo ceremoniorius, paskui subdiakonas ir diakonas su albomis ir baltomis, auksu siuvinėtomis dalmatikomis, o ant galo pats celebransas, apsisupęs sunkia kapa, tviskančia šilku, varvančia sidabru ir auksu.

Sugriaudė vargonai, pakvipo smilkalai, ir melsvų dūmų debesys pakilo ties altorium išstatomo Švenčiausiojo Sakramento garbei.

Klierikas Vasaris, sekdamas iš savo vietos tą beišsiplėtojančią iškilmę, jautėsi nešamas bendros, visą bažnyčią gaubiančios nuotaikos. Jis buvo su visais, jis buvo visų ir visuose, kurie tik matė tą altorių, girdėjo tuos vargonus ir kvėpavo tą smilkalais pakvipusį Katedros orą. Niekas į jį nekreipė dėmesio ir neardė to iškilmingo patoso, kurį kėlė jame visa šventės aplinkuma. Jam rodėsi, kad niekad taip graudžiai nedegė žvakės, kad niekad taip svaiginančiai nekvepėjo smilkalai ir niekad taip galingai negriaudė didžiuliai vargonai. Ir kai atėjo laikas giedoti psalmes, jisai, sėdėdamas savo suole, dideliu pamėgimu ir visu balsu kartu su visais traukė jų vientisą, per posmų posmus besikartojančią melodiją.

Mišparai jau buvo įpusėję, kai jis pakėlė akis ir netyčiomis žvilgterėjo į bažnyčios vidų – į žmones. Ir tai, ką jisai pamatė, vienu akimirksniu nuvėrė jį visą, ir jis skubiai nuleido akis. Bet po trumpos valandėlės, jau pasiruošęs, vėl pažvelgė į tą pačią vietą. Priešais jį, įstrižai, netoli baliustrados, kuri skiria presbiteriją nuo bažnyčios, prie pilioriaus stovėjo viena moteris. Ji buvo per toli, kad Vasaris būtų galėjęs įsižiūrėti jos veido bruožus. Jis sugavo tik bendrą jos vaizdą, o galbūt tik jos įspūdį. Ji buvo dar

jauna, bet jau pilno subrendimo amžiuje. Ji buvo aukšta ir liekna, apsitaisiusi tamsiu rūbu, o galvą ir veidą apsigaubusi baltu šaliu. Jos tamsūs plaukai ties kakta ir smilkiniais kontrastu pabrėžė ir to šalio baltumą, ir pailgo jos veido švelnų ir šviesų rausvumą. Vasaris gavo įspūdį, kad jos veidas yra ramus, bet liūdnas, kad jos tamsios akys žiūri tolyn kažkokiu išvidiniu žvilgsniu ir kad ji visai nemato ir nejaučia nieko, kas aplink ją dedas.

Šitas vaizdas svajingam klierikui pasirodė lyg kokia vizija, ištryškusi iš jo pačio sukauptos nuotaikos, kuri jau nuo vakar vakaro buvo apvaldžiusi jį visą. Be abejo, tai buvo jaunuoliško jo ilgesio projekcija į visai galbūt paprastą kasdienišką moterį, vienu kitu bruožu sugebėjusią įsipinti į to ilgesio kuriamą pasaką. Bet Vasaris nenagrinėjo nei kas, nei kaip, nei kodėl. Ta jo dvasios kertelė, apie kurią jau nuo pat jo brendimo pradžios slankiojo neaiškus jaudinąs moteriškumo vaizdas, kertelė, kurią pravėrė Liucė, pati jon neįėjusi, dabar tapo užimta nepažįstamosios. Ir jis papuošė tą Nepažįstamąją visu savo švarios širdies idealizmu, niekad dar nepaliestu nei kasdienės realybės, nei brutalaus cinizmo.

Visa tai buvo taip natūralu ir paprasta, kad jautrios sąžinės klierikas nejautė jokio nepadorumo, bent tuo metu, kartas nuo karto pažvelgti į pilioriaus pusę ir pamatyti tą moterį vis tokią pat ramią, liūdnai prieš save į tolį bežiūrinčią, su savo baltu šilkiniu šaliu, tamsiu plaukų vainiku ir rausvai baltu veidu. Jam buvo nesunku tai padaryti visai nepastebimai, nes jis sėdėjo netoli grotų, šonu į altorių ir į bažnyčią, ir tokiu būdu jos piliorius buvo beveik visai priešais jį. Tai konstatavęs, jis pasiryžo ir rytoj patekti į tą pačią vietą. Bet jis neturėjo jokio noro atkreipti jos dėmesį į save. Priešingai, jis to net būtų vengęs. Jis tenkinosi pats vienas turįs savy savo paslaptį. Vis dėlto kai jis išėjo į vidurį presbiterijos chore giedoti „Magnificat“[22], jis pajuto krūtinėj daugiau entuziazmo, jo balsas skambėjo pilniau, jis girdėjo naujų sąskambesių ir niuansų, ir visa to himno nuotaika kėlė jame dar nepatirto džiaugsmo.

Kaip vienas akimirksnis pralėkė jam tolimesnė pamaldų tąsa. Iš bažnyčios jis parėjo gerai nusiteikęs ir beveik linksmas. Jis vaikščiojo, kalbėjosi ir juokavo su draugais daugiau negu kuomet nors anksčiau, ir ne vienas, pastebėjęs tai, sakė:

– Žiūrėkit, kaip Vasaris šiandien atkuto! Iš kur tai jam?

– Mūsų Liudas šiandien turbūt svečių turi, kad taip linksmas!

– Žiūrėkit, ir Vasaris kokių šposų moka! Nemaniau!..

O jisai patenkintas šypsojos ir visai nepavydėjo tiem, kurie turėjo svečių, nei pats jų laukė.

[...]

Ant rytojaus, Nekalto prasidėjimo atlaidų dieną, nuo pusryčių ligi sumos jis dalyvavo choro repeticijoj, nes pirmą sykį turėjo giedoti naujai išmoktas mišias. Tą dieną celebravo pats vyskupas. Iškilmė buvo didelė, ir Vasaris nuo vargonų matė žemai bažnyčioje galvų jūrą, toliau, presbiterijoj, iš abiejų pusių baltas klierikų eiles, o prie altoriaus žvakių šviesą, melsvus smilkalo dūmus, sidabru ir auksu siuvinėtus liturginius rūbus ir apskaičiuotus asistos judesius.

Tačiau ką slėpė nuo jo akių storas piliorius, kur vakar jis pamatė savo Nepažįstamąją, jis negalėjo įžiūrėti ir pirmą kartą pasigailėjo esąs ant vargonų, o ne presbiterijos suoluose.

[22] „Garbina“ (Marijos himno pirmas žodis).

Tą dieną po pietų, kurie praėjo taip pat linksmai ir triukšmingai, kaip ir vakar vakarienė, klierikas Petryla pakvietė Vasarį į sodą pasivaikščiot.

– Žinai ką? Turiu tau pasakyti naujieną, – tarė jis Vasariui. – Gavau laišką nuo klebono. Prieš Kalėdas rengiasi atvažiuoti. Turįs reikalų pas vyskupą. Rengiasi ir mus atlankyti. Atveš lauktuvių nuo tėvų. O su klebonu, žinai, dar kas atvažiuoja?

– Kas gi jau? Tavo sesuo?

– Kur tau sesuo!.. Liucė!

– Ko gi jai čia reikia? – abejingai paklausė Vasaris.

– Norinti nors sykį seminariją pamatyti. Ir tave, žinoma, – kumštelėjo jam į šoną.

– Kam būtinai mane? Kodėl ne tave? – gynėsi šis, bent kiek įsižeidęs draugo pašaipa.

– Aš gi tau sakau, kad ji į tave akį metė, – toliau juokavo Petryla. – Žiūrėk, brol, išves ji tave iš seminarijos. Pasiutus boba.

– Nebijok, nėr jokio pavojaus. Kam klebonas, pagaliau, ją laiko klebonijoj? Už vyro išleistų.

– Žinoma, – sutiko Petryla. – Kavalierių jai nestoka. Matei per mano išleistuves studentą Brazgį? Žinai, tą barzdylą... Iki ausų įsimylėjęs.

Vasaris, žinoma, puikiai atsiminė.

– Ką gi?.. Rimtas vyras, nors ir pirmeivis.

– O ji nė žiūrėt nenori. Jaučia silpnybę prie dvasiškių, ir gana.

– Ir aš iš savo klebono girdėjau, kad esą tokių moterų, – atsiminė Vasaris.

Žinia, kad atvažiuos Liucė, jį vis dėlto suintrigavo. Su ja pasimatyti jam dabar atrodė ne kažin koks sunkus uždavinys atlikti, bet stačiai pažiūrėti, kaip ji dabar atrodo, ką ir kaip su juo kalbės.

Bet artinosi mišparai – ir Nepažįstamosios paveikslas vėl išstūmė iš klieriko Vasario galvos atsiminimus ir mintis apie Liucę. Jis spėliojo, ar pamatys šiandien tą baltu šaliu apsigaubusią moterį, tokią tolimą ir paslaptingą – ir kartu tarsi artimą ir savą. Kai atėjo laikas eiti į bažnyčią, jis prasistūmė į pirmas eiles, kad galėtų užimti vakarykščią savo vietą. Bažnyčioj jis juto, kad jo veidas pamažu ima kaisti, ir jis niekaip nesiryžo dirstelėti į pilioriaus pusę. Tik kai visi klierikai jau suėjo, kai celebransas su asista padarė chorui inklinacijas, o jie atsikreipė lygiai šonu į altorių ir į žmones, Vasaris nežymiai pažvelgė ta kryptimi.

Taip. Jinai ten stovėjo, lygiai taip pat apsitaisiusi ir lygiai tokia pat veido išraiška kaip ir vakar. Klierikui Vasariui krūtinėje palengvėjo. Lūkuriavimas ir viltis jo neužvylė. Jis jautėsi ramus. Jis sekė pamaldų eigą ir pakilusia nuotaika giedojo mišparų psalmes, kartas nuo karto pažvelgdamas pilioriaus kryptim. Tie pažvelgimai darėsi visai savaime, be minties, be prisiruošimo, be valios, tarsi kūdikio šypsnys pro siaurą langelį įkritusiam saulės spinduliui.

Po mišparų turėjo būti iškilminga procesija bažnyčioje. Jie visi su degančiomis žvakėmis rankose lydėjo celebransą, nešantį auksinę sunkią monstranciją, iš abiejų pusių prilaikomą diakono ir subdiakono, po baltu baldachimu, smilkinamą kvepiančiais smilkalų dūmais. Netrukus procesija pasuko pro kampinį piliorių, ir Vasaris augančiu neramumu artinosi prie tos vietos, kur žinojo stovint paslaptingąją Nepažįstamąją. Jisai kaip tyčia ėjo išvidinėj eilėj, nuo pilioriaus pusės, ir žinojo, kad juodu skirs gal tik vienas žingsnis, o gal jis praeidamas net palies jos rūbus. Artinantis į tą vietą, jį be galo jaudino nusimanymas, kad užtenka jam pakelti akis – ir jis pamarys ją visai iš arti, jos bruožai

įsispaus į jo atmintį, ir jis galbūt net susitiks jos svajingą, liūdną akių žvilgsnį. Taip, jis žinojo, kad tikrai tą žvilgsnį susitiks – ir pabūgo ir nesiryžo. Jisai praėjo pro ją nuleidęs galvą, tiktai savo sutana ir balta kamža paliesdamas jos rūbą, vieną momentą svaigstančiai jausdamas jos artumą ir, jam taip rodės, net jos veido šilumą.

[...]

X

Ryt dieną buvo *quies,* poilsio diena, kada ne kada duodama po didelių švenčių mokslo metu, kad klierikai galėtų kiek atsikvėpti po varginančių asistų ir chorų ir priruošti ateinančiai dienai pamokas. Tokios dienos dažniausiai būdavo pilkos ir nuobodžios, kaip kiekvienos pakilusios, bet jau išeikvotos energijos atoslūgis. Vakarykštė diena atrodydavo kaip koks neįvykdytas pamasinimas, o rytojus jau grasino savo įkyrėjusiu kasdieniškumu. Vis dėlto jie laukdavo šitų „kvijesų“, o sulaukę džiaugdavosi. Turėdavo savotiško smagumo ir pilka tų dienų melancholija.

Klierikas Liudas Vasaris tuos „kvijesus“ mėgdavo labiau negu pačias šventes. Daugiau negu kiti jo draugai linkęs į svajingumą, į atsiminimus, į patirtų įspūdžių analizavimą, jis „kvijeso“ metu pats vienas tyliai dar kartą pergyvendavo vakarykščią dieną, tik jau kitoj plotmėj ir kitokia nuotaika ją nušviesdamas. Šį kartą jis visas gyveno vienintele minčia, vieninteliu jausmu ir vaizdu – nepažįstamos moteries su baltu šaliu. Jisai matė ją savo vaizduotėj lygiai tokią pačią kaip vakar ir užvakar per mišparus, tik jojo nusiteikimas dabar buvo visai kitokis. Vakar ir užvakar jam buvo guvu ir net linksma. Jis jautė savy pilnesnį gyvenimą, daugiau entuziazmo – ir visa, ką matė aplinkui, jam atrodė malonu ir miela. Dabar gi viskas, kas vakar buvo šviesu, – apsiniaukė, kas buvo malonu, – apkarto, kas kėlė džiaugsmą ir entuziazmą, – slėgė liūdesiu ir apatija. Tarsi kokio burtininko ranka pasuko sraigtą į kitą pusę, ir viskas ėmė niauktis ir keistis, išskyrus tos moters vaizdą. Tas keitimasis jau prasidėjo nuo vakar ir nuo tos valandos, kai procesijos metu jisai praėjo pro tą moterį, nesiryžęs į ją pažvelgti. Jis to nesigailėjo ir savęs nekaltino, bet pats nežinojo, dėl ko jam po to pasidarė liūdna. Galimas daiktas, kad kiekvienas žmogus, pergyvenęs didesnį dvasios pakilimą savo išsvajoto idealo artybėje, reaguoja į tai liūdesiu, kuris duoda pajusti skirtumą tarp to idealo ir tikrovės. Bet galimas taip pat daiktas, kad Vasario liūdesys ėjo iš jo, klieriko – būsimo kunigo, nuojautos, kad kiekvienas džiaugsmas, kyląs iš šiokio ar tokio santykio su moterim, jam yra uždraustas, niekados visa pilnybe nebus patirtas ir negali būti net norimas. Šita nuojauta galėjo nubusti kaip tik tuo metu, kai jis ėjo pro Nepažįstamąją ir kai jo sutana – jo luomo ženklas – palietė jos rūbą. Tą vakarą klierikas Vasaris jau nebedainavo ir nebejuokavo su draugais rekreacijos metu, bet vienas pratūnojo salės kertelėje, vartydamas „Tygodniko“ komplektą su išskustomis ir iškarpytomis Varšuvos teatrų gražuolėmis.

Iš ryto jis nubudo kiek nusiblaivęs, bet kiekvieną kartą, kai atsimindavo tą moterį, jo širdis susispausdavo liūdesiu. O atsiminti ėmė kaskart dažniau, kol visa pilka ,,kvijeso“ dienos nuotaika virto gilia melancholija.

Popietinio ilgojo silenciumo metu, atsivertęs prieš akis knygą, jis skendėjo šventės atsiminimuose, užgriebdamas ir taip jau seniai, rodos, praėjusias vasaros atostogas. Atsiminė, kaip jis važiavo iš seminarijos namo šiltą saulėtą dieną, per kvepiančius miškus ir laukus – ir koks jis tuomet pasijuto vienas ir nuskriaustas – ir kaip jam norėjosi verkti. Ir šitai beveik tas pats jausmas dabar. Tuomet – neapimamos gamtos akivaizdoj, da-

bar – iš tolo sužavėjusios jį moteries sukeltuose vaizduose. Liudas Vasaris jau stovėjo poeto kūrybos kely. Dar vienas žingsnis pirmyn, dar vienas polėkis aukštyn – ir tas jausmas apsems visą jo esmę – ir reikš jisai jau nebe tą ar kitą konkretų atsitikimą, bet visą jo santykiavimo su pasauliu pobūdį, apsireiškusį tuo ar kitu atsitikimu. Ir tuomet jau nebus jam drovu išpažinti savo jausmą visam pasauliui, ir jis išdrįs apreikšti jį kitiem prieinama forma.

Ir jis iš tiesų išdrįso. Pirmą kartą pamėgino. Apsikniaubęs savo suole, vogčiomis nuo draugų žvilgsnių, lotyniškų žodžių sąsiuviny jisai parašė pirmąjį savo eilėraštį. Bet tai nebuvo nei moteries grožio apdainavimas, nei savo ilgesio išliejimas, nei vienas iš tų eilėraščių, kuriuos rašo kuone kiekvienas jaunuolis pirmaisiais įsimylėjimo metais. Vasario pirmoji meilės daina buvo bendriausios prasmės elegija, iš kurios tryško jaunuoliška nerimastis, laisvės pasiilgimas, nepasitenkinimas gyvenimu ir susižavėjimas kažkokiu nepasiekiamu idealu.

Pirmojo Vasario eilėraščio bendrumas išskyrė jį iš visų rašančių jaunuolių tarpo ir pastatė išrinktųjų eilėn.

Ilgai jis skaitė savo pirmąjį kūrinį, veltui stengdamasis įspėti jojo vertę. Jis norėjo užmiršti, kad tas eilėraštis jo ką tik dabar parašytas. Jis norėjo į jį pažiūrėti kaip į svetimą ir sugauti įspūdį, tarsi pirmą kartą jį skaitytų. Bet jis jį jau mokėjo atmintinai, jis jam buvo brangus, kaip regimas kelių dienų nerimasties vaisius.

Neaiškių vilčių nubudo tą vakarą klieriko Vasario širdy. Jam buvo dabar gera ir ramu su savo liūdesiu. Nuėjęs vakare gulti į „labirintą“ ir susirietęs po šalta savo lovos antklode, jis džiaugėsi gražiomis svajonėmis, kurių nė viena nedrįso tikėti.

[...]

Praslinkus keliom dienom po Nekalto prasidėjimo šventės, klierikas Vasaris nuėjo į seminarijos biblioteką pasiieškoti ką nors skaityti. Bibliotekoj nieko daugiau nebuvo, tiktai pats knygininkas, klierikas Jonelaitis. Berenkant knygas, jis ėmė klausinėti, ką Vasaris labiausiai mėgstąs skaityti. Vasaris mėgęs dailiąją literatūrą. Ką jis skaitęs iš lietuvių literatūros? Pasirodė, kad Vasaris pereitais metais suspėjęs jau daug perskaityti. Ar jis sekęs lietuvių spaudą? Taip, per atostogas jis pas kleboną skaitydavęs „Viltį“, „Šaltinį“ ir „Draugiją“, bet seminarijoj laikraščiai esą uždrausti skaityti popiežiaus įsakymu. Į tai Jonelaitis gan skeptiškai nusišypsojo.

– Matai, ne visai taip, – pradėjo jis aiškinti nuleidęs balsą. – Popiežius uždraudė seminarijose tik dienraščius skaityti. Bet mūsų „ponai“ nenori įsileisti lietuviškų laikraščių, tai ir dangstosi popiežiaus įsakymu.

Vasaris jau žinojo, kokia tautiškumo politika buvo vedama seminarijoj, ir jam nieko daugiau aiškinti dėl laikraščių uždraudimo nereikėjo. Bet Jonelaitis po trumpo svyravimo tarė:

– Norint ir uždrausta, čia mes vis dėlto tylomis kai ką gauname. Jeigu nori paskaityti, aš galėčiau duoti. Tik jau, žinoma, reikalingas atsargumas.

Čia jis pasivadino Vasarį į kitą kambarį, kur jiedu abudu pervertė keletą naujausių „Vilties“ numerių, paskui ištraukė paskutinį „Draugijos“ sąsiuvinį, aplenkė lenkišku laikraščiu ir įteikė Vasariui.

– Šitą gali pasiimti. Už poros dienų man grąžinsi.

Ir kai Vasaris, įsikišęs uždraustą vaisių į antį, jau rengėsi eiti, Jonelaitis netyčiomis paklausė:

– O ar pats kartais nemėgini ką nors rašinėti?

Vasaris sumišo. Jam buvo didelė gėda prisipažinti parašius eiles. Kad dar ką kita, bet dabar eiles! Jam tai atrodė nerimta, pretenzionalu, o gal net vaikiška. Jisai užraudo ir bandė atsikalbinėti:

– Ne, nieko. Taip sau, andai buvau truputį pabandęs...

– Reikia bandyti, – padrąsino Jonelaitis. – Visi mes bandome. O kartais, jei kas pasiseka, tai ir į spaudą.

Vasaris žinojo, kad Jonelaitis jau buvo išspausdinęs vienos parapijos istorinę monografiją, ir dėl to žiūrėjo į jo „bandymą“ su pagarba.

– Žinai ką? Kai grąžinsi man „Draugiją“, atnešk ir ką turi parašęs, pažiūrėsime, – kalbėjo Jonelaitis, išlydėdamas Vasarį.

Šis jautėsi tikrai laimingas dėl tokio parodyto jam pasitikėjimo ir susidomėjimo juo pačiu. Tą patį vakarą, pasinaudodamas *sacrosanctum silentium* ramybe, jisai parašė dar vieną eilėraštį ir po poros dienų, perskaitęs „Draugiją“, nuėjo pas Jonelaitį. Šis paėmė eilėraščius, pažadėjo juos parodyti vienam žmogui, kuris daugiau apie tai nusimanąs, ir pranešti Vasariui jo nuomonę.

Jonelaitis gana ilgai nieko nesakė. Vasaris pabaigė įsitikinti, kad jo eilėraščiai niekam neverti, ir gailėjosi, kam juos parodė. Bet štai vieną popietį apsukrusis knygininkas pasiūlė Vasariui užeiti pas jį bibliotekon.

– Turiu tau ką parodyti, – tarė, užsirakindamas paskui save duris ir traukdamas iš kišenės sulankstytą paskutinį savaitraščio numerį.

– Skaityk, ar pažinsi...

Vasaris netikėjo savo akimis. Juk tai jo pirmasis eilėraštis! Išspausdintas! Ne, šitokio siurprizo jisai nelaukė. Dabar jis skaitė tą eilėraštį taip, tarsi tikrai tai būtų ne jojo. Ir dabar jam tos eilutės atrodė visai geros ir gražios. Taip, tai jojo!..

Jonelaitis, pamatęs jo susijaudinimą, pažadėjo kitą kartą plačiau pakalbėti, ir Vasaris, laikraščiu nešinas, išsprūdo atgal. Bet kur eiti, kur pačiam paskaityti ir pasidžiaugti, niekam nematant? Jisai atsiminė „žiurkininką“ ir laiptus į seminarijos palėpes. Po poros minučių jau jis atsidūrė ten, kaip vagis, nešinas brangenybėmis. Palėpėse buvo nešvaru, šalta ir tamsu, bet jis dabar būtų nemainęs tos vietos į gražiausią salioną. Priėjęs prie apšalusio stoge langelio, jisai išsitraukė laikraštį ir vėl ėmė skaityti savo eiles. Taip, tai jojo eilės, bet kokiais liūdnais žodžiais jos į jį dabar prakalbėjo ir kokią neatmenamą gyvenimo mįslę jam užminė! Jis nustebo ir nusigando kai kurių posakių, taip aiškiai rodančių jojo nepasitenkinimą, nerimastį ir maištingumą.

Pasikėlęs sutaną, jisai atsisėdo ant dulkėto balkio ir savo papratimu ne tiek mąstė ir svarstė, kiek leidosi nešamas užplūdusios jausmų bangos ir fantazijos vaizdų.

Jame skambėjo atskiri jo eilėraščio posakiai, o jis pats matė save esant menką klierikėlį, nužemintai bučiuojantį ranką ir vyskupui, ir rektoriui, ir Mazurkovskiui, ir dvasios tėvui, ir profesoriam, ir klebonui... Jam vaidenosi rami koplyčia, raudona aliejinė lempa prieš *Sanctissimum,* monotoniškas balsas, tariąs bauginančius žodžius *jaka procesja grzechów,* ir choru kalbamos litanijos aidas *ora pro nobis.* Koks kontrastas su tuo, ką jis neaiškiai nusimanė esant poetą!

Jisai atsikėlė, įsidėjo laikraštį į kišenių ir sukandęs dantis bei sulaikydamas ašaras tarė:

– Poetas?.. Poezija?.. Ne! Visa tai turbūt ne man...

Taip jaunas poetas Liudas Vasaris atšventė pirmojo savo eilėraščio pasirodymą spaudoje.

Kitą dieną klierikas Jonelaitis vėl nusivedė Vasarį į biblioteką. Tolimesniame kambary jiedu rado dar du klieriku, kuriuos Vasaris pažinojo ir apie kuriuos visa seminarija šnabždėjo, kad jiedu rašą į „Draugiją“. Buvo tai trečio kurso klierikas Petras Varnėnas ir ketvirto Matas Sereika. Abudu jiedu draugų buvo laikomi daugiausia žadančiais ateity tėvynės darbininkais, o lietuviai profesoriai ir įtakingesni kunigai jau iš anksto rūpinosi paruošti jiem vietą Akademijoj. Bet abudu kaip tyčia turėjo labai menką opiniją seminarijos viršininkų akyse.

Petras Varnėnas, aukštas, laibas, bent kiek liguistas blondinas, buvo geriausias seminarijoje literatūros žinovas ir, be abejo, daugiausia apie ją nusimanė. Tai liudijo jo etiudai ir recenzijos, spausdinamos didžiausiame to laiko žurnale.

Matas Sereika, jau pilnai subrendęs vyras, rodė aiškų palinkimą į visuomenės mokslus. Turėjo gerą iškalbą ir kietą, bent kiek šiurkštoką būdą. Draugai jo privengė, o viršininkai žiurėjo kaip į ne visai aiškų tipą, bet prikibti negalėjo, nes Sereika uoliai atlikinėjo visas pareigas ir buvo atsargus.

– A, štai ir mūsų naujas literatas! – aukštu prikimusiu balsu sušuko Varnėnas, pamatęs ateinantį Vasarį. – Na, sveikinu, sveikinu! Pradžia graži.

Matas Sereika sutiko jį rimtu veidu, bet besijuokiančiomis akimis.

– Tik keista, kad pragydai pačiam vidurziemy, kada ne tik lakštingalos, bet ir žvirbliai nečirška. Laikysime tai geru ženklu. Sveikinu ir linkiu!

O Jonelaitis pradėjo pusiau draugiškai, pusiau iškilmingai:

– Taip, dabar dalykas visai aiškus. Nuo šios dienos draugas Liudas Vasaris tampa mūsų „Šviesos“ kuopelės nariu. Štai čia mes, visa valdyba, šiandien jį ir priimam savo tarpan.

Priėmimo ceremonija buvo atlikta rankos paspaudimu – ir Liudas Vasaris tapo slaptos lietuvių klierikų draugijos nariu.

Iš tolimesnio pasikalbėjimo jis sužinojo, kad tos draugijos tikslas – lavintis ir ruoštis Bažnyčios ir visuomenės darbui Lietuvoje. Susipažino su įstatais ir nario pareigomis, kurių tarpe žymią vietą užėmė rašto darbai. Paliekant nuošaliai tą tikslą, pareigas ir visa kita, kas paprastai rašoma įstatuose, praktiškai buvo aišku tai, kad „Šviesa“ jungia gabesniuosius klierikus, stiprina jų dvasią, kursto patriotiškumą ir atsparumą nepalankioj seminarijos atmosferoj, žodžiu, auklėja ir sąmonina kunigus visuomenininkus, kunigus rašytojus, atskleisdama jų darbo horizontus toli už tiesioginių jų pareigų.

Vasaris taip pat sužinojo, kad nauji nariai į draugiją priimami labai atsargiai. Kad jis pats jau sekamas ir tiriamas nuo pereitų metų ir kad šitą uždavinį buvo pasiėmęs pats „Šviesos“ pirmininkas Jonelaitis. Esąs jau ištirtas dar vienas jo kurso draugas, kuris šiomis dienomis taip pat būsiąs priimtas į draugiją. Vasaris buvo įgraudentas elgtis kuo atsargiausiai ir nė vienam, kad ir geriausiam draugui, neprasitarti, ką dabar čia yra sužinojęs.

– Mes esame čia kaip katakombose, – kalbėjo Sereika. – Kiekvienas lenkas čia mūsų priešas, o „ponai“ taip pat. Jie kad primanytų – tai mus visus į Mozūrus išsiųstų, o mūsų vietoj pasodintų kunigus lenkus. Lenkinimas per bažnyčią mišriose parapijose eina toliau, nes mūsiškiai neišdrįsta pakelti griežto protesto balso. Organizacinio darbo liaudyje begalės. Reikia spaudos, reikia bendradarbių, reikia žodžio ir plunksnos darbininkų. Mūsų laukia sunkūs ir atsakomingi uždaviniai.

Pakilusia nuotaika paliko Vasaris biblioteką. Petras Varnėnas pasivijo jį ant laiptų ir pasiūlė pereiti keletą kartų per sodą.

– Tavo pirmasis eilėraštis geresnis, – tarė Varnėnas, kai jiedu atsidūrė už seminarijos durų. – Jisai nuoširdus ir gilus. Antras gi atrodo daugiau sugalvotas.

– Taip, – atsakė Vasaris, – ir aš tai jaučiu. Bet ar galima, esant seminarijoj, visuomet nuoširdžiai rašyti!

– Kada negalima, tai visai nerašyk, nes prievarta niekad nieko gera neparašysi.

– Aš iš viso dar abejoju, ar turiu kokių nors gabumų rašyti.

Varnėnas valandėlę pamąstė ir tarė:

– Gabumų tai tu turi, bet svarbu, kad sugebėtum tuos gabumus sunaudoti. Turiu tau atvirai pasakyti, kad seminarijoj ir kunigaujant tai bus nelengva.

Vėliau, atsimindamas šitą pašnekesį su Petru Varnėnu, Liudas Vasaris gailėdavosi, kad jųdviejų keliam buvo lemta taip greitai išsiskirti.

XI

Tų metų gruodžio mėnesis klierikui Vasariui buvo tikrai nepaprastas. Dažnai atsitinka, kad gyvenimas tam tikrais momentais sutirštėja, ir žmogus per vieną savaitę, ne tai kad jau mėnesį, patiria ir pergyvena daugiau, negu kitais atvejais per ištisus metus. Taigi nespėjo dar klierikas Liudas atsipeikėti nuo paskutiniųjų dviejų savaičių įspūdžių, štai paskutinį pirmadienį prieš Kalėdas Petryla pranešė jam, kad atvažiavo, kaip buvo ketinęs, kunigas klebonas Kimša su Liuce. Petryla ir šį kartą nepraleido progos paerzinti Vasarį klebono giminaite.

– Tu, Liudai, žiūrėk, – juokavo jis, – nepaviliok mum Liucės! Duos tau Trikauskas į kailį!

– Eik su savo Liuce ir Trikausku! – supyko Vasaris. – Jeigu tu šitaip, tai aš visai neisiu į parlatoriumą. Kalbėkis tu vienas.

– Na, kas gi pyksta už juokus? Nebūk kvailas! Einame, paplepėsim, bus ir man smagiau. Ką aš vienas tai „bobai“ sakysiu? Kleboną jau mačiau. Nuėjo pas rektorių. Paprašys abiem leidimo pasimatyti. Ateis tuoj po pietų.

Vasaris sutiko. Ryt dieną jau pamokų nebuvo, poryt Kūčios, švenčių nuotaika jau buvo jaučiama visoj seminarijoj. Svečiai tokiomis dienomis būdavo visų laukiami. Vasaris, rengdamasis pasimatyti su Liuce, dabar jau visai nesijaudino nei nesirūpino, ką ir kaip su ja kalbės. Ypač kad bus ne vienas. Be to, nuolatinis Petrylos juokavimas, kad jis jai patinkąs, kad ji jį iš kelio išvesianti, kad apie jį klausinėjusi, nors neva erzino ir pykino Vasarį, vis dėlto gilumoj nemaža ir palaikavo jo jaunuoliškai ambicijai. Per ilgesnį laiką toki juokavimai ir erzinimai kad ir kažin kaip kukliam ir atspariam jaunuoliui sukelia malonių abejojimų ir vilčių: o gal kiek ir tiesa? gal aš jai iš tiesų patinku? o ji nieko sau mergiotė...

Tokių spėliojimų sukėlė Vasariui ir smulkus jo draugo priekabingumas.

Kai kam gali atrodyti keista, kai kam netikėtina, o kai kas gali ir piktintis, kad dvasinės seminarijos auklėtinio galvoj kyla tokių tuščių ir grynai pasaulietiškų minčių, svajonių ir norų. Arba jeigu tokių dalykų kurio galvoj atsiranda, tai jau tas tikrai ne geresnis už Varioką, ir jo buvimas seminarijoj tegali būt pateisintas bloga valia. Tiesa, tolimesnis Vasario gyvenimas jam pačiam ir kitiem parodė, kad pašaukimo į kunigus jis tikrai neturėjo, tačiau greičiausiai ne dėl to, kad bažnyčioj žvilgčiojo į nepažįstamą gražuolę arba

jautėsi ne visai abejingas flirto ieškančiai Liucei. Jeigu net leistume, kad tai jau buvo pirmosios jo nepašaukimo žymės, tai kaltinti jį dėl pasilikimo seminarijoj dar neturėtume teisės.

Antrojo seminarijos kurso klierikas, nors jau gerokai yra susipažinęs su dvasiškio reikalavimais, nors to gyvenimo rutina jau atsiliepia jo galvojimo ir elgimosi būde, tačiau vis dar turi daug tokių valandų, kada jaučiasi niekas kitas, tiktai jaunuolis, norįs mylėti ir būti mylimas. Tai yra visai natūralu, tai yra prigimta. Kas jį gali dėl tokių valandų kaltinti arba reikalauti, kad jis padarytų sunkiausią jo gyvenime žygį – išstotų iš seminarijos? Tokiu būdu kandidatų į kunigus visai nebeliktų, nes visoje seminarijoje kažin ar atsirastų 10 tokių, kurie ar šiaip ar taip nebūtų pasvajoję apie moterį, apie patikimą, apie meilę. Pats Vasaris kartais girdėdavo klierikus arba jaunus kunigus taip kalbant:

– Neįsimylėti? Bet ar tai mūsų valioje? Juk širdis įsakymų ir uždraudimų neklauso.

– Niekas ir nedraudžia mylėti, tik yra visokių meilės rūšių. Skaisti, ideališka meilė yra kilnus jausmas, tik kūniškos reikia neprisileisti.

– Tai berods sunku. Pradeda ideališkai, o baigia visai nebeideališkai.

– Sunku, bet galima. Žmogus ne gyvulys.

Arba:

– Ar manai, kad meilė nuodėmė?

– Žinoma, ne. Bet kokia meilė?

– Kokia! Meilė tik vienokia tegali būti: sielų bendravimas.

Tie, kurie buvo daugiau prityrę, į tokias kalbas nesikišdavo ir taip kalbančius širdy vadindavo mulkiais. Bet Vasaris buvo per jaunas suprasti visam tų kalbų naivumui. Jisai svajojo apie meilę kaip apie kokį angelišką, padangišką dalyką. Pagaliau, mintys apie meilę ir moterį, palyginti su visais kitais reikalais ir su visomis kitomis mintimis, ne taip jau dažnai lankydavos klieriko galvoj. Kasdienių darbų metu jos ateidavo ir praeidavo kaip vėjelio banga per rugių lauką. Nulinko varpos valandėlę, sušnarėjo, sukugždėjo – ir vėl viskas ramu ir tylu.

Po pietų sargas pranešė Petrylai ir Vasariui, kad jiedu kviečiami į parlatoriumą.

– Na, levitai, kaip laikotės? – klausė besisveikindamas klebonas, kai abudu klierikai siekė jam bučiuoti rankos. – Gerai? Tai ir puiku! Užtai ir lauktuvių atvežiau. Na, bet jau lauktuves tegu Liucė paskirstys.

Liucė už dėdės pečių padarė juokingą grimasą ir kažkokį nesuprantamą ženklą, bet tuojau surimtėjo ir, pasisveikinusi su abiem klierikais, matyti, nesiruošė nei dalinti lauktuvių, nei kištis į klebono ir jų pašnekesį. Tačiau klebonas nerimo. Jam reikia dar eiti pas vyskupą ir atlikti daugelį kitokių reikalų. Dėl to, kol sugrįš, jis Liucę paliekąs klierikų globai.

– Užsidegei moterišku smalsumu pamatyti seminariją, tai žiūrėk. Tik aš nežinau, ar tu čia ką daugiau pamatysi, be šių dviejų kunigiukų. Bet juos tu ir namie matydavai.

Ir jis išėjo atlikinėti savo reikalų.

Liucė tuoj atgijo.

– Dėdė mano, kad čia man labai rūpi ta jūsų seminarija! Aš judu norėjau atlankyti! – sušuko ji, žiūrėdama į Vasarį.

– Tai labai gražu, kad tamsta ne tik savo parapijono, bet ir ne visai artimo kaimyno neužmiršai.

– Artimi kaimynai kartais jau ir per daug įgrysta, – pateisino klierikas Petryla.

Liucė nė nemanė gintis.

– Ot ir teisybė! Kasdieniškumas greit nusibosta. Juk tiesa, Pavasarėli? Bravo! Tai kad pataikiau! Juk netyčia išsprūdo. Aš dabar taip ir vadinsiu tamstą – Pavasarėliu. Nepyksi?

– Anaiptol! – užsigynė Vasaris. – Juk tokia beveik ir yra mano pavardė. Tik vieno mėnesio skirtumas.

– Ach, kaip gražu: parvažiuos Petryla su Pavasarėliu! Per atlaidus bus Pavasarėlis! Cha cha cha! – džiaugėsi ji kaip vaikas netikėtu radiniu.

– Aš jau seniai įtariau, – pašiepdamas atsiliepė klierikas Petryla, – kad panelei Liucei kada nors pražydės vasary pavasarėlis.

Kalambūras išėjo gana sumanus, ir visi juokėsi iš jo patenkinti. O Liudo kaimynas jau buvo bepradedąs niauktis, matydamas tokią aiškią gražios panaitės simpatiją jo draugui. Seminarijos sienose užsidarę jaunuoliai, nejučiomis ir nežiniomis pasiilgę moteriško šypsnio ir žvilgsnio, esti labai jautrūs ir pavydūs, kai tos dovanos, vieną aplenkiant, gausiau tenka kitam. Vasaris nė sapnuote nesapnavo, kad jo draugas Petryla, neva erzindamas jį kartais Liucės tariama simpatija arba juokaudamas ta tema, darė tai iš pradedančio rastis smulkučio, neužčiuopiamo pavydo. Ir kai dabar klebono giminaitės simpatija vis aiškiau linko Liudo pusėn, tas smulkutis pavydas grėsė sudrumsti visą šito gana nepaprasto vizito malonumą, o gal ir mesti tarp jų trijų nesantaikos sėklą. Vasaris tačiau įspėjo, kas kniečia jo draugo širdy, ir ėmė stengtis užbėgti už akių naujiem Liucės simpatijos pasireiškimam ir išlyginti jos atvirumo šiurkštumus. Jis nebuvo dar linkęs rimtai priimti Liucės jam rodomo palankumo, vis dėlto tai jam buvo malonu.

Besitęsiant pasikalbėjimui, jis nejučiomis stebėjo ir gėrėjosi mergaitės grakštumu ir gyvumu. Žiemos drabužis jai labai tiko. Juoda maža kepuraitė su spindinčia šone sagtele puikiai derinosi prie jos juodbruvo drąsaus veido, karšto žvilgsnio ir kumpos nosytės. Juodas paltas su plačia kailio apikakle, grakščiai suėmęs liemenį, rodė moterišką jos graciją ir berniokišką vikrumą. Daug kalbėdama, ji pati jaudinosi ir kaito. Besijuokdama ji plačiais mostais atmetė savo palto skvernus ir atvertė apikaklę. Ji buvo apsivilkus raudonu, juodai išmargintu rūbeliu, primenančiu laukinių aguonų žiedus. Ir nuo jos visos dvelkė laukų oras ir laukų gaivumas.

– Panele Liuce, dabar žiema, bet tamsta atnešei mums visai vasaros atostogų ūpo! – šitaip išdrįso pagirti ir pasigerėti ja Vasaris.

– O-o! – sušuko Petryla, – vienai vasary pavasaris pražydo, o kitam gruody vasara pakvipo. Tuojau kalendorių teks visai likviduoti.

– Oi, Dieve gink! – purtėsi ji, nekreipdama dėmesio į kartų Petrylos toną. – Aš tik vieną turiu pereitų atostogų atsiminimą. – Ji užsiėmė sau akis ir, imituodama aną Petrylos sode įvykusią sceną, pamėgdžiodama Vasarį sušuko: – Prašau leist!..

Abudu prapliupo juokais, o Petryla, nesuprasdamas, kas čia darosi, nežinojo nė kaip jam elgtis.

Liucė šito vizito metu negalėjo atsistebėti įvykusia Vasary atmaina, ir tai taip trumpu laiku.

– Iš kur tai jame? – klausė ji savęs. – Juk prieš trejetą mėnesių jisai nemokėjo žodžio ištarti, o dabar jau pats juokiasi, tai prisiminęs.

Ji stebėjosi, nes nežinojo, kad jaunuolio gyvenime esti tokių trumpų laiko tarpų, kada jo patirti įspūdžiai, veikiant palankiom gyvenamojo momento aplinkybėm, tiek praturtina ir pagilina jo sielą, kad jis staiga pasijunta peržengęs sieną, skyrusią du jo brendimo ir vyriškėjimo etapus.

Vasary įvykusi atmaina Liucę ne tik stebino, bet ir patiko jai. Pradžioj jųdviejų pažinties, galima sakyti, ligi šito vizito, drąsios mergaitės širdy, šalia susidomėjimo tuo jaunučiu klierikėliu, buvo ir kiek paniekos. Tos paniekos, kurią jaučia kiekviena mergaitė vienmečiui, bet mažiau subrendusiam ir prakutusiam jaunuoliui.

Dėl ko ji atkreipė savo moterišką dėmesį į Vasarį, būtent, o ne į kurį kitą, labiau subrendusį ir įdomesnį klieriką ar kunigą, ji ir pati būtų negalėjusi pasakyti. Gal čia bus vienas iš tų širdies nelogiškumų ir vingių, kurie tiek daug nulemia gyvenime ir pastūmi elgtis priešingai blaiviam protui. Gal būt, kad gyvą jos vaizduotę pagavo subtili disharmonija tarp kunigiškos sutanos, Vasario išvaizdos ir nebent intuicija įspėjamos jo dvasinės esmės. Gal ją patraukė savotiškas jo tylumas ir užsidarymas, atsispindėjęs jo veido išraiškoj ir einąs iš kažkur giliau, negu jaunuoliška nedrąsa ir nesubrendimas. Atsakymo į tai nerasime.

[...]

Pusei valandos praslinkus nuo klebono išėjimo, jos balsą ir juoką vos galėjo sutalpinti niaurios seminarijos parlatoriumo sienos.

– Pavasarėli! – šaukė ji, – aš noriu pažiūrėti, kaip jūs čia gyvenat. Vesk tamsta mane toliau į seminariją parodyti! Argi čia mes šitoj nejaukioj salėj ir sėdėsime?

– Negalima, panele Liuce! – gynė abudu klierikai. – „Liaikam“[23] civiliam toliau eiti griežtai uždrausta, o tuom labiau moterim.

– Fi! kas tai yra negalima?! Ot, eisiu, ir tiek! Aš žinau, kad jauni man nieko nesakys, o kai pamatysiu kokį senį, dėsiuos, kad klierikas. Jūs manot, kad aš nemoku kunigiškai vaikščiot? Ogi va! – ir ji, paleidusi savo palto skvernus, padarius pamaldžią miną ir pakreipusi galvą, sunkiais dideliais žingsniais ėmė eiti per salę. Visi trys vėl prapliupo juokais.

Po kurio laiko klierikas Petryla pakilo eiti į viršų, sakydamasis norįs paruošti knygas, kurias klebonas buvo prašęs nupirkti, nes tuojau jis galįs ateiti. Bet Liucė užstojo jam duris.

– Sėdėk tamsta čia. Kai išeisi, Pavasarėlis pabėgs nuo manęs. Jis toks nedrąsus. Ach!.. ir apie ką mudu kalbėsime?

Tokiame jos susirūpinime buvo daug komiškumo, bet daug ir tiesos. Ji įspėjo kebliausią jau toli pažengusios pažinties, bet dar tik beužsimezgančio jausmo valandą, kada vienu du staiga pritrūksta drąsos pažiūrėti atvirai į akis, kada paprasti žodžiai per banalūs, o bežodė širdies kalba dar nepribrendus.

Petryla vis dėlto išėjo. Vasaris neramiai sukrankštė, ieškodamas pirmo sakinio, bet situaciją išgelbėjo Liucė.

– Gerai, kad jisai išėjo. Aš to ir laukiau, – tarė ji nuleidusi balsą ir pati jau surimtėjusi. – Aš tamstai atvežiau... Viešpatie!.. Pavasarėli, nedrįstu!.. Fi!.. Kas gi čia man!.. Štai – atvežiau tamstai lauktuvių ir nuo savęs.

Ji pasirausė savo krepšelyje ir ištraukė rankų darbo pirštinaites su gražiais dirbtiniais baronėliais.

– Štai, kad tamsta pirštukų nenušaltum. Nemanyk, kad pirktos. Pati mezgiau. Sakiau, jei būsi geras, tai duosiu, jei ne, parsivešiu atgal. Buvai geras. Še!

Klierikui Vasariui tai buvo stačiai smūgis, nuo kurio jis negalėjo atsipeikėti. Jam nuo Liucės dovanų? Ne! to jis niekad nebuvo tikėjęsis. Jis praburbėjo kažin kokį padėkojimą,

[23] Laik (*lenk. psn.*) – pasaulietis.

paėmė pirštines ir nežinojo nei ką su jom daryti, nei kaip čia pasielgti. Bet Liucė dabar nesijuokė iš jo sumišimo. Ji suprato, kad tas sumišimas yra pateisintas. Ir gerai, kad jis yra. Jis buvo jai meiliausias padėkojimas. Nes galėjo atsitikti, kad tokis Vasaris, kokį ji dabar rado, galėjo dovanos arba visai nepriimti, arba priimti lengvai, su juokais. Ir ji džiaugėsi, kad to neatsitiko.

Kalba jiedviem nesimezgė, kol sugrįžo Petryla. Pirštinės jau buvo žuvę Liudo sutanos kišeniuj. Jie vėl pradėjo juokauti, bet taip linksma kaip pirma jau nebuvo. Tačiau netrukus atėjo ir klebonas. Jis atrodė susierzinęs ir nepatenkintas. Matyt, vizitas pas vyskupą ne visai gerai pavyko. Jis paėmė knygas, iškrapštė klierikam šventėm po penkrublinę, ir jie visi atsisveikino.

Kai Liucė padavė ranką klierikui Vasariui, šis pajuto stiprų jos paspaudimą ir iš po juodos kepuraitės pamatė trumpą, bet drąsų akių žybtelėjimą.

[...]

Bet kai po to atsilankymo jis vėl pamatė bažnyčioj savo Nepažįstamąją, nesuprantamas jausmas pagavo jį taip pat kaip pirma – ir kaip kiekvieną kartą, kada tik ją matė. Čia jam prasiverdavo kaip ir kokia gelmė, kuri traukė į save jį visą. Ir kaskart jis gyviau pajusdavo, kaip tylios melancholijos jausmas apsemia jo širdį. Tas giedras ūpas, kurį jis buvo parsinešęs po pirmo jos pamatymo, jau nepasikartojo niekados. Ir jis niekad jau nejautė to didelio noro eidamas procesijoj į ją pažvelgti. Tarsi koks slaptas apžadas draudė jam tuo metu pakelti akis.

Šiokiomis dienomis jis kartais vėl atsimindavo Liucę – ir giedras šypsnys nuskrisdavo jo veidu.

Jis nežinojo, kad Nepažįstamojoj susikaupė visas mistiškas jo ilgesys, kurio nepatenkins nė viena žemės moteris, o Liucė reiškė jam gyvenimo džiaugsmą ir laimę, kiek tiem dalykam dar buvo gyva jo širdis niūriuose seminarijos mūruose.

XII

Nuo Kalėdų iki Užgavėnių laikas seminarijoj praeidavo nepaprastai greitai. Karnavalas – išdykavimo, linksmybių ir visokių prašmatnybių dienos – atsiliepdavo ir kietame seminarijos gyvenime. Didžiausias tuo metu smaguriavimas būdavo „pončkos“, kuriomis jie vaišindavosi ketvirtadieniais po ilgųjų vaikščiojimų... „Pončkom“ pinigų atsiųsdavo baigę pereitais metais draugai kunigai. Antruoju kursu pasirūpindavo buvęs jų formarijus. Mažiausia, žinoma, tekdavo pirmamečiam.

Tuo metu klierikai paprastai suruošdavo bent vieną vakarėlį su šiokiais tokiais vaidinimais, deklamacijomis ir koncertine dalimi. Lietuviai ir lenkai išsijuosę lenktyniuodavo, kad tik geriau per tą vakarėlį pasirodytų. Lietuviškąją dalį sudarydavo „Šviesos“ nariai. Vasaris tais metais jau dalyvavo pasitarimuose, sustatant programą ir parenkant tinkamus „artistus“. Tais metais Varnėnui atėjo į galvą drąsi, bet nelaiminga mintis pačiam padeklamuoti Maironio eilėraštį „Skausmo balsas“. Lietuvių–lenkų santykiai tada buvo ypatingai pablogėję dėl prasidėjusių muštynių mišrose parapijose. Vyresniųjų klierikų tarpe kildavo aštrių ginčų tautiniais klausimais, o seminarijos vadovų autoritetas buvo nupuolęs dėl aiškaus jų šališkumo ir kai kurių paskalų apie ne visai gražius jų darbelius už seminarijos sienų. Visa šita elektrizavo ir jaudino „Šviesos“ narius.

– Mes turime duot suprasti, – įrodinėjo Varnėnas. – kad jaučiame ir matome, kas aplink mus darosi, kad mes tai įvertiname ir dėl to kenčiame. Mes turime priminti savo

jauną idealizmą ir pakutenti jų sąžines, taip pat primindami jų oportunizmą ir surembėjimą. Maironio eilėrašty visa tai ir yra.

– Vis dėlto tai pavojinga, – priešinosi Jonelaitis. – Jie, be abejo, supras, į ką tai taikoma, ir tu gali išlėkti iš seminarijos. Čia toki dalykai dovanai nepraeina.

Bet Varnėnas nenusileido:

– Be abejo, supras. Bet apsimes nesupratę. Pagaliau, tai nesvarbu. Aš dėl savo kailio nedrebu. Ir aš tą eilėraštį padeklamuosiu.

Paskirtą vakarą gana erdvioj rekreacijų salėj prieš estradą, pirmose eilėse, susėdo visa diecezijos aukštoji kunigija ir seminarijos profesūra. Pačiame centre pūpsojo storulis pralotas oficiolas šalia tokio pat storulio kapitulos kanauninko. Praloto žemas bosas ir kanauninko aukštas tenoras pakaitomis pasiekdavo klierikų ausis. Iš abiejų pusių sėdėjo rektorius ir inspektorius. Buvo čia ir judrus vyskupo kurijos sekretorius, karštas lietuvis ir klierikų užtarėjas, kurio pagalbos pavojaus valandoj gal kiek ir tikėjosi Varnėnas.

Prasidėjus programai, viskas ėjo kuo puikiausiai. Aukštieji svečiai buvo patenkinti ir garsiai gyrė programos dalyvius. Bet štai į estradą įlipo Varnėnas. Didelis, laibas, į priekį palinkęs, jis jau pačia savo išvaizda patraukė svečių dėmesį. Jo veido išraiška rodė ne tik jo susijaudinimą, bet kartu didelį pasiryžimą ir atkaklumą. Jis buvo tarsi kareivis, einąs pulti priešo.

Vasaris pamatė, kaip neramiai savo fotely subruzdėjo Mazurkovskis, išgirdo per daug garsų rektoriaus nusikosėjimą ir pastebėjo, kaip reikšmingais žvilgsniais persimetė netoli nuo jo sėdį Jonelaitis ir Sereika. O nuo estrados prikimęs Varnėno balsas metė pirmąjį posmą:

Giedojau meilę, jauną viltį,
Skambėjo stygos man saldžiai;
Šiandieną reikia ar nutilti,
Ar verkt už išgamas skaudžiai.

Paskutinioji eilutė buvo pratęsta ir žodis išgamas pabrėžtas. Pirmose eilėse žiūrovų plikės pamažu pradėjo rausti. Ir su kiekvienu posmu jos raudo vis daugiau.

O jūs, kur man krūtinę jauną
Kas dieną šaldote ledais!
Kuriem maderos gerklę plauna,
Kurie vien augate pilvais!

Nuo tų žodžių salėj pasidarė mirties tyla. Niekas nedrįso nei pajudėti, nei kostelėti, bijodamas tokiu būdu parodyti, kad jis supranta, į ką tie posmai taikomi. Jonelaitis ir Sereika sėdėjo susigūžę savo kėdėse, grauždamiesi, kam jie griežtai nepasipriešino šitam neišmintingam karštuolio žingsniui. O tas tuo tarpu jau rėkė tolimesnius posmus:

Žinau, dabar jums daug nereikia:
Pavalgius atilsio saldaus!
Ir nieko pikto lyg neveikę,
Numirę tikitės dangaus[24]

Deklamatorius, atlikęs savo numerį, žemai nusilenkė, ir skysti, mandagūs klierikų aplodismentai palydėjo jį nuo estrados. Kiekvienam buvo aišku, kad Varnėnas su savo menku balsu ir deklamavimu tik jau ne dėl meno išėjo į estradą. Ir eilių turinys visai lengvai davėsi transponuojamas į seminarijos gyvenimo aplinkybes.

[24] Čia cituojami Maironio eilėraščio „Skausmo balsas“ 1-mas, 3-čias ir 6-tas posmai.

– *Czyje to wierszydla?* [25] – subaubė pralotas oficiolas.

– Programoj parašyta, kad Maironio, – plonai atsiliepė kapitulos kanauninkas.

– *Co za jeden ten Maironis?* [26] – teiravosi oficiolas.

Visi pralotai ir kanauninkai traukė pečius, kraipė galvas, ir nė vienas negalėjo pasakyti, kas per vienas tas Maironis.

– *Socjalista, anarchista i ateista!* – nusprendė oficiolas.

– Atsiprašau kunigą pralotą, – įsikišo vyskupo kurijos sekretorius, – Maironis – tai Žemaičių seminarijos rektorius, buvęs Petrapilio Dvasinės Akademijos profesorius. Parašė dar *„De justitia et jure"*...

– *Kłamiesz!.. Nu, co dalej następuje?*[27]

Po vakarėlio kelias dienas visi „Šviesos" nariai laukė, kada prasidės tardymas dėl Varnėno numerio, bet niekas nieko nesakė. Varnėno spėjimas tarsi išsipildė. Tačiau vėliau pasirodė, kad ne.

Po kurio laiko pasišaukė jį rektorius ir, badydamas pirštu vieną „Draugijos" straipsnį, paklausė:

– Tavo tai?

– Mano, – atsakė Varnėnas.

– Kaip tu gali dalyvauti užgintoj spaudoj?

– Bet atsiprašau kunigą pralotą – juk tai „Draugija".

– *Ty myślisz co?* – nustebęs sušuko rektorius. – *„Draugija" to jest bezbożne pismo!*[28] Bet ar tu nežinai, kad iš seminarijos nei vienas laiškas, nei vienas raštas negali išeiti be mano žinios? Tu prasižengei regulai!

– Aš tai parašiau ir išsiunčiau dar atostogų metu.

– Klierikam iš viso draudžiama spaudoj dalyvauti. Tu tai žinojai ir dėl to pasirašei slapyvardžiu.

– Ne, aš to nežinojau, – atsakė Varnėnas.

– *Pychę masz!* – buvo paskutiniai rektoriaus žodžiai.

Visą šitą sceną Varnėnas pasakojo „Šviesos" narių būrely, ir Vasariui, beklausant jo žodžių, drumstėsi krūtinėj maištingi jausmai. Iš Varnėno jie visi daugiausia tikėjosi, Vasaris jį laikė žymiausiu visoj seminarijoj žmogumi – ir štai dabar ties juo pakibo aštrus Damoklo kardas.

– Kaip sau nori, – kalbėjo vieną sykį Vasaris savo draugui Kasaičiui, kuris beveik tuo pačiu metu buvo priimtas į draugijėlę, – jeigu Varnėną išvarys, tai pasirodys, kad tikrai talentingam žmogui išlikti seminarijoj nėra lengva.

– Man tai seniai aišku, – pritarė Kasaitis. – Jeigu žinotų, kas yra Jonelaitis, kas yra Sereika, manai, kad juos laikytų seminarijoj?

– Bet man štai kas rūpi. Leiskime, kad nėra tautinio klausimo, o rektoriaus ir inspektoriaus vietoj sėdi naujesnių pažiūrų žmonės. Ar manai, kad tokių Varnėnų seminarijoj nepersekiotų?

– Už ką? – nustebo Kasaitis.

– Stačiai už jų gabumą.

---

[25] Kieno tie eilėgaliai?

[26] Kas per vienas tas Maironis?

[27] Meluoji!.. Na, kas toliau eina?

[28] Tu manai ką? „Draugija" tai bedieviškas laikraštis!

Kasaičiui, kuris į seminariją iš viso jau buvo pradėjęs nusiteikti gana skeptiškai, Vasario klausimai pasirodė gana įdomūs, bet jis nieko tikra atsakyti nemokėjo.

– A, čia visko galima laukti... – ir numojo ranka.

– O ar tu tikrai esi įsitikinęs, kad menininko, pavyzdžiui, poeto, beletristo talentas ir darbas suderinamas su kunigo pašaukimu ir darbu?

Ir į šį klausimą Kasaitis nieko atsakyti negalėjo. Bet tuomet dar pačiam Vasariui ne tik atsakymas, bet ir klausimas nebuvo aiškus. Jis jo dar nebuvo suformulavęs. Jis jį vos dar matė toli toli, tarsi pro tirštas ūkanas ateities kryžkelėj bestūksantį. Ir jis nežinojo, kad toj kryžkelėj jam kaip pasakos karžygiui yra įrašyta fatališka dilema: jei eisi į kairę, pats pražusi, jei eisi į dešinę, pražudysi savo talentą.

[...]

Klierikas Vasaris iš tiesų buvo patenkintas, kad „Šviesos“ kuopelėj matė įvykstant bent dalį tų vilčių, kurių vedamas stojo į seminariją. Moraliai jis dėl to jautėsi daug stipresnis ir atsparesnis. Slapta gaunami kai kurie laikraščiai – ir dėl to uoliai skaitomi – supažindino jį su lietuvių tautos reikalais ir literatūra. Tais ir kitais metais jis sekdavo kiekvieną naujai pasirodžiusį spaudoje vardą, pirkdavo kiekvieną išeinančią knygą. Liudo Giros „Dul-dul-dūdelė“, „Žalioji pievelė“, „Vilty“ pradėtas spausdinti V. Krėvės „Šarūnas“, taip pat kaip vėliau S. Čiurlionienės-Kymantaitės „Lietuvoje“, buvo tikri įvykiai jų uždarame gyvenime. Jie džiaugėsi ir didžiavosi, sulaukę pirmųjų Šimkaus dainų ir Č. Sasnausko „Lietuviškos muzikos“ numerių. Jie surado Vinco Kudirkos šokius ir chorui dainas, išsirašė Naujalio ir Miko Petrausko kompozicijas. Jie kartais ištisas rekreacijas prasėdėdavo prie išgverusios fisharmonijos, kad suvoktų tų dainų, tų kompozicijų bent dalelę prasmės. Jie susikūrė savo kultūros kampelį, kurį saugojo, prie kurio šildėsi ir gaivinosi. Jiem ten buvo jauku, jie ten dirbdavo ir svajodavo, o visa kita darės tolima ir dar labiau svetima.

[...]

Ko reikia ieškoti literatūroje ir ko iš jos reikalauti, nė vienas jųjų, išskyrus gal Varnėną, nežinojo. Pasaulinė literatūra jiem buvo žinoma tik iš atsitiktinai nugirsto vieno kito vardo. Seminarijos mokslo programos ji neprofanavo. Lenkų literatūra buvo einama netikusiu metodu. Jie žinojo platesnį ar siauresnį autorių bei veikalų katalogą, keletą biografinių nuotrupų, kai kurių veikalų parašymo progą, keletą atpasakotų turinių, keletą anekdotų. Jie žinojo, pavyzdžiui, kad Kochanovskis, verkdamas savo dukrelės, parašė „Trenus“, kad Krasickis buvo supasaulėjęs vyskupas, kad grojant fleitai Mickevičius imdavęs improvizuoti, kad Sirokomlė nepaprastai lengvai rašęs eiles ir kad Vincentas Polis vienam dvieily davęs giliausią lietuvio charakteristiką:

Jak litwina kto zahaczy,
To i w grobie nie przebaczy.[29]

Į rusų literatūrą, kadangi tai buvo „kazionščina“, policinis programos numeris, jie maža kreipdavo dėmesio, o viena ausia nugirstos nuotrupos sudarė visą jų literatūrinį bagažą.

Antrame kurse jie jau baigė mokytis lotynų kalbą, bet mažiau jos išmokdavo negu gimnazijoj, nors jau filosofija, o toliau teologija, kanonų teisė, liturgika ir kiti dalykai buvo einami lotynų kalba. Bet tai buvo suprastinta viduramžių kalba su savo elementariškomis konstrukcijomis ir filosofiškai-teologiškai-liturgišku žodynu. Klasikinės lotynų

[29] Kai lietuvį kas užkabins, tai ir karste nedovanos.

kalbos jie seminarijoj neišmokdavo. Tik su dideliu vargu paskaitydavo Cicerono, Cezario ir Tito Livijaus nuotrupas. Dėl to ir klasikinės literatūros turtai jiem liko visai uždaryti. Nė vieno poeto jie kurse neskaitė, nieko apie juos negirdėjo, o jei kuriam pakliuvo į rankas klasikinės poezijos tekstas, tai jo nesuprato.

Tokiu būdu bendrame jųjų išsilavinime, kur tiek daug nulemia pasaulinės literatūros pažinimas, visam amžiui pasiliko didelė spraga. Užpildyti šią spragą privatine lektūra seminarijoj jiem nepavykdavo net ir esant geriem noram, nes nebuvo tinkamos tam bibliotekos, nebuvo nusimanymo, ką skaityti, pagaliau, nebuvo laiko, kada skaityti. Tie, kurie skaitydavo, pamokų atžvilgiu stovėdavo ne per aukštai, nebent kuris turėdavo nepaprastą atmintį ir gabumus.

[...]

Išaušus pavasariui, sužydėjus sodui, – o jis buvo gražus ir didelis, – Liudas surizikuodavo po vakarinių maldų nebeiti į žibalinėmis lempomis trenkiančią aulę, bet pasprukti į kvepiančią, svaiginančią vakaro gamtą, kiek tik jos tilpo tame mūro sienele aptvertame plote. Susprogę ir sužydėję medžiai vakaro prieblandoj atrodydavo dar tankesni ir vešlesni negu dieną – ir jis, eidamas pro juos, visa krūtine gerdavo iš jų žiedų trykštančią gamtos gyvybę.

Paskutinę tų mokslo metų dieną, taip visų svajotą ir lauktą, Vasariui ir kitiem jo draugam aptemdė liūdnas įvykis: Varnėnui „dėl stokos pašaukimo“ buvo patarta po atostogų nebegrįžti į seminariją.

[...]

XIII

Sunkus įspūdis, kurį klierikas Vasaris išsivežė iš seminarijos, atsisveikinęs su Varnėnu, aptemdė jam antrųjų atostogų pradžią. Varnėno išvarymas Vasariui buvo daugiau negu gero draugo netekimas. Jisai numanė, kad čia turima reikalo ne su intrigomis, ne su tautiniu klausimu, ne su kerštu, bet su svarbia kunigavimo problema, kurią sprendžiant negali būti jokių asmeniškų sumetimų, jokio pasigailėjimo.

Varnėno pavyzdys rektoriaus žodžių šviesoj rodė, kad anaiptol ne kiekvienas idealizmas gali būti suderintas su kunigavimu. Juk nė pats rektorius turbūt neabejojo, kad Varnėnas idealistas. Gali atsitikti, kad vienam asmeny, nusiteikusiam kuo ideališkiausiai, pavyzdžiui, patriotinėj, meninėj, kūrybinėj srity, įskiepytas kuniginis idealizmas bus tokis fermentas, kuris sugriaus visą kūrybinį pajėgumą, energiją ir entuziazmą, nelyginant kaip skirtingos rūšies kraujas, įleistas kad ir sveikiausiam žmogui, sugriautų visą jo organizmą ir atneštų mirtį. Vasaris tai nujautė, bet nepakankamai aiškiai, kad būtų galėjęs jau tuomet suprasti, kaip jisai klydo manydamas, kad būti geru kunigu pakanka geros valios, grynos intencijos, kilnių norų, išganingų tikslų, žodžiu, idealizmo. Jis tai ne tik suprato, bet ir pamatė po daugelio metų savo pačio gyvenimo pavyzdy.

Atsisveikinęs su Varnėnu, jis tos nuojautos rakštį nešiojo kuone pusę atostogų. Jis buvo taip susirūpinęs ir nesavas, kad motina dažnai su baime klausdavo:

– Kodėl jūs, kunigėli, šįmet tokis nelinksmas parvažiavote? Ar gal nesveika kas?

– Nieko, mama, – atsakydavo jis, darydamas nerūpestingą veidą. – Nespėjau dar atsigauti po seminarijos. Šįmet buvo sunkesni metai... – Ir eidavo kur nors į laukus, kur jo niekas nematytų ir nekalbintų.

Savo tėviškės laukuose jis labai mėgo vieną kalnelį, kurį visi vadino Aušrakalniu ir kuris buvo aukščiausia visoj apylinkėj vieta, toli nuo bet kokios trobos ir bet kokio

kelio ar tako. Ant šito kalnelio Liudas ir praleisdavo didesnę dienos dalį. Jis, kaip ir visi svajingo ir kontempliatyvaus būdo žmonės, mėgo plačius reginius, panoramas, kur žvilgsnys nekliudomai skrenda viršum visų daiktų ligi tolimųjų melsvomis ūkanomis apsiūkusių horizontų. Tokia panorama prieš jį atsiskleisdavo nuo to kalnelio.

Iš pietų pusės, pro tėviškės trobas, anapus kaimo, buvo matyti miškas. Besitęsdamas į kairę ir pusračiu apsupdamas reginį iš užpakalio, jis vėl tolėjo ir tolėjo, kaskart vis labiau mėlynuodamas ir toli rytuose tapdamas siaura, tarp žemės ir dangaus ištiesta juosta. Persimesdamas į dešinę, jis vėl ėjo artyn, kol anapus kito kaimo, šiaurės pusėje, giliame slėny virto nunykusių pušaičių ir laibų kreivų berželių giraite, kur augdavo daug mėlynių ir veisdavosi gyvačių. Už giraitės, anapus, toli toli, buvo matyti vėl aukšti derlingi laukai, medžiais apaugę viensėdžiai ir tolimų bažnyčių bokštai.

[...]

Ant šito tėviškės kalnelio, bežiūrėdamas į tuos tolimus miškus ir tylius saulėleidžius, Vasaris nejučiomis pratinosi matyti gamtą pro savo jausmą ir nuotaiką, o jis jautė ją baiminga, disciplinuojama ir marinama seminaristo širdim. Jis nejučiomis sau kūrėsi panoraminę gamtos schemą, kuri ilgą laiką buvo jam fonu pagrindinės nuotaikos variacijom reikšti.

Saulei nusileidus, aplink kalną žemose pievose, o kartais ir laukuose, nuo miško kairėj ligi giraitės dešinėj, pasklisdavo tiršti balzgani rūkai. Jei tai būdavo mėnesiena, jie atrodydavo kaip koks didžiulis ežeras, o tėviškės ir kaimynų trobos ir medžiai kaip kokios salos, paslaptingos ir nykios. Nyku darydavos ir klierikui Vasariui, vis dar nuo kalno bežiūrinčiam į baigiančius gesti vakarus, – ir jis rasotu takeliu grįždavo namo.

Rengdamasis gulti girdėdavo dar, kaip motina, atsiklaupus savo kambarėly, atsidusdama šnabždėdavo ražančių.

Aušrakalnį klierikas Vasaris įprato lankyti kiekvieną dieną, kada tik būdavo namie. Tų atostogų metu čia telkėsi visas jo proto ir širdies gyvenimas.

Kartais, grįžęs nuo kalnelio ir įsižiebęs žvakę, jis pabandydavo rašyti. Plati saulėleidžio panorama dar stovėdavo jo akyse, ir kalnely išugdyta nuotaika dar gaubdavo jį visą. Tada jis parašė keletą geresnių to laiko eilėraščių, kiek leido neišsirutuliojęs jo talentas ir literatūrinio išsilavinimo neišmiklinta nuovoka.

Jausminės emocijos stiprumas sudarė visą tų eilių esmę ir vertę. Gamtos elementas jo to laiko poezijoj buvo tas pats, kurį jis matė nuo savo tėviškės kalnelio, keletas panoraminės schemos bruožų: raudonas saulėlydžio dangus, mėlynos sutemos, balzganos ūkanos, žvaigždėtas dangus, mėnesiena. Jausminis elementas buvo tokis pat nesudėtingas, platus ir bendras: liūdesys dėl praeinančios jaunystės, ilgesys plataus gyvenimo, laisvės, meilės, kartais atvirkščiai – tylos ir ramybės; nusiskundimas dėl amžinos vienatvės, kartais atvirkščiai – vienatvės pasiilgimas ir jos apoteozavimas.

[...]

Ant to kalnelio Liudas dažnai permąstydavo kai kuriuos seminarijos įvykius, ypač Varnėno išvarymą. Ta proga jis stengdavosi įžvelgti ir į savo pačio širdį ir paspėlioti, kas per kunigas gali iš jo išeiti. Bet šitie įžvelgimai ir spėliojimai tuo metu didesnio neramumo jam nesukeldavo. Labai bendro pobūdžio neaiški nuovoka, ypač esant tam tikram „saulėlydžio ūpui“, šnibždėdavo į širdį, kad seminarijoj jam ne vieta, bet kai tik imdavo svarstyti klausimą konkrečiai, tvirtesnio abejonėm pagrindo nesurasdavo. Savo talentą jis taip mažai vertino, kad iš to didesnių konfliktų savy nelaukė. Jo intencijos buvo gry-

nos. Tiesa, jis buvo ne per uolus klierikas, bet tokių buvo daug, jis su tuom apsiprato ir įvairiem „skrupulam“, kaip mokė dvasinio gyvenimo vadovai, nenorėjo pasiduoti.

Jis žinojo, kad kunigo pašaukimui didelis pavojus grėsė iš moterų pusės. Čia irgi jo sąžinė buvo rami. Jo susižavėjimas Nepažįstamąja buvo toks platoniškas, kad į realaus gyvenimo sritį beveik visai ir neįėjo. Jo pažintis su Liuce buvo tokia paviršutiniška, kad dėl jos mesti seminariją būtų buvę ne tik juokinga, bet ir kvaila. Liucę, tiesa, jis pasvajodavo dažnai ant to kalnelio. Tik gal jau tokia žmogaus prigimtis, kad kaip tyčia didžiausia silpnybė esti praeinama nepastebėta arba pateisinama net ir rūsčiausiai save analizuojant bei smerkiant.

Šitos silpnybės neįvertino nė Vasaris. O juk čia jis turėjo reikalą ne su nežemiška beveik Nepažįstamąja, į kurią jis nė karto iš arti nebuvo pažvelgęs, bet su gyva, temperamentinga, kaip Petryla sakydavo, „pasiutusia“, klebonijos mergiote, kurį jį nusižiūrėjo, o jis to nesigynė. Tiesa, į pabaigą mokslo metų Liucės atsiminimai jam gerokai išbluko, o Varnėno išvarymas pirmomis savaitėmis ir visai ją išstūmė iš jo minčių. Tačiau praėjus vienam atostogų mėnesiui, klierikas Vasaris vis dažniau ėmė galvoti, kad jau būtų laikas atlankyti savo kaimyną ir draugą Petrylą. O rūpėdavo jam ne Petryla, bet Liucė.

Klierikas Vasaris žinojo, kad Petrylos parapijoj kiekvieno mėnesio pirmasis sekmadienis būdavo švenčiamas bent kiek iškilmingiau ir suma būdavo su Šv. Sakramento išstatymu. Šita aplinkybė davė jam progos atlankyti savo kaimynus, ir jis nutarė tai padaryti ateinantį pirmą rugpjūčio sekmadienį. Nuvažiavo jis jau gana vėlai, pačiai sumai, ir Liucę teko pamatyti tik prieš pat pietus.

– A, tamsta dar gyvas? – sušuko ji, sutikusi juodu su Petryla klebonijos sode. – O aš maniau, kad jau tamsta nusibaigei besimelsdamas. Toks menkutis...

Iš pirmųjų jos žodžių klierikas Vasaris suprato, kad ji jam prikaišioja ilgą neatsilankymą, ir buvo bepradedąs teisintis, bet Liucė staiga jį perkirto:

– Anaiptol! Mes tamstos nelaukėm anksčiau kaip per šventą Lauryną, kaip pernai, atsimenat? – ir, juodu palikusi, ji nusiskubino savais keliais.

Vasariui pasidarė gėda.

– Iš tiesų, ko aš čia atlindau? – manė jis sau, eidamas į kleboniją ir mąstydamas, ką pasakys klebonui, jeigu ir tas parodys savo nusistebėjimą, jį pamatęs. Bet klebonas nesistebėjo.

– A, ir mielas kaimynas čia? – ištiesė jis ranką Vasariui. – Gerai, gerai, kad nepamiršti mus aplankyti. Seniai taip reikėjo padaryti. Na, kaip laikaisi?

Vasaris atitoko. Klebono salione, be kunigo Trikausko, kuris šįmet jau ne taip iš aukšto į klieriką žiūrėjo, buvo dar ir studentas Brazgys. Vasaris jį vos pažino, nes buvo nusiskutęs barzdą, apsikirpęs plaukus ir jau ne su studentiška uniforma, bet su civiliu šviesiu kostiumu.

– O, tamsta šįmet jau vyriškiau atrodai, – prašneko jis į Vasarį besisveikindamas. – Pernai aš bijojau, kad seminarija tamstos visai nepribaigtų.

„Juk tai beveik Liucės žodžiai... keista...“ – pamanė klierikas Liudas ir garsiai tarė:

– Vis dėlto aš turbūt ne tiek atsimainęs kaip tamsta. Išsyk nė nepažinau. Bene tik būsit baigę?

– Dar vieni metai, – atsakė studentas, – ir kadangi tai jau labai trumpas laikas, nutariau iš anksto pratintis prie buržujiškos išvaizdos.

– Ir prie jaunos žmonos, pone Jonai, ar ne tiesa? – pridėjo kunigas Trikauskas ir garsiai nusijuokė.

– Kol kas tik simpatijos... – kukliai pataisė studentas.

„Liucė...“ – dilgtelėjo Vasariui mintis, ir jo ūpas dar labiau ėmė gesti.

Netrukus įėjo į salioną ir ji pati. Ji buvo apsivilkusi tamsia šilkine suknele, ir tokios puošnios bei elegantiškos Liudas dar nebuvo jos matęs. Atrodė, kad dabar ji buvo dar gražesnė negu pernai ir kai matė ją seminarijoj. Studentas tuoj atsidūrė šalia jos, abudu daug kalbėjo ir juokėsi. Vasaris atsargiai sekė jos žvilgsnius, bet ji nė karto į jį nepažiūrėjo.

„Tartum čia manęs nė nebūtų“, – pamanė jis, vis labiau gailėdamasis savo žygio.

Pietų metu ji atsisėdo šalia Brazgio, o Vasarį pasodino iš kitos pusės stalo, arčiau prie klebono. Kun. Trikauskas sėdėjo *vis-à-vis,* o klierikas Petryla iš kairės. Užkandžiaudami abudu kunigai ir studentas išgėrė po porą stiklelių, ir kalba pasidarė gyvesnė. Brazgys su pasigailėjimu pažiūrėjo į abu klieriku ir tarė:

– Nėr pasauly nelaimingesnio sutvėrimo kaip seminaristas. Nu, aš suprantu kunigą. Kunigas tai kunigas. Jam daug ko, tiesa, negalima, bet dar daugiau galima. Išgerti jis pajėgia tiek, kiek Dieve duok kiekvienam. Vest negalima, ot čia tai aiškus minusas, bet... bet... ką čia pagaliau kvailas žmogus Dievo galybę išmanysi, kur čia minusas, kur čia pliusas... Tiesa, kunige daktare? – atsikreipė jis į kunigą Trikauską. – Bet štai seminaristai, kunigėliai levitai, tai jau tikrai nepavydėtini. Nieko, niekur ir niekad jiem negalima. Išgert negalima, rūkyt negalima, mylėt negalima, paflirtuot negalima. Viešpatie! Ir tai svarbiausia, kad ne kunigai, o štai tik dar koki jaunuoliai! Dievaži, ir ko jie į tą seminariją lenda?

– Jei tamsta manai, kad be gėrimo, rūkymo ir flirtavimo nėra išganymo, tuomet, žinoma, į seminariją stoti neverta, – drąsiai atkirto Vasaris, bet pats tuoj susigėdo, kam jis taip klierikiškai, šabloniškai pasakė: nėra išganymo.

– Be ko nėra išganymo, jūs, žinoma, geriau išmanote negu aš, – nerimo studentas. – Bet antai Adomas Mickevičius yra pasakęs, kad kas gyvendamas nebuvo nusileidęs į žemę, tas po mirties ne iš karto pataikys į dangų.

Jis išgėrė dar vieną stiklelį ir savimi patenkintas tęsė toliau:

– Bet aš vis dėlto netikiu, kad jūs būtumėt tie, kuriem Mickevičius grasina. Aš manau, kad jūs iš karto pataikytumėt į dangų, nes į žemę kartais nusileidžiate, jei ne darbais, tai bent mintimis. O aš girdėjau, kad teologija nedaro skirtumo tarp darbų ir minčių. Mintimis gi, aš manau, kad jūs maža kuo skiriatės nuo mūsų, prastų mirtingųjų. Tiktai ką mes darome viešai, jūs slepiate savy. Mintimis jūs ir mylite, ir flirtuojate, ir gražiomis mergaitėmis pasidžiaugiate...

[...]

Visiem kitiem, išskyrus Vasarį, pietūs praėjo su gera nuotaika. Klebonas nuo klierikų kalbą nukreipė į kitas temas, studentas buvo patenkintas tuo, ką pasakė, o Liucė buvo linksma ir puikiai nusiteikus. Į klieriką Liudą ji daugiau jokio dėmesio nekreipė, iš tiesų tartum čia jo visai nė nebūtų.

Po pietų jis tuoj ėmė visus atsisveikinėti, teisindamasis tuo, kad tėvai norį greičiau parvažiuoti namo. Liucė abejingai padavė jam ranką ir toliau tęsė su studentu pradėtą kalbą. Išlydėjo jį vienas Petryla ir gonkose, akimis parodęs į salioną, tarė:

– Matei, kas darosi su Liuce? Ne be reikalo Brazgys paaukojo barzdą ir plaukus. Sulauksime vestuvių, pamatysi.

– Pats laikas, – atsakė klierikas Liudas. – Jei toliau mokytis neina, ko jai čia prie klebono švaistytis...

Jis parvažiavo namo dar toli prieš saulėlydį. Tėvas išjojo pasiganyti arklius, motina atsigulė pasilsėti, visuose namuose buvo tylu, tuščia ir nyku.

Liudas, pasiėmęs knygą, išėjo į savo kalnelį. Ramus šventadienio vakaras darė tą vietą dar jaukesnę ir malonesnę negu paprastai. Klierikas Vasaris, išsitiesęs ant kvepiančio viršukalnio dirvono saulės atokaitoj, kartojo savo nepavykusio vizito visas smulkmenas ir darė išvadas. Mintis, kad Liucė rengiasi tekėti už Brazgio, tik pirmu momentu jį buvo dilgtelėjus. Dabar tai jam atrodė visai paprastas dalykas. Bet už ką ji ant jo buvo supykusi, už ką jį taip aiškiai ignoravo, jis niekaip negalėjo įspėti. „Parvažiuos Pavasarėlis“, – skambėjo jam ausyse linksmas jos balsas ir juokas. Štai tau ir meiliai sutiko tą „Pavasarėlį“!

Tačiau nemaloniausias tos dienos įspūdis buvo ne šaltas Liucės sutikimas, bet studento žodžiai. „Mintimis jūs ir mylite, ir flirtuojate, ir į gražias mergaites pasižvalgote... Tai, ką mes darome viešai, jūs slepiate savy...“ Jis girdėjo tuos žodžius, lyg jie čia pat būtų buvę tariami į pačią jo ausį. Štai kas įsibrovė į jo širdį – Brazgys! Bet kokią išvadą padarė iš jo – ramaus ir tylaus, į sutaną įsprausto jaunuolio – pirmų, nedrąsių širdies virpėjimų!

Tą dieną klierikas Vasaris pirmą sykį pajuto svetimo žmogaus jam padarytą priekaištą dėl sunkiausios dvasiškiui nuodėmės – moteries. Priekaištas buvo menkių menkiausias, bet klieriko Vasario sąžinė, svetimo paliesta, darėsi dešimteriopai jautresnė. O šitas pats palietimas taip jį gėdino ir žemino! Juk, studento akimis žiūrint, iš tiesų koks jis turi atrodyti menkas, mizernas ir juokingas su savo svajonėmis – apie moterį, apie Liucę, apie Katedros Nepažįstamąją!..

Ilgai tą vakarą save kankino klierikas Vasaris įvairiausiomis tos pačios temos atmainomis ir, parėjęs namo, atsigulė su tokia išvada: Brazgys sakė tiesą. Tu esi menkas ir juokingas. Tu esi seminaristas, klierikėlis, levitas – ir žinok savo vietą. Svajonės apie gyvenimo džiaugsmą, laimę, mergaitės šypsnį – ne tau! Kiekvienas turi ir turės teisę brautis į tavo sąžinę, jas išvilkti, pajuokti ir paniekinti, nors jos būtų ir nekalčiausios.

Porą savaičių sirgo klierikas Vasaris šita išvada ir to sekmadienio atsiminimais. Per kitas porą savaičių jis pradėjo lai pamiršti. Tiek dar buvo jame jaunuoliško gajumo, o aplinkui vasaros saulės, giedro dangaus, žydinčių gėlių ir gyvenimo meilės, kad tas incidentas negalėjo ilgiau pasilikti gyvas jo sąmonėj. Jis nugrimzdo į jos dugną, pasislėpė, nors neišnyko, kaip neišnyksta niekas, kas kartą yra buvęs.

Atėjus šventam Laurynui, jis į Kleviškį nevažiavo. Ir klebonas kvietė, ir tėvai norėjo, bet jis pasiliko namie. Tą dieną jis jautėsi nuskriaustas, bet kartu ir išdidus savo vienatvėje.

– Tesižinai! – mąstė jis vienas sau. – Jie mano, kad čia man labai reikalinga jų draugystė. Apsieisiu ir be jų...

Keliom dienom praslinkus po švento Lauryno, vieną gražią popietę sėdėdamas ant Aušrakalnio, jis pamatė vienu arkliu užkinkytą bričkelę pasukant iš vieškelio į jų kelelį. Liudas paspėliojo, kad greičiausiai kuris nors iš draugų sumanė jį atlankyti, ir pasileido nuo kalnelio namo. Bet svečiam įvažiavus į kiemą, jis iš nustebimo nerado nė ką besakyti. Bričkelėje sėdėjo Kleviškio vargonininkas ir Liucė.

– Cha cha cha! – skambiai sukvatojo ji, šokdama iš bričkelės. – Aš matau, kad šitokių svečių tai jau tamsta nesitikėjai. Mes tyčia ir norėjom tamstą nustebinti. Neišvarysit atgal?

– Netikėti svečiai dvigubai malonūs. Turbūt iš kur nors toliau važiuojate? Gerai, kad užsukot atlankyti kaimyno.

– Įsivaizduok tamsta, kad ne. Važiuojam iš Kleviškio ir tyčia į jus.

– Nelabai norėčiau tikėti, – abejojo Liudas. – Bet prašau į vidų. Tamsta gerokai sudulkėjus.

Tuo tarpu ir motina išėjo sutikti viešnios, nes klebonijos panelė tegu ir ne kunigas, bet vis dėlto jos atsilankymas – namam garbė.

– Matot, mamute, – kalbėjo jai Liucė, vedama į seklyčią, – kad nesistebėtum tokiais svečiais, pirmiausia pasakysiu reikalą. Kaip netolimi kaimynai, sužinojome, kad jūsų sode esą ankstyvų saldžiųjų kriaušių. O mūsų gaspadinei be galo jų prireikė. Jeigu duosite, einame, jeigu ne, sėdame ir važiuojame atgal.

– Prašome, kiek tik norite, panele, – skubinosi užtikrinti Liudo motina. – Dabar jų pats sunokimas, o jos taip greitai praeina.

– Dėdės šiandien nėra namie, tai aš štai vargonininką ir prikalbėjau pasivažinėti.

Tuojau atsirado ir senis Vasaris, parėjęs iš laukų pažiūrėti, kas čia per svečiai bus atsilankę taip netikėtai. Sužinojęs, kokiu reikalu atvažiavo Kleviškio klebono giminaitė, senis buvo labai patenkintas. Jam nebuvo didesnio malonumo, kaip patirti, kad kas pagirdavo jo sodą, kurį jis pats buvo suskiepijęs ir išauginęs. O čia dar tokio garsaus klebono augintinė! Tad pats tuojau vedėsi visus į sodą parodyti tų saldžiųjų kriaušių, papasakoti jų istorijos ir toliau tokiu pat būdu apeiti kiekvieno medžio. Liucė pasirodė puikiai mokanti palaikyti kalbą apie vaismedžius ir seniui Vasariui kaip medum per širdį tepė.

– Ot panelė, kad ir poniška, kad ir mokyta, bet su sodu apsieiti mokėtų, – gyrė ją Liudo tėvas. – Ak teisybė, kad ir Kleviškio klebono gražus sodas. Turbūt ir panelė padedat prižiūrėti?

– O taip, mudu su dėde kiekvieną medelį pažįstam, – patvirtino ji.

Pabaigęs rodyti medžius, tėvas vedėsi juos prie bičių. Bet jau čia Liucė pasipriešino.

– Bijau, bijau! – šaukė ji mosuodama rankomis. – Negaliu suprasti, dėl ko manęs bitės nemėgsta. Štai ir vakar kad kirto viena! – Ir čia pat atsismaukusi rankovę parodė aukščiau alkūnės įkirstą vietą. Bet nei Liudas, nei niekas kitas ant apvalios, lygios, baltos rankos nepamatė jokio įkirtimo ženklo.

– Jau ir dėmė išnyko! Ak, kaip gerai! – džiaugėsi ji.

Bet bičių mėgėjas pasirodė esąs vargonininkas.

Senis Vasaris, laimingas, radęs klausytoją, vedėsi jį prie avilio, į kurį per šventą Antaną keistu būdu pats savaime susimetė spiečius.

– O mes eisime pažiūrėti to gražaus kalnelio, ant kurio aš mačiau tamstą atvažiuodama, – pasiūlė Liucė klierikui Liudui.

– Nieko ten ypatingo. Tai visai paprastas kalnelis, – atsikalbinėjo Liudas.

Ji matomai užsigavo tuo abejingumu.

– Tamsta nenori? – paklausė, primygtinai į jį žiūrėdama.

– Aš su mielu noru. Tik bijau, kad tamsta išpeiksi mano mėgstamą vietelę.

Eidami į kalnelį, jiedu kalbėjosi apie paprasčiausius dalykus. Paskui ji pradėjo klausinėti, kaip jis praleidęs atostogas, ar jam nebuvę nuobodu vienam pas tėvus ir pas seną kleboną. Jis sakėsi jautęsis labai gerai, ir anaiptol nuobodu nebuvę: jis mėgstąs būti vienas.

– Žinoma. Dėl to tamsta ir į Kleviškį buvai užmiršęs atsilankyti, – pastebėjo ji prikaišiodama.

Klierikas Liudas pasižiūrėjo į ją nustebęs:

– Kaip užmiršau? Juk tamsta puikiai žinai, kad aš buvau Klevišky pirmą rugpjūčio sekmadienį.

– Sakyk, Pavasarėli, ar tamsta labai tada supykai ant manęs?

Jos tas klausimas Liudui pasirodė toks nuoširdus, kaltas ir kartu atsiprašąs.

– Už ką aš turėjau pykti? Tamsta buvai kitu kuo užimta, manęs nepastebėjai, ir tiek. Be to, aš pamačiau, kad tą dieną buvau nelauktas svečias.

– Visa tai, Pavasarėli, aš dariau tyčia. Aš nežinau, kokis kipšiukas pagundė mane tada taip elgtis. Be to, aš ant tamstos buvau truputį pikta, kad taip ilgai mūsų neatlankei, – štai ir viskas! Bet oi, kaip aš to gailėjausi, kai išvažiavai! O kai neatvykai į šventą Lauryną, tai jau visai nuliūdau.

Liudui šitie pasiaiškinimai buvo be galo malonus, ir jis visu kuo tikėjo, bet dėjosi abejojąs.

– Tamsta tik dabar taip kalbi, panele Liuce. Aš mačiau, kur buvo visas tamstos dėmesys.

– Brazgys? – sušuko ji.

– Žinoma.

– Visa tai komedija! Turėjau gi aš su kuo nors kalbėtis!

– Bet tamsta už jo ištekėsi, – nedrąsiai pastebėjo klierikas.

Liucė nusikvatojo visu balsu.

– Negi tamsta, Pavasarėli, mane vesi?

Liudui pasidarė gėda, ir jis nieko nesakė.

Jiedu jau lipo į kalnelį. Šlaitas iš tos pusės buvo gana status, ir ji pasigelbėdama nusitvėrė klieriko ranką. Užlipo abudu uždusę, bet dėl to dar maloniau buvo atsikvėpti viršukalny.

– O, kaip čia gražu! – sušuko, besigėrėdama atsidengusiu reginiu. – Ir kaip toli matyti! Nesistebiu, kad tamsta taip mėgsti šį kalnelį.

Jiedu atsisėdo saulės atokaitoj, kur buvo taip šilta, kvepėjo žolės ir čirškė nematomi žiogeliai. Ji skynė čiobrelius ir geltonas kačpėdėles, kur augo čia pat prie jos kojų; vartė, gėrėjosi ir derino į pluoštą.

– Parsivešiu gėlių nuo Pavasarėlio kalnelio. Tai bus bent atsiminimas! O kačpėdėlės nevysta. Išsaugosiu ligi kitos vasaros. Tada tamsta turėsi man naujų atvežti.

Nepatirtas dar jausmas užliejo klieriko Vasario krūtinę. Jis niekad dar nebuvo buvęs vienu du taip arti su jauna gražia mergaite, kuri jam kalbėjo tokius širdį kutenančius žodžius.

Staiga jis atsiminė Brazgio pašaipą.

– Panele Liuce, – tarė jis staiga, – ar tamsta kalbėjai kada nors apie mane su ponu Brazgiu?

– Žinoma! Aš taip jam tamstą gyriau!

Klierikas Vasaris atsistojo kaip spyruoklės pakeltas.

– Panele Liuce, laikas mudviem grįžti. Motina tikrai jau laukia su pavakariais. O tamsta, be abejo, išalkus.

Jo balsas išdavė jo susijaudinimą. Liucė pažvelgė į jį nustebusi.

– Kas tamstai yra, Pavasarėli?

– Nieko, – atsakė jis kietai. – Aš tik atsiminiau, kad netrukus reiks į seminariją grįžti.

Iš jo balso Liucė nujautė tų žodžių prasmę. Ir jai nebuvo jau noro juokauti.

– Neužmiršk manęs, Pavasarėli, seminarijoj, – tarė ji vos girdimai. – Žinok, kad aš tavęs dažnai pasiilgstu.

Tą vakarą, svečiam išvažiavus, klierikas Liudas dar kartą buvo ant savo kalnelio ir parėjo gulti labai vėlai.

XIV

Jisai sugrįžo į seminariją, kartodamas jos žodžius: „Neužmiršk manęs, Pavasarėli, aš tavęs labai pasiilgstu...“ Šitie žodžiai ilgą laiką buvo jo vidaus atspara ir jo optimizmo šaltinis. O tokia atspara tada jam buvo labai reikalinga.

Patalpino jį tais metais vienam kambary su keturiais lenkais. Visi jie į Vasarį žiūrėjo iš aukšto, su nepasitikėjimu ir neslėpdami savo nedraugiškumo. Kambario viršila buvo penktojo kurso klierikas, didelis dabita, norįs visur vaidinti lenkų aristokrato rolę. Kiti trys jam pataikavo ir stengėsi išlaikyti tą patį toną. Vienas iš jų buvo Vasario kurso draugas, bet tai buvo dar blogiau, nes kiekvieną jo nepasisekimą per pamokas arba šiaip kokią nemalonią jam smulkmeną tuojau referuodavo kambario kolegom, kad visi turėtų progos iš jo pasijuokti. Vasaris į tą kambarį ateidavo tik nakvoti, bet ir tos 15 minučių prieš sugulimą užteko, kad per porą savaičių tas gyvenimas jam apkarstų kaip karčiausi pipirai.

Dažniausiai atsitikdavo, kad, įėjus jam į kambarį, lenkeliai nutraukdavo kalbą pusėj sakinio, ir porą minučių darydavos nejauki tyla. Tuo jam rodydavo savo nepasitikėjimą. Paskui, jei tai būdavo jo dežuravimo savaitė, viršila, pabarškinęs praustuvo kranus, piktai sakydavo:

– *Księże*[30] Vasaris, šiandien praustuvas vėl blogai išvalytas!

– Aš jį valau kas rytas, kaip ir visi. Jei jį kas priteršė, ne mano kaltė, – atsikirsdavo Vasaris.

– O kas, tamstos nuomone, jį galėjo priteršti? – ironiškai klausdavo viršila. O priteršdavo visuomet – jis pats.

– Tie, kurie kambary sėdi. Aš čia nesėdžiu.

– Prašau mandagiau atsakinėti! – jau piktai sušukdavo lenkas. – Tamstai stoka gero išauklėjimo! O aš reikalauju, kad nuo šios dienos prausykla būtų švari!

Kitą kartą, Vasariui įėjus į kambarį, jie imdavo kalbėti apie riaušes mišrose parapijose, iškraipydami statistiką, faktus, kaltindami ir niekindami lietuvius. Kartais jie rasdavo progos pasityčiot iš lietuvių kalbos, iš dainų ir spaudos – ir iš visko, kas Vasariui buvo brangu ir ko jis negalėjo nuo tų akiplėšų apginti. Bet dažniausiai bandydavo jam įskaudinti, paimdami ant liežuvio jį patį.

– Ot, šiandien mūs Vasaris kad rėžė iš Introdukcijos! – panašiu šūksniu pasitikdavo jį kurso draugas. – Bet visų pranašų vargšas vis dėlto neįstengė išskaityti. O kanoniškumo klausimu paėmė tylėjimo rekordą. Na, bet dvejetą jam vis dėlto turbūt parašė iš mizerikordijos.

Ir jie dar ilgai linksmindavosi, komentuodami jo nepavykusius atsakymus.

Jisai degdavo apmaudu, viso to klausydamas, bet jausdamasis negalėsiąs atsikirsti aštraliežuviam lenkeliam, pasirinko absoliutinio tylėjimo taktiką, apsimesdamas visiškai ramus.

Tautinė kova seminarijoj juos visus, tiek lenkus, tiek lietuvius, darydavo egoistus ir net kietaširdžius. Pats Vasaris su savo draugais, būdami jau paskutiniuose seminarijos kursuose, pasijutę stipresni, beveik tokiu pat būdu persekiojo vieną lenkelį, Mazurkovskio favoritą, pramokusį lietuviškai, pravardžiuodami jį *cudne dziecko*[31] ir visokeriopai jam įskaudindami.

---

[30] Kunige.

[31] Stebuklingas vaikelis.

Vasariui bent tiek buvo lengva nukęsti liežuvingų lenkelių persekiojimą, kad jisai žinodavo, jog jie jo nepažįsta ir nesupranta. Jiem nė į galvą nebuvo atėję, kad jų pajuokiamas Vasaris priklauso kažkokiai slaptai lavinimosi kuopelei, kad jisai blogai atsakinėja dėl to, jog skaito ką kita, domisi kuo kitu. Šita savijauta duodavo klierikui Liudui atsparumo ir kantrybės nukęsti daugeliui seminarijoje patirtų nepasisekimų.

Dažnai jį taip pat guosdavo ir Liucės prisiminimas. Nors jis čia nepuoselėjo jokių ypatingų vilčių, bet vis dėlto mintis, kad jis patinka gražiai Kleviškio klebono giminaitei, jam buvo ir paguodžianti, ir padrąsinanti. Kartais net jo geriausi draugai, kur nors bejuokaudami moterų pavojaus tema, sakydavo:

– Kam kam, bet jau Vasariui tai jokio pavojaus iš moterų negresia. Jisai neprisileis moteries nė iš tolo arba pabėgs kur kojos neša.

Tada tik vienas Petryla įtariamai į jį pažiūrėdavo. Jis gi pats atsimindavo visą savo pažinties su Liuce istoriją ir vienas sau šypsodamasis manydavo:

– O vis dėlto aš patinku tokiai puikiai mergaitei, kuri nė į vieną iš jūsų gal nė pažiūrėt nenorėtų.

Ir jis jausdavosi esąs prašmatnesnis už savo draugus, nes tokio amžiaus jaunuolio širdy, kad ir gerokai apmarintoj seminarijos režimo, vis kada ne kada suplazda romantiškų polėkių ir noro būti patraukiančiam, „nerimtam“ ir „išdrįstančiam“.

Toki polėkiai ir norai atbusdavo ypatingai atostogų metu, vieną kitą visai išviliodavo iš dvasiško luomo, bet dar dažniau atlydėdavo į seminariją kartu su maloniais žodeliais, reikšmingais pažvelgimais, o kartais ir dovanėlėmis, monogramomis, skarelėmis ar šiaip kokiu moteriškų rankų darbo dalykėliu. Bet tuojau penkių dienų rekolekcijos primindavo jiem tikrąjį jų charakterį, pareigas ir vietą gyvenime. Jie eidavo išpažinties, daugiau ar mažiau nuoširdžiai gailėdavosi savo širdies paklydimų, jų išsižadėdavo ir stengdavosi juos pamiršti... ligi kitų atostogų.

Pats Vasaris, nors laikydavo rekolekcijas blogiau už daugelį kitų, nors atsimindavo savo pavojaus progas ne tiek jų gailėdamasis, kiek apie jas svajodamas, tačiau ir jis galų gale, ruošdamasis išpažinties, pajusdavo savo padėties dvilypumą, savo svajonių ir jausmų nesiderinimą su kunigišku jo drabužiu ir kunigystės siekiančio levito charakteriu. Ir tais metais taip pat jis skundė save per išpažintį ir dėl pavojingų minčių, ir dėl akių nesaugojimo, ir dėl per artimos pažinties su kitos lyties asmeniu. Bet daugiau negu meditacijos, sąžinės „egzaminai“ ir išpažintys marino jo širdį Brazgio žodžiai ir jo pačio rezignacija: visa tai ne man.

Praėjus rekolekcijom, po kelių dienų vėl prasiblaivydavo ūkanos, jis pamatydavo savo kalnelį, pakvipdavo čiobreliai ir kačpėdėlės, ir Liucės balsas kuždėdavo: „Neužmiršk manęs, Pavasarėli, seminarijoj; aš tavęs labai pasiilgstu“.

Bet čia imdavo slinkti pilko, darbingo ir beveik mechaniško gyvenimo dienos, tokios nepanašios į nieką, kas yra ar buvo anapus sienų. Dienos, kurių atmosfera kaip koki dezinfekcijos garai pamažu persunkia širdį ir naikina visa, kas ten buvo įdiegta saulėtomis valandomis, žydinčioj gamtoj ir plačioj laisvėj. Be to, dar kas mėnuo rekolekcijos, o gavėnioj vėl jų penkios dienos – ir ilgi klūpojimai, ir Graudūs verksmai.

Trečiame kurse ir mokslas jau buvo daugiau dvasiškas. Iš filosofijos, be psichologijos ir kosmologijos, jie ėjo dar etiką ir teodicėją, kur buvo nagrinėjamas Dievo esimo klausimas, šv. Tomo Akviniečio argumentai, Dievo prigimtis ir Jo atributai. Jie mokėsi dar Bažnyčios istorijos, įvado į Šv. Raštą, liturgikos, pamokslų sakymo iškalbos, ir pa-

galiau trečiame kurse jau prasidėjo moralinės teologijos studijos. Šis dalykas jiem buvo sunkiausias. Be pačio mokslo painumo, be veikalo kalbos sunkumo, juos vargino dar pats profesorius, geras dalyko žinovas, bet smulkmeniškas ir priekabingas. Į moralinės pamokas jie visuomet eidavo drebėdami, sėdėdavo kaip zuikiai suglaudę ausis, bailiai laukdami, kurį čia šiandien ištrauks atsakinėti. Kai ištraukdavo, visi laisviau atsikvėpdavo, nes paprastai vieno užtekdavo visai pamokai. Atsitikdavo, kad mokinys ir profesorius ištylėdavo visą valandą: mokinys – nežinodamas, ką atsakyti į klausimą, profesorius – belaukdamas ir bauginančiai mažais žingsniais trypdamas aplinkui.

[...]

Toliau, kaip prie visko seminarijoje, taip ir prie moralinės teologijos mokslo jie priprasdavo ir žiūrėdavo į jį kaip į dalyką, iš dalies, tiesa, reikalingą, bet iš dalies kaip į teoretinę mankštą, kaip į seminarijos programos punktą, kurį, išėjus iš seminarijos, bus galima pamažu likviduoti. O jeigu to ir nemanydavo, tai praktikoj labai dažnai taip atsitikdavo. Po penkerių kunigavimo metų išpažintys dažniausiai jau esti klausomos vadovaujantis „sveiku protu“, neatsižvelgiant nei į *probabilem,* nei į *probabiliorem,* nei *ullam aliam sententiam*[32]. Bet pradžioje, trečiame kurse, moralinė juos prislėgdavo kaip koks košmaras. Jų tarpe atsirasdavo keisčiausių nuomonių, baidykliškų komentarų ir tokių pat veiksmų. Kas vieną darydavo skrupulatu, kitą pastūmėdavo į laksizmą.

[...]

Tais metais iš viso Vasaris buvo nepatenkintas. Jis jautė, kaip aplink jį darosi kažkokia tuštuma, kuri čiulpia iš jo pajėgas, pasitikėjimą, optimizmą. Nauji mokslo dalykai atimdavo iš jo visą laiką, neduodami jokio pasitenkinimo. „Šviesos“ kuopelės veikimas buvo gana sustingęs. Pagaliau, nelikdavo nė laiko dar kam nors skaityti arba kam nors rašinėti. Kuopelėj buvo kilęs sumanymas rašyti bent dienyną, ir Vasaris tą sumanymą ėmė vykdyti. Tai buvo pavojingas dalykas, nes dienynas galėjo kada netikėtai atsidurti rektoriaus ar Mazurkovskio rankose. Bet pavojus tą rašymą darė dar įdomesnį ir bent kiek paįvairino pilką jų gyvenimo tuštumą. Savo dienyną jis laikydavo dažniausiai „žiurkininke“, užrakinamoj maisto dėžėj, vienintelėj maždaug saugioj vietoj. Išsiėmęs atsinešdavo jį antyje į aulę ir, atsargiai išsitraukęs bei apsisaugojęs, imdavo rašyti dienos įspūdžius. Slopinamas nepasitenkinimas, naivi jauno klieriko kritika su pasiteisinimu, su savo kaltės prisipažinimu buvo slepiama į to sąsiuvinio lapus.

X V

Štai ką trečio kurso klierikas Liudas Vasaris rašydavo vakarais savo dienyne, kurį saugodavo „žiurkininke“ sausainių dėžėj.

Šeštadienis prieš Verbas

Ačiū Dievui, galima laisviau atsikvėpti. Mokslas pasibaigė, ir turime dvi savaites švenčių. Įgriso iki gyvo kaulo. Ne tik pamokos, bet ir visas gyvenimas pasidarė baisiai nuobodus. Kasdien tas pats ir tas pats. Mes čia tapsime kažkokiais automatais. Juk kaip maža kiekvienam iš mūsų gyvos širdies arba įdomesnės minties. Koki mūsų pasikalbėjimai, juokai rekreacijų metu? Gerai, kad atsiranda koki nors šposininkai, kaip šiandien Zubrius su Pilkausku – tai ir kvailioja visą vakarą, o kiti, aplinkui sustoję, nors nenoromis, neva juokiasi. Ir kur dings, kad niekur iš tos tvankios salės išeiti negalima? Kai nebuvo gavėnia, tai bent padainuodavom, bet ir tos dainos pagaliau

[32] Jokią kitą nuomonę.

įgrysta. Retas kuris iš mano draugų ką nors skaito. Bet nėr nė laiko. Juk be pamokų, kurios šįmet sunkios, geras klierikas dar privalo skaityti Šventąjį Raštą ir kokią nors dvasišką knygą. O čia skambutis prie skambučio. Et, jau ta kritika! Žinau, kad negerai, bet neiškenti žmogus nepaaimanavęs. Na, nieko! Per šventes atsigausim.

Verbų sekmadienis

Nukankino mus ši diena. Per sumą ilgiausia Pasija – gerai dar, kad chore turiu šiokio tokio įvairumo, bet kaip tiem vargšam asistoj? Bet vis dėlto suma nepalyginti geriau negu po mišparų Graudūs verksmai. Stačiai alpsta keliai nuo klūpojimo. O tas giedojimo tęsimas – nežmoniškas! Gal kai visa bažnyčia gieda, nė negalima greičiau, vis dėlto tai nuobodu.

Štai tau klieriko mintys! Geras klierikas, pasakytų kas nors, paskaitęs šiuos žodžius. Ką gi! kad aš ne per daug „gorlyvas" klierikas, tai ir pats žinau. Bet antra vertus, daryti išvadą apie uolumą ir pamaldumą iš to, kad patinka ar nepatinka viešos ir dar varginančios pamaldos, būtų neteisinga. Melstis, Dievą garbinti galima tik susitelkus, vienystėje ir tik tada, kai to reikalauja širdis. O viešos ceremonijos ir iškilmės, man atrodo, tai tik paviršutiniški paradai, kurie reikalauja daug dėmesio, įpratimo, bet ne susitelkimo ir širdies. Žmonėm jie patinka, o gal ir sužadina tikrą maldingumą, nes žmonės retai tas iškilmes mato ir patys jose nedalyvauja, o vien žiūri. Bet dvasininkui tai tik oficialė pareiga, o ne malda.

Mačiau, ir šiandien prie pilioriaus vis toj pačioj vietoj stovėjo N. Tik apsigaubus ne baltu, bet tamsiu šaliu. Kiekvieną kartą, kai ją pamatau, aš jaučiuosi lyg paaugėjęs, aš noriu būti reikšmingesnis, kuo nors pasižymėti, ką nors nuveikti. Bet paskui ir vėl liūdesys pagauna. Kuo tu čia pasižymėsi, sėdėdamas seminarijoj ir moralinę teologiją kaldamas! O vis dėlto mes dar pakariausim!.. Kokis rusų rašytojas taip sušuko? Pakariausim! Kada, su kuo? Ar aš žinau... Dėl savo ateities aš dabar visai nesirūpinu... Nuo likimo nepabėgsi. Lemta būti kunigu, tai būsiu! Ir noriu būti geru kunigu. Jokių užpakalinių oportunistiškų norų, kaip sako Sereika, mano širdy nėra. Beje, andai dvasios tėvas per konferenciją išvedžiojo, kad jau pats mūsų buvimas čia seminarijoj yra mūsų pašaukimo ženklas. Dėl ko iš tiek daug besimokančios jaunuomenės tik mes čia atsidūrėme? Dievas taip surėdė. O jeigu yra keli įsibrovėliai, tai ligi šventimų juos išsijos. Juk antai Varioko jau seniai nebėr. O jeigu koks įsibrovėlis ir liko, tai kodėl juo būtinai turiu būti aš? O Varnėnas? Ir tą išsijojo. Na, tegu sijoja ir mane. Nieko prieš tai neturiu ir neveidmainiauju. Bet pats nesitrauksiu. Kur pagaliau dingčiau?

[...]

Didysis ketvirtadienis

Didžioji savaitė, ypač antroji jos pusė – tai mum sunkiausios metų dienos. Ir priešpiet, ir popiet Katedroj. Bet tai nieko. Čia pamaldos kad ir ilgos, bet įdomios. Gerai šiandien sugiedojom „Miserere"[33]*. Bažnyčia apytuštė – puikiai skamba. Bet Lamentacijos nekaip pasisekė mūsų solistams. – Nieko negaliu šiandien rašyti. Galvoj tuščia, tuščia, tuščia...*

Velykų antroji diena

Šiandien pagaliau galima atsikvėpti. Šventės su visomis savo ceremonijomis ir giedojimais taip kaip baigtos. Juk tai linksmosios Velykos! Kur ta linksmybė? Aš bent jos nepatyriau. Tarpais buvo įdomu ir įvairu, dėl to kad nekasdieniška. Bet kad širdy būtų džiaugsmo? Ne. Atvirkščiai, gal kartumo. Šventės niekad manęs ypatingai nepradžiugindavo ir nesuramindavo, bet šitos nė tiek.

Ak, kaip aš norėčiau nors kartą pajusti gyvą religinį džiaugsmą arba susijaudinimą Dievo akivaizdoje ir Jo artybėje! Tai būtų atspirtis, tai būtų tvirtybės šaltinis ilgam laikui, o gal ir visam gy-

[33] Pasigailėk

venimui. Bet ne, nė karto! Tai ima mane slėgti, ima mane kankinti. Ypač tai jaučiu per didžiąsias šventes, kada, rodos, viskas prisisunkę religinės nuolaikos, kada pačios pamaldos tokios prasmingos. O jeigu ne pamaldos, tai ir be jų yra momentų, kada, rodos, turėčiau išgirsti Dievo balsą.

Štai ir aną naktį turėjau valandą klūpoti prie Grabo. Mėgstu tą klūpojimą. Buvo jau po vidurnakčio. Žmonių bažnyčioje nelabai daug. Susitelkimas, tyla. Bažnyčia apytamsė, tik prie Kristaus Grabo eilės žvakių, kurių mirganti šviesa neardo nei tų sutemų, nei to susitelkimo. Ji tirpsta žalumynuose, gėlėse ir Grabo papuošimuose. Klūpodamas aš laukiau, aš tikėjausi, kad pagaliau nors kartą suplazdės mano širdis gyvu čia esančio Kristaus nujautimu, ir aš patirsiu Dievą aiškiau negu iš 5 šv. Tomo kelių, kurių mokomės teodicijoj. Iš pradžių aš bandžiau pasyviai pasiduoti visai aplinkumos nuotaikai, susilieti su ta tyla, su ta apytamsa, su tuo žvakių mirgėjimu, su gėlių bei žalumynų kvapais. Aš taip pat stengiausi įsijausti į visą tą Kristaus Grabo Vaizdą ir neapimamą tos nakties paslaptį. Bet gėda prisipažinti: aš pajutau... kad imu snausti.

Tada pradėjau aktyviai valios pastangomis daryti tikėjimo aktus. Aš ėmiau mąstyti Kristaus kančią, stengdamasis gyvai įsivaizduoti visą jos baisumą, aš svarsčiau begalinę Dievo meilę žmonėms, aš bandžiau atsiminti ir gyvai įsivaizduoti visas girdėtas per rekolekcijas, meditacijas ir konferencijas mintis, vis tiek laukiamo rezultato nepasiekiau. Aš likau šaltas kaip buvęs, sunkiai gindamasis nuo pašalinių minčių ir vaizdų ir slopindamas pradedantį atbusti kažkokį pikto prieštaravimo balsą. Pagaliau ėmiau skaityti „Apie Kristaus sekimą“[34]*, tą didžiausią dvasinės literatūros šedevrą, kuriuo, sako, gėrisi net ir netikį Dievą žmonės. Bet ir čia aš veltui bandžiau įeiti į savo rolę ir padaryti ją savo širdies balsu. Ne, aš skaičiau gražius žodžius, bet man svetimus ir šaltus.*

Taip besikankinant, praėjo mano klūpojimo valanda. Jei tikėt dvasinio gyvenimo vadovam, tai tokiomis pastangomis aš turėjau daug Dievui nusipelnyti. Tą patį moko ir šv. Tomas à Kempis. Bet ar aš kaltas, kad mano pačio širdis sako, jog tai nebuvo malda, nes nebuvo jokio santykiavimo su Dievu.

Kai aš šitai rašau, man ateina į galvą mintis apie daugelį kartų girdėtus kunigo pašaukimui pavojus, kurie eina iš blogų knygų, iš blogų draugysčių, iš blogų žmonių, iš moterų, iš įvairių pasaulio tuštybių. Mano pašaukimui didžiausias pavojus turbūt eina iš manęs pačio: kad aš Dievo nejaučiu. Visi kiti gali būti tiktai šito pasėka. Pamąstęs matau, kad šį trūkumą aš jaučiau nuo pat mano įstojimo į seminariją. Kas bus? Gal kitus metus dogmatinė teologija išsklaidys mano baimę? Skambina...

[...]

Balandžio 28 d.

Buvo atvažiavęs tėvas. Atvežė sausainių ir visokių kitokių gerų daiktų. Galėsiu padaryti „žiurkininke“ balių. Man sunkiausias viso atsilankymo momentas – tai kai reikia pinigų prašyti. O nemaža reikia!.. Aš matau, kaip tėvui sunku jų duoti. Kiekvieną kartą atsidūsta, paaimanuoja, kad ūkyje esą sunku, drebančiais, nuo darbo atgrubusiais pirštais skaito „bumaškas“, o aš kaip koks kaltininkas nedrįstu akių pakelti. Puikiai žinau, kad jeigu nebūčiau seminarijoj, tai negaučiau nei vienos tos „bumaškos“ – ir niekaip neįtikinčiau, kad tiek daug reikia. Bet viltis turėti sūnų kunigą viską padaro galimą.

Papasakojo apie namus ir visokių naujienų iš apylinkės. Sykį, atsitiktinai važiuodamas per Kleviškį, susitikęs klebono giminaitę. Labai išgyrusi kriaušes, kur tuomet išsivežė, klausinėjusi

---

[34] „Apie Kristaus sekimą“ – Tomo Kempiečio (Thomas à Kempis, apie 1380–1471), vokiečių religinio rašytojo, knyga „De imitatione Christi“ (1418); autorius propagavo asketizmą, nuolankumą, ragino gyventi kaip Kristus. Pasirodė per 2000 jos leidimų. Lietuvių kalba šios knygos vertimų (A. Savickio, M. Valančiaus ir kt.) yra išėję 1772, 1828, 1830, 1852, 1875, 1861, 1898 m. ir kt.

apie mane, ką aš rašąs laiškuose, kaip man sekasi mokslas. Prašius ir nuo jos nuvežti labų dienų. Tėvas visa tai pasakojo kaip paprasčiausius dalykus, o aš taip pradėjau neramiai jaustis, kad net bijojau, ar jis to nepastebi. Keistas dalykas. Apie Liucę štai jau kuris laikas nė nepagalvodavau, o tėvui priminus, taip pradėjau jaudintis. Anksčiau tikėdavau Petryla ir manydavau, kad ji padykusi mergiotė, bet dabar manau, kad ne. Šiaip sau gyvo, linksmo būdo. Tuomet ant kalnelio ji buvo tokia rimta. O kaip ji nuoširdžiai sakė tuos žodžius: „Neužmiršk manęs, Pavasarėli, aš tavęs labai pasiilgstu...“ Padykusi taip nemokėtų pasakyti. Na, bet ką aš čia niekus imu svajoti! Gana! Baigta!

Gegužės 1 d.

Šiandien – pavasario šventė. Iš tiesų diena puikiausia. Dabar jau galima ir po vakarienės eiti į sodą, tad pasibaigė rekreacijos įkyrėjusioj tvankioj salėj. Bevaikščiojant po sodą, man atėjo į galvą kai kurie ankstyvesni gegužės 1 dienos atsiminimai. 1906 metais mes, mokinių būrelis, gegužės 1 dieną šventėme gražiuose Šešupės krantuose. Revoliucinė nuotaika mumyse tuomet dar buvo labai gyva. Dar, rodės, tik vakar mes matėme pro gimnazijos langus iš salės, kur skambėjo karštos mitingo kalbos, kazokų šautuvus ir baisius durklus. Mum, žemesnių klasių mokiniam, visa tai padarė neišdildomą įspūdį, sustiprintą entuziazmo ir baimės. Sugulę gražioj Šešupės pakrantėj, mes dalinomės tų dienų atsiminimais. Diena buvo tokia pat šilta ir saulėta kaip šiandien. Mes raičiojomės ant vos tik sužėlusio dirvonėlio ir, nepaisydami revoliucinių atsiminimų, jautėmės patenkinti savimi ir gyvenimu. Tuomet mes buvo pasiryžę jį reformuoti ir drąsiai traukėme savo dar vaikiškais balsais revoliucinę 1 gegužės dainą.

Kitais metais visa eilė įvykių išblaškė mano revoliucinę nuotaiką ir pagaliau atvedė štai į seminariją. Bet 1 gegužės daina ir šiandien dar skamba mano ausyse, ir šiandien dar aš ją moku ir niūniuoju, o niūniuodamas jaučiuosi gyvesnis esąs. Ir šiandien štai aš esu būry tų, kurie nori jei ne reformuoti, tai bent taisyti gyvenimą – ne materialinį, bet dvasios gyvenimą, o tai dar svarbiau. Šiandien aš šitos reformos ar taisymo tikslą ir priemones daug geriau suprantu negu tuomet, ant Šešupės krantų. Bet kur šiandien tas pasiryžimas ir entuziazmas, kurio buvo tiek daug ten? 1 gegužės giesmė, kurią šiandien niūniavau, žadina many drąsą. Bet kokia beprasmiška ta drąsa šiuose mūruose ir kaip ji greit praeina! Vis dėlto turbūt many dar liko anų laikų revoliucinės ugnies kibirkštėlė, kuri ir neleidžia man galutinai sutapti su seminarijos gyvenimu.

Gegužės 25 d.

Jau beveik visas mėnuo, kaip buvo atvažiavęs tėvas ir atvežęs nuo Liucės labų dienų. Ar užbūrė ji tas labas dienas, kad nuo to laiko gana dažnai apie ją pamąstau! O gal čia pavasaris kaltas? Štai ir šiandien man ji iš galvos neina. Gėda prisipažinti, kad per vakarinę rekreaciją tyčia išėjau vaikščioti vienas ir vengiau, kad kas nors neprikibtų, nes norėjau pasvajoti apie ją. Ką aš svajojau? Grynus niekus. Kaip vaikas pats sau sekiau pasaką, kuri neturi nieko bendro su tikruoju gyvenimu. Niekados nedrįsčiau čia apie tai rašyti, jeigu manyčiau, kad šis dienynas kada nors paklius į bent vieno svetimo žmogaus rankas. Užrašysiu ir tą „pasaką“, kad pats kada, sulaukęs senatvės, turėčiau progos nusišypsoti ir prisiminti, koks aš kartais būdavau vaikiškas.

Taigi rodės man, kad važiuoju iš seminarijos namo, atostogų. Bevažiuojant užklumpa mus naktis, dangus apsiniaukia, pakyla vėjas, ir mes, pasukę ne tuo keliu, paklystam. Važiuojame važiuojame, o vietos vis klaikesnės. Aplinkui nei vieno žiburio, nei vienos trobelės. O čia jau siaučia tikra audra. Staiga pamatom tolumoj žiburį. Pasukame į tą pusę ir netrukus privažiuojame didelį dvarą. Prie rūmų niekas mūsų nepasitinka. Tėvas važiuoja prie klojimų arklių pastatyti, o aš einu į rūmus. Durys atidarytos. Pasidedu apsiaustą ir einu toliau. įžengiu į puikią šviesią salę, bet ir čia nėra nė vieno žmogaus. Staiga priešais prasiskleidžia durys, ir aš pamatau Liucę.

– Pavasarėlis! – sušunka ji nudžiugus. – Aš taip seniai tavęs laukiu! Bet tamsta sušalęs ir nuvargęs. Toliau važiuoti negalima. Tamsta apsirgsi. Turi nakvoti čia.

Mudu ilgai vaikštinėjam po tuos rūmus, juokaujam ir kalbamės. Pagaliau ji parodo man paruoštą kambarį ir palieka. Aš gesinu šviesą ir žiūriu pro langą. Audra jau praėjus. Pro debesis pasirodo mėnuo. Aš matau puikų parką. Plačiai išsimėčiusios medžių grupės, pievelės ir dideli takai. Mėnesienos šviesoj blizga fontanas ir baltuoja marmuro statulos. Ir štai, matau, pasirodo Liucė ir eina taku prie fontano ir statulų. Aš noriu su ja dar pasivaikščioti tame stebuklingame parke ir einu paskui. Ji nusistebi, mane pamačius, ir kartu nudžiunga. Mudu vaikščiojam lygiais šviesiais takais ir gėrimės pasakiška mėnesienos naktimi.

Aš sužinau, kad šitas dvaras esąs jos motinos. O jos motina – tai ne klebono sesuo, bet turtinga lenkų grapaitė. Kaip ji pateko pas kleboną, ji nežinanti. Dėdė vertęs ją tekėti už Brazgio, bet ji jo nemylinti. Dėl to ji ir pabėgusi į savo motinos dvarą. Mudu prieiname parko galą, ir aš pamatau didžiulį ežerą. Sėdame į laivelį ir iriamės mėnesienoj, pro nusvirusius gluosnius, per ramų kaip veidrodis vandenį.

– Pavasarėli, – sako ji, – ar tu žinai, kad aš tave myliu? Mesk tu tą seminariją, ir mudu būsime čia laimingi visą amžių.

Bet man staiga pasirodo, kad aš jau nebe klierikas, bet kunigas. Ir čia iš idilijos mano fantazija pakrypsta į dramų ir tragedija. Mano širdis blaškos tarp pareigos ir meilės...

Aš fantazijuoju tol, kol skambalo balsas pašaukia mane į koplyčią vakarinėm maldom.

Štai dabar, nė valandai nepraėjus, visa tai aš rašau, pats iš savęs pasijuokdamas. O tų svajonių metu aš tikrai jaudinausi, džiaugiausi ir liūdau. Kaip į tai žiūrėti? Ar tokios svajonės – tai nekaltas vaikiškas žaismas, ar charakterio yda? O gal tai nuodėmė? Nieko nepadoraus jose nebuvo. Aš atsispyriau pagundai ir kunigo (įsivaizduojamo) pareigom nenusidėjau. Vis dėlto per išpažintį pasisakysiu, kad užsiėmiau „tuščiomis mintimis“.

Sekminių antroji diena

Šiomis dienomis turime šiek tiek daugiau nuliekamo laiko. Atsiminęs savo pasikalbėjimą su Eiguliu apie rašymą ir poeziją, ryžausi pabandyti. Parašiau porą eilėraščių taip, kaip jis manė, ir parodžiau jam. Jis sakė davęs juos paskaityti dar kai kam ir tikrina, kad visiem labai patikę. Sereika, nors sakąsis apie literatūrą nieko neišmanąs, bet šitų eilių gražias mintis labiau vertinąs negu ten kokias meilės dainas arba gamtos grožybių aprašymus. Eigulis tikrina, kad šitos eilės tinka į spaudą ir kad aš turiu daugiau tokių rašyti. Ypač jam patikęs tas karštas, kaip jis sako, entuziastiškas jaunystės skatinimas siekti idealo, neatsižvelgiant į jokias kliūtis, aukojant viską, net ir gyvybę.

Žinoma, ne man spręsti apie savo eilių vertę. Aš tik žinau, kaip jaučiausi, rašydamas ankstyvesniąsias sava eiles ir dabar štai šias. Man atrodo, kad anksčiau aš rašydamas kartu svajodavau, liūsdavau, nerimaudavau ir jaudindavausi – ir man tai buvo galų gale malonu, smagu. Dabar gi vien mąsčiau, galvojau ir dirbau tarsi kokį uždavinį. Iš tiesų, kaip tai išėjo, aš ir pats nežinau, kad eilės, sako, karštos, entuziastiškos, o aš nei jas rašydamas, nei dabar skaitydamas nejaučiu savy jokio karščio nei entuziazmo. Man atrodo, tarsi tai būtų kokia svetima rolė, kurią aš parašiau, norėdamas, kad ji būtų entuziastiška. Pasirodo, kad pasisekė. O mano pirmosios eilės man ir dabar artimos, savos ir brangios.

Aš ir dabar jas skaitydamas jaučiu kaip ir kokią šilumėlę krūtinėj – ir nors eilės, kaip sako, liūdnos ir pesimistiškos, bet man jas skaitant smagu ir gera. Pažiūrėsiu, kaip toliau atrodys. Mano pačio nuomonė gali būti labai klaidinga.

– – –

Po daugelio metų Liudas Vasaris, vartydamas savo dienyno lapus, ne kartą mąstydavo:

– Štai mano dabarties embrionas. Kaip daug nedrąsių Sitam sąsiuviniui patikėtų spėjimų pasirodė esą tikri, kiek daug nujautimų ir nugąstavimų išsipildė su kaupu. Iš tiesų lurbūt yra kažin kokis žmogaus likimas arba kažin kokia nenumaldoma gyvenimo logika, iš kurios nubrėžto kelio mes nepajėgiame iškrypti. Mes vykdome kaip ir kokį buities silogizmą, kurio premisos mum pasidaro aiškios tik tuomet, kai patiriame išvadą ir kai jokio kelio atgal nebėra. Štai mano, jauno seminaristo klieriko, mintys ir jausmai. Šiandien aš juose skaitau savo nepavykusio gyvenimo vieną premisą, liet ar galima mane kaltinti, kad aš jau tuomet nepadariau išvados ir nemečiau klaidingo kelio? Taip, jei aš būčiau tuomet žinojęs šių lapų prasmę, kaip šiandien ją žinau. O šiandien ją žinau tik dėl to, kad gyvenimas atvertė antrosios premisos neįspėtąjį *atqui* – kadangi. O galbūt taip ir reikėjo. Galbūt geriausių savo gyvenimo metų kaina vidaus kovoj pats su savim sunaikinęs geriausią kūrybinių pajėgų dalį, aš vykdau kokį nors man nežinomą dėsnį, statau naują premisą, kurios išvada šiandien dar man yra paslaptis.

Taip kartais mąstydavo po daugelio metų L. Vasaris, vartydamas tą nenuginčijamą liudijimą savo nuoširdumo, savo gerų norų ir didelio savo apsirikimo.

XVI

Netrukus po Sekminių ramų seminarijos gyvenimą sukrėtė vienas įvykis, kuris netiesiog palietė ir klieriką Liudą Vasarį. Būtent, baigiantis mokslo metam, buvo numatyta duoti aukštesnieji subdiakono šventimai keletui vyresniųjų kursų auklėtinių, jų tarpe ir penktojo kurso klierikui Broniui Radastinui. Jau viskas buvo paruošta, jau išrinktieji už poros dienų turėjo sėsti rekolekcijų laikyti, kaip štai vieną popietį pasklido žinia, kad Radastinas ne tik neleidžiamas laikyti rekolekcijų, bet ir iš viso pašalinamas iš seminarijos. Iš seminarijos būdavo pavaromi arba patys išstodavo du trys klierikai kuone kasmet – ir tai nedaug ką stebindavo. Bet kad išvarytų penkto kurso klieriką ir tai kuone nuo subdiakonato slenksčio, beveik iš po vyskupo rankos, tokių atsitikimų būdavo reta. Tai jau buvo panašu į skandalą. Geriau informuoti draugai pasakojo, kad rektorius, norėdamas to skandalo išvengti, siūlė Radastinui pačiam išstoti, bet šis atkaklus užsispyrėlis, jausdamasis neva nekaltas, su tuo nesutiko, o įsakytas išsikraustyti, pats dėl to daugiausia triukšmavo.

Radastiną geriau pažinojusių draugų nustebimas dėl jo išvarymo, tiesą pasakius, buvo labiau panašus į pasitenkinimą negu į pasipiktinimą ar užuojautą. Jau nuo antro kurso jisai buvo pradėjęs kopti į seminarijos aristokratų viršūnes. Turtingų tėvų sūnus, jisai turėjo iš ko gražiai apsirengti ir gerai pavalgyti, ir pasmaguriauti mokslo metu, kiek tai buvo galima seminarijos sienose, o per atostogas – kiek leisdavo aplinkybės ir saugumas. Jo sutanas ir apsiaustus siūdavo geriausias miesto siuvėjas, o batai būdavo tokios švelnios odos, kad jeigu kartais per ketvirtadienių pasivaikščiojimus nenumatytai patekdavo į purvą arba užeidavo lietus, tai jis su didžiausia širdgėla šaukdavo: „Oi mano giemzos, giemzos, giemzos!“ Ir tame aimanavime nesunku buvo išgirsti pasigyrimo gaidelę. Jo draugų būrelis buvo labai negausingas ir susidarė iš tokių pat dabitų kaip ir jis pats arba iš pataikautojų, norėjusių jam įtikti. Visų kitų jisai nemėgo, žiūrėjo į juos iš aukšto ir bendravo tik tiek, kiek seminarijoj tai buvo būtina.

Paskutinių atostogų metu Radastinas, numatydamas, kad netrukus jau jį paguldys prieš altorių subdiakonatui ir amžinai skaistybei priimti, gerokai paūžė. Su vienu savo draugu jis sumanė pasivažinėti po artimesnes ir tolimesnes parapijas, atlankyti pažįstamus vikarus, per atlaidus suorganizuoti iškilmingas asistas, o po atlaidų paviešėti pas savo kurso ir ne savo kurso draugus klierikus. Akylesnieji pastebėjo, kad Radastinas ypač rinkdavosi paviešėti pas tuos draugus, kurie turėjo gražių seselių ir kur žmonės būdavo meilesni. Tada niekas tuo nesipiktino: linksmi, sakydavo, kunigėliai, ir tiek. Bet seminarijos vyresnybė turbūt kitaip į tai pažiūrėjo, o gal ir kokį riebesnį faktą sužvejojo, kad taip kategoriškai, galima sakyti, prieš pat nosį užtrenkė Radastinui kunigystės duris.

Bet ne čia dar to skandalingo įvykio galas. Nusikaltėliui palikus seminarijos sienas, rektorius, pasišiaušęs kaip vanagas, piktai trepsėjo koridoriuj, griausmingai kosėjo, trankė duris, vizituodamas kambarius ir aules, ir aštriu žvilgsniu varstė kiekvieną, o ypatingai buvusius Radastino draugus. Šie ūmai pasidarė nužeminti, kuklūs ir švelnūs kaip avinėliai. Tokia įtempta padėtis truko porą savaičių. Ir štai vieną kartą rektorius, atėjęs į gražaus elgesio pamoką, taip prabilo:

– Prieš porą savaičių jus turbūt labai nustebino, o gal ir sujaudino vieno jūs draugo pašalinimas. Jūs žinote, kad tas jūsų draugas jau rengėsi priimti subdiakonato šventimus. Tačiau Dievo Apveizda, kuri ypatingu būdu rūpinasi savo Bažnyčios tarnais, atėjo į pagalbą mum, seminarijos vadovam, ir pataisė tai, ką mes per savo žmogišką silpnybę, neapsižiūrėjimą ir nežinojimą būtume padarę bloga. Beveik paskutiniu momentu mes gavome neužginčijamų įrodymų, kad minėtasis jūsų draugas nebuvo vertas eiti prie Dievo altoriaus, ir mūsų šventa pareiga buvo jo ten neleisti. Lig šiol aš negalėjau jum paaiškinti to griežto mūsų pasielgimo motyvų, nes nesijaučiau turįs teisę viešai kalbėti apie intymius, svetimo žmogaus asmenį liečiančius dalykus. Bet kad jus būtumėt įtikinti dėl mūsų pasielgimo teisingumo, o taip pat kad būtumėt įspėti, koki pavojai laukia jūsų pačių, tos pačios Dievo Apveizdos pagalba štai pateko į mano rankas vienas dokumentas, kurį aš čia jum paskaitysiu.

Čia rektorius išsitraukė iš kišenės lapelį popieriaus ir pakeitė akinius. Didelėj, sausakimšai prisigrūdusioj auditorijoj buvo tokia tyla, kad kiekvienas aiškiai girdėjo, kaip sučežėjo išskleidžiamas lapelis ir barkštelėjo rektoriaus akinių makštys. Klierikas Vasaris sėdėjo kaip apmiręs, laukdamas, kad dabar išgirs ką nors nepaprastai nemalonaus. Sėdėjęs šalia jo Kasaitis kumštelėjo alkūne jam į pašonę, ir šitas gestas jį nuvėrė nuo galvos iki kojų, tarsi jis išgirs skaitant kažką labai artimai liečiantį jį patį.

Rektorius, pasikeitęs akinius, parodė lapelį auditorijai ir tarė pabrėždamas žodžius:

– Tai yra Radastino laiškas, rašytas vienam iš jūsų, kuris čia sėdi šitoj auditorijoj ir girdi mano žodžius. Kuriam būtent, aš nepasakysiu nei viešai, nei privačiai. Šis laiškas dar nebuvo pasiekęs adresato ir jį pasieks tik dabar, man paskaičius. Mes nutarėm dar palikti jį seminarijoj išbandyti, tuo labiau kad tas laiškas galėjo būti adresuotas ne jam vienam... Tad šie mano žodžiai tegul būva jam ir kitiem viešas, nors ne vardinis, įspėjimas, kad tučtuojau mestų visokias dvasiškiui netinkamas pažintis ir draugystes, nes mes dabar budėsime dvigubu jautrumu, kol piktas nebus išrautas su šaknimis. Bet paklausykit, ką rašo kandidatas į kunigus:

Brangus Drauge,

Štai jau baigiasi antra savaitė, kaip atsisveikinau su seminarija. Tu manai, kad labai gailiuos? Nieko panašaus. Žinoma, apsitupėjus šiltoj gūžtelėj, buvo nemalonu išvytam kaip šuniui trenktis

į nežinomą pasaulį. Bet, kaip matai, nepražuvau ir spjaunu į barzdą visiem jūsų rektoriam ir vicerektoriam. Dabar, kad ir prašytų grįžti į tą kalėjimą, už jokius pinigus nebegrįžčiau. Vis dėlto man būtų įdomu išgirsti, už ką jie galų gale mane išvijo. Jei sužinosi, būtinai parašyki. Rektorius man pasakė labai ilgą pamokslą, daug prikalbėjo visokių niekų, esą mano elgesys paskutinių atostogų metu buvęs nepadorus ir net nuodėmingas, bet nieko konkretaus nepasakė. Kai aš to paklausiau, jisai reikšmingai tarė: už ką, tu pats žinai, jei tavo sąžinėj tebėra dar gyvas bent kokis nuodėmės pajautimas. Kas mano sąžinėj yra, tai mano dalykas. Tik aš manau, kad jie jokiu būdu to negalėjo sužinoti, nors ir turi puikių šnipų. Daugių daugiausia, ką jie galėjo patirti, tai tą incidentą dvariuke, apie kurį aš Tau pasakojau. Galėjo įskųsti tos panos kavalierius, taip gavęs per nosį. Kas kaltas, kad jo sužadėtinė pati ant kaklo kabinosi! Kai dėl poros nuotykių, kurie iš tiesų buvo „warte grzechu", tai jų visi galai vandeny, ir dėl to esu visai ramus. Dabar, žinama, visa tai neturi jokios reikšmės, bet man vis dėlto įdomu. Intriguoja, taip sakant. O žinodamas žmogus turėsi daugiau eksperiencijos. Jau sakiau Tau, kad savo likimu nesiskundžiu. Vietą gavau pakenčiamą – apie tai vėliau parašysiu, o naudotis gyvenimu tai galima kiek tik nori. Kunigui, žinoma, progų taip pat nestoka, bet nepatogumų begalės: slapstykis, bijoki, veidmainiauki – nei šis, nei tas. O kokių mergelių, brolyti, yra! Tai ne jūsiškės ten mazgotės! Gražios, inteligentiškos ir pasiutiškai drąsios! Bet nepiktinsiu Tavęs daugiau jų aprašymu, nes ne juokais pagundos užpuls, o Tu vis dėlto dar padorus berniukas. Na, lik sveiks! Rašyk, ką apie mane pletkuoja ir šiaip kas naujo.

Tavo Bronys

Rektorius vėl pasikeitė akinius ir valandėlę tylomis žiūrėjo į klierikus. Efektas buvo neapsakomas. To laiško akiplėšiškas cinizmas vienus prislėgė, kitus sugėdino, trečius nugąsdino. Ne vienas pasibaisėdamas mąstė, kad laiškas galėjo būti adresuotas jam. Dar daugiau buvo tokių, kurie ir patys per atostogas buvo šiuo tuo nusikaltę, ypač jeigu pažiūrėsi rektoriaus akimis. Daugeliui visai nekalti dalykai dabar ėmė niauktis nusikaltimo šešėliu. Net skeptikas Kasaitis, kuris į viską buvo pratęs žiūrėti abejingai, dabar pasijuto tarsi stovįs prieš labai rimtą klausimą. Jonelaitis ir Sereika širdy nugąstavo, kad vyresnybė nesuuostų ir jų kuopelės pėdsakų, nes po tokių sukrėtimų ji tapdavo labai atsargi ir uoli, o skundimų ir įdavimų skaičius žymiai padidėdavo.

Vasaris jautėsi visai sutriuškintas. Kai kurie to baisaus laiško žodžiai tarsi skundė ir jį patį. Jam atrodė, kad Petryla tai jau tikrai pamąstė apie jį ir Liucę. Pasirengęs greitai save pasmerkti, jis laukė, ką dar pasakys rektorius.

O rektorius, dar laikydamas drebančioj iš susijaudinimo rankoj laišką, vėl prabilo:

– Tai štai ką rašo tas, kuris visiem jum kalbėjo, kad yra neteisingai šalinamas iš seminarijos. Aš manau, kad jūs dabar pakankamai esate įtikinti dėl to pašalinimo motyvų. O kokia yra svarbiausia priežastis to nelaimingo klieriko nuopuolio? Tai jo supasaulėjimas, tai jo nesisaugojimas pavojingų pažinčių, ypač su antrosios lyties asmenimis.

Ligi galo pamokos kalbėjo jiem rektorius apie tų pažinčių pavojus, apie dvasiškiui privalomas dorybes ir kaip jie turi elgtis besiartinančių atostogų metu. Graudeno, barė ir baugino, kad jei kas jaučiasi kaltas, pasitaisytų arba pats išeitų iš šių mūrų, nes vėliau tokiam jokio pasigailėjimo nebūsią.

Šitas laiškas kelias dienas buvo svarbiausia klierikų pasikalbėjimo tema. Visi smerkė jį ir jo autorių. Tik vienas kitas iš buvusių Radastino draugų puse lūpų pastebėdavo, kad Radastinas tame laiške žymiai perdėjo savo žygius ir pats save tarsi net apšmeižė, norėdamas savo draugų akyse pasirodyti smarkiu vyru. Jis dažnai esą mėgdavo vaidinti tokią rolę. Toki aiškinimai šiek tiek atitaisė Radastino opiniją bent mažiau skrupulatiškų klierikų akyse.

– A, didelis čia daiktas! – kalbėjo sykį Kasaitis, vaikščiodamas su Vasariu. – Kai klieriką sugavo, tai padarė baisiausią skandalą, o kai kunigai pridaro ne tokių dalykų, tai nė lapė neloja!

– Na, jau geriau neteisink! – nesutiko Vasaris. – Dėl to ir reikia šalinti blogus klierikus, kad nebūtų blogų kunigų.

– Tai nieko nereiškia, – ginčijosi Kasaitis. – Kol mes esame seminarijoj, niekas jokiu būdu neišpranašaus, koki iš mūs bus kunigai.

– Tai tu manai, kad Radastiną reikėjo šventinti?

– Aš nieko nemanau. Aš tik keliu klausimą ir abejoju, ar ta istorija buvo verta tokio triukšmo.

Bet Vasariui giliai įkrito į širdį ir Radastino išvarymas, ir to išvarymo priežastys, ir rektoriaus žodžiai. Tą įspūdį dažnai panaujindavo ir dvasios tėvas, kuris per konferencijas ir meditacijas toliau rutuliojo rektoriaus mintis, nudažydamas jas religiniu atspalviu, statydamas savo klausytojus Dievo akivaizdoj ir rodydamas jiem ne tik šio, bet ir amžinojo gyvenimo perspektyvas. Dažnai po tokių apmąstymų klierikas Liudas gėdindavosi ir prisiminti, kad jis sėdėjo su Liuce ant kalnelio arba svajodavo apie ją visokius niekus. Jojo pasiryžimas nutraukti šitą pavojingą pažintį buvo visai nuoširdus ir tvirtas.

[...]

XVII

Vieną sykį, prieš pat atostogas, klierikas Jonelaitis išsivadino Vasarį į sodą pasivaikščioti, žadėdamas papasakoti vieną sumanymą.

– Tu poetas, – tarė jam, – tau reikia naujų įspūdžių.

Tu niekur nesi buvęs ir nieko nematęs. Šįmet mano paskutinės atostogos. Važiuokime į Vilnių. Pakeliui sustosime Kaune, o grįždami užsuksime į Trakus. Pamatysime daug brangių istoriškų vietų. Man tai įdomu kaip istorijos mėgėjui, o tau sukels daug minčių ir jausmų. Turėsi naujų įspūdžių ir temų eilėm.

Šitas pasiūlymas Vasariui sukėlė tikro entuziazmo. Keliauti į Vilnių! Jam, kuris dar niekad traukinio nebuvo matęs! Atlankyti Trakus, jų ežerą ir pilį, kurią taip skambiai apdainavo Maironis! Pamatyti Gedimino kalną, Aušros Vartus ir daugelį kitų to didžiojo miesto vietų! Liudas tokio džiaugsmo nebuvo nė sapnavęs. Jie susitarė dvi savaites praleisti savo tėviškėse, paskui Vasaris nuvyks pas Jonelaitį, ir tuoj abudu pradės kelionę.

Važiuodamas iš seminarijos namo, Vasaris kūrė savo fantazijoj stebuklingus tos kelionės vaizdus ir nuotykius. Būsimos laimės ratas besiplėsdamas pagavo į savo ribas tas dvi laukimo savaites jį patį ir ne vien tik jį vieną: iš atsiminimų ir sielos gelmių svajonių valandomis vėl jam pradėdavo vaidentis gražiosios kaimynės paveikslas.

Parvažiavęs į tėviškę, jau iš pirmos dienos jis vėl ėmė lankyti Aušrakalnį. Pereitos vasaros atsiminimai, mintys ir jausmai pasitiko čia jį kaip seniai lauktą svečią. Pasiilgęs jo žvilgsnis klaidžiojo po tolimo horizonto plotus, viršum laukų, medžių ir sodybų, ten, pačiu mėlynuojančiu pakraščiu, kur driekėsi siaura šilų juosta ir už giraitės dunksojo nežinomo krašto medžiai ir rūmai.

Vieną tylų vakarą kaip paprastai sėdėjo jis ant kalnelio ir žiūrėjo į besileidžiančią saulę. Pereitos vasaros atsiminimai tą vakarą atgijo jame nepaprastai ryškiai. Paskutinis Liucės atsilankymas ir jųdviejų čia praleista kartu valandėlė jaudino jį taip kaip tuomet.

O jo ausyse nuolatos skambėjo mielas, nuoširdus balsas: „Neužmiršk manęs, Pavasarėli, aš tavęs labai pasiilgstu...“

Paskui jam rodėsi, kad jiedu skrenda triukšmingu traukiniu nepažįstamų žmonių minioj, paskui – kad stovi Gedimino kalno viršūnėje ir gėrisi Vilniaus miestu, paskui – kad iriasi Trakų ežero bangomis ir vaikščioja Pilies salos griuvėsiuose.

[...]

Greitai prabėgo dvi savaitės, ir klierikas Liudas išvyko pas Jonelaitį. Viskas sekėsi kuo puikiausiai. Pasirodė, kad Jonelaitis prikalbino važiuoti kartu ir Kasaitį, kuris atvyko pas jį tą pačią dieną, kaip ir Vasaris.

– Na, vyrai, – kalbėjo jiedviem vyresnysis draugas, – ekskursiją padaryti tai mes padarysime – ir neblogą... Bet ką pasakys rektorius, jei sužinos? Juk kelionės dvasiškiam nepatariamos: *qui saepe peregrinantur, raro sanctificantur*[35]. Kad nebūtų ir mum taip kaip Radastinui.

– Negi mes pas mergas važiuojame! – sušuko Kasaitis, mėgstąs kartais stiprius posakius.

– Mes gi nedažnai keliaujame, – atsiliepė Vasaris. – Aš iš viso pirmą sykį į traukinį sėsiu.

Nusiramino ir Jonelaitis.

– Pagaliau, jeigu sakys ką, pasiaiškinsime, kad sumanėme atlankyti Aušros Vartų stebuklingąją Dievo Motiną. Tai nebus melas, nors ir tiesos tik pusė.

Porą dienų paviešėję pas Jonelaitį, vieną gražų rytmetį jie visi trys jau sėdėjo traukiny ir skrido Kauno link. Jų nuotaika buvo puiki. Jie jautėsi kaip paukščiai, ištrūkę iš narvo. Ypač džiūgavo Vasaris, kuris, be paprasto kelionės malonumo, jautė joje dar ir moralinį savo žygį – išvengti pavojingo pasimatymo su Kleviškio klebono giminaite.

[...]

Kelionė nuo Kauno iki Vilniaus jiem buvo dar įdomesnė, nors ne taip patogi. Žmonių traukiny buvo daug, ir jie negalėjo nevaržomai dalintis savo mintimis ir įspūdžiais. Vasaris beveik visą laiką stovėjo koridoriuj prie lango ir žiūrėjo į plaukiančius pro jo akis reginius. Jo mintys, taip pat kaip ir jo žvilgsnis, slidinėjo nuo vienų daiktų prie kitų, jis davėsi liūliuojamas monotoniško bildesio, ir jokis artimesnis rūpestis netemdė jo pirmosios kelionės nuotaikos. Visuomet jautrus didelių plotų ir erdvės įspūdžiam, jis visa savo siela tenkinosi ir gėrėjosi šiuo visai realiu didelių plotų aprėpimu. Po seminarijos režimo, fizinio ir moralinio ankštumo, plačių erdvių jutimas jojo pergyvenime kėlė ne tik didybės ir laisvės, bet taip pat atsparumo ir pasipriešinimo jausmą. Stebint tą širdį keliantį greitį, matant zvimbiančius atgal telegrafo stulpus, mirgančius pro vienas kitą medžius, pasikeičiančias vietomis tolimas sodybas ir kalvas, jam augo dvasia, drąsėjo norai ir stiprėjo dar jam nežinomų, vos užsimezgančių pajėgų atsarga.

Klierikas Vasaris, pasiryžęs tapti geru kunigu, bėgo nuo gresiančio pavojaus, o tuo tarpu jame, lyg kokiam transformatoriuj, kiekvienas stipresnis įspūdis keitėsi į neigiamą dvasiškio charakteriui energiją.

Į Vilnių jie atvažiavo jau vakare. Nerviškas stoties gyvenimas ir didelio miesto ūpas iš pat pradžių sukėlė juose nerimasties. Savo lagaminėliais nešini, jie leidosi pro šūkaujančias vežikų eiles pėsti į Aušros Vartų pusę. Artindamiesi prie stebuklingos vietos, jie jau iš tolo nusiėmė skrybėles, o praėję vartų arką, pasijuto pagauti mistiškos pagarbos ir

[35] Kurie dažnai keliauja, retai tampa šventi.

baimės. Atsigręžę jie pamatė viršuj koplytėlę ir raudonai spindinčią aliejinę lempą, bet visa kita skendo tamsoje. Gatvėj, pasieniais klūpojo žmonių eilės – ir jie visi trys taip pat suklaupė pasimelsti stebuklingajai Lietuvos Dievo Motinai. Gatvė čia buvo grįsta medžiu, dėl to nei pėsti, nei važiuoti nekėlė jokio bildesio. Ir žydai, ir rusai, ir visi, kurie tik čia pakliuvo, ėjo pro šią vietą ramiai ir nudengtomis galvomis. Turbūt ne vienas buvo girdėjęs šiurpių legendų, kaip Dievas kartais nubausdavęs tuos, kurie čia nepagerbdavo Jo Motinos: kaip vienam vokiečiui sudaužė galvą į sieną, kaip vienam žydui atsuko veidą į užpakalį arba kaip vienam nedoram katalikui atėmė regėjimą dėl to, kad jis, pažiūrėjęs į paveikslą, nusijuokė.

Jie pasiėmė kambarį viename viešbuty, kur paprastai, kaip sakė Jonelaitis, sustodavo kunigai. Pavakarieniavę jie dar paklaidžiojo po miestą, ir kai sugrįžo į savo kambarį nakvynei, buvo jau vėlokas laikas. Jie jautėsi nuvargę, bet patenkinti savo kelione ir pirmaisiais Vilniaus įspūdžiais. Atsigulę jie dar ilgai kalbėjosi ir svarstė rytdienos planus.

Kitą dieną jie aplankė daug žymių Vilniaus vietų. Jie nė vienas nesugebėjo tinkamai įvertinti tų vietų reikšmės lietuvių tautai, bet patriotinis jausmas ir nusimanymas, kad jie lanko savo tautos didybės lopšį, savo krašto kultūros židinį, atstojo jiem teoretinių žinių ir mokslinio įvertinimo stoką. Jie didžiavosi to miesto grožiu, garbe ir dydžiu, bet kartu ir liūdo, kad tiek maža jame matyti gyvų lietuvių tautos reiškinių.

Lankydami gražiąsias Vilniaus bažnyčias, jie visur matė svetimus parašus ir girdėjo svetimą kalbą. Jiem buvo gerai žinoma, kokį vaidmenį suvaidino šitam kraštui nutautinti tų gražiųjų bažnyčių atstovai ir jų priemonės skelbti Dievo žodžiui. Jie su širdgėla mąstė, kad katalikų tikėjimas plito Lietuvoje, naikindamas lietuvių kalbą, kultūrą ir laisvę. Ir seminarijos rūmuose juos buvo pasiekę kruvinų riaušių aidai šito krašto bažnyčiose dėl teisės garbinti Dievą senolių kalba. Jie žinojo, kad čia nebuvo duodama išrišimo tiem, kurie išpažino savo nuodėmes lietuviškai. Jie buvo skaitę lietuvių sudėtą popiežiui memorialą ir jame surašytus tragikomiškus neva poterius, kuriuos lenkiškai kalbėjo kaimo žmonės, nesuprasdami nė vieno tos kalbos sakinio. Kiek neteisybių ir skriaudų atėjo į galvą tiem jauniem klierikam, lygiai kaip ir kiekvienam lietuviui, beminant Vilniaus akmenis ir jo bažnyčių slenksčius! Ir kokių skaudžių paradoksų! Atlankė jie Katedrą, kurios rūsy tebėra dar prieš amžius čia stovėjusios šventovės aukuro žymės, kurios kriptose ilsisi Vytauto Didžiojo kūnas.

– Tai iš čia, – tarė klierikas Jonelaitis, rodydamas Vyskupų rūmus, – eina aplinkraščiai ir dekretai, naikindami „pagonišką“ lietuvių kalbą ir kruvinomis riaušėmis norėdami ją išguiti iš bažnyčių.

– Seminarijoj kala mum aklą klusnumą, o paskui daro savo politikos įrankiais. Juk tokių vyskupų, koki sėdėjo čia, turbūt niekur kitur pasaulis nematė, – karščiavosi net ir flegmatikas Kasaitis.

Po pietų jie lipo į Gedimino kalną. Pilies bokštas, apleistas ir apgriuvęs, liūdėjo, žiūrėdamas į apačioj prisiglaudusios Katedros stogus ir Lietuvos žemės syvais išaugusį Gedimino miestą. Buvo vėjas, dangum plaukė palšvi debesys, ir tolimi miesto pakraščiai skendo ūkanose ir fabrikų dūmuose. Koks savas ir lietuviškas atrodė tas miesto vaizdas, padengtas ūkanoto dangaus, apsuptas savo krašto laukų, kalvų ir miškų! Čia, ant šito kalno, nebuvo svetimų žmonių nei svetimos kalbos. Prie Gedimino pilies bokšto kiekvienas lietuvis visa savo širdimi pajunta, kad Vilnius yra brangiausia jo nuosavybės dalis.

Keturias ištisas dienas jie išbuvo Vilniuj ir apžiūrėjo viską, kas jiem atrodė įdomu ir buvo prieinama. Paskutinį vakarą jie, sugrįžę į savo viešbutį, apgailestavo, kad jau rytoj reiks palikti šis senasis Gedimino miestas, davęs jiem tiek neužmirštamų įspūdžių.

– Na, Liudai, dabar žiūrėk, kad parašytum ką nors apie Vilnių. Minčių ir jausmų čia galėjai pasisemti kiek tik norėjai, – kalbėjo Jonelaitis, kraustydamas savo lagaminėlį.

Kasaitis gulėjo lovoj dar nenusirengęs ir skaitė tos dienos „Vilties“ numerį.

– Tu bent vienose eilėse iškeik gerai lenkus! – kreipėsi jis į Vasarį. – Tokis mano didžiausias noras, išvažiuojant iš Vilniaus. Paklausykit, ką rašo „Viltis“ apie naujus skandalus bažnyčiose.

Ir jis ėmė skaityti jaudinantį straipsnį.

Vasaris gulėjo kitoj lovoj ir skaitymo neklausė. Jonelaitis siūlo rašyti. Taip, rašyti reikia, bet ką? Jis jau ne kartą ieškojo motyvo, iš kurio galėtų susipinti eilės.

Jis ėmė galvoti apskritai apie miestą. Ar jis bent kiek jį pažino? Ne. Jis matė tik namus ir žmones. Kokis tuose namuose eina gyvenimas, ką kalba ir mąsto visi tie žmonės, tos puošnios moterys ir vyrai, turtuoliai ir driskiai elgetos? Jis ne tik nežinojo jų vidaus gyvenimo, bet ir paviršium negalėjo jų observuoti. Klierikiškas kuklumas liepė jam saugoti akis. Seminarijos koplyčioj ir gero elgimosi pamokose jis daug apie tai buvo prisiklausęs. Eidamas Jurgio prospektu, jis matė didžiulius kavinių langus, kur jam įeiti būtų nepadoru. Jis matė Vasaros teatro afišas, kurios jam priminė „Tygodnike“ atvaizduotas dekoracijas ir scenas, bet lankyti teatrą jam buvo uždrausta, ne tik dabar, bet ir visą gyvenimą. Vakar vakare, eidamas pro Katedrą, jis girdėjo Bernardinų sode tokią muziką, kokios dar niekad nebuvo girdėjęs. Bet jam, sutanotam, ten vaikštinėti netiko. Nuo visa to skyrė jį sutana – ir skyrė griežčiau negu kavinių langų stiklai, negu teatro sienos, negu sodų užtvarai. Jis jau pamažu ėmė patirti, kad jam, sutanotam, visas gyvenimas ir visas pasaulis rodo save netikroj šviesoj, kad sutanos atspalvis krinta jam ir ant akių, ir ant širdies, ir ant visos sielos.

Kur buvo vyriausias jo kūrybos motyvas, kurio jis ilgėjosi ir ieškojo visą savo gyvenimą? Galimas daiktas, kad to motyvo neleido prie jo anas sutanos atspalvis, taip kaip tūli stiklai neleidžia prie mūsų akies kai kurių spalvų ir spindulių.

Rytojaus dieną jie išvažiavo į Trakus. Mėlynos ežero bangos kilnojo ir supo jų luotelį plaukiant į salą, kur baigė griūti pelėsiais ir kerpe, pasak Maironio, apaugusi garbinga Trakų pilis. Tik vėjo siūbuojamos nendrės čežėjo aplink salą, tik menki krūmokšniai veisėsi pilies griuvėsiuose.

Trys klierikai tylėdami laipiojo po akmenų krūvas ir vaikštinėjo pasieniais, stengdamiesi suvokti praeities vaizdą. Bet praeitis buvo jau tokia tolima, o dabartis tokia liūdna, kaip ir tos griūvančios sienos.

Paskui jie susėdo ant kalvelės, užuvėjoj, saulės atokaitoj, ir kiekvienas savaip jautė tos vietos grožį ir prasmę. Kalbėt čia nebuvo kas. Prieš jų akis mėlynavo gilus ežero vanduo, o anoj pusėj, prie pat ežero, medžiuose paskendę grožėjosi savo baltu grakštumu grafo rūmai.

– Žiūrėkit, – prabilo Jonelaitis, – griūvant mūsų pilim, kaimynystėj vis įsikuria koki nors palociai, lenkiškos kultūros lizdas. Tautos syvai, pakreipti kitomis arterijomis, maitina išsigimusius didžiūnus. Mum, atgimstančios Lietuvos vaikam, belieka pilių griuvėsiai. Štai mes čia jaučiamės kaip namie, o į aną pusę, į tuos rūmus, tik pasižiūrėti tegalime.

– Tai kokia iš to išvada? – paklausė Kasaitis.

– Jokia. Aš tik konstatuoju faktą.

– Faktas ir be konstatavimo yra faktas, o išvados ne visiem aiškios.

– O aš manau jeigu mes įsisąmoninsime faktus, tai išvados pasisiūlys pačios – ir ne vien žodžiu bet ir darbu.

Jie paliko Trakus jausdamiesi atlikę lietuvio patrioto pareigą, atlankę tas vietas, iš kurių dar garsiausiai byloja praeitis ir kurios liudija apie įspūdingiausius tos praeities momentus. Jie važiavo atgal kaip koki piligrimai iš šventų vietų, pagerbę senovės liekanas, susimezgę su tradicija ir pasiryžę eiti naujais tėvynės keliais.

Seminarija juos ruošė būti kunigais, jie patys dar su didesniu uolumu ruošėsi būti jaunosios Lietuvos darbininkais. Kaip turi tie du uždaviniai tarpusavy santykiauti, jie dar nesirūpino susekti. Pats gyvenimas tada kunigo patriotinį ir visuomeninį darbą laikė gan siaurose ribose. O jie nebuvo pranašai ir nežinojo, kas atsitiks po dešimties metų.

Liudas Vasaris, paviešėjęs kurį laiką pas Jonelaitį, sugrįžo savaitei namo ir vėl išvažiavo pas Kasaitį. Gyvenant tėviškėj, pavojus pasimatyti su Liuce buvo gan didelis. Jis dažnai pajusdavo stiprų norą pamatyti savo gražiąją kaimynę. Jis dabar turėjo tiek naujų įspūdžių, kad stačiai jautė reikalą su kuo nors jais pasidalinti... O dalintis nenorėjo su nieku kitu, tik su ja viena. Jau jis gyvai imdavo vaizduotis tuos pašnekesius, jau mintyje improvizuodavo dialogus, jau fantazija pradėdavo piešti romantiškas tų pašnekesių aplinkybes, kaip staiga iš kažkur išsinerdavo arba piktas rektoriaus veidas, grūmojąs Radastino laišku, arba suskambėdavo monotoniškas dvasios tėvo balsas, arba kas nors kita, kas primindavo jam jo luomą, jo pareigą ir jo pasiryžimą. Tuomet jis vėl nusikratydavo apnikusiomis pagundomis ir su gailesiu bei rezignacija imdavo ką nors skaityti arba dirbinėti.

Namo jisai sugrįžo tiktai paskutinę atostogų savaitę, kai šv. Lauryno atlaidai Klevišky jau buvo praėję. Tėvai buvo nepatenkinti, kad jis taip maža laiko praleido namie ir tik apie trejetą šventadienių pasirodė savo parapijos bažnyčioj.

– Šįmet, kunigėli, tai jau mes jūs kaip ir visai nematėme, – skundėsi motina. – Nueini i bažnyčią, tai žmonės net klausinėja, kur jūs prapuolėte.

– Ką padarysi, mama, kad šįmet taip jau buvau susitaręs su draugais. Kitus metus jau būsiu namie, ir jie pas mane atvažiuos.

O tėvas, atsiminęs saldžiąsias kriaušes, pasiūlė:

– Gal būtum kurią dieną dar pavažiavę į Kleviškį? Kriaušių nuvežtume, o aš klebono skiepų pažiūrėčiau.

Bet klierikas pasiskubino pasipriešinti:

– Ką čia mes, tėte, siūlysim savo kriaušes! Kai pernai reikėjo, tai atvažiavo. Šįmet gal nė nereikia. O skiepų pažiūrėsit kada, kai pro šalį važiuosit. Dabar dar vis tiek neskiepinsit. Kelios dienos beliko, aš dar turiu šiokio tokio darbo.

Senis Vasaris nieko nesakė, bet buvo nepatenkintas, kad negali sudaryti progos arčiau susipažinti su Kleviškio klebonu ir apžiūrėti jo sodą ir bites. Bet Liudas didžiavosi, kad pajėgė atsispirti paskutinei pagundai, kuri būtų niekais pavertusi visų atostogų pastangas.

Paskutines dienas jis praleido nervingu ūpu. Jis kartu bijojo ir laukė, ar neišgirs kada atbarškant klebono bričkelės su jo giminaite saldžiųjų kriaušių pasiskinti. O tos dienos slinko taip pamažu! Pirmą sykį jis laukė greičiau išvažiuoti į seminariją. Jis dabar dažnai

atsimindavo koplyčią, vakarines pamaldas dviejų žvakių šviesoj, choru kalbamus poterius, sutartinus litanijų *„ora pro nobis“* – ir visa tai jam dabar atrodė kaip kokia priegloba pabėgti nuo vasaros vilionių ir nuo savęs pačio. Ir jis norėjo pabėgti – kuo greičiausiai, desperatiškai.

XVIII

Apie Liucę jisai gavo šiek tiek patirti, būdamas jau vėl seminarijoj. Sykį, vaikščiodami su Petryla, jiedu kalbėjosi, kaip kuris praleido atostogas. Petryla jam prikaišiojo, kad jis nė karto nebuvo atsilankęs Klevišky.

– Matai gi pats, – teisinosi Vasaris, – kad negalėjau. Tik porą šventadienių buvau tėviškėj. Na, o kaip ten pas jus šįmet?

– Nuobodu, žinai, buvo. Klebonas man ne kompanija, Trikauskas per didelis ponas – prie jo neprieisi, be to, Liucė gadindavo visiem ūpą kiekvieną šventadienį. Ji šįmet pasidarė baisi pikčiurna. Pikta kaip ragana.

– Keista. O buvo tokia linksma panelė. Kas gi jai?

– Tekėti laikas, o vyro neranda.

– Ogi Brazgys. Jau šįmet, rodos, turėjo baigti?

– Baigė ir sukosi apie Liucę kaip išmanydamas. Bet vargšui daugiausia nuo jos ir nukęst tekdavo.

– Tai kaip bus su vedybom?

– Nežinia. Jisai norėjo jau šią vasarą sužieduotuves padaryt, bet Liucė atsisakė. Tegu, girdi, pirma kur nors įsikuria, o paskui žiūrėsime.

– Tai vis dėlto kas nors išeis?

– Gal ir išeis.

Klierikas Vasaris nuo seniai buvo apsipratęs su mintimi, kad Liucė greičiausia ištekės už Brazgio, bet kada tik išgirsdavo tą žinią iš kitų, ji kiekvieną kartą skaudžiai gnybteldavo širdį. O juk jis buvo pasiryžęs net nutraukti jos pažintį ir pats norėjo, kad iki kitos vasaros ji ištekėtų už Brazgio. Ir atvirkščiai, jam buvo malonu išgirsti, kad Liucė per vasarą buvusi blogai nusiteikus, nes jautėsi pats esąs to priežastis. Klieriko Vasario elgesy ir jausmuose reiškėsi visa eilė prieštaravimų, kurie rodė, kad pavojingoji pažintis anaiptol dar nėra baigta, o juo labiau išgyventa ir pamiršta. Apie tai nusimanė ir jis pats, bet, turėdamas prieš akis ilgus mokslo metus, tikėjosi, kad iki ateinančių atostogų viskas bus baigta ir išgyventa. To jis nuoširdžiai sau linkėjo.

Kartą jis, nerimasčio pagautas, svarstė, kaip nepaprastai greitai, beveik nepastebimai, išėjo jau pusę seminarijos. Net daugiau negu pusę, nes paskutinieji metai nepilni, visas mokslus išeitas, daugelis to kurso klierikų jau būva priėmę aukštesnius subdiakonato arba diakonato šventimus, išrinktieji išvažiavę į Akademiją, o likusieji jau jokių atmainų savo pašaukimui nelaukdavo.

– Vadinasi, man paliko vos dveji pilni metai, – mąstė vienas sau klierikas Liudas. – Viešpatie, kaipgi tad? Kas gi aš per kunigas? Juk many beveik nėra jokios atmainos...

Ir jis nutarė paimti save į rankas.

– Reikia mesti viskas, – tarė jis sau, – kas blaško mano dvasią ir kliudo susitelkti religiniam gyvenimui. Per atostogas aš ištesėjau savo pasiryžimą ir žengiau gerą žingsnį priešakin. Dabar reikia irtis pirmyn. Nes dvasinio tobulinimosi kely sustojimų nėra: kas neina pirmyn, tas rieda atgal. Lig šiol aš vaduodavausi tik greit praeinančiais momento

užsidegimais, bet nebuvau pasiryžęs ilgam ir atkakliam budėjimui. Pradėdamas antrąją seminarijos mokslo pusę, aš tokį pasiryžimą laikau pirmuoju savo uždaviniu.

[...]

Tuo metu jis uoliai ėmėsi studijuoti ir dvasiškus mokslus, ypač dogmatinę teologiją, iš kurios tikėjosi paramos savo tikėjimui atgaivinti ir pamaldumui sustiprinti. Pralenkdamas einamą kursą, jis ėmė skaitinėti jam rūpimas vietas iš traktatų „De Redemptione", „De sacramentis", „De gratia"[36]. Deja, jis greitai su nusivylimu pastebėjo, kad kaip moralinė teologija maža tepadėjo jo sąžinei, taip dogmatinė – jo tikėjimo gyvumui. Bažnyčios mokslas jam aiškėjo, argumentai gausėjo, bet visa tai sielos nešildė ir širdies nevirpino. Dėl ko, jis negalėjo įspėti. Galbūt dėl to, kad jis visiškai savęs nenugalėjo? Gal neprieinamuose jo dvasios užkampiuose slapstėsi puikybės dvasia, maišto demonas, pasaulio tuštybių mikrobai? Bet jis to nežinojo. Jis pavartojo daug priemonių sau nugalėti, jis daug kovojo ir net kentė. Jo norai buvo geri – dėl ko gi Dievas jam nedavė malonės?

Visą pirmąjį pusmetį, kankinamas abejonių ir savo pačio valios prievartos, jis nė karto nepasidžiaugė jokia šviesesne viltimi, jokia giedresne prošvaiste. Visas jo gyvenimas buvo liūdnas ir niūrus, jis pats dar labiau užsidaręs savyje, tylus ir atšiaurus. Artimesnieji jo draugai stebėdavosi jo tokia nuotaika ir kartais jį užjausdavo.

– Kas tam mūsų Liudui šįmet? Jis visai į save nepanašus...

– Tu, Vasari, žiūrėk. Dar toli galas. Šitaip neišveši.

Bet kartais ir pašiepdavo.

– Mūsų Liudas be juokų šįmet atvažiavo įsimylėjęs. Žiūrėk, kaip kenčia vargšelis.

– Krito į akį kokia Vilniaus gražuolė. Kam trankosi kur nereikia!

– Ne, jisai šįmet pasidarė labai pamaldus. Pamatysit, už poros metų bus formarijum.

Mintis, kad Vasaris bus formarijum, visus gerokai palinksmindavo.

Visą pirmąjį pusmetį jis buvo metęs viską, kas nesirišo su tiesioginėmis pareigomis. Jis neperskaitė nei vieno literatūros veikalo, neparašė nei vieno eilėraščio. Dienoraštį – ir tą buvo visai užmetęs, o kurį laiką buvo galvojęs jį net sunaikinti.

Jo abejingumas buvo pasiekęs tokį laipsnį, kad net Katedros Nepažįstamoji jo nebedomino. Retą kurį sekmadienį jisai žvilgteldavo į pilioriaus pusę, o ją pamatęs, pajusdavo širdy vien kartumą ir neviltį. Jo elgesys buvo panašus į kerštingą vengimą, kuriuo įsimylėjęs jaunuolis nori įskaudinti ir sau, ir savo mylimajai, kai suabejoja savim arba pamato, kad visos jo viltys, lūkesiai ir džiaugsmai žūva kaip šalnos pakąstos gėlės.

Pavyzdingu klieriku per prievartą Liudas Vasaris ir teišbuvo tik tą pirmąjį pusmetį. Papūtus pirmiem pavasario vėjam, jo religinė nuotaika ėmė sklaidytis ir jo užsispyrimas tirpti kaip pavasario sniegas. Jau po Kalėdų jis ėmė rečiau vaikščioti vakarais į koplyčią, o nuėjęs vis rečiau susidarydavo tą sentimentališko religingumo nuotaiką. Jis jau buvo tiek pripratęs prie apytamsos ir tylos, kad koplyčioj jausdavosi taip pat ramiai, kaip ir savo kambary. Pagaliau, jis jau nejautė jokio patraukimo daryti tuos netekusius savo žavingumo pratimus. Jis ėmė vėl blaiviau žiūrėti ir į savo pašaukimą, ir į savo tikėjimo bei uolumo klausimą.

[...]

Jau seniai Vasaris nebuvo taip gyvai jautęs gamtos grožio ir meilės, kaip tą pavasarį. Jisai kasdien kruopščiai sekė ir registravo savy kiekvieną naują pavasario apsireiški-

[36] „Apie atpirkimą", „Apie sakramentus", „Apie malonę".

mą. Jisai žinojo, kur ir kiek dar yra sniego sode, ir buvo numatęs laiką, kada kur jis turi ištirpti. Jis žinojo, kur pasirodė pirmoji žolė ir ant kurio sodo medelio prasiskleidė pirmieji žiedai. O kai pagaliau sužydo visos vyšnios ir obelys, ir kriaušės, jisai stengėsi visą laisvą laiką praleisti sode, gėrėdamasis pavasario gamtos dovanomis. Ir vakarais, eidamas gulti, atsidaręs savo kambario langą, jis ilgai dar iš viršaus žiūrėdavo į tą žiedų ir sprogstančių lapų jūrą, užsnūdusią ir kvepiančią, ir jaudinančią jį dabar stipriau ir kitaip, negu koplyčios paslaptinga tyla.

Pamažu jame pradėjo atgyti visa, ką jis buvo apmarinęs. Jis tapo judresnis ir linksmesnis, jis vėl pradėjo domėtis spauda ir knygomis, o vakarais, išsitraukęs savo dienoraštį, užrašinėdavo dienos įspūdžius.

Sulaukęs sekmadienio ir nuėjęs į Katedrą, jis pasistengė užimti vietą kairėj, iš kur buvo matyti piliorius. Ji atėjo pavasariškai apsirengusi, ir Vasario susijaudinimas buvo beveik tokis, kaip kitados pirmą kartą ją pamačius. Jam atrodė, kad pavasario džiaugsmas nušvietė ir jos ligi tol liūdną veidą. Jau jis dabar nejautė kartumo į ją žiūrėdamas. Jam buvo ramu ir lengva, tarsi pašalinus kokį įkyrų nesusipratimą, kuris grėsė juodu atskirti amžinai.

Ir taip pamažu klierikas Liudas atgavo savo dvasios pusiausvyrą, ne visai nė nusimanydamas, kad jis tapo kitokis. Pirmojo pusmečio bandymas jam be žymės neišnyko. Viena to neišlaikyto bandymo pasėka buvo ta, kad Vasaris, pats to nenorėdamas, iš tiesų įsigijo vyresnybės akyse uolaus klieriko opiniją. Jo pastangos gerai atlikinėti dvasinius pratimus ir gerai mokytis nepraėjo nepastebėtos. Nuo jo nusigręžė budri, tirianti rektoriaus ir inspektoriaus akis. Jis buvo įskaitytas į ištikimųjų skaičių. Ta aplinkybė suvaidino gan žymų vaidmenį netolimoj jo ateity.

Bet pačiam Vasariui daugiau reikšmės turėjo antroji pasėka. Jis būtent pasijuto dar labiau izoliuotas iš seminarijos gyvenimo. Jis didžiausiomis pastangomis buvo norėjęs įeiti į askezą, susilieti su ja ir ją pamilti. Jam tai nepavyko, ir jis dar labiau užsidarė savyje, nepamesdamas pasiryžimo tapti geru kunigu ir tepasitikėdamas dabar savo vieno pajėgomis.

XIX

Atsitiesęs po to nevykusio bandymo, atsigavęs pavasario gamta, pasitikėjęs tik savo pačio pajėgomis, Vasaris tapo žymiai drąsesnis ir griežtesnis. Dabar jis nebuvo vien klusnus kilų valios vykintojas, bet ir pats stengdavosi įvertinti padėtį ir reikalą. Jis nesivaržė kartais ir gana aštriai atsiliepti apie savo vyresnybę. Vieną kartą, jau visai atšilus ir išdžiūvus, berods birželio mėn. pradžioj, per ketvirtadienio vaikščiojimą juos nuvedė į miškelį, kurį jie visi labai mėgo. Čia vieni mušdavo sviedinį, kiti prasimanydavo kitokių žaidimų, o dar kiti, susidarę jaukią kompaniją, kur nors nuošaliau susisėsdavo, suguldavo ir kalbėdavosi ligi pat ėjimo namo. Tą kartą susimetė visai patikimi žmonės, daugiausia „Šviesos“ nariai: Jonelaitis, Kasaitis, Eigulis, Vasaris ir dar pora kitų. Netrukus kalba užkliuvo už aktualios tuo metu temos – naujo profesoriaus, kunigo Vingelevičiaus.

– Vyručiai! – sušuko Eigulis, – ar girdėjote, kad šiandien Vingelevičius antrame kurse vėl papiktino klierikus?

– Ar vėl anekdotą papasakojo?

– Ne, dar geriau. Įsivaizduokit, kad, iššaukęs vieną kuklų klierikėlį, prisispyręs ėmė klausti, kuo skiriasi višta nuo gaidžio savo esme ir prigimtimi...

Visi pasileido juokais, paskui, kuris ką žinodamas, ėmė pasakoti ir kartoti naujo profesoriaus netaktiškus išsišokimus ir anekdotus, kuriais tas iš tiesų piktino jaunesniuosius. Kai kurie stebėjosi, kaip jis pakliuvo į profesorius, nes lig šiol, rodos, buvo tik paprastas, nieku nepasižymėjęs vikaras.

– Pasižymėjo tuo, – aiškino Vasaris, – kad puikiai proferansą žaidžia, o vikaru buvo rektoriaus parapijoj. Rektoriui prireikė partnerio, štai ir pasikvietė profesoriauti.

Šitas aiškinimas nebuvo Vasario prasimanymas, bet iš miesto į seminariją prasiskverbusi visuomenės nuomonė.

Bet vienas skeptiškai paabejojo:

– Argi jau taip ir žaidžia?..

– Kad žaidžia, tai dar nedidelė bėda, bet kad tokį Vingelevičių čia atgabeno, tai jau negerai. Pagaliau, ne vienas Vingelevičius toks...

– Na jau neperdėk, – įsikišo Jonelaitis, – tokio cinizmo viešai dar niekas kitas lig šiol neparodė.

– Tiesa, cinizmo neparodė, – sutiko Vasaris, bet tik žodžiais.

[...]

Dvasinis atsiskyrimas nuo seminarijos bendruomenės, kurį dabar dar gyviau pajuto klierikas Vasaris, skatino jo pasiryžimą dirbti, norint ir kokios būtų kliūtys, bet kartu jam buvo ir skaudu. Jisai, į kurį seminarijos vyresnybė žiūrėjo dabar visai palankiai, jautėsi seminarijoj tarsi koks našlaitis.

Anksčiau jis, tiesa, taip pat nebuvo visai sutapęs su šitos įstaigos dvasia, bet taip skaudžiai to neatjautė, kadangi to sutapimo nebuvo ieškojęs nė norėjęs. Bet štai kai jis pasiryžo be atodairos nutraukti visus ryšius su daugeliu nekaltų jį viliojusių dalykų, kai jis panoro gyvo tikėjimo ir uolumo, kuris turėjo padaryti jį seminarijos židinio ne posūniu, bet tikru sūnumi – ir kai visa tai jam nepavyko, ir kai jis visu tuo nusivylė, jo sielą apsėmė skausmas ir kartumas. Jis pasijuto esąs nuskriaustas posūnis, nes jam atsakyta tai, ko jis turėjo teisės reikalauti ar bent nusipelnyti.

Tiktai tokiu būdu galima išaiškinti tą keistą nuotaiką, kuri pagavo klieriką Vasarį ketvirto kurso pabaigoj ir kuri ryškiai atsispindėjo jo dienorašty. Čia ir entuziazmo kupinas pasiryžimas dirbti, čia ir aštri vyresnybės kritika, čia ir samprotavimai dėl savo pašaukimo, čia ir pasididžiavimas savo vienatve, čia pagaliau ir kartūs nusiskundimai dėl tos vienatvės ir savo slapuko dalios.

Tuo metu ėmęs vėl domėtis literatūra ir poezija, jis iš kažkur gavo Tiutčevo eilių tomelį. Paskaitęs pirmą sykį eilėraštį „Silentium“, jis nebegalėjo suvaldyti savo susijaudinimo ir entuziazmo. Tie žodžiai buvo išvogti iš jo pačio širdies ir atvejų atvejais atjausti ir išgyventi. Tą patį vakarą, parafrazuodamas šitą eilėraštį, jis parašė porą karčiausių savo dienoraščio lapų...

Tylėk, dangstykis ir paslėpk

Svajones savo ir jausmus...

Štai kur netikėtai suradau geriausiai išreikštą viso savo seminarijos gyvenimo buitį! Argi tai nebuvo nuolatinis tylėjimas ir savo svajonių bei jausmų slapstymas?.. Dėl ko taip atsitiko ir lig šiolei tebesitęsia, aš nemoku sau tinkamai išaiškinti. Aš tik viena žinau, kad kitaip būti negalėjo ir negali. Kai aš dabar įsivaizduoju, koks aš būčiau buvęs, jeigu nieko nebūčiau slėpęs, tai man daros ir baugu, ir malonu. Aš beveik nieko nebūčiau perskaitęs, visai nieko nebūčiau rašęs, nebūčiau priimtas į „Šviesos“ kuopelę, nebūčiau važinėjęs į Vilnių, nebūčiau kalbėjęs ir mąstęs daugybės

dalykų. Bet užtai gal būčiau buvęs pavyzdingiausias klierikas, o gal ir mano tikėjimas, ir mano uolumas būtų liepsnojęs kaip ugnis... Bet ar aš galėjau visa to nedaryti? Ir ar taip jau bloga, jeigu dariau?.. Kam tad visa tai draudžiama?..

Bet čia tik pirmasis, daugelio mūsų praktikuojamas, slapstymosi laipsnis. Čia slepiami dalykai ir elgesiai gana paviršutiniški. Bet yra ir antras laipsnis – tai visos savo dvasinės esmės, savo asmenybės ir visų su ja artimai susijusių dalykų slėpimas, gal geriau, užsidarymas. Man pačiam tik dabar tai ima aiškėti. Kitados formarijus man tai prikišo, bet aš tada jo žodžių nebojau – ir viskas darėsi savaime. Aš juk neveidmainiavau ir niekad nieko nedariau, kad atrodyčiau geresnis, negu iš tiesų esu. Aš tik buvau pasislėpęs, instinktyviai savy susitraukęs. Ir štai vyresnybė dėl manęs aiškiai klysta, draugai pažįsta geriau, bet ir tie menkai.

Greičiausia, ne mano vieno tokis likimas. Mano draugai, be abejo, taip pat turi paslėptą savo asmens dalį. Tik skirtumas gal tas, kad jų ta paslėptoji dalis derinasi su regimąja ir ją papildo, o manoji nuolatos maištauja, prieštarauja, griauja... Kaip man susiderinti savyje, aš nežinau, o kiek kartų bandžiau, neįstengiau. Galbūt dėl to, kad ir aš pats savo paslėptosios dalies negaliu sučiupti. Juk štai mano išpažintys. Aš jau dabar teologas, o kai tik noriu pasakyti savo nuodėmes, išeina nei šis, nei tas. Gėda ir sakyti. Čia tai jau tikriausia tiesa, ir mano ne kartą patirta, kad

Mintis gi žody taps melu.

O jeigu taip, tai tiesa yra nepasakomoj, neišreiškiamoj minty, mūsų nepraskleidžiamoj dvasios kertelėj – ir juo giliau, juo geriau. Jeigu taip, tai mano instinktas neklydo, ir aš galiu džiaugtis, kad tai, kas yra manyje paslėpta, maištauja prieš tai, kas yra reiškiama, vadinasi, prieš melą.

Bet kam čia man leistis į tą filosofiją, kuri, nevykusiai čia mano išreikšta, taip pat gal yra melas. Ar negana man to, kad per ketverius praleistus seminarijoj metus aš, pats to nežinodamas, išsaugojau daug ką, kas yra slėptina, o man brangu.

Dabar man beliko seminarijoj mažiau negu dveji metai. Ar aš turiu išsižadėti savęs ir pasmerkti šitą išminties įsakymą:

Tylėk, dangstykis ir paslėpk Svajones savo ir jausmus.

Žinau, kad tai būtų bergždžia pastanga, nes savo prigimties nenugalėsi. Bet aš to nė nenoriu. Aš pildysiu tą įsakymą sąmoningai. Nes ką man seminarija gali įdiegti vietoj išsižadėtų „svajonių ir jausmų"? Pataikavimą, veidmainystę, karjerizmą, siaurumą, aptingimą ar cinizmą? Tokių „dorybių" dvasiškam luome aš matau labai daug. O gal gyvą tikėjimą, pamaldumą, apaštalavimo dvasią, uolumą? Ne! Aš įsitikinau, kad šitas dovanas Dievas duoda tiesiogiai ir anksčiau, negu rektorius nuspręs, yra kas jų vertas ar ne. Išrinktuoju aš nesu ir gal nebūsiu, bet eiliniu kunigu darbininku galiu būti. Dievas geriau mane pažįsta negu vyresnybė ir aš pats. O kiek aš pats save pažįstu, kol kas nebijau žengti prie Dievo altoriaus.

Numanau, kad ir išėjus iš seminarijos taip pat reiks

tylėt, dangstytis ir slapstyt

svajones savo ir jausmus,

nes jie pasakyti turbūt niekad nesiderins žmonių akyse su dvasiškio charakteriu. Nes tai, kas viduj, manyje, yra gražu ir kilnu, viršuj, „žodyje", kitiems atrodys bjauru ir žema. O jeigu ir neatrodys, tai atsiras tokių, kurie pasistengs subjaurinti ir pažeminti. Vadinasi, visą gyvenimą

tylėk, dangstykis ir slapstyk

svajones savo ir jausmus!

Visas tavo gyvenimas bus ilgas silentium ir vienatvė. Gal tai ir gražu. Ta tema daug galima fantazijuoti ir poetizuoti. Bet ar ištversiu? Ar ne per sunkus tai bandymas? Juk ir dabar jau kartais taip skaudu! Skaudu gal ne dėl pačios vienatvės, bet dėl nusimanymo, kad taip yra, o galėtų

būti kitaip. Ir jei būtų kitaip, būtų geriau. Kodėl aš negalėčiau džiaugtis gyvenimu, mylėti ir būti mylimas ir duoti pasauliui bent kiek šviesos ir džiaugsmo? Ė, bet gal aš klystu ir be reikalo save kamuoju? Viena tik aišku:

Tylėk, dangstykis ir paslėpk
Svajones savo ir jausmus.

Taip įvertindamas save, savo padėtį seminarijoj ir savo ateitį, vienur jis sprendė teisingai, kitur klydo.

Jis gana teisingai analizavo savo santykį su seminarija, jis gerai charakterizavo paslėptąją savo asmenybės dalį. Bet jis klydo pirmiausia nepakankamai įvertindamas seminarijos įtaką sau pačiam. Vėliau jis įsitikino, kad ta įtaka buvo žymiai didesnė, negu jis manė. Bet jis dar daugiau klydo, optimistiškai nusistatydamas dėl savo ateities. Ir čia jau per vėlai jis suprato, kad be visiško savęs išsižadėjimo, be visiško sutapimo su seminarijos mokslu ir dvasia, visiškai nesunaikinus savo išdidumo, savo maištavimo, savo „svajonių ir jausmų“, negalima ryžtis stoti Bažnyčios išrinktųjų eilėn.

Bet jis save ramino viliojančiu jį kunigo patrioto, kunigo literato, kunigo visuomenininko darbu. Jam davė drąsos jo nieku nesutepta praeitis, o jis nežinojo, ko iš tiesų pareikalaus iš jo gyvenimas, kokių reiks išlaikyti bandymų ir kaip augs ir rutuliosis jo charakteris, pažiūros ir gabumai.

[...]

Pasinaudodamas šitomis aplinkybėmis, antrą pusmetį Vasaris parašė apie dešimtį eilėraščių, kurie visi buvo išspausdinti kuriame nors katalikiškam laikrašty. Jo slapyvardis jau daugeliui pasidarė žinomas. Tie, kurie skaitė jo eiles, tikėjosi iš jo daugiau, negu jisai manė. Bet ir tų metų eilės buvo nors sklandžios ir skambios, bet dirbtinės ir šaltos. Daugiausia vietos jose turėjo ideologiniai motyvai, kilnios mintys, jaunimo skatinimas. Tik porą kartų leido Vasaris laisvai prabilti sau pačiam, bet eilės išėjo tokios karčios ir maištingos, kad jis nesiryžo siųsti jų į jokį laikraštį.

Kartais vakarais žiūrėdamas pro langą į užsnūdusį sodą, jis pajusdavo savy daug ilgesio ir nerimasties, bet jis vengdavo šia nuotaika rašyti eiles, nes žinojo, kad jos bus maištaujančios ir susijusios su šiokiu ar tokiu meilės ir moteriškumo motyvu. Jis gėdinosi savo draugų, savo skaitytojų, pagaliau savęs pačio – sutanoto klieriko, rašančio apie Moterį. Jam lai atrodė nestilinga, net karikatūriška.

Tokiu būdu užgniaužęs savo amžiui natūralų širdies balsą, jis neteko priemonės reikšti savo lyriniam nuoširdumui. Jį žemino ir kankino nusimanymas, kad čia jis yra bejėgis, nuskriaustas, neturįs teisių į pilnutinio žmogaus išgyvenimus ir jausmus. Tas nusimanymas gramzdino jį į apatiją ir slėgė poetinius jo vaizduotės polėkius labiau negu pats seminarijos režimas.

Berods jis neklydo manydamas, kad išsaugojo nepriklausomą savo asmenybės dalelę. Bet jis per maža kreipė dėmesio į tai, kad užtvaras, skiriąs jį nuo pasaulio, nuo gamtos, nuo žmonių, pagaliau ir nuo savo pačio jausmų, vis auga ir auga ir kaskart vis ankštesniu žiedu veržiasi aplinkui. Jis nematė, kad jam gresia pavojus uždusti su savo užsidarymu, su savo laisvomis mintimis ir gražiais manymais.

Katedros Nepažįstamoji, ilgą laiką teikusi jam nors ne gyvenimiškų, bet vis dėlto gyvų emocijų, tų metų pabaigoj ėmė virsti iš įpročio garbinamu dalyku. Jisai dar vis nepraleisdavo progos įsitikinti, ar ji yra įprastoj vietoj, bet žvelgdavo į ją kaip į kokią negyvą statulą, reiškiančią labai kilnią idėją, bet gyva jausmo banga iš jo širdies jau ne-

pakildavo. Jisai, kaip koks viduramžių trubadūras, garbinąs savo nepasiekiamą širdies damą, vadavosi ankstyvesniais jausmais ir kulto papročiais.

Kleviškio klebono giminaitės pažintis buvo visai gyvenimiška ir dvasiškiui pavojinga. Vasaris su ja kovojo ir dabar jautėsi nugalėjęs. Šitas laimėjimas davė jam nemaža pasitikėjimo savimi ir drąsos žengti toliau į kunigystę. Bet jeigu jisai būtų rūpinęsis ne vien savo, kaip kunigo, bet ir savo, kaip poeto, pašaukimu, tuo laimėjimų jis būtų nemažą susirūpinęs. Jis būtų pamatęs, kad tokis žiaurus pirmojo jaunuoliško širdies suvirpėjimo užspaudimas klierikui buvo žingsnis pirmyn, bet tokio kaip jis pobūdžio poetui – žingsnis atgal, jei ne visiškas kūrybos išsižadėjimas. Laimei, ir čia jis klydo. Jo „laimėjimas“ dar nebuvo baigtas, o gražios kaimynės „pavojus“ laukė atgaivinti jo širdį kartu su vasaros laisve, su plačiųjų laukų vėjais ir saulėlydžių svajonėmis.

Su dideliu dėmesiu klausė klierikas Vasaris paskutinių dvasios tėvo įspėjimų apie gresiančius atostogų metu pavojus.

[...]

X X

Jei Liudas Vasaris butų daugiau domėjęsis savo išvaizda arba jeigu jis būtų sugebėjęs iš šalies į save pažvelgti, tai jis, be abejo, būtų maloniai nustebęs, matydamas, kokią atmainą jame padarė ketveri seminarijoj praleisti metai. Iš menko, paliegusio bernioko jisai pasidarė nors laibas, bet tiesus ir aukštas vaikinas, gana gražus ir iš sudėjimo, ir iš veido. Sutana ant jo dabar jau nebekarojo kaip ant žagaro, bet, gerai pasiūta, lygiai ir gražiai gulėjo apėmus jo stuomenį. Dėl to kai jisai vėl pasirodė parvažiavęs savo parapijos bažnyčioj, davatkos, kaimynai ir pažįstami nusprendė, kad iš Vasariuko išeis gražus kunigėlis. O kur nors per atlaidus, kur jam tekdavo būti, prašmatnesnės mergelės, ypač turėjusios artimesnių pažinčių su dvasiškiais ir klebonija, leisdamos per akis procesijos dalyvius, meiliu žvilgsniu palydėdavo tą laibą, aukštą, melancholiško veido jauną kunigėlį.

Bet pats Liudas Vasaris ilgą laiką ir apie savo išvaizdą buvo tokios pat menkos nuomonės, kaip ir apie viską, kas eina iš jo paties ir yra jo paties. Šitas nepasitikėjimas savim turbūt buvo susijęs dar su ankstyvaisiais vaikystės atsiminimais ir įspūdžiais, kurie paveikė jo didelį, kuone liguistą jautrumą. Jis ilgą laiką atsimindavo, kaip jį, dar visai mažą, šventadieniais tėvai vesdavosi į bažnyčią ir takeliu liepdavo eiti pirm jųjų. Jis jausdavo ant savęs kritiškus tėvų žvilgsnius, jam darydavos nepatogu, jis netekdavo judesių laisvumo, jis įtraukdavo galvą, jis nežinodavo, ką daryti su rankomis ir kaip statyti kojas. Ir tuomet tėvų pašnekesys jį visiškai pribaigdavo.

– Dievas žino, kas išaugs iš to mūsų vaiko, – susirūpinusiai sakydavo motina. – Menkas, liesas, nei jis paeiti moka, nei jis nieko...

– Netikėlis, kas išaugs! – piktai atsiliepdavo tėvas, jau aiškiai kreipdamasis į Liuduką. – Antai kitų vaikai – net miela žiūrėti: linksmi, greiti, bėgioja, šneka, – o čia kaip koks senis ar paliegėlis!..

Mažas Liudukas tada nekęsdavo savęs ir savo nevikrumo, bet jis jokiomis pastangomis negalėdavo nusikratyti jį apėmusio sustingimo. O tėvam nematant jis būdavo greitas ir vikrus vaikas. Bet jis to nežinojo, nes tuomet jo niekas nepagirdavo. Iš savo gerų, jį mylinčių, bet rūsčių tėvų jis beveik niekad nėra girdėjęs pritariančio, padrąsinančio žodžio, o nė viena proga nebuvo praleista jam išbarti, prikišti jo nepasisekimam ir tariamam jo menkumui.

Pirmieji dveji treji seminarijoj praleisti metai šitą jo charakterio bruožą dar labiau pagilino. Niekad Vasario širdy nebuvo taip gyvai jaučiamas savo menkumo jausmas kaip tais metais. Tas fizinis ir moralinis lankstymasis prieš vyresnįjį, ta puritoniškai skiepijama nuodėmės baimė, ta visomis spalvomis piešiama žmogaus gyvenimo menkystė, tas antprigimtinių veiksnių absoliutinimas – visa tai jo trapiai kompleksijai būtų buvę nepakeliama, jeigu ne jo sugebėjimas pabėgti į save, izoliuotis, maištauti ir svajoti.

Ketvirtaisiais metais įvykęs jame persilaužimas davė jam daugiau iniciatyvos ir pasitikėjimo savimi, bet savo išvaizdą jis ir toliau menkai vertino. Kai kada pamąstęs apie tai, jis klausdavo savęs, kaip galėjo atsitikti, kad Kleviškio klebono giminaitė, tikra gražuolė, parodė jam, o ne kam kitam, tiek daug simpatijos. Ir dabar, dvejiem metai praslinkus po paskutini jų pasimatymo, jis buvo linkęs manyti, kad tai buvo vien tik jos vaikiškas žaidimas, jei ne klasta.

Bet netolimi tos vasaros įvykiai parodė, kad jis klydo, taip įvertindamas ir ją, ir save, ir jųdviejų santykius.

Antrą atostogų sekmadienį klierikas Vasaris gavo nuo Kleviškio klebono pakvietimą atsilankyti pas jį per šventą Oną, nes tą dieną bus švenčiamos jo 50 metų amžiaus ir 25 metų kunigavimo sukaktuvės. Reikalas buvo rimtas. Kunigas klebonas Kimša buvo garbės žmogus ir neatsilankymą į tokią iškilmę, be abejo, palaikytų įžeidimu.

– Štai kada būtų buvę pravartu keliauti į Vilnių! – manė sau klierikas Vasaris. – Na, bet nieko nepadarysi, teks važiuoti. Pagaliau ką? Šventė, daug svečių, nebus progos jokiom intymiom su „ja“ kalbom. Pasisveikinsim, tarsim porą sakinių, įsimaišys kas nors trečias, ir atlikta. Tai ne dviese ant kalnelio arba sodely.

Jis važiavo į Kleviškį rūpestingiau apsitaisęs, užsimovęs mankietus ir užsidėjęs naują, ne ant sprando, bet po kaklu susegamą apikaklę. Tokias apikakles išdrįsdavo užsidėti tik vyresnių kursų pažangesnieji klierikai, ir tai tik atostogų metu.

Kelyje jo nuotaika buvo pakilusi. Jis negalėjo atsiginti minčių apie Liucę. Pasimatyti su ja jis ir bijojo, ir norėjo. Veltui jis stengėsi save nuraminti ir pažiūrėti į tai kaip į paprasčiausią kasdienišką dalyką, o į jų pažintį kaip lengvą ir greit praeinamą linksmo momento žaismą, vaikiškumą arba daugiausia kvailystę. Atmintis ir širdis liudijo jam visai ką kita. Ir prieš porą metų jos tarti ant kalnelio žodžiai vėl ėmė skambėti Vasario ausyse.

Klebonijoj pasitiko jį klierikas Petryla, vyriausias klebono „pilstytojas“ – taip vadino jį juokaudami svečiai.

– O, Liudas! Sveikas gyvas, seniai pas mus nematytas! Na, kaip tau patinka šiandien Kleviškis?

Kleviškis tikrai buvo nepaprastai pasipuošęs. Šventoriaus ir bažnyčios durys – apipintos vainikais, o klebonija stačiai skendėjo žalumynuose ir gėlėse. Nors tai buvo ne atlaidai, tik paprastas sekmadienis, bet viskas atrodė dar iškilmingiau negu per didžiausius atlaidus.

Vasaris tuoj nuėjo sveikinti klebono ir pareikšti savo linkėjimų.

– Neužmiršk, – įspėjo jį Petryla, – kad mano klebonas nuo šiandien kanauninkas.

Iš tiesų, sukaktuvių proga vyskupas apdovanojo kunigą Kimšą garbės kanauninko titulu.

Jubiliatas buvo puikiai nusiteikęs ir Vasario atsilankymu, sveikinimais bei linkėjimais atrodė labai patenkintas.

– Ačiū, ačiū! – kalbėjo, neduodamas bučiuoti rankos, bet pats apglėbdamas Vasarį. – Na, gerai, kad nepasididžiavai atsilankyti. Juk, brač, pasirodo, tu esąs poetas! Ir pats skaičiau. Bravo, bravo! Na, na, nėr ko čia gėdintis! Myliu visokius artistus, literatus ir poetus. Pats kadaise, būdamas tavo metų, bandžiau.

Vasaris tikrai susigėdo šitokiu viešu jo paslapties atidengimu. Jam atrodė, kad ir klebonas, ir visi kiti širdyje juokiasi iš jo poezijos ir pretenzijų: irgi mat atsirado poetas!..

O klebonas gyrė jį toliau:

– Išaugai ir sutvirtėjai! Ir mina jau neblozna, kaip prieš dvejetą metų. Ė, per jaunas tu stojai į seminariją, o dar su talentu. Reikėjo bent gimnaziją baigti, apie panaites pasisukti, ot, tada tai būtum buvęs poetas!

Šitie linksmi žodžiai pataisė Vasario ūpą, ir jisai, norėdamas padaryti klebonui malonumą, tarė:

– Matau, kad ir man, išsižadėjus poezijos, teks sekti kunigo kanauninko pavyzdžiu.

Bet kanauninkas nusitvėrė Vasarį už rankos, reikšmingai mirktelėjo viena akim ir prabilo pusiau rimtai, pusiau juokaudamas:

– Sekti mano pavyzdžiu, brač, tau nepatariu. Nes, užuot tapęs garbės kanauninku, gali visą amžių pasilikti be garbės vikaru.

Tuo tarpu įėjo naujų svečių, ir Vasaris pasitraukė į šalį. Buvo čia keli jam pažįstami kunigai, pora klierikų, keletas niekad nematytų ponių ir ponų, iš toliau atvykusių dalyvauti klebono sukaktuvių šventėj. Bet Liucė nė karto nepasirodė.

Netrukus suskambino sumai, ir visi ėjo į bažnyčią. Celebravo pats jubiliatas, klierikai sudarė asistą, bet Vasaris laimingai išsisuko nuo bet kokios pareigos prie altoriaus. Jis klūpojo klaupkoj prie zakristijos ir sekė iškilmingų pamaldų eigą. Kitoj pusėj, prieš jį, klausė mišių garbingesni parapijonys ir atvykę iš toliau svečiai.

Čia Vasaris pamatė ir Liucę. Ji atrodė gerokai pasikeitusi, labiau subrendusi ir surimtėjusi. Visų pamaldų metu ji nė sykio nepažvelgė į Vasario pusę. Jisai gi ir nenorėdamas matė ją prieš save. Nežinia, ar dėl šios, ar dėl kurios kitos priežasties jis jautėsi išsiblaškęs ir niekaip negalėjo susitelkti, kaip to reikalavo vietos ir momento šventumas.

Nejučiomis jo mintyse atgijo visa susitikimo ir pasisveikinimo su jubiliatu scena klebonijoje. Praėjus pirmajam drovumo jausmui, kanauninko pagyrimas jam dabar buvo jau malonus. Jį pavadino poetu... Liucė, be abejo, irgi žino, kad jis rašinėja ir spausdina eiles. Vikaras kunigas Trikauskas taip pat... Trikauskas dabar jau nežiūrės į jį iš aukšto pro savo pensnė ir netakšnos per petį... Be to, jis, Liudas, dabar jau penkto kurso klierikas, ne koks pirmametis... Klebonijose jį laiko jau beveik tikru kunigu.

[...]

Po sumos ir pritaikyto iškilmei pamokslo jubiliatas su svečiais grįžo į kleboniją. Liucė šį kartą buvo salione. Vasaris matė ją besikalbančią su nepažįstama ponia ir laukė progos pasisveikinti. Visos jo baimės dingo, ir apie jokį pavojų jis daugiau nemąstė. Su ja pasisveikinti ir pasikalbėti jam atrodė visai paprastas ir net reikalingas dalykas.

Pagaliau ji pasitraukė nuo ponios, ir Vasaris žengė priešais.

– Panele Liuce, mačiau tamstą bažnyčioj, bet pasisveikinti dar neturėjau progos. O taip seniai matėmės! Kaipgi tamsta gyvuoji?

Jis manė, kad ji ims prikaišioti dėl ilgo neatsilankymo arba kaip kitaip parodys jų buvusios pažinties artimumą, bet ji visai atvirai padavė jam ranką ir maloniai, šiltai šypte'lėjo.

– Ačiū tamstai. Gyvuoju neblogai. Nors per daug girtis negalėčiau. Būdavo visokių valandų. Mūsų gyvenimas iš viso čia gana skurdus ir neįdomus. O kaipgi tamsta laikaisi? Juk beveik dveji metai, kaip nesimatėme.

Jos veide ir šypsny buvo daug paslėpto liūdesio, o balsas skambėjo gilesniais, anksčiau negirdėtais tonais. Vasaris nustebo tokia atmaina. Jis buvo pasiruošęs gintis nuo jos šiokių ar tokių, gero ar blogo ūpo užpuldinėjimų, bet kaip reaguoti į šitokį nuolaidumą, jisai nežinojo. Pripratęs ją matyti ir vaizduotis padykusiai linksmą arba užgaulią ar net piktą, jis dabar varžėsi jos švelnumo ir melancholiškos nuotaikos.

Ji nustebo išgirdusi, kad Vasaris pereitas atostogas labai trumpai buvo namie, kad važinėjo į Vilnių ir į Trakus. Jiedu kalbėjosi kaip du ilgesnį laiką nesimatę pažįstami, bet niekas iš to pasikalbėjimo nebūtų galėjęs spręsti, kad jųdviejų pažintis buvo jaudinusi ir tebejaudino jųdviejų širdis ir kad jiedu tiek daug buvo apie vienas kitą svajoję.

Tuo tarpu paprašė pietų.

– Tamsta būsi netolimas mano kaimynas, tik kitoj pusėj stalo, – parodė jam vietą valgomajam.

Taip susėdę, kalbėtis jiedu negalėjo, nes ji buvo arčiau prie savo dėdės. Užtat Vasaris, kartu su kitais domėdamasis, kas dedasi aplink jubiliatą, nuolatos matė ją prieš save, tuo tarpu kai ji, norėdama pamatyti Vasarį, turėjo truputį grįžtelti atgal.

Ir grįžteldavo. Klierikas Liudas kartas nuo karto pro stalo gėlių bukietą susitikdavo su jos žvilgsniu ir kiekvieną kartą įsitikindavo, kad šitokio jos žvilgsnio seniau jis nebuvo matęs. Jos akyse buvo ir liūdesio, ir nerimasties, ir atvirumo, ir varžymosi. Kai kada jos žvilgsnis, susitikęs Vasario akis, tučtuojau pabėgdavo, kai kada jose pasilikdavo tol, kol jis nukreipdavo savąjį.

Taip ji intrigavo jį per visus pietus, ir jam tapo aišku, kad pirmojo jųdviejų pasikalbėjimo mandagus oficialumas buvo dirbtinis ir vargiai galės pasikartoti, vėl abiem susitikus.

Pietūs tęsėsi ilgai. Daug buvo kalbų, sveikinimų ir linkėjimų, bet Vasario dėmesio visa tai netraukė. Jisai sprendė klausimą, kaip grąžinti Liucei gerą nuotaiką, ką jai pasakyti, kad ji būtų vėl linksma ir nebeliūdėtų. Jis sielojosi, matydamas ją kenčiančią, ir kažkodėl jautėsi dėl to esąs pats kaltas. Šitokiai situacijai Liudas Vasaris nebuvo pasiruošęs. Ir tas jausmas, ir Liucės elgesys jam buvo nauji dalykai – ir dėl to jis nė nepasijuto, kaip „pavojingoji pažintis“ veržėsi į jo širdį pro kitas duris. Jis galėjo atstumti Liucę flirtuojančią, prisimeilinančią, šiaip ar taip jį atakuojančią, bet Liucės nuliūdusios, kenčiančios, baikščios jis nepajėgė atstumti.

Per pietus gerokai gerta. Nuotaika kilo. Lėkščių ir peilių barškėjimas darėsi garsesnis, kalbos gyvesnės. Klierikas Petryla, pripildęs svečiam nežinia kelintą kartą ištuštintus stiklelius, prisėdo valandėlę prie Vasario ir, kumštelėjęs į šoną, parodė akimis klebono giminaitę:

– Ar tu pastebėjai, Liudai, kokia Liucė šiandien apsiblaususi?

– Tiesa, – tarė Vasaris, – ji labai pasikeitusi. Ji dabar visada tokia?

– Beveik. Jau ji nuo pernai vasaros kaip nesava. Aš manau, kad viską tos vedybos daro.

– Kaip tai?

– Daktaras Brazgys, matai, nori klausimą galutinai išaiškinti ir šį rudenį gal jau ir susituokti. O ji nieko aiškaus neatsako. Vis vilkina.

– Matyt, nemyli, – nejučiomis išsprūdo Vasariui.

– Na, prisipažink, Liudeli, – neatstojo Petryla, – juk judu vis dėlto simpatizuojatės. Dabar gali pasisakyti, kada jau viskas baigta, tiesa?

– Žinoma...

Bet Liucė pajuto, kad jiedu apie ją kalba, paėmė stiklą vyno ir, tarsi tyčiomis demonstruodama Petrylai, kilstelėjo Vasariui, nusišypsojo ir nugėrė pusę.

– O, o! Laikykis, Liudai! – sušuko Petryla. – Dar, matyt, ne viskas baigta! – ir nuėjo papildinėti stiklų.

Vasaris į užgėrimą atsakė ir išlenkė savąjį iki dugno. Ilgas žvilgsnis ir meilus nusišypsojimas buvo geriausias jam už tai padėkojimas. Linksma puotos nuotaika ir pro gėlių bukietą siunčiami žvilgsniai jau buvo pradėję jį sukti į linksmo nerūpestingumo sūkurį. Sugavęs momentą, jis jau nuo savęs kilstelėjo jai stiklą, ir jiedu vėl išgėrė sutartinai. Šitas susigėrimas ištirpdė paskutinius klierikiško baikštumo ledus. Jis tuoj pamatė, kad Liucės veidas atgijo. Jis jautė krūtinėj malonią šilumą ir norėjo, kad tie pietūs nesibaigtų kuo ilgiausiai.

Bet pietūs jau tuoj turėjo baigtis. Jubiliatą sveikinti atsistojo apysenis ponas ir pabaigė savo kalbą, kviesdamas sudainuoti „Ilgiausių metų“. Kažkas užtraukė „Ilgiausių metų“, kiti pritarė, o pabaigę su vyno stiklais rankose apspito kanauninką asmeniškai su juo susidaužti ir palinkėti ilgo amžiaus, geros sveikatos ir laimės.

Visiem nurimus, kalbėjo pats jubiliatas. Jis dėkojo už linkėjimus ir padarytą jam garbę, įskaitė save jau į senių skaičių, pasakė komplimentų jaunimui, suramino senius, įpindamas vienur kitur jumoro ir sąmojo sakinį. Kanauninkas Kimša kalbėti mokėjo. Taręs savo žodį, jis jau nebesėdo, bet paprašė svečius malonėti pereit į salioną atsigerti kavos.

Visi subruzdo keltis, ir bendrame sumišime klierikas Vasaris nė nepajuto, kaip atsirado šalia kanauninko giminaitės.

– Na, kaip? Tamsta nesigaili atvažiavęs? – prakalbino ji.

– Ką tamsta!? – gynėsi jis. – Tokios smagios dienos dar niekad per atostogas aš nesu turėjęs.

– Tiesa? O aš maniau, kad tamsta tiktai sunkią pareigą eini.

– Anaiptol. Man labai malonu atlankyti kaimynus, ypač taip seniai čia nebuvus.

Jis vėl pamatė liūdesį jos veide, kai, pažvelgus į jį, paklausė:

– Na, ir ką tamsta naujo pastebėjai pas mus?

– Pirmų pirmiausia tai, kad tamsta labai atsimainiusi. Jūs kažko liūdite, panele Liuce. Seniau to jumyse nebūdavo.

Ji dar labiau surimtėjo.

– Taip, tamsta. Aš stoviu kryžkelėj ir tiriu save. O gal ir ne save vieną. Manau, kad tamstai turbūt bent kiek pažįstamas tas jausmas. Juk tamsta, be abejo, taip pat tiri savo pašaukimą?

– Taip, tiriu, – tyliai prisipažino Vasaris. – Tai yra labai sunkus dalykas. Na, bet aš nemaniau, kad tamsta ketintum į vienuolyną stoti? – juokais pridėjo.

– Iš kur tamsta žinai? Gal ir apie tai aš mąsčiau... O tamsta jau išsprendei savo pašaukimo klausimą?

– Dar ne visai...

Vėliau jis gailėjosi šitų žodžių. Iš tiesų, kam jis taip pasakė? Juk jis jau buvo tvirtai pasiryžęs tapti kunigu. Be to, šitokis neaiškus atsakymas galėjo duoti progos vėl tvirtėti pavojingai pažinčiai.

Tolimesnis jų pasikalbėjimas nutrūko, nes klebono giminaitė nuėjo pilstyti svečiam kavos. Prie Vasario priėjo kunigas Trikauskas ir neva prikaišiojančiu tonu sušuko:

– O, nesuk tamsta mūsų Liucytei galvos! Juk ją, vargšę, ir be to jau apnyksta neišaiškinami ilgesiai... Ak, tie poetai! Ir kas galėjo prieš porą metų tikėtis? O moteriška širdis vis dėlto įspėjo.

Liudui buvo nemalonu kalbėti su Trikausku šia tema, o dar labiau nemalonu patirti, kad ne tik Petrylos, bet ir vikaro akis, matyt, seka jo pažintį su Liuce. Brazgys, be abejo, taip pat šį tą nujautė. O gal ir klebonas numano, kur linksta jo giminaitės simpatijos? Iš tiesų, mažam bažnytkaimio, o dar mažesniam klebonijos pasauly vienintelės jaunos ir gražios mergaitės kam nors jaučiama simpatija negalėjo būti paslėpta nuo pavydžios vyriškių akies. Nė vienas iš jų, be abejo, jokių išvadų iš to nedarė. Tai buvo tik taip sau juokavimo arba pasierzinimo tema, įkyri patiem kaltininkam, o ypač jautriam Vasariui. Ir kad jis būt žinojęs, kad, jam nesant, Trikauskas, Petryla ir pats Brazgys dažnai juo pašiepdavo Liucę, jis nebūtų išdrįsęs čia nė atvažiuoti.

Netrukus Liucė atnešė jiem kavos. Trikauskas, nuėjęs ieškoti cigaro, kažkur užkliuvo, ir jiedu vėl pasiliko dviese.

– O tamsta šįmet taip pat atsimainęs, – kalbėjo ji, permetusi Vasarį akimis. – Tamsta ir pirmiau buvai nieko sau, tik labai dar vaikiškas, nepyk tamsta. Bet dabar jau nebeliko nė tos ydos. Kad nebūtum klierikas, visos mergaitės įsimylėtų.

Vasaris nusijuokė:

– Vadinasi, gerai padariau, kad įstojau į seminariją.

– Argi tamsta taip bijaisi meilės?

Vasariui apie meilę buvo drovu kalbėti, ir jis nieko neatsakė. O Liucė, žiūrėdama į jį, tarė:

– O vis dėlto viena tamstą įsimylės ir turbūt bus labai nelaiminga.

Kai ji tai sakė, jos balse suvirpėjo tokis tonas, nuo kurio jis staiga nebeteko drąsos. Jis nuleidęs akis maišė savo kavą, nerasdamas jokio tinkamo žodžio nutraukti nejaukiai tylai.

Ir vėl pirmoji prabilo Liucė:

– Rodos, dar taip neseniai aš tamstą pažinau tokį nedrąsų pirmo kurso klierikėlį, o dabar štai tuoj baigsi seminariją. Juk šįmet beveik paskutinės atostogos...

– Ne, dar ne paskutinės, – pataisė Vasaris. – Dar bus vienos, pereinant į šeštą kursą.

Bet ji tik ranka numojo:

– Ė, tokios ten ir atostogos. Tamsta parvažiuosi jau gal koks diakonas, per dienas brevijorių skaitysi, o jokios moteries nė iš tolo neprisileisi!

– Ne, dar nebūsiu nė subdiakonas, – gynėsi jis.

– Kodėl? Juk penktame kurse daugelį šventina. Petryla sakosi jau būsiąs.

– Manęs taip greit nešventins...

– Kodėl?

– Aš nelabai pamaldus ir ne visai ištikimas.

Ir dėl šito atsakymo jis vėliau graužėsi. Jis būtų turėjęs patvirtinti, kad kitąmet tikrai viskas jau bus baigta.

– Tiesa, gi tamsta poetas! – sušuko Liucė, bet tuoj pasigailėdama pridūrė: – Bet tai tamstai nesudarys jokių kliūčių. Tamstos ir eilės vis tokios rimtos, kilnios, apie idealus, apie tėvynę...

Gėdos banga užliejo Vasario veidą, bet Liucė negailestingai kamantinėjo toliau:

– Kodėl tamsta nieko nerašai apie meilę? Juk tai gausiausias poezijos šaltinis. Arba šiaip ką nors paprastesnio ir artimesnio mūsų širdžiai. Dabar vis tik idealai, idėjos, kaip kokiam pamoksle...

Vasaris nusiminęs sriūbčiojo savo kavą, pasirengęs išsižadėti tų nelaimingų eilių, kurios jam dabar atrodė menkiausios, kokios tik gali būti.

Bet ji pamatė jo susirūpinimą ir švelniai pasiteisino:

– Bet tamsta nepyksi, tiesa? Aš su tamsta esu atvira, nes žinau, kad esi geras.

Ir staiga Vasaris pats pajuto reikalą būti atviram ir pasidalinti su ja savo mintimis ir abejonėmis apie daugelį daugelį dalykų. Bet kaip? Šitam triukšmingam prirūkytam salione, kur kiekvienas galėjo prie jų prieiti arba bent iš tolo akimis juodu sekti. Ir jis iš tiesų pamatė iš anapus saliono pajuokiantį kun. Trikausko žvilgsnį. Susitikt vieniem?.. Bet draudžiamas dvasiškos disciplinos pirštas skaudžiai padrumstė Vasario atminty ir sąžinėj. Jo širdį sugniaužė šalta rezignacija, ir jis pamanė: ė, visa tai ne tau. Nei poeto kelias, nei intymus širdies praskleidimas, nei padrąsinąs meilės žodis ne tau. Tu liksi vienas, ir niekas tau nepadės nei džiaugtis, nei liūdėti.

– Apie ką tamsta taip susimąstei? – paklausė ji.

– Aš kažkodėl prisiminiau seminariją. Ten aš įpratau su nieku nesidalinti savo mintimis. Šiandien aš ėmiau šito įpročio gailėtis.

– Kam tamsta taip greit jau seminariją atsimeni? Dar vos pusė atostogų praėjo. Beje, kodėl tamsta nė karto mūs nepakvietei į išleistuves?

Ir staiga ji atgijo. Vasaris pamatė jos veide tą pačią išdykėlės išraišką ir šypsnį, tą patį juodų akių žybtelėjimą, kurs jį nuverdavo ir nudegindavo kaip žarija.

– Žinai ką, Pavasarėli, šįmet galbūt paskutinė laisva tamstos vasara, o mano taip pat. Padaryk mum išleistuves, o paskui tebūnie, kas turi būti! Gerai?

Vasarį pagavo keistas entuziazmas.

– Puiku, panele Liuce!

– Vadinasi, sutarta? Žodis?

– Sutarta! Žodis!

Jis grįžo namo iš to pokylio kaip apsvaigęs. Jo galvoj nebuvo nė vienos aiškios minties. Jis sukosi kažkokių miglotų lukuriavimų chaose, bet tai buvo laimingiausia jo atostogų diena.

Jis dar nemąstė apie tai, kaip vienu momentu gali sudužti per ilgą laiką kruopščiai statyta užtvanka, kuria jis norėjo sulaikyti savo širdies polėkį.

XXI

Po klebono Kimšos sukaktuvių šventės tolimesnės klieriko Vasario atostogų dienos pasidarė neramios ir nelygios: vienos pilnos nerimasties ir apgailestavimo, kitos – maištingų jausmų, kitos – lūkesio ir svajonių. Paviršium jis stengėsi laikytis tos pačios gyvenimo tvarkos, kaip ir anksčiau. Šeštadienį jis vykdavo į savo parapijos bažnyčią ir likdavo pas kleboną. Sekmadienį eidavo prie Komunijos, prieš sumą skaitydavo žmonėm rytmetinius poterius ir maldas, per sumą rinkdavo bažnyčioj aukas, o po mišparų vėl skaitydavo vakarines maldas ir intonuodavo „Viešpaties angelas“. Po pietų kai kada pamokydavo parapijos „kantarus“ ir „kantarkas“ giedoti lotyniškas bažnytines giesmes. Pirmadienį, kartais antradienį vėl grįždavo į tėviškę ligi kito šeštadienio. Ir čia, niekieno nevaržomas ir netrukdomas, jis duodavo laisvės savo mintims, nuotaikai ir vaizduotei.

Pirmiausia prikaišiojo sau, kad taip greit ir lengvai atnaujino pažintį ir netgi tarsi žengė toliau, negu anksčiau buvo nueita. Tai jam atrodė ne tik pavojinga, bet ir negarbinga. Ir jis pats tyčiojosi iš savęs:

– Pereitą vasarą lakstei iš namų, važinėjai į Vilnių, seminarijoj į mistiką šokai, kryžiavojaisi – ir štai po kelių pasimatymo valandų viso to kaip ir nebūta... Geras tu būsi kunigas, Vasari!.. Piktinaisi iš Radastino, o pats ką darai?..

Tačiau kitą dieną jis taip aiškiai atsimindavo klebono Kimšos sukaktuvių paveikslą, kad iš naujo dar kartą pergyvendavo visą tos pažinties atnaujinimo eigą. Sėdėdamas kur nors ant Aušrakalnio arba vaikščiodamas laukų ežiomis, jis tuo pačiu metu sėdėjo Kleviškio klebonijoj prie pietų stalo, matė pro gėlių bukietą atsimainiusį turiningą Liucės žvilgsnį, gėrė į jos užgėrimą, kalbėjosi salione...

Ne, jis dabar tą viską matė dar aiškiau, o jųjų pašnekesys buvo dar reikšmingesnis ir išvados dar labiau įtikinančios, nes Vasario vaizduotė visa tai gražino, didino ir malonino. Čia nebuvo nei įkyraus Petrylos, nei pašaipininko Trikausko, nei įtarinėjančio Brazgio, nei varžančių svečių. Ir kai galų gale jo vaizduotėj atgijęs jos balsas linksmai sušukdavo: „Žinai ką, Pavasarėli, šįmet tavo paskutinės laisvos atostogos, o mano taip pat. Padaryk mums išleistuves, paūšim, palydėsim savo laimę, pamiršim, kas mus graužia ir slegia, o paskui tebūnie, kas turi būti!“ – tada staigi nerūpestingo pasiryžimo banga nuplaudavo visas abejones, priekaištus ir susigraužimus. Ne, geresnio argumento niekas pasaulyje nebūtų galėjęs sugalvoti! Vasaris pašokdavo ir padvigubinta energija imdavo vaikščioti, jau svajodamas apie tų paskutinių išleistuvių smulkmenas.

Šitas „pavojingosios pažinties“ atnaujinimas ir tų jaudinančių išleistuvių laukimas gerokai išsiūbavo jo dvasios gyvenimo pusiausvyrą. Jam dabar nerūpėjo niekur nuvažiuoti, nei savo draugų atlankyti, nei jų pas save pakviesti. Jis vaikščiodavo po laukus pasirinkdamas vietas, kur niekas jo nemato, iš tolo vengdamas ką nors susitikti, gulinėdavo atokaitose, šį tą skaitinėdavo, bet dažniausiai neveikdavo nieko. Jis stengėsi pripildyti visą savo buitį „paskutinių laisvų atostogų“ svajonių ir nuotaikos. Jis laikinai tarsi išjungė save iš įprasto gyvenimo mechanizmo ir iš jo reikalų. Juk jis atnaujino pažintį, kova su kuria buvo tapus viena iš to mechanizmo spyruoklių.

Ir dvasiškus savo patarimus jis ėmė atlikinėti nebe taip uoliai. Rytais paskubomis – ir tai ne visuomet – paskaitydavo meditacijų punktus, jų nepagilindamas, vakarines maldas atkalbėdavo kur nors ant kalnelio, besigėrėdamas saulėlydžiu, o dvasišką skaitymą, Šventąjį Raštą ir ražančių jau visai apleisdavo.

Klierikas Vasaris tuo metu, dažnai atsimindamas gražiąją klebono giminaitę, atsimindavo ir tą atmainą, kurią joje pastebėjo per sukaktuves. Ir jei ne ta atmaina, galimas daiktas, kad viskas būtų pakrypę kitaip. Tiesa, jam buvo patikusi ir anoji vėjavaikiškai linksma Liucė su savo juodų akių žybčiojimais ir baltais dantimis prasišiepusiose lūpose, bet šitos gilus pažvelgimas ir lėtas šypsnis jį stačiai už širdies stvėrė.

Iš tiesų, Liucė per porą jų nesimatymo metų pasikeitė gerokai. Pirmiau ji buvo nors ir subrendusi, bet vis dar vaikiškais ir gimnazistiškais įpročiais gyvenanti mergaitė. Dabar gi ji buvo jau tokio amžiaus, kada imama galvoti ir jausti giliau, kada pajuntama savo asmenybė ir kada susirūpinimas dėl ateities išblaško vaikiško amžiaus likučius.

[...]

Besibaigiant atostogom, klierikas Vasaris vieną sekmadienį atvažiavo į Kleviškį pakviesti visus į savo išleistuves. Tą dieną kun. Trikauskas buvo išvykęs kažkur į atlaidus,

tad klebonas pats turėjo laikyti ir sumą, ir mišparus. Vasaris tuoj po pamokslo nuėjo į kleboniją. Liucė valgomame dangstė stalą, bet, išgirdusi svečią, tuoj išbėgo jo pasitikti.

– Kaip gerai, kad tamsta šiandien atvažiavai! AŠ visuomet džiaugiuosi tamstą matydama.

Ir, pastebėjusi Vasario nusišypsojimą, apgailestaudama pridėjo:

– Taip, tamstai juokas iš manęs. Bet aš tiesą sakiau tada ant kalnelio, kad tamstos pasiilgstu.

– Aš maniau, kad panelė Liucė seniai užmiršo tą kalnelį.

– Ne, Pavasarėli, tų vietų, kur mes buvom kartu, aš niekad nepamiršiu.

Ji tai pasakė atsimainiusiu balsu ir taip tyliai, kad klierikas suprato, jog ji nebejuokauja.

– O tamsta jau pamiršai? – paklausė, nenuleisdama nuo jo žvilgsnio.

– Ne, nepamiršau nė aš.

– Aš dar tebeturiu ir kačpėdėles nuo to kalnelio. Pamanyk, dveji metai! Einam parodysiu.

– Kur jos?

– Mano kambary – kurgi daugiau? Einam.

Vasaris svyravo. Eiti su ja į jos kambarį jis varžėsi. Bet ji neatstojo:

– Iš tiesų koks tamsta bailus! Fi!.. Ko gi tamsta bijaisi?

Jis nenorėjo jos užpykdyti arba pasirodyti juokingas. Tas „fi!“ buvo jam taip pažįstamas! Jiedu nuėjo į jos kambarį, ir Vasaris pamatė gelsvų sudžiūvusių Aušrakalnio kačpėdėlių pluoštą, užkištą už paveikslėlio ties jos lova. Ji paėmė pluoštelį į ranką, ir sausi šiaudiniai žiedukai sučežėjo jos pirštuose.

– O tamsta naujų man vis dėlto neatvežei?

– Per išleistuves eisime pasiskinti, – teisinosi jis.

– Bet tamstos atvežtos man būtų buvę daug brangesnės.

Tačiau klierikas ėmė jau varžytis šito pašnekesio ir nerimauti panelės kambary.

– Dabar matau, kad panelei Liucei tos gėliukės tikrai patinka, – kalbėjo jis, žengdamas prie durų.

Bet Liucė aplenkė jį ir, atsilošusi į duris, pastojo jam kelią. Jos akys vėl žybtelėjo kaip kadaise, ir ji sušuko išdykaujančiu balsu:

– A, Pavasarėlis nori jau nuo manęs pabėgti? Ot, neleisiu! Būsi mano kalinys, gerai?

Ji domiai sekė svečio veido išraišką. Ji, matyt, jau mokėjo skaityti iš jo veido kaip iš knygos, nes tuoj atsitraukė nuo durų, paėmė jį už rankos ir staiga surimtėjusi tarė:

– Na, nepyk ant manęs, Pavasarėli. Kartais aš dar nejučiomis mėgstu vaikiškai pajuokauti. Ir tai tik su tamsta. Nieko kito aš į savo kambarį neleisčiau.

Vasariui šitas pasiteisinimas patiko. Jiedu sugrįžo į salioną. Pro atdarus langus iš bažnyčios sklido vargonų balsai. Prasidėjo mišparai. Mišparus jam, kaip svečiui, galima ir praleisti. Liucė uždarinėjo saliono langus ir atsisėdo priešais jį fotely. Ji rankoj dar laikė vieną kačpėdėlę, kuria laikas nuo laiko paliesdavo savo lūpas.

– Na, papasakok, Pavasarėli, kaip leidi atostogas?

Bet ar jis galėjo apie tai pasakoti? Ar jis galėjo prisipažinti, kaip jam gaila šios vasaros ir kaip jis dažnai atsimena ją pačią? Ir jis prasilenkė su klausimu:

– Kiekvienos atostogos dažniausiai praeina nežymiai. Nieko gero nepadarai, – žiūrėk, jau ir vėl reikia atgal važiuoti.

– Abu mudu toki. Nė aš šįmet negaliu susitvarkyti, nors mano gyvenimas apskritai tuščias. A, kitąmet bus kitaip.

– Kas bus kitaip?

– Tamsta būsi subdiakonas, o aš ištekėjusi. Tai ir bus kitaip.

Didelis liūdesys skambėjo žemuose jos balso tonuose, bet jį buvo rami ir nesiskundė. Tai jam patiko. Bet jis dar paklausė, norėdamas įsitikinti:

– Ar tamsta kitąmet jau tikrai ištekėsi?

– Taip, tikrai. Ir būsiu ponia Brazgienė. Tamsta atvažiuosi pas mus į svečius.

Šitai jam buvo netikėta. Jam atrodė, kad kai ji ištekės, tai viskas bus baigta amžinai, ir jis niekad jos nebepamatys.

– Nežinau... – nedrąsiai paabejojo.

Bet dabar ji nustebo:

– Kodėl ne? Juk mudu ir toliau galėsime pasilikti geri pažįstami ir net draugai. – Ji jau ne kartą buvo mąsčiusi, kad kunigas Vasaris bus artimiausias jų namų svečias.

– Taip, galimas daiktas, – tik lūpomis pritarė klierikas. Bet mintis jam buvo dar visai svetima.

Jie dar kalbėjosi apie vasarą ir bendrus pažįstamus, kol prieškambary išgirdo Petrylos žingsnius.

– A, štai kur jiedu burkuoja! – sušuko tas, įėjęs į salioną. – Oi, panele Liuce, nesuk mūsų Liudui galvos!

Bet ji rimtai atšaldė jo norą juokauti:

– Būk geras, kunigėli Juozai, nekalbėk niekų bent prie dėdės. Gana jau jis prisiklausė jūsų pasakų.

Netrukus atėjo ir pats kanauninkas. Jis buvo neblogai nusiteikęs ir per pietus pasakojo daug atsiminimų iš savo jaunystės. Vasariui jis kaskart labiau ėmė patikti. Iš kai kurių klebono posakių Liudas spėjo jį turėjus audringą jaunystę ir karštą širdį.

– Juk tai tas pats žmogus, iš kurio aš, pirmametis klierikas, buvau kadaise piktinęsis, – pamanė jis vienas sau. – Štai ką reiškia pažinti žmogų. O gal aš pats pasikeičiau?

Paskui jis kvietė kanauninką ir panelę Liucę, ir draugą Petrylą su tėvais atsilankyti į jo išleistuves paskutinį atostogų sekmadienį. Visi pasižadėjo atvažiuoti. Kunigui Trikauskui jis paliko laiškelį. Atsisveikinant kanauninkas įsuko jam bonką „Šustovo“, kad išleistuvės tikrai būtų smagios ir šeimininkam, ir svečiam.

Važiuodamas namo, klierikas Liudas jautėsi patenkintas, atlikęs svarbų žygį. Jo nusistatymas dėl Liucės vienu atžvilgiu lengvėjo, kitu atžvilgiu komplikavosi. Dabar buvo aišku, kad ji ištekės, vadinasi, jam pavojus nebegresia. Seniau ta mintis pripildydavo jį liūdesio ir gailios rezignacijos. Ištekėjusią Liucę jis vaizdavosi arba nelaimingą, arba stačiai jam nebeegzistuojančią, ir jis jausdavosi dėl to be galo nuskriaustas. Bet šiandien štai ji kalbėjo apie savo ištekėjimą kaip apie paprastą reikalą, kuris jų pažinties ne tik nenutrauks, bet gal net sustiprins. Ir jam vėl ėmė kilti nerimastis, kad pavojingoji pažintis nebus nutraukta nė Liucei ištekėjus. Jį ramino tik ta aplinkybė, kad jis tuomet jau bus baigęs seminariją, gal gaus vietą kur tolimoj parapijoj, gal jiedu susitiks labai retai, pagaliau, apie kunigo laukiančius pavojus jam, klierikui, iš viso sunku buvo spręsti.

Po kurio laiko jis visai apsiprato su mintimi tą pažintį pratęsti jai ištekėjus, o jam įsišventus kunigu. Kartais jau jis ir pasvajodavo, kaip ponia Brazgienė priiminėja savo salionėly svečius, tarp kurių esti ir kunigas Vasaris.

[...]

XXII

Klierikas Vasaris rūpinosi, kad vienintelės jo išleistuvės nepadarytų jam nei jo tėviškei gėdos. Jis prisikvietė daug svečių. Be artimųjų giminių ir apylinkės gerų pažįstamų, pažadėjo atvažiuoti ir jo draugas Kasaitis, ir prieš pat atostogas įšvęstas kunigas Jonelaitis, ir du buvusieji gimnazijos draugai, dabar jau studentai, Gudžiūnas ir Krapaitis. Ketino atvykti ir tolima Vasario giminaitė, kursistė Murmaitė, su viešėjusia pas ją kažkokia klierikui nepažįstama drauge. Žodžiu, svečių būrys turėjo būti ne tik gausus, bet ir įvairus.

Visa savaitė prieš išleistuvių sekmadienį Vasarius pagavo triūso, rengimo ir rūpinimosi karštis. Nutarta svečius laikyti per naktį, nes važiuoti į seminariją reikėjo tik pabaigoj savaitės, tad visiem buvo laiko pasilikti ir pasiruošti. Rengtasi kaip vestuvėm, krikštynom ar kuriam kitam dideliam kaimo baliui. Tik pačios primicijos ateity turėjo pranešti šias gana netikėtas išleistuves. Vasario tėvam jos ir buvo kaip ir mažas primicijų bandymas. Nors klierikas jiem nieko tikro nepasakė, bet jie iš klebono girdėjo, kad Liudas kitus metus tikrai parvažiuos jau subdiakonas, nes seminarijos vyresnybė gerą turinti apie jį nuomonę. Ne tik tėvai, bet ir kiti šituo pranašavimu tikėjo; Vasarių klierikas ir bažnyčioj, ir žmonėse elgėsi, kaip dera tikram dvasiškiui.

Išleistuvių pokyliui viskas buvo numatyta ir viskuo pasirūpinta. Valgių kaimo vaišėse visuomet esti gausu, daugiau negu reikia, – o čia Vasario motinai ketino patalkinti pačio klebono gaspadinė! Gėrimų senis Vasaris nemėgo, bet griežtai nekentė tiktai degtinės. Užtat labai vertino obuolinį vyną, o pernykštis buvo pasisekęs gerai. Džiaugėsi senis galėsiąs pasigirti dar viena savo sodo gėrybe.

Pats klierikas rūpinosi, kad visur būtų švaru ir gražu. Padedamas brolių, jis šlavė kiemą, valė sodą ir kartu su seseria tvarkė jos darželius. Nebuvo užmirštas nė Aušrakalnis, į kurį buvo numatyta pasivaikščioti su jaunesniaisiais svečiais.

Pagaliau atėjo laukiamasis sekmadienis. Vasarių namuose visi priruošiamieji darbai buvo baigti, ir jau nuo pat ryto susidarė laukimo nuotaika. Liudas su tėvais parvažiavo iš bažnyčios pirmieji ir kartu parsivežė klieriką Kasaitį ir studentą Gudžiūną. Paskui juos tuojau pasirodė dėdės Murmos brička, kurioj šalia dėdienės ir dukters kursistės sėdėjo ir jų skrybėliuota viešnia. Pamažu rinkosi ir kiti svečiai, sveikinosi, pažinosi, šnekučiavosi. Kiekvienas žiūrėjo, kur jam patogiau dėtis, kur jam bus suprantama šneka ir lygūs bendrakalbiai. Daugelis susitiko čia pirmą kartą, dėl to vieni kitų varžėsi. Kalbos buvo lakoniškos, o juokai dirbtiniai. Klierikai nedrįso panelių, šios varžėsi klierikų ir nežinojo, ką su jais kalbėti. Visi dar kažko lūkuriavo ir tikėjosi, kad tie, kurie atvažiuos, įneš daugiau drąsos ir gyvumo. Nieko negelbėjo Liudo pastangos išjudinti pirmąjį savo svečių sustingimą.

Pagaliau į kiemą įvažiavo parapijos klebonas, o netrukus Petrylai su studentu Krapaičiu. Nuotaika pradėjo taisytis. Jau susidarė diktokas būrelis gerų pažįstamų, kurie, tarp savęs nesivaržydami, drąsino ir kitus ar bent atleido juos nuo pareigos ką nors kalbėti. Du studentai ir trys klierikai, kadaise geri tos pačios klasės draugai, per kelerius metus nutolę, dabar vėl ėmė atrasti anuomet jungusius juos ryšius. Dvi panelės pasijuto turį po asistentą, ir dvasiškių draugystė jau jų nebevaržė. Seniai Petrylai ir Vasariai vėl giminiavosi ir džiaugėsi, kad jau matyti „to vargo“ galas ir kad kitą vasarą jų sūnūs jau bus galutinai surišti su Bažnyčia. Pagaliau klebonas su savo plačiais interesais tiko prie kiekvienos grupės.

Seniui Vasariui jau seniai knietė vestis svečius apžiūrinėti sodą ir bites, bet jis vis dar lūkuriavo kleviškiečių, kurie jo akyse daugiausia apie tai nusimanė. Bet saulė slinko

vakarop, ir jis ryžosi pasiūlyti bent esamiem paragauti tokių ten obuolių ir kriaušių. Visi leidosi į sodą, kas klausyti šeimininko aiškinimų, kas krėsti ir rinkti vaisių, kas šiaipjau pakrikai su kuo pasikalbėti ar pasivaikščioti.

Jau pusė sodo buvo apžiūrėta, kai keleliu pasirodė dar vienas tirštai prisėstas vežimas. Šį kartą tikrai buvo jie, kleviškiečiai. Šeimininkai ir kai kurie svečiai ėjo į kiemą jų pasitikti, mažiau pažįstami pasiliko sode arba iš tolo sekė atvažiavusius.

Didelis buvo klieriko Liudo nustebimas ir džiaugsmas, kai, be kanauninko ir Liucės, pamatė bričkoj dar kun. Jonelaitį ir Varnėną. Vasaris žinojo, kad Varnėnas neva dėl ligos buvo gavęs leidimą išvažiuoti į užsienį ir studijavo viename Vokietijos universitete, bet paskutiniais metais maža apie jį turėjo žinių.

– Matai, kokį netikėtą svečią aš tau sugavau, – kalbėjo sveikindamasis Jonelaitis. – Vargiai būtum ir pažinęs. Visai nepanašus į buvusį klieriką Varnėną.

Laimei, šiuos žodžius girdėjo tik Liudas ir atvažiavusieji, kitaip Varnėno opinija kaimiečių akyse būtų buvusi pagadinta nebepataisomai. Jonelaitis ir pats susigriebė netaktą pasakęs, ir visi susimerkė apie tai daugiau nė žodžio.

– Nemaniau, kad pateksiu į šitą kraštą, – teisinosi Varnėnas Vasariui. – Teks dabar tau mane atgal vėžinti trejetą mylių.

Bet čia įsikišo pats kanauninkas:

– Myliu visokius literatus, poetus ir artistus! Tuomi jau aš pats pasirūpinsiu. Paviešėsi dar pas mane keletą dienų. „Giedojau meilę, jauną viltį...“ – tas tai man patinka! Ot, tai vyras! Nepadarytum taip?.. Ką?.. Nors tu ir poetas, – sudrožė jis klierikui Vasariui per petį.

Šis pamatė į save įsmeigtas Liucės akis ir sumišęs nežinojo, ką atsakyti. Bet tuo tarpu seniai Vasariai pasisveikinę ėmė kviesti svečius toliau, ir visi ėjo į vidų, kur jau laukė paruošti pavakariai. Liudas džiaugėsi, kad svečių susirinko net daugiau, negu jis buvo numatęs, o neatvyko Trikauskas, kurį kvietė tik iš mandagumo. Jis su savo fanaberija būtų tik kitiem nuotaiką gadinęs. Gerai, kad nėra nė Brazgio. Tas ir nekviestas būtų atlydėjęs Liucę, jeigu tą dieną būtų pasisukęs Klevišky.

Erdvi Vasarių seklyčia buvo pilna svečių. Vieni užkandžiavo, kiti gėrė arbatą ar alų, vieni sėdėjo, kiti šiaip sukinėjosi po seklyčią. Bet niekas dar nenorėjo likti viduj, kai lauke buvo taip gražu ir šilta. Jaunimas pirmiausia atsirado vėl sode ir tarėsi, ką čia sudainavus ar kaip kitaip davus valios savo energijai ir geram ūpui.

– Į kalnelį! – sušuko staiga suplojus rankomis Liucė. – Ten tai kad uždainuosim! Visa apylinkė skambės! Tegu čia seniai sau vieni po sodelį vaikštinėja.

– Į kalnelį! Į kalnelį!.. – šaukė ir kiti. Tai buvo panašu į obalsį, kuris visiem patiko.

– Vesk mus tamsta į kalnelį!..

Ir pro vartus keleliu visi pasileido į galulaukę.

Ar yra kas nors gražiau, kaip šiltos ankstyvos rudenio popietės? Saulei jau neliko nė ketvirtadalio dangaus kelio, ir ji iš šono atsargiai šildo jum veidą. Jūs nejaučiate ore vasaros tvanko, bet vien lygią, ramią šilumėlę, kuri jus gaivina, kuri jus skatina judėti, juoktis ir dainuoti. Suartos rugienos kvepia drėgna žeme. Nuganytps pievos sausai atsiliepia po jūsų kojomis. Jūs galit eiti kur akys neša – niekas nieko jum nesakys, ir niekur jūs nerasite jokios kliūties. Kur ne kur parudavusių linų ruožas, kur ne kur pajuodavusių dobilų sklypas, kur ne kur dar tebežaliuojančių bulvių laukas; bet ir per jį žengdami didelės skriaudos nepadarysite. Rudenio laukų laisvė – plati ir miela, kaip jūsų norai, kaip jūsų svajonės.

Kai išėjo jaunimas į galulaukę, įsidrąsino ir pagyvėjo net ir labiausiai nedrąsūs. Kaimo berniukai ir mergaitės pasijuto, kad čia jie yra savose dekoracijose, prie kurių jie derinas geriau negu panelės, ponaičiai ir kunigėliai. Kaimo jaunimo balsam tik laukuose skambėti, ir kaimo dainas tik čia bedainuoti.

Ir uždainavo. Aukštai aukštai vedė pirmasis Vasarių kaimyno sūnaus balsas. Tokiam balsui muzikos terminologijoj nėra tinkamo aptarimo, nes tokį balsą gamta rezervavo skambėti tik savo estradoje. Jo nepavadinsite nei tenoru, nei falcetu, kaip nepavadinsite sopranu čiulbančios lakštingalos arba altu vinguliuojančios volungės.

Visi kiti tik pritarė. Jų buvo daug. Ir juo buvo jų daugiau, juo geriau harmonizavosi ir gražiau skambėjo pirmojo balsas. Visas kaimas klausė jų dainos ir žinojo, kad Vasarių klieriko išleistuvėse yra daug svečių.

Dainos nutrūko tik priėjus prie Aušrakalnio. Reikėjo kopti į viršų, visi pasisklaidė, vikresnieji bandė užbėgti vienu užsimojimu, kiti kabinosi į jų skvernus, čiuožė atgal, – klyksmo ir juoko buvo pilni laukai. Mergaitės, ieškodamos atramos, taikė nusitverti už rankos to, kuriam jautė daugiausia simpatijos. Tokiu būdu lipimo momentas buvo visiem labai smagus, o daugelio būtų mielai pratęstas arba pakartotas.

Liucė pagavo ranką klieriko Vasario ir ne tiek naudojosi jo pagalba, kiek išdykavo ir kliudė kopti. Šiandien ji buvo vėl ta pati linksmoji nenuorama Liucė, kurią jis pažino prieš trejetą metų. Ji visa virpėjo džiaugsmu, jos veidai degė, o akyse žybčiojo skaidrios ugnelės. Liudas jautė stiprų jos šiltos kietos rankos paspaudimą, ir džiaugsmo banga kartas nuo karto siūbtelėdavo per širdį. Niekas į juodu nekreipė dėmesio, nes čia nebuvo nė vieno nuskriausto ar nepatenkinto.

– Pavasarėli, – po klyksmo ir juoko nuleisdama balsą kalbėjo jam Liucė, – aš esu labai patenkinta tamstos išleistuvėmis ir labai tau dėkinga. O tamsta?

– O, panele Liuce, aš juo labiau! Tai tamstos sumanymas. Tikrai džiaugiuosi, kad paklausiau tamstos.

Jųdviejų pašnekesys darėsi labai lakoniškas ir žodžiais nereikšmingas. Bet koks turiningas nujaučiama prasme! Jiedviem, galbūt kaip kadaise pirmykštiem gamtos žmonėm, pakako persimesti po vieną žodį, po vieną emocinį šūksnį – ir viskas buvo pasakyta ir suprasta.

– Smagu?

– Puiku!

– Ū-ū?

– A-ū!

Kurie jau buvo užlipę į viršų, žvalgėsi aplinkui, gėrėjosi plačiais reginiais, giliai alsavo ir jautė smagų lengvumą krūtinėse.

– Visai kaip kalnuose! – stebėjosi Varnėnas. – Svarbiausia, toli matyti. Kas iš to, kad liptum kilometrą ir daugiau, o aplinkinės uolos vis tiek užstotų tau reginį. Čia palypėjom nedaug, o matom pusę pasaulio!

Visiem buvo linksma dėl šitokios hiperbolės. Kiti stengėsi įspėti, kokias vietas jie mato ir kokių bažnyčių bokštai žiba anoj pusėj giraitės. Vieni susėdo, kiti sugulė ant sausos viršukalnio žolės, kur kvepėjo čiobreliai ir žydėjo nevystamos šiaudinėmis galvelėmis kačpėdėlės.

Vasaris klausinėjo Varnėną apie užsienio gyvenimą ir mokslą, bet į jų tarpą tuoj įsimaišė Liucė.

– Kaip įdomu, kad tamsta mokaisi užsieny! – sušuko ji su sau įprastu gyvumu. – Pasiimk tamsta su savim štai ir Pavasarėlį. Juk tamsta turbūt žinai, kad jis poetas, o seminarijoj jis neturi apie ką rašyti! Jisai gali imti pamokslus eilėmis rašyti! Tamsta skaitei, kokios jo eilės kilnios ir graudžios?

– Kokia tamsta žiauri, panele Liuce, – nusiskundė Vasaris.

Bet Varnėnas įdomiai pasižiūrėjo į tą linksmąją panelę ir sudavė Vasariui per petį.

– Kritikai, mano mielas, visuomet esti žiaurūs. O panelė, matyt, yra geras kritikas.

Bet ji protestavo:

– Netiesa, ponas Petrai! Aš ne kritikė, bet tik išdykus skaitytoja. Aš nenoriu, kad mane mokytų. Aš noriu džiaugtis, mylėti, verkti arba nekęsti, kuo nors gėrėtis, ką nors vaizduotis – o čia vis idealai! Fi!

Varnėnas džiūgavo.

– Vasari! – sušuko jis, – jeigu tu turi tokių skaitytojų kaip panelė Liucė, tai būk poetas. Kai rašysi, pamanyk, kad ji tai skaitys.

Bet Vasaris žiūrėjo į vakarus ir nieko nesakė. Saulė jau buvo visai netoli laidos, iš pažemių driekėsi siauros debesėlių juostos, kurių kraštai jau ėmė rausti.

Liucė atsiminė kačpėdėles:

– Pavasarėli, padėk man jų priskinti. Tamsta žinai, kur jų daugiausia auga.

Jis apsižvalgė, ką daro kiti svečiai. Bet visi buvo kuo nors užimti. Petryla sukinėjosi dviejų studentų ir dviejų panelių draugijoj, Jonelaitis su Kasaičiu kažką pasakojo kaimo jaunimui.

Vasaris, Varnėnas ir Liucė leidosi ieškoti kačpėdėlių.

– Tamsta nepyksti ant manęs už tokią aštrią kritiką? – klausė ji Vasario.

– Ne. Tamsta sakei tiesą. Bet seminarijoj kitaip sunku. Arba taip, arba nieko.

– Ak, ta seminarija! Palauk, netrukus ją baigsi. Tuomet tai parašysi mum geriau už patį Maironį!

Varnėnas, girdėdamas tai, nusišypsojo, bet jis nenorėjo ardyti savo draugo, o greičiau panelės Liucės iliuzijų.

Bet netrukus vėstąs vakaro oras vėl ėmė skatinti visus burtis draugėn, judėti ir triukšmauti. Kažkas šūktelėjo „ratelį“, ir tuoj platokoj Aušrakalnio viršūnėj susidarė gyvas, šokantis ir dainuojantis vainikas. Tie naivūs tautiški žaidimai, būtinas kiekvieno didesnio susibūrimo pasismaginimas, duoda tokių gerų progų viešam, nekaltam flirtui!.. Tas už rankų laikymasis, tas „rožių darže“ vaikščiojimas, tie pasisveikinimai ir atsisveikinimai, tie į ratą sukimai – taip lengvai tampa reikšmingi, kai berneliui arba mergelei pavyksta sučiupti norimąjį. Tie žaidimai taip pat vienintelė proga klierikam ir jauniem kunigam pasisukti su mergaitėmis, nieko nepiktinant. Petryla, Kasaitis, Jonelaitis ir Vasaris stojo į ratelį lygiomis teisėmis su studentais ir kitais jaunuoliais. Jų pasisekimas buvo dar didesnis, nes daugelis mergaičių turėjo didelį norą pasisukti su kunigėliais. Petrylą uoliai stvarstė Murmaitės draugė, o Vasario nepaleido iš akių ir iš rankų kanauninko giminaitė.

– Smagu?

– O, kaip puiku!

– Uždusau!.

– Mirštu!..

Bet niekas nemirė, tik sūkuriavo dar didesniu uolumu. Dvasiškių sutanos pažemiais plačiu ratu skriejo aplinkui. Atrodė, tarsi jie, džiaugsmo pagauti, norėjo pasprukti iš to

asketiško rūbo, o jis kaip juodas sparnas vijosi paskui, pančiodamas kojas ir plakdamas kulnus.

Jie grįžo nuo Aušrakalnio, kai jau saulė buvo seniai nusileidus. Nuriedėję pakalnėn, jie pajuto vėsią pievų drėgmę, ir vakaro šešėliai buvo tirštesni susiaurėjusiame akiraty.

Jų šūkavimai klaikiai aidėjo ūkanose, o jie patys atrodė kaip koki pabaldūnai, ardą vakaro rimtį. Bet jie to nejautė. Jie skubėjo namo, nes buvo išvargę ir išalkę, bet linksmi. Prie trobų juos vėl apsėmė šilto oro srovė, jie erzeliuodami suvirto į kiemą ir pasklido apie darželius ir tarpdures. Seniai jau buvo viduj ir jų laukė. Vakarienė buvo paruošta. Visi Vasariai ėmė rankioti svečius į seklyčią ir sodinti juos prie didžiulio stalo. Visi aprimo. Vieni pusbalsiai šnekučiavo su savo kaimynu, kiti tylėjo. Buvo lyg ko nedrąsu. Bet, be Kleviškio konjako, atsirado dar dėdės virtos degtinės. Vasario vynai buvo čia pat, o kas norėjo, galėjo atsigerti ir alaus. Po valandėlės jau daugiau balsų skambėjo prie stalo, artimesnieji kaimynai kalbėjosi žodžiais ir stikleliais, o tolimesnieji žvilgsniais, šypsniais ir taip pat stikleliais. Niekas per daug neišgėrė, bet visiem buvo linksma.

Garbingose vietose sėdėjo abu klebonai, seniai Petrylai, dėdė su dėdiene, kun. Jonelaitis, mokytojas ir klieriko tėvas. Toliau ėjo inteligentiškas jaunimas: studentai, panelės, klierikai, kaip kam pakliuvo. Šalia Liucės sėdėjo Varnėnas, o priešais, kitoj pusėj stalo, klierikas Liudas. Pagaliau visi kiti svočiai užėmė likusias vietas.

Liudo motina nenurimdama vaikštinėjo aplinkui, skatindama valgyti. Čia prisėsdama, čia vėl bėgdama į virtuvę, ji neturėjo laiko nė kąsnio į burną paimti.

– Vargšė mama, – mąstė žiūrėdamas į ją klierikas. – Kiek ji šiandien privargs, prisikamuos... Bet jai tai laimė. Sūnaus klieriko išleistuvės... Grįš subdiakonas...

Jis dirstelėjo prieš save. Jam šypsojosi gyvos juodos akys, o balti dantys pabrėžė sveiką lūpų rausvumą. Liucė šį vakarą jam atrodė gražesnė negu kada nors anksčiau. Aušrakalnio žaidimų įrausvintas veidas žibalinės lempos ir žvakių šviesoj šešėliavo visais jaunystės, sveikatos ir džiaugsmo tonais.

– Žiūrėk, ponas Petrai, – kalbėjo ji Varnėnui, žvilgčiodama iš šono į Vasarį, – kas galėjo tikėtis iš Pavasarėlio tokių šaunių išleistuvių? Juk jis atrodo visai ne šios žemės tuštybėm sutvertas.

Varnėnas abudu permetė akimis.

– Panelė gi esi jo kaimynė. Gali jį prilaikyti truputį ir prie žemės tuštybių. Tas jam nieko nepakenktų.

– Bandau, ponas Petrai, bet viskas perniek. Tamsta netikėsi, kad jis dvejus metus kojos nekėlė į Kleviškį.

– O, tai aš savo žodžius atsiimu, – sušuko juokdamasis Varnėnas. – Ne iš gero, panele, ne iš gero! Tikrų tikriausia, jisai bėgo nuo pagundų. Tikėk tamsta manim, aš pažįstu seminarijos metodus.

– Pavasarėli, ar tai tiesa, ką sako ponas Petras?

Liudui nuo šito pasikalbėjimo kažkas skaudžiai pasidrumstė sąžinėj. Jisai pasilenkė per stalą ir su neįprastu sau griežtumu tarė:

– Panele Liuce, aš šiandien pamirštu, kas buvo, ir nemąstau, kas bus. Tokia, rodos, buvo ir tamstos mintis.

Varnėnas domiai pasižiūrėjo į juodu.

Prie stalo galo, kur sėdėjo klebonai, tėvai ir dėdės, senis Petryla, padrąsėjęs ir palinksmėjęs nuo konjako ir virtinės, kreipėsi į kanauninką Kimšą:

– Prašau pasakyt, klebonėli, o kokį mokslą turi išeiti, kas nori būti pralotas? Aš visuomet sakau savo Juozeliui, kad ne seminarijoj dar galas.

Kanauninkas garsiai nusikvatojo.

– Pralotas? Pralotui nereikia jokio mokslo. Jokio, brač, mokslo nereikia! Tai Dievo dovana, tėvai. Dievo skreplelis. Žiūri ponas Dievas iš dangaus į mus, savo tarnus, ir kai kada neiškentęs nusispjauna. Į kurį pataiko, štai tas ir pralotas.

Studentai čia taip nusikvatojo, kad net visi svečiai sužiuro. Niekas nesitikėjo iš klebono tokio aštraus sąmojo. Petryla tik mirkčiojo akimis, nežinodamas, kaip čia dabar tai suprasti, o senis Vasaris buvo patenkintas, kad kleviškietis jo „giminę“ juokam pastatė. Kam per daug kelia nosį!

Klebono pavyzdys užkrėtė ir kitus. Juokai ir išdykavimai nenutilo iki vakarienės galo.

Buvo jau vėlokas laikas, bet skirstytis dar niekas nenorėjo. Vieni šnekučiavo seklyčioj, kiti kieme arba sodely gėrėjosi nakties gražumu. Jaunimas užsimanė pašokti. Atsirado armonika, ir netrukus keletas porų dundėjo toj pačioj seklyčioj.

– Bet tu, brolyt, visai tartum vestuves keli, – juokėsi iš Liudo Jonelaitis ir Varnėnas. – Žiūrėk, kad ta juodžiukė tavęs nesuviliotų.

Bet Vasariui buvo liūdna.

– Ė, paskutinės atostogos! Mane gal įšventins, o ji išteka. Tai tokios vestuvės...

Prie jų priėjo klebonas Kimša.

– Ak, jaunimas, jaunimas! O aš jum pasakysiu, kad prieš 25 metus ir aš buvau jaunas, ir aš buvau poetas, ir aš „giedojau meilę, jauną viltį“. O šiandien kas? Dievo skreplelis, taip, Dievo skreplelis! *Vanitas! Omnia vanitas!..*[37]

Ir jis nuėjo toliau pasigėrėti mėnesiena.

Vasario klebonas pirmas užsimanė važiuoti namo ir, nebodamas šeimininkų prašymo, liepė kinkyti arklius. Jau ir kitiem daug kam parūpo namai. Dar valandėlę pasisekė apraminti sukilimą, dar armonika užtraukė naują šokį, bet nuotaika jau darėsi nerami.

Kai jau baigiantis kalbom ir energijai pakrikę svečiai stovinėjo seklyčioj pasieniais, klierikas Liudas ir Liucė netyčiomis pasijuto vienu du tarpdury į sodą.

– Palydėk mane, Pavasarėli, – prašė ji, – aš, rodos, pakalnėj ant suolelio užmiršau savo skarą.

Jiedu greit spruko pro dureles ir staiga sustojo, sužavėti nakties gražumo.

Bet kas nėra gėrėjęsis ankstyvo rudenio mėnesienomis ir kas nepažįsta šitų stebuklingų naktų, kuomet “aukštai dangus, šviesios žvaigždės, didelės ir mažos“, ir šviesus kelias berneliui joti pas mergelę, kaip sako liaudies daina. Daina, tiesa, nemini mėnulio, o tūlas gudruolis jį mėgsta pašiepti... Bet ar būtų be jo tas šviesus kelias, tas minkštas dangaus balzganumas, tas laukų ir miškų peizažas, pridengtas smulkiausio švelnumo sidabro dulkelių? Ar būtų tie sodrūs sodo medžių šešėliai, ar būtų ta rimtis ir melancholija, kuri sujaudina jus ligi širdies gilumos?

– Viešpatie, kas per gražumas! – sušuko ji, netyčiomis pagaudama Vasario ranką.

– Nuo Aušrakalnio dar gražiau, – tarė jis svajodamas.

Valandėlę pastovėję, leidosi jiedu takeliu žemyn, ieškodami jos skaros. Rado ją ant suolelio aikštelėje, kurios pačiame vidury kabojo tas stebukladaris mėnulis.

– Apsupk mane, Pavasarėli, – vos girdimai paprašė.

---

[37] Tuštybė! Viskas tuštybė!..

Jis apsupo ir stebėjosi jos veido baltumu ir jos akių ypatinga šviesa. Ji nutvėrė abi jo rankas ir žengė porą žingsnių atgal. Jis nusigando, kad ji neparpultų, bet ji atsirėmė į obelį ir pritraukė jį prie savęs. Prisiglaudusi ji apsikniaubė veidu ant jo peties, ir jos kvapūs plaukai kuteno jam veidą ir lūpas. Paskui ji pakėlė galvą ir žiūrėjo jam į akis tokiu keistu žvilgsniu, kokio jis dar niekad nebuvo matęs. Ji buvo taip arti, kad jis jautė jos kelius, visą jos kūną ir veido šilumą. Ir visa tai, kas kitam būtų uždegę kraują ir aptemdę sąmonę, Vasarį atšaldė ir prablaivino. Tas fiziškas jo idealizuojamos mergelės artumas, tas jos susijaudinimas, tas pabučiuoti galėjimas buvo nepakeliamas jo klierikiškam drovumui ir kuklumui. Jis nuėmė jos ranką nuo savo peties, pakėlė nukritusią skarą, apgobė jos pečius ir tyliai pavadino:

– Panele Liuce, einam jau.

Ji pagavo jo ranką, prispaudė ją prie savo kaktos ir degančių skruostų, paskui atmesdama papurtė galvą, tarsi nusikratydama kokį įkyrų dalyką, ir žengė takeliu į viršų. Ant kalnelio netoli durų ji stabtelėjo, padavė jam ranką ir tarsi atsisveikindama tarė:

– Būk tamsta kunigu, Pavasarėli. Tamsta būsi geras kunigas.

Ir, palikusi jį bestovintį vietoje, greitai įbėgo į trobą.

Svečiai išsiskirstė jau po vidurnakčio, kiti pasiliko nakvoti. Kai užvažiavo Kleviškio klebono brička ir klierikas Vasaris atsisveikindamas paspaudė Liucės ranką ir susitiko su jos liūdnu, beveik rūpestingu žvilgsniu, jo širdį suspaudė tokis nerimas, kad jis vos sulaikė ašaras. Jis manė, kad visam amžiui atsisveikina pirmąjį savo jaunystės susižavėjimą, tokį kuklų ir tokį teisėtą, o tačiau jau pareikalavusį iš jo ne vieno sąžinės priekaišto, ne vieno kompromiso ir vingio.

Likusias savo atostogų dienas jis jautėsi kaip po laidotuvių. Jam vis tebeskambėjo Liucės žodžiai: „Būk tamsta kunigu, tamsta būsi geras kunigas“. Kartais jis norėjo įžiūrėti tuose žodžiuose kokią pašaipą, bet ne, jie buvo nuoširdūs. Berods klierikas, pasiryžęs tapti kunigu, turėjo džiaugtis tokiu padrąsinančiu pranašavimu. Bet esti pagyrimų, kurie kai kada labiau mum nemalonūs negu papeikimai. Toks Vasariui buvo ir šis Liucės pagyrimas. Jam būtų buvę smagiau, jeigu ji būtų pasakius: oi, nebūk tamsta kunigu, nes būsi blogas kunigas. Tokiu papeikimu ji netiesiog būtų pripažinusi, kad jis turi moteris patraukiančių ypatybių, vyriškiui brangintinų, bet kunigui pavojingų. Tokis jos papeikimas būtų buvęs beveik lygus prisipažinimui: nebūk tamsta kunigu, nes aš tave myliu.

Taip, ji būtų tai pasakiusi, jei jis būtų ją pabučiavęs. Dabar jis tai žinojo. Ir jis pyko, kam ji pasirinko tokią priemonę jam išbandyti. Greičiausia, kad ir tuomet jis į seminariją būtų grįžęs ir kunigu tapęs. Bet kokia tai būtų buvusi jo bręstančiam vyriškumui atrama! Jis būtų, be abejo, daug kentęs, tačiau kentęs ne dėl nuovokos ir fantazijos vaizdų, bet dėl realios, prisipažintos ir gyventos meilės.

Bet nieko to nebuvo. Jis ir toliau pasiliko šiapus slaptingos uždangos, už kurios jautė sūkuriuojantį gyvenimą, didelius jausmus ir norus, už kurios slapstėsi jo pačio ateitis ir tikrasis, nepažintasis jis pats.

XXIII

Kiekvieną kartą, kada tik Vasaris grįždavo po atostogų į seminariją, įsitikindavo, kad tuose mūruose yra susidaręs visai kitokis pasaulis negu saulėtoj vasaros gamtoj, kvepiančiuose laukuose ir žydinčiose pievose. Kas viename buvo natūralu, suprantama ir neišvengiama, tai kitame atrodė nepaprasta, keista ir net nuodėminga. Dėl to tad, sugrį-

žęs į seminariją, jis visuomet atgailaudavo dėl vasaros paklydimų. Bet ir be atgailojimo atostogų nuotaika ir atsiminimai čia gesdavo savaime, kaip gęsta nemaitinamas žiburys arba tvankiame ore palikta žvakė. Vasaris, vaduodamasis seminarijos doktrina, kaltindavo save, kad jis per greit palinksta į atostogų silpnybes ir pagundas, bet jam tada dar neateidavo į galvą mintis, kad tai gal nebuvo palinkimas į pagundas, bet grįžimas į tikrąjį savo gaivalą ir į pirmykštę savo prigimtį.

Tais metais tačiau jam vyko daug sunkiau užmiršti atostogų įspūdžius ir išgyvenimus. Per daug jau skaidriomis gijomis įsiaudė į jo smegenis kanauninko giminaitės paveikslas ir per daug jau gyvai buvo pajaustas jos žavesys, kad visa tai išskustų netekusios aštrumo meditacijos, rekolekcijos arba išpažintys. Vasaris, tiesa, kovojo su atsiminimais, bet kovodamas pats juos ir gaivino.

Gyviausiai gi jo atmintyje žaidė mėnesienos scena sode. Po kurio laiko jo pažiūra į tą sceną pamažu ėmė keistis. Kaltinimas, kuriuo jis buvo pridengęs savo pačio klierikišką kuklumą, kam būtent Liucė „bobišku“ įpročiu tuoj užsimanė bučiuotis, išnyko, o savo nevyriškos nedrąsos nusimanymas pasiliko. Pamažu ėmė nubusti jame pasigailėjimas, kam jis jos nepabučiavo. Toliau tas pasigailėjimas augo ir sąmonėjo, nors vargšas klierikas visaip stengėsi juo atsikratyti. Jis negalėjo sau dovanoti, kad atstūmė mergaitę, kuri tuomet klausė tik savo širdies balso. Jis praleido vienintelę savo gyvenime progą patirti tai, apie ką bijo net svajoti. Ir dėl ko? Juk jis dar ne subdiakonas. Dabar jau viskas baigta – jis jos nepabučiuos jau niekad, niekad... Jam galva svaigo nuo minties, kad jis galėjo pabučiuoti Liucytę pasakišku mėnesienos vidurnakčio metu – ir kad jau tai nepasikartos niekad, niekad...

Šalia šitų svajonių – minčių, kurios jį atlydėjo iš atostogų, vargino jį dar daug ir kitokių rūpesčių, kilusių seminarijos tyloj susikaupimo valandomis. Jį baugino nusimanymas, kad jis jau penktam kurse ir kad metų pabaigoj iš tiesų jau gali jį pašaukti prieš altorių subdiakonato šventimam.

Plėšiamas į dvi priešingas puses, jis tapo dar labiau užsidaręs negu anksčiau. Net artimesniem draugam, pasilikus su juo, darydavos nejauku, nes kiekvienas jautė, kad čia turima reikalo su kažkokiu labai jautriu ir opiu dalyku.

Ir štai tuo metu Vasaris vėl pabandė rašyt. Tačiau šį kartą jis jau nesiėmė kalti sausų eilėraščių apie idealus, bet nepasekė nė Liucės noru rašyti apie meilę. Jis stačiai rašė sau pačiam. Rašė tai, kas jam rūpėjo, kas jam buvo skaudu.

Taip rašydamas jis norėjo tarsi išsivaduoti iš įkyrios nerimasties, kuri jį grauždavo kartais ištisas dienas. Tų metų jo eilėraščiuose atsispindėjo jo vidaus gyvenimas, įvairių priešginybių drumsčiamas. Jo lyrikoj skambėjo jau ne vien jaunuoliškas maištingumas, liūdesys ir rezignacija, bet ir skaudus susikrimtimas dėl priešingų pradų, kurie leido šaknis į jo širdį, o jis jautėsi neturįs jėgų juos išrauti.

Čia jau užsimezgė tie jo poezijos motyvai, kuriuos vėliau jis išreiškė su didesniu pajėgumu ir gilesniu išgyvenimu. Čia taip pat jau buvo žengtas lemiamas žingsnis į tą pavojingą kelią, kuriuo eidamas poetas taip save sugraužia ir iščiulpia, kad jam nebelieka nei kūrybos motyvų, nei kūrybinių pajėgų. Bet Vasariui poetui beliko vienintelė laisva meniško eksploatavimo sritis – tai jis pats. Visa kita buvo jau arba aptvarstyta, arba savaime neprieinama. Vis dėlto tų metų eilėraščiai, kuriuos jis paskelbė spaudoj, dėl jų stipraus emocingumo ir išraiškos pagarsino jauną poetą plačiau, negu jo draugų ir pažįstamų būrys.

Tais pačiais metais jis gavo pakvietimą bendradarbiauti literatūros žurnale. Visa tai jį pakėlė jo pačio akyse, tačiau jo likimas jau buvo išspręstas. Išstoti iš seminarijos jis jau nebesvajojo. Literatūros darbo jis manė imsiąsis atliekamomis nuo kunigo pareigų valandomis.

[...]

Vieną vakarą, kai jis savo kambary kaip tyčia skaitė moralinę, virstelėjo durys, ir jis nė nepasijuto, kaip šalia jo atsistojo Mazurkovskis, ir saldus balsas paklausė:

– Ką, *domine* Vasari, studijuoji?

– Moralinę teologiją.

– Gerai, labai gerai. Pasiruošk. Rytoj galėsi pradėti rekolekcijas – prieš subdiakonatą.

Ir jis išėjo, pasakęs „Laudetur Jesus Christus“[38].

Visa tai įvyko taip staiga, kad Vasaris nespėjo nė susiorientuoti, kas čia pasidarė. Jis pasiliko stovįs nutirpęs, nustebintas. Jo kambario ir stalo draugas šoko jo sveikinti dėl tokios nepaprastai malonios naujienos. Tik pamanyk – Vasaris tuojau subdiakonas! Kiekvieno seminaristo akyse jo reikšmė išaugo dvigubai. Tą vakarą klierikai tik ir tekalbėjo vien apie būsimuosius šventimus ir apie kandidatus į subdiakonus. Tačiau Petrylos kandidatų tarpe nebuvo. Vasarį tai nemaža stebino, o Petrylai kėlė nepasitenkinimo ir pavydo.

– Sveikinu, sveikinu, Liudai. Nesitikėjau, kad tu turi tokią gerą opiniją. Na, bet tu visiem moki patikti... – karčiai juokaudamas kalbėjo kaimynas.

Vasariui tai buvo labai nemalonu, ir jis su mielu noru būtų pasikeitęs su Petryla vietomis. Bet ne nuo jo tai parėjo. Jį numatė vyresnybė, per kurią pats Dievas reiškia savo valią, ir apie jokį pasikeitimą čia negalėjo būti nė kalbos.

[...]

Šeši išrinktieji šventimam per 4 rekolekcijų dienas buvo išskirti iš seminarijos gyvenimo ir palikti jų pačių ir dvasios tėvo nuožiūrai. Kai kiti klierikai būdavo pamokose, jie laikydavo meditacijas arba nagrinėdavo savo sąžinės dalykus. Dvasios tėvas su jais atlikdavo kasdien tik po vieną meditaciją ir pasakydavo po vieną konferenciją. Visa kita jie darydavo patys: sąžinės apyskaitas, dvasišką skaitymą ir meditacijas koplyčioj, refleksijas po meditacijų – vaikščiodami sode arba salėj. Be to, jie bendrai kalbėdavo kasdien visus kunigiškus poterius, kurie subdiakonui jau yra privalomi taip pat kaip kunigui. Per rekolekcijas jie pratinosi prie šitos pareigos, nes brevijorius tai gana paini knyga, o kunigiški poteriai – kasdien vis kitoki ir ilgi. Parapijos kunigai, tiesa, atbarškina juos beveik per valandą laiko, bet kandidatam į subdiakonus dėl neįpratimo ir uolumo reikėdavo apie 3 valandų. Tad beveik visas jų laikas buvo užimtas, o kas nebuvo užimta, turėjo būti skirta ruoštis išpažinčiai iš viso gyvenimo.

Trečią rekolekcijų dieną Liudas Vasaris jautėsi jau gerokai nuvarginęs ir kūną, ir dvasią. Visus savo pašaukimo klausimus jis buvo dar kartą apmąstęs ir persirgęs. Sukilusias abejones ir baimes jis suspėjo vėl persvarstyti, ir jos nuslūgo, neišlaikę jo kritikos ir artėjančios šventimų būtenybės. Iš tiesų, anapus visų abejonių jam nuolatos švietė nusimanymas, kad jis šventimus priims ir kunigu bus. Po penkerių metų mesti seminariją? Ne, tai jam buvo taip pat neįvykdoma, kaip jūrininkui, perplaukusiam audringą vandenyną, pasukti atgal arba šokti į bangas ir nusiskandinti. Išbuvus penkerius metus seminarijoj, gerų norų klierikui tapti kunigu jau yra beveik psichologinė būtenybė. Tiesa, esti

[38] Garbė Jėzui Kristui.

atsitikimų, kad per subdiakonato šventimus kandidatas pabėga jau paguldytas prieš altorių, pačiu kritiškiausiu momentu. Bet taip padaro arba skrupulatai, kurie, vieną ar du kartu pabėgę, galų gale įsišvenčia, arba toki kanditatai, kurie niekad nė neabejodavo, kad kunigo darbui jie visai nėra tikę.

O Vasaris nebuvo nei iš pirmųjų, nei iš antrųjų. Ir vis dėlto jam teko išgyventi per tas rekolekcijas tokį dvasios sukrėtimą, kokio jis niekad nepatyrė nei anksčiau, nei vėliau.

Trečią rekolekcijų dieną jis nors buvo nusilpnėjęs ir per galvą kartas nuo karto pereidavo keistas svaigulys, bet dėl savo likimo jautėsi visai ramus ir be baimės mąstė apie būsimuosius šventimus. Rekolekcijos ėjo sklandžiai, sąžinės nagrinėjimas taip pat. Lapelis, kuriame jis žymėjosi viso savo gyvenimo nuodėmes, kad kartais per išpažintį nepamirštų, buvo pripildytas jau ir paskutinių metų nusikaltimų. Beliko pasižymėti tik tai, kas dar bus atsiminta ligi išpažinties.

Taigi tą dieną jo dėmesys ir uolumas buvo šiek tiek atslūgęs. Jisai gan pasyviai atlikinėjo visus dvasiškus pratimus, girdėjo ne visą meditaciją, per dvasiškąjį skaitymą buvo išsiblaškęs, kalbėdamas poterius klydo brevijoriaus lapuose ir apsileidęs privačiai nesukalbėjo ražančiaus. O kaip tik tokiomis valandomis amžinas dūšios išganymo priešas, velnias, *tamquam leo rugiens, circuit, quaerens quem devoret*[39]. Ir pirmiausia puola jis tuos, kuriuos randa apsileidusius ir apsnūdusius.

Tą dieną po bendrųjų vakarinių maldų, kai visi klierikai išsiskirstė, jie šešiese kaip paprastai pasiliko išklausyti trumpos dvasios tėvo konferencijos. Dvasios tėvas kalbėjo apie rytdieninės jų išpažinties svarbą. Bet Vasaris nugirdo tik porą pirmųjų sakinių. Paskui jo mintys kažkodėl nuslydo atgal, ir retai kada prisimenamas Variokas kaip gyvas stojo jo vaizduotėj ir ciniškai šypsodamasis tarė:

– Komedijos, viskas komedijos...

Kadaise, pirmame kurse, buvęs jųdviejų pasikalbėjimas seminarijos sode ėmė atgyti Vasario atminty. Varioko priekaištai kunigam ir jo pačio prisipažinimai netiko tų rekolekcijų aplinkybėm, ir Vasaris vėl pakreipė savo mintis į konferencijos žodžius. Jo galva iš lengvo svaigo, bet jis aiškiai girdėjo, kaip dvasios tėvas sakė:

– Kūno pageidimai, *concupiscentia carnis,* yra didžiausias ir pavojingiausias dvasinio gyvenimo priešas.

Ir tuo pačiu metu, kaip magiškų liepsnų nušviestas, Vasario vaizduotėj pasirodė nuogas „Klosų“ vergės paveikslas, o jo pačio balsas kalbėjo:

– Per daug laiba: šlaunis storesnė už liemenį.

– Kvailas! – atsiliepė Varioko balsas. – Tai puikios, rasingos, karštakraujės rytietės formos.

Vasaris net galvą pakratė, gindamasis nepadoraus vaizdo, ir vėl nugirdo dvasios tėvo žodžius:

– O, mieli broliai, tegu jus Dievas saugoja nuo tokios nelaimės! Jauno kunigo padėtis parapijoj tada tampa...

Bet „vergė“ iš Vasario vaizduotės nesitraukė. Jis pamatė, kad jos laibas liemuo buvo taip persilenkęs, kad aukščiau klubo susidarė trys švelnios kūno garankštėlės. Jis visas savo mintis ir žvilgsnį kreipė į dvasios tėvą, bet „vergės“ liemuo neišnyko. Ir juo jis labiau stengėsi ja nusikratyti, juo ji darėsi ryškesnė ir kaip koks antkrytis vis plačiau siaubė jo mintis.

---

[39] Suka aplinkui kaip staugiantis liūtas, ieškodamas ką praryti.

– Viešpatie! – mąstė klierikas, – kas gi man čia dabar? Niekad šito su manim nebūdavo.

Konferencijai pasibaigus, jis tuoj išėjo iš koplyčios, tikėdamasis, kad vietos atmaina išblaškys tą nepadorų vaizdą. Jisai žinojo iš dvasiško gyvenimo vadovą, kad su pagunda iš pradžių nereikia kovoti, bet nuo jos bėgti. Ir jisai štai bėgo. Jis bandė mąstyti apie paprasčiausius dalykus, bet pagunda vijosi paskui, užbėgdama už akių. Jis stabtelėjo ties langu pažiūrėti, koks lauke oras, o lango stikle jau buvo „vergė“. Nebesurakinta grandiniais, bet laisva stovėjo prieš jį visu stuomeniu ir, rodydama save, begėdiškai šaipėsi.

Tai buvo baisu, Vasaris pajuto savy iš tolo ateinantį norą pasižiūrėti į tą paveikslą, pasigėrėti tuo jaunu kūnu... Tai jau būtų sutikimas, nuodėmė, ir gal sunkioji... Ir jis bėgo toliau. Jis sugrįžo į savo kambarį ir pasiėmė skaityti Šventąjį Raštą. Bet raidės liejosi jo akyse ir, tarsi kokia jo viduj užsukta spyruoklė, nedavė nusėdėti vietoj. Jis išėjo į koridorių ir vaikščiodamas pasistengė mąstyti ką nors malonaus, kas jį atitrauktų nuo tų pavojingų vaizdų. Jis ėmė svajoti apie tėviškę, kaip džiaugsis tėvai ir visi namiškiai, kai jis parvažiuos jau subdiakonas.

– O Liucytė?..

Ką gi, nieko ypatinga. Juk ji tam jį ir išleido – ir net patarė būti kunigu.

– Kam aš jos tada nepabučiavau? Vienintelį kartą visam gyvenime. Juk aš dar nebuvau subdiakonas...

Jis nė nepasijuto, kad jau gėrėdamasis ir apgailestaudamas svajoja apie nederamą ir nuodėmingą dalyką. Jau jis ne kartą ir anksčiau buvo pamanęs, kad jeigu jiedu tuomet būtų bučiavęsi, tai tas pabučiavimas greičiausiai būtų buvęs nuodėmingas. Susigriebęs, kad ir svajonės apie Liucę dabar eina jau iš pagundos, Vasaris pabandė bėgti ir nuo jų. Bet pabėgti nuo Liucės buvo dar sunkiau. Jo vaizduotėj atgijo ne tik ji pati, bet ir visi jo lūkesiai, visi švelnūs, bet galingi, nes iš pačios prigimties einą jo širdies suvirpėjimai. Tai atsitikdavo ir anksčiau, bet tą vakarą, be šitų tyrų jaunuoliškos sielos polėkių, ėmė drumstis kažkas žema, kažkas geidulinga ir kūniška, ko anksčiau nebūdavo.

Dabar jam vaizduotė ėmė piešti Liucę gašliomis, nešvariomis spalvomis. Jis atsiminė, kaip kadaise, jiem sėdint ant Aušrakalnio, pro pasikėlusią suknelę jis pamatė jos koją truputį net aukščiau kelio. Tuomet jis labai susigėdo ir daugiau į tą koją nė nepažvelgė. Dabar gi tas įvaizdis, kažkodėl atgijęs, drumstė jo mintis ir jaudino neapsakomu aistrumu. Taip pat jis atsiminė, kad Liucės krūtys buvo lengvai įspėjamos pro jos lengvą vasaros rūbelį – ir kad jos lūpos rausvos, lygios ir švelnios. Praleistas Liucės pabučiavimas jį degino dabar kaip pelenuose užsilikusi ir atpūsta žarija.

Jis žingsniavo koridoriuj, leidosi į salę ir vėl lipo aukštyn, bet pašėlę vaizdai, kaip kokiam demoniškam kine, knibždėte knibždėjo jo įvargusiose smegenyse. Ir vėl „vergė“, ir vėl Liucė... Ir abidvi kartu, priimdamos viena kitos pavidalus...

Devyni skambalo smūgiai nuaidėjo tuščiais koridoriais – ir Vasaris kartu su užplūdusia klierikų banga vėl atsidūrė koplyčioj paskutinį kartą atlankyti *Sanctissimum.* Tai truko penketą, dešimtį minučių, koplyčia greit ištuštėjo, bet jis bijojo eit gulti. Jo fantazija ir mintys buvo taip įsisiūbavę, kad jis tikrai žinojo negalėsiąs užmigti. Jis pasiliko klūpoti vienas tuščioje koplyčioje, apšviestoje tik raudonos aliejinės lempos. Pernai jis taip praleido čia ne vieną valandą, bet tai būdavo ramios kontempliacijos, o paskui stačiai tuščio sėdėjimo valandos.

Dabar gi jis visas virpėjo ir degė, apimtas nesuprantamos aistros. Čia, šitoj šventoj vietoj, prieš *tabernaculum Sanctissimi*[40], raudonoj lempos šviesoj jis jautė kažkokią baisią būtybę, tykojančią jo pražūties. Ir jis su didžiausia išgąstim pamąstė, kad, nė kartą gyvai nepajutęs Dievo, jis štai jaučia velnią. Įbaugintas liguistos fantazijos, jis bijojo pajudėti ir apsižvalgyti aplink save. Du įgaubtoj sienoj įlinkę šventieji, paprastai toki ramūs, dabar baugino jį savo nebylumu, savo sutanomis, savo kamžomis, savo aureolėmis ir pačiu savo nerealumu.

O vaizdai vis siautė ir siautė. Ką tik jis nejučiomis kada buvo matęs nekuklaus, dabar augo į šlykščius nepadorumo pavidalus. Jis atsiminė kitą dvasiško gyvenimo vadovų patarimą, kad, norint atsiginti pagundas, jeigu nepavyksta pabėgti, reikia prieš jas statyti priešingus dalykus, geriausia Kristaus kančios vaizdus. Jisai apsikniaubė ant suolo ir stengėsi vaizduotis visą Kryžiaus kelią, kaip yra antrojoj ražančiaus daly. Tam buvo reikalinga gilaus susikaupimo ir didelių valios pastangų. Štai pagaliau kala Išganytoją prie kryžiaus ir stalo ant kalno viršūnės. Bet, o šventvagystė! Vietoj kenčiančio Kristaus ant kryžiaus begėdiškai šaiposi laibaliemenė „vergė“.

Vasaris pajuto, kad jis grimzta į juodą, baisią bedugnę, ir kažkieno šaltas dvelkimas papūtė jam į pakaušį. Jisai nematė, bet tikrai jautė, kad užpakaly jo kažkas stovi. Jisai išgirdo, kaip brakštelėjo grindis ir užpakaliniam suole sučežėjo nematoma būtybė. Jis norėjo melstis, bet gaivališka baimė sukaustė ne tik jo lūpas, bet ir širdį ir valią. O būtybė jau lenkiasi prie jo ausies, ir jis mato, kad tai tarsi būtų Variokas, bet ne Variokas, tik kažkas be galo šlykštus, ir ima kuždėti:

– Komedijos, komedijos, komedijos...

O iš antros pusės jau lenkiasi kitas ir šnibžda dar bjauriau:

– Jūs kaip mes: ir į mergeles pasižiūrit, ir pasibučiuoti norit, norit, norit...

Pirmasis gi padaro šlykščią šypseną ir pajuokdamas sako:

– Būk, Vasari, kunigu, būk, būk, būk... Geras būsi kunigas, geras, geras, geras...

Vasariui tampa taip baisu nuo jų svilinančio žvilgsnio ir to pekliško kuždesio, kad jis, sukaupęs visas pajėgas, sugeba dar sunkiai, skaudžiai sudejuoti. Ir tuo momentu kažkieno ranka nustveria jį už peties. Jis pašoka suole ir raudonoj lempos šviesoj pamato prieš save aukštą juodą pavidalą.

– Ko gi tamsta neini gulti? – sako jam dvasios tėvas. – Šitaip negalima save varginti. Tamsta blaškeisi ir dejavai kaip ligonis. Gal negera kas?

Jis sunkiai suvokia, kas čia darosi, galva jam svaigsta, bet jam lengva, kad nieko to nebėr. Ir jis nebežino nė kaip teisintis:

– Ne, nieko... Aš buvau tik valandėlę pasilikęs, ir taip kažkas užėjo...

Per rekolekcijas dvasios tėvas, eidamas gulti, dirsteldavo į koplyčią, ar neras kokį neramuolį, besikankinantį neišrišamu pašaukimo klausimu.

Vasaris tą naktį miegojo numirėlio miegu, o ryt rytą jam iš lengvo svaigo galva, ir pirmąją meditaciją jis prasnaudė su atviromis akimis.

Tą dieną į pavakarę jis atliko viso gyvenimo išpažintį. Jis stengėsi būti atviras ir sakė savo nuodėmes, gal net bent kiek jas sutirštindamas. Jis ilgai ieškojo priemonių, kokiu būdu išreikšti savo silpnybę „antrosios lyties asmenim“, bet niekaip jų negalėjo rasti. Taip pat jis nesugebėjo parodyti nė savo atšalimo dūšios reikalam. Šiuo atžvilgiu jis savo išpažintim nelabai buvo patenkintas, bet šiaipjau jokios nuodėmės nenuslėpė. Jis taip

[40] Švenčiausiojo tabernakulą (spintelę, kur laikomas Šv. sakramentas).

pat papasakojo vakarykščias savo pagundas ar klajojimus. Dvasios tėvas išaiškino, kad tai buvęs nuovargio ir nervų priepuolis. Jis laukė, kad nuodėmklausis smarkiai jį išbars už tokią „nuodėmių procesiją“ ir užduos didelę atgailą, bet dvasios tėvas, dideliam penitento nusivylimui, ne tiek jį barė, kiek gyrė.

– Dėkoki Dievui, mielas broli, kad Jis tave saugoja nuo sunkių nuopuolių. Didelė Dievo malonė padarė tai, kad tu tyra širdimi gali priimti subdiakonato šventimus. Žinoma, tu turi budėti, kad ir toliau neprarastum nei Dievo malonės, nei doro gyvenimo. Žmogus yra silpnas, o gyvenimas pilnas pavojų, – ir t.t.

Ir uždavė jam atgailą – sukalbėti Visų šventųjų litaniją ir psalmę „Miserere“. Vasaris iš teologijos žinojo, kad tokia atgaila gali būti duodama ir už sunkiąsias nuodėmes, bet vis dėlto tikėjosi daugiau.

[...]

XXIV

Tą dieną Liudas Vasaris atsikėlė visai ramus, kartu su visais kalbėjo rytmetinius poterius ir atliko meditaciją. Šventimai turėjo prasidėti 10 val., taigi liko dar apie 3 valandos laiko paskutiniem prisiruošimam. Kartu su kitais jis naujai išsiskuto tonsūrą ir paskutinį kartą peržiūrėjo šventimų ceremonijas. Kiekvienas stengėsi jiem patarnauti ir parodyti kuo daugiausia dėmesio ir palankumo. Jaunesnieji žiūrėjo į juos su pagarba ir smalsiai laukė skirtos valandos. Daugelis tyrinėjo jų veidų išraišką, norėdami įspėti, kaip jie jaučiasi, ar yra jau galutinai pasiruošę, ar nebijo, ar nepabėgs kuris paskutinėj valandoj, suabejojęs dėl savo pašaukimo. Draugai klausinėjo jų apie tai, vieni padrąsindami, kiti juokaudami, kiek tai leido jų susikaupimas ir artėjančio momento svarbumas.

Vasaris, anksčiau išgyvenęs tiek daug abejonių ir svyravimų dėl savo pašaukimo, dabar laukė lemiamos valandos nė kiek nesijaudindamas. Gal būt, kad jo nervus nuvargino sunkios rekolekcijų dienos, gal būt, kad jo ramumas ėjo iš nuojautos, jog pagaliau, žengus lemiamą žingsnį, visos tos abejonės ir kovos nebeteks prasmės, ir jis ras dvasios pusiausvyrą, ramybę bei giedrą.

Tačiau vis dėlto vienas reikšmingas mažmožis sudrumstė tą ar iš nuovargio, ar iš rezignacijos, ar iš gerų vilčių ėjusį jo ramumą ir dar kartą parodė, koks jautrus ir trapus yra jo dvasinio gyvenimo rūmas.

Iki šventimų jau buvo likę tik apie pusantros valandos laiko. Vasario kambary susirinko keletas jo draugų. Kasaitis skuto jam tonsūrą, Petryla vartė ceremonijų aprašymą, pora kitų sėdėjo ant lovos ir žiūrėjo į visą tą ruošą.

– Štai netrukus tu jau ir baigtas žmogus, – kalbėjo Kasaitis, – su mumis gi visaip dar gali atsitikti...

– Nebijok, – atsiliepė Petryla. – Jeigu jau Liudas štai laimingai prisiyrė ligi subdiakonato, prisiirsime ir mes. Reikia būti atsargesniem už Radastiną.

Vienas, sėdėjęs ant lovos, Petrylos žodžiais pasipiktino:

– Tai kad pasakė! Čia ne atsargumo, bet elgesio klausimas. Kas vien per atsargumą pasiekia šventimų, iš to, vyruti, maža paguodos.

– Ir pagaliau lyginti Vasarį su Radastinu! Ė, Petryla, tu kartais nušneki kaip iš bato, – protestavo kitas.

– Aš visai ir nelyginu, – gynėsi Petryla. – Aš tik norėjau pasakyti, kad Liudas atsargus, ir tiek.

Radastino priminimas Vasariui niekad nebūdavo malonus, o dabar pasirodė stačiai skaudus. Jam buvo aišku, kad Petrylos žodžiai buvo taikomi į jo pažintį su Liuce ir kad dėl tos pažinties jis štai jau beveik lyginamas su Radastinu.

Tuo tarpu tonsūra buvo išskusta, ir jis pats dabar užsimanė perversti Pontifikalo[41] rubrikas. Petryla atkreipė jo dėmesį į vieną vietą:

– Matai, vyskupas kreipiasi ne tik į archidiakoną, klausdamas, ar jūs esate verti priimti šventimus, bet taip pat ir į žmones: „Si quis habet aliquid contra illos, pro Deo et propter Deum cum fiducia exeat et dicat“[42]. Kaip tau tai patinka?

„Ko jis prie manęs šiandien kimba?“ – pamanė Vasaris ir, menkai slėpdamas savo kylantį susierzinimą, tarė:

– Kas gi čia man gali patikti arba nepatikti? Ir kodėl tu manęs šito klausi? Jeigu nori, kai ateis laikas, galėsi tuo ceremonijų punktu pasinaudoti, bet dabar palik mane ramybėje.

Petryla susigriebė padaręs netaktą ir ėmė atsiprašinėti:

– Na, nepyk, Liudai. Tu žinai, kad aš mėgstu kartais pajuokauti, o kaip kaimynai, mudu vienas antro paslaptis ir silpnybes žinom. Bet tu pralenkei mane visais atžvilgiais.

– Jei tai nuo manęs pareitų, aš mielu noru pasikeisčiau su tavim vietomis.

– Nejaugi?! Turbūt kai ko gaila... – šyptelėjo Petryla ir išėjo iš kambario.

Šita scena visai sugadino Vasario nuotaiką. Jisai žinojo, kad jo draugas taktu ir švelnumu niekad nepasižymėjo. Greičiausia, kad ir šitos nevykusios aliuzijos į Vasario ir Liucės pažintį ėjo tik iš draugo stačiokiškumo arba menko pavydo. Vis dėlto jo žodžiai Liudui buvo skaudūs ir kartūs. Savo nekaltą pažintį su Liuce jis jautėsi išpirkęs visa eile didelių valios pastangų, neramumų ir net kentėjimų. Ir štai prieš svarbiausią jo gyveninio valandą artimas draugas dar jam kažką dviprasmiškai prikaišioja!

Kadaise panašiais priekaištais padilgino jo sąžinę Brazgys – ir kaip tuomet, taip ir dabar Vasaris pajuto širdy didelį pažeminimą ir kartumą. Taip! Vien tik dėl to, kad jis užsivilko sutaną, vien tik dėl to, kad jis štai ryžtasi stoti prieš Dievo altorių, kiekvienas jaučiasi turįs teisę lįsti į jo sąžinę, vaduodamasis išviršinėmis, menkomis, nereikšmingomis gyvenimo smulkmenomis. Šita karti nuojauta taip jį slėgė ir gramzdino į apatiją, kad prieš ją smulkėjo net ir artėjančio momento dydis.

– Štai kur aš einu, – mąstė rengdamasis į šventimus Liudas Vasaris. – Aplink mane niekad nebus stoka įtarinėjančių Brazgių ir Petrylų – ir tai šimtą kartų smulkesnių, piktesnių ir kvailesnių už Brazgį ir Petrylą. Man reiks vengti ir saugotis visa to, kas jiem pasirodys įtartina. Kitaip – papiktinimas, *scandalum!* Kas tuomet man galima, o ko negalima? Juk tokiu būdu sąžinės principų nepakanka mano elgesiui tvarkyti. O aš vis dėlto turiu šiokį tokį talentą. Ar jis neuždus many kaip žvakė be oro?

Vėliau Vasaris, atsimindamas tą slegiantį kartumą dėl Brazgio ir Petrylos priekaištų, manydavo, kad tai buvo stačiai pranašinga nuojauta. Bet seminarijos gyvenime jai suklestėti ir įsisąmonėti neleido pats to gyvenimo siaurumas, apsaugojęs jį nuo daugybės progų išgirsti panašių priekaištų. Subdiakonato gi priėmimo dieną Petrylos žodžiai spėjo vien apkartinti jo širdį, bet nepastūmėjo susidaryti jokios praktiškos išvados.

Pusiau dešimtą valandą Vasaris su kitais kandidatais buvo jau Katedros zakristijoj ir vilkosi ilgas plačias albas, kuriomis apsirengę jie turėjo priimti šventimus. Be kartaus liūdesio, jokio kitokio jausmo jo širdy nebuvo.

---

[41] Vyskupiškųjų apeigų knyga.

[42] Jei kuris ką prieš juos turi, dėl Dievo, tegu su pasitikėjimu išeina ir pasako.

Bertainis prieš dešimtą Katedroj suskambėjo „Ecce sacerdos magnus“[43] giesmė: ženklas, kad atėjo vyskupas.

„Jau“, – pamanė klierikas Liudas. Jie visi šeši persimetė žvilgsniais, ir kiekvienas vėl paskendo savy. Netrukus davė ženklą eiti į bažnyčią. Jie ėjo laikydami rankose dideles vaško žvakes. Tuo pačiu metu vyskupas žengė prie altoriaus pradėti mišių, o jie trimis poromis išsirikiavo presbiterijoj.

Atėjus ceremonijų rubrikos numatytam momentui, dar prieš Evangeliją, vyskupas pertraukė mišias, ir archidiakonas, kuriuo buvo pats seminarijos rektorius, pašaukė juos aiškiu balsu:

– *Accedant, qui ordinandi sunt subdiaconi*[44].

Ir ėmė šaukti juos kiekvieną vardu pavarde.

– *Vasaris Ludovicus*.

– *Adsum*[45].

Jisai, priklaupdamas prieš altorių, praėjo pro vyskupą ir vėl sugrįžo į savo vietą.

Vėliau draugai jam pasakojo, kad jis tuomet atrodė labai išblyškęs ir susirūpinęs, bet jis pats nejautė savy jokios atmainos. Jo sąmonė buvo taip atšipusi, kad patys svarbieji šventimų momentai praėjo kaip ir nepastebėti. Tuo tarpu vyskupas lotynų kalba iš Pontifikalo skaitė jiems paskutinį įspėjimą: „Mylimieji sūnūs, kurie tuoj būsite pakelti į šventą Subdiakonato laipsnį, pakartotinai turite apsvarstyti, kokios naštos šiandien panorote. Nes lig šiol dar laisvi esate ir, jeigu norite, galite grįžti į pasaulio gyvenimą. Tačiau jeigu šiuos šventimus priimsite, jau nebebus jum galima nuo apžadų atsisakyti, bet Dievui, kurio tarnyba lygi karaliavimui, reikės amžinai tarnauti ir, Jam padedant, skaistybę laikyti, o taip pat Bažnyčios reikalam visuomet būti atsidavusiem. Dėlei to, kol dar laikas, apsisvarstykite ir, jeigu šventame pasiryžime ištesėti norite, čion prisiartinkite!..“

Bet retas kuris šiuos bauginančius žodžius į širdį ėmė, nes tai buvo vien negyva formulė, o jų pasiryžimo motyvai jau buvo suvesti į vieną nenumaldomą „taip reikia“. Ir Liudas Vasaris tų žodžių klausė kaip kiekvienos kitos formulės, nesigilindamas nei į jos prasmę, nei į artėjančio momento svarbumą.

Paskui jis kartu su kitais kniūpsčias atsigulė ant žemės ir girdėjo, kad vyskupas su asista kalba ties jais Visų šventųjų litaniją.

Žiūrovam buvo tai įspūdingiausias šventimų momentas. Daugelis graudinosi, matydami tuos jaunuolius, laibus ir liesus, apvilktus ilgomis albomis, kniūpsčius parkritusius ant žemės. Kiekvienas jautė, kokia sunki našta užkraunama ant jų neprityrusių pečių visam gyvenimui. Jaunos moterys negalėdavo sulaikyti ašarų, jautriau už kitus nujausdamos visą tos scenos prasmę ir pasėkas.

[...]

Paskui vyskupas kiekvienam davė prisiliesti dešine tuščią kieliką ir pateną, kalbėdamas esminę šventimų formulę: „Veizdėkite, kieno tarnyba jum pavedama; dėlei to įspėju jus, idant taip elgtumėtės, kad Dievui patikti galėtumėt“. Po to su tinkamom maldom jiem buvo įteiktos subdiakonato laipsnio reikmenys: manipulum, tunika ir epistolių knygos.

---

[43] Šitai didysis kunigas (himnas, kuris giedamas sutinkant vyskupą, einantį iškilmingų mišių).

[44] Teateinie, kurie turi būti įšvęsti subdiakonais.

[45] Esu.

Baigiantis mišiom, jie priėmė Šventąją Komuniją.

Kai po šventimų jie sugrįžo į seminariją, draugai puolė jų sveikinti ir linkėti, kad paskutiniai metai jiem būtų trumpi ir laimingi. Paskui jie ėjo dėkoti vyskupui, rektoriui, inspektoriui ir dvasios tėvui už šventimų suteikimą, globą ir tėvišką rūpestingumą. Paskui prasidėjo pirmosios jų aukštesniame dvasiškumo laipsny dienos su naujomis pareigomis ir didesniu rimties nusimanymu. Jie uoliai atlikinėjo naują šventimų jiem uždėtą pareigą – kasdien kalbėti brevijorių, ir jiem buvo smagu net rekreacijos metu išsiskirti iš draugų ir, kur nors nuošaliai vaikštinėjant, vartyti plonučius tos paauksuotos maldaknygės lapus ir dėlioti spalvotus jos kaspinėlius. Juk tai buvo dar nauja, rutinos nepaliesta pareiga!

Liudas Vasaris po tų šventimų jautėsi visai ramus. Pereitus vasaros atsiminimai buvo jau nebetekę jautrumo, kaip sudžiūvusios pernykštės gėlės netenka kvapo ir sulčių. Nusimanymas, kad jis peržengė lemiamą dvasiško luomo ribą, išblaškė svyravimus ir abejones dėl pašaukimo. Pagaliau mokslo metai jau visai baigėsi, ir reikėjo smarkiai dirbti, ruošiantis valdiškiem rusų istorijos ir literatūros egzaminam, o šiem laimingai praėjus, laukė dar visa eilė kitų egzaminų.

Visų šitų įspūdingų įvykių ir rūpesčių metu kartas nuo karto atlankydavo jį Liucės atsiminimas, bet jo vaizduotė jau pasilikdavo pasyvi, jis nebekurdavo jokių scenų, nebeimprovizuodavo jokių dialogų ir nebejausdavo jokio susijaudinimo nei dvasios pakilimo. Kartais tik palydėdavo tą atsiminimą švelnus liūdesys, bet tuoj vėl viskas nurimdavo, ištirpdavo.

Artimiausią sekmadienį po subdiakonato šventimų jis pamatė Katedroj Nepažįstamąją. Ji buvo tokia pati kaip visuomet, ir jokio naujo įspūdžio Vasaris iš jos nepatyrė. Jis jau buvo seniai susidaręs savy nesikeičiamą jos vaizdą, kuris kaip koks giliai prasmingas simbolis ilgiem metam įsistiprino jo sąmonėj. Keitėsi aplinkui gyvenimo aplinkybės, keitėsi pats Vasaris, keitėsi ir jo pažintys – ir ne viena moteris, slenkant metam, buvo palietusi jo širdį ir žadinusi vaizduotę. O Katedros Nepažįstamoji pasiliko vis ta pati, su tamsiu rūbu, baltu šaliu ir melancholišku į tolį bėgančiu žvilgsniu. Ji nebekėlė jame naujų nusiteikimų, tačiau, ją atminus, Vasario širdį tarsi perpūsdavo vėsi, švari, gaivinanti rytų vėjelio srovė. Jis tuomet pajusdavo naivaus savo jaunatvės idealizmo ilgesį ir grožį. Ir jojo naujos pažintys Nepažįstamosios simbolio šviesoj įgaudavo kitokios prasmės, negu praeinama kasdienio gyvenimo menkystė.

Po to sekmadienio Vasaris daugiau nebematė Katedroj tos moteries. Jis niekad nesužinojo, kas ji buvo. Jis niekad iš arti nebuvo į ją pažvelgęs.

Bet jis visą gyvenimą manė, kad ji buvo jo pirmoji meilė ir jo pirmoji daina.

[...]

XXV

Tą vasarą Liucė būtų nesulaukusi jį atsilankant į Kleviškį, nes jis ištikimai pildė savo pasiryžimą – be svarbaus reikalo su ja nesimatyti. Tačiau jos vedybos buvo reikalas pakankamai svarbus duoti progai jiedviem susitikti ir dar viena grandim sustiprinti jųdviejų pažintį, tuo tarpu kai gyvenimas ir vieną, ir antrą stūmė į dvi priešingas puses.

Po pernykščių išleistuvių Liucės simpatija klierikui Vasariui nesumažėjo, bet gavo kiek kitokio atspalvio ir pasisuko kita kryptim. Ligi tų išleistuvių ji manydavo Vasarį vis dar slepiant savyje kažką, ko jis nedrįso prisipažinti nei sau, nei jai. Ji nejučiomis

kažko lūkuriavo, kažko tikėjosi. Per išleistuves gi ji pamatė, kad klierikas Liudas nei drąsa, nei sumanumu, nei iniciatyva nesiskiria nuo kiekvieno kito jaunuolio. Vadinasi, tas „kažkas“ turėjo įvykti. Ne koketiškų sumetimų, bet gyvo širdies impulso stumiama ji palinko prie jo tą mėnesienos vidurnaktį sode, aukodama pirmąjį meilės pabučiavimą. Bet jis ją atstūmė, – taip ji aiškino jo elgesį, – ir lūkuriavimo iliuzijos žuvo kaip sapnas.

Jei taip būt pasielgęs kiekvienas kitas vyriškis, ji būtų pasijutusi pažeminta, įžeista, ji pati būtų jį paniekinusi ir niekad tos kaltės nebūtų jam dovanojusi. Bet Vasaris buvo klierikas. Ji nusimanė jam patinkanti – ir daugiau negu patinkanti. Ir jeigu tą stebuklingą mėnesienos vidurnaktį jis jos nepabučiavo, tai vien tik dėl to, manė ji, kad jis klierikas, kad jis vykdęs rūstų ir kietą klierikiško elgesio dėsnį. Didelis susivaldymas, didelė moralė jėga jai suimponavo taip, kaip kitai suimponuotų didelė drąsa arba didelė aistra. Vienu momentu ji nugalėjo savo įžeistą moterišką savimylą, ir jai pasivaideno, kad prieš ją stovi kažkas didesnis už jos „Pavasarėlį“, ko jai niekad nėra lemta pasiekti. Ir ji ištarė tą linkėjimą, kuris reiškė jai didelę auką, o jam didelę pareigą: „Būk tamsta kunigu, tamsta būsi geras kunigas“.

Ligi to įvykio Liucė, domėdamasi Vasariu ir norėdama jį patraukti prie savęs, neklausė nei kam visa tai, nei dėl ko, bet sekė vien savo širdies palinkimu. Dabar gi ir jai pačiai kilo klausimas, kas toliau? Jai dabar buvo aišku, kad jųdviejų santykiai jau nebeturės jokios gyvenimiškos praktiškos reikšmės, kad jų gyvenimo keliai krypties nepakeis ir nesutaps niekados.

Vis dėlto ji anaiptol nenorėjo tų santykių nutraukti. Ruošdamasi tekėti už Brazgio, ji guodė save viltimi, kad kunigo Vasario pažintis bus jai moralė atrama ir papildymas tos širdies gyvenimo spragos, kurią nujautė prasiversiant po jungtuvių su Brazgiu. Ji sutiko tekėti geriau už daktaro negu už kurio kito, nes jis jai buvo geras, ji prie jo priprato, o meilės ji daugiau jau nebelaukė.

[...]

Dažnai atsimindavo ji ir klieriką Vasarį, kurį jau žinojo esant įšventintą subdiakonu. Ta kilnumo aureolė, kuria ji apgaubė klieriką Liudą nuo pernykščių išleistuvių, negeso nė paskutinėse jos svajonėse. Su tylia rezignacija, giedriu šypsniu ir savotišku pietizmu mąstydavo ji apie „Pavasarėlį“ ir ryškesnius jųdviejų pažinties momentus. Gaji moteriška širdis, nujausdama ateinančią meilę, tokiu būdu moka apsaugoti savo jausmą, moduliuodama jį visokiais pavidalais ir prisiderindama prie stipresnės už ją gyvenimo būtenybės. Liucės širdis buvo gaji, jausmas lankstus, o ji pati nė nežinojo visų savo prigimties ypatybių.

Kai beliko vos pora savaičių iki sutarto laiko, ji sumanė pati pakviesti Vasario kleboną ir jį patį į savo vestuves. Subdiakono tą dieną klebonijoj nerado ir nutarė pravažiuodama užsukti į jo tėviškę, nes proga buvo pakankamai rimta. Vasaris jau žinojo apie Liucės pasiryžimą ištekėti už Brazgio ir tuoj sumetė šito vizito priežastį. Vis dėlto jo nebuvo laukęs. Pamatęs jos bričkelę kieme, jis išsiskubino viešnios pasitikti, tačiau stengėsi paslėpti savo džiaugsmą mandagumo žodžiuose.

– A, panelė Liucija! Labai malonu!.. Prašom, prašom!.. Iš kurgi taip netikėtai?

– Stačiai iš jūsų klebono. Negerai, kad tamstos ten neradau. Štai kokis vingis reikėjo iš kelio daryti!

– Iš tiesų. O aš tik vakar parėjau namo. Na, bet tikiuosi, kad didelio nemalonumo tamstai šitas vingis nepadarys?

– Anaiptol! Tik nenorėjau tamstos trukdyti. Juk dabar gal viskas kitaip... O aš vis tokia nerimta... Štai dar tamstos nė nepasveikinau šventimų... Petryla pasakojo... Na, viso geriausia!

Liudas paprašė viešnią į seklyčią, kur buvo vėsiau negu lauke. Visa šeimyna po pietų jau buvo išėjusi į galulaukę kirsti rugių, ir namuose buvo tuščia ir tylu.

Ji nusimetė savo sudulkėjusį apsiaustą ir nusiėmė skrybėlaitę. Ta tyla, tuštumas ir nusijautimas vienu du esant matomai varžė juodu abudu. Be to, abudu jautė savo pakitėjusią padėtį ir nežinojo, kaip kreiptis ir kokiu tonu tęsti tolimesnį pasikalbėjimą.

– Net keista, kaip čia pas tamstą ramu ir tylu, – tarė ji, žvalgydamasi aplinkui. – O pernai kiek čia buvo triukšmo per tamstos išleistuves!

– Taip. Daug kas atsimainė nuo pernai... Šįmet tamstos eilė kelti triukšmui, panele Liuce. Girdėjau, kad tamsta rengi vestuves. Tiesa?

– Tiesa. Aš dėl to ir atvažiavau, nors nuotakai tai ir nedera, kviesti kleboną ir tamstą į savo vestuves. Penkioliktą rugpjūčio, per Žolinę. Tikiuosi, kad neatsisakysite?

– Mielu noru. Tai bus ne tik vestuvės, bet ir išleistuvės. Tamsta visai išskrisi iš mūs padangės.

– Taip. Bet į savo primicijas tamsta vis dėlto mane pakviesi?

– Žinoma, žinoma. Tik kažin ar bus taip linksma, kaip pernai per išleistuves...

Liucė liūdnai palingavo galva.

– Ir aš manau, kad ne. Juk primicijos daug ką bendro turi su vestuvėmis...

Jiedu sėdėjo prie stalo, kur buvo sukrautos Vasario knygos ir įvairūs popieriai. Čia pat gulėjo naujas, paauksuotais kraštais brevijorius. Susidomėjo knygomis ir Liucė. Ji mėgo skaityti ir, turėdama daug laiko, perskaitė viską, ką rado įdomesnio dėdės lentynose. Ji, be abejo, daugiau buvo perskaičiusi negu klierikas Liudas. Jis žinojo tai ir bijojo, kad jo knygos atrodys jai menkos ir nereikšmingos.

Bet ji kaip tyčia paėmė jo taip mėgstamą Tiutčevo eilių tomelį. Knyga pati vožėsi toj vietoj, kur buvo eilėraštis „Silentium“, pabraukytas ir išmargintas pastabomis. Vasaris matė, kad Liucė suprato, jog tas eilėraštis turi jam ypatingos reikšmės. Ji godžiai įknibo jį skaityti, o Liudui buvo smagu, kad tokiu netiesioginiu būdu, be žodžių, jis gali pradaryti jai vieną savo širdies kertelę.

Ilgai ji skaitė tą eilėraštį – ilgiau negu reikia. Pagaliau, nepakeldama nuo knygos akių, paklausė:

– Tamsta seki šio eilėraščio mintimis?

– Seku? Ne. Aš tik stebiuosi jo išmintimi. Aš jį labai mėgstu, nes mano gyvenimo aplinkybėse jis mane dažnai paguodžia ir sustiprina.

– Sutinku. Vis dėlto tamsta toks, kaip čia parašyta. Ir aš visuomet manydavau, kad yra

Pasaulis visas tavyje

Slaptingų žavinčių svajų.

– Ne, panele Liuce, – tarė jis, slėpdamas staiga kylantį susijaudinimą. – Mano sielos gyvenimas skurdus ir neturtingas. Aš negaliu jo papuošti nė viena „slaptingai žavinčia svaja“. Pasaulis – mano priešas. Dėl to man ir brangus patarimas „mokėk gyvent pats savyje...“

– Vis dėlto tamsta niekam nepraveri savo širdies? Kai kam gal ten labai būtų gražu ir miela...

Jos balse skambėjo intymumo ir prisipažinimo gaidelės, bet Vasaris jau traukėsi atgal į save. Subdiakonato apžadai darė jaučiamą kiekvieną širdies pajudėjimą, ir jis jau pra-

dėjo prikaišioti sau šitą intymų *tête-à-tête* su jauna gražia moterim, kurios vengti buvo jo pareiga. Ir jis kietai tarė:

– Ne, panele Liucija. Nuo šiol mano kelias – vienatvė. Niekam su manim ne pakeliui, ir niekas neįeis į mano pasaulį, vis tiek, ar jis būtų ubagiškai skurdus, ar karališkai turtingas.

Ji atmetė knygą į šalį ir primygtinai žiūrėjo jam į veidą. O kai prakalbėjo, jos balsas buvo tylus ir žemas:

– Kalbėkim atvirai: nė viena moteris ir niekad?

– Nė viena... niekad...

– Šiandien – taip. Bet dėl ateities tamsta per daug savim pasitiki.

– Panele Liucija, kaip aš galėčiau eiti kunigystėn, abejodamas dėl savo ateities?

Liudas pakilo iš savo vietos ir perėjo porą kartų per seklyčią. Jis laukė, kad pakils ir Liucė. Tuomet jis būtų pakvietęs ją eiti į sodą, į Aušrakalnį arba pasižiūrėti, kaip kerta rugius. Bet ji pasiliko besėdinti prie stalo ir nekreipė nė mažiausio dėmesio į klieriko nerimavimą. Po ilgokos nejaukios pauzos ji vėl prabilo:

– Taip, taip... Vienystės apoteozavimas... Ką gi? Poezijoj tai gražu ir kilnu. Net ir didinga. Bet gyvenime visa tai kitaip atrodo. Tamsta juk žinai, kad ir tų eilių autorius gyvenime anaiptol nebuvo į save nugrimzdęs atsiskyrėlis, bet nepaprastai draugingas, kalbus ir sąmojingas žmogus, vienystės nekenčiąs ir negalįs jos pakelti. Jo eilėraštis – galbūt momento nuotaika, filosofinis aforizmas, kontrastų žaismas, poetinė poza, o tamsta daraisi iš jo elgimosi kodeksą!

Niekad Vasaris dar nebuvo girdėjęs iš Liucės tokių griežtų ir rimtų žodžių. Tai jau buvo panašu į puolimą. Ir jis pasiryžo gintis.

– Kodėl tamsta būtinai manai, kad aš elgiuosi pagal kokį nors kodeksą, o ne iš savęs ir savaime? Kad tamsta pažintum tą gyvenimą, kuriame aš praleidau jau penkerius, galbūt jautriausius savo amžiaus metus, ir kad pažintum geriau mane patį, tikrai taip nemanytum.

Ji karčiai nusijuokė.

– Geriau pažinti tamstą patį? Labai ačiū! Bet kokiu būdu, prašau? Juk tamsta nuo manęs giniesi kaip nuo maro!

Liudas nieko neatsakė. Jis žiūrėjo pro langą į sodą, kur iš vakarų įstriži jau saulės spinduliai lietė medžių kamienus ir glostė apgeltusią veją.

O Liucė vėl pradėjo kalbėti:

– Leiskime, kad tamsta iš prigimties užsidarėlis arba kad seminarija tokį padarė. Bet su tuo reikia kovoti, kunigėli Liudai! Ar tamsta nebijai, kad dar po keliolikos metų tokio gyvenimo pasidarysi atsiskyrėlis, originalas, apkartęs, vengiąs žmonių pesimistas arba netekęs širdies užkietėjėlis? Ir dabar tamsta dažnai esi nedrąsus kaip vaikas ir bailus kaip zuikis, nežiūrint vis dėlto didelės pažangos, kurią tamsta padarei paskutiniaisiais metais. Prašau dovanoti už tokius palyginimus ir visą mano akiplėšiškumą. Bet man gaila tamstos, gaila tamstos gabumų!

Jisai atsitraukė nuo lango ir atsistojo kitame stalo gale.

– Aš žinau, kad kunigystė pareikalaus iš manęs didelių aukų. Bet į savo ateitį aš žiūriu šviesiau negu tamsta. Aš pažįstu kai kurias savo silpnybes ir žinau, kad mano išsigelbėjimas išsižadėjime ir vienystėj.

– Tokiu būdu stok tamsta į vienuolyną. Ten galėsi graužtis ir kentėti niekieno nekliudomas ir apsaugotas nuo pasaulio pagundų. Čia gi reikia tokių kunigų, kurie jaus-

tųsi pakankamai stiprūs palaikyti santykiam su žmonėmis, kurie nebijotų paguosti savo artimą, nors tuo artimu būčiau ir aš pati. Jeigu tamsta bėgsi nuo žmonių ir kentėsi dėl kiekvieno menkniekio, koks iš tamstos bus kunigas?

– Panele Liuce! Kunigo užsidarymas nuo pasaulio ir jo vienystė nekenkia jo darbui žmonėse. Jis gali teikti krikščioniškos paguodos kiekvienam, neprarasdamas dvasiškiui tinkamos ir privalomos pozicijos.

Bet ji nenorėjo su tuo sutikti.

– Ar ne per daug teoretiškai galvoji, kunigėli Liudai? Tikėk tamsta, kad aš esu gana pastabi ir, ilgą laiką gyvendama klebonijoj, mačiau, kaip kunigo pareigos atsiliepia į jo gyvenimą. Tamsta vaizduojiesi, kad tai, ką atlikinėsi kaip kunigas, nelies tamstos kaip žmogaus – kaip jauno žmogaus, be to, gana gražaus, simpatiško, įdomaus ir dar poeto, turinčio jautrią širdį, svajingą sielą ir lakią vaizduotę?

Liudas nekantriai patraukė pečiais:

– Jeigu taip ir būtų, tai kas iš to?

– Iš to tas, kad tamstos darbas bus šimteriopai sunkesnis ir pavojingesnis, o tamstos pasirinktoji išsižadėjimo ir vienystės taktika – nepakankama, klaidinga. Pavyzdžiui, taip: tamsta bijai moterų – taip, bijai – ir manęs bijai! O dėl savo ypatybių turėsi jų aplink save daugiau negu reikia. Šių dienų gyvenimo aplinkybės leidžia jom brautis į visas gyvenimo pozicijas – įsibraus ir į tavąsias. Leiskime, kad viena iš tų akiplėšų įsimyli tamstą. Ji ima ieškoti susiartinimo su tamsta pirmiausia dvasiškų reikalų srity: dažnos išpažintys, abejonės, patarimai, gailestingumo darbai, organizacijos, choras – viskas, kur tik siekia tamstos kunigiškos pareigos ir veikimas. Tamsta savo penitentės reikalais pirmiausia rūpinsies kaip kunigas, bet, parėjęs namo, imi ją prisiminti kaip jaunas žmogus ir kaip poetas. Štai tamstai pradžia kovos, kurią vargu atlaikys išsižadėjimo ir vienystės tvirtovė.

– Visa tai spėliojimai, panele Liucija. Visa tai gali būti, bet gali ir nebūti. Apie tai aš esu girdėjęs ir seminarijoj. Ten mus ir mokė, kaip su tokiais pavojais kovoti. Būtų man įdomu išgirsti ir tamstos patarimas.

Liucė pažiūrėjo į subdiakoną nustebusi ir šyptelėjo.

– Patarimas?! Viešpatie!.. Cha cha!.. Ar nenori tamsta ir mane į dvasiškus tėvus įrašyti? Jei taip, tai štai mano patarimas. Mesk tamsta tą savo užsidarymą, tą liūdesį, tą nusižeminimą ir baimę! Eik į gyvenimą pakelta galva ir atvira širdžia. Savo širdies vis tiek nenumarinsi. Priimk gyvenimą kaip būtenybę, bet manyk, kad geriau nė negalėjo būti. Nieko nesibijok, nieko nesigailėk ir dėl nieko nesisielok. Tai nėra mano pačios rastos mintys, bet manau, kad jos būtų tamstai naudingesnės negu Tiutčevo „Silentium“.

Niekad Vasaris nebuvo girdėjęs tokių patarimų. Seminarija jį mokė, kad nuo pasaulio reikia atsiskirti, o nuo pavojų bėgti arba kovoti su jais malda ir pasninku. Jisai atsiskyrė nuo pasaulio, nuo pavojų bėgo ir su jais kovojo, bet viename savo sielos klode jis užsidarė ir nuo seminarijos mokslo. Ten pasislėpė ir jo pasaulio ilgesys, ir laisvės geismas, ir meilės svajonės, ir daugelis maištingų minčių. Eit į gyvenimą su atvira širdžia? Bet tuomet visa tai prasiverš kaip pavasario upė ir jo kunigiško charakterio bruožus nuplaus kaip smėly išbraižytą piešinėlį.

Liudas Vasaris nuleidęs galvą stovėjo prie galo stalo, o auksuotas brevijoriaus kampas dvilypavosi ir slidinėjo jo akyse. Paskui jis pasižiūrėjo į Liucę, kuri domiai sekė jo išraišką, ir tarė lėtu, bet tvirtu balsu:

– Per vėlu.

Tą dieną jiedu jau nepasakė vienas antram nieko reikšmingesnio. Ji išvažiavo, dar kartą prašydama jį atsilankyti į jos sutuoktuves. Jis pasižadėjo.

Sutuoktuvės įvyko sutartą dieną, iš anksto numatyta tvarka. Svečių kviesta nedaug. Liucė spyrėsi, kad jų būtų kuo mažiausia.

Šeštą valandą būrelis žmonių, pusbalsiu šnekučiuodami, iš klebonijos patraukė į bažnyčią. Visą bažnytkaimį momentaliai apskrido žinia, kad „jau". Pusė bažnyčios prigužėjo smalsuolių pažiūrėti tokio garsaus šliūbo.

Zakristijonas, laužydamas aiškų jaunosios įsakymą ir rizikuodamas savo ausimis, padarė viską, kad bažnyčia darytų didelės iškilmės įspūdį. Visoki atliekami klebonijos audiniai bei mezginiai, net kilimėlis iš klebono palovės, dekoravo presbiteriją. Altorius skendėjo gėlėse, ir visoj bažnyčioj degė tiek žvakių, kiek pavyko surankioti žvakidžių. Du stiprūs vyrai buvo pristatyti prie vargonų dumplių, o pats vargonininkas su surdutu ir baltu kaklaraiščiu, atidaręs visų balsų registrus, laukė tik ženklo užgulti klaviatūrai.

Liucės akys žybtelėjo pykčiu, bet komiškasis visos tos ruošos bruožas paėmė viršų. Ir ji pasitenkino rūgščia grimasa:

– Kaip pirmos rūšies egzekvijos... Fi!

Bet visi matė, kad ji nepyksta. Daktaro Brazgio ir zakristijono širdis užplūdo džiaugsmo banga. Klebonas Kimša jau vilkosi kamžą ir dėjosi kapą, o klierikas Vasaris vartė ritualo lapus.

Jaunieji ir keletas palydovų jau stovėjo prie altoriaus. Liucė buvo apsirengusi paprastu juodu kostiumu ir su juoda kepuraite. Tas be galo stebino visus bažnytkaimio smalsuolius, o davatkas net piktino. Be baltos suknelės, be veliono ir vainikėlio – ir dar klebonijos panelė! Nusivylimas buvo didelis.

Bet dar didesnis nusivylimas buvo stebėtis, kad iš jaunosios akių neišriedėjo nė viena ašara. Smalsuoliam atrodė, tarsi ji neatsisveikintų su savo mergyste, tarsi ji nepriiminėtų sakramento, o atlikinėtų tik kokį paprastą, kasdienį reikalą.

Po sutuoktuvių visi juodu sveikino, linkėjo daug laimės, ilgo gyvenimo ir visokių Dievo gėrybių.

Liudas Vasaris, dėdamasis prie anksčiau išreikštų linkėjimų, paspaudė jai ranką nieko netardamas.

Per vakarienę kartu su kitais jis gėrė tostus jaunųjų laimei.

Parvažiavęs namo, jis jautė savyje ir apie save didelę tuštumą. Jis apatiškai leido dieną po dienos, bijodamas gilintis į save ir paieškoti tos keistos savijautos priežasties. Jis neteko entuziazmo ką nors dirbti, kam nors pasiryžti. Ir jis lūpomis skaitė savo brevijorių, ne visuomet žinodamas, ką jisai skaito.

Ir tą vasarą jis laukė, kad greičiau pasibaigtų atostogos.

Jis norėjo grįžti į seminariją.

XXVI

[...]

Visas atliekamas jo laikas paskutiniame kurse buvo skiriamas mokytis administruoti sakramentus ir laikyti mišias... Reikėjo atmintinai išmokti gana daug formulų ir maldelių, o apeigos buvo painios ir reikalavo įgudimo. Jie „krikštydavo" samčius ir šaukštus, pratindamiesi lieti vandenį, tariant sakramentalinius žodžius, tepti aliejais ir įdėti kū-

dikiui į burną druskos. Vieni kitiem jie duodavo paskutinį Patepimą ir jungdavo moterystės ryšiais. Taip pat jie duodavo begales išrišimų įsivaizduojamam penitentui ir per dieną atlaikydavo po keletą mišių – skaitytinių ir giedotinių, kasdienių ir iškilmingų. Rekreacijos metu visa seminarija skambėdavo nuo įvairių „Oremus“[46] prefacijų ir visokeriopais tonais sukinėjamų „Ite Missa est“[47].

Sekminių oktavoj juos turėjo įšvęsti kunigais. Po įprastų rekolekcijų Liudas Vasaris kartu su kitais savo kurso draugais vėl rengėsi į šventimus, šį kartą jau paskutinius.

Vėl jie ėjo iš zakristijos apsivilkę ilgomis albomis, su stulomis per petį ir degančiomis žvakėmis rankose. Vėl vyskupas klausė, ar jie yra verti priimti kunigystės sakramentą, vėl skaitė ilgas maldas – pamokymus apie jų elgesį ir pareigas, ir vėl jie gulė kniūpsti prieš altorių, o vyskupas su choru kalbėjo Visų šventųjų litaniją. Paskui apvilko juos arnotais, tepė šventais aliejais delnus, davė liesti kieliką su vynu ir pateną su hostija. Apeigos buvo ilgos ir ėjo pakaitomis su mišių dalimis. Jiem buvo suteikta didžiausia pasauly galybė: duoną ir vyną pakeisti Kristaus kūnu ir krauju, atleisti nuodėmes, būti dalintojais Dievo malonės žemėje, atidaryti arba uždaryti dangaus vartus. Už tai jie žadėjo vyskupui pagarbą ir klusnumą, o Dievui skaistybę ir pasaulio išsižadėjimą.

Liudas Vasaris po šventimų kurį laiką dar negalėjo save įtikinti, kad jis tikrai kunigas. Jis norėjo sučiuopti savy bent kokią atmainą, bent kokią žymę – ir negalėjo. Jam buvo keista ir baugu įsivaizduoti, kad dabar užtenka jam ištarti sakramentalinius žodžius ties baltu plotkelės skritulėliu – ir ten atsiras gyvas Kristus Dievas. Užtenka ištarti ties nusidėjėliu kitus žodžius – ir bus atleistos sunkiausios nuodėmės. Kai jis gyvai tai įsivaizduodavo ir paklausdavo savęs, kaip ir kada galėjo tai su juo atsitikti, kokiu momentu ir kieno galybe, jo mintys pasidrumsdavo, žemė pašlydavo iš po kojų, ir jis pasijusdavo tarsi krentąs į kokią juodą bedugnę. Ir jis vengė tokių klausimų, bet stengėsi įsistiprinti naujoj nuovokoj: aš esu kunigas, kunigas, kunigas... *Tu es sacerdos in aeternum, secundum ordinem Melchisedech... Accipe spiritum sanctum, quorum remiseris peccata, remittuntur eis, et quorum retinueris, retenta sunt...* [48]

Kai jis parvažiavo namo, visų namiškių džiaugsmas buvo neapsakomas. Jų Liudas pagaliau štai jau tikras kunigas! Motinai alpo širdis, pamąsčius apie pirmąsias savo sūnaus mišias – ir kad ji priims iš jo rankų šventą Komuniją – ir kad jis jai pirmai duos savo primicianto palaiminimą. Tad kitą dieną, ilgai nelaukę, visi ėmė tartis apie primicijas. Liudas norėjo nukelti jas net į rugpjūčio mėnesį, bet tėvam, visiem namiškiam ir giminėm atrodė, kad tai būsiąs labai nepatogus laikas.

– Rugpjūčio mėnesį pati darbymetė, kunigėli, – dejavo tėvas. – Visi javai nuo lauko valyti. O su primicijomis trūso bus ir mum patiem, garbė Dievui, ir svečiam sugaišimas. Skirkit, kunigėli, prieš šventą Oną. Sienai jau suimti, o rugiapjūtė dar bus neprasidėjus.

– Kam čia jum laukti taip ilgai, kunigėli? – pritarė ir motina. – Jau parsilaukėm ir mes patys, ir giminės, ir kaimynai. Rodos, kad tik greičiau...

Tad paskyrė per šventą Mariją Magdaleną. Laiko liko nebedaug, o kunigas Vasaris dar nesijautė tvirtai mokąs mišių apeigas, klydo priklaupimuose ir inklinacijose. O primicijos turėjo būti iškilmingos ir su asista.

---

[46] Melskimės.

[47] Eikite, mišios baigtos.

[48] Tu esi kunigas per amžius Melkizedecho tvarka. Imki Šventąją Dvasią; kam atleisi nuodėmes, tiem bus atleidžiamos; kam sulaikysi, tiem bus sulaikomos.

Tuo tarpu jau laikas buvo kviesti svečiai ir rūpintis jų priėmimu. Vieniem jis siuntinėjo pakvietimus raštu, pas kitus lankėsi pats. Ilgai svyravo dėl daktaro Brazgio ir jo žmonos, ponios Liucijos. Norėjo juos pakviesti laišku, bet nežinojo, kaip ir kokiu tonu jiem rašyti: oficiališkai ar draugiškai? Tad nutarė būsią paprasčiau atsilankius ir pakvietus žodžiu, ypač kad turėjo ir daugiau reikalų mieste.

Ponia Brazgienė sutiko jį maloniai nustebusi:

– O, svečias nebuvėlis! Na, bent kartą! Prašom, prašom! Tamsta neįsivaizduoji, kokia man laimė pamatyti žmogų iš ano krašto!

– Gražu, kad ponia neužmirštate mūsų apylinkės ir savo buvusių kaimynų. Aš dėl to ir išdrįsau sutrukdyti tamstą ir poną daktarą dėl vieno reikalo...

Bet ji nekantriai sumosavo rankomis:

– Viešpatie! Tuoj su reikalais. Nejaugi tamsta nelaikai reikalu mus atlankyti be jokio reikalo?

– Beveik taip ir išeina, – teisinosi Vasaris. – Atvykau pakviesti tamstos ir pono daktaro į savo primicijas. Per šventą Mariją Magdaleną. Tikiuosi, neatsisakysite?

– Jau ir primicijos! Vadinasi, tamsta jau nebe kunigėlis, bet tikras kunigas? Būtinai atvažiuosime. Tamsta buvai mano vestuvėse, aš būsiu tamstos primicijose.

Jiedu sėdėjo mažame, gana kukliame salionėlyje ir kalbėjo apie bendrus pažįstamus ir naujienas. Daktaras buvo išvykęs pas ligonį, bet tuoj ketino grįžti. Kunigas Vasaris besikalbėdamas nežymiai tyrinėjo ponios Liucijos išvaizdą ir nuotaiką. Didelės atmainos jis joje nepastebėjo. Sakydama ką nors įdomesnio arba juokingesnio, ji taip pat žybčiodavo akimis arba nusijuokdavo trumpu, dviskiemeniu cha cha, bet klausydama jo ji momentaliai surimtėdavo, ir Vasaris sugaudavo jos žvilgsny taip jam pažįstamą paslėpto liūdesio šešėlį.

Ji taip pat observavo kunigą Vasarį. Jis jai atrodė gerokai pasikeitęs: labiau sumenkęs ir išblyškęs, bet užtat jo bruožai įgavę daugiau vyriško kietumo, o veido išraiška – subrendimo ir savim pasitikėjimo. Tačiau jo rimtumas besitęsiant pasikalbėjimui jau beveik buvo pradėjęs ją varžyti. Ji pastebėjo, kad kun. Vasaris nė sykio laisvai nenusijuokė, o jo nusišypsojimai buvo atmiešti kažkokio kartumo ir ironijos. Šito ji niekad anksčiau nebuvo pastebėjusi nei jo išraiškoj, nei žodžiuose. Jai atrodė, kad Vasaris dabar pasidarė tarsi kalbesnis, bet visi jo žodžiai labai atsargūs, apgalvoti ir sunkiai duoda suprasti, ką jis pats savyje mano.

– O, aš puikiai numanau, kaip tamsta patenkintas galų gale ištrūkęs iš tos seminarijos. Šešeri metai tokio gyvenimo – man ir pagalvot baugu, – bandė sužadinti savo svečio atvirumą ponia Brazgienė.

Bet jo atsakymai nė kiek nepraplėsdavo pasikalbėjimo temos.

– Iš tiesų, – sutiko jis, – be galo patenkintas. Kartais įkyrėdavo ne juokais...

– O vis dėlto gal ir gaila kiek. Juk kiekvienoje vietoje, kur mum tenka ilgiau pagyventi, mes paliekam savo širdies, savo sielos dalelę. Aš kai skyriausi su pensionu arba štai su Kleviškiu, žinai tamsta, apsiverkiau niekam nematant. O juk, rodos, nepanaši į tokią, tiesa?

– Be abejo, per ilgą laiką žmogus pamyli ir savo vargą. Ir man pačiam gaila daugelio smagiai seminarijoj praleistų dienų.

Ponia Brazgienė tikėjosi ir net laukė, kad Vasaris ims ją klausinėti apie dabartinį jos gyvenimą, pareigas ir rūpesčius, bet jis atkakliai tokių klausimų vengė ir jau iš tolo suko kalbą į kitą pusę. Pagaliau ji pati neiškentė ir, žiūrėdama jam į akis, tarė:

– Bet tamsta visai nepaklausi, kaip aš čia gyvenu ir kaip jaučiuosi. Argi tamstai visa tai nė kiek neįdomu? Juk, rodos, buvome toki geri pažįstami, kunigėli Liudai.

Jis suprato, kad jos priekaištas buvo pelnytas, ir ėmė teisintis, bet gana banališkai ir neįtikinamai:

– Neklausiau, nes esu tikras, kad tamsta puikiai jautiesi. Aš apie tai girdėjau ir iš kanauninko Kimšos. O dabar ir pats pamačiau: atrodote labai gerai.

– Ačiū tamstai. Atrodau puikiai ir jaučiuosi labai gerai...

Kun. Vasaris pajuto, kad ją įžeidė, bet jokia pastanga nesugebėjo savo klaidos atitaisyti. Jis norėjo rasti, ką galėtų šiuo momentu jai pasakyti, kad išblaškytų tą slegiantį ūpą, bet nerado. Tarsi kokia užtvara atsistojo tarp jo minčių, jausmų ir žodžių – ir jis kalbėjo ne tai, ką mąstė ir jautė.

Netrukus grįžo daktaras Brazgys, ir Vasaris, gavęs abiejų pasižadėjimą atvykti į primicijas, atsisveikino. Blogas ūpas nepaleido jo visą kelią ligi pat namų. Jis jautėsi ne tik kaltas, bet ir nuskriaustas, kad tas pirmas susitikimas su ponia Brazgiene jam ir jai sukėlė kažkokio kartumo ir nepasitenkinimo.

Tolimesnės dienos jį vėl paskandino į primicijų ruošos rūpesčius. Jis atsidėjęs darė iškilmingų giedotinių mišių repeticijas, viskas jau, rodos, ėjo gana sklandžiai, bet kai tik įsivaizduodavo tikrąsias mišias, prie išpuošto altoriaus, degant žvakėm ir kvepiant smilkalam prie išstatyto Švenčiausio Sakramento, akivaizdoj daugelio kunigų, tėvų, pažįstamų ir pilnutėlės bažnyčios žmonių, jam širdis pradėdavo plakti iš susijaudinimo ir nerimasties.

Jau porą dienų prieš šventą Mariją Magdaleną klebonijoj, šventoriuj ir bažnyčioj prasidėjo kun. Vasario primicijų ruoša. Iškilmė turėjo būti tokia, kokios tos parapijos žmonės dar niekad nebuvo matę. Tad bažnytkaimio davatkos, kantarkos ir visi klebonijos patarnautojai rinko žalumynus, pynė vainikus ir puošė kaip išmanydami bažnyčią ir šventorių. Ne mažiau triūso buvo tėviškėj, nes svečių per kunigėlio primicijas turėjo suvažiuoti be skaičiaus...

Primicijų išvakares kun. Liudas praleido namie, nes tėvai norėjo, kad pirmųjų mišių laikyti jis važiuotų su jais iš pat namų. Didelis rūpestingumas, rimtis ir džiaugsmas spindėjo tėvų veiduose, kai jie visi susėdo į bričką ir senis Vasaris persižegnojęs pavarė arklius. Bažnytkaimy visi juos sveikino, rodė vieni kitiems ir lydėjo pagarbos ir smalsumo žvilgsniais.

Klebonijoj buvo jau daug svečių, kunigų ir klierikų. Netrukus atvažiavo ir daktaras Brazgys su žmona. Kunigas Vasaris nustebęs ir beveik nusigandęs pamatė, kad ponia Liucija atvažiavo be skrybėlaitės, bet su baltu šilkiniu šaliu ant galvos. Ji buvo taip panaši į Katedros Nepažįstamąją! Kas per kaprizas pagundė Liucę apsigaubti tuo šaliu?

Sumišęs jis ėjo jos pasveikinti.

– Labai malonu, kad tamsta atvažiavai, ir dar taip nepaprastai pasipuošusi, – tarė jis, žiūrėdamas į jos šalį.

– Vienintelį kartą gyvenime. Skrybėlė man atrodė taip banalu tokiai šventei.

– Ačiū, panele Liuce, – tarė jis tyliai ir labai susigėdo, susigriebęs, kad pavadino ją panele.

Ketvirčiu valandos prieš sumą jis paliko svečius klebonijoj ir ėjo į bažnyčią sukalbėti „Praeparatio ad Missam“[49]. Šventoriuje buvo daug žmonių. Davatkos ir šiaip kaimo

[49] Pasiruošimą mišioms.

moterėlės stvarstė jo rankas, stengdamosi pabučiuoti į delną, nes žinojo, kad kunigo delnus per šventimus vyskupas patepa šventais aliejais. Jam darėsi šlykštu nuo tų pabučiavimų, ir išraudęs jis skubino pasiekti bažnyčią. Tvanki šiluma, vystančių vainikų ir gėlių kvapas trenkė jam į veidą, žengus pro zakristijos duris. Jis pasijuto prislėgtas tos iškilmių atmosferos, jo nuotaika pradėjo kristi ir drąsa mažėti. Bet kelio atgalios nebeliko, ir jis atsiklaupė kalbėti preparacijos.

Jis jautė viską, kas aplink jį dedasi. Zakristijonas varstė stalčius, dėliojo arnotus ir albas. Klapčiukai triukšmavo už spintos, pešdamiesi dėl raudonų palerinų ir krūminių skambučių. Brostvininkai barškino liktarnomis ir rikiavosi aplink baldakimą, o šveicorius šūkavo ir daužė lazda, darydamas tvarką presbiterijoj, kur spūstis ėjo kaskart didyn.

Netrukus suskambino sumai, ir paskutinė ruoša užvirė nervišku skubotumu. Zakristiją užplūdo kunigai ir klierikai. Visi jie vilkosi kamžas dalyvauti procesijoj ir asistoj. Diakonas ir subdiakonas jau dėjosi dalmatikas, o kun. Vasaris vis dar klūpojo prie preparacijos lentelės. Klebonas palietė jo petį:

– Na, kunige primiciante, prašom rengtis. Jau metas.

Vasaris kilstelėjo kaip paleista spyruoklė, nusiplovė rankas ir ėmė rengtis. Bet rengdamasis jis nesukalbėjo nė vienos tam reikalui skirtos maldelės. Susijaudinimas ir rūpestis, ar nesuklys celebruodamas pirmąsias mišias, nedavė jam tinkamai susikaupti. Visa jo viltis buvo archidiakono pagalba. Archidiakonu gi rengėsi kanauninkas Kimša.

Pagaliau viskas buvo paruošta. Jis nusilenkė kryžiui ir, praleisdamas pro save asistą, žengė į bažnyčią.

Eidamas pro zakristijos duris, vieną momentą kilstelėjęs akis, presbiterijoj, priešais, jis pamatė ponios Liucijos šalį ir jos veido profilį. Ji žiūrėjo į tolį, ir jos panašumas į aną Nepažįstamą Katedros moterį dar kartą sukėlė jam keistos nerimasties.

Nuleidęs akis, jis priėjo prie altoriaus laiptų, giliai nusilenkė ir pradėjo savo pirmąsias mišias:

– INTROIBO AD ALTARE DEI.

Ženeva – Nica
1931.IX–XII

II

EINA GYVENIMAS

„Quia peccavi nimis...“

I

Kalnynų parapijos vikariate ėjo skubus remonto darbas. Reikėjo paruošti porą kambarių naujai paskirtam antrajam vikarui, o bus jau kokia 10 metų, kai Kalnynuose antrojo vikaro nėra buvę. Jo kambariai, vasarą nevėdinami, o žiemą nekūrenami, ilgą laiką stovėjo užversti visokiais atliekamais rakandais, dėžėmis ir sunešiota klebonijos manta. Tad juos atremontuoti nebuvo lengvas darbas. Nuolatos atsirasdavo vis naujų trūkumų ir lopytinų vietų. Suvarvėjusios pro skylėtą stogą lubos pasirodė kai kur apipuvusios, grindys įlūžusios, tinkas apibyrėjęs, langai plyšėti. Oras trenkė drėgme ir pelėsiais.

Klebonijos tarnaitė Julė, apie 35 metų dar nebjauri merga, uoli davatka, atitrūkdama nuo darbo, kur buvus nebuvus, tolydžio sukinėjosi apie remontuojamą vikariatą. Ji jau girdėjo, kad atvažiuos jaunas, vos šįmet įšvęstas kunigėlis, tad kiek galėdama rūpinosi remontu ir įprašinėjo meisterį viską daryti kuo geriausiai.

– Tai jau nekoks čia bus gyvenimas tam kunigėliui, – kalbėjo ji vieną kartą, atėjusi pasirinkti skiedrų.

– Pamatysi, skambės kaip stiklinė, – gyrėsi meisteris. – Kad tik klebonas lentų nepasigailėtų. Langus reikia daryti visai naujus ir didesnius.

– Sušals čia žiemą tas kunigėlis, – nesiliovė gailestavusi Julė. – Krosnis niekam netikusi. Koklinės reiktų.

– Ė, bus gera ir plytinė. Koklių klebonas neduos.

– Tai jau šykštus mūs klebonėlis...

Tuo tarpu iš sodo pasirodė pats klebonas, ir Julė, sterble skiedrų nešina, spruko į šalį.

Kalnynų parapijos klebonas kun. Platūnas antrojo vikaro paskyrimu buvo labai nepatenkintas. Jo parapija turėjo tik apie penketą tūkstančių dūšių, tad klebonas niekaip negalėjo išmanyti, kam čia reikalingas dar trečias kunigas. Kalnynuose nesą pakankamai nei darbo, nei pajamų. Prieš trejetą savaičių gavęs raštą apie antrojo vikaro paskyrimą, jis netikėjo savo akimis ir tą pačią dieną parašė į kuriją, išdėstydamas motyvus ir įrodinėdamas, kad jam visai pakanka vieno vikaro.

Netrukus atėjo atsakymas ir konfidencialus kanclerio laiškas, kad antrojo vikaro paskyrimas į Kalnynus yra dalykas apgalvotas ir nutartas, kad parapija čia esanti turtinga, kad Kalnynuose esąs erdvus vikariatas, kad paskutiniaisiais metais kunigų skaičius gerokai padidėjęs, dėl to, kol aplinkybės pakitėsią, čia būsią skiriami du vikarai. Be to, kancleris savo laiške atsargiai, bet aiškiai davė klebonui suprasti, kad jo parapijoj tikinčiųjų dvasios reikalai esą kiek apleisti, nes klebonas užsiėmęs diktoku savo ūkiu, o pirmasis vikaras kooperatyvu ir kitokiais pasaulinių organizacijų darbais. Dėl to antrasis vikaras būsiąs labai naudingas pagalbininkas bažnyčioj. Šitie paskutinieji motyvai kun. Platūną visai suerzino.

– Kunige Jonai, – pasitiko jis ateinantį vakarienės vikarą, – vis dėlto tą bloznelį mudviem skiria! Štai laiškas nuo jo malonybės kanclerio. Skandalas! Pasirodo, kad mes turime blogą opiniją kurijoj. Aš ūkininkas, o tamsta visuomenės veikėjas! Reikia esą kunigo *secundum cor Dei*[50]. Na, ir surado apaštaliuką. Laikykimės, kunige Jonai!

Tačiau vikaras, kun. Jonas Stripaitis, į antrojo vikaro paskyrimą žiūrėjo daug šalčiau. Išlaikymo, virtuvės ir vikariato remonto reikalai jam nerūpėjo, o trečio kunigo buvimas siūlė ne vieną patogumą. Jis tuoj sumetė, kad pamokslas dabar teks sakyti tik kas trečias sekmadienis, pas ligonius važinėti teks nepalyginti rečiau, o katekizaciją, išpažinčių likučius ir visą eilę kitokių smulkių, bet įkyrių darbų bus galima užkrauti „jaunukui“. Dėl to į nerviškus klebono žodžius atsakė juokaudamas:

– O, kunige klebone, nepasiduosime! Dykai jis pas mus duonos nevalgys. Užkrausime jam visas davatkas ir visokias „pliugactvas“ – tegu murdosi. Nėr uolesnio pavaduotojo, kaip neopresbiteris.

– Taip, bet jis, žiūrėk, ir riebiausias obligacijas sušluos sau į kišenių. Žinau ir aš, kas yra *neopresbyter*[51]! Ogi remontas, remontas! Vis dėlto neuždarysime jo į tą tvartą. Žiūrėk, šimtą rublių ištrauks kaip nieko!

---

[50] Pagal Dievo širdį.

[51] Naujai įšvęstas kunigas.

Vikariato remontas kleboną labiausiai erzino. Tie kambariai buvo be galo patogūs visokiam senam trantui sukrauti. Dabar gi nei jo išmesti, nei kur kitur padėti. Pyko jis ir dėl nereikalingų, pasak jo, išlaidų. Pats kontroliavo remontą ir nerimavo, kad kaskart atsiranda vis naujų taisytinų dalykų.

– Na, pone meisteri, kada gi bus galas? Ė, bet tu čia užsimanei, brolyti, palocius padaryti! – šaukė jis, pamatęs išimtus sutrūnijusius langus. – Aš gi tau sakiau, kad naujų langų neduosiu. Ar negalėjai tu šituos pačius aptaisyti? Tik leisk jum prikišti nagus, tai viską iš pamatų išgriausite, sienojus remontuot užsimanysite! Ir sakyk tu man dabar!..

Meisteris šoko bučiuoti klebonui rankos, teisintis ir įrodinėti, kad senieji langai jokiu būdu negalėjo pasilikti gyvenamuose kambariuose ir kad jis remontuojąs tik būtiniausiai reikalingas vietas. Klebonas, prieštaraudamas ir pykdamas, nusileido, bet kitą dieną ginčas prasidėjo iš naujo.

Vieną popietę klebonas mostelėjo vikarui neseniai iš pašto parneštu laišku.

– Kunige Jonai, Vasaris rašo!

– Kas rašo? – išsyk nesuprato kun. Jonas.

– Vasaris. Gi naujas mūsų vikaras. Apaštaliukas.

– A, buvau ir pamiršęs... Na?

– Klausia, kada galėsiąs atvažiuoti.

– Matot, kokis uolus! Veržte veržiasi į Dievo avinyčią!.. Ką gi? Remontas jau baigtas, tegu važiuoja. Pamatysim, kas jis per paukštis.

Staiga kun. vikaras kažką atsiminė:

– Vasaris... Vasaris... Liudas Vasaris?.. Kur aš apie jį girdėjau? Ė, kunige klebone! Juk jis berods literatas, poetas! Į laikraščius rašo. Atsiminiau. A, tai mes gauname garsenybę, kunige klebone. Pagarsės mūsų Kalnynai!

Bet klebonas buvo piktas:

– To dar betrūko!.. Ir sakyk tu man dabar!.. Poetas... Tuoj matyt, kad bloznelis. Nemėgstu aš tų visokių plunksnagraužių. Įsivaizduoja Dievas žino ką.

– Jaunystė, kunige klebone, jaunystė, – guosdamas jį kalbėjo kun. Stripaitis. – Pabus porą metų parapijoj, visa poezija išrūks iš galvos. Mes vieną tokį turėjom ir savo kurse. Rašė, svajojo, padangėmis skraidė, o šiandien toks pat vikaras, kaip ir visi. Kelis kartus nudegs sparnelius, ir pabaigta.

Kalnynų parapijos klebonas ir vikaras sutardavo daugeliu klausimų ir iš viso sugyveno neblogai. Parapijos pareigas dalinosi pusiau, vienas kitą suprato ir į kits kito reikalus nesikišo.

Klebonas Platūnas artinosi jau į šešiasdešimtus savo amžiaus metus, bet buvo dar visai stiprus ir pajėgus senis. Nuo daugelio kitų klebonų skyrėsi tuo, kad nebuvo nei storas, nei asketiškai liesas, nei plikas, nei šiaipjau „kleboniškas“. Nuostabu ir tai, kad kun. Platūnas, nors buvo žmogus jau gan vėlyvo amžiaus, neturėjo savo veide tos specifiškai kunigiškos išraiškos, kuri viena labai dažnai išskiria dvasiškį iš pasauliškių tarpo. Galimas daiktas, kad tą išraišką sunaikino gausios raupų žymės. Nuo jų patamsėjusi veido cera atrodė dar tamsesnė dėl visiškai baltų, trumpai kirptų ir „ežiu“ šukuojamų jo plaukų. Jeigu Kalnynų kleboną apvilktum civiliniais rūbais, tai niekas nedasiprotėtų jį esant kunigą, bet manytų, kad tai koks provincijos pusinteligentis: girininkas, felčeris, dvaro akamonas arba net pasiturįs ūkininkas. Šis paskutinysis spėliojimas būtų bene teisingiausias, nes klebonas Platūnas iš tiesų daugiau buvo atsidavęs ūkiui negu parapijai ir bažnyčiai.

Prieš dešimtį metų atkeltas į Kalnynus, kun. Platūnas rado savo pirmatako pastatytą gražią mūro bažnyčią, bet visiškai apirusius klebonijos trobesius ir menkai išdirbtą lauką. Naujasis klebonas dideliu uolumu kibo į ūkį. Po trejeto metų klebonijos žemė ėmė duoti visoj apylinkėj negirdėtą derlių. Bet žemės buvo nedaug, o klebono ūkiški užsimojimai kaskart ėjo platyn. Laimei, pašonėj buvo dvaras, ir Platūnas gavo geromis sąlygomis išsinuomoti vidutinio ūkio dydžio geros žemės sklypą.

Kitais metais nauju klebono kluonu stebėjosi visa parapija. Dar po metų išaugo toki pat tvartai ir klėtis, o po poros metų nauja graži klebonija. Parapijonų aukos, mezliavos ir taikos – visa, ką tik abudu kunigai pajėgė išspausti per pamokslus, kalėdodami ir lankydami ligonius, padėjo klebonui taip greitai atsistoti ant kojų. Kun. Platūnas savo konfratrų ir kurijos akyse apsigaubė puikaus administratoriaus garbe.

Toki intensyvūs darbai ūkio srity negalėjo nepadaryti įtakos kunigiškom klebono pareigom, jo gyvenimo tvarkai ir net visam charakteriui. Ne per aukštos inteligencijos žmogus, gana godus žemiškų gėrybių, nemėgstąs knygos, nejaučiąs savy jokių kilnesnių aspiracijų, jis greit palinko į žemę, ir pro liesėjantį jo dvasinės kultūros klodą ėmė reikštis visi jo atkaklaus, egoistiško charakterio rupumai.

Klebonas Platūnas jokio ūkvedžio nelaikė ir visus ūkio reikalus tvarkė pats, padedamas savo sesers, kuri pas jį gaspadinavo. Ūkio priežiūra privertė kleboną laikytis gana griežtos tvarkos. Išaušus pavasariui, per visą lauko darbų sezoną jis keldavosi kasdien su saule. Išsiuntęs visą šeimyną į darbą ir sužiūrėjęs galvijus, jis tuoj eidavo laikyti mišių, greitai apsidirbęs bažnyčioj, pusryčiaudavo ir, paėmęs į vieną ranką lazdą, į kitą Brevijorių, leisdavosi į tvartus, į kluonus arba į laukus, žiūrint kur koks ėjo darbas. Prižiūrėdamas darbą, protarpiais davinėdamas įsakymus, darydamas pastabas ir apibardamas ką nors, esant reikalui, jis sukalbėdavo brevijorių ir sąžinėj jausdavo didelį pasitenkinimą, kad, turėdamas tiek darbų ir reikalų, niekad šitos didelės pareigos nėra apleidęs.

Parėjęs pietų, imdavo prie stalo stiklelį degtinės, užkąsdavo druska apibertos duonos riekele ir cibuliu, valgydavo visuomet su geru apetitu kaimiškai pagamintus pietus, o pavalgęs ilsėdamasis, tikrindavo parapijos ir klebonijos sąskaitas. Paskui vėl eidavo žiūrėti ūkio reikalų ligi vakarienės ir tuo melu sukalbėdavo vakarinę brevijoriaus dalį. Po vakarienės dar valandėlę dalindavosi su kunigu vikaru dienos įspūdžiais. Tada dar kartą apeidavo kiemą ir įsitikinęs, kad karvės uždarytos gerai, arkliai pašerti ir kiaulės suvarinėtos, grįždavo į savo miegamąjį, nusirengdavo ir, jau lovoj kalbėdamas „Maria mater gratiae, mater misericordiae“[52], užmigdavo.

Taip klebonas Platūnas, tvarkydamas ūkį ir garbindamas Dievą, darbavosi savo ir Bažnyčios naudai. Ir labai jis būdavo nepatenkintas, jei darbymetės dienomis ne laiku atveždavo į krikštą arba reikalaudavo pas ligonį. Pykdavo tada klebonas ir prikaišiodavo, kad su krikštu nepalaukė sekmadienio, o pas ligonį vežti atvažiavo kaip tyčia tokią dieną, kada darbo daugiausia.

– Ir sakyk tu man dabar! – stebėjosi bardamasis klebonas. – Tokiu laiku sirgti! Tik tinginiai dabar serga. Ar jau taip silpnas tas jūsų ligonis? – dešimtą kartą klausdavo atvažiavusį. Ir dešimtą kartą išgirdęs, kad labai silpnas ir jau žmonių nepažįstąs, dar skeptiškai mojuodavo ranka: – Jum visuomet taip. Pilvą paleido, tai jau ir žmonių nepažįstąs. O nuvažiuok, tai kaip niekur nieko. Gyva sugaištis...

[52] Marija – malonės motina, gailestingumo motina.

Vis dėlto, jei negalėdavo pasivaduoti vikaru, važiuodavo, nes iš patyrimo žinojo, kad jeigu jau drįsta kreiptis į kleboną, tai reikalas, matyt, tikrai svarbus. Nemylėjo žmonės savo klebono, bet jo bijojo ir savotiškai gerbė. Platūnas nors buvo kietas ir sunkiai sukalbamas, bet teisingas.

Kalnynų parapijos vikaras kun. Jonas Stripaitis daugeliu atžvilgių nuo savo klebono skyrėsi, bet daugeliu atžvilgių buvo į jį ir panašus. Penkeri kunigavimo metai jau spėjo padengti stambų jo stuomenį geroku riebumo sluoksniu. Raudonas apskritas jo veidas, kaip mėnulis pilnaty, buvo taip tipiškai kunigiškas, kad jokis kostiumas nebūtų galėjęs nuslėpti šitos dvasiško luomo žymės. Plaukus jis visuomet trumpai kirpdavo mašinėle, ir dėl to kiekvienam krisdavo į akis dvi riebios ant jo sprando garankštys, susidariusios nuo kietos sutanos apikaklės.

Kun. Stripaitis buvo giedrios nuotaikos žmogus, mėgdavo pakalbėti, pajuokauti ir nepraleisdavo neprašnekinęs nei pažįstamo, nei nepažįstamo. Dėl to parapijoj jis buvo labai populiarus. Žmonės sakydavo, kad tai bent ne puikuolis kunigėlis, o moterys stačiai negalėdavo juo atsigėrėti.

Šita kun. Stripaičio būdo ypatybė buvo jam labai naudinga, ėmus darbuotis visuomeninėj dirvoj. Kunigų visuomeninis veikimas tuomet jau buvo pradėjęs reikštis gana plačiai. Jau buvo pajustas reikalas atsispirti visokio plauko „cicilikam“ ir pirmeiviam. Kunigų organas „Vadovas“ davinėjo specialų tam reikalui priedą „Pirmeivių žiedus“.

Kun. Stripaitis, šiaipjau nelabai mėgstąs lektūrą, „Pirmeivių žiedus“ uoliai skaitydavo, kurstydamas save į kovą su Bažnyčios priešais. Jis pirmas visoj apylinkėj suorganizavo savo parapijos ūkininkus ir įkūrė „Žagrės“ skyrių. Nesitenkindamas tuo, Kalnynų vikaras įvedė dar vieną naujenybę – suorganizavo vartotojų „Laimės“ draugiją ir atidarė kolonialinių prekių krautuvę.

Kaip klebonui ūkio reikalai, taip vikarui visuomeninis veikimas prarydavo visą energiją ir laiką. Kun. Stripaitis pats vienas atstodavo visą „Žagrės“ ir „Laimės“ valdybą. Jis faktinai buvo ir pirmininkas, ir iždininkas, ir sekretorius. Be to, jam tekdavo važinėti į miestą pirkti prekių, pavasarį užsakinėti trąšas, rudenį organizuoti javų pardavimą, kasdien suvesti krautuvės sąskaitas ir pačiam ištisomis valandomis stovinėti krautuvėj prie pardavimo stalo. Atsitikdavo, kad pats kunigėlis pilstydavo žibalą, sverdavo cukrų, vyniodavo silkes, pardavinėdavo degtukus, druską, pipirus arba cinamonus.

Bažnyčios darbą kun. Stripaitis dirbdavo nuostabiai greitai. Sėsdamas klausyti išpažinčių, jis apžvelgdavo penitentų eilę ir apytikriai sumesdavo, per kiek laiko su jais apsidirbs. Baigęs patikrindavo, ar sumetimas buvo tikslus, ir jei pasirodydavo, kad užtruko ilgiau, negu buvo numatęs, prikaišiodavo sau, kad per ilgai šį kartą terliojos. Tad klausydamas išpažinties nekantraudavo, jeigu penitentas delsdavo, pasakodamas smulkmenas, arba stabteldavo pamąstyti, ar ko nepamiršo.

– Ką daugiau atsimeni?.. Viskas?.. Istorijų nepasakok!.. Sakyk nuodėmes!.. Gerai, gerai – žinau – toliau!.. Kiek kartų?.. Ką dar atsimeni?.. Ko čia žliumbi!.. Atsimink, kad Dievas visur tave mato, o po mirties atsakysi už visus savo darbus. Už pakūtą vieną kartą apeisi Kryžiaus kelius, tris kartus sukalbėsi ražančių ir penkis kartus po penkis poterius į Dvasią Šventąją. Atsiminsi?.. Gailiesi už griekus? Prižadi pasitaisyti?.. Klaupk ir muškis į krūtinę... – ir kadangi, jo nuomone, darbo tą dieną buvo ypatingai daug, duodavo išrišimą sutrumpintąja formule.

Kun. Stripaičiui, klausant išpažinčių, viskas būdavo aišku, jokių sąžinės kazusų jis neanalizuodavo, o svarbesniais atsitikimais penitentui sugraudinti ir pabarti turėdavo keletą aštrių formulių – už nuodėmes prieš skaistybę, už keiksmus ir vaidus, už vagiliavimą, už pirmeiviškų raštų skaitymą, už kunigų apkalbinėjimą – ir, esant reikalui, jas kiekvienam kartodavo.

Kalnynų vikaras sparčiai atlikinėdavo ir kitas bažnyčios pareigas: krikštus, laidojimus, egzekvijas, o gedulingas mišias, kadangi jos esti trumpesnės, atlaikydavo per 15 minučių.

Klebonas Platūnas ir vikaras Stripaitis vienas antrą gerai suprato, vienas antram pasipasakodavo savo rūpesčius – vikaras kai kada lydėdavo kleboną į laukus pažiūrėti, kaip atrodo pasėliai, klebonas kartais užeidavo į krautuvėlę ko nors nusipirkti, bet vienas į kito reikalus nesikišo. Ir buvo jiem gera gyventi Kalnynuose. Jiedu nujautė, kad trečias čia bus ir nereikalingas, ir įkyrus. Ypač kad tas trečias, vos išleistas iš seminarijos neopresbiteris, be abejo, nesupras jųdviejų reikalų, o iš daugelio dalykų gal net ir pasipiktins. Nes kas pagyvenusiam kunigui atrodo visai paprasta, naujokui gali pasirodyti keista arba smerktina.

Šita aplinkybė truputį drumstė ir kun. Stripaičio ramybę, ypač dėl kai kurių tik jam vienam žinomų priežasčių.

Tad abu Kalnynų kunigai neprietelingai pasišiaušę laukė jaunojo savo konfratro.

I I

Vieną dieną rudeniop du, matyt, iš toli atvažiavę vežimai patraukė viso Kalnynų bažnytkaimio dėmesį. Pirmame lengvame vežimėlyje sėdėjo apysenis kaimo žmogus ir jaunas kunigas, o antrame pirmiausia krito į akį didžiulis baltas ryšulys, matyt, patalynė, stalas, pora kėdžių, lova, diktoka dėžė ir keletas smulkesnių rakandų. Kalnynų gyventojai tuoj susiprotėjo, kad atsikraustė jaunasis kunigėlis, apie kurį davatkos jau buvo sugaudę šiek tiek žinių.

Vežimai iš tiesų pasuko į klebonijos kiemą, ir piktas kaip slibinas šuo, draskydamasis prie tvartų ant grandinės, pirmas pranešė apie kunigo Liudo Vasario atvykimą. Kun. Liudas iššoko iš vežimo ir, jausdamas lengvą nerimastį, žvalgėsi, į ką čia pirmiausia kreiptis ar eiti stačiai į kleboniją. Bet tuo tarpu iš kluono, kur staugė kuliamoji, pasirodė sudulkėjęs klebonas ir, pamatęs svečius, leidosi jų pasitikti.

Vasaris prisistatė, kas esąs, ir ėmė teisintis, kad visą savaitę pavėlavo atvažiuoti, nes turėjęs pavaduoti susirgusį savo parapijos kleboną. Bet kun. Platūnas tuoj jį perkirto:

– Tamsta sakai, pavėlavai? Nė kiek! Aš nė nemaniau, kad jau taip greit atvažiuosi. Kai dėl mūsų, tai galėjai atostogauti nors ir visą žiemą. Aš ir kurijai rašiau, ir tamstai kartoju, kad Kalnynuose trečiam kunigui nė darbo nėra. Na, bet jeigu jau tokia Ekscelencijos valia, labai prašome. Viskas paruošta, vikariatas tamstai specialiai atremontuotas – prašome!.. Suk, tėvai, arklius, – kreipėsi jis į senį Vasarį, – nėr ko laikas gaišinti. Jule! Jule! – sušuko jis staiga, lazda barškindamas į tvorą. – Parodyk kunigui jo kambarius ir sakyk, kad šiandien pietų virtų trim. – Ir jis nuėjo atgal į kluoną.

Julė, ūmai pripuolusi, pabučiavo kun. Vasariui ranką ir su perdėtu mandagumu bei lipšnumu ėmė tauškėti:

– Prašom, prašom, kunigėli, aš parodysiu. Mūsų klebonėlis taip apsikrovęs tais visokiais darbais. Būtinai nori iki sekmadienio visus kviečius iškulti. O kunigėliui kambarė-

liai jau pereitą savaitę buvo gatavi. Vis laukėm ir laukėm kasdien. Kunigėlis Stripaitis tai vis tame kooperatyve vargsta. Rytoj, girdėjom, ketina į miestą važiuoti. Sako, reikia apie kviečių kainas pasiklausinėti. Ak, nė jam reiktų tų rūpesčių, nė ką... Vis tos „Žagrės“ reikalai... Tai ar iš toli, kunigėli, atvažiuojate?

Šnekios tarnaitės tauškalai ir klausimai truputį išblaškė kun. Vasariui tą nemalonų įspūdį, kurį padarė pirmasis susitikimas su klebonu. Jaunasis kunigėlis pajuto, kad jis čia nėra laukiamas svečias nei reikalingas pagelbininkas, ir jo širdį suspaudė nieko gera nežadąs nujautimas. Tokis pat jausmas sugadino nuotaiką ir kunigėlio tėvui. Neišlipęs nė iš vežimo, jis plačiu ratu apsigręžė kieme, apmaudingai šmėkštelėjo botagu piestu atsistojusį šunį ir nuvažiavo, kur vedė tarnaitė. Antras vežimas, kurį valdė jaunesnysis kunigėlio brolis, nebuvo nė įsukęs į klebonijos kiemą.

Vikariato trobesys stovėjo netoliese, tik anapus klebonijos sodo. Ties namo viduriu buvo gonkos su bendru prieangiu, iš dešinės kunigo Stripaičio butas, iš kairės – kunigo Vasario. Sąžiningas meisteris pasistengė padaryti viską, kas tik buvo galima, kad kambariai būtų įmanomi gyventi. Vasaris nieko geresnio nė nesitikėjo ir beveik su pasididžiavimu įžengė į pirmąją savo savarankiško gyvenimo buveinę. Jis turės prieškambarį ir du kambariu!.. Obliuotų lentų, tinko ir dažų kvapas sutiko jį meiliau, negu rūškana klebono mina ir jo kartūs žodžiai.

– Na, tėte, pastogė čia ne blogiausia, – džiaugėsi kun. Liudas tėvui. – O visa kita pareis nuo manęs pačio. Kraustykim mantą, ir atlikta.

Sukrausčius mantą, kambariai atrodė jaukesni, nors daug dar ko buvo stoka jiem papuošti. Žengusiam pirmą žingsnį į gyvenimą jaunam kun. Vasariui jau vaidinosi visa virtinė kasdieninės apyvokos ir komforto dalykų, prie kurių buvo pripratusi jo akis, lankantis klebonijose ir vikariatuose. Ten jis matydavo ir gražių langam užtiesalų, ir kilimėlių, ir minkštų baldų... Seminarijoj jiem skelbdavo kietą gyvenimą, marinimąsi ir ubagystę. Gyvenime tačiau jis nedaug matė kunigų, kurie vykdytų tokį rūstų idealą. O jei kuris ir vykdė, tai vaduodamasis toli gražu ne Evangelijos dvasia; dažnai tai būdavo šykštuoliai seniai, apie kuriuos visi žinojo, kad krauna pinigus.

Kunigas Vasaris šį klausimą buvo išsvarstęs ir nutaręs laikytis vidurio: prabangos jis vengsiąs, bet savo kambarius apstatysiąs padoriai. Juk namie vienų vienas jis turėsiąs praleisti visą nuo bažnyčios darbo atliekamą savo laiką. Jis įsigysiąs daug knygų, išsirašysiąs visus katalikiškus lietuvių laikraščius ir dar kokį nors rusų ar lenkų iliustruotą žurnalą. Dažnai pas kunigus jis matydavo fisharmoniją ir nutarė, sutaupęs pinigų, ir sau tą instrumentą įsitaisyti. Pinigų jis tikrai sutaupys, nes štai per du mėnesius nuo primicijų vien už mišias jis gavo apie 100 rublių. Dabar, būdamas vikaru gana turtingoj parapijoj, jis gausiąs ne tik po pusantro rubliaus už giedotines mišias, bet pasitaikysią ir egzekvijų po 3 ir 5 rublius. Būsią ir kitokių pajamų.

Šitoki sumetimai praskrido kun. Vasariui per galvą, dėliojant negausų atsivežtą turtą, žingsniuojant iš vieno kambario į kitą ir žiūrinėjant pro kiekvieną langą. Tarnaitė jau buvo išėjusi atgal į kleboniją, ir jie trise – kunigėlis, brolis ir tėvas – jautėsi visų pamiršti ir apleisti šitam pustuščiam vikariate.

– Pastogė, tiesa, ne blogiausia, – susirūpinęs tarė senis Vasaris, – bet Dievas žino, kunigėli, kaip čia jum seksis. Klebonas nupuikęs...

– Nieko, tėte!.. Pagyvensim, pamatysim. Jeigu čia paskyrė, tai, matyt, reikia. O iš pirmo susitikimo dar sunku ką nors apie žmogų spręsti.

– O aš vis manydavau, kad taip Dievas duotų pas Kleviškio kanauninkėlį Kimšą...

Taip, pas kan. Kimšą būtų kas kita! Bet kun. Vasaris ten jautė kitokių pavojų. Ponia Liucija Brazgienė gan dažnai lankosi pas dėdę – ir jųdviejų pažintis galėtų tapti pavojinga. Kun. Liudo ausyse ilgą laiką skambėjo ponios Liucijos žodžiai, kai ji per jo primicijas, po vieno smagaus ratelio „Puikios rožės gražiai žydi“, atsisveikindama nuvėrė jį spindinčiomis akimis ir spausdama ranką sušuko:

– Kodėl vyskupas nepaskyrė tamstos į Kleviškį? Ak, kaip būtų buvę gera!

Ir tūleriopa šitų žodžių prasmė, keletą kartų persivertusi kun. Vasario refleksijose, tapo Kleviškio pasmerkimu ir išsižadėjimu. Ne, geriau, kad jis buvo paskirtas į Kalnynus! Tiesa, į Naujapolį, kur gyveno daktaras Brazgys, iš Kalnynų buvo ne taip jau toli – vos trejetas mylių, ir kartas nuo karto teks ten buvoti. Bet dėl šitos aplinkybės kun. Vasaris daugiau džiaugėsi, negu liūdo. Visai nutraukti pažintį su ponia Liucija jis irgi nenorėjo.

Tuo tarpu Julė atėjo prašyti kunigėlį pietų. Kaipgi su tėvu ir broliu? Savo parapijos ir Kleviškio klebonai senį Vasarį dažnai sodindavo prie stalo. Čia, kaip vikaro tėvas, jis turėjo į tai neabejotinų teisių. Bet visi girdėjo, kaip klebonas įsakė pietus virti tik trim, o kun. Stripaitis buvo namie.

Julė, pamačiusi kunigėlio svyravimą, vėl nutvėrus pabučiavo jo ranką ir sutarškėjo:

– Labai atsiprašau, kunigėli. Jūsų tėveliui ir broliui aš atnešiu čia pavalgyti. Mūsų klebonėlis labai skubina. Kunigėlis tai jau kaip savas. O svečiai tai vis jau, matai, svečiai – ir pataikyt reikia, ir ką... Ak, vis tie darbai ir rūpesčiai...

– Mūsų jau nežiūrėkit, kunigėli, – atsiliepė tėvas. – Mudu dar turime ir krepšy šio to užsikąsti. Jei žinočiau, kad užtruksite, tai jau dabar ir atsisveikintum.

Bet kun. Liudas ketino neužtrukti ir suspausta širdimi, palikęs tėvą, nuėjo į kleboniją.

Kleboną ir pirmąjį vikarą jau rado valgomajam.

– A, štai ir mūsų jaunukas! – sušuko klebonas. – Na, prašom prie stalo. Dirbęs nedirbęs, o pavalgyt reikia.

Pasirodė, kad kun. Stripaitį Vasaris truputį pažinojo, nes vienerius metus jiedu buvo kartu seminarijoj. Stripaitis Vasario neatsiminė, nes į tuos pirmamečius jis tuomet nekreipė dėmesio. Bet vis dėlto seminarijoj kartu buvimo faktas abu vikarus šiek tiek suartino, ir pirmoji pažintis tapo nuoširdesnė.

Klebonas jau buvo išgėręs savo stiklelį degtinės, ir visi pradėjo pietus nuo kopūstų su bulvėmis.

– Ir sakyk tu man dabar! – po kelių tarpusavy pasikeistų sakinių sušuko klebonas. – Pagedo kuliamoji! Rato trys krumpliai išteškėjo. Jeigu nespėsiu iškulti ligi sekmadienio kviečių, turėsiu žymių nuostolių. Kainos kris.

– Kris, be abejo, – patvirtino Stripaitis. – Nors į pavasarį gali dar aukščiau pakilti. Bet rizikinga laukti.

– Jeigu pakiltų ir visa dešimčia procentų – ir tai neapsimokėtų laukti. Pinigas ir gulėdamas auga, o javas barstosi ir genda. Ir niekuo negarantuotas. Išsiunčiau į dvarą, gal ką nors sugalvosime.

– Rytoj aš važiuoju į miestą. Netekome zuperio, ir „Laimės“ lentynos jau gerokai aptuštėjo.

– Į miestą tai į miestą, – staiga susirūpino klebonas, – bet aš buvau ir pamiršęs, kad ryt laidotuvės su pamokslu. Kad ne ta mašina, tai dar nieko, bet dabar tai jau aš negalėsiu. Tikra sugaištis.

– Gi antrasis vikaras kam? – mostelėjo Stripaitis į Vasarį. – Tegu pratinasi į darbą iš pirmos dienos...

Klebonas permetė Vasarį abejojančiu žvilgsniu.

– Ar tik pataikys?

– Ko nepataikys?.. Nuvest į kapus? Vargonininkas padės. O pamokslas ką jam reiškia, poetui! Ateis įkvėpimas – *dabitur in illa hora!*[53]

Klebonas pritarė storu juoku, ir buvo nuspręsta, kad laidotuves rytoj atliks naujasis vikaras.

Kun. Vasariui užvirto tarsi kalnas ant krūtinės. Laidotuvės su pamokslu! Tam jis turėtų ruoštis bent keletą dienų. Išstudijuoti apeigas, pasirašyti ir išmokti pamokslą. Juk ką jis pasakys ekspromtu?! Bet nieko nepadarysi. Negi kelsi vaidus iš pirmos dienos, ypač po to, kai klebonas davė suprasti, kad jis čia iš viso nelabai reikalingas.

Po pietų susirūpinęs jis sugrįžo į savo kambarius. Ir kaip tyčia pataikyk atvažiuoti tokią dieną! Tėvą ir brolį rado jau pavalgiusiu, ir Julė, atnešusi jiem pietus, naudojosi proga išgauti kuo daugiausia žinių apie kunigėlį ir jo namiškius.

Pašnekučiavę dar valandėlę, tėvas su broliu pakilo važiuoti namo.

– Tegu Dievas jum padeda, kunigėli, – atsisveikindamas sūnų, susigraudinęs kalbėjo senis Vasaris. – Parašykite tuoj bent laiškelį. Motina rūpinsis.

Jie išvažiavo – ir jaunasis kamendorius šoko raustis savo knygų dėžėj ieškoti laidotuvių apeigų ir gedulingo pamokslo pavyzdžių. Vartė ir skaitė, kol pradėjo temti. Šviesos jis neturėjo, ir nutarė pats nueiti į kooperatyvą nusipirkti žvakių. Po visų girdėtų kalbų ir Julės informacijų ten tikėjosi rasiąs ir kun. Stripaitį. Iš tiesų, pirmasis Kalnynų vikaras, padedamas zakristijono, pasilypėjęs ant suolelio, patikrinėjo lentynose saldainių dėžes ir šiaip įvairias prekes, pasižymėdamas, ko ir kiek rytoj turės mieste nupirkti.

– A, prašau į talką! – sušuko jis, pamatęs įeinantį Vasarį. – Dar lieka sužiūrėti keturios lentynos ir stalčiai. Kibk į šias skardines ir versk visus saldainius į dėžę.

– Ne, – pasipriešino Vasaris. – Aš atėjau nusipirkti žvakių. Man šį vakarą darbymetis. Aš ceremonijų niekad gerai nemokėjau, o pamokslas tai jau tikra bausmė.

– Nebijok, eisim pas mane, aš tau surasiu trumpą ir graudų pamoksliuką, perskaitysi porą kartų, ir atlikta. Bėdoj reikia mokėti verstis. Užtai padėk man. Kuo greičiau baigsim, tuo tau pačiam geriau.

Vasaris ėmė tuštinti skardines, paskui, nurodomas Stripaičio, sverti likusį cukrų ir surašinėti, jam diktuojant, kokių dar prekių reikės parvežti iš miesto.

Jau baigiant darbą, į krautuvę įėjo dar nesenas, gal 40 metų ūkininkas, gana gerai apsitaisęs, matyt, pasiturįs ir prasilavinęs. Pilkas švarkas su atlosine apikakle, pakirpti ūsai, smaila geltona barzdelė ir žydiška marga kepuraitė vietoj skrybėlės buvo ryškiausios jo kaimiško inteligentiškumo žymės.

– Labas vakaras, – tarė jis švelniu, bent kiek prisimeilinančiu balseliu.

– Per amžių amžius! – atšovė iš palubės kun. Stripaitis. – Na, pone Žodeli, ar vilkas čia tave atvijo taip vėlai?

– Kad dar nė nevėlu, kunigėli. Gi apsižiūrėjom, kad žibalo neturim, o vakarai jau vis dėlto gerokai ilgesni. Tai ir užbėgau, kaip netoliese...

Jis pastatė skardinę ant stalo ir ėmė kimšti pypkutę.

– Tai nemaniau, kad kunigėlis taip gerai mokės prekiauti. Icikas skundžiasi, kad jam visai duoną paveržėt. O dabar dar dviese kai stosite! Tai ir kunigėlis turbūt Kalnynuose

[53] Tą valandą bus duota.

apsigyvensite? – kreipėsi jis į Vasarį. – Girdėjau, kalbėjo, kad ir antrą jaunuką paskyrė. O reikėjo, reikėjo... Imkim, kad ir šita krautuvėlė. Rodos, nekas, o matai, ir priežiūra, ir knygos, ir kasa, ir atsiskaitymas, ir prekių surašinėjimas, gali sakyt, ir pardavimas – viskas ant kunigėlio pečių. O kur dar „Žagrės“ reikalai? Dviem bus lengviau.

Vasariui pasirodė, kad šituose žodžiuose slepias gerokai ironijos, o iš gudrių „barzdelės“ akučių, kurios smalsiai bėgiojo po visus krautuvėlės užkampius, trykšta pašaipos ugnelės.

– Petrai, įpilk jam žibalo! – sušuko Stripaitis zakristijonui.

[...]

Jis sumokėjo pinigus, pasiėmė skardinėlę ir, mandagiai atsisveikinęs, išėjo.

– Tai tikras gyvatė, – aiškino Stripaitis Vasariui. – Tu jį dar pažinsi ir pamatysi, kas tai per intrigantas. Pirmeivis, cicilikas, „Lietuvos ūkininką“[54] prenumeruoja, o žiūrėk, dedasi švelnus kaip avinėlis. Aš žinau, kad jis prieš mane varo pašėlusią agitaciją. Julė sakė, kad pereitą sekmadienį pati girdėjo.

– Varo, kunigėli, tikrai varo, – įsikišo ir zakristijonas. – Pas Iciką ir sumas, ir pamokslus prasėdi.

– Jau pereitą kartą kalėdodamas aš jį aplenkiau ir per pamokslą buvau užvažiavęs... Bet jeigu nesiliaus – vardu pavarde iššaukdinsiu.

– Už ką gi jūs taip susikivirčijot? – susidomėjo Vasaris.

– Jau gana to, kad jis cicilikas. Bet svarbiausia tai dėl vartotojų draugijos ir krautuvės. Pernai pavasarį jis su keliais sėbrais buvo sumanę patys steigti kooperatyvą. Ne, sakau, brolau, ne taip greitai. Cicilikiško kooperatyvo aš savo parapijoj nepakęsiu. Sušaukiau susirinkimą, nutarėm, viską padarėm, kas reikia, nuvažiavau pas viršininką, patepiau – ir katalikiškas kooperatyvas netrukus atsidaro. Žodelis gavo per nosį. Na, nuo to ir prasidėjo... Bet tu pamatysi pats, koks čia gyvenimas verda. Su „Žagre“ taip pat istorija. Stačiai per kovą atmušėm iš cicilikų.

Jie išėjo iš krautuvės, užrakino duris ir patraukė į kleboniją vakarienės. Lauke jau buvo visai tamsu. Lynojo. Šventoriaus liepos gūdžiai ošė, o prieš akis stūksojo didelė juoda bažnyčios masė. Tik ties presbiterija pro langą mirguliavo raudona aliejinės lempos šviesa. Du kunigai tylėdami perėjo šventorių ir paskendo klebonijos sode.

Tą vakarą kun. Vasaris, nors buvo išvargęs po ilgos kelionės arkliais, ilgai nėjo gulti. Jis mokėsi iš lenkiško rinkinio gedulingą pamokslą tema: *Et omnis qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, vivet* – kiekvienas, kuris tiki mane, nors būtų ir numiręs, gyvens.

Kai jis pagaliau, užgesinęs žvakę, atsigulė į lovą, visos dienos įspūdžiai vienu momentu užplūdo jo sąmonę: kelionė, scena su klebonu kieme, besiveržiąs nuo grandinės šuo, Julė, Stripaitis, Žodelis – ir kartas nuo karto, automatiškai kartojami žodžiai: *Et omnis qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, vivet.*

Bet po valandėlės gilus ir sunkus miegas nutraukė visas jo mintis ir įspūdžius.

III

Kun. Liudas Vasaris, per šv. Magdaleną atlaikęs pirmąsias savo mišias, ligi išvykimo į Kalnynų parapiją turėjo porą mėnesių laisvo laiko, per kurį jis pusėtinai įprato atlikinėti bent kai kurias kunigiškas pareigas. Tos pareigos iš pradžių jam darydavo daug rūpesčių ir nemalonumų. Pirmąsias savo mišias jis laikė be galo ilgai, nesklandžiai ir su klaidomis.

[54] „Lietuvos ūkininkas“ – liberalinis savaitraštis, ėjęs 1905–1915 m. ir 1918 m. Vilniuje, 1919–1940 m. Kaune.

Čia ne vietoj priklaupdavo, čia pamiršdavo pabučiuoti altorių, čia ne į tą pusę apsisukdavo, o vieną kartą, atsigręžęs į žmones, vietoj „Dominus vobiscum“ užgiedojo „Oremus“.

Kiekvieną kartą, padaręs klaidą, jis susigriebdavo negerai padaręs, rausdavo, karščiuodavosi ir painiodavosi dar labiau. Dėl bažnyčios tvankumo ir išvidinio karščio jis taip sušilo, kad prakaitas bėgo per veidą, o kai po mišių nusirengė, tai albos pažastys ligi juostos buvo nudažytos permirkusios prakaitu sutanos.

Tos dienos pamokslas buvo pritaikytas iškilmei, bet taip netaktiškas ir neskoningas, kad vargšas primiciantas, klausydamas jam adresuotų pamokslininko apostrofų, aliuzijų, susukimų ir jau stačiai ranka rodomas visai bažnyčiai, neturėjo kur akių dėti ir jautėsi kaip ant lėtos ugnies kepamas vėžys. To pamokslo žodžiai ilgą laiką kaip gyvi skambėjo jo ausyse.

– O, laimingas jaunikaiti, – šaukė pamokslininkas griausmingu balsu, – ar ne apie tave Kristus yra pasakęs, kad tu esi žemės druska, kad tu esi pasaulio šviesybė? Taip, tu šiandien pirmą kartą sušvitai dangiška ugnim, aukodamas šventųjų mišių auką. Tu sušvitai savo tėveliam ir šeimynėlei, tu susvilai savo giminėm, kaimynam ir visai šiai laimingai parapijai ir duok Dieve, kad tu sušvistum ir mūsų šventai motinai bažnyčiai, kaipo pavyzdingas ir šventas altoriaus tarnas.

Bažnyčioj jau pasigirdo jautrių moterėlių šniurkštėjimas, ir lengva buvo įspėti, kad pamokslininkas ruošiasi patetiškiausiais žodžiais sutriuškinti klausytojų širdis – ir pasiekti įspūdingiausią didžiųjų atlaidų efektą – pravirkdinti ir suklupdyti visą bažnyčią. Vasaris su koktumu laukė šio momento. Jis žinojo, kad to pamokslo klauso daug kunigų, klauso keletas studentų, jo buvusių gimnazijos draugų, klauso daktarus Brazgys, kadaise prikaišiojęs jam mintis apie mergeles, klauso pagaliau ponia Brazgienė, kuri tikrai juokiasi iš to „laimingo jaunikaičio, žemės druskos ir pasaulio šviesos“.

Pamokslininkas tuo tarpu nušvietė savo veidą maldingo susižavėjimo ekstaze ir, tiesdamas rankas į primiciantą, saldžiu balsu pragydo:

– Pažvelkit, pažvelkit į šį Kristaus kareivį, kuris, palikęs savo tėvelius, brolius ir seseles, išsižadėjęs turtų ir garbės, eina kovoti dėl Dievo Bažnyčios, eina skelbti švento tikėjimo paklydusiam pasauliui – pasauliui, kuris juodame jo rūbe norės įžiūrėti juodų gyvenimo dėmių...

Čia pamokslininkas vėl užsidegė rūstybe, ir jo balsas sugriaudė dar galingiau negu pirma:

– Bet tu, jaunasis kunige, argi išsigąsi nuodėmingojo pasaulio žabangų ir pragaro vartų galybės?! Tu, kurį mes visi neseniai štai matėme čia prie altoriaus liepsnojantį maldos ugnimi, tu neišsigąsi! Tu šiandien aukojai savo pirmąsias šventas mišias už visus tikinčiuosius ir paklydėlius – ir mes štai, puolę ant kelių, meldžiame dangiškąjį Tėvą, kad jis duotų tau malonę ištverti iki galo. O, Švenčiausioji Panele, Dievo Motina!..

Čia jau iš tiesų prasidėjo balsingas ašarų liejimas, ir visa bažnyčia krito ant kelių. Presbiterijoj susitelkę inteligentai svyravo, kaip čia jiem pasielgus, ir žvilgčiojo į primiciantą. Vienas kitas turstelėjo ant vieno kelio. Bet primiciantas neklaupė ir išraudęs, nunėręs galvą laukė tos kančios galo.

Ilgai dar žmonės minėjo garsų kunigėlio Vasario primicijų pamokslą, o pačiam primiciantui jis pasiliko atminty visą amžių.

[...]

IV

Parvažiavęs iš miesto, kun. Stripaitis papasakojo daug naujienų. Pirmiausia jis nuramino kleboną, kad kviečių kainos laikosi tvirtai ir net turi tendencijos kilti.

– Kilti? – nustebo klebonas. – Ir sakyk tu man dabar!.. Gal ir gerai, kad išlūžo tie trys krumpliai. Ak, kiek tai kartais žmogus prisinervini visai be reikalo... O pas pralotą buvai?

– Buvau. Seną giesmę gieda. Nereikia jam nei kooperatyvo, nei „Žagrės“. Ir klebono ūkis seniui ramybės neduoda. Ė, tikri nesusipratėliai! Žiūrėtume, kas liktų iš katalikiškos Lietuvos, jeigu mes socialinį veikimą ir ekonomines organizacijas paleistume į pirmeivių nagus!

– Apie mano ūkį tegu jis nesirūpina! – pyko klebonas. – Ne jo kišeniaus padedamas aš atsistojau ant kojų. Parapijai aš skriaudos nedarau. Bažnyčios reikalam ir iš savo pačio kišeniaus nemaža prikišu. Ir savo pareigas kaip klebonas, ačiū Dievui, ne blogiau atlieku už jį patį.

– Atsilikęs senis, aiškus dalykas, – pritarė vikaras. – Jie negali suprasti, kaip svarbus yra visai apylinkei pavyzdingas ūkis.

– Sakei, kad atvažiavo tas bloznelis?

– Sakiau. Bet iš pirmų žodžių pamačiau, kad pralotas jo pusėj. O-o, pasirodo, kad Vasaris turi už savęs pečius!

– Nejaugi?! Kas gi tad?

– Yra ten visa kompanija adoratorių ir patarėjų. Pralotas nė kalbėti nenori. Pagaliau, ne tą, tai kitą. Reikalingas, sako, Kalnynuose trečias kunigas, ir tiek.

Klebono veidas apsiniaukė. Jis buvo žmogus atkaklus, bet vyresnybę užgauti bijojo. Jeigu jau Naujapolio pralotas užtarinėja Vasarį, tai klebonui Platūnui savaime siūlėsi išvada: keisk taktiką! Nes Naujapolio pralotas – tai ne bet kas! Tu savo pakluonėj su kun. Stripaičiu gali ant jo urzgėti ir kalnus griauti, bet jam priešintis – pavojinga.

Šitas Kalnynų klebono ir pirmojo vikaro pašnekesys ėjo iš tiesų klebonijos pakluonėj, kur abudu kunigai, susėdę ant rąstų saulės atokaitoj, pro atdaras duris žiūrėjo, kaip dvaro kalvis darbavosi prie kuliamosios. Kun. Stripaitis neseniai buvo atėjęs iš krautuvės nuraminti klebono dėl kviečių kainų ir pasidalinti įspūdžiais. Pataikė jis ateiti prieš pat pietus, nes abiem kunigam laikas buvo pinigas tikrąja tų žodžių prasme. Iš tiesų, vos spėjo pasikeisti keliais sakiniais apie Naujapolio pralotą ir kun. Vasarį, per kiemą tekina pasirodė Julė.

– Prašom, kunigėliai, pietų!

– Jaunuką pašaukei? – grįžtelėjo klebonas.

– Jau laukia, klebonėli.

– Jule, Jule! – šūktelėjo Stripaitis. – Patinka tau jaunukas?

– Kur nepatiks, kunigėli! Tokis geras kunigėlis! Išpažinčių tai jau kad klauso! Vakar nubėgau į bažnyčią, kai atlydėjo nabašninką. Sakau, pažiūrėsiu, ar labai verks Motūzų moterys savo Petrelio. Ak tu Dievulėliau, kad verkė, tai verkė – net širdis plyšo žiūrint. O labiausiai tai senė Motūzienė žodžiais pradėjo raudoti. O kunigėlis Vasaris, žiūrau, išpažinčių klauso. Nepatikėsit, kunigėli, Piktupio Andrius – tas rudis! Net sušilo kunigėlis Vasaris – labai ilgai jį mokė. Mačiau, prie Komunijos ėjo. Tyčia žiūrėjau.

– Tu darbo neturi šnipinėti apie klausyklas! – subarė ją klebonas. – Tu pati spaviedokis dėl savo ilgo liežuvio ir tinginiavimo.

– Eisiu, klebonėli, eisiu! Abidvi su Agnieška susitarėm. Jau labai norim išgirsti, kaip kunigėlis Vasaris per išpažintį mokina.

Čia kunigas Stripaitis mirktelėjo klebonui ir tarė:

– Žinai tu ką, Jule? Tu patark visom davatkom, tegu eina išpažinties pas Vasarį. Dabar kunigai pirmus metus po įsišventimo išrišimą duoda su 7 metų atlaidais.

– O Dievulėliau! Paskelbkit, kunigėli, ir iš sakyklos.

– Ne, skelbti to negalima. Tai tik artimųjų privilegija.

Julė su linksma žinia nudulkėjo į virtuvę.

Pietūs šį kartą buvo jaukesni. Pats klebonas pora sakinių prakalbėjo į Vasarį. Stripaitis gi, pataikęs patogų momentą, paslaptingai šyptelėjęs, taip pat kreipėsi į jaunąjį savo kolegą:

– Kunige Liudai, bet kokių lauktuvių aš tau parvežiau iš Naujapolio, tu nė neįspėtum.

– Lauktuvių?.. Man?.. Iš tiesų nesitikėjau.

– Taip, taip: labų dienų iš vienos labai gražios poniutės.

Liudas pajuto, kaip jam stuktelėjo širdis ir kad jis nesulaikomai ima rausti. Mažos, aptukusios Stripaičio akutės, pamačiusios Vasario sumišimą, dar labiau sumažėjo, ir visas jis pradėjo kratytis nuo tylaus, sulaikomo juoko.

– Kaip paraudo vargšelis! Na, nieko, nieko... poniutė *warta grzechu,* dargi *śmiertelnego*[55]. Kai pasakiau, kad Vasaris Kalnynuose, tik suspindėjo akutės... Tuoj ir man palankesnė pasidarė.

– Na, na, kas tai per romansai? – susidomėjo klebonas.

– Dabar jau tegu pasakoja pats Vasaris. Mano rolė atlikta.

Bet Vasaris gynėsi tikrai nežinąs, nuo ko tos labos dienos. Naujapoly jis turįs ne vieną pažįstamą, tad galįs ir apsirikti spėdamas.

– Neapsirinki, brolau, galvą guldau, kad dabar mąstai apie ponią Brazgienę.

– Kas ta ponia Brazgienė? – vėl įsikišo klebonas.

– O, kunige klebone, tai pirmoji Naujapolio gražuolė ir kun. Vasario simpatija.

Čia Julė, kuri tuo tarpu padavinėjo į stalą, garsiai sutrinksėjo lėkštėmis, tarsi reikšdama pasipiktinimą tokiomis dvasiškų tėvelių kalbomis. Vasariui pasidarė drovu, bet vyresnieji kunigai nekreipė į tai jokio dėmesio.

– Ir sakyk tu man dabar! – nustebo klebonas. – Simpatija!.. Kaip tai simpatija?..

– Labai paprastai. Kodėl jauna graži ponia negali jausti simpatijos jaunam gražiam kunigėliui – ir atvirkščiai? Juk štai Julė prisipažino, kad ir jai kunigėlis patinkąs. Tiesa, Jule?

Bet Julė trinktelėjo durimis ir tik anoj pusėj kažką atsakė.

– Nepiktinkit tarnaitės, kunige Jonai, – pastebėjo susigėdęs Vasaris.

– Na, brolau, Julė greičiau papiktins tave, negu tu Julę.

– Kurgi jūs susitikote su ponia Brazgienę?

– Pas ją pačią. Atėjo man į galvą laiminga mintis. Reikia, sakau, pasipažinti su daktaru Brazgiu. Jis dabar išrinktas į „Žagrės“ centro valdybą. Reikės turėti santykių. Aš ir nusprendžiau eit pasigydyti. Virškinimas kažko netvarkoj. Nuėjau. Žmonių laukiamajame gana daug, bet mane, kaip kunigą, nuvedė į salioną. Čia ir gavau truputį šnektelėti su ponia Brazgiene. Ir su daktaru sutarėm kuo puikiausiai. Jis, sako, cicilikavotas, bet poniutė kunigėlių, matyt, visai nesišalina.

– O tamsta iš kur ją pažįsti? – kreipėsi klebonas į Vasarį.

– Kaimynai buvome, kunige klebone. Ji – Kleviškio klebono, kanauninko Kimšos seserėčia. Prieš ištekėjimą ten ir gyveno. Per atostogas tekdavo kartais atsilankyti.

---

[55] Verta nuodėmės, dargi mirtinos.

– Kimšos? – susiraukė klebonas. – Nemėgstu to komedianto. Ir nesuprantu, už kokius nuopelnus jį kanauninku padarė. Be to, tai kunigas su abejotina praeitimi...

– Bet jo seserėčia, klebone, nu labai simpatiška, – nesiliovė žavėjęsis kun. Stripaitis.

– Tai ką daugiau girdėjai Naujapoly?

– A-a! 4 spalių Naujapoly šventas Pranciškus. Pralotas sakė, kad iš Kalnynų vieno lauks būtinai.

– Kokia tai diena?

– Trečiadienis.

– Negalėsiu. Važiuokit judu katras.

– Deleguosime, klebone, Vasarį. Jaunas, uolus, ką jam reiškia!

– Dėl manęs vis tiek, – sutiko klebonas. – Tik jei bus į ligonį, kunige Jonai, iš anksto įspėju, kad turėsi pats važiuoti. Rinkis.

– Nebus! – nusprendė Stripaitis.

Tokiu būdu buvo nutarta, kad į šventą Pranciškų važiuos kun. Vasaris.

Po pietų klebonas sėdo prie sąskaitų, o Stripaitis pareiškė noro atlankyti Vasarį jo naujame bute.

– Tai ką? Jau įsikūrei? Na, kaip jautiesi? – klausė, permetęs akia tuščius kambarius.

– Nieko, priprasiu. O įsikūrimas, kaip matot, dar nekoks.

– Žinoma. Visi mes pradedame nuo lovos, stalelio ir kėdės. Pamažu apsistatysi, praturtėsi. Kambariai ne blogiausi.

– Prašom sėsti.

– Dėkui. Bet aš pasiūlyčiau eiti pas mane. Bus kiek jaukiau. Pašnekėsime apie šį, apie tą. Turi laiko?

– Turiu.

Kun. Stripaičio kambariai iš tiesų buvo jaukūs. Pirmame, gana erdviame kambary kampe stovėjo gėlėtu pliušu aptraukta sofa ir pora tokių pat minkštų kėdžių. Prie sofos – raudona pliušine staltiese apdengtas stalelis, ant kurio buvo padėta pora albumų su atvirutėmis ir fotografijomis. Prie sienos tarp dviejų langų stovėjo rašomas stalas, netoli nuo jo – spinta su knygomis. Kambarį puošė langų uždangalai, pora šventų paveikslų ir kilimėlis ties sofa.

– Sėsk ir jauskis kaip namie, – kvietė Stripaitis savo svečią, rodydamas jam sofą ir fotelius. – Pakalbėsime, kaip dera geriem konfratram ir kaimynam.

Stripaitis buvo, matomai, gerai nusiteikęs ir pasiryžęs sumegzti su Vasariu kuo geriausius santykius. Pasodinęs svečią, jis nuėjo į antrą kambarį ir grįžo iš ten nešinas bonka vokiško likerio, dviem stikleliais ir lėkšte pyragaičių.

– Po pietų tas, žinai, kartais pravartu... Tikiuosi, nesi griežtas abstinentas?

Ne, Vasaris abstinentas nebuvo. Šeimininkas įpylė, ir abu ėmė ragauti.

– Na, kaip vakar pasisekė pirmasis pamokslas? – užvedė šneką Stripaitis.

– Ė, nekaip. Menkai buvau pasiruošęs. Ir iš viso, iš knygos pamokslai tokiem atsitikimam sunkiai gali būti pritaikomi.

– Per daug dar tu jautrus, brolau. Tu manai, kad žmonės ten gilinasi į tai, ką tu sakai? Turinys jiem visai nesvarbu. Tik mokėk gerai valdyti balsą. Paspausk, kur reikia, – ir nuo paprasčiausių žodžių bažnyčia ims verkti.

Čia Stripaitis papasakojo atsitikimą, kaip vienas garsus apylinkėj pamokslininkas pravirkdė klausytojus, piešdamas Kristaus kančią. Pastatė, sako, ant kalno Kalvarijos

kryžių trijų dešimtų pėdų aukščio. Klausytojai pravirkę dėl to, kad žodžiai „trijų dešimtų pėdų“ buvę pasakyti griausmingu balsu.

[...]

V

Išėjęs iš klebonijos sodo, jis pasuko dešinėn link dvaro, nes čia kelias buvo geresnis ir vietos gražesnės. Jis žinojo, kad už dvaro ras ežerą ir pušynėlį – ir šitą vietą jo vaizduotė piešė romantiškiausiais gamtos vaizdų dažais.

Dvaras, pro kurį jam reikėjo eiti, buvo tas pats, iš kurio Kalnynų klebonas nuomojo lauko. Klebono nuomone, dvaro reikalai buvo gerokai pašliję, dėl to jis metai iš metų lūkuriavo, ar negaus visai atpirkti nuomojamą sklypą.

Dvaras priklausė surusėjusiam baronui fon Reinekei, kurį žmonės vadino stačiai Rainakiu – ir tai jam labai tiko, nes akis turėjo iš tiesų rainas. Pats baronas, sako, išgirdęs sulietuvintą savo pavardę, buvo ja visai patenkintas. Rainakis, jam atrodė, skamba visai graikiškai, rimtai, tuo tarpu vokiška pavardė primena populiarią pasaką „Reineke-Fuchs“... Iš tiesų, licėjuje ir vėliau Miuncheno universitete, ypač pirmą semestrą, Rainakučiui jo draugai nuolatos įkyrėdavo, pravardžiuodami „Reineke-Fuchs“, „Reineke-Fuchs“... Trečiame semestre jis dėl to pravardžiavimo turėjo dvikovą ir gavo rapyros smaigaliu geroką brūkšnį per žandą. Šitos žaizdos randas jam garbės nepadarė, ir jis vengdavo aiškinti, kad dvikova buvusi dėl „Reineke-Fuchs“.

Pramintas Rainakiu, jis pajuto simpatijos lietuvių kalbai, staiga tapusiai jo akyse taip panašia į garbingas klasiškosios senovės kalbas. Netrukus po to iš Kalnynų klebono, dar Platūno pirmatako, jis gavo Neselmano išleistą su vokišku vertimu Duonelaitį ir su malonumu jį perskaitė. Jis išmoko keletą dešimtų lietuviškų žodžių ir nepaprastai mikliai mokėdavo jais operuoti, kai tekdavo šnekėtis su dvaro žmonėmis arba šiaip, progai esant, pasigirti lietuvių kalbos mokėjimu. Baronas Rainakis turėjo savo charaktery šiek tiek komiškų ir maniakiškų bruožų, bet užtat buvo niekam nekenksmingas ir geros širdies žmogus. Kalnynų dvarą jis paveldėjo iš savo viengungio dėdės keleriais metais anksčiau, negu kun. Platūnas atsikėlė į parapiją klebonauti, bet jiedu pasipažino tik tuomet, kai klebonas ėmė intensyviai ūkininkauti. Javų ir gyvulių veislės gerinimo reikalai pastūmėjo kleboną susinešti su dvaro ūkvedžiu, o per jį ir su pačiu ponu. Bet pažintis ilgą laiką pasiliko gana tolima. Ponas buvo nekatalikas, retai dvare sėdėdavo, o reikalam atlikti dažniausiai pakakdavo ūkvedžio.

Bet štai vieną vasarą baronas parvažiavo į dvarą su jaunute gražia žmona. Ponia baronienė buvo lenkaitė ir katalikė, išauklėta religijos formose ir kartas nuo karto pasigendanti dvasiško maisto. Palaikyti santykius su Bažnyčia jai buvo gero išauklėjimo ir poniško stiliaus reikalas. Tad ponai baronai, kada tik parvažiuodavo į dvarą, vizituodavo kleboną, gausiai aukodavo bažnyčiai ir kviesdavo kunigus pietų arba vakarienės. Jeigu Kalnynų klebonas būtų buvęs mažiau šykštus, o labiau kultūringas, tai santykiai su dvaru būtų susidarę ne vien korektiški, bet ir draugiški.

Kun. Vasaris iš zakristijono ir Julės jau žinojo, kad ponai baronai, važiuodami žiemai į šiltus kraštus, užsuko į dvarą ir kad netrukus turbūt atsilankys klebonijoj. Eidamas pro dvaro sodą, jis smalsiai žvilgčiojo į aną pusę tvoros, bene pamatys paslaptinguosius ponus baronus ar bent kokį jų gyvybės ženklą. Dvaras ir jo gyventojai Vasariui visados atrodydavo apsupti kažkokio paslaptingumo ir romantikos. Sode jis nieko ypatinga

nepastebėjo. Sodas buvo didelis, iš kraštų apaugęs aukštomis liepomis, viduj obelys ir kriaušės linko nuo vaisių daugybės. Priėjęs vidurinę alėją, jis pamatė dviejų aukštų mūrinio rūmo fasadą. Jam pasirodė, kad sodas buvo švariai laikomas, o rūmai stilingi ir gražūs.

Toliau kelias, aplenkdamas dvarą, sukosi į dešinę ir kilo į kalnelį. Kunigas peršoko grabę ir padirvio taku leidosi tolyn. Jis jautėsi kaskart guvesnis, tartum kiekvienas žingsnis jį vis labiau skyrė nuo naujo gyvenimo nemalonumų. Šita giedri rugsėjo pabaigos diena kėlė jame tą giedrą, lengvą nerūpestingumą, kuriuo gamta apdovanoja ją mylinčius žmones, nors jie būtų ir didžiausių rūpesčių slegiami.

[...]

Kun. Vasaris nė nepasijuto, kaip sparčiais žingsniais pasiekė kalnelio viršūnę. Jis sustojo, giliai atsikvėpė ir, nusiėmęs skrybėlę, apsidairė aplinkui, gėrėdamasis apsupančiu jį reginiu. Atsigrįžęs atgal, jis pamatė pakalnėj visus dvaro trobesius ir sodą, toliau pro medžius kyšojo klebonijos stogai, Kalnynų bažnytkaimis ir už viską apylinkėj aukštesnis bažnyčios bokštas. Pasisukęs vėl į tą pusę, kur ėjo kelias, kunigas netoliese kairėj pamatė nedidelį ežerėlį, kurio vanduo iš tolo atrodė dar mėlynesnis negu giedras to popiečio dangus. Anoj ežerėlio pusėj kalvos ir kalneliai su ūkininkų trobesiais ir medžiais siaurino reginį, ir pats ežerėlis dėl to atrodė mažesnis, negu buvo iš tiesų. Priešais, prie kelio tarp dvaro laukų ir kaimo, driekėsi nedidelis pušynėlis, o iš dešinės dvaro laukai ėjo ligi pat miško, kuris kaip kokia tamsi siena baigė reginį.

Klaidžiodamas akimis nuo ežerėlio per pušynėlį ir dvaro laukus ligi pat miško, ant vienos kalvos kunigas pastebėjo tris keistos išvaizdos raitelius. Iš pradžių jis pamanė, bene bus tai koki kareiviai ar policininkai, bet tuojau įsitikino, kad ne. Raiteliai buvo apsivilkę tamsiais, o gal ir visai juodais drabužiais, bet jų baltos krūtinės švietė iš tolo. Du dėvėjo apskritas, mažais bryliais skrybėlaites, o trečias, iš pažiūros stambiausias, pilką kepuraitę. Jie visi trys ant gražių sartų arklių pamažu leidosi vieno kalnelio šlaitu, ir kun. Vasaris atsidėjęs sekė šitą dar niekad nematytą vaizdą.

Nusileidę nuo kalnelio, jie stabtelėjo ir apie kažką tarėsi, mostaguodami rankomis. Staiga vienas skrybėliuotas, kurio krūtinės baltumas ir liemens laibumas krito kunigui į akis, sudrožė, suskatino arklį, ir šuoliu kaip pasiutęs leidosi lėkti per gryną lauką. Vasaris nuo savo kalnelio matė, kad raitelis leikia stačiai ant plataus griovio, iškasto nubėgti vandeniui iš dirvų į ežerėlį. Raitam peršokti griovį atrodė nemenkas daiktas, bet raitelis dar labiau supliekė arklį, kilstelėjo pavadžiais ir laimingai perskrido į kitą griovio pusę. Šis, matyt, ir buvo jojimo tikslas, nes raitelis sustojo, atsigręšė į paliktuosius savo draugus ir, takšnodamas arkliui per sprandą, laukė jų atjojant.

O šie, mojuodami skarelėmis, ristute leidosi į tą pačią vietą. Truputį toliau per griovį buvo tiltelis, ir visi trys, vėl susijungę, nujojo į kelią, kuriuo reikėjo eiti ir kunigui Vasariui.

– Kas per tipai? – stebėjosi kunigėlis, eidamas tolyn keliu, kur turėjo sutikti raitelius.

Bet raiteliam artėjant, jo nustebimas augo kaskart didyn. Jis ėmė įžiūrėti, kad du su vyriškomis kietomis skrybėlėmis tai buvo berods moterys, kurių viena, laibaliemenė, lėkė per lauką ir šoko per griovį.

Ji jojo iš Vasario pusės, ir kunigas spėjo pamatyti, kad tai buvo jauna ir labai graži ponia. Jis taip pat spėjo pamatyti, kad vyriško fasono skrybėlė puikiai tiko prie gyvo, įrausvinto jos veido, kad ji buvo apsivilkusi juodu vyriško kirpimo surdutu ir kad jos

apikaklė buvo parišta baltu plačiu kaklaraiščiu. Tik šis plevėsuojantis kaklaraištis, aukšta krūtinė ir laibas liemuo davė moterišką akcentą jos rūbam ir stuomeniui. Likusios gi jos tualeto dalys vėl buvo vyriškos: dryžos languotos kelnės ir ligi kelių aukštais aulais, lakieruoti batai. Ir ant arklio ji sėdėjo vyriškai, stypčiodama balno kilpose ir gerai valdydama pavadžiais karšto arklio kaprizus. Kunigas dar spėjo pastebėti, kad antra ponia buvo kiek senyvesnė, stambesnė ir ant arklio sėdėjo moteriškai: pusiau šonu, abi kojas laikydama vienoj pusėj. Vyriškis, kurio aprėdalas skyrėsi nuo ponių vien tik kepure, siauru kaklaraiščiu ir mažesniu krūtinės iškirpimu, buvo jau senyvas ponas, visai skustas, kumpanosis, su širmais iki žandų užleistais bakenbardais.

Kun. Vasaris jau susiprotėjo, kad čia bus dvaro ponai, baronai Rainakiai, ir, kaip nepažįstamas, norėjo nežymiai praeiti pro šalį. Bet jaunosios ponios arklys, ar tai dėl to, kad Vasaris tuo tarpu pasirodė pro medį, ar dėl to, kad vėjas suplazdeno kunigo sutaną ir paleriną, staiga taip siūbtelėjo į šalį, kad tik ponios meistriškas įgudimas jodinėti išgelbėjo ją nuo maudynės pasitaikiusioje toj vietoj baloje. Vasaris sumišo ir nusigando, bet ponia linktelėjo jam galva, linksmai nusišypsojo ir sušuko lenkų kalba:

– Prašau kunigo nenusigąsti. Tai niekniekis. Aš jodau kaip amazonė, ir manęs jokis arklys neišmes iš balno.

Vasaris nusiėmė skrybėlę ir jau norėjo atsiprašyti, bet ponia, pertraukdama jį, paklausė:

– Kunigas iš toli?

– Aš čia pat iš Kalnynų, ponia.

– Iš Kalnynų? Kaip tai gali būti, kad aš tamstos nepažįstu?

– Aš dar tik kelios dienos kaip Kalnynuose.

Čia ponas mandagiai kilstelėjo kepurę ir prisistatė:

– Malonu pasipažinti. Baronas Rainakis, ponia baronienė, – jis linktelėjo į jaunąją ponią, – ir ponia Sokolina, mano sesuo, – jis linktelėjo į vyresniąją ponią.

– Kunigas Vasaris, Kalnynų vikaras...

Ponas baronas, išgirdęs tai, atrodė labai nustebęs:

– Kaip kunigas pasakei?.. Vasaris?.. Vasaris?

– Taip, tokia mano pavardė, – savo ruožtu nustebęs patvirtino kunigas.

Baronas, matyt, norėjo jam dar kažką pasakyti ir pasuko arklį į tą pusę, bet arklys susimuistė ir skersomis ėmė trauktis atgal.

– Tikimės su kunigu arčiau susipažinti. Ligi pasimatymo! – tarė ponia baronienė, gražiai šyptelėjo ir suplakė arklį.

– Aš moku lietuviškai! – šūktelėjo atsigrįžęs baronas, ir visi trys nujojo savais keliais.

Vasaris nužingsniavo tolyn. Šitas nepaprastas susitikimas pakėlė jo nuotaiką, ir jis visas paskendo savo vaizduotėj, benarpliodamas naujos pažinties įspūdžius. Dvaras jam visuomet atrodydavo apgaubtas romantiško paslaptingumo ir viliojančio grožio. Dvaras jį traukė kaip kokia užburta pasakos pilis, kurioje piktas raganius slepia ir auksą, ir sidabrą, ir deimantus, ir žemčiūgus ir kalina gražuolę karalaitę.

Vasaris, nekultūringo kaimo vaikas, apdovanotas jautria menininko siela, poeto talentu ir dideliu įspūdingumu, instinktyviai ilgėjosi kultūros, meno ir aristokratiškos atmosferos, kurioje pagyventi jį taip traukė, kaip paliegėlį traukia saulės šiluma ir sultingas šilo kvapas. Jis žinojo, kad Lietuvos dvarai slepia didelius kultūros lobius, bet kad

tie lobiai tebeglūdi tobulai izoliuoti ir neprieinami jiem, išsiilgusiem kultūros šiaudinės pastogės vaikam. Tie lobiai buvo užkeikti svetimu žodžiu.

[...]

Vasaris paėjo toliau ir pasirinko vietą, iš kur buvo matyti ežerėlis, o pro jį Kalnynų dvaras ir bažnytkaimis. Vietelė buvo jauki ir reginys gražus. Kunigas pasitiesė apsiaustą ir pusiau gulsčiomis parvirto ant kvepiančios, saulės sušildytos žemės. Štai pagaliau jis vienų vienas, su savo mintimis ir savo atskiru pasauliu – ir jis gali dabar į tą pasaulį pažvelgti ir jame pats su savim pabūti – niekas jo nepasaugos, niekas nesutrukdys.

Tokiais momentais Vasaris jausdavosi, tartum būtų išsinėręs iš visų laikinų savo gyvenimo aplinkybių ir pasiekęs savo pačio žmogiškąją esmę. Reti tai būdavo momentai, bet jam brangūs ir reikalingi. Tokiais momentais jis pajusdavo save patį kaip kokią nepaliestą versmę, kurioje glūdi dar daug niekam nežinomų pajėgų. Tuomet jis įtikėdavo savim ir gerbdavo save. Tokiomis valandomis jis tarsi nuplaudavo nuo širdies visą per dienų dienas prisirinkusį kartumą, kai jis būdavo paprastas nusižeminęs kunigėlis, kuriam bobelės geisdavo pabučiuoti į delną, o vyresnieji konfratrai traktuodavo bent kiek iš aukšto, su protekcija arba nebojimu.

Tokis momentas prasiskleidė jam sėdint šilely, iš kur buvo matyti ežerėlis, dvaro liepos ir Kalnynų bažnyčios bokštas. Kun. Vasaris žiūrėjo į tą bokštą, prie kurio jį rišo vikaro pareigos, bet jo sąmonėj dabar nebuvo jokio savo kunigystės nujautimo. Ir jeigu kas būtų staiga tą nujautimą pažadinęs, jis sunkiai būtų galėjęs apsiprasti su mintimi, kad jis iš tiesų kunigas – *sacerdos in aeternum*[56], kad jis kasdien duoną ir vyną paverčia Kristaus kūnu ir krauju, kad jis atleidžia nuodėmes ir dalina žmonėm Dievo malones. Jis – Liudas Vasaris? Ne, tai turbūt negalimas daiktas. Juk jis štai dabar jaučia taip paprastai, žmogiškai – ir jis nori toks pasilikti – ir jis bijo viso to, kas nepaprasta, kilnu, šventa – kaip tad jis gali būti *sacerdos in aeternum?..*

Jis apsivertė aukštielninkas – ir kasdieniškoji realybė visai ištirpo mėlynose dangaus erdvėse, praskydo baltuose debesėliuose, išsisklaidė lengvuose pušų aromatuose. Vasaris jaučia, kad jis poetas, menininkas, kad jis patiria savy slaptą gamtos gyvenimą, ir jo pačio siela jungias su gamta, su pasauliu. Jo vaizduotė gyva ir laki. Jis sugeba gyventi ir jaudintis savo fantazijos padariniais. Tiesa, jis nieko gero dar lig šiol nesukūrė. Dar jis neranda tinkamų savo išgyvenimam motyvų nei formų. Dar tarp jo ir realybės kabo lyg kokia tiršta rūkų uždanga. Dar jis negali meniškai observuoti tikrovės ir susivokti savo pačio emocijų gausybėj.

Bet svarbiausia tai, kad jis jaučia savy Dievo kibirkštį, talento sąmonę, ir tas nujautimas stiprėja jame diena iš dienos nuo to laiko, kai jis galutinai išėjo iš seminarijos mūrų. Per tą laiką jis, tiesa, neparašė nė vieno eilėraščio, bet ir tas nerašymas ėjo daugiau iš talento nuovokos negu iš negalės. Jis nerašė, nes dar nespėjo susivokti nei savyje, nei aplink save. Jame nespėjo dar susikaupti naujo gyvenimo nuotaika, o seminarijos mūrų dvasia liko anapus jo primicijų šventės.

[...]

Kun. Vasaris, tą vakarą parėjęs namo, gana smulkiai klausinėjo kun. Stripaitį apie dvarą ir jo ponus. Stripaitis su įprastu cinizmu painformavo savo kolegą, kad Rainakiai – „velnias žino, kas per tipai“, kad dvare kartais esti „pasiutusių orgijų“, kad parko alėjose porelės taip flirtuodavo, kad „net tvoros braškėdavę“ ir kad baronienė turbūt

[56] Kunigas amžinai.

esanti „ne vieno murdyta bestija“, bet vis dėlto katalikė, nes eina išpažinties, duoda mišiom ir kasmet ką nors dovanoja bažnyčiai.

Vasaris netikėjo savo kolegos apibūdinimais, nes jau žinojo jį esant palaido liežuvio ir stačiokiškos dvasios žmogų.

Bet tą naktį jis miegojo neramiai.

VI

Artimiausiomis dienomis kun. Vasaris nutarė apkopti bažnyčią. Vieną sykį per pietus jis tarė:

– Mūsų bažnyčioj jau gerokai prisirinko dulkių. Reikia nuvalyti altorius – jie visai kitaip atrodytų. Purifikatorius ir korporalus taip pat jau laikas plauti. Švarių, rodos, jau visai nė nėra.

Klebonas, valandėlę patylėjęs dėl didesnio savo žodžių svarumo, pagaliau atsiliepė:

– Kaip mum, prastuoliam, buvo gerai ir taip. Kristus gimė tvartely, o pirmieji krikščionys Jį garbino dar labiau dulkėtuose požemiuose. Bet jeigu tamsta būtinai nori poniškai, gali sau dulkes šluostinėti. Laiko, rodos, turi daugiau kaip mudu štai su kun. Jonu.

– Taip, – pritarė Stripaitis, – bažnyčią pavalyt reikėtų. Ir purifikatorių nebėr. Jule, šūktelk porą davatkų kunigėliui į talką. Žinok, kad už tai gaus 50 dienų atlaidų. Ką dykos bebizninėja aplink bažnyčią, čia gerą darbą padarys.

Vasariui užvirė krūtinė, kad klebonas savo apsileidimą ir nevalyvumą bando dar pateisinti kilniais pavyzdžiais, bet nieko nesakė. Gana, kad bent tokiu būdu buvo gautas klebono sutikimas išvalyti bažnyčią.

Ryt dieną Julė pristatė jam visą būrį moterėlių, sutikusių pasidarbuoti Dievo namų labui. Zakristijonas ir pati Julė, atitrūkdami iš klebonijos, užsikrėtę valymo įkarščiu, taip pat padėjo šluoti, dulkinti ir mazgoti. Visą dieną ėjo darbas. Pats Vasaris pirmiausia susirūpino altoriaus skalbiniais – purifikatoriais ir korporalais. Liturgika reikalauja, kad per du vandenius juos plautų diakonas arba pats kunigas. Tad pripylęs du bliūdu vandens, jis visą valandą niurkė nešvarius skudurėlius ir tik paskui nusiuntė juos į virtuvę galutinai išskalbti. Paskui jis valė ampulas ir tacas, sutvarkė zakristijos spintą ir stalčius ir šluostė dulkes visur, kur tik galima buvo pasiekti.

Kitą dieną klebonas pirmas atėjo laikyti mišių ir vos galėjo pažinti savo bažnyčią. Pro numazgotus langus gražiai švietė mėlynas dangus, kaip nauji reljefiškai skyrėsi nuvalyti nuo dulkių altoriaus ornamentai, spindėjo paauksinimai ir nikelinės žvakidės. Zakristijoj viskas buvo švaru ir tvarkinga. Bet klebonas pasijuto nesavas ir suvaržytas to tvarkingumo ir švaros. Reikėjo prie to prisiderinti, pačiam būti švariam ir elgtis tvarkingai.

Tačiau klebonas Platūnas buvo atkaklus ir kieto sprando žmogus. Jis nutarė nekreipti dėmesio į antrojo vikaro padarytą tvarką. Rengdamasis mišiom, jis tirštai atsikrankštė ir, nusispjovęs ant išmazgotų grindų, batu ištrynė skreplį. Tiesdamas ant kieliko kaip sniegas baltą purifikatorių, jis pamatė, kad jo rankos nešvarios, o panagės juodos. Išėjęs laikyti mišių prie nuvalyto altoriaus, jis pastebėjo, kad jo batai purvini ir dulkėti, nes jis buvo jau apvaikščiojęs visas pakluones ir patvartes. Ir piktą apmaudą pajuto klebonas Platūnas savo širdy. Lyg kokia rakštis įsmigo jam į sąžinę, bet jo nepasitenkinimas krypo ne į save patį, tik į kunigą Vasarį, tos reformos kaltininką.

Per pietus tą dieną klebonas vėl buvo piktas ir pasišiaušęs kaip vanagas, o kun. Stripaitis pjaustė ir vartė naują „Vadovo“ numerį su „Pirmeivių žiedais“. Julei jau seniai niežėjo liežuvis užvesti šneką apie bažnyčios išvalymą, ir ji neiškentusi pradėjo:

– Tai jau dabar mūsų bažnytėlėj taip gražu, kaip Šlavantuose. O Šlavantų tėvelis vis sakydavo: tai tie Kalnynai! turi tokią puikią bažnyčią, bet kad apleista, purvina, sudulkėjusi. O kad taip aš, sako, tokią bažnyčią turėčiau, aš ją kaip stiklinę laikyčiau. Man Marijona pasakojo. Ji pati girdėjo, kaip Šlavantų tėvelis taip kalbėjosi su Naujapolio pralotu. Tai jau dėkui kunigėliui, kad...

– Lėk tu Šlavantų tėveliui pasigirti, ne man! – piktai perkirto ją klebonas. – Tavo Šlavantų tėvelis tik ir moka dulkeles šluostinėti. Visi jūs tokie! Darbo dirbt nenorit nė reikalų neišmanot. Iš svetimo kišeniaus gyvenant, lengva ir švariam būti.

Julė giliai atsiduso ir, trinktelėjusi durimis, išbildėjo į virtuvę.

Kun. Vasaris niekados nebuvo manęs, kad bažnyčios išvalymas taip jautriai atsilieps ne tik klebonijoj, bet ir visoj parapijoj. Tai pasirodė jau artimiausią sekmadienį.

Parapijoj jau buvo pasklidusi žinia, kad atvažiavo jaunas kunigėlis. Daugelis ėjo į bažnyčią, tikėdamiesi jį pamatyti, o gal išgirsti jau ir pamokslą sakant. Tačiau tą sekmadienį Vasaris ne pamokslą sakė, bet laikė sumą. Ir dėl to būtent netyčiomis prisistatė savo parapijonam palankiausiomis aplinkybėmis ir geriausiu atžvilgiu.

Įvykusioji bažnyčioj atmaina tuojau krito žmonėm į akis. Susirinkę čia iš tamsių ir žemų savo pirkių, jie nušvitusiomis akimis klaidžiojo po didelius, švarius, spindinčius bažnyčios langus, po apvalytas nuo dulkių ir voratinklių sienas. Bet užvis labiau jų akį traukė didysis altorius. Jis buvo padarytas iš tamsaus poliruoto ąžuolo su vingiuotais raižiniais ir gausiais paauksinimais aplink kolonėlių kapitelius, raižinių briaunas ir prašmatnius cimborijos pagražinimus. Kalnynų bažnyčios altorius buvo padarytas liaudies skoniui.

Lig šiol visa tai buvo apnešta pilku dulkių sluoksniu. Bet dabar, dulkes nuvalius, viskas spindėjo ir mirgėjo jau seniai nematytu naujumu. Kapitelių raityti lapai, tiesios kolonėlių briaunos, archangelų sparnai, suglausti į cimborijos stogelį, švento Povilo kalavijas, o švento Petro raktai ir knyga švietė sidabru ir auksu, reljefiškai išsiskirdami iš tamsaus ąžuolo fono. Panelės Švenčiausios paveikslas altoriaus vidury atrodė kaip gyvas – tokios ryškios buvo jo spalvos, nuvalytos nuo dulkių. Tą sekmadienį žmonės daug gyviau pajuto, kad jie yra Dievo namuose, kur viskas taip švaru, gražu ir šviesu, beveik kaip danguj.

Tą sekmadienį Kalnynų bažnyčioj giesmės skambėjo garsiau, vargonai gaudė iškilmingiau ir maldos buvo karštesnės. Žmonių simpatija nejučiomis palinko į jaunąjį kunigėlį, kuris tą dieną gražiai giedojo sumą. Po pamaldų šventoriuje ir rinkose jie vieni kitiem pasakojo savo įspūdžius ir pastabas apie pagražėjusią bažnyčią ir naująjį kamendorių. Netrukus jau visi žinojo, kaip kunigėlis pats dirbo bažnyčioj, kaip laipiojo kopėčiomis valyti altoriaus ir kaip pats plovė ne tik kieliko rūbelius, bet ir kamžas ir albas. Žinojo taip pat, kad kunigėlis davė po auksiną bobelėm, kurios padėjo šluoti ir valyti bažnyčią. Tą dieną tačiau jis gavo mišiom intencijų net po 2 rubliu.

[...]

VII

Naujapolio šv. Pranciškus būdavo tarsi atlaidų sezono užbaigimas visoj plačioj apylinkėj. Jeigu kuriais metais dėl pabjurusių kelių ar blogo oro žmonių suvažiuodavo ir nelabai daug, tai jau kunigų visuomet susirinkdavo tiek, kiek niekur kitur netekdavo matyti. Naujapolio pralotas Asyžiečio proga stengdavosi sutraukti kuo daugiausia konfratrų, ir tai būdavo kaip ir kokie neoficialūs beveik viso dekanato kunigijos suvažiavimai. Klebonija buvo didelė, o pralotas – vaišingas šeimininkas ir svečius mėgo. Tad maža rasdavos tokių kunigų, kaip Kalnynų Platūnas su Stripaičiu, kurie būtų vengę važiuoti į šv. Pranciškų.

Kun. Vasaris išsirengė gana anksti ir atvyko į Naujapolį dar gerokai prieš sumą. Vienintelė jo pareiga tą dieną buvo padėti klausyti išpažinčių, ir jis uoliai ėmėsi darbo. Jis išsėdėjo klausykloj ligi pat pietų ir tik atėjęs į valgomąjį galėjo pamatyti kitus svečius ir pasisveikinti su pačiu šeimininku.

Naujapolio pralotą Girvydą Vasaris pažinojo jau anksčiau, ir porą kartų atostogų metu per atlaidus teko pas jį svečiuotis. Pralotas gi žinojo apie Vasario poetinius gabumus, skaitydavo jo eiles ir tikėjosi, kad tai bus žmogus, kuris palaikys kunigijos garbę ir prestižą lietuvių literatūroje.

Pralotas Girvydas buvo šviesus ir plačių pažiūrų žmogus, bet atkaklus savo luomo garbės ir reikalų gynėjas. Jis visa širdžia geidė, kad kunigija įsistiprintų visose gyvenimo pozicijose, tačiau kritiškai svarstė, ar kai kurių pozicijų užgrobinas nėra tik laikinas laimėjimas ir ar neišeis galų gale pačios kunigijos ir Bažnyčios nenaudai. Taip kritiškai jis žiūrėjo ir į kunigų laimėjimus ekonominio gyvenimo srity. Kunigai ūkininkai, kooperatyvininkai, krautuvių ir ūkio ratelių vedėjai kėlė pralotui Girvydui daug abejonių. Jisai matė, kad čia kunigas labai dažnai pameta pusiausvyrą, pasitikėjimą ir gerą vardą. Pagaliau iš tų praturtėjusių ir sušykštėjusių klebonų ūkininkų kunigijai ir Bažnyčiai maža yra naudos, nes iš jų būdavo sunkiausia išspausti skatikas bendriem vyskupystės reikalam.

Dėl to pralotas kreivai žiūrėjo ir į Kalnynų kleboną, kurio šykštumas ir sumužikėjimas kompromitavo dvasiškiją. Kreivai pralotas žiūrėjo ir į kamendorių Stripaitį, kurio neteisėti darbeliai jau buvo pasiekę praloto ausį. Jis jau iš anksto pyko, nujausdamas, kad Kalnynuose kada nors pribręs skandaliukas. Bus tada apie ką rašyti pirmeivių laikraščiam!

Tad pralotui buvo įdomu išgirsti ką nors apie Kalnynus iš pirmos burnos, ir jis, nusivedęs Vasarį nuošaliai prie lango, ėmė klausinėti:

– Nemanyk, kad čia koks tardymas, – tarė jam, – bet sakyk man visą tiesą. Aš žinau, kad tavo parapijoj ne viskas gerai. Nieko nepadarysi. Tu dar jaunas – ir nieko nesi matęs, bet gyvenime sutiksi visa ko. Reikia stengtis bent, kad visokios šiukšlės pasiliktų vien mūsų tarpe, kad jos nepasklistų į žmones, viešumon, ir neterštų kunigo garbės. Na, kaip ten kun. Stripaitis su savo kooperatyvais? Žmonės patenkinti?

Vasaris dar nebuvo atpratęs nuo seminaristo taktikos – kuo mažiausia būti atviram su vyresnybe, dėl to ir į praloto klausimus atsakinėjo labai atsargiai. Jam atrodė, kad, sakydamas visą tiesą, jis skųs ir įdavinės savo kolegą.

– Aš dar taip neseniai Kalnynuose, kunige pralote, – išsisukinėjo jis, – kad dar nespėjau susipažinti su žmonėmis ir parapijos reikalais.

– Privirs jis ten košės su tais kooperatyvais ir „Žagrėmis“. Tu nesikišk! Dirbk savo drabą, ir tiek. Turi talentą – lavinkis, rašyk. Mum reikia gabių ir talentingų kunigų. Ar ne garbė, kad mes turime Maironį? Ką reiškia prieš jį visi tie pirmeivių rašytojėliai ir poetėliai! Literatūroj kunigija užkariavo garbingas vietas. Laikykime jas!

Pralotą pagavo net entuziazmas. Jis pliaukštelėjo Vasariui per petį ir sušuko:

– Vasari, būk vyras! Užimk Maironio vietą! Ė, kad tu, šelmi, būtum geriau mokinęsis, aš būčiau tave į akademiją ištaikęs!

Tuo tarpu daugelis kunigų, ypač vyresniųjų, nežymiai lankėsi į praloto kabinetą, kur buvo paruoštas bufetėlis su išgėrimu ir užkandžiais. Pralotas pietum į didįjį stalą degtinės neduodavo, nes jaunesniųjų būry atsirasdavo atkaklių abstinentų, tačiau atskirame kambary leido ištroškusiem atsigauti ir pataisyti po darbo nukritusią nuotaiką.

Pralotas Girvydas iš viso mokėjo suprasti žmonių silpnybes ir jas atleisti, tačiau viena sąlyga: kad jos pasiliktų tarp keturių aklų ir kurčių privataus gyvenimo sienų, kad jos neišeitų viešumon, nepiktintų žmonių ir nežemintų kunigo vardo.

– Et, – sakydavo jis savo ištikimiem artimiesiem, – žmogus vis pasilieki žmogumi, tačiau žinok, kur ir kaip elgtis. Savo tarpe mes galim ir šiaip, ir taip, bet viešai – basta! Bažnyčios tarnas žmonių akyse turi atrodyti švarus kaip drobė.

Iš kur kitur buvo žinoma, kad pralotas gailestingai numodavo ranka net į tokias kai kurių konfratrų silpnybes, kaip, pvz., per didelį jautrumą dailiajai lyčiai, jei tik visa tai buvo pakankamai paslėpta arba pridengta padorumo formomis. Sako, pats pralotas mielai svečiuodavęsis pas vieną teologijos daktarą, pas kurį susirinkdavęs linksmų giminaičių ir gerų pažįstamų būrys. Į pabaigą vaišės virsdavo mažomis orgijukėmis, bet piktintis ten nebūdavę kam.

Užtai viešai nusikaltusiem kunigam praloto Girvydo širdy nebuvo jokio pasigailėjimo. Jis buvo pasiryžęs ištremti juos kur į Siberiją, jeigu tai būtų jo galioje, arba net ir visai sunaikinti. Nekentė pralotas ekskliericų, o jau apie ekskunigą, gink Dieve, negalėjo ramiai nė vieno žodžio pasakyti.

Ekskunigas anais laikais, bent toj diecezijoj, buvo daugiau abstraktinė sąvoka negu realus faktas, vis dėlto tuo metu ėmė plisti gandų, kad vienas kunigas, prieš keletą metų išvažiavęs į Ameriką, dabar metė kunigystę ir vedė žmoną. Pralotas Girvydas neseniai buvo gavęs žinių, kad tai tikra tiesa. Niekam jis tų žinių neskelbė, nenorėdamas garsinti skandalingo įvykio, bet negalėjo susilaikyti bent bendrais posakiais nepareiškęs savo pasipiktinimo ir paniekos panašiem atskalūnam, paleistuviam, išgamom ir velnio išperom.

– Aš suprantu, kad kunigas gali nusidėti ir labai žemai nupulti, – kalbėjo pralotas per pietus, atsiliepdamas į prasidėjusią šneką apie kunigus nevykėlius. – Aš suprantu, kad galima ir pasigerti, ir prasilošti, ir netgi prieš celibatą nusidėti – *peccare humanum est*[57], – bet prieiti ligi to, kad mest sutaną, ne! Kaip sau norite, šitai netelpa mano galvoj.

– Bet, kunige pralote! – atsiliepė vienas svečias. – Ar Bažnyčiai ir kunigijai nėra naudingiau, jeigu vienas kitas, per klaidą patekęs į dvasišką luomą, pats iš jo pasitraukia? Kam jam pačiam kankintis ir dar kenkti visam luomui?

Pralotas, išgirdęs šiuos žodžius, vos neužspringo nekramtytu kąsniu ir net pašoko savo kėdėje.

– Kaip tai?! Tamsta turbūt nepamąstei, geradėjau, kokias erezijas ir nesąmones skelbi! Aš jau nekalbėsiu, ką reiškia paminti kunigystės sakramentą dogmatiniu ir moraliniu atžvilgiu. Tai kiekvienam teologui gerai žinoma. Bet tamsta klausi, ar nebus naudingiau Bažnyčiai ir pačiai kunigijai? Kur ta nauda, prašau parodyti, meldžiamasis! Ar kad bus griaunama Bažnyčios disciplina, piktinami tikintieji, duodamas blogas pavyzdys konfratram? Ar kad bus išvelkamas luomo gyvenimas į pasauliškius ir išduodamos jo

[57] Nusidėti – žmogaus ypatybė.

paslaptys? Ne, sykį tapai kunigu, per klaidą ar ne per klaidą – vis tiek basta! Kentėk, melskis, dirbk, keik, raitykis kaip kirminas, galų gale griešink, bet neapostazuok!

Daugelis kunigų garsiai nusikvatojo – vieni iš šito paradokso, kiti iš praloto įsikarščiavimo. Bet praloto oponentas pasiryžo tęsti ginčą toliau ir tarė:

– Sutinku, kunige pralote, kad, žiūrint teologo akimis, mesti kunigystę iš tiesų yra didelė nuodėmė. Sutinku, kad ir Bažnyčios disciplinai tas gali atsiliepti, labai neigiamai. Bet kai dėl pačio ekskunigo, imant jį, taip sakant, subjektyviai, jo sąžinės šviesoj, aš nenorėčiau su kunigu pralotu sutikti. Juk dogmatiniai principai saisto tik tuos žmones, kurie tuos principus tiki. Bet kunigas, kuris jau ryžtasi mesti kunigystę, aš manau, kad yra paliovęs tikėti tuos principus, vadinasi, jie jo nebesaisto.

– Užtat ir niekšas! – sušuko pralotas. – Kaip kunigas gali liautis tikėjęs Bažnyčios mokslą?!

– Bet, kunige pralote, žmogaus pažiūros, o kartais ir tikėjimas, ne visuomet pareina nuo žmogaus valios. Jaunuolis, neturėdamas pašaukimo, tapo kunigu. Kunigo darbas netinka jo palinkimam, gabumam ir charakteriui. Jis kankinasi, ima abejoti, jis bręsta, ir jo pažiūros keičiasi. Jis nebetenka tikėjimo jei ne Dievu, tai bent Bažnyčios disciplinariniais nuostatais. Ir štai jis meta kunigystę, sudaro šeimą ir dorai gyvena. Ar toki žmogų mes turime smerkti kaip niekšą ir išdaviką?

– Turime, turime ir dar sykį turime! – duodamas kumščia į stalą šaukė pralotas. – Ištvirkimas, daugiau nieko! Kiekvienas ištvirkėlis teisinasi pažiūrų pasikeitimu!

– Tai tie mūsų konfratrai geresni, kurie, naktį pragirtuokliavę, eina mišių laikyti arba lenda prie svetimų žmonų ir griauna šeimynas? – karščiavosi ir oponentas.

– Aš jų negiriu!.. Aš jų negiriu! Bet jeigu jie mestų kunigystę, būtų dar didesni niekšai!..

– Nebijokite, kunige pralote! Toki nemes!

– Ir gerai, kad nemes. Tam yra atgaila, išpažintis, Dievo malonė!..

Kažin, kuo būtų tas disputas pasibaigęs, bet oponentą jau kumščiavo į pašones jo draugai, o pralotą ramino kaimynai. Ginčas pasibaigė dar viena smarkia praloto replika prieš apostatus ekskunigus, kuriuos reikią ekskomunikuoti ir išmesti iš visuomenės kaip raupsuotuosius.

Kun. Vasaris sekė šį ginčą su dideliu susidomėjimu. Čia pirmą kartą jam teko susidurti su ekskunigo problema. Klausimas atrodė pavojingas ir tamsus kaip bedugnė, bet užtat ir traukė į save kaip bedugnė. Ekskunigas!.. Jam, vos tik palikusiam seminarijos mūrus, šitas žodis reiškė gyvenimo katastrofą, visą tragediją, visų idealų žlugimą, gėdą ir nuopuolį. Bet taip pat ir didelį pasiryžimą, ir didelę kovą dėl kažkokio naujo gyvenimo ir naujų siekimų.

– Kas tas kunigas, kuris ginčijosi su pralotu? – paklausė Vasaris kaimyno.

– A, tai kunigas Laibys, Naujapolio gimnazijos kapelionas, – paaiškino kaimynas. – Drąsus vyras. Ne kiekvienas ryžtųsi su pralotu taip diskutuoti.

Kunigą Laibį Vasaris pasižymėjo savo atminty kaip žmogų, iš kurio galima išgirsti naujų ir drąsių minčių.

Tuo tarpu kalba nukrypo į kunigų elgesį. Kalbėta atvirai, nes desertas jau buvo paduotas, tarnaitė ir lekajus pasišalinę, o klierikų taip pat nebuvo nė vieno. Kai kurie jau ir senyvi kunigai nenorėjo sutikti, kad esama tokių dvasiškių, kurie, pasak Laibio, pragirtuokliavę naktį, eitų mišių laikyti arba juo labiau sukinėtųsi apie svetimas žmonas. Kiti tikrino, kad tokių iš tiesų esama, dar kiti nieko nesakė, tik reikšmingai šypsojosi.

– Iš kur tokis nuomonių skirtumas? – vėl kreipėsi Vasaris į savo kaimyną. – Juk patiem kunigam, ir dar pagyvenusiem, dvasiškių gyvenimas turėtų būti lygiai gerai pažįstamas.

– O, toli gražu ne, – atsakė kaimynas. – Yra tokių šventų tėvelių, kurie per visą savo amželį mano, kad visi jo konfratrai gyvena taip šventai, kaip ir jie patys. Žiūrėk, tokiam Šlavantų tėveliui nė į galvą neateina, kad praloto kabinete buvo galima paimti po burnelę ir kad jo kaimynai paėmė ne vieną. Ką tad kalbėti apie svarbesnius dalykus! Matai tamsta, kunigėliai iš viso atsargūs, o laidokai dvigubai. Laidokai į savo kompaniją neištikimo nepriims, o naivūs šventuolėliai dažniausiai nemato, kas čia pat jų pašonėj dedasi. Laidokas pas tokį nė išpažinties neis. Pasirinks šiam reikalui konfesarijų „su plačiomis pažiūromis“, tokį kaip jis pats. Dėl to, matai tamsta, ir kyla pažiūrų skirtumas. Ir vyskupėliai, ačiū Dievui, dažnai gyvena *in ignorantia invincibili*[58]. Tiesa, daug ką sužino iš skundų ir popierių, bet jų nei ausys negirdėjo, nei akys neregėjo, kas dedasi Dievulio avinyčiose.

– Argi ir mūsų pralotas iš tų, kurie nepažįsta?

– O ne! Pralotas dvasiškų tėvelių gyvenimą gerai pažįsta!.. Pralotas žino, kad *peccare humanum est...*

Tuo tarpu pietūs jau buvo baigti, visi sustojo, pralotas atkalbėjo maldą ir paprašė svečius į salioną. Vasaris nuo kavos atsisakė ir priėjo atsisveikinti praloto, teisindamasis norįs dar atlankyti savo pažįstamus, nes šiaipjau retai pasitaiko proga atvykti į Naujapolį.

– Atvažiuok dažniau, – kvietė pralotas. – Man visuomet bus miela tave pamatyti. O į tuos visokius kooperatyviškus biznius nesidėk. Tuščia jų! Pamatysi, neišeis iš to nieko gera.

Vasariui jau panižo liežuvis papasakoti apie muštynes karčemoj, bet jis susilaikė, atsisveikino pralotą ir išėjo. Jis buvo pasiryžęs atlankyti ponią Brazgienę, kurios po primicijų dar nebuvo matęs.

Klebonijos prieškambary prisivijo jį kapelionas Laibys.

– Kaip? Tamsta jau namo taip anksti? – nustebo kapelionas.

– Ne visai. Noriu dar nubėgti čia pas vienus pažįstamus.

– Jei pas ponią Brazgienę, tai taip ir sakyk. Prašė, kad tamstos nepaleisčiau iš akių ir jai pristatyčiau. Eiva.

– Ten aš ir rengiausi...

Priėmė juos viena ponia Brazgienė, nes daktaras buvo išėjęs į susirinkimą. Ji buvo gerai nusiteikusi, ir jos veidas švytėjo džiaugsmu.

– Kunige daktare, – kreipėsi ji į kapelioną, – žinok tamsta, kad kun. Vasaris – mano jaunų dienų simpatija ir pirmoji meilė, kuri tebetveria lig šiol. Aš jį vadindavau Pavasarėliu, o jis mane Liuce. Aš jį norėjau kartą pabučiuoti, bet jis pabėgo. Žinau, kad paskui pats to gailėjosi. Apskritai, jis visą laiką nuo manęs bėgo. Štai dabar tamsta žinai padėtį ir prašau tai turėti galvoj.

Vasaris matė, kad visa tai sakoma juokais, bet kartu juk lai buvo ir teisybė. Juokai – kun. kapelionui, o teisybė – jam. Jis raudo ir dėl jos žodžių teisumo, ir dėl džiaugsmo ją matyti ir tokius žodžius girdėti.

Kunigas Laibys nusišypsojo ir tarė:

---

[58] Nenugalimam nežinojime.

– Aiškios situacijos daro aiškius draugus, ponia. Iš savo pusės aš turiu prisipažinti tamstai, – kreipėsi jis į Vasarį, – kad išeikvojau daug pastangų laimėti ponios Liucijos palankumui, bet veltui. Dabar žinau priežastį ir būsiu lojalus.

Vasaris, nugalėjęs savo drovumą ir prisiderindamas prie užvesto kalbos tono, juokavo taip pat:

– Ponia Liucija sako tikrą tiesą. Jeigu aš būčiau nebėgęs, tai ji mane, be abejo, būtų pagavusi. Taip, taip... po laiko daug ko tenka gailėtis, nors, apskritai, nepataisomų dalykų gailėtis neverta.

– Kodėl nepataisomų? – nustebo Laibys. – Iš ponios žodžių matyt, kad niekas čia nė nebuvo pagedę. Tik dabar sveikas neturi bėgti, kad nereiktų jau tikrai, ir šį kartą galutinai, gailėtis.

– O tamsta pats per pietus ką sakei apie svetimų žmonų viliotojus?

– Pavasarėlis – svetimų žmonų viliotojas! Cha cha cha! – poniai ši mintis pasirodė tokia paradoksališka, kad jai nuo juoko net ašaros pasirodė akyse. Juokėsi ir abudu kunigai.

Kapelionas pasirodė esąs žmogus draugiškas ir linksmas, dar nesenas, bet jau ir nebejaunas. Jis buvo baigęs savo studijas viename Vakarų Europos universitete ir gavęs filosofijos daktaro laipsnį. Diecezijos vyresnybė ir griežtesnieji kunigai, ypač tie, kurie turėjo Peterburgo akademijos magistro laipsnį, žiūrėjo į kapelioną Laibį su nepasitikėjimu ir laikė jį modernistu. Jo pažiūros daugeliu klausimų, tiesa, buvo savotiškos, bet elgėsi jis, kaip dera geram kunigui, ir niekas nieko blogo jam prikišti negalėjo. Pas Brazgius jis lankydavosi gana dažnai ir buvo laukiamas jų svečias.

Kun. Laibys pažinojo Vasarį iš jo eilių, buvo girdėjęs apie jį šį tą iš jaunesniųjų kunigų, bet pats savo nuomonės apie jį neturėjo. Kun. Laibys niekad nieko nespręsdavo apie žmogų, jo nepamatęs. Ir turėjo jis tokį ypatingą gabumą atspėti kiekvieną iš jo išvaizdos, išraiškos, eisenos ir viso laikymosi, kad visai nė nekreipdavo dėmesio į jo reiškiamas mintis ir pažiūras.

– Gudriai pakalbėti gali ir kvailas, – sakydavo jis. – Tai pareina nuo įgudimo, nuo sekimo kitais, o kartais ir nuo pačio kvailumo, nes ir kvailumas kartais mum gali atrodyti gudrus ar bent įdomus. Bet išraiška, eisena, laikymasis visados esti sutapę su tikrąja žmogaus esme. Nuo to nepabėgsi ir niekuo neapsimesi, nes ir pats apsimetimas tave išduos.

Kun. dr. Laibys buvo puikus fizionomistas.

Ponia Liucija, pasijuokusi iš Pavasarėlio – „svetimų žmonų viliotojo“, puolė kapelioną:

– Bet papasakok, ką gi tamsta pasakei apie svetimų žmonų viliotojus, kad net nekaltą kun. Liudą nugąsdinai. Jisai jau pasiruošęs vėl bėgti nuo manęs.

– Ničnieko, ponia, – atsakė kun. daktaras, komiškai pakeldamas antakius. – Svetimų žmonų viliotojas kunigų tarpe – labai retas paukštis. Tikėk manim, ponia, kad mus svetimos žmonos dažniau vilioja negu mes jas.

– Ir visas tamstos prakeikimas, žinoma, tom akiplėšom!

– Anaiptol. Ponios, kurios vilioja kunigus, atlieka didžiai naudingą darbą.

– Mažiau įkyri savo vyram?

– Tai viena. O antra, štai dėl ko, tamstos sutiksite, kad tom meiliom viliokėm vieni kunigėliai atsispirs, kiti pasiduos. Tie, kurie atsispirs, turės daugiau nuopelnų danguje. Tie, kurie pasiduos, vėlgi bus dvejopos kategorijos: vieni pasiduos lepšiškai, vergiškai,

įklimps kaip musės į medų ir žus; o kiti pasiduos kovodami, ir toje kovoje ras ir stiprins save. Šitų kelias, ponia, laisvė! Jų niekas nesulaikys. Jie eis ir toliau kovodami ir maištaudami – ieškoti naujų idealų, naujų tiesų.

Šitą kalbą dr. Laibys pradėjo aiškiai komišku tonu, bet su kiekvienu sakiniu jo pakelti antakiai sviro žemyn, pailgas juodbruvas veidas rimtėjo, ir, jau tariant paskutinius žodžius, vietoj horizontalinių dvi vertikalinės raukšlės įsibrėžė į kaktą. Buvo aišku, kad jis nebejuokauja. Surimtėjo ir ponia Liucija, o kun. Vasaris stebėjosi ir kalbėtojo fizionomijos žaismu, ir tokiu nelauktu kalbos prasmės pakrypimu.

– Aš neseniai esu paleistas iš seminarijos, – tarė jis, – ir šitie klausimai man yra visai nauji. Seminarijoj mus mokė moterų saugotis kaip ugnies.

– Vadinasi, rodė tikriausią kelią į moterį. Nes juo mes daugiau ko saugojamės, juo mažiau išsisaugojam. Nes mes dažnai, kaip tyčia, padarome tai, ko labiausiai saugojamės. Ir tuomet klaida esti daug sunkiau atitaisoma. Išvengti moteries yra vienintelis kelias – vesti ją. Žmona nebetenka tos bandomosios lemiamos reikšmės, kurią turi šiaip moteris. Tarp vyro ir žmonos nesprogsta kūrybinės fantazijos žiežirbų. Gera žmona – gyvenimo komfortas, palanki aplinkybė, padės vyrui realizuoti tai, kas jame yra, kas jame subrendo; bloga žmona – gyvenimo skaudulys, liga, naikins vyro pajėgas, o gal ir visai jį pražudys. Ir viena, ir kita yra nuosavam vyro jausmų, minčių, reikalų, interesų skrituly. Dėl jų vyras gali tik smagiai arba nesmagiai jaustis. Bet kūrybinis įsitempimas negali būti tarp dviejų atskirų polių: tarp vyro ir siekiamos, bet nepasiekiamos moteries. Dėl to Bažnyčia, jeigu tikrai norėtų apsaugoti kunigus nuo moteries arba jeigu jai rūpėtų kunigų dora, turėtų panaikinti celibatą. Juk šiandien daug kam aišku, kad vedę vyrai savo norais, mintimis ir vaizduote skaistesni už nevedusius, ypač prievarta nevedusius. Teologų ir asketų argumentai apie skaistybės kilnumą šauna pro šalį. Taip, skaistybė dėl susiturėjimo yra kilni, bet tai yra tokia pat dovana, kaip geniališkumas, talentas, žodžiu, tai, ko surekrutuotai jaunuolių miniai antmesti negalima.

– Vis dėlto Bažnyčia celibato nenaikina ir, mano nuomone, gerai daro. Vedusioj kunigijoj nebeliktų kūrybos, fantazijos, užsidegimo ir nebeliktų bandomojo veiksnio. Dabar kunigijos gyvenimo centre stovi moteris, tada atsistotų žmona. Kunigijos dorovingumas pakiltų, bet kūrybingumas, lankstumas, tamprumas nusmuktų. Bažnyčia, kaip ir kiekviena organizacija, yra egoistiška: individualines sąžines ji aukoja bendruomenės tikslam. Tiesa, ji stengiasi bent kiek už tai atsilyginti – ne per skaudžiai plaka griekelius *contra sextum* ir toleruoja net aukštuose hierarchijos laipsniuose gana menkos doros žmones, kol tai nesukelia viešo skandalo. Girdėjai, Vasari, šiandien žodžius: griešink, bet neapostazuok! Nes griešindamas, jeigu nebūsi lepšys, tu kursi, ir tavo kūryba eis kunigijos balansan.

– Kodėl būtinai griešindamas? – suabejojo Vasaris.

– Nebūtinai, bet taip jau dažniausiai esti. Jeigu tu nori būti poetas, tai moteries bandymo, brolau, neišvengsi. Ar tu gali įsivaizduoti Dantę be Beatričės, Petrarką be Lauros, Gėtę be Šarlotės, Kristinos, Ulrikės, Mickevičių be Marilės? Taip ir kiekvienas poetas. Neišvengsi, brolau, moteries nei tu. Bet palauk! Aš juk skaičiau tavo keletą eilėraščių ir supratau, iš kur tai visa kilo. Moteris! Moteris, brolau, ar šiokiu, ar tokiu pavidalu. Nesigink! Jeigu dar nebūtum buvęs dvasiškis, gal būtum suradęs ir daugiau savo kūrybos akstinų. Bet dabar visam kitam tu esi aklas ir kurčias. Tavyje liko gyva vien tai, kas yra vyro prigimty gajausia ir gaivališkiausia: jautrumas moteriai. Tai kiekvieno talentingo

kunigo išgelbėjimas. Kitaip jis uždustų. Bet čia ir nuodėmės pradžia. Ar tu manai, kad, jausdamas ties savim moteries šmėklą, ramiai nešiosi sutaną, kalbėsi brevijorių, spaviedosi davatkėles ir būsi pavyzdingas kunigas? Ne, brolau! Tu svajosi, kankinsies, maištausi ir imsi nekęsti savo vardo. Kitaip tu nebūsi poetas. Jau ir šitą aš pastebėjau tavo eilėse. Dėl to aš tikiu tavo ateitim... Kuo tu baigsi, aš nežinau. Bet baik nebaniškai!

Tuo tarpu ponia įpylė kavos, ir jie visi trys gurkšnodami dar kurį laiką kartojo ir diskutavo kapeliono mintis. Ponia Liucija sunkiai slėpė savo pasitenkinimą, o kun. Vasaris jame sukilusį įvairių jausmų mišinį. Kun. Laibys, išgėręs savo puodelį, dirstelėjo į laikrodį ir pakilo eiti: artinosi valanda, kurią jam būtinai reikėjo būti namie. Kun. Vasaris valandėlę dar pasiliko, nors jau ir jam buvo metas važiuoti namo.

Atsisveikinę su kunigu Laibiu, jiedu jau nebegrįžo prie tų pačių kalbos temų, nors abudu jautė, kad kapeliono žodžiai juodu kaip ir suartino, surišo. Abudu numanė, kad kapelionas, kalbėdamas apie moteries reikšmę kunigo gyvenime ir apie moterį, kuri neva jau esanti jaučiama Vasario poezijoj, turėjo galvoj ją, ponią Liuciją. Ir abiem buvo smagu dėl tokio manymo.

– Sakyk man, kunigėli Liudai, – po kurio laiko kalbėjo ponia Liucija, – juk dabar mudu jau nebe vaikai: aš – ištekėjusi moteris, tamsta – kunigas, taigi galim pakalbėti atvirai. Na, prisipažink, ar aš tamstai patikdavau bent kiek anais laikais, ar buvai bent truputį mane pamilęs?

– Nejaugi ponia to nematei? – nustebęs klausė kunigas. – Juk aš visą seminarijos laiką sirgau jumis. Aš prasimanydavau visokių priemonių pabėgt nuo tamstos, ir vis dėlto tai man blogai pasisekdavo. O tamsta?

– Ak, kam dar klausti? Juk išleistuves ir sodelį atsimeni? Aš norėjau, kad mane pabučiuotai, o tamsta mane atstūmei.

– Koksai aš mulkis tuomet buvau ir kiek dėl to paskui graužiausi! Bet ką!.. Aš tuomet buvau tokis dar vaikiškas...

– O aš tai palaikiau stačiai didvyriškumu, kietos dvasiškos disciplinos dabojimu. Ir tariau: Pavasarėlis ne man. Gal ir geriau, kad taip išėjo. Kas aš tamstai būčiau?.. Komfortas?.. patogi aplinkybė?.. O gal gyvenimo liga, vėžys?

– Ponia Liucija, apie tai dabar nėr prasmės galvoti, – atsakė Vasaris. – Aš vis tiek išstoti iš seminarijos negalėjau.

Jiedu nutilo abudu, paskendę dar tokios netolimos, bet jau nebegrąžinamos praeities atsiminimuose. Dabar jau suvaržyti griežtų pareigų, jiedu laisvai žarstė tuos atsiminimus, bet nė vienas neišdrįso pastatyti klausimo dėl dabarties. Ponia Brazgienė stengėsi būti gera savo vyrui žmona, bet dvasinės šilumos tarp jųdviejų nebuvo. Jos širdis linko į kunigą Vasarį, ir šitos spragos jai niekas negalėjo užpildyti. Kun. Liudas savo simpatijas poniai Liucijai suprasmino, pasiremdamas kapeliono žodžiais. Ir to jam pakako duoti jausmam daugiau laisvės ir pasižiūrėti į buvusią kaimynę smalsesne akimi.

Ponia Liucija buvo pražydusi jam vėl nauju grožiu. Ji truputį papilnėjo, dėl to jos oda pasidarė dar švelnesnė ir skaistesnė, negu buvo pirma. Jos kūno formos, bruožai ir judesiai galutinai susiharmonizavo. Ji pati tapo dar labiau moteriška, jautri, pastabi, viską suprantanti, viskam atsiliepianti. Kun. Vasariui smagu buvo papasakoti savo naujojo gyvenimo įspūdžius, patyrimus ir pasidalinti savo mintimis.

– Ech, ponia Liucija, – kalbėjo jis susijaudinusiu balsu, – štai dar tik trys mėnesiai, kaip aš kunigas, ir trys savaitės, kaip vikaras, o jau kartais imu abejoti, ar neapsirikau dėl

pašaukimo. Ponia, esti momentų, kada aš visai nesijaučiu esąs kunigas, ir esti momentų, kada aš jaučiu vien kunigavimo naštą. Aš bijau, kad tik tiek esu kunigas, kiek mane saisto dvasiškio rūbai, išviršinės pareigos, darbas, parapija. Ir tos pareigos man sunkios. Mišias laikyti jau įpratau, bet išpažintys, ypač pamokslai, Viešpatie! Man skelbti Dievo žodį, mokyti žmones, barti už paklydimus, vesti į tiesos kelią? Ne, tai jau praneša mano visas pajėgas! Negaliu!.. Žodžiai stringa gerklėj. Daros nenatūralu, netikra. Gaila, kad išėjo kun. Laibys. Žiūrėčiau, ką jis į tai pasakytų.

Ponia Liucija klausė jo domiai, užuojautos pilnu žvilgsniu, bet ką ji į tai galėjo pasakyti? Ir jis buvo dėkingas, kad ji nieko nesakė, kad ji nei sklaidė jo abejonių, nei dar daugiau jų kėlė. Jis matė, kad ir jai jis atrodė taip, kaip sau pačiam.

Pagaliau laikas buvo važiuoti namo, ir kun. Vasaris atsisveikino. Jokių sentimentalių žodžių jiedu viens kitam nepasakė, bet abu žinojo, kad kito pasimatymo lauks su vienodu nekantrumu.

[...]

VIII

Naujapolio Įspūdžiai paskatino Vasarį galų gale imtis plunksnos. Kapeliono Laibio žodžiai tarsi įpylė jam energijos, o pasimatymas su Liuce pažadino tiek daug užsnūdusių jame atsiminimų ir lūkesių.

Parvažiavęs iš atlaidų, kitą dieną jau nuo pat ryto jis rausėsi savy, ieškodamas temų ir stengdamasis sudaryti poezijos nuotaiką. Į pavakarę, kai visi dienos darbai jau buvo baigti, jis užsidarė savo kambary ir sėdo rašyti. Bet rašyti nesisekė. Jis vieną po kito bandė visus į galvą atėjusius motyvus, bet nei vienas jo nejaudino, nei vienas nežadino jo vaizduotės, nei vienas nesidavė suimamas į eilėraščio formą. Tas pats bandymas pasikartojo po vakarienės, – jis pasikamavo dar porą valandų, kol galutinai įsitikino, kad šiandien jis rašyt negali...

Ar vien tik šiandien? Ne, jis nerašo jau gana seniai; jau antri metai, kai jis neberašo. Dėl ko? Juk jis jaučiasi jėgų turįs, ir poeto sąmonė jame gyva. Tada jis veltui ieškojo atsakymo į klausimą, dėl ko jis negali rašyti. Tik po daugelio metų Liudas Vasaris, analizuodamas savo gyvenimą ir savo kūrybą, manė tą atsakymą radęs. O atsakymas buvo toks.

Rašytojas, poetas savo kūrybai pajėgų ir medžiagos semia iš dviejų šaltinių: iš savo asmenybės ir iš aplinkinio pasaulio. Bet reikia, kad asmenybė būtų stipri ir vieninga, o pasaulis, gyvenimas, tikrovė jaučiama tiesiogiai ir gyvai. Vasaris, patekęs į seminariją tuo metu, kada jo talentas vos pradėjo busti, buvo atskirtas nuo gyvenimo ir pasaulio, ir palinko analizuoti vien savo pačio jausmus ir mintis.

Tas atskyrimas nuo gyvenimo ir įsivilkimas į dvasiškio rūbą kėlė jame daug vidaus kovų. Tad seminarijoj, nors ir kaip neturtingas buvo jo minčių ir jausmų pasaulis, nors ir kaip neįvairi buvo jo kūrybos medžiaga ir negausūs motyvai, jis vis dėlto šį tą rašė, šį tą kūrė.

Bet štai po subdiakonato šventimų jo likimas buvo nulemtas, jis paliovė priešinęsis nugalėjusiai jį kunigystei, jis pasislėpė su likučiais maištingosios savo prigimties giliausiame dvasios kampely ir aprimo. Nuo pasaulio jis ir toliau liko atskirtas, o emocinis gyvenimas, nebežadinamas kovos, apsnūdo. Ką ir kaip tad jis galėjo kurti?

Su žmonėmis jis santykių neturėjo, visuomenės reikalų jis nepažinojo, nuo moteries meilės jis pabėgo, gamtą jis įprato matyti tik pro savo jausmą. Ką ir kaip tad jis galėjo

kurti? Dvasinio gyvenimo motyvus? Kokius? Askezai jis nebuvo linkęs, pasaulėžvalgos temom jis buvo per jaunas, savo ideologijos jis nebuvo dar išgyvenęs. Tiesa, seminarijoj jis parašė daug idėjinių eilėraščių, bet jie buvo tokie plokšti ir menki, kad, daugiau subrendęs, jis nebegalėjo prie tų temų grįžti. Nebetenkino jo nei jausminis patosas, nei saldus sentimentalizmas.

Seminarijoj ir visame dvasinio gyvenimo lobyne turėjo jis tik vieną didelį poezijos šaltinį ir pavyzdį – Bibliją. Bet, deja, dvasinių praktikų rutina ir teologijos mokslas darė jį Biblijos poezijai nejautrų, o pats Šventraštis būdavo komentuojamas visai kitais atžvilgiais. Iš pat pirmųjų dienų, dar nesuprasdami lotyniškai, jie jau pratinosi kalbėti Dovydo psalmes kaip maldos formules – poterius, visi kartu, choru, griežtai nustatytu laiku, automatiškai. Jų dėmesys tučtuojau atbukdavo ir retai kada pasiekdavo turinį, prasmę. Tas pats būdavo ir vėliau, kalbant brevijorių. Reikėjo jis kalbėti, sugriebus laisvą valandą, sparčiai ir, svarbiausia, lūpomis, *oraliter,* ir vis su ta pačia maldos nuotaika. O maldos nuotaika jei ir būdavo sudaroma, tai daugiau pačiu meldimosi veiksmu kaip kalbamų žodžių turiniu.

Studijose Biblija jiem būdavo aiškinama kaip įkvėptas Dievo žodis, dažnai simboline prasme, taikant prie mistiškojo Dievo kūno – Bažnyčios, vaduojantis dogmatiniais arba doroviniais tikslais. Tokiu būdu Biblijos metaforos, hiperbolės, palyginimai ir visos kitos poetiškojo stiliaus priemonės arba visai nebūdavo keliamos, arba komentuojamos teologijos šviesoj. Jiem niekas nebandė nuplėšti nuo Biblijos maldos formulių trafareto ir parodyti, kad ji yra ne tik dieviško, bet ir poetiško įkvėpimo kūrinys. Jiem buvo svetima Pentateucho epika, Pranašų ekstazė, Giesmių Giesmės erotika, Psalmių lyrika, Apokalipsės fantastika.

Tik po daugelio metų Liudas Vasaris įstengė nusikratyti tuo visokeriopu rutinos lukštu ir pažiūrėti į tą nuostabią knygą kaip į tiesioginį žmogaus širdies balsą, bylojantį į mus iš amžių glūdumos, iš tolimųjų Oriento kraštų. Tuomet Biblija lapo jam mėgstamiausia didelės išminties ir poezijos knyga.

[...]

Visa tai Liudas Vasaris suvokė po daugelio metų, kai jo bandymų ir kovų kelias jau buvo išeitas. Tada jam visa atrodė paprasta ir natūralu. Tačiau tą vakarą, kai jisai po Naujapolio atlaidų, bergždžiai prisikamavęs, įsitikino, kad negali iš savęs išskelti jokios kūrybinės kibirkštėlės, jo negalėjimo priežastis jam nebuvo aiški, ir jis nemaža dėl to kentė.

Iš Naujapolio jis parvažiavo pakilusia nuotaika, nes visa, ką jis per tuos atlaidus patyrė, skatino jį dirbti, kurti ir prasimušti į pirmąsias gyvenimo eiles. Pralotas Girvydas daug iš jo tikėjosi ir buvo pasiryžęs jam padėti, kapelionas Laibys sukrėtė jį savo drąsiomis mintimis, o ponia Liucija sušildė jo užmarintą širdį savo švelniu moteriškumu.

O jis štai pasirodė bejėgis, šaltas, be jausmo ir be fantazijos plunksnagraužis, nesugebėjęs parašyti nė vieno eilėraščio, kuriuo jis turėjo įrodyti visiem, o svarbiausia sau pačiam, kad tikrai padarys tai, ko iš jo laukia.

Sunki depresija ėmė slinkti į Vasario širdį. Jeigu jis ne poetas, tai jo drąsios mintys, kapeliono žodžiai ir Liucės pažintis – viskas nuodėmė ir beprotybė.

Pagautas nerimasties ir negalėdamas nusėdėti nejaukiame kambary, jis užsimetė apsiaustą, užsidėjo skrybėlę ir, atsargiai varstydamas duris, išslinko į sodą. Buvo beveik vidurnaktis. Nei klebonijos, nei Stripaičio languose šviesos nebuvo. Visas bažnytkaimis skendėjo tamsoj.

Apgraibydamas lazdele taką, kunigas žengė į tamsų klebonijos sodą.

Kokis turėjo būti šio vėlyvo pasivaikščiojimo tikslas, jis ir pats nežinojo. Jis stačiai jautė reikalą eiti ir daryti ką nors nepaprasta.

Klebonijos sodas buvo didelis, vienu šonu liečiąs šventorių, kitu vieškelį, kuriuo jis andai vaikštinėjo pro dvarą į ežerėlį ir šilelį.

Naktis buvo vėjuota ir tamsi. Švokštė šventoriaus liepos, ir jau prikritusių lapų sluoksnis šlamėjo po kojomis. Kraupu buvo žengti vis tolyn į juodą sodo gilumą, bet šis kraupumas ir paslaptingumas taip dilgino nervus, taip jautrino visus jutimus, kad jaunas kunigas, tarsi kokios nesuprantamos jėgos traukiamas, ėjo vis tolyn ir tolyn.

Štai pagaliau šventorius.

Jis pastumia dureles ir įeina į šventorių. Čia šviesos daugiau, matyti pakraščiais švokščiančių liepų siluetai ir tamsi bažnyčia su aukštu bokštu ir rausvai mirgančiu langu ties altorium.

Šventoriaus kampe jis įžiūri juodą kryžių. Jis žino, kad toj vietoj palaidotas klebonas, pastatęs šią bažnyčią. Vasariui daros šiurpu, prisiminus tą kapą ir gulintį jame kleboną, bet jis sukaupia didelę valios pastangą ir eina stačiai į kapą. Jo kūną nuveria šiurpulių banga, jis pajunta ant veido tarsi kokį žvyrą, bet, konvulsyviai sukandęs dantis, žengia toliau.

Štai kapas, aptvertas geležine tvorele, su kryžium ir akmeniu, o akmeny vos vos marguliuoja paauksuotos raidės. Nusiimt kepurę, klauptis ir sukalbėti *Requiem aeternam*[59]? Ne, jis kepurės nesiima, nesiklaupia ir poterio nekalba.

Valandėlę pastovėjęs, jis apsisuka ir eina atgal. Vėjas pašėlusiai drasko jo apsiausto skvernus ir paleriną.

Jei kas jį būtų matęs, būtų sakęs, kad senas klebonas atsikėlė iš kapo ir eina pažiūrėti savo buvusios žemiškos buveinės.

Bet tai ėjo tik jaunas kunigas poetas Vasaris, varomas nerimasties vieną klaikią rudenio naktį.

Jis sugrįžo į sodą, pro kitus vartelius išėjo į vieškelį ir pasuko į dvarą. Tai buvo beprotiškas noras. Ką pamanytų kas nors, pamatęs jį vieną tokiu metu einantį iš klebonijos į dvarą? Ar gal nelabasis jį veja, drumsdamas jo mintis ir piktus jausmus keldamas krūtinėj?

Kunigas kaip šmėkla jau eina pro parką ir godžia akim tiria jo paslaptingą tamsą. Jo ausyse skamba ciniški Stripaičio žodžiai:

– O, tas sodas matęs pasiutusių orgijų...

– Baronienė? Ė, turbūt ne vieno murdyta bestija!..

Štai centrinė alėja ties rūmais. Kas tai? Vienam lange šviesa. Tai, be abejo, jos langas. Ką ji veikia taip vėlai?

Kunigas valandėlę stabtelėja ir nori ją atsiminti. Štai ji kaip gyva su savo viliojančiu šypsniu, balta krūtine ir lakieruotais batų aulais.

Vasaris dabar žino, kur eina. Jis dabar eina ten, kur ją pirmą sykį pamatė. Jis jaučia, kad tai yra absurdiškas sumanymas. Jis gali ką nors susitikti, jį gali užpulti dvaro šunes, jį gali užklupti lietus. Bet jis užsispyrė ligi tos vietos nueiti, ir nueis.

Šaltas rudens vėjas pučia jam į veidą, net kvapą užimdamas. Jo apsiaustas ir sutana lupa jį atgalios ir pančioja kojas. Bet jis, visu kūnu svirdamas į priekį, žengia vis tolyn ir

[59] Amžiną atilsį.

tolyn. Jame kyla energija, užsidegimas, azartas. Jam savotiškai smagu grumtis su vėju ir atlikinėt šią beprasmišką kelionę.

Ar tikrai beprasmišką? Jam, kunigui, kurio kiekvienas žingsnis turi būti racionalus ir Dievo garbei skirtas, ši kelionė – tai didelis žygis, tai maištas prieš savo pasyviškumą, nusižeminimą ir prieš kasdienišką pilkumą, kurs jį slopina ir smaugia.

Jis panoro atsikvėpti.

Jo fantazija ištiesė vieną sparną į tą tamsią vėjuotą spalių mėnesio naktį...

O gal tai gražiosios ponios baronienės žvilgsnis traukia jį kaip nusikaltėlį į nusikaltimo vietą? Nes ponia baronienė – tai nuodėmė. Ji graži ir viliojanti, bet ne taip, kaip ponia Liucija. Baronienės grožis – tai rafinuotos koketės viliojimo priemonė. Jos pažvelgimas ir nusišypsojimas apnuodinti nuodėmingų pažadų.

Kun. Vasario sąžinėj kruta vienas mažas kirminėlis: dėl ko jis, pasakodamas poniai Liucijai Kalnynų įspūdžius ir įvykius, nė vienu žodžiu neprasitarė apie atsitikimą su ponia baroniene ir būsimą vizitą į dvarą? Jis žino, kad sąmoningai tai nutylėjo. Dėl ko?..

Štai jau ir kalnelis, nuo kurio jis observavo tris keistus raitelius. Dabar jis nemato tų vietų, nes visi laukai paskendę neperregimoj tamsoj, bet jis mato, kaip laibas baltakrūtinis raitelis šuoliu lekia per lauką ir kaip paukštis skrenda per griovį.

Kunigas leidžiasi nuo kalnelio toliau.

Štai medis, pro kurį jis ėjo, kai pasibaidė baronienės arklys. Kunigas sustoja – ir visa scena dar sykį kartojasi jo atminty.

Baronienė, gracingai nusišypsojusi, nujoja, bet jis dar valandėlę stovi toj pačioj vietoj, tarsi ko laukdamas.

Čia, pakalnėj, vėjas mažesnis, bet užtat dar aiškiau jaučiamas jo stiprumas kalnely ir visoj apylinkėj. Gūdžiai ošia medžiuose, staugia nuo ežerėlio, švilpauna ir dunda laukų ta m sumoj.

Jisai stovi, nesiryždamas pajudėti iš vietos. Visi jo pajautimai įsitempė kaip styga. Jo klausa ir žvilgsnis taip užsiaštrino, kad jis išskiria daugybę tonų ir balsų toj triukšmingoj rudens nakties simfonijoj. Jis įžvelgia įvairių pavidalų ir pačios tamsos niuansų.

Pagaliau jis žengia atgal.

Vėjas, pralenkdamas jį, suduoda į pečius, raitoja ant galvos paleriną, užbėgęs priekin, pūstelėja į veidą ir kūliais verčiasi tolyn į dvaro parką, į klebonijos sodą, į visą miegantį Kalnynų bažnytkaimį.

Dvaro parkas ošia jaukiu namų artumu.

Rūmų lange jau nebėr šviesos: ponia baronienė jau užvožė galantiško romano lapus, paliepė kambarinei išnešti penkiastrėles žvakides, apsivertė ant kito šono ir užmigo minkštame patale.

Kunigas įėjo į klebonijos sodą.

Jo nervai atslūgo, jis jaučia didelį nuovargį ir, atsirėmęs į tvorą, ilsisi, gardžiuodamasis laimingai pasibaigusiu žygiu.

Paskui jis eina į savo kambarius, sunkiai rasdamas taką tamsiame klebonijos sode.

Šį kartą jis nepastebėjo savo kambarių nejaukumo. Jeigu jo vargingas butas būtų virtęs ištaigingiausiu rūmu, išklotu minkštais kilimais ir išpuoštu brangiais meno kūriniais, jis ir to nebūtų pastebėjęs.

Užmigdamas jis pamąstė, kad, nuėjęs su vizitu į dvarą, kalbėsis su ponia Rainakiene kaip su gera pažįstama, nes štai jau du kartu buvo ją susitikęs kely.

IX

Netrukus po šių įvykių baronas Rainakis atlankė Kalnynų kleboną, o kitą dieną visi trys kunigai gavo ponios baronienės pakvietimą atsilankyti į dvarą išgerti arbatos. Klebonas Platūnas nelabai šituos vizitus mėgo, bet matė gyvą reikalą palaikyti gerus santykius su ponu.

– Et, nieko nepadarysi. Reikia atlikti tą baudžiavą, – kalbėjo jis kun. Stripaičiui. – Užveizda ir ūkvedys kitaip skaitosi, kai pamato, kad buvojame pas baronus. Nauda iš to aiški... Kad ne tas, ko aš tenai eičiau?

– Dėl barono, žinoma, – pritarė Stripaitis. – Pravoslavas ar liuteris – tas pat velnias... Jis gal ir pats santykių su mumis nepalaikytų. Bet baronienė, klebone, vis dėlto praktikuojanti katalikė. Nieko nepadarysi; lenkiškose aristokratijos tradicijose religija giliai įleidus šaknis. Nors šiaip aš nė kiek netikiu jos dorybėm.

– Jos aristokratiškumas labai dar abejotinas. Dabar, žinoma, ji aristokratė, bet kilmė ne taip jau labai poniška. Ūkvedys man sykį pasakojo, kad baronienė, prieš ištekėdama, buvusi paprasta Varšuvos kafešantano aktrisa. Nuvažiavo baronas į Varšuvą paūžti – ir apipainiojo lenkaitė. Tokios moka. Štai tau ir aristokratė.

– Juo didesnis aristokratas, juo skandališkesnė žmona, – samprotavo Stripaitis. – Pasitaiko, kad kunigaikščiai veda ne tik kafešantanų artistes, bet ir cirko akrobates. Kafešantane tai tik kojas parodo, o cirke, bestijos, tai visai nuogos raitosi.

Klebonas iš pasipiktinimo nusispjovė ir pataisė:

– Ne nuogos. Įstatymai draudžia. Turbūt apsitempusios tokiu mezginiu.

– Lyg ne vis tiek! Iš tolo atrodo kaip nuogos.

– Bene pats matei?

– Ot ir mačiau. Aš kunigu šventinausi ne kur kitur, kaip tik toj pačioj Varšuvoj. Pas mus tada vyskupo nebuvo, tai, ot, mane ir nusitempė vienas vietinis konfratras. Buvom ir kafešantane, ir cirke. Žinai, klebone, kad ryt dieną turėjau išpažinties eiti. Niekad tokių mergų nemačiusiam pasiutiškai veikia... Na, bet ką aš čia pliauškiu! Štai Vasaris jau ir pasipiktino.

– O tamsta kaip? Nori taip pat eiti į dvarą? – kreipėsi klebonas į Vasarį.

– Noriu nenoriu, bet jeigu kviečia, tai neiti būtų nemandagu, – šiurkščiai atsakė Vasaris. Jo širdy jau ėmė kauptis prieš kleboną piktų jausmų.

– Bet juk tamsta nepažįstamas!

– Tai susipažinsiu. Pagaliau, ne taip jau ir nepažįstamas. Andai buvau susitikęs juos visus už dvaro jodinėjančius. Susipažinome.

– A, tamsta, laiko turėdamas, mėgsti vienas vaikštinėti... Cha cha!

Vasaris staiga blykstelėjo kaip ugnis ir, sunkiai valdydamasis, drebančiu balsu tarė:

– Atsiprašau. Kodėl klebonas jau kelintą kartą man prikaišiojat ypatingą laiko turėjimą? Aš, rodos, savo pareigas bažnyčioj atlieku lygiomis su visais. Gal net daugiau. Išpažintys beveik tik man vienam užkrautos...

– Apsidirbdavom mudu ir dviese, kai tamstos nebuvo, – sumurmėjo klebonas.

– Tai prašau kleboną apie tai parašyti kurijai. Kai gausiu kitą vietą, aš iš čia išvažiuosiu tą pačią dieną, nė kiek nesigailėdamas. – Ir, nelaukęs klebono atsakymo, jis pakilo ir išėjo, vos nugalėjęs norą trinktelt durimis taip, kad net langai sudrebėtų.

Šį kartą jis dar susivaldė, bet jautė, kad jo krūtinę stačiai plėšia pagieža dėl klebono priekabumo, smulkmeniškumo, šykštumo, storžieviškumo ir nepagrįstų užgauliojimų. Šį kartą jis susivaldė, nes jo kantrybė dar nebuvo trūkusi, bet ar ilgam?

Tas mažas incidentas su klebonu pagadino nuotaiką prieš patį vizitą į dvarą. Vasaris išbėgo, kai dar nebuvo susitarta nei kaip jie eis, nei kada. Būtų, be abejo, tinkamiausia nueiti visiem trim kunigam kartu. Bet ar klebonas su Stripaičiu jį kvies? Jis gi pats nutarė nieko neklausinėti ir į jų kompaniją nesisiūlyti. Jeigu jo nepakvies, tegu eina sau dviese. Jis ras kelią į dvarą ir vienas.

Baronienė kvietė 5 valandai, laiko liko nebedaug, ir Vasaris ėmė rengtis. Jis rūpestingai nusivalė batus, apsivilko naują sutaną, užsimovė mankietas ir užsidėjo priešais skeltą apikaklę, kaip didžiausią dabitiškumo ženklą.

Besirengiant pagieža prieš kleboną neatslūgo, bet nukrypo į kitą pusę. Gerai! Klebonas su Stripaičiu jį užgaulioja ir niekina ir gal net nueis, jo nepakvietę? Tiek to! Jis ras kelią į dvarą ir vienas – ir mokės pasirodyti geriau ir už kleboną, ir už Stripaitį! Ir jam jau kilo nuotaika, vaizduojantis, kaip jis kalbėsis su ponia baroniene ir kaip bus nemaloniai nustebę abu vyresnieji kunigai.

Tačiau prieš 5 val. atėjo Stripaitis ir pavadino jį eiti kartu. Būsią nepatogu, jeigu jis nueis vėliau. Reiksią aiškintis... Iš viso, kunigai turį būti solidarūs ir neparodyti, kad tarp jų esama kokių nors nesusipratimų. Vasaris sutiko, bet jo apmaudas neatlyžo, ir visą kelią jis kurstė savy pasiryžimą pelnyti ponų baronų dėmesį ir palankumą, tartum tai būtų didžiausias kerštas klebonui.

Dvaro rūmų prieškambary sutiko juos drąsi kambarinė, paėmė apsiaustus ir paprašė į salioną. Ponas baronas ir ponia baronienė tuoj ateisią.

Salionas buvo didžiulis kambarys, beveik salė, menkai apšviesta rudenio prieblandos, dėl to gana nejauki ir paslaptinga. Trys kunigai nežinojo nė ką jiem daryti tame apytamsiam salione. Klebonas, daugiau pratęs vaikštinėti apie kluonus ir tvartus negu salione, iš pirmų žingsnių užkliuvo kojomis už kilimo ir vos neapvertė kėdės. Vasaris, taip pat nepratęs buvoti ponų salionuose, kad ir kaip buvo pasiryžęs, varžėsi ir nerimavo, laukdamas pirmo su šeimininkais susitikimo. Laisviausiai berods jautėsi kun. Stripaitis. Jis dėl savo storžieviškumo niekur nieko nesivaržė ir savo elgesio nekontroliavo.

Jisai skersai ir išilgai peržingsniavo per salioną, įsitikino, kad krosnis jau buvo kūrenta, apžiūrėjo paveikslus, pakilnojo ant fortepijono gaidas, paskui sėdo į fotelį prie stalelio, užsimetė koją ant kojos ir užsirūkė papirosą.

Tačiau netrukus virstelėjo šoninės durys, ir pasirodė baronas.

– *A, Reverendissimi!* – sušuko jis, su išskėstom rankom eidamas į savo svečius. – *Mille excuses, mille excuses! On vous laisse seuls dans les ténèbres!..* Tai dėl to, mano gerbiamas kunige klebone, kad jau ruduo. *Der Sommer mag verwelken, das Jahr vergeh'n!..* Taip dažnai dainuoja mano žmona. *Nu, kak vy sebia čuvstvujete, gaspadin nastojatel?* [60]

Baronas turėjo keistą paprotį daryti kratinį iš visų kalbų, kurias tik jis mokėjo, visai nesirūpindamas, ar jo užkalbintasis supranta, ką jis sako, ar ne. Pasisveikinęs su klebonu, JIS grįžtelėjo į Stripaitį.

– *Quelle marque de cigarettes est-ce que vous fumez, Monsieur l'abbé? Darf ich Sie bitten von den meinigen zu versuchen? Ce sont les cigarettes de qualité...*[61] Na, kaip einas?

Kun. Stripaitis atkišo jam dešinę, kurią baronas paspaudė, ir, iš visos kalbos supratęs vienintelį žodį „sigaret", papurtė galvą:

---

[60] A, gerbiamieji kunigai!.. Atsiprašau tūkstantį kartų!.. Jus čia paliko vienus tamsybėse!.. Vasara apsiniaukia, ir praskrenda metai!.. Na, kaip jaučiatės, kunige klebone?

[61] Kokius cigaretus tamsta rūkai, kunige? Ar galiu aš pasiūlyti savųjų? Tai yra puikūs cigaretai...

– Ne, cigarų aš nerūkau. Per daug dvokia.

– Dvokia?.. Dvokia?.. *Qu'est-ce que ça veut dire?*[62] – nustebęs žvalgėsi aplinkui ir, pamatęs prie lango stovintį Vasarį, vėl puolė išskėstomis rankomis:

– *Ah, le voilà! Mon cher ami, madame la baronne sera très contente de vous voir ici.*[63]

– Atsiprašau, ponas barone, aš labai gailiuosi, kad nesuprantu prancūziškai, – pasiteisino Vasaris.

– Tamsta nesupranti prancūziškai? Niekis, *mon ami!* Aš ir pats nemėgstu prancūzų kalbos. Nemėgstu, nemėgstu... O tamsta vadiniesi *Vasari?* Taip? *Parla italiano?.. Non?*[64] Juk tamsta vadiniesi *Vasari?*

– Vasaris.

– Tai tamsta turi būti italas, *Reverendissime!*

– Ne, ponas barone. Aš lietuvis. Mano pavardė grynai lietuviška. Yra ir toks mėnesis vasaris – *februarius.*

– O tamsta žinai, kas buvo Vasari?.. Ne?.. Vasari tai buvo pirmas italų meno istorikas. Gyveno Renesanso gadynėj... Dėl to aš tamstos pavardę kai tik išgirdau, tai ir atsiminiau. Bet, mano ponai, – kreipėsi jis jau į visus kunigus kartu, – tai naujas lietuvių kalbos gražumo įrodymas. Nes italų kalba, mano ponai... – ir baronas leidosi į filologinius samprotavimus apie kalbų skambumą, turtingumą ir senoviškumą. Kunigai padėjo jam, kur klausimai siejosi su lotynų ir lietuvių kalbomis.

Tuo tarpu kambarinė įžiebė didelę gražią lempą ant stalo, aplink kurį susėdo svečiai, ir dvi žvakides su daugeliu žvakių abiejuose saliono galuose. Tuoj pasidarė linksmiau ir jaukiau.

Pagaliau vėl atsidarė durys, ir šį kartą pasirodė baronienė su ponia Sokolina. Su klebonu ir kun. Stripaičiu ponios jau buvo pažįstamos iš anksčiau, o Vasarį atsiminė iš susitikimo kely. To „promenado" atsiminimai ir buvo pirmoji bendros kalbos tema.

Kun. Vasaris, pamatęs baronienę saliono duryse, be galo nustebo ir ilgą laiką negalėjo dar atsistebėti įvykusia joj atmaina. Juk jis taip puikiai sugebėjo ją įsivaizduoti, kad, rodos, būtų pažinęs ją visur ir visuomet. O štai dabar beveik netikėjo savo akim. Jis berods laukė, kad pamatys baronienę kitaip apsirengusią, nes ponios namie negi nešioja vyriškus jojamuosius kostiumus, bet tokios didelės atmainos nebuvo tikėjęsis. Jam atrodė, kad pasikeitė ne vien drabužiai, bet ir visa ta moteris.

Jis pamatė liekną aukštą ponią, už Liucę didesnę, o turbūt ir gražesnę. Ji žengė lengvai, grakščiai, išdidžiai pakėlusi galvą, bet truputį šypsodamasi. Jos plaukai buvo įmantriai sušukuoti ir suvingiuoti, o ausyse karojo brangūs pašveitalai, kurie ją labai puošė. Jos tamsus rūbas neturėjo jokių ypatingų pagražinimų, bet buvo puošnus ir elegantiškas.

Kunigam jis pasirodė tuo nepaprastas, kad apie kaklą ir ant krūtinės tiek daug iškirptas, jog kartais, kai ponia baronienė sėdėdama pakrypdavo į vieną šoną, vienas petys beveik visai išsinerdavo. O kai ji bent kiek pasilenkdavo į priekį, kunigų kuklumas reikalavo tučtuojau kreipti akis nuo jos krūtinės į šalį, o ramtis į dangiškus ir amžinuosius dalykus. Bet pikčiausia, kad ant baronienės kaklo, plonučiu retežėliu parištas, kabojo mažutytis kryželis, nusileisdamas lygiai ligi tos vietos, kurios pamatymas galėjo sukelti pikčiausių pagundų.

---

[62] Ką tai reiškia?..

[63] A, štai ir jis! Mano drauge, ponia baronienė bus labai patenkinta, kad tamsta atsilankei.

[64] Jūs kalbate itališkai?.. Ne?..

Rodos, niekas nebūtų tikėjęs, kad šita didelė elegantiška ponia galėtų mūvėti dryžai languotomis kelnėmis ir batais su lakieruotais aulais, kad ji, apžergusi arklį, galėtų trankytis po laukus ir šokinėti per griovius. O tačiau tai buvo ji pati. Vasaris pažino tik jos akis ir nusišypsojimą, kuriuo ji tuomet jį atsisveikino, o dabar pasisveikino.

Tas nusišypsojimas buvo vienintelis jaunam kunigėliui padrąsinimas, be kurio jis nebūtų žinojęs nei kaip prie tos didelės ponios prisiartinti, nei ką jai sakyti.

Bet ponios baronienės akys ir nusišypsojimas turėjo tą ypatybę, kad kiekvienas jautresnis vyriškis tuoj pajusdavo noro ir drąsos jos draugystėj nesivaržyti ir pasirodyti jai geriausiu, kokiu tik galima, atžvilgiu. Dėl to, kur tik baronienė pasisukdavo, vyriškių asistentų niekur jai nebūdavo stoka.

Bet tą vakarą Kalnynų dvare tik vienas kun. Vasaris patyrė šią nepaprastą baronienės nusišypsojimo ypatybę.

Pasikeitus pirmomis nereikšmingomis konversacijos frazėmis ir paskutinių dienų naujienomis, kai kambarinė padavė arbatą su saldžiais užkandžiais, visa kompanija pasiskirstė taip: klebonas su baronu kalbėjosi apie šių metų derlių, javų kainas ir ateinančių metų perspektyvas, greta kun. Stripaičio sofoje sėdėjo ponia Sokolina ir ginčijosi, dėl ko katalikų kunigai negali žmonų vesti, o Vasaris ir baronienė atsidūrė prieš viens kitą, atskirti žemučio staliuko, ant kurio jie dėjosi arbatos puodelius.

Kompanija nebuvo tiek pakrikusi, kad nebūtų buvę galima sumegzti bendros kalbos arba persimesti sakiniu su tolimesniu kaimynu, bet, pradėjus gerti arbatą, nuotaika susidarė tokia, kad kalbos pasiskirstė. Vasaris, jausdamas glostantį baronienės žvilgsnį ir skatinantį nusišypsojimą, tarė:

– Šis vakaras, ponia, didelis mano gyvenimo įvykis. Aš esu pirmąkart dvare – ir tai ne bet kokiam, bet tikram aristokratiškam dvare. Apie tai jau aš seniai svajodavau. Vieną kartą, kai aš dar nebuvau kunigas...

– O tamsta jau seniai kunigas? – pertraukė baronienė.

– Vos keletas mėnesių, ponia.

– A, tai tamsta dar visai naujokas gyvenime. Aš manau, kad pirmieji kunigavimo, panašiai kaip ir pirmieji po ištekėjimo, metai yra kupini uolumo, ekstazių ir nusivylimo. Bet aš tamstą pertraukiau.

– Taigi aš vieną kartą susvajojau ištisą pasaką apie dvarą – labai romantišką ir naivią.

– Galima ją išgirsti?

– Nedrįsčiau ponios baronienės varginti. Aš tik norėjau pasakyti, kaip dvaras žadindavo mano vaizduotę.

– Tikrių tikriausiai toj pasakoj buvo įmaišyta moteris.

– Nesiginsiu. Bet ji nebuvo iš dvaro, o aš tuomet dar nebuvau kunigas.

– Tamsta ją tebemyli?

– Ponia, juk aš kunigas!

– Tai kas iš to? Juk tamsta nepaliovei buvęs vyriškis! Aš esu gera katalikė, priiminėju sakramentus, bet nė kiek nesipiktinu, jei kunigas myli moterį. Aš galiu tamstai pasigirti, kad pati vieną tokį kunigą pažinojau Varšuvoj. Jis buvo mane įsimylėjęs kaip paprastas mirtingasis. Aš esu tikra, kad patyrusių meilės kunigų yra labai daug.

– Nesiginčysiu, ponia, nes nežinau, – paabejojo Vasaris. – Bet meilė meilei nelygu. Aš esu girdėjęs ir iš pačių kunigų, kad mylėti esą galima, bet tik siela, dvasia, platoniškai, kaip sakoma.

Ponia baronienė nusišypsojo ir, žiūrėdama į kunigą, paklausė:

– Tamsta tiki, kad galima vien platoniškai mylėti?

– Tikiu, ponia.

– O aš ne. – Ji pasislinko arčiau į jo pusę ir tylesniu balsu, kad tik jis vienas girdėtų, tarė:

– Mane kas tik mylėjo, pirmiausia norėjo mylėti kūniškai. Kai buvau jauna panelė, tuo piktindavausi. Dabar gi manau, kad tai visai natūralu. Juk žmogus turi sielą ir kūną. Sielą mes vien tikime, o kūną ir matome. Argi tad ne natūralu, kad kūną mylime labiau negu sielą? Tiesa, kunige?.. Pagaliau, jeigu ir pripažinsime dvasišką sielų meilę, tai ją galima pasiekti tik per kūno meilę. Tiesa?.. – Ir, nelaukdama atsakymo, ji pakilo papildyti arbatos.

Liudas Vasaris, kitą dieną namie atsimindamas tą pasikalbėjimą, stebėjosi, kaip baronienė, tokia aukšta ponia, kalbėjo jam, pirmą sykį sutiktam kunigui, tokius konfidenciališkus žodžius. Stebėjosi ir savimi. Kalbų meilės temomis jis visuomet vengdavo, varžydavosi ištarti žodį „meilė“ ir su jokia moterim, net ir su ponia Liucija, nebūtų taip atvirai to klausimo diskutavęs. Bet ponia baronienė pati kalbėjo taip laisvai su vos vos jaučiamo flirto atspalviu, kad jis buvo paskatintas prisitaikinti prie jos tono nei pats varžydamasis, nei ja piktindamasis. Baronienė turėjo daug prityrimo ir takto vesti kalbą taip, kad jauno kuklaus kunigėlio fantazija nuolatos būtų dilginama lengvos erotikos, vengiant per didelio atvirumo ir aiškumo.

Papildžiusi arbatos, ji sugrįžo į savo vietą, laikydama rankoj papirosų dėžutę. Ji paėmė vieną pati ir pasiūlė Vasariui. Bet šis atsisakė, nerūkąs.

– Prie cigareto, žinai tamsta, – aiškino ji, užsitraukusi dūmą, – arbata gauna ypatingo malonaus prieskonio. Ypač kai tabakas geras, o arbata aromatiška ir stipri. Cukraus daug nereikia. Nuo to daros priklu. Prašau kunigą pabandyti. Jei nepatiks, numesite.

Vasaris paėmė papirosą. Rūkyti jis šiek tiek mokėjo ir paspringti dūmu nebijojo. Papirosas buvo malonus ir kvapus, o arbata iš tiesų pasirodė skanesnė.

– Štai jau ir išmokiau tamstą vienos nuodėmės, – juokavo ji, pamačiusi, kad svečias cigareto nemeta.

– Jeigu ponios visos nuodėmės tik tokios kaip šita, tai aš ir toliau apsiimčiau būti tamstos mokiniu.

Baronienė šyptelėjo:

– Tikėk tamsta, kad iš visų mano nuodėmių rūkymas yra sunkiausia, nes jis kenkia plaučiam, gadina dantų spalvą ir palieka nemalonų kvapą. Kitos mano nuodėmės tokių blogų pasėkų neturi. Tad kunigas drąsiai gali mokytis ir kitų, nes pradėjai nuo blogiausios.

– Ponios baronienės kriterijus nuodėmėm rūšiuoti yra gana savotiškas. Deja, teologui jis nebūtų priimtinas.

.– Mano pažįstamas kunigas Varšuvoj, kurį tamstai minėjau, su manim sutikdavo. Bet jis turėjo vieną didelę ydą: buvo baisiai atkaklus. Nemyliu atkaklių žmonių. Bet ką aš čia norėjau pasakyti? A-a, štai! tamsta esi nepaprastai į tą kunigą panašus. Stačiai nepaprastai. Kai andai mes susitikome kely, aš tyčia tamstą užkalbinau, norėdama įsitikinti, ar tai ne jis.

– Ir ponia, be abejo, nusivylė, kad tai buvo ne jis, o aš.

– Atvirkščiai. Pamaniau, kad antrasis egzempliorius gal bus už pirmąjį geresnis. Dabar viskas pareina nuo tamstos. Gerus kaimyniškus santykius aš branginu pirm visa ko.

– Laikyčiau didžiausiu nusikaltimu ponios baronienės pasitikėjimą užvilti. Ponai pabūsite ilgiau Kalnynuose?

– Mažiausia ligi lapkričio mėnesio. Mūsų reikalai šiek tiek susikomplikavo, ir negalėsime išvažiuoti numatytu laiku.

– Nuobodus laikas – ruduo.

– O, kunige, visur ir visuomet, visokiomis aplinkybėmis reikia mokėt sudaryti maksimumą malonumų. Kitaip, jeigu mūsų laimė pareitų nuo sezono, nuo vietos, nuo gero ar blogo oro, žinai tamsta, gyvenimas pasidarytų nepakenčiamas. O, aš moku aplinkybėm nepasiduoti! Nėr tokių aplinkybių, kurių aš neišnaudočiau savo malonumui. Sakysim, čia: jodinėjame, medžiojame, žuvaujame, kai blogas oras, skaitom, vizituoju kaimynus, pati priiminėju. Būsiu atvira ir pasisakysiu, kad kunigas taip pat esi įtrauktas į mano programą.

– Vadinasi, kaip koks žaislas, vien tik malonumui? – nustebo ir beveik įsižeidė Vasaris.

Bet baronienė nė nemanė savo žodžius atšaukti.

– Ak, kokia tų vyrų ambicija! – sušuko ji. – Ir kaip jie visi bijosi ir laiko negarbinga būti žaislu moteries rankoje! Su moterim tai jie mielai kiekvienas pažaistų. Aš gi pripažįstu lygias teises abiem pusėm. Jeigu aš žaidžiu, tegu ir manim žaidžia. Tik abipusinis žaismas ir yra malonus. Tamsta su tuo nesutinki?

Vasaris pajuto, kad baronienė kėsinasi jį įtraukti į dviprasmiškų ir jam blogai suprantamų minčių klampynes. Jis bijojo atsakyti ir taip, ir ne. Jis maišė šaukšteliu arbatą, įsmeigęs akis į blizgančią baronienės cigaretų dėžutę. Baronienė pastūmėjo ją arčiau, ir jis vėl užsirūkė. Atrodė, kad abiem pritrūko kalbos, ir, norėdami tai paslėpti, ėmė klausyti ponios Sokolinos ir kun. Stripaičio ginčo.

– Nekalbėk, kunige, nekalbėk! – šaukė mojuodama rankomis ponia Sokolina. – Aš žinau, kad katalikų kunigam tarp moterų pasiutusiai sekasi. Peterburge mano pačios dvi draugės pravoslavės bėgdavo į Maltos bažnyčią, kur pamaldas laikydavo Dvasinės akademijos auklėtiniai. Na, žinai tamsta, aš jomis nė kiek nesistebiu. Sykį buvo ir mane nusivedę. Mišias giedojo jaunas kunigas, stačiai gražuolis. Ir giedojo artistiškai. Balsas, gestai... Ir kai žinai, kad jis nevedęs, kad jam ir jį uždrausta mylėti, kad jis gal niekad dar nėra pažinęs moteries, stačiai sunku, aš pasakysiu, visai negalima suvaldyti fantazijos... Aš supratau, aš puikiai supratau savo drauges. Nevedęs kunigas šimtą kartų įdomesnis už pravoslavų popą arba protestantų pastorių. Ir jeigu aš kalbėjau prieš celibatą, tai išeidama daugiau iš jūsų Bažnyčios interesų. Mum, moterim, celibatninkai yra įdomiausi pasauly vyriškiai. Jeigu Katalikų Bažnyčia panaikintų celibatą, moterys netektų labai rafinuotos pramogos.

– Tai jūsų bobiški reikalai! – atkirto Stripaitis. – Mum kas rūpi! Mes už tai neatsakome! Vesti pačią? Pfui!.. Kam man jos reikia? Per dienų dienas galvą graužtų! Dabar aš pats sau ponas. Ką noriu, tą darau. Pati ir šeimyna mus supančiotų, pavergtų civilinei vyriausybei. Ne! celibatas – tai Katalikų Bažnyčios stiprybė.

– Nekalbėk, kunige, nekalbėk! – vėl kaip malūnas sumojavo rankom ponia Sokolina. – Negaliu pakęsti šitų utilitaristiškų argumentų. Tamsta man parodyk celibato naudą moraliniu atžvilgiu, tada aš įtikėsiu.

– Tamstai įdomu tas ginčas? – paklausė baronienė Vasarį.

– Man įdomu ponios Sokolinos priekaištai. Iš kanonų teisės ir teologijos aš žinau visus argumentus už celibatą. Iš tų pačių šaltinių žinau ir daugelį priekaištų prieš celibatą. Bet ponia Sokolina argumentuoja gana savotiškai.

– Pavyzdžiui?

– Pavyzdžiui, kad, panaikinus celibatą, moterys netektų labai rafinuotos pramogos...

Ponia baronienė šyptelėjo:

– Šitą argumentą aš palaikau. Nors, tiesą pasakius, aš netikiu jokiais argumentais nei priekaištais. Ir šitą ginčą taip pat nulems ne argumentai.

– Kas gi?

– Laikas, gyvenimas. Kaip paprastai.

Toliau ponios Sokolinos ir kun. Stripaičio kalba nukrypo į Katalikų Bažnyčios apeigas ir pasidarė bendra. Baronas su klebonu jau buvo baigę svarstyti ūkio ir laukų klausimus, o baronienė su kun. Vasariu taip pat jautė reikalo įsimaišyti į bendrą kalbą.

Po valandėlės baronas pakilo ir pasiūlė pereiti į jo kabinetą. Jis turįs parodyti senoviškų pištalietų ir rapierų kolekciją, kurios apžiūrinėjimu paprastai baigdavosi kiekviena vizita.

Kabinete jis pasakojo kiekvieno ginklo istoriją ir su juo surištus nuotykius bei dvikovas. Bet Vasaris smalsiau žvilgčiojo į lentynas knygų negu į barono pištalietus. Tai pastebėjusi, baronienė tarė:

– Aš matau, kad kunigas domiesi knygomis. Tamsta mėgsti skaityti?

– Taip, ponia, – atsakė jis. – Aš mėgstu literatūrą, bet seminarijoj nebuvo laiko skaityti. Čia, Kalnynuose, laiko, rodos, turėsiu pakankamai, bet nebus knygų.

– Man būtų labai miela tamstai patarnauti. Aš, atvažiuodama į dvarą, visuomet atsivežu dėžę knygų. Per keletą metų jų prisirinko visa rietuvė. Be to, ir nuo seniau dvaras turėjo didoką biblioteką. Tamsta gali jas skolintis, net be pareigos grąžinti. Tačiau turiu įspėti, kad tai nebus labai dorovingos knygos. Moderniški rašytojai, žinai, kunige, ne visuomet pasižymi kuklumu. Bet tamsta rasi čia ir pirmaeilės vertės veikalų.

– O, būsiu labai dėkingas poniai baronienei, – nudžiugo kunigas. – Tikiuosi, kad ponios knygos manęs neišves iš kelio. Aš būtinai noriu susipažinti ir su moderniąja literatūra.

– Prašau ateit kurį nors priešpietį, kai bus šviesu. Apžiūrėsime knygas, ir tamsta galėsi pasirinkti, kas patiks. Visą šią savaitę aš būsiu namie.

Netrukus kunigai atsisveikino.

Grįždami namo, jie maža kalbėjo. Tik Stripaitis bandė pasidalinti įspūdžiais.

– Prikibo velnias boba su savo celibatu. Na, bet porą sykių aš jai gerai užvažiavau! Norėčiau aš dirstelėti į tas Peterburgo gražuoles, kurios, pamatę kunigą, gatavos kniaukti kaip morčinės katės... Na, bet žinai, Vasari, ką tu ten su baroniene visą laiką apie meilę burkavai? Rodos, toks tylutis, o žiūrėk, kai paspirgino boba, tuoj atgijo rupūžiukas... cha cha cha... Oi, saugokis!

Bet niekas nieko jam neatsakė, ir parėję visi išsiskirstė į savo kambarius.

[...]

XI

Po to keletą dienų jis vaikščiojo užsidaręs savy, paniuręs ir susikrimtęs.

Jis keldavo anksti, vienas laikydavo meditaciją, kalbėdavo reikiamą brevijoriaus dalį, paskui eidavo į bažnyčią ir iki mišių klausydavo išpažinčių, prisiversdamas būti kantrus ir mokydamas penitentus, dažniausiai davatkas ir moterėles, pasakojančias vis tas pačias nuodėmes. Jam darydavosi bloga ant širdies nuo tų amžinų nusiskundimų, verkšlenimų, šnirpštimo ir blogo kvapo. Jį erzindavo minkštaširdės penitentės, kurios į jo klausimus arba pastabas tuoj prapliupdavo garsiu raudojimu. Ne kartą išvestas iš kantrybės, jis norėjo daužyti kumštimis ir trypti kojomis, bet valdėsi ir kalbėjo paguodžiančias frazes. Dėl to davatkos jį dievino ir ėmė eiti net iš svetimų parapijų.

O kai nuvargęs jis grįždavo į zakristiją, klebonas ir Stripaitis sutikdavo jį pajuokiančiais žvilgsniais, iš kurių jis suprasdavo, kad vyresnieji konfratrai laiko jį nelaimingu skrupulatu, o gal ir apribotu kvailiuku. Jis atkakliai tylėjo, pats savo širdy telkdamas dar didesnį kartumą ir niūrumą. Jis pasmerkė paskutinį, vos bepradėjusį aiškėti savo gyvenimo pragiedrulį – ponios baronienės pažintį. Jis nutarė neiti į dvarą ir jos siūlomų knygų neimti.

– Kam man tos knygos, – mąstė jis. – Iš baronienės žodžių galima spėti, kad nieko kunigui tinkamo aš jose nerasiu. Atvirkščiai, ten knibždėte knibžda pasaulio tuštybėmis užnuodintų minčių ir vaizdų.

Ir jis atsiminė visus seminarijoj girdėtus įspėjimus prieš blogų ir pavojingų knygų skaitymą. Bet kartu jam buvo skaudu tos pažinties ir tų knygų išsižadėti. Jis vėl jautėsi išskirtas ir nuskriaustas, – pasmerktas visą gyvenimą vartyti brevijoriaus lapus, dvasiškus skaitymus ir rūsčios moralės išrašytus traktatus. Sutarta su baroniene savaitė pasibaigė, o jis į dvarą nenuėjo.

Tolimesnės dienos slinko pilkos ir nuobodžios, vakarai ilgėjo, ir jis nežinojo, ką čia nusitvėrus ir kaip čia praleidus atliekamą laiką. Netrukus jis ėmė gailėtis praleidęs puikią progą pasinaudoti Rainakių knygomis, tačiau eiti į dvarą nesiryžo, juoba kad baronienė jau turėjo būti išvažiavusi.

Bet štai vieną popietį į jo kambarį įsmuko drąsioji dvaro kambarinė, padavė laišką ir, žybtelėjusi akimis, išdūmė atgal. Kunigas atplėšė voką. Švelnus kvepalų aromatas pasklido asketiškame kambary, ir Vasaris tuoj pažino, kad tai buvo tie patys kvepalai, kuriuos jis buvo gėręs kartu su baronienės cigareto dūmais.

„Primenu kunigui, – rašė ponia, – kad knygos, apie kurias mes kalbėjome, laukia tamstos dėmesio. Aš dabar, neturėdama ką veikti, tvarkau dvaro biblioteką ir kai ką jau esu tamstai išskyrus. Bet bus geriausia, jei pats kunigas pasirinksi tą nors tinkamiausia savo skoniui. Ryt arba poryt priešpiečiais lauksiu tamstos savo bibliotekoj. J. R.“

Jis įsidėjo tą raštelį į kišenių ir ligi vakaro perskaitinėjo jį gal kokį 10 kartų. Rytoj, žinoma, jei tik nereikės važiuoti pas ligonį, jis į dvarą eis ir knygų parsineš. Antrą kartą nepaklausyti ponios baronienės tokiu nekaltu reikalu būtų didžiausias nemandagumas.

Kitą dieną jokių kliūčių nebuvo, ir jis apie 11 val. pasibeldė į dvaro rūmų duris. Įleido jį ta pati kambarinė ir pro daugelį durų nuvedė pas ponią baronienę. Ponia iš tiesų jo laukė tvarkydama ir dėliodama knygas. Gana erdviame kambary pasieniais stovėjo keletas spintų ir lentynų, tuščių ir prikrautų tomų tomelių, o ant grindų dar riogsojo rietuvės knygų ir žurnalų. Prie vienos dėžės, ant žemos kėdutės sėdėjo ponia baronienė, paskendusi popieriuose ir spalvotuose iliustruotų žurnalų ir knygų viršeliuose.

Pamačiusi įeinantį kunigą, ji pasikėlė ir šypsodamasi ištiesė jam ranką.

– A, štai pagaliau ir tamsta! Bet kunigas turbūt nesi toks didelis knygų mėgėjas, kaip sakeisi, kad turėjau net priminti mūsų susitarimą.

– Prašau dovanoti, ponia, – teisinosi Vasaris. – Pirmą savaitę visi priešpiečiai buvo užimti parapijos reikalais, o paskui maniau, kad tamsta išvažiavusi ir dar negrįžusi.

– Na, gerai, kad tamsta pagaliau atsiradai. Esu tikra, kad būsi patenkintas, susipažinęs su šitų bjaurių lentynų ir dėžių įtalpa. Žinoma, čia begalės ir šlamšto. Būčiau labai dėkinga, jei tamsta, besirinkdamas knygas, padėtum man jas kaip nors sutvarkyti ir susortiruoti. Prašau pažiūrėti, ko tik čia nėra šitoj dėžėj!.. Zose, paduok kunigui kėdutę!

Zosė padavė kėdutę, ir jis atsisėdo prieš ponią kitoj pusėj dėžės.

– Peržiūrėkim šitą dėžę, ir šiai dienai pakaks. Paskui aš parodysiu, ką esu atidėjus tamstai. O anoj štai spintoj mano rinktinė literatūra. Norėčiau, kad kunigas ją aprobuotum.

Vasaris, ėjęs čia su tūleriopa nerimastim, pasijuto baronienės draugystėj visai laisvai, kaip ir ano pirmojo vizito metu. Jis vartė žurnalus, dėliojo knygas, keitėsi pastabomis su šeimininke ir nejučiomis ją observavo.

Baronienė, ar tai dėl ankstyvo meto, ar tai dėl darbo dulkėtuose popieriuose, buvo apsirengusi gana keistai, tikriau sakant, buvo dar neapsirengusi paprastais dienos drabužiais. Ji dabar dėvėjo vien šilkinį gėlėtą peniuarą, kuris dėl savo spalvotumo kunigo akim atrodė prašmatniau už puikiausią baliaus tualetą. Bet kai ponia pakilo dėlioti knygų į lentyną, kunigas negalėjo nepastebėti intymiųjų to jos tualeto ypatybių. Pernelyg plačios apsiausto rankovės smuko atgal, atidengdamos ne tik rankas, bet ir pažastis. Priešais nesusiūtas ir nesusegtas, tik pajuostas per liemenį kaspinu, tas apsiaustas tolydžio prasiskleisdavo tai ties krūtine, tai ties kojomis, ir kunigas susigėdęs pamatė, kad baronienė ant savo kūno neturėjo nieko daugiau, tik šilkinius rausvus marškinėlius, papuoštus mezginiais.

Sugavusi jo gėdingą žvilgsnį, ji standžiau įsisupo į savo peniuarą ir, nuo to tapusi dar lieknesnė, šypsodamasi pasiteisino:

– Atsiprašau, kad kunigą priimu rytmetiniu negliže. Priešpiet pas mus taip priprasta. Pagaliau, šitose dulkėse nieko padoresnio nė negalima užsivilkti. Patarčiau ir tamstai mesti savo sutaną. Mano pažįstamas kunigas Varšuvoj, apie kurį jau, rodos, pasakojau, kad buvo nuostabiai panašus į tamstą, pas mane visuomet būdavo be sutanos. Aš jam duodavau vieną savo peniuarą, taip ir sėdėdavom. Nuostabiai jam tikdavo mėlynas peniuaras, išsiuvinėtas skaisčiai raudonu šilku su baltais atlosiniais apvadais. Esu tikra, kad ir tamstai jis taip pat nuostabiai tiktų.

– Ponia baroniene, bet kunigui uždrausta kitokis rūbas nešioti, kaip tik sutana. Vienas mano pažįstamas klierikas per atostogas sykį persirengė trumpais dviračiu pasivažinėti, tai jį už tai iš seminarijos išvarė.

– Ak, kokia žiauri ta jūsų seminarija! O antai Vokietijoj kunigai trumpais nešioja. Man, tiesą pasakius, sutana nepatinka. Kažkoks nevykęs mundieriaus ir sijono junginys. Bet žinai, kunige, yra moterų, kurios dėl sutanos iš proto eina. Jom atrodo pikantiška, kai nemato vyro kojų. Įsivaizduoja Dievas žino ką... Ne, tai jau patvirkimas arba nenormalumas, aš pasakysiu... Taip pat kai kuriem vyram atrodo labai pikantiška, kai moteris apsimauna kelnėmis. Žinoma, tai menkniekiai. Bet, mano išmanymu, geriausia taip: vyras vyriškai, moteris moteriškai.

Taip jiedu kalbėjos įvairiomis temomis, į nieką per daug nesigilindami, slidinėdami nuo vieno dalyko prie kito, nieko galutinai neišspręsdami, bet dažniausiai nesutikdami nuomonėmis, nes ponios baronienės nuomonės kunigui atrodė per daug jau paradoksališkos. Vis dėlto kai kurios pastabos, mestos tarsi netyčiomis, lengvai, pusiau juokais, lydimos žavingo šypsnio, giliai įstrigo į jo sąmonę.

Bet dar didesnio įspūdžio jaunam kunigui darė tas lengvas, jumoro atmieštas nerūpestingumas, su kuriuo ji lietė visus, net ir rimčiausius dalykus. Seminarijoj apie viską buvo kalbama graudenančiai, rimtai, su patosu ir perdėtu iškilmingumu: apie nuodėmę ir pragarą su pasibaisėjimu, apie Dievo malonę ir dangų graudžiai, ašarotai, apie žmogaus menkystę, elgesį ir pasaulio tuštybes rūsčiai, niekinančiai. Vis būdavo paliečiama viena ar kita jausminė styga. Tad kun. Vasarį iš pradžių gerokai šokiravo baronienės įprotis apie viską kalbėti lengvai ir dar su pašaipa. Bet greitai jis prie to priprato, ir jos kalbos nuotaikoj daugelis dalykų jam ėmė atrodyti tarsi kitaip nušviesti.

– Žinai, kunige, – tarė ji, vartydama vieną iliustruotą žurnalą, – aš netikiu, kad Dievui būtų reikalinga ta jūsų askeza. Juk tai yra aiškus nusižengimas grožiui. Pažiūrėk tamsta, kokie seniau buvo gražūs žmonės. Kaip dievai!..

Ji padavė kunigui žurnalą, kur buvo atvaizduotos nuogos statulos ir scenos iš antikinio pasaulio.

– O kaip atrodo krikščionių asketai? Vieni kaip giltinės, kiti kaip penimukai. Ar tamsta negalėtum man išaiškinti, dėl ko askeza vienus per daug liesina, kitus per daug tukina?.. Juk tai aiškus prasižengimas prieš dievišką aukso vidurio dėsnį. Ir pamanyk tik, kad tie išdžiūvėliai ir storuliai pripildys dangų! Ach, kokia kompanija!.. Laimei, aš netikiu, kad kūnai keltųsi iš numirusių. Žinau, kad tai nuodėmė, bet netikiu, ir gana... Jeigu tikėčiau, aš nenorėčiau amžino gyvenimo. Juk tiek rūpesčių surišta su šituo nuodėmingu kūnu: frizuok plaukus, valyk dantis, priiminėk vonias, daryk masažus... Ach, kaip tai kartais įkyru!.. O tamsta kaip norėtum?

Vasaris žvilgtelėjo į ponią ir nusišypsojo:

– Dėl savęs sutikčiau amžinai pasilikti žemės dulkėse, bet dėl ponios baronienės – ne. Aš norėčiau, kad tamsta keltumeis iš numirusių. Grožis turi būti amžinas kaip ir siela.

– O-o! – linksmai sušuko baronienė, – bet tamsta jau daraisi galantiškas! Vis dėlto, *mon ami,* jeigu myli grožį, patarčiau nelaukti amžinojo gyvenimo, o pasinaudoti laikinuoju.

Ji šypsodamasi žiūrėjo į kunigą, bet tas nuleidęs akis vartė žurnalą ir nieko neatsakė. O baronienė nesiliovė:

– Šiaip ar taip, tamsta pripažinsi, kad grožis suteikia mums smagumo net ir pomirtiniame gyvenime. Bet ar kunigas esi kada pagalvojęs, kiek daug reiškia pats smagumas šiame gyvenime? Mano nuomone, smagumas tai yra vienas iš galingiausių veiksnių, kurie valdo visus mūsų pasielgimus. Net ir religija yra surišta su smagumu. Tamstai, kaip kunigui, bus įdomu tai išgirsti. Štai aš tikiu ir atlikinėju beveik visas religijos praktikas pirmiausia dėl to, kad tai man malonu, smagu. Ir tokių kaip aš yra milijonai.

– Bet, ponia, religija uždeda ir nemalonių pareigų. Sakysime, išpažintys...

– Tamsta randi, kad eiti išpažinties labai nemalonu? Aš nepasakyčiau. Žinoma, reikia, kad kunigas būtų inteligentiškas ir neturėtų blogo kvapo. Išpažinti savo nuodėmes – tai reiškia dar kartą jas pergyventi. O aš darau tik malonias nuodėmes. Be to, parodyti save visam nuogume, žinoma, dvasios nuogume, inteligentiškam nuodėmklausiui – tai labai rafinuotas smagumas! Aš kartą nueisiu ir pas tamstą išpažinties.

Kun. Vasaris išsigandęs pažiūrėjo į baronienę, norėdamas įspėti, ar ji juokauja, ar rimtai kalba. Bet apsimetęs, kad neatkreipė dėmesio į paskutinius jos žodžius, tarė:

– O aš manau, ponia, kad pareigos nujautimas yra galingesnis ir tikresnis veiksnys gyvenime. Tik pareiga, ne malonumas, gali pastūmėti žmogų ligi heroizmo.

– *Mon ami,* herojų mūsų tarpe tiek nedaug, kad galime palikti juos ramybėje. Atmeskime ir tuos pareigos veiksmus, kuriuos atliekame niurnėdami arba bijodami dar didesnio nemalonumo, nes tokių vertė visai menka: jais reiškiasi mūsų vergiškumas. Visi kiti žmogiški laisvi veiksmai eis iš aiškaus ar paslėpto noro patirti smagumo. O išvada iš to tokia: praplėskime, paįvairinkime savo smagumo sritį, tapkime jautresni, noringesni smagumui – ir tuo pačiu mes tapsime turiningesni, veiksmingesni, vadinasi, ir tobulesni.

– Bet, ponia, jūsų teorija nepilna ir pavojinga: smagumas smagumui nelygus.

Bet baronienė nekantriai sumojavo rankomis:

– Gana, mano drauge. Nesileiskim į scholastiškas distinkcijas ir kazuistiką. Visa kita savaime suprantama. Malonėk man paduoti anas knygas. Taip. Bet ką gi aš čia dar norėjau tamstai pasakyti?.. A-a, štai ką: žmonės, kunige, yra egoistai ir smaguriautojai, ypač savo vidaus gyvenime, nes čia mes esame laisvi ir skriaudos niekam nedarom. Dėl to ir religija, jeigu ji neteikia malonumo arba per maža jo teikia, dažniausiai esti likviduojama. Taip pat ir daugelis pareigų. Pats gyvenimo instinktas jau taip surėdo, kad mes nejučiomis vengiame nesmagumų, o linkstame į malonumus kaip gėlės į saulę.

Nuo šių žodžių kun. Vasariui kažkas dilgtelėjo širdy, nes jis pats jau ne kartą buvo konstatavęs, kad kunigavimas ir visas dvasinis gyvenimas neduoda jam jokio pasitenkinimo. Argi ir jis ims to vengti?

Tuo tarpu dėžė buvo ištuštinta, ir joje buvusios knygos sutvarkytos. Baronienė nusikratė dulkes ir linksmai sušuko:

– Na, šios dienos darbas bibliotekoj baigtas! Dabar prašau pas mane. Aš tamstai parodysiu keletą knygų. Jei tos nepatiks, pasirinksi kitokių.

Jiedu pasikėlė į antrąjį aukštą, ponia atidarė savo buduaro duris, ir jiedu įėjo. Tokio ištaigingo kambario kun. Vasaris dar nebuvo matęs. Kokie tame kambary buvo daiktai, jis išsyk nė nepastebėjo, bet jį tuojau pavergė bendras įspūdis ir nuotaika.

Tai buvo išlepintos ponios kambarys, prisisunkęs kvepalų ir brangių cigaretų aromato, išklotas minkštu kilimu, su minkštais baldais, veidrodžiais, užuolaidomis ir daugybe daiktelių, kurių reikšmės kunigas nežinojo. Ponia pasodino jį į minkštą fotelį, o pati atsisėdo priešais ir paėmė čia pat iš lentynėlės knygą.

– Ar kunigas mėgsti poeziją?.. Taip?.. Na, tai ir puiku. O kaip tamstai patinka Tetmajeris?

Bet Vasaris Tetmajerio žinojo tik vieną vardą, ir jam buvo gėda tai prisipažinti.

– Nenuostabu, – pateisino jį baronienė. – Ta poezija ne seminaristam. O vis dėlto kunigas sutiksi, kad tai gražu.

Ir ji, atsilošusi fotely, ėmė skaityti, į ritmą judindama koja, apauta šilkine kurpaite:

Esi tu didžiausia jėga, kuri viską pavergia,
o meile!
Gyvenimas – geismas, o tu iš geismų galingiausia,
be geismo gyventi.

– – –

Gamtos žavesiai ir grožybės,
kur jum prilygti
meilės grožybėm ir burtam?
Kur jum, radasto lapeliai,
prieš mylimos lūpas!
Kur jum, padangių safyrai ir jūrų melsvume,
prilygti akim mylimosios!
– – –

Ji skaitė tą meilės himną, tą moteries kūno poeziją ir plastiką, tokią svajingą ir kartu tokią ryškią, kad kunigui darėsi net drovu, klausant tolimesnių, kaskart vis drąsesnių palyginimų ir paralelių. Be to, šitoj prabangos aplinkumoj jis jautėsi kaip sugautas. Jis čia varžėsi ne tik baronienės ir jos skaitymo, ne tik savęs pačio, bet ir viso to kambario ir jo prašmatnių daiktų. Baronienė greit pastebėjo jo sumišimą ir, pabaigusi eilėraštį, nusijuokė:

– Matau, kad kunigas pirmą kartą esi damos buduare. Prašau jaustis kaip namie. Juk sielų ganytojo neturėtų varžyti jokios aplinkybės.

Šituose žodžiuose jis pajuto pašaipos. Jis pamatė, kad baronienė laiko jį menku „sielų ganytoju“, ir norėjo pasiaiškinti. Jis negalėjo sutikti, kad šita moteris laikytų jį vien nepriaugėliu rimtam kunigo darbui arba lengvabūdžiu, greitai pasiduodančiu gražuolės žavesiam. Jam sugrįžo pirmykštė drąsa, ir jis, tvirtai žiūrėdamas į baronienės veidą, tarė:

– Ponia turit teisę vadinti mane nevykusiu sielų ganytoju, ir galbūt neklystate. Kitaip aš nesėdėčiau jūsų salione ir neklausyčiau meilinės poezijos. Dėl to aš noriu poniai pasiteisinti.

– Bet, kunige, – nustebo baronienė, – aš tamstai nedarau jokių priekaištų. Tamsta dar toks jaunas, kad būtų neteisinga reikalauti iš sveiko ganytojiškų kvalifikacijų. Prašau neimti mano žodžių per rimtai. Aš mėgstu pajuokauti.

Tačiau jauno kunigo poeto ambicija buvo užgauta. Ne vien ambicija, bet ir sąžinė. Jis buvo ne vien kuklus, bet ir išdidus. Jis norėjo, kad baronienės nuomonė apie jį būtų teisinga. O galbūt jis tikėjosi iš jos išgirsiąs kažką, kas jį nuramintų ir pateisintų jo pačio sąžinėj. Ir jis tarė:

– Ne, ponia. Mano vidaus gyvenime ne viskas eina gerai. Mano kunigavimo pradžia kelia man daug neramumo. Aš jus neseniai pažįstu, bet nežinau, dėl ko jaučiu jum didelio pasitikėjimo. Aš norėčiau, kad ponia suprastum, dėl ko ir kaip aš tapau kunigu.

Baronienė patogiai įsisėdo į fotelį ir užsirūkė cigaretą, o kunigas ėmė pasakot, dėl ko jis stojo į seminariją, kaip pradėjo rašinėti poezijas ir kokių abejonių kildavo jam dėl savo pašaukimo. Jisai buvo atviras ir nuoširdus.

Vėliau, atsimindamas tą sceną, jis pats stebėdavosi, iš kur jam atsirado pasiryžimo mažai dar pažįstamai, aristokratiškai poniai taip be atodairos atverti savo širdį ir sąžinę. Ir manydavo, kad tai buvo lyrinis jo poetiškos prigimties verksmas, gražiai moteriškei sužadinus jo vaizduotę, pasitikėjimą ir palietus skaudamą jo širdies vietą.

Baronienė susidomėjusi išklausė jo kalbos, kai kada nutraukdama ją savo pastabomis ir klausimais. Paskui, norėdama pakreipti tolimesnį pasikalbėjimą į lengvesnę nuotaiką ir linksmesnį toną, tarė:

– Aš buvau ketinusi eiti pas tamstą išpažinties, bet štai mudu pasikeitėm rolėmis. Na, *chèr ami,* aš nesu labai rūstus nuodėmklausys. Štai prašau užsirūkyti papirosą ir atsakyti

į vieną klausimą. Įsivaizduok tamsta, kad esi turtingas, nesuvaržytas jokių materialinių aplinkybių, gali išvažiuoti kur tik nori ir veikti ką tik nori, – išdrįstum mesti kunigystę ar ne?

– Ne, ponia! Niekados, niekados! – sušuko Vasaris ir susijaudinęs net pakilo iš vietos.

Ponia baronienė palingavo galva:

– Gerai. Šitai mes atsiminsim. Tamsta sunkiai nusidėjai, mano drauge, bet išrišimą aš tamstai duodu, kartu su vienu patarimu: jeigu nori ištesėti tai, ką esi man dabar pasakęs, eik ir linksmai gyvenk. Vaduokis smagumų ieškojimo dėsniu. Kitaip netesėsi.

– Ponia baronienė iš visko leidžia sau juokauti, – liūdnai pastebėjo kunigas.

– Tai gerasis mano charakterio bruožas. Bet šitai aš tamstai sakau visai rimtai.

Jau buvo pietų metas, ir kun. Vasaris, paėmęs ryšulį knygų, jų nė nepažiūrėjęs, su baroniene atsisveikino.

– Aš labai esu patenkinta šiuo priešpiečiu, – kalbėjo ji, išleisdama svečią. – Prašau lankytis dažniau. Tikiuosi, kad ir tamsta dabar suprasi mano pasakymą, kad išpažintis gali suteikti savotiško malonumo. Juk tą patį, ką tamsta pasakojai man, galėtum papasakoti ir savo konfesarijui. Iš jo, be abejo, išgirstum kitokį pamokymą, bet esu tikra, kad manasis išganingesnis. Prašau tai nepamiršti. Na, ligi pasimatymo!

Vasaris išėjo apsiniaukęs. Paskutiniai baronienės žodžiai vėl padrumstė jo sąžinę. Jis žinojo, kad tai poniai buvo atviresnis negu savo nuodėmklausiui. Kokia galia užčiaupia jam burną per išpažintį? Kas kliudo praskleisti širdį, o tenkintis vien šaltu teologišku nuodėmių išpažinimu? Dėl ko iš konfesionalo pūtė į jo širdį šaltis ir atgrasa? Ne, jis jautė, kad iš ten sau pagalbos nesulauks.

O ponia baronienė po valandėlės kalbėjo Sokolinai:

– Žinai, draugužė, turėjau svečią. Pagaliau atėjo tas jaunas kunigėlis. Aš jau tau sakiau, kad buvau numačius truputį su juo pažaisti. Nėr nieko įdomiau, kaip observuoti kuklų kunigėlį, kai jisai susitinka su moterim, nuo kurios gresia nuodėmė. Ak, tu būtum mačius, kaip jis raudo, kai truputį per daug prasiskirdavo mano peniuaras!

– Ak, esi nepataisoma, mano drauge! – piktinosi ponia Sokolina.

– Atvirkščiai, *chère amie,* jau pasitaisiau. Pamačiau, kad tas kunigėlis turi didelių aspiracijų, komplikuotą sielą ir sugeba save analizuoti. Jis turi artisto, poeto, menininko prigimtį, o pakliuvo į sutaną. Ne, juo aš turiu rimtai susidomėti.

– *A la bonne heure, chère amie!..* [65] Aš visuomet sakydavau, kad tu esi labai linkusi į dvasinius reikalus.

Ponia baronienė, niūnuodama Solveigos dainą, grįžo į savo buduarą.

XII

Ateinantį sekmadienį turėjo įvykti kun. Stripaičio pagaliau sušauktas vartotojų draugijos narių susirinkimas. Po peštynių karčemoj Stripaičio populiarumas parapijoj vis mažėjo ir mažėjo. Vingilas, mokytojas ir Piktupis su savo sėbrais nepraleido nė vienos progos mesti piktą žodį ant savo priešo.

Jų įtaka pasidarė jaučiama ne tik krautuvėj, bet ir bažnyčioj. Prisiklausius įvairių kalbų, žmonėm būdavo nedrąsu eiti į „kunigėlio krautuvę“, ir jie patraukdavo pas Iciką. Bažnyčioj, kai kun. Stripaitis pasirodydavo sakykloj, bernai ir „pirmeiviai“ imdavo grūstis prie durų. Piktupių Andrius, tiesa, pasveiko, bet dėl to reikalai nepagerėjo. Gal

[65] Na, ir laimingai, brangi drauge!..

net pablogėjo, nes apie jį dabar susispietė būrys pramuštgalvių, kurie viešai girdavos kunigui atkeršysią.

Klebonijoj jau ir taip įtemptą nuotaiką dar labiau drumsdavo Julė, pasakodama įvairias nugirstas šventoriuj arba rinkoj paskalas. Vieną kartą ji uždususi įbildėjo į kleboniją popiergaliu nešina ir, skėstelėjusi rankomis, prapliupo:

– Ak tu Dievulėliau!.. Kas čia dabar darosi! Tie bedieviai visai jau pasiuto, kaip juos ir žemė nešioja!.. Einu per rinką, gi žiūriu, ką čia vienas prie stulpo kala, o kiti apspitę skaito ir kvatoja. Aš tuoj supratau, kad čia vėl kokia nauja ant kunigėlių blevyzga. Prieinu arčiau ir klausau. Ogi kaip! Ak tu Viešpatie mieliausias!.. O vienas toks snarglius pusbernis dar lenda: Jule, Jule, sako, paklausyk, ką gazietose apie Stripaitį rašo! Kad rėžiau atgalia ranka, gerai, kad pasitraukė, būčiau snukį sugurinus! Dar tąsykis paskui po teismus su tokiu!.. O tą gazietą vis dėlto spėjau nuplėšti. Tai kad ėmė rėkti neprieteliai, vos pasprukau į šventorių! Prašau, tėveli, paskaityti, ką čia rašo.

Bet klebonas nuo kurio laiko jau nieko nė girdėt nenorėjo apie tą istoriją ir piktai suriko:

– O tu nelandžiok, kur tau nereikia, ir visokio šlamšto čia man į kleboniją nevalkiok! Visur tavęs pilna! Darbo tu neturi!.. Teprasmenga su savo gazietom! Nori ir pati dar pakliūti?

Susirinkimo dieną Julė vėl parnešė žinių, kad cicilikai pas Vingilą geria, o Piktupių Andrius plūsta kunigėlį paskutiniais žodžiais. Bet susirinkimas pasibaigė taip, kaip niekas nesitikėjo. Kun. Stripaitis patiekė smulkią apyvartos apyskaitą, iš kurios buvo matyti, kad pelnas buvo sunaudotas inventoriui ir kitom reikalingom išlaidom, kad draugija skolos, tiesa, turi, bet supirktos prekės ją išlygins ir kad narių pajam jokis pavojus negresia. Išdėstęs visa tai, kun. Stripaitis pranešė, kad jis visai nuo draugijos veikimo pasitraukia, ir prašė susirinkimo išrinkti į jo vietą kitą, labiau patikimą žmogų.

Po tokio netikėto pareiškimo opozicija staiga atslūgo ir susigėdo. Pasigirdo balsų, kad kunigėlis Stripaitis ir toliau pasiliktų draugijos vedėju, kad nereikia esą užsigauti dėl kelių rėksnių sukelto triukšmo... Bet kunigas piktai užvožė knygas, ir iš jo žodžių visiem pasidarė aišku, kad jis draugijoj nepasiliks. Tačiau kito tinkamo į jo vietą neatsirado, nes čia reikėjo žmogaus mokyto ir turinčio daug laisvo laiko. Tad susirinkimas nieko kito neišgalvojo, kaip tik draugiją likviduoti. Tam tikslui buvo išrinkta komisija, ir visi išsiskirstė, nežinodami, ar liūsti, ar džiaugtis.

Kun. Stripaitis jautėsi moraliai laimėjęs, nes niekas prie jo prikibti negalėjo, vis dėlto atrodė palaužtas ir nuliūdęs.

– Tai matai, kokis atlyginimas už tiek darbo ir rūpesčių, – skundėsi jis Vasariui, grįždamas iš susirinkimo. – Kiek vargo turėjau, kol suorganizavau, pats per dienas krautuvėj stovėdavau, į miestą važinėdavau, naktų nemiegodavau – ir štai kokis galas! Tesižinie!.. Vis tiek man čia neilgai būti.

Iš tiesų, po poros dienų atėjo iš kurijos raštas kun. Stripaičiui per savaitę laiko palikti Kalnynus. Jis buvo skiriamas į vieną tolimą parapiją, o į jo vietą atkeliamas kun. Ramutis, apie kurį nei klebonas, nei Vasaris nieko nebuvo girdėję. Tik Stripaitis jį pažinojo dar iš seminarijos laikų, bet nieko charakteringa apie savo įpėdinį pasakyti negalėjo.

Klebonas vėl niurnėjo, kad trečias kunigas čia esąs visai nereikalingas, nes Vasaris geras darbininkas bažnyčioj, atstojąs du, nors ir nemokąs greitai išpažinčių klausyti. Bet toks jau, matyt, buvo kurijoj nusistatymas – daryti nesmagumus Kalnynų klebonui...

Visą tą savaitę kun. Stripaitis jokio parapijos darbo jau nedirbo, bet buvo paskendęs savo transliokatos ruošoj. Tvarkė vartotojų draugijos ir „Žagrės“ knygas, porą kartų važinėjo į miestą, dirbdinosi iš lentų dėžes, į kurias krovė savo daiktus, žodžiu, rūpesčių turėjo ligi ausų.

Vieną dieną vikariato gonkose netikėtai pasirodė Žodelis ir Borvikis. Abudu buvo šventadieniškai apsirengę, o veiduose turėjo iškilmingumo ir susirūpinimo išraišką. Patrypę prieangy, jiedu pasibarškino į kun. Stripaičio duris ir nedrąsiai žengė į vidų.

Stripaitis, Vasario padedamas, kraustė į dėžę knygas. Abu kunigai truputį nustebę pažiūrėjo į atvykusius ūkininkus, kurie, pagarbinę Kristaus vardu, nesiryžo eiti tolyn.

– Na, malonūs prieteliai, – pašiepiamai prabilo Stripaitis, – turbūt atėjote įsitikinti, ar tas nevidonas tikrai kraustosi iš Kalnynų? Nebijokit, tikrai, tikrai! Daugiau jūs manęs nematysit! Galėsit cicilikavot kiek norėsit!..

Čia Žodelis žengė artyn, sugavo Stripaičio ranką ir ją pabučiavo. Tą pat padarė ir Borvikis.

– Matai, matai? Ponas Žodelis kunigui ranką bučiuoja? – stebėjosi Stripaitis. – Bene tik prieš gera tokis nusižeminimas?

O Žodelis kilstelėjo antakius, greitai sumirksėjo akimis ir prabilo saldžiu balseliu:

– Prašom atleisti, kunigėli... Atėjom atsiprašyti... Visaip būdavo... Kartais ir tekdavo kokį žodį pasakyti. Bet nei aš, nei štai Borvikis niekad ant kunigėlio nieko blogo nekalbėdavom. Dar ir kitus sudrausdavom. Tik dėl to susirinkimo, tiesa...

– Žinau, žinau, – perkirto jį Stripaitis. – Dabar jūs visi šventi ir geri! Paspaudėt uodegas kaip katinai, pieną palieję... O anksčiau tai kaip ciuckiai lojote!..

Bet visi pajuto, kad, nors žodžiai buvo pikti, kun. Stripaičio širdis minkštėja. Tad ūkininkai toliau teisinosi padvigubintu uolumu, o Stripaitis ilgai dar šiaušėsi, kol galų gale sutiko atsiprašomas ir maloniai davė pabučiuoti ranką. Paskui ištraukė dar nesukrautą butelį vyno, ir visi susitaikinimo ženklan išgėrė po stiklą. Ūkininkų vizitas baigėsi tuo, kad jiedu pasisiūlė nugabenti kun. Stripaitį su visu jo lobiu į naują parapiją.

[...]

Ryt rytą atvažiavo Žodelis ir Borvikis stipriais vežimais ir gerais arkliais, sudėjo visą kun. Stripaičio mantą, jis pats, storai ir šiltai įsivilkęs į erdvius kunigiškus apsiaustus, užsirito ant sėdynės, ir vežimai išriedėjo iš kiemo. Visas klebonijos personalas buvo susirinkęs jo atsisveikinti. Klebonas ir Vasaris mojavo jam kepurėmis, moterys braukė ašaras, o Julė balsu pradėjo raudoti.

Važiuojant per bažnytkaimį, visi gyventojai juos lydėjo akimis. Prie alinės lango stovėjo Vingilas ir stebėjosi, kad kunigą veža ne kas kitas, bet Žodelis ir Borvikis.

Netrukus kun. Vasariui pasitaikė proga atlankyti ir Šlavantų tėvelį, kurį jau kelis kartus jis girdėjo minint. Pasitaikė, kad jį nuvežė pas ligonį į patį kraštą parapijos, visai netoli nuo Šlavantų, ir jis nutarė padaryti vizitą savo kaimynui.

Šlavantai – nedidelė parapijukė, Naujapolio filija, turėjo tik apie pusantro tūkstančio dūšių, tad vikaro joje nebuvo, ir tėvelis pats vienas sugebėdavo aprūpinti visus reikalus. Savo energija, sumanumu ir darbštumu jis įstengė pastatydinti gražią pusiau akmenų, pusiau plytų bažnyčią, kuria didžiavosi visa parapija.

Įvažiavęs į bažnytkaimį, nežinia, ar tai dėl sugestijos iš girdėtų pasakojimų, ar dėl ko kito, Vasaris pajuto malonią tvarkingumo ir ramybės nuotaiką. Bažnytkaimio rinka ir trobos atrodė švaresnės negu kitur, kapinės ir šventorius gražiai aptvertas, klebonijos trobesiai mažučiai ir jaukūs. Nei didžiulio kluono, nei tvartų, nei kieme piktų šunų.

Sutiko jį jau gerokai senyvas, bet dar tiesus ir tvirtas kunigas, vidutinio ūgio, nuplikusiu viršugalviu ir visai jau žilas. Vasaris pasisakė kas esąs ir kad tyčia užvažiavęs prisistatyti ir atlankyti savo kaimyno. Tėvelis, išgirdęs tai, neapsakomai nudžiugo ir ištiesė jam abi rankas.

– A, kun. Vasaris iš Kalnynų! Girdėjau, girdėjau... Labai malonu, kad neužmiršai manęs, senio. Svečias į namus – Dievas į namus. Na, prašau gi toliau. Nusibodo vežime pūpsoti, juk gabalas kelio.

Viduj klebonija pasižymėjo asketiška švara ir paprastumu. Salionėly sofa svečiui pernakvoti, stalelis, kietos kėdės, Kristaus paveikslas; miegamam, kuris buvo kartu ir darbo kambarys, liesai paklota lova ir didelis stalas, apkrautas knygomis ir papuoštas krucifiksu. Neištaiginga buvo nė Kalnynų klebonija, bet ten buvo jaučiamas šykštumas, čia gi kieta askeza ir evangeliška ubagystė.

Po trumpo pasikalbėjimo tėvelis paprašė svečią atlankyti bažnyčią. Per švarų, nuvalytą šventorių jiedu priėjo prie viešųjų durų, kurios per dieną būdavo nerakinamos, ir įžengė į vidų. Jau iš pirmų žingsnių krito į akį tos bažnyčios švara. Niekur ant grindų purvo, niekur dulkių nei voratinklių. Zakristijoj pavyzdinga tvarka. Tėvelis parodė svečiui visą nedidelį, bet puikiausiai laikomą savo bažnyčiukės turtą. Visur buvo jaučiama budri klebono akis ir rūpestinga priežiūra.

– Neturtinga ir nedidelė mano parapija, – kalbėjo tėvelis, darinėdamas spintą ir stalčius, – bet reikalingiausių daiktų, ačiū Dievui, turime. Ir žmonėmis negaliu nusiskųsti. Geri žmonės. Kitur, kaip girdėt, visokių peštynių, barnių, girtavimų. Pas mus gi šventa, ramu.

Sugrįžus jiem į kleboniją, tėvelis pasodino svečią sofoj, pats atsisėdo ant kėdės ir ėmė klausinėti, kas girdėti Kalnynuose, nes pats niekur nevažinėjąs ir pas jį reta kas užklystąs. Vasaris papasakojo savo įspūdžius, paskutinius įvykius ir kun. Stripaičio iškėlimą. Tėvelis klausė nepertraukdamas, susirūpinęs ir susikaupęs.

– Vienas Dievas žino, kas čia dabar ima darytis su tais visuomeniniais veikimais ir nesantaikom, – prabilo jis, kai Vasaris pabaigė savo pasakojimą. – Nė aš žinau, katrie mano parapijoj tie cicilikai, katrie pirmeiviai. Man visi lygūs vaikai, aš visiem tėvas. Aš rūpinuos lygiai visais, kurie į mane kreipiasi. Kam manęs ir bažnyčios nereikia, tesižinie!.. Į tikėjimą, brolau, nieko prievarta neatversime. Mes tik galime patraukti ta šviesa ir šiluma, kurią sugebėsime įkurti savo bažnyčiose. Visos mūsų pajėgos, visos mūsų mintys turi būti sutelktos bažnyčioj tinkamai skelbti Dievo žodį, aiškinti tikėjimo tiesas, mokyti artimo meilės, šelpti pavargėlius ir patiem būti visų dorybių pavyzdžiu. Visa kita savaime ateis. Čia tiek sunkaus darbo, kad niekam kitam nebelieka nei laiko, nei pajėgų. O kurgi dar savo asmens tobulinimo reikalai – malda ir mokslas?..

Tėvelis, tai kalbėdamas, ėmė pamažu atgyti ir net tarsi jaudintis. Vasariui buvo malonu išgirsti iš jo lūpų kai kurias savo pačio nuomones, ir jis norėjo pasikalbėjimą tęsti toliau.

– Bet, tėveli, – tarė jis, – dabar, sako, toki laikai. Reikia liaudį sąmoninti, ją organizuoti ir vadovavimą imti į savo rankas. Jeigu nepaimsim mes, tai paims Bažnyčios priešai.

Tėvelis liūdnai palingavo galva.

– Kokį vadovavimą? Kame? Vartotojų draugijose, „Žagrėse“?.. Gi tegu ima, Dieve padėk! Mum kas iš to? Bažnyčios darbas turi būti sutvarkytas taip, kad jie patys, tie mūsų tariami priešai, būtų perėję per Bažnyčią. Mes turime užkariauti sielas, o jie pas-

kui tegu užkariauna turtus. Nuo čia mes turime pradėti. Nuo katekizacijos, nuo širdžių valymo, nuo sielų krikščioninimo. Tegu mūsų parapijos taps didžiulėmis mokyklomis, kur mes sugebėsime kiekvienam kūdikiui įskiepyti krikščioniškas dorybes, tada užaugę jie nebus mum pavojingi. Ir mum nebus reikalo kištis į jų partijas ir į jų barnius. Mes tik mokėkime apaštalauti iš sakyklos, iš konfesionalo ir visomis tomis priemonėmis, kurias turime bažnyčioj. Bet mes pradedame iš kito galo. Mūsų pastoracijos ir apaštalavimo darbas žemiau kritikos, mes auginame bedievius ir pagonis, o paskui bėgame iš bažnyčios į rinkas ir karčemas nuo jų gintis!

Jis stabtelėjo, tarsi duodamas progos pasisakyti savo svečiui, bet, šiam tylint, kalbėjo toliau:

– Sakai, reikia liaudis sąmoninti ir organizuoti... Žinoma, reikia. Čia ir yra mūsų kunigijos nelaimė, kad jai viskas reikia. Jai reikia dirbti ne tik bažnytinį, bet ir tautinį, ir visuomeninį, ir politinį darbą. Iš pradžių tas dar nieko, bet kaskart tampa pavojingiau. Mūsų kunigija pripranta gyventi svetimais idealais, sirgti svetimomis ligomis. Ji nutolsta nuo savo tikslo. Ji pamiršta savo tiesiogines pareigas. Išėjus iš bažnyčios, jai bus nelengva vėl į bažnyčią grįžti. Jos ambicija ir supasaulėjimas ims keroti kaip dvi piktžolės Viešpaties vynyne. Ji užsimanys vadovauti ten, kur jos pašaukimas nesiekia. Gims klerikalizmas, žalingas ir visuomenei, ir pačiai Bažnyčiai. Nes niekas taip nesukelia pasaulio neapykantos prieš Bažnyčią, kaip per dideli kunigijos apetitai ir bandymai atsisėsti į žemės kunigaikščių sostus.

Valandėlę jiedu tylėjo, paskendę savo mintyse. Diena jau slinko vakarop. Salionėly, kurio langus buvo apgulę dar ne visai rudens apnuoginti sodo medžiai, šešėliai tirštėjo. Tik balta tėvelio galva ryškiai skyrėsi iš tamsiai pilko sienų fono. Vasariui jau buvo laikas važiuoti namo, bet jam rūpėjo dar vienas klausimas, ir jis pradėjo kalbą vėl:

– Tėvelio nuomonės labai griežtos, ir jomis pasekti gyvenime nelengva. Mudu su Stripaičiu andai priėjome maždaug panašias išvadas. Bet jisai sako, kad jeigu kunigus parapijose pasodintų tik prie siaurai bažnytinio darbo, tai daugelis neištesėtų ir nueitų dar pavojingesniais keliais. Kaip tėvelis į tai žiūrite?

– Kristus yra pasakęs, kad *messis quidem multa est, operarii autem pauci*[66] ir tarp tų pačių dar *pauci sunt electi*[67]. Daug yra kunigų be pašaukimo, kiti įstoja klaidingais sumetimais, kiti nuklysta dėl minkšto būdo. Ką gi padarysi, brolau? Tai yra būtina blogybė, nes kitaip kas gi sakramentus administruotų ir pamaldas laikytų? Tokiu būdu aprūpinama bent apeiginė religijos dalis. Kaip su ta blogybe kovoti – ne mano silpnai galvai rūpintis. Aš tik viena tau pasakysiu: mes visur ir visuomet turime priminti viens kitam grynąjį kunigo idealą – *pastor animarum, servus servorum Dei*[68]. Jaunam seminaristui turėtų būti visu griežtumu įkalta, kad jis negaivintų jokių iliuzijų ir nepuoselėtų jokių kitokių ambicijų. Tada jis, patekęs ir į visokias gyvenimo aplinkybes, žinos savo vietą. Ir nepašauktų tuomet bus mažiau, ir pašauktieji atsparesni. Tie pirmiausia ir nueina blogais keliais, kurie nusivilia savo viltimis ir darbu. Kunigo gyvenimas, brolau, nuolatinis išsižadėjimas savęs pačio ir pasaulio. Kunigas – Kristaus kareivis, kuris kovoja ne dėl šios žemės karalystės. Dėl to jis yra sielų gydytojas ir apaštalas. Žemiškoj kovoj – agituoti, politikuoti, gintis ir pulti – užtenka ko nors neapkęsti. Bet apaštalauti – reikia visus mylėti.

---

[66] Pjūtis didelė, o darbininkų maža.
[67] Maža yra išrinktų.
[68] Sielų ganytojas, Dievo tarnų tarnas.

Kun. Vasaris susitelkęs klausė lygaus tėvelio balso ir tų kietų žodžių, ir jam atrodė, kad kalba jau nebe tėvelis, bet pats jo pašaukimas, pati pareiga ir visa jo gyvenimo prasmė. Jis dirstelėjo į laikrodį ir subruzdo keltis važiuoti, bet tėvelis dar jį pasodino ir jau minkštesniu balsu paklausė:

– Na, o sveikas kaip? – ir, nelaukęs Vasario atsakymo, pats jo vietoj ėmė kalbėti, atsimindamas, matyt, savo jaunystę: – Ak, pirmieji kunigavimo metai! Kas gali būt gražesnio gyvenime? Išeini iš seminarijos kupinas entuziazmo, uolumo, skaisčiausių vilčių, neturėjęs dar jokių nusivylimų, jokių kartumų. Arba pirmoji šventų mišių auka! Kada pirmą kartą gyvenime atlieki tą didžiausią paslapčių paslaptį ir Kristų savo rankomis nešioji! Aš štai jau po 35 metų dar taip gyvai atsimenu tą iškilmingą valandą. Pirmoji Komunija ir pirmosios mišios – tai du gražiausi, švenčiausi man gyvenimo momentai. Ak, laimingi jūs neopresbiteriai! – švento pavydo pagautas sušuko tėvelis.

O Vasariui nuo tų žodžių šiurpuliai perėjo per kūną ir didelis kartumas pakilo širdy. Jeigu tai būtų kalbėjęs ne tėvelis, bet kas kitas, kas jo, Vasario, pažinojo intymiausius pergyvenimus, jis būtų pamanęs, kad tai pikta ironija, noras jį įskaudinti arba į nusiminimą įstumti. Bet ne, tai kalbėjo nuoširdus, naivus Šlavantų tėvelis, kuris jį matė pirmąsyk savo gyvenime. Ir Vasariui užėjo piktas noras ar tai pagriauti tėvelio iliuzijas, ar tai save pažeminti ir paplakti – ir jis, karčiai nusišypsojęs, tarė:

– O, tėveli, ne visi toki laimingi kaip jūs! Aš, deja, neturiu tokių šviesių įspūdžių nei iš pirmosios Komunijos, nei iš pirmųjų mišių. Ir visi šie pirmieji mano kunigavimo mėnesiai, oi, kaip sunkūs... Na, bet nieko... Raminuosi tuo, kad įsitrauksiu į darbą, priprasiu...

Tėvelis sumišo, pažiūrėjo į jį nustebusiomis akimis ir bejėgiškai skėstelėjo rankomis:

– Na, ką čia sveikas kalbi?! Netikiu, netikiu! Kaip galima, kad toki momentai nepasiliktų širdy amžinai šviesūs?! O kai dėl pripratimo, tai aš nežinau... Žinoma, apeigas priprasi kiek sklandžiau atlikinėti, bet saugokis, brolau, priprasti prie tų apeigų esmės, saugokis apsiprasti su savo pareigomis ir visu kunigavimu. Kai kunigas prie visko pripranta ir apsipranta, tai jau ženklas, kad jo dvasia apsnūdus, o gal ir apmirus. Kunigas visą gyvenimą turi liepsnoti gyva ugnim. Kiekvienos šventos mišios, kiekvienas pamokslas, kiekviena išpažintis, kiekvieno sakramento administravimas – viskas turi būti vis nauja kibirkštis Dievo garbei ir naujas dvasios gyvybės ženklas.

– Na, bet sveikam Dievas davė jautrią širdį, gyvus jausmus, grožį mylinčią sielą, – pridėjo jis, atmainęs balsą ir ranka paliesdamas Vasario kelį. – Sveikas juk poetas iš Dievo malonės. Skaičiau, skaičiau ir aš. Labai gražiai sveikas rašai; eilutės – lengvos, skambios, jausmingos. Ir man štai kas atėjo į galvą, brolau. A, kad tu sueiliuotum mūsų giesmes!.. Į ką jos panašios? Šventos atminties vyskupas Baranauskas padarė gražią pradžią. Bet tai lašas jūroje. Kunigėli Vasari! paklausyk manęs senio, perredaguok mūsų giesmynus, rašyk bažnyčiai tinkamų giesmių. Tuo sau amžiną paminklą pastatysi, ir Dievas tau gausiai atlygins.

Tai buvo blogiausia, ko Vasaris galėjo laukti. Šitas šventas naivus tėvelis skaitė jo eilėraščius! Jau vienas tų eilėraščių prisiminimas šiose aplinkybėse, šio pasikalbėjimo kontekste taip nesiderino, taip netiko, kad jaunam kunigui pasidarė neapsakomai koktu ir gėda. Tėvelio pasiūlymas rašyti giesmes vėlgi buvo taip svetimas išvidinei Vasario nuotaikai ir taip negailestingai neigė visą jo kūrybą, kad jis, atsakęs kažką neaiškaus ir nesuvokiamo, atsistojo ir, atsisveikinęs tėvelį, pasiskubino išvažiuoti.

Jau temo. Bokšte vienas varpas liūdnai skambino „Angelui Viešpaties“. Vasaris, pravažiuodamas pro šventorių, matė, kaip tėvelis skubinosi į bažnyčią – turbūt paskutinį kartą atlankyti *Sanctissimum* ir uždarinėti duris.

[...]

Irdamasis krypuojančiam vežime per tuščius laukus į kaskart vis labiau tamsėjančią naktį, jis dešimtą kartą kėlė sau klausimą: ar jis nuoširdžiai nori eiti pasaulio išsižadėjimo keliu ir būti niekas kitas, kaip tik kunigas – *pastor animarum – servus servorum Dei – sacerdos in aeternum?*

Ir dešimtą kartą jo iš seminarijos išsineštas pasiryžimas, jo ištikimybė Bažnyčiai ir kunigystės apžadam vertė jį atsakinėti „taip“.

Bet jo prigimtis, jo širdis, jo fantazija, visi jo jaunystės polėkiai, kurių svaigulingą žavesį jis ne kartą jau buvo patyręs, atkakliai jam kuždėjo „ne“.

XIII

Gautas iš baronienės knygas jis jau buvo perskaitęs prieš vizitą Šlavantų tėveliui. Šis vizitas padėjo jam galutinai susiformuoti kunigo idealą, kurio jis privaląs siekti. To idealo šviesoj baronienės knygos atrodė smerktinos ir nuodėmingos. Jos atrodė kaip kokie pasaulio nuodai, galį apkrėsti jauno kunigo sielą visokeriopais negalavimais, atgrasinti nuo dvasinių dalykų ir patraukti į pasaulio tuštybes. Tos knygos tai buvo pora moderniškų romanų su gausiomis ir vaizdžiai nupieštomis erotinėmis analizėmis ir Tetmajerio poezijų tomelis.

Nieko panašaus Vasaris ligi tol nebuvo skaitęs. Jis prarijo tas knygas su keista nerimastim, save kaltindamas ir teisindamas, kartu bijodamas jų nuodėmingo, kaip jam atrodė, aistringumo ir varomas lakios fantazijos ir jaunuoliško smalsumo. Jeigu jis save kaltino kaip kunigas, tai teisino kaip poetas, nes juk tai buvo literatūra, o Tetmajeris – net didelis poetas. Ir, užsimiršdamas esąs kunigas, jis žavėjosi nepaprasta to poeto drąsa, jo vaizdų ryškumu, jo išsireiškimų galia ir jaudinosi jo sukeltomis emocijomis, kurios dažniausiai sukosi aplink moterį, aistringai mylimą, geidžiamą, pasiekiamą ir glamonėjamą.

Bet jis čia rado taip pat ir niūrios nusivylimo poezijos. Poezijos, kuri savo maištingumu, savo viską griaunančia neigimo galia jį žavėjo kaip koks demonas ir viliojo į juodas naktis, į tolimus pasviečius, kur jam, kunigui, buvo uždrausta žengti. Skaitydamas tas sielvartingas „Preliudijas“, jis rado posmų, kurie jo paties padėtį, jo mintis ir nuotaikas rodė juodam nusivylimo fone nušviestas aitriai plazdančių liepsnų ir atošvaistų.

[...]

Baronienė ar tai moterišku patyrimu, ar tai intuicija buvo gera psichologė, kai ji patarė Vasariui linksmai gyventi ir vaduotis smagumų ieškojimo dėsniu, jei jis norįs ištesėti kunigystėj. Jeigu jis būtų nestatęs sau nepasiekiamų tobulo kunigo idealų, jeigu jis būtų vien džiaugęsis tuo, ką duoda jam gyvenimas, jis, be abejo, nebūtų sau ilgai kvaršinęs galvos dėl knygų skaitymo, nebūtų graužęsis dėl savo širdies polėkių ir susižavėjimų. Jis būtų sau taręs: įdomu, tai ir skaitau, patinka, tai ir žaviuosi. Galimas daiktas, kad, taip nusiteikęs, jis ilgainiui būtų tapęs kanauninku arba pralotu, o drauge gal ir dideliu poetu. Bet jis įkurdino savo sąžinėj rūstų teisėją – idealą, ir nuo to laiko visas jo vidaus gyvenimas ėjo konvulsyviškais sukrėtimais, nuopuoliais, atgailomis ir susigraužimais.

Po kurio laiko jis vėl nuėjo į dvarą, nes reikėjo juk knygas grąžinti. Bet jis jautė norą pamatyti ir ponią baronienę. Šita graži aristokratiška moteris jau baigė išstumti iš Va-

sario širdies Liucės paveikslą. Bet ar jis kaltas, kad ponia Brazgienė buvo toli, o šita čia pat pašonėj? Ar jis kaltas pagaliau, kad brendo ir vyriškėjo ir kad pirmoji jo jaunuoliškų sentimentų žadintoja nebegalėjo konkuruoti su šita, kurios keliamų vilčių jis nedrįso dar įsisąmoninti.

Ponia baronienė, be to, jį, nuolatos besiblaškanti ir besigriaužiantį, traukė savo nerūpestingumu, jumoru, giedria nuotaika, savim pasitikėjimu ir pastovumu. Tad nors „kunigiškais" momentais jis pasiryždavo vengti pažinties su baroniene, kaip kadaise su Liuce, šito pasiryžimo neištesėjo, nes širdis visuomet mokės apgauti ir gudriausią protą, ir kiečiausią valią.

Šį kartą baronienė sutiko jį kaip seną gerą pažįstamą – draugiškai ir net familiariškai. Šį kartą ji jau nebesidarbavo bibliotekoj ir buvo apsivilkusi nebe peniuaru, bet paprastu kasdieniu rūbu, nes ketino eiti į parką pasivaikščioti. Pasivaikščiojimo ji nenorėjo išsižadėti nei kunigui atėjus, bet pasiūlė jam eiti kartu. Ji turinti parodyti retų vėlyvų rudens gėlių.

– Be to, tamsta turi sueiti į artimesnę pažintį ir su baronu, kaip ir dera geram namų draugui, – šypsodamasi pridėjo.

Jiedu nuėjo į barono kabinetą, bet baronas buvo įsigilinęs į kažkokius senoviškus žemėlapius ir planus, kuriuos jis rado dvaro archyve, ir nenorėjo to darbo nutraukti. Ponia Sokolina taip pat trūsėsi savo kambary, tad jiedu išėjo dviese.

Buvo graži, saulėta spalių mėnesio diena. Parko takai margavo nuo apsčiai prikritusių lapų. Baronienė išdykavo ir žaidė, šiurendama ir žarstydama juos kojomis, o gražesnius rinkdama į bukietą. Medžiai jau buvo beveik pliki, ir saulė laisvai švietė pro didžiulių liepų šakas.

– Žinai, kunige, aš visai nesigailiu, kad man tenka praleisti ruduo šiame užkampy. Mūsų reikalai taip susidėjo, kad čia teks išbūti dar ir lapkričio mėnuo. Taip ir geriau. Į Rivierą anksčiau kaip gruody nė nepatogu važiuoti. Užtat tamstai aš spėsiu įgristi gerokai: atsiminsi mane. Bet tamsta nebūk nei bailus, nei pedantiškas; ateidinėk į mus tokiomis dienomis ir valandomis, kada tik užeis noras.

– Dėkui, ponia baroniene. Bet mano pareigos neleidžia jus dažnai lankyti. Dabar likomės tik dviese su klebonu. Darbo daugiau. Be to, ir šiaip kai kam gali keista pasirodyti...

– Kad tamsta su manim flirtuoji?.. Na, mielas kunige... atsiprašau, kaip kunigo vardas?

– Liudas.

– Na, mielas kunige Liudai, tokia mintis nebent tik tamstai pačiam gali ateiti į galvą! Sveikas visai nepažįsti draugijinio gyvenimo papročių. Pas mus geri prieteliai laiko savo pareiga bent kas antra diena užbėgti pasakyti „labą dieną", ir tai niekas nesako, kad jie flirtuoja arba meilikauja, o tamsta ateini valandėlę kas antra savaitė ir jau bijaisi!.. Kas gi čia gali kam pasirodyti, jei į tokį užkampį likimo nusviesti keli inteligentai nori palaikyti pažintį ir pasikeisti mintimis?! Juk gi mes ne trapistai[69], meldžiamasis!

– Taip, ponia, – vis dar svyravo kunigas, – bet mūsų, dvasiškių, elgesys normuojamas kitokiais dėsniais. Mes turime vengti kiekvieno pavojaus.

---

[69] *Trapistai* – pagal La Trapo (La Trappe) abatijos Normandijoje pavadinimą – katalikų vienuolių ordinas, įkurtas 1664 m. kaip cistersų, katalikų vienuolių ordino, įkurto 1098 m. Prancūzijoje, šaka; laikosi griežtos regulos, reikalaujančios nuolat tylėti, sunkiai dirbti, pasninkauti.

– Bet tamsta įžeidi mane, gerbiamasis! – sušuko nustebusi baronienė. – Argi kunigas manai, kad aš kėsinsiuos į sveiko nekaltybę?! Cha cha cha!.. Na, jeigu taip, tai prašom eiti namo. Aš nenoriu, kad ant mano sąžinės gulėtų tamstos dūšios likimas.

Vasaris galutinai sumišo ir nerado nė žodžių, kaip iš tokios keblios padėties išeiti. Poniai baronienei jo pagailo, ir ji skardžiai nusijuokė:

– Viešpatie, koks tamsta dar vaikas, kunige Liudai! Man stačiai pikta ant tų šventų dvasiškų tėvelių, kurie, patys linksmai praleidę savo jaunystę, kala į galvą jaunuoliam tokias siauras pažiūras ir daro iš jų, prašau dovanoti, karikatūras. Juk ar tamsta žinai, kas esi, kunige? Tamsta esi gabus ir net talentingas jaunas žmogus, prieš kurį tyso visas gyvenimas ir šimtai visokių galimybių. Tamsta gali būti poetas, rašytojas, literatas, gali būti pralotas ar vyskupas, – vis tiek tamstai reikia tas gyvenimas bent kiek pažinti. Argi sveikas manai taip ir ištūnėti keturiose savo kambario sienose nuo ankstyvos jaunystės ligi karsto lentos?! Bet juk tai absurdas! Į ką gi tamsta pavirsi, kunige Liudai?

Jisai, klausydamas tų žodžių, pamanė: ji kalba tą patį, ką kadaise Liucė kalbėjo. Ta buvo šiaipjau prašmatni mergaitė, šita – didelė, daug ko patyrusi ponia. Iš kur jom atėjo į galvą tokios panašios mintys? Turbūt, objektyviai svarstant mano padėtį, taip ir yra, kaip jos sako...

Baronienei kalbant toliau, o jam vis silpniau ginantis, pamažu jo rūsti, asketiška nuotaika ėmė tirpti kaip sniegas, užkaitinus pavasario saulei. Jame vėl ėmė atgyti jaunuoliški polėkiai, pasaulio ir moteries pasiilgimas ir noras pažinti visą tą įdomų, jo nepatirtą gyvenimą, apie kurį, kaip apie kokią būtenybę, kalbėjo baronienė.

Toliau jiedu apžiūrinėjo puikias gėles, kurios augo prašmatniai sudarytose klombose ir kokių jis niekad dar nebuvo matęs. Kartu jis observavo tą gražią elegantišką ponią – ir jos gracija, jos ramūs, saikingi, plastiški judesiai, žodžiu, visa, ką ji darė ir kalbėjo, strigo į jo vienišą alkaną sielą.

[...]

Tą dieną jis vėl pasiėmė knygų ir godžiai jas ėmė skaityti. Šį kartą jis pasirinko tik žinomus jam iš literatūros kurso vardus. Kadangi jis pats buvo kunigas ir literatūrinės ambicijos jame vėl buvo bepradedą atgyti, jis po kiekvienos knygos sprendė klausimą, ar kunigas taip galėtų parašyti. Ir, didžiai nusivylęs, kiekvieną kartą turėjo prisipažinti, kad ne, kunigas taip parašyti negalėtų. Jis jau tiek pažinojo kunigišką pasaulėžvalgą ir nuotaiką, kad tas dalykas jam buvo visiškai aiškus. Prie visų jo žinomų ir dabar skaitomų autorių pridėjus žodelį kun., išeidavo tikrai hibridiška nesąmonė: kun. Mickevičius? kun. Slovackis? kun. Tetmajeris? kun. Gėtė? kun. Hugo? kun. Šekspyras? Viešpatie apsaugok!..

Į kunigų stoką naujojoj Europos literatūroj jau kažkas jam buvo atkreipęs dėmesį. Bet dabar jis norėjo pats tą klausimą panagrinėti. Sykį, nuėjęs į dvarą, jis paprašė baronienės, ar ji neturinti žymesnių kunigų autorių raštų. Ponia valandėlę pagalvojo ir tarė:

– Šiuo momentu aš neatsimenu nė vieno. Tiesa, 18 amžiuj lenkų literatūra turėjo du vyskupu literatu, kurių vardus tamsta, be abejo, žinai: Naruševičius ir Krasickis. Pirmasis, didelis karaliaus ir dvariškių pataikūnas, rašė panegirikas, odes karaliaus tabakinei, vienos didelės ponios rogėm, sentimentališkas idiles ir didesnės vertės turinčias pasakėčias. Antrasis, linksmos nuotaikos žmogus, žiūrėjo į gyvenimą palankiom akim ir tokiais skrupulais, kaip tamsta, be abejo, nesikankino. Jei sveikas nori linksmai praleisti laiko valandėlę, pasiskaityk jo „Monomachiją“. Aš tikiu, kad ši knyga bent kiek pragiedrins

asketišką tamstos rūstumą. Tiesa, tame pačiame šimtmety dar vienas prancūzų dvasiškis *l'abbé Prévost* parašė vieną šedevrą „Manon Lescaut". Na, bet kaip dvasiškis, deja, jis negali būti sekimo pavyzdys ir daug mažiau kukliam kunigui, kaip sveikas. Europos literatūrose garsių dvasiškių vardų tamsta sutiksi dar Renesanso gadynėj. Bet žiūrėk, ten Renesansas, čia Švietimo amžius! Vis tai tokie laikotarpiai, kada žmogaus dvasia ir papročiai buvo atpalaiduojami nuo daugelio suvaržymų, kada buvo artėjama į gamtą arba bent stengiamasi vaduotis savo prigimtim ir protu. Be abejo, jeigu mes paieškotume atsidėję, rastume ir daugiau kunigų rašytojų. Nestoka jų ir šiais laikais. Bet vis tai tokie vardai, kuriuos literatūros istorija minės smulkiomis raidėmis, o gal ir visai neminės.

– Kaip ponia baronienė aiškinate tokį reiškinį? Juk buvo ir yra labai daug kunigų, kuriem kunigystė yra tik luomo žymė. Kunigavimas jiem neatima nei laiko, nei jokių kitokių aplinkybių būti rašytoju. Yra labai daug kunigų, kurie verčiasi taip, kaip nori, nors, mano nuomone, taip neturėtų būti.

Baronienė nusijuokė, paskui padarė dirbtinai nepatenkintą veidą ir šmėkštelėjo jam astru, kuriuo žaidė, per ranką:

– Bet tamsta esi nepataisomas, meldžiamasis! Sveikas įtrauki mane į tokias rimtas diskusijas, tarsi aš būčiau koks senas profesorius. Nieko taip nebijau, kaip rimtos ponios išvaizdos. Mano kaktoj atsiras raukšlių, ir jei ko gero, aš imsiu ginčytis ir karščiuotis!.. Juk tai būtų baisu, kunige Liudai! Be juokų, aš iš tamstos paskui pareikalausiu atlyginimo – ko nors labai smagaus ir malonaus. Na, bet šį kartą aš sveikam atsakysiu. Taigi aš manau, kad čia turbūt ne laiko ir ne aplinkybių, bet dvasios, pasaulėžvalgos ir nuotaikos klausimas. Menas, mano bičiuli, yra platus kaip gyvenimas, o dvasiškis siauras kaip... Ne, aš nenoriu tamstos įžeisti ir palyginimų vengsiu. Menas verda, kunkuliuoja visais žinomais širdies jausmais ir aistromis žmoniškumo ribose, o kunigo širdis – apmarinta ir suvaržyta griežtomis normomis ir dėsniais. Tikėk tamsta manim: aš esu pažinus keletą labai inteligentiškų kunigų ir sugebu žmones observuoti. Kunigas negali tiesiogiai, natūraliai pažvelgti į gyvenimą. Arba jis per griežtai smerks, arba pernelyg girs. Arba per daug liūs, arba per daug džiaugsis, nes kunigas visus reiškinius yra pratęs vertinti doroviniu blogio ir gėrio mastu, dėl kurio jis ir pats negali likti indiferentiškas. Šitas, mano nuomone, kunigui ir kenkia pasireikšti meno srity. Jam visuomet stoka arba kūrybinės medžiagos, arba meniško blaivumo. Antraip vertus, meniški gabumai verčia kunigą supasaulėti. Šitokia mano nuomonė iš dalies pagrįsta observavimu, iš dalies teorija, iš dalies intuicija. O konkrečių pavyzdžių tamsta pats pasiieškoki.

Parėjęs namo, jis pervertė lietuvišką kunigiškąją literatūrą ir įsitikino, kad baronienės žodžiuose buvo daug tiesos. Duonelaitis ir Valančius rašė didaktiniais tikslais. Baranausko poezija, parašyta dar dvasiškos karjeros pradžioj, paskui negrąžinamai nutrūksta. Vienažinskis – sentimentalus meilės dainius – pirmas aprauda savo kunigišką „stoną" ir apvaisina lietuvių lyriką liūdesio, ilgesio, ašarų ir siauro asmeniškumo motyvais. Maironis – poetas pilietis, patriotas. Grynoji jo lyrika taip pat sentimentali, patetiška ir siaura. Vasariui, dabar jau skaičiusiam ne tik Mickevičių, Puškiną, Tiutčevą, bet ir Kasprovičių, ir Tetmajerį, pradėjo aiškėti, kad visos tos mūsų kunigų poetų „sesutės", liūdesiai, ilgesiai, ašaros, visi tie švelnūs jausmai yra kilę iš suvaržymo vaizduotės, išgyvenimo ir išsireiškimo.

Ir čia pirmą kartą įkrito jam noras praplėsti savo patyrimų sritį, „pažinti gyvenimą" dėl kūrybos, nes pamažu vis labiau ėmė jame įsigalėti nuojauta, kad jis poetu ar apskri-

tai rašytoju bus. Ir jeigu jau rašys, tai rašys drąsiai, tai, ką matys ir jaus. įkrito jam noras rašyti taip, kad jo raštuose nebebūtų daugiau „kunigiškos dvasios“, didaktikos, sentimentalumo, patoso ir visų to stiliaus pažymių.

– Aš pasistengsiu būti kunigu be priekaištų, – tarė jis sau, – ir visas savo luomo pareigas atlikinėsiu gerai. Bet poezijoj aš būsiu vien tik žmogus.

Beveik tuo pačiu metu ir kitas noras nukrito į jo širdį, ir vis ponios baronienės dėka.

Vieną kartą jis ėjo parko alėja, o baronienė sėdėjo prie lango ir jį matė. Kai atėjo ir pasisveikino, ponia kritiškai permetė jį akimis, nusišypsojo ir tarė:

– Žinai, mano prieteliau, kad tamsta dabar buvai tapęs mano ne visai diskretiško observavimo objektu. Kartais aš mėgstu žaisti, stebėdama žmonių eiseną, fizionomiją ir iš to spręsdama apie jų gyvenimo aplinkybes ir charakteri. Ir esu padariusi šioj srity jau nemažą pažangą. Sveikas, pavyzdžiui, savo veido išraiška atrodai esąs dar tik klusnus klierikėlis, bet specifiškai kunigiškos fizionomijos dar neturi. Tačiau eisena jau darosi kunigiška. Esama kažko ypatinga kunigo eisenoj, nors ir ne tiek daug, kaip fizionomijoj. Tiesą pasakius, aš nenorėčiau matyti ant tamstos veido tos ypatingos kunigiškos maskės, kuri taip niveliuoja individualų žmogaus charakterį ir slepia jo nuoširdumą. Sveikas, pavyzdžiui, retai juokiesi, bet taip juoktis tipiškas kunigas jau nebegalėtų. Tarp kitko, tamstai juokas labai tinka... *Charmant, charmant!..* [70]

Taip, jo eisenoj turbūt kažkas pasikeitė, nes jis atsiminė, kaip pirmą sykį apsivilko sutaną, ji be galo varžė jo žingsnius, pynėsi kojose, vis atsimesdama ir pasilikdama užpakaly. Paskui jis įprato, ir sutana jau nepančiodavo jo kojų. Baronienės pastaba nemaloniai jam dilgtelėjo širdį, ir nuo to laiko jis nejučiomis ėmė valdyti savo judesius ir veido išraišką, kad neatsirastų specifiškų kunigiškų bruožų.

Tuo metu jis daug skaitė ir gana dažnai ėmė lankytis į dvarą. Baronas Rainakis taip pat jį pamėgo ir vėl, susiradęs Duonelaičio „Metus“, skaitydavo jam apie gerąjį poną amstrotą, ir abudu komentuodavo vietas, už kurių užkliūdavo barono dėmesys.

Klebonijoj jau žinojo, kad kunigėlis įprato vaikščioti į dvarą. Kai kada nė vakarienės nepareidavo. Vasaris per pietus kartais papasakodavo girdėtas dvare naujienas, bet klebonas į tai teatsiliepdavo vienu kitu žodžiu, ir sunku buvo numanyti, ką jis apie tuos vizitus mano. Tik Julė negalėjo paslėpti didelio savo nepasitenkinimo, kad kunigėlis vaikščioja į dvarą, kur ponas eretikas, o ponia, nors kas sekmadienį ir stypso bažnyčioj, bet šiokiom dienom, apsimovus kelnėmis, kaip ragana po laukus trankosi.

XIV

Gal kun. Vasario ir baronienės Rainakienės pažintis taip būtų ir pasilikusi vizitų ir lengvų pasikalbėjimų ribose, jeigu nebūtų atsiradę naujų veiksnių, kurie tą pažintį pastūmėjo toliau, negu jaunas kunigas norėjo. Kai dėl ponios baronienės, tai jokie principai, tiesa, jos nevaržė pažaisti su gražiu simpatišku kunigėliu ir eiti taip toli, kiek tik leis jo atsparumas.

Tačiau ji greit pamatė, kad Vasaris nėra lengvabūdis sutanotas fatas, kaip anas jos varšuviškis prietelius, bet talentingas ir giliai jaučiąs jaunuolis. Ji matė, kokia sunki kova eina jo viduj tarp griežtų kunigiško luomo dėsnių ir jo prigimties palinkimų.

Ji nutarė jam padėti atsipalaiduoti nuo kai kurių, jos nuomone, per ankštų dvasinės disciplinos ryšių, pažadinti jame norą ryžtis pakovoti dėl savo gabumų ir teisių, bet vengti

[70] Žavinga, žavinga!..

visokių drastiškumų ir nevilioti jo į pavojingo flirto tinklą. Tas galėtų jį arba atbaidyti, arba žiauriai nutrenkti jo gražias svajones apie pasaulį, gyvenimą ir žmones. Ponia baronienė buvo susivaldanti moteris ir jautė kunigui Vasariui nuoširdžios ir gilios simpatijos.

Bet štai kokie įvykiai jųdviejų santykiam turėjo lemiamos reikšmės. Vieną dieną baronai sulaukė svečių. Pakeliui taip pat į užsienį atvažiavo iš Lenkijos tolima baronienės giminaitė ponia Kozinskienė su dukterim, suaugusia jau pana, ir sūnum, apie 30 metų amžiaus kavalierium.

Kai Vasaris, nieko dar nežinodamas apie atvykusius, nuėjo į dvarą pasikeisti knygų, baronienė tuojau jį supažindino su naujais savo svečiais. Buvo popietis, ir visi susirinko salione išgerti kavos. Vasaris, nepratęs buvoti žmonėse, varžėsi naujųjų pažįstamų ir buvo nepatenkintas, nujausdamas, kad dabar jau nebegalės su baroniene laisvai pabūti ir pasikalbėti.

Jo ūpas dar labiau gedo, matant, kad baronienė, atvirkščiai, atrodė labai patenkinta savo svečiais. Vasaris jau tą pirmą dieną pastebėjo, kad ji daug dėmesio kreipia į jaunąjį poną Kozinskį ir labai yra jam palanki.

O Kozinskis Vasariui pasirodė nesimpatingiausias pasauly žmogus. Pirmiausia kunigui į akis krito jo juodi, į viršų sušukuoti ir pomada ištepti plaukai. Jie taip blizgėjo, tarsi franto galva būtų buvusi poliruota, ir žvakių šviesa atsispindėjo nuo jos lygiai taip pat kaip ir nuo indo, iš kurio baronienė pilstė kavą. Iš jo pilno raudono veido švietė didelis savim pasitikėjimas, kurį dar labiau kėlė aikštėn ploni, juodi, į viršų pariesti ūseliai.

Iš visos jo figūros aiškėjo dabitiškumas, savęs įsimylėjimas ir noras užimponuoti elegancija ir mandagumu. Jo drabužiai buvo be priekaišto. Nuo švarutėlių popietinio vizito batų ligi spindinčiai baltos apikaklės, kuri pagal to laiko madą laikė parėmusi jo smakrą, viskas buvo nauja ir suderinta. Dryžo kaklaraiščio perlas akcentavo pono Kozinskio turtingumą. Kalbėjo jis aukštu prikimusiu tenorėliu su vingiais, pratęsimais ir pabrėžimais, tarsi tai, ką jis sako, būtų nenuginčijamos svarbos dalykas.

Jis su dideliu atsidėjimu asistavo baronienei ir nepraleido nė vienos progos jai kuo nors patarnauti arba pasakyti komplimentą. Pakakdavo jai dirstelti į cukrų, jau Kozinskis stverdavo cukrinę ir su nuolankiu šypsniu siūlė pasisaldinti. Ji tik paliesdavo savo sidabrinį senoviško darbo portsigarą, jau jis puldavo prie degtukų uždegti jai cigaretą. Žodžiu, visas pono Kozinskio dėmesys buvo sukoncentruotas įspėti jos mintis ir užbėgti už akių jos noram.

Erzino Vasarį ir tai, kad tas dabita lygiu paslankumu patarnaudavo ir jam, kai tik pamatydavo, kad pati baronienė nori ar pastumti cukrų, ar pasiūlyti biskvitų. Net kai ji kreipdavosi į kunigą, prašydama ką nors paduoti, Kozinskis su dideliu vikrumu suspėdavo pirmas tai padaryti, pridėdamas „a, pardon, pardon“, tarsi tik jis vienas būtų monopolizavęs pareigą ir teisę patarnauti namų poniai. Kunigas jautėsi stačiai įžeistas, prislėgtas ir sunaikintas to akiplėšos. O baronienė atrodė visu tuo patenkinta ir dėkojo įkyriam nuobradui žavingiausiais šypsniais.

Išgėręs kavą, Vasaris pakilo, rengdamasis išeiti, ir paprašė ponios baronienės leisti pasiimti dar porą knygų.

Kozinskis ir čia įsiterpė.

– A, ponia baronienė turi, be abejo, labai įdomių knygų? Ponia baronienė leis, kad ir aš kartu su kunigu atlankyčiau jos biblioteką?

Vasaris nenorėjo, kad Kozinskis matytų, kokias knygas jis ims skaityti, ir ieškojo būdo, kaip čia tuo palydovu nusikračius.

– Tamstai bus patogiau dieną susipažinti su ponios baronienės knygomis, – tarė jis. – Dabar tamsta visko nė nepamatysi.

– *A, pardon, pardon!..* – sušuko tas ir stvėrė žvakę, pamatęs, kad baronienė jau tiesia ranką jai paimti. – Laikau savo užvis maloniausia pareiga patarnauti poniai baronienei!

Kunigas, nuėjęs su įkyriu palydovu į biblioteką, ilgai nesirinkęs, paėmė porą knygų ir išėjo namo.

Tą vakarą jis negalėjo nei skaityti, nei nieko kito dirbti. Vargais negalais pabaigęs kalbėti brevijorių, jis visą laiką prasiblaškė čia sėdinėdamas, čia vaikštinėdamas, kol pagaliau atsigulė, bet ir atsigulęs ilgai negalėjo užmigti. Viskas, ką jis matė ir patyrė šį popietį pas baronienę, rutuliojosi jame toliau, ligi paskutinių galimybių, ir kaip kokios žarijos degino jo savimylą. Jo širdy ėmė kilti didelis apmaudas ne tik Kozinskiui, bet ir baronienei.

– Štai kas yra moterys! – karčiai rezonavo jis savo nykiame kambary. – Vos tik spėjo pasisukti kvailas išsipomadavęs frantas – ir visas kilnumas, visas aristokratiškas subtilumas išnyko kaip dūmas nuo vėjo. Nieko sau!.. geras smagumų ieškojimo teorijos pritaikymas...

Jis jau buvo linkęs beveik taip pat niekinti baronienę, kaip kadaise Stripaitis: ė, turbūt ne vieno murdyta bestija!..

Bet toliau jis bandė save tramdyti ir šaltai į visą tą nesusipratimą pažiūrėti.

– O tau kas? – barė jis pats save. – Jie elgiasi kaip nori, ir tiek... Ji nori smagumų, tai jų ir ieško. Tu jai Kozinskio neatstosi. Tu esi kunigas ir jokių teisių nei pretenzijų čia negali reikšti...

Taip save įtikinėdamas, jis grimzdo į kurčią rezignaciją, išsižadėjimo ir apatijos bedugnę. Bet jauno vyriškio paneigta teisė ir įžeista ambicija staiga vėl išmesdavo jį į viršų – graužtis ir maištauti.

– Ech, likimas!.. Vienišo dalia!.. – graudenosi jis toliau. – Seminarijoj kankinausi dėl Liucės. Ta ištekėjo už Brazgio – ir laiminga sau. Ir gerai, kad taip atsitiko. Negi aš ją būčiau vedęs. Bet štai baronienė. Į jokį netinkamą flirtą aš su ja nesileidau. Ar man negalima pasikalbėti ir pabendrauti su išlavinta, įdomia, gerų manierų moterim? Tačiau reikėjo tik pasipainioti tuščiam dabitai – ir tu vėl vienas, niekam nereikalingas ir neįdomus...

Ir, prisiminęs jos svaidomus tam dabitai žvilgsnius ir šypsnius, vėl pradėdavo nuo pradžių regzti savo protesto jausmus.

Daug tą vakarą visokių sumetimų ir minčių atėjo į galvą kun. Vasariui, tik neatėjo vienos paprasčiausios: kad jis baronienę yra jau įsimylėjęs, kad jame sukilo pavydas dėl Kozinskio ir kad dėl to visos tos pastabos ir išvados buvo perdėtos ir išpūstos.

Po poros dienų buvo sekmadienis, bet jis į dvarą nėjo, nors paprastai sekmadieniais nueidavo. Jis net manė, ar nenusiuntus knygas per tarnaitę, o pačiam ten daugiau nė kojos nekėlus. Bet praslinko dar pora dienų – ir jis jau pajuto nenugalimą norą pamatyti baronienę, tegu nors ir tam, kad įsitikintų jos lengvabūdiškumu ir piktai pasidžiaugtų Kozinskio pasisekimu. Šitą norą jis savy sutramdė, bet vis dėlto iš namų išėjo.

Buvo popietis, jis nutarė pasivaikščioti ir pasuko keliu pro dvarą. Parkas buvo tuščias, ir jis praėjo niekieno nepastebėtas. Jis nužingsniavo toliau, bet, priėjęs kalnelį, kur ją susitiko pirmą kartą, pastovėjo, apžvelgė apylinkę ir pasuko atgal.

Kai jis vėl pasiekė parką, staiga vienam take ties variais pasirodė baronienė su Kozinskiu. Linksmai, matyt, šnekučiuodamiesi jiedu ėjo į kelią. Susitikimas turėjo būti neišvengiamas. Kunigas pajuto, kad jo širdis taip smarkiai pradėjo plakti, kad jis beveik nustojo žado. Apsimesdamas nieko nematąs, jis žingsniavo toliau, bet baronienė jau iš tolo jį šūktelėjo:

– A, gi štai mūsų mielas kun. Vasaris!

Jis sustojo ir laukė jųdviejų prisiartinant. Ponia, maloniai šypsodamosi, ištiesė jam ranką. Kozinskis rafinuotai nusilenkė ir kilstelėjo skrybėlę.

– Kaip gerai, kad mes tamstą sutikome, – kalbėjo baronienė. – Nors kunigas, be abejo, šiomis dienomis dar būtum mus atlankęs, bet jau dabar pasakysiu tamstai mūsų sumanymą. Šeštadienį ruošiame balių. Taip, tikrą balių su daugeliu svečių ir šokiais. Gaila, kad tamsta kunigas ir negalėsi manęs pašokinti... Na, bet čia sveiką pavaduos ponas Kozinskis.

Kozinskis nuvožė skrybėlę ir, dėdamas ranką prie širdies, žemai nusilenkė.

– Taigi tikiuosi, – tęsė baronienė, – kunigas būsi toks malonus ir neatsisakysi šeštadienį paįvairinti mano svečių būrį.

Bet kunigas dar nesusigriebė, kaip čia jam pasielgus, ir atsakė svyruodamas:

– Nežinau, ponia baroniene. Bet darbas, pareigos... Pagaliau, aš vienas dvasiškis – nepatogu...

– Tik neišsikalbinėk, meldžiamasis! – nutraukė baronienė. – Ačiū Dievui, jau tamsta buvai truputį pripratęs nesibaidyti žmonių. Be to, kunigas nebūsi vienas. Kviesime kleboną ir kunigą kapelioną iš Naujapolio. Jis atvyks su vieno mūsų kaimyno sūnum, baigiančiu gimnazistu. Jaunas vaikinas, bet jau ir pernai gerai šoko. Tai bus mūsų atsisveikinimo balius. Tiesa, dar kunigui nesakiau, kad po savaitės rengiamės išvažiuoti.

Paskutiniai žodžiai nuvėrė kiaurai Vasarį, ir jis daugiau jau nebegalėjo svyruoti. Jis pasižadėjo ateiti.

– Tamsta jau namo? – paklausė, ištiesdama jam ranką. – O aš dar noriu parodyti ponui Kozinskiui mūsų ežerėlį. Bet prašau kunigą dar ir prieš balių kurią dieną mus atlankyti. Na, lig pasimatymo! – Ir jiedu nuėjo savais keliais.

Vasaris grįžo namo visai pairusia nuotaika. Prie apmaudo dėl Kozinskio akiplėšiškumo ir baronienės „neištikimybės“ prisidėjo gailesys, kad ji greitai išvažiuoja. Pora mėnesių pažinties su šia gražia ir įdomia moterim pažadino jauno kunigo poeto sieloje daug tokių stygų, kurios jo siauro gyvenimo aplinkybėse gal būtų palikusios rūdyti dar ilgus metus. Jis neaiškiai nujautė vykstantį jame procesą, jo bijojo, bet kartu ir ilgėjosi. Jis ilgėjosi dar kažko ir daugiau, kažko uždrausto ir svaiginančio, kas artėjo nenumaldomai, būtinai, bet kas neateis jau niekados, nes ji štai išvažiuoja.

Prieš balių jis nespėjo nueiti į dvarą. Buvo darbo bažnyčioje, ir reikėjo važinėti pas ligonius. Be to, vieną dieną prieš pat balių atvažiavo naujas vikaras, kun. Petras Ramutis.

Naujo konfratro atvykimas šiek tiek išblaškė pesimistišką Vasario nuotaiką. Reikėjo padėti kraustytis, tvarkytis, painformuoti apie parapiją, papasakoti Stripaičio istoriją. Dabar jo kaimynystėj atsirado nors dar maža pažįstamas, vis dėlto jau artimesnis žmogus – kolega, ir Vasaris džiaugėsi, kad per pietus ir vakarienę nereiks ant savęs vieno nešti sunkios tylėjimo naštos. Klebonas jau, matyt, buvo apsipratęs su mintimi laikyti du vikaru ir Ramučiui neparodė tokio atšiauraus nepalankumo, kaip kadaise Vasariui.

Tiesa, kad Stripaičio įpėdinis ir šiaip savo kvalifikacijomis vertė kleboną laikytis bent jau mandagumo ribose.

Kun. Ramutis buvo jau pagyvenęs kunigas ir pats jau kandidatas į klebonus. Dvasinė vyresnybė turbūt jį ir atkėlė čia tam, kad jis atitaisytų Stripaičio padarytas blogybes. Iš liesų naujasis vikaras, rodos, geriausiai tam galėjo tikti. Buvo jis vienas iš tų kunigų, kuriais laikosi tikėjimas ir Bažnyčios autoritetas. Vasaris, pirmą kartą jį pamatęs, jau tai pajuto.

Iš kun. Ramučio veido ir iš viso jo asmens spinduliavo ypatinga dvasios pajėga, rimtis ir ramybė, kurią turi grynos sąžinės žmonės, patenkinti savo darbu, pasitikį savo pajėgomis ir savo idealų kilnumu. Be to, kunigo Ramučio veide švietė tikras kunigiškumas. Nebuvo jame tų tipiškai kunigiškų bruožų, tos maskės, kuri kiekvienam krinta į akis ir kurią pašiepė baronienė, bet buvo tiesiog dvasinio gyvenimo, jo mistiško santykiavimo su Dievu atsispindėjimas. Tokią dvasingumo išraišką Vasaris buvo pastebėjęs dar seminarijoj kelių tikrai pamaldžių klierikų veiduose.

Šiaipjau kun. Ramutis iš pažiūros nieku ypatingu nepasižymėjo. Buvo vidutinio ūgio, vidutinės kompleksijos blondinas, truputį pablyškusiu veidu, švariai, bet ne dabitiškai apsirengęs, kuklus, tačiau neužguitas ir be jokių serviliškumo bei pataikavimo žymių.

Vasaris, padėdamas kraustyti savo kolegos knygas, stebėjosi jų gausumu. Tai buvo ištisa biblioteka. Tačiau dailiosios literatūros kūrinių jis nepastebėjo. Vis tai buvo knygos, turinčios šiokį ar tokį santykį su Bažnyčia, su teologija, su pasaulėžvalga, su kunigo pareigomis ir darbu, su askeza ir apskritai dvasiniu gyvenimu. Kilnojant šias knygas, kaip ir koks šaltis padvelkė į Vasario širdį, tiek jose slėpės rimtumo, kietų principų ir pasaulio tuštybių neigimo.

[...]

Po pietų Vasaris nusivedė jį aprodyti bažnyčią. Ir čia jis susitelkęs ilgokai paklūpojo ant altoriaus laipto. Tą pačią dieną, nors buvo išvargęs nuo kelionės ir kambariuose dar daug liko darbo, jis atkalbėjo ne tik brevijorių, bet ir ražančių, kaip pataria visi dvasiško gyvenimo vadovai. Malda, matyt, jam buvo ne sunki pareiga, ne sausas įprotis, bet gyvas ir gaivinąs dvasios veiksmas, siekimas ko aukštesnio.

Vasaris, jau pirmą dieną observuodamas savo vyresnįjį kolegą ir intuityviai įspėdamas jo dvasinę nuotaiką, pajuto nuo jo einant kaip ir kokią srovę, kurios pūstelėjimą kartas nuo karto jis užčiuopdavo ir savo širdy. Ir jam darės kažko neramu, kažko gaila, kartu ir liūdna. Ir tą pačią dieną Vasaris užčiuopė savy bundant kaip ir kokią antipatiją naujam kolegai. Jis nujautė, kad kažkas tarp jųdviejų stovi ir kad jųdviejų aspiracijos nesutaps niekados.

Šeštadienį nuo pat ryto Vasario galva buvo užimta baronienės balium. Jis bijojo, kad neatsirastų kokios nors kliūties, bet viską buvo pasiryžęs nugalėti. Klebonas nors buvo kviestas, bet atsiprašė negalėsiąs.

– Ko aš ten eisiu? – kalbėjo jis per pietus. – Žiūrėti, kaip dykūnai baliavos, o ponios nuogas krūtis rodys?.. Santykius palaikyti reikia, bet pasikeitėm vizitomis, ir pakanka. Ir tamstai nepatarčiau, kunige Liudai. Pasigers, dar nesmagumų turėsi.

– Gal ir neičiau, – atsakė Vasaris, – bet ten bus ir kapelionas Laibys iš Naujapolio. Gal reiks jį nakvot parsivesti.

[...]

X V

Kai Vasaris įžengė į didįjį Kalnynų dvaro salioną, svečių dar buvo nedaug, ir pasilinksminimo nuotaika dar nebuvo susidariusi. Jis pamatė, kaip visų smalsūs žvilgsniai atsigręžė į jį, ir skubiai žengė pirmyn, slėpdamas savo varžymąsi.

– A, štai ir mūsų mielas kun. Vasaris, – pasitiko jį baronienė, tuo pačiu pristatydama nepažįstamiem. – Gaila, kad tamsta tik vienas atstovausi Kalnynų dvasiškijai, na, bet užtai turėsi mus kalbinti už tris...

– *Bonjour, mon cher ami,* – sveikinosi baronas. – *Wie geht es? Nil novi sub sole, n'est-ce pas?*[71] O Christianą Donalicijų mes dar baigsime studijuoti, a?..

Kai kurie svečiai susidomėjo, kas tas *Christian Donalitius* – ir kalbai tema buvo surasta.

Tuo tarpu Vasaris spėjo mestį aki į visus susirinkusius. Ponia baronienė buvo pasipuošusi kaip didelei šventei, ir nė viena kita moteris čia negalėjo su ja lygintis nei parėdais, nei elegancija, nei grožiu. Kozinskis rijo ją akimis, ir iš visų vyriškių jam būtų tekusi elegancijos pirmenybės palmė. Panelė Kozinskaitė atrodė grakšti ir simpatiška. Apie ją sukinėjosi jaunas kaimynas dvarininkas, kurį kunigas matė čia pirmą kartą. Nuošaliai sofoj, prie stalelio, senoji ponia Kozinskienė dėstė pasiansą, o ponia Sokolina nuobodžiaudama ją sekė.

Bet netrukus, kaip susitarę, ėmė važiuoti nauji svečiai. Kuone iš trejetos apskričių skrido panelės, ponios ir ponai, įnešdami gyvumo, naujų kalbų ir įspūdžių. Atvažiavo iš Naujapolio ir kun. Laibys su dviem vyresnių klasių gimnazistais, jau vyrais po ūsu. Salione dabar skambėjo traškios kalbos ir juokai. Kiekvienas rado progą pamesti nusibodusį kaimyną ir prisidėti prie kitos grupės. Sveikinosi, susipažindinėjo.

Svečiam kiek aprimus, buvo atidarytos durys į valgomąjį, kur stovėjo užkandžių ir gėrimų apkrautas bufetas, ir ponia baronienė pasiūlė, kas iš kelionės išalkęs, pasistiprinti.

Kun. Laibys, atvežęs du kavalieriu šokėju, tuojau laimėjo ponių simpatiją ir palankumą. Jis čia buvo pirmą kartą ir tik dabar pasipažino su šeimininkais, tačiau iš pirmo žingsnio pasijuto kaip namie. Savo nesivaržymu, aštria kalba ir sąmoju jis tuojau patraukė į save baronienės dėmesį.

– Štai pagaliau kunigas, kuris pratęs buvoti draugystėje, – pasigėrėdama kalbėjo ji poniai Sokolinai.

Tuo tarpu kai kurie svečiai jau pradėjo naudotis bufeto gėrybėmis. Vieni užkandžiavo ten pat stati, kiti susimesdami aplink staliukus. Buvo pradėtas pilstyti konjakas ir atkimštas vynas. Kalbos ir juokai ėmė garsėti. Prasidėjo tikras provinciališkas dvaro balius su gausiais užkandžiais ir išgėrimais, nes iš tolo atvykę svečiai, kad ir norėdami, nebūtų galėję išlaikyti miestiško etiketo reikalavimų. Ponia baronienė, sekdama savo principu visur ir visuomet dalykus imti tik iš gerosios pusės, stengėsi kuo linksmiausiai nusiteikti ir smagiai praleisti laiką su šita provinciališka kompanija.

Kun. Vasaris tuoj įsitikino, kad šį vakarą jis galės tik iš tolo sekti baronienę, tiek ji buvo užimta svečiais, o ponas Kozinskis ja. Bet sekdamas iš tolo jis dar geriau matė, kokia ji graži ir žavinga kiekvienu judesiu, kiekvienu mostu.

Deja, netrukus jam ėmė rodytis, kad šį vakarą ji beveik visai jo nė neatsimena. Visos jo niūrios mintys pabudo, ir jį ėmė siaubti liūdesys, kad viskas taip greit ir pilkai turi

[71] Labą dieną, mano prieteliau. Kaip laikaisi? Nieko naujo pasauly, tiesa?

baigtis. Vengdamas blogos nuotaikos, jis norėjo prisiartinti prie kapeliono, su kuriuo būtų radęs ką kalbėti, bet tas buvo užimtas ne mažiau kaip baronienė. Kur tik kapelionas sustodavo, tuojau aplink jį pasidarydavo ratas norinčių paklausyti jo sąmojingų kalbų ar ginčų.

O jis, Vasaris, niekur negalėjo pritapti, su nieku rasti tinkamos kalbos. Jam ėmė atrodyti, kad jis čia visai nereikalingas, kad Kozinskis žiūri į jį su pajuoka, vyresnieji svečiai nekreipia į jį dėmesio, o jaunesnieji vengia. Tokia padėtis jį slėgė tuo labiau, kad jis jautėsi savo tariamu menkumu žeminąs kunigo orumą ir rimtį. Jis, kunigas, turi čia slankioti aplink kitus, niekur tinkamai neprisiderindamas!

Jis jau buvo ėmęs galvoti, ar nepasprukus jam namo, bet tuo tarpu ponia Sokolina ėmė skambinti šokius – ir atmosfera palengvėjo. Pirmon poron išėjo baronienė su Kozinskiu, o paskui juos kitos ir kiti, kas tik galėjo sudaryti porą. Tik dabar Vasariui pavyko prisigretinti prie Laibio.

– Numaniau, kad tamstą čia rasiu, – tarė kapelionas, kai jiedu pasirinko vietą, iš kur buvo geriausia observuoti šokius. – Na, žinai, kaimynus turi vykusius ir be reikalo atrodai toks apsiblausęs. Ė, kad taip man tavo metai ir tokia kaimynystė! Neduočiau aš tam frantui taip suktis apie baronienę!

Vasaris matė, kad kapelionas juokauja ir, vengdamas tolimesnių jo pašaipų, paklausė, kas girdėt Naujapoly ir kaip laikąsi ponai Brazgiai.

– O, visai gerai, – atsakė kun. Laibys. – Jis turi gerą praktiką, ponia nebloga šeimininkė. Papilnėjus, bet dar graži. Gyvena ir džiaugiasi.

Vasaris dabar klausinėjo ir kalbėjo apie Liucę kaip apie kiekvieną kitą pažįstamą ponią. Kaip jis nutolo nuo jos per paskutiniuosius du mėnesiu!.. Argi čia būtų kalta jo pažintis su baroniene? Bet jis šito klausimo niekad dar nebuvo bandęs analizuoti ir dabar tuojau užmiršo Liucę, nes prieš jo akis valso sūkurys atnešė baronienės ir Kozinskio porą.

– Labai rafinuota moteris, – nusprendė kapelionas, perleidęs ją akimis, – bet žinai, Vasari, tu jos saugokis!.. Dėl šitokių moterų istorijos eiga kartais pakrypsta į kitas vėžes, dėl šitokių moterų kuriamas menas ir poezija, dėl šitokių atliekami didvyriški darbai ir nusikaltimai. O, baisi yra moteries galia!..

– Tamsta, kiek aš pastebėjau, esi linkęs labai aukštai vertinti moteries vaidmenį gyvenime.

– Tiesa, atsimenu. Mudu vieną kartą šį klausimą jau lietėme. Bet tuomet aš kalbėjau abstraktiškai, o dabar turime pavyzdį. Štai jis! – parodė akimis baronienę. – Ponia Brazgienė – ne. Kol buvo netekėjusi, gal ir ta svilino dūšią, bet dabar – ne. Nes matai, yra moterų, kurios ištekėjusios tampa garbingomis matronomis ir motinomis, o yra moterų, kurios ištekėjusios tampa kurtizanėmis. Kol mergelės – jų dar neišskirsi. Tik ištekėjimas atpalaiduoja prigimtį.

Vasario ausį žiauriai užgavo pavadinimas „kurtizanė“, kurį Laibys, matyt, taikė ir baronienei. Tai pasirodė jam įžeidimu, ir jis ryžosi protestuoti.

– Argi tamsta ir šių namų šeimininkę drįstum laikyti kurtizane?.. Juk tai įžeidimas, kunige daktare!

Kapelionas pakėlė antakius, ir jo akys žybtelėjo ironijos liepsnele.

– Tamstos krūtinėj plazda riteriški jausmai. Tai pagirtina... Bet, mielas prieteliau, aš nekaltas, jeigu gražiausios, įdomiausios, labiausiai viliojančios ir gyviausiai žadinančios

fantaziją moterys turi kurtizanės prigimtį. Aš nesakau, kad jos būtinai ištvirkauja. Ne. Bet jos negali būti ištikimos, jos negali nė nuoširdžiai, giliai mylėti. Jos tegali žaisti meile – ir pasiutiškai tai moka daryti. Čia jų ir galybė. Nes rafinuotu žaidimu moteris vyrą daug toliau nuves negu nuoširdžia meile. Mylėdama ji pati bus gailestinga ir silpna, o žaisdama gali būti žiauri ir klastinga.

Vasariui pasidarė gaila, kad jo idealios pažiūros į moterį ir meilę taip negailestingai dabar griaujamos. Bet kapeliono žodžius jis jau buvo linkęs taikyti baronienei, nes kaip galų gale išaiškinti jos miglotus prisipažinimus apie praeities flirtus ir dabartinį jos elgesį su Kozinskiu?.. Tačiau taip greit nusileisti jis dar nenorėjo.

– Tamsta esi žiaurus realistas, – tarė jis Laibiui, – ir matai tik juodąją reiškinių pusę. Aš gi būčiau linkęs manyti, kad gyvenime didžiausi žygiai atliekami ne dėl kurtizanių žaidimo, bet dėl nuoširdžios meilės. Aš, pavyzdžiui, pamatęs, kad moteris manim vien tik žaidžia, o ne myli, mesčiau ją be jokio susigraužimo, tuo tarpu mylinčios būtų sunku išsižadėti.

Kapelionas vėl ironiškai pakėlė antakius.

– Tai rodo, kad esi dar nekaltas jaunuolis ir nežinai, ką reiškia gyvenime aistra. Tikinu tamstą, kad gali būti atsitikimų, kada matysi kaip ant delno, kad esi tik vienas iš daugelio pajacų moteries rankose, o vis dėlto vartysiesi dėl jos kaip kepamas ungurys... O kitas eis deginti ir žudyti... Norėčiau, kad su tavim baronienė padarytų bent vieną eksperimentą.

Vėliau atsimindamas tą pašnekesį, Vasaris stebėdavosi Laibio akylumu, žmonių pažinimu ir sugebėjimu išsyk įvertinti situacijas. Nes eksperimentas, kurio linkėjo Laibys, jau buvo prasidėjęs ir gerokai užgriebęs Vasario širdį. Tą vakarą sparčiais šuoliais jis ėjo pirmyn.

Baronienė jau pereitą kartą pastebėjo, kad Kozinskio rodomas jai palankumas gadino Vasariui ūpą. „A, – pamanė ji, – tai kunigėlis vis dėlto nėra tokis abejingas, kaip stengiasi dėtis. Jei taip, tai tegu apsvyla truputį plunksneles... Jam tai eis į sveikatą, ir bus kitiem nusidėjėliam nuolaidesnis...“

Tat visą savo dėmesį ji tyčia nukreipė į poną Kozinskį, kuris ją dar juokino savo perdėtu mandagumu ir ne mažesniu kvailumu. Jai buvo linksma observuoti, kaip kunigėlis atsargiai, bet nuolatos juodu seka ir kaip kaskart vis tamsiau niaukiasi jo veidas. Ir ji iš anksto jau džiaugėsi, numatydama, kaip jį apsvaigins nelauktas tų kančių finalas.

Pasibaigus valsui, baronienė prisėdo prie abiejų kunigų, ir, apsimesdama nustebusi, sušuko:

– Viešpatie! Kas gi tamstai yra, kunige Liudai? Tamsta atrodai, tarsi būtum ne baliuje, bet šermenyse! Ir kodėl sveikas nė kiek nesidomi panele Kozinskaite?.. Ji stačiai susižavėjusi tamsta. Suvesk juodu draugėn, kunige kapelione!.. O kol kas palydėkite mane ligi bufeto ir išgersime po stiklą vyno.

Ji susidaužė su Vasariu, tarpydama jį tokiu reikšmingu žvilgsniu, kad kunigo širdį užliejo džiaugsmo banga.

– Ne, – manė jisai, – šita ponia neturi jokių blogų intencijų. Ji nenori įžeisti nei manęs, nei to nepakenčiamo nuobrado. Ar ji kalta, kad jis neatstoja nuo jos nė per žingsnį?

Prašvitusiu veidu jis jau buvo betiesiąs ranką papildyti baronienės stiklą, bet staiga atsiradęs Kozinskis pirmas sučiupo bonką.

– *A, pardon, pardon*!.. Ponia baronienė bus maloni ir su manim išgerti gurkšnelį vyno?

Ir ponia baronienė „buvo maloni“... Vasaris matė, kad tokis pat reikšmingas žvilgsnis teko ir pomaduotam frantui. Jiedu išgėrė ir, susikibę už rankų, juokaudami įsisuko į naują šokį.

Ne, tai buvo nepakenčiama!.. Tarsi kokie plėšrūs nagai susmigo į kun. Vasario krūtinę. Jis nebesitvėrė savy, matydamas, kaip jiedu šoka, linksmi ir laimingi, kartas nuo karto kažką pratardami ir paskui patenkinti juokdamiesi.

O Laibys, tarsi akompanuodamas audringiem savo jaunesnio konfratro jausmam, vis bambėjo į ausį:

– Ne, brolau, sakyk ką nori, bet tai yra kurtizaniškos sielos moteris. Aš ją matau pirmą kartą ir esu jau nebejaunas žmogus, o žinai, kipšas širdį kutena, matant, kaip ji su tuo raudonikiu šoka. O įsivaizduok, kad būtum ją įsimylėjęs ir matytum ne tai kad šokant su kitu, bet visiškai tave į jį išmainant, ką tu pasakytum, a?.. Na, Vasari, jeigu tu, čia gyvendamas, jos neįsimylėjai, tai esi šventas žmogus arba turi žuvies kraują. O jeigu įsimylėjai, tai dėkok Dievui, kad šiandien esi atsisveikinimo baliuj ir po savaitės jos nematysi. Tada galėsi rašyti poezijas... O kaip dabar? Rašai ką nors?

– Nieko. Lig šiol daug skaitydavau.

– Klebonas turi gerą biblioteką?

– Ne. Iš čia imdavau.

– A, tai visai kas kita!.. Matau, kad čia tave Apveizda aprūpino visais reikalingais daikteliais išbandyti tavo pašaukimui ir talentui. Gyveni užkampy, lankaisi pas gražią ponią ir naudojiesi jos biblioteka... Jeigu po viso to netapsi žymiu poetu, būsi pats kaltas. Na, bet eikim pažiūrėti, kaip ponui baronui sekasi proferansas. Sprendžiant iš ponios baronienės pasisekimo tarp vyriškių, jam turėtų pasiutiškai sektis prie žaliojo stalelio.

Jiedu nuėjo į barono kabinetą, kur buvo susidariusi lošėjų kompanija.

Bet ne tik du kunigai ir Kozinskis žavėjosi ponia baroniene. Ji buvo patraukusi dėmesį visų, kas tik dalyvavo tame baliuj, išskyrus nebent savo vyrą, kuris žaidė kortomis, visai nesirūpindamas nei žmona, nei svečiais. Ponios ir panelės sekė akimis baronienę, pavydėdamos jos papuošalų ir smerkdamos jos elgesį, vyrai žavėjosi ja, kaip elegantiškiausia ir gražiausia moterim, kuri, be to, anaiptol neatrodė neprieinama...

Ypač nenuleido akių nuo baronienės jaunas, vos baigęs mokslus inžinierius Gruberis, atsitiktinai patekęs į tą balių, kaip ir kapelionas Laibys. Gruberis matė baronienę pirmą kartą, bet tučtuojau įspėjo jos charakterį ir tiksliai įvertino pasisekimo šansus. Kozinskio meilinimasis baronienei jam taip pat nepatiko, kaip ir Vasariui, ir jis tik laukė patogios progos pasiųsti frantą velniop ir pačiam laimėti ponios palankumą. Ir tokia proga netrukus pasitaikė.

Balius jau buvo pasiekęs aukščiausią linksmumo laipsnį. Buvo gerokai suvalgyta ir dar daugiau išgerta. Svečiai jau buvo spėję tarpusavy gerokai susibičiuliauti, o jaunų vyrų galvoj blykčiojo drąsių norų, besišvaistant apie paneles ir jaunesniąsias ponias. Staiga baronienė pastebėjo, kad nuo jos batelio nutrūko sagtukė su brangiu akmenėliu, ir prasitarė apie tai ponui Kozinskiui.

– Tučtuojau paliepsiu kambarinei, kad man ją suieškotų, nes šokant lengvai gali sutrypti. – Ir ji jau buvo bešaukianti Zosę.

– *A, pardon, pardon, madame la baronne,* – galantiškai užprotestavo Kozinskis. – Laikau savo malonia pareiga pats suieškoti tamstos sagtelę, tikėdamasis, kad už tokį nuopelną ponia teiksies mane pirmą paskelbti sagtelės ordino kavalierium!..

Ir jis leidosi ieškoti sagtelės.

Po trumpos valandėlės visi svečiai žinojo apie nuotykį. Ponas Gruberis suplojo rankomis ir paskelbė:

– Ponai, dangus mum siunčia progą pelnyti ponios baronienės malonei. Argi mes apsileisime ponui Kozinskiui! Kas ras sagtelę, tas šį vakarą ponios baronienės riteris ir jos grožio skelbėjas! Ponia baroniene! Aš visų ponų vardu prašau jūsų malonaus sutikimo leisti visiem šia proga išbandyti savo laimę.

Vyrai šiuos žodžius palydėjo entuziastišku plojimu ir pasigėrėjimo šūksniais.

Baronienei patiko, kad mažas nuotykis leidžia svečiam paįvairinti laiką ir linksmai pažaisti. Ji pagyrė inžinieriaus pasiūlymą – ir tuojau prasidėjo uoli sagtelės medžioklė. Jaunesniesiem tai davė progos ieškoti ko nepametė apie jaunųjų damų kojytes, kuo šios nelabai piktinosi, nes visų nuotaika buvo linksma ir žaisminga.

Staiga ponas Gruberis, vis laikęsis netoliese nuo pono Kozinskio, ištiesė pirštą į kampą, kur ant tam tikros kolonėlės stovėjo didžiulė žvakidė, ir džiaugsmingai sušuko:

– Gi štai kur ji blizga! – ir dėjos bepuoląs brangiosios sagtelės pagriebti.

Bet tuo pačiu momentu Kozinskis, šaukdamas „a, pardon, pardon“, kaip bomba puolėsi nurodyta kryptim. Jis bėgo taip smarkiai, kad laiku nespėjo susilaikyti, paslydo ir, šmėkštelėjęs rankomis, išsitiesė ant parketo. Griūdamas jis kojomis paspyrė kolonėlę taip nelaimingai, kad žvakidė su trenksmu atsidūrė ant nelaimingo dabitos, o visos 10 žvakių aptirpęs stearinas baltais ruožais numargino jo kelnes ir fraką.

Pasidarė didelė maišatis. Ponios persigando ir suklykė, kai kas puolė gesinti žvakių, kiti kelti nelaimingo sagtelės ordino kavalieriaus. Jis atsikėlė pats, bet atrodė taip sumišęs su savo suardyta šukuosena ir stearino suteptais drabužiais, kad visi pasileido juokais, o gimnazistai kuone raičiodamiesi klykė iš džiaugsmo. Pati ponia baronienė negalėjo sulaikyti šypsnio, o baronas, atsiradęs kabineto tarpdury, nežinodamas tos scenos priežasties, nusprendė, kad vienas svečias bus jau per daug įgėręs, ir, grįždamas prie kortų, pasipiktinęs murmėjo:

– *Ah, du lieber Gott!.. Voilà encore un, qui ne sait pas garder sa mesure... Ah, malheureux pochard!.. Continuons, messieurs!..* [72]

– Na, tai kur sagtelė, mielas ponas Kozinski? – paklausė baronienė, sulaikydama juoką. – Vis dėlto tamstos uolumas nenuėjo niekais?

Bet Kozinskis tik vedžiojo aplinkui akimis, o Gruberis nusilenkė poniai ir, ištraukęs iš savo liemenės sagtelę, tarė:

– Štai ponios baronienės sagtelė. Aš ją radau pirma, negu pradėjome ieškoti. Ponia teiksis man atleisti šią nedorą klastą, bet ieškojimas žadėjo būti taip žaismingas, kad aš negalėjau atsispirti pagundai. Berods nė nenusivylėme, – pridėjo jis, žvilgtelėjęs į Kozinskį.

Šis pagaliau susiprato tapęs juokinga apgaulės auka, užsidegė kerštinga apmauda ir, prišokęs prie Gruberio, sušuko:

– Pone!.. Tai yra... tai yra... negarbinga!.. *Pardon!..* Šitaip iš savęs tyčiotis aš neleisiu!.. Aš reikalauju satisfakcijos!..

Bet Gruberis permetė jį šaltu žvilgsniu ir nesikarščiuodamas atrėmė:

– Visų pirma, pone Kozinski, patarčiau tamstai nueiti į virtuvę ir nusivalyti kelnes. Tada mudu galėsime pakalbėti. Tuo tarpu gi šitą konfliktą išspręsti aš atiduodu ponios baronienės teismui.

---

[72] Ak, tu mielas Dieve!.. Antai dar vienas, kurs neturi saiko... Ak, nelaimingas girtuoklis!.. Tęskime, ponai!..

Visi palaikė inžinieriaus pasiūlymą, nes Kozinskis kiekvienam jau buvo įkyrėjęs savo pomaduota galva ir perdėta elegancija. Baronienė padarė dirbtinai rūstų veidą ir tarė:

– Už tokią klastą esi vertas didelės bausmės, ponas Gruberi. Aš išsyk net nesusiorientuoju, kokios. Dėl to rezervuoju sau teisę vėliau nubausti tamstą. O tuo tarpu malonėk įnerti sagtelę į jos vietą ir būk šį vakarą mano riteriu. Aš savo pažadus ištesiu.

Visi vyrai triukšmingai pritarė ponios baronienės žodžiam. Tuoj vidury saliono pastatė fotelį, į kurį atsisėdo baronienė. Vienas plikas dručkis priklaupęs pasiūlė savo kelį atremti jos kojai, ir Gruberis ėmėsi įverti sagtį į prašmatnaus batelio kaspiną, turėdamas progos pasigėrėti gražuolės kojos grakštumu ir kojinės šilko švelnumu.

Pasibaigus šiai ceremonijai, ponia Sokolina sukirto per fortepijono stygas tokį triukšmingą mozūrą, kad bematant salionas sudundėjo šokančių poromis. Pirmoj poroj ėjo ponia baronienė su Gruberiu. O vargšas Kozinskis nužingsniavo į bufetą nuraminti nervų. Jis paėmė porą stiklelių konjako, bet tuojau pasijuto ne visai sveikas ir, prisilaikydamas sienos, išėjo pro duris.

– Darai man gėdą!.. – sušvokštė ponia Kozinskienė, kai jis praeidamas užkliuvo už jos fotelio.

Panelė Kozinskaitė vos neverkė iš apmaudo dėl brolio, bet Naujapolio gimnazistas mokėjo tuoj sugrąžinti jai gerą nuotaiką. Kozinskis tą vakarą daugiau nesirodė.

Abudu kunigai matė tą sagelės komediją. Laibys su neslepiama ironija žvalgėsi į abudu konkurentu ir nesivaržydamas laidė aštrias pastabas ne tik jųdviejų, bet ir baronienės adresu:

– A-a, ponas inžinierius užsimanė pakreipti ponios baronienės malonių tėkmę į savo pusę!.. Puikiai, puikiai sugalvota!.. A, ir poniai baronienei jau įkyrėjo Kozinskio pomadų kvapas!.. Na, žinoma, inžinierius galų gale užimponuos kiekvienai moteriai. Pažiūrėk tamsta, kiek pas jį vyriškumo ir energijos, nors atrodo šaltas kaip uola... O-o! pakliuvus į šitokio nagus, nelengva bus paukštelei pasprukti!.. Gali būti visaip ir su ponia baroniene!.. Tai ne minkštakošis Kozinskis!

Vasariui šitokios pastabos jau buvo ėmę įkyrėti, o paskutinioji įgėlė kaip pikta vapsva. Iš pradžių jis buvo nudžiugęs, kad atsirado kas pagaliau sutramdė nepakenčiamą Kozinskį, bet tuojau ir vėl ėmė nerimauti. Jis visai apsiniaukė, pamatęs, kad baronienė veržiasi į flirtą su Gruberiu kaip musė į medų. O sagtelės įvėrimo scena galutinai parodė, kad Laibys kalbėjo tiesą. Šitokią nekuklią, tiesiog kabaretišką sceną kunigas galėjo nebent įsivaizduoti iš perskaitytų romanų.

O ties ausim vėl bumbėjo Laibio balsas:

– Štai, Vasari, buvo ir tau proga įsiteikti baronienei. Kodėl tu neradai sagtelės? Tik kažin ar tu būtum sugebėjęs tą progą išnaudoti?..

– Kaipgi čia kunigas atrodytų tokiose scenose? – jau susierzinęs atkirto jis Laibiui.

– Gi visai paprastai. Tik reikia drąsos, ūpo, energijos, fantazijos! Šokt mozūro, tiesa, tu su ja neitum, bet riterio rolę galėtum puikiai vaidinti. O, kokių čia triukų galima iškrėsti!.. Aš tau sakau, kada nors gailėsiesi tokių progų, bet jau bus per vėlu. O jeigu tu kiekvienam žingsny kelsi klausimą, kaip čia kunigas atrodys, tai tas kunigavimas tau pasidarys tokia našta, kad ant lygaus kelio suklupsi. Na, bet matau, kad aš tau imu jau įgristi... Eiva geriau, išgersim po stiklą vyno.

Jiedu nuėjo prie bufeto, kur rinkosi ir daugiau ištroškusių. Vasaris matė, kaip atėjo ir baronienė su savo „riteriu“ ir kaip jiedu gėrė, ir kaip abudu atrodė linksmi, stačiai laimingi...

Bet baronienė, pamačiusi Vasarį, ir pati nežymiai pasislinko į jo pusę. Paskui ji ilgai pažiūrėjo į kunigą, o jam pasidarė aišku, kad tas žvilgsnis ne be reikalo buvo tokis ilgas. Staiga visas jo dėmesys susikaupė, ir jis išgirdo ją sakant Gruberiui:

– Na, dabar, taurusis mano riteri, aš tamstai duodu valandėlę laisvės. Aš eisiu į biblioteką, kur užmiršau vieną puikų valsą, kurį mum ponia Sokolina tuoj paskambins.

Pasisukdama eiti, ji vėl metė žvilgsnį Vasariui. Šiurpi banga perliejo kunigą nuo galvos iki kojų. Jis pajuto, kad mainosi jo veidas ir, norėdamas paslėpti savo sumišimą, paėmė stiklą ir visą išgėrė. Paskui jis dirstelėjo į Gruberį. Ne, tas, matyt, nepastebėjo nieko. Laibys jau buvo įsigilinęs į kalbą su savo kaimynu. Kunigas nesutiko nė vieno įtariamo žvilgsnio.

Dabar reikėjo pasiryžti – eiti ar ne. Ir pasiryžti tučtuojau, negalvojant, nesvarstant, nes kiekvienas momentas buvo brangus. Bet priešginingos mintys atakavo jo smegenis ir paraližavo valią. Pagaliau atėjo išgelbėjimas. Kaip žaibas švystelėjo toks sumetimas: man jau metas namo; pasinaudodamas proga, aš einu atsisveikinti su namų ponia. Tai visai natūralu. Tą aš galiu padaryti ir savo noru.

Jis perėjo per valgomąjį, salioną, atsidūrė erdviame prieškambary, nieko nesusitiko ir mažu koridorėliu prisiartino prie bibliotekos. Stabtelėjęs prie durų, paklausė ir, neišgirdęs jokio balso, paspaudė rankeną.

Ant stalelio degė žvakė, o pasieny, kanapoj atsišliejusi ir susinėrusi virš galvos rankas, sėdėjo baronienė. Jos akys buvo užmerktos, o visa poza atrodė kaip po didelio nuovargio atsikvėpusio ir savo poilsiu besigėrinčio žmogaus. Išgirdusi kunigo žingsnius, ji pravėrė akis ir prašneko labai lėtu, pailsusiu balsu:

– A, tai mielas kunigas Vasaris. Gerai, kad atėjai tamsta. Mes galėsime čia pabūti trumpą valandėlę. Čia taip gera po to nepakenčiamo triukšmo.

– Aš atėjau ponios baronienės atsisveikinti. Man jau metas namo.

– Gerai, mano prieteliau... Prisėsk čia šalia manęs. Ak, kaip aš jaučiuosi nuvargusi po tų visų negudrių juokų, banališkų komplimentų ir paviršutiniškų žmonių!..

Kunigas nedrąsiai prisėdo ant krašto kanapos.

– Bet tamsta visą laiką atrodei toks paniuręs, be ūpo... Kas tamstai yra, mielas kunige Liudai? – klausė ji pilnu užuojautos balsu ir net savo ranką padėdama ant jo rankos.

Šis prisilietimas jam buvo kaip koks stebuklingas vaistas, bet paskutiniais blogos nuotaikos likučiais jis dar karčiai atsakė:

– Aš jaučiausi čia niekam nereikalingas... Tas linksmumas, kuris apie jus siautė, man tik ūpą gadino. Aš negalėjau prie nieko prisitaikinti...

– Ir tamsta gailiesi čia atėjęs ir sugadinęs sau vakarą?

– Prisipažinsiu: buvo momentų, kada nuoširdžiai gailėjausi...

– O dabar?

– Ne, dabar nieko nesigailiu...

– Ak, koks tamsta neištikimas ir nepastovus prietelius, – švelniai prikaišiojo ji, laikydama jo ranką. – Gyvenime esti visokių valandų, visokių situacijų ir visokių pareigų, mano drauge. Kartais tenka vienaip jausti, o kitaip kalbėti, veidu juoktis, o širdimi liūsti – ir atvirkščiai. Bet esant pokyly, reikia prisiderinti prie bendros nuotaikos, reikia viskas užmiršti, reikia išsižadėti savęs, savo simpatijų, savo jausmų ir daryti tai, kas tinka bendram ūpui. Ypač tai namų ponios pareiga.

– Man atrodė, – pratarė Vasaris, – kad ponia baronienė į mane nė mažiausio dėmesio nekreipė...

– Iš ko gi sveikas taip sprendi?

– Tamsta buvai užimta pirmiausia Kozinskiu, o paskui inžinierium...

Staiga ji išsitiesė kaip spyruoklė ir skambiai nusijuokė:

– Cha cha cha!.. Tas tai man patinka!.. Mielas kun. Vasaris manęs pavydėjo Kozinskiui!.. Už šitą naujieną aš jam turiu padėkoti.

Ji stvėrė jo galvą ir smarkiai pabučiavo į lūpas. Paskui nuogomis rankomis apsivyniojo apie kaklą ir dar sykį pabučiavo – ilgai, svaiginamai. Paskui pagriebė nuo stalelio gaidas ir išeidama šūktelėjo:

– Ateik ketvirtadienį po pietų! Atsisveikinsim! Labanakt!.. Pasapnuok mane!..

Kai jis suvokė, kas čia atsitiko, baronienės jau nebuvo kambary. Ant savo kaklo jis dar jautė šiltą jos nuogų rankų prisilietimą, lūpose degė jos pabučiavimas, apie jį sklaidėsi švelnus kvepalų aromatas, o ausyse skambėjo paskutiniai jos žodžiai.

Einantį pro duris, jį lydėjo melancholiškai linksmos muzikos bangos. Salione šoko valsą – ir jis žinojo, kad šiuo momentu baronienė sukasi šokio sūkury, vedama stiprios inžinieriaus Gruberio rankos. Bet jam dabar nebuvo pavydu. Jis kažką įtikėjo, kas darė ją skaisčią, teisingą ir jokiem įtarimam, jokiem šmeižtam nepasiekiamą.

Šalta giedri rudenio naktis perliejo jį gaivinančia tyro oro srove, ir jis sparčiai ėmė žingsniuoti, mindamas pirmųjų šalnų pasidabruotą taką.

XVI

Ketvirtadienį baronienė laukė jo ir spėliojo, ar jis ateis, ar ne. Ar jis nenusigando jos per drąsaus žingsnio? Ar kunigiška sąžinė nenugalės jaunuoliško susižavėjimo? Ponia Rainakienė jau seniai buvo išmokusi į santykius su vyrais nebedėt širdies, nes iš to paskui išeinąs tik susigraužimas ir nemalonumai. Tačiau paskutiniu laiku pati nustebo, užčiuopusi savy kaip ir kokią nerimastį prieš kun. Vasario vizitus. O dabar, kai ji pabučiavo jo lygias rausvas lūpas, jau jai nebuvo vis tiek – ateis jis atsisveikinti ar neateis. Šitas jausmas jai priminė jau gan tolimus pirmosios jaunystės metus – ir ji šypsodamasi tarė poniai Sokolinai:

– Žinai ką, *ma chère amie,* aš manau, kad imu įsimylėti tą kunigą. Aš nieko neturėčiau prieš, jei mūsų išvažiavimas susitrukdytų dar kokį mėnesį. Per tą laiką mano susidomėjimas juo jau būtų praėjęs, ir aš išvažiuočiau rami, kad šitam užkampy nieko įdomaus daugiau nebeliko. O dabar, žiūrėk, ko gero, besišildant žydriojoj Rivieros pakrantėj, atskris sutanotas šiaurės atsiminimas, ir aš melancholingai susisvajosiu. Kaip tau tai patinka?

– Šį kartą nepagiriu tavo pasirinkimo ir stebiuos tavo širdies kaprizu. Iš to kunigėlio tu nesulauksi jokio stipresnio išgyvenimo. Esu tikra, kad jis nė bučiuotis nemoka. Tu būtum daugiau laimėjusi, jeigu likimas būtų tave suvedęs su kapelionu. Jo bruožai skulptūriškai ryškūs, jis moka nuostabiai žaisti fizionomija, turi daug ironijos, ir jo patyrimų horizontas turbūt toks platus, kaip ir tavo.

– Ak, niekados, niekados, *chère amie,* – protestavo baronienė. – Aš tų skluptūriškų bruožų, tų judrių fizionomijų, tos ironijos ir sąmojo jau tiek daug turėjau gyvenime!.. Visi tie vyrai yra jau per daug vyriški, ir moteriai nelieka jokios iniciatyvos. Mane dabar ima dominti kuklus, lėtas, švelnus, nekaltas vyras, kurį aš pati galėčiau vesti pavojingu meilės patyrimų keliu. Kunigas Vasaris štai tokis ir yra.

– Sensti, mano drauguže, štai ką aš tau pasakysiu! Tavy ima atbusti motiniški jausmai, ir tau reiktų turėti kūdikis. Aš visuomet sakydavau, kad, nežiūrint visa ko, tu esi linkusi į ramų šeimynos židinį! Kaip gaila, kad mano brolis tau per senas...

– Ak, kas per mintys! – piktinosi baronienė. – Tu visuomet pribaigi mane per toli siekiančiomis išvadomis.

Kun. Vasaris atėjo 5 val., kada paprastai baronai su savo svečiais gerdavo kavą. Jis tyčia pasirinko tokią valandą, vengdamas susitikti vieną baronienę. Jis nežinojo, kaip jai pažiūrės į akis ir ką pasakys. Salione iš tiesų jis rado abu šeimininkus, ponią Sokoliną ir visus tris Kozinskius. Baronienė pasisveikino su juo kaip niekur nieko, labai paprastai ir atvirai šypsodamasi kaip visuomet. Jam padavė kavos ir jis pamažu gurkšnojo, rūkydamas baronienės cigaretą ir įsiterpdamas į bendrą kalbą apie kelionę į pietų kraštus. Su dideliu pasitenkinimu jis pastebėjo, kad Kozinskis jau žymiai atšalęs nuo baronienės. Jis taip įkyriai jau nešokinėjo su savo „pardon, pardon“ ir nepuldinėjo su patarnavimais.

Po pusvalandžio kunigas pakilo atsisveikinti. Visi su juo buvo labai mandagūs. Ponas baronas džiaugėsi, padaręs pažangą lietuvių kalboj. Ponia Sokolina linkėjo jam per žiemą pasitaisyti ir pastorėti, o Kozinskiai tikrino, kad buvę labai malonu su juo pasipažinti. Ponia baronienė turėjo jį dabar palydėti į biblioteką, nes jis atnešė perskaitytas knygas, o ji norėjo duoti jam kai kurių nurodymų; jis galėsiąs naudotis biblioteka ir baronam išvažiavus.

Įėję į biblioteką, jiedu dėstė atneštas knygas, o baronienė kalbėjo:

– Aš jausiuosi bent kiek gero padariusi, kad sveikas turėsi ką skaityti per visą žiemą. Be to, šis kambarys – tai vienintelė vieta, kurioj aš galėsiu tamstą gyviausiai įsivaizduoti. Nes aš tamstą vis dėlto atsiminsiu. Šitam kambary mes praleidom turbūt daugiausia laiko. Na, jeigu ne daugiausia, tai bent jau maloniausiai... Tamsta nepyksti ant manęs už pereitą kartą?.. Ne?.. Bet juk esti tokių impulsų, kada žmogus negali nė susivaldyti...

– Nežinau, ponia. Kai dėl manęs, jaučiu, kad širdis pareikalavo savo teisių. Man būtų didelis nusivylimas, jeigu pasirodytų, kad tamsta norėjai tik linksmai pažaisti arba įpainioti mane į meilės pinkles, kaip esti romanuose. Tokius pasielgimus galima pateisinti vien tiktai jausmu, širdies reikalu... Pagaliau ar ne vis tiek?.. Šiokis ar tokis bus mūsų pažinties galas, jis visuomet bus beprasmiškas...

– Visų pirma, mielas prieteliau, tamstos pažintis davė man nemaža malonumo. Bet dabar pamačiau, kad į ją įdėjau ir širdies, kaip tamsta sakai. To man jau seniai nebuvo atsitikę. Be to, turiu sveikam pastebėti, kad meilė niekad nebūna beprasmiška.

Ji valandėlę patylėjo, tarsi ką svarstydama, paskui nusišypsojo ir tarė:

– Tiesą sakant, tai tik pradžia. Na, bet jeigu mumyse neįvyks kokios nenumatytos atmainos, pavasarį, kai parvažiuosim iš Rivieros, galėsime tęsti mūsų pažintį toliau. Mes grįšime gegužės mėnesį. Sakoma, kad tas mėnuo geriausiai tinka meilei, nors aš manau, kad žiemą meilė esti karščiausia.

Vasariui nepatiko, kad ji kalba apie meilę kaip apie kokį programinį gyvenimo reikalą, kurį jie pavasarį galėsią tęsti toliau. Jis pats suprato meilę kaip nesuvaldomą, būtiną širdies prasiveržimą, kurio negali nei numatyti, nei suvaldyti. Jo, kunigo, sąžinė priešinosi iš anksto numatytam, apgalvotam meilės priėmimui, nes tai juk būtų nuodėmė. Jam iš viso buvo drovu kalbėti apie jausmus ir minėti meilės žodis, taip svetimas kunigo charakteriui. Bet jis padarė dar vieną pastangą pasiaiškinti:

– Nežinau, ponia... Visa, kas lig šiol įvyko, atsitiko kažkaip nejučiomis, savaime. Aš gal buvau neatsargus, bet nesusivilioti tamstos palankumu aš negalėjau. Man reikėjo nei tų knygų neimti, nei čia nesilankyti. Bet tokis išsižadėjimas pranešė mano valios jėgas. A, pagaliau, vis tiek... aš to nesigailiu... Bet dėl ateities aš negaliu nieko tikėtis

nei laukti. Man gana to, kad žinosiu, jog kartą ir aš turėjau vieną tokį momentą, kuriuo žavisi poetai, ir kad kitokiose aplinkybėse aš taip pat galėčiau paimti iš gyvenimo savo laimės dalį.

Baronienė buvo stačiai sujaudinta tokia jo rezignacija ir didesnių vilčių išsižadėjimu. Bet ji taip pat numanė, kad jis greičiausia klysta, nežinodamas savo dvasios jėgų santykio ir įvairių jį veikiančių veiksnių pajėgumo.

– Jeigu, – manė ji, – šis jaunas kunigas, turėdamas tokį aukštą kunigystės idealą, tokią tyrą širdį ir tokią jautrią sąžinę, vis dėlto nepajėgia atsispirti pasaulio traukimui, tai matyt, kad jo paskyrimas yra kitokis, negu altoriaus tarnyba. Trumpu laiku jis įsitikino, kad galėtų paimti iš gyvenimo savo laimės dalį. Šitokis įsitikinimas bergždžias nepasilieka. O jeigu dar, be to, šis sutanotas jaunuolis turi talentą, anksčiau ar vėliau jis suras savo tikrąjį kelią. Bet aš jo iliuzijų negriausiu. Tegu viskas darosi savaime.

Jam jau buvo laikas eiti, bet jis vis dar lūkuriavo, nesiryždamas pakilti. Baronienė jam pasakojo apie užsienio miestus ir kurortus, kuriuose ji buvo anksčiau ir vėl ketino praleisti šią žiemą. Ji pasakojo apie jų turtus, pramogas, ištaigingą gyvenimą, kuriuo naudojasi susirinkęs ten visų kraštų aristokratijos ir meno elitas. Iš jos žodžių laki kunigo poeto vaizduotė piešė stebuklingus saulėtus vaizdus ir romantiškus nuotykius. Kokia laimė būtų, jei jis nors kartą gyvenime galėtų su šita gražia ponia pavaikštinėti tų mėlynų jūrų pakraščiu po lieknomis plačialapėmis palmėmis arba pasišvaistyti po tas aukštas veidrodžių sales, grojant muzikai ir žėrint vakaro žiburiam...

Ji, matyt, įspėjo jo svajones, nes, paėmusi jo ranką, nusišypsojo ir pridėjo:

– Taip, mielas prieteliau. Aš tamstai berods jau sakiau, kad menas yra platus kaip gyvenimas, o gyvenimas yra įvairus ir įdomus. Gyvenimas duoda turtingiausios kūrybai medžiagos. Jeigu nori būt rašytojas – pažink ir studijuok gyvenimą. Jokios knygos ir joki pasakojimai neatstos realybės. Nuo tamstos pasiryžimo ir drąsos pareis tamstos likimas.

Jis pakilo eiti. Baronienė ištiesė jam ranką ir staiga, lyg kokio impulso pastūmėta, pritraukė jį prie savęs ir pabučiavo. Šitas staigus impulsas pasirodė jam neapgalvotu nuoširdumo ženklu ir jo širdį užliejo džiaugsmo banga.

Sugrįžusi į salioną, baronienė kalbėjo:

– Šiais laikais jeigu dar galima kur rasti pasitikėjimo, naivių vilčių ir grynos romantikos, tai pirmiausia jaunų kunigų tarpe. Mūsų mielas kun. Vasaris yra vienas iš tokių. Ak, jūs būtumėt matę, kaip jis klausė mano pasakojimų apie didmiesčių ir kurortų gyvenimą! Tas nuobodžias ir banališkas vietas jis vaizduojasi kaip tikrą Eldoradą!

– *Mais vous le menez à la perdition de son âme, ma chère antie!*[73] – priekaištingai sušuko baronas.

– *Soyez tranquille, mon frère. Ce petit abbé n'a point de sang dans les veins*[74], – pastebėjo ponia Sokolina.

O baronienė pareiškė:

– Vis dėlto aš su juo praleidau keletą malonių valandėlių. Šitas rodo, kad jis turi nemaža šansų pasisekimui.

Šiais ponios žodžiais susidomėjo ir ponas Kozinskis, bet baronienė daugiau ta tema kalbėti nenorėjo.

---

[73] Bet tamsta vedi jį prapultin, mano brangi drauge!

[74] Būk ramus, broli. Tas kunigėlis visai bekraujis.

Kun. Vasaris parsinešė į vikariatą daug iš baronienės pasakojimo sukurtų vaizdų, jos impulsyvų pabučiavimą ir jaudinančią viltį, kad pavasarį ji vėl sugrįš, – o kartu su ja sugrįš ir tos jo niūraus gyvenimo prošvaistės, kurių jis dabar nustoja.

Tą vakarą, parėjęs namo, jis ypatingai skaudžiai pajuto kontrastą tarp visa to, ką jam teko patirti dvare, ir tarp savo vikariškos buities. Ten pasiliko komfortas, jauki šiluma, įdomūs, originališkai mąstą ir gyveną žmonės, čia – du šalti tušti kambariai, stačiokiškas šykštus klebonas, svetimas, neįspėtas kun. Ramutis, kvaila Julė ir kietos kunigo pareigos, kurios kasdien jam teikdavo daug rūpesčio, o jokio susiraminimo.

Klebonijoj jau buvo žinoma, kad dvaro ponai rengiasi išvažiuoti. Tat per vakarienę klebonas dirstelėjo į Vasarį ir paklausė:

– Tai kada išvažiuoja Rainakiai?

– Pirmadienio rytą.

– Tamsta, žinoma, buvai atsisveikint?

– Taip. Ne per seniai parėjau iš dvaro.

– Hm... Susibičiuliavote!..

Vasaris nieko neatsakė. Bet po valandėlės nejaukios tylos klebonas vėl pradėjo:

– O aš maniau, kad ta bičiulystė geru nepasibaigs...

– Kodėl gi kunigas klebonas taip manėte? – paklausė jis, jausdamas puolimą ir atkakliai pasiryždamas gintis.

Klebonas ironiškai šyptelėjo.

– Netaikydamas į tamstą, turiu pasakyti, kad jaunų dvasiškių buvojimas pasauliškių draugystėj, kur, be to, yra jaunų moterų ne geriausios reputacijos, *nota bene,* visumet baigiasi papiktinimu ir skandalu.

– Klebonas vis dėlto į mane taikote. O ta ne geriausios reputacijos moteris, klebono nuomone, tai turbūt ponia baronienė. Aš turiu pasakyti, kad nieko bloga ten nepatyriau... – Bet jis atsiminė: baronienės pabučiavimus ir sąžinėj pajuto prieštaravimo balsą.

O klebonas atkirto:

– Tamsta dar tik neseniai palikęs seminarijos suolą, o jau nori apie žmones spręsti. Iš viso per anksti pradedi, kunigėli, štai ką aš noriu tamstai pasakyti! Jauniem kunigam reiktų daugiau laikytis savo konfratrų draugystės, o ne laikų ir dar nekatalikų!

Gal kun. Vasaris būtų ir tylomis praleidęs šitą klebono admoniciją, jeigu ne paskutinieji žodžiai.

– Atsiprašau, kunige klebone, – pradėjo jis, valdydamas savo įsikarščiavimą, – bet tamstos patarimas laikytis konfratrų draugystės yra visai beprasmiškas. Prašau atsiminti, kaip jūs mane priėmėt į savo draugystę. Jūs priėmėt mane kaip savo priešą... Jūs nepasakėte man nė vieno prietelingo žodžio... Jūs mane vaišinot vien tiktai sarkazmu ir panieka. Kur aš turėjau ieškoti jūsų draugystės? Laukuose, kluone ar krautuvėj?.. O tie, pasak jūsų, įtariamos reputacijos žmonės parodė man daug geros širdies. Iš jų aš esu patyręs vien tik gera. Jeigu aš suklydau, tai bent jūs neturite jokios teisės man to prikaišioti.

Klausydamas šitos replikos, klebonas netikėjo savo ausimis. Sutikęs tokį griežtą vikaro pasipriešinimą, jis staiga atlyžo, bet, pakilęs nuo stalo, dar pridėjo:

– Į ginčus aš su tamsta neisiu. Aš savo pareigą atlikau tamstą įspėdamas. Žinokis!.. Kaip pasiklosi, taip išsimiegosi...

Kun. Ramutis, girdėjęs šį susirėmimą, po vakarienės eidamas su Vasariu į vikariatą, atsargiai klausinėjo apie santykius su klebonu, apie dvaro ponus ir kai kurias Kalnynų

gyvenimo smulkmenas. Jis užėjo ir į Vasario kambarius, nežymiai apžiūrėjo jo knygas, paveikslus. Išėjus iš kalbos, paklausė, ar jis skaitęs tokį ir tokį veikalą. Paskui jiedu ėmė kalbėtis apie seminarijos laikus. Čia vėl Ramučiui buvo įdomu sužinoti, kaip Vasaris mokėsi, su kuo draugavo, ką veikdavo per atostogas, kur važinėjo ir svečiavosi.

Pasikalbėjimas ir klausimai buvo labai atsargūs, diskretiški, neva kylą savaime. Tačiau Vasariui, nelinkusiam į prisipažinimus ir pasipasakojimus, šitas kun. Ramučio susidomėjimas pasirodė įtartinas. „Jis nori mane ištirti, – pamanė vienas sau, – o gal stačiai šnipinėja; toki šventuoliai dažnai būva į tai linkę. Arba jis bando nustatyti mano dvasinio gyvenimo diagnozą, o paskui pradės gydyti“. Per savaitę laiko neišaiškinamos antipatijos jausmas savo vyresniajam kolegai jau buvo gerokai sustiprėjęs, nors Vasaris ir nenorėjo to prisipažinti.

[...]

Sekmadienį jis dar sykį pamatė ponią Rainakienę bažnyčioj, pamaldų metu. Tą sekmadienį buvo jo eilė laikyti sumą. Užintonavęs „Asperges me“[75], jis atsisuko šlakstyti švęstu vandeniu žmones ir pamatė ją įprastoj vietoj, presbiterijoj, netoli zakristijos durų. Ji kaip visuomet atrodė labai elegantiška su brangia kailine apikakle. Ji viena skyrėsi savo poniškumu iš visos bažnyčios, ir žmonės ją sekė akimis labiau negu kunigą prie altoriaus.

Klebonas, nors laikė ją abejotinos reputacijos ponia, kai pats giedodavo sumą, šlakstydavo ją atskirai, stabteldamas ir vieną atsargų krapylo mostą specialiai jai skirdamas. Ji tuomet persižegnodavo, o klebonas, linktelėjęs galva, eidavo toliau, jau plačiai leisdamas vandens sroves viršum tikinčiųjų galvų. Žmonėm tas pagarbus klebono dėmesys labai patikdavo, visi to momento laukdavo ir patys persiimdavo pagarba. Dėl to paskui, matydami baronienę raitą laukuose, nesipiktindavo, bet laikydavo tai šiaipjau poniška pramoga ir prašmatnybe.

Kun. Vasaris baronienės specialiai nešlakstydavo, bet ji visuomet kartu su kitais persižegnodavo. Persižengojo ji ir tą paskutinį sekmadienį, visai į jį nepažvelgusi, rimta ir susitelkusi. Jis nesutiko jos akių nė kai sykį nežymiai žvilgtelėjo į ją nuo altoriaus. Jam labai patiko, kad ji laikosi taip rimtai ir abejingai, nes šioje vietoje iš tiesų neturi būti jokių pažinčių nei profaniškų atsiminimų. Jis susikaupė ir jau ramiai tęsė pamaldas ligi galo.

Daugiau prieš išvažiavimą jis jos nebematė. Kai po sumos jis ėjo į kleboniją pusryčių, jos bažnyčioj jau nebuvo.

Pirmadienį, apypietėj, jis išėjo pasivaikščioti keliu pro dvarą. Buvo pašalę ir iš nakties truputį pasnigę. Išmargintas sniego parkas su juodais medžių stagarais atrodė negražus ir nejaukus. Rūmų langai buvo uždarinėti langinėmis. Kunigui širdį suspaudė liūdesys, pamačius tuos uždarinėtus langus. Iš jų suprato jis, kad ponios baronienės jau nebėra.

Jis ėjo keliu tolyn ir rado pašalusiame purvyne plačiai ir giliai įrėžtas ratų vėžes, kurios ėjo iš dvaro kiemo. „Tai čia ji išvažiavo“, – pamanė jis, žiūrėdamas į tas tiršto purvo provėžas.

Jis bandė eiti dar toliau, bet užkaitino pro debesį pasirodžiusi saulė, ir kelias pasidarė neįmanomas.

Jis grįžo atgal, šlitinėdamas ir sunkiai vilkdamas purvinus batus.

---

[75] Apšlakstyk mane.

XVII

Dabar kun. Vasariui ėmė slinkti sunkus ir nuobodus laikas – niūrios, pilkos rudens dienos ir ilgi tamsūs vakarai. Buvo jau prasidėjęs adventas. Artinantis Kalėdom, darbo bažnyčioj daugėjo, bet ligi pietų jis visuomet būdavo baigiamas. Pabjurus oram, dažnai tekdavo lankytis ir pas ligonius. Vis dėlto laisvo laiko jis turėdavo gana daug. Išvažiavus baronienei, jis ilgai negalėjo imtis jokio darbo. Skaityti ir tai jam nesisekdavo. Jis neištesėdavo pusvalandžio ramiai pasėdėti prie stalo. Nerimasties varomas, jis žingsniavo po savo kambarius, nerasdamas vietos. Jis nieko negalvodavo. Vien jo atmintis kartodavo čia kapeliono Laibio, čia baronienės, čia Šlavantų tėvelio žodžius. Kartodavo nuotrupomis, be logiško ryšio, be tvarkos. Kartais jis imdavo svajoti, vaizduodamasis esąs įvairiose gyvenimo aplinkybėse, piešdamas savo ateitį, nušviestą įvairių idealų. Jis matydavo save pavyzdingu kunigu kokioj nors užkampio parapijoj, kur visi žmonės dori, teisingi ir blaivūs.

Bet dažniau jis mėgdavo svajoti apie savo būsimus literatūros laimėjimus, apie veikalus, kuriuos jis parašys, ir kaip dėl to pakilsiąs baronienės akyse. Kai kada jis mėgdavo įsivaizduoti save nebe kunigą ir nukildavo į tuos nuostabius kraštus, apie kuriuos jam pasakojo baronienė. Ten jis pasijusdavo kaip kokioj pasakoj, nevaržomas jokių kasdieninių gyvenimiškų aplinkybių. Kun. Vasario sieloj maišėsi ir fermentavosi daug viena kitai priešingų minčių ir įspūdžių, kurių jis taip gausiai gavo patirti pirmaisiais savo kunigavimo mėnesiais.

Vienintelis žmogus, kuris dabar juo domėjosi ir nejučiomis jį observavo, buvo kun. Ramutis. Vasaris visai teisingai įspėjo, kad jo kolega nori jį pažinti ir surasti jo dvasinio gyvenimo prognozą. Ramutis kadaise buvo formarijum, dėl to visą laiką buvo linkęs sekti jaunesniuosius konfratrus, mokėjo tai daryti atsargiai, tuo pačiu metu stengdamasis taisyti jų ydas ir padėti, kur jo pagalba buvo reikalinga.

Jis buvo skaitęs visas Vasario eiles ir iš jų susidaręs gana teisingą nuomonę apie jaunąjį poetą. Dėl to jis nemaža nudžiugo, patekęs į vieną parapiją su Vasariu. Ramutis nujautė, kad čia bus reikalingas, ir iš pirmų dienų įsitikino, kad tikrai taip. Sužinojęs apie Vasario pažintį su dvarininkais, apie jo dažną lankymąsi į dvarą, apie imamas skaityti knygas, o ypač pamatęs pačią baronienę, jis suprato, kad jo kolega yra atsidūręs dideliame pavojuje. Baronam išvažiavus, keista Vasario nuotaika buvo geriausias tų susiprotėjimų įrodymas. Kun. Ramutis nutarė veikti, bet laukė, kol jo draugas aprims ir taps palankesnis dvasiškai pagalbai priimti.

[...]

Aprimęs jis panoro vėl grįžti prie poezijos. Visi dvaro įspūdžiai ir atsiminimai po atsilankymo į biblioteką jau ėmė jam atrodyti tam tikroj perspektyvoj, atskirti nenumaldomos būtenybės, pridengti praeities dulkių sluoksnio, pusiau realūs, pusiau fantastiški. Jo, poeto kunigo, vaizduotė buvo drąsesnė atkurti pusiau realius praeities išgyvenimus, negu vaizduoti gyvenamojo momento tikrovę. Jis veltui žavėjosi Tetmajerio drąsa, jo lyriniu emocijų tiesumu ir išsireiškimų stiprumu, duodančiu ne tik plastišką vaizdą, bet siekiančiu jausmo ir minties gelmių. Kai tik jis paėmė plunksną į rankas, jis tuoj suprato, kad taip rašyti jis niekad negalės. Baronienė teisybę sakė: jam buvo stoka medžiagos ir atviro tiesioginio įspūdžių priėmimo. Jis pasijuto vis dėlto esąs kunigas. Kaip seminarijoj, taip ir dabar apie meilę ir moterį rašyti tiesioginiai jam buvo koktu.

Bet jam taip pat buvo koktu gaminti ir pseudoerotinę lyriką, kaip darė prieš jį kiti kunigai poetai, prisidengdami „sesutėmis“, liaudies dainų stiliaus „mergelėmis“, saldžiu

idealizmu ir sentimentalizmu. O vis dėlto jis norėjo rašyti apie meilę ir moterį. Jis ėmė tad ieškoti netiesioginių priemonių savo lyriškom emocijom išreikšti. Tada jo fantazijoj susikūrė, o gal tik atgijo, tolimos, nepasiekiamos Nepažįstamosios vaizdas, Nepažįstamosios, kurią jis, dar būdamas klieriku, matydavo Katedroj per pamaldas, bet niekad nesužinojo, kas ji buvo.

Dabar apie tą Nepažįstamąją ėmė telktis visa, ką jis gavo patirti, bendraudamas anksčiau su Liuce, vėliau su baroniene. Ir Liucė, ir baronienė dabar jam buvo tolimos, pridengtos praeities dulkių, nerealybės ūkanų. Dvaro rūmai dabar jam tapo aukšta paslaptinga pilim, pietų kurortai, kur išvažiavo baronienė – mėlynais toliais, pasakiškais kraštais, o jis pats – keleiviu klajūnu arba pasakos karžygiu, tamsią naktį vykstančiu į aukštą pilį arba į tolimus pasviečius ieškoti Nepažįstamosios. Arba dar jis rašė apie šviesią Žvaigždę, nušviečiančią klajūnui kelią ir vedančią jį per audringą jūrą, arba apie Saulę, kuri gaivina visus žiedus ir kurios glamonėjimai kaitina kraują ir svaigina širdį.

[...]

Parašęs pirmąjį ciklą, jis pasiuntė jį į žurnalą, ir artimiausiame numeryje eilės buvo išspausdintos. Vasario draugai ir visi, kurie žinojo ji esant kunigą, stebėjosi jo drąsa, kad jis taip atvirai rašo „apie meilę". Simbolinis atspalvis erotinio jo lyrikos pobūdžio nepaslėpė. Buvo aišku: Kalnynų vikaras arba yra jau įsimylėjęs, arba bent apie moterį svajoja ir jos ilgisi. O smalsuoliai pradėjo spėlioti, kas ta Ji, Nepažįstamoji, Karalaitė, Žvaigždė ir Saulė.

Kun. Ramutis, perskaitęs eiles, susirūpino labiau negu kiti. Jam buvo aišku, kas ta Pilis ir ta Nepažįstamoji. Ir kadangi jis turėjo aiškių davinių, jam atrodė, kad Vasariui gresia tikrai didelis pavojus. Juk ta moteris pavasarį grįšianti. Ir vienose eilėse, kaip tyčia, buvo kalbama apie Jos grįžimą – ir kokia tada būsianti didelė šventė... Kun. Ramutis nutarė veikti ir visa savo įtaka traukti jauną konfratrą nuo pavojingo kelio. Juk ar jis negalėtų rašyti apie tėvynės meilę, kaip Maironis, arba apie gamtos grožybes, kaip Baranauskas „Anykščių šilely"? Geriausiai jam tiktų atsigaivinti Dievo meile ir Bažnyčios apeigų grožiu arba tikėjimo tiesų kilnumu ir kurti religinę poeziją, giesmes. Tegu pagaliau rašytų poemas, tai bent apie kitus. Bet dainuoti apie moterį ir meilę kunigui – tai jau mažų mažiausia netaktiška...

Vieną gražų žiemos priešpietį, kai Vasaris, atlikęs darbą bažnyčioj, parėjęs namo šildėsi prieš pakurtą krosnį, atėjo kun. Ramutis ir pavadino jį išeiti pasivaikščiot.

Buvo viena iš tų giedrių, saulėtų viduržiemio dienų, kurios taip džiugina širdį, kelia noro gyventi, pasiryžimo dirbti ir energijos ištesėti. Abudu kunigai perėjo per bažnytkaimį ir pasuko keliu į miškelio pusę, kuris, iš nakties apšarmojęs, atrodė pasakiškai gražiai. Ligi miškelio kelias buvo nusodintas aukštais beržais, ir jų plonos, žemyn nusvirusios šakos kybojo kaip švelniausio balto šilko girliandos, įmantriai sukedentos ir suraizgytos apie aukštus, didžiulius stiebus. Miškely buvo dar gražiau. Plačios smailaviršūnės eglės atsargiai laikė ant savo palinkusių garbanotų šakų minkštas sniego gniūžtes, o skėsti aukštastiebių pušų vainikai tarsi milžiniški papurę balti žiedai reljefiškai skyrėsi iš mėlyno padangės fono. Nebuvo jaučiama nė mažiausio vėjelio pūstelėjimo. Atrodė, kad pati gamta sulaikius kvapą gėrisi savo padariniais, kurie buvo tokie švelnūs ir trapūs, kad bematant pairtų nuo mažiausio sukrėtimo. Tik savaime nukritusios nuo viršūnių šen ten skraidė lengvutės snaigės, arba nuo eglės šakos atitrūkusios dulkėmis byrėjo sniego gniūžtės.

– Ne, kaip sau norit, – sušuko Vasaris, – tokio fejeriško grožio vasaros gamtoj mes nematome. Vasaros grožis yra pastovus ir priprastas, o čia tik vienas šyptelėjimas, kaprizas arba tarsi tyčiomis vienam momentui pritaikytas papuošalas mums padžiuginti. Juk štai užkaitins saulė, pūstelės vėjelis – ir viso to kaip nebūta.

– Aš kai matau tokius puikius vaizdus kaip šitas, – kalbėjo kun. Ramutis, – visuomet gailiuosi, kad nesu dailininkas arba poetas. Juk jei pasisektų gyvai atvaizduoti arba aprašyti tokį paveikslą, tai jau tik turbūt išeitų arciveikalas.

– Nežinau. Man atrodo, kad poezijai nepakanka aprašinėti gamtos grožį. Čia dar reikia jausmo, širdies. Aš manau, kad santykiai su žmonėmis poetui duoda daugiau medžiagos negu gamta. Dėl tų santykių ir pati gamta įgauna kitokios prasmės.

– Na, pats geriau žinai, – sutiko Ramutis. – Bet ar kartais neapsirinki, taip jau labai vertindamas santykius su žmonėmis. Juk giliausi žmonijos protai bėgdavo nuo žmonių. Manau, kad tas pat ir su dideliais poetais. Ar ne Horacijus yra pasakęs: „Odi prophanum vulgus“[76].

– *Prophanum vulgus,* taip. Bet reikia bendrauti ne su minia, tik su rinktiniais žmonėmis, į kuriuos širdis linksta. Man vienas kunigas rimtai įrodinėjo, kad ypač moterys sužadiną poetų kūrybą.

– Na, na!.. Kad tokius niekus skelbia pasauliškiai, norėdami pateisinti savo nusižengimus moralybei, tai visai suprantama, bet kad kunigas tai įrodinėtų, nesinori tikėti.

– Bet literatūros istorija tai patvirtina, – spyrėsi Vasaris.

– Ką patvirtina? Literatūros istorikas gali tik konstatuoti, kad, sakysime, toks poetas buvo įsimylėjęs tokią moterį ir dėl to parašė tokias eiles arba veikalą. Bet istorikas niekados negali pasakyti, ką tas poetas būtų parašęs, jei nebūtų buvę tos moteries. Gal jis būtų parašęs dešimt kartų kilnesnį veikalą ir jau tikrai būtų pakilęs aukščiau prie amžinosios tiesos, gėrio ir grožio.

– Tai vien spėliojimai. Tas manęs visai neįtikina. Kas būtų buvę, jei nebūtų buvę, niekam nežinoma. Tokių pavyzdžių literatūros istorijoj mes neturime.

– Dėl to, kad literatūros istorijos, kurias, deja, priima ir katalikai, yra sudarytos nekatalikų, arba jei katalikų, tai per maža susipratusių pasauliškių. Jie nutylėjo arba tinkamai neįvertino krikščioniškosios literatūros genijų, o į padanges iškėlė klaidatikius ir abejotinos doros rašytojus. Atsimink šv. Joną, šv. Augustiną, šv. Tomą à Kempis, šv. Tomą Akvinietį, šv. Pranciškų, didžiuosius mistikus! Ar gali su jais lygintis net ir Šekspyrai, Gėtės ir Mickevičiai? Ne, mes turime ir genijų, turime ir talentų, bet minios, žinoma, jų negarbins ir aikštėse paminklų nestatys, nes jie nepataikavo minių geismam. Jų literatūra ir poezija garbina Dievą, vienintelį grožio šaltinį. Tik Dievo grožis nesužavi tų, kurie jau yra susižavėję nuodėmės pseudogrožiu.

Šitokio diskusijos pakrypimo Vasaris nebuvo laukęs. Toliau jis ginčytis negalėjo, nes pamatė, kad Ramutis literatūros ir poezijos sąvoką staiga iškėlė iš paprastos žmogiškos plotmės į nepasiekiamas aukštybes, kur veikia nebe žmogiški, bet dieviški malonės ir inspiracijos veiksniai.

Vis dėlto Ramučio žodžiai privertė jį susimąstyti. Prieš jį atsistojo nauja dviejų literatūrų – dieviškosios ir žmogiškosios – problema. Jis staiga suvokė, kad yra Dievo ir pasaulio poetai. Bet tik vėliau svarstydamas tą problemą jis išsiaiškino, kad Dievo poetai

[76] Nekenčiu neišmanančios minios.

tai yra šventieji, turį ypatingą malonę įkvėpimo ekstazėje regėti Dievo tiesą ir grožį, dėl to galį išsižadėti pasaulio ir gyvenimo. Pasaulio gi poetai mato grožį tiktai jo atsispindėjime įvairiuose pasaulio daiktuose ir reiškiniuose. Jų kūryba yra vingiuota ir aistringa kaip žmogaus širdis. Dėl to ji taip plačiai prieinama ir branginama. Pirmųjų poezija yra apreiškimas, garbinimas ir malda, antrųjų – ieškojimas, kentėjimas, kūryba.

To pasivaikščiojimo metu Vasaris nespėjo nagrinėti klausimo, kuriai gi poetų kategorijai jis pats norėtų priklausyti. Bet ir be nagrinėjimo jo viso dvasinio gyvenimo patyrimas, visi jo palinkimai sakė jam, kad jo kūrybos kelias eina per žmogaus širdį ir pasaulį ir kad maldingosios poezijos jam niekados nėra lemta sukurti.

[...]

Ramutis turėjo nusistatęs gana griežtą dienotvarkę, kurią pasiūlė priimti ir Vasariui. Keltis 6 val., pusiau septintą meditacija, rytmetiniai poteriai, *Prima* ir *Tertia.* Paskui darbas bažnyčioj ir mišios. Po pusryčių darbas namie, teologinės studijos, kai kada ilgesnis pasivaikščiojimas, reikalingas sveikatai ir susipažinti su žmonėmis. Priešpiet sukalbama *Sexta* ir *Nona.* Po pietų atlankyti *Sanctissimum* ir pasivaikščioti. Paskui kalbama *Vesperes* ir *Completorium.* Iki vakarienės darbas namie. Po vakarienės skaityti Šventąjį Raštą ir dvasinio turinio knygas, sukalbėti *Matutinum* ir *Laudes*[77] kitai dienai. Į šią dienotvarkę įeidavo dar ražančius, kurį galima atkalbėti pasivaikštinėjant, važiuojant pas ligonį arba šiaip laisvu laiku.

Šios dienotvarkės kun. Ramutis griežtai laikydavosi ir Vasariui įrodinėdavo, kad tvarkingas laiko suvartojimas yra geriausia priemonė grūdinti valiai, lavinti charakteriui ir išvengti dvasinio ir fizinio ištižimo. Vasaris daug buvo prisiklausęs apie tai seminarijoj ir žinojo, kad tai tiesa. Tačiau praktikoj įvykdyti tai buvo nelengva, ypač kišantis Ramučiui.

Lygiai pusiau septintą tas jau barškindavo į duris, kviesdamas medituoti. Būdavo dar tamsu ir šalta. Ramučio kambary ant stalo degdavo lempa. Jiedu klaupdavo iš abiejų šonų, kalbėdavo *Veni sancte Spiritus*[78], sėsdavo ant kietų kėdžių, ir Ramutis, kartais klūpodamas, imdavo skaityti meditaciją. O Vasarį apnikdavo nenugalimas snaudulys... Kitą dieną jau jis skaitydavo meditaciją, o klausydavo Ramutis. Kitus dienotvarkės punktus jiedu atlikinėdavo jau kas sau, bet Vasaris nuolatos jausdavo ant savęs budrią kolegos globą, kartais gi išgirsdavo priminimą, kad dabar jau metas esą daryti tai ir tai...

Praslinkus porai savaičių, Ramučio globa jam pasidarė jau nepakenčiamai įkyri. Kiekvienas per daug uolus kolegos įsikišimas ėmė jį erzinti ir pykinti. Laikydamiesi dienotvarkės, jiedu turėjo gulti 10 val. Bet Vasaris kartais įsiskaitęs prasėdėdavo ligi vidurnakčio. Žiemą keltis 6 val. jam buvo nepakeliama, ir jis pasilikdavo gulėti. Tuomet Ramutis rūpestingai klausdavo, ar jis nesergąs, o patyręs tokio nepunktualumo priežastį, nuliūsdavo ir jau visą dieną būdavo melancholiškai nekalbus. Kartais Vasario brevijorius nuo pat *Matutinum* likdavo nekalbėtas ligi vakaro, ir jis, bėgdamas į savo kambarį, sušukdavo:

– Oi, dar manęs brevijorius laukia nuo *Alperi Domine*[79], reikės pasiskubinti...

Tuomet Ramutis imdavo jam švelniai prikaišioti tokį apsileidimą, o Vasaris vis dažniau pajusdavo piktą norą paerzinti pamaldųjį kunigą. Antipatijos jausmas, užkritęs

[77] Visa tai kunigiškų poterių, brevijoriaus, dalys.
[78] Maldelė „Ateik, šventoji Dvasia“.
[79] „Atidaryk, Viešpatie, lūpas mano“ – maldelė prieš kunigiškus poterius.

pirmomis dienomis į Vasario širdį, dabar kerojosi kaskart vis plačiau. Ramutis ėmė tai pastebėti, liūdo, bet nežinojo, kuo tą jaunojo draugo atšalimą išaiškinti.

Jis dar labiau susirūpino, kai pamatė, kad Vasaris išpažinties eina rečiau kaip dvi savaitės, ir vieną kartą ėmė įrodinėti, kaip tai esą bloga, jei kunigas per ilgai atidėlioja išpažintį. Bet Vasaris atkakliai tylėjo ir tų įrodinėjimų, matyt, visai neėmė į širdį. Pagaliau vieną kartą kun. Ramutis pamatė jį vėl pareinant iš dvaro su knygų ryšulėliu po pažaste. O tiek daug gerų rimtų veikalų iš Ramučio spintos tas užsispyrėlis dar nebuvo nė palietęs...

XVIII

Praslinkus porai mėnesių po baronienės išvažiavimo, kun. Vasariui atminty vėl ėmė atgyti ponios Brazgienės vaizdas.

Tyliais ilgais žiemos vakarais ilsėdamasis po asketiškų kun. Ramučio kalbų, jis atkurdavo savo vaizduotėj tiek daug švelnių ir gražių momentų iš savo klierikavimo metų, kada juodakės išdykėlės Liucės pažintis taip jį jaudindavo, sukeldama daugybę naivių svajonių, sąžinės priekaištų ir susikrimtimų. Mėgdavo jis atsiminti ir savo paskutinį atsilankymą pas ponią Brazgienę Naujapoly. Kaip gyva ji stodavo kunigo atminty – truputį papilnėjusi, bet dar gražesnė, meilesnė ir atviresnė. Atsimindavo jis ir ten išgirstas kapeliono Laibio nuomones – ir dabar jau jos neatrodydavo jam tokios paradoksališkos kaip tuomet.

Paskui jis atsidurdavo dvare ir įsivaizduodavo baronienę šalia Liucės, lygindavo jas, bet ir viena, ir antra jam buvo savotiškai brangios. Baronienė dabar jam atrodė įdomesnė, labiau viliojanti, ir kiekvieną kartą, ją atsiminęs, pajusdavo nerimastį ir norą ją vėl pamatyti. Bet ponia Brazgienė traukė jį kaip labai malonus praeities išgyvenimas, kaip draugiška, sava, prietelinga siela. Dabar baronienei išvažiavus, jis jautėsi Kalnynuose vienų vienas ir ėmė išsiilgti ko nors, su kuo galėtų būti atviras ir nevaržomas. Tokis žmogus buvo tik ponia Brazgienė. Ir jis ėmė laukti progos nuvažiuoti į Naujapolį.

Proga pasitaikė apie užgavėnes. Jis išsirengė į miestą kaip į kokią didelę šventę, kaip į pramogą, kokios jau seniai neturėjo supilkėjusiame Kalnynų gyvenime. Tos dienos įspūdžiai ilgam laikui įsirėžė į jo atmintį.

Buvo dar žiema, bet jau visa gamta jautė artėjančio pavasario dvelkimą. Dangus atrodė gilesnis ir mėlynesnis, oras minkštesnis, ir saulė jau, per 10 valandų šviesdama, spėjo nuleisti sniegą nuo kalnelių viršūnių ir atokaitų. Buvo tos gražios, nerūpestingos užgavėnių dienos, kada lengvas rogių kelias vilioja jaunimą „povelių vaikyti“, o senius, užsimetus skrandą, išeiti užuvėjon į saulę, pasižvalgyti į dangų ir atsigauti viltimi dar kartą sulaukti pavasarėlio išauštant.

Kun. Vasaris, šiltai įsivilkęs, sėdėdamas rogėse observavo reginį ir skaičiavo artėjančio pavasario laiką. Minkštas drėgnas vakarų vėjas dar šiurkštokai galando veidus, bet tai jau nebuvo aštriai kerpąs vidurziemio pūtimas. Dar vienas mėnuo – ir vietoj sniego dangos pasirodys pirmieji žalumynų daigai.

Atvažiavęs į Naujapolį, kun. Vasaris jautė pareigą atlankyti pralotą Girvydą, kuris niekados nepraleisdavo progos kiekvieną atvykusį iš tolimesnių parapijų kunigą apklausinėti, kaip eina reikalai.

Pralotas, kaip visumet, priėmė Vasarį labai maloniai, pasisodino savo kambary, pasiūlė papirosą ir pradėjo kalbą nuo „kaip laikaisi“ ir „kas girdėti“.

– Na, o kun. Ramutis kaip? – klausė toliau pralotas. – Sugyvenate?

– Taip, kunige pralote. Ramutis pavyzdingas kunigas.

Praloto veidu nuskrido pašaipos šypsnys.

– Te... Kunigas tai jis pavyzdingas, tik jau per daug, kaip čia tau pasakius, padangiškas. O šiais laikais reikia kunigų, kurie jaustų gyvenimą, kurie ir žemėje tvirtai laikytųsi. Jei visi tokie būtume kaip Ramutis arba Šlavantų tėvelis, Bažnyčia netektų gyvenime visų pozicijų ir ore pakibtų.

Vasarį nemaloniai nustebino tokis praloto atsiliepimas apie Šlavantų tėvelį ir Ramutį, kurio nors nemėgo, bet laikė kuone kunigo idealu parapijoj, kaip ir tėvelį. Dėl to atsiliepė abejodamas:

– Bet, kunige pralote, man neaišku, kas būtų galima prikišti tokiam Ramučiui?

– Siaurumas, mano brangus, štai kas! Ramutis su šlavantiškiu tiktų vienuolynui, kontempliatyviam ordinui, bet ne parapijai. Dėl to Ramutis lig šiol nė negauna parapijos. Kur jį padėsi? Pirmiausia, pas jį nepabus joks vikaras. Jis klebonijoj norės įvesti regulą kaip seminarijoj, ir, žinoma, nieko iš to neišeis. Toliau, jis visai nesirūpins visuomeniniais reikalais, jis nusileis visokiem cicilikam, pirmeiviam! Ateis, sakysime, rinkimai į Dūmą, tai jo parapijonus kiekvienas agitatorius nuves už nosies balsuoti už bedievį. Katalikų veikimas šiandien šakojasi, ir kunigas visur turi būti aktyvus. Bet čia reikia didelio takto, o kartais ir gudrumo. Ne taip, kaip tas stuobrys Stripaitis – įsipainiojo į krautuvėlę ir visą parapiją sukėlė. Šiandien jeigu kunigas tikrai nori būti Bažnyčiai naudingas, turi kuo plačiausiai siekti ir kuo nors pasauliui užimponuoti. Štai kad ir pats. Visuomenininku, politiku tu greičiausia nebūsi, bet esi poetas. Ir žiūrėk, kad neužviltum! Parodyk, kad kunigas gali ir literatūroj stoti į pirmąsias eiles.

Šitie ir tolimesni praloto žodžiai gerokai apgriovė idealistinę Vasario pažiūrą į Bažnyčios vyresnybės reikalavimus kunigam, jos tikslus ir priemones. Jis ir anksčiau jau buvo girdėjęs tūlų skeptikų nuomonę, kad geri, tylūs, pamaldūs kunigai nesą jau taip labai branginami, dėl to ir sėdį mažose užkampių parapijose arba visai parapijos negauną, nekalbant jau apie aukštesnes hierarchijos vietas. Ir atvirkščiai: gudrūs karjeristai, miklūs pataikūnai ir tokie, kurie gali „kuo nors užimponuoti pasauliui“, jei tik pasilieka ištikimi Bažnyčios disciplinai ir sugeba laviruoti viešosios opinijos jūroj, sparčiai iriąsi pirmyn. Žinoma, ne be išimčių. Dabar jau jis buvo linkęs skeptikam pritarti.

Šitokios ir į jas panašios mintys, atėjusios į galvą besikalbant su pralotu, Vasariui pasirodė tiek įdomios ir svarbios, kad jis nutarė atlankyti kapelioną Laibį ir išgirsti jo nuomonę. Tačiau išėjęs iš Naujapolio klebonijos, pirmiausia jis pasuko į daktaro Brazgio butą.

Daktaras su ponia labai nudžiugo, jį pamatę. Šiaip ar taip, juos visus tris jungė visa eilė gražių atsiminimų iš netolimos dar praeities, iš giedrių, nerūpestingų mokslo dienų. Be to, Vasaris Naujapolio inteligentijoj jau pradėjo įgyti pripažinto poeto vardą. Paskutiniu laiku jo išspausdintos eilės visiem patiko. Gimnazistai jas išmokdavo ir rašinėdavo į panelių albumėlius. Ponios sakydavosi norį su juo susipažinti ir klausinėdavo, kas jis per vienas. O išgirdusios, kad jis kunigas, nustebdavo, bet tas jų smalsumo nemažindavo. Kai kas žinojo, kad jis geras ponios Brazgienės pažįstamas, mokslo metų draugas, ir dėl jos vos nepametęs seminarijos. Ponia Brazgienė tuos gandus savo pažįstamom užginčijo, bet taip ypatingai šypsodamasi, kad ja niekas nepatikėjo. Dėl to turėti Vasarį svečiu buvo ir malonu, ir prašmatnu.

– Tiesą pasakius, aš netikėjau, kad tamsta išeisi į poetus, – draugiškai kalbėjo ponas Brazgys. – Sveikas buvai per daug jau lėtas ir tylus. Bet dabar, žiūrėk, per tokį trumpą laiką kaip atkutai. Tie Kalnynai puikiai paveikė tamstą.

– O aš visuomet manydavau, kad iš Pavasarėlio bus žmogus, – gyrėsi ponia Liucija. – Dėl to aš jam taip simpatizuodavau, kad tu net pavydėdavai...

– Na jau neprasimanyk, brangioji, – gynėsi daktaras.

Vasaris tuoj pastebėjo, kad Liucės santykiai su vyru yra artimi, šilti, draugiški, visai ne toki, kaip galima buvo spėti iš ankstyvesniųjų jam žinomų aplinkybių. Dabar besikalbėdamas jis keletą kartų sugavo reikšmingus žvilgsnius, kuriais pasikeitė daktaras ir ponia. Vasariui pasirodė, kad jiedu žino kažką ypatinga ir tą slepia nuo jo kaip koki sąmokslininkai.

Nuo tų žvilgsnių jam pasidarė net nejauku. Jis pasijuto svetimas, išskirtas iš jųdviejų tarpo. Jis sutelkė savo dėmesį, norėdamas rasti to priežastį. Jis pamatė, kad ponia Brazgienė yra gerokai papilnėjusi ir jau ne tokia graži kaip anksčiau. Kai ji atsisuko į šviesą, kunigas pastebėjo, kad jos cera yra netekusi to skaistaus švelnumo ir lygumo, kuriuo jis taip žavėjosi anksčiau. Jos veidas buvo lyg papurtęs, lūpos tarsi pastambėjusios, o akys, kuriose anksčiau žybčiodavo kaitrios liepsnelės, prigesusios. Ji dėvėjo ilgą palaidinį rūbą, slepiantį jos liemens lankstumą ir visas seniau taip grakščios figūros linijas.

Konstatavęs šiuos Liucės pakitėjimus, kun. Vasaris pasijuto gerokai nusivylęs. „Gerai sakė Laibys, – manė jis vienas sau, – kad moterys tik po ištekėjimo pasirodo tikrai kas esančios. Kas galėjo tikėtis iš išdykėlės Liucės tokios matronos? O kas bus dar po kelerių metų? Baronienė visai kas kita...“

Išgėręs puodelį kavos, daktaras išėjo prie pacientų. Ponia Brazgienė pakilo persėsti į jo vietą ir, praeidama pro fotelį, prisiglaudė prie stalelio briaunos. Vasaris vienu žvilgsniu apėmė jos figūrą ir staiga suprato viską: ponia Liucija buvo nėščia. Šitas atidengimas, matyt, taip aiškiai atsispindėjo jo veide, kad ponia, pastebėjusi tai, net nusijuokė:

– Taip, taip, tamsta neklysti, kunige Liudai, tik nesi pastabus, jeigu neįspėjai iš pirmo pamatymo... Laukiu vieno iš dviejų: arba sūnaus, arba duktės.

Jis sumišęs atsakė kažką nesuprantama, o ji tęsė toliau:

– Mudu su vyru taip jau nutarėm: krikštys dėdė, kanauninkas Kimša, o tamsta būsi kūmas. Kūmą turėsi labai įdomią ponią, kuri, dar nepažindama, jau yra tamstą įsimylėjusi. Gerai?

– Sutinku, ponia Liucija. Jei tik klebonas išleis...

– Na jau, na!.. Juk ne seminarijoj esi. Ir ne bet kas, o poetas Vasaris! Dabar tai jau tamsta rašai visai kitaip. Bet prisipažink, kokia ten gražuolė tuose Kalnynuose taip sužavėjo tamstą?.. Oi, oi!.. Turėsiu aš kada nuvažiuot pažiūrėti, kas ten darosi.

Bet jis išsisukdamas gynėsi.

– Jokios ten gražuolės nėra. Žiemos vakarais atlankydavo kartais seni atsiminimai. Štai ir viskas.

– Na jau, na, meldžiamasis, nesiginki. Kun. Laibys mum šį tą jau papasakojo. Yra ten tokia gražuolė ponia baronienė, aristokratė! Kur jau čia mes, provincijos poniutės...

Bet ponios Liucijos žodžiuose nebuvo nei priekaišto, nei pašaipos. Ji dabar buvo užimta visai kuo kitu ir jau nepretendavo, kad „Pavasarėlis“ ja domėtųsi ir jai poezijas rašytų. Jis tai suprato, ir jam palengvėjo, tarsi kokio nemalonaus pasiaiškinimo išvengus.

Dar pabuvęs valandėlę, jis pakilo eiti, suprasdamas, kad būtų netaktiška tokiose aplinkybėse vizitą per ilgai tęsti. Ponia atsiprašė negalinti jo ilgiau sutrukdyti ir reiškė vilties, kad, kitą kartą jam atsilankius, viskas būsią kitaip. Jis atsisveikino ir išėjo. Per visą šį vizitą ji nė karto nebandė paliesti jo jausmų stygelės, atgaivinti praeities atsiminimų arba pažadinti ateities vilčių. Išėjęs jis suprato, kad dabar jau visi jųdviejų širdies reikalai baigti. Ji tampa motina, ir būtų kažkaip šventvagiška svajoti apie ją kaip apie moterį, kuriai galima turėti kitokių jausmų, negu pagarba ir prietelingumas.

Iš Brazgių jis nuėjo atlankyti kapeliono Laibio. Kun. daktaras sutiko jį kaip seną pažįstamą ir gerą prietelį. Kambarys, kuriame jiedu susėdo, Vasariui pasirodė paslaptingas, kaip kokia senovės mokslinčiaus buveinė. Buvo apytamsu. Aplink sienas stovėjo juodos, stiklais blizgančios spintos ir lentynos, prikrautos storų knygų. Viename kampe juoda politūra ir balta klavišų eile žibėjo pianinas. Ant sienos kabojo keistas paveikslas, kurio turinio Vasaris nesuprato. Ant vienos lentynėlės stovėjo paprastas juodas medinis kryžius be mūkos, o šalia baltavo žmogaus kaukolė, iš karto kritusi jaunam kunigui į akis. Kambarys buvo išklotas kilimu ir gerai prikūrentas. Kvepėjo kažkoks sunkus, tarsi tabako, tarsi smilkalo, mišinys. Žodžiai ir kiekvienas garsas čia tuoj užgesdavo be skambumo, be rezonanso.

[...]

XIX

[...]

Po Kalėdų prasidėjo naujas parapijos darbas – kalėdojimas. Laimei, jam šio darbo teko ne daugiausia, nes palyginti nedidelėj Kalnynų parapijoj šią pelningą pareigą pasiskirstė klebonas ir pirmasis vikaras. Vis dėlto porą kaimų teko apkalėdoti ir Vasariui.

Iš klebonijos kiemo išvažiuodavo trejos rogės. Pirmose sėdėdavo kunigas su vargonininku, antrose zakristijonas ir špitolninkas, o trečios buvo skiriamos kalėdai vežti – grūdam, audeklam, verpalam ir kitokiem panašiem daiktam. Kalėdininkai paprastai būdavo gerai nusiteikę ir linkę įvairiem šposam. Kartais vežėjas ir patį kunigėlį išversdavo į minkštą pakelės pusnyną. Linksma nuotaika pakildavo ypač į pavakarę, nes kiekvienuose namuose kalėdininkus vaišindavo, o vežėjam ir palydovam tekdavo paragauti vienur karčiosios, kitur saldžiosios, trečiur alaus.

Vieną kartą, kalėdojimui įpusėjus, sekmadienį per vakarienę klebonas kreipėsi į Vasarį:

– Rytoj tamstai teks mane pavaduoti. Mano apskaitymu, šiomis dienomis Dryžė turėtų apsiveršiuoti. Tai mano geriausia olandų veislės karvė. Turiu namie pasilikti, kad kas neatsitiktų. Tokiais atvejais tik iškelk koją iš namų, tau visados kas nors pasidarys ne taip. Kaip tyčia...

– Į kokį kaimą? – paklausė Vasaris.

– Į Paliepius. Nemėgstu aš ten tos cicilikijos. Pernai Stripaitis Žodelį buvo net aplenkęs. Bet tamsta važiuoki. Pirmas sykis tai ir patogiau. Be to, girdėjau, kad tie cicilikai gerai apie tamstą atsiliepia. Mokytojas ten mum visiem opiniją sudaro.

Ryt rytą, anksčiau atsilaikęs mišias, Vasaris su vargonininku sėdo į pirmąsias roges, ir kalėdininkai leidosi į Paliepių kaimą. Linksmas varpelių skambėjimas skelbė visiem, kad jie jau atvažiuoja.

Užsakytame kaime tą dieną paprastai būdavo tikras sumišimas. Šeimininkas pilstydavo javus ir skaičiuodavo, ko kiek kam duoti: bažnyčiai, vadinasi, klebonijai, kalėdo-

jančiam kunigui, vargonininkui, zakristijonui, špitolninkui ir vežėjam. Šeimininkė su mergomis šluodavo ir mazgodavo trobą, prausdavo ir rengdavo vaikus ir rūpindavosi, kuo čia kunigėlį ir kitus kalėdininkus pavaišinus. Jaunimas – merginos, piemenys ir vaikai – drebėdavo iš baimės, nes kunigas klaus poterių ir katekizmo, o tik paskui apdovanos šventais paveikslėliais ir saldainiais. Dažnai atsitikdavo, kad pas pirmuosius kaimo gyventojus ta ruoša dar būdavo nebaigta, kai iš tolo pasigirsdavo varpelių skambėjimas ir prie vartų dežuravęs piemuo galvatrūkčiais įvirsdavo į vidų, rėkdamas, kad „jau“. Tuomet kildavo panika ir sumišimas, ir kalėdininkam tekdavo matyti juokingų scenų.

Tą dieną kun. Vasariui, rodos, viskas gerai sekėsi, bet tas bjaurus kalėdos rinkimas ir pinigų ėmimas jam buvo tokis koktus, kad kiekvienoj pirkioj tekdavo išgyventi visą gamą nemaloniausių jausmų.

Vos įvažiavę į kaimą, jie sustojo ties neturtingo kampininko trobele. Duryse juos pasitiko skurdžios išvaizdos šeimininkai, tuoj puldami bučiuoti kryžių ir kunigui ranką. Kun. Vasaris pašlakstė švęstu vandeniu, o vargonininkas užtraukė „Sveikas, Jėzau mažiausias“. Likusieji jam pritarė, ir visa goveda suvirto į priemenėlę. Pirkia regimai vos tik dabar buvo baigta šluoti, nes dulkės kuteno nosį ir vertė čiaudėti. Kampe prie krosnies grūdosi trys išsigandę vienmarškiniai vaikiūkščiai, bailiomis akutėmis sekdami kiekvieną kunigo gestą.

Reikėjo kaip nors tuos žmones prakalbinti, ką nors tiem vaikam pasakyti – ir tai taip, kad tiktų šiai progai ir šiom aplinkybėm. Bet kun. Vasaris, nors pats iš kaimo kilęs, su kaimo žmonėmis laisvai elgtis nemokėjo. Jis varžėsi, o jo dar labiau varžėsi. Jis kažką pasakė, vos įsiūlė vaikam po saldainį, padėjo ant stalo porą paveikslėlių ir jau rengėsi išeiti. Čia šeimininkas, bučiuodamas ranką, įspaudė jam pusrublį smulkiais ir ėmė teisintis:

– Daugiau neišgalim, dvasiškas tėveli... Nėr iš ko pinigo padaryti. Vos prasimaitinu su šeimynėle. Nemaža, dėkui Dievui, o naudos jokios...

– Nereikia, nereikia, – gynėsi kunigas. – Pasilikite sau. Aš ne dėl to, kad pinigus rinkčiau.

Bet jie suprato, kad „dvasiškas tėvelis“ neima dėl to, kad per mažai duoda. Tat vėl ėmė teisintis šeimininkė:

– Tikrai neturime, kunigėli. Prašom neatsisakyti. Vis jau Dievui ant garbės.

Kunigas paėmė pinigus, tartum tai būtų buvę degančios žarijos, ir žengė atgal pro duris.

– O mum tai nereikia? – sušuko jį praleisdami vargonininkas, zakristijonas ir špitolninkas. – Pažįstame mes jus! Uždarbiaujat per ištisus metus. Jūs daugiau pinigų turit kaip kitas ūkininkas. Bažnyčios tarnai tai badu dvės?

Vasaris išdalino jiem gautąjį pusrublį, ir visi nuvažiavo toliau.

– Jūs jais netikėkit, kunigėli, – mokė vargonininkas. – Pinigų jie turi, tik šykštūs. Pamatė jauną kunigėlį, tai ir užsimanė prigauti. O-o!.. prie Stripaičio arba klebono taip nebūdavo.

Toliau jie atlankė pasiturintį ūkininką, kur viskas ėjo sklandžiau. Po giesmės, šlakstymo ir kryžiaus bučiavimo kunigą su vargonininku tuoj nuvedė į seklyčią, o kitus kalėdininkus į pirkią. Vienus ir kitus pradėjo vaišinti užkandžiais ir saldžiąja. Šeimininkė čia buvo drąsi, apsukri moteris, ir iš jos globos nelengvai pavykdavo išsisukti. Vasaris pabandė jaunesniuosius paklausinėti katekizmo, bet šeimininkė tuoj viską pavertė juokais, pati įsikišdama į „egzaminą“.

– Na, kiek yra dievų? – klausė kunigas berniuko, kuris jau buvo išėjęs katekizmo kursą ir priėmęs pirmąją Komuniją.

Berniukas pastatė akis ir ėmė kalbėti vienu balsu, kaip poterį, klausimus ir atsakymus:

– Kiek yra dievų, vienas yra Dievas trijose asabose Dievas Tėvas, Dievas Sūnus ir Dievas Dvasia šventa. Kur yra Dievas, danguj, ant žemės ir visose vietose. Kas tave sutvėrė Dievas Tėvas, kas atpirko Sūnus Dievo, kas apšvietė Dvasia šventa, – neatsikvėpdamas išdrožė, matyt, atmintinai išmokęs pirmąjį katekizmo puslapį.

Visi ėmė juoktis iš tokio uolaus atsakymo, o motina dabar jau klausinėjo pati:

– Kazeli, o kas darosi, kai griaudi ir žaibuoja?

– Alijošius po dangų važinėja ir pypkę rūko.

– O kas darosi, kai kunigėlis per mišias Švenčiausią pakelia?

– Čyščiaus vartai atsidaro, ir viena dūšelė į dangų skrenda.

– Kazeli, – įsikišo jaunesnysis broliukas, – o kas yra danguj su uodega?

– Dvasia šventa paveiksle balandėlio!

Čia vėl visi ėmė juoktis, o šeimininkė jau nustūmė vaiką atgal, ir pati atsistojo jo vietoj.

– Moka, viską moka, kunigėli, ir poterius, ir prisakymus, ir sakramentus, ir devynis darbus mielaširdingus, ir septynis griekus smertelnus, kaip riešutą kremta. Bet gana jau bus tų poterių, kunigėli! Prašom pasistiprinti. Jau tokį galą atvažiavote!

Ir, bučiuodama jam ranką, stūmė į užstalę. Jeigu Vasaris, vargonininko padedamas, jėga nebūtų išsiveržęs iš vaišingos šeimininkės globos, tai tos dienos kalėdojimas čia pat būtų ir baigęsis. „Ant kryžiaus“ jis gavo du rubliu, o visi jo palydovai taip pat buvo patenkinti ir toliau važiavo jau beveik dainuodami.

Laimei, tolimesni Paliepių kaimo ūkininkai pasirodė mažiau vaišingi, ir kalėdininkai galėjo sparčiau atlikinėti dvasines vizitas. Pietūs buvo numatyti pas vieną turtingą ūkininką, geriausią parapijos kantarą, brostvininką, ištikimą klebonui žmogų. Bet jo kaimynas Žodelis, iš pat ryto sužinojęs, kad vietoj klebono kalėdoja kunigėlis Vasaris, nutarė neapsileisti ir pietus iškelti pas save. Tai buvo lengva padaryti, nes kalėdininkai pakeliui pirma turėjo atvažiuoti pas jį, o jau paskui vykti pas brostvininką.

Žodelis buvo turtingiausias ūkininkas visame Paliepių kaime. Jo trobos buvo gerai pastatytos ir apžiūrėtos. Gyvenamasai namas dengtas čerpėmis, klėtis guntais, o kluonas ir tvartai skarda, kas tais laikais buvo dar retenybė. Lauką jis dirbo moderniškai, berdavo trąšomis ir ne tik kūlė, bet ir pjovė ir grėbė mašinomis. Ūkio srity Žodelis konkuravo su klebonu ir gal būtų jį pralenkęs, jeigu būtų turėjęs bent pusę tos paramos, kurią klebonas gaudavo iš parapijos. Žodelis taip ir sakydavo savo kaimynam, o kartais pakalbėdavo ir Kalnynų rinkoj arba šventoriuj.

Šitos kalbos pasiekė klebono ausį, ir jis nutarė, kad Žodelis jam pavydi ir nori sukiršinti parapiją nevažiuoti talkų ir mažiau aukoti bažnyčiai. Iš čia ir prasidėjo Žodelio neištikimybė bažnyčiai. Kun. Stripaičio taktika ir veikimas draugijose antagonizmą padidino. Paliepių turtuolis buvo apšauktas pirmeiviu ir ciciliku. Atkaklaus ir savim pasitikėjusio ūkininko ambicija buvo užgauta, bet kartu ir paskatinta. „Pirmeivis“, nors kunigų ujamas, vis dėlto skambėjo naujoviškai, prašmatniai. Žodelis išsirašė „Ūkininką“, atsiželdė barzdelę, ėmė nešioti žydišką kepuraitę ir rūkyti trumpą, inteligentišką pypkutę. Kadaise jis svajodavo praturtėti, išleisti sūnų į kunigus ir sėsti už vieno stalo

su klebonu, bet dabar jis tapo „pirmeiviu“ ir sūnų ketino padaryti daktaru arba inžinierium.

Vis dėlto klebonijos pasmerkimas kankino jį kaip koks slogutis, ypač nuo pereitų metų, kai Stripaitis kalėdodamas jį aplenkė. Tai buvo sensacija visai parapijai. Daugelis pradėjo jo vengti, o moterys kartais ir į akis išvadindavo bedieviu ciciliku. Jis gi gilumoj širdies pasiliko toks pat tikintis ir truputį prietaringas kaimietis, kokis buvo anksčiau. Klebonija jį viliojo, ir savo sūnų jis būtų mieliau matęs kunigu negu inžinierium arba daktaru. Dėl to, iškeliant kun. Stripaitį, jis taip norėjo su juo susitaikinti ir visiem tai pademonstruoti. Dėl to ir dabar, išgirdęs, kad kalėdoja kun. Vasaris, nusprendė žūt būt pietus iškelti pas save. Nes kelti kalėdininkam pietūs buvo didelė garbė, ir visa parapija žinojo, pas ką kuriam kaime ta iškilmė įvykdavo.

Kai kalėdininkai atvažiavo pas Žodelį, beveik jau ir buvo pietų metas. Vasaris manė ilgai čia neužtruksiąs. Dienos liko trumpa, ir jis pamatė, kad ligi vakaro vos spės apsidirbti. Tačiau Žodelis su Žodeliene pradėjo jį trukdyti nuo pat pirmųjų žingsnių. Kunigas turėjo pagrindinai išklausinėti poterių ir katekizmo berną, mergą, piemenį ir visus vaikus.

– Ne, ne! Prašome dar paklausinėti, kunigėli, – spyrėsi Žodelis, – kad paskui nesakytų kas, kad mano vaikai katekizmo nemoka. Tai kas, kad aš pirmeivis. Kas reikia, tai reikia...

Pasibaigus katekizmo egzaminui, paveikslėlių ir saldainių dalybai, įėjo iškaitusi Žodelienė.

– Na, dabar, kunigėli, po tokio darbo laikas ir pasistiprinti. Labai prašome pasilikti pas mus pietų. Stengėmės paruošti kuo geriausiai.

– Bet su pietumis mūs laukia jūsų kaimynas, – nustebo Vasaris. – Kas gi dabar bus?

– Tegu sau laukia, kunigėli. Atėjo laikas pietų, tai mes ir prašome. Ir be pietų neišleisime, – kategoriškai pareiškė abu šeimininkai ir tuojau pradėjo dengti stalą.

Čia ėmė protestuoti ir vargonininkas, kuris laikė brostvininko pusę, bet Žodelis mirktelėjo jam akimi, įrodinėdamas nustvėrė už rankos ir mikliai įbruko į delną rublinę. Tas, pajutęs saujoje šeimininko žodžių svarumą, ėmė nusileisti ir abejoti, gal taip būsią ir geriau: pas Žodelį pietūs, o pas kaimyną – pabaigtuvės. Su tokia žinia ir pasiuntė vaiką.

Pietūs buvo gerai pagaminti ir paduodami visai kaip klebonijoj. Prie užkandžio šeimininkas atnešė ant šaknelių užpiltos degtinės „vaistam“, ir kunigas turėjo išgerti po vieną su juo ir su šeimininke. Vargonininkas nusprendė, kad tokia trejanka, panie, geresnė už Šustovo konjaką, ir gėrė su kiekvienu, kas tik palietė stiklelį.

Sėdus pietų, netikėtai atvyko mokytojas, didelis klebono priešas. Vargonininkas, pamatęs jį, susiraukė kaip kartųjį pipirą kandęs ir ta proga ištuštino stiklelį.

– Prašau gerbiamąjį kunigą ir ponus šeimininkus dovanoti, kad įsibraunu čia nekviestas, – teisinosi mokytojas. – Pamačiau Kalnynuose išeinantį iš krautuvės jūs berniuką ir sužinojau, kad ruošiate pietus kun. Vasariui priimti. Aš ir pasinaudojau šia proga su gerbiamu kunigu susipažinti. Į kleboniją eiti man nepatogu, o čia, taip sakant, neutrali vieta.

Šeimininkai pasodino jį prie kunigo, užgėrė ir paprašė užkąsti.

– Aš esu didelis tamstos gerbėjas, – kalbėjo jis Vasariui. – Prisipažinsiu, kad aš kunigus nelabai myliu, bet aš skaičiau daug tamstos eilių ir tariau sau: šitas tai kas kita! Už šitą tai aš galvą guldysiu! Aš laimingas, kunige, šia proga ir geriu tamstos sveikatai!

Šeimininkai ir kiti stebėjosi, kad kunigėlis rašo į laikraščius, kuriuos ir mokytojas skaito. Visi dar atsiminė, kaip pernai kun. Stripaitis iškeikė tokius laikraščius ir tuos, kurie į juos rašo. Bet vargonininkas kitam gale stalo išaiškino, kad kunigėlis rašo tik į „geruosius“ laikraščius.

Po pietų kalėdininkai išsiskubino toliau. Žodelio kaimynas buvo labai įsižeidęs, kad kunigėlis „taip padarė“, o jo žmona, neva nusižemindama, karčiai kalbėjo:

– Ką jau čia mes!.. Žodelis turtingesnis, mokėjo geriau kunigėlį priimti. Lyg aš būčiau pataikiusi paruošti tokių skanių valgių, kaip Žodelienė paruošė?..

Brostvininkas ir jo namiškiai ne visai atlyžo nė kai vakare, grįždami namo, kalėdininkai užsuko pas juos vakarienės. Visi buvo be ūpo, nors šeimininkė ir dėkojo, kad kunigėlis nepasipuikinęs bent ant galo priimti jų, prastuolių, vaišių.

Kai pagaliau pasibaigė visi tos dienos rūpesčiai ir kun. Vasaris, sėdęs į roges, išvažiavo į lygų kelią, jis atsikvėpė pilna krūtine, kaip žmogus, atlikęs ilgą nemalonų darbą. Tokiais atvejais jis paprastai sutelkdavo savo įspūdžius, juos analizuodavo ir vertindavo. Bet šį kartą, visą dieną praleidęs su svetimais žmonėmis, vienur baugščiais, kitur akiplėšiškai drąsiais, trečiur pretenzionaliais ir veidmainiškais, jis jautėsi taip pavargęs, toks tuščias, kad gyveno vieninteliu jutimu – baigta!..

Jie greitai važiavo lygiu kaip stalas keliu, guviai skambėjo varpeliai, sutartinai kirto arklių kanopos baltą kelią, ir atskeltos sušalusio sniego skeveldros lakstė į šonus. Buvo tyli, šalta, skambi žiemos mėnesiena. Vasaris, įsisukęs į kailinius, pasistatęs apikaklę, žiūrėjo į trumpus vežėjo ir arklių šešėlius, į balzganus laukus, į svaiginančiai gilų dangų, kur mirgėjo nesuskaitoma daugybė žvaigždžių, didelių ir mažų, tylių ir mirgančių, susibūrusių draugėn ir amžinai vienišų toj nuostabioj nakties padangėj.

Šita kelionė buvo jam vienintelis atlyginimas už visus tos dienos nemalonumus.

X X

Ryt dieną jis turėjo pakankamai laiko apsvarstyti pirmojo savo kalėdojimo įspūdžiam. Jis įsitikino, kad toks parapijos lankymas, kaip kalėdojimas, labai maža turi bendra su pastoracija. Turtingiem – tai proga pasivaišinti, o vargšam – reikalas atiduoti sunkiai sutaupyto skatiko dalį. Kai dėl savęs pačio, jis pamatė, kad jo literatūrinis darbas, jo poezijos siekia plačiau, negu jis norėjęs. Pasirodė, kad jo eiles skaito mokytojas, gali paskaityti Žodeliam ir kitiem kaimo pažįstamiem. Čia jos gali būti suprastos visai netinkamai. Jis atsiminė Ramučio žodžius ir susirūpino. Kiekviename žingsnyje, visokiomis aplinkybėmis jis gauna pajusti kunigo ir poeto konfliktą. Tiesa, mokytojas jam pareiškė savo susižavėjimą ir palankumą, bet ar ilgam? Pagaliau, ar mokytoją patraukė kunigiškos jo, Vasario, dorybės? Ne. Kaip kunigas jis mokytojo nieko nepaveikė, prie bažnyčios jo nepriartino...

[...]

Artinantis Velykom, darbo bažnyčioj buvo vis daugiau ir daugiau. Žmonės plaukte plaukė velykinės išpažinties. Sekmadieniais visi trys kunigai keldavosi dar neprašvitus ir sėsdavo į klausyklas. Kol visus išklausydavo, ateidavo ir vakaras. Ir išpažintys dabar buvo sunkios. Dabar ėjo ne pamaldžios moterėlės, kurios pasakodavo vienus niekus, bet „rimti“ penitentai, kurie eidavo išpažinties du, tris arba vieną kartą per metus. Ateidavo jie menkai pasiruošę, jiem reikėdavo viską priminti, įspėti, iškvosti. Bernai ir mergos išpažindavo kai kurias savo nuodėmes taip suktai, kad jaunas kunigas vos galėdavo

susiprotėti, ką jam nori pasakyti, o gal nuslėpti. Paskutinėmis gavėnios dienomis klausyklos būdavo apgultos nuo ryto ligi vakaro.

Gavėnios metu kun. Vasaris neturėjo nei laiko, nei noro imtis kokio kitokio darbo. Jis nieko neberašė ir nieko nebeskaitė. Jam likdavo lygiai tiek energijos, kiek reikėdavo sukalbėti brevijoriui. Bendrąsias meditacijas su Ramučiu jis jau senokai buvo nutraukęs. Nelaikydavo jų nė pats vienas. Darbas, kuriam jis nebuvo linkęs, sparčiu tempu ėmė jį smaugti ir demoralizuoti. Jis pradėjo virsti automatu, Bažnyčios valdininku tarnybos pareigom atlikinėti.

Po Velykų jis lengviau atsikvėpė. Darbo sumažėjo, bet jo pirmykštis uolumas nebegrįžo. Jis užsimanė visą savo laiką tvarkyti savo nuožiūra. Su kun. Ramučiu jo santykiai buvo šalti. Niekas jųdviejų neberišo, jiedu neberado bendros kalbos. Vasaris gerbė savo vyresnįjį kolegą ir tebelaikė jį pavyzdingu kunigu, bet anaiptol juo nesekė. Nesuprantamo prieštaravimo jausmas lenkė jį kartais elgtis, kaip tyčia, priešingai. Jam nepatikdavo, kam Ramutis po mišių taip ilgai daro *Gratiarum actionem*[80], o po pietų *Visitationem Sanctissimi*[81], nors ir žinojo, kad tai yra gera ir gražu. Savo kolegos uolumą, nuolankumą, pamaldumą ir giedrią nuotaiką jis kartais jau buvo linkęs laikyti dvasios siaurumu. Jis jau visai įsitikino, kad tokiu kunigu, kaip Ramutis, jis niekados nebus. Dėl to Ramutis jam tapo kaip ir kokiu gyvu sąžinės priekaištu, kurio kiekvienas veiksmas keldavo širdy nerimastį ir gadindavo ūpą.

Vieną kartą, perkratinėdamas savo sąžinę, jis konstatavo, kad ligi Ramučio atvažiavimo jis degė uolumu dirbti Bažnyčiai, nors tas darbas jam ir tuomet nebuvo malonus. Kas tad atsitiko? Nejaugi jis taip greit pailso, apsileido? Ir štai, analizuodamas save, jis tarėsi radęs paaiškinimą: ankstyvesnysis jo uolumas ėjo taip pat iš prieštaravimo. Tuomet jis matydavo apsileidusį kleboną ir kun. Stripaitį ir iš opozicijos jiem darė priešingai. Bet kodėl dabar jį ima noras stoti į opoziciją prieš kun. Ramutį?

Susikrimtęs ir paniuręs jis vaikščiojo po savo du kambariu arba mindavo jau pradžiūvantį vieną sodo taką. Klebonas smalsiai žvilgčiodavo į jį per pietus, o kun. Ramutis susirūpinęs spėliojo, kuo ir kaip jam padėjus. Julė, ateidama tvarkyti kambarių, kiekvieną kartą atsidusdavo trilypiu užuojautos atsidūsėjimu, o jis tuojau imdavo skrybėlę ir, nė žodžio netaręs, eidavo į lauką.

Pavasarėjant jis vis dažniau žvilgčiodavo į dvarą, o pradžiūvus keliui, eidavo pasivaikščioti pro parką į ežerėlio pusę. Dvaro rūmai stovėjo dar kurti ir akli su uždarinėtomis langinėmis.

XXI

Šiltos, pavasariškos gegužės mėnesio dienos, kaip visuomet, taip ir tais metais, atnešė Vasariui daug svajingos nuotaikos, giedro džiaugsmo ir noro gėrėtis pasauliu ir gyvenimu. Visi trys Kalnynų kunigai dabar ėjo kiekvienas savo keliu. Klebonas ištisas dienas praleisdavo kieme arba laukuose su lazda vienoj rankoj ir brevijorium kitoj. Bardamasis ir melsdamasis jis prižiūrėjo ūkio darbus. Vasaris laisvą laiką praleisdavo sode arba šilely, o kun. Ramutis katekizavo vaikus ir rūpinosi gegužinėmis pamaldomis.

[...]

---

[80] Padėkos maldos.

[81] Švenčiausiojo lankymas.

Vakarais kai kada jis rašydavo. Gyvendamas su gamta, jis iš gamtos daugiausia ir sėmėsi įkvėpimo. Tuo metu gamtinė jo lyrika padarė geroką žingsnį priekin. Seniau jis bandydavo arba aprašyti gamtos grožį, atkurti peizažą, arba išlieti savo pačio jausmus gamtos fone. Nes seniau ir jis pats arba vien gėrėdavosi gamta, arba gamtos akivaizdoje jausdavo save, savo vienumą, savo prigimties paneigimą, o kartais kokį tikrą arba išsvajotą laimėjimą. Tad gamtoje jam būdavo dažniausiai liūdna, o kartais linksma.

Dabar gi jis ėmė jausti jau ne vien save, bet ir pačią gamtą. Jo organai tarsi paaštrėjo, o įspūdžių priėmimas pasidarė jautresnis ir siekė giliau. Jis patyrė, kad pati gamta turi savo gyvenimą, savo sielą ir savo kalbą. Meilės gyvenimui atbundančios gamtos kuždesiai buvo jam dabar suprantamesni, nes ir jis pats buvo pabudęs tam pačiam gyvenimui. Jau įpratęs simboliais reikšti savo mintis ir jausmus, jis tom pačiom priemonėm norėjo kurti ir gamtos poeziją. Pakeisdamas sąvokas, iš realaus peizažo jis kūrė simbolinį paveikslą – gamtos rūmą ir šventovę, gyvenamą paslaptingų būtybių, kurios myli, kovoja ir kenčia, valdomos negailestingo likimo. Bet netrukus jo poetinė nuovoka ir intuicija ėmė teikti jam paprastesnių motyvų ir nuoširdesnių žodžių jiem išreikšti.

[...]

Vieną kartą, eidamas į šilelį pro dvaro parką, jis pamatė, kad visi rūmų langai atdarinėti, baldai išnešti į lauką, ir keletas žmonių trūsia aplinkui, dulkindami kilimus, valydami rakandus ir kasinėdami gėlynus.

Jis norėjo eiti ir paklausti, kada parvažiuos ponai baronai, bet susivaldė ir nėjo. Ar ne įdomiau diena iš dienos tikėtis ir lūkuriuoti, negu, žinant terminą, turėti priešaky tuščią, nuobodų laiko tarpą? Tą dieną jis ilgai gulėjo ant ežerėlio kranto, sekdamas iš vakarų plaukiančius debesėlius, o atsisėdęs vėl matė juos atsispindėjusius lygiame vandens paviršiuje. Vakare jis parašė eiles apie užkeiktus rūmus, kuriuose po ilgo miego atbunda karalaitė. Čia įpintas dangum plaukiančių ir vandenų gelmėj atsispindėjusių debesų motyvas turėjo simbolizuoti jo pačio laukimo nuotaiką.

Baronienei dar negrįžus, jis gavo laišką iš Naujapolio. Ponai Brazgiai kvietė jį atvykti į jų sūnelio krikštynas ir būti jo krikšto tėvu. Jis važiavo nenoromis, nes visos jo mintys dabar sukosi aplink baronienės parvykimą. Be to, būti kūmu jam atrodė ir juokinga, ir prozaiška.

Nuvažiavęs jau rado ten kanauninką Kimšą. Senis nudžiugo, pamatęs Vasarį, ir sveikindamasis pabučiavo jį į abu veidu. Paskui atstūmė nuo savęs ir, laikydamas rankas ant pečių, visą apžiūrėjo.

– Na, Platūno duona į kūną neina. Nesutvirtėjai... Pablyškęs. Veidas suvyriškėjęs, bruožai aštresni, akyse įkvėpimas. „Giedojau meilę, jauną viltį..." Ech-och!.. Na, eik susipažink su būsimuoju krikšto sūnum.

Ponia Brazgienė dabar atrodė visai kitaip negu per paskutinį jųdviejų pasimatymą. Ji tapo vėl beveik pirmykštė Liucė. Ji buvo vėl tiesi ir liekna, jos veidas spindėjo jaunyste ir skaistumu, o akyse švietė džiaugsmas ir laimė.

– Tamsta pamatysi, jis jau visai ne toks mažytis, – kalbėjo ji, vesdama Vasarį pažiūrėti sūnaus. – Jis auga bematant. Jonas sako, būk jis esąs panašus į tėvą, o man rodos, kad į mane. Na, į katrą gi jis panašus?

Vasariui atrodė, kad jis nepanašus į nieką, bet, norėdamas pataikauti motinai, pasižiūrėjęs į ją ir į sūnų, patvirtino:

– Na, žinoma, į tamstą! Veido apskritumas ir lūpos...

– Ir akys, svarbiausia, akys! Tegu tik jis pabus. Tamsta pamatysi!

Vaikiukas gulėjo mažutytėj lovelėj, paskendęs patalėliuose ir mezginiuose. Jis miegojo ramiu kūdikystės miegu ir buvo juokingas su savo mažutyte nosiuke, atkištomis lūpelėmis ir švelnučiais plaukeliais, resvai dar padengusiais galvytę. Motina neiškentė nepataisius antklodėlių ir patalėlių – ir vaikutis pabudo. Jis sučepsėjo lūpomis, praplėšė akis, susiraukė ir padarė grimasą, panašią į nusišypsojimą.

– O-o, mano vyras juokiasi! Jis visuomet juokiasi, kai gerai išsimiega... – ir ji ėmė jį kalbinti tokiais žodžiais, kurių gali rasti vien jauna motina savo pirmajam kūdikiui.

– O dabar tamsta palik mus vienus, – kreipėsi ji į Vasarį. – Mudviem reikia pasistiprinti prieš tokį sunkų darbą...

Ji savo sūnų maitino pati. Vasaris išėjo.

Krikštas turėjo būti čia pat namie, prieš pietus. Ėmė rinktis svečiai. Viena iš pirmųjų atvyko kūma. Netrukus pasirodė kapelionas Laibys ir pralotas Girvydas. Atėjo dar keletas pažįstamų ponų ir ponių – ir ne per erdvus daktaro salionėlis jau buvo pilnas.

Vasaris tuoj buvo supažindintas su kūma. Jį jau seniai intrigavo ponios Brazgienės pažadas, kad kūma būsianti nepaprastai simpatinga ir graži ponia, kuri esanti įsimylėjusi, dar jo nepažindama. Ir štai jis pamatė, kaip į salioną įriedėjo dar nesena, bet nepaprastai stora moteris. Ji buvo apsirengusi juoda suknele, papuošta juodais blizgučiais. Dėl to jos ceros baltumas atrodė stačiai popierinis. Visi, matyt, ją pažinojo, su visais ji elgėsi šeimyniškai, ir, jai atėjus, gyvumas salione tuoj padidėjo. Kai daktaras Brazgys pristatė jai kun. Vasarį, kūmą, ji pradėjo reikšti savo pasitenkinimą taip garsiai, tarsi norėdama, kad kiekvienas jos žodis būtų išgirstas visų to namo gyventojų.

– Ak, kun. Vasaris!.. Poetas!.. Kokia laimė!.. Aš taip seniai norėjau tamstą pažinti!.. O dabar kūmai!.. Pamislykit! Giminės!.. Tamsta turėsi mum pasakyti eiles!.. Improvizaciją!.. Tokia iškilmė!..

Vasaris raudo, nežinodamas, kaip jam reaguoti į tokius agresingus kūmos komplimentus ir išsisukti iš komiškos padėties. Jam jau buvo pikta, kad ponia Liucė sumanė suvesti jį į porą su šita balsinga storule. Bet krikšto valanda artinosi, ir kūma nuriedėjo į miegamąjį rengti mažyčio.

Krikšto ceremonija, atliekama privatiškai, atrodė daug iškilmingesnė negu bažnyčioj. Salione ant stalelio buvo sudėti reikalingi krikštui daiktai. Kanauninkas Kimša, apsivilkęs puikią megztinę kamžą ir užsidėjęs šilko siuvinėtą stulą, laukė kūmų su mažyčiu. Visi svečiai telkėsi pasieniais. Pagaliau atsidarė valgomojo durys, ir pasirodė kūmai. Kun. Vasaris laikė ant rankų mažytį, o kūma nešė baltą krikšto rūbelį. Visos apeigos ėjo sklandžiai. Kanauninkas Kimša aiškiu balsu klausė:

– Vytautai Kazimierai, – nes toks buvo tėvų išrinktas dvilypis tautinis vardas, – ko geidi nuo Dievo Bažnyčios?

– Tikėjimo, – atsakė abu kūmai už Vytautą Kazimierą.

– Tikėjimas ką tau duoda?

– Gyvenimą amžiną.

– Jei nori tat įeiti į gyvenimą, pildyk įsakymus: mylėsi Viešpatį Dievą tavo iš visos širdies tavo, iš visos dūšios tavo ir iš visų mislių tavo, o artimą tavo kaipo patsai save.

Bet štai atėjo momentas, kada kanauninkas įdėjo Vytukui Kazimierui į burnytę „išminties druskos“. Šis, matyt, pajutęs neįprastą skonį, taip suklykė ir suviburiavo ran-

komis ir kojomis, kad kūmas net išsigando. Vaikiūkštis rėkė per visus „nešvariosios dvasios“ ir „prakeiktojo velnio“ egzorcizmus, o kanauninkui paklausus „Ar atsižadi šėtono?“, suklykė padvigubintu smarkumu.

[...]

– Ar tiki į Dvasią šventąją, šventą Katalikų Bažnyčią, šventųjų bendravimą, nuodėmių atleidimą, kūno iš numirusių prisikėlimą ir gyvenimą amžiną?

– Tikiu.

– Vytautai Kazimierai, ar tu nori būti apkrikštytas?

– Noriu, – kūmų lūpomis atsakė Vytukas Kazimieras.

Tuomet kanauninkas, kryžium pildamas vandenį ant jo galvutės, kalbėjo sakramentalinius žodžius, ir Brazgių Vytukas iš pagonies tapo krikščioniu kataliku. Paskui jį dar sykį tepė aliejais, davė baltą rūbelį – nekaltybės ženklą ir degančią žvakę – uolumo simbolį ir palydėjo į gyvenimą skatinančiais žodžiais:

– Vytautai Kazimierai, eiki ramybėje, ir Viešpats tebūnie su tavim. Amen.

Krikštas buvo baigtas. Tebeklykiantį Vytuką perėmė kūma su motina ir išgabeno į miegamąjį. Kanauninkas nusivilko kamžą, zakristijonas suėmė šventus daiktus, ir salione vėl prasidėjo linksmos kalbos ir juokai.

Netrukus kambarinė pranešė, kad pietūs paduoti. Visi svečiai, šeimininkų skatinami, sugužėjo į valgomąjį. Prie ponios Brazgienės iš vienos pusės sėdėjo pralotas Girvydas, iš kitos kanauninkas Kimša. Abudu kūmai turėjo sėdėti greta ir susiglaudę, kad vaikučio dantukai nebūtų reti. Pietūs buvo puikūs. Gerai valgyta ir gerta. Vis kas nors pakeldavo tostą čia už Vytuką, čia už tėvus kartu ir atskirai, čia už kūmus. Paskui jau pradėta linkėti daugiau įpėdinių ir avansu gerta į jų sveikatą. Kūma į kiekvieną tostą atsiliepdavo ir savo stiklą išlenkdavo iki dugno, priversdama tą patį daryti ir kūmą.

Kalbėta įvairiomis temomis. Pralotas Girvydas buvo žinomas kaip karštas politikas. Jis uoliai sekė didžiąją Rusijos spaudą ir išsirašinėjo vieną įtakingą vokiečių dienraštį. Europos politinės konsteliacijos jam buvo gerai žinomos. Pabaigęs aiškinti Santarvės ir Sąjungos tikslus ir planus, pralotas nurodė keletą reikšmingų politinio gyvenimo simptomų ir, pakėlęs pirštą, padarė sensacingą išvadą:

– Europoj, mano ponai, pakvipo paraku. Sulauksime karo.

[...]

Visi šitie klausimai Vasariui ir daugeliui kitų svečių buvo visai nauji ir neturėjo didelės reikšmės. Kam čia kvaršinti galvas ir karščiuotis dėl kažkokių galimybių, pagrįstų visai nerealia karo hipoteze. Vasaris, nedalyvaudamas ginčuose ir protarpiais išsivaduodamas iš kūmos globos, observavo ponią Liuciją.

Šitie pietūs jam taip gyvai priminė vienus pietus Klevišky per atlaidus, kuomet panelė Liucė pro gėlių bukietą varstė jį, klieriką Liudą, reikšmingais svilinančiais žvilgsniais. Kaip viskas pasikeitė! Dabar štai jau jis kunigas, o ji ponia Brazgienė, Vytuko motina... Pagražėjusi ir sumenkusi, ji tapo taip dabar panaši į anų laikų Liucę, bet nė vieno koketiško žvilgsnio ji Vasariui nepasiuntė. Dabar jos visa siela buvo pas Vytuką. Per pietus ji kelis kartus kėlėsi ir bėgo pažiūrėti sūnaus. Ir Vasaris dar kartą įsitikino, kad tarp jųdviejų visi širdies dalykai dabar jau baigti.

[...]

XXII

Baronienė parvažiavo birželio mėnesio pradžioj. Į kleboniją pirmoji šią žinią parnešė Julė. Padavinėdama pietus, ji čerkštelėjo peiliais ir paskelbė:

– Rainakienė su Sokolina jau parsitrenkė, o pono dar nėra. Per žiemą persiėdęs, nuvažiavo į Germaniją pilvo gydyt. Nebebūk prūsas!

– Kas sakė? – flegmatiškai žiobtelėjo klebonas.

– Buvau nubėgusi pas Iciką druskos. Ten dvaro vežėjas ir pasakojo. Vakar važinėjo į stotį. Arklių vos neužplakęs. Vis rėkusi greičiau važiuot. Po užsienius, sako, makabiliais pripratusi... Tai vėl dabar trankysis raita po laukus!..

– O kas tau galvon? Žiūrėk savęs pačios... Darbo tu neturi kištis į kitų reikalus?

– Papiktinimas, klebonėli, tai ir skauda širdį... – ji matė, kaip Vasaris užraudęs pasilenkė ant lėkštės, ir, nubraukusi ašarą, išdrumbėjo į virtuvę.

Dirstelėjo į Vasarį ir klebonas, šį tą pamanė ir kun. Ramutis, bet ta tema nieko daugiau nebuvo pasakyta. Tačiau Vasaris nujautė, kad dabar jo žingsniai į dvarą jau bus sekami. Julė jį šnipinės iš pavydo, klebonas norės jį įskaudinti, o gal ir įskųsti, o kun. Ramutis saugos jį nuo pavojaus ir norės atvesti į gerą kelią. Iš tiesų, šis nujautimas įvyko anksčiau, negu jis tikėjosi. Jau pirmasis jo pasimatymas su baroniene buvo užnuodytas pavydulingo Julės uolumo.

Ponia baronienė, parvažiavusi į dvarą, tuoj atsiminė jauną poetiškos sielos Kalnynų kunigą. Iš ūkvedžio žmonos ji sužinojo, kad jis kartais lankydavosi į biblioteką. Ji ir pati pamatė, kad knygos buvo sutvarkytos taip, kaip ji norėjo. Pasilsėjusi po kelionės, ji užsimanė pasimatyti su „mielu kunigu Vasariu“, pasidalinti įspūdžiais ir sutvarkyti laiką taip, kad nereiktų nuobodžiauti. Ilgai negalvojusi, ji sėdo prie stalo ir pabrėžė tokį laiškelį:

Mielas kunige Liudai,

Malonu man pranešti Tamstai, kad aš jau vėl esu tapusi jūsų kaimyne ir norėčiau greitai Tamstą pamatyti. Tikiuosi, kad kunigas galėsi atlankyti mane jau šiandien arba rytoj tokią valandą, kuri Tamstai bus patogiausia. Grįždama aš pagalvojau apie Tamstą ir parsivežiau pluoštą spaudinių, kurie bus sveikam įdomūs.

Baronienė R.

Šitą laiškelį ji padavė savo kambarinei, kad nuneštų kun. Vasariui į jo butą. Bet tuo tarpu Vasario namie nebuvo, o Julė plovė jo kambarių grindis. Kambarinė įteikė jai laiškelį ir paprašė padėti kunigui ant stalo. Julė laiškelį padėjo, bet kambarinei išėjus, ėmė jį apžiūrinėti. Juk tai buvo laiškelis nuo tos raganos... Jis ir kvepėjo panašiai kaip kunigėlio sutana, kadaise parėjus jam iš dvaro. Ji piktai numetė laiškelį ant stalo, bet pabaigusi darbą, vėl jį paėmė į rankas. Dar kartą pauostė – ir nuo to kvapo pajuto širdy žaizdą. Laiškelis kaip koks gyvas kipšiukas spurdėjo jos rankose, bet davatka nesiryžo jo paleisti. Tuo tarpu prieškambary sutrinksėjo kunigėlio žingsniai. Julė paslėpė ranką su laišku po žiurstu ir išdyrino iš kambario. Kipšiukas jau dabar spurdėjo jos sąžinėj, bet ji tuoj nusiramino, sumesdama, kad atiduoti kunigėliui nuodėmingą raganos laišką būtų vienas iš devynių griekų svetimųjų. Jos galvoj greit kilo viena mintis. Ji jau žinojo, ką su tuo laišku padarysianti.

Baronienė vieną ir kitą dieną veltui laukė kun. Vasario. Ji visą laiką sėdėjo namie, kadangi valanda nebuvo paskirta. Antrąjį vakarą ji skundėsi poniai Sokolinai:

– Žinai, mano miela, aš pasiunčiau kun. Vasariui laiškelį, kad jis mus atlankytų, o jis neateina. Ką tai galėtų reikšti? Jis jau buvo bepradedąs tapti visai pakenčiamu kompani-

onu. Aš maniau, kad jis bent kiek manęs pasiilgo ir, gavęs žinią, tučtuojau atsiskubins. Nejaugi jis vėl suklierikėjo, ir reiks viską pradėti iš naujo? Bet svarbiausia, kad aš štai dvi dienas jo belaukdama nuobodžiavau ir pamečiau gerą nuotaiką. Niekad su manim to nebūdavo...

– Ak, mano drauge, – ramino ją ponia Sokolina. – Argi tu dar nežinai, kad dvasiškiai, lygiai taip pat kaip ir kariškiai, yra labai nepastovūs. Aš manau, kad, tau nesant, tą kunigą bus įsimylėjusi kokia davatka ir jį tau paveržusi.

– *Pas des bêtises, ma chère!..*[82] Aš šiandien visai neturiu noro juokauti...

Ji užsidarė savo kambary ir jau tą vakarą nesirodė. Jos ambicija buvo įžeista. Ji prikaišiojo sau, kam neapsigalvojusi rašė tą laiškelį, ir pyko ant Vasario, kam jis jos nepaklausė ir kviečiamas neatėjo. Atguldama į lovą, ji nutarė jam atkeršyti ir dar vieną kartą jį išbandyti.

Vasariui žinia apie baronienės parvažiavimą sukėlė visą audrą jausmų ir minčių. Jis tarsi atgijo po ilgo žiemos letargo ir lepaus pavasario svaigulio. Jis pasijuto vėl žengiąs į tikrą, įdomų gyvenimą, kur jo laukia daug nuotykių ir naujienų. Jis akyliau apsižvalgė aplink save ir ėmė tvarkytis, tarsi laukdamas kokios didelės šventės ar brangaus svečio. Jis pasišaukė zakristijoną, kuris buvo laikomas geriausiu visam bažnytkaimy kirpėju, ir liepė apkirpti apaugusius ant sprando plaukus. Jis ėmė dažniau skustis ir geriau prižiūrėti savo rūbus, kad sutanų pažemiai nebūtų purvini ir pabrizgę. Jis tvarkingai sudėliojo knygas ir kritiškai apžvelgė savo kambarių rakandus. Jo turtas jau buvo padidėjęs. Sofa, apskritas stalelis, knygų lentyna, langų užuolaidos ir pora paveikslų puošė jo pirmąjį kambarį.

Pirmomis dienomis po baronienės parvažiavimo jis neaiškiai lūkuriavo nuo jos kokios žinios ar ženklo. Jis nebuvo tikras, kaip ji pasielgs ir kaip jam pačiam reikia elgtis. Jis net vengė vaikščioti pro dvaro parką. Bet žinios nebuvo, ir po kurio laiko jis nutarė pats atsilankyti. Vieną popietį jis išėjo pasivaikščioti į ežerėlį, o grįždamas tarėsi užsuksiąs į dvarą. Einant jam pro parką, iš rūmų skrido fortepijono garsai.

Grįždamas nuo ežerėlio jis jau vaizdavosi, koks bus jųdviejų pirmas susitikimas, bet štai ant kalnelio pamatė atjojant du raiteliu. Jis tuoj pažino, kad tai buvo abidvi dvaro ponios. Jau iš tolo nusivožęs skrybėlę, nušvitusiu veidu jis laukė jų prisiartinant, manydamas, kad jos tikrai sustos, prakalbins ir užkvies jį į dvarą. Poniom prisiartinus, jis net ranką kilstelėjo jas sveikindamas. Bet ponia baronienė žvilgterėjo į kunigą šaltomis akimis, tarsi pirmą kartą jį matydama, nežymiai linktelėjo galva, paskui abidvi suplakė arklius ir, linksmai kvatodamos, nulėkė savais keliais.

Vasaris pasiliko bestovįs su sustingusiu šypsniu veide ir tokiu jausmu, tarsi jį būtų kas partėškęs į purvyną. Jo ausyse dar skambėjo linksmas nujojusių ponių juokas.

Parėjęs namo, jis ilgai negalėjo atsipeikėti nuo to smūgio, o atsipeikėjęs suprasti, dėl ko taip atsitiko. Argi baronienė jį būtų taip pamiršusi, kad net nepažino? Ne, tai netikėtina. O jei pažino, tai argi jis jai pasidarė toks abejingas, kad nė vieno žodžio nevertas? Jo širdis protestavo visomis galiomis, bet negailestingas faktas niekaip kitaip nesidavė aiškinamas. Jis parėjo namo nusiminęs ir visą vakarą prameditavo apie tuos kartumus, kurių jam jau teko patirti – klierikaujant iš Liucės, o kunigaujant iš baronienės. Jis mąstė, kad jeigu būtų galima neįsileisti į jokias pažintis su moterimis arba žavėtis moterim iš tolo, kaip jis pats kadaise žavėjosi Katedros Nepažįstamąja, tai gyvenimas būtų daug giedresnis.

---

[82] Nekalbėk niekų, mano brangi!..

Netrukus po to, vieną rytą, prieš mišias, Vasaris, kaip paprastai, nuėjo klausyti išpažinčių. Kai paskutinis penitentas jau buvo baigiamas klausyti, jis pajuto, kad iš kitos pusės dar kažkas priėjo prie langelio. Nežiūrėdamas jis peržegnojo ir pridėjo ausį. Staiga į jį padvelkė stiprus kvepalų kvapas. Kunigą nusmelkė žiaurus susiprotėjimas ir perliejo karščio banga. Tuo pačiu momentu jis išgirdo lenkiškai tariamą pagarbinimą. Be abejonės, tai buvo baronienė. Jis atsakė „per amžių amžius“ ir laukė, ką ji pasakys. Žaibo greitumu per jo galvą perskrido keli sumetimai: kitoj bažnyčios pusėj klauso išpažinčių kun. Ramutis ir baronienę tikrai mato. Klebonas, baigęs mišias, ateis prie katafalko giedoti „Libera“ ir ją taip pat pamatys. O jei ne, tai papasakos Julė, nes nuo tos akių nepaspruks tokia sensacija – baronienė buvo išpažinties pas kunigėlį Vasarį! Bet labiausiai jį baugino mintis, ką gi jis tokiai penitentei sakys, kaip jos klausinės, kaip mokys ir kokią skirs atgailą?

Ji pradėjo išpažintį kaip ir visi kiti, bet jos žodžiai kunigą nugąsdino:

– Išpažinties buvau prieš dvejus metus, Komuniją priėmiau, bet atgailos nepadariau.

– Dėl ko? – paklausė jis ir tuo tarpu sumetė, kad dvejus metus neiti išpažinties yra mirtinoji nuodėmė ir kad ši išpažintis turbūt bus labai ilga ir paini.

– Dėl to, – aiškino penitentė, – kad kunigas man buvo liepęs sukalbėti ražančių, o aš jokiu būdu neįstengiu 50 sykių kartoti tuos pačius žodžius.

– Ar jau galiu sakyti nuodėmes? – paklausė ji po trumpos pauzos.

– Prašau, – tarė kunigas.

– Dvasiškas tėve, aš esu didelė nusidėjėlė, bet nežinau, nuo ko pradėti.

– Prašau sakyti paeiliui...

– Pirmiausia turiu prisipažinti, kad nemyliu savo vyro. Jis yra man per senas ir šeimyniškam gyvenimui visai netikęs. Aš negaliu būti jam ištikima, nes esu dar jauna ir nepajėgiu atsispirti savo noram.

Ji nutilo, matyt, laukdama klausimo.

– Ar teko nusidėti šeimyniniam ištikimumui? – paklausė kunigas.

– Taip. Po paskutinės išpažinties visus metus aš turėjau meilužį.

Kun. Vasaris tik iš perskaitytų romanų nusimanė, ką reiškia turėti meilužį. Iš teologijos jis žinojo, kad tokiais atvejais, kada nuodėmingas gyvenimas trunka ilgesnį laiką, šiaip ar taip, reikia susivokti apie atskirų nuodėmių pobūdį ir skaičių. Tad jis vėl klausė:

– Kaip dažnai pasitaikydavo nusidėti?

– Kaip tai? – nustebo baronienė. – Aš nesuprantu klausimo.

Kunigas pasigailėjo jos to paklausęs, bet nebuvo kas daryti. Reikėjo aiškintis ir toliau.

– Aš norėjau paklausti, kaip dažnai tekdavo nusidėti su kitos lyties asmeniu kūniškai.

– Ar tai būtinai reikalinga?

– Reikalinga.

– Paprastai susitikdavome du tris kartus per savaitę. Bet atsitikdavo ir dažniau.

Šio pasikalbėjimo metu kun. Vasaris visomis savo valios pajėgomis stengėsi nepasiduoti grynai žmogiškiem jausmam ir mintim. Kaip geram baronienės pažįstamam, jam buvo smalsu sužinoti jos intymaus gyvenimo smulkmenas. Kaip bepradedąs ją įsimylėti vyriškis, jis jautė kylantį pavydą ir nusivylimą, kad ji pasirodo esanti menkesnė, negu jis

buvo manęs. Bet jis žinojo, kad jeigu tik nusileis nuo oficialios nuodėmklausio plotmės, viskas bus pagadinta, jis įsipainios į pavojingas pinkles, o gal ir apsijuokins. Konfesarijaus pareiga tačiau leido jam užduoti dar vieną klausimą, kuris buvo svarbus jam, kaip pažįstamam ir įsimylėjusiam vyrui:

– Ar jūs visa tai darėt laisva valia ir nusimanymu?

– Taip, kunige. Tai buvo laimingiausi mano gyvenimo metai. Aš gyvenau kaip gražiam sapne. Aš žinojau, kad tai nuodėminga, bet ką tai reiškia nuodėmė laimėje? Tik kai visa tai praėjo, aš pajutau gailestį. Aš žinau iš Bažnyčios mokslo, kad nusidėjau sunkiai, bet to nejaučiau. Aš nepadariau niekam jokios skriaudos. Net nė savo vyrui. Jis nuvokė apie mano gyvenimą, bet buvo diskretiškas. Jis nėra pavydus ir duoda man daug laisvės. Vis dėlto aš gailiuosi nusidėjus ir prašau išrišimo.

Kunigui atrodė, kad iš dvejų metų laikotarpio turėtų atsirasti ir daugiau nuodėmių, o ir dėl pasakytųjų dar daug kas reiktų išsiaiškinti. Bet kaip prie jos prieiti? Nė vienas klausimas jam nelindo pro lūpas iš baimės įkliūti į kokias jam nežinomas žabangas arba pasirodyti naiviam ir smulkmeniškam. Ir jis tepasitenkino vienu:

– Ar daugiau nieko neatsimenat?

– Nežinau, ar tai nuodėmė: du kartu pabučiavau kunigą.

Vasaris nutirpo. Nesugriebdamas jokios aiškesnės minties, jis paklausė:

– Kodėl?

– Jis man labai patiko. Aš jį pradėjau įsimylėti. O, prašau nesmerkti. Tai buvo visai švarus jausmas. Aš manau, kad paskutiniais laikais jis mane apsaugojo nuo didesnių nuodėmių. Šią žiemą aš būčiau vėl turėjusi meilužį. Aplinkybės tam buvo labai patogios. Bet atsimindama tą kunigą, aš nenorėjau jokių meilės santykių.

Vasaris žinojo, kad kunigas, kuris duoda išrišimą asmeniui, kartu su juo dalyvavusiam lytinėj nuodėmėj, užsitraukia didžiausią Bažnyčios bausmę – ekskomuniką. Bet baronienės pabučiavimas buvo tik lengvoji nuodėmė. Tad, nesigilindamas į šią smulkmeną, ėjo toliau:

– Ką dar atsimenat?

Bet penitentė dar nenorėjo eiti toliau.

– Aš tą kunigą ir dabar tebemyliu. Prašau pasakyti, ar tai nuodėmė?

Vasaris atsakė taip, kaip būtų atsakęs ir kiekvienas kitas jo vietoje. Tačiau jis jautė, kad tas atsakymas suriša juodu nauja gija:

– Mylėti ne nuodėmė, bet tai pavojinga. Ką dar atsimenat?

Bet ji daugiau nieko neatsiminė. Ji pripažino tik dvi nuodėmių rūši: neleistinos meilės ir kitiem blogo darymo. Pirmąsias ji mielai atmindavo ir apgailestaudavo tik iš krikščioniškos pareigos. Antrųjų ji vengdavo ir dėdavosi išvengianti. Visas kitas nuodėmes ji arba laikydavo tiek vulgariškomis, kad aristokratiškai išauklėtai moteriai veik nė neprieinamomis, arba stačiai nelaikydavo nuodėmėmis. Tad jos išpažintys visuomet būdavo paprastos ir trumpos. Į kunigo pastabą, kad eiti išpažinties rečiau kaip kartą per metus yra sunki nuodėmė, ji nustebusi atsakė:

– Ak, kunige, bet pirmuosius metus aš nesuradau jokios nuodėmės. Tiesa, aš turėjau meilužį, bet, jį mylėdama, nesijaučiau blogai daranti. Aš vis tiek būčiau negalėjusi jo pamesti. Kaip tad aš galėjau eiti išpažinties?

Kunigas, pamatęs, kad čia turi reikalą su visai savotiškai susiformavusia sąžine, nutarė išrišimą duoti. Kitaip ar jis būtų turėjęs drąsos pavaryti nuo klausyklos ponią ba-

ronienę?! Ji atsiklaupusi mušėsi į krūtinę, o jam pabarškinus, atsikėlė ir siekė bučiuoti nuodėmklausiui rankos. Vasaris manė sudegsiąs iš gėdos ir vos spėjo pakišti pabučiuoti stulos kryžių. Ji buvo apsirengusi juodai, kukliai, veidą pridengusi mažu vualiu. Netrukus kun. Ramutis pradėjo dalinti Komuniją. Ji pamaldžiai prisiartino prie Dievo stalo, priėmė Švenčiausią, paskui, atsiklaupus nuošaliai, meldėsi iš maldaknygės. Visos davatkos smalsiai sekė kiekvieną jos judesį. Išklausiusi mišių, ji išėjo iš bažnyčios ir pėsčia grįžo į dvarą.

Parko sode pasitiko ją ponia Sokolina.

– Ak, mano miela! Aš maniau, kad tave pagrobė čigonai arba pabėgai su kokiu paslaptingu meilužiu. Aštuntą valandą jau tavo ir lova buvo atšalusi. Aš taip nusigandau! Ką gi reiškia šitas ankstyvas promenadas?

– Nesirūpink, brangioji, aš buvau išpažinties. Štai ir viskas.

– Pas kun. Vasarį?

– Žinoma. Pas ką gi daugiau?

– Ak, aš turėjau tai susiprotėti. Mano draugė katalikė Peterburge sakydavo, kad šitie dvasiškieji *rendez-vous* esą kartais būva labai įdomūs. Na, papasakok.

– Čia nėr ko pasakoti, mano miela. Jis buvo labai oficiališkas, uždavė vieną klausimą, kurio, tiesą pasakius, aš iš jo nesitikėjau, liepė sukalbėti Visų Šventųjų litaniją ir davė išrišimą.

– Tai ir viskas? – nusivylė ponia Sokolina.

– Dar sakė, kad mylėti kunigą ne nuodėmė, tik esą pavojinga.

– Tokia yra ir mano nuomonė. Juk jie taip pasiilgę moteries.

– *Pas de blagues, mon amie!..*[83] Aš esu priėmusi Komuniją ir turiu būt susikaupus.

Susiėmusios už rankų, juodvi nuėjo pusryčių.

Kunigui Vasariui ši išpažintis visam laikui pasiliko mįslė. Ne kartą jis bandė atsakyti į klausimą, kokių motyvų vedama ponia baronienė atėjo pas jį išpažinties. Ta išpažintis, tiesa, buvo savotiška, bet laikyti ją vien tik komedija, kaprizu, užgaida arba flirtu jis neturėjo pagrindo. Nuodėmes ji išpažino, elgėsi rimtai, jokių dviprasmiškų dalykų nekalbėjo. Greičiausia, manė jis, tai buvo savotiškas religinis aktas Bažnyčios tradicijose išauklėtos ir religinio smaguriavimo užsimaniusios ponios. Bet jis nesigailėjo šį malonumą jai suteikęs.

Ta išpažintis, vis tiek, ar baronienė turėjo kokį pašalinį tikslą, ar ne, juodu suartino ir surišo stipriau negu visi ligšioliniai jųdviejų susitikimai. Vasaris dabar tarėsi pažįstąs intymųjį baronienės gyvenimą: ji nemylinti vyro, nesanti jam ištikima ir užpernai visus metus turėjusi meilužį. Šitos žinios žemino baronienę jo akyse, bet kartu jį ir intrigavo, jaudino. Nuodėmė suteikė tos moteries grožiui kaip ir kokio naujo, ypatingo atspalvio. Ji pati ir visi jos veiksmai dabar žybčiojo jo fantazijoj kaip juodas deimantas, sukinėjamas prieš kaitrią demonišką liepsną. Baronienė – raita skrendanti per griovį, baronienė – pusnuogė su savo šilkiniu peniuaru, baronienė – ekscentriška baliaus viliokė, baronienė – gyvenanti su meilužiu, baronienė – klūpanti prie klausyklos, baronienė – priimanti Komuniją, Viešpatie, kas per svaiginąs kaleidoskopas!

Ir baronienė prisipažino jį mylinti... Turbūt tai tiesa, nes tai buvo pasakyta per išpažintį. Ar ji verta mylėti? Gal ir taip. Ji turėjo meilužį tada, kai jo, Vasario, dar nepažinojo. Be abejo, taip... Jį pažinusi ir pamilusi, ji naujo nuopuolio jau išsisaugojo.

---

[83] Nejuokauk, bičiule!

Padaręs tokių išvadų, Vasaris ėmė ieškoti progos vėl su ja susitikti. Jį gerokai varžė išpažintis, bet pagaliau kas? Išpažintis – tai bažnyčios dalykas, stovįs šalia kasdienių reikalų ir draugiškų santykių. Reikalui esant, jis dėsis nieko nežinąs ir savo penitentės visai nė nepažinęs. Jis nutarė, kad jam reikia nueiti į dvarą nelaukiant jokio pakvietimo, remiantis vien buvusia pažintim.

Ir nuėjo. Birželio saulė per juodą sutaną kaitino jam nugarą, vėjelis taršė plaukus, parke čirškė paukščiai ir kvepėjo sultingas vasaros pradžios žalumas. Dabar jis ėjo jau atsargiai, mėtydamas pėdas, nes žinojo, kad iš klebonijos gali būti sekamas. Jis praėjo pro dvarą į ežerėlio pusę, paskui pasuko atgal ir iš kito šono pateko į parką.

Prieš rūmus, aikštelėje, kur buvo daugiausia saulės, jis iš tolo pamatė baronienę. Ji tysojo audeklinėj atlošiamoj kėdėj ir, matyt, tyčia kaitinosi saulėje. Nuo jos rūbo baltumo net raibo akyse, o veidas, kaklas, dekoltuota krūtinė ir plikos rankos buvo beveik bronzinės spalvos. Išgirdus žingsnius, ji kilstelėjo galvą ir, pamačiusi kunigą, apsitvarkė rūbus.

– A, mano mielas kaimynas, – sveikino jį, ištiesdama ranką. – Kaip negražu, kad tamsta taip ilgai manęs neatlankei ir nesusidomėjai nė lauktuvėmis, apie kurias sveikam net laišku pranešiau. Iš to padariau išvadą, kad tamsta mane pamiršai, o skaityti knygas atpratai.

Jis nustebo, išgirdęs apie kažkokį jos laišką, ir savo ruožtu nustebino baronienę. Buvo iškamantinėta kambarinė, ir po to Vasaris suprato, kad laišką bus kur nudėjusi Julė. Baronienė atrodė patenkinta:

– Na, jei taip, tai pusė tamstos kaltės krinta ant tarnaitės. Nebūčiau tikėjusi, kad tokiu būdu gali žūti mano laiškas. Gerai dar, kad tai nebuvo meilės laiškelis!

Ji pasisodino kunigą greta savęs, klausinėjo, kaip jis praleido laiką, ir papasakojo apie savo keliones ir buvimą šiltuose kraštuose.

Jei kokis tapytojas būtų pamatęs juodu toj saulėtoj aikštelėj vešlių parko medžių ir šešėlių fone, būtų buvęs nustebintas kontrastų žaismo ir to vaizdo plastiškumo: baltas kaip sniegas moteries rūbas ir juoda kaip anglis kunigo sutana; ji nudeginta ir užgrūdinta vasaros saulės, jis – pablyškęs, tarsi iš skliautų ir šešėlių į saulę išėjęs kalinys. Jei tokis vaizdas būtų nupieštas drobėje, mes sakytume, kad tai yra simbolis, reiškiąs du priešingu gyvenimo poliu, viens kitą neigiančiu, bet ir nesulaikomai viens kitą traukiančiu. Tikrovėje gi buvo daug paprasčiau. Ten sėdėjo du žmonės – vyras ir moteris – jis apsivilkęs juodu, ji baltu rūbu. Jiedu vienas kito neneigė, bet jautė tarpusavio simpatiją ir kalbėjosi kaip žmonės, viens kitam patinką.

Besikalbėdami jiedu viens kitą observavo ir viens kitu gėrėjosi. Baronienei, apsipratusiai galantiškų, drąsių, bet dažniausiai tuštokų vyriškių kompanijoj, tas kunigas patiko ir fiziniais, ir dvasiniais savumais. Jos žvilgsnis, glostyte glostė taisyklingus jo švaraus veido bruožus, jo lygias, gal dar niekieno nebučiuotas lūpas, jo tankius banguotus plaukus, jo stiprų, bet lankstų, sutanos suspaustą stuomenį.

Ją intrigavo jo neprityrimas, jo susivaldymas, jo suvaržyta, bet regimai maištaujanti dvasia. Jai užeidavo pasiutiškas noras paskandinti pirštus jo plaukuose, pripulti prie jo lūpų, apimti jį visą ir sukrėsti taip audringai, kad visas jo varžymasis ir užsidarymas subyrėtų kaip koks lukštas ir jis pagaliau pasirodytų, kas esąs. Tuomet jos akyse suspindėdavo kaip ir kokia žiaurumo liepsnelė, ir šitas žvilgsnis, kurio Vasaris anksčiau nebuvo pastebėjęs, jį kartu gąsdino, jaudino ir drąsino.

Vasaris tokių drąsių norų neturėjo, bet ir jis smalsiai žvilgčiojo į ponią. Jos grožis jau buvo giliai įstrigęs jam į širdį.

Dabar gi jis pamatė dar vieną jos grožio variantą – vasarišką grožį. Pietų saulės nubronzinta jos cera taip tiko prie to balto rūbo! Rankovių nepridengtos jos rankos atrodė lygios ir kietos, bet kartu tokios moteriškos ir švelnios. Nuo jos visos dvelkė sveikata, subrendusi jaunystė, džiaugsmas, pasitikėjimas. Kunigas atsiminė jos išpažinties žodžius, kad meilėje esą negalima mąstyti apie nuodėmę, ir jam atrodė, kad joje jis mato šio pavojingo dėsnio įvaizdavimą. Ir ši moteris sakėsi mylinti jį, kunigą. Jis, į ją artėdamas, nuodėmės nejaučia. Ar pajus kada?

Po kurio laiko baronienė, kai liepos viršūnės šešėlis palietė jos krūtinę ir veidą, pakilo ir pakvietė Vasarį į vidų pažiūrėti naujų knygų, žurnalų ir kelionės vaizdų. Ji nusivedė kunigą į salioną, kur ant atskiro staliuko buvo sukrauti visi jos kelionės suvenyrai. Jiedu vartė albumus ir žurnalus, dažnai susiliesdami rankomis ir taip iš arti pažvelgdami viens į kitą.

– Ar tamsta atsimindavai kartais mane? – klausė ji pamačiusi, kad jis jau pripranta prie jos artumo.

– Man nereikėjo nė atsiminti: aš niekad nebuvau tamstos užmiršęs. Ponia tai jau tikrai apie mane turbūt nė karto nepamąstėte.

– Ak, koks tamsta skeptikas! Argi aš neaiškiai išsireiškiau?

– Kaip?.. Kada? – nesuprato kunigas.

– O per išpažintį, mano drauge.

Ak, per išpažintį!.. Jis apsiniaukė, perbraukė ranka per kaktą, tarsi ką nutrindamas, ir nupuolusiu balsu tarė:

– Kas buvo per išpažintį, ponia, aš nieko nežinau.

Ji paglostė jį paguodžiančiu žvilgsniu, perbraukė ranka per plaukus, atlošė jo galvą ir pasilenkė prie lūpų.

Ji pajuto, kaip jo ranka stipriai apkabino jos liemenį. Bet tučtuojau ji išsivadavo iš jo rankų ir šypsodamasi tarė:

– Tikiuosi, kad mano žodžiam paremti to gana. O dabar, mano mielas, palik mane vieną ir ateik rytoj.

Daugiau jiedu nieko nesiaiškino ir apie jausmus viens kito neklausinėjo.

XXIII

Tą pačią dieną, vakare, kai Julė atėjo pakloti jam lovą ir atsidūsėdama pureno pagalves, jis nutarė ją iškvosti.

– Jule, ne per seniai dvaro tarnaitė man čia buvo atnešusi laišką. Kur tu jį padėjai?

Julė užraudo kaip žarija, bet, matyt, pasiruošusi tokiam klausimui, drąsiai atkirto:

– Dievulėliau, kunigėli, nieko nežinau!

– Nesigink. Tu buvai tada kambary, plovei grindis ir matei, kaip dvaro kambarinė padėjo laišką ant stalo. Aš parėjęs dar radau tave čia, o laiško jau nebuvo. Kur jis dingo?

Matydama, kad neišsisuks, Julė pradėjo teisintis:

– Atsiprašau, kunigėli... Tokia jau nelaimė atsitiko. Aš tik norėjau pažiūrėti, kas tai per laiškelis, kad taip kvepia, taip kvepia... Aš tik ėmiau nuo stalo, o jis pliumpt į viedrą ir įkrito. Nė pati nežinau, kaip tai atsitiko... Tai ir nedrįsau nieko sakyti kunigėliui. Prašau dovanoti, kunigėli... – ir ji stvėrė bučiuoti rankas.

Visa tai pasirodė kunigui įtartina, ir jis tardė toliau:

– Geriau nemeluok! Aš tuomet pareidamas mačiau, kad viedras stovėjo gonkose, o ir sušlapintą laišką vis tiek turėjai man atiduoti. Tas laiškas buvo labai svarbus. Kur tu jį padėjai? Baronienė ketina pati ateiti pas kleboną, kad jis tą reikalą ištirtų. Bus visiem nemalonu...

Šį kartą merga išsigando.

– Dievulėliau, kunigėli, aš tą laiškelį padaviau klebonui. Maniau, kad jum atiduos...

Tą pačią dieną kun. Vasaris, pamatęs kleboną vieną, laistantį darže agurkus, priėjo ir tarė:

– Kunige klebone, prieš kurį laiką Julė jum padavė man adresuotą laišką. Jūs turbūt pamiršot ir jo man neįteikėt. Aš norėčiau jį gauti bent dabar.

Klebonas šyptelėjo ir patraukė pečiais:

– Kam?.. Pasirodo, kad ir be laiškelio tamsta puikiai susižinai su ta poniute...

– Ne tai svarbu. Laiškas rašytas man, ir jūs neturite teisės jo sulaikyti.

– Teisių, kunigėli, manęs nemokyk! Aš žinau, ką darau!..

– Tai klebonas negrąžinsite man laiško?

– Ne, kunigėli. Laikau savo pareiga saugoti tą laišką pas save kaip tam tikrą dokumentą... Tamsta netrukus jį gausi oficialiu keliu.

Vasariui dabar buvo aišku, kad klebonas rengiasi skųsti jį diecezijos vyresnybei ir tą laišką pridėti kaip kaltės įrodymą. Jis visą dieną pravaikštinėjo neramus, spėliodamas, kas jo laukia artimiausioj ateity, ir visa piešdamas niauresnėmis spalvomis, negu iš tiesų galėjo būti. Jam grėsė pirmoji bausmė už nusikaltimą kunigiško elgesio dėsniam. Kokia bus ta bausmė? Greičiausia admonicija ir transliokata – perkėlimas į kokią kitą, tolimą parapiją, iš kur jis negalėtų susisiekti su baroniene.

Bet jaunam jautriam kunigui buvo svarbu ne tiek bausmės dydis, kiek pats baudimas. Jis jautėsi ujamas, šnipinėjamas, skundžiamas, nekenčiamas ir štai pagaliau baudžiamas. Už ką?.. Dabar, nagrinėdamas šį klausimą, jis pajuto savo padėties dvilypumą aštriau negu kada nors anksčiau. Kaip jaunas vyriškis, pamatęs, kad moterys juo domisi, ir kaip poetas, turįs karštą širdį ir lakią vaizduotę, jis jautėsi galįs naudotis ponios baronienės pažintim, neperžengdamas padorumo ribos. Bet kaip kunigas jis žinojo, kad elgiasi netinkamai, ir bausmė, kuri jo laukia, bus pelnyta ir teisinga. Būsimos *bausmės* nuojauta stiprino jame *kaltės* nuovoką. Jeigu jis ir nebus baudžiamas, jis visuomet jausis kaltas, sekdamas poeto prigimtim ir laužydamas siauras kunigiško elgesio normas. Tokiu būdu stiprindamas savy *kaltės* nusimanymą, jis jau *baudė* save žiauriau negu visos galimos jo vyresnybės bausmės. Jis žengė į klaikų nuolatinio baudžiamojo – vergo kelią.

Taip nusiteikęs, jis nėjo į dvarą keletą dienų, nors žinojo, kad baronienė jo laukia ir turbūt pyksta. Vieną vakarą, parėjęs po vakarienės į savo kambarį, jis tysojo ant sofos ir gėrėjosi artėjančių sutemų ramybe. Saulė dar ką tik buvo nusileidus, ir pro atvirą langą buvo matyt tamsiai žalia sodo medžių masė, o žemiau, pro šakas, šviesaus raudono dangaus sklypas. Retas garsas užklysdavo čia nuo kelio ir nuo klebonijos kiemo, bet aiškiai buvo girdimas kiekvienas sodo medžių šlamesys. Kunigas Vasaris pažinojo kiekvieną šitos aplinkumos garsą ir mėgo nieko nemąstydamas jų klausytis.

Bet štai jis išgirdo, kaip virstelėjo sodo durelės nuo kelio, ir po valandėlės lengvi žingsniai ėmė artėti sodo taku. Niekas klebonijoj tokiais žingsniais nevaikščiojo... Taip,

kažkas ėjo čion, į vikariatą... Be abejo, moteriškas... Štai jau pro langus mina tie smulkūs, lengvi žingsniai. Kunigas vienu šuoliu stryktelėjo nuo sofos... Argi?!. sudundėjo gonkos, pabarškino į duris, ir į kambarį įžengė ponia baronienė.

– Na, gerai, kad tamstą bent namie radau, – tarė ji, paduodama kunigui ranką. – Nesulaukdama tamstos, nusprendžiau, kad sveikas lauki mano revizito. Štai ir atėjau. Juk vedusi ponia gali leisti sau tokį laisvumą – vieną gražų vasaros vakarą atlankyti simpatišką kunigą... Ar ne tiesa?

Jos atsilankymas buvo toks netikėtas, kad kunigas iš karto nesusigriebė nė kaip ją priimti.

– Taip... be abejo... Nors, tiesą pasakius, mano nesilankymo priežastis buvo kita, bet aš labai džiaugiuosi, ponią čia matydamas... Prašau sėsti...

Baronienė domiai permetė jį akimis.

– Bet kas tamstai yra? – sušuko ji, pamačiusi sutaršytus jo plaukus ir sumišusią veido išraišką. – Ar sveikas kartais nesergi?

Jis liūdnai šyptelėjo:

– Beveik, ponia. Šiomis dienomis aš turėjau šiokių tokių nemalonumų, ir daug nesmagių minčių buvo atėję į galvą...

– Vėl kokie skrupulai?

– Šį kartą blogiau, ponia. Klebonas jei dar neapskundė, tai rengiasi skųsti mane vyskupui... Man gresia bausmė ir iškėlimas į kitą parapiją.

– Už ką gi? – nekantraudama sušuko baronienė.

Bet Vasaris svyravo.

– Bijau, kad ponia šių reikalų nesuprasite. Kartą jūs mane jau pajuokėt, kai aš prasitariau, kad mano lankymasis į dvarą gali sukelti įtarimų ir kalbų. Štai dabar tas ir atsitiko. Klebonas pasakė, kad ponios laiškelis pasieks mane tik per vyskupą.

– Na ir puiku. Tas laiškelis buvo pakankamai korektiškas ir šaltas.

– Vis tiek, ponia. Esama dar ir kitokių įrodymų.

Tai sakydamas, jis manė apie savo eilėraščius, bet ponia pakreipė jo žodžius kita prasme.

– Įrodymų, kad tamsta nekaltas, taip. Tamsta ir iš tiesų esi dar kūdikis... Na, bet vis tiek, kaip ten bebūtų, iš anksto rūpintis tuo aš nepatarčiau... Aš gyvenime seku tokiu dėsniu: niekad nesisieloti dėl praeities ir nesirūpinti ateities galimybėmis, ypač tokiomis, kurios mūsų valios nepriklauso. Patarčiau ir kunigui taip daryti.

– O vis dėlto gaila būtų Kalnynus palikti! – sušuko jis, gailesio pagautas.

– Mano drauge, tuomet ir galėsi gailėtis, kai reiks palikti. O gal ir nereiks palikti? Kas tada tamstai atlygins už šį per ankstyvą gailesį? Bus išmintingiau, jei tas gresiąs iškėlimo pavojus paskatins tamstą išnaudoti visa, ką ši vieta gali dar duoti gera. Sakysim, mano naujausių knygų dar sveikas neperskaitei. Be to, dabar vasara. Reikia linksmiau nusiteikti ir pasiieškoti gyvenime džiaugsmo, šviesos, meilės. Mes tik kartą gyvename, mielas kunige Liudai, o jaunystė taip greitai praeina. Aš netikiu, kad Dievui būtų reikalingi visi tie sveiko liūdesiai, skrupulai, gailesiai ir sielvartai. Aš manau, kad tai net nuodėmė, nes jaunam žmogui nenatūralu, eina prieš prigimtį. O! – jei kunigas ateitum pas mane išpažinties, aš sveiką negailestingai išbarčiau ir užduočiau tokią atgailą: kaitintis saulėje, jodinėti, žaisti tenisą, buvoti linksmų žmonių draugystėje, o pirm visa to lankyti tokias geras kaimynes, kaip mudvi su ponia Sokolina.

Taip ji ramino jį ir guodė, kaip motina pravirkusį vaiką. O jam iš tiesų pradėjo švisti akys ir atsirasti noro pasinerti į tą šviesų vasaros ir meilės džiaugsmą, apie kurį taip paprastai, bet įtikinamai kalbėjo ponia baronienė.

Kambary sutemos tirštėjo, bet šviesos jis nedegė. Ponia jau rengėsi išeiti, o ta vakaro prieblanda buvo tokia jauki ir raminanti. Pro atvirą langą pūstelėjo vėjelis, pakvipo jazminai, sušlamėjo sodo medžiai. Bet kunigui pasirodė, kad jis štai jau antrą kartą nugirsta lyg kokį įtartiną čežėjimą po galiniu savo kambario langu. Jis priėjo uždaryti lango ir, iškišęs galvą, pamatė Julę, kuri, prisiglaudus prie sienos, klausėsi, kas kambary buvo kalbama. Kunigui subarškinus langą, ji susimetė į kuprą ir dingo už namo kampo. „Šnipinėja, – pamanė kun. Vasaris, – bėgs dabar klebonui papasakoti...“ Ir piktas apmaudas sukėlė atkaklų pasiryžimą priešintis.

Ponia baronienė po valandėlės pakilo eiti namo. Buvo susitarta, kad ryt po pietų kun. Vasaris atsilankys į dvarą, o ponios jau bus sumaniusios kokią mažą pramogėlę.

Ryt dieną per pietus klebonas, išgėręs savo degtinės stiklelį, atrodė geriau nusiteikęs kaip paprastai. Pabaigęs užkandį, kaip niekur nieko jis kreipėsi į Vasarį:

– O tamsta vakar vakare, girdėjau, svečią turėjai?

– Turėjau, klebone, – trumpai atsakė Vasaris.

– Draugas koks atlankė?

– Draugas...

– Che... O aš maniau, kad tai Rainakienė. Na, bet ta moka, kai reikia, ir kelnėmis apsimauti. Gali tada ir draugą pavaduoti. Tik ar ne per maža šviesos buvo kambary?..

– O, kunige klebone, Julė palangėj žibino geriau už žvakę... Jokio pavojaus nebuvo... Bet jūs jau taip puikiai apie viską painformuoti!..

– Gerai, gerai, kunigėli... Prašome tęsti... Tik ant manęs paskui nerūgoki, meldžiamasis...

Kun. Ramutis didžiai susirūpinęs klausė šito smailo dialogo, o po pietų pakalbino Vasarį eit į miškelį pasivaikščiot, bet tas atsisakė, turįs kitokių reikalų, ir Ramutis išėjo vienas.

Sulaukęs ketvirtos valandos, Vasaris patraukė į dvarą. Dabar jis ėjo tiesiai, nesislapstydamas, tarsi keršydamas klebonui, Julei ir visiem, kas jį įtarinėjo ir piktinosi. Po pasikalbėjimo su klebonu jis žinojo, kad jo likimas jau nulemtas. Baronienės atsilankymas davė klebonui argumentą, kuris įtikins vyresnybę, kad jauno kunigo poeto buvimas Kalnynuose virsta viešu papiktinimu.

Ponias jis rado parke, kroketo aikštelėj. Jam tuoj davė kūjelį ir ėmė aiškinti žaidimo taisykles. Ir čia jis pasirodė gabus mokinys, gerai sugebąs apskaičiuoti kryptį ir smūgio stiprumą. O kai laimingai pervarė kamuolį per vidurinius vartus, ponia Sokolina pasigėrėdama sušuko:

– Bet, kunige, jeigu tamstos smūgiai visada tokie taiklūs, tai su tamsta žaisti gana pavojinga!

Baronienė taip pat jį gyrė, ir jam buvo guvu sukinėtis saulėtoj aikštelėj, dviejų ponių draugystėj. Baigę žaidimą, jie visi trys ėjo į salioną išgerti kavos. Paskui ponia Sokolina pasitraukė į savo kambarį, o baronienė pakvietė kunigą pas save pažiūrėti naujų knygų. Eidamas jis spėliojo, ar ir šis vizitas pasibaigs pasibučiavimu su baroniene. Jo širdis smarkiai ėmė plakti, bet jis įsikalbinėjo būsiąs atsargus ir vengsiąs sėdėti greta ponios. Bet šį kartą ir pati baronienė nebuvo linkusi išdykauti. Turbūt numatydama greitą šitos

platoniškos, kaip ji sakydavo Sokolinai, pažinties galą, ji taip pat svarstė rimtas mintis. Ji norėjo įkvėpti tam jaunuoliui daugiau pasitikėjimo, didesnių norų ir ambicijų, o pirm visa ko pripratinti giedresniu žvilgsniu žiūrėti į gyvenimą.

– Na, štai mes kiek ir pažaidėm, – kalbėjo ji, patogiai įsisėsdama į fotelį, – ir tamsta tuoj pasidarei gyvesnis. O kelis kartus nusijuokei stačiai iš širdies gilumos. Šitokį tai aš tamstą myliu. O, kad kunigas ilgiau su manim padraugautum, tuoj pajustum širdy daugiau šviesos, džiaugsmo ir energijos!

– Tiesa, ponia baroniene, – atsakė jis, sedėdamas kitoj stalelio pusėj. – Bet tuomet man sunku būtų išsilaikyti savo pašaukimo ribose.

– Ak, nors valandėlę negalvok apie tą savo pašaukimą! Kiti moka puikiai suderinti ir pašaukimą, ir pasaulio malonumus...

– Aš ne iš tokių, ponia.

Ponia pažvelgė abejodama.

– Mielas kunige Liudai, ar sveikas kartais neapsigauni... Skirtumas tarp anų ir tamstos gal tik toks, kad anie, paėmę iš gyvenimo savo dalį, džiaugiasi, o tamsta, paėmęs savo dalį, graužiesi ir kankiniesi. Ne per žiauriai išsireiškiau?

– Ačiū už atvirumą, ponia. Tamsta tą skirtumą laikai, matyt, nesvarbiu, o man jisai esminis. Kiekvienas mano klaidingas žingsnis bus išpirktas vidaus kančia. Kas to nežinos, galės mane laikyti nerimtu, lengvabūdžiu. Klebonas jau ir dabar taip mano...

– Mielas prieteliau, aš suprantu, kad ta išpirkimo kančia turi tamstai psichologinės vertės. Bet šiaip ji niekam nereikalinga – nei Dievui, nei žmonėm.

– Be jos, ponia, aš liaučiau pats save gerbęs, – nupuolusiu balsu ištarė kun. Vasaris, žiūrėdamas pro atdarą langą į tolį, kur pro vešlias parko liepas švietė giedras dangus ir nardė linksmos smailasparnės kregždės.

Tą dieną jis parėjo namo patenkintas savim ir ponia baroniene, ir jo sąžinė buvo rami. Jame buvo ėmusi tvirtėti nuovoka, kad jis eisiąs savo keliu, kančia išpirkdamas paklydimus ir nieko nebodamas, kas ką apie jį manytų arba sakytų. Taip nusistatęs, jis ir toliau vaikštinėjo į dvarą, nors ir jautė, kad klebonija seka ir smerkia kiekvieną jo žingsnį.

Jo santykiai su baroniene pasidarė draugiški. Ji pasipasakojo kunigui daugelį intymiškojo savo gyvenimo nuotykių, o jis rodė jai savo eiles, kai kurias vietas versdavo ir jai skaitydavo. Jis patyrė daug džiaugsmo, matydamas, kad baronienė pripažino jam talentą. Per tokius literatūrinius pasikalbėjimus ponia nepraleisdavo progos skatinti jauno poeto vilčių.

– Gaila, kad tamsta kunigas, – kalbėjo ji vieną kartą, – ir dar, be to, tokis jautrus kunigas. Aš, tiesą sakant, bijausi, kad tamstos, kaip poeto, kūrybinius veiksmus neimtų tramdyti kunigiška sąžinė. Šitos pavojingos ligos simptomų aš matau ne tik tamstos nuomonėse, bet ir tose eilėse, kurias man išvertei. Aš norėčiau, kad sveikas kuo giliausiai įsisąmonintum, kad pirmiausia esi poetas, o tik paskui kunigas. Nes poetu tamstą sutvėrė pats Dievas, o kunigu padarė tik seminarija ir vyskupas. Be to, aš norėčiau, kad būtum gimęs didelėj tautoj. Ten poetui platesnis kelias, ir kunigystės kevalas būtų greičiau pramuštas. Bet ir mažoj tautoj didelių ambicijų sveikas neišsižadėk. Mažoj atbundančioj tautoj dar daugiau reikia optimizmo ir savim pasitikėjimo. Kunigų jūs turit daug, o poetų maža. Esi poetas, tai šalin visokie kompromisai!.. Na, o dabar eiva pažiūrėti, kaip pražysta mano ankstyvosios nuostabios arbatinės rožės.

Šitokios kalbos iš tiesų tuščiai nepraskambėdavo. Po seminarijos įskiepyto savęs niekinimo, po parapijos darbe patirto nusivylimo baronienės žodžiai jį gaivino ir ugdė kaip

giedrios, saulėtos srovės iš plačiosios padangės. Dėl to per trumpą laiką jis priprato ir prisirišo prie ponios Rainakienės kaip prie gero, reikalingo draugo. Jei dvi tris dienas jos nematydavo, pajusdavo savy nerimastį, tuštumą ir reikalą ją atlankyti. Seniau jis manydavo, kad meilė tai yra širdies, jausmų dilginimas, erotika arba kažkoks idealus, padangiškas susižavėjimas ir garbinimas. Dabar gi jis pamatė, kad meilė, be visa to, yra visai reali gyvenimo parama, nors vis dar bijojo prisipažinti, kad myli ponią Rainakienę. Jis sakydavo sau, kad baronienė yra jam labai gera ir kad jis nori ją pamatyti tokiu arba kitokiu reikalu. Jis ir pats nežinojo, kas jį labiau traukia: jos grožis ir moteriškumas ar ta dvasinė nauda, kurios jis gauna su ja bendraudamas.

[...]

Vėliau jis manydavo, kad ponia baronienė buvo likimo moteris jo gyvenime. Jis atsimindavo kapeliono Laibio žodžius, kad dėl šitokių moterų istorijos eiga kartais pakrypstanti į kitas vėžes, dėl šitokių moterų esąs kuriamas menas ir dėl jų esą daromi nusikaltimai. Ir jis manydavo, kad kapelionas sakė teisybę.

XXIV

Vieną kartą, parėjęs iš dvaro, kun. Vasaris rado laišką. Pralotas Girvydas kvietė jį kaip galima greičiau atvažiuoti į Naujapolį pasikalbėti vienu svarbiu reikalu. Vasaris numanė, kas tai per reikalas. Greičiausia, klebono skundas buvo pavestas ištirti pralotui Girvydui, ir šis dabar šaukė pasiaiškinti. Jei taip, tai būtų gal ir gera, spėliojo „nusikaltėlis“, nes pralotas – plačių pažiūrų žmogus, palankus jam, o kreivai žiūrįs į kleboną Platūną.

Ilgai nelaukęs, Vasaris išsirengė į miestą. Pasirodė, kad jo neklysta. Pralotas sutiko jį rūsčia mina, su pasišiaušusiu ties kakta plaukų kuokštu, kuris nelėmė nusikaltėliui nieko gera. Nusivedė jį pralotas į savo kabinetą, uždarė paskui jį duris, pasisodino priešais save ir, tirdamas rūsčiu žvilgsniu, ėmė kalbėti, pabrėždamas žodžius:

– Ar žinai, kunige, kam aš tamstą čia pakviečiau? Prieš tamstą yra paduotas vyskupui skundas! Taip, skundas!.. Tamsta palaikąs santykius su kokia ten dvaro poniute! Tamsta per dienas sėdi dvare, nežiūrai darbo ir piktini žmones. Ji tau rašo laiškelius, o tu ją priiminėji savo kambary!.. Visa tai *sacerdoti non licet!*[84] Man pavesta ši byla ištirti. Kaltinimai sunkūs. Na?..

Vasaris jau buvo bepradedąs aiškintis, bet staiga rūstus praloto veidas plačiai prasišiepė, jo gudrios akutės tankiai sumirksėjo, ir jis sukreteno ilgu smulkučiu juoku.

– Išsigandai, geradėjau, a?.. Kaltinimų visas maišas, o be to, dar ir ponios laiškelis! – Jis ištraukė iš stalčiaus lapelį ir pagrasino Vasariui. – Na, betgi ir stuobrys tas Platūnas! Žinojau, kad jis skersuoja į tave ir kokią šunybę padarys. Vis dėlto šioks toks pagrindas, matyt, yra. Na, pasakok, kokie ten tavo reikalai su ta poniute? Ir kokį čia jis vizitą mini savo skunde?

Pralotas perbraukė delnu per plikę, ir plaukų kuokštas išnyko. Vasaris, paskatintas tokio palankumo, ėmė pasakoti apie baronienę ir apie savo vizitus į dvarą. Bet tai buvo kaltinamojo pasiteisinimas. Dėl to pralotas iš jaunojo kunigo žodžių gavo tokį vaizdą: baronienė, jau ne pirmos jaunystės rimta ponia, gera katalikė, kartas nuo karto kviesdavo Kalnynų kunigus į dvarą. Sykį jie ir buvo atsilankę visi trys. Bet Vasaris, kaip literatas, susidomėjo dvaro biblioteka ir, gavęs ponų pritarimą, ėmė lankytis dažniau pasiimti knygų. Be to, jis mokęs baroną lietuvių kalbos. Sykį ponia, eidama pro šalį, sau-

[84] Kunigui nedera.

lei leidžiantis, užsuko valandėlę į vikariatą pažiūrėti, kaip jis gyvena. Dvaro parke porą kartų jie žaidė kroketą. Štai ir viskas...

Pralotas buvo patenkintas Vasario pasiaiškinimu.

– Aš taip ir maniau, – kalbėjo jis, – kad čia Platūno bus iš adatos vežimas priskaldytas. Na, į smulkmenas nesileisim. Gal ta baronienė ir nori tave į savo pinkles pagauti... Jos laiškelis dar ir dabar kvepia pagunda... Ką čia supaisysi... Būva ne tokių istorijų! O pats, be to, poetas, ne koks stuobrys... Bet būk atsargus. Tavo eilės galėtų tave apskųsti labiau negu Platūnas. Na, bet šito klausimo niekas dar nekelia, nekelsiu nė aš. Tik žiūrėk, kad nebūtų viešo papiktinimo parapijai!

– Tai kaip, kunige pralote?.. Galėsiu pasilikti Kalnynuose?

– Ot čia tai ir nežinau, kaip bus. Jeigu jau klebonas taip užsisėdo, gal ir geriau būtų tave perkėlus į kitą parapiją. Tau pačiam bus geriau.

– Nieko, kunige pralote... Kalnynuose apsipratau... Dvaro biblioteka...

Bet pralotas gudriai šyptelėjo:

– Biblioteka... hm... Kad kartais nepasidarytum per gudrus, tą biblioteką bestudijuodamas...

Vasaris pajuto įtarimą ir nebesispyrė. O pralotas, pabaigęs „tardymą“, brūkštelėjo ranka per plikę – ir plaukų kuokštas ties kakta vėl pasišiaušė. Jo veidas surūstėjo, ir Vasaris net susigūžė, laukdamas kokio naujo, netikėto puolimo.

– Taip, čia mes planuojame, o kas bus rytoj, vienas Dievas težino, – iškilmingai pradėjo pralotas. – Jūs ten Kalnynuose negirdit, kas darosi pasauly. Žiūrėk, užvakar Serbijoj užmuštas Austrų sosto įpėdinis su žmona... – Ir jis išskleidė plačiai laikraštį ant stalo.

– Balkanai vis neramūs, – pritarė Vasaris, dirstelėjęs į laikraštį.

– Balkanai!.. Čia, geradėjau, jau visos Europos, ne Balkanų reikalas. Supranti, kuo tai kvepia? Austrija paskelbs karą Serbijai. Už Serbiją stos Rusija. Su Austrija eis Vokietija. O prancūzam tik to ir reikia. Ne be reikalo Puankarė lankėsi Petrapily. Čia vienintelė proga atgriebti Elzas-Lotaringijai... – Ir pralotas, iš kampo į kampą trypdamas po savo kabinetą, leidosi į painius Europos politikos samprotavimus. Pabaigęs jis stabtelėjo ties savo svečiu ir, pakėlęs pirštą, tarė:

– Europoj pakvipo paraku, geradėjau! Sulauksime karo...

– Kaipgi tada mes, kunige pralote?.. – sunerimavo Vasaris, atsiminęs, kad jau antrą kartą girdi šį pranašavimą.

– Che... ar aš žinau?.. Bus baisu, bus baisu... Kitiem gal teks ir į Rusiją bėgti... Jum, jauniem, bepigu, o mes, seniai, to viso jau neišgyvensim...

Staiga praloto galvoj sušvito nauja mintis, ir jis net pliaukštelėjo Vasariui per petį.

– Ė, bet klausyk, geradėjau, kas man atėjo į galvą! Jei bus karas, dumk į Rusiją ir stok į Akademiją! Išrūpinsiu vyskupo leidimą. Apsieisime čia ir be tavęs. Turi talentą – tau reikia mokslo.

Vasaris net suvirpėjo nuo šitų žodžių. Baisi karo galimybė jam nešė didelę šviesią viltį, o gal ir išsivadavimą. Ir jis nežinojo, ar nugąstauti dėl karo pavojaus, ar džiaugtis pasivaidinusia išvažiavimo proga. Bet visa tai tuomet atrodė dar taip nerealu. Jis atsisveikino pralotą, nieko aiškaus nenusitvėręs.

Kaip paprastai, jis nuėjo atlankyti ponų Brazgių. Ponia Liucija tuoj parodė jam sūnų ir smulkiai papasakojo, kaip sparčiai jis augąs ir kokis imąs darytis gudruolis...

Neramios žinios ir baugios praloto pranašystės jau buvo pasiekusios ir daktaro ausį. Žmonai jis nieko nesakė, nenorėdamas pirma laiko jos gąsdinti, bet kai ponia išėjo atnešti kavos, neiškentė nepasidalinęs su kunigu savo rūpesčiu.

– Jei tikrai įvyktų karas, – kalbėjo jis, – mane tučtuojau sumobilizuotų. Su šautuvu, tiesa, man eit nereikėtų, bet fronte gydytojui toks pat pavojus kaip ir kareiviui. Net baisu, kai pamąstau, kas tuomet atsitiktų su Liuce ir Vytuku.

– Ė, daktare, – ramino jį Vasaris, – visi tie spėliojimai apie karą greičiausia pasibaigs niekais. Argi tamsta gali įsivaizduoti karą Europoj, kur ištisai kaimai, miestai ir kiekviename žingsny knibžda žmonės?

– Tam ir karas, kad praretintų tą knibždėlyną. Įsivaizduoti, tiesa, sunku, bet jei pralotas Girvydas taip tuo persiėmęs, tai pavojus, matyt, rimtas. Jis gudrus žmogus ir geras politikas. Jei mane paimtų, Liucytei su Vytuku tektų kraustytis pas kanauninką Kimšą.

Grįžus poniai į kambarį, ši kalbos tema staiga nutrūko, ir Vasaris pajuto, tarsi iš tiesų kokia kraupi šmėkla praskrido pro jaukų jų trijų, palyginti laimingų žmonių būrelį.

Parvažiavęs namo, jis su nieku nesidalino įspūdžiais. Klebonas žinojo jo kelionės priežastį ir stebėjosi, kad jis grįžo gerai nusiteikęs. „Aš to ir bijojau, – mąstė Platūnas, – kad čia neįsiterptų pralotas ir viso reikalo nepagadintų... Taip ir išėjo... Gerai globoja savo pupilį...“

Ryt dieną, nuėjęs į dvarą, Vasaris papasakojo baronienei viską, ką girdėjo Naujapoly. Ponia džiaugėsi, kad jokia bausmė jam nebegresia, bet praloto išvedžiojimais apie karą netikėjo.

– Tų senių politikos mėgėjų galvos visumet pilnos visokių fantazijų apie karus, – juokavo ji. – Naivūs provincijos diplomatai kitaip negali įsivaizduoti karalių, kaip puotaujančių arba kariaujančių. Bene bus toks ir tamstos pralotas... Kad jis pataria tamstai išvažiuoti, tai pagirtina. Bet jei lauksite karo, tai esu tikra, kad jis pirma numirs, o tamsta lapsi pralotu jo vietoj.

Nejučiomis praslinko dar pora savaičių. Gyvenimas ėjo paprastai, kasdieniškai. Jokios neramios žinios nedrumstė giedrios Kalnynų padangės. Vasaris, nenukentėjęs dėl klebono skundų ir nejusdamas dabar noro tyčiomis jam prieštarauti, tapo atsargesnis ir vizitus į dvarą stengdavosi nuslėpti nuo nereikalingų akių.

Atėjo Panelės Švenčiausios Škaplierinės atlaidai – didžiausi Kalnynų parapijoj. Klebonas Platūnas, nors šykštus, šitiem atlaidam nepasigailėdavo kelių dešimtų rublių grynais pinigais. Visa kita paimdavo iš ūkio arba sunešdavo parapijonys.

Privažiavo daug kunigų. Iš tolimesnių parapijų atvyko ir du Vasario mokslo metų draugai – Petryla ir Kasaitis. Įdomu buvo jiem pasimatyti po vienerių kunigavimo metų. Petryla atrodė jau tipiškas vikaras – stambus, raudonas, aptukęs. Vaikščiojo jis dideliais žingsniais, greitai, mostaguodamas rankomis, ir atsegiotos sutanos skvernai plačiai plevėsavo pažemiu. Jis mėgo kalbinti bučiuojančias jam ranką moterėles ir nesivaržė juokais drėbti kokį kaimišką sąmojį. Petryla savo likimu, matyt, buvo visai patenkintas.

Kun. Kasaitis, atvirkščiai, atrodė užguitas, prislėgtas ir baugštus. Ir seminarijoj jis buvo skeptikas ir pesimistas, o vieneri kunigavimo metai įspaudė į jo širdį ir veidą mizantropijos žymę. Vasariui buvo gaila žiūrėti į savo draugą. Jis nežinodamas nujautė, kad ir Kasaičio dvasioj kraunas viena iš tų gyvenimo tragedijų, kurios vyksta – ne visuomet pastebimos, o dar rečiau suprantamos – altorių šešėly. Prieš pietus jie visi trys susimetė Vasario kambary, bet atviros, nuoširdžios kalbos nerado. Petryla pradėjo juokauti,

kibdamas prie paskutiniųjų Vasario eilių ir neva girdamas jį už drąsą. Bet pastebėjęs jo sumišimą, stvėrėsi už Kasaičio, – dėl ko tas esąs toks paniuręs ir apsiblausęs. Vasaris ir Kasaitis nors pyko ant Petrylos, bet vengė vieni du pasilikti, nes žinojo, kad neprisivers pasisakyti, kas guli abiem ant širdies.

Į atlaidus atvažiavo ir Šlavantų tėvelis. Per pietus, tyčia ar netyčia, pasitaikė taip, kad tėvelis atsisėdo prie kun. Vasario. Platūnas pastatė degtinės ir konjako. Kai kurie jaunesnieji kunigai demonstratyviai apvožė savo stiklelius, bet skandalo nekėlė. Šlavantų tėvelis, matyt, norėjo įtraukti Vasarį į nuoširdesnį pasikalbėjimą, bet tas laikėsi atsargiai, numanydamas, kad Ramutis greičiausia bus taręsis su tėveliu apie reikalą pakreipti jį į gerą kelią.

– Dėl ko gi, kunigėli Liudai, neatsilankai daugiau į Šlavantus? – klausė tėvelis. – Mes anuomet taip gražiai pasikalbėjome. Rastume ir dabar ką pasvarstyti. Kunigo gyvenimas, darbas parapijoj kasdien iškelia daugybę visokių klausimų. Labai naudinga juos panagrinėti ir pasidalinti mintimis. Ilgai nelaukę, atvažiuokite kurią dieną abu su kun. Ramučiu.

– Nežinau, tėveli... Sunku išsirengti... Tai pas ligonį, tai šiaip kokio darbo... Nepasijunti, kaip praeina laikas.

– O ką sveikas dirbi? Rašai vis dar poezijas?

– Rašinėju šį tą...

– Gal jau ir giesmelę kokią sudėjai?

– Bandžiau porą kartų, bet neišeina...

– O kai skaitai tamstos eilutes, atrodo, kad sveikas labai lengvai eiliuoji, – švelniai paabejojo tėvelis.

– Aš kažkur skaičiau, kad giesmių ir dainų stilius esąs kitokis, negu šiaip poezijos. Jom rašyti reikia ypatingo gabumo.

– O man rodos, jeigu poetas nori rašyti giesmes Dievo garbei, tai Dievas jam nė to gabumo nepašykštės. Na, bet tegu tik sveikas pakunigausi kelerius metus, įsigilinsi į tas malones, kurių Dievas teikia uoliam kunigui – ir nejučiomis pradėsi giedoti Jo garbę.

Vasariui dabar buvo aišku, kad tėvelis laiko jo poeziją jaunystės paklydimu ir linki, kad tas paklydimas greičiau pasibaigtų. Jis gi pats jau buvo įsitikinęs, kad jei tėvelio linkėjimas išsipildys, tai jis, tiesa, nebedainuos pasaulio tuštybių, bet negiedos nė Dievo garbės.

Per tuos atlaidus Vasaris pamatė, koks jis tapo svetimas savo luomo reikalam ir žmonėm. Labiau svetimas negu anksčiau. Jį, klieriką, su dvasiškių luomu rišo būsimo darbo viltys, numatomi bendri reikalai, visa tai, ko jis dar nežinojo, bet laukė ir tikėjosi. Dabar juo mažiau liko laukti ir tikėtis, juo daugiau jis jautėsi svetimas šitoj aplinkumoj. Kunigų luomo specifiniai bruožai – teigiamieji ir neigiamieji – jį dabar erzino ir stūmė. Jis neturėjo nė vieno draugo kunigo, su kuriuo jį būtų rišę šioki ar toki kunigiški, dvasiški reikalai. Per atlaidus jis nė su vienu nerado bendros kalbos. Jis matė, kad daugelis jo vengia, nežino, ką su juo kalbėti, o kiti laiko pasipūtėliu arba tuščiu, Dievas žino ką įsivaizduojančiu lengvabūdžiu. Jam norėjosi bėgti nuo tų sutanotų, kaip ir jis pats, bet jau kitaip mąstančių ir kitaip jaučiančių žmonių į tokią gyvenimo aplinkumą, kur valdo paprastesni, žmoniškesni dėsniai. Taip narpliojosi ir trūkinėjo tos išvidinės gijos, kuriomis poetas Vasaris buvo suaustas su dvasiškių luomu. Bet laukujės formos dar buvo kietos ir tvirtos.

Netrukus po tų atlaidų vieną gražų popietį Vasaris nuėjo atlankyti ponių. Saulė kaitino nepakenčiamai – ir jie visi trys, susėdę liepų paunksmėj, tingiai persimesdavo vie-

nu kitu sakiniu apie nereikšmingus dalykus. Pro parką keliu girgždėjo didžiuliai šieno ir dobilų vežimai, ir aitrūs sudžiūvusių žolių aromatai sklaidėsi tvankiame ore. Staiga iš rūmų pro stiklinę verandą iššoko kambarinė Zosė ir, mojuodama popierio lakšteliu, pribėgo prie ponios.

– Telegrama!

Baronienė žvilgtelėjo į lapelį ir nustebusi sušuko:

– Nelaukta naujiena!.. Rytoj parvažiuoja baronas ir prašo atsiųsti į stotį arklius. Ką gi reikštų šis netikėtas parvykimas?

– *Non, c'est étonnant!..*[85] Ar tik nebus jo sveikata pablogėjusi? – susirūpino ponia Sokolina.

– Negali būt, mano miela. Juk aš tik užvakar gavau jo laišką. Jis rašė puikiai jaučiąsis ir dar nemanąs greitai namo grįžti.

O Vasariui dilgtelėjo į galvą naujas susiprotėjimas.

– Ar tik ne karas, ponios!

– Ak, negąsdink mūs, mielas kunige, – susierzino ponia Sokolina.

Šį kartą ir baronienė jau nesijuokė iš karo. Užtrukęs serbų–austrų konfliktas vis plačiau skleidė baisią nuojautą. Žinia apie pono parvažiavimą sukėlė dvare visokių gandų...

Vasaris tą ir kitą dieną negalėjo rasti sau vietos, nekantraudamas ir nežinodamas, kokių naujienų parveš baronas Rainakis. Trečią dieną jis jau buvo nutaręs eiti į dvarą, bet tuoj po pietų, kai kunigai vos tik dar kėlėsi nuo stalo, uždusęs įvirto į kambarį pats baronas. Vos spėjęs pasisveikinti, visų kalbų mišiniu jis ėmė pasakoti baisias žinias. Vakar, liepos 28 d., Austrija paskelbė Serbijai karą. Nesą jokios abejonės, kad šiandien ryt Rusija paskelbsianti karą Austrijai, o Vokietija Rusijai. Tad jis, baronas, kaip rusų pilietis, vos spėjęs ištrūkti ir beveik paskutiniu traukiniu pasiekti sieną.

– *Ach, du lieber Gott!.. C'est incroyable... incroyable!..* – stverdamasis už galvos šaukė baronas. – *Padumajte, vied eto bezumije... C'est la guerre!.. enfin c'est la catastrophe, meine Herren!*[86]

Trumpu laiku išliejęs visą savo susijaudinimą ir nebegalėdamas nustygti vietoje, jis išsiskubino atgal.

Barono atsilankymas ir jo atneštos žinios nuaidėjo klebonijoj kaip perkūnas iš giedro dangaus. Pirmąsyk visi trys kunigai pasijuto vieningi, bestovį prieš kažką baisų, nežinomą. Pirmąsyk Platūnas be paniekos ir pašaipos, klausė Vasario, kuris tik dabar ėmėsi atpasakoti praloto Girvydo išvedžiojimus, sustiprindamas nuomonę, kad karas tikrai bus. Klebonas, pamąstęs apie savo mūru stovinčius javus, apie kaimenę galvijų ir apie visokios gėrybės prikrautą klėtį ir įsivaizdavęs, kad visa tai gali sunaikinti karas, atsimainė veidu – ir jam jau buvo vis tiek, pasiliks Vasaris Kalnynuose ar ne. O kun. Ramutis nuėjo į bažnyčią atlankyti *Sanctissimum* ir sukalbėjo dalį ražančiaus, kad Dievas atitolintų tą baisią karo šmėklą.

Po poros dienų bažnytkaimy buvo didelis sujudimas. Buvo paskelbta visuotinė mobilizacija, ir jauni vyrai, pėsti ir važiuoti, visais keliais traukė į valsčių. Daugelį lydėjo tėvai, žmonos ir vaikai, išsigandę, susirūpinę, apsiverkę. Kai kurie užsukdavo į bažnyčią, kai kurie eidavo išpažinties.

---

[85] Ne, tai nuostabu!..

[86] Ak tu mielas Dieve!.. Tai neįtikima, neįtikima!.. Pamanykit, juk tai beprotybė... Tai karas!.. pagaliau, tai katastrofa, mano ponai!..

Po pietų stovėdamas ir observuodamas rinkoj klegančius žmones, Vasaris pamatė daug pažįstamų. Pamatė jis ir smuklininką Vingilą, ir muzikantą Skripkelę, ir rudąjį berną, Piktupių Andrių, – visi jie buvo pašaukti į karą. Buvo pašauktas ir zakristijonas Petras.

Kai Vasaris vėl atsilankė į dvarą, Vokietijos ir Rusijos karas jau buvo paskelbtas. Ponios labai nerimavo ir norėjo kuo greičiausiai važiuoti į Peterburgą. Bet baronas dar vis delsė. Pavojus jį užhipnotizavo, pakirto jo valią, ir jis nesiryžo nieko pradėti. Vasaris jį rado pasitiesusį ant stalo didelį Europos žemėlapį ir darantį visokias strategines kombinacijas, puolimo ir gynimosi planus. Kitokio darbo jis dabar neturėjo.

Palikę baroną kabinete, ponios ir kunigas išėjo į parką. Netoliese birzgė mašina, buvo prasidėjusi rugiapjūtė. Staiga į parką per tvorą kūliais įsivertė piemuo ir atbėgęs klupdamas ėmė pasakoti, kad pilnas plentas kareivių. Ponios ir kunigas išėjo už dvaro į kalnelį, iš kur buvo matyti plentas, pažiūrėti, kas ten darosi. Iš tiesų, lygiomis eilėmis į vakarus šliaužė pilkos, vientisos kareivių masės, o paskui kleksėdami ėmė traukti vežimų vežimai. Ilgai ėjo kareiviai ir ilgai kleksėjo vežimai. Visi, kas tik buvo laukuose, metė darbus ir, prisidengę delnais akis, žiūrėjo į plentą. Visiem buvo neramu ir keista, ir smalsu, jaučiant artėjantį siaubą.

Ponios ir kunigas, grįždami atgal, maža kalbėjo.

Ties parko kampu jie atsisveikino.

– Na, sudie, mielas kunige Liudai, – tarė baronienė. – Kada gi sveikas vyksi pas savo pralotą dokumentų? Patarčiau ilgai nelaukti. Bandysiu prikalbėti baroną, kad jau šią savaitę važiuotume į Peterburgą. Ar tamsta nespėtum su mumis?

Kaip ir koki sparnai suplazdėjo jo krūtinėj, ir atsisveikinęs jis greitai nužingsniavo namo.

XXV

Ponų Rainakių išvažiavimo diena pagaliau buvo paskirta. Baronas, ilgą laiką kažko lūkuriavęs ir delsęs, vieną rytą įsakė rengtis į kelionę – ir tai paskubomis. Paskutinį vakarą Vasaris atėjo atsisveikinti. Rūmai jau buvo priteršti, prišiukšlėti. Salione be tvarkos riogsojo visokių dėžių ir lagaminų. Baronienė, o ypač ponia Sokolina, pasirūpino sukrauti viską, ką tik buvo galima paimti.

Arbatą davė atviroj verandoj, nes vakaras buvo tylus ir šiltas. Visi jautėsi prislėgti, paniurę, be ūpo. Baronas kraupiai tylėjo, kairiąja ranka kartas nuo karto darydamas kažkokius nesuprantamus gestus. Ponia Sokolina galvojo, ar nepamiršo ko nors įkrauti į dėžes. Viena baronienė stengėsi nepasiduoti melancholiškai nuotaikai ir net bandė juokauti, kiek tai buvo tinkama tokiose aplinkybėse.

– Aš jau beveik apsipratau su karu, – kalbėjo ji. – Šitie kareiviai, kur vakar apsistojo dvare, sako, darys čia kažkokius apkasus ir spygliuotų vielų tvoras. Aš norėčiau pažiūrėti, kaip visa tai atrodys. Ne, karas jau ima mane intriguoti. Ar tik nepasidarius man gailestingąja sesele? Kaip manai, kunige Liudai, ar tiktų man baltas gobtuvas ir baltas rūbelis su raudonu kryžium ant krūtinės?

Bet Vasaris visai nebuvo linkęs juokauti. Atsisveikinimo nuotaika visuomet esti liūdna, o ką gi kalbėti apie šitokį atsisveikinimą? Ponia baronienė rytoj išvažiuoja – kas žino? – gal amžinai... Jis mąstė, kad vėl pasiliks vienišas, neturįs kam žodžio tarti nei iš ko išgirsti padrąsinančios minties. Jis jautė, kad šviesioji jo sielos dalelė, susitelkusi aplink baronienę, jai išvažiavus, ištirps, išblės, ir jį vėl apsiaubs pilkas kasdieniškumas ir

apatija. Ir, žiūrėdamas į nusišypsojusį, bet liūdną ponios veidą, į jos dideles, rūpestingai žvelgiančias akis, jis pajuto sunkią nerimastį ir skausmą. „Ryt vakarą, – mąstė jis, – šiuo metu ją neš traukinys kur toli į šiaurę, į triukšmingą sostinės miestą, o aš slampinėsiu nykiam Kalnynų vikariate, nežinodamas, kas su manim bus po dienos kitos; ne, aš turiu iš čia pasprukti! Ji man parodo kelią – aš ją pasivysiu!“

Tuo tarpu pradėjo temti. Vakarų dangus raudonavo visomis saulėlydžio spalvomis. Buvo tylu kaip kiekvieną giedrą ramų vasaros vakarą.

Staiga vakaruose toli toli pasigirdo lyg koks prislėgtas urzgimas, lyg koks dundėjimas, tartum pirmieji tolimo griausmo atbalsiai. Bet danguj nebuvo jokio debesėlio. Visi susitelkė ir įsiklausė. Po valandėlės dundėjimas pasikartojo – tolimas, bet galingas ir grasinantis. Baronas atsimainė veidu ir, judindamas kairiąją ranką, pašnibždomis ėmė sakyti:

– *Voilà... voilà... voilà... la canonnade... ca commence... Ach, du lieber Gott!..*[87] – jis pakilo ir skubiai nuėjo prie savo žemėlapių.

Atsisveikino kunigą ir ponia Sokolina, susirūpinusi baigt kraustyti dar kai kuriuos mažmožius. Baronienė pasiūlė Vasariui pereiti su ja porą kartų per parką. Vakaras buvo toks gražus, o ta atsisveikinimo nuotaika tokia melancholiška ir švelni... Jiedu pasuko vienu šoniniu taku, apžėlusiu plačiais serbentų krūmais, kurių kvapas gaivinančiu gajumu dilgė krūtinę.

Baronienė pirmoji pradėjo kalbėti:

– Štai, mielas kunige Liudai, mūsų kuklios pažinties ir galas. Karas, jeigu jis įsiliepsnos, yra toks negailestingas despotas, kad sutrauko daug stipresnius ryšius negu mudviejų. Po karo gal ir susitiksime, bet kažin ar panorėsime tęsti šį mūsų tokį idilišką draugiškumą?

– Kodėl ne, ponia? Aš manau, jei pateksiu į Peterburgą, gal ir ten susitiksime.

Ponia nusijuokė.

– Mano drauge, Peterburgas tai ne Kalnynai!.. Na, bet jeigu sveikas ateisi į Maitą laikyti mišių, visaip gali būti.

Vasariui nepatiko, kad baronienė riša jųdviejų pažintį su kunigiškomis jo pareigomis, ir, staiga apsiniaukęs, tarė:

– Pagaliau, kas iš to?.. Ateičiai aš neturiu teisės gaivinti jokių vilčių. Gana to, kas yra įvykę iki šiandien. Susitiksime kada ar ne, aš ponią vis tiek minėsiu kaip šviesiausią mano gyvenimo pragiedrulį.

– Ar man pirmai tamsta kalbi šitokius žodžius? Prisipažinsiu, kad aš jau esu juos girdėjusi ne vieną kartą ir ne iš vieno. Dėl to galiu sveikam išpranašauti, kas bus toliau. Man išvažiavus, tamsta atsiminsi mane kasdien, paskui kartą per savaitę, paskui kartą per mėnesį – ir tuomet jau aš būsiu gal vis dar malonus, bet jau nebegyvas atsiminimas. Mano vietą užims kita – ir viskas prasidės *da capo*[88], tik kita tonacija. Nes aš manau, kad be moteriškos draugystės sveikas vis dėlto nepasiliksi.

– Ne, ponia, – protestavo Vasaris. – Tamsta vienintelė ir paskutinė moteris, dėl kurios aš kartais pamiršdavau, kas esu...

Jis norėjo dar toliau įtikinėti, bet atsiminė ponią Liuciją, ir, pajutęs sau pačiam priekaištą, nutilo. Bet jis nuoširdžiai tikėjo, kad daugiau su jokia kita moterim jis į tokius artimus santykius neįsileis.

---

[87] Matai... matai... matai... kanonada... jau prasideda... Ak tu mielas Dieve!..

[88] Iš pradžios.

Jiedu vaikščiojo serbentomis kvepiančiu taku, ir baronienė paskutinį kartą kalbėjo jam apie norą gyventi, apie drąsą ir pasiryžimą laimėti ir apie kelius, kuriais jis gali savo laimę vytis. O iš tolo, iš raudonuojančių vakarų, kartas nuo karto piktai dundėjo armotų šūviai.

– Nuostabiai gražus mūsų atsisveikinimui akompaniamentas, – kalbėjo ponia, įsiklausydama į tuos tolimus dundėjimus. – Ir reikšmingas. Ilgai jį atsiminsime. Berods ir visa mūsų pažintis buvo nekasdieniška, nes jau per daug nekalta. Prisipažinsiu, su manim seniai to nebuvo. O tamsta nusivylei savo svajonėmis apie dvarą?

– Ne, ponia. Būdavo, tiesa, momentų, kada jausdavau sąžinėj sunkių priekaištų ir skaudžių konfliktų; bet, girdėdamas tą armotų grūmojimą, aš visu tuo džiaugiuosi. Pasisakysiu poniai, kad karo pavojus kelia many keistą maištingumą. Man atrodo, kad turi įvykti kokia katastrofa, kažkas turi sprogti, prasiveržti, išsilieti ir nuplauti viską viską. O paskui bus kitokis gyvenimas – šviesus, laisvas, gražus ir didingas. Tamstos pažintis, ponia, paruošė mane tai katastrofai ir tam gyvenimui.

Baronienė stebėjosi, matydama tokį jo pasiryžimą ir entuziazmą. „Tas kunigas, – manė ji, – slepia savy dar tokių savybių, kurių aš jame nepastebėjau. Įdomu būtų jį sutikti po dešimties metų.“

Tuo tarpu pradėjo temti. Pusė dangaus dar švietė vakarų žara, bet parke šešėliai tirštėjo, ir ties pievelėmis darėsi lengvučiai, balzgani, padrikę rūkų debesėliai. Padvelkė vėsa ir drėgmė.

– Na, mielas kunige Liudai, – tarė baronienė, – palydėk mane ligi verandos, ir sudie. Nykstant dienos šviesai, mudviejų atsisveikinimas gali tapti sentimentalus ir melancholiškas, o aš noriu išsaugoti savo atminty tą energišką tamstos veido išraišką, kurią mačiau prieš valandėlę.

Verandoj ji šypsodamasi padavė jam ranką. Jųdviejų akys susitiko, ir, vienos minties, vieno jausmo pastūmėti, jiedu paskutinį kartą palinko prie vienas kito. Jiedu atsisveikino kaip du viens kitą mylį geri draugai prieš ilgą atsiskyrimą, pasiryžę eiti savais ir gal skirtingais keliais.

Baronienė, daugiau nė žodžio netarusi, dingo saliono duryse, o Vasaris per parką leidosi namo. Dvaro kumetynuose, kur buvo apsistojusi kuopa kareivių, spiegė armonika, skambėjo dainuškos, kvatojo mergos. Dulkėtu keliu skubino pavėlavusios laukuose moterys.

Tą naktį Vasaris ilgai nėjo gulti. Vakarų žara jau seniai buvo pasislinkusi į rytus, ir vyturiai jau čiulbėjo blankiame priešsaulėtekio ore, kai jis atsigulė ir užsnūdo jautriu neramiu miegu.

Kitą dieną Kalnynų apylinkėj buvo neramu. Iš aplinkinių kaimų suvarė daug žmonių, vyrų ir moterų, kartu su kareiviais, kurie buvo apsistoję dvare, kasti apkasų. Kalbėjo, kad jei ateis germanai, čia būsiančios pozicijos ir dideli mūšiai. Per keletą dienų didžiuliais grioviais išvagojo dvaro laukus. Gilų apkasą išvarė ir per klebono avižas ir miežius.

Ilgai prašė klebonas vyresniojo, kad palauktų dar porą dienų ir leistų suimti javus. Nieko negelbėjo. Viską ištrempė, su žemėmis sumaišė. Nusiminęs vaikščiojo klebonas, žiūrėdamas į tą darbą ir skaičiuodamas nuostolius. O prieš apkasus, per pievą, kareiviai nutiesė daug eilių spygliuotų užtvarų, prikalstė baslių ir prinarpliojo vielų. Visai sugadino pievą, kur augdavo trąši žolė su smilgomis ir baltaisiais dobilėliais.

Vieną kartą į bažnytkaimį atvažiavo automobilis, pilnas kariškių, ir sustojo prie klebonijos. Karininkai pasisakė norį apžiūrėti bažnyčią. Pats klebonas juos nuvedė. Jie lai-

piojo į bokštą, matavo, skaičiavo, žiūrėjo pro žiūronus į apylinkę, paskui važinėjo už ežerėlio ir keliu pro mišką, sugrįžę vėl tarėsi ir pagaliau pranešė klebonui, kad bažnyčios bokštą reiksią susprogdinti, nugriauti. Jei pozicijos bus kada atkeltos į šią apylinkę, bokštas padėsiąs germanams orientuotis ir taikyti iš armotų į rusus.

Artėjančio karo nelaimės kaip kalnas ėmė gulti ant klebono Platūno pečių. Diena iš dienos jis darėsi abejingesnis ūkio reikalam. Kviečiai stovėjo nekulti, dobilienos neartos. Jis staiga kažkaip palinko, susimetė į kuprą, pradėjo vėliau kelti, ilgiau užtrukdavo bažnyčioj ir prieš pietus ne visuomet atsimindavo išgerti degtinės stiklelį.

Į Vasarį jis dabar jau nebešnairavo. Pats jį kartais prakalbindavo, vadindamas vardu „kunige Liudai“.

Kun. Ramutį, rodos, mažiausiai palietė visos tos neramios žinios ir baugūs įvykiai. Jis vis tokiu pat atsidėjimu dirbo bažnyčios darbą ir taip pat uoliai laikėsi savo dienotvarkės. Tik įvedė naujas kasdienines pamaldas: iš pradžių noveną, o paskui ražančių, kad Dievas atitolintų karo nelaimę.

XXVI

Netrukus po to, kai buvo nutarta susprogdinti bažnyčios bokštą, Vasaris išsirengė į Naujapolį pasikalbėti su pralotu Girvydu apie savo išvažiavimą į Akademiją. Buvo jau pats laikas rūpintis vyskupo leidimu ir reikalingais dokumentais.

Pralotas savo nuomonės, kad Vasariui reikia išvažiuoti, nebuvo pakeitęs, ir pats pažadėjo išsirūpinti visa, kas reikalinga.

– Važiuok, geradėjau, važiuok, – kalbėjo jam pralotas. – Kalnynuose dabar tu iš tiesų nereikalingas. Apsieisime ir be tavęs... Dievas žino, kas dar bus... Gal teks ir visiem dangintis į Rusiją...

Vasariui rūpėjo sužinoti praloto nuomonė apie karą.

– Bet, kunige pralote, rusai stumia vokiečius gilyn. Gal pas mus mūšių nė nebus?

Pralotas niekinamai numojo ranka.

– Rusai lenda gilyn, nes reikia atitraukti vokiečius nuo vakarų fronto. Ten prancūzam jau visai riestai. O kai atitrauks, tai nė nepasijus, kaip atsidurs prie Kauno. Dėl to būk pasiruošęs ir, gavęs dokumentus, nedelski.

Atlikę kas reikia ir atsisveikinęs pralotą, Vasaris išėjo į miestą. Gatvėse buvo daug kareivių, sunkiai brazdėjo dideli vežimai, vienur šūkavo ir keikėsi, kitur juokavo.

Staiga iš užpakalio kažkas sustvėrė jį už rankos. Atsigrįžęs pamatė kun. Stripaitį.

– Na, brolau, kur taip skubi? Vos pavijau, – kalbėjo sušilęs Stripaitis. – Užsukim čia truputį į sodą. Pasilsėsim ir pakalbėsim. Seniai nesimatėm.

Jiedu pasuko į miesto sodą ir, radę pavėsy suolelį, atsisėdo.

– Ot, velniai vokiečiai! – nusikeikė Stripaitis. – Kariaut užsimanė! Superetins rusus, kaip manai?

– Pralotas Girvydas sako, kad rusai iš Vokietijos gaus bėgti. Frontas būsiąs čia, Lietuvoj.

– Ką pats manai daryti?

– Ketinu į Akademiją važiuoti. Pralotas pritaria. Jau parašiau vyskupui prašymą.

– Bravo!.. Vyras!.. – pagyrė jį Stripaitis. – Žinai, kad ir aš į Rusiją bėgsiu. Velniam čia aš reikalingas!.. Pamatysi, pusė Lietuvos išbėgs. Man vienas karininkas sakė, kad kur bus mūšiai, gyventojus prievarta išgabens. Rusijoj veikti bus plati dirva. Cicilikų ten knibždėte knibždės. Na, kas Kalnynuose girdėt? Platūnas vis dar skersuoja?

– Nieko. Sušvelnėjo. Miežius ir avižas sunaikino. Apkasus išvarė...

– Rainakiai turbūt tuojau išsinešdino.

– Ne, dar ne per seniai. Baronas suglebo kažkaip...

– O baronienė?.. Graži bestija boba!.. Na, ar paromansavai kiek?

– Ei, ką jau čia... Nė laiko nebuvo, jei ir būčiau norėjęs... Ne per seniai iš užsienio grįžo...

– Gaila, gaila... Norėčiau, kad mes visi susitiktume kur nors Rusijoj. Gal dar kokią protekciją padarytų.

Valandėlę taip pasikalbėję, abu kunigai atsisveikino ir nužingsniavo savais keliais.

Dabar Vasaris ėjo į Brazgius. Jam rūpėjo sužinoti, sumobilizavo daktarą ar ne. Ir jei taip, tai ką mano daryti ponia Liucija. Bet priėjęs prie durų pamatė, kad daktaro kortelės jau nebėra. Nerimastaudamas jis paspaudė skambutį. Ilgai skambino. Pagaliau pasirodė kaimynų tarnaitė ir papasakojo, kad daktarą paėmė į karą. Ponia atsisveikindama labai verkus. Klykęs, tarsi suprasdamas nelaimę, ir mažasis Vytukas. Kunigėlis pasivėlinęs: ponia dar tik užvakar išsikrausčiusi pas savo dėdę kleboną.

Nuliūdęs dėl tokių naujienų, Vasaris leidosi pas kapelioną Laibį, tikėdamasis išgirsti smulkesniu žinių apie paskutinius įvykius.

– A, poetas!.. – pasitiko jį kapelionas, keldamasis nuo stalo. – Nerangus tu, gerbiamasai, atlankyti savo prietelių. Bent porą dienų anksčiau būtum galėjęs nudžiovinti poniai Liucijai keletą ašarų.

– Ogi tamsta, kunige daktare? Filosofiškas gyvenimo vertinimas, sako, esanti geriausia paguoda skausmuose.

Kunigas Laibys pakėlė antakius:

– Iš šitų žodžių galėčiau padaryti išvadą, kad tamstai visai nerūpi ponia Liucija. Bet neapsigauki. Jaunuoliška meilė greitai atpučiama.

Ėmęs rimtai kalbėti, kapelionas papasakojo viską smulkiai apie daktaro mobilizavimą ir ponios išvykimą. Paskutinį laišką daktaras rašęs jau važiuodamas i austrų frontą. Jis pats pataręs žmonai tuoj kraustytis pas dėdę, kur jai būsią saugiau.

Išgirdęs, kad Vasaris rengiasi į Akademiją, Laibys padarė rūgščią miną.

– Važiuok! – bumbtelėjo jis, neskaniai nusišiepdamas. – Išeisi antrą seminariją!.. Nežinau, kam tau bus reikalinga hebrajų kalba, pagilinta moralinė, dogmatinė ir scholastika... Literatūros ten neparagausi. Na, bet jei baigsi, gal bent iš parapijos išsigelbėsi. O gal ir prasitrinsi akis... Pamatysi didelį miestą, žmonių... Važiuok!..

Skeptiški kapeliono žodžiai Vasariui buvo mielesni ir labiau jį žadino negu praloto Girvydo viltys.

Parvažiavęs į Kalnynus, jis jau nerimastavo ir nuolatos laukė žinių iš karo lauko ir vyskupo atsakymo. Po poros savaičių gavo pagaliau sunkų voką iš kurijos. Voke jis rado vyskupo leidimą išvažiuoti, visus reikalingus liudijimus ir dokumentus. Dabar jis buvo jau tik svečias Kalnynuose. Vasara baigėsi, ir mokslo metų pradžiai jis turėjo būti jau Peterburge.

Bet reikėjo dar atlankyti tėviškę, atsisveikinti tėvus ir namiškius. Ta proga jis nuvažiuos ir į Kleviškį pasimatyti su kanauninku Kimša ir ponia Brazgiene.

Kai jis parvažiavo namo, tėvų džiaugsmui nebuvo ribų. Bet kai papasakojo savo sumanymus, visi nusiminė, o motina pradėjo raudoti:

– Vajė, vajė, kunigėli, kam jum dabar to rūpesčio? Paliksite mus vienus, gal jau nė nepasimatysime...

Bet tėvas tuoj susigriebė.

– Dievo valia, motin... Ten kad ir bus vargo, bet gyvybė apsaugota. O čia nežinia, ko gali susilaukti.

Jis ramino tėvus, kad nei ten, nei čia jokio pavojaus nebūsią, bet kad jam reikią dar didesnio mokslo. Taip ir vyskupas norįs.

Kitą dieną jis nuvyko į Kleviškį. Pasimatymas su kan. Kimša ir ponia Liucija buvo labai nuoširdus. Jie daug kalbėjo, politikavo ir spėliojo apie karą. Raminosi, kad ligi žiemos, vėliausiai ligi pavasario, viskas pasibaigsią. Ponia Brazgienė jau buvo aprimusi pas dėdę. Vyrui, Dievas duos, nieko blogo neatsitiksią: juk jis ne kareivis, bet daktaras. Taip ir jis pats guodė ją laiškuose.

Atsisveikindamas su tėviške, Vasaris sumanė iškelti mažas savo išleistuves. Sekmadieniui jis pasikvietė parapijos kleboną, kan. Kimšą, ponią Brazgienę, keletą artimesnių giminių. Visi dar gyvai atsiminė, kaip linksmai čia šventė klieriko Liudo išleistuves prieš trejus metus. Dabar daug kas pakitėjo, ir niekam nebuvo linksma. Kiekvienas jautė iš tolo grasinančią karo šmėklą, kiekvienas nugąstavo, ko sulauks rytoj. Ar pasimatys dar kada visi tie, kurie čia susirinko atsisveikinti?

Ponia Liucija panoro pasivaikščioti į Aušrakalnį, kurį ji taip mielai minėjo iš Liudo klierikavimo metų. Ir dabar išėjo abudu. Lipant į kalną, ji nusitvėrė jo ranką, ir šitas prisilietimas abiejų širdyse atsiliepė kaip buvusių dienų aidas. Viršūnėj taip pat kvepėjo čiobreliai ir žydėjo geltonos kačpėdėlės, kaip anuomet. Bet jiedu vengė kalbėtis apie atsiminimus, nors abudu jais dabar gyveno. Ji rankiojo žiedus, jis pasakojo apie Kalnynų gyvenimą, rūpestingai vengdamas minėti ponią Rainakienę.

Staiga jų dėmesį patraukė kažkoki ypatingi garsai nuo vieškelio. Įsiklausę ir įsižiūrėję jiedu pamatė, kad vieškeliu iš vakarų barškėdami traukia daug vežimų ir eina pakrikę žmonių būreliai.

– Lyg būtų kareiviai, – spėliojo Liudas.

– Bet kodėl jie grįžta? Juk frontas ten, vakaruose...

– Ar tik nebėga atgal?

Jiedu pamatė nuo vieškelio ateinantį žmogų ir greitai nusileido nuo kalnelio. Taip. Žmogus kalbėjosi su kareiviais ir pats matė: rusai bėga. Vokiečiai pralaužė frontą. Rusų armija sunaikinta. Daugybė užmuštų ir paimtų į nelaisvę.

Kai jiedu, parėję namo, papasakojo šias žinias, visi nusigando. Jaunieji bėgo į Aušrakalnį pažiūrėti, kas darosi vieškely. Gurguolės tebeėjo.

Svečiai, nelaukę vakaro, ėmė rengtis namo. Atrodė, kad čia pat, netrukus, išgirs armotų griausmą. Poniai Brazgienei parūpo Vytukas, ir ji pirmoji atsisveikino. Išleisdamas ją, Liudas Vasaris su užuojauta spaudė jai ranką, tarsi nujausdamas, kokių gyvenimo smūgių teks jai pakelti netolimoj ateity.

Ryt dieną jis išvažiavo į Kalnynus, graudžiai atsisveikinęs su tėvais ir namiškiais. Reikėjo skubinti, kad karas nesuardytų visų jo planų ir vilčių.

Kalnynuose jis rado dar didesnį sąjūdį. Dvare stovėję kareiviai buvo gavę įsakymą paskubomis kasti naujus apkasus. Plentas buvo užgrūstas vežimų, automobilių, pėstininkų ir raitelių.

Julė nuolatos parnešdavo į kleboniją naujų žinių. Ji pati mačiusi, kaip į dvarą atvažiavo didžiuliai automobiliai su baltomis būdomis ir raudonais kryžiais. Vakare pasigyrė mačiusi ir sužeistųjų.

Vasaris nutarė ilgiau nebedelsti. Kitą dieną jis paliko Kalnynus. Kun. Ramutis ir klebonas Platūnas atsisveikino jį kaip kokį giminę ir draugą, atsiprašydami ir linkėdami laimingai pasimatyti. Julė prijuostės kampu braukė stambias ašaras.

Prieš pat jo išvažiavimą skubiai atvyko keli kariškiai ir pranešė, kad yra įsakymas tučtuojau susprogdinti bažnyčios bokštą. Klebonas su tarnais puolė kraustyti iš bažnyčios nors brangiausius daiktus, nes nebuvo tikra, ar negrius ir visa bažnyčia. Pavojus grėsė ir artimesniem namam. Visam bažnytkaimy kilo panika.

Vasaris išvažiavo keliu pro mišką į rytus.

Ant vieno kalnelio, nuo kurio paskutinį kartą buvo matyti Kalnynai, jisai liepė sustoti. Čia buvo aukščiausia visoj apylinkėj vieta, ir jis norėjo atsisveikindamas pasigėrėti to krašto reginiu. Kalnynai jau buvo likę toli, bet dar visai aiškiai buvo matyti ir dvaro parkas, ir klebonijos trobos, ir aukštai viršuj šventoriaus liepų iškilęs bažnyčios bokštas.

Staiga kunigas pamatė, kaip bokšto viršūnė kryptelėjo į šoną ir smuko žemyn. Tuo pačiu momentu pakilo į viršų milžiniškas dūmų ir dulkių debesys ir pridengė visą bažnytkaimį. Siūbtelėjo trenksmas, nuo kurio sudrebėjo žemė.

Kaip ir kokį smūgį pajuto Liudas Vasaris savo krūtinėj. Griuvėsiais virto bokštas, su kuriuo jungė jį jo kunigavimo pareigos, rūpesčiai ir sielvartai. Jam atrodė, kad griuvo ne vien tik bokštas, bet griuvo daug jaunystės iliuzijų ir idealų, kurių vedamas jis atėjo į tą vietą.

Ilgai jis negalėjo atitraukti akių nuo dūmais ir dulkėmis pasruvusio Kalnynų bažnytkaimio.

Pagaliau įsisuko į apsiaustą ir nuvažiavo tolyn.

Kaunas
1932.III–X

III

IŠSIVADAVIMAS

„Mea maxima culpa...“

I

Greitasis Berlyno–Kauno–Rygos traukinys tingiai persirito per Lietuvos sieną ir, neturėdamas kur įsibėgėti, šniokšdamas sustojo Virbalio stoty.

Liudas Vasaris, stovėjęs prie vagono lango ir godžiai sekęs akim pirmuosius Lietuvos žemės vaizdus, iššoko iš vagono ir, smalsiai žvalgydamasis, kartu su kitais keleiviais leidosi į didžiulius stoties rūmus. Viskas čia jam buvo keista, viskas įdomu. Vos prasidėjus karui, jis išvažiavo iš Lietuvos ir štai dabar po 10 metų pirmą kartą grįžta atgal. Per tą laiką daug kas pasikeitė visame pasauly, o Lietuva, perleidusi per save karo bangą, nusikračiusi visokiais okupantais, štai tapo nepriklausoma valstybe. Kiekvienam, kuris, palikęs dar čia Rusiją, grįžo atgal į Lietuvą, buvo smalsu ir įdomu apčiuopiamai patirti ir pajusti, kas būtent pasikeitė ir kaip tie nauji reiškiniai atrodo.

Bet Virbalio stoty naujumo buvo nedaug. Tie patys prieškariniai didžiuliai Rusijos muitinės pastatai, dabar per erdvūs, tuštoki ir apleisti, tos pačios geležinkelio bėgių ei-

lės, dabar per gausios, nes toliau žole apžėlusios, tie patys turbūt ir tarnautojai, tik dabar aprengti kitokia uniforma. Vasaris su dideliu pasipiktinimu girdėjo, kaip jie, reviduodami bagažą, su keleiviais kalba rusiškai, o ir savo tarpe taip pat mielai tą kalbą vartoja.

Tačiau, išskyrus nebent tą svetimą kalbą, viskas jam buvo brangu ir miela. Pradedant nuo lietuviško stoties pavadinimo VIRBALIS, baigiant tarnautojų uniforma, viskas žadino jame pasididžiavimą ir nusimanymą, kad jis grįžta į Lietuvą ne kaip carinės ar kaizerinės monarchijos įnamis, bet kaip laisvas savo tautinės respublikos pilietis.

Į pakitėjusią laisvą Lietuvą jis grįžta berods ir pats pakitėjęs. Prieš 10 metų pirmaisiais karo mėnesiais išvažiavo jis į Rusiją kaip Kalnynų parapijos vikaras, tiesa, jau kiek prakutęs ir įgijęs gana plačiai žinomą poeto vardą, bet be gyvenimo patyrimo, be didelių sumanymų ir vilčių ateičiai. Grįžta gi daug ko matęs ir išmokęs. Teko jam pasibastyti po visą plačią Rusiją ir buvoti visose didesnėse Europos valstybėse. Savo bagažo dėžėse jis vežėsi daug knygų, portfely filosofijos daktaro diplomą, kišenėj kelias dešimtis banknotų įvairių kraštų valiutos, o galvoj neramių minčių ir rūpesčių.

Buvo jis apsirengęs civiliniais gana gerais drabužiais, ir iš jo išvaizdos niekas nebūtų galėjęs pasakyti, kad jis – kunigas. Apsiaustą ir skrybėlę jis paliko vagone, nes rugpjūčio saulė tą dieną dar kaitino visai vasariškai, o didelės stoties aplinkuma dar labiau didino šilumą ir tvanką.

Nervišku rankos mostu nubraukdamas tolydžio ant smilkinio nusvyrantį gelsvų plaukų pluoštą, Liudas Vasaris vaikštinėjo po stotį ir peroną, laukdamas, kada pagaliau traukinys eis toliau. Visos formalybės su bagažu ir pasu jau buvo atliktos, jis spėjo apžiūrėti viską, kur tik galėjo įeiti, išsikeitė litų, o traukinys vis dar nesirengė važiuoti.

Į peroną tuo tarpu ėmė rinktis daugiau keleivių. Vasaris pamatė prieš save ateinant du kunigu, kurių vienas pasirodė jam tarsi pažįstamas. Jis jau norėjo pasukti atgal arba lipti į vagoną, nes pabijojo, kad iš pasikalbėjimo su pažįstamu gali paaiškėti pašaliečiam ir jo paties luomas. Bet nepasuko ir nelipo, tik, apsimetęs tarsi to kunigo visai nepažįstąs, kaip niekur nieko praėjo pro šalį. Vis dėlto, vengdamas dar kartą jį susitikti, įlipo į vagoną ir, susiradęs savo vietą, ėmė skaityti laikraštį.

Tačiau jau iš pirmųjų žingsnių Lietuvoj jam, matyt, buvo lemta įsitikinti, kad pasislėpt savo tėvynėj yra kur kas sunkiau negu bet kuriame Paryžiaus bulvare. Beliko vos pora minučių iki traukiniui išeinant, kai į tą patį vagoną, kuriame jis sėdėjo, paskubom įsirito apystoris, nedidukas, nuo galvos iki kojų juodai apsirengęs vyriškis. Jo išvaizda, manieros ir skusto apskrito veido išraiška sakyte sakė jį esant kunigą.

Įkišęs galvą į kupė, kur sėdėjo Vasaris, jis iš pradžių tarsi nenorėjo tikėti savo akim.

– Atsiprašau, čia laisva vieta? – atsargiai paklausė.

Vasaris kilstelėjo galvą, ir įėjusiam, matyt, nebeliko abejonės.

– Iš tiesų Liudas! – sušuko jis, išskėsdamas rankas. – O kad tave bala! Vos pažinau!.. Na, tai pagaliau parsibaladoji? Duokš gi žandą – išbučiuosiu iš to džiaugsmo kaip seną prietelį!..

Vasaris šį kartą nudžiugęs pašoko nuo sėdynės, nes kun. Antanas Meškėnas iš tiesų buvo jo geras pažįstamas ir net draugas iš Akademijos laikų. Vasariui šyptelėjo laimė iš Petrapilio išvažiuoti į Vakarų Europą, o Meškėnas, baigęs Akademiją, tuoj po karo grįžo į Lietuvą.

Abu draugai pasisveikinę pradėjo viens kitą klausinėti ir pasakotis apie paskutiniųjų metų įvykius ir ką kuriam teko išgyventi. Bet kun. Meškėnui dėl jo gyvo būdo, matyt, ne tiek rūpėjo sužinoti apie Vasarį, kiek pačiam išlieti savo jausmus ir kuo vaizdžiausiai

nupiešti savo nuotykius Rusijoj po bolševikų revoliucijos ir grįžtant su tremtinių ešalonais į Lietuvą. Vasaris širdy džiaugėsi draugo kalbingumu, nes toj pačioj kupė sėdėjo dar du nepažįstamu, kuriem girdint jis nenorėjo būti tokis atviras, kaip Meškėnas.

– Na, tai kaip gyvuoji Lietuvoj? Gerai įsikūrei? Kuo vertiesi, kur darbuojiesi? – klausinėjo jis toliau draugą, norėdamas, kad tas pasakotųsi kuo ilgiausiai.

– Nieko, neblogai, – patenkintas savo likimu šypsojosi Meškėnas. – Profesoriauju universitete. Darbo ligi ausų, bet nieko. Smagu, žinai, palaikyti kontaktą su jaunimu.

Jis šnekėjo toliau apie savo darbus ir pareigas, truputį pridėdamas jom svorio, kad ir pats draugo akyse pasirodytų reikšmingesnis. Iš tiesų, nusiskųsti gyvenimu kun. prof. Meškėnas neturėjo jokio pagrindo. Dėstė jis universitete ne pirmaeilės svarbos teologiškus dalykus, algą ėmė didoką, jokių ypatingų rūpesčių neturėjo, o viešojo visuomeninio gyvenimo aplinkybės kėlė optimistišką nuotaiką.

Valdė tuomet Lietuvą antrojo seimo pastatyta krikščioniška vyriausybė, ir patys kunigai turėjo daug žymių vietų valstybės aparate. Prof. Meškėnas, tiesa, vyriausybei tiesiogiai nepriklausė, bet vis dėlto, valdant saviem žmonėm, ir jam gyvenimas atrodė giedresnis ir savo asmens reikalai saugesni.

– Na, o tu pats kaipgi laikaisi? – susigriebė pagaliau Meškėnas. – Grįžti, matau, vienas. O pas mus, žinai, buvo pradėję kalbėti, kad tu ten vedęs kažkokią prancūzę!

Nepažįstamieji, taip pat susidomėję, dirstelėjo į Vasarį, o jis vėl nusigando, kad iš tolimesnės kalbos nepaaiškėtų, kas jis per vienas.

– Ė, kur jau čia? – nusijuokė, mostelėjęs ranka. – Rodos, nebuvo nė pagrindo tokiom kalbom...

– Taigi aš ir maniau, – pritarė Meškėnas, – kad tu tokios kvailystės nepadarysi.

Nepažįstamiem turbūt atrodė, kad tas kunigas kvailyste vadina ne vedybas apskritai, tik eventualų prancūzės vedimą, ir klausė pašnekesio toliau.

– Žinoma, tarsi šiais laikais nebūtų lietuvaičių, – patvirtindamas jų mintį, juokais kalbėjo Vasaris.

Bet Meškėnas taip garsiai nusikvatojo, kad nepažįstamieji nustebę pamanė tą kunigą esant iš viso vedybų priešą.

– Ot juokdarys! – sušuko jis, pliaukštelėjęs Vasariui per kelį. – Na na, palauk, tegu tik parvažiuosi, tuoj įsitikinsim, kas tu per paukštis!.. Na, tai pasakok, kur prasibastei tiek metų? – klausė jis, staiga pajutęs kylantį smalsumą.

– O gal pereisim į vagoną restoraną? – pasiūlė Vasaris. – Paimsim ko nors vėsinančio. Ir erdviau bus.

– Ot, alaus tai aš su mielu noru!

Restorane iš tiesų buvo erdviau, ir niekas jųdviejų kalbos nesiklausė. Gurkšnodami alų, jiedu šnekučiavo toliau. Meškėnas, patyręs bendrais bruožais visą Vasario istoriją, tarė:

– Paskalos apie tavo vedybas, žinoma, absurdas. Aš nė vieną momentą jom netikėjau. Na, bet kaip su kunigyste? Iš tavo pasakojimo apie paskutiniuosius metus, praleistus Paryžiuj, aš gaunu neaiškų įspūdį.

– Nieko, po senovei... – žiūrėdamas kažkur į tolį, atsakė Vasaris.

Kun. Meškėnas nudžiugo:

– Na, jei po senovei, tai man nieko daugiau nė nereikia. Suprantu, kad, gyvendamas užsieny, dirbdamas kitokį darbą, galėjai kiek ir supasaulėti ir nuo kunigiško gyvenimo atprasti. Bet svarbiausia – principas, nusistatymas, kaip dabar pas mus sako. Visa kita

sugrįš. Mes čia tuoj tave įtrauksim į katalikišką akciją – nė nepasijusi, kaip visos tavo erezijos išgaruos. Na, *prosit,* Liudai! – sudaužė jis alaus bokalais.

– Ė, kas aš per visuomenininkas! – gynėsi Liudas. – Jei bus atliekamo laiko, rašysiu šį tą. Į visuomeninį darbą aš nesu linkęs.

– Nieko, įsitrauksi! Aš taip pat nelinkęs, o vis dėlto dirbu. Dabar, matai, tokie laikai, kad be to negalima. Tu manai, kad mes lengvai laimėjom rinkimus į Seimą? O-o!.. Teko ir man pačiam ne kartą ant bačkos lipti.

– Aš tai jau nelipsiu.

– Ir nereikia. Šiandien jau bus kas ir be mūsų lipa. Studentai pavaduos. Bet dirbti vis tiek reikia. Kabinetinis darbas, pažintys, privatūs santykiai – viskas svarbu. Žinok, kad jeigu kartą pralaimėsime ir paleisime valdžią iš savo rankų – amen! Negreit ją vėl paimsim.

Vasaris nieko nesakė į draugo išvadžiojimus, nes visi tie reikalai jam buvo gana svetimi. Jis išsiblaškęs klausė Meškėno kalbų, pro vagono langą sekdamas pravažiuojamas vietas. Jame ėmė nubusti daugelis prieškarinių atsiminimų, daugelis tų rūpesčių ir klausimų, kuriais jis tuomet sielodavosi ir sirgdavo. Kartu su Lietuvos oru, su jos laukų reginiais, su jos žmonėm į jo sielą pamažu grįžo kažkokia ypatinga nuotaika, kokios paskutiniaisiais metais jis nejausdavo. Kalbėdamasis su Meškėnu, jis nesutiko su jo pažiūrom, širdy peikė jo klerikalizmą ir šaipėsi iš jo luominio partikuliarizmo, bet vis dėlto juto, kad ir jis pats dar tebėra kunigas, to pačio Meškėno ne tik draugas, bet ir konfratras. Keista ir neramu jam buvo visa tai savy užčiuopti.

Bet štai stotis, kuri dar gyviau sujaudina Vasario dvasią. Nedidelė geležinkelio stotis, iš kurios jis lygiai prieš 10 metų išvažiavo į tolimą Rusiją ir į platųjį pasaulį. Tuomet čia buvo didžiulis žmonių knibždėlynas. Visi keliai buvo užgrūsti pėsčių, raitų ir važiuotų. Vargais negalais įsigrūdo jis tada, vieno karininko užtariamas, į vagono platformą ir paliko Lietuvą štai ligi šios dienos. Viskas dabar atgyja jo sujaudintoj vaizduotėj.

O antai kelias į Kalnynus. Už penketo mylių ir dabar tebestovi bažnytkaimis ir dvaras. Vasaris dabar vėl gyvena tą klaikų įspūdį, kai nuo kalnelio pamatė griūvantį bažnyčios bokštą, kai nuo trenksmo sudrebėjo žemė. Dvaras su parku ir gražiais rūmais... Ir baronienė Rainakienė... Kur ji dabar?.. Rusijoj jis apie ją nieko negirdėjo. O klebonas Platūnas, vikaras Stripaitis, Ramutis? Beje, Stripaitis – jis skaitė laikraščiuose – dabar Seimo narys.

Ir Vasaris kreipiasi į aptilusį Meškėną:

– Sakyk, ar nepažįsti kartais Seimo atstovo Stripaičio? Bene tai bus tas pats, su kuriuo aš prieš karą čia vikaravau vienoj parapijoj?

– Be abejo, tas pats. Kito Stripaičio aš negirdėjau. Jonas vardu. Didelis stačiokas, bet naudingas žmogus.

– Susitinki su juo?

– O, gana dažnai.

– Įdomu būtų ir man su juo pasimatyti. Kaip jis atrodo? Buvo didelis kooperatyvininkas.

– Taip, jis ekonomistas. Sakosi, karo metu Kijevo universitete net paskaitų klausęs.

– Būtinai susirasiu.

– Kaune tai nesunku. Nereiks nė ieškoti. Bet palauk... Žinai ką? Ateik rytoj vakare pas mane. Būsi jau pasilsėjęs. Išgersim arbatos. Pasikviesim Stripaitį, dar porą pažįstamų. Tuoj jaukiau pasijusi.

Vasaris sutiko. Ėmė kalbėti apie kitus bendrus pažįstamus. Pasirodė, kad Meškėnas gerai pažįstąs ir docentą Varnėną, literatūros istoriką, ir advokatą Indrulį. Šis, nors ir pirmeivis, bet kaip giminaitis taip pat lankąsis pas profesorių. Su Indruliu Vasaris kadaise mokėsi vienoj gimnazijos klasėj, o prieš kelerius metus susitikdavo Ženevoj, kur tas studijavo teisę.

Pravažiavę Kazlų Rūdos stotį, abu draugai grįžo į savo kupė. Artinosi Kaunas, ir sėdėti restorane jau nusibodo. Prof. Meškėnas teisinosi negalįs apgyvendinti Vasarį pas save, nes pats turįs tik pusantro kambario, be to, dar visoki valdybų posėdžiai, pasitarimai. O dėl butų krizės Kaune niekaip negalįs erdviau įsikurti. Liudui būsią geriausia kol kas sustoti „Rūtoj“ arba „Birutėj“, o paskui pažiūrėsią.

Pagaliau pasirodė Nemunas, traukinys sugriovė per geležinį tiltą ir po valandėlės sustojo Kaune. Prof. Meškėnas padėjo savo prieteliui iškraustyti bagažą, įsodino į vežiką ir atsisveikino ligi rytojaus.

Nepaprastai menkas ir nuskuręs pasirodė Vasariui Kaunas po užsienio miestų. Žemutė stotis, duobėta aikštė ir kreivų, į žemę sulindusių, kiaurais stogais medinių lūšnų gatvė su kuprotu grindiniu. Iš šalių – gilūs purvini grioviai. Jis skaito parašą – Vytauto prospektas... „Prospektu“ liesas kuinas, barškindamas pasagom ir klupdamas, pakniupstom velka užkeltą ant bėgių medinę dėžę, prisėstą nuskurusių piliečių. Ties pasisukimu jo vežėjas pralenkia tą krypuojantį „vienos arklio jėgos“ tramvajų ir toli jį palieka užpakaly. Užsieniečiui miestas atrodo kaip išmiręs. Nei vikriai zujančių automobilių, nei blizgančių autobusų, nei įkyrių motociklų, nei nervingai skubančių praeivių. Lėtas tempas, lėtas gyvenimas. Vis žemi, prie žemės priploti namukai, kurių eilėj retas trijų aukštų pastatas džiaugiasi neaprėpiama erdve ir iš niekur neužstojama saule. Mediniai apiplaušėję stulpai abiem gatvės šonais apkrauti elektros ir telefono laidų tinklu. Audrai užėjus, jie turbūt gresia nugriūti, įpainioti praeivį į vielų voratinklį ir nužudyti stipraus įtempimo srove. O kai vėjas pūstelėja iš šoninės gatvės, pilkas dulkių ir šiukšlių debesys užberia akis ir uždengia tą skurdų reginį.

Žiūri Vasaris į tuos laikinosios sostinės vaizdus ir ima ironizuoti pats save. Kur tu čia dingsi su savo paryžietiškais įpročiais, su maištingom mintim ir atskalūniškais norais?.. Jo nuotaika krinta, ir kažkas pilka, nuobodu ir liūdna ima skverbtis į širdį.

Jis žino, kad tai tik pirmojo momento įspūdis. Jis žino, kad tokį Kauną paliko mum rusai, kad sostinę Vilnių pagrobė lenkai, kad pagaliau ir tuose neištaiginguose namuose kunkuliuoja didelis tautos ir valstybės kūrimo darbas. Jis žino, kad ir jam pačiam reiks stoti į tą darbą, kuriame negali būti nei apatijos, nei ištižimo, nei blogo ūpo. Jis visa tai žino, bet jausmai žinojimo neklauso.

Pagaliau, jis žino ir tai, kad grįžta į Lietuvą, nešdamasis savo dvasioj sunkų moralinį negalavimą, savo silpnumo ir pesimizmo šaltinį.

Bet štai ir „Rūtos“ viešbutis. Jis pasiima kambarį, išsidėlioja reikalingiausius daiktus ir apsitvarkęs išeina į miestą pasižvalgyti. Įspūdis vis toks pats sunkus, slegiantis. Šoninės gatvės tuščios ir nykios, grindinys duobėtas, namai purvini, suodini, apsilupinėję. Krautuvės jau uždarytos, o jų durys ir langai uždengti lentom, geležinėm štangom ir užrakinėti didžiulėm kabančiom spynom. Jau temsta, bet gatvėse žiburių nėra, ir užsieniečiui baugu pasieniais slenkančių šešėlių. Tik Laisvės alėjoj stumdosi praeiviai ir erza svetimų kalbų mišinys.

Vasaris grįžta į savo viešbutį, gula į abejotinos švaros lovą ir pirmą naktį užmiega neramiu miegu.

Jis sapnuoja, kad savo gimtinėj parapijoj laiko mišias, kad pilna bažnyčia žmonių, o netoli altoriaus stovi jo tėvas ir motina. Jis atlaiko mišias iki evangelijos, bet pamiršta, kas reikia toliau daryti. Jis lipa atgal ir pradeda iš naujo, bet dabar pamiršta *Confiteor*[89] ir kartoja tik tuos vienus žodžius: *Mea maxima culpa, mea maxima culpa, mea maxima culpa...*[90] Jis mato, kad klapčiukai iš jo juokiasi, o tėvai žiūri nusigandę ir liūdnai linguoja galvom...

Jis pabunda tarsi kokį akmenį jausdamas ant savo krūtinės, ir girdi, kaip kažkurioj bažnyčioj skambina ankstybosiom mišiom.

Visą dieną šitas sapnas lyg kokia rakštis maudė jo širdy.

I I

Vakare jis nuėjo pas profesorių Meškėną. Vos tik įžengė į kambarį, šeimininkas ir atstovas Stripaitis, kurį Liudas vos pažino, šoko jo pasitikti su išskėstom rankom.

– Na, štai jis pagaliau, mūsų europietis! – sušuko šeimininkas sveikindamasis. – Einam, pasimatysi su senais pažįstamais. Ta proga ir išgersime po stiklelį kitą.

Bet Stripaitis nustūmė profesorių į šalį ir pats apkabino svečią, karštai jį sveikindamas ir bučiuodamas:

– Na, brolau, nesitikėjau, nesitikėjau, – kartojo jis, turbūt nė pats nežinodamas, ko nesitikėjo. – Ot, tai seniai nesimatėm!.. Kalnynus atsimeni?.. Ir atrodai pasiutiškai išsifrantinęs! Tikras paryžietis! Tik jau šėrė, velniai, turbūt pekliškai blogai, – pridėjo jis, įsižiūrėjęs į pablyškusį svečio veidą.

O Vasaris apžvelgė buvusio Kalnynų vikaro figūrą ir stebėjosi ne mažiau kaip tas:

– Bet ir pats, kaip matau, gerokai sueuropėjęs. Vos pažinau.

Stripaitis iš tiesų atrodė gana juokingas su savo nelygintom kelnėm, apsitempusiu apie storą liemenį švarkučiu ir kreivai parištu blogu kaklaraiščiu. Jis vis taip pat trumpai mašinėle kirpo plaukus, ir ant jo sprando tebesirangė dvi sutanos apikaklės subrauktos garankštys.

Bet atstovas Stripaitis, matyt, buvo savim visai patenkintas.

– Dirbant visuomeninį, valstybinį darbą, – ėmė aiškinti jis, – sutanoj žmogus jautiesi kaip supančiotas. Nuvažiuosi į mitingą, kunigo daug kas nė klausyt nenorės, o kitas ir nušvilps, ir nuo bačkos nuvers, velniai! Nė prasižiot neduoda. Tu, sako, kunigas, lai kitaip nė kalbėt negali! Kas kita, jeigu pasauliškis prabyla katalikiškai! Tuoj žmonės kitaip klauso. Vienoj vietoj vis dėlto įtarė, kad aš kunigas. Pasiutiškai susiėdėm! Paso pradėjo reikalauti. Vos išsisukau!

Jis būtų ir ilgiau savo nuotykius pasakojęs, bet šeimininkas užprotestavo:

– Leisk jam bent su kitais pasisveikinti, atstove! Turėsi dar laiko jį visuomeniškai apšviesti ir agitacijos gudrybių išmokyti.

Vasaris sveikinosi su kitais profesoriaus svečiais, kurių tarpe buvo ir advokatas Indrulis. Didelės simpatijos Vasaris jam nejautė, nes Indrulis buvo žmogus gana smulkmeniškas ir priekabingas, tačiau turėjo tą gana sunkiai suderinamą su savo būdu įpatybę, kad mėgo kiekvienam kuo nors pasitarnauti ir dėl to jaustis turįs teisę į kitų dėkingumą. Jis sveikino Vasarį kaip nuoširdų prietelį ir draugą.

– Nesiduok tu, Liudai, įtraukiamas į šitų klerikalų pinkles, – juokaudamas kalbėjo jis Vasariui ir Stripaičiui. – Geri jie žmonės, ir aš su jais sėbrauju, bet tik prie stiklelio. Jie Lietuvą nori pavergti Vatikanui!

---

[89] Išpažįstu – pirmasis maldos-išpažinties žodis.

[90] Mano didžiausia kaltė, mano didžiausia kaltė, mano didžiausia kaltė.

– Tamsta pats netiki, kad Vatikanas galėtų mus kokiu nors būdu pavergti, – prieštaravo Stripaitis. – Ot, jūs jeigu paimtumėt valdžią į savo nagus, tai jau tikrai į Maskvą nuvažiuotumėt.

Indrulis ironiškai šyptelėjo ir, staiga susierzinęs, atrėžė:

– Maskva tik neišmanėliam baubas! – Dabar kas ne su jum, tai su Maskva! Prašau parodyti man nors vieną konkretų pavyzdį, kur kairysis sparnas buvo nusižengęs tautinei politikai?

– Visokis liberalizmas, socializmas, ateizmas, – buvo bepradedąs Stripaitis, bet prof. Meškėnas šeimininko teisėm įsibrovė tarp jųdviejų ir visą beužsimezgantį ginčą pavertė juokais:

– Nagi ir peštukai, tegu juos bala! Tik suleisk abudu, tuoj už čiuprų! Meskit ginčus, eikim geriau užkąsti. Prašau prie stalo!

Prie stalo šalia Vasario atsisėdo Stripaitis, o priešais Indrulis. Iš profesoriaus gėrimų ir užkandžių galima buvo spręsti, kad gyvenimas Lietuvoj ne tik pakenčiamas, bet ir visai geras. Šeimininkas akyliai žiūrėjo, kad stikleliuose gėrimas per ilgai negaruotų, kad kiekvienas išgertų savąjį ligi dugno, o tuščius vėl tuoj pripildydavo. Tat svečių nuotaika kilo kaip ant mielių. Stripaitis gėrė nesiraukydamas, Indrulis „palaikė kompaniją“, stengėsi neatsilikti nė Vasaris.

Pajutęs savo širdy visiem simpatijos antplūdį, jis gyrė Meškėną, kai tas priėjo papildyti stiklelį:

– Puikus tu žmogus, Antanai! Ne be reikalo į profesorius pakliuvai. Kadaise ir aš turėjau profesorių, kuris dėstė filosofiją, bet tikroji jo specialybė, sako, buvusi vinosofija ir vintologija.

– O tau nereikėjo ligi šiol bastytis po užsienius, – kalbėjo Indrulis. – Būtum ir pats į profesorius pakliuvęs. Bedėstytum kokią teologiją ar kitokį šventą mokslą. Kuo tu blogesnis štai kad ir už Meškėną?

Vasaris garsiai nusijuokė:

– Aš teologiją?.. – bet staiga susilaikė, paėmė savo stiklelį ir užsivertė ligi dugno.

– Velniškai pasikeitęs, – observuodamas jį, vis dar stebėjosi kun. Stripaitis.

– Pasikeitęs?.. Galbūt... Juk aš ir mano karta esame dviejų epochų žmonės. Aš žengiau į gyvenimą pačiu persilaužimo momentu. Prieš karą aš nespėjau surembėti to laikotarpio formose. O paskui daug kas pasikeitė. Taip sukrėtė, kad daug kas dulkėm virto!

– Nefilosofuok! – nutraukė Stripaitis. – Geriau papasakok, kur tu basteisi tiek laiko?

– Ar ne vis tiek! Pažinojai mane vienokį, dabar matai kitokį. Bet kažin? – suabejojo jis pats. – Iš esmės gal aš nė nepasikeičiau. Anais laikais jūs manęs iš viso nepažinojot. Gal ir aš pats nepažinojau... Tik kartais nujausdavau. Kas tuomet buvo paslėpta, dabar iškilo į viršų. Per tą eilę metų aš pats save suradau. Štai kas yra!..

– Velnią tu suradai! – skeptiškai sumykė Stripaitis. – Išsipagiriosi, apsimausi sutaną, atsisėsi parapijoj ir būsi koks buvęs...

– Nu ne!.. – jis sutraukė antakius, piktai pažiūrėjo į Stripaitį ir nerviškai nubraukė nuo kaktos neklusnių savo garbanų pluoštą. – Į parapiją aš neisiu.

– Kiek laiko, kaip tu kunigas? – susidomėjo Indrulis.

– Kiek laiko?.. Palauk... Dvylika metų, – pabrėždamas žodžius, atsakė Vasaris. Jo balse skambėjo nusistebėjimas ir gailestis, kad tiek daug ir taip greitai prabėgo gražiausių jaunystės metų.

Tą vakarą toliau jis gėrė tik zelterį. Vakarienė truko ilgai. Pakilus pagaliau nuo stalo, svečiai susimetė į kitą kampą, ant sofos ir fotelių aplink apskritą stalelį. Gėrė kavos su benediktinu, rūkė, ginčijosi, juokavo.

Bet Vasaris pamažu jau ėmė gesti. Nerimastis, kuri jį užpuldavo paskutiniaisiais metais, ypač po keleto linksmiau praleistų valandų, štai ir dabar ėmė kilti jo širdy. Jis išsiblaškęs klausė, ką jam kalbėjo prisėdęs prie šalies kapelionas, ir ne tuoj susivokdavo atsakyti į klausimus.

Tuo tarpu laikas bėgo. Vasaris dirstelėjo į laikrodį – buvo jau keliolika minučių po dvylikos. Jis pakilo, perėjo į kitą kambario galą, apžiūrėjo profesoriaus knygas ir jau rengėsi atsisveikinti. Bet prie jo prisiartino pats prof. Meškėnas ir draugiškai paėmė už alkūnės. Jis buvo žymiai susirūpinęs ar kuo nepatenkintas.

– Klausyk, Liudai, ar po dvylikos tu nieko negėrei?

– Nieko. O kas?

– Na, tai ačiū Dievui! – lengviau atsikvėpė profesorius. – Aš, matai, neapsižiūrėjęs ne per seniai išmaukiau zelterio stiklą. O ryt, supranti, turiu gregorijanką[91]. Jau tik dvi dienos beliko. Pavaduok mane, brolyti, – atlaikyk rytoj ta intencija mišias.

Tarsi koki nagai sugniaužė Vasario krūtinę. Prašymas buvo toks netikėtas, kad jis nesusigriebė nė ką atsakyti. Juk jis nė pats nežino, kada paskutinį kartą laikė mišias.

– Ogi kapelionas? – švystelėjo paskutinė viltis.

– Deja, kapelionas taip pat gėrė. Bet kodėl gi pats negalėtum? Darbo berods dar jokio nedirbi, gali sau išsimiegoti ligi 9 ar 10 val., nueisi į Katedrą – ir po pusvalandžio grįžti namo. Argi jau taip sunku?

Tuo tarpu Vasaris pasiryžo.

– Čia ne sunkumo klausimas, profesoriau. Bet tikėk manim, kad negaliu. Išsiversk kaip nors kitaip.

– Hm... – neatlyžo profesorius. – Aš nemaniau, kad turėtum tokį rimtą *casus conscientiae*[92]. Bet jeigu ir taip, tai galėtum ta proga ir išpažintį atlikti. Juk jei ne ryt, tai poryt mišias vis dėlto laikysi. O gal nenori vilktis sutanos? Tai gali eiti taip kaip dabar, trumpais. Seimo atstovai irgi taip eina.

Bet Vasaris atkakliai laikėsi savo:

– Negaliu. Manyk, ką nori, prašyk, ko nori, bet šito – ne.

Jis matė, kad profesorius įsižeidė ir supyko.

– Negali tai negali... Matyt, Vakarų Europa taip sustiprino principus... Na, teks gregorijanką iš naujo pradėti. Nieko nesubankrutysiu... – ir jis nuėjo prie kitų svečių.

Vasaris pasiliko besėdįs su apsiniaukusiu veidu, su nudribusiu per smilkinį plaukų pluoštu. Nužiūrėjęs momentą, jis atsisveikino šeimininką. Profesorius šaltai jam padavė ranką.

Laiptuose pasivijo jį Indrulis.

– Ir aš pabėgau. Nusibodo. Tu kur apsistojęs?

– „Rūtoje“.

– Na, tai galiuką paėjėsime kartu. Bet kodėl viešbuty?

– Kol kas neilgam Kaune. Po trejeto dienų važiuoju į tėviškę.

– O paskui?

---

[91] Visą mėnesį kasdien laikomos mišios.

[92] Sąžinės dalykas.

– Paskui grįžtu į Kauną. Ketino mane skirti naujai steigiamos gimnazijos direktorium. Bet dar rašto neturiu. Gal žinai kur kambarį?

– Tas tai nelegva. Bet palauk, kol kas galėsi pas mane apsigyventi. Aš turiu vieną laisvą. Paskui pamažu susirasi. Sugrįžęs važiuok tiesiog pas mane.

– O, labai ačiū! Puiku!.. Vienas gyveni? Nevedi?

– Žinai, kad rengiuosi.

– Pats laikas. Įsimylėjęs?

– Ne be to... Ką padarysi... Kiekvienas tą ligą persergam...

– Kas ji?.. Graži ir turtinga?

– Amerikietė, brolau!.. Pamatysi pats. Supažindinsiu. Turtuolė! Tėvas pastatė trijų aukštų mūro namus, o ji vienturtė duktė! Supranti, ką tai reiškia?

– Na, žinoma, kur čia nesuprasi!.. – dviprasmiškai nutęsė Vasaris. Jam nepatiko, kad Indrulis, matyt, labiau susižavėjęs tais trijų aukštų namais negu sužadėtine.

– O ji pati kaip? – klausė vėl.

– Nieko, graži, – gana šaltai gyrė ją Indrulis. – Kojas turi puikias: pėdos mažutės, blauzdos kaip nutekintos... Tik, ot, krūtinė per menka! Žinai, aš mėgstu moteris su pilnu biustu, nors tokios dabar ir ne madoj. Bet dovanok, brolau, nesipiktink, – susigriebė jis. – Aš buvau ir pamiršęs, kad tu kunigas.

Vasariui net pagailo vargšės amerikietės, taip ciniškai savo sužadėtinio analizuojamos. Bet, tęsdamas kalbą, klausinėjo toliau:

– O šiaip inteligentiška? Prasilavinus?

– Net ir per daug! – sušuko advokatas. – Su aukštuoju mokslu, be to, muzikė! Tiesą pasakius, man tai mažai rūpi. Aš nemuzikalus. O mokytos moterys šeimynos gyvenime dažnai esti arba per šaltos, arba nesukalbamos.

– Bet, kaip matau, tu nelabai žaviesi savo sužadėtine? – juokėsi Vasaris.

– Kodėl?.. Anaiptol!.. Ji man labai patinka – ir aš ją myliu. Tik, matai, jau nebesu jaunuolis ir moku blaiviai įvertinti tokius dalykus. Be to, žinai, šalia sentimentų subrendusiam žmogui daug nusveria ir praktiški sumetimai. Tokia partija ne kasdien pasitaiko.

Dabar Vasaris jau turėjo savo nuomonę apie Indrulio meilę ir būsimų jo vedybų priežastį.

– Žinai ką? Aš norėčiau, kad kas paveržtų tavo amerikietę, jeigu ji to verta, – erzino jis Indrulį. – Tu gi susirasi mažiau mokytą ir nemuzikalią paną su keturių aukštų namais.

– Na, na, nesityčiok! – protestavo Indrulis. – Kai pažinsi ją, įsitikinsi, kad jos meilė verta daugiau negu vieno aukšto. Puiki moteris!

Nutilo abudu.

– Na, o tu kaip? – kreipėsi advokatas. – Rašai ką nauja?

– Rašau. Pradėjau didelį veikalą. Dramą.

– Istorišką ar iš gyvenimo?

– Iš praeities ir iš fantazijos. Bus ten rizikingų dalykų.

– Paskaitysi kada. Aš nors juristas, bet literatūrą mėgstu.

– Pažiūrėsim...

Ties Ukmergės plentu jiedu atsisveikino.

Parėjęs į savo viešbutį, rengdamasis gulti, Vasaris mąstė apie Indrulio sužadėtinę ir spėliojo, kas ji per viena, jei negalinti suprasti tikrųjų advokato „meilės“ tikslų. O dar mokyta ir muzikė!.. Paskui mintys nukrypo į rašomąjį veikalą, ir jis paskendo pusiau realybės, pusiau sapno vaizduose.

III

Rytą jis pabudo gana anksti, ir pirmoji jo mintis buvo vakarykštis Meškėno prašymas atlaikyti mišias. Vasaris pajuto smagų lengvumą ir džiaugsmą, kad profesoriaus prašymą atsisakė patenkinti ir kad šitos nemalonios pareigos šiandien jam dar nereikės atlikinėti.

Bet ar pati pareiga – mišios – jam buvo nemaloni? Ne, jis stačiai nenorėjo viešai pasirodyti esąs kunigas. Ir ne tik viešai, bet ir sau pačiam buvo kažkaip drovu, koktu ir baugu vėl įsisąmoninti savo kunigystę – ir įsisąmoninti didžiausia kunigo pareiga – šv. mišių laikymu. Ir taip staiga, netikėtai, nepasiruošus!

Tebepasilikdamas gulėti lovoje ir vis dar tebejausdamas malonų pasitenkinimą, kad išvengė tos pareigos, jis pabandė prisiminti, kur ir kada paskutinį kartą jis laikė mišias. Paskutiniuosius dvejus metus jis praleido Paryžiuj. Ne, Paryžiuj jis necelebravo nė karto. Anksčiau pusę metų jis gyveno Romoje. Taip, čia jis mišias dar laikė, nors ne kasdien. Čia tad ir bus jo paskutinės mišios.

Paskui jo mintys nuslydo atgal į pirmuosius emigracijos laikus, į Rusiją. Čia jis išgyveno trejus metus. Rusijoj, daugiausia Petrapily, mišias laikydavo dar kasdien. Jis mokėsi Dvasinėj Akademijoj, kur disciplina buvo beveik tokia pat, kaip ir seminarijoj. Bet jau čia, nepaisant disciplinos, kunigiška jo dvasia pradėjo blėsti. Akademijos auklėtiniai, daugiausia jau kunigai, nepabijodavo retkarčiais tą discipliną sulaužyti.

Vasaris, susitaręs su kuriuo nors draugu, kartais nesiprašęs išsprūsdavo į teatrą. Kartais, kai juos visus vesdavo pasivaikščioti sostinės gatvėm arba apžiūrėti kokio muziejaus ar parodos, jis su draugu smukdavo į šalį ir grįždavo į Akademijos rūmus tik apie vidurnaktį. Jie vaikščiodavo Nevos prospektu, apžiūrinėdavo vitrinas, įsisukdavo į didžiuosius magazinus, o vakare eidavo į svečius pas kurį pažįstamą Petrapilio tautietį, kur neretai rasdavo ir daugiau svečių. Vienas kitas akademikas turėdavo ir civilinius rūbus, kuriuos, reikalui esant, paskolindavo ištikimiem draugam. Trumpais apsirengę, jie išvengdavo daug nemalonumų, nes sutanotus vežikai ir chuliganai dažnai išplūsdavo jėzuitais ir palydėdavo trilypiais rusiškais keiksmais.

Akademijoje Vasariui konfliktas tarp kunigo ir poeto ėjo vis aštryn. Seminarijoj ir pirmaisiais kunigavimo metais tas konfliktas dažniausiai pasilikdavo jo viduj, jo sąžinėj, retai kada jo veiksmus ir elgesį iškreipdamas iš dvasiškojo luomo nuostatą. Čia gi, Rusijos sostinėj, tokių iškrypimų pasitaikydavo gana dažnai. Visa, kas buvo jam naudinga ir reikalinga kaip poetui: teatras, plati lektūra, santykiai su žmonėm, – visa tai jam, kaip dvasiškiui, buvo draudžiamas vaisius, kurio kiekvienas kąsnis pamažu dildydavo kunigiškus jo charakterio bruožus. Nejučiom jis ėmė atsipalaiduoti nuo kai kurių dvasiškų pareigų. Jis išgavo vyskupo leidimą ilgą ir painų brevijorių pakeisti daug patogesniu ražančium, kurį gali atkalbėti, ranką įsikišęs į kišenių, važiuodamas tramvajuj arba eidamas gatve. Meditacijas jie visi laikydavo kartu koplyčioj, bet skaitydavo jas kiekvienas iš savo knygos. O tos knygos ne visuomet būdavo tam tikslui tinkamos. Mišiom laikyti altorių ir laiko būdavo maža, o kunigų daug. Jie skubindavo ir stačiai lenktyniuodavo, kuris greičiau pabaigs.

Trejų metų, praleistų Akademijoj, visiškai pakako, kad ne per gilus dvasinis Vasario gyvenimas apsitrauktų stora rutinos žieve ir taptų beveik automatiškai kartojamų įpročių eile.

Paskui jam pasitaikė proga išvažiuoti į užsienį. Drąsių ir maištingų minčių sukilo tuomet jo galvoj. Pirmąsyk jam pasivaideno išsivadavimas. Nuo ko išsivadavimas? Jis

aiškiai nežinojo. Gal nuo tos rutinos, gal nuo tų įpročių tuštumo, gal nuo tų vidaus konfliktų, gal nuo to liūdesio ir pesimizmo, kuris jį apsiaubdavo įsimąstymo ir įsijautimo valandom.

Ir jis išvažiavo į tolimus, nežinomus kraštus ieškoti mokslo ir išsivadavimo. Skandinavija, Anglija, Prancūzija, Šveicarija ir Italija buvo tie kraštai, kurie per 10 metų pavadavo jam tėvynę. Jis mokėsi ir dirbo belaisvių šelpimo komitetuose, o paskui lietuvių pasiuntinybėse ir atstovybėse. Jis apsiprato su svetimais žmonėm, priprato prie civilinių rūbų, bet kunigo sąmonė jame vis dar tebebuvo gyva, ir laukiamo išsivadavimo jis nerado. Iš įpročio jis vis dar tebekalbėdavo ražančių, dažnai tuo pačiu metu mąstydamas apie pašalinius dalykus, suklupdamas „sveikamarijose“ ir paslaptyse ir kartais nežinodamas, kurią ražančiaus dalį jis kalba. Kartą per mėnesį arba ir rečiau eidavo pas kokį kapuciną ar pranciškoną išpažinties, sakydavo trafaretiškas nuodėmes, išklausydavo trafaretiškų kapucino ar pranciškono pastabų ir vėl grįždavo į kasdienį darbą ir gyvenimą.

Mišias jis laikydavo beveik kasdien, ypač pirmaisiais dvejais trejais metais. Keli Amerikos lietuviai kunigai atsiųsdavo jam dolerinių intencijų, kurios ir buvo svarbiausias jo pragyvenimo šaltinis.

Bet štai vėl patekęs į Paryžių ir gavęs apmokamą vietą atstovybėje, jis mišių daugiau nebelaikė. Ar čia nulėmė vien materialinės aplinkybės, jis ir pats to gerai nežinojo. Greičiausia, kad ne. Kasdienis darbas, naujos pramogos ir visa didžiulio miesto atmosfera nutraukė ir tuos paskutinius ryšius, kurie dar buvo jį sieję su kunigiškom pareigom. Jis žinojo, kad Paryžiuj gyvenantiem kunigam suspensos bausme uždrausta lankyti teatrus. Jis gi eidavo ne vien į teatrus, bet ir muzikholus, kur susidarydavo tokia nuotaika, kad stoti prie altoriaus jam atrodydavo nepakenčiamai koktu ir net šventvagiška. Bet vis dėlto jis nevengė nei tų vietų, nei tos nuotaikos. Jis manė, kad jam tai reikalinga kaip poetui, kaip literatui. [...]

Tokiu būdu, gyvendamas Paryžiuj antruosius metus, Liudas Vasaris jau buvo nusikratęs beveik visais išviršiniais ir daugeliu išvidinių kunigystės ryšių. Tačiau kunigo sąmonė jame vis dar buvo gyva ir varžydavo ne vienu atveju. Visai laisvas jis jausdavosi tik ten, kur žinodavo, kad niekas jo nepažįsta. Jis kartais su pamėgimu klaidžiodavo bulvarais, užsukdavo į kavines, lankydavo meno galerijas ir teatrus, gardžiuodamasis ta laisve, kurios jis neturėtų čia, nešiodamas sutaną. Tuomet jis būdavo giedrai nusiteikęs, pastabus ir akylus daugeleriopiem gyvenimo reiškiniam. Jis jausdavo kylančią savy energiją ir augantį pasiryžimą, nusikračius dvasiškių luomo varžtais, atsidėti vien literatūrai, pažinti žmones ir pasaulį, ruoštis kūrybai ir tik jai savo gabumus ir patyrimus sunaudoti. Nes gyvenimas, manė jis, yra didžiausia vertybė, ir neprivalo būti jokių formalinių kliūčių jį tikslingiausiai ir vaisingiausiai sunaudoti.

Bet pakakdavo pasipainioti kam nors iš saviškių, ypač mažiau pažįstamų, kurie žinojo jį esant kunigą, – ir visas jo entuziazmas ir giedri nuotaika staiga dingdavo. Jo akys prigesdavo, jis visas sustingdavo, susigūždavo į save, tapdavo atsargus ir drovus, tarsi sugautas ką blogo darant. Atvažiavusieji iš Lietuvos paprastai norėdavo patekti į *„Folies Bergères“*, *„Casino de Paris“* arba į kitą panašią vietą. Bet jeigu kuris nors jam sakydavo: „Na, kunige Liudai, nuvesk mus šį vakarą į kokią skylę pažiūrėti Paryžiaus gražuolių“, – jis išsikalbinėdavo neturįs laiko arba rasdavo kitokią priežastį atsisakyti. Pavadintas kunigu, jis staiga netekdavo geros nuotaikos ir nepalankia akim žiūrėdavo į tą, kuris jį taip pavadino.

Šitokis jo jautrumas ėjo ne iš veidmainiškumo, kaip galėjo kai kas pamanyti. Jis niekad nenorėjo atrodyti geresnis, negu iš tiesų yra, jam buvo visai nesvarbu, kas ką apie jį manys. Bet kunigui nederančiose aplinkybėse jis stačiai negalėjo pakelti kunigo vardo ir kitų nuomonės, kad jis yra dvasiškis. Jo kunigystė buvo gili, paslėpta žaizda, kurią tik jis pats mokėjo aplenkti, bet kurią skaudėjo nuo kiekvieno svetimo prisilietimo.

Dėl to kartais vienatvės ir įsimąstymo valandom jį apsemdavo klaiki nuovoka, kad jis gyvenime yra vienų vienas, kad jis džiaugtis tegali vienas, kad jis turi vengti draugų ir pažįstamų, o klaidžioti svetimųjų minioj. Būti savim jis tegali vienas arba nepažįstamųjų tarpe. Šita nuovoka sukeldavo jame visą audrą juodžiausių minčių ir jausmų. Jam atrodydavo, kad ties juo kybo kokia nepalaima, kokis prakeikimas, smerkiąs jį amžinai vienatvei, amžinam sielvartui.

Taip nusiteikęs kartais jis sėsdavo rašyti, ir tokiom valandom buvo parašyti juodžiausi jo poezijos lapai.

Štai kur glūdėjo jo vergovės šaknys – jame pačiame. Jis galėjo nutraukti visus su kunigyste jį jungusius ryšius, – kol tebuvo gyva jame kunigo sąmonė, jis vis tiek negalėjo jaustis visiškai laisvas.

Bet ar jis, gyvendamas Paryžiuj, jau buvo pasiryžęs visiškai ir galutinai mesti kunigystę? Šį klausimą jis kai kada nagrinėdavo, bet griežto atsakymo dar nerasdavo. Kartais jis manydavo, kad taip. Bet kai tik aiškiai įsivaizduodavo apostazijos aktą, o save ekskunigą, ypač Lietuvos gyvenimo aplinkybėse, pajusdavo šiurpią baimę, ir kunigiškoji sąmonė jam keldavo griežtą protesto balsą. Taip painiodamasis savy, Vasaris atsimindavo vieno draugo iš Akademijos žodžius. Jiedu kartais ginčydavosi pašaukimo klausimais, ir Vasaris pasikarščiavęs, pats savo kalba netikėdamas, sušukdavo:

– Ot, pamatysi! Jeigu tik aš kada nors įtikėsiu savo talentu, mesiu kunigystę ir būsiu vien tuo, kuo mane Dievas padarė – laisvu poetu!

Tuomet draugas atsakydavo:

– Mesi nemesi, bet laisvas, brolau, jau nebūsi. Kas kartą pakliuvo į Romos valdžią, tam išsivadavimo nėra. Tu purtinkis kaip nori, Romos dvasia vis tiek persunks tave ligi kaulų smegenų. Tu ir kape nepaliausi buvęs kunigu.

Taip ginčydamiesi, abudu prieidavo ligi kraštutinumų, tačiau dabar Vasaris ėmė įsitikinti, kad draugo žodžiuose būta daug tiesos. Kunigystės dvasia jį persunkė giliau, negu jis buvo manęs. Ir ateitis jam atrodė neaiški.

Jis važiavo į Lietuvą nežinodamas dar, kaip pasielgs, ir lūkuriuodamas, kad palankiai susidėjusios aplinkybės padės jam tą klausimą išspręsti. Lietuvoj pirmom dienom beveik niekas jo nepažino. Jam patiko, kad visi jį vadino ne kunigu, bet ponu, ir net viešbuty, kur jis paėmė kambarį, jo incognito nebuvo atidengtas, nes pasas rodė, kad jis yra vien *Dr. Phil.*

Tačiau vos tik jam pervažiavus Lietuvos sieną, kunigavimo metų atsiminimai pabudo visose jo sielos kertelėse, ir nusimanymas, kad jis yra kunigas, ėmė stiprėti ne dienom, bet valandom. Susitikimas Virbalio stoty su pažįstamu kunigu ir Meškėnu parodė jam, kad jo incognito truks neilgai, o prašymas atlaikyti mišias reiškė, kad kunigavimas jau iš pirmųjų žingsnių kėsinasi apkrauti jį seniai pamirštom pareigom. Tas sapnas, kurį jis atsiminęs ir dabar dar jaučia slegiantį koktumą, liudija, kad ir jo pasąmony glūdi daug dar slaptų veiksnių, kurie, netikėtai iškilę į viršų, gali sudrumsti jo gyvenimą kokiais visai nepatirtais sukrėtimais.

Bet šį momentą jis dar nenorėjo to užslenkančio sunkumo justi ir juo bent šias paskutines savo trumpų atostogų dienas temdyti. Ūmai nusikratęs visom juodom mintim, jis staigiu mostu nusviedė nuo savęs antklodę ir šoko iš lovos. Laikrodis rodė jau pusę devintos, ir, ilgiau gulėdamas, jis rizikavo negauti pusryčių.

Jis greitai nusiprausė ir, atsisėdęs prieš veidrodį, ėmė rištis kaklaraištį. Staiga kažkas pasibeldė į duris. „Tarnaitė", – pamanė jis ir neatsisukdamas šūktelėjo:

– Prašom!

Durys atsidarė, bet tai buvo ne tarnaitė. Vyriškas, tvirtas, beveik įžūlus balsas pagarbino lotyniškai, aiškiai skirdamas žodžius:

– *Laudetur Jesus Christus!*

Tas balsas kaip spyruoklė pakėlė Vasarį iš vietos.

– *In saecula saeculorum,* – atsakė jis, atsigręždamas į nelauktą svečią.

Prieš jį stovėjo vienuolis, augalotas vyras, apie 40 metų amžiaus, kumpanosis, beveik savonaroliškų veido bruožų pranciškonas. Jis tvirtu žvilgsniu pažiūrėjo Vasariui į akis ir paklausė:

– *Reverendus dominus* Vasaris, jei man gerai nurodė kambarį?

Blogas nujautimas dilgterėjo Vasariui širdį. Jis pasiryžo laikytis šaltai ir beveik gynimosi pozicijoj.

– Taip, Vasaris, – atsakė lakoniškai.

Bet jo veidas, matyt, rodė nusistebėjimą, nes vienuolis neklausiamas ėmė aiškinti.

– Tamstai keista, iš kur aš apie sveiką sužinojau? Nesistebėk, meldžiamasis. Dalykas paprastas. Šiame viešbuty dažnai apsistoja kunigų. Mūsų bažnyčia nuo jo ne toliausia. Kai mum kartais prireikia dar vienų mišių arba šiaip kokios dvasiškos pagalbos, mes kreipiamės čia ir beveik visuomet randame kunigą. Tiesa, tamsta civiliais, iš užsienio. Na, bet Lietuvoj nepasislėpsi, *carissime.* Viena viešbučio tarnaitė tamstą pažino. Sakė, ji esanti iš tos parapijos, kur sveikas prieš karą buvai vikaru. Ji tad man ir parodė tamstos kambarį.

– Iš tiesų, nemaniau...

– *Ergo, ad rem*[93]. Serga pas mus vienas brolis. Liga sunki, gal ir mirs. Vakar atliko išpažintį ir visa kita. Bet šiandien vėl pareikalavo konfesarijaus – tik ne vietinio. Nė vieno mūs jis neprisileidžia. Gal čia ligonio *delirium,* o gal ir *casus conscientiae.* Kur mes rasim labiau nepažįstamą kaip tamstą? *Nonne providentia divina direxit pedes tuos ad salvandam animam fratris tui?*[94] – pabaigė jis iškilmingu tonu ir klausiamai žiūrėjo į Vasarį.

Šis tuo tarpu apsivilko švarką ir, nevengdamas vienuolio žvilgsnio, atsakė:

– Dovanok, tėve, šiandie – ne. *Non possum.*[95]

Valandėlę jiedu žiūrėjo viens kitam į akis, ir Vasaris jautė, kad pranciškonas skaitė jo mintis. Daugiau aiškintis nereikėjo.

– O, tai nieko! – nusiramino vienuolis. – Aš ir užsukau čia tik pakeliui eidamas. Katedroj tikrai gausiu konfesarijų. Džiaugiuosi tamstą pažinęs. Vadinuosi tėvas Severinas. O, mes dar susitiksime. *Laudetur Jesus Christus!*

Išeidamas jis nusilenkė ir iš paniūrų dar kartą pažvelgė į Vasarį. Tai buvo, be abejo, reikšmingas pažvelgimas, einąs iš minties ir iš valios. Bet ką jis reiškė – priekaištą, įspėji-

---

[93] Tad prie reikalo.

[94] Ar ne Dievo Apvaizda vedė tavo žingsnius išganyti tavo brolio sielai?

[95] Negaliu.

mą, ironiją ar pasigailėjimą, – Vasaris nežinojo. Tik tas nejaukus įspūdis ir blogas nujautimas, kokį jis buvo pajutęs, kai pirmą sykį pamatė vienuolį, dabar dvigubai sustiprėjo. Apskritai vienuoliam Vasaris antipatijos nejautė. Nemaža jų buvo sutikęs, ypač Italijoj, ir žinojo, kad ir vienuolių tarpe yra žmonių su plačiom pažiūrom. Romoje jis pažinojo vieną pranciškoną čeką, kuris buvo matęs didmiesčio teatrų beveik visas operas ir operetes. Ir per išpažintį vienuoliai dažnai būdavo švelnesni negu šiaip kunigai.

Tad tėvo Severino paliktasis įspūdis Vasariui buvo ne tik nejaukus, bet ir nesuprantamas.

I V

Kitą dieną Liudas Vasaris išvažiavo į tėviškę. Buvo antradienis, namie jis ketino pabūti tik ligi penktadienio ar šeštadienio, kad sekmadienį nereikėtų vykti į parapijos bažnyčią laikyti mišių.

Pats tėvas atvažiavo į stotį pasitikti sūnaus. Bet veltui jo akys ieškojo kunigėlio. Būtų senis jo nė nepažinęs, jeigu pats Liudas nebūtų jo prakalbinęs:

– Na, tėti, turbūt manęs ieškote?

Sumišo ir susigraudino senis Vasaris, sveikindamasis su sūnum.

– Senatvė, kunigėli... Neprimatau jau... Bet ir jūs kaip pasikeitėt!.. Tai jau turbūt dešimt metų, kaip atsiskyrėm... Dabar jau – garbė Dievui, kad leido laimingai dar pasimatyti. Visaip pamanydavom. Šiais laikais žmogaus gyvenimas kaip ant plauko kabo. Na, tai einam ir važiuoti. Motina prasilaukė.

Jis nelabai stebėjosi, pamatęs sūnų „poniškai“ apsirengusį. Per rinkimus į Seimą ir į jų parapiją atvažiuodavo agituoti kunigų, kurie būdavo trumpais persirengę. Vienas taip ir mišias laikė – ir žmonėm labai negražu buvo, kad pro plačius, retus albos mezginius matė jo kelnėtas kojas.

Jiedu išėjo iš stoties, tėvas apžiūrėjo arklius, įkėlė į vežimą nedidelį sūnaus lagaminėlį, rūpestingai apdangstė jį nuo dulkių ir, kai pagaliau abudu susėdo, linksmai pavarė arklius.

– Garbė Dievui, – kalbėjo jis, dairydamasis į plonai apsiniaukusį dangų, – dienelė kelionei pasitaikė kuo geriausia. Ant lietaus neatrodo, ir saulutė nekepina. Pavakariais parsirisime... Na, tai kaip ten, kunigėli, svetimose žemėse, kur važinėjot? Rašėt, kad ir Ryme buvot, o šventą tėvą ar matėt?

Liudas pradėjo pasakoti apie Romą ir kitas vietas, bet jam labiau rūpėjo išgirsti apie savo tėviškę ir buvusius pažįstamus.

– Ką ten, tėte, svetimos žemės ir svetimi žmonės! – baigė jis savo informacijas, – geriau jūs man papasakokit, kaip praleidot karą? Sako, vokiečiai gerokai prikamavę.

Tėvui jau ir pačiam knietė kuo greičiausiai pasiguosti sūnui dėl išgyventų karo baisybių, ir jis su visom smulkmenom ėmė piešti okupacijos vargus. Dūsavo senis, jaudinosi ir net pyko, pasakodamas apie žiaurų kreishauptmaną ir klastingą amtforšterį, kurie savo rekvizicijom kone prie bado buvo privedę visą apylinkę. O paskui kiek vargo ir baimės būta dėl tų „plienčikų“! Pagaliau ir tikrų plėšikų atsiradę...

Gerą pusę kelio klausė Liudas tėvo pasakojimų apie karo vargus, tik retkarčiais įsprausdamas savo pastabas.

– Daug iškentėjom, kunigėli, bet garbė Dievui, mūsų namelius saugojo nuo didesnių nelaimių. O antai Šilainių dėdė, amžiną atilsį, negrįžo iš Rusijos. Kruvinąja, sako, miręs.

– Atsimenu. Apie tai rašėte man laiškuose.

Bet tėvas vėl iš naujo papasakojo viską, ką tik žinojo apie Šilainių dėdės mirtį.

– Prispaudė vargas kaltus ir nekaltus. Nubaudė Dievas svietą, per daug jau pasileidę buvo žmonės. Bet kad gero nė dabar nematyti. – Tokiom refleksijom baigė tėvas pasakoti karo vargus ir sparčiau pavarė arklius.

– O Klevišky, tėte, ar teko būti? Kaip gyvuoja kanauninkas Kimša? Kur dabar ponia Brazgienė, žinote, giminaitė, kur už daktaro buvo ištekėjusi. Daktarą, rodos, į karą buvo paėmę?

– Žinau... atsimenu... Klebonas dar gyvas ir sveikas... O-o!., stiprus dar senis! Bet daktaras, amžiną atilsį, negrįžo... Per revoliuciją, sako, žuvo. O giminaitė, bus jau kokia trejetas metų, už kito ištekėjo. Kaune, sako, ir gyvenanti. Žinojau berods ir pavardę... Aukštas, sako, koks ponas. Kur neištekės? Jauna, linksma, o klebonas ir turto, sako, nemaža skyrė...

Tėvas kažką dar ir toliau pasakojo, bet Liudas jau nebeklausė. Žinia, kad Liucė ištekėjo už kito, jį labai nustebino ir net tarsi užgavo. Gyvendamas užsieniuose, jis gana dažnai atsimindavo ponią Brazgienę. Tiesa, vikaravimo metai ir visa eilė tolimesnių įvykių buvo nutrynę sentimentinį jųdviejų pažinties pobūdį, bet vis dėlto Liucė, kaip pirmoji jo vyriškumą žadinusi moteris, jo atsiminimuose turėjo privilegijuotą vietą.

Dažnai jis mėgdavo atsiminti visas jųdviejų pažinties smulkmenas ir gyvai įsivaizduoti tą linksmą, gyvą, juodbruvę išdykėlę, jos spindinčias akis, skambų juoką ir grakštų stuomenį. Kažkoks nujautimas jam kuždėjo, kad daktaras Brazgys iš karo nebegrįš. Bet jis niekad nesisielodavo dėl Liucės likimo ir niekad nepamanydavo, kad ji dar kartą ištekės už kito. Klebonas Kimša buvo juk pakankamai turtingas aprūpinti ją ir sūnelį.

Ir štai dabar sužino, kad ji už to kito jau ištekėjusi. Liudo Vasario širdy ima kilti kaip ir koks priekaištas Liucei dėl tokio jos žingsnio. Kad ji kadaise tekėjo už Brazgio, jam atrodė visai paprasta ir net reikalinga, bet dar kartą eiti už kito reiškė lyg ir visiškai nuo jo nutolti, lyg ir išsižadėti šviesios jaunystės idilės ir jųdviejų pažinties, o gal ir visai ją pamiršti. Liucė, ištekėjusi už kažko kito, nepažįstamo, jam pačiam jau tapo neįmanoma, neprieinama, neįsivaizduojama. [...]

Iš lengvo sūpuojamas vežimo, jis skendėjo toliau savo jausmuose ir mintyse, jau visai nebegirdėdamas tėvo žodžių. Tėvas, ir pats pastebėjęs, kad sūnus jo nebeklauso, nutilo ir susimąstė taip pat, retkarčiais automatiškai šmėkšteldamas ties arkliais botagu. Po tokios tylos paprastai šneka palinksta kita kryptim – rimtesne, gilesne, intymesne. Pavažiavęs geroką kelio galą tylom, tėvas pažvelgė porą kartų į sūnų, krunkštelėjo ir tarė:

– Tai kaip dabar, kunigėli, po tų visų mokslų? Vikaraut jau turbūt neisite? Klebonu geroj parapijoj būtų tinkamiausia.

Klebonu? Staiga pažadintas iš savo minčių, Liudas pajuto net apmaudą dėl tokio naivaus tėvo spėliojimo ir šiurkščiai pasipriešino:

– Ne, tėte. Į parapiją aš neisiu nei vikaru, nei juo labiau klebonu. Ne tam aš su tokiu vargu baigiau aukštąjį mokslą, kad užsikasčiau kur nors parapijoj. Gausiu tinkamesnio darbo.

– Žinoma, kaimo sermėgiam gana ir paprastų kunigų... Ir man, tiesa, andai klebonas kalbėjo, kad jus vyskupas greičiausia skirs į seminariją profesorium.

– Ne, tėte. Seminarijoj jau pakanka profesorių. Aš grįšiu į Kauną. Man siūlė gimnazijos direktoriaus vietą.

– Ar vyskupas?

– Ne, ne vyskupas... Bet vyskupas leidžia.

Dabar nepasitenkinimą savo širdy pajuto tėvas. Ilgų metų jo svajonė ir viltis buvo matyti sūnų klebonu geroj parapijoj, gražioj klebonijoj, kur būtų ir gabalas lauko, ir galvijų, ir gražių arklių, kuriais sūnus važinėtų į atlaidus į svetimas parapijas. Slapta jis puoselėjo viltį, kad senatvėj ir pats turėsiąs kampelį tokioj klebonijoj ir galėsiąs pridaboti ūkio reikalus. Ir štai dabar tos ilgametės svajonės griūva, kaip tyčia, tokią valandą, kada reiktų džiaugtis, po tiek metų sulaukus sūnaus. Ir jis dabar bandė spirtis:

– Be reikalo jum, kunigėli, tie rūpesčiai. Parapijoj ramesnis ir geresnis gyvenimas. Gimnazijos? Kas tos gimnazijos! Ne kunigo tai darbas. [...]

Sūnui jis šitų minčių nepasakė, bet abudu pajuto, kad tarp jųdviejų atsistojo kažkoks nesusipratimas, kažkoks tarpusavis nepasitenkinimas ir apmaudas. Ir tėvas, ir sūnus žinojo, kad šiais klausimais vienas kito neįtikins. Tad vėl nutilo abudu, bet tas tylėjimas buvo sunkesnis už atvirą ginčą. Liudas numanė, kad reikia duoti seniui išsikalbėti ir paskui pamažu nukreipti šneką kita kryptim.

– Tai ką, tėte, nepatenkinti Lietuva? Savo valdžia vis dėlto geresnė už svetimą. Rusų žandarus jau apmiršot, bet ir vokiečiai, matot, koki buvo lupikai.

Tėvas negreitai atsakė.

– Ak, nieko... gyventi galima... mokesčiai pakeliami. Valdžia kaip valdžia. Tik kur seniau vienas sėdėjo, tai dabar trys – penki... O kai reikalą turi atlikti, tai jau gyvas galas. Ir žmonės ištvirko. Jaunimas niekais eina. Tos mados, nešiosenos – vis miestiškai, brangiai, o kai reikia ką parduoti – pusdykiai atiduoki...

Ilgai skundėsi senis Vasaris naujo gyvenimo vargais. Kaip ir visi jo kartos žmonės, jis skeptiškai, su nepasitikėjimu žiūrėjo į „lietuvių valdžią“ ir dėl visų negerovių tik ją vieną kaltino. Bet to kurtaus Lietuva nepasitenkinimo, kuris ruseno daug giliau negu gyvenimo negerovės, jis suformuoti ir išreikšti nemokėjo. Kad būtų mokėjęs, greičiausia būtų taip pasakęs: „Mes, senoji kaimo karta, jūsų, jaunųjų, nesuprantam ir šioj naujoj tvarkoj neprigysim. Naujas gyvenimas mūsų lūkesčius užvylė. Tikėjimas, Bažnyčia ir kunigai ima nuo mūsų tolintis ir eina tarnauti ne Dievui, bet Lietuvai. Kas ta Lietuva, aš gerai nesuprantu. Seniau maniau, kad tai mūsų kraštas, mūsų žemė, mūsų žmonės, o dabar matau, kad tai valdžios, partijos, prezidentai ir valdininkai. Jie vieni kitus verčia ir į kalėjimus sodina, o daugelis vagia, suka, kyšius ima ir skriaudžia savus žmones, vadinasi, tą pačią Lietuvą. Ir tu, sūnau, prasibastęs 10 metų svetimose žemėse, štai ketini mus senius visai pamesti ir eiti tarnauti tai naujai Lietuvai...“ [...]

Liudas Vasaris jautė, kad, artėdamas į savo tėviškę, jis kartu artėja ir į tokį gyvenimo idealą. Ir jame ėmė kilti atsparumas ir noras priešintis. Savo kunigavimo pradžioj jis tokį idealą taip pat smerkė, bet remdamasis kitokiais sumetimais. Tada, jauno idealizmo polėkių valandom, jis manydavo, kad jeigu jau būti kunigu, tai kunigu asketu, apaštalu, tyliu Kristaus vynyno darbininku. Tolimesni įvykiai ir užsieny praleisti metai parodė jam, kad tokiu kunigu jis būti negali. Ne tik tokiu, bet gal ir iš viso kunigu jam sunku bus pasilikti. [...]

Diena jau slinko vakarop, kai, užvažiavę ant kalnelio, jiedu pamatė gimtąjį kaimą. Galulaukėj stūksojo vienišas Aušrakalnis, kurį Liudas buvo pratęs iš tolo sekti akim dar anais laikais, grįždamas iš seminarijos. Tik dabar jis buvo matomas iš kito šono, ne niūksančių miškų, bet šviesaus horizonto fone. Godžiu žvilgsniu ėmė lukštenti Liu-

das Vasaris seniai matytas vietas. Visa apylinkė tarsi susmukusi žemyn, susigūžusi, tik Aušrakalnis toks pat ramus, rimtas ir net išdidus savo pakilimu lygiuose kelių kaimų laukuose. Ne, berods ne toks pat. Įgundanti keleivio akis ima pastebėti jo viršūnėje kaip ir kokių nelygumų – kepurnų ar kapčių.

– Kas ten, tėte, ant Aušrakalnio? Dirbat ar statot ką?

– Apkasai, kunigėli. Rusai per visą kalną didžiausią griovį nuvarė. Iki pat trobų, o iš kitos pusės net giraitę siekia.

Matyt jau ir trobos. Bet kas čia? Liudas jų nė nepažįsta.

– O kurgi gluosniai? – sušuko jis nustebęs. Didžiulių pilkalapių gluosnių alėjos už sodo, kuri taip puikiai puošė jų vienkiemį, kaip nebūta. Trobos barkšo kažkaip nejaukiai apnuogintos ir vakarų vėjam išstatytos.

– Germanų darbas, – pro dantis prakošia tėvas. – Antai ir beržyną sodybose kaip skuste nuskuto.

Štai jau ir jų kaimas. Seniau pagrįžusį iš seminarijos jį sveikindavo kiekvienas – didelis ir mažas. Dabar nebent kuris iš senesniųjų, suvokęs, kad Vasaris turbūt kunigą parsiveža, tingiai nusivožia kepurę. Kita karta, kiti žmonės, kurie jo, o jis jų nebepažįsta.

Jis sunkiai susivokia savo jausmų mišiny. Kas jisai savo tėviškėj? Laukiamas saviškis, svečias ar užklydęs praeivis?

Bet kieme jį pasitiko visa šeima su motina pryšaky. Visų akyse spindėjo džiaugsmo ašaros.

V

Rytojaus dieną atsikėlęs ir priėjęs prie lango, Liudas pamatė, kad motina, pasikabinusi ant tvoros, dulkina ir valo jo sutaną. Tą sutaną, kaip nereikalingą, jis paliko paskutinį kartą lankydamasis tėviškėj dar karo pradžioj. Motina, matyt, rūpestingai ją išsaugojo ir, pastebėjusi, kad kunigėlio lagaminėly kitos sutanos nėra, ėmė ją valyti. Juk reiks gi jam važiuoti į bažnyčią ir laikyti šv. mišias!

Pamačiusi, kad Liudas jau atsikėlė, ji, sutana nešina, pasiskubino į seklyčią.

– Gerai, kunigėli, kad kadaise palikote namie sutaną. Savo turbūt pamiršote įsidėti į valizėlę.

– Ne, mama, nepamiršau, bet maniau, kad nereiks. Šį kartą trumpai pas jus viešėsiu, tai į bažnyčią nebus kada nė nuvažiuoti. Bijau, kad klebonas nesutrukdytų. Šiandien apžiūrėsiu laukus, pasikalbėsime, ryt noriu pavaikščioti po girią, penktadienį gal atlankysime Murmų dėdę, o šeštadienį jau turiu būti Kaune.

Motina, išgirdus tokį planą, iš nusiminimo net rankas užlaužė:

– Vaje, kunigėli, bijau ir pasakyti. Parašėte taip vėlai laišką, kad nespėjom jum nė pranešti, kaip čia mes susitarėm. Žinodami, kad parvažiuosite, ryt dienai suprašėme visas gimines į egzekvijas už Šilainių dėdės ir visos giminės dūšias.

Liudas pajuto, kaip karšta banga perliejo jį visą, ir neslėpdamas apmaudo tarė:

– Et, mama, reikėjo jum tai daryti be mano žinios! Galgi aš turiu tokių priežasčių, kad ryt negaliu tų egzekvijų laikyti?..

– Ir aš taip sakiau, – teisinosi motina, – bet tėvas užsispyrė, ir tiek. Pirmasis, girdi, pasimatymas su laimingai grįžusiu sūnum turi būti visos giminės, gyvų ir mirusių, džiaugsmas.

Liudas matė, kaip ji nubraukė prijuoste ašaras. Daugiau jis prieštarauti nepajėgė.

– Na, nieko, mama. Kas padaryta, tai padaryta. Sutana yra – galėsime važiuoti į bažnyčią.

Jis dar nė pats nežinojo, kaip pasielgs, tik viena buvo aišku, kad priešintis tėvam, nelaikyti tų egzekvijų reikštų skaudžiausiai įžeisti ir juos, ir visus gimines. Ir kuo gi pasiteisinti?

Po pietų jis vienas išėjo į laukus, užlipo į Aušrakalnį ir, atsigulęs čiobreliais kvepiančioj jo viršūnėj, ėmė narplioti susidėjusią situaciją.

Buvo likusi dar viena maža vilties spragelė – tai pačiam atgiedoti nokturnus, o kleboną prašyti, kad atlaikytų mišias. Bet ir šita spragelė tuoj užsiraukė, kai jis sumetė, kad klebono mišios paprastai esti užpirktos, o jeigu ir nebūtų, tai kaip visa tai atrodys tėvam, svečiam ir pagaliau klebonui!

Vadinasi, teks mišias laikyti pačiam. Čia Liudas Vasaris leidosi į savo sąžinės labirintą. Pirmiausia, jau treti metai, kaip jis nebuvo išpažinties. Nepaisant jau visų kitų nuodėmių, šitos vienos pakako, kad *licite*[96] jis negali administruoti jokio sakramento. Metus nebuvęs išpažinties kunigas ne tik sunkiai nusideda, bet faktiškai yra jau suspenduotas ir mišių laikyti negali. Taigi ryt anksti tektų eiti pas kleboną išpažinties. Bet pasiruošti išpažinčiai iš 3 metų reikėtų atlaikyti bent 3 dienų rekolekcijas, suskaityti nuodėmes, sužadinti gailestį, pasiryžt pasitaisyti, žodžiu, išspręst viso tolimesnio gyvenimo problemą ir jau nuoširdžiai stoti į pavyzdingo kunigiško gyvenimo kelią.

Ar jis, Liudas Vasaris, gali dabar, tučtuojau, tokį žingsnį padaryti? Jis bando save ir šiaip, ir taip, bet atsakymas vis vienas: ne, jis to padaryti negali. Jis žino, kad nepasiryš nei šiandien, nei per 3 dienas, nei per 3 mėnesius. Ar jis'mes kunigavęs, ar taps geru kunigu, jis pasakyti nemoka. Jo vidaus gyvenime vyksta kažkokia logiška, dėsninga ir griežta evoliucija, kurios jis negali nei sustabdyti, nei pakreipti.

Bet mišias jau reikia laikyti rytoj. Išpažinties eiti jis nenori, nes tai būtų vien tuščia forma, komedija, pasak Varioko. Vadinasi, jis laikys mišias, trejus metus nebuvęs išpažinties...

Padaręs tokią baisią išvadą, Vasaris tarėsi konstatuosiąs savo širdy pasibaisėjimą, susirūpinimą, panieką sau pačiam, bet nustebo, nieko to nejausdamas. Painiava pasirodė daug lengviau išnarpliojama, negu jis buvo manęs. Kodėl? Ir štai jis padarė išvadą: kad nuo altoriaus jį stūmė ne moralinė tos painiavos ir savo pasiryžimo pusė, bet vien nenoras arba vengimas viešai prisipažinti esant kunigu, nenoras užsivilkti sutaną ir bažnytinius rūbus.

O moralinė pusė? Nejaugi jo sąžinė pasidarė tokia atbukusi, o jis pats taip suniekšėjęs, kad nedrebėdamas drįsta eiti atlikinėt didžiausią tikėjimo misteriją, nebuvęs 3 metus išpažinties. Bet ir čia jis randa raminantį atsakymą. Juk moralinis visos tos painiavos atžvilgis ir jo pasiryžimo tariamas blogumas eina ne iš prigimtinės teisės, išreikštos Dekaloge, bet iš dogmų arba iš formalinių Bažnyčios nuostatų. Kodėl būtent metus neiti išpažinties yra jau sunkioji nuodėmė, o mėnesį, pusę metų, metus be vienos dienos – dar nėra nuodėmė? Formaliniam nuostatam Vasaris jau seniai nebejautrus. Kai kuriom dogmom taip pat. Ar jis kaltas, kad jo protas ir širdis to nepriima?

– Iš esmės, – samprotauja jis, – tuos 3 metus aš gyvenau taip pat dorai kaip ankstyvesniuosius. Mišios yra Dievo garbinimo aktas, Dievo ir žmogaus, dvasios ir materijos jungimosi simbolis, kurio turinį supranta ir jaučia kiekvienas individualiai. Kodėl aš

[96] Deramai, be nuodėmės.

negaliu šito simbolinio akto atlikti, juoba kad ir pati Bažnyčia pripažįsta, jog objektyvi jo vertė nepareina nuo subjektyvaus mano sąžinės padėjimo. Tikintiesiem mano mišios bus atlaikytos *valide,* o man pačiam, subjektyvios mano sąžinės šviesoj, einančioj iš prigimties teisės, o ne iš formalinių nuostatų – ir *licite.*

Padaręs tokių išvadų, Liudas Vasaris palengvėjusia nuolaika nusileido nuo Aušrakalnio.

Namie po pietų jis apsivilko sutaną. Ji, nors buvo apnešiota, tiko visai gerai. Jis perėjo kelis kartus per kambarį, išėjo į kiemą, – nieko, kojos nesipainioja. Kartą įgytas įgudimas neišnyko. Tėvų veidai prašvito. Ačiū Dievui, jų kunigėlis vėl tikras kunigas!

Tėvas neslėpdamas reiškė savo pasitenkinimą:

– Na, kunigėli, dabar net akim mieliau pažiūrėjus. Ir žmonėm ne gėda pasirodyti. Bent visi mato, kad kunigas, o tai galėjo pamanyti, kad kokį šunponį parsivežė Vasaris. Nepatinka man tos vokiškos mados.

– Gana jau, gana, – draudė jį motina. – Jau kunigėlis pats žino, kur kaip pritinka, – nors ir pati buvo ne mažiau patenkinta už tėvą.

– Ar ne vis tiek, tėte, – teisinosi Liudas. – Lotyniška patarlė sako, kad ne drabužis padaro vienuolį, taigi ir kunigą. O trumpais keliauti daug patogiau.

– Nežinau, – abejojo tėvas. – Geras žmogus visada kunigą pagerbs ir jam iš kelio pasitrauks ir kitą sudraus. O poniškai apsirengę visi lygūs. Šiandien kiekvienas suskis poniškai moka...

Liudas mato, kad tėvo neįtikins, ir eina į klėtį paliktose kadaise knygose pasiieškoti, ar neras, iš kur galėtų prisiminti mišių apeigas ir tekstus, nes per kelerius metus galėjo kai ką pamiršti.

Ligi vakaro jis kartojo mišias, o atsigulęs jautė lengvą nerimastį ir dar kartą apsvarstė visą tą reikalą. Nieko nauja jis nesugalvojo, nors ilgai negalėjo užmigti, ir daug visokių minčių ir spėliojimų skrido per galvą. Sienoje įkyriai graužėsi trandis, o jo sąžinės gelmėse taip pat vos jaučiamai ėmė judėti abejonių kirminėlis, kurio negalėjo nutildyti joki samprotavimai.

Ryt rytą jis pabudo anksti ir ėmė rengtis į bažnyčią. Rengėsi tėvai, broliai ir seserys, beveik tokiu pat kruopštumu, kaip kadaise į primicijas. Visi bėgiojo, tvarkėsi ir ruošėsi, skubėdami ir vis ko nors nesuskubdami padaryti. Po egzekvijų ir ražančiaus bažnyčioje visi giminės ir kaimynai turėjo važiuoti į Vasarius pasižmonėti ir pasistiprinti. Tad ruošos ir rūpesčio buvo nemaža.

Pagaliau susitvarkė, susėdo į vežimą, ir tėvas, savo papročiu persižegnojęs, pavarė arklius. Kaimynai sekė juos akim, o kiti lydėjo ir į bažnyčią, nes visas kaimas žinojo, kas šiandien Vasariuose per šventė.

Klebonas sutiko Vasarį kaip mielą svečią. Valandėlę pasišnekučiavę, abudu nuėjo į bažnyčią. Žmonių jau buvo gana daug. Visi kviestieji, net ir iš tolimesniųjų parapijų, pasistengė atvažiuoti. Klebonas pasirūpino, kad Vasarių egzekvijos būtų iškilmingos ir puošnios. Vidury bažnyčios stovėjo aukštas juodais calūnais dengtas katafalkas. Jį puošė sugabenti iš klebonijos fikusai, oleandrai, palergonijos ir daugybė žvakių. Visi net stebėjosi šviesų gausumu. Pamatęs tokį paruošimą ir atsilankiusiųjų daugybę, Vasaris galutinai įsitikino, kad nelaikyti tų pamaldų jam nėra galima.

Atgiedojęs nokturną, jis ėmė rengtis mišiom. Kalbėdamas preparaciją, jis stengėsi sužadinti savy gailestį už nuodėmes, bet jokio pasiryžimo ateičiai jo širdy nekilo. Vilkda-

masis albą ir juodą, sidabru išsiuvinėtą arnotą, jis kiek nerimavo ir jaudinosi, ir jo pirštai truputį virpėjo, kai jis dėjo ostiją į pateną. Bet jis greit susivaldė ir, nusilenkęs kryžiui, priėjo prie altoriaus. Pradėjo mišias jau visai nurimęs, tartum tai būtų buvęs kasdienis jo darbas. Tik kalbant *Confiteor*, mušantis į krūtinę ir sakant žodžius *mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa,* jį nusmelkė mintis, kad ar tik ne šios mišios bus jo gyvenimo *maxima culpa* – visų didžiausia kaltė.

Bet toliau viskas ėjo sklandžiai. Laikydamas mišias, jis girdėjo viską, kas darėsi aplink jį bažnyčioj: klapčiukų skambučius ir atsakinėjimus, vargonų ir vargonininko balsą, žmonių šlamesį ir kosėjimą. Atsisukdamas su *Dominus vobiscum* ir *Orate fratres,* jis pamatė tėvus ir dar keletą pažįstamų veidų. Tas kontaktas su aplinkuma jį nuostabiai stiprino ir drąsino.

Tačiau kai atėjo konsekracijos ir pakylėjimo momentas ir visa bažnyčia taip nutilo, tartum ji būtų buvusi tuštutėlė, o jis vienas pasilenkęs ties ostija ir kieliku šnibždėjo galingiausius pasauly konsekracijos žodžius, jį antrąkart nusmelkė nerimastis ir baimė. Akim sekdamas savo paties keliamą į viršų kieliką, jis pajuto lengvą svaigulį ir turėjo net prisišlieti prie altoriaus. Bet tas truko tik vieną momentą. Vėliau, atsimindamas tą momentą, jis manydavo, kad tai atsitiko dėl to, jog jis buvo blogai miegojęs, nevalgęs ir, pakėlęs akis į viršų, lengvai galėjo netekti pusiausvyros.

Paskutinė svarbioji mišių vieta, Komunija, didesnio susijaudinimo jam nesukėlė. Komuniją taip pat priėmė tėvai, kai kurie giminės ir šiaip dar keletas žmonių, buvusių tą dieną išpažinties. Po mišių jis atgiedojo *Libera* ir nuėjo į kleboniją pusryčių, o tėvai ir giminės dar pasiliko bažnyčioj giedoti ražančiaus.

Buvo jau beveik pietūs, kai po visų pamaldų Vasariai su svečiais parvažiavo namo. Visų dėmesio centras buvo kun. Liudas. Visi džiaugėsi, matydami jį laimingai sugrįžusį, ir klausinėjo apie tolimus kraštus ir jų gyvenimą. Stebėjosi ir guodėsi, išgirdę, kad svetur dar sunkiau gyventi negu Lietuvoj.

Pagaliau, norėdamas nukreipti kalbas ir dėmesį nuo savęs, jis ėmė klausinėti, kaip jiem klojasi dabar po karo, ar jie patenkinti nauja tvarka. Liudui, pirmą kartą atsidūrusiam didesniam žmonių būry, rūpėjo pažinti jų nuomones, pažiūras ir kiek savo nepriklausomos valstybės susikūrimas yra padaręs įtakos jų protui, nusiteikimui ir viso gyvenimo apyvokai. Bet dauguma, ypač senesnieji, galvojo taip, kaip jo tėvas: Lietuva, vadinasi, vyriausybė – sau, o mes – sau.

– Dabar visa valdžia jūsų pačių priklauso, – kalbėjo Liudas. – Jūs renkate Seimą, o Seimas pastato ministerius ir patį prezidentą. Kokius išrinksite į Seimą žmones, tokia bus ir vyriausybė.

Bet kaimiečiam tas nebuvo taip aišku. Dėdė Murma tik ranka numojo:

– Apgavystė, kunigėli, daugiau nieko! Ką čia mes renkame? Mes tik partijas renkame. O partijos ant lapelių pavardes be mūsų surašo. Štai ir per pereitus rinkimus į Seimą pateko Kleviškio zakristijonas, vienas kurpius iš Naujapolio, dar, sako, kažkoks mažažemis ar naujakurys nuo Skroblų. Ar mes būtume tokius rinkę? Ką toki išmano apie valdžią?!

– Užtai tokia ir valdžia, – palaikė kitas. – Vokiečių, ot, tai buvo valdžia! Žodį pasakė, tai šventa. Nepadarysi – tai ir skūrą nulups.

– Oi, moka ir mūsiškiai skūrą lupti, – pataisė trečias. – Tau gal neteko reikalų turėti įstaigose arba vieną kitą medį nusipirkti? Pavaikščiotum kryžiaus kelius!.. [...]

Po pietų ir pavakarių, po visų kalbų, aimanų, nusiskundimų ir pasiguodimų svečiai pagaliau išsiskirstė.

Likęs vienas, Liudas Vasaris pasijuto prislėgtas ir užviltas. Pirmieji kaimo įspūdžiai nedavė jam nieko džiuginančio.

– Kaimas, – mąstė jis, vaikščiodamas po sodelį, – tebėra tamsus, egoistiškas ir inertiškas. Kolektyvinius tautos uždavinius ir pastangas jis negreit dar supras. Bet tuo pačiu metu kaimas yra pastabus ir kritiškas. Kiekvienas klaidingas vadų žingsnis kelia kaime ne vien nusivylimą, bet ir nepasitikėjimą ateitim ir atkaklų pasiryžimą priešintis. Kaimas galėjo daug nukęsti ir abejingai žiūrėti į svetimųjų, rusų ir vokiečių, darbus, bet saviesiem nieko nedovanos ir nepamirš.

Liudas Vasaris niekada nebuvo linkęs artimai bendrauti su kaimu. Dabar, po 10 metų, vos spėjęs paliesti kaimo gyvenimo pulsą, vos nugirdęs vieną kitą jo žodį, jis pamatė, kad ir dabar jis kaimui būtų svetimas, nesuprantamas. Jis pastebėjo, kad kaimo žmonės, net ir artimi giminės, dėstė jam savo nuomones nenorom, privengdami, varžydamiesi. Jei jis įrodinėdavo ką nors priešingai, jie nors sutikdavo, bet aiškiai buvo matyti, kad tik žodžiu, iš mandagumo, anaiptol ne iš pritarimo.

– Su kaimu, – manė jis, – mano reikalai baigti. Nepriklausomos tautos gyvenimas yra tokis šakotas, kad aš rasiu tinkamo savo būdui ir gabumam darbo ir kitur, o netiesiogiai būsiu gal naudingas ir tai pačiai liaudžiai.

Liudas Vasaris jautė, kad, toldamas nuo kunigo kelio, jis kartu tolsta ir nuo liaudies. Ne tik tolsta, bet tampa nusikaltėliu jos akyse. Kas kas, bet jau liaudis jį supras sunkiausiai ir gal niekad to nutolimo jam nedovanos.

Jis karčiai nusišypsojo, atsiminęs, kaip moterėlės gėrėjosi jo mišiom ir juo pačiu. Jis staiga visu žiauriu aiškumu pamatė, į kokį dviprasmišką kelią jis žengia ir koks dvilypumas bei neaiškumas ima gaubti jo veiksmus ir jo asmenį. Niekad Liudas Vasaris taip sunkiai nejautė tą dvilypumą slegiant, kaip tą vakarą. Ir anksčiau, tiesa, jis nešiojo savy disharmonijos ir skilimo pradus. Bet anksčiau jo, kaip kunigo, sakramentaliniai veiksmai niekad nebuvo diametraliai priešingi tom moralinėm normom, kurias yra nustačiusi Bažnyčia ir tikinčiųjų pritarimas. Šiandien tai atsitiko pirmą kartą, ir, norint jis teisinosi ir išsisukinėjo susidariusiom aplinkybėm ir subjektyvia sąžinės šviesa, gilumoj vis dėlto jautėsi pažemintas ir neteisus.

Ir jame vėl kilo noras išsivaduoti iš to pažeminimo, nusikratyti tuo slegiančiu sunkumu, sunaikinti tą dvilypumą, išlyginti disonansus. Jis pasiilgo teisingos kitų apie save nuomonės, vis tiek nors ta nuomonė būtų jam ir nepalankiausia.

Jis dabar aiškiai žinojo, kad šia krytim jam reikia eiti ir į šį tikslą derinti visus savo veiksmus.

Bet štai mano viena, o padarė ką kita. Jis viešai manifestavo savo kunigystę, nenorėdamas to ir net neturėdamas tam teisės.

Jo laukiamas išsivadavimas buvo dar toli.

VI

Šeštadienį, kaip buvo ketinęs, Liudas Vasaris sugrįžo į Kauną. Jau išvažiuodamas į tėviškę jis pervežė pas Indrulį savo valizas ir dabar įsikūrė viename jam pavestame kambary. Iškraustęs negausią savo mantą, sutvarkęs lovą ir rašomąjį stalą, jis pasijuto aprūpintas neribotam laikui ir laisviau atsikvėpė. Jam lengvėjo krūtinėj pamąsčius, kad, atlaikęs

tėviškėj egzekvijas, jis atliko sunkią pareigą ir kad dabar turbūt gana ilgai jis bus nuo tokių pareigų laisvas.

Rytojaus dieną, sekmadienį, jis mišių laikyti nėjo, bet kaip eilinis tikintysis nuvyko į Įgulą išklausyti sumos. Stovėdamas žmonėse, jis sekė pamaldų eigą, ir jam rodėsi, kad tokios religinės nuotaikos jis niekad nejausdavo, pats operuodamas prie altoriaus. Jam dar buvo malonu patirti, kad jis vis dėlto liko tikįs žmogus.

Išėjęs iš bažnyčios, jis jau buvo besukąs į namus; staiga ties pat ausim kažkieno aukštas prikimęs balsas sušuko:

– Liudas Vasaris? Gi iš kur tu?

Petras Varnėnas, jo senas pažįstamas, išvarytas kadaise iš trečio seminarijos kurso, plačiai šypsodamasis tiesė jam ranką. Vasaris žinojo, kad Varnėnas, artimiausiais po karo metais baigęs studijas, gyvena Kaune ir dėsto literatūrą universitete. Apsitvarkęs jis ketino savo buvusį draugą susirasti, tad dabar nemaža nudžiugo, jo prakalbintas.

Abu draugai pasuko Laisvės alėja, dalindamiesi atsiminimais, pirmaisiais įspūdžiais ir informacijom kiekvienas apie save. Nutrūkus kalbai, Varnėnas apžvelgė Vasarį ir, paėmęs už alkūnės, paklausė:

– Sakyk, Liudai, tik neįsižeisk: tu dar kunigauji ar ne? Atrodai, brolyti, dekadentiškai! Ir paskalų čia apie tave visokių esu girdėjęs.

– Aš toks ir esu, – nusijuokė Vasaris. Jis buvo užsivilkęs, kadangi diena buvo apsiniaukusi, platų, lietinį, nenusakomos spalvos apsiaustą, galėjusį tikti tiek vyrui, tiek moteriai. – Dekadentu mane apšaukė jūsų kritikai. Ką gi? Už tokį pavadinimą aš visai nepykstu. Nėr nieko gražiau kaip dekadentiška poezija. O dėl kunigavimo manyk kaip nori.

– Bet kaip tave vadinti: kunigu ar ponu?

Vasaris valandėlę pasvyravo.

– Žinai, drauge Petrai, prie žmonių, kurie manęs nepažįsta, kunigu nevadinki.

Pirmą sykį taip atvirai jis buvo paklaustas ir pirmą sykį taip atvirai išsižadėjo kunigystės.

Varnėnas surimtėjo.

– Aš visuomet manydavau, kad sutana ne tau. Bet, tiesą sakant, nesitikėjau, kad, sykį užsivilkęs, tu ją kada nors numestum. Ir kažin ar verta?

– Numesti ją sunkiau, negu tai gali atrodyti. O ar reikia, tai čia jau įsitikinimo, pažiūrų, palinkimų klausimas, kurio nė aš pats dar nesu galutinai išsprendęs.

– Gaila. Pradėdamas gyventi Lietuvoj, turėtum aiškiai nusistatyti, kas tu turi būti. Paskui bus sunkiau.

– Aš tai puikiai suprantu. Bet nusistatymo čia nepakanka. Čia reikia dar išgyvenimo. Reikia ne tik protu, bet ir siela, psichologiškai prie to prieiti. Vienos valios tam nepakanka.

Valandėlę jiedu ėjo tylėdami. Varnėnas, susidomėjęs Vasariu dar anuomet seminarijoj ir nuo jo atskirtas ilgos metų eilės, nepaliovė sekęs jo poezijos ir dažnai paspėliodavo, kaip pakryps buvusio draugo gyvenimas. Dabar jam buvo įdomu savo spėliojimus patikrinti.

Tuo tarpu jiedu pasuko iš Laisvės alėjos į Vienybės aikštę, įėjo į Karo muziejaus sodelį ir, radę nuošaliai suolą, atsisėdo. Varnėnas, žarstydamas lazdele smėlį, kalbėjo:

– Tai štai kaip susipainioja kartais žmogaus gyvenimas. Seminarijoj turbūt nė sapnuoti nesapnavai, kad atsidursi tokioj kryžkelėj. O aš, žinai, kartais pamanydavau.

Kunigo ir poeto junginys man niekad neatrodydavo stiprus. Įdomu, kokius motyvus pats laikai svarbiausiais tokiam savo žingsniui pateisinti? Bet ar aš neįkyrus, taip tave kamantinėdamas?

– O, labai prašau! – sutiko Vasaris. – Šiais klausimais aš mėgstu padisputuoti. Pirmiausia, aš pamačiau, kad neturiu pašaukimo. Aš nesu pamaldus, mano palinkimai nesiderina su kunigo būdu. Literatūrinė kūryba, kaip aš ją suprantu ir į kokią aš esu linkęs, taip pat stumia mane nuo kunigavimo. Seniau aš maniau, kad tai ir bus svarbiausia priežastis. Bet paskui pamačiau, kad atsirado ir ideologinių spragų. O dabar imu įsitikinti, kad ir iš viso taip nusiteikusiam, taip jaučiančiam ir galvojančiam, kaip aš, pasilikti kunigu yra negalima, o gal ir nedora.

– Tai ko gi lauki?

– Psichologinį tokio žingsnio pagrindą aš tau jau nurodžiau. Bet yra kitokių dar kliūčių. Žmogus gyvenime nesi izoliuotas. Kad ir kažkoks būtum individualistas, vis tiek priklausai vienai ar kitai visuomenės grupei. Aš, pavyzdžiui, esu suaugęs su katalikais: su jų pasaulėžiūros bendraisiais bruožais, su jų visuomeniniais siekimais, pagaliau, surištas su jais plačiu asmeninių reikalų ir pažinčių tinklu. Pasiskelbdamas ekskunigu, aš turiu visa tai nutraukti ir pakibti ore. Vadinasi, ir čia reiktų keisti orientaciją. Tuo tarpu aš to negaliu.

– Toliau?

– Toliau štai kas. Aš turiu senus tėvus. Ir seniau žinojau, o prieš porą dienų dar aiškiau pamačiau, ką jiem reiškia mano kunigavimas. Jiem jau beveik tragedija, kad aš noriu gyventi ir dirbti Kaune, o ne parapijoj. Jeigu aš dabar mesčiau kunigavęs, motiną tuojau nuvaryčiau į kapus, o tėvui jei nesutrumpinčiau, tai apkartinčiau visą gyvenimo galą. Tuo tarpu aš nė to negaliu.

Varnėnas apsiniaukęs klausė šitos kalbos, o Vasariui baigus, ir visai susiraukė.

– Žinai ką, Liudai, – tarė jis nieko gera nežadančiu tonu, – nepatinki tu man su visais šitais savo išsisukinėjimais. Reikalas čia, brolyti, tiek svarbus ir taip aiškiai nepakenčiąs kompromisų, kad tu tučtuojau turi ryžtis, nepaisydamas nei visuomenės, nei pažinčių, nei tėvų, žodžiu, jokių nei materialinių, nei sentimentalinių kliūčių. Kaipgi tu gali pakęsti tokį bjaurų dvilypumą, jei jau nesakyti – hipokriziją?!

Bet Vasaris visai ramiai išklausė Varnėno žodžių ir net šyptelėjo:

– Tokių priekaištų aš iš tavęs tikėjausi. Ne tik iš tavęs, bet ir iš kiekvieno, kuriam būčiau taip atviras kaip tau. Tu ir daugelis kitų, pažinę mano vidaus konfliktus ir kovas, norėtumėt padaryti iš manęs literatūros herojų – ir tai dar klasiško stiliaus. Pamanykit tik: pašventimas, priesaikos – ir prigimties aistros; pareiga – ir asmens laimė; dorovinis žygis – ir motinos ašaros. Tad būk kietas kaip plienas – žūk arba žudyk, bet atlik savo pareigą. Klasiškas herojus literatūroje, žinoma, taip ir pasielgtų. Bet aš, matai, esu ne herojus, tik paprasto kasdieninio gyvenimo žmogus, turįs taip pat paprastų kasdienių reikalų ir, be to, dar jautrią širdį. Jei nori, smerki.

– Aš nesmerkiu, bet kiti pasmerks. O jau silpnavaliu tai tikrai palaikys.

Vasaris, matyt, pradėjo jaudintis. Staigiu gestu jis pažėrė lazda tako žvirgždus ir sušuko:

– A, spjaut man į jų tvirtą valią!.. Pirmiausia reiktų dar žinoti, ką jie tuo vardu vadina! Siauras užsispyrėlis, kvailas bigotas, beširdis egoistas, žiaurus despotas dažnai su pasigėrėjimu vadinami stiprios valios didvyriais. Toki didvyriai, be atodairos siekdami

savo tikslo, ne vieną kartą pasaulį yra maudę kraujuose ir ašarose. Mano gi idealas – humaniškumas.

– Nesiginčysiu, nes imi karščiuotis. Sutinku, kad širdis turi savo tiesą, savo logiką ir savo moralę. Esi širdies žmogus – ir proto argumentais tavęs neįtikinsi. Bet viena tau, brolau, patariu: kol formaliai dar lieki kunigų luome, elkis kaip kunigas, arba, jei nori, nedaryk to, kas kunigą žemintų. O *de internis nemo judex, nisi Deus*[97]. Taip, rodos, pasakiau?

– *Ad evitandum scandalum?*[98] Žinoma, aš ir pats tai gerai suprantu... Tegu tik visi sutanuotieji ir dekoruotieji tą atmena. Dėl mano elgesio jiem rausti nereiks!

– Ima lynoti, einam namo. Kur apsigyvenai?

– Pas Indrulį. Pažįsti, advokato padėjėjas.

– Pažįstu. Matomės, bet retai. Skirtingos specialybės.

– Turi laiko? Užeikiva. Pamatysi, kaip įsikūriau.

– Galima. Indrulis tavo geras prietelis?

– Gimnazijoj draugavome. Paskui teko ir užsieny susitikti. Dabar nežinau. Gal ir susibičiuliausime.

– Abejoju.

– Kodėl?

– Sunkus jis žmogus. Smulkmeniškas, priekabus ir nenuoširdus.

– Jis ir seniau buvo į tai linkęs. Na, maža bėda. Nepatiks – išeisiu. Jis, be to, vesti ketinąs. Pažįsti jo sužadėtinę?

– Kaip sužadėtinę?

– Jis sakėsi turįs sužadėtinę. Amerikietė, rodos, kokia.

Varnėnas nusijuokė:

– Na, tuo tai jis be reikalo giriasi. Yra čia tokia prašmatni amerikietė Gražulytė, apie kurią visi kavalieriai sukasi. Bet tiek ji yra Indrulio sužadėtinė, kiek ir mano.

– O-o! Spėju, kad ta gražuolė yra tikrai nepaprasta, jeigu net mokslo žmonės dėl jos varžosi! Supažindinkit. Indrulis berods jau ketino.

– Nekišk, brolyti, nagų, – juokaudamas įspėjo jį Varnėnas. – Indrulis pavydus kaip tikras jaunikis.

– Na, dėl manęs gali būti ramus. Atsimindamas tavo įspėjimą dėl elgesio, aš prie moterų nė iš tolo.

– Neužsiginki! – juokavo Varnėnas. – Pana iš tiesų kokių reta. Graži, išsilavinusi, turtinga, savarankiška ir drąsi, kaip dera amerikietei.

– Nemėgstu suvyriškėjusių moterų, – purtėsi Vasaris.

– Ji anaiptol nesuvyriškėjusi, bet moderniška moteris gera to žodžio prasme.

Vasariui jau grįžo gera nuotaika.

– Rūko? – erzino jis draugą.

– Nemačiau.

– Geria?

– Su saiku ir ne degtinę.

– Flirtuoja?

– Juokais, bent su manim.

– Žaidžia golfą ar tenisą?

---

[97] Vidaus, sąžinės dalykus teisia tik vienas Dievas.

[98] Išvengti papiktinimo?

– Ne, tik pianinu.
– Sentimentalu ir nebemoderniška!
– Bet virtuoziškai.
– Myli šuniuką ar katę?
– Ne, Vasari! Aš tavęs nepažįstu! Iš kur tau jumoras?
– Suintrigavai savo gražuole, štai ir viskas.
– Nesijuok! Kai pamatysi, pats įsitikinsi.

Taip juokaudami jiedu priėjo Ožeškienės gatvę ir pasikėlė į antrą vienų namų aukštą, kur buvo Indrulio butas. Šeimininką rado namie, visi trys susėdo jo kabinete, rūkė ir šnekučiavo. Paskui perėjo į Vasario kambarį pažiūrėti naujakurio. Varnėnas ėmė vartyti knygas ir, pamatęs ant stalo geroką pluoštą rankraščių, sušuko:

– Tuoj matyt, kad rašytojas! Vos spėjo įkelti koją, jau rankraščiai ant stalo. Na, pavaišink mus bent kokiu poezijos pluoštu. Juk daugiau nieko neturi.
– Čia vis senienos... Nieko nauja... – gynėsi Vasaris, kišdamas rankraščius į stalčių.
– Na, tai bent painformuok mane, kaip istoriką. Ką ruoši spaudai? Ką nauja rašai?
– Bus poezijų tomas. O paskui drama, gal net dvi. Teberašau.

Varnėnas pliaukštelėjo delnais, lyg kažką sumanęs.

– Ne, brolau, šitaip neišsisuksi! Turi mum debiutuoti, parvykęs į Lietuvą. Žinai ką, ponas šeimininke? – kreipėsi jis į Indrulį, – sukviesk gerų svečių, padarysim literatūros-muzikos vakarą. Aš jau suintrigavau Vasarį mūsų pianiste, pats ją suintriguok poetu – ir mes išgirsime nuostabių dalykų.

– Hm... Ką gi?.. galima, galima... – be didelio entuziazmo pritarė Indrulis, pešiodamas ūselį. – Tik kad pas mane, matai, dabar ankštoka. Čia lova... nė vieno laisvo kambario...

– Gerai. Rinksimės pas mane, – nusprendė Varnėnas. – Pianiną aš tyčia nusinuomosiu. Ateinantį šeštadienį! Sutarta? Puiku! Na, ir likit sveiki! – Jis atsisveikino ir dideliais žingsniais, truputį sulinkęs, išsiskubino namo.

Liudas Vasaris nemėgdavo viešai skaityti savo raštų, bet šį kartą nesipriešino. Jis ir pats beveik norėjo paskaityti kam nors nusimanančiam porą scenų iš savo rašomos dramos ir pažiūrėti, kaip ji bus priimta. Tad Varnėno pasiūlymas jam pasirodė visai patogus.

Tą pačią dieną, vakare, jis jau išsitraukė savo dramą ir ėmė rinkti vietas, kurias ketino paskaityti. Reikėjo šis tas papildyti, šis tas perredaguoti. Jis dirbo ligi vėlyvos nakties: Varnėnas juokais kalbėjo, kad suintrigavo jį amerikiete, bet ir iš tiesų buvo taip. Vasaris dirbdamas visą laiką turėjo toli, sąmonės periferijose, nuovoką, kad dirba, norėdamas gerai pasirodyti ypač tai nepažįstamajai amerikietei.

Jo vaizduotėje jau buvo apsibrėžęs ir neaiškus jos paveikslas. Nė vienai blondinei jis niekad dar nebuvo jautęs kiek gilesnės simpatijos, bet jam kažkodėl atrodė, kad ta amerikietė bus blondinė ar bent šviesiai dažytais plaukais. O antakiai būsią juodi. Ji būsianti aukšta, pailgo veido, o jai juokiantis, kairėj burnos pusėj, deja, žybčiosiąs auksinis dantis. Skambindama pianinu, ji kartas nuo karto palinksianti ties klaviatūra, ir jos šviesūs plaukai užkrisią ant kaktos. Pabaigusi skambinti, ji atsisėsianti fotely, užsimesianti koją ant kojos ir rūkysianti papirosą. Ji būsianti liesa, plokščiakrūtinė, bet kojas, pasak Indrulio, turėsianti kaip nutekintas.

Tokį amerikietės paveikslą piešė Vasariui jo vaizduotės kaprizas. Jis nebūtų galėjęs pasakyti, kad tokia būtent amerikietė jam labai patiktų, bet tokiai jis pats norėjo padaryti įspūdį, o padaręs – nė dėmesio į ją daugiau nekreipti.

Savo dramą jis rašė kitą ir dar kitą dieną. Jo direktoriavimo klausimas vis dar nebuvo išspręstas, tat laiko jis turėjo pakankamai. Bet trečiadienį jam paskambino telefonu prof. Meškėnas ir pranešė, kad vyskupas norįs su juo pasimatyti ir lauksiąs jo ketvirtadienį paskirtą valandą.

[...]

Paskirtą valandą, iš lengvo jaudindamasis, jis jau sėdėjo vyskupo priimamajame ir laukė ekscelencijos. Jis atėjo apsirengęs trumpais rūbais, rizikuodamas iš pirmo žvilgsnio nepatikti vyskupui. Bet jis tai padarė gudriu sumetimu, kad jeigu vyskupas nieko nesakys, tai jis jau visai drąsiai ir, taip sakant, legaliai galės ir toliau nešioti civilinius rūbus.

Po trumpos valandėlės tyliai virstelėjo durys, ir pasirodė ekscelencija. Vasaris pasveikino jį kunigiškai *Laudetur Jesus Christus* ir pabučiavo žiedą. Vyskupas pasisodino jį kampe prie mažo staliuko ir pradėjo šneką apie užsienį, apie studijas, apie grįžimą į Lietuvą ir įspūdžius savam krašte po tiekos nebuvimo metų. Gana ilgai ekscelencija domėjosi jo išeitu mokslu ir profesoriais, kurių jam teko klausyti. Vasaris, jau visai nurimęs, tik laukė ženklo, kada jis galės atsisveikinti ir vizitą baigti, bet ekscelencija vis dar ženklo nerodė. Atvirkščiai, matyt, ruošėsi pereiti į kitas kalbos temas.

– Taip... taip... Tai tamsta sakai, kad paskutinius dvejus metus praleidai Paryžiuj. Tai tamsta galėjai ir kiek giliau pažinti prancūzų sostinės gyvenimą – ypač religinį ir moralinį jos padėjimą.

– Taip, ekscelencija... Šiek tiek... Nors tai nėra lengvas dalykas...

– Džiuginąs reiškinys, kad prancūzų inteligentija kaskart vis labiau artėja į Bažnyčią. Ar pamaldos gausiai lankomos ir inteligentų?

– Taip, ekscelencija. Tikrai gausiai... Pavyzdžiui, šv. Magdalenos bažnyčioj... – bet jis tuoj susigriebė ir pasigailėjo, kam pavyzdžiui paėmė šv. Magdalenos bažnyčią, lankomą daugiausia visokių perėjūnų – turistų.

– O tamsta pats kokioj bažnyčioj laikydavai šv. mišias? – susidomėjo vyskupas.

– Aš eidavau į šv. Tomo Akviniečio bažnyčią. Ne per toli nuo jos ir gyvenau...

Šis akiplėšiškas melas išsprūdo jam savaime, nė nepagalvojus. Jis užkaito ir susitelkė, pajutęs pavojų. Pasirodė, kad ir vyskupas yra buvęs Paryžiuj ir laikęs mišias šitoj bažnyčioj. Vasaris nutirpo, laukdamas, kad ekscelencija štai paklaus dar kokios reikšmingos detalės, iš kurios paaiškės, kad jis, Vasaris, šv. Tomo bažnyčioj nė būti nebuvo. Bet, laimei, ekscelencija tuo pasitenkino ir panorėjo sužinoti, ar jau visai baigta statyti paminklinė Šv. Širdies bažnyčia.

Vasaris galėjo čia patiekti daug žinių ir net smulkmenų, nes pačiam keletą kartų teko tą bažnyčią, kaip Paryžiaus įžymybę, rodyti atvykusiem lietuviam.

[...]

Jis jau subruzdo keltis, nes vizitas, jo nuomone, užtruko jau per ilgai, bet vyskupas rankos mostu jį sulaikė. Jis atsisėdo, nujausdamas, kad dabar tai jau turbūt išgirs ką nors labai nemalonaus, sutelkė visą savo atsparumą ir argumentus atremti galimiem priekaištam.

Vyskupas valandėlę tylėjo, nulenkęs galvą ir giliai susimąstęs. Paskui jis pakėlė akis, liūdnu ir net tarsi rūpestingu žvilgsniu pažiūrėjo į Vasarį ir prabilo tyliu, lėtu balsu:

– Atsisveikindamas su tamsta, aš norėjau pratarti į sveiką keletą žodžių ne vien kaip viršininkas, bet ir kaip daug vyresnis už tamstą žmogus, galima sakyti, kaip tamstos

tėvas. Aš turbūt neapsiriksiu spėdamas, kad sveikas ėjai čia bent kiek nerimastaudamas, manydamas, kad aš sveiką kamantinėsiu apie gyvenimą užsieny, apie santykius, pareigų atlikimą, galbūt net pareikalausiu liudijimų, o pagaliau įsakysiu, pvz., kad ir užsivilkti sutaną arba bent nešioti *collorarium romanum*[99].

Po tokios įžangos vyskupas valandėlę nutilo, tarsi duodamas laiko Vasariui pasipriešinti, jeigu jis būtų klaidingai suprastas. Bet Vasaris tylėjo, nuleidęs galvą. Tad vyskupas kalbėjo toliau:

– Aš taip pat, rodos, neapsiriksiu spėdamas, kad tamsta atėjai nusistatęs dėl kai kurių punktų man nenusileisti. Aš tuos punktus apėjau labai atsargiai ne dėl to, kad aprobuočiau tamstos elgesį, bet nenorėdamas kol kas su tamsta pyktis. Laikas yra geriausias sielos negalavimų gydytojas. Aš tikiu, kad tamsta, pagyvenęs Lietuvoj, apsiprasi su mūsų aplinkybėm, pamažu įsitrauksi ir į Bažnyčios darbą, pats pamatysi, kur buvai suklydęs, ir savo klaidas pataisysi.

Vyskupas vėl nutilo, gal laukdamas Vasario pritarimo, bet poetas ir šį kartą tylėjo. Tik stipriai sučiauptos lūpos ir sutraukti antakiai rodė, kad jo širdy nebuvo ramu. O vyskupas, lukterėjęs valandėlę, vėl prabilo:

– Tamsta gerai nusimanai, ir aš tai pripažįstu, kad sveiko padėjimas kunigų tarpe sudaro kaip ir kokią išimtį šio luomo gyvenime. Tamsta esi poetas, turi nemenką talentą, esi įsigijęs daug gerbėjų, kurie sveikam pataikauja ir yra pasiryžę daug ką atleisti. Pažindami žmogiškąsias silpnybes, kaip *malum necessarium,* daug ką atleidžiame ir mes, Bažnyčios vyresnybė. Bet mūsų nuolaidumas neturėtų tamstos skatinti naudotis savo privilegijuota padėtimi ir toliau ta linkme eiti. Bažnyčios drausmei labai kenkia visokios išimtys ir spragos, jau nekalbant apie tikinčiųjų piktinimą ir blogą apie dvasiškius nuomonę, sudaromą dažniausiai iš išimčių.

Vasaris staiga pakėlė galvą ir buvo norėjęs jau kažką sakyti, bet vyskupas sustabdė jį rankos mostu ir tęsė toliau jau truputį pakeltu balsu:

– Aš atidžiai seku tamstos raštus, dėl to žinau, kokių vidaus kovų kartais tenka tamstai išgyventi. Bet niekad aš negalėjau sutikti, kad sveikas kada nors mestum kunigystę. Ne, to negali būti... Ne, to niekad būti negali! Tai būtų didžiausias nusikaltimas Dievui, katalikų tikėjimui, Bažnyčiai ir Lietuvai. Aš tikiu, kad tamsta, pažindamas katalikų tikėjimą, jį gerbi ir brangini. Tamsta, be abejo, taip pat gerbi ir kunigų luomą, nors leiskime, kad pats savo gabumus geriau sunaudotum kitur. Tamsta taip pat turbūt gerbi ir priesaiką Dievui, kurios aš pats buvau liudininkas, kad liksi ištikimas tikėjimui ir Bažnyčiai. Ir tamsta to visko išsižadėtum?! Dėl ko? Dėl asmens laimės? Ar tikrai tą laimę rastum? Ar neįpultum dar į didesnį nusivylimą? O jei ir rastum, tai ar ilgai ja naudotumeis? Ar ilga jaunystė? Ar ilgas gyvenimas? Pagaliau, vis tiek koki bebūtų sveiko sumetimai ir koki bebūtų rezultatai, jie tos apostazijos negali pateisinti! Prašau pagalvoti. O dabar *vade in pace et Dominus sit tecum*[100].

Vasaris norėjo kalbėti. Jis visas virpėjo kaip styga, ir visas per ilgus metus pritvinkęs jame kartumas veržėsi į viršų. Kokiam tikslui ir ką jis būtų kalbėjęs, jam ir pačiam nebuvo aišku. Gal jis būtų save apkaltinęs, gal prisipažinęs, gal skundęsis, gal guodęsis, o gal prieštaravęs ir viso to išsigynęs? Bet vyskupas kalbėti neleido. Jis greitai pakilo, davė pabučiuoti žiedą, padarė kryžiaus ženklą ir išėjo iš kambario.

---

[99] Apikaklė, užsegama užpakaly, nešiojama katalikų kunigų.
[100] Eik ramybėje, ir Viešpats tebūnie su tavim.

Vasaris sugrįžo iš vyskupo visa audra jausmų ir minčių nešinas. Pirmiausia, jis jautėsi prislėgtas ir pažemintas, kad vyskupas taip greitai ir neklaidingai jį dešifravo. Kaip menki dabar jam atrodė tie jo vingiai, kuriais jis manė save užmaskuosiąs ir prasilenksiąs su vyskupo budrumu ir jo paliepimais. Jam buvo gėda, kad jis, iš principo jau beveik pasiryžęs mesti kunigystę, ėjo pas vyskupą vis dar senu vergišku nusistatymu, kaip mokinys pas mokytoją – apgauti arba išsilenkti.

Paskui jį ėmė apmaudas, kad vyskupas, taip atvirai ir aiškiai iškėlęs klausimą, nedavė jam pasisakyti. Vyskupas, taip darydamas, pasielgė išmintingai, bevelydamas, kad Vasaris pats vienas apsvarstytų tuos žodžius ir visą situaciją, o ne prikalbėtų pasikarščiavęs tokių dalykų, dėl kurių padėjimas galėtų tik pablogėti.

Tačiau vieną strateginę klaidą padarė ir vyskupas, tai būtent, kad jis jau per aiškiai ir per giliai dešifravo Vasarį. Dabar jau Vasaris, matydamas, kad vyskupas vis tiek viską žino, ir nejausdamas reikalo jo varžytis, gali dar labiau užkietėti ir įsistiprinti jam paliktame *status quo.* Be to, vyskupas visu griežtumu iškėlė Vasariui ir apostazijos klausimą. Ligi tol Vasaris ir pamanyt bijodavo, kaip jis galėtų su ekscelencija tą klausimą diskutuoti. Dabar jau tas reikalas neatrodė jam toks baisus. Pagaliau, vyskupas argumentavo, stengėsi jį įtikinti, jį paveikti. Ir tai bene buvo didžiausia strateginė ekscelencijos klaida. Likęs vienas, Vasaris tuos argumentus svarstė, nagrinėjo ir stengėsi juos sugriauti. O kokių gi kliūčių žmogus nesugriaus, norėdamas save pateisinti ir eiti savo širdies palinkimais?

VII

Šeštadienio vakarą, kaip buvo sutarta, pas doc. Varnėną ėmė rinktis svečiai. Vis tai buvo žmonės, kurie domisi menu ir literatūra: „Spindulių“ žurnalo redaktorius Karklys, žinomas poetas Kalnius, dramos artistė Lapelytė, kompozitorius Aidužis, žadėjo atsilankyti taip pat ir kun. prof. Meškėnas, neminint jau advokato Indrulio ir amerikietės Gražulytės, kuri kartu su Vasariu buvo, taip sakant, programiniai to vakaro svečiai. Susirinko gerokas, apie 15 žmonių, būrys.

Liudas Vasaris tą dieną jau nuo pat ryto nerimavo, kaip čia jam pavyks pasirodyti su savo kūriniu tokiai rinktinei publikai. Dar neatvėsęs pasikalbėjimo su vyskupu įspūdis tebeslėgė jo nuotaiką ir mažino pasitikėjimą savim. Jis jautėsi ne vien sekamas, bet ir atsargiai, pamažu spraudžiamas į griežtas kunigo gyvenimo normas. Ne be reikalo vyskupas įspėjo jį nedaryti savo elgesiu išimties. Varnėnas andai tą patį jam kalbėjo. Vadinasi, į jį žiūrima vis dėlto kaip į kunigą. Tačiau nejaugi jis amžinai turi varžytis net ir savo kūrybos srity? Ir jis, dar sykį karčiai rezignuodamas, nusprendė: jis elgsis atsargiai, bet niekas neprivers jo išsižadėti to savo vidaus pasaulio, kurį jis per ilgus metus kovodamas ir blaškydamasis savy sukūrė.

Kai jis atėjo pas Varnėną, apie pusę kviestųjų rado jau susirinkusius, bet Indrulio ir Gražulytės dar nebuvo. Vieni svečiai telkėsi kampe prie sofos, kiti šnekučiavo, ramstydamiesi prie lango, bet niekas dar nebandė sėsti prie stalo, kur buvo sukrauti šalti užkandžiai, grožėjosi bonka konjako ir kukliai pūpsojo degtinės grafinėlis. Priešais, prie sienos, puošniai blizgėjo pianinas, tyčia Varnėno tam vakarui atgabentas.

[...]

Ginčas jau buvo iš naujo beužsimezgąs, bet trys nauji svečiai įėję nutraukė kalbas ir sumaišė kompaniją. Buvo tai Indrulis, ponia Genulienė ir viena panelė, kurios Vasaris

nepažinojo. Jis tučtuojau įspėjo, kad tai tariamoji Indrulio sužadėtinė amerikietė. Kol ji supažindinama priėjo pasisveikinti, Vasaris spėjo įsitikinti, kad jo vaizduotės nupieštas amerikietės paveikslas nors nebuvo visai priešingas, bet nelabai ir panašus į štai atvykusį originalą.

Ji atrodė žemesnė už įsivaizduotąją, tiesa, blondinė, bet su žymiai tamsesniais natūralios spalvos plaukais, kurių frizavimo vingiuose mainėsi auksiniai atspalviai. Jos veido pailgumą jis buvo įspėjęs, bet išraiška, nuotaika pasirodė kita. Jis manė, kad tai bus tipiška, laisvų manierų, moderniška amerikietė, kokių matydavo Paryžiuj, o čia išvydo beveik tipišką, tik patobulintos laidos, lietuvaitę, be kaimiškų bruožų, bet ir be didmiestiškos civilizacijos šablono. Ji nebuvo nei liesa, nei plokščiakrūtinė, kaip daugelis besibastančių po Europą anglių. Kai ji, sveikindamasi su Vasariu, nusišypsojo, jis pamatė sveikų, kaip sniegas baltų dantų eilę, ir jokio auksinio danties jos burnoj nebuvo. Patiko jam ir jos vardas – Auksė. Vėliau jis sužinojo, kad Aukse ji sulietuvino savo krikščionišką Aurelijos vardą. Vasaris pamanė, kad abu tiedu vardai puikiai nusako auksinę jos plaukų atošvaistą. Vėliau tą vakarą jis pastebėjo, kad ji visai nerūko ir visos jos manieros anaiptol nėra nei koketiškos, nei kurtizaniškos. Pirmųjų šitos pažinties įspūdžių vaisius buvo tas, kad ankstyvesnysis Vasario noras užimponuoti, patikti, paskui nusigręžti ir parniršti jam pačiam dabar pasirodė tuščias ir juokingas. Patikti jis norėjo ir dabar, bet patikti giliai ir prasmingai. Jis jau pradėjo nerimauti, kad jai patikti gal nebus lengva, o jos nuomonė dabar jam atrodė būsianti rimta ir svari.

Kai visi svečiai jau buvo susirinkę, šeimininkas suplojo delnais, prašydamas tylos.

– Aš manau, – pradėjo jis, – kad bus geriau, jei mes dar valandėlę papasninkausim ir pirmiausia atliksim programinę šio vakaro dalį. Mano mieli svečiai, be abejo, gerai pažįsta gerbiamą panelę Auksę kaip puikią pianistę; visi, bent iš vardo ir iš raštų, žinojo, o dabar ir jį patį pažino, poetą Liudą Vasarį. Jis – mano senas prietelis, bet po ilgų metų tik dabar sugrįžo į Lietuvą ir pirmą sykį dalyvauja mūsų būry. Dera tad, kad jis mus pavaišintų lauktuvėm – kokiu savo kūriniu, kurio dar mes nesame skaitę. Tinkamai nuotaikai sudaryti gal panelė Auksė malonės mum paskambinti, ką pati ras tinkamiausia šiai progai.

Panelė Auksė be tuščių atsikalbinėjimų atsisėdo prie pianino. Ką ji skambino, nei Vasaris, nei niekas kitas nežinojo. Kompozitorius Aidužis paskui sakėsi nei jis nežinąs, kas tai per gabalas. Greičiausia, spėjo jis, pianistė laisvai improvizavo iš įkvėpimo. Bet į improvizaciją tai nebuvo panašu. Auksė skambino beveik klasišku stilium, be jokios bravūros, ramiai ir tikrai. Ji sėdėjo tiesiai žiūrėdama prieš save, tarsi pro sieną, tik į jai vienai matomą erdvę, retkarčiais pažvelgdama į klaviatūrą. Jos muzika visus sužavėjo savo paprastumu ir nuoširdumu. Nuotaika iš tiesų susidarė poetiška, beveik pakili. Niekas net neplojo pianistei, nes kiekvienas jautė, kad tokį momentą gražiausia padėka, reikšmingiausias pagyrimas bus susikaupimas ir tyla.

Liudas Vasaris paskleidė ties savim popierių pluoštą ir pradėjo:

– Aš noriu supažindinti tamstas su naujausiu savo veikalu, drama, kurios paskutinių scenų dar neturiu parašęs. Būtų per didelis tamstų kantrybės bandymas skaityti visą veikalą ištisai, o atskiros scenos be konteksto ir tęsinio pasirodytų nesuprantamos. Dėl to aš ne tiek skaitysiu, kiek atpasakosiu savo dramos metmenis ir nurodysiu vyriausias situacijas, iš kurių paaiškės mano kūrinio pobūdis, idėja, prasmė.

– Mano dramos veiksmas nukeltas į gilios senovės laikus ir turi mito charakterį. Tais laikais žmonės mėgdavo dideles aistras, didelius dorovinius varžtus ir kovas su įsivaiz-

duojamais dievais. Visa tai jie apvilkdavo poezijos rūbu, įvaizduodavo neva į realius įvykius, kurie tokiu būdu gavo gilią simbolinę prasmę. Mano dramos mitas yra tokis. Vienoj šaly ar gentėj karaliauja jaunas valdovas, kuriam jau metas vesti žmoną ir turėti sosto įpėdinių, nes dinastijos nutrūkimas visur ir visuomet buvo laikomas dangaus nepalaima, karų ir suiručių priežastim. Vyriausias kunigas perša vieno didžiūno dukterį, tačiau jaunasis valdovas vesti žmoną delsia, nes yra pamilęs gražią vyriausio gentės globėjo dievo vaidilutę. Jo meilė virsta nenugalima aistra, ir jis, laužydamas tradiciją ir savo religijos nuostatus, paima vaidilutę iš šventovės ir ją veda.

Čia Vasaris, pasirausęs savo popieriuose, paskaitė iš pirmo veiksmo keletą scenų, kur buvo vaizduojamos šitos nuodėmingos sutuoktuvės. Klausytojam prieš akis ryškiai atsistojo valdovo maištininko vaizdas, jo ir jo šalininkų karių konfliktas su šventovės tarnautojais, vaidilutės baimė ir minios murmėjimas. Pats dangus, atrodė, grūmojo valdovui: pirmasis veiksmas baigiasi liūtimi ir audra, kuri nutraukia sutuoktuvių puotą.

– Na, žinai, tavo valdovas – drąsus vyras, – pastebėjo Varnėnas, kai Vasaris baigė skaitęs. – Bet tuo stebėtis netenka. Prieš dievus maištaujančių pasiryžėlių visais laikais būta. Nestoka jų nė literatūroj. Atsiminkite Matho ir Spendijų iš „Salambo“[101], pagrobusius deivės Tanitos šventąjį šydrą.

– Ogi mūsų Kęstutis, pagrobęs Birutę? – atsiliepė dar kažkas. – Bene apie jį čia ir rašoma?

– Ne, – pataisė Vasaris. – Man nesvarbios jokios istorinės aplinkybės. Aš imu tik mito branduolį ir jį sceniškai apdirbinėju.

– Iš tiesų scenoj čia išeitų nepaprastai įspūdinga.

O artistė Lapelytė truputį egzaltuotai sušuko:

– Ak, nuo šiol mano svajonė bus suvaidinti vaidilutę!

– Na, bet klausome toliau! – priminė Varnėnas.

Vasaris vėl ėmė pasakoti:

– Toliau, antrame veiksme, matome, kad drąsiojo valdovo ir jo žmonos laimė truko neilgai. Gema jiedviem sūnus, bet tuojau šalį ištinka visokios nelaimės: skėriai sunaikina derlių, maras žudo gyventojus – visa gentė kaltina valdovą ir jo žmoną. Pagaliau atstumtoji didžiūno duktė sukursto savo tėvą atkeršyti jaunajam valdovui už jos paniekinimą. Didžiūnas sukelia maištą ir nuverčia jaunąjį karalių nuo sosto. Karalius su karaliene turėtų mirti, bet orakulas apreiškia, kad juos nuteisti gali tik kitas karalius, teisėtas šito įpėdinis. O įpėdinio teisės lieka jų sūnui. Iki jis užaugs, šalį valdyti ima vyriausias kunigas, piktai gardžiuodamasis viltimi, kaip būsimasis karalius teis mirti savo tėvus ir tik nuteisęs sužinos, ką nuteisė. Tuo tarpu nelaimingąjį karalių ir karalienę įmeta į kalėjimą. Prašau paklausyti scenos, kur nelaimingieji sužino savo likimą, o vyriausias kunigas ir didžiūno dukra džiūgauja dėl taip susidariusios situacijos.

Skaitant Vasariui tą sceną, klausytojus pagavo šiurpas ir baimė dėl tolimesnių įvykių. Vyriausio kunigo piktas klastingumas ir gražuolės didžiūnės žiaurumas čia pynėsi su nelaimingųjų išdidumu ir skausmu dėl sūnaus likimo.

Kai Vasaris nutilo, vėl pirmas prakalbėjo Varnėnas:

– Leisk man pastebėti, poete, kad situacija atrodo kiek dirbtinė, bet išreikšta stipriai.

Kompozitorius Aidužis, ligi šiol neprataręs nė žodžio, nusprendė:

---

[101] *Matho ir Spendijus* – G. Flobero (1821–1880) romano „Salambo“ personažai.

– Iš šito veikalo būtų galima padaryti puikų libreto operai, bet ir dramai bus reikalinga muzika.

– Bravo! – sušuko poetas Kalnius. – Aidužį pagavo įkvėpimas. Sėsk prie pianino!

Indrulis pakuždom klausė panelės Auksės, ką ji apie tai mananti, bet Auksė dar savo nuomonės nesakė.

Pasinaudojęs tylos momentu, Vasaris pasakojo toliau:

– Trečias veiksmas vaizduoja įvykius po 20 metų. Nuverstojo karaliaus sūnus – dabar jau gražus jaunuolis. Vyriausias kunigas – į žemę palinkęs senis, bet jo širdis tokia pat kieta kaip ir anksčiau. Rūmuose eina ruoša jaunojo karalaičio vainikavimui, kurio metu jis pirmą kartą turės teisti keletą sunkiai nusikaltusių, o tarp jų ir savo tėvus. Bet jis to nežino, nes jam buvo sakoma, kad jo tėvai mirę, jam mažam esant. Į karūnavimo iškilmes atvyksta ir anoji didžiūno duktė, dabar jau į senatvę žengianti moteris. Ji taip pat norėjo pasidžiaugti šiurpiu teismu. Tačiau pamačiusi jaunąjį karalaitį, ji ima svyruoti. Karalaitis nuostabiai panašus į savo tėvą, kurį ji kadaise mylėjo. Jos širdy kovoja priešingi jausmai. Jai pagailo karaliaus ir karalaičio. Veltui ji ieško savo širdy pagiežos – jos nebėra. Ji dabar stengiasi įtikinti vyriausiąjį kunigą pasigailėti nelaimingųjų ir nenuodinti visų mylimam karalaičiui gyvenimo. Bet kunigas pasilieka kietas kaip uola, nes teismo ir kaltininkų mirties reikalaują šalies papročiai ir įstatymai. Kitaip gresianti nauja dievų bausmė. Tuomet didžiūnė ryžtasi rizikingam žingsniui: ji pati praneša karalaičiui, kas jo laukia ir kokius nusikaltėlius jam reiks teisti. Karalaitis nustebintas, sujaudintas, prislėgtas. Didžiūnė vaizdžiom spalvom piešia jo tėvo kilnų išdidumą ir narsą, o motinos grožį. Karalaitis būtų pasiryžęs juos išgelbėti, bet jis ne veltui auklėtas vyriausio kunigo. Jis bijo dievų, jis nori būti ištikimas įstatymam ir tradicijai. Karalaičio abejonėm ir svyravimais ir baigiasi trečias veiksmas.

[...]

– Ketvirtas, paskutinis veiksmas prasideda vainikavimo iškilmėm. Čia teatrališkas žiūrovų akim pamasinti vaizdas – su muzika, giesmėm ir apeigom. Jauną karalių vadina į sostą, jis gausiai apdovanoja nusipelniusius šalies žmones – pirmoj eilėj didžiūną ir jo dukterį. Paskui atveda nusikaltėlius, ir turi prasidėti teismas. Deja, čia mano drama nutrūksta, nes pabaigos aš dar neparašiau. Aš pats svyruoju su savo karalaičiu.

– Ko čia svyruoti? – sušuko artistė. – Žinoma, išteisins.

– Moderniškas žmogus taip ir pasielgtų, – pritarė redaktorius. – Moderniškas žmogus nemėgsta tos metafiziškos painiavos, kuri kaip koks voratinklis driekiasi iš religijos, iš tradicijų ir kurią taip uoliai saugoja visų laikų ir visų tautų klerikalizmas. Na, bet šitoj dramoj vaizduojami kažkoki senovės prietarų laikai, tat kunigaikščio sprendimas gali būti ir priešingas. Dėl to dramoj turi būti aiškiau apibrėžta epocha.

Prof. Meškėnas išpūtė į redaktorių akis:

– Tamsta! Moderniškas žmogus turi ne mažiau prietarų kaip senovės žmogus, tik jo prietarai yra šimtąkart blogesni, nes eina ne iš dorovinės, ne iš antgamtinės srities, bet iš palaidumo, iš principų neturėjimo, iš mados *et cetera.* Dorovines pareigas ir sąžinės konfliktus ne pro šalį priminus ir atbukusiam moderniškam žmogui. Dėl to ir Vasario drama, jeigu ji stiprins dorovinius principus ir pareigų pajautimą, aš ją sveikinu, kitaip tegu ji geriau nesirodo! Pagrindinė mintis man dar neaiški.

– Kunige profesoriau! – taikiu tonu kreipėsi redaktorius. – Nekelkime tuščių vaidų ne į temą. Aš su tamsta tik tiek sutinku: pagrindinė mintis nė man neaiški.

– Dėl to, kad mes girdėjom tiktai fabulą, planą, o ideologija, be abejo, paryškės iš teksto, – kalbėjo Kalnius.

– Prašau balso! – staiga nuskambėjo panelės Auksės balsas.

– Prašom, prašom! – atsiliepė įvairiose vietose, ir visi sužiuro į gražiąją amerikietę.

– Dramos pabaiga nė man neaiški, – pradėjo ji, – bet jos prasmė man jau beveik suvokiama.

– Mat ką reiškia moteriška intuicija, – pastebėjo Indrulis.

– Leiskim, kad tai intuicija. Taigi man atrodo, kad dramos prasmė yra tokia: žmogaus gyvenimas nuo senų senovės yra suvaržytas daugelio nuostatų, kurie dažnai trukdo mum pasireikšti ir veikliai išnaudoti visas savo pajėgas. Tų nuostatų prasmė dažnai mum jau nebeaiški, bet jie taip stipriai įsišaknijęmumyse ir mūsų aplinkumoj, kad jei mes išdrįstame juos sulaužyti, tai esame priversti daug kentėti, o kartais ir žūti. Štai vaidilučių apžadai netekėti. Kokia jų prasmė? Sentimentališka? Poetiška? Jokio gera niekam iš to nėra. Tuo tarpu jaunasis karalius, pamilęs vaidilutę ir ją vedęs, jaučiasi praturtinsiąs savo gyvenimą, sau ir kitiem daugiau gero padarysiąs. Bet kai jis tą vaidilutės apžadą sulaužo, turi žūti su ja ne tik pats, bet ir ant savo sūnaus nepalaimą užtraukia. Sūnus – teisėjas, ar jis šiaip teis, ar taip, vis tiek bus nelaimingas: jei pasmerks – sielvartaus, kad pasmerkė tėvus, jei išteisins – neturės ramumo, kad nusižengė dievam. Taigi išvada aiški: raukime iš gyvenimo tokius principus, kurie, patys būdami nevaisingi, trukdo kitiem gera daryti, savo galias sunaudoti ir pasmerkia beprasmiškai kankintis.

Redaktorius net rankom suplojo:

– Bravo, bravo!.. Tą patį ir aš maniau.

Bet prof. Meškėnas agresingai plėtė akis ir raukė antakius.

– Atsiprašau! O gal man tamstos pasakytumėt, kas nustatys, kurie principai vaisingi, o kurie tušti? Sakysime, senovės vaidilučių, o šių dienų vienuolių ir kunigų skaistybės apžadai – ar jie yra tušti? Ar jie beprasmiški? Kur kriterijus? Ar tik materialinė nauda ir, pagaliau, tik šio žemės gyvenimo mastas nustato principo vaisingumą? Štai, mano ponai, kur pagrindiniai klausimai.

– Be abejo, – sutiko redaktorius. – Bet, ginčydamiesi dėl jų, mes per toli nukryptume į šalį. Grįžkime prie dramos. Po panelės Auksės kalbos ir kun. profesoriaus priekaištų dar labiau stiprėja mano nuomonė, kurią jau ir anksčiau rengiausi pasakyti. Tai būtent, kad poetas Vasaris, parašęs tokią gražią dramą, padarė klaidą, vaizduodamas kažkokios neapribotos senovės laikus ir kažkokius egzotiškus žmones, o neįkūnijo tų pačių minčių į šių dienų gyvenimo aplinkybes ir santykius. Tada mum būtų buvę daug aiškiau, ar tie principai, iš kurių kilusius konfliktus jis mum rodo, yra pozityvūs, ar ne.

– Tai pavojinga! – šuktelėjo kažkas iš kampo.

– Daug kas save pažintų, – pritarė dramos artistė.

– Ir vargšui poetui tektų nukentėti, – papildė Genulienė.

– Ypač kai jis kunigas, – vėl pastebėjo iš kampo.

„Žioplys!..“ – pamanė Vasaris. Kaip ylos įdurtas, jis atsargiai pažvelgė į panelę Auksę ir, sutikęs jos žvilgsnį, nusisuko į šalį. O Auksė kreipėsi į šeimininką:

– Ar galima?.. Aš su pono redaktoriaus nuomone ne visai norėčiau sutikti. Pagaliau tai skonio dalykas. Aš, pavyzdžiui, labai mėgstu šitą egzotišką ir neva senovišką foną, kuriame prieš mūsų akis pinasi didvyriški darbai, plazda dideli jausmai, kovoja nepažabotos aistros. Tas fonas turi daug poezijos, daug nuotaikos ir duoda, poetui dau-

giau laisvės. Vaizduojant dabartį, viskas turėtų susmulkėti, autorius turėtų derintis prie mūsų psichikos, prie kasdienio gyvenimo aplinkumos, kuri mum taip gerai žinoma, kad kiekvienas prasilenkimas su ja ardytų iliuziją, ir mes šauktume: ne, taip negali būti! Idėjinė prasmė kai kuriais atvejais, tiesa, gal taptų akivaizdesnė, bet šioj dramoj man ji ir taip aiški. Ir ją nesunku perkelti į mūsų gyvenimo aplinkybes... Aš dar nebaigiau, bet ar ne per ilgai plepu?

– O, prašome, prašome!..

– Taigi kalbėkim atvirai. Ir šiandien mes turime, kaip pasakė profesorius, tam tikrais apžadais suvaržytų vienuolių ir kunigų. Ir šiandien juos kai kas įsimyli ir veda. Turime taip pat ir tradicijų ir įstatymų saugotojų, kurie kelia prieš tuos nusikaltėlius visuomenę, ir jei galėtų, pasielgtų su jais taip, kaip tas vyriausias šios dramos kunigas pasielgė su jaunuoju karalium.

– Na, šiandien už tai niekas nei į kalėjimą sodina, nei mirties bausme baudžia, – pastebėjo redaktorius.

– Ypač Lietuvoj. Ekskunigai net garbingas vietas pasiekia, – pridėjo Genulienė.

– O vis dėlto, – tęsė toliau Auksė, – ir tas dramoj vaizduojamas sūnaus teismas gali pasikartoti ir mūsų gyvenime. Leiskim, kad taip susituokusieji susilaukia sūnaus. Jo pažiūros – tradicinės, ortodoksiškos, arba gyvenimas jam klojasi labai nelaimingai. Ar jis neteis savo tėvų ir ar nesmerks jų – tiesa, ne kalėjimui ir mirčiai, bet paniekai, priekaištam, o gal amžinom pomirtinėm kančiom... Šita drama gali būti tokia pat žiauri, kaip ir pono Vasario sukurtoji. Visi susimąstę valandėlę tylėjo. Pirmas prabilo prof. Meškėnas.

– Tai kokios gi išvados, panele, iš to visko?

– Išvados, pone profesoriau, pareina nuo kiekvieno mūsų įsitikinimo, pažiūrų į gyvenimą, į žmones. Čia jau bus sunku rasti vieną nuomonę.

Susirinkusieji dar ginčijosi ir toliau, bet Vasaris jau nelabai girdėjo, ką kuris sakė. Auksės žodžiai buvo jam toks nelauktas siurprizas, kad tik jie ir tebeskambėjo jam ausyse. Ir jis jautėsi laimingas, kad valandėlę visi jį tartum pamiršo ir jis nekliudomai gali dar sykį tų žodžių savy paklausyti. Tokios rimtos kalbos iš „amerikonkos“ jis nesitikėjo išgirsti. Jis negalėjo nustelbti savy malonaus pasitenkinimo jausmo, kad Auksė ne tik geriausiai jį suprato, bet dar ir gynė. Be to, baigdama savo kalbą, ji komentavo jo dramą tokia prasme, kokios jis pats nebuvo norėjęs duoti. Jis rašė dėl to, kad jam pynėsi įdomios situacijos, stiprūs konfliktai, kuriuos vaizduodamas jis gali parodyti daug atviros žmogaus širdies, pasakyt daug jam rūpimų minčių ir sukurti gražių dramatinių scenų. Tiesa, toj dramoj reiškėsi jo paties protestas prieš beprasmiškus žmogaus asmenybės pančius, bet prisegti to prie šių dienų vienuolių ir kunigų jam nebuvo nė į galvą atėję. Dabar ir jis pats tą paralelę pamatė, o Auksės komentaras atrodė visai logiškas.

Tačiau Vasaris ne visai buvo patenkintas tokiu savo dramos prasmės praturtinimu ir suaktualinimu. Kilęs dėl jo veikalo ginčas pažadino jame naujų minčių, bet jis nenorėjo leistis į viešas diskusijas. Jam būtų buvę įdomiau pasikalbėti tik su viena panele Aukse. Jos nuomonė dabar jam pasirodė brangi ir reikalinga. Be to, jis džiaugėsi, kad kunigystės klausimą ji pirma taip atvirai čia iškėlė ir taip laisvai, paprastai į jį pažiūrėjo. Liudas dabar buvo dėkingas net tam „žiopliui“, kuris jam dūrė kunigyste, nes, pamanė sau, bus pravarčiau išsyk atsistojus į aiškią poziciją. Pagaliau juk ir Auksė, ir visi kiti puikiai žino, kad jis – kunigas. O jeigu kuris ir nežinojo, tai netrukus vis tiek būtų sužinojęs. Vasaris gi

ne kartą buvo patyręs, kokis nemalonus konfūzas išeina, kai užmezgi pažintį *incognito,* o vėliau paaiški, jog esi kunigas.

Tuo tarpu šeimininkas pakvietė svečius užkąsti, nes daugelis jau buvo pradėję nekantriai žvalgytis į stalą. Ginčai ir kalbos nutrūko, ir kiekvienas, slinkdamasis artyn, žvalgėsi, kur ir su kuo jam atsisėsti. Vasaris ir Auksė, ar tai šeimininko manevro, ar tai jų pačių noro stumiami, pasijuto esą greta ir, nelaukdami kitų, atsisėdo. Indrulį kitame stalo gale sulaikė Lapelytė. Ten pat susėdo ir ponia Genulienė ir prof. Meškėnas. Artimiausiais Vasario kaimynais pasirodė esą žmonės, pirmą kartą čia jo matomi. Jis pasikeitė su Aukse keliais nereikšmingais sakiniais, bet sklandesnė kalba ilgai abiem nesisekė. Abu jautė, kad vienas antro varžosi, ieškojo pasakyti ką nors tinkama, kas suartintų jųdviejų mintis, bet nerado. Vasaris norėjo pagirti jos skambinimą.

– Tamsta puikiai skambini, panele Aukse. Aš net nemaniau, kad Amerikoj esama tokių muzikių, ir dar lietuvaičių.

Ji įsižeidė:

– Ar tamsta manei, kad Amerikoj vis dar laukiniai žmonės gyvena?

– Anaiptol. Bet tai daugiau technikos, pramonės, ne meno kraštas.

Bet ją kalbino kaimynas iš dešinės, ir kalba nutrūko.

Paskui jis ryžosi užmegzti pašnekesį apie savo dramą:

– Tamsta labai gerai komentavai mano veikalą. Aš nė pats nebūčiau taip pataikęs.

Ji vėl kažko pasišiaušė:

– O tamsta, be abejo, manei, kad aš nieko neišmananti apie literatūrą?

– Anaiptol. Aš tik stebiuosi, kad tamsta taip gerai įspėjai mano veikalo prasmę, net jo neskaičius.

– Taip?.. – nutęsė ji, nerodydama nė mažiausio noro toliau ta tema kalbėti.

– Tamsta net apgynei mano dramą nuo redaktoriaus priekaištų. Aš labai dėkingas tamstai, panele Aukse, – nesiliovė Vasaris.

– Hm! – patraukė ji pečiais. – Iš ko tamsta sprendi, kad aš tamstos veikalą gyniau? Aš tik sakiau savo nuomonę.

Vasaris apmaudingai nutilo ir nutarė palikti ją ramybėje.

– Pašėlus pasipūtėlė, – mąstė jis. – Bet ko ji iš manęs nori?..

Jis kalbėjosi su kitais kaimynais, bet visas jo dėmesys buvo Auksės pusėj.

Tuo pačiu metu ir pati Auksė nebuvo patenkinta savo elgesiu su poetu. Ji jautė jam nemaža simpatijos, bet kas per kaprizas pastūmėjo ją iš pat pradžių pasipriešinti tai simpatijai tokiu sau neįprastu būdu. Ligi šiol nė su vienu žmogumi ji taip šiurkščiai nebuvo pasielgusi. Ji tai jautė, ji net norėjo tai pataisyti, bet niekaip negalėjo prisiversti kreiptis į savo kaimyną šiltesniais žodžiais. Ji linksmai kažką kalbėjo į dešinę, bet ir jos visas dėmesys buvo Vasario pusėj.

Tą vakarą jiedu šito mažo nesusipratimo neišlygino. Pakilus visiem nuo stalo, Auksė atsiprašė daugiau šį vakarą skambinti negalėsianti ir paprašė Indrulio palydėti ją namo. Ligi pat namų ji buvo blogai nusiteikusi ir, Indrulio kalbinama, atsakinėjo nenorom.

Netrukus išėjo ir Vasaris. Vienintelis įspūdis, kurį jis iš vakaro nešėsi, buvo Auksė – jos muzika, jos žodžiai ir jos parodytas jam šaltumas.

Tą vakarą jiedu abudu vienas apie kitą mąstė, abudu buvo savim nepatenkinti ir abu norėjo, pirmai progai pasitaikius, tą nesusipratimą pašalinti. Taip kartais mažas neprietelingumas suriša žmones stipriau negu meilus žodis.

VIII

Liudo Vasario kandidatūra į gimnazijos direktoriaus vietą pagaliau buvo išspręsta teigiamai. Organizacijos vadovybė jį priėmė, vyskupas leido, ir švietimo ministeris patvirtino. Mokslo metų pradžios dieną draugija norėjo atšvęst kuo iškilmingiausiai. Buvo pakviesta daug katalikų darbuotojų: kunigų, profesorių, Seimo narių, ir pats švietimo ministeris pasižadėjo pasakyti kalbą. Iškilmės prasidėjo pamaldom, ir mišias teko laikyti pačiam direktoriui – Vasariui. Tą dieną jo kunigavimas buvo patvirtintas viešai, rinktinei inteligentų publikai matant – ir nuo tos dienos mokytojai ir mokiniai jį pradėjo vadinti kunigu direktorium. Jis ir toliau tebenešiojo civiliai, bet kunigo pareigas jam tekdavo atlikinėti ir dažniau. Sekmadieniais su kapelionu pakaitom per mokinių pamaldas jis laikydavo mišias, sakydavo pamokslėlius, o kartais klausydavo ir išpažinčių.

Artinantis Kalėdom, atrodė, kad Liudas Vasaris jau yra visai naujose pareigose prigijęs. Trejetas mėnesių prašvilpė nepastebimai greit. Darbo buvo daug: tvarkyti gimnazijos reikalus, ruošti pamokas, jas atlikti, posėdžiauti. Visi kiti reikalai nusistūmė į užpakalį: nei jis baigė savo dramos, nei suredagavo poezijos rinkinio. Jis dar vis tebegyveno pas Indrulį, niekaip negalėdamas susirasti tinkamo kambario. Retkarčiais matydavosi su Varnėnu, su Stripaičiu, su prof. Meškėnu. Šiaipjau naujų pažinčių nesumezgė, niekur nebūdavo, ir pas jį niekas nesilankydavo. Jis ir kiti buvo paskendę darbingiausio laiko – rudens rūpesčiuose.

Rakštis, išsinešta iš pirmos pažinties su Aukse, jam tebeknietė širdy, bet vis nepasitaikė progos su gražiąja amerikiete antrą kartą pasikalbėti ir tą nesusipratimą išlyginti. Tiesa, matė ją iš tolo porą kartų teatre, susitiko porą kartų gatvėj, nusilenkdavo, ji maloniai atsakydavo, ir vėl viskas pasilikdavo po senovei. Tik po kiekvieno tokio pasimatymo Auksės vaizdas jam ilgai neišdildavo iš atminties, jis save sugaudavo apie ją svajojant, ir jame augo pasiryžimas šitą pažintį sustiprinti.

Tuo metu dar vienas įvykis paįvairino jo kasdieninį triūsą. Atsitiko tai netrukus po iškilmingo mokslo metų atidarymo. Buvo paskelbtas ir teatro sezono atidarymas. Turėjo eiti „Pakalnės“ opera. Vasaris iš anksto apsirūpino bilietu ir tą vakarą išsirengė į teatrą. Jis jau sėdėjo garbingoj parterio eilėj ir laukė pradžios, kai pro jį prasiyrė kažkoks ponas su ponia ir atsisėdo čia pat greta – ponia prie Vasario, ponas už jos, į kairę.

Kas jie buvo toki, Vasaris nepastebėjo, nes šviesos jau buvo prigesintos. Pagaliau nė nesidomėjo. Bet iš subtilaus ponios kvepalų dvelkimo, iš jos elegantiško silueto ir iš baltos pono krūtinės iškarpos buvo galima įspėti, kad tai žmonės turtingi ir puošnūs.

Vasaris tuoj ir pamiršo apie savo kaimynus, bet, pasibaigus pirmam veiksmui, kai įžiebė šviesas, jis žvilgterėjo į kairę ir nustebęs nenorėjo tikėti savo akim. Šalia jo sėdėjo ponia Liucija Brazgienė arba moteris, nuostabiai į ją panaši. Jis matė tik jos profilį, ir tai ne visą, nes ji buvo nusikreipusi į atlydėjusį ją poną. Netrukus ji atsigręžė, dirstelėjo į Vasarį, ir jos veide taip pat atsispindėjo nusistebėjimas ir svyravimas. Bet Vasaris jau nebesvyravo.

– Ponia Liucija?.. Nejaugi tamsta?..

– Kun. Liudas?.. Štai kur siurprizas!.. Tamsta kaip iš dangaus čia nukritai... Tiesa, girdėjau, kad esi Kaune.

– Laimingą valandą pirkau bilietą, jei pataikiau šalia tamstos.

– Povilai, – kreipėsi ji į vyriškį iš kairės. – Susipažink, tai mano jaunų dienų draugas, poetas Liudas Vasaris.

– Povilas Glaudžius.

– Mano vyras, – pridėjo buvusi ponia Brazgienė.

Po kelių sakinių ponas Glaudžius atsiprašė norįs parūkyti ir pavedė savo žmoną Vasario globai.

Pasilikę dviese, jiedu klausinėjo vienas apie kitą, ir Vasaris sužinojo, kad ji jau ketvirti metai ištekėjusi, kad jos vyras turi gana stambią medžiagų gamybos įmonę, kad ji gyvenanti turtingai ir kad Vytukas jau ruošiamas į gimnaziją.

Kai pasibaigė antraktas ir užgeso šviesos, Vasaris negreit galėjo sutelkt savo dėmesį į sceną. Išdykėlė, linksmutė Liucė, kurią jis pažino Kleviškio klebonijoj prieš 15 metų, štai vėl pasirodo jam nauju pavidalu. Iš tiesų, koks skirtumas tarp Naujapolio ponios Brazgienės ir dabartinės ponios Glaudžiuvienės. Ponia Brazgienė buvo graži, bet provinciališka poniutė, sveika, atvira ir truputį linkusi nutukti. Ponia Glaudžiuvienė gi atrodė tikra miestietė: su bubikopfu, paliesėjusi, dabojanti „linijas“, naudojanti pudrą ir lūpų pieštuką, puošni ir elegantiška.

Kas liko iš buvusios Liucijos? Plaukų spalva, profilis, veido bruožai, balso tembras... Bet ji elgėsi ir kalbėjo visai kitaip. Buvusios ekspansijos ir tiesioginio nuoširdumo beveik nė pėdsako. Ji žvelgė ramiai, beveik net šaltai, kalbėjo saikingai rinkdama žodžius, juokėsi atsargiai, vengdama raukšlių. Lygiais puslankiais išpešioti ir nudailinti jos antakiai dabar nesikilnojo, kaip anksčiau, ir iš juodų akių nė sykio neištryško kaitri liepsnelė.

Ką yra išgyvenusi buvusi jo žavi kankintoja Liucė? Ką ji dabar savy jaučia, ką mąsto? – spėliojo Vasaris, žiūrėdamas graudžių „Pakalnės“ scenų. Ar jiedu dar išskels viens antram iš širdies kokią skaidresnę jausmo žiežirbą, ar jau pasiliks šalti ligi galo?

Stebėdamasis įvykusia Liucėj atmaina, Vasaris nenorėjo dar prisipažinti, kad ponia Glaudžiuvienė jam patinka.

– Be galo pasikeitusi, bet nuostabiai graži, – nusprendė jis, kai per kitą antraktą, pavaikščiojęs su ja po fojė ir gerai prisižiūrėjęs, grįžo į savo vietą. Šviesos dar nebuvo užgesintos, ponia Liucija atsisėdusi užsidėjo koją ant kojos, tarsi tyčia rodydama kaip nutekintą, šilku aptrauktą blauzdą ir švelnų kelio apskritimą. Ne, ji tyčia nerodė, nes tai buvo trumpų suknelių mada, bet Vasaris pamanė, kad ir ponios Liucijos kuklumas taip pat bene bus pasikeitęs. Ir kažkoks aitrus smalsumas įsiskverbė į Liudo širdį patirti, kas ji per moteris, ta naujoji ponia Glaudžiuvienė.

Bet tą vakarą jis negavo su ja daugiau pakalbėti. Operai pasibaigus, ji atsisveikino, mandagiai pareiškė viltį dabar jau dažniau pasimatyti ir paprašė „prie progos“, „kada nors“ juos atlankyti.

Ir taip štai jau artinosi Kalėdos, o jis, paskendęs į savo darbą, ponų Glaudžių lig šiol neatlankė. Bet buvo pasiryžęs tai padaryti per šventes.

Tuo tarpu jį kamavo daugelis kitokių rūpesčių, nustūmusių toliau ir Auksės, ir Liucijos pažintis. Jo vidaus gyvenimas nėjo normalia vaga, ir jo sąžinė nebuvo rami. Šeštadieniais ar sekmadieniais, kai jis turėdavo daugiau laiko, jis daug galvodavo, svarstydavo arba šiaip pasyviai glūdėdavo, narpliodamasis savo vidaus gyvenimo painiavoj. Dabar jau jis matė, kokią didelę klaidą padarė, kai grįžo į Lietuvą aiškiai neapsisprendęs, į kurią pusę jam krypti ir kaip savo gyvenimą sutvarkyti. Ir čia pat vėl teisindamasis iškeldavo visą eilę priežasčių, dėl kurių jis negalėjo ir dabar dar negali mesti kunigavęs.

Šiaip ar taip, dabar jis klimpo į kunigavimo pareigas ir į slegiantį dvilypumą gilyn ir gilyn. Jis laikė mišias, klausė išpažinčių, dalijo Komuniją, iš vidaus, savo sąžinėj, prie tų

veiksmų neprisiderindamas. Jis nėjo išpažinties, nekalbėjo brevijoriaus nė ražančiaus. Kaip anksčiau, taip ir dabar jis teisinosi pakitėjusia savo ideologija, kitokiu religijos supratimu, bet jautė, kad visi šitie sofizmai negali išvaduoti jo iš dvilypumo ir atleisti nuo pareigos išvidinį ir išviršinį savo gyvenimą ir elgesį derinti vienu kuriuo principu.

Ta pareiga dabar buvo itin griežta. Juk jis buvo katalikiškos gimnazijos direktorius, jam pavesta prižiūrėti vaikų ir jaunuolių auklėjimas. Ir jis puikiai nusimanė, kad jeigu tie, kurie pavedė jam šias pareigas, matytų, kas per žmogus jis yra savo širdy, turbūt nė vienos dienos jo toj vietoj nelaikytų. O jeigu tai žinotų jo mokiniai, kokis autoritetas jis jiem būtų?!

Ką gi daryti? Eit išpažinties ir imt kalbėt brevijorių? Bet ne. Ir dabar, po trejeto mėnesių tokio gyvenimo, jis jaučia, kad tai būtų tušti žingsniai, nauja hipokrizija.

[...]

Tokiais svarstymais ir dialogais jis kankindavo save beveik kiekvieną laisvą valandą, artinantis Kalėdų šventėm. Ir juo jis labiau svaiginosi, norėdamas save įtikinti tokiais svarstymais, juo labiau silpnėjo jo valia pasiryžti ir ką nors veikti. Jo pareigos ir kasdieninis darbas buvo vienintelė atspirtis, kuri laikė jo pajėgas. Tie trejetas mėnesių, kunigavimo grįžimas, buvo gal sunkiausias jo gyvenimo momentas.

Vieną kartą, kai jis skendėjo savo refleksijose, atlankė jį kun. Stripaitis.

– Na, sveikas gyvas, direktoriau! – kaip paprastai gerai nusiteikęs, sveikinosi atstovas. – Atrodai velnioniškai susikrimtęs! Kas yra? Bene įsimylėjai kokią gražuolę? Žinai, mes Seime turim pasiutiškai gražią raštininkę. Visa frakcija įklimpus.

Vasaris supyko.

– Kas per noras tau visuomet niekus tauzyti ir būtinai apie moteris! Įkyrėjo.

– Aš gi juokauju. O apie ką daugiau pajuokausi, jei ne apie bobas? Nori – papasakosiu anekdotą, kaip viena ponia...

– Ne, aš rimtai prašau, atstove, liaukis.

Stripaitis surimtėjo.

– Ko gi tu kaip giltinė susisukęs? Atsimenu, ir Kalnynuose pagaudavo toki gimdymo skausmai. Nejaugi nei užsieniai, nei mokslai tavęs neišgydė?

Vasaris karčiai nusišypsojo.

– Atvirkščiai, brolau, Kalnynuose aš tik nujaučiau savo ligą, o dabar turbūt gyvenu patį krizį.

Stripaitis stipriai pešė iš papiroso dūmus ir, matyt, intensyviai galvojo.

– Atsimeni mudviejų pasikalbėjimą tą vakarą prieš mano išvažiavimą. Tada aš sirgau krizį, o tu svajojai apie tobulybes. Dabar tu sergi, o aš jau sveikas. Bet pasveiksi ir tu.

Vasaris nieko neatsakė, o Stripaitis, atsišliejęs į lovos kampą, primerkęs mažutes akytes, tyrė jo veidą. Paskui užtraukė dūmą ir kaip niekur nieko kuo ramiausiai paklausė:

– Klausyk, Liudai, tu laikai mišias?

– Laikau, – kurčiai atsiliepė Vasaris.

– Ir išpažinčių klausai?

– Retkarčiais.

– O pats ar eini?

– O tu?

– Aš einu.

– Einu ir aš.

Melavo abudu, nes nėjo nei vienas, nei antras. Stripaitis vėl užsitraukė dūmą ir staiga sukikeno smulkiu, ilgu juoku.

– Matai, koks aš svolačius – norėjau tave iškvosti, o pats pasislėpti. Liudai, juk aš neinu išpažinties. Aš manau, kad neini nė tu.

– Na, ir nėr čia ko džiaugtis, – susierzino Vasaris.

– Kaip nėr ko? Aš juk katalikų frakcijos narys, o tu – katalikų gimnazijos direktorius.

Vasarį pagavo tokis pasibjaurėjimas savim ir Stripaičiu, kad norėjo jį išvaryti pro duris, o pats eiti kur akys neša.

[...]

Stripaičio vizitas nepataisė Vasario nuotaikos. Ciniškai atviruose atstovo žodžiuose jis išgirdo tolimą savo paties minčių aidą, pamatė savo paties nors iškreiptą, bet apytikrį paveikslą, ir prieš jo akis nusitiesė klaiki tolimesnio gyvenimo perspektyva: apsiprasti, apkerpėti, nugrimzti ir uždusti.

Atstovas pasakė ir vieną didelę psichologinę tiesą: juo dažniau girdėsi, juo greičiau įsitikinsi. Nors ir kaip purtėsi Vasaris priimti Stripaičio patarimus, vis dėlto po tokių pašnekesių pačiame sielos dugne lyg kiek palengvėdavo: et, ne aš vienas tokis... gyvenimas...

[...]

Advokatas Indrulis, pas kurį jis vis dar tebegyveno, buvo pirmeivis ir, kaip teisingai jį charakterizavo Varnėnas, žmogus gana sunkus, dažnai smulkmeniškas ir priekabingas. Dažnai jis mėgdavo ginčus tokiais klausimais, kurie iškeldavo aikštėn dvilypę Vasario poziciją; kuriais jis negalėdavo arba nenorėdavo nuoširdžiai pasisakyti, o turėdavo išsisukinėti arba stačiai meluoti.

[...]

Vieną sykį tokiu būdu jiedu beveik rimtai susipyko. Indrulis pradėjo ginčą apie išpažintį, Vasaris ėmė tą sakramentą ginti, įrodinėdamas jo naudingumą ir racionalumą. Advokatas nukreipė kalbą į pačių kunigų praktiką, ir iš kai kurių jo posakių buvo galima įtarti, kad jis girdėjo aną Vasario ir Stripaičio pasikalbėjimą.

– Jūs visuomet taip, – ironiškai šypsodamasis ir pešiodamas savo barzdelę kalbėjo Indrulis. – Mokote vienaip, o darote kitaip. Netoli ieškant, antai tavo sėbras Stripaitis. Aš labai abejoju, ar jis eina išpažinties ir ar jam brangu tai, ką jis gina iš Seimo tribūnos. Be to, tai tikras nepraustaburnis ir pagyrų puodas. Įsivaizduok, sykį jis man pradėjo girtis, kad jam simpatizuojanti Auksė. Na, ar ne stuobrys!

Vasariui švystelėjo pikta mintis.

– *A propos*[102], – tarė jis lyg ką atsiminęs, – tu man sakei, kad Auksė tavo sužadėtinė. Juk tai taip pat buvo pasigyrimas, brol...

Indrulis užraudo ir sumišo.

– Kaip tai?.. Kodėl pasigyrimas?

– Paprastai. Aš esu tikras, kad ji niekad netekės už tavęs.

– Cha... Iš kur tas tikrumas?

– Čia jau mano paslaptis, – reikšmingai nutylėjo Vasaris.

– Na, na... – numykė Indrulis. – Tas paslaptis mes tuoj išaiškinsime.

Ginčas tą vakarą nutrūko ir jau daugiau nebesikartojo. Indrulis pasidarė sausas ir oficialus, o Vasariui paaiškėjo, kad žūt būt jis turi susirasti kambarį kitur.

[...]

[102] Beje.

I X

Advokatas Indrulis pažinojo Auksę Gražulytę jau visi metai, kiekvienai progai pasitaikius, reiškė jai savo simpatiją ir asistavo, kur tik galėdamas. Jis buvo giliai įsitikinęs, kad ją myli, bet jei jis būtų mokėjęs savo jausmus išnarplioti, būtų pamatęs, kad jo prisirišimas prie amerikietės ėjo daugiau iš ambicijos ir noro laimėti turtingos gražuolės ranką, negu iš tikros meilės. Auksė, tiesa, jam patiko labiau už kitas moteris, bet tik tiek, kiek buvo už kitas gražesnė ir turtingesnė. Kaip nė vienai kitai, taip nė Auksei jis nebuvo pasiryžęs ką nors paaukoti, ko nors išsižadėti.

Auksė per tą laiką gana gerai perprato savo uolaus adoratoriaus charakterį ir laikėsi atsargiai. Tiek atsargiai, kad Indrulis ligi šiol nedrįso jai savo meilę prisipažinti, bijodamas gauti neigiamą atsakymą ir viską suardyti. Jis tikėjosi laimėsiąs ištverme ir laiku.

Jausdamas, kad Auksė jo nemyli, jis darėsi atsargus, pavydus ir įtarinėjantis. Jis kreivai žiūrėjo į kiekvieną, kas tik patraukdavo Auksės dėmesį. Ir jis turėjo jautrią uoslę tučtuojau tą laimingąjį susekti. Anksčiau jis buvo suuodęs, kad Auksė susidomėjo doc. Varnėnu, ir jau buvo beimąs tą atakuoti, bet tuoj įsitikino, kad literatūros istorikas nėra pavojingas konkurentas, ir paliko jį ramybėj.

Bet per literatūros vakarėlį pas Varnėną Indruliui tuoj krito į akis Auksės susidomėjimas Vasario drama. Nebuvo abejonės, kad ta drama jai patiko ir paliko nemažą įspūdį. Nuo veikalo, samprotavo jis, susidomėjimas lengvai gali peršokti į autorių. Auksės bloga nuotaika ir išsiblaškymas po to vakarėlio Indruliui taip pat atrodė labai įtartina.

– Tiesa, Vasaris kunigas, – mąstė jis, – bet tai maža paguoda. Vest jis jos tegu ir neves, bet kiekvienas simpatijos nukrypimas, kiekvienas susidomėjimas kitu tolina ją nuo manęs. O jeigu įsiklepos kvailutė, tai po visam. Ji pasiryžus ir drąsi kaip tikra amerikietė. Mylėti gi jau laikas. Vasaris taip pat, velniai žino, kas jis per kunigas, o turi daug davinių Auksei patikti.

Kankinamas tokių minčių, Indrulis buvo tiek nekantrus ir neatsargus, kad, po poros dienų susitikęs Auksę, pats pradėjo pavojingą pasikalbėjimą:

– Na, kaip tamstai patiko mano draugas?

– Kas toks? – nesuprato Auksė.

– Na, žinoma, Liudas Vasaris.

– A, Vasaris? Puikus vyras! Galima sakyt, pirmas tokis, kurį aš Lietuvoj sutinku.

– Ak, net šitaip?! Na, na... Neįsimylėkit... Jis kunigas...

– Tai kas? Ar kunigo mylėti negalima? – Auksė buvo linksmai nusiteikus, į viską žiūrėjo nerūpestingai ir giedriai.

– Galima, bet neverta...

– Neverta?.. Dėl ko?

Indrulis susvyravo.

– Na, aišku. Pirmiausia – tai blogas tonas. O paskui – kas iš to? Jis gi vesti negali...

Auksė nustebusi pažiūrėjo į savo palydovą:

– Ponas Jonai, kas čia per kalbos? Tamsta rimtai?

– Hm... beveik...

– Na tai žinok tamsta, kad man vedybos ir ištekėjimai šiuo atveju visai nerūpi. Jeigu kuris vyras man patinka, tai patinka ne dėl to, kad jis mane gali vesti, bet dėl savo dvasinių, na, ir fizinių savybių. Rodos, visai racionalu?.. Ką?..

– Ak, vargas, kad dabar moterys vis taip racionaliai galvoja, – jau bandė juokauti Indrulis.

Auksė atsisveikino ne tik neišblaškiusi, bet dar labiau sustiprinusi nelemtą įtarimą. Indrulio širdy kilo nepasitenkinimas savo draugu, bet jis ilgai stengėsi nieko neparodyt. Auksę gi tas trumpas pasikalbėjimas privertė susimąstyti. Ji jau seniai jautė Indrulio smulkmeniškumą, pavyduliavimą, ir visa tai jau buvo pradėję jai įkyrėti. Ji tai kentė tik nenorėdama įžeisti sau palankaus ir nemaža patarnavusio žmogaus, bet dabar jau ėmė manyti, kad netrukus reikės tą klausimą išaiškinti.

Pamąstė ji ir apie Vasarį ir dar kartą pasigailėjo, kad anuomet buvo taip jam šiurkšti. Po Indrulio žodžių ji pajuto net užuojautos poetui, kuris vien dėl to, kad kunigas, štai turi kęsti visokių priekaištų ir įtarinėjimų. Ji atsiminė kai kurias skaitytas Vasario eiles, kai kurias vietas iš jo dramos, ir jai ėmė rodytis, kad tas žmogus turbūt yra labai nelaimingas. Ji panoro pažinti jį arčiau. Panelė Auksė buvo judri, užjaučianti ir greit klausanti savo širdies impulsų moteris.

Ji dar tik metus praleido Lietuvoj, bet jau spėjo visai čia prigyti ir gerai orientavosi visuose santykiuose ir klausimuose. Motinos ji neteko jau seniai, buvo vienturtė duktė, tad turtingas tėvas nepasigailėjo nieko jai išauklėti ir išmokslinti. Trejus metus ji mokėsi Lijono universitete, 1923 m. pavasarį drauge su tėvu grįžo į Lietuvą ir apsigyveno Kaune. Tėvas parsivežė nemaža pinigo, dalį jo sukišo į nepelningus biznius, o už kitą dalį ryžosi Kaune pastatyti didelius namus, visai teisingai sumesdamas, kad, esant taip brangiem butam, namai greit turės apsimokėti ir duoti pelno. Tą vasarą, kai grįžo Vasaris, namai jau buvo įrengti, ir Gražulis su dukteria juose gyveno. Visiem buvo aišku, kad namai liks ne kam kitam, bet Auksei, dėl to pretendentų ją mylėti ir vesti atsirado daugiau kaip reikia.

Galbūt pretendentų gausumas ir atbaidė Auksę nuo vedybų. Buvo jų visokių: aukštų valdininkų, kariškių, biznierių ir mokslo žmonių, jaunų ir apysenių, bet sau tinkamo Auksė nerado nė vieno. Kiekviename ji rasdavo kokią nors stambią ydą, visi jai įkyrėdavo ir nusibosdavo. Galimas daiktas, kad ji savo adoratoriam statė tokius didelius reikalavimus dėl to, kad jautėsi graži ir turtinga, ir panorėjusi visuomet galės ištekėti už tokio, kuris jai patiks. Bet patinkamo vis neatsirado.

[...]

Iš mažens ji buvo linkusi į meną, ypatingai gi mėgo muziką ir, nors netapo profesionalė, bet skambinti pianinu galėjo beveik tobulai. Ji ir manydavo, kad jeigu įsimylės, tai greičiausiai meno žmogų. Apie meilę ji turėjo susidariusi visą teoriją fatalistiškai idealistinio pobūdžio. Sekdama senovės mitu, ji manė, kad žmogus nešiojasi tik pusę savo sielos ir tampa tobulas tik suradęs ir pamilęs kitą, kuris turi antrąją pusę. Dėl to mylėti galima tiktai vieną kartą, o tokia meilė esanti būtina ir amžina.

[...]

Po ano pasikalbėjimo su Indruliu ji Vasarį ėmė atsiminti vis dažniau ir kartais net nekantraudavo, dėl ko jo niekur nemato ir nesutinka. Ji jau buvo susirankiojus daug tų žurnalo sąsiuvinių, kuriuose rado išspausdintų jo eilių, ir visas jas uoliai skaitė. Vasario simbolika jai pasirodė suprantama ir sava, o jo eilių muzikalumas maloniai tenkino ritmui ir skambumui jautrią jos klausą.

Vieną sykį, kai atsilankė Indrulis, ji paklausė:

– Kodėl tamsta niekad neatsivedi pas mus Vasario? Mano tėvas labai norėtų su juo susipažinti.

– Ar vien tik tėvas?.. Aš matau, kad ir panelei Auksei parūpo poetas!

– Tiesa, ir man įdomu arčiau jį pažinti. Ateikite kartu kurią dieną.

– Vasaris niekur neina. Jis sakosi turįs labai daug darbo.

– Na, pavyzdžiui, šeštadieniais, kaip šiandien, ką jis daro?

– Sunku jį supaisyti. Kartais drybso rankas sunėręs, kartais mina iš kampo į kampą, net nusibosta. Jis mano senas pažįstamas, bet, pasakysiu, keistas tipas.

– Kas per išsireiškimas, ir dar apie draugą! – pasipiktino Auksė. – Kas gi jam yra? Rašo ką?

– Ne, rodos, nieko nerašo. Šiaipjau koki skausmai. Gal įsimylėjęs, cha cha...

Auksė net nustebo, pajutusi, kaip jai dilgtelėjo širdis.

– Oi, koks tamsta liežuvninkas!.. Ką gi jis galėtų įsimylėti, jei niekur neina?

– Ką aš žinau? Gal Lapelytę, gal ponią Genulienę.

– O mane negalėtų? – tarsi juokaudama klausinėjo Auksė.

Bet Indruliui pasirodė, kad ji ne be reikalo tais klausimais žaidžia, ir staiga jo nuotaika pagedo.

– Kol kas aš nemanau,– praskiedė jis pro dantis, pešiodamas barzdelę. – Be to, jis, rodos, nelabai patenkintas, kad tamsta taip iškomentavai jo dramos prasmę. Mieste jau girdėt kalba, kad kun. Vasaris parašęs dramą, kurioje, prisidengęs senove, kritikuoja vienuolių ir kunigų apžadus. O jis nori būti vyskupui ištikimas.

Tiesa, vieną panašią paskalą apie tą dramą Indrulis buvo girdėjęs, bet visa kita jis prasimanė čia pat, iš anksto net nepasiruošęs, o stačiai sekdamas kažkokiu blogos nuotaikos kaprizu ir nepagalvojęs, kas iš to gali išeiti.

– Ką tamsta sakai? – nustebo Auksė. – Jis nepatenkintas? Bijo vyskupo? Na, aš šitą dalyką turiu kuo greičiausiai išsiaiškinti!

Indrulis, supratęs, kokią kvailystę padarė, iš apmaudo taip pešiojo savo barzdelę, kad pasidarė net skaudu. Bet žodį išleidęs negrąžinsi, ir jis, norėdamas išsisukti, brido toliau:

– Aš manau, kad neverta apie tai nė kalbėti. Jis man nieko aiškaus nepasakė... Aš tai sprendžiu iš kai kurių jo išsireiškimų... Be to, jis didelis slapukas ir meisteris išsisukinėti. Neprisipažins...

Bet Auksė jau įtariamai žiūrėjo į savo gerbėją:

– Gražiai gi tamsta charakterizuoji savo prietelį!.. Man jis atrodė visai kitokis. Žinai ką, ponas Jonai?.. Ateikit kitą kartą abudu su Vasariu. Čia kažkoks nesusipratimas. Aš visai nenoriu su juo pyktis.

– Na, šito tai aš jum nepažadu. Nepriversiu gi aš jo eiti, jeigu jis nenorės.

– Ponas Jonai, aš visai rimtai sakau. Be Vasario man nesirodykit!

Indrulio akyse sužibėjo pikta ugnelė. Jis ryžosi dar vienam pavojingam žingsniui.

– Panele Aukse, – tarė jis truputį virpančiu balsu, – atvirai kalbant, jūs, rodos, esate geriau su Vasariu pažįstama, negu sakotės...

– Įdomu, iš ko tamsta spėji.

– Iš jo paties. Jis tamstos vardu pareiškė man vieną dalyką... Taip sakant, užtikrino.

– Būtent?

– Tamsta pati žinai. Labai man svarbiu, taip sakant, viso gyvenimo reikalu...

– Nieko nesuprantu. Su Vasariu aš apie tamstą nesu kalbėjus nė vieno žodžio.

Indrulis jautė, kad jo burna džiūsta, bet susilaikyti jau nebuvo galima.

– Vasaris mane užtikrino, kad tamsta niekad už manęs netekėsi...

Auksė ironiškai šyptelėjo ir patraukė pečiais.

– Ponas Jonai, – pradėjo ji, bet staiga Indrulis stvėrė ją už rankos ir maldaudamas pertraukė:

– Panele Aukse, prašau jus, dabar apie tai nė žodžio. Aš tik noriu jus paklausti, ar jūs tai sakėte Vasariui, ar ne?

– Vasariui aš to nesakiau.

– O kam kitam?

– Kam aš turėčiau tokius dalykus pasakotis? Tai būtų negražu ir net juokinga. Bet dabar aš turiu tamstai pasakyti...

– Nereikia, nereikia! – sušuko Indrulis, kaip įgeltas pašoko iš vietos, pabučiavo jos ranką ir spruko pro duris.

[...]

X

Kai atėjo pagaliau Kalėdos, Liudas Vasaris atsikvėpė lengviau ir nutarė tas tris savaites laisvo laiko praleisti nieku nesirūpindamas ir nesisielodamas. Jis jau buvo gavęs sau kambarį mieste, šiaip taip susitvarkęs, ir dabar gardžiavosi vėl pradėjęs gyventi savarankiškai. Su Indruliu jis atsiskyrė kaip dera seniem pažįstamiem, bet abudu jautė, kad tikro, nuoširdaus prieteliškumo jųdviejų širdyse nebeliko. Apie Auksę nė vienas jųdviejų daugiau neužsiminė, nors numanė ją būtent buvus priežastimi tos nesantarvės, kurios diegus jiedu jautė savo širdyse.

Indrulis nieko Vasariui nepasakė apie Auksės norą ją atlankyti kartu, bet Liudas ir pats buvo pasiryžęs per atostogas kaip nors su ja susitikti. O kol kas, pirmą Kalėdų dieną, jis nutarė palinkėti linksmų švenčių poniai Liucijai Glaudžiuvienei.

Penktą valandą paskambino jis prie durų, kur misinginėje lentelėje juodavo išgraviruotas parašas POVILAS GLAUDŽIUS. Jį įleido elegantiška tarnaitė ir, pasakiusi, kad ponai namie, atidarė saliono duris.

Ponia Liucija tučtuojau pasirodė iš gretimo kambario ir, jį pamačiusi, nudžiugo:

– O, kaip gerai, kad tamsta susipratai mus šiandien atlankyti! Juk tiek laiko gyveni Kaune – galėjai ir anksčiau mane atsiminti.

Taip, tai buvo Liucės žodžiai, bet juose buvo kažko ir ne jos. Liudas išsyk pasijuto nejaukiai, dar nesuvokdamas, kokį toną jam paimti – buvusio prieteliškumo ar senos pažinties oficialaus mandagumo. Jis teisinosi nežinojęs ne tik adreso, bet net nė pavardės. Į tai ji kažkaip kreivai šyptelėjo.

– Tai tiesa. Aš dažnai mainau iškabą: čia Brazgienė, čia Glaudžiuvienė, ką čia besuvaikysi.

„O, kad tai būtų mainoma tik iškaba!“ – pamąstė vienas sau Vasaris ir garsiai tarė:

– Iškaba, ponia, paprastai reiškia šiokį ar tokį turinį. Neslėpsiu, kad nuo Naujapolio laikų tamsta gerokai pasikeitei.

– Pasenau, žinoma.

– Ne, metai, matyt, neturi jokios galios paveikti tamstą. Ot, kažkaip nusiteikimas kitokis. Bet atsiprašau, kad aš taip nekukliai analizuoju ponią.

– Sveikinu! Anais laikais tamsta buvai jau per daug kuklus.

– Vadinas, ir aš pasikeičiau?

– Be abejo. Neslėpdama pasakysiu, kad į gera.

Taip kurį laiką jiedu žaidė gana banaliais žodžiais, stengdamiesi pro juos prasiskverbti ir vienas kitą pažinti. Jiem besikalbant ir bejuokaujant, įspūdis, kurį Vasaris gavo iš ponios Glaudžiuvienės teatre, sustiprėjo. Liudui atrodė, kad ponia Liucija dabar tapo didelė ponia, *mondaine,* susirūpinusi savo grožiu, linijom ir tualetais, mėgstanti linksmai pagyventi, nevengianti ir paflirtuoti. Ar ponios Liucijos sieloj yra dar kokių kilnesnių aspiracijų, kokia vaga eina jos vidaus dvasinis gyvenimas, jis tuo tarpu negalėjo suvokti.

Netrukus į salioną atėjo ir ponas Glaudžius. Vasaris jį vos pažino. Teatre ponios Liucijos vyras atrodė daug jaunesnis, paslankesnis, simpatingesnis. Dabar gi Liudas pamatė stambų, apysenį, aptukusį poną, apsirengusį tamsia eilute, kuri ne visai gražiai ant jo gulėjo. Trupučiuką per siauros kelnės, trupučiuką per platus švarkas ir trupučiuką per trumpos rankovės davė visai Glaudžiaus figūrai labai ploną, bet vis dėlto suvokiamai komišką bruožą.

Pasisveikinęs su svečiu, šeimininkas įvirto į fotelį, sukeitė kojas ir nežinia kam nei dėl ko tarė:

– Taip... taip... taip.

Ponia Liucija ironiškai dirstelėjo, o Vasaris laukė, ką jis pasakys toliau.

– Taip! – dar kartą su pasiryžimu pridėjo ponas Glaudžius. – Tai, vadinasi, šiandien Kalėdos...

– Taip, jau Kalėdos, – pritarė Vasaris, matydamas reikalą ką nors sakyti.

– Na, tai pavaišintum mus kuo nors, – kreipėsi jis į žmoną.

Ponia Liucija, nieko netarusi, išėjo į kitą kambarį.

– O tamsta, girdėjau, po užsienius važinėjai? – atsisuko jis į svečią.

– Taip, šį rudenį grįžau, taigi Lietuvoj dar beveik naujokas.

– Ir poetas?

– O, tarp kitko... Dabar aš einu gimnazijos direktoriaus pareigas.

– Gimnazijos direktoriaus!.. – ar tai stebėdamasis, ar tai paguosdamas, kažkokiu neaiškiu tonu pratęsė ponas Glaudžius.

„Bet jis gyvas idiotas“, – pamąstė Vasaris ir, norėdamas užmegzti kalbą, tarė:

– Aš nuo karo pradžios ligi šiol nesu buvęs Lietuvoj. Man dabar įdomu pažinti žmones ir gyvenimą. Aš stebiuosi, kad pas mus pradeda jau pamiršti karą.

– Taip, Lietuvoj karo kaip nebūta...

– O kaip pramonė? Yra kokių nors vilčių ilgainiui nukonkuruoti bent kai kurias užsienio prekes?

– Yra, o taip, yra.

[...]

Ponas Glaudžius vėl nežinia kam nei dėl ko pritarė:

– Taip, taip, taip...

Laimei, tuo momentu sugrįžo į salioną ponia, nešdama padėklą su benediktinu ir saldžiais užkandžiais.

– Tuoj bus ir kavos, o kol kas gal pabandysime po stiklelį?

– Pilk, – vamptelėjo vyras.

Jis, nieko netaręs, tuoj išgėrė ligi dugno ir antrą pats prisipylė.

Ponia Liucija ir Vasaris kalbėjosi švenčių vizito temom, apie pažįstamus, teatrą, dienos įvykius, o ponas Glaudžius tik retkarčiais įterpdavo savo „taip, taip, taip“...

– Ponia, o kurgi mano krikšto sūnus? – staiga paklausė Vasaris. – Aš manau, kad jis jau dabar didelis vyras. Aš norėčiau su juo susipažinti.

– A, tai visuomet galima. Vytuk! Vytuk! – šūktelėjo ji, atsidariusi kitas duris.

Į salioną įėjo 10 metų gražus berniukas ir, nesuprasdamas, ko iš jo nori, sustojo prie durų.

– Vytuk, žinai, kas šitas ponas? – klausė motina, žvilgsniu rodydama jam Vasarį. – Tai tavo krikšto tėvas. Atsimeni, aš tau pasakodavau. Na, eik pasisveikink.

Vytukas, paduodamas ranką, brūkštelėjo koja ir kreivai dirstelėjo į poną Glaudžių.

– Matai koks vyras! – stebėjosi Vasaris. – O gal jau ir gimnazistas?

– Dar ne, – paaiškino motina, – kitąmet tai jau tikrai bus.

– Na, Vytuk, tai kaip tau sekasi mokytis? Kas geriausiai patinka?

– Gamta ir geografija, – atsakė Vytukas. – Ten daug paveikslėlių, žemėlapių. Ir aš turiu didelę žolynų ir plaštakių kolekciją.

– Parodysi man?

– Einam, – keldamasis ir traukdamas Vasarį už rankos, kvietė krikštasūnis.

Bet motina švelniai jį sudraudė:

– Na, nebūk toks greitas. Gal krikšto tėveliui neįdomios tavo kolekcijos.

– Kur nebus įdomios! – patvirtino Liudas. – Aš jas būtinai noriu pamatyti.

Tačiau Glaudžius nepalankiom akim šnairavo į savo posūnį.

– Eik į savo kambarį, – šiurkščiai sudraudė vaiką. – Nemėgstu, kai maži tarp suaugusių painiojasi.

– O, tegu dar pavieši su savo krikštatėviu, – užtarė Vasaris. – Tokio amžiaus vaikam jau naudinga pabūti ir su vyresniaisiais.

– Eik, eik į savo kambarį, – pakartojo rūstus patėvis, ir Vytukas, vėl kreivai į jį žvilgtelėjęs, išėjo.

Padavė kavos, išgėrė dar po stikliuką likerio, bet Glaudžius pasiliko vis toks pat nerangus ir paniuręs. Gerokai nustebęs Liudas žiūrėjo, kaip ponia Glaudžiuvienė rūko papirosus su tikru paryžietišku fasonu.

– Žinai ką, mielas kūme, – lyg ką atsiminus tarė ponia Liucija, – palydėk mane ryt į teatrą. Mano vyras turi bilietą, bet pasirodo, kad negalės eiti.

– Ne, negalėsiu, – patvirtino Glaudžius.

Vasaris sutiko:

– Su mielu noru, ponia, bet klausimas, ar aš gausiu bilietą. Šventės.

– O mano vyro bilietas? Duok savo bilietą.

– Taip... taip... taip... – rausdamasis piniginėj, niurnėjo ponios Liucijos vyras. – Štai. Ketvirta eilė, iš kairės, 10 litų.

Vasaris nustebęs, nors abejodamas, siekė į kišenių ieškoti dešimties litų, bet ponia sulaikė jo ranką ir įteikė bilietą. Liudas atsisveikino. Ponas Glaudžius tingiai pakilo ir palydėjo svečią ligi saliono durų.

– Tai štai kur pakliuvo vargšė Liucė, – mąstė Vasaris, žingsniuodamas namo. – Nenuostabu, jei, gyvendama su tokiu stuobriu, ji pati taip pasikeitė. Kita gal būtų sugniužusi jos vietoj, o ji, žiūrėk, pasitempė į moderniškos ponios fasoną. Na, žiūrėsim...

Rytojaus dieną ponia Glaudžiuvienė paskambino jam telefonu, kad jis ateitų anksčiau, apie 6 val.; jiedu pavalgys kartu vakarienės ir eis į teatrą. Pono Glaudžiaus nebuvo namie, tad jie vakarieniavo tik trise: ponia, Vytukas ir svečias. Ponia Liucija valgė mažai

ir, tuoj pakilusi, nuėjo baigti savo tualeto, o Vytukas vedėsi krikštatėvį parodyti savo kambario ir rinkinių.

Kambariukas buvo tvarkingai laikomas, papuoštas tinkamais vaikui paveikslais ir jo paties surinkta, medinėj dėžėj po stiklu laikoma drugių kolekcija. Bet Vasariui tuoj į akis krito didokas, ties vaiko lova pakabintas daktaro Brazgio paveikslas, matyt, padidintas iš atsiųstos iš fronto fotografijos.

– Vytuk, kas čia per ponas? – tyčia paklausė jis vaiką.

– Gi mano tėvelis, argi jus nepažįstate? – nustebo Vytukas.

– Taip, aš jį pažinojau, tik niekad nebuvau matęs kariškai apsirengusio.

– Jis kariavo su vokiečiais ir žuvo kare. O šiandien mamytė man pasakojo, kad jūs buvote su mano tėveliu geri draugai.

– Taip, taip, Vytuk, tavo tėvelis buvo labai geras žmogus, – patvirtino Liudas, ir aštrus liūdesys suspaudė jo širdį, gyvai atsiminus anuos laikus, kada jiedu su studentu Brazgiu tylom varžėsi dėl išdykėlės Liucės simpatijos, ir jis, jaunas klierikėlis Vasaris, buvo tose varžytynėse laiminguoju. Berods laiminguoju jis buvo ir dabar, nes štai ta pati Liucė kažin ar nebūt linkusi iš naujo atkreipti į jį dėmesį, o nelaimingas daktaras Brazgys jau seniai pūva šaltoje žemėje. Taip, vienas pūva, bet štai kitas Brazgys auga jo vietoj. Ano, kiek Liudui buvo žinoma, Liucė nemylėjo, o dėl šito gal ir gyvybės nesigailėtų. Anas dėl Liucės būtų šokęs į ugnį ir į vandenį, o šitas?

Ir Vasaris panoro jį pabandyti.

– Vytuk, o antrąjį savo tėvelį tu ar myli?

– Kokį antrąjį? – nesuprato vaikas.

– Tau mama gi davė dabar antrą tėvelį, – tą, kur čia gyvena.

– Poną Glaudžių?

– Taigi. Jis dabar tau tėvelis, tiesa?

– Visai jis man ne tėvelis. Aš jo nemyliu, nes jis nei manęs nemyli, nei mamytės nemyli. Ir kai aš užaugsiu, aš mamytę pas save atsiimsiu.

– Šit kaip! – nustebo Vasaris. – Kas gi tave, Vytuk, pamokė taip kalbėti?

– Niekas manęs nemokė. Aš pats girdžiu, kaip mamytė kalbasi su ponu Glaudžium.

Jaunojo Brazgiuko narsumas tryško ne tik iš jo žodžių, bet ir iš akių. Toliau vaiką kvosti ir brautis į šeimos paslaptis Liudui pasirodė nepatogu ir nepedagogiška. Bet jis nutarė viską sužinoti iš pačios ponios Liucijos.

Ji pagaliau išėjo iš savo kambario, labai gražiai pasipuošusi, ir Liudas, sumetęs, kad ji dabar turi jau apie 35 metus, stebėjosi jos jaunumu ir grožiu.

Išėję į gatvę, jiedu nutarė eiti pėsti, nes laiko turėjo pakankamai, o vakaras buvo nors šaltas, bet tylus ir gražus.

– Jūsų sūnus, – pradėjo Vasaris rūpima tema, – labai išmintingas berniukas ir jus labai myli. Tik man keista, kad poną Glaudžių jis taip ir vadina ponu Glaudžiumi.

– O kaip tamsta nori, kad vadintų?

– Tokiais atsitikimais antrąjį motinos vyrą vaikai paprastai tėvu vadina.

– Be reikalo. Aš manau, kad tėvo žodis vaikui turi būti taip brangus ir reikšmingas, kad juo netinka vadinti ką nors kitą.

– Aš pastebėjau, kad jūsų sūnus neprimyli pono Glaudžiaus.

– Tamsta pasidarei labai pastabus. O ar nepastebėjai, ar ponas Glaudžius labai myli mano sūnų?

– Berods nelabai...

– Na tai viskas tvarkoj, – sausai pabaigė ponia Liucija, tarsi duodama suprasti, kad toliau šis pasikalbėjimas jai būtų nemalonus.

Bet Vasaris apsimetė to nepastebėjęs ir tęsė toliau:

– Dovanokit, ponia, jei aš būsiu kiek įkyrus. Bet kaip senas jūsų pažįstamas ir ne per seniai atsiradęs Kaune, noriu tinkamai situacijoj orientuotis. Kad jūsų sutuoktuvės su ponu Glaudžium nėra laimingos, tai aišku kiekvienam, kuris bent pusvalandį praleido jūsų šeimoj, kaip aš vakar. Bet aš norėčiau žinoti, kaip tai atsitiko.

– Ak, negadink man tamsta prieš operą ūpo. Kaip aš atrodysiu šviesoj!

– Na, tai po operos?

– Stebiuosi, kad tamsta taip labai manim susidomėjai. Anksčiau, rodos, to nebūdavo... Geriau papasakok man apie naujus savo pažįstamus ir pažįstamas. Netikiu, kad taip jau vienuoliškai gyventum.

– Mano pažįstamų būrys kol kas labai dar negausus ir neįdomus. Tiesa, viena pažintim gal ir galėčiau pasigirti, bet ji dar vos tik užuomazgoj.

– Na, su kuo?

– Yra čia tokia amerikietė Auksė Gražulytė.

– A, girdėjau. Iš veido net ir pažįstu. Gražuolė.

– Ir išmintinga.

– Ir turtinga. Matai, visą himną jai sugiedojom. Gaila, kad tamsta pasipiršti jai negali. O gal jau dabar, po laiko, pakeitei savo nusistatymus? Aš kažką net esu girdėjusi, kad tamsta užsieny metei kunigavęs. Tiesa?

Vasaris dabar svyravo: būt jam nuoširdžiam ir atviram su ponia Liucija ar tenkintis miglotais posakiais?

– Užsieny, ponia, ką ten besupaisysi, kaip buvo. Bet Lietuvoj štai ir vėl atsiverčiau.

– Laikinai ar nuolatinai?

– Kaip čia poniai pasakius, – rinko žodį Vasaris.

– Ligi patogaus momento? – padėjo jam ponia Liucija. – Na ką gi? Aš tamstos nesmerkiu. Kas iš mūsų nedarome klaidų? Tik galėčiau pasigirti, kad kadaise aš ateitį teisingiau įspėjau negu tamsta.

Liudas pastebėjo, kad ponia Liucija jau nebe pirmą kartą apeliuoja į tą „kadaise“ ir „anksčiau“. Ką tai reiškė? Priekaištą, pasityčiojimą ar ką kita?

– Kadaise, ponia, – tarė jis rimtai, – ir tamsta buvai linksma, padykusi panelė, o šiandien didelė, puošni ponia...

– Ir tiek?.. Na, bet mesk, ponas Liudai, kalbėdamas su manim tą iškilmingą toną ir prancūzišką ceremoningumą. Atsiminę tą „kadaise“, galėtume ir paprasčiau pasikalbėti.

Vasariui pasirodė, kad dabar ponios Liucijos balse suaidėjo kažkas iš seniai praėjusių laikų.

Teatre jiedu buvo gerai nusiteikę. Per antraktus dalinosi įspūdžiais, gyrė ir peikė artistus, vaikščiojo į bufetą. Liudas matė, kad ponia Liucija turi daug pažįstamų vyriškių. Daug kas ją sveikino, daug kas lydėjo akim ir, matyt, apie ją kalbėjo. Daug kas susidomėjo ir jos palydovu. Smalsuolių žvilgsniai dar kartą jų ieškodavo, kai sužinodavo, kad Glaudžiuvienės palydovas – tai poetas Vasaris; kitiem jis buvo tik kunigas Vasaris.

Ponia, pastebėjusi tą smalsumą, tarė jam pusiau juokais, pusiau rimtai:

– Teks dabar tamstai nukentėti dėl manęs. Mane daug kas laiko didele flirtininke. Kauno publika nepaprastai mėgsta apkalbinėti. Jeigu dar sykį pasirodysi su manim, apšauks mano meilužiu.

– Ar jau buvo tokių, kur apšaukė?

– O, ir ne vienas, – juokėsi ji. – Pagyvensi ilgiau, išgirsi visokių istorijų.

– Esu pasiryžęs netikėti nė vienai, – riteriškai protestavo Vasaris.

– O, tai nesvarbu. Gali tikėti visom.

Opera tą vakarą pasibaigė gan anksti, tat ponia Liucija kvietė Vasarį užeiti pas ją išgerti stiklą arbatos. Vasaris mielai sutiko. Jis jautė, kad šį vakarą jųdviejų pažintis grąžina juodu į anuos tolimus Kleviškio laikus, nors kitokiais keliais ir kitokiom aplinkybėm. Jiedu abudu yra tapę kitoki, bet vis dėlto vienas antram nesvetimi. Abudu šitai jautė, ir abudu tuo džiaugėsi, nes vienas iš maloniausių subrendusio žmogaus jausmų yra patirti, kad pirmųjų jaunystės susižavėjimų dalyvis dar ir šiandien tau ištikimas ir mielas.

– Ponia Liucija, – kalbėjo Vasaris, sėdėdamas jos salione, – aš būčiau juokingas, jei tą ryšį, kurį jaučiu tarp mudviejų, vadinčiau meile. Bet turiu tamstai prisipažinti, kad kai sužinojau iš tėvo, jog ištekėjai dar kartą už kažko antro, pajutau širdy gilų tamstai priekaištą ir gailestį. Man tas atrodė visišku anų jaunystės dienų išsižadėjimu.

– Dėl to, kad tamsta poetas, – nusišypsojo ponia Liucija, – ir gyvenimą traktuoji truputį literatūriškai. Be to, tamstos žodžiais kalba gryniausias vyriškas egoizmas.

– Kaip egoizmas? – nustebo Liudas.

– Gi paprastai: nors aš tavęs nemylėjau, palikau vieną, nuėjau savais keliais ir dabar svajoju apie žavias amerikietes, bet tu manęs nepamiršk ir už nieko kito nedrįsk tekėti! Ar ne tiesa, ponas Liudai? Aš dabar tamstą vadinsiu ponu, gerai?

Ji tai kalbėjo pusiau juokaudama, bet Liudas sugavo jos balse ir paslėptą kartaus liūdesio stygelę. Ir jam pasidarė drovu.

– Prašau teisingai mane suprasti... – buvo bepradedąs teisintis, bet ji nutraukė:

– Nereikia, nereikia... Aš puikiai tamstą suprantu. Juk esama meilės ir esama įsimylėjimo. Tai tokis tarp mudviejų skirtumas. Aš pati galutinai tai supratau tik po mano vyro mirties, kai reikėjo ryžtis antrą kartą tekėti. Na, bet tamsta gali būti patenkintas: ištekėdama antrą kartą, aš laimės nesugavau, ir gražių jaunystės dienų išsižadėti čia nėra priežasties.

– Vakar aš tuo įsitikinau. Ponas Glaudžius ne iš tų, kurie sukuria šeimos laimę. Bet ar nebuvo to matyti iš pat pradžių? Kam tamsta tekėjai už jo?

– Po laiko, ponas Liudai, viskas matyti. Atsimink, kad tai įvyko prieš trejus metus.

[...]

– Skambinat? – paklausė, pamatęs ant fortepijono gaidų.

– O, taip. Dabar daugiau kaip anksčiau. Laiko turiu, ką beveikčiau?

– Ir nieko daugiau iš gyvenimo nelaukiat, ponia Liucija? Ji negreit atsakė. Išsiėmė papirosą, užsirūkė, persėdo į kitą vietą patogiau ir tik tuomet prabilo:

– Ko gi man pagaliau laukti? Mano vyras, kadangi manęs nemyli, nėr per daug nė įkyrus. Esu aprūpinta. Na, o gyvenimą stengiuosi sau paįvairinti per daug nesivaržydama. Kas čia man? Greit jau pasensiu – tuomet galas.

Liudo širdis susispaudė, girdint šiuos žodžius. Liucės burnoj tokia kalba?.. Juk tai panašu į desperaciją! Ne iš gero ji taip kalba, o dar blogiau, jeigu ir daro.

– Tamsta baugini mane, ponia Liucija. Tamsta nelaimingesnė, negu aš buvau manęs.

Ji nusijuokė kažkokiu dirbtinu juoku.

– Koks tamsta keistuolis! Jei nevykusiai ištekėjusi moteris nori dar pasinaudoti gyvenimu, tamsta vadini ją nelaiminga. Tai dar kunigiška!..

– Kita gal ir ne, bet tamsta!

– Ė, visi mes iš vieno molio krėsti. Ką jau čia!

Ji nervingai sugniuždė papirosą peleninėje ir tuoj užsidegė kitą. Užsirūkė ir Vasaris. Tyla tęsėsi ilgokai.

– Fi, kokia aš šiandien pasidariau, – papurčiusi galvą, prabilo ponia Liucija. – Pripasakojau tamstai daug nereikalingų dalykų ir pati štai išglebau.

Vasaris nieko neatsakė, ir po antros pauzos vėl ji tarė:

– O žinai, ponas Liudai, kad ne Vytukas, būtų be galo sunku. Aš nežinau, ką aš daryčiau, jei ne tas vaikas. Be jo gyvenimas man nebeturi jokios prasmės.

– Ar Vytuko ateitis aprūpinta?

– Taip. Jei Glaudžius turės vaikų, Vytukas gauna lygią dalį su jais, jei neturės, jis vienintelis įpėdinis. Bet, tapęs pilnametis, jis gali įpėdinystės atsisakyti ir pareikalauti sau trečios dalies viso turto. Aš manau, kad jis šituo kada nors ir pasinaudos.

– Saugokit, ponia Liucija, savo sūnų. Jis puikus berniukas.

Ji pradėjo pasakoti apie Vytuką, tarsi norėdama įrodyti šiuos Vasario žodžius. Nuotaika atslūgo, pragiedrėjo. Turbūt ir poniai Liucijai, kaip ir visom motinom, vienintelio sūnaus meilė galėjo dar išblaškyti visus gyvenimo sunkumus.

Jis atsisveikino ir išėjo jau gana vėlyvą valandą, patenkintas šiuo vakaru ir net Glaudžium, kad jis išvažiavo ir davė progos taip greitai ir tvirtai atnaujinti su ponia Liucija seną pažintį.

XI

[...]

Geri pažįstami kartais ir be vyro lydėdavo ponią Liuciją į balius arba į operą. Kauno poniutės, kurios tuo tarpu nuobodžiaudavo vienos, globojamos šykščių arba pavydžių vyrų, piktindavosi ponios Glaudžiuvienės elgesiu ir skleisdavo apie ją nepadorių paskalų. Bet Glaudžius ar tai dėl to, kad jam žmona maža rūpėjo, ar tai dėl to, kad jis aklai pasitikėjo jos dorybėm, nieko įtartino jos pažintyse ir pasilinksminimuose nematė.

O ponia Liucija, gražiausią savo jaunystės laiką praleidusi gilios provincijos užkampy, dabar, patekusi į laikinosios sostinės sūkurį, pamažu ėmė gardžiuotis laisvesnio ir linksmesnio gyvenimo malonumais. Pasigardžiavusi gi tuoj sumetė, kad gyvena jau paskutinį savo amžiaus laikotarpį, kada moteris dar gali džiaugtis ir kitus džiuginti be savo didelių pastangų ir kitų pasiaukojimo. Ir ji nutarė tuo laikotarpiu pasinaudoti. Iš prigimties gyvas ir impulsyvus jos charakteris nors karo metu gerokai prigeso ir atvėso, bet vis dar liko pakankamai jautrus džiaugsmui ir nerūpestingam šypsniui. Ponia Liucija, nors ir kaip buvo prislėgta nevykusio savo šeimos gyvenimo, momentais dar būtų galėjusi žybčiot akim ir juoktis taip pat skambiai, viliojamai, kaip ir prieš 15 metų.

Bet ji turėjo jautrią stiliaus nuovoką. Ji nujautė, kad tai, kas tinka 20 metų panelei, nebetiks 35 metų moteriai, norint ji ir jaunai atrodytų. Dėl to ponia Liucija nutarė suvaldyti jaunystėj neišeikvotą temperamento išteklių, o prisiderinti prie jos amžiui ir padėjimui

tinkamo stiliaus. Jos žavumas tokiu būdu dvigubai padidėjo, nes pro rafinuotas puošnios ponios manieras kiekvienas, arčiau ją pažinęs, jautė karštą širdį ir lakią sielą.

Tuo metu, kai Vasaris sutiko ponią Liuciją pirmą kartą teatre, jos širdis buvo laisva nuo bet kokio gilesnio susižavėjimo. Ponia Glaudžiuvienė to neparodė, bet iš tiesų šitas susitikimas ją stipriai nudžiugino. Apie Vasario parvykimą ji jau buvo žinojusi, apie literatūros vakarėlį, kuriame jis esą skaitęs dramą apie vienuolės ir kunigo vedybas, ji taip pat buvo girdėjusi. Dėl to dažnai pradėdavo jį atsiminti ir paspėlioti, koks jos gyvenimas būtų buvęs dabar, jei anuomet Vasaris būtų iš seminarijos išstojęs ir ją vedęs. Žinoma, jis taip pat galėjo žūti kare. Bet jeigu būtų likęs gyvas, kas jis dabar būtų? Aptiekininkas, juristas, profesorius ar žymus literatas? Ponia Liucija smalsiai laukė progos su juo susitikti ir pažiūrėti, kaip jis dabar atrodo. Juo labiau kad ir ją buvo pasiekę gandai, esą Liudas Paryžiuj kunigystę metęs.

Visai netikėtai pamačiusi jį šalia savęs teatre, ji nustebo ir nudžiugo. Buvo panašu, tarsi pats likimas po ilgų nesimatymo metų staiga susodino juodu šalia vienas kito. Ponia Liucija savo džiaugsmą nuslėpė, bet visa širdim geidė jam patikti. Liudas atrodė jai labai pasikeitęs, suvyriškėjęs, subrendęs, savim pasitikįs. Ir kaip anuomet ją suintrigavo jauno klierikučio kuklumas ir nedrąsa, taip dabar traukė jo pasikeitimas ir vyriškumas. Ponia Liucija pajuto, kad jos širdies reikalai su Liudu dar nėra baigti.

Tačiau Vasaris tokio jausmo neturėjo. Jam buvo miela atnaujinti pažintį su pirmąja jį žavėjusia moterim, bet artimesnių ryšių su ja nesitikėjo sumegsiąs. Liucė gerai aptarė jųdviejų jausmų pobūdį, sakydama, kad ji mylėjo, o jis buvo tik įsimylėjęs. Jis pats manė, kad buvo bepradedąs mylėti, bet seminarija, jo įsišventimas kunigu, jos ištekėjimas ir jo pažintis su baroniene tos meilės pumpurą galutinai sunaikino...

Kartais, svarstydamas savo gyvenimą, jis taip pat paspėliodavo, kas būtų buvę, jeigu jis būtų iš seminarijos išstojęs ir Liucę vedęs. Ir jis manydavo, kad greičiausiai jiedu būtų sugyvenę gerai, kad jis būtų buvęs ramesnis, doresnis ir geresnis, negu kunigaudamas, bet gyvenime nieko reikšmingo greičiausiai nebūtų pasiekęs. Seminarija jau vis tiek buvo sutrukdžiusi jo mokslą, paramos jis iš niekur nesitikėjo, o karas būtų galutinai viską suardęs. Dėl to jis nelabai nė gailėjosi nesusirišęs su Liuce. Svarstydamas savo gyvenimo įvykius, paskutiniais laikais jis padarydavo išvadų, kad likimas jį veda vingiuotu keliu, kupinu abejonių, susigraužimų ir sąžinės kovų, bet kad šituo keliu eidamas jis gal pilniausiai ir vaisingiausiai pareikš savo dvasios turinį ir galų gale pasieks kokį dar jam nežinomą, bet didelį tikslą.

Galimas daiktas, kad ir susitikimas su Aukse Gražulyte taip pat buvo viena iš tų priežasčių, dėl kurių atnaujintoji pažintis su Liuce žadino tik jo smalsumą, giliau nepaliesdama širdies. Jau tą patį vakarą, parėjęs iš ponios Glaudžiuvienės, jis atsiminė ir auksaplaukę amerikietę. Analizuodamas vienos ir kitos jam padarytą įspūdį, pirmenybę jis pripažino Auksei. Tiesa, ji nebuvo gražesnė už Liucę. Atvirkščiai, fizinis brunetės Liucės tipas Vasarį traukė stipriau negu pusiau blondinės Auksės.

Tačiau amerikietėje Vasaris pajuto tą nepaprastą žavesį, tą neišaiškinamą jėgą, kurią kartais pajunta vyras, susitikęs su kai kuriom moterim, net jų nepažindamas ir nė vieno žodžio jom į jį nepratarus. Mistikas tai pavadintų sielų giminyste, fiziologas atrankos instinkto balsu, kabaretinės nuotaikos padauža – „sexappealiu“. Bet tai bus greičiausiai kokia paslaptinga žmogaus dvasios signalizacija, įspėjanti mus, kad štai pro šalį praėjo tas ar ta, kuri papildys gal įkyriausiai jaučiamą mūsų gyvenimo spragą. Dėl to dabar

Vasario mintys ir jausmai nuolatos sukosi apie Auksę, ir nejučiom ji pradėjo tapti visų jo vidaus gyvenimo painiavų į išsprendimą vedamąja gija.

Vieną vakarą, jau po minėto atsilankymo pas ponią Glaudžiuvienę, kai Auksės pirmenybė Vasario nuovokoj jau buvo pripažinta, užsuko pas jį Varnėnas. Liudas pastatė kavos, ir abu draugai pradėjo filosofuoti poezijos ir gyvenimo klausimais.

[...]

– Žinoma, – pritarė Varnėnas, – gyvenimas visada turi būti formuojamas pagal kurias nors aspiracijas ir principus. Bet, atsistojus į tam tikrą ideologinę plotmę, būtų galima paklausti, ar tokiu aukščiausiu principu yra tavo poetinės aspiracijos, ar gal jos pačios reikia subordinuoti dar aukštesniam principui, ypač jeigu jau kartą tu esi su juo susirišęs? Numanai, kad aš turiu galvoj kunigystę.

– Niekados, niekados! – sušuko Vasaris. – Vyriausias principas mano gyvenime yra tas, kuris leidžia tobuliausiai ir vaisingiausiai išnaudoti man savo pajėgas ir gabumus. Visa kita – varžtai, kuriuos saugoti netikslu ir prietaringa.

Varnėnas šyptelėjo.

– Tu dabar kalbi beveik taip, kaip panelė Auksė, komentuodama tavo dramą. Ar neužsikrėtei jos pažiūrom?

– Atsiprašau, jeigu ta pažiūra yra iškelta iš mano dramos, vadinasi, ji yra ne Auksės, bet mano. Be to, ji glūdi ne vien mano dramoj, bet ir mano gyvenime.

– Na, nepyk, plagiatu aš tavęs nekaltinu. Bet atsimink dar Meškėno priekaištą: kas išspręs, kuris gyvenimą formuojamasai principas yra vaisingas, o kuris bergždžias?

Vasaris niekinamai numojo ranka.

– Meškėnas, žinoma, turėjo galvoj metafizinius pagrindus, priesaikos amžinumą ir t. t. Kas išspręs? Gi patyrimas, praktika, vidaus eksperiencija, rezultatų akivaizdumas! Štai kas išspręs! Tapai mediku, o pamatei, kad esi mėsininkas, tai mesk gydęs, nes imsi žmones pjauti. Taip pat ir su kunigyste. Kokios čia metafizikos!

– Žinai ką, brolau, – pradėjo Varnėnas, matyt, rimtai pasirengęs priešintis, – visa tai gražu teorijoj. Bet gyvenime tokis kraštutinis individualizmas gali sukelti tikrą chaosą. Mes minsime savo pažadus, mesime pareigas, blaškysimės ir nieko gera nepadarysime. Atsimink, kad žmogus yra linkęs apsigaudinėti ir pataikauti savo silpnybėm. Ieškodamas neva gyvenimo pilnybės ir vaisingumo, jis faktiškai ieškos laikinos laimės ir smagumo. Žiūrėk, tave patį apšauks hedonistu.

– Tu man tai taikai?

– Ne, aš kalbu apskritai.

– O aš nieko apskritai nekalbu. Kiekvienas težiūrie savęs. Gyvenimo teorijos tegali būti labai reliatyvios. Kai dėl manęs, aš esu ramus. Aš esu daug mąstęs, svarstęs, daug iškentėjęs, ir mano gyvenimo rezultatai man visiškai akivaizdūs. Man tas individualizmo principas tinka.

– Vadinasi, tu esi ne tik reliatyvistas, bet ir individualistas net ir principus taikydamas?

– Be abejo. Sakai, mane apšauks hedonistu? Labai man tas rūpi, kaip mane apšauks! Pagaliau, esama visokių ir smagumų. Smagu gardžiai pavalgyt, išgert, tinginiaut, gražią moterį bučiuot – ir smagu turėt ramią sąžinę, rasti vidaus harmoniją, išspręsti paraližuojančias mūsų veikimą gyvenimo antinomijas. Kas tarp šių smagumų nemato skirtumo, tas tegul mano apie mane ką tik nori. Kas tą skirtumą mato, spręs apie mane iš mano darbų.

Varnėnas mėgdavo, kai jo draugas pakildavo į šitokį griežtą, truputį bravūrišką toną ir, rodos, štai jau pasiryždavo žengti kokį lemiamą žingsnį tom paraližuojančiom jo kūrybą antinomijom pašalinti. Todėl, kaip dažnai per tokius pasikalbėjimus, taip ir tuomet, baigdamas ginčą, tarė:

– Gerai. Leiskim, tu galvoji teisingai. Tai ko gi lauki? Daryk, kaip sakai, – ir galas. Juo greičiau, juo geriau.

Bet Vasaris skelbė ką kita:

– Ne. *Laissez faire, laissez passer*[103].

– Komediantas! – pyko Varnėnas. – Čia tu įrodinėji, kad meniški palinkimai ir aspiracijos turi formuoti gyvenimą, čia vėl skelbi pasyvų glūdėjimą formose, kurios, kaip pats pripažįsti, tas aspiracijas trukdo.

[...]

Tą vakarą Varnėnui rengiantis eiti namo, Vasaris, lyg ką nauja sumanęs, tarė:

– Žinai ką, Petrai? Suvesk tu mane dar kartą su amerikiete. Po to vakaro mudu išsiskyrėm nei šiaip, nei taip, ir nė karto dar negavau su ja pasikalbėti. Vienam eiti į namus nepatogu. Per menka pažintis.

– Aš taip pat retai ją matau ir į namus nevaikščioju. Na, bet apsiimu ką nors sugalvoti. Kas šiandien? Gruodžio 29? O kad taip mes sutartum kur nors drauge Naujus metus sutikti?

– Žinoma, būtų puiku.

– Gal pas Indrulį? Dabar pas jį laisviau.

– Nieku būdu! Ir kad jo visai toj kompanijoj nebūtų!

– Ak šitaip net? Iš kur toks antagonizmas?

– Manyk kaip nori! Bet sutiktuves organizuok!

– Na, pasirūpinsiu. Lik sveikas!

Draugai išsiskyrė tuo vakaru patenkinti. Vasaris džiaugėsi, kad netrukus pasimatys su Aukse, o Varnėnas – kad suorganizuos literatūros ir muzikos vakarą Naujiem metam sutikti.

XII

Rytojaus dieną Varnėnas paskambino Auksei telefonu, neva klausdamas, kaip ir kur ji ketinanti sutikti Naujuosius metus. Pasirodė, kad ji dar nieko griežtai nėra nutarusi: gal eisianti į operą, gal kur pas pažįstamus, o greičiausia sėdėsianti namie ir skambinsianti Šopeną ar Debiusi. Buvo maniusi pasikviesti ką nors pas save, bet visi tą vakarą gal būsią užimti.

– Jei taip, tai ir puiku, – nudžiugo Varnėnas. – Mudu su Vasariu tarėmės, ar nebūtų galima sudaryti mažą, bet gerą būrelį ir tą vakarą praleisti, paįvairinant muzika ir poezija. Tik klausimas, kur? Iš manęs pianiną jau išgabeno.

– Jokio klausimo čia nėra. Pas mus erdviausias butas. Mudu su tėčiu tikrai džiaugsimės tokius svečius priimti. Tai ką kviesime?

Pririnko keliolika žmonių, daugiausia tuos pačius, kurie buvo pas Varnėną. Tad sutiko ateiti ir poetas Kalnius, ir muzikas Aidužis, ir „Spindulių“ redaktorius, ir dramos artistė Lapelytė, ir dar pora panelių – žmonės vis daugiausia jauni ir tarpusavy gerai sugy-

[103] Tegu viskas eina savo keliu.

veną. Senis Gražulis, numanydamas, kad jam vienam gali būti nuobodu jaunųjų būry, pasikvietė porą ir vyresnio amžiaus svečių. Kompanija turėjo būti linksma ir įvairi.

Naujųjų 1925 metų išvakarėse 9 val. Gražulių bute jau buvo šviesu, jauku ir linksma. Beveik visi svečiai jau buvo atvykę. Erdvus salionas, sujungtas su valgomuoju, skambėjo nuo kalbų ir juoko. Kompozitorius Aidužis, prisėdęs prie fortepijono, pusbalsiu arpedžijom miklino pirštus, ir šitame neprivalomam klausyti skambesių fone kiekvienas jautėsi smagiai ir jaukiai.

Varnėnas su Vasariu, kaip to vakaro sumanytojai, atėjo pirmutiniai įsitikinti, ar panelei Auksei nebus kam reikalingas jųdviejų patarnavimas. Bet viskas jau buvo numatyta iš anksto, ir šeimininkė džiaugėsi, trumpu laiku sugebėjusi tinkamai pasiruošti.

Vasaris iš namų ėjo truputį nerimaudamas, kaip jis bus tos „pasipūtėlės“ priimtas, bet iš pirmųjų žodžių pasijuto, tartum būtų buvęs senas Auksės pažįstamas.

– A, ponas Vasaris! – nudžiugo jį pamačiusi gražioji šeimininkė. – Ir tamstai ne gėda, kad per pusę metų neatėjai manęs atlankyti ir su mano tėčiu susipažinti? Jis tamstos raštais beveik taip pat susidomėjęs kaip ir aš. Ponas Petrai, – kreipėsi ji į Varnėną, – gerai, kad bent tamsta susipratai poną Vasarį mum atvesti! Na, eiva supažindinsiu su tėčiu.

Auksės tėvas buvo jau gana senyvas, bet dar tvirtas žmogus apie 60 metų, aukštas žilagalvis, veido apskritimu, nosies ir burnos linijom primenąs dukterį. Su svečiais jis sveikinosi maloniai šypsodamasis ir džentelmeniškai reikšdamas savo pasitenkinimą juos pas save priiminėti. Jis tuoj surado su Varnėnu bendrą kalbą ir, laukdamas savo kviestųjų „senių“, kurie vėlinosi, į jaunųjų tarpą nesimaišė.

Susirinkus visiem, Auksė tuoj paprašė svečius vakarienės, kad paskui liktų daugiau laiko pasilinksminti ligi Naujųjų metų sutikimo. Svečiai, triukšmingai sugužėję į valgomąjį, trypė apie stalą, žiūrėdami korteles. Kiekvienas ieškojo savo vietos, o radęs žvilgčiojo į dešinę ir į kairę įsitikinti, kokią kaimynystę jam bus paskyrusi šeimininkė.

Liudas Vasaris nudžiugo, radęs savo vietą šalia panelės Auksės.

– Antrą kartą man tenka laimė būti tamstos kaimynu, – kalbėjo jai, atitraukdamas kėdę. – Pirmą kartą tamsta atrodei nelabai patenkinta mano kaimynyste. Bijau, kad ir šiandien nemokėsiu tamstai įtikti.

Ji linksmai nusišypsojo.

– Aš iš tiesų gailėjausi, kad tuomet man buvo užėjusi tokia bloga nuotaika. Tamsta įsivaizdavai, kad aš baisi pikčiurna.

– Jei ir ne pikčiurna, tai labai mokyta ir rūsti moteris. Na, dėl mokytumo tai aš neapsirikau, o dėl rūstumo tai šiandien pamatysim.

Taip juokaudami, jiedu vienas kitą observavo ir darė savo išvadas.

Liudas Vasaris, kalbėdamas su ja, mąstė: ji yra visai natūrali; ji nesigriebia jokių pozų ir įmantrumų; ji nekoketuoja; jos juokas atviras ir nuoširdus; ji moka išsireikšti laisvai ir nebanališkai.

O Auksė apie Vasarį mąstė: jis nėr tokis paniuręs ir užsidaręs, kaip atrodė; aš manau, kad jis man būtų visai atviras ir nuoširdus; jis savo likimu, matyt, nėra patenkintas; mudu turime kažką bendra; nesuprantu, kas mane į jį traukia?..

Per visą vakarienę jiedu daug kalbėjo juokais ir rimtai įvairiom temom, bet paslėptoji jųdviejų kalbos prasmė buvo vis ta pati: tu man patinki, aš noriu tau patikti; aš noriu, kad tu žinotum, jog man patinki; mudu vienas kitą jau gerai suprantam...

Šitą dominuojantį jųdviejų bendravimo toną jiedu abudu jautė, ir jų nuotaika darėsi dar pakilesnė. Iš jųdviejų spinduliuojantis džiaugsmas tarsi apgaubė visus susirinkusius, nes panelė Auksė nė valandėlę nepamiršo, kad ji yra namų šeimininkė, kad jos pareiga rūpintis taip pat ir kitais svečiais. Ir ji mokėjo protarpiais kiekvienam parodyti savo dėmesį, tarti gražų žodį.

Pakilę nuo stalo, svečiai pasisklaidė salione. Varnėnas buvo priminęs, ar nebūtų gera paklausyti panelės Auksės muzikos, bet ši atsisakė, numanydama, kad svečiai nori laisvės kiekvienas savaip jaustis ir linksmintis. Kažkas vėl pasodino Aidužį prie fortepijono „akompanuoti svečiam“, tas beakompanuodamas ėmė skambinti šokį, ir trejetas porų išėjo į saliono vidurį.

– Ponas Liudai, – kalbėjo Auksė, vėl radusi progos prie jo prisėsti, – tamsta visą laiką gyveni vienas, užsidaręs ir, kiek galima spėti iš tamstos raštų, paskendęs juodose mintyse. Kaip tamsta jautiesi, patekęs štai į tokį linksmą žmonių būrį, kur juokiasi, šoka, niekus tauškia ir visais rūpesčiais stengiasi nusikratyti?

– Esti visaip, – atsakė jis. – Apskritai, aš manau, kad labai maža yra žmonių, kurie patiria tikro džiaugsmo ir būva tikrai linksmi. Paprastai gi mes apsigaudinėjame: kadangi sueiname pasilinksminti, vadinasi, manykimės esą linksmi.

– Bet tamsta išvengei atsakyti į mano klausimą.

– Kaip aš jaučiuosi? Taigi nė aš nesu kokia išimtis. Prisipažinsiu tamstai, kad labai retai kada esu linksmas, ypač žmonėse.

– Kodėl ypač žmonėse? – susidomėjo Auksė.

– Būti linksmam žmonėse – reikia turėti šalia savęs labai artimą draugą. Aš manau, kad tikras džiaugsmas, tikras linksmumas kyla tik tuomet, kai mes galime dalintis savo išgyvenimais su kitu. Gal tiksliau bus pasakius – ne dalintis, bet jausti su juo išvidinį ryšį, bendrumą. O tai galima tik su labai artimu, sakysime, mylimu žmogum. Jeigu jo nėra, mes, matydami aplink save džiaugsmą, jausimės be galo nuskriausti, nes niekur nesi toks vienišas ir visų apleistas, kaip besilinksminančioj minioj. Dėl to ir man žmonėse, kurie linksminasi, dažniausiai liūdna.

Auksė išklausė šitos kalbos nepraleisdama nė vieno žodžio.

– Iš šito tamstos paaiškinimo, – atsiliepė ji, – būtų galima padaryti keletą išvadų.

– Kad tamsta įdomiai mano mintis interpretuoji, kartą aš jau esu įsitikinęs. Įdomu išgirsti tamstos išvadas ir šį kartą.

– Taigi pirmiausia tamsta prisipažįsti, kad esi maža mylėjęs ar bent dabar nieko nemyli, nes tamsta ir čia jautiesi vienišas ir liūdi.

Užuot ką atsakęs, Vasaris žiūrėjo į ją ir linksmai nusijuokė. Bet ji apsimetė rimta ir tęsė toliau:

– Antra išvada, kad tamsta bėgi nuo žmonių, o labai myli gamtą, nes ten bent nėra to kontrasto tarp savo vienumos ir linksmos minios. Su gamta galima jausti tokį pat išvidinį ryšį ir artimumą, kaip ir su mylimu žmogum.

– Visai teisingai, – pritarė Vasaris. – Bet aš matau, kad panelė Auksė daro ne tik išvadas iš mano žodžių, bet ir prisipažinimus. Esu tikras, kad ir tamsta pati panašiai jautiesi gamtoj.

– O trečia išvada, – kalbėjo ji, ir jos akys keistai sušvito, – tai kad tamsta vis dėlto ieškai meilės, nori būti mylimas – mylėti ir džiaugtis. Nes nepabėgai nei į Aleksoto kalnus, nei į Mickevičiaus slėnį, o atėjai pas mus.

Juokėsi ir Vasaris.

– Tamstos išvados visai logiškos, taigi aš jas priimu.

– Tai tamsta labai vienišas pas mus ir labai čia liūdna?

Vasaris pažiūrėjo į ją ilgu žvilgsniu ir reikšmingai pasakė:

Atėjau čia vienišas ir liūdnas,
O išeisiu laimės kupina širdim –
Ir nevengsiu pokylių klastingo džiaugsmo,
Nes nuo šiol tu būsi su manim.

– Bet tamsta vėl vengi atsakyti, deklamuodamas eiles, – sušuko ji, apsimesdama nepatenkinta.

– Panele Aukse, ta strofa dar niekad niekieno nebuvo parašyta.

Auksė užkaito, pašoko iš vietos ir, palikusi jį vieną, nuėjo prie fortepijono, kur Aidužis improvizavo kažkokią fantaziją. Vasaris nusekė ją žvilgsniu, spėliodamas, kaip suprasti jos pabėgimą. Bet ji, atsirėmusi į fortepijoną ir neva klausydama muzikos, pasiuntė jam ilgą, reikšmingą žvilgsnį, kuriame jis galėjo išskaityti daug ką, tik ne priekaištą ir pyktį. Jis buvo tikras, kad jiedu vienas antrą suprato.

[...]

Jau artinosi 12 valanda. Ponas Gražulis ir Auksė ruošė stiklus ir šaldė šampaną, kad Naujų metų sutikimas būtų iškilmingas ir su fasonu. Aidužis skambino triukšmingą fokstrotą ir kvietė šokančius linksmai pabaigti metų galą. Tuo tarpu atsirado dar du, visai netikėti svečiai: ponas Indrulis su vienu savo kolega.

Auksė ir Varnėnas su Vasariu nemaža nustebo, pamatę įeinantį Indrulį. Sudarant svečių sąrašą, Varnėnas jo nepasiūlė, o Auksė taip pat nutylėjo, nes ir taip jau plito paskalos, pačio Indrulio palaikomos, kad ji už jo tekėsianti.

– Prašau atleisti, panele Aukse, – teisinosi nekviestasis, – kad aš taip nelauktai įsibraunu – ir dar ne vienas. Na, bet Naujų metų sutikimo valandą tai leistina. Pamatėm pro šalį eidami šviesą ir neiškentėm neužsukę palinkėti tamstai naujos laimės.

– O aš buvau tikra, kad tamsta sutiksi Naujus metus „Metropoly“. Ten, sako, taip būva linksma! Na, prašau tolyn. Laiko turime nedaug.

Indrulis šaltai pasisveikino su Vasariu ir įsimaišė į būrį.

Tuo tarpu laikrodžio rodyklė slinko prie dvylikos, ir ponas Gražulis triukšmingai iššokdino pirmą šampano kamštį.

– Mieli svečiai! – sušuko jis, – kviečiu išgerti už laimingai baigiamus senuosius metus. Kam jie buvo laimingi, tegu pamini juos geru žodžiu, kam ne – tesidžiaugia, juos palydėdamas. Visiem į sveikatą! Mudviem gi, dukrele, rodos, nėr už ką ant jų pykti.

Jis pabučiavo dukterį, ir abu ėmė daužtis stiklais su svečiais.

Visiem ištuštinus taures, tėvas, pilstydamas šampaną, kalbėjo į dukterį:

– Man senam derėjo pabaigti senuosius metus, o tau jaunai teks pakelti tostą už Naujuosius. Pradėki, beliko viena minutė!

Kol Auksė susigriebė ką sakyti, kol nurimo svečiai, laikrodis pradėjo mušti dvylika. Tad, sugriebusi stiklą, sušuko:

– Mieli sveteliai! Šį momentą visuose žemės kraštuose tūkstančių tūkstančiai žmonių daro savo veide šypsnius, stengiasi būti linksmi, ir linki vieni kitiem kažkokios laimės. Bet retas kuris žino, kas ta laimė turėtų būti. Ne per seniai vienas iš jūsų man pasakė, kad džiaugtis ir būti laimingam minioj tegalima dalinantis savo džiaugsmu su artimu

žmogum. Šį momentą minia – tai tie tūkstančių tūkstančiai! Aš keliu taurę už tą artimą žmogų, kuris gal čia pat, o gal toj minioj pasiklydęs šį momentą mūsų pasigenda!

Visi ėmė ploti, o ji apsikabinusi pabučiavo savo tėvą ir ėjo susidaužti su kitais svečiais. Susitikusi su Vasariu, ji nieko nepasakė, bet jiedu suprato vienas kitą ir be žodžių. Dusliai suskambėjo jųdviejų stiklai, ir mažyčiai skaidrūs burbuliukai kaip kibirkštėlės spragsėjo į viršų.

Indrulis piktu pavydu klausė Auksės kalbos. Pavydulingo žmogaus instinktu jis įspėjo, kad Auksė čia parafrazavo ne kieno kito, tik Vasario žodžius.

– Greit gi ir susidainavo! – kalbėjo jis vienas sau, – ir dar kokiom temom! Nieko taip nekenčiu, kaip tos sentimentalios filosofijos!

Kad Auksė jo nepakvietė, jis dabar taip pat kaltę vertė Vasariui. Ir čia pat užsimanė jam įgelti. Besidaužiant stiklais, buvo aprimę juokavimai ir kalbos, ir štai susidariusioj tyloj, kai Vasaris išgėrė savo stiklą, pasigirdo pašiepiantis Indrulio balsas:

– Vasari, gi tu po dvylikos šampaną geri! Apsirijai, vyruk!.. Kas dabar už tave mišias laikys?.. Cha cha cha!..

Bet niekas daugiau nesijuokė. Visiem pasidarė taip koktu ir gėda dėl šito netaktiško pasielgimo, kad niekas nesusigriebė nė kaip čia tą bjaurų įspūdį užtušavus.

Vasaris blykstelėjo kaip ugnis ir susivaldydamas drebančiu balsu tarė:

– Dėkui tamstai, kad primeni man mano vietą, bet kitąsyk prašau nesirūpint. Savo valandas aš pats žinau.

Indrulis, susigriebęs, kad padarė netaktą, buvo beimąs tą incidentą versti juokais, bet, susitikęs piktą Auksės žvilgsnį, nebaigęs sakinio, nusisuko į šalį.

– Mano ponai! – sušuko Auksės tėvas. – Jeigu jau mes apsirijom po dvyliktos, tai bent nesipeškim, o būkim linksmi. Ponas Aiduži, malonėk mum valsiuką. Aš einu į pirmą porą!..

Ir jis iš tiesų, sučiupęs savo dukterį, leidosi valsuoti. Senio jumoras pataisė svečių nuotaiką, bet Vasaris sėdėjo paniuręs, prie nieko nepritapdamas ir nežinodamas, ką su savim veikti. Veltui Auksė žvilgčiojo į jį pro tėvo petį, jis regimai vengė jos žvilgsnio, visą savo dėmesį sukoncentravęs į rūkomo papiroso pelenus.

Pasibaigus valsui, kai kurie svečiai atsisveikino. Pakilo ir Varnėnas su Vasariu. Abudu šeimininkai – tėvas ir duktė – kvietė juodu lankytis dažniau, o Auksei turėjo pažadėti, kad per Tris Karalius lydės ją į dramos artistų ruošiamą balių.

– Ko jis prie tavęs prikibo, tas Indrulis? – klausė Varnėnas, kai jiedu išėjo į gatvę. – Aš jau nuo kurio laiko pastebėjau, kad jis į tave šnairuoja.

– Turbūt bijo, kad nepaveržčiau jam Auksės, – atvirai prisipažino Vasaris.

Bet Varnėnas nekreipė į tai dėmesio.

– Aš tave įspėjau, kad neilgai su juo bičiuliausies. Sunkus jis žmogus. O vis dėlto suuodė, kad pas Gražulius sutikimas!..

Prie kertės jiedu atsiskyrė.

Ryt rytą Vasaris atsibudo dar jausdamas širdy koktumą dėl karčios Indrulio pašaipos. Bet dabar jis nebepyko ant Indrulio. Indrulis visai išnyko iš to incidento. Pasiliko tik pats įžeidimo, pažeminimo faktas. Indrulis sakė tiesą. Indrulio lūpom kalbėjo jo, Vasario, luomo pareiga ir tyčiojos iš jo, o gal keršijo už tos pareigos paneigimą. Keršijo tokiu momentu, kada jis siekė labiausiai uždrausto kunigui vaisiaus – moteries meilės. Ir Vasaris dar kartą visa savo esme panoro išsivaduoti iš savo padėties dvilypumo, kad Indrulio pasakyta tiesa jau nebebūtų tiesa, kad toki ir panašūs žodžiai jau jo nebeliestų.

Sveikint Naujų metų jis niekur nėjo, tačiau jautė pareigą atsilankyti pas Glaudžius. Nuėjo jis paprastu vizitų metu, 12 val. Glaudžiaus, kaip ir tikėjosi, nerado namie. Bet ponia Glaudžiuvienė nebuvo viena. Salione sėdėjo du nepažįstami ponai ir, sriūbčiodami vyną, rezgė banališką salioninį flirtą ir kalbėjo poniai komplimentus. Jiem išsinešdinus, ponia Liucija lengviau atsiduso:

– Na, ačiū Dievui! Kol ateis kiti, galiu su tamsta valandėlę pasilsėti. Na, papasakok, kur ir kaip sutikai Naujuosius metus?

Išgirdus, kad Liudas praleido vakarą pas Gražulius, ponia Liucija smalsiai išklausinėjo, kas ten buvo per svečiai, kas su kuo flirtavo, ką valgė ir ką gėrė.

– Na, tai kaip tamstai patinka Gražulytė?

– O, labai įdomi panelė, – gyrė Liudas. – Lietuvaičių maža tokių.

– Kuo gi ji taip skiriasi nuo kitų?

– Išsilavinimu, skoniu, kalba, apskritai kultūra. Kaimiško apsileidimo, sudribimo, ištižimo joje nėra nė pėdsako.

– Ir tamsta taip kalbi, pats kaimiečių vaikas? – piktinosi ponia Glaudžiuvienė.

– Deja, ir many tų kaimiškų, o gal ir tautiškų ydų yra nemaža. Bet joje nėra.

– Na, o many? – koketiškai klausė ponia Liucija.

– Tamsta juk ne iš kaimo kilus – ir auklėta ne kaime.

– Vadinasi, ir aš tobulybė, kaip ta amerikietė?

– Žinoma, kaimas turi savo, o miestas savo ydų, – pasitaisė Vasaris.

Ponia linksmai juokėsi:

– Na, tai bent atvirumas! Turbūt tik per Naujus metus taip. Oi oi oi!.. Matau, ponas Liudai, kad įsimylėsi tą tobulybę. Turėsi mane su ja supažindinti.

Pakalbėjęs dar valandėlę, jis užsimanė palinkėti Naujų metų ir savo krikštasūniui. Vytukas savo kambary iš medžio gabalų dėliojo pilį ir, pamatęs krikšto tėvą, linksmai pašoko jo pasveikint.

– Na, Vytuk, ko tu labiausiai norėtum šiais metais? – klausė jo Liudas.

Vytukas pamąstė, pažiūrėjo į savo pastatą ir rimtai atsakė:

– Aš norėčiau turėti tokią pilį ir joje su mamute apsigyventi. Ir krikšto tėvelį ten priimčiau.

Motina apkabinus karštai jį pabučiavo, o Liudas klausė dar:

– Na, o man, Vytuk, ką tu palinkėsi Naujiem metam?

Vytukas svyravo.

– Kad aš jus per mažai dar pažįstu. Aš mamutės pasiklausiu.

Sugrįžęs į salioną, Vasaris gėrėjosi vaiko protingumu. Motina gi, patenkinta sūnum ir kūmu, pasiūlė:

– Žinai ką, ponas Liudai? Tamstai, kaip krikšto tėvui, reiktų taip pat tuo vaiku pasirūpinti. Ar negalėtum kiek prižiūrėti jo mokslą?

– Su mielu noru, ponia Liucija, – sutiko Vasaris. – Aš dabar, kaip gimnazijos direktorius, visai kompetentingas tokiais mokslo klausimais. Po švenčių ir pabandysime.

Prieškambary subirzgė skambutis, pranešdamas naują vizitą, ir Vasaris pasiskubino ponią Glaudžiuvienę atsisveikinti.

Namie jį atlankė palinkėti laimingų metų keletas gimnazijos mokytojų ir keletas mokinių tėvų. Daugiau lankytojų jis nebuvo numatęs ir tarėsi turėsiąs visą popietį laisvą.

Tačiau apie 5 val. netikėtai atėjo prof. Meškėnas su tėvu Severinu. Meškėno atsilankymas Vasario nenustebino, bet tėvas Severinas buvo tikras siurprizas. Po to netikėto

susitikimo viešbuty jiedu nė karto su vienuoliu nesimatė, ir Liudas jau buvo visai jį pamiršęs.

– *Laudetur Jesus Christus,* – garsiai pagarbino tėvas Severinas. – Matau iš nustebusio veido, kad tamsta manęs nelaukei. Bet per Naujus metus dera atsiminti ir tolimus pažįstamus. Gera taip pat proga ir juos aplankyti. Ypatingai jeigu jie yra *fratres in Christo.* Na, *gratulamur tibi, omniaque prospera optamus!*[104]

Iškilmingas vienuolio tonas tą momentą Vasariui pasirodė truputį komiškas ir susyk jį nuteikė į jumorą ir lengvą pašaipą. Jis nujautė, kad tėvas Severinas greičiausia bandys jį pazonduoti, ir nutarė apsimesti naiviai atviras ir nerūpestingas.

Prof. Meškėnas, kaip ir dera draugui, jokių ceremoningumų nesilaikė. Palinkėjo Vasariui pasisekimo, įkvėpimo, laimės, pabučiavo ir, sudribęs į fotelį, paprašė, ar neturi zelterio, nes tie vizitai jį jau gerokai nuvarginę.

Vasaris atnešė vandens, atkimšo bonką vyno, pripylė tris stiklus ir, atsisėdęs prieš Meškėną ir tėvą Severiną, paprašė išgerti.

– Geras vynas! – paragavęs pagyrė vienuolis. – Nuo Italijos laikų retai tenka paragauti gero vyno.

– Iš tiesų, – pritarė Vasaris. – Pas mus ir per mišias duoda tokį lašiuką, kad nė skonio nepajusi. Ot, Italijoj kad įverčia ampulą, tai vienas malonumas!

– *Ne misceamus sacra prophanis*[105], – rimtai pastebėjo tėvas Severinas. – O pats, *domine,* paskutiniais laikais, rodos, Paryžiuj gyvenai, šitam naujų laikų Babilone!

– Puikus miestas! – sušuko Vasaris. – *Inter nos loquendo*[106], paryžietės, kiek man teko matyti ar tai miuzikholuose, ar teatruose, yra grakščiausios moterys visoje Europoje.

Tėvas Severinas sutraukė antakius, o Meškėnas visu balsu nusikvatojo:

– Cha cha cha!.. Bravo!.. Ne, direktorius šiandien turbūt gerokai prisivizitavęs!.. Paryžietės vaidinasi!.. Ot juokdarys!..

Vasaris nesigynė:

– Tiesą sakant, pradėjau nuo vakar vakaro.

– Na, kurgi taip linksmai sutikai Naujuosius metus?

– A, čia pas tokį amerikietį, Gražulį. Linksma buvo kompanija.

Tėvas Severinas reikšmingai pasižiūrėjo į prof. Meškėną ir paklausė:

– Ar tai ne tas pats Gražulis, apie kurio dukterį sako, kad esanti didelė laisvamanė ir *in moribus suspecta?*[107]

Meškėnas suprato, kad vienuolis jau kalba netaktiškai, ir pataisė:

– Na, tėve, tamstai kas nors per aštriai bus apie ją išsireiškęs. Pažįstu. Pažiūros, tiesa, ne ortodoksiškos, bet *suspecta* – ne.

– Aš sakyčiau visai atvirkščiai, – nustebo Vasaris. – Kiek aš jau girdėjau apie kai kurias čia Kauno poniutes, tai ji tikra davatkėlė. Iš tiesų gi tokios kultūringos panelės aš dar nesu sutikęs. Puiki pianistė, gera literatė, taktiška, ne liežuvininkė, na, stačiai, jeigu aš galėčiau vesti, geresnės žmonos sau nelinkėčiau.

Tėvas Severinas, netikėdamas savo ausim, rūškana mina žiūrėjo į Vasarį ir laukė, ką pasakys prof. Meškėnas.

---

[104] Sveikinam tave ir linkim viso labo!

[105] Nemaišykime šventų dalykų su pasaulietiškais.

[106] Tarp mūsų kalbant.

[107] Įtartinos doros.

– Na na, direktoriau, nejuokauki, – peikiamu tonu kalbėjo profesorius. – Aš, kai tave pažįstu, viską suprantu, broliuk, bet štai tėvas Severinas dar ir pasipiktins, jei ko gera.

– O ką gi aš netinkamo pasakiau? – nustebo Vasaris. – Aš ir iš tiesų tikiu, kad celibatas baigia atgyventi savo amžių.

– Kokiais gi argumentais tamsta savo įsitikinimą paremi? – nieko gera nežadančiu balsu paklausė tėvas Severinas, nusprendęs, kad ilgiau tylėti būtų nuodėmė.

– Bet jis nerimtai, tėve, – bandė malšinti Meškėnas.

Tačiau Vasaris brido toliau:

– Kokiais argumentais? Gi tais, kuriuos pati gamta sutvėrė mūsų kūnuose. Jeigu Dievas būtų norėjęs celibatininkų, tai būtų ir sutvėręs kokį *genus neutrum*[108]. Bet tokį mes tik filologijoj turime. Gamtoj tokio nėra.

– *Blasphemia sapit!*[109] – sušuko vienuolis, ranka barkštelėjęs į stalą. – Be to, netiesa, kad gamtoj būtų tik *famelli et famellae*[110]. Jeigu tamsta pažintum gamtamokslį, tai žinotum, kad bičių, skruzdžių, termitų ir kitų disciplinuotų vabzdžių bendruomenėse naudingiausią darbą atlieka ne tranai – patinai, bet...

– Ak, gerbiamas tėve, – nutraukė jo kalbą Vasaris, – na, ką čia mum vabzdžiai! Vabzdžiai sau, o žmonės sau! Buvo laikai, kada celibato nebuvo, ateis, kada ir vėl nebus.

– Ir tamsta lauki, kad toki laikai ateitų?

Vasaris rizikavo žengt paskutinį žingsnį:

– Tiesą pasakius, man tai maža rūpi. Jeigu norėčiau vesti, tai mesčiau kunigavęs, ir galas.

– Koks jis šiandien juokdarys! – sušuko Meškėnas.

– Tiesa, ligi šiol aš kalbėjau juokais, bet šitą sakau visai rimtai, – prisipažino Vasaris.

– *Quod avertat a te Dominus*[111], – jau iš tiesų pasipiktinęs atsiduso tėvas Severinas. – Šiandien, matyt, nepavyks mum susikalbėti. Na, kunige profesoriau, – keldamasis kreipėsi jis į Meškėną, – man jau laikas namo.

– O kam taip skubintis? – tramdė juos Vasaris. – Prašau pasėdėti. Dar stiklą vyno?

Bet svečiai atsisveikino. Vasaris džiaugėsi, kad po tokio malonaus pasikalbėjimo vienuolis paliks jį ramybėj. Bet apsiriko.

[...]

XIII

Liudo Vasario noras nerūpestingai praleisti Kalėdų šventes įvyko. Paskutinė giedri to nerūpestingumo prošvaista buvo Trijų Karalių balius, į kurį jis lydėjo panelę Auksę Gražulytę. Tai buvo jo pirmas viešas pasirodymas su moterim, kuri tiek daug nusvėrė jo gyvenime. To baliaus tradicija ir įdomi programa, kaip kasmet, taip ir tais metais, sutraukė daug rinktinės publikos iš aukštesnių Kauno visuomenės sluoksnių. Apie Auksę tuoj pradėjo suktis keletas nenuilstamų jos gerbėjų. Ji šoko kelis šokius, bet tuojau ir vėl sugrįždavo į bufetą, kur Vasaris ir dar pora bendrų pažįstamų buvo susimetę prie vieno stalelio.

Matė Vasaris iš tolo ir ponią Glaudžiuvienę su vyru, bet jų stalas buvo toks triukšmingas, taip gausiai apkrautas ir taip tirštai apsėstas, kad ir norint būtų buvę sunku prie

[108] Bendrąją giminę.
[109] Burnojimu atsiduoda!
[110] Patinai ir patelės.
[111] Ką tenukreipia nuo tavęs Viešpats.

ponios Liucijos prieiti. Ji atrodė kaip tikra baliaus karalienė, ir turbūt nė viena moteris nebūtų galėjusi elegancija su ja susilyginti. Šoko ji kiekvieną šokį ir vis su nauju šokiku, ir tokios linksmos ir žavios Liudas dar niekad jos nebuvo matęs.

Tačiau visas jo dėmesys buvo nukrypęs į Auksę. Jis jautė, kad taip pat ir ji nors šoko su kitais, tačiau jo nepamiršta. Nueidamas pažiūrėti šokių, jis kiekvieną kartą, kai Auksės pora atsisukdavo ties ta vieta, kur jis stovėjo, susitikdavo jos žvilgsnį ir šypsnį.

Šis balius tiek juodu suartino, kad, eidama namo, Auksė kalbėjo Vasariui:

– Net keista, kaip greitai mudu pasidarėm geri draugai. Iš savęs tai aš nesistebiu. Skaitydama tamstos poezijas, aš tamstą pažinau ir anksčiau, bet kaip tamsta taip greit manim pasitikėjai?

– O aš išsyk pajutau, kad panelė Auksė kažkodėl yra man labai artimas žmogus ir kad ji mane supras visai teisingai, be jokių mano pastangų aiškintis ir įrodinėti, nes mano padėjimas juk visai išimtinis.

– Be abejo, – sutiko ji. – Aš imu žmogų kaip žmogų, nepaisydama jokių aplinkybių, kurios šiandien gali būti vienokios, o ryt kitokios. Tik iškeltas iš aplinkybių žmogus parodo tikrą savo veidą.

Po trumpos pauzos Auksė, truputį abejodama, paklausė:

– Aš bijausi, kad gal dar neturiu teisės prašyti tamstos vieno paaiškinimo. Argi tamsta ligi šiol nebuvai sutikęs nė vienos moters, kuri būtų buvusi tamstai labai artima ir net mylima? Juk įvairių pažinčių tamstai nebuvo stoka.

– Aš net džiaugiuos tamstos klausimu, nes noriu, kad tamsta žinotum visą mano praeitį. Taigi dvi moterys iš tiesų yra turėjusios man nemaža reikšmės. Pirmoji, jaudinusi mano brendimo amžių, ištekėjo, man baigiant seminariją, ir dabar dar aš su ja palaikau draugiškus santykius. Ji sakosi mane mylėjusi. Aš gi savo jausmo jai negalėčiau tiksliai aptarti. Antroji, aukštos kilmės, aristokratiška moteris, yra sukėlusi many daug ambicijos ir pasiryžimo siekti didesnių sumanymų. Ji yra pratrynusi man akis ir parodžiusi duris į platesnį pasaulį. Aš buvau ją gerokai įsimylėjęs. Dabar nuo jos skiria mane jau 10 metų tarpas. Nuo to laiko nieko apie ją negirdėjau. Kiek aš ją pažinojau, galiu spėti, kad, persiskyrusi su manim, ji manęs negailėjo nė vienos dienos.

– Vis dėlto aš manau, kad tos pažintys nebuvo tokios paprastos, kaip dabar atrodo iš tamstos žodžių?..

– Iš tikrųjų, – sutiko Liudas. – Tada buvo daug išgyventa – sielotasi ir džiaugtasi, o dabar atrodo viena pusiau vaikiška, naivi svajonė, antra gi – trumpas, vienų metų romantiškas epizodas.

Abudu nutilo ir susimąstė.

– Įdomu, kaip tamsta aptarsi po 10 metų mudviejų dabartinę pažintį, ponas Liudai? – klausė, iš šono žvelgdama į jį, panelė Auksė.

– Tai pareis nuo to, kaip ilgai ir kaip giliai sutaps mudviejų gyvenimo keliai. Man atrodo, kad po įvairių bandymų ir klaidžiojimų kryžkelėse ateina laikas, kada žmogus, save pažinęs, turi stoti į tikrąjį kelią ir atlikti savo uždavinį šioj žemėj.

Iš šito neaiškaus atsakymo Auksė suprato, kad poetas Vasaris anaiptol nevengs gilaus ir pastovaus jųdviejų kelių sutapimo, ir kad tas sutapimas turįs jam padėti savo uždavinį atlikti. Ir po tų žodžių jos širdis tartum tapo pilnesnė, ir jos pačios gyvenimas tartum įgijo kokios naujos prasmės, kurios lig šiol ji ilgėjosi ir ieškojo.

Tą naktį jiedu atsiskyrė nusimanydami, tartum būtų susirišę kokiais kilniais pažadais, kuriuos pamindami jiedu skriaustų vienas kitą.

Su tokia nuovoka pasibaigė Kalėdų šventės, ir Vasariui vėl prasidėjo kasdieninis darbas gimnazijoj. Atsiminęs ponios Liucijos prašymą, jis paėmė į savo globą Vytuką. Vaikas į mokyklą nevaikščiojo, bet turėjo mokytoją namie, kuris jį ruošė į gimnaziją. Liudui reikėjo patikrinti, kaip atliekamos pamokos ir ar jos suderintos su gimnazijos mokslo pradžia. Vytukas kartais atbėgdavo pas jį, kartais gi jis eidavo pas Glaudžius. Vaikas pasirodė esąs gabus ir sumanus ir greit priprato prie savo naujo globėjo. Jis mėgo kalbėti ir klausinėti apie savo tėvą, kurio visai neatsiminė, ir pats pasakojo apie Kleviškį ir kanauninką Kimšą, kuris jį mylėdavęs ir lepindavęs. Kartais jis išsišnekėdavo ir apie motiną ir, dėl savo vaikiško naivumo nieko neslėpdamas, išduodavo net kai kurias jos paslaptis.

Vieną kartą jis papasakojo, kad mamytė šiandien esanti labai nervinga, kad jį be reikalo išbarusi ir net pietų nėjusi valgyti.

– Kas gi atsitiko tavo mamytei? – paklausė Vasaris. – Gal susirgo?

– Ne, – atsakė Vytukas, – vakar vakare buvo su Glaudžium susibarusi.

– Vytuk, – bandė sudrausti jį Liudas. – Man nepatinka, kad tu taip vadini savo antrąjį tėvą. Argi mamytė tave taip išmokė?

– Ne, mamytė man nieko nesakė. Bet aš žinau, kad jis man ne tėvas. Jis manęs nemyli nei mamytės nemyli.

Tuos žodžius vaikas sakė taip atkakliai, kad Vasaris nežinojo, ar stebėtis jo užsispyrimu, ar apgailestauti ponios Liucijos ir jos sūnaus likimą.

Kitą kartą Vytukas atėjo visai nelauktai, netikėtai.

– Na, kas yra, Vytuk? – klausė Vasaris. – Rodos, mudu nebuvom susitarę, kad šiandien tu mane atlankysi?

Vytukas, matyt, ir pats nebuvo patenkintas. Atsisėdęs sofoj, jis iš paniūrų pažiūrėjo į Liudą ir nenorom paaiškino:

– Pas mamą atėjo svečias, toks kapitonas Raibys, tai man ir liepė eiti pas jus.

– Šitaip... Tas kapitonas geras mamos pažįstamas? – susidomėjo Vasaris.

– Pernai jis ateidavo labai dažnai. Bet paskui mama liepė Adelei sakyti, kad jos nesą namie, kai ateis kapitonas. Šiandien jis skambino mamai telefonu. Aš girdėjau, mama atsikalbinėjo, bet paskui sutiko ir sakė, kad tai jau paskutinis kartas.

Vasaris nugalėjo savo smalsumą toliau pakamantinėti vaiką apie mamos pažintis ir lankytojus. Jau ir iš to, ką jis žinojo, galėjo padaryti kai kurių išvadų apie intymųjį ponios Liucijos gyvenimą ir įsitikinti, kad dviprasmiški jos prisipažinimai buvo teisingi.

Ponia Glaudžiuvienė pradėjo jį intriguoti kaskart vis labiau. Kartais galvodamas apie ją, jis nuoširdžiai apgailestaudavo, kad jo pirmoji simpatija, o gal ir pirmoji meilė, guvioji linksmoji Liucė štai dabar yra tapusi įtariamo elgesio ponia, apie kurią liežuvauja salionuose, esą ji turėjusi ir turinti meilužių. Vasariui buvo bjauru apie tuos meilužius ir pamanyti, ir jis juos niekino ir jų nekentė, bet, niekindamas ir nekęsdamas, kartu jiem ir pavydėjo. Šis pavydas kilo ne iš meilės, bet iš slapto noro įgyti teisių į kadaise jį mylėjusią, o ir dabar daug jam palankumo rodančią moterį. Ponios Glaudžiuvienės „prieinamumas“ pamažu ėmė Vasarį jaudinti ir kurstyti.

[...]

Liudas Vasaris greit pastebėjo, kad dabartinės ponios Liucijos manieros primena jam baronienę Rainakienę, kurią jis pažinojo prieš 10 metų, vikaraudamas Kalnynų parapijoj. Didžiausias skirtumas buvo tas, kad baronienė berods buvo turiningesnė, jos

pašnekesiai dažnai jaudindavo Vasario protą ir gal net jį formuodavo. Dabar gi ponia Glaudžiuvienė žavėjo, o gal, tiksliau pasakius, tik lepino jį, kaip vėlyvas vasaros žiedas, savo jau truputį blunkančiu grožiu, šiluma, komfortu.

Vasaris atsimindavo, kad ir Liucė anuomet mokėdavo sužadinti jame gilių emocijų ir svarstymų, bet dabartinė ponia Glaudžiuvienė jau nemėgo leistis į jokius svarbesnius gyvenimo klausimus. Jos buitis ir jos siela Vasariui kartais pasirodydavo kaip ir suprastėjusi, suneturtėjusi. Jis žinojo ją esant nelaimingą ir net daug kentusią, bet negalėjo save priversti gyvai atjausti ir užjaust tą ištaigingą moterį, kuri, patogiai įsisėdusi minkštam fotely, rodė jam apvalius, šilkinėm kojinėm aptrauktus kelius.

[...]

Vasaris, pusę metų praleidęs Lietuvoj, jau stovėjo kely į tą dvasinio gyvenimo būklę, kurią Stripaitis puikiai buvo aptaręs vienu žodžiu „apsiprasi“. Ilgainiui po metų kitų gal jis iš tiesų būtų apsipratęs laikyti mišias, atlikinėti *pro forma* išpažintis, gal jį būtų privertę nešioti „koloratką“, o paskui ir sutaną. Tuo pačiu metu jis būtų apsipratęs naudotis ponios Glaudžiuvienės arba kurios nors kitos malonėm – ir viskas būtų buvę kuo puikiausia. Kunigam palankių poniučių jis jau žinojo ne vieną. Žinojo ir keletą konkrečių pavyzdžių, kurie, taip sakant, savo „garbingumu“ galėjo jį vien paskatinti irtis toliau apsipratimo keliu.

Liudas Vasaris tą būklę nujautė, ėmęs atlikinėti kai kurias kunigo pareigas, jos bijojo ir vengė, bet kažin ar būtų išvengęs, jeigu ne pažintis su Aukse Gražulyte.

Tuo pačiu metu, kai jis lankydavosi į ponios Glaudžiuvienės salioną ir nuodydavosi jo erotiška pasyvia atmosfera, lygiagrečiai, tarsi kitame jo sielos klode, leido šaknis stiprėjanti Auksės pažintis ir meilė. Pirmom po Kalėdų švenčių savaitėm ponią Liuciją jis matydavo dažniau, bet užtat kiekvienas pasimatymas su Aukse praskleisdavo jam tarsi vis naujų jos sielos savybių ir sujungdavo juodu tarsi vis nauja minties ir jausmo grandine.

Vėliau pats Vasaris stebėdavosi, kaip jis galėjo, nuoširdžiai žavėdamasis Aukse ir ją pamildamas, tuo pačiu metu lankyti ponią Liuciją ir lūkuriuoti jos malonių. Matyt, jo gyvenimo dvilypumas leido jam plėtoti ir šią sunkiai suderinamą paralelę. O gal stačiai aistringoji žmogaus prigimtis, nedrįsdama dar brautis į trapias teužsimezgančios meilės iliuzijas, ieško save patenkinti ten, kur nebėra jau jokių iliuzijų.

Gana to, kad Liudas Vasaris, jausdamas tų dviejų pažinčių priešingumus, nei poniai Liucijai nesipasakojo apie Auksę, nei Auksei apie ponią Liuciją, nors abidvi numanė, kad kiekviena iš jų turi savo kertę poeto širdy.

Auksė, sekdama amerikiečių statumu ir savo būdo paprastumu, netrukus ėmė vadinti Vasarį *tu* ir, ilgiau jo nematydama, pati jį kartais atlankydavo. Pirmą kartą, atėjusi viena, ji pusiau juokais pasiteisino:

– O, nemanyk, kad aš papratusi pas vyriškius viena vaikščioti. Tai tik tau tokią išimtį darau.

– Kodėl tik man? – klausė jis, patenkintas ta išimtim.

– Dėl to, kad tu kitokis negu visi kiti – ir aš tavęs imu jau nebesivaržyti. Juk mudu draugai, tiesa? O draugas draugą atlanko kada nori, be jokių palydovų.

– Tikra tiesa, Aukse. Aš manau, kad mudu vienas antrą jau gerai pažįstame, o dar geriau įspėjame – ir galime elgtis, kaip dera geriem draugam.

Jiedu abudu kalbėjo apie draugiškumą, o manė apie meilę. Bet to žodžio dar vengė.

Kiekvienas pasimatymas su Aukse jį nuostabiai atgaivindavo. Auksė būdavo visados gerai nusiteikusi ar bent tokia stengdavosi būti, į viską žiūrėjo optimistiškai, galvojo ir jautė tiesiogiai, sveikai, natūraliai. Jai nepatikdavo, kai Vasaris būdavo susikrimtęs, visu kuo nepatenkintas, pasyvus, apsiblausęs.

– Na, žinai, – sakydavo ji, – jei tu su šitokia mina pasirodytum Amerikoj, atkreiptum į save visų dėmesį. Vaikai tave apmėtytų pagaliais, o polismenai įtartų, kad buvai pasigėręs. Kas gi yra?

Vasariui nuo šito vaizdo jau darydavos linksmiau, bet jis dar bandydavo priešintis.

– Žinoma, tavo Amerikoj visi kaip idiotai amžinai išsišiepę, tartum gyvenime nebūtų dėl ko susirūpinti.

– Susirūpinti, be abejo, yra dėl ko, – sutikdavo Auksė, – bet kas negera, reikia taisyti, reformuoti. Kiekviena pastanga nugalėti bloga tegali kilti tik iš optimizmo. Sielvartais ir susikrimtimais niekas nieko nepataisė.

[...]

Stiprėjant jųdviejų santykiam, Vasariui vis dažniau pasivaidendavo kažkokio naujo gyvenimo viltis, kuri jį skatino nepasiduoti, neapsiprasti esamoj būklėj, o ieškoti išsivadavimo. Jo būklė buvo daugeriopai dvilypė, komplikuota, supainiota, suraizgyta, slegianti ir tvanki. Tad ir kūryboje jis tegalėjo reikštis daugiaprasmiais simboliais, miglotais vaizdais ir nuotaikom. Bet pamildamas Auksę jis stiprėjo savo viduj, telkėsi į vienybę, ir jam nušvisdavo viltis, kad ir jo būklė dar gal išsipainios, kad ir jis gal dar gyvens natūraliu gyvenimu, nevengdamas rodytis kas esąs, neieškodamas nė kitur paslėptų prasmių.

Įsigalint šiai nuovokai, atėjo galas ir jo simbolistinei poezijai. Pamažu jis ėmė stebėti gamtą, atsipalaiduodamas nuo savo asmeniškų išgyvenimų, nuotaikų ir subjektyvių prasmių. Tuomet jis pamatė, kad gamta yra nuostabiai graži ir įvairi, kad ji gyvena savo atskirą gyvenimą, kurį būtų neprotinga jungti su savo paties liūdesiais ir džiaugsmais.

Įgudęs objektyvuoti gamtą ir stebėti jos reiškinius, Vasaris ėmė ieškoti taip pat objektyvių ir paprastų žodžių savo naujajai poezijai kurti. Kartais jis rasdavo jų liaudies dainoj, bet dažniau jie patys gimdavo jame, kai jis savo vaizduotėj kontempliuodavo kokį giliai į jo sielą įsmigusį reiškinį.

Kartą jis paskaitė Auksei vieną tokį paprastais žodžiais parašytą eilėraštį. Jos džiaugsmui nebuvo galo.

– Štai kur poezija! – kartojo ji kelintą kartą. – Čia ir vaikas supras, kad gražu. Natūralu, paprasta ir kartu turininga!

Tokiu būdu Auksė vis daugiau įsipindavo į visas geresniąsias jo pastangas. Iš prigimties jis buvo užsidaręs ir net su ja nenorom savo mintim ir sumanymais dalindavosi. Bet jam buvo malonu patirti, kad ji stengiasi jį įspėti, suprasti, pažinti. Jis jau nebesijausdavo vienišas atsiskyrėlis. Stiprindamas savy tą nuovoką, jis pasiryždavo Auksę galutinai sau laimėti. Kaip tai turės įvykti, kokiom formom turės nusistoti jųdviejų santykiai, jis tuomet dar nežinojo. Vis dėlto jo gyvenimas pradėjo krypti aiškiai nauja linkme.

Linkmė kitėjo, bet jis dar ne tuoj galutinai susitelkė savy ir galutinai įsitikino, kad aiškus, vienlypis ir vientisas gyvenimas pareikalaus iš jo ne tik nuosakiai derinti visus veiksmus, bet taip pat išsižadėti kai kurių malonumų ir net paaukoti kai kuriuos naujai atgijusius jaunystės atsiminimus. Čia jam reikėjo nugalėti dar keletas pavojų, kurių vienas vos nesuardė taip dar trapių jo santykių su Aukse.

XIV

Artinantis Sekminėm, kai Vasaris kartą atsilankė pas Glaudžius, ponia Liucija papasakojo vieną sumanymą.

– Per Sekmines, jei tik oras bus gražus, padarysime mažą iškylą Nemunu. Vandens kelių valdyboj aš turiu pažįstamą. Jis duos motorinę valtį, į kurią telpa apie 10 žmonių. Tamstai aš sakau tai iš anksto, kad niekur kitur nepasižadėtum. Aš noriu, kad tamsta būtinai dalyvautum. Pamatysi, bus labai smagu.

Atsisakyti nebuvo priežasties, ir Liudas sutiko. Kas ten dalyvaus toj iškyloj, jis gerai nė neišsiklausė. Pasitenkino Glaudžiuvienės žodžiais, kad būsią visi geri žmonės ir net keletas jo pažįstamų.

Porą dienų prieš Sekmines paskambino jam telefonu Auksė:

– Alio, ponas Liudai! Ką veiki per šventes? Aš turiu gerą pasiūlymą. Važiuokime automobiliu Suvalkijos plentais, grįšim per Alytų ir Birštoną. Tėvas, mudu ir dar pora pažįstamų.

Ir nežinia, kokia galia pastūmėjo jį sumeluoti:

– Deja, negalėsiu. Važiuoju šeštadienį į tėviškę. Būtinas reikalas.

Vos tik ištaręs tuos žodžius jis susigriebė, kad padarė labai kvailai ir negražiai. Juk Auksė lengvai gali sužinoti, kur jis važinės per Sekmines. Be to, meluoti ir išsisukinėti, ir dar jai, tai jau tikrai negražu. Jis peikė save ir bjaurų savo būdą, kuris jam ne sykį jau buvo tokių kvailysčių iškirtęs, bet atšaukti savo žodžius neįstengė prisiversti. Pagaliau nusiramino: greičiausia nesužinos, o jei sužinos, kaip nors pasiteisinsiu.

Kai sutartą valandą atėjęs į prieplauką jis apžvelgė susirinkusią kompaniją, vos nesukeikė iš apmaudo. Ant tiltelio sukinėjosi Indrulis, padėdamas poniom lipti į valtį. Su baltom kelnėm, mėlynu švarku jis atrodė labai elegantiškai, buvo gerai nusiteikęs ir linksmino ponias, kažką šūkaudamas ir pats garsiai juokdamasis. Nepatiko Liudui nė visa kita kompanija: pora kariškių, trys apygražės ponios ar panelės, dar kažkoks dabita – žmonės vis nepažįstami ir Vasariui visai svetimi. Ponia Glaudžiuvienė jį supažindino, bet jis nemokėjo prisiderinti nei prie jų kalbų, nei juokų. Sėdėjo apsiblausęs, nežinodamas, ką sakyti savo kaimynei, kuri taip pat jo varžėsi ir šnairom observavo. Indrulis vos teikėsi pratarti jam porą žodžių pasisveikindamas, o paskui ignoravo, neslėpdamas savo ironiškų žvilgsnių. Ponia Liucija su vienu kariškiu ir dabita visą laiką tauškė niekus ir garsiai juokėsi be jokios priežasties. Žodžiu, visi ir viskas atrodė tartum susitarę jį erzinti ir jo nuotaiką dar labiau gadinti.

Kad Auksė dabar viską sužinos, jis nė kiek neabejojo. Nors jos santykiai su Indruliu buvo gerokai atšalę, bet pažintis tebetvėrė, ir jiedu kartais dar matydavos. Indrulis darė viską, kad vėl laimėtų turtingos amerikietės simpatiją, ir jeigu žinotų, kaip Vasarį jos akyse pažeminti, pasiskubintų tai padaryti... Indrulis, žinoma, papasakos Auksei ir apie šią ekskursiją, nepraleisdamas progos iš Liudo pasišaipyti.

Jis ir čia neiškentė neįdūręs Vasariui, prikišdamas jo greitą suartėjimą su amerikiete. Sulaukęs patogų momentą, kada visi aptilo, Indrulis nuo kito galo valties šūktelėjo:

– Kunige Liudai, aš tikrai maniau, kad tu šiandien kur nors Jiesios pakrantėse su Gražulyte poezijas skaitai. O pasirodo, tu čia?

Visi sužiuro į Vasarį. Kiti nė nežinojo, kad jis kunigas. Panelės pasmaukė žemyn savo per trumpas sukneles, dabita nuvėrė jį niekinančiu žvilgsniu. Vasaris pasijuto sėdįs kaip ant žarijų.

– Taip, aš tikrai čia, – tarė jis atsigriebęs, – ir stebiuosi, kad tu pats ne pas sužadėtinę, o plauki štai į Kačerginės mišką.

Daug kas nusijuokė, nes visi žinojo apie Indrulio tuščias pastangas vesti amerikietę. Indrulis suprato ironiją ir staiga atlyžo.

– Kas, kviečiamas ponios Glaudžiuvienės, sėdėtų pas sužadėtines, tai jau tikrai būtų nelaimingas padaras, – galantiškai dar nujuokavo.

Lygiai stuksėdamas valties motoras greitai nešė juos pavandeniui, ir didžiulis upės vanduo, skrodžiamas į dvi dalis, gurguliavo ir putojo prie vairo. Panelės užsimanė padainuoti, vyrai jom pritarė, ir Vasario nuotaika pamažu pradėjo taisytis.

Išlipę į krantą, jie šūkaudami ir juokaudami ėjo į mišką ieškot patogios vietos „stovyklai“. Kariškiai tempė lagaminą, kuriame krestelėjus skambėdavo, o siūbtelėjus skalanduodavo ir gurguliuodavo. Iš to visiem buvo be galo linksma. Indrulis nešė rankinį patefoną, o dabita ir Vasaris ponių ir panelių apsiaustus.

Radę lygią gražią vietelę po pušim, prie krūmų ir aikštelės, jie sukrovė savo mantą, ir ponia Liucija ėmėsi šeimininkės pareigų. Iš lagamino ištraukė staltiesę, keleiviškų užkandžių, bonką konjako, vyno, zelterio. Viskas buvo sutikta garsiais vyrų šūksniais ir išrikiuota ant pievelės. Indrulis jau suko patefoną, ir tuoj trys poros, išgėrę po stiklelį, jau trypė fokstrotą po pušų spygliais paslidintą šilo veją. Ponia Liucija, laikydama rimtos, aristokratiškos ponios toną, šokti ant žolės griežtai atsisakė.

Pasilikusi sėdėti su Vasariu, ji užsirūkė papirosą ir, atsišliejusi ant alkūnės, susimąsčiusiom akim klaidžiojo po medžių viršūnes, kur mėlynam danguj plaukė balti giedros debesėliai. Vasaris, išsitiesęs kniūpsčias, parėmęs ranka smakrą, ją observavo ir, rodos, įspėjo jos mintis.

– Ar atsimenat, ponia Liucija, mano kadaise išleistuves ir Aušrakalnį? – paklausė jis. – Ten taip pat šokom „Puikios rožės“, „Mes ėjom“, „Oi berneli berneli“... Man taip gyvai dabar tas viskas stovi akyse, kad, rodos, vakar tai buvo.

Ponios Liucės veidu nuslinko liūdesio šešėlis, ir ji truputį karčiai atsakė:

– Taip. Aš puikiai atsimenu ne vien tik Aušrakalnį, bet dar ir daug ką... Tik ar ne geriau būtų atsiminimus palikus ramybėje, jeigu jie niekam kitam nėra naudingi...

Bet Liudas nesutiko:

– Kodėl nenaudingi? Iš atsiminimų mes jaučiamės turį praeities patyrimo, galime kai ką pakartoti, kai ko išvengti.

Ponia Glaudžiuvienė ironiškai šyptelėjo.

– Ne, dėkui už paguodą. Reta kuri moteris nori jaustis turinti praeitį. O ar tamsta savo patyrimu kada pasinaudosi, aš labai abejoju.

Liudas negalėjo suprasti, dėl ko ji taip rūsčiai su juo kalba, ir nieko neatsakė. Kiek patylėjusi pradėjo ponia Liucija:

– Kaip keista. Kada tik gyvai atsimenu anuos laikus, visuomet man pagenda ūpas. Ech, nemokėjom mes tada gyventi, Pavasarėli...

Liudo širdis stuktelėjo, o paskui, rodos, visai nustojo plakus. Jis pakeitė pozą ir atsisėdo. Pirmą sykį jis išgirdo iš Liucės šį pavadinimą, kuris anais laikais buvo kupinas neišreiškiamos jaudinančios prasmės. Jos balsas dabar, rodos, buvo tokis pat gilus, krūtininis, virpantis, lygiai kaip tuomet, kai ji atvažiavo jo kviesti į savo vestuves ir jiedu ilgai kalbėjosi vienu du.

Visa tai Liudui atrodė taip keista, kad jis nė nežinojo, kaip jam į tuos žodžius atsiliepti. Anuos laikus jis taip pat mėgo atsiminti, bet dabar, suartėjus su Aukse, tie atsi-

minimai jam tebuvo grynas praeities patyrimas, kurį tačiau kartoti jis nebeturėjo noro. O poniai Liucijai, jis dabar tai matė, praeitis tebepasiliko gyva, giliai širdy rusenanti – ir štai pavasario laukų vėjelis vėl ją gali įpūsti ir atgaivinti.

Pirmu momentu Vasaris nustebo ir net tarsi nusigando tos atgyjančios praeities. Bandomu žvilgsniu jo akys nuslydo per visą Glaudžiuvienės stuomenį. Ne, praeitis negali grįžti. Anų laikų Liucės nebėr. Prieš jį ant mėlyno apsiausto gulėjo visai kita moteris, kirptais frizuotais plaukais, papudruotu veidu, paraudonytom lūpom. Raudona šilkinė jos suknelė užsismaukė sulig keliais, ir saulės spinduliai ant šviesių kojinių reflektavosi žvilgančiais išilginiais bruožais, pabrėžiančiais švelnų blauzdų apvalumą. Ir šita moteris turi nemylimą vyrą, o apie ją sukasi kažkoks kapitonas Raibys ir dar velnias žino kas...

Vasaris norėjo bjaurėtis ir piktintis, o iš tiesų jis pats ėmė tos moteries geisti. Ji buvo tokia artima ir pasiekiama. Jis glostė ją užsidegusiu žvilgsniu, o nesuprato, kad tą momentą, pirmą ir vienintelį jiem iš naujo susitikus, ji buvo tikrai ta pati anų laikų Liucė, kad po miestiškų pozų kauke jos krūtinėj tikrai atgijo anų naivių jaunystės dienų ilgesys. Bet tas momentas buvo tokis trumpas!

Iš patefono dėžės tebesklido fokstroto garsai, ir nosinis balsas dainavo plokščios prasmės žodžius. Keturios poros tebetrypė prie pušaičių ir išsikerojusio lazdynų krūmo. Ponia Liucija pasivertė ant šono, papurtė galvą, tarsi nusikratydama prislėgusiu ją liūdesiu, ir nusišypsojusi paklausė:

– Tamsta dar nešoki fokstroto?

– Ne, nešoku.

– Gaila. Su tamsta ir aš pašokčiau, nors ir šioj pievutėj. Jis su pašaipa pažiūrėjo į šokančius.

– Čia fokstrotas – tai pasityčiojimas iš gamtos ir net jos niekinimas. Žiūrėkite, kaip išdidžiai stiebiasi į aukštį tos lieknaliemenės pušys! Pro jų žalias viršūnes mėlynas dangus su palšvais debesėliais taip glosto akis, kad net širdy miela. Jei ne tas kvailas gramofonas, girdėtum, kaip šlama vėjelis, čiulba paukščiai, toli toli Nemune suokia garlaiviai ir skamba daugybė kitokių garsų. Ne, mes nemokame elgtis, atvykę į gamtą.

– Tamsta kalbi kaip poetas, – truputį pasityčiojo ponia Glaudžiuvienė, – vis švelnių jausmų ir grožio ieškai. Bet gamtoj ne viskas vien švelnu ir gražu. Tas pats fokstrotas juk taip pat kilęs iš natūralių, vadinasi, gamtiškų žmogaus instinktų. Kodėl jo nepademonstruoti gamtos fone?

Vasaris suprato paslėptą šiuose žodžiuose cinizmą, ir jų prasmėj kvietimas pašokti fokstrotą atrodė pikantiškai dviprasmiškas.

Jis norėjo duoti jai pajust, kad suprato tą prasmę, ir taip pat su pašaipa atsakė:

– Ne, aš manau, kad tokis fokstrotas daug geriau tinka buduare arba miegamajam.

– Fi, kaip tamsta blogai manai, – piktinosi ji, bet jos tonas rodė, kad anaiptol jo nesmerkia.

Pagaliau muzika nutilo, ir pailsę fokstrotininkai suvirto aplink staltiesę. Vyrai gėrė konjaką, moterys vyną, visi triukšmavo, šūkavo ir juokėsi. Išgėrus po keletą stiklelių, linksmumas dar padidėjo. Įsidrąsinę vyriškiai, ieškodami, kaip čia patogiau atsisėdus ar atsigulus, glaudėsi prie panelių, dėliojo galvas jom ant kelių, tos gynėsi ir klykė, kol naujas šokis sukėlė visus ant kojų.

Saulei leidžiantis oras atvėso, ir ponia Glaudžiuvienė pirmoji panoro grįžti atgal. Daug kas prieštaravo ir įrodinėjo, kad saulei nusileidus miške esą įdomiausia, bet norin-

čių grįžti balsai nusvėrė. Šūkavimai ir juokai nesiliovė nė valtyje. Tik ponia Liucija, įsisupus į apsiaustą, patenkinta, kad jos kaimynai, užimti kitom moterim, paliko ją ramybėj, akis įsmeigusi į gurguliuojantį paskui valtį vandenį, skendėjo savo mintyse.

[...]

Prieplaukoje buvo tiršta ir triukšminga. Grįžtantieji iš gegužinių nešėsi į miestą pakilusią nuotaiką, miškų ir laukų kvapą. Visi skubino namo. Tvanki miesto šiluma dar kybojo gatvėse.

– Mane palydės ponas Vasaris, – atsakinėjo ponia Liucija, kai vyriškiai prieš atsisveikinant siūlėsi ją palydėti. – Mudviem pakeliui.

Indrulis įtariamai pažiūrėjo primerkęs akis ir atsisveikino, nieko netardamas. Auksės atsiminimas dar kartą šmėkštelėjo Liudo galvoj, bet jis jau žingsniavo su ponia Liucija.

Prie jos buto durų Vasaris norėjo atsisveikinti, bet ji užprotestavo:

– O ne. Ką tamsta dabar darysi namie? Prašau pas mus. Dar laiko yra. Pasėdėsime, pasilsėsime.

Jis šito pakvietimo tikėjosi ir sutiko nesvyruodamas. Glaudžiaus nebuvo namie. Vytukas jau gulėjo, tad jiedu dviese pavalgė vakarienę ir perėjo į salioną.

– Ak, kaip gera čia pasėdėti po dienos karščio! Aš vis dėlto jaučiuosi pavargusi, – kalbėjo ji, atsišliedama į kanapos kampą.

Vasaris atsisėdo šalia jos fotely, pasiūlė papirosą, ir abudu užsirūkė. Tikrai, kuone visą dieną praleidus lauke, čia buvo nepaprastai jauku ir malonu. Švelni kampinės lempos šviesa spalvotais pustoniais sklido po kambarį. Visi daiktai kažkaip minkštai siekėsi per erdvę savo šešėliais, tarsi gyvendami viena nuotaika, vienu intymumu.

Vasaris ir ponia Liucija ilgokai sėdėjo tylėdami, nejausdami reikalo ką nors kalbėti, nes ir patys be žodžių jautėsi sujungti tos nuotaikingos intymios saliono tylos.

– Žinot, ponia Liucija, kas man ateina į galvą? – prabilo pagaliau Vasaris. – Kad mudviejų pažintis ir santykiai eina kažkokiais zigzagais, šuoliais ir nelogiškais prieštaravimais.

– Kaip tai? – nesuprato ji.

– Gi taip. Pirmiausia, jei aš nebūčiau buvęs klierikas, mudu nebūtume pasipažinę. Paskui, kai abudu buvome savo vietose – aš kunigavau, o tamsta buvai pavyzdinga žmona, mudviejų pažintis buvo beveik nutrūkusi. Dabar vėl, kai aš kybau tarp dangaus ir žemės, o tamsta esi nelaimingai ištekėjusi, štai mudu vėl suartėjome.

– Įdomu, ar ne tiesa, – šyptelėjo ji. – Iš to galima, toliau einant, padaryti išvadą, kad tik nusibankrutavę galutinai mudu pagaliau sutapsime.

– Išvada nelabai mus paguodžianti, – pastebėjo Vasaris.

– Dėl to nereikia taip ilgai laukti, – vėl nusišypsojo Liucija, keistai į jį pažiūrėjusi.

Vasaris pakilo, atsinešė iš kampo peleninę, nors jau viena stovėjo čia pat, ir atsisėdo ant kanapos, šalia ponios Glaudžiuvienės. Jo sąmonėj nebuvo jokios aiškios minties, bet jis jautė, kad Liucijos artumas jį svaigina ir kad jo elgesys pasprunka iš jo valios kontrolės. Visi jį jaudinusieji jųdviejų pažinties momentai, visi į jo sielos dugną nugrimzdę įvaizdžiai ir norai dabar tarsi susitelkė į vieną geismą, kuris jį fatališkai stūmė prie moteries, kadaise pažadinusios pirmuosius jo vyriškėjimo polėkius. Liucija nesipriešino, kai jis paėmė jos ranką, dešine apkabino jos liemenį, pritraukė prie savęs ir ėmė bučiuoti jos lūpas, kaklą, krūtinę ir vėl lūpas. Tada ji pati staiga atsilošė, atsispyrė į jo krūtinę delnais, įsirėžė tartum spyruoklė ir, vėl nuogom rankom apkabinusi jo kaklą, prisispaudė prie jo lūpų įniršusiu, skaudžiu pabučiavimu.

Vėlai tą vakarą Liudas Vasaris parėjo namo, o parėjęs ne tuoj ėjo gulti. Nedegdamas šviesos, jis atsisėdo prie lango, užsirūkė papirosą ir nugrimzdo į chaotišką minčių ir jausmų sūkurį. „Tik nusibankrutavę galutinai mudu pagaliau sutapsime..." Šitie Liucijos žodžiai, kaip kokia mefistofeliška ironijos grimasa, iš jo tyčiojos ir jį smerkė, nes tokiai išvadai jis pats juk nusakė premisas!

„Nejaugi aš galutinai nusibankrutavęs?" – klausė pats savęs Liudas Vasaris. Berods taip. Net palikdamas šaly kunigystę, o teisdamas save kaip žmogų, jis negalėjo savo elgesio pateisinti. Juk puoselėdamas savy Auksės meilės, išsivadavimo ir naujo tiesaus gyvenimo viltis, jis štai vienu momentu tarsi visa tai sugriovė. Jis dar viena linkme pagilino savy dvilypumą, kuris jį kankino ir žudė.

Jam atrodė, kad jis paniekino ne tik tą šviesią ateitį, kurios ilgėjosi, bet ir skaisčią praeitį, kuria savotiškai didžiavosi. Buvo nenatūralu ir net tarsi nenormalu, kad jis, atminty saugodamas skaistų jaunutės išdykėlės Liucės paveikslą, štai dabar aistringai nusilenkė erotiškam, blunkančiam ponios Glaudžiuvienės žavesiui.

Jau balzgana artėjančio ryto šviesa sroveno pro langą, kai Liudas Vasaris atsigulęs užmigo, daug tą vakarą išgyvenęs ir apsvarstęs, bet nieko nenutaręs ir niekam nepasiryžęs.

XV

Rytojaus dieną jis visą laiką buvo neramus. Jis laukė, ar nesuskambės telefonas, ar neišgirs Auksės balso, ar ji neateis jo atlankyti. Jis pats dabar drovėjosi jai rodytis ir nutarė laukti jos ženklo. Bet visą dieną nieko nesulaukė. Auksė turbūt manė, kad jis dar negrįžęs iš tėviškės. Praėjo dar viena diena – jokio ženklo. Vasaris jau pndėjo nerimauti ir kankintis įvairiais spėliojimais. Dabar jis jau pamatė, kad netekti Auksės būtų jam be galo skaudus smūgis, ir, mąstydamas apie tai, jis dešimtą kartą smerkė savo neapgalvotą melą.

Pagaliau, baigiantis savaitei, vieną popietį staiga į jo kambarį įsiveržė Auksė, visu glėbiu alyvų nešina. Ji spindėjo džiaugsmu ir laime. Iš jos trykšte tryško visa nušviečiantis jaunystės skaistumas. Visas kambarys nušvito nuo jos šviesios suknelės, baltos skrybėlaitės, spindinčio veido ir besijuokiančių akių. Vienos akimirkos pakako Vasariui įsitikinti, kad viskas klojasi gerai, ir jis pašoko jos sutikti ir pasveikinti. Ji tiesė jam alyvas, o jis išskėstom rankom apglėbė ją kartu su žiedais. Svaiginantis malonus alyvų kvapas pripildė jo krūtinę, kai jis prisilietė veidu prie rausvų garbanotų žiedų. Pro pasklidusias alyvų kekes jis matė nudžiugusias Auksės akis, jis prispaudė ją visą prie savęs ir staiga pro žiedus susitiko jos praviras nuo šypsnio lūpas. Jų pirmasis pasibučiavimas buvo giedrus, pavasaringas ir kvepiąs alyvom kaip gegužės saulėtas rytas.

– Na, štai mudu ir įsimylėję, ir prisipažinę mylį! – atvirai sušuko Auksė, padėjusi ant stalo gėles ir numesdama skrybėlaitę.

– Išėjo tarsi kokia improvizacija! – šypsodamasis kalbėjo Vasaris. – Ir gana moderniškai. Be sentimentalių žodžių, be mėnulio ir atodūsių.

– Bet alyvos buvo! – juokėsi Auksė.

– Alyvos čia suvaidino labai svarbią rolę. Kad ne jos, kas žino? Gal būtų tekę laukti sutemų ir mėnulio.

– Jeigu tu buvai taip manęs išsiilgęs, kaip aš tavęs, nebūtų reikėję.

– Štai įrodymas be alyvų ir be mėnulio! – tarė Vasaris, vėl ją priglausdamas prie savęs.

Bet ji jau surimtėjo.

– Ša! Dabar gana. Situacija paaiškėjo, ir galas!

– Aš manau, kad ne galas, bet pradžia, – nustebo Vasaris.

– Ne, kol kas galas, – tvirtino Auksė. – Šito mudu tęsti neturime. Lauksime, kas pribręs mumyse toliau.

Ji pamerkė gėles ir klausė:

– Na, kaip praleidai Sekmines? Kas gera tėviškėj?

Jam skaudžiai dilgtelėjo krūtinėj, bet jis nerūpestingu tonu atsakė:

– A, nieko nauja. Visi sveiki. Brolis vesti rengias, tai reikėjo šį tą aptarti. O tu?

– O mes labai puikiai pasivažinėjome! Nuostabiai gražių vietų yra Dzūkijoje. Aš nuolatos gailėjausi, kad tavęs kartu nebuvo. Aš neturėjau su kuo gėrėtis.

– Iš tiesų gaila ir man, – pritarė Vasaris, jausdamas didelį koktumą ir pažeminimą, kad į jos nuoširdumą ir pasitikėjimą jis atsiliepia melu ir veidmainyste.

Jai išėjus, Vasaris vėl krimtosi, kam nė dabar nepasakė tiesos. Dabar būtų buvę lengviausia išsiaiškinti, ir ji greičiausia būtų jam dovanojusi. Ir jis nežinojo, ar tai jo puikybė stūmė jį dar kartą sumeluoti, ar tai nenoras aiškintis ir teisintis, ar tai stačiai baimė turėti nesmagumų. Šiaip ar taip, jis matė, kad dabar jau įbrido į melą toliau, negu galima pasiteisinti, ir tai, kas iš pradžių atrodė visai nereikšminga smulkmena, dabar, po jųdviejų susirišimo meilės pasibučiavimu, grėsė tapti stambaus nesusipratimo priežastim.

Sekmadienį jis turėjo eiti į Glaudžius patikrinti tos savaitės Vyruko uždavinių. Jis ėjo tvirtai pasiryžęs pasisveikinti su ponia Liucija, tartum nieko nebūtų atsitikę, o atlikęs reikalą, tuojau eiti namo.

Bet vos tik jis įžengė į Glaudžių salioną, visas tas pasiryžimas nuėjo niekais. Jį pasitiko ponia Liucija ir tučtuojau pasisveikindama apkabino rankom kaklą ir, visa prisiglausdama, stipriai pabučiavo lūpas.

– Eik, greitai baik su Vytuku – aš tavęs lauksiu čia. Kol grįš Glaudžius, turime dvi valandas.

Tartum ugnies kas įpylė į Vasario gyslas. Jis žiūrėjo Vytuko uždavinius, bet nuolatos jautė savo lūpose ponios Liucijos lūpas, ir ištaigingas jos kvepalų kvapas sklaidėsi apie galvą kaip koks raganiškas kerėjimas.

Pavartęs Vytuko sąsiuvinius ir šio to jį paklausinėjęs, jis patarė vaikui eiti pabėgioti, o pats grįžo į salioną, kur skambėjo pianino garsai. Ponia Liucija užvožė gaidas ir, pasodinusi savo svečią į sofą, pati atsisėdo greta.

– Kuo tave šiandien pavaišint, Pavasarėli? – klausė ji, paliesdama jo ranką. – Pastumk man aną dėžę, ten yra puikių cigarečių.

Vasariui kažkodėl darėsi koktu nuo to jaunystės dienų vardo, ir jis, siekdamas dėžę, prašė, pats save ironizuodamas:

– Jau geriau nevadinkit manęs Pavasarėliu, ponia Liucija. Koks jau aš dabar Pavasarėlis? Ruduo, ne Pavasarėlis.

Bet ji nesiliovė:

– O, ne! Dabar tu esi pats vasaros karštis. Toks tai tu man patinki!

Jam buvo neskanu klausyti šitų plokščių palyginimų ir tarsi gėda per atviro Liucės flirto, bet jos artumas tuoj nustelbė bent kokį nepasitenkinimą, ir jis jau nebegalėjo atsispirti jos moteriškam žavesiui.

Staiga atkaklus skambučio čirkštelėjimas prieškambary privertė abudu krūptelėti. Ponia Liucija, šoktelėjusi ties veidrodžiu, skubiai pasitaisė plaukus, o Vasaris persėdo

į fotelį ir įsižiebė papirosą. Po trumpos valandėlės kambarinė Adelė pranešė, kad „du ponai iš Sekminių iškylos“ norį atlankyti ponią Glaudžiuvienę.

Vasaris, traukdamas dūmą ir maigydamas papirosą, žiūrėjo į duris, kas bus per vieni tie du ponai, ir, pamatęs įeinančius, būtų bevelijęs geriau išnykti, negu čia su jais susitikti. Buvo tai Indrulis ir anas dabita, kurio pavardės Liudas nė nežinojo.

Indrulis, sveikindamasis su ponia ir bučiuodamas jai ranką, kalbėjo:

– Atsiminę pereitą sekmadienį, mudu štai su ponu Aleksandru neiškentėm šiandien ponios neatlankę ir neįsitikinę, kad esate sveika, linksma ir gerai jaučiatės. Aš matau, kad ir kun. Vasaris tuo pat tikslu čia yra atsiradęs. Net keista, kaip dažnai mudviejų keliai susitinka, – tauškė jis, atsigręždamas į Vasarį ir dviprasmiškai šypsodamasis.

Ponia Liucija, apsimesdama patenkinta, atsakinėjo tokiu pat tonu:

– Kaip malonu, kad ponai manęs nepamiršote! Per Sekmines smagiai pasivažinėjom, tiesa? Tik štai ponas Vasaris atrodė ne visai linksmas, bent iš pradžių.

– Na, jam, kaip poetui, ir dera melancholiška išraiška, – neva teisino jį Indrulis.

Ponia paskambino Adelei duoti kavos ir pati atsiprašiusi išėjo į valgomąjį. Indrulis nulydėjo ją cinišku pašaipos žvilgsniu ir tokia pat išraiška apžvelgė Vasarį nuo galvos ligi kojų. Liudas instinktyviai patikrino save ir, per vėlai susigriebęs, pamatė ant savo kairio peties aiškią pudros dėmę ir ilgą vingiuotą moterišką plauką.

Niekas nepaspruko iš akylaus Indrulio žvilgsnio. Jis nusijuokė ir, gudriai mirktelėjęs, kreipėsi į Vasarį, akim rodydamas pudruotą petį:

– Dievaži, Liudai, jei nebūtum kunigas, manyčiau, kad tai laimėjimų pėdsakai, kuriais gali didžiuotis... Sveikinu!

O ponas Aleksandras pridėjo, matyt, iš savo patyrimo:

– Pudra, dažytos lūpos ir miltuoti bateliai kartais pridirba velniškų nepatogumų.

Tuo tarpu duryse pasirodė ponia Glaudžiuvienė, ir ciniškos išraiškos svečių veiduose išnyko kaip nutrintos. Netrukus atsirado kavos ir likerio. Svečiai sriūbčiojo nuotaikingų skystimų, rūkė, pasakojo juokingus atsitikimus, anekdotus, įterpdami komplimentų poniai. Grįžo iš lauko ir Vytukas. Pamatęs, kad nėra Glaudžiaus, jis atėjo į salioną pasigirti savo sugauta plaštake. Indrulis, išgirdęs, kad Vasaris vaiko krikštatėvis ir mokslo kontrolierius, tarsi daug ką supratęs, reikšmingai palingavo galva ir nutęsė:

– A-a!.. Na, tai visai kas kita!.. Ir, taip sakant, suprantama...

Jie visi trys išėjo kartu, bet tuoj prie durų ir atsiskyrė. Indrulis su ponu Aleksandru nuėjo savais keliais, o Vasaris pasuko namo vienas. Dabar jis buvo jau beveik tikras, kad netrukus išgirs apie save ir Liuciją būtų ir nebūtų dalykų ir kad tos paskalos, jei ne tiesiog iš Indrulio, tai iš dešimtų lūpų, pasieks galų gale ir Auksę. Diena iš dienos jis laukė iš kur nors gando.

Pirmas atsiliepė Stripaitis. Vieną vakarą jis įsiveržė pas Vasarį uždusęs ir, vos spėjęs pasisveikinti, sušuko:

– Na, direktoriau, vyras! Girdėjau, kad pradėjai romansuoti su dviem Kauno gražuolėm: viena ponia, antra panelė. Ot, tai man bent poetas!

– Iš kurgi jau tokios tikslios informacijos? – klausė Vasaris.

– Ė, Kaune, brolyti, nepasislėpsi. Tu ties Seimu nusičiaudėk, tai Šančiuose tau „į sveikatą“ atsakys. Ogi Gražulytė ir Glaudžiuvienė tai nemenkos žuvys. Oi, atsargiai, Liudeli, įkirps tau į uodegą koks meškeriotojas!

– Vis dėlto papasakok.

– Sutinku vakar Meškėną. Šnektelėjom valandėlę. Tai, ot, jis man ir sako: ar negalėtum, girdi, kaip nors įspėti tą mūs mielą Vasarį, kad jis neįsiveltų į tas istorijas. Man, sako, Indrulis pasakojo labai įtartinų dalykų. Nepatogu, sako, gimnazijos direktorius, gana žinomas poetas... Gaila, sako, žmogaus... Velnią tau gaila, manau! Pavydi, ar ką? Aš ne tik neįspėsiu, bet dar padrąsinsiu. Būk vyras ir nieko nepaisyk!

Bet Vasariui buvo koktu tos kalbos klausyti, ir jis nieko Stripaičiui nesakė.

– Pasirodo, kad ta Glaudžiuvienė tai buvusi daktarienė iš Naujapolio, – tęsė kalbą atstovas. – Buvau ir aš anais laikais šiek tiek pažįstamas. Dabartinis jos vyras gudrus spekuliantas, bestija. Turėsi nuvesti ir mane kada. O Kalnynų baronienę atsimeni? Ot, kur tai boba buvo!

– Kur ji dabar? – susidomėjo Vasaris.

– Velnias ją žino. Negrįžo po karo į Lietuvą. Dvarą išparceliavom, centre įgaliotinis sėdi.

Stripaičiui išėjus, Vasaris ilgai vaikščiojo po savo kambarį, galvodamas apie tai, kaip lengva Kaune išgarsėti ir kaip čia turi būti tvanku tiem, kurie kitus sekioja, o dėl savo kailio dreba. Viena buvo aišku, kad Indrulis pradėjo veikti ir pasirinko neblogą kelią – per prof. Meškėną.

Beveik tuo pačiu metu panašų įspėjimą Vasaris išgirdo ir iš Varnėno burnos. Tačiau literatūros istorikas tą dalyką priėmė rimčiau negu Stripaitis.

– Aš labai apgailestauju, – kalbėjo jis Vasariui, – ir man stačiai skaudu, kad ta maloni linksma panelė, kurią kadaise mačiau per tavo klierikiškas išleistuves, taip galėjo pasikeisti. Aš ir tuomet pastebėjau, kad judu vienas prie kito limpate kaip musė prie medaus. Bet dabartinė ponia Glaudžiuvienė, žinai, tikrai neverta tavo susidomėjimo. Įsivelsi į kokią kvailą istoriją, ir paskui valkios visi ant liežuvių.

Vasarį šitokis jo draugų susirūpinimas gerokai pradėjo erzinti, ir nedaug ko trūko pastūmėti jį elgtis visai priešingai. Tad, išklausęs Varnėno kalbos, jis šiurkščiai atsakė:

– Tai ką? Bene ir pats priklausai mano globėjų būriui?

– Kam globėjų? Draugiškas pasisakymas, daugiau nieko.

– Na, dėkui... Tik aš manau, kad visa tai bergždi žodžiai. Aš ir pats nesu patenkintas savo santykiais su ponia Glaudžiuviene ir greičiausia juos nutrauksiu. Bet mano motyvai bus visai kitoki. Jūs visi norit atbaidyti mane tariamai blogu Liucijos vardu ir „istorijų“ baime. O man tai neturi jokios reikšmės. Aš ją pažįstu geriau už jus visus. Aš žinau, dėl ko ji tokia tapo. Aš ją suprantu, ir man jos gaila. Mano giliu įsitikinimu, žmogaus vertę nusveria ne kuris vienas jo gyvenimo momentas, bet visas jo nueitas kelias. Ankstyvesnieji jo išgyvenimai ir kentėjimai gali pateisinti ar bent kitaip nušviesti daugelį vėlyvesniųjų nuopuolių.

– Be reikalo karščiuojiesi, – tarė Varnėnas. – Ta visa filosofija gal ir teisinga, bet kasdieniam gyvenime aukštus samprotavimus mes dažnai turime pakeisti paprastu sveiku protu, atsižvelgti į visų priimtus padoraus elgesio dėsnius ir į viešąją opiniją. Nieko nepadarysi – gyvename visuomenėj ir turime derintis prie bendro, visuotinio masto, nors jis ir nebūtų visai tobulas. Kitaip socialinis sugyvenimas nėra galimas.

– Ne. Jeigu aš būsiu įsitikinęs priešingai, aš nesiderinsiu.

Varnėnas skeptiškai nusišypsojo:

– Dovanok! Bet jeigu tai ne pasigyrimas, ne poza, – tai tušti žodžiai.

– Tu nori pasakyt, kad lig šiol aš vis dėlto prisiderindavau prie tų visuotinių normų?

– Taip.

– Nemanyk, kad tai dariau dėl pagarbos tom normom.

– O dėl ko?

– Dėl griežtų, aiškių įsitikinimų stokos.

– Aiškesnių vargu tu ir sulauksi.

– Taip. Aš per daug svarstau *pro* ir *contra.* Dėl to man reikia stipraus išorinio akstino.

Kaip paprastai, jiedu įklimpo į svarstymus ir analizes, kol Varnėnas pagaliau susigriebė:

– Tai štai kur atsidūrėm! Nuo ponios Glaudžiuvienės – etinėj psichologinėj problemoj.

– Visi keliai į Rymą veda, – pabaigė Vasaris.

Išleidęs Varnėną, jis vis dėlto susimąstė apie savo santykius su Liucija. Jis sakėsi, kad draugų įspėjimai ir viešoji nuomonė jam neturi jokios vertės, tačiau po pasikalbėjimo su Varnėnu tų santykių netinkamumas tapo jam dar akivaizdesnis, ypač kad ir pats juos smerkė. Bet pasireiškusiam sieloje blogiui nugalėti reikalinga kova. O pasiryžti ir kovoti jį galų gale paskatino Auksė Gražulytė.

Praslinkus porai dienų po Varnėno atsilankymo, paskambino jam Auksė telefonu ir prašė neatidėliojant ateiti. Ji turinti pasikalbėti labai svarbiu, juos abudu liečiančiu klausimu. Iš to Vasaris suprato, kad ji jau viską žino ir kad pasikalbėjimas bus rimtas, o gal ir lemiamas.

Priėmė jį Auksė visai paprastai, pasisveikino nuoširdžiai, ir jis pamanė, kad gal ji dar nieko nežino ir nori pasikalbėti su juo kokiu nors kitu reikalu. Bet jau iš pirmųjų jos žodžių visos tos viltys subiro.

– Aš prašiau tave ateiti, – pradėjo ji, – norėdama išsiaiškinti poros paskutinių savaičių įvykius. Po paskutinio mudviejų susitikimo aš tariuosi turinti tam teisę. Man bus lengviau, jeigu tu prisipažinsi, kad numanai, ką aš noriu pasakyti.

– Taip, Aukse, numanau, – prisipažino Vasaris. – Tu iš Indrulio ar iš ko kito būsi girdėjusi apie Sekminių ekskursiją Nemunu, o gal ir apie mano lankymąsi pas ponią Glaudžiuvienę.

– Tiesa. Dėkui, kad prisipažindamas apsaugojai mane nuo nemalonumo pačiai tuos faktus minėti. Tu turbūt supranti, kaip mane žemina ir įžeidžia tas beprasmiškas tavo melas ir apgaudinėjimas.

– Taip, Aukse. Nuo pirmo momento aš supratau, kad elgiuosi negražiai, nedžentelmeniškai. Bet pasistenk ir tu suprast mane. Aš anaiptol nesiteisinsiu, bet tik noriu pasiaiškinti. Dėl ko aš tau pamelavau, kad važiuoju į tėviškę, o ne su ponios Glaudžiuvienės iškyla, aš ir pats nežinau. Ji mane pakvietė anksčiau kaip tu, ir aš jau buvau jai prižadėjęs. Bet meluoti tau nebuvau ketinęs. Pamelavau savaime, kažkaip spontaniškai, tarsi tuos žodžius kas kitas būtų iš manęs išmetęs. Gal mano instinktas norėjo tuo tarpu apsaugoti mane nuo aiškinimosi, o tave nuo nemalonumo mąstyti, kad aš bastausi kažkokioj sau netinkamoj kompanijoj.

– Be reikalo, – pastebėjo Auksė. – Atvirumas pavydo many nekelia.

– Be abejo, mano egoistiškas instinktas galėjo suklysti. Bet gal sutiksi, kad nežinojimas dažnai mus apsaugoja nuo daugelio bergždžių nugąstavimų ir įtarinėjimų. Bet kartoju – aš nesiteisinu. Gal būt, kad yra many kažkoks nelemtas palinkimas užsitrenkti nežinios užsklanda net ir nuo artimiausių žmonių, nevengiant net ir melo. Jeigu tu man padėsi šitą palinkimą iš savęs išrauti, aš tau būsiu labai dėkingas.

– Po Sekminių mudu buvom jau keletą kartų susitikę, ir tu turėjai labai gerų progų tą melą atitaisyti. Tačiau tu to nepadarei ir kažin ar būtum padaręs, jeigu aš pati nebūčiau to klausimo iškėlus. Ir nekartok man apie nežinojimo geradarybes. Dviejų tarpusavio santykiuose, kai vienas nuo antro slepiasi arba nori ką paslėpti, užmesdamas šiam nežinojimo skraistę, susidaro tokia nelygybė, kuri anksčiau ar vėliau tuos santykius suardys. Vadinkime tai paprastais žodžiais: melu, nenuoširdumu, išsisukinėjimu, slapukavimu ar panašiai!

– Nesiginsiu, – sutiko Vasaris. – Pasielgiau negražiai. Bet man pačiam, manau, kad ir tau, turi rūpėti daugiau ne atskiras pasielgimas, bet jo pagrindas, priežastys, šaknys. Aš nesutinku, kad kiekvienas blogas pasielgimas eina iš žmogaus blogumo. Yra mumyse mum patiem nežinomų akstinų, kurie mus kartais visai netikėtai pastumia padaryti bloga. Aš pats suprantu, kad pereitą kartą, kai buvai pas mane užbėgusi su alyvom, turėjau tau pats viską pasisakyti. Ir tai nebūtų buvę sunku. Gal būtume abudu iš to tik pasijuokę. Tačiau aš to nepadariau. Kodėl? Dėl gėdos? Dėl išdidumo? Dėl apsileidimo? Dėl bailumo? Manau, kad ne. Nežinau pats dėl ko. Nesivertė liežuvis, ir tiek.

Bet Auksės tie žodžiai, matyt, neįtikino:

– Nepatinka man tas visas vingiuotas tavo filosofavimas, – atkirto ji. – Man atrodo, kad tu ieškai kažkokių neva slaptų gilių priežasčių paprastam dvasios silpnumui ir apsileidimui išaiškinti, norėdamas vien save pateisinti.

– Nežinau. Aš kartais noriu viena, o darau kita. Štai, eidamas dabar į tave, ketinau teisintis ir gintis, o atėjęs viską prisipažįstu. Daryk ką nori.

– Klausyk, aš tau pasakysiu, dėl ko tu pats nenorėjai man pasisakyti ir sumelavai. Dėl to, kad tu nebuvai pasiryžęs nutraukti santykius su ponia Glaudžiuviene. Ir dabar dar nesi pasiryžęs. Tiesa?

Jis valandėlę pagalvojo ir tyliai atsakė:

– Tiesa. Bet ar tai būtinai reikalinga?

– Tu ją tebemyli?

– Ne, bet ji man brangus žmogus nuo jaunų dienų.

Auksė žiūrėjo į jį labai susitelkus ir tartum paprasčiausio dalyko ramiai paklausė:

– Tu ją bučiavai po tos Sekminių iškylos?

Pirmasis Vasario minties impulsas buvo garsiai nusijuokti, apsimesti naiviai nustebusiu ir sušukti: na ką tu? Bet jis susvyravo, stabtelėjo, o pagalvojęs, dideliu valios pasiryžimu, prisipažino:

– Taip, bučiavau.

Gilus liūdesys tryško iš Auksės akių. Valandėlę patylėjusi, ji prabilo nupuolusiu balsu:

– Matai, čia reikalas jau rimtesnis, negu sumeluoti dėl Sekminių iškylos... Aš tikiuosi, kad situacija ir tau pačiam aiški ir tu pats teisingai ją įvertini. Mano garbė man neleidžia, kad tu, sakydamas mane mylįs, palaikytum meilės santykius su kita moterim. Aš dar nežinau, į kokias formas susidės mudviejų santykiai, bet aš žaisti jais nesu linkusi. Man tai gyvenimo klausimas.

Ji laukė, ką pasakys Vasaris. O Vasaris patylėjęs tarė:

– Gerai. Aš esu pasiryžęs su ponia Glaudžiuviene santykius nutraukti.

Bet šis atsakymas, matyt, nebuvo toks, kokio laukė Auksė. Jos veidas apsiniaukė dar labiau, ir ji prabilo dar tylesniu balsu:

– Bijau, kad tu esi pasiryžęs vien tik žodžiais. Tokiam pasiryžimui įvykdyti reikia kovos, pasiaukojimo ir laiko. Aš manau, kad tu nepakankamai aiškiai orientuojiesi nei savo mintyse, nei jausmuose. Aš noriu, kad save išbandytum ir sustiprėtum. Dėl to mudviem reikia skirtis, vadinasi, nebendraut ir nesimatyt ilgesnį laiką... o gal... ir niekad.

– Aukse! – sušuko Vasaris. – Kam tos komedijos? Aš gi ir be to galiu pas Glaudžiuvienę nesilankyti, jeigu tu būtinai nori!

– Jeigu tai laikai vien komedijom, tai dar blogiau. Pagaliau čia ne vien nesilankymo reikalas. Vėliau tu pats tai suprasi.

Jis nieko neatsakė. Kurį laiką juodu abudu svarstė pasakytus ir girdėtus žodžius. Vasaris surūkytu papirosu badė peleninės dugną, o Auksė automatiškai narpliojo pirštais salioninės pagalvėlės kutą.

– Gal būtų net geriau, – pagaliau tarė ji, – jeigu tu mudviejų šituos artimesnius santykius laikytum baigtais. Tuomet tau bus lengviau pažinti save ir aiškiai pakrypti į vieną kurią pusę. Tau pirmiausia reikalingas aiškumas. Kitaip tu pražudysi save ir savo gabumus.

Jis dar norėjo prieštarauti ir ginčytis, bet Auksė jį sulaikė:

– Nekalbėk veltui nereikalingų žodžių. Matai, kad aš nepykstu, nesikarščiuoju. Aš viską labai gerai apsvarsčiau. Kiek aš tave pažinau, esu tikra, kad mano pasirinktas kelias yra teisingas. Sudie, Liudai! Netrukus aš išvažiuoju visai vasarai į užsienį. Nieko iš tavęs nereikalauju. Elkis taip, tarsi manęs visai nė nebūtų.

– O tu? – sušuko Vasaris. – Nejaugi tu lengva širdimi ir net žiauriai gali skaityti man šituos dekretus? Nejaugi tu viską sukrauni ant manęs vieno, išvažiuoji, pasiryždama sutikti su visu kuo, tarsi tolimesnis mudviejų pažinties likimas tik man vienam turi rūpėti! Tai neteisinga, Aukse!

Auksė liūdnai nusišypsojo:

– Tikėk manim, kad jeigu nuo manęs pareitų mudviejų likimas, aš nepasigailėčiau jokios aukos. Bet dabar jis pareina nuo tavęs. Juk ne dėl mano kaltės kilo šis nesusipratimas.

Staiga griežtas pasiryžimas ir viltis suspindėjo Vasario veide. Jis tvirtai pažiūrėjo Auksei į akis ir, imdamas jos ranką, tarė:

– Gerai, Aukse! Tu nori mane išbandyti? – aš tai priimu. Tikiuosi, kad rudenį, kai mudu susitiksim, nebestovės tarp mudviejų jokių nesusipratimų ir šešėlių.

– Duok Dieve! – palinkėjo Auksė.

Jis pasikėlė išeiti. Šis pasikalbėjimas pakrypo tokia linkme, kokios jis visai nebuvo laukęs. Kažkas rimto ir lemiamo pakibo ties juo. Atsisveikindamas Auksę, jis jautė, kad jųdviejų santykiai išeina ne tik iš paprastos kasdienės pažinties, bet ir iš epizodinės meilės ribų.

Bet Auksės sieloj atsivėrė didelė tuštuma. Išleisdama ji pabučiavo Vasarį, tarsi paskutinį kartą jį matydama.

XVI

Kada ji išvažiavo, jis tikrai nė nežinojo. Parėjęs po to pasikalbėjimo, jis jau nesistengė nei jos pamatyti, nei su ja susitikti. Jis dabar jautėsi aprimęs ir susitelkęs, nes štai savo uždavinį jau žino ir tuoj imsis jį vykdyti. Jis jau net didžiavosi, nusimanydamas, kad tą uždavinį atliks gerai.

Bet kol kas jis nieko savo gyvenimo tvarkoj nekeitė. Baigiantis mokslo metam, reikėjo akyliau prižiūrėti Vytukas, kad išlaikytų egzaminus į gimnaziją, tad nutraukti santykius su Glaudžiais jam atrodė nepatogu. Šeštadieniais, atlikęs reikalus su Vytuku, jis pasilikdavo dar pasėdėti su ponia Liucija. Kartais jiedu išvažiuodavo automobiliu plentais toli už miesto, kartais ji pati atsilankydavo į jo butą.

Kiekvieną kartą jis būdavo nepatenkintas savim, jausdavo sąžinės graužimą, bet nieko nedarė iš tos dviprasmiškos būklės išsivaduoti. Kiekvieną kartą po pasimatymo su Liucija jis atsimindavo paskutinį pasikalbėjimą su Aukse. Tuomet lyg kokia gaivinanti srovė padvelkdavo į jo širdį, ir pasiryžimas atgydavo. Iš paskutinio pasikalbėjimo su Aukse ypač gyvai jis atsimindavo tą momentą, kada prisipažino bučiavęs ponią Glaudžiuvienę. Tuo momentu jis didžiavosi, manydamas žengęs pirmą žingsnį tiesiu keliu, kuriuo ketino eiti. Iš tiesų tai buvo ne tik gražus, bet ir reikšmingas momentas. Iš jo pradėjo Vasaris suprasti, kokios dorinančios įtakos gali turėti meilė. Ligi tol jis visą savo gyvenimą praleido vienas, savy užsidaręs, nejausdamas pareigos nė reikalo kam nors kitam duoti savo veiksmų apyskaitą arba praskleisti paslėpto savo sielos gyvenimo uždangą. Savo paties sąžinės teisme jis save dažnai smerkdavo, bet kadangi jo veiksmai liesdavo tik jį patį, viskas palikdavo tik jo viduj. Jo elgesys, nederinamas su niekieno kito reikalavimais, ir toliau vingiuodavo, lankstomas ir taisomas vien subjektyvių jo pasiaiškinimų, pasiteisinimų ir nepaisymų.

Bendraudamas su Aukse Gražulyte ir ją pamildamas, Liudas Vasaris ne kartą jau gavo patirti, kad jo elgesio vingiai esti nesuderinami su Auksės elgesiu ir jos principais, kad vienam ar kitam reikia tiestis. Tokis gi atsitiesimas ir susiderinimas nėra galimas be visiško nuoširdumo ir atvirumo. Be to, jis pamatė, kad mylimam žmogui sakyti netiesą yra taip sunku, jog tos naštos ilgai nė pakelti negalima. Ir kai yra paliesti patys bendro sugyvenimo pagrindai, tiesa visados išeis į viršų. Tokiu būdu, žmogus mylėdamas stengiasi gyventi tiesoj, visokis dvilypumas jam tampa nepakenčiamas, ir jis stiprėja savy, tiesiasi ir tobulėja.

Liudas Vasaris, prisipažindamas mylimai ir jį mylinčiai moteriai bučiavęs kitą moterį, padarė didelį meilės žygį ir pirmą atsitiesimo pastangą. Auksė pradedančios mylėti moteries jautrumu įspėjo to prisipažinimo vertę, bet ji taip pat teisingai suvokė, kad tolimesnės pastangos turės eiti ne iš jos, bet iš paties Vasario valios. Jeigu ji ir toliau būtų bandžiusi taisyti Vasario elgesį, greičiausia ji būtų jam įkyrėjusi. Jis būtų ją įtaręs, kad ji tai daranti iš smulkaus pavyduliavimo. Dabar gi, jai atsiskyrus, kai grėsė pavojus jos net visiškai netekti, jis turėjo įsitikinti, ar ji yra jam tiek brangi, kad dėl jos jis pats neverčiamas derins savo elgesį su meilės reikalavimais. Iš tiesų taip viskas ir klojosi.

Praslinkus kuriam laikui po Auksės išvažiavimo, jis pradėjo vis labiau jos pasigesti. Pirmiausia jis mėgdavo atsiminti visus jųdviejų susitikimus, pasikalbėjimus, ginčus ir juokavimus. Jis įsivaizduodavo Auksę taip gyvai, tarsi čia pat jaustų ją prie savęs. Fizinės jos savybės vaizduotėj jaudindavo jį labiau negu tikrovėj. Auksinis jos garbanų atspalvis, jos glostantis pažvelgimas, visa jos išvaizda, jos rankos prisilietimas ir pagaliau pabučiavimas – viskas jam dabar atrodė nepasiekiamas gėris. Jis nuoširdžiai gailėjosi, kad anksčiau per maža ja domėjosi ir džiaugėsi. Jos sielos kilnumas, širdies gerumas ir visas dvasinis jos grožis dabar vertė jį manyti, kad tobulesnės moteries savo gyvenime jis nebuvo sutikęs ir vargu ar sutiks. Tat jis nerimaudavo, negalėdamas jos matyti ir su ja bendrauti.

Jo nerimas buvo juo įkyresnis, kad jiedu atsiskyrė ne kaip geri draugai, patikrinę viens antram greitą, laimingą pasimatymą, bet kaip koki politikai, pasistatę kažkokius uždavinius, kažkokias problemas, nuo kurių išsprendimo pareisiąs tolimesnis jųdviejų sugyvenimas.

Svarstydamas visa tai, Liudas Vasaris pajusdavo kartų nepasitenkinimą ne vien savim, bet ir ponia Liucija, kad dėl jos štai jis dabar nuteistas tokiam sunkiam bandymui. Ir jis nekantriai laukė Vytuko egzaminų, nes tik jiem praėjus ketino rimtai pakalbėti su Glaudžiuviene ir tuos dviprasmiškus santykius nutraukti.

Tuo metu ponios Liucijos žavesys jo akyse ir taip jau gerokai sumenkėjo. Jo gyva vaizduotė ir meniški palinkimai reikalavo iš moteries daugiau turiningumo, didesnio atjautimo visų tų reikalų, konfliktų, problemų ir klausimų, kuriais jis gyveno. Tuo tarpu Liucija jokiom – nei individualinėm, nei tautinėm, nei literatūrinėm – problemom jau nebuvo jautri. Jųdviejų santykiai ėjo labai siaura ir monotoniška vaga, retai kada iškrypstančia iš elementariausio malonumo ribų.

Todėl galima spėti, kad jeigu Auksė ir nebūtų to klausimo taip griežtai iškėlusi, Vasario santykiai su Glaudžiuviene vis tiek anksčiau ar vėliau būtų nutrūkę. Bet tuomet tas nutrūkimas nebūtų turėjęs jam tokios dorovinės reikšmės, kokią gavo dabar. Vasaris, kovodamas su savim, išsižadėdamas Liucijos ir nusimanydamas, kad tai daro dėl Auksės, telkėsi ir stiprėjo savo dvasia, susirišdamas su ja naujais išgyvenimais.

Pagaliau Vytuko egzaminai laimingai praėjo, vaikas išlaikė į gimnaziją, ir Vasario pareiga lankytis pas Glaudžius pasibaigė. Ponia Liucija rengėsi tuojau išvažiuoti į Palangą, o Liudas ruošėsi lemiamam atsisveikinimui, nes norėjo viską baigti aiškiai ir vienu kartu.

Vėliau jis ilgai atsimindavo tą atsisveikinimo sceną, taip pat kaip pirmąjį jųdviejų atsisveikinimą, kai Liucė prieš savo ištekėjimą, o jo subdiakonatą buvo atvažiavusi jo kviesti į savo vestuves.

Tą vakarą jis paskambino poniai Glaudžiuvienei telefonu ir įsitikinęs, kad ji laisva ir nieko daugiau nelaukia, nuėjo. Ji kaip paprastai, įsakiusi kambarinei nieko neleisti, nes jokiem svečiam „ponios nėra namie“, nusivedė Vasarį į salioną. Vytukas, dar neapsipratęs su savo džiaugsmu, kad jis jau gimnazistas, nuolatos sukinėjosi aplinkui, kol pagaliau, motinos apibartas, nuėjo miegoti.

Liucija tą vakarą buvo apsivilkusi plona markizetine gėlėta suknele, kurios iškirpimas lengvai leido matyti krūtinės skyrimąsi, ir taip trumpa, kad vos galėjo pridengti kelius. Buvo šilta ir tvanku tame per dieną saulės įkaitintame salione, bet ponia uždarinėjo langus, nes gatvės triukšmo ji nemėgo labiau negu bet kokio karščio. Šviesos žiebti dar nereikėjo. Ilgi antrosios pusės birželio vakarai, kai dangus giedras, duoda pakankamai šviesos jaukiai pasėdėti meilioj kaimynystėj.

Ponia Glaudžiuvienė patogiai įsitaisė sofoje ir, rodydama šalia savęs vietą, kvietė savo svečią, kuris, žingsniuodamas po salioną, rūkė papirosą:

– Sėsk gi čia, Liudai! Nepakankamai dar prisivaikščiojai per dieną?

– Dėkoju, ponia Liucija. Šiandien baisiai karšta... O sofoje dvigubai...

– Ak, tai šitaip tu vėdiniesi, plevėsuodamas iš kampo į kampą?..

– Taip. Judindamas orą ir jum darau vėsesnę srovę.

Šitokiais pusiau ironiškais, pusiau linksmais prasitarimais jiedu dažnai pradėdavo savo vakarus, bet šį kartą Liucija susierzino:

– Iš tavęs šiandien visą vakarą plinta jau per daug vėsios srovės... Prisėsk gi pagaliau! Mane nervina šitas blaškymasis!

Jis pasitraukė fotelį ir atsisėdo. Kurį laiką abudu rūkė tylėdami.

– Aš maniau, – prabilo ponia Glaudžiuvienė, – kad mudu šį vakarą praleisime kaip seni draugai. O čia daros panašu į kažkokią sceną.

– Ponia Liucija, – pradėjo Vasaris, – šiandien aš norėjau su tamsta pasikalbėti nuoširdžiai ir rimtai.

– Tai kam dar šitos įžangos? Aš ne 20 metų sužadėtinė! Manęs nieku nenustebinsi ir nesujaudinsi.

– Tai dar geriau... Aš norėjau pasakyti, kad mudviejų santykiai, kaip jie buvo susidėję paskutiniu laiku, kelia man daug nerimasties ir nepasitenkinimo savim. Tamsta vis dėlto ištekėjusi moteris, Vytuko motina, o aš...

– Kunigas?

– Ne dėl to. Bet aš noriu sutvarkyti gyvenimą kitokiais pagrindais. Šiandien aš negaliu plačiau jum to aiškinti, bet netrukus jūs pati tai suprasite.

Liucija negreit atsakė, o kai pradėjo kalbėti, sunku buvo numanyti, ką ji iš tiesų jaučia. Jos balsas skambėjo ramiai ir lygiai.

– Šitokį mūsų romano galą aš ir buvau numačiusi, tik nemaniau, kad jis ateis taip greitai. Tiesa, aš už tamstą gal truputį vyresnė, bet dar nesu visai pasenusi. Vadinasi, čia yra įsimaišiusi kita moteris. Nori, pasakysiu net ir kas?

– Nereikia. Ir čia visai ne metų klausimas.

– Sielų bendravimo? Dvasinio turinio?.. Žinoma, šituo aš tau neužimponuosiu. Tie dešimt metų mane išsėmė ir pripratino kitaip žiūrėti į gyvenimą ir ko kito jame ieškoti, – su karčia pašaipa prisipažino ponia Glaudžiuvienė.

Vasaris nenorėjo nei jos guosti, nei jai prieštarauti.

– Esu tikras, – tarė jis, – kad jūs širdies gilumoj nepagiriat nė mano pakitėjimo. Gal būtų buvę geriau, jei mudu visai nebūtume susitikę. Jaunystės iliuzijos bent nebūtų buvę taip žiauriai sugriautos.

Bet Liucija prieštaravo:

– Anaiptol. Mudviejų susitikimu aš esu patenkinta. Dabar bent žinome, kad viskas baigta ir nėra ko gailėtis.

Šitokis realizmas Liudui nepatiko, ir jis karčiai pastebėjo:

– Nebent tai... O vis dėlto Aušrakalnio laikų man gaila ir dabar...

– Ak, liaukis tu su savo Aušrakalniu ir jo apgailestavimu! – staiga vėl susierzinus sušuko ponia Liucija. – Aš galiu pamanyti, kad tu, gailėdamasis neva tų laikų, iš tiesų taikai į mane: štai kokia tu buvai jauna, graži, linksma, dora ir skaisti, o dabar esi senstanti, pasileidusi ragana, kuri nori ir mano nekaltybę suteršti! Štai kaip aš galiu tą tavo apgailestavimą suprasti!

Vasaris susigėdo dėl savo žodžių, bet taip pat ir nustebo dėl tokio staigaus Liucijos susijaudinimo.

– Na, ką jūs čia prasimanote! – gynėsi jis. – Tokių minčių niekados man nė į galvą nebuvo atėję. Man šiaipjau malonu atsiminti pirmoji mudviejų pažintis, visa ta jaunystės idilija, ir tiek...

– O aš tuose atsiminimuose nerandu jokio malonumo. Priešingai: kartumą, nusivylimą ir nevilti!..

– Nesuprantu... – stebėjosi Vasaris.

– Ko čia nesuprasti?!. Ar tu manai – labai malonu lyginti skaisčią, gražią praeitį su juoda, murzina dabartim? Atsiminti jaunystės mintis ir svajones ir konstatuoti galutinį bankrotą? Kieno gyvenimas pakrypo taip kaip manasis, tam nėr ko džiaugtis jaunystės nekaltybėm!

Ji taip smarkiai užsitraukė papiroso dūmų, kad ėmė net kosėti, ir ašaros pasirodė jos akyse. Aprimus ji kalbėjo toliau:

– Tu žinai, Liudai, kad aš nelaiminga, bet nematai, kokis pragaras kartais siaučia many. Tu manai, kad negirdžiu, ką žmonės apie mane kalba? Aš taip pat gerai žinau, ką apie mane blevyzgoja visi tariamieji mano draugai ir prieteliai, kurių komplimentai man širdį pykina. Ech, ką jau čia!.. Neseniai, tiesa, visu tuo aš dar svaiginausi kaip kokiais narkotikais, bet dabar jau galas! Įgriso, nusibodo, pagaliau, kvaila ir juokinga!..

Ji kalbėjo taip karčiai ir atvirai, kad Liudas nebandė nei jai prieštarauti, nei jos guosti.

– Dabar tu gal suprasi, Liudai, – tęsė ji toliau, – kad tavo pažintis buvo man daugiau negu malonumas, žaislas arba išdykavimas. Aš nežinau, ką tu apie mane manai, bet esu tikra, kad manęs neniekini. Aš jaučiau, kad tu supranti mane. Tu vienas nuo manęs nusisukęs nedarei grimasų, ir aš nė sykio nesugavau tavo veide ciniškos išraiškos. Tokiai moteriai kaip aš – tai didžiausia malonė.

Jis norėjo kalbėti ir įtikinti, kad ji be reikalo taip skaudžiai save plakanti, bet ji kalbėti nedavė.

– Gana!.. Viskas baigta!.. Tu supranti mane, aš tave... Tavęs laukia naujas gyvenimas, nauji uždaviniai. Eik ir būk laimingas!..

Bet jis nėjo. Jam atrodė, kad jis tik dabar pakankamai Liucę suprato, ir norėjo šį momentą pratęsti kaip galima ilgiau.

– Prisipažink, Liudai, – valandėlę patylėjusi, vėl kreipėsi į jį Liucija, – kad, eidamas čia, nesitikėjai taip lengvai baigt su manim reikalus?

Jis prisipažino:

– Taip. Aš nepasitikėjau savim. Ryšys, kuris mane jungia su jum, visados buvo stiprus. Manau, kad jis pasiliks toks pat ir po šio vakaro, nors mudviejų keliai ir skiriasi.

Liucija liūdnai nusišypsojo:

– Dėkui už paguodą. Bet ir žinodama tai, aš tuo ryšiu nepasinaudosiu ir jau niekad daugiau tavo kely nesipainiosiu. Mane džiugina, kad tavy dar liko kilnių pastangų. Na, žinoma, tu turi talentą, ir gyvenimas dar tau prieš akis. O man kas belieka?

– Nejaugi nieko? – norėjo ją padrąsinti Vasaris. – Su jūsų gabumais, išsilavinimu ir turtu? O visuomenės reikalai, organizacijos, labdarybės, visa plati viešoji gyvenimo sritis?

Ji garsiai nusijuokė. Pasiūlymas, matyt, jai buvo visai netikėtas.

– Ar nepanorėsi dar apauti mane mėlynom kojinėm, uždėti akinius, apginkluoti brošiūrom ir paleisti agituot už Darbo federaciją?! Fi!.. Kaip tamstai galėjo ateiti į galvą tokios komiškos mintys?

Vasaris nebandė ginčytis. Jam ir pačiam buvo aišku, kad ponia Glaudžiuvienė jokiam idėjiniam darbui nėra tikusi. Jos ateitis iš tiesų atrodė nepavydėtina.

– Vienintelis dalykas, kurs dar žadina man norą gyventi, – kalbėjo ji toliau, – tai sūnus. Dėl jo, jei reiktų, galėčiau ir pavargti, ir kokį darbą dirbti. Jeigu jo nebūtų, jaunystei baigiantis nebėr tikslo gyventi. Ak, Liudai, nėra vykęs nė tavo gyvenimas, bet tu nežinai, kas yra gyvenimo tuštuma!

Ji tai kalbėjo taip staiga susitelkusi ir tokiu už širdies stveriančiu balsu, kad Vasariui net kraupu pasidarė, girdint iš jos lūpų tokius nevilties žodžius.

Nors jis tarėsi gerai pažįstąs ponią Glaudžiuvienę, bet iš šito pasikalbėjimo suprato, kad daug dar joj yra tokių vingių, kurių jis niekad nebuvo įspėjęs.

Atsisveikindamas Liuciją, jis jautė jai didelį dėkingumą, kad ji atsiskiria su juo be jokių priekaištų ir pašaipų, numanydama to atsiskyrimo priežastį ir taktiškai ją nutylėdama. Ponia Liucija tarsi tyčia vengė visa to, kas galėjo jį užgauti ir pažeminti. Jiedu atsisveikino taikiai, kaip geri prieteliai, pamatę, kad viens antram nieko padėti nebegali. Liudas Vasaris karštai prispaudė jos ranką prie lūpų ir paliko ją besėdinčią toj pačioj vietoj. Ji atrodė tarsi netekusi jėgų pakilti ir nusikratyti sunkiom ją apspitusiom mintim. Nedaug tereikėjo, kad Vasaris būtų pasukęs atgal, išsižadėjęs savo pasiryžimo ir pasilikęs prie jos gal vieną valandą, o gal ir visą amžių. Bet jis susivaldė, neatsigręždamas uždarė paskui save saliono duris ir netrukus jau buvo gatvėje.

Vėsus kvapus nakties oras padvelkė jam į veidą. Miestas atrodė kaip apsnūdęs, tik kitoj pusėj šaligatviu garsiai klegėdami ėjo kažkoki jaunuoliai, ir kažkur kakšėjo į grindinio akmenis pavėlavusio vežiko arklys.

Eiti namo Liudas nenorėjo. Ta šiltos nakties rimtis taip jį glostė, taip jį ramino ir traukė į save, kad jis nejučiom pasuko į šoninę gatvę, priėjo Nemuną ir per tiltą leidosi į Aleksoto pusę. Jis panoro užlipti į Linksmakalnio krantą ir pasigėrėti Kauno nakties reginiu. Iš tiesų gi jį traukė ne reginys, bet reikalas darant ką nors nekasdieniška kaip ir papuošti, kaip ir reljefiškiau išskirti šitą atsisveikinimo su Liucija momentą.

Perėjęs per tiltą, jis pasuko į dešinę ir, radęs laiptus, ėmė kopti į viršų. Iš vieno šono buvo stati atkrantė, iš kito gilus tarpeklis, kurio dugną slėpė medžių šakos, krūmai ir tamsa. Drėgna vėsuma kilo iš tarpeklio. Be galo ilgi pasirodė Vasariui tie laiptai, kol jis pagaliau pasiekė lygumą viršuj. Čia jau buvo šviesiau ir jaukiau. Ant suolelių stūksojo susiglaudę žmogiški pavidalai, medžių tankmėj kažkas sušvilpė, kažkas pusbalsiu kalbėjosi. Toli suklykė garvežys, ir per geležinį tiltą nugriovė traukinio dundėjimas.

[...]

Liudas Vasaris, rymodamas Linksmynės aukštumoje, tą naktį mąstė, kad viena tokia didmiestiškos civilizacijos demono auka bene bus ir Liucija Glaudžiuvienė. Tada jis pirmą kartą pajuto, kad tas demonas ir į jį patį kreipia savo ugninį žvilgsnį, ir į jo širdį tiesia svilinančius savo nagus. Jis suprato, kad jam reikia budėti, kad jam reikia nuolatos atsinaujinti ir dirbti, jeigu jis nenori tapti bedvasiu griozdu ir uždusti tvankioj, ankštoj, dulkėtoj Kauno pakalnėj.

[...]

Visas Kaunas susitelkė į slėnį, ir jau aiškiai buvo matyti anoj pusėj riba tarp Žaliakalnio šlaitų ir ryto aušroj raudonuojančio horizonto. Bet saulė dar netekėjo.

Liudas Vasaris pakilo iš savo vietos ir sparčiais žingsniais leidosi namo.

XVII

Ta vasara buvo jam kaip kokia ilga meditacija, kaip koks gilus nugrimzdimas į save. Atsiskyręs nuo žmonių ir gyvenimo, jis norėjo geriau save ištirti, sutelkti savo jėgas ir žengti lemiamą žingsnį viena ar kita kryptim. Dabar jam buvo jau visai aišku, kad šitie Lietuvoje praleisti metai, per kuriuos jis direktoriavo ir atlikinėjo kunigo pareigas, anaiptol kunigystėje jo neprigydė. Jie vien liudijo, kad kunigavimo nutraukimas užsieny ėjo

ne iš apsisprendimo ir valios, bet iš pasyvaus vengimo ir baimės tokį žingsnį padaryti. Šitie Lietuvoje praleisti metai buvo tik susimezgimas su tuo momentu, kada jis paskutinį kartą laikė mišias, ir to momento tęsinys. Bet kokis liūdnas tęsinys! Kažkoks merdėjimas, kažkoks vaiduokliškas buities dvilypumas, kurio ilgiau jis pakelti nebegali.

Dabar, jeigu tik jis norėtų, būtų geriausias momentas grįžti atgal. Į kunigo pareigas jis jau įprato ir savo elgesiu nėra dar viešai susikompromitavęs. Su Liucija santykius nutraukė, o Auksė davė jam laisvę ir viską paliko jo paties nuožiūrai. Auksė, tiesa, turėjo galvoj vien tik jo santykius su Liucija, bet jis pats žino, kad jo kunigavimas turi ne tik jam, bet ir jai dar didesnės reikšmės. Vadinasi, jam reikia apsispręsti, jis turi pareigą tai padaryti. To nepadaręs, jis nežinos, kaip elgtis su Aukse, negalės būti su ja nuoširdus. Jis abejojo, ar Auksė žino, kad jis laiko mišias, ir nugąstavo, kad kada nors to nepaklaustų. Jis gal būtų vėl sumelavęs ir davęs progą naujam nesusipratimui.

Tokių sumetimų vedamas, Liudas Vasaris nutarė atostogas praleisti Nidoje, kur esą nepaprastai ramu ir jokis Kauno pažįstamas netrukdysiąs jam svarstyti tų svarbių klausimų.

Bet prieš tai dar reikėjo atlankyti tėvus. Jie savo laiškuose melste meldė, kad jis parvažiuotų namo ir paviešėtų pas juos kaip galima ilgiau. Jie abu jau esą paliegę, ir Dievas žino, ar teksią dar kitos vasaros sulaukti. Liudas labai gerai numanė, kad sentimentali tėviškės nuotaika pakirs jam pusę jėgų ir pasiryžimo savo numatytam uždaviniui atlikti, bet nepaklausyti tėvų meldimo būtų buvę per daug žiauru ir nedora.

Suspausta širdimi jis išvyko į gimtąjį kraštą, dabar jau nepamiršęs įsidėti į lagaminėlį dar Petrapily siūdintos sutanos.

Viskas klojosi taip, kaip jis manė. Tėvai sutiko jį su džiaugsmo ašarom akyse, kitą dieną visi važiavo į bažnyčią, o grįždami tarėsi, kada kviesti gimines į egzekvijas už visos familijos dūšias. Po keleto dienų jis laikė tas egzekvijas, ir vėl, kaip pernai, visi gyrė, kad jis gražiai gieda mišias, moterėlės gėrėjosi jo pamaldumu, o tėvas apgailestavo, kad jis nė šįmet nežada grįžti iš to Kauno į parapiją.

[...]

Liudas matė, kad savo tėvam jis yra vienintelė atspara. Be jo didelė tėvų gyvenimo dalis staiga pasirodytų jiem tuščia, nebetekusi prasmės. O jeigu jis mestų kunigavęs, jie pasijustų ir patys kalti ir baisios atsakomybės prislėgti. Liudas gerai žinojo, kad jo motina dėl kiekvieno vaikų nusižengimo kaltina save. Tai ji esanti bloga, jei vaikai toki, tai ji nesugebėjusi jų tinkamai išmokyti, tai ji juos tokius pagimdžiusi, tai ji atsakysianti už tai prieš Dievą! Ji verkdavo, sielodavosi, eidavo išpažinties, ir joki įtikinėjimai negalėjo tokių minčių iš jos galvos išvaryti.

Ir dabar dažnai ji Liudui sakydavo:

– Jei ne jūs, kunigėli, aš nežinau nė kas su manim būtų. Dabar nors tuo susiraminu, kad turiu sūnų kunigą. Kai numirsiu, pasimelsite už mane, mišias šventas atlaikysite, gal pasigailės Viešpats Dievas ir manęs nusidėjėlės.

Jam šitie žodžiai durdavo kaip koks peilis į širdį. Vengdamas tolimesnės kalbos, jis eidavo kur į sodą arba į laukus, ir jam baisu darydavos, kai jis įsivaizduodavo, kas būtų su jo motina, jei jis mestų kunigystę. Didesnio skausmo turbūt jai nesugalvotų joks budelis.

Kartais gi jo širdį užliedavo pikta neapykanta visam tam, kas pastatė tokią nesusipratimo sieną tarp jo ir jo tėvų, kas įjautrino jo motinos sąžinę taip, kad ji ir savo šešėlio

nusigąsdavo. Jis žinojo, kad jo motina buvo šventa moteris, kuri per visą savo gyvenimą niekam bloga nėra padariusi, kuri savo darbu, pavyzdžiu, mokymu ir maldom visas savo pajėgas išeikvojo, kad vaikai būtų išganyti. Ar gali tat jai gyvenimas duoti bent kibirkštėlę džiaugsmo, jeigu ji pamatys, kad jis, Liudas, ištikimiausias, eina pražuvimo keliais?

Svarstydamas visa tai ir tuo pačiu metu bendraudamas su kaimo žmonėm, įsigyvendamas į jų rūpesčius, vargus ir jų tikėjimą, ypač po tokių pasikalbėjimų su motina, Vasaris pajusdavo, tarsi žemė slysta jam iš po kojų, ir visas gyvenimo centras persislenka į kitą pusę. Dideli pasiryžimai, sumanymai ir viltys užleidžia vietą bibliškam tuštybių tuštybės principui. Jį apsiaubdavo pasyvumas, negalia ir pesimizmas. Jis užsigeisdavo mesti į ugnį visas savo poezijas ir visus raštus, eiti pas vyskupą ir sakyti: skirk mane į kokius Šlavantus ar Pipirmėčius, tegu aš ten supūsiu, kaip savo klaidingo kelio auka, savo tėvų džiaugsmui, Bažnyčios labui ir Dievo garbei!

Žinoma, tai būdavo nors tuo momentu nuoširdus, bet kartu ir teatrališkas jo sielos mostas. Bet kaip artistas jaudinasi ir kenčia, įsigyvendamas į svetimus konfliktus, taip ir Vasaris dar nuoširdžiau kentė dėl savo paties viduj kylančių konfliktų.

Pagaliau, kai atėjo paskirta diena išvažiuoti, jo krūtinėj palengvėjo, kaip kokį sunkų žygį atlikus. Ir čia jis draudė ir peikė save, kad beveik džiaugiasi, palikdamas liūstančius tėvus, bet pats su jais likti juk negalėjo. Motina rūpestingom akim sekė sūnų, kai jis, vėl apsirengęs trumpais, dėjo atgal į lagaminėlį savo sutaną, ir neiškentusi paklausė:

– Kaipgi jūs tam Kaune, kunigėli, ar sutanos niekad nė nenešiojat?

– Užsivelku, mama, sekmadieniais, kai einu į bažnyčią...

– Ar tik sekmadieniais, kunigėli, mišias laikot?

– Kai kada ir šiokią dieną nueinu, bet dažniausiai nesuspėju. Reikia anksti į gimnaziją skubėti, pamokas ruošti.

– Argi ne nuodėmė nelaikyti mišių?

– Ne, ne nuodėmė. Kunigas turi pareigą tik vieną kartą per metus atlaikyti mišias. Tik už tas būtų nuodėmė.

[...]

Nidoj jis apsigyveno nuošaliai, žvejo seklyčioj, jokio pažįstamo nesutiko, tat ištisas dienas praleisdavo pajūry, pušynėliuose arba kopose. Pirmom dienom, kai tik jis imdavo svarstyti savo kunigavimo klausimą, tėviškės atsiminimai ir visa virtinė priekaištų ir priešingybių neleisdavo jam išsipainioti iš to užburto rato, kuriame štai jau kuris laikas kankinasi. Bet pamažu jis ėmė aprimti, jo mintyse darėsi šviesiau ir krūtinėj lengvėjo. Tuo pačiu metu nejučiom blykšdamas nyko ir jo svarstymo objektas. Nebeliko jokio klausimo, jokių problemų. Jis vien norėjo gyventi, džiaugtis vasaros saule, oru, jūra, šiluma, ramybe – ir daugiau nieko.

Dažnai jis eidavo į žemutėm pušaitėm apžėlusias kopas, įsibraudavo toliau nuo tako ir, radęs saulės nukepintą aikštelę, išsitiesdavo, ruošdamasis rimtai pagalvoti, kaip jam apsispręsti, sugrįžus į Kauną. Nes tuo metu jam buvo jau pasivaidinusi mintis atsisakyti nuo direktoriavimo katalikų draugijos gimnazijoj.

[...]

Taip laiminga kryptim pradėjęs eiti Liudo Vasario atostogavimas gal ir būtų pasibaigęs be jokių stipresnių įspūdžių, jeigu jis vieną vakarą nebūtų panoręs dar kartą užkopti į didžiąsias žarstomo smėlio kopas.

Išėjo jis po vakarienės, saulei leidžiantis, ir nors pasivaikščiojimas turėjo būti ilgas, jis neabejojo, kad vakarų žara ir patekėjęs pilnatis mėnuo pakankamai aiškiai nušvies kelią ir vaizdą. Retkarčiais jį pagaudavo nenugalimas noras pasibastyti vienam bent kiek nepaprastose aplinkybėse.

[...]

Kai Vasaris pasiekė kalvos viršūnę, iš tiesų vaizdas pasirodė nepaprastas. Begaliniai toliai nyko sidabrinėse mėnesienos ūkanose. Vakaruose dar žaidė saulėlydžio spalvos. Įsisiūbavusi jūra, šviesi kaip sidabras, laistėsi ir kito šimtais atošvaistų, graži ir galinga savo begalinėj laisvėj. Ten, kažkur toli toli susiliedama su dangum, ji paveržė saulę ir sviedė į viršų ugninę pošvaistę, kuri neužges per visą trumpą vasaros naktį.

O rytuose tamsu ir nyku. Neatskirsi, kur dangus, kur marios. Visa padūmavę, paūkavę. Tik mėnulis nutiesė ilgą kelią per tylų, vos vos ripuliuojantį marių paviršių.

Liudas Vasaris stovėjo vienas aukštai viršum dvejų vandenų, įsipynęs į didingą vaizdą, ir jautė, kad jo sieloje darosi ramu ir kilnu, lyg kokioj pilnoj paslapčių šventovėj. Šviesi, džiaugsmingai audri jūra ir ūkanotos, rimčia ir liūdesiu dvelkiančios marios tiesėsi iš abiejų šonų kaip koki du simboliai, kurių prasmė slėpėsi jo paties širdy.

Buvo jau gana vėlus metas, bet jis nesulaikomai panoro eiti tolyn, į negyvuosius, vėjo žarstomus smėlynus, į didžiųjų kopų viršūnes, kurios dabar atrodė jau nelabai toli. Pušaitės tuojau pasibaigė, šen ten dar kyšojo vienas antras žilvičio krūmokšnis, skurdžiai graibstėsi kažkokių sausažolių kuokšteliai, o toliau vien smėlis ir smėlis – balzganas, sausas ir tyras, bangelėm vėjo suripuliuotas, tarsi staiga sustingęs vandenio paviršius.

Keistas nykumas suspaudė Vasario širdį, atsidūrus šioje negyvoj smėlio jūroj. Buvo nyku, kraupu ir svajinga. O negyvas smėlio plotas traukte traukė eiti vis tolyn ir tolyn. Jis stačiai siaubė savo vienodumu, savo nykybe, savo visagalinčiu gyvybės paneigimu.

Ir Vasaris ėjo tolyn. Jis buvo lyg menkas, vos matomas šapelis šitoj negyvoj, kurčioj smėlio jūroj. Bet jis norėjo prilipti artimiausią viršūnę, kuri ir nuo čia atrodė dar gana aukšta. Jį stūmė priekin nauja pakilusios energijos banga, jam šita vėlyva kelionė dabar atrodė beveik jau paprastas reikalas – ir jeigu kur nors prieš jį būtų pasirodžiusi kokia žmogystė, jis nė kiek nebūtų nustebęs nei nusigandęs.

Bet žmogystė iš tiesų netrukus pasirodė pačioje viršūnėje, į kurią lipo Vasaris. Baltas aukštas pavidalas mėnulio šviesoj iš anapus slinko priešais. Susitikimas darėsi neišvengiamas. Netrukus Liudas jau galėjo įžiūrėti, kad tai yra moteris. Kas galėjo būti ta drąsuolė, taip vėlyvą metą ir tokiom vietom iš kažkur ateinanti?

Susitiko jiedu prie pat krašto, kur iš vieno šono smėlio kalnas stačiu skardžiu krinta į marias, o iš kito nuotakiai banguodamas leidžiasi į krūmais apaugusią lygumą jūros pakrašty.

Vasaris atsidėjęs pažvelgė į vėlyvosios nuotykių ieškotojos veidą ir nustebęs sušuko:

– Aukse, tu?

Amerikietė padavė jam ranką ir linksmai susijuokė:

– Ar ne romantiškas susitikimas?! Pažinau tave anksčiau, nes mėnulis šviečia tau į veidą. Jeigu nebūtum prakalbinęs, būčiau praėjus pro šalį kaip nepažįstama.

– Ir ne gėda taip kalbėti? – prikaišiojo jis.

– O mūsų susitarimą atsimeni? Atostogos dar nepasibaigė.

– Dabar jau pasibaigė. Tikiuosi, kad būsi manim patenkinta.

– Pažiūrėsime. Apie tai vėliau. Dabar gi palydėk mane namo.

– Ir tu nebijai taip toli nakčia vaikščioti?

– O ko man bijoti? Ar aš ne amerikietė?

Liudas klausinėjo, kaip ji pateko į Nidą. Juk buvo išvažiavusi į užsienį. Pasirodė, kad ji iš užsienio grįžo prieš savaitę ir vos prieš porą dienų atvažiavo čia į pajūrį. Kad Liudas Nidoj, ji nežinojusi.

Buvo jau po vidurnakčio, kai jiedu sugrįžo į miestelį ir atsisveikino prie jos pensiono durų, susitarę rytoj pasimatyti. Grįždamas į savo seklyčią, Liudas Vasaris džiaugėsi šiuo nepaprastu susitikimu ir mąstė, kad greičiausiai ir pati Auksė buvo jo pasiilgusi ir kad jiedu susitiko abu vienodų jausmų vedami.

Keletą dienų, kurias Auksė praleido Nidoj, jiedu daug vaikštinėjo kartu ir daug kalbėjosi žmogaus pašaukimo ir paskyrimo temom. Tik dabar jiedu viens kitą galutinai pažino ir suprato. Vasaris papasakojo jai apie savo atsiskyrimą su Liucija ir apie viešėjimą tėviškėj nieko nenuslėpdamas.

Auksė dabar prisipažino, kad ji dėl Liucijos buvo savo širdy pajutusi didelį pavydo antplūdį ir jos savigarba buvo skaudžiai įžeista. Bet ji susivaldžiusi ir visai teisingai įspėjusi, kad nesimatyti kurį laiką bus naudinga abiem.

Liudo pasipasakojimas, ką jis išgyveno tėviškėj, padarė jai gilų įspūdį. Ji, tiesa, jau seniai žinojo, kad Vasaris – kunigas. Bet tai buvo tarsi kokia grynai teoretinė žinia, be jokios praktiškos vertės. Niekad ji Vasario kunigiškai apsirengusio nematė, jokių kunigiškų kalbų iš jo negirdėjo, jo elgesys ir nuotaika taip pat nieko kunigiško neturėjo. Vasaris, tiesa, buvo kiek kitokis, negu kiti jos pažįstamieji vyriškiai, bet tas skirtumas ėjo ne iš kunigystės, manė ji, bet iš jo, kaip poeto ir žmogaus, individualinių savybių.

Dabar ji pirmą kartą pažino Vasarį kaip kunigą. Ji pamatė visus jo sąžinės vingius, valios svyravimus ir visas tas kliūtis, kurios neleido jam žengti griežto žingsnio nei viena, nei kita kryptim. Daugelis jo samprotavimų ir sąžinės konfliktų iš pradžių jai pasirodė visai svetimi, nesuvokiami, nepagrįsti, bet toliau, įėjus į jo padėjimą, supratus lig šiol jai nežinomas aplinkybes, turėjo pripažinti, kad iš tiesų taip yra.

Po ilgų kalbų ir ginčų jiedu sutarė tik vienu klausimu: kad Liudas, kol galutinai apsispręs, jokių kunigiškų pareigų bažnyčioje neatlikinės. Nesipriešino Vasaris ir antrai išvadai, kad galų gale, o gal ir netrukus, reiks jam kunigystės visai išsižadėti. Čia jam buvo ne principo, tik takto klausimas. Bet čia jųdviejų nuomonės jau skyrėsi.

Auksė nepripažino stipriausio jo argumento – pasiaukojimo dėl tėvų laimės.

– Tarp tėvų ir vaikų, – kalbėjo ji, – amžinai buvo ir bus nesusipratimų. Aukoti tėviškos meilės sentimentui savo sąžinės ramybę, savo moralinę vertę ir stačiai jau visą gyvenimą būtų ir netikslu, ir neišmintinga, ir negera. Suaugęs žmogus pats neša visą atsakomybę už savo darbus ir turi pareigą savo gyvenimą tvarkyti taip, kaip yra įsitikinęs, o ne taip, kaip tėvai norėtų. Tėvam bus skaudu? Be abejo, tai liūdna, bet nuo pareigos joki sentimentai negali atleisti.

Kitą kartą Vasaris, naujų abejonių apsėstas, skundėsi:

– Aš bijau, kad, raudamas iš savęs kunigystę, neišraučiau ir savo talento, ir gerosios savo žmogiškumo dalies. Kunigystė įleido į mane šaknis giliau, negu aš maniau. Pavyzdžiui, štai kad ir meilė. Man be galo koktu prisipažinti mylint moterį. O jeigu reiktų tai pasakyti žodžiu, būtų dar kokčiau. Tai yra įaugę į mano būdą. Jeigu aš versiu save elgtis ir kalbėti taip, tarsi nebūčiau buvęs kunigas, aš griausiu save patį, nes atstatyti tai, ką savaip suformavo kunigystė, kažin ar dabar jau ne per vėlu? Išrovęs kunigystę, aš galiu tapti cinikas, melagis, apgavikas, žodžiu, morališkai pulti dar žemiau, negu dabar esu.

Auksę šitie žodžiai išvedė iš kantrybės.

– Mesk tu pagaliau save analizavęs! – sušuko ji nekantraudama. – Kunigystė nieko tavy nesuformavo, ir nieko tu nesugriausi, ją atmetęs. Taip svarstydamas, tu niekad nieko nepadarysi ir nepasieksi! Negana, kad lig šiol save smulkinai ir krimtai, dabar nori jau užbėgti įvykiam už akių ir išanalizuoti būsimas galimybes! Šitaip tu niekad niekam nepasiryši! Turi gi tu ko gyvenime siekti ar ne? Jei turi, tai ir siek, o jei ne, tai bergždžios tos visos mūsų kalbos!

Iš tiesų taip manė ir jis pats. Bet jam buvo reikalinga iškalbėti Auksei visas tas abejones, išgirsti jos pasipriešinimą, pamatyti, kad ir ji laiko jas menkom. Tuomet tik jis pasijusdavo nuo jų išsivadavęs.

Auksei išvažiavus, jis dar vieną savaitę praleido Nidoje. Buvo tai geriausias jo atostogų laikas. Daugelis jį varginusių minčių išsiblaškė savaime, beklaidžiojant jam Nidos kopose ir pušynuose, besigrumiant su bangom, besikaitinant kaitrioj saulės šviesoj. Daugelis abejonių išsisklaidė besikalbant ir besiginčijant su Aukse. Jis pasijuto sustiprėjus kūną ir dvasią. Tik atsiminus tėvus juodas debesys dar aptemdindavo jo sielos padangę. Jis guodėsi bent tuo, kad tėvai gali dar ilgai nesužinoti apie jo pakitėjusią būklę.

Pakilusia energija jis pabaigė savo dramą ir parašė dar keletą eilėraščių, paprastų ir giedrių, kaip tos dienos, kurias jis dabar gyveno.

[...]

Kitą dieną Liudas Vasaris išvažiavo į Kauną, nešinas naujom pajėgom, naujais pasiryžimais ir viltim.

XVIII

Pradedant mokslo metus, Vasario gimnazijoj vėl buvo iškilmingos pamaldos, bet pats direktorius šį kartą nei mišių nelaikė, nei pamokslo nesakė. Jam teko dėl to nemaloniai susiremti su gimnazijos kapelionu ir draugijos pirmininku, bet jis nenusileido. Direktorius, kartojo jis, neturi jokios pareigos rūpintis pamaldom; tai esąs kapeliono reikalas.

[...]

Jis norėjo, kad visi žinotų ir suprastų, kad jis, kadaise tapdamas kunigu, padarė didelę klaidą, kad jo gabumai ir talentas nesiderina su to luomo reikalavimais ir kad dabar, pasikeitęs, jis nori savo klaidą atitaisyti ir savo gabumus vaisingai išnaudoti.

Bet kaip padaryti, kad visi tai žinotų ir suprastų, jeigu net jis pats dėl kai kurių savo gyvenimo patyrimų jaučia drovaus koktumo? Štai jam drovu prisipažinti ir pasisakyti mylint moterį. Dėl ko? Dėl to, kad jam sunku išrauti iš savęs nuovoką, kad jis kunigas. Tat kitiem, kurie nepažįsta viso jo išeito abejonių, svyravimų, kovų ir keitimosi kelio, jį suprasti ir pateisinti dar sunkiau.

O dalykas čia, rodos, tokis nepainus ir paprastas.

Auksė vieną sykį jam taip kalbėjo:

– Klausyk, tu sakais negalįs atvirai prisipažinti mylįs moterį? Aš nesuprantu dėl ko. Juk meilė tai yra kilniausias žmonių sielų bendravimas. Aš manau, kad tik nenormalus žmonės gali tą jausmą niekinti arba su juo slapstytis. Net ir kunigui nebūtų ko gėdintis, pamilus moterį. O jeigu kunigas grįžta į pasaulį, į gyvenimą, tai jis turėtų meile didžiuotis ir džiaugtis. Meilė būtų geriausias įrodymas, kad jo prigimtis yra išlikusi sveika ir jis yra toks, kaip ir visi žmonės.

Būti tokiam kaip visi žmonės tapo dabar Vasariui kaip ir kokiu obalsiu. Būti kaip visi, neniveliuojant savo asmenybės, neišsižadant savo individualinių savybių, bet vien

nusikratant tais luominiais varžtais, į kuriuos jis buvo įspraustas, atkovojant tas prigimties teises, kuriom naudojasi visi kiti žmonės, ir išsižadant tų neva privilegijų, kurios jam buvo duotos kaip kunigui.

Pirmiausia jis buvo pasiilgęs išvidinės laisvės tikėti, mąstyti ir jausti, išsivaduojant nuo pareigų, reikalaujančių tokio tikėjimo, mąstymo ir jautimosi, kokiam jis negalėjo savęs palenkti. Liovęsis atlikinėti kunigo pareigas, jis tą dvasios laisvę ir ramybę tarėsi pasiekęs. Visa eilė kasdienių gyvenimo aplinkybių, kurios jį varžė kaip kunigą, dabar jau nebekėlė jo sąžinėj jokių neramumų, nors žmonės jį dėl to galėjo ir smerkti. Bet žmonių opinija – dalykas nepastovus, ir jis maža to paisė.

Toliau ėjo teisė mylėti moterį ir sukurti savo šeimą. Mylėti buvo jo vidaus, sielos reikalas, liečiąs dviejų žmonių santykius ir pasiliekąs siaurame asmeninių dalykų rate. Bet šeimos klausimas jau pynėsi su visuomenės interesais, ir jį išspręsti Vasariui atrodė beveik negalima. Visuomenė yra konservatyvi, o tradicija ir įstatymai jos pusėj. Visuomenė smerks ir baus kiekvieną, kas bandys esamą tvarką ir papročius paneigti.

Pačiam Vasariui šeimos klausimas kol kas nebuvo labai aktualus ir jį domino daugiau teoriniu negu praktiniu atžvilgiu. Šį klausimą jau ir anksčiau jam buvo iškėlęs vienas atsitikimas.

[...]

Bet aiškiausiai ir visai konkrečiai šeimos klausimą iškėlė Auksė. Vieną vakarą jiedu sėdėjo jos salione, ir Vasaris atrodė kažko ypatingai susimąstęs ir susirūpinęs.

– Apie ką taip galvoji? – paklausė Auksė.

Jis nieko ypatingo negalvojo, bet atsakė, kas pirmiausia atėjo į galvą:

– Mąstau, kas iš mudviejų bus.

– Tas tai man patinka, – pagyrė Auksė. – Ir aš ne kartą apie tai esu mąsčiusi.

– Na ir ką?

– Nieko. Turėsime tuoktis.

Vasaris nustebęs į ją pažiūrėjo ir garsiai susijuokė. Ji įsižeidė:

– Tau iš tiesų tai atrodo juokinga?

– Gal ir nejuokinga, bet gana keista, – pasitaisė jis.

– Tu myli mane?

– Na taip.

– Ir aš tave myliu. O juk mudu ne vaikai ir ne brolis su seseria. Mudu juk žinome, kokis yra galų gale meilės tikslas. Šeima.

Bet Vasaris nenorėjo su tuo sutikti.

– Šeima tai yra vedybų, moterystės tikslas, o meilė gali būti ir be šeimos. Aš bent nematau, kokiu būdu mudu galėtume sudaryti šeimą.

– Apie tai reikia pagalvoti. Bet žinok, Liudai, kad. aš mąstau apie šeimą. Kitokios vyro ir moters santykiavimo formos aš nežinau ir nepripažįstu. Jeigu tu iš principo esi nusistatęs prieš šeimą, mudviem teks skirtis.

Tai buvo pirmas rimtas tarp jųdviejų nesusipratimas. Kiekvieno užimta pozicija buvo stipri. Auksė, pamilusi Vasarį ir patyrusi esanti jo mylima, tuojau iškėlė klausimą, kas bus toliau. Likti dviprasmiškoj, neaiškioj meilužės padėty jai neleido nei įsitikinimai, nei garbė. Ji buvo jauna, sveika, graži ir turtinga ir, susirišus su mylimu žmogum, norėjo sukurti sau aiškią ir patikrintą ateitį visam amžiui. Ji Vasario kunigu jau nebelaikė, o kad jis buvo kunigas, jai tai maža rūpėjo. Susituokdami jiedu galėjo sudaryti legalią šeimą, nes Auksė, motinos anglikonės protestantės duktė, formaliai buvo protestantė.

Tačiau Vasaris mąstė visai kitaip. Tiesa, jis Auksę mylėjo ir bijojo jos netekti. Bet kam čia būtinai šeimos? Ar negali jiedu, abu laisvi būdami, laisvai ir mylėtis? Artisto, poeto siela jis jautė, kad šeimyninio gyvenimo aplinkybės būtų jam ankštos ir tvankios. Klykiantis kūdikis ir smulkūs naminiai rūpesčiai kėlė jam pasibaisėjimą. Dėl savo ateities jis nesisielojo: et, kaip nors prasiversiu! O šeima apkrautų jį pareigom iki gyvos galvos. Vaduodamasis iš vienų varžtų, jis bijojo patekti į kitus.

Pagaliau, jis nepasitikėjo savim. Auksė, žymiai už jį jaunesnė, mažiau gyvenimo prityrusi, nė kiek neabejojo, kad jiedu susituokę būtų laimingi. Ji Liudą mylėjo ir manė mylėsianti iki mirties. Vasaris gi nebuvo tikras, ar net ir Auksės meilės pakaks jam visam gyvenimui. Juk jis mylėjo Liucę, mylėjo ponią Rainakienę, o šiandien štai jau myli Auksę. Jis, tiesa, manė, kad čia tikroji jo meilė, kad gal likimas tam jį ir apsaugojo kunigystės kevale, kad galų gale suvestų su Aukse. Bet vis dėlto jis abejojo.

Gal jis taip pat vengė užsitraukti griežtą katalikų visuomenės pasmerkimą ir kerštą. Iš kunigų luomo jis gali pasitraukti nežymiai, tyliai, bet susituokdamas padarytų viešą skandalą visam krašte. Vienas jis nebijo jokio persekiojimo nei keršto, bet su šeima būtų sunku. Pagaliau, ar jo sūnus nepasmerktų kada savo tėvų, ar neįvyktų drama, panaši į tą, kurią jis pats yra parašęs?..

Liudas Vasaris, prieš kiekvieną pasiryžimą linkęs ilgai argumentuoti ir svarstyti, dabar vėl turėjo kuo savo tą palinkimą maitinti. Auksė, pažindama tą jo būdo savybę, kantriai laukė, kol tie svarstymai išsisems, o tuo tarpu aplinkybės susiklos taip, kad jiedu pagaliau galės sudaryti bendro gyvenimo židinį.

Aplinkybės iš tiesų klojosi palankiai. Pirmiausia literatūriniai Vasario laimėjimai ugdė pasitikėjimą savim ir drąsino nieko nebojant žengt savu keliu. Sugrįžęs po atostogų į Kauną, jis įteikė Valstybės teatrui savo dramą, kuri tuoj buvo imta ruošti scenai ir pirmą kartą suvaidinta per Kalėdų šventes.

To vakaro įspūdžiai ilgą laiką pasiliko gyvi Vasario atminty. Bet ir vaisiai buvo toki, kokių jis nei laukė, nei tikėjosi.

Pakilusia nuotaika, nerimaudamas ėjo Vasaris su Aukse į premjerą. Publikos buvo pilnutėlis teatras. Daugelis šitos dramos laukė kaip kokios ypatingos sensacijos. Iš naujo buvo atgiję dar pernai paleisti gandai, kad veikalo autorius, kunigas, vaizduojąs ten kažką nepaprasta iš Romos vaidilučių ar tai iš šių dienų vienuolių gyvenimo. Laikraščiuos gi buvo rašyta, kad drama esanti labai įspūdinga, pastatymas grandioziškas, su chorais, muzika ir šokiais.

Sensacijų mėgėjai, tiesa, tuo vakaru bent kiek nusivylė, nes nepamatė nei ištvirkaujančių vestalių, nei lėbaujančių kunigų, nei jokios dekameroniškos scenos. Bet publikos diduma tą spektaklį lydėjo su tikru pasigėrėjimu. Ir veikalo turinys, ir pastatymas, ir vaidinimas jungėsi į vieną harmoningą menišką visumą, kurioj kiekvienas rado kuo patenkinti savo estetinius palinkimus. Efektų mėgėjus kelte kėlė jaunojo karaliaus sutuoktuvių puota ir karūnavimas. Čia plačios masinės scenos žėrėjo įvairiaspalvėse šviesose. Egzotiški aprėdalai, šokiai, muzika ir dainos darė tikrai karališkos prabangos įspūdį.

Bet tie, kurie buvo linkę į dramatinius konfliktus ir išvidinius išgyvenimus, labiau gėrėjosi didžiūnės aistra, kerštu ir gailesčiu, vyriausio kunigo klasta, karaliaus, karalienės ir jų sūnaus tragišku likimu.

Teatralai sekė vaidybą, inscenizavimą, dramatinio veiksmo eigą, o literatūros mėgėjai domėjosi charakteriais, idėjiniu turiniu ir stiliaus darnumu.

Vasaris su Aukse sėdėjo vienoj iš pirmųjų parterio eilių. Savo kūriniu ir jo pastatymu scenoje, jis buvo patenkintas, o Auksė tiesiog švytėjo džiaugsmu. Per antraktus daug kas iš publikos juodu sekė akim, daugelis pažįstamų juodu sveikino. Vasaris pastebėjo kun. Stripaitį, Varnėną, ponią Genulienę, kai kuriuos savo gimnazijos mokytojus ir daugelį šiaipjau pažįstamų veidų. Iš tolo pasveikino jį prof. Meškėnas, karštai ginčinęsis su „Spindulių“ redaktorium. Matė jis ir ponią Liuciją su savo vyru. Ponia maloniu šypsniu atsakė į jo nusilenkimą ir, matyt, nuoširdžiai džiaugėsi jo pasisekimu.

Per antrą pertrauką, kai Vasaris su Aukse ėjo į bufetą, staiga šalia jųdviejų atsirado ponas Indrulis. Pasisveikinęs su Aukse, jis stipriai paspaudė Liudui ranką ir pagyrė veikalą:

– Sveikinu, Liudai, sveikinu ir džiaugiuosi. Tavo drama scenoje atrodo net geriau, negu aš buvau tikėjęsis. Aš nesu kritikas ir trūkumų neieškau. Apskritai, man patinka. Na, panelė Auksė tai jau tikrai sužavėta. Žinoma, kai kas čia, matyt, specialiai moterim ir taikyta. Tai ką gersime? Arbatos, zelterio ar alaus? O gal vaisių paimsime? Šitos vynuogės ir apelsinai neblogai atrodo.

Niekad dar Vasaris nebuvo matęs jo tokio paslaugaus.

Auksė, neslėpdama pašaipos, stebėjosi:

– Ak, kokis tamsta šiandien geras! Na, jeigu jau nori mudviem štai su ponu Vasariu pasigerinti, pavaišinki mus zelteriu, tamsta.

Jis visą antraktą kalbėjo jai komplimentus, švelniai prikaišiojo atšalimą, apgailestavo senų gerų laikų, maldavo teisės pasilikti geru pažįstamu ir įgriso ligi gyvo kaulo.

– Aš dar nemačiau jo tokio įkyraus, – kalbėjo Auksė, grįždama į savo vietą. – Maniau, kad jau jis paliko mane ramybėje.

– Jis nuostabiai pastovus ir ištikimas, – juokėsi Vasaris. – Esu tikras, kad jis bus ką nors sugalvojęs atgrasinti tave nuo manęs.

Po trečio veiksmo publika reikalavo autoriaus, ir Vasaris turėjo pasirodyti scenoje. Jam išnešė keletą pintinių gėlių, kurių viena savo dydžiu ir turtingumu atkreipė visų dėmesį. Bet Vasaris tuo tarpu nieko nematė. Apakinanti rampos šviesa žėrė jam į veidą, už jos mirgėjo baltų krūtinių ir moteriškų tualetų mišinys ir skrido aplodismentų triukšmas. Jis nevykusiai nusilenkė į abu šonu ir tarsi nesavom kojom pasitraukė nuo scenos. Tokios pat apeigos pasikartojo ir po paskutinio veiksmo. Liudo Vasario dramos pasisekimas buvo didelis ir visų pripažintas.

Namie jis, apžiūrėjęs gėlių pintines, didžiausioje ir gražiausioje rado kortelę su vienintele raide L. Jis neabejojo, kad tai buvo gėlės nuo ponios Liucijos Glaudžiuvienės.

Kritika Vasario dramą įvertino palankiai. Katalikų kritikai išgyrė ją netgi labiau už laisvamanius ir jokių liberališkų minčių nei tendencijų jos turiny nematė. Nes autorius – juk savas žmogus! Tačiau ne viskas čia buvo taip ramu, kaip Vasariui iš pradžių atrodė.

Vieną kartą atsilankė pas jį prof. Meškėnas. Po premjeros buvo jau praėję pora savaičių, bet susidomėjimas drama dar nebuvo atslūgęs. Tat ir Meškėnas po kelių sakinių pradėjo ta tema:

– Na, Liudai, su savo drama padarei tikrą sensaciją. Sako, per kiekvieną vaidinimą teatras pilnutėlis.

– Per premjerą, mačiau, ir pats buvai. Kaipgi pačiam atrodė?

– Man, kaip profanui, apie literatūrinę tavo veikalo vertę nepatogu nė kalbėti. Apskritai pastatymas man patiko. Žinai, juk aš plačių pažiūrų žmogus. Bet, tiesą kalbant, Liudai, yra visokių nuomonių.

– Aišku, – sutiko Vasaris, – kur nebus? Nenuginčijamos tiesos – ir tos sukelia visokių nuomonių, o čia drama! Nesupaisysi!..

Bet Meškėnas, matyt, ką kita manė.

– Taip tai taip, – numykė jis. – Bet, matai, yra nuomonių ir nuomonių. Aš nesakau, kad tu turėtum dėl visų nepalankių nuomonių sielotis, bet, matai, yra nuomonių, į kurias tu turėtum atsižvelgti.

– Nagi?

– Tiesiog tau pasakysiu: *consilium vigilantiae*[112] atkreipė į tave akį.

Vasaris susidomėjo ne juokais.

– *Consilium vigilantiae?* Erezijų rado?

– Ir dar kokių! Berods pirmoji tas erezijas iškėlė tavo dabartinė simpatija – Gražulytė. Jai ir *consilium vigilantiae* turi būti dėkingas.

– Patikėjo, kad aš, rašydamas savo dramą, turėjau galvoj vienuoles ir kunigus?

Meškėnas linktelėjo galva.

– Paralelė aiški. Bet ne tai svarbu. Svarbu, kaip tavo dramoj nušviečiama pareigos, apžadai, religija ir jos atstovai, nors jie būtų ir nekrikščioniški. Toliau žmogaus aistros, kaltės, nuodėmės ir bausmės už jas. Visa tai, brolyti, teologo kritikos neišlaiko.

– Na, prieteliau! – linksmai sušuko Vasaris, – kas gi meno veikalą kritikuoja teologijos dėsniais?

– Veikalo meniškumą – ne, bet veikalo skleidžiamas idėjas – taip. Juk ir pats žinai, kiek literatūros veikalų yra įtraukta į indeksą.

[...]

Vasaris, matyt, pradėjo jaudintis, bet stengėsi susivaldyti. Porą kartų jis perėjo per savo kambarį ir, sustojęs ties Meškėnu, tarė:

– Žinai, Antanai, šį kartą aš tave paprašysiu man padėti. Tu turbūt susitinki su tais tėvais iš *consilium vigilantiae*. Pasakyk jiem štai ką: visus jų priekaištus man ir mano veikalui aš laikau niekais! Aš ir toliau rašysiu, ką norėsiu ir kaip norėsiu. Į jokią aprobatą ir cenzūrą aš savo raštų neduosiu. Į teatrą vaikščiosiu kaip vaikščiojęs, nepaisydamas jokių draudimų. Ir pas vyskupą, saugodamas jo ir savo nervus, aš aiškintis neisiu. Štai ir viskas.

– Ho!.. Juokdarys!.. Tu nemanyk, kad čia juokai, broliuk!.. Aš dar tau nieko nesakiau, ką kalba apie tavo santykius su Gražulyte!.. Gausi įsakymą *sub poena suspensionis*[113]. Atsimink, kad tu kunigas ir gimnazijos direktorius!..

– Švilpt man į visa tai!.. – staiga prapliupo Vasaris. – Įkyrėjo iki gyvo kaulo tas badymas kunigyste kiekvienam žingsnyje! Aš pats žinau, kad esu blogas kunigas! Aš save jau seniai suspendavau, nelaukdamas vyskupo malonės!.. O nuo direktoriavimo galiu ir rytoj atsisakyti!..

Veltui Meškėnas stengėsi raminti ir įtikinėti, kad maištauti neverta, kad viskas būsią gerai, kad lankyti teatrą jam gal neuždrausią. Vasaris, tiesa, aprimo, bet atsišliejęs į kampą sofos atkakliai tylėjo ir nerviškai glamžė ištuštintą papirosų dėžutę.

– Tai kaip, Liudai? – pakildamas išeiti, klausė profesorius. – Žadėk man, broliuk, kad tokių kvailysčių nepadarysi, o aš tau padėsiu kuo galėdamas!

– Nieko aš nežadu ir elgsiuos kaip norėsiu!.. Dėkui už gerus norus. Pagalbos, rodos, nebūsiu reikalingas.

---

[112] Budėjimo taryba.

[113] Grasinant suspensos bausme.

Meškėnas atsisveikino įsižeidęs, susirūpinęs ir išsigandęs. Vasarį jis brangino ir savotiškai mylėjo. Be to, jis buvo uolus kunigų luomo garbės ir interesų gynėjas. O konfliktas su Vasariu grėsė išaugti į didelį skandalą.

[...]

O Vasaris po pasikalbėjimo su Meškėnu nutarė kaip galima greičiau išspausdinti savo raštus. Po kelių dienų jis susitarė su leidėju ir atidavė į spaudą dramą ir didelį poezijų rinkinį. Po mėnesio knygos pasirodė knygynų vitrinose. Baltuose popieriaus lakštuose buvo nužymėtas jo kelias į kūrybą, į šviesą, į išsivadavimą, bet šviesos ir laisvės dar nebuvo. Tie lakštai bylojo vien apie gaivalingą žmogaus širdies geismą gyventi ir siekti laimės, kuri visuomet vaidenasi nepasiekiamuose toliuose, – ir kaip žmogus klaidžioja ūkanose ir kenčia jos ieškodamas. Visi, kurie tai skaitė, tarėsi skaitą savo nuosavos širdies istoriją. Ir visiem tai patiko.

XIX

Liudo Vasario ir Auksės Gražulytės santykiai tuo tarpu stiprėjo. Jiedu dažnai matydavos ir nevengdavo rodytis kartu viešose vietose. Eidavo į teatrą, į čiuožyklą, gražiam orui esant, vaikščiodavo už miesto ir atlankydavo vienas kitą namie. Auksės tėvas priprato prie Liudo kaip prie savo žmogaus ir džiaugėsi, kad duktė viena nenuobodžiauja. Sunku buvo numanyti, ar senis Gražulis supranta, koki jausmai jungia jo dukters ir nuolatinio svečio širdis. Niekad Auksei jis apie tai neprasitarė, nei pats Vasaris, budriai jį sekęs, jokios išvados padaryti negalėjo. Viena buvo aišku, kad Auksės tėvui Vasario kunigystė, matyt, visiškai nerūpėjo, ir jis net tarsi pamiršo, kad jo svečias – kunigas.

Bet mieste Vasario ir Gražulytės bendravimas daug kam jau krito į akis. Davatkėlės juo piktinosi ir tarp savęs negražiai kuždėjosi apie jo elgesį. Miesto poniutės liežuvavo apie juodu nebūtus daiktus. Atstumti Auksės adoratoriai, kaip Indrulis, su panieka traukė pečiais ir vadino ją „tokiu jau tipu“. Neaiškios praeities ideologai, ant savo kailio patyrę visą nuodėmės bjaurumą ir dabar laikydami moterį velnio padaru, kilniais argumentais įrodinėjo Vasario nuopuolį.

Jiedu abudu visa tai matė ir girdėjo. Vieną kartą Auksė, netekusi kantrybės, skundėsi:

– Ne, šitame ankštame miestely galima užtrokšti. Tiek čia piktumo, pavydo, asmens negerbimo ir dvasios kretinizmo, kad nenorom pasigendi didmiesčio minios, kurioj nejaustum smalsių savo artimo akių ir ilgų ausų. Vargšai! Kaip jie visi klysta ir apsirinka, taip mudviem rūpindamiesi!

[...]

Visi gerieji pažįstami kažkaip nejučiom nuo jo nutolo. Varnėnas pats sėdėjo namie darbu apsikrovęs, Meškėnas paliko jį ramybėj, Indrulis jo vengė, o Stripaitis nuolatos bastėsi po visą Lietuvą, ruošdamas susirinkimus ir mitingus, nes pavasarį turėjo būti nauji rinkimai į Seimą. Visa spauda kunkuliavo partinėm rietenom, šmeižtais ir demagogija.

Gavėnios metu, vieną šeštadienio popietį, Vasaris, grįžęs iš gimnazijos, rausėsi savo stalčiaus popieriuose, kai staiga kažkas smarkiai pasibeldė į duris, ir jis išgirdo aštrų tėvo Severino balsą:

– *Laudetur Jesus Christus!*

Liudas, bandydamas nuslėpti savo nepasitenkinimą, paprašė svečią sėsti ir, numanydamas, kad šis vizitas bus ne iš maloniųjų, pasidėjo prieš save peleninę ir papirosų dėžutę.

– Atleiski, *domine,* – pradėjo sėsdamasis vienuolis, – kad nepranešęs ir visai netikėtai tamstą atlankau. Šeštadienio vakaras, sakau, laisvas laikas, gal ir ne per daug sutrukdysiu?

– O, niekis! – patvirtino Vasaris. – Aš čia senus rankraščius žiūrinėjau.

– Taip! Gavėnios metas tam ir duotas, kad mes galėtume peržiūrėti savo darbus – savo gyvenimo knygas, – iškilmingai kalbėjo tėvas Severinas, šita alegorija nevikriai sukdamas mintį į rimtas temas.

Vasaris tylėdamas laukė, ką jis pasakys toliau.

– Turbūt numanai, *domine,* kad aš atėjau ne taip sau paplepėti su tamsta, bet pasikalbėti rimtai, kaip ir dera šventam gavėnios laikui ir dvasiškų luomų žmonėm.

Liudas įsižiebė papirosą ir pritarė:

– Berods numanau. Nors tamsta kadaise ketinai atlankyti mane ir pasikalbėti lengvesnėm temom: apie studijų laikus, užsienius, Romą...

– Atsimenu. Deja, mudviejų santykiai, gerbiamasai, nėra toki, kurie leistų prieteliškas kalbas. Aš atėjau pas tamstą šaukiamas rūstaus pareigos balso.

– O, kam tas iškilmingas tonas, tėve? Pakalbėkime paprastai ir nuoširdžiai.

Vienuolis ilgai nieko neatsakė. Susinėręs rankas plačiose savo abito rankovėse, jis atsilošė sofoj ir, galvą nuleidęs ant krūtinės, kažką mąstė. Jis turbūt stengėsi įspėti, kaip būtent prabilti į šį klystantį konfratrą, kurio noras pakalbėti paprastai ir nuoširdžiai rodė jo pasitikėjimą savim. O gal tėvas Severinas susikaupęs prašė Šventosios Dvasios įkvėpimo, kaip buvo pratęs daryti kiekvieną kartą, rengdamasis skelbti Dievo žodį.

Vienuolio akyse iš tiesų staiga žybtelėjo kaip ir kokia įkvėpimo ugnis, jis kilstelėjo galvą ir, įsmeigęs į Vasarį degantį žvilgsnį, prabilo:

– Kunige! Aš vadinu tave šituo kilniu vardu gal paskutinį kartą. Tu jo nori išsižadėti – ir turbūt išsižadėsi. Bet leisk man taip pat paskutinį kartą prabilti į tavo sąžinę! Viešpats yra maloningas, ir nesuprantami Jo keliai, kuriais Jis šaukia nusidėjėlį į išganymo uostą. Jeigu aš būsiu įrankiu Dievo rankoje, šis mudviejų pasikalbėjimas nenueis niekais.

Vasaris širdy norėjo juoktis iš šito patoso, bet iš tėvo Severino veido tryško tokis susijaudinimas, kad ir jis pats jautėsi pavergiamas vienuolio jausmo ir jo žodžių.

– Kunige Vasari! – tęsė vienuolis. – Ar tu aiškiai supranti tą padėjimą, kuriame atsidūrei? Jei tu galėtum iš šalies į save pažvelgti, tu nusigąstum savo paties paveikslo! Štai kunigas – Dievui pašvęstasis, prisiekęs klusnumą ir ištikimybę Bažnyčiai, supasaulėja, išsižada savo pareigų ir piktina tikinčiuosius savo elgesiu! Kas gali būti liūdnesnio už šitą nelaimingąjį?

Deja, tai buvo trafaretiškiausi rekolekcijų ir meditacijų žodžiai, daugelį kartų Vasario girdėti. O jis laukė išgirsiąs iš vienuolio ką nors nepaprasta. Dėl to vėl atsigriebęs, dargi su pajuoka tarė:

– Graudenimais, tėve, man įspūdžio nepadarysi. Aš savo padėjimą esu apsvarstęs daugelį kartų. Mano elgesys eina iš mano pažiūrų, iš noro ir pasiryžimo. Dėl to prašau tiksliau ir aiškiau kalbėti.

Tėvas Severinas valandėlę, matyt, svyravo, bet, tuoj susivokęs, kietu balsu pradėjo puolimą:

– Tamsta keli maištą prieš Bažnyčią!

– Ne! – atsikirto Vasaris. – Aš noriu nusikratyti vien tais varžtais, kuriuos Bažnyčia man uždėjo, o kurių aš negaliu pakelti. Aš noriu būti vien tuo, kuo mane Dievas skyrė.

– A! Tamsta nori nusikratyti Bažnyčios varžtais, kad turėtum nuodėmės laisvę! Būk atviras, kunige, ir prisipažinki: tamsta keli maištą prieš Bažnyčią ne dėl idėjos, ne dėl kilnaus gyvenimo tikslo, bet dėl kūno geidulių laisvės, dėl moteries, dėl mergos!

Paskutinius žodžius jis ištarė su tokiu cinizmu ir pasibjaurėjimu, tarsi pats bijodamas susitepti. Vasaris staiga sugniuždė papirosą peleninėj ir pašoko iš vietos.

– Tėve! – sušuko jis, vos galėdamas susivaldyti. – Aš gerbiu tamstos padėtį ir gerus norus, bet tai, ką tamsta pasakei, yra bjauri nesąmonė ir šmeižtas! Aš nuo pirmųjų seminarijos metų kovoju dėl savo talento, dėl visų geresniųjų savo sielos savybių, dėl dvasios ir kūrybos laisvės, pagaliau, dėl vidaus harmonijos ir sąžinės ramybės! Jei šitoj kovoj buvo ir yra įsipynusi moteris, jei ji man padeda pažinti save ir susiorientuoti savo jausmuose ir palinkimuose, tai jūs neturit teisės sakyti, kad aš maištaująs ne dėl idėjos! Suprastinti ir subanalinti, tėve, lengva kiekvieną dalyką. Aš galėčiau pasakyti, kad ir jus mišias laikote ne dėl idėjos, bet dėl lito, ir vienuoliu esate ne dėl idėjos, bet dėl nerūpestingo duonos kąsnio. Tai būtų tiek pat teisinga, kiek ir jūsų išvada, kad aš noriu išsivaduoti dėl kūno smagybių ir moteries!

Žodžiai liejosi iš Vasario burnos kaip staiga prasiveržusi srovė. Tėvas Severinas, nelaukęs tokio atkaklaus pasipriešinimo, nustebęs klausė tos kalbos, bet nusileisti nenorėjo.

– Tamstos nuolatinis bendravimas su ta moterim visus piktina! Tamsta neteksi gero vardo ne tik kaip kunigas, bet ir kaip žmogus. Tokių laisvų santykių netoleruoja nei Bažnyčia, nei visuomenė!

Vasaris ryžosi eiti iki galo:

– Apie mano kunigystę, tėve, daugiau nekalbėkime. Šitas reikalas baigtas, ir jūs manęs neįtikinsit jokiais argumentais. O dabar prašau pasakyti, kur, kieno ir kada buvo uždrausta draugauti su moterim ir net ją mylėti? Nekalbėkit man nė apie visokius pasipiktinimus. Viena davatka per išpažintį skundėsi, kad ji pasipiktino, pamačiusi kunigą kelnes dėvint. Kvailių ir fariziejų pasipiktinimai tiek man rūpi, kiek žąsų gagenimas arba šunų lojimas! Kam nors pasmerkti reikia pirma žinoti, kas smerkiama ir už ką. Mano santykių su ta, kaip tamsta sakai, moterim niekas nežino ir neištyrė. Ir nėra priežasties man su ja slapstytis arba tos pažinties išsižadėti. Ji man reikalinga – štai ir viskas.

Tėvas Severinas jau beveik neteko vilties ką nors laimėti, bet ginčo nutraukti dar nenorėjo. Jis prikaišiojo, įrodinėjo ir graudeno, keitė argumentus ir toną, stengdamasis sudaryti efektų ir įspūdžių, kurie priešininką pavergtų. Jis matė, kad poetas kartais suabejoja, ilsta, kankinasi ir nerimauja, bet nuo savo atskalūniškos pozicijos nesitraukia. Įsigūžęs į kampą sofos, vienuolis sekiojo akim žingsniuojantį po kambarį Vasarį ir, klausydamas jo ilgų replikų, ieškojo, kur dar būtų galima jo užkietėjimą pramušti. Ir jis dar kartą pakeitė toną:

– Aš matau, *domine,* kad suklydau, manydamas sujudinti tamstos, kaip kunigo, sąžinę. Mudviem jau sunku vienas kitą suprasti, nes stovime jau ne ant to paties pagrindo. Postulatų ir principų skirtumas man dabar tapo visai aiškus.

Bet štai aš noriu stoti į tą pačią plotmę, kurioj stovi tamsta, kaip poetas. Tamsta sakai – kovoji dėl savo talento? Aš taip pat jį branginu ir noriu jį matyti kuo gražiausiai pražydusį. Ką gi jam kenkia kunigavimas, tarnystė Dievui, visokio grožio šaltiniui, *cui servire regnare est*[114]*?* Ar ne kunigaudamas tamsta laimėjai poeto vardą? Ar ne kunigaudamas parašei gražiausių poezijų? Taip, kunigavimas varžo tavo jausmus ir aistringus

[114] Kuriam vergauti – reiškia karaliauti.

tavo prigimties norus. Bet ar ne iš suvaržymo auga pajėgos ir įkvėpimas? Pagalvoki, gerbiamasai, ar, pabėgęs nuo altoriaus ir nuo Dievo, tu neprarasi ir Dievo dovanos – savo talento?

Štai čia buvo visos Vasarį kvaršinusios problemos šaknis, jo talento likimas, jo artistinės, poetinės prigimties reikalavimai. Jis atsisėdo į savo vietą, aprimęs įsižiebė papirosą ir vėl ėmė kalbėti:

– Ne, tėve. Per ilga būtų tamstai pasakoti visus mano išgyvenimus ir parodyti visą mano vidaus patyrimą. Bet aš tamstą užtikrinu ir prašau manim tikėti: suderinti savy poetą ir kunigą aš negaliu. Man tai yra psichologinė antinomija. Visą jūsų metafiziką aš pripažįstu, bet realiam kasdieniam gyvenime, ieškant kūrybos ir ją vykdant, veikia kiti dėsniai. Ir kunigavimas man, kaip poetui, tėra davęs tik skausmo, sielvarto, abejonių ir neramumų. Jum malonu tai skaityti, ir jūs norėtumėt, kad aš ir toliau grauždamasis ir nerimaudamas graudžias dainas dainuočiau? Ne, dėkui. Pakanka. Dabar aš gyvenime matau naudingesnio darbo, negu savo sielvartus analizuoti. Pražudysiu savo talentą? Galbūt. Geriausią savo gyvenimo dalį aš jau pražudžiau. Gali tai atsiliepti ir ateičiai. Bet tas manęs nebaugina. Prieš mane kunigystė jau pražudė ne vieną talentą. Aš pabandysiu išgelbėti nors likučius.

Tėvas Severinas be vilties nuleido galvą:

– Tat viskas baigta! *Superbia vitae*[115] uždengė tamstai dieviškąją šviesą. *Misereatur tui omnipotens Deus*[116], kurio tu išsižadi dėl nykstamų trumpo gyvenimo gėrybių.

– Klysti, tėve, – atsakė Vasaris. – Dievo aš neišsižadu. Tik mano Dievas, kurį aš tikiu, nėra reikalingas jokių priesaikų ir neuždeda jokių pančių, dėl kurių reikėtų beprasmiškai kankintis ir žudyti savo gyvenimą. Jis tereikalauja, kad aš dorai gyvenčiau. Jo dešimtį įsakymų aš esu pasiryžęs saugoti visą gyvenimą.

[...]

Gilus rūpestis apniaukė tėvo Severino veidą ir suvagojo raukšlėm kaktą. Jis vėl nuleido ant krūtinės galvą ir susimąstė. Reikėjo ryžtis nusileist ligi paskutinio kompromiso. Ir vienuolis, pagaliau, matyt, pasiryžęs, vėl ėmė kalbėti:

– Gerai. Tamsta sakaisi tikįs Dievą, garbė Jam ir už tai! Aš esu tikras, kad tamstos sieloj yra dar daug gyvų su Juo ryšių, bent kokių religinių jausmų ir užsilikusių įpročių. Yra taip pat ryšių ir su dvasišku luomu. Visi žino, kad tamsta kunigas. Dėl to aš prašau tamstos – pasilikti šitame *status quo*. Tas nedaug pareikalaus iš tamstos. Pakaks būti atsargesniam viešai, žmonėse – ir niekas tamstos daugiau nebekliudys. Gali net neatlikinėti kunigo pareigų, bet, dėl Dievo, nedaryk viešos apostazijos akto! Laikas, mielasai, viską pataisys ir atstatys visus tiltus. Ateis senatvė, niekais pasirodys visi tie kūrybos lobiai, kurių siekdamas dabar keli maištą prieš Dievą. Išvydęs savo gyvenimo galą, *in die illa tremenda*[117], tu pats išsižadėsi visų savo paklydimų ir mušdamasis į krūtinę tarsi: *Mea maxima culpa! Miserere mei Deus secundum magnam misericordiam tuam!* [118] Nedaryk tat, mielas kunige Vasari, apostazijos akto!

Vienuolis, be abejo, kalbėjo nuoširdžiai, ir Vasaris gerai suprato, kokis didelis buvo tėvo Severino noras jį išsaugoti kunigų luome, jeigu jis pasiūlė net šitokį kompromisą.

---

[115] Gyvenimo puikybė.

[116] Tepasigailie tavęs visagalis Dievas.

[117] Aną baisią dieną.

[118] Mano didžiausia kaltė! Pasigailėk manęs, Dieve, dėl tavo didelio gailestingumo!

Be abejo, šito kompromiso prasmė buvo visai kitokia, negu kadaise praloto Girvydo „griešink, bet neapostazuok“ arba Stripaičio „nekišk nosies į mano reikalus“. Tėvas Severinas manė, kad kunigystės likučiai Vasario sieloj laikui bėgant atgis, išsikeros, ir, Dievo malonės padedamas, jis vėl atsistos į tikrą kelią.

Bet Vasaris nenorėjo priimti jokių kompromisų. Besiginčydamas su vienuoliu, jis jautėsi stiprėjąs savo pozicijoj. Jo laukiamas išsivadavimas buvo jau nebetoli. Kiekvienas gi kompromisas ir nusileidimas nugramzdintų jį vėl atgal į chaosą, dvilypumą, abejonių ir sielvartavimų kančias. Tat jis priešinosi iki galo:

– Negaliu. Aš dar tiek esu doras žmogus, kad veidmainiauti nenoriu. Aš gerbiu aukštą kunigų luomo idėją ir savim nenoriu dauginti skaičiaus tų, kurie ją žemina. Reikia būti arba geru kunigu, arba visai juo nebūti. Aš noriu pagaliau atvirai gyventi taip, kaip tikiu ir mąstau. Jeigu savo gyvenimo pabaigoj pamatysiu, kad klydau, iš tiesų mušiuosi į krūtinę ir sakysiu: *Mea maxima culpa!* Tuomet, tėve, bus nuoširdus mano gailestis ir atsivertimas. O glūdėdamas dviprasmiškam kompromise, galutinai sumenkėčiau ir niekingai žūčiau.

Tėvas Severinas nuleidęs galvą klausė tų žodžių, ir, matyt, sunkios mintys jį slėgė. Tylėjo abudu. Buvo jau beveik visai tamsu. Vasaris įžiebė elektrą, ir žiauri šviesa, ūmai užliejusi visą kambarį, išblaškė tą sunkų susikaupimą, kuris laikė apgaubęs šeimininką ir jo rūstų svečią.

[...]

Vasaris atidarė jam duris, ir jis, nepadavęs rankos, dar sykį nusilenkė ir išnyko tamsoje.

X X

Ginčydamasis su tėvu Severinu, Vasaris savo kunigavimo klausimą apsprendė aiškiau ir griežčiau, negu tuo tarpu būtų norėjęs. Dėl to jau dabar reikėjo atsisakyti nuo direktoriavimo katalikų gimnazijoj, nelaukiant, kol taip padaryti pasiūlys pati draugijos valdyba.

Direktoriaus vietos Vasaris labai nebrangino. Pedagogo darbui jis nebuvo linkęs, o administratoriaus – dar mažiau. Gimnazija jam atimdavo beveik visą laiką, nukamuodavo ir išsemdavo pajėgas, o pasitenkinimo iš to neturėjo jokio. Jis prisiversdamas iš paskutiniųjų stengėsi gerai atlikti savo pareigas, nes kaip literatūros srity, taip ir čia, tik atsistojęs į tinkamą aukštumą jautėsi turėsiąs teisę perreformuoti savo gyvenimą. Jo darbu visi buvo patenkinti – ir tai buvo vienintelis atlyginimas už visas jo pastangas.

Direktoriavimas tačiau davė jam tiek lėšų, kad jis galėjo visai nesirūpinti jokiais kitais pragyvenimo šaltiniais. Bet ir metęs gimnaziją jis tikėjosi kaip nors išsiversiąs. Jo dramos vaidinimus publika lankė, jo knygas pirko, jo straipsniai būtų mielai spausdinami kiekviename žurnale ir laikrašty. Užsieny jis buvo papratęs tenkintis mažu kuo, pasitenkins ir dabar.

Po poros dienų jis parašė atsistatydinimo prašymą. Atsakyta jam negreit ir neaiškiai. Klausimas esąs galutinai neišspręstas, o kol kas valdyba prašanti direktorių eiti savo pareigas ligi kitų mokslo metų.

[...]

Velykų atostogų metu jis vėl laisviau atsikvėpė, rašė naują veikalą ir rado laiko atlankyti keletą pažįstamų.

Pirmą Velykų dieną jis nutarė palinkėti linksmų švenčių ir poniai Glaudžiuvienei. Po ano minėtino išsiskyrimo jųdviejų pažintis nenutrūko. Jiedu suprato viens kito padėtį. Pyktis su ponia Liucija jis neturėjo nei noro, nei priežasties, o ji buvo jau tiek subrendusi ir nusimananti moteris, kad kerštauti jam nė nemanė. Ji keletą kartų matė Liudą su Aukse, smalsiai juodu apžvelgdavo, liūdnai nusišypsodavo, bet, jau galutinai rezignavusi dėl savo pačios laimės, įsimylėjusiem pagiežos savo širdy nekurstydavo. Juk jos gyvenimas buvo jau baigtas, o Vasario dar tik pradėtas... Su Aukse ji vis dar nesusipažino, bet dabar jau nelabai nė norėjo. Auksė gi jos privengė kaip išdidžios ponios, nors iš Liudo žinojo visą jos nepavydėtiną istoriją.

Vytukas, įstojęs į valdžios gimnaziją, mokėsi gerai ir Vasario globos jau nebuvo reikalingas, bet retkarčiais atsimindavo savo krikšto tėvą atlankyti. Buvo atbėgęs jis ir Velykų šeštadienį pasigirti ir pasipasakoti, kokį stalą ruošianti mamytė, Teklė ir Adelė.

– Vidury stalo stovės kaip bokštas aukštas baumkuchenas. Vienam gale bus keptas kalakutas, o kitam paršiukas, įsikandęs dantyse obuolį. Ant tortų Teklė padarė po cukrinę rožę, o Adelė ant vieno parašė „Aleliuja“, o ant kito – „Sveiki sulaukę Šventų Velykų“. Yra ir vienas toks pyragas, panašus į ežį. Šiandien priešpiet dažėm kiaušinius, o aš dabar parėjęs išskutinėsiu vieną mamytei, vieną jum ir vieną sau. Ateisite rytoj?

– Gerai, Vytuk, ateisiu. Per Velykas visi vaikščioja į svečius.

Prisikėlimo pamaldų jis išklausė Įguloj. Kaip kasmet per dideles šventes, taip ir tuomet jam buvo liūdna ir graudu stebėti tas simbolines apeigas, klausyti giesmių, vargonų ir orkestro garsų ir jausti tūkstantinės minios šventadienišką nuotaiką.

Pirmą Velykų dieną jis ketino atlankyti tik Glaudžius ir Gražulius.

Ponios Liucijos valgomajam jis jau rado keletą vizitininkų, kurie trypinėjo aplink stalą, rinkdamiesi gardesnių kąsnių ir užpildami juos įvairiom šermukšninėm ir slyvinėm.

Pasisveikinęs su ponia Liucija ir Vytuku, Vasaris turėjo „palaikyti kompaniją“ prie stalo. Vizitininkai, šveisdami kalakutą ir paršiuką, nesivaržydami pilstė patys sau stiklelius ir tuštino juos, linkėdami poniai sveikatos ir linksmų Velykų švenčių. Pagaliau tie išsinešdino. Iš prieškambario dar buvo girdėti jų balsai, renkantis paltus ir skrybėles.

– Kas tai per vieni? – klausė Vasaris ponios Liucijos.

– Manai, kad aš pažįstu?.. Turbūt koki Glaudžiaus sėbrai ar gal tarnautojai. Vizitininkų šiandien nestoka. Dabar dar tik pradžia, o jau liežuvių nesuvaldo. O kur dar galas? Bus tokių, kad nors bėk. Vargas šiandien namų šeimininkėm, ypač kurių vyrai kokie viršininkai, direktoriai ar įmonių savininkai.

Nespėjo jiedu pasikeisti keliais sakiniais, jau prieškambary subirzgė skambutis, ir trys karininkai, zirzėdami pentinais, pasirodė tarpdury. Šitie, matyt, jau buvo geri ponios Liucijos pažįstami. Visi jie puikiai atrodė, galantiškai sveikinosi, linkėjo linksmų Velykų, o pradėję ragauti gėrimus ir užkandžius, mokėjo girti šeimininkę ir kalbėti jai komplimentus. Ponia Liucija atgijo ir palinksmėjo. Vasaris matė, kad šitie vizitininkai jai vaišinti smagu ir malonu. Netrukus jis atsisveikino.

Išeidamas jis veltui tramdė savy apmaudą, kad negalėjo ilgiau pabūti vienu du su ponia Liucija. Nejaugi, manė jis, net ir dabar jos flirtas su kitais keltų many pavydą ir nerimastį?

[...]

XXI

Tuo metu Liudo Vasario gyvenimas buvo jau tiek nusistojęs, kad daugelio jį kvaršinusių klausimų daugiau nebeliko. Jis buvo pasiryžęs į dvasiškojo luomo pareigas nebegrįžti, direktoriavimą mesti ir verstis vien rašytojo darbu. Visa kita atrodė antraeilės reikšmės dalykai. Maža turėdamas reikalų su viešom organizacijom, jis nesirūpino aptarti nė visuomeninės savo pozicijos. Nors ir metęs kunigauti, jis vis dar laikėsi bendrųjų krikščioniškosios pasaulėžiūros nuostatų, o visuomeninis ir politinis katalikų veikimas Lietuvoj jį domino kaip kažkas sava, artima.

[...]

Liko dar kai kurių neaiškumų ir pasaulėžiūros srity. Kartais jis samprotaudavo taip: kunigystę aš mesiu, bet liksiu tikįs krikščionis; daugelis formalinių katalikybės nuostatų man nėra priimtini, o net ir kai kurie dogmų dalykai atrodo abejotini, bet apskritai krikščionybė ir pagrindinės katalikų tikėjimo tiesos man ir toliau pasiliks šventos, neliečiamos.

Tokiu būdu iš krikščionybės ir katalikybės jis norėjo sau išsižvejoti tai, kas tinka jo prigimčiai, į ką gyvai atsiliepia jo širdis ir protas. Jis norėjo susikonstruoti kaip ir kokią subjektyvią religiją, nes visa katalikybės sistema jam atrodė negyva protinė konstrukcija arba nepasiekiama pilis, į kurią tiltų nebėr, kaip jis buvo išsireiškęs, disputuodamas su tėvu Severinu. Bet ir tokią religiją susidaryti liko dar ateities uždavinys.

Tuo tarpu gi jis praktikavo kai kuriuos net antraeilius, kaip jam atrodė, katalikų religijos dėsnius. Pavyzdžiui, sekmadieniais jis eidavo klausyti mišių, ir jei kada tos pareigos neatlikdavo, jausdavo sąžinės priekaištą. O laužydamas kitus svarbesnius tos pačios religijos nuostatus, jis smerkiančio sąžinės balso negirdėjo.

[...]

Jeigu Liudas Vasaris būtų buvęs vienas, galimas daiktas, kad jį vėl būtų apnikusios visokios abejonės ir baimės. Bet dabar šalia savęs jis jautė moterį, kuri ne tik gerai jį pažino ir suprato, bet ir mylėjo. Auksė budriai sekė jo išgyvenimus ir visados jautriai atsiliepdavo į visus jo rūpesčius. Ji gerai suprato, kokį dvasinės krizės momentą gyvena Vasaris. Ji žiūrėjo į jį kaip į sveikstantį ligonį, kuris savo ligos antpuoliuose reikalingas paramos, užuojautos ir šviesių vilčių.

Kartą, kai Vasaris pasipasakojo jai savo nugąstavimus dėl ateities, ji nerūpestingai numojo ranka ir sušuko:

– Niekai! Aš esu tikra, kad viskas klosis kuo puikiausiai. Tu ir dabar jau gerokai pasikeitei, palyginti su pereitais metais. Tu tapai veiklesnis, linksmesnis, blaiviau žiūrįs į gyvenimą, ir šitos pesimizmo atakos pasikartoja vis rečiau. Tai mane džiugina. Bet tau reikia vengti dar vieno dalyko.

– Ko gi?

– Rūpintis ateitim.

– Tai visai ypatingas patarimas, – nusijuokė Vasaris. – Visi išmintingi žmonės lig šiol sakydavo, kad mes viską turime daryti atsižvelgdami į ateitį, nes tokiu būdu mes galį išvengti didelių klaidų.

– Bet tu – ne! – spyrėsi Auksė. – Rūpestis dėl ateities tau sukelia visokių šmėklų ir hipotezių, kurios tau trukdo veikti. Sykį pasiryžęs, tu turi ne spėlioti, kas bus, bet dirbti, kad būtų taip, kaip nori. Aš manau, kad šitokis yra tikro laimėjimo dėsnis. Dabartis savaime kuria ateitį. Jeigu mes visi norėtume numatyti, įspėti ateitį ir pagal ją formuoti

dabartį, mes rizikuotume žiauriai apsirikti: prasilenkti su ateitim ir nieko gera neduoti dabarčiai.

Vasaris matė, kad ši Auksės mintis nėra kokia nenuginčijama aksioma, bet vienas iš daugelio praktiškai teoretiškos išminties variantų, kuriais mes, kiekvienas savaip samprotaudami, audžiame savo gyvenimo filosofiją. Auksės variantai jam patikdavo, ir nors kartais jis ginčydavosi ir kritikuodavo jos mintis, bet gilesnio nesutarimo svarbiaisiais klausimais nerasdavo.

Auksė, tuo metu jau gerai pažinusi Vasario charakterį, matė visas jo ydas ir silpnybes, išmoko jas nukęsti ir iš dalies prie jų prisiderinti. Liudas tai matė ir, jausdamasis jai už tai dėkingas, stengėsi saugotis visko, kas galėtų ją užgauti. Tokiu būdu jųdviejų meilė kaskart vis labiau tapo darniu minčių, jausmų ir elgesių akordu, kuris abudu kėlė ir abiejų gyvenimą turtino.

[...]

Atėjus Sekminėm, Vasaris priminė Auksei pernykštį nesusipratimą ir kvietė ją eit pasivaikščioti kur nors po Kauno apylinkes. Auksė mielai sutiko, ir tą dieną jiedu ilgai vaikščiojo Fredos šlaituose, kalbėdamiesi apie rimtus ir nerimtus dalykus. Pagaliau atsidūrę prie Napoleono kalno, panoro užkopti į viršų pasigėrėt puikiu Nemuno ir miesto reginiu. Bet tokia jau, matyt, buvo tos dienos nuotaika, kad Vasaris, apžvelgęs tą reto grožio vaizdą, vėl pradėjo aktualiausia sau ir jai tema.

– Tu žinai, – kalbėjo jis, – kad viena iš svarbiausių priežasčių, dėl kurių aš metu kunigavęs, yra mano kūrybos, mano talento likimas. Ar tau neatrodo, kad šeimyna gali tiek pat mano kūrybai kenkti, kiek ir kunigavimas, tik, žinoma, kitokiais atžvilgiais? Juk yra žmonių, kurie mano, kad poezijos kūryba ir šeimos gyvenimas yra stačiai iš principo nesuderinami dalykai.

– Tu tuo tiki? – paklausė Auksė.

– Netikiu, bet aš noriu paklausyti, kaip tu tokią teoriją sukritikuotum.

– Labai paprastai. Praktika, istorija tos teorijos nepatvirtina. Tu pats žinai, kad yra buvę daug poetų ir šiaip rašytojų, kurie ir vedę labai gerai rašė. Iš vedusių ir nevedusių kūrybos jokio dėsnio suformuluoti turbūt negalėtum. Tik viena aišku: moteris visų kūrybai yra daug nulėmusi.

– Bet ta moteris dažniausiai nebuvo žmona.

– Tu nori pasakyti, kad tai būdavo meilužė? Iš dalies taip, nors biografai, istorikai ir kritikai nemaža čia yra primelavę. Bet tavęs šitas klausimas neliečia. Aš nemanau, kad tu svajotum apie pakrikusį gyvenimą ir meilužes!

– Mes kalbame apie principą.

– Taigi aš pripažįstu tik meilės, bet ne meilužių principą. Šeimos gi aš visai su kūryba nesieju. Tie, kurie sako, kad poetas negalįs vesti, yra egzaltuoti pseudoromantikai arba seni maniakai, kurie moterį laiko ne žmogum, bet kokia ragana ar įkūnyta velnio pagunda. Toki moteries bijo, bet kartu jos ir nori. Jų liguista vaizduotė kupina visokių Kleopatrų, Ksantipų, Mesalinų, Kobrų, čigonių, kabaretų šokėjų, ir jie kliedi visokias nesąmones apie jų mylavimus ir gundymus. Švari meilė jiem nesuprantama ir nepasiekiama.

Vasaris gėrėjosi užkaitusiu Auksės veidu, jos akių spindėjimu ir griežta, tikslia jos kalba. Jis dabar jau nenorėjo ginčytis, nes ir jo paties mintys plaukė ta pačia kryptim. Tat pritardamas jis tęsė toliau:

– Iš tiesų. Turbūt apie nieką nėra tiek daug prikalbėta ir prirašyta nesąmonių, kaip apie moterį. Vieniem ji velnias, kitiem angelas, ir tik maža kas laiko ją žmogum. Bet pripažink, Aukse, kad iš dalies ir pati moteris kalta, kad taip su ja elgiamasi. Mūsų laikų moteris per daug nori pati žaisti gyvenimu ir būti žaislu vyrų rankose. Aš tavim pasitikiu ir dėl tavęs vienos atleidžiu visom moterim jų tuštumą ir dažną savęs niekinimą. Bet jeigu ir tavim nusivilčiau, gal ir pats tapčiau tokiu senu maniaku, apie kurį kalbėjai.

Auksė pažiūrėjo į jį nušvitusiu žvilgsniu ir nusijuokė.

– O, nekrauk ant manęs visų moterų likimo! Jeigu aš ir būčiau bloga, tai yra dar daug ir gerų. O ir blogosios gal ne tiek yra blogos, kiek nelaimingos. Nereikia jų niekinti.

Vasaris staiga, lyg kokio įkvėpimo pagautas, sušuko:

– Kaip aš galėčiau niekinti moterį, turėdamas motiną moterį? Ir visi mes, ką mes galime bloga pasakyti apie savo motinas? O jų yra ir bus tūkstančių tūkstančiai! Aš manau, kad motinystė galų gale išperka visas moteries nuodėmes.

– O tu bijaisi net ir su manim sukurti šeimą!

– Ak, Aukse, juk tai visai kas kita! – spyrėsi Vasaris. – Tu gi žinai priežastis.

– Aš tau neprikaišioju ir neverčiu mane vesti, bet duok man tavo priežastis panagrinėti. Pirmiausia, jeigu meti kunigystę, tai be jokių abejonių turi teisę gyventi kaip kiekvienas kitas doras žmogus. Visuomenės smerkimas tau nėra baisus nei pavojingas. Ne visi nė smerks. Kiti pakalbės ir nutils. Tavo talentui jokis pavojus negresia. Jokio suvaržymo ir skurdo tau kęsti nereikės. Aš esu pakankamai turtinga, o tu pakankamai gabus. Mūsų gyvenimas bus visa ko pilnas. Tau nereiks sielvartauti vienatvėj ir blaškytis po svetimus kampus. Tu turėsi jaukų namų židinį ir galėsi dirbti savo mėgstamą darbą niekieno netrukdomas, o mano mylimas ir saugojamas. Netikėk, kad graužimasis, skurdas ir vienatvė paskatins tave dideliem darbam. Gali atsitikti visai atvirkščiai. Su tavo jautrumu, įspūdingumu ir išdidumu gali tave palaužti pirmas didesnis nepasisekimas. Prisipažink, kad tu nesi linkęs grumtis su gyvenimo priešingybėm, pavyzdžiui, kad ir dėl duonos kąsnio.

Vasaris žarstė lazdos galu prie savo kojų žemę, matyt, svarstydamas Auksės žodžius. Pagaliau atsiliepė:

– Aš bijau, kad šeimos gyvenimo komfortas neužmuštų many noro dirbti, kad neužmigdytų fantazijos ir neužgesintų entuziazmo. Čia svarbiausias pavojus!

– Ak, kaip tu visko bijai! – sušuko nekantraudama Auksė. – Tu matai šimtus pavojų iš visų pusių ir bijai pajudėti iš vietos! Laimei, aš manau, kad tu ne tiek bijai, kiek mėgsti įsivaizduoti visokių kliūčių ir narpliotis visokiuose galimumuose. Jei neišsigydysi iš šitos savo ligos, aš tave pamesiu.

– Na, nepyk Aukse, – kalbėjo Liudas, imdamas jos ranką. – Aš pripažįstu, kad tu sakai teisybę, ir iš principo sutinku su tavo išvedžiojimais, bet dabar dar per anksti apie tai kalbėti. Aš nepakenčiu jokių staigių šuolių. Mano gyvenimas turi eiti evoliucijos keliu. Aš dar nežinau, kaip pasijusiu, kai būsiu visiškai laisvas.

Auksė buvo patenkinta, kad jis bent iš principo su ja sutinka. Ji galėjo laukti ir tikėtis. Be šitos vilties jos meilė atrodė neturinti prasmės, o gyvenimas tikslo.

Parėjusi po to pasivaikščiojimo namo ir pasilikusi viena, ji dar kartą ilgai svarstė visus tuos klausimus. Ji nė kiek neabejojo mylinti Vasarį ir mylėsianti tik jį vieną per visą gyvenimą. Ji spėjo įsitikinti, kad jųdviejų būdai sutinka ir kad jųdviejų reikalai nėra viens kitam svetimi. Ji buvo įsitikinusi, kad jųdviejų gyvenimas būtų gražus ir laimin-

gas. Bet Vasaris svyravo. Dėl to ji jautė visą atsakomybę krintant ant savęs. Tad ar ji yra pasirengusi tą atsakomybę imti?

Be to, ji žinojo, kad, tuokdamasi su Vasariu, ji taip pat užsitraukia vienos visuomenės dalies neapykantą ir panieką. Kiti ją kaltins žemu ir smulkiu miesčioniškumu, blogu tonu, gyvenimo proza, kad ji suviliojusi kunigą, o poetą paskandinusi į kasdieniškumo šiukšles ir nuplėšusi nuo jo galvos kilnumo vainiką.

Kai tokius priekaištus keldavo Vasaris, ji mokėdavo iškalbingai ir įtikinamai juos išsklaidyti. Bet kai abejonės apnikdavo ją pačią, ji turėdavo sutelkti visas savo pajėgas, įžiebti visą savo optimizmą jom nugalėti. Tokiom valandom ji vengdavo net ir Vasario, nes bijojo, kad, užuot ją sustiprinęs, jis pats pasiduos pesimizmui. Vienas iš jųdviejų turėjo būti nepalaužiamai stiprus, kurstyti šviesias viltis ir stovėti jų sargyboje. Auksė manė, kad šita pareiga yra jai tekusi.

[...]

XXII

Tais metais Liudas Vasaris laukė atostogų, svajodamas daugiau nebegrįžti nei į direktoriaus, nei į pedagogo darbą, o pabandyti gyventi, kaip ir dera rašytojui, vien iš plunksnos. Jis žinojo, kad tai bus rizikingas bandymas. Literatūros būklė Lietuvoje negalėjo džiuginti nė didžiausio optimisto. Inteligentija lietuviškų knygų nepirko ir neskaitė, spauda nesidomėjo. Rašytojo pajamos buvo netikros, nepastovios ir vargu ar galėjo sudaryti pragyvenimui reikalingų lėšų. Bet netikėtas Vasario dramos ir knygų pasisekimas tuo metu sukėlė jame daug vilčių, ir jis be baimės žiūrėjo į savo literatūriško gyvenimo rytojų.

Tuo tarpu nauji, visai nenumatyti įvykiai ilgam laikui pripildė jo širdį liūdesio, gedulo ir net klaikios mistiškos baimės.

Vieną kartą, kai jis įsigilinęs rašė naują, neseniai pradėtą veikalą, staigus telefono skambutis privertė jį net krūptelėti. Paėmęs triūbelę, jis nustebo, išgirdęs ponios Liucijos Glaudžiuvienės balsą:

– Alio, ponas Liudas?.. Būk tamsta toks geras ir neatidėliodamas ateiki pas mus. Vytukas sunkiai serga. Klajoja ir šaukia tamstą. Aš labai bijausi, kad neatsitiktų kas nors bloga.

Vasaris, nelaukęs nė minutės, išėjo. Iš Liucijos balso jis suprato, kad reikalas rimtas. Jau ir anksčiau kažkoks kraupus nujautimas suspausdavo jo širdį, kai jis pamąstydavo, kas yra tas vaikas buvusios ponios Brazgienės gyvenime.

Nuvykęs jis rado ponią Liuciją prie sūnaus lovos. Vaikas degė kaip ugny, sunkiai alsavo ir blaškėsi, matyt, nenuvokdamas, kas aplink jį dedasi. Motina ir slaugytoja darė viską, kas buvo gydytojo įsakyta. Iš kelių išgąstingų, pakuždom tartų sakinių Liudas suprato vaiko ligą ir jam gresiantį pavojų. Vytukas su keliais klasės draugais bėgiojęs ir žaidęs sviediniu Nemuno pakrantėse. Jis labai sušilęs ir pavirtęs po medžiu pavėsy pasilsėti. Žemė buvusi drėgna, jis peršalęs ir gavęs plaučių uždegimą. O jo krūtinė visuomet buvusi silpna.

Atsisėdęs prie vaiko lovos, Liudas paėmė jo ranką. Vytukas atmerkė akis, matyt, pažino savo krikšto tėvą ir pabandė net nusišypsoti.

– Vytuk, kas gi tau, vargšeli? Toks smarkus buvai vyras... Na, bet tu tuoj pasveiksi ir vėl ateisi pas mane į svečius, – kalbino jį Vasaris, nepaleisdamas rankos.

Bet Vytukas nieko neatsakė. Netrukus jis ėmė blaškytis lovoj, ir su dideliu vargu pavyko jis vėl nuraminti. Gretimam kambary suaidėjo sunkūs žingsniai, ir ponas Glaudžius pasirodė duryse. Trumpai žvilgtelėjęs į ligonį, jis prašneko šiurkščiu balsu, nežinia į ką kreipdamasis:

– Taip... Vadinasi, serga... Sutikau daktarą. Sako, maža vilties. Aš, tokis būdamas, taip pat sirgau plaučių uždegimu. O tačiau pasveikau. Nieko, praeis... O vis tai dėl išdykumo ir lepinimo... taip...

Ponia Liucija pažiūrėjo į savo vyrą tokiu baimės, neapykantos ir paniekos žvilgsniu, kad tas tik patraukė pečiais ir, nieko daugiau netaręs, išsinešdino iš kambario.

Vaikui galutinai aprimus, motina išsikvietė Vasarį į salioną ir prašė dar valandėlę pabūti.

– Ak, tamsta neįsivaizduoji, ką aš per tas dvi dienas išgyvenau, – skundėsi ji Liudui, bejėgiškai atsisėdus į sofą. – Pereitą naktį vaikui buvo taip bloga, kad išbudėjau prie jo nė akių nesudėjusi. Ak, aš bijau ir pamąstyti, kas būtų, jeigu jo netekčiau. Girdėjai, ką Glaudžius sakė?

– Per daug nesisielok, ponia Liucija, – su užuojauta ramino ją Vasaris. – Augančio vaiko organizmas paprastai nugali net ir mirties pavojus. Pirmas mano įspūdis, pamačius Vytuką, buvo geresnis, negu aš buvau laukęs. Pamatysite, ryt jam bus jau lengviau. Pirmas įspūdis manęs neapgauna.

Tie paprasčiausi raminimo žodžiai poniai Liucijai dabar atrodė meilesni už visus jos gyvenime girdėtus pagyrimus ir komplimentus. Dėkingom akim ji pažiūrėjo į Vasarį, kurio pirmą įspūdį ji dabar labiau vertino negu geriausio gydytojo diagnozą.

Kalbėdamas su ja, Vasaris matė, kad ji iš tiesų buvo labai pasikeitus. Rūpestis, be miego praleista naktis, pagaliau kosmetikos priemonių pamiršimas susyk pasendino ją kokiu dešimtmečiu. Dabar ji tapo tikrai Vytuko motina, ponia Brazgienė. Visas jos koketiškas pikantiškumas žuvo, ir Vasaris pajuto savo širdy jai gilaus prietelingumo jausmą. Jis vėl ją ramino ir įtikinėjo, kad Vytukui ryt jau būsią geriau, patarė jai eiti pasilsėti ir pats atsisveikino, pažadėjęs ryt vėl atlankyti ligonį.

Deja, Vytuko sveikata negerėjo. Rytojaus dieną Vasaris rado jį taip pat karščiuojantį ir besiblaškantį kaip ir vakar, o iš slaugytojos žodžių galėjo spėti, kad padėtis bene bus dar pablogėjusi. Šį kartą ponia Liucija ne taip jau lengvai davėsi raminama. Ji klausė Vasario žodžių, paslaptom įtardama, ar tik jis, viena sakydamas, nemano ką kita, ir kartas nuo karto klaiki išgąstis ir siaubas atsispindėdavo jos akyse.

– Aš bijau, kad Dievas gali mane nubausti, – kalbėjo ji, apimta mistiškos baimės. – Aš visą laiką buvau nedora moteris. Aš nusidėjau didžiam motinystės pašaukimui. Bet už ką gi jis, nekaltas, turėtų mirti?

Liudas, klausydamas ponios Liucijos aimanų, mąstė, kaip kartais žmonių jutimas ir galvojimas, vis tiek, ar jie būtų prasti kaimiečiai, ar rafinuoti inteligentai, sutampa kai kuriose elementarinėse formulose. Ir jis, guosdamas ponią Glaudžiuvienę, kartojo beveik tuos pačius žodžius, kuriais ramindavo ir savo motiną.

– Ponia Liucija, jūs visai be reikalo bauginatės Dievu. Argi jūs iš tiesų manote, kad Dievas – tai koks kerštaujantis despotas, kuris, norėdamas bausti arba keršyti, žudys jūsų sūnų? Jūs nesikankinkit, beprasmiškai save kaltindama, bet geriau sutelkit savo pajėgas, nesiduokit parblokšti nelaimei, jeigu jau ji iš tiesų įvyktų.

Bet ponia Liucija, kaip ir kiekviena dėl mylimo sūnaus kenčianti motina, jautėsi esanti surišta su juo visa savo esme ir galinti nusverti jo likimą savo pasiaukojimu.

– Ak, jei jis pasveiktų, aš mesčiau viską, viską! – kalbėjo ji virpančiu iš susijaudinimo balsu. – Aš išsižadėčiau visų pažinčių, visų linksmybių ir būčiau vien tik jo motina, jo saugotoja ir auklėtoja. Bet jeigu jis numirtų, ak, aš nežinau, kas su manim atsitiktų... Ne, aš to smūgio neišgyvenčiau!..

Ji užsidengė rankom veidą, ir šaltas šiurpulys nukrėtė ją visą.

Vasaris paliko ją apsikniaubusią prie Vytuko lovos. Parėjęs namo, tą vakarą jis nieko negalėjo dirbti.

Kitą dieną jis negalėjo atlankyti mažojo ligonio, bet, pasiteiravęs telefonu, sužinojo, kad jo sveikata kiek pagerėjusi.

Ponia Liucija, pati priėjusi prie telefono, dėkojo Liudui už rūpestingumą ir užuojautą ir apgailestavo, kad jis negali ateiti ir savo akim įsitikinti, kaip Vytukas dabar jau lengviau jaučiąsis. Visą dieną Vasaris džiaugėsi šia naujiena ir guldamas vakare mąstė, kokių lauktuvių jis nuneš rytoj sveikstančiam krikšto sūnui.

Bet ryt rytą anksti jį pažadino telefono skambutis. Šiurkštus pono Glaudžiaus balsas trumpai pranešė, kad Vytukas nakčia miręs. Ponia Liucija gi prašanti, kad Vasaris ją atlankytų.

Šita žinia supurtė Liudą ligi širdies gilumos. Jis tučtuojau nusiskubino į Glaudžius. Eidamas dar tuščiom miesto gatvėm, jis kartais lyg ir suabejodavo, ar jam Glaudžiaus balsas neprisisapnavo, ar čia neįvyko kokio nelemto nesusipratimo ir ar jo nepasitiks Vytukas pagyvėjusiu sveikstančiu žvilgsniu, o ponia Liucija nudžiugusiu laimingu nusišypsojimu. Bet jis gerai žinojo, kad visos tos viltys – niekai, kad Vytukas, jau amžinai atšalęs, guli savo lovelėj, o ponia Liucija... Ką daro ponia Liucija? Šitas klausimas vėl nuverdavo jį visą, ir jis greitino žingsnius, norėdamas kuo greičiausiai įsitikinti, kas ten yra pasidarę tame paslaptingame Glaudžių bute.

Įleido jį išsigandusi, užverktom akim Adelė ir atidarė duris į salioną. Ponas Glaudžius pusbalsiu kalbėjosi su gydytoju, kuris, pamatęs Vasarį, pasitraukė prie lango.

– Taip... vadinasi, numirė vaikas, – tarė šeimininkas, tiesdamas Liudui ranką. – Gerai, kad tamsta atvykai. Pati iš proto eina. Tamsta, kaip senas prietelis, paveik ją ir atitrauk nuo to vaiko. Negaliu pakęsti namuose tokių scenų.

Vasaris, netaręs jam nė žodžio, priėjo prie Vytuko kambario ir atsargiai atidarė duris. Langas buvo pusiau užtiestas, ir šėma ryto šviesa vos leido įžiūrėti, kas darosi viduj. Lovoje gulėjo Vytukas, o šalia, pusiau klūpodama, pusiau sėdėdama, atsišliejusi į kėdę ir apsikniaubusi ant lovos krašto, tūnojo ponia Liucija. Veidą ji laikė paslėpusi rankose, ir Liudui pasirodė, kad ji apalpusi. Tuo pačiu momentu dar jam krito į akis nepaprastai baltas vaiko veidas ir taip pat baltos, viršuj antklodės ištiestos ir draugėn sujungtos jo rankos.

Tas mirties paveikslas ir ta baugi tyla padarė Vasariui tokį įspūdį, kad jis ilgai negalėjo pasiryžti, kas jam daryti.

Pagaliau jis prisiartino ir palietė Liucijos petį. Ji krūptelėjo, pakėlė galvą ir išsyk, matyt, nesuprato, kas čia ko iš jos nori.

Vasaris pamatė, kad jos veidas buvo taip pat baltas kaip jos sūnaus, o užverktose akyse klaidžiojo negeros karščio liepsnelės.

Liudas paėmė jos abi rankas ir, pristūmęs kėdę, prašė:

– Sėskite, ponia Liucija... Šitaip negalima... Jum dabar reiks daug pajėgų, tvirtumo... Sėskite gi čia, ponia Liucija.

Ji paklausė ir, visai netekusi galios, nusileido į kėdę, o Vasaris, pasitraukęs kitą, atsisėdo šalia jos. Gana ilgai ji sėdėjo taip nejudėdama, pasidėjusi rankas ant kelių ir sustingusį žvilgsnį nukreipusi į sūnaus veidą. Atrodė, tarsi ji ilsėtųsi po kokio didelio neišspręsto uždavinio, kuriam išspręsti jai nebeliko pajėgų nei vilties. Bet štai didelė skaidri ašara nuriedėjo per jos skruostą ir smulkiais lašeliais subyrėjo ant kelių. Jokis judesys neparodė, ar ponia Liucija jaučia savo skausmą. O ašaros riedėjo jau per abu skruostu, tylios, spindinčios, vilgydamos jos kelius ir rankas.

Vasaris žiūrėjo į tą nebylią, verkiančią statulą ir pats negalėjo sulaikyti ašarų. Jis net nesusivokė, kaip ilgai jiedu taip išsėdėjo.

Pagaliau ponia Liucija aprimo. Iš lėto ji nusišluostė ašaras, pakilo, pabučiavo sūnų į kaktą, uždengė jo veidą ir, atsikreipusi į Vasarį, vos girdimai tarė:

– Dabar palikim jį... Palydėk mane į mano kambarį.

Savo kambary ji atsisėdo į kušetę ir parodė Vasariui vietą priešais.

– Štai aš ir viena, – prabilo ji tyliai, lyg pati sau kalbėdama. – Ak, jei kas man išaiškintų, dėl ko jis mirė, būtų man daug daug lengviau tas smūgis pakelti.

– Juk priežastis aiški, ponia Liucija, – atsakė Vasaris, bijodamas, kad ji vėl neimtų kaltinti save. – Jis gi peršalo ir gavo plaučių uždegimą. Prigimties dėsniai žiaurūs, negailestingi, o žmogaus organizmas silpnas. Juk kiek žmonių žūva pačiame amžiaus stiprume.

Bet ponia Liucija manė ką kita.

– Ne, nekalbėk tamsta šitaip!.. Nejaugi žmogaus gyvenimas, jo ir kitų laimė pareitų nuo negyvų gamtos dėsnių, nuo atsitiktinių priepuolių? Tai būtų per daug žiauru. Tas peršalimas juk nepakankama priežastis, tai tik pretekstas, priemonė mum kažką nuslėpti, mūsų budrumui užmigdyti. Bet kam to reikia, kokia to prasmė?

Vasaris nieko neatsakė, tarsi ir pats laukdamas atsakymo iš kažko trečio, nežinomo. Po valandėlės tylos ponia Liucija kalbėjo toliau:

– Akli prigimties dėsniai tegu sau veiktų negyvoj arba neprotingoj gamtoj, bet mes, kurie mąstome ir kenčiame, juk turėtume teisę žinoti, dėl ko ir kam?

Liudas Vasaris manė, kad gamtos dėsniai nėra nei akli, nei neprotingi. Bet jis žinojo, kad nebūtų prasmės ginčytis su mirusio Vytuko motina, kurios skausmo dydis buvo neproporcionalus tos katastrofos priežasties menkumui. Skausmas turi savo filosofiją ir savo argumentus – ir bergždžias darbas būtų griauti juos šaltais įrodinėjimais.

O ponia Liucija kalbėjo toliau:

– Gal jo gyvenimas būtų buvęs sunkus, nelaimingas? Gal mirtis apsaugojo jį nuo kokios nežinomos ateities katastrofos? Bet tuomet kam jis gimė ir kam gi aš turiu kentėti, to nežinodama? O jeigu jis mirė kaip bausmė už mano blogą gyvenimą, tai kuo gi jis čia kaltas? Juk mane buvo galima nubausti ir kitaip, neatimant jo, nekalto, gyvybės.

Vasaris bandė ją nuraminti, bandė nukreipti jos mintis į kitus dalykus, bet ji nuolatos grįžo vis į tą patį klausimą: kodėl Vytukas mirė, kam jo mirtis buvo reikalinga, kokia jos prasmė, ir ar ji, motina, nėra čia kalta... Vasaris ėmė net nugąstauti, ar ne kokia *idée fixe* įstrigo poniai Liucijai į galvą, ir kad panašūs samprotavimai gali labiau ją palaužti negu skausmas dėl sūnaus mirties.

Jis norėjo jau atsisveikinti ir eiti namo, bet ponia Liucija išsigandusi sustvėrė jo ranką.

– Ak, nepalik manęs vienos, kunige Liudai! Niekas čia manęs nesupranta, niekam aš nereikalinga. Aš bijausi Glaudžiaus... Ne! aš jo nekenčiu! – staiga sušuko ji, suraukusi

antakius. – Tas vaikas jam buvo kaip krislas aky. Per tuos kelerius metus mano sūnus neišgirdo iš jo nė vieno gero žodžio. Ar ne baisu pamąsčius, kad mano vyras džiaugiasi dėl mano sūnaus mirties?

Atrodė, tarsi Glaudžiaus prisiminimas ir staiga prasiveržusi jam neapykanta grąžino poniai Liucijai jėgas. Jos akys pagyvėjo, rausvumas nudažė jos veidus, ir pirmąsyk ji sąmoningai apsižvalgė aplink save. Ji pakilo nuo kušetės, priėjusi atidarė langą ir porą kartų visa krūtine patraukė į save gaivinantį birželio rytmečio orą. Gatvėj buvo jau judru ir triukšminga.

Ji vėl uždarė langą ir staiga pasijuto esanti be galo nuvargusi. Ji pasiėmė nuo lovos priegalvę ir grįžo į kušetę.

– Tamsta eik pas Glaudžių ir padėk jam atlikti, kas reikia. Mane apėmė toks silpnumas, kad aš vos laikausi.

Glaudžių Vasaris rado kabinete beredaguojantį pranešimą laikraštin apie a. a. Vytauto Brazgio mirtį. Matyt, jau ilgokai ponas Glaudžius tą rašto uždavinį sprendė, nes lapas skersai ir išilgai marguliavo visokiais išbraukimais ir taisymais, o pranešimas vis dar nebuvo pakankamai sklandus. Vasaris padėjo jam tą darbą baigti, ir ponas Glaudžius lengviau atsikvėpė.

– Taip, taip, – tarė jis, dar kartą perskaitęs galutinę redakciją. – Neblogas buvo vaikas... Na, bet ką padarysi?.. Geriausi gydytojai gydė... Matyt, jau taip reikėjo... Anksčiau, vėliau – visi ten būsime... Taip!.. Tai gal tamsta ir į redakciją malonėtum? Man tiek čia dabar visokių rūpesčių...

– Gerai, nunešiu, – sutiko Vasaris. Be to, jis dar apsiėmė susitarti su kunigu dėl laidotuvių ir telegrafuoti kanauninkui Kimšai.

Išeidamas jis matė, kaip Teklė ir Adelė kraustė kambarį, kuriame turėjo būti pašarvotas Vytukas.

Rytojaus dieną, šeštą valandą po pietų, jaunojo Vytauto Brazgio kūną lydėjo į bažnyčią. Susirinko daug ponios Liucijos ir pono Glaudžiaus giminių ir pažįstamų. Visa gimnazija, kurioj mokėsi Vytukas, dalyvavo gedulingoj eisenoj. Pats kanauninkas Kimša vedė į Karmelitus laidotuvių procesiją. Paskui karstą, Glaudžiaus prilaikoma, ėjo ponia Liucija. Čia pat būrely giminių ir artimesniųjų pažįstamų žingsniavo ir Liudas Vasaris. Jam rodėsi, kad Liucijos skausmas būtų tyresnis ir lengviau pakeliamas, jei šalia jos neitų, apsimesdamas ją globojąs, tas brutalus beširdis žmogus, kuriam piktas likimo kaprizas leido vadintis jos vyru.

Ryt rytą buvo gedulingos pamaldos, kurias laikė kanauninkas Kimša. Jis lydėjo Vytuką ir į kapus. Atsistojęs ant duobės krašto, jis tarė graudų atsisveikinimo žodį. Kalbėjo dar Vytuko klasės auklėtojas. Visi gailėjosi per anksti negailestingai mirties pakirsto Vytauto Brazgio, nes jis buvęs pavyzdingas mokinys, geras draugas ir mylįs savo tėvus sūnus. Net ponas Glaudžius rado reikalinga pridėti prie akių nosinę.

Daugelis atlydėjusių, vieni smalsiai, kiti su užuojauta, žiūrėjo į motiną. Bet ponia Liucija laikėsi herojiškai. Visa jos išvaizda reiškė didelį skausmą, bet nė viena ašara neišriedėjo iš jos sausai degančių akių. Nė viena aimana neišskrido iš kietai sučiauptų lūpų. Kai kas dėl to piktinosi ir vadino ją beširde motina.

Kai kapas jau buvo supiltas ir atlydėjusių būrys užtraukė „Viešpaties angelas“, ji pasisuko atgal. Ponas Glaudžius, prilaikydamas ją už alkūnės, ėjo kartu. Prie kapinių vartų jiedu sėdo į automobilį ir nuvažiavo.

Kitą dieną Vasaris nuėjo atlankyti ponios Liucijos. Bet Adelė pranešė, kad ponia negalinti jo priimti. Ji apgailestaujanti ir atsiprašanti, bet esanti ne visai sveika. Iš Adelės jis sužinojo, kad ponia užsidariusi savo kambary, nenorinti nieko matyti, neįsileidusi net nė pono Glaudžiaus. Tik vienas kanauninkas Kimša ilgai pas ponią užtrukęs, ir abudu daug kalbėję.

Tą pačią dieną vakare jis matėsi ir su kanauninku Kimša. Senis atrodė labai susirūpinęs ir net piktas.

– Nesuprantu, nieko nesuprantu, kas su ja darosi, – skundėsi jis Vasariui. – Aš žinau, kaip skaudu motinai netekti vienintelio vaiko. Bet ir skausmas turi savo ribas. Ne, čia kažkas yra. Ji įsikalė sau į galvą nebūtų dalykų. Vadinau važiuoti pas mane, į Kleviškį – atsisakė. Pridabok ją, kunige Liudai. Kadaise ji tave labai mielai matydavo. O gera ji buvo mergaitė.

Jis atsisveikino Vasarį kaip širdingą prietelį, dar kartą priminęs, kad pridabotų Liucę.

XXIII

Po sūnaus laidotuvių ponia Liucija įkrito į keistą apatiją ir pasyvumą. Ji niekur nesirodė ir nieko nepriiminėjo. Išgirdusi skambutį prie durų, skubiai eidavo į savo kambarį, bijodama, kad netyčia kas jos neužkluptų. Ištisom valandom ji išsėdėdavo fotely nieko neveikdama, nieku nesidomėdama. Atrodė, kad ji užmiršo net ir savo mirusį sūnų: nė karto neatlankė jo kapo, su nieku apie jį nekalbėjo ir buvo labai nepatenkinta, jei kas nors iš namiškių apie jį užsimindavo.

Savo vyro ji aiškiai vengdavo. Pirmą po laidotuvių savaitę ji ir valgydavo viena savo kambary. Paskui pietų eidavo į valgomąjį, bet nei į savo vyrą, nei į tarnaitę dažniausiai nepratardavo nė žodžio. Iš šalies stebint, net kraupu darydavos nuo tos amžinos tylos. Tarnaitės bijodavo garsiai kalbėtis, varstyti duris, barškinti indais. Net ir svetimas žmogus, pirmąsyk patekęs į Glaudžių butą, pajusdavo keistą nejaukumą.

Vasaris, rengdamasis važiuoti atostogų, sumanė dar vieną kartą ponią Liuciją atlankyti. Įleistas į prieškambarį, jis pats, nepaisydamas Adelės nugąstavimų, priėjo prie ponios kambario, pasibeldė ir pravėrė duris. Ponia Liucija sėdėjo prie lango giliame fotely ir, priglaudusi galvą prie atramos, žiūrėjo į tolį. Virstelėjus durim, ji tarsi nusigandusi pažvelgė į ateinantį. Sumišimas ir nepasitenkinimas atsispindėjo jos veide. Ji nepakilo iš savo vietos, neištiesė svečiui rankos, bet klausiamai laukė, ką tas pasakys.

Vasaris, įspėtas Adelės nekalbėti apie Vytuką, pajuto reikalą pasiteisinti:

– Atleiskit, ponia Liucija, kad taip netikėtai pas jus įsibraunu. Rengiuosi ilgesniam laikui palikti Kauną, tat, pro šalį eidamas, ir užsukau jum sudie pasakyti.

– Prašau sėsti, – kažkokiu pailsusiu, tingiu balsu pratarė ponia Glaudžiuvienė.

Net šiurpu pasidarė Vasariui nuo to balso. Jis pasitraukė iš kampo kėdę ir atsisėdo, ieškodamas, kaip čia pradėjus kalbą tokiose aplinkybėse.

– O jūs niekur nesirengiat išvažiuoti vasarai? – atsargiai paklausė.

– Ne, niekur...

– Dėl ko gi? Jum būtų labai naudinga pakeisti vietą. Išvažiuotumėt kur nors toliau, į užsienį.

Ji tylėjo, tarsi visai būtų negirdėjusi tų žodžių. Tai buvo nepakenčiama. Vasaris, rizikuodamas mandagumu, nutarė kaip nors ją iš to pasyvumo ir apatijos išjudinti. Tegu

ji supyks, tegu ji lieps man išeiti, manė jis, vis dėlto tai bus geriau, negu šitas baisus merdėjimas.

– Ponia Liucija, – pradėjo jis, – aš noriu prabilti į jus kaip senas prietelis. Kanauninkas Kimša išvažiuodamas prašė mane jus atlankyti, ir aš jam tai prižadėjau. Dabar aš turėsiu jam pranešti, kad jūs sergate, kad jūs stačiai pati save žudote, ponia Liucija!

Šitie žodžiai taip paveikė ponią Glaudžiuvienę, kad Vasaris net nustebo. Staiga atgijusiu žvilgsniu ji aštriai pažvelgė į savo svečią, tarsi norėdama įsitikinti, ar jis neslepia kokios įtartinos minties ir ar negresia iš jo kokis pavojus.

– Ar mano... dėdė... nieko nekalbėjo tamstai apie mane?

– Jis prašė, kad aš tamstą pridabočiau.

– Daugiau nieko? – klausė ji, vis neatitraukdama tardančio žvilgsnio.

– Nieko, ką gi daugiau!.. Žinoma, jis neprašė manęs tamstą sekti, ir aš to niekad nedarysiu... Bet jei galėčiau kuo nors jum padėti, visuomet pasiryžęs patarnauti – atvirai, prieteliškai.

Tačiau ponios Liucijos susidomėjimas jau praėjo. Prigesusiom akim ji žiūrėjo į tolį ir paskutinių savo svečio žodžių tarsi nė negirdėjo.

Vasaris bandė dar kartą jos sustingimą supurtinti.

– Ponia Liucija, mane stačiai stebina šitokis staigus jūsų atsparumo palūžimas. Jūs, kuri visą laiką buvote kupina pajėgų, energijos ir gyvybės! Juk pusė gyvenimo dar prieš jus! Jūs esate dar jauna ir graži. Nesmerkite gi savęs beprasmiškai merdėti. Jūs galite dar susikurti sau šviesią ir gražią ateitį. Pagaliau, jeigu jau tuščia būtų kalbėti apie laimę, tai gyvenimas dar gali būti vertingas ir kitais atžvilgiais. Reikia tik paimti save į rankas ir nusikratyti šituo skausmu ir sustingimu.

Iš nervingo ponios Liucijos pirštų judesio Liudas suprato, kad ji ima nerimauti, ir nutilo.

– Ak, aš visa tai puikiai suprantu, ką tamsta kalbi, ir pritariu tam, – atsakė ji, – bet, deja, visa tai ne man. Kad tamsta žinotum visą mano gyvenimą, gal pats kitaip manytum. Daugiau aš nieko negaliu pasakyti. Aš dėkoju už tamstos rūpestį ir siūlomą pagalbą, bet kol kas nieko man nereikia.

Vasaris suprato, kad ilgiau čia pasilikti būrų netaktiška ir įžūlu, tat atsisveikino ir išėjo.

Kai jis papasakojo Auksei apie šį atsilankymą, ji labai stebėjosi tokia keista ponios Glaudžiuvienės būkle.

– Aš bijau, kad ji gali nusižudyti, – nugąstavo Auksė.

– Na, tai jau būtų per daug! – sušuko Vasaris. – Maža yra motinų, kurios žudosi dėl vaiko mirties.

– Ne vien dėl vaiko. Gali būti ir kitokių priežasčių. Netekdama sūnaus, ji gal neteko vienintelės atramos gyvenime.

Liudas atsiminė, kad tą patį sakydavo ir ponia Liucija, dar Vytukui esant gyvam. Ir jį nupurtė pasibaisėjimo šiurpulys, pamanius, kad Liucija gali nusižudyti.

Prieš važiuodamas į Palangą, kaip pernai, taip ir šiemet porai dienų jis nuvyko į tėviškę, nujausdamas, tarsi paskutinį kartą lankytųsi savo gimtinėj. Jis jau iš anksto žinojo, kaip sutiks jį tėvai, kaip norės organizuoti egzekvijas ir kaip bus nepatenkinti, šį kartą jam griežtai nuo tų pamaldų atsisakius ir taip trumpai namie paviešėjus.

[...]

Parvykęs į Kauną, kitą dieną jis nuėjo į Glaudžius. Adelė atidarė jam duris ir spėjo painformuoti, kad ponia atrodo jau kiek aprimusi ir greičiausia priims jį salione. Iš tiesų po valandėlės ponia Liucija pasirodė. Ji buvo apsirengusi visai juodai, be jokių papuošimų, nefrizuotais plaukais, neparaudonytom lūpom, išblyškus ir sumenkus. Ji nebeatrodė jau taip skausmo parblokšta, kaip aną kartą, bet buvo labai rimta, beveik rūsti. Kaip ir kokį kilnumo bruožą įspaudė į jos veidą ir visą išvaizdą tie vos pastebimai suartėję antakiai, tos suplonėjusios lūpų linijos ir tie paprasti juodi rūbai.

Vasaris su pagarba jai nusilenkė, o ji padavė jam ranką, mostu paprašė sėsti ir pati nusileido į fotelį.

– Aš vakar grįžau iš tėviškės, ponia, – pradėjo Vasaris. – Mačiausi ir su kanauninku Kimša. Jis prašė, kad aš jus atlankyčiau ir įteikčiau jo linkėjimus. Jis labai susirūpinęs jum...

– Dėkui tamstai. Kaip laikosi kanauninkas?

– Neslėpsiu nuo jūsų, kad atrodo gerokai nuvargęs. Bet šiaip sveikas ir dar stiprus. Prašė parašyti jam apie jus. O gal, ponia Liucija, pati jam porą žodžių pabrėžtumėt? Be galo nudžiugintumėt senuką. Jis labai jus myli.

Bet ji susitelkus, tarsi ką svarstydama, žiūrėjo prieš save į langą ir nieko neatsakė.

– Kaip jūs dabar jaučiatės, ponia Liucija? – klausė Vasaris, norėdamas nutraukti tą tylą.

– Nieko... Pradedu apsiprasti. Juk pasauly niekas pagaliau nepasikeitė. O aš viena ką gi reiškiu visam gyvenime?..

Vasaris ne visai suprato, ką ponia Liucija norėjo tais žodžiais pasakyti.

– Taip, – pritarė jis, abejodamas, ar nebūtų buvę geriau jos mintį nuneigti. – Atskiro žmogaus skausmas regimam pasauly gal ir nedaug nusveria, bet aukštesnėj tvarkoj niekas nežūva. Ten – individų pasaulis, ir atskiro žmogaus vertė ten neišnyksta kasdienėj minioj.

Ponios Liucijos antakiai dar labiau susislinko draugėn, ir per vidurį įsibrėžė stačia, plona raukšlė. Ji pakreipė akis tiesiog į Liudą, o jos žvilgsnis buvo šaltas ir kietas.

– O aš įsitikinau, kad nėra jokios aukštesnės tvarkos, – tarė ji, aštriai pabrėždama žodžius. – Atskiras žmogus yra toks menkas krislas, kad apie jį nė mąstyti neverta. Nei mirtis, nei skausmas, nei niekas kitas neturi jokios reikšmės tam, kuris pajėgia nugalėti gyvulišką gyvybės instinktą. Tik tas instinktas laiko mus pririšęs prie gyvenimo ir ugdo visokias iliuzijas dėl individo reikšmės ir aukštesnės tvarkos. Viskas niekai!..

– Jūsų lūpom dar kalba skausmas. Aš tikiuosi, kad tas gyvybės instinktas netrukus nugalės jumyse visokius mirties šešėlius ir grąžins jus vėl gyvenimui. To aš jum ir linkiu, ponia Liucija, išvykdamas atostogų.

Jos lūpos kryptelėjo kaip ir į kokį ironijos ar paniekos šyptelėjimą, ir ji atsakė, iš reto sverdama žodžius:

– Tokiu būdu tamsta linki man labai blogo dalyko. Jeigu many atbus gyvybės instinktas ir gundys dar kartą ieškoti gyvenime laimės, aš jį užgniaušiu savy, nesivaržydama nei priemonėm, nei vaisiais.

Nejauku pasidarė Vasariui nuo šitų žodžių, nes jis matė, kad Liucija yra pasiryžus viskam.

Jis atsisveikino ponią Glaudžiuvienę, apgailestaudamas, kad ilgesnį laiką turės ją pamesti iš akių.

Po poros dienų Vasaris išvažiavo į Palangą. Nerūpestingas kurorto gyvenimas pamažu stūmė atgal visus liūdnus įspūdžius, atsivežtus iš tėviškės ir iš Kauno.

Jis susitiko Varnėną, keletą savo gimnazijos mokytojų ir daugiau pažįstamų. Kopose maudynių metu jie sudarydavo savo atskirą koloniją, kepindavosi saulėj, sportuodavo, juokaudavo ir visu būriu šūkaudami virsdavo į bangas.

[...]

Liudas linkėjo jam gero pasisekimo...

Palangoj vasarojo ir Auksė su savo tėvu. Vasaris dažnai su jais matydavos, o su Aukse ilgai vaikščiodavo pajūriu ir gėrėdavos nuostabiais saulėlydžiais, kokius galima maryti tik šituose Lietuvos krantą plaunančiuose vandenyse.

Per vieną tokį pasivaikščiojimą Vasaris ėmė kalbėti apie ponią Glaudžiuvienę. Jis papasakojo Auksei, ką matė ir girdėjo, atsilankęs pas Liuciją, ir neslėpė savo susirūpinimo jos likimu.

Auksė pritarė jo spėliojimam, bet neiškentus pastebėjo:

– Vis dėlto, Liudai, ta moteris turi dar daug vietos tavo širdy. Jei aš būčiau pavydi, turėčiau teisę tau prikaišioti.

Vasaris nesigynė:

– Tiesa, Aukse. Ir tu supranti, dėl ko taip yra. Bet aš tau pasakysiu vieną dalyką, kuris tave turbūt nustebins. Man atrodo, kad Liucija yra fatališkai įsipynusi į mano gyvenimą ir kad nuo jos pareina mudviejų abiejų tolimesnis likimas.

Auksė iš tiesų nustebo ir net su baime pažiūrėjo į Vasarį.

– Čia dar kas per paslaptis?..

– Ne paslaptis, bet nežinau nė kaip pasakyti: nuojauta, likimas ar kas kita. Kol Liucija buvo laiminga ar bent tokia atrodė, man ji visai nė nerūpėjo. Bet dabar ji, kaip koks šešėlis, nuolatos stovi tarp manęs ir tavęs. Ji tarsi kužda man, kad aš neturiu teisės mylėti kitą moterį ir kad mano laimė visuomet bus apkartinta jos nelaimių.

– Šitą aš suprantu, – gyvai susidomėjusi atsiliepė Auksė. – Tikrai mylėti žmogui lemta tik vieną kartą gyvenime. Jeigu Liucija buvo pamilusi tokia meile, be tavęs ji negali būti laiminga. Dėl to tu taip gyvai ir atjauti jos likimą.

– Bet kuo gi aš čia kaltas? Juk ta tikroji vienintelė meilė – tai mudviejų, Aukse!

Auksė staiga apsiniaukė ir liūdnai nusišypsojo.

– Mano – taip, bet tavo – aš nežinau, Liudai, kuri ta tikroji meilė. Gal judu su Liuce prasilenkėt, gal ji, o gal tu esi iš tų nelaimingųjų, kuriem nėra lemta pataikyti į savo kelią. Tuomet, žinoma, ir mano likimas nepavydėtinas.

Tokia meilės filosofija Vasariui atrodė naivi, bet jis džiaugėsi, kad Auksė ja tenkinas ir nekaltina jo nepastovumu, pasikeitimu, svyravimu ir kitokiais mylinčios moteries priekaištais. Jis žinojo tik viena: kad Auksę myli, o ponios Liucijos gailisi; bet po Vytuko mirties dažnai jaučia į save atkreiptą ledinį jo motinos žvilgsnį ir negali nusikratyti kraupia nuojauta, tarsi tas žvilgsnis būtų kupinas kokios ypatingos, įspėjančios reikšmės.

Bet čia, vasaros poilsy, kam kelti tuos šešėlius?

Vasaris paėmė Auksės ranką ir nerūpestingai sušuko:

– Ė, kaip ten bebūtų, Aukse, dabar dar sielotis tuo neverta. Ponia Glaudžiuvienė tokia stipri moteris, kad netrukus atsities po savo nelaimių, o aplink mus gyvenimas įdomus ir pasaulis gražus.

Jiedu ėjo pačiu jūros pakraščiu, kietai nuskalauta smėlio juosta, ir lėkštos tingios bangos beveik siekė jų pėdas.

– Žiūrėk, kaip įdomiai leidžiasi saulė! – rodė sustodama Auksė. – Jau tuoj tuoj pasieks jūros kraštą. Dangus raudonas kaip žarija, o jūra tamsiai mėlyna ir šalta kaip plienas.

– Bet pažvelki į kairę ties tuo debesiu! Jo žemutinis kraštas tartum paauksuotas, o viršus balzganai, melancholingai pablyškęs. Jūra ties juo man atrodo gražiausia. Kiek spalvų ir nuotaikos!

– Bet žiūrėki – saulė! Ji jau pasiekė vandenį. Oi, kokia keista! Pailga!.. Tartum kokia didžiulė kriaušė, kotu į jūrą įstatyta! O antai burė – toli toli!.. Matai?.. Čia iš dešinės.

– Matau. Gal žvejai, o gal šiaip kokia linksma kompanija. Vėjo beveik nėra, jūra aprimo, bet bangos toliau nuo kranto dar gerokai juos supa.

– O saulutės jau tik pats kraščiukas bekyšo.

– Nuo Birutės kalno dar būtų visa matyti.

– Štai ir nebėr. Labanakt, saulyte! – šūktelėjo Auksė, grakščiai mojuodama jai ranka.

Bet buvo dar visai šviesu. Visu pajūriu išsimėtę būriais ir porom vaikštinėjo žmonės.

Juosva burė atrodė vis toj pačioj vietoj.

Ant tilto dainavo jaunimas.

XXIV

Baigiantis rugpjūčiui, Liudas Vasaris grįžo iš Palangos į Kauną. Jo atsistatydinimas nuo direktoriaus pareigų buvo priimtas, ir dabar jis pradėjo naują literato profesionalo gyvenimą. Tolimesnė ateitis jam nebuvo dar aiški, bet jis, sekdamas Auksės patarimu, stengėsi ja nė nesirūpinti. Medžiaginės aplinkybės, pragyvenimo šaltinis kol kas jo nebaugino. Jis turėjo truputį santaupų. Jo knygos ir drama tebedavė šiokių tokių pajamų, pora redakcijų ketino mokėti honorarą už straipsnius, pagaliau, jis buvo jau įpusėjęs naują dramą, kuri, jo manymu, pasiseks ne blogiau kaip pirmoji.

Moraliai dabar jis jautėsi tarsi išsivadavęs nuo kokio slogučio. Jam nereikia po keletą valandų kas dieną sėdėti triukšmingoj gimnazijoj, rūpintis visokiais reikalais ir dėstyti pamokas, kurios jį nukamuodavo labiau negu bet koks kitas darbas. Kaip daugelis kontempliatyvaus būdo žmonių, jis nebuvo linkęs bendrauti su kitais, sakyti savo mintis, juoba kalbėti apie visai jam neįdomius dalykus. Būdavo dienų, kada jis kaip didžiausios laimės troško nematyti jokio žmogaus ir netarti nė vieno žodžio. Bet jam reikėjo eiti į gimnaziją, spręsti visokius mokytojų ir mokinių nesusipratimus, dėstyti pamokas ir kalbėti, kalbėti, kalbėti!.. Jo pamokos dažnai būdavo nuolatinis savęs terorizavimas, minčių ir žodžių graibstymas, kad neįkristų į juodą tylėjimo bedugnę. Po tokios pamokos jis jausdavosi prislėgtas, pažemintas ir jau visą dieną negalėdavo nusikratyti ta bjauria savo negalės savijauta.

Dabar visa tai baigta, ir priverstinio kalbėjimo kardas nebekybo ties jo galva. Dabar jis gali rūpintis tik tuo, kas jam reikalinga, mąstyti tik tai, kas jam įdomu, ir savo mintis dėstyti ne atsitiktinai sutvarstytais žodžiais, bet užbaigtais, ritmiškais sakiniais. Jo mąstymas buvo susijęs su rašymu, vienas kitą skatino ir ugdė.

Pagaliau štai ima kūnytis jo ilgametė svajonė – būti vien rašytoju. Sugrįžęs po atostogų į Kauną, jis savo literatūrišku gyvenimu džiaugėsi ir didžiavosi. Atlankęs Varnėną, jis linksmai juokavo:

– Ė, profesoriau! Kaip aš tau užjaučiu ir nepavydžiu tavo profesoriškos garbės! Tu turėsi ištisą valandą, o gal ir dvi kalbėti apie kokį nors menkavertį rašytojėlį arba iš

mažų reiškinių pūsti dideles problemas. Aš tai bent pusę pamokos galėdavau mokinius klausinėti – ir tai įgrisdavo ligi gyvo kaulo. O kalbėti dvi valandas? Ne, tai pasiutimas!

Taip pat ir Auksei jis gyrėsi, kad dabar jaučiąsis kaip atgimęs ir tuoj imsiąs vykdyti savo literatūrinius sumanymus.

Nei Varnėnas, nei Auksė negriovė jo vilčių ir nešaldė entuziazmo, nors ir vienas, ir kitas bijojo, kad žiauri tikrovė nepaverstų niekais visų tų sumanymų.

Sugrįžęs į Kauną, Liudas Vasaris tuojau norėjo sužinoti ką nors ir apie ponią Glaudžiuvienę. Tačiau niekas iš jo pažįstamų jokių žinių apie ją neturėjo. Tad vieną popietį jis pats pasiryžo ją atlankyti. Duris atidarė Adelė ir pranešė, kad nei ponios, nei pono nesą namie. Vasaris gero pažįstamo teisėm įėjo į salioną ir ėmė klausinėti kambarinę, kaip ponia praleidusi vasarą ir ar pagyvėjusi kiek nuo to laiko, kai jis paskutinį kartą buvo ją matęs.

Pasirodė, kad ponios Liucijos nusiteikime daug kas pakitę. Porą savaičių ji dar vis liūdėjusi, iš namų žingsnio nežengusi ir niekam nesirodžiusi. Paskui vieną kartą išvažiavusi į Birštoną, o ją parlydėjęs namo, jau gana vėlai, kapitonas Raibys. Kitą dieną ponia atrodžiusi gyvesnė, pati per pusryčius prakalbėjusi ir paklaususi, ar labai ji per tą laiką paseno ir ar juoda suknelė jai tinkanti prie veido. Paskui kapitonas Raibys atsilankydavęs ir dažniau. Sėdėdavęs gana ilgai, o kartais abu išvažiuodavę visai dienai. Vieną kartą ponia smarkiai susiginčinus su ponu Glaudžium. Adelė sakėsi, kad jai net buvę baugu dėl to ginčo, nors žodžių ji gerai ir negirdėjusi. Dabar štai jau visa savaitė ponios nėra namie. O ponas užvakar keliom dienom išvažiavęs į Klaipėdą.

– O, nėra čia gero po Vytuko mirties, – skundėsi Adelė, baigdama savo pasakojimą. – Dievas žino, kuo visa tai baigsis.

Bet Vasarį visos tos žinios nuteikė optimistiškai. Tą pačią dieną, nuėjęs pas Gražulius ir papasakojęs, ką girdėjo iš Glaudžių kambarinės, jis taip samprotavo:

– Svarbiausia, kad ponia Liucija nusikratė ta apatija ir nusiminimu, kuris ją galėjo pastūmėti net ir nusižudyti. Tas kapitonas Raibys, matyt, nepaprastai moka raminti nusiminusias moteris... Jeigu ji susikivirčino su Glaudžium ir abudu kažkur išdūmė, tai čia kvepia skyrybom. Nieko geresnio aš jai nė nelinkėčiau.

Tačiau Auksė ne visai norėjo su tuo sutikti.

– Iš tavo pasakojimų, – kalbėjo ji, – aš įsivaizdavau, kad Glaudžiuvienė giliai jaučianti ir su charakteriu moteris. Staigūs pasikeitimai tokiem žmonėm dažnai nelemia nieko gera.

– Kokis yra tas pasikeitimas, mes tikrai dar nežinome. Tiesa, Liucija – giliai jaučianti moteris, bet gyvybės instinktas, noras gyventi joje taip pat labai stiprus. Aš manau, kad tas ją ir išgelbės.

Vasaris, taip kalbėdamas, norėjo save įtikinti, kad Liucija galų gale vėl kaip nors susitaikins su gyvenimu ir nebestovės kaip koks neišaiškinamas priekaištas tarp jo ir Auksės. Dabar jau jis nepavydėjo nei kapitonui Raibiui, nekaltino nei ponios Liucijos lengvabūdiškumu ir per greitu savo nelaimės pamiršimu. Tik kai jis atsimindavo aną vakarą, kaip juodu atsiskyrė ir su kokiu pasibjaurėjimu Liucija kalbėjo apie tuos savo adoratorius, blogas nujautimas vėl suspausdavo jo širdį. Ir jis nekantriai laukė naujų žinių.

Taip praėjo beveik visas mėnuo, ir Liudas Vasaris, įsigilinęs į savo darbus, jau buvo bepradedąs apmiršti ponios Glaudžiuvienės reikalus. Bet vieną rytą sučirškus telefono skambučiui, jis paėmė triūbelę ir nustebęs išgirdo ponios Liucijos balsą.

– Ponas Liudai, – kalbėjo ji, – aš noriu tamstai priminti vieną tamstos pasižadėjimą ir juo pasinaudoti. Kadaise, mane ramindamas, sakei, kad jei bus reikalas, visuomet esi pasiryžęs man padėti. Štai dabar tokis reikalas atsirado, ir aš prašau tamstos pagalbos – vienintelį ir paskutinį kartą. Prižadi?

– Be abejo. Kas gi per reikalas, ponia Liucija?

– Aštuntą valandą būk tamsta pas mane. Aš turėsiu svečių. Noriu būtinai, kad tamsta dalyvautum.

Šis kvietimas Vasarį labai nustebino. Kas per svečiai ir vaišės bus pas ponią Liuciją, nepraslinkus nė pusei metų po taip skaudžiai išgyventos sūnaus mirties? Kiek jis galėjo spėti iš Liucijos balso, ji anaiptol nebuvo nusiteikusi linksmai tą vakarą praleisti.

Lygiai aštuntą valandą jis skambinosi prie Glaudžių buto durų.

– Na, Adele, kas čia šiandien pas jus per iškilmės? – vilkdamasis apsiaustą, klausinėjo jis kambarinę.

Bet Adelė žiūrėjo nustebusiom, išgąsdintom akim, matyt, nė pati nesuvokdama, kas čia darosi. Ir dabar prasidėjo Vasariui tos nakties mįslė, kurios jis niekad negalėjo tinkamai sau išaiškinti.

Įžengęs į salioną, jis pamatė, kad nė vieno svečio dar nėra. Ponia Liucija iškilmingai sėdėjo sofoje ir, matyt, laukė. Ji buvo apsirengusi juodai, bet labai puošniai: auskarai, žiedai, batelių sagtukės blizgėjo gausioj elektros šviesoj. Nuogos rankos, gilus krūtinės iškirpimas ir šviesios kojinės žiauriu kontrastu skyrėsi iš gedulingo šydrinės suknelės juodumo. Taip skaisčiai paraudonytų Liucijos lūpų, taip baltai nupudruoto veido ir papieštų blakstienų Liudas dar niekad nebuvo pastebėjęs.

Išsyk pasijutęs nejaukiai, Vasaris žengė gilyn, o ponia Liucija ištiesė jam ranką ir pasisodino prieš save fotely. Vasaris apsižvalgė. Salione stovėjo keletas stalelių, apkrautų užkandžiais ir stikleliais. Pro atdaras duris jis pamatė, kad ir valgomajam stalas taip pat paruoštas vaišėm. Tat, neslėpdamas savo nusistebėjimo, jis kreipėsi į ponią:

– Kaip matau, čia panašu į didelį pokylį, ponia Liucija. Kas gi per priežastis tokios nepaprastos šventės?

Ponia Liucija ironiškai, karčiai nusišypsojo.

– Tamsta juk pats pranašavai, kad gyvybės instinktas manyje toks stiprus, jog nugalės visus skausmus ir nusiminimus. Štai ir nugalėjo. Gyvenimas trumpas, ponas Liudai, reikia atsilyginti už gedulose praleistą laiką.

Iš jos balso Vasaris suprato ją kalbant nenuoširdžiai, bet, prislėgtas nejaukaus įspūdžio, jis jau nenorėjo nieko daugiau klausinėti ir laukė, kas bus toliau.

Netrukus gatvėj suūžė automobilis ir sustojo prie durų. Prieškambary subirzgė skambutis ir sušneko daugelis balsų. Į salioną klegėdami įsibrovė dvi moterys ir keturi vyriškiai, iš kurių Vasaris pažinojo tik vieną kapitoną Raibį. Ponia Liucija nesijudino iš vietos, tad visi prieidami su ja sveikinosi ir būriavosi aplinkui.

Dvi moterys buvo jaunos ir gražios, bet jų elgesys Vasariui pasirodė gana keistas. Paspaudę ranką šeimininkei, jos, poros vyriškių lydimos, apsišvaistė aplinkui, apžiūrėjo visus stalus ir, susisėdę kitam kampe, užsirūkė papirosus. Šeimininkė, matyt, visai jom nerūpėjo, ir jos jautėsi čia kaip kokiam restorane ar hotely.

Kapitonas Raibys, prisėdęs prie ponios Glaudžiuvienės, ėmė pasakoti, kaip jis rinko kompaniją, ir Vasariui paaiškėjo, kad daugelį šio vakaro svečių ji matys pirmą kartą.

– Juk svarbiausia, kad būtų linksma, ponia, – teisinosi kapitonas, – kad vyrai nebūtų liurbiai ir ištižėliai, o damos – pasipūtėlės, na, ir per daug dorovingos... Šitos dvi – pe-

rėjusios per ugnį ir vandenį, bet toną išlaikys, – juokėsi jis, patenkintas tokia rekomendacija.

Tuo tarpu prie durų privažiavo antras automobilis, ir po valandėlės trys moterys ir du vyriškiai įėjo į salioną. Jie negreit susiprato, kuri čia namų šeimininkė ir pasisveikinę pakriko apie stalelius.

– Na, tai vaišink juos, ponas kapitone, – kreipėsi ponia Liucija į Raibį. – Laikas greitai bėga – linksminkimės!

Kapitonas pasiskelbė įgaliotas rūpintis ponios šeimininkės svečiais ir ėmė sukinėtis, pildydamas stiklelius ir skatindamas sustingusius.

Ėjo vis dar naujų svečių, atvyko ir gerų ponios Liucijos pažįstamų. Valgomajam šalia konjako ir ponios užpiltinių nežinia iš kur atsirado ir paprastos degtinės. Jau garsiai skambėjo moterų juokas, ir kalbos darėsi kaskart traškesnės.

Vasaris su augančiu koktumu ir jau tiesiog su pasipiktinimu žiūrėjo į tą puotą, kuri netrukus grėsė virsti palaida orgija. Jis negalėjo atsistebėti tokiu netaktišku Liucijos pasielgimu ir taip staiga įvykusia joje atmaina. Tat, radęs progą, jis kreipėsi į ją, gana karčiai atsiprašydamas:

– Aš matau, ponia, kad nemokėsiu prisiderinti prie jūsų šio vakaro svečių, dėl to ir noriu jus atsisveikinti. Aš čia visai nereikalingas!

Bet ponia Liucija pažiūrėjo į jį keistu žvilgsniu ir, nerviškai sučiupusi jo ranką, kalbėjo:

– Ne, tu išeisi iš čia paskutinis! Šito patarnavimo tu man negali atsakyti! Tu nori palikti mane vieną su tais žmonėm? Rytoj tu viską suprasi. Juk ir kanauninkas Kimša prašė tavęs, kad mane prižiūrėtum!.. Sėsk čia – aš netrukus sugrįšiu.

Ji nuėjo toliau, o jis atsisėdo kampe, pasitraukė stiklą vyno ir, nekreipdamas dėmesio į kai kurių damų siunčiamus jam šypsnius, apsiniaukęs žiūrėjo, kas čia bus toliau.

Netrukus ėmė skambinti fokstrotą, stalelius išstūmė į valgomąjį, ir kelios poros išėjo šokti. Vasaris nustebęs pamatė, kad išėjo šokti ir ponia Liucija su vienu pažįstamu jam kariškiu. Jiedu šoko su didele aistra, beveik su įnirtimu, sukdamiesi ir kitus stumdydami į šalis. Daug kas pasitraukė į pasienius, daug kas pakilo nuo stalelių ir, susigrūdę valgomojo duryse, žiūrėjo į tą nepaprastą porą.

Staiga baltas Liucijos veidas išbalo dar labiau, žvilgsnis nebeteko gyvybės, ir visi jos judesiai pasidarė automatiškai sustingę, nors ir tikslūs. Vasariui, kuris nenuleido nuo jos akių, pasirodė, kad ji neteikia sąmonės. Kapitonas Raibys prasistūmė iš valgomojo stiklu vyno nešinas, bet tuo tarpu ji atsigavo, dar porą kartų padarė ratą aplink salioną ir, sustabdžiusi savo šokėją, atsisėdo šalia Vasario. Kažkas ėmė ploti, Raibys atsiskubino su vyno taure, kurią ji godžiai išgėrė neatsikvėpdama. Nauji fokstroto garsai triukšmingai užliejo trumpą tylos momentą, naujos poros užplūdo salioną, ir ponia Liucija paliovė būti bendro susidomėjimo centru. Ji paprašė papiroso, užsirūkė ir, atsisukusi į Vasarį, su kažkokia žiauria išraiška akyse prabilo:

– Liudai, tu labai piktiniesi mano elgesiu?

Vasaris patraukė pečiais.

– Ponia Liucija, aš jau išmokau nesipiktinti ir nesmerkti to, ko aš nesuprantu. Man visa tai atrodo labai keista ir neišaiškinama.

– Tu manai, aš pamiršau, kad prieš keturis mėnesius čia gulėjo mano sūnaus lavonas?

– Dėl to aš ir nemoku išaiškinti viso to, ką čia matau.

– Išaiškinti!.. Cha cha!.. Daug ko ir tuomet tu man nemokėjai išaiškinti! Tu pats visą gyvenimą aiškiniesi ir negali išsiaiškinti!.. Ak, Liudai, nelaimingiausias tas, kurs nori viską išaiškinti!.. Aš pavydžiu bepročiam, kuriem turbūt viskas aišku ir kurių elgesio niekas nesistengia išaiškinti. Mudu buvome labai protingi savo jaunystėje, Liudai, bet šiandien išgerkime už beprotybę!

Ir, staiga pašokusi iš vietos, ji visu balsu sušuko:

– Ponai! Geniališka mintis! Laimingiausi žmonės pasauly – tai bepročiai, nes jiem viskas aišku ir niekas jų veiksmų neaiškina! Aš kviečiu išgerti už beprotybę, ponai!

Ji savo stiklu taip sutrenkė Vasario stiklą, kad pusė išsiliejo ant žemės, o likučius ji užsivertė sau į burną, demonstratyviai atsilošdama ir iškeldama ranką.

Sunku ir įsivaizduoti, kas pasidarė po tų žodžių! Apygirčius svečius pagavo neapsakomas entuziazmas ir jau tiesiog pasiutimas. Gerti už beprotybę ir dar turint prieš akis tokį tragiškai viliojantį beprotybės pavyzdį! Vadinasi, viskas leista, viskas pateisinta! Vyrai rėkė ir šūkavo, moterys spiegė ir klykė, tikras beprotiškas chaosas apsiaubė tą klaikią ponios Glaudžiuvienės puotą.

Staiga pianistas su dideliu triukšmu pradėjo kažkokį keistą negirdėtą šokį. Kapoti garsai, staugdami ir pjaudamiesi, vertėsi iš atidengtos fortepijono dėžės, ir atrodė, kad stygos trūks, neišlaikę to pasiutiško ritmo.

Dvi damos, tos, kurios pirmiau buvo atvažiavusios su keturiais kavalieriais, prasiskverbė į vidurį saliono ir, iškėlę rankas, ėmė pliaukšėti į taktą ir trypti kojom.

– Ponai, vietos! – šūktelėjo vienas frakuotas. – Bus demonstruojamas naujas šokis, moderniškas kankanas! Prašom atgal! Du ratai aplinkui! Pirmas juda į dešinę, antras į kairę!.. Kiekvienam laisva fantazija! Pradedam!.. Viens, du, trys!

Abi šokėjos leidosi improvizuoti tą ekstravagantišką kankaną, kartas nuo karto atsismaukdamos sukneles ir aukštai kilnodamos kojas. Du ratai aplinkui sukosi į priešingas puses, ir visi lenktyniavo nevaržomais gestais, pozom ir mimikom.

Ponia Liucija ir Liudas Vasaris, visų palikti ir pamiršti, vienu du žiūrėjo į tą makabrišką klaikų šokį. Vasarį ėmė baimė, kad Liucija, kokios staigios užgaidos pastūmėta, vėl neiškirstų netikėto siurprizo, bet ji ramiai stovėjo, atsišliejusi į sofos kampą, ir atkari panieka tryško iš jos akių. Ji, smarkiai užsitraukdama, rūkė papirosą, retkarčiais atgerdama vyno gurkšnį. Pagaliau jai, matyt, nusibodo žiūrėti į pusgirčius dūkstančius žmones, ji atsisėdo į sofą ir parodė Vasariui vietą šalia savęs.

– Pasėdėkim čia, Liudai, kol tie bepročiai šėlsta. Aš šį momentą jaučiuosi nurimusi ir galiu suvaikyti savo mintis. O tai ne visuomet pavyksta paskutiniais laikais. O Viešpatie! Koks keistas ir bjaurus padaras – žmogus! Ar aš būčiau kada nors patikėjusi, jei man būtų sakę, kad po Vytuko mirties jo motina bastysis su svetimais žmonėm, kels orgijas ir šoks fokstrotus? Sakyk, Liudai, iš kur tai many?

– Iš skausmo, ponia Liucija, – atsakė Vasaris.

Ji liūdnai nusišypsojo.

– Geras tu, Liudai, žmogus, jei sakai, kad iš skausmo, o ne iš pasileidimo. Kiekvienas iš šitų bepročių yra įsitikinęs, kad aš bjauri, ištvirkusi moteris. Vienas Raibys dar mane pažįsta, bet ir tas širdies gilumoj niekina. Antai kaip jis siunta, jausdamas ant savo kaklo nuogą tos gražuolės ranką! Esu tikra, kad dabar aš jam visai ne galvoj... Šlykštynė, viskas šlykštynė!

Tokis jos atvirumas buvo žiaurus ligi skausmo. Minėti sūnaus mirtį šio vakaro aplinkybėse, įsisąmoninti visą savo pažeminimą ir gėdą, skaityti momentus riedant į bedugnę, iš kurios nebėr išsigelbėjimo, – ne, tai buvo desperacija, kurioj didžiausia niekšybė ir karžygiškas žygis, blogis ir gėris, mirtis ir gyvenimas nebetenka visų skirtingumo požymių. Ir jeigu Vasaris būtų aiškiau tai supratęs, jis būtų pamatęs, kokis pavojus kybo ties ponios Liucijos galva. Bet tada jis to nesuprato.

Pasiutiškas kankanas dūko toliau, o ponia Liucija, pernėrus savo ranką pro Vasario alkūnę, atmetė galvą į užpakalinę sofos atramą ir, primerkusi akis, kalbėjo:

– Kai pamatysi kanauninką Kimšą, apie šį vakarą smulkiai jam nepasakok. Sakyk, kad Liucė buvo pasikvietusi keletą pažįstamų, kad jie buvo pradėję išdykauti, bet Liucės vis tiek nepralinksmino. Pasakyk, kad kalbėjom ir apie jį, kad aš labai gerai jį minėjusi, kad jis man buvo kaip tėvas ir aš jį mylėjau kaip tėvą. Ar ne tiesa, Liudai, juk geras buvo mano dėdė?

– Labai geras. Tik aš bijau, kad negreit jį pamatysiu. Geriau būtų, jei tamsta pati parašytum jam porą žodžių.

– O aš manau, kad tu greit jį pamatysi. Aš nujaučiu, kad netrukus jis atvažiuos į Kauną. Deja, aš negalėsiu su juo pasimatyti.

Visa tai Liucija kalbėjo visai paprastai, ir Vasaris, tik vėliau atsiminęs, suprato baisią tų žodžių prasmę. Bet tuomet manė, kad ji rengiasi vėl kur išvažiuoti, dėl to ir sukvietė tiek svečių, tarsi norėdama parodyti, kad ji nėra sentimentali ir kad sūnaus mirtis jos nepalaužė.

Ji vėl nugėrė vyno gurkšnį ir kalbėjo toliau:

– Taip gyvenimas eina ratu, kaip tas beprotiškas šokis – vienų į vieną pusę, kitų į kitą... Beje, sakyk, Liudai, ar tu iš tiesų myli Auksę Gražulytę?

Klausimas buvo toks netikėtas, kad Vasaris net sukruto ir, tarsi nesupratęs, žiūrėjo į ponią Liuciją.

– Gali man prisipažinti visai nuoširdžiai, – tęsė ji. – Aš neįsižeisiu. Juk net ir aš mylėjau ne vieną tave. Kodėl tu, mane pamiršęs, negalėtum pamilti skaisčios, išmintingos mergaitės? Bet vis dėlto mudu esame prieteliai ir aš noriu, kad toki pasiliktume amžinai.

– Taip, ponia Liucija, aš ją myliu, – prisipažino Vasaris.

– Labiau negu mane anais laikais?

Pro fortepijono garsus jis vos nugirdo tą klausimą.

– Kaip jum pasakius?.. Anais laikais tarp jūsų ir manęs stovėjo seminarijos mūrai, sutana, jaunuolio neprityrimas, o dabar tarp manęs ir jos niekas nebestovi. Viskas pašalinta, sugriauta.

– Nejaugi viskas? – klausė Liucija, ir Vasariui pasirodė, tartum jos balse suvirpėjo piktos pašaipos tonas. – O jeigu aš imčiau ir atsistočiau tarp judviejų? Ne pavydu, ne intrigom, ne gyvenimiškai, bet iš anapus, kaip vaiduoklis, kaip šmėkla, kurią tu nuolatos jaustum prie savęs. Leiskim, aš nusižudau ir mirdama taip užsikeikiu: jis manęs nemylėjo gyvos, tai tegu gi pamilsta mirusią ir tegu jis neranda laimės su kita, žinodamas, kad aš jį mylėjau, o manęs jau nebėr amžinai! Juk tiesa, Liudai, būna tokių atsitikimų, kai mes tik tada pasigendame kokio dalyko, kai esame negrąžinamai jo netekę.

Šiurpu pasidarė Vasariui nuo tų žodžių. Juk Liucija kalbėjo visai tą patį, ką jis paskutiniais laikais ne kartą jausdavo ir mąstydavo. Nejaugi iš tiesų būtų susimezgęs tarp jųdviejų kokis paslaptingas ryšys, kuris, jai mirus, dar labiau sustiprėtų? Bet nežinia kas,

gal apsigynimo instinktas, kaip tyčia dabar vertė Vasarį netikėti, kad Liucija galėtų nusižudyti. Juk ji dabar kalbėjo visai paprastai ir sąmoningai jį baugindama! Jeigu ji ketintų nusižudyti, apie tai nekalbėtų, manė Liudas.

Jis apžvelgė tą gausiai šviesos aplietą salioną, kuriame nebuvo jokio šešėlio, ir jam atrodė, kad mirtis čia visai nėra nė galima. Svečiai dabar jau ramiai šoko tango, kiti, pailsę, sėdėjo prie stalelių valgomajam, valgė, gėrė, rūkė, šnekučiavo.

Tat Vasaris, visai nurimęs, pusiau juokais sušuko:

– Oi, negąsdinkit manęs, ponia Liucija! Aš nesu labai prietaringas, bet vaiduoklių bijausi! Tiesą sakant, jūs gal ir neišsigąsčiau. Juk jūs vis dėlto būtumėt labai graži šmėkla.

Ponia Liucija sutraukė antakius ir prikando lūpas.

– Kuri dabar valanda? – paklausė, staigiai atitraukdama ranką.

– Penkiolika minučių po trečios, – atsakė Vasaris, pažiūrėjęs į laikrodį.

– Dėkui. Laikas, kad svečiai pradėtų skirstytis namo. Ji, nieko daugiau netarusi, pakilo ir nuėjo į valgomąjį.

Vasaris matė, kad ji dėl kažko įsižeidė, bet dėl ko, nesuprato.

Jis dabar jau būtų galėjęs eiti namo, bet nėjo, tarsi dar ko lūkuriuodamas. Jam atrodė, kad čia dabar turi atsitikti koks ekstravagantiškas išsišokimas ar skandalas. Bet laikas bėgo, o viskas buvo ramu. Vieni dar šoko, kiti ginčinosi ir filosofavo, dar kiti, susigrūdę ant sofų arba suvirtę ant kilimo, flirtavo ir glamonėjosi su damom, kurios nebesivaržė nei pozų, nei kalbų.

Ponia Liucija ėjo iš vieno kambario į kitą, šen ten prisėsdama, bet buvo matyti, kad ji jau nuobodžiauja ir nekantrauja. Raukšlė tarp sutrauktų antakių nebenyko, sučiauptos lūpos dar kada ne kada iškrypdavo į dirbtinį šypsnį, bet žvilgsnis buvo aštrus ir rūstus. Atrodė, kad ponia Liucija yra pasiryžusi ką nors išbarti ir tik laukia patogaus momento.

Pagaliau apie penktą svečiai pradėjo skirstytis. Abidvi šokėjos ir keturi vyriškiai išvažiavo pirmieji. Tuojau salionas ėmė sparčiai tuštėti. Ponia Liucija nieko netramdė ilgiau pasilikti.

Liudas Vasaris, atsiminęs jos norą, laukė atsisveikinti paskutinis. Tuščia ir klaiku atrodė staiga ištuštėjusių kambarių netvarkoj. Jis priėjo prie ponios Liucijos ir nusilenkdamas tarė:

– Labanakt, ponia. Aš, rodos, nenorėdamas jus pajuokavęs įžeidžiau. Prašau atleisti. Tokiose aplinkybėse sunku kontroliuoti savo mintis.

Ji, nieko netardama, ištiesė jam ranką. Staigaus impulso pastūmėtas, jis prispaudė ją prie lūpų, o Liucija, kaip kadaise, apkabino jo kaklą ir pabučiavo. Jis jautė, kad jos veidas ir lūpos buvo vėsios.

Vėliau Vasaris su dideliu koktumu ir gėda atsimindavo, kaip tą naktį, grįždamas namo, jis smerkė ponią Liuciją ir beveik iš jos tyčiojosi, įtardamas, kad ji norinti atnaujinti su juo senus santykius ir vėl įtraukti jį į savo blunkančių žavesių tinklą.

XXV

Jis parėjo namo apie 6 val., tuoj atsigulė, bet miegojo neramiai. Per jo galvą skrido chaotiškos tos nakties išgyvenimų nuotrupos, ausyse skambėjo muzikos garsai, girti šūkavimai, ponios Liucijos žodžiai. Visa tai kartais nugrimzdavo, nutoldavo, bet po valandėlės vėl užliedavo kaip kokia fantasmagoriškų vaizdų ir neseniai patirtų įspūdžių banga.

Po kurio laiko jam pasirodė, tarsi jis visai pabudo ir nieko nemąstydamas žiūri, kaip ryto šviesa, prasiskverbdama pro lango užuolaidas, driekiasi per kambario lubas ir sta-

čiais ruožais atsimuša priešingoj sienoj. Ir staiga jis mato, kad pro tuos ruožus, kaip pro kokią uždangą, įeina ponia Liucija ir tyliai žengia prie jo lovos. Jis aiškiai įžiūri, kad ji yra apsivilkusi su ta pačia juoda šydrine suknele, kad jos ausyse švytruoja tie patys auskarai ir kad jos veidas yra labai išbalęs. Ji prisiartina prie jo lovos, valandėlę pastovi, paskui pasisuka ir išnyksta pro kitą sieną.

Vasaris, siaubo apimtas, pašoko iš lovos ir niekaip negalėjo įsitikinti, kas čia buvo: sapnas, haliucinacija ar koks paslaptingas telepatiškas regėjimas. Visame kūne jis jautė dar sustingimą ir nuovargį, rytas buvo šaltas ir apsiniaukęs, tat, neilgai galvojęs, jis vėl atgulė į lovą ir šį kartą užmigo giliu miegu.

Pažadino jį smarkus, pakartojamas beldimas į duris. Atidaręs jis pamatė išsigandusią, uždususią Adelę, ir baisi mintis kaip žaibas nušvietė viską.

– Ar ponia?! – sušuko jis, nesusigriebdamas nė kaip klausti.

– Taip... ponia... O Viešpatie!.. Skubinkit, ponas, greičiau!..

– Kas taip?.. Ką ponia?.. Sakyk gi tamsta pagaliau!..

– Numirė!.. Ponia numirė!.. O Viešpatie!.. Skubinkit, ponas, greičiau!..

Vasaris pajuto veide šaltį, automatiškai pertraukė delnu per kaktą ir, tarsi sugniuždytas nepakeliamos naštos, atsisėdo ant lovos. Paskui dar paklausė, ar pašauktas gydytojas ir ar pranešta ponui Glaudžiui, kuris buvo išvykęs į Klaipėdą. Viskas buvo padaryta. Adelė išėjo, ir Vasaris ėmė paskubom rengtis.

Kai jis nuvyko į Glaudžių butą, salione rado tą patį gydytoją, kurį matė čia ir po Vytuko mirties.

– Kas jai, ponas daktare? – trumpai paklausė.

– Širdis, – nenorom atsakė daktaras. – Paskutiniais laikais ji turėjo iškentėti daug moralinių ir fizinių negalavimų... Nenormalus gyvenimas. Jai reikėjo poilsio, ramybės, o čia, matai tamsta, tokia naktis – nepakėlė...

Jiedu įėjo į Liucės kambarį, ir Vasaris pamatė ją išsitiesusią ant kanapos, aukštielninką, jau aptvarkytą, su sudėtom ant krūtinės rankom. Ji buvo apsirengusi vis tais pačiais rūbais, su šviesiom kojinėm, spindinčiais bateliais, su auskarais ausyse ir žiedais ant pirštų. Jos veidas buvo baltas kaip popierius, bet išraiška nepaprasta ir baisi. Liucijos burna buvo prasižiojusi, veidai įdubę, lūpos pakrypę į vieną šalį, ir akių vokai nevisiškai užvožti. Gal dėl nušvietimo ir ypatingai krentančių šešėlių, o gal ir savaime tie bruožai susidėjo į kažkokį klaikų šypsnį, į kažkokią reikšmingą, bet neįspėjamą grimasą.

Vasaris negalėjo atitraukti akių nuo to dar neseniai gražaus, o dabar taip negailestingai mirties iškreipto veido ir momentais pajusdavo tokį siaubą, kad beveik akys temdavo ir plaukai šiaušdavos ant galvos. Prisiversdamas didele valios pastanga, jis priėjo prie Liucijos lavono ir, tarsi amžinai ją atsisveikindamas, palietė jos išbalusias rankas. Keistą šaltį jis pajuto savo delne ir skubiai atsitraukė atgal.

Salione jis vėl kreipėsi į gydytoją:

– Daktare, sakykit, argi ji iš tiesų mirė natūralia mirtim?

Gydytojas patraukė pečiais.

– Žinoma! Kaipgi kitaip?.. Širdis... Jau seniai skųsdavosi... Nenormalus gyvenimas.

Bet Vasaris klausė kankinamas abejonės. Jam rodės, kad tokią išraišką tegali turėti nusižudėlis, paskutinę valandą iškentėjęs visą fizinių ir moralinių kančių pragarą, paniekinęs gyvenimą ir žiauriai iš jo, o gal ir savęs paties, pasityčiojęs.

Jis išėjo į valgomąjį, pasišaukė Adelę ir pradėjo klausinėti, kas ir kaip rado ponią negyvą. Pasirodė, kad pirmoji nelaimę pastebėjo pati Adelė. Išsiskirsčius svečiam, ponia

dar kurį laiką vaikštinėjo po kambarius, paskui, pasiėmusi į savo miegamąjį stiklą vyno, liepė eiti tarnaitėm gulti. Adelė su Tekle tuoj atsigulusios ir užmigusios. Adelė pabudusi apie dešimtą valandą, apsirengusi ir ėmusi tvarkyti salioną. Įėjusi į valgomąjį, pro durų apačią ji pastebėjusi, kad ponios kambary tebežibanti elektra. Ji atsargiai prasivėrusi duris, norėdama šviesą užgesinti. Bet staiga pamačiusi, kad ponia guli ne lovoj, bet ant kušetės. Ji tuoj pajutusi nelaimę, nes ponia gulėjo labai persikreipusi ir viena ranka beveik siekė grindis. Adelė, įsitikinusi, kad ponia negyva, ėmusi balsu šaukti ir tuoj atsivedusi Teklę. Jodvi aptvarkiusios ponią ir surinkusios stiklo šukes, nes vyno taurė buvo numesta ant žemės ir sudužusi. Adelė tuoj šokusi skambinti daktarui, bet telefono triūbelę radusi nukabintą, ir stotis neatsiliepusi. Tada ji pati nubėgusi ir daktarą parsivedusi. Daktaras, apžiūrėjęs ponią, pasakė, kad ji mirusi širdies liga. Dar jis liepęs gerai nuplauti grindis toj vietoj, kur buvo sudužęs stiklas. Paskui Adelė telegrafavusi ponui ir nubėgusi pranešti jam, Vasariui.

Išklausęs to Adelės pasakojimo, Liudas jau beveik neabejojo, kad Liucija nusinuodijo, o gydytojas, kaip geras namų prietelis, norėdamas apsaugoti velionę ir jos vyrą nuo nereikalingų kalbų, pramanė širdies ataką.

Tuo tarpu atvyko keletas Glaudžiaus artimųjų, kurie ėmė rūpintis tolimesne ruoša, ir Vasaris, pasijutęs čia nereikalingas, išėjo.

Dabar jis jautė tik vieną pareigą – pranešti baisią žinią kanauninkui Kimšai. Jis nuėjo į paštą, suredagavo telegramą ir sugrįžo namo. Juk ką jis galėjo daryti dabar visai jam svetimame pono Glaudžiaus bute? Namie jis stengėsi su visom smulkmenom atsiminti Liuciją nuo to momento, kada vakar, įžengęs į salioną, pamatė ją puošniai apsirengusią ir belaukiančią svečių.

Dabar jos mirties, o greičiausia nusižudymo, akivaizdoj visas vakarykštis Liucijos elgesys ir kiekviena smulkmena nušvito aiškia ir žiauria prasme. Vasaris stebėjosi, apgailestavo ir kaltino save, kaip jis galėjo nesuprasti ir neįspėti šuoliais besiartinančios katastrofos. Tie nepaprasti svečiai, tas Liucijos nuotaikos kitėjimas, tas tostas už beprotybę ir pagaliau tas reikšmingas pašnekesys makabriško šokio metu – visa tai buvo pasiruošimas ir gana aiškios aliuzijos į baisų pasiryžimą numirti.

[...]

Šeštą valandą atėjo laiškanešys ir įteikė jam laišką. Vasaris pažiūrėjo į voką ir nutirpo: jis pažino Liucijos raštą. Drebančiais pirštais jis išvyniojo popieriaus lapą ir pažiūrėjo į parašą. Taip, Liucija. Jis sėdo prie stalo ir ėmė godžiai skaityti.

Įsivaizduoju tavo nustebimą, brangus Liudai, kai tu paimsi šį laišką į rankas. Tuomet viskas jau bus įvykę, tu būsi sujaudintas, o gal pasipiktinęs ta beprotybe, o aš... Kur būsiu tuomet aš?.. Na, bet negraudinsiu tavęs jokiais sentimentaliais žodžiais. Aš dabar mąstau labai aiškiai ir blaiviai ir noriu, kad paskutinis mano laiškas liudytų apie mane geriau negu daugelis mano pasielgimų, ypač šiom dienom.

Neseniai kalbėjau su tavim telefonu ir žinau, kad šį vakarą tu ateisi. Tik dabar kilo many noras parašyti tau laišką, kurį tu gausi jau po mano mirties. Laišką aš įmesiu vakare, nusižudysiu, kai išsiskirstys svečiai, atsisveikinus su tavim, vėliausia apie 8 val. ryto, o laišką tu gausi tą pačią dieną, bet, žinoma, vėliau.

Kodėl aš tau rašau? Tu, kaip poetas, gal pamanysi, kad dėl efekto, dėl nepaprasto įspūdžio. Pamanyk tik! Nusižudėlės laiškas! Kaip ir kokia dviejų pasaulių jungtis, nuo šermeninės lentos ištiesta ranka... Bet ne. Visa tai man nerūpi, ir jus, gyvuosius, stebinti nepaprastumu aš dabar

visai nenoriu. Rašau tau, kaip senam prieteliui, kaip seniai mylėtam ir dabar dar tebemylimam žmogui. Aš noriu tau dar kartą padėkoti už tai, kad tu mane supratai ir iš manęs nesityčiojai, kaip daugelis kitų mano garbintojų, ir man nemelavai, neva mane mylįs.

Ir štai dar dėl ko. Svarstydama savo mirties aplinkybes, aš imu bijoti, kad laisvas mano pasitraukimas iš gyvenimo gali būti nuslėptas. Aš numatau, kad mūsų gydytojas, į kurį, be abejo, pirmiausia bus šauktasi, norėdamas apsaugoti mane nuo paskalų, o Glaudžių nuo nemalonumų, sugalvos kokią nekaltą mano staigios mirties priežastį. Man, žinoma, tai maža rūpėtų, bet, nežinau kodėl, būtinai noriu, kad tu žinotum, kaip aš mirštu, ir niekad dėl to neabejotum. Aš noriu, kad mano mirtis tau nebūtų apgaubta jokiu melu, jokiais veidmainiškais aiškinimais. Apie 8 ar 7 val. ryt ryto aš paimsiu stiklą raudono vyno, nueisiu į savo kambarį, įsipilsiu nuodų ir, atsigulusi ant kušetės, išgersiu. Aš turiu patikimų nuodų, kurie veikia beveik momentaliai. Šautis aš nenoriu: triukšmas, kraujas, be to, niekad nesi tikra, ar gerai pataikysi.

Šį vakarą tu, be abejo, stebėsiesi iš mano svečių, iš vaišių ir iš manęs pačios. Čia jau aš tau nieko neišaiškinsiu. Manyk kaip nori. Ar aš pagaliau žinau? Gal aš panūdau atsiskirti su savo gyvenimu tokiu momentu, kada dar kartą pamatysiu visą jo tuštumą, o gal susigundžiau efektu, teatrališka scena? Pamanyk tik! Nešiodama gedulą po sūnaus mirties, visą naktį praūžė girtoj kompanijoj, o išleidus svečius nusinuodijo!.. Kodėl vieną kartą gyvenime nepadaryt sau tokio malonumo? Daug kas laikė mane turtinga išdidžia ponia, o maža kas, gal niekas, nežinojo, kad savo širdy aš jausdavausi nuskriausta, pažeminta, paniekinta ir ujama kaip laukinė katė... Kodėl tad paskutinę valandą nepadaryti man tokio karališko mosto?

Bet aš imu jau karščiuotis, o buvau ketinusi rašyti šaltai ir protingai. Ką tau dar pasakyti? Tikiuosi, tu viską ir šiaip suprasi, nors ir ne viską žinai, kas nušviestų mano mirties priežastis. O jų ne viena. Abejoju, ar pasakyt tau vieną paslaptį. Po sūnaus mirties sužinojau, kad mano dėdė – tai mano tėvas!.. Iš tiesų, kaip kokioj komedijoj... Mane ramindamas, jis pats prisipažino. Vargšas senelis, kaip jis apsiriko! Po visų katastrofų štai tau, Liuce, paguoda: esi kanauninko duktė! Žinoma, aš jo nesmerkiu ir ne dėl to žudausi... Bet žinai, Liudai, šita, galima sakyti, smulkmena parodė man, kad mano gyvenimas jau nuo pat pradžios buvo vienas didelis nesusipratimas. Ta smulkmena galutinai sunarpliojo visas mano minčių gijas, ir nebežinau, nuo ko reiktų pradėti. Aš neturėjau teisės gimti, tai kam dar čia graibstytis ir stengtis ko nors nusitverti? Tačiau prisipažinsiu tau, kad jo, to dėdės-tėvo, man be galo gaila, ir aš esu didelė egoistė, suduodama jam tokį smūgį. Bet kas jam pagaliau būtų per džiaugsmas iš manęs tokios?

Ima mane pagunda parašyti tau dar keletą šiltų, nuoširdžių žodžių, kaip paskutinį savo atsisveikinimą ir savo palikimą. Žodžių, kurie įstrigtų tau į širdį, ir tu mane minėtum ilgai, ilgai. Et, bet kam čia! Juk kas mum beliko bendra?

Keliolika gyvenimo valandų. Neverta! Aš pati žinau, kaip trumpai gyvieji mini mirusius. Pagaliau, šį vakarą mudu dar pasimatysime. Gal aš tau ką ir pasakysiu – gera ar bloga, nežinau.

Štai mano laiškas ir baigtas. Sudie, Liudai, šįkart amžinai.

Liucija

Negreit Vasaris atsitraukė nuo to laiško. Perskaitė jį keletą kartų ir vis dar gaudė akim atskirus sakinius, atskirus žodžius. Tai štai kokia buvo Liucija! – stebėjosi jis, bet kokia ji buvo – aptarti neįstengė. Tas laiškas, nors desperatiškas ir žiaurus, jį tarsi nuramino, tarsi paguodė ir sustiprino. Jis pamatė, kad Liucija turėjo kaip ir kokią savo mirties programą, buvo pasiryžusi ją įvykdyti – ir įvykdė. Kiekvienas atliktas uždavinys, nors jis būtų ir kraupiausias, duoda mum savotiško pasitenkinimo momentą. Tat ir Liudas Vasaris, pajutęs savo širdy atoslūgį, padėjo laišką, apsirengė ir išėjo į miestą. Jam

parūpo pažiūrėti, kas dedasi prie Glaudžių buto, ar Liucija jau pašarvota ir ar jau eina žmonės lankyti nabašninkės.

Taip. Šaligatvis prie tų namų jau buvo nubarstytas eglių šakelėm, gatvėj stovėjo du juodi automobiliai, o pro duris ten ir atgal vaikščiojo žmonės. Iš nugirstų žodžių jis suprato, kad lankymas jau prasidėjęs. Kartu su kitais, nežymiai, jis įėjo pro duris, kur tiek kartų buvo sutinkamas kaip lauktas svečias. Šį kartą niekas jo nepasitiko.

Salione, aukštai iškelta, ąžuoliniam karste gulėjo Liucija. Vakar toj pačioj vietoj ir tuo pačiu metu ji laukė svečių. Dabar aplink ją aukštose žvakidėse degė daug vaško žvakių, ir jų aitrus kvapas sklaidėsi ore. Daug žalumynų ir gėlių gelsvoj žvakių šviesoj ir juodame uždangalų fone gedulingai puošė aukštą Liucijos guolį.

Sunku buvo pamatyti jos veidas. Pro palmių lapus, pro plazdančias žvakių liepsneles pasirodydavo kartais jos kakta ir vėl išnykdavo šešėly. Nė karto Vasaris nepamatė jos burnos. Bet kai jis atsimindavo tą pašaipišką lūpų iškrypimą, kurio nusigando šį rytą, jam rodės, kad ji tyčia slepia savo veidą į balto muslino pluoštą.

[...]

Rytojaus dieną, 4 val. po pietų, Liuciją Glaudžiuvienę tuo pačiu keliu, kaip ir jos sūnų, lydėjo į bažnyčią. Daug žmonių ėjo paskui karstą, dar daugiau stovėjo šaligatviuose. Laidotuvių giesmės ir maršo garsai graudžiai aidėjo aprimusioj gatvėj. Vasaris, prisijungęs prie palydovų būrio, matė daugelį Liucijos pažįstamų, matė ir poną Glaudžių, sunkiai žingsniuojantį su nuleista galva.

Bet palydovų būry ėjo ir kanauninkas Kimša. Tik vienas Vasaris suprato, dėl ko senelis neapsivilko kamžos, neužsidėjo juodos kapos ir pats nevedė savo augintinės paskutiniu šios žemės keliu. Ėjo kanauninkas sunkiai sulinkęs ir žemai nuleidęs galvą, ir buvo matyti, kaip skaudžiai jį slegia ilgo gyvenimo našta.

Kitą dieną 9 valandą buvo iškilmingos laidotuvių pamaldos, bet ne kanauninkas Kimša jas laikė. Apsikniaubęs, veidą paslėpęs delnuose, jis sėdėjo presbiterijos suole ir nė Evangelijai neatsistojo. Už seniai atgailotas jaunystės nuodėmes jis kentė bausmę ir taip pat negalėjo suprasti, dėl ko jis gyvas, o mirė ji, niekuo nekalta.

Kai Liuciją palaidojo ir visi, pareigą atlikę, skubinosi savais keliais, Vasaris netyčia pasijuto greta kanauninko Kimšos.

– Kunige kanauninke, – prakalbino jį, – leiskit tarti jum gilios mano užuojautos žodį. Liucijos mirtis ne tik jum, jos globėjui, bet ir mum, jos pažįstamiem, buvo netikėtas ir skaudus smūgis. Nelaiminga Brazgių šeima!

Prakalbintasis išsigandusiom akim pažiūrėjo į Vasarį, tarsi nesuprasdamas, kas čia ko iš jo nori. Pagaliau susigriebė:

– A, tai tu... Buvai palydėti?.. Na, ką gi... Tokia Dievo valia... Štai mane seną laiko, o ją jauną pašaukė. O kaltas juk aš!..

– Kokia čia jūs kaltė, kunige kanauninke! Niekas čia nekaltas. Nebent Glaudžius.

– Vienas Dievas mane teis už mano didžiausią kaltę, – iškilmingai tarė kanauninkas. – O kaltas čia ir tu – bet ir tai gal dėl manęs.

– Nesuprantu, kas čia mūsų per kaltė.

– Juk mačiau, kad mergaitė įsimylėjus tave. Reikėjo man tave atimti iš seminarijos ir padaryt kitokiu žmogum. O dabar kas ir tu per kunigas? Būtų viskas kitaip pakrypę.

Nieko į tai neatsakė Vasaris, tik prisiminė, kad jį myli Auksė. Bet tas prisiminimas jo širdies nesušildė.

Kanauninkas Kimša dar paklausinėjo apie paskutines Liucijos gyvenimo dienas, bet į smulkmenas nesileido. Sunku buvo numanyti, ar jam kyla kokia abejonė, kaip iš tiesų mirė jo duktė. Nieko jis neprasitarė nei apie širdies ataką, nei stebėjosi jos staigia mirtim.

Vasaris atsisveikino jį nujausdamas, kad daugiau turbūt nebeteks jiem pasimatyti. Sulinkęs po sunkia gyvenimo našta, kanauninkas Kimša nužingsniavo stoties kryptim.

O Liudas Vasaris grįžo namo pro ištuštėjusį ir dabar jam visai svetimą Glaudžiaus namą. Visi langai buvo atdaryti, Teklė daužė balkone kilimus, o kiemsargis šlavė nuo šaligatvio sumintas eglių šakeles.

XXVI

Palydėjęs Liuciją į kapus, Liudas Vasaris pasijuto ir pats baigęs vieną savo gyvenimo tarpą. Juk mirė moteris, kuri kadaise jam, nieko nežinančiam, nieko nepatyrusiam, naiviam klierikui, pirmoji pažadino širdį audringiem jausmam ir pirmoji iškėlė didelį gyvenimo klausimą. Nuo to laiko štai ligi šiol jis blaškėsi, svyravo ir kankinosi, ieškodamas išsivadavimo iš tų varžtų, kurie naikino jo asmenybę ir kūrybą. Per tą gana ilgą metų eilę Liucija jį mylėjo, nors jųdviejų gyvenimo keliai, susikryžiavę tik trumpais momentais, ėjo priešingom kryptim: jo – į išsivadavimą, jos gi – į mirtį.

Dabar, kai Liucijos nebėr, Liudas Vasaris pajuto aplink save ir savy šaltą nebylią tuštumą. Liucijos nusižudymas ir jos pomirtinis laiškas tarsi praskleidė kokią uždangą, už kurios slėpės daug nuostabių dalykų, bet dabar jau nieko to nebeliko. Visa tai buvo buvę: Liucija buvo jį mylėjusi, ji buvo daug klydusi ir klaidžiojusi, ji buvo daug kentusi, ji buvo buvusi nepaprasta pasiryžėlė. Mąstydamas apie Liuciją kaip apie buvusią ir amžinai išnykusią, Vasaris atsimindavo jos žodžius, kad mes tik tada ko nors pasigendame, kai esame negrąžinamai to netekę.

Taip jis dabar pasigesdavo Liucijos. Gal ne tiek jos pačios, kiek tos savo sielos būklės, tos ramybės, kurią suardė jos nusižudymas. Liucijos mirtis sukėlė jame kaip ir kokią baimę, tarsi jis iš tiesų būtų kaltas dėl tos katastrofos. Juk jeigu jis būtų mokėjęs prieiti prie Liucijos kaip geras prietelis, tinkamai ją supratęs ir įspėjęs, gal nelaimė nebūtų įvykusi.

Be to, jis dabar žinojo, kad Liucija tik jį vieną giliai mylėjo, nuo jųdviejų pirmosios pažinties ligi pat galo. Ir paskutinis jųdviejų suartėjimas pereitais metais dabar gavo visai kitokios reikšmės: tai buvo ne išdykusios aistros smaguriavimas, bet mylinčios moteries širdies reikalas.

Tat jį vargino dabar klausimas, ar jis turi teisę mylėti kitą moterį ir ieškoti gyvenime laimės, tartum nieko nebūtų atsitikę. Dabar jis matė, kad kunigavimas atskyrė jį nuo pirmosios jį mylėjusios moteries ir galbūt ją pražudė. Jis kunigavimu baigia nusikratyti, bet pirmoji klaida vis tiek lieka nebepataisoma. Tad ar nepakibo ties juo kokia nepalaima, kuri drums kiekvieną šviesesnę jo gyvenimo valandą ir keršys ne tik jam, bet ir tai, su kuria jis bandytų savo likimą surišti?

Taip tat susiformulavo dabar Vasary ankstyvesnė jo nuojauta, dar esant Liucijai gyvai, kad jos nelaimės stoja tarp jo ir Auksės. Taip pat ir Liucijos žodžiai, kad ji kaip vaiduoklis jį sekiosianti ir po mirties priversianti save pamilti, dabar tarsi realizavosi tais gedulo ir liūdesio dienų sielvartais. Iš tiesų gi tai buvo paskutiniai jo baigiamojo laikotarpio išgyvenimai ir aidai, kurie Liucijos nusižudymo sukrėstoj jo sieloj dar kartą sujudo išgąstingom abejonėm ir grasinančiais vaizdais. Čia dar kartą prabilo tas semi-

narijos disciplinoj išauklėtas baugštus jautrumas, kuris kadaise versdavo jį tūnėti tuščioj apytamsėj koplyčioj, Kalnynuose sielotis dėl baronienės pažinties ir užsieniuose – dėl savo vienatvės.

[...]

Auksė numanė, koki rūpesčiai slegia Liudą. Ji matė, kad tas dvelkiąs iš jo šaltis, kurį ji pajuto tuoj po Liucijos mirties, neleidžia nė jai prie jo prisiartinti ir padėti jam tuos rūpesčius išsklaidyti. Ją, tiesa, ėmė nerimastis, matant, kokį sunkų bandymą ir pavojų turi pakelti jųdviejų meilė, bet, antraip vertus, ji tikėjosi iš to bandymo ir daug gera. Pažindama Vasarį, ji matė, kad Liucijos meilė tebeglūdi jo širdies gilumoj ir kad jis pats gerai nesusivokdavo savo jausmuose, kai sakydavo mylįs vien tik ją, Auksę. Dabar, Liucijai mirus, turi atsitikti viena iš dviejų: arba jis, išgyvenęs savo skausmą, visa širdžia pakryps į Auksę, arba įsitikins, kad Auksės nemyli ir niekad nemylėjo. Tat ji pasitraukė, pasiryžusi laukti šiokio ar tokio pakitėjimo ženklų.

Praslinkus porai mėnesių po Liucijos mirties, svarbūs vieši įvykiai sukrėtė visą Lietuvos gyvenimą ir pasuko jį nauja kryptim. Gruodžio 17 d. perversmą daugelis sveikino su entuziazmu, bet kitų veidai niaukėsi rūpesčiu ir baime dėl krašto likimo. Liudas Vasaris, tada pirmą kartą pakirdęs iš savo sustingimo, domiai ėmė sekti naujų reiškinių pradžią, ir jam atrodė, kad tautinė sąmonė ir kūryba žengia į naują laimėjimų kelią. Jis, kaip ir daugelis tų dienų optimistų, tikėjosi, kad lietuvio dvasia pagaliau išsivaduos iš siaurų dešinės ir kairės varžtų, kad staiga sukilęs kūrybos viesulas nupūs visokias šiukšles ir dulkes nuo aprembėjusios, apatiškos visuomenės, ir lietuviškas žodis, lietuviškas menas kartu su valstybės darbu statys tautos kultūros rūmą. Ir jis mąstydavo, kad, prasidėjus šiam laikotarpiui, turi prasidėti ir naujas jo gyvenimo tarpas.

Taip nusiteikęs jis praleido Kalėdų šventes ir uoliai ėmėsi plunksnos. Jis norėjo greitai baigti naują dramą, kuri turėjo pažymėti ir naują jo kūrybos laikotarpį – krypimą į realų gyvenimą, į aktualius tautos ir visuomenės reikalus. Svarbūs viešieji įvykiai ir jo paties darbas pakreipė jo mintis nauja linkme ir tarsi naujos gyvybės įdiegė į jo sielą. Liucijos atsiminimas jau nebekėlė jame nerimasties ir blogų nujautimų. Jis jau galėjo ramiai apie tą katastrofą galvoti ir blaiviai jos priežastis vertinti.

Praėjus pusei metų po Liucijos mirties, pavasarį, drama jau buvo baigta. Lengviau atsikvėpęs po šito darbo, jis dažniau galėjo lankytis pas Gražulius, klausytis Auksės muzikos ir plačiau išsikalbėti apie daugelį naujų reikalų ir klausimų.

Auksė jau nuo kurio laiko su džiaugsmu ėmė pastebėti, kad Liudo nusiteikime įvyko žymių atmainų. Visos tos nerimastys, kurias buvo sukėlusi Liucijos mirtis, atrodė jau išgyventos. Jis dabar nė karto apie tai nekalbėjo, jame nebuvo jaučiama to šalčio ir užsidarymo, ir jo žvilgsny Auksė vėl pradėjo išskaityti tai, ko nepasakydavo jo žodžiai. Jųdviejų bendravimas tapo vėl toks pat artimas ir nuoširdus kaip anksčiau, bet lemiamo klausimo, kas bus toliau, Liudas vis dar, matyt, vengė.

Vieną kartą jis, atėjęs į Gražulius, išsitraukė iš kišeniaus lapą popieriaus ir, rodydamas Auksei, kalbėjo:

– Žiūrėk, Aukse, tai dekretas, smerkiąs mane, mano elgesį ir mano raštus. Šitas popieriaus lapas prieš mane – tai kaip Rubikonas prieš Cezarį. Peržengus jį, kelio atgal nebelieka. Cezaris svyravo, bet vis dėlto peržengė ir laimėjo. O man kaip pasielgti?

Nors Vasaris kalbėjo juokaudamas, bet Auksė matė, kad reikalas čia turbūt rimtas. Tačiau, tęsdama Cezario istoriją, juokavo ir pati:

– Legenda sako, kad svyruojantį Cezarį peržengti Rubikoną padrąsinusi kažkokia šviesi būtybė, gal jo mūza. Pripažink tą rolę man. Parodyk, kas tai per raštas?

– Raštas čia, Aukse, lotyniškas, – aiškino Vasaris, skleisdamas lapą ant stalo. – Jau vien dėl to tu negali man atlikti Cezario mūzos rolės, kad per menkai moki lotynų kalbą.

– Na, pakaks su Cezariu, į kurį tu visai nepanašus! Kas ir ką čia tau rašo?

– Tai yra raštas iš vyskupo kurijos. Liepia man apsivilkti sutaną, apsigyventi prie bažnyčios, atlikti rekolekcijas, kalbėti brevijorių, laikyti mišias, nevaikščioti į teatrą ir savo raštus duoti dvasinei cenzūrai. Kaip manai, ar tai ne per maža?

– Rimtai?.. Tu nejuokauji?.. – nustebusi klausė Auksė.

– Nė kiek. Tiesą pasakius, aš jau seniai tokio rašto laukiau.

– Na, aš niekados nemaniau, kad Bažnyčios vyresnybė būtų toki siauri žmonės!

– Kodėl siauri? – nesutiko Vasaris. – Tie reikalavimai yra visai racionalūs. Jeigu aš būčiau ketinęs likti kunigų luome, ir be įsakymo būčiau juos įvykdęs. Paprasta gyvenimo logika to reikalauja.

Bet Auksė stebėjosi:

– Duot kontroliuoti savo raštus ir nevaikščioti į teatrą šiais laikais? Kas gi čia per logika?

– Žinoma! Kunigų luomas turi būti aiškus ir disciplinuotas, jeigu jis nori būti stiprus ir gyvenimą valdyti. O jis to nori. Dvasinė vyresnybė turėtų tučtuojau imti nagan kiekvieną, kas pradeda krypti iš luomo vėžių. O kas jau iškrypo arba nenori laikytis jo dėsnių, prašom – tam laisvas kelias! Deja, vyresnybė taip nesielgia. Ji per dažnai toleruoja įvairius kompromisus ir nusižengimus Bažnyčios dėsniam, jei kitais atžvilgiais jai tai yra naudinga. O tuos, kurie aiškiai ir atvirai nori pasitraukti iš netinkamo sau luomo, persekioja ir smerkia. Čia tai nesusipratimas, siaurumas ir fanatizmas! Aš niekad nieko nesakysiu prieš vidujinę luomo santvarką ir griežtus reikalavimus tiem, kurie nori jame pasilikti, bet nutariau priešintis ir, reikalui esant, kovoti dėl teisių tų, kurie iš jo išstoja. Mūsų amžiuj tolerancija turėtų būti ne išmalda, ne malonė, ne kompromisas, bet teisė ir pareiga. Visi esame žmonės!

Bet Auksė į tokią griežtą jo kalbą atsakė skeptiškai šypsodamasi:

– Gera dabar tau taip protauti ir pritarinėti dvasiškių luomo reikalavimam, kuomet pats esi jau beveik išsivadavęs iš to luomo varžtų. Bet atsimink apie kitus, kurie nėra taip laimingi kaip tu ir negali pasekti tavo pėdom. Jie norom nenorom pasiliks kunigų luome ligi mirties. Štai tiem reikia, kad kunigavimo našta taptų lengvesnė.

– Taigi tik dėl jų, Aukse, ir reikia reformos! Tegul būna jiem atviras kelias į gyvenimą ir į kitokį naudingą darbą. Tegul kunigauti pasilieka tik tie, kurie to nori ir tam tinka. Tokiem kunigavimo našta nėra sunki, ir jokių lengvatų nė laisvių jie nereikalauja.

– Tebūnie! – sutiko Auksė, nenorėdama ilgiau ginčytis. – Baikim tas diskusijas. Nori? – paskambinsiu tau porą Čiurlionio preliudijų.

Bet Vasaris norėjo dar kažką pasakyti, kas jam gulėjo ant širdies.

– Palauk, Aukse, aš tavo muziką labai mėgstu, bet šiandie man svarbi, lemiama diena. Pasikalbėkime dar valandėlę. Aš noriu, kad tu mane visai gerai suprastum.

Jis perėjo porą kartų per salioną, o Auksė, staiga nerimasties apimta, laukė, ką jis dar pasakys.

– Iš tavo žodžių, Aukse, – pradėjo Liudas, – aš matau, kad tu mane laikai dabar beveik jau atbaigtu žmogum, kuriam viskas aišku, kurio klaidžiojimai ir kovos jau pa-

sibaigė, o belieka vien ramiai atsisėdus rašyti dramas ir poezijas. Dėl to tu vadini mane laimingu, kuriam kiti gali pavydėti...

– Na, nestvarstyk mano žodžių! Taip gerai aš apie tave nemanau.

– Bet vis dėlto... Tu ir kiekvienas, kuris taip manytų, smarkiai klystų, Aukse. Aš dabar įsitikinau, kad kas aš bebūčiau, abejojimų, vidaus kovų ir kentėjimų vis tiek neišvengsiu. Pagaliau, ar reikia nuo jų bėgti? Aš manau, kad ne. Be vidaus kovų ir kentėjimų nėra kūrybos. Tik nuolatos degdamas ir atsinaujindamas meno žmogus gali kūrybiškai save pareikšti.

– Tai reikėjo pasilikti kunigu. Būtum galėjęs kankintis visą amžių!

– Ne, tai visai kas kita, Aukse! Būdamas kunigu aš kovojau ir kentėjau, jausdamasis esąs ne savo vietoj, dėl savo vidaus disharmonijos – ir tai buvo egoistiškas skausmas, savęs narpliojimas ir analizavimas. Išsivadavęs aš turėsiu kovoti dėl principų, dėl gyvenimo teisių ir santvarkos, o gal stačiai ir dėl duonos kąsnio... Bet aš manau, kad tai bus prasmingesnė kova ne tik man, bet ir kitiem.

– Taip, Liudai, – pritarė Auksė. – Dėl viso to kovoti reikia. Tik aš manau, kad tu tą kovą įsivaizduoji per daug niauriai ir net tragiškai.

– Taip, aš esu pasiryžęs viskam! Kelias, į kurį aš stoju, bus sunkus, bet trauktis iš jo neketinu. Jei netesėsiu, beliks pasekti Liucijos pėdom.

– Na, ką dar tu čia šneki! – net pasipurčius protestavo Auksė. – Žinok, kad tik tas laimi, kas neabejoja laimėsiąs ir apie jokias katastrofas nemano.

– Aš tai kalbu dėl to, Aukse, kad noriu tavęs paklausti, ar tu būtum pasirengusi eiti su manim net ir tokiu keliu, kur lauktų mudviejų skurdas, neapykanta, panieka, persekiojimai ir net katastrofa?

Didelio pasiryžimo jausmas sukilo Auksės krūtinėj. Tvirtai žiūrėdama Vasariui į akis, atsakė:

– Taip, Liudai. Su tavim aš nesvyruodama sutikčiau eiti net ir tokiu keliu.

Abudu nutilo, bet gerai vienas kitą suprato ir be tolimesnių pasiaiškinimų.

– Na, tai paskambink Čiurlionio preliudijas, – paprašė Vasaris, paėmęs Auksę už rankos ir vesdamas ją prie fortepijono.

Išėjęs iš Gražulių, jis panoro dar kiek pasivaikščioti, nes diena buvo pavasariškai viliojanti, šilta ir graži. Jis perėjo Laisvės alėją, pasuko į Vytauto prospektą ir netrukus pasijuto esąs ties kapinėm.

Vešliai susprogę žaliavo medžiai ir krūmai, kvepėjo žiedai, čiulbėjo šakose paukščiai. Kapinės atrodė kaip koks smagus, gyvybės kupinas sodas.

Vasaris žengė pro vartelius gilyn, pasuko į kairę ir po valandėlės sustojo ties Liucijos Glaudžiuvienės kapu. Gražus marmurinis kryžius ir pilka granito lenta puošė amžino Liucijos poilsio vietą. Kaip ugnis žėrėjo auksinės raidės saulės spinduliuose.

Nuleidęs galvą parymojo Vasaris prie geležinių kapo grotų ir atsitraukdamas pamanė, kad geltonos Aušrakalnio kačpėdėlės, kurias taip mėgo Liucija, gerai tiktų prie tų auksinių raidžių ir pilko granito...

Parėjęs namo, jis atsisėdo prie stalo ir, atsilošęs kėdėje, ilgai mąstė.

Jis perbėgo mintim visą savo gyvenimą nuo pačių pirmųjų kūdikystės atsiminimų: kaip jis išsigando skrendančių padange debesėlių, kaip nuo Aušrakalnio žiūrėdavo į giraitę, kurioje veisės gyvatės, o anoj pusėj spindėjo šviesūs rūmai, ir kaip naktigonyse miško tamsoj jį žavėdavo tėvo sukurtas laužas.

Paskui Šešupės krantuose jis traukia revoliucines pirmos gegužės dainas ir seminarijos koplyčioj klauso monotoniško dvasios tėvo balso. Katedros Nepažįstamoji ir Liucė – ir pirmosios mišios, ak, tokios varginančios ir klaidžios!..

Jis pakyla nuo stalo ir ilgai žingsniuoja po kambarį.

Kalnynų gyvenimas su visom smulkmenom slenka per jo galvą. Baronienės viliojantis juokas ir nerūpestingos kalbos dabar tik liūdną šypsnį iššaukia jo veide. Vargšė baronienė!..

Toliau jo atsiminimai jau šuoliais skrenda vieni pro kitus, vis artėdami, vis skubėdami, kol pagaliau vienam momente susitelkia visa dabartis. Kaip koki voratinklio siūlai į visas puses dar driekiasi jo paskutinių metų išgyvenimai ir rūpesčiai. Bet jie jau tirpsta toly, jie jau blanksta ir žūva naujai užplūstančioj išsivadavimo šviesoj.

Vasaris sėda prie stalo, pasitiesia prieš save lotynišką kurijos raštą, ima popieriaus lapą ir stambiom raidėm pradeda rašyti:

NN vyskupystės kurijai Liudo Vasario

PAREIŠKIMAS

Jurgis Savickis

Jurgis Savickis (1890–1852) – lietuvių prozos novatorius, ekspresionistinės poetikos novelėmis išsivadavęs iš „kaimiškos“ lietuvių prozos tradicijų, įvedęs miesto problematiką, žaidybinį „rimtų“ temų traktavimą, ironišką žvilgsnį į savo personažus ir grakštaus stiliaus eleganciją kaip esminius modernistinės literatūros elementus.

Savickio novatoriškumą ir laisvą žvilgsnį lėmė tai, jog buvo aristokratiškos kilmės, nuolat gyveno miestuose, mokėjo keletą kalbų, dirbo diplomatinėje tarnyboje, išsilavinimą gavo ne Lietuvoje – gimnaziją baigė Maskvoje, 1911–1912 m. mokėsi Sankt Peterburge, 1913 m. įstojo į Krokuvos dailės gimnaziją. Prasidėjus karui, vėl atsidūrė Rusijoje, 1915 m. išvyko į Kopenhagą, kur rūpinosi karo belaisviais ir pabėgėliais lietuviais. 1917 m. Švedijoje dalyvavo tarptautinėje lietuvių konferencijoje, akcentavusioje Lietuvos nepriklausomybės siekį. Išmoko danų kalbą, nuolat rašė apie Lietuvą, 1919 m. danų k. išleido dvi knygas – lietuvių ir danų prozos rinkinį „Priešaušris“, savo apybraižų knygą „Kelionė per Lietuvą“, kuriai įvadą parašė visoje Europoje žymus danų kritikas Georgas Brandesas. 1919 m. inteligentišką Savickį Nepriklausomos Lietuvos vyriausybė paskyrė valstybės atstovu Danijoje. 1921–1923 m. jis papildomai reprezentavo Lietuvą Švedijoje, Norvegijoje, Olandijoje, o nuo 1924 m. – Suomijoje, kur irgi aktyviai populiarino gimtąją šalį, organizavo suomių choro bei žurnalistų ekskursijas į Lietuvą. 1927–1930 m. dirbo Lietuvoje, Užsienio reikalų ministerijoje, 1928–1930 m. dar vadovavo Valstybės teatrui. 1930–1937 m. paskirtas nepaprastuoju pasiuntiniu Švedijoje (papildomai – Danijoje bei Norvegijoje). Entuziastingai populiarino lietuvių kultūrą, organizavo lietuvių parodas, menininkų gastroles, švedų (1931 m.) ir prancūzų (1934 m.) kalbomis išleido solidų albumą „Lietuvos menas“ (su savo įvadu), parengė ir švedų k. 1940 m. išleido antologiją „Lietuvių novelė“. Nuo 1938 m. atstovas Latvijoje, 1939–1940 m. nuolatinis delegatas prie Tautų Sąjungos Ženevoje. Prasidėjus karui ir sovietų okupacijai, pasiliko Prancūzijoje, kur 1936 m. įsigytame sklype ir pasistatytoje viloje „Ariogala“ vertėsi žemdirbyste. Negaudamas pensijos už puikią diplomatinę tarnybą, vertėsi sunkiai, liko Lietuvos pilietis, sekė lietuvių pabėgėlių likimą Vakaruose, krimtosi dėl tautiečių politinių rietenų, susirašinėjo su Romoje gyvenančiu Stasiu Lozoraičiu ir išeiviais Amerikoje. 1950 m. kaip neoficialus Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto atstovas lankėsi Švedijoje, Užsienio reikalų ministerijoje bei su karališkais asmenimis kalbėjosi pavergtos Lietuvos reikalu, įteikė oficialų raštą. Paskutiniais gyvenimo metais pasinėrė į literatūrą, bendradarbiavo su lietuvių emigracijoje leidžiama literatūrine spauda. Nors Savickis buvo tris kartus vedęs (žydę, danę, olandę), bet paskutinius metus nugyveno vienas, kovodamas su negalia ir kęsdamas finansinį nepriteklių. Po mirties 1956 m. dviem dalim buvo publikuota jo dienoraščių

knyga „Žemė dega“, perteikianti autentiškus karo išgyvenimus bei žmonijos klystkelių apmąstymus, prasmės ieškojimą fiziniame darbe. Be grožinės kūrybos, Savickis reikšmingas originaliomis kelionių apybraižomis – „Kelionė per Lietuvą (1919, danų k.), „Atostogos“ (1928), „Truputis Afrikos“ (1934), „Kelionės“ (1–2, 1938).

Ir Savickis svajojo tapti dailininku, bet likimas susiklostė kitaip. Visą gyvenimą domėjosi daile, ypač modernistine, diplomatinio darbo laikotarpiu aktyviai propagavo lietuvių tapytojus ir tautodailę užsienyje. Mėgo teatrą, operetę, kiną. Sekėsi rašyti, tik diplomatinė tarnyba ir darbas lietuvių kultūrai atimdavo daug laiko. Beletristo plunksną išbandė anksti – 1910 m. debiutavo apsakymais „Lietuvos žiniose“. Kūriniuose gausu tamsių spalvų, vyrauja erotikos tematika, aistros, mirties geismo, savižudiški instinktai. „Ankstyvoji Savickio kūryba – bene labiausiai „dekadentiška“ mūsų amžiaus pradžios proza“[1]. Spėtina, kad lietuvių rašytoją veikė rusų novelės meistras Leonidas Andrejevas, Krokuvos modernistų būrelio atmosfera, dailė. Visgi vertingiausia grožinė Savickio kūryba sukurta vėliau ir pasaulinio karo padalinta į dvi dalis: novelių rinkiniai „Šventadienio sonetai“ ir „Ties aukštu sostu“ pasirodė 1922 ir 1928 metais; novelių rinkinys „Raudoni batukai“ ir romanas „Šventoji Lietuva“ – 1951 ir 1952 metais.

1922 m. vasario mėnesį Kaune pasirodė labai savitas laikraštis „Keturių vėjų pranašas“ – avangardistinės kūrybos manifestas. Jame buvo deklaruojami nauji grožinės kūrybos principai: menas – ne paslaptingų įkvėpimų rezultatas, ne menininko sielos raiška, bet išmoningai konstruojamas, montuojamas, išradingai gaminamas „daiktas“. Leidinyje pateikta tokios kūrybos pavyzdžių – keletas Kazio Binkio, Salio Šemerio, Petro Tarulio tekstų. Neregėta futuristinė bei ekspresionistinė poetika, atviras kūrinio konstravimas šokiravo visuomenę, pripratusią prie realistinės, neoromantinės ar simbolistinės literatūros, sukėlė gyvą reakciją – dauguma piktinosi, kai kas žavėjosi jaunų menininkų pramuštgalviškumu. Tiesa, keturvėjininkams sunkokai sekėsi našiau įgyvendinti užsibrėžtą sumanymą – rašyti nauja maniera. Kol pasirodė visi žurnalo „Keturi vėjai“ numeriai (1924–1928), keturvėjininkų sąjūdžiui nepriklausantis individualistas, „rimtas“ diplomatas Savickis išleido net du modernistine poetika parašytus novelių rinkinius, kurie lygiai taip pat glumino ir stebino nepasiruošusį skaitytoją. Be to, keturvėjininkai daugiau slydo paviršiumi, į stebinimo efektus sudėdami visą energiją. Savickis ėjo gilyn, su nauja forma perteikdamas ir nerimą dėl žmogiškosios būties kaip ir visi Vakarų modernistai.

Savickio novatoriškumas, kurį dabar įžvelgti yra sunkiau, to meto literatūros fone buvo akivaizdus keletu aspektų. Atrodė keista, kad rašytojas neketina savo kūrybos pajungti kokiam nors „kilniam“ praktiniam tikslui: kelti patriotinius jausmus, kovoti už kultūrą, socialinę lygybę, krikščionišką dorovę, lavinti skonį ir pan. Modernistinis menas nesislapsto už idėjų, atvirai demonstruoja savo sąlyginumą, teatrališkumą, iškelia estetinę funkciją, žaidybinį pradą ir pasiūlo savo taisykles, kurių neperpratęs žaidime negalėsi dalyvauti. Savickis atsisako realistinio vaizdavimo, pažeidžia nusistovėjusias konvencijas, tad jo tekstų skaitymas reikalauja intelektualinių pastangų.

Autorius pasiūlė lietuvių literatūrai neįprastai atokią, nuo veiksmo atsitraukusio, nusišalinusio, abejingo ir atsainaus ne tiek pasakotojo, kiek stebėtojo poziciją. Įvykiai kūrinyje

[1] Giedrius Viliūnas, „Jurgio Savickio estetikos ištakos“, in: *Jurgis Savickis*, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Vilnius, 2001, p. 8.

matomi iš saugios distancijos („iš aukšto sosto“), veikėjų mintys ir jausmai naratoriaus nejaudina, veikėjai pateikiami lyg operetės personažai, jų pastangos atrodo komiškos, beprasmės, išgyvenimai, jausmai, aistros tarytum netikri, juokingi, egzistencija tuščia. Komentuojama ironiškai, stebint, geriau ar blogiau atliko vaidmenį, žaidžiama personažų veiksmais ir likimais lyg marionečių teatre („Visi buvo mandagūs, širdingi ir vienodi. Tarytum užsukami manekenai.“ I, 47).

„Ryškus Savickio kūrybos savitumas, paperkanti šilta šypsena, stiliaus meistrystė lemia jo tekstų skaitymo malonumą – suvokimo džiaugsmą, nuostabą, mėgavimąsi minties, žodžio, detalių taiklumu, šmaikščiu ironizavimu.“

Dalia Striogaitė

Nebūdingos ir veiksmo vietos: įvairūs Europos miestai, viešbučiai, kurortai, turtuolių vilos, didmiesčių kabaretai, tarptautinio traukinio kupė. Gamtos peizažas dažnai pateikiamas lyg operetės butaforinė dekoracija ar inscenizacija („Medžių viršūnės lingavos ir kalbėjos tarp savęs, tarytum rokoko riteriai ir damos, atsimodamos vėdyklėlėmis, gracingai žengė įstabujin šokin, o medžiu kamienai buvo užtempti gelsvomis skraistėmis nusileidusios saulės ar naktinės žaros.“ I, 26; „Ką gi daugiau galėjo daryti tokią skaisčią dieną, su debesėliais, po dangų išdraikytais, vieversiais ir kitais Dievo priedais geriems žmonėms“, I, 46).

Naujam estetiniam įspūdžiui sukurti Savickis reformuoja įprastą sintaksę ir leksiką. Sakinys suskaldomas jį į mažas atkarpas, naudojamos elipsės, staigūs peršokimai, lietuvių kalba sąmoningai „užteršiama“ tarptautiniais terminais, naujadarais, neišverčiamu žargonu, laikraštinėmis frazėmis, naikinama literatūrinė ir kuriama šnekamoji kalba. Vaizdų kinematografišku montažu siekiama dinamikos efekto. Pasiūloma daug neįprastų palyginimų, intertekstinių nuorodų, kultūrinių asociacijų – netikėtumo efektas sukuria stiliaus įtampą, intriguoja suvokimą, atšviežina skaitymą: „jos kūnas jaunas, skaistus kaip tolimos muzikos aidas“, (I, 18); „Pirmos valandos atvirumas, kraujo suplasnojimas, jausmu užliejąs himnas-marselietė“, (I, 20); „Prisuko sušalusiam sutvėrimui triūbą, ir gramofonas, tarytum gerti prašydamas, paleido savo užkimusią gerklę“ (I, 58).

Svarbiausia Savickio meniniame pasaulyje, žinoma, išlieka žmogus. Jo veikėjai – neįprasti ar neįprastai traktuojami. Daugiausia tai įvairių socialinių sluoksnių miestelėnai: ponija, menininkų bohema, kalėjimo viršininkas, banko direktorius, kino aktorius, prostitutė, balerina, studentas, karininkas, koks nors laisvas nuotykių ieškotojas ir pan. Savickio kaimiečiai – vangūs, primityvūs, godūs, nesąžiningi. Visų jų galvose daug vietos užima erotiškos mintys, įsivaizdavimai – taip rašytojas laužo dar vieną lietuvių literatūros tabu. Autorius ypač mėgsta moters perspektyvą, novelėse „Koketė“, „Užburtos jachtos“, „Kaukės“, „Kova“, „Miesto pavasaris“, „Ponia Janina Sudocholskienė“, „Motina“, „Ponia de Savigny“, „Vasaros kaitros“ sukuria daug moteriškų tipažų, iki tol nesutiktų lietuvių literatūroje. Moterys – lengvo gyvenimo ištroškusios „gerų partijų“ medžiotojos, manipuliuojančios savo jaunyste ar moterišku žavesiu, besistengiančios apskaičiuoti vyrų lūkesčius ir jais pasinaudoti. Apskritai novelių vyrai ir moterys neturi principų arba juos sulaužo, personažus apėmę dažnai kūniškos, nevaldomos aistros, hedonistiniai polinkiai, nešvarūs ketinimai, nesveikos idėjos, paiki įsivaizdavimai, noras staiga pakeisti gyvenimą, pastangos pranokti save, tik pasirinkti vaidmenys dažniausiai būna per sunkūs, apskaičiavimai – klaidingi, todėl Savickio novelių pasaulis groteskiškas ir tragikomiškas –

tai intrigų, manipuliacijų ir dūžtančių iliuzijų arena. Siužetuose dominuoja netikėtos, daug žadančios pažintys ir skaudūs išsiskyrimai, oro pilių išsisklaidymas. Netikėti pabaigos kirčiai atitinka žanro reikalavimus – Savickis ištobulino lietuvių novelę, priartindamas ją prie pasaulinių standartų.

Neįdėdamas, kaip atrodo iš pirmo žvilgsnio, daug „širdies“, atsisakęs visažinio pasakotojo pozicijos, nesitapatindamas su vaizduojamais personažais, nuoseklų pasakojimą pakeitęs fragmentų kaleidoskopu, Savickis vis dėlto, kaip ir kiekvienas talentingas menininkas, pasako daug tiesios apie žmogų, nauju rakursu nušviečia jo būties laikinumą bei iliuziškumą, perteikia naujai kylančios miesto civilizacijos dvasią, dezorientuojančias permainų nuotaikas, reliatyvumą, fiktyvumą, dvasines traumas ir jos pavojus, užčiuopia naujos epochos pulsą, nuspėja vartotojų ir masinės kultūros erą.

Savickis niekur konkrečiau nėra kalbėjęs apie jį veikusias asmenybes ar įtakas, ir tai yra įdomus tyrimų laukas mokslininkams. Be abejo, jis buvo gerai susipažinęs su realistine literatūra, rusų prozos klasika, ypač satyrinio vaizdavimo tradicija. Manoma, kad jį galėjo veikti *belle Époche* iškeltas estetizmo kultas, vokiečių ekspresionizmas, vaizdavęs mažą pasimetusį žmogų istorijos mėsmalėje, negarsinis kinas, teatras, ypač operetė, modernistinė dailė, grafika. Iš konkrečių pavardžių minėtina Oskaras Vaildas, jo elegancija, žaidimas paradoksais bei aforizmais, Henrio Bergsono ir galbūt Sioreno Kierkegoro ironijos teorijos, skandinavų literatūra – visų pirma impresionistas Knutas Hamsunas, sūnus Augustinas mini didelį Akselio Miuntės romano „Knyga apie San Mikelę“ įspūdį tėvui.

Lietuvių literatūrai Savickis yra svarbus kaip brandus modernistas, intelektualiosios novelės pradininkas, daug dėmesio skyręs diskurso konstrukcijai, išradingiems montažams, originalioms scenovaizdžio dekoracijoms. Jis keitė lokalią problematiką universalia, rodė Lietuvos pilietį kaip visos Europos žmogų, į pasakojimą įtraukė platų spektrą pasaulinės kultūros intertekstų, atsisakė įprastų vaizdavimo stereotipų, aktyvindamas skaitytojo dėmesį, ryškindamas sakinio ar žodžio semantiką, detaliam psichologizmui bei neoromantiškam lyrizmui priešpriešino ironišką mąstyseną, lakoniškus ir drastiškus sugretinimus, atvirą erotiškumą, ignoravo nuoseklų tikrovės atspindėjimą, į detales ardė vientisą vaizdą bei rišlų pasakojimą, griovė harmoningo ir tobulėjančio žmogaus, dvasingo kaimiečio mitą – Savickis sąmoningai ėjo prieš lietuvių ligtolinės prozos tradiciją, ją laužydamas ir kartu ženkliai praturtindamas.

Siūloma literatūra: Jurgis Savickis, *Raštai*, Vilnius: Vaga, 1990–1998; *Apie Jurgį Savickį: atsiminimai, dokumentai, kritika*, sud. Janina Žėkaitė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000; Alfonso Nykos-Niliūno straipsnis apie Jurgį Savickį „Ištraukos iš dienoraščio „Žemė dega““; *Jurgis Savickis:* Mokslinės konferencijos, skirtos Jurgio Savickio 110-osioms gimimo metinėms paminėti, pranešimai, sud. Loreta Mačianskaitė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001; Alfonsas Nyka-Niliūnas, „Vyriausiosios kartos duoklė“, in: *Lietuvių egzodo literatūra. 1945–1990*, Vilnius: Vaga, 1997; Donatas Sauka, *Jurgis Savickis: XX amžiaus literatūros šifras*, Vilnius: Baltos lankos, 1994; Dalia Striogaitė, „Jurgis Savickis“, in: *Lietuvių literatūros istorija. XX amžiaus pirmoji pusė. Antra knyga*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010; Giedrius Viliūnas, „Ironija Jurgio Savickio raštuose“, *Literatūra*, 1999, Nr. 37 (1); Janina Žėkaitė, *Jurgis Savickis*, Vilnius: Pradai, 1994; Janina Žėkaitė, *Modernizmas lietuvių prozoje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002.

Jurgis Savickis

AD ASTRA

Ūkininkas Dalba, atsikėlęs anksti šventadienio rytą ir gražiai nusiskutęs, rengėsi eiti bažnyčion.

Jis jautėsi pajaunėjęs ir buvo apimtas kažin kokio noro reformuoti visą savo gyvenimą ir pakeisti visą pirmykščią tvarką ūkėje.

Dalba atsiminė, kaip dar neseniai viskas aplinkui gulėjo tarp girių, o su žmogumi, kiek toliau gyvenančiu, sunku buvo ir sueiti. O dabar aplinkui kelmynai ir platūs keliai, o malkų tai ir prakurams sunku surasti...

Ant upės kranto, kur buvo sodžius ir vyšnynai, liko tik kelios trobelės. Jų tarpe ir jo gryčia, naujoviškai ant molynės statyta. Sodžiaus senos trobos buvo nukeltos, o kaminai sugriauti. Kiek sveikatos reikėjo padėti – tuos kaminus išarti, o vyšnias išrauti.

– Aš padarysiu savaip ir nepasiduosiu,– ištarė Dalba lyg koks pionierius.

Kol kas žmonės rudenį leidosi pakalnėn per jo kiemą ir išklampojo jam kelią nepamanomai. Buvo kažkoks Aliaskos vaizdas su pabrinkusiais keliais per smuklių miestą.

Energijos buvo daug, jis nežinojo, kur ją dėti.

– Imsiu ir užtversiu kelią. Tegul pamėgina! – nurimo ūkininkas.

Kaip bankininkas, prisirengdamas prie savo *week-end,* atrenka visai netikusius vekselius sunaikinti, taip ir Dalba rado vieną naikinti tinkamą. Tai buvo šuva. Pasenęs, energijos nustojęs, gaivalinėjąs po trobas.

– Imsiu ir nužudysiu!

Pavalgęs skaniai šventadienio pusryčių – riebių blynų su varške, – jis rengėsi eiti miestelin ir liepė vaikams atvesti šunį.

– Tėvai, nedaryk nieko gyvuliui šventą dieną – nelaimė gali ištikti, – rimtai išlydėjo Dalbienė savo vyrą bažnyčion.

Ūkininkas ėjo upės ledu, nuklotu ką tik iškritusio sniego ir lengvučio kaip pūkas.

Jį sekė senas šuva, sukvaišęs ir didelis. „Kaip veršis“, – pamanė Dalba.

Žiemos dangus niūrus ir tamsus, kaip pragiežto rašalo piešinys su kai kur žymiais paišiuko bruožais – krūmų stabarais ir šarkomis, skrendančiomis dangum.

Protarpiais žiemos spalvų nykumas būdavo sušildomas gaivesnės spalvos – oranžo ar žydriai melsvos,– tolimos saulės nusišypsojimas.

Saulei pradingus už susiveriančių debesų, viskas darydavos vėl pilka ir ramu.

Upės ledu ėjo vaikai pačiauškos, negalėdami atsidžiaugti savo naujai padarytomis rogutėmis. Kart su vaikais bėgo linksmai mastaguodami uodegomis šunys.

– Jaugi tat gali būti? Tamsta, kuris skaiteisi mūsų visuomenės įgudusiu nariu...

– Taip. Priėjo galas!

Šunys susiuostė.

– Nepasiduok, apsispręsk ir drąsiai išreikšk savo nuomonę, – pratarė vienas šunų su rimta gydytojo mina.

– Tamstos kailis dar gali tikti keliems sezonams,– ištarė viena suploninta kalė, suliesėjusi nuo bado ar poningumo.

– Ar nepalytėjai kartais žvakių lajaus? – ciningai atsiliepė vienas kumpanosis šuva, galvodamas vien apie dienos laukiamas pramogas.

Visi nudulkino, palikdami senį šunį vienų vieną.

Pasielgta buvo šuniškai.

Senis šuva, nuleidęs galvą, nešė savo kudlas kaip gyvenimo naštą.

Aukštai ant kalno, lygiai nutiestu vieškeliu, varėsi žmones sermėgiai, eidami šalia rogių ir laikydami rankose botagus. Šalimais ėjo moterys, juodai vilkusios, su numargintomis „vengrinėmis“ skaromis. Ant pat kalno viršūnės linksmai kinksnojo galva širmis, melsvo tinklelio užtiestas, tempdamas lengvas lakuotas rogutes. Jose sėdėjo jauna ponia, besikutodama skunkso kailiniais.

Ten, kur vasarą būdavo brasta, buvo nedidelė sala upėje. Piemenys suvarydavo vasarą savo bandą nuo mašalų apginti, o pravažiuoją ūkininkai stabdydavo savo arklius pagirdyti. Dabar sala aplinkui ledo sukaustyta, su apšalusių smilčių krantais. Nendrės ir karklai, vėjo blaškomi, švilpė paprastą žiemos dainą.

Ties krantu buvo prapjauta aketė žlugtui skalbti.

Ūkininkas niekuomet nemėgdavo su šunim eiti. Labiausiai bažnyčion.

Nutarė pabaigti sugalvotą darbą ir savo sunkumo atsikratyti.

Saldučiu, cukriniu balsu pavadino šunį į save. Atkišęs gyslotą ranką, rodė šuniui aketę, tarytum joje būtų pilna visokių gėrybių, šuniui pageidaujamų. Ūkininko veidas, nuo vėjo pamėlynavęs ir keliose vietose skustuvo suraižytas, išsitempė kaip gero aktoriaus kaukė į linksmučio žmogaus šypseną.

Šuva, įpratęs savo šeimininko šaukiamas tik rimtais atsitikimais, stačiai priėjo į jį. Ūkininkas, nudavęs, kad nori paglostyti šunį, nustvėrė jį už paskutinės kojos. Dabar tik pamato, koks šuva didelis ir svarus.

Ūkininkas, apsidairęs, kad niekas jo nepamatytų, norėjo įmesti šunį aketėn. Bet šuva piktai įkando jį rankon.

Užgulęs visu sunkumu ir perpykęs, ūkininkas įstūmė šunį aketėn.

Pasinėręs vandenyje, šuva vėl greitai pasirodė ant vandens paviršiaus ir įsikibo nagais į ledo briauną.

Šuva skendo.

Tik styrojo priešakinės šunies kojos su įtemptomis gyslomis ir nagais, suleistais ledan. Net ledas krauju nulašėjo.

– Dalba šunį skandina!

– Eitum verčiau bažnyčion...

Suriko vaikėzai, keldamiesi ties kapinėmis į kalną.

– Pienburniai!..

Jis jiems parodytų, kad ne šuva.

Pusberniai greitai pradingo už kapinių.

Ūkininkas išsibėgęs norėjo pastūmėti tas bjaurias kojas. Jis buvo sunervintas nepasisekimo ir tos „betvarkės“. Besisielodamas nepastebėjo, kad, šuniui aketėn plumptelėjus, ledas tapo sušvarkštytas vandens, ir jis, nenuskaitydamas savo lygsvaros, pačiužėjo pasagaičių kaustytais batais tiesiog aketėn. Tarytum dar sunkių kailinių ir savo užsispyrimo tyčia velkamas.

Šuva ne tik nenuskendo, bet, radęs atramos žmogaus dideliame kamuolyje, iššoko aikštėn, brėžtelėjęs šlapia ir aštria letena žmogaus skruostan, ir iššokęs čia pat pradėjo purtytis, aptaškydamas žmogų šaltais lašais.

Jei pašauktų piemenis, jie išgelbėtų jį, bet jis nenorėjo to daryti.

Ir dviejų valakų ūkininkas pradėjo skęsti.

Jo ir be to sunkūs kailiniai pradėjo mirkti ir traukė apačion; į batus čiurškė šalto vandens srovelės.

Žemės nesiekdamas ir bijodamas mirties, Dalba, įsikibęs ledan, pradėjo plumpnoti batais ir šaukti gvoltais pagalbos. Bet niekas jo negirdėjo.

„Jei atsitiktų laimė ir mane išgelbėtų, nieko negailėčiau tam žmogui“, – meldėsi Dalba. Jis, skęstantis, išvydo bažnyčią, šviesių angelų pilną.

– Ciucka...

Šuva, lakstęs visą laiką aplinkui, piktai suleido savo iltis į šeimininko kailinių rankovę ir atsispirdamas gyslotomis kojomis į ledo briauną, ėmė taip piktai traukti šeimininką už rankovės, kad milo siūlai pradėjo trūkti ir braškėti.

Šeimininkas, pasitaikius nusigriebti siūbuojančių karklų, išsirioglino viršun.

Atsisėdęs ant ledo, jis verkė ir šluostė prakaitą nuo pabalusios kaktos.

Artimos mirties regėjimas įvarė jam didelės baimės, ir jis buvo labai sunervintas.

– Ciucka! – jis pabučiuotų šunį.

Kažin ką duotų, kad pasidarytų geresniu žmogumi. Nors blogu žmogumi jis ir dabar nebuvo.

– Papasninkausiu! Tris dienas nevalgysiu... – kaipo aukščiausią atgailą pasirinko.

Suvargęs ūkininkas atsikėlė nuo ledo.

Kad nesusitiktų su žmonėmis ir neaiškintų, kodėl jis sušlapo, namon negrįžo, bet tiesiog nukumbrino į zakristijoną, kur, sumelavęs apie įvykį, gavo naujus vailokus ir sermėgą.

Kunigas per pamokslą graudino jį, tarytum, jam pokaičio metu bemiegant, šiltas vėjelis kuteno ir vartė marškinių atlapas. Ar kas varpa būtų jį erzinęs.

Užėjęs į zakristijoną, su kuriuo norėjo dorai atsisveikinti, tenai sutiko tuos pačius nelemtus pusbernius.

– Na, šeimininke, ar paskandinai šunį? – stačiokiškai prakalbino vienas vėjavaikis.

Jis pamokytų, kaip reikia elgtis su žmonėmis, bet šuva lyg tyčia, besirangydamas po suolu, vamptelėjo: vam – aš čia!

Ūkininkui pasidarė nepatogu.

Jis prikibtų ir dabar, bet vaikinai lyg tyčia rinko sau tabokines ir domės į jį daugiau nekreipė.

– Imk šitą prūsinę. Tuč tokia kaip mano tėtės. – Ir, tradicijos vedamas, žmogus išrinko juodai lakuotą tabokinę su gražiomis rožėmis ant dangtelio.

Iš miestelio ūkininkas grįžo vienas namon.

Kad jis pasidarys geresniu žmogumi, tat buvo aišku. Kaip kokiame kontrakte tat buvo surašyta.

Ūkę atstatys. Kelią užtvers.

Grįžo namon visai vienas ir miestelyje šiandien neužtruko.

Leidosi pakapinėmis nuo kalno.

Pradėjo temti, ir kelias darėsi pilkas.

Paupėje nuo alksnių nuskrido šarkos ir nubėrė nuo šakų sniego pluoštus.

„Šilta troba – tai geriausias daiktas!“

Jis galvojo, kaip sugrįš namon ir paklaus piemenų, ar pagirdė karves, ar davė kratinio arkliams. Pats atsisės su šeimyna ir srėbs karštus kopūstus, ant kurių plaukioja tirpinta įsnauja, lyg kokie gintarai.

Vakare galbūt atvažiuos kunigas...

„Brudas!“

Taip užsirėplinęs gali įkristi...

Prieš jį buvo juoda duobė.

Dalba atsiminė, kad lyg koks svarbus daiktas neužbaigtas.

Tarytum kas pradėta ir pusiaukelyje mesta.

Šuva stovėjo čia pat prie jo batų ir, nusvarinęs galvą, tarytum taip pat galvojo kaip jo šeimininkas.

Dalba, pagriebęs šunį už galvos, vilko jį kaip kokį aviną ir įstūmė aketėn. Pats labiausiai dabodamasis, kad nepasprūstų ir neįkristų vandenin.

Vanduo sumurmėjo, lyg vaikai muilo burbulus leistų. Ūkininkas laukė iškylant šunį, bet šuva sunkiai nuskendo, matyt, iš karto vandens užsisrėbęs.

Tik šlapia uodega pasirodė.

„Kaip naujai turėto veršio uodega“, – pamanė Dalba.

Buvo tylu.

Netoliese tamsiu vieškeliu kalbėjosi žmonės.

Pypkė priduotų jam sielos lygsvaros, bet jis neužrūkė ir nuskubo namon.

Buvo vėlu.

Patvartėse sutiko jį švebelduoją vaikai.

– Tėtė parėjo, o mums kunigėlis paveikslėlių dovanojo...

Ūkininkas norėjo įeiti sodybon, garsiai, kaip paprastai, pabarti piemenis už ne vietoje padėtus apynasrius, išpilti iš lovio vandenį, kad neprišaltų.

Bet įėjo gryčion nepratarę nė žodžio.

Šeimininkė virė skilandį ir graibė jį iš garuojančio puodo.

Prieangyje buvo tamsu. Tik ugnies liežuviai laižė tamsą. Aplinkui šokinėjo šešėliai. Per stogo plyšį žybčiojo dangus kaip žvaigždė.

– Kad tamsta ir užtrunki tame mieste! O pas mus sėdi kunigas – laukia ir nesulaukia.

Dalbai rūpėjo šią valandą kitas daiktas. Jo išeiginių ir kone šliūbinių kailinių rankovė buvo visai sudraskyta. Balta vata veržėsi dideliais pluoštais.

Jo vaidentuvėje blikstelėjo girtas girininkas su žalia valdžios kepure, įsėdęs į nedažytas rogutes ir girtai kreveizojęs po miestelį. Jis užkabino jį rogutėmis ir suplėšė jam kailinius.

Bet žmonai tik pasakė:

– Turėdama laiko, užlopyk! Brudas... suplyšo!

Seklyčioje, ant sofos, sėdėjo kunigas ir baigė rūkyti cigarą, įspraustą į popieros triūbelę.

Dalba pasilenkė pabučiuoti kunigui ranką, bet, tam ištraukus, pabučiavo vienas kitą į pečius.

– Na, vėlybi, geradėjau, mišparai...

Kaip čia šviesu ir jauku!

Ant stalo degė didelė šviesi lempa.

Ties kunigu ant stalo stovėjo neišgertos arbatos stiklinė, uogų dubenėlis.

Ant sutanotos kunigo krūtinės kybojo laikrodžio retežėlis ir aukso kryželiukas prie jo.

Šilta.

– Žinai, miestas! Tik klausyk naujienų...

Mėgo Dalba pakalbėti apie plačią politiką.

Dalbienė nešė ant aukštai iškeltos lėkštės garuojantį skilandį.

FLEITA

Fleitistui Žiogui gydytojai pasakė, jei jis pūs toliau savo fleitą, tai gyventi daugiau negalės.

Žinia atėjo taip staigiai, lyg iš pasalų jį būtų užklupusi. Žiogas visai nebuvo dar manęs apleisti vietą ir, kas blogiausia, nebuvo suspėjęs surinkti pinigų.

Pūsdamas per aštuoniolika metų teatre „Žydrioji tulpė“ savo fleitą, jis kiekvieno mėnesio gale gaudavo tiek pinigų, kad jų užtekdavo, pensionatą užsimokėjus, kelioms apykaklėms išskalbti.

Didelės žinios užklumpa staigiai.

Jis pats jautė, kaip nuo atdūsio svaigsta galva, ypatingai greitai gatve einant ar muzikoj ilgai besilavinant.

Muziko galva žaliavo.

Teatro direktorius atsisveikindamas ir apgailestaudamas įspraudė muziko delnan voką su alga visam mėnesiui priekin.

Tat buvo suteikta jam kaip koks benefisas.

Iš džiaugsmo jis gražbylingai pratartų į direktorių, bet žemai nusilenkė ir nutrynė kumščia kelias ašaras.

Jis atsisveikino su savo draugais teatre – skardos mušėju ir litauristu ir savo medine dėžute po rampa, kurioje ištikimai sėdėjo aštuoniolika metų, šokikių kojų vos neužspardomas. Su savo lazdute fleita, kuria jis tvėrė tiek įstabių garsų, kartais šaukiančių aštrių, kartais raminančių žemų: dul-du-du-duj!

Iš miesto niekuomet neišeidamas ir žmogus nepraktingas, jis nutarė keliauti sodžiun; eiti nutarė pėsčias, kad daugiau pinigų sutaupytų, kurių pirmiausia reikalinga buvo maniškoms skalbti bei smokingui sužiūrėti, be ko inteligentui žmogui apsieiti negalima buvo.

Buvo žiema.

Paėjus geroką varsną keliu už miesto, rogių giliai išgraužtu, ir kojų sau ko neišsisukus, jį pavijo linksmas ūkininkas ir pakvietė sėstis.

Muzikas paklausė, kiek kainuos iki jo keliaujamo sodžiaus.

– Et, – ūkininkas numojo savo vailokuota ranka, kas turėjo reikšti: „susiskaitysime“.

Žiogas gracingai nusilenkė, pasakė savo pavardę ir atsisėdo rogėsna.

Važiavo plačiais laukais ir giriomis, sniego pripustytomis. Fleitistui rodėsi, kad prieš jį klojasi kitas pasaulis, šviesus ir erdvingas.

Fleitistas dairėsi aplinkui, lygino su savo operetės žiemos dekoracijomis ir stebėjos. Viena jam čia atrodė kitaip: čia lyg buvo šalčiau.

– Bet žiema, gera „žiema“, – pagyrė Žiogas, besikutodamas į savo padėvėtą apsiaustą.

Varnos krankė garsiai, tarytum juokėsi iš muziko.

Jis pamėgino prilygti varnų krankesiui, paimdamas mintyse savo fleita juo žemiausią *do,* bet tat padaryti jis negalėjo.

Paskrisdamos varnos purtė aukštų eglių šakas ir bėrė muzikantui sniegą už apykaklės.

– Dangus tamsus? Kurgi saulė?.. – nustebo miestietis ir apsidairė aplinkui.

Saulės iš tikrųjų nebuvo.

– Prožektorius netvarkoje! Mechaniko kaltė... – rezonavo jis.

Kad ir žiema, važiuojant pušynai taip kvepėjo, kad jam alsu pasidarė. Kaip ir nesveika buvo nuo to skaidraus oro.

Ūkininkas, pajuokavęs iš pradžių, vežė jį tolyn neužkalbinėdamas. Pats patogiai sėdėdamas ant šieno prikimšto maišo, geros megztinės šalkos šildomas, smagiai paplakdamas arklius.

Sustojus ant nuplikusio ir šieno nubarstyto kalnelio ties smukle, ūkininkas pratarė:

– Čia reikės arklius pasiganyti, o tamstai ne per toliausia. Tučtuojau už giraitės.

– Kiek man reikės mokėti?

– Ką čia nuo gero žmogaus imsi... Penkių šimtiniukių, manau, pakaks.

Fleitistui net kojos palinko, bet ūkininkas tik juokavo.

Ūkininkas pakvietė jį smuklėn „pasišildyti“.

– Smuklė gera, visai gera! Tik per daug natūrali, – manė muzikantas, įeidamas į tamsų laužą.

Grindys bjaurios, po kojų landžiojo kažkokie šašuoti, turbūt smuklininko vaikai.

Ūkininkai, sermėgų nenusivilkdami, valgė silkes ir gėrė degtinę.

Jiedu užsakė tą pat.

Ūkininkas privertė fleitistą išgerti kelias burneles. Aštri degtinė rėžė jam krūtinę, ir jis karčiai susiraukė. Kaip vaikas. Susišildžius, ūkininkui pakalbėjus apie gerus žmones, ūkininkas išlydėjo jį už smuklės slenksčio ir nurodė jam kelią giraitės linkui.

– Pati tiesuma – tiesiog per laukus!

Pavakarys.

Muzikantas eina rankos užsimojimu tiesiog per laukus „į gimines“.

Saulė leidžias ir dažo rausvai sniego kalnelius.

– Tuk tuk! – muša dirigentas savo lazdute piupitran.

Uvertiūra.

Muzikantas prideda savo lazdutę prie burnos ir paleidžia plačiojon sniego erdvėn kelis klykiančius fleitos tonus.

Jam noris vaidinti ir dainuoti kaip operetėje.

Jis pradeda vaidinti ir kombinuoti kokią dainelę, panašią į gavotą, pats žengdamas plačiais, manieruotais žingsniais taktan.

Ant laukų horizonto matyti skersnojančio ir vaidinančio žmogaus siluetas.

Gavotte[1]*, gavotte, gavotte.*
Ženk žingsnį prie manęs.
Aš myliu naktį tamsią
lakštingaloms begiedant.
Gavotte.
Mėnulis tau įpynė
Į plaukų gelsvą gubą
Šilko aureolę.
Gavotte.
Ar meni? Tu sakai man: aš myliu.
Kai abu buvom jauni. Ir
mėnuo skleidė baltą skraistę
po ąžuolu senu
Gavotte.

[1] Gavotas, senovinis prancūzų šokis.

Nežinia, kiek jis būtų skersnojęs savo dideliais žingsniais per laukus ir pūtęs gavotą, jei patvoryje nebūtų jį sustabdžiusi viena iš tvartų ištrūkusi karvė, stovinti ir žiūrinti į jį savo balzganomis akimis.

– Fu, bjaurybė!

Žiogas šiurptelėjo.

Priėjus tvartų ir paklausus vieno kailiniuoto piemenio, vos įmatomo vakaro sambrėškoje, kur čia gyvenama jo giminių, jis sulaukė staigiai:

– Ogi čia!

Gryčioje tamsu.

Ties palange jis pamatė rymantį žmogų, rūkantį pypkę, leidžiantį tokius karčius dūmus kaip nuodai.

– Kas ten?..

– Ar čia gyvena Baltazaras Viksva?

– Tas pats!

Pasisveikinus ir išsikalbėjus apie kelionės tikslą, gryčion subėgo visi namiškiai.

– Kur mes dabar tokį svetelį padėsim? – susirūpino Viksvienė. – Žinai, iš miesto – ponas.

– Kam jie čia dabar mane ponu vadina – juk giminės, – nustebo muzikantas.

– Bėk pakūrenk seklyčią! – stuktelėjo šeimininkė vieną merginą. – Tik langinių neatidaryk – svečiui bus smagiau miegoti.

Darbo buvo visiems ik valiai.

Žiogui gyventi buvo pavesta seklyčia.

Gražiais, margais apmušalais išklijuota, su dviem miesto lenktinėmis kėdėmis ties stalu. Su nuolat uždarytomis langinėmis. Žiemą, kad vėjas šalčio nepripūstų, vasarą, kad saulė brangių apmušalų neišgraužtų.

Iš komodos Viksvienė išėmė baltą porcelinį bliūdą svečiui nusiprausti. Bliūdas būdavo tik retai išimamas, kunigėliui apsistojus ar gydytojui apsilankius.

Vakare gryčion prisigrūdo nemaža žmonių.

Žinia intrigavo visus.

– Dėde, pagriežk mums! – prašė apstoję jį vaikai, stilingi savo paprastumu.

Žiogas, suspėjęs jau įsivilkti smokingan, juodas ir impozantus, valandžiukę pagalvojo, kas gali būti įdomu šiems paprastiems ir muzikoje nesilavinusiems žmonėms, atbloškęs savo gelsvų plaukų skiauterį, užgriežė „peizaniškus“[2] motyvus iš „Kornevilio varpų“.

– Klang, klang, klang, – taip ir girdėjosi varpų skambesys kaip pačiame Kornevilyje.

Žmonės, neįsiklausę ar nesupratę, pradėjo tripsnoti klumpakojį, vis labiau nusprūsdami nuo takto.

Šią žiemą snigo be perstojo.

Per sodžių varymas išrodė kaip kokių suledėjusių ir sustingusių jūrų vilnys.

Varymu tik drąsesni keleiviai mėgindavo pravažiuoti.

Prikratomi, prisupami ir pritrankyti keleiviai pagalios pasiekdavo Viksvos trobą, kur rogės, užvažiavusios ledo kalniuką, smagiai pačiužėdavo ir išberdavo visą įtalpą patvorin.

Tuomet aplinkinėse trobose pasirodydavo žmonės ir, prikišę nosis prie langų, žiūrėdavo, kaip keleiviai iš pradžių kūliavirsčiais birdavo, kaip vyrai rinkdavo šieno pataršas, kaip keikdavos ir taisydavo roges.

---

[2] Kaimiškus, valstietiškus (*pranc.*).

Žiemos saulė, užsibrėždama nedidelį dangaus skliautelį, slinkdavo pamažu per dieną nuometuotu dangumi.

Tykuma buvo visur tokia, kad ausyse net spinksėjo.

Ūkininkai, gyvenimo noro visai nustoję, gaivalinėjo pakiemiais ir dažnai susirinkdavo trobose.

– Lauke darbo nedirbsi! – autoritetingai sakydavo.

Susirinkdavo dažnai ir pas Viksvą, galbūt dėl to, kad troba buvo galinė ir iš jos plačiau buvo matyti.

Susirinkę susėsdavo juodoj suodžių dažytoj gryčioj ir pradėdavo tinginio pasakas ir melus. Susirinkę taip rūkydavo pypkes, tarytum visą pasaulį buvo pasiryžę dūmuose paskandinti.

Kvaištelėję griebdavos retkarčiais kuolų, nors paprastai tat paliekama būdavo didesnių šventadienių pavakariams. Žiogui atrodydavo, kad žmonės tąsydamies tik linksmą šventadienio žaislą žaidžia.

Rugius bekulant, Viksva pašaukė fleitistą mašinos spjaudomų šiaudų pagraibstyti.

Tas darbas, kaipo lengvesnis, paprastai buvo priduodamas piemenei ar suaugusiam pusberniui. Pats šeimininkas leido rugius mašinon:

– Ne bile kas mokės su mašina apsieiti! – sakė šeimininkas su pasitenkinimu, kaip koks laivo kapitonas.

Kart su mašinaitės išspjaudomais, suglamžytais ir iškultais šiaudais virsdavo tiek dulkių kamuolių ir šiaudų nuotrupų, kad Žiogas visai neišlaikė. Jis nuleido rankas ir negalėjo dirbti.

– Darbininkas... – piktai pajuokė jį Viksva. – Valkata! – nei iš šio, nei iš to supyko Viksva.

Žiogas taip nustebo, kad visai naiviai pradėjo galvoti apie pasakytą profesiją. Bet jis jos niekuomet nepažino. Žiogas paraudo, o moteris sučirpo, taip juokinga buvo. Šeimininkas pavarė jį namon.

„Žinoma, kad ne darbininkas...“ – sielvartavo Žiogas, sėdėdamas ant krosnies gryčioje ir mastaguodamas kojomis.

Mašinaitė, paalsavusi kiek, pradingo. Ir to pačio „darbo“ neliko.

Tuojau po jo atsikraustymo į Viksvas jo buityje įvyko daug permainų.

Viksvienei staigiai prireikus krakmolo, jos vyrui kažkokioms iškilmėms besirengiant, perkeliniams marškiniams nuprosyti ir Žiogui negalint pinigų „paskolinti“, ji taip keistai pažiūrėjo į jį, tarytum šiai moteriai dvi visai naujos akys kakton buvo įstatytos.

– Per daug pinigų, geradėjas, leidi!

Seklyčia tapo užrakinta ir kaipo šventovė, žalčių prileista, buvo saugojama ir niekas neįleidžiamas. Prausiamasai bliūdas buvo tuojau atimtas ir įdėtas komodon.

– Ne tokiam ponui toksai daiktas!

Žiogas gyveno kart su visa Viksvos šeimyna tvankioje suodinoje gryčioje ir prausės kart su visais pajuodijusiame lovyje, pliurzendamas tame pačiame primuilintame vandenyje.

Norint jam atsinešti ir įsipilti gryno vandens, Viksvienė šaukdavo:

– Prauskis nesimonydamas, kaip žmonės. Tik muiluotą vandenį darkys!

Šviesą gryčioje vartoti buvo užginta. Ji leidžiama buvo iš pradžių vartoti Žiogui seklyčioje, bet iš tokio mažo kurmiško šaltinio – žibalo lemputės, nuolat Viksvienės, niekam nematant, prisukamos.

Kad nevargintų gerųjų žmonių, Žiogas išėjo iš Baltazarų viksvų ir pristojo prie vietos garsios kapelijos, griežiančios po žmones.

– Griežk ir nedailink! – po pirmo bandymo pasakė kapelijos vadas Žiogui.

Žiogas galėjo tik stebėtis, kaip šventvagingai darko garsus šitie žmonės ir apskritai kokios tai sveikatos žmonės.

Reikėdavo ištisomis naktimis griežti, nemigti ir gerti naminį alų, nuo kurio jam nepaprastai bloga darydavos.

Tat galutinė jo prieglauda visgi buvo Viksvai.

– Nežinau, kaip čia sveteliui patiks...– jau aiškiai veidmainiavo boba.

Naktis.

Tylu. Taip tylu, kad tik baisios mintys lenda galvon.

Žiogas guli ant krosnies. Visi jau miega.

Čirška svirplys, vienintelis jo draugas.

Lange tamsu. Vos matyti tolima pašvaistė.

– Ar ne pavasaris ateina...

Žiogui regis, kad lango tamsumoje šnabždas dvi bobelės.

– Mano dėta, jis toliau nebegalės gyventi.

– Iki pavasario turės mirti.

Ir iš tikrųjų taip žmonės apie jį atvirai kalba, visai nesivaržydami jo.

Žiogas, braškindamas savo kaulus, keliasi nuo maišų patalo ir, kojas nusvarinęs nuo krosnies, žiūri pro langą, kur matosi pašvaistė ir kur, jam regis, turi ateiti pavasaris.

Kiek to laiko iki pavasario?

Paėmęs savo lazdutę, jis tyliai papučia jojon. Ir kaipo prasikaltėlis pradeda griežti vis balsiau ir atviriau.

Viską, ką jis gražesnio mokėjo ir ką jo siela liepė.

Jam rodosi, kad jis griežia labai originalingai ir kad jam pavyko surasti kelias temas, kurių jis pirma niekuomet nepastebėdavo.

Turbūt Žiogas ilgai griežė, kad šeimininkas tampo jį už rankovės, ir jis girdi tik, kaip šeimininkas šaukia:

– ...ar per dantis pabarškinti!

– Paskutinės išpažinties eitum nekvailiavęs! – pasipiktina šeimininkė.

Visi sugula. Nurimsta ir užmiega.

Žiogas, pasirėmęs savo fleita, žiūri pro langą į šaltą dangų, eglyną ir galvoja apie savo tolimą praeitį.

Išaušus dienai, Žiogas neatsikėlė.

Žiogiška muskulatūra neveikė. Pastiręs žiūrėjo vienan taškan savo didelėmis, ašarų suvilgytomis akimis. Taip jam sunku buvo dūsauti.

Tarytum jo domę kreipė tarakonas, galandąs savo ūsus-kordas ir šaukiąs jį tarakonų kovon. Bet ir su juo jis nepajėgtų kautis.

Tarakonas žiūri savo smalsiomis akutėmis į šį galiūną.

Viksvienė, pravėrusi žaltingą seklyčią, išėmė porcelinį bliūdą. Visi laukė gydytojo.

Bet jo žygiai buvo per vėlūs.

Žiogas nekvėpavo.

Ištįsęs ant krosnies, laikė sustingusiomis rankos savo gyvenimo ginklą – fleitą prie krūtinės.

JONO GRAUŽOS NUOTYKIAI

– Pasiutęs miestelis! Pasiutusi kaitra. Nėra žmonių! Ko tik čia aš atvažiavau...

Taip sakyti niekas kitas negalėjo kaip tik Jonas Grauža.

Dulkinas, alkanas, iš kelionės išalkęs, ką tik atvykęs iš didmiesčio, iš užsienio, ir nei iš šio, nei iš to patekęs į šį nuskurdusį Pietų Lietuvos miestelį, visu savo laukų nuogumu prisišliejusį prie tos plačiosios ir supramonintos Prūsijos. Savo laukų tyrumais miestelis taip arti buvo nuo Vokietijos, kad ranką per sieną ištiesus galima buvo su kuriuo prūsu pasisveikinti. Bet šiaip jau miesteliukas, suspėjęs laikraščiuose pasireklamuoti savo didele pažanga. Tiesa, čia kitados veikė mūsų pirmieji patriotai, pramušdami sunkius, Lietuvą tuomet užgulusius rūkus.

Taigi! Juk šios šviesos dalelytė neabejotinai ir jam bus tekusi, kad ir keistais keliais į jį atėjusi. Kitaip, jei ne šie pirmieji Lietuvos patriotai, tie mūsų neužmirštini senovės *grand old men'*[3]*ai,* gal ir jis būtų koks prūsas, tikriausiai – lenkas. Ir jau neabejotinai tikras rusas. Gal perkrikšta, kur Rusijos gilumoje sugūžęs sau vadinamą „šiltą vietą“ ir – būtinai vedęs kurią rusę, Olgą. Kuri, žinoma, savo žirklėmis ir savo fasonu būtų jį iškirpusi kaip kokį žmogeliuką iš nudėvėto popierio. Tuomet jis būtų rusas, visi jį vadintų: „Vania“.

– Juk esu doru Jono vardu krikštytas! – suriko garsiai, stabtelėdamas gatvėje, Grauža.

– Prie to mano vardeliuko neišdildomu rusų įpročiu prisegtų dar niekuo nedėto ir sodžiuje vis pasiliekančio mano tėvo vardą... Taip jau reikia!

– Žodžiu, būčiau tikras rusas, gerčiau savo amžinas arbatas. Su Olga. Ar be jos.

Iš tuometinio savo jaunatviško užsispyrimo Jonas Grauža bus ėmęs ir išėjęs Aukštąją miškininkystės mokyklą Miunchene. Kodėl būtinai miškininkystės, ir dar būtinai užsienyje, jis negalėtų tiksliau atsakyti. Rusuose irgi buvo tos rūšies mokyklų, gal dar ne blogesnių už vokiečių, bet tai buvo – užsienis!

Dėl to, kas „galėjo būti“, jei jis neatsispirtų surusinimams, jį net supurtė. Dėl to, „kas yra“ dabar, jį irgi supurtė. Nes stačiai į jį ėjo kiaulė. Savo mintis, matyt, turėdama ir kažkokia pusiau prijaukinta. Kai žmogus savo meditacijos aukščiausiame įtempime buvo užsimiršęs ir stabtelėjo gatvėje.

Och! Irgi – „centras“. Kiaulės!

Visur apie Graužą buvo nykuma. Miestelis buvo tuščias. Mieste dominavo aikštė. O aikštėje – vienatinis suskuręs laikraščių kioskas, šį kartą irgi tuščias, irgi niekieno neprilankomas.

Pirma šviesa į Lietuvą ėjo iš šio miesto, dabar šviesa į žmones ėjo iš šio kiosko, tarytum dominuojančio visą Lietuvą ir dabar matomo iš visų pusių, kur beeitum. Per didelę vidudienio kaitrą, visomis atlapomis durimis. Ir vieno – dekoratyviškai sėdinčio ant balto porcelianinio puodo – vaiko. Vaikelis braižė kažkokias figūras smėlyje piršteliu, sėdėdamas puikiai ant savo sosto.

O mama – tikros madonos veidu – virė ant primuso makaronus ar jų porūšį, „lokšenais“ vadinamus.

Grauža, mamos ir vaikelio gerai nuteiktas, kreipėsi į ponią savo nekantriu:

– Traukinys į Kauną? – kaip paskutinio išganymo griebdamasis. Tai buvo malda.

– Ryto. Iš ryto – 4.20.

– O daugiau?

---

[3] Patriarchai (*angl.*).

– Daugiau nėra. Paskutinis ką tik bus išėjęs.

Graužai nesisekė.

Mamutė triūsė savo kioske kaip savo kokiame name. Ji bus paėmusi į save būsimą Lietuvos didvyrį, tą savo stipruolį, tokį rudplaukiuką ir glaudė arčiau prie savęs.

– Beveik kaip tikra senovės paveikslų madona, – jis norėjo pasakyti – Rafaelio madona! – bet neištarė šio žodžio. Pats visai susižavėjęs šiuo gyvu paveikslu. Kartais ir jis lankydavo parodas ir žinodavo meną. Kai mama susijuokė, dantys jos buvo tokie balti ir skaistūs. Tas viskas jį kiršino liktis ilgiau ties ja.

Pažinčiai sudaryti jis nusipirko keturių puslapiukų ir ar ne keturių dienų senumo „Pasaulio žinias“. Bet prieš jį buvo visa diena...

Tokia kiosko idilija gelte gėlė jo kiek įrūdijusią sielą. Tarytum jis pats tuoj ryžtųsi viską pakeisti savo gyvenime ir sukurti nuotaikingumą, tolygų šiai poniai.

– Tamstos vaikas?

– Taip, manasis. Išdykėlis.

– Tikrai nusisekęs. Vienas?

– Ak „vienas“. Namie dar trys.

– Tiek daug?

– Darbuojamasi... – nusijuokė Pietų Lietuvos madona.

– O vyras?

– Esama ir vyro! – nenusiminė moteriškė. – Lentpjūvėje dirba.

Išauklėto ir šią valandą kiek nusiminusio žmogaus gestu Grauža atsisveikino su šia skaisčiąja moteriške. Tokia apčiuopiama ir artima kaip laimė.

Bet kas toliau? Toje miestelio tuštumoje Jonui Graužai taip nuobodu darėsi, tarytum jis būtų kieno pristatytas skaityti visas, smulkiomis raidėmis surašytas, smuklėse iškabintas blaivumo, o podraug – ir girtuokliavimo – taisykles. Ar radijuje kas, ypač lyriniu ir artistišku tonu, skaitytų be galo ilgus meteorologinius pranešimus. Tik čia to radijo mygtuko jokiu būdu negalima buvo spraktelėti ir nutraukti. Diena tęsėsi...

Grauža dar jokiu būdu negalėjo atsipeikėti nuo savo ką tik atliktos kelionės. Automobilis, pasamdytas pasienyje ir trankęs jį per gerus 20 kilometrų, galop per staigų užsisukimą išmetė jį čia. Nuo vieno pasienio į kitą pasienį.

Ir taip viskas šiandien!

O anoj pusėj sienos – vokiečių traukinys, pažiūrėti toks ilgas ir imponuojantis, atūžė ir atbildėjo ir paleido į lanką tik tris pasažierius. Jų tarpe ir Graužą. Kaip ir stuktelėjęs traukinys savo kakta į kokią tuštumą. Kur daugiau traukiniai jau nevaikšto. Traukinys, pasirodo, nebuvo pritaikytas Lietuvos geležinkelių traukai.

Kaip liūdna grįžti tokiomis aplinkybėmis namo. Grįžti iš linksmybių miesto Berlyno, kur Grauža viešėjo ir bus sau pasiteikęs kiek parako, reikalingo dabar jo ateičiai. Iš šviesos, kuri taip gerai nuteikia žmogų, – į pilkučius kasdienio popiečius.

Nuskurusiu kaip pati melancholija pasienio vežiku ir savo etikečių nuklijuota valiza, jis skubino greičiau pravažiuoti sieną. Vežėjas tyčia ilgėliau sustojo. Ar išeis kas pažiūrėti? Niekas. Buvo kaitra. Net muitininkams neįdomu buvo knaisinėtis po svetimus daiktus. Bet kai ratai ėmė ir sudardėjo stambiame grindinyje, kaip patranka iš visų pusių subėgo žmonės. Reviduoti. Daug valdininkų. Ir tokie gerai nutukę.

Respublika taip neilgai egzistuoja, o žmonės suspėjo jau nutukti.

Negerai! Žmogus turi būti elastiškas ir, kol jaunas, turi būti jaunas. Paslankus ir nenuorama, koks visuomet buvo Grauža, jis ilgėdavosi to savo užsienio. Jį visuomet traukte traukė ten užsienin. Niekuomet vietoje negalįs nusėdėti, ir jį, kaip kokį medžiotoją, maudė į miškus. Be tų kelionių, jis irgi buvo tikras medžiotojas ir mėgdavo tas savo skaisčiąsias girias. Grauža buvo tikras girinis.

Bet, iš kitos pusės, surask tu man tikrą žmogų, Lietuvai pirmuosius žingsnius bežengiant, kuris, be visai pamanomos vokiečių kalbos, dar pakalbėdavo ir kitomis užsienio kalbomis ir, be savo specialybės, nusimanė dar užsienio gyvenime. Išvažiuodamas į užsienį, jis mėgdavo vadintis „inžinierium“. Tas „inž.“ geriau skambėdavo ir atpalaiduodavo jį nuo visokių sąvokų: „giria“, „medžiai“. Tokie intymūs dalykai jam, o žmonės – nesuprantami. Inžinierius – tai akcija, tai tiltai, plaktukai, matematiškos kalkuliacijos, daugiau priimtini žmonėms. Žodelio „de“ prie savo pavardės užsienyje nepridėdavo, nors kažkur dvarelyje, gilioje skrynioje, gulėjo pergamentas, bylojąs tą apsireiškimą. Toks tai buvo iš visos pozicijos Grauža.

Ir ne visai toks, kaip dažniausiai jo kolegos, jaunystėje kiek skurdę ir dažniausiai iš savo „bakūžių samanotų“ vykdavę į kurią Maskvą studijuoti, mamos įduotų duonos bakanų su savim ritini. Jie keliaudavo kartą ar du per metus. Tiek tos ir žinybos būta. Dabar jie visi, kaip labai praktiški žmonės, susiskirstė sau visas aukštąsias vietas. Bet į tą jiems nepažįstamą ir dažniausiai keistą „užsienį“ važiuodavo labai nenoriai, vis senu įpratimu savo duona vežini. Nekalbūs ir didžiai atsargūs. Kaip ir visomis dar neištrūkusiomis sagtimis perdėm ir aklinai užsisagstę, kad koks prašlaiva iš jų kartais neištrauktų minčių ir nesužinotų, kas jų sielose darosi. Bet Grauža užtai nevengdavo visomis galimomis ir dar daugiau negalimomis progomis nuvykti į tą savo artimą Berlyną, linksmą miestą. Kai žmogus išsiilgdavo, ilgai provincijoje gyvendamas, Berlynas atrodė jam šviesiausias, turtingiausias ir patraukliausias miestas pasaulyje. Ir pamokinantis. Tad jis ir mokinosi. Dar daugiau nukrypti į pietus: į Vieną, Budapeštą ar Paryžių, – jis neturėjo laiko, Lozanų jis neminėjo – tai senoms tetoms prieglaudos.

Išeidamas iš tokių savo nusistatymų, ir Lietuvoje jis nesigraibė per daug atsakomingų „vietų“. Jis buvo patenkintas savo distriktu. Daugiau esą laisvės.

Tik šiandien jis bus pakliuvęs į šią „duobę“! Dabar šiek tiek imąs su šia vietove apsiprasti, Grauža nutarė dar kartą apeiti šį „miestą“ ir pažiūrėti, kas čia darosi dvyliktą valandą ir kaip žmonės kvėpuoja oru, jei jie kvėpuoja.

Miestelis, deja, buvo vis tas pats. Eilė namiukų. Daug įvairiaspalvių dėžučių vaikams pažaisti, vis atdaromis durimis.

Tai buvo krautuvėlių eilė su žmonėmis, remiančiais rentiniu ir vis šaukiančiais: „Užeikite! Naujų prekių gavome“...

Viena žydaitė, darydama manikiūrą savo aštriomis replėmis cukrui skaldyti, kvietė irgi Graužą pirkti pas ją.

– Valgyti... – nurodė mostu Grauža į savo ištuštėjusius grobus.

– Arbatos galima?

– Kas gi geria arbatą dvyliktą valandą! Ne.

– Ne tai ne, – ji patraukė pečiais. Ar maža keistuolių pasaulyje.

Žydų gurguolė tempė pas gyvulių „pjovėją“ žalmargę, jauną tokią ir simpatišką karvutę, visu Mozės įstatymu pjauti. Būtent aštrus peilis po gerkle, tik tris kartus patempiamas: vienas, du, trys, ir visą laiką, kad peilis negriebtų kaulo. Paskui pati karvutė tenusispardo.

Žalmargė, tokia jauna, tik kojomis įsistiebusi spiriasi. Grauža kaip tik ir reiškė jai visokeriopos užuojautos, nors jis žinojo, kad nieko negalima šitoje eigoje pakeisti. Karvutė, įsistiebusi kojomis, stovi. Kiekvienas žingsnis gyvenime brangus.

Priėjęs šventorių, – čia esama net kelių bažnyčių! – Grauža visu atsidėjimu perskaitė savo laikraštį, kuriame šiandien dominuoja arabų sukilėlio Abdel Krimo išsami biografija, tiek reikalinga šiam miesteliui ir Graužai. Dar – Kulvos miestelyje vaistininkas išsilaužė sau koją. Ir dar – viename iš penkių skelbimų jauna panelė ieško gyvenimo draugo laikraštyje nenurodytu terminu ir sąlygomis. Skelbtis – tai pažanga. Grauža be jokios pagarbos nusviedė laikraštį į gatvės dulkes.

Užeiti gal į kunigus? Ne! Jei ir pavyktų susikalbėti, tai būtų amžinos arbatos ar, tikriau, amžinas tų arbatų ruošimas ir prisiruošimas, ir šneku šneku šnekučiavimas, ir kalbos apie visus dėdžius ir dėdienes. Pažįstamus ir daugiau – nepažįstamus.

Pagaliau Grauža priėjo ir atpažino tą vietą, kur šoferis šiandien jį išmetė, užšokęs ant ūkininko suvalkiečio vežimo. „Suvalkietis“ kiek apkultu vežimu nė nemanė nusileisti šoferiui. Jis tik tekino ir miklino savo botagą... Graužai pavyko pasprukti iš šių temperamentingų diskusijų. Nutaikęs valandėlę, kai jis jau nieko nematė ir negirdėjo nelygu tetervinas, susižavėjęs savo kudakavimu, Grauža mechaniškai įbruko šoferiui atpildą. Šoferis pakvitavo akimis, priėmęs sumą.

„O toliau? – klausia savęs Grauža. – Vėl toji pat miestelio aikštė, kur, matyt, visi keliai į ją suveda. Nuobodžiausias ir naivus aikštės keturkampis, kaip kokio vaiko nemokšos į savo sąsiuvinį papieštas“. – Grauža prisiminė Madoną.

Vaikelis jau nebesėdėjo ant puodo. Dabar visu atsidėjimu, kaip sportininkas tempė katę už uodegos, negyvai besistengiančią iš jo ištrūkti. Moters irgi jau nebebuvo. Vietoj madonos sėdėjo toks jaunas žmogyla. Matyti, jos vyras. Apyraudoniu veidu, naujo, besiformuojančio Lietuvos proletaro prototipo. Žmogyla visu atsidėjimu dorojo savo skaniai garuojančią lokšenų sriubą. Žodžiu, nepakantriam Jonui Graužai visas kraštovaizdis staigiai pasikeitė.

– Kur ponia?

– Kokia ponia? Ponių čia nėra.

– Ponia, kur sėdėjo ir laikraščius pardavinėjo.

– Tai manoji, skubiais reikalais išvyko į Vokietiją. Tamstai reikalingas laikraštis? Turime paskutinį – „Pasaulio žinios“.

– Skaičiau...

– Nauji – rytoj.

– Kas dabar prižiūrės kioską?

– Pavalgysiu. Užkąsiu. Uždarysiu.

– Kur čia linksminamasi?

– Kur?

– Čia – miestelyje.

– Čia nesilinksminama.

– Valgoma?

– Užkandinė autobusų stotyje pravažiuojantiems. Yra dar kavinė, ką tik iš Kauno atvykę žmonės įsteigė.

– Ir viskas?

– Iškilmingesni užeina pas kleboną.

Jis nebuvo iškilmingesnis. Bado verčiamas Jonas Grauža turėjo užeiti pas manikiūruotą krautuvininkėlę ir, užuot tos „arbatos“, buvo pavaišintas tikrai skania *gefüllter Fisch*[4] su balta baltutėle duona-chala.

Ir dabar? Nors pėsčias eik į Kauną. Šitame čia mieste jis jokiu būdu nenorėtų nakvintis. Čia galima mirti iš nuobodulio.

Diena ilga.

Nors užeik kur pas kunigą ir paprašyk šachmatais lošti. Jei kuris mokėtų lošti.

Taip bemedituodamas, jis pamatė aikštėje (vėl toji aikštė!) kaip iš mados žurnalų kirptą, labai gražiai vilkinčią ponią. Tokioje vienumoje – tokia staigmena! Kaip kokią auką jis žvalgė šią dabitą iš tolo. Tai buvo miestiška ponia. Tai jau tas vienas daiktas – visų kančių vertas atpildas! – atsigavo Grauža, nelygu koks menininkas, suradęs gyvą siužetą. Paskui jis turėjo sustoti ir nustebti. Jis pažįsta ją! Ir gerai gerai pažįstąs šią ponią. Grauža sušuko iš džiaugsmo:

– Tamsta čia?

– Čia... Bet – tamsta?

– Tamstos pasitikti, – sujaukėjo Grauža.

– Tamsta visuomet buvai mandagus.

Grauža tikrai gerai negalėjo prisiminti ponios pavardės. Bet jis ją pačią gerai pažino. Tai buvo vienos Kaune geriausios kavinės savininkė. Žmonių didžiai prilankomas avilys. Ir ji, darbinga bitutė. Nors šeimininkė visuomet turėjo atsidėjusi dirbti, bet ji turėjo visuomet gerą žodeliuką, pataikytą jam. Kad ir darbo skersvėjy šnektelėti ir pralinksminti jį. Ir pati pralinksmėti. Ji visuomet buvo tokia mandagi. Tai buvo kaip ir koks ištikimas jo draugas.

Nors jis visuomet svajojo apie daugiau.

– Kaip malonu su tamsta susitikti.

– Ir man. Aš dažnai galvojau apie tamstą, – atsakė stilingoji ponia.

– Negali būti? Apie mane?

– Taip. Taip. Taip! – telegrafavo ponia. Grauža net nustebo, kodėl tokiu staigiu būdu išreiškia savo jausmus ponia. Gal šaiposi kiek, kaip pridera skaisčiajai ponių genčiai. Nerimtos juk jos visos tokios.

Bet ponia pati užsisvajojo. Tai negalėjo būti melas. Tai buvo tikrovė. Ji svajojo. Gal iš tiesų apie jį. Tai buvo tikrų ir grynų jausmų ponia. Tiek pat ir jos tokios patrauklios (be melo) akys. Tegu plaukai juoduman kiek persimetę, o akys žydrios... Ko gi daugiau gyvenime? Surask ir man tokią ponią. Kuri šnekasi su tavim ir tavimi guodžiasi.

– Bet iš tikrųjų, ką čia tamsta veiki? – nenusileido Grauža.

– Dirbu. Dirbu.

– Na, na? Čia?

– Esu čia įsteigusi – nenusiminkite! – kavinę. Sekasi neblogai.

– Dabar aš būsiu tamstos tikras klientas. Iš tamstos kavinės niekuomet neišeisiu. Iš Kauno čia visuomet užvažiuosiu... Pavojus man!

– Ir man.

– O dabar neseniai aš nežinojau, kur užeiti čia užvalgyti. Ir su žmonėmis pasikalbėti.

– Tamsta, be abejonės, alkanas?

– Alkanas, alkanas, ponia. Visais atžvilgiais alkanas.

---

[4] Įdaryta žuvis (*vok.*).

– Ne, aš manau tik tuo vienu atžvilgiu?

– Buvau pavaišintas žuvim. Manufaktūros priedų ir sagčių krautuvė susimylėjo.

– Vakare, tai yra kiek vėliau – jei tamsta turėsi laiko – tamsta turi užeiti pas mane. Pas mane – namo. Mes praleisime gerą valandą... – Ponia visai linksmutėlė žiūrėjo į jį. – Jei tamsta neprietaringas?

Tas „pas mane“ intrigavo Graužą.

– Kokios man perspektyvos, tamsta! Bet – sėdėti su tamstos vyru ir kortomis lošti aš nedidelis šalininkas...

– Vyras? – suriko malonioji ponia. – Vyras Kaune. Argi tamsta nepažįsti mūsų kavinės Kaune? Bet kam ją palikti nedrąsu.

– Tuomet aš neprietaringas!

– Be to, tamstai didelė garantija – jis negrįš. Manau – namo ir „ne laiku“. Ir kortomis tamstai neteks lošti. Nei loto. Nei kitkuo. Mes surasime kitokį lošimą.

Ji pasakė adresą. Jis pakartojo.

– Ir po visų tų perspektyvų yra dar tamstai koks „bet“?

– Pavardė?

– Ak, žinoma, tamsta būsi užmiršęs mane. Per visas tas moteris! – juokėsi ponia savo skaisčiomis lūpomis, kurių paskirtį ponas Grauža labai gerai žinojo. – Nagi – Račienė!

– Ak, Račienė. Kokios tos Račienės simpatiškos! Ir puikios. Kad tik daugiau tokių būtų. – Jis pabučiavo jos vieną pirštuką. – Tamsta leisi? – paklausė.

– Leidžiu.

Ji pradingo.

Jonas Grauža dabar žinojo, ką veikti ir ko imtis tokiame simpatiškame miestelyje kaip šis. Jis niūniavo ir taikė kadrilio taktus. Iš viso Jonas Grauža turėjo gyvenime gana stiprius nusistatymus ir principus. Kai kiti skuto savo ūsus, – tokia buvo mada, – ir visi vaikščiojo tokie apskritainiukai, jis dėvėjo ilgus senoviškus ūsus.

– Ai! – sakydavo ponios, – tamsta, ponas Jonai, dar dėvi ūsus.

– Ai! – sakydavo ponios ir kitomis progomis, ūsų pakutenamos.

Ir vėl, kai kiti šoko lėtuosius angliškai negriškus šokius, besilokomuodami labai pamažu ir vis besiglausdami prie ponių ir įvairiai formuodami ponių figūras, jis neformavo jokių figūrų ir nesiglaudė. Jis šoko. Šoko savo senoviškus valsus, užkliūdavo kartais ir už mazūro, jei proga pasitaikydavo.

Bet dabar jis jau nebebuvo valdininkas. Valdininkas, labai gerai apmokamas, valdininkas, grįžtąs iš užsienio, valdininkas, kuriuo vyresnybė pasikliauna. Grauža buvo, iš šalies pažiūrėjus, žmogus, veikiau priskiriamas poetų rūšiai. Kad ir trisdešimt dvejų metų, šiaip kiek surambėjęs šeimyniniu požvilgiu, bet dabar žinąs savo galią, savo norus ir paskirtį. Reikia juk truputį poezijos gyvenime!

Tokia pakelta nuotaika Grauža prisiyrė iki ponios buto... Būta sodo, o sodo gale, glūdumoje, – namelio. Grauža beveik nustebo: veikiau lūšnelės...

Bet užtai viduje jauku, šviesu ir šilta.

– Tai tamsta po užsienius važinėji!

– Darbas, ponia! Darbas.

– Žinau aš tuos „darbus“. Bet Berlynas irgi neblogas miesčiukas.

Ponia buvo jauna, žavi. Matyti, ką tik grįžusi iš miesto. Dar neišėjusi iš savo karakulio palto.

Dabar jau visu smaguriavimu Grauža paėmė ponios ranką ir pabučiavo.

– Galima? – vėl paklausė.

Ponia davėsi bučiuojama ranką. Ji buvo visai sužavėta ir gerai išauklėta, kaip tikra ponia. Dar priedo suteikė jam savo šypseną.

Trobelėje buvo karšta. Trobelė buvo smagiai pakūrenta. Čia ir prasidėjo. Visu savo naivumu ir kažkokiu kaimiškumu Jonas Grauža taip pasakė:

– Galima tamstą pabučiuoti?

– Žinoma, galima, – nusijuokė Račienė.

Jis, kad ir labai atsargiai, vis dėlto įliejo visą savo sielą (ir prityrimą) į šį savo kūrinį.

– Uch! Kaip tamstos ūsai kutena... – pasakė ir ponia Račienė.

Jonas Grauža kaip ir laukė tų žodžių. Kaip koks tenoras, pasitikįs savim ir jau iš anksto laukiąs biso po kurios įžymesnės arijos.

Bet šį kartą Grauža pats entuziazmavos:

– Kokia dieviška moteris tamsta!

– Tokia kokia Kaune. Kokia pirmiau. Paprasta ir naivi.

– Tamsta patraukli. Ir skaisti. Aš manau: tamstos pozitūra, linijų išraiška, muskulų žaidimas – tai juk muzika. Kas galėtų pamanyti, kad čia tas viskas turėjo įvykti. Tamstos jaunatvė! Kad kas galėtų pamatyti tamstą visą, grynai menininko akimis žiūrint, kaip tamsta iš tikrųjų gyvenime atrodai.

– Tamsta matai gi mane, ir gana nepridengtą. – Ponia senu įpratimu, namo grįžusi, buvo apsivilkusi nesudėtingu apsiaustėliu.

– Ne, aš manau, tamstai besimaudant. Kai tik vieni vėjai tamstą beglosto...

– Jei tamstai tas sudaro malonumo. Aš manau – kaip menininkui.

Furoras. Tai buvo naujas įvykis. Tai buvo modelis, rodantis paskutinį *création*[5]. Ji nusibloškė nuo pečių savo skraistę. Bet tokiu lengvu, neužgaunamu gestu. Iki to juosmens visa ko buvo. Muzikos, paguodos, pasitikėjimo savim. Ateitim. Jei jis neapalpo, tai tik dėl to, kad buvo stiprių nervų žmogus, užsigrūdinęs po savo girias.

– Tamsta – nepaprasta moteris. Aš nežinau, ką duočiau, kad tik galėčiau būti arti tamstos. Tamsta visa ko gali reikalauti iš manęs!

Ponia pareikalavo įteikti jai čia pat esantį apsiaustėlį. Jai dabar šalta.

Iš dėkingumo jis norėjo dar kartą ir dar kartą ją pabučiuoti. Ir ją visą. Jis toks laimingas.

Bet ponia juo nesirūpino. Ji terūkė savo papirosą. Tokią valandą! Tarytum viena kambaryje būtų. Ar skaitė kurią knygą. Gyvenimo knygą. Tai nusidėjimas grožiui, tai šventvagystė. Buvo mandagi, kaip ir pirma, bet kažkokia kitokia. Atvėsusi. Bet ji buvo savo minčių įkarštyje.

– Tamsta ką tik pasakei, kad aš būčiau – tamstos. Bet kaip aš tą galiu padaryti? Aš myliu tamstą!

– Tuomet viskas tvarkoje.

– Kaip tik netvarkoje. Sėskis tamsta. Ir sėskis patogiau. Aš tamstai kai ką pasakysiu. Aš buvau įsimylėjusi tamstą, kai tamsta pirmą kartą pasirodei Kaune. Jauna dar būdama, aš pasakiau sau: arba jis, arba niekas. Net savo vyrą tąsyk privedžiau, neseniai buvome susituokę, ir pasakiau: „Jis!“ Mano vyras buvo pakantrus ir mane suprato. Ne kiekvieną gi sekmadienį tokie dalykai galėjo įvykti.

---

[5] Kūrinys, padaras, kūryba (*pranc.*).

– Žinai tamsta, aš dėl tamstos viską būčiau rizikavus, nuo visko atsisakiusi. Tik tamsta! Tamsta su manim kalbėjai, šokai su manim, kiek šalimais žvalgeisi į mano kuzenę.

Grauža nustebo.

– Kuomet tai? – iš tikrųjų jis klausėsi kaip kokios pasakos, kaip vaikas kad klausosi. Išsijungęs visai iš savo gyvenimo. Pasidarė kažkoks abstraktus.

– Visuomet. Pirmą kartą pamačiau tamstą per studentų balių. Tai buvo seniai, ar ne? Tamsta, žinoma, užmiršai tą momentą.

Grauža tylėjo visai tylutėlis. Laikas jam daugiau neegzistavo.

– Kai jaunas buvai, tamsta buvai toks patrauklus. Ir gražus.

– Gražus. To dar betrūko! Bet dabar – nepatrauklus daugiau?

– Ir apie „dabar“ bus. Na, žinoma, tamsta apie tą viską užmiršai. Net mano vyras susipažino su tamsta. Turėjo susipažinti su tamsta. Aš priverčiau jį. Žinai tamsta, kai moteriškė ko nori. Bet tai nebuvo banaliukai. Tai buvo pati gyvenimo rimtis. Ką moteriškė gali išnešioti savo širdyje.

– Dar ir dabar?

– Ne! Iki dabar.

– Iki? Gaila.

– Tamsta šokai su manim. Žavėjaisi manimi. Bet aš pati buvau vis nusiminusi, šokdama su savo princu. Tas paprastai įvyksta vieną kartą gyvenime, kaip su manim tuomet. Ir niekuomet nepasikartoja daugiau. Tai nereiškia, kad aš daugiau su vyrais nesusitikdavau. Bet ne tas! Tamsta prisakei man aibę komplimentų, bet savo žvilgsnį vis užmesdavai į mano kuzenę – šiandien po darbo ji ateis čia! Nepasotinamas tamsta toks. Bet man buvo vis vien. Aš buvau rimta. Aš buvau padegta, tą ugnį išnešiojau iki dabar. Žinai tamsta, kaip moteris kad nešioja po savo širdim kūdikį... Tamsta buvai man brangus. Žinoma, vėliau buvo progų susitikti su tamsta – Kaunas toks mažas. Bet aš likau visuomet tamstos vienuolė. Vyras nujautė ir buvo pakantrus, geras ir grynos sielos žmogus. Jis laukė.

– Bet tai baisu, ką tamsta sakai. Ir aš nežinojau. Taip dažnai susitikdavome. Bet aš irgi tamstą myliu. Klausyk tamsta – myliu! Dabar tik viską suprantu.

Jis dar nenorėjo rezignuoti. Pasiduoti. Jis matyte matė, kad jo „auka“ vėso, šalo ir sprukte spruko iš jo. Jis matė, kad jau nėra jokios priemonės iš tikrųjų ją grąžinti. Šį kartą jis buvo iš tikrųjų nelaimingas. Ir gal mylėjo ją.

Bet ponia kaip ir nesidomėjo daugiau juo:

– Tamsta baigei mokslus, įsikūrei Kaune. Aš žinojau ir sekiau tamstos gyvenimą kaip mažai kas. Kodėl taip atsitinka? Pirmas meilės įkarštis praėjo, bet aš buvau visuomet tamstai ištikima. Tamstos.

Iš tikrųjų dabar jis norėjo priglausti ją prie savęs kaip didžiausią gyvenimo turtą, kaip brangią moteriškę, bet ji buvo bejausmė. Kas spaudžia prie savęs lavonus? Ji buvo įledijusi.

– Ir pagaliau tas turėjo įvykti. Ko aš daugiausia gyvenime bijojau. Tamsta, žinoma, „simpatizavai“ man, aš tą mačiau. Kuri moteris to nemato. Tamsta norėjai daugiau. Pergyvenimų! Ir įvyko! Ko aš taip bijojau. Tamsta buvai Kaune. Iš mano žodžių tamsta galėjai suprasti, kas aš. Ir kad aš tamstos. Bet tamsta slidinėjai paviršium! Šiandien ta, rytoj kita. Aš nenorėjau to. Per pigu. Kodėl aš turiu aukotis, kam?

– Vieną dieną aš nutariau prisipažinti, atvirai išsikalbėti su tamsta kaip šiandien! Ir tikrai mes būtume pasikalbėję, man atrodo, – kuriuo laiku, kokiomis priemonėmis ir

kokiomis sąlygomis artėti savo idealo, o ne tolti nuo jo. Nesistebėk tamsta, aš daug galiu pakelti gyvenime. Aš nežinojau pagaliau, ar tamsta vedęs, bet žinojau, kad tamsta turi Kaune „garsonjerę“, kai į Kauną iš provincijos atvažiuoji šautuvėliui pasistatyti. Kaip tamsta sakeisi.

– Gal buvo vienuolikta, gal buvo vidunaktis, iš tamstos butelio išskrido tokia išblyškusi ciocia. Besipudruodama...

– Tamsta žvalgei mane...

– Nė į mintį man neatėjo tamstą žvalgyti. Nė teisės pagaliau aš neturėjau skverbtis į tamstos gyvenimą. Aš planingai siekiau savo tikslo. Savo idealo. Be jokių ten „žvalgybų“. – Bet kokia ten pas tamstą tų ponių registracija! Tą išblyškėlę aš mačiau jau ir anksčiau su tamsta. Tokia liekna. Veikiau griaučiai! Ponia ne mūsiško tipo. Turbūt artistė, pamaniau sau. Tamsta beeidamas į ausį jai šnibždėjai. Dangų jai lenkei. Tuomet irgi gal 12 val. – vidunaktis. Tamsta manęs nė nepastebėjai... Ponia blizgučiais nusagstyta vakarine šilko suknele. Dievaži kas vaikšto pas mus Kaune gatvėj vakarine suknele? Tik dvi virvelės per pečius telaikė, be jokio apsiaustėlio.

– Iš tiesų tai kino artistė. Svetimšaliams reikia įsiteikti ir introdukuoti bei informuoti. Tai mūsų pareiga!

– Sutinku. Bet tie „žvynai“ Kauno gatvėmis. Kaip žuvelė. Tamsta gerai ją introdukavai. Man sakė vėliau (Kaunas toks mažas miestas!), ji net dvi dienas iš lovos negalėjo atsikelti. Mūsų klimatas jai, matyti, buvo per stiprus. Pagaliau ko norėti, moteriškės būta tokių silpnų kaulų ir sveikatos. Menas daug jėgų išeikvoja!

– Tamsta žiauri kartais gali būti.

– Ne, sakau sau, Stanislava! – mano vardas Stanislava, pavardę dabar tamsta žinai, – pirmą kartą graudžiai nusijuokė ponia. – Jei jis tave myli, tai vis tiek. Bet jis tavęs nemyli. Eik sau viena ramybėje. Ir užmiršk. Tai ir viskas.

– Bet jis „tave myli“. Ir ar negalima dar pataisyti? Aš prižadu... Tamsta! Nėra dar vėlu.

– Atrodo – taip. Vėlu. – Ji nebuvo nei sentimentali, nei banali. Bet vėl savimi pasitikinti ir susivaldanti moteriškė.

– Tai ir viskas!

Grauža liko išsiblaškęs ir savimi nepatenkintas. Be to, tas skubus galvojimas, prie kurio jis niekuomet nebuvo pripratęs, jį slėgė. Taip greitai reikia susiorientuoti. Tas galutinai jį priveikė. Jis buvo nuginkluotas.

Į butą įgriuvo kuzenė, iš karto matyti – juokuolė. Kaip per rūkus jis prisiminė, jie šoko su ja „studentų baliuje“. Su šia blondine. Dabar gyvenimas įpynė kelias baltas gijas į jos plaukus. Bet ji buvo tokia pati patraukli. Nesuspėjo nė atsidusti „inžinierius“ Jonas Grauža. Nė žodžio negavo su ja šnektelėti. Drauge su kuzene ėjo ponios Račienės vyras. Vyras dabar atrodė atviras, net kažkoks linksmas.

– Dievaži tu mano, ir tu čia! – taip sveikinosi su juo ponia Račienė. – Ponas Grauža dar pamanys, kad į kokias pinkles aš norėjau jį įvelti. O aš prižadėjau jam, kad be tavęs šiandien apsieisime.

– Ne mano kaltė, kad traukinį iš Kauno išleidžia lygiai dvyliktą naktį...

Dabar vyras iš visko suprato, kad šį kartą jis, nors ir ilgai laukęs, bus laimėjęs. Iš tokio įsitikinimo net pasakė ir ponui Graužai porą širdingesnių žodžių.

Visų nuotaika buvo gera. Išskyrus gal pačią ponią Račienę. Ji liko liūdna.

– Saugokis tamsta šeimininkės! Ar tamsta nežinai, kad ji pavojinga. Šiandien – tas, rytoj – anas. Ir visiems ji sako vis tą patį. Kad tik jį vieną ji mylinti! Užveda vyrą pas save, ir – baigta. Uhm! – Matyti, tai būta sąmokslininkės. Ji karštai pabučiavo Račienę, žiūrėdama jai į akis, lyg klausdama: „Na, kaip?“

Atmosfera vienkart susidarė giliai nuotaikinga, visi buvo kaip ir pajaunėję. Kaip naujai suskirstytomis rolėmis ką tik sukurtos pjesės buvo susirinkę vaidinti. Į tas vaidybas buvo įtrauktas artistu ir ponas Grauža. Jis šaipėsi, kalbėjo, bet savyje pasijuto esąs gerokas idiotėlis, taip giliai įklimpęs...

– Tai tau „mažas miestelis“, kur niekuomet nieko neatsitinka! Ir – „nesilinksminama“... Pasilinksmink!

Savyje jis nutarė tikrai „pasitaisyti“, dar ne vėlu reviduoti savo senąsias programas.

Grauža į provinciją pas savo žmoną negrįžo. Grauža buvo vedęs. Provincijoje jo laukė žmona su dviem vaikučiais, kuriuos jis mylėjo.

Grauža pasuko į Berlyną. Kur buvo, jam atrodė, tinkama vieta susikaupti ir išspręsti: „Kas toliau?“

KOVA

– Viskas būtų gerai, kad mano mamanka nebūtų tokia graži!

Jo „mamanka“ buvo išties per graži.

Vaikas džiūsna ėjo miesto ištuštėjusiomis gatvėmis; jo batai buvo dideli, vos pavelkami: tapu tapu! Milinė, irgi nuo svetimų pečių užmesta ant jo įdubusios krūtinaitės, buvo sunki, vos pavelkama.

It iš cirko išleistas į gatvę pajacas.

Iš po sutrauktų vaiko antakių žybčiojo dvi gudrios akys. Beždžionės gudrumo.

Priešais gatve praėjo senas rabinas, kažką murmėdamas ir savo nereikalingai staigiu šnabždesiu išgąsdindamas vaiką. Ant jo galvos buvo užmautas senos mados cilinderis, kaminas.

Miestas buvo tuščias; pašaliais krypsnojo keli girti žmonės. Centrinėje gatvėje buvo sunkios konstrukcijos tiltas, kaip senovės ispanų tvirtovės – fortekos. Sumanių ugniagesių buvo įmerktos kelios bačkos. „Kad nesubrinktų“.

Po tiltu pliurzeno ir varlinėjo vienų vienas žydukas. Aptriušusiais sparnais viščiukas. Pamatęs ant tilto beriogsantį iš sodžiaus atvykusį sermėgių, jis pasveikino jį, paleidęs į jį akmeniu.

Bet tai rimtam sodiečiui efekto nepadarė.

– Ką tu čia darai, žyde?

Miestietis atkišo jam delną su keliais pavytusiais bučgalviais: „Žuvys!“

– Ak, koks tu durnas! Juk kai užaugs, tai bus varlės, o ne žuvys!

– Kol užaugs, o dabar žuvys. Namie turiu kūdrą, noriu žuvų įsiveisti...

Tai buvo du gyveniman išleisti aktoriai.

Sodietis staiga paklausė:

– Ar tu benkartas?

– Kas tai – benkartas?

– Ar tu turi motiną?

– Turiu.

– Kas tavo motina?

– Mano motina baronkas kepa. O tėvas – mėsininkas. Kai kas pareikalauja, parduoda ir žarnas...

Ir iš tikrųjų, įvažiuojant į miestelį, kur grindinys stambesnis ir arklius reikia sustabdyti, kad tekinių karnos nenulakstytų, gyvena mėsininkas. Tai mėsininko sūnus.

Šio žmogaus troboje, bebekuose[6], visuomet būdavo prislapstyta degtinės geriems žmonėms atsigerti. Ir vaikas retkarčiais išgerdavo degtinės, tėvo verčiamas ir nenoromis, vien tik tam, kad pavaidintų nonšelančiai[7] suaugusių žmonių rolę. Šiaip jau iš pamėgimo girtuoklis jis nebuvo.

Jis buvo vyras. Lyg kareivišku šineliu aprengtas „pulko sūnus“, žygiuojąs drauge su kareiviais gatvėmis, pučiąs dūdomis įvairias rimtas melodijas iš gaidų, suaugusių žmonių rašytų.

Abu vaikai nukilo nuo upės ir žengė miestelio link. Miestietis, bučgalvių skardinaite nešinas, ir sodietis, mastaguodamas savo ilgomis rudinės rankovėmis.

– Ar tavo tėvas dažnai tave lupa?

– Lupa? Už ką? – Nors klausimas buvo logiškas, bet jis, žydukas, nepajėgė tinkamai į jį atsakyti.

– Ne! – Jis tik nusijuokė, su savo sudriskusiais ciceliais ir pernelyg strazdanotu veidu. Jis tiesiog negalėjo įsivaizduoti periamas. Tai jam buvo per daug juokinga.

– Kai pargenu iš kapinių ožkas, mama duoda atsigerti pieno, o tėvas paguldo į lovą ir apkloja.

Ne, tai jau per daug!

Tokio atsakymo sermėgius nelaukė.

Tai buvo aiškus pasityčiojimas iš jo asmens ir jo įžeidimas. Buvo kaip ir žibalo pilama į ugnį.

Jis smarkiai trenkė žyduką kumščia į krūtinę, parversdamas jį drauge su ištrūkusia iš jo rankų ir nudardėjusia skardinaite.

Žydukas žiūrėjo nustebęs į šį fenomeną.

Du draugai išsiskyrė.

Saulė auksinė, graži leidos už miesto trobesių ir plačių miesto gatvių. Saulės spinduliai švelnino užmiesčio pievų ir laukų kilimus, dieną taip margus ir taip vykusiai sudėliotus.

It sostas būtų kam rengiamas ar kas pasitinkamas ir laukiamas, kai jis ateis tais minkštais kilimais. Vakaro rugių kamienai atrodė dabar kaip aukšta giria laibais stiebais, aiškiomis, žalsvomis ir gelsvomis, it klykiančiomis saulės šviesomis perskrodžiama. Po girią skraidė dideli aitvarai-peteliškės, staigių saulės spindulių nubaidytos.

Tai buvo giria, įsisvajojusių tapytojų paprastai tepiešiama.

Saulė, kaip tas mūsų palaiminimas, kaip stebuklingas šiltas kamuolys, ritasi pamažu pažemiu. Dangus, neseniai dar mėlynas ir kaitrus, dabar supilkėjo ir rimo.

Vaikas turėjo daug atspėjamo laiko ir slankiojo miesto pakampiais.

Jis buvo nebepataisomas fantastas ir labiausiai norėjo, kad jo tėvas būtų toks pats „kaip ir kiti“. Tai stilius. Tai – malda. Pavyzdžiui, ar ne gerai ties geležies krautuve į žemę įleistas geležims kapoti priekalas dainuodavo: „dziling, dziling, džang!“

---

[6] Sena manta, skudurai (*lenk.*).

[7] Abejingai, atsainiai (*pranc.*).

– Man aršiną su coliu. Man tiek ir tiek pavažoms! – sakydavo pasigėrėjimo tonu ūkininkai.

Ir tėvas taip pat turėtų nusipirkti sau geležies ir, gražiai sulygęs su žydu, nešti ją per miestelį savo vežiman krauti.

– Karnoms geležies pirkau! Žydas nulupo, bet ką padarysi, reikalinga! – turėtų sakyti jis. Pagaliau nesvarbu pati kalbos forma, svarbu tas amžinas gyvybės pradas, veiklumas ir rūpinimasis. Su kokiu pasigėrėjimu jis padėtų tėvui kišti geležį į šienus, į vežimo dugną!

Bet tėvas girtuoklis! Ne! Ne girtuoklis, bet paprastas girtuoklėlis. Smuklių palašautojas. Dėl to, kad durnas. Bobos apsėstas, nemoka atsikratyti. Jam duotų valią, jis mokėtų suvaldyti!

Vaikas jautė, kad tėvo geros širdies esama, bet silpnabūdžio. Kažkas stipresnis negu jo pairusieji nervai jį valdė.

Išmauros, būdavo, neišsipagiriojęs iš pašiūrės ir ims pusgirtis krėsti visokias nesąmones ir priekabių ieškoti!

– Kas vakar vežimaičio ienas sulaužė? A! – ir stuktelėdavo per neapsižiūrėjimą vaiką krūtinėn, tam net žvangtelėdavo.

– Kokias ienas sulaužė? Kokių priekabių ieškai, kvaily?

– Kad nesulaužei, reikėjo sakyti...

– „Sakyti“, kai sprandą apkūlei! Imsiu kitą kartą ir neatsileisiu. Žinosies tada.

– Ak, vaike, vaike, kas tave taip išmokė su tėvu kalbėtis? Neišmokai gyventi. Žinai, kelionėje viskas gali atsitikti!

– Atsitikti! Nereikia gerti, tai ir neatsitiks. Kad su šviesiu protu, viskas galima. Galima ir išgerti, kodėl ne.

Tikrai, su protu viskas galima. Tuomet ir varpos svaresnės gali būti, ir paukščiams giriose lengviau bus gyventi, ir šieno pievose bus daugiau.

Kartkartėmis tėvas, darbą baigdamas, uždainuodavo kokią švelnesnę melodiją, kad ir ne stipriu, bet gana gražiu jų mažai sodybai balsu, taip atrodė vaikui.

Kad ir mamanka! Geriausia pasaulyje močiutė, bet kai pamato kokį kavalierių, ima ir išlėpsta. Dėl to, kad durna!

Tai tokios jo buvo ateities perspektyvos.

Vaikas sunkiai pravėrė eglinius vartus ir įėjo į lietuvišką traktierių, „Laisve“ vadinamą, papuoštą lietuviškomis vėliavėlėmis ir vytimi, ir atsigulė ant savo vežimo kieme. Jis jautė, kad karčemoje lėbauja jo motina, o tėvas nugirdytas kur nors guli pastalėje.

Išalkę ir susipainioję arkliai, pažinę savo šeimininką, tyliai sužvengė.

– Nenusprogsite! – atsiliepė vaikas ir susirangė patogiau ant maišo, užsiklodamas miline.

Tylu. Pašiūrėje irgi graibštos kiti arkliai. Įmatu poniškos formos, svetimas vežimas. Tat jam nepatinka.

Kaip jis norėtų, suvaręs arklius namie ganykloje ir užskleidęs žardyną, eiti poilsio į šienus, o ne čia vėpsoti po bjaurius kiemus mieste. Jis jautėsi esąs kaip ir dalyvis kažkokios piktadarystės.

Tarp klevų ant šventoriaus rymojo maža bažnytėlė. Medžiai iš lėto šiurenos savo auksiniais lapais, supindami vaikui pasakingą melodiją. Vienas iš angelų atskrido įkaitusiu švelniu vakaro dangumi ir, prilėkęs bažnyčią, atsistojo viena koja ant bokšto kryžiaus. Tai buvo vėpūtė. Angelas pučia savo triūbon ir kelia iš amžinybės žmones.

Dangus žalsvas, tik apie klevų kupsnas bei bažnyčios bokštą narpliojo melsvos dangaus juostelės.

– Negersiu ir nenoriu! – šaukė ūkininkas, tiesdamas ranką prie degtinės taurelės. Jis iščiulpė ją kaip veršis. Net stiklo briaunelės prie dantų žvangėjo kaip grojamos.

Ir pridūrė užkandžio vietoje ūsus rankove šluostydamas.

– Sakau, to faktoriaus gerumas...

Stikliukas stebuklingu būdu vėl prisipildė Dievo dovanos. Bet, piktumo apimtas, ūkininkas nustūmė nuo stalo vaišes.

– Nenoriu! Ką čia man kvailam akis dumiat! Patys degtinę man pilat, o patys prie žmonos meilinatės.

– Žmona, namon ruoškis! – sušuko ožio balsu ūkininkas, o pats leptelėjo ant suolo, matyti, išeikvojęs visą savo energiją.

– Kam čia man tavo žmona reikalinga! Imsi mat vedusio žmogaus moterį ir paverši. Maža be jos mergų! Ateisi į dvarą, šieno gausi pagrioviais prisišienauti. Geram žmogui ir darai! Tokius turtus dabar ponaitis valdo, o aš prižiūrėsiu juos. Kitam to nedaryčiau! – fircikas, skaisčiu faktoriaus vardu vadinamas, per prievartą pylė ūkininkui šnapsą per ūsus, šiam *pro forma* kratant rankas ir galvą.

Jis mirktelėjo bravarninkui „pavaišinti ūkininką“, o pats spruko į šoninę, kur vaišinosi jo draugai.

Tuščioje žmonių seniai jau apleistoje karčemoje mirkčiojo, vos atsipeikėdama nuo dūmų, viena lempa. Besnaudžiąs savo užstalėje bravarninkas, iš Amerikos reemigravęs lietuvis, kaip tik rengėsi jau sustumti kufelius[8] į krūvą, gesinti šviesą ir eiti į savo pirkelę gulti, kur jau seniai ilsėjosi jo žmona ir alkoholingoje atmosferoje augą, papurtusiais paakiais du jo vaikai.

Karčema – tuščia. Be keturių tamsiame kampe susėdusių ūkininkų, rimtai degtinę geriančių. Bet į juos niekas nekreipia dėmesio. Tai buvo į sienas įaugęs inventorius.

Jie sau laisvai gėrė, kivirčijos, iš pradžių niekuo neužkąsdami, paskui padažydami padėtas jiems pluteles į druską. Jų akys ir nosys pradėjo rausti ir kalbos garsėti.

Staiga vienas gėrikas pastatė akis, pažiūrėjo išverstomis akimis į sieną ir išspjovė degtinę. Kiti trys kolegos pažiūrėjo į jį tylios užuojautos žvilgsniais:

– Kas atsitiko?

– Per maža laipsnių degtinėje.

Tada ir kiti trys, su tokiomis pat rimtomis minomis, geriau paragavę šnapso, įsitikino, kad gėrimas per silpnas.

– Prašiau šešiasdešimt laipsnių, o čia keturiasdešimt. Ką jūs mums čia duodat?

Traktieriaus savininkas, it svarbiai bylai ištikus, prieina, žodžio neištaręs, pasmaguriauja skystimėlį ir pakeičia jį kitu buteliuku.

Svečiai geria toliau.

Šoninėje, sudarydami architektonišką grupę, puikiai vaišinos vienas jaunas Mokesčių inspekcijos valdininkas ir ūkininko žmona.

Jis kaip tik įkalbinėjo ūkininkei posakio *in vino veritas*[9] aukščiausią reikšmę, norėdamas šį sakinį tinkamai supopuliarinti.

---

[8] Alaus bokalus (*lenk.*).

[9] Vyne teisybė, t. y. išgėręs žmogus sako tiesą (*lot.*).

– Na, ar ne stebuklas: šitokioje karčemoje ir šitokios grakščios moters rankutės?..

Moteris atkišo jaunikiui savo „rankutes“.

Ūkininko žmona buvo apypilnio, skaistaus veido ir sudėjimo. Ji atrodė tarytum nuoga esanti: tokio lankstaus kūno ji buvo. Nors šiaip jau ji buvo visai padoriai ir net gražiai apsivilkusi. Ji savo kūnu gundė. Tam jis buvo leistas. Taip esti kartais su moterimis.

Skaistokas ir apypilnis moteries veidas buvo gana išblyškęs, kaip pudros nubertas. Šviesūs gelsvi plaukai. Malonus žvilgsnis. Akys – du tamsūs taškai. Ištikimybės ir didžiausio nekaltumo žvilgsnis. Gražios švelnios odos kaklas ir krūtinė, kaip kvepalų nuprausti. Bliuzkelė buvo apsčiai iškirpta iš priešakio.

Žmona, vedanti savo genealogijos medį iš vieno dvaro pieninės prižiūrėtojos, – gero atminimo jos motinos, ne laiku kamaroje užsižiopsojusios, – ir vieno romantiškai ir nepraktiškai išauklėto grovo, toje pačioje kamaroje muzikinių momentų pagauto, buvo šiandien nuolatinio neramumo šaltinis vietos vyrams. Ji buvo kaip ir neramioji miestelio siela, vedanti į pagundą bei kitaip kodifikuojamus nusidėjimus vietos žmones. Gerieji pavyzdžiai ir drovūs žmonės jai kaip ir neegzistavo.

Valdininkas šiandie jautėsi kaip atgimęs. Pats nežinodamas, kokiu būdu, kaip per kokį apsirikimą ar sapną, jis paveldėjo iš vieno jo vos pažįstamo tetėno Amerikoje, dabar persiskyrusio su šiuo pasauliu, gerą gabalą žemės Lietuvoje.

Valdininko šiaip jau nemenkos vitalinės aspiracijos šiandie buvo dar daugiau padidinamos.

Jis primygęs kvietė susirinkusius į save. Į dvarą. Jis nežinia ką suteiktų šiai moteriai šią valandą. Taip ji jam tiko. Faktorius įspėjo ponaičio mintį. Prilindęs savo juodais ūsiukais prie pat moteries veido, jis gundė ją:

– Na, kad taip šilko bliuzkelę?

– Nemačiau aš tavo šilko bliuzkelės. Norėčiau, iš džiaugsmo man rankas laižytum, štai kokia aš.

– Ak, jūs vyrai!

– Į dvarą!

– Ar su jos vyru?

– Tikrai, ar su vyru?..

– Vyrą nugirdykite!

– Koks šviesus protas! – stebėjos studentas.

Visi buvo įgėrę. Juk meilę gali sukurti su pusbuteliu geros maderos. Po karčemą sukos krinolinuotos moterys ir jaukūs kavalieriai, elegantiškai darydami tylaus šokio *pas*. Kampe griežė pasipuošę muzikantai knechtai; skundėsi ir rezonavo graudus obojus ir skalandavo tyliai plieno trikampis, rimto vaiko mušamas taktui pabrėžti. Visokios figūros, pasišokinėdamos ir mušdamos užkulniais, tyliai sukosi graudžiu ratu, kaip lėlės, miniatiūrinės karuselės sukamos. Tik vyriškų batų užkulniai atsiliepdavo į muzikos instrumento dėžę, manieringai linkčiojant vyrams savo keliais, it negalint atitraukti nuo dėžės kaip ir prilipusių kojų. Ak, kaip jiems buvo linksma! Jie buvo mediniai ir rankena suko ant vielų pakabintas marionetes. Tik tak tak!

Ir karčemos princesė, pasiraskažydama, kiek pakėlusi savo šviesių šilkų krinolinus, kitų porų priešakyje tyliai improvizavo menuetą, vesdama paskui save vyrus.

Karčema buvo išpuošta girliandomis. Visi tyliai šoko niūrų menueto šokį.

– O vyrus ji plaks!

Visi rengėsi keliauti į dvarą. Ji pirma, šviesiai šilkais apsivilkusi. Su aukštai sukedenta frizūra, pažų palydovų kaip beždžionių, iškišusių savo smailus liežuvius, lydima.

Bet staiga į griežiamąją mašiną ir į marionečių tarpą buvo įkištas geležinis virbalas. Ai ja jai! Kas ten atsitiko! Ji net pasviro, kažkas subraškėjo, kažkokia marionetė sukliko staigesniu balsu, tarytum dvi garsesnės skardos buvo trinktelėtos kartu.

– Ak, ak, ak! Taip netikėtai viskas! – pasišokinėdama sugraudeno moteris ir nugriuvo savo farforine galva į grindis.

Į trobą įėjo vaikas.

Rankoje laikė vaikas botagą. Pats stovėjo nesijudindamas iš vietos.

Jis buvo rasotas ir paraudusiais nuo šalnos skruostais.

– Motina, arkliai seniai pakinkyti! Namon.

– Ak, koks gudrus vaikelis. Ar tai tamstos? – pirmas atsipeikėjo faktorius ir paglostė vaiką. – Gal šnapselio dėl šilimos?

– Mano vaiko, meldžiamieji, nelieskit! – ji bijojo, kad jis nebūtų suteptas, jiems palytėjus jį. Ji glaudė jį prie savęs kaip višta savo išperą.

Ji buvo motina.

Vaidmuo keitėsi. Visi, nuduodami rimtą toną, skubinos išgriūti ir kiek galėdami koreguoti įvykį.

– Šalin nuo manęs! – purtėsi vyrų moteris. Ji buvo girta. – Noriu su sūneliu...

– Ar nematote, kad girta? – paklausė vyrų vaikas.

Faktorius iš vienos pusės, ponaitis iš kitos užgulę šnabždėjo jai kažką būtina į ausį ir vedė į ratus. Ta net nusikvatojo iš džiaugsmo, taip buvo juokinga.

– Paleiskite, sakau! – priėjęs prie ponaičių, piktai timptelėjo jis vieną už rankovės.

Nėra bjauresnio daikto už girtą moterį.

Vaikas buvo tvirtai įsikibęs į vyrus, bevagiančius jo motiną. Fircikas spyrė iš pasalų vaikui blauzdikaulin savo pasagotu batu. Jis buvo čia visai nereikalingas. Tas padūkęs vaikas. Vaikas net sučypė iš skausmo.

– Ak, taip? – Jis dabar pašaukė galiūną kovon.

Prišokęs prie beriedančio skubiai vežimaičio, jis dabar stengėsi jį sustabdyti. Bet tat jam nepavyko. Įsikibęs į vežimaitį, jis buvo smarkiai rato parblokštas ir gulėjo dabar karčemos kieme, smarkiai pritrenktas, žado nustojęs.

Raudonas velnias šlavė savo uodega kelią, norėdamas žmonių pėdsakus užlyginti, iškišęs savo velnio liežuvį mažam miesteliui parodyti.

Aukštai tik žvaigždės. Vaikas mato jas aiškiai. Jis stengiasi atsikelti, pavyti savo išvogtą motiną, bet jis jaučia, kad jam sopa per petį ranką, ir atsikelti jis nepajėgia.

Karčemoje smarkiai knarkia tėvas, sunkių dūmų dvasinamas.

Jau aušta.

Ūkininko šeimynos nariai turės vėl visi greitai susirinkti į krūvą.

MĖNESIENA

Jiedu susitiko visai atsitiktinai restorane.

Jis dorojo skanius omarus, ji gnaibė savo ilgais pirščiukais vynuoges. Jos pirščiukais, primenančiais jam tas pačias vynu ir cukrum pertekusias uogas. Tuojau, iš pat pradžių, jis ėmė dievinti ją. Jis buvo įsimylėjęs ją, kaip priimta sakyti, – iš pirmo žvilgsnio. Jo širdis pradėjo stipriau plakti. Protarpiais jis nustodavo kvėpuoti. Tais protarpiais mušdavo kraujas, ir jis būdavo pasiryžęs padaryti viską, ko tik ji geistų.

Lyg tyčia buvo pavasaris.

Po dviejų karštesnių žvilgsnių jiedu buvo susipažinę. Išėję gatvėn, jiedu susikalbėjo. Kitaip ir būti negalėjo.

Jis dirbo kaip jaunesnis, ką tik priimtas valdininkas užsienių reikalų ministerijos protokole. Jis pasiryžęs buvo progresuoti. Ko daugiau reikia? Jo jaunystė, jo užimama vieta ir ypač šis, ką tik įvykęs susipažinimas jį kelte kėlė. Tarytum įmantriai buvo prišriubuoti prie nugaros geri sparnai ir kelte kėlė jį aukštyn. Jį. Su tikros angliškos medžiagos gerai pasiūtais rūbais. Su jo drąsiomis ir šią valandą skaidriomis mintimis, gerai prilygintais ir sutvarkytais plaukais. Kaip ir pridera protokolo darbuotojui.

O ji?

Ji buvo – viskas. Ji buvo – nuotaka. Ką tik atvykusi į miestą, ta turtinga dvarininko duktė. Skaisti, gerai išauklėta. Ir drąsi kaip šitas pavasaris ir skaisčių perspektyvų moteriškė. Ir su savo laibais pirščiukais tų vynuogių saldumo. Su skaisčiomis liemens ir kitokių moters dalių linijomis, kurios ypatingai harmonizavo po nauju, irgi pavasariškos medžiagos tayloru[10]. Būsimas aukštas ministerijos valdininkas paskambino, kad jam atsiųstų dar aukštesnio šefo automobilį, kurį jam pavykdavo retkarčiais numaukti ministerijos oficialiems ir mažiau oficialiems reikalams. Taip ir dabar. Nors dabar buvo gana vėlu. Tiksliau – apie vidunaktį.

Jie važinėjosi skaisčiomis miesto apylinkėmis. Gera mašina urzgė kaip tolimos pasakos akordai. Minkšta patentuotų spyruoklių sėdynė juos supo ir nuolat viens prie antro artino.

Mašina lėtai, visai lėtai dunksnojo ir pynė jiems jaunystės pasakas. Tarytum ir jai buvo taip gera, tai pačiai mašinai. Jie nė nejuto, kad važiavo. Jiems atrodė, kad jie plaukia kažkokia išsvajota gondola žavėtinais Venecijos kanalais. Kurios, tiesą pasakius, jie dar nei vienas, nei antras nėra matę. Jie tik girdėjo. Retkarčiais atsidusdami ir atsidurdami danguje, tai vėl suspėdami nuvokti pakaunės skaisčių šlaitų žalumą. Protarpiais jis nejautė kitokio likimo, ji liksianti jo. Pievos, miškeliai, takai žvyruoti ir nežvyruoti, viskas buvo nulieta keistos mėnesio šviesos. Ir lengvučio šydo viskas buvo pridengta. Veidai atrodė tokie keisti. Jis buvo pasiryžęs viskam. O automobilio šešėliai – tokie gaivūs, tiršti. Automobilio šešėliai gulė ir šliaužė ant sultingos parko žolės.

Jiedu pasipasakojo savo istorijas.

Iš to staigumo ir ji atsiduso: „Ką darysi, kai žmogus toks neturtingas. Tamsta – tai kitas dalykas, tamsta gali greitai būti prezidentu“.

– Aš? – net įsisvajojęs jaunikis nusistebėjo tokia perspektyva, tiek, jam atrodė, tolima ir keista. Savo damai kiek nuraminti jis tarė: „Prezidentų ateitis tokia ilga, atmink tamsta, tokia konkurencija...“

---

[10] Vyriško kirpimo elegantiškas angliškas kostiumas.

– Aš netekau visko, – sakė įsidrąsinusi panelė, su karšta širdimi ir tokiu nauju, ką tik pasiūtu kostiumu, kuris jai ypatingai tiko.

– Ko „visko“?

– Dvaro.

– Kas gi jį pagrobė? Kas atsitiko?

– Na, tamsta žinai gerai, viskas nusavinta.

– Kaip tamsta dabar gali gyventi?

– Kaip? – truktelėjo pečiais.

Jis buvo jaunas ir herojiškas. Ir tąja savo jaunatve turtingas. Argi jis neįpintų ką į šį liūdną akordą?

– Viena likau...

Nors tai buvo tiesa, bet šie niūrūs niuansai, atrodė, mažiau derinosi su tokiu linksmu asmeniu kaip ji.

– Tamsta! – jis šoko gelbėti jos. Jis net prisiglaudė lūpomis prie jos rankų. Sąlygos buvo tokios patogios: mėnesėlio šviesa ir vienuma.

Po to jie aptarė, kad geriau būtų juodviejų likimą suderint. Po to, žinoma, kai jis bus palypėjęs tarnybiniais laiptais kiek aukštėliau (jis dabar buvo gana žemai). Ji labai gerai suprato jo intenciją. Jie buvo šią valandą laimingi.

Iš ryto nieko, o dabar viskas! Liepsnojo viduje jaunuolis. Bet staiga ji pašoko taip ūmai, kad jaunuolis vos sugebėjo atsipeikėti.

Dama užsidengė veidą savo laibutėmis rankomis kaip skaudžiai užgautas vaikas. Tarytum ji verkė ar iš susigraužimo spaudė galvą.

– Kas atsitiko? Kas atsitiko? – Jis kvotė save, kuo bus ją užgavęs. Žodžiu, veiksmu (kurio nebuvo), ir negalėjo dovanoti sau tariamos kaltės.

– Aš pamečiau auskarą! – Panelė pakando lūpas iš baimės.

– ?

Ji atsilošė į automobilio sėdynę. Jis atslūgo. Prakaitas buvo bepradėjęs pasirodyti. Jis irgi atsilošė automobilio sėdynėn. Jis nustebo. Jis pasižiūrėjo į ją ir taip pat į antrąjį, dar bekybantį ausyje, tokioje apetitiškoje vietoje prie kaklo, stambų auskarą. Sulygino perlo stambumą su savo mizernomis mėnesio įplaukomis, taip pat – su jos sopulio didumu ir nutarė, kad šitoji nelaimė vis dėlto galima pataisyti. Auskaras – tai dar ne viskas! Atslūgo jis kiek ir išlygino savo kaktoje raukšles kaip po sunkios ir komplikuotos problemos ministerijoje.

Jis liepė sustabdyti auto. Kiek jie ieškojo vežime ir parko vejose, perlo surasti jiedviem nepavyko. Mėnesienos kelionė buvo sutrukdyta. Apsišarmojęs ir šviesiomis skraistėmis apsikutojęs, pradingo mėnulis, mūsų riteriškos poros privargintas. Paliko žvyruotas kelias – plikas, bet – nemistiškas kaip pirma. Nuotaika dingo.

Jis žiūrėjo į ponios ausį. Didelis perlas. Šeimos palaima. Brangus atminimas, susijęs su namų praeitim. Su tėvais ir dvaru. Ji – jo viešnia šiandien. Jis ją adoruojąs.

Jis tarė:

– Tai įvyko per mano neapsižiūrėjimą. Tai mano kaltė (jis žiūrėjo maždaug, kodėl kartais gali išsinerti ponioms auskarai). Aš atsiteisiu. Tamsta rytoj turėsi tokį pat perlą! – akcentavo jis savo pažadą.

– Niekados! Ką tamsta manai apie mane? Be to, ką žmonės pamanytų?..

– Aš žinau, tamstai tai nemalonu.

– Iš viso aš nenorėčiau daugiau apie tai kalbėti.

Kokia ji altruistė!

Bet ji tebebuvo nuliūdusi. Po gana ilgų prikalbėjimų sutiko priimti iš jo (ji pabraukė šį žodį) tą, ką jis buvo pažadėjęs.

Jiedu atsiskyrė labai draugiškai. Jis svajojo apie ją visą naktį ir negalėjo užmigti. O kada užmigo sunkiai nusikaltusio valdininko miegu, tai sapnavo, kad jis pats gaudo rieškučiomis Pietų vandenyne perlus. Sunkus buvo tai darbas. Net suprakaitavo. Perlas yra perlas. Jis ėmė visu atsidėjimu skaičiuoti, iš kur šią valandą galėtų paimti tiek pinigų tokiam perlui įpirkti ir negalėjo užbaigti. Iš tų skaičiavimų nieko neišėjo. Pinigai reikalingi šiandien, tuojau!

Mintis, jį labai kankinanti, nutrūko.

Juodviejų buvo sutarta, kad ji pati nueisianti krautuvėn ir pati išsirinksianti tinkamą perlą ir jam pristatysianti sąskaitą. Pasekmės? Ar jis žino? Gal teks kreiptis pas patį ministerį, kurį jis tematė tik du kartu savo gyvenime... Bet po to vėl viskas būsią išlyginta ir viskas būsią gerai. Žinoma, kitą kartą jis būsiąs atsargesnis! Po to jie vėl galėsią taip pat linksmai abu važinėtis po Kauno apylinkes. Ir širdies nieks nespaus.

Išaušus ir visą dieną jį kankino tas bjaurus žmonių išrastas žodis sąvokai apibūdinti: „kaina?“

Savo biure valdininkas buvo visai išblyškęs. Niekas jo ne pažinti negalėjo. Jo draugai susirūpino. Diena buvo klaiki. Iš vienos pusės, labai turtinga, bet, iš kitos pusės, jį slegianti savo neišsprendžiamomis problemomis.

Pagaliau apie dvyliktą atvyko sąskaita, jos pasiųsta.

Virpančiomis rankomis ir visas suprakaitavęs jis atplėšė voką ir didvyriškai perskaitė skaitmenį.

– Devyni litai penkiasdešimt centų.

– To dar betrūko! – užsigavo valdininkas. – Sąskaitas krautuvininkas sukeitė. Tai ne mano sąskaita!

Kad jau ir nesiseka jam. Tokią rimtą valandą, per neapsižiūrėjimą žmonės krečia šposus su juo. Žmonės ne visuomet esti apdairūs ir rimti. Jis sunkiai atsisėdo savo valdiškoje kėdėje ir, kaip laukdamas galutinio sprendimo (kėdė ėmė staigiai braškėti po juo, simboliškai kalbant), jis dar užmetė akį į sąskaitą.

Po tuo svetimu lapuku buvo parašyta:

– Pinigus gavau ir kvituoju. Bambušnikas. Auksakalys ir komersantas.

Jis šią Bambušniko krautuvę pats gerai pažino. Krautuvė didelė... Kad tik būtų manoji sąskaita!

Juk tai Amerikos pinigais nepilnas doleris...

Jis sunerimo.

– Palauk! – Dabar tik jis sumojo. Aktingoji mergina norinti jį prislėgti. Užuot tikrojo savojo perlo, ji liepė pirkliui pririnkti tokio pat didumo dirbtinį... Bet aš jau ne toks maniakas!

– Palauk, tu pirkly! Tyčiotis iš žmonių... – Jo karjera vis tiek jau buvo kaip ir žuvusi. Jis visu staigumu liepė pašaukti krautuvininką.

Kad būtų iškilmingiau, į tokią aukštą įstaigą atsilankė pats Bambušnikas su sąskaitėle. Jis užtikrino, kad panelė ir dabar, ir pirma buvo pirkusi dirbtinius perlus. Netikėti juo buvo negalima. Jis gan gerai pažino jį. Bambušnikas buvo mandagus. Jis skubėjo atsisveikinti.

– Bet tai buvo tikras, šeimyninis, iš prosenelės paveldėtas perlas... Tokio didumo! – Valdininkas parodė pirštais labai didelį perlą.

– Gal ir buvo. Bet ji pati pirko savo auskarus pas mane...

– Tamsta, čia mano garbės klausimas!

Bambuškinas pažiūrėjo į jį. „Dar vienas pamišėlis šioje aukštoje įstaigoje“ (už ką tik žmonėms pinigus moka!). Jis ir taip daug laiko sugaišo dėl tokių niekniekių. Jis buvo mandagus.

Bambuškinas buvo rimtas. Jis sakė tiesą.

Abejonės nebuvo.

Valdininkas paspaudė pirkliui ranką. Valdininkas grįžo į kambarį ir garsiai nusikvatojo. Tiek garsiai, kad jo draugai manė, jog jis pamišęs. Šiam vakarui jis pakvietė visus savo bendradarbius vakarienės (pinigų neturėdamas). Omarams ir vynuogėms. Niekuomet tiek linksmai jie nebus praleidę vakaro. Bet savo paslapties jis nepasakė.

Daugiau su panele jis nesusitiko.

Jis nevedė.

VAGIS

Kaip gerai turėti savo namas. Savo namas, šiluma. Pilna troba žmonių, pančius vejančių. U ta ta, šilta, gerai! – Taip gali manyti žmogus, kuris kaip šuva išguitas po pasaulį bastos.

Užrūkytoj ir dūmų prileistoj gryčioj seni žmonės pasakojo apie senos gadynės plėšikus, kaip jų pavogti arkliai buvo rišami prie medžių, kaip arkliai iš bado žieves graužė, kaip kunigams įkaitintais virbalais padus svilino.

Vaikas, drožinėdamas lentelę ir norėdamas iš jos smuiką padaryti, svajojo ir klausė.

– Nagi, kad dabar ateitų per prisnigusį darželį plėšikas...

Plėšikas rodėsi vaikui aukštas, malonus, gražiais juodais rūbais apsirėdęs, lyg kunigas su blizgančiais kaliošais. Kodėl jam taip rodėsi – jis nežinojo.

Šiandien ištiko nepaprasta diena.

Vagys pavogė tėtei tiesiog iš kūtės arklį.

Sukvietus talką ir padarius oblavą, arklys buvo rastas, o vagis sugautas ir, į rogių dugną įmestas, namon parvežtas.

Namon parvežus, vagis buvo pririštas gryčioje prie skersinio spyrio, veržiančio įgubusią sieną. Vienmarškinis, žado nustojęs. Virvės buvo giliai įsipjovusios į bicepsus, galva nusvirusi, su pramuštu smilkiniu ir krauju, užkrekusiu ant grubių atlapių marškinių, rodančių jo geležinę krūtinę.

Visi išsiskirstė, kas valgyti – svečių priimti, kas arklių – rogių sužiūrėti.

Vaikas tyliai stovėjo ties piktadariu, lyg jį kas būtų tvirtai laikęs. Jis negalėjo atspėti, kur jis bus jį matęs. Rarotų vaizdas minė jam šį piktadarį: žalias veidas, suplėšyti marškiniai, pasvirusi galva... Dideliame altoriuje prikaltas ant kryžiaus Kristus turėjo tokio pat panašumo.

Kas tai „piktadarys“!

Šiaudą iš lovos ištraukęs, pasuoliu atsargiai prišliaužęs, jis badė vagiui šiaudu į nosį.

– Tu esi galingas, tu gali vienu žvilgsniu trenkti mane žemėn, bet tu nieko negali man padaryti, – taip klojosi vaiko galvoj minčių chaosas.

Vagis, atvertęs raudonas akis, pažiūrėjo kokliai po gryčią.

Būdamas tikras ūkininkas, žinodamas, kad su plėšiku reikia elgtis, kaip įstatymai liepia, šeimininkas paklausė tikro veidmainio balsu:

– Gal, sveteli, pusryčių nori?.. Kiaulienos?

– Greit patį pavaišinsiu kiauliena.

Vagis nubudo. Pajuto, kad bėda artinas. Pasiryžęs buvo stoti už savo „razbainišką“ garbę ir atsakinėjo tyliu, pyktį sukuriančiu balsu.

– Tylėk, vagie. Tuoj tave čia pribaigsiu.

– Pamatysime, kuris pirmą.

Vagies galva atšokinėjo į pasienį, o blauzdos buvo mušamos batų su pasagaitėmis.

– Štil! – nusidirbusio ir pavargusio žmogaus balsu šaukė šeimininkas, išbėgdamas iš trobos, nors vagis ir nemanė atsakinėti, tik piktos ugnies akimis lydėjo šeimininką.

Vaikas, užlindęs į palovio tolimiausią kampą, žiūrėjo nubudusiomis akimis į šitą baisią komediją.

– Tėtė, sako, geras, bet kam taip baisiai muša vagį! – skaudžiai suspingsėjo vaiko smilkiniuose.

Vaikas pasiryžęs buvo išliuosuoti vagį.

Kas bus toliau, jam šią valandą nerūpėjo. Jį niekas dabar negalėtų sustabdyti.

Ilgai valandai praslinkus, kuomet sunkiai pradėtasai darbas buvo veik baigiamas, jis sumanė paklausti:

– O tu man nieko nedarysi – tėtės nemuši? – Paskum su vyrišku budrumu pridėjo: – Žinai, toliau galiu neatraišioti!

Vagis buvo veik visai išliuosuotas, ir vaikas negalėtų kariauti su tokia pajėga, kaip pavasario upės beplaukią ledai. Nuteistas žmogus tylėjo įbedęs akis aslon. Jis galbūt pergyveno geriausias valandas savo amžiuje.

Kuomet paskutinė virvė nusmuko nuo vagies, jis, kupron susimetęs ir nenormalus, neskubėdamas atsidūrė prie durų. Kažką murmėdamas, tarytum: „Vaike, sudieu“, sugniaužė jį visą ir prispaudė prie krūtinės.

Dviejų kankinių „sudieu“.

Vagis lūkuriavo. Vaikui ašaros pripildė akis ir pradėjo byrėti per skruostus ant jo pilkų su mėlynomis juosčiukėmis trinyčių.

Jo užgimusioje šią valandą sieloje suskambėjo krikštolinio gailesio šviesios jūros.

Jis šią dieną tapo įrašytas žmonių tarpan. Jis pajuto tokį ilgesį, tarytum tas vakaras niekuomet nesiliautų. Nematęs didesnių misterijų, pajuto šiame daug brangaus.

Vakare vaikas išgirdo, kad vagį sugavo, pririšė prie geltonų mažų šlajukų ir vilko per sniegą, bet šio fakto jis neanalizavo. Jautė tiek tvirtos valios ateičiai.

Balys Sruoga

Balys Sruoga (1896–1947) – poetas ir dramaturgas, publicistas ir kritikas, pedagogas ir meno teoretikas, teatrologijos pradininkas Lietuvoje. XX a. pirmosios pusės lietuvių kultūroje B. Sruogos asmenybė išsiskiria maištingumu, ekscentriškumu, likimo tragiškumu.

Balys Sruoga gimė 1896 m. vasario 2 d. Baibokuose (Biržų r.). Mokydamasis Panevėžio realinėje mokykloje buvo vienas aušrininkų kuopelės vadovų. Priklausė dramos bei muzikos draugijai *Aidas*, vaidino mėgėjų spektakliuose. Nuo 1911 m. pradėjo spausdinti *Aušrinėje, Rygos naujienose* korespondencijas, straipsnius, eilėraščius. 1914 m. įstojo į Petrogrado miškų institutą, vėliau studijavo literatūrą Petrogrado ir Maskvos universitetuose. 1918 m. grįžęs į Lietuvą, dirbo laikraščio *Lietuva* redaktoriumi, įsijungė į Lietuvių meno kūrėjų draugijos, *Vilkolakio* klubo veiklą. 1921 m. išvyko tęsti literatūros studijų į Miuncheno universitetą, kurį baigė 1924 m. filosofijos daktaro laipsniu, apgynęs darbą *Lietuvių liaudies dainos,* jo pagrindu išleido knygą *Dainų poetikos etiudai* (1927) – vieną reikšmingiausių lietuvių folkloristikos darbų. Grįžęs į Lietuvą, B. Sruoga vedė istorikę ir pedagogę Vandą Daugirdaitę, kuri suteikė daug impulsų kuriant istorines dramas. 1927 m. jauna šeima susilaukė vienturtės dukters Dalios. Nuo 1924 m. B. Sruoga dirbo Lietuvos universitete Kaune, nuo 1940 m. – Vilniaus universitete, dėstė rusų literatūrą, vokiečių romantizmo literatūrą, teatro istoriją. 1926–43 m. vadovavo Teatro seminarui, išugdė teatro kritikų ir istorikų, globojo Jaunųjų teatrą, 1940 m. Vilniaus universitete įsteigė teatrologijos katedrą. Profesoriaus vardą gavo 1932 m. už monumentalią studiją *Lietuvių teatras Peterburge,* kurioje iškėlė XIX a. pab. – XX a. pr. vykusių lietuviškų vakarų reikšmę kultūros istorijai, pabrėždamas, jog teatras tuomet „davė savo publikai tai, ką teatras duoda ir turi duoti savajai publikai. Kitaip sakant, tas teatras turėjo savo publiką, o publika – turėjo savo teatrą. Tokia pat prasme buvo teatras, kaip tautosaka ir maldaknygė buvo tos pačios publikos literatūra“.

B. Sruoga buvo žymiausias teatro ir dramaturgijos specialistas tarpukario Lietuvoje. Parašė teatrologinių studijų (*Lietuvių teatras Peterburge, Vaičiūno dramaturgija, Šarūnas Valstybės teatre, Kipras Petrauskas*), daug recenzijų, kritikos straipsnių. Nacistinio ir stalininio režimo metai atnešė daug dvasinių ir fizinių kančių. 1943 m. įkalinimas Štuthofo (Stutthof) konclageryje, visam laikui išsiskiria su žmona ir dukra, kurios karo pabaigoje išvyksta iš Lietuvos. 1945 m. grįžęs iš koncentracijos stovyklos dirbo universitete, sunkiai išgyveno ideologinius kūrybos varžymus. Mirė 1947 m. spalio 16 d. Vilniuje, palaidotas Rasose.

Į literatūrą B. Sruoga atėjo tada, kai, Vandos Zaborskaitės žodžiais tariant, Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė ir Juozapas Albinas Herbačiauskas jau buvo pradėję didįjį lietuvių

kultūros virsmą. Menas imtas suvokti kaip savaiminė vertybė, atsiskirianti nuo politikos, didaktikos, ideologinių, visuomenės sąmoninimo sumetimų. Esminė tema B. Sruogos straipsniuose – literatūros vertės kriterijus. „Svarbu ne *ką* tasai personažas pergyvena, bet *kaip* jis pergyvena“. Kas lemia kūrinio vertę – ar estetinis vertingumas, ar pasaulėžiūra, sielos atsivėrimas, ar duoklė pilietiškumui ir moralei? – klausia B. Sruoga nuo pirmosios savo svarbesnės publikacijos 1912 m. B. Sruoga kūrybą supranta kaip intuityvų, iracionalų procesą, jam buvo nepriimtinas šileriškasis požiūris, kad kūrybos pagrindu gali būti idėja, dėl to jis karštai diskutavo su kritiku A. Jakštu, jam buvo nepriimtina Vydūno idėjų drama. B. Sruoga nuodugniai aiškinosi lietuviško mąstymo ir veikimo būdo ypatumus, ieškojo ir, sudaręs, preciziškai tyrinėjo lietuvių dvasios, lietuvių tautiškumo reiškėjus (nuo Maironio poezijos iki dainininko Kipro Petrausko sukurto Lohengrino vaidmens Ričardo Vagnerio operoje). Iškiliausiu lietuvių rašytoju laikė Vincą Krėvę. „Krėvė – lietuvių tautos dainius, jos idealizmo reiškėjas, jos dvasios bruožų formuluotojas“. Vertino Jurgio Baltrušaičio, Jurgio Savickio, Kazio Binkio, Antano Vienuolio kūrybą, nuo rinkinio „Tarp dviejų aušrų“ V. Mykolaitį-Putiną pastato greta J. Baltrušaičio, J. Savickio, M. K. Čiurlionio.

B. Sruoga itin gilinosi į literatūros ir istorijos santykį, sprendė tikroviškumo problemą („Istorinė teisybė dailiojoj literatūroj“, 1935). Pagrindinis istorine tema parašytų kūrinių uždavinys – „mūsų dienų gyvenimą parodyti kaip permanentinį, šaknimis sodriai įsikerojusį žilosios senovės gilmenose. Pasiremiant istorine teisybe, išraiškinti mūsų kultūros tradicijas, sukonkretinti stiprybę, kurią iš praeities semti prisiekėme Kudirkai, – tai yra mūsų tautos gyvenime, šalia nepriklausomybės išlaikymo, gal pats svarbiausias uždavinys“. Sruoga straipsniuose ir dramaturgijoje siekė praeitį padaryti *savą ir mylimą*, išmokyti skaitytoją „skirti amžinuosius tautos sąmoningo gyvenimo pradus nuo šiokiadienės menkystos šiukšlių“. Kita B. Sruogai svarbi tema – romantizmo ir neoromantizmo problema. Jam priklauso neoromantiko apibūdinimas: „Tai yra romantikas, išėjęs realizmo mokyklą“.

B. Sruoga – poetas neoromantikas, suėmęs simbolizmo ir jugendo, neoromantizmo ir ekspresionizmo elementus, nuo pat kūrybinio kelio pradžios aistringai domėjosi teatru ir dramaturgija. Yra išlikęs keturiolikmečio Balio parašytas eiliuotas draminis fragmentas, kuriame veikia Velnias ir Boba, 1913 m. mokykloje organizavo vaidinimą, – iš pradžių galvojo statyti Kazio Puidos *Undinę*, vėliau pasirinko Vydūno dramą *Ne sau žmonės*, susirašinėjo su dramos autoriumi, tačiau spektaklis nebuvo pastatytas. Aktyviai bendradarbiavo su satyros teatru *Vilkolakis*, kūrė kupletus, parodijas (1920–1921), parašė vienaveiksmes pjeses *Tėvynė, Anapus įstatymų, arba Užgavėnės Tryškiuose* (1924–1925).

Tikroji B. Sruogos dramaturgijos pradžia – istorinė kronika *Milžino paunksmė* (išsp. 1932), parašyta 1930 m. paskelbtam literatūriniam konkursui Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto 500-ųjų mirties metinių proga (pagrindinis prizas – 10 tūkst. litų). B. Sruoga jau buvo subrendęs teatro kritikas, teoretikas ir pedagogas, gerai susipažinęs su Lietuvos ir Europos teatro problemomis ir novatoriškomis tendencijomis. 1932-ųjų pavasarį paskelbti konkurso rezultatai sukėlė skandalą – geriausiu draminiu kūriniu pripažinta ir išleista kur kas silpnesnė Vytauto Bičiūno drama *Žalgiris*. B. Sruogos *Milžino paunksmė* buvo išleista privačiai ir reklamuojama kaip nespausdintinas, žiuri nuomone, kūrinys. Drama sulaukė didžiulio skaitytojų ir kritikų dėmesio. Pats B. Sruoga J. Pronskaus pavarde parašė dramos autorecenziją *Ką Vytautas Didysis pasakytų apie savo komitetą*, kur

pabrėžia savitą dramos konstrukciją (Vytauto pristatymas), istorinių personažų (ypač Jogailos) traktuotės naujumą, pagarbų autoriaus santykį su istorija.

B. Sruoga įdiegė naujas lietuvių istorinės dramos temas. Nuo didingos Viduramžių kunigaikščių Lietuvos vaizdavimo jis perėjo prie dramatiškų, valstybingumui grėsmingų istorijos laikotarpių. Jis atskleidžia XVI–XVIII a. laikotarpio, kuris yra paženklintas tragiškais Lietuvos valstybės žlugimo išgyvenimais, dramatizmą, vargo žmonelių valstiečių ir baudžiauninkų dramatiškus paveikslus, toliau plėtoja *Milžino paunksnėje* pradėtą lyrinio dramatizmo poetiką. XVI a. įvykiai tampa libreto *Radvila Perkūnas* (1935) pagrindu, XVII a. pabaigos – XVIII a. pradžios istorija interpretuojama dramoje *Kazimieras Sapiega* (1938–41, išsp. 1947), 1769 m. valstiečių sukilimą vaizduoja drama *Apyaušrio dalia* (1941), 1905 m. įvykių įspūdžiai inspiravo dramą *Baisioji naktis* (1935). B. Sruoga istorijoje ieško ne herojiško elgesio ir laimėjimų pavyzdžių, o skaudžių praradimų, tragiškų išgyvenimų.

Greta istorinių dramų, B. Sruoga yra parašęs vaikams skirtą pasaką *Aitvaras teisėjas* (1935). B. Sruogos vadovaujamame teatro seminare 1934–1936 m. daug dėmesio buvo skiriama vaikų dramaturgijai ir spektakliams, buvo paskelbtas dramaturgijos vaikams konkursas, kuriame su *Aitvaru teisėju* dalyvavo ir pats profesorius. Vienaveiksmis „niekniekis“ moksleivių teatrui *Užgavėnės bendrabutyje ties Kreivuoju tiltu* sukurtas 1942 m. dukters Dalios ir jos klasės draugų Birutės gimnazijoje prašymu. Štuthofo lageryje B. Sruoga parašo keturias komedijas, kurių stilistika artima *Vilkolakio* kupletams, feljetonams: *Uošvė, Prančišiuko marškinėliai, Pagunda, Dobilėlis penkialapis*. B. Sruogos komedijos pratęsia 1930–1940 m. šio žanro kūrinių tradiciją, pasižyminčią dėmesiu situacijų, o ne charakterių komiškumui, visuomenės gyvenimo aktualijoms, miesčioniškumo išjuokimui, tipiškų personažų galerijai (valdininkai, poniutės, panelės ir ponaičiai ir pan.). Pats rašytojas savo komedijas laikė kūriniais, kurie neturi jokios literatūrinės reikšmės, bet yra „gerai padaryti teatrališkai“.

Štuthofe sukurtoje dramoje *Pavasario giesmė* B. Sruoga įkūnijo naujojo teatro ir poetinės dramos viziją. Poetinio teatro idėjos vystymąsi pradeda karo pradžioje parašyta drama *Kazimieras Sapiega*, paskaitos teatro seminaro studentams, Semo Benelio (Sem Benelli) dramos *Apsiautalas* vertimas (1942), straipsnis-studija *Apsiautalo poezija* (1943), kur B. Sruoga pirmąsyk savo kritikoje suformulavo pagrindinius poetinės dramos principus, trys Štuthofe parašyti straipsniai *Teatro romantika, Tikroviškumas vaidybos mene*, *Apie estetinę ir anestetinę tikrovę*.

Poetinio teatro idėją Štuthofe išplėtojęs B. Sruoga, grįžęs į Lietuvą atskleidė didžiulį prozininko talentą memuarų knygoje *Dievų miškas.* Iš gilaus egzistencinio sukrėtimo gimęs kūrinys buvo sovietinių kritikų pasmerktas, atsisakyta jį spausdinti (knyga išėjo tik 1957 m. JAV, Čikagoje, 1960 m. Lietuvoje, 2005 m. pirmą kartą išleista pagal B. Sruogos rankraščius). Drama *Pajūrio kurortas* buvo parašyta kaip kompromisas, neleidus spausdinti *Dievų miško*. Drama artima sruogiškajam dramos modeliui (nėra ryškesnės fabulos, pagrindinio įvykio ar veikėjo), tačiau koncentracijos stovyklos realijos išreikštos iki tol B. Sruogos dramaturgijoje neregėtais drastiškais, natūralistiškais vaizdais, atvira žmogaus instinktų demonstracija.

Tragedijoje *Milžino paunksmė* B. Sruoga praplečia lietuvių istorinėse dramose vaizduojamą pasaulį – atskleidžia įvykių užkulisius, parodo ne paradinę, oficialią, o privačią

aplinką, joje vykstančius intymius personažų tarpusavio santykius, lemiančius reikšmingus įvykius (epizodai karalienės Sonkos buduare, vyskupo Zbignevo dvare, Jogailos miegamajame, Švitrigailos kalėjimo kameroje, nuošaliose Trakų salos vietelėse).

B. Sruoga pirmą kartą lietuvių dramaturgijoje parodo tokią gausią dramatiškų personažų paveikslų galeriją. Neoficialioje aplinkoje prasiveržia kankinantis asmenybės dvilypumas, jaučiamas dėl oficialaus statuso keliamų reikalavimų ir žmogiškų poreikių neatitikimo. Jaunoji karalienė Sonka kenčia ištekėjusi už senio Jogailos, tačiau siekia sustiprinti savo įtaką valstybėje. Vyskupas Zbignevas kankinasi dėl dvasininkui draudžiamo asmeninio gyvenimo suvaržymų, tačiau stengiasi išlaikyti svarbaus valstybėje asmens statusą. B. Sruoga sukuria epizodus, kuriuose atsiskleidžia net ir antraeiliai personažai (dėl Sonkos išduotos meilės kenčia Hinča, daugelį metų kalinamas Švitrigaila jaučia didžiulę nuoskaudą, kad yra nušalintas nuo jam teisėtai priklausančios valdžios). Dramoje originaliai interpretuojamas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto paveikslas. Vytautas nepasirodo scenoje, tačiau jo buvimas yra jaučiamas visuose dramos epizoduose, jis kelia barnius, konfliktus, kursto personažų aistras. Tokiu būdu B. Sruoga išvengia tiesmukos idealizacijos ir kontrasto būdu išryškina Vytauto galią ir reikšmę.

Milžino paunksmėje sukuriamas lietuvių dramaturgijoje naujas – tragiškosios kaltės išgyvenimus atskleidžiantis herojus. B. Sruoga atsispiria nuo V. Krėvės *Skirgailos* skeptiškos ironijos ir, pasirinkęs eiliuotą kalbą, sukuria herojų, kurio tragiškoji kaltė atsiveria subtiliais lyrinės monologais. Pasak Jono Lankučio, „tik poetiniais monologais galėjo būti atskleistas Jogailos sielą užvaldęs lyriškas tėvynės ilgesys, dvasios smelkimasis į „anapus“, svetimumas savo „žemiškajai karalystei“. Jogaila, skirtingai nei kiti lietuvių dramaturgijos personaža, – V. Krėvės Šarūnas, Skirgaila, V. Mykolaičio-Putino Krušna (*Valdovas*), turi kaltę pažadinantį ir šviesią nostalgiją keliantį kraštą – Lietuvą ir jos interesus ginantį asmenį – Vytautą. B. Sruoga pasirenka istorijos herojų, kuris kenčia, nes tapęs dviejų valstybių valdovu, sumažino tėvynės politinę galią, sukėlė grėsmę jos laisvai egzistencijai. *Milžino paunksmėje* vaizduojama moralinio nuosmukio pritvinkusi aplinka – ryškus kontrastas Jogailos atmintyje iškylantiems šviesiems tėvynės vaizdams, jo jausmams tėvynės žemei ir visiškam pasitikėjimui bei pagarbai Lietuvos valdovui Vytautui.

Milžino paunksmė pastatyta 1934 m. Jaunųjų teatre buvo režisieriaus Andriaus Olekos-Žilinsko garbės reikalas įrodyti šio novatoriško kūrinio vertę bei originalumą. Tai buvo jauno teatro iššūkis Valstybės teatrui, kuris daugelio istorinių veikalų pastatymais nedaug pažengė į priekį nuo XX a. pradžios pompastiškų, butaforinių, mėgėjiškų vaidinimų. Spektaklyje karalius Jogaila, vaidinamas būsimo režisieriaus Romualdo Juknevičiaus, – nedidukas, sulinkęs nuo metų naštos, tarsi nutolęs nuo gyvenimo problemų, tarsi nesidomintis politika, priešinamas išoriškai stipriam, impozantiškos išvaizdos lenkų arkivyskupui Zbignevui Olesnickiui, kurį su didele vidine energija vaidino kitas būsimasis režisierius Algirdas Jakševičius. Tačiau šio personažo pastangos kovoti su Vytautu buvo bevaisės, o skaidrus, ironiškas Jogailos protas, aiški mintis, meilė Lietuvai ir nuovargis kovoti prieš klastą, darė R. Juknevičiaus vaidinamą personažą labai dramatišką ir skausmingą. Buvo sukurtas gyvas, žmogiškas Jogaila.

B. Sruoga lietuvių literatūroje įtvirtino naują dramatizmo koncepciją, pagrįstą užuojauta ir gailesčiu tragiškąją kaltę išgyvenančiam herojui (Jogailai, Skumbinui, Kazimierui

Sapiegai, etc.). B. Sruoga sukuria poetinės dramos modelį, kurio esminiai bruožai, pasak A. Samulionio, yra „tautos likimo, žmogaus ir tautos santykio problematika, poetinė įvykių ir personažų traktuotė, teatralumo ir lyrizmo samplaika“. B. Sruoga suderina formos sąlygiškumą su natūralumu, tikroviškumu, psichologiniu pagrįstumu, nuo buitiškumo dramas apsaugo eiliuota kalba. B. Sruogos dramaturgija išsiskiria įvykių vaizdavimo būdu – jie yra poetiškai pakylėti, pasižymi emocine jėga ir filosofiniu apibendrinimu. Aistringai gynęs meno kūrinio estetinės vertės savarankiškumą, B. Sruoga svarbiausia vertybe kūryboje ir savo gyvenime laikė save gerbiančio žmogaus ryšį su tauta, jos kultūra: „Mums yra svarbiausia: išlaikyti mūsų žmogišką savigarbą, mūsų tradicinę etinę ir estetinę kultūrą“.

Siūloma literatūra: Algis Samulionis, *Balys Sruoga*, Vilnius: Vaga, 1986; Aušra Martišiūtė, „Nauja dramatizmo koncepcija Balio Sruogos istorinėje kronikoje *Milžino paunksmė*“, in: *Pirmasis lietuvių dramaturgijos šimtmetis,* Vilnius: LLTI, 2006, p. 241–247; Reda Pabarčienė, „Balys Sruoga. Tarp herojinės dramos, komedijos ir klasikinės tragedijos“, in: *Kurianti priklausomybė. Lyginamieji lietuvių dramos klasikos tyrinėjimai,* Vilnius: VPU, 2010, p. 69–101; Vanda Zaborskaitė, „Balys Sruoga“, in: *Lietuvių literatūros istorija. XX a. pirmoji pusė. II knyga,* Vilnius: LLTI, 2010, p. 309–322.

Balys Sruoga

MILŽINO PAUNKSMĖ

Trilogiška istorijos kronika
Trys veiksmai, devyni paveikslai

Mūsų kraujo kritęs krislas
Užsidegs padangėj Vyslos!

ASMENYS
JOGAILA - Lenkų karalius
SOFIJA - jo žmona, vadinama SONKA
ŠVITRIGAILA - jo brolis
ELZBIETA ŠČEKOCKA
KATAŽYNA ŠČEKOCKA | *seserys, Sonkos kambarinės*
ZBIGNIEVAS OLESNICKIS - Krokuvos vyskupas
STANISLOVAS CIOLEKAS - Poznanės vyskupas
ANDRIUS - dominikonas, popiežiaus legatas
MYKOLAS KORNIČAS - Bendzino vaitas, vadinamas SIEŠČENCU
JONAS TARNOVSKIS - Krokuvos vojevoda
MIKALOJUS iš Mykolavos
RUMBAUDAS - Lietuvos didžiūnas
SIGISMUNDAS - Šv. Romos Imperijos imperatorius, Vengrijos karalius
VAVŽYNECAS ZAREMBA iš Kalinavos
JONAS HINČA iš Raguvos
JONAS STRAŠAS iš Bialočovos | *Lenkų riteriai*
SVIENTEKAS - Zbignievo dvaro ūkvedys
LIUCIJA - Zbignievo dvaro šeimininkė
KALĖJIMO SARGAS
JULIJONA - Vytauto našlė
SOFIJA - Vytauto duktė, Maskvos kniazienė
VOSYLIUS - Vytauto anūkas, Maskvos kniazaitis
Kariai, riteriai, bajorai, dvasininkai, sargai, tarnai, šokėjos, muzikai, minia

PIRMAS VEIKSMAS

SONKA LENKŲ KARALIENĖ

Trys paveikslai

PIRMAS PAVEIKSLAS

Krokuva, Vavelio rūmai, karalienės pusė; bent dvejos durys į priešingas puses; 1427 metai

I

SONKA, ZAREMBA

ZAREMBA Ne aš gi kaltas, mano karaliene,
Kad gyvenu kaip vėpūtė prie kelio!
Juk tu žinai... Tu visuomet žinojai –
Tavęs vienos priklauso... Aš esu –
Kaip mažas sargas prie tvirtovės vartų,
Budėjimu saldžiuoju gyvas... Ženklo
Sulauksiu vos – ir jau prie tavo kojų...
SONKA Ach tu, galva! Gražus toks būtum, mielas...
Nieks neatims, kas tau vienam priklauso.
Sakau kaip karalienė ir...
ZAREMBA Brangioji,
Bet kad tokia žiauri tu man esi!
SONKA Žiaurumas – meilės ženklas, – negirdėjai?
Bet jei taip nori širdį man parodyt, –
Žinai, ką padaryk?
ZAREMBA Tik žodį tark –
Prie tavo kojų nusilenks pasaulis!
SONKA Gerai... Tenusilenks prie mano kojų
Tik vienas vyskupas... man to pakaks.
ZAREMBA Kas, – Zbignievas? Jis, vyskupas karūnos?
SONKA O kad ir jis! Ko tu stebiesi taip?
ZAREMBA Aukščiausias vyskupas, bajorų vadas,
Prieš Vytauto pripirštą karalienę
Senam karaliui – nusilenkt ateis?
SONKA Tegu ateis ir nusilenks! Ir tu
Tai padarysi, jeigu aš prašau.
ZAREMBA Nesuprantu...
SONKA Nėra tau ko suprast.
ZAREMBA Kam vyskupo prisireikė malonės?
SONKA O tam, kad riteriai visi – kaip šienas...
ZAREMBA Brangiausia karaliene!
SONKA Jūs geri
Tiktai prie moterų, kol kalbat kur
Užustalėj ir giriatės jausmais...

O reikia moteris apgint – nebėr
Nė vieno karžygio...
ZAREMBA Tu piktžodžiauji!
SONKA Be juoko aš sakau! Treji štai metai,
Kaip vietą užėmiau šalia karaliaus,
O Krokuvoj jaučiuos kaip svetima.
Manęs bajorai vengia... Susitikt
Nenori... Ypač vyskupas manęs
Nekenčia... Lyg aš priešas būčiau koks.
ZAREMBA Juk Vytautas – globėjas tavo buvo.
Tau giminė... Jis ir karaliui piršo,
Kad per tave karūną pats valdytų.
Suprask ir tu jausmus bajorų lenkų!
SONKA Ar nežinai, kad Vytautas mane
Kaip šmėkla persekioja, kaip raganius
Nuo tos dienos, kai gimė man sūnus?
Kad man gyvenimo dėl jo nebėr!
Ir tu išaiškint negali bajorams!
Mane su sūnumi apgint! Ach, tu...
ZAREMBA Brangioji! Kiek aš jau esu kalbėjęs!
Bet kad karalius toks! Jis vienas kaltas!
Ką padarau – jis painioja ir griauna!
Ką šiandie pažada, rytoj atšaukia!
Nemato, rodos, nieko ir negirdi,
O tik staiga kaip griausmas ims – apvers
Visus galus: jam Vytautas pataręs
Esą daryti taip, o ne kitaip!
Lyg būtų Vytautas karalius Lenkų,
Ne Jogaila! O kaipgi! Kunigaikštis
Karalių kursto laužyt duotą žodį, –
Ir klauso jo karalius! Nieks nežino,
Ką Vytautas kada dar jam patars!
Bandyki jo augintinę užstoti
Prieš bajorus, įtūžusius lig kaklo!
Jie šaukia keikdami, kad jie neleisią
Bjauroti Vytautui karūnos Lenkų!
Ką vienas prieš visus galiu daryti?
Tave begindamas – labiau klampinčiau!
SONKA O vyskupas – išdrįs! Ir prieš visus, –
Ir vienas! Pats matysi... Juk teisybė,
Tu geras būsi man? Tu padarysi,
Kad panorėtų vyskupas... Gali
Suprasti... Padarysi?.. Aš prašau!
Nebegaliu gyventi ujama!
ZAREMBA Bet... kaip... Brangioji!.. Vyskupas toksai...

Kaip čia pasakius... Aš net nežinau...
SONKA Gali tu jam, kad nori, pasakyti, –
Jei geras jis bus man, protingai elgsis,
Tai aš imuos karaliui įkalbėti,
Kad vyskupas – geriausias patarėjas,
Geriausias draugas, – visa, ko tik reikia...
Tegu karalių saugo jis ir gina
Nuo Vytauto klastingų patarimų!
Ir tu tai padarysi, aš žinau...
ZAREMBA Ir ką tu sumanei? Aš jo bijau.
SONKA Tu jo bijai?! Ar tik ne tavo darbas,
Kad vyskupas manęs lig šiolei vengia?..
ZAREMBA Koks įtarimas!.. Kaigi aš galėčiau?..
SONKA Kaip tu, sakai, galėtum?.. Iš tikrųjų?..
Gerai! Ir aš taip pat kukliai kalbėsiu:
Ar vyskupas ateis į mano rūmus –
Ar tu lankaisi paskutinį kartą!

Įeina KATAŽYNKA

I I

TIE PATYS; KATAŽYNA

KATAŽYNA Atleisk, šviesiausia karaliene, kad...
SONKA O, nieko... Pasakyti man norėjai?..
KATAŽYNA Atvyko riteris... Karalius siuntė...
ZAREMBA Ar jau karalius grįžta iš medžioklės?
KATAŽYNA Ne, ne! Tik atsiuntė jis riterį,
Kurs, sakosi, skubių tur reikalų
Pas karalienę... Laukia jis svetainėj...
SONKA Tai, mano riteri, dabar prašyčiau...
Ir vyskupui pranešk, kad jo ranka...
ZAREMBA
Bus... priimta?
SONKA Atlyginti mokėsiu...
ZAREMBA Atlyginims man bus tūkstanteriopas,
Jei karalienės palankumo krislas...
SONKA Pro šičia, riteri...
ZAREMBA O, dėkui tau!

Išeina pro Sonkos nurodytas duris

I I I

SONKA, KATAŽYNA

SONKA Kas atsitiko? Rodosi, prašiau...
KATAŽYNA Teisybė, karaliene... Bet kad Hinča...

SONKA Ką tu sakai?.. Atvyko Hinča?..
KATAŽYNA Taip.
SONKA Ach!.. Nuostabu... gerai... prašyk...
KATAŽYNA Klausau.
SONKA Tačiau palauk... Seniai atvyko?
KATAŽYNA Kur čia!
Ir koks jis keistas ir nuožmus... Aš jo
Tokio nesu dar mačius... Piktas, keikias,
Lyg buvo pririštas kur nors patamsėj...
SONKA Smarkus jis buvo visuomet.
KATAŽYNA Bet koks
Dabar! Kaip kumelys! Rods, Elzbieta
Kalbėti moka, bet ir jai nelengva
Jis suvaldyt. Kiekvieną mirksnį gali
Čia įsiveržt... Nežinom, kas daryti.
SONKA Gerai, prašyk... Abi lydėkit jį...

KATAŽYNA išeina atgal

Palauk dar, Katažyna! Katažyna!..
Arba tiek to... tegu ir taip... prašyk...

Sonka taisosi tualetą; įeina KATAŽYNA, ELZBIETA, HINČA

IV

SONKA, KATAŽYNA, ELZBIETA, HINČA

HINČA Garbė aukščiausia tauriai karalienei.
Mane karalius siuntė iš medžioklės
Atnešt labų dienų... Jis dar užtruksiąs...
SONKA Dėkot malonu riteriui kilniam...
HINČA Pranešti liepė tauriai karalienei...
SONKA Valia karaliaus man šventa.
HINČA Jis liepė
Pranešt... pranešt be liudininkų!
SONKA Taip?
Bet riteris gal bus girdėjęs, – žino,
Kad aš nuo savo mylimų draugių
Dar neturėjau jokių paslapčių?
HINČA Karaliaus pildau valią, kaip įsakė.
Aš teisės neturiu sulaužyt žodį...
SONKA Gerai, manyčiau, žino ir karalius...
HINČA Ar grįžti, karaliene, man reikės
Karaliaus valios pildyt negalėjus?
SONKA Aukščiausias tepaliudys, kad aš aš pildau
Karaliaus valią... Mielos mano draugės,
Aš jus pašauksiu...

SESERYS išeina

V

SONKA, HINČA

HINČA Šimtas plynių trauktų!
Mane tu tyčia erzint sumanei
Su tuo beždžionėm savo? Pasijuokti?!
SONKA Gražiai tu sveikinies, nėr žodžiui vietos!
Tu užmiršai, kad kalba karalienė...
HINČA Kam nori karaliauk, tiktai ne man!
SONKA Eik čia, arčiau. Būk mielas svečias. Sėskis.
HINČA „Eik čia arčiau, būk svečias!..“ O tuo tarpu
Mane už durų laiko tartum šunį, –
O ji pati – su meilužiu burkuoja!
SONKA Bet, mielas Hinča! Aš nebepažįstu
Tavęs! Kaip erškėtys... Tu keršiji?
HINČA Atkeršys tau kiti... ir be manęs! –
Už tavo vylių, už suktybę, – melą!
Meilužį kur padėjai? Kur Zaremba?
SONKA Ach, šit ko jis staiga ežiu pavirto!
Pavydi, mielas?.. Nėr čionai Zarembos.
HINČA Sakysi man, kad jis čia neatėjo
Prieš porą valandų? Nebuvo, ką?
SONKA Manęs tu to neklausei. Nesakiau,
Kad jis nebuvo.
HINČA Tai prisipažįsti?
SONKA Nesuprantu, ką slėpti aš turėčiau.
HINČA Kad patalas dar neataušo – slėpti
Nemano karalienė! Sveikinu!
SONKA Pradėsiu pykt, girdi? Aš jį kviečiau
Kaip riterį, o jis čia plūst atėjo.
HINČA Zaremba kur?
SONKA Matai, kad nėr. Išėjo.
HINČA Kodėl gi nemačiau aš jo išeinant?
Aš tau ne Jogaila. Kur paslėpei?
SONKA Pavydas tavo kvailas, kaip ir tu.
Tu – vyras man, ar ką? Tu neuždrausi
Man būt su tuo, su kuo aš panorėsiu!
Tu džiaukis, ką turi... Ką tu turėjai...
Kvailystę senąją užmiršti laikas!
HINČA Užmiršt! Kaip lengva moteriai užmiršt,
Kuo amžinai prisiekė ji gyvent!
Kaip lengva jai atsižadėt jausmų,
Kuriuos pati švenčiausiais pavadino!
Ir tu jau užmiršai karaliaus lovoj
Pavasario nakčių žieduos lengvumą, –
Kaip degė lūpos ugnimi rasota,

Kaip tu it lapas epušės virpėjai, –
Kaip stirna leisgyvė glaudeis šalia?..
Ar gal tai buvo sapnas koks miglotas,
Kur aš, paklydęs girioj, sapnavau?
Ar gal tai buvo...
SONKA Ach, nereikia, mielas,
Minėt, kas mum užmiršt tiktai beliko!
HINČA Norėtum tu, kad aš staiga užmirščiau,
Jog tu jaunystės meilę už karūną
Kaip mugės prekę pardavei kitam?..
Ir nori tu, kad laukčiau aš malonės,
Kurią tu, persisotinus per naktį,
Kaip atspindį tavų geismų tuštybės
It šuniui kaulą kartais mesi man?
SONKA Aš ištekėjus... motina vaikų...
Tokia lemtis... Prieš ją lenkiu aš galvą,
Ir pareigas sunkias dėl vyro ir...
HINČA Cha cha cha cha. Prabilo nekaltybė!
Jos pareigos! Jos vyras! Senas grybas!
Lavonas, iš kapų nakčia išlindęs!
Kuris pro samanas nebeprimato,
Kur slepia jo pati meilužių pulką...
SONKA Laukan iš čia! Jei tau galva brangi!
HINČA Tai pareigas tu eidama kasmet
Gimdai po vaiką! Nori rast kvailių,
Kurie tikėtų, kad pelų tas maišas –
Tas Jogaila – vaikų tavųjų tėvas?
SONKA Tikrai šunies likimo vertas tu!
Išeik! Kitaip – išmes tave sargyba
Šunims į gerklę!
HINČA Sužinos karalius,
Iš kur papliupo jam vaikai senatvėj, –
Kaip riteriai padėjo tau ir jam...
SONKA Laukan! Kad tavo nešvari burna...
HINČA Prisipažink man atvirai, bus tau geriau...
Su kuo kasmet vaikus prigyveni?
Sūnus Vladislovas – Zarembos vaikas?
SONKA Kaip tu drįsti mane įžeist! Karalių!
Prisiekiu, veltui nepraeis niekšybė –
Tu atlyginsi man savo kailiu!

Nori skambinti sargybai, bet Hinča ją jėga sulaiko; kova

HINČA Prisipažink... Aš tau galiu pagelbėt...
Karalius sužinos... Prisipažink!
Apginsiu... Būk protinga!.. Aš prašau!
Aš proto netekau... Tave taip myliu...

Labiau negu seniau... Aš myliu... taip...

Pastangos bučiuoti

SONKA Elzbieta! Katažyna! Ach! Pagalbos!
HINČA Tylėk tu, ragana!

SESERYS atbėga

V I

TIE PATYS; KATAŽYNA, ELZBIETA

SONKA Galvažudys!
HINČA Mane tu paminėsi! Sužinos
Didysis kunigaikštis Lietuvos!
Te Vytautas ištrėkš tave kaip musę!
Gailėsies! Paleistuve tu!

Bėga iš kambario

SONKA Laikykit!
Laikykit jį! Laikykit!

Hinčos nebėr; Sonkai – isterija; seserys triūsia prie jos

ANTRAS PAVEIKSLAS

Krokuvos vyskupo Zbignievo rūmai Slavkuvo dvare. LIUCIJA *ruošia kambarį, lyg netikėtai garbingų svečių užklupta*

SVIENTEKAS *– šventadieniškai nusiteikęs*

I

SVIENTEKAS, LIUCIJA

SVIENTEKAS Kokia juokinga tu, kai vyskupas
Sugrįžta...
LIUCIJA Liaukis pliauškęs!
SVIENTEKAS Neteisybė?
LIUCIJA Jis – vyskupas visiems. Ir man, ir tau.
Ir šeimininkas mum abiem. Visiems.
SVIENTEKAS Tiktai per daug neraudonuok prie jo, –
Kitaip iš tikro dar įtarti gali,
Kad priesaiką tu jau...
LIUCIJA Geriau sakyk,
Kur važinėjas vyskupas slaptingai?
SVIENTEKAS Moldavų, rodos, lankė hospodarą, –
Prieš Vytautą talkininkus jis renka,
Su Lietuva greit karas būsiąs, sako...
LIUCIJA Ilgai užtruks svečiai?

SVIENTEKAS Nesibijok,
Šeimininku suspėsi prisidžiaugti...
LIUCIJA Koks nevalyvas tu!
SVIENTEKAS Tu dar labiau.
Net kambarių nesutvarkei iš anksto.
LIUCIJA Nepranešei, kad atvažiuos... Žinojai?
SVIENTEKAS Suteikti malonumo tau norėjau.
LIUCIJA Tai pavydelninkas! Ar gaila tau?

Dabinasi

SVIENTEKAS Nė kiek... Nevesk taip tiesiai į pagundą!
LIUCIJA Nesilaižyk, ne tau...
SVIENTEKAS Graži merga tu!
LIUCIJA Seniau nepastebėjai?
SVIENTEKAS Vyskupo
Bijojau... Piktas jis ir pavydus!
LIUCIJA O tu – žioplys kaip avinas pernykštis.
SVIENTEKAS Tai, eikš... aš pabučiuosiu... nors šiemet...
LIUCIJA Matai, užuodžia vabalas ragaišį!

Flirto scena

Įeina ZBIGNIEVAS *ir* TARNOVSKIS

I I

TIE PATYS; ZBIGNIEVAS, TARNOVSKIS

ZBIGNIEVAS Žiū, – linksma čia!.. Tai mano, vojevoda,
Mažutė šeimininkė... giminė...
Broliavaikė... Sesers duktė...
TARNOVSKIS Malonu!
Ir aš tokios norėčiau giminaitės...
ZBIGNIEVAS Širdele, Liucija, mes alkani
Su vojevoda. Iš kelionės – maudžia...
LIUCIJA Klausau. Aš tuoj.

Išbėga

I I I

TIE PATYS, be LIUCIJOS

ZBIGNIEVAS Kai grįžtu, vojevoda,
Namo – toks gailesys širdin įklimpsta...
Dvarų tvarka lyg skųstis negalėčiau.
Bet kažko trūksta, rodos, trūksta...
Lyg meilės šeimininko, pasakyčiau.
TARNOVSKIS Na, vyskupe, vargu! Juk ponas Svientek –
Geriausias ūkininkas vaivadystėj.

Ir ko jau ko, bet ūkio meilės jam
Tikrai netrūksta. O, kad aš turėčiau
Dvare, kaip ponas Svientek, padėjėją!
SVIENTEKAS Širdingai dėkui, mano vojevoda,
Kad teikeis gerą žodį man surasti!
ZBIGNIEVAS Didžiuojuos Svienteku ir aš.
Ne peikt jį noriu, gal tik pasiguosti
Jausmais, kurie staiga žmoguj pratrūksta,
Kai atlankai namus, ilgai nebuvęs...
Juk dvasininko toks klaikus likimas –
Vis vien, vienas visuomet kaip pirštas...
TARNOVSKIS *lengva prijaučianti šypsena*
Namai... jaunutė giminaitė... dvaras...
Tarp mūsų, vyskupe, skirtumas – menkas!
ZBIGNIEVAS *sąmoningo kalbos nukreipimo tonu*
Kaip tau atrodo, Svientek, nereikėtų
Iškirst nuo Slavkuvo į vakarus
Šilelis? Jis dabar aptriušęs toks.
Nugriaut Gvizdavkų kaimas... ar nudegint?
Ir vietoj jų pravesti kelias tiesus,
Kuris į Krokuvą kaip šūvis eitų
Stačiai? Ne Lietuvos aš kunigaikštis,
Kad plyniose gyvenčiau kaip meška!
SVIENTEKAS Teisybė, vyskupe. Bet aš sakyčiau,
Kad vietoj kelio, atviro į dvarą,
Iškast verčiau platus reikėtų griovis,
Prileisti jį vandens, išmūryt sienos,
Nukalti plieno vartai...
ZBIGNIEVAS Aš matau,
Norėtum dvarą tu pilim paversti
Ir viešpatauti kaip... Bendzino vaitas?
SVIENTEKAS Kodėl gi ne?
ZBIGNIEVAS Ne per anksti tau būtų?
SVIENTEKAS Teisybė, vyskupe. Kaip tik įspėjai:
Bendzino vaitas vėlei griežia dantį...
ZBIGNIEVAS Sieščenec dantį griežia?.. Ko jis nori,
Bendzino vaitas?
SVIENTEKAS Žmonės kalba, rengias...
ZBIGNIEVAS Jis man tebėr skolingas už pernykštį
Plėšimą ir už iškirstus medžius!
TARNOVSKIS Ir aš turiu su juo nebaigtą bylą.
SVIENTEKAS Ir, sako, švaistos jis nuo čia arti.
ZBIGNIEVAS Sakai tu, švaistos jis nuo čia arti?
Ach, mielas Sventiek, aš užsisvajojau...
Matai... Žiūrėk, kad būt žirgai tvarkoj...

Balnai... ar kas...
SVIENTEKAS Gerai, aš suprantu...

Dviprasmiškai šypsodamos išeina

I V

TIE PATYS, be SVIENTEKO

ZBIGNIEVAS Kaip tau žinia patinka, vojevoda?
Sieščenec dantį griežia... Numanai?
TARNOVSKIS Na – ką! Karalius rengiasi į dangų
Keliaut, bažnyčią saugo, krikštą skelbia...
Gal perkrikštyt ką rengias ir Sieščenec...
ZBIGNIEVAS Plėšikas! Valkata! Galvažudys!
TARNOVSKIS Tebėr Bendzino vaitas jis tačiau,
Karaliui artimas žmogus ir mielas!
ZBIGNIEVAS Sieščenec plėšikauja atvirai,
Kiti gi – dar bjauriau! Dobčino Galka,
Puhalos Dobek, Vlodko Domabožo,
Rytvėnų Dzierslav, Aksamita, Spytek. –
Kokia daugybė šitų apgavikų
Paplito kaip vilkų po mūsų kraštą!
Vilioja žmones, smurtą kelia, plėšia!
Ir niekas jų nebaudžia! Nesuvaldo!
Jiems duoda net vietas karūnoj aukštas!
Ir vis tai dedasi valstybėj Lenkų, –
Narsaus Boleslovo garsioj tėvynėj –
Ir vyskupystėj mano!
TARNOVSKIS *Atsirūgsta*
Husitai mūsų, mielas vyskupe!
Viešai – atsižadam husitų. Smerkiam.
O paslapčia – palaikom juos ir šelpiam!
Jiems duodam ginklų, kad išpjautų mus...
Netinka man tokia suktybė mūsų!
ZBIGNIEVAS O man – tai tinka? Aš seniai šaukiu,
Kad visa tai išeis kada aikštėn,
Ir mes melagiai būsim prieš Europą,
Prieš Šventą Tėvą! To dar negana!
Jiems leidžiam spjaudyti į mūsų veidą!
Jei šiandie leidžiam skelbti jiems viešai,
Kad vienuolynams ir tėvams bažnyčios
Nereikalingi jokie žemės turtai,
Nes mat apaštalai beturčiai buvę
Ir vaikščioję basi ir alkani, –
Jei leidžiame husitams taip kalbėt
Ir mulkint žmones, griaut Bažnyčią šventą, –

Sakau, tai pamatysi, vojevoda,
Sujauks tamsių minių jie kvailą protą, –
Ir ims pleškėt klaidatikių ugny
Bažnyčios, vienuolynai, klebonijos...
Užtrokšim dūmuose kaip čekų žemė!
TARNOVSKIS Ir aš seniai šaukiu: tegu karalius
Daugiau valstybės reikalų žiūrės,
Negu bažnyčioj poteriaus su boboms...
Aukščiausias Dievas ir šventa Bažnyčia
Gal išsivers ir be maldų karaliaus,
Bet kai valstybė plyšta skudurais –
Bažnyčia neišgelbės jos, ir Dievas...
ZBIGNIEVAS Čia ne bažnyčia reikia kaltint, – ne!
Žinai, iš kur tas smurtas visas eina?
Kas veisia mums husitų piktą sėklą
Ir brolį gundo ranką kelt prieš brolį?
Iš Lietuvos! Tiktai iš Lietuvos!
Tai darbas Vytauto! Sieščencai, Vlodkos –
Tai Vytauto bernai visi samdyti...
TARNOVSKIS Tikra nelaimė šitas kunigaikštis.
ZBIGNIEVAS Karaliui dumia jis akis! Apstatė
Savais tarnais karalių ir karūną
Ir kanclerį papirko savo dovanom,
Bajorų pusę auksu suviliojo...
Ir štai mes turim: pusė Lenkijos
Tarnauja Vytauto klastingiems norams!
Pristatė jis visur slaptų žabangų,
Tinklu kaip piktas voras apipynė, –
Net darosi trošku tėvynėj savo!
TARNOVSKIS Žioplystė! Leidome karaliui vesti...
Pripiršo Vytautas... apsuko galvą...
Dabar ir painioja per karalienę!
ZBIGNIEVAS Nebeilgai jis džiaugsis karaliene...
Jei iki šiol ji Vytautui tarnavo,
Tai nūn ji mūsų įnagiu pavirs!
TARNOVSKIS Taip tikras tu esi?
ZBIGNIEVAS Manim tikėt
Gali! Ji greit visai bus mano rankoj...

Įsiveržia ZAREMBA; *uždusęs, apdulkėjęs – matyti, labai skubėjęs; baisiai susijaudinęs*

V

TIE PATYS; ZAREMBA

ZAREMBA Garbė ganytojui aukščiausia... te...
Ir vojevodai... aš pas vyskupą...

Galvotrūkčiais lėkiau... pranešt... naujieną!
ZBIGNIEVAS Nusiramink. Kas atsitiko? Mirė
Karalius? Miestas dega? Vysla tvinsta?
ZAREMBA Blogiau... Karūnai smūgis negirdėtas...
TARNOVSKIS Bent pasisveikint leisk... Koks maištas kilo?
ZBIGNIEVAS *lengva raminanti ironija*
Gal Vytautas... jau skelbias ... sultonu?
ZAREMBA Sunku... iš karto visa... pasakyti...
ZBIGNIEVAS Kas atsitiko?
TARNOVSKIS Nesijaudink!
ZBIGNIEVAS Na?
ZAREMBA Šviesiausia karalienė... suimta!
TARNOVSKIS Ar pasiutai?
ZBIGNIEVAS O Viešpatie dangaus!
Už ką? Kodėl?
TARNOVSKIS Perkūnas giedrą dieną!
ZAREMBA Baisi niekšybė!.. Gėda amžinųjų...
ZBIGNIEVAS Negali būt!
TARNOVSKIS Netrypk kaip boba maišėj!
ZAREMBA Karaliui pranešė... Ne! Įkalbėjo...
Kad karalienė – jo žmona... jis – vyras...
Kad karalienė jį apgaudinėja
Kaip vyrą... ir kad jo vaikai – ne jo...
ZBIGNIEVAS *dviprasmiška šypsena*
Ir ką? Karalius... Nusigando?
ZAREMBA O!..
TARNOVSKIS Ach, tas karalius mūsų! Tai man vyras,
Kuris nežino – jo vaikai, ar ne!
ZBIGNIEVAS Ne visuomet tikrai gali žinoti...
TARNOVSKIS Ką įtaria karalius dėl pačios?
ZAREMBA Kaip čia pasakius... visko gali būti...
TARNOVSKIS *lyg pykdamas*
Taip ir maniau! Gali neatsakyti...
ZAREMBA Šviesiausiai karalienei įsakyta
Tuojau pas tetą vykti į Smolenską...
Jos kambarinės, seserys Ščekockos...
Pagalbos, vyskupe!
TARNOVSKIS Patinka man
Karalius! Meldžias Dievui, bet ir velnio
Užmiršt negali! Pavydus...
ZAREMBA Blogiau!
ZBIGNIEVAS Ne viskas dar?
ZAREMBA Suimti karalienę...
Karalius pavedė... sakyti gėda...
TARNOVSKIS *piktesnė ironija*

Zarembai, riteriui taurios valdovės?
ZAREMBA Ne! Hinčai! Tam, husitui... kurs... kuris...
ZBIGNIEVAS Kas tai per velniava?.. Ar piktas juokas?
TARNOVSKIS Jei ne kvailumas siųsti į Smolenską,
Tai padėtis tikrai būt įdomi...
ZAREMBA Husitas Hinča tardė karalienę!
Šviesiausią moterį visoj karūnoj,
Globėją vienuolynų ir bažnyčių!..
ZBIGNIEVAS Jei galima... jei reikia kas įtart
Dėl karalienės, – tai tik Hinča pats!
Visi juk žino, kas seniau jis buvo,
Kol karalienė dar tebemergavo...
Jei reikia kas suimti, – tai tik Hinča,
O čia jį patį siunčia jos suimti!
Galvoj karaliui negerai, – ar kas?!
ZAREMBA Karaliui patarė taip padaryti
Valdovas Lietuvos... Jis pats įsakė!
ZBIGNIEVAS Tai šit iš kur kempinės dūmai rūksta!
Garbė karaliaus – tai garbė valstybės, –
Ir Vytautas sumanė ją išniekint!
Pripiršo karalienę pats, dabar –
Vėl tyčiojas! Tai iššaukimas mums!
Geraif Priimsim; jis – atkąs nagus!
Ką pasakys karalius, kai patirs,
Jam tardytoją Vytautas kokį
Pripiršti teikės?!
TARNOVSKIS *rodo į langą, pro kurį tolumoj matyti gaisras*
Vyskupe, žiūrėk!

Įbėga SVIENTEKAS

V I

TIE PATYS; SVIENTEKAS

SVIENTEKAS Gvizdavkų kaimas dega!
TARNOVSKIS Vyskupe,
Žiūrėk, kaip dūmai verčias... Sveikas, brol!
SVIENTEKAS Girdėti triukšmas ten... kažkas lyg kaukia.
ZBIGNIEVAS Teisybė, visas mano kaimas dega.
Tikrai, kas padegė!
TARNOVSKIS O! Dar stebuklas,
Per kalvą raitininkai joja štai...
ZAREMBA Jie žirgus pakreipė į mūsų pusę!
TARNOVSKIS Ir šuoliais lekia... Tartum debesis...
SVIENTEKAS Sieščenec! Vyskupe, Scieščenec! Jis!
TARNOVSKIS Sieščenec, taip! Iš tolo jį pažįstu!

ZBIGNIEVAS Prakeiktas!
ZAREMBA Svientek, vyrus šauk,
Ginklus tuojau dalyk! Jis turi galą gauti!
Aš galva atsakau!
ZBIGNIEVAS Nėr ko... Gana!
Mums žirgus, Svientek... trims... greičiau, skubėk.

SVIENTEKAS išbėga

V I I

TIE PATYS, be SVIENTEKO

ZAREMBA Mums gėda bėgti nuo plėšiko! Reikia...
ZBIGNIEVAS Ne vyskupui kariauti su plėšikais!
Kol kelias atviras, skubėti reikia!
SVIENTEKAS *už scenos*
Žirgai tuoj bus...
ZBIGNIEVAS Kaip norit. Aš – skubu.
Į Krokuvą. Iš ten šėtoną šitą,
Sieščencą, sudorot greičiau galėsiu...
Ir visą sėklą, – Vytautą ir Hinčą...
Kaip lenkas, aš prisiekiu... ir – sudieu!..

Išeina

V I I I

TIE PATYS, be ZBIGNIEVO

ZAREMBA Aš, vojevoda, bėgsiu vartų gint
Su vyrais. Jūs su Svienteku namie
Tvarkykit įgulą...
TARNOVSKIS O aš manau,
Negalima apleist žmogaus nelaimėj,
O ypač jeigu dvasininkas jis...
Tave aš palieku, Zaremba, dvarui
Nuo priešo gint.$_v$ Aš vyskupą lydėsiu.

Išeina

I X

ZAREMBA, vienas

ZAREMBA Tai tau, kad nori! Svientek!

Išbėga užu scenos

Svientek!
Išjos jis pats! Šauk vyrus! Ach, velniai!

Įbėga kambarin, prie lango

Pavyko, Svientek, vyskupui pabėgt?

Ir vojevodai? Jų nematė? Ką?
Sieščenec jau prie vartų? Ką sakai?

Blaškos po kambarį

O, tai gyvatė! Išraižyti kailį...

Išbėga
Užu scenos – triukšmas, ginklų žvangėjimas, keiksmai, – lyg vyksta tenai kova

SIEŠČENCAS *užu scenos*
Gali nebesispardyt, mano mielas,
Vis tiek tu neištrūksi iš manęs!
O taip! Dabar padėki ginklą, – būsim
Draugai. Prašau į vidų. Vyskupas –
Vaišingas.

X

ZAREMBA, SIEŠČENCAS, KARIAI

SIEŠČENCAS *su kariais įsivesdamas* ZAREMBĄ
Ha! Vyskupo nė dvasios nebeliko. –
Bene į rojų persikraustė gyvas?
Žmogus – malonus būdavo jis kartais,
Prie vaišių, prie midaus... O prie mergičkų!..
Teisybė, riteri?

Zaremba demonstratyviai tyli

Na, vyrai, matot, –
Labai kuklus taurusis karžygys,
Kaip megužėlė švento Jono naktį,
Prie jūsų neišdrįsta žodžio tarti.
Kol mes dviese su juo pasikalbėsim,
Po dvarą eikite pasižvalgykit –
Gal vyskupą surasit... Aš bijau,
Kad jis nesupelėtų kur prie bačkos.

Kariai nori eiti

Palikit kokie du pas mus, nes šiaip –
Su riteriu iš nuobodumo mirsim.

Daugumas karių išeina

Teisybė, riteri, gyvenime
Visų svarbiausias daiktas – geras ūpas?
Nesivaržyk, – nesirengiu aš karti
Tavęs...
ZAREMBA Šuva tu! Išdavikas!
SIEŠČENCAS O!
Sakyk tu man, koksai malonus balsas, –
Yra dėl ko iš proto boboms eiti.
Jei būčiau moteris – įsimylėčiau!

Beje. Labų dienų tau Hinča siunčia.
Jis sakė, aš čionai tave surasiąs.
Ir prašė į svečius tave pakviest
Pas jį...
ZAREMBA Kiek Hinča užmokėjo tau,
Galvažudy?
SIEŠČENCAS O, Hinča nešykštus,
Smagu turėti reikalas su juo!
Žinai, ir tau jis rengia malonumo...
Galiu net pavydėt, kaip tau bus gera!
Atsimeni dailias seses Ščekockas?
Su jom pas Vytautą svečiuos keliausi.
Žiūrėk, tiktai kelionėj būk taurus, –
Su mergužėlėmis per daug... che... che...
ZAREMBA Nutilk, šuva! Taip Vytautui tu loji!..
SIEŠČENCAS Ar Vytautui, ar velniui – tau vis tiek.
O darbą – sąžiningai atlieku...
ZAREMBA Kaip Juda koks už trisdešimt skatikų
Tu mūsų karalienę skandini!
Pats lenkas būdamas, terši karūną
Kaip išgama, kaip vergas Lietuvos!
SIEŠČENCAS Nepyk, broliuk! Labai karaliaus gaila.
Jį riteriai apsėdo kaip velniai...
Tik vienas Vytautas užstoja jį...

Kariai įveda SVIENTEKĄ

X I

TIE PATYS; SVIENTEKAS, KARIAI

KARYS Mes vietoj vyskupo rūsy suradom
Už bačkos šitą...
SIEŠČENCAS Ach, labai malonu
Pasipažint... Ko toks nuliūdęs, pone?
SVIENTEKAS Bedievi tu! Sudeginai sodybas!
Vaikai ir moterys našlaičiais klykia!
Kad pragare velniai tave taip degint!
SIEŠČENCAS Kaip tik ne taip! Man Dievas ypač rūpi!
Nors ir bajoras aš, bet girt savęs
Nemėgstu... Tik Šventam Rašte skaičiau:
Lengviau dramblys pro adatos skylutę
Išlįs su uodega, negu turtingas
Paklius į dangų, vietą vyskupų...
Iš meilės mūsų vyskupui skinu
Į dangų kelią, turtą jo aprėždams,
Kiek tik galiu...

Kariai įveda LIUCIJĄ

XII

TIE PATYS; LIUCIJA

KARYS Išnyko vyskupas,
Tik valgomam prie stalo mergina...
SIEŠČENCAS Ola! Neblogas skonis vyskupo,
Neblogas... Miela pažiūrėt.
KARYS Ir stalas
Nukrautas vaišėmis, kaip tyčia, mums.
LIUCIJA Vai, Dievulėliau! Tai susprogs dabar
Skilandį vyskupo ir pyragus!
SIEŠČENCAS Ir tai nebloga. Duokš, lėlyte, ranką...
Visus prašau prie stalo! Pons Zaremba,
Kol Hinča kailį tau dar skus kada, –
Už vyskupą išmesim po burnelę!

TREČIAS PAVEIKSLAS

Horodlė 1427 metais. Lenkų delegacijos rūmai. ZBIGNIEVAS *ir* CIOLEKAS, *vieni du, jaučiasi labai nejaukiai*

I

CIOLEKAS ir ZBIGNIEVAS

CIOLEKAS Ar ne juokinga, vyskupe, kad mes
Į skylę šią – Horodlę – susirinkom, –
Bajorai, vojevodos, vyskupai,
Karalius ir didysis kunigaikštis, –
Ir norim spręst tamsios kamaros bylą?
ZBIGNIEVAS Poznanės vyskupui, matyt, garbė
Karūnos maža rūpesčio teteikia?
Jam būtų maloniau naudoti progą –
Kur vyskupystėj svetimoj trankytis...
Dabar manęs juk nėr namie! Gali
Važiuot ir brautis, – gal kur kąsnį
Galėsi ir nukąst nepastebėtas...
CIOLEKAS Teisybę sako tikrą Krokuvos
Aukštasis vyskupas... Todėl, matyti,
Jisai toks rimtas, kad, prikandęs iltį,
Nė žodžio tart negali... Ir meluoja,
Kad jį kaimynas apiplėšt norėjo,
Ganytojo atlikdams pareigas!
Godumas, rodos, Krokuvoj dorybe
Aukšta vadinas?..
ZBIGNIEVAS Tu godus – ne aš!
Juk tu lindai į mano vyskupystę

Devocijų pašventint neteisėtai!
Juk tu, karaliaus raštinėj sėdėdams,
Sukei, šmeižei, Šventam meluodams Sostui,
Kol vyskupo gavai infulą aukštą,
Net vardo kunigo nevertas būdams!
Tai ne godumas, ką? Aukšta dorybė?
CIOLEKAS Ach, vyskupe, visiems nelygi laimė...
Ir išimtį bažnyčia ne visiems
Vienodai daro... Štai vieni, kaip aš,
Bažnyčioj turi daugel metų dirbt,
Kol pagarbos sulaukia sostą... Kitas,
Sakykime, kaip tu, brangus kaimyne,
Kur nors skerdynėje, kaip prie Griunvaldo,
Nudurs sužeistą riterį užėjęs,
Pasisukios karaliaus priemenėj, –
Ir vyskupas jau jis, – valstybės vyras!
ZBIGNIEVAS Tai piktas šmeižtas, vyskupe Poznanės!
Tai Vytautas pramanė iš pavydo!
CIOLEKAS Kad tu kare skerdei sužeistą karį?
ZBIGNIEVAS Kai aš paaiškinau, kad visa – melas,
Manim ir Šventas Sostas patikėjo!
CIOLEKAS Kryžiuočiai skelbia, kad ir jais jis tiki...
ZBIGNIEVAS Tu Šventą Sostą niekini ir gėdą
Darai bažnyčiai! Vyskupas – šmeižikas!
Jis vietoj švęstojo vandens bažnyčioj...

Įeina MIKALOJUS

I I

TIE PATYS; MIKALOJUS

MIKALOJUS Garbė manoji vyskupam... Bijojau...
ZBIGNIEVAS Malonu, Sandomieriaus vojevoda,
Kad ateini anksčiau... Aptart mums reikia...
Kol už akių lietuviai neužbėgo –
Užbėgsim jiems – ir jie turės sutikti...
CIOLEKAS Čia daug kalbėjo vyskupas gražiai, –
Pasauly niekas taip kalbėt nemoka...
ZBIGNIEVAS Juokaut dabar ne laikas!
MIKALOJUS Man skaudžiausias
Bylos viešasis iškėlimas. Kam gi
Daugiausia nukentėti teks dėl jos,
Jei ne karūnos garbei? Šiaip ar taip,
Bet karalienę turime išteisint!
ZBIGNIEVAS O kaip kitaip?.. Tai mūsų pareiga!
CIOLEKAS Teisybės reik žiūrėt, – teisybės, ponai.

ZBIGNIEVAS Karalius – senas, tai tiesa... Bet jis
Patsai nekėlė jokios abejonės,
Liežuviai kol pikti neįsipynė...
Aišku, kad karalienė – nekalta!
CIOLEKAS įsivaizduoju, kaip karalius jaučias!
Jei būt žinojęs, kad taip bus,
Verčiau našlys senatvėj būtų likęs...
MIKALOJUS Su juo mes turime ką nors daryt!
Negalima juk taip! Kol prisimels
Brigitai šventai, tai tokie Sieščencai...
ZBIGNIEVAS Žalčiai! Iš proto išvarys karalių!
CIOLEKAS Valia karaliui pasirinkt draugai!
Sieščenec – kas? Bendzino senas vaitas,
Daug turįs nuopelnų karūnai mūsų...
ZBIGNIEVAS Tas šnipas Vytauto! Samdytas bernas!
CIOLEKAS O sukti jis nemoka! Eina tiesiai...
ZBIGNIEVAS Palikęs teisę sukt Poznanės vyrams...
CIOLEKAS Ar aš, ar tu suktesnis – dar matysim, –
Aš vyskupas toks pat kaip tu!
ZBIGNIEVAS Iš Vytauto malonės!..
CIOLEKAS Tu – kieno gi?
ZBIGNIEVAS Tik ne iš tavo darbdavio!
CIOLEKAS Meluoji!
ZBIGNIEVAS Įrodysiu aš tau...
MIKALOJUS Nusiraminkit!
Dar kas išgirsti gali jus!

Įeina KARYS

I I I

TIE PATYS; KARYS

KARYS Šviesiausias
Karalius!
MIKALOJUS Ponai, tik vaidų nekelkit!

Įeina JOGAILA, TARNOVSKIO IR STRAŠO *lydimas*

I V

TIE PATYS; JOGAILA, TARNOVSKIS, STRAŠAS

JOGAILA Tegu bus vardui Viešpaties garbė.
ZBIGNIEVAS Per amžių amžius amžinuosius.
MIKALOJUS Amen.
JOGAILA Nuvargino mane kelionė. Taigi.
Atsikvošėti negaliu. Dar vis tebėr
Toks jausmas, lyg lietus tarytum lijo

Per ištisą gyvenimą. Nuo pradžios.
Lyg ir dabar dar būčiau šlapias visas.
TARNOVSKIS Karalius potvynio užmiršt negali,
Kaip Vysla išsiliejus paskandino
Šiemet laukus ir pievas, Gdansko miestą...
JOGAILA Taip, taip. Tas potvynis. Buvau pamiršęs.
Dabar atsimenu. Ir aš. Kalbėjau...
Kalbėjau Sigismundui, mano draugui.
Pažįstat Sigismundą jūs? Karalių?
Penkis šimtus žadėjo jis man triušių.
Labai jie greitai, sako, veisias. Taigi.
Aš duosiu pusę jų Mazovijos
Valdovams. Teaugina. Man negaila.
Laukų gana jie turi. Taigi. Maisto
Po potvynio turės.
ZBIGNIEVAS *ironija*
Gera širdis
Karaliaus! Paguoda graži bus vargšams...
JOGAILA A?.. Kitą pusę triušių aš manau...
O jūs kaip manot? Man nereikia jų.
Geriausia bus bažnyčiai atiduoti.
Pustrečio šimto. Visa, kas atlieka.
Pas Krokuvos garbingą vyskupą,
Kad jis už mano nuodėmes maldautų.
ZBIGNIEVAS *Jogailos ironijos įžeistas*
Šviesiausias pone, aš priminti drįsčiau,
Kad reikalui rimtam mes susirinkom.
JOGAILA Taip, reikalas svarbus, sakai teisybę.
Aš ir manau, kol tik žmogus gyvena –
Vis reikalai ir reikalai jį spaudžia...
ZBIGNIEVAS Jei leisi, pasiskubint reikia bylą...
JOGAILA Kokią gi bylą? A, žinau. Teisybė.
Gerai, kad priminei, sūnau. Aš – senas
Esu, ir rodos man, kad jus visus
Užauginau ant savo rankų. Šiandie
Malonu atsimint toli jaunystė
Ir jaustis esant tarp vaikų mieliausių,
Kai rengias jie senelio tėvo teist...
ZBIGNIEVAS *vis labiau įsižeisdamas*
Norėčiau aš žinot, kas pirmas dėstys?..
MIKALOJUS Čia nėr ko dėstyt daug. Visi mes žinom.
JOGAILA Kas dėstys? Vyskupe, tavęs prašyčiau.
Sakyk teisybę. Kaip danguj yra,
Tegu taip bus ir žemėj. Vyskupas
Geriau išmano dalykus dangaus.

ZBIGNIEVAS *visai supykęs*
Jei pasakas sakys – mums nėr ko veikti...
Arba pradėt byla svarstyti reikia!
JOGAILA Arba seniai aš jau pradėjau, vaike.
TARNOVSKIS *gelbėdamas padėtį*
Visi mes esam žmonės... Nieks nežino
Dangaus sprendimo... moteries širdies...
Karalius mano... reikia karalienės...
Kalčiausi riteriai... Kieno vaikai?
MIKALOJUS Šviesiausia karalienė pavadavo
Karūnos reikalais karalių. Kaipgi...
STRAŠAS Ir riteriai karalių pavadavo
Šeimynos reikalais...
ZBIGNIEVAS Nieks neįrodė.
STRAŠAS Tik tiems, kurie įrodymų nenori!
MIKALOJUS Ar tu stovėjai su žvake pašal?..
CIOLEKAS Klausykite, ką kalba vojevoda!
TARNOVSKIS *gelbėdamas padėtį*
O seserys Ščekockos, kambarinės,
Bučiuoja kryžių... Sako, pas valdovę
Buvoję riteriai net septyni,
Jos miegamajam... Vienas kitą keikę...
Jie mums padėjo gaudyt vienas kitą...
Štai Hinča pirmas sugriebė Zarembą,
O patį Hinčą – vyskupas pagavo...
Aš sumedžiojau Kraską ir Kurovskį...
Kiti gi trys pabėgo: Koniecpolskis
Ir broliai Ščekocinskiai, Piotr ir Dobek...
STRAŠAS Tarnybos reikalais jie karalienę
Lankyti teikės miegamajam! Puikiai...
MIKALOJUS Be tardymo suimti riterius!
Nesutinku su šitokia tvarka!
CIOLEKAS Sau tardyk sveikas, jei drąsieji vyrai
Pražuvo be žinios!
STRAŠAS O kambarinių
Parodymas? Ar tai dar maža sako?
ZBIGNIEVAS O ką gi tu pareikštum, jeigu kas
Ir tau įkrėstų rykščių, kiek seselės
Per tardymą abidvi gavo?
STRAŠAS Niekam
Neleisiu riterio įžeist garbės,
Nors ir pats vyskupas kėsintųs!
MIKALOJUS Šviesiausias pone, argi tai teisybė,
Kad rykštėm plakė moteris taurias?
CIOLEKAS Kokios ten rykštės! Jeigu karštos širdys

Seselių atviresnės pasidarė –
Tai Viešpačiui garbė. Ir neplakė
Jų nieks. Padrąsino tiktai.
MIKALOJUS Karaliau,
Kaip šitokia mintis ateit galėjo, –
Plakt rykštėm?.. Moteris?.. Ir kaip...
TARNOVSKIS Taip Lietuvos didysis kunigaikštis,
Karaliaus brolis Vytautas norėjo.
MIKALOJUS O, dar geriau!
TARNOVSKIS Patsai Šieščenec pylė...
MIKALOJUS Perkūnai trenktų devyni! Žiūrėkit!..
Jei Lietuvos valdovai rykštėm plakti
Pradėjo moteris garbingas lenkų,
Tai ko daugiau dar mes sulaukti galim?!.
Ar ne verčiau, kad Lietuvos dvaruos
Žiūrėtų jie savų mergaičių dorą!
Man gėda net klausyti, kas čia daros!..
TARNOVSKIS *gelbėdamas padėtį*
Pati šviesiausia karalienė prašė,
Kad Lietuvos valdovas bylą jos
Greičiau išspręstų... Rašė jam pati.
ZBIGNIEVAS Koksai pasijuokimas! Lietuvos
Valdovas, bylą šią viešai iškėlęs,
Pabaigt ją nori? Karalienę ginti?
Jis dar labiau išpūsti nori bylą!
CIOLEKAS Kas pučia, o kas – ne, bet Krokuvos
Garbingas vyskupas – pūslių mėgėjas...
ZBIGNIEVAS Ką nori vyskupas tuo pasakyti?
CIOLEKAS Nedaug. Tiktai, kad mūsų karalienę
Globojo kunigaikštis Lietuvos...
Todėl jos vyskupas pakęst negali...
Todėl jis persekioja ir mane,
Kad aš didžiuojuosi palankumu
Šviesiausio kunigaikščio!
ZBIGNIEVAS Vėl meluoji!
Kieno tai reikalas šią bylą kelti?
Kam jis naudingas? Kam? Mums, lenkams? Taip?
Patiems karalių teršti ir karūną?
Tai rūpi kunigaikščiui Lietuvos!
Jei jam pavyks išniekint karalienė,
Tuomet karališki vaikai nustos
Į sostą teisių... Kils valstybėj smurtas,
Kol kitą įpėdinį sostui rinksim...
To jis ir laukia, trokšdamas seniai
Sugriaut karūnoje vienybę mūsų –

Ir Lietuvą nuo Lenkijos atplėšt!
MIKALOJUS Teisybė, – šmeižtą Vytautas pramanė!
CIOLEKAS Tačiau gandai juk Krokuvoj iškilo...
TARNOVSKIS Gandai iš ordino atėjo.
ZBIGNIEVAS Kas gi
Užsiundė ordiną? Ne Vytautas?
CIOLEKAS Gandai iš ordino tuomet atėjo,
Kai grįžo Heinrich Holt iš Krokuvos, –
Kryžiuotis, – mergininkas ir vienuolis...
Dabar dar dūsauja dėl jo Ščekockos.
Ir vyskupas jį priėmė kaip brolį...
ZBIGNIEVAS Galiu prisiekti!
TARNOVSKIS Vyskupe, nereikia.
Mes kalbam daug, byla gi – nė iš vietos.
MIKALOJUS Per prievartą Ščekockų gauti žodžiai –
Tai plepalai, kuriais tikėt netenka.
Ir riterio nėra, kurį tikrai
Būt galima įtart dėl karalienės...
STRAŠAS Kaip nėr? Net septyni!
ZBIGNIEVAS Bet, mano ponai,
Ar galit jūs tiktai įsivaizduoti,
Kad moteris viena, be savo vyro,
Septynis dar pašalaičius turėtų?
Na, du ar trys, sakysim, keturi, –
Tai dar suprasčiau, bet ne septyni!
MIKALOJUS Teisybę pasakei: viena – negali.
STRAŠAS O seserys Ščekockos? Nepadėjo?
O riteriai, jei taip jie nekalti,
Kam bėgo?
CIOLEKAS Riteriškas darbas...
MIKALOJUS Ponai,
Jei gresia tardymas, kaip seserim, –
Kiekvienas bėgs!
ZBIGNIEVAS Įrodymų nėra.
Nėra, kas nuodėmę patsai būt matęs.
Šviesiausios karalienės įtarimas,
Gali tikėt, karaliau, – piktas šmeižtas!
Ją kaltina, kaip matom, tik vieni
Valdovo Lietuvos slapti tarnai!
STRAŠAS Patsai tu šnipas – pataikūnas!
MIKALOJUS Ponai,
Garbė karūnos reikalauja baigti...
ZBIGNIEVAS *prarijęs įžeidimą*
Kad būtų sąžinė rami, aš siūlau:
Tegu prisieks bažnyčioj karalienė...

Altorių šviesą pabučiuos, – parodys,
Kad nekalta ji. Te drauge su ja
Kitų garbingų moterų prisieks
Eilė, – karūnos vyrų taurios žmonos, –
Kad karalienė nekalta. Mums to –
Gana! Galėsim baigt garbingai bylą.

MIKALOJUS Geresnio išsprendimo ir nereikia!

CIOLEKAS Kur gausi moterų, kurios prisiekti
Sutiktų šitokia tvarka bažnyčioj?

ZBIGNIEVAS Imuos aš jų parūpint nors ir šimtą!

MIKALOJUS Aš pirmas duosiu savo pačią!

ZBIGNIEVAS Dėku.

STRAŠAS Kaip gali jos prisiekti, jei nematė?
Jei jos nežino, ir prisieks, kad žino?
Ko bus verta jų priesaika visa?

CIOLEKAS O kas, jei priesaika nenusiseks?

TARNOVSKIS Šviesus karaliau, leiski man paklausti,
Kaip pasielgtum... Kaip tuomet darytum,
Jei įsitikintum, kad karalienė
Tikrai kalta? Su riteriais įpuolė
Į didžią nuodėmę?

Jogaila, visą laiką lyg kalbų klausęs, lyg snaudęs, lyg mintimis kažkur toli skrajojęs, atrodo, tarytum aiškiai jis tik paskutinį Tarnovskio klausimą tegirdėjo, atsistoja

JOGAILA Ką aš daryčiau?
Tau rūpi? Taigi. Aš tuomet atleisčiau
Jos kaltę ir jos vaiką sužvejotą
Palikčiau viešpataut valstybėj Lenkų
Ant jūsų padrikų galvų! Daugiau
Aš neturiu ką pasakyt.

Nori eiti

TARNOVSKIS Karaliau!
Tu negarbingos motinos paliktum
Mums sūnų negarbingą?! Dieve, saugok!

Įeina RUMBAUDAS

V

TIE PATYS; RUMBAUDAS

RUMBAUDAS Tebus garbė aukščiausiajam karaliui.
Garbė tauriems karūnos Lenkų vyrams.
Šviesiausias kunigaikštis Lietuvos
Man pavedė pranešt malonei jūsų,
Kad jis jau pasirengęs. Jūsų laukia –
Svarstys ir spręs šviesiausios karalienės
Gyvenimo teisybę.

ANTRAS VEIKSMAS

KARŪNOS VĖTRA

Keturi paveikslai

PIRMAS PAVEIKSLAS

Luckas 1429 metais. Jogailos miegamasai ruimas. Pakilus uždangalui, JOGAILA *sėdi lovoj, lyg keltis rengias. Tuo tarpu* SIGISMUNDAS, *merginų šokėjų ir muzikantų, grojančių girtą maršą, lydimas, triukšmingai įsiverčia kambarin. Jogaila smunka atgal patalan*

I

JOGAILA, SIGISMUNDAS, ŠOKĖJOS, MUZIKANTAI

SIGISMUNDAS Miegalius tu esi, brolau, miegalius!
MERGINOS Cha cha cha cha cha cha!
SIGISMUNDAS Tylėkit, šarkos, – ša!

Rodo Jogailai į merginas

Matai, kokį
Vainiką atvedžiau... tavęs palinksmint!
JOGAILA Žegnokis... Iš pat ryto... Ką gi tu!..
SIGISMUNDAS Labai patiko man... Jos puikiai šoka!
Tau dovanosiu, – pasirink! Kuri?..
JOGAILA O Viešpatie!
SIGISMUNDAS Gražuolės mano mielos,
Pašokite karaliui... liūdnas toks!
Kaip vakar arba šiandie, kaip tenai...
MERGINOS Cha cha cha cha cha cha!
SIGISMUNDAS Ei, muzika! Pašokite, mergaitės!

Muzika; orientališkas šokis

Žiūrėk, brolau, – teisybė, neblogai?
JOGAILA *rodo į kaktą*
Tau čia, taip sakant...
SIGISMUNDAS Būtų gal ir tau
Čionai taip pat, jei su mumis tu vakar...
JOGAILA Žinai, kad negeriu.
SIGISMUNDAS Be reikalo!
Visi iš vieno gėrė. Nieks nemanė
Tavęs nunuodyti...
JOGAILA Bet vis dėlto!
SIGISMUNDAS Tikrai gali gailėtis ten nebuvęs!
Taip Vytautas privaišino svečius,
Kad trys savaitės pagiriot reikės!
Sakau, reta bačka pakels midaus,
Kiek mano plikė ši pakelti gali,
Bet net ir aš nulėpau... Net nakvynės
Neberadau ir prasipainiojau

Per visą naktį galas žino kur...
JOGAILA Atleisk tas moteris... nepatogu!
SIGISMUNDAS Mieste, suk devyni tave, paklydau!
O kas ten daros, Viešpatie saldžiausias!
Juk Luckas būdavo seniau lindynė,
Kur tik šunims vestuvės kelt tetinka...
Dabar – net sostinė galėtų būti.
JOGAILA Žinia... jei net šokėjų suradai...
SIGISMUNDAS Negali būt! Netinka tau? Kaip gaila!
Linksmiau, mergaitės!.. O žinau, brolau,
Kiek Vytautas čia per kelias savaites
Svečiams suvalgydins, – kelis metus
Gyvent galėtų Lenkija visa...
JOGAILA Taip, tavo vokiečiams tikrai pakaktų...
SIGISMUNDAS Kaip tu manai, kur baigias jo valstybė?
Juodoji jūra kur, – kur Baltija –
Visur jo vardas skamba kaip valdovo.
Gudai, totoriai, net niauri Maskva,
Apaugus ašakom, barzda ir krūmais, –
Net Novgorodas klauso jo ir bijo!
Tai ne juokai, brolau! Net aš patsai,
Imperijos Šventosios Romos viešpats,
Bijau nustelbtas likti jo galybės...
JOGAILA Ir ordinai abu... kaip tu manai?
SIGISMUNDAS Bijau, kad Vytautas čia savo galią
Augina sąskaita mana... Bet aš
Nepavydus. Žinai, aš juo tikiu.
Juk aš, išvykdamas iš Vengrų žemės
Į Austrus – savąją valstybę, šeimą
Globoti Vytautui štai palieku!
JOGAILA Ir aš, senatvės spaudžiamas, manau
Ne kartą... Jeigu kaip, pavesiu aš
Globoti Vytautui ir savo šeimą.
SIGISMUNDAS Gerai sakai. Toksai globėjo vardas
Apsaugos tavo šeimą nuo pavojaus
Ir ateitį išgarsins jos. Žiūrėk,
Iš kiek valstybių Luckan susirinko
Garbingų vyrų Vytauto pagerbt...
JOGAILA Bažnyčios reikalų svarstyt... ir krikšto...
SIGISMUNDAS Taip, taip, svarstyt. Mes apsvarstysim juos.
Tik vaišių dar pas Vytautą per daug.
JOGAILA Aš ir manau...
SIGISMUNDAS Ir aš taip pat manau.
Bet štai, žiūrėk, jei neskaitysim mūsų –
Dviejų didžiausiųjų valdovų, – šitiek

Kitų čia vieši! Toks svečių gausumas
Ir mūsų bet kuriam garbės darytų.
Štai Erikas, didus karalius Danų,
Nors kvailas jis kaip maišas, bet ką veiksi...
JOGAILA Jei tu sukvietęs būtum juos, – ar jie
Visi kaip vienas susirinktų Peštan?
SIGISMUNDAS Tu nesuklydai, brol, – į Krokuvą
Nė vienas nevažiuotų pas tave...
Daugiausia stebina mane vienuolis,
Legatas Švento Sosto. Kaip jis stengias
Patraukti Vytautą, – net juokas ima!
JOGAILA Globot rytų krikščionys reikia... Taigi.
Varyk mergas laukan, – ar aš turėsiu...
SIGISMUNDAS Tik Vytautas galės Rytuos iškelti, –
Kur tiek tautų yra, genčių, tikybų, –
Krikščionių vėliavą lig debesų...
O, Šventas Sostas išminties nestinga,
Kad pavedė globoti Rytus jam!
JOGAILA Jis išminties neskolins iš plepaliaus...

Šokėjoms

Išeikit tuoj. Gana. Laukan. Ar aš...
MERGINOS Cha cha cha cha cha cha!

Išbėga

SIGISMUNDAS Vaje! Kam gražuoles tu išvaikei!
Taip linksma buvo... Koks gi tu!
JOGAILA Manau...
SIGISMUNDAS Ir tu manai, kad Šventas Sostas stengias
Atlygint Vytautui už nuopelnus?
JOGAILA Kiekvienas savo skolą tur mokėti.
SIGISMUNDAS Žinia, kad taip. Ir savo skolą aš
Rengiuos mokėt... Aš patariu ir tau.
JOGAILA Mokėti skolą? Lengva pasakyti.
SIGISMUNDAS Tik pamanyk, – juk Vytautas brangus,
Valdovas galingiausias ir krikščionis,
Darbais apaštalams prilygt galįs,
Dar vis lig šiol tebėr tik kunigaikštis...
Net už tave žemiau jis pastatytas!
Ir liūdna man dėl šitos neteisybės...
Todėl aš nutariau pasiūlyt jam –
Uždėt karūną Lietuvos karaliaus:
Te Vytauto viešoji padėtis
Pritiks karališkai didybei jo!
Ir neteisybė dings iš mūsų tarpo!
JOGAILA Atrodo man, kad šitą mielą mintį

Tu, drauge, išėmei iš mano lūpų...
Seniai man keltis metas!
SIGISMUNDAS Mielas broli,
Jei supratau gerai, tu – sutinki?
JOGAILA Karalius Lietuvos! Gerai sakai.
Senatvėj mano šviečia tik svajonė
Pro ūkanas. Ką aš slėpiau širdy,
Ir man pasiekt nebuvo skirta, taigi,
Gal brolis Vytautas pasieks...
Kaip atiduosiu aš tėvynei mano brangiai
Baisingą skolą, slegiančią mane?
SIGISMUNDAS Tai aš galiu pranešt meilingam broliui,
Kad Lietuvos jį karūna papuoš?
JOGAILA Karaliai trys, kaip Šventas Raštas sako, –
Kaip žvaigždė...
SIGISMUNDAS Taip, kaip žvaigždė; aš pranešiu
Visiems svečiams: dabar – karaliai trys!..
Lik sveiks. Kol kas lik sveiks.

Išeina

JOGAILA Galop išėjo!

Murmėdamas ar niūniuodamas skubiai kelias iš lovos ir rengias barzdą skustis
Įeina SONKA

I I

JOGAILA, SONKA

SONKA Mieliausias mano pone, vos sulaukiau,
Kol vienas palikai... Aš taip norėjau...
JOGAILA Tas kipšas Sigismundas...
SONKA Taip norėjau
Pasikalbėti su tavim, kai niekas
Negirdi pašalinis. O kaip tyčia
Mus Vytautas apstatė žmonėmis...
JOGAILA Šokėjos – pleiskanos...
SONKA Prašau tavęs,
Važiuokime iš čia greičiau namo!
Taip man sunku čionai! Nemiela! Liūdna!
JOGAILA Kas nuskriaudė, vaikel, tave? Kas drįso?
SONKA Visi į mano pusę pirštais rodo...
JOGAILA Kas? Riteriai?
SONKA Karaliau mano mielas,
Pasigailėk manęs! Išvežk iš čia!
JOGAILA A! Įdomus užėjo noras tau.
SONKA Kur tik einu, aš vis jaučiu, kaip seka
Mane visi ir šnabžda juokdamiesi:

„Žiūrėkit, štai garsioji karalienė,
Kuriai karalius meilės bylą kėlė...“
Ir prideda dar tiek visokių niekų,
Kad ausys ima raust... nebėr kur dėtis!
JOGAILA Paskelbiau juk viešai, kad tu bažnyčioj
Šventoj su septyniom draugėm prisiekei
Tavu nekaltumu... Ir kalinius
Paleidau... Ir vaikus pripažinau...
Karūnai įpėdinį nužiūrėjau...
SONKA Bet kalba, kad Horodlėj tu pasakęs, –
Ar aš kalta, ar – ne, o tu vis tiek
Savais vaikais mažyčius pripažinsi...
Todėl dabar tikrai nežino niekas,
Ką tu manai... ir juokiasi manim...
JOGAILA Ką aš manau, tikrai nerūpi niekam.
SONKA Bet juokias ir tavim... Esą tu rašęs
Šventajam Sostui prašymą, kad leistų
Tau vaikščioti šventadieniais pirtin...
Tad ir spėlioja, kaip tenai... pirty...
JOGAILA Liežuviai. Samanos.
SONKA Esą nuo stalo
Nevalgai obuolių, nuodų bijodams...
Nuo obelės slaptai vagi kišenėn...
Ir vaišini tu jais mane per naktį...
Prašau, važiuokim...
JOGAILA Samanos. Ir tiek.
SONKA Ir Vytautas tave piktai pajuokia...
Atsimeni, kaip pernai su manim
Buvai sumanęs vykt į Gdanską, – jūros
Pasižiūrėt ir pasimelst Brigitai?
JOGAILA A?
SONKA Sako, Ordinui tu rašęs laišką
Ir prašęs laisvą kelią duoti tau...
Bet Vytautas pataręs, kad neleistų...
Esą tu jūrą matęs Palangoj,
O melstis galįs tu namie, už pečiaus...
Važiuokime namo!
JOGAILA Tai šit kodėl
Man širdį nerimas kuteno šiąnakt!
Ir rodės man, kad juodas debesis
Pakilo ir išsitiesė kaip griaučiai.
Kaip siurbėlė prilipo prie dangaus...
Ir rodės man, kad vyskupo apsiaustas
Danguj pakibo kaip šuva ant žardo...

Įeina ZBIGNIEVAS

I I I

JOGAILA, SONKA, ZBIGNIEVAS

ZBIGNIEVAS Šviesiausias pone!
JOGAILA Vyskupe, man leisi...

Rodo, kad jis nori barzdą skusti

Pabaigt nors kartą? Burbulas... Šeriai.
ZBIGNIEVAS ...Aš suprantu. Atsiprašau. Aš neičiau,
Jei ne žinia, kuri sujaudino
Mane, lyg būt perkūnas trenkęs
Stačiai man ant galvos.
JOGAILA O, Visagali,
Apsaugok nuo Perkūno mano galvą.
ZBIGNIEVAS Šviesiausias pone! Sigismundas skelbia
Svečių surinkęs būrį, baisų daiktą!
Tu jam pritaręs... Vytautui pasiūlyt
Karūną Lietuvos! Ir kunigaikštis
Tuojau sutikęs, sako, karūnuotis?
JOGAILA Taip. Sigismundas buvo čia užėjęs.
Per daug jis plepa. Ką? Galva jam, skundės,
Po vakarykščio ūžia. Vargšas toks.
Ir storas. Lovoj aš tebegulėjau.

I V

TIE PATYS; MIKALOJUS; vėliau – TARNOVSKIS; vėliau – CIOLEKAS; vėliau – RUMBAUDAS; vėliau – SIEŠČENCAS

MIKALOJUS Girdėjai, vyskupe, ką Sigismundas?..
Karaliau, labo ryto leisk linkėti...
Ką Sigismundas girdamasis skelbia?..
ZBIGNIEVAS Deja, žinau! Aš pats skubėjau eiti
Patikrint pas karalių. Negirdėta!

Įeina TARNOVSKIS

TARNOVSKIS Matau, ir jūs jau žinote naujieną?
Gerai, šviesiausias pone, išmiegojai?
Aš jau seniai jutau, kad tai įvyks...
MIKALOJUS Žinojai tu? Ir nieko nesakei?

Įeina CIOLEKAS, jo pasirodymas nutraukia beprasidedantį dialogą

CIOLEKAS Na, žinoma, visi čionai subėgo.
Kaip jaučiasi karalius? Labas rytas!

Įeina RUMBAUDAS. Pasitenkinimo ir ironijos šypsena. Jaučia savo teisę ir galią, jaučia būsimą kovą ir ją ironiškai provokuoja

RUMBAUDAS Garbė karaliui ir karūnos ponams.
Nuo ryto jau visi krūvoj? Vienybė –

Pagirtinas dalykas... Pas karalių...
Nors sėsk ir naują uniją rašyk.

Įeina SIEŠČENCAS, *drastiškai nusiteikęs*

SIEŠČENCAS Matau, tiktai manęs betrūksta vieno...

Zbignievas, visą laiką rodęs didelio susirūpinimo, Rumbaudo ironijos įgeltas, atėjus Sieščencui, pašoksta, norėdamas reaguoti dėl atėjimo. Matyt, jis buvo pasiruošęs didelei kalbai, bet vyraujanti nekantrumo nuotaika jam baisiai trukdo. Jo kalbą pertraukiančios replikos jį erzina. Vykstant įkaitintoms replikoms, renkas vis daugiau žmonių, LIETUVOS IR LENKIJOS BAJORŲ, *kol prisirenka pilnas ruimas. Zbignievo susierzinimas didėja, nes replikos trukdo imponuoti iškalbingumu susirinkusiai miniai*

V

TIE PATYS; vėliau – MINIA

ZBIGNIEVAS Karaliau! Vytautą tu karūnuoti
Rengies?! Bet aš priminti tau turiu,
Už ką ir kaip tu pats gavai karūną!
SIEŠČENCAS Pamokslą sako vyskupas, – klausykit...
ZBIGNIEVAS Karaliau, užmiršai, kad Jadvyga,
Europoje gražiausia karalaitė,
Kuriai lygios pasaulyje nebuvo
Dorybėm, turtais ir pamaldumu, –
Atstūmė daugelio piršlių rankas,
Valdovų, kunigaikščių ir karalių,
Kurių galia pasaulio kraštą siekia, –
Ji tau atidavė, karaliau, ranką,
Kad Lietuva, priėmus mūsų krikštą,
Prie Lenkijos karūnos prisijungtų
Drauge su Rusija, gudais, totoriais...
MIKALOJUS Karalius – užkurys! Ir jo pasogas
Priklauso Lenkijai užu pastogę!
CIOLEKAS Ar tai karalius pirko mūsų sostą?
SIEŠČENCAS Kiti prekiauja šunimis, o mes –
Parduot mokėjom savo karalaitę...
ZBIGNIEVAS Prijungę Lietuvą prie savo kūno,
Išgelbėjom mes ją iš pagonystės,
Išgelbėjom nuo bado ir kaimynų, –
Ir štai dabar kokia mums padėka!
CIOLEKAS Aukščiausias teatlygina kantrybę...
SIEŠČENCAS Ne kiekviena prekyba pelno duoda...
ZBIGNIEVAS Nebus dviejų valstybėje karalių!
Suplyš vieningas kūnas į dalis!
Sugrius vienybė mūsų! Kelsis karas!
Paplūs kraujuos tėvynė ir bažnyčia,
Ir priešai nuterios kapus senelių, –

Tai tau, karaliau, atsakyti teks!
MIKALOJUS Visi kaimynai juoksis tavimi!
SIEŠČENCAS Kai teis tave krikščioniškasai teismas...
ZBIGNIEVAS Ir širdį skauda man, šviesus valdove,
Kad nuosava ranka vienybę laužai, –
Kad, teisę skriausdamas karūnos Lenkų,
Užtrauki palikuonių prakeikimą!
SIEŠČENCAS Še tau ir prakeikimas... kaip bažnyčioj!
CIOLEKAS Pats priveisė bedievių, ir dar plūsta!
ZBIGNIEVAS Žinai gerai tu Sigismundo būdą, –
To sukčiaus! To šunies! Gyvatės to! –
Ir vėl daveis pagauti jo žabangoms, –
Ir sunaikinti visa tai, ką pats
Per šitiek metų savo išmintim
Didžia sukūrei ir išauginai!
MIKALOJUS Šėtonas...
TARNOVSKIS Sigismundas...
MIKALOJUS Juokdarys!..
TARNOVSKIS Karalius Sigismundas tekartoja,
Ką Vytautas jam įkalė į galvą...
Jis – kvailas žaislas rankoj kunigaikščio.
MIKALOJUS O aš maniau...
SIEŠČENCAS Kad galvą tu turi?..
TARNOVSKIS Pasilakė ir išplepėjo visa...
ZBIGNIEVAS Todėl prašau tavęs, šviesus valdove,
Atšauk neapgalvotai duotą žodį!
Dar kartą pagalvok ir padaryk,
Kad ir senatvės būtum vertas tu!
SIEŠČENCAS Šeškų litanija!
MIKALOJUS Neliežuvauk!
ZBIGNIEVAS Pažvelk į savo jauną karalienę, –
Jos nuopelnus atmink, ir vaikučius, –
Atmink, kaip myli jie tave visi...
STRAŠAS *kiek anksčiau atėjęs*
Cha cha cha cha!
SIEŠČENCAS Kaip putpelė svogūną!
ZBIGNIEVAS Ir tu dabar nuskriausti juos galėtum?
Palikti ašaroms ir vargo buičiai?
Užtraukt negarbę savo žilai galvai?
CIOLEKAS Per daug tu rūpinies kitų.
STRAŠAS Kur laka, ten ir...
MIKALOJUS Niekše, nenutilsi?
STRAŠAS Tau niekšą grąžinu atgal! Ar nori...
ZBIGNIEVAS Bet jeigu tu, karaliau, užkietėtum
Paklydime ir leistum vykdyt žodį,

Kurį davei kaip lengvabūdis vaikas,
Tai aš, kaip vyskupas esu, prisiekiu, –
Visom jėgom kovosiu prieš karaliaus
Tokį karūnai darbą pražūtingą –
Ir tamsią klastą motinai bažnyčiai!

Tyla

SONKA *atsidusus*
Apsaugok, Viešpatie, nuo nuodėmės
Naujos!
RUMBAUDAS Klausau aš jūsų ir stebiuos,
Kad sieną norit, ponai, liežuviu
Prakalt... Ką Sigismundas girtas plepa –
Tai jo dalykas... Bet vis tiek tiesa,
Kad Lietuvos šviesiausias kunigaikštis
Seniai jau nutarė karūną užsidėti.
Taip pat tiesa, kad jis tai padarys, –
Nusprendęs kartą, išlaikys jis žodį...
Patinka lenkams tai, ar – ne, – vis tiek
Jis Lietuvos karūną užsidės!

RUMBAUDAS išeina; jį paseka LIETUVOS BAJORAI

V I

TIE PATYS, be RUMBAUDO IR LIETUVOS BAJORŲ

MIKALOJUS Akiplėša! Jis mums grūmoti drįsta!
TARNOVSKIS Tai negirdėta dar kalba karūnoj!
MIKALOJUS Per daug mes kantrūs!
CIOLEKAS Tai aukšta dorybė...
MIKALOJUS Aš reikalauju Vytautą nubaust!
SIEŠČENCAS Jei vietoj nenusėdi – dumk pro langą!
MIKALOJUS Tylėk, žalty! Jis juokias, kai karūną...
ZBIGNIEVAS Ramybės, ponai! Aš prašau, – nurimkit!
Karaliau! Mes sprendimo tavo laukiam!
JOGAILA Taip ir neduos man šiandie baigt barzdos...

ANTRAS PAVEIKSLAS

Sodelis Krokuvoj, prie Vavelio rūmų; SONKA ir KATAŽYNA sodely siuvinėja arnotus

I

SONKA, KATAŽYNA

SONKA Žiūrėk, kaip mėlyna man po akim...
KATAŽYNA Taip tau tik rodos. Tu tiktai pavargus.
O akys spindi ugnimi jauna.

Liemuo, krūtinė – pavydėt galėčiau, –
Lyg tu mergaitė būtum netekėjus...
SONKA O! Už nemylimo, už seno vyro
Tu netekėk!
KATAŽYNA Bet, sako, Jadvyga
Šventoji buvo dar nelaimingesnė...
SONKA O, netekėk už seno, netekėk!
Nebus gyvenimo, – tik nuodėmė!
KATAŽYNA Tik pamanyk, kaip tiems karaliams gera!
Juk Jogaila, jei būtų ne karalius, –
Mergaitė nė viena į jį nežvelgtų –
Bjaurus jis toks! Dabar – kiek moterų
Dėl jo likimą keikia nelaimingų!
SONKA O, netekėk už seno, – netekėk!
Nemylimas turtingas senas vyras
Neguos tavęs, nešildys, nemylės...
Nemylimas ir senas – kaip lavonas,
Kurio bijaisi prisiliest... Baisu!
Nuo jo toks šaltis eina, gyslos – stingsta,
Širdis nustoja plakti... Lyg mirtis
Staiga prisiglaudė prie tavo kūno...
Ir meilė jo tokia baisi... Ir gėda...
Lyg miršti jo šaltam glėby kaip žiedas,
Šerkšnu apaugęs naktį rudeniop...
KATAŽYNA Tu, karaliene, visgi laimingesnė
Už šventąją Jadvygą... Meilę tu
Pažint galėjai... Tu turi vaikų...
Kaip aš turėt norėčiau kada nors
Nors vieną kūdikį! Tokį mažytį...
Ir mielą mielą!..
SONKA Rodos kartais man,
Kai pamatau savuosius vaikučius,
Kad aš visa gyvybės jų pilna.
Augindama mažus, liūliuodama,
Lyg būčiau ištisa į juos perėjus...
Ir mano praeitis, ir ateitis
Tarytum plaktųs jų mažoj širdelėj...
Lyg gyvenu dabar slapta viltim,
Kad, jiem užaugus, aš pati kada
Gyvenimo švieson per juos sugrįšiu
Ir kaip šešėlis džiaugsiuos laime jų...
Galbūt todėl aš taip drebu dėl jų
Likimo, – dėl rytojaus, – ateities...
KATAŽYNA Tau nėr ko graužtis dėl vaikų rytojaus:
Bajorai juk prisiekė, – mirs karalius –

Vladislovas karūną Lenkų gaus,
Kazimieras – po Vytauto užims
Jo vietą soste Lietuvos valdovo...
SONKA Norėčiau tuo tikėt visa širdim...
Bet Vytautas, kol gyvas, – kas gi žino,
Ką jis iškirs, – kur slastus pastatys?!
Kaip baigsis dar byla dėl jo karūnos...
Ar mums pavyks vaikams dalis apsaugot?
Ilgai bajorai tarias – blogas ženklas...
KATAŽYNA O šit atbėga, rodos, Elzbieta...

Atsiskubina Elzbieta

I I

TOS PAČIOS; ELZBIETA

KATAŽYNA Ar sužinojai ką?
SONKA Kas ten girdėti?
ELZBIETA Sunku man buvo ten kas sužinoti.
Kur tarias karūna – baisiausias triukšmas.
Susikalbėt negalima su niekuo...
SONKA Tai ko jie sėdi taip ilgai? Ką taria?
ELZBIETA O tai sunkiausia ir suprast. Kiekvienas
Kažin ką savo siūlo, pyksta, keikias,
Kad niekas jo neklauso... Supratau
Tik balsą vyskupo, – jis skirias...
Pas karalienę eiki, – šaukia jis, –
Tegu jinai nuspręs, kaip pasielgt, –
Kaip žodį tars jinai, tegu taip bus...
SONKA Karaliaus nematei? Ką daro jis?
ELZBIETA Kaip paprastai. Kai patekau į rūmą –
Sėdėjo jis, rankas sudėjęs kryžium,
Nuleidęs galvą ir akis primerkęs.
Paskum ranka numojo ir išėjo,
Nė žodžio nepratarę.
SONKA Ach, dangau,
Kad nors karalius mūsų būt ne toks!
KATAŽYNA Žiūrėk, žiūrėk ateina, karaliene...
Ne mūsų vyskupas, ne Zbignievas, –
Bet vyskupas Poznanės! Dar su juo...
SONKA Čionai? Ateina? Vyskupas Poznanės?..

Ateina CIOLEKAS, MIKALOJUS, TARNOVSKIS

III

TOS PAČIOS; CIOLEKAS, MIKALOJUS, TARNOVSKIS

CIOLEKAS Atleiski mums, šviesioji karaliene,
Kad mes išdrįsom varginti tave...
TARNOVSKIS Tave mes prašom, karaliene, tarti
Lemtingą žodį, nes be jo karūnai
Nebėr vilties susikalbėt kada...
SONKA Dangau mieliausias! Ką gi aš galiu?..
TARNOVSKIS Su Lietuva derybos mums nevyksta...
Klausyti Vytautas nenori nieko, –
Karūną užsidėsiąs tekartoja...
MIKALOJUS Įrodymų neklauso! Piktžodžiauja!
Dar tyčiojas! Ne Lenkų jis karalius,
Kad duotą žodį jis atšaukt galėtų!..
TARNOVSKIS Padarėm visa gindami tave...
Mes sudrumstėm kaip vėtra šaltinius...
Bet Vytautas visur pastoja kelią!
Ir dar karu grūmoja, jei neleisim
Jam užsidėti Lietuvos karūnos!
CIOLEKAS Taip, Vytautas, girdėt, jau rengias karui, –
Iš naujo siekdina talkininkus!
Ginklus gamina ir medžioja maistą...
Sukels Europą, Aziją prieš mus!
MIKALOJUS Nors patį pragarą tegu sau kelia!
Pamokyt pagaliau nors kartą reikia!
Tas išgama, bedievis tas prakeiktas!
Nenori unijos jisai, – nenori,
Kad broliškai mes kalbame su juo, –
Gerai! Tegu tuomet kalbės kaip vergas!..
Tuojau paskelbsim karą! Te jis žino,
Kaip žodį laužo! Seimo nutarimą!
TARNOVSKIS Tu klysti, vojevoda, – pats žinai,
Kad mes dabar su juo kariaut negalim.
Mus siaučia priešai, – jo draugai, tarnai...
O mes ką turim? – Pralaimėsim karą!
MIKALOJUS Šėtono išjoda! Ožys! Pilotas!
CIOLEKAS O aš manau, šviesiausia karaliene,
Geriau turėti Lietuvoje draugą,
Negu kariaut su ja ir pralaimėti.
Te Vytautas užsideda karūną –
Ir mielas draugas liks lig amžiaus galo.
Mes sulaikyti jo vis tiek negalim.
Tekarūnuojas jis geriau su mūsų
Pritarimu negu prieš mūsų norą.
MIKALOJUS Meluoji, vyskupe! Suki liežuvį,

Kad Vytautas palakino tave!
Tik karas – vienas karas mus išgelbės!
TARNOVSKIS Tu klysti, vojevoda, iš tikrųjų!
Mes šventą uniją išgelbėt galim,
Jei mūsų šviesusai karalius pats
Gera valia nuims karūną savo
Ir Vytautui pasiūlys užsidėt, –
Ir Lenkuos viešpataut kaip Lietuvoj...
MIKALOJUS Jis Jogailai nedrįs karūną plėšt!
TARNOVSKIS O jeigu Vytautas paimtų ją –
Dar kartą unijos ryšius sustiprins.
Ilgai jis čia bekaraliaus?.. Sukniubs –
Ir karalaičiam kelias atsivers...
SONKA Gera valia atsisakyt karūnos Lenkų?
Ir atiduot ją Vytautui, karaliaus vergui?
O aš su vyru ir mažais vaikais
Turiu per žmones eit ir elgetaut?
Jei Vytautas jums rodos toks baisus –
Jei drebat jūs kaip kiškiai prieš šešėlį –
Tai kam jūs kalbat man? Nugąsdint norit?
Ar auksas Vytauto toksai lipšnus,
Kad jums storai pasaldino liežuvį?
Neleisiu aš, kad Vytautas, karūną
Ant savo kiauro kiaušo užsimovęs,
Nuskriaust mažus galėtų karalaičius!..
Bailiai be sąžinės! Jūs... išdavikai!

Ateina JOGAILA *ir* ZBIGNIEVAS

I V

TIE PATYS; JOGAILA, ZBIGNIEVAS

ZBIGNIEVAS Kaip tik į laiką, rodosi, suskubom...
JOGAILA Ir čia tarytum žemė dreba...
SONKA Pone,
Sakyk, tiesa, ką kalba vojevodos?
JOGAILA Iš kur galiu žinot, ką jie tau kalba?
SONKA Kad mum nebėr vilties?.. Kad kunigaikštis?..
Kad Vytautui karūną Lenkų tu?..
JOGAILA Karūną Lenkų jam? Žinai, vaikel,
Kur teka Nemunas ir girios šniokščia?
Kaip tu manai? Senieji Druskininkai –
Graži vietelė. Nemunas čia pat.
Kaip sidabru nulietas. Šlama šlama...
Ir vyšnių sodas. Obelės. Kaip žydi...
Baltais žiedais. Kaip garbanom. Gegužy.

A!.. Druskininkai! Aš seniai svajoju
Pasistatyt pakrantėje pilelę...
SONKA Dangau! Visai pamišo šitas senis!

Zbignievui

Ganytojau! Tik vienas tu likai
Man užtarytojas, globėjas mano...

TREČIAS PAVEIKSLAS

Krokuva. Karaliaus rūmai. ZBIGNIEVAS *sėdi prie stalo ir rašo. Popiežiaus legatas dominikonas* ANDRIUS *vaikšto po kambarį*

I

ANDRIUS, ZBIGNIEVAS

ZBIGNIEVAS Man rodos, skundas neblogai išėjo.
ANDRIUS Ir nieko įrašyt nepamiršai?
ZBIGNIEVAS Išdėsčiau viską. Kaip karūną Lenkų
Jam siūlėm ir kaip jis jos atsisakė...
Tenori Lietuvos jisai karūnos –
Nutraukti unijos ryšius – bažnyčią
Pavojun pastatyti katalikų –
Rytų klaidatikiams pakelti galvą!
Tegu žinos dabar visi krikščionys,
Koks slibinas karūnos užsimanė!
ANDRIUS Bet ar karalius jį pasirašys?
ZBIGNIEVAS Dėl to – tai vargo didelio nebus...
ANDRIUS Negali būt! Prieš Vytautą jis drįs
Rašyt krikščioniškai Europai skundą, –
Prieš Vytautą prašyt pagalbos?
ZBIGNIEVAS Drauge,
Tu nežinai, kaip mums sunku darbuotis!
ANDRIUS Europai skundą jis pasirašys?
Be kanclerio žinios? Pats vienas? Čia?
ZBIGNIEVAS Pasirašydavo juk iki šiol!
ANDRIUS Aš to suprast ir negaliu. Taip bijo
Jis Vytauto, – ir ranką kels prieš jį!
ZBIGNIEVAS Lotyniškai jis nesupranta... Rašo?
Na, raštas jo – ano pasaulio vertas...
Che che! Žinoti nori, kaip jis rašo?
Palauk, po pamaldų grįš iš bažnyčios...
ANDRIUS Man gaila senio... Bet ir Vytautas!
Bet Lietuvos karūnos jis negaus!
Jau uždrausta Europos vyskupams
Jis karūnuot... Žiūrėsiu, kaip jis versis!

Aš pranešiau karaliui Sigismundui,
Jei drįstų Vytautą jis karūnuoti, –
Supyks Šventasis Tėvas: teikt karūną –
Apaštalų teturi teisės Sostas!
ZBIGNIEVAS Bet Sigismundas, drauge, kalba savo...
Esą garsieji mokslo vyrai skelbę,
Kad ciesorius karūną galįs teikti
Be Švento Sosto pritarimo... Remias
Įstatymais senais, šventais kanonais...
ANDRIUS Tai apstatykit jūs pasienį visą
Sargybomis, – ir nepraveš karūnos...
ZBIGNIEVAS Seniai apstatėm jo visus pasienius,
Bet kas iš to? Pro ordino praveš
Žemes – vis tiek sugauti jį sunku.
Kas kita būt... Tu, drauge, negalėtum, –
Jei Sigismundas nesiliaus geruoju, –
Ar negalėtų Šventas Sostas jį
Atskirti nuo bažnyčios?.. Prigrūmoti?
ANDRIUS Šventasis Tėvas nesutiks. Ir kaipgi?
Atskirsi Sigismundą – tuoj husitai
Pakeltų galvą... Jis prilaiko juos.
Verčiau jau Sigismundas, ne husitai!
Bet štai, ką aš manau. Atimti reikia
Iš Vytauto globos bažnyčios teisė...
Ir jis patsai atskirti nuo bažnyčios!
ZBIGNIEVAS Didžiausią klaidą, drauge, padarytum!
Man rodos, Vytautas tik to ir laukia.
Juk jis pareiškė: jei Šventasis Sostas
Nenusileis prieš jo užsispyrimą –
Tai kitą popiežių jis pasirinks!
ANDRIUS Negali būt?! Ir šitaip kalba jis?
Manai, kad jis tai gali padaryti?..
ZBIGNIEVAS Bedievis toks, – kodėl gi ne?! Ir sukčius!
Atskirtų jį bažnyčia katalikų –
Prie rusų prisidės. Jam nesunku!
Kaip išsikeikt! Sujauks, sukels prieš mus
Rytų pasaulį visą, o tuomet –
Dėl rusų krikšto nebeteks svajoti, –
Ir visas mūsų darbas eis per nieką!
Tik pamanyk: tokios daugybės žemių
Dėl jo bažnyčia motina nustotų!
Tai, drauge, pats matai, koksai čia darbas...
Sunku. Labai sunku. Pranešk ir Romoj...
ANDRIUS Na, jau tavęs aš Romoj neužmiršiu...

Įeina JOGAILA *su rožančium rankose*

I I

TIE PATYS; JOGAILA

ZBIGNIEVAS Šviesiausias pone, – mes tavęs čia laukėm.
Tau... brolis Švitrigaila rašo... laišką...
Jei iš kalėjimo tu jį paleisi –
Ketina... jis pastoti... vienuolynan...
Važiuot į Romą... nuodėmių atmelst...
Atsižadėt pasaulio šio menkystos...
Štai Sosto Šventojo atstovas imas
Patsai įšventint brolį Švitrigailą...
ANDRIUS Bet, vyskupe, juk aš nė nežinau...
ZBIGNIEVAS Aš ir sakau... Karaliaus brolis sėdi
Kalėjime... Vienuolis nori būti...
Įšventinti jis reikia... Rašo laišką...
Palaiminti karalių patį prašo...
Šviesiausias pone, štai žiūrėk, jo laiškas...

Andrius ryja juoką

JOGAILA *varto jam paduotą prirašytą lakštą, nemokėdamas skaityti*
Mieliausias mano brolis Švitrigaila.
Atsiliepė. Atsiliepė. Gerai.
Ką pasakys šviesiausias kunigaikštis?
ZBIGNIEVAS Ką pasakys?.. Jis apsidžiaugs tiktai.
Nes kai išvyks į Romą Švitrigaila,
Pastos į vienuolyną... Viešpataut
Lengviau bus Vytautui... Nebus jam priešo,
Kuris į sostą jo kėsintis gali...
JOGAILA Taip, taip. Mieliausias mano Švitrigaila.
Palaimint prašo... nori būt vienuolis...
ZBIGNIEVAS Šviesiausias pone, man atrodo, reikia
Tuojau rašyt jam ir palaimint...
JOGAILA Rašyk, rašyk. Sakyk, kad aš gailiuosi
Jaunystės jo. Labai man gaila. Taigi.
Tu parašyki jam, kad aš jau senas.
Visai pasenęs. Taigi. Parašei?
Ar jis mane užmiršo? Aš neužmiršau.
Neužmirštu aš nieko. Niekuomet.
Aš laiminu į vienuolyną. Taigi.
Prašau Aukščiausiąjį šventos Apvaizdos.
Visi vienuoliai mes. Tiktai vienuoliai.
Gyvenimą praeinam be pastogės.
Rašyk tu jam, ir aš – vienuolis. Taigi.
Nuo pat gimimo mano... Nuo pat lopšio...
Kalėjimas... Kalėjimas. Teisybė.
Kas yr kalėjimas? Nežino niekas.

Gyvenimas – kalėjimas. Teisybė.
Ar parašei? Rašyk, tegu neliūdi,
Atsisakydamas pasaulio šio
Džiaugsmų. Dienos šviesos. Nakties tamsybės...
Kas yr gyvenimas? Trumpa viešnagė.
Visi mes esame svečiai pasauly.
Ir tu esi, ir vyskupas, ir aš.
Rašyk, aš ąžuolą pasirinkau.
Lentom išpjauti liepsiu. Taigi. Rąstais.
Tegu, kol gyvas aš, padirbs man grabą.
Kaip lopšį. Storą. Sunkų. Kaip vežimą.
Namo turiu keliaut. Pas mano Tėvą
Aukščiausiąjį. Namo. Namo. Aš – svečias...

ANDRIUS, monologo pradžioj besivaipęs, ilgainiui rimtėja, nesmagiai jaučiasi; lyg sąžinės graužiamas, nebeištveria ir išeina

I I I

TIE PATYS, be ANDRIAUS

JOGAILA Aha. Išėjo jis. Aš jo nemėgstu.
Negeros akys jo. Kaip pelenai.
Rašyk, aš laiminu. Aš laiminu...
Ir aš drauge su juo verkiu. Gailiuosi.
Gal susitiksime kada... danguj...
ZBIGNIEVAS Aš jau baigiau.

Duoda Jogailai raštą

JOGAILA Pasirašyti reikia?
ZBIGNIEVAS Ganės ir antspaudo... štai šitoj vietoj...

Jogaila vargsta prie antspaudo, – lyg norėdamas suvokti, kas jame parašyta, lyg norėdamas pasirašyti ar antspaudą pridėti

Tai džiaugsis Vytautas, kai sužinos,
Kokį rašai tu laišką Švitrigailai...
JOGAILA *supratęs ironiją*
Taip greitai rašalas išdžiūvo?
ZBIGNIEVAS *aiškiau perregima ironija*
Naujas...
Iš Pešto išrašiau... Iš Sigismundo.
Dabar sunku geresnė gauti rūšis, –
Gal net sunkiau kaip dvarui šeimininkė...
JOGAILA Pala. Pala. Sakyk, juk Švitrigaila –
Ir vedęs. Ir šeimyną turi. Taigi.
Tai koks dabar vienuolis bus jisai?
ZBIGNIEVAS *patenkinta ironija*
Atgailestaus, apleis pasaulį... melsis...

Klykdama įsiveržia LIUCIJA

I V

LIUCIJA *baisiai suvargus, pamišėlės išvaizda*
Šviesiausias pone! Viešpatie! Karaliau!
Užtark tu už mane! Išgirsk! Priglausk!
Te šermenims paskambina varpai!
JOGAILA Nusiramink, vaikei! Kas tu esi?
LIUCIJA Našlaitė, taip... Našlaitė... Ne! Blogiau!
Buvau mergaitė, neseniai... Kaip vakar...
Juk tu žinai: mergaitė... Man baisu!
Karaliau, aš prašau, pasigailėk!..
JOGAILA Vaikel...
LIUCIJA Jis buvo toks raganius... Piktas!
Žiaurus! Aš nežinau, kaip atsitiko...
JOGAILA Kas jis, žiaurus?
LIUCIJA Tu dar nežinai?!.
Turėjau aš tėvus, dabar jau ne...
Nebėr, nebėr... Jie dar gyvi, bet jų
Nebėr... Toli, toli... Nebėr man nieko...
Kaip laukas... Kūdikis! Ach, Viešpatie!
ZBIGNIEVAS *atėjus Liucijai, rodęs didelio susirūpinimo; susijaudinęs energiškai kreipiasi į Jogailą*
Matai, pamišėlė. Varyk ją lauk!
LIUCIJA *tik dabar Zbignievą pastebėjusi*
Jis! Juodas jis! Karaliau, kryžiaus ženklą!
Teskambina bažnyčiose varpai!
Girdi?.. Štai... slenka kūdikio vėlė...
Rankutę tiesia...skambint prašo, mielas...
Ne mano! Veidas kruvinas, – ne mano!..
Aš mirsiu... Gelbėkit!..
JOGAILA Nurimk, vaikel.
ZBIGNIEVAS Gana, karaliau. Reik pašaukt sargybą...
LIUCIJA *Jogailai*
Sargybą pristatyk prie karalienės!
Pavakariais tamsiais, kai mėnuo slepias
Už ąžuolų ir šakos vis linguoja,
Kuždėdamos kaip lūpos kūdikėlių...

Rodydama į Zbignievą

Pas karalienę jis! Nuskriaus jis ją!
Našlaitė liks! Plasnos pavėjui... kris
Kaip žiedas žemėn... Sergėk karalienę, –
Grąžink man jį atgal! Grąžink! Grąžink!
JOGAILA Tamsi kalba...
ZBIGNIEVAS Jei tu klausyt pradėsi
Pamišėlių, karaliau, tai jau baigta...
LIUCIJA Atims kaip kūdikį jis karalienę...
Linguos palangėj vinkšnos... Kaip našlaitis

Po lauką vaikščios vėjas ir raudos...
O ji bus nuo tavęs toli, toli...
JOGAILA *nusigręždamas, lyg tie žodžiai būtų palietę jo slaptą mintį, lyg ašarą slėpdamas*
Aš... aš... Brigitai pasimelsiu šventai...
ZBIGNIEVAS Na, jau pradės dabar!

Greit išeina

V

TIE PATYS, be ZBIGNIEVO

LIUCIJA Karaliau mano,
Atleisk tu man, kad noriu karalienę...
JOGAILA Gerai, gerai, vaikel, nusiramink...
LIUCIJA *puldama ant kelių prieš Jogailą*
Paskambint liepk už vėlę kūdikėlio...
JOGAILA *glausdamas ir glostydamas jos galvą*
Visi mes esame svečiai pasauly...

KETVIRTAS PAVEIKSLAS

Pilies kalėjimas

I

ŠVITRIGAILA, KALĖJIMO SARGAS

SARGAS *už geležinių spyrių, anoj pusėj*
Aš negaliu, šviesiausias kunigaikšti!
Gyvent dar noriu...
ŠVITRIGAILA Ir gyvenk kaip sliekas!
Gyvenk, pakol tave gauruota koja
Ištrėkš užmynus! Melskis savo Dievui,
Laižyki savo popams pado mėšlą,
Kad jie tave kaip nebylį galviją
Pietums į pragarą pasmerkti teiktųs!..
SARGAS O, kunigaikšti! Jau tokia valia
Aukščiausiojo...
ŠVITRIGAILA Valia Aukščiausiojo!
Ir tu tiki melu raguotų popų!
Ar jie nesakė tau kalbėt kas dieną:
„O, Tėve mūsų, kurs esi danguos,
Kaip pas Tave danguj, taip bus ir žemėj“?
Taip bus ir žemėj! O kada? Kada?
Ar ne tuomet, kai žemėmis užvers
Tave duobėj? Sumins šlapiam dumble?
Kai vietoj kaulų, gyslų, raumenų

Beliks iš tavo kūno kirmėlių
Suzmekęs lizdas ir pasiutus smarvė?
SARGAS Aš nežinau... Bet, sako, prisikelsim
Iš grabo... iš numirusių visi...
Danguj bus gera... šilta... valgyt duos...
Miegot bus galima minkštai ir sočiai...
ŠVITRIGAILA Kvailys! O tai kvailys kaip šlapias veršis!
Geriau vartus atidaryk man rūsio,
Pavok man žirgą ir parūpink ginklą, –
Po metų, pamatysi, duosiu tau
Minkštai miegot ir valgyt, kol nenusprogsi!
Aš pilį duosiu tau valdyt, kokią
Tik nori, – pats galėsi pasirinkt, –
Ir bus tau žemėj šilta kaip danguj!
Protingas būk. Pagelbėk man pabėgt!
SARGAS Prisiekiau aš prieš Dievą, kunigaikšti,
Kad sergėsiu tave... pabėgt neleisiu...
Kitaip mane prakeiks... pakars... ir aš
Stačiai į ugnį pragaro nueisiu...
ŠVITRIGAILA Su savo pragaru tepasikars
Visi velniai, ir popai draug su jais!
Ar tu manai, kas rūpinsis tavim,
Kai tu nusprogsi, – skystu mėšlu virsi?
SARGAS Aukščiausio teismas...
ŠVITRIGAILA Te geriau jis teisia
Gyvų niekšybę, jeigu teist taip nori!
Sukčius tegu sugaudo, plėšikus, –
Te juos velniai į pragarą gabena!
SARGAS Burnoji, kunigaikšti, – net baisu
Klausyk... Už šitokias kalbas nubaus...
ŠVITRIGAILA Gal man patarsi melstis atsiklaupus, –
Raudot kaip Lozoriui ar Magdelenai?
Kad Jis mane, paleidęs į pasaulį,
Kaip šunį pametė už durų dvėst?
Kad aš gyvenimo daugiau kaip pusę
Šlykščiam kalėjime pragyvenau?
O kur žmona manoji? Kur šeima?
Už ką jie kenčia baisiąją našlystę?
Todėl, kad aš ieškot teisybės noriu, –
Kad žemėn šion iš nuodėmės gimiau!
Tu, katalike, tu, pusantro popo,
Kaip pragare tave velniai vadins, –
Ar mano kančios, mano prakeikimas –
Ar neparodo tau, kad klysti tu?
SARGAS Man taip skaudu žiūrėt... Bet kaip galėčiau

Aš tau palengvinti kančias?.. Nemoku...
ŠVITRIGAILA Sakiau tau, velnio vaike, šimtą kartų:
Padėk pabėgt – ir baigsis mano kančios!..
Aš duosiu pilį tau valdyt didžiausią, –
Kad nori – Lucką, Kijevą, Smolenską,
Kad nori – Krokuvą ar Sandomierių!
Tave kariuomenės vadu paskirsiu,
Valstybės kancleriu, – ir aukso maišą,
Ir šimtą popų tau padovanosiu!..
SARGAS Pirmiau neg tu, – mane pakart paskirs
Karalius Jogaila ar brolis tavo...
ŠVITRIGAILA Jie – šunes, budeliai, ne broliai man!
Karalius Jogaila! Sugriuvęs senis!
O Vytautas – padegėlis pasiutęs –
Apžiojo Vilnių, ir Trakus, ir viską!
Bet Vilnius man priklauso, man – girdi?
Ir Lietuva nuo krašto iki krašto -
Ne Vytauto tėvynė, ne! Ji – mano!
Aš, Švitrigaila, Algirdo sūnus, –
Aš vienas teisės į namus turiu,
Kuriuos pastatė mano tėvas, – mano!
Ne Vytauto, – ne jo, to vergės vaiko!
Ir mano tėviškę, – tėvynę mano,
Jam Jogaila padovanojo, – jam,
Tam velniui, išgamai, plėšikui, vagiui!
O man – tai giltinė per visą amžių!

SARGAS, Švitrigailai nepastebint, dingsta nuo geležinių spyrių; Švitrigailos įsiutimas siekia kraštutinio laipsnio. Jisai rūstybės ekstazėj nustoja saiko ir nepastebi, kad už geležinių spyrių įvykiai bręsta

I I

ŠVITRIGAILA, VIENAS

ŠVITRIGAILA O Jogaila, žaltys, rožančių suokdams,
Kaip įsikibo į sijoną bobai, –
Tai boba pats pavirto dar bjauresnė!
Ir mano jis, kad ištisas pasaulis
Drauge su juo po sijonu palindo!
Tik slankioja sudribęs ir apkvaišęs,
Kaip Vytauto bebalsė uodega!..
Visais velniais prisiekiu iškilmingai, –
Pasieksiu Vilnių, – sostą Lietuvos!
Galės keliauti Vytautas kryžiuočių
Šunų palodyti... seniai bebuvo!
Tau, Jogaila, gegute rudenine,

Užmausiu ant galvos sijoną! Leisiu
Už vyro eit ir uniją saldžiausią
Daryt prie lovos, – pasikart, kad nori!
Ei, sarge! Sarge! Kurgi tu, šėtone!

Įeina ZAREMBA, *sargo lydimas*

III

ŠVITRIGAILA, ZAREMBA, SARGAS

ZAREMBA Turbūt stebies, šviesiausias kunigaikšti,
Mane matydamas?
ŠVITRIGAILA Kas tu toks esi?
ZAREMBA Zaremba aš. Vavžynec... Kalinavos.
Iš Krokuvos mane čia tyčia siuntė
Karūnos ponai... nutarė, kad aš...
ŠVITRIGAILA Mane pasmaugti ar iš pasalų
Nudrėbt? Kaip tau atrodo patogiau?
ZAREMBA Rimtai kalbėt karūnos ponai nori...
ŠVITRIGAILA Su jais pasikalbėsiu aš tuomet,
Kai jie bus mano vietoje, o aš – tavo.
ZAREMBA Rimtų sumanymų jie siūlo tau...
ŠVITRIGAILA Ir aš rimtai jiems siūlau pasikart.
ZAREMBA *keisdamas toną*
Karalius tavo brolis...
ŠVITRIGAILA Jis musmirė,
Ne brolis.
ZAREMBA Laisvę siūlo tau jisai...
ŠVITRIGAILA Ir prašo Krokuvon už tai nunešt
Jam mano galvą?
ZAREMBA Priešingai!
ŠVITRIGAILA Tikrai?
Jis savo galvą siūlo pakabint?
ZAREMBA Maldauju, kunigaikšti, išklausyk!
ŠVITRIGAILA Išmoko jau karalius supt vaikus?
ZAREMBA Karalius visuomet tave mylėjo,
Dabar atlyginti už skriaudą nori...
ŠVITRIGAILA Iš meilės budeliais mane apstatė!
ZAREMBA Karalius Vytauto tiktai bijojo...
Jam nenorėjo nusidėt... užrūstint...
Dabar jam Šventas Sostas į pagalbą
Atėjo... Prašė jis tave paleisti...
Ir Šventas Sostas pats vėliau sutiko
Prieš Vytautą apginti paleidimą...
ŠVITRIGAILA Dvasia atplūdo iš dangaus ant kaktos
Šventajam Sostui?

ZAREMBA Atsiuntė mane
Karalius... Kad tave iš čia paleisčiau...
ŠVITRIGAILA Gerai. Aš sutinku. Labų dienų
Gali nunešt karaliui nuo manęs.
ZAREMBA Karalius laisvę tau grąžina visą.
Černigovą tau duoda ir Voluinę.
Tu teisę gausi Kijevą valdyt...
Kariuomenės tau duoda... ginklų, maisto...
Ir dar kitos pagalbos tau suteiks...
ŠVITRIGAILA Iš pragaro paties tas jo dosnumas!
ZAREMBA Bet... bet... karalius nori būti tikras,
Kad tu malone jo pasinaudosi...
Karalius nori, kad raštu dabar
Pasižadėtum, jog tu sosto sieksi
Tėvynėj savo... Lietuvoj ir Vilniuj...
Didžiuoju būsi kunigaikščiu... imsi...
ŠVITRIGAILA Parduosi velniui galvą, kaip ir jis, –
Ir pulsi Lietuvą! Tėvų kapus
Galėsi išdraskyt ir, bočių kaulus
Išrausęs, Lenkų atiduot šunims!
Kol Vytautas kaip kirmėlę tave
Džiovintą dulkėsna sutrins! Gražias
Man laidotuves mylimas brolelis –
Karališkas – pasiūlyti sumanė!
ZAREMBA *su raštu*
Pasirašyk – Voluinės gausi žemę,
Černigovą... ir Kijevą... Ir Lucką...
Iš ten ir Vilniun kelias netoli...
Nesirašysi – teisės neturiu
Tave paleist iš šio pelėsių rūsio.
Valia tau, kunigaikšti, pasirinkt.
ŠVITRIGAILA O jeigu aš, prispaustas pasirašęs,
Kad graušiu Vytautą kaip kirmėlė, –
Vėliau sulaužysiu nelaisvės žodį?
Juk tai klasta, kokios nebuvo!
ZAREMBA Karalius mano, kad tave pažįsta...
Jis atsiuntė šviesiausiam kunigaikščiui
Tris raitelių šimtus. Nuo šiol – jie tavo.
Gali, ką nori, įsakyti jiems.
Kiti kariuomenės būriai jau laukia,
Kad juos į garsų žygį tu nuvestum.
Į savo tėviškę. Į savo sostą.
Ir galvas jų didžiu garsu padengtum...
Didysis kunigaikšti Lietuvos,
Teisėtas įpėdinis Gedimino,

Valia tau nūdien pasirinkt, ką nori!
ŠVITRIGAILA Tris raitelių šimtus, sakai, man siunčia?
Kariuomenės būriai į Vilnių šaukia?
Linkėjimų geriausių karalienei!
Šuva tas Jogaila, aš pasakysiu.
Ir Vytautas šuva. Visa jūs šunes.
Duok raštą tą prakeiktą!

Pasirašo

SARGAS Neapleisk,
Šviesiausias kunigaikšti! Imk mane
Kartu! – Kaip juodas vergas tau tarnausiu!
ŠVITRIGAILA Ha, mielas drauge, – ar aš nesakiau,
Nė metai nesueis – padovanosiu
Tau šimtą popų, tūkstantį, kad nori,
Ir pilį Krokuvos!

TREČIAS VEIKSMAS

ŽEMĖS TRAUKA

Du paveikslu

PIRMAS PAVEIKSLAS

Vilniaus pilis 1430 metais

I

SONKA, ZBIGNIEVAS

ZBIGNIEVAS Dabar nebereikės jau jam karūnos!
SONKA Toksai dar, rodos, tvirtas buvo senis
Ir taip staiga kaip pūzdras subyrėjo!
ZBIGNIEVAS Man rodos, Lietuvoj visi tokie:
Kol sveikas, tai gyvena šimtą metų,
Bet kartą krito – tai jau galas tikras.
Vargu ar Vytautas beatsikels!
SONKA Kiek aš gavau dėl jo prisikentėti!
Kaip prasidėjo nuo bylos Horodlėj –
Tai lyg pikta dvasia prikibęs smaugia...
ZBIGNIEVAS Puikus tai buvo vaizdas ir graudingas!
Išjojo jis karaliaus pasitikt
Už miesto vartų tartum jaunikaitis
Ant balto žirgo, auksu išdabinto.
Linguoja vėliavos, trimitai gaudžia...
Karalius šluostyt ašaras pradėjo...
O žirgas Vytauto piesta sustojo,
Karčius papurtė, suprunkštė ir šoko

Per lauką lėkt kaip viesulas pašėlęs...
Ir kunigaikštis krito kaip stuobrys...
SONKA Jis, sako, sirgęs. Ant pečių votis
Kankinus jį nuo pernai, sako, metų.
ZBIGNIEVAS Taip, Vytaute! Taip neseniai Europa
Ir Azija drebėjo prieš tave.
Dabar guli kaip marvas patale –
Ir kas beliko iš galybės tavo?
Dar merdi tu, o jau kiti pradėjo
Ant tavo kelio pelenus barstyt!
SONKA Atlėgo man širdelė, atsigavo...
Gal nors senatvė mano bus giedresnė!
ZBIGNIEVAS O tu, brangioji, neminėk senatvės, –
Aš naują tau žiedais nuklosiu kelią, –
Ir laime džiaugsies tu, ir mylima...
SONKA Man tai saldu girdėti iš tavęs...
Ir tu manai, kad Švitrigaila nieko?..
ZBIGNIEVAS Kol su tavim esu, gali tikėti,
Kad tavo laimė – tai drauge ir mano...
SONKA Dabar man gera... Aš tokia laiminga...
Bet... vieno aš suprasti negaliu:
Taip pyko Vytautas, kai Švitrigailą
Paleidot iš kalėjimo... Dabar –
Vėl Vytautas jį įpėdiniu skiria...
ZBIGNIEVAS O ką daugiau galėjo jis daryti?
Ne moterį į Lietuvą juk skirs,
Ištvirkusią valstybę, tamsią, žiaurią!
SONKA Bet Švitrigaila – toks baisus žvėris...
ZBIGNIEVAS Lengviau išmokyt tokius paklusnumo...
Žiūrėk, dar Vytautas alsuoja, riečias
Mirties glėby, o Švitrigaila jau
Šeimininkauja Lietuvoj, – net miela!
Dabar jau kelia nerimą bajorai, –
Netrukus tikro maišto susilauks...
SONKA Sunku su juo! Ir kaip su juo kalbėti?
ZBIGNIEVAS Kai Ordinas, Maskva, gudai, totoriai
Prislėgs jį – gelbėti ateit turėsim.
Ir bus su Lietuva kita kalba, –
Iš unijos beliks tik vaivadystė...
SONKA Koksai galingas tu! Aš taip džiaugiuos...
ZBIGNIEVAS Ir tavo sūnūs, karaliene, bus
Galingi viešpačiai nuo Baltijos –
Lig Krymo, lig Juodosios jūros kranto,
Nuo Elbės, nuo Karpatų – lig Maskvos!
SONKA Ar visuomet toks geras būsi man?

ZBIGNIEVAS Ar geras būsiu, klausi tu? Brangioji,
Tik tau statau galybės puošnų rūmą!
Žinai, kad Šventas Sostas pasiryžo
Rusus grąžinti į krikščionių tiesą?
Tegu iškils bažnyčia katalikų
Blizgėjimo šviesa lig pat dangaus, –
Išganymą paskendusiems piktybėj
Kaip duoną mirštantiems iš bado neš!
Ir šitą didį rusų sugrįžimą
Įvykdyt turi karūna! Mes! Lenkai!
Todėl ir turi būt stipri valstybė, –
Pasiekti Maskvą, Volgą ir Uralą!
Mes pildom Švento Sosto valią teisią, –
Ir laimins jis visus, kurie tiktai
Eilėsna stos bažnyčios apgynėjų!
Ar tu žinai, kas bus tuomet?.. Žinai?..
Aš – arkivyskupas visos valstybės,
O tu – brangioji karalienė mano,
Kaip saulė, saldžia spindinti liepsna...

Įeina SIEŠČENCAS

I I

TIE PATYS; SIEŠČENCAS

SIEŠČENCAS O! Arkivyskupas! Sakyk tu man!
Kaip saulė spindi... Kaip sakai? Dešra?
ZBIGNIEVAS *dvigubai supykęs*
Ko, niekše, landai po karaliaus rūmus?!
SIEŠČENCAS Pamelavai. Čia rūmai kunigaikščio.
Gal ir karaliaus šiandie būt jau buvę,
Jei, dvasiškas tėveli, tu karūną
Nebūtum kaip vagis nukniaukęs naktį...
ZBIGNIEVAS Šviesiausia karaliene, aš prašau...

Mostas, prašantis išvaryt Sieščencą

SONKA Čionai ganytojas karaliaus laukia...
SIEŠČENCAS Vaje, atleisk, šviesiausia karaliene,
Pro vyskupą tavęs nepastebėjau...
Gerai, kad tu čionai. Mum be tavęs
Su vyskupu nekaip labai išeina...
SONKA Atstok! Kitaip – karaliui aš pranešiu...
SIEŠČENCAS Ar nesakiau, šviesiausia karaliene,
Kad tu esi kaip auksas tarp rugienų!
Tu visuomet buvai pilna malonės
Ne vien tiktai karaliui... vyskupėliui...
Jos ir kitiems ištekdavo lig sočiai...

ZBIGNIEVAS Kaip tu drįsti prieš karalienę lot!
SONKA Tu, pliuški, įžeidei karaliaus garbę! –
Kabosi ant šakos kaip kiauras maišas!
SIEŠČENCAS Šviesiausia karaliene, tai teisybė,
Kai supyksti, – tai tavo veidas daros
Kaip angelo skaistus, kaip rožė mielas..
Jei tavo veidą šitokį regėsiu –
Man linksma bus kaboti ant šakos
Ir, draikant kojas, garbinti tave...
SONKA O, Viešpatie!
ZBIGNIEVAS Kalbėt su juo nenoriu!
SIEŠČENCAS Aš suprantu dabar, kodėl berniokai,
Zaremba, Hinča ir visi kaip musės
Į medų, – limpa prie saldžiųjų lūpų...
SONKA Laukan, galvijau tu!

Įsiutusi nori išeiti, Zbignievas sulaiko ją

ZBIGNIEVAS Galiu prisiekt!
Kol šis galvažudys lankys karalių –
Tol mano koja neįžengs pas jį!

Išeina: SONKA *į vieną pusę,* ZBIGNIEVAS *– į kitą*

I I I

SIEŠČENCAS, vienas

SIEŠČENCAS Palaukit, ponai! Kur jus galas veja?
Aš draugiškai pasikalbėt norėjau,
O jie – lyg sotūs būt tetervinai –
Kur kelmas, kur šakelė... Et, sakau!

Įeina JOGAILA *pro trečias duris*

I V

JOGAILA, SIEŠČENCAS

SIEŠČENCAS Karaliau mylimas! Bene pakart
Mane rengies? Kad tu tiktai žinotum,
Kokią malonią kalbą aš turėjau!
JOGAILA Girdėjau, riteri. Nereikia erzint.
SIEŠČENCAS Ką aš galiu daryt? Kai pamatau
Ganytoją – širdis nieztėti ima...
Žinai, jis gyrės karalienei būsiąs
Greit arkivyskupas visoj valstybėj...
JOGAILA Liežuvio nevaldai. O pats žinai,
Kad man kaskart sunkiau tave beginti.
SIEŠČENCAS Valdysiu aš liežuvį – nevaldysiu –
Vis tiek jie man pakaušį nuplikys...

JOGAILA Man gaila, riteri, tavęs. Tu – žūsi.
Ir taip retėja mūsų eilės baisiai...
SIEŠČENCAS Manęs netrauks velniai. Tik tu laikykis!
JOGAILA Nelaimė Vytauto lyg sužalojo
Mane, lyg, rodosi, sulaužė kaulus.
SIEŠČENCAS Karaliau, Vytautas pagis, – toks tvirtas!
JOGAILA Taip daug krūvon nelaimių susidėjo.
Prislėgė man senatvę kaip akmuo.
Klaiku man daros...
SIEŠČENCAS Mylimas karaliau,
Gyvenime svarbiausia – geras ūpas!
JOGAILA Tau gera, riteri, sakyt. Tu – laisvas.
Tu šiandie čia, rytoj – kitur, ir niekas
Tavęs įstatymais nesuvaržys.
Tave galvažudžiu vadina...
SIEŠČENCAS Keikia
Mane, bet gero ūpo nenustoju...
JOGAILA Žinau tave. Žinau aš visą tiesą.
Bet atviras esi žmogus. Ne suktas.
Tu vienas prieš mane neveidmainiauji.
Todėl ir branginu tave kaip draugą.
SIEŠČENCAS Per daug garbės man, mylimas karaliau...
JOGAILA Kaip liūdna mirt senam, tu nesuprasi.
Gyvenimą kaip elgetai praleidus!
Karalius! Dengia galvą karūna!
Bet pats tu – kalinys! Tu – juodas vergas,
Visiems tu tarnas vienas visuomet!
Tu nesuprasi, riteri, manęs...
SIEŠČENCAS Aš pasakyčiau, kaltas pats esi:
Varyk velniop klastingus patarėjus, –
Geruoju neis – iškarti pusę liepk!
JOGAILA Aš – užkurys! Ar tu žinai, ką reiškia –
Karalius užkurys?! Kur tu matei,
Kad kalinys galėtų pasirinkti
Kalėjimo sargus? Taip pat ir aš.
Gal yr karaliai kur kitur. Ne Lenkuos.
Parduos tave su sąžine, su siela
Už menką pinigą, už žemės šiukšlę.
Tau įsakys, ką tu turi daryti.
Kalbėti ką. Mylėti. Jausti. Vesti...
Nepažiūrės, ko trokšta tavo siela.
Sutuoks tave. Vaikų tau prigimdys!
Laiške ne tai parašo, ką man skaito,
Ir skaito man ne tai, kas parašyta!
Karalius – užkurys! Cha cha! Nešioju

Karūnos auksą ant žilos galvos!
Senatvėje į grabo lentą linkstant,
Ne karūna man guli ant galvos,
Bet gėda. Žemės slegianti trauka.
SIEŠČENCAS Tavęs tokio dar nemačiau, karaliau.
Kalbi kaip moteris kokia... Kas tau?
JOGAILA Gyvenimą tylėjau savo visą.
Kenčiau... Nebegaliu! Širdis pratrūko.
Tėvynėj savo aš nebegaliu
Bebūti aklas, kurčias, nebylys!
Kai Vilniun atvažiuoju – man kitaip...
Čia viskas miela širdžiai. Man čionai
Lengviau alsuot. Kalnai, kalneliai, klonys...
Neries bangų švelnioji pyniava...
Prie vieškelio plataus sodeliai vyšnių...
Lakštingalos giesmė alyvų krūmuos...
Net dargana, šalna rudens vėlyvo –
Kaip laimės sapnas Viešpaties paunksmėj!..
Lankau senas vietas... Kaip tremtinys!
Ir vienas skausmą – vienas – slėpt turiu!..
SIEŠČENCAS Neišmintingas tu buvai, karaliau,
Dėl Lenkijos nustodamas tėvynės.
JOGAILA Ne vien karaliai klysta vesdami...
Kaip aš mylėjau šventąją Jadvygą!
SIEŠČENCAS Mylėjai tu, tikiu, tai gali būti...
Bet ji – tave?.. Karaliau mano mielas!
JOGAILA Net meilės džiaugsmas, dovana žmonių,
Nebuvo lemta man pažint gyvenant!
Šeima manoji... Dieve, kam mane
Taip rūsčiai nubaudei! Kodėl ne aš,
Bet Vytautas mirtingam patale!
Tamsusis kapas mano Lietuvoj
Lengvesnis būtų man neg karūna
Auksinė žemėj svetimoj senatvėj...
SIEŠČENCAS Man liūdna pas tave gyvent, karaliau...
JOGAILA Ką tu manai?
SIEŠČENCAS Be darbo ilgu man...
JOGAILA Pas čekų husitus rengies keliaut?
SIEŠČENCAS O ne! Norėčiau aš... pas Švitrigailą...
Manau, turėsiu darbo aš pas jį!..
JOGAILA Ir tu mane rengies apleist senatvėj?
Su vasaros kaitra paukšteliai skrenda,
Pavasarį užmiršdami ir žiedus,
Kuriais jie džiaugės meilėj ir gyveno...
Ir viskas samanos visur pas žmones, –

Tik samanos, – tik samanos, – žmogau...

Įeina SONKA *ir* ŠVITRIGAILA *su raktais rankose*

V

TIE PATYS; SONKA, ŠVITRIGAILA

ŠVITRIGAILA Tai šitą riterį pakart prašei,
Taurioji karaliene? Riteri,
Girdėjau, tavo karalienei rūpi,
Kad tu kur ant šakos prasivėdintum?
SIEŠČENCAS Šviesiausia karalienė palankumo
Man niekuomet per daug šykšti nebuvo...
ŠVITRIGAILA Nepliopk. Štai raktai. Imk. Pilies rūsius
Eik peržiūrėk. Praneši man, ką radęs.
Reikės – netruksiu aš tavęs pakart.
Keliauk.
SIEŠČENCAS Klausau. Sudieu, karaliau mielas.
Manęs blogu žodžiu tu neminėk...

Išeina

V I

TIE PATYS, be SIEŠČENCO

SONKA Atrodo, jūs abudu, kunigaikšti,
Su riteriu pažįstami geri?..
O aš maniau...
ŠVITRIGAILA Gerai, kad moteriškė
Nors apie riterį galvoti ima...
JOGAILA Taip, taip. Tu atėjai, meilingas broli.
Bajorai Lietuvos tavim pradėjo
Man skųstis...
ŠVITRIGAILA Man kas rūpi skundai jų!
JOGAILA Tačiau...
ŠVITRIGAILA Matyt, daugiau jie neišmano,
Kaip unijas rašyt, piršliaut ir skųstis?
JOGAILA Bijau, kad, mielas broli, tu suklydai.
Tu Vytauto valia likai paskirtas
Didžiuoju kunigaikšiu Lietuvos.
Ir valią jo pagerbti tu turi.
SONKA Čia Vytauto joks nuopelnas. Seniai
Turėjo būt skriauda atitaisyta,
Kuri tik gėdą visai darė šeimai.
ŠVITRIGAILA Labai dėkoju, karaliene. Gaila,
Nemėgstu moterų, kai... gėdą mini!
Aš Vytautą gerbiu, kiek man to reikia,

Ir boboms mokyti savęs neleisiu!
JOGAILA Bet Vytautas dar gyvas. Jam priklauso
Likimas spręsti Lietuvos. Ir turto.
O tu šeimininkauji jo namuos.
Ir turtą jo kažin kur gabeni.
Tu Lietuvos suskaldai bajorus
Ir slėgi rūpesčiu mane sunkiu.
ŠVITRIGAILA O kas mane kankina – tau nerūpi?
Nerūpi, kad tu, pats grybu pavirtęs,
Patvindei mano kraštą paleistuviais?
Kad viskas padrika kaip gaisro vietoj?!
JOGAILA Nežino nieks, ką tu manai. Tik mato,
Jog griūva Vytauto pradėtas darbas...
Tu niekuo netiki. Kaip jie tikės?..
ŠVITRIGAILA Jei netiki bajorai manimi,
Tai kaipgi aš galiu tikėti jais?!
Dar nežinau, kur – angelas, kur – velnias...
Per daug kvailių ausų pridirbai sienoms,
Kad aš ką nors galėčiau pasakyti, –
Dar maža Vytauto tau pamokos?
JOGAILA Dar tu turėsi būti seimo rinktas,
O tu elgiesi kaip? Žaidi! Sieščencui
Raktus tu įdavei! Ar tu žinai,
Kaip įsižeis dėl to visi bajorai?
ŠVITRIGAILA Sieščenec neapvogs. Jis puikiai žino,
Kas laukia jo. Žmonių, – žmonių man reikia!
Žmonių, kad vykdytų, kas įsakyta,
Ilgai nesamprotavę. O kalbėti –
Aš Lenkų palieku bajorams teisę.
JOGAILA Gerų žmonių įžeist nereikia tyčia.
SONKA Ką reiškia pyktis Lietuvos bajorų!
Didysis kunigaikštis turi teisės
Daugiau neg Vytautas...
ŠVITRIGAILA Tavęs kas prašo
Kišt nosį tarpdurin? Geriau tu eitum
Ir mintum molį pragare...

Įeina ZBIGNIEVAS

V I I

TIE PATYS; ZBIGNIEVAS

ZBIGNIEVAS Karaliau,
Tai negirdėtas daiktas! To betrūko,
Kad vaitas iš Bendzino kaip namie
Pradėt šeimininkaut karaliaus rūmuos!

Jis landžioja visur su raktų pundu...
Karaliau, piktinas tavim bajorai!
JOGAILA Matai, sakiau tau, broli, kas išeis.
SONKA Tai kunigaikštis davė jam raktus.
ZBIGNIEVAS Ach, kunigaikštis?.. Per anksti pradėjai...
ŠVITRIGAILA O kas tau rūpi, pone, ką pradėjau?
Eik cerkvėn – poterius kalbėk ir melskis
Už savo nuodėmes, – tenai tau vieta.
Aš laiko neturiu su jum daugiau
Kalbėt. Ir pliaukšt kaip jūs. Girdėjot, – ką?
Na, tai dar jūs išgirsite mane.

Išeina

VIII

TIE PATYS, be ŠVITRIGAILOS

SONKA Suklydai, vyskupe! Apsigavai!
Jis neklausys! Jisai visus parduos!
ZBIGNIEVAS Aš juk sakiau – laukinis gyvulys!
JOGAILA *ilgesiu besigrauždamas*
Koksai klaikus ruduo... Aš visuomet
Vėlyvojo rudens nemėgau... Taigi.
Jis visuomet nelaimę neša man.
Kaip, vyskupe, manai? Ne taip... ne taip...
Pavasaris... žydėjimas... Čia šalta...
Kaip Vilniuje nyku... Visi ten, Trakuos...
Pas Vytautą, ligonį... Jie tenai...
O mes čia sėdim... Tartum kažko laukiam...
O Vytautas be mūsų... Trakuos... miršta...
Karališkai... Kaip, vyskupe, manai?

Įeina SIEŠČENCAS

IX

TIE PATYS; SIEŠČENCAS

SIEŠČENCAS *šelmiškai nusiteikęs*
Kaip tarnas paklusniausias – vergas – jautis, –
Lenkiuos žemai karališkai šeimynai,
Pradėdams savo pareigas naujas.
Šviesiausias kunigaikštis Švitrigaila
Šeimininku mane paskirti teikės
Ir prašė pasirūpint, kad svečiai
Jo sotūs būtų kaip namie, miegotų
Minkštai, tarpusavy jaukioj taikoj...
Labai prašau... Ko reikia kam – prašau...

ZBIGNIEVAS Prasmek tu pragaran, šėtone kreivas!
Tai kvailas juokas! Piktas įžeidimas!
Pėda užnuodyta čia kiekviena!
Čia oro kiekviena pašvinkus sauja!
JOGAILA *slėpdamas įsižeidimą*
Nelaiko niekas pririšto... Kaip nori...
ZBIGNIEVAS *įgeltas*
Nė valandėlės čia nebepaliksiu!
Ir tau, karaliau, aš vardu karūnos
Į Krokuvą greičiau patarčiau grįžt, –
Sušaukti seimą ir daryti tvarką, –
Nelaukt, kol už tave aš padarysiu!
JOGAILA *priimdamas iššaukimą*
Tu taip manai? O Trakuos kaip... ligonis?..
ZBIGNIEVAS *jausdamas savo galią, įtūžęs*
Komedija dėl Vytauto karūnos,
Kaip muilo burbulas, dabar baigta, –
Visų komedijų pati kvailiausia!
Tau nebėra ko veikt daugiau čionai, –
Ir bėk, skubėk, karališkas seneli,
Kol dar žeme tave nešioja kojos, –
Kol suvaikėt visai nesuskubai!
SONKA Teisybė. Vyskupas, matai, supyko...
Karaliau, tu klausyti jo turi
Ir baigt komediją greičiau... kaip vyras.
JOGAILA *itin prislėgtas*
Gerai. Klausau. Baigiu. Tuojau. Dabar.
Važiuoju aš iš čia... Baigiu. Baigiu.
Kur laukia Vytautas, mieliausias brolis...
Jūs Trakai! Trakai! Ir mane priglausit...
Mum, vyskupe, ne pakeliui šį kartą...

Pauzė; jogailiška ironija

Tu – Krokuvon? Toks vienas? Nebaisu?
Sieščenec, mylimas, prašau, būk geras:
Tu palydėk garbingą vyskupą...
Stačiai į Krokuvą... jį pristatyk!
Na... dar... gali paimt... ir karalienę...

JOGAILA *skubiai išeina; nejaukumo ir nesusipratimo nebylė scena*

X

TIE PATYS, be JOGAILOS

SIEŠČENCAS *pirmas supratęs padėties ironiją, šelmišku džiaugsmu*
Žemiausias tarnas jūsų, mano ponai...

ANTRAS PAVEIKSLAS

Trakų pilis 1430 m. Kiemas prie koplyčios. Plati lipynė į koplyčią. Vidury didelės plačios durys į koplyčią – uždarytos; šalia jų – mažos durelės, pro kurias nuolat vaikšto žmonės. Aplink kiemą – mūras. Užu mūro visą laiką girdėti rudens vėjo staugimas ir ežero bangų šnarėjimas. Koplyčioj – gedulingos pamaldos be pertraukos. Visą laiką girdėti gedulinga muzika, kurios garsai susilieja su vėjo ir ežero graudžiu ūžimu. Kieme prie koplyčios kartais slankioja žmonių būreliai, – koplyčion eina arba iš jos, sustoję ar susėdę šnekučiuoja, skirstos. Nuolatinė žmonių cirkuliacija. Visur rūpestingai klaiki laidotuvių nuotaika. Didingai graudžios muzikos fone, kuri, kaip galima iš apystovų spėti, skamba koplyčioje prie numirėlio, šitame fone dar labiau ryškėja gyvųjų žmonių kalbos ir rūpesčių menkysta. Giedamos koplyčioje šventosios giesmės eina tai paraleliai, tai intermediškai su įvykiais scenoje

I

CHORAS *koplyčioje, – užu scenos*

O, didis Viešpatie dausų,
Geriausias Tėve iš tėvų,
Išgirsk raudas vaikų tavų!

Kaip amžių slenkanti mirtis
Sukaustė skausmas mums širdis
Prieš Tavo tėviškas akis!

Maži mes esam ir silpni,
Šešėlio Tavo neverti,
Bet Tu pastiprint mus gali!

Kelionėj žemės ir kančios
Nors krislą duok šviesos Tavos –
Te meilė mirtį mums atstos!

I I

MIKALOJUS *su Tarnovskiu išėjęs iš koplyčios*

Manyčiau, vojevoda, metas būtų
Pabaigti laidotuvės... Šitiek gaištam!

TARNOVSKIS Labiausiai man patinka papratimas
Lietuvių – apraudot grabe velionį:
Triukšmingai skelbia savo nuliūdimą,
Velionio nuopelnus viešai skaičiuoja
Ir skundžias jam dėl nuosavos menkystos!
Ne Dievui meldžias, atgailos nedaro
Dėl nuodėmių, bet prie lavono verkia,
Prisiekdami pasitaisyt... Teisybė,
Savotiška išpažintis vieša?

MIKALOJUS Laukiniai jie tebėr. Visi – pagonys.
Taip maža juos krikščioniška šviesa

Tenušvietė! Kiek darbo mūs dar laukia!..
Stačiai man įkyrėjo tas staugimas, –
Aštuonios dienos jau, kaip mes čionai
It musės slankiojam tiktai be vietos...

RUMBAUDAS, matyti, laidotuvių tvarkdarys, skubiai eina iš koplyčios, bet, pamatęs vojevodas, sustoja

I I I

RUMBAUDAS Pavargot, ponai? Gal kiek pasistiprint
Užeitute?.. Tos maldos... nusibos!
TARNOVSKIS Labai dėkoju. Kaip karalius jaučias?
RUMBAUDAS Per tą savaitę taip paseno, – gaila
Net pažiūrėt. Vis meldžias atsiklaupęs.
Visai nelaimė pribaigė senelį.
MIKALOJUS Kada lydėsim pagaliau?
RUMBAUDAS Karaliaus
Nejudint prašo nė iš vietos kūno,
Kol brolis Švitrigaila čia atvyks.
MIKALOJUS Kas dieną girdim vis tą patį: laukia!
O Švitrigailos nėr kaip nėr. Įgriso...
RUMBAUDAS *įsižeidęs*
Atvyks tikrai. Karalius gavo žinią.
Gal net dar šiandie. O tuomet jau greitai...
Kuo aš daugiau galėčiau patarnaut?

Skubiai išeina

I V

MIKALOJUS Kvailystė! Švitrigaila grįš ar ne –
Nežino nieks. Ir kam jis reikalingas?
Ar laukt reikės, kol ims trūnyt lavonas?
TARNOVSKIS Klausyt karalius nebenori nieko.
Pasikeitė. Toks tapo atkaklus...
MIKALOJUS Kodėl gi vyskupas neįsimaišo?
Jis puikiai moka suvaldyt karalių...
TARNOVSKIS Ha!.. Jis dabar karalių pavaduoja
Pas karalienę... Ją visai užmiršo
Senatvėje karalius...
MIKALOJUS Vėl nelaimė!
Jei Vytautas iš grabo atsikeltų –
Vėl gautum naują karalienės bylą...
Tai velnio padaras! Tikra Sodoma!
TARNOVSKIS Poznanės vyskupas... koplyčion grįžkim!
MIKALOJUS Ir aš su juo nenoriu susitikti.

Abu sueina atgal koplyčion; per kiemą koplyčios linkui ateina CIOLEKAS ir STRAŠAS

V

CHORAS *užu scenos*

Kaulai sulinko,
Gyslos ištįso,
Veidas išdžiūvo
Nuodėmėj man! –

Taip nusidėjau
Viešpačiui mano!
Nuodėmė slegia
Mano pečius!

Graužia ir raižo,
Degina širdį,
Savo piktybe
Bado akis!

Kur pasidėsiu, –
Kaip atmaldausiu
Viešpatį mano
Savo varge?

Ežero vėtrą –
Peršauksiu verkdamas, –
Gal atraudosiu
Nuodėmę aš...

V I

STRAŠAS Matei? Pabėgo vojevodos! Zuikiai!
CIOLEKAS Netrukus nebebėgs. Tau karšta bus.
Girdėjau, karalienė tik ir laukia,
Kol Vytautą pakas... Tau klius už bylą!
STRAŠAS Tikrai ką nors girdėjai, vyskupe?
CIOLEKAS Daugiau tu nebeliudysi prieš ją.
Jeigu ne Vytautas, seniai ji būtų
Šunims tave pasiuntus šėko pjauti...
Dabar ant tavo kailio atbaidys
Kitus, kad sekti jos darbų nedrįstų...
STRAŠAS Jei karalienė man, tai naujas jos
Globėjas tau labiau nedovanos.
Ir kam kažin iš mūsų bus karščiau?..
CIOLEKAS Tylėk, karalius eina.
STRAŠAS Kas su juo?
Taip apsigaubus veidą, – nepažįstu?
CIOLEKAS Kunigaikštienė. Vytauto našlė.

Už jų taip pat našlė, Maskvos kniazienė.
STRAŠAS Ar Sofija? Tai – Vytauto duktė?
CIOLEKAS O tu manei? Su ja sūnus Vosylius.
STRAŠAS Prie grabo melstis eina... Na, o mes?
CIOLEKAS Kodėl gi? Galim pasimelst... Eiva.

sueina koplyčion

Ateina JOGAILA, *parankėj vesdamas* JULIJONĄ; *paskui juos eina* SOFIJA SU SŪNUMI IR RUSŲ BOJARINAI BEI LIETUVIŲ BAJORAI

VII

CHORAS *užu scenos*

O, sopulingoji,
O, maloningoji,
O, gailestingoji
Motina Viešpaties,
Melskis už mus!

Žemėj kentėjusi,
Dievą regėjusi,
Rojun nuėjusi,
Motina Viešpaties,
Melskis už mus!

Nuodėmėj gimusie,
Kaltėj apmirusie,
Šaukiamės tyruose, –
Motina Viešpaties,
Melskis už mus!

Dievo gimdytoja,
Sielų valytoja, –
Būk užtarytoja!
Motina Viešpaties,
Melskis už mus!

VIII

JOGAILA Neverk, kunigaikštiene. Mes visi
Ne šiandie, tai rytoj taip pat atgulsim
Ramybėj amžinoj ant juodo sosto...
Visus vienodai sielvartas prispaudė.
Tu veido nematysi, kuriame
Giliausias skausmas liūdesiu netrykštų...
O Vilniaus vyskupas, senelis šventas,
Jau aštunta diena prie grabo klūpo...

Aš net bijau, jei dar diena, kita –
Nebeištvers senelis... Guls šalia...
JULIJONA Kaip aš neverksiu! Man nebėr dienos!
Tokia baisi naktis, kaip šmėklos siaučia!
Šaltam kape man būt lengviau prie jo,
Negu užuomaršoj užtrokšti vienai!
Leisk, Viešpatie Aukščiausias, leisk, Dangau,
Numirt ilgėjimos miela mirtim!
Drauge su juo į vieną kapą gult!
JOGAILA *visiškai susigraudinęs*
Man liūdna ne mažiau galbūt kaip tau!
Tik vienas jis mane suprato teisiai!
Jis vienas buvo man brangus pasauly, –
Be jo, daugiau aš nieko neturėjau!
Pirmoji mano meilė jis, – drauge
Ir paskutinė! Vienas aš likau,
Kaip vėtros nusukta šaka žilvyčio,
Likimą savo graudų baigti nešti...
Girdi, kaip keliasi malda į dangų, –
Sparnais plasnoja, rodos, angelai?..
Tebus valia Aukščiausio nūn ir amžiais, –
Tebus garbė švenčiausiai Jojo valiai!
Eiva, kunigaikštien, – tenai prie grabo
Tegu ir mūsų širdys susilies
Į bendrą maldą verkiančių širdžių...
Gal Jis ir mum palengvins mūsų naštą...
Eiva, eiva kunigaikštien, eiva...

VISI sueina koplyčion

I X

CHORAS *užu scenos*
Didi, plati, šviesi, saulėta
Tavoji dangiška šalis!
Kas duos šešėly Tavo vietą, –
Duris mums Rojun atdarys?

Kas mums pakels nuo žemės veidą
Ir mūsų širdį apvalys?
Koks tėvas skęstančius apleido
Savus sūnus ir dukteris?

Tave didžiam varge pažįsta,
Kas vengė laimėje Tavęs!
Tegu žmogaus baisi menkystė
Mirties žaizda nebeskaudės!

Ateina SONKA, ZBIGNIEVAS IR SESERYS ŠČEKOCKOS

X

SONKA Aš pavargau. Man silpna. Katažyna,
Pažvelk, ar jau koplyčioje karalius.

SESERYS sueina koplyčion

Kaip tyčia, šiandie ežeras pasiuto.
Kaip jūroj bangos šniokšdamos bėgioja.
Toks vėjas. Toks audringas šiaurės vėjas!

ZBIGNIEVAS Nieks grabo vežt nedrįs laivais į krantą.
O tiltas – supas vandeny kaip skiedra.
Sueis minia, dar grabas – ir nugrimsim.
Eit juo net ir pavieniui pavojinga.

SONKA Kalėjimas tikrai. Į krantą sveikas
Patekt nebegali. O čia – lavonas...
Staugimas tas koplyčioj... Žmonės, žmonės...

ZBIGNIEVAS Pilies kvailesnės niekur nemačiau, –
Nei kas tave pasieks audringą metą, –
Nei tu, vargan patekęs, beišplauksi!

SONKA Jei bangos nenurims, tai Švitrigaila
Pilies pasiekti šiandie negalės?

ZBIGNIEVAS Na, to tikrai pikta dvasia negriebs, –
Jis permaus ežerą kaip lydeka!
Bet šiandie jo nelaukiu aš per daug, –
Rytoj vis tiek lavonas reiks lydėti...
O šiandie... šiandie, mano karaliene..
Audringas ežeras... retai gražus!
Įsiklausyk tiktai, kaip bangos ūžia!
Jos, rodos, pakelia tave sparnais,
Verpetais supdamos per melsvą plotą,
Liūliuodamos į naują būtį neša!
Radau paunksmę šioj saloj, kur niekas
Net ir netyčia neužeis... Tik bangos,
Tik ežeras girdėti... vėjas staugia...

Grįžta SESERYS *iš koplyčios*

KATAŽYNA Karalius meldžiasi prie grabo kojų,
Nuleidęs galvą...

ELZBIETA Apsikniaubęs verkia...

KATAŽYNA Lyg atsisveikina su šiuo pasauliu...

ELZBIETA Našlė išbalus, rodos, tuoj apalps...

KATAŽYNA Ir Vilniaus vyskupas taip pat atrodo...

ELZBIETA Žmonių sausai koplyčia prisikimšus...

BALSAI UŽU SCENOS Valio, šviesiausias kunigas, valio!
Šviesiausias kunigaikštis Švitrigaila!

SONKA Sugrįžo Švitrigaila?!
ZBIGNIEVAS Ach, pataikė!..
SONKA Ar ne geriau mum būtų pasišalint?
ZBIGNIEVAS O, niekuomet!

Įeina ŠVITRIGAILA, SIEŠČENCAS, RUMBANDAS, BAJORAI, KARIAI

XI

RUMBAUDAS Šviesiausias kunigaikšti,
Čionai, prašau... Koplyčioj guli jis.
Karalius ir našlė, visi bajorai
Ir Vilniaus vyskupas – prie jo visi...
Jam kapas Vilniaus katedroj iškaltas.
Aštuonios dienos, kaip čionai tavęs
Įsakymu karaliaus grįžtant laukiam...
ŠVITRIGAILA Ir laikot uždaras duris didžiąsias?
RUMBAUDAS Karalius taip įsakė... Šitoks vėjas...
ŠVITRIGAILA Ach, taip! Tuojau duris atidaryt, –
Nelįsiu gi koplyčion aš pro plyšį...

Rumbaudo ženklu atidaromos didžiosios durys. Iki palubei iškeltas puošnus grabas. Žvakės, žibintai, papuošimai. Gedulingas liuksusinis karališkas puošnumas. Koplyčia – pilna žmonių. Švitrigaila, kaip stabo ištiktas, sustingsta vietoj ir taip išklauso visą choralą, kurį antifoniškai gieda žemi kaip vargonai bosai ir choras

XII

BOSAI Verk, tėviškėle, verk, Lietuva, –
Jau nusileido saulė tava!
CHORAS Ašaras lieki nuliūdime –
Tavo karalius guli grabe!
BOSAI Vargšė našlaitė tu palikai,
Verkia našlaičiai tavo vaikai!
CHORAS Ašaras lieki nuliūdime –
Tavo karalius guli grabe!
BOSAI Šauksi, raudosi – neprisikels –
Niekas mirties jo nebeatmels!
CHORAS Ašaras lieki nuliūdime –
Tavo karalius guli grabe!
BOSAI Verk, tėviškėle, verk, Lietuva, –
Jau nusileido saulė tava!
CHORAS Ašaras lieki nuliūdime –
Tavo karalius guli grabe!

Choralui pasibaigus, giesmės ir reginio sujaudintas, Švitrigaila puola prieš grabą ant kelių, bučiuoja žemę. Švitrigailos priesaikos metu eina jo klausyti žmonės iš koplyčios, nustebę ir susijaudinę. Lenkų bajorai reiškia didelio susirūpinimo, ypač nekantrauja Zbignievas

XIII

ŠVITRIGAILA Karaliau Vytaute! Atleisk klajūnui,
Kad tavo vardą keikdamas minėjau!
Apsvaiginai tu man akis ir klausą!
Bet tu žinai, kad tavo vardo niekas
Nedrįso prie manęs minėt niekingai!
Dabar iš aukšto sosto tu žiūri
Už tūkstantį karalių galingesnis!
Dangaus vardu palaimink tu mane,
Kad aš galėčiau eit keliu tavuoju, –
Pakelt galėčiau tavo naštą!
Tu dėl tėvynės mūsų nemarios
Kaip milžinas vargai, kaip viešpats koveis!
Prisiekiu tau, – laisva tėvynė tavo
Galinga ir didi per amžius bus!
Te prabočių nusmeigs mane Perkūnas,
Jei mano priesaika bus neverta!
Kol nors viena plastės širdis lietuvio, –
Tu būsi amžiams Lietuvos karalius!
Neleisk suklysti man ir nusilpnėti!
Žodžius tetikrins mano šita žemė,
Bučiuodams ją, tavęs šaukiuos, karaliau:
Jei tavo valios pildyt neįstengsiu –
Tegu geriau manęs ji nenešios!

Priesaika išveda Zbignievą iš pusiausvyros

XIV

ZBIGNIEVAS Gana! Gana bedieviškos kalbos!
Krikščionių čia bažnyčia, – ne pagonių!
Už nuodėmes geriau velionio melskis!
Nebūk kaip aklas gyvulys bažnyčioj, –
Tu savo klastą ašarom apliek,
O ne prieš Viešpatį kvailai burnok!

Švitrigaila tebėra priesaikos ekstazėj. Zbignievui pradėjus kalbėti, Švitrigaila žiūri į jį, lyg nieko nesuprasdamas, visai apkvaišęs. Paskum, staiga supratęs, pašoksta laukinės katės vikrumu, lyg į mirtiną priešą lemtingą kovos momentą. Jo žodžiai prisisunkę tokio karščio, lyg Zbignieve būtų susikaupusios visos Švitrigailos gyvenimo kančios ir visi jo priešai

ŠVITRIGAILA Ach, šitaip tu!.. Suimkit šitą popą!
Sakau, suimkit! Griebk, Sieščencai, – vesk
Laukan jį iš akių! Per ežerą
Plukdyk! Išmesk už sienų Lietuvos!
Už sprando iškratyk! Kad jis nė dulkės
Iš mūsų žemės neišvežt!

SONKA Prakeikė!

Atkeršijo man Vytauto lavonas!

Suzmenka

ŠVITRIGAILA Plukdyk ir šitą raganą velniop!

SIEŠČENCAS suktu patenkintu veidu, karių padedamas, ištempia ZBIGNIEVĄ, – atrodo, Sieščencas jaučiasi laimingiausias, jei gali Zbignievui kuo nors įgelt. Minia, įvykių kaitros nustebinta, nusigandusi tyli

ŠVITRIGAILA Ko tylite sustingę kaip belaisviai?
Karalius mirė?.. Ne! Karalius – gyvas!
Iš aukšto sosto pergalę jis skelbia!
Iškelkit vėliavas! Ir vainikus
Ištieskit vieškeliu plačiu: karalius
Mus veda Vilniun, sostan Gedimino!

Sujunda minia; sujunda vėliavos, vainikai, žibintai, – visi, rodos, pasiryžę iškilminga eisena žygiuot į Vilnių. Tuo tarpu muzika ir choras paplinta tokiu galingu maršu, kuris, rodos, ir numirėlius iš kapų prikels. Prieš pat uždangai nusileisiant, sujunda grabas: lyg jį nuima nuo katafalko, – lyg jis į publiką slenka, – lyg jo lavonas kelias

X V

VYTAUTO MARŠAS

Te pašėlus vėtra ūžia,
Verkia motina, meilužė, –
Suskambės varpai sudužę
Gedimino dovanos –

Kaip iš žemės klodų tinklo
Skelsim Vytauto paminklą –
Vilniaus sostą – amžių ženklą –
Ženklą Vytauto naštos!

Moišė Kulbakas

Moišė Kulbakas (1896–1937) – moderniosios žydų literatūros klasikas, vienas didžiausių ir populiariausių Lietuvos žydų – litvakų – poetų. Gimė Smurgainių miestelyje (dab. Baltarusija), garsėjusiame didikų Radvilų jame įkurtomis amatininkų manufaktūromis bei cirko meškų dresavimo akademija. Tėvas Šloimė buvo miškų savininkas, dirbo medienos įmonėse, tad poetas vaikystę leido tarp girių ir ežerų, prie Neries upės, kuria buvo plukdomi sieliai. Žydų, pasinėrusių Lietuvos ir Gudijos gamtoje, semiančių iš jos gyvybinių galių, suartėjusių su gamtiška valstiečių pasaulėjauta, paveikslas vėliau tapo itin ryškus šio rašytojo kūriniuose. Kulbakas įgijo tradicinį žydišką išsilavinimą: mokėsi pagrindinėje religinėje mokykloje – chederyje ir aukštesniosiose teologijos mokyklose – Švenčionių ir Voložino (Baltarusija) ješivose. Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, dirbo privačiu mokytoju Kaune, pradėjo rašyti eiles pirmiausia hebrajų, paskui – ir jidiš kalba. Kulbakui buvo lemta tapti būtent jidiš, gimtosios Rytų ir Vidurio Europos žydų kalbos, virtuozu (beje, litvakų jidiš tarmė tapo bendrinės jidiš kalbos pagrindu). Būdamas dvidešimties, 1916 m. debiutavo Vilniuje ėjusiame literatūriniame žurnale *Literatūros sąsiuviniai* (*Literarishe heftn*) eilėraščiu „Žvaigždelė" („Shterndl"), parašytu kaip fronte esančio kareivio malda žvaigždei, kuris netrukus tapo toks populiarus, kad virto liaudies daina. 1920 m. Kulbakas Vilniuje išleido pirmąjį poezijos rinkinį *Giesmės* (*Shirim*), kuris prasidėjo eilėmis, iki šiol kartojamomis kaip jautriausia Lietuvos žydų meilės savo gimtajai kalbai išraiška: „regėjau aš žydų žodžius kaip kibirkštėles, kaip kibirkštėles,/ ištrauktas iš žaizdro gilybės nakty,/ regėjau aš žydų žodžius kaip šviesius balandžius, kaip šviesius balandžius,/ burkuoja, burkuoja balandžiai širdy." Tais pat metais išvykęs į Berlyną, savarankiškai lavinosi, domėdamasis moderniojo meno srovėmis, lankydamasis muziejuose ir literatūros kavinėse, dirbdamas teatre. 1922 m. rinkinyje *Naujieji eilėraščiai* (*Naye lider*) paskelbė didžiulio atgarsio sulaukusią poemą *Gudija* (*Raysn*) apie žydus, plukdančius sielius Nerimi ir Nemunu ir išgyvenančius Lietuvos gamtos misteriją, o kartu – nematomas vidines žmogiškąsias dramas. Nuo 1923 m. Kulbakas grįžo į Vilnių, savo įkvėpimo miestą, ir tapo tiesiog viso jidiš literatūrinio gyvenimo vadovu. Tarpukario trečiajame dešimtmetyje jo poetinė, prozinė ir dramaturginė kūryba buvo pats reikšmingiausias Vilniaus žydų literatūros reiškinys. Kulbaką savo autoritetu ir mokytoju laikė ir netgi jo kultą Vilniuje puoselėjo daugybė jaunų žydų literatų ir menininkų, tarp jų ir garsioji modernistinė grupė „Jung Vilne" („Jaunasis Vilnius") – kitas didžiulės svarbos reiškinys, pagimdęs jau pokario pasaulinės žydų literatūros įžymybes.

1927 m. Kulbakas buvo išrinktas pasaulinio žydų PEN centro prezidentu. Vilniuje parašė vienus reikšmingiausių savo kūrinių: dramą *Jakobas Frankas* (*Yankev Frank*), romanus

Mesijas, Efraimo sūnus (*Meshiekh ben Efrayim*), *Pirmadienis* (*Montik*) ir, žinoma, garsiąją poemą *Vilnius* (*Vilne,* 1926); 1929 m. čia pasirodė jo naujas eilėraščių rinkinys *Eilės ir poemos* (*Lider un poemen*), B. Kleckino leidykloje – rinktiniai raštai. 1928 m. dėl įvairių asmeninio ir politinio pobūdžio priežasčių, suviliotas sovietinės valdžios pažadų, išvyko gyventi į Minską, t. y. – į Tarybų Sąjungą. Tačiau netrukus, po nepavykusio bandymo priversti Kulbaką rašyti privalomą propagandinę socrealizmo literatūrą, stalinistinio „valymo“ metu buvo suimtas, nuteistas neva už šnipinėjimą Lenkijai ir 1937 m. sušaudytas.

Kulbako originalioji kūryba apibūdinama kaip romantizmo, realizmo, simbolizmo ir ekspresionizmo jungtis, primenanti kito vilniečio Česlovo Milošo ankstyvąją poeziją. Nors iškyla labai aštrus modernistinis socialinės ir egzistencinės krizės pojūtis, tačiau kartu Kulbako tekstuose visokeriopai išsiskleidžia gamtiškoji pasaulėjauta, savita žydiška Lietuvos peizažo mitologija, vitališkasis panteizmas, kuris jungiasi ir su gilia žydų mistikos tradicija. Daugelyje tekstų pulsuojanti idėja – Lietuvos žydų kultūros, folkloro ir jidiš kalbos išaukštinimas. Kulbako kūryba daugeliu atžvilgiu yra Lietuvos žydų literatūrinio modernizmo sintezė.

Siūloma literatūra: Moišė Kulbakas, *Vilnius*: [poema] jidiš, lietuvių, anglų, prancūzų, vokiečių, lenkų, rusų kalbomis, sudarytojas Alfonsas Bukontas, Vilnius: Žuvėdra, 2008.

Mošė Kulbakas

VILNIUS

1
Su talesu vaikšto kažkas tavo mūrais.
Naktį liūdėdamas vienišas budi mieste.
Įsiklauso: seni pereinami kiemai ir šventyklos
Aidi lyg apdulkėjus, užkimus širdis.
Tu esi psalmynas iš geležies ir iš molio;
Kiekviena siena – melodija, kiekvienas akmuo – malda,
Kai liejasi mėnesiena į kabališkas gatves
Ir iškyla tavo stingdantis nuogas grožis.
Liūdesys – tavo džiaugsmas, bosų gilių džiugesys
Choro dermėj, tavo šventės – budynės,
Ir tavo paguoda – spinduliuojantis skurdas
Lyg priemiesty vasaros tylūs ūkai.
Tu esi Lietuvon įstatytas tamsus talismanas,
Apipintas kerpėm ir samanom pilkom;
Kiekviena siena – pergamentas,
kiekvienas akmuo – šventas raštas,
Išdėlioti mįslingai ir praskleisti nakčia,
Kai ant senos sinagogos sustiręs vandens nešėjas
Stovi ir barzdą užvertęs skaičiuoja žvaigždes.

2
Naktį liūdėdamas vienas budžiu aš mieste:
Nė garso aplink. Riogso namai – skudurų krūvos,
Vien kaži kur aukštai lajinė žvakelė laša ir mirksi, –
Tai kabalistas įsitaisęs palėpėje sėdi
Ir verpia kaip voras dulsvą gyvenimo siūlą:
– Ar yra kas nors tolimoj, gūdžioj tuštumoj,
Iš kur mes, apkurtę, atklystantį balsą išgirstam?
Ir stovi prieš jį švininis Razielis tamsoj
Senais, aptrintais pergamento sparnais,
Jo akiduobės pilnos voratinklių ir smėlio:
– Ne, nėra. Tiktai liūdesys, daugiau nieko nėra!..
Žvakė laša. Žalias žydas klausosi suakmenėjęs
Ir tamsį iš angelo akiduobių čiulpia.
Pastogė virš pastogės – kuproto padaro plaučiai,
Kuriais tas atsikvepia, snausdamas tarp kalvų.
O gal tu, mieste, esi kabalisto sapnas,
Skrendantis per žemę kaip vortinklis rudens pradžioj?

3
Tu esi psalmynas iš molio ir geležies,
Ir pasklidę klajoja tavo blunkančios raidės:
Moterys – lyg bandelės, vyrai – stangrūs kaip rąstai;
Žvarbios, slaptingos barzdos, pečiai lyg iškalti,
Ir akys, judrios, pailgos, kaip luotai upėj – – –
Tavo žydai prie sidabrinės silkės vėlumoj
Mušasi į krūtinę: o Dieve, nusidedam, nusidedam...
Spokso mėnulis pro langus tarytum balta akis –
Ten skarmalai boluoja sukabinėti ant virvės,
Lovose kūdikiai guli – geltoni, glitūs vikšrai,
Ir mergšių, jau pusiau nuogų, kūnai kaip lentos – – –
Rūstūs tavo žydai tarp gatvių, siaurų ir rūsčių:
Stingsta nebylios jų kaktos nei sinagogos sienos,
Ir antakiai samanoja – lyg virš tavo griuvėsių stogai.
Tu esi psalmynas, ant laukų parašytas,
Ir kaip varnas giedu tave mėnulio šviesoj,
Nes Lietuvoje saulė netekėjo niekada.

4
Liūdesys – tavo džiaugsmas, bosų gilių džiugesys
Choro dermėj, tavo tylusis pavasaris juodas.
Kalas iš mūrų medelis, iš sienų – žolė;
Iš senmedžio šliaužia apsnūdę peleniniai žiedai,
Ir kyla iš lėto nuo žemės purvinos dilgės,
Vien apmirusių sienų šaltis ir nešvara.
Bet pasitaiko nakčia, kai akmenį džiovina vėjelis:
Artėja gatve sidabruodama užsisvajojus būtybė,
Užgimus iš skaidriausios vilnies ir mėnulio spindulių –
Tai Vilija atsikėlė, miglota ir vėsi.
Ir daili, ir nuoga, su ilgom gaivinančiom rankom –
Įžengė į miestą. Išsikreipę žiūri langeliai akli,
Ir tiltukai permesti tarp bekalbių mūrų.
O niekas durų neatidarys, neiškiš galvos
Pasiteiraut, ko reikėtų persišviečiančiai grakštuolei.
Stebisi kalvos aplink ir bokštai barzdoti,
Ir tylu, ir tylu – – –

5
Tu esi Lietuvon įstatytas tamsus talismanas,
Ir žmonių pavidalai vos matos tavo gelmėj:
Tolimoj properšoj – balti, spindintys gaonai,
Pastangų nugludinti kaulai – smailūs, tvirti;
Plieninio bundisto raudoni karšti marškinėliai,
Pas žilą Bergelsoną skubantis mėlynas mokinys,

Ir jidiš kalba – ąžuolo lapų vainikas
Ant šventiškai kasdienių vartų miestan.
Pilkšva jidiš – tai spindesys primerktuose languose, –
Tai aš kaip keleivis prie šulinio pakelėje
Sėdžiu ir jos šiurkščių garsų klausausi.
O gal tai kraujas taip garsiai kunkuliuoja manyje?
Aš miestas esu! Tūkstančiai durų į pasaulį,
Į apskretusią šaltą mėlynę – stogai virš stogų.
Aš – pajuodus liepsna, godžiai laižanti sienas
Ir svetur žėruojanti aštrioje litvako akyje.
Aš – pilkuma! Aš – pajuodus liepsna! Aš – miestas!

6
Ir ant senos sinagogos sustiręs vandens nešėjas
Stovi ir barzdą užvertęs skaičiuoja žvaigždes.

Vertė Alfonsas Bukontas

Salomėja Nėris

Salomėja Nėris (1904–1945) – didžiausia lietuvių lyrikė, subtiliausiai perteikusi moteriškąjį pasaulio jutimą, gyvenimo džiaugsmą ir skausmą. Gimė 1904 m. lapkričio 17 d. Kiršuose (Vilkaviškio r.) valstiečių Uršulės ir Simono Bačinskų šeimoje. Vaikystėje mėgo liaudies dainas ir pasakas. Mokėsi Alvito pradžios mokykloje, Marijampolės progimnazijoje, vėliau – Vilkaviškio „Žiburio“ gimnazijoje. Anksti atsiskleidė jos gabumai literatūrai, dailei, gimnazijoje redagavo ateitininkų laikraštėlį *Ateities žiedai*. 1921 m. pradėjo siųsti eilėraščius į Kaune leidžiamą *Tėvynės sargą*. Rašė dienoraštį, dažnai likdama nepatenkinta savimi, svajojo apie kilnų ir prasmingą gyvenimą, norėjo aukotis žmonėms kaip Kristus, bet žmonių vengė, buvo uždara ir melancholiška. 1924 m. Salomėja Bačinskaitė įstojo į Lietuvos universiteto Teologijos-filosofijos mokslų fakultetą, pasirinkdama lietuvių literatūros istorijos specialybę, prie kurios papildomai priklausė vokiečių kalba bei literatūra, pedagogika ir psichologija. Įsitraukė į Vinco Mykolaičio-Putino organizuojamas jaunų literatų sueigas, susipažino su dideliu būriu meno žmonių (Jonu Griniumi, Juozu Paukšteliu, Ignu Petrušaičiu, Juozu Grušu, Liudu Gira, Juozu Keliuočiu, Emilija Kvedaraite, Jadvyga Laurinavičiūte ir kt.), skaitė savo poeziją, kuri visiems darė didelį įspūdį, lankė parodas, koncertus, spektaklius, kino teatrus, mėgo pasaulinės literatūros klasikus, atmintinai mokėsi poeziją. 1926 m. dienoraštyje rašė: „Visa, kuo ir kam aš gyvenu, yra menas. Jis kaip saulė gaivino mane nuo lopšio dienų. [...]. Šioji saulė nušvies mano gyvenimo skeveldras, ir jos ne mažiau gražios ir brangios man bus. Kiekviena šukelė, spindulio atgaivinta, nauja saule visam pasauliui spindės.“[1] Pradėjo bendradarbiauti Griniaus redaguojamoje *Ateityje*, atrinkdama debiutuojančių poetų eiles (tarp jų – ir Brazdžionio, Miškinio, Aisčio). Ilgėjosi didelės meilės, kankino nusivylimai ir abejonės, tačiau viską nustelbė jaunatviškas tikėjimas gyvenimu ir laime – tai akivaizdu pirmajame rinkinyje *Anksti rytą* (1927). Kritikai debiutinę poetės knygą vienbalsiai išgyrė, akcentuodami minties vaiskumą, fantazijos žaismą, eiliavimo lengvumą, stiprų muzikinį pradą, daininguma. Nors šiek tiek jautėsi Maironio, simbolistų (Vinco Mykolaičio-Putino, Leono Skabeikos), impresionistų (Balio Sruogos, Kazio Binkio) įtaka, vis dėlto Salomėja Nėris prabilo unikaliu balsu, iškart subūrė savo skaitytojų ratą ir pateko į lietuvių poezijos elitą. Gira (E. Radzikauskas) recenzijoje rašė: „Tokių smagių, tokių jaunų, tokių malonių knygučių, taip kupinų nedirbtino jausmo ir tikrosios poezijos požymių, iš liet. poetų, kurie vos pirmąjį dar savo rinkinėlį leidžia, nuo K. Binkio ‚Eilėraščių‘ neteko mums skaityti. Tik Nėris už aną ‚Eilėraščių‘ Binkį daug tvirtesniu žingsniu ir su labiau suderinta lyra į poezijos vieškelį išėjo. Vidujinio

[1] Salomėja Nėris, *Raštai*, Vilnius, t. 3, p. 253.

harmoningumo, savaimingumo ir formos meistriškumo žvilgsniu Nėris griežtai prašoko visus pirmąsyk pasireiškusius mūsų poetus. S. Nėris – tikrai nauja ir nemaža jėga mūsų literatūroj. Jėga sveikintina, nes ne tik ne maža, bet ir giliai kultūringa ir nebijanti pasakyti savo žodį.“[2]

Eilių savitumas reiškiasi besąlygišku pasikliovimu savo moteriškuoju *aš*, jaunatvišku veržlumu, drąsia meilės jausmo adoracija, lakia ir glausta eilute, tapybiškais vaizdais, muzikaliu aliteracijų bei asonansų sąskambiu, netikėtomis ir taikliomis asociacijomis:

Anksti rytą parašyta
Daug naujų skambių vardų –
Versiu knygą neskaitytą
Nuo rytų lig vakarų.
[...]
Anksti rytą baltos laumės
Laimę lėmė man jaunai —
Ir išbūrė, ir nulėmė
Jauna būti amžinai.
„Anksti rytą“

Meilės romanas su vedusiu profesoriumi šveicaru Juozu Eretu, impozantiška asmenybe, trukęs kelerius metus, nuteikė miesčionišką Kauno visuomenę ir bažnyčią prieš Salomėją Nėrį – 1928 m. baigusi universitetą ji išsiunčiama mokytojauti į tolimą užkampį – Lazdijus. Čia ji jautėsi tremtinė, atstumtoji. Brendo keršto ir drąsaus akibrokšto poreikis. Po dvejų ilgų ir nuobodžių mokytojavimo metų Lazdijų gimnazijos direktorius kunigas Jonas Starkus pasiūlė išvykti į užsienį pasitobulinti vokiečių kalbos. 1929 m. dalį vasaros Salomėja Nėris praleido Vienoje, kur susibičiuliavo su kairiųjų pažiūrų menininkais Kaziu Boruta, Vladu Ladu Serbenta bei Broniumi Zubricku. Šie rodė jai socialinius didmiesčio kontrastus – prabangą ir skurdą, aiškino išnaudotojiškos ekonomikos dėsnius, teigdami, kad didysis menas negalįs likti abejingas neteisybei ir melui, kad poetas turįs būti kartu su skriaudžiamaisiais. Salomėja Nėris susižavėjo šiomis idėjomis ir drąsiais, anarchistiškai nusiteikusiais bernais, vieną jų įsimylėjo, o tie irgi liko patenkinti laimėjimu – žinomiausią ateitininkų poetę patraukė į savo pusę...

Po atostogų Salomėja Nėris grįžo labai pasikeitusi. Naujos jos nuotaikos, ryžtingas nusiteikimas keisti savo poeziją ir gyvenimą atsispindėjo antrajame poezijos rinkinyje *Pėdos smėly* (1931). Abstraktūs pirmos knygos kontrastai tarp beribių erdvių ir mažos širdies antrajame rinkinyje peraugo į konkrečias dramatiškas įtampas, paaštrėjo lyrinio subjekto santykis su pasauliu, pasigirdo nusivylimo ir priekaištų („Tremtinio Lietuva“, „Sudeginkit mane“), ryškus laikinumo ir mirties motyvas („Kaip žydėjimas vyšnios“, „Nebark manęs!“, „Tokios tolimos“, „Vasara praėjo“, „Rudenio ašara“, „Beržas“), meilės tema įgavo dramatiškesnę romanso gaidą („Pabučiavimas“, „Valkata“, „Kur baltos statulos“, „Prieblandos ir snaigės“, „Kada manęs nebus“, „Tu taip toli“, „Baltoji poema“, „Skausmas“, „Raudona rožė“, „Per greit prarasta“), pasirodė nauji pažeminimo, socialinės ne-

[2] Liudas Gira, „Salomėjos Nėries debiutas“, in: *Salomėja Nėris literatūros moksle ir kritikoje*, Vilnius, p. 337.

teisybės paveikslai („Vienos bare“, „Pilkajam broliui“), sudėtingesnė tapo eilėraščio struktūra. Kritikus daugiausia sužavėjo poetės sugebėjimas perteikti didelius egzistencinius išgyvenimus trumpu poetišku aforizmu, jausti gyvenimo trapumą ir stebuklingumą. Vaižgantas rašė: „Lyg šilkiniu siūleliu ir biseriniais poterėliais išsiuvinėti vaizdeliai, miniatiūros, už kurias tačiau tenka mokėti kaip už didelius paveikslus.“[3]

„S. Nėris ima rašyti tik tada, kai jos sieloje subręsta kažkoks vidinis įvykis, kai sąmonę užlieja viena stipri banga. Kad ir į kokias mažas atkarpėles poetė dalytų šį įvykį, jis vis vien atsiveria visas.“

Vytautas Kubilius

Išleidusi *Pėdos smėly* ir sulaukusi palankių recenzijų, Salomėja Nėris liko nepatenkinta per mažai nustebinusi, todėl ruošė tikrą provokaciją – 1931 m. gegužės mėnesį išėjo penktasis *Trečio fronto* numeris, kuriame buvo trys jos eilėraščiai ir pareiškimas. Pareiškimą-prašymą atleisti iš darbo Salomėja Nėris nunešė gimnazijos direktoriui tuoj po žurnalo pasirodymo. Poetė išties visus nustebino, tačiau tik poelgiu, ne savo eilėmis. Rašyti avangardistine rėksminga poetika jai, subtiliai lyrikei, nesisekė: eilėraščiai panašėjo į eiliuotą publicistiką, prikištą trafaretinių klišių. „Man truputį gėda dėl savo eilėraščių, kad jie tokie mizerni. Reikėjo, kad labiau subręstų. Sunku taip iš karto save perdirbti“, – teisinosi laiške Venclovai.[4]

Metusi mokytojos darbą Salomėja Nėris persikėlė į Kauną, tikėjosi kairiųjų materialinės paramos ir svajojo tapti laisva menininke, tačiau iš to nieko neišėjo. Teko pačiai prasimanyti, kaip toliau gyventi. Ji ėmėsi vertimų iš vokiečių bei prancūzų kalbų, bet pragyventi iš honorarų buvo neįmanoma, poetė atsidūrė ties skurdo riba. Išgelbėjo Mykolaitis-Putinas, pasiūlęs įsikurti savo bute ir mokyti vokiečių kalbos jo dukterėčią. Taip Salomėja Nėris vėl atsidūrė tarp meno ir mokslo žmonių – pas profesorių lankėsi šviesuomenės elitas, Mykolaičių šeima eidavo į pobūvius ar vakarones. Vincas Krėvė Salomėjai Nėriai pasiūlė bendradarbiauti universitete leidžiant lietuvių tautosaką, kuria poetė rimtai susidomėjo. Tačiau gyventi kaip išlaikytinei nebuvo smagu, ir Salomėją Nėrį globojęs kunigas Mykolas Vaitkus pasiteiravo, ar ji nenorėtų grįžti į gimnaziją. Apsisprendusi teigiamai Vaitkaus pastangų dėka gavo mokytojos vietą Panevėžio gimnazijoje. Nors mokytojos darbo taip ir nepamėgo, bet galėjo gyventi savarankiškai, atsidėti kūrybai. 1935 m. išėjo trečiasis jos poezijos rinkinys *Per lūžtantį ledą*, dedikuotas tragiškai žuvusiems lakūnams Dariui ir Girėnui. Jame dominuoja platūs mostai, veržlus sakalų įvaizdis, jūros, bangų, žuvėdros, lūžtančio ledo metaforos, perteikiančios lyrinio subjekto prieštaringų emocijų skalę, dinamišką aktyvumą, norą per audras ir pavojus realizuoti save, pasiaukoti prasmingoj kovoj, dvasiškai apsivalyti. Šalia lig tolei dominavusio „aš“ atsiranda bendrinis „mes“, kartais kalbama brolių, draugų vardu – kairiųjų pamokos nedingo be pėdsakų. Salomėja Nėris šiame rinkinyje prakalbo žymiai įtaigesne, pagaulia retorika, tvirtai komponavo eilėraščio mintį.

Panevėžyje, kur ją globojo Didžiulių šeima, poetė susipažino su vietos menininkais, tarp jų – skulptoriumi Juozu Buču. Įsiliepsnojo didelė ir ilgai laukta meilė. „Nejaugi ji man skirta? Nuo šio lapkričio 8 d. vakaro aš gyvenu kaip sapne“[5], – rašė dienoraštyje. Laimingi

[3] *Romuva*, 1931, Nr. 19, p. 461 .
[4] Salomėja Nėris, *Raštai*, t. 3, p. 382.
[5] Salomėja Nėris, *Raštai*, Vilnius, t. 3, p. 314.

kartu sutiko 1936-uosius, įsigijo sklypą namui Palemone, rudenį išvyko į Paryžių (gauta kūrybinė stipendija), kuriame civiliškai susituokė gruodžio mėnesį. Laimingi Prancūzijoje gyveno ir kūrė dar pusmetį. Vasarą grįžo į Lietuvą, rudenį Salomėja Nėris pagimdė sūnų. Jį augindama, rengė naują knygą *Diemedžiu žydėsiu*, kuri pasirodė 1938 m. gegužę.

Lyginant su *Per lūžtantį ledą* tai visiškai kitokios nuotaikos rinkinys. Jame dominuoja dvasinė ramybė bei išmintinga pusiausvyra. Dingęs nepasitenkinimo apmaudas, nuskaidrėjusi mintis kontempliuoja būties paslaptį ir pasaulio grožį, kuris darosi vis brangesnis nujaučiant karą ir negandas. Tūkstantmetė tautos išmintis, kurią Salomėja Nėris atrado liaudies kūryboje, įsigėrė į pasaulio matymą bei jutimą, tapo eilėraščio filosofine potekste, slypinčia už poetinių vaizdų. Vaizdai komponuojami tautosakiniu paralelizmo principu, perteikiančiu universalias gimimo, gyvenimo, mirties, prisikėlimo kategorijas. Žmogaus ir gamtos ryšys yra amžinas, žmogus yra gamtos dalis. Žmogaus gyvenimas – tai pavasarinis žydėjimas, trumputis, bet nepaprastas stebuklas. Tai turime jausti ir atminti kiekvieną akimirką. Įstabios minties ir vaizdo koncentracijos pasiekta akvarelinėse miniatiūrose „Diemedžiu žydėsiu“, „Alyvos“, „Rudenio arimuos“, „Saulės kelias“, „Aš nenoriu mirti“. Tai ne tik Salomėjos Nėries, bet ir lietuvių poezijos šedevrai. Knygoje dominuoja trumputis, lakoniškas eilėraštis, kuriame telpa viskas – susimąstymas, meilės išgyvenimas, realus gatvės piešinys („Dvidešimti sū“), senelės prisiminimas („Senelės pasaka“), šviesi gimtinės vizija („Visur aš ją matau“). „S. Nėris ima rašyti tik tada, kai jos sieloje subręsta kažkoks vidinis įvykis, kai sąmonę užlieja viena stipri banga. Kad ir į kokias mažas atkarpėles poetė dalytų šį įvykį, jis vis vien atsiveria visas“[6], – pastebi Vytautas Kubilius. Brandžiausiame rinkinyje sutelkta ir aukščiausiu lygiu meniškai realizuota visa ankstesnė vaizdo kūrimo, minties koncentracijos, eiliavimo tobulinimo patirtis.

Siūloma literatūra: Vytautas Alekna, *Salomėjos Nėries gyvenimo ir kūrybos metraštis. Pirma knyga*, Vilnius, 1995; Vytautas Alekna, *Salomėja Nėris: Gyvenimo ir kūrybos metraštis. Antra knyga*, Vilnius, 1997; Viktorija Daujotytė, *Salomėja Nėris*, Kaunas, 1999; Viktorija Daujotytė, *Salomėja Nėris: Fragmento poetika*, Vilnius, 2004; Juozas Girdzijauskas, *Lietuvių eilėdara: XX amžius*, Vilnius: Mokslas, 1979; Vytautas Kubilius, *XX amžiaus literatūra*, Vilnius: Alma littera, 1995; Vytautas Kubilius, *XX amžiaus lietuvių lyrika*, Vilnius: Vaga, 1982; *Literatūra ir kalba*, t. 4: *Salomėja Nėris*, Vilnius, 1959; Kęstutis Nastopka, *Lietuvių eilėraščio poetika*, Vilnius: Vaga, 1985; *Salomėja Nėris: Tarp dainos ir regėjimo*, sud. R. Brūzgienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005; Eugenijus Žmuida, „Salomėja Nėris“, in: *Lietuvių literatūros istorija: XX amžiaus pirmoji pusė. Antra knyga*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010.

[6] Vytautas Kubilius, *Salomėjos Nėries lyrika*, p. 124.

Salomėja Nėris

DIEMEDŽIU ŽYDĖSIU

Ir vienąkart, pavasari,
Tu vėl atjosi drąsiai. –
O mylimas pavasari,
Manęs jau neberasi – –

Sulaikęs juodbėrį staiga,
Į žemę pažiūrėsi:
Ir žemė taps žiedais marga...
Aš diemedžiu žydėsiu – –

Panevėžys, 1936.III.3

TU NUBUSI

Tu nubusi vidury nakties. –
Miško vėjai su tavim kalbės.
Ir beržai rankas į dangų ties
Sveikint gerves, grįžtančias gulbes.

O pavasaris žarstys žvaigždes
Ir tvoras ir pavartes vartys. –
Pro skylėtas baltas paklodes
Kils ir šiaušis dirvos varputys.

Paskutinį smūgį iš peties
Gaus žiema. Ir nemunėliai plauks.
Tu nubusi vidury nakties. –
Tai gimtoji žemė tave šauks.

Palemonas, 1938.III.8

SAULĖS KELIAS

Žiūrėk – mum saulė kelią
Vaivorykštėm nudažo,
Mus pusnuogius apkloja
Ji šilko spinduliais –

Nušviesk ilgai, saulele,
Gyvenimą mūs gražų! –
Paskui naktis akloji
Ties jūra nusileis...

Palemonas, 1937.VIII.23

VAKARAS JŪROJ

Saulė leidžias. Dega jūra.
Tirpsta jos krantai.
Lyg žuvėdrą baltą burę
Tolumoj matai.

Kur skubi, paklydęs laive?
Nepalik manęs!
Mus bangose naktį gaivią
Žvaigždės glamonės.

Paryžius, 1936.XII.19

ALYVOS

Manęs dar nebuvo, –
Alyvos žydėjo – –
Manęs nebebus jau, –
Jos vėlei žydės. –
Ir kris jų lapeliai
Nuo saulės ir vėjo –
Kaip smėlio saujelės –
Ant mano širdies – –

Panevėžys, 1936.III

BALTAS TAKELIS

Žiūrės ten mama pro langelį,
Kai vakaras pievoj garuos. –
O paruge baltas takelis
Ilgai akyse tavaruos.

Tai krimsies, kam tuomet bareisi...
Paguosti tavęs negaliu – –
Juk aš niekados nepareisiu
Pro paruges – baltu keliu.

Paryžius, 1937.IV.22

AŠ NENORIU MIRTI

Amžius tu šlamėsi,
Šilkalapi uosi. –
O naktim žvaigždėtom
Vasaros šiltos
Tyliame pavėsy,
Kai šakom sūpuosi,
Šimtąkart girdėtą
Meilę čia kartos. –

Aš nenoriu mirti
Nei žemelėj pūti, –
Aš gyventi trokštu
Su tavim drauge! –
Aš nenoriu mirti! –
Geriau uosiu būti,
Šaltu akmens bokštu,
Mažyte sraige.

Palemonas, 1937.VIII.23

SAULĖS KŪDIKĖLIS

Ūžia girios, ūžia
Pasaką slaptingą, –
Skambančiam gegužiui
Pasakų nestinga.

Ąžuolai galingi
Kužda ąžuolams čia. –
Girgžda beržo lingė,
Ir lopšinė šlamščia.

Ne jauni dagiliai
Sparnelius pakėlė, –
Vėjai supa tyliai
Saulės kūdikėlį.

Saulės auksaplaukis
Krykščia man ant kelių. –
Ir kartoja laukas
Džiugesį vaikelio.

Panevėžys, 1936.V.22

BENAMĖS VARNOS

Sulaikę žadą mes praslinksim
Pro juodus žiežulos namus. –
Ten stagarai nuo vėjo linksi, –
Ten plūsta mus, ten keikia mus.

Benamės varnos nusileido
Ties jau geltonu kaštanu. –
Džiovink man ašarą nuo veido
Tu savo lūpų karštumu.

Tylus kuždėjimas beskausmis
Rudens lapelių skinamų. –
O kas prakalbins, kas priglaus mus
Tikrus našlaičius – be namų?

Vai, lanksto laužo laibą vyšnią
Vakaris vėjas neramus. –
Jau niekad, niekad mes negrįšim
Į juodus žiežulos namus.

Palemonas, 1937.XI.16

KAM TĄ VAKARĄ

Tai naktigoniai dainavo – –
Kam tą vakarą šiandie miniu?
Tai virpėjo lapas klevo
Nuo svaigių nakties bučinių.

Pagiry žėravo laužas – –
Kam tą vakarą šiandie miniu?
Saką diemedžio nulaužus,
Tau sagsčiau prie juodų garbinių.

Meilės viešnios išvažiavo – –
Kam tą vakarą nūdien miniu?
Ir pagelto lapas klevo
Nuo aitrių šalnos bučinių.

Paryžius, 1937.IV.22

KAIP AŠARA

Vanduo čiurlena grynas ir ledinis. –
Ir ašara karšta per mano veidą ritas: –
Kaip man sudraust ilgaliežuvių minios?
Kuo permaldauti raganas anytas?

Bet kam dėl to man krimstis ir varžytis?
Kam bartis man su raganom anytom?
Gyvenime tu mano – toks mažytis,
Kaip ašara, paskendus vandeny tam.

Paryžius, 1937.VI.14

VARNOS

Nušalnotos gėlės
Lenkia galveles –
Rudens juodbėrėlis
Jau pakando jas –

Įžūliai sužvengęs,
Sutrypė visas – –
Rengės, ilgai rengės
Varnos į dausas – –

Kaipgi nesirengsi,
Jei tokia mada?
Pyksta varnos, kranksi –
Kam tu ne juoda!

Tau – mažai paukštytei
Varnos pavydės
Ir lakštutės balso,
Ir sparnų kregždės.

Aš jom nepavydžiu
Grožio nė dausų –
Kilkite, išdidžios,
Nors už debesų!

Jūsų vietoj kitos
Po mėšlynus les...
Tik mažos lakštutės
Daugel pasiges – –

1937

DĖDĖS

Girdėjot? Plūsta, barasi
Protingi mano dėdės –
Kam, sako, užsidariusi.
Nebūtus daiktus giedi?

Kam audros, kam tie sakalai.
Tie karžygiai žaizdoti?
Realų, gyvą privalai
Gyvenimą vaizduoti.

Jei, kaip jie nori, nedarai, –
Būk baisiai rūpestinga, –
Vis negerai ir negerai
Ir pastabumo stinga.

O man, sakysiu atvirai.
Seniai liežuvis niežti
Tą jų gyvenimą tikrai
Ryškiom spalvom nupiešti.

Panevėžys, 1936.III.11

NEPAŽĮSTAMAI DRAUGEI

Tu mane myli? Tu manai,
Kad aš labai, labai kažin kas?
Brangioji mano! – Nežinai,
Kaip aš į nuodėmes palinkus!

Jaunystė švaistėsi žaibais. –
Nūnai jau vasara nunoko. –
Tu gal stebėsiesi labai,
Kad aš gyvent lig šiol nemoku?

O mane laimė guodė jau
Ir baudė, nubaudė ne sykį. –
Gyvenimą juk nuodijau –
Tą našlaitėlį pavainikį.

Su ja prasilenkiu dažnai
Ir kankinuos tada paklaikus. –
Brangioji mano! Nežinai,
Kokia iš manęs vėjo vaikas!

Panevėžys, 1936.I.20

MAŽOJI MANO GEIŠA

Ten linksta vyšnių šakos,
Baltais žiedais ten lyja. –
Ten skaisti saulė teka. –
Ten mirti nieks nebijo. –

Mažoji mano geiša,
Baisu – kokia rami tu!
Tylioji mano geiša,
Lyg statula granito.

Tavo skruostai dažyti,
Sakytum skausmas mirė. –
O ne! Jį nužudyti
Tegali charakiri.

Tau niekas dar nesakė,
Tu niekur negirdėjai,
Jog tavo Nagasaky
Jau kyla Prometėjai?

Mažoji siauraake,
Sugriaus ir tau vergiją! –
Raudonai saulei tekant,
Numirti jie nebijo.

Panevėžys, 1936.III.14

DVIDEŠIMTI SŪ

Ruduo Paryžiuj. – Šlapia. –
Bulvaruose šviesu. –
,,Štai, gėlės! Gražios! Kvepia!..
Tik dvidešimti sū!

Čia baltos, čia raudonos –
Taip mėgiamos visų. –
Nevalgiau šiandie... Ponai!
Tik dvidešimti sū!“

Šalti lašai sruvena
Nuo sulytų kasų. –
,,Oi, pirkit, ponai mano,
Tik dvidešimti sū!“

Palauk!.. nors tu, bent vienas
Neužsikimšk ausų!
Stimpu čia visą dieną
Už dvidešimtį sū –

Nuvargę stingsta pirštai,
Ir akyse tamsu – –
Gyvenime! Aš mirštu –
Dėl dvidešimties sū!“

Paryžius, 1937.I.14

ŠĮ RUDENĮ

Šį rudenį bus kelias mūs
Su gervėmis į pietus –
Ir tu, vėjuži neramus,
Be tėviškės, be vietos!

Nuo pamotės, nuo žiežulos
Per šimtą mylių būsim –
Vėjuži, tu pagiežą jos
Šalton šiaurėn nupūsi.

Paryžius, 1937.I.17

LAUKŲ NAŠLAITĖS

Laukai! Dangus jų grynas –
O vandenys upelio! – –
Našlaitės ašaros
        sraunesnės ir už juos –
Kur brolis, kur sietynas?
Kada parjos iš kelio?
O laimė aukso ratuos ? –
        Pro šalį pravažiuos?
Anksti, anksti be galo
Prieš saulę tave kėlė –
Tai pamotės ranka –
        ne motinos geros –
Rugių laukai nubalo –
Prabėgs ir vasarėlė –
O tau nebus kada
        ištiesti nugaros.

Paryžius, 1937.VI.12

MANO VAIKELIS

Brydė rugiuose – ne žvėries, –
Ant katinėlio kam baries?
Tai baltaplaukis mano vaikelis!
Kur tu iries?

Dėl aguonėlės raudonos,
Rugių gėlelės mėlynos
Toli paklydo mano vaikelis
Baltuos miškuos.

Jam apie duoną jie dainuos,
Pasaulio sielvartą dėl jos. –
Bet nesupranta mano vaikelis
Rugių dainos.

Jam pilna žemė spindulių,
Margų drugelių ir gėlių. –
Skraido, plasnoja mano vaikelis
Pats drugeliu.

Ir... sudraskyta aguona,
Gėlė nuvytus mėlyna. –
Sukniubęs rauda mano vaikelis:
Gėlių gana!

Paryžius, 1937.IV.2

KELEIVIS

Į tolumas vieškelis bėga. –
Pasilgusių laimės ir turtų
Išklydo juom daugel sermėgų...
Keleivi pavargęs, iš kur tu?

Tau gluosniai prie kelio sustojo,
Beržai susirūpinę ošia:
Ką parneši broliam artojam?
Kuo savą kampelį papuoši?

Ištįso šešėlių juodumas: –
Tai vakaras grįžta į sodžių. –
Tu gimtojo kamino dūmus
Užuodi, pažįsti be žodžių.

Ir nori, kad būtų tau linksma,
Ir nori su volunge krykšti – –
Sumindyta smilga nulinksta. –
O kurgi tu, džiaugsme pernykšti?

Štai bąla raudonos pašvaistės. –
Įkaitusią žemę pagirdys
Naktužė. O tau kas palaistys
Dulkėtą nuvytusią širdį?

Panevėžys, 1936.III.4

EINAM!

Dail. M. Katiliūtės atminimui

Ką mirtis pakuždėjo
Tau baisioj vienumoj?
„Tu našlaitė tarp vėjų. –
Einam! Einam namo!

Tu bijaisi, mergyte,
Šio pasaulio gudraus?
Einam! Ten tau skraidyti,
Juoktis niekas nedraus.

Tavo pats jaunumėlis,
Rytmetinė daina. –
Vai, mylės tave smėlis
Ir velėna drėgna!“

IŠĖJAI TU

II
Ir pavasario naktį
Su pirmąja rasa,
Niekam, niekam nematant,
Išėjai tu basa.

O minia abejinga,
Nuosaiki visada,
Plauks apsunkus, laiminga, –
Kaip galvijų banda.

LŪPOS IŠBALĘ

III
Su pirmais vyturėliais
Kilo saulė skaisti,
Ėjo kalnus ir slėnius
Spinduliais nusagstyt.

Tiktai lūpos išbalę
Nebžydės spinduliais. –
Ten naktis visagalė
Spindulių neįleis.

KAS ŽINOJO?

IV
Ant apleistos paletos
Nenudžiūvę dažai. –
Kas žinojo, kad vietos
Tau tereiks tiek mažai?

Būtų gal neišvarę
Alkanos ir basos. –
Būtų gal neuždarę
Kąsnio duonos sausos.

Paryžius, 1937.V.8

TĖVELIS MIEGA

Kam žvakės dega nesutemus?
Kodėl taip širdį gelia?
Ko budi baltos chrizantemos
Prie miegančio tėvelio?

Įšliaužia žmonės galais pirštų,
Lyg nebyliai klausimai – –
Iš didžio sielvarto aš mirštu, –
Tokia tyla baisi man!

Vai, gauskite, varpai, sirenos,
Raudokit mano skundą!
Tyliais šešėliais dreba sienos. –
Tėvelis nenubunda.

Tėvelis miega. Nepažadins
Varpų kraupus gaudimas. –
Suspaustos lūpos jo – bežadės. –
Jautri širdis nurimus.

Jau niekad nepramerks blakstienų
Tos akys rūpestingos. –
Jau nebeglostys mūs nė vieno:
Balta ranka sustingus.

Tikrai. Tikrai tėvelis mirė!
Vargai langan sužiuro. –
Ir dienos rūškanos pasviro
Prie našlaitėlių durų.

[1934 pabaiga]

MOTUTĖS AŠAROS

Supa, supa kūdikėlį
Motina ant rankų. –
Bėkite tolyn, šešėliai, –
Spinduliai telanko!

Spindi ašaros motutės
Obelų žieduose: –
Auk, vaikeli, būk didutis, –
Mamą pavaduosi.

Panevėžys, 1936.V.1

SENELĖS PASAKA

Apšerkšnijė mūsų žiemos, –
Balta, balta – kur dairais. –
Ilgas pasakas mažiemus
Seka pirkioj vakarais.

Apie klaidžią sniego pūgą,
Saulės nukirptas kasas. –
Apie žąsiną moliūgą,
Kur išskrido į dausas. –

Apie vilką, baltą mešką,
Burtus, išdaigas velnių, –
Apie vandenis, kur teška
Iš sidabro šulinių.

Apie trečią brolį Joną –
Koks jis raitelis puikus,
Apie Eglę – žalčio žmoną,
Medžiais paverstus vaikus.

Kaip našlaitė nusiminus
Grįžo tuščiomis atgal...
Brenda pušys per pusnynus
Ir išbrist niekaip negal. –

Pusnynuos nykštukai miega.
Aukso žuvys po ledu. –
Bėga ragana per sniegą,
Nepalikdama pėdų.

Našlaitėlė gero būdo. –
O jos pamotė pikta...
Bet... senelė užusnūdo. –
Ir jos pasaka baigta.

Paryžius, 1937.I.2

ATLANTO NUGALĖTOJUI

Vandenyno demonai nubudo, –
Gena, gaudo plieno paukštį baltą.
Alpdamas girdi staugimą gūdų, –
Tai mirtis... Junti jos kvapą šaltą.

Tau sparnus ledų ledai sukaustė,
Žvarbios vėtros širdį surakino. –
Tai gamta sujudo keršyt, bausti, –
Kam išplėšei mįslę vandenyno.

„Skriski, sakale, per kaukiančią bedugnę!“ –
Daug balsų per naktį nuaidėjo. –
„Šąlame! – Gyvybės nešk mums ugnį!“ –
Silpnajėgiai šaukias Prometėjo.

Ir mirties ledinės nepabūgęs,
Plieno paukštis per bedugnę skrenda.
Tegu audra, tegu vėtra stūgaus! –
Jis pasieks gimtosios žemės krantą!

Panevėžys, 1935.X.14

VISUR AŠ JĄ MATAU

Visur aš ją matau
su kūdikiu ant rankos,
Apstulbusiom akim
ir padrikais plaukais.
Gal rudenio naktis
ant vėtrų žirgo trankos, –
Gal plieno giltinė
ją vejasi laukais.

Spygliuotos pertvaros,
nei sprogstančios granatos,
Nei kaukianti mirtis –

jos nieks nesuturės.
O kelias tolimas –
nė akys neužmato –
Pro dujų debesis,
per sielvarto marias.

Ir nesustos jinai
prie naujo smėlio kapo,
Ir niekam neįsmeigs
kryželio ji kuklaus. –
Ir žengs ji per kapus, –
be atvangos, be kvapo, –
Ir prie širdies arčiau
mažytį savo glaus.

O juk ateis diena,
kad nebegaus patrankos. –
Ir gėdos kruvinos
pasauliui bus gana. –
Aš ateitį regiu –
su kūdikiu ant rankos –
Šviesiom, šviesiom akim
ir džiaugsmo šypsena.

Paryžius-Palemonas, 1937

BERŽAI

Iš K. Tetmajerio

Ir pravirko beržų lapai
Rudenio gaida –
Ir į tamsią tolią jūrą
Plaukė jų rauda.

Ir paklausė jūra: „Ko jūs
Raudate, beržai?
Ar jum saulės nepakanka,
Ar lietaus mažai?“

„Debesys lietaus negaili.
Saulė – spindulių –
Tiktai žemė, kurioj augam,
Persunkta krauju.“

AMŽINAS KELEIVI

Eitum, prisiglaustum prie peties gegužio. –
Ko gi apsiniaukęs – lyg ruduo nykus?
Balti sodai linksta, soduos bitės ūžia, –
Pinasi ramunės baltus vainikus.

Jaunu kūnu jaučiam drėgną juodą žemę. –
Žmogui darbininkui poilsis brangus.
O rytoj – su saule! Giedrią dieną lemia
Blaivas ir spalvingas vakaro dangus.

Laimindama skrenda gero derliaus deivė.
Tankus vasarojus. Varpa bus brandi. –
O kodėl tu, žmogau, amžinas keleivi,
Šioj didžiulėj žemėj vietos nerandi?

Paryžius, 1937.I.15

RUDENIO ARIMUOS

Žarsto baltą smėlį
Širvinta nurimus. –
Rymo ramunėlė
Rudenio arimuos.

Viesulai padaužos
Jau sparnus pakėlę, –
Tai blaškys ir laužys
Lauko ramunėlę.

Kam viena likai tu
Rudenio arimuos? –
Akmenėlius skaito
Širvinta nurimus.

Palemonas, 1937.X.14

RUDENIO VIEŠKELIU

Kojom pamėlusiom vieškelio gruodas. –
Nukrankė varnos, vakaro lydimos...
O kas našlaitei kelią parodys,
Kur ta ugnelė gimtojo židinio?

Žvarbūs ir vėjuoti debesys rausta.
Kraupūs vaiduokliai – blaškomi gluosniai.
Lietūs ir ašaros veidą nupraus tau,
Pamotė vėtra plaukus nuglostys.

Kam tu išklydai rudenio vieškeliu?
Ar svetima tau duona pakarto?
Kur ta ugnelė, kur tavo ieškoma?
Baras, tik baras vėtra už vartų. –

Panevėžys, 1935.X.11

SŪNUS PALAIDŪNAS

Nuraudęs beržynas,
Alėjos klevų. –
Ilgu be tėvynės,
Nyku be savų!

Ir šuntakiais, liūnais,
Tamsiais pagiriais
Sūnus palaidūnas
Į sodžių pareis. –

Tą vakarą kartų
Šuva gailiai staugs, –
Prie užkilų vartų
Mama nebelauks. –

Ieškosi mamytės. –
Ji smėly miegos. –
Ją šauksi, prikritęs
Prie žemės nuogos.

Paryžius, 1937.V.13

LEDINĖJ DYKUMOJ

Mes ieškom tako kalnuose,
O mus kažkas klaidina. –
Tai vėjai – tai kalnų dvasia
Kvatojas po ledyną.

O takas mūsų taip arti,
Bet mes visai susmukę – –
Išbalusi kalnų mirtis
Mums rodo žalią snukį.

Toli, toli žmonių namai. –
Kad žemės bent ruoželis!
Nūnai ledinėj dykumoj
Bestyrosi sušalęs. –

Ir užpustys tave sniegai. –
Raudos tau klaikūs vėjai. –
Ereliai, plėšrūs vanagai
Čia klykaus išbadėję.

Paryžius, 1937.I.4

PABĖGUSI LAIMĖ

Ji bėgo be tako, be kelio. –
Jai šaukėm: „Ar tu patrakai?“
Ir matėm, kaip linko berželiai,
Kaip tiesės jai lygūs laukai.

Per pievas, per tamsų pušyną
Ji bėgo plaukais palaidais. –
O vardo jos niekas nežino. –
Ją šaukėm gražiausiais vardais.

Ji mūsų šaukimo nepaisė.
Negrįš jau, negrįš niekada. –
Ir mes nūnai kremtamės baisiai,
Kam jos nesulaikėm tada.

1937

SAULĖS KRAUJAS

Alkanas ir plikas kovas
vandenim patvinęs –
Čiulba, cypauja, čirena
pabaliai, pakrūmė,
Kur ieškosi, vargo paukšti,
sau šiltos nakvynės ? –
Paskutinis traukinys
į vakarus nudūmė –
Veidas nuo žiemos išbalęs,
akys žydro lino
Man šypsojosi pro langą...
Traukinys nubėgo –
Saulę perpiovė per pusę,
saulę padalino –
Saulės kraujas nutekėjo
purpuru ant bėgių –

Panevėžys, 1936.III.22

PAVASARIS KALĖJIME

Nematei tu sprogstant beržo,
Negirdėjai vyturėlio – –
Ilgesingą žvilgsnį varžo
Tau grabai drėgnų šešėlių.

Paukštis čia neranda kelio, –
Net varnėnas jo nežino.
Veltui stiebies prie langelio,
Prie pinučių geležinių!

Tai iš ko tu sužinosi,
Jog pavasaris atjoja? –
Kad krūtinę skauda, kosi?
Sienų plytos ašaroja?

Kad sunkus vežimas dunda, –
Veža gatvėm žemei trąšą?..
Ilgesys pasiutęs bunda
Ir krauju į širdį rašo.

Palemonas, 1937

AUDROS PAUKŠTIS

Ligi žemės linksta pušys. Vėtra spiegia.
Raganos undinės žiaurią puotą kelia. –
Kas budės prie lango naktį šią bemiegę?
Kas išdrįs keliauti viesulingą kelią?

Išsijuosęs žaibas ima žemę plakti. –
Lig padangių šoka bangos okeano. –
Skrenda baltas paukštis per tą juodą naktį. –
Kur tu nusileisi, plienasparni mano?

Prieš siaubūnes audras tu sparnus ištiesęs. –
Nusilenks žaibai tau, vėtra kelią duos tau!
Lydi baltą paukštį akys mano šviesios
Per mirties bedugnę į laimingą uostą.

Paryžius, 1937.I.2

KLAJŪNĖLIS

Kregždės molio gūžtą nusikrėsti baigė. –
O gandrai ties gluosniu sukasi ratu. –
Tur namus erelis ir mažytė sraigė. –
Mielas klajūnėli, kur sustosi tu?

– Štai laukų vėjelis, lengvas debesėlis,
Kaip ir aš, klajūnai – visad be namų. –
O lakus ir baltas mūs šilainių smėlis!
Čia motulė žemė – čia man bus ramu.

Panevėžys, 1936.V.24

ANT LAUKINIO ŽIRGO

Ant laukinio žirgo ji su vėtrom ūžė. –
Niekad nepamirši juoko to smagaus.
Tai jaunystė mano – viesulų mergužė.
Kas besulaikys ją, kas ją besugaus?

Jei nutvert norėsi per bedugnę šokant
Tą laukinę mergą už juodų kasų, –
Nusikrėsi sprandą... Nuskardės tik juokas,
Kaip kalnų griaustinis užu debesų.

Paryžius, 1937.V.13

BANGŲ BARAMI

Klykia žuvėdros prieš audrą, –
Dreba širdis nerami. –
Leidžiasi saulė nuraudus, –
Šiaušias krantai barami. –

Ko jūs ten šmėkšot prie kranto?
Ašaras braukiat? Baugu?
Vergo širdis nesupranta
Mėlynos laisvės bangų!

Neša tolyn mūs eldiją
Jūros dvasia nerami. –
Aš gi su tais, kur nebijo
Plaukti bangų barami.

Panevėžys, 1936.XII

PRAKEIKIMAS

Siaubinga prieblanda užtvindė pirkią,
Visi stovėjo tylūs ir išbalę –
Prieš savo norą nepravirkę. –
O tėvas rodė rūsčio galią.

Įnirtęs, lyg perkūnas, griaudė. –
Jo sunkūs žodžiai krito man.
Kur eisiu aš per liūtį, audrą –
Jo prakeikimo lydima?

Sutvisko žaibas – nušvietė lūšnelę.
Drebėjo tėvo kumštis pakelta. –
Visi drebėjo mirtinai išbalę,
Nedrįso niekas tart: „Ji nekalta!“

Nepulsiu aš po kojų piktam seniui,
Kad spardytų mane, paskui atleistų.
Kad vėl gyventum, kaip gyvenę,
Tarp prietarų tamsiųjų raistų?

Atplėšė vėtra man duris lūšnelės, –
Ir aš benamė girios glūdumoje. –
Gražus žaibais nušvitęs kelias!
Gražu, kai debesys grūmoja!

Dar kartą pažvelgiau į mielą gūžtą. –
Naktis ją globė letenom juodom. –
Girdėjau, kai pušis per audrą lūžta...
Kuris jų seks manom pėdom?

1937.VII

NAKTĮ NYKIĄ

Lyg vaiduoklis naktį nykią
Vaidinuosi: –
Kaip tu savo pavainikį
Uždainuosi?

Neraudok, širdies vaikeli,
Liūlia, liūlia!
Oi, nebark manęs, tėveli!
Oi motule!..

Neramus širdies vaikelis
Neužmiega. –
Šešėliuotas mano kelias –
Kur jis bėga?

Šaltas šiurpas nubučiavo
Jauną veidą. –
Ilsta rankos. Naštą savo
Jau paleido – –

Šalnos gėlos širdį gelia
Naktį nykią. –
Kas mylės tave bedalį
Pavainikį?

Paryžius, 1937.IV.27

AKMENĖLIS TURI ŠALTĄ ŠIRDĮ

Leisk man prie ugnelės pasišildyt, –
Nevaryk į vieškelio audras!
Akmenėlis turi šaltą širdį –
Ir mažos našlaitės nesupras.

Skrenda gervės, skrenda mano dienos, –
Kad galėčiau ranką joms paduot!
Aš skurdi – skurdesnė už rugienas. –
Begalinė širdgėla – ruduo.

Iki žemės vėtra beržą lanksto, –
Ne berželį – o veikiau mane. –
Šiandie dar minu aš tavo slenkstį, –
O rytoj – tamsioji nežinia.

Leisk man prie ugnelės pasišildyt,
Nevaryk į rudenio audras!
Akmenėlis turi šaltą širdį, –
Kas tą širdgėlą rudenę besupras?

VĖTRŲ PAUKŠČIAI

Rudeniniai paukščiai drasko mano širdį. –
Rudi vėtrų paukščiai – skundas alkanų.
Prometėjau – broli, kas tave sušildys?
Kas prakalbins uolą nebylių kalnų?

Spindulių nešėją akmenim apsvaido.
Į krūtinę nuogą suleisti nagai.
Ašaras ir purvą nuo vargingo veido
Kas gi tau nušluostys?.. O draugai, draugai!

Geležim grandinėm čia sukausto žmogų.
O numirti troškai kruvinoj kovoj.
Kas nešios jum šviesą po naktingu stogu?
Kas pažadins laisvę mano Lietuvoj?

NEBEGRĮŽTI

Neminėk man praeities,
Nebeskirki man dainų. –
Tavo dainos be širdies,
Tavo norai be sparnų.

Kur aš eisiu – pasakyt?
Eisiu sodžiais, pamariais, –
Mane miestai pasitiks
Toliaregiais žiburiais.

Lyg apaštalas stropus –
Gandu laisvės nešina –
Per senų dienų kapus,
Su naujų aušrų daina.

Nesirūpink. – Mūsų daug.
Mum tėvynė – žmonija.
Tu „gūžtoj“ manęs nelauk, –
Nebegrįžti man į ją.

LAUKINĖS OBELYS

Laukinės obelys ir kriaušės
Lyg apsnigtos – į žemę linksta. –
Seniai nematė šios pakriaušės
Gegužio draugo – tokio linksmo.

O tokia meilė – tokia meilė
Žiedų žiedais žieduotai žemei!
Regiu, – kaip priešas priešui peilį
Kraujuotąjį krūtinėn remia.

Kad žodžiai sunkūs šie – tikriausia,
Ne vienas man prikišt galėtų, –
Lyg bomba sprogstanti kad rausias
Ant pievų kvepiančių gėlėtų.

Juos kelia duobės tarsi žaizdos,
Užgijusios ant šių pašlaičių – –
Ir temdo žiedus kraujo vaizdas
Ir dainas – ašaros našlaičių.

Kad nerimas į širdį graušis,
Pasauli mano, – būki linksmas!
Laukinės obelys ir kriaušės
Baltais žiedais į žemę linksta.

1939.V.15

TĖVYNĖS MEILĖ

Žygiais, o ne žodžiais
Mes tėvynę mylim.
Ir širdies ugnim tik
Prakalbam į ją.
Kanonadai griaudžiant,
Švino lietui lyjant,
Mes petys į petį
Stojam mūšyje.

Raudona gėlelė
Ant krūtinės draugo,
Ant pilkos milinės
Skaisčiai pražydės.
Tesugers ją žemė,
Te gimtoji saugos
Tą srovelę kraujo
Karžygio širdies.

Kietas mūsų plienas!
Tenedrįsta želti
Dilgėlės ir usnys
Žemėje šventoj.
Širdys mūsų – plienas!
Tenedrįsta kelti
Įžūlaus pakaušio
Išgamos rytoj!

[1940]

HEROICA

Ne ruduo. – Karo debesys renkas
Ant Europos galvos.
Tu pridėk savo magišką ranką
Prie širdies man gyvos.

Dega bundantis karžygio kraujas,
Nebegali nurimt: –
Būk su tais, kurie grumias ir kaujas –
Ne silpna moterim!

Žirgai skrieja per dūmus ir ugnį. –
Aš – ant balto eiklaus!
Jam bedugnė juoda – ne bedugnė!
Jisai kelio neklaus!

Ei, pirmyn – lyg perkūnai įnirtę!
Mūs likimas – kova!
Nuginkluojam šarvuotąją mirtį, –
Ar nusvyra galva? – –

Kas nežinomą karį palaidos?
Kas vainiką uždės?
Ar nušvies nepažįstamą veidą
Mylimoji žvaigždė?

Karo sutryptas juoduoja laukas –
Be medelio, gėlės. –
Glosto saulė tam karžygiui plaukus
Kas jis? – Žemė tylės.

Iškilmingai veš mane patranka –
Pridengta vėliavos.
Draugo šiltą vien jausiu aš ranką
Ant širdies negyvos.

NIEKADA

Mielas veidas pranyko
Sunkiuos traukinio dūmuos.
Daugel nyksta iš lėto
Lūkestėlių gražių. –
Kremta širdgėla tykiai. –
Toks apėmęs graudumas, –
Kad sustaugti norėtum
Tūkstančiu garvežių.

Bėga beržas pro šalį. –
Bėga mintys atgal vis – –
O tas kelias kelelis!
Ar begrįši kada?
Tu ne mano, berželi!
Traukinys juodagalvis
Dunda – mane sukalęs:
Nie-ka-da! Niekada!

VĖJAS NAUJŲ DIENŲ

Pro durtuvų ašmenis vėjas dainuoja,
Vėjas naujų dienų – –
Dainos bombonešių, dainos kanuolių, –
Daina – tarp tų dainų.

Vėtrų pagairėj tu stovi nuskaręs
Ir negali raudot, –
Viską tau, viską sutrypė karas. –
Aplink ruduo, ruduo.

Skurdi milinė – kraujais aptaškyta, –
Ką gi dangstai po ja?
Širdis? – Sušalus našlaitė... Šį rytą
Ji svetima – nauja.

Vėtroj drebi tu – benamis, nuskaręs
Ir negali raudot – –
Tavo tėvynę prarijo karas – –
Šiurpus – nuožmus ruduo.

O žemė sau sukasi, sukas vienodai,
Žemė tokia plati – –
Jūros, kalnai, plačios prerijos, sodai
Eina tavęs sutikt.

Pro durtuvų ašmenis vėjas daiauoja, –
Vėjas naujų dienų – –
Dainos bombonešių, dainos kanuolių –
Daina – tarp tų dainų!

[1939]

IŠ M. K. ČIURLIONIO PAVEIKSLŲ

1. PAVASARIS

Pavasaris – –
Dainuot ims alyva. –
Upelė virpa – vėl gyva.
Padangių nemunu pietys
Ritena debesų lytis.

Pavasaris – –
Berželio šakele srovena
Jo žalsvas kraujas – kraujas mano.
O laisvės nerimas lakus
Su vėju gairina laukus.

Ant balto debesio nutūpęs, –
Tai gluosniu linkčioja prie upės, –
Kregžde nuskrieja per laukus
Tas laisvės nerimas lakus.

O varpas šimtą kartų šauks man –
Vis meilę, džiaugsmą – meilę, džiaugsmą:
Laimingas būki, žemės broli!

Širdies žirgelis duoda šuolį –
Be kelio, tako – per laukus – –
Tai laisvės nerimas lakus!

2. SKRENDA NEGANDA JUODA

Skrenda neganda juoda...

Žemės džiaugsmo valanda:
Ties bedugnėm plaštakėlės –
Vienadienės lauko gėlės.

Pienė pievos vidury –
Pasipūtusi – puri.
Lyg ta pienė pasipūtęs
Žaidžia pievoje vaikutis:

– Mano pienė ta papurus, –
Lankstos man žiedų kepurės.
Ir drugiai ties bedugne
Plasta, sveikina mane.

Mano saulė – visada!

Skrenda neganda juoda.

Šliaužia didelis šešėlis. –
Merkias saulė, vysta gėlės.
Sparnų viesulas šiurpus
Pienę baltąją nupūs.

O vaikutis žaidžia vis. –
Neapsakomai žavi
Žemės džiaugsmo valanda.

Skrenda neganda juoda.

3. ŽYDI SAULĖ

Žydi saulė raudonais žiedais.
Paskutinį kartą žydi saulė – –
Man vienam ji pražydės juodai...
O gražus, dainuojantis pasauli!

Glaudžias gluosniai kiparisų bokštais.
Nebeverks širdis ir nebmylės, –
Ir įpras ji nieko nebetrokšti – –
Tyliai vysta nukirsta žolė.

Mylimoji, tu išbalus nešies, –
Saitą urną – glaus šilti delnai. –
Tai širdies karščiausias kraujo lašas. –
Tai draugystės mūsų pelenai.

Kyla saulė. Raudonais žiedais
Nubarstys ji žalią slėnį – –
Man vienam jinai žydės juodai
Po drėgnai alsuojančia velėna.

4. ŠAULYS

Rieda saulė –
Ugnies kamuolys. –
Per pasaulį
Žygiuoja šaulys.

Šalta žemėje, liūdna tenai:
Dengia saulę juodi slibinai.
Juodo paukščio sparnai dideli, –
Per šešėlius pražvelgt negali.

Saule dagantį
Šaulį prašau:
– Juodą negandos
Paukštį nušauk!

Įtempta raumenų geležis, –
Kad laisva būtų žemė graži,
Kad sušiltų, atgytų gamta, –
Raumenų geležis įtempta.

Saulė kaitins
Vėl jūras, žemes. –
Saulės kraitį
Sukrausim ir mes.

5. DRAUGYSTĖ

Tekeikia prakeiksmu pasaulį
Išsekę lūpos pranašų! –
Draugystę mano tau – kaip saulę,
Kaip šviesų ilgesį nešu.

Ak, ilgos naktys, juodos delčios, –
Padangės pilnos debesų.
O vis dėlto – sakyk, kodėl čia,
Kodėl taip žemėje šviesu?

Jei tu manai, kad saulė, – klysti!
Ne saulė teka mum kasryt. –
Tai mūsų didelė draugystė,
Mūs kraujo muzika skaidri!

Dėl jos ir žemėje gyvenam,
Dainuojame dainas dėl jos. –
Dėl jos ir nemunai srovena,
Ir ošia girios žaliosios.

6. PIENĖ

Piene, piene – nuostabi gėlele,
Ko tu rymai vėjų pabarėly? –
Kur priglausi baltąją galvelę?
Kur užsnūsi vėlų vakarėlį?

Pučia vėjas, plaukelius kedena, –
Baltus plaukus nuo galvelės rauna.
Per dirvoną, rudenio laukelį
Neša pienės baltąjį pūkelį.

Piene, piene – mano tu gėlele,
Gaila tavo man baltos galvelės!
Gaila mano vargo jaunystėlės –
Išblaškytos vėjų pabarėly. –

Kad pavirstau pilku lauko smėliu, –
Kad giliai žemelėje gulėtau!
Kad nugrimztau šaltu akmenėliu, –
Nemunėlis kad viršum tekėtų – –

LAUMĖS DOVANOS

Skaisti žara nubluko
Saulėleidžio bare. –
Ringuoja laumės rūką
Nuo pievų vakare.

Sutemo platūs toliai,
Sutemo ir laukai. –
Skubėkite namoliai,
Baudžiauninkų vaikai!

Šaunieji mano broliai,
Kol širdys jaunos plast,
Aplenkite iš tolo
Jūs laumių skalbyklas.

Tik saulei nusileidus,
Jos braido po rasas. –
Ir prausia baltus veidus,
Šukuojasi kasas.

Kas jų išgirsta dainą
Ir klausos apžavų,
Jau niekad nepareina,
Jau niekad prie savų.

Skubėkite namoliai
Į dūmines pirkias,
Sesutės jaunos, broliai,
Vargelio juodo kęst.
*
Suplušusi per dieną –
Vis dvarui negana –
Sugrėbti savo šieną
Skubėjo Elena.

Siūbavo smilgos žalios,
Rugiai – draugai geri.
Jos pamestas ryšelis
Verkšleno pabary.

Neverk, brangus maželi,
Varguži mano tu!
Mamytei rankos gelia,
Širdelėje kartu.

Tėvelį į rekrūtus
Nuvarė neseniai...
Man dega pilnos krūtys, –
Tu sotus būsi greit.

Tik duok sugrėbti šieną,
Štai niaukiasi labai, –
Mauroja jautis šėmas,
Žvairuodamas žaibais.

Ji šieno pluoštus braukia
Grasmingoj prietemoj –
Ir girdi – tartum šaukia:
„Greičiau, skubėk namo!“

Ji žemėn grėblį meta
Ir leidžias tekina
Per mišką gūdų metą –
Vargdienė Elena.

Medžioklėje netyčia
Kalė čia nušauta, –
Ir jos akli šunyčiai
Paliko – kaip našta.

Ir ponia tarnui kvykia:
„Eleną man pašauk! –
Jos kūdikis mažytis,
Ji pieno turi daug.“

Net kojų nebejaučia
Skubėdama tamsoj. –
Įnirtę grumias jaučiai
Padangėje visoj.

Jau dvaras. Ten po šieną
Šunyčiai be kalės, –
Iščiulps jai visą pieną,
Mažyčio negailės.

„O dieve! Mano vaikas –
Paliko laukuose!“
Ji blaškosi paklaikus,
Jai siaubas akyse.

Surask tu jį, suraski, –
Laiku pasigedai.
Gal vilkas jau sudraskė?
Gal užplakė ledai?

Baltkojis, žebris, murza, –
Visų nė nežinia, –
Visi jie sotūs kniurza,
Sudribę daržinėj.

Rūbus jai vėjas drasko.
Pasimetė skara.
Miške dejuoja, braška, –
Kvatojasi audra.

Vaitoja miškas, laukas,
Dirvonai suarti.
Kraupiai kažkas sukaukia
Visai visai arti.

Ji širdį lyg paukštuką
Prispaudusi delnais...
Audra į šoną suka
Su debesų kalnais.

Ir išslenka mėnulis –
Išbalęs, nejaukus...
Čia jos vaikelis guli, –
Pažįsta tuos laukus.

O kupetų daugybė!
Iš kur jų tiek čionai?
Nė pusės nesugrėbė
Prieš audrą juk jinai.

Sukrautas visas šienas,
Ir įsmeigtas grėblys.
Šešėliai mėnesienos – –
Bet kurgi, kurgi jis?

Jai širdį plėšo, gelia...
Lyg vanago nagai – –
O ašara, vargeli
Tu mano – kur dingai?

Širdis nuvargus plaka:
Tu neberasi jo!
Žiauri tyla jai sako:
Gali laukais klajot!

Tik mėnuo, žvaigždės vienos
Bemirkčioja aklai.
Ir driekias mėnesienos
Išbalę audeklai.

Ir senas laumių gluosnis
Nusvirusiom kasom, –
Jisai tave paguos tik,
Paverks šaltom rasom.

Bet kas gi čia dainuoja –
Liūdnai taip – iš tiesų?
O gal širdis manoji
Prasiveržė balsu?

Ir skamba liūdnas balsas. –
Lyg motina sava.
Ir Elena jo klausos –
Jai prasmė jo gyva:

„Vai liūlia, čiūčia-liūlia
Netyčia užmirštas –
Baudžiauninkės motulės
Netyčia paliktas – –“

Po gluosniu laumė sėdi,
Vaikelį supdama.
Tikrai? – O gal čia kliedi
Išvarginta mama?

Ir laumė, ją pamačius,
Išnyko rūkuose. –
Alsavo pievos plačios
Jau rytmečio dvasia.

Saldžiai mažytis miega
Šilkiniuos vystykluos –
Ir baltesniuos už sniegą
Pūkiniuos pataluos.

Kiek turto čia žėrėjo –
O kas beapsakys!
Tai laumė tau žiūrėjo
Į mėlynas akis? –

Bet laumė jei pažiūri
Mažyčiui į akis,
Užaugęs jau neturi
Ramybės niekad jis.

Ir jaučia brolių vargą –
Tik šimtąsyk skaudžiau –
Ir į pasaulį margą
Jis žiūri išdidžiau.

Jam laisvės paukštis draugas.
Erelis nuostabus!
Jis nevergaus užaugęs,
Baudžiauninku nebus!

Jonas Aistis

Jonas Aistis (1904–1973, tikroji pavardė Aleksandravičius, tarpukariu pasirašinėjo Kossu-Aleksandravičium, Kuosa-Aleksandriškiu) – XX a. 3–4 dešimtmečiu iškilusios neoromantikų kartos poetas, dėl nekintančios lyrinės tonacijos ir jautraus, asmeniško santykio su aplinka vadintas lietuviškuoju „Liūdnojo Veido riteriu“. Jo eilėraščiuose dera atvira emocija ir subtili intelektualinė kultūra, balansuojama tarp eilėraščio-išpažinties ir žaidimo kaukėmis, gausu estetizuotos pasakos bruožų ir nuovargio, nerimo, tragiško susidūrimo su kasdienybe ženklų. Itin svarbi jam buvo kūrėjo ir skaitytojo santykio problema, kūrybos ir gyvenimo sankirta, kuriai įvykus skaudžiai išgyvenama būties disharmonija ir meno beprasmiškumas. Poezijos žodis – „žiedas, pumpure nuvytęs“, sunkiai pajuntamas akimirkos stebuklas.

Jonas Aleksandravičius gimė 1904 m. liepos 7 d. Kampiškių dvare netoli Rumšiškių, kur jo tėvas dirbo kalviu. Vaikystė prabėgo gražiose Rumšiškių apylinkėse, kurios su visomis smulkiausiomis detalėmis vėliau atgis poezijoje. Tėviškės peizažas, kuriame dominuoja Kokalnio piliakalnis, atvėrė savitą, mirgančių spalvų erdvės perspektyvą: „Kokalnin pakopus – mano buvo išminti / Net takeliai – matės: Nemunas žvilgėjo, / O už jo Žigla, melsvai nujuodus, ir viršuj šventi / Skliautai, apačioj gi vieškelis klegėjo...“ („Gimtinė“). Eilėraščiu virto motinos pasakojimas, kaip dar kūdikis būdamas mažasis Jonukas negalėjo atplėšti akių nuo Nemuno pavasarinio ledonešio („Motinos legenda“: „Man ir šiandien tie vandenys spindi“). Vis dėlto vaikystėje ilgai grožėtis gamtovaizdžiais būsimasis poetas neturėjo sąlygų – nuo mažumės buvo įpratęs daug dirbti, kantriai kęsdamas kaimynų vaikų patyčias dėl akis badančio šeimos skurdo. Tėvui juokais duotą Kuosos (Kossu) pravardę poetas vėliau pritaikė sau, net paskleisdamas gandą apie bajorišką kilmę. Pamaldi motina svajojo, kad sūnus taptų kunigu, tačiau pastarasis šias svajones vis išsklaidydavo: esą fiziniai duomenys neleidžia – koks gi dvasininkas iš mažaūgio, šlakuoto, tyliu balsu kalbančio, didelių ambicijų nepuoselėjančio vaikinuko. Krikščioniškos kultūros įtaka stipriai veikė nuo ankstyvų dienų, kai tėvų namuose skardžiu balsu iš senos maldaknygės giedotos religinės giesmės (dvi poeto seserys tapo vienuolėmis). Archajiškų giesmių poetika, viduramžiška religinė simbolika paliko pėsaką ir lyrikoje. Aisčio krikščioniškas pasaulėvaizdis pilnas elegiško graudulio, paveiktas kančios, skausmo, liūdesio, – toks jis atsispindėjo ir kūryboje („Septyni sopuliai – septynios psalmės“).

1919 m. baigęs Rumšiškių pradžios mokyklą ir mokytojų išgirtas kaip gabus vaikas (ruošdavo klasės vaidinimus), jaunasis Aleksandravičius iškart priimtas į antrą Kauno „Aušros“ gimnazijos klasę. Ši gimnazija buvo laikoma prestižine mokslo įstaiga, joje dirbo universiteto profesoriai Vladas Dubas, Mečys Reinys, Stasys Šalkauskis, direktoriaus

Poezija man dingojosi kaip nuostabi akinamai žydinti ir liepsnojanti šalis. Gal dėl to, kad jaunystėje man jos taip stigo ir taip graudžiai nebuvo. Argi ji būtų buvusi ta nutriušusio šermuonėlio apykakle kirpyklos mergaitė – mano ispaniškų pilių infantė, glostanti ant alebastro rūmų baliustrados nutūpusius baltus ir jaukius balandėlius?!

J. Aistis, „Poesis et veritas“

pareigas ėjo Mykolas Biržiška. Mokslai šioje būsimojo tautos elito „kalvėje“ būsimajam poetui nesisekė, jis net buvo paliktas antriems metams, o tarp bendraklasių neblizgėjo gabumais, nuolat jautėsi vienišas, niekinamas, užguitas. Išsigelbėjimu iš atšiaurios kasdienybės tapo knygos, ypač literatūros klasikai, atvėrę kitokio pasaulio perspektyvą, skatinę ir patį intravertiško charakterio moksleivį sekti išbandytomis formomis, mokytis eiliavimo meno.

Dar būdamas gimnazistas, Aleksandravičius vertė Šekspyrą (Shakespeare), Baironą (Byron) iš rusų, lenkų kalbų, mėgino pats eiliuoti. Paskutinėse klasėse susidomėjo nuosaikios pakraipos modernistais, paskatintas aktyvesnių klasės draugų (Juodelio, Antano Miškinio), ryžosi išeiti į viešumą su savo kūryba. Pirmieji eilėraščiai paskelbti 1926 m. *Ateities* žurnale. Pradedančiam poetui svarbiu impulsu tapo vyresnio kolegos, į kurį tada žiūrėta garbinančiu žvilgsniu, padrąsinimo žodis: eilėraščio „Gegutėlė“ menine įtaiga nusistebėjo Kauno meninės bohemos lyderis Kazys Binkis.

Aisčio santykis su „Keturių vėjų“ avangardiniu sąjūdžiu – komplikuotas: jis 1929 m. skelbėsi *Pjūvio* žurnale (redaktorius Juodelis, aktyvūs bendradarbiai – broliai Antanas ir Motiejus Miškiniai), pasirinkusiame konfliktinę laikyseną avangardo atžvilgiu. Jau programiniame straipsnyje „pjūvininkai“ pabrėžtinai atsiribojo nuo keturvėjininkų, konstatuodami pastarųjų intelektualinį seklumą, kultūrinio akiračio ribotumą. Sparčiai populiarėjantis Kossu-Aleksandravičius spausdino eiles ir *Granito* almanache (1930), kuriame susitelkė dainiškojo eilėraščio tradicijai ištikimi neoromantikai. Kita vertus, keturvėjiškos poetikos, atmetusios grynąjį lyrizmą, linkusios į šokiruojančius prozaizmus, esama ankstyvuosiuose Kossu eilėraščiuose, o su dviem keturvėjininkais – Binkiu ir Antanu Rimydžiu – jį siejo asmeninė draugystė.

1927–1932 m. Aleksandravičius studijavo Kauno universiteto Humanitarinių mokslų fakultete ir tuo pat metu dirbo raštininku Žemės banke. Studentiškų metų patirtis nepraėjo veltui – perprato miesto papročius, pagilino literatūros žinias. Tuo pat metu ėmė reikštis kaip literatūros tyrinėtojas ir apžvalgininkas, eseistas – jo esė pasižymėjo dinamišku, patraukliu stiliumi: moksleivijai skirtame *Šviesos kelių* žurnale rašydamas apie klasikus Vaižgantą, Baranauską, Henriką Ibseną ar apie naujausią Čarlio Čaplino (Charlie Chaplin) filmą jis sugebėjo išlaikyti gyvos, akademinio žargono štampų nesudarkytos kalbos įspūdį.

1932 m. išleista debiutinė Kossu-Aleksandravičiaus knyga *Eilėraščiai*. Poetas iškart tapo neoromantikų kartos lyderiu, prisistatė lyrika, peržengiančia įprastas eiliavimo taisykles, priartėjančia prie kasdienės kalbos situacijų (kritikams užkliuvo pernelyg laisvi rimai, nervingai trūkčiojantis ritmas, poetine logika paremtos vaizdingos metaforos), daug

dėmesio skirdamas vadinamajai „garsų tapybai“ (balsių ir priebalsių sąskambiams). Jo poezijoje labai svarbus netikėtumo efektas, paradoksas, ekspresyvus vaizdas, praskaidrinantis pilko gamtovaizdžio monotoniją.

Tai buvo lyrika, menine verte prilygusi geriausiems prancūzų ar rusų poetinio modernizmo pavyzdžiams (ją galima lyginti su Boriso Pasternako, Osipo Mandelštamo ar Polio Valeri (Valéry) eilėraščiais), tačiau kartu autentiškai lietuviška, nekaustoma privalomų ar draudžiamų temų naštos. Pasak Alfonso Nykos-Niliūno, „Aisčio žodis šiame pirmajame rinkinyje yra politiškai, kultūristoriškai, emociškai ir prozodiškai emancipuotas mediumas, atviras sau ir pasauliui, nebeslegiamas jokios paveldėtos stigmos“. Nuo pat pirmojo rinkinio svarbūs patriotiniai motyvai, kurie interpretuojami savitai: lyrinis subjektas negaili socialinės kritikos, nebijo liesti aštrių ir politiškai pavojingų temų (eil. „Karaliaus šuo“), tačiau visur remiamasi asmenine patirtimi, o ne laikraštine propaganda. Ankstyvojo Kossu-Aleksandravičiaus estetinė atrama – stilizuota tautosakos tradicija, visų eilėraščių įvaizdžiai atėję iš pilko lietuviško peizažo.

Rinkinys *Imago mortis* (1934) išsiskyrė tamsesniais tonais, gilėjančiu pesimizmu, kurį lėmė tuometinės nuotaikos, jaunystės draugo Juodelio pasaulėžiūros lūžis, staigus posūkis į kairę. Knygoje nebuvo silpnų eilėraščių. Subjektas darėsi vis asmeniškesnis, kankinosi apimtas nusivylimo gyvenimu – „didžiuliu bokso ringu“ ar maratonu, kurį įveikęs bėgikas krenta negyvas. Kūrybos kaip kančios ir dieviško stebuklo motyvai nelauktai susipynė su jai priešinga susinaikinimo tema.

Intymiose giesmėse (1935) dar daugiau asmeninių įspūdžių, virtusių poetinėmis metaforomis. Eilėraščiuose gausėja stilizuotų liaudies dainų motyvų, retėja modernizmo ženklų – akivaizdu, kad lyrikas suka klasikos keliu.

Rinkinys *Užgesę chimeros akys* (1937), apdovanotas Valstybine premija, persmelktas nuovargio, apatijos, „Vakarų saulėlydžio“ atmosferos. Dalis jo eilėraščių rašyti užsienyje, juose ima reikštis pirmieji nostalgijos simptomai – į tėvynę pratinamasi žiūrėti iš tam tikro nuotolio. Lietuvių poezijoje neįprasti įvaizdžiai (kuriuos daugiausia įkvėpė kelionių po Italiją ir Prancūziją įspūdžiai) paskatino kritikų kalbas apie vis labiau Kossu-Aleksandravičiaus kūryboje įsigalintį estetizmą, nuo kurio jis pats buvo viešais pareiškimais atsiribojęs. Stengiamasi įamžinti pasakos, pertraukiančios kasdienybės tėkmę, momentą: „Atėjo pasaka ir mus ištiko“ („Lakštingala“).

Poetas į lietuvių lyriką įvesdino kitų poetų citatas, įvairiu laiku buvo veikiamas skirtingų įtakų. *Eilėraščių* rinkinyje dar akivaizdžios maištingos Aleksandro Bloko poetikos parafrazės, esama keturvėjiško aukštojo ir žemojo stiliaus žaismo, lenkų „Skamandro“ grupės poetų Juliano Tuvimo (Tuwim), Kazimiero Viežynskio (Wierzyński) tematikos atgarsių. *Imago mortis* pasaulėvaizdis gerokai paveiktas Šarlio Bodlero (Charles Baudelaire) gyvenimo kaip nuolatinio budėjimo mirties akivaizdoje, ringe besikaunančio ir nuolat pralaimėjančio žmogaus tragiškos simbolikos, kurią papildo *Intymių giesmių* pesimistinis „kelionės į naktį“ motyvas (perimtas iš tuometinės literatūrinės sensacijos – Luji Ferdinando Selino (Louis-Ferdinand Céline) romano *Kelionė į nakties pakraštį* (1932)). Vėlesniuose rinkiniuose ima ryškėti griežtesnių formų (soneto, rondo) pomėgis, eiliavimo technika perimama iš Viduramžių prancūzų ir provansalų poezijos, kita vertus, nebelieka ankstyvajai lyrikai būdingo minties laisvumo.

Mane poetu tasai gamtovaizdis ir padarė. Visa buvo gražu, nuostabu ir prasminga. Ten įgudau ieškoti ryšio ir prasmės. Net kuolelis pievoje prasmingas. Argi aš pats nesu tasai kuolelis pievoje, kilnojamas iš vietos į vietą? Gal truputį viską suidealinau, sukilninau, pagražinau, kaip tą nusususio šermuonėlio apykakle kirpyklos mergaitę. Bet argi aš melavau?

J. Aistis, „Poesis et veritas“

Prieškarinėje Kossu-Aleksandravičiaus lyrikoje dominuoja minorinė nuotaika, daug rezignacijos, savigraužos, sielvarto: „Čionai, pasauly, laimės maža, o sielvarto apstu.“ Netikrumo ir dūžtančių iliuzijų aplinkoje galima remtis nebent tikėjimu, nors ir jis laikomas nusilpusiu. „Aisčio lyrika – pralaiminčio romantiko lyrika“ (Vytautas Kubilius). Atvirumą skausmui akcentavo ir poetą Prancūzijoje pažinęs garsus semiotikas Algirdas Julius Greimas: „Jono Kossu-Aleksandravičiaus poetinis pasaulis – tai tuščia vieta, kurios centre, kaip išbujojęs jurginas – atvira žaizda.“ Emocinė įtaiga veikė plačiąją skaitytojų publiką, ypač jaunimą: daugelis prieškario gimnazistų mokėjo jo eiles mintinai.

1936 m. jau pagarsėjęs poetas, gavęs Švietimo ministerijos finansinę paramą, išvyko studijuoti prancūzų kalbos į Grenoblio universitetą, kuris prieškariu buvo svarbus frankofonijos (prancūzų kultūros sklaidos) centras, jame kalbos žinias tobulino daug svetimšalių. Tai buvo pirmoji poeto kelionė į užsienį, tad išlydėti susirinkę draugai ramino ir ragino nepersistengti su mokslais. O iki tol universitetinio diplomo neturėjęs Aleksandravičius iškart puolė į akademinės veiklos sūkurį – kruopštus darbas bibliotekose ir archyvuose jam atrodė reikšminga ir asmenybę praturtinanti patirtis. Net ir jaunesniam bičiuliui Greimui jis patarė studijuoti ne literatūrą, o lingvistiką – literatūros esą negalima išmokti, ją galima tik mylėti arba ne...

Mokslai sekėsi geriau nei Kaune, tuo tarpu kultūrinė Prancūzijos aplinka nepaliko didelio pėdsako kūryboje (keliuose eilėraščiuose sušmėžuoja Alpių viršūnės, viename iškyla rudenį nulapojusio platano siluetas). Poetas norėjo tęsti studijas gimtinėje, 1939 m. net buvo įteikęs atitinkamą pareiškimą VDU rektoratui. Tačiau galų gale apsisprendė baigti tai, ką pradėjęs, ir išlaikyti baigiamuosius licenciato egzaminus. Išvykstant 1939 m. lapkričio 30 d. iš Kauno traukinių stoties atgal į Grenoblį, apėmė tragiška nuojauta – daugiau niekada nebegrįšiąs. 1940 m. pradžioje pasirodė rinktinė *Poezija*, pasirašyta Kuosos-Aleksandriškio vardu. Ją skaitytojai sutiko su nuostaba – kam reikėjo perrašinėti anksčiau rašytus eilėraščius, keisti net jų intonaciją?

Žinias apie sovietinę Lietuvos okupaciją poetas sutiko nacių užimtoje Prancūzijoje. Padėčiai tėvynėje vis labiau komplikuojantis poetas iš pagrindų peržiūrėjo estetinių orientyrų sistemą. Lyrinės išpažinties modelius, elegiškus atodūsius iš jo poezijos išstūmė griežta, energingą maršą primenanti patriotinė retorika, atgaivinti maironiški įvaizdžiai, klasikinės eilėdaros formos, padedančios išreikšti aiškią ir nedviprasmišką idėją: tauta turi priešintis pavergėjams.

1940–1944 m. laikotarpis nelengvas ir Prancūzijoje: karo metais poetas glaudėsi Žydrojoje pakrantėje, tarp buvusių Lietuvos diplomatų, daug laiko praleido Jurgio Savickio viloje „Ariogala“ netoli Monako, kur gyveno pusbadžiu, užsiimdamas žemės darbais.

1942 m. JAV išleistas rinkinys *Be tėvynės brangios*, kurio rankraštis 1941 m. dar buvo atsiųstas į Kauną, su juo susipažino ir universiteto dėstytojai, studentai. Vėliau tiesioginis ryšys su tėvyne ėmė trūkinėti. Karo metais poetui prigijo Jono Aisčio vardas – taip jis norėjo tiesiogiai susieti save su tautos istorine lemtimi.

> *J. Kossu pasaulivaizdžio vyriausias principas bus tragizmas. [...] Gamtos grožio svaiginą burtai, jaunatvės ir kūrybos entuziazmas, erotinės meilės gaivalinė laimė, prisikėlimo religijos dieviškoji ekstazė – jo nepagauna.*
>
> J. Keliuotis

1944 m. Grenoblio universitete poetas apgynė daktaro disertaciją „Evangelijos tekstų vertimų į senąją provansalų kalbą lingvistiniai etiudai“, baigdamas reikšmingą akademinės veiklos etapą. Antrojo pasaulinio karo audroms rimstant, atsidūrė Paryžiuje, čia Dievo Motinos katedroje susituokė su buvusia VDU studente Aldona Grajauskaite. 1946 m. pradžioje jaunavedžiai laivu atplaukė į Niujorką, tapdami vienais pirmųjų lietuvių – pokarinės egzodo bangos atstovų, pasiekusių JAV krantus. 1946–1952 m. Aistis dėstė Marianapolio kolegijoje, gyveno Putname. Čia sudarė keletą reikšmingų išeivijos literatūros istorijai knygų: Jurgio Baltrušaičio lietuviškų eilėraščių rinktinę *Poezija* (1948), *Lietuvių poezijos antologiją* (1951), Kazio Binkio rinkinį *Lyrika* (1952). Amerikoje išleisti originaliosios poezijos rinkiniai *Nemuno ilgesys* (1947), *Sesuo buitis* (1951), *Kristaliniam karste* (1957) prieškarinių talento aukštumų nebepasiekė. Juose stengiamasi poezijai taikyti dar Viduramžiais Tomo Akviniečio suformuluotus *veritas, consonantia, claritas* (lot. „teisingumas, sklandumas, aiškumas“) dėsnius. Kurdamas taisyklingą, logikos dėsniais paremtą ir į griežtų formų rėmus įspraustą poeziją, Aistis prarado daug subtilių niuansų, būdingų jo prieškarinei kūrybai. Vis dėlto net ir vėlyvojoje kūryboje juntama meistro ranka, su niekuo nesupainiojama aistiška intonacija, gerokai paveikta elegiškų, minorinių gaidų.

Poetas mėgino jėgas kurdamas kitų žanrų tekstus, bet ne visada sėkmingai. Buvo sumanęs gyvąja kaimiečių leksika išmargintą epinį romaną iš Apsingės bažnytkaimio gyvenimo, rašė poetinę dramą *Eglė žalčių karalienė*, tačiau metė, kai sužinojo, kad mitologinę pasaką jau sueiliavusi Salomėja Nėris. Gyvenimo pabaigoje daug laiko skyrė Prūsijos istorijos studijoms, ruošėsi rašyti apie šios tautos tragišką likimą. Prozos srityje Aisčiui sekėsi sunkiai, poetinio įkvėpimo dėsniai čia nebeveikė, tad jis teparašė kelis sumanyto didžiulio istorinio romano skyrius. Grandioziniai užmojai prasismelkė ir į poeziją: iki tol garsėjęs lakoniškomis eilutėmis ir jautriausias emocijų stygas užgaunančiais pavieniais eilėraščiais, Aistis ėmėsi poemos-vizijos *Mano giminės giesmė*, kurią skeptiškai sutiko net ir palanki poetui išeivijos spauda – iki šių dienų nėra publikuotas visas poemos tekstas.

Dar Lietuvoje buvo išleista rinktinės eseistikos knyga *Dievai ir smūtkeliai* (1935). Gyvendamas JAV, Aistis išleido dvi neapibrėžto žanro knygas – *Apie laiką ir žmones* (1954) bei *Milfordo gatvės elegijos* (1969), kuriose atsirado vietos tiek sąmoju žaižaruojantiems prisiminimams apie pažinotus kultūros veikėjus, tiek išsamiam savo poezijos komentarui, tiek politiniams ar sociologiniams pamąstymams. Pro kritikų žvilgsnius neprasprūdo subjektyvi rašytojo laikysena: pasak Alfonso Nykos-Niliūno, „kalbėdamas apie kitus, jis

Jono Kossu-Aleksandravičiaus poetinis pasaulis – tai tuščia vieta, kurios centre, kaip išbujojęs jurginas – atvira žaizda. Ir tai vadinasi intymumo poezija.

A. J. Greimas

[Aistis] nuolat ir nuolat grįžta prie savojo portreto pridėdamas naują spalvą ar liniją, dėstydamas savo estetiką, poetiką ir savo ‚galvojimus apie lietuvių tautą'".

Aisčio poetinio talento nuosmukio kreivę be užuolankų fiksavo jaunesni „žemininkų" kartos kritikai, kurie savo ruožtu sulaukdavo griežto Aisčio atsako išeivijos spaudoje. Aisčio ir modernistinio *Literatūros lankų* (1952–1957) žurnalo polemika buvo vienas aštriausių ginčų, virtęs kartų konfliktu – tokiu gan skausmingu būdu Nykos-Niliūno, Henriko Nagio, Juliaus Kaupo karta vadavosi iš prieškarinio Kossu-Aleksandravičiaus poetikos įtakos, kuri kadaise buvo tiesiog svaiginanti, slopinanti autentiškos minties proveržius.

Naujoji literatų karta šio ginčo metu ne tik išsakė daug karčių žodžių su pranašo vaidmeniu susitapatinusiam Aisčiui, bet ir pasirinko filosofinius orientyrus – Martino Haidegerio (Heidegger), Albero Kamiu (Camus) ir Juozo Girniaus propaguotą egzistencializmą, formulavo teorinius literatūros kritikos pagrindus („lankininkai" rėmėsi anglosaksiška „atidaus skaitymo" teorija, kurios didžiausias autoritetas buvo amerikiečių poetas Tomas Sternsas Eliotas (Eliot)). Visą šį teorinį apsiskaitymą Aistis vertino ironiškai, nepripažindamas „žemininkams" teisės vadinti save nauja poetų karta: geri dalykai esą pienas ir žibalas, tačiau juos sumaišius gaunamas dalykas, netinkamas nei deginti, nei gerti. „Poeziją sumaišius su filosofija gaunasi tas pats: nei poezija, nei filosofija." Kartų konfliktas, kurio smaigalyje atsidūrė Aistis, literatūriniam gyvenimui išeivijoje suteikė dinamizmo, privertė daugelį žymesnių rašytojų apibrėžti savo pažiūras. Pats Aistis skaudžiai išgyveno šią nesantaikos situaciją, tik prieš pat mirtį susitaikė su daugiausia kritikos jo atžvilgiu pažėrusiu Nyka-Niliūnu.

Aistis mirė 1973 m. birželio 13 d. Vašingtone, 2000 m. perlaidotas Rumšiškėse. Paradoksalu, kad ilgai ruošto *Raštų* leidimo pirmąjį tomą sudarė ir išsamią pratarmę parašė buvęs didžiausias oponentas – Nyka-Niliūnas. Šiandien Rumšiškėse veikia poeto atminimui skirtas memorialinis muziejus.

Siūloma literatūra: Jonas Aistis, *Raštai*, t. 1: Poezija, Chicago: Ateities literatūros fondas, 1988; Jonas Aistis, *Chimeros akys*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2008; Jonas Aistis, *Katarsis*, sud. ir įvadinį str. parašė Vytautas Kubilius, Vilnius: Vaga, 1988; *Jonas Aistis: „Praregėjęs ilgesio akim"*, sud. Rūta Brūzgienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004; Vytautas Kubilius, *Jonas Aistis: Gyvenimas ir kūryba*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1999; Laimutė Adomavičienė, „Jonas Aistis", in: *Lietuvių literatūros istorija. XX amžiaus pirmoji pusė*, kn. 2, sud. Rimantas Skeivys, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, p. 281–396; Algirdas Julius Greimas, „Jonas Kossu-Aleksandravičius (Intymus žmogus ir intymumo poezija)", in: *Iš arti ir iš toli: Literatūra, kultūra, grožis*, Vilnius: Vaga, 1991, p. 105–114; Juozas Keliuotis, „Tragizmo poetas", „Poeto gyvenimo pasaka", in: *Meno tragizmas*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1997; Alfonsas Nyka-Niliūnas, „Jono Aisčio poezijos fenomenas", in: *Temos ir variacijos*, Vilnius: Baltos lankos, 1996; Dalia Satkauskytė, *Lietuvių neoromantikų poezija*, Vilnius: Baltos lankos, 2001, p. 36–62; Viktorija Skrupskelytė, „Jonas Aistis", in: *Lietuvių egzodo literatūra 1945–1990*, red. Kazys Bradūnas ir Rimvydas Šilbajoris, Vilnius: Vaga, 1997, p. 57–78; Rimvydas Šilbajoris, „Sopulio užkeikta mįslė: Jono Aisčio poezija", in: *Netekties ženklai: Lietuvių literatūra namuose ir svetur*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 109–132; Antanas Vaičiulaitis, „Jono Aisčio žodžiais", „Atsisveikinant su Jonu Aisčiu", „Jonas Kossu-Aleksandravičius. Užgesę chimeros akys", „J. K. Aleksandriškio ‚Poezijos' rinkinys", „Jonas Aistis. Nemuno ilgesys", in: *Knygos ir žmonės*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 170–183, 367–375.

Jonas Aistis

AK, KAIP GERA MAN

Aš žinau tik vardą, tiktai vieną žodį:
Tartum pačią laimę su savim nešiojuos.
Ir klydau, kai laimė kaip mergaitė rodės,
Kai jos brangų vardą vakarais kartojau.

Ak, kaip gera man –

Kai žinau, kad laimės visiškai nebėra!
Gal susuks ji protą po bankroto pirkliui...
Kaip atskirt pasaulį nuo Romos galeros,
Kur esmi prikaltas prie nevilties irklo?

Ak, kaip gera man –

Nebelaukti nieko, niekuo netikėti,
Abejingą žvilgsnį į žvaigždes pakelti:
Ateitis – miražai ir tyrai smėlėti,
Praeityje tuščia, abejinga, šalta...

Ak, kaip gera man –

Aš galiu gyventi kaip koks Ahasveras,
Aš galiu numirti kaip kokia plaštakė,
Aš žinau – prikaltas žmogus prie galeros,
Aš matau, kaip dega jojo klaikios akys!

Ak, kaip gera man!

Ir taip ramus, ir taip nerūpestingas
Su tingia šypsena žiūriu pro langą –
Taip retkarčiais šis tas dar įkyriai įstringa,
Tarytum šitas banalus pasenęs tango: –

Ak, kaip gera man...

ANDAI

Andai lyg pasikaišiusi sijoną
Mergaitė per rasas nubrido saulė,
Šiandieną ji nutukusia raudona
Ištvirkėle klajoja po pasaulį.

Andai lyg dangus rudens ankstybo
Giedrom akim atrodė svietas,
Manei – yra prasmė ant kryžiaus kybot,
Manei, yra prasmė ir kraujas lieti.

Bet kas tavo dalia nūnai didžiuotųs?
Praėjusių dienų tu palikuonis...
Nuo saulės bėgai tarsi nuo raupsuotos
Ir štai liūdi kaip psalmės pelikonas.

APIE PAVASARĮ

Pavasaris prakala pumpurus,
Žiedais apkaišo metūges –
Kvepėjimu aštriu lyg kamparu
Beržuos apsvaigsta gegužės.

Tai panašu į meilę, lyg į meilę,
Ir ilgu, ir noris eit tolyn keliu,
Lyg tam lunatikui Jogailai –
Klausyti gegužių, klausyt lakštingalų...

Pasižiūrėti į žiedus sužiurusius...
O kiek akių! lyg tų, lyg mėlynų!
O danguje žydram, lyg jūroje
Piratas, mėnuo sėlina...

Švelnus pavasaris lyg pabučiavimu
Žiedams prakals nedrąsiai pumpurus,
Bet ir pavasaris, ir mūs gyvenimas
Ištirps bematant tartum kamparas.

Kaunas, 1929.05.05

DŽIAZAS

Juoda kava, pilkų veidų dar keletas
Ir dirbtinį linksmumą rodo džiazas.
Mano širdis nuvargusi, nualusi,
Tartum ledais sukaustytas Kaukazas.

Abuojumu ir šypsena it mirusio
Žiūriu, kaip žaidžia cigaretės dūmas.
Žiūriu tuo sopuliu, tuo sopuliu pastirusiu,
Širdy nei kirminas dar sugelia graudumas,

Bet kas iš to, kad piršto nepajudini,
Bet kas iš to, kad ten, krūtinėj, sopa...
Aš gyvenu agonija, geltonu rudeniu
Drauge su merdinčia, su mirštančia Europa.

Mano širdis nuvargusi, nualusi,
Tartum ledais sukaustytas Kaukazas.
Juoda kava, pilkų veidų dar keletas
Ir dirbtinį linksmumą rodo džiazas...

ĖJAU LAUKAIS

Ėjau laukais, ėjau ir pievomis...
Kiek sopulio graudaus, kiek skurdo!..
O tėviške, o tėviške, ką dievini?
O tėviške brangi, kokia tujen išgurdus!

Dar andai pasakas, dainas ir raudas kūrei –
Giedojai be gaidų, rašei be popierio,
Grožėjaisi laukais, šilais ir jūrom...
Praėjo tie laikai... Turi jau operą!

Provincija?.. Ko jai? Ir šiandien tyli ji,
Sulinkusi lauke be aimanos.
O kai nepakelia, tai laimės ieško jau ne čia –
Brazilijoj,
Lyg tėviškė ne jų, o tenorų palaimintų...

Viešpatie, atimki iš manęs visas profesijas,
Atimki iš manęs, aš jų nenoriu!
Palik tik vieną man profesiją,
Profesiją tenoro...

Tada, pragėręs balsą ir tėvynės meilę,
Aš būsiu tėviškei brangus ir nepamainomas...
Atminsiu jos vargus, žinia, tik prie kokteilio...
O tėviške, o tėviške, kur einame?..

Kaunas, 1930

IMAGO MORTIS

Iš kažkur šalta mirtis atjoja:
Barška kaulai, dalgis žvanga,
Ir gyvenimas kaip šuo po kojų
Cypia susirangęs.

Smėlio laikrodis aukštyn pakeltas
Ir šypsą reti pageltę dantys:
Net ir man, kuriam pasaulis buvo šaltas,
Daros artimas ir šventas!

Velka pasagas per gūdžią tylą,
Taip grasiai, taip baisiai klapsi: –
Tu, žmogau, iš žemės dulkių kilęs,
Žemės dulke tapsi.

Ir akivietės, kaip prarajos pravirę,
Taip klaikiai pasaulin įsidėbę.
Žemė šaukia: Dies irae! –
Žemė tiesia šaltą glėbį...

IR PASAKYS

Ir pasakys – turėjo giedrą veidą,
O tokį graudų žodį,
Aš noriu aiškus būt, lyg veidrody
Save čia jums parodyt.

Einu skliautu, kur spindulėliai tyška,
Atsižiūrėdamas į svietą,
Ir pats neatskiriu, kur kaukė antiška,
Kur mano veidas, mano lėtas...

Girdžiu, kaip tėviškė įmigus knarkia –
Myliu jos lauką, moteris, degtinę
Ir naktį kiaurą dangų tartum tarką,

Kur rūmų tiek stačiau kadais sietyne...
Nespręskite iš žodžių, šilo, lauko
Apie mane – juk ten ne aš, ten mano kaukė!

Kaunas, 1929.10.27

KARALIAUS ŠUO

Numirė karaliaus šuo – šunelis geras,
Geriausias iš šunų...
Ir sušaukė karalius visą dvarą
Ant šunio šermenų.

Markizai, freilinos, baronai, grafai
Ir daug kareivių, daug tarnų
Karaliui meilinos pas šunio kapą,
Geriausio iš šunų...

Karaliui ašara nukrito ant to kapo,
Geriausio iš šunų –
Nukrito freilinų, markizų, grafų,
Baronų ir tarnų...

O juokdarys tik juokino karalių: –
Turi, karaliau, daug šunų,
Bet kur tu rasi kitą tokį pat šunelį,
Geriausią iš šunų?

Užsirūstino karalius ir jo visas dvaras –
Iš tiek dvariškių, tiek tarnų!..
Pakorė juokdarį, kad šmeižė šunį gerą,
Geriausią iš šunų...

Kaunas, 1928.05.06

KARAVANAS

Tik nueis tyruosna karavanas...
Tik nueis taip lekiančiu smėliu...
Ir nupūs vėjelis pėdsakus ten mano
Ir nupūs kelius.

Tiktai trokš tyruos kupranugariai,
Tiktai ties išvargusius kaklus –
Dar platesnės bus tos smėlio marios,
Dar klaikesnės bus.

Nešė jis kadais didžiam viziriui,
Nešė šachui karalaitę dovanų –
Per tą patį smėlį, per tą patį tyrą,
Nešė daug dienų.

Bet tyrų kaitroj kupranugariai krito,
Tirpo reto karavanas tyruose...
Tik šakalai lojo, tik hienos juokės iki ryto,
Kol iškrito visi.

Ką nuėjęs pasakysiu aš didžiam vizirui,
Ką aš šachui pasakysiu į akis?
Kad sutirpo karavanas. Karalaitė mirė.
Liko tik naktis...

Kas tikės, kad karalaitė mirė,
Kas jos kapą tyruose ras ten?
Netikės man niekad didysis viziras,
Netikės ir šachas man!

Kaunas, 1934.03.27

KATARSIS

Aš tik tau visas širdies gelmes atversiu,
Kaip aš niekad, kaip aš niekam nesakau.
Nusipiauk nekruvinos aukos katarsiu,
Mano žodžio kruvina auka.

Nesu niekad niekam sakęs šito,
Šito niekam pasakyti negaliu:
Žodis – žiedas pumpure nuvytęs,
Jis numiršta į pasaulį pakeliui.

Tujen niekam nebuvai širdies atvėręs,
Tujen šito nesuprasi niekuomet –
Tau smulkiom stiklų šukelėm žėri
Aukšto skliauto nemarioji klaikuma.

Netelpa many, tai veržias dėkingumas,
Nežinau aš pats, aš pats dėl ko,
O taip trokštu visas tapti dūmais
Ir sutirpti kruvinoj aukoj,

Kad tik tau kentėti nebereiktų
To paties gyvenimo – kančios:
Trupučiuką džiaugsmo sopuliui suteikti
Ir į tavo širdį pereit nejučiom...

Tai aš tau ant aukuro padėjau širdį –
Gal nė netikėsi, kad jinai gyva?!
Nenorėjau niekad aš tavęs nugirdyt,
O tiktai norėjau palytėt tave!

Paverstą į vyną mano kraują gersi
Ir mane pajusi širdyje, giliai.
Taip nusivalysi tu aukos katarsiu,
O ištikęs skausmas greit tave apleis!

Kaunas, 1934.03.20

KŪRIMO VALANDA

Šilta pavakarė, tartum lelijų kvapsnis
Pasklidusi svaiginančiu kvaitu,
Giedra kaip kūdikio šypsnys per sapną,
Nerūpestinga kaip Watteau.

O saulės spinduliai, kaip miežių varpos,
Nusvyra žemėn aukso akuotais.
Ir blaškos pamiškėm paklydęs varpas,
Ir virpuliuoja nerimu skliautai.

Tarytum laužo žarijas būt žarstę,
Rūsčiais veidais susėdę milžinai
Palei skaisčiosios karalaitės saulės karstą,
Kur jau žarijos blėsta, grindžias pelenais.

Skliaute ištrykšta dar nuraudusi vakarė,
Prabėga lapais šiurpus šlamesys,
Bet jau nuo kalnų, šilo ir nuo marių
Grasus kaip slibinas pakyla debesis.

Tas debesis tolydžio auga, kelias,
Artėja dundesiai ir duslūs, ir pikti...
Nusikvatojęs žaibas skliautą skelia,
Akimirksniui prasiskiria plati naktis –

Ir matosi nuraudęs didelis peizažas,
Tartum ekstazėje nušvitusi širdis,
Ir vėlei prakeikta šalis nugarmi skradžiais,
Tik kažką gailiai verkaujant girdi.

Tai tik akimirksniui, tiktai vienai sekundei!..
Po to tiktai traškus griaustinio trenksmas jau,
Ir lauki vėl akimirksnio nubundant,
Bet... tąsyk būna dar tamsiau.

Kaunas, 1933.10.10

LAIMĖS LINK

Kadaise à la Charlie Chaplin žingsniu,
Lazdele pasiramsčiuodamas,
Ėjau pasaulin šypsantis ir linksmas
Pro ištiestas rankas ir nuodėmes.

Ėjau per kalnus ir per klonius,
Klupau ir kėliaus – tik kėliaus ir klupau.
Ieškojau laimės, ne malonės!
Deja, aš juokdariu tapau.

Bet nuostabi man ta kelionė rodės:
Žingsniavau vis laimės link,
Nors aplink abuojas gruodis
Ir karti tiesa aplink.

LORELEI

Ich weiss nicht, was soll es bedeuten,
Dass ich so traurig bin...
Sopulingyn vis niaukias skliautas,
Daina graudyn ir įstabyn!

Kaip pasaka graudi mane apėmus
To žalsvo sielvarto naktis.
Ne meilė tai ir ne chrizantemos,
Kad sopuliu taip perteko mintis.

Jaučiu, lyg kalnas debesyse eina
Ir nešasi lyg zovada arkliai...
O kur tu, pasaka nuo Reino
Apie tą gražią Lorelei?..

O dienos ir vanduo taip greitai,
Ir vakaras kas kartą vis labyn!..
Ich weiss nicht, was soll es bedeuten,
Dass ich so traurig bin...

MAN TAVE

Kaip pavasaris atkiunta,
Ašen atkiutau.
Man tave čia Dievas siuntė,
Tik mane ne tau!

Anta kaino juodą skirpstą
Sprogstantį matau –
Ar ne mums ten sniegas tirpsta –
Ar ne man ir tau?..

Aš, tave širdy pajutęs,
Dievą pajutau!
O kad Dievas meilę būtų
Siuntęs man ir tau!..

Prasikals žolytės laiškas –
Žalias po lietaus.
Dievas liepė man išaiškint
Žemės meilę tau.

Ar ne Dievo buvo rykštė,
Ar ne aš kritau?..
Ar šlamės žolė pernykštė
Mano meilę tau?

Tu matai, kaip ledas šunta? –
Taip, sakai, matau...
Man tave čia Dievas siuntė,
Tik mane ne tau!

Kaunas, 1936.09.28

MIŠKAS IR LIETUVIS

O jūs, melsvi šilai, o nykios platumos!
Aš jūsų sielvarto, jūs sopulio dalis:
Gal todėl mano balsas bus nesvetimas,
Kaip man nesvetimi atodūsiai žali.

Ir taip suaugau su tyla, su nykuma –
Ir šilas su manim, ir ašen su šilu.
Bet ko mes nebyliai, bežadžiai likome,
Kodėl nežmoniškai, stebėtinai tylu?!

Tylu ik sielvarto, iki nepanešimo!
Tylu laukuos, tylu ir pievoj, ir šile,
Jog pasiilgstu tavo to graudaus ošimo,
Kai andai skundėmės graudžiai sunkia dalia...

Kadaise verkė miškas ir lietuvis,
Tyliai, ne lūpom verkė – krūtine.
Tuomet, žinia, ko verkti mudviem buvo,
Bet ko mes šiandien tylim, nežinia...

PEIZAŽAS

Laukas, kelias, pieva, kryžius,
Šilo juosta mėlyna,
Debesėlių tankus ižas
Ir graudi graudi daina.

Bėga kelias, ir berželiai
Linksta vėjo pučiami;
Samanotas stogas žalias
Ir šuns balsas prietemy.

O toliau – paskendęs kaimas,
Tik žirgeliai tarp klevų –
Šlama liepos tokia laime,
Tokiu liūdesiu savu.

Tik sukrykš lyg gervė svirtis,
Sušlamės daina klevuos...
Gera čia gyvent ir mirti!
Gera vargt čia, Lietuvoj!..

Kaunas, 1929.10.29

PERSEVALIS

Pažvelgė naktis, lyg juodos akys per vualį
Su baltais taškais,
Ir nuėjo mėnuo, baltas Persevalis,
Rymančiais miškais.

Stovi Persevalis, pasirėmęs kardu,
Taip tyrom akim,
Ir kartoja šventą savo damos vardą
Geliama širdim.

– Išklajojai žemę, daug vardų apgynei
Veidu vis linksmu,
Ar ne tavo dama kojomis pamynė
Tuos šventus jausmus?

Ar radai tu meilę, baltas Persevali,
Eidamas miškais? –
Klausė jo klastingos akys per vualį
Su baltais taškais.

Kaunas, 1933.04.29

PROLOGAS

Jaunystę žaliąją užnuodino
Ne smakras, akys, ne plaukai,
O šilas mėlynom anodijom,
Malonia šypsena laukai.

Gal negerai, ir gal be reikalo
Šiandieną liūdnas ir graudus,
Bet akimis, širdim papaikėle
Aš įžiūrėjau tiek žiedų...

Ir pamilau tą pievą nykiąją,
Tas žydro ilgesio marias –
Tai gal nors dalį to čia, knygoje,
Manau, ne vienas įžiūrės.

Nebūk naivus, brangus skaitytojau,
Nebūk naivus ir neieškok daugiau;
Kaip ant dangaus, giedrai išlytojo,
Nėr debesų, taip čia – žmogaus.

Ir kokia ji? ir kur gyveno ji?
Ar buvo taip sau, ar graži?
Kas tau? Ar nežinai, jog scenoje
Taip įprasta rankas grąžyt.

Kaunas, 1930.01.07

RUGPJŪČIO NAKTIS

Švelni rugpjūčio vėsuma,
O širdis net ritmą lėtina...
Keista naktis! Žiūriu žvaigždėsna –
Pasibaisėtina, pasibaisėtina!

Rami naktis, nutilusi –
Pasibaisėtina! Ak aiman, ten
Pulkais taip auga žvaigždės, pilasi
Ir krinta lietumi lyg deimantai...

Nurimk, širdie, nurimk, papaikėle,
Nėra ko jaudintis ir plakti –
Kas dedasi danguj, ne tavo reikalas,
Kas dedasi danguj rugpjūčio naktį...

O tos žvaigždelės sielvartingai krinta...
Tik šilas po senovei dunkso...
Net darosi graudu. Kad ją kur šimtas! –
Naktis verta Flamarijono plunksnos!

SNAIGĖ

Viešpatie, kaip šviesi –
Tokios kaip gyvos nemačiau!
Peer Gynt

Pražydo akys nei obelys geguž̃y,
O buvo saulėta diena.
Solveiga! atsklenda pašliūžom
Pusnynais tiesiai į mane!

Taip vargana mano trobelė –
Maniau, skaisčiai apšvies ji tą
Ir bus languos kalnai nubalę
Tyra kalnų poezija.

Kalnuose trykšta juk šaltiniai,
Kalnuose kliedi juk kriokliai!
Pusnynais neša sidabrinį
Varpelių džiugesį arkliai.

Aš laukiau jos rankas ištiesęs –
Varpeliai rodės vis arčiau...
Solveiga!.. Viešpatie, kaip šviesi,
Tokios kaip gyvas nemačiau!

Tai ne veltui diena nubalus
Ir saulėj žybčioja sniegai...
Kažkas prasinešė pro šalį,
Sniegais prasinešė smagiai...

Kvepėjo obelys baltai pražydę,
Pavasariai ir sodai, ir žiedai...
Nusinešė jinai tą džiaugsmą didį,
O kalnus apgrindė ledai...

Pakyla lapai, pakąsti lapkrity,
Kartu su viesulu piktu...
O gal tai snaigė, saulėje nušvitus?
O gal Solveiga, tai ne tu!

O negi tai ir vėl miražas
Skaisčiai nušvito man languos?
Argi ir vėlei pasaką tą gražią
Kalnai palaidos ten, snieguos!..

Tai snaigė krisdama sudužo!
Vylinga saulėta diena –
Maniau, Solveiga atsklenda pašliūžom
Pusnynais tiesiai į mane!

Kaunas, 1934.02.21

ŠV. PRANCIŠKUS

Vakaro toks asketiškas vaizdas.
Liūdna ir gera, Dieve mano!
Aplink saulę Pranciškaus žaizdos,
Alyvos trenkia „l'origan'u".

Keliuosi žmogus žvėriškas, paleolitinis,
Rudenio gervių kaspinu...
Už marių, už vakaro – kažkur toli tenai
Kvepia Pranciškaus žaizdos jazminu.

Kodėl mano kančia medinė? Kristau,
Lunatiškos meilės mane išmokei!
Su balandžiu ant rankos, nepažįstamas
Praslinksiu taip, žeme ir meile apsijuokęs.

O alma kojos, rankos ir žaizda krūtinėje,
Juodo kraujo lašai po erškėčių kaktoje...
O, meile – sopulingosios vakaro linijos,
O alyvų svaiginantys kvapai gegužės naktį!..

***

Vienas kraujo lašas būt tave nuplovęs,
O varge jo vieno tu pasigedai,
Nors stiprybę sėmėm iš didžios senovės –
Liko netesėti mūsų pažadai...

Vienų vienas žodis būt tave apgynęs,
Bet varge jo vieno tu pasigedai,
Nors visi žadėjom mirti už tėvynę –
Liko netesėti mūsų pažadai...

Thompson, 1948.01.13

Antanas Miškinis

Antanas Miškinis (1905–1983) – poetas, iškilęs tarpukariu kartu su neoromantikų karta, siekusia suderinti avangardo retoriką su lietuvių lyrine tradicija. Tai sudėtingo likimo prieškario poetas, kuriam teko patirti ir kritikos bei skaitytojų pripažinimą, ir priverstinę užmarštį, kuris kelis kartus, atsidūręs totalitarinės sistemos gniaužtuose, turėjo rinktis tarp tiesos sakymo ir prisitaikymo. Jis mėgo būti viešumoje, tarp jį suprantančių ir jo eilėraščius skaitančių žmonių. Tarp savųjų, kraštiečių tarsi atgydavo – garsėjo kaip puikus pasakotojas, mokėjo daug liaudies dainų. Miškinis yra prasitaręs: „Emigracijoje būčiau numiręs iš ilgesio.“ Toks bendruomeniškas, ekstravertiškas poeto charakteris paaiškina kai kuriuos jo apsisprendimus sovietmečiu – jis negalėjo likti nuošalyje, troško būti skaitomas, buvo nuoširdus prieškariu, kai ironiškai šaipėsi iš jaunos valstybės valdininkų miesčionėjimo, ir tremtyje, kai poetiniu žodžiu liudijo stalinizmo nusikaltimus. Yra manančių, kad jis buvo nuoširdus ir tada, kai grįžęs iš tremties rašė: „Aš su tavim, gražuole liaudie.“ Alfonsas Nyka-Niliūnas, kuriam Miškinis, kilęs iš to paties krašto, jaunystėje buvo tikra legenda, vėliau tarsi apibendrindamas dienoraštyje lygino du didžiuosius pirmojo Nepriklausomybės dvidešimtmečio poetus: „Aistis – universalus, visuotinis. [...] Miškinis – pabrėžtinai lokalus, vietinis. Todėl sovietinė (‚kolūkinė‘ ir ‚gamybinė‘) tematika, kaip tatai akivaizdžiai rodo gausūs ‚tarybiniai‘ jo eilėraščiai, jam nebuvo taip baisiai svetima, nes visa sovietinė poezija yra tam tikros rūšies patriotika, t. y. esmingai vietinė.“

Poetas gimė 1905 m. vasario 11 d. Juknėnų kaime Utenos rajone, buvo tipiškas atlapaširdis rytų aukštaitis, dar vaikystėje pažinęs senuosius papročius ir gyvosios tautosakos lobius, stebėjęs, kaip keičiasi kaimo tradicinė sankloda, garsėjęs demokratiškomis pažiūromis, mokėjęs kaip lygus su lygiais bendrauti tiek su profesoriais, tiek su kaimo elgetomis. Poeto draugu nuo Kauno „Aušros“ gimnazijos laikų tapo Jonas Aistis (Kossu-Aleksandravičius), su kuriuo studijų metais dalinosi skurdžia pastoge, drauge žengė į literatūrą. Jaunystės dienų bičiulis Aistis stebėjosi Miškinio prisirišimu prie gimtųjų vietų, jo poetine vaizduote, besiremiančia aukštaitiško peizažo pajauta: „Ką jis daugiau mėgo ir mylėjo – tą žemę ar tą poeziją – sunku pasakyti, nes jis tų dalykų neskyrė ir vienos be kitos neaprėpė, nesuprato.“

Kitaip nei uždaras ir labiau į intelektualinius apmąstymus linkęs Aistis, Miškinis nebėgo į estetinės realybės, knygų pasaulį, ir jo kūryboje aiškiai juntama šviesi šypsena, elegantiška subjekto laikysena, nors ir paliesta liūdnos ironijos. Universitete ypač įstrigo Juozo Tumo-Vaižganto paskaitos apie XIX a. „draudžiamosios gadynės“ literatūrą, įskiepijusios pagarbą lietuvių šviesuoliams, perėjusiems baudžiavos, spaudos draudimo laikų ir Nepriklausomybės kovų išmėginimus. Herojiški Vytauto laikai, kurie dar kėlė Maironio entuziazmą, Miškiniui tebuvo knyginė istorija, o iš istorinio pasakojimo paraščių išnirę re-

krūtai, Sibiro tremtiniai ir knygnešiai – skaudi realybė, atgyjanti kaimo senolių atmintyje. Svarbiausiu lietuvių kultūros įvykiu poeto sąmonėje tapo valstietiškosios ir bajoriškosios kultūros atskirtis. Jo įsitikinimu, būtent skurdžiose valstiečių sodybose buvo išsaugota ne tik lietuvių kalba, bet ir tautos kultūrinis pagrindas. Miškinis buvo karštas tėvynės patriotas, net ir apie visuomenę graužiančius skaudulius prabildavęs Maironio satyrų intonacijomis. Pasak jo knygą *Varnos prie plento* recenzavusio Kazio Binkio, Miškinio patriotika – elegantiška, estetiškai įtaigi, savo pasaulėžiūra artima Maironiui: „Tai pesimistas su monokliu. Galantiškai jis lenkiasi prieš savo širdies damą – Lietuvą. [...] Daugeliu temų guodžiasi Miškinis savo knygoje, daugeliu motyvų prabyla. Tačiau vyriausias jis tas pats: ‚Jau niekas tavęs taip giliai nemylės‘.“

Mūsų naujojoj lyrikoj Antanas Miškinis išsiskiria tuo, kad jame labiau negu kituose jaučiamos poezijos gyvosios jėgos – santykis su žeme, su tėvyne, liaudimi. Lietuvių lyrikoj, simbolizmui priėjus savo kraštutiniškos ribos, daug kur galėjai pastebėti kažkokį jausmo išsekimą, tuščią formalizmą ir žodžių rankiojimą, o ne tikrą, mąstantį, kenčiantį ar džiūgaujantį žmogų. A. Miškinis stovi reakcijoj prieš kai kurių mūsų poetų sausrą.

A. Vaičiulaitis

1934 m. baigęs VDU, dirbo mokytoju, o 1936–1940 m. Kauno radiofone vedė laidas apie literatūrą. Būdamas miesto inteligentas, vasarą nuolat viešėdavo gimtajame kaime, nesikratė valstietiškų darbų, buvo dažnas svečias gegužinėse, vestuvėse, bažnytinėse iškilmėse. Prieškariu buvo matęs šiek tiek plačiojo pasaulio – lankėsi Paryžiuje, Šveicarijoje, tačiau nesivaikė vakarietiškų madų, nesižvalgė į anos epochos modernistus. Jo eilėraščiuose lengvai atpažįstama Sergejaus Jesenino (1895–1925) mokykla, iš šio sudėtingo likimo rusų poeto perimta jautraus, emocingo, bohemiškos prigimties subjekto figūra. Kartu su broliu, garsiu pedagogu ir vertėju Motiejum Miškiniu, rašė straipsnius ir recenzijas žurnalams *Pjūvis*, *Literatūros naujienos*, *Šviesos keliai*, *Akademikas* ir kt. Žurnalistinio darbo patirtį panaudojo ir sunkiu pokario laikotarpiu, redaguodamas partizanų leistą *Laisvės žvalgo* laikraštį – tai tapo svarbiu įkalčiu prieš jį nukreiptoje byloje.

Pirmąjį eilėraštį Miškinis paskelbė 1925 m., o pirmas rinkinys *Baltoji paukštė* pasirodė 1928 m. Ankstyvuosiuose eilėraščiuose ryškėja motyvai, kurie liks aktualūs visoje prieškario neoromantikų lyrikoje: staigūs nuotaikų pokyčiai, socialinio santykio su tikrove pojūtis, stilizuotą romansą primenanti meilės istorija. Pirmajame rinkinyje dar akivaizdūs keturvėjiško avangardizmo motyvai, atrandami miestietiškos civilizacijos ženklai – kabaretas, kavinė, paviljonai, traukiniai, dėmesį traukia nervinga lyrikos forma, kapota intonacija, vaizdų koliažo technika. Tačiau čia ryškus ir simbolizmo palikimas, ir dialoginės, kasdienės kalbos perliukais žibančios situacijos – matyti, kad jaunas poetas dar ieško savo kelio, eksperimentuoja. Subjektas stovi kryžkelėje tarp kaimo ir miesto – urbanizuoto peizažo dekadentiška ir bohemiška kasdienybė jam atgrasi, bet savaip romantiška, tuo tarpu kaimo kultūra jau regima XX a. žmogaus akimis, nekuriama variacijų Antano Vienažindžio ar Antano Strazdo temomis, nors pastarųjų aukštaitiška daininingos lyrikos tradicija išlieka giliajame pasaulėvokos lygmenyje.

Antrasis rinkinys *Varnos prie plento* (1935) – knyga, kurioje visam laikui įsitvirtina folkloro stilizacijos, kur į sodžių žvelgiama susižavėjusio, kartais ironiškai nusiteikusio esteto

Jis [Miškinis] buvo ištikimas poezijai ir savo žemei. Ką jis daugiau mėgo ir mylėjo – tą žemę ar poeziją – sunku pasakyti, nes jis tų dalykų neskyrė ir vienos be kitos neaprėpė ir nesuprato. Jo poezija dėl to yra labai arti tos žemės ir tos dienos, kur jis gyveno.

J. Aistis

žvilgsniu, o ir pats subjektas pasirodo skurdžiame tėviškės peizaže apsivilkęs nebe trinyčiais, o rudeniniu paltu. Lietuviškas kaimo peizažas paliestas modernizacijos: laukus kerta traukinių bėgiai, ženklina telegrafo stulpai, užmiršusi motiną, kuri per lietų basa bulves kasa, mylimoji persėda į ištaigingą limuziną... Socialinis kriticizmas, kurio gausu rinkinyje, gana skaudus, tačiau jo nesupainiosi su kairiųjų menininkų deklaracijomis, raginančiomis keisti santvarką. Miškinis – nepriklausomos Lietuvos dainius, neabejojantis laisvos valstybės pažanga, pliekiantis tuos, kurie išdavė idealus, „ponus su medaliais“, abejingus vargdienių skausmui. Idealų ir miesčioniškos buities konfliktas – viena svarbiausių Miškinio temų.

Greta liaudies dainų statiškų, tam tikrus socialinius santykius atspindinčių situacijų esama ir nemažai kasdieniškų dialogų – Jeseniną primenančių graudžių pasikalbėjimų su motina, ironiškų ginčų su išpuikusia mylimąja, tiesioginių kreipinių į menamą pašnekovą. Darniai ketureilius rikiuojantis poetas dažniausiai pasitelkdavo laisvą eilėdarą (vadinamą „dolniku“) – jam už eiliavimo schemas svarbesnė emocinė vibracija, spontaniškumas. Tuo, kad poezijos neįmanoma „išmokti“, Miškinis įsitikino susidūręs su savamoksliais liaudies poetais. Būdamas atviras aktualiai tikrovei, Miškinis tapo vienu ryškiausių XX a. tarpukario kultūros simbolių. Lengvai valdė žodį, iš eilėraščių pluošto be vargo sudėdavo poemą, o atskirų poemų fragmentai būdavo skelbiami spaudoje kaip vientisi eilėraščiai. Savitą Lietuvos viziją jis projektavo poemoje *Keturi miestai* (1938), kur greta realių, istorines šaknis turinčių lietuvių visuomeninio gyvenimo centrų iškilo ir utopinis Naujapilis – idiliškos ateities miestas. Keitėsi poeto laikysena: kritinis įkarštis silpo, Miškinis pamažu tapo „apdainuotoju“, sukūrė daug proginių eilėraščių, ėmė lygiuotis į oficialiuosius tautos dainius (tokiais buvo laikomi Maironis, Petras Vaičiūnas), tačiau nepamiršo ir asmeniškų, eleginių motyvų.

Prieškariu poeto rašyta gausi vėlesnė lyrika į atskirą rinkinį nebuvo sudėta, ji sutelkta vėliau, nedėkingomis sovietmečio sąlygomis. Daug kas pasklido spaudoje (tarp jų ir populiarusis eilėraštis „Elegantiškai sninga“), virto liaudies dainomis, įkvėpė kūrybai ištisą plejadą sekėjų (neoromantiniu keliu suko daug lietuvių poetų, netgi buvo įprasta manyti, kad lietuvių meninei kūrybai be išlygų būdingas neoromantikų propaguotas eleginis graudumas, liaudies dainų lyriniai bruožai).

Miškinio, kaip ir daugelio Lietuvos inteligentų, kūrybinius planus sujaukė 1940 m. įvykusi prievartinė sovietizacija. Naują valdžią poetas sutiko pakiliai, skyrė jai keletą entuziastingų eilėraščių. Demokratinių pokyčių viltys greit išblėso, jas pakeitė gresiančių represijų siaubas. Karo metais Miškinis skelbė eilėraščius vokiečių okupacinės valdžios kontroliuojamoje lietuvių spaudoje: jo tuometinė poezija daugiausia proginė, „kalendorinė“, susieta su religinių švenčių ciklais, kviečianti neramiais laikais gyvenantį skaitytoją grįžti prie to, kas pastovu, atspindinti rūpestį tautinių tradicijų išsaugojimu. Artėjant antrajai sovietinės okupacijos bangai, jis nesvarstė apie pasitraukimą, jautėsi įsipareigojęs savo gimtinei. Už pagalbą pogrindžio rezistentams poetas 1948 m. buvo suimtas ir iš-

tremtas į Mordoviją, vėliau kalėjo Olžeraso, Omsko lageriuose. Sunkiausiomis sąlygomis ant beržo tošies ir cemento maišų rašė „Psalmes“ – visuotiniam nužmogėjimui nepasiduodančio žmogaus vizijas, kuriose fiksuota šiurpi barakų kasdienybė, kreiptasi paguodos į Dievą, motiną, tėvynę, maironiškos poetikos posmais išraudotas gimtosios šalies ilgesys. Tai svarbus dokumentas, poetine kalba liudijantis sovietinių nusikaltimų žmoniškumui mastą. Asmenišką subjektą keičia kolektyvinis veikėjas „mes“, paliekama nuošaly prieškario ištobulinta neoromantinė stilistika, eksperimentai ir formos paieškos – „Psalmėse“ poetas renkasi patį tiesiausią kelią į adresato sąmonę, sukrečia apokaliptiniais vaizdais ir smogiančia neturinčio ko prarasti, ties išlikimo riba balansuojančio kalinio retorika, kurioje nebelieka prasminių niuansų, atodūsių, nutylėjimų. Poeto-tremtinio eilės anuomet skambėjo tik už lagerio sienų, kur kaliniai mokėsi posmus atmintinai, giedojo juos slaptuose susibūrimuose.

Į tradicinę kaimo poetizmų aplinką A. Miškinis perkėlė abejonių, svyravimų, ironiško stebėjimo psichiką, iškilusią nestabiliame tarpukario laikotarpyje. Tikėjimas ir desperacija, meilė ir pasmerkimas, entuziazmas ir autoironija išraižo eilėraštį kontrastiškomis linijomis, o tai ir yra A. Miškinio poezijos savitumas.

V. Kubilius

1956 m. sugrįžęs į tėvynę, Miškinis turėjo laviruoti, prisitaikyti. Teisingumo šaukęs balsas pritilo, poetas buvo morališkai palaužtas, o gal nuoširdžiai tikėjo, kad postalininio „atlydžio“ laikotarpis atneš ramybę ir vertybių pusiausvyrą. Sovietinėje Lietuvoje pasirodę rinkiniai *Eilėraščiai* (1960), *Arti prie žemės* (1965), poema *Svajonės ir maištas* (1967) buvo pilni plakatinio optimizmo, sovietinio „laimingo gyvenimo“ butaforijos, šiomis knygomis Miškinis tarsi įteisino savo priklausymą rašytojų sąjungai, jos leido jam sugrįžti iš kultūrinio gyvenimo nuošalės. Išeivijoje dėl to Miškinis buvo smerkiamas ir kartu jo gailėtasi, suprantant, kaip beatodairiškai net ir didžiausius talentus laužo sovietinis režimas. Nuoširdesniu balsu poetas prabilo vėlyvuosiuose rinkiniuose *Dienoraštis* (1972) ir *Klevai prie kelio* (1982), kur sugrįžo prie jaunystėje pamėgtos dainiškosios neoromantinės stilistikos. Senatvėje lyrinė poeto prigimtis prasiveržė atsiminimų knygoje *Žaliaduonių gegužė* (1977), kur autentiški atsiminimai, senojo kaimo likimo apmąstymai dera su eseistiniais svarstymais. Miškinio kūryba Lietuvoje tapo lyrinės poezijos etalonu, juo sekė jaunesni poetai, kuriems nesvetima „kanoninė“ eiliuoto ketureilio forma, agrarinė pasaulėvoka ir simbolika, gyvas ryšys su tautosaka, – Paulius Širvys, Alfonsas Maldonis, Justinas Marcinkevičius, Jonas Strielkūnas. Miškinis pripažintas klasiku, apdovanotas viešosios pagarbos ženklais (1978 m. Žemaitės premija, 1981 m. – „Poezijos pavasario“ premija). Poetas mirė 1983 m. gruodžio 16 d. Vilniuje.

Siūloma literatūra: Antanas Miškinis, *Rinktiniai raštai*, t. 1–3, Vilnius: Vaga, 1991–1996; Rita Tūtlytė, *Antanas Miškinis*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1997; Jonas Aistis, „Antanas“, in: *Raštai*, t. 2, Chicago: Ateties literatūros fondas, 1993, p. 203–222; Vytautas Kubilius, „Gimtosios žemės poetas“, in: *XX amžiaus lietuvių poetai*, Kaunas: Šviesa, 1986, p. 210–223; Alfonsas Nyka-Niliūnas, „Antanas Miškinis“, in: *Temos ir variacijos*, Vilnius: Baltos lankos, 1996, p. 76–88; Rita Tūtlytė, „Antanas Miškinis“, in: *Lietuvių literatūros istorija. XX amžiaus pirmoji pusė*, II knyga, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, p. 397–406.

Antanas Miškinis

VARNOS PRIE PLENTO
1935

***

Daug ižo upėm praūžė
Pavasariu plačiu.
Daug prakukuos dar gegužės
Motyvų tų pačių.

Pajusit mano žodžiuose
Žaliuojančias lankas
Ir kaip žmogus vis guodžiasi,
Užlauždamas rankas.

Kaip veržiasi į priekį
Ir plakas laimės link –
Apviltas rėkia rėkia,
Nes tuštuma aplink.

O aš žinau – praeis čia
Ir viskas be žymės.
Kadaise pilys skaisčios
Nugrimzdo į žemes.

SUSIMĄSTYMAI

YRA TOKIA DAINA
Yra tokia daina apie laimę
Ir geresnį gyvenimą žmogui.
Ją dainuoja pas mus visam kaime,
Po kiekvienu pilkų šiaudų stogu.

Žino – pasaka yra graži
Apie šalį laimingą, be vargo;
Ją kartoja seni ir maži,
Atsidūsta klausydamos mergos.

Yra tokis dalios paskyrimas:
Kenčia šaltį, ligas, kenčia alkį –
Tau palangėj pavasaris rymo,
O čia reikia kabintis po balkiu...

Yra tokie vargai Lietuvoj,
Nerašyti į popieriaus knygą –
Po laukus, po namus uliavoja,
O kitus juodon žemėn primyga.

DAINA AGONIJOJ

Buvo žemė baltuos tualetuos,
Buvo vakaras mėlyno veido.
Tasai vakaras baisiai iš lėto
Pirštus geliančius dūšion suleido.

Aš mąsčiau apie didelius daiktus,
Buvo keista perdėm kaip agonijoj: –
Jeigu taip mirtimi viskas baigtųs,
Tada – kas gyventi pamonijo?

Mano dūšios žalioj parugėj
Tai ne mėlynos upės tekėjo.
Tai netyčia visai praregėjau –
Svieto liūdnos procesijos ėjo.

Tas pasaulis, viliodamas kūną,
Net ir skrendančius žemėn priveržia. –
Negi žiedas esu, ne bijūnas.
Tai suvysčiau lengvai gale daržo...

* * *

Taip gera būtų pagyvent be rūpesčio, –
Be tikslo, meilės ir be darbo,
Tik pažiūrėt, kaip teka pilkos upės čia
Ir debesys pilkėdami apžvarbo.

Tik taip sau prisimint, – kad kaime kur, už gryčios
Žagaruose koks šimtas žvirblių čeža
Arba nuotaką verkiančią iš medinės bažnyčios
Apygirčiai jaunikiai su varpeliais veža.

Ir pažiūrėt, kaip rudeniopi ima gelsti parkai,
O pakraščiais apstingęs grumba gruodas.
Nė nežinot, ko tos mergaitės verkia,
Praradę meilę, viltį ir paguodą.

Ir pamatyt iš tolo, lyg ne savo,
Kaip mano paskutinė meilė temsta...
Paskui – sakysim, iš kurorto atvažiavus,
Kaip anekdotą pasakoti tamstai.

APATIŠKAS RUDUO

Kažkur ėjo nutekėjo upės.
Kažkur šunes vasarą nulojo.
Mano gėlą rudens gelsvo ūpo
Šiandien rytą liepų lapai kloja.

Pasakykit, pasakykit, mieli,
Ko tos varnos visa gerkle rėkia?
O man regis, bus šią naktį vėlei
Visos žvaigždės aiškiai pasidriekę.

Eisiu tąsyk – eisiu vienas ašai
Susimąstęs dėlei visa pikta...
Lyg sprendimą kvailą pasirašęs
Nieko gera tyčia nesutikti.

Mano pėdos aiškiai deklamuos jums
Apie meilę, mirtį, apie vargą;
Nes ir žemė, kurią aš dainuosiu,
Iš tikrųjų negaluoja, serga.

Todėl – kas man, jei nubėga upės
Arba vasarą nuloja šunes,
Arba varna ant šakyčių supas
Nuogo beržo pačioje viršūnėj?

* * *

Eilėraštį drebančiom rankom –
Apie išraišką rudenio rudą.
Ne! Tai ne rudenio liūdesį renkam:
Tai gyvenimas visko prigrūdo.

Nuo mažens visą svietą mylėjau,
Jaučiau užu žmogų ir žvėrį;
Kožnam beržui lenkiaus pakelėj
Ir visiems savo širdį atvėriau...

Ar gerai, kai jus sifilis ėda,
Kai trachoma akis jūsų merkia?
Po velniais jūsų dorą ir gėdą! –
Siela liūdo nuliūdo ir verkia...

– Aš seniai kaip šuva alkanauju,
Iš nieko ničnieko neimdamas: –
Kas man darbo, jei džiūsta kam kraujas
Arba miršta, sakysim, nuo gimdymo...

* * *

Prajojo vakaras ant žvaigždžių pulko.
O mėnuo be sparnų. Šviesos prižarstė tylumą
Ką pasakyčiau, jei dabar ateitų,
Jai, mano mielai mylimai?

O juk tai jai, dar būdams kaime piemeniu,
Dovanų žadėdavau, kokių nieks neturi:
Nueiti su tėvu už ežero palšo
Ir žvaigždžių atnešti pilną kepurę!

Dabar sudievu, tėviške, parugėmis susišukavusi,
Siūbuok sau dienas iš mėlyno šilo tolumos gražiosios...
Aš praeitį po žalius vieškelius,
Po traukinius ir tolimas stotis vežiosiuos...
Ir gal kada visai netyčia,
Ar mano metų rudenuos,
Pamačius, kad pavasariai kasmet kartojasi,
Širdis jaunystei raudą padainuos...

LEGENDA

Pasakysiu Jums legendą:
Augo beržas kaime, šalia daržo.
Naktį snaudė, rytą saulėj skendo
Ir laimingas buvo beržas.

Ir nelūžo. Visko beržas matė.
Vis lingavo – net audroj panertas.
Paskui žmonės ėmė jau kas metai
Šito beržo sulą gerti...

* * *

Už klojimo saulė prakirpo pilką skliautą
Ir juodalksnių šakas užlaužė pavėsin.
Tik nesakė, kam vakardienos greit keliauta,
Nepasakė, kur svyrančiais kryžiais stovėsim.

Tai tau, motin! Sakei, kad gyventi bus gera,
Kaip sakymuos tėvo, kaip rojuj.
O žinai, iš manęs ką padarė?
Aš keiksmu kartais viską bjauroju!

Tik many tebemirga šventadienių varsos.
Nors ir pats nežinau, kur rytoj beskraidysiu.
Bet tai nieko... aš dar kalnus nuversiu,
Aš dar marias išbraidysiu.

* * *

Kaip sniegas, kaip žiedai, kaip muzika,
Taip viskas šioje žemėje praaidi;
Kaip ir jaunystė dvidešimties metų,
Marias uždegti įsigeidus.

Svajojome net pataisyt pasaulį
Ir laimę susikurt nemarią, didelę.
Taip manėme, bet ar žinojome,
Kad liksim kaip tikri paklydėliai?

Kažin kaip tie, kurie gyventi moka
Ar ilsis pamariuos baltose vilose?
O ką gi aš dabar dainuot galiu
Širdim išvarginta, beveik ir nusivylusia?

Juk mums ir marios, ir pavasariai,
Ir vyšnios žydinčios ne nauja.
Kur einame, ko siekiame, kur plakamės,
Ašai seniai gerai žinau jau...

Kaip sniegas, kaip žiedai, kaip moterys
Taip viskas pamažu nublanksta.
Palieki vienas kaip ant kalno karklas,
Kurį nuo ryto visi vėjai lanksto...

ŽODŽIAI IŠ LAUKO

Tu nematei tokio žydėjimo,
Laukų dainavimo smagaus.
Ne veltui anuomet žadėjome
Žvaigždes nukarstyt nuo dangaus.

O paukščių koks repertuaras! –
Jauties poetas ir žmogus.
Vagas taip tiesiai broliai aria, –
Jie nori vis užverst vargus.

– Klausyk, tu spjauk į tualetus,
Palik maliariją madų!
Vaizduokis: per laukus gėlėtus
Į pačią saulę aš vedu.

Vedu ir pasakyt ryžtuos,
Ko žvaigždės krūpčioja nakčia, –
Kad laimė niekad nesugrįžta,
Sugrįžta tik viena kančia.

Tu nematei tokio žaliavimo.
Ir nematysi gal daugiau.
Mes ligi šiol ne ten keliavome
Vieni tarp žemės ir dangaus.

VYŠNIOMS ŽYDINT

Žydinčios vyšnios priminė sniegą.
Ėjau aš laimės kviesti.
Spėliojau vienas, kur laimė miega
Ir sieloj žydint miestui.

Aš nežinojau, ko reikia klausti,
Į kokį žvelgti kraštą, –
Kas sidabru man žirgą pakausto
Tolyn jaunystei nešti.

Išėjo gatvės, parkai ir skverai
Sutikt manęs tą kartą;
Kiekvienam kvailiui širdį atvėriau,
Lyg mylimai prie vartų.

Man nepatiko veidai uvėrūs
Ir ant kaklų žibučiai,
Tai užsimiršęs šokau ir gėriau –
Dvarus praūžęs būčiau!

Man sumelavo grįžtantys paukščiai
Ir baltas vyšnių šilkas.
Kad aš nė močios neprisišaukčia,
Melas akis apvilko...

* * *

Toks nuogas, toks nuogas ruduo.
Stovi klevas liūdnumo kaip aš.
Eisiu – bėga ten upės vanduo,
Sakau – ir mane tegu neš.

Daug vasarų ėjo nuėjo, mačiau,
Laukuose daugel meilės žaliavo.
Ir širdis tartum plaka rečiau,
Kaip linguoja liūdnai nuogas klevas.

Kur tas džiaugsmas pakalnių plačių?
Anei žodžių neliko, nei juoko smagaus.
Tiktai liūdesį didį jaučiu –
Nuo pat žemės juodos ligi balto dangaus!

Dar išeit, pažiūrėt ir pamot, –
Nors ir visas pasaulis tevysta...
Dar su vėtra pašvilpt sutemoj
Taip, kaip lekia ir švilpia jaunystė!

RUDENS VAKARAS

Iš kambario šviesa raudonu abažūru žiūri.
Ir veidas pasinėręs lango rūmuose.
Laukuos jau gal žiema atsnigo – kelias baltas,
Tik čia rudens gėla apėmusi.

Nurimk, širdie! Vis tiek jau traukiniai išėjo –
Dūdavo garvežiai – sustojo, šniokštė garas.
Gyvenimas prisijuokė visokiu veidu
Ir įvairių amerikų pridarė.

Tegu. Tegu! Mirtin paspėsim pėsti...
Dar žemės ašaras išgersime.
Ir bus ne poema – ne padavimas,
Jeigu net kraujas pasilies kaip versme.

KO KRISTUS ŽODŽIAIS VERKĖ

Rudens vakarų tylumoj tamsuma, –
Nykumos nei išsemt, nei išbristi.
Nuo medinių kapų nusileidžia laukuos
Ir braidžioja verkdamas Kristus.

– Žeme, varguos išplukdyta,
Su auksu, šilkais kartu didelį skurdą veži;
Pavydas, godumas vis ėda tave –
Graužia kaip vėžio liga, kaip vėžys, kaip vėžys...

– Žmogau, iškankintas aistrų,
Veltui mano kojas medines bučiuosi!
Nes tu šičia, žemėj,
Kaip vienam tiktai vakarui svečiuose.

– Ir kuo kaltas esi,
Kad aistrus taip tau žemės kūnas ir krūtys?
Kas akies primerkimas –
Ir lengva bedugnėn įgriūti.

– Tarp juoko, aistros ir griežimo dantų
Tau ir kančių ligi valiai.
Dar pranašas rašė, jog bus diena ir valanda bus,
Kada klaupsis ant kelių karaliai.

– Ir ką pasakysiu aš Tėvui Manajam,
Kai iš keturių šalių pakels ugnį – pasauli, prapulki! –
Kas jums sakė, kas sakė, o broliai,
Jog nebus suskaityta skriaudų aliai dulkė?..

* * *

Aš negaliu išpasakyt,
Kaip gyslos trūkčioja ir kraujas plaukia;
Tolydžio jau ir kaulai džiūsta,
Lyg vasaros kaitra palaukėj.

Nes pašauktas širdies virpėjimais matuot
Gyvenimą, pakol į amžinąjį guolį kas.
Aš alkanas – sergu gyvenimo liga,
Kaip tūlas alkoholikas.

O motina dalia ir jus pakinkė –
Kas dieną vargą brendat sunerimę.
Tačiau einu, pagarbinu šią žemę
Ir jos mažiausią sutvėrimą.

Viską perku! Perku ir nederu –
Širdim už viską moku:
Kiekvienas gyvas padaras –
Mano kančia ir juokas!

AGONIJA

Įsirėmė naktis krūtinėn stačiai
Ir plėšo kūną liesą.
Išaugo rankos – ilgos, ligi lango,
Ir nuraškyt Sietyno tiesias...

O atminimai! Pragaru pakvipo
Ir žalumu nuo beržo –
Artyn artyn jau atbrenda per sienas
Ir jau krūtinę veržia.

Nebereikės! Jau baigia tirpti akys.
Tik sudreba dar dešimt pirštų.
Ateikit – ei! Dar pasijuokt visi –
Šiandieną mano laimė miršta...

Vėliau tylu taip tyliai. Vėl tyla.
Akių žaibai nakties kasas praplauja.
Žiūrėkite, mėnulis kvai-las!
Mėnulis juokias, juokias mano saujoj.

* * *

Atapleška atašnara pavasaris!
Šventadienis. Pasirėmiau verandoje.
Gyvenimo prigėriau daug – ir vis dar maža –
Nieko seniai širdis neranda jau...

Akyse miestas grimzta aukštininkas,
Ir lieka tik žaliai raudonos dryžės –
(Tenai kadaise mylima išėjo;
Išėjo, žinoma, ir nebegrįžo...)

Ir man dabar jau tų dienų negaila!
Prašūkavo kaip vėtra su sniegu pro tėvo pagirį.
Juk būna ir blogiau: kiti didžius turtus paleidžia niekais
Arba – iš tolo margais vartais – dvarą prageria...

ŽALIO BERŽO STILIUJE

Siuntė mane anytėlė
Žiemužės šėko, vasaružės sniego.
Liaudies daina

LIETUVA!
1
Tave papuošt žadėjom
Kaip savo tikrą seserį.
Esi pačioj jaunystėj
Ir pačiame pavasary.

Šiandien dainuot norėtųs
Pačiais gražiaisiais rimais.
Paskendo mano mintys
Tavo naujuos arimuos.

Taip staugė vėtra vakar
Po kalną ir pašlaitę,
Kad tu likai be Vilniaus,
Kad palikai našlaitė.

2
Čia būna žalios vasaros.
O dar žalesnės rūtos.
Prisiminė man baudžiavos,
Prisiminė rekrūtai.

Ir tie pilki artojai,
Kada nevalion varė juos;
Vargus jie ėjo keliais,
Kaip Vilniuje kalvarijas.

Ir daug dainų sudėjo
Ant gonkų balto klevo.
Paskui į Prūsų žemę
Jie knygų iškeliavo.

3
Praėjo metų eisenos.
Tekėjo tykiai upės.
Paskui pakilo nuotaika, –
Pakilęs buvo ūpas.

Ir vieškeliai sudundo,
Beržai žemelėn sviro –
Žagres palikę dirvoj,
Karan išėjo vyrai.

Vieni laisvi sugrįžo.
Kitiems rankas pašovė,
Tretiems ant lygaus lauko
Mediniai kryžiai stovi.

4
Apie tave dūmodams,
Šiandien dainuot panūdau.
Skaičiau iš drobių rašto –
Esi tu lėto būdo.

Kur mes tave nuvesim
Ir dovanų ką duosim?
Šiandieną gilios mintys
įsimetė veiduosin.

Kuriais žiedais papuošim
Tave kaip tikrą seserį?
Esi pačioj jaunystėj
Ir pačiame pavasary.

RUDUO

Išeisime šį rudenį
Su tarbomis per Lietuvą nualintą.
Baudžiavose dar užsigrūdinom
Ir šunimis mokėsime paskalinti.

Vai, linksma buvo ir smagu, kol ėjome
Su Lietuva, kai kėlėsi gyvent iš naujo.
Dabar – mes pūstame dienų kalėjime;
Dabar – užmiršome, kad ašaros ir kraujas.

O Dieve, Dieve mano! Kur mūsų upės liejas?
Kur jūs, o broliai, einat užsimerkę?
Ir nedrįsau sakyt, ko tie klevai žalieji
Tėvų pakluonėje visom šakelėm verkia...

Lėtai stumiesi, Lietuva tėvyne,
Tau kelias purvinas arba per grubų gruodą.
Sekminėse nugirdo mus laukų žaliasai vynas.
O rudenį po kaimus geltono prakaito aruodai.

Aš paskandinsiu lyrą Nemuno bangavime,
Nes negaliu dainuot gražiai tėvynės vargo.
Mes dar seniai šunies dalia pakaukti gavome...
Tai kas be jos, be tėviškės, visas toks gražus pasaulis margas?

ŽIEMA

Iš vargo, gintaro tėvyne,
Iš vargo, o rūtų šalie,
Pašoksi. Pašoksi suktinį
Prie karčemos pakelėj.

Praeis čia šimtai autobusų,
Akyse man matysies balta.
Per žiemą kaip nuotaka būsi
Sidabro ledu apkalta.

Seserys drobių priaudžia
Iš sielvarto siūlų plonų.
Byra motinai ašaros graudžios,
Kai Brazilijoj žūna sūnus.

Tėvas vekselin dūšią įrašo.
Taip ir sako: po vargą vartaus.
Pašoksiu pašoksiu ir ašen
Iš tavo to vargo kartaus.

Bet pavasarį! Vandenis plauksim
Dunojais toli į marias.
Jei laimė tikrai nepalauks mūs,
Tai ir vargas daugiau neberas!

TAUTIŠKA DAINA

Broliams poetams

Brangi šalie žaliųjų rūtų, vis nedrįstu klausti,
Kas Tave didžiuliam vargui nūdien pasikaustė?

Kas Tave varguolei daliai šiandien pasikinkė,
Ar mes patys, ar kiti kas, tyčia susirinkę?

Tu su beržais, tu su kryžiais, su žaliojom rūtom,
Mes palinkę kaip kareiviai eisim ant pakūtos...

Išvedei artojų sūnus ant jūružių krašto
Ir liepei gražiai dainuoti kaip iš aukso rašto.

Kaip dainuosiu? – Pasakysi, kad šie žodžiai grubūs,
Kada vargas aprėdytas melsvo šilko rūbais.

Įklausiau aš, kaip artojas po žagre suklupo –
Pasijuokt valia valužė karminuotom lūpom!

Mes paliekam, mes užmirštam Tave pakelėje
Ir vis norim dar įtikint, kad įsimylėję...

Kas iš rūtų, kas iš mėtų, kas Tau iš lelijų,
Kai vargeliais vargūnėliais rudenėlį lyja?

Mes žadėjom Tave jauną kelti ligi saulės,
Kai artojai pėsti nešė į Červonką kaulus...

Tai todėl nūnai ir noriu širdimi paklausti,
Kieno rankos didžiam vargui Tave pasikaustė?

LIAUDIES DAINOS EILĖRAŠTIS

Nežinomai seseriai lietuvaitei

Be vėjo. Be vėjo klony beržas lūžo.
Visos žalios šakos vieškelin palinko.
Mena ji: lydėjo anuomet mamužę
Ir kalnelį smėlio ašarom ištrinko.

Žalios mirtos džiūvo užu stiklo lango.
Broliai kraitį vežė – ant pačių Sekminių!
Gegužės padūko. Žirgas vartuos žvengė, –
Rūtų vainikėlį pasagom sumynė...

– Kelkis, motinėle, su variniais raktais!
Užrakinsim rankom dalią gedulingą.
Paviešėsi dieną, ir nors vieną naktį
Man pasupsi vargą ant žilvičio lingės...

Ei liliute lilia! Dienos tai pailgo.
Nebėra, nėra jau kas vargelį neša.
Eisiu ir išeisiu. Vieškelis pailgas!
Vaivorykštėm dangų raganos išrašo!

Vai, ir vėl be vėjo klony beržas lūžo.
Eina, gal atras dar – negi laimė mirė?
Žvelgia – saulė leidžias. Klauso – vėtra ūžia.
O raudoni skruostai sidabru pabiro...

BALADĖ

Kas bus namuos be tavo juoko,
Sutemoje be tavo žodžių?
Keliu prašvilpauja berniokai,
Nueina šaukdami per sodžių.

Atklysta į seklyčią švarią
Daina, kurią bernai sudėjo:
Kaip tėvas dukterį išvarė,
Kam su jaunikiais susidėjo.

Išvarė ją, o saulė leidos,
Prie kelio gluosniai sprogt prabudo.
Kalbėjo kaime – pasileidus,
Ne tėvo ir ne močios būdo.

Kur bus tos draugės bei gerbėjos,
Kurlink palinks margi jurginai,
Kai grįš pavakariais grėbėjos,
Namo dainuodamos merginos?

Kai padainuos širdim ir žodžiais
Apie juokingą josios dalią.
Išgirs ir pamiškės, ir sodai,
Išgirs ir ponai su medaliais.

***

Sudie, žalioji Lietuva!
Ateina nerimo ruduo.
Tik nuostaba – manoj širdy
Dar žydi žemė ir vanduo.

Kaip tie svajojimai mani,
Taip krinta lapai palengva.
Kas būtų, jeigu taip širdy
Pradėtų vysti Lietuva?

Tada – kam tiktų prie širdies
Klevų palinkusių spalva?
Žaliavus parkuos ir širdy
Gražiai, kaip mano Lietuva,

Kurios nemoku jau paguost
(Susižavėjo pinigais);
Be jos, išvargusios, dabar
Visi išeitų ubagais.

Tada – sudievu, Lietuva,
Ateitų Nemunu ruduo.
Tada visur – visur aplink
Nuliūstų žemė ir vanduo.

***

Išėjo Dievas kaži kur.
Ir nemačiau, kada išėjo iš namų.
Vėliau tik pajutau: ko baisiai nejauku –
Vis vien kuriom elegijom dainuot imu.

O buvo jau žiema gili,
Akis perdėm nubalino.
Tik man čia gimtoje šaly
Nurimti vis negalima.

Ėjau toks vienišas tada
Ieškot žmonių – pažįstamų, draugų...
Bet žinote kas do mada
Širdies recidyvistų ir vagių.

Tai mano – mano Lietuva,
Kurią visokiais himnais apgiedojome.
O man jinai sava
Ne vien iš tylinčių laukų ir gegužių raudojimo.

LAIMĖ RUDENINIAM PALTE

Aš žinau, man sakė
Ne sykį mamaitė,
Jog čia mūsų žemė,
Jog aš lietuvaitė.
M. Dagilėlis

Kaip? Nenusibodo žviegiančiam asfalte?
Ar nepasiilgsti tų laukų plačių?
Kokia tavo nuotaika rudeniniam palte?
Sabalų kailiukas tinka ant pečių!..

Ar ateina mintys, kaip mes augom kaime,
Pavyzdžiui, kai sodai pradeda jau balti?
Mes tada svajojom – gal kitokią laimę,
Galgi ir ne šitą, rudeniniam palte...

Toks aplūžęs kryžius, toks nuliūdęs Dievas
Į žemelę žvelgė šalia viešo kelio...
O mūs dienos greitos – lėkė, ir sudievu!
Dar gerai, kad liko asfaltuotas kelias!

Tik aš vis, keistuolis, negaliu užmiršti:
Ten, ir lapams krintant, gražios gelsvos spalvos;
Būdavo, išeini – penkiais rankos pirštais
Didžiam gervių pulkui susuki tuoj galvas.

Ar ateina mintys, kaip mes augom kaime,
Kaip Sekminių naktį sodai ima balti?
Mes tada svajojom – argi šitą laimę,
Argi šitą laimę rudeniniam palte?..

2
Tau nupirksiu naują limuziną!
Nebereiks klumpėtai vargą bristi,
Mes įliesim kraujo ir benzino, –
Išvažiuosi kaip kino artistė!

Jau užmirški seną tėvo pirkią;
Jau pakanka, miela, sentimentų.
Mūsų meilę pinigais nupirko,
Gal nejuto, kad tai buvo šventa...

Ir užmirški savo seną močią,
Kuri lyjant basa bulves kasa.
Būtų keista, jei aš nežinočia,
Ko padrisko baltai liepai kasos...

Tegu skrenda ir sugrįžta paukščiai;
Tegu paukščiai grįžta šimtą mylių!
Jei norėtum, vasarą pašaukčia
Pažaliuoti žalio beržo stiliuj!

Tik užmirški seną tėvo pirkią,
Jau pakanka, miela, sentimentų.
Mūsų meilę pinigais nupirko
Ir paliko šiaip sau mus gyventi...

3
Turbūt ir austi nebemoki;
Kasdien keistesnė vis darais.
Prašoksi dalią su berniokais
Giliais nedėlių vakarais...

Gal nematei, kaip žvaigždės byra
Kaip linksta uosiai patvoriuos;
Mėnuo, saulužės atsiskyręs,
Sidabrą žeria ežeruos.

Ateina tykiai naktys tykios.
Širdis gyvenimo pilna.
Gal dar gerai būt susitikus,
Bet kad ir soduos jau šalna...

Gal nežinai, kaip baisiai vienas
Esu pasauly ir sapne.
Praeis ir tavo jaunos dienos
Kaip ižas pernai Nemune.

Gal nejauti, ko žvaigždės byra, –
Manai, žvaigždė tu ir pati...
Mėnuo, saulužės atsiskyręs,
Kaip ašai vienas per naktis.

LAIMINGA MEILĖ

***

Aš tave norėjau išnešti iš rudenio,
Iš pasaulio norėjau išnešti ant rankų,
Nes taip gedulingai šakas vėjas judino,
Nes taip graudžiai varnos prie kapų mums krankė.

Širdies mano niekad nesotino duona,
Ir akių dar niekad nedžiugino valgis.
Nors, tiesa, be duonos juk išalksta žmonės
Ir papjauna brolį šienapjūtėj dalgiais.

Aš žinau daug pasakų apie meilę vakarą –
Kad tavęs nepirktų nė už milijoną...
Panašiai kalbėjo kažkas vieną vasarą,
Kai mes gėrėm alų šviesiuos paviljonuos!

Bet kam tave nešti pro rudenio rūką,
Kol ruduo ant veido dar šalnos nesėja.
Dyvinas gyvenime! Tu jauna pabūki,
Nes gyvent ir vargti dar neįpusėjai...

MELODEKLAMACIJA

Nueina traukiniai. Geležimi nužviegia.
Ir mano sielvartas per telegramų vielą.
Aš vis manau – esi tyra, baltesnė užu sniegą,
Tu mano tolima, brangi ir miela!

Turbūt girdėjai tu, kad mariose
Balti laivai linguoja, plaukia;
O gal kur tolimam krante į delnus veidas neriasi, –
Tai motinos, kuri sūnaus nebesulaukia...

Šiandieną ašai stoviu viršum Nemuno,
Prie Aukso Nemuno bangų;
Nė kokių niekam nuodėmių nebeminiu –
Nueitų dėl manęs visi dangun!

Išeina traukiniai. Ir vėl sugrįžta.
Ir sielvartas. Ir telegramų vielos.
Tik tujen, tujen nebegrįžti,
O mano tolima, tolima ir miela!

***

Saulė žemėn bėrė šimtą spindulių.
Aš vis tavo žodžių suprast negaliu.

Ką tada kalbėjai – kam, kodėl ir kaip?
Nesakiau aš niekam, ko tada verkei...

Ko tada raudojai užsikniaubdama,
Nebenuramino niekas – nė mama.

Mano vargą glosto kažin kas, ne tu –
Uosiu pasvyruosiu rudenio metu.

Kai pagels tie uosiai, šalnos kai užeis,
Netikėti žodžiai širdį man sužeis.

O dabar einu dar šūkauti daina –
Džiaugsmo sumeluoto man seniai gana!

Gal kada pabelsiu temstant į namus –
Melsvą langą uosiai glostys švelnumu.

Kai pagels ir tavo veidas rudenuos –
Tai ir mano vargą vėtra padainuos.

***

Supk, linguok, paruge, vakaro ariją.
Amen jau meilei. Nebėr jau,
Nepastebėta kaip smilgų žydėjimas perėjo...
Tai kam gi aš sielą pasėjau,
Laukuos ją ir miestuos pabėriau?

Antai, ten tilvikai padūko alksnyne,
Sutemą karpo sparnais.
Gal kokį tolimą kraštą atminę,
Čypauja užmirštu mano ilgėjimu...
– Ei, po velniais, tai dalia –
Širdie, tu padūkėle, kur mes atėjome?

Ak, užmiršau dar paklaust ją,
Kam tada aplinkui pakelės visos
Vasarojais žaliais apsikaustė

Ir po tėviškę vasarą ugdė, augino?
Kam tada net ruduo – toks geltonas geltonas –
Varpeliais žvangėjo,
O krito lapeliai tiesiog ant langinių...

***

Nebežinau, kas daros.
Vai, ta dalia dalužė!
Ir kas mane nugirdė –
Ar tujen, ar gegužis?

O buvo dienos margos
Ir naktys baisiai gilios –
Gegužis vyšniom linko,
Laukus žiedų pripylė!

Rugiais per lauką plaukėm
Ir vargui netikėjom –
Akim išraižėm dangų,
Kalbas kalbėjom vėjam.

Abu tą džiaugsmą žingsniais
Lygiom dalim dalijom –
Žaibai žiedais žėrėjo,
Lietus lelijom lijo!

DAINA APIE SAULĖTUS NAMUS

Į saulę šaipėsi lelijos.
Regėjos – visos iš dangaus.
O ašai čia, žalioj šaly,
Iš nuobodumo pavargau.

Prisiminiau čigonės burtą
(Kortas, iš rankos būrimus),
Kad aš turėsiu didį turtą,
Statysiu saulėje namus.

Maniau, sukursiu didžią meilę,
Nebus palangėj sutemos;
Tada bus gražios mano eilės
Šituos saulėtuosiuos namuos.

Daug kartų vyšnios žiedus purtė,
Daug upės nešė sūkurių.
Tik ašai vis nė jokio turto,
Namų ir nieko neturiu.

Jaučiu – tai skamba laiko dainos.
Žinau – tai ūžia ežerai.
Tik mano meilė neateina
Dienom, naktim nei vakarais.

Žiūriu – tai žydi pirmas sniegas
Sidabro žiedu po medžiu.
Gilias naktis toks kietas miegas,
Kad nieko nieko negirdžiu.

Ir aš sakau – nereikia nieko.
Vienam taip gera vakare.
Tegu ir vakarą apsniega,
Tai man gražu bus pažiūrėt.

BE DEDIKACIJOS

Ant sniego pasaka pabalo;
Ir vakarai balti kaip sniegas.
Gailėjau mūsų meilės galo –
Daugiau ir nebeliko nieko.

Ne mano skambančios alėjos.
Ne mano tos nušvitę aikštės. –
Ten meilė ašaras paliejo,
Ne mano ten jaunystė vaikšto.

Eilėraščių pakeisiu temą.
Ir neisiu jau degtinės lakti.
Nepirksiu, miela, chrizantemų,
Kurios vis tiek nuvys per naktį.

Greitieji traukiniai pradunda
Ir stotyse trumpai sustoja.
Praeis ir melas, ir pagunda,
O ir manęs nebus nė kojos.

Tie patys vakarai žvaigždėti,
Ir saulė ta pati danguos,
Kur tada tujen pasidėsi
Ir kas tave tada paguos?

PRIEŠINGAIS KELIAIS

Kas tau, miela, sakyti galėjo,
Kad pavasario monai ne mūsų?
Jau gana. Išklajojau alėjas,
O šį vakarą liūdnas pabūsiu.

Mano tėviškės tu nepažįsti...
Tykiai verčiamos vagos arimo.
Vakare sausos lazdos pražysta,
Pilnas mėnuo per naktį prarymo.

Kas man tavo karminas ir šilkas,
Kas man ašaros tavo tos gailios?
Kai po paruges skleidžias vosilkos,
Kas tau mano šios tylinčios eilės?

Aš seniai tau vis noriu išaiškint,
Kad pasakų nėr jau šioj žemėj...
Sudegink visus mano laiškus
Ir niekam daugiau nesižemink.

LAIMINGA MEILĖ

1
Liesis Nemunas. Ir visas į marias.
Daugiau niekas mano meilės neberas.

Anei tėvas, anei močia, anei aš –
Mano meilę ryt jau Nemunas nuneš.

O bus vasara beržynuose gražiuos,
Tada mano – mano meilės atvažiuos.

Tik vaizduokis – šviesų rytą nedėlios
Mūsų medžiai, mūsų sodai sužaliuos.

O kai klony sausi karklai sprogt pradės,
Tai mieloji būti mano pažadės.

(Kas gi būtų per žaliąsias Sekmines?
Meilė verktų, viena likus be manęs.)

Tada upių sidabriniuos pakraščiuos
Mano meilė mano laimę išbučiuos.

Naktį mėnuo užsikars ant obelies.
Tada meilė mano laimę numylės.

Grįš ir Nemunas iš marių atgalios,
Kaip ta meilė šviesų rytą nedėlios.

O kai grįš ruduo, rėks varnos padaržiuos,
Tada vėlek mano meilė išvažiuos.

2
Buvo vasara. Dienos taip šviesios.
Glostė šlamančios avižos vakarą.
Aš norėjau pabūti dviese,
Pakalbėt intymiai apie vasarą.

Tai stovėjau toks rimtas pas upę.
Vandeny saulę gęstančią gaudžiau.
– Būtų gluosniai tave čia pasupę,
Ir laukams, ir naktigoniams snaudžiant.

Juodos varnos kaip mano mintys
Sklaidė mėlyną rūką be tikslo...
O dabar nebenoriu priminti,
Kas man laimę sudaužė kaip stiklą.

Kam man reikia tų želiančių pievų,
To prikniubusio uosio prie klėčio?
Plaukit, upės, negrįžkit – sudievu,
Kad aš viską užmiršti galėčia...

Mano žvaigždės po vienai nukrinta,
Matos – mano dalia joms nerūpi.
Tai stovėjau tylus, tokis rimtas
Palei avižas, varnas ir upę.

3
Mano meilė laimingai baigės.
Ji nuėjo linksma su kitais.
O man liko ruduo ir snaigės –
Lai ir vasara vėl neateis.

O man liko ruduo geltonuoti,
Žvaigždėti kasdien vakarai.
Ir šios eilės iš mažo bloknoto.
Kad ruduo... ir kažkas negerai.

Vakarais ji dažnai geria vyną.
Juokaudama šaukia – ak dieve!
O man akyse patvinę
Žalios žalios vasaros pievos.

Šoka ji elegantiškai tango;
Dangsto mėlynas vakaro šydas.
O mano širdy kaip ant lango
Baltos vasaros rožės žydi.

Iš jos šilko, pečių, iš jos rankų
Dvelkia stiprūs Coty kvepalai.
Gal kitiems jie svaiginančiai trenkia,
O jau man ir tatai per vėlai.

Mano meilė laimingai baigės...

MARGI EILĖRAŠČIAI

KŪČIŲ VAKARO PASAKA

Jei nesigrįšite ir nepasidarysite kaip kūdikiai,
neįeisite į dangaus karalystę
Mato XVII1. 3

Temstant balta ir mėlyna.
Vakaras. Kūčios.
Troboj tokia prieblanda mėlyna.
Gera vaikučiams.

Dūksta vėjas. Tegu sau!
Jam gyventi vis nerviškai lemta.
Varna skrido, apsisukė rato dar pusę
Ir krito negyva ant plento.

Ir smarkiau vėjas pučia.
O šalta taip – ta ta!
Ar jūs žinot, vaikučiai,
Ant plento jau varna balta?

Dar smarkiau staugia vėjas daržely,
Kad nebus jau kaip pernai.
Dar žaliuos čia, prie plento, berželiai,
Tiktai varna dabar – nebe varna.

Balto sniego sparnuos krikštoliniuos
Angelai saldų vandenį lieja,
Vaikučiams eglaites dalina,
Nes labiausiai juos Jėzus mylėjo.

Šalta šalta – ta ta!
Sniegą vėjas vis beria rieškučiom.
Ant stalo plotkelė balta.
Vakaras geras toks. Kūčios.

PEIZAŽAS

Aukštaičiuose kalnai nubalo –
Žiema po žemę išsiliejo...
Tarytum ir beržai apvalūs
Snieguoti drybso pakelėj.

Turbūt kad šalčiui nėr ir šventės –
Raudonina kas rytas žandus;
O kartais vėjas, kai pasiunta, –
Kelius, pakalnes nugalanda.

Aukštaičiuose pasvyra medžiai
Į šalį tą, kur vasara nušlijo.
O šauk, tai balsas eina skradžiai –
Alija alia lija!

PAVASARIS

Saulė aukštyn pasiritė.
Žemėj vanduo patvino.
Saulė karšta kaip spiritas,
Svaiginanti kaip vynas.

Kažkur nubėga upės
Kaip dienos vakarykščios.
Pavasaris padūkęs
Kalnų upeliais krykščia.

Sakykit, kas do dyvai,
Do nuostabūs dalykai –
Jau greit žydės alyvos,
Ir meilės daug dar liko.

Išeis iš ryto vyrai
Plačių vagų išversti.
Čia saulės auksas byra,
Čia žemėn grūdus barsto.

O vakare į uosį
Sūpuokles kelsim girioj:
Pernakt pasisūpuosim,
Kai žvaigždės žemėn byra.

Nes ir likimas mūsų –
Kaip ant sūpuoklių uosy;
Kai mes visi ten būsim,
Ir širdį atiduosiu...

Tokios platybės, toliai,
Kai skrenda grįžta gervės!
Mana daina jus, broliai,
Per aukštus kalnus perves.

Saulė dangun užsiritė.
Vanduo dunojais tvino.
Saulė karšta kaip spiritas,
Svaigina ji kaip vynas.

* * *

Pas tėvą, aukštaičiuose,
Ūkana raistuos.
Lapkričio vėjas šukuoja laukus ir pastogę.
Kaip tatai keista –
Manyje vis dar vasara kaista išsprogus!

Negaliu pasakyt, kuo buvau,
Argi tiek tik, kad geras padauža?
Visi vieškeliai man atviri,
Ir niekas dabar nepalaužia.

Ai, tiesa, buvai dar užklydusi tu,
Bet vėl nukritai tartum beržo lapelis palangėn.
Aš gi viską atsimenu aiškiai...
Atsimenu viską kaip šiandien.

Ta laimė dabar jau toli.
Todėl ir gailėtis nebėr ko.
Lilia lilia, vai lilia lilia,
Toli kaip Amerikoj.

Gal jau užmiršai,
Kaip užušventė beržas prieš Sekmines vakare...
Matyti, kad žodžiais ne savo tarei,
Jog čia vis, visada bus Sekminės!
Bet žinau, pasigersi dar žodžiais manais
Ir pašėlsi dar kaip nuo degtinės.

LINKSMAS EILĖRAŠTIS

Žiemos miškas vėjo nepavijo;
Pasipurtė sniego karčiais.
Lylia! Bus pavasarį lelijų,
Tik mane našta nuo kojų verčia...

Kas pavasarį matau aš žemę
Kaip įaistrintą šokėją!
Bet kai vėtrai naktį žemėj žema,
Ji žvaigždes po dangų išakėja...

Jau pakaks liūdėti pasirėmus!
Žemė nerimą dar žada.
Saulė spraudžiasi į lango rėmus,
Saulė rieda per stiklinį ledą.

Akyse bus ir tamsu, ir žalia –
Lygiai prieš pat mirtį karštis...
Eikim – vyrai, stokim, kas tik gali,
Dangun žemę rankomis įversti!

VĖLYBAS PAVASARIS

Būtų gera paskubint pavasarį
Per purviną turgų, per lauką prišlapusį.
Vis tiek neberast atminimų
Sunešiotuos pernykščiuose lapuose.

Eini ir nustebęs dairaisi:
Kraštas mėlyno skliauto įkritęs į ežerą.
Kryžiuojasi, bėga keliai,
Gaudesį vėjas per mišką vos veža.

Ši savaitė iškarstė balas po laukus,
Lyg motina patvoriu drobes ar mezginius.
Ir tėvas išeina žiūrėti pavasario,
Aukštaitiškas nešdamas rezgines:

– Būtų gera paskalsinti pašarą,
Patraukti arčiau saulės karštį.
Radijas kalba, kad broliai žemaičiai
Pirmąsias vagas ėmė versti.

SIDABRO NUOTRUPA

Ir dienos, ir šventės, ir viskas
Prižarstė krūtinę gėlos.
Šilkiniai kasnykai sudrisko,
Sudužo sidabras stikluos.

Pro žalią pakaimės pušyną
Baltu baltu žiemos keliu,
Maniau, mano laimę grąžina
Su sidabro skardaus varpeliu...

DAINELĖ

Gražiausius metelius
Buvau pas tėvelius,
Paskui ėjau keliaut,
Sau laimę pasigaut...

Kas vasara graži
Žaliuodavom beržais.
Dabar visiems sakau:
Jaunystė dar užeis.

Daug vasarų dar bus –
Šermukšniais palinguos:
Net saulė pasikars,
Pažvelgus man languos...

O jeigu bus ruduo,
Tai auksu žaižaruos –
Ir temstant linksma bus,
Kris žvaigždės ežeruos...

Vai, tėvai, pažiūrėk,
Kaip aš gyvent einu!
Graudi graudi dalia,
Tačiau – linksma daina!

RUGSĖJIS

Aš žinau, kur eina Paukščių Kelias
Ir kur Grįžulas važiuoja ratais.
Kartą skendo ežeran padangė,
O man viskas kaip ant delno matės.

Ir žinau, kodėl pagelsta lapai,
Nes ir veidas pamažu pagelsta...
Einu vienas, šypsausi į dangų,
Bet sustoju žemei pasimelsti!

Tik neaišku, ko tos gervės klieda,
Jeigu gali nusileisti žemėn.
Ar nejaugi mano meilei galas,
Ar nejaugi ir jaunystei – amen?

* * *

Vai, tai bus man šį vakarą gera!
Namo grįšiu giedodamas girtas.
Aukso žiedus nutrenksiu šalin,
Ant lango išlaužysiu mirtas.

Paskui laišką raudonu krauju...
Visiems pasakysiu dar šiandien:
Pajuodo pasaulis, pajuodo,
Šviesias man akis aptemdė.

O jos matė gyvenimą žalią,
Užu žalią birželį žalesnį –
Ten ir upės, ir vasaros plaukė,
Sidabru juodas varnas palesino.

* * *

Per paruges, per vasarojų,
Taip mintimis ten buvo gera keltis.
Dabar lapus ruduo padaržėj žarsto,
Ruduo, ruduo pageltęs.

Ir gervės skrisdamos išskrisdamos
Apijuosė plačiai tėvų laukų apylinkę.
Sumišęs vėjas neberanda erdvei krašto
Ir tik tą vieną uosį lanksto trilinką.

Visur visur vienoda:
Už gryčios, pakaimėj prie uosio.
Išeisi paskaityt, kiek lapų krito,
Ir pats lyg uosis pasvyruosi...

O čia, žiūrėk, vėl gervių pulkas
Susuks, apjuos apylinkę –
Ir nežinosi, ko dabar paklausti,
Ką džiaugtis vasara prikėlė, ką žemelėn prilenkė...

IŠTRAUKA

...Tą naktį motinai sapnavos
Juodai pajuodę vasarojai.
Sūnus per juos atbrido liūdnas
Ir sakė:
– Laimę kaip kortom pragrojau.

Ir žiūri motina pro langą –
Kas do nedėlios rytas!
Padūko gegužės, pakvailo
Visam žaliam beržyne...

– Tai kuo dalia dalinga!
Gal kokią liūdną žinią
Apie tą linksmą sūnų
Baltų beržų viršūnės
Linguoja lingo lingo...

NEBE PIRMA MEILĖ

1
Po sutemas, kai nuobodu ir veik negalima.
Po karčemas ir vis gilyn į jas.
Tada – ak, dar aiškiau vaizduojasi kaip kaliniui
Stiklinio tavo veido linijos.

Aš spėju, dėl ko tu, kai saulė leidžias už dirvonų,
Liūdnas akis į dangų įremi:
– Kad mes pasaulyje, mes, žmonės,
Kaip lapai lapkritį, kaip lapai byrame.

Daugiau jau laukiniu balsu prisisapnuodama neplak manęs!
Tu gi žinai pati, jog tik iš ryto žydi mėlyni linai.
Tava širdis tikrai iš akmenio –
Iš ak-menio jinai!

Linksmai pagyvenu arba svyruoju lyg berželis.
(O tai ir tu gerai žinot turi.)
Nes dar greičiau už vasarojų žalią
Nužydi ir nugeltonuoja moterys...

2
Kai žiemą, tai ne taip ir liūdna.
Jei liūdesys, tai vis nors baltumu nugeltas.
Prabėga gatvės pro akis –
Ligoninės, aptiekos ir kepyklos baltos.

Iš vargo išrauti nusišypsojimai
Seniai, ak, jau seniai įgriso.
Jei meilė – tai tebūnie meilė –
Vadinasi, tave turėti visą.

Ne mano ir tas džiaugsmas, ratu saulei tekant...
Širdy nešuos vos kraštą vasaros.
Tenai ne tavo sielvartas pabalęs –
Tai gruodis žemėn lieja ledo ašaras.

Negi ant juoko gyveni iš viso.
Kad, vis kažko belaukiant, akys ir veidai ištįstų.
Nebeateisiu pažaliuot pavasarį –
Įspindo akys tolumon ir stingsta ametistais.

* * *

Juokias vakaras po miestą,
Tyčiojas ir mėnuo.
Prasigėriau ligi kaklo –
Liūdna pasaka, Karmena!

Bet žinai, koks keistas būdas:
Dar turiu širdy aš aukso.
Eikime abu abudu,
Patį dangų artumon prišauksiu.

Tau užpirksiu pusę margo svieto,
Gražiąją tą kaip kristalas.
Ir jei man kada neliks ten vietos,
Pasitiesiu kur kaip latras palei stalą.

Patikėk, ir Dievas blogas,
Kai pasaulį prageri per naktį.
Ciniškas ir aš, ir svietas –
Širdis pameta visokį taktą!..

* * *

Tikrai sakau:
Ne sapnas, ne iš miego.
Tai mano laimę išveža ruduo –
Be vieškelio, be traukinio, net žviegia!

Žinia, jei įvažiavus miestan skambina varpai,
Tai reiškia, mirė kas.
Ruduo kasas paleido. Taip gelstame ir mes...
Tik čia jau ne ruduo, jau ne, o lyrika.

Rankas kaip šakalius įspausiu
Prieš vakarą į baltą staltiesę.
Ir tu gal veidą į dalis
Eilėmis ašarų suskaldysi.

Sunyksime abu
Vienodų sutemų šešėlyje.
Juokingas aš –
Keistuolė gi ir tu, Ofelija.

Tikrai. Tikrai ne sapnas, ne iš miego.
Tai aš –
Pats savo laimės nusigandęs,
Su rudeniu nežinomybėn bėgu!

IRONIJA

Nekalbėk jau daugiau apie rudenį.
Apie gelstantį, mylimas drauge: –
Man tai primena vieną nuvytusį veidą,
O širdy neramumo priauga...

Melas, gerk. Mes geriau pajuokausim.
Tu dar jaunas ir žalias kaip uosis.
Tau savo gyvenimo dainą –
Bet... aš kitąkart ją padainuosiu.

Lenkim stiklą už tavo jaunystę!
Tegu svaigsta galva – gal ryt jau į grabą!
Bet dabar – kol gyventi mes einam,
Tai žemė po kojomis dreba!

Parduodu pigiai savo laimę,
Apgavikę dienų išmeluotų...
Mielas drauge! Išgerkim! Linksmiau bus!
Eisim vargo nuo žemės nušluoti!

* * *

Gegužis lakštingalom plūdos
Per naktį neregę.
O rytą lingavo šakas,
Pakaimėn atasupė parugę.

Atrodo, visi, kas tik gyvas,
Su obelimis žydėti keliamės.
Ir visas kaimas dabar pasikėlė
Galvom vienaplaukėm ir baltomis skarelėmis.

Taip. Tai žinau... Būtų gera,
Kad tenai taip nebūtų.
– Tai tą vieną motiną mažyčių tų
Iškukavo pakvailus gegutė.

Paskui dar sužvangino karstas vežėčias –
Nuaidėjo litanija padaržėmis.
Ir vėl niekur nieko:
Kas vėjas, tai vėjas sau, o kas beržas – beržas.

IMPROVIZUOJA RUGIAI

Buvo buvo diena. Tokia buvo tyla.
Tokia buvo tyla, sviro klevo galva.
Manyje gi taip pat kaip gyva
Mano sielos žalia Lietuva.

Ir menu – tai žydėjo rugiai.
Saulė juokės visais spinduliais
Už tatai, kad ir aš į vargus
Įbridau taip giliai, per giliai.

Ir sakiau – brisiu lauko marias,
Tegu niekas manęs negirdės.
Saule, saule, nebūki žiauri,
Nesudegink šiąvasar širdies.

Nes tada baisiai motina verks,
Kad sūnus, lyg netyčia, juokais,
Vis dainuodamas ėjo visur,
Bet nutilo kartu su laukais.

Dienos bėgs, o rugiai nužydės.
Tolumon bėgs keleliai keliai,
Pro tenai, kur ir aš kaip rugiuos
Įbridau į vargus per giliai.

ŽIEMOS NAKTIS

Laksto vėjas. Sniegas krenta,
Maišo dangų su žeme.
Atvažiuoja baltos šventės
Žalio ledo vežime.

Kelkis, laime, lyg iš karsto
Šitai nakčiai – ir gana.
Balto kaulo smiltis barsto
Balto lauko dargana.

Mano metai baisiai bėga,
Nepalaukia nė dienos.
Aš susemsiu visą sniegą –
Kūnas tirpstantis dainuos...

Ir kalnai į pūgą lenksis
Su žvaigždėm ir su žeme.
Privažiuosim saulės slenkstį
Žalio ledo vežime!

METALINIS VARNAS

Sidabrinėm Nemuno pakrantėm
Raižo dangų metalinis varnas.
Juodon žemėn gintarai nukrinta,
Kai prieš saulę užulaužia sparną.

Mūs' šalyje, tarp žalių beržynų,
Vargo žmonės žemę savo myli.
Šitas varnas greit atneš jau žinią,
Nes iš tikro skrenda šimtą mylių.

Tai paliksime dirvas neartas,
Žirgus anksti rytą subalnosim –
Žalių bromų miesto žali vartai,
Tiesus kelias Panerių kalnuose!

Iškeliausim ginklus pasiėmę.
Iš ten šiandien upės tik ateina.
Parašysim šautuvais poemą
Ir sudėsim iš granatų dainą.

PĖSTININKAI

1
Šiandien baisiai noris ėsti.
Šiandien karšta buvo baisiai.
Perdien žygį rėžėm pėsti,
Paskui šautuvus užtaisėm!

Ant pečių mes nešam krūvį,
O širdy – galybės ugnį!
Mes praeisim per Lietuvą,
Koja kojon pagal būgną!

Kožną mirksnį pasiruošę
Ligi galo žengti žygį,
Kur vergijoj pušys ošia,
Miega kapuose karžygiai...

2
Mes išeisim Vilniaus imti,
Pavergtų prikelti žemių,
Mūs ne vienas ir ne šimtas,
Mums ir kalnuose per žema.

Mes tada nekelsim rytą,
Nes negulsim naktį baisią,
Mes pražengsim iperitą,
Mes ir pragarą praeisim.

Mes pralaušim rankom plieną
Ir suminsim vargą kojom.
Jei kas, gulsim po velėna,
Tai nušviesim jums rytojų.

Mes uždegsim naktį aklą
Švino vėtros sūkuryje.
Jei riedės galva nuo kaklo,
Tai ties Vilnium Paneryje!

ŽALIŲ RŪTŲ LIETUVOJE

1
Siautė mėlynosios marios
Ties Klaipėda, ties Palanga.
Upės vandenį ten varė
Pro manų namų palangę.

Aš iš pasakų atspėjau –
Čia vargai teūliavojo...
Dabar mums valia atėjo
Žalių rūtų Lietuvoje!

Parugės, ant kalnų karklai;
Platūs vieškeliai uždulko.
Palikau prie kluono arklą
Ir ėjau į šaunų pulką.

2
Dar šią vasarą nelauki,
Dar negrįšiu, tėvai.
Dar nei eisiu arti lauko,
Nei šienauti pievų.

Tegu sesės pėdus riša,
Tegu svyra varpos –
Dar šią vasarą negrįšiu
Iš kareivių tarpo.

Mes dar eisim su granatom
Ugnį ten suspiesti,
Nes nė vienas dar nematėm
Žalių Bromų miesto.

REFRENAI

***

Kažin ar atmena Emilija
Pakluonėj gluosnį – ten tą dvišaką?
Nieko ir aš dabar nemyliu jau –
Dalia kitu balsu atsišaukė!

Sugaudau tik širdim dar tai,
Kaip vakarai saulėleidoj žėrėjo.
Mums šūkavo užukalnės gražiais vardais,
Ir krykštė paukštės, leisdamos paežerėj.

Man šiandien rodos – džiaugsiuos ryt rytą
Ar verksiu gal ryt vakarą, –
Ta laimė apjuokė mane ir nežinion įkrito
Lyg ežero mėlynėn ašara...

ŽALIOJO ILGESIO ŽODŽIAI

Žinai, ta upė tokia mėlyna.
O tokia vasara žalia.
Platumoje šilkinių pievų,
Vai, kokia didelė valia!

Kai tu didžius užarsi plotus,
Žaliuosim vasarą kartu.
Kas bus, jei per anksti jaunystę
Išves pro girgždančius vartus?

Bet neviliok manęs šiąvasar,
Neišviliok dar iš namų.
Aš sudūmojau drobių raštą,
Aš baigsiu saulės audimus.

Gražiau už vasarą rėdysiuos:
Ku kū! – už parugių plačių.
Parneši tu po mano langu
Sidabro žagrę ant pečių.

Tada – tegu sau upės teka,
Tegu pasvyra sau klevai.
Žvaigždė vakarė dar pakrūpčios –
Vai liai žaliai pažaliavai!

Tik neviliok manęs šiąvasar,
Neišviliok dar iš namų –
Žadu išausti margą raštą
Iš saulės krintančių dimų.

PAVASARIS BE MANĘS

Seniai atspėjau tavo vargą.
Dabar žinau atmintinai –
Dar kai ruduo ruduot pradėjo,
Nuraudonavo putinai.

Vėliau dienų dienas prasnigo,
Sumišo dienos su sapnais.
Ir priminė man vyšnių žiedus
Žiema, prasnigdama kalnais.

Tavęs ramint atūš pavasaris,
Gegučių šimtas sukukuos.
Pasūpuos vėjas melsvą ežerą,
Ievų žiedais pasnigs laukuos.

Plačių laukų toks žalias šilkas
Pridengs tau liūdesį žaliai.
Praeis ir vasara, ir meilė
Nebesugrįžtančiais keliais.

Tau mėlynas rugių žydėjimas
Suteiks jaunystei dar jėgų,
Nes, aš manau, – gyvent atėjome,
Kad būtų gera ir smagu.

O jeigu bus ilgu be galo,
Širdis iš nerimo drebės,
Nueik, kur beržo rankos bąla,
Gražiau nei aš tau pakalbės.

Tavęs ramint atūš pavasaris,
Gegučių šimtas sukukuos.
Pasūpaus vėtra melsvą ežerą,
Ievų žiedais pasnigs laukuos...

FLIRTUOJA VASARA

Man vis tiek dabar kur eiti.
Ir vis vien man kur sustoti.
Melsvos upės susiraitė.
Geležinės žviegia stotys.

Tik tas varnas – žalias varnas –
Man džiaugsmu dar kad užgrotų.
Jeigu ne – tai ir tą varną
Pasodinti kur už grotų.

Mėnesį kaip vario sagtį
Ir tuos plaukus gelsvo lino
Per pat Jonines, tą naktį,
Raganos pasidalino.

Galva sukas ne nuo vyno...
Pažiūrėk, panele Alia,
Akys ežere patvino,
Visas laukas lošia žalio!

* * *

Žalia ir žalia! Nuobodu baisiai.
Akys patvino žydinčiuos rugiuos.
Aš dar sugrįšiu, aš dar ateisiu,
Dabar lyg tyčia iškeliaut rengiuos.

Ant pečių nešim žemę ir dangų,
Pakolei ant svieto aš tebesu;
Mes iš vaivorykščių nersim žabangas
Ir pasisupsim ligi debesų!

Velniop, jei kartais mintys nelinksmos:
Tokia jau mūsų keistuolė dalia.
Blondinai gluosniai saulėn palinksta,
Nors ir šičia, žemėj, pasiūbuot valia!

Ūžauja girios, šlama miškeliai;
Šitą jų kalbą aš įsiklausau.
Tik neišveski manęs iš kelio –
Manęs tu viso nepaimk tik sau...

VASARA BAIGIASI

1
Taip degė, degino ta saulė
Per visą vasarą karštai!
Atrodė, saulės ir pasaulis,
Nes jos pilni visi kraštai!

Pietuosna krypo žalias klevas:
Palinko saulėn putinai.
Čia laimė didelė žaliavo
Ir didis džiaugsmas dovanai.

Dabar ir saulė užusėdo
Užu kalnų, už vandenų!
Tiktai širdy paliko pėdos,
Kurias aš meile vadinu.

2
Jo buvo tokis šviesus veidas,
O akys – žydinčių rugių;
Dabar, net saulei nusileidus,
Jį vieną vis regiu regiu...

Nebuvo kur paslėpti laimę
Pakalnių platumoj žalioj.
Pasklido paskalos po kaimą,
Paleistos kalbos nedėlioj!

Kas man dangus, o žvaigždės žavios
Įkritę braido tvenkiny?
Vis tiek jau laimė išvažiavo
Nakčia greitajam traukiny...

3
Žydėjo liepos – mano sesers,
Žiedais pabarstė ant kelių.
Ir degė tolumos pervasar
Ligi džiaugsmingų sopulių.

O drobės prie upelio balo,
Nuraudonavo radasta.
Ta laimė didelė be galo
Dar ne, dar ne – neprarasta.

Ir širdį degino pervasar
Kiekviena žydinti diena...
Vai liepos, liepos – mano sesers,
Žydėti niekad negana!

4
Iš kur žinot galėjau, mama,
Kad greitai vasara praeis? –
Vyšnia balčiausia prie pat namo
Nuogas rankas žemyn paleis?

Dar užsimojau saulę rasti,
Laukus dar nudažyt žaliai –
Tegu sau baltos varpos bręsta
Ir dega saulėje keliai!

Sidabro paukštis šaukia, klykia
Sode, viršūnėj obelies:
– Dar kraštas vasaros paliko,
Ir laimė dar sugrįžt galės!

5
Ko taip liūdnai svyruoja pušys
Ant aukšto kalno pakely?
– Kam taip vėlai mane, motuše,
Su saule budini, keli?

– Aš nebespėsiu šiandien rytą
Nurauti gelstančių linų:
Paskui dar saulę pasivyti
Už mėlynųjų vandenų.

– Kas tau, dukrele, kas tau sakė,
Kas tau melavo vakare,
Kad tu atrasi saulės taką
Raudono rudenio bare?..

Antanas Vaičiulaitis

Antanas Vaičiulaitis (1906–1992). Prozininko, poeto, vertėjo, žurnalisto ir kritiko Antano Vaičiulaičio kūriniams ir kritikos tekstams būdinga erudicija, literatūrinio konteksto išmanymas, žodžio taupumas ir įtaiga. Alfonsui Nykai-Niliūnui, 1949 m. recenzavusiam kelionių įspūdžių knygą „Italijos vaizdai“, Vaičiulaičio kūriniai atrodė „elegantiškos šventyklos, stovinčios tarp kuklių, šiaudiniais stogais dengtų bakūžėlių“.

Būsimasis rašytojas kilęs iš Suvalkijos – jis gimė 1906 m. birželio 23 d. Didžiųjų Šelvių kaime Vilkaviškio rajone. Šeimoje, kurioje augo 11 vaikų (keli iš jų anksti mirė), buvo gyva religinių giesmių giedojimo tradicija, laikyta ir šiek tiek knygų – pakankamai, kad įžiebtų skaitymo aistrą jautrioje, įspūdžiams imlioje sieloje. Darbštumas, pamaldumas, jautrumas kaimo žmonių rūpesčiams, kelionių pomėgis – visa tai galėjo būti perimta iš Onos Tumpaitės, vaikų vadintos Mamuke, su kuria mažasis Antanas lankė didžiuosius atlaidus, matė Kauno katedroje pamokslą sakantį Vaižgantą. Nuo ankstyvos jaunystės greta lietuvių literatūros, Vaičiulaitį supo ir prancūziškas kontekstas: baigęs stipriu prancūzų kalbos mokymu garsėjusią Vilkaviškio „Žiburio“ gimnaziją, jis 1927–1933 m. studijavo romanistiką Kauno Vytauto Didžiojo universitete, o 1936-1938 m. tęsė studijas Sorbonos ir Grenoblio universitetuose.

Jaunojo rašytojo dėmesį stilistikai, kalbos kultūrai lėmė tiesioginis sąlytis su kalbotyros autoritetais: 1929–1930 m. jis įsidarbino sekretoriumi pas žymųjį Joną Jablonskį (kuris tapo romano *Valentina* personažo, profesoriaus Žiobro, prototipu), vėliau sekretoriavo Lietuvių kalbos draugijos Terminologijos komisijos posėdžiuose, kuriuose patvirtinta daug šiandien įprastų mokslo terminų. Sklandžią Vaičiulaičio prozos kalbą lėmė ypatingas lingvistinis sąmoningumas – jis prisipažino laikąs save kaimiečiu, todėl vertinąs žodžio tikslumą, be to, nuolat reiškė pagarbą kalbininkams: „Kalbininkams nuo gimnazijos laikų jaučiu prieraišumą: jie man buvo kilmingesnis luomas – saugojo lietuvišką žodį.“

Kaune Vaičiulaitį dar studijų metais apsupo žmonės, artimi savo pasaulėžiūra ir kultūrine orientacija – ateitininkai, šatrijiečiai. Katalikiško jaunimo „Ateities“ sąjūdis, leidęs to paties pavadinimo kultūrinį šviečiamąjį moksleivijai skirtą žurnalą, sutelkė apie save daugelį gabių humanitarų, kurie kūrė į modernizmo iššūkius atsiliepiančios ir krikščioniškai tradicijai neabejingos Lietuvos ateities modelius. 1929–1932 m. Vaičiulaitis ėjo *Ateities* žurnalo atsakingojo redaktoriaus pareigas, priklausė akademinei „Šatrijos“ draugijai, kurios dvasiniai vedliai buvo Stasys Šalkauskis, Juozas Eretas, Vincas Mykolaitis-Putinas. Vaičiulaičio draugais tapo literatūros mokslininkas Juozas Ambrazevičius, žurnalistas, būsimasis *Naujosios Romuvos* žurnalo ideologas Juozas Keliuotis, rašytojai Benediktas Babrauskas, Bernardas Brazdžionis, Juozas Grušas. Diplominio darbo vadovas, autorite-

tingas poetas Vincas Mykolaitis-Putinas skatino Vaičiulaitį gilintis į pasaulinės literatūros istoriją, ieškoti sąsajų su lietuvių raštija. Iš šių pastangų išaugo studija *Natūralizmas ir lietuvių literatūra* (1936). Puikus skonis ir istorinės vertės kriterijų jutimas, klasikų kūrybos pažinimas lėmė, kad Vaičiulaičio (kartu su Ambrazevičiumi ir Jonu Griniumi) rašytas vadovėlis *Visuotinė literatūra* (1932) tebebuvo aktualus net po šešiasdešimties metų, perleistas vėl nepriklausomoje Lietuvoje.

Studijų Prancūzijoje metais Vaičiulaitis bendravo su prancūzų intelektualinio elito garsenybėmis, pirko retas knygas bukinistų knygynuose, viešėdamas prieškario Europos miestuose, kruopščiai fiksavo smulkiausias detales: pokalbių nuotrupas, muziejuose matytų paveikslų spalvas ir linijas, didmiesčių šurmulį ir ore tvyrančią artėjančio karo nuojautą (Vaičiulaitis lankėsi ir Niurnberge, apžiūrėjo aikštę, kur vyko nacių paradai). Ypač buvo sužavėtas Florencija, apie kurią prasitarė: „tai mano miestas." Kelionių įspūdžiai sugulė į apybraižų knygą *Nuo Sirakūzų lig šiaurės elnio* (1937). Šio žanro jis nepamiršo ir pokariu, kai rašė *Italijos vaizdus*.

Grįžęs iš užsienio Vaičiulaitis tapo savotišku Vakarų kultūros ir visuomeninio gyvenimo ekspertu: dirbo Lietuvos telegramų agentūros (Elta) vedėju ir redaktoriumi, o 1940 m. pavasarį Užsienio reikalų ministerijos buvo pasiųstas į Lietuvos ambasadą prie Šventojo Sosto, kur ėjo spaudos atstovo pareigas. Vatikane jis lankė prabangius muziejus ir koplyčias, krimtosi, kad dėl prasidėjusio karo uždarytos kitos Italijos įžymybės.

Netrukus iš tėvynės atskriejo žinia apie prasidėjusią okupaciją. Rašytojas visą laiką graužėsi negalįs nieko pakeisti įsisukus istorijos smagračiams, gavęs entuziastingą buvusio kolegos Petro Cvirkos laišką, net ruošėsi grįžti į Lietuvą – nesvarbu, kad komunistų valdomą. Tačiau netrukus atsidūrė dar toliau: gavęs Amerikos lietuvių pasiūlymą, jis išvyko į JAV, dėstė prancūzų kalbą Marianapolio kolegijoje ir Skrantono universitete, redagavo JAV lietuvių leidinius. 1948 m. susituokė su „žemininkų" kartos filologe Joana Abramikaite, su kuria pragyveno 44 metus ir susilaukė trijų dukterų. 1950–1964 m. jam buvo patikėta redaguoti įtakingiausią kultūros žurnalą *Aidai*, kurio beveik kiekviename numeryje galima rasti įžvalgią ir atidžią knygos recenziją ar straipsnį, pasirašytą Aug. Raginio vardu – jau atkūrus nepriklausomybę šios publikacijos bus sutelktos rinktinėje *Knygos ir žmonės* (1992). 1951–1976 m. dirbo „Amerikos balso" radijo stoties lietuviškoje redakcijoje. Nuo 1979 m. triskart lankėsi Lietuvoje, paskutinį kartą – istorinę 1988 m. vasarą, kai tapo svarbių permainų, atvedusių į Atgimimą, liudininku. Pamatęs Vilniaus Katedros aikštėje per Sąjūdžio mitingą vėl plevėsuojančią Trispalvę, jis buvo sujaudintas iki ašarų. Vaičiulaitis mirė 1992 m. liepos 22 d. Rašytojas poetiniame testamente buvo išreiškęs tvirtą įsitikinimą: „Kada mano kūnas bus žolė, aš miegosiu savo brangiųjų lygumų krašte." 1999 m. jo palaikai perlaidoti Vilkaviškio kapinėse.

Kūrybos kelią Vaičiulaitis pradėjo eilėmis. 1925 m. *Krivulėje* paskelbė pirmą eilėraštį, kurį čia pat supeikė vyresnis kolega Kazys Puida. Netrukus pamėgino rašyti prozą, užsirekomendavo kaip novelės virtuozas ir stiliaus meistras. Debiutavo novelių rinkiniu vaikams *Vakaras sargo namely* (1932), vėliau sudarė knygas *Vidudienis kaimo smuklėj* (1933), *Pelkių takas* (1939), išleido romaną *Valentina* (1936, antras leidimas 1951 m.), apysaką *Mūsų mažoji sesuo* (1936). Jau išeivijoje išleista daugiau Vaičiulaičio knygų: novelių, legendų ir pasakų rinkiniai *Kur bakūžė samanota* (1947), *Auksinė kurpelė* (1966), *Gluosnių*

daina (1966), *Vidurnaktis prie Šeimenos* (1986). Vaičiulaitis nepamiršo, kiek daug liko skolingas poezijos žanrui, ir 1980 m. išleido eilėraščių rinktinę *Ir atlėkė volungė* (1980). Išnykus sienoms tarp dviejų lietuvių literatūros šakų, jo svarbiausia kūrybos dalis pasirodė ir Lietuvoje: 1989 m. išleistos *Pasakos* ir prozos rinktinė *Tavo veido šviesa*.

Skaitytojus nuo seno žavėjo jo racionalus pasakojimo komponavimas, per prievartą demonstruojamo psichologizmo vengimas, brandžiausią Vakarų novelistų kūrybą primenanti poetinė proza. Vaičiulaitis atsisakė brautis į savo veikėjų jausmų ir psichikos gelmes. Jo prozos pagrindą sudaro ne pasakotojo subjektyviai perteikiami veikėjų bruožai ar aistrų padiktuoti konfliktai, bet pati atmosfera, kurioje galioja tvirti moralės principai, o žmonių problemos lengvai išsisprendžia, jei nesikėsinama pažeidinėti prigimtinių dėsnių.

Nė vienas tikras kūrėjas negali pasiduoti pozai ar galutinai stabilizuotam vaidmeniui: jis visados turi keistis, ieškoti naujo pasaulio ir naujų, dar negirdėtų giesmių, kurios turėtų būti gražesnės ir prasmingesnės. Ir tame ieškojime jis turi kankintis, gyventi tragediją ir džiaugtis didžiu džiaugsmu, o ne būti patenkintas tuo, ką pasiekė, ir savo laimėjimuose suktis aplink, kaip sugauta voverė narve.

A. Vaičiulaitis, 1938 m.

Vienam iškiliausių jaunųjų prieškario intelektualų ypatingos reikšmės turėjo kūrybą moraliai pagrindžianti ir universalų europinį kontekstą atverianti katalikiška pasaulėžiūra, o autoritetai buvę menininkai ir filosofai katalikai, su kuriais teko asmeniškai susidurti studijų Prancūzijoje metais: Žoržas Bernanosas (Bernanos), Fransua Moriakas (Mauriac), Žakas Maritenas (Maritain). Prisimindamas jo kūrybą ir asmenybę paveikusius įvykius, Vaičiulaitis dažnai minėjo susitikimus su meno istoriku Bernardu Berensonu, rašytojais Ivanu Buninu, Poliu Klodeliu (Claudel), Sigrid Undset, o jo asmeninė lektūra apėmė daugybę autorių, pradedant vaikystėje didžiulį įspūdį palikusiu Homero *Odisėjos* leidimu ir Jono Balvočiaus-Geručio *Zoologija* ir baigiant Česlavo Milošo (Miłoszo) poezija (vis dėlto Vaičiulaičio literatūrinis skonis neperžengė prieškarinio modernizmo „ribos“). Ypač didelį įspūdį paliko bendravimas su garsiuoju mistiku Oskaru Milašiumi, kurio kūrybą Vaičiulaitis visą gyvenimą vertė ir itin vertino. Milašius net paredagavo Vaičiulaičio pasakos „Auksinė kurpelė“ vertimą į prancūzų kalbą.

Ankstyvųjų Vaičiulaičio novelių fabulos pagrindą dažnai sudaro netikėti darnos, harmonijos pažeidimai. Neretai apsiribojama anekdotinėmis situacijomis, išryškinant kasdienių skriaudų, nuoskaudų menkumą. Pasak Alberto Zalatoriaus, Vaičiulaičio „motyvavimo sistemą teisingiausia būtų vadinti dviplane: vieną planą sudaro moraliniai, psichologiniai, socialiniai, papročių ir įpročių motyvai, kitą – žmogaus pasąmonėje glūdinti teisybės nuojauta, nuodėmės baimė, susitaikymas su savimi“.

Prieškariu Vaičiulaitis dėl ypatingo dėmesio kūrinio kalbinei išraiškai buvo laikomas estetu, kosmopolitinės dvasios kūrėju – Kostas Korsakas net prilygino jo *Valentiną* gerai išverstam prancūziškam romanui. Atrodo, jog pačiam rašytojui grynasis literatūrinis estetizmas (Oskaras Vaildas (Wilde‘as) ir jo sekėjai) nekėlė ypatingų simpatijų. Jis kritikavo net sau idėjiškai artimus rašytojus, jei įžvelgdavo jų kūryboje piktnaudžiavimą estetizmo puošmenomis. Jam nerimą kėlė Jono Aisčio (tuomet Kossu-Aleksandravičiaus) mintis,

Kai skaitai Vaičiulaitį, dažnai susidaro įspūdis, jog autorius ne pasakoja, o piešia, ir piešia taip, kad kiekvienas brūkšnelis įstrigtų. Jo meniniai vaizdai primena ofortus: daug erdvės, švelnių perėjimų, nutrūkusių linijų, bet kas įbrėžta, – įbrėžta ryškiai.

A. Zalatorius

kad Alpių kalnai jam gražesni paveiksle negu tikrovėje. Kita vertus, Vaičiulaičiui būdingas vidinis aristokratizmas ir tolerancija skirtingų pasaulėžiūrų kūrėjams – tai atsiskleidė Petro Cvirkos *Žemės maitintojos* ar Antano Škėmos *Baltos drobulės* objektyviai ir sąžiningai jų meninę vertę atskleidžiančiose recenzijose.

Su impresionizmo tradicija Vaičiulaičio prozą siejo gamtos reiškinių metaforizacija, perteikiant veikėjų psichologiją, konfliktus, nuotaikų pokyčius. Tai ypač akivaizdu romane *Valentina*, kur gamta vaizduojama kaip didysis harmonijos simbolis. Pasaulio regėjimas *Valentinoje* – impresionistiškai subjektyvus, sudvasintas ir erotiškas. *Valentina* – tai simboliška vešlios vasaros vizija, kur gamtos žydėjimo šventė ir neišvengiama rudens nuojauta susipina su analogiška situacija žmonių pasaulyje – jaunyste, jausmų branda ir nuojauta, kad visas šis emocinis pakilimas atves į fatališką finalą. „K. Hamsuno ir I. Šeiniaus herojai dar rūsčiai kovoja dėl savo meilės prieš išsiskirdami, o *Valentinoje* toji grumtis su likimu užgesinama visišku nuolankumu“ (Vytautas Kubilius).

Ankstyvosios Vaičiulaičio novelės iš rinkinio *Vidudienis kaimo smuklėj* stebina situacijų paradoksalumu. Iškeliamas įsigalėjusių santykių tarp žmonių pažeidimas, tačiau pabaigoje beveik visada susitaikoma, atstatoma tvarka. Novelių herojai veikia kaimo aplinkoje, ir nesunku pastebėti, kad tai jau modernizmo epochos, XX a. pradžios kaimas: jo peizažą pakeitė keliuose pasirodę autobusai, o laukus išvagojo geležinkelio linijos.

Rašytojas mąstė apie dinamiškojo modernizmo ir tradicinio realizmo sankirtas, numatė „trečio kelio“ galimybę – *magiškąjį realizmą*: šį terminą vartojo neapibrėžta prasme, tarp panašios estetinės krypties rašytojų minėjo prancūzų prozininką Žaną Žiono (Giono) ir suomių romanistą Fransą E. Silanpė (Sillanpää). Magiškasis realizmas, pasak Vaičiulaičio, „žemę apdainuoja visoje jos įvairybėje“, o veikėjų plotmėje regi pilnakraujį, „visą žmogų, su visomis jo kūno ir sielos galiomis“. Jis sukūrė ir tokių novelių, kuriose troškimo ir pareigos konfliktas iškyla tragišku aštrumu, o susidariusias situacijas galima lyginti su antikinėmis tragedijomis – kad ir kaip pasielgtų veikėjai, jie neišvengs skausmo ar nusikaltimo Dievo ar žmonių akivaizdoje. Tačiau tokių kraštutinių situacijų pasitaiko retai: daugelis Vaičiulaičio novelių moko santarvės su pasauliu ir savimi, tęsia vaižgantišką „deimančiukų ieškojimo“ tradiciją – atskleidžia gėrio pradą žmogaus sieloje.

Siūloma literatūra: Antanas Vaičiulaitis, *Tavo veido šviesa*, Vilnius: Vaga, 1989; Antanas Vaičiulaitis, *Popiežiaus paukštė*, Vilnius: Baltos lankos, 1996, 2004; *Būties harmonijos ilgesys. Antanui Vaičiulaičiui – 100*, sud. Laimutė Tidikytė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006; Vytautas Kubilius, *Antanas Vaičiulaitis*, Kaunas: Šviesa, 1993; Aušra Liulevičienė, „Antanas Vaičiulaitis“, in: *Lietuvių egzodo literatūra 1945–1990, red. Kazys Bradūnas ir Rimvydas Šilbajoris*, Vilnius: Vaga, 1997, p. 225–244; Rimvydas Šilbajoris, „Įspūdžiai iš A. Vaičiulaičio kūrybos“, in: *Netekties ženklai: Lietuvių literatūra namuose ir svetur*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 473–490; Albertas Zalatorius, „Dėsniai, kurie niekados negęsta“, in: Antanas Vaičiulaitis, *Tavo veido šviesa*, Vilnius: Vaga, 1989, p. 7–38.

Antanas Vaičiulaitis

VIDUDIENIS KAIMO SMUKLĖJ

– Sakyk gi man, ar neturi su savim pinigų?
Leonardas da Vinčis

Kaip vakar, kaip šiandien, taip ir anuomet buvo saulėtas, kaitrus vidudienis. Per girią keliavo žmogus. Jis avėjo plačiais aulais pušnis, aksomo kelnes, vilkėjo tokį pat švarką ir kas žingsnis raudona skepetaite šluostėsi veidą.

– Argi jau nė gyvos dvasios nesutiksiu? – atsiduso jis. – Vargas man – už kiaurus metus išsipasninkausiu. Aure šuva sulujo!

Keleivis pajudrėjo. Netrukus pasiekė skynimą su kaimu ir su sena, striegtiniu stogu dengta smukle. Saulėje kaitinosi šeimininkas ir tingiai glostė savo barzdą, ligi juosmens nusidriekusią ir kaip smala juodą.

Jis tarė:

– Malonėkit užsukti. Čia dieną ir naktį jūsų laukia geras stalas, pilnas ąsotis ir pavėsis.

– Nepeiktinus dalykus suminėjai. Doras krikščionis, su apžadais plušąs į šventas vietas, niekados neatsisakys nuo gardaus kąsnio ir pilno stiklo.

Žemo, aprūkusio kambario kampe prie grandinės gulėjo prijaukinta lapė. Už stalo, apgulto debesies musių, rymojo pusamžis vienuolis su knygomis rankose.

Įėjusis šūktelėjo:

– Dievo tarnas! Malonu, nes tokiam asmeniui nesigirdamas galiu prisipažinti, kad esu Severinas Šendriškis, dabar gyvenu Kaune, bet esu ir svetur buvojęs. Turiu mieste mūrus, dukterį ir iš žmonos pusės giminiuojuosi su šviesiuoju Žemaičių vyskupu, išminties, gerumo ir kitų dorybių paveikslu, kuris mane, kai apsilankau Varniuose, kiekvieną sykį pavaišina taboka iš sidabrinės dėžutės, papuoštos trimis rubinais, ir patapnoja man per petį sakydamas: „A, mano mielas...“

– Jūsų nuopelnai stebina dangų, – prabilo vienuolis, – ir jų akivaizdoje dar labiau tamsėja mano nedorybės. Vykstu savo nuodėmių apraudoti prieš Aušros vartus...

Jų kalbą nutraukė šeimininkas, taip taręs:

– Ar dar nevalgysit?

– Duok valandėlę kvėptelėti, – atsakė Šendriškis. – Į Aušros vartus? – Juk ir aš ten keliauju. Būsim draugai. Kokie apžadai jus veda į Vilnių?

– Ak, mano apžadai klastingi. Sykį pamačiau su medžio viršūne nulūžus vaiką ir kiek žemiau už marškinių pasikabinus. Šaka jau traškėjo, ir berniukas galėjo bematant atsidurti ant akmenų apačioje. Šokau gelbėti ir prisiekiau, jei pasiseks, aplankyti Aušros vartuose šv. Panelę, kuri aukštam soste sėdi, į mūsų kraštą veizdi, skaito žmonių vargus ir iš ašarų varsto angelams rožančius. Tą rėksnį išvadavau iš mirties nagų. Bet aš galėju šauktis į mūsų ordino papuošalą šv. Antaną, čia pat pašonėje esantį. To nepadariau, nes visą amžių troškau aplankyti Aušros vartus ir niekaip progos neradau. Štai kokia mano klasta. Pasisakiau tėvui provincijolui, o jis mane išleido.

– Jūsų klasta ir jūs patys esat šventi. Aš irgi apžadus padariau. Mano duktė sunkiai sirgo, beveik merdėjo. Niekas, nei daktarai, nei geriausi vaistai, jai negelbėjo. Tada prižadėjau, jei pasveiks, pėsčias eiti į Vilnių, pasimelsti prie Aušros vartų ir šv. Panelei paaukoti penkias gryno sidabro žvakides, užpirkti visose bažnyčiose mišias ir prie ka-

ralaičio šv. Kazimiero grabo pusę metų žibinti vaškinę žvakę, storumo štai sulig mano lazda. Duktė pradėjo taisytis ir jau, garbė Dievui, ima vaikščioti. Šeimininke! Kur jis dingo? Iš mano stuomens lengva įsitikinti, kad nesu linkęs į vienuolių luomą ir pasninkus. E, šeimininke, šeimininke!

– Kuo galiu patarnauti? – iš lauko atsiliepė anas.

– Duok valgyti.

– Ko malonėsit?

– O ką pasiūlysi?

– Mano namuose visko pilna. Nebent gulbės pieno trūksta.

– Tai atnešk du butelius vyno.

– Vyno? Ehe! Vyno...

– Kas?

– Maloningas pone, nors šitie sienojai labai seni, bet vyno jie nė regėte neregėjo.

– O midaus?

– Kiek tik norit... Ko daugiau?

– Gal turi teterviną? Tai gardus paukštis. Ne! Kad taip pamėginus vaisiais iškimštą paršelį? Irgi neturi? Na, ką darysi, – lieka tik paprasta vištiena... Dviejų vištų užteks...

– Ak, paskutinę vakar vanagas nunešė. Kokia višta buvo!.. Vieni taukai...

– Taip... Tik nuo to man skilvys nė kiek ne sotesnis, – tarė Šendriškis ir susiveržė diržą. – Kas ten? Man rodos, kad palangėj gaidys pragydo.

– Tikra tiesa – geriausios veislės gaidys, kokio niekur nerasit, – gyrėsi šeimininkas, dviem pirštais suėmęs barzdos žiupsnį.

– Kam pirma jo nepaminėjai?

– Juk prašėt vištų. Tariau, kad gaidžių nemėgstat.

– Pagauk, bus geras!

– Man jo lyg gailėtų: jau dešimti metai jis atstoja laikrodį.

– Duosiu nors ir visą muštinį... Baisiai alkanas esu ir, atsakančiai nepasidrūtinęs, nevaliosiu toliau krutėti.

– Ką darysi... Muštinis – lengva pasakyti, bet sunku jį paimti. Einu jam sprando nusukti.

Paskutinius žodžius šeimininkas skyrė ne muštiniui, tik gaidžiui, kuris, apleipęs, prasižiojęs, tupėjo pastogėj ir turbūt prieš oro atmainą buvo pragydęs savo pražūčiai. Jo ponas viena ranka susiėmė barzdą, antrą atkišo ir selino prie giesmininko, nepatikimai mirksinčio. Prisiartinęs šeimininkas stvėrė jį ir išsitiesė kaip ilgas. Paukštis stryktelėjo, kudakindamas spruko į daržą ir neketino pigiai atiduoti savo gyvybės. Žmogus pakilo ir persirabazdino per tvorą. Jis šokinėjo per kopūstų galvas, painiojosi agurkuose, keikėsi ir vijosi gaidį, kuris pagaliau atsidūrė ant pašiūrės stogo ir, sparnu rėždamas, narsiai žiūrėjo žemyn.

– O, velnių pripūtęs bjaurybė! – niršo šeimininkas. – Aštiš, aitvare. Aštiš, padla! Ar tave perkūnas nešė ten, ar kokios plynios! Avidausa, asile, tu manai – didelis daiktas, jei tave noriu pjauti. Ne tiek ir dar ne tokių gaidžių esu nudaigojęs, o jie taip nekvailiojo... Gal gerumu prisiprašysiu... Pučiukas, pučiukas, put put put! Žiūrėk, neprisileidžia artyn, bestija!

– Aš užeisiu iš užpakalio ir jį tau pakvirkinsiu. Tu tik griebk, – pasisiūlė duryse stovėjęs Šendriškis.

Jis pakėlė kartaitę, pasilypėjo kopėčiomis ir patirškino gaidį ant kraigo. Paukštis pasverdėjo, suplasnojo, pro šeimininko galvą plumptelėjo ant žemės ir, kiek staibiai nešė, pasigaikščiodamas nukūrė į čia pat augantį kadugyną.

– Dabar galiu jam į uodegą papūsti, – atsiduso šeimininkas. – Be vakaro jis negrįš.

– Kaip bus su valgiu? Žinotum, alkis mane žnaibyte žnaibo.

– Gal malonėtum kumpio, skilandžio, puikiausio skilandžio, su česnakiniais iškimšto... O gal dešrų, riebių, taukais varvančių dešrų... Tik pamanius apie jas, seilė bėga... Paskui žalių lašinių su pipirais...

– Žmogau! – sušuko Severinas, – turi tiek Dievo dovanos ir tyli. Duokše, greičiau!

Tuoj ant stalo stovėjo duona, mėsa, lašiniai, pilvotas ąsotis midaus. Šendriškis su įnirtimu puolės prie dešrų ir skilandžio, dar spėjęs tarti vienuoliui:

– Žinau, kad Dievo tarnui nevalia nieko su savim turėti ir jis minta tuo, ką gauna, kaip koks žiogelis. Prašyčiau neatsisakyti ir užkąsti.

– Už gerą širdį jums Viešpats atpildys šimteriopai, – pasakė anas.

Valgė tylėdami. Šendriškis užgulęs tąsė skilandį, į kurį dantys sunkiai lindo. Po valandėlės, užsigėręs ir numalšinęs pirmą kirminą, jis pažvelgė į savo svečią ir nustebo:

– Dievo tarne! Jūs valgot mėsą ir sulaužėt regulą. Tiesa, man tai įdomu, nes Kalvarijoj su domininkonu Fabijonu esu susilažinęs, kad žūtbūt savo gyvenime rasiu regulą peržengusį vienuolį. Mat netikėtai laimėjau.

– Maloningas pone, nurimkit: lažybų dar nelaimėjot, ir aš regulai nenusikaltau. Mūsų įstatymuos pasakyta, kad kelionėj mintam išmalda, vis tiek ar ji būtų iš mėsos, ar iš grikių, ar tik gryno vandens.

– Kaip gaila: kad kokios, į dangaus karalystę su laimėjimu pateks domininkonas, ne aš. Bet dešros – kaip pintys. Gali dantis išsisukti, po šimts velnių!

– Nekeikit! – šūktelėjo persižegnodamas vienuolis.

Atsakė Severinas:

– Man rodos, tarti šėtoną nėra nusikaltimas, nes jo vardas tuojau primena pragarą ir liepsnas, ir šitaip dar galutinai nesugedusį atbaido nuo nusidėjimų smagumo.

– Žmogau, sakykit – nusidėjimų bjaurumo!

– Nors nesimokiau teologijos, bet manau, kad žmonės į nuodėmes nepultų lyg patrakę, jei jos būtų bjaurios. Kam reikia bjauraus daikto? Kuris vyras tuokiasi su bjauria moterim ir kuri moteris laksto paskui bjaurų vyrą? Visi puola prie to, kas smagu, malonu. Todėl reikia sakyti – nuodėmių smagumas. Jei jos būtų bjaurios, tik vieni kvailiai nusidėtų.

– Dėl pavyzdžio apie moteris nieko nepridėsiu, bet jas laikau piktosios dvasios, pinklėmis dorai sielai sugauti, indu, žudančiu jaunikaičius, vėjiniais gaidžiais ant bažnyčios stogo...

– Jūs pasakytumėt puikiausią pamokslą apie moteris, ir guldau galvą – jos pirmos pravirktų, išvydusios tokį apšepusį savo vaizdą. Aš – prisipažįstu – jūsų pamokslu netikėčiau.

– Kodėl?

– Juk jūs, Dievo tarne, moterų nepažįstat.

– Taip, bet aš apie jas galiu apibendrintai kalbėti.

– Maža nauda iš to: moteris įdomi tik pavieniui ir konkrečiai.

Taip bylodamas, Severinas valgė daug ir smarkiai, net ausys linko. Midų gėrė stiklą po stiklo; kuklus vienuolis neiškentė ir suniurnėjo:

– Jei jūs ir savo siela taip rūpinatės kaip savo kūnu, tai dangaus vartai jums seniai atverti.

– Lyg bloga savo kūną mylėti?

– Žinoma! Jis – mūsų priešas!

– Viešpats ir liepė mylėti priešus.

– Bet kūnas mūsų neišganys!

– Kodėl ne! Žmogus gali būti išganytas ir per kūno, ne tik per sielos meilę.

– Erezija!

– Atėjus skirtam laikui, kūnai kelsis iš numirusių ir eis į dangų, jei bus to verti. Žmogus, kuris myli savo kūną, nenorės jam amžinos pražūties ir elgsis taip, kad jo numylėtinis patektų į rojaus sodus... Bet tie lašiniai kietesni už kanapinę plėškę. Ar ne, šeimininke?

– Ką šnekat! Tik gerai pakramtykit – pamatysit, kokie gardūs ir minkšti.

– Tu ir geležį nukąstum, – tarė Severinas.

– O kas tai?

– Toli giriose sudundo. Pro langą jie pamatė kylant juodą audros debesį.

Medžiai rymojo kaip nulieti. Kaitra šutinte šutino. Visa apylinkė tylėjo, tik erškėtrožės krūme sučipsėjo paukštukas ir vėl nurimo.

Šendriškis baigė valgyti, o vienuolis seniai buvo pasisotinęs, kai pro sąsparas sušvilpė vėjas ir palangėj nulenkė kiečius. Greitai slinko debesys, vėtra artėjo, medžiai sušlamo, suūžė. Pirmi stambūs lašai nukrito ir vėl nustojo. Lauke buvo girdėti neaiškus ošimas. Kregždės, lyg juodi skuteliai, klykaudamos lėkė pavėjui. Paskui susyk, tartum debesys būtų prakiurę, lyg aukštai tvenkiniai būtų atsivėrę, pliūptelėjo smarki liūtis. Perkūnas trenkė po perkūno, žaibas plieskė po žaibo. Lietuje giria atrodė kaip į šėmas marškas įvyniota. Nuo stogo ilgais kutais nusitiesė srovės, o pro lubas ant aslos ėmė varvėti vanduo.

Gerą valandą siautė audra. Severinas, vienuolis ir šeimininkas nespėjo žegnotis sulig kiekvienu žaibu.

Vėtra greitai atėjo, greitai ir nusidangino.

– Tokio lietučio kaip gyvas nesu matęs, – prabilo šeimininkas.

Jis atidarė duris.

– Aure, – tarė Šendriškis, ranka rodydamas įtrenktą pušį. – Net sakai kvepia.

Iš debesų išsinėrė saulė, linksma, išprausta. Medžiai, krūmai ir gėlės stovėjo gaivūs, nauji, tokie vaiskūs, lyg tik šiandien sukurti. Prie žemės priplaktos žolės kėlėsi, balos blizgėjo ir upeliūkščiai pasišokinėdami, vingriuodami skubėjo į slėnį.

Oras buvo vėsus, ir Severinas prieš kelionę įsigeidė minučiukę snustelti. Kai jį vienuolis prikėlė, saulė jau linko prie girios krašto.

– Smiltys kaip matai sugėrė vandenį, ir aš net imu pavydėti, kaip smagu bus jums lauke, – tarė šeimininkas, gavęs žadėtąjį muštinį.

Kai abu keleiviai išėjo pro duris, iš kadugyno atkiūtino pašiurpęs gaidys.

– Na, icliau, gerai tau kailį išpylė, – pasakė šeimininkas ir atsisėdo laukti naujų svečių.

Šendriškis su vienuoliu ėjo per kvepiantį liepyną. Už jo rado upelį. Ne, dabar, po liūties, čia buvo tikra upė, išsiliejusi į pievas, sūkuriuojanti, nešanti šakas, krūmokšnius, šokinėjanti per akmenis ir su įnirtimu puolanti krantus.

– Ir vėl nelaimė! – sudejavo Severinas. – Kaip aš persirisiu per tą balą!

– Ji negili, nebus ligi kelių, – pastebėjo vienuolis.

– Negili tai negili. Bet nuo drėgmės aš gaunu baisią sausgėlą dešinėj kojoj. Nesušlapęs vis tiek neperbrisiu srovės.

– Aš jus paimsiu ant pečių. Nebijokit, stiprus esu: seniau, bernaudamas, jautį ant žemės parisdavau.

Nesipriešindamas Šendriškis užsėdo ant nešėjo, kuris visai lengvai brido per vandenį.

Staiga vidury tėkmės vienuolis išsigandęs sustojo ir paklausė:

– Sakykit man, ar neturit pinigų su savim?

– Žinoma! Kiek tik norit!

– Toliau nekeliu kojos. Lipkit žemyn: man regula draudžia su savim pinigus nešiotis.

– Dievo tarne, pinigus ne jūs, tik aš nešu.

– O ką aš nešu, jei ne jus? Drauge su jumis ir pinigus...

– Bet jūs neturit jų...

– Kaip tik turiu: lyg jie šiek tiek nepasunkina mano naštos? Lyg jie ore laikosi? Ne ne, lipkit žemyn. Toliau brisdamas, nusižengčiau regulai, ir tai būtų jums proga laimėti lažybas su domininkonu. Lipkit, lipkit, maloningas pone! Dievas sausgėlos šį sykį gal neužleis.

– Negaliu jūsų vesti į nuodėmę. Dėkui ir už pusę kelio. A, žiūrėk, vandenėlis visai drungnas, gal nuo tokio nė liga neįsimes.

Išbridęs į krantą, Šendriškis luktelėjo, ar neims kojos gelti.

– Neskauda, – tarė kiek pastovėjęs.

Juodu vėl žengė smiltėtu keliu. Saulei leidžiantis, nuo kalvos jie išvydo spindinčius Vilniaus bokštus toli slėny.

Išgirdę vakarinius varpus, Severinas su vienuoliu nusilenkė ir sukalbėjo „Angelas Dievo“ prieš mūsų tėvų miestą.

PONIA

1

Kai savininkas tarė, kad šiemet teta Elzbieta gaus tik pusę daržo, jai širdis suskaudo, bet ji nė žodžio nepasakė, o kai sekretoriaus žmona pradėjo sodinti į pernai įtręštą žemę, ji liūdnai mąstė: „Reikėjo tos raštinės ir visų bėdų.“ Nusileisti ji turėjo, nes ką gi jai daryti? Kraustytis kitur? Čia ji tiek daug metų nuomojo kambarėlį, apsiprato su kiekvienu daiktu, ir skirtis buvo jai sunku.

Daržą padalino į du sklypus. Teta pasiliko taką – tegu jos ir sekretorienės žemė nesusieina.

Po Velykų, tikram pavasariui pražydus, vieną dieną abi moters šiukštinėjo savo laukuos. Susitikusios jos visą laiką tylėjo: Elzbietai nederėjo pirmai kalbinti, o anoji iš puikumo ar taip jau reikėjo – nė žodžio nesakė. Ir teta galvojo: „Kur tau! Jos vyras tokias storas knygas varto ir vis rašo. Juk ir mano vardas ten įbrėžtas. Taip, ir mane atsimena ne vien gerasis Dievulis.“

Sekretorienė vaikštinėjo taku, nuolat dirsčiojo į tetą, lyg ko sakyti neprisirengdama, taisinėjo sijoną, kelis sykius nusikosėjo, kol sumurmėjo:

– Dar reikėtų mėnesinių ridikučių, bet jau žemės nėra...

Po tų žodžių ji pasižiūrėjo į tetą, kuri nė neatsigręžė.

Elzbieta kitą dieną grįžo iš bažnyčios, kur ji kasdien anksti bėgdavo, ir labai nustebo pamačius, kad darbininkas jau baigia kasti jos taką. Ji tuoj nuėjo į daržą. Sekretorienė stypsojo, žąsies plunksna dantis krapštydamasi, ir nurodinėjo, kaip ir kiek dirvos purenti.

Tetai pašoko toks apmaudas, kad net gerklę susmaugė. Ir turėk žmonėms tokias akis!

– Knaisios jie čia lyg savo, –pasakė ji taip, kad ir darbininkas, ir prižiūrėtoja girdėtų.

– Kas, tetule? – atsiliepė sekretorienė. – Šiemet juk nieko čia nesėsi.

– Kas jums darbo!

– Matai gi, kad mums daugiau reikia: šeimyna ir kiti rūpesčiai...

– Galvoj man, kad jūs vaikais apsileidot, ar ką...

– Turbūt į bažnyčią lapsi, kad paskum galėtum kitus lojoti, – tarė valsčiaus pono žmona ir pasitraukė iš daržo – ar jai su visais driskiais ginčytis!

Bet Elzbieta dar jai šūktelėjo:

– O tu atmink: sekmas – nevok! Tas vyras kasa mano žemę.

Sekretorienė staiga pasižiūrėjo atgal, paskui trinktelėjo vartelius ir nuėjo, kraipydama galvą.

Po dviejų savaičių lysės sužėlė. Augo ten ne tik barščiai su kopūstais, bet ir visokių žolių. Teta savo pusę diena iš dienos ravėjo. Su sekretorienė ji nesikalbėdavo: ir viena, ir antra būdavo rūškanos.

– Ji kasdien labyn ir labyn mane skriaudžia, – galvojo Elzbieta. – Jei pasiduočiau, dar iš namų išvys mane.

– Žiūrėk, ta boba jau vagina mane! – niršo ridikučių augintoja.

Antra daržo pusė neravima apžėlė, ir balandos ėmė svogūnus, morkas stelbti. Atrodė, kad ten kas įsiveisė garstukų ir kiečių, o ne salotų su agurkais. Tik po kiek laiko sekretorienė ravėti pasisamdė mergaitę, kuri buvo maža kaip paukštytė. Ji dar nebuvo įgudus, dilgėlės jai kandžiojo pirštus. Ji net bijojo apsižvalgyti: ant tvoros rymojo toji storulė moteris ir vis kalbėjo:

– Na, ar tik ne runkelį išrovei!

Arba vėl:

– Žiūrėk, aguonos nenulaužk!

Mergaitė usnis ir dagius laidė per tvorą. Apie pietus, kai reikėjo dirbti vidury lysių, ji žoles metė į krūvą ir paskui nešė pro vartelius į kiemą.

Sekretorienė tarė:

– Tik gaišti ir alsiniesi besitampydama. Verčiau dėk čia, – ir ji parodė į tetos tarplysius.

– Ar galima, kad...

– Kas tau! – užsirėkė anoji.

Bet tuoj švelniai ji pridėjo nueidama:

– Kas neduos! Tik nebijok! Lyg tau bėda už tai!

Elzbieta nustebo, kai grįžo, sau pietų užkaitus ir vištas palesinus.

Ji paklausė:

– Kas čia?

– Ponia liepė, – teisinosi mergaitė.

– Lyg čia jos! Kas jai leido?

Vaikas paraudo ir ėmė trūkčioti apatinę lūputę. Teta susiprato, kad be reikalo uja mažytę. Todėl ją nuramino ir ėmėsi savo darbo.

Žoles benešiodama, ji išgirdo, kad sekretorienė jau darže. Nieko nelaukdama, Elzbieta atsistojo ir prašneko:

– Jūs nė gėdos neturit, kad liepiat nuorovas mesti į svetimas lyses.

– Lyg tau ką uženkščia!

– Tik jums viskas skersai kelio, o jūs – niekam.

– Tylėk, o jei neturi ką veikti, eik rožančiaus burbuliuoti.

– O tu žinok, kad mano darže pasėjai ridikučių, kad juos nors ir dabar galiu išrauti ir išmesti.

– Pabandyk! Reikėjo anąsyk neleisti. Tik aš nežinau, ar tau galvoj negerai, ar kas pasidarė...

Teta atsikirto:

– Taip, tavo galva kaip puodynė, tik ji, matyt, tuščia, kad leidžia mano žemę vaginėti.

Kaip sekretorienė paraudo! Kraujas sutvino jai į veidą, visa ji ėmė drebėti ir graibytis apie šonus... Oi, tai perpyko. Ji paėjėjo kelis žingsnius, vėl atsisuko, nesusiturėjus griebė nuo žemės grumstą ir paleido į Elzbietą.

Šioji norėjo pasitraukti, bet kaip tik užbėgo ant grumsto ir gavo į kaktą.

– Erke tu! – sugiežė teta, prispaudus ranka guzą.

Užpakaly pasigirdo plonas balsas:

– Paduok ją, Elzbieta, į teismą. Aš būsiu liudininkas. Kas matė šitaip žmogų niekinti!

Tas, kur ten kalbėjo, buvo kokių keturiasdešimt metų vyras, siuvėjas, gyvenęs po tuo pačiu stogu su teta.

– Andriuk, aš visą gyvenimą niekad teismo nemačiau, bet jai, kaip Dievą myliu, nedovanosiu. Tik nežinau – kur, kaip...

– Nesirūpink. Juk sakau, kad būsiu liudininkas. Aš tave visur privesiu, visas pasaulis už tave stos. Pamatysi, kaip turės ji tau nusilenkti.

– Ar iš tikrųjų, sakai, ją nubaus?

– Žinoma. Tik turėsi nenusileisti nė per aguonos grūdą.

– Vaje, teisėjas toks didelis ponas, aš nė kalbėti nemokėsiu. Geriau būtų tiesiog ką padarius tai bobai.

– Kad tu, teta, tik apsimeti tokia maža. Bet, žiūrėk, sueini kunigą – pašneki, sueini daktarą – pašneki. Kuo jie ne ponai? O aš viską žinau. Kad nebūčiau tavo kaimynas ir vargšų neužstočiau, nė nekalbinčiau taip ilgai. Mat tave devyni, sakyčiau! O dabar kitaip negalima. Nereik pasiduoti.

– Koks tu geras, Andriuk!

2

Gėlėtą liepos mėnesio dieną, kai toli, gale lygumų, tekėjo saulė, teta ir Andrius išėjo į teismą. Nakties gaivumą dar jautei ramunėse ir pienėse ir rytmečio vėsume. Pakeliui juodu matė, kaip javai jau plaukia, kaip viskas auga ir kyla į dangų, kur čireno vyturiai.

Elzbietai buvo nesmagu. Jai atrodė, kad net gyvuliai, kur pievose ėdinėja, kad avys, kur žolę rupšnoja, kad antys upely, kad ir žiogas, kur pievoje čirpina, kad visi jie žino: teta eina į teismą. Pirmą sykį savo žilam gyvenime į teismą! Lyg kokia vėjavaikė!

Greta jos žengė Andrius ir pasakojo, be galo pasakojo. Taip, jis kalbėjo, ar tu didelis, ar mažas, – vis tiek esi žmogus. Ir turi teisybės ieškoti. Sekretorius – baisus čia daiktas! Tokių suskių visur pilna... Tetai bėgo pro ausis tos šnekos neužkliūdamos, kaip vanduo žąsiai nuo sparno. Teisybė, tas vyras jai tiek prisuokė, kad ji net pagalvojo: gal iš tikro aš garbingesnė už sekretorienę... Garbingesnė – tai Andriaus žodis!

Buvo dar anksti, kai juodu atkeliavo į miestą. Andrius įsivedė ją į kambarį ir liepė sėstis.

Bylas jau nagrinėjo.

Elzbietai viskas buvo nepaprasta: ir tie krėslai, ir tos sienos, ir žmonės. Bet į teisėją įsmeigė ji akis kaip į žvaigždę: koks jo balsas, kokie jo krustelėjimai. Ir barzda! Apsivilkęs jis it koks kanauninkas, ir štai jis baksnoja raudonu pieštuku į stalą, timptelia ausies grybelį. Jis klausos...

Pro langą buvo matyti gatvė. Subildėjo ratai, ir iš bričkos išlipo sekretoriai. Kai juodu įėjo į salę, tetos širdis piktai šoktelėjo. Taip, aš visą tiesą išdėsiu, ir ją nubaus, tą peštukę. Ji žinos – daržą savintis, žoles mėčioti į mano lyses. Būk tokiai lupynai – į žmogų leisti grumstu! Juk ji ir akmeniu gali...

Dabar ėjo byla dėl tako darže. Sekretorienė šnekėjo – kaip iš knygos skaitė. Tai liežuvis! Kai tetai liepė kalbėti, ji sumišo, nukaito, bet greit pasitaisė ir tarė:

– Šviesiausias teisme, aš, vargšė, – mano vyras mirė austrą mušdamas ir mane bevaikę paliko, – pėsčia su Andrium, mano kaimynėliu, žinot, atėjau skųstis... Aš gyvenu...

Čia teisėjas nutraukė ją ir liepė trumpiau kalbėti. Teta nesupaisė, kas čia trumpa, kas ilga, ir vėl savo tiesas dėstė. Pagaliau išaiškinus visą istoriją, taip prabilo:

– Iš manęs savininkas pusę daržo paėmė ir sekretoriam paskyrė, o jie iš tos pusės be mano žinios... Sakau, kad Dievas jai to neatleis. Į žmogų, į seną moterį laidyti grumstu ir iškolioti...

Pakilo sekretorienė:

– Aš nedovanosiu, kad man ir vyrui visą dieną sugaišino. Ką ta žmona pasakoja, pati ji nežino. Grumstą mečiau į žvirblius...

– Svetimo daržo žvirbliais reikėjo nesirūpinti, – nutraukė ją teisėjas.

Elzbietai septynios saulės patekėjo nuo tokių žodžių. Tai užvežė šitai klumpei!

– Bet kaltininkė nenusileido ir skundė:

– Be to, ji mane apvagino...

– Viešpatie ir šviesiausias teisme! – suriko teta. – Ji mane mušė, plūdo, taką užsodino ridikučiais...

– Ji mane apvagino!

– Viešpatie ir šviesiaus...

– Nedovanosiu, nors žemė prasivertų!

– Seną moteriškę su grumstu!..

– Nenusileisiu nė per nago juodymą!

– Taką ridikučiais... Viešpats nubaus... Saulė sutems, o nenusileisiu!

– Abi sukišiu į kalėjimą, jei čia riesitės, – tarė teisėjas, – galėsite dejuoti, kaip apuokai prieš sunkius metus. Ar nenorit geruoju baigti?

Nūn sekretorius, bijodamas, kad jo žmona per daug neįkaistų, atsistojo, patraukė savo draugę už sijono ir pats prabilo:

– Ponas teisėjau! Aš noromis taikausi. Be to, už lauką, ridikučiais užsėtą, žadu nuomą sumokėti. Jeigu tik *ponia* Strempikienė sutiktų.

– Viešpatie aukštasis, štai kur esama delikatnų žmonių! – pamanė teta. – Kaip jis dailiai į mano pusę atsisukęs, kaip aiškiai, pratęsdamas, kokiu meiliu balsu jis taria – *ponia.*

– Tai kaip bus, ponia? – klausė sekretorius.

Elzbietą tvoskė džiaugsmo vilnis. Akyse jai tik šviesėjo, šviesėjo, širdy buvo taip saldu ir gera. Ji pasižiūrėjo į savo priešą, visai nepiktai pasižiūrėjo.

– Taikykitės, ponia, – ragino teisėjas.

Ak, ir jis! Viešpatie, šitoks aukštas žmogus! Ir dar taip meiliai pakreipęs žandą...

– Taikausi, taikausi, šviesiausias... – kalbėjo teta, visa įraudus, sumišus ir... laiminga.

ABIEJŲ GALYBĖS

Saulėleidžio spindulys prasimušė pro kreivą, pažaliavusį langą ir nuslinko į aslą, apšviesdamas vištą, kuri, už kojos prie kėdės pririšta, pajuto šviesą. Pavilgė ji snapą puodynės šukėje, užvertė galvą, nurijo gurkšnį vandens ir pradėjo garsiai karkinti, mušdama sparnais lyg gaidys ir pažadindama tetą Galaitienę, ramiai prie pečiaus snūduriavusią.

– Jėzau Marija! – sušuko teta ir išsigandus griebė rožančių, kurį bekalbėdama buvo užmigusi. – Ta višta ir vėl pasiuto! Aštiš, kuitvela, ar proto netekai!

Ji atsistojo, patrupino paukštei duonos ir priėjo prie lango. Nuo stogo lašnojo. Sąšlavyne kapstėsi kelios kuosos, juodos kaip anglis. Aukštai ore kabojo pavasaris, dar nematomas. Dar nesprogino jis skardžiuos karklų, bet jį jutai drumstuose vėjuose ir žvirblių čirškėjime.

– Kodėl diedas taip ilgai neparstrapalioja? – rūpinosi Galaitienė. – Ak, su juo amžina bėda! Tikras strampas... Jau ir vakaras. Sutemus dar liks kokioj valkoj.

Tai pasakiusi, ji patraukė aukštyn sijoną, pro kurį per gerą plaštaką kyšojo antras, daug ilgesnis už pirmąjį, ir jau žeme vilkosi. Ant vatinės, nuo nešiojimo žvilgančios jupos užsitraukė skrandą ir užsegė vienintelį branktelį. Apsivyniojo galvą didele skara, apsiavė klumpėmis ir, kaukšėdama per molinę aslą, krypuodama kaip antis, išsvyravo į lauką.

Brisdama per pažliugusį sniegą, teta nukiūtino į kelelį. Priešais ją, nusileidžiančioje saulėje, žirgčiojo mažas, ilgakojis vyras, kurio iš pradžių ji nepažino.

– Ko, močiute, dairaisi? – paklausė žmogus.

– Žiūriu prakeikto senio, – atsakė ji, pažindama savo kaimyną, batsiuvį Jurgį Remkutį. – Matai, sūneli, išsivilko paryčiu duoneliauti, tai dar ir dabar neparsliūkina, balvonas. Geros jau lazdos jam reikės!..

– Ar tik ne pati, dėdieniuke, jį išvarei pakiemiais? – klausinėjo Jurgis.

– Žinia, jis nė nesusiprastų. Didelis ponas buvo, kai darbo turėjo. Tada man jo reikėjo prisivengti. Bet dabar, vaike, senatvė, o ūkininkams sunkūs metai – niekas nei stalo, nei lovos, nei kėdės neduoda padaryti. Taip ir išsibaigė maistas. Seniui neleidau užpečky kriošėti ir išgujau šunų lodyti. Tegu šeria savo bobą. Dabar jis man ne ponas, ir aš jo nė šitiek nepaisau, – baigė teta ir atkišo špygą, rodydama, kiek ji savo diedo nebijanti.

Po tų žodžių ji pažvelgė į dangų, kur stūksojo juodi debesų kalnai su rusvomis viršūnėmis, paskui apsisuko ir nuvėžliojo į savo gūžtą. Sėdus prie stalo, atsivožė storas taukuotas maldaknyges, ieškodama kokios nors litanijos, kurią būtų pati viena sugiedo-

jusi. Atsivertusi šventą paveikslėlį, pabučiuodavo jį, giliai atsidusdavo ir vėl skaitydavo senus, pageltusius lapus su riebiomis raidėmis. Ji savo prastoje, pražilusioje sieloje susigraudindavo, pamačius nevikriai nupieštą Dievą, su pervertu šonu ir kruvinomis dėmėmis delne. Ji mąstė apie dangų, kurio grindys klotos auksu, sienos deimantais sagstytos, o lubos pilnos žvaigždžių.

Tuo tarpu iš kelelio namų link pasuko Galaitis, jos diedas. Jis ėjo labai lėtai, šlepsėdamas, nes senatvėj kojų nepavilko. Ėjo, už savęs, plačiuose laukuose, žliugiame sniege nušliauždamas dvi ilgas ilgas vėžes. Sveikas jo veidas buvo skaisčiai raudonas nuo paskutinių spindulių ir vėjo, kuris jį visą kelią lydėjo, čia švilpdamas krūmokšniuose, čia pakeldamas sermėgos skverną, tai vėl kedendamas sidabrinius plaukus, iš zuikinės kepurės kyšančius.

Juo arčiau namų, juo labiau jis niaukstės. Priemenėj drebančiomis rankomis net durų nepajėgė rasti ir gerą valandą grabaliojo sienas, kol užtiko sklendę. Į slenkstį nudaužęs sniegą nuo klumpių, jis įžengė į vidų.

Teta savo senio laukė žvairuodama pro akinius, kurie turėjo tik vieną stiklą ir buvo nusmukę ant pat riestos nosies galiuko.

– Tai ir aš parsisiekiau, – nedrąsiai sukosėjo anas pas duris.

– Įėjęs pirmučiausia pagarbink šventą kryžių, kaip krikščioniui pridera, – atsiliepė nuo stalo moteriškė. – Na, ko stypsai lyg stuobrys! Greičiau, nes dusyk nė kunigas nesako!

– Tegu bus pagarbintas... – tyliai sumikčiojo žmogelis.

– Dabar ir visados ir per amžius amžinuosius, – atsakė jinai. – Kliuome tu, kur taip ilgai valkiojaisi, a?

– Ogi per trobas ėjau – kiek čia žiemą tos dienos, – murmėjo senukas, selindamas prie pečiaus.

– Pirma duokše, ką parnešei, grėva, – įsakinėjo teta.

Ji pati nukabino krepšį jam nuo peties ir atsisėdus ėmė dėlioti dienos pelną ant stalo. Ji dirbo atidžiai, bambėdama. Tuo tarpu jis nutrepsėjo pas pečių ir, nukarinęs ant krūtinės smakrą, rengėsi snausti.

– Nemažai, nemažai, – burbėjo sau teta. – Bet kas iš to. Štai koks supelijęs duonos kriaukšlys. Kitiems jau vidurziemį duona pelija. A, čia kiaušinis. Na, ar tik nebus užperėtas. Mat kad kliuksi. Ir lašinių yra. Bet, žuvele tu mano, kokie čia lašiniai! Tikra papilvė – viena oda! Tik šunims numesti.

Peržiūrėjus teta pakilo ir sudėjo dienos laimikį ant lentynos. Paskui susiieškojo apskretusią lemputę ir trumpais pirštais nugnybo apanglijusį knatą, nusivalė ranką į sijoną ir uždegė žiburį.

Tik dabar ji pastebėjo, kad senukas snaudžia, ir papurtė jį už peties tardama:

– Kaip tu drįsti migti, nepasimeldęs už visus geradarius ir nepadėkojęs Viešpačiui.

– Tylėk, boba, – pro miegus numykė žmogelis.

– Tu, bedievi, parmazone! Tu man dar liepsi tylėti, savo šventos priedermės neatlikęs, a?

– Tylėk, boba...

Ji buvo jau išsižiojusi apulbyti senį, kai trinktelėjo durys. Į kambarį įbrazdėjo žmogus ir atsidūrė ant vištos, kuri išgąsdinta pradėjo sparnais mušti, ant virvutės tampytis ir kudakinti.

– Labas vakarėlis, teta Galaitiene, labas, dėde Galaiti! – kalbėjo atėjūnas, vietoj nenustygdamas.

Buvo tai dar jaunas vyras su trumpa skrandute, raudonu, apvaliu kaip obuolys veidu ir greitomis akimis.

– O, svetelis! – delnais suplojo teta. – Sėskit pas mus, sėskit! – kalbėjo, šluostydama kėdę. – Kaip jums, Juozeli, sekasi?

Svečias atsisėdo, vis nerimdamas, gniaužydamas kepurę, baksnodamas klumpe aslą ir protarpiais triukšmingai atsipūsdamas, lyg visą laiką būtų bėgęs. Pagaliau jis tarė, užsikosėdamas, paspringdamas, ranka į visas puses mosuodamas:

– Gerai, dėdieniuke. Labai gerai. Štai atėjau pas dėduką... su reikalėliu atėjau... Ar negalėtų, sakau, kitąsyk pas mus...

– Aha! – iš miegų blaivydamasis, atsiliepė nuo pečiaus Galaitis.

– Taigi, dėduk, matot, norėjau pasakyti... Ahi, aho! koks čiaudulys, kad jį kur velniai griebtų... Taigi norėjau pasakyti, ar negalėtum... tai yra, norėjau paklausti, ar negalėtum... kokis čia perkūnas – prakeikta sloga taip susyk užgulė... Ot, negaliu nė trupučiuką pro nosį kvėptelėti...

– Saugokis, Juozeli, – nuo slogos prasideda visokios ligos, – pastebėjo teta. – Antai kai mano nabašninkę motiną, – tegu Dievas jai duoda dangaus karalystę, – sloga pagriebė, lyg kamščiais užkimšo, tai ir į kapus vargšelę nuvarė... Tokia šventa valia...

– Taigi norėjau pasakyti... Ar žinot naujieną, dėde? Mano žmoniukę garnys apdovanojo, – staiga pabaigė jis ir prasižiojęs, rankas ant kelių pasidėjęs, įsistebeilijo į tetą, kuri paklausė:

– Vaikas ar mergaitė?

– Vaikas, vaikas. Toks didelis – tik spardosi ir bliauja lyg veršis. Taigi norėjau paprašyti...

– O žmona ar sveika?.. – nesiliovė teirautis teta.

– Nė kuolu neužmuši, – aiškino naujagimio tėvas. – Taigi norėjau paprašyti, ar dėdukas negalėtų...

– Gerai, gerai, kurgi ne, – iš anksto sutiko anas.

– Taigi ar negalėtų ateiti pas mus ir padaryti tam rėksniui lopšelį. Mat pirmas, tai iš seniau nė neturim reikalingos mantos. O lopšys yra naudingas daiktas, nes gal ir daugiau Dievas duos...

– Gerai, gerai...

– Ir dar norėjau pasakyti, kad pas mus atsiras ir kito darbo. Reikės naujo stalo, kėdžių... Paskui, pavasarį, turėsim langus naujus dėti. Taip kad kruopštinėti galėsit ligi po Velykų.

Teta, tuos žodžius girdėdama, rankas tik nuleido ir prislėgta nukiūtino į kamputį.

– Gerai, gerai, – kartojo Galaitis. – Kada ateiti?

– Nors ir rytoj.

– Galiu ir rytoj.

Teta savo kamputy dar labiau susitraukė. „Jau rytoj“, – pamanė ji. Senis ir vėl ešerį pastatys!

– Tai tik ateikit, – kalbėjo atsistodamas Juozas. – Ir rankpinigių duosiu.

– Ką čia, nereikia... – gynėsi dėdė.

– Kur nereikės, – pasakė anas, įbrukdamas pinigą Galaičiui į saują. – Sudie, dėduti, sudie, tetule...

Tai pasakęs, jis užsismaukė ant akių kepurę ir išėjo pro duris.

Pirkioj buvo tylu. Ir višta nurimo ir vėl snaudė, baltas plėveles ant akių užsitraukusi. Galaitiene sėdėjo kerčioj. Susikūprinusi, rankas pamaldžiai susidėjusi, ji žiūrėjo į savo diedą, kuris nutrepleno prie žiburio ir, pavartęs pinigą, suniurnėjo:

– Penki litai. Ė, boba, ar girdi – penki litai!

– Kur čia negirdėsi, mano balandėli. Gal ir man duosi – vaistų nusipirkčiau: taip šoną diegia...

– Na, jei girdi, tai eik gulti, – atvertė jai senis, kišdamasis penkinę užantin.

DIDYSIS IR MAŽASIS PETRAS

Kieme stovėjo šulinys. Jis buvo senas, su apirusiu akmens rentiniu, kurio plyšiuose augo žolė. Žemai vandeny plūduriavo keletas lentgalių ir, iškišusios galvas, tupėjo varlės. Jos kartais pasinerdavo ir, priplaukusios prie sienos, žiūrėdavo aukštyn. Ten dar mirko nukritusių lapų ir gyveno juodų, su rausvomis kojytėmis vabalų.

Aplink šulinį buvo tylu, kol vieną dieną privežė malkų. Jų pjauti atėjo du vyrai. Pirmasis buvo jau pagyvenęs. Jo kakta sunkiai dribo ant akių, per jo kairį žandą ėjo randas. Antrasis, jauniklis, nuolat krapštė didelę, atsikišusiu pakaušiu galvą, o jo nosis buvo taip įlenkta, jog atrodė, kad ją kas tyčia įspaudė per vidurį.

– Pasispjaudyk delnus, mažasis Petrai, kad šildžiau eitų, – tarė senis jaunikliui.

– Tai matai, tai matai, didysis Petrai, – atsakė anas, – ar jau pradėsim?

Ir jis šoko prie darbo. Jo bičiulis buvo ne toks smarkus. Jis iš lėto traukė pjūklą ir dūmė pypkę. Drožlės biro ant žemės. Kaladė po kaladės lėkė į kertę. Mažasis Petras, taip narsiai pradėjęs, sušilo, ėmė šniokštuoti, tolydžio šluostytis prakaitą ir pagaliau tarė:

– Tai matai, gal jau kaposim?

– Pailsai?

– Ne. Tik man čia – per alkūnes... na, matai.

Ir mažasis Petras nevykusiai pasirąžė. Medžiai buvo nešakoti, skilo dailiai, ir apie pietus jau gulėjo pusėtina malkų krūva. Abu Petrai jas krovė į aukštą kupetą, kur kiekvienas pagalys turėjo savo vietą, galėjo džiūti saulėje, pamaži gelsti arba ūžauti nuo vėjo ir mirkti lietuje.

Vos juodu baigė šitą darbą, kai atėjo didžiojo Petro žmona.

– Valgyti atnešiau, – pasakė ji. – Ir tau, Petruk, įdavė motina.

– Ir man? – lyg nusistebėjo jaunius.

Jis pasiėmė ryšulį. Jame buvo truputis lašinių, sūrio, o duonos – penkiems vyrams. Abu susėdo stiprintis. Žmona šniukštinėjo po kiemą ir viską matė: jai nepatiko namų stogai – jie esą per lėkšti, ji peikė mūrų plytas, nes jose per daug kalkių turį būti, ji ir apie malkas savo nuomonę turėjo.

– Jos per stambios, – sakė ji. – Klausyk, dieduk, kaip žmogus tokiomis kūrens? Reikia plonesnių, supranti!

Mažasis Petras dėbtelėjo į bobą. Jis mielai būtų jai skersą žodį taręs, tik nieko nesugalvojo. Todėl buvo baisiai patenkintas, leipo nuo juoko, kai jo draugas atsikirto:

– Ką tu supranti apie malkas! Eik vaikų supti, o ne vyrus mokyti.

– Neprapuls ir vaikai, – ji pažadėjo, – o dėl malkų...

– Na na na, susičiaupk!

– Galiu ir susičiaupti, jei tau taip smagu, – sutiko moteris ir atsisėdo ant žiogo.

Gatvėj buvo girdėti vežimai bildant. Aukštai burzgė lėktuvas. Mažasis Petras tąsė lašinius, jo žandai buvo išsipūtę nuo duonos, ir kaip tik dabar jo akys prisimerkė: didysis Petras šalia savęs pasidėjo peilį žalsvai geltonomis kriaunomis. Jose buvo parodyta medžioklė – kaklą ištiesusi, pasišokėdama nėrė stirna, o ją vijosi trys šunes. Vienas skalikas jai buvo užbėgęs už akių ir kibo prie krūtinės, kiti du lėkė paskui. „Kaip gražu!“ – galvojo vyrukas ir, kraipydamas galvą, prisislinko artyn. Dabar jis matė, kad stirna turėjo mažus ragučius, kad vienam šuniui ant kaklo buvo diržas, o pačiam peilio gale stovėjo išraižytas medžiotojas su šautuvu prie akies. Mažasis Petras žvilgterėjo į moterį. Ji nūn buvo prie šulinio, o senis nusigręžęs žiūrėjo į sandėlius. Niekas nematys! Berniokas nuleido žemyn plačią savo rankovę, joje paslėpė peilį ir dar kartą apsižvalgė. Niekas nepastebėjo! Jis grobį paslėpė kišenėj ir pirštais apčiupinėjo stirną, šunis, medžiotoją. Koks malonumas!

Jis neiškentė ir nusijuokė.

– Ko čia krykšti, bezmėne? – tarė didysis Petras.

– Tai matai, – atsakė anas, – kai buvau visai mažas...

– Ir dabar tau ne daugiau smegenų, nors užaugai kaip veršis.

– Gudrumo gana man ir tiek, kiek turiu, – kalbėjo mažasis Petras ir nutilo, pamatęs, kad jo draugas grabinėjas aplink save.

– Kurgi peilį nukišau? – susirūpino anas.

Jis atsistojo, išvertė visas savo kišenes, pakėlė skarelę, ant kurios buvo valgio likučiai sudėti, pavertė kaladę.

– Niekur nėr... Onute, gal tu matei? – kreipėsi jis į žmoną.

– O kas, jei mačiau? – tarė ji, sūpuodama kojas. – O kas, jei mačiau?

– Pasakyk! Žinai, toks dailus peilis... Vaikai taip mėgsta juo pasidžiaugti.

– Berniokas jį paėmė.

Ta moteris kaip vanagas: ji viską matė. Ji ten sėdėjo, dievai žino kur spoksojo, o jos akys viską aprėpė.

– Aš... aš? – sumiksėjo mažasis Petras.

Jam ėmė nesisekti, žodžiai kirtosi, jis daug būtų pasakęs, tik nieko nežinojo.

– Tu, – neskubėdama ji kalbėjo. – Dabar jis guli kairėje kelnių kišenėje.

– Atiduok, Petruk, peilį. Kam tau jo reikia, – prašė senis.

– Neturiu.

– Klausyk, būk žmogus...

Vyrukas tylėjo. Bet kai jo draugas žengė artyn, jis staiga sušuko:

– Nelįsk, sakau tau – nelįsk!

– Ko žviegi? – atsiliepė moteris. – Tu, dieduk, nepasiduok tam paršui. Atimk.

Ji tebesėdėjo ant žiogo ir buvo visai rami. Jos vyras tarė:

– Klausyk, mažiau, duodi peilį ar ne?

– Nelįsk, nelįsk! – spiegė tas.

– Na, savo daiktus aš moku pats atsiimti.

Tuos žodžius didysis Petras ištarė jau supykęs. Randas jo veide paraudo, kakta dar labiau nudribo ant akių. Jis ėjo prie jauniklio. Šis neprisileido, traukėsi atbulas ir pats nepamatė, kaip buvo kampe užspęstas. Jis rėkė „nelįsk!“, spardė kojomis ir skeryčiojo ran-

komis. Senis per daug jo nespaudė ir patykinęs stvėrė į glėbį. Juodu susikabino. Abiejų būta lygiai stiprių, ir vienas antro nepajėgė parmesti. Tik kyštelėjęs koją, didysis Petras patiesė vaikiną, užgulė jį ir siekė į kairę jo kišenę. Prislėgtasis muistėsi, rėmė keliais, bet nieko nepešė. Tada jis pakėlė galvą ir suleido dantis į dieduko petį. Tas riktelėjo ir žiebė porą antausių mažajam Petrui, kuris neliko skoloj ir, išsivadavęs ranką, taip smarkiai siūbtelėjo į nosį didžiajam, jog anas loštelėjo atgal. To užteko: jauniklis savo priešą nugrūdo į apačią ir ėmė niurkyti jo krūtinę.

Ligi tol moteris tebesėdėjo ant žiogo. Jai nebuvo kokia naujiena, kad vyrai pešasi. Bet dabar, pamačiusi savo diedą bėdoj, ji pakilo ir sušuko:

– Petrai, nepasiduok tam vabalui! Kairėj tavo pusėj guli malka. Paėmęs srėbk jam į valgomąją, kad dantys išlėktų.

Senis ištiesė ranką prie pagalio. Ir mažasis Petras griebėsi ten pat. Taip juodu susikibo į šakalį, pakilo ir tąsėsi vienas antrą. Jaunesnysis jau buvo pailsęs, jo veidas labai išraudo. Tačiau jis kirtosi iš paskutiniosios ir pagaliau sukliko visa gerkle:

– Gelbėkit!

Na, to buvo per daug: jis negalėjo sykiu muštis ir rėkti. Dičkis jį vėl parsikirto ant žemės ir, norėdamas aptramdyti jo kakarinę, sugriebė už gerklės. Ilgai ar trumpai jis spaudė vaikino koserę, kas čia supaisys. Diedas tik tada atitoko, kai pamatė putas ant mažojo Petro lūpų. Nusigandęs pašoko didysis. Vaikėzas betgi nekilo; raudonas jo veidas pasmėlo; jis subūrė kojomis, lyg ieškodamas atsispirti, dešinysis jo žandas trukčiojo, paskui smakras pradėjo tirtėti.

Didžiajam Petrui vis smarkiau ir smarkiau mušė smilkiniuos. Jis jau nematė aplink kiemą stovinčių sandėlių, nei malkų, nei šulinio. „Negyvas“, – šovė jam galvon. Jis atsiklaupė ir pakrutino mažąjį Petrą.

– Kelkis, kelkis! Klausyk, aš tau palieku peilį, tik kelkis!

Anas nejudėjo. Ūmai suriko žmona:

– Policininkas, policininkas!

Iš tikrųjų! Ar šauksmo nusiklausęs, ar bala žino kokiu reikalu kieme prie kirtikų žengė policininkas su gumine lazda ir baltomis pirštinėmis.

– Dabar mane suims ir kalėjime pūdys, kad žmogų užmušiau, – dingtelėjo Petrui ir svaiguliuodamas jis pasitraukė už kupetos malkų. – Geruoju nepasiduosiu. Verčiau tegu vietoj pribaigia.

Jis matė, kaip policininkas ramiai priėjo prie mažojo, pajudino jį, paskui atsigręžęs kažką pasakė moteriai. Tas lėtumas, tie neskubūs žingsniai, tingūs pasisukimai tiesiog dusino žmogų anapus šakalių. Jam rodės, kad jį jau suėmė, gatve paskui jį grūdasi pulkas vyrų, bobų, vaikų ir bado pirštais: „Ana, į teismą veda; jis pasmaugė mažąjį Petrą.“ Paskui žuvo ir teismas, ir namai, ir minia. Valandėlę jis nieko nematė, tik tą žydro dangaus sklypą ties stogu. Toli kur švilpė sirena.

Ir tuo tarpu girdėti aiškus vyriškio balsas:

– Nu, tėvai, pasirodyk!

Didysis Petras tylėjo. Ir baisu, ir graudu! „Argi dabar mane areštuos?“

Policininkas priėjo prie kupetos ir tarė:

– Ko murksai už malkų?

Nesulaukęs atsakymo, jis gretinosi prie slapuko. Šis traukėsi atgal. Taip abu kurį laiką vaikštinėjo aplink malkas. Policininkas paspaudė žingsnį, žmogus taip pat davė

didesnį šuolį. Pagaliau juodu ristele vienas paskui kitą lapsėjo, ir ta pramoga moteriai turėjo patikti, nes ji įsirėmė vidury kiemo ir akylai grožėjosi lenktynėmis.

– Stok! – sušuko policininkas.

Bet tų smarkių žodžių didysis Petras nepaisė, ir atrodė, kad jis iš tikrųjų ne juokus krečia. Jis buvo sušilęs, kakta išprakaitavus, o burna buvo pražiota.

Policininkas papūtė švilpuką. Bematant vartuose išdygo jam du padėjėjai.

– Ar iš galvos eina! – suburbėjo Petras, dar labiau nusmelktas, atsargiai stebėdamas pro malkų kūgį.

Ir jo žmona susirūpino. Ji pasitraukė prie šulinio ir tarė:

– Tėvuliuk, nepasiduok! Sugavę jie tave po gyslelę ištampys, – graudeno ji.

Seniui patarimų nereikėjo. Jis nieko daugiau nė nemanė, kaip tik bėgti. Tačiau priešai supo jį iš abiejų šonų. Jam teliko viena: sprukti pro šulinį ir peršokti tvorą. Jis ir pasileido akių tiesumu, nepastebėjęs, kad ir tas kelias paspęstas. Išvydęs tenai policininką, žmogelis staptelėjo ir išgirdo už savęs: „Jau turiu jį.“ Taip, tuos žodžius sakė pagyras, kuris per greit pasigarsino savo laimikiu, nes didysis Petras šoktelėjo pirmyn ir per rentinį puolė į žmonos rankas, tarsi jos glėbys būtų apsauga nuo visų pavojų. Jis nė nepasiekė moters: jo kojos užkliuvo už šulinio, jis pats pasverdėjo, kilstelėjo rankas į viršų ir nusiragožino į vandenį.

Petrienė klyktelėjo ir sudribo ant pliauskos. Policininkai, pribėgę prie šulinio, nukarino makaules žemyn. Paviršiuje kyšojo Petro galva, dumblais ir maurais apdrėbta, bet dar gyva, nes lūpos prasivėpusios gaudė orą.

– Kopėčias nuleisti, – tarė vienas policininkas.

– Kur jas gauti?

– Aname kieme mačiau. Tik labai ilgos, man bus sunku pakelti.

– Eisim visi.

Ir jie nužygiavo. Praslinko kelios minutės. Moteris atitoko ir spėjo sužinoti, ar jos Petrelis labai susimušė, ar galvos nesusitrenkė, ar kojos neišsinarino. Viskas gerai, sakė jai balsas iš apačios, tik dumblo daug ir galima nugrimzti, jei tuojau neišgelbės.

Tuo tarpu kieme atsiliepė balsas:

– Kas ten, dėdieniuke?

Tai Petras, mažasis Petras, susikuitęs, pailsęs sėdėjo ant žemės ir trynėsi akis.

– Gyvas! – sušuko moteris.

– Kas gyvas? – skambėjo giliai šuliny.

– Mažius gyvas, diedeli! Mažius! Tik pamanyk! Oi, net akyse žaižaruoja!

– Kas žaižaruoja? – teiravosi myruolis.

– O, vaikeli, kaip tu mus išgąsdinai! Mano vyras...

Mažasis Petras pradėjo kažką atsiminti ir tarė:

– A?

– Jis šuliny. Pačiam dugne. Tai tu gyvas?

– O ko turėčiau būti negyvas! Gi tas nuomarius mane kai kada pusėtinai prismaugia.

– Viešpatie! – žmona rankomis suplojo. – Dieduk, ar girdi, jis nuomariu sirgo! Suprask – nuomariu! Mes buvom pamiršę tą jo ligą. Tai galvelė, tai galvelė!

Grįžo policininkai. Tikrų tikriausiai jie būtų stebėjęsi mažuoju Petru, bet pirma turėjo gelbėti stambiausią šulinio vabalą. Nuleido kopėčias. Žmogus įsikabino į stipinus

ir kapstėsi aukštyn. Jis dar pusės kelio nebuvo atpūkštęs, kai jauniklis pasilenkė per rentinį ir atkišo jam peilį.

– Palauk, vyreli, duok man pirma išlįsti, – pasakė tasai.

Pagaliau jis apžergė rentinį, paėmė peilį ir atsistojo ant žemės. Moteris mažąjį Petrą truktelėjo į šalį, jam pakuždėjo išmintingą žodį ir dar pirštu pagrasino.

Tada policininkas paklausė, kas gi čia buvo. Žmona, didžiojo Petro remiama, išaiškino, kad vaikinas nuomariu krito, kad jos vyras ligonį bandęs atgriebti, kad atėjęs valdžios žmogus jį baisiai nugąsdinęs, nes lyg gali žinoti, kas šiandien esąs kaltas, kas teisingas, arba už ką baudžia. Žodžių buvo pasakyta daug, jų tikrai nesigailėta, kartais jie nelabai vieni prie kitų lipo, bet mažasis Petras ties kiekvienu sakiniu taip narsiai linkčiojo, jog nori nenori – reikėjo tikėti.

Policininkai dar kai ko teiravosi, jie buvo smalsūs, norėjo daug žinoti, bet moteris jiems į viską dailiai atsakė. Kai jie su kopėčiomis išstriūgino pro vartus, ji net pagalvojo, kad viskas užsiraukė daug gražiau, negu galėjai viltis.

– Na, mažasis Petrai, ar toliau dirbsim šiandien?

– Tai matai, kaip čia... Gi tu visas pažliugęs, dički!

– Teisingai šneki.

– Tai matai, gal geriau būtų persirengti.

– Judinsimės namo, vyručiai, – tarė žmona. – Juk reikia atsikvėpti. Pas mus, rodos, dar yra šio to kirminui nuraminti...

– Tada, tetule, ir aš nuo jūsų nesiliksiu, – pasisiūlė mažasis Petras, lūpas trindamasis.

– Nieko nepadarysi. Eisim drauge rūpesčio pribaigti, – tarė didysis.

Ir jie, pasikišę po pažaste kirvius, paliko kiemą, malkų kupetą ir seną, kerpėmis apaugusį šulinį.

PRALOŠTAS SMUIKAS

Jokūbas išėjo lauk. Žmona dabar tegul sau pirkioj murma, kam jis vakaruškose grojąs, kam laiką niekais leidžiąs. Bet kaip jam atsisakyti, jei vaikinai ima jį už rankos ir mergaitės kalba: „Na, dėduli!“

Lauke jau buvo sutemę. Tarp juodų debesų kartais dar sužėruodavo dangus. Vėjas švilpė ir šiaušė šiaudinį stogą. Ties kojomis šnerėjo lapai. Iš laukų parbėgęs šuva meilinosi prie Jokūbo, kuris pasikišo po apsiaustu smuiką ir pasuko į kelią. Nuleidęs galvą, užsidėjęs suglamžytą kepurę, diržu susiveržęs atbrizgusias kelnes, jis klampojo rudens vakarą, tenai palikęs žmoną, vaikų būrelį ir sklypą žemės – teisybė, smiltėtos ir nenašios.

Neilgai ėjęs tižiu taku, jis patraukė tiesiog dobilienomis, siauromis ežiomis, tarp arimų ir pasiekė Kaiščio namus.

Pirkia buvo dailiai iššluota, vandeniu palaistyta, o langai praviri, kad nebūtų trošku.

Jokūbas pasisveikinęs atsisėdo kertėje. Neilgai laukus, jis jau traukė smičių po stygas ir mušė koja taktą į grindis, bet atsargiai, lyg į stiklą. Prisimerkęs jis žiūrėjo į šokėjus. Jo širdy buvo smagu ir jauku. Jis mušė koja taktą, ir pirmoji styga dabar kalbėjo taip plonai, kad jam atrodė, lyg mažas vaikas kur vėjuje stovėtų ir vienplaukis šauktų. Bet kita styga prabilo kaip jauna, vikri mergaitė, kurios balsas linksmas ir išdykęs. Toliau girdėti jau vyriškai aidint, – skaidriai ir šviesiai atsakinėjant antrajai stygai. O paskutiniosios jis ne-

mėgo – trumpai brūkštelėjo per ją. Atsiliepė storas, rūškanas virpėjimas, ir muzikantui staiga pasivaidino, lyg koks mieguistas ponas kur aukštai, nuo debesų nukoręs kojas, sėdėtų ir bartų visus: ir vienplaukį vaikutį, ir mergaitę, ir tą gerą bernioką.

Ne, Jokūbui netiko ta rūsti styga, ir jis pažiūrėjo į stalą. Ten ėjo darbas: vyrai mėtė kortas, žarstė pinigus. Muzikantas mielai būtų prisidėjęs prie jų, tik žinojo, kad šokėjai nepaleis jo. O lošikai lyg tyčia jam mojo slinktis prie jų draugės ir šūkavo: „Dėde, šiandien visiems velniškai sekasi." Jis vadžiojo smičių vis greičiau ir greičiau, poros sukosi smarkiau, jų veidai kaito, raudonavo, prakaitas išbėrė kaktą. Stai Užvadžių Juozas su Stebaičio Anele metė šokę ir ant suolo vėdinosi skarelėmis. Į juodu nusižiūrėjo vienas, kitas...

Dabar Jokūbas jau turės laiko. Jis tarė:

– Eikit ratelį, o aš pasilsėsiu...

– Sėskit prie mūsų, dėde! – nuo stalo jam atsiliepė balsas.

Dusyk to sakyti nereikėjo. Jis prisigretino prie stalo, išsitraukė pinigų, gavo kortą. Ir žiūrėk: šeimininkas jam pralošė. Žiūrinių Viktoras pralošė, Sekčio Liudvikas pralošė. Paeiliui trys pralaimėjo. Vyrai, aplink apspitę, juokėsi ir šaukė:

– Matai, vos rankas pridėjo – ir visiems lūpas apšluostė!

– Na, palauk, Jokūbėli, kitą sykį tu iš mano saujos nepaspruksi, – sakė šeimininkas.

Šis dabar laikė banką ir padavė kortas. Pirmieji išlošė. Kai atėjo muzikanto eilė, jis tarė:

– Na, Kaisti, gal dar neapiplėši manęs – imu už viską!

– Jokūbai, nedovanosiu! Liksi plonas kaip vėgėlė, – kalbėjo šeimininkas.

Smuikininkas paėmė antrą kortą. Kas čia daros – tik žemukai, damos! Duok dar! O dabar blogiau, – tik septyniolika akių! Žinoma, Kaistis rinks daugiau, jis kaip gyvas nepasiduos.

Šeimininkas ištraukė ir ant stalo padėjo neatvožtą kortą: nori – imk, nori – neimk. Jokūbas abejojo. Gali pasisekti... o jei nepasiseks... Visus pinigus prašvilpčiau. Maži juokai! Jis pasiseilėjo smilių ir prikišo prie kortos. Ji lipo, bjaurybė, ir kilo aukštyn. Turėtų laimę nešti. Ne, to dar negana! Jis atkišo pirštus, suko juos vieną aplink antrą ir būrė kartodamas: „Pasiseks, nepasiseks, pasiseks..."

– Pasiseks! – tarė jis garsiai ir atvožė...

Jis atvožė šešias akis.

– Jokūbai, kaip tave sumalė! – šaukė vyrai.

Jis paraudo, atskaitė pinigus – visus, kiek turėjo, – ir mielai būtų pakilęs. Bet kokia negarbė! Paskui visi juoksis, ant dantų nešios tave! Jei nueisi, sau į kišenę įsipylęs skambančių, tada viskas gerai. O dabar kur tu akis dėtum, jei kas tartų: „Dėduli, tai nurakė tave!" Reikia dar kartą mėginti. Į skolą. Juk vis kada nors pradės sektis. Ir kodėl ne tuojau?

Jis šilo ir susičiaupęs tylėjo. Kai atėjo eilė jam, nė nepasiteiravęs, kiek banke yra, tarė:

– Už viską.

– Tiek daug! Palik mums nors pusę! – kalbėjo kiti.

– Nieko! Imu už viską! – Jokūbas pakartojo.

Jam dabar rodės, kad tikrai jis laimės! Kaip čia kitaip ir begali būti.

Prie karaliaus jis gavo septynakę ir nušvito. Dabar jam gali tekti aštuonakė, devynakė ar net viena akis daugiau. Beveik juokdamasis, jis atvertė naują kortą ir nė nepažvelgė į ją, tik žiūrėjo į šeimininką.

– Tūzas! – pasakė vyrai.

– Tūzas?

Jokūbas tikrai gavo tūzą, ir dar taukuotą!

Tai sudirbo, tiesiog lupte nulupo...

Kaistis buvo žmogus su protu. Jis tarė:

– Na, muzikante, neliūdėk! Duodu atsilošti skolą. Tikrai laimėsi!

Jokūbas paėmė kortą. Tik čia Žiūrinių Viktoras prabilo:

– O ką statai, dėde, jei prakiši?

– Taip taip! – pritarė Sekčio Liudvikas. – Reikia ko nors.

– Ką statau? – pasakė muzikantas ir griebė už kišenių, bet ten buvo tuščia – nė skatiko.

– Ką statau? – klausė jis žvalgydamasis ir pastebėjo smuiką.

Nieko daugiau neliko.

– Štai ką statau, – prabilo jis ir parodė paskutinį savo turtą.

Buvo tai rizika, didelė rizika, bet pagaliau ar amžinai jam nesiseks! Ne, jis nesiskirs su savo mielu instrumentu – kaip galima net galvoti apie tai! Net tada, kai ant stalo gulėjo sutrauktos dvidešimt šešios akys, jis nepajėgė įsivaizduoti, kas atsitiko. Jis sėdėjo, mirkčiojo ir nedrįso nė pajudėti. – Dieve tu mano, tokia pražūtis! Gal jam grąžintų? Ne, jis bijojo, – graudu jam buvo prašytis. Taip, smuiko daugiau jis neturės, naują šiais laikais ne jam pirkti! Nebus su kuo vienam pasigraudenti, nebus kam jaunuosius linksminti. O ką žmona pasakys? Ji rėks kaip šarka. Dabar tu jai nė į akis nesirodyk.

Mergaitės ir vaikinai apsupo Jokūbą ir prašė:

– Dėduli, jau pasilsėjai! Griežk, griežk!

– Nepuikuok, dėduli, – sakė jie ir juokėsi.

Griežk! O smuiką jau vartalioja šeimininkas! Tai padaryta kalbų – visam kaimui, visai parapijai. Ištisą mėnesį dabar iš jo šaipysis, nuo liežuvio galo nepaleis.

Jis buvo taip susikrimtęs, kad nejautė, kaip šeimininkas judino jį už peties. Tik jau gerai stukteltas, jis bailiai pažiūrėjo į Kaistį, kuris kelintą sykį kalbėjo:

– Sakau, man nereik tavo smuiko. Nesėdėk, tik griežk. Matai, šokėjai jau nerimsta.

Jokūbas atsistojo ir nustebęs išskėtė rankas. Jis stovėjo ten suglumęs ir nesusigaudė, kas aplinkui darosi.

Šeimininkas linksmas pasakojo:

– Ką man su juo veikti, su tuo smuiku? Tegu Dievas tau duoda sveikatos, kad ilgai jaunikliams kojas miklintum... Man jo nereikia... Imk ir čirpink...

Jokūbas vis negalėjo atsipeikėti.

Tik kada Kaistis prie jo priėjo, apkabino, taręs „duok ūsą!“, pabučiavo ir atkišo smuiką, jam vėl buvo viskas aišku ir smagu. Jaunieji plojo, šūkavo, gyrė šeimininką ir muzikantą, kuris linksmai tarė, į smuiką rodydamas:

– Aš jį kaip vaiką... kaip vaiką mylėjau... Tuojau griežiu, tuojau...

Kai švintant jis išėjo namo, jam atrodė, kad nuo žvaigždės ligi žvaigždės kažkas ištiesė stygas ir dabar jos ten groja. Ir visas pasaulis skamba ir džiaugiasi: ir gluosnio šakos, ir žolė, ir tas mažas vabaliukas, kur žiemai gilyn į žemę rausiasi.

APAŠTALŲ IŠKELIAVIMAS

1

Klebonas atsistojo, pasitaisė šilkinę stulą su raudonomis rožėmis ir lengvais angelais, paglostė sakyklos aksomą ir persižegnojo. Aukštai, iš abiejų altoriaus pusių, rymojo dvylika apaštalų, gerų, linksmų, saulėj pasinėrusių. Apačioj bažnyčia buvo pilna vyrų, moterų ir vaikų. Pro langą šmėstelėjo kregždė. Toli, ant Apreiškimo kalvos, žydram danguje snūduriavo debesėlis.

Kunigui prabilus, staiga tuščioj gatvėj subildėjo ratai. Kalniečiai atsisuko: prieš duris vežime sėdėjo aukštas senis su odos kepure ant galvos ir, į šoną pasviręs, klausėsi pamokslo. Paskui jis aštriai nusijuokė, sušmigojo arkliui, skabinėjusiam žolę, ir dingo už šventoriaus.

Klebonas pasakojo apie Joną Krikštytoją, nes kaip šiandien jam buvo nukirsta galva. Kalbėjo taip vaizdžiai, jog parapiečiai bastėsi po dykumas, brido per įkaitintą smėlį, gėrė šaltose versmėse, kopinėjo liepynuose bites ir nakvojo kalnų urvuose. Jie gaudė skėrius, didelius, riebius, sparnais čežančius, ir juos maistui kepino. Paskui jie visi pateko į kalėjimą. Buvo tai klaikūs namai, be šviesos, be oro. Drėgnais mūrais rėpliojo šlykštūs vabalai. Ant grindų šliaužiojo išblyškusios, be saulės augusios varlės, o aplink kojas vinguriavo slidūs žalčiai. Vėliau kalniečiai matė rūmus, kur šoko ji, daili, liekna, lankstų kūną šilku suvyniojusi. Ji plazdėjo, ta tyrulių vaikas, rankas pakeldama, liemeniu vilnydama, ant pirštų sukdamasi. Nuo tokio šokio bažnyčioje mergaitės nerimo, vyrai į taktą lingavo, o berniukų pėdos, mažos pėdelės, kurios laukuose ant akmenų laipiojo ir į medžius sliuogė, dabar neiškentė netrepsėjusios. Ir štai toje linksmybėje klebonas susyk parodė kruviną pranašo galvą. Ji gulėjo ant auksinės lėkštės su išraižytais Romos ciesoriais. Raudoni lašai capsėjo iš jos. Visus apėmė siaubas. Geriems kalniečiams akyse stovėjo jų mažos nuodėmės. Jie labai gailėjosi savo kalčių ir bijojo. Bet klebonas juos nuramino, nes senovėje, kai dar Apreiškimo kalvoj pušys nebuvo iškirstos ir lokiai ramūs ligi bažnytkiemio ateidavo, vienas žmogus aukštai skardžiuose rado paklydusį šventąjį Petrą, parsivedė jį namo, sušildė, pavalgydino ir davė nakvynę. Iškeliaudamas apaštalas pažadėjo pas save priimti visus kalniečius ir su vienuolika savo brolių stovėti čia, aukštumų bažnyčioj, jei gyventojai nebus skaudžiai nusižengę. Ligi šiol jie buvo teisūs, todėl klebonas vikriai juos išvadavo iš pragaro ir įleido į amžiną laimę. Amen.

Po pamaldų, kai išėjo į šventorių, teta Gertrūda tarė:

– Tas keistas vyras nieko gero neneša. Jis taip baisiai nusijuokė, net man ausį nuspengė: prieš nelaimę man visados taip esti.

Ir dėdė Morkus prabilo:

– Jis nėra valdžios siųstas, nes mes būtume iš anksčiau pažinoję. Gal kieno giminaitis iš lygumų?

– Ne, – atsakė kalniečiai, – jis nėra mūsų giminaitis.

– Aš kitaip nė netvirtinu, – kalbėjo dėdė, – be to, čia baigiasi kelias aukštyn, tai jis negalėjo toliau nuvažiuoti kaip pas tėvuką Maksimą. Einam pažiūrėti.

– Geram reikale aš visados busiu pirmutinė, dėde Morkau, – atsiliepė teta Gertrūda ir pasikėlė sijoną, kad einant nesudulkėtų.

Jie paliko šventorių ir saulėta gatve pasuko į viešbutį. Buvo tai medinis namas, kur kalnų gyventojai išgerdavo stiklą vyno. Snieguotais žiemos vakarais, kai pusnys užvers-

davo visus kelius, jie čia rūkydavo pypkę ir lošdavo kortomis, o gražiais vasaros orais sustodavo reti keleiviai.

Vyrai, moterys ir vaikai, visa parapija, apsupo smuklę, ir niekas nedrįso žengti į vidų. Dėdė Morkus lazda baksnojo akmenis. Seniai susėdo ant suoliuko prie namo, berniukai ir mergaitės žaidė aikštėj. Teta Gertrūda šlamėjo savo kaimynei:

– Na, Marcele, juk negalima galvoti, kad šis mūsų smalsumas būtų kokia nuodėmė: turim tiesą žinoti, kas pas mus važinėja.

Juos pamatė smuklininkas ir išėjo pasitikti.

– Tėvuk Maksimai, turi svečių? – tarė dėdė Morkus.

– Taigi.

– Kas jis toks?

– Dar nepasisakė.

– Ar jis kalbėjo ką?

– O, taip! Atvažiavęs jis tarė: „Ar turi mudviem su arkliu pastogę?“ Paskui jis ilgai žiūrėjo į kalnus. Klausinėjo apie gyventojus. „A, rodos, jie gerai sutinka su savo šventaisiais...“ Ir jums pridursiu – jis dabar geria seniausią vyną!

– Tai puikus vynas, – tarė dėdė Morkus. – Esu jo ragavęs, kai pernai klebonas savo seserėčią leido už vyro. Koks vynas! Gerklę taip švelniai glosto, vidurius kutena, į galvą maloniai siūbtelia. Kai tik jo į stiklą įsipili, tai iš dugno nusidriekia tokie skaidrūs burbuliukų stulpai. Tada esti smagu, linksma, gera. Pamiršti, kad esi senas. Nori dainuoti, šalia savęs pasisodinti dailiausią mergaitę...

– Per aukštai sieki, tėvai, – prabilo Brunonas, sėdėjęs šalia Sofijos.

– Aukštai siekti, vaikine, nėra nuodėmė. Ir kol pasauly nesibaigė vynas, tol apsimoka gyventi. Na, bet dirstelsiu, kaip tas senis gurkšnoja.

– Vyrai, moters, užsukite pas mane, – ragino tėvukas Maksimas, – vietos visiems bus!

Kalniečiai, kurie buvo atėję su vaikais, atsisveikino ir grįžo namo. Kiti paskui dėdę Morkų nusekė į smuklę – žemą, su storomis sijomis kambarį. Kertėje sėdėjo anas žmogus su neišgerta stikline. Jo galvos dabar nedengė nei toji keista kepurė ir nei vienas plaukas, o jo tamsus veidas buvo raukšlėtas kaip džiovinta slyva.

Svečiai susimetė pas duris, nesiryždami eiti gilyn. Tėvukas Maksimas pastūmė jiems suolus ir paklausė, kai jie buvo už stalo:

– Ko gersit?

Čia atsiliepė tas vyras iš kertės:

– Šeimininke...

Visi liovėsi šnabždėjęsi.

– Šeimininke, duok jiems geriausio vyno. Šiandien vaišinu aš.

Paskui jis tarė kalniečiams:

– Kaip laikotės?

– Ačiū, – atsakė dėdė Morkus, – gerai dar stovim.

– Slėnyje man pasakojo apie jus, ir štai apsilankiau – jaukiai gyvenat.

– Ir gražu pas mus, – prie šnekos prisidėjo teta Gertrūda.

Smuklininkas atnešė vyno.

– Nesigailėkit jo, – nusijuokė ateivis.

Atkimšo butelius. Žmonės gėrė tylėdami, iškilmingai. Teta Marcelė susiraukė, lyg didelę kartybę nurijus, ir tarė:

– Jį tik angelams ragauti.

– Jūs man patinkat, – kalbėjo keistasis svečias, – dirbate toli nuo triukšmo, medžiojate stirnas, ganote galvijus.

– Greit įsipyksim, – atsakė Marcelė. – Neturim gardžių valgių nė gėrimų.

– Nors dabar nesnauskit. Dievas nesibars danguj, jei kiek paūšim.

Žmonės pagalvojo: „Čia jis ištarė atbulus žodžius.“ Bet vynas buvo senas ir linksmas, ir buteliai tuštėjo, siklai linko ligi dugno. Teta Gertrūda išraudo, pati smaguriavo ir kitus ragino. Ir nedrąsieji pakėlė balsą, atsirišo jų liežuviai.

– Kai buvau mažas... – skėsčiodamas pasakojo daržininkas Paulius, kuris retai kada praverdavo burną.

– Kai buvai mažas, tai buvai nedidelis, – nutraukė jį dėdė Morkus, ir visa smuklė juokėsi.

– Šeimininke, dar butelį! – šaukė kurpius Steponas. – Gal nors sykį ant kojų nenustovėsiu. Nenorėčiau po velėna lįsti, neregėjęs didelių džiaugsmų.

– Po žeme nenusinešim nei vyno, nei žmonos...

– Dėde Morkau, kas matė pliaukšti! – pakilo teta Gertrūda. – Verčiau dainą užtrauk.

– Ar man rėkauti? Gerai, galiu! Nuo dainos žmogaus siela gražėja, ir šventasis Petras mane į dangų įsileis tik dėl balso. O jūs, bjaurūs girtuokliai, pritarkit man! Tėvuk Maksimai, ar nematai, kad mano butelis tuščias?

– Mes garsiai šauksim, – siūlėsi kalniečiai, švarkus atsisagstę.

Iš pradžių daina buvo baugšti, tik vienas kitas pritarė. Paskui prisidėjo naujų balsų. Smuklė suūžė, ir netrukus jos sienos drebėjo. Kai kas ūkė vienodai ir nuobodžiai, kiti traukė dailiai, čia smarkiau, čia lėčiau, o buvo ir tokių, kurie rėkė, kiek tik galėjo, ir nepaisė žodžių ir melodijos – kad tik būtų daugiau triukšmo.

Ateivis sėdėjo prie lango. Jo akys žioravo ir veidas dar labiau susiraukšlėjo. Jis iš eilės žvelgė į kalnietį po kalniečio ir rymojo, kol teta Gertrūda suliepsnojo, metė ant suolo skarelę ir sušuko:

– Nutilkit, rėksniai! Ir aš kai ką galiu. Patraukit stalus prie sienos. Greičiau, berneliai, greičiau!

Teta nuėjo į vidurį aslos, pasikėlė sijoną ir ėmė šokti. Vyrai plojo delnais ir jai pritarė, o ji trepsėjo, į grindis kojomis mušė, rankomis mosavo. Štai ji pakreips čia vieną šoną, čia antrą, galvą linktels kairėn ar dešinėn, arba ratu apsisuks. Ta senė šėlo kaip apsėsta – ji aukštyn pašoko, kulnimis taukštelėjo ir sušuko „ocha cha!“

– Ocha-cha! – griaudėjo smuklėje ir juokais leipo.

Savo parodžiusi, teta griuvo į suolą, šluostėsi prakaitą ir tarė:

– Vyno, duokit vyno! Baigiu trokšti... O, aš kaip smėlis – visą statinę sugersiu!

Ji ištuštino stiklinę ir kalbėjo:

– Kas sako, kad teta Gertrūda – šapas? Ji visko gali! Ji šoka kaip... oi pailsau, pailsau... šoka kaip stirna. Kada tekėjau...

– Tai savo vyrą ligi mirties nušokinai, – atsiliepė dėdė Morkus.

– Ša! Tegul jie sau miega, tie nabašninkai. Vargšas mano Petrelis...

– Nesigraudink, teta, – guodė Marcelė, – jis jau seniai garbina Viešpatį danguj.

– Priglaudė jį, – kalbėjo teta, – priglaudė jį visagalis Dievas...

Šventus vardus išgirdę, žmonės nutilo. Kertėje svečias sukosėjo ir aštriai tarė:

– Kažin ar Dievas yra visagalis...

– Kaip? – nustebo kalniečiai.

– Ką jis burnoja? Vyrai, namo!

Senis nusijuokė ir linksmai tarė:

– O, ir užsidegėt! Aš tik tyčiomis pasakiau. Na, dar pabandykit vyno.

Žmonės susigėdo savo staigumo. Bet keli pakilo ir išėjo. Kiti liko, aprimo. Jie gėrė ir šnekučiavosi tarp savęs ir su svečiu. Jis pasikvietė visus į savo kambarį. Paskui jį nusekė dėdė Morkus, kurpius Steponas, Brunonas su Sofija, rudas kalvis, ir jis rodinėjo žvėrių kailius, senus pinigus, ginklus, knygas. Brunonas su Sofija atsiliko prie stalo, kur gulėjo plaštakių rinkinys ir maža dėžutė. Ant jos miegojo liūtas; viename jo šone buvo arklių lenktynės, kitame sėdėjo burtininkė su gyvatėmis ant kaklo ir kojų; pryšaky piemenėlė grojo fleita, o kitoj pusėj iš marių tekėjo saulė, prieš kurią klūpojo žmones. Vaikinas bečiupinėdamas kilsterėjo antvožą ir skrynutėj pamatė... Ten gulėjo... Ak! Kad ji bent mažiausią skarmalą būtų užsimetus! Ten gulėjo moteris, ant šono pasvirusi, rankas už galvos susidėjusi... Daili kaip žvaigždė!

Brunonas greit užvožė dėžutę ir atsisuko. Pro jo petį į paveikslą žiūrėjo Sofija. Abu paraudo, žvilgterėjo vienas į antrą ir nieko nesakę prisidėjo prie būrelio, kuris klausėsi svečio pasakojimo apie bebrų medžioklę.

Pamatę daiktus, kalniečiai ėmė skirstytis. Jie ėjo mažais būreliais, vieni į rytus, kiti į vakarus, ir vėjas gaivino įkaitusias jų galvas.

2

Kai sutemo, Brunonas sėdėjo ant lovos mažam kambarėly. Čia jis užsimerkdavo, čia pro langelį žvelgdavo į pušis, ties stogu ošiančias. Tasai paveikslas! Kaip ugnis! Prieš jį kilo švelnios linijos, lėtai, lyg iš ūkanos, nėrėsi daili ranka, driekėsi juodi plaukai.

„Reikia gulti“ – pamanė vaikinas. Jo gyslose kraujas vis labiau plakė. Jis palietė smilkinius – kaip tvinksčioja! Jis girdėjo tvaksint širdį – vis greičiau ir greičiau. Orą jis traukė išplėstomis šnirpšlėmis, ir jam atrodė, kad štai ims ir pritrūks krūtinėje kvapo.

– Miegokim! – tarė jis, nusiėmė skrybėlę ir pakabino ant stirnos rago. Nusimetė švarką, padėjo ant suolo ir atsiklaupė.

Namuose buvo tylu. Ten, apačioje, sapnavo tėvai ir mažoji sesuo. Medžiai šlamėjo vis lėčiau ir lėčiau, paskui visai nutilo. Jis persižegnojo, pradėjo melstis, krutino lūpas, kartojo žodžius, bet vis paklysdavo. Štai laiptuose kažkas sugirgždėjo. Prasivėrė durys. Jis atsisuko – nieko nematyti. Bet kai vėl užsikniaubė ant lovos, kambarėlio kampuose kažkas ėmė kuždėtis. Jis jautė, kaip aplink jį vaikščioja šešėliai, stiebiasi ant galų pirštų ir žiūri pro jo petį. Sieros kvapas dvilktelėjo jam į veidą. Balsas jam šnabždėjo: „Viešpačiui nereikia tokių maldų nė tavęs.“ Jis papurtė galvą, delnais sugniaužė kaktą. Kažkas prunkštė, slankiojo iš kampo į kampą, sėdo ant stalo. Jų buvo visur pilna – didelių ir mažų. Vieni jų turėjo žmogaus kūną ir paukščio galvas. Kiti arklio snukius, ožio barzdą. Jų buvo tiek daug, kad vaikinas bijojo sukrutėti. Oras darėsi tvankus. Kraujas plakė vis labiau ir labiau. Staiga kuždesiai nutilo. Tik ties pat jo ausim šūktelėjo: „Sofija!“

„Sofija!“ –kartojo balsai. Tie šešėliai puolė pro duris ir išnyko.

Vaikinas pašoko. Nieko nematyti. Jis atsigulė į lovą ir užsimerkė. Dabar pušys šnerėjo ir pasvirusios glostė stogą. Vos Brunonas sudėjo blakstienas, kai toli toli išvydo žalias pievas, kurių nei galo, nei krašto nematyti. Ten vaikščiojo moterys, apsivilkusios baltais rūbais. Jos buvo palaidais plaukais ir basos. Kaip kokie rūkai jos slankiojo palei upelius, skainiojo gėles ir dainavo skaidriu, ilgesio pilnu balsu.

Pušis garsiau sučežėjo į stogą. Brunonas krūptelėjo. Pievos susiūbavo ir dingo. Jis padėjo galvą į vėsesnę vietą. Miegas nėjo. Jis dabar matė šlaitą, kuriame buvo mergina. Ji glostė vyro plaukus. Ir jam pasirodė, kad jis pats ten guli. Jis jautė švelnias rankas. Ilgos kasos kuteno jo veidą. Jis užuodė jos kūno kvapą. Buvo jam svaigu. Jis ištiesė ranką ant jos liemens... Tik štai sutemo. Ligi dangaus iškilo ūkanų stulpas, ir viskas išnyko. Vaikinas vėl buvo savo lovoj. Per jo sąnarius sklido maloni negalia. Jis bijojo net krustelėti. Aplinkui glūdėjo naktis. Žmonės ir gyvuliai miegojo. Net kandis sienoj negrikšėjo. O jo smegenyse buvo skaidru kaip dieną, nors juose neliko nei vienos minties, nei vaizdo. Tik pakaušy atkakliai graužėsi jėga, nustelbus visus jausmus, ir stūmė jį pirmyn, vertė nežinia kur eiti... Ir kuždėjo: „Sofija."

– Sofija! – sušuko jis ir pašoko iš lovos.

Brunonas nulipo žemyn ir pasuko į girią. Dangus buvo aukštas, tamsiai mėlynas. „Taip, žibančios žvaigždės, jūs nežinot jaunystės kraujo!" Kalnai stūksojo rūstūs, galingi. Brunonas ėjo greitai, vis greičiau, kol pasileido tekinas. Jis bėgo per mišką, pateko į daubą, užkopė kalvą. Vėjas pynės į jo plaukus. Viena trobelė liko užpakaly. Štai dunkso antra, prisiglaudus prie uolos.

Kas ten? Kas ten sėdi vėlai naktį prie vartų?

– Sofija!

– Brunonai!

– Verki?

– Ne, aš dabar neverkiu.

Ji šluostosi ašaras, šypsosi ir ima vaikiną už rankų.

3

Aušra paraudo kalnų keterose. Oras atvėso. Brunonas grįžo namo linksmas ir neramus. Šile jis išvydo žmogų, aukštą, su odos kepure.

– Sveikas, – atsiliepė senis, jį pažinęs. – Kur eini taip anksti?

Brunonas nieko neatsakė.

– Suprantu – jaunystė! Ir aš kada toks buvau... Na, bet ko tu nukaitai...

Keistasis vyras nutilo, pagalvojo ir ūmai paklausė:

– Skubi?

– Ne!

– Žinoma, tau nėra dabar ko skubėti! Na, nenuleisk žemyn akių lyg ką tik krikštyta mergaitė. Ne visados apie šventuosius galvojam.

Paskui jis tarė beveik liepiamu balsu:

– Sėskimės čia, ant akmens. Tu manęs nesigėdyk. Nemanyk, kad tie, kurie vaikščioja dailius veidus padarę ir žiūri lyg angelai, yra šviesūs kaip saulė. O, ko tik nemato tie vargšai smegenys! Na, kaip aš tau atrodau?

– Kaip ir visi, – atsakė sumišęs Brunonas.

– Taip kalbėti nepridera, nes kiekvienas žmogus yra kitoks. Aš iš visų skiriuosi tuo, kad esu tobulas nusidėjėlis.

– Ką?!

– Esu tobulas nusidėjėlis, taip. Klausyk, aš tau papasakosiu.

Jis perbraukė ranka per kaktą ir prabilo:

– Esu turtingos kilmės, mačiau daug žemių ir žmonių. Bet visos kelionės, visi miestai ir girios manęs nepatenkino. Tada ėmiau studijuoti ir, begalvodamas apie erdvę ir laiką,

vos nepamišau. Tu tik pamanyk, vaikine: mes negalime suvokti visatos ribų, bet jos neįsivaizduojam ir be ribų. Kartais, rodos, švystelia toks jausmas, kad tartum prieini erdvės galą, protas lyg atsimuša į kokią sieną. Tačiau imi ir paklausi: o kas už tos sienos? Visą amžių gali nieko neveikti, tik vis nustatinėti naujas ribas, mūryti naujas sienas, eiti vis tolyn ir vis nepasiekti galo. O mūsų protui, vaizduotei, visiems jausmams nepakeliamas tas amžinas, daugiau negu amžinas tęsinys. Ar matei kada, kaip upėj tarp lyčių skęsta žmogus? Jis stveria vieną ledo gabalą ir mano, kad ant jo atsilaikys. Bet lytis panirsta į vandenį, jis pūškuoja prie kitos, kuri vėl nuo svorio nuskęsta, ir taip trunka, kol pats žmogus nugrimsta. Lygiai taip ir su erdve, ir su laiku. Manai, štai jau mano mintis gali sustoti, toliau nėra kelio. Tik staiga tavo rastoji riba sugriūva, prieš tave atsiveria begaliniai plotai, per kuriuos tu vėl skrieji, be paliovos skubi. Todėl žmogui lieka arba pamišti, arba nieko negalvoti. Bet aš toliau mąsčiau: čia kaltas Dievas, jei aš turiu taip kankintis. Ėmiau ant Jo pykti ir ieškoti keršto. Daugelis tokiu atveju paneigia Jį, sako, kad Jo nėra. Bet neigdamas juk Jį teigi, nes to, ko visai nėra, negalima neigti. Ateistai, berneli, yra panašūs į šunis, kurie loja aplink laužą, kol lokio nemato. Tegu žvėris pakyla, visa gauja cypdama išlakstys. O aš tariau sau taip: gerai, žmogus negali suvokti erdvės, jis negali nemirti, bet ir tu, Dieve, nesi visagalis, kadangi neįstengi būti didesnis už save, esi sau riba. Matai, mūsų protas šiuo atžvilgiu gali Jį apimti, seikėti. Aš tuo nepasitenkinau ir, radęs ribą, siekiau aukščiau ir prigalvojau ligi to laipsnio, kada mūsų protas atsisako dar toliau eiti, atsimuša, sparnus nuleidžia. Ir kaip tik šitoj vietoj bus ta viena Būtybė, kurios mes negalim suvokti ir mąstyti. Ji bus didesnė už šitą Dievą, kurį žmonės garbina, ir ją vadinu Hyperos. Taip aš atsikeršijau Dievui ir pasiekiau didžiausią nuodėmę, nes Jį įžeisti, neigti nėra taip baisus nusižengimas, kaip Jį pripažinti žemesniam laipsny. Todėl, vaikine, aš ir esu tobulas nusidėjėlis. Didžiau dar niekas nėra nusikaltęs.

Tasai vyras nutilo, pažiūrėjo į auštančią dieną, į gęstančias žvaigždes ir tarė:

– Jei tylėtum, aš tau pasakyčiau mažutę paslaptį.

– Gerai, – atsakė vaikinas.

– Pakalnėj žmonės žiūri tik savęs, jie neklauso mano mokslo. Išgirdau apie jus ir pamaniau: „Juos atversiu, nušviesiu ir paskui ramiai su jais gyvensiu.“ Pradžią jau padariau. Kalniečiai ir toliau rinksis pas mane, nes žadėjau vaišinti, kiek tik jie norės. Taip visus ir prisipratinsiu. Pamatysi, kaip atsisakysit nuo savo Dievo, nuo apaštalų.

– Nuo apaštalų? Niekados! – nustebo Brunonas. – Mes juos mylim!

– Jie turės iškeliauti, – griežtai atsiliepė tasai žmogus. – Arba jie, arba aš turim žūti.

Jis atsistojo ir beveik piktai tarė:

– Tu tylėsi.

Ir, nelaukęs atsakymo, jis apsisuko ir pranyko tarp pušų.

Brunonas pažiūrėjo į kalnuos skraidantį erelį ir grįžo namo.

4

Klebonas lipo iš sakyklos. Jo dvasia liūdėjo ir verkė: bažnyčia buvo apytuštė – visi vyrai linksminosi pas tėvuką Maksimą. Čia dabar, tą šventą dieną, sėdėjo tik vienos moterys ir vaikai. Jis pasakojo apie dangaus grožybes ir apie laimės vainikus klusniems Viešpaties tarnams. Jis bylojo apie gerus apaštalus, kurie globė kalniečius. Vargšas klebonas! Jis galėjo kalbėti dailiai kaip arkangelas, jis galėjo šaukti kaip trimitai pas Jericho sienas – jo balsas nesugriovė širdžių rūstybės. Vienos moterys žiovavo, kitos snaudė, vaikai truk-

čiojosi už drabužių ir rodėsi vieni kitiems liežuvius. Teta Gertrūda žvairavo į kerdžiaus žmoną Kristiną, su kuria susipyko dėl puodynės pieno. Taip, tie ramūs kalniečiai ėmė skersuotis, ir jie taikūs būdavo tik smuklėj. Jie apsileido, neprižiūrėjo savo ūkių ir daržų. Jie vėlinosi nuimti javų derlių, nedirbo žemės kitiems metams. Ko jiems vargti, ko su kastuvais vaikščioti, jei tas nelabasis ateivis žadėjo juos auksu apipilti, vynu girdyti ir pakelti lyg kokiais kunigaikščiais, kuriems nereikia Dievo nė Jo įsakymų. Todėl dabar ganyklose gyvuliai bastėsi neprižiūrimi. Karvių pakaklėse kabantys varpeliai liūdnai skambėjo pačiais staigiaisiais skardžiais, ties juodomis bedugnėmis. Dėdės Morkaus žaloji jau nukrito į tarpeklį ir užsimušė. Ir gyvuliai subjuro. Ožiai tapo atkaklūs, per dienų dienas mušėsi ir puolė net žmones. Tik vieni kalnai rymojo kaip rymoję – aukšti, galingi, kurtūs pasaulio triukšmui. Tik viena saulė keliavo per dangų kaip keliavusi – šviesi, maloni piktiesiems ir geriesiems. Ir kregždės skraidė ore kaip seniau. Jos rikteldavo, lėkdamos pro langą, nusileisdavo į pažemę ir vėl šaudavo į orą. Bet kalniečiai, o tie kalniečiai!

Taip galvojo klebonas, lipdamas iš sakyklos ir eidamas į zakristiją. Gėlė jam širdį, ašaros krito per jo veidus. Jis atsisėdo ir jautėsi toks pavargęs, nelaimingas... Kai norėjo pakilti, jo rankos drebėjo, kojos buvo pailsusios ir krūtinėj trūko kvapo.

– Palauksiu valandėlę, – tarė jis sau, – gal atsigausiu ligi mišparų.

Bet vis labiau jis silpnėjo, ir pagaliau vos pasiekė savo kambarį ir sukniubo ant lovos, sunykęs, skaudančiais sąnariais ir dvasia.

Nesulaukusios pamaldų galo, moterys su vaikais išsiskirstė. Bažnyčia liko tuščia, tik vieni apaštalai stovėjo aukštai savo eilėje. Jie taip mėgo mišparus, per kuriuos vargonai meiliai ošdavo, žmonės giedodavo, kad dabar nustebę žiūrėjo, kodėl šiandien niekas neskardena psalmių, nedumia viškose dumplių, nespaudo klavišų ir nežibina žvakių altoriuje. Jie ten stovėjo ir laukė, kai pro langą vėjelis dvelktelėjo šūkavimus, dainas – kalniečiai smuklėj šoko ir linksminosi. Jie pamiršo ir paniekino gerus savo šventuosius, jie jau nesilankė į Dievo namus, nesivilgė švęstu vandeniu ir neklaupė ant kelių.

Šventasis Petras krustelėjo. Jam suvirpėjo ranka, laikiusi auksinius raktus, ir jis apsižvalgė aplink save. Toli baltavo kalnai, tokie gryni, tokie skaidrūs. Ties langu buvo nutiesta viela, ant kurios dabar tupėjo jauni kregždukai ir dairydamiesi tarėsi, kad greitai turės skristi į šiltesnę žemę. Čia, šalia senojo žvejo, vienas apaštalas glostė karčius liūtui, snaudusiam prie jo kojų; ties kitu šventuoju erelis išskėtė sparnus, pražiojo kumpą snapą, lyg norėdamas surikti ir pakilti į padanges. Visi jie buvo neramūs, lyg strazdų pulkas, kuris žada išskristi.

Apaštalai išgirdo gatvėje klyksmus ir rėkavimus. Tai traukė kalniečiai, dainas šaukdami, švilpaudami ir būgną mušdami. Paskui stojo didelė tyla, lyg aplinkui viskas būtų mirę – ir žmonės, ir medžiai, ir paukščiai.

Šventieji vis laukė ir laukė. Kai įstriži spinduliai sugulė ant grindų, šventasis Petras sujudo, žengė oru ligi lango, o visi apaštalai subruzdo paskui jį. Jie atrodė seni, suvargę ir keliavo gatve, pasiramsčiuodami kas kalaviju, kas pjūklu, kas kirviu, kuriais jie buvo nužudyti.

Niekas jų nematė, niekas jų nesigailėjo ir nemaldavo liktis. Klebonas sirgo ir dūsavo. Kiti žmonės, prisigėrę vyno, prisišūkavę dainų ir atsišokę, sulindo į savo namus, užsidarinėjo langines ir miegojo. Jie nežinojo, kad saikas jau perpildytas, bepročiai!

Iš lėto slinko šventieji dulkėtu keliu. Saulė glostė jų drabužius, žėrėjo jų šilkinėse gėlėse ir brangiuose akmenyse, kuriais Dievo vyrus išpuošė žilos gadynės tėvai. Liūdna

jiesiems buvo atsiskirti su baltaisiais kalnais, su žaliomis ganyklomis, su žmonių meile, jų maldomis ir ošiančiais vargonais. Bet dabar jie buvo pamiršti ir turėjo išeiti sau. Jie pagalvojo apie kalniečius ištikusias nuodėmes, ir pyktis suspaudė jų širdis. Tada jie pakėlė galvas. Jie buvo išdidūs ir galingi. Ir niekas jų nešaukė grįžti. Žmonės gulėjo ir sapnavo nešvarius sapnus. Jų miegas buvo pilnas godumo, girtavimo ir vaidų.

Tą giedrią rudens dieną, kai oras buvo toks skaidrus, kad regėjai Milžino viršūnę dunksant, per kalnus lėkė laukinių žąsų trikampis. Jų vadovas plasnojo pryšaky, ir jo gūžys buvo apsiraizgęs voratinkliais, ten aukštai plaukiojusiais. Jis žiūrėjo aplink, ar neišvys erelio, ir jam gražūs buvo tie juodi tarpekliai apačioje, platūs kloniai ir žemi namai. Staiga jis nustebo, ištiesė kaklą ir sugirgsėjo.

– Gir gir! – jam atsakė tie raibi paukščiai, klausdami, kas atsitiko.

Ir iš mėlynų aukštybių jie pamatė keliaujančius apaštalus, nusileido žemyn ir, sukdami ratą, šūkavo.

Žąsys girgsėjo vis skardžiau ir skardžiau. Jos nuskrido net ligi miestelio ir ėmė taip triukšmauti, kad teta Gertrūda nubudo ir nusikeikė, kam ją trukdo. Ji pakėlė akis į orą, išvydo paukščius, jos širdis atsileido ir...

Ūmai ji susiėmė už galvos, lyg štai žemė prasivers ir nugarmės jų visų namai ir gyvuliai.

– O, aš nusidėjėlė! – puolė ji laukan šaukdama. – Vargas man, vargas man!

Ji bėgo gatve vienplaukė, išsigandusi ir rėkė:

– Užmuškit mane akmenimis! Vargas man, kad šokau pasikėlusi sijoną, gėriau vyną ir plūdausi.

Žmonės pravėrė langines, iškišo galvas ir žiūrėjo, kas yra. O teta jiems graudeno:

Mes žuvę: apaštalai iškeliauja!

Išgirdę tuos žodžius, žmonės metėsi pro duris ir išsigandę skubėjo paskui tetą Gertrūdą. Visas miestelis sukilo. Juos prisivijo ir nuošaliai kalnuos gyvenantieji. Toli išvydo jie žengiančius apaštalus, ratą sukančias žąsis ir bėgo uždusę, prakaituoti. Baigėsi geras kelias, jie klupo ant skeveldrų, ant skurdžių krūmokšnių. Jie paliko slėnį ir grūmėsi su stačiu šlaitu. Vaikai nestengė aukštyn kopti. Ir daugelio moterų jėgos išgeso, bet teta Gertrūda narsiai kilo skardžiais, raudona kaip saulė. Dėdės Morkaus skvernai plevėsavo, jo lūpos buvo atkakliai sučiauptos, ir senatvėj jis neketino nusileisti jauniesiems. Brunonas šokinėjo nuo akmens ant akmens, jo kepurė seniai buvo likusi pakelėj ir garbiniuoti plaukai gulė ant akių. Visi jie buvo lyg stirnų pulkas, kurį užpuolė vilkų ruja.

Pačioj viršūnėj ten kyšojo didelė uola, pakėlusi galvą, lyg bijodama nupulti į prarają. Šioj aikštėj, kurią vadino Apreiškimo kalva, gražiais vasaros sekmadieniais kalniečiai mėgdavo susieiti, jie grodavo, dainuodavo ir šokdavo. Iš tos vietos žemyn puolė didelė gelmė, ir buvo matyti apačioje kloniai su miestais. Sustoję ant pakriaušio, žmonės žiūrėdavo į upės vagą, vingiuojančią lygumų pievose, pasakodavo istorijas apie žemumų gyventojus.

Apaštalai žengė į tą uolą, nes iš ten jiems reikėjo skristi į dangų. Jie ėjo išdidūs, rūstūs, pasiramsčiuodami savo pjūklais ir kalavijais. Pabūgę žmonės galvojo, ar spės prisivyti, ir dar labiau skubėjo. Jie gal dar permaldautų savo šventuosius, kurie geri, linksmi stovėjo bažnyčioj ir tiek amžių džiugino tėvų ir jų pačių širdis. Kai žmonės pasiekė Apreiškimo kalvą, dangaus pasiuntiniai buvo pačiame uolos krašte ir žiūrėjo į žydras aukštybes, kurios dabar juos vadino į save. Kalniečiai prisiartino prie jų ir, išvydę kietus

šventųjų veidus, taip nusigando, kad nežinojo, kokį žodį tarti, kaip maldauti. Jie tik šaukė nelaimingu balsu:

– Pasigailėkit! Pasigailėkit!

Apaštalai rymojo ten išdidūs, galingi, jie nepažvelgė į klūpančius vyrus ir moteris. Jie buvo kurtūs tam skurdžiam prašymui. O kalniečių žodžiai vis labiau skardėjo, kol kauburiai aidėjo skaudžia nusižeminimo giesme. „Pasigailėk manęs, Dieve“, – sklido tenai viršūnėse, ir kai sutartinė tapo švelni ir meili, šventasis Petras atsisuko į savo paklydusias avis, liūdnai nusišypsojo ir pakėlė ranką. Giesmė nutilo; žmonės sužiuro į apaštalus, o tenai, už kalnų, jau sėdo saulė. Dideli ir maži laukė, ką pasakys senas žvejys, bet jis nepravėrė lūpų, ir visi stebėjosi ir nežinojo, ką daryti. Jie klūpojo ilgai, nuolankūs, lig teta Gertrūda prabilo:

– Matote, jie nori grįžti pas mus.

Taip, jie vėl buvo virtę senaisiais apaštalais, bet dabar juose nebuvo linksmumo, tik liūdesys.

Kalniečiai sukilo, paėmė šventuosius ant rankų ir, giedodami psalmes, siūbavo namo. Viršum jų žąsys suko ratą ir girgsėjo. Kai pro langą juos išvydo klebonas, staiga jis pašoko nuo lovos, – sveikata jam grįžo į strėnas ir džiaugsmas į širdį. Jis pasitiko procesiją, nuvedė ją į bažnyčią, pastatė apaštalus savo vietose ir išėjo mišparų giedoti. Berniukas suprakaitavęs dirbo prie dumplių viškose, vargonai skardėjo plonais ir storais balsais, o jiems pritarė visa bažnyčia, seni ir jauni, vyrai ir moterys. Apaštalai mielai klausėsi giesmės žodžių, jiems patiko gražios melodijos, ir klebonui buvo taip smagu, kad jis manė nepragyvensiąs tos linksmybės.

Šventoriuj jį pasitiko Brunonas su Sofija ir tarė:

– Tėveli, mudu norime susituokti.

– Gerai, mano vaikai, Dievas liepė daugintis ir valdyti žemę. Įrašysiu jųdviejų užsakus.

– Mudu norėtume be užsakų – greičiau.

– Kodėl?

– Tėveli, nepykit, kad mudu... – tarė Brunonas ir nuraudo.

– Mudu... – sušnabždėjo Sofija ir nutilo.

– Na, išdykėliai, pasisakysit per išpažintį, – pagrasė klebonas. – Matau, kad jums liežuvis prilipo prie gomurio, kaip sako pranašas Dovydas.

Kai jaunikaičiai išėjo į gatvę, juodu išvydo būrį žmonių, prie jo prisidėjo, ir visi pasuko smuklės link. Juos vedė Gertrūda. Jos veidai liepsnojo, akys žioravo. Ji pirma atplėšė trobos duris ir peržengė slenkstį.

Ateivis sėdėjo kertėje tiesus ir nė nekrustelėjo.

Teta Gertrūda sušuko:

– Kinkykis arklį ir važiuok!

Bet jis žiūrėjo stikliniu žvilgsniu, ramus ir lyg tyčiojosi iš kalniečių.

Teta neteko kantrybės, prisiartino prie jo, paėmė už rankos. Ir atšoko. Ji atsigręžė į žmones išplėtus akis, praverta burna.

– Miręs... – ji sušnabždėjo ir greit išėjo iš smuklės, o paskui ją grūdosi visi kalniečiai.

Lauke jie matė, kaip ties bažnyčia žąsys apsuko paskutinį ratą ir nulėkė. Jos dar girgsėjo kurį laiką, bet jų balsas nyko, silpnėjo, kol visai nutilo.

Bernardas Brazdžionis

Bernardas Brazdžionis (1907–2002), vienas populiariausių lietuvių poetų, dar gyvas būdamas tapo monumentalia, beveik mitine figūra. Iš neoromantikų kartos jis išsiskyrė aiškiai skelbiama krikščioniška pasaulėjauta ir aukštojo bei žemojo stilių derinimu, drąsiais kalbiniais eksperimentais, kurie suartino tradicinę krikščionišką ir avangardinę modernizmo poetiką. Į savo viešosios šlovės Olimpo viršūnę poetas įžengė prasidėjus Lietuvos atgimimui, kai 1989 m. pirmą kartą po ilgos pertraukos apsilankė tėvynėje ir buvo tiesiog ant rankų nešiojamas po teatrų sales ir mitingus. Tuo metu knygynus pasiekė 100 tūkstančių egzempliorių tiražu išleista *Poezijos pilnatis* – viso gyvenimo eiliuotos kūrybos rinktinė, suvokta kaip iššūkis žlungančiai sovietinei santvarkai. Lietuva buvo pakerėta politinio pasipriešinimo dvasią kurstančios lyrikos, kuri ankstesniais dešimtmečiais skaityta konspiracinėmis sąlygomis („Šaukiu aš tautą“, „Aš čia – gyva“). Kartu su poetu visi pasaulyje pasklidę tautiečiai tuo metu kaip niekada pajuto, kas yra vienybė.

Žmonių reakcija į Brazdžionio pasirodymą literatų scenoje jau seniai pasižymėjo audringumu, primenančiu masinę psichozę, kuri šiandien lydi popžvaigždžių koncertus: abejingų nepalikdavo įtaigios romantinės kaukės (neregys, klajūnas, pranašas) ir išlavinta deklamacija. Brazdžionis kartu su Jonu Aisčiu išpopuliarino poeziją plačiausiuose sluoksniuose, kreipėsi į klausytoją labiau nei į skaitytoją. Dar prieškariu buvo stebimasi jo retorika. Anuometinio Kauno literatūros vakarus prisimindamas, tuometinis studentas Alfonsas Nyka-Niliūnas pažymėjo, kad net universiteto profesūrą pribloškė Brazdžionio pasirodymas, ypač iki kraštutinumo įtemptu balsu perskaitytas „Paskutinis pasmerktojo myriop žodis“: „Ištarus, teisingiau sakant, išrėkus paskutinę jo frazę *Aš kaltas! Taip. Sušaudykit mane*, salėje kilo tikras pandemoniumas[1]; minios entuziazmas pasiekė paroksistines[2] dimensijas. Net kai kurie garbės prezidiumo profesoriai, miniai atsistojus, nežinodami, ką daryti, kartu su publika, pakilę iš vietų neryžtingai plojo. [...] Šalia manęs sėdėjęs pažįstamas studentas, dabar žymus klasikinės filologijos profesorius Pietų Amerikoje, įėjo į tokį transą, jog, rodėsi, ims plėšti grindis ir lentomis vanoti šonus savo kaimynams.

Poveikį klausytojams stiprino gausūs pakartojimai, kurių perteklius akivaizdus pačiam sau skaitant atskirus rinkinius. Brazdžionis, kitaip negu elegiškasis Aistis, nuo pat ankstyvųjų kūrybinių bandymų vengė intymaus kalbėjimo, jo balsas aidėjo, laužė užtvaras, skatino lietuvių poeziją išeiti iš nuošalios valstiečio pirkios į kalnuotą, vėjams atvirą lauką, kur akį traukia Jeruzalės griuvėsiai, spindintis Antikos palikimas, Dievo valią liudijantys aukštieji skliautai.

---

[1] Pragaras, chaosas.
[2] Liguistas.

Bernardas Brazdžionis gimė 1907 m. vasario 14 d. Stebeikėliuose, Pasvalio apylinkėse, darbštaus valstiečio, kuris visomis išgalėmis siekė užtikrinti šeimai šviesesnę ateitį, šeimoje. Išeivio dalią būsimam poetui teko patirti dar kūdikystėje: 1908 m. visa šeima išvyko į JAV, iš kur sugrįžo tik Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse, 1914 m. Iš uždirbtų Amerikoje pinigų tėvas svajojo nusipirkti ūkį, tačiau su pirkiniu nepasisekė – po atsikuriančioje Lietuvoje įvykdytos reformos šeima neteko jau turėto žemės lopinėlio, tėvas ir sesuo dar kartą išvyko uždarbiauti, šįkart į Pietų Ameriką. Apie tai Brazdžionis pasakojo eiliuotoje *Poeto autobiografijoje* (1927). 1921–1929 m. lankė Biržų gimnaziją, kuri garsėjo buvusiais mokiniais – Julium Janoniu, Kaziu Binkiu. Trečios klasės gimnazistą patraukė poezija – pirmą eilėraštį jis paskelbė 1924 m. laikraštyje *Pavasaris*. Pirmieji knygelėmis virtę kūrinėliai (*Baltosios dienos*, 1926; *Verkiantis Vergas*, 1928) kritikų dėmesio nesulaukė, tuo tarpu brandesnis, jau studijuojant Vytauto Didžiojo universitete išleistas eilėraščių rinkinys *Amžinas žydas* (1931) sukėlė triukšmingą reakciją, buvo lyginamas su „trečiafrontininkų“ literatūrinėmis provokacijomis.

Adomas Jakštas, užsipuolęs jauną poetą, ypač daug dėmesio skyrė tariamai vulgariam ir net į ereziją krypstančiam eilėraščiui „Ką sakė mūrininkas Jėzui tą naktį“. Jakštui, katalikiškos estetikos gynėjui ir kartu tomistinės[3] krypties racionalistui, atrodė nepateisinamos bet kokios dilemos ir abejonės, nukrypimai nuo popiežiaus patvirtintų dogmų apie dorybės ir išganymo ryšį. Pasak jo, Brazdžionis „svyruoja, kaip amžinas žydas, nuo senojo Dievo neatstojęs ir naujo nesuradęs. Bet prie to naujo Dievo jis eina senu, bolševikų pramintu keliu, mindamas be pasigailėjimo poezijos formą ir turinį kaip beverčius dalykus“ (*Židinys*, 1931, Nr. 8–9). Modernus katalikas tada buvo dar tik besiformuojantis lietuvio tipas, o jį įkūnijančiai kūrybinės inteligentijos stovyklai, veikiamai *Naujosios romuvos* žurnalo, buvo lemta užimti reikšmingesnes visuomenines pozicijas jau išeivijoje.

Kairieji kritikai, vertindami Brazdžionio kūrybą, piktinosi „naujo žmogaus“ dvasią sargdinančia „kapų ir grabų“ atmosfera, trukdančia vaduotis iš prietarų, „kodylo[4] dūmų“: „Pati fanatiškoji, pati reakcingoji Lietuva rado jo asmeny savo stipriausią reiškėją ir skleidžia jo lūpomis sau patogias mintis ir pažiūras, kurios siekia ir toliau laikyti tamsybėje mūsų tautą, migdyti ją pasakėlėmis apie geresnį gyvenimą po mirties ir žadinti jos pasibjaurėjimą šios žemės realiu gyvenimu“ (Jurgis Blekaitis, *Židinys*, 1940, Nr. 1). Vadinamoji „pažangioji“ spauda, kurios nuomonė sovietmečiu virto neatšaukiamu verdiktu, vertino Brazdžionį kaip ideologinį priešininką, savo idėjomis priešingą socializmo statybų entuziazmui, bedvasio žmogaus kultui. Jie sukarikatūrino poeto tematiką, matė jo kūryboje vien mirties garbinimą, pamėkliškas vizijas, įkvėptas beviltiškos dekadentizmo „ligos“. Sovietinėje literatūros istorijoje parašyta – lyg kirviu įkirsta: „Jo pasaulėžiūros ir vidinių pergyvenimų pagrindas – ortodoksinė katalikybė. Į gyvenimą Brazdžionis žiūri pro religijos dogmų prizmę“ (*Lietuvių literatūros istorija*, t. 3, d. 2, 1965). Nebesižvalgant pro marksizmo ideologijos užtamsintas prizmes, galima patvirtinti: taip, Brazdžionis tikrai atstovauja katalikiškai pozicijai (kaip ir pasaulinio garso poetai Polis Klodelis (Claudel), Tomas Sternsas Eliotas (Eliot)). Tai poetas katastrofistas, egzistencijos laikinumo temą susiejęs su tragiška perversmų ir karų epochos patirtimi.

---

[3] Tomizmas – šv. Tomo Akviniečio mokymu paremta filosofinė sistema, pritaikiusi Aristotelio filosofiją krikščioniškai teologijai.

[4] Smilkalų.

Tipiškas Brazdžionio eilėraštis virsta modernia psalme ar himnu, paremtu konfliktais, dramatiškomis priešpriešomis. Poetas aprėpia didžiulę religinių jausmų gamą, aštriai atvaizduodamas žmogaus ypatingumą visatoje, jo būties paradoksalumą bei kontrastingumą – nuo vienatvės, abejonės, siaubo per protestą ir maištą, nusižeminimą ir atgailą ligi pagarbinimo.

T. Venclova

Kartais ankstyvojo Brazdžionio lyrikoje sunku atskirti, kur kalbama nuoširdaus krikščionio, o kur pasaulio nuodėmingumą į save sugeriančio laisvos dvasios individo vardu: „Naktis juoda, kaip neįskaitomas talmudas, / Prispaudžia mano širdį su ranka juodžiausia, / Ir dūšia pasiilgusi, nuliūdusi / Jau nieko, nieko, nieko nebeklausia“ („Susigalvojimas“). Poezijos žodynas išsiskiria archajizmais, svetimybėmis ir gausybe biblinių aliuzijų, neretai perimtų iš senųjų religinių raštų. Mėgaujamasi Senojo Testamento vietovardžių fonetiniu skambesiu: „Vargas tau, Karazaim, vargas tau, Bethsaida“; „Kaip gyvenimas Galaado piemens“; „Ko nenusilenkei dailidei Kanaano“ ir t. t.). Greta šių ne visiems suprantamų nuorodų – modernaus miesčionio leksika, laikraštinių reklamų koliažas: „Misingio miestas kvepia / Pavasario lelijų mon bijou“; „O, kad aš būčiau ant jos skruosto, / Aš geras Nivea creme'as“ („Botanika“).

Polemikos ir skaitytojų nuostaba netrukdė Brazdžioniui įsitvirtinti tarp kolegų ir bendraamžių kaip kartos idėjiniam lyderiui. Jis buvo aktyvus šatrijietis, vadovavo studentų humanitarų draugijos literatūrinei sekcijai. 1934 m. baigęs universitetą, mokytojavo gimnazijose, 1937–1939 m. dirbo „Sakalo“ leidykloje, išleidusioje daug lietuvių klasikų knygų. 1940–1944 m. vadovavo Maironio literatūros muziejui, tapo autoritetingu redaktorium ir recenzentu, skelbė straipsnius daugiausia katalikiškoje kultūrinėje spaudoje – *Židinyje*, *Naujojoje romuvoje*, *XX amžiuje*.

1932 m. pasirodęs rinkinys *Krintančios žvaigždės* žymėjo vis stiprėjantį Brazdžionio polinkį į klasicizmą, nutolimą nuo avangardinės poetikos, atsivėrimą religinei tematikai, nebesidangstant ironiško subjekto kaukėmis. Jo poezija pripažinta kritikų ir įtraukta į klasikos kanoną: 1936 m. rinkinys *Ženklai ir stebuklai* pelnė „Sakalo“ premiją, o 1939 m. *Kunigaikščių miestas*, kuriame atsispindėjo entuziazmas dėl Vilniaus atgavimo, buvo apdovanotas Valstybine premija. Kai kurie poeto gerbėjai pranašo toną vis labiau įvaldantį Brazdžionį ėmė laikyti teisėtu Maironio įpėdiniu. Formos bandymai prislopo, išsilygino rimų kontrastai, ryškesni tapo būties prasmės motyvai, jau mažiau dengiami svetimkalbių dekoracijų.

Pirmoji bolševikinė okupacija 1940–1941 m. poetui buvo sunki: Maironio muziejaus likimas pakibo ant plauko, Brazdžionis nebuvo priimtas į pertvarkytą LSSR rašytojų sąjungą, jam nuolat grėsė suėmimas. Pranašu, šaukiančiu tautą budėti ir kovoti, sergstinčiu nuo paklydimų, Brazdžionis tapo Antrojo pasaulinio karo pradžioje, kai be vokiečių okupacinės cenzūros žinios pasirodė rinkiniai *Šaukiu aš tautą* (1941), *Iš sudužusio laivo* (1943), ligtolinį kūrybos kelią apibendrinanti rinktinė *Per pasaulį keliauja žmogus* (1943). Ankstyvosios lyrikos dinamišką, per gyvenimą keliaujantį subjektą keičia statiškas šauklys, oratorius, kviečiantis laikytis įsikibus gimtosios žemės, saugoti tautos pamatus katastrofų laikais. 1944 m. jis kartu su karo pabėgėlių banga persikėlė į Vokietiją, 1949 m. atsidūrė JAV, Bostone, kur rūpinosi *Lietuvių enciklopedijos* redagavimu, o 1955–1972 m., persikėlęs į Los Anželą, redagavo žurnalą *Lietuvių dienos*. Visuomeninėje veikloje stengėsi pakilti virš partinių interesų, vengė skelbti publicistinius straipsnius kokių nors partijų leidiniuose.

Išeivijoje Brazdžionis leido deklaratyvaus turinio, tautinį sąmoningumą mobilizuojančius eilėraščių rinkinius (*Svetimi kalnai*, 1945; *Šiaurės pašvaistė*, 1947; *Didžioji kryžkelė*; 1953; *Vidudienio sodai*, 1961; *Po aukštaisiais skliautais*, 1989), kuriuose jau nebuvo stilistinių naujovių – standartiniais ketureiliais sumaniai „sukaltuose" eilėraščiuose nuolat švystelėdavo šnekamosios kalbos, sąmojo, autoironijos žiežirbos: „Tą dieną aš ir Eisenhoweris[5] aplankėm UNO[6] rūmus. / Reporteriai pagavo prezidento šypseną malonią: / Paskui toj vietoj, kur stovėjau, laikrašty radau tik foto aparato dūmus, – / Kažin koks milžiniškas siluetas uždengė pasauliui nepažįstamą Brazdžionį" („Ekskursija į UNO").

Poeto talentas pamažu ėmė skęsti dienos aktualijose, išeivijos bendruomeninių reikalų rutinoje (1961–1965 ir 1980–1983 m. jis vadovavo Lietuvių rašytojų draugijai). Neretai Brazdžionis kritikuotas dėl perdėto susireikšminimo, ironiškai pašieptas jaunesnių kūrėjų (žinomas jo konfliktas su Antanu Škėma). Kita vertus, jo eilėraščius gyrė poetinei technikai pedantiškai reiklus Henrikas Radauskas, kuris šiaip jau buvo negailestingas neoromantikų kartai. Brazdžioniu tebesižavi Tomas Venclova, paliudijęs, kad ir sovietų okupuotoje Lietuvoje buvo plačiai išplitę rinktinės *Per pasaulį keliauja žmogus* nuorašai, poetas buvo žinomas, skaitomas. Brazdžionio rinkiniuose atspirties taškų ieškojo „žemininkų" karta. Venclovos nuomone, „penki poetai, kurių eilės sudaro antologiją ‚Žemė', skolingi Brazdžioniui daugiau, negu būdavo linkę prisipažinti", nepaisant to, kad „jų kūriniai – ypač jų kritiniai straipsniai – yra sąmoningai priešiški Brazdžionio tradicijai".

Brazdžionis – ir gerai žinomas vaikų poetas, pasirašinėjęs Vytės Nemunėlio slapyvardžiu, parašęs nemažai knygelių mažiesiems skaitytojams (*Mažųjų pasaulis*, 1931; *Vyrai ir pipirai*, 1938; *Meškiukas Rudnosiukas*, 1939; *Gintaro kregždutė*, 1943 ir kt.). Vaikams rašytoje poezijoje atsiskleidžia šviesioji, linksmoji Brazdžionio asmenybės pusė: eilėraščiai pilni konkrečių, net ir mažiausiems vaikams suprantamų įvaizdžių, jų kalba skambi, vaizdinga, ekspresyvi, daug perėmusi iš tautosakos – vaikiškų žaidimų, skaičiuočių, pasakų. 1942–1943 m. žurnale *Žiburėlis* buvo išspausdinta jo apybraiža „Lietuvių vaikų literatūra". Tai ir vaikų literatūros istorijos apžvalga, ir populiari chrestomatija, supažindinimas su pagrindiniais žanrais nuo raštijos pradžios iki aprašomojo laikotarpio. Jo vertybių skalėje meninė vertė iškelta aukščiau už didaktinius, pedagoginius kriterijus. Brazdžionis parodė daug dėmesio vaikų literatūrai, nelaikė jos menkesne, nevisaverte, pats prisidėjo prie jos raidos.

Nugyvenęs ilgą ir gražų gyvenimą, Brazdžionis mirė 2002 m. liepos 11 d. Los Andžele, palaidotas Kauno Petrašiūnų kapinėse.

Siūloma literatūra: Bernardas Brazdžionis, *Poezijos pilnatis*, Vilnius: Lietuvos kultūros fondas, 1989; Bernardas Brazdžionis, *Protėvių dvasia*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2007; *„Per pasaulį keliauja žmogus". Bernardo Brazdžionio šimtmečiui*, sud. Rūta Brūzgienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008; Juozas Girdzijauskas, „Dviejų poetų balsas: Bernardo Brazdžionio ir Jono Kossu-Aleksandravičiaus lyrika lietuvių eilėdaros raidoje", „Poeto malda", in: *Lietuvių literatūros vagoje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, p. 159–181, 583–590; Juozas Keliuotis, „Brazdžionio kelias per pasaulį", in: *Meno tragizmas*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1997, p. 277–292; Silvija Rakutienė, „Bernardas Brazdžionis", in: *Lietuvių literatūros istorija. XX amžiaus pirmoji pusė*, kn. 2, sud. Rimantas Skeivys, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, p. 479–504; Dalia Satkauskytė, *Lietuvių neoromantikų poezija*, Vilnius: Baltos lankos, 2001, p. 79–106; Antanas Vaičiulaitis, „Bernardo Brazdžionio lyrikos versmės", „Bernardas Brazdžionis. Ženklai ir stebuklai", in: *Knygos ir žmonės*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 184–195, 383–396; Tomas Venclova, „Bernardas Brazdžionis", in: *Lietuvių egzodo literatūra 1945–1990, red.* Kazys Bradūnas ir Rimvydas Šilbajoris, Vilnius: Vaga, 1997, p. 79–100.

[5] Dvaitas D. Eizenhaueris (Eisenhower) – JAV prezidentas (1953–1961).

[6] Jungtinių Tautų organizacija.

Bernardas Brazdžionis

ATEITIES PAVEIKSLAS

Mūsų gyvenimas kaip samanė bitelė
Vėlyvą vakarą į avilį parskris;
Jau bus daina nutilusi, jau bus gražiai pašalę –
Kaip Dievo mintys susirinksim pas duris.

Ant šilo samanos žilos su širdimi pražilusia
Gal verks jaunystė už paklydusias maldas, ir verkian-
čiai dangus jai išrišimą duos.
Ir tujen, mylima, ir tu gal su manim per vienąnakt
pražilsi,
Ir bijūnėliai nežydės veiduos.

Pas ugnį tolimą regėsim taip save susėdusius,
Iš siluetų pastatysim sau tėvų gūžtelės žuvusius namus,
Lig paskutinio saulės spindulio žydės sužieduotuvių
mūsų žiedas,
Ir nuomete baltam pirmoji mūsų meilė eis pro mus.

Dvarus ir turtus atiduos karaliai,
Ir karalienės – perlus, smaragdus...
Ir tavo vardas, Jėzau, mirties žaismo pastoralėj
Saldžiausioji paguoda bus ir prieglobstis nežemiškai
saldus.

Vienuoliai ir vienuolės užu šalto mūro sienų,
Aukšti hierarchai ir žemi tarnai
Iš mėnesienos vaikščiojo į mėnesieną
Ir nesurado tavo tako, Kristau, į tenai.

Mes į tenai su aidu, einančiu per lauką,
Mes į tenai su sausu ėglio spygleliu
Taip nukeliausime, nepasipuošę ir vienplaukiai
Pagruodžiu vėlinių keliu.

Pas paslapties iš kalno prasimušusį upelį
Ten mūsų siela pasilenks ir atsigers, ir atsigaus sunykusi,
Ir bus žydresnė už vaivorykštės opalą
Šventųjų iškilmių šventų žolių vainikuose.

Užmiršk žmogaus prisirišimą tuščią
Ir pažadus tau, žeme, nenumirt, ir jo mylėjimą už-
miršk, ir daugelį, ir daugelį sapnų – – –
Antai jau temt pradės, antai jau laivas keliasi, ir bangos ūžčioja,
Ir aš į uostą Viešpaties be poilsio einu.

1934.IX.9.

BETHLEHEM

Ateina pranašas per Sadukėjos girią,
O kelias ilgas ir gilyn vis eis –
O džiaukis tu, Siono dukterie, užmiršus žemės myrį,
Ir veidą puošk, paleidusi kasas, ir stuomenį juodais plaukais.

Žvaigždžių maldoj nuaidi amžių maldos,
Ir ima gaust, ir ima gaust varpai!..
Miegokit, erodai, miegokit, skurdžios mirties valandos,
Miegokit kūdikių tušti kapai...

Už jūsų miego mūsų dienos budi,
Miegos naktis, miegos mirtis, o jos ten vaikščios ir budės.
Kaip mintys skubančių išminčių kelią skubins,
Klajodamos, ieškodamos šventosios Bethlehem žvaigždės.

Praskris į vakarus pilkieji metų paukščiai,
Nupjautas šienas vys, gėlė pas vieškelį nuvys,
Banda ėdraus pakalnėje, bus nuganytos aukštumos,
Į marių dugną pasiners paviršiuje išgąsdinta žuvis...

Ir taip prijos prie miesto du pavargę pakeleiviai.
O vakaras, o vakaras, o juodu kur sustos?
Kur josit jūs, kur veda jus anos gatvelės kreivos,
Tu, Meilės motina, ir tu, Jaunystės sužadėtini skaistus?

Gyventojai negirdi jūsų eigasčio to stebuklingo,
Ir kiemsargiai ir prievaizdos į vidų neįleis tuojau –
Gal ciesorius, gal kaifas kur po prasto vyno neužminga,
O artinas jau evangelija, o jau – – –

1934. XII.16.

JAVŲ ALEGORIJA

Ko parimai ant arimų, liūdesy žvaigždėtas,
Ko išaugai iš velėnos, iš žolės želmens,
Kaip pavasario lininis fioletas,
Kaip gyvenimas Galaado piemens.

Tu kaip prakaitas artojo būsi šaltas,
Tu kaip juodo darbo rankos vis grubus,
Po tavim nulinks rugių aukštai iškeltos,
Nulinks varpos ir žiedais žemyn taip bus.

Ko per lauką, ko per žalią, gilią vilnį,
Ko vainikais derliaus nešinas neini? – – –
Iš liūdnumo vakarai šilti šalton naktin nuvilnys,
Iš liūdnumo pravirks miežiai ir linai liūdni.

Ko parimai ant arimų, liūdesy žvaigždėtas, –
Ten iš pūdymų tave geltonos svėrės klaus,
Į tave žiūrės dangus kaip kiauras rėtis,
Tuščias ryto, tuščias saulės, tuščias gaudesio tylaus.

Po dalge nusvirs ir javo ir kukalio šiaudas,
Ir gubosna sustatys abu ten juos,
Paners mirtį, kaip vanduo skenduolį, kūkčiojimai graudūs,
Ir gelmė juos savo prieglobsčiu apjuos.

Nebelaikas bus jau žemėn grįžti
Anei grūdui, kur užaugo užmaršty, –
Bus gana, ir išsipildys pranašystės,
Ir enciklikos, ir bulos, ir pamokslai užmiršti.

Kas esi tu, Nepažįstamas keleivi, ko sustojai,
Po tavim pražydo gėlės iš kapų,
Tavo rūbuos kvepia kasija ir mira, ir aloe,
Ir nugirdo ik mirties mus tuo kvapu... – – –

1935.II.22.

DIENOS

Eikit, dienos, eikit, gražios, skaisčios,
Eikit, dienos, liūdnos ir pajuodę –
Su jumis čia daug keleivių vaikščios,
Veiduose jų daug vilties atrodys.

Ko tos gėlės šlama taip parudę,
Ko pavėjui linksta sausas stiebas, –
Taip neklauskit, taip neklauskit gūdžiai,
Iš visų jėgų į saulę pasistiebę...

Iš lašelio, iš rasos lašelio mažo
Jūs regėjot šviečiant šviesią saulę,
Iš svajonės, meilės ir miražo
Jūs sukūrėt nuostabų pasaulį.

Jūs, jaunystės, jūs, senų senelių dienos,
Būsit vis ir vis džiaugsme pilnavidurės,
Jus rytojun ves kiekvienas rytas ir kiekvienos
Vakaro naktin atvertos durys.

1935.X.21.

MŪSŲ METAI

Pro lapus prabėgo šaltas vėjas,
Pro viršūnę, kur šešėlį meta...
Kas prabėgs greičiau neg šaltas vėjas?
Mūsų metai, mūsų metai.

Vysta liepos, vysta rožės žiedas,
Juos visus pagaus mirties verpetai.
Kas nuvys greičiau neg visos gėlės?
Mūsų metai, mūsų metai

Ko stirnelė ten už medžio glaudžias?
Ar ne žmogų, šaut jos einant, mato...
O kur glausis, o kur, ateitį pamatę,
Mūsų metai, mūsų metai...

Į lizdelį vakare sugrįžo strazdas.
Skęsta balsas jo saulėleidžio sonatoj.
Į Tave, Tave jau grįžta, Dieve,
Jau ir mūsų, jau ir mūsų metai.

1936.IX.13.

KELEIVIAI

Su tavim, aš su tavim kada svajoju,
Ir svajonės daug gražesnės tos,
Ties kapu ir ties obels žiedu baltuoju,
Rodos, žvaigždės giedrios birtų ant kaktos...

Su tavim aš per pasaulį platų
Žemės krašto eisiu pažiūrėt,
Atsigert jaunystės amžinųjų metų
Iš negęstančios gyvenimo taurės.

Prie bedugnėn krintančio upelio
Prikeliavus pasilenksi tu... –
Į tą šalį, į tą pačią šalį
Aš keliauju su tavim kartu.

1934.VII.10.

MOTINAI

Motina, man saulė tavo veidą mena,
Vargo raukšlės šviečia kaip žvaigždžių keliai,
Visą šitos žemės klaidų kelią mano
Tegu švies man tavo veido spinduliai.

Motina, man žemė tavo vardą šneka,
Vyturėliai čiulba jį gražiai kasryt,
Aidas man krūtinėn tartum laimė teka
Ir per širdį eina kaip rasa skaidri.

Motina, man gėlės tavo meilę šlama,
Už tave pasauly kas karščiau mylės?
Nepalik našlaičio, nelik vieno, mama,
Niekur neik, motule, dar iš tos šalies.

Tau širdim už širdį, tau vargu už vargą,
Meile tau už meilę atiduot einu,
Kaip obels viršūnė paguost galvą margą
Ir panešti žemės mirštančių dienų.

KRISTAUS PAIEŠKOJIMAS

Kur mano moterys, o kur apaštalai,
O kur laiveliai, kur tinklai,
Kokiose giesmėse, kokiuose raštuose,
Kokioj gyvenimo pekloj, –

Niekas nebežino, niekas nežinos.
Gaila man pasaulio, gaila man minios.

Be ramsčių elgetos, ligoniai, luoši vaikščioja,
Jų ramsčius eidamas, po kryžium klupdamas nešu,
Darau stebuklus požemiuos, danguj ir aikštėse
Ir nepažįstamas, nežinomas esu –

Niekas nebežino, niekas nežinos.
Gaila man pasaulio, gaila man minios.

Pro žemės skausmo paskutinę viziją
Gal prasiverš malda brangiausio mano kojų kraujo upeliu,
Iš apsiniaukusio dangaus, kely, kur nusigrįžo jie,
Gal grįš, gal grįš iš šimto vienas grįžtančio keliu –

Niekas nebežino, niekas nežinos.
Gaila man pasaulio, gaila man minios.

Aš architektų planuose veikiu nematomas,
Esu aš mokslo vyrų veikaluos,
Mano mažiausias lašas pilnas mano rūpesčio, ir jūsų
saulė – šaltas mano atomas,
Ir jūsų trenksmas – aidas mano tylinčios tylos –

Nieko jūs nežinot, dulkės nežinios.
Gaila man pasaulio, gaila man minios.

Esu brangiam altoriuje ir juodo darbo visuose kvartaluose,
Einu ir deginu, ir griaunu, ir verkiu baisioj pabaisoje ugnies...
Pro debesėlį jazmino žiedų, pro gaisro alasą,
Kvartalai, melskitės, altoriai, griūkit be manęs –

Nieko jūs nežinot, dulkės nežinios.
Gaila man pasaulio, gaila man minios.

– – – Ir vis tolyn ir vis daugyn to gailesčio ir meilės Kristuje,
Ir vis tolyn, ir ligi amžių pabaigos...
Pasmerks mane minia ir nieko nematys tame
Balse mirtingo, paprasto žmogaus –

„Gaila man minios.“

1934.V.12.

LIETUVOS MOTINA

Po baltu nuometu baltos lelijos veidas,
Praeis pavasaris, o veidas vis žydės,
Ir, kaip palaukėse aukštų pagojų aidas,
Liūliuos melodija jos milinčios širdies.

Ji tėvą knygnešį, ji sūnų savanorį,
Ji savo sielvartą ilgai minės maldoj
Ir baudžiauninkės duoną sunkią, juodą, gorią
Regės iš rugio želmens kas ruduo.

Po baltu nuometu, ant vario vartų pasirėmus,
Tenai dukrelę ji lauku lydės,
Kaip margus stuomenis, išmargins plaukus šaltos žiemos,
Ir ant pečių likimas naštą varganą uždės.

Ir eis legendose, iš lūpų eis į lūpas
Varpstelio pasaka – gyvenimo dalia,
Našlystės vargo liesis gilios upės,
Ir džiaugsmo pirmgimis negrįš, sukilėlių sušaudytas šile.

Po baltu nuometu ji amžiais vaidilutė,
Šventam tautos ugniakure kūrenas vardas jos,
Aušrinė rytmetį rasom palaisto žalią rūtą,
Ir budi įsčiose gyva gyvybė Lietuvos.

Skausmų kalvariją išbridus sopulingą,
Dienų pakluonėje kojas sutinusias nusiaus –
Čia tavo lūkesčių gana, čia tavo klevo lingė,
O žemės motina, dievotnaša dangaus.

1934.X.10.

JAUNYSTES VAINIKAS

Tau į kalnus aukščiausius įkopti,
Tau iš vargo, iš marių išbristi;
Mes nupinsim gražiausią vainiką
Tau iš vėtrų ir vėjų, jaunyste!

Žydi žemė žilvičiais ir vyšniom
Ir liūliuoja žaliu vasarojum,
Ir pavasario paukščiai sugrįžę
Jauną, gražią jaunystę dainuoja.

Nuo viensėdžio ežios lig viensėdžio,
Nuo klevų lig pakluonės klevų,
Kaip auksinio saulėtekio varpas,
Skamba laimė jaunystės vardu.

Tu kaip vasaros saulė, jaunyste,
Tu kaip saulė krūtinėse šviesi
Ir pernakt, kaip žvaigždė, neužgesus,
Tu kaip saulė kasdien užtekėsi.

Eina vargas per tėviškės kaimus
Ir sau sukasi gūžtą arimuos...
Tu ant žemės, perniek išvaržytos,
Tu neverk taip, jaunyste, parimus.

Tau pasmaugt vargą sunkų ir juodą,
Tau iš ašarų krašto išbristi, –
Mes nupinsim gražiausią vainiką
Tau iš vėtrų ir vėjų, jaunyste!

MĖNULIO SPINDULY

Aušra užmigs už sodo,
Kaip vasara žieduos –
Kas tau užmigt neduoda,
Kas tau nubust neduos?

Turi tu ryto rasą
Mėnulio spinduly,
Tuščios nakties terasą
Vijokliai puoš žali.

Linguos palinkę varpos
Iš lauko parugės –
Ir, kaip sudužęs varpas,
Upelis ten gurgės.

Lankoj nupjautas šienas
Pakvips midaus taure
Sidabro mėnesienos
Gelsvajam sidabre.

Aušra nubus už sodo,
Kaip vasara žieduos –
Kas tau nubust neduoda,
Kas tau užmigt neduos!

1934.V.10.

VAKARO KAMELIJA

Lange kamelija palenkus galvą žvalgos,
Ir žiedas meldžiasi: „tylos... tylos...“
Ateina vakaras kaip senas elgeta,
Iš kiemo šunes jo nebeišlos.

O dienos renkasi ir juodą karstą neša,
Ir šūkauja, ir ūkauja kaip giriose vaikai.
„Jaunų dienų, jaunų dienų nebepažįstu ašenai“,
Į tamsų vakarą žmogus žiūrėdamas sakai.

Lapelį numeta sausa šaka žilvičio,
Ateis pavasaris – aukšta viršūnė sužaliuos,
O ten minioj, tenai toli šaričiuose
Vargonų fūgoje girdžiu: „tylos... tylos...“

NELAIMINGI MIESTAI

Jis gyveno pranašuos amžių amžiais gyvas.
Jis kaip mira, kaip gėlė, kaip šaka alyvos.
Vargas tau, Karazaim, vargas tau, Bethsaida, –
Negirdėjai žodžio jo, nematei jo veido.

Jis keliavo po tautas ir po tyrus vienas,
Laižė liūtės jo rankas, sekė jį hienos.
Vargas tau, Karazaim, vargas tau Bethsaida, –
Negirdėjai žodžio jo, nematei jo veido.

Išsigynė Petras jo, išsigynė žydai,
Jis ieškojo, kur gi tu, kur nuo jo tu klydai?
Vargas tau, Karazaim, vargas tau, Bethsaida, –
Negirdėjai žodžio jo, nematei jo veido.

Buvo Jeriche tavęs, tu, Erodiada, –
Nei kahaloj, nei maldoj, nei minioj nerado.
Vargas tau, Karazaim, vargas tau, Bethsaida,
Negirdėjai žodžio jo, nematei jo veido.

Už Betanijos namų, už vandens Samaros
Negirdėjai jo tylos, jo garbės fanfaros.
Vargas tau, Karazaim, vargas tau, Bethsaida, –
Negirdėjai žodžio jo, nematei jo veido.

Ar Golgoton atėjai, ar po kryžium puolei?
Ne jo yreis tu, ne jo, – žemės barkarolėj...
Vargas tau, Karazaim, vargas tau, Bethsaida, –
Ne, ne tau stebuklas jo ir šviesa jo veido.

1936.X.30.

O KRISTAU...

O Kristau, pasaulio valdove,
Ir žemės, ir aukšto dangaus,
Tau amžiais ir meilę ir šlovę
Varpai širdyse mūsų gaus.

Kaip pavasario žydinčioj šventėj
Žydi Kristaus šviesi vėliava.
Su Tavim eina tautos gyventi,
Su Tavim eis visa Lietuva.

O Kristau, o meilės šaltini,
Gyvenk mūs šeimoj, ją pašvęsk,
Kaip brolius į džiaugsmo tėvynę
Šventoj Eucharistijoj vesk.

Kaip pavasario žydinčioj šventėj
Žydi Kristaus šviesi vėliava.
Su Tavim eina tautos gyventi,
Su Tavim eis visa Lietuva.

1935

GIRKITE DIEVĄ

Girkite Dievą, girkit, gyvos tautos,
Ir karalystės, kelkit vardą Jo, –
Ginklais ir prievarta ateis tauta ant jūsų viešpatauti
Ir Dievui garbę atiduos krauju.

Praeis respublikos, praeis monarchijos, praeis kompar-
tijos ir diktatūros,
Praeis pasaulis visas negražus,
Ir bus pajudintos dangaus galybės, grius namai ir mūrai,
Ir mano pragaištingas pranašavimas pražus.

Šnipai, diktatoriai, karaliai, prezidentai,
Šventų tautų šventieji jogai, kruvinų karų kariai,
Laivai ant marių, tankai kontinente
Paskęs paskiausioje taurėj.

Paukštelių giesmės skelbia saulės užtekėjimą –
Pro karą ji, pro badą ji, pro marą ji iš tyko teka, užtekės... – – –
Sugriovė žemė žemės ir dangaus tikėjimą,
Kas negyvenimą gyvenimą tikės?..

1934. III.26.

PASKUTINIS LAPAS

Kris ant tavo tako paskutinis lapas –
Ar nelemta laimei krist su juo kartu,
Ar nelemta balsui atsišaukt iš kapo:
„O dabaros, drauge, o dabaros – tu...“

Grįžkit, grįžkit, gervės, į toliausią šiaurę,
Su jumis ir saulė ryto metan grįš,
Su jumis, kaip žiedas į kristalo taurę,
Atsimuš jaunystė į mirties duris.

Grįžkit, grįžkit, dienos, dukterys laukinės,
Siausdamos ir jaunos rytmečio laukuos,
Pagiry vėl šaltas prasiverš šaltinis
Ir balti balandžiai saulėj vėl burkuos.

Paskutinis lapas vėjo kur nublokštas
Rudenį, kaip sapną gūdų, nusineš,
Ir sausų žolelių gedulingos puokštės
Pilnos bus pavasario ir gyvos ugnies.

Eisim mes per žemę, eisim mes per jūrą,
Smaragdus ir žiedus saujon rinkdami,
Eisim per pasaulio maskaradą niūrų,
Modami jaunystės sodan su mumis.

Ir pro upės balsą, pro čiobrelio kvapą,
Ir pro giedrią giesmę žydinčios širdies
Balsas iš anapus, Kvapas iš anapus
Ir Giesmė anapus šaukdama aidės.

1936.IX.21.

REGĖJIMAS

Aš matau Tavo šviečiantį veidą
Tyliame liūdesy –
Kas paseks man be žodžio, be aido,
Kas esi, kas esi.

Ir kasnakt kas naktis rudeninė
Bus kaip saulė šviesi...
Iš kur mes, iš kur aš, kas tėvynė,
Kas esi, kas esi ?

Debesėlis per dangų ten plaukia,
Plauks nuplauks jie visi –
Iš dangaus debesų pažinau aš tave,
Kas esi, kas esi.

Pro gyvenimo tamsą ir tylą
Galingam gaudesy
Tavo Ostija giedanti kyla,
Kas esi, kas esi.

Ir kaip griausmas sudrebina žemę
Konsekracija ši –
Gieda himną padugnės sutemę:
„Mano Dievas esi!“

Gal ne Tu, gal regėjimas mano,
Gal ne Tu ten esi...
Mano Dievas, ak, mano Dievas gyvena
Tyliame liūdesy.

1935.VII.18.

PAVASARIO VARPAI

Į ryto varpinę įskrido juodas varnas,
Ir ėmė bust ir keltis kryžiai ir kapai,
Giesmių giedot pakilo priemiesčių tavernos
Ir gaust pavasario varpai –
Pavasario varpai.

Aušros ranka nutrauks mėnulio baltą drobę,
Per žemę pereis saulės gandas įkypai,
Šalton peklon nuneš naktų prakeiktą lobį
Šventi pavasario varpai –
Pavasario varpai.

Maža žolelė pro velėną kietą kalas,
Ir tu, žmogau, kaip mirusi žolė tapai,
Ir jus kada, pražuvę moters iš Magdalos,
Pakvies pavasario varpai –
Pavasario varpai.

Parpuolė vakaras, parpuls naktis, parpuls diena ant
ant kelių,
Ir Kristaus rytui melsis mirtys ir kapai,
Ir gyvasai stebuklas taip keliaus pro mus pro šalį,
Ir gaus pavasario varpai –
Pavasario varpai.

1936.IV.6.

PROCESIJA Į KRISTŲ

Viršum klonių, kur žydi ramunė
Ir linguoja kvepėdamas kmynas,
Viršum miestų, gomora kur tūno,
Viršum marių, kur jachtos skandinas,

Viršum žemės numirusio juoko,
Viršum plieno, ugnies ir patrankų,
Pro žvaigždžių ir mėnesio šokį
Kažkas tiesia kruviną ranką.

Bėga upės pakalnėsna, alma,
Neša nuodėmės vandenį tirštą, –
Laša kraujas iš apversto delno,
Laša kraujas iš drebančių pirštų...

Jūs, iš marmuro balto bažnyčių,
Jūs, iš požemio naftos šaltinių,
Pro streikus, pro kerštus ir patyčią,
Jūs, kur šokat, ir jūs, nusiminę,

Į procesiją gaudžiantis varpas,
Į procesiją šaukia osanna, –
Ir į širdį, skausmingai atšarpią,
Pamažu rankos lašas srovena.

O, pavasario žydinčio Kristau,
Amžinai tu lašėk į tą taurę!
Į tave mes procesijoj grįžtam, –
Skamba būgnai, ragai ir litaurai.

1936.VII.9.

PRELIUDAS Į KRISTAUS GYVENIMĄ

Kokie karaliai tavo sostus valdė, žeme,
Ir kam tu kruviną likimą gyvenai,
Žudei Perudžijoj, žudei Judėjos žemėj
Ir nematei, kur laidotuves budeliams paruoš varnai.

Praėjo giminės – praėjo Chamo, Semo ir Jafeto,
Juozapo brolių, Loto dukterų...
Kaip javas augo tautos, kaip musės krito svietas –
O ji brido iš vandenio, ėjo sveika ji iš svetimų ir iš savų karų.

Pro vario žaltį iš Egipto į tėvynę,
Iš nuodėmės į nuodėmę, iš Dievo – Dievuje...
Ji puolusi, ji mirusi, ji kėlusi per duoną ir per vyną –
Sesuo Engadės vynuogynų, slėnių lelija.

Neverk, pasaule, neliek ašarų ir nebeliek ginklų – ko-
vos ir neapykantos užteks tau,
Ir dėl piktų vaikų nesielvartauk –
Tai ji, tai ji, tai ji tenai dainuodama sūnaus karūną
auksu sagsto,
Ji Kristaus skeptrą, rožėmis dabintą, neša tau. – – –

BALTO BALANDŽIO MĮSLĖ

Prieš artėjantį ir juodą debesį regiu,
Priešais dangų, plieskiantį ugnim,
Aš regiu balandį baltą ir verkiu, –
Ir pasaulis visas verkia su manim.

Gal į tamsumą jis baltas lėks ir lėks,
Gal jis neša maldą mirštančio žmogaus,
Gal jį lekiantį ugninis žaibas tuoj nuplieks,
Gal nematoma šalta ranka sugaus?

Prieš artėjantį ir juodą debesį stovės
Susirinkus tūkstančių vergų minia.
Kol sparnai balti balandžio priešais švies,
Jų likimą baisų gundo spėt mane...

Dieną jie skaisčios dienos nebematys,
Naktį jie nebesapnuos ir nemiegos,
Ir prie gegnės kregždė lizdo nelipdys,
Ir artojas nebevers laukų vagõs.

Prieš artėjantį likimo debesį, žmogau, kas tu?
Prieš nuskrendantį balandį o kas mes?
Debesis, tautas apnešęs peklišku kvaitu,
Baigia nešt, bedugnėn baigia nešt visas žemes.

1936.VI.21.

RUBAJATAI

Tavęs nebus
Ateis pavasaris, žydės žilvičiai ir klevai –
tavęs nebus.
Ateis duktė, ateis sūnus, ateis kiti, kur tu buvai –
tavęs nebus.
Per žydrą dangų saulė kops ir mėnuo patekės –
tavęs nebus.
Kaip vandenio, kaip vandenio žmonių daug nutekės –
tavęs nebus.

Žmogus ir jūra
Krito jūron, krito mažas, kaip smiltis, lašelis –
Tu ir jūrą ir lašelį tu, žmogau, matai.
Nuo pajūrio lig pajūrio eina ilgas žemės kelias –
O kas tu? Iš kur tu? Į kur tu, žmogau, kritai?..

1936.I.3.

BENAMĖ PAUKŠTĖ

Iš aukšto ąžuolo išskris benamė paukštė,
Išskris nakties ir vėjo pabaidyta, –
Išskris jaunystė vienąnakt iš rankų,
Kaip mėlynas balandis šaltą rudens rytą...

Pro pakapes, pro saulės spindulį, pro prietemas,
Pro kurčią viltį ir tuščias salas, kaip tuščiažiedės gėlės,
Į žalią sodą, kur žydėdamas pavasario dangus dainuoja
Ir, kaip sidabro lašas, kaba mažas vyturėlis,

Ir tu su ja, ir tu su ja uždusdamas seki, kaip žvaigždę tolimą,
Ir ant pečių ir ant kaktos tau krinta baltos ynys,
Matai takelį siaurą, tamsų, pasibaigiantį,
Matai galuežes, girdi gyvenimo „sudievu“ paskutinį –

„Palauk, palauk“ dar gieda rožių krūmas,
„Palauk, palauk“ dar jaunos eglės ten sustoję moja,
Šešėlį mielą siūlo paskutinis žemės medis,
Ir mylimajam duoda ranką mylimoji...

O tu pro balsą rožių, pro klevų šešėlį,
O tu su ja, su ja – su paukšte ir jaunyste,
Jau sveikini anos tėvynės pirmą žiedą
Ir nieko nieko šitoj žemėj nepažįsti.

SULAMITA

Aš žinau, aš žinau tavo mitą,
Tavo mitą pasaulis užmirš –
Aminadabo duktė Sulamita,
Be tavęs kas per amžius nemirs?

Tave nudegė rudenio saulė,
Parudavus per žiemą buvai,
Tamsiaveidė buvai kaip pasaulis,
Liūliavai, kaip liūliuoja laivai.

Tu, Ermono rasoj nusiplovus,
Pasikelsi Jeruzalės link –
Avinai šoks per kalnus ir griovius,
Ir bus kloniuose gera ir linksma.

Nebylė balandėlė iš tolo
Nebyliai tau į sielą kalbės,
Ir Dubysa su savo upeliais
Tau per Lietuvą plačią tekės.

1934.XI.30

UGNINIS STULPAS

Kieno gyvenimas kaip būrinis laivelis
Į tolumas, į tolumas nuplauks,
O kieno eis kaip elgeta, parpuolęs keliais,
Ir išmaldos maldavęs nepaliaus.

Kieno gyvenimas, kaip aukštas ugnies stulpas,
Tautų tautoms nušvitęs švies,
Kieno gyvenimą, kaip viesulas nulaužtą tulpę,
Ant kelio purvino nusvies...

Einu dainuodamas, einu per žemę gerą,
Matau, kas elgetų nedaliai klius...
Matau laukus, kur Dievo derlius dera,
Matau marias ir laivelius.

Matau aš šviečiantį ugninį stulpą,
Į mano veidą puola spinduliai, –
Akis užmerkiu ir, ugnies šviesa apstulbęs,
Einu, kur žemė neša, o kur veda mus dangaus keliai.

1936.VII.9.

UGNIAVIETĖ UŽGESO

Ugniavietė užgeso.
Išblėso pelenai.
O paskutinis mirštančio klajūno žodis
Klajoja amžinai.

Praplauks pro saulę debesys
Ir saulės nematys –
Kaip debesys, kaip debesys
Ir mūsų ateitis.

Nueisime, sugrįšime
Ir nepažinsime senų kelių –
Keliai į ateitį, keliai į praeitį
Ir laimė, pasislėpus po graudžiu pavidalu, po Jėzaus
smūtkeliu.

Ugniavietė užgeso.
Išblėso pelenai.
O šventas laimės žodis veda mus ir veda mus
Ir ves mus amžinai.

1928.VIII.9–1932.VI.21.

ŽENKLŲ PSALMĖ

Aš pro pasaulio džiaugsmą gal praeisiu,
Ir mano paslapties pasaulis nežinos...
Nustūgaus vėtros pro viršūnę, nukris rudenio vaisiai,
Ir sielininkai Nemunu lig deltos nudainuos.

Ant marių krašto užneš kaimą gelsvos smiltys,
Sugrįš žvejai ir namo neberas... –
Kur mano ilgesiui, o kurgi mano gėlai keltis,
Mirties panūdusiai baltų bažnyčių žiburiuos?..

Užmirštos giesmės Ezekiėlio
Man vis, man vis, kaip sudrumsta ramybė, atsišauks
Ir ves per miestus, ves per tyrulius senų tėvų našlaitę sielą
Toliau už Bibliją, toliau už Kanną, už Naim toliau.

Grius valdžios kaip blankus šešėlis, keisis kabinetai,
Ir milijonų bankai bankrutuos,
Užges elektra Liverpuly, Bostone, užges Maskvoj, už-
ges Kaune, užges ir Nazarete,
Patamsy tautos nematys tautos.

Ir bus labiau už delčią liūdna ir sutemę,
Ir aimanavime baisiam bus taip kurtu – – –
Jis siuntė ženklų ir stebuklų tau, žeme,
O ką regėjai tu? – – –

VALSAS MISERERE

Mūsų metai kaip tos šviesios žvaigždės,
Kaip tos žvaigždės rudeninę naktį, –
Man per širdį eina metų vaizdas,
Eina žvaigždėm, eina amžiais degti.

Tu, žmogau, kaip žalias liepos lapas,
Kur pavasarį iš pumpuro išauga,
Tyliai perbėgsi per žemę žingsniais lapės,
Žemės žiedo, žemės paukščio, buvęs žemės draugas.

Kai žvaigždė šviesi per aukštą dangų
Ten nupuls į tavo kelio galą,
Suduš laimė, kaip seklyčios langas,
Kaip akordas seno madrigalo.

Mėnesieną tu regi tolydžio,
Mėnesiena čia kasdien tau šviečia,
Ir po jos dangum išdygę žydi
Krūmai rožių ir erškėčių.

Kas esi, ar ne kodylo dūmas,
Padūmavęs pas altoriaus auką?..
Ėjai dūmuos, nykai dūmuos, nusidėjai dūmuos,
Dūmuos Dievo dūsavai ir laukei.

Vaikšto Jėzus ir tavęs neranda,
Neša kryžių didelį ir sunkų;
Jam ant veido, jam ant kūno, jam ant rankų randai,
Ir iš randų kraujas sunkias... – – –

... Ir plokštelėj Miserere valsas
Taip nutrūksta, man užgavęs ausį, ir į tolumas nugaudžia.
Ir, kaip saulėj vėjo suptos skalsės,
Eina muzika skausmi per širdį skaudžią.

1935.I.18.

ŽMOGAUS STEBUKLAS

Levitų giesmės, kelkit Kristaus garbę,
Ir trimituokit, susirinkę kunigai,
Į Dievo darbą eikit, valkatos, inteligentai ir bedarbiai,
Vergų ir bestijų prekiautojai, eunuchai, popai ir baž-
nyčių daktarai.

Ateina valanda ir paskutinė,
Sustaugs levai, sustaugs sirenos fabrikų, ir sostinės,
nuverčiamos sustaugs, –
O, jeigu neturėčiau aš laukų ir girių nemirties tėvynės,
Ir vasarojai nežydėtų jos žiedų žydėjimo skaistaus!...

Žiedų gyvenime, kur tavo kvapas kelias
Ir tavo gilios šviesios akys, tartum vasaros dangus,
Šventi beržai, šventos ir gerbiamos pušelės,
Senos kunigaikštystės gande atvangus?..

Tylus tu būsi, kaip tylus vidudienis,
Tamsus tu būsi, kaip tamsi naktis,
Tylus tylėdamas, tamsus tu būdamas
Žmogaus stebuklą pamatysi.

Akivaizdoj išganymo prekyviečių haremo,
Akivaizdoje biržos rinkų ir dangaus (o ne dangaus!)
Jis alkanas, jis išjuoktas, apnuogintas numirs be re-
quiem ir be oremus
Ir seną žmogišką pavidalą trisdešimt trečią naktį gaus.

Trijų dienų užgimėlis jau šoks girtoj kavinėj rumbą,
Tris mėnesius valdžios dokumentus ir iždo išlaidas, ir
pajamas klastos,
Turės garbės garbingą aureolę, kaip baltų lelijų kliombą,
Ir bendradarbių aferistų gaują sau visose sferose, visuos kraštuos.

Europa, mano skausmo motina, ak, nusiprausk tu
nuožmų veidą, karo randais sužalotą,
Ir ritualą senąjį pakeisk, –
Tai tavo dukterys, tai tavo seserys, pas lentą ešafoto
Sukviestos, klaupiasi su jo mirtim paženklintais vaikais.

Tegu jis alkanas, nuogas ir purvinas paliks negyvą miestą, –
Namai betono, geležies ir plieno augs aukštyn namai,
Ir liekno samana žila, Cedrono kedrų švyturiai jam kelią švies ten
Gūdžiojoj girių glūdumoj.

Lakštingala, graudi pavasario poeta,
Liūdnai giedodama, brėkštant su kėkštais, su dagiliais pagiedos
Toli nuo triukšmo, nuo žmonių, toli nuo viso svieto,
Toli nuo katedrų, bazilikų šešėliuose pavargusios maldos.

Upelis po upelio juodos gelmės sunkiai saulėn kopia,
Ir grimsta minios vandenin vidur žemyno – – –
Nesisielok, nesielvartauk – kas skęs, nuskęs, o kas iš-
plauks, – klastingoji Europa
Tegu sau plaukia laivas Nemunu žemyn...

POST SCRIPTUM

Baisūs mano žodžiai, liūdnos mano mintys,
Tiktai niekas nepravirko iš visos minios,
Todėl pesimistu būsiu aš pramintas
Be prasmės pasaulio beprasmės dainos.

1935

Henrikas Radauskas

Išskirtinė aura gaubia **Henriką Radauską** (1910–1970), kultinį poetą, sukūrusį hermetišką elitarinį pasaulį, valdomą specifinių dėsnių, pasakos burtų bei magijos, atitrūkusį nuo žemiškos kasdienybės, panirusį į pasaulio kultūrą ir grožio adoraciją. Tokį Radauską matome dabar. Tarpukariu jo poezijos išskirtinumas nebuvo suvoktas. 1935 m. pasirodžius pirmajam eilėraščių rinkiniui *Fontanas* Radausko kritika nesuprato ir neįvertino, nors Liudas Gira gana taikliai jį pavadino „modernistu neoklasiku“, o jo vaizduotę – tapybiška. Tačiau Kai Kazys Binkis ruošė ir 1936 m. išleido poezijos antologiją *Antrieji vainikai*, reprezentuojančią naująją poetų kartą (pirmieji *Vainikai* išleisti 1921 m.), šalia Bernardo Brazdžionio, Jono Kossu-Aleksandravičiaus (Aisčio), Salomėjos Nėries, Antano Miškinio, Stasio Santvaro, Leono Skabeikos, Kazio Borutos, Vytauto Sirijos Giros, Kazio Inčiūros bei kitų nebuvo įtrauktas nė vienas Radausko eilėraštis. Jo legenda formavosi vėliau, jau užjūryje, kai išeivijos intelektualai sugebėjo įžvelgti ir išaiškinti Radausko kuriamą tautiškumui alternatyvią estetikos programą, raiškos poetinį grožį bei novatoriškumą. Lietuvoje Radausko legenda išplito tik po 1990 m.

Nors gyvenęs bei lavinęsis kartu su ketvirto dešimtmečio neoromantikų karta tarpukario Kaune, lankęs Balio Sruogos vedamus Teatro seminarus ir dalyvavęs diskusijose, Radauskas liko nepriklausomas nuo bendrų to meto poezijos tendencijų – gamtos ir kaimo idilių adoracijos, patriotinių ar istorinių temų, išpažintinės intonacijos, asmeninių problemų, folkloro stilizacijos. „Aš nestatau namų, aš nevedu tautos, / Aš sėdžiu po šakom akacijos baltos. / [...] Ir skamba medyje melodija tyli, / O aš klausausi jos ir užrašau smėly“, – šios eilutės dažnai cituojamos kaip Radausko poetinis *credo*, išreiškiantis atsiribojimą nuo visuomeninių aktualijų ir poezijos kaip vienkartinio žaidimo pobūdį. Anksčiau panašią strategiją deklaravo keturvėjininkai. Jų, kaip ir Radausko, atspirties taškas didele dalimi buvo ne lietuviška, bet modernistinė Europos kultūra. Su ja Radauskas susipažino

anksti. Radausko motina Amalija Kieragga buvo Rytprūsių protestantė ir laisvai skaitė lenkų, rusų bei vokiečių kalbomis. Šeima gyveno dvare Panevėžio apskrityje, turėjo biblioteką, o karo metais persikėlė į Rusijos gilumą, kur Henrikas gerai išmoko rusiškai ir susižavėjo „sidabro amžiaus“ rusų poezija. Kai 1923 m. visi grįžo į Lietuvą, mokėsi Panevėžio gimnazijoje ir mokytojų seminarijoje. 1930–1935 m. Vytauto Didžiojo universitete studijavo lietuvių ir vokiečių kalbą bei literatūrą, po to dirbo Klaipėdos radiofone, Švietimo ministerijoje Kaune, karo metais – Valstybinėje leidykloje. 1944 m. pasitraukė į Vakarus, 1949 m. iš Vokietijos persikeldamas į JAV. Ten ilgą laiką teko vargi fizinį darbą fabrikuose, kol 1959 m. draugų pastangomis pasisekė – gavo vietą Kongreso bibliotekoje Vašingtone ir laisvalaikį galėjo leisti savęs vertų bičiulių – Alfonso Nykos Niliūno bei Juozo Blekaičio – aplinkoje. Ypatingas įvykis biografijoje buvo bibliotekos skirta trejų metų stažuotė Vakarų Europoje 1960–1963 m., kai Radauskas, išskirtinai europinės kultūros žmogus, tikras „menų alkoholikas“, anot Nykos-Niliūno, galėjo kartu su žmona keliauti ir mėgautis dailės bei architektūros šedevrais, rinkti klasikinės muzikos kolekciją, aplankyti svarbiausias kultūros piligrimystės vietas. Radauskas buvo uždaras, nelengvo būdo, savotiškas keistuolis ir snobas, tikras tarpukario dendis, kurio nuomonei bei pažiūroms visada pritarė vienintelis žmogus – jo žmona Vera, gimusi Sotnikovaitė. Tai svarbiausias asmuo Radausko gyvenime, mimoziškai jautraus ir pažeidžiamo poeto mūza, globėja ir besąlyginė atrama. Kai jie susipažino Teatro seminarų metu Kaune, Vera buvo didesnė „žvaigždė“ už pradedantį poetą Radauską. Kilusi iš Petrogrado aristokratų, lankiusi imperatorišką-jį baletą, ji spinduliavo elegancija ir tarytum pati buvo aukštosios kultūros įsikūnijimas. Prieš tai Vera buvo įsimylėjusi talentingą skandinavų poetą modernistą Henrį Parlandą, diplomatijos darbuotoją ir Kauno menininkų bohemos dalyvį, Vosyliaus Sezemano giminaitį, kuris netikėtai mirė Kaune visiškai jaunas. Išleidęs pirmąją savo knygą Radauskas pasipiršo šiai už save vyresnei damai ir netrukus ją vedė. Dviejų kosmopolitų meniniai skoniai sutapo: abu žavėjosi rusų simbolistais bei akmeistais (Osipas Mandelštamas, Borisas Pasternakas, Isakas Babelis), prancūzų impresionistine daile, baroko bei rokoko muzika, antikos pasauliu, lankė teatrą bei kiną. Radauskas domėjosi kalbos teorijomis, lenkiškai skaitė Julijaną Tuvimą (Tuwim), Janą Lechonį (Lechoń), prancūziškai – Stefaną Malarmė (Mallarmé), Polį Verleną (Verlaine), vokiškai – Rainerį Mariją Rilkę (Rilke), Hugą fon Hofmanstalį (Hofmannstahlį), rusiškai – Vladimirą Nabokovą, Aną Achmatovą. Tai buvo svarbiausia jo poetinė mokykla ir nuolatinė dvasinė aplinka, kuria pirmiausia dalinosi su savo žmona, tarpukario Lietuvos baleto ir teatro kritike. Abu buvo reiklūs ir preciziški, ypač nemėgo sentimentalumo, provincialumo, buitinių problemų, rinkdamiesi „amžinąjį“ meną kaip tikrą sielos buveinę ir užuovėją nuo gyvenimo negandų.

Radausko poezija, kaip yra ne kartą pastebėta, labai monolitiška. Penkiuose eilių rinkiniuose (*Fontanas* 1935, *Strėlė danguje* 1950, *Žiemos daina* 1955, *Žaibai ir vėjai* 1965, *Eilėraščiai 1965–1975* 1978) galioja tos pačios estetinės nuostatos ir vienodi poetikos dėsniai, evoliucija, nuotaikų kaita yra nežymūs. Poetas tarytum įstrigo laike, pirmuoju rinkiniu lietuvių literatūrą pralenkdamas, vėlesniais jau vėluodamas, taip ir nepadaręs jai reikiamos įtakos, dėl to išlikęs atokiai kaip koks amžinas „užsienietis“. Radausko kūryboje atsiribojimas nuo lokalaus konteksto bei orientacija į pasaulinį lygį pasireiškė kultūrinių asociacijų gausa, klasikinio meno adoracija, pastanga kurti laiko ženklų ir vietovar-

„H. Radauskas į originalią vienovę sulydė simbolistų išpuoselėtas kosmines vizijas, neoromantikų išdailintą kaimo peizažą ir avangardistų ekspresyviais brūkšniais išrašytą techniškosios civilizacijos kraštovaizdį. Tą vaizdų lydinį persmelkia modernaus žmogaus pasaulėjauta, kupina ambivalentiškų emocijų: liūdesio ir džiaugsmo, ironijos ir autoironijos, skepticizmo ir viltingumo, įniršio ir švelnumo.“

Juozas Girdzijauskas

džių nesuterštą „grynąją“ poeziją, reikšti ją juvelyriškai ištobulinta forma, muzikalia išradingais asonansais bei aliteracijomis, gražiai telpančia į sklandžiai rimuojamą ketureilį. Rinkdamas žodžius, posakius, kurdamas netikėtus palyginimus bei metaforas jis preciziškai konstravo kristalinę savo poezijos šventovę, siekdamas baletiško grakštumo bei lengvumo: „Lietus plonom stiklinėm kojom / Po visą sodą bėginėja. / Lazdyno žalsvos šakos moja, / Džiaugsmingai krūpčioja alėja.“ („Lietus“); arba: „Žiema sminga žemėn kristalais / Ir nučiuožia ledo stalais / Ir pabyra brangiais metalais / Ir prabyla apaštalais“ („Žiemos darbai“). Kurį laiką poetas buvo kaltinamas kuriąs besielį, šaltą, tuščią, kiek ironišką pasaulį. Radauskas ir siekė tokio įspūdžio, kuris, žinoma, yra vienpusis. Iššifruoti metaforinį kalbėjimą ir yra vienas įdomiausių žaidimų, kurį jis pasiūlo poezijos skaitytojui. Modernistinė poezija reikalauja intelektualių pastangų: čia svarbiau „kaip“ pasakyta, nei „kas“ pasakyta. Radausko metafora, kartais apimanti visą eilėraštį, dažnai yra siurrealistinės „prigimties“ – alogiškos vaizdų sandūros kuria fantastišką, kartais šiurpoką ar „negailestingą“, bet jaudinantį ir žavų paveikslą: „Žydi rožė, juoda kaip anglis, / Apvalia ir kaitria ugnimi. / Kaip kareivis kovoja širdis / Su gyvenimu ir mirtimi. / Aš žiūriu į žvaigždes nemarias, / Vaikštau žemėj tarp rožių puikių / Ir, kaip upė tiesiog į marias, / Per pasaulį į mirtį plaukiu“ („Rožė ir mirtis“); arba: „Raudonos uogos. Lapai – kaip iš vaško. / Pasaulis miršta, silpnas ir gražus. / Štai vėjas debesį ties kaimu drasko, / Ir rėkia debesis, į žmogų panašus.“ („Ruduo“). Transformacijos principas, kurį Rimvydas Šilbajoris įvardina kaip svarbiausią Radausko poetinėje alchemijoje, pakeičia mums įprastas formas ir jungtis, išmuša iš suvokimo automatizmo, atveria lig tol neįsivaizduotą matymo perspektyvą, žavi vaizduotės galia. Perpratę Radausko pasiūlytas žaidimo taisykles, pamatome, jog ši poezija nėra nei tuščia, nei šalta ir kad joje „kas“ nemažiau svarbu nei „kaip“. Poetą nepaprastai domina ir jaudina žmogaus būties stebuklas, skaudina nemokėjimas juo džiaugtis, tuštybė ir paikumas, istorijos žiaurumas ir mirties neišvengiamybė, tik tuos jausmus jis išsako ne tiesiogiai, ne įaudrintų jausmų ar abstrakčių samprotavimų, bet išimtinai vaizdų kalba (rusų akmeizmo mokykla), emocijas perkeldamas į daiktus bei siužetą. Kiekvienas eilėraštis – lyg teatro scena, kurioje veikia nematomo režisieriaus, paties Radausko, sukurti personažai, tarytum atkeliavę iš kino, cirko, lėlių teatro, operetės, ir kurioje stebime jų „dramą“ (lietuvių avangardistų Jurgio Savickio ir Petro Tarulio jau pramintas kelias). „Drama“ gali vykti ir gamtoje, bet ir „gamta“ – lyg kartoninė butaforija. Šis pabrėžtas atsiribojimas ir sąlyginumas, kurį jau išbandė minėti lietuvių ekspresionistai, yra vienas radikaliausių Radausko pasirinkimų, išlaisvinusių kūrėjo vaizduotę, suteikusių eilėraščiui dinamikos. Ne būsena ar kontempliacija, bet intensyvus vyksmas, nuolatinė reiškinių metamorfozė yra dar viena esminė Radausko eilėraščio savybė: vis-

kas čia nerimsta, keičia pavidalus ir formas, „teka“, „liejasi“, susijungia ar išsiskiria tarytum sapne ar eksperimentiniame kine: „Jauna šokėja guli prie širdies / Pasenusio pasaulio. Patefonas / Per išsibaigusią plokštelę eina / Šlamėdamas kaip vėjas. O aušra, / Atplaukusi pro šaltą lango stiklą, / Nedrąsiai veidrody pasikartoja / Ir, gesdama lakuotame stalely, / Ant sienos mato temstančią graviūrą: / Siaurom akim japonų kurtizanę, / Kuriai suknelėj žydi chrizantemos, / O jai už nugaros iš gelsvo rūko / Bešaknis medis auga danguje.“ („Vakarinė aušra“). Kartu su ekspresyvia transformacija poetas mėgo sinestezijos principą – menų jungtį: „Vizualinis pasaulis čia skambus, melodingas ir judrus, o akustinis pasaulis – judrus ir spalvingas“[1] (Juozas Girdzijauskas): „Tirštoj, itališkoj dangaus mėlynėj / Su medžiai rieda tartum rutuliai, / Ir skamba vėjai slidūs ir stikliniai / Aplink medžius, dainuojančius žaliai“ („Peizažas“). Radausko eilėraštyje šis alogiškas estetinis žaismas, alcheminė spalvų, garsų, vaizdų gamyba, užsisklendimas menų Arkadijoje, yra, viena vertus, imanentinis, tai yra pats sau tikslas. Kita vertus, jis yra pajungtas gana tvirtam siužetui, kur netgi spalvos ir sąskambiai įgauna semantinį krūvį. Radausko plastiški, tapybiški bei muzikalūs eilėraščiai, kuriuose gamta virsta menu ir atvirkščiai, dažnai ir noveliški, kartasi – baladiški. Tai trečia išskirtinė savybė. Radausko meniniame kosmose vyksta dviejų jėgų – „pasaulio“ ir „pasakos“ – konfliktas, sudarantis siužeto pagrindą. Gyvenimą žmonės tvarko pagal racionalius dėsnius, įsivaizduodami protingu būdu susikursią laimę žemėje. Tai yra iliuzija, teigia poetas. Viską valdo iracionalusis gamtos, istorijos ir gyvenimo pradas, o žmonės tėra marionetės šiame žemės teatre. Pasaka, kur triumfuoja kvailutis trečias brolis, supratusį šį paradoksą, todėl Radauskas renkasi pasaką ir visą jos nelogišką stebuklingumą kaip šio pasaulio tiesą: „Klausau, ką Pasaka man gieda kaip lakštingala, / Pasauliu netikiu, o Pasaka tikiu.“ Prieš sugalvotą tvarką ir taisykles sukyla Radausko poetinė prigimtis ir nepasitenkinimas, eilėraštyje įgaunantis maišto, kovos, ironiškos katastrofos ar mažos apokalipsės pavidalus. Tai, kas nustumta į periferiją, nuslopinta, išginta, pamiršta, staiga pratrūksta, išsiveržia, griauna viską aplink, ardo taisykles, dėsnius, iš jų pasityčioja, išsilaisvina ir pasiekia savo esmės išsipildymą: „Pralaužę pasenusią tvorą, / Alyvos išskrido iš sodo / Ir skrenda per čiulbantį orą / Ir nuogos erdvėj pasirodo“ („Stebuklas“). Toks fantastinis sukilimas dažnai sudaro Radausko poezijos grožį. Poetas savo daiktų pasauliui stengiasi suteikti natūralų gyvenimą – kokį gyvena gamta, kur grožis, naivumas ir žiaurumas absoliučiai sutampa. Šiam destrukciniam pradui paprastai atstovauja vanduo ir ugnis („Gaisras panoptikume“, „Paklydęs girioje“). Pasakos „mechanizmas“ iškelia visą plejadą „žemojo“ pasaulio subjektų – kaukų, laumių, nimfų, skalbėjų, virėjų, kepėjų, auksakalių, studentų, arlekinų, akrobatų, lunatikų, prostitučių, šokėjų, kurtizanių, girtuoklių, prie kurių savo valiūkišku elgesiu dera ir aukštesnio rango mitų ar dramų personažai (Venera, Afroditė, Orfėjas, Otelas, Apolonas, Dzeusas, Panas, undinė). Radauskas mėgsta organizuoti šių pradų, apsvaigusių, apgirtusių – nuo vyno ar meilės – bakchanaliją, karnavalinį šėlsmą, mugę, turgų, kuria išlaisvintų aistrų stichiją, „jungdamas modernaus poeto sąmoningumą su mitinės pasaulėjautos impulsu“[2]. Taip scenoje pasirodo antgamtinės deivės, mūzos, jaunos ar senos raganos. Šios Moiros ne tik gali pražudyti naktigonėn išjojusius bernus, nušluoti

[1] Juozas Girdzijauskas, „Eilėraščio grožis ir prasmė“, in: *Radauskas: Apie kūrybą ir save,* Vilnius: Baltos lankos, 1994, p. 527–528.

[2] Viktorija Srupskelytė, „Dinamiškoji Radausko poezijos samprata“, in: *Radauskas: Apie kūrybą ir save,* Vilnius: Baltos lankos, 1994, p. 434.

žvejų kaimą („Kornelija“) ar apversti lekiantį taksi („Senelės darbai“), bet ir valdyti likimus, niekais paversti žmonijos pastangas, rašyti kruviną istoriją („Klio, istorijos mūza“), nes finalinė tiesa visada bus žlugimas, gaisras, naivios ir kartu ciniškos gamtos triumfas, destrukcijos pergalė. Radausko pasaulėjauta, aukščiausia jėga pripažindama iracionalų likimą, artima pagoniškam Antikos menui, siekusiam tobulo grožio ir harmonijos. Tačiau ji persmelkta ir moderniam žmogui būdingo nerimo, ambivalentiškų emocijų. Nekaltų žaidimų susikurtais ar pasiskolintais žaislais potekstėje glūdi ne tik ironija ar sarkazmas, bet ir autoironija, skepticizmas bei siaubas nuo minties apie žmogaus vienatvę, jo bejėgiškumą ir neišvengiamą mirtį, iliuzinę viltį gyventi amžinai, kuri yra tik greitai bėgantis laikas „į džiaugsmą didelį, kurio nėra“. Šių tamsiųjų spalvų gausiausia vėlyvojoje Radausko lyrikoje. Tačiau apskritai jo pasakos pasaulis nėra niūrus. Daugiau šviesus, nes poetas pasiūlo tai, kas įprastoje pasakoje atitinka laimingą pabaigą – viską suvokti kaip žodžio galią, kaip gebėjimą matyti ir jausti pasaulio grožį, kurį geriausiai perteikia menas. „Tokiu būdu H. Radausko poezijoje nejučiom išnyksta riba tarp gyvenimo ir meno, o tas priešybių suderinimas, Pasaulio ir Pasakos susiliejimas čia turi dvejopą prasmę: dorovinę ir estetinę. Dorovinė prasmė ta, kad žmogus, suvokęs, jog jis yra artistas, darosi dvasiškai atsparus visokioms negandoms: jis išmoksta pilnakraujiškai gyvent pagal savo prigimtį ir oriai numirti – panašiai kaip tas arlekinas, kuriam ‚meta tiesiai į širdį / Skambią ietį greita mirtis‘ (‚Arlekino mirtis‘). O estetinė prasmė ta, kad kūrybinio įkvėpimo valandą pasaulis kaskart atsiveria kaip naujas grožio stebuklas, kuriame susieja visos tikrovės ir meno galimybės“[3] (Juozas Girdzijauskas).

Radausko poezija, nesunkiai telpanti į vieną tomą, yra lietuvių literatūros pasididžiavimas. Suėmusi savin ankstesnės lietuvių ir pasaulio lyrikos patirtį, ji žengė didelį žingsnį pirmyn, išlikdama unikali ir nepakartojama lietuvių elitinės lyrikos reprezentantė. „Strėlė, pasiekusi savo taikinį, skrieja amžinai,“ – konstatavo Nyka-Niliūnas, kalbėdamas apie pomirtinę Poeto knygą.

Be poezijos, Radausko palikime nemažai vertimų (žymiai daugiau išvertęs, nei pats parašęs), vertingų laiškų (atskira knygele išleista susirašinėjimas su estų poetu ir kritiku Ivaru Ivasku bei latvių poete Astride Ivaska), keletas recenzijų bei straipsnių.

Radauskas mirė 1970 m. rugpjūčio 27 d. Jo palaikai ilsisi Vašingtono Syder Hilo kapinėse.

Siūloma literatūra: Silvestras Gaižiūnas, „Henrikas Radauskas“, in: *Lietuvių literatūros istorija. XX amžiaus pirmoji pusė. Antra knyga*, Vilnius: LLTI, 2010; Juozas Girdzijauskas, „Transformacijos principas“, in: *XX amžiaus lietuvių literatūra*, Vilnius: Vaga, 1994; *Henrikas Radauskas: Kūrybos studijos ir interpretacijos*, sud. J. Katkuvienė, Vilnius: Baltos lankos, 2001; Vytautas A. Jonynas, *Rinktiniai raštai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006; Vytautas Kubilius, *XX amžiaus literatūra: Lietuvių literatūros istorija,* Vilnius: Alma littera, 1995; Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Dienoraščio fragmentai 1976–2000*, Vilnius: Baltos lankos, 2003; *Lietuvių egzodo literatūra*. 1945–1990, red. K. Bradūnas, R. Šilbajoris, Vilnius: Vaga, 1997; Dalia Satkauskytė, *Lietuvių poezijos kalbinė savimonė: Raidos tendencijos*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996; Marijus Šidlauskas, „Kas gi sukūrė Radauską?“, in: *XX amžiaus literatūros teorijos: Konceptualioji kritika*, sud. A. Jurgutienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010; Rimvydas Šilbajoris, „Henrikas Radauskas ir jo mirties teatras“, in: Rimvydas Šilbajoris, *Poezijos skaitymai*, Chicago, 2004; Viktorija Skrupskelytė, „Dinamiškoji Radausko poezijos samprata“, in: *Radauskas: Apie kūrybą ir save,* Vilnius: Baltos lankos, 1994.

[3] Juozas Girdzijauskas, ten pat, p. 239–540.

Henrikas Radauskas

ANGELAS IR SESUO ANGELIKA

Naujagimis angelas, – jis dar negali paskristi, –
Nusilpusiom rankom įkibęs į medžio šakelę,
Vos girdimai rauda. Jis bijo į žemę nukristi,
Jis užverktą veidą į gęstantį debesį kelia.

Našlaičiai, porom surikiuoti, mieguistame parke
Praeina ploni ir geltoni kaip žydinčios pienės.
„Sesute Angelika, medyje angelas verkia.“
„Ir vėl tu pradėsi kliedėti, eime vakarienės.“

BALTI MALŪNAI

Balti malūnai mala laiką,
Ir laikas byra ant kalnų,
Ir gruodžio šaltos rankos laiko
Bažnyčios bokštus už sparnų.

Ir jie paskristi nebegali,
Ir aš paeiti negaliu.
Ir kas dabar pasieks tą šalį,
Kur faunas miega tarp gėlių
Ir mėnuo groja rageliu?

DAINOS GIMIMAS

Aš nestatau namų, aš nevedu tautos,
Aš sėdžiu po šakom akacijos baltos,

Ir vėjas dangiškas į jos lapus atklysta,
Ir paukštis čiulbantis joj suka savo lizdą,

Ir skamba medyje melodija tyli,
O aš klausausi jos ir užrašau smėly,

Ir vamzdį paimu, ir groju, ir dainuoju
Su vėju ir paukščiu ir su medžiu baltuoju,

Ir ūžia debesys nežemiškos spalvos
Virš tos dainuojančios ir grojančios kalvos.

FONTANAS

Ant cementinės urnos guli parke
Geltonas lapas. Didelis ruduo.
Fontano liūtui liejasi pro gerklę
Pasidabruotu upeliu vanduo.

Stambiais geltonais lapais liepos verkia.
Dvi varnos kranksi nežinia kodėl.
O liūtui liejasi vanduo pro gerklę,
Ir aukso klevas dreba kaip žvaigždė.

GĖLĖ IR VĖJAS

Gėlė pasakė vėjui, kad ji pražys rytoj,
O vėjui pasigirdo, kad ji pasakė „tuoj“, –
Tas pakuždėjo broliui, o brolis dar kitam,
Jauniausiam ir linksmiausiam, kvailam ir nerimtam.

Ir tas atvarė debesį ir ėmė pilti lietų
Ir saulės krosnį išpūtė, kad ji karščiau spindėtų,
Ir visą kaimą sujaukė ir dūko be galvos
Ir trankės klausinėdamas, kurios ji bus spalvos.

Ir nutarė nelaukusi pražyst gėlė gera,
Ir plyšo drėgno pumpuro žalia skara, –
Gėlė baltai pražydo, ir baltą gėlę tą
Lingavo vėjas šaukdamas: „Balta, balta, balta!“

GIRTUOKLIS GRĮŽTA NAMO

Kai tu, šventa šeima, ilsies,
Girtuoklis vidury nakties
(Jo klauso liepos ir vežikai
Ir neužmigę katalikai)
Dainuoja apie mergeles,
Ir darželes, ir rūteles.

Jam grindinys kaip ratas sukas,
Jį stumdo lempų spinduliai,
Ir mažas auto kaip šuniukas
Jį puola, lodamas žaliai.

Jis mašinai per snukį duoda:
„Daugiau nebenorėsi lot!“
Bet auto meta jį į juodą
Klaną ir pradeda kvatot.

Jis mašinos juokų neboja,
Klane gulėdamas dainuoja.

Dainuoja apie žirgelius,
Ir mergelius, ir darželius
Girtuoklis vidury nakties,
Kai tamsta, angele, meldies.

HOMERO JAUNYSTĖ

Aš gėriau putojantį pieną,
Aš valgiau nežemišką duoną,
Žiūrėjau į žėrinčią dieną:
Į žydinčią gėlę raudoną.

Man piemenys grojo vamzdeliais
Pavėsyje aukšto platano,
Ir bitės auksiniais indeliais
Man kvepiantį medų gabeno.

O, kaip man beprotiškai sekės!
Man vynuogės nokti skubėjo,
Ir sunkios, įsirpusios kekės
Laimingos prie lūpų virpėjo.

Su lyra klajodami dviese,
Mes karą ir kardą giedojom
Ir vasarą aukštą ir šviesią
Ir riedančią bangą po kojom.

O žvaigždės, pradėjusios kilti,
Ant jūros rankas auksines
Uždėjo ir liepė nutilti,
Kad ji neprikeltų manęs.

KAŠTANAS PRADEDA ŽYDĖT

Velniop nueina aukštas menas,
Ir nebegalima liūdėt,
Kada pavasarį kaštanas
Už lango pradeda žydėt.

Jis verčia lyti karštą lietų
Ir pūsti vėjus iš pietų,
Jis žydi taip, kad išsilietų
Kaip upės širdys iš krantų,

Kad nuo stalų nulėktų knygos,
Kad alptų tvankūs vakarai,
Kad imtų siausti tokios ligos,
Kurių nežino daktarai,

Kad viskas degtų ir putotų,
Kad paukščiai švilptų, kol užkims,
Kad naktį motinos raudotų,
Namo negrįžtant dukterims...

O medžiuos dega tylios žvakės –
Baltuos žieduos rausvi taškai, –
Ir pareini namo apakęs,
Ir plunksna rašalą taškai.

KATĖS

Čia gyvena persiškos katės,
Nesirūpinančios vaikais.
Kambarys, jų kūnus pamatęs,
Ėmė klotis lėtais šilkais.

Jos nuėjo per kilimo taką
Ir ištirpo šilko klane.
O nuo sienų muzika teka,
Susikaupus ąsočio dugne.

Natiurmorte, sklaidydamas tamsą,
Tyliai liejasi žemas do.
O vandentieky tragišką Brahmsą
Repetuoja pamišęs vanduo.

Pergamentu apvilktas tomas
Zaratustrą cituoja sapne,
Ir praeina katės fantomas,
Atsimušęs šilko klane.

LIETUS

Lietus plonom stiklinėm kojom
Po visą sodą bėginėja.
Lazdyno žalsvos šakos moja,
Džiaugsmingai krūpčioja alėja.

Miško aikštelėj senas beržas
Iškėlė žalią kiaurą skėtį,
Ir iš vandens purienos veržias
Pasaulį auksu sužavėti.

Geltonu vingiu žaibas liejas,
Nurieda dundesys platus.
Po visą žemę bėginėja
Stiklinėm kojom tas lietus.

MERGAITĖ PAJŪRY

Dvi rausvos mergaitės kojos
Nueina jūros krantu.
Tai jų mano sapnas jieškojo,
Klajodamas tiek naktų.

Jos eina tarp kriauklių, žolelių,
Jos mindo baltas putas,
Ir puola širdis ant kelių
Prieš tas žydinčias radastas.

PASAKA

Pro dūmus traukinio, pro vielas telefono,
Pro užrakintas geležies duris,
Pro šaltą žiburį, beprotiškai geltoną,
Pro karštą ašarą, kuri tuojau nukris,

Pro gervių virtinę, kuri į šiaurę lekia,
Pro gnomų požemiuose suneštus turtus –
Atskrenda Pasaka, atogrąžų karšta plaštakė,
Ir mirga margas spindulių lietus.

Septynias mylias žengia vaiko koja.
Našlaitės neliečia vilkai pikti.
O Eglės broliai dalgiais sukapoja
Jos vyrą Žaltį jūros pakrašty.

Voras su trupiniu į dangų kelias.
Kalba akmuo ir medis nebylys.
Ir jieško laimės, ant aklos kumelės
Per visą žemę jodamas, kvailys.

Pasaulis juokiasi, paspendęs savo tinklą
Ant žemės vieškelių, takelių ir takų.
Klausau, ką Pasaka man gieda kaip lakštingala,
Pasauliu netikiu, o Pasaka tikiu.

PAVASARIO NAKTIS

Skambi lakštingala triukšmingai gieda.
Alyvom kvepia senstanti naktis.
O žalias mėnuo per medžius atrieda
Ir ima šviesti tiesiai į akis.

Atsiminimai skrenda mėnesienoj
Kaip angelai, ir aš nebegaliu
Užmigt nuo liepos silueto sienoj
Ir nuo žalių mėnulio spindulių.

O laikrodis kartoja seną melą,
Kad laimė šypsosi, kad ji gera,
Ir bėga jo tiksėjimas per stalą
Į džiaugsmą didelį, kurio nėra.

RAUDONI MEDŽIAI

Raudonų medžių kaip sargų
Apstotas nerandu sau vietos.
Kiekvieną rudenį sergu
Nostalgija ne šios planetos.

Tu nusiminęs nueini,
Tu liūdną savo žingsnį lėtini,
Naktis, galinga ir švelni,
Tau duoda rūbą fioletinį.

RUDENS VEIDAS

Aš mačiau šiandie veidą rudens,
Liūdną veidą tarp lekiančių lapų.
Gilumoj geležinio vandens
Jam nuo ašarų akys sušlapo.

Gilumoj, kur be galo tylu,
Šitas liūdintis veidas gulėjo,
Negirdėjo lėtų spragilų
Nepavargstančio, aklo kūlėjo.

Abejingi, laimingi lašai!
Visas oras nuo lapų geltonas.
Tu kaip orkestrą lietų prašai,
Kad jis lietųsi tirpstančiais tonais

Visada, visada, visada,
Kad lietus niekuomet nepraeitų.
Kad stovėtų šita valanda,
Tartum marmuro deivė balta,
Tarp užmiegančių, giedančių fleitų.

STRĖLĖ DANGUJE

Aš – kaip strėlė, kurią paleido vaikas
Į baltą obelį žaliam pajūry,
Ir debesis žiedų, tarytum gulbė,
Mirgėdamas į bangą nusileido,
Ir stebis vaikas ir negali putų
Atskirti nuo žiedų.

Aš – kaip strėlė, kurią stiprus ir jaunas
Medžiotojas į praskrendantį arą
Paleido, bet į paukštį nepataikė
Ir sužeidė didžiulę seną saulę
Ir visą vakarą krauju užpylė,
Ir numirė diena.

Aš – kaip strėlė, kurią netekęs proto
Kareivis priešo apsuptoj tvirtovėj
Paleido naktį į galingą dangų
Prašyt pagalbos, bet, neradus Dievo,
Strėlė klajoja tarp šaltų žvaigždynų,
Nedrįsdama sugrįžt.

ŠVENTĖ PARKE

Šitas klumpantis muzikos ritmas,
Ir lengva lyg pūkelis širdis,
Lyg pūkelis, kurs sukasi skrisdamas,
Ir nežinoma ateitis.

Linksmas vynas putoja ir laistos,
Plaukia balsas, švelnus ir gilus.
O žvaigždžių neužgyjančios žaizdos
Pro pavasarį žiūri į mus.

Mes nuklystam į juodas alėjas,
Į pražydusių medžių kvapus,
Kur mėnulis liūdėdamas liejas –
Kaip aliejus – į liepų lapus.

VAKARAS

Vakaras. Nereikia nieko,
Tik sėdėti ir žiūrėt,
Kaip ta saulė mus palieka,
Ir lyg vakaras žėrėt.

Ir matyt, kaip upėj gluosnis
Atsispindi ir lanka,
Ir kaip žemę ima glostyt
Šilto vakaro ranka.

Ir girdėt ties galva skrendant
Nepažįstamus paukščius,
Ir matyt į naktį brendant
Kažką murmančius medžius.

Taip sėdėti ir žiūrėti
Be jokios, jokios minties
Ir jau nieko nenorėti,
Nieko, nieko, net mirties.

VENEROS GIMIMAS

Žaibas muša į okeaną, įtūžusi banga meta ją iš gelmių į krantą, ir jinai stovi ligi kelių vandeny, visa aplipusi dumblu, apraizgyta lašančiais žolių tinklais. Maži krabai bėga jos kūnu žemyn, jūros žvaigždės ir jūros ežiai krenta jai nuo galvos ir pečių, grįždami į savo drėgną tėvynę. Iškėlusi rankas, ji trinasi smėliu apneštas akis, kurios dar tebemato koralų ir vandens anemonų girias, elektros žuvis ir nutekančių formų, švelniausių spalvų gyvūnus: gelmių plėšikus, apsimetusius rojaus gėlėm.

Žaibas muša į žvejų kaimelį, prisiglaudusį tarp uolų, kelios lūšnos nuvirsta į jūrą,– jai nebėra ko bijoti: dangus sunaikino jos gėdingo gimimo liudininkus. Debesis nusileidžia žemyn, kietom srovėm nuplauna dumblą nuo jos kūno, kuris sušvyti perlamutro vaivorykštėm besileidžiančios saulės šviesoj. Išsilijęs, jis pridengia ją permatoma skraiste, ir jinai, atsargiai kvėpuodama neįprastai aštriu žemės oru, šypsodamasi sau pačiai, eina pajūriu į artimiausią smuklę, kur dar šiąnakt su pravažiuojančiu pirkliu pradės savo linksmą ir purviną, begalinių triumfų kupiną žemės gyvenimą.

VIENARAGIS

Iš flamandiško kilimo, blunkančio oro šilkinio,
Ar iš pasakos, kur sakalai ir alchemikai miega,
Jis iššoka, akim kaip žibuoklėm nušviesdamas pievą,
Ir nubėga per skambantį mišką – gražus vienaragis.

Sakalai, nusigandę, pro virpantį medį pakyla,
Ir alchemikai braižo ant stiklo ugningą figūrą,
O heraldiški liūtai nuo skydo nušoka į žemę,
Ir jų aukso karūnos po pasakos orą pabyra.

Vienaragis įeina į juodą, užnuodytą upę,
Ir vanduo, tartum stiklas, giedrėja ir plaukdamas gieda,
O ištroškę žirgai ir lakštingalos vandenį geria,
Ir su naščiais nuo kalno atbėga prie upės merginos.

Vienaragis, sužvengęs, nuo kailio vaivorykštę krato,
Ir merginos rieškučiom žaibuojančius deimantus beria,
O jis grįžta per mišką į niekad nebuvusį laiką,
Kur kiti vienaragiai po liūdinčiu ąžuolu ganos.

ŽIEMOS DAINA

Sūkuriuotom gėlėm, pasiklydusiais paukščiais,
Nepaeinančiais, griūnančiais sniego kalnais
Apsitvėrė žiema, – neįžiūrimais aukščiais,
Nepagaunamais, alpstančiais tonais švelniais.

O eilėraštis gimsta – kaip vėjas – iš nieko
Ir skambėdamas bėga pusnim neramus,
Bet negali daina prasimušti pro sniegą
Ir sugrįžta – kaip vėjas – į savo namus.

Tomas Venclova

NENUGALIMOJI ARKADIJA

Atsiverskime pirmą pasitaikiusį Henriko Radausko knygos puslapį:

JUNIPER COUNTY

Čia baltas medis tyliai ganosi,
Šaltiniai šnekas mandagiai,
Ir, kaip senoviniuos romanuose,
Ant rožių nutupia drugiai,
Augina džiną kadugiai.
Ir šitą džiną geria jūrininkai,
Kol juos laivan grąžins gaidys,
O gal ne jūrininkai, – mūrininkai,
Kurie bažnyčią pastatys.
Aplink šventorių avys ganosi,
Banguoja miežiai ir rugiai,
Ir, kaip senoviniuos romanuose,
Su rožėm kalbasi drugiai,
Augina džiną kadugiai,
Šaltiniai šnekas mandagiai.

Tai anaiptol ne pats žinomiausias – ir ne pats geriausias – Radausko eilėraštis. Ir vis dėlto jame jau matyti visas poetas. Įstabiai grakštus, nepripažįstąs netikslaus rimo, išskydusio metro, atšipusio sakinio. Mokąs taupiai ir įspūdingai naudoti aliteraciją. Gerbiąs griežtą struktūrą, aidus, atliepimus, kurie gal ir yra poezijos esmė. Sklidinas ypatingos, truputį senamadiškos, ironiškos elegancijos. Nevengiąs pabrėžti savo „užsienietiškumo“ – netgi eilių pavadinime. Mat, poetas visada yra užsienietis, jau todėl, kad ateina iš savo uždaro ir vienintelio pasaulio. Tas Radausko pasaulis knygiškas – „kaip senoviniuos romanuose“, – ir, bent šiame eilėraštyje, gražiai idiliškas: drugys, šaltinis ir rožė virsta lengvabūdžiais pašnekovais, o medis įgyja kiek daugiau gyvybės, negu jam Dievo duota. Poetas suvokia, jog tas pasaulis nėra visiškai tikras, tačiau didžiuojasi jo dirbtinumu. Ir eilėraščio centre nepastebimai sugretina savo amatą su dviem senoviniais, bemaž mitiniais amatais – jūreivio ir statytojo. Nes rašymas yra ir nesibaigianti statyba, ir amžina kelionė.

Pomirtinis rinkinys, sudarytas jau ne paties poeto, o jo draugų, išleistas bibliofiliškai, su pietetu ir meile (nors su viena rimta klaida – sukeisti vietomis 72 ir 73 puslapiai). Vis dėlto šitokie rinkiniai kiekvienam poetui paprastai būna sunkus egzaminas. Autoriaus neperžiūrėta, nesukomponuota, iš likučių sudaryta knyga retokai virsta reikšmingu literatūriniu faktu. Radauskas šį egzaminą, kaip ir daugumą poetinių egzaminų, išlaiko itin garbingai. Jo paskutinioji knyga visiškai vientisa – sakytume, kristališkai vientisa. Praėjus dešimtmečiui po mirties, gerai matyti, kad tokia yra visa Radausko kūryba. Jos dėsniai pasikartoja kiekviename atskirame kristalėlyje – kiekviename eilėraštyje; gal ir kiekvienoje eilutėje, kiekvienoje žodžių sandūroje.

Henrikas Radauskas yra mūsų literatūros klasikas ir Lietuvos pasididžiavimas. Išeivijoje tatai pripažinta jau seniai. Čia esama Radausko kulto – jis, beje, nesunkiai pastebimas ir šios knygos įvade bei jos baigiamajame žodyje. Tačiau svarbiau už kultą – kuris poetams paprastai neišeina į sveikatą – yra tai, kad daugelis mūsų Radauską moka atmintinai, cituoja laiškuose ir pokalbiuose, tiesiog myli. Jis yra dažnos asmenybės dalis. Šiais laikais poetui tai labai retas daiktas. Ir taip yra ne tik išeivijoje, bet ir Lietuvoje: nors ilgus dešimtmečius Radauskas ten buvo beveik neprieinamas, visada atsirasdavo žmonių, kurie persirašinėdavo, rodydavo kitiems, kartodavo Radausko posmus. Draugų susibūrimuose dešimtis kartų išgirsdavau: „Jie kirviu sukapojo žodį“, „O laikrodis kartoja seną melą, kad laimė šypsosi, kad ji gera“. Arba ir ką nors žymiai lengvesnio, padykusio – „Nuo kalno upėn ritasi peizažas“, „Mušta, Maryte, tavoji korta“. Iš tikro puiku, kad šiandien į Lietuvą viešai sugrįžo beveik visa, – nors ir ne visa, – ką Radauskas parašė. Vis dėlto esama istorinės teisybės ir atpildo pagal nuopelnus.

Kad aukštas Radausko vertinimas yra teisingas, aišku iš pirmojo žvilgsnio. Šalia savo amžininkų jis atrodo maždaug taip pat, kaip Maironis atrodo šalia Vaičaičio, Armino ir Kudirkos; anieji verti dėmesio, istoriškai reikšmingi, netgi savaip įdomūs ir patrauklūs, bet tik Jonas Mačiulis – neabejojamas poetas „iš Dievo malonės“. Ir čia visiškai nesvarbu, kad Radauskas dauguma atžvilgių yra Maironio antipodas, o jųdviejų epochos diametraliai skiriasi. Abiejų poetų lūpomis prabyla tarsi pati lietuvių kalba – tiek tobulai, kiek tuo laikotarpiu įmanoma. Todėl kiekvienas jų eilėraštis – aiškus, perregimas, žavingas – virsta nedidele švente. Radausko geometrinis tikslumas ir saikas, jo muzika, jo santūrus, protingas humoras dar niekieno pas mus nebuvo pralenkti ir gal nebus pralenkti.

Ne sykį buvo kalbėta apie Radauskui būdingą distancijos pojūtį. Be to pojūčio poezija, ypač mūsų amžiuje, negyvena. Radauskas siekia objektyvaus tono, vengia emocijų ir net pirmojo asmens (jeigu kas ir prašneka pirmuoju asmeniu, tai veikiau šešioliktojo amžiaus statula, ne autorius). Jis tiesiog pasakoja istorijas – niūrokas („Dinastijos galas“), siurrealistiškai fantastiškas („Tristanas ir Izolda“), viltingas („Paklydęs girioje“); muzikuoja, kaip jo mėgstamieji baroko kompozitoriai; žaidžia spalvomis, kaip Bonnard'as. Sakytum, užsiiminėja savojo pasaulio fenomenologija – aprašinėja, aiškina, tikslina. Ne jausmas, o regėjimas, klausa ir sąmonė yra jam svarbiausios žmogiškosios galios; ir jos leidžia pagauti keistus, bet ryškius, neginčijamai radauskiškus pasaulio bruožus – spektrą, kuriame vyrauja žaluma ir rausvumas, bet taip pat ir auksas; muziką, kurioje gaudžia atsargūs trimitai ir skamba *oboe d'amore.*

Tačiau laikas pasakyti ir tai, kas dėl Radausko kulto ligi šiol būdavo maždaug nutylima. Ta poezija nuostabiai vientisa – bet drauge ir vienoda. Ji labai atgaivina lietuviškuosius kalbėjimo būdus, bet joje slypi ir naujo automatizmo, naujos stingdančios normos pavojus. Joje gal kiek per daug delfinų, faunų ir princų, per dažnai puikaujamasi mitologiniais ir istoriniais vardais, egzotiškais terminais. Kartais ji padvelkia salonu, net tokiu salonu, kuris yra tolokai nuo sostinės ir dėl to itin stengiasi ją vytis. Tiesa, Radauskas paprastai pats tą suvokia ir tuo žaidžia. Ir vis dėlto... Kažkur esama ir pigios *fin de siecle* butaforijos, kabareto, nevisiškai suderinto su bendrąja eilėraščio tonacija („Kaip naujagimio perlo, žvaigždės / Rausvas kūnas juoduos mezginiuos“); kažkur – perdėto melodramatizmo,

kuris kenkia, pavyzdžiui, „Mėsinės“ pirmajam posmui (kai tuo tarpu antrojo nepasigėdytų nė pats Mandelštamas); kažkur pasigirsta aleksandrizmo aidai, švystelėja nefunkcionalus įmantrumas, kuris poezijai niekad nebuvo naudingas; kažkur europietiška elegancija beveik paliečia tą ribą, anapus kurios ji virsta snobizmu ir poza. Beveik paliečia, nors praktiškai niekada neperžengia (tuo tarpu, sakykime, Mieželaitis visas yra anapus tos pavojingos ribos).

Be to, Radausko formalinis korsetas labai jau ankštas; etiketas nors ir žavingai griežtas, bet gal perdėtai griežtas. Lietuvių poeziją Radauskas išlaisvino nuo daugybės įkyrėjusių štampų ir draudimų, nuo vadinamojo papievių lyrizmo, nuo pseudopatriotinės retorikos. Tačiau kiek galimybių, kiek temų, kiek žodžių jis atmeta „iš kalno“! Jis anaiptol neslėpė savo literatūrinių antipatijų. Kaip rašo Alfonsas Nyka-Niliūnas, priskirdavo prie *betes noires* kategorijos Goethe, Balzacą, Eliotą, Th. Manną, tvirtindavo, jog Claudelis esąs grafomanas, o Tolstojus nesugebąs suregzti padoraus sakinio. Žinoma, tokios pažiūros, anot to paties Nykos-Niliūno, veikiausiai buvo „konversaciniai manierizmai“. Antra vertus, kiekvienas turi teisę turėti tokias pažiūras, kokios jam patinka, o antipatijų aštrumas tik padeda kurti originalią poetinę sistemą. Ir vis dėlto matyti, kad kažkas labai svarbaus literatūroje Radauskui buvo svetima.

Jis nėra, beje, ir tipiškas modernistas. Jei modernizmas įteisina „išcentrines“, polifoniškas struktūras, jungia nesuderinamus, stilistiškai priešiškus elementus – Radauskas, nepaisant nieko, yra gerokai „įcentrinis“, išsaugo vientisą eilėraščio kompoziciją, stilių ir toną. Jo eufonija ar rimavimas, palyginti su modernistais, labai senoviški. Tikrai, tai jau truputį per daug – tūkstančiai eilučių ir nei vieno netikslaus ar disonuojančio rimo! Tai juk vėl tam tikras suvienodėjimas. Pavyzdžiui, norint lietuviškai tiksliai rimuoti, tenka labai dažnai vartoti būsimojo laiko trečiąjį asmenį – kitaip vyriškųjų rimų stinga; o būsimasis laikas, žiūrėk, ir nuskamba dirbtinai. Nors tiesą sakant, tokie dalykai kaip tikslus rimavimas ir taisyklingas metras nenusidėvi per greitai. *Kitokios* poezijos fone jie vėl gali pasidaryti reikšmingi.

Kiekvieno poeto pasaulis yra vienkartinis, ir nedera jo smerkti už apribojimus, kuriuos jis pats sau pasirenka. Bet reikalai atrodo kiek kitaip, jei kalbame apie literatūrinį procesą. Reakcija prieš lietuviškosios lyrikos štampus, – nors ji būtina, – kartais gali susiaurinti poezijos plotą, pakirsti poetinį alsavimą. Radausko pasaulis dažnai yra lėliškas, apšviestas dirbtine šviesa, ir autorius jame ne tiek magas, kiek sumanus prestidigitatorius, krutinąs virvutėmis medinius angelus ir sidabro žirgus. Vėl pabrėšiu: tai nėra kaltinimas, tai veikiau bandymas – gal nevykusia metafora – aprašyti Radausko poetinį fenomeną. Radauskas pirmasis Lietuvoje gerai pajuto ir atskleidė sąlygišką poezijos pobūdį. Tik jokiu būdu nereikia užmiršti, kad esama – ir turi būti – kitokių fenomenų, ne taip stipriai akcentuojančių sąlygiškumą, uždarumą ir žaismą.

Net ir nepažinojęs Henriko Radausko – esu jį matęs vieną vienintelį sykį Kaune, būdamas šešerių metų amžiaus, – galiu pasakyti, jog jis buvo inteligentas ligi gyvo kaulo, o tai ne toks jau dažnas reiškinys mūsų literatūroje. Nors ir praleidęs vaikystę Lietuvos kaime, Radauskas buvo ne kaimo, bet miesto (Europos, ne Amerikos miesto) žmogus, vienas iš pirmųjų tikrų lietuvių „urbanistų“, ypač ta prasme, kuria urbanizmas siejasi su būdvardžiu urbane. Buvo meno žinovas ir fanatikas, dandy, visada svetimkalbis ir prašalaitis tarp kitų

mūsų poetų – truputį Gautier ar George, truputį akmeistas, truputį skamandritas. Kartais ir jo eilės primena tobulus vertimus (greičiausiai iš prancūzų kalbos). Ne vieno sakyta, kad lietuviška aplinka – ypač parapinė aplinka išeivijoje – buvo Radauskui svetima. Jo eilėraščiuose itin sunku įžvelgti kokį nors įprastinį lietuvišką motyvą ar mitą, nusistovėjusią poetinėje kalboje peizažo detalę; netgi artojas, kurį išmeta „į karštą dangų vyturio giesmė“, lygiai tiek pat itališkas ar olandiškas, kiek ir lietuviškas. Radauskas yra stačiai apsvaigęs Europa. Tradicine, amžina Europa, jos pastatais ir muziejais, jos viduramžiais, Renesansu – ypač Renesansu – ir dabartimi. Kadaise Mandelštamas, bene vienas iš svarbiausiųjų Radausko mokytojų, apibūdino akmeizmą keturiais žodžiais: „toska po mirovoj kul'ture“ – pasaulinės kultūros pasiilgimas. Tiksliau neįmanoma apibūdinti ir Radausko. Gal kartais jis užčiuopia ne pačius giliausius tos išsiilgtosios kultūros sluoksnius, pernelyg žavisi vardais, citatomis, gražiais motyvais; bet vis dėlto užčiuopia labai daug.

O čia ir slypi jo lietuviškumas. Nes Radausko poezija, man rodos, tobulai įkūnija vieną itin svarbią lietuvių kultūros epochą – nepriklausomybės epochą. Svarbiausieji jo kūriniai parašyti jau netekus nepriklausomybės, bet jis visas dar ten – mažoje, atkaklioje tarpukario Lietuvoje. Iš ten jo taisyklinga kalba, jo vaizdai, metaforos, personifikacijos, visas jo poetinis įkarštis. Nepriklausomybė Lietuvai buvo reikšminga dviem atžvilgiais: pirma, lietuviai tada įgijo pasitikėjimo savo jėgomis, antra, Lietuva atsidarė pasauliui, gavo progų lyginti savo tradiciją su senesnėmis ir labiau nusistovėjusiomis tradicijomis. Abu šie dalykai – bebaimis tikėjimas savimi ir jautrus dėmesys pasauliui – yra nepaprastai būdingi Radauskui. Tai, kas tuometinei lietuvių kultūrai buvo veikiau galimybė ir idealas, Radausko eilėse virsta kūnu.

Sakoma, kad Radauskas buvo pirmas lietuvių poetas, ne tik teoriškai pripažinęs, bet ir darbu įrodęs, jog menas yra pats sau tikslas. Sutikčiau su ta mintimi – ir vis dėlto nevisiškai. Be abejonės, menas jam buvo aukščiau už visa kita. Bet pirmiausia dėl to, kad menas yra būdas *kažką išsaugoti*. Išsaugoti bent tokį dalyką, kaip vienos epochos kalba. O tai reiškia – išsaugoti ir pačią epochą.

Lietuva, kurios nebėra ir tuo pačiu pavidalu jau nebebus, ilgam laikui įrašyta Radausko puslapiuose. Pats jo sąlygiškumas, lėliškumas, trapumas kažkaip atitinka ano meto Lietuvos trapumą ir laikinumą (beje, ir kitas, visiškai kitos mokyklos poetas – Vincas Mykolaitis-Putinas – sugebėjo perteikti tą laikinumą gerame eilėraštyje „Lėlių baladė“). Jo kartais keistoki kalbiniai įpročiai – tenykščiai įpročiai, jo dendizmas – tenykštis dendizmas. Bet tą Lietuvą, tą mažą kalbos ir kultūros salą, jis gina nei kiek neblogiau už trojėnus, gynusius savąjį Akropolį.

Radausko pirmtakai akmeistai ilgainiui susidūrė su istorija, virto pilietiniais, netgi politiniais poetais. Pats Radauskas, sakytum, to išvengė. Jeigu jis kalba apie karą, badą ir marą – tai karas, badas ir maras, prieš keturis šimtus metų ištikę pusiau mitinę Italiją. Jeigu prašneka apie egzilį – nors čia jo balsas suskamba kaip reta skaudžiai,– tai tik Odisėjo egzilis, ne Vorkutos lageriai, ne Baltimorės fabrikai. Radausko erudicinis pasaulis arčiau mito ir misterijos, negu politikos. Tačiau tai ir yra savotiškas atsakymas į problemas, kurias laikas pasiūlė tautai ir žmonijai. Taip, visata griūva ir byra, bet joje lieka herojiški gestai, tobulos eilutės, amžinos citatos. Bonnard'o kobaltas, ultramarinas ir cinoberis įveikia pamišimą. „Tris tūkstančius metų negęsta gaisrai, / Homeras hegzametru rašė gerai.“

Ligi šiol nėra aprašyta Radausko asmeninė mitologija – o ji labai įdomi. Nėra labai svarbus faktas, kad jis, kaip ir daugelis poetų, mini graikiškus ir romėniškus dievybių vardus. Reikšmingos yra giliosios mitinės struktūros, kurias įžvalgesnė analizė galėtų atskleisti bemaž kiekviename jo eilėraštyje. Sakysime, Radauskui svarbi mitologinė vertikalė, vienijanti požeminį pasaulį, žemę ir dangų („Naktis“, „Iškeliavimas“). Jam svarbus pasaulio medis – Perkūno ir Jupiterio ąžuolas („Keistas pavasaris“, „Sugrįžimas“). Yra tam tikrų vaizduotės savotiškumų – šit, vanduo, tradicinėje mitologijoje reiškiąs gyvybės, atsinaujinimo pradą, Radausko paprastai siejamas su žlugimu ir mirtimi („Statulos prie vandens“, „Paklydęs girioje“). Kitur juntama astrologijos, gal ir alchemijos įtaka (gana neįprasti, beje, tie Radausko žvaigždynai – Drakonas, Meškinas). Viena kita Radausko papasakota mitinė istorija, keistumu rungtyniaujanti su Klingsoro pasaka ir kitais vokiečių romantikų padavimais, galėtų būti interpretuota Freudo ar veikiau Jungo terminais („Tristanas ir Izolda“). Rasime jo eilėraščiuose ir Feniksą – „purpurinį mokytą paukštį“, ir atgyjančią statulą, ir archajišką pokštininką Arlekiną („La Sorella della Luna“), ir pačią Luną – moteriškumo ir beprotybės deivę. Rasime vaisingumo bei žemdirbystės mitologinį kompleksą, kurį prieš du šimtus metų – ir visiškai kitaip – pavertė savo kūrybos ašimi Donelaitis:

Kaip pamoką kasmet gamta kartoja
Žalumą. Juokiasi žalia prasmė
Aštriais daigais...
Melsvi malūnai gaudo jauną vėją,
Rausvi griaustiniai rieda virš kalvų,
Ir laumė, debesį praplėšus, lieja
Į žemę vyną septynių spalvų.

Tačiau dažniausios ir reikšmingiausios bene bus dvi mitinės temos. Pirmoji – karnavalas, šventiška drama, kurioje neatskiriamai sutampa ruduo su pavasariu, mirtis su atgimimu, dangus su pragaru, būtis su nebūtimi („Cirkas iškeliauja“, „Keistas pavasaris“). Ir antroji tema – Arkadija, šalis, kur „mėnuo groja rageliu“, įsikūnijanti tai Venecijoje, tai Spinozos Olandijoje, tai Juniper County, tai tiesiog prarastoje tėvynėje. Arkadija, kuriai grasina visos dangaus ir žemės galybės, kurios jau nebėra, bet kurios nei erdvė, nei laikas niekada neįstengs nugalėti.

Anapus ironijos ir žaismingumo Henriko Radausko poezijoje beveik visada glūdi siaubas. Paskutiniajame rinkinyje jis ypač juntamas. Kartais išvirsta praeities legendų transformacijomis, kartais ekspresionistiniais vaizdais („Susprogusiam veidrody“), kartais skaudžiu susimąstymu, vėlyvajam Radauskui būdingais saulėlydžio, irimo, nykimo motyvais. Savotiškiausias ir tipiškiausias gal bus antrasis rinkinio eilėraštis – „Žmogų žemė pagimdė“. Jis modeliuotas lyg pagal indėnų, lyg pagal Australijos čiabuvių mitą (nors poetinė vaizduotė ir šičia lieka europietiška). Žmogus autochtonas, atsiradęs iš žemės, pranyksta ir sutampa su žeme; gamta, kuri pati sau yra prasmė, nepastebi jo dingimo, kaip nepastebėjo pasirodymo; ir vis dėlto tik jis, ištirpdamas keturiose stichijose, gyvina ir sąmonina pasaulį – semia plaukiančią saulę, valgo medų, sklidiną šviesos.

Šitaip Henrikas Radauskas pelno atminimą ir nemirtingumą.

Savo pažadą ištesėjęs,
Tu girdėsi: krenta lašai –
Ir stovėsi kaip Odisėjas,
Nežinodamas ar grįžai.

Žinome, kad jis grįžo. Žinome, kad visiems laikams išliks po mitiniu ąžuolu drauge su kitais vienaragiais – su Valery, Wallace'u Stevensu, Bruno Schulzu. Žinome, kad jo strėlė danguje nepaklydo. Kaip mėgdavo kartoti Vladimiras Nabokovas, irgi vienas iš Radausko mokytojų, strėlė, pasiekusi savo taikinį, skrieja amžinai.

1981

Stasys Šalkauskis

Stasys Šalkauskis (1886–1941) – lietuvių filosofas, pedagogas, visuomenės veikėjas, vienas iš ateitininkų judėjimo vadų. Gimė Ariogaloje (Raseinių r.), baigė Šiaulių gimnaziją. Tėvas Julijonas Šalkauskis buvo gydytojas, Šiaulių burmistras; motina Barbora Goštautaitė kilusi iš garsios didikų Goštautų giminės. Būsimasis mąstytojas studijavo teisę Maskvos universitete, filosofiją ir pedagogiką – Fribūro (Šveicarijoje) katalikiškame universitete, kur apgynė filosofijos daktaro disertaciją. Grįžęs į Lietuvą įsitraukė į aukštosios mokyklos kūrimo darbą. Įkūrus Lietuvos universitetą, 1922–1940 m. buvo VDU Teologijos-filosofijos fakulteto profesorius, 1939–1940 m. – rektorius. Skaitė filosofijos įvado, bendrosios mokslinio darbo metodikos, kultūros filosofijos, pedagogikos, logikos, estetikos paskaitas. Vienas Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos steigėjų, jos pirmininkas (1938–1940). Redagavo žurnalus: *Romuva* (1921–1922, du numerius) ir *Židinys* (1932–1934). Mirė ir palaidotas Šiauliuose.

Filosofija yra tokia pažinimo sistema, kuri, jungdama pirmutines pasaulio priežastis su paskutiniais gyvenimo tikslais, padeda įsigyti išminties.

Stasys Šalkauskis

Šalkauskio filosofinių ir pedagoginių pažiūrų susiformavimą veikė Ernesto Helo (Hello), Vladimiro Solovjovo, Marko de Muniko (Munnyck), Eženo Devo (Dévaud) idėjos. Jaunystėje žavėjęsis Solovjovo filosofija vėliau, studijuodamas Šveicarijoje, ėmė remtis šv. Tomo Akviniečio mokymu – tomizmu.

Šalkauskis yra pirmasis lietuvių filosofas, sistemingai kūręs filosofiją. Jo knygoms ir straipsniams būdinga griežta loginė struktūra, skirstymas į dalis, skyrius, poskyrius. Jis ieškojo ir sudarinėjo naujus lietuviškus terminus filosofiniams reiškiniams nusakyti. Mūsų mąstytojas kūrė mokslinę filosofiją, bet stengėsi ja paveikti gyvenimą. Savo filosofinį pašaukimą jis suvokė ne vien kaip abstraktų mąstymą, o kaip tarnavimą savo tautai: būti filosofu – tai būti tautos auklėtoju. Savo pašaukimą vadino „tautiniu auklėjimu per filosofiją“. Todėl suprasdamas filosofiją kaip savo biografijos dalį, dorovinį tobulėjimą jis laikė būtinu dalyku pašaukimui vykdyti. Jis stengėsi vengti ambicijų, neieškoti garbės, žmonių baimę rūpinosi įveikti artimo meile. Mąstytojas savo gyvenimu rodė ir kūriniuose pateikė tikro inteligento pavyzdį – būti tauriu šviesuoliu, pasižyminčiu universaliu išsilavinimu, visuomeniniu aktyvumu, pusiausvyros saugojimu, kultūriniu kūrybingumu.

Filosofiją Šalkauskis laikė idėjų kūrėja, o pedagogiką – mokslu, duodančiu priemonių idealams įgyvendinti. Tiesai tarnaujanti filosofija kelia žmogaus sąmoningumą, padaro jį laisvesnį ir lemia asmens pasaulėžiūrą. Savičiausia ir labiausiai išplėtota Šalkauskio fi-

Kiekvienas lietuvis privalo gerai įsisąmoninti, kad Lietuvos padėtyje tvirčiausias nepriklausomybės ginklas yra aukšta materialinė ir dvasinė kultūra ir intensyvus kultūrinis aktyvumas.

Stasys Šalkauskis

losofijos dalis – kultūros filosofija. Teologijos-filosofijos fakultete skaitytų paskaitų santrauka *Kultūros filosofijos metmens* yra svarbiausias Šalkauskio filosofinis veikalas, išspausdintas jam gyvam esant. Tikrasis mąstytojo praktinės filosofijos objektas yra plačiausiai suprastas gyvenimas. Žmogaus gyvenimą mąstytojas išdėstė pagal tam tikrą sąrangą, nuosekliai kylančią trimis laiptais iš materialinės srities į aukščiausią dvasios sritį. Gyvenimo filosofija, kurią sudaro gyvenimo pakopos – gamta (prigimtis), kultūra ir religija, – atskleidžia pilnutinio gyvenimo idealą. Žemiausioji gyvenimo pakopa yra *gamta (prigimtis)*. Prigimtį lemia neišvengiami gamtos dėsniai. Šalkauskio žodžiais tariant, „tikslingas žmogaus aktyvumas gamtos atžvilgiu ir yra ne kas kita kaip kultūrinė jo veikmė gamtai“. Gamtos tikslas – sąmoningos ir laisvos būtybės sukūrimas. Antra gyvenimo pakopa yra *kultūra*. Ją apibrėžia kultūrinis nusiteikimas, kultūrinis veiksmas ir „kultūrinė išdava“. Kultūriniame gyvenime kultūrinis žmogaus veiksmas yra pagrindinis pradas. Gamta yra kultūrinio veiksmo objektas. Kultūrinis veiksmas sąmoningai veikia prigimtį, siekdamas suteikti jai lytį, atitinkančią aukštesnę idėją. Aukštesnė idėja, kaip pirmavaizdis, kaip pirminis veiksnys, lemia kultūrinį veiksmą. Kultūrinėje žmogaus veikloje tiesos, gėrio ir grožio idealai realizuojami žinijos, doros ir meno priemonėmis. Kultūrinė asmens pažanga priklauso nuo jo „idėjingumo“ didėjimo ir tobulėjimo. „Idėjingumas“ reiškia tiesos, gėrio ir grožio idealų įgyvendinimą. Tačiau kultūros pažanga nepatenkina giliausių žmogaus troškimų, nes asmuo negali visiškai išsilaisvinti iš prigimties, blogio, nuodėmės, kančios ir pakeisti priežastinių gamtos dėsnių. Esminis kultūros nepakankamumas reiškia, kad kultūros tikslas nėra galutinis žmogaus gyvenimo tikslas. Tad filosofas analizuoja trečią gyvenimo pakopą – *religiją*, kurioje pagrindinis veikėjas yra Dievas ir kur egzistuoja žmogaus ir Dievo ryšys. Religija panaikina nuodėmę, skelbia kūno prisikėlimą ir amžinąją laimę. Ji perkeičia žmogų pagal dieviškąją idėją bei išvaduoja iš visokio netobulumo. Tad religija tampa kultūros tikslu. Šalkauskio pilnutinio gyvenimo filosofija yra vieninga ir sintetiška. Kiekviena žemesnė pakopa tarnauja aukštesnei. Gamta yra kultūros atrama, o kultūra tarnauja religijai; kultūra papildo gamtą, religija užbaigia kultūrą.

Šalkauskis, kaip filosofas ir pedagogas, sintezės principu ypač rėmėsi tautinio ir visuomeninio ugdymo srityje. Apmąstydamas Lietuvos istoriją ir geopolitiką, jis kėlė Rytų ir Vakarų sintezės idėją. Tai buvo daugiausia atgarsio sulaukusi filosofo idėja. Ją mąstytojas atskleidė, pasinaudodamas vokiečių klasikinės filosofijos dialektine triada (tezė–antitezė–sintezė): pagal šią formulę Lietuvos istorijoje skiriami Rytų persvaros (tezė), Vakarų persvaros (antitezė) ir tautinio atgimimo (sintezės) laikotarpiai. Lietuva yra tarp dviejų skirtingų pasaulių: tarp Rytų, kuriems atstovauja rusai, ir Vakarų, kuriems atstovauja vokiečiai. Rytus jis aprašė kaip gamtos, pasyvumo, jausmo, vaizduotės sferą, o Vakarus – kaip aktyvumo, laisvės, proto, valios sritį. Sąmoningo lietuvio pareiga atsikratyti svetimų formų, bet neatmesti to, kas rusų bei lenkų kultūrose universalu ir pozityvu. Tautinio pašaukimo uždavinys – įvairius rusų ir lenkų kultūros elementus „sulydyti į vieną orga-

nišką visumą, o paskui įtraukti į tautinę sintezę“. Nors ir sulaukusi nemažai amžininkų kritikos, filosofo teigimu, tokia sintezė turėtų nulemti kultūrinę ir politinę Lietuvos egzistenciją. Tautinė sintezė taip pat yra savitas lietuvių kultūros būdas, jungiantis universalų turinį ir tautinę formą arba stilių.

Bent minimaliai subrendęs žmogus ir yra tasai, kuris sugeba pats toliau auklėtis ir lavintis.

Stasys Šalkauskis

Su Šalkauskio kultūros filosofija siejasi ir jo pedagogika. Tai gyvenimo filosofijos pritaikymas ugdymui. Tarp visuomenės kultūringumo ir pedagoginės sistemos yra glaudus ryšys. Kultūrinis veiksmas tampa ugdomuoju veikimu – konkrečia ugdytojo ir ugdytinio sąveika, kuri paremta objektyvia ugdomąja gėrybe ir yra nukreipta į ugdomąjį tikslą. Ugdymo esmę atspindi trys aspektai: auginimas-globojimas, lavinimas ir auklėjimas. Auginimas-globojimas sudaro palankias sąlygas ugdytinio prigimčiai ir jo galioms augti. Lavinimo metu ugdytojas formuoja ugdytinį pagal objektyvią gėrybę (pavyzdžiui, protinis lavinimas, estetinis lavinimas). Auklėjant stengiamasi subrandinti vertingą asmenybę, padaryti ugdytinį tokį, koks jis turi būti.

Šalkauskais yra žymiausias ateitininkų ideologas, parengęs šio judėjimo ideologinę ir organizacinę struktūrą, suformulavęs pagrindinius sąjūdžio principus: tautiškumą, katalikiškumą, visuomeniškumą, inteligentiškumą. Kiekvienas ateitininkas turįs būti sąmoningas katalikas, veiklus patriotas, aktyvus visuomenininkas ir tikras inteligentas. Šalkauskio įsitikinimu, ateitininkai buvo pilnutinės pasaulėžiūros ir pilnutinio gyvenimo sąjūdis, siekęs keisti Lietuvos visuomenę pagal Kristaus dvasią. Veikdami visuomenėje ateitininkai praplečia savo asmenybę, išmoksta būti solidarūs, branginti tvarką ir mylėti laisvę. Filosofas skelbė gyvąją dvasią – „dvasinę vidaus įtampą, kuri stumia žmogų idealo link“.

Literatūros mokymui svarbios ne tik Šalkauskio keltos idėjos, bet ir filosofinė terminija, estetikos mokymas, gvildentos tautinio atgimimo problemos; lietuvių tautosakos, Adomo Mickevičiaus, Vydūno, Mikalojaus Konstantino Čiurlionio, Adomo Jakšto kūrybos analizė.

Pagrindiniai Stasio Šalkauskio veikalai:

Kultūros filosofijos metmens (1926), *Bendrosios mokslinio darbo metodikos pradai* (1926 ir 1933), *Filosofijos įvada. I. Propedeutinė dalis* (1928), *Visuomeninis auklėjimas* (1932), *Ateitininkų ideologija* (1933), *Lietuvių tauta ir jos ugdymas* (1933), *Bendrieji pedagogikos pagrindai* (1936), *Bendroji filosofijos terminija* (1938), Stasys Šalkauskis, *Raštai*, t. 1–7, Vilnius: Mintis, 1990–2002.

Siūloma literatūra: Juozas Eretas, *Stasys Šalkauskis*, Brooklyn: Ateitis, 1960; Antanas Maceina, „Stasys Šalkauskis“, in: Antanas Maceina, *Raštai*, t. 12, Vilnius: Margi raštai, 2007, p. 513–532; Juozas Girnius, „S. Šalkauskio asmuo, darbai, poveikis“, in: Stasys Šalkauskis, *Raštai*, t. 1, Vilnius: Mintis, 1993, p. 5–44; Arūnas Sverdiolas, „Stasio Šalkauskio filosofija“, in: Stasys Šalkauskis, *Raštai*, t. 1, Vilnius: Mintis, 1990, p. 5–25; Arūnas Sverdiolas, *Kultūros filosofija Lietuvoje*, Vilnius: Mintis, 1983.

Ieva Simonaitytė

Ieva Simonaitytė (1897–1978) – Mažosios Lietuvos regiono atstovė, jautusi moralinę pareigą tapti gimtojo krašto metraštininke. Įdomios biografijos ir tvirto charakterio rašytoja papildė lietuvių literatūros spektrą savitomis spalvomis. Jos sunki vaikystė, atkalumas, nenuolaidus būdas, genuose užkoduotas prūsiškas išdidumas įsispaudė originaliame pasakojime, kuriuo ji perteikė Mažosios Lietuvos savitumą, apmąstė istorinę lemtį, atskleidė Didžiajai Lietuvai mažai žinomos buities freską, nutapė etninių tipažų galeriją, užfiksavo senojo folkloro liekanas.

Vokietijai daug amžių priklausiusiame Klaipėdos krašte Ievą, nesantuokinį kūdikį, nuo pasiturinčio ūkininko pagimdė jos motina Etmė, savo gyvenamosios vietos neturinti padienė uždarbiautoja, vadinama „liuosininke“. Penkerių metukų būdama Ieva tapo raiša – nepavyko išgydyti kojų tuberkuliozės. Su motina keliavo uždarbiaudama, nuo dešimties metų prižiūrėjo svetimus vaikus, mokyklos nelankė, išmoko skaityti savarankiškai, vartydama Bibliją.

Vanagų kaimo pastoriaus dėka išvyko gydytis į luošų vaikų prieglaudą Angerburge, kur išmoko skaityti vokiškai. Pamėgo vokiečių sentimentalią bulvarinę lektūrą, vadinamus „tarnaičių“ romanus. 1914 m. sugrįžusi glaudėsi Vanaguose pas tetą Dūdjonienę, nes motina ištekėjo ir jau turėjo kitą dukterį. Pramokusi siuvėjos amato, Ieva sugebėjo pati pragyventi, keliaudama iš kaimo į kaimą, netgi pelnė geros siuvėjos vardą. Po karo Lietuvai paskelbus nepriklausomybę, suaktyvėjo ir lietuvninkai, ėmę steigti draugijas, rašyti į Lietuvos spaudą, svajoti apie susijungimą. Simonaitytė tapo „Eglės“ draugijos raštininke. 1921 m. ji persikėlė į Klaipėdą, kur ją bendradarbiauti *Prūsų lietuvių balso* redakcijoje pakvietė Ansas Bruožis, istorikas ir almanachų leidėjas. Patriotinių jausmų, Maironio, Kudirkos, Vaičaičio poezijos įkvėpta, Simonaitytė ėmė rašyti eiles, siuntinėti į laikraščius, skaityti sueigose. Dalyvavo 1923 m. Klaipėdos sukilime, kurio įspūdžius vėliau aprašė romane *Pavasarių audroj* (par. 1928, išsp. 1938). 1925 m. *Lietuvos keleivyje* paskelbė etnografinę realistinę apysaką *Pikčiurnienė ir jos sesers*. 1933 m. *Lietuvos keleivis* išspausdino apysaką *Tu amžinai mane minėsi*. Tuo metu intensyviai rašė romaną *Aukštųjų Šimonių likimas*, kurį rengti spaudai padėjo Liudas Gira. Romanas 1935 m. buvo išspausdintas Klaipėdoje, o po metų gavo patį aukščiausią apdovanojimą Lietuvoje – valstybinę 5000 Lt premiją kaip geriausias metų kūrinys. Savamokslė rašytoja kaipmat išgarsėjo, Lietuvos Respublika jai paskyrė kasmėnesinę 300 Lt pensiją, už kurią ji galėjo pragyventi ir atsidėti kūrybai. 1938 m. publikavo romaną *Pavasarių audroj*, 1939 m. – autobiografinėmis detalėmis paremtą apysaką *Be tėvo*. Simonaitytė buvo priimta į Rašytojų Sąjungą, kurį laiką

gydėsi Šveicarijoje. 1939 m. paskelbė stambiausio savo kūrinio, romano *Vilius Karalius*, pirmąją dalį. Lietuvą jau valdant sovietams 1940 m. valdžios kvietimu persikėlė gyventi į Kauną, periodikoje spausdino romano *Pikčiurnienė* fragmentus. Karo metu buvo areštuota ir tardoma gestapo. Sovietinės armijos laukė kaip išvaduotojos, džiaugėsi Klaipėdos krašto prijungimu, vokiečių išvijimu iš Mažosios Lietuvos publikavo apsakymus apie hitlerinę okupaciją. Romane *Pikčiurnienė* (1953) pagal sovietinę schemą „demaskavo" vargšų išnaudotojus „buožes", taip pateisindama deportacijas. Sovietinė valdžia iš žemiausių sluoksnių kilusią ir daug vargo mačiusią rašytoją darė reprezentacine figūra – davė nemažą pensiją, nuolat rinko į deputatų tarybą, išleido šešis tomus *Raštų*, 1958 m. paskyrė pirmąją Lietuvos TSR valstybinę premiją už romaną *Vilius Karalius*. Simonaitytė parašė autobiografinę trilogiją *O buvo taip* (1960), *Ne ta pastogė* (1962), *Nebaigta knyga* (1965). 1963 m. gavo butą Vilniuje, 1967 m. jai buvo suteiktas LTSR liaudies rašytojos vardas. 1971 m. publikavo romaną *Paskutinė Kūnelio kelionė* (1971). Simonaitytė mirė 1978 m. ir buvo iškilmingai palaidota Antakalnio kapinėse.

Pirmajame reikšmingesniame kūrinyje *Pikčiurnienė ir jos sesers* išryškėja esminiai Simonaitytės rašymo bruožai: fragmentiškas pasakojimas, mėgavimasis lietuvninkų šnekamąja kalba, aštrus dinamiškas dialogas, lemiantis siužeto posūkius, perteikiantis stačiokiškus charakterius. Teorinių pagrindų neįgijusi ir teorijomis niekad nesidomėjusi Simonaitytė vis labiau įsitraukė į rašymą kaip tęstinį procesą. Kaupėsi medžiaga, kuri vėliau įgavo pavidalą ir buvo pavadinta *Aukštujų Šimonių likimas*. Bruožio patarta rašyti taip, lyg kažkam pasakotų, ji iš atminties atkūrė įvairias girdėtas gyvenimo istorijas, įpynė savo biografijos faktų (romane veikia suvedžiota ir palikta Urtė Šimonytė ir jos luoša dukra Roželė, išnaudojama giminių). Knygos pirmieji gabalai nelygūs – patetiškus aprašymus keičia staigūs peršokimai prie dialogų ir aštrių ginčo scenų, smulkaus aplinkos ir buities aprašinėjimo, vietinių legendų bei prietarų pasakojimo, Šv. Rašto perfrazavimų. „Ambicingai užsimojusi stambiam kūriniui, I. Simonaitytė aiškiai nenutuokė, kas yra romanas. [...] Rašydama pirmąjį, dešimtąjį ar net šimtąjį puslapį, menkai tesuprato, ką kuria – legendą, šeimos kroniką, apsakymų vėrinį, kokia to nepabaigiamo rašymo vertė."[14] Jos kūrinys – gyvenimų, likimų, portretų mozaika ir įvykių kaleidoskopas, neturintis priežasčių – pasekmių grandinės ir vieningo siužeto, tačiau medžiagą į visumą riša vienos giminės linija ir virš Mažosios Lietuvos tvyranti nepalankaus likimo atmosfera. Beveik kiekvienas romano skyrius prasideda peizažo aprašymu kaip ir Kristijono Donelaičio *Metuose*, tik gamta, tarytum Biblijoje, „nujaučia", kas nutiks toliau – prieš marą ir kitas didesnes nelaimes danguje rodosi keisti ženklai. Septynios buvusių bajorų Šimonių kartos, per du šimtmečius naikinamos karų, marų, kolonizatorių, silpnės ir smuks iki visiško nutautėjimo ar skurdo, perteikdamos gimtojo krašto liūdną likimą. Pagrindinis romano konfliktas, kaip ir Donelaičio kūrinyje, plėtojasi tarp žemės senbuvių ir atėjūnų, visomis priemonėmis siekiančių įsitvirtinti – kalba, įstatymais, madomis. Išdidžios senosios giminės atkakliai gina savo papročius, tikėjimus, kalbą, tačiau jų vaikų tvirtumas blėsta, atakuojamas privilegijų, buitinio komforto, kosmopolitinių pagundų. Simonaitytė neslepia savo simpatijų ir antipatijų, jos pozicija atvira ir aiški, tačiau

[4] Vytautas Kubilius, *Ievos Simonaitytės kūryba*, Vilnius, 1987, p. 90.

„I. Simonaitytės apysakos, romanai ir autobiografinių knygų ciklas įtvirtino lietuvių literatūroje naują psichologinį tipažą, susijusį savo šaknimis su Mažosios Lietuvos istorine sankloda. Vietoj rezignuojančio svajotojo, liūdinčio melancholiko, viską atleidžiančio geraširdžio, išaukštinto kadaise konservatyvios lietuvybės ideologų, ji iškėlė pagrindinio herojaus pareigoms stiprų, atkaklų, išdidų žmogų, kupiną savigarbos ir nepalaužiamo gyvastingumo, niekam nenusileidžiantį, kartais piktą ir agresyvų. Tai nacionalinio pasipriešinimo bangos išugdytas psichologinis tipažas, susiliečiąs su K. Donelaičio „Metų" nematomu lyriniu herojumi."

Vytautas Kubilius

istorinė tiesa diktuoja graudžią minorinę gaidą. Dešimt metų rašomas kūrinys augo ir plėtojosi, o Simonaitytė brendo kaip rašytoja. „Pradėjo vos įvaldžiusi lietuviškos frazės rašybą ir intonaciją, o baigė brandžia poetinių regėjimų ir plastinių vaizdų menininke. [...] Galima sakyti: I. Simonaitytė sukūrė romaną, bet galima sakyti, ir atvirkščiai: romanas sukūrė I. Simonaitytę – rašytoją."[25] Kai baigtas kūrinys pateko profesionalių vertintojų akiratin, jie buvo sužavėti. Gira, didelis autoritetas to meto literatūros pasaulyje, pirmasis beatodairiškai išliaupsino netrukus pasirodysiantį kūrinį, ėmęsis visų pirma redaguoti daug kur akivaizdžios vokiškos sintaksės ir keisti lietuviui nesuprantamos leksikos. Tame darbe talkino ir Antanas Venclova, lietuvių kalbos mokytojas Klaipėdoje. Romanui išėjus, pasipylė puikios recenzijos: Simonaitytė įvardijama kaip Donelaičio darbų tęsėja, Vydūno talkininkė, ji lyginama su skandinavų rašytojomis moterimis, romanas – su Vaižganto *Pragiedruliais*, Tomo Mano *Budenbrokais* bei kitomis šeimų epinėmis sagomis, žavimasi sodriu etniniu koloritu ir savita kalba. Tuo metu aštrėjo Klaipėdos krašto politinė krizė tarp Lietuvos ir Vokietijos. Simonaitytės romanas pasirodė pačiu laiku ir buvo suvoktas kaip to krašto lietuvių balsas, išreiškiantis teisėtą pasipiktinimą ir išsakantis norą būti su Lietuva.

Kitame meniškiausiame romane *Vilius Karalius* Simonaitytė lieka prie savo svarbiausios temos – Mažosios Lietuvos ir nutautėjimo problemos, gvildenamos dabar jau vienos XIX a. pabaigos–XX a. pradžios šeimos ribose. Ji ėmėsi naujo, dar stambesnio epo, kurį rašė apie dvidešimt metų, dabar jau pasitikėdama savo jėgomis, sąmoningai kurdama psichologinį romaną. Pirmasis pasaulinis karas paliečia tolimo Vokietijos pakraščio ramų gyvenimą – vyrai, karą įsivaizdavę tik iš laikraščių, rašosi į visuotinę mobilizaciją ir romantiškai veržiasi viską pamatyti savo akimis. Tačiau pamatyti vaizdai pranoksta bet kokią vaizduotę – Martynui Karaliui rodosi, kad pasaulis susinaikina, jis praranda tikėjimą Dievu ir žmogumi. Iš karo grįžta fiziškai ir dvasiškai suluošintas, abejingas gyvenimui, kaip ir „prarastosios kartos" romanų herojai. Nesugeba mylėti savo žmonos Grėtės, skuba mėgautis lengvu gyvenimu. Šeimos irimas tampa moralinio giminės žlugimo simboliu. Karas demoralizuoja vietinius gyventojus ir Karalių giminę: pasisavinti žuvusių turtą, grobti ištuštėjusius namus ar sodybas tampa norma, dekalogo įstatymai, galioję šimtmečius, pamirštami. Kai griūna gražiausi miestai ir žlunga valstybės, jaunajai

[5] Ten pat, p. 91.

Karalių kartai atrodo, kad saugoti savo lietuviškumą naivu ir paika – jie skuba atsistoti ant kojų, gėdinasi lietuvių kalbos, norėdami tapti lygiaverčiai vokiečiams. Šiame romane Simonaitytė žymiai daugiau vietos skiria herojų mintims, išgyvenimams, savistabai, nuojautoms, savarankišku pasakojimo komponentu tampa minties eiga. Rašytoja jai būdingu stiliumi pereina nuo vieno personažo prie kito, neišbaigdama nei charakterių, nei likimų, derina dialogus bei detalų aprašinėjimą su panoraminiais vaizdais, liaudiškus prietarus, etnografinius motyvus su vokiečių klasikų citatomis, perteikia kalbų maišymąsi – šis judrumas, tekamumas, bangavimas, kiek amorfiškas moteriškas lyrizmas virsta jos prozos stipriąja novatoriška savybe, praturtinančią lietuvių literatūrą.

Autobiografinėje trilogijoje *O buvo taip*, *Ne ta pastogė*, *Nebaigta knyga* Simonaitytė dar kartą išgyvena savo likimo vingius, ypatingai daug dėmesio skirdama vaikystei. Luoša Evikė ir jos netekėjusi motina yra kaimo atstumtosios, ne kartą įžeistos ir paniekintos, tačiau vaiko širdis linkusi mylėti ir tikėti gyvenimu. Dviejų kultūrų sankirta atsiduria ir šios trilogijos dėmesio centre.

Rašytojos meilė savo kraštui pasireiškė ir dokumentine forma – ji parašė kelias apybraižas apie Mažosios Lietuvos miestelius, gamtą, papročius, bažnyčias, tautinius drabužius.

Simonaitytė mėgo vokiečių literatūrą, ypač H. Zudermaną, H. Heinę, dar ir senatvėje skaitė antraeilių rašytojų sentimentalius romanus. Bet kokių įtakų poveikį neigė, tačiau jos proza, be abejo, daug ką perėmė iš skaitytų kūrinių, jai pažįstama buvo ir modernioji vokiečių psichologinė literatūra. Kaip ir Žemaitės spontaniškas talentas absorbavo įvairią gyvenimo bei kultūros medžiagą ir veržėsi prabilti savo kalba. Simonaitytė yra unikalus fenomenas, jos kūrybos savitumas bei specifika užima išskirtinę vieta lietuvių literatūroje.

Šarlis Bodleras

Šarlis Bodleras (Charles Baudelaire, 1821–1867). Prancūzų poezijos reformatorius, europinio modernizmo pranašas gimė Paryžiuje, kai tėvui buvo per šešiasdešimt, o motinai – dvigubai mažiau. Nelygioje santuokoje slypi genetiniai pavojai, tad būsimas poetas nuo pat gimimo buvo pasmerktas pusiausvyros stokai; ši psichologinė būklė paveiks kūrybą – besipriešindamas likimui, Bodleras inirtingai sieks griežtos kūrinio organizacijos ir kompozicijos logikos. Iš tėvo – intelektualo laisvamanio, didelio meno mylėtojo poetas paveldėjo skepticizmą ir potraukį dailei; iš motinos – jautrios, linkstančios į mistiką, pamaldžios ir skrupulingos moters perėmė savotišką misticizmą. Berniukas garbino motiną už jos jautrumą ir eleganciją, tačiau ilgai negalėjo atleisti, kai tėvui mirus (jam buvo šešeri), motina po metų ištekėjo. Iškart ėmęs maištauti prieš patėvį, buvo patalpintas į Lijono pensionatą, o šeimai grįžus į Paryžių, mokėsi Liudviko Didžiojo licėjuje. Užsispyręs, maištingas ir dažnai ciniškas paauglys būdavo slegiamas niūrios melancholijos, jam stigo šeimos židinio šilumos. Nuo aštuoniolikos metų Bodleras įsitraukė į Lotynų kvartalo literatūrinės bohemos gyvenimą, susipažino su žymiais poetais, tapo „menas menui“ šalininko, tobulų ritmų kūrėjo Teofilio Gotjė (Theophile Gautier) mokiniu. Siekdami nutolinti nuo bohemiško, skandalingo gyvenimo, tėvai išsiuntė jaunuolį tolimon kelionėn į Indiją. Tačiau demonstratyviai abejingas viskam, kas nėra literatūra, Bodleras grįžo namo, nenukeliavęs toliau Burbonų salos. Vis dėlto kelionė jūra jį praturtino, suteikė egzotiškų spalvų ir temų kūrybai. Grįžęs gavo tėvo palikimo dalį, pasinėrė į turtingą bohemą, rašė eiles, susipažino su mulate Žana Diuval (Jeanne Duval), savo „juodąja Venera“, su kuria nenutraukė audringų santykių beveik iki pat mirties. Tai buvo laimingas gyvenimo periodas. Tačiau poeto išlaidumas gąsdino giminaičius, tad teismo keliu pinigų išdavimas jam buvo apribotas.

Literatūrinė veikla. Bodleras visų pirma pasireiškė kaip talentingas meno kritikas, ėmęs spausdinti atsiliepimus apie dailės parodas Luvre (1845, 1846, 1855, 1859); tarp jų garsiausias 1846 m. straipsnis, kritikų įvertintas kaip „modernios tapybos katekizmas“. Didžiųjų romantikų – Lamartino (Lamartine), Hugo pavyzdžiu, per 1848 m. revoliuciją pasinėrė į politiką: bandė dalyvauti gatvių mūšiuose, įsteigė respublikonišką laikraštį, skelbė audringus straipsnius. Tačiau greitai, įkarščiui atvėsus, suprato, kad jo vieta – literatūros pasaulyje. Čia Bodleras susirado dvasios brolį – amerikiečių rašytoją Edgarą Aleną Po (Edgar Alaine Poe); vertė jo kūrybą, tuo pat metu skelbdamas savo eiles. O štai garsiems tėvynainiams nešykštėjo kritikos – Hugo, Lamartinui ir net Gotjė. Regėdamas romantinės estetikos ribas, Bodleras ėmė skelbti naujojo romantizmo programą, kurios

svarbiausia tezė – modernumo raiška. Rašytojas turi semtis įkvėpimo šiuolaikiniame gyvenime; jo dėmesio objektas – ne praeitis, bet dabartis ir ateitis. Be to, autorius privalo atsisakyti nesaikingos savojo „aš“ raiškos ir likti už kūrinio. Bodleras siūlo metodą, kurį ankstesnieji romantikai ignoravo: kad rašytum greitai, turi prieš tai ilgai galvoti. Įsisavinęs realizmo pamokas, jis akcentuoja menininko pastabumą ir nurodo tris etapus kūrybos kelyje: stebėjimas–vaizduotė–apibendrinimas. Kad suvoktų modernų gyvenimą, naujas romantikas turi turėti aštrų analizės pojūtį ir originalią jutimo manierą. Bet jo uždavinys – ne kopijuoti, o interpretuoti. Skirtingai nuo realistų, jis privalo įveikti tikrovės daiktų ir reiškinių ribas. Reikia iš materijos ištraukti jos slaptą grožį, tik tada „reali gyvenimo fantastika taps estetiškai ideali“. Šiam tikslui tinka visos meno formos: dailė, muzika, poezija, nes yra atitikmenys tarp menų. Taigi, „kas teigia romantizmą, – rašo Bodleras, – teigia modernų meną, tai yra intymumą, dvasingumą, spalvą, siekimą begalybės, reiškiamus visomis įmanomomis meno priemonėmis“.

1857 m. išspausdinamas ilgai brandintas Bodlero eilių rinkinys *Blogio gėlės*. Tačiau leidinys tuojau pat sustabdomas; administracinis teismas jį pasmerkia už amoralumą, leidėjas turi sumokėti baudą. Tais pačiais metais poetas ima skelbti ir eilėraščius proza, kurie vėliau sudedami į rinkinį *Paryžiaus splinas.* Na o pertvarkius šešis labiausiai sukritikuotus eilėraščius, naujas *Blogio gėlių* leidimas pasirodo 1861 m. ir padaro perversmą prancūzų poezijoje.

Tačiau poeto kūrybines galias jau sekina liga, žalingi įpročiai, karštligiškas darbas. 1864 m. vyksta į Belgiją, vildamasis užsidirbti skaitydamas paskaitas, tačiau Briuselyje parašo tik kelis eilėraščius proza. Po poros metų, pakirstas ligos, pusiau paralyžiuotas, parvežamas į Paryžių, kur miršta 1867 m.

Vieno rinkinio poetas. Bodleras vadinamas vieno rinkinio poetu, pažymint, kad poemos proza tik antrina eilėraščių temas. Tačiau kiekybė šiuo atveju nieko nereiškia – rinkinys išskirtinai originalus. Jau jo pavadinime *Blogio gėlės* poetinis vaizdas (gėlės) jungiasi su moraline kategorija (blogis). Bodleras siekia ištraukti grožį iš blogio, nes jam grožis – tai gėrio ir blogio buvimas kartu. Žmogus yra amžino konflikto tarp dangaus ir pragaro objektas. „Kreipimasis į Dievą ar dvasingumas – tai troškimas pakilti laipsniu aukščiau; kreipimasis į šėtoną ar gyvuliškumas – tai džiaugsmas nupulti“, – rašo poetas. Šis konfliktas – rinkinio kompozicijos pagrindas. Eilės, kuriose vyrauja idealo siekis, kaitaliojasi su eilėmis, demonstruojančiomis moralinio blogio, vadinamo *splinu*, šaltinius. Norėdamas išgydyti sielą, poetas bando mylėti, stebi miesto spektaklį, ieško bendrumo su žmonėmis, kuria *dirbtinį rojų*, o nusivylęs griebiasi juodosios mistikos (meldžiasi šėtonui); kol pagaliau lieka kelionė į kitą pasaulį, „į Nežinomybės gelmę, kad tenai surastume *nauja*“ – tai, ko žemėje troško širdis.

Tačiau svarbiausia, kad Bodleras išrado naują lyrikos stilių, jungiantį konkretumą ir simboliką, griežtą formą ir veržlų, netikėtą vaizdą. Pabrėžiama, jog poetas įveikė priešta rą tarp realizmo ir idealizmo, išrasdamas paslaptingus *atitikmenis* tarp jutiminio ir viršjutiminio pasaulio. Poezija liaujasi buvusi aprašomoji arba vien plastiška; ji tampa muzikali ir magiška. Tuo būdu Bodlero kūryba davė pradžią prancūzų simbolizmui – Malarmė, Verleno, Rembo (Mallarmé, Verlaine'o, Rimbaud) poezijai.

Įtaka europiniam modernizmui. Pasak Vytauto Kubiliaus, Bodlero lyrika tapo savotišku prototipu visoms XIX amžiaus pabaigos ir XX amžiaus pradžios poetinėms mokykloms: vokiečių neoromantikams, lenkų „Mloda Polska“ atstovams, belgų, vengrų, čekų, estų bei latvių poetams. Paskutinio prancūzų romantiko ir pirmojo simbolisto kūryba auklėjančią ir kovojančią lietuvių literatūrą pasiekė XX amžiaus antrojo dešimtmečio pradžioje, sukurstydama polemiką tarp modernizmo gynėjų (S.Čiurlionienė) ir priešininkų (G. Petkevičaitė-Bitė, A. Jakštas, Maironis). Pastarieji idealizmui priešpriešino Bodlero cinizmą ir nuopolio paveikslus, net neminėdami idealo siekių jo poezijoje. Reikėjo Pirmojo pasaulinio karo sukrėtimų, kad *Blogio gėlės* būtų pripažintos kaip „originališkiausias pasaulinės lyrikos kūrinys“ (K.Korsakas), kuriame įžiūrėtas „dabarties mūsų kultūros komplikuotumas ir liguistumas“ (J.Keliuotis). Kai 1926 m. Kauno universiteto profesoriaus Vlado Dubo speckursas išpopuliarino rinkinį tarp jaunų literatų, į laikraščius ir žurnalus pasipylė eilėraščių vertimai. Iki pilnų rinkinių leidimų (*Paryžiaus splinas*, 1995, vertė Alfonsas Nyka-Niliūnas ir *Piktybės gėlės*, 2005, vertė Sigitas Geda) periodikoje paskelbta per trisdešimt eiliuotų kūrinių ir keliolika eilėraščių proza. Tarp jų geriausi – Vytauto Mačernio ir Tomo Venclovos vertimai.

Sunku pervertinti modernizmo apaštalo poveikį lietuvių kultūrai – Bodlero pėdsakų aptinkama įvairiuose mūsų literatūros kelio vingiuose. Ryškus pavyzdys – romantikas ir simbolistas Vincas Mykolaitis Putinas, dar 1927 m. rinkinyje *Tarp dviejų aušrų,* pasak Kubiliaus, konstravęs erdvę pagal antitezišką „atitikmenų“ principą, o kūrybinio kelio gale eilėraščių knygoje *Langas* (1966) pateikęs ciklą „Bodlero temomis“ – originalias keturių eilėraščių interpretacijas, liudijančias lietuvių poeto dvasinės bei kūrybinės laisvės siekį. Atskirus Bodlero eilėraščius interpretavo skirtingi lietuvių poetai, pavyzdžiui: „Pašnekesys“ (V. Mačernis), „Kelionė“ (J. Aistis, A. Grybauskas), „Skausmo alchemija“ (A. Nyka-Niliūnas), „Švyturiai“ (J.Grušas), „Albatrosas“ (V. Mykolaitis-Putinas, A. Grybauskas). XX amžiaus aštuntajame dešimtmetyje Bodlerui skirtas eiles rašė Almis Grybauskas, Gražina Cieškaitė, Onė Baliukonytė, Gintaras Patackas. Sovietmečiu jauniems lietuvių kūrėjams imponavo dvilypė bodleriško grožio samprata, bohemiška kultūra ir visuomenės kritika paraboliškomis priemonėmis. Bodlero kūryba padėjo išsakyti visos kartos literatūrinę poziciją ir formuoti mūsų poezijai naują kultūros kontekstų kryptį. Ši kryptis šiandien garantuoja maištingajam prancūzų dainiui svarbią vietą modernioje Lietuvos ir visos Europos kultūroje.

„Muzikali ir magiška“ Bodlero poezija talpina savy ir aštrią mintį, netikėtus vaizdo judesius, išreiškia originalią pasaulėjautą. Antai eilėraštyje „Albatrosas“ paukščio nuotykis ir poeto būsena – du lygiagretūs vaizdai, paralelūs pasakymai, formuojantys parabolę, kuri yra minties figūra. Todėl būtina išsiaiškinti, ką ji reiškia. Čia svarbi erdvės struktūra, daugiareikšmė situacija ir žmogaus-paukščio alegorija. O programinio Bodlero eilėraščio „Atitikmenys“ pagrindas – filosofinė idėja: iš išorės inertiški, nepažinūs žemės daiktai yra gyvi ir turi savo kalbą; regimos formos – neregimos tikrovės simboliai. Kadangi pasaulis – dvasinga vienybė, yra *atitikmenys* tarp garsų ir formų, kvapų ir spalvų. Eilėraščio lyrinį vyksmą vainikuoja mintis, kad kai kurie *atitikmenys* gali mus įvesti į tyrumo, nekaltumo pasaulį, o kai kurie – į nuodėmės, moralinio nuopuolio sritį. Vis dėlto mus kankina troškimas išsiveržti už žemiškos būties ribų (tegu ir su kvapų pagalba), praregėti. Čia

dvasios skrydžiui talkina eilių muzika. Tuo tarpu kitas – tobulos ritmikos eilėraštis „Vakaro harmonija“ gimė iš muzikos dvasios. Jis sukonstruotas taip, kad besikartojančios eilutės, dviejų rimų variacijos sukuria vingrią ir melancholišką valso melodiją. Smuiko virpėjimas išryškina būties akimirkų moralinę reikšmę – skaudi patirtis stingsta kruviname saulėlydyje, įšventintas prisiminimas įgyja amžinumo vertę. Šie trys eilėraščiai atskleidžia įvairiapusį poeto talentą. „Kelionė“ – Bodlero rinkinį užbaigianti ilga poema apibendrina *Blogio gėlių* lyrinio subjekto kelią, jo paklydimus ir ieškojimus.

Siūloma literatūra: „Albatrosas“, [vertė S. Geda], in: *Piktybės gėlės*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005, p. 15; „Atitikmenys“, ten pat, p. 17; „Vakaro harmonija“, [vertė V. Mačernis], in: *Po ūkanotu nežinios dangum*, Vilnius: Vaga, 1990, p. 271; „Kelionė“, [vertė T. Venclova], in: *Pašnekesys žiemą*, Vilnius: Vaga, 1991, p. 153–158; Vytautas Kubilius „Šarlio Bodlero kelias į Lietuvą“, in: *Lietuvių literatūra ir pasaulinės literatūros procesas*, Vilnius: Vaga, 1983, p. 256–272; Nijolė Vaičiulėnaitė-Kašelionienė, „Putinas ir Baudelaire‘as“, in: *Putinas – gyvenimo ir kūrybos akiračiai*, Vilnius: Vaga, 1996, 178–190; Nijolė Vaičiulėnaitė-Kašelionienė, „Tarptekstinis dialogas XX amžiaus aštuntojo dešimtmečio lietuvių lyrikoje; ‚Blogio gėlių‘ vaikai“, in: *Acta litteraria comparativa*, 1–2006, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 176–183.

Šarlis Bodleras

PARYŽIAUS SPLINAS

DVIGUBAS KAMBARYS

Kambarys, panašus į svajonę, tikras *dvasios* kambarys, kurio sustingęs oras lengvai nusidažęs rausvais ir melsvais atspalviais.

Siela jame maudosi tingulio vonioje, iškvėpintoje gailesiu ir geismu. Tai kažkas prieblandiška, melsva ir rausva; gašli svajonė užtėmio metu.

Baldai jame ištįsusių formų, suglebę ir bejėgiai, ir atrodo tarytum sapnuotų; lyg jie būtų apdovanoti miegeivišku gyvenimu, – kaip metalai ir augmenija. Audeklai kalba nebyle kalba, – kaip gėlės, kaip dangus, kaip besileidžiančios saulės.

Jokių meninių baisenybių sienose. Lyginant su tyra svajone, su neanalizuotu įspūdžiu, griežtai apibrėžtas, pozityvus menas yra piktžodžiavimas prieš Dievą. Viskas čia dvelkia pakankama darnos šviesa ir žavinčia jos tamsybe.

Vos vos juntamas puikus rinktinis kvapas, sumišęs su lengva drėgme, plūduriuoja ore, kur snūduriuojančią dvasią sūpauja šiltnamio pojūčiai.

Muslino lietus gausiai krinta prieš langus ir prieš lovą, liejasi sniego kriokliais. Lovoje guli Stabas, mano svajonių valdovė. Bet kodėl ji čia? Kas ją čia atvedė? Kokia jėga pasodino ją šiame džiaugsmų ir svajonių soste? Bet argi tai svarbu? Štai ji čia, ir aš ją atpažįstu!

Štai tos akys, kurių liepsna perveria prieblandą; tos subtilios ir baisios *žvalguonės,* kurias aš atpažįstu iš gąsdinančios jų piktybės. Jos vilioja, jos pavergia, jos ryja neatsargų žvilgsnį. Aš dažnai studijavau jas, tas juodas žvaigždes, keliančias nuostabą ir smalsumą.

Kokio gerojo demono dėka aš gyvenu apsuptas tylos paslapties, kvepalų ir ramybės? O palaima! Tai, ką mes apskritai vadiname gyvenimu, net pačioje laimingiausioje jo plėtimosi stadijoje neturi nieko bendra su tuo aukščiausiuoju gyvenimu, kurį aš dabar pažįstu, kuriuo gardžiuojuosi minutė į minutę, sekundė į sekundę.

Ne! Nebėra minučių, nebėra sekundžių! Laikas išnyko; įsiviešpatavo Amžinybė, džiaugsmo amžinybė!

Bet pasigirdo stiprus, šiurpulingas smūgis į duris, ir aš, kaip savo pragariškuose sapnuose, pasijutau, lyg būčiau gavęs kauptuvu į pilvą.

Ir tada įėjo Šmėkla. Tai antstolis, ateinąs įstatymų vardu manęs kankinti; gėdinga sugulovė, atėjusi išrėkti savo skurdą ir kasdienio gyvenimo smulkmenomis prisidėti prie manojo skausmo; arba laikraščio redaktoriaus vaikėzas, atsiųstas išreikalauti rankraščio tęsinį.

Paradiziškas kambarys, stabas, mano sapnų valdovė, *Silfidė,* kaip sakydavo didysis René, visa ta magija, – išnyko kartu su grubiu Šmėklos smūgiu į duris.

Siaubas! Dabar aš atsimenu! Taip, atsimenu! Ši nešvari landynė, šis amžinojo nuobodulio būstas, yra mano. Štai čia dulkėti ir apdaužyti baldai; apspjaudytas židinys be ugnies ir be žarijų; liūdni langai su lietaus išraustomis vagutėmis dulkėse; subraukyti arba nebaigti rankraščiai; kalendorius su pieštuku pažymėtomis negandą lemiančiomis datomis.

O tuos kito pasaulio kvapus, kuriais aš su ištobulintu jautrumu svaiginausi, pakeitė dvokiančio tabako tvaikas, sumišęs su kažkokiais vemti verčiančiais pelėsiais. Dabar čia kvėpuojama apgižusiu beviltiškumu.

Šiame ankštame pasaulyje, kur tiek daug kas kelia šleikštulį, vienas vienintelis daiktas man šypsosi: tai opiumo bonkutė, sena ir gąsdinanti draugė; kaip visos draugės, deja! derli glamonėjimų ir išdavysčių.

O! Taip! Laikas vėl pasirodė; jis dabar viešpatauja suvereno teisėmis. Su šiuo šlykščiu seniu grįžo visa jo demoniškų palydovų eisena: Atminimai, Gailesiai, Mėšlungiai, Baimės, Košmarai ir Neurozės.

Aš užtikrinu jus, kad sekundės dabar tvirtai ir iškilmingai akcentuojamos, ir kiekviena jų, trykšdama iš laikrodžio, šaukia: „Aš esu Gyvenimas, nepakeliamas, nepermaldaujamas Gyvenimas!“

Yra tik viena Sekundė žmogaus gyvenime, kurios užduotis – paskelbti gerą naujieną, *gerąją naujieną,* sukeliančią neišaiškinamą baimę kiekvienam.

Taip, Laikas viešpatauja; grįžo brutali jo diktatūra; ir jis mane varo, badydamas dvišakiu akstinu, lyg aš būčiau jautis. „Tad nuo! Į dešinę, asile! Gyvenk tad, pasmerktasis!“

Vertė Alfonsas Nyka-Niliūnas

GULBĖ

Victorui Hugo

I

Apie jus aš mąstau, Andromache! Upokšnis,
Vargšas, liūdintis veidrodis, švietęs kadais
Ir našlės graudulingoj didybėje šniokštęs,
Simeontas, nuo verksmo apsemtais krantais,

Apvaisino staiga mano atmintį našią,
Kai skliautus Karusėlio[1] galėjau išvyst.
Jau ankstesnio Paryžiaus nėra (formos gražios
Keičias žymiai greičiau, nei mirtinga širdis);

Vien tik dvasioj regiu visą lauką barakų,
Šėtras, tik ką iškeltas, eiles statinių,
Žolę, blokų krūvas, jos žalėsiais aptekę,
O ir šlamštas beformis ryklėj grindinių.

Kitados ten dryksodavo ilgas žvėrynas,
Ten iš ryto mačiau, kaip danguj su aušra
Šaltas Darbas išbunda, šviesus, o šiukšlynas
Slenka tartum juodi uraganai ore.

Gulbė sunkiai ištrūko iš purvino groto
Ir plėvėtomis kojom patraukė gatve,
Kietu grindiniu vilko ji kūną plunksnotą
Linkui sausvagės ir – anei lašo snape,

Merkė savo sparnus ji į dulkes nervingai
Ir kalbėjo širdim ežerynų gimtų:
„Vandenie, kur esi? Kur, o žaibe, pradingai?“
Ji vaidenas lemtingų nelaimių mitu,

Ji į dangų dažnai, kaip Ovidijus sako,
Ji ironiškam dangui, spalvom mėlynom
Kelia galvą aukštyn ant konvulsiško kaklo,
Tarsi rykautų priekaištą Dievui, vienam!

---

[1] Carrousel – arka Paryžiuje.

I I

Paryžius keičiasi, o nuliūdimas mano
Anei iš vietos! Rūmai, pastatai nauji,
Senieji priemiesčiai, – jau viskas kaip iš meno,
Bet atminimai net už uolą sunkesni.

Todėl prieš Luvrą stovint slegia vienas vaizdas:
Galvoju apie gulbės judesius keistus,
Kaip tremtiniai, kurie didžiuojasi ir vaipos,
Troškimų graužiama... O paskui apie jus,

O Andromache, tu iš glėbio sutuoktinio
Kaip gyvulys šlykštus nupuolei po Piru,
Prie tuščio kapo stovi ekstazėj, nusiminus;
Tik Hektoro našlė! O kitkas nešvaru.

Galvoju apie juočkę, ją džiova pagraužė,
Ji murkdosi purve, akiduobėm tuščiom
Gražiosios ieško Afrikos, kur palmės apsisiautę
Begaliniu rūku ir nesančiom miglom;

Ir apie tą, kurį tiek netekčių nutvilkė
Jau amžiams, amžinai! Kitus graudžius verksmus,
Kurie pažindo Gėlą kaip gerą savo vilkę!
Apie vaikus, kur džiūsta kaip gėlės prie namų!

Todėl miške, kur mano siela pasitraukia,
Senieji Atminimai pūsteli ragu!
Man jūrininkai menas, užmirštieji, daugel,
Belaisviai, nugalėti!.. Dar daugelis kitų.

Vertė Sigitas Geda

KELIONĖ

Maxime'ui Du Camp

I

Berniūkščiui, kurs auka žemėlapių, estampų,
Šis universumas – tik potroškių suma.
O! koks jis didelis, svajojančiam prie lempų,
Koks mažas po daugybės metų mintyse.

Išvykstam vienąryt, galvoj mūs liepsnos dega,
Širdis pilna pagiežos, geismo pelenų,
Keliaujam tuo ritmu, kur ašmenys pasako,
Beribę supdami ant marių baigtinų;

Vieni linksmi, apleidę tėviškę nedorą,
Kiti – nuo lopšio siaubo sprunka, dar apstu
Spėliotojų, kur moters vyzdžiuos plūduriuoja, –
Nuo Kirkės tironijos su grėsliu kvapu.

Kad žvėrimis nevirstų, jie visi svaiginas
Erdve, šviesa, paskliaučių spindesiu skaisčiu;
Ledai, kurie juos kanda, karštas saulės vynas
Lėtai jiems valo veidą, ženklus bučinių.

Tačiau tikri keleiviai – tie, kurie išvyksta,
Kad vyktų; pūslės, kur lengva širdim plevens,
Lemties neneigia jie, o priima iš viso,
Neklausia nieko jie, kartodami: „Tai bent!"

Šitie, kurių troškimai debesų formato,
Svajoja, kaip naujokas iš patrankos šaut,
Apie geismus, kurių nei žino, anei mato,
Kurie neturi vardo net prote žmogaus!

II

Mes mėgdžiojam, o siaube, tą kamuolį, sukutį,
Jų valsą ir jų šuolius; netgi pro miegus
Smalsumas gniuždo mus, neliauja vartalioti
Kaip Angelas beširdis saulių vainikus.

Tokia keista lemtis, kur tikslas keičia vietą,
Nebūna niekur jis, o gali būt visur!
Žmogus, kurio viltis neilsta, nepalieka,
Sau ieško atilsio be proto, o vikrus!

Tristiebė mūs dvasia Ikarijos sau ieško;
Iš denio balsas: „Ei, atmerkite akis!“
Beprotiškas ir karštas balsas mus aptaško:
„Šlovė... ir meilė... laimė! Akmenys akli.“

Salelė kiekviena, nurodyta sargybos,
Tai Eldoradas, mums žadėtasai Lemties,
Vaizduotė, kurioje jos orgija sužibo,
Suranda vien tik rifą švintant po nakties.

Varguolis, kur šalis vaiduokliškas mylėjo!
Grandinėm perjuostą jį teks į jūrą mest,
Jūreivį girtą, tą amerikų radėją,
Kurios kaip šmėklos mums apkartino gelmes.

Nelygu vagabundas, pėdinąs per purvą,
Svajoja apie Rojų nosis iškelta,
Užburtos akys randa Kapują sau, urvą
Visur, kur žvakė žybso, lūšnoj įžiebta.

III

O stulbiną keleiviai! Kiek kilnių idėjų
Išskaitom akyse, pranokstančių marias!
Atverkit dėželes, kur atmintį sudėję,
Kur eteris, akmuo žvaigždėtom skiauterėm.

Mes trokštame keliaut ne burėm apsigobę!
Užburkite, lai džiaugsmas kali su mumis,
Kad keltųs mūsų dvasioj, įtemptoj kaip drobė,
Jūs atmintys su savo rėmais – dangumi.

Ką matėte tenai?

IV

„Žvaigždynai mirguliavo
Ir bangos, ir smilčių čežėdavo kalnai,
Nepaisant sukrėtimų ir nelaimių savo,
Dažnai mes nuobodžiavom, kaip čionai.

Ir sauliška šlovė, ir jūros violetas,
Ir miestų gloria, vos saulė ima pult,
Uždegdavo širdy troškimą negirdėtą, –
Paskęsti danguje su atspindžiu alpiu.

Turtingi miestai, didingiausieji peizažai
Nėra turėję niekad tiek žavios slapties,
Kaip tie, kurie danguj savaime pasidaro.
Troškimas nuolat ugdė nerimą širdies!

– O saldūs pomėgiai tik stiprina troškimą.
Jo medis trėšiamas tiktai bujos sparčiau,
Tačiau storėjant ir kietėjant žievei,
Į saulę šakos nori žvelgti iš arčiau!

Ar augsi visados aukščiau nei kiparisas,
Didysis medi? Mes su kruopštumu
Rajam albumui brėžiam keletą eskizų,
O broliai, jums patiks vaizdai iš tolumų!

Stabus pasveikinome puolę trimituoti;
Štai sostai, išpuošti drambliakauliu sunkiu,
Štai dailūs rūmai, juos sunku įsivaizduoti,
Jūs savo bankuos juos įpirktumėt vargu.

Kostiumų šnaresiai, akis svaigina klostės,
Ir moterys, dantų dažytų bei nagų,
Ir magai išmoningi, juos gyvatė glosto.“

V
O kas po to, po to?

V I
„O sąmonė vaikų!

Kad nepamirštume pranešt tatai, kas reikalinga,
Regėjome visur, bodėjomės seniai, –
Nuo pat viršaus žemyn tų kopėčių lemtingų
Senųjų nuodėmių įkyrūs reginiai!

Šlykšti ir pasipūtus moteriškė, vergė,
Sudievinus save, be šleikštulio, grubi,
Rajus tironas, vyras, gobšas, apsidergęs,
Jis vergės vergas, srutos nuotekų griovy.

Žudikas besimėgaująs, auka, kuri užspringo;
Šventimai tie, kurie paskaninti kraujais;
Valdžios nuodai, despotą ugdantys nervingą,
Ir liaudis, nuo botago virtus gyvuliais;

Religijų gausa, kur panaši į mūsų,
Šturmu jos ima dangų visos; Šventuma,
Lyg pūko pataluos vartytųsi lepusis, –
Jam vinys, ašutai – goslybė geidžiama.

Ir žmonija plepi, nuo genijaus apgirtus,
Pamišusi dabar, kaip andai praeity,
Ji šaukias Dievo sau, agonijoj įniršus:
– Paveiksle panašus, žūk mano prakeikty!

Kiti, mažiau kvaili, meilužiai Beprotybės,
Apleido bandą, bėga nuo genamų Lemties,
Jie slepiasi aguonpieny, į opijaus beribę!
– Štai Žemės biuletenis. Visos amžinasties."

VII

Karčioji patirtie, kelionėj atsiskleidus!
Pasaulis vis tas pats, matavimų smulkių,
Vakar, rytoj, visad mums rodo mūsų veidus:
Oazę siaubo – dykroje nuobodulių.

Ar išvažiuot? ar likt? Tai lik, jei tik įstengi,
Važiuok, jei reikia to. Tas bėgs, tas susigūš,
Kad tik apgautų priešą, paspendusį žabangas,
Jis – Laikas. Daug tokių, kur spruks be atvangos,

Kaip žydas amžinas, apaštalai išklydę,
Kuriems pritrūksta amžiais vagonų ir laivų
Pabėgti nuo žudiko apgaulaus; kiti dar
Užmušt jį moka, neišlipę iš lopšių.

Kai pagalios batu nugarkaulį prispaus mum,
Galėsime tikėtis ir šaukti: „Na tai smeik!"
Taip Kinijon kadais mes plaukdavom prekiauti,
Akis įsmeigę tolin, sušiauštais plaukais,

Mes eisime į jūrą temstančių Šešėlių
Jaunučio keliauninko širdimi, džiugaus.
Ar girdit daug žavių balsų, jie slepia gėlą,
Jie gieda: „Štai čionai! Kas norit paragaut

Lotoso kvepiančio! Čia pasiskinti leista
Mums stebuklingų vaisių, kurių širdis stokos;
Ateikite apsvaigt nuo to saldumo keisto
Šios popietės, kuri neturi pabaigos!"

Iš įprasto akcento mes atpažįstam šmėklą;
Piladai, mūsų sūnūs, mums ties pirštų galus:
„Tam, kad atgautum širdį, nuplauki pas Elektrą!“
Mums tarė ta, kuriai bučiavome kelius.

VIII
Mirtie, senasis kapitone, metas! Judam!
Pabodo ši šalis! Pirmyn kitu keliu!
O jei dangus ir jūra kaip rašalas pajuodo,
Mūs širdys, pats žinai, pritvinkę spindulių!

Įpilk savų nuodų, suteik stiprumą brangų,
Mes trokštam, ši ugnis liepsnoja smilkiniuos,
Panert į bedugnes, į Pragarą ir Dangų,
Gelmėj Nežinomybės atrasti *naujut naujos*!

Vertė Sigitas Geda

Polis Verlenas

Polis Verlenas (Paul Verlaine, 1844–1896). Gimęs Mece (Metz), vaikystėje buvo jautrus, svajingas berniukas, trokštantis švelnumo ir meilės; vaikystės nostalgiją jis išsaugojo visą gyvenimą. Paaugęs ima jausti sielos dvilypumą, tai yra situaciją *tarp* dviejų vienalaikių teiginių ar traukos centrų, apie kuriuos kalba Šarlis Bodleras (Charles Baudelaire) – Dievo ir Šėtono. Įstojęs į Bonaparto (šiandien – Condorcet) licėjų Paryžiuje, 1862 m. įgyja bakalauro laipsnį ir pradeda dirbti miesto Rotušėje administracijos darbuotoju. Ši tarnyba nereikalauja visiško atsidavimo, tad lieka laiko poetiniam talentui plėtoti. Verlenas rašo eiles ir lanko literatų kavines, kur susipažįsta su žinomais poetais ir prozininkais. Literatūrinę karjerą pradėjęs nuo kritinių straipsnių apie Barbė Dorevili (Barbey d'Aurevilly) ir Bodlerą, 1866 m. išspausdina eilių garsiame leidinyje *Šiuolaikinis Parnasas* ir išleidžia pirmą savo rinkinį *Saturniški eilėraščiai*. Nepaisant tikėjimo parnasiečių idealais (tobula eilių technika, griežta logika, klasikiniais siužetais), pasireiškia originalūs kūrybos bruožai: neramus, subtilus jausmingumas ir įtaigus, retas muzikalumas.

Neveltui Verlenas pasiskelbia gimęs po Saturno ženklu, tad jį veikianti blogio jėga – iš tiesų poeto būtį temdo intymi drama. Bandydamas įveikti nerimą keliantį liūdesį, ima išgėrinėti, o tai neretai baigiasi įniršio priepuoliais. Po tėvo mirties (1865) pasitaiko, kad šiurkščiai elgiasi su motina. Tuo pat metu rengia eilių rinkinį *Galantiškos šventės* (1869), kupiną elegantiškų, rafinuotų pojūčių raiškos, savotiško įmantrumo, *menas menui* apraiškų. Galantiškos rinkinio scenos – tai vidiniai peizažai; poetas perkelia į eiles savo siekius, išlaikydamas dviprasmybę: neaišku, ar lyrinis subjektas nori pabėgti nuo savęs, ar save iš naujo atrasti. Greičiau nežino, ko trokšta; tik eilėse prasismelkia nuoširdaus ir gilaus jausmo nostalgija. Staiga lyrinio subjekto troškimai ima pildytis tikrovėje – Verlenas sutinka jauną merginą Matildą (Mathilde), kuri apšviečia komplikuotą jo būtį. Poetas veda ir kuria lyrinius eilėraščius, kupinus žavaus paprastumo. Tačiau idilė trunka neilgai. 1870-aisiais, Paryžiaus apsiausties metu, netenka darbo, vėl įninka į alkoholį, o po metų Paryžiuje apsireiškia jaunasis genijus Artūras Rembo (Arthur Rimbaud). Verlenas palieka šeimą ir išvyksta klajoti su Rembo į Angliją ir Belgiją. Rašo puikias eiles *Romansai be žodžių*, kuriose jaučiama daug jaunesnio kolegos įtaka. Vis dėlto nuotykis baigiasi tragiškai: po eilinio audringo kivirčo Verlenas šauna į savo draugą, jį lengvai sužeidžia ir yra nuteisiamas dvejus metus kalėti. Kalėjime išgyvena skaudžią sąžinės dramą, atsiverčia į tikėjimą, kuria mistines eiles, kurios vėliau skelbiamos rinkinyje *Branda* (1881). Išėjęs iš kalėjimo, kelerius metus gyvena pagal krikščioniškus idealus; dėsto koledžuose Anglijoje ir Prancūzijoje, paskui nesėkmingai bando užsiimti žemės ūkiu. Tada jau nepakęsdamas nuobodulio, grįžta prie ankstesnių ydų, kūryboje mėgindamas derinti mistinius polinkius

ir kūnišką juslingumą – pasirodo rinkinys *Kadaise ir neseniai* (1885). Po motinos mirties (1886) lieka be finansinės paramos. Kaip tik tada apsižiūrima, kad Verleno būta didelio poeto – jis kviečiamas skaityti paskaitų, trokštama išgirsti jo prisiminimus. Tik kūrėjo jėgos jau senka, ir pabaiga vėlgi kontrastinga: Verlenas miršta skurde, tačiau visa minia literatų, rašytojų ir jo talento gerbėjų lydi poetą į amžino poilsio vietą.

Poezijos įtaiga. Kartais Verlenui prikišama intelekto stoka; iš tiesų, autentiška poezija ir nebūna intelektuali: autoriaus jautrumo įkvėpta, ji tiesiogiai veikia skaitytojo jausmus, prasismelkdama iki sielos gelmių. Toks konfidencialus lyrizmas dažniausiai reiškiamas pustoniais, pusbalsiu skaitant eiles: tarp Verleno ir jo skaitytojo mezgasi intymus dvasinis ryšys. Poetas nesitenkina išsakydamas, ką pats jaučia; svarbu *leisti pajusti* skaitytojui, gebėti perteikti įspūdžius simboliniais vaizdais: šitaip pagunda virsta švininiu dangumi, o Dievo meilė kelia aukštyn kartu su sakalu, snape įsikandusiu kiškį. Verleno impresionistinis peizažas švarus, tyras, įgyjantis ir mistinės reikšmės; jis dar vadinamas „primityviu“- lyg pirmykštės gamtos iki nuopuolio. Tačiau labiausiai poetinę įtaigą kuria eilių muzika. „Muzika virš visko,/ Dėl jos pamėgau nelyginę eilutę“ – taip poetas pradeda savo eilėraštį pavadinimu „Poezijos menas“. Taigi kūrybos instrumentas – nelyginė eilutė (dažnai kaitaliojamos trijų, penkių, septynių, devynių skiemenų eilutės). Jokios retorikos, dirbtinų pauzių. Lengvi, subtilūs ritmai verčia svajoti, tarsi jaustume sielos judėjimą; eilės banguoja tai pailgėdamos, tai susitraukdamos. Verlenas atsisako vyriško-moteriško rimų kaitaliojimo, bet įveda vidinį rimą, aliteracijas, subtilius disonansus. Jo rimai lankstūs, parinkti taip, kad garsiniai elementai elegantiškai reikštų akimirkos įspūdžius, pusiau sąmoningas svajonės, nostalgijos, laimės ar nelaimės būsenas.

Estetinė norma. Modernizmas, XX a. pradžioje įsitvirtinęs Europoje, visų pirma reiškėsi poezijoje. Čia plačiai įsivyravo vadinamasis impresionistinis lyrizmas. Rusijoje, Lenkijoje, Vokietijoje, Skandinavijos kraštuose simbolistų kūryba neatsiejama nuo impresionistinio metodo. Pasak Vytauto Kubiliaus, tą pačią reformą, kurią prancūzų lyrikoje buvo atlikęs Polis Verlenas, lietuvių poezijoje įvykdė Balys Sruoga; šis poetas sukūrė verleniško tipo eilėraštį, kur negali būti šiurkščių spalvų ir garsaus riksmo, kur kalbama pustoniais ir niuansais, o kompozicija remiasi emocinių asociacijų žaismu, kur potekstei atitenka plačiausia erdvė, kur solinę partiją veda pasikartojantys žodžiai ir muzikinis tonas. Neveltui Sruogos eilės perša paraleles su prancūzų dainiaus kūryba; lietuvių poetas yra išvertęs Verleno eilių.

Intymi Verleno lyrika imponavo daugeliui lietuvių poetų – neoromantikams ir simbolistams, ypač Jonui Aisčiui, kuris save laikė grynu, tikru impresionistu. Tačiau vertimų kraitis kuklus. Balys Sruoga, Kazys Boruta, Alfonsas Tyruolis, Vaclovas Šiugždinis, Jonas Juškaitis, dar keli autoriai mėgino savo jėgas, išversdami kelis populiariausius prancūzų poeto eilėraščius. Tačiau akivaizdu, kad atkurti vingrias eilių melodijas ir originalo visumą šiuo atveju itin sudėtinga (gal geriausiai pavyko poetams Sruogai ir Juškaičiui). Todėl svarbiausia, kad lietuvių poezijos kelyje Verlenas išliko kaip tobulos poetinės meistrystės siekis ir pavyzdinė estetinė norma.

Siekiant įsigilinti į Verleno eilėraščius, dera pastebėti jų grafinį pavidalą – jis sukelia tam tikros simetrijos įspūdį. Rimavimo tvarka, eilėdara, metrinė organizacija kuria subtiliai įvairuojančią melodiką. Poetinė sintaksė, akcentuojanti kylančias, pabrėžtinai ramiai,

sulėtintai tekančias ar besileidžiančias intonacijas, išryškina eilėraščio emocijų skalę. Dažni sintaksiniai paralelizmai pabrėžia būties monotoniją. Leksika pajungta muzikiniam vaizdui; vyrauja introspekcija, svarbu ne siužetas, o sielos peizažai.

Pavyzdžiui, daugiausia lietuvių vertėjų dėmesio sulaukusiame eilėraštyje „Rudens daina“ eilių muzika išreiškiamas sielos nerimas. Liūdesio šaltinis – praeities nostalgija, baimė, jog būsi vėjo nuneštas ar nustumtas, nespėjęs pasipriešinti. Sudėtinė aplaidumo ir nerimo būsena reiškiama lengvai varijuojančiomis (originale – keturių ir trijų skiemenų) eilutėmis, kuriančiomis įtaigų ritmą. Iš pasąmonės kylanti netikrumo jausena smelkiasi į skaitytoją ir jį užburia savo melodija. Taip išreiškiamas simbolistų idealas – paslaptis ir įtaiga.

Siūloma literatūra: „Smuiko raudojimas“, [vertė Balys Sruoga], in: *Veidai*, Vilnius: Vaga, 1986, p. 132–133; „Lakštingala“, „XXX“, [vertė Jonas Juškaitis], in: *Ne laikas eina: Iš pasaulio poezijos*, Vilnius: Aidai, 2004, p. 157–159; „Sentimentalus pasivaikščiojimas“, [vertė Vaclovas Šiugždinis], in: *Birželio naktys*, Vilnius: Vaga, 1973, p. 24; Vytautas Kubilius, *XX amžiaus lietuvių lyrika*, Vilnius: Vaga, 1982; Nijolė Vaičiulėnaitė-Kašelionienė, „Prancūzų simbolizmo atšvaitai Jono Aisčio eilėraščių rinkinyje *Imago mortis*“, in: *Jonas Aistis: „Praregėjęs ilgesio akim“*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 66–78.

Polis Verlenas

SAULĖLEIDŽIAI

Saulė į žaras
Miego prie krantų
Leidžias: žaižaras
Toliuos pajuntu.
Saulė širdį ras
Užsimiršt ant tų
Per žaras geras
Supančių krantų.
Saulė lyg didės,
Liūdesio dvasia
Svajones lydės:
Purpuro gaise
Šmėklos iš erdvės
Slenka man tuose
Smėlio krantuose,
Saulės didelės.

RUDENS DAINA

Raudos rudens
Smuikų graudens,
    Tonai vienodi.
Varsto ruduo
Širdį su tuo
    Skausmu vaitoti.

Muša valanda,
Gerklę spaus visada
    Skundas anas.
Drėgna ant akių,
Blykšdamas apverkiu
    Būtas dienas.

Nuo jų einu
Tai šen liūdnu
    Vėju, kuris
Tai ten piktai
Kaip mirusį lapą tiktai
    Neša, kol kris.

LAKŠTINGALA

Mėnuo koks
Baltas su mišku.
Nuo šakos
Balsas tarp šakų
Per tylumą...

O, mylima.

Juodas ties
Veidrodžiu vandens
Iš nakties
Gluosnis vis šlamens
Vėjo raudų...

Svajot saldu.

Šviesuliu
Toks dangus ramus.
Spindulių
Leidžianti į mus
Laimės visata...

Būt visada.

XXX

Begalinė plynė
Nykiai toliais plyti,
Snaigės vos matyti
Bliksinčios smėlyne.

Dangų be spalvų
Mėnuo neskaidriu
Užpila savu
Mirusiu variu.

Iš miškų po vieną
Blausiai lyg pro dūmą
Debesų pilkumo
Ąžuolai plevena.

Dangų be spalvų
Mėnuo neskaidriu
Užpila savu
Mirusiu variu.

Pučia, nors sušalki,
Žiemvėjis nuo šiaurės,
Kaip jums, varnos niaurios,
Jums, vilkai išalkę?

Begalinė plynė
Nykiai toliais plyti,
Snaigės vos matyti
Bliksinčios smėlyne.

XXX

Aukštai dangus virš stogo štai
    Melsva taika!
Štai medis supasi aukštai
    Palmės šaka.

Varpas danguj, kurį regi,
    Dievo šnekoj.
Paukštis virš stogo, kur žvelgi,
    Skundžias šakoj.

Ten, mano Dieve, paprastai
    Gyvent ramu.
Tas miestas gaudžia apie tai
    Tykiu gausmu.

– Tu pasakyk, tu jau verkte
    Verki švariai,
Ką tu su savo jaunyste,
    Ką padarei?

Vertė Jonas Juškaitis

Konstantinas Kavafis

Konstantinas Kavafis (1863–1933) – vienas žymiausių graikų ir viso pasaulio moderniųjų poetų. Gimė Aleksandrijoje, Egipte, buvusioje helenistinės kultūros sostinėje, garsėjusioje savo biblioteka ir meno lobiais. Turtinga ir aristokratiška graikų šeima jau devynerių išsiuntė jį mokytis į Angliją, kur jis visiems laikams pamilo anglų literatūrą, ypač Šekspyro dramas. 1882 m. dėl Egipte prasidėjusių išpuolių prieš krikščionis Kavafis su motina turėjo bėgti į Konstantinopolį ir kurį laiką gyventi savo senelių namuose. Šiame mieste jis ypač pasinėrė į antikinę Graikijos ir Bizantijos istoriją, intensyviai mokėsi kalbų – angliškai ir prancūziškai kalbėjo kaip gimtosiomis, itališkai skaitė Dantę, išmoko senąją graikų, lotynų ir arabų kalbas. Konstantinopolyje pradėjo rašyti ir pirmuosius eilėraščius.

1885 m. šeima dėl įvairių nesėkmių prarado didžiąją dalį savo turto, ir Kavafis turėjo grįžti į Aleksandriją dirbti paprastu valstybės tarnautoju. Jo darbovietės pavadinimas skambėjo lyg iš Dantės *Pragaro* – Trečiasis irigacijos ratas (Kavafis užsiėmė Nilo irigacinių sistemų reikalais). Šeimos socialinės padėties žlugimas, svetimumas buvusiuose, bet prarastuose namuose – Kontantinopolyje, Londone ar Aleksandrijoje – prisidėjo prie vis didesnio Kavafio pasitraukimo į poetinės ir istorinės vaizduotės pasaulį, į dingusią antikos ir helenizmo epochą. Tai poetas, kuris XX amžiuje netikėtai atgaivino istorijos žavesį, atskleidęs antikos laikus kaip žmogaus dvasinių ir kūniškųjų troškimų, pilnatvės ilgesio bei neišsipildymo dramą. Jo poezija – tai praradimų, tremčių, žlungančių imperijų ir meilės išsiskyrimų, senovės miestų klestėjimo ir nuopolio kronika, įvykusi maždaug prieš du tūkstančius metų, tačiau papasakota taip, lyg vyktų čia ir dabar, kartotųsi amžinai. Istorijos ir epo personažai, iškylantys Kavafio eilėse – Antonijus, praradantis Kleopatrą ir savo mylimą Aleksandrijos miestą, Odisėjas, ilgose klajonėse po pasaulį ištikimas savajai skurdžiai Itakei, paskutinieji romėnai, laukiantys barbarų įsiveržimo – liudija sudėtingas žmogiškąsias būsenas tarp nevilties ir tikėjimo, savo prigimties netobulumo supratimą ir amžinojo tobulumo troškulį. Kavafio perteikta antikos istorija tapo įasmeninta, žmogiška, kartu kūniška ir dvasinga – tartum gyvas, virpantis žmogaus balsas. Ir kaip tik todėl jo eilės, parašytos iš pažiūros griežtu ir lakonišku klasikiniu stiliumi, bet turinčios itin gilias potekstes, darė tokį didelį poveikį moderniajai literatūrai, ieškančiai savo santykio su tradicija, su prarasta praeitimi.

Pasaulinio garso graikų rašytojas Nikos Kazantzakis (žymių romanų *Paskutinis Kristaus gundymas*, *Graikas Zorba* autorius) liudijo Kavafio asmenybės savitumą: „Jis turėjo gimti penkioliktojo amžiaus Florencijoje, gal būti kardinolu, slaptu popiežiaus patikėtiniu... Kavafis turėjo visus būtinus dekadanso asmenybės bruožus – buvo išmintingas, ironiškas,

hedonistiškas burtininkas su neišsemiama atmintimi....“ Nors ir tapęs vienu didžiausių pasaulio poetų, pelnęs didžiulį pripažinimą Vakarų Europoje, Kavafis per savo gyvenimą sąmoningai atsisakė skelbti savo eilėraščių knygas, norėdamas išlaikyti asmenybės slaptumą, distanciją nuo aplinkinio pasaulio. Jis manė, kad poetas turi nedaryti trijų dalykų: dalyti interviu, skaityti viešų paskaitų ir rašyti prozos. Nedidelius savo paties sudarytus eilių rinkinius jis dovanodavo tik tiems, kuriems jo manymu išties reikėjo poezijos. Jo tekstai sklisdavo tik tarp artimiausių draugų kosmopolitiškame Aleksandrijos mieste, kur Kavafis karaliaudavo kavinėse susiburiančiame savame poezijos gerbėjų rate. Vienas iš jo draugų paliudijo tokius Kavafio žodžius: „Daugelis poetų yra tiktai poetai... Bet aš esu poetas istorikas. Aš niekada negalėčiau parašyti romano ar pjesės, tačiau savyje girdžiu gal šimtą dvidešimt penkis skirtingus balsus, kurie sako, kad galėčiau užrašyti jų istorijas.“ Vis dėlto per draugų rankas jo užrašytos „balsų istorijos“ pasiekė itin žymias literatūros figūras, ypač Anglijoje – poetus Tomą Sternsą Eliotą ir Ezrą Poundą, prozininkus E. M. Forsterį ir D. H. Lorensą, kurie liudijo patyrę didžiulę jo eilių įtaką, skelbė pasauliui apie nepaprastą, bet nedaug kam žinomą talentą. Tačiau nepaisydamas daugelio leidėjų prašymų Kavafis atsisakė skelbti angliškų savo vertimų rinkinį – esą tam dar neatėjęs laikas. Jo eilėraščių knygos tiek graikų, tiek kitomis pasaulio kalbomis pradėtos leisti tik po mirties.

1932-aisiais Kavafis susirgo gerklų vėžiu, ilgą laiką atsisakė gydytis ligoninėje, visiškai prarado balsą. Prieš pat mirtį kaip paskutinę žinią savo draugams nupiešė apskritą ratą ir padėjo tašką jo viduryje.

Siūloma literatūra: Konstantinas Kavafis, *Dionizo eisena: [eilėraščiai]*, vertė Vytautas P. Bložė, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1998.

Konstantinas Kavafis

TERMOPILAI

Pagarba tiems, kas pasirinkę savo
gyvenimo Termopilus, gina juos,
pareigos neišsižadėdami: visur ir visad –
teisingi, tvirti; tačiau nesvetimas jiems
gailestis ir užuojauta.
Jeigu turtingi – jie dosnūs, jei neturtingi –
irgi dosnūs: ką turi, tuo pasidalina,
kiek gali, tiek gelbsti;
teisybę sako visad, tačiau
be neapykantos tiems, kas meluoja.

Ir dar didesnės pagarbos verti,
jeigu numato (o daugelis numato),
kad turės pagaliau pasirodyti Efialtas[1]
ir kad persai vis tiek praeis.

Vertė Vytautas P. Bložė

BELAUKIANT BARBARŲ

Ko laukiame į aikštę sugužėję?

Barbarų – jie šiandien pasirodys.

Kodėl senatas kaip išmiręs? Kodėl
įstatymdaviai teisių nesvarsto?

Todėl kad barbarai šiandien turi užgriūti.
Kuriam galui tada įstatymai?
Barbarai atėję – savo atneš.

Kodėl imperatorius, taip anksti atsikėlęs,
į aukštą sostą prie miesto didžiųjų vartų
įsėdo visa didybe, su iškilmių karūna?

Kad barbarai šiandien turi užgriūti.
Imperatorius laukia, pasirengęs priimti
jų viršininką. Štai net pergamentą
parūpino, kurs bus įteiktas
jiems: gausybė titulų, garbės vardų įspūdingų.

[1] Efialtas „tikėdamasis gauti didelį iš karaliaus atlyginimą, parodė jam taką, kuris per kalnus vedė į Termopilus, ir pražudė ten likusius graikus“ (iš Herodoto).

Kodėl konsulai ir pretoriai vilki
raudonom, išsiuvinėtom togom?
Kam tos jų apyrankės su tiek ametistų,
tie kibirkščiuojantys žiedai, akinantys smaragdai?

Kodėl rankose laiko krivules,
paauksintas, pasidabrintas?

Kad barbarai šiandien turi užgriūti,
o tokie daiktai stulbina barbarus.

Kodėl orūs oratoriai nepasirodo kaip įprasta
skelbt prašmatnių savo prakalbų?

Todėl kad barbarai šiandien turi užgriūti,
o jie bodisi iškalbom bei retorikom.

Iš kur tas staiga visus apėmęs nerimas? Kas
per sąmyšis? (Visų veidai kažkaip surimtėjo.)
Kodėl tuštėja gatvės ir aikštės,
ko susimąstę namo visi skirstosi?

Kad vakaras jau, o barbarų nėr kaip nėr.
Kažkokie mūsiškiai, ką tik iš pasienio atvykę,
sako, kad iš viso – jokių barbarų.

Be barbarų – kaip bus dabar mums?
Jie buvo, tie žmonės, kažkokia išeitis.

Vertė Vytautas P. Bložė

ITAKĖ

Kai jau išsiruoši Itakėn,
žiūrėk, kad užsitęstų kelionė,
kad nuotykių ji būtų pilna ir atradimų.
Lestrigonai, kiklopai,
rūstus Poseidonas – nesibijok jų –
kelio jie tau nepastos, kol
mintis tavo kyla aukštyn, kol
kilnus jaudulys
tavo dvasią globia ir kūną.
Lestrigonai, kiklopai, nuožmus Poseidonas –
nė nesutiksi jų, jei pakeliui
sielos gelmėj jų neslėpsi, jei
tavo siela pati neprikels jų tavo akims.

Žiūrėk, kad užsitęstų kelionė.
Kad daug tau švistų vasaros aušrų, kai
džiaugsmingai, palaimingai
artėsi prie krantinių, niekad lig tol nematytų;
žiūrėk, kad stabteltum finikiečių prekyvietėse
dailių nusipirkti daikčiukų, iš neišsemiamų versmių –
perlamutro, koralo, gintaro, juodmedžio – įvairių
įvairiausio jausminio masalo,
įmanomai daugiau – pojūčio patirties;
irgi Egipto tiktų tau pamatyt daugel miestų,
kad pasimokytum, dar ir dar – iš jų, mokytojų.

Visąlaik Itakę turėk omeny.
Ją pasiekt – tavo pašaukimas.
Tačiau nieku gyvu nespartink kelionės.
Geriau, kad tęstųsi ji metų metais,
kad senas jau būdamas salą pasiektum,
turtingas ko pakeliui pasipelnęs,
nė nesitikėdamas praturtėt iš Itakės.

Itakė kelionę stebuklingąją davė tau.
Jei ne ji, nebūtum išsijudinęs.
Nieko daugiau nebesitikėk iš jos.

Ir jei net rastum ją varganą, Itakė tavęs neapvylė.
Išmintingas, patirtim turtingas
tu supratai, kas yra Itakė.

Vertė Vytautas P. Bložė

MENUI ATIDAVIAU

Sėdžiu, mąstau.
Pojūčius ir troškimus
Menui atidaviau –
pusiau pribrandintus kūrinius.
Menui paklusiu.
Jis vienas žino, kaip kurti
Grožio Pavidalą.
Beveik nematomai
pildo jis gyvenimą,
su įspūdžiu jungdamas įspūdį,
dieną jungdamas su kita diena.

Vertė Vytautas P. Bložė

BARBARŲ BELAUKIANT

Ko laukiam, susirinkę aikštėje?

Šiandieną barbarai įžengs į miestą.

Kodėl senatas nesirūpina įstatymais?
Kodėl senatoriai dykaduoniauja?

Nes šiandien barbarai įžengs į miestą.
Ar verta besirūpinti įstatymais?
Atėję barbarai išleis naujus.

Kodėl gi imperatorius, anksti nubudęs,
ties miesto vartais sėdi soste
su prašmatniu rūbu ir karūna?

Nes šiandien barbarai įžengs į miestą,
ir imperatorius nekantriai laukia
jų vado. Jis jau parengė
jam sveikinimą. Jaučio odoj surašyta
daug titulų ir daug garbės vardų.

Kodėl gi pretoriai ir konsulai šiandieną vilki
raudonom išrašytom togom
ir dėvi antrankius su ametistais,
ir mūvi žiedus, inkrustuotus smaragdu?
Kodėl jie kelia brangias krivūles,
išgražintas ir sidabru, ir auksu?

Nes šiandien barbarai įžengs į miestą,
o, sako, prabanga pritrenkia barbarus.

Kur slepiasi šauniausieji oratoriai?
Kodėl nebegirdėti jų balsų?

Nes šiandien barbarai įžengs į miestą,
o barbarams apkarto gražbylystė.

Kodėl toks nerimas ir sujudimas?
(Žiūrėk, visų veidai iškart paniuro.)
Kodėl tuštėja skersgatviai ir aikštės,
ir žmonės susimąstę grįžta į namus?

Nes jau naktis, o barbarų nėra.
Kažkas, atvykęs iš pasienio, pranešė,
kad jų iš viso niekur nematyti.

Ką veiksime dabar, kai dingo barbarai?
Juk, šiaip ar taip, jie buvo išeitis.

Vertė Tomas Venclova

ITAKĖ

Kada išplauksi praraston Itakėn,
prašyk dievus, kad kelias būtų ilgas,
klaidus ir pilnas paslapčių.
Nepaisyk lestrigonų nei kiklopų,
nepaisyk Poseidono rūsčio.
Jie niekad neužklups tavęs, jei skaisčios
bus tavo mintys, jeigu sieloj
ir kūne viešpataus kilni aistra.
Tu niekad nesutiksi lestrigonų,
kerštingo Poseidono ir kiklopų,
jei tavo dvasioj jų nėra, jei pats
neišviliosi jų iš nebūties.

Todėl prašyk, kad kelias būtų ilgas,
kad vasaros rytais tau būtų lemta
įplaukt į nematytus uostus,
kad jie džiaugsmingai sveikintų tave.
Svečiuokis finikiečių mugėse
ir įsigyk jų prekių –
koralų, perlamutro, gintaro ir juodmedžio;
įvertink nuostabią kvapių aliejų įvairovę;
pirk tiek kvapių aliejų, kiek įstengsi;
lankyk šimtus Egipto miestų
ir mokykis iš tų, kurie pranoksta mus.

Ir visada mąstyk apie Itakę.
Ji – tavo tikslas, kur bebūtum.
Bet įvykių neskubink.

Tegul kelionė trunka daugel metų;
atplauk į tėviškę visai pasenęs,
įgijęs išminties ir patyrimo,
nes ji neduos tau jokio turto.

Itakė dovanojo tau kelionę.
Jei jos nebūtų, nevertėtų plaukti,
bet šiaip Itakė – nežymi sala.

Nors ji skurdi, ji neapgaus.
Kada įgysi išminties ir patyrimo,
tikrai suprasi, kas gi tos Itakės.

Vertė Tomas Venclova

TERMOPILAI

Šlovė ir atminimas tam, kas budi,
kol gyvas, prie savųjų Termopilų;
kas niekad neužmiršta pareigos;
kam žemėje mieliausias teisingumas,
bet ir užuojauta nesvetima;
tam, kas dosnus varguoliams, o nuskurdęs
išlieka nešykštus
ir paremia kiekvieną, kol įstengia;
kas sako tiesą, neapkęsdamas melų,
tačiau atleidžia tiems, kurie melavo.

Ir dviguba šlovė, jei jis nujaučia
(o dažnas tai nujaučia), kad kalnuos
parodys priešui taką Efialtas
ir kad vis viena medai prasiverš.

Vertė Tomas Venclova

Raineris Marija Rilkė

Raineris Marija Rilkė (Rainer Maria Rilke, 1975–1926) – poetas, prozininkas, dramaturgas, vienas iš svarbiausių vokiečių literatūros moderniųjų klasikų. Ryškus ir jo „biografinis tekstas“ – galima sakyti, kad Rilkės gyvenimas yra tapęs poeto likimo moderniame pasaulyje provaizdžiu.

Rilkė gimė ir augo Prahoje, kuri tuo metu priklausė Austro-Vengrijos imperijai. Rilkės motina buvo nelengvo būdo moteris, turėjusi aristokratinių ambicijų, nors tėvas buvo eilinis valdininkas. Tėvų pageidavimu Rilkė lankė karinį internatą, tačiau dėl blogos sveikatos mokslų nebaigė. Keliose novelėse jis pavaizdavo jautriam vaikui itin slogią mokyklos atmosferą. Rilkė anksti pradėjo rašyti ir 1894 m. išleido pirmą poezijos knygą. Jis studijavo Prahoje, paskui išvyko į Miuncheną, visam laikui palikdamas gimtąjį miestą.

Ankstyvieji neoromantiniai Rilkės eilėraščiai šiandien nėra itin vertinami. Tikruoju kūrybiniu proveržiu ir pats poetas laikė trijų dalių eilėraščių ciklą *Valandų knyga* (1905). Pavadinimas nurodo viduramžišką maldų knygą, o poetinis subjektas įgyja jauno vienuolio pavidalą, kuris norėdamas perprasti pasaulį tiesiog apipila Dievą savo maldomis. Dievas čia suvokiamas kaip „gyvenimo“ įsikūnijimas, kaip giliausias visų daiktų pagrindas; žmogus su juo susijęs labai intymiais ir abipusiais ryšiais: „Ką veiksi, Dieve, jei numirsiu?/Aš tavo indas (jei subirsiu)?/ Ir vynas (jei actu pavirsiu)?/ Aš tau drabužis – jei iširsiu,/ Kas džiaugsis tavo didumu?“ Kita svarbi *Valandų knygos* tema – moderniosios civilizacijos, užstojančios Dievą, kritika. Rinkinyje vyrauja nelygus ritmas, rafinuotas melodingumas, nejprasti rimai; plastiški įvaizdžiai tarsi naikina skirtumą tarp konkretybių ir abstrakcijų.

Rilkė ne tik daug keliavo po Europą ir Šiaurės Afriką (ypač didelį įspūdį jam paliko dvi kelionės į Rusiją), bet ir ilgiau apsistodavo menininkų bendruomenėse, pas mecenatus, bičiulius ar drauges. Paskaičiuota, kad tarp 1896 ir 1919 m. jis pakeitė apie šimtą gyvenamųjų vietų, nes „dėl vieno posmo reikia pamatyti daug miestų, žmonių ir daiktų, reikia pažinti žvėris, reikia pajusti, kaip skrenda paukščiai“.

Tačiau svarbiausiu gyvenimo centru pirmąjį XX amžiaus dešimtmetį Rilkei buvo Paryžius. Čia jis susipažino su šiuolaikine prancūzų tapyba ir skulptūra, dirbo skulptoriaus O. Rodino sekretoriumi. Gilinimasis į vaizduojamąjį meną paskatino Rilkę plėtoti vadinamąjį „daikto eilėraštį“ (*Ding-Gedicht*). Poetas ieško nebe visuotinio pasaulio pagrindo, o stengiasi perteikti unikalią daikto, suvokiamo plačiausia prasme, esmę. Atidaus stebėjimo primatas, kuriam antrina lakoniška, klasikinė eilėraščių forma, pastebimas jau *Vaizdų knygoje* (1906) , o labiausiai išryškėja *Naujuosiuose eilėraščiuose* (1907–1908).

Vieninteliame Rilkės romane *Maltės Lauridso Brigės užrašai* (1910) nusigyvenęs danų aristokratų šeimos palikuonis stebi moderniojo didmiesčio gyvenimą. Romane nebėra

realistinio pasakojimo ir nuoseklios chronologijos; tekstas komponuojamas kaip dienoraštis ar laiškai neegzistuojančiam adresatui, fragmentai jungiami asociacijų ar kontrastų principu. Betikslių klajonių, melancholijos ir skurdo vaizdus keičia vaikystės prisiminimai, knygų ir paveikslų sukelti įspūdžiai ar pasakojimai apie istorinių sukrėtimų laikais gyvenusius žmones. Ir dėl novatoriškos formos, ir dėl egzistencialistinių vienatvės ir mirties artumo temų *Užrašai* laikomi pirmuoju vokiečiakalbiu modernistiniu romanu.

Vaisingą laikotarpį sekė atoslūgio ir dvasinio išsekimo, kurį ypač užaštrino Pirmasis pasaulinis karas, metai. Tik trečiojo dešimtmečio pradžioje, atradęs paskutinę iš „pasirinktinių tėvynių“ – Šveicariją, Rilkė įveikė krizę, vos per kelias savaites pabaigdamas du poetinius ciklus, *Duino elegijas* ir *Sonetus Orfėjui* (abu 1923), kurie laikomi jo kūrybos viršūnėmis. Atmesdamas tradicinės metafizikos dualizmą, Rilkė skelbia būties nedalumą, asmens ir pasaulio ryšį „vidinėje visatoje“(*Weltinnenraum*). Baimė, vienatvė, mirtis yra ne kas kita, kaip gyvybės ir džiaugsmo prielaida, todėl ir poetinėje kūryboje „rauda“ turi būti neatsiejama nuo čiapusybės „šlovinimo“. Mitinis graikų dainius Orfėjus, užbūręs net mirties karalystės valdovus, tampa poeto (ir apskritai žmogaus) lemties simboliu: savo kūrybine galia, „giesme“ išsaugoti nykstantį regimąjį pasaulį. Sudėtingos, talpios metaforos kai kur virsta užuominomis, kurios suprantamos tik iš viso ciklo ar apskritai -- visos poeto kūrybos konteksto.

Paskutiniais gyvenimo metais Rilkė susilaukė nemažo populiarumo, kurį liudija didžiulis laiškų srautas jam. Šalia gausios privačios korespondencijos esama ir eseistiniais svarstymais virtusių laiškų, iš kurių pirmiausia minėtini *Laiškai jaunam poetui*.

Lietuvą Rilkė pasiekė dar Pirmosios Respublikos laikais, ir iki mūsų laikų yra vienas labiausiai lietuvių literatūrą (taip pat ir filosofinę mintį) veikusių XX amžiaus Europos autorių. Jo kūrybos atgarsių rasime H.Radausko, A. Nykos-Niliūno, H. Nagio, A. Maceinos, M. Martinaičio, J. Juškaičio, J. Vaičiūnaitės, S. Gedos, A. A. Jonyno ir daugelio kitų rašytojų tekstuose.

Siūloma literatūra: Rainer Maria Rilke, *Poezija*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1996; Rainer Maria Rilke, *Maltės Lauridso Brigės užrašai*, keli leidimai; Rainer Maria Rilke, *Laiškai jaunam poetui*, Vilnius: Regnum 1992.

Raineris Marija Rilkė

ALYVŲ SODAS

Tarp medžių visas pilkas kopė jis į kalvą,
paskendęs pilkumoj alyvų dulkinų,
ir panarino dulkių pilną galvą
į karštas dulkes degančių delnų.

Galiausiai tai. Jau paskutinis mirksnis.
Turėsiu eit – dabar, kai apanku.
Kodėl tu nori iš manęs išgirsti, –
esi tu, jei tavęs nebetenku.

Neberandu tavęs. Nesi tu manyje
nei kituose. Nei šitame akmenyje
nėra tavęs. Aš vienas kelyje.

Aš vienišas likau, žmonių suėmęs gėlą, –
ją per tave sumažinti norėjau.
Tavęs gi nebėra. Bevardė gėda...

Sakys vėliau, kad angelas atėjo.

Kodėl gi angelas? Ak, tai naktis
atėjo medžių lapais iškilniai,
per sapną sujudėjo mokiniai.
Kodėl gi angelas? Ak, tai naktis.

Nebuvo ta naktis nepaprasta –
jų praslenka šimtai nepastebėtų.
Miegojo šunes, vėso akmenys greta.
Ak, laukė ji, liūdna ir prislėgta,
kol vėlei rytas ją pakeis iš lėto.

Nelanko angelai tokių meldėjų,
ir neateina didžios naktys pranašysčių.
Prapuolantiems dar niekas nepadėjo,
nusigręžia tėvai atsižadėję,
ir išgena juos motinos iš įsčių.

Vertė Antanas Danielius

KARUSELĖ

Liuksemburgo parkas

Su stogu skrieja apvalus šešėlis,
žirgai spalvoti sukasi ratu,
visi visi iš tų keistų kraštų,
kur atilsio nėra nė valandėlės.
Nors įkinkytas į vežimą tas arklys,
vienok prarast žvalumo nesirengia.
Šalia raudonas piktas liūtas žengia
ir baltas baltas atsargus dramblys.

Ir elnias čia, visai tarsi miške,
tik pabalnotas, o nuo balno moja
maža mergytė, mėlyna tokia.

Ant liūto gi berniukas baltas joja,
rankutėm karčių laikos, nes žvėris
dantis jam rodo ir, berods, riaumoja.

Ir baltas baltas atsargus dramblys.

Ir sukasi, ir lekia ant žirgų
mergaitės šviesios, jau beveik išaugę
iš tų linksmybių; ir tarytum laukia,
žvilgsniu ieškodamos kažko kažkur...

Ir baltas baltas atsargus dramblys.

Ir viskas mirga, sukasi ir skrieja
beprasmiškai visai – be atvangos.
Raudona, žalia, pilka susilieja –
ūmai sušvinta profilis blyškus,
ir šypsena tai mirga – priartėja,
tai vėl nutolsta... Aklas vėjas –
žaidimas, kvapą gniaužiantis, svaigus...

Vertė Janina Degutytė

POETAS

Jau tolsti, akimirka, tolsti...
Tu sparnais baigi mane užplakti.
Kam burna, kam žodžiai palikti?
Kur man dėt savo dieną ir naktį?

Nei namų, nei meilės – ir kame
žemėje vieta man ir paguoda?
Jei save daiktams atiduodu,
tai jie vėl grąžina mane.

Vertė Janina Degutytė

POETAS

Tu palieki mane, valanda.
Tavo sparnai man veria žaizdas.
Ką dabar vienas – su savo burna?
savo naktim? ir savo diena?

Neturiu mylimos nei namų
pasaulyje visame.
Kiekvienas daiktas, kurį imu,
tampa brangus ir išduoda mane.

Vertė Henrikas Nagys 1995

Rievėm besivijančiom gyvenu –
per daiktus jos plyti.
Gal paskutinė ir nepalies delnų,
bet geidžiu išbandyti.

Ir skrieju į Dievą, tą kuorą aukštą,
virš tūkstantmečių visų.
Ir nežinau, kas – audra ar paukštis,
ar giesmė esu.

Vertė Janina Degutytė

RUDUO

Tie lapai krenta krenta iš skliautų,
lyg vystų danguose didžiuliai sodai;
jie krenta ir likimui pasiduoda.

Ir naktimis apsunkus žemė puola
vienatvėn iš visų visų žvaigždžių.

Visi mes puolam. Ir šita ranka.
Ir jų visų, pažvelk, toks pat likimas.

Bet Vienas tą visuotiną kritimą
prilaiko nuostabiai švelnia Ranka.

Vertė Henrikas Nagys 1940–1995

RUDUO

Vis lapai krenta, krenta, lyg plačių
dangų tolybėj vystų sodai: mestas
kiekvienas lapas kaip neigimo gestas.

Ir žemė krenta į naktis ramias tas
sunki vienatvėn iš visų žvaigždžių.

Visi mes krentam. Ši ranka štai kris.
Ir kur tik žvelk, visur kiti krist ima.

Ir visgi Vienas laikos: tą kritimą
visų taip švelniai laiko rankom Jis.

Vertė Jonas Juškaitis

VIENATVĖ

Tartum lietus yra vienatvė.
Ji keliasi nuo jūros prieš pat naktį,
nuo lygumų, nuo tolimų, į platų,
į savo dangų – į namus tikrus.
Tada ant miesto krenta kaip lietus.

Apyaušrio valandomis jis ima lyti,
kai visos gatvės pasitinka rytą,
kai kūnai nieko neatradę tyliai
atsiskiria liūdni ir nusivylę,
kai žmonės neapkenčią vienas kito turi
lovoj bendroj miegot, – tada į jūrą

atgal su upėmis vienatvė srūva.

Vertė Henrikas Nagys 1947–1995

VIENATVĖ

Vienatvė kaip lietus per tylą.
Prieš vakarą nuo jūros ji pakyla
aplink po lygumų platybę plyną
į dangų, kur vienatvei visada vieta.
Tik iš dangaus į miestą krinta visada.

Pratrūksta lyti tą dvilytį laiką,
kai visos liūdnos gatvės laukia ryto
ir kūnai, apkabintus kūnus laikę,
neradę nieko, nusivylę krito,
kai žmonės neapkenčia vienas kito
ir lovoj du *vienoj* miegoti turi:

tada su upėmis vienatvė teka jūrai...

Vertė Jonas Juškaitis 1995

Hermanas Hesė

Hermanas Hesė (Hermann Hesse), g. 1877 VII 2 Kalve (Vokietija), m. 1962 VIII 9 Montanjoloje (Šveicarija); vokiečių – šveicarų romanistas, poetas, dailininkas, intelektualiosios filosofinės prozos kūrėjas, Nobelio premijos laureatas (1946). Augo protestantų pietistų misionierių šeimoje, daugiakultūrėje intelektualioje aplinkoje (tėvas – Estijos vokietis, motina gimė misijoje Indijoje, senelė priklausė prancūzų – šveicarų kultūrai). Į Maulbrono vienuolyno evangelikų teologijos seminariją įstojo 14-os, tačiau neištvėręs slegiančios atmosferos iš jos pabėgo, dėl to konfliktavo su tėvais. Skausmingas savo vietos paieškas aprašė apysakoje *Po ratu* (1906). Buvo linkęs į menus, muziką, o dirbo laikrodžių dirbtuvėje, prekiavo knygomis; domėjosi teologija, vokiečių romantizmu, filosofija. Pirmosios Hesės poezijos knygelės (abi 1899) pripažinimo nesulaukė, o romanas *Pėteris Kamencindas* (1904) tapo populiarus visoje Vokietijoje. Hesė galėjo pragyventi iš rašymo. 1904 m. vedė, apsigyveno prie Bodeno ežero Gajenhofene, parašė romanus *Kaimynai* (1908), *Gertrūda* (1910), šį baigdamas išgyveno kūrybinę krizę.Vėl atgimė jo susidomėjimas budizmu, teosofija, 1911 m. Hesė išvyko į kelionę po Šri Lanką, Indoneziją, 1912 m. apsigyveno Šveicarijoje. Pirmojo pasaulinio karo metais Hesė rūpinosi vokiečių karo belaisvių švietimu, vokiečių intelektualus kreipė ne patriotizmo, o bendros Europos kultūros išsaugojimo linkme. Dėl tokių pažiūrų įsivėlė į politinį konfliktą, tapo feljetonų taikiniu, neteko senų draugų, tačiau susibičiuliavo su prancūzu R. Rolanu (Roland). 1916–1919 m. Hesė išgyveno emocinę krizę. Psichonalizės idėjos ir asmeninė pažintis su K. G. Jungu suteikė rašytojui naują kūrybinį postūmį – per tris savaites parašė romaną *Demianas* (1919). Išsiskyręs su žmona, apsigyveno Montanjoloje, bendravo su menininkais. Ėmė tapyti, ši veikla įkvėpė apysaką *Paskutinė Klingzoro vasara* (1920). Rytų įspūdžiai ir simpatijos budizmui žymūs romane *Sidharta* (1922). 1924 m. vedė antrąkart, 1927 m. – trečią. Uždarą, jautrų ir gabų Hesę visą gyvenimą slėgė socialinė atskirtis – negalėjo kaip lygus konkuruoti su aukštąjį išsilavinimą turinčiais bendramžiais, buvo ignoruojamas dėl politinių pažiūrų, – toks kontaktų su visuomene nerandantis menininkas iškyla ir romane *Stepių vilkas* (1927). Dvasinio ir jutiminio pradų temą tęsia romanas *Narcizas ir Auksaburnis* (1930), o visų Hesės dvasinių ieškojimų, Rytų ir Vakarų kultūrų filosofine sinteze vadintinas brandžiausias jo romanas *Stiklo karoliukų žaidimas* (1943), kurio sumanymas ryškus įžanga į romaną vadinamoje novelėje *Kelionė į Rytus* (1932). Dualistinis pasaulio suvokimas, į kurio įvairias apraiškas ankstesniuose kūriniuose gilinosi Hesė, šiame romane lieka ta pačia neišsprendžiama mįsle. Utopinėje Kastalijoje, meno ir dvasinių vertybių karalystėje, muzikos harmonijos principais grįstas Žaidimas idėjomis, kurias jau seniai žino kuriančioji žmonija, atspindi kilnų užsiėmimą, kuris turi žavesio ir

galios tik Kastalijoje, o už jos teka gyvenimas, istorija, dažnai pragmatiškai ignoruojanti dvasios principus. Vis dėlto utopinė karalystė svarbi kaip erdvė, kurioje per muziką artėjama į vidinę laisvę, tobulybę, aukščiausią žmogaus tikslą, tolstama nuo prievartos ir garbėtroškos. Idėjomis, o ne daiktais domėjęsis Hesė romane subtiliai sprendžia tarnavimo ir individualumo, tikėjimo ir artėjimo dievop klausimus stengdamasis nesiaurinti žmogiškosios prigimties, ir romano protagonisto pasirinkimas skleisti kastališkąją dvasią pasaulyje yra tarsi autoriaus atsakas į ilgametį tėvų skiepytą religinį kaltės jausmą, suvokus, kad „nei konfesijos, nei bažnyčios“ nežinančiame gyvenime jis ieškojo aukštojo matmens. Šis romanas buvo paskutinis didelis Hesėa kūrinys. Rašytojas priešinosi nacių ideologijai, nors jos atvirai ir nepasmerkė, spaudoje rėmė žydų tautybės asmenis, už tai buvo persekiotas, o baigiantis 4-ajam dešimtmečiui jo kūryba vokiečių spaudoje uždrausta. Vėliau parašė trumpų novelių, vaikystės prisiminimų, poemų, ironiškų esė apie savo nerašymą, tapė. Hesės kūryba buvo itin svarbi XX a. 6-ojo dešimtmečio hipių judėjimui, *Sidharta*, *Narcizas ir Auksaburnis*, *Kelionė į Rytus*, *Stepių vilkas* tapo kultiniais kūriniais. 1967 m. San Franciske įkurtas ir iki šiol veikia „Magiškasis teatras“.

Daugelis Hesės kūrinių turi autobiografinių motyvų ir laikotarpio idėjų atgarsių. *Stepių vilke* – autoriaus amžininkas, vienišas, vidinių prieštaravimų nualintas, rezignavęs herojus. Gana paini romano kompozicija, keli jo pasakotojai perteikia nevienaprasmių požiūrių į pagrindinį romane laisvo intelektualo ir miesčionio gyvenimo būdų nesutapimo ir iš to kylančio susvetimėjimo klausimą. Šis tekstas svarbus kaip asmens savęs pažinimo dokumentas, ir herojų plejada yra skirtingų asmenybės pusių, kaukių ir šešėlių įvaizdinimai. Idėjiškai *Stepių vilkas* yra kibus dialogas su vokiečių idealistine filosofija ir kritiška romantikų kultivuoto genijaus mito variacija, kurią stipriai veikė iracionalųjį asmenybės pradą iškėlę, menininko prigimtį aiškinę filosofiniai F. Nyčės, A. Šopenhauerio ir K. G. Jungo teiginiai, buvę aktualūs po Pirmojo pasaulinio karo sumaišties. Romanas sudarytas iš trijų dalių – protagonisto Hario Halerio, rašytojo, save vadinančio stepių vilku, išpažintinių užrašų, į juos įsiterpiančios mažos knygelės – „Traktato apie Stepių vilką“ ir Leidėjo pratarmės, kuri ir pradeda romaną, iš šalies, tariamai objektyviai pristato jo veikėją. Hesė romane iškelia daugybę prieštarų – tarp intelektualo ir buržua, racionalaus ir intuityvaus, žvėriško, prado žmoguje, intelekto ir juslingumo, intensyvių jausmų ir abuojo vidutiniškumo – kuriomis apibrėžia komplikuotą pripažinimo troškusio individo ir jį atstūmusios visuomenės sąveiką. Ketinimas nusižudyti ir panieka sau, kurią jaučia socialinę atskirtį išgyvenantis „kančios genijus“ Haris Haleris, nusivylimas kilniomis idėjomis (prisimintini ir Hesės pareiškimai spaudoje apie intelektualų vaidmenį po Pirmojo pasaulinio karo ir juos sekę vieši puolimai) bei kultūrine veikla, žlugę pastangos būti naudingam atveria vidinę tuštumą, romane pateikiamą kaip epochos liga, generacijos neurozė, kuria serga gabiausieji. Harį drasko nesutaikomos priešybės: jo individualizmas, maksimalizmas, puikus poezijos, muzikos, filosofijos išmanymas (atpažįstame romantikų menų hierarchiją) tampa kliūtimi gyventi miesčioniškoje vidutinybių visuomenėje ir išsviedžia jį išretinton vienišųjų erdvėn, o nuslopęs instinktyvus gyvenimo geismas, kuriuo pasižymėtų vitališkasis žmogus, kužda apie vienintelę išeitį – pasitraukimą, savinaiką, sugrįžimą į naują pradžią ir naują tapsmo ratą. Hesė šį budistinį troškimų atsisakymą romane galėjo siūlyti kaip išeitį; svarbu ir tai,

kad daugialypės atgimimų grandinės idėja veikė ir romano kompoziciją. Haris, jo jaunystės draugas Hermanas (aliuzija į paties autoriaus asmenį), atpažįstamas iš profilio, kai Haris sutinka Herminą, muzikantas Pablas, Mocartas ir radiją sukonstravęs kambario savininkės sūnėnas, kurio vardu parašyti „Leidėjo užrašai", – šios veikėjų triados įkūnija iliuzinį, besimainantį savo ir Kito veidų kaleidoskopą magiškajame teatre, skirtame „tik bepročiams", į kurį Haris pakviečiamas. Magiškajame teatre jam atskleidžiamos galimybės būti savo gyvenimo šeimininku ir įsiklausant į prigimtį, atsiduodant troškimams susikurti pilnakraujį, džiaugsmingą gyvenimą. Sąlygiškame magiškajame teatre, kaip nesyk pabrėžiama, skirtame tik bepročiams, atsiskleidžia laiko reliatyvumas, o daugybėje vis priartinamų veidrodžių Haris regi gyvenimą kaip žaidimą šachmatų figūromis, kuriomis esti žmonės, ir to žaidimo baigtis, svajonių įkūnijimas priklauso tik nuo jo. Šioje zonoje visa įmanoma, čia nėra kaltės, aukštinamas žmogaus juslinis pradas, rimtumas traktuojamas kaip laiko pervertinimas, kaip priešybė visavaldžiam juokui. Šioje svaigulio karalijoje žmonijos ydos (aistra žudyti, pirmauti, valdyti, seksualinės orgijos) pasirodo kaip nesutramdoma žmogiškoji prigimtis, kurią įmanu dresuoti kaip žvėrį žmoguje, bet neįmanoma sunaikinti. Prieš patekdamas į šį teatrą atskalūnas Haris pramoksta šokti, prisilyti gyvenimo malonumų, yra parengiamas atsikratyti kultūros peršamų suvaržymų. Aistra pralaužia jo estetikos suvokimo spragų, jis atsigręžia į juslinių malonumų ir dekadentinių nuotaikų kupiną savąją epochą, tačiau sutapti su ja nepajėgia – sąmonės kontrolė, kultūros diktatas lieka stipresnis, gyvenimo humoras jam lieka nesuvokiamas. Magiškajame teatre Haris padaro lemiamą klaidą – iš persekiojusio jį liūdesio į džiaugsmą neišsiveržia, supainioja realųjį ir atspindėtą pasaulius ir nužudo meilę, per kurią patyrė mistinį būties vientisumo slėpinį. Epizodas su Hendelio koncertu, transliuojamu per radiją, idealizmo ir gyvenimiškos realybės konfliktą pateikia kaip laiko ženklą. Muzika, vokiečių kultūroje laikyta tauriausia veikla, metafizine substancija, prasiskverbiančia į būties gelmes, sklisdama per radiją simbolizuoja atsitraukiančią aukštąją kultūrą, nykstantį idealųjį pasaulį. Tačiau su radijo pagalba ne tik aukštosios akimirkos įsiskverbia į gyvenimo tirštį, bet ir tikrovės pilnatvės išgyvenimai papildo meno patyrimus. Ignoruoti meno ir tikrovės suartėjimo neįmanoma, ir tik visiški kvailiai galį iš to daryti tragediją užuot juokęsi. Mocartas, džiaugsmo muzikoje genijus, moko Harį juoktis – pakilti virš neįveikiamų prieštaravimų, ramiai stebėti jų kaitą. Šis juokas – atpažįstama romantikų ironija, chaotiškus pasaulio procesus leidžianti stebėti kaip tikrovės regimybes, teigianti, kad nieko nėra pastovaus ir nekintamo, pabrėžianti nuolatinį neužtikrintumą, kad tikrovėje esi ne veikiantysis, tik stebintysis. Štai čia ir vėl išnyra subjekto savikūros problema. Šachmatų figūrų kombinacijos magiškajame teatre parodo Hariui skirtingas tapsmo savimi galimybes, žaidimas primena menininko laisvę kuriant viską saistyti naujais ryšiais, rinktis tempą ir tonaciją (vėl aliuzija į muziką), skirtinga partijų baigtis sufleruoja subtilų idėjos apie daugialypį, suskilusį „aš" aidą – viskas įmanu kiek atsiplėšus nuo tikrovės. Nerealumo plotmė romane realizuojama ir konkrečiais svaiginimosi epizodais, ir siautuly išnykstančiu laiko pojūčiu, tačiau Hario gyvenimo vaidmenų paieškos signalizuoja ir apie asmenybės suskilimą, beprotybę, genančią jį stepių vilko keliais, o romane vadinamą viso meno, visos fantazijos pradžia. Menininkas Haris daugialypėse savojo „aš" projekcijose atsiduria ieškodamas sielų draugystės (vyriškos romantikų draugystės), androginiško ryšio (Hermina), genijų nemarumo atšvaitų šaltoje visatos sferų muzikoje – paklusdamas demoniškam Mocarto juokui, darsyk mėginsiantis save sulipdyti iš naujo ir dėl to vis dar gyvas savižudis.

Hermanas Hesė

STEPIŲ VILKAS

LEIDĖJO PRATARMĖ

Šioje knygoje spausdinami mums likę užrašai žmogaus, kurį mes, naudodamiesi jo paties ne kartą pavartotu posakiu, pavadinome „Stepių Vilku“. Sunku pasakyti, ar reikia jo rankraščiui įvadinio žodžio; aš, šiaip ar taip, jaučiu poreikį prie Stepių Vilko lapų pridėti keletą savų, kuriuose mėginu užrašyti savo prisiminimus apie jį. Aš nedaug apie jį težinau, o jo praeitis ir kilmė man visai nežinoma. Bet jo asmenybė man padarė stiprų ir, turiu pasakyti, malonų įspūdį.

Stepių Vilkas buvo arti penkiasdešimties metų žmogus, kuris kartą prieš keletą metų užėjo į mano tetos namus, ieškodamas mebliuoto kambario. Išsinuomojęs palėpėje mansardą ir gretimą miegamąjį kambarėlį, jis po kelių dienų vėl pasirodė su dviem lagaminais bei didžiule knygų dėže ir išgyveno pas mus devynis ar dešimt mėnesių. Gyveno jis labai tyliai, užsisklendęs, ir jei mūsų miegamieji nebūtų buvę greta, jei dėl to mums nebūtų reikėję kai kada susitikinėti ant laiptų ir koridoriuje, mes galbūt ir nebūtume susipažinę, nes bendrauti šis žmogus nemėgo, taip nemėgo, kaip aš iki tol iš viso nebuvau matęs, jis buvo iš tiesų, kaip retkarčiais save vadindavo, Stepių Vilkas, svetima, laukinė ir baugšti, netgi labai baugšti būtybė iš kitokio pasaulio, negu mano. Su kokiu vienišumu jis buvo apsipratęs dėl savo charakterio ir savo likimo ir kaip sąmoningai suvokė šį vienišumą tarsi savo likimą, aš sužinojau, beje, tik iš jo čia paliktų užrašų; bet vis dėlto jau anksčiau, trumpų susitikimų ir pokalbių dėka, aš jį šiek tiek pažinau ir manau, kad paveikslas, kurį susikūriau iš jo užrašų, iš esmės sutampa su tuo, tiesa, blyškesniu ir ne tokiu pilnu vaizdu, kurį susidariau iš mūsų asmeninės pažinties.

Atsitiktinai aš buvau tuo metu namie, kai Stepių Vilkas pirmą kartą peržengė mūsų slenkstį ir iš mano tetos išsinuomojo butą. Jis atėjo pietų laiku, lėkštės dar tebestovėjo ant stalo, o man dar buvo likęs pusvalandis, kol reikėjo į kontorą. Aš nepamiršau keisto ir labai prieštaringo įspūdžio, kurį jis man padarė per pirmąjį susitikimą. Įėjo pro stiklines duris, pirma prie jų paskambinęs, ir apytamsiame prieškambaryje teta paklausė, ko jam reikia. O jis, Stepių Vilkas, užvertė uostydamas smailią, trumpai nukirptą galvą, truktelėjo nervinga nosim aplink save orą ir, prieš atsakydamas ar pasakydamas savo pavardę, tarė:

– O, čia gerai kvepia.

Ir nusišypsojo, ir mano geroji teta taip pat nusišypsojo, o man šie pasisveikinimo žodžiai pasirodė gana juokingi, ir aš jam pajutau tarsi kokią antipatiją.

– Taigi, – tarė jis, – aš atėjau dėl kambario, kurį jūs išnuomojate.

Kai mes visi trys laiptais kopėme į mansardą, aš galėjau vyriškį geriau apžiūrėti. Jis nebuvo labai aukštas, bet vaikščiojo ir laikė galvą kaip augaloti žmonės, vilkėjo madingą patogų žieminį paltą, o ir šiaip buvo padoriai, bet nerūpestingai apsirengęs, švariai nusiskutęs, visiškai trumpai nukirpti plaukai vienur kitur buvo žilstelėję. Iš pradžių man nepatiko jo eisena, joje buvo kažkokios įtampos ir neryžtingumo, nesiderinančio su aštriu, griežtu profiliu bei jo kalbos tonu ir temperamentu. Tik vėliau pastebėjau ir sužinojau, kad jis serga ir kad jam sunku vaikščioti. Su keista šypsenėle, kuri tada man taip pat buvo nemaloni, jis apžiūrinėjo laiptus, sienas ir langus ir senas aukštas spin-

tas laiptinėje, visa tai jam, regis, patiko ir kartu jį vis dėlto kažkodėl juokino. Apskritai tas žmogus darė tokį įspūdį, tarsi būtų pas mus atėjęs iš svetimo pasaulio, iš kažkokių užjūrio kraštų, ir nors viskas čia jam atrodo gražu, bet truputį ir juokinga. Jis elgėsi, ar šiaip, ar taip sakyk, mandagiai, net maloniai, jam iš karto patiko namas, kambarys, jis nesiderėdamas sutiko su nuompinigiais, įskaitant ir sumą už pusryčius, ir vis dėlto šį žmogų gaubė, kaip man atrodė, negera ar priešiška atmosfera. Jis išsinuomojo kambarį, kartu išsinuomojo ir miegamąjį kambarėlį, pasiteiravo apie šildymą, vandenį, paslaugas ir namų vidaus tvarką, viską išklausė atidžiai ir maloniai, su viskuo sutiko, išsyk pasiūlė rankpinigių, ir vis dėlto atrodė, tarsi visa tai jį nelabai tedomintų, tarsi pats sau būtų juokingas dėl tokio savo elgesio ir nelaikytų jo rimtu, tarsi jam būtų keista ir nauja nuomotis kambarį ir šnekėti vokiškai su žmonėmis, kai sielos gilumoje iš tikrųjų rūpi visiškai kas kita. Maždaug toks buvo mano įspūdis, jis ir būtų likęs nelabai geras, jei jo nebūtų pagerinę ir pataisę visokiausi smulkūs bruožai. Pirmiausia – tai vyriškio veidas, kuris man iš pat pradžių patiko; jis man patiko, nepaisant kažkokios neįprastos išraiškos, tai buvo gal šiek tiek savotiškas ir liūdnas, bet gyvas, labai mąslus, ištreniruotas ir įdvasintas veidas. Palankiau mane nuteikė ir tai, jog jo mandagumas ir nuoširdumas, nors jie, rodės, iš jo reikalavo šiek tiek pastangų, neturėjo nė lašo išdidumo – atvirkščiai, juose buvo beveik kažin kokio graudulio, kažin kokio maldavimo; visa tai man paaiškėjo kiek vėliau, bet dėl to aš jam iš karto pajutau šiokią tokią simpatiją.

Dar nebaigus apžiūrėti abiejų kambarių ir kitų derybų, praėjo mano pietų pertrauka, ir aš turėjau eiti į darbą. Atsisveikinau ir jį palikau tetos globai. Kai vakare grįžau, ji man papasakojo, kad atvykėlis išsinuomojęs butą ir šiomis dienomis atsikraustysiąs, jis tik prašąs neregistruoti jo policijoje, nes jis ligotas žmogus ir negalįs pakęsti visokių formalumų, vaikščiojimo po policijos kanceliarijas ir taip toliau. Gerai prisimenu, kaip tąsyk apstulbau ir kaip perspėjau tetą nesutikti su šia sąlyga. Kaip tik tai, ką šis žmogus turėjo neįprasto ir svetimo, labai derinosi su policijos baime ir beveik atrodė įtartina. Aš tetai paaiškinau, kad, susidūrus su visiškai svetimu žmogum, jokiu būdu negalima sutikti su šiuo ir taip keistoku reikalavimu, kurį įvykdžiusi ji tam tikromis aplinkybėmis galinti turėti gana nemalonių pasekmių. Bet čia paaiškėjo, kad teta jau pažadėjo išpildyti jo pageidavimą ir kad ją apskritai pavergė ir apžavėjo tas nepažįstamas žmogus; juk ji niekuomet neįsileisdavo nuomininkų, jei jiems nepajusdavo kokio nors žmogiško, draugiško, giminiško ar net motiniško jausmo, kuriuo ir kai kurie ankstesnieji nuomininkai ligi valios naudodavosi. Taip jau susiklostė, kad pirmomis savaitėmis aš daug ką prikišdavau mūsų naujajam nuomininkui, o teta jį kiekvieną kartą karštai užstodavo.

Kadangi man nepatiko šis nesiregistravimas policijoje, panorau bent sužinoti, ką teta žino apie šį nepažįstamąjį, apie jo kilmę ir ketinimus. O ji jau šį bei tą apie jį žinojo, nors jis, man per pusiaudienį išėjus, tik labai trumpai teužtruko. Jis sakėsi ketinąs mūsų mieste išbūti keletą mėnesių, pasinaudoti bibliotekomis ir apžiūrėti miesto senienas. Tetai, teisybę sakant, nebuvo paranku, kad nuomininkas žada taip trumpai tepagyventi, bet jis, matyt, jau palenkė ją į savo pusę, nors elgėsi ir keistokai. Trumpai tariant, kambariai buvo išnuomoti, ir mano prieštaravimai pavėlavo.

– Bet kodėl gi jis pasakė, kad čia gerai kvepia? – paklausiau aš.

Tuomet teta, kuri retkarčiais pasižymi gana gera nuovoka, tarė:

– Man tai visiškai aišku. Pas mus čia kvepia švara ir tvarka bei jaukiu ir padoriu gyvenimu, ir tai jam patiko. Atrodo, kad jis prie to nepripratęs ir viso šito jam trūksta.

Ką gi, pamaniau, visiškai galimas daiktas.

– Tačiau, – tariau aš, – jei jis nepripratęs prie tvarkingo ir padoraus gyvenimo, tai kaipgi tuomet bus? Ką tu darysi, jei jis nevalyvas ir viską apibjauros arba naktimis grįš girtas?

– Pamatysim, – tarė ji ir nusijuokė, ir aš daugiau neliečiau šios temos.

Ir iš tiesų mano nuogąstavimai pasirodė nepagrįsti. Nuomininkas, nors anaiptol negyveno tvarkingo ir protingo gyvenimo, mums nei įkyrėjo, nei pridarė žalos, mes ir šiandien jį mielai prisimename. Tačiau viduje, širdyje, šis žmogus mums, tetai ir man, labai trukdė ir kėlė rūpesčių, ir, atvirai pasakius, aš dar toli gražu juo neatsikračiau. Naktimis kartais jį sapnuoju ir jaučiu, kad jis, kad jau vien šio žmogaus egzistavimas, iš esmės imant, man trukdo ir kelia nerimą, nors aš jį tiesiog pamilau.

Praslinkus dviem dienom, vežėjas atgabeno nepažįstamojo, kuris vadinosi Haris Haleris, daiktus. Labai gražus odinis lagaminas man padarė gerą įspūdį, o didelė plokščia drabužių skrynia liudijo apie buvusias tolimas keliones, bent jau buvo apklijuota įvairių šalių, netgi užjūrio, pageltusiomis firminėmis viešbučių ir transporto kompanijų etiketėmis.

Paskui atsirado jis pats, ir prasidėjo tas laikas, kai pamažu ėmiau pažinti šį keistą žmogų. Iš pradžių aš pats nieko šia prasme nedariau. Nors mane Haleris sudomino pačią pirmąją akimirką, kai jį pamačiau, tačiau pirmąsias savaites nė karto nemėginau su juo susitikti ar pradėti pokalbį. Tačiau, prisipažinsiu, jau iš pat pradžių aš truputį stebėjau šį žmogų, o kai jo nebūdavo, retkarčiais netgi įeidavau į jo kambarį ir apskritai iš smalsumo mažumėlę šnipinėjau.

Apie Stepių Vilko išvaizdą jau šį tą papasakojau. Jis, žinoma, iš pat pirmo žvilgsnio darė įžymaus, reto ir nepaprastai gabaus žmogaus įspūdį; jo veidas buvo protingas, o be galo švelnus ir gyvas bruožų žaismas atspindėjo įdomų, didžiai sujaudintą, nepaprastai trapų ir jautrų sielos gyvenimą. Kai jis, o tai būdavo ne visada, kalbėdamasis peržengdavo konvencionalumo ribas ir, tarsi atsikratęs savo keistumu, pasakydavo ką nors grynai sava, tokiems, kaip mes, nieko daugiau nebelikdavo, tik jam paklusti, jis mąstė daugiau, negu kiti žmonės, ir dvasiniuose dalykuose buvo kone santūriai objektyvus, turėjo gerai apgalvotų žinių, kurių turi tik iš tikrųjų dvasinio gyvenimo žmonės, netrokštantys garbės, niekada nesistengiantys pasižymėti arba įtikinti kitų, arba apginti savo tiesas.

Prisimenu vieną tokį pasakymą iš paskutinių jo gyvenimo pas mus dienų, po teisybei tai buvo netgi ne pasakymas, o vien žvilgsnis. Universiteto aktų salėje turėjo skaityti paskaitą vienas žymus istorijos filosofas ir kultūros kritikas, žmogus, turintis europinį vardą, ir man pavyko prikalbinti Stepių Vilką nueiti į šią paskaitą, nors iš pradžių jis neparodė nė mažiausio noro. Mes nuėjome kartu ir salėje sėdėjome šalimais. Užlipęs ant pakylos ir pradėjęs savo paskaitą, kalbėtojas daugelį klausytojų, kurie tikėjosi išvysti vos ne pranašą, apvylė savo kažkokia dabitiška tuščio žmogaus išvaizda. Kai jis pagaliau ėmė kalbėti ir iš pradžių klausytojams pasakė keletą įsiteikiančių žodžių ir padėkojo už gausų dalyvavimą, Stepių Vilkas į mane metė trumpą žvilgsnį, žvilgsnį, reiškiantį kritišką pažiūrą į šiuos žodžius ir iš viso į kalbėtoją, – o, neužmirštamą ir baisų žvilgsnį, apie kurio prasmę būtų galima parašyti ištisą knygą! Šis žvilgsnis kritikavo ne vien kalbėtoją, žlugdė įžymųjį žmogų įtikinama, nors ir švelnia ironija, tai dar niekis. Žvilgsnis buvo greičiau liūdnas, negu ironiškas, jis buvo netgi begaliniai ir beviltiškai liūdnas;

tyli, jau kone įpročiu ir forma tapusi desperacija buvo šio žvilgsnio esmė. Desperatiška šviesa jis peršvietė ne vien tuščio kalbėtojo asmenybę, ironizavo ir nuvainikavo akimirkos situaciją, publikos lūkesčius ir nuotaiką, truputį pretenzingą skelbtos paskaitos pavadinimą – ne, Stepių Vilko žvilgsnis pervėrė visą mūsų laiką, visą uolų ir betikslį pasipūtusio, lėkšto dvasingumo triūsą, visą karjerizmą, visą tuštybę, visą paviršutinišką žaidimą – ak, šis žvilgsnis, deja, smigo dar giliau, aprėpdamas dar daugiau, ne vien mūsų laiko, mūsų dvasios, mūsų kultūros trūkumus ir beviltiškumą. Jis smigo į visos žmonijos širdį, per vieną vienintelę sekundę jis iškalbingai pasakė visas mąstytojo, galbūt išminčiaus abejones apskritai žmogaus gyvenimo orumu ir jo prasme. Šis žvilgsnis sakė: „Žiūrėk, kokie mes kvailiai! Žiūrėk, koks žmogus!“, – ir visoks išgarsėjimas, visoks protas, visokie sielos laimėjimai, visokios pastangos pasiekti žmogišką didingumą, didybę ir tvarumą ėjo niekais ir buvo juokų krėtimas!

Aš gerokai užbėgau už akių ir po teisybei prieš savo sumanymą ir valią iš tikrųjų pasakiau apie Halerį visą esmę, nors ankščiau ketinau atskleisti jo paveikslą tik pamažu, nuosekliai pasakodamas apie mudviejų pažintį.

Jei jau taip užbėgau už akių, tad neverta toliau bekalbėti apie paslaptingąjį Halerio „keistumą“ ir smulkiai pasakoti, kaip pamažu pajutau ir sužinojau šio keistumo, šio nepaprasto ir baisaus vienišumo priežastis ir prasmę. Taip bus geriau, nes savo paties asmenį norėčiau kiek galint palikti antroje vietoje. Aš neketinau rašyti savo išpažinties, pasakoti istorijų ar leistis į psichologiją, tik noriu kaip liudininkas keliais štrichais papildyti portretą savotiško žmogaus, palikusio šiuos Stepių Vilko užrašus.

Jau iš paties pirmo žvilgsnio, kai jis įžengė pro stiklines tetos duris, tarsi paukštis užvertė galvą ir pagyrė gerą mūsų namo kvapą, man kažkodėl krito į akis šio žmogaus nepaprastumas, ir mano pirmoji naivi reakcija buvo pasibjaurėjimas. Aš pajutau (ir mano teta, kuri, priešingai negu aš, yra visiškai neintelektualus žmogus, pajuto beveik tą pat) – aš pajutau, kad tas žmogus ligotas, lyg sirgtų kokia dvasios, proto ar charakterio liga, ir sveiko žmogaus instinktas mane vertė gintis. Ilgainiui ši gynyba virto simpatija, pagrįsta didžiuliu gailesčiu tam labai ir nuolatos kenčiančiam žmogui, kurio vienišumą ir dvasinį mirimą aš pats regėjau. Tuo laikotarpiu man vis labiau ir labiau aiškėjo, kad šio kankinio liga priklauso ne nuo kažkokių jo prigimties trūkumų, bet, priešingai, nuo nepasiekusių harmonijos didžiulių jo gabumų ir jėgos. Aš supratau, kad Haleris – kančios genijus, kad jis, pasak kai kurių Ničės sentencijų, išsiugdė savyje genialų, beribį, baisų sugebėjimą kentėti. Kartu supratau, kad jo pesimizmo pamatas – ne pasaulio niekinimas, bet panieka sau, nes, nors ir kaip negailestingai ir žiauriai jis kalbėdavo apie įstaigas ir asmenis, niekada nelaikė savęs išimtimi, visada savo strėles pirmiausia laidė į save patį, neapkentė savęs paties, neigė save...

Čia aš turiu įterpti vieną psichologinę pastabą. Nors ir labai nedaug ką težinau apie Stepių Vilko gyvenimą, tačiau turiu visišką pagrindą spėti, kad mylintys, bet griežti ir labai dievobaimingi tėvai ir mokytojai jį auklėjo tokia dvasia, kuri auklėjimo pamatu laiko „valios palaužimą“. Vis dėlto sunaikinti šio mokinio asmenybės ir palaužti valios nepavyko, jis buvo tam perdaug stiprus ir tvirtas, perdaug išdidus ir protingas. Užuot sunaikinus jo asmenybę, tepavyko jį išmokyti nekęsti paties savęs. Prieš save, prieš šį nekaltą ir kilnų objektą jis visą gyvenimą kreipė visą savo genialią fantaziją, visą savo proto jėgą. Mat, kaip tik tuo, nepaisant visko, jis buvo tikras krikščionis ir tikras kankinys, nes kiekvieną statų žodį, kiekvieną kritiką, kiekvieną piktumą, kiekvieną nea-

pykantą, kuriai galėjo ryžtis, jis pirmų pirmiausia skirdavo pats sau. O dėl kitų, dėl aplinkos, tai jis nuolatos labai didvyriškai ir kuo rimčiausiai stengdavosi juos pamilti, būti jiems teisingas, nesukelti jiems skausmo, nes įsakymas „mylėk savo artimą“ jam buvo lygiai taip pat giliai įkaltas į galvą, kaip ir neapykanta sau pačiam, ir todėl visas jo gyvenimas buvo tarsi pavyzdys, kad, nemylėdamas savęs, negali mylėti nė artimo, kad ir neapykanta sau yra lygiai tas pat ir galų gale sukelia tą patį baisų izoliuotumą ir nusiminimą, kaip ir ryškus egoizmas.

Bet jau metas palikti savo mintis ir prašnekti apie tikrovę. Taigi pirmas dalykas, kurį aš sužinojau apie poną Halerį, iš dalies savo šnipinėjimo, iš dalies mano tetos pastabų dėka, yra susijęs su jo gyvenimo būdu. Greitai paaiškėjo, kad jis proto ir knygų žmogus ir neturi jokio praktinio užsiėmimo. Jis visuomet ilgai gulėdavo lovoje, dažnai atsikeldavo tik prieš pat pietus ir, apsisiautęs chalatu, žengdavo tuos pora žingsnių iš miegamojo į kambarį. Šis kambarys, didelė ir jauki mansarda su dviem langais, jau po kelių dienų kitaip atrodė, negu tais laikais, kai joje gyveno kiti nuomininkai. Jis prisipildė ir ilgainiui darėsi vis pilnesnis. Ant sienų buvo kabinami paveikslai, prismeigiami piešiniai, kartkarčiais – iš žurnalų iškirptos iliustracijos, kurios būdavo dažnai keičiamos. Ten kabojo pietietiškas peizažas, nuotraukos kažkokio Vokietijos provincijos miestelio, greičiausiai Halerio gimtinės, tarp jų – spalvingos, žėrinčios akvarelės; mes tik vėliau sužinojome, kad jis pats jas nupiešė. Toliau – žavios jaunos moters ar jaunos mergaitės nuotrauka. Kurį laiką ant sienos kabojo Siamo Buda, jį pakeitė Mikelandželo „Nakties“ reprodukcija, paskui Mahatmos Gandžio portretas. Knygų buvo prikrauta ne tik didžiulė knygų spinta, jos gulėjo visur – ant stalų, ant gražaus seno sekretero, ant sofos, ant kėdžių, ant grindų, knygos su įdėtomis popieriaus juostelėmis, nuolat keičiamomis. Knygų nepaliaujamai daugėjo, nes jis parsinešdavo ištisus ryšulius ne tik iš bibliotekų, bet labai dažnai gaudavo siuntinių ir paštu. Žmogus, gyvenantis šiame kambaryje, galėjo būti mokslininkas. Šiam įspūdžiui tiko ir cigaro dūmas, kuris viską gaubė, ir aplinkui išmėtytos cigarų nuorūkos bei peleninės. Tačiau daugelis knygų buvo ne mokslinio turinio, didžiuma – visų epochų ir tautų rašytojų kūriniai. Kurį laiką ant sofos, kur jis dažnai tysodavo ištisas dienas, gulėjo visi šeši stori aštuonioliktojo amžiaus pabaigos raštų tomai, antrašte „Sofijos kelionė iš Klaipėdos į Saksoniją“. Gerokai nučiupinėti atrodė Getės ir Žano Polio raštai, taip pat Novalio, Lesingo, Jakobio ir Lichtenbergo. Keletas Dostojevskio tomų buvo perdėm prikaišioti prirašytų lapelių. Ant didelio stalo tarp daugybės knygų ir rankraščių dažnai stovėdavo gėlių puokštė, ten prisiglausdavo ir etiudininkas su akvareliniais dažais, visada pilnas dulkių, šalia jo – peleninės ir, nenutylėsiu, įvairiausi buteliai su gėrimais. Šiaudais apipintas butelis dažniausiai būdavo pilnas raudonojo itališko vyno, kurio jis parsinešdavo iš krautuvėlės netoliese, retkarčiais galėjai pamatyti ir butelį burgundiškojo ar malagos, o storas butelis vyšninės, kaip pastebėjau, per gana trumpą laiką beveik ištuštėjo, bet paskui pradingo kažkuriame kampe ir dulkėjo ten, likučiui toliau nemažėjant. Neteisinsiu savo šnipinėjimo ir atvirai prisipažinsiu, jog iš pat pradžių visos šios žymės, nors ir kupinos dvasinių interesų, bet vis dėlto liudijančios gana lengvapėdišką ir palaidą gyvenimą, man kėlė pasibjaurėjimą ir nepasitikėjimą. Aš esu ne vien taisyklingai gyvenantis miesčionis, įpratęs prie darbo ir tikslaus laiko suskirstymo, aš esu abstinentas, nerūkau, ir tie buteliai Halerio kambaryje man dar labiau nepatiko, negu visa vaizdinga netvarka.

Valgė ir gėrė nepažįstamasis taip pat nereguliariai ir užgaidžiai, kaip ir miegojo bei dirbo. Kai kuriomis dienomis jis apskritai neišeidavo iš namų ir nieko neimdavo į bur-

ną, išskyrus rytinę kavą, kartkarčiais teta rasdavo numestą banano žievelę – vienintelį jo valgio likutį, tačiau kitomis dienomis jis valgydavo restoranuose, kai kada geruose ir prašmatniuose, kai kada nedidelėse priemiesčio smuklėse. Jo sveikata, rodos, nebuvo labai gera; be nesveikuojančių kojų, kuriomis jis dažnai gana sunkiai kopdavo laiptais, jį, rodos, kamavo ir kitokios negalės, ir kartą jis tarp kitko užsiminė, jog jau daugelį metų nežinąs, kas yra normalus virškinimas ir normalus miegas. Aš pagalvojau, kad pirmiausia dėl to kaltas gėrimas. Vėliau, kai su juo retkarčiais užsukdavau į kurią nors jo užeigų, pastebėjau, kaip jis greitai ir įnoringai kliukina vyną, bet kaip reikiant pasigėrusio nei aš, nei kas kitas jo nematė.

Niekada neužmiršiu mūsų pirmojo asmeniškesnio susitikimo. Mudu buvom tiek tepažįstami, kiek esti pažįstami kaimynai, gyvenantys viename name. Kartą vakare, grįžęs iš kontoros namo, labai nustebau, radęs poną Halerį, besėdintį laiptų aikštelėje tarp antrojo ir trečiojo aukšto. Jis sėdėjo ant viršutinės pakopos ir pasitraukė į šalį, kad mane praleistų. Aš paklausiau, ar jam negera, ir pasisiūliau palydėti į patį viršų.

Haleris pažvelgė į mane, ir aš supratau, kad jį pažadinau iš kažkokios sapno būsenos. Jis pamažu nusišypsojo savo gražia ir graudžia šypsena, kuri man taip dažnai nueidavo per širdį, paskui pakvietė atsisėsti šalia jo. Aš padėkojau ir pasakiau, kad nepratęs sėdėti ant laiptų priešais kitų žmonių butus.

– Ak, taip, – tarė jis ir dar labiau nusišypsojo, – jūsų tiesa. Bet luktelėkit valandėlę, aš jums vis dėlto parodysiu, kodėl čia trumpam prisėdau.

Ir jis mostelėjo į aikštelę priešais antrojo aukšto butą, kur gyveno viena našlė. Mažytėje parketu išklotoje aikštelėje tarp laiptų, lango ir stiklinių durų stovėjo prie sienos aukšta raudonmedžio spinta, apkrauta senoviniais alaviniais indais, o priešais spintą ant grindų dideliuose puoduose ant dviejų nedidelių žemų pastovėlių stovėjo du augalai – azalija ir araukarija. Augalai gražiai atrodė, jie visada buvo laikomi be galo švariai, ir man tai jau buvo maloniai kritę į akis.

– Matote, – tęsė Haleris, – ši mažytė aikštelė su araukarija, ji taip pasakiškai kvepia, jog aš dažnai stačiai negaliu pro ją praeiti, valandėlę nestabtelėjęs. Pas jūsų tetulę irgi gerai kvepia ir viešpatauja tvarka bei nepaprasta švara, bet štai šitoji aikštelė su araukarija, ji taip tviska, taip iššluostyta, išvaškuota ir išplauta, tokia švarutėlė, jog tiesiog spinduliuoja. Aš čia visada noriu prisikvėpuoti kiek lenda – argi jūs neužuodžiate, kaip kvepia? Kaip šis grindų vaško kvapas ir silpnas terpentino dvelksmas kartu su raudonmedžiu, nuplautais augalų lapais ir viskuo kitu sukuria aromatą, sudaro aukščiausią miesčioniško švarumo, kruopštumo ir tikslumo, pareigos atlikimo ir ištikimybės mažmožiams išraišką. Nežinau, kas čia gyvena, bet už šių stiklinių durų turi būti rojus, švarumo ir išdulkinto miesčioniškumo, tvarkos ir baugiai jaudinančio atsidavimo mažiems įpročiams ir pareigoms rojus.

Kadangi aš tylėjau, jis kalbėjo toliau:

– Prašom nemanyti, jog aš ironizuoju! Mano mielas, aš anaiptol nenoriu pasišaipyti iš šio miesčioniškumo ir tvarkos. Tiesa, aš pats gyvenu kitame pasaulyje, ne šitame, ir galbūt vienut vienos dienos neištverčiau bute su tokiomis araukarijomis. Bet nors aš ir senas, šiek tiek nusišėręs stepių vilkas, vis dėlto esu motinos sūnus, o mano motina irgi buvo miesčionė ir augino gėles, prižiūrėjo kambarį ir laiptus, baldus ir užuolaidas ir stengėsi savo butui ir savo gyvenimui suteikti kiek galint daugiau švarumo, tyrumo ir tvarkingumo. Visa tai man primena terpentino dvelksmas, primena araukarija, ir štai aš

čia retkarčiais sėdžiu, žvelgiu į šį tylų tvarkos sodelį ir džiaugiuosi, jog dar esama tokių dalykų.

Jis norėjo atsistoti, tačiau jam buvo sunku, ir jis manęs neatstūmė, kai truputį padėjau. Aš tebetylėjau, bet pasidaviau, kaip anksčiau mano teta, kažkokiems kerams, kurių retkarčiais paskleisdavo tas keistas žmogus. Mes lėtai užkopėme laiptais į viršų, ir prieš savo duris, jau laikydamas rankoje raktą, jis vėl tiesiai ir labai maloniai pažvelgė man į veidą ir tarė:

– Jūs grįžote iš savo kontoros? Na taip, aš nieko apie tai neišmanau, aš gyvenu, žinote, truputį nuošaliai, truputį atokiai. Bet manau, kad jūs irgi domitės knygomis ir panašiais dalykais, jūsų teta man kartą sakė, jog baigėte gimnaziją ir buvote stiprus graikų kalboje. Šiandien rytą kaip tik radau vieną Novalio frazę, ar galėčiau jums ją parodyti? Jums tai irgi bus malonu.

Jis įsivedė mane į savo kambarį, kur smarkiai atsidavė tabaku, ištraukė iš šūsnies kažkokią knygą, vartė, ieškojo...

– Ir tai gerai, labai gerai, – tarė jis, – paklausykite šio sakinio: „Reikėtų didžiuotis skausmu – kiekvienas skausmas primena mūsų aukštą paskirtį.“ Puiku! Aštuoniasdešimt metų prieš Ničę! Bet tai ne ta sentencija, kurią turėjau galvoje, luktelkit, štai ji. Taigi: „Daugumas žmonių tol nenori plaukti, kol neišmoksta.“ Argi tai ne sąmojinga? Žinoma, jie nenori plaukti! Juk jie gimę žemei, o ne vandeniui. Ir, suprantama, jie nenori galvoti, jie sukurti gyventi, o ne mąstyti! Na, o kas galvoja, kas mąstymą laiko pagrindiniu dalyku, tas gali čia, tiesa, labai pažengti į priekį, bet jis vis dėlto maišo žemę su vandeniu ir kada nors prigers.

Dabar jis mane pakerėjo ir sudomino, ir aš pas jį užtrukau trumpą valandėlę, ir nuo to laiko dažnai, susitikę ant laiptų ar gatvėje, truputėlį pasišnekučiuodavome. Iš pat pradžių, kaip ir prie araukarijos, aš vis negalėjau atsikratyti jausmu, kad jis mane ironizuoja. Bet buvo ne taip. Jis jautė man, kaip ir araukarijai, tiesiog pagarbą, jis buvo taip įsisąmoninęs, kad esąs vienišas, kad plaukiojąs vandenyje, netekęs pagrindo po kojomis, jog kartais iš tikrųjų be jokios pašaipos jį galėdavo sužavėti koks kasdieniškas miesčioniškas poelgis, pavyzdžiui, punktualumas, kurio aš laikiausi, eidamas į savo kontorą, arba kokio tarno ar tramvajaus konduktoriaus žodžiai. Iš pradžių man visa tai atrodė gana juokinga ir perdėta, savotiška ponų ir dykaduonių užgaida, koketiškas sentimentalumas. Bet vis labiau ir labiau įsitikinau, kad, žvelgdamas iš savo beorės erdvės, iš savo keistumo ir stepių vilko izoliuotumo į mūsų mažytį miesčionišką pasaulį, jis iš tikrųjų juo žavėjosi, jį mylėjo tarsi kažką tvirto ir tikro, tarsi kažką jam tolimo ir nepasiekiamo, tarsi tėvynę ir ramybę, į kurias jam užkirstas kelias. Prieš mūsų durininkę, šaunią moterį, jis kiekvieną kartą su tikra pagarba nusikeldavo skrybėlę, ir kai mano teta kartais su juo truputį paplepėdavo arba primindavo jam, kad reiktų pataisyti marškinius, kad pames palto sagą, jis klausydavosi jos nuostabiai atidžiai ir rimtai, tarsi kaip įmanydamas, tačiau beviltiškai stengtųsi pro kažkokį plyšį pralįsti į šį mažytį ramų pasaulį ir jame apsiprasti, nors gal tai tetruktų tik valandą.

Jau per pirmą pokalbį prie araukarijos jis save pavadino Stepių Vilku, tai mane irgi šiek tiek nustebino ir nemaloniai paveikė. Kas čia per žodžiai?! Bet aš ne vien pamažu apsipratau su šiuo vardu, o ir pats mintyse greitai ėmiau šį žmogų vadinti ne kaip kitaip, kaip Stepių Vilku, ir dabar nerasčiau tinkamesnio žodžio jam apibūdinti. Stepių Vilkas, atklydęs pas mus į miestus, į kaimenės gyvenimą – joks kitas vaizdas taip įtikinamai

neparodys, koks šis žmogus baugščiai vienišas, koks laukinis, neramus, kaip pasiilgęs tėvynės ir kaip jam jos trūksta.

Kartą man pasitaikė jį stebėti visą vakarą simfoniniame koncerte, jis, mano nuostabai, sėdėjo visai netoliese, bet manęs nepastebėjo. Iš pradžių buvo grojamas Hendelis, kilni ir graži muzika, bet Stepių Vilkas sėdėjo paskendęs savo mintyse, abejingas ir muzikai, ir aplinkiniams. Jis sėdėjo užsimiršęs, vienišas ir svetimas, šaltu, bet susirūpinusiu veidu, nudelbęs akis. Paskui prasidėjo kita pjesė, nedidelė Fridemano Bacho simfonija, ir aš labai nustebau, pamatęs, kaip po keleto taktų mano atsiskyrėlis pradėjo šypsotis ir atsidavė muzikai, visiškai pasinėrė į save ir gal dešimt minučių atrodė laimingas, nugrimzdęs ir paskendęs gerose svajonėse, ir aš daugiau stebėjau jį, negu klausiausi muzikos. Kai pjesė pasibaigė, jis nubudo, atsisėdo tiesiau, tartum buvo bekyląs išeiti, bet vis dėlto liko sėdėti ir išklausė dar ir paskutinę pjesę – tai buvo Regerio variacijos, muzika, kuri daugeliui truputį prailgo ir pasirodė varginanti. Ir Stepių Vilkas, iš pradžių dar atidžiai ir nuolankiai klausęs, vėl atitrūko nuo muzikos, susikišo rankas į kišenes ir vėl pasinėrė į save, tik šįkart nepanėšėjo į laimingą ir įsisvajojusį žmogų, o į liūdną ir galiausiai piktą, jo veidas vėl nutolo, papilkėjo ir užgeso, jis atrodė senas, ligotas, nepatenkintas.

Po koncerto aš jį vėl pamačiau gatvėje ir nusekiau jam iš paskos; susisiautęs paltą, nelinksmas ir pavargęs jis žingsniavo link mūsų kvartalo, bet, stabtelėjęs prie nedidelio senamadžio restorano, neryžtingai žvilgtelėjo į laikrodį ir įėjo vidun. Pagautas akimirkos įnorio, aš pasukau paskui jį. Jis sėdėjo prie mažo miesčioniško staliuko, šeimininkė ir kelnerė pasveikino jį kaip pažįstamą svečią, ir aš pasisveikinau ir atsisėdau šalia jo. Mes ten išsėdėjome valandą, ir, kol aš išgėriau dvi stiklines mineralinio vandens, jam atnešė pusę litro, o paskui dar ketvirtį litro raudonojo vyno. Aš pasakiau, jog buvau koncerte, bet ta tema jis nesileido į kalbas. Perskaitęs etiketę ant mano butelio su vandeniu, jis paklausė, ar nenorėčiau išgerti vyno: jis mane vaišina. Kai išgirdo, kad aš apskritai negeriu vyno, jo veidas vėl įgavo bejėgišką išraišką, ir jis tarė:

– Taip, jūsų tiesa. Aš irgi metų metus gyvenau saikingai ir ilgai pasninkavau, bet dabar vėl atsidūriau po Vandenio ženklu, tai neaiškus ir drėgnas ženklas.

O kai aš juokais nusitvėriau šios užuominos ir pasakiau, jog man keista, kad būtent jis tikįs astrologija, jis vėl perėjo į tą mandagų toną, kuris mane dažnai užgaudavo, ir tarė:

– Tikra teisybė, ir šiuo mokslu aš, deja, negaliu tikėti.

Aš atsisveikinau ir išėjau, o jis grįžo namo tik labai vėlai naktį, bet jo eisena buvo įprastinė, ir kaip visada jis ne iš karto atsigulė (aš visa tai mūsų kaimynystės dėka puikiausiai girdėjau), bet dar kone visą valandą išbuvo kambaryje su šviesa.

Ir kito vakaro neužmiršau. Aš vienas sėdėjau namuose, teta buvo kažkur išėjusi, kažkas paskambino prie laukujų durų, ir aš atidariau: ten stovėjo jauna, labai žavi dama, o kai ji paklausė pono Halerio, aš ją atpažinau: tai buvo toji, kurios fotografija kabojo jo kambaryje. Aš jai parodžiau jo duris ir pasišalinau, ji valandėlę užtruko viršuje, bet greitai išgirdau, kaip jie kartu lipa laiptais ir išeina, gyvai ir labai linksmai juokaudami ir šnekučiuodamiesi. Mane labai nustebino, jog mūsų atsiskyrėlis turi mylimąją, ir net tokią jauną, žavią ir elegantišką, ir visi mano spėliojimai apie jį ir jo gyvenimą vėl pasidarė netikri. Bet neilgai trukus jis vėl grįžo namo, vienas, sunkiu, liūdnu žingsniu, vargais negalais užlipo laiptais ir paskui valandų valandas tyliai vaikščiojo iš kampo į kampą po savo kambarį, tarsi vilkas po narvą, visą naktį vos ne iki ryto jo kambaryje degė šviesa.

Aš ničnieko nežinau apie šiuos santykius ir tik pridursiu: dar vieną kartą mačiau jį su ta moterim kažkurioje miesto gatvėje. Jie ėjo, susikabinę už parankių, ir jis atrodė laimingas, aš vėl nusistebėjau, koks meilus, netgi vaikiškas kartais gali būti jo susirūpinęs, atšiaurus veidas, ir supratau tą moterį, ir supratau užuojautą, kurią mano teta rodė šiam žmogui. Bet ir tą dieną jis vakare grįžo namo liūdnas ir nelaimingas; aš jį sutikau prie laukujų durų, po paltu jis nešėsi, kaip jau ne kartą, butelį itališko vyno ir prie jo išsėdėjo pusę nakties savo irštvoje. Man buvo jo gaila, bet kokį nykų, pražudytą ir bejėgį gyvenimą jis gyveno!

Na, užteks plepėti. Nereikia daugiau nieko pasakoti ir aprašinėti, norint parodyti, kad Stepių Vilkas gyveno savižudžio gyvenimą. Bet vis dėlto netikiu, kad jis nusižudė, kai netikėtai ir net neatsisveikinęs, bet apmokėjęs visas skolas, vieną gražią dieną paliko mūsų miestą ir dingo. Mes nieko daugiau apie jį nebegirdėjome ir vis dar saugome keletą laiškų, atėjusių jo vardu. Jis nieko daugiau nepaliko, kaip tik rankraštį, kurį parašė čia gyvendamas ir kurį, brūkštelėjęs keletą eilučių, paskyrė man, pažymėdamas, kad aš galįs su juo daryti ką tinkamas.

Aš negalėjau patikrinti, ar tikri tie įvykiai, apie kuriuos pasakoja Halerio rankraštis. Neabejoju, kad didžioji jų dalis sukurta, bet tai ne savavališkas prasimanymas, o kažkoks mėginimas pavaizduoti giliai išgyventus sielos procesus, įvilktus į matomų įvykių rūbą. Iš dalies fantastiški nutikimai Halerio kūryboje priklauso tikriausiai paskutiniam jo čionykščio gyvenimo laikui, ir aš neabejoju, kad jie pagrįsti kai kuriais tikrais išoriniais išgyvenimais. Tuo metu mūsų svečio elgesys ir išvaizda iš tikrųjų pasikeitė, jo dažnai, kartais ištisom naktim, nebūdavo namuose, ir jo knygos gulėdavo nepaliestos. Kai jį tuomet kelis sykius buvau sutikęs, jis atrodė nepaprastai pagyvėjęs ir atjaunėjęs, kartais net linksmas. Paskui, tiesa, iš karto užėjo nauja sunki depresija, jis dienų dienom gulėjo lovoje, nieko nevalgė, ir kaip tik tuo metu kilo su vėl pasirodžiusia jo mylimąja nepaprastai smarkus, netgi brutalus kivirčas, kuris papiktino visą namą ir dėl kurio Haleris kitą dieną atsiprašė mano tetą.

Ne, esu įsitikinęs, kad jis nenusižudė. Jis tebegyvena, pavargusiom kojom kažkur tebelaipioja svetimų namų laiptais, kažkur įsmeigia akis į žibantį parketą ir į gerai prižiūrėtas araukarijas, dienomis tebesėdi bibliotekose, o naktimis – smuklėse arba guli ant išsinuomotos kanapos, girdi, kaip už langų gyvena pasaulis ir žmonės, ir žino, kad yra nuo jų atsiskyręs, bet nesižudo, nes tikėjimo likutis jam sako, jog turi širdimi iki galo patirti šią kančią, šią baisią kančią ir jog mirti turi nuo šios kančios. Aš dažnai apie jį galvoju, jis nepalengvino mano gyvenimo, jis nesugebėjo manyje palaikyti ir paskatinti stiprybės ir džiaugsmo, o ne, atvirkščiai! Bet aš esu ne jis, ir aš gyvenu ne jo gyvenimą, o savo, mažą ir miesčionišką, bet garantuotą ir pilną pareigų. Ir mes prisimename jį ramiai ir draugiškai, aš ir mano teta, kuri apie jį galėtų daug daugiau pasakyti, negu aš, bet tai liks paslėpta jos geroje širdyje.

Dėl Halerio užrašų, šių keistų, iš dalies liguistų, iš dalies gražių ir giliaminčių fantazijų, tai turiu pasakyti, kad šiais lapais, jei jie būtų atsitiktinai pakliuvę į mano rankas ir jei nebūčiau pažinojęs jų autoriaus, būčiau, žinoma, pasipiktinęs ir juos išmetęs. Bet dėl savo pažinties su Haleriu galiu juos iš dalies suprasti, net pateisinti. Aš nebūčiau ryžęsis jų atskleisti kitiems, jei čia būčiau matęs vien patologines kažkokio vienišo, nelaimingo psichinio ligonio fantazijas. Bet jose aš įžvelgiu kažką daugiau, epochos dokumentą, nes Halerio sielos liga – šiandien aš tai žinau – ne kažkokio pavienio žmogaus kaprizas, bet

pačios epochos liga, tos generacijos, kuriai priklauso Haleris, neurozė, kuria, rodos, serga anaiptol ne silpni ir menkaverčiai individai, o kaip tik stiprūs, protingiausi, gabiausi.

Šie užrašai – nesvarbu, kiek jie pagrįsti realiais įvykiais, – yra mėginimas įveikti didžiulę epochos ligą, ne išsilenkiant jos ir ją pagražinant, bet bandant pačią tą ligą paversti vaizdavimo objektu. Jie reiškia, tikrąja šio žodžio prasme, žengimą per pragarą, čia baimingą, čia drąsų žengimą per aptemusių sielų pasaulio chaosą, žingsniuojant su viltimi pereiti pragarą, pasigalynėti su chaosu, iki galo iškentėti blogį.

Raktą šiam supratimui man davė viena Halerio pastaba. Kartą po mūsų pokalbio apie vadinamuosius viduramžių žiaurumus jis man pasakė:

– Iš tiesų tai jokie žiaurumai. Viduramžių žmogus pasibjaurėtų visu mūsų šiandieninio gyvenimo būdu, kuris jam atrodytų ne vien tik žiaurus, o pasibaisėtinas ir barbariškas! Kiekviena epocha, kiekviena kultūra, kiekvienas paprotys ir tradicija turi savo būdą, turi jai tinkantį švelnumą ir griežtumą, grožį ir žiaurumą, tam tikras kančias laiko natūraliu dalyku, kantriai pakelia tam tikras blogybes. Tikra kančia, pragaru žmogaus gyvenimas virsta tik tuomet, kai susikerta dvi epochos, dvi kultūros ir religijos. Jei antikos žmogus būtų turėjęs gyventi viduramžiais, jis, vargšas, būtų užtroškęs, lygiai taip pat užtrokštų laukinis žmogus mūsų civilizacijoje. Bet būna epochų, kai visa karta taip pakliūna tarp dviejų epochų, tarp dviejų gyvenimo būdų, kad praranda visokį natūralumą, visokius papročius, visokį saugumą ir nekaltumą. Žinoma, ne kiekvienas vienodai stipriai tai jaučia. Toks žmogus, kaip Ničė, mūsų dienų bėdą iškentėjo daugiau kaip viena karta anksčiau, negu kiti, – tai, ką jis, vienišas ir niekieno nesuprastas, patyrė, šiandien kenčia tūkstančiai.

Skaitydamas šituos užrašus, aš dažnai prisimindavau šiuos žodžius. Haleris yra iš tų, kurie atsidūrė tarp dviejų epochų, kurie nebuvo saugūs ir prarado nekaltumą, iš tų, kurių likimas – ypač stipriai patirti visą žmogaus gyvenimo abejotinumą kaip asmeninę kančią ir pragarą.

Čia, man atrodo, ir yra ta prasmė, kurią mums turi jo užrašai, ir todėl ryžausi juos paskelbti. O apskritai aš nenoriu nei jų ginti, nei jų smerkti, tegu kiekvienas skaitytojas padaro taip, kaip jam liepia sąžinė!

HARIO HALERIO UŽRAŠAI

Tik bepročiams

Diena praėjo, kaip apskritai ir praeina dienos; aš ją prastūmiau, švelniai nustūmiau į nebūtį savo primityviu ir droviu gyvenimo menu; keletą valandų dirbau, rausiausi senose knygose, dvi valandas kenčiau skausmus, kokius apskritai kenčia senyvi žmonės, išgėriau miltelių ir apsidžiaugiau, kad apgavau skausmą, pagulėjau karštoje vonioje, traukdamas į save malonią šilumą, tris kartus gavau paštą ir peržiūrėjau visus tuos man nereikalingus laiškus ir spaudinių banderoles, padariau kvėpavimo pratimus, o mąstymo pratimus šiandien praleidau iš tingumo, valandą buvau išėjęs pasivaikščioti ir danguje mačiau nupieštą gražų, švelnų, nuostabų plunksninių debesų raštą. Tai buvo labai žavu, kaip ir senų knygų skaitymas, kaip gulėjimas šiltoje vonioje, bet, apskritai paėmus, tai buvo visai ne puiki, ne spindinti laimės ir džiaugsmo diena, o būtent viena tų dienų, kurios man jau seniai normalios ir įprastos: saikingai malonios, visiškai pakenčiamos, pusėtinos, abejingos senyvo, nepatenkinto pono dienos, dienos be ypatingų skausmų, be ypatingų rūpesčių, be tikro sielvarto, be nevilties, dienos, kuriomis net klausimas, ar

ne metas pasekti Adalberto Štifterio pavyzdžiu ir besiskutant mirtinai įsipjauti, apsvarstomas dalykiškai ir ramiai, be jaudinimosi ir baimės.

Kas yra matęs kitokių dienų, nelemtų, su podagros priepuoliais arba baisiu galvos skausmu, įsimetusiu už akių obuolių ir savo velniškais burtais iš džiaugsmo paverčiančiu kančia kiekvieną veiklą, kuriai reikalingos rega ir klausa, arba tų dvasinės mirties dienų, tų bjaurių vidinės tuštumos ir nevilties dienų, kai vidur nuniokotos ir akcinių bendrovių iščiulptos žemės žmonių pasaulis ir vadinamoji kultūra savo melagingu ir pigiu mugių blizgesiu mus verčia vemti kiekviename žingsnyje, kaupiasi ir pasiekia nepakenčiamą laipsnį mūsų pačių sergančioje sieloje, – kas yra matęs tų pragariškų dienų, tas labai patenkintas tokiomis paprastomis, pusėtinomis dienomis, kaip ši diena, jis dėkingas sėdi prie šiltos krosnies, skaitydamas rytinį laikraštį, dėkingai konstatuoja, kad šiandien vėl nekilo jokio karo, neįvesta naujos diktatūros, neišaiškinta jokios ypatingai ryškios kiaulystės politikoje ir ekonomikoje, savo surūdijusios lyros stygas jis dėkingai suderina santūriai, saikingai džiugiai, kone linksmai padėkos psalmei, kuria įvaro nuobodulį savo tyliam, švelniam, šiek tiek bromu apkvaitintam pusėtinam pasitenkinimo dievui, ir tvankiame šio patenkinto nuobodulio, šio labai dėkingo neskausmingumo ore abu jie, tuščiai linksintis pusėtinas dievas ir žilstelėjęs, tylią psalmę giedantis pusėtinas žmogus, atrodo panašūs vienas į kitą tarsi dvyniai.

Puikus dalykas – pasitenkinimas, neskausmingumas, šios pakenčiamos, romios dienos, kai nei skausmas, nei džiaugsmas nedrįsta suklykti, kai viskas vien šnabždasi ir sėlina ant pirštų galų. Bet man, deja, taip atsitinka, kad aš visiškai nepakenčiu kaip tik šio pasitenkinimo, kad neilgai trukus jis man pasidaro bjauriai nepakenčiamas ir koktus, ir aš nusiminęs turiu bėgti į kitų temperatūrų juostas, geriausiu atveju džiaugsmų keliu, o blogiausiu – skausmų keliu. Tereikia man valandėlę pabūti be džiaugsmo ir be skausmo ir pakvėpuoti drungnu, nuobodžiu vadinamųjų gerų dienų pakenčiamumu, ir mano vaikiška siela taip prisipildo begalinės gėlos, jog aš sviedžiu surūdijusią dėkingumo lyrą mieguistam pasitenkinimo dievui į patenkintą veidą, ir manyje degantis tikrai pragariškas skausmas man mielesnis, negu ši sveika kambario temperatūra. Tuomet manyje suliepsnoja klaikus noras stiprių jausmų, sensacijų, įtūžis ant šio nusistovėjusio, banalaus, normuoto ir sterilizuoto gyvenimo ir pašėlęs troškimas ką nors sudaužyti į šipulius, – sakysim, kokią universalinę parduotuvę, katedrą ar patį save, – iškrėsti kokią nutrūktgalvišką kvailystę, nuplėšti perukus nuo kokių nors garbinamų stabų, parūpinti geidžiamus bilietus iki Hamburgo kokiems nors maištingiems mokinukams, suvedžioti mergaitę ar nusukti sprandą keliems miesčioniško gyvenimo būdo atstovams. Juk kaip tik tai aš kuo nuoširdžiausiai niekinau ir keikiau – šį pasitenkinimą, šią sveikatą, jaukumą, šį išpuoselėtą miesčionio optimizmą, šį trąšų, tarpų pusėtinumo, normalumo, vidutinybės ugdymą.

Štai tokios nuotaikos apimtas, slenkant sutemoms, užbaigiau šią pakenčiamą eilinę dieną. Užbaigiau ją ne taip, kaip priderėtų ir būtų naudinga liguistam žmogui: nesusiviliojau paklota lova, į kurią tarsi jaukas mane traukė šildomoji pūslė, bet, nepatenkintas ir pasišlykštėjęs savo nedideliu dienos darbu, paniuręs apsiaviau batus, apsivilkau paltą ir per sutemas ir rūką patraukiau į miestą – išgerti „Plieno šalmo“ viešbutyje tai, ką geriantys vyrai pagal seną paprotį vadina „stikleliu vyno“.

Taigi iš savo mansardos ėmiau leistis laiptais, šiais sunkiai užkopiamais svetimais laiptais, šiais perdėm miesčioniškais, išblizgintais, švariais laiptais itin padoraus trijų butų nuomojamojo namo, kurio palėpėje buvo mano būstas. Nežinau, kodėl taip atsitin-

ka, bet aš, benamis Stepių Vilkas ir vienišas miesčioniško pasaulio priešas, visada gyvenu tikruose miesčioniškuose namuose, tai mano sena silpnybė. Aš gyvenu ne rūmuose ir ne proletarų namuose, bet kaip tyčia vis šiuose labai padoriuose, labai nuobodžiuose, nepriekaištingai laikomuose miesčioniškuose lizduose, kur truputį kvepia terpentinu ir muilu ir kur išsigąsti, jei kada garsiai trinkteli laukujėmis durimis arba įeini purvinais batais. Aš mėgstu šią atmosferą, be abejo, nuo vaikystės, ir mano slaptas ilgėjimasis kažko nelyginant tėvynės kaskart beviltiškai mane veda šiais senais kvailais keliais. Bet man ir patinka kontrastas tarp mano gyvenimo, tarp mano vienišo, rūstaus, užguito, perdėm netvarkingo gyvenimo ir šios šeimyniškos, miesčioniškos aplinkos. Man patinka ant laiptų įtraukti į krūtinę šio tylos, tvarkos, švaros, padorumo ir romumo kvapo, kuris, kad ir kaip neapkenčiu miesčionių, visada mane kažkaip jaudina, ir man patinka peržengti savo kambario slenkstį, kur visa tai pasibaigia, kur tarp knygų šūsnių mėtosi cigarų nuorūkos ir stovi vyno buteliai, kur viskas netvarkinga, nejauku ir apleista ir kur viskas – knygos, rankraščiai, mintys – paženklinta ir prisigėrę vienišųjų bėdų, žmogaus būties problematikos, troškimo iš naujo įprasminti žmonių gyvenimą, pasidariusį beprasmišką.

Ir štai aš praėjau pro araukariją. Kaip tik antrajame šio namo aukšte laiptai sukasi pro nedidelę aikštelę priešais vieną butą, kuris, be abejonės, yra dar nepriekaištingesnis, švaresnis ir labiau iššveistas, negu visi kiti, nes ši nedidelė aikštelė spindi antžmogiška priežiūra, tai – mažytė šviečianti tvarkos šventovė. Ant parketo grindų, kuriomis bijai žengti, stovi ten du dailūs suoleliai, o ant kiekvieno suolelio – po didelį gėlių puodą, viename auga azalija, kitame – gan graži araukarija, sveikas, tiesus, be galo tobulas medelis, ir kiekvienas spygliukas, kiekviena šakelė spindi šviežiai nuplauti. Kartkartėmis, kai žinau, jog niekas manęs nemato, aš naudojuosi šia vieta tarsi šventykla, sėduosi ant pakopos virš araukarijos, truputį pasilsiu, susineriu pirštus ir pagarbiai žvelgiu žemyn į šį tvarkos sodelį, kurio jaudinantis vaizdas ir juokingas vienišumas kažkaip graudina man širdį. Už šios aikštelės, tarsi šventajame araukarijos šešėlyje, aš įsivaizduoju butą, pilną spindinčio raudonmedžio, gyvenimą, trykštantį padorumu bei sveikata; čia žmonės anksti keliasi, atlieka savo pareigas, santūriai linksminasi šeimos šventėse, sekmadieniais eina į bažnyčią ir anksti gula.

Dėdamasis žvalus, skubėjau drėgnu skersgatvių asfaltu, ašarojančios ir blandžios žibintų šviesos žvelgė pro vėsią, rūškaną dulksną ir siurbė blausius atspindžius iš šlapios žemės. Prisiminiau pamirštus jaunystės metus – kaip tuomet mėgau tokius tamsius ir rūškanus vėlaus rudens ir žiemos vakarus, kaip godžiai ir svaigiai tuomet sugerdavau vienišumo ir melancholijos nuotaikas, kai iki pusiaunakčių per lietų ir audrą klaidžiodavau, susisiautęs paltą, po priešišką, belapę gamtą, vienišas jau ir tuomet, bet kupinas didelės laimės ir sklidinas eilių, kurias vėliau užrašydavau prie žvakės, sėdėdamas ant lovos krašto savo kambarėlyje! Ką gi, tai praėjo, ši taurė buvo išgerta, ir daugiau niekas man jos nebepripylė. Ar buvo šito gaila? Man šito nebuvo gaila. Man nieko nebuvo gaila, kas praėjo. Gaila buvo dabarties ir šios dienos, visų tų nesuskaičiuojamų valandų ir dienų, kurias praradau, kurias tik iškentėjau, kurios man neatnešė nei dovanų, nei sukrėtimų. Bet, ačiū dievui, būdavo ir išimčių, būdavo kai kada, tiesa, retai, ir kitokių valandų, jos atnešdavo sukrėtimų, atnešdavo dovanų, pralauždavo sienas ir grąžindavo mane, paklydėlį, prie gyvos pasaulio širdies. Nuliūdęs ir vis dėlto didžiai susijaudinęs stengiausi prisiminti paskutinį tokį išgyvenimą. Tai atsitiko viename koncerte, buvo atliekama puiki senoviška muzika, ir tarp dviejų piano taktų, pagrotų medinių

pučiamųjų, man staiga vėl atsivėrė durys į aną pasaulį, aš perskridau dangų ir pamačiau dirbantį dievą, kenčiau palaimingus skausmus ir nuo nieko daugiau pasaulyje nesigyniau, nieko daugiau pasaulyje nebijojau, su viskuo sutikau, viskam atidaviau širdį. Tai truko neilgai, gal kokį ketvirtį valandos, bet tą pačią naktį sugrįžo sapne ir nuo tol kartkartėmis paslapčia sublyksėdavo per visas tas tuščias dienas, kartais aš tai ryškiai matydavau keletą minučių tarsi auksinį dievišką pėdsaką, einantį per mano gyvenimą: jis beveik visada apdrabstytas purvu ir apneštas dulkėmis, bet vėl sutviska auksinėmis kibirkštimis, ir tuomet atrodo, kad jo niekada daugiau nebepamesi, o jis vis dėlto vėl greitai pranyksta. Kartą naktį, negalėdamas užmigti, aš staiga prakalbau eilėm, perdaug gražiom ir keistom eilėm, kad dingteltų mintis jas užrašyti, o rytą aš jų visai neatsiminiau, bet jos vis dėlto manyje tūnojo tarsi sunkus riešutas sename, suaižėjusiame kevale. Kitą kartą tai užeidavo beskaitant kokį poetą, begalvojant apie kokią Dekarto, Paskalio mintį, o kitą kartą tai vėl suspindėdavo ir auksine gija vesdavo tolyn į padebesius, kai būdavau pas mylimąją. Ak, sunku rasti šį dievišką pėdsaką tokiame gyvenime, kurį mes gyvename, tokioje patenkintoje, tokioje miesčioniškoje, tokioje pilkoje epochoje, matant šią architektūrą, šiuos verslus, šią politiką, šiuos žmones! Ir kaip aš nebūsiu Stepių Vilkas ir pasigailėtinas atsiskyrėlis šiame pasaulyje, kurio tikslams nepritariu, kurio jokie džiaugsmai manęs nejaudina! Aš negaliu ilgai ištverti nei teatre, nei kine, vos įstengiu paskaityti laikraštį, retai perskaitau šiuolaikinę knygą, aš nesuprantu, kokio malonumo ir džiaugsmo žmonės ieško perpildytuose traukiniuose ir viešbučiuose, sausakimšose kavinėse, skambinant kvaitinančiai, įkyriai muzikai, elegantiškų, ištaigingų miestų baruose ir varjetė, pasaulinėse parodose, korsuose, paskaitose smalsuoliams, dideliuose stadionuose – visų šių džiaugsmų, kurie man juk būtų pasiekiami ir dėl kurių tūkstančiai kitų grumiasi ir stumdosi, aš nesuprantu, jiems nepritariu, O tai, kas man atsitinka retomis mano džiaugsmo valandomis, kas man yra palaima, įvykis, ekstazė ir pakilumas, – pasaulis tai žino, to ieško ir tai mėgsta daugių daugiausia poezijoje, o gyvenime tai laiko pamišimu. Ir iš tiesų, jei pasaulis teisus, jei ši kavinių muzika, šios masinės pramogos, šie suamerikonėję, tokiu nedideliu trupučiu patenkinti žmonės teisūs, tuomet aš – neteisus, tuomet aš – pamišėlis, tuomet aš iš tikro esu tas Stepių Vilkas, kuriuo save dažnai vadindavau, žvėris, pasiklydęs jam svetimame ir nesuprantamame pasaulyje ir nerandantis nei savo tėvynės, nei oro, nei maisto.

Apniktas šių įprastų minčių, ėjau tolyn šlapia gatve, vienu tyliausių ir seniausių miesto kvartalų. Priešais, kitoje skersgatvio pusėje, tamsoje dunksojo sena, pilka mūrinė siena, į kurią aš visada mėgau žiūrėti, ji visados ten dunksojo, tokia sena ir nerūpestinga tarp nedidukės bažnyčios ir senos ligoninės, jos grublėtame paviršiuje dienomis dažnai ilsėdavosi mano akys, juk nedaug buvo tokių tylių, gerų, nebylių vietų miesto centre, kur paprastai kas pusė kvadratinio metro rėkia savo vardus tai krautuvė, tai advokatas, tai išradėjas, tai gydytojas, tai barzdaskutys ar nuospaudų gydymo meistras. Ir dabar mačiau šią seną, tylios ramybės apgaubtą sieną, ir vis dėlto kažkas joje buvo pasikeitę, aš suglumau, ties sienos viduriu pamatęs nedidelį gražų portalą su gotiniu skliautu, nes iš tikrųjų nebežinojau, ar tas portalas ten buvo visada, ar pastatytas dabar. Jis atrodė, be abejo, senas senas, tikriausiai šie užrakinti varteliai su tamsiomis medinėmis durimis jau prieš šimtmečius vedė į kažkokį apsnūdusį vienuolyno kiemą, ir šiandien dar ten tebeveda, nors vienuolyno jau seniai nebėra, ir galbūt aš šimtus kartų mačiau šiuos vartus, bet tik niekada jų nepastebėjau, tikriausiai juos naujai nudažė, ir todėl jie man krito į akis.

Vis dėlto sustojau ir ėmiau atidžiai juos apžiūrinėti, bet kiton pusėn neperėjau – gatvė buvo be galo šlapia ir pažliugusi; aš stovėjau ant šaligatvio ir tiktai žvelgiau ton pusėn, buvo jau labai tamsu, ir man pasirodė, jog vartai apipinti vainiku ar kažkuo margu. Ir, geriau įsižiūrėjęs, pamačiau virš vartų šviesią iškabą, kurioje, man atrodė, buvo kažkas parašyta. Aš įtempiau akis ir galų gale, nepaisydamas purvo ir balų, perėjau į kitą pusę. Čia, virš portalo, ant senos, pilkai žalios sienos pamačiau blausiai apšviestą dėmę, kuria greitai bėgiojo margos raidės, jos tuoj pat pradingdavo, vėl pasirodydavo ir išnykdavo. Še tau, pagalvojau, dabar ir šią seną gerą sieną subjaurojo šviečiančia reklama! Tuo tarpu skaičiau keletą švystelėjančių žodžių, juos buvo sunku perskaityti, reikėjo kone spėlioti, raidės pasirodydavo nevienodais atstumais, tokios blyškios ir vos įžiūrimos, ir labai greitai užgesdavo. Žmogus, ketinęs iš to padaryti biznį, sumanumu nepasižymėjo, jis buvo Stepių Vilkas, vargšelis; kodėl turėjo jo raidės žaisti čia, ant šios sienos, tamsiausioje senamiesčio gatvelėje, šiuo paros metu, lietingu oru, kur niekas čion neužklysta, ir todėl jos buvo tokios bėglios, tokios skraidžios, tokios aikštingos ir neįskaitomos? Bet štai pagaliau man pavyko, paeiliui sugavau keletą žodžių, kurie reiškė:

Magiškasis teatras

Įeiti leidžiama ne visiems

– ne visiems

Aš pamėginau atidaryti vartus, sunki sena rankena, kad ir kiek spaudžiau, nepajudėjo. Raidžių žaismas pasibaigė, liovėsi jis staiga, liūdnai įsitikinęs savo nereikalingumu. Aš žengtelėjau keletą žingsnių atgal, giliai nuklimpau į purvą, raidės daugiau nebepasirodė, jų žaismas užgeso, aš ilgai stovėjau purve ir laukiau, bet veltui.

Ir tuomet, kai lioviausi laukęs ir vėl grįžau ant šaligatvio, priešais mane, atsispindėdamos asfalte, nuvarvėjo keletas spalvotų šviečiančių raidžių.

Aš perskaičiau:

Tik – – be – – pročiams!

Peršlapau kojas ir sušalau, bet dar ilgokai pastovėjau, palaukiau. Daugiau nieko. Ir kol aš stovėjau ir galvojau, kaip gražiai ant drėgnos sienos ir juodo žvilgančio asfalto šmėsčioja klaidžiojančių trapių margų raidžių žiburėliai, man staiga vėl atėjo į galvą ankstesnių minčių nuotrupa – palyginimas su auksiniu šviečiančiu pėdsaku, kuris vėl taip greitai tolsta ir išnyksta.

Sušalau ir patraukiau tolyn, svajodamas apie šį pėdsaką, ilgėdamasis vartų į stebuklingąjį teatrą, skirtą tik bepročiams. Tuo tarpu įėjau į turgaus rajoną, kur netrūko vakarinių pramogų, kas žingsnis kabojo plakatai ir masino užrašai: moterų kapela – varjetė – kinas – šokiai, – bet visa tai buvo ne man, tai buvo „visiems“, normaliems, kurie iš tikrųjų visur, kaip mačiau, miniomis grūdosi pro vartus. Vis dėlto mano liūdesys truputį praskaidrėjo, mane juk palietė kito pasaulio sveikinimas, keletas spalvotų raidžių šoko ir grojo mano sieloje ir užgavo slaptas stygas, vėl sužėrėjo auksinis pėdsakas.

[...]

Mane išgąsdino, prieš pat mane iš tamsaus skersgatvio tarpeklio išniręs kažkoks žmogus, kažkoks vienišas vėlyvas naktibalda pavargusiu žingsniu, su kepure ant galvos, mėlyna palaidine, ant peties jis nešėsi kartį su plakatu, ties pilvu ant dirželio – atdarą skrynutę, kokias nešiojasi turgų prekiautojai. Pavargęs jis žingsniavo pirma manęs, neatsigręžė, šiaip aš būčiau pasisveikinęs ir pasiūlęs cigarą. Artimiausio žibinto šviesoje pamėginau perskaityti jo standartą, raudoną plakatą ant lazdos, bet plakatas siūbavo,

aš nieko negalėjau perskaityti. Tuomet jam šūktelėjau ir paprašiau parodyti plakatą. Jis sustojo ir šiek tiek tiesiau palaikė savo lazdą, ir tada aš galėjau perskaityti šokinėjančias, svyrinėjančias raides:

Anarchistinės vakaro pramogos!

Magiškasis teatras!

Įeiti leidžiam ne vi...

– Aš jūsų kaip tik ir ieškojau, – sušukau džiaugsmingai. – Kokios tos jūsų vakaro pramogos? Kur jos bus? Kada?

Jis vėl žengė tolyn.

– Ne visiems, – tarė jis abejingai, mieguistu balsu ir nuskubėjo tolyn. Jam buvo gana, jis norėjo namo.

– Palaukit, – sušukau ir pasileidau jam iš paskos. – Ką ten turite savo dėžėje? Aš noriu ką nors nusipirkti.

Nesustodamas žmogus mechaniškai kyštelėjo ranką į savo dėžę, ištraukė kažkokią knygutę ir atkišo man. Aš ją greitai čiupau ir įsidėjau į kišenę. Kol atsisegiojau paltą, norėdamas surasti pinigų, jis pasuko į šoną, į kažkokią tarpuvartę, uždarė paskui save vartus ir dingo. Kieme suaidėjo sunkūs jo žingsniai pirmiausia akmeniniu grindiniu, toliau mediniais laiptais, o po to nutilo. Ir staiga aš taip pat pasijutau labai pavargęs ir pamačiau, jog jau labai vėlu ir būtų gerai dabar eiti namo. Paspartinau žingsnį ir netrukus miegančiu priemiesčio skersgatviu pasiekiau savo rajoną tarp pylimo skverų, kur nedideliuose, švariuose nuomojamuose namuose už gazonų ir gebenių gyvena tarnautojai ir smulkūs pensininkai. Pro gebenę, veja, pro nedidukę eglaitę priėjau laukujes duris, radau rakto skylutę, radau mygtuką šviesai, prasėlinau pro stiklines duris, pro poliruotas spintas ir puodus su augalais ir atsirakinau savo kambarį, savo mažutę tariamą tėvynę, kur manęs laukė krėslas ir krosnis, rašalinė ir etiudininkas, Novalis ir Dostojevskis, laukė taip, kaip laukia kitų, tikrų žmonių, grįžtant namo motina ar žmona, vaikai, tarnaitės, šunys, katės.

Kai vilkausi šlapią paltą, man vėl į rankas pakliuvo maža knygutė. Aš ją ištraukiau, tai buvo plona, prastame popieriuje prastai atspausdinta turgaus knygiūkštė, panaši į brošiūras „Žmogus, gimęs sausio mėnesį“ arba „Kaip per savaitę atjaunėti dvidešimčia metų?“.

Tačiau, atsisėdęs krėsle ir užsidėjęs akinius, nustebęs ir apimtas staiga plykstelėjusios nuojautos, jog čia pats likimas, šios turgaus knygutės aplanke perskaičiau: „Traktatas apie Stepių Vilką. Ne visiems.“

Štai kas buvo parašyta knygelėje, kurią aš, vis labiau domėdamasis, perskaičiau tuo pradėjimu:

TRAKTATAS
APIE
STEPIŲ VILKĄ

Tik bepročiams

Kartą gyveno toks padaras, vardu Haris, pramintas Stepių Vilku. Jis vaikščiojo dviem kojom, nešiojo drabužius ir buvo žmogus, bet iš tikrųjų vis dėlto buvo stepių vilkas. Jis daug ko išmoko iš to, ką gali išmokti galvoti žmonės, ir buvo gana protingas. Bet neišmoko vieno dalyko: būti patenkintas savimi ir savo gyvenimu. Tas jam nepavyko, jis buvo nepatenkintas žmogus. Tai at-

sitiko tikriausiai todėl, kad širdies gilumoje jis visada žinojo (arba tarėsi žinąs), jog iš tikrųjų esąs visai ne žmogus, o vilkas iš stepės. Tegul protingi žmonės ginčijasi, ar jis tikrai buvo vilkas, ar kadaise, galbūt dar prieš gimimą, iš vilko paverstas žmogum arba gimė žmogum, bet buvo apdovanotas stepių vilko siela ir jos apsėstas, ar šitas įsitikinimas, kad jis iš tikrųjų esąs stepių vilkas, buvo vien jo vaizduotės ir ligos vaisius. Juk, pavyzdžiui, visai galimas daiktas, kad šis žmogus gal savo vaikystėje buvo laukinis, nesuvaldomas ir netvarkingas, kad jo auklėtojai mėgino jame užmušti žvėrį ir tuo pačiu kaip tik jį privertė įsivaizduoti ir patikėti, kad jis iš tikrųjų žvėris, tik prisidengęs plonu auklėjimo ir žmoniškumo apvalkalu. Apie tai galima ilgai ir įdomiai kalbėti ir netgi šia tema parašyti knygų; tačiau Stepių Vilkui visa tai ničnieko neduotų, nes jam buvo visiškai tas pat, ar jame pabudino vilką kerai, mušimas ar jo paties vaizduotė. Kad ir ką apie tai galvotų kiti, kad ir ką apie tai galvotų jis pats, visa tai jam neturėjo jokios reikšmės, nes juk tuo vilko iš jo neišvarysi.

Taigi Stepių Vilkas turėjo dvi prigimtis, žmogišką ir vilkišką; toks buvo jo likimas, ir galbūt šis likimas nebuvo jau toks ypatingas ir retas. Sakoma, kad jau yra pasitaikę nemažai žmonių, turėjusių daug šunies ar lapės, žuvies ar gyvatės savybių, bet jie dėl to neturėję jokių ypatingų sunkumų. Šiuose žmonėse žmogus ir lapė, žmogus ir žuvis gyveno vienas greta kito, ir nė vienas neskriaudė kito. Jie net vienas kitam padėdavo, ir ne vienam žmogui, kuris nemažai pasiekė ir kuriam visi pavydi, laimę dažniau atnešdavo lapė ar beždžionė, o ne žmogus. Tai juk žino kiekvienas. O Hariui darėsi kitaip, žmogus ir vilkas jame negyveno vienas greta kito ir dar mažiau padėdavo vienas kitam, bet nuolat mirtinai vaidijosi ir tik kankino vienas kitą, o kai viename kraujyje ir vienoje sieloje yra du mirtini priešai, tuomet gyvenimas prastas. Ką gi, kiekvienam sava dalia, ir niekam ji nėra lengva.

Nors mūsų Stepių Vilkas jautėsi ir gyveno čia tarsi vilkas, čia tarsi žmogus, kaip ir visi mišrūs padarai, tačiau, kai jis būdavo vilkas, jame nuolat budėdavo žmogus, stebėdamas, spręsdamas ir smerkdamas – o tuo metu, kai jis būdavo žmogus, lygiai taip pat elgėsi vilkas. Pavyzdžiui, jei Hariui kaip žmogui ateidavo į galvą graži mintis, jei jam kildavo subtilus, kilnus jausmas arba jei jis atlikdavo vadinamąjį gerą darbą, tuomet vilkas jame šiepdavo dantis ir juokdavosi ir kruvina patyčia rodydavo, koks juokingas, koks nederantis visas šis kilnus spektaklis stepių žvėriui, vilkui, kuris juk širdyje kuo puikiausiai žino, kas jam patinka, būtent – vienišam risnoti stepėmis, kartais lakti kraują ar vytis vilkę, – ir tuomet kiekvienas žmogiškas poelgis, žiūrint vilko akimis, pasidarydavo baisiai komiškas ir nepatogus, kvailas ir tuščias. Bet visiškai taip pat būdavo, kai Haris jausdavosi ir elgdavosi kaip vilkas, kai jis kitiems rodydavo dantis, kai jausdavo neapykantą ir mirtiną priešiškumą visiems žmonėms, jų melagingoms ir išsigimusioms manieroms, jų papročiams. Tuomet jame budėdavo žmogus, jis stebėdavo vilką, vadindavo jį gyvuliu ir žvėrim ir gadindavo bei nuodydavo visus jo paprastus, sveikus ir laukinius vilkiškos būtybės džiaugsmus.

Tai tokie buvo Stepių Vilko reikalai, ir galima įsivaizduoti, kad Hario gyvenimas nebuvo perdaug malonus ir laimingas. Bet tai dar nereiškia, kad jis buvo pernelyg nelaimingas (nors jam pačiam, tarp kitko, taip atrodė, bet juk kiekvienas žmogus jam tekusias kančias laiko didžiausiomis). Taip nepasakysi apie jokį žmogų. Netgi tas, kuriame nėra vilko, dėl to nebūtinai bus laimingas. Ir netgi nelaimingiausiam gyvenime pasitaiko saulėtų valandų ir mažyčių laimės gėlių tarp smėlio ir akmenų. Taip buvo juk ir Stepių Vilkui. Jis dažniausiai būdavo labai nelaimingas, šito nepaneigsi, ir galėdavo nelaimingus padaryti kitus – kai jis juos mylėdavo, o jie jį. Mat, visi, kurie jį pamildavo, visada matydavo tik vieną jo pusę. Daugelis jį mylėjo kaip subtilų, protingą ir savotišką žmogų, o paskui pasibaisėdavo ir nusivildavo, kai staiga atrasdavo jame vilką. O neaptikti jo negalėdavo, nes Haris, kaip ir kiekviena būtybė, norėjo, kad jį mylėtų visą, ir todėl

negalėdavo nuneigti ir paslėpti vilko kaip tik nuo tų, kurių meilę labai brangino. Tačiau būdavo ir tokių, kurie jame mylėjo kaip tik vilką, kaip tik laisvę, laukinumą, nesuvaldomumą, pavojingumą ir stiprumą, ir jie vėlgi nepaprastai nusivildavo ir susisielodavo, kai staiga pasirodydavo, kad laukinis, piktas vilkas yra dar ir žmogus, kad jis dar ilgisi gėrio ir švelnumo, dar nori klausytis Mocarto, skaityti eiles ir turėti žmonijos idealų. Kaip tik pastarieji dažniausiai būdavo ypač nusivylę ir pikti, ir todėl Stepių Vilkas įmiešdavo savo dvilypumo ir prieštaringumo taip pat į visus svetimus likimus, su kuriais susiliesdavo.

Bet kas dabar mano, jog pažįsta Stepių Vilką ir gali įsivaizduoti jo graudų, prieštaravimų suardytą gyvenimą, tas vis dėlto klysta, jis toli gražu visko nežino. Jis nežino, kad (juk nėra taisyklės be išimties, ir vienas nusidėjėlis tam tikromis aplinkybėmis mielesnis dievui, negu devyniasdešimt devyni teisuoliai) – kad ir Hariui vis dėlto taip pat pasitaikydavo išimčių ir laimingų dienų, kad jame kartais vilkas, o kartais žmogus lygiai ir netrikdomas kvėpuodavo, mąstydavo ir jausdavo, kad kartkarčiais, labai retom valandėlėm, jie sudarydavo taiką ir gyvendavo vienas su kitu santarvėje, ne vien tik vienas miegodavo, o kitas tuo tarpu budėdavo, bet vienas kitą stiprindavo ir vienas kitą paremdavo. Kartais šio žmogaus gyvenime, kaip ir visur pasaulyje, visa, kas įprasta, kasdieniška, pažįstama ir dėsninga, rodės, teturėjo vieninteli tikslą – akimirką atsikvėpti, nutrūkti ir užleisti vietą kažkokiai nepaprastybei, stebuklui, malonei. Ar šios trumpos, retos laimės valandos palengvindavo, ar sušvelnindavo varganą Stepių Vilko dalią ir laimė pagaliau atsverdavo kančią, o gal trumpa, bet stipri tų nedaugelio valandų laimė sugerdavo ir viršydavo visą kančią, bet tai vėlgi kitas klausimas, ir tegu apie jį lig valios pamąsto žmonės, neturintys ko veikti. Stepių Vilkas irgi dažnai apie tai mąstydavo, ir tos jo dienos būdavo beprasmiškos ir nenaudingos.

Čia reikėtų pasakyti dar vieną dalyką. Tokio tipo žmonių, kaip Haris, yra gana daug, šiam tipui priklauso ypač daug menininkų. Visi šie žmonės savyje turi dvi sielas, dvi esybes, dieviškas ir velniškas pradas, motiniškas ir tėviškas kraujas, sugebėjimas džiaugtis ir sugebėjimas kentėti juose susimaišę ir susiraizgę lygiai taip pat priešiškai ir padrikai, kaip Haryje vilkas ir žmogus. Ir šie žmonės, kurių gyvenimas labai neramus, kartais, retomis savo laimės akimirkomis, pajunta tokią jėgą ir tokį neapsakomą grožį, akimirkos laimės puta kartais ištykšta virš kančių jūros taip aukštai ir akinamai, jog šie trumpai blykstelėję laimės spinduliai paliečia taip pat kitus ir juos užburia. Taip tarsi brangi, skraji laimės puta virš kančių jūros gimsta visi tie meno kūriniai, kuriuose vienas kenčiantis žmogus vienai valandai taip aukštai pakilo virš savo likimo, jog jo laimė spinduliuoja tarsi žvaigždė, ir visiems, kas ją mato, atrodo tarsi kažkas amžina, tarsi savo paties laimės sapnas. Visi šie žmonės, kad ir kaip vadintųsi jų darbai ir kūriniai, iš esmės visai neturi gyvenimo, tai yra jų gyvenimas nėra būtis, jis neturi pavidalo, jie nėra herojai, menininkai, mąstytojai ta prasme, kaip kiti yra teisėjai, gydytojai, batsiuviai ar mokytojai, bet jų gyvenimas – amžinas, sopulingas judėjimas ir vilnijimas, jis nelaimingas ir skausmingai sužalotas, jis baisus ir beprasmiškas, jei nelaikysime prasme kaip tik tų retų įvykių, darbų, minčių ir kūrinių, kurie sublyksi viršum tokio gyvenimo chaoso. Tarp šio tipo žmonių kilo pavojinga ir baisi mintis, kad galbūt visas žmogaus gyvenimas tėra didelė klaida, ūmus ir nepasisekęs promotės priešlaikinis gimdymas, klaikus ir šiurpiai nepavykęs gamtos eksperimentas. Bet tarp jų kilo ir kitokia mintis – kad žmogus galbūt yra ne vien tik pusiau protingas gyvulys, bet ir dievų vaikas, kuriam skirtas nemirtingumas.

Kiekvienas žmonių tipas turi savo požymių, savo skiriamųjų bruožų, kiekvienas turi savo dorybių ir ydų, kiekvienas – savo mirtiną nuodėmę. Vienas Stepių Vilko bruožų tas, kad jis buvo vakaro žmogus. Rytas jam buvo netikęs paros laikas, kurio jis bijodavo ir kuris jam nieka-

da nieko gero neatnešdavo. Niekada, nė vieną savo gyvenimo rytą jis nebuvo tikrai linksmas, nė karto priešpiečio valandom nepadarė nieko gero, neturėjo gerų sumanymų, nesuteikė džiaugsmo nei sau, nei kitiems. Tik popiečiais iš lėto atšildavo ir atgydavo ir tik į vakarą, geromis savo dienomis, jis būdavo vaisingas, veiklus, o kartais karštas ir linksmas. Su tuo buvo susijusi ir jo vienatvės bei nepriklausomybės reikmė. Nė vienas žmogus niekada neturėjo didesnio, aistringesnio nepriklausomybės poreikio, kaip jis. Jaunystėje, kai dar buvo neturtingas ir sunkiai pelnydavo duoną, jis verčiau badaudavo ir vaikščiodavo nuplyšusiais drabužiais, kad tik išgelbėtų truputėlį nepriklausomybės. Jis niekada neparsidavė nei už pinigus, nei dėl gerovės, nei moterims, nei šio pasaulio galingiesiems ir, kad išsaugotų savo laisvę, tūkstančius kartų atmesdavo ir paneigdavo tai, ką visi laikė jo nauda ir laime. Nieko jis taip neapkentė ir nesibaisėjo, kaip minties eiti kažkokias pareigas, laikytis kažkokio dienos ir metų suskirstymo, paklusti kitiems. Kontoros, kanceliarijos, raštinės jis neapkentė lyg mirties, o baisiausia, kas jam galėjo prisisapnuoti, buvo kareivinių nelaisvė. Jis mokėjo išvengti visų tų dalykų, dažnai didelėmis aukomis. Čia slypėjo jo jėga ir dorybė, čia jis buvo nepalenkiamas ir nepaperkamas, čia jo charakteris buvo tvirtas ir tiesmukas. Tačiau su šia dorybe vėlgi buvo glaudžiausiai susijusi jo kančia ir likimas. Jam klojosi taip, kaip klojasi visiems: tai, ko atkakliausiai ieškojo ir siekė visu savo esybės potraukiu,– tai gaudavo, bet tokiu dideliu kiekiu, kuris žmogui jau nebeeina į sveikatą. Iš pradžių tai buvo jo svajonė ir laimė, vėliau – jo kartus likimas. Trokštantis valdžios žūsta nuo valdžios, piniguočius – nuo pinigų, vergas – nuo vergovės, trokštantis malonumų – nuo malonumų. Taip ir Stepių Vilkas žuvo nuo savo nepriklausomybės. Jis pasiekė savo tikslą, jis darėsi vis nepriklausomesnis, niekas negalėjo jam įsakinėti, prie nieko jam nereikėjo taikytis, pats vienas laisvai apspręsdavo savo poelgius. Juk kiekvienas stiprus žmogus neišvengiamai pasiekia tai, ko verčia ieškoti tikras jo esybės potraukis. Tačiau, pasiekęs laisvę, Haris staiga pajuto, kad jo laisvė – mirtis, kad jis vienas, kad pasaulis kažkaip kraupiai davė jam ramybę, kad jam daugiau neberūpi nei žmonės, nei jis pats, kad jis pamažu dūsta, vis labiau ir labiau retėjant izoliuotumo ir vienatvės orui. Dabar pasirodė, kad vienatvės ir nepriklausomybės jis jau nebetrokšta ir nebesiekia, kad tai – tik jo lemtis, jo pasmerkimas, kad magiškas troškimas sumanytas ir jau nebeatšaukiamas, kad niekas nebepadės, nors ir kaip ilgesingai ir kupinas geriausios valios jis tiestų rankas ir būtų pasiruošęs jungtis ir bendrauti: dabar jį paliko vieną. Kartu žmonėms jis visai nekėlė neapykantos ir pasibjaurėjimo. Atvirkščiai, jis turėjo labai daug draugų. Daugeliui jis patiko. Bet visada susilaukdavo tiktai simpatijos ir draugiškumo, būdavo kviečiamas, jam dovanodavo dovanas, rašydavo mielus laiškus, bet niekas su juo nesuartėdavo, niekada neatsirasdavo saitų, niekas nenorėjo ir nesugebėjo dalytis su juo gyvenimu. Dabar jį gaubė vienišųjų oras – toji tyli atmosfera, tas išslydimas iš aplinkos, tas nesugebėjimas bendrauti, prieš kurį ir valia, ir troškimas buvo bejėgiai. Tai ir buvo vienas reikšmingiausių jo gyvenimo bruožų.

Kitas bruožas buvo tas, kad jis priklausė savižudžiams. Čia reikia pridurti, jog klaidinga vadinti savižudžiais tik tuos žmones, kurie iš tikrųjų nusižudo. Tarp pastarųjų yra netgi daug tokių, kurie savižudžiais tampa, taip sakant, atsitiktinai, polinkio į savižudybę jie gali ir neturėti. Tarp žmonių, nepasižyminčių ryškia asmenybe, ryškiu likimu, tarp eilinių ir bandos žmonių pasitaiko tokių, kurie nusižudo, bet pagal visą savo charakterį anaiptol nepriklauso savižudžių tipui, kai tuo tarpu vėlgi daugelis, galbūt dauguma iš tų, kurie pagal savo esybę priklauso savižudžiams, – iš tikrųjų niekada nepakelia prieš save rankos. Savižudis – o Haris toks buvo – nebūtinai turi gyventi, ypač glaudžiai susijęs su mirtimi – taip galima gyventi ir nebūnant savižudžiu. Bet savižudžiui būdinga tai, kad jis savąjį „aš“, – nesvarbu, teisėtai ar neteisėtai, – junta tarsi ypač

pavojingą, nepatikimą ir nesaugų gamtos daigą, kad pats sau jis atrodo toks begaliniai nesaugus ir paliktas pavojui, tarsi stovėtų ant siaurutėlės uolos viršūnės, kur tereikia mažiausio išorinio stumtelėjimo arba menkiausio vidinio silpnumo, kad nukristų į tuštumą. Šio tipo žmonių likimui būdinga tai, kad savižudybė jiems yra visų tikėtiniausia mirties rūšis, bent jau jų pačių supratimu. Šią nuotaiką, kuri beveik visada pastebima dar ankstyvoje jaunystėje ir lydi šiuos žmones visą gyvenimą, sukelia ne kažkokia ypačiai silpna gyvybinė jėga, atvirkščiai, tarp „savižudžių" pasitaiko nepaprastai atkaklių, godžių ir drąsių natūrų. Bet lygiai taip pat, kaip yra žmonių, kurie, nors truputį sunegalavę, karščiuoja, taip ir šie žmonės, kuriuos vadiname „savižudžiais" ir kurie visuomet labai jausmingi ir jautrūs, nuo menkiausio sukrėtimo linkę intensyviai pasiduoti savižudybės minčiai. Jei turėtume mokslą, kuris drąsiai ir su didele atsakomybe nagrinėtų žmogų, o ne vien gyvenimo reiškinių mechanizmus, jei turėtume kažką panašaus į antropologiją, psichologiją, šie faktai būtų žinomi kiekvienam.

Tai, kas čia mūsų buvo pasakyta apie savižudžius, liečia, žinoma, tik paviršių, tai psichologija, vadinasi, fizikos dalis. Panagrinėjus metafiziškai, reikalas atrodo kitaip ir daug aiškiau, nes, šitaip svarstant, „savižudžiai" mums išryškėja kaip žmonės, jaučią kaltę už savo suindividualėjimą, kaip sielos, kurių gyvenimo tikslas – ne tobulėti ir vystytis, o irti, grįžti prie motinos, prie dievo, į visatą. Daugelis tokių natūrų visiškai nepajėgia kada nors baigti gyvenimo tikra savižudybe, nes jie giliai suvokė jos nuodėmingumą. Vis dėlto mums jie yra savižudžiai, nes išganymą regi mirtyje, o ne gyvenime, jie pasiruošę nusižeminti ir išsižadėti, sunaikinti save ir grįžti į pradžią.

Kaip kiekviena jėga gali (o tam tikromis aplinkybėmis ir turi) pavirsti silpnybe, taip tipiškas savižudis, atvirkščiai, gali savo tariamą silpnybę paversti jėga ir atspara, o šitai jis daro labai dažnai. Toks yra ir Haris, Stepių Vilkas. Kaip ir tūkstančiams tokių, kaip jis, mintis, kad kiekvieną minutę gali laisvai mirti, jam pasidarė ne vien jaunatviškai melancholiškas fantazijos žaismas, ne, šita mintis jam virto paguoda ir atspara. Tiesa, kaip ir visiems jo tipo žmonėms, kiekvienas sukrėtimas, kiekvienas skausmas, kiekviena bloga gyvenimo situacija jam tučtuojau pažadindavo norą jų išvengti mirtimi. Bet pamažu iš šio polinkio jis susikūrė kaip tik naudingą gyvenimui filosoiiją. Įsisąmoninta mintis, kad šis atsarginis išėjimas visados atdaras, jam teikė jėgų, leido smalsiai patyrinėti skausmus ir negandas, ir kai jam visiškai prastai sekdavosi, jis retkarčiais, apimtas nuožmaus džiaugsmo, savotiškos piktdžiugos, galvodavo: „Vis dėlto įdomu pažiūrėti, kiekgi iš tikrųjų gali žmogus pakelti! Juk kai kantrybė pasibaigs, tereiks atsidaryt duris, ir viso labo." Yra labai daug savižudžių, kuriems ši mintis teikia nepaprastą jėgą.

Antra vertus, visiems savižudžiams taip pat yra pažįstama kova su savižudybės pagunda. Kažkokiame savo sielos kamputyje kiekvienas puikiausiai žino, kad nors savižudybė ir yra išeitis, bet vis dėlto ji tėra tik šiek tiek menkas ir neteisėtas atsarginis išėjimas, kad iš esmės daug kilniau ir gražiau, kai tave nugali ir patiesia gyvenimas, o ne tavo paties ranka. Šis žinojimas, ši nešvari sąžinė, kurios šaltinis tas pats, kaip ir negrynos onanistų sąžinės, didžiumą „savižudžių" pastūmėja nuolatinėn kovon su jų pagunda. Jie grumiasi taip, kaip kleptomanas grumiasi su savo yda. Stepių Vilkui taip pat buvo gerai žinoma šita kova, jis grūmėsi, visaip keisdamas ginklus. Galų gale, nugyvenus apie keturiasdešimt septynerius metus, jam į galvą atėjo viena laiminga ir ne tokia jau nekalta mintis, kuri jam dažnai keldavo džiaugsmą. Jis nusprendė, kad penkiasdešimtasis gimtadienis bus toji diena, kurią galės nusižudyti. Tą dieną, taip jis susitarė su savimi, jam bus valia pasinaudoti ar nepasinaudoti atsarginiu išėjimu, nelygu nuotaika. Ir tegu dabar jam kad ir kas atsitinka, tegu jis suserga, nuskursta, susilaukia kančių ir kartėlio – viskas terminuota, viskas tegali trukti daugių daugiausia tik šiuos keletą metų, mėnesių, dienų, kurių skaičius

kasdien mažėja! Ir iš tikrųjų dabar jis kur kas lengviau pakeldavo visokius nemalonumus, kurie anksčiau jį būtų smarkiau ir ilgiau kankinę, galbūt netgi sukrėtę iki sielos gelmių. Kai jam dėl ko nors būdavo ypač sunku, kai prie jo gyvenimo tuštumo, vienišumo ir sulaukėjimo dar prisidėdavo ypatingų skausmų ir netekčių, jis galėdavo skausmams tarti: „Luktelkit, dar dveji metai – ir aš jus pergalėsiu!“ Ir tuomet jis meiliai vaizduodavosi, kaip penkiasdešimtąjį savo gimtadienio rytą plauks laiškai ir sveikinimai, o jis, pasikliaudamas savo skustuvu, atsisveikins su visais skausmais ir uždarys paskui save duris. Tegu tuomet pašvilpia podagra kauluose, melancholija, galvos sopuliai ir skrandžio skausmai.

Dar lieka individualų Stepių Vilko fenomeną, o ypač jo savotišką santykį su miesčionija, vadinasi, abu šiuos reiškinius, paaiškinti jų pagrindiniais dėsniais. Imkime išeities tašku, kadangi tai savaime prašyte prašosi, kaip tik jo santykį su „miesčioniškąja“ sfera!

Jo paties supratimu, Stepių Vilkas gyveno visiškai už miesčioniško pasaulio ribų, nes neturėjo šeimyninio gyvenimo ir nepažino socialinio garbės troškimo. Jis jautėsi kartais esąs tik vienišius, kartais originalas ir liguistas atsiskyrėlis, kartais pernelyg normalus, turįs genijaus duomenų, pakilęs virš mažučių eilinio gyvenimo normų individas. Jis sąmoningai niekino miesčionį ir didžiavosi, jog pats ne toks. Vis dėlto tam tikra prasme gyveno visiškai miesčioniškai: turėjo banke pinigų ir rėmė neturtingus giminaičius, rengėsi nors ir nerūpestingai, bet padoriai, taip, kad nekristų į akis, stengėsi sugyventi su policija, mokesčių valdybomis ir kitokiais valdžios organais. O be to, kažkokia stipri, paslaptinga aistra jį nuolat traukė į siaurutį miesčioniškąpasaulį, į tylius, padorius šeimyninius namus su švariais sodeliais, išblizgintomis laiptinėmis ir visa jų kuklia tvarkos ir padorumo atmosfera. Jam patiko turėti nedidelių ydų ir būti ekstravagantiškam, jaustis pašaliniu miesčioniškoje sferoje, keistuoliu arba genijum, tačiau jis niekada nebuvo įsikūręs ir negyveno, jei taip galima pasakyti, gyvenimo provincijose, kur nebėra miesčioniškumo. Jis laisvai nesijautė nei tarp žmonių, sudarančių išimtis ir vartojančių prievartą, nei tarp nusikaltėlių ar beteisių, bet niekada nepaliko miesčionių provincijos, visada buvo susijęs su jų normomis ir atmosfera, nors šis ryšys ir reiškė prieštaravimą ir maištą. Be to, jis buvo smulkiaburžuaziškai auklėjamas ir nuo tada išlaikė daugybę sąvokų ir šablonų. Teoriškai jis nė kiek nebuvo nusistatęs prieš prostituciją, bet pats nebūtų galėjęs rimtai žiūrėti į prostitutę ir iš tikrųjų laikyti ją sau lygia. Politinį nusikaltėlį, revoliucionierių ar dvasinį suvedžiotoją, kurį boikotuodavo valstybė ir visuomenė, jis galėjo pamilti kaip brolį, bet vagiui, įsilaužėliui, žudikui jis nebūtų pajutęs nieko daugiau, kaip tik gana miesčionišką gailestį.

Taigi viena savo esybės ir elgsenos dalimi jis nuolat pripažino ir teigė tai, su kuo antrąja kovojo ir ką neigė. Užaugęs išpuoselėtuose miesčioniškuose namuose, kur tvirtai laikytasi formos ir papročių, jis viena savo sielos dalimi visada buvo ištikimas šito pasaulio tvarkai, nors jau seniai individualizavosi, peržengdamas galimą miesčioniškumo ribą, ir seniai išsivadavo nuo miesčioniško idealo ir miesčioniško tikėjimo esmės.

O „miesčioniškumas“, ši nuolat egzistuojanti žmogaus būsena, yra ne kas kita, kaip mėginimas rasti kompromisą, kaip siekimas pusiausviro vidurio tarp daugybės kraštutinumų ir prieštaringų žmogaus elgesio polių. Panagrinėkime kaip pavyzdį vieną šių polių, kad ir priešingumą tarp šventojo ir ištvirkėlio, ir mūsų palyginimas greitai bus suprantamas. Žmogus gali visiškai atsiduoti dvasiniam gyvenimui, priartėti prie dieviško prado, šventojo idealo. Jis, atvirkščiai, gali visai atsiduoti savo instinktams, savo jusliniams norams ir sutelkti visas savo pastangas akimirksnį trunkančiam džiaugsmui pasiekti. Vienas kelias veda link šventojo, link dvasios kankinio, link atsidavimo dievui. Kitas kelias veda link ištvirkėlio, link instinktų kankinio ir link

atsidavimo dūlėjimui. Taigi miesčionis stengiasi gyventi tarp abiejų kelių, saikingam vidury. Jis niekada savęs neišsižadės, neatsiduos nei svaiguliui, nei askezei, jis niekada nebus kankinys, niekada nesutiks žūti – atvirkščiai, jo idealas – ne atsidavimas, bet savojo „aš" išlaikymas, jis nesiekia nei šventumo, nei jo priešybės, būtinybė jam nepakenčiama, jis, tiesa, nori tarnauti dievui, bet nori tarnauti ir svaiguliui, jis, tiesa, nori būti dorybingas, bet ir žemėje nori truputėlį pagyventi savo malonumui. Trumpai tariant, jis mėgina įsikurti viduryje, tarp kraštutinumų, nuosaikioje ir sveikoje zonoje, be smarkių vėtrų ir audrų, ir tai jam pasiseka, tačiau tik atsisakius gyvenimo ir jausmo intensyvumo, kurį teikia į būtinybę ir kraštutinumus atgręžtas gyvenimas. Intensyviai gyventi galima tik savojo „aš" kaina. O miesčionis nieko labiau nevertina, kaip savojo „aš" (tarp kitko, tik rudimentiškai teišsivysčiusį „aš"). Vadinasi, intensyvumo kaina jis laimi išsilaikymą ir saugumą, vietoj atsidavimo dievui gauna sąžinės ramybę, vietoj džiaugsmo – pasitenkinimą, vietoj laisvės – patogumą, vietoj mirtinos kaitros – malonią temperatūrą. Todėl miesčionis iš esmės yra būtybė su silpnu gyvenimo impulsu, baugšti, bijanti bent kiek savęs išsižadėti, lengvai valdoma. Todėl ir vietoj valdžios jis pastatė daugumą, vietoj prievartos – įstatymą, vietoj atsakomybės – balsavimo procedūrą.

Aišku, kad ši silpna ir baikšti būtybė, nors ir kažin kiek jų tokių būtų, negali išsilaikyti, kad dėl savo ypatybių ji pasaulyje negali atlikti kito vaidmens, kaip ėriukų banda tarp besibastančių vilkų. Vis dėlto matome, kad, nors tais laikais, kai valdo labai stiprios natūros, miesčionis tučtuojau priremiamas prie sienos, tačiau jis niekada nežūva, retkarčiais, regis, net viešpatauja pasauly. Kaipgi taip atsitinka? Nei gausi jo banda, nei dorybė, nei sveikas protas, nei organizacija neįstengtų išgelbėti jo nuo pražūties. Tiems, kurių gyvenimo intensyvumas nuo pat pradžių labai susilpnintas, neišlaikys gyvybės jokie pasaulio vaistai. Ir vis dėlto miesčionija gyvena, ji stipri, ji klesti. Kodėl?

Atsakymas: dėl stepių vilkų. Iš tikrųjų, gyvybinė miesčionijos jėga visiškai priklauso ne nuo normaliųjų jos narių savybių, bet nuo gausybės autsaiderių, kuriuos ji prisitraukia savo idealų miglotumo ir begalinio lankstumo dėka. Miesčionijoje visuomet gyvena daugybė stiprių ir laukinių natūrų. Mūsų Stepių Vilkas Haris – charakteringas pavyzdys. Nors jo individualybės išsivystymas gerokai peržengė galimą miesčioniui ribą, nors meditacijos palaima jam žinoma ne blogiau, kaip niūrus neapykantos ir savęs nekentimo džiaugsmas, nors jis niekina įstatymą, dorybę ir sveiką protą, vis dėlto jis yra miesčionijos kalinys ir negali nuo jos pabėgti. Taigi tikrosios miesčionijos masę supa platūs žmonijos sluoksniai, daugybė tūkstančių gyvybių ir intelektų, nors ir peraugusių miesčioniją ir linkusių laisvai gyventi ir siekti absoliuto, bet prisirišusių prie miesčionijos infantiliais jausmais ir truputį per daug užsikrėtusių jos gyvenimo intensyvumo silpninimu, tačiau vis dėlto kažkaip sustingusių miesčionijoje, kažkaip jai priklausomų, įsipareigojusių ir jai tarnaujančių. Mat, miesčionija laikosi principo, priešingo didžiųjų principui: kas ne prieš mane, tas už mane!

Jei, tuo remdamiesi, panagrinėsime Stepių Vilko sielą, tai pasirodys, kad jis jau vien dėl aukšto jo individualybės lygio nėra miesčionis – nes bet kokia labai išsivysčiusi individualybė atsigręžia prieš savąjį „aš" ir linksta vėl jį sunaikinti. Mes matome, kad jame glūdi vienodai stiprūs ir šventojo, ir ištvirkėlio impulsai, tačiau dėl kažkokio silpnumo ar vangumo jis negalėjo nuskrieti į laisvą laukinę visatą, negalėjo įveikti sunkios, motiniškos miesčionijos žvaigždės traukos. Tai tokia jo padėtis pasaulio erdvėje, tai toks jis suvaržytas. Daugelis intelektualų, didžiuma meno žmonių priklauso šiam tipui. Tik stipriausi iš jų išsiveržia iš miesčioniškos žemės atmosferos ir patenka į kosmosą, o visi kiti rezignuoja arba eina į kompromisus, nekenčia miesčionijos ir vis dėlto jai priklauso, ją stiprina ir šlovina ir galų gale turi ją pripažinti, kad kaip nors galėtų gy-

venti. Tragizmui šios nesuskaičiuojamos egzistencijos dar nepribrendusios, bet jos pribrendusios vis dėlto gana didelei nesėkmei ir piktai lemčiai, kurios pragare talentai visai išverda ir pasidaro vaisingi. Tie nedaugelis, kurie išsiveržia, pasiekia absoliutą ir šlovingai žūva, jie tragiški, jų skaičius nedidelis. O kitiems, neišsiveržusiems, kurių talentus miesčionija dažnai labai pagarbiai vertina, atdara trečioji karalystė, įsivaizduojamas, bet suverenus pasaulis – humoras. Nerimastingi stepių vilkai, šie nuolat ir baisiai kenčiantys, kuriems neskirta galios, būtinos tragizmui, išsiveržimui į žvaigždėtą erdvę, kurie jaučia pašaukimą absoliutui ir vis dėlto absoliute negali gyventi, – jiems, jei jų dvasia užsigrūdino kančiose ir pasidarė elastinga, yra taiki išeitis – humoras. Humoras kažkodėl visuomet lieka miesčioniškas, nors tikras miesčionis nesugeba jo suprasti. Jo įsivaizduojamoje sferoje įsikūnija painus, daugialypis visų stepių vilkų idealas: čia galima tuo pačiu metu ne tik pritarti šventajam ir ištvirkėliui, prilenkti polius prie vienas kito, bet ir miesčionį įjungti į šį pritarimą. Juk atsidavusis dievui visiškai gali pritarti nusikaltėliui, ir atvirkščiai, bet jie abu, o ir visi kiti žmonės absoliutai, negali pritarti netgi tam neutraliam, abejingam viduriui, miesčioniškumui. Tik vienas humoras, puikiausias išradimas tų, kurių maksimalizmas sukaustytas, tų, kurie beveik tragiški, tų, kurie labai gabūs, bet nelaimingi, tik vienas humoras (galbūt savičiausias ir genialiausias žmonijos laimėjimas) pasiekia tai, kas neįmanoma, aprėpia ir sujungia savo prizmių spinduliavimu visas žmonijos gyvenimo sritis. Gyventi pasaulyje, tarsi tai nebūtų pasaulis, gerbti įstatymą ir vis dėlto jį pranokti, turėti, „tarsi neturėtum“, atsisakyti, tarsi tai būtų joks atsisakymas, – įgyvendinti visus šiuos mėgstamus ir dažnai formuluojamus didžios gyvenimo išminties reikalavimus tegali vien humoras.

Ir jeigu tik Stepių Vilkui, kuris tam turi ir talentą, ir polinkį, tvankiame savo *pragaro chaose pasisektų išspausti, išsunkti šį stebuklingą gėrimą, jis būtų išgelbėtas. Bet jam dar daug ko trūksta. Tačiau galimybė, viltis yra. Kas jį myli, kas jį užjaučia, tepalinki jam šio išsigelbėjimo. Tuomet jis, žinoma, visam laikui sustingtų miesčioniškume, bet jo kančios būtų pakenčiamos, būtų vaisingos. Jo santykis su miesčionišku pasauliu, ir meilėje, ir neapykantoje, netektų sentimentalumo, ir jo susijimas su šiuo pasauliu nustotų jį nuolatos kankinęs tarsi gėda.*

Kad tai pasiektų arba galų gale galbūt vis dėlto ryžtųsi šuoliui į visatą, toks Stepių Vilkas vieną kartą turėtų stoti akistaton pats su savimi, turėtų giliai pažvelgti į savo sielos chaosą ir visiškai suvokti patį save. Tuomet jo abejotina egzistencija jam atsiskleistų visu savo nepakeičiamumu, ir ateityje jis jau nebegalėtų pabėgti iš savo instinktų pragaro į sentimentalią paguodos filosofiją, o iš jos – vėl į aklą savo vilkiškumo svaigulį. Žmogus ir vilkas būtų priversti atpažinti vienas kitą be apgaulingų jausmo kaukių, tiesiai pasižiūrėti vienas kitam į akis. Čia jie arba sprogtų ir amžinai išsiskirtų, tad nebeliktų Stepių Vilko, arba, nušviesti humoro šviesos, sukurtų santuoką iš išskaičiavimo.

Galimas daiktas, kad Hariui vieną dieną pasitaikys ši paskutinė galimybė. Galimas daiktas, kad jis vieną dieną išmoks save pažinti, arba gavęs vieną iš mūsų mažųjų veidrodžių, arba susitikęs nemirtingąjį, arba galbūt viename iš mūsų magiškųjų teatrų suradęs tai, ko jam reikia, kad galėtų išlaisvinti savo apleistą sielą. Jo laukia tūkstančiai tokių galimybių, jo likimas jas magiškai traukia, visi šie miesčionijos autsaideriai gyvena šių magiškų galimybių atmosferoje. Tereikia menkniekio, ir žaibas trenkia.

Ir visa tai labai gerai žinoma Stepių Vilkui, net jeigu jis niekada neišvys šių savo vidinės biografijos metmenų. Jis jaučia savo padėtį visatoje, jis jaučia ir pažįsta nemirtinguosius, jis jaučia, jog gali susitikti su pačiu savimi, ir bijo to, jis žino, kad yra veidrodis, į kurį jam taip reiktų žvilgtelti ir į kurį pažvelgti jis taip mirtinai bijo.

Baigiant savo studiją, belieka atskleisti dar vieną, paskutinę fikciją, vieną principinę apgavystę. Visokie „paaiškinimai“, visokia psichologija, visokie mėginimai suprasti reikalauja juk pagalbinių priemonių, teorijų, mitologijų, melo; ir padorus autorius, jei galima, savo dėstymo pabaigoje turėtų neužmiršti atskleisti šio melo. Jei aš sakau „viršuje“ arba „apačioje“, tai čia juk jau bus tvirtinimas, kurį reikia paaiškinti, nes viršus ir apačia egzistuoja tik mąstyme, tik abstrakcijoje. Pasaulis savaime nežino nei viršaus, nei apačios.

Trumpai tariant, „Stepių Vilkas“ – taip pat fikcija. Jei Haris jaučiasi esąs vilkžmogis ir tariasi esąs sudarytas iš dviejų priešiškų ir priešingų būtybių, tai tas viso labo tėra supaprastinta mitologija. Haris visai ne vilkžmogis, ir jei mes tartum patikėjome melu, kurį jis pats sugalvojo ir kuriuo tiki, ir jei iš tikrųjų mėginome jį nagrinėti ir interpretuoti kaip dvilypę būtybę, kaip Stepių Vilką, tai mes, vildamiesi, kad mus bus lengviau suprasti, pasinaudojome apgaule, kurią dabar bandysime atitaisyti.

Padalijimas į vilką ir žmogų, į instinktą ir dvasią, kurio Haris griebiasi, stengdamasis savo likimą padaryti suprantamesnį, – tai labai grubus supaprastinimas, tai tikrovės išprievartavimas, mėginant įtikinamai, bet klaidingai paaiškinti prieštaravimus, kurių šis žmogus suranda savyje ir kurie, jam atrodo, yra jo nemenkų kančių šaltinis. Haris randa savyje „žmogų“, tai yra minčių, jausmų, kultūros, sutramdytos ir rafinuotos prigimties pasaulį, šalia to jis savyje taip pat randa ir „vilką“, tai yra tamsų instinktų, atšiaurumo, žiaurumo, nerafinuotos, grubios prigimties pasaulį. Nors iš pažiūros jo esybė buvo aiškiai padalyta į dvi viena kitai priešiškas sferas, jis nuolat pastebėdavo, kad vilkas ir žmogus kažkiek laiko, kažkokią laimingą akimirką sugyvena vienas su kitu. Jei Haris pamėgintų nustatyti, kiek dalyvauja žmogus ir kiek dalyvauja vilkas kiekvienu jo gyvenimo momentu, kiekviename jo poelgy, kiekviename jo pojūty, jis iš karto patektų į aklavietę, ir visa jo žavi vilko teorija nueitų vėjais. Juk nė vienas žmogus, net primityvus negras, net idiotas nėra taip maloniai paprastas, jog galima būtų paaiškinti, kad jo prigimtis sudaryta tik iš dviejų ar trijų pagrindinių elementų sumos; o jau paaiškinti tokį diferencijuotą žmogų, kaip Haris, naiviai jį dalijant į vilką ir žmogų, yra visai beviltiškai vaikiškas bandymas. Haris sudarytas ne iš dviejų būtybių, o iš šimtų, iš tūkstančių. Jo gyvenimas (kaip ir kiekvieno žmogaus gyvenimas) vyksta ne tik tarp dviejų polių, maždaug tokių, kaip instinktas ir dvasia arba šventasis ir ištvirkėlis, jis vyksta tarp tūkstančių, tarp galybės porų polių.

Nesistebėkime, kad toks išmaningas ir protingas žmogus, kaip Haris, laiko save „Stepių Vilku“, kad jis tariasi išreiškiąs turtingą ir sudėtingą savo gyvenimo sandarą tokia paprasta, tokia grubia, tokia primityvia formule. Žmogus tesugeba mąstyti labai nedideliu mastu, ir net intelektualiausias ir labiausiai išsimokslinąs žmogus pasaulį ir save visada mato pro labai naivių, supaprastinančių ir melagingų formulių akinius – bet dažniausiai save! Juk tai, matyt, įgimtas ir visiškai natūraliai kylantis kiekvieno žmogaus poreikis – įsivaizduoti save kaip vienovę. Nors ir labai dažnai, nors ir labai stiprių smūgių yra susilaukusi ši iliuzija, ji vėl ir vėl atgyja. Teisėjas, sėdintis priešais žudiką ir žiūrintis jam į akis, akimirką išgirsta žudiką kalbant jo (teisėjo) balsu ir savo viduje taip pat atranda visus žudiko polėkius, sugebėjimus, galimybes, – o jau kitą akimirką jis vėl vienovė, vėl tampa teisėju, įsitraukia į savo įsivaizduoto „aš“ kiautą, atlieka savo pareigą ir nuteisia žudiką mirti. O jeigu ypač gabiose ir jautriai organizuotose žmonių sielose blyksteli daugialypumo nuojauta, jeigu jie, kaip ir kiekvienas genijus, sugriauna asmenybės vienovės iliuziją ir pasijunta esą daugialypiai, pasijunta tarsi daugelio „aš“ kamuolys, ir tereikia tik jiems apie tai išsitarti, ir dauguma juos tučtuojau įkalina, pasišaukia į pagalbą mokslą, konstatuoja šizofreniją ir apsaugoja žmoniją, kad neišgirstų tiesos šauksmo iš šių nelaimingųjų lūpų. Tačiau kam čia aušinti burną, kam sakyti dalykus, kurie kiekvienam mąstančiam ir taip žinomi, bet kuriuos ne-

įprasta sakyti? Taigi, jeigu jau koks nors žmogus ryžtasi įsivaizduotą „aš“ vienovę praplėsti iki dualizmo, tai jis jau beveik genijus, šiaip ar taip, reta ir įdomi išimtis. Bet iš tikrųjų joks „aš“, net naiviausias, nėra vienovė, o labai įvairiapusis pasaulis, nedidelis žvaigždėtas dangus, formų, pakopų ir būsenų, paveldėjimų ir galimybių chaosas. O kad kiekvienas skyrium stengiasi šį chaosą laikyti vienove ir kalba apie savo „aš“, tarsi tai būtų paprastas, tvirtai suformuotas ir aiškiai apibrėžtas reiškinys, tai ši apgaulė, įprasta kiekvienam žmogui (netgi turinčiam didžiausių siekimų), atrodo tokia pati būtinybė, toks pat gyvenimo reikalavimas, kaip kvėpavimas ir valgis.

Apgaulė ši pagrįsta paprasta metafora. Kūnu kiekvienas žmogus vientisas, o siela – ne. Ir poezijoje, net rafinuočiausioje, pagal tradiciją nuolat operuojama tariamai vientisais, tariamai vieningais veikėjais. Ligšiolinėje poetinėje kūryboje specialistai, žinovai labiausiai vertina dramą, ir teisėtai, nes ji teikia (arba galėtų teikti) didžiausią galimybę pavaizduoti „aš“ kaip kažkokią daugybę – jei tam neprieštarautų grubi išorė, kuri kiekvieną dramos veikėją apgaulingai parodo kaip vienovę, kadangi jis glūdi neabejotinai unikaliame, vieningame, užbaigtame kūne. Labiausiai naivioji estetika vertina vadinamąją charakterių dramą, kurioje kiekvienas veikėjas reiškiasi kaip kažkokia gana išryškinta ir izoliuota vienovė. Tik neaiškiai ir pamažu kai kuriems smilkteli nuojauta, kad visa tai galbūt tėra pigi ir paviršutiniška estetika, kad mes klystame, taikydami didiesiems mūsų dramaturgams puikias, bet mums neįgimtas, o vien įbruktas grožio sąvokas, antiką, kuri, visur remdamasi matomu kūnu, iš tikrųjų ir pramanė „aš“ fikciją, veikėjo fikciją. Poetiniuose senovės Indijos kūriniuose ši sąvoka visiškai nežinoma, indų epų herojai – ne veikėjai, o minios veikėjų, eilės inkarnacijų. Ir mūsų šiuolaikiniame pasaulyje yra poetinių kūrinių, kuriuose, prisidengiant veikėjų ir charakterių žaismu, mėginama, autoriui galbūt ir ne visiškai tai įsisąmoninus, pavaizduoti sielos įvairumą. Kas nori tai suprasti, turi vienąkart ryžtis pažvelgti į tokio poetinio kūrinio veikėjus ne kaip į atskiras būtybes, bet kaip į kažkokios aukštesnės vienovės (kad ir poeto sielos) dalis, puses, įvairius aspektus. Kas šitaip vertins, sakysim, „Faustą“, tam Faustas, Mefistofelis, Vagneris ir visi kiti bus kažkokia vienovė, kažkoks superveikėjas, ir tik šioje aukštesniojoje vienovėje, ne atskiruose personažuose, yra kažkokia tikrosios sielos esmės užuomina. Kai Faustas ištaria posakį, pagarsėjusį tarp mokytojų, keliantį baimę susižavėjusiam filisteriui: „Deja, dvi sielos manyje gyvena!“, tuomet pamiršta Mefistofelį ir daugelį kitų sielų, kurios taip pat yra jo krūtinėjė. Juk ir mūsų Stepių Vilkas mano, kad savo krūtinėje nešiojasi dvi sielas (vilko ir žmogaus) ir kad dėl to jo krūtinėje jau baisiai ankšta. Krūtinė, kūnas juk visada vienas, bet sielų juose gyvena ne dvi ar penkios, o nesuskaičiuojama daugybė; žmogus – svogūnas, susidedantis iš šimtų lukštų, audinys, susidedantis iš daugybės siūlų. Tai suprato ir tiksliai žinojo senieji azijiečiai, o budistų jogai yra išradę tikslią techniką, kaip demaskuoti asmenybės iliuziją. Linksmas ir įvairiapusis žmonijos žaidimas: iliuzija, kuriai demaskuoti Indija plūkėsi tūkstantį metų, – tai ta pati iliuzija, kuriai stiprinti ir palaikyti tiek pat pastangų reikėjo Vakarams.

Jeigu šiuo požiūriu panagrinėsime Stepių Vilką, tai mums bus aišku, kodėl jis taip kenčia dėl savo juokingo dvilypumo. Jis, kaip ir Faustas, mano, kad dviejų sielų vienai vienintelei krūtinei esą jau per daug ir kad nuo jų krūtinė turėtų plyšti. Bet jų, priešingai, jam dar per maža, ir Haris baisiai prievartauja savo vargšę sielą, mėgindamas ją suvokti kaip tokį primityvų vaizdą. Haris, nors ir labai išsilavinęs žmogus, elgiasi lyg koks laukinis, temokantis suskaičiuoti tik iki dviejų. Vieną dalį savęs jis vadina žmogum, kitą vilku ir mano, kad tai jau viskas ir nieko nebepridursi. Į „žmogų“ jis kemša visa, ką randa savyje dvasiška, rafinuota arba bent kultūringa, o į vilką – visa, kas instinktyvu, atšiauru ir chaotiška. Bet gyvenime ne taip jau paprasta viskas, kaip mūsų mintyse, ne taip grubu, kaip mūsų skurdžioje idiotų kalboje, ir Haris dvigubai apsigauna, naudodamasis šiuo laukiniu vilko metodu. Haris, nuogąstaujame, jau priskiria „žmogui“ ištisas savo

sielos sritis, kurioms dar toli iki žmogaus, o vilkui priskiria tokias savo būdo dalis, kurios seniai pranoko vilką.

Kaip ir visi žmonės, Haris mano gana gerai žinąs, kas yra žmogus, tačiau iš tikrųjų visiškai šito nežino, nors neretai, sapnuose ir kitose, sunkiai sukontroliuojamose sąmonės būsenose, tai nujaučia. O kad jis neužmirštų šių nuojautų, kad jas kaip galima geriau įsimintų! Juk žmogus – ne sustingęs ir pastovus pavidalas (toks buvo antikos idealas, nors jos išminčiai ir kitaip spėliojo), o greičiau kažkoks mėginimas, kažkoks perėjimas, jis ne kas kita, kaip siauras, pavojingas tiltas tarp gamtos ir dvasios. Link dvasios, link dievo stumia jį slapčiausias pašaukimas, atgal prie gamtos, prie motinos traukia nuoširdžiausias ilgesys: tarp abiejų jėgų, baugščiai virpėdamas, švytuoja jo gyvenimas. Tai, kaip kiekvienu momentu žmonės supranta sąvoką „žmogus", visada tėra vien laikinas miesčioniškas susitarimas. Ši konvencija neigia ir smerkia kai kuriuos grubiausius instinktus, reikalauja kažkiek sąmonės, kultūros, reikalauja įveikti gyvuliškus pradus, ne tik leidžia truputį dvasios, bet ir reikalauja. Šios konvencijos „žmogus", kaip ir kiekvienas miesčioniškas idealas, yra kompromisas, drovus ir naiviai gudrus mėginimas apgauti ne tik pikčiurną gamtą, bet ir įkyruolę dvasią ir pagyventi tarp jų abejingame viduryje. Todėl miesčionis leidžia ir pakenčia tai, ką jis vadina „asmenybe", bet kartu atiduoda asmenybę „valstybės" Molochui ir nuolat kiršina abu vienas prieš kitą. Todėl šiandien miesčionis degina tarsi eretiką, karia tarsi nusikaltėlį tą, kuriam poryt statys paminklus.

Nuojauta, kad „žmogus" dar ne visiškai sukurtas, o tėra dvasios reikalavimas, tolima, tiek pat trokštama, kiek ir baugi galimybė ir kad tas kelias į ją nueinamas visada tik labai palengva ir baisių kančių bei ekstazių kaina, ir keliauja ten tie reti pavieniai žmonės, kurių šiandien laukia ešafotas, rytoj paminklas, – ši nuojauta gyvena ir Stepių Vilko širdyje. Bet tai, ką jis, priešingai savo „vilkui", vadina savyje „žmogum", tai iš esmės ne kas kita, o kaip tik tas pats vidutiniškas miesčioniškos konvencijos „žmogus". Taip, Haris gana gerai jaučia, kad yra kelias į tikrąjį žmogų, kelias į nemirtinguosius, retkarčiais jis nedrąsiai paeina šiokį tokį galelį šiuo keliu ir už tai moka sunkiom kančiom, skaudžiu vienišumu. Bet pripažinti tą aukščiausiąjį reikalavimą ir siekti tikro, sielos trokštamo sužmogėjimo, eiti vieninteliu, siauru keliu į nemirtingumą – šito jis vis dėlto širdies gelmėse bijo. Jis labai gerai jaučia: tai lems dar didesnes kančias, ištrėmimą, išsižadėjimą visko, galbūt ešafotą, – ir nors šio kelio gale vilioja nemirtingumas, jis vis dėlto nenori kentėti visų tų kančių, mirti visom tom mirtim. Nors žmogėjimą kaip tikslą jis suvokia labiau, negu miesčionys, vis dėlto užmerkia akis ir nenori žinoti, kad padūkusiai kabintis į savąjį „aš", padūkusiai nenorėti mirti yra tikriausias kelias į amžiną mirtį, o tuo tarpu mokėjimas numirti, nusimesti apvalkalą, amžinai išsižadėti savojo „aš" kitimo labui artina nemirtingumą. Tarp nemirtingųjų garbindamas savo numylėtinius, sakysim Mocartą, jis galų gale žiūri į jį vis dėlto dar miesčionio akimis ir, visai kaip mokyklos mokytojas, Mocarto tobulumą yra linkęs aiškinti vien dideliu specialisto talentu, o ne jo pasiaukojimo didybe, pasiruošimu kentėti, abejingumu miesčionių idealams ir pakentimu tos didžiulės vienatvės, praretinančios, paverčiančios lediniu visatos eteriu visokią miesčionišką atmosferą aplink tuos, kurie kenčia, kurie žmogėja, tos Getsemanės sodo vienatvės.

Vis dėlto mūsų Stepių Vilkas savyje atrado bent Fausto dvilypumą, jis aptiko, kad jo kūno vienybei nebūdinga sielos vienybė, kad jis geriausiu atveju tik tebekeliauja ilgą piligrimo kelią link šios harmonijos idealo. Jis norėtų arba savyje nugalėti vilką ir visiškai tapti žmogumi, arba išsižadėti žmogaus ir bent jau kaip vilkas gyventi vieningą, ne dvilypį gyvenimą. Tikriausiai jis niekada kaip reikiant nestebėjo tikro vilko – galbūt tuomet būtų pamatęs, kad ir žvėrys neturi vieningos sielos, kad juose po gražia, stamantria kūno forma gyvena daugybė siekimų ir būsenų,

kad ir vilkas savyje turi vidinių bedugnių, kad ir vilkas kenčia. Juk sakydamas: „Atgal į gamtą!“, žmogus visada eina skausmingu ir beviltišku klystkeliu. Haris niekada vėl nebus perdėm vilkas, o jei juo ir būtų, pamatytų, kad ir vilkas vėlgi nėra paprasta ir elementari būtybė, o net labai daugialypė ir sudėtinga. Ir vilkas savo vilkiškoje krūtinėje turi dvi ir daugiau negu dvi sielas, ir kas trokšta tapti vilku, tas lygiai toks pats užuomarša, kaip žmogus, kuris dainuoja: „O kokia laimė dar kartą būt vaiku!“ Simpatingas, bet sentimentalus žmogus, dainuojantis dainą apie laimingą vaiką, irgi norėtų grįžti į gamtą, į nekaltumą, prie pradžios, tačiau jis visiškai pamiršo, kad vaikai anaiptol nėra laimingi, kad jie sugeba turėti daug konfliktų, daug prieštaringumų, daugybę visokiausių kančių.

Atgal nėra apskritai jokio kelio – nei į vilką, nei į vaiką. Daiktų pradžia neturi nei nekaltumo, nei paprastumo; visa, kas sukurta, net tai, kas iš pažiūros paprasčiausia, jau yra kalta, jau yra įvairu, įmesta į purviną tapsmo srovę ir niekad, niekad negali plaukti prieš srovę. Kelias į nekaltumą, į tai, kas nesukurta, į dievą veda ne atgal, o pirmyn, bet ne į vilką ar vaiką, o vis toliau į kaltę, vis giliau į žmogėjimą. O savižudybė tau, varganas Stepių Vilke, irgi rimtai nebepadės, tu eisi tik ilgesnį, sunkesnį ir labiau varginantį žmogėjimo kelią, tu dar dažnai būsi priverstas didinti savo dvilypumą, dar labiau komplikuoti savo sudėtingumą. Užuot siaurinęs savo pasaulį, prastinęs savo sielą, turėsi skaudžiai ją išplėsti, vis labiau atverti pasauliui ir galų gale į ją priimti visą pasaulį, kad galbūt kažkada pasiektum pabaigą ir ramybę. Šiuo keliu ėjo Buda, juo ėjo kiekvienas didelis žmogus, vienas sąmoningai, kitas nesąmoningai, nelygu, kaip kam pavykdavo išdrįsti. Kiekvienas gimimas yra atitolimas nuo visatos, atsiribojimas, atsiskyrimas nuo dievo, skausmingas tapsmas iš naujo. Grįžti atgal į visatą, atsisakyti skausmingo individualumo, tapti dievu – tai reiškia taip išplėsti savo sielą, kad ji vėl pajėgtų aprėpti visatą.

Čia kalbama ne apie žmogų, kuriuo domisi mokykla, nacionalinė ekonomika, statistika, ne apie žmogų, kurių milijonai vaikščioja gatvėmis, apie kurį galima pasakyt tą pat, ką ir apie smėlį prie jūros arba bangų mūšos purslus: milijonu kitu daugiau ar mažiau – jokio skirtumo, jie – medžiaga, ir daugiau niekas. Ne, mes čia kalbame apie žmogų didžiąja prasme, apie ilgo žmogėjimo kelio tikslą, apie karališkąjį žmogų, apie nemirtingąjį. Genialumas – ne toks jau retas reiškinys, kaip mums dažnai atrodo, žinoma, ir ne toks dažnas, kaip mano literatūros ir pasaulio istorija, o juo labiau laikraščiai. Stepių Vilkas Haris, mūsų akimis, pakankamai genialus, kad galėtų ryžtis mėginimui sužmogėti, užuot dėl kiekvieno sunkumo verksmingai atsikalbinėjęs, nurodinėdamas savo kvailą stepių vilką.

Jeigu tokių galimybių žmonės išsiverčia su nuorodomis į stepių vilkus ir į „deja, dvi sielos“, tai šitai lygiai taip pat keista ir liūdna, kaip ir jų dažnai baili meilė miesčioniškumui. Žmogus, sugebantis suvokti Budą, žmogus, nusimanantis apie žmonijos aukštybes ir bedugnes, neturėtų gyventi pasaulyje, kuriame viešpatauja sveikas protas, demokratija ir miesčioniškas švietimas. Jis gyvena jame vien iš bailumo, ir kai jį slegia jo dimensijos, kai jam ankštas miesčioniškas kambarys pasidaro per ankštas, tada jis visą kaltę suverčia „vilkui“ ir nenori žinoti, kad vilkas kartais yra geriausia jo dalis. Visa tai, kas jame atšiauru, jis vadina vilku ir pajunta tai kaip kažką pikto, pavojingo, kaip miesčionišką baimę – ir nors jis laiko save menininku, nors yra įsitikinęs savo jausmų subtilumu, jam nė į galvą neateina, kad be vilko, už vilko jame dar gyvena ir daug kas kita, kad ne viskas vilkas, kas kandžiojasi, kad ten dar gyvena lapė, drakonas, tigras, beždžionė ir rojaus paukštis. Jam nė į galvą neateina, kad visą šį pasaulį, visą šį žavių ir baisių, didelių ir mažų, stiprių ir silpnų kūrinių rojaus sodą nuslopina ir paima į nelaisvę pasaka apie vilką lygiai taip pat, kaip žmogų jame nuslopina ir paima nelaisvėn tariamas žmogus, miesčionis.

Įsivaizduokime sodą su šimtais visokiausių medžių, tūkstančiais visokiausių gėlių, šimtais visokiausių vaismedžių, šimtais visokiausių žolių. Ir jeigu šio sodo sodininkas nežino jokio kito botaninio skirtumo, kaip tik „valgomas“ ir „piktžolė“, jis neišmanys, ką daryti su devyniomis dešimtosiomis savo sodo, išraus nuostabiausias gėles, iškirs tauriausius medžius arba galų gale jų nekęs ir į juos šnairuos. Taip elgiasi Stepių Vilkas su tūkstančiais savo sielos gėlių. Kas netinka rubrikoms „žmogus“ arba „vilkas“, to jis tiesiog nemato. Ir ko tik jis nepriskiria „žmogui“! Visą bailumą, visą beždžioniškumą, visą kvailumą ir smulkmeniškumą, jei tik tai ne vilkiška, jis priskiria „žmogui“, o visą stiprybę ir taurumą, vien dėl to, kad jam dar nepavyko savęs įveikti, jis priskiria vilkiškam savo pradui.

Mes atsisveikiname su Hariu, paliekame jį vieną eiti toliau savo keliu. Jei jis būtų atsidūręs tarp nemirtingųjų, jei jau būtų ten, kur, atrodo, suka jo sunkus kelias, kaip nustebęs žvelgtų į šiuos vingius, į šį klaikų, neryžtingą savo kelio zigzagą, kaip drąsinamai, priekaištingai, užjaučiamai, linksmai šypsotųsi šiam Stepių Vilkui!

[...]

Šis Stepių Vilkas turėjo mirti, jis turėjo savo paties rankom padaryti galą nekenčiamam gyvenimui – arba, ištirpęs naujo savęs pervertinimo mirtinoje ugnyje, keistis, nusiplėšti kaukę ir žengti į naują savąjį „aš“. Ak, šis procesas man nebuvo naujas ir nežinomas, aš jį žinojau, aš jį jau daugkart išgyvenau, kiekvienąkart didžiausios nevilties laikais. Kiekvienąkart po šio giliai viską sujaukusio išgyvenimo mano ligtolinis „aš“ suduždavo į druzgus, kiekvienąkart giluminės jėgos jį supurtydavo ir sunaikindavo, kiekvienąkart kažkokia brangi ir ypač mylima mano gyvenimo dalis pasidarydavo neištikima ir žūdavo. Vieną kartą aš netekau savo miesčioniškos reputacijos bei turto ir turėjau išmokti atsisakyti pagarbos tų, kurie lig šiol nusikeldavo prieš mane skrybėlę. Kitą kartą staiga iširo mano šeimyninis gyvenimas; psichiškai susirgusi žmona išvijo mane iš namų, ir aš praradau jaukumą, meilė ir pasitikėjimas staiga pavirto neapykanta ir mirtina kova, užjaučiamai ir niekinamai žvelgė įkandin kaimynai. Tuomet ir prasidėjo mano vienišumas. Ir vėl po kelerių metų, po kelerių sunkių, karčių metų, atšiaurioje vienatvėje, sunkios saviauklos dėka susikūriau naują, asketišką dvasinį gyvenimą ir idealą ir, atsiduodamas abstrakčioms mąstymo pratyboms ir griežtai sureguliuotai meditacijai, vėl pasiekiau tam tikrą gyvenimo ramybę ir aukštumą, tačiau ir šitaip susiklostęs gyvenimas vėl žlugo ir staiga neteko savo taurios, aukštos prasmės; aš vėl blaškiausi po pasaulį, leisdamasis į klaikias, varginančias keliones, kaupėsi naujos kančios ir nauja kaltė. Ir kiekvienąkart prieš nuplėšiant kaukę, prieš sudūžtant idealui stodavo šita šiurpi tuštuma ir tyla, atsirasdavo ši mirtina izoliacija, vienatvė ir nutolimas, šis tuščias, nykus abejingumo ir nevilties pragaras, kurį aš dabar vėl ką tik perėjau.

Per kiekvieną tokį mano gyvenimo sukrėtimą aš galų gale šį tą laimėdavau, ir to nepaneigsi, šiek tiek laisvės, dvasios, gelmės, bet taip pat dariausi ir vienišesnis, nesuprantamesnis, šaltesnis. Miesčioniško supratimu, nuo sukrėtimo prie sukrėtimo mano gyvenimas nuolat smuko, vis labiau tolo nuo to, kas normalu, leistina, sveika. Metams bėgant, likau be profesijos, šeimos, tėvynės, nepriklausiau jokioms socialinėms grupėms, buvau vienas, niekieno nemylimas, daugelio įtarinėjamas, nuolat nuožmiai kivirčijaus su viešąja nuomone ir morale, ir nors vis dar gyvenau miesčioniškoje aplinkoje, vis dėlto šiame pasaulyje buvau svetimas visais savo jausmais ir mintimis. Religija, tėvynė, šeima,

valstybė man neteko vertės ir nė kiek nerūpėjo, nuo mokslo, cechų, meno pasipūtimo man darėsi stačiai koktu; mano pažiūros, mano skonis, visas mano mąstymas, kuriais aš kadais stebindavau visus kaip gabus ir mėgstamas žmogus, dabar buvo apleisti bei sulaukėję ir žmonėms įtartini. Jeigu per visas skausmingas permainas aš ir laimėdavau kažko nematomo ir nepasveriamo – tai brangiai už tai mokėjau, ir mano gyvenimas kaskart darėsi vis vargesnis, sunkesnis, vienišesnis, pavojingesnis. Iš tiesų nebuvo jokios prasmės norėti, kad ir toliau eitų šis kelias, kuris vedė mane į vis retesnes sferas, panašias į tą dūmą iš Ničės rudens dainos.

Ak, taip, aš žinojau šituos išgyvenimus, šiuos pakitimus, kuriuos lėmė likimas savo sunkiems vaikams, savo opiausiems vaikams, pernelyg gerai aš juos žinojau. Aš žinojau juos, kaip garbėtroška, bet nelaimingas medžiotojas žino medžioklės žygio etapus, kaip senas biržos verteiva žino spekuliacijos, laimėjimo, netikrumo, svyravimo, bankroto etapus. Nejaugi man iš tikrųjų dar kartą teks visa tai išgyventi? Visą šią kančią, visą šį blaškymąsi, visą savojo „aš“ niekšiškumo ir niekingumo pažinimą, visą šią baisią pralaimėjimo baimę, šią mirties baimę? Argi ne protingiau ir paprasčiau būtų apsisaugoti nuo tiekos kančių pasikartojimo ir leistis į kojas? Žinoma, tai būtų paprasčiau ir protingiau. Kad ir ką apie „savižudžius“ tvirtina knygiūkštė apie Stepių Vilką, niekas man neatims malonumo anglies dujomis, skustuvu ar pistoletu išvengti pasikartojančio proceso, kurio kartų skaudį esu patyręs iš tiesų gana dažnai ir giliai. Ne, velniai griebtų, jokia jėga pasaulyje manęs neprivers dar kartą drebėti prieš jo mirtiną šiurpą ir dar kartą įsikūnyti, įgyti naują pavidalą, o viso to galutinis tikslas, beje, ne taika ir ramybė, bet vien naujas savęs sunaikinimas, vis naujas savęs sukūrimas! Tebūnie savižudybė – kvailas, bailus ir menkas dalykas, tebūnie negarbingas ir gėdingas atsarginis išėjimas – bet kokio, netgi gėdingiausio išėjimo iš šio kančių malūno gali tik širdingai trokšti, čia jau nebepažaisi kilnumu ir heroizmu, čia aš tiesiog turiu rinktis – nedidelį, trumpą skausmą ar neapsakomai deginančią, begalinę kančią. Savo tokiame sunkiame, tokiame beprotiškame gyvenime aš gana dažnai buvau kilnus Don Kichotas, teikiau pirmenybę garbei, o ne patogumui, heroizmui, o ne protui. Gana, užteks viso to!

Rytas jau žiovavo pro langus, švininis, prakeiktas lietingos žiemos dienos rytas, kai pagaliau atsiguliau. Į lovą pasiėmiau ir savo apsisprendimą. Bet pačioje sąmonės periferijoje, ties paskutine jos riba, akimirką prieš užmiegant, sekundės greitumu prieš mane žybtelėjo ana keista vieta iš knygiūkštės apie Stepių Vilką, kur buvo kalbama apie „nemirtinguosius“, ir staiga prisiminiau, kad kartais, ir netgi visai neseniai, jaučiausi beveik kaip nemirtingasis, nes viename senos muzikos takte mėgavausi visa vėsia, šviesia, rūsčiai šypsančia nemirtingųjų išmintim. Tai išniro, sublizgėjo, užgeso, ir sunkus it kalnas miegas užgulė man kaktą.

[...]

– Broli Hari, kviečiu jus į nedidelį atrakcioną. Įleidžiami tik bepročiai, užmokestis – protas. Ar pasiruošęs?

Aš vėl linktelėjau.

[...]

– Džiaugiuosi, mielas Hari, galėdamas jus šiandien truputį pavaišinti. Jums dažnai labai įkyrėdavo jūsų gyvenimas, jūs stengėtės iš čia ištrūkti, ar ne? Jūs trokštate palikti

šį laiką, šį pasaulį, šią tikrovę ir įeiti į kitą, jums tinkamesnę tikrovę, į pasaulį be laiko. Padarykite tai, mielas bičiuli, kviečiu jus tai padaryti. Juk jūs žinote, kur slepiasi tas kitas pasaulis, kurio ieškote, kad tai jūsų paties sielos pasaulis. Tik jūsų paties viduje gyvena ta kita tikrovė, kurios ilgitės. Aš tegaliu jums duoti tai, kas jumyse jau egzistuoja, negaliu jums atidaryti kitos paveikslų salės, kaip tik jūsų sielos paveikslų salę. Aš nieko jums negaliu duoti, tik progą, akstiną, raktą. Aš padėsiu jums išvysti savo paties pasaulį, štai ir viskas.

Jis vėl įsikišo ranką į savo margo švarko kišenę ir išsitraukė apvalų kišeninį veidrodėlį.

– Pažiūrėkite: taip iki šiol jūs matėte pats save!

Jis prikišo man prie akių veidrodėlį (aš prisiminiau vaikišką eilėraštį: „Veidrodėli, veidrodėli, pasakyk“), ir aš, nelabai ryškiai ir miglotai, pamačiau klaikų, viduje judantį, viduje smarkiai verdantį ir kunkuliuojantį paveikslą – save patį, Harį Halerį, o šio Hario viduje – stepių vilką, baikštų, gražų, bet pasimetusį ir baimingai žvelgiantį vilką, kurio akyse žybčiojo čia pyktis, čia liūdesys, ir šie vilko kontūrai nepaliaujamai sruvo per Harį – taip upę drumsčia ir rausia kitos spalvos intakas, kai abi srovės skausmingai kovoja, ryja viena kitą, apimtos nenumaldyto formos ilgesio. Liūdnai liūdnai žvelgė į mane srūvantis, pusiau susiformavęs vilkas gražiomis baugščiomis akimis.

– Tai tokį jūs matėte pats save, – pakartojo Pablas švelniai ir vėl įsikišo veidrodėlį į kišenę. Aš dėkingai užsimerkiau ir gurkštelėjau eliksyro.

– Dabar pailsėjome, – tarė Pablas, – pasistiprinome ir truputį paplepėjome. Jei nebesijaučiate pavargę, nuvesiu jus į savo panoramą ir parodysiu savo mažą teatrą. Sutinkate?

Mes atsistojome, Pablas šypsodamasis nuėjo priekyje, atidarė kažkokias duris, atitraukė kažkokią portjerą, ir mes atsidūrėme apvaliame pasagos formos teatro koridoriuje, pačiame viduryje, ir į abi puses ėjo lenktas takas pro daugybę, neįtikėtiną daugybę siaurų durų, už kurių buvo ložės.

– Tai mūsų teatras, – paaiškino Pablas, – linksmas teatras, tikiuosi, jums čia bus iš ko pasijuokti.

Jis garsiai nusijuokė, paleisdamas tik keletą garsų, bet jie mane persmelkė kiaurai, tai buvo vėl tas skardus, keistas juokas, kurį aš jau anksčiau buvau girdėjęs iš viršaus.

– Mano teatrėlyje yra tiek ložių, kiek panorėsite, dešimt, šimtas, tūkstantis, ir už kiekvienų durų laukia tai, ko jūs kaip tik ieškote. Tai puiki paveikslų galerija, mielas bičiuli, bet jums nebus jokios naudos, jei apžiūrėsite ją toks, koks esate. Jus varžys ir akins tai, ką esate įpratęs vadinti savo asmenybe. Jūs, be abejonės, seniai atspėjote, kad įveikti laiką, išsivaduoti iš tikrovės, ar dar kaip kitaip pavadinsite savo ilgesį, reiškia ne ką kita, kaip norą atsikratyti vadinamosios savo asmenybės. Ji – kalėjimas, kuriame jūs sėdite. Ir jeigu įžengsite į teatrą toks, koks esate, viską matysite Hario akimis, pro senus Stepių Vilko akinius. Todėl esate kviečiamas atsikratyti šių akinių ir teiktis palikti šią labai gerbiamą asmenybę čia, rūbinėje, kur bet kuriuo metu galėsite vėl atsiimti. Puikus šokių vakaras, kuriame dalyvavote, traktatas apie Stepių Vilką, pagaliau ir lengvai stimuliuojantys vaistai, kurių mes ką tik paragavome, turėjo jus pakankamai paruošti. Atidavęs savo gerbiamą asmenybę, jūs, Hari, turėsite savo žinioje kairiąją teatro pusę, Hermina – dešiniąją, viduje galite susitikti bet kuriuo metu. Hermina, būk maloni, užeik kol kas už portjeros, aš norėčiau pirmiau įvesti Harį.

Hermina dingo dešinėje, praėjusi pro didžiulį veidrodį, kuris dengė galinę sieną nuo grindų iki pat skliauto.

– Na, Hari, dabar eikit ir būkit geros nuotaikos. Viso šio renginio tikslas – suteikti jums gerą nuotaiką, išmokyti juoktis, – tikiuosi, man nebus sunku šitai padaryti. Juk jūs gerai jaučiatės? Taip? Ar tik nebijote? Tai gerai, labai gerai. Dabar be baimės ir kupinas širdingiausio pasitenkinimo įžengsite į mūsų tariamą pasaulį, kaip čia priimta, atlikęs nedidelę tariamą savižudybę.

Jis vėl išsitraukė kišeninį veidrodėlį ir prikišo man prie veido. Vėl į mane žvelgė sutrikęs, miglotas Haris, per kurį sroveno besigrumiantis stepių vilkas, – gerai žinomas ir iš tikrųjų nesimpatingas paveikslas, kurio sunaikinimas negalėjo kelti man kokių rūpesčių.

– Šį jau nebereikalingą veidrodžio atvaizdą, mielas bičiuli, jūs dabar užgesinsite, jis jau nebereikalingas. Pakaks, kai leis jūsų nuotaika, šį paveikslą apžiūrinėti su nuoširdžiu juoku. Jūs čia esate humoro mokykloje, turite išmokti juoktis. Na, o bet koks aukštesnis humoras prasideda tuomet, kai į savo asmenį liaujiesi rimtai žiūrėti.

Aš įdėmiai pažvelgiau į veidrodėlį („veidrodėli, pasakyk“), kuriame mėšlungiškai trūkčiojo Haris vilkas. Akimirką kažkas manyje krūptelėjo, giliai viduje, tyliai, bet skaudžiai, tarsi prisiminimas, tarsi namų ilgesys, tarsi atgaila. Paskui kiek slogią nuotaiką pakeitė kitas jausmas, panašus į tą, kurį jauti, kai iš kokainu apmarinto žandikaulio ištraukiamas nesveikas dantis, – giliai atsidūsti su palengvėjimu ir kartu nustembi, kad visiškai neskaudėjo. O su šiuo jausmu sumišo kažkoks žvalus linksmumas ir jukumas, kuriam negalėjau atsispirti ir prapliupau išganingu juoku.

Blausus veidrodėlio paveikslas krūptelėjo ir užgeso, mažas apvalus veidrodžio paviršius staiga tarsi apdegė, pasidarė pilkas, šiurkštus ir nepermatomas. Pablas juokdamasis nusviedė šukę, ji nusirito ir pradingo kažkur ant nesibaigiančio koridoriaus grindų.

– Gerai juokeisi, Hari, – sušuko Pablas, – dar išmoksi juoktis kaip nemirtingieji. Pagaliau užmušei Stepių Vilką. Skustuvais čia nieko nepadarysi. Žiūrėk, kad jis liktų negyvas! Tuoj galėsi palikti kvailą tikrovę. Artimiausia proga išgersime bruderšaftą, tu niekada, mielasis, man taip nepatikai, kaip šiandien. Ir jeigu tau paskui tai dar turės kokios reikšmės, galėsime mudu ir filosofuoti, ir diskutuoti, ir kalbėti apie muziką, ir apie Mocartą, ir apie Glinką, ir apie Platoną, ir apie Getę, kiek tik norėsi. Dabar suprasi, kodėl anksčiau šito padaryti negalėjome. Tikėkimės, kad tau pasiseks, ir tu šiai dienai atsikratysi Stepių Vilko. Juk tavo savižudybė, žinoma, nėra galutinė; mes čia esame magiškam teatre, čia tėra vien paveikslai, o ne tikrovė. Išsirink gražius ir linksmus paveikslus ir parodyk, kad iš tiesų jau nebesi įsimylėjęs savo abejotinos asmenybės! Tačiau jeigu vis dėlto norėsi ją susigrąžinti, tereiks vėl pažvelgti į veidrodį, kurį dabar parodysiu. Tu juk žinai seną išmintingą patarlę: geriau vienas veidrodėlis rankoj, negu du ant sienos. Cha cha! (Jis vėl nusijuokė taip gražiai ir baisiai.) Taigi, o dabar tereikia atlikti vieną nedidelę, linksmą ceremoniją. Dabar numetei savo asmenybės akinius, tad eikšen ir žvilgtelk į tikrą veidrodį! Tau tai patiks.

Juokdamasis ir komiškai glostydamas, jis mane taip apsuko, kad aš atsidūriau priešais milžinišką sieninį veidrodį. Jame pamačiau save.

Trumputę akimirką pamačiau man pažįstamą Harį, bet nepaprastai gerai nusiteikusiu pragiedrėjusiu, besijuokiančiu veidu. Bet vos spėjau jį atpažinti, ir jis subiro, nuo jo atsiskyrė antra figūra, trečia, dešimta, dvidešimta, ir visas milžiniškas veidrodis buvo

pilnas vien Harių ir Hario gabalų, nesuskaičiuojamų Harių, kiekvieną jų aš įžvelgiau ir pažinau kažkokią blykstelėjusią akimirką. Kai kurie iš šių daugybės Harių buvo tokio pat amžiaus, kaip aš, kiti vyresni, kiti seni seni, kiti visiškai jauni, jaunuoliai, berniukai, mokiniai, vaikėzai, vaikai. Penkiasdešimtmečiai ir dvidešimtmečiai Hariai bėgo ir šoko vienas per kitą, trisdešimtmečiai ir penkiamečiai, rimti ir linksmi, orūs ir juokingi, gerai apsirengę ir apdriskę ir net visai nuogi, beplaukiai ir ilgaplaukiai, ir visi buvo aš, ir kiekvieną žaibo greitumu pamačiau ir pažinau, ir kiekvienas išnyko, jie bėgo į visas šalis, į kairę, į dešinę, į veidrodžio gilumą, iš veidrodžio. Vienas jų, jaunas elegantiškas vaikinas, juokdamasis puolė Pablui ant krūtinės, apkabino jį ir nubėgo su juo. O kitas, kuris man ypač patiko, žavus, puikus šešiolikos ar septyniolikos metų berniukas it žaibas nulėkė koridorium, ėmė godžiai skaityti užrašus ant visų tų durų, aš pasileidau iš paskos, prie vienų durų jis sustojo, ant jų perskaičiau užrašą:

Visos mergaitės – tavo!

Įmesk pro plyšį vieną markę

Šis mielas berniukas pašoko, atkišęs galvą į priekį, puolė pats į plyšį ir dingo už durų.

Pablas irgi dingo, ir veidrodis, rodos, dingo, o su juo ir visos šios nesuskaičiuojamos Hario figūros. Aš pajutau, kad dabar esu paliktas pačiam sau ir teatrui, ir smalsiai žengiau nuo durų prie durų, ant kiekvienų skaitydamas užrašą, vilionę, pažadą.

Užrašas

Visi į linksmą medžioklę!

Medžiojami automobiliai

mane suviliojo, aš atidariau siauras duris ir įėjau.

Mane iš karto įtraukė į kažkokį triukšmingą ir sujudusį pasaulį. Gatvėmis švilpė automobiliai, kai kurie šarvuoti, ir medžiojo pėsčiuosius, ratais malė juos į košę, traiškė prie namų sienų. Aš išsyk supratau: tai buvo kova tarp žmonių ir mašinų, seniai ruošta, seniai laukta, seniai bauginusi ir dabar pagaliau įsiplieskusi. Aplinkui gulėjo lavonai ir sudraskyti į gabalus kūnai, visur – sulaužyti, sulankstyti, apdegę automobiliai, o virš šio baisaus chaoso suko ratus lėktuvai, ir net į juos taip pat šaudė iš šautuvų ir kulkosvaidžių nuo daugybės stogų ir pro langus. Klaikūs, nepaprastai ugningi plakatai ant visų sienų milžiniškomis raidėmis, liepsnojančiomis lyg deglai, šaukė tautą pagaliau kovoti už žmones, prieš mašinas, pagaliau išmušti riebius, gražiai apsirengusius, išsikvėpinusius turtuolius, kurie mašinomis spaudė iš kitų prakaitą, o kartu sunaikinti ir jų didelius, kosinčius, piktai urzgiančius, velniškai burzgiančius automobilius, pagaliau padegti fabrikus ir mažumėlę ištuštinti ir apvalyti nuo žmonių žemę, kad vėl galėtų augti žolė, kad apdulkėjęs cementinis pasaulis vėl pavirstų mišku, pieva, stepe, upeliu ir pelke. O kiti plakatai, nuostabiai nupiešti, puikiausiai stilizuoti, švelnių, ne tokių vaikiškų spalvų, sukurti nepaprastai protingai ir talentingai, priešingai, įsakmiai įspėjinėjo visus savininkus ir apdairiuosius apie gresiančios anarchijos chaosą, iš tiesų graudinamai vaizdavo tvarkos, darbo, nuosavybės, kultūros, teisės palaimą ir garbstė mašinas kaip aukščiausią ir paskutinį žmonių išradimą, kurio dėka jie tapsią dievais. Susimąstęs ir žavėdamasis skaičiau plakatus, raudonus ir žalius, pasakiškai mane veikė jų liepsninga gražbylystė, jų geležinė logika, jie buvo teisūs, ir giliai įtikintas stabtelėdavau tai prie vieno, tai prie kito, nors man vis dėlto labai trukdė smarkokas susišaudymas aplinkui. Ką gi, esmė buvo aiški: tai buvo karas, nuožmus, prašmatnus, labai simpatingas karas,

kuris vyko ne dėl kaizerio, respublikos, šalies sienų, ne dėl vėliavų ir partijų ir panašių, daugiau dekoratyvinių ir teatrinių dalykų, iš esmės menkniekių, bet kuriame kiekvienas, kam trūko oro ir atsipyko gyvenimas, savo apmaudą reiškė stulbinančiu būdu ir stengėsi visiškai sunaikinti skardinį civilizuotą pasaulį. Mačiau, kaip skambiai ir atvirai visų akyse juokiasi niokojimo ir žudynių aistra, ir manyje tarpiai pražydo šios raudonos laukinės gėlės ir juokėsi ne ką tyliau.

[...]

Aš vėl atsidūriau apvaliame koridoriuje, dar neatitokęs nuo medžioklės nuotykio. Ir visur, ant visų nesuskaičiuojamų durų, masino užrašai:

Mutabor[1]
Pavirtimas kiekvienu gyvuliu ir augalu

Kamasutram
Mokoma indų meilės meno
Kursas pradedantiems: 42 skirtingi meilės būdai

Maloni savižudybė!
Tu numirsi iš juoko

Ar norite pavirsti dvasia?
Rytų išmintis

O, kad turėčiau tūkstantį liežuvių!
Tik vyrams

Europos saulėlydis
Kainos sumažintos. Vis dar neprilygstama

Meno esmė
Laikas pavirsta erdve per muziką

Besijuokianti ašara
Humoro kabinetas

Atsiskyrėlių žaidimai
Pilnavertis bet kokio bendravimo pakaitalas

Užrašai ėjo be galo. Vienas skelbė:

Nurodymai asmenybei sukurti
Sėkmė garantuota

Tai man pasirodė verta dėmesio, ir aš įžengiau pro šias duris.

Patekau į apytamsį, tylų kambarį, ten nebuvo kėdės, rytietišku įpročiu ant grindų sėdėjo žmogus, priešais jį gulėjo kažkas panašaus į didelę šachmatų lentą. Pirmą akimirką man pasirodė, kad tai mano bičiulis Pablas, tas žmogus bent jau vilkėjo panašiu margu šilkiniu švarku, ir jo akys buvo tokios pat tamsiai spindinčios.

– Ar jūs Pablas? – paklausiau aš.

[1] Aš pavirsiu (*lot.*).

– Aš esu niekas, – paaiškino jis maloniai. – Mes čia neturime vardų, mes čia ne asmenys. Aš esu šachmatininkas. Ar norite pamokos apie asmenybės sukūrimą?

– Taip, labai.

– Tada būkite malonus ir duokite man keletą tuzinų savo figūrų.

– Mano figūrų?..

– Tų figūrų, į kurias, kaip matėte, suskilo vadinamoji jūsų asmenybė. Be figūrų aš juk negaliu žaisti.

Jis prikišo man veidrodį, aš vėl jame pamačiau, kaip vieninga mano asmenybė suskyla į daugelį „aš“, jų skaičius, rodės, dar padidėjo. Bet figūros dabar buvo labai mažos, maždaug kaip paprastos šachmatų figūros, ir žaidėjas tyliais, patikimais pirštais atrinko keletą tuzinų ir sustatė ant grindų greta šachmatų lentos. Statydamas jis kalbėjo monotoniškai, tarsi žmogus, kartojantis dažnai sakytą kalbą arba skaitytą paskaitą:

– Jums yra žinoma klaidinga ir nelaimes nešanti pažiūra, kad žmogus esąs pastovi vienybė. Jums taip pat yra žinoma, kad žmogus sudarytas iš daugybės sielų, iš labai daug „aš“. Suskaldyti tariamą asmenybės vienybę į šią daugybę figūrų laikoma beprotišku dalyku, mokslas išgalvojo tam pavadinimą – šizofrenija. Mokslas čia tiek teisus, kad negalima daugybės suvaldyti be vadovavimo, be tam tikros tvarkos ir grupavimo. Tačiau jis neteisus tuo, kad mano, jog esanti galima tik vieną kartą duota, privaloma daugelio „aš“ porūšių tvarka, nesikeičianti visą gyvenimą. Ši mokslo klaida turi keletą nemalonių pasekmių, vertinga ji tėra tik tuo, kad valstybinę tarnybą turintiems mokytojams ir auklėtojams supaprastina darbą ir atleidžia juos nuo reikalo galvoti ir eksperimentuoti. Dėl šios klaidos daugelis žmonių laikomi „normaliais“, net socialiai vertingais, nors jie yra neišgydomi bepročiai, ir, atvirkščiai, kiti laikomi bepročiais, nors yra genijai. Todėl netobulą mokslinę psichologiją mes papildysime sąvoka, kurią vadiname kūrimo menu. Tam, kuriam suskilo jo „aš“, mes rodome, kad tuos gabalus jis kiekvienu metu ir visokia tvarka gali sustatyti iš naujo ir tuo gyvenimo žaidime pasiekti begalinį įvairumą. Kaip rašytojas iš saujos figūrų sukuria dramą, taip ir mes iš mūsų suskaldyto „aš“ figūrų kuriame vis naujas grupes su naujais žaidimais ir įtampomis, su amžinai naujomis situacijomis. Žiūrėkite!

Tyliais, protingais pirštais jis ėmė mano figūras, visus tuos senius, jaunuolius, vaikus, moteris, visas tas linksmas ir liūdnas, stiprias ir gležnas, vikrias ir nerangias figūras, ir greitai rikiavo ant lentos partijai, kur jos tučtuojau sustojo grupėmis, šeimomis žaidimams ir kovoms, draugystei ir nesantaikai, sudarydamos miniatiūrinį pasaulį. Prieš mano susižavėjusias akis jis privertė tą gyvą ir vis dėlto gerai sutvarkytą mažą pasaulį valandėlę judėti, žaisti ir kovoti, sudarinėti sąjungas ir kautis mūšiuose, vienas kitam pirštis, vesti, daugintis; tai buvo iš tiesų daugiapersonažė, audringa ir įdomi drama.

Paskui jis linksmai mostelėjo ranka virš lentos, atsargiai apvertė visas figūras, sustūmė jas į vieną krūvą ir susimąstęs tarsi išrankus menininkas iš tų pačių figūrų sudėliojo visiškai naują partiją, su visai kitomis grupėmis, kitokiais santykiais ir kitaip susipynusiomis aplinkybėmis. Antroji partija buvo panaši į pirmąją: tai buvo tas pats pasaulis, sukurtas iš tos pačios medžiagos, bet tonacija buvo kita, tempas pasikeitęs, kitaip akcentuoti motyvai, kitokios situacijos.

Ir šitaip tas protingas statytojas iš figūrų, kurių kiekviena buvo dalis manęs paties, statė vieną partiją po kitos, visos jos iš tolo atrodė panašios, visos aiškiai priklausė tam pačiam pasauliui, buvo tos pačios kilmės, tačiau kiekviena buvo visiškai nauja.

– Tai ir yra gyvenimo menas, – kalbėjo jis pamokomai. – Jūs pats galėsite ateityje kaip norėdamas toliau kurti ir gaivinti, painioti ir turtinti savo gyvenimo žaidimą, tai jūsų rankose. Kaip beprotybė, aukščiausia prasme, yra visos išminties pradžia, taip šizofrenija yra viso meno, visos fantazijos pradžia. Net mokslininkai tai beveik pripažino, apie tai, pavyzdžiui, galima pasiskaityti ir „Stebuklingajame princo rage“, toje žavioje knygoje, kur daug triūso reikalaujantis ir stropus mokslininko darbas sutaurinamas genialiai bendradarbiaujant daugeliui išprotėjusių ir į beprotnamius uždarytų menininkų. Šekit, pasiimkite savo figūrėles, šis žaidimas dar dažnai teiks jums džiaugsmo. Figūrą, kuri šiandien išaugo į nepakenčiamą baidyklę ir gadina partiją, rytoj jūs padarysite nepavojinga antrine figūra. O vargšę mielą figūrėlę, pasmerktą, rodos, jau vien nesėkmei ir piktai lemčiai, kitoje partijoje padarysite princese. Linkiu linksmai praleisti laiką, gerbiamasis.

Aš žemai ir dėkingai nusilenkiau šiam talentingam šachmatininkui, susikišau figūrėles į kišenę ir išėjau pro siauras duris.

Iš tiesų pamaniau, kad iš karto atsisėsiu koridoriuje ant grindų ir valandų valandom, visą amžinybę žaisiu savo figūromis, bet vos grįžau į šį šviesų apvalų teatro koridorių, mane ėmė nešti naujos srovės, kurios buvo už mane stipresnės. Prieš mano akis ryškiai plykstelėjo plakatas:

Stepių vilkų dresūros stebuklai

Šis užrašas man sukėlė įvairiausių jausmų, visokių baimių ir prievartų, atėjusių iš mano buvusio gyvenimo, iš paliktos tikrovės, skausmingai suspaudė širdį. Drebančia ranka atidaręs duris, įėjau į kažkokį turgaus balaganą, ten pamačiau įrengtas geležines grotas, kurios mane skyrė nuo skurdžios scenos. O scenoje pamačiau stovintį žvėrių tramdytoją, truputį šarlataniškai atrodantį, pasipūtusį poną, kuris, nepaisant didelių ūsų, galingų muskulų ir dabitiškų cirko drabužių, kažkaip klastingai, gana bjauriai buvo panašus į mane. Šis stiprus žmogus vedėsi už pavadžio tarsi šunį, – graudus vaizdas! – didelį, gražų, bet baisiai perkarusį ir vergiškai baugščiai žiūrintį vilką. Ir buvo lygiai taip pat koktu, kaip ir įdomu, lygiai taip pat šlykštu, kaip ir vis dėlto slapčiom smagu stebėti, kaip šis brutalus tramdytojas serija triukų ir sensacingų scenų demonstruoja tokį kilnų ir vis dėlto taip gėdingai paklusnų plėšrūną.

Savo vilką šis žmogus, prakeiktas mano karikatūrinis dvynys, buvo išdresiravęs, beje, fantastiškai. Vilkas tiksliai klausė kiekvieno įsakymo, reagavo kaip šuo į kiekvieną šūktelėjimą ir rimbo kirtį, jis puolė ant kelių, dėjosi negyvas, tarnavo, klusniai ir mandagiai nasruose nešė tai duonos kriaukšlę, tai kiaušinį, tai gabalėlį mėsos, tai pintinėlę, negana to, jis turėjo pakelti ir atnešti tramdytojo numestą rimbą, nepakenčiamai, meilikaujamai vizgindamas uodega. Prie vilko atnešė triušį, o paskui baltą ėriuką, ir nors žvėris, beje, šiepė dantis, nors jam bėgo seilės ir jis virpėjo iš godulio, tačiau nelietė nei vieno, nei kito, o, elegantiškai atsispyręs, pagal įsakymą peršoko per abu gyvulėlius, kurie drebėdami gūžėsi prie žemės, negana to, jis atsigulė tarp triušio ir ėriuko, apkabino abu priekinėmis letenomis, sudarydamas su jais jaudinančią šeimyninę grupę. Po to iš žmogaus rankos jis suėdė plytelę šokolado. Kančių kančia buvo žiūrėti, kaip fantastiškai šis vilkas išmoko išsižadėti savo prigimties, ir man plaukai ant galvos pasišiaušė.

Tačiau už šią kančią ir susijaudinusiam žiūrovui, ir pačiam vilkui antroje pastatymo dalyje buvo atlyginta. Pasibaigus tai rafinuotai dresūros programai ir po to, kai tramdytojas triumfuodamas nusilenkė su saldžia šypsena virš ėriuko-vilko grupės, rolės pasikeitė. Į Harį panašus tramdytojas, žemai nusilenkęs, staiga padėjo savo rimbą prie vilko

kojų ir ėmė lygiai taip pat drebėti, gūžtis ir pasidarė toks pat varganas, kaip anksčiau žvėris. O vilkas juokdamasis apsilaižė, dingo jo nenatūralumas ir apsimetimas, jo žvilgsnis žibėjo, visas jo kūnas įsitempė ir pražydo vėl atgautu laukinumu.

Dabar įsakinėjo vilkas, ir žmogus turėjo paklusti. Įsakytas žmogus puolė ant kelių, vaidino vilką, kaišiojo liežuvį, plombuotais dantim plėšė nuo savęs drabužius. Vaikščiojo taip, kaip įsakinėjo žmonių tramdytojas, dviem kojom arba keturiomis, tarnavo, dėjosi negyvas, davėsi vilkui jodinėjamas, nešiojo paskui jį rimbą. Talentingai ir šuniškai jis sutiko su kiekvienu pažeminimu ir kiekviena perversija. Į sceną išėjo graži mergaitė, prisiartino prie dresiruoto žmogaus, paglostė jam pasmakrę, pasitrynė skruostu į jo skruostą, bet jis tebestovėjo keturpėsčias, tebebuvo žvėris, kratė galvą ir ėmė rodyti gražuolei dantis, galiausiai taip grėsmingai ir vilkiškai, jog ši pabėgo. Jam pasiūlė šokolado, kurį jis niekinamai apuostė ir pastūmė. O pabaigoje vėl buvo atneštas baltas ėriukas ir riebus margas triušis, ir pagaulus žmogus parodė viską, ką galėjo, ir taip suvaidino vilką, kad net gražu žiūrėti. Pagriebęs rėkiančius gyvulėlius pirštais ir dantim, draskė gabalus jų kailio ir mėsos, viepdamasis žiaumojo gyvą jų mėsą ir užsimiršęs, apkvaitęs, užsimerkęs iš malonumo, čiulpė šiltą jų kraują.

Pasibaisėjęs išbėgau pro duris. Šis magiškasis teatras nebuvo, kaip pamačiau, tyras rojus, po jo gražiu paviršium slypėjo visos pragaro kančios. O dieve, negi ir čia nebuvo išsigelbėjimo?

Pagautas baimės, bėgiojau iš vieno galo į kitą, burnoje jaučiau kraujo skonį ir šokolado skonį, vienodai bjaurų, visa širdimi troškau pabėgti nuo šios drumzlinos bangos, karštai stengiausi išgauti iš savęs pakenčiamesnius, malonesnius paveikslus. „O broliai, gana jau to skausmo!“ – dainavo manyje, ir, apimtas siaubo, prisiminiau tas bjaurias fronto fotografijas, kurias kartais matydavau karo metu, – krūvas netvarkingai suverstų lavonų, kurių veidus dujokaukės buvo pavertusios vypsančiais velnių snukiais. Koks dar kvailas ir naivus tuomet buvau, kai man, žmones mylinčiam karo priešininkui, šie vaizdai kėlė siaubą! Šiandien žinojau, kad joks tramdytojas, joks ministras, joks generolas, joks pamišėlis savo protu nesugalvos minčių ir paveikslų, kurie nebūtų manyje gyvenę, tokie pat laukiniai ir pikti, tokie grubūs ir kvaili.

[...]

Daug ką išgyvenau mažučiame Pablo teatre, ir nė tūkstantosios dalies neapsakysi žodžiais. Visos mergaitės, kurias kažkada mylėjau, dabar buvo mano, kiekviena davė man tai, ką tik ji viena tegalėjo duoti, kiekvienai aš daviau tai, ką tik ji viena tegalėjo iš manęs pasiimti. Daug meilės, daug laimės, daug malonumų, taip pat daug painiavos ir kančios teko man paragauti, visa niekais nuėjusi mano gyvenimo meilė šią svajų valandą nuostabiai pražydo mano sode, – nekaltos, švelnios gėlės, ryškios, liepsnojančios gėlės, tamsios, greitai vystančios gėlės, žybčiojanti aistra, nuoširdžios svajonės, deginantis liūdesys, baimingas mirimas, spinduliuojantis atgimimas. Aš sutikdavau moterų, kurias galima buvo laimėti tik skubomis ir staigiu antpuoliu, ir tokių, kurioms ilgai ir rūpestingai meilintis buvo laimė; vėl kilo kiekvienas miglotas mano gyvenimo kampelis, kur kažkada, gal vos akimirką, mane šaukė lyties balsas, viliojo moters žvilgsnis, masino baltos mergaičių odos žibėjimas, ir atgavau viską, ko buvau netekęs. Kiekviena buvo mano, kiekviena savaip. Atsirado moteris keistomis tamsiai rudomis akimis po šviesiai lininiais plaukais, šalia kurios kažkada ketvirtį valandos stovėjau prie lango greitojo traukinio koridoriuje ir kuri vėliau daug kartų pasirodė mano sapnuose, – ji nepasakė nė žodžio, bet išmokė netikėto, gąsdinančio, mirtino meilės meno. Ir glotni, tyli, šypsanti stikline šypsena kinė

iš Marselio uosto lygiais juodais it anglis plaukais ir plaukiojančiomis akimis – ji taip pat žinojo negirdėtų dalykų. Kiekviena turėjo savo paslaptį, kvepėjo savo žemės karalyste, savaip bučiavo, juokėsi, buvo savaip, ypatingai drovios, savaip, ypatingai begėdės. Jos ateidavo ir nueidavo, srovė jas atnešdavo prie manęs, nuplukdydavo mane prie jų ir nuo jų, tai buvo žaismingas, vaikiškas plaukimas lyties tėkmėj, kupinas žavesio, kupinas pavojaus, kupinas netikėtumų. Ir aš stebėjausi, kaip gausu buvo mano gyvenime, mano tariamai tokiame varganame ir meilės nepažįstančiame stepių vilko gyvenime, įsimylėjimų, progų, vilionių. Aš juos kone visus praleidau, beveik nuo visų bėgau, ties kai kuriais suklupdamas, aš juos kuo greičiau užmiršdavau – bet čia jie visi buvo išsaugoti, visi aliai vieno, šimtais. Ir dabar aš juos mačiau, jiems atsidaviau, buvau jiems atviras, grimzdau į rausvą jų požemio karalystės sutemą. Grįžo ir ta pagunda, kurią man kažkada siūlė Pablas, ir kitos, ankstesnės, kurias aš tuo metu netgi ne visai suvokiau, fantastiški žaidimai dviese ir trise, – visi jie šypsodamiesi priiminėjo mane į savo ratelį. Daug dalykų čia dėjosi, daug žaidimų buvo žaidžiama, ir žodžiais jų neapsakysi.

Iš begalinio vilionių, ydų, kolizijų srauto aš vėl išnirau tykus, tylintis, pasiruošęs, susikaupęs žinių, išmintingas, didžiai patyręs, subrendęs Herminai. Kaip paskutinis personažas mano tūkstantveidėje mitologijoje, kaip paskutinis vardas begalinėje virtinėje iškilo ji, Hermina, ir kartu man vėl grįžo sąmonė ir padarė galą mano meilės pasakai, nes su Hermina nenorėjau susitikti čia, stebuklingo veidrodžio prieblandoje, jai priklausė ne tik viena mano šachmatų figūra, jai priklausė visas Haris. O, dabar aš taip pertvarkysiu savo figūras, kad viskas imtų suktis tik apie ją ir išsipildytų.

Srovė išplovė mane į krantą, aš vėl stovėjau nebyliame teatro koridoriuje. Kas dabar? Aš siekiau figūrėlių, gulinčių mano kišenėje, bet šis impulsas tuoj praėjo. Nesibaigiantis buvo durų, užrašų, magiškų veidrodžių aplink mane pasaulis. Nejučiomis perskaičiau artimiausią užrašą ir krūptelėjau:

Kaip nužudoma meilė

buvo ten parašyta. Akimirką mano atmintyje blykstelėjo paveikslas: Hermina prie restorano staliuko, staiga pamiršusi vyną ir valgius ir pasinėrusi į paslaptingą pokalbį, kai baisiai rimtu žvilgsniu man sakė, jog vien dėl to privers mane ją įsimylėti, kad mirtų nuo mano rankos. Sunki baimės ir tamsos banga užplūdo man širdį, staiga vėl viskas iškilo prieš manė, staiga vėl sielos gelme pajutau bėdą ir likimą. Nusiminęs kyštelėjau ranką į kišenę, norėdamas ištraukti figūras, truputį užsiimti magija ir pakeisti mano šachmatų lentos tvarką. Figūrų ten nebebuvo. Vietoj figūrų iš kišenės išsitraukiau peilį. Mirtinai persigandęs, puoliau koridoriumi, pro duris, netikėtai atsidūriau prieš milžinišką veidrodį ir pažvelgiau į jį. Veidrodyje stovėjo mano ūgio didžiulis gražus vilkas, stovėjo tyliai, baugščiai žiburiuodamas neramiomis akimis. Jis man mirkčiojo, truputį juokėsi, ir akimirką nasrai prasišiepė, pasimatė raudonas liežuvis.

Kur buvo Pablas? Kur buvo Hermina? Kur buvo protingas tas vaikinas, kuris taip žaviai paistė apie asmenybės kūrimą?

Dar kartą pažvelgiau į veidrodį. Matyt, man pasimaišė. Jokio vilko, vartančio nasruose liežuvį, už aukšto stiklo nebuvo. Veidrodyje stovėjau aš, stovėjo Haris, pilku veidu, netekęs visų žaidimų, pavargęs nuo visų ydų, bjauriai išblyškęs, bet vis dėlto žmogus, vis dėlto kažkas, su kuo galėjai kalbėtis.

– Hari, – tariau aš, – ką tu čia veiki?

– Nieko, – atsakė tas iš veidrodžio, – tiesiog laukiu. Laukiu mirties.

– O kurgi mirtis? – paklausiau aš.

– Ateis, – tarė anas.

Ir iš tuščių kambarių teatro viduje išgirdau sklindančią muziką, gražią ir baisią muziką, tą muziką iš „Don Žuano“, kuri lydi akmeninio svečio pasirodymą. Kraupiai po vaiduoklišką namą aidėjo lediniai garsai, ateinantys iš ano pasaulio, iš nemirtingųjų.

„Mocartas!“ – pagalvojau, ir šie žodžiai lyg koks užkeikimas man sukėlė mieliausius ir kilniausius mano vidinio gyvenimo paveikslus.

Čia man už nugaros pasigirdo juokas, aidus ir šaltas kaip ledas juokas, pagimdytas žmogui negirdėtų ano pasaulio kančių, ano pasaulio dieviško humoro. Aš atsigręžiau, nušiurpęs ir laimingas nuo šio juoko, ir čia pasirodė Mocartas, juokdamasis praėjo pro mane, ramiai patraukė prie vienų ložės durų, atidarė jas ir įėjo, ir aš godžiai nusekiau paskui jį, mano jaunystės dievą, amžiną mano meilės ir garbinimo tikslą. Muzika vėl suskambėjo. Mocartas stovėjo prie ložės turėklų, teatro nebuvo matyti, beribį kambarį pripildė prieblanda.

– Matote, – tarė Mocartas, – galima apsieiti ir be saksofono. Nors aš, žinoma, nenorėčiau įžeisti šio šaunaus instrumento.

– Kur mes? – paklausiau aš.

– Paskutiniame „Don Žuano“ veiksme, Leporelas jau klūpo. Puiki scena, o ir muzika, žinoma, nebloga. Nors joje dar ir labai daug žmogiško, vis dėlto jau juntamas anas pasaulis, juokas – ar ne?

– Tai paskutinė didelė muzika, kuri buvo parašyta, – tariau iškilmingai kaip koks mokytojas. – Žinoma, po to dar buvo Šubertas, dar buvo Hugas Volfas, neturėčiau užmiršti nė vargšo puikaus Šopeno. Jūs raukiate kaktą, maestro – o taip, dar yra ir Bethovenas, jis taip pat nuostabus. Bet visa tai, nors ir kaip būtų gražu, jau turi kažkokio fragmentiškumo, kažkokio irimo elementų, tokio tobulos vienybės kūrinio nuo „Don Žuano“ laikų jau nesukūrė joks žmogus!

– Nesistenkite, – nusijuokė Mocartas baisiai ironiškai. – Jūs, ko gero, pats muzikantas? Tai štai, aš mečiau šį užsiėmimą, pasitraukiau nuo viso to! Tik dėl pramogos retkarčiais pasižiūriu į tą šurmulį.

Jis pakėlė rankas, tarsi diriguodamas, ir kažkur patekėjo lyg mėnuo ar koks kitas balsvas šviesulys, virš turėklų žvelgiau į neišmatuojamas erdvės gelmes, ten plaukė rūkas ir debesys, dunksojo kalnai ir jūros krantas, po mumis plytėjo bekraštė lyguma, panaši į dykumą. Šioje lygumoje pamatėme kažkokį garbingos išorės seną poną, ilgabarzdį, skausmingu veidu, vedantį milžinišką kelių dešimčių tūkstančių juodai apsirengusių vyrų vorą. Jis atrodė susisielojęs ir nusiminęs, ir Mocartas tarė:

– Matote, tai Bramsas. Jis siekia išsivadavimo, bet iki tol praeis dar nemažai laiko.

Sužinojau, kad juodieji tūkstančiai – tai vis atlikėjai tų balsų ir natų, kurie, dieviškuoju požiūriu, buvo nereikalingi jo partitūroms.

– Per sodri instrumentuotė, per daug išeikvota medžiagos, – linktelėjo Mocartas.

Ir tuoj po to tokios pat didelės armijos priekyje pamatėme žingsniuojantį Richardą Vagnerį ir pajutome, kokia varginanti našta visi tie sunkūs tūkstančiai. Jis taip pat, kaip matėme, vilkosi kankinio žingsniu.

– Mano jaunystės laikais, – pasakiau liūdnai, – abu šie muzikantai buvo laikomi didžiausiomis priešingybėmis.

Mocartas nusijuokė.

– Taip, šitaip yra visada. Žvelgiant iš šiokio tokio nuotolio, tokios dvi priešingybės darosi vis panašesnės. Sodri instrumentuotė, tarp kitko, nebuvo nei Vagnerio, nei Bramso asmeninė klaida, tai jų laiko klaida.

– Kaip? Ir už tai jie dabar turi taip sunkiai atgailauti? – sušukau aš priekaištingai.

– Savaime suprantama. Tai kelias po instancijas. Tik po to, kai jie išpirks laiko kaltę, paaiškės, ar dar liko tiek daug asmeninių skolų, kad vertėtų už jas atsiskaityti.

– Bet juk jie abu dėl to nekalti!

– Žinoma, ne. Jie irgi nekalti, kad Adomas suvalgė obuolį, o atgailauti už tai vis dėlto turi.

– Bet tai juk baisu.

– Žinoma, gyvenimas visada baisus. Mes nekalti ir vis dėlto esame atsakingi. Gimei – ir jau kaltas. Keistai jus mokė per tikybos pamokas, jei šito nežinote.

Aš pasijutau labai nesmagiai. Aš mačiau save, mirtinai pavargusį piligrimą, traukiantį ano pasaulio dykuma, apsikrovusį gausybe nereikalingų knygų, kurias parašiau, visais tais straipsniais, visais tais feljetonais, o paskui mane sekė minia rinkėjų, kurie turėjo tai surinkti, minia skaitytojų, kurie turėjo visa tai praryti. Dieve mano! O juk, be viso to, dar buvo Adomas ir obuolys, ir visa pirmoji nuodėmė. Visa tai, vadinasi, reikėjo išpirkti, pereiti begalinę skaistyklą, ir tik tuomet iškils klausimas, ar po viso to yra dar kas nors asmeniška, kas nors savita, o gal visas mano triūsas ir jo pasekmės tebuvo vien tuščia jūros puta, vien beprasmiškas žaidimas įvykių upėje!

Mocartas ėmė garsiai juoktis, pamatęs ištįsusį mano veidą. Nuo juoko jis persivertė ore ir ėmė tankiai trypti kojomis. Be to, man šūkčiojo:

– Ei mielas bernužėli, tau panižo liežuvėlį, sužnybo kepenėles? Ar galvoji apie savo skaitytojus, nedorėlius, paviršių graibytojus, ir apie savo rinkėjus, erezijų skleidėjus, prakeiktus šmeižėjus, kalavijų dirbėjus? Na ir prijuokinai, drakone, baisiai prijuokinai, nevidone, vos išturėjau, vos į kelnes nepridėjau! O tu lengvatikis žmogelis, toks ir tas tavo spausdintas žodelis, tavo sielos skausmelis, aš tau uždegsiu žvakutę, kad būt juoko bent truputį. Prišnekėjai pritauškei, priplepėjai pripliauškei, liežuviu pritabalavai, uodega primakalavai. Dievas tave nubaus, velnias pasigaus, nieko nedovanos, gerai kailį išvanos už visus tavo rašinius, sielos kratinius, ne paties sugalvotus, o iš kitų nujotus.

Bet šito jau man buvo per daug, iš pykčio nebeliko kada nė nuliūsti. Aš čiupau Mocartą už kasos, jis pakilo į orą, kasa vis tįso ir tįso, tarsi kometos uodega, ir aš, kabodamas jos gale, lėkiau per pasaulį. Po velnių, na ir šaltis buvo tame pasauly! Šie nemirtingieji pamėgo baisiai praretintą ledinį orą. Bet jis linksmino, tas ledinis oras, tai pajutau tą trumpą akimirką, po kurios netekau sąmonės. Mane persmelkė aštrus, žvilgantis tarsi plienas, ledinis linksmumas, noras lygiai taip pat skambiai, pašėlusiai ir nežemiškai juoktis, kaip juokėsi Mocartas. Bet tuo metu man užėmė kvapą ir aš netekau sąmonės.

Atsipeikėjau suglumęs ir sudaužytas, balta koridoriaus šviesa atsispindėjo blizgančiose grindyse. Aš nebuvau pas nemirtinguosius, dar ne. Aš vis dar tebebuvau šiame paslapties, kančių, Stepių Vilkų, skausmingų kolizijų pasaulyje. Nekokia vieta, būti joje nepakenčiama. Šitam reikėjo padaryti galą.

Dideliame sieniniame veidrodyje priešais mane stovėjo Haris. Jis atrodė prastai, jis atrodė ne ką kitaip, kaip aną naktį po apsilankymo pas profesorių ir baliaus „Juodajame erelyje“. Bet tai buvo seniai, prieš daug metų, prieš šimtmečius; Haris paseno, jis išmoko šokti, apsilankė magiškuose teatruose, išgirdo juokiantis Mocartą, jis daugiau nebebijojo

nei šokių, nei moterų, nei skustuvų. Net vidutinių gabumų žmogus subręsta, perbėgęs keletą šimtmečių. Ilgai žvelgiau į Harį veidrodyje: aš vis dar jį gerai pažinojau, jis vis dar buvo truputį panašus į penkiolikmetį Harį, kuris vieną kovo sekmadienį tarp uolų susitiko Rozą ir nusikėlė prieš ją konfirmanto skrybėlę. Ir vis dėlto dabar jis paseno keliais šimtais metų, jis jau buvo domėjęsis muzika ir filosofija ir ganėtinai jų prisisotinęs, „Plieno šalme“ gėręs elzasietiškojo ir diskutavęs su padoriais mokslininkais apie Krišną, mylėjęs Eriką ir Mariją, tapęs Herminos draugu, šaudęs į automobilius ir gulėjęs su glotnia kine, susitikęs su Gete ir Mocartu ir praplėšęs įvairiose vietose laiko ir tariamos tikrovės tinklą, kuriuo vis dar buvo apraizgytas. Ir nors jis pametė savo žavias šachmatų figūras, bet kišenėje tebeturėjo puikų peilį. Pirmyn, senas Hari, senas pavargęs vaikine!

Tfu, po velnių, koks kartus gyvenimo skonis! Aš spjoviau į Harį veidrodyje, spyriau jam koja, sudaužiau jį į šukes. Lėtai ėjau aidinčiu koridorium, atidžiai apžiūrinėdamas duris, kurios žadėjo tiek daug žavių dalykų: nė ant vienų dabar nebuvo užrašo. Lėtai apėjau tuos šimtus magiškojo teatro durų. Argi ne šiandien buvau kaukių baliuje? Šimtas metų nuo to praėjo. Greitai nebebus jokių metų. Kažką dar reikėjo padaryti, Hermina dar laukė. Keistos tai bus vestuvės. Mane nešė kažkokia drumsta banga, aš niūriai kažkur plaukiau, vergas, Stepių Vilkas. Tfu, po velnių!

Prie paskutinių durų sustojau. Mane ten nunešė drumsta banga. O Roza, o tolima jaunyste, o Gete ir Mocartai!

Aš atidariau duris. Už jų atsivėrė paprastas ir gražus paveikslas. Ant kilimų, dengiančių grindis, gulėjo du nuogi žmonės, gražioji Hermina ir gražusis Pablas, šonas prie šono, saldžiai miegojo, saldžiai išsekinti meilės žaidimo, kuris atrodo toks nepasotinamas ir vis dėlto taip greitai sotina. Gražūs, gražūs žmonės, nuostabūs paveikslai, žavūs kūnai. Po kairiąja Herminos krūtimi buvo šviežia apvali tamsi mėlynė, meilės žymė, žibančių Pablo dantų pėdsakas. Ten, kur buvo mėlynė, aš suvariau savo peilį per visą geležtę. Kraujas sruvo balta švelnia Herminos oda. Šį kraują būčiau nuvalęs bučiniais, jei viskas būtų kiek kitaip buvę, kiek kitaip susiklostę. Dabar aš to nedariau; tik žiūrėjau, kaip srūva kraujas, ir pamačiau, kaip jos akys trumpą akimirką atsimerkė, skausmingai ir labai nustebusios. „Kodėl ji nustebusi?“ – pagalvojau aš. Paskui pagalvojau, kad turiu užspausti jai akis. Bet jos pačios vėl užsimerkė. Viskas buvo atlikta. Ji tik truputėlį pasivertė ant šono, aš pamačiau, kaip nuo pažasties iki krūtinės nuplastėjo lengvas, švelnus šešėlis, kuris man kažką priminė. Užmiršau! Paskui ji nebepajudėjo.

Ilgai į ją žiūrėjau. Pagaliau krūptelėjau tarsi nubusdamas ir norėjau eiti. Tuomet pamačiau, kaip Pablas išsitiesė, pamačiau, kaip atmerkė akis ir pasirąžė, pamačiau, kaip palinko prie gražios numirėlės ir nusišypsojo. Šis vaikinas niekada nesurimtės, pagalvojau, viskas kelia jam šypseną. Pablas atsargiai atvertė kilimo kampą ir užklojo Herminą iki krūtinės, kad nesimatytų žaizdos, po to negirdimai išėjo iš ložės. Kur jis išėjo? Nejaugi visi mane paliks? Aš likau vienas su pusiau užklota numirėle, kurią mylėjau ir kurios pavydėjau. Ant jos blyškios kaktos sviro vaikiška garbana, lūpos raudonai spindėjo baltut baltutėliam veide ir buvo truputį praviros, pro švelniai kvepiančius plaukus švietė maža vingriai išraityta ausis.

Štai ir išsipildė jos noras. Aš nužudžiau savo mylimąją, nors ji dar nebuvo visai mano. Aš padariau neįsivaizduojamą dalyką ir dabar klūpojau ir spoksojau, nežinodamas, ką reiškia šis poelgis, aš net nenutuokiau, ar geras jis ir teisingas, ar negeras ir neteisingas. Ką pasakytų apie tai protingasis šachmatininkas, ką pasakytų apie tai Pablas? Aš nieko

nebežinojau, aš nebegalėjau galvoti. Vis raudoniau užgesusiame veide liepsnojo dažytos lūpos. Tai toks buvo visas mano gyvenimas, tai toks buvo trupinėlis mano laimės ir meilės – kaip šitos sustingusios lūpos: truputis raudonų dažų negyvame veide.

Ir nuo šio negyvo veido, nuo negyvų baltų pečių, nuo negyvų baltų rankų, lėtai sėlindamas, dvelkė siaubas, žiemiška nykuma ir vienišumas, lėtai lėtai didėjantis šaltis, nuo kurio man ėmė grubti rankos ir stingti lūpos. Nejaugi užgesinau saulę? Nejaugi nužudžiau visokio gyvenimo širdį? Nejaugi čion veržėsi mirtinas visatos šaltis?

Baisėdamasis žvelgiau į suakmenėjusią kaktą, į sustingusią garbaną, į blyškiai vėsų ausies kriauklelės žibesį. Šaltis, kuris nuo jų plūdo, buvo mirtinas ir vis dėlto gražus: jis skambėjo, jis nuostabiai vibravo, jis buvo muzika!

Argi kažkada, praeityje, kartą nesu jutęs šio siaubo, kuris tuo metu buvo nelyginant laimė? Argi jau kartą nesu girdėjęs šios muzikos? Taip, pas Mocartą, pas nemirtinguosius.

Aš prisiminiau eilėraštį, kurį kažkada, praeityje, kažkur esu radęs:

O mes jau apsipratom iš tiesų
Žvaigždžių nutviekstam eterio lede,
Nežinom valandų jau ir dienų,
Nesiskiriam lytim, jaunyste, senatve...
Šalta sustingusi būtis mūs amžina,
Ir amžinas mūs juokas šaltas ir vaiskus...

Čia atsidarė ložės durys, ir įėjo – jį pažinau, tik antrąkart žvilgtelėjęs, – Mocartas, be kasos, be kelnių iki kelių ir batų su sagtelėmis, apsirengęs kaip mūsų laikų žmogus. Jis atsisėdo visai šalia manęs, aš jo vos nepaliečiau ir nesulaikiau, kad nesusiteptų krauju, pritekėjusiu ant grindų iš Herminos krūtinės. Jis atsisėdo ir ėmė susikaupęs knebinėti kažkokius aplink sustatytus mažučius aparatus ir instrumentus, labai susirūpinęs kažką sukaliojo ir spaudė, ir aš gėrėdamasis žvelgiau į jo vikrius, guvius pirštus, kuriuos mielai nors kartą norėčiau išvysti skambinant fortepijonu. Aš žiūrėjau į jį susimąstęs, iš tikrųjų ne susimąstęs, o užsisvajojęs, ir pakerėtas jo gražių, protingų rankų, sušildytas ir truputį įbaugintas jo artumo jausmo. Aš, teisybę sakant, visai nekreipiau dėmesio, ką jis ten sukalioja ir knyburiuoja.

O jis sunarstė ir nustatė radijo aparatą, dabar įjungė garsiakalbį ir tarė:

– Klausotės Miuncheno, transliuojame Hendelio „Concerto grosso“ F-dur.

Ir iš tiesų neapsakomai mano nuostabai ir pasibaisėjimui velniškas skardinis piltuvas dabar išspjovė tą bronchų gleivių ir sukramtytos gumos mišinį, kurį gramofonų savininkai ir radijo abonentai vieningai vadina muzika, – o per drumzlinas gleives ir švargždimą lyg pro storą purvo luobą galima buvo atskirti iš tikrųjų seną puikų paveikslą, pajusti šios taurios dieviškos muzikos struktūrą, karališkąjį jos stotą, vėsų, gilų jos alsavimą, platų, sodrų jos styginių skambesį.

– Dieve mano, – sušukau pasibaisėjęs, – kas jums užėjo, Mocartai? Negi rimtai sau ir man darote šią kiaulystę? Negi rimtai leidžiate šį bjaurų aparatą, mūsų laikų triumfą, paskutinį pergalingą naikinamąjį ginklą kovoje su menu? Nejaugi negalima be šito apsieiti, Mocartai?

O, kaip nusijuokė šis kraupus žmogus, kaip šaltai ir vaiduokliškai nusijuokė begarsiu, bet kartu viską griaunančiu juoku! Su nuoširdžiu pasitenkinimu jis stebėjo mano kančias, sukaliojo prakeiktus varžtelius, judino skardinį piltuvėlį. Juokdamasis leido smelktis į erdvę sudarkytai, bedvasei ir apnuodytai muzikai, juokdamasis man atsakė:

– Nereikia patoso, gerbiamas kaimyne! Ar jūs, tarp kitko, atkreipėte dėmesį į šį ritardando? Idėja, a? Na štai, o dabar įsileiskite į save, nekantrusis žmogau, šio ritardando idėją, – girdite bosus? Jie žingsniuoja lyg dievai – ir tegul ši senojo Hendelio idėja įsismelkia ir į neramią jūsų širdį ir ją nuramina! Paklausykite, žmogeli, be patoso ir pašaipos, kaip už šio juokingo aparato, už šio iš tiesų beviltiškai idiotiško dangalo šmėžuoja tolimas šios dievų muzikos vaizdas! Klausykitės, čia galima šio to išmokti. Įsidėmėkite, kaip šis pamišėliškas garsintuvas daro, atrodytų, kvailiausią, nereikalingiausią ir draustiniausią dalyką pasaulyje ir kaip be atrankos, kvailai ir grubiai, be to, pasibaisėtinai iškreipdamas sviedžia kažkur atliekamą muziką į svetimą, jai netinkamą vietą – ir kaip vis dėlto negali sunaikinti pirmapradės šios muzikos dvasios, o tegali įrodyti tik savo technikos bejėgiškumą ir bedvasį vertelgiškumą! Gerai įsiklausykite, žmogeli, jums tai būtina! Taigi atsikimškite ausis! Šitaip. O dabar girdite juk ne vien radijo išprievartautą Hendelį, kuris, nepaisant šio bjauraus pavidalo, vis dėlto dar tebėra dieviškas, – jūs girdite ir matote, gerbiamasis, kartu ir puikią viso gyvenimo alegoriją. Klausydamasis radijo, jūs girdite ir matote nuo amžių nykstančią kovą tarp idėjos ir jos pasireiškimo, tarp amžinybės ir laiko, tarp to, kas dieviška, ir to, kas žmogiška. Lygiai taip, mano mielas, kaip radijas dešimtį minučių be atrankos svaido puikiausią pasaulio muziką į neįmanomiausias vietas, į miesčioniškus salonus ir palėpių kamarėles, blokšdamas ją plepantiems, ryjantiems, žiovaujantiems, miegantiems abonentams, kaip vagia iš šios muzikos jutiminį jos grožį, kaip ją gadina, darko ir seilėja ir vis dėlto negali visiškai nužudyti, jos dvasios,– taip ir gyvenimas, vadinamoji tikrovė, švaistosi puikiausiais pasaulio paveikslais, po Hendelio transliuoja pranešimą apie vidutinių pramonės įmonių balanso paslaptis, stebuklingus orkestro garsus paverčia šleikščiom gleivėm, visur tarp radijo ir tikrovės, tarp orkestro ir ausies bruka savo techniką, savo vertelgiškumą, savo chaotišką poreikį ir tuštybę. Visas gyvenimas toks, mažyli mano, ir mes čia nieko negalime padaryti, o jeigu nesame asilai, tai juokiamės iš to. Tokiems žmonėms, kaip jūs, visiškai nedera kritikuoti radijo ar gyvenimo. Geriau pirmiausia išmokite klausytis! Išmokite rimtai suvokti tai, ką verta laikyti rimtu dalyku, ir juokitės iš viso kito! O argi jūs pats elgėtės bent kiek geriau, kilniau, protingiau, skoningiau? O ne, mesjė Hari, jūs taip nesielgėte. Jūs savo gyvenimą pavertėte kažkokia šlykščia ligos istorija, savo gabumus – kažkokia nelaime. Ir su tokia puikia, žavia jauna mergaite jūs, kaip matau, nesugalvojote ką veikti ir suvarėte jai peilį ir ją nužudėte! Negi jūs manote, kad taip ir reikia?

– Taip ir reikia? O ne! – sušukau nusiminęs. – Dieve mano, juk viskas taip neteisinga, taip velnioniškai kvaila ir bjauru! Aš gyvulys, Mocartai, kvailas, piktas gyvulys, liguistas ir sugedęs, čia jūs tūkstantį kartų teisus. Bet dėl šios mergaitės, tai ji pati taip norėjo, aš tik išpildžiau jos norą.

Mocartas be garso nusijuokė, bet vis dėlto teikėsi išjungti radiją.

Mano gynimasis, nors ką tik juo nuoširdžiai tikėjau, staiga man pačiam nuskambėjo gana kvailai. Kai kartą Hermina – netikėtai prisiminiau – kalbėjo apie laiką ir amžinybę, aš išsyk buvau pasiruošęs laikyti jos mintis savo paties minčių atspindžiu. O kad ši mintis, jog ją nužudyčiau, buvo pačios Herminos sumanymas ir noras ir neturėjo nė jokios mano įtakos, – tai aš laikiau savaime suprantamu dalyku. Bet kodėl gi tuomet ne vien priėmiau šią tokią baisią ir tokią stebinančią mintį ir ja patikėjau, o net iš anksto ją nuspėjau? Galbūt todėl, kad ji buvo mano paties? Ir kodėl nužudžiau Herminą kaip tik

tą akimirką, kai užtikau nuogą kito glėbyje? Su patyčiomis skambėjo begarsis visažinis Mocarto juokas.

– Hari, – tarė jis, – jūs juokdarys. Nejaugi iš tikrųjų ši graži mergaitė nenorėjo iš jūsų nieko daugiau, kaip tik peilio dūrio? Pasakokite tai kam nors kitam! Na, jūs bent jau smeigėte kaip reikiant, vargšas kūdikis visiškai negyvas. Jums tikriausiai būtų pats laikas išsiaiškinti savo galantiškumo šiai damai pasekmes. O gal norite išsisukti nuo pasekmių?

– Ne, – sušukau aš. – Negi jus visiškai nieko nesuprantate? Išsisukti nuo pasekmių! Aš juk nieko daugiau netrokštu, kaip tik atgailauti, atgailauti, atgailauti, padėti galvą po kirviu, save nubausti ir būti sunaikintas.

Mocartas pažvelgė į mane, kupinas nepakenčiamos ironijos.

– Koks jūs visada patetiškas! Bet jūs dar išmoksite humoro, Hari. Humoras – visada pakaruoklio humoras, ir prireikus jo išmoksite kaip tik kartuvėse. Ar jūs tam pasiruošęs? Taip? Gerai, tuomet eikite pas prokurorą ir kantriai iškęskite visą nehumoristinę teisėjų mechaniką, kol kalėjimo kieme anksti rytą jums šaltai nukirs galvą. Vadinasi, jūs tam pasiruošęs?

Staiga prieš mane plykstelėjo užrašas:

Hario egzekucija

ir aš linktelėjau galva. Plikas kiemas tarp keturių sienų su mažais grotuotais langais, švariai parengta giljotina, koks dešimt ponų su togomis ir surdutais, o viduryje aš, pašiurpęs nuo pilko ankstaus rytmečio oro, iš baimės gailiai susitraukusia širdim, bet pasiruošęs ir sutinkantis. Pagal įsakymą žengtelėjau į priekį, pagal įsakymą atsiklaupiau. Prokuroras nusiėmė kepurę ir atsikosėjo, ir visi kiti ponai taip pat atsikosėjo. Jis išvyniojo kažkokį iškilmingą popierių ir, laikydamas jį priešais save, ėmė skaityti:

– Gerbiamieji, prieš jus stovi ponas Haleris, apkaltintas ir pripažintas kaltu dėl tyčinio piktnaudžiavimo mūsų magiškuoju teatru. Haleris ne tik įžeidė didįjį meną, sumaišęs gražią mūsų paveikslų galeriją su vadinamąja tikrove ir su atspindėtu peiliu nudūręs atspindėtą mergaitę, jis net nehumoristiškai pamėgino pasinaudoti mūsų teatru kaip savižudybės mechanizmu. Dėl to mes skiriame Haleriui amžino gyvenimo bausmę ir dvylikai valandų atimame teisę įžengti į mūsų teatrą. Kaltinamasis taip pat negali būti atleistas nuo bausmės būti vieną kartą išjuoktas. Ponai, pradėkite: viens, du, trys!

Ir, suskaičiavus iki trijų, visi egzekucijos dalyviai kuo sutartiniausiai prapliupo juoku, dangiškojo choro juoku, baisiu, žmogui vos pakeliamu ano pasaulio juoku.

Kai atsipeikėjau, Mocartas, sėdėjęs greta manęs, kaip ir anksčiau, patapšnojo man per petį ir tarė:

– Jūs išgirdote savo nuosprendį. Taigi turėsite priprasti ir toliau klausytis gyvenimo radijo muzikos. Tai jums bus naudinga. Jūs, mielas kvailiuk, esate nepaprastai negabus, bet dabar vis dėlto pamažu suvoksite, ko iš jūsų reikalaujama. Jūs turite išmokt juoktis, štai ko iš jūsų reikalaujama. Jūs turite suprasti gyvenimo humorą, šio gyvenimo pakaruoklių humorą. Bet jūsų reikalaujama! Jūs pasiruošęs nudurti mergaitę, jūs pasiruošęs iškilmingai žengti prie ešafoto, jūs taip pat tikriausiai būtute pasiruošęs šimtą metų marinti savo kūną ir plaktis. Gal ne?

– O taip, visa širdimi pasiruošęs, – sušukau karčiai.

– Žinoma! Jus, taurusis pone, galima sugundyti bet kokiai kvailai ir nehumoristinei pramogai, viskam, kas patetiška ir nesąmojinga! Na, o manęs tam nesugundysite,

už visą jūsų romantinę atgailą aš neduočiau nė skatiko. Jūs norite, kad jums įvykdytų mirties bausmę, jūs norite, kad jums nukirstų galvą, padūkėli! Dėl šio kvailo idealo jūs linkęs padaryti dar dešimt žmogžudysčių. Jūs norite mirti, baily, o ne gyventi. O juk jūs, velniai rautų, turite kaip tik gyventi! Reikėtų jums skirti pačią sunkiausią bausmę.

– O kokia tai būtų bausmė?

– Mes, pavyzdžiui, galėtume vėl atgaivinti šitą mergaitę ir apvesdinti su jumis.

– Ne, tam aš nepasiruošęs. Atsitiktų nelaimė.

– Tarsi dar nebūtų pakankamai nelaimių, kurių jūs pridarėte! Bet patetikai ir žudynėms dabar turi būti galas. Susiprotėkite pagaliau! Jūs turite gyventi ir turite išmokti juoktis. Jūs turite išmokti klausytis prakeiktos gyvenimo radijo muzikos, turite gerbti už jos slypinčią dvasią, turite išmokti juoktis iš nereikalingų priemaišų joje. Štai ir viskas, daugiau nieko iš jūsų nereikalaujama.

Tyliai, pro sukąstus dantis, paklausiau:

– O jeigu atsisakysiu? O jeigu aš, ponas Mocartai, atimsiu jums teisę tvarkyti Stepių Vilką ir kištis į jo likimą?

– Tuomet, – taikiai tarė Mocartas, – pasiūlyčiau tau surūkyti dar vieną puikią mano cigaretę.

Ir kol jis taip kalbėjo ir davė man cigaretę, stebuklingai ištrauktą iš liemenės kišenės, staiga pasidarė nebe Mocartas: tamsiomis egzotiškomis akimis šiltai žvelgė į mane mano draugas Pablas, kartu panašus lyg dvynys į aną žmogų, kuris mane išmokė žaisti figūromis.

– Pablai, – sušukau krūptelėjęs. – Pablai, kur mes?

Pablas davė man cigaretę ir ugnies.

– Mes, – nusišypsojo jis, – esame mano magiškajame teatre, ir jeigu nori išmokti tango arba tapti generolu, arba pasikalbėti su Aleksandru Didžiuoju, tai kitą kartą viskas bus tavo paslaugoms. Bet turiu pasakyti, Hari, kad mane šiek tiek apvylei. Tu visiškai pametei galvą, pažeidei mano mažo teatro humorą ir padarei kiaulystę, badei peiliais ir teršei žavų mūsų paveikslų pasaulį tikrovės dėmėm. Tu negražiai pasielgei. Tikėkimės, kad taip padarei bent jau iš pavydo, kai pamatei mane su Hermina gulint. Su šia figūra, tu, deja, nesupratai, kaip elgtis, – maniau, kad esi geriau išmokęs žaidimą. Na, bet tai galima pataisyti.

Jis paėmė Herminą, kuri jo rankose tuoj pat sumažėjo iki šachmatų figūrėlės, ir įsikišo ją į tą pačią kišenę, iš kurios pirmiau ištraukė cigaretę.

Maloniai kvepėjo salsvas sunkus dūmas, aš pasijutau tuščias ir pasiruošęs miegoti nors ir ištisus metus.

O, aš viską supratau, supratau Pablą, supratau Mocartą, girdėjau kažkur už nugaros jo baisų juoką, žinojau, kad visi šimtai tūkstančių gyvenimo žaidimo figūrų guli mano kišenėje, sukrėstas nujaučiau žaidimo prasmę, sutikau dar kartą pradėti žaidimą, dar kartą paragauti jo kančių, dar kartą sudrebėti nuo jo absurdo, dar kartą ir dar daug kartų išvaikščioti savo sielos gelmių pragarą.

Kada nors aš geriau žaisiu šį figūrų žaidimą. Kada nors išmoksiu juoktis. Pablas laukė manęs. Mocartas laukė manęs.

Vertė Zita Mažeikaitė

Francas Kafka

Francas Kafka (Franz Kafka, 1883–1924) – vienas žymiausių XX a. „katastrofinės literatūros“ rašytojų, austras, rašęs vokiečių kalba. Nedaug tėra XX a. Vakarų Europos rašytojų, kurių kūryba būtų sukėlusi tiek ginčų ir diskusijų, kaip šio Prahos žydo, siurrealistine proza reiškusio modernaus žmogaus pasaulėjautą. Yra daug skirtingų Kafkos kūrybos interpretacijų, jis vadinamas pranašu, filosofu, „genialiu paranojiku“ ir dar daug kaip, tačiau galima teigti, kad jis yra, tiesiog, talentingas, įdomus ir labai savitas rašytojas, pelnytai užimantis garbingą vietą tarp žinomiausių pasaulio kūrėjų. Žinomiausi autoriaus darbai yra novelė „Metamorfozė“ bei nebaigti romanai *Procesas* ir *Pilis*.

Kafka gimė Prahoje, 1883 m. liepos 3 d. Jo tėvas, Hermanas Kafka, jaunystėje buvęs labai neturtingas, vėliau vedė gana pasiturinčią Juliją Levi ir susikrovė nedidelį kapitalą. Franco jaunystė buvo sunki – jis buvo tarsi izoliuotas nuo plačiųjų miesto gyventojų masių, nes tuo metu Prahoje labai ryškėjo nacionaliniai prieštaravimai, taip pat vidiniai prieštaravimai vokiečių bendruomenėje – vokiečiai nelaikė žydų sau lygiais. Tad Kafka negalėjo pritapti nei prie vokiečių, nei prie žydų. Vaikas labai smarkiai juto tą izoliaciją, jis buvo uždaras, mėgo fantazuoti. Dėl tokio Kafkos būdo visą gyvenimą truko konfliktas su labai valdingu tėvu, geidusiu, kad sūnus būtų toks, kaip jis, niekinusiu „nevykėlio“ sūnaus literatūrinę kūrybą. Santykiai tarp tėvo ir sūnaus ryškūs beveik visuose F. Kafkos kūriniuose. F. Kafkos *Laiškas tėvui* (beje, niekad nepasiekęs adresato), vienas įdomiausių jo autobiografinių dokumentų, yra tiesiog nepaprastai išsamus tų liguistų tėvo ir sūnaus santykių liudijimas.

1906 m. Francas Kafka apgynė teisės daktaro disertaciją Prahos vokiečių universitete ir pradėjo dirbti valdininku agentūroje. Darbas neteikė jam jokio džiaugsmo, todėl daugiau dėmesio ir jėgų jis pradėjo skirti literatūrinei kūrybai. 1913 m. pasirodė pirmoji prozos knyga *Apmąstymai (Betrachtungen)*.

Autorius rašė labai daug, tačiau kruopščiai atrinkinėjo kūrinius, kuriuos laikė vertais publikuoti. Autoriui gyvam esant išėjo dar penkios knygelės: *Kūrikas (Der Heizer*, atskirai išspausdintas romano *Amerika* fragmentas, 1913), *Metamorfozė (Die Verwandlung,* 1915*), Nuosprendis (Dar Urteil,* 1916*), Pataisos darbų kolonijoje (In der Strafkolonie,* 1919*)* ir *Kaimo gydytojas (Ein Landarzt,* 1919*)*.

1924 m. birželio 3 d. rašytojas mirė nuo plaučių tuberkuliozės. Tais pat metais, jau po mirties, išėjo paskutinė paties autoriaus sudaryta knyga – novelių rinkinys *Bado meistras (Der Hugerkunstler)*.

Testamentu F. Kafka pavedė savo artimiausiam draugui rašytojui M. Brodui sudeginti visą jo nespausdintą literatūrinį palikimą – grožinius kūrinius bei jų fragmentus, laiškus

ir dienoraščius. Tačiau šis neįvykdė testamento, argumentuodamas, kad tokio palikimo sunaikinimas būtų per didelis nuostolis literatūrai. Dar daugiau – Brodas pats ėmė tvarkyti bei ruošti spaudai Kafkos kūrinius, tarp kurių buvo trys romanai – *Amerika, Procesas* ir *Pilis* – bei didelis pluoštas novelių, laiškų ir dienoraščių.

Kafkos kūryba buvo atrasta po Antrojo pasaulinio karo. Jo kūrybinis metodas dažniausiai apibūdinamas kaip „fantastinis realizmas". Svarbiausiu kūrybos šaltiniu jis laikė menininko pasąmonę. Jo vaizduotė gimdė fantastinius, neįprastų formų ir proporcijų pavidalus. Pagal savo amžiųKafka priklausė ekspresionistų kartai. Jis atmetė realistinį vaizdavimo būdą, jautriai reagavo į istorinius epochos lūžius, totalinį visuomenės susvetimėjimą. Jis nepriklausė jokiai rašytojų grupei, nesivadovavo jokiais literatūriniais manifestais. Rašytojo nedomino socialinės, psichologinės, emocinės būties aspektai, o tik filosofiniai, etniniai ir metafiziniai būties aspektai. Savo kūriniuose dažniausiai nagrinėja ieškojimo, tiesos, kovos, valdžios, kaltės, bausmės, meno problemas. Kafkos kūriniai sudėtingi. Pasak A. Kamiu, Kafka skaitytoją, norintį suprasti jo kūrinį, priverčia perskaityti jį dar kartą.O gal ir dar kartą.

Kafka „Metamorfozę" pavadino sapnu, kuris atskleidžia tiesą. Rašytojas nuplėšia uždangą ir parodo, kad tradicinę šeimos moralę išstumia egoizmas, išnaudojimas, prievarta. Autorius pabrėžia miesčionišką veikėjų gyveninio būdą: „Zamza buvo komivojažierius, – ant sienos kabo jo neseniai iš iliustruoto žurnalo iškirptas ir įstatytas į dailius paauksuotus rėmus paveikslas. Jame pavaizduota sėdinti dama su kailine kepure ir kailiniu boa." Zamza, nors ir aukodamasis šeimai, paskęsta lėkštoje kasdienybėje. Todėl jo pavirtimą vabalu galima aiškinti ir kaip primityvios egzistencijos metaforą. „Metamorfozė atspindi nepakartojamo individo nepakartojamą pasaulį. Kafka priklauso prie žymiausių XX a. menininkų. Jis nuosekliai įgyvendino modernistinės literatūros nuostatą, kad žodinis meno kūrinys turi išsaugoti savarankišką būtį ir egzistuoti kaip meno reiškinys. Kafka turėjo didelę įtaką tolesnei literatūros raidai – siurrealizmui, absurdo teatrui, pokario metų vokiečių ir austrų literatūrai, atskiriems rašytojams.

Lietuvoje Kafkos kūryba buvo susidomėta gana anksti. Jau 1939 m. pasirodė novelė „Atmestas meistras" – pirmoji lietuviška publikacija.

Siūloma literatūra: *Metamorfozė; Procesas; Pilis:* [romanai]*; Novelės,* Vilnius: Vaga, 1995; *Pataisos kolonijoje:* [apsakymai], Kaunas: Europa, 1994*; Laiškas tėvui:* [esė], Vilnius: Vyturys, 1997; *Pražuvėlis (Amerika):* [romanai], Vilnius: Vaga, 1997; *Šakalai ir arabai:* [pasakojimai apie gyvūnus], Vilnius: Vaga, 1999

Franz Kafka

METAMORFOZĖ

Pabudęs vieną rytą iš neramaus miego, Gregoras Zamza pasijuto paverstas baisingu vabalu. Jis gulėjo lovoje ant kietos kaip šarvas nugaros ir, mažumą kilstelėjęs galvą, matė savo išgaubtą rudą suragėjusių lankų padalintą pilvą, pridengtą vos besilaikančios antklodės. Daugybė palyginti su visu kūnu pasigailėtinai plonų kojų bejėgiškai mirgėjo jam prieš akis.

„Kas man atsitiko?“ – suko galvą jis. Tai juk visai ne sapnas. Jis savo kambaryje, pažįstamoje, kiek per mažoje vienam žmogui kamaraitėje. Prie stalo, ant kurio paskleisti medžiagų kolekcijos pavyzdžiai, – Zamza buvo komivojažierius, – ant sienos kabo jo neseniai iš iliustruoto žurnalo iškirptas ir įstatytas į dailius paauksuotus rėmus paveikslas. Jame pavaizduota sėdinti dama su kailine kepure ir kailiniu boa. Pakėlusi sunkią kailinę movą, kurion ranka buvo sukišta beveik ligi alkūnės, ji tarsi sveikino žiūrovą. Paskui Gregoro žvilgsnis nukrypo į langą, ir apsiniaukęs oras – buvo girdėti, kaip lietaus lašai teška į stogo skardą, – jį galutinai nuliūdino.

„Gal man dar nusnūsti ir pamiršti visas tas kvailystes“, – manė jis, tačiau kaip tai padaryti – jis buvo įpratęs miegoti ant dešinio šono, o šitaip dabar neįsitaisysi. Kad ir kiek blaškėsi, besistengdamas atsigulti ant dešinio šono, vis tiek tuojau atvirsdavo atgal. Gal šimtąsyk bandė, užsimerkęs, kad nematytų kirbančių kojų, ir liovėsi tik tada, kai šone pajuto ligi tol nepatirtą nestiprų maudulį.

„Dieve, – galvojo jis, – kokį sunkų darbą aš išsirinkau! Per dienų dienas kelionėje. Nusiplūki daug labiau negu kontoroj, o kur dar kelionių nepatogumai, rūpestis nepavėluoti į traukinį, nereguliarus prastas maistas, vis kiti žmonės, nė su vienu ilgiau nepabendrausi, nuoširdžiai neįsišnekėsi. Kad jį kur galas tokį gyvenimą!“

Jis pajuto, jog truputį panižo pilvas; pamažu aukštielninkas pasistūmėjo link lovos galo, kad būtų patogiau pakelti galvą; rado nežtimą vietą, nubertą mažais, baltais, nežinia iš kur atsiradusiais taškeliais; norėjo viena koja tą vietą apsičiupinėti, bet tuojau atitraukė, nes kai prisilietė, per visą kūną nuėjo šiurpuliai.

Vėl atsigulė kaip pirma.

„Taip anksti keldamasis, – galvojo jis, – visai iškvaišti. Žmogui reikia išsimiegoti. Kiti komivojažieriai gyvena be rūpesčių kaip haremo gražuolės. Kai aš, pavyzdžiui, prieš pietus grįžtu į viešbuti persirašyti užsakymų, jie dar tiktai pusryčiauja. Kad aš taip pabandyčiau, šefas kaipmat išgrūstų iš darbo. Beje, ką gali žinoti, gal man tai būtų į naudą. Jeigu ne tėvai, jau seniai būčiau pats spjovęs į tą kontorą, ateičiau pas šefą ir į akis iškločiau, ką apie jį manau. Nuo pulto nusiverstų išgirdęs! Keistas įprotis atsisėsti ant pulto ir iš aukščiau kalbėtis su tarnautoju, o tas turi prie jo prisikišti, nes šefas neprigirdi. Ką gi, vilčių dar yra; kai tiktai surinksiu tiek pinigų, kad galėčiau atiduoti tėvų skolą, – tai truks kokius penkerius šešerius metus,– būtinai taip padarysiu. O paskui pinigus kibirais semsiu. Bet dabar jau laikas keltis, nes traukinys išvažiuoja penktą.“

Jis pasižiūrėjo į žadintuvą, tiksintį ant komodos.

„Viešpatie šventas!“ – persigando. Buvo pusė septynių, jau net po puses, greit be penkiolikos, ir rodyklės ramiai sukosi toliau. Nejau žadintuvas neskambino? Iš lovos buvo matyti, kad jo nustatyta teisingai – ketvirtai valandai; be abejonės, žadintuvas skambėjo.

Taip, bet kaip tu pramiegosi, jei nuo jo čirškimo net baldai dreba? Kas be ko, miegojo neramiai, bet, matyt, labai kietai. Tačiau dabar ką daryti? Kitas traukinys išeina septintą valandą; kad spėtum į jį, reikėtų beprotiškai skubėti, o kolekcija dar nesudėta, ir jis pats ne per geriausiai jaučiasi. Net jeigu ir spėtų į traukinį, vis tiek gautų nuo šefo pipirų, nes firmos pasiuntinys lauke prie penktos valandos traukinio ir apie jo prasižengimą seniai pranešė. Tai juk šefo šunelis, be stuburo ir galvos. O ką, jeigu apsiskelbtų sergąs? Tai būtų be galo nemalonu ir gali pasirodyti įtartina, nes Gregoras per visus penkerius savo tarnybos metus dar nėsyk nesirgo. Šefas, be abejonės, ateitų su ligonių kasos gydytoju, apipiltų priekaištais tėvus, kad užaugino tokį tinginį sūnų, ir nepriimtų jokio pasiteisinimo, remdamasis ligonių kasos gydytojo diagnoze, o tam visi žmonės sveikutėliai ir vengia darbo. Ir šiuo atveju turbūt neklystų? Gregoras iš tiesų jautėsi visiškai sveikas ir net labai norėjo valgyti, tik po tokio ilgo miego kažkodėl buvo apsnūdęs.

Kai jis visa tai karštligiškai svarstė, nesiryždamas lipti iš lovos – laikrodis tuo metu kaip tik išmušė be penkiolikos septynias, – palei jo galvą pasigirdo atsargus beldimas į duris.

– Gregorai, – šūktelėjo motina, – jau be penkiolikos septynios. Ar tu neketinai važiuoti?

Koks švelnus balsas! Paskui Gregoras išsigando išgirdęs savo atsakymą. Balsas, be abejonės, buvo tas pats, bet sumišęs su tarsi iš apačios sklindančiu nevalingu graudžiu piepsėjimu. Jo žodžiai tik iš pradžių atrodė aiškūs, o paskui tas piepsėjimas juos taip sudarkydavo, kad jau negalėdavai suprasti. Gregoras norėjo viską smulkiau paaiškinti, bet paskui tiek tepasakė:

– Taip, taip, mama, tuojau keliuosi!

Per medines duris motina, matyt, nesuprato, kad Gregoro balsas pasikeitęs, nes pasitenkino tokiu atsakymu ir nušlepsėjo šalin. Tačiau dabar jau kiti namiškiai atkreipė dėmesį, kad Gregoras kažkodėl dar namie, ir į kitas duris pabeldė tėvas, tiesa, nesmarkiai, bet kumščiu.

– Gregorai, Gregorai, – pašaukė jis, – kas čia dabar?

O po valandėlės darsyk paragino duslesniu balsu:

– Gregorai! Gregorai!

Kitoje pusėje prie durų tyliai suaimanavo sesuo:

– Gregorai! Kas tau! Gal susirgai? Gal ko reikia?

– Aš jau einu, – atsakė į abi puses Gregoras, stengdamasis kuo aiškiau tarti ir daryti tarp žodžių ilgas pauzes, kad balsas nepasirodytų įtartinas. Ir tėvas grįžo prie pusryčių stalo, tik sesuo sušnibždėjo:

– Gregorai, atidaryk, aš maldauju tave.

Bet Gregoras nė nemanė atidaryti ir džiaugėsi, kad nepamiršo keliaujant išsiugdyto įpročio ir namuose nakčiai užsirakino abejas duris.

Pirmiausia jis norėjo ramiai, niekieno netrukdomas atsikelti, apsirengti, papusryčiauti ir tik tada apsvarstyti visa kita, nes gulint, žinoma, nieko protingo galvon nešaus. Prisiminė, jog lovoj dažnai jusdavo nesmarkų, galimas daiktas, nepatogaus gulėjimo keliamą skausmą, paskui, atsikėlus, jis praeidavo kaip nebuvęs, ir dabar nekantriai laukė, kad pamažėle išsisklaidytų šios dienos apžavai. Jis nė kiek neabejojo, kad balsas pasikeitęs vien nuo smarkaus peršalimo, profesinės komivojažierių ligos.

Nusimesti antklodę buvo visai nesunku; reikėjo tik truputį išpūsti pilvą, ir ji nukri-

to. Tačiau paskui jau prasidėjo vargai, ypač dėl kūno platumo. Kad atsistotų, jam būtų reikėję pasitelkti pagalbon rankas ir kojas; o turėjo tik daugelį kojyčių; jos visąlaik be jokios tvarkos nesuvaldomai kirbėjo. Kai pabandė vieną sulenkti, ji pirmiausia išsitiesė, o kai pagaliau su ta koja susitvarkė, tai kitos tuo metu, tarsi ištrūkusios laisvėn, greitai ir karštligiškai sujudo.

„Tik be reikalo nedrybsok lovoje“, – tarė sau Gregoras.

Pirmiausia jis norėjo nuleisti iš lovos apatinę kūno dalį, bet toji apatinė dalis, kurios, beje, dar nebuvo matęs ir gerai neįsivaizdavo, kokia ji, pasirodė sunkiai pajudinama; viską darė labai lėtai, o kai galų gale, beveik įdūkęs, sukaupė jėgas ir be jokios atodairos pasistūmėjo į priekį, tai atsitrenkė į lovos galą, ir skausmas jį tiesiog nutvilkė; tada pamanė, kad kaip tik apatinė kūno dalis galbūt pati jautriausia.

Todėl pabandė pirma pasiekti grindis viršutine kūno dalim ir atsargiai pakreipė galvą lovos krašto link. Tatai nesunkiai pavyko, pagaliau ir visas kūnas, kad ir koks platus ir sunkus, lėtai pasisuko paskui galvą. Bet kai galų gale iškišo ją per lovos kraštą ir ji pakibo ore, tai pabijojo toliau taip stumtis, nes nukritęs būtinai susitrenks galvą. O sąmonės dabar jokiu būdu negalima prarasti, tad nusprendė geriau jau likti lovoje.

Bet kai paskui tiek pat prisikamavus vėl atsigulė kaip pirma ir vėl pamatė savo kojeles dar pasiučiau viena su kita pešantis ir niekaip nesuvokė, kaip jas sutvarkyti ir nuramdyti, tai vėl nusprendė, kad negalima ilgiau gulėti ir protingiausia bus numoti į viską ranka, jei tik yra bent truputis vilties išsiropšti iš lovos. Bet tuo pat metu nepamiršo, kad ramūs ir apgalvoti veiksmai visada geriau už nevilties protrūkius. Ir vis nukreipdavo sutelktą žvilgsnį į langą, tačiau ryto migla, užgožusi ir kitą siauros gatvės pusę, menkai teramino ir teikė jėgų.

– Jau septynios valandos, – tarė jis sau, vėl išmušus laikrodžiui, – jau septynios, o vis dar tokia migla.

Ir valandėlę ramiai pagulėjo vos kvėpuodamas, tarsi laukdamas, kad visiška tyla galbūt padės grįžti suprantamon ir įpraston tikrovėn.

O paskui įsakė sau:

– Kol išmuš penkiolika aštuntos, turiu žūt būt išsikrapštyti iš lovos. O iki tol kas nors jau ateis iš kontoros pasiteirauti manęs, nes kontora atidaroma prieš septynias.

Ir jis pradėjo, tolygiai siūbuodamas visu kūnu, po trupučiuką slinktis. Jeigu šitaip grius iš lovos, tai krisdamas staigiai kilstelės galvą į viršų ir galbūt nesusitrenks jos. Nugara, atrodo, kieta; jai turbūt nieko neatsitiks brinktelėjus ant kilimo. Labiausiai nerimavo dėl bildesio, jo, matyt, neišvengs. Kai nukris, bus girdėti per visas duris. Namiškiai tegu ir neišsigąs, bet tikrai susirūpins. Tačiau reikėjo rizikuoti.

Jau beveik persisvėręs per lovos kraštą – naujasis būdas buvo tiesiog juokingai lengvas, reikėjo tiktai siūbuotis, ir kūnas po trupučiuką slinko, – staiga pamanė, kaip viskas būtų paprasta, jeigu susilauktų pagalbos. Dviejų stiprių žmonių – jis turėjo omenyje tėvą ir tarnaitę – visiškai užtektų; jiems tiktai reikėtų pakišti rankas po išgaubta nugara, iškelti jį iš lovos, pasilenkti su ta našta ir tada kantriai palaukti, kol jo kojytės, reikia tikėtis, liautųsi beprasmiškai kirbėjusios ir susiprastų, ką turi daryti. Bet negi iš tiesų šauktųsi pagalbos, nors durys ir nebūtų užrakintos? Ši mintis jį dabar net pralinksmino.

Gregoras jau tiek pasistūmėjo, kad smarkiau pasisiūbavęs vos nulaikė pusiausvyrą, ir tuoj tuoj turėjo galutinai apsispręsti, nes ligi ketvirčio aštuntos liko tik penkios minutės, bet čia pasigirdo skambutis.

– Kas nors iš kontoros atėjo, – tarė jis sau ir tiesiog nustėro, o jo kojytės ėmė dar pasiučiau kirbėti. Akimirką buvo tylu tylu.

– Neatidaro, – tarė sau Gregoras, apimtas nesuprantamos vilties. Bet paskui tarnaitė, žinoma, priėjo prie durų, kaip visada, tvirtu žingsniu ir atidarė. Gregoras išgirdo tiktai pirmą svečio žodį ir jau suprato, kas atėjo, – pats prokuristas. Ir kodėl likimas jam lėmė tarnauti tokioj firmoj, kur dėl menkiausio nieko tave tuojau ima kaltinti mirtinom nuodėmėm? Nejau visi tarnautojai ten paskutiniai niekšai, nejau tarp jų nėra nė vieno ištikimo, atsidavusio žmogaus, tokio, kuris, tiktai keletą valandų nepanaudojęs firmos reikalams, pakvaišta nuo sąžinės priekaištų ir tiesiog negali išlipti iš lovos? Nejau iš tikrųjų negana pasiųsti mokinio paklausti, kas atsitiko, jei išvis toks klausinėjimas reikalingas, nejau turėjo ateiti pats prokuristas, kad visai nekaltiems namiškiams parodytų, jog išaiškinti šį įtartiną atsitikimą gali tiktai jis? Ir labiau sujaudintas savo paties minčių, negu tvirtai apsisprendęs, Gregoras ryžtingai virstelėjo ir griuvo iš lovos. Į grindis trenkėsi smarkiai, tačiau didelio triukšmo nesukėlė. Jį prislopino kilimas, ir nugara pasirodė elastingesnė, negu Gregoras buvo manęs, todėl taip dusliai ir šlumštelėjo. Tiktai galvos nenusaugojo ir gerokai susitrenkė; iš pykčio ir skausmo jis ėmė sukioti ją į šalis ir trinti į kilimą.

– Tenai kažkas nukrito, – pasakė prokuristas kambaryje po kairei. Gregoras pabandė įsivaizduoti, ar negalėtų prokuristui kada nors kažkas panašaus nutikti kaip dabar jam; ir priėjo išvadą, kad galėtų, kodėl ne. Tuo tarpu pats prokuristas, tarsi šiurkščiai paneigdamas jo mintis, gretimame kambaryje žengė kelis žingsnius, girgždindamas savo lakuotus batus. Iš kito kambario, po dešinei, atsklido sesers šnibždesys:

– Gregorai, prokuristas atėjo.

– Žinau, – sumurmėjo Gregoras, bet garsiai, kad išgirstų sesuo, atsakyti nedrįso.

– Gregorai, – tarė tėvas kambaryje po kairei, atėjo ponas prokuristas pasiteirauti, kodėl tu neišvažiavai ankstyvuoju traukiniu. Mes nežinom, ką jam atsakyti. Be kita ko, jis nori su tavim pačiu pakalbėti. Tad prašau atidaryti duris. Jis jau atleis už netvarką.

– Labą rytą, pone Zamza, – maloniai šūktelėjo prokuristas.

– Jis blogai jaučiasi, – pasakė motina prokuristui, o tėvas, tebestovėdamas prie durų, paaiškino:

– Sūnus prastai jaučiasi, patikėkite manim, pone prokuriste! Dėl ko kitaip būtų praleidęs traukinį! Berniukui vien tiktai kontoros reikalai rūpi, daugiau niekas. Man kartais net pikta, kad vakarais niekur neina: štai kad ir dabar – net aštuonias dienas buvo mieste ir visus vakarus prasėdėjo namie. Gunkso pas mus prie stalo ir tyliai skaito laikraštį arba studijuoja tvarkaraščius. O laisvalaikiu mėgsta pjaustyti pjūkliuku. Andai, pavyzdžiui, per du tris vakarus išpjovė rėmelius; pamatysit, kokie jie gražūs; jie kabo jo kambaryje; jūs tuojau juos pamatysite, kai Gregoras atidarys duris. Aš, beje, džiaugiuosi, kad jūs atėjote, pone prokuriste; mes vieni nebūtume įstengę prikalbėti Gregorą, kad atidarytų duris; jis toks užsispyręs; ir jis tikrai prastai jaučiasi, nors rytą ir sakė, kad ne.

– Aš tuojau, – lėtai ir atsargiai ištarė Gregoras, bet net nekrustelėjo, kad nepraleistų nė žodžio.

– Aš ir nemanau kitaip, maloningoji ponia, – atsakė prokuristas, – tikėkimės, kad nieko rimta. Nors, kita vertus, turiu pasakyti, jog mes, verslo žmonės – laimė tai ar nelaimė, čia jau jūsų valia spręsti, – menkus negalavimus turim tiesiog pergalėti.

– Tai ar gali jau ponas prokuristas pas tave įeiti? – nekantriai paklausė tėvas ir vėlei pabeldė į duris.

– Ne, – atsakė Gregoras.

Kambaryje po kairei įsiviešpatavo nejauki tyla, o kitame, po dešinei, ėmė kūkčioti sesuo.

Kodėl sesuo neina pas juos? Ji, matyt, dar tiktai išlipusi iš lovos ir nepradėjusi rengtis. O kodėl ji verkia? Kad jis nesikelia ir neįleidžia prokuristo, kad gali prarasti vietą ir kad šefas vėl pateiks tėvams senas sąskaitas? Galbūt dėl to kol kas dar anksti graužtis. Gregoras dar čia ir visai neketina apleisti šeimos. Kol kas jis gulėjo ant kilimo, ir niekas, žinodamas jo būklę, negalėjo rimtai reikalauti, kad įsileistų prokuristą. O dėl tokio menko netakto, kurį vėliau nesunku bus kaip nors protingai pateisinti, jo iš darbo nieks neišvarys. Ir Gregorui atrodė, kad daug protingiau būtų jam dabar duoti ramybę, o ne įgristi verksmais ir įkalbinėjimais. Tiesa, jie nežino, kas jam yra, ir todėl taip atkakliai neatstoja.

– Pone Zamza, – sušuko prokuristas pakeltu balsu, – kas atsitiko? Jūs užsibarikadavote savo kambaryje, atsakinėjate tiktai „taip“ arba „ne“, verčiate tėvus be reikalo jaudintis ir nevykdote – aš tai sakau tik tarp kitko – savo pareigų, neįtikėtinai lengvabūdiškai nevykdote. Aš čia kalbu jūsų tėvų ir jūsų šefo vardu ir kuo rimčiausiai prašau tučtuojau viską paaiškinti. Aš nustebintas, aš nustebintas. Maniau, kad esate ramus, protingas žmogus, o jūs staiga pradėjote rodyti keisčiausius kaprizus. Šefas man, tiesa, užsiminė, kodėl jūs galėjote pavėluoti į traukinį,– kad neseniai gavote teisę inkasuoti, bet aš beveik galiu duoti garbės žodį, jog tai neteisybė. Bet dabar štai pamačiau jūsų nesuprantamus kaprizus ir praradau bet kokį norą jus užtarti. O jūsų padėtis ne tokia jau tvirta. Iš pradžių aš norėjau tai pasakyti jums vienam, bet kad taip be reikalo mane gaišinate, tai nematau reikalo to slėpti nuo jūsų gerbiamų tėvų. Paskutiniu metu jūs dirbote labai prastai, tiesa, metų laikas toks, kad didelio biznio nepadarysi, mes tai suprantame; bet tokio metų laiko, kai išvis nieko nepadaroma, nebūna, pone Zamza, neturi būti.

– Pone prokuriste, – sušuko Gregoras nebesivaldydamas ir iš susijaudinimo viską pamiršęs, – aš kaipmat, tučtuojau atidarau. Mane ištiko menkas negalavimas, silpnumo priepuolis, šit ir nepajėgiau atsikelti. Aš dar tebeguliu lovoje. Bet dabar man jau geriau. Kaip tik lipu iš lovos. Prašau valandėlę kantrybės! Man dar nelengva atsikelti. Bet jau gerai jaučiuosi. Ir kaip taip atsitinka! Vakar jaučiausi kuo puikiausiai, mano tėvai neduos meluoti, tiksliau, jau vakar vakare truputį nujaučiau, kad taip bus. Užteko vien į mane pasižiūrėti. Ir kodėl nieko nepasakiau kontoroj! Bet žmogus visada manai, kad įveiksi ligą neatgulęs. Pone prokuriste! Pagailėkite mano tėvų! Visi tie priekaištai, kuriuos man dabar išsakėte, neturi jokio pagrindo; aš anksčiau nė žodžio nesu girdėjęs, kad blogai dirbu. Jūs tikriausiai nematėte paskutinių mano užsakymų. Beje, aš išvažiuosiu aštuntos valandos traukiniu, tos kelios valandos man padėjo atgauti jėgas. Negaiškite, pone prokuriste; aš tuojau pats ateisiu į kontorą, malonėkite tai pasakyti šefui!

Skubiai berdamas žodžius ir beveik nesuvokdamas, ką šneka, Gregoras nesunkiai, matyt, jau įgudęs lovoje, prisiartino prie spintos ir bandė palei ją atsistoti piestu. Jis iš tiesų norėjo atidaryti duris, išeiti ir pakalbėti su prokuristu; jam rūpėjo sužinoti, ką pasakys jie, taip nekantravę, kai pamatys, kaip jis atrodo. Jeigu išsigąs, tai Gregorui nukris nuo pečių atsakomybės našta ir jis galės būti ramus. O jeigu jie į viską ramiai žiūrės, tai ir jam nebus ko jaudintis, tada iš tiesų galės paskubėjęs spėti į aštuntos valandos traukinį. Iš pradžių jis kelis kartus nuslydo nuo lygios spintos, bet galų gale sukaupė jėgas ir atsistojo; nors ir labai sopėjo apatinę kūno dalį, nekreipė į tai dėmesio. Paskui griuvo

ant netoli stovinčios kėdės atkaltės ir įsikibo į jos kraštus kojytėmis. Kartu susitvardė ir nutilo, nes kaip tik prabilo prokuristas.

– Ar jūs supratote bent žodį? – paklausė tas tėvų. – Tikiuosi, kad jis nesišaipo iš mūsų?

– Apsaugok viešpatie, – sušuko motina jau verkdama, – jis turbūt sunkiai serga, o mes jį kankinam. Grėte! Grėte! – šūktelėjo paskui.

– Ką, mama? – atsiliepė sesuo kitoje pusėje.

Jiedvi kalbėjosi per Gregoro kambarį.

– Tučtuojau lėk pas daktarą. Gregoras serga. Kuo greičiau atvesk daktarą. Ar girdėjai, kaip Gregoras kalba?

– Tai buvo ne žmogaus balsas, – pasakė prokuristas itin tyliai, ir po motinos riksmo jo žodžius visi labai aiškiai suprato.

– Ana! Ana! – šūktelėjo iš prieškambario virtuvėn tėvas ir suplojo rankomis, – tučtuojau atvesk šaltkalvį!

Ir abi merginos perbėgo šlamėdamos padurkais per prieškambarį – kada sesuo spėjo taip greitai apsirengti? – ir atlapojo buto duris. Kad jos užsitrenkė, nebuvo girdėti; matyt, paliko atdaras, taip visada, kai atsitinka didelė nelaimė.

Tuo tarpu Gregoras apsiramino. Jo žodžių kiti nebesuprato, o jam jie buvo aiškūs, aiškesni negu anksčiau, matyt, todėl, kad priprato ausis. Šiaip ar taip, namiškiai jau tikėjo, kad jam kažkas atsitiko, ir buvo pasiruošę padėti. Kaip greitai susigaudė motina su tėvu, ką pirmiausia reikia daryti. Jis vėl pasijuto kaip žmogus ir tikėjosi iš gydytojo ir šaltkalvio, gerai neskirdamas, ką kuris gali, netikėtos pagalbos. Kad per būsimus lemtingus pokalbius balsas būtų kuo aiškesnis, truputį krenkštelėjo, kas be ko, kuo tyliau, nes, galimas daiktas, ir krenkšėjo jau kitaip negu žmogus. Pats apie tai spręsti nebesiryžo. Šalimais esančiame kambaryje tuo tarpu tapo tylu tylu. Galbūt tėvai sėdėjo su prokuristu prie stalo ir kuždėjosi, o gal stovėjo prisiglaudę prie durų ir klausėsi.

Gregoras lėtai pasislinko su krėslu prie durų, atsistūmė nuo jo, griuvo ant durų, išsilaikė stačias – jo letenėlės buvo šiek tiek lipnios – ir taip valandėlę ilsėjosi. Paskui ėmėsi burna sukti spynoje esantį raktą. Deja, pasirodė, kad jis neturi dantų – kuo gi suimti raktą? – tiesa, žandikauliai buvo gan stiprūs; jais iš tiesų pajudino raktą, nekreipdamas dėmesio į tai, kad sau tuo pakenkė, mat iš burnos pasirodė rudas skystis, jis tekėjo ant rakto ir lašėjo ant grindų.

– Pasiklausykit, – tarė prokuristas gretimame kambaryje, – jis suka raktą.

Gregorui tai buvo didelis paskatinimas; bet visi turėjo jį paraginti, tėvas su motina irgi; „Žvaliau, Gregorai, – turėjo sušukti, – nepasiduok, kas tau ta spyna!“. Ir įsivaizduodamas, kad visos jo pastangos įdėmiai sekamos, jis iš visų jėgų, apie nieką kitą negalvodamas, įsikando raktą. Sukdamas raktą, jis trypinėjo apie spyną, laikydamasis stačias tiktai burna, jei reikėdavo, pakibdavo ant rakto arba spausdavo jį visu savo svoriu žemyn. Skambus pagaliau atšokusio atgal liežuvėlio trakštelėjimas tiesiog pažadino Gregorą. Atsipūtęs jis tarė sau: „Vadinasi, apsiėjau be šaltkalvio“, ir padėjo galvą ant rankenos, norėdamas visiškai atidaryti duris.

Kadangi durys atsidarė šitaip, tai joms jau gana plačiai prasivėrusi paties, Gregoro dar nebuvo matyti. Jam reikėjo lėtai ir labai atsargiai apsisukti apie vieną jų sąvarą, jei nenorėjo prieš pasirodydamas svetainėje nevykusiai žnektelėti ant nugaros. Jis buvo kaip tik užsiėmęs tuo sunkiu manevru ir neturėjo kada kreipti dėmesio į ką kita, tik

staiga išgirdo garsų prokuristo aiktelėjimą – panašų į vėjo šuorą – ir išvydo jį patį, kaip jis, stovėjęs arčiausiai durų, užsidengė ranka pražiotą burną ir lėtai atsitraukė atgal, tarsi stumiamas nematomos tolygios jėgos. Motina – nesivaržydama prokuristo, ji stovėjo svetainėje su išsidraikiusia po nakties, pasišiaušusia galva – pasižiūrėjo pirmiausia, susiėmusi ant krūtinės rankas, į tėvą, paskui žengė du žingsnius Gregoro link ir susmuko tarp savo išsiplaiksčiusių sijonų, nukardama ant krūtinės galvą. Tėvas, nutaisęs piktą veidą, sugniaužė kumštį, tarsi būtų norėjęs įstumti Gregorą atgal į jo kambarį, paskui sutrikęs apžvelgė svetainę, užsidengė rankom akis ir pravirko, net jo plati krūtinė drebėjo.

Gregoras visai net nėjo į kambarį, jis stovėjo atsirėmęs į iš vidaus užsklęstą durų pusę, ir namiškiai matė tiktai dalį jo kūno ir truputį į šoną pakreiptą galvą, žiūrinčią į juos. Į tą laiką smarkiai prašvito; kitoje gatvės pusėje jau galėjai įžvelgti priešais stovintį, be galo ilgą, tamsiai pilką namą – jame buvo ligoninė – su griežtai fasadą dalijančiais taisyklingais langais; lietus tebelijo, tačiau krito ant žemės dideliais, atskirai matomais lašais. Daugybė indų stovėjo ant stalo, nes pusryčius tėvas laikė svarbesniais už pietus ir vakarienę; skaitydamas įvairius laikraščius, jis pratęsdavo juos ligi kelių valandų. Kaip tik priešais ant sienos kabėjo Gregoro kariuomenės laikų nuotrauka, jis buvo su leitenanto uniforma, stovėjo uždėjęs ranką ant kardo rankenos, nerūpestingai šypsodamasis, visa savo povyza ir apranga reikalaujantis sau pagarbos. Durys į prieškambarį buvo praviros, ir pro jas Gregoras matė, kad buto durys taip pat neuždarytos, už jų buvo laiptų aikštelė ir žemyn vedantys laiptai.

– Dabar, – tarė Gregoras, puikiai suvokdamas, kad jis vienintelis išliko ramus, – aš tuojau apsirengsiu, susidėsiu kolekciją ir išvažiuosiu. Ar leisit, ar leisit man važiuoti? Štai, pone prokuriste, pats matote, kad aš nesiožiuoju ir mėgstu darbą; važinėti sunku, tačiau be to aš negalėčiau gyventi. Kurgi jūs einate, pone prokuriste? Kontoron? Taip? Ir viską ten kaip yra pasakysit? Būna momentų, kai negali dirbti, bet tada reikia prisiminti, kas žmogaus padaryta, ir turėti omenyje, jog paskui, pašalinus kliūtį, jis bus dar kruopštesnis ir uolesnis. Aš jaučiuosi labai skolingas šefui, jūs pats tai gerai žinote. Kita vertus, man rūpi tėvai ir sesuo. Mano padėtis nepavydėtina, bet kaip nors išsikapstysiu, pamatysit. Tik nesunkinkit mano padėties. Palaikykite kontoroj mano pusę! Komivojažierių niekas nemėgsta, aš žinau. Visi mano, kad jie bala žino kiek uždirba ir gyvena kaip dievo ausyje. Žmonės tai įsikala galvon ir nemano keisti nuomonės. Bet jūs, pone prokuriste, geriau viską matote negu kiti, atvirai šnekant, net geriau negu pats šefas, nes jis, kaip firmos savininkas, leidžiasi lengviau suklaidinamas savo tarnautojų nenaudai. Jūs puikiai žinote, kad komivojažierius, beveik nesirodantis firmoj ištisus metus, pasmerktas visokiems atsitiktinumams, jį lengva apkalbėti ir be pagrindo apšmeižti, o jis negali net apsiginti, nes nieko nežino apie apkalbas ir patiria jų pasekmes savo kailiu tiktai tada, kai pavargęs grįžta namo ir nesupranta nei už ką, nei kodėl baudžiamas. Pone prokuriste, neišeikite nepasakęs man nė žodžio, neparodęs, kad bent truputį mane suprantate! Bet prokuristas nusigręžė jau sulig pirmais Gregoro žodžiais ir žiūrėjo į jį atvėpęs lūpą pro trūkčiojantį petį. Gregorui kalbant jis nė akimirkos nestovėjo vietoje, vis traukėsi prie durų neišleisdamas Gregoro iš akių, bet labai pamažu, tarsi kas slaptas būtų uždraudęs jam išeiti iš kambario. Jis buvo jau beveik prieškambaryje ir taip staigiai žengė paskutinį žingsnį iš svetainės, jog atrodė lyg būtų nusideginęs padą. O laiptų aikštelėje taip iš tolo siekė dešine ranka turėklų, tarsi juos paliesti būtų tiesiog nežemiška palaima.

Gregoras suprato, kad prokuristo jokia mada negalima išleisti taip nusiteikusio, jeigu nenori galutinai susikompromituoti darbe. Tėvai to taip gerai nesuvokė; per tuos ilgus metus jie buvo spėję susidaryti nuomonę, kad Gregoras savo kontoroj apsidraudęs ligi gyvenimo galo, be to, jie buvo taip užsiėmę akimirkos rūpesčiais, kad visai neįstengė numatyti ateities. O Gregoras įstengė. Prokuristą reikėjo sulaikyti, nuraminti, įtikinti ir galų gale palenkti savo pusėn; juk nuo to priklausė Gregoro ir visų namiškių ateitis! Kad bent sesuo būtų čia! Ji protinga mergina, jau tada verkė, kai Gregoras ramiai gulėjo ant nugaros lovoje. Ir prokuristas, didis damų gerbėjas, tikrai būtų leidęsis jos palenkiamas; ji būtų uždariusi buto duris ir prieškambaryje išblaškiusi jam visą išgąstį. Bet sesers nebuvo, ir Gregoras turėjo veikti pats. Nė nepagalvojęs, ar sugebės vaikščioti ir kad jo kalbos tikriausiai vėl niekas nesupras, jis ėmė spraustis pro duris; norėjo prieiti prie prokuristo, jau stovinčio laiptų aikštelėje ir juokingai įsitvėrusio į laiptų turėklus; bet praradęs atramą tuojau nugriuvo ant savo daugelio kojyčių ir negarsiai šūktelėjo. Ir kaipmat pirmusyk tą rytą pasijuto gerai; kojytės pajuto tvirtą pagrindą; Gregoras patenkintas pastebėjo, kad jos kuo puikiausiai klauso, stengiasi nešti ten, kur jis nori, ir net patikėjo, kad visos kančios netrukus baigsis. Bet tą pačią akimirką, kai svyruodamas stabtelėjo netoli motinos, kaip tik priešais ją, motina staiga pašoko, nors atrodė nieko nei girdi, nei mato, ir suriko, atmetusi į šalį rankas, plačiai išskėtusi pirštus: „Gelbėkit, dėl dievo meilės, gelbėkit!“, palenkė galvą, tarsi norėtų geriau įsižiūrėti į Gregorą, bet kažkodėl be jokio reikalo ėmė trauktis atbula; pamiršo, kad užpakaly jos stovi padengtas stalas; tarsi per išsiblaškymą skubiai klestelėjo ant jo; ir atrodė visai nė nepastebi, kad greta jos iš apversto kavinuko stora čiurkšle ant kilimo liejasi kava.

– Mama, mama, – tyliai kalbėjo Gregoras ir žiūrėjo iš apačios į ją.

Prokuristas akimirką jam visai išgaravo iš galvos; o matydamas bėgančią kavą nesusivaldė ir kelis kartus čekštelėjo žandikauliais. Tada motina vėl sukliko, nušoko nuo stalo ir puolė į glėbį prie jos skubančiam tėvui. Bet Gregoras neturėjo kada domėtis tėvais; prokuristas jau lipo laiptais; pasidėjęs ant turėklų smakrą, paskutinįsyk atsigręžė. Gregoras įsibėgėjo, norėdamas jį kuo greičiau pasivyti; bet prokuristas, matyt, suprato jo ketinimus, nes šoko per kelis laiptelius ir dingo; „Ū!“ – dar sukliko, kad net per visą laiptinę nuaidėjo. Prokuristo pabėgimas, deja, visiškai išmušė iš pusiausvyros tėvą; kol kas jis elgėsi palyginti ramiai, o dabar, užuot vijęsis prokuristą arba bent jau netrukdęs Gregorui jį vytis, nutvėrė dešine ranka prokuristo lazdą, mat tas buvo palikęs ją ant krėslo sykiu su skrybėle ir apsiaustu, kaire nutraukė nuo stalo didelį laikraštį ir trypdamas kojomis, mojuodamas lazda ir laikraščiu ėmė varyti Gregorą į jo kambarį. Nepadėjo jokie Gregoro prašymai, jų niekas nė nesuprato, kad ir kaip nuolankiai jis sukiojo galvą, tėvas tiktai dar labiau trypė. Kitoj kambario pusėj motina dar atlapojo langą, nors lauke buvo vėsu, ir smarkiai persisvėrusi užsidengė rankom veidą. Pakilo didelis skersvėjis: langų užuolaidos ėmė pleventi, ant stalo sušlamėjo laikraščiai, keli nusklendė ant grindų, o tėvas atkakliai varė jį šnypšdamas kaip koks laukinis. Gregoras buvo dar neįgudęs trauktis atatupstas, jam tai išties sunkiai sekėsi. Jei tiktai būtų galėjęs apsigręžti, tai tuojau būtų atsidūręs savo kambaryje, bet bijojo, kad tėvas, jam nerangiai gręžiantis, neteks kantrybės, dar trenks lazda per nugarą arba galvą ir užmuš. Bet pagaliau Gregorui neliko nieko kita, nes baisėdamasis pastebėjo, kad traukdamasis atbulom net nesugeba laikytis krypties; tad ėmė gręžtis, be perstogės bailiai šnairuodamas į tėvą, labai stengėsi, o iš tikrųjų vos judėjo. Galimas daiktas, jog tėvas suprato jo gerus norus, nes netrukdė

ir net iš tolo lazdos galu padėjo. Bet ko jam taip nepakenčiamai šnypšti! Gregoras per tai visai prarado galvą. Jis buvo jau beveik apsigręžęs, bet suklaidintas tėvo šnypštimo susimėtė ir vėl trupučiuką atsigręžė atgal. Kai pagaliau laimingai atsidūrė prie durų, tai pasirodė, jog jo kūnas per platus, kad be niekur nieko pralįstų pro jas. Tėvui tokiam susijaudinusiam, žinoma, nė neatėjo į galvą atidaryti kitą jų pusę, kad Gregorui užtektų vietos. Jam rūpėjo tiktai kuo greičiau įvaryti Gregorą į jo kambarį. Jis nė už ką nebūtų laukęs, kol Gregoras atsistos piestu ir galbūt taip prasispraus pro duris. Tiktai varė Gregorą, tarsi jam nebūtų buvę jokių kliūčių, ir dar garsiau šnypštė; Gregoras už nugaros girdėjo jau visai nebe tėvo balsą; dabar jau nebuvo kada juokauti, ir Gregoras – kas bus, tas bus – ėmė spraustis pro duris. Viena jo kūno pusė pakilo, jis visas persikreipė, nusibrozdino šoną, ant baltų durų liko bjaurios dėmės, netrukus visai įstrigo ir vienas nebūtų įstengęs nė krustelėti, kojytės vienoj pusėj drebėdamos kabojo ore, kitoj skaudžiai prispaustas prie grindų, – tada tėvas iš užpakalio smarkiai riūktelėjo padarydamas galą visoms kančioms, ir jis visas kruvinas lėkte įlėkė savo kambarin. Durys buvo užtrenktos su lazda, ir pagaliau viskas nutilo.

II

Tiktai temstant Gregoras pabudo iš slogaus, panašaus į alpulį miego. Jis, be abejonės, būtų ir pats pabudęs netrukus, nes buvo pakankamai pailsėjęs ir išsimiegojęs, tačiau jam pasirodė, tarsi būtų išgirdęs greitus žingsnius ir atsargiai uždarant prieškambario duris. Gatvės žibintai vietomis buvo blyškiai nušvietę kambario lubas ir baldų viršų, tik apačioje, pas Gregorą, buvo tamsu. Nevikriai grabaliodamasis aplink čiuptuvais, kuriuos tik dabar įvertino, jis atsargiai ėmė slinkti durų link, mat norėjo pažiūrėti, kas ten atsitiko. Kairį šoną juto kaip ištisą, nemaloniai veržiantį randą, o dvi eilės kojų žengė nelygiai. Beje, viena kojytė per rytmečio įvykius buvo smarkiai sužeista – tiesiog stebuklas, kad tiktai viena, – ir kaip negyva vilkosi žeme.

Atsidūręs prie durų suprato, kas jį tenai atviliojo – ogi maisto kvapas. Mat čia stovėjo dubuo, pripiltas saldaus pieno, kuriame plaukiojo baltos duonos gabaliukai. Iš džiaugsmo jis vos nesusijuokė, nes buvo dar labiau išalkęs negu rytą, ir tuojau beveik ligi pat akių panardino galvą į pieną. Tačiau greitai nusivylęs atsitraukė atgal; trukdė nubrozdintas kairys šonas – gerti jis galėjo tik traukdamas į save visu kūnu, – be to, ir pats pienas jam nepatiko, nors paprastai jį su malonumu gerdavo, todėl sesuo jo ir buvo pripylusi; ir Gregoras beveik su pasibjaurėjimu nusigręžė nuo dubens ir nušliaužė atgal į vidurį kambario.

Svetainėje, kaip Gregoras matė pro durų plyšį, degė dujos, tačiau nebuvo girdėti nė garso, nors tuo metu tėvas buvo įpratęs balsiai skaityti motinai, o kartais ir seseriai, vakarinį laikraštį. Matyt, tokie skaitymai, apie juos sesuo vis pasakodavo ir rašydavo, pastaruoju metu buvo išėję iš mados. Bet ir šiaip niekas net nekrebždėjo, nors namuose tikrai kažkas buvo. „Kaip tyliai jie gyvena“, – pamanė Gregoras ir, pastirai spoksodamas priešais save į tamsą, pajuto didelį pasididžiavimą, kad jo dėka tėvai ir sesuo taip gyvena ir turi tokį puikų butą. O kas, jeigu visai tai ramybei ir gerovei atėjo šiurpi pabaiga?

Kad neapimtų tokios mintys, Gregoras ėmė ropinėti po kambarį.

Kartą per tą ilgą vakarą vienos šoninės durys, o paskui ir kitos, truputį prasivėrė, bet greitai vėl užsidarė; kažkas, matyt, norėjo įeiti, bet paskui suabejojo, ar verta. Gregoras sustojo priešais pat svetainės duris, pasiryžęs kaip nors įsivilioti tą dvejojantį svečią –

arba bent sužinoti, kas jis; bet durų daugiau niekas neatidarė, ir Gregoras veltui laukė. Rytą, kai durys buvo užrakintos, pas jį veržėsi visi, o dabar, kai jis vienas atrakino, o kitos dieną apskritai buvo nerakinamos, niekas daugiau nėjo, ir raktai buvo įkišti kitoj pusėj.

Šviesa svetainėje užgeso tiktai vėlai naktį, ir tada jis suprato, kad tėvai ir sesuo ligi tol negulė, mat aiškiai girdėjo, kaip visi trys išsivaikščiojo ant galų pirštų. Dabar ligi pat ryto pas jį tikrai niekas neateis, taigi turės daug laiko ramiai apgalvoti, kaip toliau gyventi. Tačiau jį gąsdino aukštas tuščias kambarys, kuriame gulėjo prisiplojęs prie grindų, ir jis niekaip nesuprato, iš kur ta baimė, – juk tai tas pats kambarys, kur gyvena jau penkeri metai... ir beveik nesąmoningai, truputį gėdindamasis jis nubėgo ir palindo po kanapa; nors čia iš viršaus truputį spaudė nugarą ir negalėjo pakelti galvos, tuojau pasijuto geriau ir tiktai pasigailėjo, kad jo kūnas per platus ir neišsitenka visas po kanapa. Tenai jis išbuvo visą naktį; ją praleido pusiausnūda, vis atsibusdamas nuo alkio, o iš dalies ir nuo nerimo ir neaiškių vilčių, bet galų gale priėjo prie išvados, kad kol kas reikia elgtis ramiai ir kantrybe, supratingumu palengvinti namiškių dalią ir pripratinti juos prie dabartinės savo būklės.

Jau anksti rytą, buvo dar beveik naktis, Gregorui pasitaikė proga išbandyti savo valios ir ką tik priimtų sprendimų galią, mat iš prieškambario duris atidarė beveik visiškai apsirengusi sesuo ir įsitempusi pažvelgė vidun. Ji aptiko jį ne iškart, o pastebėjusi po kanapa – dieve, jis juk turėjo kur nors būti, negalėjo pabėgti,– taip išsigando, kad nesusivaldė ir užtrenkė duris. Bet, tarsi pasigailėjusi tokio savo elgesio, netrukus jas pravėrė ir įėjo ant pirštų galų tarsi pas sunkų ligonį ar svetimą žmogų. Gregoras gulėjo truputį iškišęs galvą iš po kanapos ir stebėjo ją. Ar pamatys, jog jis nelietė pieno, ir susipras atnešti kitokio maisto, kuris jam labiau tiktų? Jeigu ne, tai jis greičiau mirs iš bado, negu tai parodys, nors tiesiog magėte magėjo išlėkti iš po kanapos, pulti seseriai po kojų ir paprašyti ko nors gardaus. Bet sesuo tuojau sustojusi pamatė pilną dubenį ir nustebo, aplink jį buvo tiktai truputį prilaistyta, greit paėmė jį, tiesa, ne plikom rankom, o su skuduru, ir išnešė. Gregorui labai rūpėjo, ką jinai atneš vietoj pieno, ir jis visaip tai svarstė. Bet niekada nebūtų įspėjęs, ką seseriai pašnibždės gerumas. Norėdama išbandyti jo skonį, ji atnešė ant seno laikraščio įvairiausio maisto – senų apipuvusių daržovių, nuo vakarienės likusį kaulą, apipiltą sustingusiu baltuoju padažu, kelias razinas ir migdolus, sūrio, prieš dvi dienas Gregoro apskelbto nevalgomu, sudžiūvusios duonos luistelį, sviestu apteptą duonos riekę, kitą apteptą sviestu ir pabarstytą druska. Be to, pastatė vandens, įpylusi Gregorui, matyt, visam laikui skirtan dubenin. Ir suvokdama, kad Gregoras prie jos nelies maisto, skubiai išėjo ir net užrakino duris, duodama Gregorui suprasti, jog jis gali daryti ką tinkamas. Gregorą kojytės kaipmat nunešė prie valgio. Beje, jo žaizdos, matyt, jau visai užgijo, nes jis nieko nebejautė, ir jis nusistebėjo tuo, prisiminęs, jog daugiau kaip prieš mėnesį truputį įsipjovė pirštą, o užvakar žaizda tebesopėjo. „Gal aš pasidariau nebe toks jautrus?“ pamanė jis jau godžiai čiulpdamas sūrį, prie jo jį daug labiau traukė negu prie kito maisto. Paeiliui, iš pasitenkinimo net ašarodamas, jis sudorojo sūrį, daržoves ir padažą; šviežias maistas nepatiko, jis negalėjo pakęsti jo kvapo ir net nusitempdavo atokiau tai, ką valgė. Jis buvo jau seniai viską sudorojęs ir aptingęs gulėjo toj pačioj vietoj, kai sesuo, duodama ženklą pasitraukti, lėtai pasuko raktą. Jis tuojau pakilo, nors buvo jau beveik užsnūdęs, ir vėl nubėgo po kanapa. Tačiau turėjo labai tvardytis, kad pratūnotų ten, kol sesuo bus kambaryje, mat gausiai prisikirtus kūnas

suapvalėjo, ir jis vos kvėpavo. Vis pritrūkdamas kvapo, mažumą išsprogusiomis nuo spaudimo akimis žiūrėjo, kaip nieko nesupratusi sesuo sušlavė šluota ne tiktai likučius, bet ir nepaliestą maistą, tarsi jis daugiau niekam netiktų, skubiai viską sumetė į kibirėlį, uždengė jį mediniu dangčiu ir viską išnešė. Vos tiktai ji nusigręžė, Gregoras tuojau išlindo iš po kanapos, išsitiesė ir atsipūtė.

Taip gaudavo valgyti kasdien, vienąsyk rytą, kai tėvai ir tarnaitė dar miegodavo, ir kitąsyk po bendrų pietų, mat tada tėvai taip pat valandėlę nusnūsdavo, o tarnaitę sesuo kur nors išsiųsdavo. Žinoma, ir tėvai nenorėjo, kad Gregoras numirtų iš bado, bet, matyt, apie jo maitinimą galėjo tik girdėti, ir sesuo tikriausiai norėjo patausoti jų sveikatą, nes graužaties ir taip užteko.

Kokia dingstim namiškiai tą pirmą rytą išprašė iš namų gydytoją ir šaltkalvį ir ką jiems pasakė, Gregoras taip ir nesužinojo, mat nesuprasdami jo kalbos, tėvai ir net sesuo nė nepamanė, kad jis supranta kitus, todėl, atėjus į kambarį seseriai, girdėdavo vien jos tarpais ištrūkstančius atodūsius ir šventųjų vardus. Tik vėliau, kai ji truputį prie jo priprato – apie visišką pripratimą, žinoma, negalėjo būti nė kalbos,– Gregoras kartais nugirsdavo vieną kitą žodį, ištartą malonesniu balsu arba bent jau panašiai.

– Šiandien jam buvo skanu, – sakydavo, kai Gregoras gerokai sukirsdavo, o kai beveik viską palikdavo, ilgainiui tai ėmė vis dažniau kartotis, ji tardavo beveik su liūdesiu:

– Va ir vėl nieko nelietė.

Nors ir negalėdamas nieko tiesiogiai sužinoti, Gregoras kartais kai ką nuklausydavo ir, kurioj nors pusėj išgirdęs balsus, tuojau bėgdavo prie durų ir prisiplodavo prie jų visu kūnu. Iš pradžių beveik visos kalbos kaip nors liesdavo jį. Dvi dienas, susėdę prie stalo valgyti, namiškiai tarėsi, ką dabar reikėtų daryti; bet ir šiaip kalbėdavo vis ta pačia tema, nes namuose visąlaik būdavo bent jau dviese, matyt, niekas nenorėdavo likti vienas, o butą juk reikėjo kam nors prižiūrėti. Tarnaitė dar pačią pirmą dieną, – neaišku, ką ir kiek ji žinojo, – atsiklaupusi pasiprašė motinos tučtuojau atleidžiama ir kai paskui po penkiolikos minučių atsisveikino, tai su ašaromis dėkojo už atleidimą kaip už didžiausią geradarystę ir visai net neprašyta visais šventaisiais prisiekė, kad niekam nė žodžiu neprasitarsianti.

Tad seseriai su motina dabar teko užsiimti virimu; kas be ko, vargas nedidelis, nes beveik niekas nevalgė. Gregoras vis girdėdavo, kaip vienas kuris veltui ragindavo kitą valgyti, o ir atsakymas būdavo tiktai toks: „Ačiū, man jau gana“ arba panašus. Gerti taip pat, matyt, nieko negerdavo. Kartais sesuo paklausdavo tėvo, ar jis nenorįs alaus, ir nuoširdžiai siūlydavosi parnešti, bet tėvas tylėdavo, ir ji, kad išsklaidytų bet kokias dvejones, sakydavo galinti pasiųsti alaus kiemsargio žmoną, tada tėvas pagaliau ryžtingai tardavo: „Ne!“, ir apie tai daugiau nebūdavo kalbama.

Jau pačią pirmą dieną tėvas motinai ir seseriai atskleidė finansinę šeimos padėtį. Jis vis pakildavo nuo stalo ir atnešdavo iš mažo namų seifo, kuris buvo likęs po bankroto, ištikusio šeimą prieš penkerius metus, kokį nors dokumentą ar užrašų knygelę. Gregoras girdėjo, kaip jis atrakindavo ir radęs ieškomą daiktą vėl užrakindavo sudėtingą spyną. Jo aiškinimai tam tikra prasme buvo pirmas linksmas dalykas, kurį Gregoras išgirdo, atsidūręs savo kalėjime. Jis manė, kad tėvui po bankroto nieko neliko, bent jau nebuvo girdėjęs tėvą priešingai sakant, tiesa, jis pats apie tai niekada nesiteiravo. Gregorui tada rūpėjo padaryti viską, kad šeima kuo greičiau pamirštų ištikusią nelaimę, atėmusią visiems bet kokias viltis. Tad su didžiuliu įkarščiu kibo tuomet į darbą ir beveik

per naktį iš menko prekijo virto solidžiu, daug geriau uždirbančiu komivojažieriumi, ir tuojau tai pademonstravo gausiai apkraudamas maistu stalą ir tuo labai nustebindamas namiškius. Tai buvo puikus metas, daugiau niekada, bent jau su tokiu blizgesiu, nepasikartojęs, nors Gregoras paskui ėmė uždirbti tiek pinigų, kad galėjo padengti ir padengdavo visas šeimos išlaidas. Mat visi su tuo apsiprato, tiek namiškiai, tiek pats Gregoras, pinigus jie priimdavo su dėkingumu, ir duodavo jis noriai, tačiau pirmykštė šiluma dingo. Tiktai sesuo liko Gregorui artima, ir jis slapčiomis tikėjosi ją, vienintelę šeimoje mėgstančią muziką ir gražiai griežiančią violončele, kitais metais leisti į konservatoriją, nors tai brangiai kainuos ir pinigų reikės daugiau prasimanyti. Gregorui būnant namie, juodu su seserimi dažnai minėdavo konservatoriją, bet visada tiktai kaip gražią svajonę, apie kurios išsipildymą nėra nė ko galvoti, tėvai, beje, net nenorėdavo klausyti tokių užuominų; bet Gregoras buvo visai rimtai nusprendęs išmokslinti seserį ir ketino tai iškilmingai paskelbti per Kalėdas.

Tokios dabar visai nereikalingos mintys sukdavosi jo galvoje, kai pasistojęs ir prisiplojęs prie durų klausydavosi, kas už jų kalbama. Kartais jis iš nuovargio net neįstengdavo klausytis ir užsimiršęs bumpteldavo galva į duris, bet tuojau vėl susigriebdavo, nes ir tas menkas bilstelėjimas būdavo išgirstamas, ir visi nutildavo.

– Ką jis ten vėl išdarinėja, – tardavo tėvas po valandėlės, tikriausiai atsigręžęs į duris, paskui nutrūkęs pokalbis pamažu vėl imdavo tekėti savo vaga.

Gregoras dabar jau gerai žinojo – tėvas aiškindamas paprastai po kelis kartus kartodavo tą patį, nes ir pats tuos dalykus buvo primiršęs, o ir motina ne išsyk viską suprasdavo, – kad ir kiek nelaimių jie patyrė, truputis senų laikų turto vis dėlto išliko ir į tą laiką šiek tiek priaugo procentų. Ir iš tų pinigų, kuriuos Gregoras parnešdavo namo kas mėnesį – sau jis pasilikdavo tiktai kelis guldenus, – susikaupė nedidelis kapitalas, nes jų visų neišleisdavo. Gregoras už savo durų pritariamai linkčiodavo galvą ir džiaugdavosi tokiu netikėtu apdairumu ir taupumu. Kas be ko, tais likusiais pinigais jis būtų galėjęs sumokėti šefui dalį tėvo skolos ir greičiau atsisakyti tos vietos, bet dabar, be abejonės, buvo geriau taip, kaip padarė tėvas.

Tačiau pinigų nebuvo tiek daug, kad šeima galėtų gyventi, tarkim, iš procentų; jų užteko metams, dvejiems, tačiau tik tiek. Tokios sumos geriausia neliesti ir laikyti pasidėjus bėdai; o pragyvenimui reikėjo uždirbti. Tėvas buvo sveikas, bet senas žmogus, jau penkeri metai niekur nedirbo ir negalėjo kažin ko tikėtis. Per tuos penkerius metus, per savo pirmas sunkaus, nesėkmingo gyvenimo atostogas, jis apaugo taukais ir prarado paslankumą. Bet nejau eis dirbti sena, serganti astma motina, jai sunku net per kambarį pereiti, ir ji kas antrą dieną praleisdavo ant sofos prie praviro lango? Arba sesuo, jai juk tiktai septyniolika, ir ji dar vaikas. Ligi šiol Grėtė išmanė vien gražiai rengtis, ilgai miegoti, padėti namuose, nekaltai pramogauti ir griežti violončele. Kai prasidėdavo kalbos, kad kažkam reikia dirbti, Gregoras iš pradžių visada atšlydavo nuo durų ir griūdavo ant šalimais stovinčios vėsios odinės sofos, nes jam pasidarydavo karšta iš gėdos ir liūdesio.

Jis dažnai ten gulėdavo per naktis, nesudėdamas bluosto ir valandų valandas skrebindamas odą. Arba nepatingėdavo prisistumti prie lango krėslą, paskui įsiropšdavo į jį ir rymodavo ant palangės galbūt vien iš įpratimo, prisimindamas, kaip gera būdavo anksčiau žiūrėti pro langą. Mat sulig kiekviena diena vis neaiškiau matė net panosėje esančius daiktus; priešais stūksančios, anksčiau tokios įgrisusios ligoninės dabar išvis nebematydavo, ir jeigu nebūtų žinojęs, kad gyvena tylioje, bet gan miestiškoje Šarlotės

gatvėje, tai, galimas daiktas, būtų įsivaizdavęs, jog už lango dykvietė, kur pilkas dangus susilieja krūvon su pilka žeme. Pastabiai seseriai užteko tiktai du kartus pamatyti krėslą prie lango, ir ji kiekvienusyk, sutvarkiusi kambarį, pastatydavo jį tenai ir net palikdavo pravirą langelį.

Kad Gregoras būtų bent galėjęs pakalbėti su seserim ir už viską jai padėkoti, jam būtų buvę daug lengviau, o dabar dėl jos paslaugumo jis net kentėjo. Sesuo, tiesa, kiek įmanydama stengėsi neparodyti, jog jai nemalonu slaugyti Gregorą, ir jai, žinoma, kuo toliau, tuo geriau tai sekėsi, bet ir Gregoras ilgainiui ėmė geriau viską suprasti. Jau pats jos pasirodymas jam būdavo baisus. Vos įeidavo, net neuždariusi durų, nors šiaip labai stengdavosi nuslėpti nuo tėvų, kas dedasi Gregoro kambaryje, tuojau bėgdavo prie lango, skubiai atlapodavo jį, tarsi tuoj tuoj užtrokš, ir valandėlę stovėdavo giliai kvėpuodama ir nepaisydama šalčio. Taip ji gąsdindavo Gregorą dusyk per dieną; visą tą laiką jis drebėdavo po kanapa, puikiai suprasdamas, kad ji tikrai nelakstytų ir nesitrankytų, jeigu įstengtų ištverti neatidariusi lango.

Praėjus jau gal mėnesiui nuo Gregoro pavirtimo ir seseriai jau apsipratus su jo išvaizda, sykį ji atėjo truputį anksčiau negu visada ir rado Gregorą dar tebežiūrintį pro langą, sustingusį ir išties baisų. Gregoras nebūtų nustebęs, jeigu Grėtė būtų palaukusi už durų, nes jis trukdė jai iškart atidaryti langą, tačiau ji ne tik neįėjo, bet netgi atšoko atgal ir užtrenkė duris; pašalinis žmogus galėjo pagalvoti, kad Gregoras jos tykojo norėdamas įkąsti. Gregoras, žinoma, tuojau pasislėpė po kanapa, bet jam teko laukti sesers ligi pietų, o atėjusi ji buvo daug neramesnė negu paprastai. Iš to jis suprato, kad ji vis dar negali į jį žiūrėti ir niekada negalės, ir kad jai reikia labai tvardytis, kai mato nors ir jo kūno krištelį, kyšantį iš po kanapos. Norėdamas ją nuo to apsaugoti, vieną dieną jis ant nugaros atnešė lininę maršką ir užtiesė ja kanapą – keturias valandas tam paaukojo, – nuleido kraštą lig pat žemės, kad sesuo net pasilenkusi jo nematytų. Jeigu jai būtų pasirodę, kad tos marškos nereikia, būtų galėjusi ją nuimti, mat Gregoras, aišku, nenorėjo visai atsiskirti, bet ji nelietė marškos, ir Gregorui net dingojos, jog sugavo dėkingą jos žvilgsnį, kai sykį atsargiai pakelė galva marškos kraštą, norėdamas pažiūrėti, kaip seseriai patinka nauja tvarka.

Per pirmas dvi savaites tėvai vis nesiryžo ateiti pas Gregorą, ir jis dažnai girdėdavo, kaip jie giria seserį, nors ligi tol paprastai bardavo vadindami ją nieko doro nenusitveriančia mergiščia. O dabar dažnai abu laukdavo prie Gregoro kambario, kai sesuo tvarkydavosi viduje, ir vos tiktai ji išeidavo, prašydavo papasakoti, kas dedasi kambaryje, ką Gregoras valgė, kaip jis šįsyk elgėsi, galbūt ji pastebėjusi, kad brolis bent kiek taisosi. Beje, motina ruošėsi gangreit aplankyti Gregorą, bet tėvas su seseria ją vis atkalbinėjo, ir jis visiškai pritarė jų protingiems žodžiams. Vėliau ją reikėdavo jau jėga laikyti, ir kai motina šaukdavo; „Leiskite mane pas Gregorą, jis juk mano nelaimingas sūnus! Nejau nesuprantat, kad man reikia jį pamatyti?“, Gregoras manydavo, kad galbūt visai neblogai būtų, jeigu motina užeitų, ne kiekvieną dieną, žinoma, bet, tarkim, kartą per savaitę galėtų; ji juk viską daug geriau supranta negu sesuo, kuri, kad ir kaip narsiai laikosi, vis dėlto yra tiktai vaikas ir, ko gero, galbūt vien iš vaikiško lengvabūdiškumo užsikrovė ant pečių tokią sunkią naštą.

Gregoro noras pamatyti motiną greitai išsipildė. Dieną jis vien iš pagarbos tėvams nesirodydavo prie lango, o tų kelių kvadratinių metrų grindų jam nelabai užteko, net naktį ramiai išgulėti būdavo sunku, apetitas netrukus visai pagedo, tad neturėdamas ką veikti

įprato ropinėti sienomis ir lubomis. Ypač jam patiko laikytis ant lubų; tai buvo kas kita, negu gulėti ant žemės; čia kvėpuoti lengviau; kūnas maloniai virpėjo; ir, apimtas beveik laimingo užsimiršimo, kurį jusdavo tenai viršuje, jis kartais pasileisdavo ir šlepteldavo ant grindų. Bet dabar, žinoma, jis jau visai kitaip valdė kūną, ir jam nieko neatsitikdavo net iš taip aukštai nukritus. Sesuo greitai pastebėjo tą naują Gregoro pramogą – ropinėdamas jis vietomis palikdavo ant sienų savo klijų,– ir įsikalė galvon, kad reikia išnešti iš kambario baldus, visų pirma spintą ir rašomąjį stalą. Bet viena ji nepajėgė to padaryti; prašyti pagalbos tėvo nedrįso; tarnaitė tikrai nebūtų padėjusi, mat toji maždaug šešiolikos metų mergiščia, nors ir liko išėjus virėjai, pasiprašė leidimo virtuvę visada laikyti užrakintą ir atidaryti duris tiktai pabeldus; tad seseriai, kai tėvas išėjo į miestą, teko kviestis talkon motiną. Toji džiugiai šaukdama sutiko, bet priėjusi prie Gregoro durų tuojau nutilo. Sesuo, žinoma, pirma pasižiūrėjo, ar kambaryje tvarka; tiktai tada leido motinai įžengti. Gregoras buvo kuo skubiausiai visai pritraukęs maršką prie grindų ir dar labiau sugarankščiavęs, dabar ji išties atrodė atsitiktinai užmesta ant kanapos. Jis šįkart net nežiūrėjo paslapčiom iš po jos; jam užteko to, kad motina pagaliau atėjo.

– Eikš, jis pasislėpęs, – pasakė sesuo ir, matyt, įvedė motiną už rankos. Gregoras girdėjo, kaip tuodvi silpnos moterys ėmė judinti iš vietos sunkią spintą, kaip sesuo iš paskutiniųjų tąsėsi ir neklausė motinos, nuogąstaujančios, kad ji nepatrūktų. Juodvi plušėjo labai ilgai. Ir po kokių penkiolikos minučių motina pasakė, kad spintą galbūt vis dėlto geriau palikti, nes ji per sunki, iki tėvui ateinant jos nesusitvarkysiančios, o nustūmusios ją į vidurį kambario, visai užtversiančios Gregorui kelią, be to, dar neaišku, ar Gregorui patiks, jei jos išnešiančios baldus. Ji mananti kaip tik priešingai; tiesiog negalinti žiūrėti į plikas sienas; ir Gregoras tikriausiai negalės, juk jis pripratęs prie savo baldų, ir todėl prastai jausis tuščiame kambaryje.

– Ir ar neatrodys, – pridūrė motina labai tyliai, nors ir taip kalbėjo beveik pašnibždomis, tarsi norėdama, kad nežinia kur esąs Gregoras net negirdėtų jos balso, mat buvo tikra, jog jis nieko nesupranta, – ir ar neatrodys, kad išnešdamos baldus atsisakom bet kokios vilties ir be gailesčio numojam į jį ranka? Man atrodo, kad bus geriausia, jei paliksim kambarį tokį, koks buvo, kad Gregoras, kai sugrįš pas mus, viską rastų po senovei ir lengviau pamirštų tą nelemtą metą.

Klausydamasis motinos kalbos Gregoras pamanė, kad per tuos du mėnesius, kai nebendrauja su žmonėmis, nuo monotoniško gyvenimo jam, matyt, apsidrumstė protas, nes kaip kitaip paaiškinti, kodėl norėjo, kad kambaryje nebeliktų baldų. Nejau iš tiesų jam patiks, jei šiltas, paveldėtais baldais jaukiai apstatytas kambarys virs ola, kur galės visur netrukdomas ropinėti ir per tai greičiau visai pamirš savo žmogišką prigimtį? Gal jau dabar ją primiršęs ir tiktai seniai negirdėtas motinos balsas tarsi pažadino iš miego. Nieko nereikia išnešti; tegu viskas lieka; baldai jam reikalingi; kai jie kambaryje, jis geriau jaučiasi, tegu ir negali laisvai ropinėti, tai nieko nekenkia, o tik į naudą.

Sesuo, deja, manė kitaip; ji buvo įpratusi, ir reikia pripažinti ne be pagrindo, tėvams rodytis geriau nusituokianti apie Gregoro reikalus, šit ir dabar motinos žodžių paakinta, sakė, kad reikia išnešti ne tik spintą ir rašomąjį stalą, kaip iš pradžių buvo maniusi, bet ir visus kitus baldus, išskyrus kanapą. Ir nepasakysi, kad taip darė vien iš vaikiško užsispyrimo ir apimta pastaruoju metu netikėtai ir sunkiai įgyto ryžto, – ji iš tikrųjų pastebėjo, kad Gregorui reikia daug vietos, o baldai, jos nuomone, jam tiktai kliudė. Beje, tokio amžiaus merginos didelės romantikės, ir Grėtė galėjo susigundyti net pakenkti

Gregorui, kad paskui dar labiau jam aukotųsi, nes į kambarį plikom sienom vargu ar išdrįs kas nors kitas įeiti.

Tad ji nesileido motinos perkalbama, o ta nerimo ir apstatytame kambaryje. Netrukus motina visai nutilo, ir jos abi kibo stumti iš kambario spintos. Be spintos Gregoras, žinoma, apsieis, tačiau rašomasis stalas tegu lieka. Ir vos tiktai moterys pūkšdamos išstūmė spintą iš kambario, jis tuojau iškišo galvą iš po kanapos, norėdamas apsižiūrėti, kaip galėtų atsargiai ir kuo švelniau joms sukliudyti. Deja, į kambarį pirma grįžo motina, mat Grėtė svetainėje apkabinusi viena stumčiojo spintą, žinoma, neįstengdama pajudinti iš vietos. Gregoras pamanė, kad nepripratusi prie jo išvaizdos motina gali siaubingai išsigąsti, todėl greitai smuko atbulas kuo giliau po kanapa ir netyčia truputį pajudino ant kanapos priekio užmestą maršką. To užteko, kad atkreiptų motinos dėmesį. Ji stabtelėjo, valandėlę pastovėjo kaip nudiegta ir grįžo pas Grėtę.

Gregoras visąlaik tikino save, kad nieko ypatinga čia nevyksta, tik perstatomi baldai, vis dėlto, kaip netrukus turėjo prisipažinti, moterų vaikštinėjimas, jų negarsūs šūksniai, baldų stumdymas jį labai erzino, atrodė, jog aplinkui didžiausias triukšmas, ir nors labai stengėsi įtraukti galvą ir kojas, visas spaudėsi prie žemės, juto, jog ilgai taip neištvers. Jos kraustė jo kambarį; gabeno iš jo viską, kas jam miela; spintos, kur buvo jo pjūkliukas ir kiti įrankiai, jau nebėr; šit jau klibino į grindis tvirtai įaugusį rašomąjį stalą, prie kurio sėdėjo studijuodamas prekybą, mokydamasis gimnazijoje ir pradžios mokykloje, – dabar jau išties nėra kada svarstyti, ar gerai, ar blogai jos daro, iš nuovargio jau pritilusios, vien tiktai sunkiai trypdamos kojomis.

Ir jis išlindo – motina su seserimi kaip tik stovėjo gretimame kambaryje atsirėmusios į rašomąjį stalą ir ilsėjosi, – pabėginėjo į šalis, nežinodamas, ką pirmiausia gelbėti, paskui pastebėjo ant sienos kailiais apsidariusios damos portretą, greitai užsiropštė į viršų ir prisiplojo prie stiklo, maloniai vėsinančio įkaitusį pilvą. Bent jau to paveikslo, Gregoro visiškai uždengto kūnu, dabar jau niekas nepaims. Jis atsuko galvą į svetainės duris, kad matytų grįžtančias moteris.

Jos ilgai negaišo ir netrukus vėl pasirodė; apkabinusi motiną per liemenį, Grėtė beveik nešė ją.

– Tai ką dabar gabenam? – tarė Grėtė ir apsidairė.

Čia jos žvilgsnis susitiko su prie sienos prisiplojusio Gregoro žvilgsniu. Ji susitvardė, matyt, dėl motinos, palenkė prie jos galvą, kad ta nieko nematytų, ir drebančiu balsu pasakė nei šį, nei tą:

– Grįžtam dar trupučiuką į svetainę.

Gregoras suprato seserį, – nuves saugion vieton motiną, o paskui nuvarys nuo sienos jį. Ką gi, tegu pabando! Jis tupės ant savo paveikslo ir neatiduos jo. Greičiau jau šoks Grėtei ant galvos.

Tačiau motina tiktai dar labiau sunerimo, ji žengė žingsnį į šalį, išvydo milžinišką rudą dėmę ant gėlėtų tapetų, net nespėjusi suvokti, jog tai Gregoras, sukliko garsiu, kimiu balsu: „O dieve, dieve!“, griuvo išskėtusi rankas, tarsi atsisakydama visko, ant kanapos ir taip sustingo.

– Gregorai! – sušuko sesuo, iškėlusi kumštį ir įsmeigusi į jį piktą žvilgsnį.

Tai buvo pirmas kartas po pavirtimo, kai kreipėsi tiesiogiai į jį. Ji išbėgo į gretimą kambarį atsinešti kokios nors gaivinančios esencijos apalpusiai motinai; Gregoras irgi norėjo pagelbėti – paveikslas nepabėgs, – bet užgaišo, nes buvo stipriai prilipęs prie sti-

klo ir turėjo jėga atplėšti letenėles; paskui jis taip pat išbėgo į gretimą kambarį, tarsi būtų galėjęs, kaip anksčiau, seseriai ką nors patarti, tačiau tiktai veltui karksojo jai už nugaros ir dar išgąsdino, kai besirausdama tarp visokiausių buteliukų atsigręžė; vienas buteliukas nukrito ant grindų ir sudužo; jo skeveldra įsmigo Gregorui į galvą, ant jo šliūkštelėjo kažkoks gailus skystis; kad būtų greičiau, Grėtė suėmė rieškėm daugybę buteliukų ir nubėgo su jais pas motiną, užtrenkusi koja duris. Gregoras liko atskirtas nuo motinos, per jo kaltę galbūt visai besigaluojančios; durų nevalia atidaryti, jei nenori išgąsdinti motiną gaivinančios sesers; jam liko tiktai laukti; ir susirūpinęs, kamuojamas sąžinės, jis ėmė visur lakstyti – sienomis, baldais ir lubomis, – pagaliau, kai visas kambarys ėmė suktis akyse, iš nevilties šleptelėjo ant didelio svetainės stalo.

Praėjo valandėle, Gregoras gulėjo priilsęs ir negirdėjo nė garso, galimas daiktas, tai buvo geras ženklas. Paskui pasigirdo skambutis. Tarnaitė, žinoma, buvo užsirakinusi virtuvėje, tad atidaryti turėjo Grėtė. Pargrįžo tėvas.

– Kas atsitiko? – pirmiausia paklausė, iš Grėtės išvaizdos, matyt, jau viską supratęs.

Grėtė atsakė dusliu balsu, tikriausiai prispaudusi veidą prie tėvo krūtinės:

– Mama buvo apalpusi, bet jai dabar jau geriau. Gregoras pabėgo.

– Aš to ir tikėjausi, – pasakė tėvas, – visada sakiau, kad jis pabėgs, bet jūs nenorėjot klausyti.

Gregoras suvokė, jog tėvas, seseriai taip trumpai atsakius, pamanė, kad Gregoras iškrėtė piktą šunybę. Jį reikėjo kaip nors nuraminti, nes paaiškinti nebuvo nei kada, nei kaip. Tad jis nubėgo prie savo kambario durų ir prisispaudė prie jų, kad tėvas, vos įžengęs svetainėn, pamatytų, kad Gregoras nieko daugiau nenori, tiktai smukti savo kambarin, ir kad nereikia jo varyti, užtenka vien atidaryti duris, ir jisai kaipmat vėl grįš savo vieton.

Bet tėvas buvo ne taip nusiteikęs, kad pastebėtų tokias smulkmenas.

– A! – suriko jis įžengęs tokiu balsu, tarsi tuo pat metu būtų ir niršęs, ir džiaugęsis. Gregoras atitraukė galvą nuo durų ir pakėlė akis į tėvą. Tėvo išvaizda jį tiesiog pritrenkė. Pastaruoju metu jis liovėsi domėjęsis tuo, kas vyksta namuose, nors iš tikrųjų turėjo būti pasiruošęs permainoms. Nejau, nejau čia tėvas? Tas pats žmogus, kuris gulėdavo įsiknisęs lovoje, kai Gregoras anksčiau išvažiuodavo iš namų, o vakarais grįžęs rasdavo sėdintį krėsle su šlafroku; jis net neįstengdavo atsistoti, tiktai pakeldavo į viršų rankas, parodydamas, kad džiaugiasi, o kai porąsyk per metus sekmadieniais ar per didžiausias šventes išeidavo sykiu pasivaikščioti, tai tipendavo tarp Gregoro ir motinos, jau ir taip lėtai einančių, vis atsilikdamas, apsisiautęs savo senu paltu, atsargiai grabaliodamas žemę lazda ir, jeigu norėdavo ką nors pasakyti, tai beveik visada sustodavo ir sulaikydavo kitus? O dabar jis visai išsitiesęs, apsirengęs paprastai pasiūta mėlyna uniforma su auksinėmis sagomis, kokias nešioja bankų tarnautojai, viršum aukštos kietos švarko apykaklės susimetęs tvirtas dvigubas pagurklis, juodos akys iš po vešlių antakių žvelgia žvaliai ir įdėmiai, paprastai visada susivėlę žili plaukai kruopščiai sušukuoti ir perskirti lygiu kaip strėlė sklastymu. Jis numetė per visą kambarį ant kanapos savo kepurę su auksine, matyt, kokio nors banko, monograma ir žengė prie Gregoro, piktas, atmetęs atgal ilgus uniforminio švarko skvernus, susigrūdęs rankas į kišenes. Jis, matyt, nežinojo, ką daryti, kojas kėlė neįprastai aukštai, ir Gregoras nusistebėjo, kokie didžiuliai jo auliniai batai. Tačiau Gregoras nestovėjo vietoj, jis nuo savo naujojo gyvenimo pradžios žinojo, kad tėvas su juo nesiterlios. Todėl spruko nuo jo. Jis stabteldavo, kai tėvas susto-

davo, ir vėl leisdavosi bėgti, kai tiktai jis pajudėdavo. Taip jie daugsyk apsuko kambarį. Net neatrodė, kad vienas bėga, o kitas vejasi, – Gregoras rėpliojo palyginti lėtai. Jis kol kas nelipo ant sienų, nes bijojo, jog tėvą tai gali labai supykinti. Be to, juto, kad ir taip neilgai tvers, nes vienas tėvo žingsnis atstojo jo šimtą. Gregorui pradėjo trūkti kvapo, mat ir anksčiau negalėjo pasigirti gerais plaučiais. Jam taip tursenant, beveik nemačiom, sutelkus visas jėgas į kojas, negalvojant apie jokį kitą išsigelbėjimą ir beveik pamiršus, jog dar yra sienos, nors jos ir apstatytos rūpestingai išpjaustytais baldais su daugybe kampų ir smailių, kažkas pralėkė pro pat jį ir nusirito priešais. Tai buvo obuolys; tučtuojau iš paskos atlėkė kitas; Gregoras persigandęs sustojo; toliau bėgti buvo beprasmiška, nes tėvas ėmė jį bombarduoti. Prisikrovęs iš stovėjusios ant bufeto vazos kišenes obuolių, jis mėtė juos į jį vieną po kito kol kas gerai nesitaikydamas. Tie maži raudoni obuoliai tarsi įelektrinti ridinėjosi grindimis ir daužėsi į kits kitą. Vienas nesmarkiai sviestas kliudė Gregorui nugarą, bet nuslydo nieko bloga nepadaręs. O jau tuoj pat paleistas kitas tiesiog įsirėžė nugaron; Gregoras bandė vilktis toliau, tarsi tikėdamasis, jog už kelių žingsnių staigus neįtikėtinas skausmas praeis; tačiau jautėsi lyg prikaltas prie žemės ir susmuko vietoj, prarasdamas bet kokią nuovoką. Tiktai paskutinę akimirką dar spėjo pamatyti, kaip staiga atsidarė jo kambario durys ir priešais šaukiančią seserį išbėgo vienmarškinė motina, Grėtė buvo ją nurengusi, kad būtų lengviau kvėpuoti. Motina puolė prie tėvo, jos atleisti sijonai viens po kito nukrito, ir ji klupdama užgriuvo tėvą, apkabino, lipte prilipo prie jo, – čia Gregoro akys galutinai aptemo, – apglėbė rankom jo galvą ir ėmė maldauti, kad paliktų Gregorą gyvą.

III

Po to sunkaus sužeidimo Gregoras kankinosi daugiau kaip mėnesį, – obuolys taip ir liko tarsi atminimas nugaroje, nes niekas nedrįso jo išimti, – bet tėvas, atrodo, atsipeikėjo ir suvokė, kad Gregoras, nors ir toks baisus, vis dėlto jų šeimos narys, su kuriuo nevalia elgtis kaip su priešu, reikia prisiminti šeimos pareigą, įveikti pasibjaurėjimą ir kęsti, kęsti.

Tas obuolys, ko gero, visam laikui atėmė jam kojas, kol kas jis lyg koks senas invalidas peršliauždavo kambarį tiktai per kelias be galo ilgas minutes – apie laipiojimą sienomis nebuvo ko nė galvoti, bet Gregoras vis dėlto įsivaizdavo, kad už skriaudą jam pakankamai atsilyginta, mat dabar pavakare būdavo atidaromos svetainės durys, nuo kurių jau pora valandų prieš tai nenuleisdavo akių, ir jis, gulėdamas savo kambario tamsoje, iš svetainės nematomas, galėdavo stebėti prie apšviesto stalo sėdinčius namiškius ir su tyliu visų sutikimu klausytis jų kalbų.

Tiesa, jos buvo nebe tokios gyvos kaip anksčiau, kai Gregoras jų ilgėdavosi gulėdamas viešbučių kambarėlių drėgnuose pataluose. Dabar kalbos paprastai būdavo labai tylios. Tėvas tuojau po vakarienės užsnūsdavo savo krėsle; motina su seserimi vis tildydavo viena kitą; motina, palinkusi prie lempos, siūdavo madingai parduotuvei baltinius; sesuo, dabar dirbanti pardavėja, vakare mokydavosi stenografijos ir prancūzų kalbos, tikėdamasi, kad vėliau galbūt gaus geresnę vietą. Kartais tėvas pabusdavo, tarsi nesuprasdamas, kad buvo užmigęs, tardavo motinai: „Kiek tu šiandien dar čia siūsi!“ ir vėl tuojau užmigdavo; tada motina su seserim susižvalgydavo ir nelinksmai šypteldavo viena kitai.

Tėvas kažkodėl atkakliai ir namie nenusivilkdavo uniformos; šlafrokas be naudos kabėdavo ant vagio, o tėvas visas galionuotas snausdavo krėsle, tarsi būtų visada pasi-

ruošęs tarnybai ir tiktai laukęs viršininko komandos. Todėl uniforma, jau iš pat pradžių nenauja, nepaisant visų motinos ir sesers pastangų, greitai visai apsivėlė. Gregoras dažnai ištisus vakarus apžiūrinėdavo tą dėmėm nusėtą, visuomet nušveistom auksinėm sagom drabužį, su kuriuo senis nepatogiai, bet ramiai miegodavo.

Kai laikrodis išmušdavo dešimtą, motina bandydavo tyliai pažadinti tėvą ir prišnekinti, kad eitų į lovą, nes koks čia miegas, o išsimiegoti tėvui labai reikėdavo, mat šeštą valandą jau turėdavo būti tarnyboj. Tačiau jis vis aiškindavo, kad niekur neisiąs, toks priešgina pasidarė pradėjęs tarnauti, – kad dar pasėdėsiąs prie stalo, nors čia vien knapsėdavo nosim ir tiktai su didžiausiais vargais leisdavosi perkalbamas krėslą pakeisti į lovą. Kad ir kaip motina su seserim stengdavosi, kad ir kaip švelniai šnekėdavo, jis tik purtydavo galvą, sėdėdavo užsimerkęs ir nesikeldavo. Motina tampydavo jį už rankovės, šnabždėdama į ausį meilius žodžius, sesuo mesdavo savo darbus ir talkindavo motinai, o tėvui nė motais, jis dar labiau nugrimzdavo į krėslą. Tiktai kai jiedvi nutverdavo už pažastų, jis atsimerkdavo, pavedžiodavo akis nuo vienos prie kitos ir tardavo: „Tai gyvenimas. Tai ramybė sulaukus senatvės.“ Ir pakildavo remdamasis į abi, lėtai, tarsi pats sau būtų buvęs didžiausią našta, leisdavosi nuvedamas prie durų, tenai pamodavo moterims ir eidavo toliau pats, bet motina ir sesuo vis tiek bėgdavo jam iš paskos, kad padėtų atsigulti.

Tad ar keista, kad nusidirbę, pervargę namiškiai Gregorui skyrė dėmesio tik tiek, kiek būtina? Šeima pradėjo gyventi dar kukliau, atleido tarnaitę; dabar rytais ir vakarais ateidavo milžiniško ūgio kaulėta moteriškė baltais besiplaikstančiais plaukais, kad padėtų nuveikti sunkiausius darbus; visa kita padarydavo siuviniais apsivertusi motina. Kartais namiškiai parduodavo vieną kitą šeimos brangenybę, motinos ir sesers su tokiu džiaugsmu nešiotą išeigai ir per šventes. Gregoras apie tai sužinodavo vakarais, kai būdavo kalbama, kiek gauta pinigų. Bet labiausiai visi bėdodavosi tada, kai sušnekdavo apie butą – jis, girdi, per brangus, bet kaip tu kitur persikelsi su Gregoru. Gregoras puikiai suprato, jog ne vien dėl jo kitur nesikeliama, jį būtų buvę nesunkiai galima pervežti tam tikro dydžio dėžėje su keliom skylėm orui; keltis kitur iš esmės trukdė visiška neviltis ir mintis, jog jie dabar nelaimingesni už visus savo gimines ir pažįstamus ir yra tikri vargšai – tėvas nešioja smulkiems banko tarnautojams pusryčius, motina plūkiasi su svetimų žmonių baltiniais, sesuo bėgioja už prekystalio, tenkindama klientų užgaidas, ir daugiau niekam kitam nelieka jėgų. Gregorui vėl imdavo mausti sužeista nugara, kai motina su seserimi, paguldžiusios tėvą lovon, grįždavo atgal, susėsdavo greta, skruostas prie skruosto, ir nieko neveikdavo; tada motina parodydavo ranka į Gregoro kambarį ir tardavo: „Uždaryk tas duris, Grėte.“ Ir kai Gregoras vėl atsidurdavo tamsoje, jiedvi sėdėdavo šalia prie stalo, liedamos ašaras arba sausomis akimis žiūrėdamos į stalą.

Gregoras dabar beveik nemiegodavo nei dieną, nei naktį. Kartais jis pamanydavo, kad vėl išvydęs namiškius šeimos reikalus suvoks kaip anksčiau; po ilgo laiko vėl ėmė prisiminti šefą ir prokuristą, komivojažierius ir mokinius, nesusigaudantį pasiuntinį, du tris draugus iš kitų kontorų, probėgšmais vieno provincijos viešbučio kambarinę, vienos skrybėlių parduotuvės kasininkę, kurią rimtai, bet pernelyg neryžtingai mergino, – jie iškildavo jo atmintyje sykiu su svetimais arba jau užmirštais žmonėmis, ir visi buvo neprieinami, nieko negalėjo padėti jam ir jo šeimai, ir jis džiaugėsi juos užmiršęs. Netrukus jam vėl praeidavo ūpas rūpintis šeima, tada tiktai niršdavo, kad blogai prižiūrimas, ir vaizduodavosi, kaip įlįs kamaraitėn ir pasiims, kas jam, šiaip ar taip, priklauso,

nors ir visai nejausdavo alkio. Rytais ir per pietus sesuo, prieš išbėgdama į parduotuvę, dabar skubiai įstumdavo koja kokio valgio, visiškai nesistengdama Gregorui įtikti, o vakare abejingai, nepažiūrėjusi, ar bent ragauta, – Gregoras dabar dažnai apskritai nieko nevalgė, – iššluodavo maistą laukan. Kambarį tvarkydavo paprastai vakarais ir taip greitai, kad to ir tvarkymu nelabai galėjai pavadinti. Sienomis nusidriekė purvo ruožai, vietomis susikaupė dulkių ir išmatų krūvos. Iš pradžių, pasirodžius seseriai, jis atsistodavo į tokį šiukšliną kampą tarsi gyvas priekaištas. Bet būtų galėjęs tenai stovėti ištisas savaites, sesuo nuo to nebūtų pasikeitusi; ji matė šiukšles ne blogiau už jį, bet nė nemanė kuopti, vis dėlto labai jautriai sekdavo, apskritai visa šeima dabar buvo labai jautri, kad Gregoro kambario niekas kitas nevalytų. Sykį motina iš pagrindų jį sutvarkė, išplovė grindis keliais vandenimis – beje, drėgmė Gregorui nepatiko, jis piktas ir nejudėdamas gulėjo ant kanapos – ir netruko už tai susilaukti bausmės. Mat vos tiktai pastebėjusi, kas padaryta, sesuo baisiausiai įsižeidė, atlėkė į svetainę ir nepaisydama maldaujamai iškeltų motinos rankų ėmė garsiai raudoti; tėvai – tėvas išsigandęs pašoko iš savo krėslo – iš pradžių net nežinojo, ką daryti; bet paskui ir jie sukruto – tėvas iš dešinės priekaištavo motinai, kam kėlė koją į Gregoro kambarį, sesuo kairėje šaukė niekada daugiau jo nevalysianti, motina bandė ištempti į miegamąjį iš susijaudinimo nebesivaldantį tėvą, sesuo raudodama savo mažais kumšteliais daužė stalą, o Gregoras garsiai šnypštė iš pykčio, kad niekam neatėjo į galvą uždaryti durų ir apsaugoti jį nuo tos bjaurios scenos. Nors darbo nukamuotai seseriai ir įgriso rūpintis Gregoru, motinai vis dėlto nereikėjo jos vaduoti, nes tuo užsiimdavo tarnaitė. Toji sena našlė, savo tvirtais kaulais atlaikiusi ne vieną likimo smūgį, visai nesibjaurėjo Gregoru. Ji sykį netyčia pravėrė Gregoro kambario duris ir pamačiusi jį, iš netikėtumo pradėjusį visai be reikalo blaškytis, sustingo ant slenksčio susidėjusi ant pilvo rankas. Nuo to laiko visada rytą ir vakare įkišdavo galvą pas Gregorą. Iš pradžių šaukdavo jį: „Eikš čionai, senas mėšlavabali!“ arba „Jūs tiktai pažiūrėkit į tą seną mėšlavabalį!“, matyt, įsivaizduodavo, jog tai malonūs žodžiai. Gregoras taip šnekinamas tylėdavo ir nejudėdavo iš vietos, tarsi jos čia nė nebūtų buvę. Geriau jau namiškiai tai tarnaitei būtų liepę kasdien valyti jo kambarį, o ne įžeidinėti! Sykį anksti rytą, – smarkus lietus, galimas daiktas, ateinančio pavasario pranašas, beldė į langus, – tarnaitei vėl pradėjus savo litaniją, Gregoras taip įniršo, kad pasisuko į ją tarsi norėdamas pulti, tiesa, labai lėtai ir nevikriai. Tačiau tarnaitė, užuot išsigandusi, tiktai iškėlė į viršų šalia durų stovėjusį krėslą ir sustingo plačiai išsižiojusi. Gregoras suprato, jog ji susičiaups tiktai tada, kai trenks jam krėslu per nugarą.

– Na, jau viskas? – paklausė ji, Gregorui vėl nusigręžus, ir ramiai pastatė krėslą atgal į kampą.

Gregoras dabar jau beveik nieko nevalgydavo. Tiktai atsitiktinai atsidūręs prie maisto paimdavo kąsnį burnon, laikydavo jį tenai valandų valandas ir paskui beveik visada vėl išspjaudavo. Iš pradžių jis manė, jog prarado apetitą dėl to, kad ištuštėjo kambarys, bet su tuo labai greitai susitaikė. Namiškiai įprato visus atliekamus daiktus nešti jo kambarin, o dabar jų atsirado išties daug, mat vieną kambarį tėvai išnuomojo trims vyrams. Tie rimti ponai – visi trys su barzdom, kaip Gregoras sykį per durų plyšį pastebėjo, – buvo dideli tvarkos mėgėjai; ne vien tiktai jų kambaryje turėjo pūti tvarka, bet ir visame bute, jeigu jau čia apsigyveno, o ypač virtuvėje. Nereikalingų rakandų negalėdavo pakęsti, juo labiau nešvarių. Be to, jie atsigabeno nemaža savo mantos. Todėl daug kas atliko. Tų daiktų negalėjai parduoti, bet išmesti taip pat buvo gaila. Ir visi jie

atsidūrė Gregoro kambaryje. Lygiai kaip pelenų ir šiukšlių dėžės iš virtuvės. Kas tiktai tąsyk būdavo nereikalinga, visada labai skubanti tarnaitė įmesdavo Gregoro kambarin; Gregoras, laimė, paprastai matydavo tiktai tą daiktą ir jos ranką. Tarnaitė, matyt, ketino, radusi progą ir laiko, juos visus sykiu išnešti arba išmesti, bet iš tikrųjų jie likdavo gulėti ten, kur būdavo numesti, jeigu Gregoras jų nepajudindavo ropšdamasis per viršų; iš pradžių ropinėdavo per juos neturėdamas kitos išeities, paskui su vis didesniu malonumu, nes daugiau nebuvo kur, nors po to jausdavosi mirtinai pavargęs ir liūdnas vėl tūnodavo valandų valandas.

Įnamiai kartais ir vakarieniaudavo svetainėje, tada durys būdavo uždaromos, tačiau Gregoras lengvai su tuo susitaikė, mat jau ir taip kartais likdavo tūnoti tamsiausiame savo kambario kampe. Bet šit kartą tarnaitė paliko svetainės duris truputį praviras, niekas jų neuždarė ir vakare, įėjus įnamiams ir uždegus šviesą. Jie susėdo prie stalo, kur anksčiau sėdėdavo tėvas, motina ir Gregoras, išskleidė servetėles ir paėmė į rankas valgymo įrankius. Tučtuojau tarpduryje pasirodė motina su mėsa, o netrukus ir sesuo su pilnu puodu bulvių. Abu puodai smarkiai garavo. Nuomininkai palinko prie jų, tarsi prieš valgį būtų norėję patikrinti, ir še tau, tas, kuris sėdėjo viduryje ir atrodė esąs kitų dviejų labai gerbiamas, perpjovė vieną gabalą mėsos dar puode, matyt, kad pažiūrėtų, ar ji pakankamai minkšta ir ar nereikėtų jos grąžinti virtuvėn. Jis liko patenkintas, ir motina su seserimi lengviau atsidususios nusišypsojo.

Patys namiškiai valgė virtuvėje. Vis dėlto, prieš eidamas tenai, tėvas užsuko svetainėn ir linktelėjęs galva su kepure rankoje apėjo aplink stalą. Nuomininkai visi pakilo ir kažką sumurmėjo į barzdas. Likę paskui vieni, valgė beveik visiškoje tyloje. Gregoras nusistebėjo, kad girdi tik kramtymą, tarsi tuo jie būtų norėję jam parodyti, kad valgant reikia dantų, vien su žandikauliais, kad ir puikiausiais, čia ne ką tepaveiksi. „Ir aš valgyčiau, – tarė sau Gregoras liūdnai, – bet ne mėsą su bulvėm. Kaip tie įnamiai kerta, o aš žūstu!“

Kaip tik tą vakarą – Gregoras nebeprisiminė, kad per visą tą laiką būtų girdėjęs seserį griežiant, – iš virtuvės atsklido violončelės garsai. Nuomininkai kaip tik baigė vakarieniauti, vidurinysis išsitraukė laikraštį, padavė abiem kitiem po lapą, dabar jie atsilošę skaitė ir rūkė. Pradėjus griežti violončelei, visi sukluso, pakilo nuo stalo ir ant galų pirštų nuėjo į prieškambarį, kur sustojo susigrūdę krūvon. Matyt, jų brazdėjimą išgirdo namiškiai, nes tėvas šūktelėjo:

– Galbūt ponams griežimas trukdo? Tada sakykit, aš liepsiu dukrai liautis!

– O ne, – atsakė vidurinysis ponas, – gal panelė malonėtų ateiti pas mus ir svetainėje pagriežti, čia juk daug patogiau ir jaukiau?

– O, prašom, – sušuko tėvas, tarsi pats būtų griežęs.

Ponai grįžo į svetainę ir ėmė laukti. Netrukus atėjo tėvas su natų pultu, motina su natomis ir sesuo su violončele. Sesuo ėmė ramiai ruoštis griežti; tėvai, niekada anksčiau nenuomoję kambario, su įnamiais elgėsi perdėtai mandagiai, todėl nedrįso sėstis į savo krėslus; tėvas atsirėmė į duris, užsikišęs ranką tarp livrėjos sagų; motinai vienas ponas pasiūlė savo krėslą, ir ji atsisėdo toli kampe, nes nedrįso judinti iš vietos.

Sesuo pradėjo griežti; tėvas su motina, kiekvienas iš savo kampo, įdėmiai sekė jos rankas. Gregoras, muzikos suviliotas, išdrįso prišliaužti prie durų ir įkišo galvą į svetainę. Jis beveik nesistebėjo, kad pastaruoju metu taip menkai tepaiso kitų, o juk anksčiau buvo toks atidus. Dabar tai tikrai reikėjo nesirodyti, mat jo kambaryje buvo pilna dulkių,

tuoj pakylančių bent kiek pajudėjus, todėl jis ir pats buvo visas dulkinas; nugara ir šonai aplipę siūlais, plaukais ir maisto likučiais; jis buvo pasidaręs toks abejingas viskam, kad jau nebesiguldavo, kaip anksčiau, po kelis kartus per dieną aukštielninkas ir nesibrūžuodavo į kilimą. Šit ir dabar išlindo ant švarutėlių svetainės grindų.

Beje, į jį niekas nekreipė dėmesio. Tėvus buvo pakerėję violončelės garsai; o nuomininkai, susikišę rankas į kelnių kišenes, iš pradžių sustojo pernelyg arti sesers, kad galėtų sekti natas, seseriai, be abejonės, tai trukdė, paskui, nuleidę galvas, pusbalsiu šnekėdamiesi, sugrįžo prie lango ir ten sustojo, tėvo neramiai stebimi. Dabar jau buvo kuo aiškiausiai matyti, kad jie gailisi užsimanę pasiklausyti griežimo, kad tas spektaklis jiems jau pakyrėjo ir kad tiktai iš mandagumo nieko nesako. Ypač aiškiai tai rodė atsainiai pro nosį ir burną leisdami į viršų cigarų dūmus. O juk sesuo puikiai griežė. Pakreipusi galvą į šoną, ji įdėmiai ir liūdnai sekė akimis natų eilutes. Gregoras dar truputį pašliaužė į priekį. Jis laikė galvą prie pat žemės, tikėdamasis sutikti jos žvilgsnį. Argi gyvulį būtų taip jaudinusi muzika? Gregorui atrodė, jog rado trokštamą peną. Jis nušliauš prie sesers, truktelės jai už sijono ir duos ženklą, jog nori, kad ji ateitų su violončele į jo kambarį, nes niekas čia nevertina jos griežimo taip kaip jis. Jis nebeišleis jos iš savo kambario, bent jau kol gyvas bus; pirmusyk pasinaudos savo klaikia išvaizda; bėgios nuo vienų kambario durų prie kitų ir šnypš ant puolančiųjų; tačiau tegu sesuo liks pas jį ne prievarta, o savo valia; ji sėdės šalia jo ant kanapos, palenkusi ausį žemyn, o jis pasakos, kad rimtai ketino leisti ją į konservatoriją, kad būtų, jeigu ne nelaimė, visiems tai pasakęs per praėjusias Kalėdas – Kalėdos jau turbūt praėjo? – ir išlaikęs žodį. Tada sesuo apsipils ašarom, o Gregoras pasistos ir pabučiuos jai į pliką kaklą, mat pradėjusi dirbti parduotuvėje sesuo vaikščiojo pliku kaklu.

– Pone Zamza! – šūktelėjo vidurinysis ponas tėvą ir, nieko daugiau nesakydamas, parodė pirštu į pamažu priekin šliaužiantį Gregorą. Violončelė nutilo, vidurinysis ponas nusišypsojo, purtydamas galvą, savo draugams ir vėl nukreipė akis į Gregorą. Tėvas manė, jog, prieš išvarant Gregorą, pirma reikia nuraminti ponus, nors tie visai neišsigando ir, matyt, labiau domėjosi Gregoru negu sesers griežimu. Tėvas pribėgo, išskėtęs į šalis rankas, prie ponų ir bandė išstumti juos iš svetainės, tuo pat metu stengdamasis užstoti kūnu Gregorą. Tada jie truputį pyktelėjo, tik nežinia, ar dėl tokio netinkamo tėvo elgesio, ar supratę, jog turėjo tokį kaimyną. Jie reikalavo pasiaiškinti, patys kilnojo į viršų rankas, nervingai pešiojosi barzdas ir lėtai atbulomis ėjo prie savo kambario durų. Tuo tarpu sesuo įveikė stingulį, apėmusį ją taip staiga nutraukus griežimą, liovėsi stovėjusi su stryku ir violončele nuleistose rankose ir žiūrėjusi į natas, tarsi dar būtų tebegriežusi, staiga atsitokėjo, padėjo instrumentą ant kelių motinai, kuri sunkiai gaudydama kvapą tebesėdėjo krėsle, ir nubėgo į gretimą kambarį, kurį jau beveik pasiekė tėvo spiečiami įnamiai. Buvo matyti, kaip sesuo įgudusiom rankom purto pagalves ir patalus. Ponams dar nepriėjus durų, ji paklojo patalus ir išsmuko iš kambario. Tėvas, atrodo, vėl užsispyrė ir pamiršo, kad su įnamiais vis dėlto reikia elgtis pagarbiai. Jis stūmė ir stūmė juos, bet pagaliau jau prie pat kambario durų vidurinysis ponas smarkiai treptelėjo koja ir taip sustabdė tėvą.

– Aš esu priverstas pareikšti, – pasakė jis, pakėlė ranką ir susirado žvilgsniu motiną su seserimi, – jog negaliu ilgiau gyventi tokiame bjauriame bute ir tokioje šeimoje, – čia jis ryžtingai nusispjovė ant grindų, – ir tuojau pat atsisakau kambario. Aš žinoma, ničnieko nemokėsiu už tas dienas, kur čia gyvenau, ir dar pagalvosiu, ar nepareikšti kokių nors pretenzijų, patikėkite, pagrindą tam būtų nesunku rasti.

Jis nutilo ir įsmeigė akis priešais save, tarsi kažko laukdamas. Ir abu draugai jam tuojau pritarė:

– Mes irgi tuojau pat atsisakom.

Tada jis suėmė rankeną ir garsiai užtrenkė duris.

Tėvas grabaliodamas rankomis nusvyravo prie savo krėslo ir krito į jį; tarsi ruošėsi, kaip visada vakare, numigti, tiktai iš smarkaus galvos kretėjimo galėjai suprasti, kad tikrai nemiega. Gregoras visą laiką tyliai gulėjo toje vietoje, kur jį pastebėjo įnamiai. Nusivylęs, kad neišdegė jo planas, o gal ir nusilpęs nuo ilgo badavimo, jis neįstengė pajudėti. Beveik neabejojo, kad netrukus ant jo visi ims giežti pyktį, ir laukė to. Jis neišsigando, net kai violončelė, išsprūdusi iš drebančių motinos rankų, nukrito nuo kelių ir gūdžiai sugaudė.

– Mieli tėvai, – tarė sesuo ir sudavė ranka į stalą, – daugiau negalima kęsti. Jeigu jūs to nesuprantat, tai aš suprantu. Aš nenoriu prie šito pabaisos minėti brolio vardo ir pasakysiu tik tiek: mes turime juo atsikratyti. Mes darėme viską, kas įmanoma, ir niekas mums nieko negalėtų prikišti.

– Ji šimtąsyk teisi, – burbtelėjo sau panosėj tėvas.

Vis dar neatgaunanti kvapo motina prisidėjo prie burnos ranką ir ėmė dusliai kosėti paklaikusiu veidu.

Sesuo pribėgo prie motinos ir pridėjo jai prie kaktos ranką. Tėvui sesers žodžiai, matyt, sukėlė tam tikrų minčių, nes jis išsitiesė krėsle ir, žaisdamas ant vis dar nenudengto stalo su savo tarnybine kepure, vis dirsčiojo į ramiai gulintį Gregorą.

– Mes turime juo kaip nors atsikratyti, – pasakė sesuo dabar jau vien tiktai tėvui, nes motina per savo kosėjimą nieko negirdėjo, – nes jis jus abu pražudys, aš tai matau. Šitaip sunkiai dirbant bent namie reikia turėti ramybę. Aš jau daugiau nebegaliu. Ir pratrūko taip smarkiai verkti, kad jos ašaros tekėjo motinai ant veido, ir ji braukė jas tarsi nesavom rankom.

– Bet ką mums daryti, vaike? – paklausė tėvas puikiai ją suprasdamas ir užjausdamas.

Sesuo tiktai trūktelėjo pečiais, parodydama, kad nežino, o juk prieš pravirkdama buvo tokia ryžtinga.

– Kad jis mus suprastų, – lyg klausdamas tarė tėvas; sesuo tiktai numojo ranka tebeliedama ašaras, apie tai, girdi, nėra ko nė galvoti.

– Jeigu jis mus suprastų, – pakartojo tėvas ir užsimerkė, persiimdamas sesers įsitikinimu, jog tai neįmanoma, – tai gal ir galėtume kaip nors susitarti: Bet dabar...

– Reikia juo atsikratyti, – sušuko sesuo, – kitos išeities nėra, tėve. Tu tiktai pasistenk negalvoti, kad jis Gregoras. Mūsų pačių bėda, kad taip ilgai tuo tikėjome. Kaipgi jis gali būti Gregoras? Jeigu jis būtų Gregoras, tai seniai būtų supratęs, kad gyventi su žmonėmis tokiam padarui neįmanoma, ir pats būtų išėjęs. Mes tada neturėtume brolio, bet ramiai gyventume ir gražiai jį minėtume. O dabar tas pabaisa neduoda mums ramybės, atgrasina įnamius ir, matyt, nori užsigrobti visą butą, o mus pačius išvaryti į gatvę. Žiūrėk, tėve, – staiga sukliko ji, – jis jau vėl pradeda!

Ir, Gregorui visai nesuprantamo išgąsčio apimta, paliko motiną, tiesiog atšoko nuo jos krėslo, tarsi būtų verčiau pasiryžusi paaukoti motiną negu likti greta Gregoro, ir pasislėpė už tėvo, o tas, jos elgesio sujaudintas, atsistojo ir kilstelėjo rankas, tarsi gindamas seserį.

Tačiau Gregoras visai neketino ko nors gąsdinti, juo labiau sesers. Jis tiktai pradėjo suktis, norėdamas grįžti į savo kambarį, kas be ko, tai atrodė gan savotiškai, nes dabar, taip nusilpęs, gręždamasis padėjo sau galva, staigiai kilnodamas ją į viršų ir daužydamas į žemę. Jis sustojo ir apsidairė. Namiškiai, matyt, suprato jo gerus ketinimus; išgąstis buvo tik laikinas. Visi vėl tylomis ir liūdnai žiūrėjo į jį. Motina, ištiesusi ir suglaudusi kojas, gulėjo krėsle, iš nuovargio vos benulaikydama atmerktas akis; tėvas ir sesuo sėdėjo greta, sesuo buvo apkabinusi tėvo kaklą.

„Dabar jau turbūt galiu nieko nebijoti“, – pamanė Gregoras ir vėl sukruto. Gręžėsi sunkiai, šnopšdamas ir vis sustodamas pailsėti. Jo niekas neragino, visa darė savo valia. Vos tiktai apsigręžęs, tuojau patraukė į savo kambarį. Nusistebėjo, kaip pirma taip greit ir taip toli nuropojo. Tiktai jau visai prie durų atsuko galvą, truputį grįžtelėjo, nes nutirpo kaklas, ir pamatė, kad už jo nugaros niekas nepasikeitė, tik sesuo buvo atsistojusi. Paskutinį žvilgsnį metė į motiną, spėjusią jau užmigti.

Vos tiktai atsidūrė savo kambaryje, durys už nugaros tuojau užsitrenkė, brakštelėjo spyna ir sužvangėjo sklendė. Tie netikėti garsai Gregorą taip išgąsdino, kad jo kojytės bejėgiškai sulinko.

Tai sesuo taip paskubėjo. Jau pirma stovėjo ir laukė, o paskui tyliai pribėgo, Gregoras net neišgirdo jos žingsnių, ir sukdama spynoje raktą šūktelėjo tėvams:

– Pagaliau!

,,O kas dabar“? – pamanė Gregoras ir apsidairė tamsoje. Netrukus pastebėjo, kad išvis nebegali pajudėti. Dėl to jis visai nenustebo, greičiau jam pasirodė keista, kad ligi šiol ropinėjo, turėdamas tokias plonas kojas. Apskritai jautėsi visai neblogai. Tiesa, skausmai varstė visą kūną, tačiau atrodė, jog jie vis silpnėja ir silpnėja ir galų gale visai atlėgs. Supuvusį obuolį nugaroje ir uždegimo paliestą vietą, nuklotą minkštomis dulkėmis, jau beveik pamiršo. Apie namiškius galvojo su grauduliu ir meile. Kad jam reikia išnykti, buvo net tvirčiau įsitikinęs negu sesuo. Taip beprasmiškai ir taikiai svarstydamas pratūnojo ligi trečios valandos ryto. Dar matė, kaip lauke už lango pradėjo švisti. Paskui nuleido nebeklausančią galvą ant žemės ir tyliai išleido paskutinį kvapą.

Atėjusi kitą rytą tarnaitė, – per skubėjimą ir neturėdama, kur dėti jėgų, nors ir kieksyk perspėta, ji ėmė taip trankyti duris, kad visus tuojau prižadino, – kaip paprastai, trumpam įkišo galvą pas Gregorą ir iš pradžių nieko nepastebėjo. Pamanė, kad jis tyčia taip nejudėdamas guli ir dedasi įsižeidęs; mat buvo tikra, kad proto jam netrūksta. O kad atsitiktinai turėjo rankoje ilgą šluotą, tai pabandė su ja pakutenti Gregorą. Kai jis ir tada nė nekrustelėjo, supyko ir truputį bakstelėjo, o negera pajuto tik nesunkiai pastūmėjusi jį į šoną. Tada suprato, kas atsitiko, išvertė akis, švilptelėjo sau panosėj, bet ilgai negaišo – nubėgo prie miegamojo, atlapojo duris ir garsiai suriko tamson:

– Jūs tik pažiūrėkit, jis nudvėsė; antai guli nusibaigęs!

Sutuoktiniai Zamzos sėdėjo savo dvigulėj lovoj, markstėsi tarnaitės išgąsdinti ir tik po kiek laiko suvokė jos žodžių prasmę. Tada ponas ir ponia Zamzos, kiekvienas savo pusėj, skubiai išlipo iš lovos, ponas Zamza su antklode ant pečių, ponia Zamza vienmarškinė; taip jie ir įžengė Gregoro kambarin. Tuo tarpu atsidarė ir svetaines, durys, svetainėje, atsikrausčius įnamiams, dabar miegojo Grėte; ji buvo apsirengusi, tarsi nė nebūtų atsigulusi, taip, beje, ir iš veido atrodė.

– Negyvas? – paklausė ponia Zamza ir pasižiūrėjo į tarnaitę, nors pati būtų galėjusi patikrinti arba ir taip suvokti.

– Aš manau, – atsakė tarnaitė ir įrodymui dar stumtelėjo šluota Gregorą į šalį. Ponia Zamza kilstelėjo ranką, tarsi norėdama sulaikyti šluotą, bet nesulaikė.

– Tuomet, – tarė ponas Zamza, – galim dėkoti dievui.

Jis persižegnojo, ir visos trys moterys pasekė jo pavyzdžiu. Grėtė neatitraukdama nuo lavono akių tarė:

– Jūs tiktai pažiūrėkit, koks jis buvo liesas. Mat jau kuris laikas nieko nevalgė. Maistą visada rasdavau nepaliestą.

Gregoro kūnas iš tiesų buvo pasidaręs visai plokščias, sukritęs, tatai visi pamatė tik dabar, kai jis gulėjo paslikas ir nejudėjo.

– Užeik, Grėte, trupučiuką pas mus, – pasakė ponia Zamza graudžiai šypsodamasi, ir Grėtė, nėsyk neatsigręžusi į negyvą Gregorą, nuėjo paskui tėvus į miegamąjį. Tarnaitė uždarė duris ir plačiai atlapojo langą. Oras ir tokią ankstyvą valandą rodėsi tvankokas. Buvo jau kovo pabaiga.

Iš savo kambario išėjo visi trys įnamiai ir nustebę ėmė dairytis pusryčių; apie juos niekas net nepagalvojo.

– Kur pusryčiai? – niūriai paklausė vidurinysis ponas tarnaitę.

Tačiau toji tik prisidėjo prie lupų pirštą ir skubiai tylomis pamojo ponams ranka, kad užeitų į Gregoro kambarį. Jie paklausė ir, susikišę rankas į savo truputį apnešiotų švarkelių kišenes, sustojo jau visai prašviesėjusiame kambaryje apie Gregoro kūną.

Tuo metu prasivėrė miegamojo durys, ir svetainėn įžengė livrėja apsirengęs ponas Zamza su žmona ir dukterimi iš šonų. Visi buvo truputį apsiašaroję; Grėtė tarpais vis įsikniaubdavo tėvui į rankovę.

– Išeikite tučtuojau iš mano buto! – pasakė ponas Zamza ir parodė ranka į duris, nepaleisdamas moterų.

– Kaip tai suprasti? – paklausė vidurinysis ponas truputį suglumęs ir salsvai šyptelėjo.

Kiti du laikė rankas už nugarų ir be perstojo jas trynė, tarsi nekantriai laukdami smarkaus ginčo, kurį tikrai laimės.

– Ogi taip, kaip buvo pasakyta, – atšovė ponas Zamza ir žengė su savo dviem palydovėm tiesiai prie įnamio. Tas kol kas ramiai stovėjo ir žiūrėjo į grindis, tarsi iš pagrindų perrikiuodamas savo mintis.

– Tada mes einam, – tarė jis ir pasižiūrėjo į poną Zamzą, staiga virtęs ramiu avinėliu ir tarsi prašydamas leidimo.

Ponas Zamza tiktai palinksėjo galva, žiūrėdamas plačiai išplėstomis akimis. Tada ponas iš tiesų ilgais žingsniais leidosi į prieškambarį; abu jo draugai jau pirma klausėsi nustėrę ir dabar tiesiog nudulkėjo jam iš paskos, tarsi bijodami, kad ponas Zamza gali išeiti į prieškambarį ir neleisti jų pas bičiulį. Prieškambaryje visi nusitvėrė iš stovo lazdas, tylomis nusilenkė ir smuko pro duris. Visiškai be pagrindo jais nepasitikėdamas, ponas Zamza su abiem moterimis išėjo net į laiptų aikštelę; persisvėrę per turėklus, jie žiūrėjo, kaip ponai lėtai, bet nesustodami lipa ilgais laiptais, kiekviename aukšte ties posūkiu išnykdami ir po kelių akimirkų vėl pasirodydami; juo žemiau lipo, tuo mažiau Zamzos jais domėjosi, o kai pro juos praėjo ir išdidžiai ėmė kopti viršun mėsininko parankinis su našta ant galvos, ponas Zamza su savo moterimis išvis atsitraukė nuo turėklų, ir visi, tarsi pajutę palengvėjimą, sugrįžo į butą. Tą dieną jie nutarė pailsėti ir prasiblaškyti; tokios pramogos buvo tikrai užsitarnavę, be

to, ji buvo jiems tiesiog būtina. Tad atsisėdo prie stalo rašyti laiškelių, kuriais atsiprašė nuo darbo,– Ponas Zamza rašė savo direkcijai, ponia Zamza darbdaviui, o Grėtė parduotuvės savininkui. Tuo metu įėjo tarnaitė, norėdama pasakyti, kad jau viską padariusi ir išeina. Visi trys rašantys iš pradžių tiktai linktelėjo nepakeldami nuo popieriaus akių, o kad ji vis dar trypinėjo ir delsė, tai piktai sužiuro į ją.

– Na, kas yra? – paklausė ponas Zamza.

Tarnaitė šypsodamasi stovėjo tarpduryje, visa savo povyza rodydama, kad gali jiems pranešti labai malonų dalyką, tik ją reikia gerai pakamantinėti. Beveik statmenai jos skrybėlėn įsmeigta stručio plunksna, visąlaik taip erzinusi poną Zamzą, švelniai siūbavo į šalis.

– Ko gi jūs norite? – paklausė ponia Zamza, kurią tarnaitė bent kiek gerbė.

– Tai va, – atsakė tarnaite, taip smagiai šypsodamasi, kad negalėjo toliau kalbėti,– dėl to, kaip anąjį iš tenai išgabenti, galite nebesirūpinti. Viskas jau sutvarkyta.

Ponia Zamza ir Grėtė palinko prie savo laiškų, tarsi ketindamos toliau rašyti; ponas Zamza, pastebėjęs, kad tarnaitė nori pradėti viską kuo plačiausiai dėstyti, ryžtingai sustabdė ją ranka. Tada ji prisiminė, jog labai skuba, šūktelėjo aiškiai įsižeidusi: ,,Sudie visiems!", ryžtingai apsigręžė ir išėjo trenkusi durimis taip, kad net sienos sudrebėjo.

– Vakare aš ją atleisiu, – tarė ponas Zamza, bet nesulaukė atsakymo nei iš žmonos, nei iš dukters, nes tarnaitė tarsi vėl sudrumstė atgautą ramybę. Moterys pakilo, priėjo prie lango ir liko tenai apsikabinusios stovėti. Ponas Zamza pasigręžė krėsle į jas ir valandėlę tylomis sėdėjo. Paskui šūktelėjo:

– Eikit čionai. Pamirškit pagaliau, kas buvo. Ir skirkit truputį dėmesio man. Moterys tuojau jo paklausė, pribėgo, pamylavo ir prisėdusios greitai pabaigė laiškus. Paskui visi trys drauge, pirmąkart per paskutinius tris mėnesius, išėjo iš namų ir nuvažiavo tramvajum už miesto į gamtą. Vagonas buvo visas nutviekstas šiltos saulės, jame jie sėdėjo vieni. Patogiai atsilošę sėdynėse, aptarinėjo ateitį, ir atidžiai įsigilinus pasirodė, kad ji ne tokia jau beviltiška, nes visų trijų vietos, apie tai dar niekada nebuvo įsišnekę, buvo geros ir ypač daug žadančios. O labiausiai palengvės, kai jie pakeis butą, ir tai padarys tuojau; jis bus mažesnis ir pigesnis, bet geresnėj vietoj ir praktiškesnis negu dabartinis, Gregoro surastas. Šitaip jiems šnekantis, ponas ir ponia Zamzos žiūrėjo į savo vis gyvėjančią dukterį ir beveik vienu metu pagalvojo, kad jinai pastaruoju metu, nepaisant visų išblyškinusių skruostus vargų, virto dailia, žydinčia mergina. Pritilę ir nejučiom kalbėdamiesi vien žvilgsniais, jie galvojo apie tai, kad atėjo laikas pasidairyti jai tinkamo jaunikio. Ir tarsi patvirtindama šias jų viltis, tramvajui sustojus, duktė pakilo pirma ir išsitiesė visu savo jaunu kūnu.

Vertė Teodoras Četrauskas
Versta iš: F. Kafka, *Sämtliche Erzählungen*, Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 1970.
http://www.tekstai.lt/buvo/versti/kafka/metamorf.htm

Ana Achmatova

Ana Achmatova (1889—1966) buvo peterburgietė, gimusi Odesoje Andrejaus ir Inos Gorenko šeimoje. Nuo 1910 m. ji pradeda pasirašinėti Achmatovos vardu, slapyvardžiui paimdama prosenelės iš motinos pusės pavardę. Jos pirmasis rinkinys *Vakaras* (1912) pelno jai šlovę, po dvejų metų, 1914 m., išeina rinkinys *Rožinis*, įtvirtinęs jos kaip geriausios rusų poetės reputaciją. Tai buvo tas retas atvejis, kai ir kolegos (Marina Cvetajeva, Vladimiras Majakovskis, Borisas Pasternakas ir kiti) pripažįsta naują žodį poezijoje, ir gimnazistės dievina autorę ir mėgdžioja ją. Tuo metu Achmatova kartu su vyru Nikolajumi Gumiliovu ir Osipu Mandelštamu buvo svarbiausios akmeizmo figūros (žr. „Osipas Mandelštamas“). Ji buvo pačiame Rusijos literatūrinio gyvenimo centre, o žymūs dailininkai piešė jos legendinį karališkąjį profilį. Šioje poezijoje žavėjo griežtas, analitiškas ir kartais negailestingas kalbėjimas apie pačius privačiausius dalykus.

Rinkinys *Baltųjų paukščių pulkas* (1917) pradeda visai kitą Achmatovos poezijos laikotarpį. Tai poezija, suvokianti gyvenimo ir istorijos tragizmą, kurį atlaikyti gali tik asmeninės ir kultūrinės atminties pastangos. Rašantieji apie Achmatovos poeziją paprastai pastebi, kad būtent šiais eilėraščiais pradedama nutolti nuo postsimbolistinio poetinio mąstymo. Kituose dviejuose rinkiniuose *Trauklapis* ir *Anno Domini. MCMXXI* (abu 1921) Achmatova priartėja prie klasicistiškumo, kuriam paprastai būdinga skaidri sintaksė, griežta forma bei tradicinis metras.

Nors tai ne visai tiesa. 1940—1965 m. Achamtova rašė *Poemą be herojaus*, kurioje kalbama apie dingusią XX a. antrojo dešimtmečio kultūrą – teatrališką, maskaradinę, su paslaptimis ir nuojautomis. Ji buvo išspausdinta jau po Achamtovos mirties. Ši *Poema* pasižymi hermetinio poetinio kalbėjimo maniera. *Poema* reikalavo ne tik biografinio rakto herojams ir situacijoms atpažinti bei susieti. Jai suprasti taip pat reikėjo tiksliai atsiminti tekstus, kuriuos nepaprastai gausiai citavo *Poema*, tokiu būdu atgaivinanti modernizmo meną pinti tankų, keliasluoksnį teksto audinį, kuomet kelios paslėptos citatos mezga reikšmingus tarpusavio santykius.

Po 1921 m. sekė pirmoji ilga publikacijų pauzė – iki 1940 m., kai išėjo knyga *Iš šešių knygų*. Po to prasidėjo antroji „tyla“, trukusi iki 1965 m., kai buvo išleista *Laiko tėkmė*. Abi pertraukas lėmė radikalus laikmečio ir rašytojos nesutarimas, kurį valdžia demonstravo itin agresyviai. Achmatovos nespausdino, jos poezija visiškai netiko porevoliucinei ir stalininei Rusijai. Netiko ir jos gyvenimas. Jos pirmas vyras Nikolajus Gumiliovas buvo sušaudytas. Nikolajus Puninas, su kurio gyveno beveik dešimt metų, du kartus areštuotas,

gavo dešimt metų lagerių, ten ir mirė. Sūnus Levas Gumiliovas, sukūręs vienu metu madingą etnogenezės teoriją, 1938 m. gavo aštuonerius metus pataisos darbų kolonijoje.

Poemoje *Requiem* (1935—1940) rašoma būtent apie šį laikotarpį, kai Achmatova stovėjo eilėse į kalėjimus perduoti daiktų arba gauti žinių apie artimuosius kartu su tūkstančiais kitų žmonių, ieškančių dingusiųjų ir nuteistųjų.

1946 m., prasidėjus antrajai persekiojimų bangai, įtakingas komunistų partijos funkcionierius Andrejus Ždanovas paskelbė pranešimą apie žurnalus *Žvaigždė* ir *Leningradas*, o pagrindiniais kritikos objektais tapo Achmatova ir Michailas Zoščenka, kurių kūrinius šie žurnalai spausdino. Ždanovas išvadino Achmatovą poniute, kuriai terūpi siaurutis intymus pasaulis bei religinė mistinė erotika. Tai buvo aiškus nuosprendis – nespausdinti, ignoruoti, persekioti.

Tačiau puolant literatūrinei ir politinei valdžiai, nedalyvaujant oficialioje literatūroje vyko ir kitas gyvenimas. Pamažu Achmatova tapo viena iš vos kelių, o vėliau ir paskutine didžiosios Sidabro amžiaus rusų literatūros atstove, kurios įvertinimo ir palaiminimo siekė jaunieji poetai. Žymiausias iš šios „Achmatovos berniukų“ kartos buvo Josifas Brodskis. Achmatova žinojo ir sėkmės, ir nesėkmės kainą (Mandelštamo biografiją vadino idealia poetui), o Tirono ir Poeto kovą laikė kone privaloma tikrojo poeto dalia. Todėl kai prasidėjo teismo procesas prieš „dykaduonį“ Brodskį, ji tarė apokrifinę frazę „Kokią biografiją mūsų raudonplaukiui kuria!“. Pati Achmatova taip pat gerai suvokė savo vietą poezijoje ir rusų poezijos likime. Ji buvo ir arbitras, ir viena iš paskutiniųjų žmonių iš šlovingo, turtingo, margo XX a. pradžios rusų literatūros pasaulio, bandžiusių išgyventi sustabarėjusioje oficialioje sovietinėje kultūroje.

Leningrade, dabar Sankt-Peterburge, ant namo, kuriame gyveno Achmatova (buvusių grafo Šeremetjevo rūmų, virtusių butais), buvo iškalti žodžiai, tapę *Poemos be herojaus* epigrafu: „Deus conservat omnia“ – „Dievas išsaugoja viską.“ Po daugelio metų Josifas Brodskis, rašydamas eilėraštį Achmatovos šimtmečio proga, pratęsė juos: „Dievas išsaugoja viską, ypač žodžius/ atleidimo ir meilės.“ Brodskis dar kartą suformuluoja mintį apie Achmatovai svarbią individualios atminties pastangą, kurią paliudyti gali tik (poezijos) žodžiai: „iš mirtingųjų lūpų/ jie skamba aiškiau nei iš dangiškos vatos.“

Siūloma literatūra: Ana Achmatova, *Erškėtis žydi = Шиповник цветет: Eil. ir poema*, Sudaryt. B. Medekšaitė, Vilnius: Vyturys, 1994; Ana Achmatova, *Poezija* / [redakcinė komisija: E. Mieželaitis (pirm.); vertė S. Nėris, J. Vačiūnaitė, T. Venclova.], Vilnius: Vaga, 1964; Josif Brodskij, „Raudanti mūza“, Josif Brodskij, *Poetas ir proza*, Vilnius: Baltos lankos, 1999, p. 18-31.

Ana Achmatova

PILKAAKIS KARALIUS

Gėla bevilte, skambėk eilėmis!
Mirė karalius pilkom akimis.

Vakarą tą buvo karšta, alsu,
Vyras ramiu man pasakė balsu:

„Jis iš medžioklės negrįžo, žinai,
Rado negyvą prie medžio tarnai.

Gaila man jo karalienės. Jauna!..
Plaukus per naktį apkrito šalna.“

Pypkę suradęs, pradėjo rūkyt
Ir išskubėjo darbuotis ligryt.

Savo dukrelę prikelsiu greičiau,
Pilkosios akys, ir vėl pamačiau.

O palei langą tik tuopos šnarą:
„Tavo karaliaus pasauly nėra...“

1910
Vertė Jolanta Jonynaitė

VAKARE

Skambėjo muzika sode,
Tokia gūdi gėla sudūrė.
Šviežiai ir aitriai dvelkė jūra
Mums austrės dubenio lede.

Jis tarė man: „Aš draugas tau!“
Ir palietė suknelės šilką.
Tas palietimas nenutvilkė,
Jame glamonės nejutau.

Taip glosto katę, paukščiukus,
Taip stebi jojikes liekniausias...
Pro virpantį blakstienų auksą
Jo akyse šypsnys tykus.

O smuikai gildančiu balsu
Pro dūmų draikanas dainuoja:
„Esi palaiminta dausų –
Tu pirmąkart su mylimuoju.“

1913
Vertė Judita Vaičiūnaitė

REQUIEM

1935–1940
Ne, ir ne po svetima padange,
Svetimų sparnų neapgobta, –
Aš buvau tada su liaudim brangia,
Ten buvau, kur negandoj tauta.

1961

VIETOJ PRATARMĖS

Siaubingais Ježovo metais septyniolika mėnesių aš praleidau eilėse prie Leningrado kalėjimų. Kartą kažkas mane „atpažino“. Tuomet stovinti už manęs moteris melsvom lūpom, kuri, žinoma, niekuomet nebuvo girdėjusi mano vardo, prabudo iš mums visiems būdingo sustingimo ir paklausė manęs į ausį (ten visi kalbėdavo pašnibždom):

– O šitai jūs galite aprašyti?

Ir aš atsakiau:

– Galiu.

Tuomet kažkas panašu į šypseną suvirpino tai, kas kadaise buvo jos veidas.

1957 m. balandžio 1 d.
Leningradas

PASKYRIMAS

Šitam skausmui lenkiasi kalnynai,
Ir nebeteka tėkmė didi,
Bet kalėjimuose tvirtos spynos,
O už jų tik „katorgos lindynės“
Ir beribis ilgesys širdy.
Gal kas nors dar junta šviežią vėją,
Gal kam nors žara spalvų švelnių –
Mes nežinom, mes suvienodėję,
Mums tik raktai nepaliaus girgždėję,
Tik kareiviai žengs sunkiu žingsniu.
Lyg ankstyvosioms mišioms, lyg sesės
Sostine nykiąja lyg namo
Ėjom ten, už mirusius tylesnės,
Saulė vis žemiau, Neva blausesnė,
O viltis vis gieda tolumoj.
Nuosprendis... Ir ašarų vėl srautas,
Nuo visų lyg siena aklina,
Lyg gyvybę iš širdies kas rautų,
Lyg ūmai aukštielninką pargriautų,
Bet dar eina... Sverdėja. Viena.

Kur dabar tos priverstinės draugės
Šito meto žvėriškų kančių?
Ką gi Sibiro pūga joms staugia,
Kas joms šmėkšo mėnesienoj baugiai?
Joms aš savąjį sudie siunčiu!

940 m. kovas

IX

Jau beprotybė man sparnu
Užklojo didžią sielos dalį
Ir girdo ugniniu vynu,
Ir kviečia eit į juodą šalį.

Ir teks man pripažinti sau,
Kad jau esu jos nugalėta,
Dabar pati savęs klausau,
Tarytum svetimas kliedėtų.

Ir pasiimti nebeleis
Ji nieko, kas brangu man šičia
(Kaip bemaldaučiau atkakliai,
Kaip įkyriai jos beprašyčiau):

Nei tų sūnaus akių baisių –
Suakmenėjusių, miglotų,
Nei ryto su audros gūsiu,
Nei pasimatymo už grotų,

Nei mylimų delnų vėsos,
Nei liepų mirgesio rytinio,
Nei nykstančių jau iš klausos
Paguodos žodžių paskutinių.

1940 m. gegužės 4 d.

EPILOGAS

1
Aš sužinojau, kaip veidai sukrinta,
Kaip siaubas dirsčioja iš po vokų,
Kaip sielvartas jiems skruostus iškankintus
Dantiraščiu išrašo nelaiku,
Kaip garbanos, geltonos arba juodos,
Pavirsta sidabrinėm akyse,

Kaip šypsena nuvysta be paguodos,
Kaip virpa baimė nuolankiam balse.
Ir aš ne vien tik dėl savęs meldžiu,
Bet dėl visų, stovėjusių kas dieną
Ir speige, ir karštymečiu didžiu
Čia, priešais akliną raudoną sieną.

2
Jau išmuša vėl atminų valanda.
Regiu jus, girdžiu jus, jaučiu kaip tada:
Ir tą, kurią nešė prie lango kiti,
Ir tą, kurios žingsniai seniai užmiršti,
Ir tą, tokią gražią, didingu mostu
Pasakiusią: „Čia lyg namo sugrįžtu.“
Norėtųs po vieną pašaukt jas vardu,
Bet atėmė sąrašą, neberandu.
Drobulę išaudžiau visoms joms kartu
Iš žodžių skurdžiausių, jų lūpom tartų.
Prisimenu jas aš visur, visada,
Užmiršt neprivers jų nauja neganda,
Jei bus iškamuota burna užčiaupta,
Kuria milijoninė klykia tauta,
Tegu ir mane jos minės lig vienos,
Kai varpas man muš pakasynų dienos,
Ir jeigu šaly šitoje kada nors
Paminklą ir man pastatyti panors,
Sutiksiu su pagerbimu tuo didžiu,
Bet sąlyga bus – nestatykit, meldžiu,
Nei jūros pakrantėj, kur mano lopšys:
Nutrauktas ir tas paskutinis ryšys,
Nei parke prie kelmo pamėgto, tenai
Manęs tebeieško šešėlis liūdnai,
O čia – tris šimtus valandų kur stačia
Stovėjau ir liko man velkė kurčia.
Nes net mirdama aš jėgų nerandu
Užmiršti burzgimo mašinų juodų.
Užmiršti, kaip užtrenkė amžiams duris
Ir senė lyg sužeistas staugė žvėris.
Tegu nuo vokų mano bronzinių srus
Kaip ašaros tirpstantis sniegas skaidrus,
Vienutės balandis teulba laisvai,
Ir tykiai Neva tegu plaukia laivai.

1940, kovas
Fontanų Rūmai
Vertė Judita Vaičiūnaitė

AMATO PASLAPTYS

1. KŪRYBA

O būna – slegiantis, neaiškus jausmas,
Lyg alpulys, ir aš girdžiu kažką:
Nuaidi laikrodis, nurieda griausmas;
Nepatirta, supančiota šneka
Vaidenas: kuždesys, dejonė, skundas.
Slapta riba virš augančių balsų...
Bet skambesio bedugnėje nubunda
Ir kyla garsas – vienas iš visų.
Neatitaisoma tyla aplinkui –
Aš net žolės augimą nugirstu,
Girdžiu, kaip vargas po krepšiu sulinko...
Bet štai pirmasis žodis. Štai jau du,
Ir rimo aliarmuojantis skambutis,
Kurį suprast aš pradedu staiga,
Ir padiktuotos tolimos eilutės
Išsirikiuoja puslapio sniege.

Vertė Tomas Venclova

2

Ne, man nepridera ginkluotos odės,
Eleginių žaidynių žavesys.
Tegul eilėraštis keistai atrodys
Ir bus – ne kaip visi.

O kad žinotumėt, kur eilės tūno,
Iš kokio šlamšto dygsta jų daigai!
Taip kalas palei tvorą balandūnė,
Geltonos pienės ir dagiai.

Staigus deguto kvapas, piktas šauksmas,
Pelėsiai, sienoj brėžiantys raštus...
Ir eilės, ir aikštingas mano džiaugsmas,
Pradžiuginąs kitus.

Vertė Tomas Venclova

3. MŪZA

Kaip nešiot tą naštą švininę,
O dar Mūza ją pavadinę,
Sako: „Ji su tavim visur...“
Sako: „Dieviškas šitas burtas...“
Dar skaudžiau nei drugys nupurtys,
Ir visus metus nė mur mur.

Vertė Jolanta Jonynaitė

Osipas Mandelštamas

Osipas Mandelštamas (1891—1938) gimė Varšuvoje, kuri tuo metu priklausė Rusijos imperijai. Motina Flora Mandelštam buvo muzikė. Tėvas Emilis Mandelštamas priklausė pirmajai pirklių gildijai, o tai reiškia, kad šeima galėjo gyventi ne tik žydų sėslumo ribose – teritorijose, kur žydams buvo leista gyventi ir net laikinas išvykimas iš kurių buvo labai keblus. Kai Mandelštamui buvo keleri metai, šeima įsikūrė Peterburge. Mandelštamas studijavo Peterburgo, Heidelbergo ir Sorbonos universitetuose. Pirmą rinkinį *Akmuo* išleido 1913 m., paskutinį *Eilėraščiai* – 1928 m., tais pačiais metais išėjo ir straipsnių rinkinys *Apie poeziją*. Tolesnį jo likimą galima atspėti iš mirties datos – 1938-ieji buvo didžiojo teroro laikmetis. Paskutinį gyvenimo dešimtmetį Mandelštamas nenustojo rašyti, bet buvo atvirai kritiškas naujai valdžiai, taip pat ir poezijoje. 1934 m. jį areštavo pirmą kartą ir ištrėmė už Uralo, vėliau leido persikelti į Voronežą, kur buvo parašyti *Voronežo sąsiuviniai*. Po trejų metų tremties jam buvo leista sugrįžti. 1938 m. Mandelštamas buvo suimtas antrą kartą, ištremtas į Sibirą ir mirė lageryje netoli Vladivostoko. Jo kapas nežinomas.

Mandelštamas tikėjo, kad kultūra yra reikšmių rezervuaras, galintis sutramdyti gyvenimo ir gamtos chaosą. Kultūra buvo ir architektūra, kuriai jau pirmajame rinkinyje skirta nemaža eilėraščių, ir muzika, ir, žinoma, poezija, kuri, jo žodžiais iš esė „Žodis ir kultūra“, yra „plūgas, ariantis laiką ir verčiantis jo vagą taip, kad giluminiai laiko sluoksniai, jo juodžemis iškyla į paviršių“. Bet tai nereiškia, kad poezija tik sutvarko chaosą ir primena apie ankstesnius klodus. Ji pati kuria savo prasmių pasaulius. Programinėje 1933 m. esė „Pokalbis apie Dantę“ Mandelštamas rašė: „Reikia perbėgti skersai visą upę, užtvindytą nenustygstančiomis ir įvairiakryptėmis kinų valtelėmis, – taip kuriasi poetinės šnekos prasmė. Jos, kaip maršruto, negali atkurti apklausdamas valtininkus: jie nepapasakos, kaip ir kodėl mes šokinėjome iš vienos valtelės į kitą.“

Literatūrinio kelio pradžioje jis priklausė akmeistų grupei. Tai buvo viena iš daugelio postsimbolistinių grupių, kuri veikiau formulavo savo skirtingumą nuo vyresnės simbolistų kartos, nei kūrė tikslią poetinę programą. Paprastai akmeizmas (kildinamas iš graikų žodžio *ἄκμη* – ‚viršūnė‘, ‚klestėjimas‘, ‚žydėjimo metas‘) apibūdinamas kaip literatūrinė mokykla, išsižadanti simbolistų misticizmo ir sugrįžtanti prie pasaulio daiktiškumo ir konkretumo, ieškanti prasmės ne anapus materialaus pasaulio šydo, o juslinėje ir emocinėje patirtyje. Su šio daiktų ir kultūros pasaulio pasirinkimu poezijos medžiaga kartais siejama pirmojo Mandelštamo rinkinio *Akmuo* pavadinimo istorija. Iš pradžių jis turėjo vadintis *Kriauklė*, bet galiausiai Mandelštamas pasirinko „architektūrinį“, o ne „gamtinį“ pavadinimą. Šio rinkinio eilėraštis „Notre Dame“ apie Paryžiaus katedrą laikomas akmeizmo manifestu.

Akmeizmą „įkūrė“ poetų susivienijimas „Poetų cechas“, kurio lyderiai buvo Nikolajus Gumiliovas ir Sergejus Gorodeckis. Taip pat jam priklausė Ana Achmatova (tuo metu buvusi Gumiliovo žmona), Osipas Mandelštamas, Vladimiras Narbutas, Michailas Zenkevičius, Georgijus Ivanovas ir keli kiti autoriai. Formaliai jis gyvavo vos porą metų – 1912—1914 m., bet bendrumų tarp ryškiausių poetų (visų pirma Mandelštamo ir Achmatovos[6]) buvo įžvelgiama ir vėliau siūlant šio tipo poeziją vadinti „semantine“. „Semantinę poetiką“ nusako šie pagrindiniai bruožai: kiekvienas pasaulio elementas suvokiamas kaip priklausantis istorijai ir kultūrai; kalba nėra vien tik poezijos medžiaga – poezija pati kuria kalbą; poezija nesikrato siužeto, bet jis netenka linijinės tvarkos, jis skaidomas ir gali būti atkurtas iš fragmentų tik po daugkartinio skaitymo; poetinis žodis vienu metu dalyvauja daugybėje santykių ir jungčių, pro jį šmėžuoja visas pluoštas reikšmių, nurodančių į skirtingus kultūros reiškinius, o visą tekstą saisto šios daugialypės ir itin tankios reikšmių gijos.

Poezija – tai plūgas, ariantis laiką ir verčiantis jo vagą taip, kad giluminiai laiko sluoksniai, jo juodžemis iškyla į paviršių. Bet pasitaiko epochų, kada šia diena nepatenkinta žmonija ima ilgėtis giluminių laiko sluoksnių – tarsi artojas trokšta dar neįdirbtos praeities žemės.

Osipas Mandelštamas. *Žodis ir kultūra*

Po pirmojo 1913 m. rinkinio ir iki paskutiniojo 1928 m. išėjo dar keli: *Tristia* („sielvarto knyga“, pavadinimas kyla iš Ovidijaus kūrybos) 1922 m., *Tristia* variantas *Antroji knyga* 1923 m., dvi prozos knygos – autobiografija *Laiko gaudesys* 1925 m. ir *Pašto ženklas iš Egipto* 1928 m. Kaip ir dauguma rašytojų, Mandelštamas uždarbiavo versdamas. Vėliau nutiko pirmas rimtas nesutarimas su literatūrine valdžia, virtęs atviru konfliktu su režimu. Tiesa, Mandelštamas vis bandė „įsikalbėti“ lojalumą: 1933 m. jis slapta skaitė Borisui Pasternakui akivaizdžiai antistalininį eilėraštį apie „riebaluotus Kremliaus kalniečio pirštus“, o 1937 m. parašė tam pačiam kalniečiui – Stalinui – odę. Tačiau ji poeto neišgelbėjo. Liko nepublikuoti „Ketvirtoji proza“, „Armėnija“, „Kelionė į Armėniją“, „Voronežo sąsiuviniai“ ir daug pavienių eilėraščių.

Mandelštamas sugrįžo pas skaitytojus jau XX a. septintojo dešimtmečio viduryje – aštuntojo pradžioje. Sugrįžo tam, kad patektų į savo vietą – didžiųjų poetų gretas. Nepublikuotus eilėraščius išgelbėjo ir išsaugojo jo žmona Nadežda Mandelštam, Vakaruose išleidusi dvi prisiminimų knygas kaip tik tais „sugrįžimo“ laikais. Žymus italų kino režisierius rašė apie Mandelštamą: „Tai, ką mums padovanojo Mandelštamas – lengvas, protingas, aštraliežuvis, elegantiškas, tiesiog grakštus, gyvybingas, jausmingas, visada įsimylėjęs, atviras, aiškiaregys, laimingas net savo nervų ligos ir politinio košmaro sutemose, jaunas ir, galima sakyti, jaunatviškas, įmantrus ir rafinuotas, ištikimas ir išradingas, šypsantis ir kenčiantis, – priklauso patiems laimingiausiems XX a. poetiniams atradimams.“

Siūloma literatūra: Josif Brodskij, „Civilizacijos vaikas“, Josif Brodskij, *Poetas ir proza*, Vilnius: Baltos lankos, 1999, p. 40–56.

[6] Rusų k. „gyvenimas“ (*жизнь*) – mot. giminės.

Osipas Mandelštamas

XXX

Priimki džiaugsmą iš manųjų rankų –
Truputį korio ir truputį saulės,
Kaip mums įsakė Persefonės bitės.

Neprirakintos valties neatriši,
Švelnių šešėlio žingsnių neišgirsi,
Būties tamsybėj siaubo neįveiksi.

Mums lieka pabučiavimai – pūkuoti,
Vieninteliai, tarytum mažos bitės,
Kurios numiršta, skrisdamos iš lizdo.

Jos perveria skaidrių naktų tankynę,
Jų tėviškė – tamsus Taigeto miškas,
Jų penas – laikas, liepžiedžiai ir mėtos.

Štai atšiauri, džiaugsminga mano duoklė,
Sausi karoliai, nebegyvos bitės –
Jų kūnuose medus pavirto saule.

Vertė Tomas Venclova

XXX

Už tai, kad nesaugojau tavo delnų dovanos,
Už tai, kad paniekinau gležnąjį lūpų sūrumą,
Akropolio šaltyje laukiu išauštant dienos.
Kaip aš nekenčiu to sakuoto senovinio rūmo.

Danajai tamsoj prie ginkluojamo žirgo budės –
Jie pjūklus galanda ir sienoje platina žaizdą.
Nebesuvaldau savo kraujo sausos maišaties,
Ir tau neturiu pavadinimo, garso ir vaizdo.

Kodėl patikėjau, kad mus tebejungia grandis?
Per greitai tavęs netekau ir nemoku surasti.
Dar neišsisklaidė naktis, negiedojo gaidys,
Dar kaistantis kirvis nebuvo nugrimzdęs į rąstą.

Migloj savo šonkaulių medį pajunta pilis,
Ant sienų išbloškusi skaidrią lyg ašaros dervą,
Bet kopėčias kraujas užplūdo, lyg upė gili,
Ir trissyk kariai susapnavo viliojantį vardą.

Kur moterų menė pas mylimo miesto vartus?
Aukštų inkilų nebeturi karalius Priamas.
Ir strėlės pabyra lyg sausas medinis lietus,
Ir kitos išdygsta – sakytum, lazdynai iš žemės.

Į langą pabeldžia pilka nei kregždė valanda,
Žvaigždynas užgęsta lyg dūris, nežeisdamas nieko,
Ir pergalės laikas – šiauduos atsibudus banda –
Gruoblėtose gatvėse kelias iš vargano miego.

Vertė Tomas Venclova

XXX

Man duotas kūnas, visas dovanų,
Ką veikt su tokiu vienu ir manu?

Ir kam dėkot, kad su džiaugsmu tykiu
Galiu kvėpuoti ir gyvent sykiu?

Aš ir gėlė, ir sodininkas aš,
Pasaulyje ne vienišas nėmaž.

Jau amžinybės langą nuo šiltų
Alsavimų išmarginu raštu.

Jis atsispaudžia nei pažintas, nei
Pats atpažintas dar taip neseniai.

Nors mirksnio drumzlės bėgti nenustos,
Neperbrauks mielo rašto niekados.

Vertė Jonas Juškaitis

XXX

Pro miglas skausmingo tavo veido
Aš neįžiūrėjau, ar jisai.
„Viešpatie!“ – tepasakiau per klaidą,
Tarti negalvodamas visai.

Dievo žodis iš manos krūtinės
Išlėkė lyg dideliu paukščiu.
Priešais veidą miglos kamuolinės,
Ir narvelis tuščias už pečių...

Vertė Jonas Juškaitis

XXX

Už vaikus, kur užgimt grynakraujais turės,
Už laikus, prieš kuriuos šie gal blės,
Aš tėvų puotoje netekau ir taurės,
Ir linksmumo, ir savo garbės.

Amžius puola pečius man šunim vilkiniu,
Bet aš ne širdimi vilkine:
Rankovėn sibirietiškos stepės karštų kailinių
Kimšk verčiau, kaip kepurę, mane.

Kad bailių nematyčiau dumble klampiame
Nei sukruvintų kaulų rate,
Kad šiaurietiškos lapės naktų puikume
Sumelsvuodamos šviestų švieste.

Išsiveski naktin, kur pušis ties srauju
Jenisiejumi siekia žvaigždės,
Nes ne vilkas esu aš su savo krauju
Ir mane tik man lygus nudės.

Vertė Jonas Juškaitis

XXX

Su didelėm akim žlibų vapsvų,
Kur siurbia žemės ašį, žemės ašį,
Jaučiu, ką tik mačiau žvilgsniu savu,
Ir atmenu tuščiai ligi mažiausiam lašui.

Ir nepiešiu, ir nebetraukia prie dainos,
Stryku nevirpinu stygos gailingos.
Aš į gyvenimą vien kabinuos
Ir mėgstu pavydėt gudrioms vapsvoms galingoms.

O, kad ne nuo mirties, kai neminės gal nieks,
Kad būčiau priverstas kur nors ir ašai
Nuo vasaros šiltos ir oro geluonies
Išgirsti žemės ašį, žemės ašį.

Vertė Jonas Juškaitis

Borisas Pasternakas

Borisas Pasternakas (1890—1960) yra maskvietis, gimęs žymaus dailininko, Dailės akademijos akademiko Leonido Pasternako ir pianistės Rozalijos Pasternak šeimoje, kurioje lankydavosi rašytojai Levas Tolstojus, Raineris Marija Rilkė, dailininkai Valentinas Serovas, Dmitrijus Vrubelis ir kiti. Turėjo brolį Aleksandrą ir dvi seseris Žozefiną ir Lidiją. 1921 m., jau po 1917 m. rusų revoliucijos, Pasternako tėvai su dukromis dėl tėvo sveikatos išvyko pirma į Vokietiją, o vėliau persikėlė į Angliją ir gyveno Oksforde. Broliai Aleksandras ir Borisas liko Rusijoje – Aleksandras tapo architektu, Borisas – vienu žymiausių rusų poetų, didžiosios Vakarų klasikos ir Gruzijos poezijos vertėju, Nobelio premijos laureatu, tai šlovinamu, tai ignoruojamu, tai per plauką nuo tremties Stalino laikais ir net jiems pasibaigus.

Pirmasis Pasternako poezijos rinkinys *Dvynys debesyse* išėjo 1914 m. Pats poetas jo nelaikė sėkmingu, dalį eilėraščių atmetė, o dalį perdarė ir įtraukė į 1928 m. ciklą *Pradžios metas*. Tačiau šis pirmas rinkinys žymi literatūrinio darbo pradžią po teisės ir filosofijos studijų bei bandymų tapti pianistu ir kompozitoriumi. Pirmieji literatūrinės veiklos metai daugiausia buvo susiję su futuristinės pakraipos grupėmis, bet jau greitai, trečiojo dešimtmečio pradžioje, Pasternakas nutolo nuo estetiškai ir politiškai angažuotų grupių. Nuo to laiko jis yra nepriklausomas poetas, kurio statusas sovietinėje kultūroje svyravo tarp įtarumo, „pirmojo poeto“ titulo ir paniekos.

Ankstyvieji eilėraščiai pasižymi formos įmantrumu (rinkiniai *Virš barjerų*, 1917 ir *Sesuo mano – gyvenimas*, 1922), vėliau Pasternakas pereina prie epinių kūrinių. Poemomis *Devyni šimtai penktieji metai* (1925—1926) ir *Leitenantas Šmitas* (1926—1927) apie pirmąją rusų revoliuciją jis pradeda temą, kurią užbaigs romanas *Daktaras Živaga* (1945—1955): kaip žmogus gali išlikti, veikti, dalyvauti arba nedalyvauti didžiojoje istorijoje ir kaip poezija gali surasti „istorijos kalbą“. Rinkinys *Antrasis gimimas* (1931) žymi Pasternako poetikos kitimą. Jis yra pasakęs, kad nemėgsta savo poezijos iki 1940 m. Vėlyvuosiuose rinkiniuose – *Ankstyvais traukiniais* (1943) ir *Kai išsigiedrys* (1961) – eksperimentai užleidžia vietą „paskutiniesiems klausimams“, Pasternakas tarsi įgyvendina savo ankstyvosios poezijos tikslą „įkristi į neregėtą paprastumą“.

Pasternako poetikos tyrinėtojas Aleksandras Žolkovskis taip suformulavo pagrindinę jo tekstų temą: „jausmas, kad žmogus kasdienėje egzistencijoje ir apskritai visi maži ir įprasti dalykai dalyvauja vieningame, amžiname ir be galo dideliame būties stebukle.“ Todėl jo poezijos lyrinis herojus yra veikiau pasyvus, stebintis, klausantis, atsiduodantis pasauliui, nei jį keičiantis ar nuogąstaujantis dėl jo netobulumo: pasaulis stulbinamai gražus ir didingas net ir kasdienybėje ar nelaimėje. Šio herojaus likimas – ne rinktis tarp priešybių, o jas (krikščioniškai) taikyti, jungti „pakylėtumą ir buitį“.

Pasternakas yra ne tik didis poetas, bet ir prozininkas bei vertėjas, „prakalbinęs“ ir Vakarų klasikus, ir tuomet mažai žinomus autorius, pavyzdžiui, gruzinų poetus Ticianą

Tabidzę ir Paolo Jašvilį. Tos Getės *Fausto* ir Šekspyro *Hamleto* ar *Karaliaus Lyro* eilutės, kurias dažnas rusas moka nuo mokyklos, yra būtent Pasternako. Nors yra ir kitų vertimų, kartais net tikslesnių, bet jie ne taip susišaukia su laikmečiu, kuriame buvo sukurti ar kuris juos pamildavo.

1971 m. Maskvos Tagankos teatre režisierius Jurijus Liubimovas pastatė legendinį Šekspyro spektaklį *Hamletas*. Liubimovui prireikė ne tik Pasternako vertimo, bet ir eilėraščio „Hamletas“, parašyto daktaro Živagos vardu ir įeinančio į to paties pavadinimo Pasternako romaną *Daktaras Živaga*. Hamleto vaidmenį atliko aktorius, poetas ir bardas Vladimiras Vysockis. Pasternako eilėraštį jis skaitė spektaklio pradžioje, stovėdamas vienas avanscenoje ir vilkėdamas kasdienį juodą megztinį. Šitaip *Hamletas* buvo sujungtas su *Daktaru Živaga*, romanu apie inteligentijos likimą ir paskirtį didžiųjų istorijos lūžių metu, o aktoriaus, sąstingio epochos pusiau oficialaus inteligentų numylėtinio, pakvietimas atlikti pagrindinį vaidmenį, jo apranga ir būtent Paternako vertimo pasirinkimas darė spektaklį kūriniu apie inteligentijos vietą ir laikyseną sustabarėjusiais laikais, kurių „sąnariai išniro“, Šekspyro žodžiais.

Būtent už šį romaną 1958 m. Pasternakui buvo skirta Nobelio premija, kurios jis buvo priverstas atsisakyti, nes romanas pirma buvo išleistas Italijoje 1957 m. Nors leidykla buvo marksistinė, romanas išėjo nesuderinus su valdžia. Per pusmetį jis buvo išverstas į daugiau nei dvidešimt kalbų. Romano skelbimas užsienyje buvo laikomas akibrokštu, o Nobelio premija tik pakurstė ugnį. Spaudoje prasidėjo kampanija prieš Pasternaką, iš kurios iki šiol liko liūdnai pagarsėjusi frazė „aš romano neskaičiau, bet manau, kad...“.

Tikriausiai nė viena Nobelio premija rusų autoriui nebuvo skirta vien už kūrybą. Nobelio premijos Ivanui Buninui (1933), Michailui Šolochovui (1965), Aleksandrui Solženicynui (1970) ir Josifui Brodskiui (1987) – visos susijusios ne tik (arba visai ne) su literatūriniais nuopelnais, bet ir su politine konjunktūra. Ir šį kartą atsitiko iš dalies taip pat – premija rusų autoriui, kurio nuopelnai literatūrai neginčijami, atiteko tada, kai Vakarų santykiai su Tarybų Sąjunga šiek tiek atšilo. Nobelio komitetas buvo pasirengęs atsigręžti į ją, bet ši norėjo visai kito kandidato – Šolochovo ir tikrai nenorėjo Pasternako, kurio romanas iš esmės ką tik papasakojo, kaip spalio revoliucija pražudė inteligentą ir poetą. Romanas ne menka dalimi buvo ir apie paties Pasternako santykį su negailestinga istorija, valdžia ir valdovais.

Pasaulinio pripažinimo istorija baigėsi tragiškai – Pasternaką išvijo iš Rašytojų sąjungos, o tai reiškė tapimą visiška *persona non grata*, siūlė palikti šalį ir atimti pilietybę, buvo rengiami viešo plakimo susirinkimai, plūdo pamokantys ir prakeikiantys laiškai. Pasternakas atsisakė premijos, tačiau romano neišsižadėjo. Bet tai nenutraukė nei puolimo, nei izoliacijos, ypač po to, kai britų laikraštis *Daily Mail* išspausdino eilėraštį „Nobelio premija“, kuriame kalbama apie persekiojimą ir nelaisvę.

Po pusantrų metų, baigiantis 1960 m. gegužiui, rašytojas mirė nuo plaučių vėžio. 1988 m. Pasternako sūnus Jevgenijus Pasternakas atsiėmė Stokholme Nobelio premijos medalį, skirtą tėvui.

Siūloma literatūra: Borisas Pasternakas, *Daktaras Živaga*: romanas, iš rusų kalbos vertė Algimantas Mikuta, Vilnius: Alma littera, 2007; Borisas Pasternakas, *Kai nusigiedrija*: eilėraščiai, iš rusų k. vertė Vytautas Rudokas, Vilnius: Vyturys, 1989.

Borisas Pasternakas

XXX

Čia pabrėžta nagu. – Slėpiningąją tiesą
Ryt, nubudęs, suprasiu. Dabar jau vėlu.
O kol dar ne vėlu, aš tave palytėsiu.
Kaip tik aš palytėt tegaliu.

Kaip tragedija liečia nutirpusią salę,
Aš liečiau tave tirpstančių lūpų variu.
Pabučiavimas buvo toks lėtas, kaip saulė
Liepos mėnesį, pilną audrų.

Aš jį siurbsiu lyg paukštis. Pritrūkdamas kvapo.
Žvaigždės perplauks burną ir stemplę užgaus.
O lakštingalos dusdamos virpa tarp lapų
Ir kas mirksnis atsigeria juosvo dangaus.

HAMLETAS

Štai, aš čia. Aš išėjau į sceną.
Stoviu, pasirėmęs į duris,
Ir aidais atsimuša nuo sienų
Ta drama, niūri ir nemari.

Į mane pažvelgs naktis nustėrus
Pro tuščias žiūronų stiklines...
Jei pajėgsi, Visagali Tėve,
Atitolink taurę nuo manęs.

Aš gerbiu sumanymą atkaklų
Ir priimt šią rolę sutinku,
Bet dabar kitoniški spektakliai,
Ir vaidinti man labai sunku.

Bet palaipsniui veiksmas įpusėja –
Kuo jis pasibaigs, aš jau žinau.
Vienas aš. Aplinkui – fariziejai.
Netuščiai klajojau. Gyvenau.

POEZIJOS APIBRĖŽIMAS

Tai – švilpimas, aštrus ir lakus,
Tai – suirusios ledo grandinės,
Tai – naktovidis, stingdąs lapus,
Tai – lakštingalų skardžios grumtynės.

Tai – pasaulis prie sodo tvoros
Savo ašaras ankštyse skaito,
Tai – daržan, it kruša, Figaro
Garsiai garma iš pultų ir fleitų.

Tai – tamsybė, išnaršius gelmes,
Pakylės į maudyklės paviršių
Ir žvaigždyną į skiaurę atneš,
Jį sugniaužus tarp virpančių pirštų.

Koks tvankumas virš liepto lentos!
Horizontas užgriūva lyg alksnis,
O žvaigždė, rodos, nusikvatos –
Bet pasaulis, taip sakant, bebalsis.

Vertė Tomas Venclova

Laiko juosta

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1304		Dantė Aligjeris pradeda kurti *Dieviškąją komediją* (išleista 1472)	Lietuvą valdo didysis kunigaikštis Vytenis, viešpatauja 1295–1316	Šventąją Romos imperiją valdo Albertas I Habsburgas, viešpatauja 1298–1308
1349		Džovanis Bokačas sukuria *Dekameroną* (1349–1353)	Romos popiežius pažada Lietuvos kunigaikščiui Kęstučiui karūną	Europą siaubia maro epidemija (1347–1350)
1370		Frančeskas Petrarka sukuria poezijos rinkinį *Kanconjerė*	Algirdas ir Kęstutis surengia žygius prieš Kryžiuočių ordiną ir Maskvą	Romos popiežiumi tampa Grigalius XI (1370–1378)
1420	Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas laiške Romos imperatoriui Zigmantui aiškina, kad lietuviai ir žemaičiai yra vienos kalbos ir tautos žmonės	Filipas Bruneleskis suprojektuoja Florencijos katedrą	Popiežius Martynas V įsteigia Žemaičių vyskupystę	
1440			Kazimieras Jogailaitis išrenkamas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, valdo iki 1492	
1446	Sudaromas Trumpasis Lietuvos metraščių sąvadas			
1450		Johanas Gutenbergas išspausdina pirmąsias knygas		
1453			Lietuvos seimas Vilniuje svarsto, kaip nuo Lenkijos apginti Voluinę	Turkai užima Konstantinopolį, žlunga Bizantijos imperija
1462				Maskvos Didžiąją Kunigaikštystę pradeda valdyti Jonas III, pasiskelbęs *visos Rusios* patvaldžiu, valdo iki 1505
1479				Susikuria Ispanijos valstybė
1480				Maskvos Didžioji Kunigaikštystė išsilaisvina iš totorių
apie 1485		Sandras Botičelis nutapo paveikslą *Veneros gimimas*		
1489		Išleidžiamas Fransua Vijono poezijos rinkinys *Didysis testamentas*		
1492	Vilniuje vėl įsikuria didžiojo kunigaikščio dvaras		Aleksandras Jogailaitis išrenkamas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, valdo iki 1506	Kolumbas atranda Ameriką
1497		Leonardas da Vinčis nutapo *Paskutinę vakarienę*		Vaskas da Gama atranda kelią į Indiją (1497–1498) Portugalai pasiekia Rytų Afriką
1500			Maskva mūšyje prie Vedrošos pirmą kartą įveikia Lietuvos kariuomenę	
1501	Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro pasiuntinys Erazmas Vitelijus Romoje popiežiui Aleksandrui VI pasako kalbą, aukštinančią Lietuvą, lietuvių tautą ir Vytautą	Erazmas Roterdamietis parašo *Pagiriamąjį žodį kvailybei*		
1502		Leonardas da Vinčis nutapo *Moną Lizą*		

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1504		Albrechtas Diureris sukuria graviūrą *Adomas ir Ieva*		
1506			Žygimantas Senasis Jogailaitis išrenkamas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, valdo iki 1548	
1507	Dominikonai Vilniuje atidaro aukštesniąją mokyklą, kurioje pirmą kartą Lietuvoje pradėta mokyti filosofijos ir teologijos		Maskva pradeda karą prieš LDK, kuris su pertraukomis tęsiasi 30 metų	
1508				Henrikas VIII tampa Anglijos karaliumi
Apie 1511	Sudaromas Vidurinysis Lietuvos metraščių sąvadas (apie 1511–1518)			
1512			Oršos kautynėse Lietuvos kariuomenė sutriuškina Maskvos kariuomenę	
1513		Nikolas Makiavelis parašo veikalą *Valdovas* (išleistas 1532)		
1517		Martynas Liuteris Vitenberge paskelbia garsiąsias 95 tezes, prasideda reformacijos sąjūdis		
1519	Sudaromas Platusis Lietuvos metraščių sąvadas, vadinamas Bychovco kronika (apie 1519–1525)	Rafaelis Santis nutapo paveikslą *Leonas X ir du kardinolai*		Hernanui Kortesui vadovaujant pradedamas Amerikos užkariavimas Pirmoji kelionė aplink pasaulį, kuriai vadovavo Fernardas Magelanas (1519–1521)
1522	Pranciškus Skorina savo įkurtoje Vilniaus spaustuvėje išspausdina pirmą LDK knygą *Mažoji kelionių knygelė*			
1523	Mikalojus Husovianas Krokuvoje išleidžia *Giesmę apie stumbro išvaizdą, žiaurumą ir medžioklę*			
1525				Albrechtas Brandenburgietis prisiekia Žygimantui Senajam ir skiriamas Prūsijos valdovu: Prūsija tampa pasaulietine kunigaikštyste
1527				Karolio V kariuomenė užima Romą
1529	Priimamas Pirmasis Lietuvos Statutas		Žygimantas Augustas paskelbiamas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, vėliau karūnuojamas Lenkijos karaliumi, valdo 1548–1572	
1530				Prasideda katalikų ir protestantų kovos Vokietijoje, tęsiasi iki 1555
1532		Fransua Rablė išleidžia romaną *Pantagriuelis* (kitos dalys išleidžiamos 1534, 1546, 1552)		

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1533				Maskvos valdovu tampa Jonas IV Žiaurusis, valdė iki 1584
1534		Martynas Liuteris išleidžia Bibliją vokiečių kalba Fransua Rablė išleidžia romaną *Gargantiua*	Lietuvos karas su Maskva, Lietuva sulaiko Maskvos veržimąsi į tolimesnes Dniepro sritis (1534–1537)	Henrikas VIII tampa Bažnyčios vadovu, įkuriama anglikonų bažnyčia
1536		Kalvinas išleidžia veikalą *Krikščionių tikėjimo pamokymas* Mikelandželas Buonarotis Vatikano Siksto koplyčioje pradeda tapyti *Paskutinį teismą*		
1539				Viler Kotrė ediktu prancūzų kalba tampa ofocialia Prancūzijos kalba
1540				Ignacas Lojola įkuria Jėzuitų ordiną
1541	Abraomas Kulvietis įsteigia pirmąją pasaulietišką kolegiją Vilniuje			
1542				Romoje įsteigiama šventoji oficija – aukščiausiasis apeliacinis teismas erezijų klausimais
1543	Abraomas Kulvietis parašo laišką Bonai Sforcai – *Tikėjimo išpažinimą* – pirmą reformacijos tekstą Lietuvoje.	Išleidžiamas Mikalojaus Koperniko veikalas *Apie dangaus sferų sukimąsi*		
1544	Žygimantas Augustas įsikuria Vilniuje ir čia atkuria valdovo dvarą su turtinga biblioteka	Įkuriamas Karaliaučiaus universitetas		
1545				Prasideda Tridento bažnytinis susirinkimas (1545–1563)
1547	Karaliaučiuje išleidžiama pirmoji lietuviška knyga – Martyno Mažvydo *Katekizmas*			Maskvoje Jonas IV Žiaurusis pasiskelbia „visos Rusijos caru“
1549	Martynas Mažvydas išleidžia knygą *Giesmė šv. Ambraziejaus bei Augustino*	Joachimas Diu Belė išleidžia veikalą *Prancūzų kalbos gynimas ir pašlovinimas*, kuriame ragina rašyti ne lotynų, bet tautine kalba		
1550	Mykolas Lietuvis parašo politinį traktatą *Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius* (išleistas Bazelyje 1615)		Barbora Radvilaitė karūnuojama Lenkijos karaliene	
1553	Mikalojus Radvilas Juodasis Lietuvos Brastoje (dabartinėje Baltarusijoje) įkuria pirmąją lotyniškojo šrifto spaustuvę		M. Radvilas Juodasis pereina į reformaciją, Lietuvoje ima kurtis protestantų bažnyčios	
1555				Pasirašoma Augsburgo taikos sutartis, baigiasi katalikų ir protestantų kovos Vokietijoje
1557			Paskelbiamas „valakų įstatymas“: žemės ūkyje įvedama valakų sistema	Šventoji oficija paskelbia pirmąjį indeksą – uždraustų knygų sąrašą

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1558				Jonas IV įsiveržia į Livoniją: prasideda Livonijos karas Elžbieta I vainikuojama Anglijos karaliene (1558–1603)
1559	Mažvydas išleidžia pirmąją lietuvišką agendą – krikšto apeigų knygą *Forma krikštymo*		Pasirašoma LDK ir Livonijos sutartis	
1560	Augustinas Rotundas įteikia lotyniškai parašytos *Lietuvos istorijos* rankraštį LDK kancleriui M. Radvilui Juodajam			
1561			Lietuva prisijungia Livoniją	
1562			Prasideda Lietuvos ir Maskvos karas dėl Livonijos, tęsiasi iki1583	Religiniai karai Prancūzijoje (1562–1598)
1563	Išverčiama į lenkų kalbą ir išspausdinama pirmoji Lietuvos Biblija, vadinamoji Brastos arba Radvilų Biblija Petras Roizijus Krokuvoje išleidžia *Lietuvos teismų sprendimus*		Maskvos kariuomenė užima Polocką LDK seimas įteisina krikščioniškas religijas išpažįstančių piliečių lygiateisiškumą	
1564	Augustinas Rotundas išleidžia publicistinį kūrinį *Lenko pasikalbėjimas su Lietuviu*		Lietuvos kariuomenė pasiekia pergalę prieš Maskvą Ulos mūšyje Lietuvoje įvedami bajorų renkami teismai	
1566	Priimamas Antrasis Lietuvos Statutas Baltramiejus Vilentas išleidžia pirmojo lietuviško giesmyno *Giesmės Krikščioniškos* I dalį, kurią parengė M. Mažvydas		Lietuvoje įteisinama bajoriškoji demokratija – seimeliai ir jų renkamas seimas	Prasideda Nyderlandų revoliucija (1566–1579)
1569	Vilniaus vyskupo Valerijono Protasevičiaus pakviesti Lietuvoje įsukuria jėzuitai Pirmasis Lietuvoje spektaklis – Stefano Tucio komedija „Heraklis“, ji buvo parodyta per Vilniaus jėzuitų kolegijos atidarymo iškilmes		Liubline sudaryta Lietuvos ir Lenkijos unija: sukuriama Abiejų Tautų Respublika (ATR) Lietuva netenka Palenkės, Voluinės, Podolės ir Kijevo.	
1570	Įkurta Vilniaus jėzuitų kolegija. Pastatytas pirmasis Lietuvoje mokyklinis spektaklis – Stepono Tučio komedija *Herkulis (Hercules)*, suvaidinta per Vilniaus jėzuitų kolegijos atidarymo iškilmes			
1572	Andrius Volanas paskelbia veikalą *Apie politinę arba pilietinę laisvę*		Miršta Žygimantas Augustas, paskutinis LDK valdovas Jogailaitis	Prasideda ginkluotos katalikų ir hugenotų kovos Prancūzijoje (1572–1598), šv. Baltramiejaus naktis Paryžiuje
1573		Džakomas dela Porta suprojektuoja Romos Jėzaus bažnyčią	Henrikas Valua išrenkamas ATR valdovu, valdo iki 1574	

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1576	Augustinas Rotundas įteikia Steponui Batorui *Lietuvos kunigaikščių istorijos santrauką*		Steponas Batoras išrenkamas ATR valdovu, valdo iki 1586	
1579	Įkuriamas Vilniaus universitetas		Steponas Batoras žygiuoja prieš Maskvą ir susigrąžina Polocką	Susikuria Olandijos valstybė
1580	Polocke įkuriama jėzuitų kolegija	Mišelis de Montenis publikuoja pirmąsias *Esė* knygas		
1581			Įkuriamas Vyriausiasis Lietuvos Tribunolas	
1582	Motiejus Strijkovskis Karaliaučiuje išleidžia *Lenkų, lietuvių, žemaičių ir visos Rusios kroniką* – pirmąją spausdintą Lietuvos istoriją Jėzuitų kolegija įsteigiama Rygoje		Baigiasi Livonijos karas	
1584	Pradėta statyti pirmoji barokinė Lietuvos šventovė – šv. Mikalojaus bažnyčia Nesvyžiuje (baigta 1593)	Džordanas Brunas paskelbia veikalą *Apie begalybę, visatą ir pasaulius*		Miršta Jonas IV Žiaurusis, Maskvos valstybėje prasideda sumaištis, kuri tęsiasi iki Mykolo Romanovo valdymo pradžios
1585	Paulius Oderbornas Vitenberge išleidžia pirmąją Lietuvoje parašytą biografinę apybraižą *Didžiojo Maskvos kunigaikščio Ivano Vasiljevičiaus gyvenimas*			
1588	Priimamas III Lietuvos Statutas		Lietuva pripažįsta Žygimantą Vazą Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, jis ATR valdo iki 1632	Ispanų „Nenugalimos armados“ sutriuškinimas ir Anglijos jūrinės galios suklestėjimas
1590	Jonas Bretkūnas baigia į lietuvių kalbą versti visą Biblią (liko rankraščiu)			
1591	Karaliaučiuje išspausdinamas pirmas lietuviškų pamokslų rinkinys –Jono Bretkūno *Postilė*			
1592	Jonas Radvanas Vilniuje išleidžia pirmąjį Lietuvos herojinį epą *Radviliada*			
1595	Mikalojus Daukša Vilniuje išleidžia lietuvišką *Katekizmą*			
1598				Pasirašomas Nanto ediktas, kuriuo hugenotams suteikiama tikėjimo laisvė (atšauktas 1685)
1599	Mikalojus Daukša Vilniuje išleidžia *Postilę* su *Prakalba į malonųjų skaitytoją*			
1600		Viljamas Šekspyras sukuria *Hamletą*		Džiordanas Brunas už ereziją Romoje sudeginamas ant laužo
1601	Mikalojus Kristupas Radvilas Našlaitėlis Braunsberge išleidžia knygą *Kelionė į Jeruzalę*			
1602			Karalaitis Kazimieras paskelbiamas šventuoju	

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1604	Pradedama statyti Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčia – pirmoji barokinė Vilniaus šventovė (baigta 1618). Vilniuje išleidžiamas *Šventojo Kazimiero teatras*			
1605	Laurencijus Bojeris Vilniuje išleidžia herojinę poemą *Karolomachija*	Migelis de Servantesas išleidžia *Don Kichoto* I dalį, (II d. 1615 m.)	Jono Karolio Chodkevičiaus vadovaujama kariuomenė sutriuškina švedus prie Salaspilio (Kirchholmo)	
1606			Bajorų maištas prieš Žygimantą Vazą (1606–1608)	
1607		Pastatyta pirmoji opera – Klaudijaus Monteverdžio *Orfėjas*		Įkurta pirmoji anglų kolonija Amerikos žemyne – Virdžinija
1609		Lope de Vegas paskelbia traktatą *Naujas menas komedijoms mūsų laikais kurti*	ATR kariuomenė užima Maskvą (1609–1611)	
1610	Petras Skarga publikuoja *Pamokslus Seimui*			Prancūzijos karaliumi tampa Liudvikas XIII (1610–1643)
1611			ATR kariuomenė iš Maskvos atsiima Smolenską	Gustavas Adolfas tampa Švedijos valdovu (1611–1632)
1613	Mikalojus Kristupas Radvilas Našlaitėlis Amsterdame išspausdina pirmąjį Lietuvoje dailininko Tomo Makovskio nubraižytą LDK žemėlapį, pagal kurį vėliau braižomi Lietuvos žemėlapiai pasaulio atlasuose iki XVIII a. II pusės			Rusijos valdovu išrenkamas Mykolas Romanovas
1616	Įsteigiama jėzuitų kolegija Kražiuose			
1618	Martynas Smigleckis išleidžia logikos vadovėlį			Prasideda Trisdešimties metų karas (1618–1648)
1619	Meletijus Smotrickis Vievyje išleidžia pirmąją *Slavų gramatiką*			
1620	Konstantinas Sirvydas Vilniuje išleidžia pirmąjį lietuvių kalbos žodyną	Frensis Beikonas paskelbia *Naująjį organoną* ir *Didįjį mokslų atnaujinimą*		
1621			Jono Karolio Chodkevičiaus vadovaujama kariuomenė mūšyje prie Chotino nugali turkus. Švedai užima Rygą	
1622		Rubensas nutapo *Marijos de Mediči istoriją*		
1625	Kelne išleidžiamas Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus pirmasis poezijos rinkinys *Trys lyrinių eilėraščių knygos*		Švedų kariuomenė užima Biržų pilį	Angliją pradeda valdyti Karolis I (1625–1649)
1627	M. K. Sarbievijus baigia rašyti poetikos traktatą *Apie aštrų ir šmaikštų stilių*			
1628	Amsterdame publikuojami Samuelio Pšipkovskio *Samprotavimai apie bažnytinę taiką ir santarvę*			

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1629	Konstantinas Sirvydas Vilniuje išleidžia pamokslų rinkinio *Punktai sakymų* I dalį. (II d. išleista 1644)			
1630		Rubensas nutapo *Taikos palaimos alegoriją*		
1632			Vladislovas Vaza išrenkamas ATR valdovu, valdo iki 1648	
1632	Amsterdame išeina ketvirtasis M. K. Sarbievijaus poezijos leidimas, kuriam antraštinį puslapį nupiešė Rubensas	Galilėjas Galilėjus išleidžia *Dialogą apie dvi svarbiausias pasaulio sistemas*	Maskva pradeda karą dėl Smolensko. Polianovkos taikos sutartimi (1634) Maskva atsisako nuo pretenzijų į Livoniją, Smolenską pripažįsta Lietuvai	
1635	Vladislovas Vaza Vilniaus Žemutinėje pilyje įsteigia profesionalų operos teatrą	Pedro Kalderonas sukuria dramą *Gyvenimas – tai sapnas* Kardinolas Rišeljė įkuria Prancūzijos akademiją		
1636	Vilniaus Žemutinėje pilyje pastatyta pirmoji opera – Marko Skakio *Elenos pagrobimas* Vilniuje baigta statyti šv. Kazimiero koplyčia			
1637		Rene Dekartas parašo *Samprotavimą apie metodą* Pastatyta Pjero Kornelio tragikomedija *Sidas* Pirmasis muzikinis teatras įkuriamas Venecijoje		
1640				Prasideda Anglijos revoliucija, tęsiasi iki 1649
1642		Rembrantas nutapo *Nakties sargybą*		
1643		Evandželista Toričelis išranda gyvsidabrio barometrą		
1645	Žygimantas Liauksminas Vilniuje išleidžia *Retorikos meno taisykles*			
1647		Džiovanis Lorencas Berninis sukuria skulptūrų grupę *Šv. Teresės regėjimas*		
1648			Jonas Kazimieras Vaza išrenkamas ATR valdovu, valdo iki 1668	
1648			Prasideda Bagdono Chmelnickio vadovaujamas kazokų sukilimas, tęsiasi iki 1654	Baigiasi Trisdešimties metų karas
1649	Jėzuitai įsteigia mokyklą Kaune, kuri 1653 tampa kolegija			Anglijos karaliui Karoliui I įvykdoma mirties bausmė
1650	Albertas Vijūkas-Kojalavičius Gdanske išleidžia *Lietuvos istorijos* I dalį (II d. publikuojama Antverpene 1669) Kazimieras Semenavičius Amsterdame išleidžia *Didįjį artilerijos meną*			

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1653	Danielius Kleinas Karaliaučiuje išleidžia pirmąją lietuvių kalbos gramatiką Kėdainiuose išleidžiama *Knyga nobažnystės krikščioniškos*			
1654			Prasideda Maskvos invazija į Lietuvą	
1655			Maskvos ir kazokų kariuomenė pirmą kartą užima LDK sostinę Vilnių Prasideda Švedijos invazija, kuri tęsiasi iki 1660 Kėdainiuose Lietuvos bajorija sudaro uniją su Švedija	
1656		Blezas Paskalis sukuria filosofinius *Laiškus provincialui* (1656–1657)		Prasideda Švedijos ir Maskvos karas
1660	Samuelis Boguslovas Chilinskis Londone pradeda spausdinti lietuvišką Bibliją, bet darbo nebaigia		Sudaroma Olyvos taikos sutartis tarp ATR ir Švedijos, prasideda 40 metų taikos su Švedija laikotarpis	Anglijoje restauruojama monarchija
1661			Per 1654–1661 karą, marą ir badą Lietuva netenka pusės gyventojų	Prancūziją pradeda valdyti Liudvikas XIV (1661–1715)
1664		Moljeras sukuria komediją *Tartiufas*, kuri po premjeros uždraudžiama (draudimas atšauktas 1669)		
1666	Danielius Kleinas Karaliaučiuje išleidžia giesmyną *Naujos giesmių knygos*	Izaokas Niutonas atranda visuotinės traukos dėsnį		
1667	Žygimantas Liauksminas išleidžia vadovėlį *Muzikos teorija ir praktika*	Džonas Miltonas išleidžia poemą *Prarastasis rojus*	Sudaroma Andrusavo taika tarp ATR ir Maskvos, kuriai atitenka Kijevas ir dalis Ukrainos Mykolas Kazimieras Pacas tampa LDK didžiuoju etmonu	
1668		Moljeras sukuria komediją *Šykštuolis*	Valdovas Jonas Kazimieras Vaza atsisako sosto	
1669			ATR valdovu išrenkamas Mykolas Kaributas Višnioveckis, valdo iki 1673	
1670		Baruchas Spinoza išleidžia *Teologijos ir politikos traktatą*		
1673			ATR kariuomenė Chotino mūšyje nugali turkus. ATR seimas nutarė kas trečią seimą šaukti Lietuvos Gardine	
1674		Nikolas Bualo išleidžia *Poezijos meną* Žanas Rasinas sukuria tragediją *Ifigenija*	ATR valdovu išrenkamas Jonas Sobieskis, valdo iki 1696	
1681	Baigta statyti Vilniaus Šv. Petro ir Pauliaus bažnyčia (pradėta 1668)			
1682		Pastatyti barokiniai Versalio rūmai		
1683			Jono Sobieskio vadovaujama kariuomenė įveikia turkus ir apgina Vieną	

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1687		Izaokas Niutonas paskelbia *Matematinius gamtos filosofijos pagrindus*		
1688				Anglijos „šlovingoji revoliucija“ – įsigali konstitucinė monarchija
1689				Petras I tampa Rusijos caru
1690	Motiejus Pretorijus baigia rašyti *Prūsijos grožybes, arba Prūsijos teatrą*	Džonas Lokas išleidžia veikalą *Žmogaus proto apybraiža*		
1697			Augustas II Saksas išrenkamas ATR valdovu, valdo 1697–1704 ir 1710–1733	
1700			Valkininkų kautynėse LDK bajorai sumuša Sapiegų kariuomenę	Prasideda Šiaurės karas (1700–1721)
1701	Karaliaučiuje pirmą kartą išleidžiamas Naujasis Testamentas lietuvių kalba		Augustas II Saksas įtraukia Lietuvą ir Lenkiją į Šiaurės karą	Frydrichas I Karaliaučiuje vainikuojamas Prūsijos karaliumi – Prūsija tampa karalyste Prasideda Ispanijos įpėdinystės karas, trukęs iki 1713
1703			Rusijos kariuomenė su Augusto II Sakso pritarimu užima Vilnių ir didelę dalį Lietuvos	
1704		Gotfrydas Vilhelmas Leibnicas paskelbia veikalą *Naujos apybraižos apie žmogaus protą*	ATR seimas vietoj atstatyto Augusto II Sakso karaliumi išrenka švedų remiamą Stanislovą Leščinskį	
1706	Jonas Šulcas išleidžia į lietuvių kalbą išverstas *Ezopo pasakėčias* Mykolas Merlinas išleidžia knygą *Pagrindinis lietuvių kalbos principas* Jokūbas Perkūnas parašo J. Šulco „*Ezopo pasakėčių*“ įvertinimą – pirmąją recenziją		Augustas II Saksas atsisako sosto, pripažįsta valdovu Stanislovą Leščinskį	
1707				Anglija su Škotija įjungiamos į Jungtinę Karalystę
1709	Stanislovas Antanas Ščiuka išleidžia veikalą *Lenkijos užtemimas*	B. Kristoforis išranda fortepijoną	Prūsų Lietuvoje nuo maro (1709–1711) miršta pusė gyventojų, Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje – trečdalis	Rusijos kariuomenė nugali Karolio XII vadovaujamą švedų kariuomenę prie Poltavos
1710			Augustas II Saksas, remiamas Rusijos kariuomenės, seimo vėl pripažįstamas ATR valdovu	
1717			„Nebylusis” ATR seimas	
1718	Karaliaučiaus universitete pradeda veikti Lietuvių kalbos seminaras	G. Farenheitas pagamina gyvsidabrio termometrą		
1719		Danielius Defo išleidžia *Robinzoną Kruzą*		
1721				Baigiasi Šiaurės karas Petras I pasiskelbia Rusijos imperatoriumi

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1726	Vilniuje įsteigiama vienuolių pijorų mokykla	Džonatanas Sviftas išleidžia *Guliverio keliones* Antonijus Vivaldis sukuria keturių koncertų ciklą *Metų laikai*		
1727		Johanas Sebastianas Bachas sukuria *Pasiją pagal šv. Matą*		
1730		Džeimsas Tomsonas išleidžia poemą *Metų laikai*		
1732		Volteras išleidžia tragediją *Zaira*		
1733			Augustas III Saksas išrenkamas ATR valdovu, valdo iki 1763	Prasideda ATR įpėdinystės karas, kuriame Saksonija, Austrija, Rusija kovoja prieš Prancūziją, Ispaniją, Sardiniją, Prūsiją, Bavariją
1735	Karaliaučiuje pirmą kartą išleidžiama visa Biblija lietuvių kalba Vilniuje pradedami spausdinti Jono Pašakauskio rengiami *Politiniai kalendoriai*			Prasideda Rusijos karas su Osmanų imperija, tęsiasi iki 1739
1740	Jėzuitai Vilniuje įsteigia mokyklą didikų vaikams (nuo 1751 m. pavadintą Kilmingųjų kolegija). Motiejus Dogelis imasi Vilniaus pijorų mokyklą pertvarkyti į Kilmingųjų kolegiją.	Deividas Hjumas išleidžia veikalą *Traktatąas apie žmogaus prigimtį*		Prūsiją pradeda valdyti karalius Frydrichas II, vadinamas Didžiuoju, valdė iki 1786. Austriją pradeda valdyti Marija Teresė, valdė iki 1780
1747	Pilypas Ruigys išleidžia *Lietuvių –vokiečių ir vokiečių–lietuvių kalbų žodyną* bei *Lietuvių kalbos kilmės, esmės ir būdo tyrinėjimą*, kuriame paskelbia pirmuosius spausdintus lietuvių tautosakos tekstus – tris lietuvių liaudies dainas Pauliaus Frydrichas Ruigys išleidžia veikalą *Lietuvių kalbos gramatikos pradmenys* Nesvyžiuje įsteigta Riterių Akademija – pirmoji aukštoji karo mokykla Lietuvoje			
1748	Vilniaus Baroko architektūrinės mokyklos kūrėjas Jonas Kristupas Glaubicas baigė rekonstruoti Vilniaus Šv. Jono bažnyčią Mykolo Kazimiero Radvilo Žuvelės dvare Nesvyžiuje įsteigiamas teatras (veikė iki 1807), kuriame vaidinamos Pranciškos Uršulės Radvilienės sukurtos dramos (išleistos 1754)	Šarlis Monteskjė išleidžia traktatą *Apie įstatymų dvasią*		
1751		Denisui Didro vadovaujant pradedama leisti *Enciklopedija, arba Aiškinamasis mokslų, menų ir amatų žodynas* (1751–1780 išleidžiami 35 tomai)		

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1753	Įkuriama Vilniaus universiteto astronomijos observatorija Mykolas Olševskis išleidžia religinių skaitinių knygą *Broma atverta ing viečnastį* Vilniuje lenkų kalba išleidžiama Voltero drama *Zaira*			
1755	Antanas Skorulskis Vilniuje išleidžia *Filosofijos apybraižas* Karaliaučiuje išeina antras lietuviškos Biblijos leidimas			Lisabonoje įvyksta žemės drebėjimas
1756				Prūsijos karalius Frydrichas II užpuola Saksoniją – Europoje kyla Septynerių metų karas (1756–1763)
1758	Motiejus Dogelis išleidžia *Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės diplomatijos kodekso* I dalį (IV d. –1764, V d.–1759)			
1759	Vilniuje išleidžiamas lietuvių kalbos vadovėlis (iki 1800 pasirodo apie 20 leidimų)	Volteras išleidžia filosofinį romaną *Kandidas, arba Optimizmas*		
1760	Vilniuje pradedamas leisti pirmasis LDK laikraštis – *Lietuvos pasiuntinys* (lenk. *Kurier Litewski*) ir jo priedai *Literatūros žinios* bei *Užsienio žinios* Pranciškus Paprockis Vilniuje išleidžia istorijos ir geografijos vadovėlį *Namų žinios apie Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę su šios tautos istorija*			
1762		Žanas Žakas Ruso išleidžia romaną *Emilis, arba apie auklėjimą*		Kotryna II tampa Rusijos imperatore, valdo iki 1796 m.
1764			Stanislovas Augustas Poniatovskis išrenkamas ATR valdovu, atsisako sosto 1795	
1766	Karolis Virvičius išleidžia *Racionaliąją visuotinės istorijos santrauką* (I–II d. 1766–1771)			
1767			Radome ATR bajorai sudaro konfederaciją	
1768			Sudaroma prieš karalių ir Rusijos savivalę nukreipta Baro konfederacija Rusija, Prūsija Austrija įsiveržia į ATR	Džeimsas Kukas atranda Australijos žemyną (1768–1771) Prasideda Rusijos karas su Osmanų imperija, tęsiasi iki 1774
1769	Kazimieras Narbutas išleidžia *Logiką, arba Samprotavimo ir sprendimo mokslą*	Džeimsas Vatas užpatentuoja garo mašinos išradimą	Paulius Ksaveras Brastauskis įkuria Paulavos Respubliką	
Apie 1770		Johanas Volfgangas Gėtė pradeda rašyti *Faustą* (I dalis išleista 1808, II dalis –1832)		
1772		Žanas Žakas Ruso parašo *Svarstymus apie Lenkijos valdžią ir apie jos reformų projektą* (išleisti 1782)	Pirmasis Abiejų Tautų Respublikos padalijimas	

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1773	Įkuriama Edukacinė komisija, kurios pirmininku išrenkamas Vilniaus vyskupas Ignotas Masalskis			Popiežius panaikina jėzuitų ordiną (vėl atkuriamas 1814)
1774	Adolfas Kamenskis išleidžia *Piliečių edukaciją* Antanas Tyzenhauzas Gardine įkuria teatrą ir baudžiauninkų vaikų muzikos mokyklą, joje mokoma kalbų, menų, matematikos	Johanas Volfgangas Gėtė parašo *Jaunojo Verterio kančias* Džošua Reinoldsas nutapo *Jozefo Barečio portretą*		
1775	Kristijonas Donelaitis baigia rašyti *Metus* (1765–1775)			Kyla Šiaurės Amerikos kolonijų karas dėl Nepriklausomybės (1775–1783)
1776		Adamas Smitas paskelbia traktatą *Tautų gerovė*		Priimama Amerikos Nepriklausomybės deklaracija, sukuriamos Jungtinės Amerikos Valstijos
1778	Slanime įkuriamas *Vaikų baleto departamentas* (veikė 17 metų), kur baudžiauninkų vaikai mokosi šokio, skaityti, rašyti	Johanas Herderis išleidžia knygą *Tautų dainos* (1 t. – 1778, 2 t. – 1779), kurioje tarp 162 įvairių tautų dainų paskelbia 8 lietuvių liaudies dainas		
1780	Mykolas Kazimieras Oginskis Slanime pastato modernius, didžiajai barokinei operai ir baletams atlikti pritaikytus *Naujuosius operos namus*	Išleistas Gotholdo Efraimo Lesingo filosofinis testamentas *Žmonijos auklėjimas* Baigiama leisti *Enciklopedija* (pradėta 1751)		Vokietijos imperatoriumi ir Austrijos valdovu tampa Juozapas II, valdo iki 1790
1781		Išleistas Imanuelio Kanto veikalas *Grynojo proto kritika* Išleista Frydricho Šilerio drama *Plėšikai*		
1782	Pagal Lauryno Gucevičiaus projektą pradedama rekonstruoti Vilniaus katedra, po trejų metų – ir Vilniaus rotušė Ignoto Masalskio Verkių rūmuose, pastatytuose pagal Lauryno Gucevičiaus projektą, įrengiamas teatras	Johanas Volfgangas Gėtė sukuria dramą *Žvejė*, kurioje panaudojo vestuvinę lietuvių liaudies dainą Pradedama dalimis leisti Žano Žako Ruso *Išpažintis* (1782–1789)		
1784		Paskelbiamas Imanuelio Kanto straipsnis *Atsakymas į klausimą „Kas yra Švietimas?“*		
1785	Išleistas Jeronimo Stroinovskio veikalas *Prigimtinės, politinės teisės, politinės ekonomijos ir tarptautinės teisės mokslas* Vilniuje pradeda veikti pirmas Lietuvoje profesionalus dramos ir muzikinis miesto teatras Pranciškus Smuglevičius vyskupo Ignoto Masalskio užsakymu nutapo paveikslų Vilniaus katedrai	Frydrichas Šileris sukuria *Odę džiaugsmui*		Anglas Edmundas Kartraitas išranda mechanines audimo stakles

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1786	Išleistas Pilypo Nerijaus Golianskio veikalas *Apie iškalbą ir poeziją* Išeista Juozapo Kazimiero Kosakauskio apysaka *Kunigas klebonas* Išleista Pauliaus Ksavero Brastauskio apysaka *Valstietė*			
1787		Volfgangas Amadėjus Mocartas sukuria operą *Don Žuanas*		Priimta JAV konstitucija Kyla Rusijos karas su Osmanų imperija, tęsiasi iki 1792
1788		Išleistas Imanuelio Kanto etikos teorijai skirtas veikalas *Praktinio proto kritiką*	Pradeda dirbti ATR Ketverių metų seimas (1788–1792)	
1789		Išleistas Viljamo Bleiko eilėraščių rinkinys *Nežinojimo ir patirties dainos*	Išvesta Rusijos kariuomenė Sudaryta valstybės reformų komisija	Paryžiuje paimama Bastilija Prancūzijos revoliucijos pradžia Priimama Žmogaus ir piliečio teisių deklaracija Džordžas Vašingtonas išrenkamas pirmuoju JAV Prezidentu
1790		Išleistas Imanuelio Kanto estetikai skirtas veikalas *Sprendimo galios kritika*		
1791	Gotfrydas Ostermejeris parengia *Naująją lietuvių kalbos gramatiką*, kurioje pirmą kartą pateikė lietuvių poetikos taisykles		Priimama Gegužės 3–iosios Konstitucija – pirmoji konstitucija Europoje	Priimama Prancūzijos Konstitucija
1792			Rusija užpuola Abiejų Tautų Respubliką Sudaroma Rusijos remiama Targovicos konfederacija	Prancūzija paskelbiama respublika
1793	Vilniaus universitete įkuriama architektūros katedra, kuriai vadovauja Laurynas Gucevičius	Išleistas Imanuelio Kanto veikalas *Religija vien tik proto ribose*	Antrasis ATR padalijimas, kuriam priverstas pritarti Gardine posėdžiavęs ATR seimas	
1794	Lietuvių ir lenkų kalbomis išleistas Mykolo Pranciškaus Karpavičiaus gedulinis pamokslas, skirtas žuvusiems sukilėliams atminti	Viljamas Bleikas sukuria graviūrą *Pradžių pradžia*, kuria iliustruoja savo poemą *Europa. Pranašystė*	Kyla Tado Kosciuškos vadovaujamas nacionalinio sukilimo karas prieš Rusiją, Prūsiją, Austriją Lietuvos Tautos Aukščiausioji Taryba paskelbia Lietuvių tautos sukilimo aktą	Italų fizikas Aleksandras Volta išranda pirmąjį galvaninį (elektros) elementą
1795		Išleista Frydricho Šilerio knyga *Laiškai apie estetinį žmogaus ugdymą*	Trečiasis ATR padalijimas. Stanislovas Augustas Poniatovskis atsisako sosto	
1796				Rusijos imperatorium tampa Pavelas I (1796–1801)
1798		Išleistas bendras Viljamo Vordsvorto ir Samuelio Teiloro Koldridžo poezijos rinkinys *Lyrinės baladės*	Franciskas Goja sukuria grafikos ciklą *Kapričai* (1796–1798) Jozefas Haidnas parašo oratoriją *Pasaulio sukūrimas*	Anglų gydytojas Edvardas Dženeris pradeda skiepyti nuo raupų

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1799	Stanislovas Bonifacas Jundzilas parašo veikalą *Taikomoji botanika*			Prancūzijoje į valdžią ateina Napoleonas
1800	Išeina Kristijono Gotlybo Milkaus žodynas ir gramatika. Pratarmę *Lietuvių–vokiečių ir vokiečių– lietuvių kalbų žodynui* parašė Imanuelis Kantas	Išleistas Novalio rinkinys *Himnai nakčiai* Išleistas antrasis Viljamo Vordsvorto *Lyrinių baladžių* leidimas su pratarme, tapusia anglų romantinės poezijos programiniu tekstu Frydrichas Šileris sukuria dramą *Marija Stiuart*	Įvedamas Rusijoje galiojęs senasis – Julijaus – kalendorius; Užnemunėje lieka galioti Grigaliaus kalendorius	Italų fizikas Aleksandras Volta išranda nuolatinės elektros srovės šaltinį
1801		Frydrichas Šileris parašo dramą *Orleano mergelė*	Pašventinama pagal Lauryno Gucevičiaus projektą atnaujinta Vilniaus katedra	Rusijos imperatoriumi tampa Aleksandras I (1801–1825)
1802	Vilniaus miesto teatre pastatoma Volfgango Amadėjaus Mocarto opera *Užburtoji fleita*	Georgas Frydrichas Grotefendas iššifruoja Babilono dantiraščius		Johanas Vilhelmas Riteris atranda ultravioletinius spindulius Pagal anglų techniko Ričardo Trevitiko projektą pagaminamas pirmasis garvežys
1803			Vilniaus universitetas pertvarkytas į Vilniaus imperatoriškąjį universitetą	
1804		Frydrichas Šileris sukuria dramą *Vilhelmas Telis* Liudvikas van Bethovenas sukuria *Trečiąją („Herojinę“) simfoniją*		Prancūzija paskelbiama imperija, Napoleonas Bonapartas – imperatoriumi Napoleonu I Priimamas „Napoleono kodeksas“ Žmonių populiacija pasaulyje išauga iki 1 milijono
1805		Frydrichas Šileris kuria paskutinę dramą *Demetrijus*, kurioje vaizduoja ir LDK kanclerį Leoną Sapiegą		Trafalgaro ir Austerlico mūšiai
1806				Prancūzijos–Prūsijos karas
1807		Išleistas Džordžo Bairono poezijos rinkinys *Laisvos valandos* Išleista Viljamo Vordsvorto *Du poezijos tomai*, kur paskelbtas eilėraštis „Narcizai“ Išleistas Georgo Hėgelio veikalas *Dvasios fenomenologija*	Po Napoleono I pergalės prieš Prūsiją ir Rusiją įkuriama Varšuvos kunigaikštystė, į kurią įeina ir Užnemunė; įvedus Napoleono kodeksą, valstiečiai, nors ir netampa savo valdomos žemės savininkais, gauna asmens laisvę	Tilžės taikos sutartis, pasirašyta Napoleono I ir Aleksandro I, prie sutarties buvo priversta prisidėti Prūsija
1808	Varšuvoje išleistas Ksavero Bogušo veikalas *Apie lietuvių tautos ir kalbos kilmę* (lenk. k.) Vilniuje publikuota Joachimo Lelevelio studija *Žvilgsnis į lietuvių tautų senovę ir jų ryšius su heruliais*	Išleista Johano Volfgango Gėtės *Fausto* I dalis Liudvikas van Bethovenas sukuria *Penktąją („Likimo“) simfoniją* (1804–1808)		Anglų mokslininkas Džonas Daltonas įrodo, kad medžiagos susideda iš atomų

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1809	Išleistas Liudviko Rėzos poezijos rinkinys *Prutena* (I d., vok. k.)	Išleistas Žano Baptisto Lamarko veikalas *Zoologijos filosofija*, kuriame išdėstyta gyvosios gamtos evoliucijos teorija		
1810	Išspausdintas Dionizo Poškos literatūrinis laiškas *Pas kunigą Ksaverą Bogušą, lietuvį, ir Jokimą Lelevelį, mozūrą* Apie 1810–1811 Dionizas Poška sukūrė eilėraštį *Mano darželis*		Vilniaus universitete įkuriama Muzikologijos katedra (pirmoji Europoje)	
1812	Dionizas Poška išskobtame ąžuole įrengia senienų muziejų, vadinamąjį Baublį	Džordžas Bironas parašė pirmąsias dvi poemos *Čaild Haroldo klajonės* giesmes (poema publikuota 1812–1818) Išleistas pirmasis Brolių Grimų pasakų rinkinys *Vaikų ir namų pasakos* (3 t. 1812–1822)	Žygio į Rusiją metu Napoleono I kariuomenė užima Lietuvą Rusijos kariuomenė įveikia Napoleono I kariuomenę, Lietuva atitenka Rusijai	Napoleono I žygis į Rusiją
1813		Išleistas Džeinės Ostin romanas *Protas ir jausmai*		Leipcigo mūšis, kuriame įveikta Napoleono I armija
1814	Išleistas Antano Strazdo poezijos rinkinys *Giesmės svietiškos ir šventos*	Išleista Ernsto Teodoro Amadėjaus Hofmano pasakų knyga *Aukso puodas*		Napoleonas I atsisakė sosto ir buvo ištremtas į Elbos salą Vienos kongresas (1814–1815) Sudaryta „Šventoji sąjunga“ tarp Austrijos, Prūsijos ir Rusijos Kroviniams gabenti imamas naudoti garinis lokomotyvas (sukonstruotas anglų išradėjo Džordžo Stefensono)
1815	Apie 1815–1825 Dionizas Poška sukuria poemą *Mužikas žemaičių ir Lietuvos* (publikuota 1886 *Aušroje*)			Iš tremties pabėgo ir atgavo valdžią Napoleonas I (šis valdymo laikotarpis vadinamas Šimto dienų laikotarpiu) Vaterlo mūšis, kuriame sutriuškinta Prancūzijos kariuomenė, Napoleonas ištremtas į Šv. Elenos salą
1816	Vilniuje pradedamas leisti Nenaudėlių draugijos satyrinis laikraštis *Gatvės žinios* (lenk. *Wiadomości Brukowe*; ėjo iki 1822) Žemaičių vyskupas Juozapas Arnulpas Giedraitis išleidžia su talkininkais parengtą pirmąjį pilną Naujojo Testamento vertimą į lietuvių kalbą			
1817	Įkuriama Filomatų draugija – Vilniaus universiteto studentų organizacija	Išleista Džordžo Bairono draminė poema *Manfredas* Išleistas Georgo Hėgelio veikalas *Filosofijos mokslų enciklopedija*		

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1818	Karaliaučiuje išleistas Liudviko Rėzos parengtas pirmasis Kristijono Donelaičio *Metų* leidimas su vertimu į vokiečių k. Vilniuje publikuotas gydytojo Jokūbo Šimkevičiaus *Veikalas apie girtuoklystę*	Išleistas Meri Šeli romanas *Frankenšteinas, arba Naujasis Prometėjas*	Vilniaus apskrities bajorų seimelis kreipiasi į caro valdžią dėl asmens laisvės suteikimo valstiečiams	
1819		Išleistas Artūro Šopenhauerio veikalas *Pasaulis kaip valia ir vaizdinys* Teodoras Žerikas nutapo *Medūzos plaustą*		
1820	Adomas Mickevičius Kaune sukuria *Odę jaunystei* Filomatai įkuria Filaretų ir Spindulingųjų draugijas	Išleista Aleksandro Puškino poema *Ruslanas ir Liudmila* (1817–1820)		[Fabianas von Belingshauzenas] ir Michailas Lazarevas atranda Antarktidą
1821		Išleista Džordžo Bairono misterija *Kainas* Išleista Aleksandro Puškino poema *Kaukazo belaisvis*		Prasidėjo Graikijos nepriklausomybės karas (iki 1832)
1822	Vilniuje išleista Adomo Mickevičiaus knyga *Poezija* (I t.: ciklas „Baladės ir romansai“, kiti eilėraščiai) Simonas Daukantas parašo pirmąją Lietuvos istoriją lietuvių kalba *Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių* (išleista 1929) Kazimieras Kontrimas parengia Lietuvių kalbos katedros įsteigimo Vilniaus universitete projektą		Visoje Rusijoje uždraudžiama masonų veikla	Prancūzų fizikas ir matematikas Andrė Mari Amperas atranda molekulinius srautus
1823	Vilniuje išleistas Adomo Mickevičiaus *Poezijos* II tomas (poema „Gražina“, drama „Vėlinės“, II, IV d.) Simonas Stanevičius parašo odę *Šlovė žemaičių* Simonas Stanevičius parengė ir išleido Mikalojaus Daukšos *Postilės* ištraukas su „Prakalba į malonųjį skaitytoją“ Apie 1823 sukurta Silvestro Valiūno istorinė daina *Birutė* Uždraudžiama filomatų ir filaretų veikla	Išleista Aleksandro Puškino poema *Bachčisarajaus fontanas* (1821–1823) Aleksandras Puškinas pradeda rašyti eilių romaną *Eugenijus Oneginas* (dalimis išspausdintas 1825–1832)		
1824	Janas Čečiotas parašo eilėraščių knygą *Giesmelės apie senovės lietuvius* (lenk. k.) Liudvikas Rėza rinkinyje *Aisopas, arba Pasakos* paskelbia Kristijono Donelaičio pasakėčias Kajetonas Nezabitauskis Vilniuje išleidžia pirmąjį iliustruotą lietuvių kalbos elementorių *Naujas mokslas skaitymo dėl mažų vaikų Žemaičių ir Lietuvos* su 73 lietuviškų knygų sąrašu	Išleista Aleksandro Puškino poema *Čigonai* Liudvikas van Bethovenas sukuria *Devintąją („Džiaugsmo“) simfoniją* (1822–1824)		

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1825	Išleistas Liudviko Rėzos parengtas lietuvių liaudies dainų rinkinys *Dainos, oder Littauische Volkslieder* Išleistas Liudviko Rėzos poezijos rinkinys *Prutena* (II d. vok. k.) Dionizas Poška pradėjo sudarinėti trikalbį lenkų–lotynų–lietuvių žodyną (liko nebaigtas)	Išleista Aleksandro Puškino tragedija *Borisas Godunovas*		Dekabristų sukilimas Rusijoje Sukilimui nepavykus, įsigalėjo Nikolajaus I režimas (iki 1855) Anglijoje nutiesiama pirmoji pasaulyje geležinkelio linija, skirta keleiviniams traukiniams
1826	Maskvoje išleistas Adomo Mickevičiaus rinkinys *Sonetai*, kuriame paskelbtas ciklas „Krymo sonetai“			Žozefas Niseforas Njepsas padaro pirmąją fotografiją
1827		Aleksandras Puškinas sukuria eilėraštį „Jis su mumis gyveno...“, įkvėptą susitikimo su Adomu Mickevičium Išleistas Henriko Heinės poezijos rinkinys *Dainų knyga* Išleista Džiakomo Kazanovos memuarų knyga *Mano gyvenimo istorija* (parašyta 1789–1798)		
1828	Peterburge išleista Adomo Mickevičiaus poema *Konradas Valenrodas*		Vilniaus universitetas kreipiasi į Rusijos švietimo ministeriją, prašydamas leisti įsteigti universitete lietuvių kalbos katedrą, tačiau prašymas nepatenkinamas	
1829	Išleista Simono Stanevičiaus knyga *Šešios pasakos Simono Stanevičios, žemaičio, ir antros šešios Krizo Donelaičio, lietuvninko prūso* Išleistas Simono Stanevičiaus parengtas pirmasis Lietuvoje dainų rinkinys *Dainos žemaičių* (1833 išleistos dainų natos – *Pažymės žemaitiškos gaidos, pridėtinos prie Dainų žemaičių*) Išleista Simono Stanevičiaus atnaujinta XVIII a. lietuvių kalbos gramatika *Trumpas pamokymas kalbos lietuviškos, arba žemaitiškos* Išleista Juliaus Slovackio drama *Mindaugas* (lenkų k.)	Išleistas pirmasis Onorė de Balzako epopėjos *Žmogiškoji komedija* romanas „Šuanai“ Išleista Aleksandro Puškino poema *Poltava*		
1830		Išleistas Stendalio romanas *Raudona ir juoda* Viktoras Hugo parašo pjesę *Ernani*, laikomą romantizmo manifestu Aleksandras Puškinas parašo mažąsias tragedijas („Mocartas ir Saljeris“, „Akmeninis svečias“, „Puota maro metu“) Eženas Delakrua nutapo paveikslą *Laisvė, vedanti liaudį į barikadas*	Lietuvos ir Lenkijos sukilimas prieš Rusiją (1830–1831)	Liepos revoliucija Prancūzijoje

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1831		Išleistas Viktoro Hugo romanas *Paryžiaus katedra*		Anglų mokslininkas Michaelis Faradėjus sukuria elektros srovę
1832	Adomas Mickevičius Drezdene parašo *Vėlinių* III dalį	Išleista Johano Volfgango Gėtės *Fausto* II dalis	Uždaromas Vilniaus universitetas Įstaigose įvedama rusų kalba 1832–1833 – vietoj uždaryto universiteto atidaromos dvi specialios, Vidaus reikalų ministerijai pavaldžios aukštosios mokyklos: Vilniaus medicinos-chirurgijos akademija ir Vilniaus Romos katalikų dvasinė akademija	
1833		Išleistas Aleksandro Puškino eilių romanas *Eugenijus Oneginas* (dalimis buvo publikuotas 1825–1832), poema *Varinis raitelis*		Paskelbtas vergijos panaikinimas visoje Britų imperijoje Amerikiečių tapytojas ir išradėjas Samuelis Morzė sukonstruoja telegrafo aparatą (patentuotas 1838)
1834	Paryžiuje išleista Adomo Mickevičiaus poema *Ponas Tadas*	Išleistas Onorė de Balzako romanas *Tėvas Gorijo* Išleista Aleksandro Puškino apysaka *Pikų dama*		Oficiali Ispanų inkvizicijos pabaiga
1835	Teodoras Narbutas pradeda leisti *Lietuvių tautos istoriją* (t. 1–9; baigta leisti 1841)	Suomijoje išleista Elijo Lionroto *Kalevala*		
1836		Išleistas Čarlzo Dikenso romanas *Pomirtiniai Pikviko klubo užrašai* Išleista Nikolajaus Gogolio komedija *Revizorius* Išleistas Aleksandro Puškino romanas *Kapitono duktė*, pradedąs rusų realistinės prozos aukso amžių Išleista Michailo Lermontovo drama *Maskaradas*		
1837	Apie 1837 m. Simonas Daukantas baigė rašyti *Istoriją žemaitišką* (I t. išleistas 1893, II t. – 1897, pavadinimu *Lietuvos istorija)* Liudvikas Adomas Jucevičius išvertė pirmąją ištrauką iš Adomo Mickevičiaus *Vėlinių* (ištrauka iš ketvirtosios dalies)			
1838		Išleistas Čarlzo Dikenso romanas *Oliveris Tvistas*		
1839			Vilniuje įvykdoma mirties bausmė Jaunosios Lenkijos emisarui Simonui Konarskiui, telkusiam anticarinį pogrindį Lietuvoje Likviduojama Unitų Bažnyčia – unitai prievarta grąžinami rusų Stačiatikių Bažnyčiai	Luji Dageras išrado praktinį fotografavimo būdą (dagerotipą)

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1840	Vilniuje išleista pirmoji Juozapo Ignoto Kraševskio herojinio-mitologinio epo *Anafielas* dalis „Vitolio rauda“ (II d. „Mindaugas“ – 1843, III d. „Vytauto kovos“ – 1845) Išleistas Liudviko Adomo Jucevičiaus etnografinis veikalas *Žemaitijos bruožai* (lenk. k.) Išleista Juozapo Silvestro Dovydaičio didaktinė apysaka *Šiaulėniškis senelis* (I – III d. 1840–1864)	Išleistas Edgaro Alano Po apsakymų rinkinys *Groteskai ir Arabeskos* Išleistas Michailo Lermontovo romanas *Mūsų laikų herojus*	Priimamas valstybinių valstiečių reformos įstatymas (Lenkijos Karalystėje negaliojo), numatęs lažo pakeitimą činču, valstiečių lokalinės savivaldos įvedimą Panaikinamas Lietuvos Statuto galiojimas, Vakarų krašto teismuose įvedama Rusijos teisė	
1841	Juozapas Ignacas Kraševskis Vilniuje pradeda leisti žurnalą *Athenaeum* (iki 1851)		Vidaus reikalų ministerija leidžia steigti lietuviškas elementarias mokyklėles prie Žemaičių vyskupystės bažnyčių, kartu įpareigodama mokyti jose ir rusiškos abėcėlės 1841–1842 – konfiskuotos Katalikų Bažnyčios žemės	
1842	Išleista Liudviko Adomo Jucevičiaus knyga *Žemaitijos prisiminimai* (lenk. k.)	Išspausdinta Nikolajaus Gogolio apysaka *Apsiaustas*	Uždaroma Vilniaus medicinos-chirurgijos akademija 1842–1844 – Vilniaus Romos katalikų dvasinė akademija perkeliama į Peterburgą	
1844		Dalimis publikuojamas Aleksandro Diuma romanas *Trys muškietininkai*		JAV perduodama pirmoji telegrama
1845	Išleista pirmoji lietuvių kultūros istorija – Simono Daukanto veikalas *Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių*	Išleistas Edgaro Alano Poe rinkinys *Varnas ir kiti eilėraščiai* Išleistas pirmasis Fiodoro Dostojevskio romanas *Vargo žmonės*		
1846	Simonas Daukantas parengė liaudies dainų rinkinį *Dainės žemaičių* Išleistas Simono Daukanto verstas Fedro pasakėčių rinkinys *Pasakos Fedro* ir Kornelijaus Nepoto didžiųjų karvedžių biografijos *Gyvatas didžiųjų karvaidų senovės* Išleista Liudviko Adomo Jucevičiaus knyga *Lietuva. Jos senovės paminklai, buitis ir papročiai* (lenk. k) Laurynas Ivinskis pradeda leisti *Kalendorių, arba metskaitlių ūkiškąjį* (iki 1878)			
1847	Išleistas Juozapo Ignaco Kraševskio veikalas *Lietuva* (II d. 1856; lenkų k.) Kanutas Ruseckas nutapo paveikslą *Lietuvaitė su verbomis*	Išleistas Emilės Brontės romanas *Vėtrų kalnas* Išleistas Šarlotės Brontės romanas *Džeinė Eir*	1847–1849 – Vilniuje veikia Lietuvos jaunimo brolybės sąjunga – slapta lenkų-litvinų organizacija, puoselėjusi naujo sukilimo planus	

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1848	Išleistas Motiejaus Valančiaus istoriografinis veikalas *Žemaičių vyskupystė*	Aleksandras Diuma (sūnus) išleidžia romaną *Dama su kamelijomis*		Europoje kyla revoliucijų banga, vadinamasis Tautų pavasaris (prasidėjo demonstracijos prieš autokratinius režimus Vienoje, Berlyne, Paryžiuje, Milane ir Venecijoje, Kopenhagoje) Prasidėjo Kalifornijos aukso karštligė (truko iki 1855)
1849		Baigtas leisti pozityvizmo teorijos pradininko Ogiusto Konto šešių tomų veikalas *Pozityviosios filosofijos kursas* Estijoje išleidžiama *Kalevala*		
1850	Motiejus Valančius tampa Žemaičių (Telšių) vyskupu; prasideda Katalikų Bažnyčios Žemaičių vyskupystėje priartėjimo prie lietuvių liaudies ir lietuvybės epocha	Išleista Viljamo Vordsvorto knyga *Preliudai*		
1851	Išleistas Georgo Neselmano *Lietuvių kalbos žodynas*	Išleistas Hermano Melvilio romanas *Mobis Dikas* Pastatyta Džiuzepės Verdžio opera *Rigoletas* Londone vyksta pirmoji pasaulinė kultūros ir pramonės paroda		
1852		Išleistas Harietos Bičer-Stou romanas *Dėdės Tomo trobelė* Išleista Ivano Turgenevo knyga *Medžiotojo užrašai*		
1853	Išleista didaktinė Petro Gomaliauskio knyga *Aplankymas seniuko* Išleista Liudviko Kondratavičiaus-Vladislovo Sirokomlės kelionių knyga *Iškylos po andainykštes mano apylinkes*	Pastatyta Džiuzepės Verdžio opera *Traviata*		Prasidėjo Krymo karas (iki 1856)
1854	Lvove išleista Liudviko Kondratavičiaus-Vladislovo Sirokomlės poema *Margiris*	Išleista Henrio Deivido Toro knyga *Voldenas, arba Gyvenimas miške* Richardas Vagneris sukuria pirmąją operų ciklo *Nibelungų žiedas* dalį „Reino auksas“ (II d. „Valkirija“ – 1856; III d. „Zygfridas” – 1857, IV d. „Dievų žuvimas“ – 1874)	Pirmųjų garlaivių Nemune navigacija Lietuvoje nutiesiama pirmoji telegrafo linija	
1855	Vilniuje įkurta mokslinė humanitarinė draugija Archeologijos komisija ir Senienų muziejus	Išleistas Volto Vitmano poezijos rinkinys *Žolės lapai*		Rusijos imperatoriumi tampa Aleksandras II
1856	Augustas Šleicheris išleidžia pirmąją mokslinę lietuvių kalbos gramatiką Išleistas pirmasis turistinis vadovas po Vilnių – Adomo Honorijaus Kirkoro *Pasivaikščiojimai po Vilnių ir jo apylinkes*			

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1857	Antanas Baranauskas parašo *Dainu dainelę* (publikuota 1883 *Aušroje*) Išleista Liudviko Kondratavičiaus-Vladislovo Sirokomlės kelionių knyga *Iškylos iš Vilniaus po Lietuvą* (1857–1860)	Estijoje pradėta leisti Frydricho Reinholdo Kroicvaldo *Kalevo sūnus* (baigta leisti 1861) Išleistas Šarlio Bodlero poezijos rinkinys *Blogio gėlės* Išleistas Gustavo Flobero romanas *Madam Bovari* Fransua Milė nutapo paveikslą *Varpų rinkėjos*		Prasideda pirmoji pasaulinė ekonominė krizė Bakteriologijos pradininkas Luji Pasteras įrodo, kad infekcines ligas sukelia mikroorganizmai
1858	Karolina Praniauskaitė išleidžia eilėraščių rinkinį *Dainelės* (lenk. k.) Motiejus Valančius Vilniuje išleidžia hagiografinės prozos knygą *Živatai šventųjų*		Prasideda blaivybės sąjūdis (uždraustas 1864)	
1859	Antanas Baranauskas parašo poemas *Anykščių šilelis* (1858–1859; 1860–1861 išspausdinta Lauryno Ivinskio kalendoriuose *Metų skaitlius ūkiniškas*), *Kelionė Petaburkan* (1858–1859) ir *Pasikalbėjimas Giesminyko su Lietuva*	Išleistas Ivano Turgenevo romanas *Bajorų gūžta* Čarlzas Darvinas išleidžia veikalą *Apie rūšių kilmę*		Pradedamas kasti Sueco kanalas
1861		Išleistas Fiodoro Dostojevskio romanas *Pažemintieji ir nuskriaustieji. Užrašai iš mirusiųjų namų* Išleistas vokiečių mokslininko Jahano Jakobo Bachofeno veikalas *Motinų teisė*, iškėlęs mintį apie matriarchatą	Panaikinta baudžiava	Prasideda pilietinis karas Jungtinėse Amerikos Valstijose (iki 1865)
1862		Išleistas Viktoro Hugo romanas *Vargdieniai* Išleistas Ivano Turgenevo romanas *Tėvai ir vaikai*	Per Lietuvą baigtas tiesti geležinkelis, sujungęs Peterburgą su Varšuva	
1863		Eduardas Manė nutapo paveikslą *Pusryčiai ant žolės*	Lietuvos ir Lenkijos sukilimas prieš Rusiją (1863–1864)	
1864		Išleistas Fiodoro Dostojevskio romanas *Užrašai iš pogrindžio*	Uždrausta lietuviška spauda lotyniškais rašmenimis	
1865	Motiejus Valančius per kunigus imasi atsakomųjų priemonių prieš rusinimo politiką: ragina nesiduoti pritraukiamiems į stačiatikybę, boikotuoti kirilica parašytas lietuviškas knygas, steigti slaptas lietuviškas mokyklas	Pradėtas publikuoti Levo Tolstojaus romanas *Karas ir taika* (iki 1869) Išleistas Ipolito Teno veikalas *Meno filosofija* Eduardas Mane nutapo *Olimpiją* Išleista Luiso Kerolio apysaka *Alisa stebuklų šalyje*		JAV uždraudžiama vergija
1866		Polis Verlenas išleidžia pirmąjį eilių rinkinį *Saturniški eilėraščiai* Išleistas Fiodoro Dostojevskio romanas *Nusikaltimas ir bausmė*		Suomijoje prasideda badmetis – paskutinis natūralių priežasčių sukeltas badas Europoje (iki 1868)

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1867	Motiejus Valančius parengia tautosakos rinkinį *Patarlės žemaičių* Atidaroma Vilniaus viešoji biblioteka 1867–1870 – Motiejaus Valančiaus iniciatyva Rytprūsiuose sukuriama lietuviškos spaudos tradiciniu raidynu leidimo ir nelegalaus jos platinimo Lietuvoje sistema	Išleista Henriko Ibseno drama *Peras Giuntas* Išleistas Karlo Markso veikalas *Kapitalas* (I t.)		Rusija Jungtinėms Amerikos Valstijoms parduoda Aliaską Alfredas Nobelis išrado dinamitą
1868	Išleista Motiejaus Valančiaus *Vaikų knygelė* ir *Paaugusių žmonių knygelė* Išleista Motiejaus Valančiaus hagiografinės prozos knyga *Gyvenimai šventųjų Dievo*	Išleistas Fiodoro Dostojevskio romanas *Idiotas*	Prasideda masinė ekonominė emigracija iš Lietuvos į Jungtines Amerikos Valstijas	
1869	Išleista Motiejaus Valančiaus apysaka *Palangos Juzė*	Išleista Prospero Merimė apysaka *Lokis* Išleistas Polio Verleno rinkinys *Galantiškos šventės* Išleistas Viktoro Hugo romanas *Žmogus, kuris juokiasi* Pastatyta pirmoji Richardo Vagnerio operų ciklo *Nibelungų žiedas* dalis „Reino auksas“ (II d. „Valkirija“ – 1870, III d. „Zygfridas“ – 1876, IV d. „Dievų žuvimas“ – 1876) Tarptautinė dailės paroda Miunchene. Pirmasis didelis realistų pasiekimas		
1870		Henrichas Šlymanas atranda Troją		Prasidėjo Prancūzijos–Prūsijos karas (iki 1871)
1871	Išleista Konstantino Tiškevičiaus knyga *Neris ir jos krantai*	Pradedamas publikuoti Fiodoro Dostojevskio romanas *Demonai* (iki 1872) Išleidstas pirmasis Emilio Zola dvidešimties romanų ciklo „Rugonai–Makarai“ kūrinys *Rugonų karjera* (paskutinis ciklo romanas *Daktaras Paskalis* išleistas 1893) Pastatyta Džiuzepės Verdžio opera *Aida* Džeimsas Maknilas Visleris nutapo paveikslą *Pilkos ir juodos spalvos kompozicija (motinos portretas)*	1871–1873 – nutiesiamas Liepojos–Romnų geležinkelis	
1872	Motiejus Valančius parašo prozos rinkinį *Pasakojimas Antano tretininko* (išleista 1891)	Išleista Luiso Kerolio apysaka *Alisa Veidrodžio karalystėje* Išleistas Frydricho Nyčės veikalas *Tragedijos gimimas iš muzikos dvasios* Klodas Monė nutapo paveikslą *Įspūdis: saulėtekis* (iš šio paveikslo pavadinimo kilo impresionizmo terminas)		Įvyksta pirmosios oficialios tarptautinės futbolo varžybos tarp Škotijos ir Anglijos

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1873		Pradedamas publikuoti Levo Tolstojaus romanas *Ana Karenina* (iki 1877)		Prasideda Ilgoji depresija – pasaulinė ekonomikos krizė, labiausiai palietusi Europą ir JAV (iki 1896)
1874		Paryžiuje surengta pirmoji impresionistų tapybos paroda	Rekrūtų prievolė pakeičiama visuotine karo prievole	
1875	Baigiamas leisti Jono Kazimiero Vilčinskio *Vilniaus albumas* (pradėtas 1842)	Išleistas Fiodoro Dostojevskio romanas *Jaunuolis* Išleistas Žiulio Verno romanas *Paslaptingoji sala*		
1876		Ogiustas Renuaras nutapo paveikslą *Šokiai „Moulin de la Galette“*		Vokiečių inžinierius Nikolausas Otas sukuria automobilinio variklio prototipą Aleksandras Belas (JAV) užpatentuoja telefoną
1877		Išleista Nikolajaus Nekrasovo satyrinė poema *Kam Rusijoje gyventi gera* (1863–1877) Pastatytas Piotro Čaikovskio baletas *Gulbių ežeras*		
1879	Mažojoje Lietuvoje įkuriama „Lietuvių literatūros draugija“ (veikia iki 1923)	Pradedamas publikuoti Fiodoro Dostojevskio romanas *Broliai Karamazovai* (baigta publikuoti 1880) Išleista Henriko Ibseno pjesė *Lėlių namai*		
1880	Išleistas Antano Juškos rinkinio *Lietuviškos dainos* I tomas (3 t.: 1880–1883)	Išleistas paskutinis Fiodoro Dostojevskio romanas *Broliai Karamazovai* Ogiustas Rodenas sukuria skulptūrą *Mąstytojas*		Prasidėjo pirmasis Būrų karas (iki 1881)
1881	Andrius Vištelis išverčia ir publikuoja Juozapo Ignoto Kraševskio trilogijos *Anafielas* I dalį „Vitolio rauda“ (baigta leisti 1882)	Išleistas Polio Verleno poezijos rinkinys *Branda*		Rusijos imperatoriumi tampa Aleksandras III
1882	Varšuvoje išleistas Juozapo Ignoto Kraševskio istorinis romanas *Kunigas* (lenk. k.), turėjęs didelės įtakos lietuvių romantizmui		Lietuvoje nutiesta pirmoji telefono linija (nuo Kretingos per Plungę iki Rietavo)	
1883	Prūsijoje pradedamas leisti pirmasis lietuviškas Didžiajai Lietuvai skirtas laikraštis *Aušra* (ėjo iki 1886) Išleistos Aleksandro Fromo-Gužučio dramos *Eglė žalčių karalienė* ir *Išgriovimas Kauno pilies 1362 m.*	Publikuotas Antono Čechovo apsakymas *Storasis ir plonasis*		
1884		Išleistas Paulio Verleno eilių rinkinys *Kadaise ir neseniai*		

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1885	Maironis *Aušroje* (Nr. 7–8) Zvalionio slapyvardžiu debiutavo eilėraščiu *Miškas ūžia* Tilžėje įkurta lietuvių kultūros draugija „Birutė“ (veikė iki 1914)	Baigtas publikuoti Frydricho Nyčės veikalas *Taip kalbėjo Zaratustra* (dalimis publikuotas nuo 1883)		
1886		Išleistas Frydricho Nyčės veikalas *Anapus gėrio ir blogio* Žanas Moreasas žurnale *Figaro* išspausdina simbolizmo manifestą		Karlas Bencas užpatentavo pirmąjį automobilį (sukonstravo 1885)
1887		Vincentas van Gogas nutapė pirmuosius paveikslo *Saulėgrąžos* variantus (1887–1888)		
1888		Išleistas Gi de Mopasano romanas *Pjeras ir Žanas* Publikuotas latvių herojinis-mitologinis epas – Andrėjaus Pumpuro *Lačplėsis*	Vincas Kudirka įkūrė Varšuvos lietuvių studentų draugiją „Lietuva“	
1889	Prūsijoje pradedamas leisti laikraštis *Varpas* (ėjo iki 1905)	Išleistas Henri Bergsono traktatas *Laikas ir laisvoji valia* Vincentas van Gogas nutapo paveikslą *Javų laukas su kiparisais* ir *Žvaigždėta naktis*		
1890	Tilžėje pradedamas leisti laikraštis *Žemaičių ir Lietuvos apžvalga* (ėjo iki 1896), *Ūkininkas*	Išleistas Knuto Hamsuno romanas *Badas* Išleista Henriko Ibseno drama *Heda Gabler* Išleistos Moriso Meterlinko simbolistinės pjesės *Nekviestoji viešnia* ir *Aklieji* Apie 1890–1892 Polis Sezanas nutapo paveikslą *Provanso kalnai*	1890–1914 m. – masinės lietuvių emigracijos į JAV, Rusijos imperijos miestus metas	
1891				Džeimsas Neismitas sukūrė krepšinio žaidimą
1892		Išleistas Oskaro Vaildo romanas *Doriano Grėjaus portretas* Išleistas Artūro Konano Doilio novelių ciklas *Šerloko Holmso nuotykiai* Pastatytas Piotro Čaikovskio baletas *Spragtukas*	Rietave pradėjo veikti pirmoji elektrinė Lietuvoje	
1893	Išleistos Aleksandro Fromo-Gužučio dramos *Eglė žalčių karalienė* ir *Išgriovimas Kauno pilies 1362 m.*	Edvardas Munkas nutapo paveikslą *Šauksmas*	Kražių skerdynės	
1894	Išleistas Antano Vienažindžio poezijos rinkinys *Dainos lietuvninko Žemaičiuose* Publikuotas pirmasis Žemaitės apsakymas *Rudens vakaras* *Varpe* išspausdinta Džordžo Bairono misterija *Kainas* (vertė Vincas Kudirka)	Išleistas Knuto Hamsuno romanas *Panas* Išleistas kolektyvinis rinkinys *Rusų simbolistai* (su Valerijaus Briusovo įvadu) Tomas Alva Edisonas išranda kinematoskopą ir nufilmuoja pirmuosius filmus		Rusijos imperatoriumi tampa Nikolajus II

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1895	Tilžėje išleistas Maironio poezijos rinkinys *Pavasario balsai*, operos libretas *Kame išganymas?*; Poema *Tarp skausmų į garbę* Tilžėje išleista Vilkutaičio-Keturakio komedija *Amerika pirtyje* *Varpe* publikuota Vinco Kudirkos satyra *Viršininkai* Išleistas Vinco Kudirkos parengtas lietuvių liaudies dainų rinkinys *Kanklės* (2 d. – 1899) Įsteigta Tilžės lietuvių giedotojų draugija (veikė iki 1935).	Paryžiuje, Grand café kavinės rūsyje parodytas pirmasis viešas kino seansas		Vokiečių fizikas Vilhelmas Konradas Rentgenas atranda spindulius, vėliau pavadintus jo vardu
1896	*Varpe* Publikuota Vinco Kudirkos satyra *Lietuvos tilto atsiminimai* Žemaitė parašo apsakymą *Marti* (publikuotas 1899) Tilžėje pradėtas leisti laikraštis *Tėvynės sargas* (ėjo iki 1904)	Išleistas Henriko Senkevičiaus romanas *Quo vadis* Paryžiuje sukurtas spektaklis pagal Alfredo Žari dramą-farsą *Karalius Juoba* Išleista Antono Čechovo drama *Žuvėdra*		Atėnuose įvyksta pirmosios modernios olimpinės žaidynės
1897	*Varpe* publikuota Vinco Kudirkos satyra *Cenzūros klausimas* *Varpe* publikuota Adomo Asnyko drama *Kęstutis* (vertė Vincas Kudirka) Lietuvoje (Vilniuje) įvyko pirmasis viešas kino seansas	Išleistas Herberto Georgo Velso fantastinis romanas *Nematomas žmogus*	Pirmasis visuotinis Rusijos imperijos gyventojų surašymas 1897–1902 – pirmųjų akcinių bendrovių kūrimasis Lietuvoje	
1898	Varpe išspausdinta Vinco Kudirkos *Tautiška giesmė* *Varpe* išspausdintas Vinco Kudirkos teorinis traktatas *Tiesos eilėms rašyti* *Varpe* publikuota Vinco Kudirkos satyra *Vilkai* Išleistas Jono Basanavičiaus sudarytas rinkinys *Lietuviškos pasakos* (II t. – 1902) *Varpe* publikuota Frydricho Šilerio drama *Orleano mergelė* (vertė Vincas Kudirka) Išleista Žemaitės komedija *Trys mylimos*	Išleistas Knuto Hamsuno romanas *Viktorija* Išleistas Herberto Velso fantastinis romanas *Pasaulių kara* Išleistas Stanislavo Pšebyševskio romanas *Homo sapiens* Išleistas Antono Čechovo apsakymas *Žmogus futliare* Konstantinas Kavafis sukuria garsųjį eilėraštį *Barbarų belaukiant* (išspausdintas 1904) Atidarytas Maskvos dailės teatras		Marija ir Pjeras Kiuri nustato radioaktyviuosius elementus – radį ir polonį
1899	Išleistas Žemaitės apsakymų rinkinys *Paveikslai* (I ir II d.) Išleistas Vinco Kudirkos eilėraščių rinkinys *Laisvos valandos* *Varpe* išspausdintas Adomo Mickevičiaus dramos *Vėlinės* III d. trijų scenų vertimas (vertė Vincas Kudirka) Išleista Frydricho Šilerio drama *Vilius Telis* (vertė Vincas Kudirka) Lietuvoje (Palangoje) lietuvių kalba viešai suvaidintas pirmasis spektaklis *Amerika pirtyje*	Išleistas Zigmundo Froido veikalas *Sapnų aiškinimas* Edgaras Dega nutapo paveikslą *Žydrosios šokėjos*		Prasidėjo Antrasis Būrų karas (iki 1902)

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1900	Išleista Žemaitės prozos knyga *Paveikslai* (III d.) Išleistas Adomo Mickevičiaus *Vėlinių* III dalies pirmos, antros ir septintos scenos vertimas (vertė Vincas Kudirka) *Varpe* publikuota Juliaus Slovackio drama *Mindaugis* (vertė Vincas Kudirka) Kazimieras Būga *Tėvynės sarge* išspausdino pirmąją publikaciją „Genys margas, o lietuviszka raszyba dar margesnė“ Tilžėje pradedamas leisti laikraštis *Žinyčia* (ėjo iki 1902) Tilžės lietuvių giedotojų draugija suvaidino Vydūno trilogiją *Probočių šešėliai* (išlesita 1908) Pasaulinėje parodoje Paryžiuje eksponuojama lietuvių ekspozicija, kur parodyta lietuvių etnografinė buitis ir spauda	Išleistas Teodoro Draizerio romanas *Sesuo Keri* Išleistas Lymano Franko Baumo romanas vaikams *Ozo šalies stebukladarys* Anglų archeologas Artūras Džonas Evansas Kretos saloje atidengia taip vadinamą Mino civilizaciją, klestėjusią 2600–1100 m. p. m. e. Paryžiuje vyksta pasaulinė paroda		
1901	Mikalojus Konstantinas Čiurlionis sukuria simfoninę poemą *Miške* (1900–1901) Tilžėje išleista Jono Jablonskio *Lietuviškos kalbos gramatika*	Paskirtos pirmosios Nobelio premijos Išleistas Tomo Mano romanas *Budenbrokai*		
1902	Išleistas Jono Basanavičiaus sudarytas dainų rinkinys *Ožkabalių dainos*	Išleista Rainerio Marijos Rilkės poezijos knyga *Vaizdų knyga*		
1903	Išleistas Jono Basanavičiaus sudarytas pasakojamosios tautosakos rinkinys *Iš gyvenimo vėlių bei velnių* ir *Lietuviškos pasakos įvairios* (II t. – 1904, III t. – 1905) Išleista Šatrijos Raganos apysaka *Viktutė* Išleidžiamas pomirtinis Prano Vaičaičio poezijos rinkinys *Eilės Pranciškaus Vaičaičio* Mikalojus Konstantinas Čiurlionis nutapo ciklą *Laidotuvių simfonija*	Išleista Antono Čechovo drama *Vyšnių sodas* Išleista Viačeslavo Ivanovo eilėraščių knyga *Kelrodės žvaigždės* Išleista Konstantino Balmonto eilėraščių knyga *Būsim kaip saulė* Išleista Valerijaus Briusovo eilėraščių knyga *Urbi et orbi* Išleista Zinaidos Gipius eilėraščių knyga *Eilėraščių rinkinys. Pirmoji knyga* Išleistas Levo Šestovo traktatas *Dostojevskis ir Nyčė* Tarptautinė Georgo Melieso filmo *Kelionė į Mėnulį* sėkmė	Vilniuje dujinį gatvių apšvietimą pradėta keisti elektriniu	
1904	Išleistas Vinco Pietario romanas *Algimantas* Išleista Maironio poema *Nuo Birutės kalno* (lenk. k.) Vilniuje pradedamas leisti pirmasis lietuvių dienraštis *Vilniaus žinios* (ėjo iki 1909)	Išleistas Luidžio Pirandelo romanas *Velionis Matija Paskalis* Išleistas Džeko Londono romanas *Jūrų vilkas* Pradėtas leisti rusų simbolistų žurnalas *Vesy* (*Svarstyklės*, red. Valerijus Briusovas; ėjo iki 1909 m.)	Spaudos lotyniškais rašmenimis draudimo panaikinimas (gegužės 7 d).	Prasidėjo Rusijos–Japonijos karas (baigėsi 1905)

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1905	Išleistas trečiasis papildytas ir atnaujintas Maironio *Pavasario balsų* leidimas Caras pasirašo įsaką, kuriuo leidžiama Vakarų gubernijų mokyklose mokyti lietuvių ir lenkų kalbų Vilniuje pradėjo veikti pirmasis stacionarus kino teatras Lietuvoje „Iliuzija“	Išleista Rainerio Marijos Rilkės eilėraščių ciklas *Valandų knyga* Išleistas vienas žymiausių simbolizmo kūrinių – Moriso Meterlinko pjesė *Mėlynoji paukštė*. Išleista pomirtinė Oskaro Vaildo knyga *De profundis* Migelis de Unamuno publikuoja esė *Don Kichoto ir Sančos gyvenimas* Vokietijoje susikuria dailininkų modernistų grupė *Tiltas*	Didysis Vilniaus Seimas (gruodžio 4–5 d.).	Prasidėjo Rusijos revoliucija (tęsėsi iki 1907) Albertas Einšteinas paskelbė reliatyvumo teoriją
1906	Išleisti Jono Biliūno apsakymų rinkiniai *Įvairūs apsakymėliai* ir *Lazda. Ubagas. Svečiai. Brisiaus galas* Išspausdintas Vinco Krėvės padavimas *Gilšė* Vilniuje pastatyta pirmoji lietuviška opera *Birutė*	Išleistas Rainerio Marijos Rilkės poezijos rinkinys *Vaizdų knyga* Išleistas Martyno Anderseno-Neksės romanas *Pelė užkariautojas* Išleista Hugo fon Hofmanštalio tragedija *Oidipas ir Sfinksas* Išleistas Džeko Londono romanas *Baltoji iltis* Išleistas Aptono Sinklerio romanas *Džiunglės*	Kovo 17 d. caro įsaku buvo leista steigti profesines organizacijas	
1907	Išspausdinta Jono Biliūno *Liūdna pasaka* Išleista Maironio poema *Jaunoji Lietuva* Išleistas pirmasis lietuvių literatūros almanachas *Gabija* Įkurta Lietuvių mokslo draugija Lietuvių mokslo draugija pradėjo leisti mokslo leidinių seriją *Lietuvių tauta* (ėjo iki 1936) Vilniuje pradėtas leisti visuomenės, politikos ir kultūros laikraštis *Viltis* (ėjo iki 1915) Vincas Krėvė pradeda rašyti veikalą *Dangaus ir žemės sūnūs* (išsp. 1949, 1961) Mikalojus Konstantinas Čiurlionis sukuria simfoninę poemą *Jūra* Rugsėjo 15 d. sušauktas steigiamasis Lietuvių dailės draugijos posėdis, kuriame išrinkta valdyba ir jos pirmininkas – tapytojas Antanas Žmuidzinavičius Vilniuje atidaryta pirmoji lietuvių dailės paroda. (parodos regiamos kasmet iki 1914) Petras Rimša sukuria skulptūrą *Lietuvos artojas*	Išleistas Stefano Georgės eilėraščių rinkinys *Septintasis žiedas* Išleistas Maksimo Gorkio romanas *Motina* Išleistas Henri Bergsono veikalas *Kūrybinė evoliucija* Pablas Pikasas nutapo paveikslą *Avinjono mergšės*, laikomą pirmąja kubistine kompozicija	Kaune įvyko Pirmasis Lietuvos moterų suvažiavimas	

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1908	Kazimieras Būga išleidžia veikalą *Aistiški studijai*	Išleista Rainerio Marijos Rilkės poezijos knyga *Naujausi eilėraščiai* Išleistas Anatolio Franco romanas *Pingvinų sala* Pirmą kartą publikuotas Frydricho Nyčės esė rinkinys *Ecce Homo* Pirmojo rusų vaidybinio filmo *Stenka Razinas* (rež. Vladimiras Romaškovas) premjera		
1909	Išleista Maironio poema *Raseinių Magdė* Išspausdintas Vinco Krėvės apsakymas *Bobulės vargai*, padavimas *Milžinkapis* Išleistas Liudo Giros neoromantinių eilėraščių rinkinys *Dul dul dūdelė* Išleistas pirmasis Adomo Mickevičiaus *Krymo sonetų* vertimas (vertė Motiejus Gustaitis) Trečiojoje lietuvių dailės parodoje Mikalojus Konstantinas Čiurlionis eksponuoja nemažą dalį reikšmingiausių savo darbų (*Rex*, *Karalių pasaka* ir t. t.) Sukuriami pirmieji lietuviški kino filmai: Vladislovas Starevičius nufilmuoja pirmąjį dokumentinį filmą *Prie Nemuno*, entomologinius filmus *Laumžirgių gyvenimas*, *Skarabėjai*; Iš Amerikos atvykęs Antanas Račiūnas filmuoja *Laiškus iš Tėvynės*	Išleistas Džeko Londono romanas *Martinas Idenas* Išleistas Ezros Pound eilėraščių rinkinys *Užgesusi šviesa* Filipas Tomasas Marinetis paskelbė pirmąjį futurizmo manifestą		
1910	Išleistas Vinco Krėvės *Šarūnas* (I t., II t. – 1911) Išleidžiama Sofijos Čiurlionienės-Kymantaitės eseistikos knyga *Lietuvoje* Vladislovas Starevičius sukuria filmą *Elniaragių kovos*, kurio herojai buvo iš plastilino padaryti vabalai	Išleistas Rainerio Marijos Rilkės romanas *Maltės Lauridso Brigės užrašai* Išleistas Viljamo Batlerio Jeitso eilėraščių rinkinys *Žaliasis Hamletas ir kiti eilėrščiai* Išleista pirmoji Marinos Cvetajevos eilėraščių knyga *Vakaro albumas* Vasilijus Kandinskis nulieja pirmąją abstrakčią akvarelę	Kaune įrengta pirmoji radijo stotis Lietuvoje	
1911	Išleista Vinco Krėvės drama *Šarūnas* Išleista Kazimiero Būgos studiją *Apie lietuvių asmens vardus* Išleistas Jurgio Baltrušaičio poezijos rinkinys *Žemės laiptai* (*rus. k.*) Išleistas Vydūno filosofinis traktatas *Mūsų uždavinys* (II papildytas leidimas – 1921)	Išleista Levo Tolstojaus drama *Gyvasis lavonas* Išleistas Sašos Čiornyj eilėraščių rinkinys *Satyros ir lyrika* Išleista Nikolajaus Berdiajevo knyga *Laisvės filosofija* Nikolajaus Gumiliovo pastangomis rusų akmeistai įkuria „Poetų cechą“ Markas Šagalas nutapo paveikslą *Aš ir kaimas.*		Roaldas Amundsenas su bendrakeleiviais pirmasis pasiekė Pietų ašigalį

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1912	Išleista Vinco Krėvės knyga *Dainavos šalies senų žmonių padavimai* Išleistas Julijono Lindės-Dobilo romanas *Blūdas*	Išleistas Anos Achmatovos poezijos rinkinys *Vakaras* Išleista Tomo Mano novelė *Mirtis Venecijoje* Išleistas Marinos Cvetajevos eilėraščių rinkinys *Stebuklingas žibintas* Išleistas Nikolajaus Gumiliovo eilėraščių rinkinys *Po svetimu dangumi* Išleistas psichologo Alfredas Adlerio traktatas *Apie neurotišką charakterį* Vokietijoje susikuria dailininkų ekspresionistų grupė *Mėlynasis raitelis*		
1913	Išleistas ketvirtasis papildytas ir atnaujintas Maironio *Pavasario balsų* leidimas JAV Išleistas Igno Šeiniaus romanas *Kuprelis* Išlesita Vinco Krėvės *Pratjekabuda* Publikuotas Antano Vienuolio apsakymas *Paskenduolė* Išleista Vydūno trilogija *Amžina ugnis* (parašyta1902) Pradėtas leisti pirmasis lietuvių literatūros ir dailės žurnalas *Vaivorykštė* (ėjo iki 1914)	Išleistas pirmasis Marcelio Prousto 7 romanų ciklo *Prarasto laiko beieškant* romanas „Svano pusėje“ (paskutinė dalis – 1927) Išleistas Osipo Mandelštamo poezijos rinkinys *Akmuo* Nikolajus Gumiliovas publikuoja straipsnį *Rusų simbolizmas ir akmeizmas*, laikomą akmeizmo manifestu Oskaras Kokoška nutapo paveikslą *Vėjo nuotaka* (1913–1914) Ekranuose pasirodo vienas populiariausių ankstyvųjų kino serialų – Luji Fejado *Fantomas*		
1914	Išspausdinamas Vaižganto apsakymas *Rimai ir Nerimai* Pradėtas leisti žurnalas *Aušrinė*	Išleistas Anos Achmatovos poezijos rinkinys *Rožinis* Džeimso Džoiso apsakymų rinkinys *Dubliniečiai* Pradeda filmuotis varjetė aktorius Čarlis Čaplinas Džovanis Pastronis sukuria filmą *Kabirija* – visų didžiųjų kino reginių prototipą JAV įsikuria kino studijos „Paramountt Pictures“ ir „Fox Films		Prasidėjo Pirmasis pasaulinis karas (tęsėsi iki 1918).
1915	Išeina literatūros almanachas *Pirmasai baras* Išspausdintas Vinco Krėvės apsakymas *Skerdžius* Vilniuje įsteigta pirmoji lietuviška gimnazija, vėliau pavadinta Vytauto Didžiojo vardu	Išleista Franco Kafkos apysaka *Metamorfozė* Deividas Grifitas sukuria filmą *Tautos gimimas*	Vokietija okupuoja Lietuvą Okupuotoje teritorijoje 1915 m. rugsėjo 4 d. Vokietija įkūrė administracinį vienetą Oberostą, kurio teritorija priminė LDK erdvę Abiejų Tautų Respublikos žlugimo išvakarėse 1795 m.	Armėnų genocido pradžia (iki 1923)

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1916	Vincas Krėvė parašo *Skirgailą* (rus. k.) Vincas Mykolaitis-Putinas sukuria baladinę poemą *Kunigaikštis Žvainys* Išleista Ženevoje Vydūno knyga *Lietuva praeityje ir dabar* (vok. k.)	Išleistas Džeimso Džoiso romanas *Jauno menininko portretas* Išleistas Karlo Gustavo Jungo traktatas *Pasąmonės psichologija* (parašytas 1912)		
1917		Išleistas Anos Achmatovos rinkinys *Baltųjų paukščių pulkas* Išleista Tomo Mano apysaka *Mirtis Venecijoje* Išleistas Zigmundo Froido veiklas *Psichoanalizės įvadas. Paskaitos* Ciuriche Tristanas Tsara ir dragai išleidžia pirmąjį *Dada* žurnalą su manifestu	Vilniuje 1917 m. rugsėjo 18–22 d. surengta lietuvių tautos atstovų konferenciją, kurioje buvo deklaruotas Lietuvos atsiskyrimas nuo Rusijos ir savarankiškos valstybės kūrimas	Rusijoje įvyko spalio revoliucija Rusijoje prasideda pilietinis karas
1918	Vilniuje išleidžiamos dvi pirmosios Vaižganto *Pragiedrulių* dalys – 1 kn. 1–2 d. (II kn. – 1920) Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė parašo pjesę *Pinigėliai* Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė Voroneže išleidžia *Lietuvių literatūros istorijos konspektą*	Išleistas Osvaldo Špenglerio veikalas *Europos saulėlydis* Išleista Aleksandro Bloko poema *Dvylika* JAV pradėtos teikti Pulicerio premijos už literatūros kūrinį	Nepriklausomos Lietuvos valstybės sukūrimas (vasario 16 d.).	Ispaniškojo gripo pandemija (per pusmetį mirė daugiau kaip 25 milijonai žmonių; tai maždaug tris kartus daugiau, nei žuvo Pirmajame pasauliniame kare.
1919	Vincas Mykolaitis-Putinas sukuria novelę *Medūza* Jurgis Savickis danų kalba išleidžia dvi knygas – lietuvių ir danų prozos rinkinį *Priešaušris*, savo apybraižų knygą *Kelionė per Lietuvą*, kuriai įvadą parašė žymus danų kritikas Georgas Brandesas Kaune įkurtas Tautos teatras	Išleistas Somerseto Moemo romanas *Mėnulis ir skatikas* Išleistas Žano Kokto eilėraščių rinkinys *Gerosios vilties kyšulys* Abelio Ganco antikarinis filmas *Aš kaltinu*	Antanas Smetona išrenkamas Lietuvos prezidentu Moterims suteikta teisė balsuoti (moterys pirmąkart balsavo 1920)	Pasirašyta Versalio taikos sutartis (birželio 28 d.), kuria galutinai užbaigtas Pirmasis pasaulinis karas.
1920	Išleistas penktasis papildytas ir atnaujintas Maironio *Pavasario balsų* leidimas Išleistas Kazio Binkio poezijos rinkinys *Eilėraščiai* Išleistas pirmasis Moišės Kulbako poezijos rinkinys *Giesmės* (*Shirim*) Išleistas vienkartinis poezijos ir dailės almanachas *Dainava* (sud. Balys Sruoga ir Faustas Kirša) Pradėtas leisti literatūros ir kritikos žurnalas *Skaitymai* (ėjo iki 1923) Išleistas Vydūno filosofinis traktatas *Tautos gyvata* Įkurtas pirmasis profesionalus lietuvių tetaras – Dramos vaidykla Pirmasis dramos spektaklis – Hermano Zudermano *Joninės* Pirmasis operos spektaklis – Džiuzepės Verdi *Traviata* Įkurtas satyros teatras Vilkolakis (su pertraukomis veikė iki 1925)	Išleista Džono Golsvorčio trilogija *Forsaitų saga* Roberto Vaino filmu *Daktaro Kaligario kabinetas* prasideda vokiečių ekspresionistinio kino laikotarpis	Lietuvoje įvyko pirmieji visuotiniai, lygūs, slapti ir tiesioginiai rinkimai į tautos atstovybę – Lietuvos steigiamąjį seimą Išrinktas Steigiamasis Seimas Steigiamasis Seimas 1920 m. birželio 10 d. priėmė pagrindinį šalies įstatymą – Laikinąją Valstybės Konstituciją Suvalkų sutartis su Lenkija Vilnių užėmė Lenkijos kariuomenės generolo Liucijaus Želigovskio junginys	

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1921	Išleista Vaižganto apysaka *Dėdės ir dėdienės* Dramos vaidykloje pastatyta Vinco Mykolaičio-Putino drama *Valdovo sūnus* (rež. Kastantas Glinskis) Išleista Jono Basanavičiaus *studija Apie trakų-prygų tautystę ir jų atsikėlimą Lietuvon* Žemaitė parašo *Autobiografiją* Maironis parašo istorinę dramą *Kęstučio mirtis* (išleista 1930) Išleista poezijos antologija *Vainikai*	Išleista Luidži Pirandelo pjesė *Šeši personažai ieško autoriaus* Išleisti Anos Achmatovos poezijos rinkiniai *Trauklapis* ir *Anno Domini. MCMXXI* Išleista pirmoji Marinos Cvetajevos eilėraščių knyga *Gulbės valda* Išleistas Liudviko Vitgenšteino *Loginis filosofinis traktatas* Išleistas Karlo Gustavo Jungo veikalas *Psichologiniai tipai*	Lietuva priimta į Tautų sąjungą	
1922	Išleista Šatrijos Raganos apysaka *Sename dvare* Išleistas Vinco Krėvės apsakymų rinkinys *Šiaudinėj pastogėj*, drama *Žentas* Išleistas Jurgio Savickio novelių rinkinys *Šventadienio sonetai* Išspausdintas avangardistinės kūrybos manifestas *Keturių vėjų pranašas* Vilniuje išleista Vinco Krėvės drama *Skirgaila* (rus. k.) Parašyta Sofijos Čiurlionienės-Kymantaitės drama *Aušros sūnūs* (išleista 1926) Moišės Kulbako knygoje *Naujieji eilėraščiai* (*Naye lider*) paskelbta poema „Gudija“ („Raysn“) Kaune įkurtas Lietuvos universitetas (nuo 1930 m. – Vytauto Didžiojo universitetas) Kaune įkurtas pirmasis valstybinis teatras – *Valstybės teatras* Kaune įkurta aukštesnioji Meno mokykla Pradėta kurti kino kronikas	Išleistas vienas garsiausių XX a. romanų – Džeimso Džoiso *Ulisas* Išspausdinta viena garsiausių XX a. poemų – Tomo Sternso Elioto *Bevaisė žemė* Išspausdinamas Osipo Mandelštamo poezijos rinkinys *Tristia* Jaroslavas Hašekas rašo *Šauniojo kareivio Šveiko nuotykius pasauliniame kare* (knyga liko nebaigta). Išleista Žano Kokto pjesė *Antigonė* Pirmąkart kino ekrane Frydricho Vilhelmo Murnau filme *Nosferatu* pasirodo personažas vampyras	Prezidentu išrenkamas Antanas Stulginskis Priimta nuolatinė Lietuvos Konstitucija kuri įteisino Lietuvoje demokratinę respubliką Lietuvos konstitucija įteisino visuotinį privalomą pradinį mokymą (įgyvendinta iki 1931) Priimtas Žemės reformos įstatymas (žemės gavo apie 65 000 Lietuvos bežemių ir mažažemių) Priimtas Piniginio vieneto įstatymas, litas tampa Lietuvos piniginiu vienetu	Įkurta TSSR
1923	Išleistas Kazio Binkio poezijos rinkinys *100 pavasarių* Pradėtas leisti simbolistinės pakraipos literatūros, meno ir kritikos žurnalas *Gairės* (red. Kazys Puida) Vilniuje įvyko „Naujojo meno paroda“, – pirmoji avangardinės dailės manifestacija	Išleistos Rainerio Marijos Rilkės poezijos knygos *Duino elegijos, Sonetai Orfėjui* Išleistas Sergejaus Jesenino eilėraščių rinkinys *Skandalisto eilėraščiai* Išeina pomirtinis Nikolajaus Gumiliovo eilėraščių rinkinys *Į mėlynąją žvaigždę* Išleista Nikolajaus Berdiajevo knyga *Istorijos prasmė* Išleistas Ernsto Kasirerio veikalo *Simbolinių formų filosofija* I dalis (visos trys dalys baigtos leisti 1929) Išleistas Zigmundo Froido veikalas *Ego ir Id*	Klaipėdos krašto sukilimas. Prie Lietuvos prijungtas Klaipėdos kraštas	

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1924	Publikuotas Šatrijos Raganos apsakymas *Irkos tragedija* Išleistas pirmasis žurnalo *Keturi vėjai* numeris (ėjo iki 1928) Lietuvoje pirmą kartą surengta Dainų šventė Kaune Valstybės teatre pastatyta Vinco Krėvės drama *Skirgaila* (rež. Borisas Dauguvietis) Pradėtas leisti kultūros žurnalas *Židinys* (ėjo iki 1940)	Išleistas Tomo Mano romanas *Užburtas kalnas* Andrė Bretonas publikuoja siurrealizmo manifestą	Lietuvos sportininkai pirmąsyk dalyvauja Vasaros olimpinėse žaidynėse	Prancūzijoje įvyksta pirmosios Žiemos olimpinės žaidynės
1925	Lietuviškai išleista Vinco Krėvės drama *Skirgaila* Vincas Mykolaitis-Putinas sukuria dramą *Žiedas ir moteris* Maironis parašo istorinę dramą *Vytautas pas Kryžiuočius* (išeista 1930) Kaune atidaryta Mikalojaus Konstantino Čiurlionio paveikslų galerija	Išleista Michailo Bulgakovo apysaka *Šuns širdis* Išleistas Franco Kafkos romanas *Procesas* Išleistos Žano Kokto pjesės *Karalius Oidipas*, *Orfėjas* Sergejaus Eizenšteino filmas *Šarvuotis „Potiomkinas“* Čarlo Čaplino filmas *Aukso karštligė*		
1926	Maironis savo lėšomis pradeda leisti *Raštų* penkiatomį (1926–1930) Vincas Krėvė sukuria misteriją *Likimo keliais* (2 d. – 1929) Petras Vaičiūnas sukuria komediją *Patriotai* Išleistas Stasio Šalkauskio veikalas *Kultūros filosofijos metmens* Moišė Kulbakas sukuria poemą *Vilnius* Kaune pradėjo veikti Lietuvos radijo stotis	Išleistas Franco Kafkos romanas *Pilis* Išleistas Aleno Aleksanderio Milno *Mikė Pūkuotukas*	Lietuvos Respublikos prezidentu išrinktas Kazys Grinius Valstybinis perversmas, prezidentu tampa Antanas Smetona 1926 m. balandžio 4 d., popiežiui Pijui XI bule „Lituanorum Gentes“ paskelbus savarankiškos Lietuvos Bažnytinės provincijos įkūrimą, Kaunas tapo ir Lietuvos bažnytinės provincijos centru	
1927	Išleistas Vinco Mykolaičio-Putino poezijos rinkinys *Tarp dviejų aušrų* Vincas Mykolaitis-Putinas sukuria misteriją *Nuvainikuota vaidilutė* Išleistas pirmasis Salomėjos Nėries poezijos rinkinys *Anksti rytą* Išleistas Petro Tarulio novelių rinkinys *Mėlynos kelnės* Išėjo literatūros almanachas *Gubos* Pirmieji dokumentiniai filmai *Prezidentas Suvalkijoje*; *Nemunu į Klaipėdos parodą*	Išleistas Hermano Hesės romanas *Stepių vilkas* Išleistas Martino Heidegerio veikalas *Būtis ir laikas* Išleistas psichologo Alfredo Adlerio veikalas *Žmonių pažinimas* Pirmasis Alfredo Hičkoko filmas *Nuomininkas* Pirmoji Kino akademijos apdovanojimų (būsimųjų „Oskarų) ceremonija	1927 m. balandžio 12 d. Prezidentas A. Smetona paleido Seimą (naujas seimas išrinktas 1936)	

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1928	Išleistas Jurgio Savickio novelių rinkinys *Ties aukštu sostu* Išleistas Antano Miškinio poezijos rinkinys *Balta paukštė* Išleista Vydūno drama *Pasaulio gaisras* Išleista Jurgio Savickio kelionių apybraiža *Atostogos* Valstybės teatre pastatyta Vinco Mykolaičio-Putino drama *Valdovas* (rež. Borisas Dauguvietis) Juozas Zikaras sukuria skulptūrą *Laisvė* Kino filmas *Kareivis – Lietuvos gynėjas* (operatorius Feognijus Dunajevas, statytojas Vladas Braziulevičius)	Michailas Bulgakovas pradeda rašyti romaną *Meistras ir Margarita* (cenzūruota romano versija publikuotas tik 1966–1967) Išleista Bertoldo Brechto pjesė *Opera už tris skatikus* Išleista Vladimiro Propo studija *Pasakos morfologija* Pirmasis garsinis filmas *Džiazo dainininkas* (rež. Alanas Kroslandas)	Priimta nauja Konstitucija, kuri prezidentui suteikė plačius įgaliojimus	Aleksandras Flemingas atrado peniciliną
1929	Išleista Vaižganto apysaka *Išgama* ir romanas *Šeimos vėžiai* Pradėtas leisti literatūros žurnalas *Pjūvis* (ėjo iki 1930) Kaune Valstybės teatre pastaytas Vinco Krėvės *Šarūnas* (rež. Andrius Oleka-Žilinskas)	Išleista Virdžinijos Vulf esė *Savas kambarys* Išleistas Ericho Marijos Remarko romanas *Vakarų fronte nieko naujo* Išleistas Viljamo Folknerio romanas *Triukšmas ir įniršis* Išleistas Ernesto Hemingvėjaus romanas *Atsisveikinimas su ginklais* Džeimso Pabsto ekspresionistinis filmas *Pandoros skrynia* (*Lulu*) pagal Franko Vedekindo dilogiją *Žemės dvasia* ir *Pandoros skrynia* Pirmasis Luiso Buniuelio filmas *Andalūzijos šuo* (kartu su Salvadoru Dali) – kino siurrealizmo manifestas	Kaune uždaryta „konkė“ – arklių traukiamas tramvajus	Didžioji depresija – didžiausia pasaulinė ekonominė krizė (iki 1933)
1930	Išleista Vaižganto apysaka *Nebylys* Išleistas šeštasis atnaujintas ir papildytas Maironio *Pavasario balsų* leidimas knygoje *Maironio raštai*, t. I, Lyrika, Išleista Maironio istorinė drama *Didysis Vytautas – karalius* Išleistas Petro Cvirkos apsakymų rinkinys *Saulėlydis Nykos valsčiuje* Pradėtas leisti kairiosios orientacijos rašytojų žurnalas *Trečias frontas* (ėjo iki 1931) Išleidžiamas literatūros almanachas *Granitas* Išleista Jono Griniaus studija *O. V. Milašius – poetas*	Išleista Roberto Miuzilio romano *Žmogus be savybių* pirmoji dalis (antroji 1932 m.) Išrandama televizija Jozefas Sternbergas filme *Žydrasis angelas* pradeda Marlenos Ditrich mitą JAV kine apibrežiamos cenzūros ribos, vadinamasis Hayso kodeksas	Vytauto Didžiojo metai	

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1931	Išleistas Bernardo Brazdžionio poezijos rinkinys *Amžinas žydas* Išleistas Salomėjos Nėries poezijos rinkinys *Pėdos smėly* Pradėtas leisti savaitinis kultūros žurnalas *Gaisai* (išėjo 15 numerių, red. Kazys Puida ir Vincas Krėvė) Išleista Jono Griniaus ir Antano Vaičiulaičio *Visuotinės literatūros istorijos* I dalis (II – 1933) Pradėta leisti Lietuvių enciklopedija (baigta 1966 Bostone, 37 tomai) Jurgis Savickis švedų kalba išleidžia albumą *Lietuvos menas* Pradėtas leisti savaitinis kultūros žurnalas *Naujoji Romuva* (ėjo iki 1940, atnaujintas – 1994) Įkurtas Valstybės teatro Šiaulių skyrius Kino komedija *Onytė ir Jonelis, arba Neįsk, kur nereikia* (rež. Feognijus Dunajevas)	Išleistas Iljos Ilfo ir Jevgenijaus Petrovo satyrinis romanas *Aukso veršis* Južinas O'Nilas parašo tragediją *Elektrai skirta gedėti* Išleistas Migelio de Unamuno traktatas *Krikščionybės agonija*		
1932	Išleistas Vinco Mykolaičio-Putino romanas *Altorių šešėly* (I ir II d., III d. – 1933) Išleista Jono Kossu-Aleksandravičiaus poezijos knyga *Eilėraščiai* Išleista Antano Vaičiulaičio knyga *Vidudienis kaimo smuklėj* Išleista Balio Sruogos drama *Milžino paunksmė* Išleistas Stasio Šalkauskio veikalas *Visuomeninis auklėjimas* Kaune Valstybės teatre sukurtas spektaklis – Viljamo Šekspyro *Hamletas* (rež. Michailas Čechovas) Tilžėje išleistas Vydūno veikalas *Septyni šimtmečiai vokiečių ir lietuvių santykių* (vok. k., liet. k. 2001). Kaune susikūrė modernistinių dailininkų grupė „Ars“	Išleistas Michailo Šolochovo romanas *Pakelta velėna* Išleistas Viljamo Folknerio romanas *Rugpjūčio šviesa* Žanas Kokto sukuria filmą *Poeto kraujas*		1932–1933 – Didysis badas Ukrainoje (Holodomoras)
1933	Išleistas Bernardo Brazdžionio poezijos rinkinys *Krintančios žvaigždės* Išleistas Antano Vaičiulaičio novelių rinkinys *Vidudienis kaimo smuklėje* Išleistas Stasio Šalkauskio veikalas *Lietuvių tauta ir jos ugdymas*	Meriano C. Kuperio ir Ernesto B. Šodsako filmas *King Kongas*	Dariaus ir Girėno skrydis per Atlantą	Adolfas Hitleris paskirtas Vokietijos kancleriu Veimaro Respublika pertvarkyta į Trečiąjį Reichą (iki 1945), kurioje įtvirtinta vienpartinė sistema su valdančiąja Vokietijos nacionalsocialistine darbininkų partija Įkurta pirmoji nacių koncentracijos stovykla Vokietijoje

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1934	Išleistas Jono Kossu-Aleksandravičiaus poezijos rinkinys *Imago mortis* Išleistas satyrinis Petro Cvirkos romanas *Frank Kruk* Išleistas Igno Šeiniaus mokslinis fantastinis satyrinis romanas *Siegfried Immerselbe atsijaunina* Išleista Jurgio Savickio kelionių apybraiža *Truputis Afrikos* Jurgis Savickis prancūzų kalba išleidžia albumą *Lietuvos menas* Kaune Jaunųjų teatre pastatytas spektaklis pagal Balio Sruogos dramą *Milžino paunksmė* (rež. Andrius Oleka-Žilinskas)	Išleistas Francio Skoto Fitcdžeraldo romanas *Švelni naktis* Išleistas Henrio Milerio romanas *Vėžio atogrąža* Secilio deMilio epinis filmas *Kleopatra*	1934 m. pradžioje Lietuvos saugumas demaskavo Klaipėdos krašto nacių (Neumanno – Sasso byla) rengtą sukilimą, kuriuo siekta nuo Lietuvos atplėšti Klaipėdos kraštą 1934 m. rugsėjo 12 d. Ženevoje pasirašyta Baltijos valstybių (Lietuvos, Latvijos, Estijos) santarvės ir bendradarbiavimo sutartis Pradėta Žemaičių plento iš Kauno į Klaipėdą statyba Įkurtas Klaipėdos prekybos institutas	
1935	Išleistas Salomėjos Nėries poezijos rinkinys *Per lūžtantį ledą* Išleistas Jono Kossu-Aleksandravičiaus rinkinys *Intymios giesmės* Išleistas Antano Miškinio poezijos rinkinys *Varnos prie plento* Išleistas Henriko Radausko pirmasis poezijos rinkinys *Fontanas* Išleistas Ievos Simonaitytės romanas *Aukštųjų Šimonių likimas* Išleistas Juozo Grušo romanas *Karjeristai* Išleista Balio Sruogos drama *Baisioji naktis* Išleista Vinco Krėvės drama *Mindaugo mirtis* Kompozitorius Jurgis Karnavičius sukuria operą pagal Balio Sruogos dramą *Radvila Perkūnas* Įkurtas Klapėdos dramos teatras. Pirmasis spektaklis – Kazio Inčiūros *Vincas Kudirka* (rež. Antanas Sutkus) Pradėtas kurti platus valstybinių viešųjų bibliotekų tinklas Įkurta Lietuvos dailininkų sąjunga (veikė iki Antrojo pasaulinio karo)	Išleista Tomo Sternso Elioto poetinė drama *Žmogžudystė katedroje* Aleksandrijoje išleistas Konstantino Kavafio poezijos rinkinys *Priimata*	Įkurtas Klaipėdos pedagoginis institutas	

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1936	Išleistas Bernardo Brazdžionio poezijos rinkinys *Ženklai ir stebuklai* Išleistas Antano Vaičiulaičio romanas *Valentina* Išleistas Petro Cvirkos romanas *Meisteris ir sūnūs* Išleistas Vydūno filosofinis traktatas *Sąmonė (Sąmoningumas ir nesąmoningumas). Žvilgsniai į gyvenimo esmę* Išleistas Kazio Puidos romanas *Magnus Dux* Išleistas literatūros almanachas *Antrieji vainikai* (sud. Kazys Binkis) Dailininkas Stasys Ušinskas įkuria Marionečių teatrą (vienintelis spektaklis – pagal Antano Gustaičio pjesę *Silvestras Dūdelė*) Trumpametražiniame filme *Kaunas melodijų nuotaikoje* (operatoriai Stasys Vainalavičius ir Alfonsas Žibas) užfiksuota Kauno bohemos susitikimų vietos – Konrado kavinės eilinė darbo diena	Išleistas Margaretos Mitčel romanas *Vėtrų nublokšti* Išleista Federiko Garsijo Lorkos drama *Bernardos Albos namai* Čarlio Čaplino filmas *Naujieji laikai*		
1937	Išleistas Jono Kossu-Aleksandravičiaus rinkinys *Užgesę chimeros akys* Išleista Kazio Binkio knyga vaikams *Kiškių sukilimas* Išleista Juozo Grušo novelių knyga *Sunki ranka* Išeista Antano Vaičiulaičio kelionių apybraiža *Nuo Sirakūzų lig šiaurės elnio* Dailininko Stasio Ušinsko lėlės spektakliui *Silvestras Dūdelė* kartu su scenografijos eskizais Paryžiuje vykusioje pasaulinėje parodoje apdovanotos aukso medaliu Dailininkas Adomas Galdikas Paryžiuje vykusioje pasaulinėje parodoje už scenografiją spektakliui pagal Vinco Krėvės *Šarūną* (rež. Andrius Oleka-Žilinskas) apdovanotas aukso medaliu	Išeina Jasunari Kavabatos romanas *Sniegynų šalis* Pablas Pikaso nutapo *Guericą* Salvadoras Dali nutapo *Narcizo metamorfozę ir Degančią žirafą* Volto Disnėjaus *Snieguolė ir septyni nykštukai* – pirmasis spalvotas pilno metražo animacinis filmas Žano Renuaro filmas *Didžioji iliuzija*, uždraustas rodyti nacistinėje Vokietijoje Paryžiuje vyksta Pasaulinė paroda		

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1938	Išleistas Salomėjos Nėries poezijos rinkinys *Diemedžiu žydėsiu* Jurgis Savickis išleidžia kelionių apybraižų knygą *Kelionės* (2 d.) Balys Sruoga pradeda rašyti dramą *Kazimieras Sapiega* (1938–41, išleista 1947) Kaune Valstybės teatre pastatyta Kazio Binkio pjesė *Atžalynas* (rež. Borisas Dauguvietis) Paskutinė lietuviško kino premjera – marionečių filmas *Storulio sapnas* (lėlės pagamintos Stasio Ušinsko), kurį nupirko JAV animacinių filmų bendrovė „Dalcompany“	Išleistas Žano Polio Sartro romanas *Šleikštulys*, laikytas kanoniniu egzistencializmo tekstu Išleistas Karlo Jasperso veikalas *Filosofija ir egzistencija* Išleistas Johano Huizingos traktatas *Homo ludens*	Įkurtas Antano Smetonos lituanistikos institutas Priimta nauja Lietuvos Konstitucija, kuri valstybei suteikė išskirtinę teisę vadovauti švietimo sistemai Atidaryta pirmoji oro linija šalies viduje, sujungusi Kauną su kurortine Palanga	
1939	Išleista Vinco Krėvės apysaka *Raganius* Išleistas Bernardo Brazdžionio rinkinys *Kunigaikščių miestas* ir knyga vaikams *Meškiukas Rudnosiukas*	Išleistas Džeimso Džoiso romanas *Finegano budynė* Išleistas Stefano Cveigo romanas *Širdies nerimas* Išleistas Džono Steinbeko romanas *Rūstybės kekės* Išleistas Henrio Milerio romanas *Ožiaragio atogrąža* Bertoldas Brechtas sukuria dramą *Motužė Kuraž ir jos vaikai* (pastatyta 1941). Viktoro Flemingo filmas *Vėjo nublokšti*	1939 m. kovo 20 d. Vokietijos ultimatumas Lietuvai, kuriuo Vokietija pareikalavo grąžinti Klaipėdos kraštą Vokietija aneksavo Klaipėdos kraštą Pagal SSRS ir Vokietijos sutartį Lietuva priskirta TSRS įtakos zonai (rugsėjo 28) Pasirašyta SSRS – Lietuvos sienų ir draugystės sutartis Pagal sutartį su SSRS Lietuvai grąžintas Vilnius	Europos vyrų krepšinio čempionatas – trečiosios Europos vyrų krepšinio pirmenybės, surengtos gegužės 21–28 d. Lietuvoje (Kaune) Sudarytas Molotovo–Ribbentropo paktas (rugpjūčio 23). Pagal jo slaptuosius protokolus Lietuva priskirta Vokietijos įtakos zonai Prasidėjo Antrasis pasaulinis karas (rugsėjo 1), iki 1945 Rugsėjo 28 d. Vokietija ir SSRS pasirašo sienos ir draugystės sutartį, pagal kurią Lietuva atiduota Sovietų Sąjungos įtakos sferai
1940	Ignas Šeinius Stokholme švedų kalba išleidžia dokumentinę apybraižą *Raudonasis tvanas*, sulaukusią didžiulio susidomėjimo visoje Skandinavijoje Kazys Binkis parašo pjesę *Generalinė repeticija* (išleista 1958) Jurgis Savickis parengia ir išleidžia švedų kalba antologiją *Lietuvių novelė* Įkurtas Valstybinis Vilniaus teatras. Pirmasis spektaklis – Hermano Heijermanso *Viltis* (rež. Romualas Juknevičius) Įsteigta akcinė bendrovė „Lietuvos filma“ (lapkričio 14 d.)	Išleistas Ernesto Hemingvėjaus romanas *Kam skambina varpai* Išleistas Anos Achmatovos poezijos rinkinys *Iš šešių knygų* Čarlio Čaplino filmas *Didysis diktatorius* Džono Fordo filmas *Pykčio kekės*	Sukurtas Liaudies seimas (parlamentą imituojanti institucija), kuris pirmąją savo darbo dieną 1940 m. liepos 21 d. paskelbė, jog Lietuvoje įvedamas sovietinis režimas bei priėmė sprendimą kreiptis į Sovietų Sąjungą ir prašyti, jog Lietuvos sovietinė respublika būtų priimta į Sovietų Sąjungą Rugpjūčio 3 d. Sovietų Sąjungos Aukščiausioji Taryba šį Lietuvos „prašymą“ patenkino. Lietuva tapo 14-ąja respublika Sovietų Sąjungos sudėtyje	